ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿನ

ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟು

ಮೂರನೆಯ ಸಂಪುಟ

"ಶಬ್ದಪಾರಮಾರ್ಗಮಶಕ್ಯಂ"

-ಕೇಶಿರಾಜ

ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು

ಚಾಮರಾಜಪೇಟೆ : ಬೆಂಗಳೂರು - ೧೮

೧೯೭೭

ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿನ

ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟು

ಮೂರನೆಯ ಸಂಪುಟ

"ಶಬ್ದಪಾರಮಾರ್ಗಮಶಕ್ಯಂ"

–ಕೇಶಿರಾಜ

ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು

ಚಾಮರಾಜಪೇಟೆ : : ಬೆಂಗಳೂರು–೧೮

೧೯೭೭

KANNADA NIGHANTU - VOL-III
Second Edition : 2010
Published by : Kannada Sahitya Parishat
Pampa Mahakavi Road, Chamarajapet, Bangalore - 560 018
Pages : VIII+2475 to 3482, Price : Rs. 350=00

ಮೊದಲನೆಯ ಮುದ್ರಣ – ೧೯೭೭
ಎರಡನೆಯ ಮುದ್ರಣ – ೨೦೧೦
ಪ್ರತಿಗಳು : ೨೦೦೦
ಬೆಲೆ : ಮುನ್ನೂರು ಐವತ್ತು ರೂಪಾಯಿಗಳು

ಮುದ್ರಣ: **ರಾಜಾ ಪ್ರಿಂಟರ್ಸ್**
ನಂ.೫೯, ೪ನೆ ಕ್ರಾಸ್, ಲಾಲ್‌ಬಾಗ್ ರಸ್ತೆ
ಕೆ.ಎಸ್. ಗಾರ್ಡನ್, ಗಂಗಾಧರಪ್ಪ ಬ್ಲಾಕ್
ಬೆಂಗಳೂರು– ೫೬೦ ೦೨೭.

ಸಂಪಾದಕ ವರ್ಗ

ಪ್ರಧಾನ ಸಂಪಾದಕರು

ಪ್ರೊ. ಜಿ. ವೆಂಕಟಸುಬ್ಬಯ್ಯ, ಎಂ.ಎ., ಬಿ.ಟಿ.

ಉಪಸಂಪಾದಕರು

ಶ್ರೀ ಹೀ. ಚಿ. ಶಾಂತವೀರಯ್ಯ ಎಂ.ಎ., ಬಿ.ಇಡಿ.
ಶ್ರೀ ಆರ್. ವಿ. ಕುಲಕರ್ಣಿ, ಎಂ.ಎ., ಬಿ.ಇಡಿ.
ಶ್ರೀ ಟಿ. ಆರ್. ಮಹದೇವಯ್ಯ, ಎಂ.ಎ.

ಸಹಾಯಕ ಸಂಪಾದಕರು

ವಿದ್ವಾನ್ ಎಚ್. ವಿ. ನಾರಾಯಣಶಾಸ್ತ್ರಿ
ಶ್ರೀಮತಿ ಮಂಜುಳಾರಾವ್, ಎಂ.ಎ.
ಶ್ರೀಮತಿ ಎಂ. ಎನ್. ಜಾನಕಮ್ಮ, ಎಂ.ಎ.
ಶ್ರೀಮತಿ ಬಿ. ಶಕುಂತಲ, ಎಂ.ಎ.
ಶ್ರೀಮತಿ ಉಮಾದೇವಿ, ಎಂ.ಎ
ಶ್ರೀಮತಿ ವಿಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿ, ಎಂ.ಎ
ಶ್ರೀಮತಿ ಎಂ.ಎಸ್. ಸುಜಯ, ಎಂ.ಎ.

ಕಚೇರಿಯ ಸಿಬ್ಬಂದಿ ವರ್ಗ

ಬೆರಳಚ್ಚುಗಾರ್ತಿಯರು : ಶ್ರೀಮತಿ ಎ. ನೇತ್ರಾವತಿಬಾಯಿ, ಶ್ರೀಮತಿ ಸಿ. ಎನ್. ವಿಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿ,
ಶ್ರೀಮತಿ ಬಿ. ಎನ್. ಮಾಲತಿ, ಎಂ.ಎ.

ಪಟ್ಟಿಕೆ ವಿಂಗಡಣೆಕಾರರು : ಶ್ರೀ ಎನ್. ಎಸ್. ರಾಮಸ್ವಾಮಿ ಅಯ್ಯರ್, ಎಂ.ಎ., ಬಿ.ಟಿ.

ಸೇವಕರು : ರಾಘವೇಂದ್ರ, ಮಾದಪ್ಪ, ಶಂಕರಪ್ಪ, ರೇವಯ್ಯ,

ಅಧ್ಯಕ್ಷರ ನುಡಿ

'ನಿಘಂಟು ಎಂದರೆ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಬೃಹನ್ನಿಘಂಟು' ಎಂದೇ ಖ್ಯಾತವಾಗಿರುವ ಈ ಮಹಾನಿಘಂಟಿನ ಎಂಟು ಸಂಪುಟಗಳನ್ನು ಅದು ಪ್ರಕಟವಾದ ೧೫ ವರ್ಷಗಳ ನಂತರ ಮತ್ತಷ್ಟು ಸುಂದರವಾಗಿ ಮರುಮುದ್ರಣಗೊಳಿಸಿ ಕನ್ನಡ ಕುಲಕೋಟಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಲು ನನಗೆ ಸಂತೋಷವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಕನ್ನಡ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಭಾಷೆಯ ಸ್ಥಾನಮಾನವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡಿರುವುದು ಅದರ ಸಂಪನ್ನತೆ ಮತ್ತು ಅರ್ಹತೆಗಳಿಂದಾಗಿಯೇ ಎಂಬುದನ್ನು ಲೋಕದೆದುರು ಬಿಚ್ಚಿತ್ತೋರಿಸುವ ಸಾಧನಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದದ್ದು ಈ ಬೃಹತ್ ನಿಘಂಟು. ಕನ್ನಡದ ಸಮಸ್ತ ಜ್ಞಾನವನ್ನೂ ತನ್ನೊಳಗೆ ಐಕ್ಯಗೊಳಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಈ ನಿಘಂಟಿನ ವಿವಿಧ ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ಶಬ್ದವೊಂದರ ಅರ್ಥ, ವಿವರಣೆ, ಉದಾಹರಣೆ ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಅರ್ಧಪುಟವನ್ನು ದಾಟಿ ಒಂದು ಪುಟವನ್ನು ಆವರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದುಂಟು.

ಕ್ರಿ.ಶ.೪೫೦ರ ಹಲ್ಮಿಡಿಶಾಸನದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ ಈ ಸಂಪುಟ ಯೋಜನೆ ಅನುಷ್ಠಾನಗೊಂಡ ೧೯೯೫ರವರೆಗೆ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟವಾದ ಎಲ್ಲ ಬಗೆಯ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪ್ರಕಾರಗಳಿಂದಲೂ ಉಲ್ಲೇಖಗಳನ್ನು ನೀಡಲಾಗಿರುವುದು, ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಒಂದೇ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ಸಂದರ್ಭಗಳನ್ನು ಜೊತೆಗಿರಿಸಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವುದು, ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಶಬ್ದವನ್ನೂ ನಾಮಪದ ಅಥವಾ ಕ್ರಿಯಾಪದವೆಂದು ಖಚಿತವಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದು, ಅರ್ಥ ಸ್ಪಷ್ಟೀಕರಣಕ್ಕೆಂದು ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ವಾಕ್ಯ ಅಥವಾ ವಾಕ್ಯತುಂಡುಗಳೇ ಮೂಲಕಾವ್ಯವನ್ನು ಓದಬೇಕೆನ್ನುವ ಆಸಕ್ತಿಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವುದು – ಈ ಎಲ್ಲ ಅಂಶಗಳು ಇದರ ಅಪೂರ್ವತೆಯನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿಯುವ ಸಾಕ್ಷಿಕಲ್ಲುಗಳಾಗಿವೆ. ನಿಘಂಟು ಎನ್ನುವುದೇ ತುಂಬ ವೈಜ್ಞಾನಿಕವಾದ, ಒಂದು ಭಾಷೆಯ ಸೃಜನ ಸಾಹಿತ್ಯದಷ್ಟೇ ಪ್ರಮುಖವಾದ, ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿರುವ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಶುದ್ಧವಾಗಿ ಉಚ್ಚರಿಸಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವ ರಚನೆಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳೆಲ್ಲದರ ಎಚ್ಚರದ ದುಡಿಮೆಯನ್ನು ಬಯಸುತ್ತದೆ. ಕನ್ನಡದ ಅಭಿಮಾನವನ್ನು ಮೈತುಂಬಿಕೊಂಡ ಘನ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಸತತ ಪರಿಶ್ರಮದಿಂದ ಈ ಯೋಜನೆ ಶಿಸ್ತುಬದ್ಧವಾಗಿ ಯಶಕಂಡಿದೆ. ಮೊದಲ ಮುದ್ರಣದ ೧೦,೦೦೦ ಪ್ರತಿಗಳು ಕೆಲವೇ ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡಿಗರ ಮನೆಯ ಕಪಾಟುಗಳನ್ನು, ಗ್ರಂಥಭಂಡಾರಗಳನ್ನು, ಶಾಲೆಕಾಲೇಜುಗಳನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು ಧನ್ಯತಾಭಾವವನ್ನು ತಳೆಯುವಂತಾಯಿತು. ಆದರೆ ನಿಘಂಟುವಿನ ಉಪಯುಕ್ತತೆಯನ್ನು ತಡವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಂಡವರು ಅಂದಿನಿಂದ ಇಂದಿನವರೆಗೆ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿಗೆ ದೂರವಾಣಿ ಕರೆ ಮಾಡಿ, ಮಾರಾಟ ವಿಭಾಗದಲ್ಲಿ ವಿಚಾರಿಸಿ, ಪುಸ್ತಕ ಮಳಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಹುಡುಕಾಡಿ ಸಿಗದೆ ನಿರಾಶರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಮರುಪ್ರಕಟಿಸುವಂತೆ ಒತ್ತಾಯ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಎಂಟು ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿ, ಒಂಬತ್ತು ಸಾವಿರಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅಧಿಕ ಪುಟಗಳ ವಿಸ್ತಾರದಲ್ಲಿ ಹರಡಿಕೊಂಡಿರುವ, ಎಲ್ಲರ ಮನೆಯನ್ನೂ ಬೆಳಗಬೇಕಾಗಿರುವ ಈ ನಿಘಂಟನ್ನು ಮುದ್ರಿಸುವುದಾಗಲೀ, ಮುದ್ರಿತ ಪ್ರತಿಗಳನ್ನು ಒಂದೆಡೆ ಜೋಡಿಸಿಡುವುದಾಗಲೀ, ಮಾರಾಟದ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡುವುದಾಗಲೀ, ಹೆಚ್ಚಿನ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಒಂದು

ಕಡೆಯಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಕಡೆಗೆ ಸಾಗಿಸುವುದಾಗಲೀ ಅಷ್ಟೊಂದು ಸುಲಭವಾದ ಕೆಲಸವಲ್ಲ. ಈ ಅಸಾಧ್ಯವನ್ನು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿಸುವ ಧೈರ್ಯೋತ್ಸಾಹಗಳು ಪರಿಷತ್ತಿನೊಡಲಲ್ಲಿ ಚಿಮ್ಮುವುದಕ್ಕೆ ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜ್ಯ ಸರ್ಕಾರ ಕಾರಣವಾಯಿತೆಂದರೆ ಅದನ್ನು ಯಾರೂ ಅತಿಶಯೋಕ್ತಿಯೆಂದು ಭಾವಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜ್ಯ ಸರ್ಕಾರ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಆಲಿಸುತ್ತಿರುವುದು, ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತನ್ನು ಕನ್ನಡದ ಸಾರ್ವಭೌಮ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯೆಂದೇ ಭಾವಿಸುತ್ತಿರುವುದು ಕನ್ನಡದ ಭಾಗ್ಯವೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಸನ್ಮಾನ್ಯ ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿಗಳಾದ ಶ್ರೀ ಬಿ.ಎಸ್. ಯಡಿಯೂರಪ್ಪನವರು ಹಲವು ಒತ್ತಡಗಳ ನಡುವೆಯೂ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಭಾಗವಹಿಸುತ್ತಿರುವುದು, ಸಮಾರಂಭಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟ ಆಶ್ವಾಸನೆಗಳನ್ನು ಅತಿಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಅನುಷ್ಠಾನಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವುದು, ಪರಿಷತ್ತಿನ ಎಲ್ಲಾ ಯೋಜನೆಗಳಿಗೂ ಹಸಿರು ನಿಶಾನೆ ತೋರುತ್ತಿರುವುದು, ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಪದಾಧಿಕಾರಿಗಳು ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿ – ಕನ್ನಡ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಮಂತ್ರಿಗಳ ಕಚೇರಿಯ ಹೊರಗೆ ಕಡತಗಳೊಂದಿಗೆ ಗಂಟೆಗಟ್ಟಲೆ ಕಾಯುತ್ತಿದ್ದುದನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿರುವುದು, ಅಖಿಲ ಭಾರತ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಸಮ್ಮೇಳನದಿಂದ ತಾಲ್ಲೂಕು ಸಮ್ಮೇಳನಗಳವರೆಗೆ ಎಲ್ಲವೂ ಅದ್ದೂರಿಯಾಗಿ ನಡೆಯಲು ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಹಣ ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದು – ಇಂಥವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕಂಡಾಗ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಅಧ್ಯಕ್ಷನಾಗಿ ನನಗೆ ಮನಸ್ಸು ತುಂಬಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಆರುಕೋಟಿ ಕನ್ನಡಿಗರ ಪರವಾಗಿ ಅವರಿಗೆ ಕೃತಜ್ಞತಾ ಕುಸುಮಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಬೇಕೆನ್ನಿಸುತ್ತದೆ. 'ಕನ್ನಡದ ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿ' 'ಕನ್ನಡಿಗರ ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿ' ಎಂದು ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ನುಡಿಯಬೇಕೆನ್ನಿಸುತ್ತದೆ. ಸನ್ಮಾನ್ಯ ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿಗಳ ಕನ್ನಡದ ಮೇಲಿನ, ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಬಗೆಗಿನ ಈ ಅಖಂಡ ಪ್ರೀತಿ ಹೀಗೇ ಮುಂದುವರಿಯಲೆಂದು ಆಶಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರ ನಿಘಂಟು ಯೋಜನೆಯ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಮನಗಂಡು ಒಂದು ಕೋಟಿ ರೂಪಾಯಿಗಳನ್ನು ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿಗೆ ಉದಾರವಾಗಿ ನೀಡಿದೆ. ಸರ್ಕಾರ ಹಣ ನೀಡಿರುವುದು ಪರಿಷತ್ತಿಗಾದರೂ ಇದು ಜನತೆಯ ಹಣ ಮತ್ತು ಇದರ ಅಂತಿಮ ಫಲಾನುಭವಿಗಳೂ ಜನತೆಯೇ. ಈ ಎಚ್ಚರವನ್ನಿರಿಸಿಕೊಂಡೇ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು ಬಹುಬೇಡಿಕೆಯ ಬೃಹನ್ನಿಘಂಟಿನ ಎಂಟು ಸಂಪುಟಗಳನ್ನು ಪುನರ್ಮುದ್ರಣಗೊಳಿಸುತ್ತಿದೆ. ಸರ್ಕಾರದ ಉದಾರ ಆರ್ಥಿಕ ನೆರವಿನ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ನಿಘಂಟಿನ ಬೆಲೆಯನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯರೂ ಕೊಳ್ಳಲು ಮನಸ್ಸು ಮಾಡುವಂತೆ ಕಡಿಮೆಗೊಳಿಸಲಾಗಿದೆ. ಭಾಷೆ ಮತ್ತು ಸಾಹಿತ್ಯಾಭಿಮಾನದ ಸಂಕೇತವೆಂಬಂತೆ ಈ ಯೋಜನೆಯ ಯಶಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖ ಪಾತ್ರ ನಿರ್ವಹಿಸಿರುವ ರಾಜ್ಯ ಸರ್ಕಾರವನ್ನು ಹಾಗೂ ಕನ್ನಡ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಇಲಾಖೆಯ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಗಳಾದ ಶ್ರೀ ಜಯರಾಮರಾಜೇ ಅರಸ್ ಮತ್ತು ನಿರ್ದೇಶಕರಾದ ಶ್ರೀ ಮನು ಬಳಿಗಾರ್ ಅವರುಗಳನ್ನು ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು ಕೃತಜ್ಞತೆಯಿಂದ ಸ್ಮರಿಸುತ್ತದೆ. ನಿಘಂಟು ಯೋಜನೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾದಾಗ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾಗಿದ್ದ ಶ್ರೀ ಜಿ. ನಾರಾಯಣರಿಂದ ಮೊದಲಗೊಂಡು ಮುಕ್ತಾಯವಾದಾಗ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾಗಿದ್ದ ಡಾ. ಸಾ.ಶಿ. ಮರುಳಯ್ಯನವರವರೆಗೆ ಇದನ್ನು ಆಸಕ್ತಿಯಿಂದ ಮುನ್ನಡೆಸಿಕೊಂಡು ಬಂದ ಎಲ್ಲ ಅಧ್ಯಕ್ಷರುಗಳಿಗೂ ನಿಘಂಟು ಸಮಿತಿಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷರು, ಸದಸ್ಯರುಗಳು, ಸಂಪಾದಕರು, ಸಿಬ್ಬಂದಿ ವರ್ಗದವರಿಗೂ ಅಂದವಾಗಿ ಮುದ್ರಿಸಿಕೊಟ್ಟ ರಾಜಾ ಪ್ರಿಂಟರ್ಸ್‌ನವರಿಗೂ ಮತ್ತು ಅವರ ಸಿಬ್ಬಂದಿ ವರ್ಗದವರಿಗೂ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು ತುಂಬಾ ಆಭಾರಿಯಾಗಿದೆ. ಮರುಮುದ್ರಣದ ಈ ನಿಘಂಟಿನ ಸಂಪುಟಗಳನ್ನು ಕನ್ನಡ ಜನತೆ ಪ್ರೀತಿ ವಿಶ್ವಾಸಗಳಿಂದ ಬರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವರೆಂದು ನಂಬಿದ್ದೇನೆ.

ಬೆಂಗಳೂರು
೫–೬–೨೦೧೦

ಡಾ. ನಲ್ಲೂರು ಪ್ರಸಾದ್ ಆರ್.ಕೆ.
ಅಧ್ಯಕ್ಷರು

ಅರಿಕೆ

ಕನ್ನಡ – ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟುವಿನ ಎರಡನೆಯ ಸಂಪುಟ ಕಳೆದ ವರ್ಷ ಬಿಡುಗಡೆಯಾಯಿತು. ನಿಘಂಟುವಿನ ಕೆಲಸ ಅವಸರದ ಕೆಲಸವಲ್ಲ. ಆದರೂ ನಿಘಂಟು ಸಮಿತಿಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾದ ಪ್ರೊ॥ ಎಂ. ಮರಿಯಪ್ಪಭಟ್ಟರ ಹಾಗೂ ಇತರ ಸದಸ್ಯರ ವಿಶೇಷ ಆಸಕ್ತಿ, ಪ್ರಧಾನ ಸಂಪಾದಕರಾದ ಪ್ರೊ॥ ಜಿ. ವೆಂಕಟಸುಬ್ಬಯ್ಯನವರ ಅವಿಶ್ರಾಂತ ದುಡಿಮೆ, ನಿಘಂಟು ಕಚೇರಿಯ ಸಿಬ್ಬಂದಿವರ್ಗದ ಕಾರ್ಯತತ್ಪರತೆ, ಸರ್ಕಾರಿ ಮುದ್ರಣಾಲಯದವರ ಪೂರ್ಣ ಸಹಕಾರ ಇವುಗಳ ಫಲವಾಗಿ ಮೂರನೆಯ ಸಂಪುಟ ಕೇವಲ ಒಂದು ವರ್ಷದ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿಯೇ, ಪರಿಷತ್ತಿನ ವಜ್ರಮಹೋತ್ಸವದ ವೇಳೆಗೆ ಹೊರ ಬಂದಿರುವುದು ಎಲ್ಲರೂ ಮೆಚ್ಚತಕ್ಕ ವಿಷಯ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು ಈ ಎಲ್ಲಾ ಮಹನೀಯರಿಗೂ ತನ್ನ ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಧಾನ ಸಂಪಾದಕರಾದ ಪ್ರೊ. ಜಿ. ವೆಂಕಟಸುಬ್ಬಯ್ಯನವರು ವಜ್ರಮಹೋತ್ಸವದ ವೇಳೆಗೆ ಈ ಮೂರನೆಯ ಸಂಪುಟವನ್ನು ತಂದೇ ತೀರಬೇಕೆಂದು ದೃಢಸಂಕಲ್ಪ ಮಾಡಿದರು; ಈ ಸಂಪುಟದ ಮುದ್ರಣಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸರ್ಕಾರಿ ಮುದ್ರಣಾಲಯದ ನಿರ್ದೇಶಕರಾದ ಶ್ರೀ ಬಿ.ಎನ್. ರಾಮಮೂರ್ತಿಯವರು ವಹಿಸಿಕೊಂಡು ತ್ವರಿತಗತಿಯಲ್ಲಿ ಮುದ್ರಿಸಿಕೊಟ್ಟರು ; ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಈ ಸಂಪುಟ ವಜ್ರಮಹೋತ್ಸವದ ವೇಳೆಗೆ ಖಂಡಿತ ಬಿಡುಗಡೆಯಾಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಈ ಇಬ್ಬರು ಮಹನೀಯರ ವೈಯಕ್ತಿಕ ಆಸಕ್ತಿಯೇ ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ. ಪರಿಷತ್ತಿನ ಪರವಾಗಿ ಹಾಗೂ ವೈಯಕ್ತಿಕವಾಗಿ ವಿಶೇಷ ವಂದನೆಗಳನ್ನು ಅವರಿಗೆ ಸಲ್ಲಿಸುವುದು ನನ್ನ ಕರ್ತವ್ಯ.

ಸರ್ಕಾರದ ನೆರವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಈ ನಿಘಂಟು ಕನಸಿನ ಗಂಟಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಸರ್ಕಾರದ ಉದಾರ ಸಹಾಯದಿಂದ ಕನ್ನಡ–ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟು, ಕನ್ನಡಿಗರ ಕೈ ಸೇರುವಂತಾಗಿದೆ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು ಎಲ್ಲ ಕನ್ನಡಿಗರ ಪರವಾಗಿ ರಾಜ್ಯ ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೆ ತನ್ನ ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುತ್ತದೆ.

ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜ್ಯ ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೂ ಪರಿಷತ್ತಿಗೂ ಆದ ಒಪ್ಪಂದದ ಪ್ರಕಾರ ಈ ವರ್ಷದ ಮಾರ್ಚಿ ತಿಂಗಳ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಇಡೀ ನಿಘಂಟುವಿನ ಕಾರ್ಯ ಮುಗಿಯಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ನಿಘಂಟು ರಚನೆಯ ಕಾರ್ಯ ಆರಂಭವಾದಾಗ, ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬಂದ ತೊಡಕುಗಳು, ಕಾಗದದ ಅಭಾವ, ಮುದ್ರಣ ಸೌಕರ್ಯ ಒದಗದಿದ್ದುದು, ಈ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ನಿಘಂಟು ಕಾರ್ಯ ತಡವಾಯಿತೆಂಬುದನ್ನು, ಎರಡನೆಯ ಸಂಪುಟದ ಬಿಡುಗಡೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಈಗ ಆ ಎಲ್ಲಾ ತೊಂದರೆಗಳು ನಿವಾರಣೆಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನಿಘಂಟುವಿಗಾಗಿ ಸರ್ಕಾರದವರು ಮಂಜೂರು ಮಾಡಿರುವ ಹಣದಲ್ಲಿಯೇ ಉಳಿದ ನಿಘಂಟುವಿನ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಪೂರೈಸಲು ಮತ್ತೆ ಎರಡು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲಾವಧಿಯನ್ನು ನೀಡಬೇಕೆಂದು ರಾಜ್ಯ ಸರ್ಕಾರವನ್ನು ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ಸರ್ಕಾರವು ಅದನ್ನು ಒಪ್ಪಬಹುದೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಪರಿಷತ್ತು ನಿಘಂಟುವಿನ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸುತ್ತಿದೆ.

ಪರಿಷತ್ತು ತನ್ನ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ಪೂರೈಸಲು ಇನ್ನೂ ಎರಡು ಸಂಪುಟಗಳು ಹೊರಬರಬೇಕಾಗಿದೆ. ನಾಲ್ಕು ಮತ್ತು ಐದನೆಯ ಸಂಪುಟದ ವಿವಿಧ ಹಂತದ ಕೆಲಸ ತೀವ್ರಗತಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ.

ಸರ್ಕಾರದ ಆರ್ಥಿಕ ನೆರವಿನಿಂದ ಕಡಿಮೆ ಬೆಲೆಗೆ ಲಭ್ಯವಾಗಿರುವ ಈ ಕನ್ನಡ–ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟುವನ್ನು ಜನರು ಆದರದಿಂದ ಬರಮಾಡಿಕೊಂಡು ಇದರ ಪೂರ್ಣ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕೆಂದು ಪರಿಷತ್ತು ಆಶಿಸುತ್ತದೆ.

ಬೆಂಗಳೂರು
೨೪–೪–೧೯೭೭

ದೇಶಹಳ್ಳಿ ಜಿ. ನಾರಾಯಣ
ಅಧ್ಯಕ್ಷ
ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು

ಮುನ್ನುಡಿ

ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿನ ವಜ್ರಮಹೋತ್ಸವದ ಈ ಮಂಗಳ ಪ್ರಸಂಗಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಕನ್ನಡ-ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟಿನ ಮೂರನೆಯ ಸಂಪುಟವನ್ನು ನಾಡಿನ ಓದುಗರ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಇಡಲು ಸಂತೋಷವಾಗುತ್ತದೆ. ಎರಡನೆಯ ಸಂಪುಟವು ಪ್ರಕಟವಾಗಿ ಒಂದು ವರುಷ ಕಳೆಯುವುದರೊಳಗಾಗಿ ಈ ಸಂಪುಟವು ಹೊರಬಂದಿರುವುದು ನಿಘಂಟು ಕಾರ್ಯದ ತೀವ್ರಪ್ರಗತಿಗೆ ನಿದರ್ಶನವಾಗಿದೆ. ಆರಂಭಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದ್ದ ತೊಂದರೆಗಳು ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಈಗ ದೂರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮುಂದಿನ ಸಂಪುಟಗಳೂ ಕೂಡ ಸಾಧ್ಯವಾದಷ್ಟು ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಪ್ರಕಟಗೊಳ್ಳುವುವೆಂದು ನಾನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಈ ಸಂಪುಟದಲ್ಲಿ 'ಗಾಢಿಸು' ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ 'ತಿಮಿರ್$_1$' ಎಂಬ ಶಬ್ದದವರೆಗೆ (ನಿಘಂಟಿನ ೨೪೭೫ನೇ ಪುಟದಿಂದ ೩೪೮೨ನೆಯ ಪುಟದವರೆಗೆ) ನಿಘಂಟು ಮುಂದುವರಿದಿದೆ. ಮೊದಲು ಎರಡು ಸಂಪುಟಗಳಿಗೂ ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಂಡ ಆಕರಗ್ರಂಥಗಳನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಬಳಸಿಕೊಂಡಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತಸೂಚಿಯ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಅನುಬಂಧವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿಲ್ಲ.

ವಿವಿಧ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಹಲವಾರು ಪಾರಿಭಾಷಿಕ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಪಟ್ಟಿಮಾಡಿ ಇಡುತ್ತಿರಲಾಗಿದೆ. ಅವುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಕೊನೆಯ ಸಂಪುಟದಲ್ಲಿ ಅನುಬಂಧವಾಗಿ ಕೊಡಲಾಗುವುದು. ಈ ನಿಘಂಟಿನ ಎಲ್ಲ ಸಂಪುಟಗಳ ಮುದ್ರಣವು ಪೂರಯಿಸಿದರೂ ಈ ಕಾರ್ಯ ಅಲ್ಲಿಗೇ ಮುಕ್ತಾಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ನಿರಂತರವಾಗಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತಿರುವ ಕನ್ನಡ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಸ ಹೊಸ ಶಬ್ದಗಳೂ ನುಡಿಗಟ್ಟುಗಳೂ ತಲೆದೋರಿ ರೂಢವಾಗುತ್ತಲೇ ಇರುತ್ತವೆ; ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಮೊದಲಿದ್ದ ಅರ್ಥಗಳು ಕಳಚಿಹೋಗಿ ಹೊಸ ಅರ್ಥಗಳು ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಲೇ ಇರುತ್ತವೆ. ನಿಘಂಟಿನ ಕಾರ್ಯ ಮುಂದುವರಿಯುತ್ತಿರುವಾಗಲೆ ಈ ಹಿಂದಿನ ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ಕಣ್ತಪ್ಪಿ, ಕೈತಪ್ಪಿ ಬಿಟ್ಟುಹೋದ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಕವಿಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ ಬರಲಾಗಿದೆ. ಇತ್ತೀಚಿನ ಸಂಶೋಧನೆ ಮತ್ತು ಗ್ರಂಥಪ್ರಕಟನೆ--ಇವುಗಳ ಫಲವಾಗಿ ಎಷ್ಟೋ ಶಬ್ದಗಳ ಪುನಃಪರಿಶೀಲನೆಯೂ ಅಗತ್ಯವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಕೊನೆಯ ಸಂಪುಟದಲ್ಲಿ ಅಳವಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಿದೆ. ವಿದ್ವಜ್ಜನರು ಈಗ ಪ್ರಕಟವಾಗಿರುವ ಮೂರು ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ತಮಗೆ ಕಂಡುಬರುವ ಪ್ರಮಾದಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸಬೇಕಾಗಿ ಕೋರುತ್ತೇನೆ. ಸೂಚನೆಗಳನ್ನು ಕೃತಜ್ಞತೆಯಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಪರಿಶೀಲಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜ್ಯದ ಸರ್ಕಾರಿ ಮುದ್ರಣಾಲಯದವರು ಮುದ್ರಣಭಾರವನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಂಡು ತ್ವರಿತಗತಿಯಲ್ಲಿ ಮುದ್ರಿಸಿ ನಿಘಂಟಿನ ಎಲ್ಲ ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಿಗೂ ಕಾರಣರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ನನ್ನ ಮಾನ್ಯ ಮಿತ್ರರೂ ಸರ್ಕಾರಿ ಮುದ್ರಣಾಲಯದ ನಿರ್ದೇಶಕರೂ ಆದ ಶ್ರೀ. ಬಿ. ಎನ್. ರಾಮಮೂರ್ತಿ ಅವರಿಗೂ ಅವರ ನಿರ್ದೇಶನವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕಾರ್ಯಗತಗೊಳಿಸಿದ ಶ್ರೀ ಎಂ. ಆರ್. ಗಣಪತಿ ಅವರಿಗೂ ಸರ್ಕಾರಿ ಮುದ್ರಣಾಲಯದ ಸಿಬ್ಬಂದಿವರ್ಗದವರಿಗೂ ಹೃತ್ಪೂರ್ವಕವಾದ ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾದ ಶ್ರೀ ಜಿ. ನಾರಾಯಣ ಅವರು ವೈಯುಕ್ತಿಕ ಆಸಕ್ತಿಯನ್ನು ವಹಿಸಿ ಈ ಸಂಪುಟವು ಇಷ್ಟು ಬೇಗ ಪ್ರಕಟಗೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರೇರಕರೂ ಸಹಾಯಕರೂ ಆಗಿದ್ದಾರೆ. ಅವರ ನಿರಂತರ ವಿಶ್ವಾಸಪೂರ್ಣ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಕ್ಕೆ ನನ್ನ ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳು.

ನಿಘಂಟು ಕಚೇರಿಯ ಸಿಬ್ಬಂದಿಯವರು ಈ ಸಂಪುಟದ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮೀಯವಾದ ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಅವಿರತವಾಗಿ ದುಡಿದಿದ್ದಾರೆ. ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಮತ್ತು ಸಿಬ್ಬಂದಿ ವರ್ಗದವರು ಎಂದಿನಂತೆ ನಿಘಂಟಿನ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಹಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇವರೆಲ್ಲರಿಗೆ ನಿಘಂಟು ಸಂಪಾದಕ ಸಮಿತಿಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷರ, ಸದಸ್ಯರ ಮತ್ತು ನನ್ನ ಕೃತಜ್ಞತೆಯನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಜಿ. ವೆಂಕಟಸುಬ್ಬಯ್ಯ,
ಪ್ರಧಾನ ಸಂಪಾದಕ.

ದಿನಾಂಕ : 24-4-77.

ಗಾಢಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಿಗಿಯಾಗು ; ಬಲವಾಗು : ಜಾಡಿಸಲು ಜಾಡಿಸುಬಿಗುಹತಿ ಗಾಢಿ[ಪಾಠಾಂ. ಡಿ]ಸಿತು ಕೊಡಹಿದೊಡೆ ಮಿಗೆ ಮೈಗೂಡಿ ಬಿಗಿದುದು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೩-೩೫). ೨. ಹರಡು ; ವ್ಯಾಪಿಸು ; ಆವರಿಸು : ಜಯಧ್ವನಿ ಗಗನದಲಿ ಗಾಢಿಸಿತು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೬-೧೦೦); ಪಾಠಕರುಗಳ ರನ್ನದ ದಡಿಯ ಕಂಚುಕಿಗಳ ಘಡಾವಣೆ ಗಾಢಿ[ಪಾಠಾಂ. ಘಾಡಿ]ಸಿತು ನಭವ (ಕೊರರಾ. ೬-೨೦-೨೦) ; ಗಾಢಿಸಿತು ಗಜಬಜಂ ಕುರುನೃಪತಿಭಟರು ಕೈಮಾಡಿದರು (ತುರಂಗ. ೭೨-೫). ೩. ಮೇಲೆಬೀಳು ; ಆಕ್ರಮಿಸು : ತುಡುಕುವಂಕುಶದಿಂದ ಮುನ್ನಿಳಿಯೊಡೆಯೆ ಗಜ ಗಾಢಿ[ಪಾಠಾಂ. ಡಿ] ಸಿದವರಸರ ಬಿಡುಹು ತಡೆದೆಡಗಲಸಬಗೆದುವು ವಿಗಡ ಪಾಯದಳ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೨-೨). [ಗಾಢ + – ಇಸು$_3$]

ಗಾಢೋಕ್ತಿ (ನಾ). ನಿಷ್ಠುರದ ಮಾತು ; ಒರಟುನುಡಿ : ಗಾಢೋಕ್ತಿ ಕುಜಾತ ಮಂಗಳ ಪುಳಿಂದರುಮಿಂತು ಕುಜಾಖ್ಯೆ (ನಾನಾರ. ೨೧) ; " ಗಾಢೋಕ್ತಿ – ನಿಷ್ಠುರದ ಮಾತು " (ನಾನಾರ. ೨೧ ಟೀಕೆ).

[ಗಾಢ + ಉಕ್ತಿ]

ಗಾಣ$_1$, ಘಾಣ$_1$ (ನಾ). ಎಣ್ಣೆಯನ್ನು ಅಥವಾ ಕಬ್ಬಿನ ರಸವನ್ನು ತೆಗೆಯುವ ಯಂತ್ರ : ಒಂದು ಗಾಣದುಳ್ ಒನ್ದು ಸೊಂಟಿಗೆ ತೇ (ತೈ)ಲ ಮಸಗೆ (ಇಅ. VIII, ೨೮೫-೪ ; 706) ; ಗಾಣದೊಳಿಕ್ಕಿದ ಕಬ್ಬಿನಂತೆ ನರಕದೊಳ್ ದುಃಖಂಬಟ್ಟುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೧೭೫) ; ಎಳ್ಳಿಲ್ಲದ ಗಾಣವ ನಾಡಿದ ಎತ್ತಿನಂತಾಯಿತ್ತೆನ್ನ ಭಕ್ತಿ (ಬಸವ. ೩೮೩) ; ತುಂಡುತುಂಡಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸಿ ಗಾಣದೊಳರೆದು (ಚಬಪು. ೧೧-೧೧). **ಘಾಣ$_1$** : ದೇಗುಲದಿಂ ಬಡಗ ದೇವರೋಲಗದ ಸೂಳೆಗೇರಿಯಲ್ಲಿ ಘಾಣವೆರಡುಂ ಪಡಿಕವಳ್ಳದಿಂ ಮೂಡಣ ಪೂದೋಂಟ ಮತ್ತರೆರಡು (ಕಇಅ. ೩೮-೨-೪೬ ; 1056).

ಗಾಣದ ಎತ್ತು = ೧. ಗಾಣಕ್ಕೆ ಹೂಡಿರುವ ಎತ್ತು : " ರಾತ್ರಿ ಹಗಲೂ ತತ್ವಜಿಜ್ಞಾಸೆ. ಆದರೆ ದೇವರ ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಮಾತ್ರ ಅವರಿಗೆ ಗಾಣದ ಎತ್ತಿನಂತೆ " ಎಂದು ಅದರ ಆಶಯ (ಜೀವಾಶ್ಮ. ೨೫೧). ೨. (ಅಲಂ) ವಿಶ್ರಾಂತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಒಂದೇ ಸಮನೆ ದುಡಿಯುವವನು : ಅವನೊಬ್ಬ ಗಾಣದ ಎತ್ತು. ಅವನಿಗೇನು ಸುಖವಿದೆ ? (ರೂಢಿ). **ಗಾಣದ ತೆಱೆ** = ಗಾಣವನ್ನು ಇಟ್ಟಿರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಡುವ ತೆರಿಗೆ,— ಕಂದಾಯಂ : ಅಲ್ಲಿಯ ಗಾಣದ ತೆಱೆಯುಂ . . . ಸರ್ವ್ವಬಾಧಾ ಪರಿಹಾರಮಾಡಿ ಕಾ[ದೊ]ಡುವರು (ಸೌಇಇ. XX, ೫೧-೩೦ ; 1077); ಒಂದು ಗಾಣದ ತೆಱೆಯುಂ ಬಿಟ್ಟರು (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೨೭೫-೮ ; 1086).

[ದೇ ॥ ತಮಿ. ಕಾಣ ; ತುಳು. ಗಾಣ, ಗಾಣೊ ; ತೆಲು. ಗಾತುಗ, ಗಾಮಗು./ಪ್ರಾ. ಘಾಣ]

ಗಾಣ$_2$ ' ಗಾಳ ' ನೋ.

ಗಾಣ$_3$ (ನಾ). ೧. ಗಾನ ; ಗಾಯನ : ಮುನಿಪಂ ಚೌಲೋಪನಯನ ಸಂಸ್ಕೃತರಾದ ಬಾಲಕರ್ಗೆ . . . ಗಾಣದೊಳ್ ಜಾಣರಂಗೆಯ್ದಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೫೦-೧೬). ೨. ಗಾಯಕ; ಸಂಗೀತಗಾರ; ರಸಮೊಸರ್ವನ್ನೆಗಂ ಕಳಿಸಿ ಪಾಡುವ ಗಾಣರ ಗೇಯಪಂಕ್ತಿಯಿಂ ಪೊಸಯಿಸೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೪) ; ಅಮರರ ಗಾಣರ ಮುಖರಿಗಳೆಮರ್ದಂ ಕೆದಱಿದಪೊಲೆಳಸೆ ಗಾಣತಿಗೆಯ್ದು (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೩೩) ; ಓಲಗವಿತ್ತು ನರ್ತಕರ ಜಾಣರ ಗಾಣರ ಗೇಯ ಗೋಷ್ಠಿಯೊಳ್ (ವಂಬಿರ. ೧೧ ಸೂಚನೆ).

ಗಾಣದಂಕಕಾಱ=ಒಂದು ಬಿರುದು: ಗಾಣದಂಕಕಾಱ ಶ್ರೀಮದಯ್ಯಪ (ಎಕ. IX, ದೇವನ. ೧೧-೫ ; 948). [<ಸಂ. ಗಾನ]

ಗಾಣ$_4$ (ನಾ). ಹಿಡಿಯುವುದು ; ಗ್ರಹಣ : (ಕ). [<ಸಂ. ಗ್ರಹಣ]

ಗಾಣಕಾರ್ತಿ, ಗಾಣಗಾತಿ (ನಾ). ಹಾಡುವವಳು ; ಗಾಯಿಕೆ : ವೀಣೆ ದಂಡಿಗೆ ಸ್ವರಮಂಡಲ ಕಿನ್ನರಿ ವೇಣುಸಂಪುಟವ ಹೊತ್ತಗೆಯ ಪಾಣಿಯೊಳಾಂತು ಬಂದರಸಗೆಱಗಿದರು ಗಾಣಕಾರ್ತಿಯರು ಗಾಡಿಯೊಳು (ಭರತ. ೫-೭). **ಗಾಣಗಾತಿ** : ಈ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ನಾವು ಕಾಣುವ ' ಹೊಲೆಯರು ' ಎರಡು ಬಗೆ : ಒಂದು ' ಗಾಣಗಾತಿ 'ಯರ ಪಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ವೀರಬಾಹುಕನ ಪಾತ್ರದಲ್ಲಿ (ಪರಿಶೀ. ೬೪).

[ಗಾಣಕಾಱ + – ತಿ$_1$ (< – ಇತ್ತಿ)]

ಗಾಣಕಾಱ (ನಾ). ಗಾಯಕ ; ಸಂಗೀತಗಾರ. ' ಗಾಣಕಾರ್ತಿ ' ಪರಾ.

[ಗಾಣ$_3$ + – ಕಾಱ]

ಗಾಣಗಂಟಲ (ನಾ). ಗಾಳದಂತೆ ಗಂಟಲಿಗೆ ಹಿಂಸೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು ; ಘಾತಕ ; ಪ್ರಾಣಕಂಟಕ : ನೀನಡಗಿ ಪೋಗದೆ ಎನ್ನೊಳಿದ್ದು ಗಾಣಗಂಟಲರಿಗೆ ವೈರಿಯಾಗೋ (ಮೋಕ್ಷದೀ. ೫೩-೩).

[ಗಾಣ$_2$ (<ಗಾಳ) + ಗಂಟಲು$_1$ (<ಗಂಟಲ್) + – ಅ$_7$]

ಗಾಣಗತ್ತರಿ (ನಾ). ಗಾಣದ ಈಸು ; ಗಾಣಹೊಡೆಯುವವನು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಭಾಗ : ತೋರುವುದು ಗಾಣಗತ್ತರಿಯಲಾಕಾರದಿಂ (ತುರಂಗ. ೨೮-೫೨). [ಗಾಣ$_1$ + ಕತ್ತರಿ$_2$]

ಗಾಣಗಾತಿ ' ಗಾಣಕಾರ್ತಿ ' ನೋ.

ಗಾಣಗೊಂದೆ (ನಾ). ಗಾಣಕ್ಕೆ ಹೂಡುವ ಎತ್ತು ; ಗಾಣದ ಎತ್ತು : ನಾಣಿಲಿಗಳ ತಲೆವಣಿ ಮಾಣ್ಕಾಣಲವೋ ಗಾಣಗೊಂದೆಯಿಂದೇ ಕಣ್ಗಂ ಕಾಣದೆ ಬಳಸುವುದೇ (ಚಕವಿ. ೬-೨೭೭). [ಗಾಣ$_1$ + ಗೊಂದೆ$_1$]

ಗಾಣತಿ$_1$ (ನಾ). = ಗಾಣಕಾರ್ತಿ : ಗಾಣತಿಯರಿರ್ವರುಂ ಮತ್ತಾಣದಿ ನಗ್ಗಳಮವಳ್ದಿರಂ ಭಯಮಚದಿಂ ಕ್ಷೋಣೀಶಂ ಕುಡೆ ಕೊಳ್ಳದೆ ಮಾಣಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೬೨). [ಗಾಣ$_3$ + – ತಿ$_1$ (< – ಇತ್ತಿ)]

ಗಾಣತಿ$_2$ (ನಾ). ಗಾಯನ ; ಹಾಡುವಿಕೆ. ' ಗಾಣತಿಗೆಯ್ ' ಪರಾ.

[<ಗಾಣ$_3$]

ಗಾಣತಿಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಗಾಯನಮಾಡು ; ಹಾಡು : ಅಮರರ ಗಾಣರ ಮುಖರಿಗಳೆಮರ್ದಂ ಕೆದಱಿದಪೊಲೆಳಸೆ ಗಾಣತಿಗೆಯ್ದು . . . ಪಾಡಿದರ್ ಮಂಗಳಮಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೩೭). [ಗಾಣತಿ$_2$ + ಕೆಯ್$_1$]

ಗಾಣತೆರಿಗೆ ' ಗಾಣದೆಱೆ ' ನೋ.

ಗಾಣದೆರಿಗೆ, ಗಾಣತೆರಿಗೆ (ನಾ). = ಗಾಣದೆಱೆ : (ಕ). **ಗಾಣತೆರಿಗೆ** : (ರೈಸ್‌ಗ. II, ೫೪೮). [ಗಾಣ$_1$ + ತೆರಿಗೆ (<ತೆಱೆಗೆ)]

ಗಾಣದೆಱೆ (ನಾ). ಗಾಣದ ತೆರೆ ; ಗಾಣದ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ತೆರಿಗೆ,– ಸುಂಕ : ಪಂಚಕಾರುಕ ಗಾಣದೆಱೆ ಆಮೆದೆಱೆ ಮಗ್ಗಮುಂದ್ರೆ ಒಳವಾಱು ಹೊರವಾಱು (ಎಕ. VII, ಶಿಕಮೊ. ೭೦-೩೦ ; 1431).

[ಗಾಣ$_1$ + ತೆಱೆ$_3$]

ಗಾಣನಾಯಕಿ (ನಾ). ಹಾಡುಗಾತಿಯರಲ್ಲಿ ಮಿಗಿಲಾದವಳು; ಉತ್ತಮ ಗಾಯಿಕೆ : ಜೀಯ ಸ್ಥಿರಂಜೀವಯೆಂದು ಕೀರ್ತಿಸಿ ಗಾಣನಾಯಕಿಯರೆತ್ತಿ ನಂಡಿಗೆವಿಡಿದು ಪೊಡಮಟ್ಟು ಹಾಡಲುದ್ಯೋಗಿಸಿದರು (ಹಡಳಾ. ೭-೫).

[ಗಾಣ$_3$ + ನಾಯಕಿ]

ಗಾಣಪತ್ಯ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಗುಂಪಿನ ಒಡೆತನ. ೨. ಗಣಪತಿಯ ಪೂಜೆ,–ಉಪಾಸನೆ. ೩. ಪರಮೇಶ್ವರನ ಪರಿವಾರವಾದ ಪ್ರಮಥ ಗಣಗಳ ಒಡೆತನ,– ನಾಯಕತ್ವ : ಭೋಗಿಕಟಕನ ಗಾಣಪತ್ಯಕೆ ಹೋಗನೇ ತಂತ್ರಂಬೆರಸಿ ಶಿವಯೋಗದಿಂದ ಕುಮಾರಪಾಲಕ ಘೂರ್ಜರನು ಮುನ್ನ (ಬಸಪು. ೫೪-೭೫). ೪. ಗಣಪತಿಯನ್ನು ಪೂಜಿಸುವವನು ; ಗಣಪತಿಯೇ ದೇವರೆಂದು ನಂಬಿರುವವನು ; ಗಣಪತಿಯ ಆರಾಧಕ. ೫. ಭರತಖಂಡದ ಷಣ್ಮತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಗಣಪತಿಯೇ ಸರ್ವೋತ್ತಮನೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಮತ : ಆದರೆ ಪ್ರಾಚೀನಕಾಲದಿಂದಲೂ ವೇದಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಮತಭೇದಗಳಾಗಿ ಬೌದ್ಧ, ಶೈವ . . .

ಗಾಣಪತ್ಯ ಮುಂತಾದ ಮತಗಳು ನೆಲೆಗೊಂಡವು (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೧೦೯).
[ಸಂ.]

ಗಾಣಬಿಜ್ಜೆ (ನಾ). ಗಾನವಿದ್ಯೆ ; ಸಂಗೀತಶಾಸ್ತ್ರ : ಈ ಗಂಧರ್ವರೆನ್ನಿಂ ಗಾಣಬಿಜ್ಜೆಯನಱಿಯಲೆನುತೆಯ್ತಂದಿರಲಿವರ್ಗಾನಾಚಾರ್ಯನಾದೆಂ (ಅದ್ಭುತ. ೨೪-೦೫). [ಗಾಣ₃ + ಬಿಜ್ಜೆ₂]

ಗಾಣರಾಣಿ (ನಾ). =ಗಾಣನಾಯಕಿ : ಪಸಾಯಕ್ಕೆ ಮನವುಕ್ಕಿ ಸರ್ವಾಭರಣಮಂ ಗಾಣರಾಣಿಯರಿಗಿತ್ತನು (ಹಜಕಾ. ೬-೭). [ಗಾಣ₃+ರಾಣಿ]

ಗಾಣವಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗಾಣವು ತಿರುಗುವಂತೆ ಮಾಡು; ಗಾಣವನ್ನು ಆಡಿಸು : ಗಾಣಿಗನು ಈಶ್ವರನ ಕಾಣನೆಂಬದು ಸಹಜ ಏಣಾಂಕಧರನು ಧರೆಗಿಳಿಯಲವನಿಂದ ಗಾಣವಾಡಿಸುವ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೪೩೪). ೨. (ಆಲಂ) ಗಿರಗಿರನೆ ತಿರುಗಿಸು, –ಸುತ್ತಿಸು : ಕಣ್ಣುಕಟ್ಟಿ, ಗಿಮಿಗಿಮಿ ಗಾಣವಾಡಿಸಿತು ಗಾಳಿ ನೆನೆನೆನೆದು ನೆಲವೆ ಕಂಪ್ಪರಿಸಿತ್ತು (ನೆಲಮು. ೧೪). [ಗಾಣವಾಡು + – ಇಸು₃]

ಗಾಣವಾಡು (ಕ್ರಿ). ಗಾಣಕ್ಕೆ ಹಾಕಿ ಅರೆ; — ಸಾರವನ್ನು ತೆಗೆ : ತೆಲ್ಲಿಗರೊಯ್ದು ಗಾಣವಾಡೊಳ್ಳಿತೆನಿಸಿದ ತೈಲಕುಂಭಕೋಟಿಗಳ ತಂದರು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೮-೫೦) ; ಕಬ್ಬು . . . ಪಕ್ವಕ್ಕೆ ಬಂದಮೇಲೆ ಅದನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ಗಾಣವಾಡಿ, ಹಾಲನ್ನು ಕಾಯಿಸಿ, ಬೆಲ್ಲವನ್ನೋ ಸಕ್ಕರೆಯನ್ನೋ ಮಾಡಬಹುದು (ವ್ಯವಮು. ೪೮). [ಗಾಣ₁ + ಆಡು₁]

ಗಾಣವಾರಿ (ನಾ). =ಗಾಣದೆಱೆ : ಊರೊಳಗೆ ಹು[ಟ್ಟು]ವ ಹಾರಿಕಾಯ ಪಳವ ತೂಗುವ ಭಂಡಕೆ ಹೊಂಗೆ ಹಾಗ ೧ ಗಾಣವಾರಿ ಗಾಣಂ ಪ್ರತಿಮಾನ ೧ (ಸೌಇಇ. IX-1, ೦೪೫-೩೭ ; 1079). [ಗಾಣ₁ + ವಾರಿ₀ (<ವರಿ₁)]

ಗಾಣವಾವಿಲಿಗೆ (ನಾ). =ಗಾಣದೆಱೆ (?) : ಕೇರಿಯ ತೆಂಕಣ[ದ]ಲು ಹದಿನೆಂಟು ಕಂ ಯಿ ಮನೆಯ ನಿವೇಶಣಮಂ ಊರೊಳಗಣ ಗಾಣಂಗಳಲ್ಲಿ ಗಾಣವಾವಿಲಿಗೆಯುಂ ಊರಲ್ಲಿ ಹರದರು ಮಾಱುಗೊಂಡ ಭತ್ತಕ್ಕೆ ಪೊಂಗೆ [ಹಾ]ಗವೊನ್ದುಮಂ . . . ಇಷ್ಟೀ ಧರ್ಮಮಂ ಪ್ರತಿಪಾಳಿಸುವರ್ (ಕಇಅ. ೪೭-೪-೨೨ ; 1125). [ಗಾಣ₁ + ವಾವಿಲಿಗೆ?]

ಗಾಣವಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಗಾಳವನ್ನು ಹಾಕು ; ಮೀನು ಹಿಡಿಯಲು ಕೊಕ್ಕೆಯನ್ನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಇಳಿಬಿಡು : ಭುವನಾಪಹಾಸ್ಯಮೆನಲರ್ಣವದೊಳ್ ನೀಂ ಮತ್ಸ್ಯನಾಗಲಾನಂದು ಸಮುದ್ರವಿಸಿದೆನಪ್ಪೊಡದಂ ಗಾಣವಿಕ್ಕಿ ಪಿಡಿದೆನ್ನ ಬಾಣಸಕ್ಕೊಪ್ಪಿಸನೇ (ಜಗವಿ. ೧೭-೩೪). [ಗಾಣ₂ (<ಗಾಳ) + ಇಕ್ಕು]

ಗಾಣವೆಣ್ (ನಾ). ಗಾಯನಮಾಡುವವಳು ; ಗಾಣಗಾತಿ ; ಗಾಯಿಕೆ : ಸುಧಾಂಶುವಂ ನಿರ್ಮಳವಕ್ತ್ರಬಿಂಬಮಿರದೇಳಿಸೆ ಮೆಲ್ಲನೆ ಗಾಣವೆಂಗಳಿರ್ವರ್ಗೆ ಬಂದರಂದು ಸ್ವಪಕುಂಜರನಿರ್ದೆಡೆಗೈದೆ ರಾಗದಿಂ (ಉದ್ಭಟ. ೨-೦೯೫). [ಗಾಣ₃ + ಪೆಣ್]

ಗಾಣವೆಯಿಲು, ಗಾಣವೆಯಿಲೆ, ಗಾಣಾಯಿಲೆ (ನಾ). ಗಾಣದ ಬಯಲು ; ಗಾಣವನ್ನು ಇಡುವ ಸ್ಥಳ (?) : ಊರೊಡೆಯರ್ಗ್ಗೆ ಮಾನ್ಯದ ಕೆಯ್ಮತ್ತರಿನ್ನೂಱು ಮನೆಗೆಣ್ಣೂಱ್ಯುಗಲವಿರ್ಪ್ಪತ್ತೈಗ್ಯೆನೀಳದ ನಿವೇಶನಂ ಮೂರೂರು ಸಾಶ್ವತ ಸುಂಕಂ ಗಾಣವೆಯಿಲಿಗೆ ಕೊಣ್ಡೆ ಮುಟ್ಟಿಗೆ ಪಡಿಯಳೆ ಯೆಣ್ಣದಲೊನ್ದು ಗದ್ಯಾಣಂ (ಎಇ. XX, ೬-೩೩ ; 1012). **ಗಾಣವೆಯಿಲೆ** : ದೇವರತ್ತ ಅಲ್ಲಿಯ ಗಾಣದ ತೆಱೆಯುಂ ಗಾಣವೆಯಿಲೆ ಎಣ್ಣೆಯುಂ ದೇವರ್ಗ್ಗೆ ಇಂತಿದೆಲ್ಲವಂ . . . ಕಾ[ದೂ]ಡುವರು (ಸೌಇಇ. XX, ೫೦-೩೦ ; 1077). **ಗಾಣಾಯಿಲೆ** : ತಮ್ಮ ಗಾಣಾಯಿಲೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗಾಣಕ್ಕೆ (ಹೈಆಸಿ. ೪೭-೦೪೯ ; 1093). [ಗಾಣ₁ + ವೆಯಿಲು?]

ಗಾಣವೆಯಿಲೆ 'ಗಾಣವೆಯಿಲು' ನೋ.

ಗಾಣಸಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). =ಗಾಣಬಿಜ್ಜೆ : ವಾಸುದೇವಂಗೆ ಮಣಿದು ಅನುಕ್ರಮದಿಂ ಗಾಣಸಾಸ್ತ್ರಮಂ ಪೇೞಲಾರಂಭಿಸಿದಂ (ಅದ್ಭುತ. ೨೪-೨೦). [ಗಾಣ₃ + ಸಾಸ್ತ್ರ]

ಗಾಣಹಾಕು 'ಗಾಳಹಾಕು' ನೋ.

ಗಾಣಾಗಸಿಮಾಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹಿಂಡಿ ಹಿಪ್ಪೆಮಾಡು ; ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರೆ. ೨. (ಆಲಂ) ಬಹಳವಾಗಿ ಹಿಂಸಿಸು : ಬಿನುಗುತನ ಬಿಡದಿರಲನಿಬರು ಬಂದು ನಿನ್ನ ಘನತೆಯನು ಪಿಡಿದು ಯಮನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸೆ ಕುಮ್ಮನ್ನೆ (ಕೆಮ್ಮನೆ ?) ಗಾಣಾಗಸಿಮಾಡಿ ನರಕಕ್ಕೆ ಕೆಡಹುವ ಅನುಮಾನವಿಲ್ಲ (ವಿಪ್ರಸು. ೨೮-೧). [<ಗಾಣ₁ + ಗಸಿ + ಮಾಡು₁]

ಗಾಣಾಪತ್ಯ (ನಾ). =ಗಾಣಪತ್ಯಳ : ಭಜಿಸುವರು ಗಣಪತಿಯ ಪರನೆಂದರಿದು ಗಾಣಾಪತ್ಯರೆಂಬರು (ಗಗಕಾ. ೫-೬) ; ಗಾಣಾಪತ್ಯರು ವಕ್ರತುಂಡ ಏಕದಂತಗಳ ಮುದ್ರೆಗಳನ್ನು ಧರಿಸುವರು (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೧೦೨). [<ಗಾಣಪತ್ಯ]

ಗಾಣಾಯಿಲೆ 'ಗಾಣವೆಯಿಲು' ನೋ.

ಗಾಣಿ (ನಾ). ಹಾಡುಗಾತಿ ; ಗಾಯಿಕೆ : ಗಾಣಿಯನು ಮೃದುಪಾಣಿಯನು ಶುಕವಾಣಿಯನು ಕಾಳಾಹಿಸನ್ನಿಭವೇಣಿಯನು . . . ವರ್ಣಿಸುವನಾರೆಂದ (ಜೀವಂಜಿ. ೮-೦೫) : ಮಿಸುಪಮರಗಾಣಿಯರ ಕೊರಳಿಂ ರಸವೊಸರ್ವ ಸಂಗೀತ ಕಿವಿಗಿಂಬೆಸೆಯೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೦-೬೯). [ಗಾಣ₃ + – ಇ₂]

ಗಾಣಿಕ್ಯ (ನಾ). ಸೂಳೆಯರ ಗುಂಪು ; ವೇಶ್ಯಾಸಮೂಹ : "ಸೂ(ಟೆ)ಳೆಯರ ಮೊತ್ತಮಂ ಗಾಣಿಕ್ಯಮೆಂಬುದು" (ಶಬ್ದಾಯು. ೮೧-೩೩೭) ; "ವಾರಸತಿಯರ ಹಿಂಡು ಗಾಣಿಕ್ಯವಕ್ಕು" (ಮಂಶಿರಾ. ೯೦-೫); ಅಳಿಧ್ವಾನಮನೆ ತುಳಿದು ಗಾಣಿಕ್ಯಹರ್ಮ್ಯಾಗ್ರಗಾಯತ್ಸ್ವದತೀಸಂಗೀತತಾರಸ್ವರಮನಲೆದು (ರಾಜಶೇ. ೦೨-೩). [ಸಂ.]

ಗಾಣಿಕ್ಯಸದನ (ನಾ). ಸೂಳೆಯರ ಮನೆ ; ವೇಶ್ಯಾಗೃಹ : ಪಲ್ಲವೋಲ್ಲಸಿತಮಪ್ಪ ಗಾಣಿಕ್ಯಸದನಪಂಕ್ತಿಗಳೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೨-೨೪ ವ). [ಗಾಣಿಕ್ಯ + ಸದನ]

ಗಾಣಿಗ, ಗಣಿಗ (ನಾ). ೧. ಗಾಣದಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹರಿಸುವವನು ; ಎಣ್ಣೆ ತೆಗೆದು ಮಾರಿ ಜೀವಿಸುವವನು ; ತೆಲ್ಲಿಗ ; ತೈಲಿಕ : ಗಾಣಿಗರ ಪೆರುನ್ನಾಳ್ ಸೆಟ್ಟಿಯರ ಮಗಂ ಗಱ್ಗಿಸೆಟ್ಟಿ (ಎಕ. X, ಕೋಲಾರ. ೨೧೫-೨ ; ೯೬೬) ; ಕಪಿಯುಂ ಗಾಣಿಗ ಪಾವು ಕಾಷ್ಠ ಜಿನ ತಕ್ರಂ . . . ಧೂಮಮುಂ ನಿಪುಣರ್ ಕಂಡರೆ ಪೋಗರ್ಕೈ (ಸೋಮೇಶ. ೬೮); ಆಡದರೆ ಮುಗ್ಗದರೆ ಕುಂಬರ ಗಾಣಿಗರ ನಾಯಿಂದರದೆರೆ (ಎಕ. V, ಅರಕ. ೦೦೨-೦೮; 1383); ಗಾಣಿಗರ್ ಚಿಪ್ಪಿಗರ್ ಮುಚ್ಚಿಗರ್ ಮುಖ್ಯರೊದಗಿ ಬರುತಿರ್ದರು (ಹಬಖು. ೪೭-೯೧); ಎಳ್ಳು ಗಾಣಿಗ ಬಲ್ಲ ಸುಳ್ಳು ಸಿಂಪಿಗ ಬಲ್ಲ ಕಳ್ಳರನು ಬಲ್ಲ ತಳವಾಱ ಬಣಜಿಗನು ಎಲ್ಲವನು ಬಲ್ಲ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೪೨೦); ಹಾರುವನಿಗೆ ಆಳಾಗಬೇಡ ಗಾಣಿಗನಿಗೆ ಎತ್ತಾಗಬೇಡ (ಗಾದೆ). ೨. ಬಿಳಿಯ ಪುಕ್ಕದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ದೊಡ್ಡಕಾಗೆ : (ಕ). **ಗಣಿಗ** : ೧. ಕಂರ[ಬ]ರು ಗಣಿಗರು ಪೆಮ್ಮದವರು (ಇಆ. XIV, ೨೩೩-೫೫; ಹು. ೧೧ನೆಯ ಶತ); ಬಮ್ಮಗವುಂಡನ ಮಗಂ ಮಾದೆಗವುಂಡ ಗಣಿಗನುಂ ತುಱುಪಲಿವನ ಕಾದಿ (ಎಕ. III, ಮಳವ. ೭೦-೯ ; 1183). [ಗಾಣ₁ + – ಇಗ]

ಗಾಣಿಗಾವುಂಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಗಾಣಿಗಾವುಣ್ಡ ನಾಡೆಲ್ಲ ಪಾಱುವೊಡಂ (ಎಕ. IX, ದೇವನ. ೪೨-೮ ; ಹು. ೯೦೦ ?). [ಗಾಣಿ? + ಗಾವುಂಡ (<ಗಾಮುಂಡ)]

ಗಾಣಗಿತಿ 'ಗಾಣಗಿತ್ತಿ' ನೋ.

ಗಾಣಗಿತ್ತಿ, ಗಾಣಗಿತಿ (ನಾ). ಗಾಣಗರ ಹೆಂಗಸು : ಗಾಣಗಿತ್ತಿ ಅಯ್ಯೋ ಎಂದರೆ ನೆತ್ತಿ ತಣ್ಣಗಾದೀತ ? (ಗಾದೆ). **ಗಾಣಗಿತಿ :** ಒಕ್ಕಲಿಗಿತಿ, ಗಾಣಗಿತಿ, ಅಸಗಿತಿ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೯೦ ಪ್ರಯೋ). [ಗಾಣಗ + – ಇತ್ತಿ]

ಗಾಣೆ (ನಾ).=ಗಾಣೆ : ಗಾಣೆಯರುಗಳ ಚಿತ್ತೈಸು ನರ್ತನದ ಸುಜಾಣೆಯರುಗಳ ಚಿತ್ತೈಸು (ಮೋಹತ. ೧೬-೧೦). [ಗಾಣ$_3$ + – ಎ$_2$]

ಗಾತ$_1$, ಘಾತ$_1$ (ಗು). ೧. ಆಳವಾದ; ನಿಮ್ನವಾದ; ಗಂಭೀರವಾದ. (ನಾ). ೨. ಆಳವಾಗಿರುವುದು; ಗಭೀರತೆ. 'ಗಾತಗಳೆ' ಪರಾ. **ಘಾತ$_1$:** ೨. ಇರಲಿತ್ತ ಬನ ಮುಂದೆ ಪರಿಕಾವಳೆಯುಮಿರ್ಪುದುರುತರ ಘಾತವೆಂತೆನಲು ಸರಸಿಜೋದ್ಭವನೀ ಧರೆಯ ರಚಿಸುವಂದು ಮಱೆದನೀ ಎಡೆಯನೆಂಬಂತೆ (ಭೈರವೇ. ೧-೭೮) ; ಕುಸಿದು ಪಾತಾಳದೊಳಗಿರ್ದು ಪಲ ಕಾಲಮುಂ ದ್ವಿಸಹಸ್ರನಯನಂಗಳಿಂದೆ ನೋಡಿದೊಡೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳದೀ ಪುರದಗಳ ಘಾತಮಿದನಜಂ ಬಲ್ಲನೊ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩-೧೯). 'ಘಾತಂಗೆಡಂ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಖಾತ]

ಗಾತ$_2$ (ನಾ). ೧. ಭಂಗ ; ನ್ಯೂನತೆ : (ಕ). ೨. ಕೇಡು ; ತೊಂದರೆ ; ಅಪಾಯ : ನೀನ ಹೇಳಿ ಗಾತಾ ಮಾಡಿಕೊಂಡೇನು? (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೧೩೦) ; ಈ ಮೋಣೆಯಲ್ಲಿ ಏನೋ ಗಾತವಿದ್ದ ಹಾಗೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ (ಮಾಧವ. ೨೭). [<ಸಂ. ಘಾತ]

ಗಾತಗಳೆ, ಘಾತಗಳೆ (ನಾ). ನದಿ ಅಥವಾ ಜಲಾಶಯಗಳ ನೀರಿನ ತಳವನ್ನು ಮಿಾಟಿ ದೋಣಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ನಡೆಸುವ ಕೋಲು ; ಹುಟ್ಟು : ಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಅಂಬಿಗ ಈ ಹಱುಗೋಲೊಳಗೆ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು ಸುಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಸಟ್ಟುಗವ ಪಿಡಿದು ಮಹಾಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಗಾತಗಳೆಯ ಪಿಡಿದು ನಾನೀ ಹೊಳೆಯಂ ಕಂಡು (ಶೂನ್ಯಸಂ. ೧೨೭-೩೭). **ಘಾತಗಳೆ :** ಸಂಸಾರವೆಂಬ ಸಾಗರವ ದಾಂಟುವರೆ ಅಱುಹೆಂಬ ಹಱುಗೋಲನಿಕ್ಕಿ . . . ಮಹಾಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಘಾತಗಳೆಯಂ ಪಿಡಿದು ನಾನೀ ಹೊಳೆಯಂ ಕಂಡು ಅಂಬಿಗನ ಕೇಳಿದರೆ ನಾ ನಿನ್ನ ಹಾಯಿಸಿಕೊಟ್ಟೇನೆಂದನು (ವಚಸಂ. ೨೪೯-೨೩). [ಗಾತ$_1$ + ಗಳೆ (<ಗಱೆ)]

ಗಾತರ, ಗಾತುರ, ಘಾತ್ರ (ನಾ). ೧. ಒಡಲು ; ದೇಹ. ೨. ದಪ್ಪವಾದುದು ; ತೋರವಾದುದು : (ಕ). **ಗಾತುರ :** ೧. ಮಾತುಮಾತಿಗೆ ಹಲ್ಲು ತೋರಲು ಬಿಡೆನೊ ಗಾತುರ ಗಗನಕ್ಕೆ ಬೆಳಸಲು ಬಿಡೆನೊ (ವಿಸೂತ್ರೇಸು. ೭೦-೧) : ಈತನು ನಿನ್ನಾಧೀನವಾದ ಮೇಲೆ ಗಾತುರ ನೋಯಿಪ ಮಂದಲ್ಲದೆ ಧಾತಜನಕ ನಮ್ಮ ವಿಜಯವಿಠ್ಠಲ ಪ್ರಖ್ಯಾತ ಮೂರುತಿ ತಿರುವೆಂಗಳೇಶ ರಂಗ (ತೀರ್ಥಮ. ೮೧). **ಘಾತ್ರ :** ೨. ಮಂದರ ತಂದು ಮರ್ದಿಸಲು ಘಾತ್ರವಾದ ಮಹ ಹಲಾಹಲ ಉದುಭವಿಸೆ (ವಿಸೂತ್ರೇಸು. ೬೫-೧) ; "ಘಡತರ, ಅತಿದಾರುಣ" (ವಿಸೂತ್ರೇಸು. ಅಡಿಟಿ). [<ಸಂ. ಗಾತ್ರ]

ಗಾತಿಕ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ ಎರಡೇ ಸ್ವರಗಳ ಪ್ರಯೋಗ: ರಾಗ, ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸ್ವರೂಪಗೊಂಡ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಆರ್ಚಿಕ (ಏಕಸ್ವರ ಪ್ರಯೋಗ), ಗಾತಿಕ (ದ್ವಿಸ್ವರ ಪ್ರಯೋಗ) . . . ಎಂಬ ಹಂತಗಳು ಕಂಡುಬಂದಿವೆ (ಸಂಗೀಜಂ. ೨೨). [?]

ಗಾತುರ 'ಗಾತರ' ನೋ.

ಗಾತೃ (ನಾ). ಹಾಡುವವನು; ಗಾಯಕ. [ಸಂ.]

ಗಾತ್ರ (ನಾ). ೧. ಮೈ ; ದೇಹ : ಶರೀರ : "ಗಾತ್ರಮಂಗಂ . . . ದೇಹಕ್ಕೆ ನಾಮಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೯೩-೧); ಯುಷ್ಮತ್ಪದಪಾಂಸುಗಳಿಂದಾಂ ಪವಿತ್ರಗಾತ್ರನೆನಾದೆಂ (ಶಂಪಭಾ. ೯-೩೨) : ಅಮರಪತಿಗಾತ್ರದಂತೆ ನೇತ್ರಸಹಸ್ರಸಂಕುಳಮುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೦೦) ; ಪುತ್ರಶೋಕದುರಿ ಭುಗಿಲೆನೆ ನೆಗೆದು ಗಾತ್ರವನಡರೆ (ಹರಿಕಾ. ೧೨-೩೦ ರಗಳೆ) : ಸೊಗಸು ಸಿಂಗಾರವು ಗಾತ್ರಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಎಲ್ಲ ಜೀವರಿಗಿಹುದಲ್ತೆ (ಇಂಜಾಪ. ೨೩೭-೬೮). ೨. ಶರೀರದ ಭಾಗ ; ಅಂಗ; ಅವಯವ: ತಲೆ ಗಾತ್ರಸ್ಫುರಣಂ ನರವುಲಿ ಕಾರೆಳ್ಳೆಱ್ತ ಚ(ಂ)ಮ್ಮ ಖಿಳ್ಳೆಂದಿನಿತುಂ ಬಲದೊಳ್ ಪುರುಷಂಗೆಡದೊಳ್ ಲಲನೆಗೆ ಸಮನಿಸಿದೊಡಿಷ್ಟಫಲಮಂ ಕುಡುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧೧-೬೪). ೩. ಶರೀರವನ್ನು ಆವರಿಸಿರುವ ಚರ್ಮ: ನೇತ್ರಂ ವದನಂ ಕರ್ಣಂ ಗಾತ್ರಂ ಘ್ರಾಣಂ ಗುದಂ ಪುರೀಷಂ ಸ್ವೇದಂ ಮೂತ್ರಮಿವಱಿಂದೆ ಗಂಧಂ ಚಿತ್ರವಿಧಂ ಪುಟ್ಟುಗುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೩-೧೫); ಶ್ರೋತ್ರ ಶಬ್ದವ ನೇತ್ರ ರೂಪವ ಗಾತ್ರವಾ ಸ್ಪರ್ಶನವ ಜಿಹ್ವೆ ರಸೋತ್ಕರವ ಗಂಧವನು ನಾಸಿಕವಱಿವವಿಂತೈಸೆ (ಅಮೃತ. ೩-೪೭). ೪. ದಪ್ಪ : ಭಾಂಡೆಗಳು : ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಹೊಂದಿಕೆಯಾಗುವಂತಹ ಬೇರೆಬೇರೆ ಗಾತ್ರದವು ಇರಬೇಕು (ಅಡುಸಾ. ೩೩) ; ಆ ಮರದ ಹಣ್ಣು ಒಳ್ಳೆ ಗಾತ್ರವಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). ೫. ಆನೆಯ ಶರೀರದ ಮುಂಭಾಗ ; ಆನೆಯ ಮುಂಗಾಲು : "ಗಾತ್ರಮುಮಪರಮುಮೆಂಬೀ ಗಾತ್ರಂ ಪೂರ್ವಾಪರಾಂಘ್ರಿಯುಗಳಮುಮಕ್ಕುಂ" (ಪಸ್ತುಕೋ. ೮೮-೩೫) : "ಗಾತ್ರಂ–ಆನೆಯ ಮುಂಗಾಲು ಮುಂತಾದ ಕೆಳಗಡೆ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೦೩). ೬. ಒಂದುಸಾವಿರ ವೀಳೆಯದೆಲೆಗಳುಳ್ಳ ಕಟ್ಟು : ಕೊಟ್ಟ ಸಾಸನಮಂ × × ಡೆಲೆಯ ಗಾತ್ರಕ್ಕೆ ಸಾಸಿರೆಲೆಯದ್ದರ್ಗಾತ್ರಕ್ಕಯ್ನೂಱೆಲೆ (ಸೌಇಇ. XI-ii, ೧೪೮-೨೫; 1099) ; ಗಾತ್ರಕ್ಕೆ ಯೊಂದು ವೀಱು ನರಿ ಹೇಱನ್ನೀ ಧರ್ಮ್ಮವಮಂ (ಎಇ. XIII, ೧೯-೧೬ ; 1107) ; ಅಯ್ನೂಱನಾಲುವರು ಒಕಲಲ್ಲಿ ಚೈತ್ರಕ್ಕೆ ಪಾಗ ೧ ಪವಿತ್ರಕ್ಕೆ ಪಾಗ ೧ ಅವರಲ್ಲಿ ಗಾತ್ರಕೆ ಪಾಗ ೧ (ಇಆ. XI, ೨೭೪-೩೭; 1158). 'ಗಾತ್ರಿಗ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಗಾತ್ರತ್ರ (ನಾ). ಶರೀರವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದು ; ಕವಚ : ಚೀ ನಾಣ ಪುತ್ತೆಂದು ದುರ್ಧರ ಗಾತ್ರತ್ರಮನೊಲ್ದು ನಿಲ್ಲಿಱುವರೇ ಬಲ್ಲಾಳ್ಗಳೇಕಾಕಿಯುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೯೮) ; ಸುರವಿಧ್ವಂಸಿಯ ಬಿಲ್ಲನೊಂದೆ ಶರದಿಂ ಗಾತ್ರತ್ರಮಂ ಕೃಷ್ಣನಾರ್ದರಡಂಬಿಂ ತಱಿದಿಕ್ಕಿ (ಜಗವಿ. ೧೮-೧೦೩). 'ತನುತ್ರ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಗಾತ್ರಸಂಕೋಚಿ (ನಾ). ೧. ಶರೀರವನ್ನು ಮುದುರಿಕೊಂಡಿರುವವನು. ೨. ಇಲಿಯನ್ನು ಹಿಡಿಯಲು ಶರೀರವನ್ನು ಮುದುರಿಕೊಂಡು ಸಿದ್ಧವಾಗಿ ಕುಳಿತಿರುವ ಬೆಕ್ಕು : "ಜಾಹಕಃ, ಗಾತ್ರಸಂಕೋಚೀ, ಮಂಡಲೀ - ಈ ೩ ಇಲಿಯಂ ಹಿಡಿಯಲನುಗೆಯ್ವ ಬೆಕ್ಕು" (ಹಲಾಯುಧ ೪೦-೮೩). [ಸಂ. ಗಾತ್ರಸಂಕೋಚಿನ್]

ಗಾತ್ರಸ್ಫುರಣ (ನಾ). ಶರೀರದ ಯಾವುದಾದರೂ ಭಾಗವು ಅದುರುವುದು : ತಲೆ ಗಾತ್ರಸ್ಫುರಣಂ ನರವುಲಿ ಕಾರೆಳ್ಳೆಱ್ತ ಚ(ಂ)ಮ್ಮ ಖಿಳ್ಳೆಂದಿನಿತುಂ ಬಲದೊಳ್ ಪುರುಷಂಗೆಡದೊಳ್ ಲಲನೆಗೆ ಸಮನಿಸಿದೊಡಿಷ್ಟಫಲಮಂ ಕುಡುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧೧-೬೪). [ಗಾತ್ರ + ಸ್ಫುರಣ]

ಗಾತ್ರಿ (ನಾ).=ಗಾತ್ರಿಗ : ಅಯ್ಯವೊಳೆ ಪುರಪರಮೇಶ್ವರರುಮಪ್ಪ ಯ್ನೂರ್ವರ್ ಸ್ವಾಮಿಗಳುಂ ಗವಱೆಯರುಂ ಗಾತ್ರಿಯರುಂ ಸೆಟ್ಟಿಯರುಂ ಸೆಟ್ಟಿಗುತ್ತರುಂ (ಎಇ. XIX, ೩೩-೧೯ ; 1135). [<ಗಾತ್ರ]

ಗಾತ್ರಿಗ (ನಾ). ವೀಳೆಯದೆಲೆಯನ್ನು ಮಾರುವವನು : ಗವಱೆಗರುಂ ಗಾತ್ರಿಗರುಂ ವೇಳಕಾಱರುಂ ಬೀರರುಂ ಬೀರವಣಿಗರುಂ . . . ಅಪ್ಪ ಶ್ರೀಮದಯ್ನೂರ್ವ್ವರ ವಿಖ್ಯಾತಿಯೆನ್ತೆಂದಡೆ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೦೦೮-೫೫ : 1057) ; ಗಾತ್ರಿಗರು ತಾವು ಮಾಱಿದೆಲೆಗೆ ಹೊಂಗಯ್ವತ್ತೆಲೆಯಂ ಕೊಟ್ಟರ್ (ಎಇ. V, ೧೯-೬೫ ; 1161) ; ಆ ದೇವರ ವೀಳೆಯ ನಡೆವಂತು

ಬಂದ ಗಾತ್ರಿಗರಲು ಬಿಟ್ಟ ಎಲೆ ಹೇಚಿಂಗೆ ನೂಱು ಹೊಱಗಯ್ತು (ಕೊಲ್ಲಾ.ಶಾ. ೦೫-೯೯ : 1186). [ಗಾತ್ರ + – ಇಗ]

ಗಾತ್ರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸು ; ದೇಹದೊಳಗೆ ಹೊಯ್ಯು : ಹುಸಿಯೊಳಾದ ಘಳಂ ಸವಿನೋಡಿದೆಂದು ಗಾತ್ರಿಸುವರನೇಕ ರೂಕ್ಷ ವಿಷತಿಕ್ತ ಕಠೋರವೆನಿಪ್ಪ ಖಾರವಂ (ಅನಂಪು. ೯-೩೭) : ಪುಸಿನುಡಿವನಿಗೊಂದೇ ನಾಲಗೆ ಸಾಲದೆಂದೆಸೆಳೆಸಳಾಗಿ ಸೀಳ್ದೊಡನೆ ಪುಸಿಯ ಘಳವ ನೋಡೆಂದು ಗಾತ್ರಿಸುವರು ಯೆಸೆವ ವಿಷದ ಕ್ಷಾರವನು (ಅನಂಚ. ೦೨-೯೪).

[ಗಾತ್ರ + – ಇಸು₃]

ಗಾಥ (ನಾ). ಹಾಡು; ಶ್ಲೋಕ ; ಪದ್ಯ. 'ಜಯಗಾಥ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಗಾಥಿ (ನಾ). ಸಂಗೀತಗಾರ ; ಗಾಯಕ. [ಸಂ. ಗಾಥಿನ್]

ಗಾಥೆ (ನಾ). ೧.=ಗಾಥ : 'ವಡ್ಡಾರಾಧನೆ' ಎಂಬ ಹೆಸರು, ಅದರಲ್ಲಿ ಬಂದ ಭಗವತೀ ಆರಾಧನೆಯ ಗಾಥೆಗಳ ವಿವರಣೆ . . . ಸಾರಿ ಹೇಳುತ್ತವೆ (ಕಸಾಹ. ೬೨) : ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥದ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸಲೆಂದು ಕೊಟ್ಟ ಪ್ರಾಕೃತ ಗಾಥೆಗಳೇ ಉದಾಹರಣೆಗಳು (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೧೯೨). ೨. ಕಥೆ ; ಚರಿತ್ರೆ : ಸಾನಂದಮುನಿವರನ ಪುಣ್ಯಗಾಥೆಯನು . . . ಜಪಿಸಿ (ಸಾನಂಚ. ೩೬). ೩. ನಾಣ್ಣುಡಿ; ಗಾದೆ; ಲೋಕೋಕ್ತಿ. ೪. [ಛಂದ] ಮಾತ್ರಾವೃತ್ತದ ಒಂದು ಭೇದ ; ಆರ್ಯಾವೃತ್ತ.

[ಸಂ. ಗಾಥಾ]

ಗಾದರಿ, ಗಾಜರಿ, ಗಾದಿ₂ (ನಾ). ೧. ಚಾವಟಿ, ಕೋಲು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಪೆಟ್ಟಿನಿಂದ ಮೈಮೇಲೆ ಏಳುವ ಗುರುತು ; ಬಾಸುಂಡೆ ; ಬಾಸುಳು : (ಕ). ೨. ಸೊಳ್ಳೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಕಡಿತದಿಂದ ಮೈಮೇಲೆ ಏಳುವ ಗಂದೆ,–ಗುಳ್ಳೆ : ಅವಳ ರಕ್ತಹೀನವಾದ ಕೈಗಳ ಮೇಲೆ ಗಾದರಿಗಳೆದ್ದವು (ಚೀನಪಾ. ೧೮೦). **ಗಾಜರಿ** : ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮರೋಗ : ಒಮ್ಮೊಂದೊಮ್ಮೆ ಮೈತಿಂಡಿ ಬಿಟ್ಟು ಕೆರೆದು ಕೆರೆದು ತೊಗಲು ದಪ್ಪಾದಂತೆ ಆಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಗಾದಿ, ಪಿತ್ತಗಾದಿ, ಗಾಜರಿ, ಹೈತಕ ಮೊದಲಾದ ಬೇರೆಬೇರೆ ಹೆಸರು ಗಳಿರುತ್ತವೆ (ಗೃಹವೈ. ೬೯). **ಗಾದಿ₂** : ೩. ಮೇಲಿನ 'ಗೃಹವೈ' ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. [?]

ಗಾದಾರಿ (ನಾ). ಗೊಬ್ಬರಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗುವ ಎಲೆಗಳುಳ್ಳ ಹುರುಳಿ ಮಱಂತಾದ ಗಿಡ : (ಕ). [?]

ಗಾದಿ₁ (ನಾ). ೧. ಅರಳೆ ತುಂಬಿದ ಮೆತ್ತನೆಯ ದಿಂಬು ; ಮೆತ್ತೆ : ತಿಂದು ಗಾದಿಯ ಮೇಲೆ ಬಂದು ಗುರು ಬೀಳ್ವಂತೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೩೩೭) : ಕೂಡ್ರಲಿಕ್ಕೆ ರೇಶ್ಮಿಯ ಮತ್ತು ಕುತ್ನಿಯ ಗಾದಿಗಳ ಕುರ್ಚಿಗಳನ್ನೂ ಸೋಫಾ (ಮಂಚ) ಗಳನ್ನೂ ಇಡಿಸಿರುತ್ತೇನೆ! (ಮೋಹಿನೀ. ೩೪) : ಕಂಬದ ಕೆಳಗಡೆ ಯಾವ ರತ್ನಗಂಬಳಿ ಅಥವಾ ಮೆತ್ತನೆಯ ಗಾದಿ ವಗೈರೆ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಕಂಬಹು. ೦). ೨. (ಅಲಂ) ಅಧಿಕಾರಸ್ಥಾನ;ಗದ್ದುಗೆ ; ಸಿಂಹಾಸನ : ಈತನಿಗೆ ರಘೂನ್ನಿಯ ಗಾದಿಯು ದೊರಕಿತು (ಝಾರಾಹ. ೨) ; ಪ್ರತಿಕ್ಷಣಕ್ಕೂ ತಮ್ಮ ರಾಜ್ಯದ ಗಾದಿ ಮುಳ್ಳಿನ ಗಾದಿಯೆಂಬ ಭಾಸವಾಯಿತು (ಶಿಲಾಪು. ೭೬). [←ಹಿಂ.ಗದ್ದೀ ; ಮರಾ. ಗಾದೀ]

ಗಾದಿ₂ 'ಗಾದರಿ' ನೋ.

ಗಾದಿಂಗಾಯಿಗ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಆತನ ಮಗ ಬೀರನೆಂಬೋನು ಗಾದಿಂಗಾಯಿಗನುಮಿಾ ಕಲ್ಲ ನಿಱಿಸಿದ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೨೦೭-೯ : ೧೦೩). [?]

ಗಾದಿಗೆ₁ (ನಾ).=ಗಾದಿ₁ ೨ : ಹೆಂಡತಿಯು ಕನಸಣ್ಣಾ ಗಂಡನು ಕನಸಣ್ಣಾ ಗಂಡ ಮಗ ಸೊಸೆ ಸಹೋದರರು ಗಾದಿಗೆಗಳು ಕನಸಣ್ಣಾ (ಚಿದಾವ. ೩೯-೨). 'ಗದ್ದುಗೆ₂' ಪರಾ. [ಗಾದಿ₁ + – ಗೆ]

ಗಾದಿಗೆ₂ 'ಕಾರಿಗೆ' ನೋ.

ಗಾದೆ, ಗಾಧೆ (ನಾ). ೧. ನಾಣ್ಣುಡಿ ; ಸಾಮತಿ ; ಲೋಕೋಕ್ತಿ : ಅರಸುಮಾನೆಯುಂ ತಿರಿಪುವರಿಚ್ಚೆ ಎಂಬ ಲೋಕಗಾದೆಯೇಕೆ ಪುಸಿಯಕ್ಕುಂ (ಪಂಚತಂ. ೯೫-೮) : ಗಾದೆಯ ಬಳಿಕ ಕೆಲಬರು ಗಳಿಸಿದೊಡೆ ಕೆಲರುಂಡು ಜಾಱುವರು (ಭುವ್ಯಾವಿ. ೩-೯೫) ; ಒಡೆಯ ಮೆಚ್ಚಿ ಕಾಲೊಳೊದೆದನೆಂಬ ಗಾದೆಯಿಂದೆನಗೆಂದಳವಳು (ಭರಹ. ೦೦-೯೯) ; ಗಾದೆ ವೇದಕ್ಕೆ ಸಮ (ಗಾದೆ). **ಗಾಧೆ** : ೨. ಹಾಡು ; ಪದ್ಯ : ನಾನು ಕಟ್ಟಕೊಟ್ಟ ಗಾಧೆಗಳನ್ನು ಹಾಡುತ್ತ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ನಿನ್ನನ್ನು ಹುಡುಕಲು ಎಲ್ಲೆಡೆಗಳಿಗೂ ಹೋದರು (ವಕಥಾ. ೧೪೪). 'ಗಾಹೆ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಗಾಥಾ]

ಗಾಧೆ 'ಗಾದೆ' ನೋ.

ಗಾನ₁ (ನಾ) ೧. ಗಹನ ; ಕಷ್ಟಕರವಾದುದು ; ಕಠಿನವಾದುದು : ಗಹನ–ಗಾನ (ಶಮದ. ೨೬೭ ಪ್ರಯೊ೪); ಆ ಸತಿ ಸಂತಸಂದಳೆದಳೀ ಹೊನ್ನಕ್ಕಿದೇಂ ಗಾನಮೋ (ಚಂದ್ರಭ್ಯು. ೧೪-೯೫). ೨. ಅಸಾಧ್ಯನಾದವನು: ನೀನೊರ್ವನೆ ಪೊಣರ್ವ ಗಡಾಂ ಸೇನಾನ್ವಿತನಾಗಿ ಕಾದುವಲ್ಲಿವರಂ ನೀಂ ಗಾನಮೆ ಪೇೞ್ (ಜಗವಿ. ೯-೭೮). [< ಸಂ. ಗಹನ]

ಗಾನ₂ (ನಾ). ೧. ಹಾಡುವಿಕೆ ; ಗಾಯನ ; ಸಂಗೀತ : "ಗೀತಮೆನೆ ಗಾನಮೆನೆ ಪಾಡೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೨೩-೨) : ತಾನತಾನಕೆ ರಾಯ ಹಿಗ್ಗುತಿಹನು ಗಂಡನಾನಂದಕವಳುಬ್ಬುತಿಹಳು ಗಾನವೊಪ್ಪಿದುದಾಗ ಗಂಧಗಿರಿಯ ಪವಮಾನ ಕಮ್ಮನೆ ತೀಡಿದಂತೆ (ಭರಹ. ೦೦-೧೯). ೨. ಹಾಡು; ಗೀತ : ವೀಣೆಯಿಂ ಗಾನವಂ ನುಡಿಸುವಂದದೊಳೆನ್ನ ವಾಣಿಯಿಂ ಕವಿತೆಯಂ ಪೇಳಿಸಿದನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧-೮); ಶ್ವಾನನ ಮುಂದೆ ಗಾನ ಹಾಡಿದ ಹಾಗೆ (ಗಾದೆ). [ಸಂ.]

ಗಾನಕಲೆ (ನಾ). ಸಂಗೀತವಿದ್ಯೆ : ಪ್ರಾಚ್ಯಮಾನವನ ಮತ್ತು ವಿಶ್ವದ ವಿವಿಧಭಾಗಗಳ ಗಾನಕಲೆಯ ಮೂಲವೆಲ್ಲಾ ಇದೇ ತಾನೇ ? (ಭಾಕಿದ. ೫೩೭). [ಗಾನ₂ + ಕಲೆ₃]

ಗಾನದೇವತೆ (ನಾ). ಸಂಗೀತಶಾಸ್ತ್ರದ ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆ ; ಸರಸ್ವತಿ : ಬಾಲೆ ಬಾಜಿಸುತೆ ಜಾಣಿಂ ಬೀಣೆಯಂ ಗಾನದೇವತೆವೋಲ್ ಕೇಳಿಸಿದಳ್ ಕಳಾಕುಶಲೆಯಂ (ಲೀಲಾವ. ೦೦-೦೦) ; ಬಾಲಕರ ವದನದೊಳ್ ವಾಣಿ ತಾಂ ನೆಲಸಿದಳೊ ಗಾನದೇವತೆಯ ಮೈಗಾಣಿಕೆಯೊ ಮೋಹನದ ತನಿರಸವೊ . . . ಎನೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೦-೩೭). [ಗಾನ₂ + ದೇವತೆ]

ಗಾನಪದ್ಧತಿ (ನಾ). ಸಂಗೀತದ ಸಂಪ್ರದಾಯ,–ಕ್ರಮ : ಈಗಿನ ಗಾನಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಹೀಗೇ ಬಿಟ್ಟರೆ ಇನ್ನು ಕೆಲವುದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಗೀತವೇ ಸವೆದುಹೋಗುವುದು (ಗಾನಕ. ೨೭). [ಗಾನ₂ + ಪದ್ಧತಿ]

ಗಾನಪಾತ್ಯ (ನಾ). ಗಾನಮಾಡಲು ಬಳಸುವ ಕೀರ್ತನೆ,–ಕೃತಿ,–ಸಾಹಿತ್ಯ : ಅಂಗೋಪಾಂಗಂಗಳೊಳೆಸೆವಾಂಗಿಕಮಂ ಗಾನಪಾತ್ಯದೊಳ್ ವಾಚಕಮಂ ತುಂಗಗುಣಿ ಮೆಱೆದಳಾ ದಿವಿಜಾಂಗನೆಗಾಹಾರ್ಯ ಸಾತ್ವಿಕಂ ನಿಜಮೆ ವಲಂ (ಆದಿಪು. ೯-೨೮). [ಗಾನ₂ + ಪಾತ್ಯ]

ಗಾನಪ್ರಬಂಧ (ನಾ). ಸಂಗೀತಕೃತಿ ; ಹಾಡು : ನಾನೇ ಗಾನಪ್ರಬಂಧ ರಚಿಸಲಾರೆನಾದರೂ, ಅಂಥ ಕೆಲಸ ಅಸಾಧ್ಯವಲ್ಲ (ಸ್ವಕ್ಷಹೊ. ೨೫೭).

[ಗಾನ₂ + ಪ್ರಬಂಧ]

ಗಾನಲೋಲ (ನಾ). ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ ತೀವ್ರವಾದ ಆಸಕ್ತಿ ಹೊಂದಿರುವವನು : ಶ್ರೀನಿವಾಸ ನೀನೇ ಪಾಲಿಸೋ ಶ್ರಿತಜನಪಾಲ ಗಾನಲೋಲ ಶ್ರೀವೆಂಕಟಂದನೇ (ಪುರಂದ. ೧-೭ ಪಲ್ಲವಿ).

[ಗಾನ₂ + ಲೋಲ]

ಗಾನವಾಟಿ (ನಾ). ಹನ್ನೊಂದು ಬಗೆಯ ವೃಕ್ಷಸನ್ನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ವನವಾಟ ಚಕ್ರಾವರ್ತ ತೋಪು . . . ಗಾನವಾಟ ಕ್ರೀಡಾರಾಜ

ಚಿತ್ರವ್ಯೂಹ ಕೋಣಕ್ರಮಂಗಳೆಂಬ ಹನ್ನೊಂದು ವೃಕ್ಷಸನ್ನಿವೇಶಗಳುಂ ನಂದನೀಯಂಗಳಾಗಿರ್ಕುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೦೦). [?]

ಗಾನಶಯ್ಯೆ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಹಾಡುವ ಸಂಪ್ರದಾಯ ; ಗಾಯನ ಕ್ರಮ,-ಪದ್ಧತಿ : ಅವರದು ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ಕರ್ಣಾಟಕ ಗಾನಶಯ್ಯೆ ಅಲ್ಲವೆಂದೂ, ಒಂದು ವಿಮರ್ಶೆ ಹರಡುತ್ತಿದೆ (ಗಾನಕ. ೩೩).

[ಗಾನ$_{2}$ + ಶಯ್ಯೆ]

ಗಾನಶಾಲೆ (ನಾ). ಸಂಗೀತವನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಡುವ ಮಂದಿರ; ಸಂಗೀತ ಗೋಷ್ಠಿ ನಡೆಯುವ ಸ್ಥಳ : ಗಾನಶಾಲೆ ಕ್ರೀಡಾಶಾಲೆ ಭೋಜನಶಾಲೆ ಮಜ್ಜನಶಾಲೆ (ವಿವೇಕ. ೨೧೩). [ಗಾನ$_{2}$ + ಶಾಲೆ$_{1}$]

ಗಾನಿ (ನಾ). ಹಾಡುವವನು ; ಸಂಗೀತಗಾರ : ವೀಣೆಯಂ ಗಾ[ಪಾಠಾಂ. ನಾ]ನಿ ಬಾಜಿಸೆ ಸುತಾನಂ ತಾನತಾನವಾಗುಣ್ಮದೊಡೆ ಬಂದ ಕೊಂಚಿತೆ ಗಾನಿಗೋ ವೀಣೆಗೋ (ಪದ್ಮರಾ. ೧-೩).

[ಸಂ. ಗಾನಿನ್]

ಗಾನೆ (ನಾ). ಹಾಡುವವಳು ; ಸಂಗೀತಗಾತಿ : ಗಾನೆಯರ ಮಧುರಾಳಾಪ ಗೀತವ ಕೇಳ್ದು ಖಳರಾಯ . . . ಮೆಯ್ಮುರಿದೆದ್ದನೊಲಿದು (ಮೋಹತ. ೨೨-೩೭). [ಗಾನ$_{2}$ + – ಎ$_{2}$]

ಗಾನೋದ್ಯೋಗ (ನಾ). ಹಾಡುವ ಪ್ರಯತ್ನ, – ಕಾರ್ಯ : ಗಾನೋದ್ಯೋಗದೆ ಪೋಗಿ ಮೌನದೆ ವಲಂ ಜಾನಿಪ್ಪಂ . . . ಏನಂ ಪೇಟ್ದುವದೊ ಮಾಣದಾ ಕುವರನಂ ಕಾಡಿತ್ತು ಕಾಮುಗ್ರಹಂ (ವರ್ಧಪು. ೩-೨೦). [ಗಾನ$_{2}$ + ಉದ್ಯೋಗ]

ಗಾಬರಿ, ಘಾಬರಿ (ನಾ). ಹೆದರಿಕೆ ; ಭಯ ;ಅಂಜಿಕೆ : ಅವಳಿಗೆ ಕಂಡಿಯ ಈ ಹೊಸ ನಡವಳಿಕೆ ಆಶ್ಚರ್ಯ ಗಾಬರಿಗಳೆರಡನ್ನೂ ಉಂಟು ಮಾಡಿತು (ಬಾಡಿಬ. ೮೯) ; ಸರಸ್ವತಿ ಗಾಬರಿಯಿಂದ “ಏನಾಯಿತು ? ” ಎಂದು ಕೈ ತೊಳೆಯಲು ನೀರು ಕೊಟ್ಟಳು (ಮುಂಗಾಮು. ೭೪). **ಘಾಬರಿ :** ಈ ಸುದ್ದಿ ನಮ್ಮವರಲ್ಲಿ ಘಾಬರಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿತು (ಪ್ರವಾಇ. II, ೪೨೭) ; ನನಗೆ ಘಾಬರಿಯಾಗಿಬಿಟ್ಟು ನನ್ನ ಬುದ್ಧಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವುದನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿಬಿಡುತ್ತದೆ (ಹಾಲಿಮ. ೨೭).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಘಾಬರಾ]

ಗಾಬರಿಗೊಳು, ಗಾಬರಿಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಅಂಜು ; ಹೆದರು ; ಭಯಂಪಡು : ಗಾಬರಿಗೊಳಬೇಡ ನಾಚಿಕೆಯನು ಬಿಡು ಪ್ರತಿವಾದಿಯನು ಕಟೆಗಣಿಸು (ಇಂಜಾಪ. ೧೭೭-೭೭). **ಗಾಬರಿಗೊಳ್ಳು:** ಭಟ್ಟನಿ . . . ಬಹಳ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಗಾಬರಿಗೊಂಡಿದ್ದಳು (ಬಾಇಅ. ೧೩೦) ; ವೃಥಾ ಏಕೆ ಗಾಬರಿ ಗೊಳ್ಳುತ್ತೀರಿ ? (ಪ್ರಕಾಪ. ೮೦). [ಗಾಬರಿ + ಕೊಳು (<ಕೊಳ್$_{1}$)]

ಗಾಬರಿಗೊಳ್ಳು ‘ ಗಾಬರಿಗೊಳು ’ ನೋ.

ಗಾಬರಿಪಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅಂಜಿಕೆಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಭಯಗೊಳಿಸು : ಹೆದೆಯುಲಿಯಿಂದ ಗಾಬರಿಪಡಿಸಿ ಬೆದರಿಸಿದ (ಶ್ರೀರಾಪ. ೭೪ ಟೀಕೆ).

[ಗಾಬರಿಪಡು + – ಇಸು$_{3}$]

ಗಾಬರಿಪಡು (ಕ್ರಿ).=ಗಾಬರಿಗೊಳು : ದಾಸಸಾಹಿತ್ಯದ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ನೋಡಿ ನಾವು ಗಾಬರಿಪಡುವ ಕಾರಣವಿರುವದಿಲ್ಲ (ಕಥವಿ. I, ೬).

[ಗಾಬರಿ + ಪಡು$_{1}$]

ಗಾಬರಿಸು, ಘಾಬರಿಸು (ಕ್ರಿ).=ಗಾಬರಿಗೊಳು : ಬೆದರುತಲಿ ಕಂಗೆಟ್ಟು ಗಾಬರಿಸಿದರು (ಶರಲೀ. ೪೦೪-೮) ; ಅರರೆ ಮಂಥನಕಾಲದಲಿ ಜಲಚರಗಳುರೆ ಗಾಬರಿಸಿದಂತಹ ಶರಧಿಯಿಂ ಹೊರಟಿರುವ ಶ್ರೀಸುರತರುಗಳಂದದಲಿ . . . ತೋರಿದರು (ರಘುಪಂ. ೧೯೩-೭೯). **ಘಾಬರಿಸು :** ಅಕ್ಷಿಗಂ ಕತ್ತಲೆಯು ಕವಿವಾತಂಗೆ ಘಾಬರಿಸಿ (ಜಂದ್ರಾವ. ೩೩).

[ಗಾಬರಿ + – ಇಸು$_{3}$]

ಗಾಜಿ (ನಾ). (?) : ವಿವರ ಗಾಬಿ ರೇಖೆ ನಷ್ಟದಿಂದ ಗ೧೨ಆ ಲ ೨೫ (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೯೦-೩೯ ; 1709). [?]

ಗಾಬು (ನಾ). ರಾಗಿಯ ಕಾಳಿನ ಮೇಲಿರುವ ತೆಳುವಾದ ಪದರ : ಕಣದ ತುಂಬ ಗಾಬು ಹರಡಿಕೊಂಡಿದೆ (ರೂಢಿ). ‘ ಮಣ್ಣುಗಾಬು ’ ಪರಾ. [?]

ಗಾಭಸ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಕಿರಣ ; ಕಾಂತಿ ; ತೇಜ. ೨. (ಆಲಂ) ಜ್ಞಾನ : ವಸ್ತುಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವೆನಿಸುವ ನಿಸ್ತರಂಗ ಚಿದಾಬ್ಧಿಯನು ಗಾಭಸ್ತಿ ಸ್ವರೂಪವನು ಕೃಪೆಮಾಡೆಂದ ಕಾರ್ತಿಕೇಯ (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೩೯-೧).

[<ಸಂ. ಗಭಸ್ತಿ]

ಗಾಮ, ಗಾಂವೆ, ಗಾವ, ಗಾವೆ (ನಾ). ಹಳ್ಳಿ ; ಗ್ರಾಮ : ಎಡೆನಾಡ ಗಾಮಂ . . . ಆಳುತ್ತಿರೆ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೦-೩ ; ೯೭೭ ?). **ಗಾಂವೆ :** ಗಾಂವೆ, ಗಾವೆ ; ಕಾಂಪಂ, ಕಾಪಂ (ಭಾಷಾಭೂ. ೯ ಪ್ರಯೋ) **ಗಾವ :** ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರಂ . . . ಗ್ರಾಮ–ಗಾವ (ಶಮದ. ೨೬೩ ಪ್ರಯೋ) ; ಗ್ರಾಮ–ಗಾವ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೪೪ ಪ್ರಯೋ). **ಗಾವೆ :** ಮೇಲಿನ ‘ ಭಾಷಾಭೂ ’ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. [<ಸಂ. ಗ್ರಾಮ]

ಗಾಮಗಾಣೆ, ಗಾವಗಾನೆ (ನಾ). ಗ್ರಾಮಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಪ್ರದೇಶ ; ಗ್ರಾಮಠಾಣೆ. ‘ ಗಾಮಗಾನೆಲೆಖ್ಖ ’ ಪರಾ. **ಗಾವಗಾನೆ :** ಗಾವಗಾನೆ ಪೈಕಿ ಗದ್ದೆ ವಗೈರೆ ಪೈರು ಇಲ್ಲದೆ ಇರುವ ಚಿಕ್ಕಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ . . . ದರಖಾಸ್ತು ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ (ಮಹಾಪಂ. II, ೬೯).

[ಗಾಮ + ಕಾನೆ (<ಖಾನೆ)]

ಗಾಮಗಾನೆಲೆಖ್ಖ (ನಾ). ಹಲವು ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಭೂಕಂದಾಯದ ಲೆಕ್ಕಪತ್ರ : (ಕಿಸಂಗ್ರಾ. ೧೪೩).

[ಗಾಮಗಾನೆ + ಲೆಖ್ಖ (<ಲೆಕ್ಕ)]

ಗಾಮಗುಡ್ಡ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ತಸ್ಯ ಸೀಮಾವ್ಯವಸ್ಥ ಈಶಾನ್ಯ ದಿಕ್ಸೀಮಾ ಗಾಮಗುಡ್ಡ ತಟಾಕಸ್ಯ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೪೨, ೭೩-೧೦೨ ; 819 ?). [ಗಾಮ + ಗುಡ್ಡ$_{2}$]

ಗಾಮಬ್ಬೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ಮಹೇನ್ದ್ರಾಧಿರಾಜಗ್ಗಂ ಗಜ್ಜರ ಮಗಳ್ಗಾಮಬ್ಬೆ ಮಹಾದೇವಿಗಂ ಪುಟ್ಟಿದೊನಯ್ಯಪದೇವನ್ (ಸೌಇಇ. IX-1, ೨೩-೨೩ ; 929). [ಗಾಮ$_{6}$ + ಅಬ್ಬೆ$_{1}$]

ಗಾಮಲಗುಲಾಯಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುಲಾಯಿ,–ಟೋಪಿ (?) : ಹಸ್ತವಲಯವುಂಗುರವಾದಿ ಭೂಷಣಗಳಂಗಿಯಗ್ರದೊಳೊಪ್ಪುವೆಳೆಯ ಗಾಮಲಗುಲಾಯಿ (ಜಿನಮು. ೪-೨).

[ಗಾಮಲ? + ಕುಲಾಯಿ (<ಕುಲಾಯಿ$_{2}$)]

ಗಾಮಾಹಾರ (ನಾ). ನಾಡಿನ ಒಂದು ವಿಭಾಗ : ಗ್ರಾಮಾಹಾರ ಅಥವಾ ಗಾಮಾಹಾರ ಎಂಬೊಂದು ನಾಡ ವಿಭಾಗವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು (ಶಬ್ದವಿ. ೩೮). [<ಸಂ. ಗ್ರಾಮಾಹಾರ]

ಗಾಮಿಗ (ನಾ). ಗ್ರಾಮಸ್ಥ ; ಹಳ್ಳಿಗ : ನಾಗವಳ್ಳಿಯರುಂ ಅಣ್ಣಿಗಿಯಾ ಗಾಮಿಗರುಂ ನೀರಿಲ್ಲಿಯಾಸಿನ್ದೆಟ ಗಾಮಿಗರುಂ ಮುಖಿಂ ಆಗೆ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೦೩೪-೦೦; ಸು. ೬೫೫); ಬಿಟ್ಟಿಗ ಎಟಿಗಗೊಳ್ಳಿ ನಾಡನಾಟ್ಗಾಮಿಗರ್ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ.೩೪೨-೨ ; ಸು. 800). [ಗಾಮ + – ಇಗ]

ಗಾಮುಂಡ, ಗಉಂಡ, ಗಉಡ, ಗಮುಂಡ, ಗವುಂಡ, ಗವುಂಡು, ಗವುಡ$_{1}$, ಗವುಡು, ಗಾಮುಂಡಂ$_{1}$, ಗಾವುಂಡ, ಗಾವುಂಡು$_{1}$, ಗೊಂಡ$_{1}$, ಗೋವುಂಡು$_{1}$, ಗೌಉಡ, ಗೌಂಡ, ಗೌಂಡು, ಗೌಡ$_{1}$, ಗೌಡು, ಗೌವುಂಡ (ನಾ). ಊರಿನ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ ; ಗ್ರಾಮಣಿ ; ಪಟೇಲ : ಶ್ರೀಚನ್ದಿಯಮ್ಮರಸರ್ದೇವರ್ಗೆ ಮಣ್ಣುಮ್ ಕೊಟ್ಟರ್ . . . ಪನ್ನೆರಡು ಗಾಮುಂಣ್ಡ ಪ್ರಜೆರ್ ಸಕ್ಷಿ (ಎಕ. XI, ಚಿತ್ರದು. ೨೪-೨ ; ಸು.

500 ?) ; ಕೌಶಳವೆಂಬೂರ ಗಾವುಂಡಂ [ಪಾಠಾಂ. ಗಉಂಡಂ, ಗವುಂಡಂ, ಗೌಡಂ] ಜಗದ್ಗೃಹನೆಂಬೊಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೨೦-೧೭) ; ನಿವೇಶನಂ ಕೊಟ್ಟ ಯಿಕ್ಕುವವರ್ಗ್ಗೆ ಗಾವುಂಣ್ಡಗ್ಗಂ ಕೀಱ್ಬಾತಿಯ ಮುಕ್ಕರ್ಗ್ಗಂ ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ಮನೆಯೊನ್ದು (ಎಇ. XX, ೬-೪೩ ; 1012) ; ಹಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲಿ "ಗಾವುಂಡ" (ಈಗಿನ ಗೌಂಡ ಅಥವಾ ಗೌಡ) ರೆ ಮುಖ್ಯರು (ಹಿಂದುಇ. ೯೦). **ಗಉಂಡ :** ಮೇಲಿನ 'ವಡ್ಡಾರಾ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. **ಗಉಡ :** ದೀವದ ನಿತ್ಯದ ಕಾಣಿಕೆಯನು ಗಉಡಗಳು ಸ್ವಗೆ ತೆಕ್ಕೊಂಡು (ಎಕ. III, ಮಳವ. ೯೦-೭ ; 1520). **ಗವಂಡ :** ಸಂಕರದೇವರ್ಗ್ಗೆ ಕಣ್ಣತ್ತರ ಚಾವು ಗವಂಡನ ಮಗ ಗವುಂಡೆಯ ವಿನಾಕನಂ ನಂದಿಯುಮುಂ (ಎಕ. III, ಮೈಸೂರು. ೮-೧೬ ; 1175). **ಗವುಂಡ :** ಪೆಂಡತಿಗಾಱದೆ ತೊೞ್ತಿಂಗೆ ಗವುಂಡಂಗಾಱದೆ ಬಾರಿಕಂಗೆ ಕಳ್ಳಂಗಾಱದೆ ಬಟ್ಟೆವೋಪಂಗೆ . . . ಮುನಿವರೆಂಬ ನಾಣ್ನುಡಿಯಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೧೧೯) ; ಒಬ್ಬ ಹೆಗ್ಗಡೆಯೋ ಗವುಂಡನೋ ಅಥವಾ ನಾಡಿಗನೋ ಹೀಗೆ ಮಾಡಿದ್ದರೆ ? (ಕಪಪು. ೭-೯೨). **ಗವುಂಡು :** ಇದು ನಿತಾಂತವೋರಂತಿರೆ ರಕ್ಷಿಪ[ರ್] ಧ್ವಜತಟಾಕದ ಪನ್ನೆರಡುಂ ಗವುಂಡುಗಳ್ (ಇಆ. XVIII, ೩೯-೧೨ ; 1077) ; ಮಲ್ಲಗಾವುಂಡನೊ ಳಾರುವೇಂ ದೊರೆಯೆ ಲೋಕದ ಪತ್ರಿಸುವೀ ಗವುಂಡುಗಳ್ (ಸೌಇಇ. XX, ೧೭೫-೧೬ ; 1190) ; ಸಮಸ್ತಪ್ರಜೆ ಗವುಂಡುಗಳೂ (ಎಕ. IX, ಬೆಂಗಳೂ. ೨೦-೮ ; 1342). **ಗವುಡ$_1$:** ಯಾರಕುಳಧ ಮಧಿಗವುಡನ ಶುಪುತ್ರ (ಇಆ. VII, ೧೭೩ ; 350 ಕ್ರಿಶ) ; ಆ ಅಜ್ಜ ಗವುಡನು ಆ ಗದ್ದೆಯನು . . . ಧಾರಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟನು (ಎಕ. VI, ಕಡೂರು. ೧೨-೩೫ ; 1283) ; ಮಲಣಗವುಡ ಸಂಬುವಗವುಡ (ಮ್ಯಆರಿ. ೧೯೪೧, ೨೬-೧೧ ; 1292) ; ಚರಲಿಂಗ ವುಂಡ ಶೇಷವ ಮಾರಗವುಡನ ತರಣಿ ಬಿಸುಡೆ (ಮೋಳಿಪು. ೩-೬೩). **ಗವುಡು :** ಕಲ್ಲಗೊಂಡ ಬೈರಗೊಂಡನೊಳಗಾದ ಗವುಡುಗಳು ಮಂಗಾಯಿ ಮಾಡಿಸಿದ ಬಸ್ತಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ವೊಡ್ಡರ ಕಟ್ಟೆಯ ಗದ್ದೆಬೆದ್ದಲು (ಎಕ. II, ೩೯೫-೫ ; ಸು. 1500). **ಗಾಮುಂಡು$_1$:** ಕೊಳಗ[ರ]ಸೆಟ್ಟಿ ಮೊದಲಾಗಿ ಮೂನೂರ್ವ್ವರ್ಸ್ಗೆ × × × ಗಾಮುಂಡುಗಳು (ಸೌಇಇ. XI-i, ೯೭-೨೬ ; 1062). **ಗಾವುಂಡ :** ಆ ಪೂರ ಗಾವುಂಡಂ ಜಿನಪಾದಿಗ ನೆಂಬೊಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೦೦೦-೨೩) ; ಇ[ವ]ನ ತಮ್ಮ ಗಾವುಣ್ಡ ಪುವಿಳೆಮ್ ಬೀರಕಲ್ಲ ನಿಱಿಸಿದ (ಎಕ. IV, ಹೆಗ್ಗಡ. ೭೩-೩೦ ; 1007 ?) ; ಭೋಗವತಿಯೆಂಬೂರೊಳ್ ಕಾಮುವೃಷ್ಟಿಯೆಂಬ ಗಾವುಂಡಂಗಂ ಇಷ್ಟದಾನಿ ಯೆಂಬ ಗಾವುಂಡಿಗಂ ಅಕೃತಪುಣ್ಯನೆಂಬ ಮಗಂ ಪುಟ್ಟಲೊಡಂ (ಜೀವಸಂ. ೨೦೦-೪೯ವ). **ಗಾವುಂಡು$_1$:** ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಅಯ್ವದಿಮ್ಬರುಂ ಗಾವುಣ್ಡುಗಳುಂ ಪ್ರಜೆಯುಂ ಇಟ್ಟು ಮಾಡಿದ ಸ್ಥಿತಿ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೧೨-೧೯ ; 987) ; ರಾಜಧಾನಿಗಳಾಗಿದ್ದ ಕೆಲವು ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು 'ಗಾವುಂಡು'ಗಳು ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಒಂದೆರಡು ಶಾಸನಗಳು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ (ಕಶಾಅ. ೩೫೨). **ಗೊಂಡ$_1$:** ಕೂಲಂಬಿಯ ದೊಡಿಗೊಂಡ ಕಂಬಲುರ ಮಲ್ಲಿಗೊಂಡ ವಿಟೂರ ಬರಮಗೊಂಡ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೧೦೭-೩೭ ; 1516). **ಗೋವುಂಡು$_1$:** ಗೊಟ್ಟೆವಡ್ಡಿಯ ಗೋವುಣ್ಡುಗಳಂ ಸೆಲಾಂಭ್ಯೆಯರುಂ ಆನೆಯರು ಕೂಡಿ ಗೊವುಣ್ಡುಂಗೆಯ್ದುವದರ್ಕ್ಕೆ ಇವರ ಕೊಡಗೈ (ಎಕ. III, ನಂಜನ. ೧೯೯-೬ ; 189 ಕ್ರಿಶ). **ಗೌಉಡ :** ಬೇಟೆ ಗೌಂಡ ಅವನ ಮಗ ಏಚಣ ಗೌಉಡ ನಿಂಗಣ ಗೌಉಡ . . . ದೊಡಗೌಉಡ (ಎಕ. XI, ಹಿರಿಯೂ. ೪೯-೩ ; ?). **ಗೌಂಡ :** ಗೌಂಡಗಳುಂ ಬಲ್ಲೊಕ್ಕಲ್ಗಳು ಮಱೆವೊಡೆ ಸಾಲ್ಗುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೦೦೦) ; ಮಾರಗೌಂಡನ ಹಳ್ಳಿಯ ಗುಮ್ಮಜ್ಜ ಬೆರೆಯ (ಎಕ. II, ೨೩೫-೩೯ ; ಸು. 1195) ; ಅರಸಂ ಗೌಂಡನಿಂ ಪೊಲಮನುಱಿಸಿದಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೨೦೫ ಪ್ರಯೋ) ; ಇದಯವಾಟಿದ್ದಿ ಗೌಣ್ಡಗ್ಗಂ ಆ ಮೂಳೋಱಿ (ಎಕ. XIV, ತಿರುಮ. ೨೫೨-೮ ; ?). **ಗೌಂಡು :** ಕೋಗಳಿನಾಡ ಪ್ರಭು ಗೌಂಡುಗಳ ಮುಂದೆ . . . ಧಾರಾ ಪೂರ್ವ್ವಕ ಮಾಡಿಕೊಟರು (ಸೌಇಇ. IX-i, ೩೨೪-೮ ; 1197). 'ಗೌಂಡುಂ ಬಳಿ' ಪರಾ. **ಗೌಡ$_1$:** ಧರೆಯ ಕುಡಿಯರ ಕುಲಶಿರೋಮಣಿಗಳೆನಿಪ ಗೌಡರ ಬಸಿಱೊಳೊಗೆ [ದ] (ಸಿದ್ಧರಾ. ೧-೩೨) ; ಯಕ್ಷದತ್ತನೆನಿಪ್ಪ ಗೌಡನ ಯಕ್ಷದತ್ತೆಯ ಪಿರಿಯ ಮಗನಹ ಯಕ್ಷಿಗಳ ತಾಂ ಯಕ್ಷದತ್ತನೆನಿಪ್ಪನು (ಸಾಳ್ಭಾ. ೨೦-೮೨) ; ಗೌಡದೇಶದ ರಾಯನಿವನೆನೆ ಹಳ್ಳಿಯ ಗೌಡನೆಂದೆಣಿಸಿ ಸಾಗಿದಳು (ಭರಹ. ೫೫-೯೩) ; ದುರ್ಗವನಿತ್ತಾಗ ಮನನೊಂದು ತೆರಳಿದ ಗೌಡ (ಕಂನವಿ. ೧೧-೬೦) ; ಹಾಳೂರಿಗೆ ಉಳಿದವನೇ ಗೌಡ (ಗಾದೆ). **ಗೌಡು :** ಸಂದಣಿಪ ಕಟಕಿಗಳನಾಡಿದರು ಗೌಡು[ಪಾಠಾಂ.ಪ್ರಭುವು]ಗಳ್ (ಹಲಾರ. ಹ. ೧೯೫-೨) ; ನಾಗಾವಿಯ ನಾಲ್ಕು ಗೌಡುಗಳು ಎಂ[ಟು] ಹಿಟ್ಟು (ಸೌಇಇ. XV, ೧೮೮-೧೪ ; 1255). **ಗೌವುಂಡ :** ಏಜಲೆ ನಾರಿಯ ಮಗ ಮಾಚಗೌವುಣ್ಡ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೨೦೨-೫ ; 1138). **P** ಈ ಪದ 'ಗ್ರಾಮಕೂಟ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಬಂದುದೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

[<ಪ್ರಾ. ಗಾಮಉಡ, ಗಾಮಊಡ./ಸಂ. ಗ್ರಾಮವೃದ್ಧ]

ಗಾಮುಂಡಬ್ಬೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ಗೋಯಿನ್ದರ ಭಟಾರರಾ ಗಾಮುಣ್ಡಬ್ಬೆಗಳ್ ಮಹಾದೇವಿಯಾ(ಯ)ರಾಗೀ(ಗಿ) (ಇಆ. XI, ೧೨೭-೫ ; 803). [ಗಾಮುಂಡ + ಅಬ್ಬೆ$_1$]

ಗಾಮುಂಡಸಾಮಿ, ಗಾವುಂಡಸ್ವಾಮಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ತೈರೂರ ಕೌಣ್ಡಿಲ್ಯಗೋತ್ರದ ಗಾಮುಣ್ಡಸಾಮಿಗಳ ಮಗನ್ನಾಗಮ್ಮಯ್ಯ (ಎಕ. III, ಮಂಡ್ಯ. ೧೩-೭ ; 895). **ಗಾವುಂಡಸ್ವಾಮಿ :** ವೈದ್ಯರ ನಾಕಿಮಯ್ಯನ ಕಯ್ಯಲು ಅ[ವರ] ಗಾವುಣ್ಡಸ್ವಾಮಿ ಮಾನ್ಯದಲ್ಕೊಣ್ಡ ಮತ್ತರೊನ್ದು (ಸೌಇಇ. XX, ೫೫-೪೪; 1032).

[ಗಾಮುಂಡ + ಸಾಮಿ]

ಗಾಮುಂಡು$_1$ 'ಗಾಮುಂಡ' ನೋ.

ಗಾಮುಂಡು$_2$, ಗಾವುಂಡು$_2$, ಗೋವುಂಡು$_2$ (ನಾ). ಗೌಡನ ವೃತ್ತಿ ; ಗೌಡಿಕೆ. '**ಗಾಮುಂಡುಗೆಯ್**' ಪರಾ. **ಗಾವುಂಡು$_2$:** '**ಗಾವುಂಡಿಕೆ**' ಪರಾ. **ಗೋವುಂಡು$_2$:** '**ಗೋವುಂಡುಂಗೆಯ್**' ಪರಾ.

[ಗಾಮುಂಡ + – ಉ$_4$]

ಗಾಮುಂಡುಗೆಯ್, ಗಾವುಂಡುಗೆಯ್, **ಗೋವುಂಡುಂಗೆಯ್** (ಕ್ರಿ). ಗೌಡಿಕೆಯನ್ನು ನಡೆಸು ; ಗ್ರಾಮಾಧಿಪತ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸು : ಜೇಬುಳಗೇರಿಗೆ ಕಲಿಯುಮ್ಮ ಗಾಮುಣ್ಡುಗೆಯ್ದಾ ಚೇದಿಯಮಾನ್ನಾ ಡಿಸಿದಾನ್ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೫-೮ ; ಸು. 8ನೆಯ ಶತ) ; ಕಾರಿಗಾಮುಣ್ಡನುಂ ಪೌರಿಗಾಮುಣ್ಡನುಂ . . . ಇನ್ನಿವರ್ಗ್ಗಳ್ಗೆ ಗ್ಗಾಮುಣ್ಡುಗೆಯ್ಕೆ (ಕಇ. II, ೫-೧೭ ; 859). **ಗಾವುಂಡುಗೆಯ್ :** ಚನ್ದ್ರಪ್ರಭಭಟಾರಾರ್ಪ್ಪ ಸುಣ್ಣೆಯನಭ್ಯನ್ತರಸಿದ್ಧಿಯಾಳುತ್ತಿರೆ ನಾಗಪುಲಿಗಾವುಣ್ಡಂ ಗಾವುಣ್ಡು ಗೆಯ್ಯೆ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೩೪-೧೧ ; 925). **ಗೋವುಂಡುಂಗೆಯ್ :** ಗೊಟ್ಟೆವಡ್ಡಿಯ ಗೋವುಣ್ಡುಗಳಂ ಸೆಲಾಂಭ್ಯೆಯರುಂ ಆನೆಯರು ಕೂಡಿ ಗೊವುಣ್ಡುಂಗೆಯ್ದುವದರ್ಕ್ಕೆ ಇವರ ಕೊಡಗೈ (ಎಕ. III, ನಂಜನ. ೧೯೯-೬ ; 189 ಕ್ರಿಶ). [ಗಾಮುಂಡು$_2$ + ಕೆಯ್$_1$]

ಗಾಯ, ಘಾಯ (ನಾ). ಆಯುಧ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಹೊಡೆತದಿಂದ ದೇಹದಲ್ಲಿ ರಕ್ತ ಹೊರಬರುವಂತೆ ಉಂಟಾಗುವ ಕಚ್ಚು,-ಪೆಟ್ಟು : "ಘಟ್ಟಣೆಯೆನೆ ಗಾಯಮೆಂದು ತಿಳಿಗೆ ವಿದಗ್ಧರ್" (ಭಾರನಿ. ೩೭); ಮಲ್ಲ ಯುದ್ಧದೊಳ್ ಪೋರ್ದು ಮಲ್ಲಾಮಲ್ಲಿಯಾಗೆ ಪಲವುಂ ಗಾಯಂಗಳೊಳಾ ಯಂದಪ್ಪದೆ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೭೬ ವ) ; ಪಾಪಿ ಹೊವನೇಱಿಸಲು ಮಸೆದಡಾ

ಯುಧದ ಗಾಯ (ಬಸವ. ೬೫೧) ; ಕೆಟ್ಟ ಹಾವು ಕಚ್ಚಿದ ಗಾಯಕೆ ಹಳೆ ಬಟ್ಟೆಯೊಳೊರೆಸೆ ವಿಷ ಹೋದೀತೆ (ಪುರಂದ. ೧-೧೫೭-೨) ; ರಣಧೀರ ರೆಚ್ಚಾಡಿದರು ಗಾಯದೊಳೊಱಲಿತುಭಯುಬಲ (ನಳಚ. ೯-೨೬) ; ಸುಭಟರು . . . ಅಲಗಿನ ಗಾಯವನೆಣಿಸದೆ ಹೆಣಗಳ ತುಳಿತುಳಿದೊಡನೇಱಿದರು (ಕಂಸವಿ. ೧೪-೪೬). **ಘಾಯ :** " ಏಱಿನೆ ಘಾಯಂ " (ಭಾರನಿ. ೫೯) ; ಅಗ್ನಿಯ ಘಾಯವ ತೃಣದಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರಿಸುವಂತಾಯಿತ್ತು (ಆದವ. ೧೮೩) ; ಸಹದೇವ ನಕುಳರು ಸರಳ ಕಿತ್ತರು ಘಾಯವನು ತೊಳೆತೊಳೆದು ಮಂತ್ರಿಸುತ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೪-೩). [<ಪ್ರಾ. ಘಾಯ. / ಸಂ. ಘಾತ]

ಗಾಯಂಬಡೆ, ಗಾಯಪಡೆ, ಗಾಯವಡೆ, ಘಾಯಂಬಡೆ, ಘಾಯವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಪೆಟ್ಟನ್ನು ಹೊಂದು ; ಗಾಯಗೊಳ್ಳು : ಅರಸಂ ಶಿರೋಭಾಗದೊಳ್ ಗಾಯಂಬಡೆದು ಮೂರ್ಛೆವೋಗೆ (ದಶಕು. ೨-೨೬ ವ). **ಗಾಯಪಡೆ :** ಗಾಯಪಡೆದವರ ಸೇವೆಗೆ ರೆಡ್‌ಕ್ರಾಸ್ ಸಂಸ್ಥೆ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). **ಗಾಯವಡೆ :** ಗಾಯವಡೆಯದರಿಲ್ಲ ಸಾಯದೆ ನೋಯದವರಿಲ್ಲ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೯-೪೭) ; ಗಾಯವಡೆದಾ ಹುಲಿಯ ತೆಱದಲಿ ಬಾಯಲಬ್ಬರಿಸುತ್ತ ಬರುತಿರೆ (ಕೌಶಿರಾ. ೩೩-೨೫) ; ಕೈದುಗಳ ಸೋಂಕಿಂ ಗಾಯವಡೆದು (ಜಿಬಪು. ೪೪-೪೪) : ಭೀಮಾರ್ಜುನರು ಗಾಯವಡೆಯದೆ ಕ್ಷೇಮದಿಂದ ಹಿಂತಿರುಗಿ ಬಂದಿದ್ದಾರೆ ! (ವಚಭಾ. ೮೦). **ಘಾಯಂಬಡೆ :** ಘಾಯಂಬಡೆದು ಮಗ್ಗಿದರುಭಯಸೇನೆಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೪-೩೧). **ಘಾಯವಡೆ :** ಘಾಯವಡೆದಾನೆಗಳು ಗುಳವನು ಹಾಯಿಕಲು ನೆಲಕುರುಳಿದವು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೫-೪). [ಗಾಯ + ಪಡೆ$_1$]

ಗಾಯಕ (ನಾ). ೧. ಗಾಯನಮಾಡುವವನು ; ಹಾಡುಗಾರ ; **ಸಂಗೀತಗಾರ :** ಗಾಯಕ ವಾದಕ ನರ್ತಕ ಕಥಕ ಪುಣ್ಯಪಾಠಕ ವೈತಾಳಿಕನಿಕರಮುಮಂ ಕೊಟ್ಟು (ಆದಿಪು. ೪-೫೪ ವ) ; ಪ್ರಕಟಿಸಿದತ್ತು ಪದ್ಮಜನ ಪಕ್ಕದೊಳ್ . . . ಗಾಯಕಪ್ರತತಿ ವಾದಕಮಂಡಳಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೨೧); ವಾದ್ಯಕಾರರ ಸೂತ್ರ ಗಾಯಕನ ಕೈಯಲ್ಲಿ (ಭಾರದ. ೫೩೫). ೨. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹಾಡುವ ಹಕ್ಕಿ : ಟಿಟ್ಟಿಭ ಗಾಯಕ ಗಿಡಗ ರುಕ್ಮಕ ವಾಸಕ ಮೊದಲಾದ ಚಿತ್ರರೂಪಶಕ್ತಿಗಳುಳ್ಳ ಪಕ್ಷಿಕುಲಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೧೨). ೩. ಸಂಗೀತ ; ಗಾಯನ ; ಗಾಯಕದ ಲತಿಕಾಪ್ರತತಿಯೊಳು ಗಾಯಕದ ಮೃಗಸಂತತಿಗಳೊಳು ಗಾಯಕದ ಮಧುಪಂಗಳೊಳು ಗಾಯಕದ ಫಣಿಗಳೊಳು (ಬಸಪು. ೧೯-೩೯). [ಸಂ.]

ಗಾಯಕತನ (ನಾ). ಉತಾವಳಿತನ ; ಉದ್ಧಟತೆ ; ಘಾತಕತನ : ಕಾಯಾತುರದೊಳು ಆಯಾಸಗೊಳಿಸದೆ ಗಾಯಕತನವೇತಕೊ (ಪುರಂದ. ೩-೧೧೪-೮). [? + – ತನ. / ಮರಾ. ಘಾಯಕೂತ್]

ಗಾಯಕತೆ (ನಾ). ಹಾಡುವಿಕೆ ; ಗಾಯನ ; ಸಂಗೀತ : ಶಕುನಿರವಕ್ಕೆ ಕಂಠರುತಿ ಕೂಟದೊಡಂಬಡಿನೊಳ್ ನಿಮಿರ್ಚೆ ಗಾಯಕತೆಯನಾಡೆ ತಾಳದ ಲಯಕ್ಕಲಕಾಳಿ ತಗುಟ್ಟು ತಾಡನಾನಕಮನುವಾದಿಯಾಗಿ ಮೊಟಗುತ್ತಿರೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೧೧). [ಸಂ. ಗಾಯಕತಾ]

ಗಾಯಕಿ$_1$ (ನಾ). ಹಾಡುವವಳು ; ಸಂಗೀತಗಾತಿ : ಗೀತಗೋಷ್ಠಿಯನೀವ ನೂತನ ಗಾಯಕಿಯರಿಂ (ಗಿರಿಕ. ೭-೧೧ ವ).

[ಗಾಯಕ + – ಇ$_3$]

ಗಾಯಕಿ$_2$ (ನಾ). ಗಾಯನಪದ್ಧತಿ ; ಹಾಡುವ ರೀತಿ : ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಘನವಿದ್ವಾಂಸರು, ನಾನು ಸಂಗೀತ ಹೆಚ್ಚು ಕಲಿತವನೇ ಅಲ್ಲ — ನನ್ನದೆಲ್ಲಾ ನಾಟಕೀ ಗಾಯಕಿ (ನಟಸಾ. ೬೩೩). 'ಗಜಲ್‌ಗಾಯಕಿ' ಪರಾ.

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಗಾಯಕೀ]

ಗಾಯಗಾಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗಾಯವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು; ಗಾಯಗೊಳಿಸು: ಶಲ್ಲಿಹ ಶಕ್ತಿ ಮೊದಲಾದ ಕೈದುಗಳೊಳು . . . ಬಿನ್ನಾಣದಿಂ ಗಾಯಗಾಣಿಸಿದರತಿಬಲರಲ್ಲಿ ನಾನಾಪ್ರಹಾರದಿಂದೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೨-೬) ; ಹಿಂಗದೆ ಗಾಯಗಾಣಿಸಿ ಖಾನಖಾನರ ಭಂಗಕ್ಕೆ ತಂದರಾಕ್ಷಣದೆ (ಕಂಸವಿ. ೧೫-೪೭). ೨. ಗಾಯವನ್ನು ತೋರಿಸು,–ಪ್ರದರ್ಶಿಸು : ಗಾಯಗಾಣಿಸಿ ಹಲ್ಲಕಿರಿದು ಸಲಾಮೆಂದು ಬಾಯ ಬಿಡುವ ಹಂದೆಗಳಿರ (ಕಂಸವಿ. ೧೫-೩೪).

[ಗಾಯ + ಕಾಣಿಸು]

ಗಾಯಗೊಳಿಸು, ಘಾಯಂಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗಾಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡು ; **ಗಾಯಮಾಡು :** ಇವನು ನನ್ನನ್ನೂ ಗಾಯಗೊಳಿಸಿದ್ದಾನೆ (ಕೊತಕಾ. ೬೯). **ಘಾಯಂಗೊಳಿಸು :** ಶಂಬರವೈರಿ ಸರ್ವರ್ಗಂ ಪಿಡಿದ ಕೈದುಗಳ ಶಳಕೊಂಡು ಘಾಯಂಗೊಳಿಸಲು (ನವಮೋ. ೧೨-೪೧).

[ಗಾಯಗೊಳು + – ಇಸು$_3$]

ಗಾಯಗೊಳು, ಗಾಯಗೊಳ್ಳು, ಘಾಯಂಗೊಳು (ಕ್ರಿ). ಗಾಯವನ್ನು ಹೊಂದು,–ಪಡೆ. ' ಗಾಯಗೊಳಿಸು ' ಪರಾ. **ಗಾಯಗೊಳ್ಳು :** ಈ ಅಪಘಾತದಲ್ಲಿ ಗಾಯಗೊಂಡವರ ಸಂಖ್ಯೆ ಅಧಿಕವಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). **ಘಾಯಂಗೊಳು :** 'ಘಾಯಂಗೊಳಿಸು' ಪರಾ.

[ಗಾಯ + ಕೊಳು (<ಕೊಳ್$_1$)]

ಗಾಯಗೊಳ್ಳು 'ಗಾಯಗೊಳು' ನೋ.

ಗಾಯಗೋವಳ (ನಾ). = ಗಾಯಿಗೋವಾಳ : ಸ್ವಸ್ತಿ ಸಮಸ್ತಪ್ರಶಸ್ತಿಸಹಿತಂ ಗಾಯಗೋವಳ ಗಂಡಪೆಂಡಾರ ನನ್ನೆಯ ಜೂಬು . . . ಗೊಂಗೆಯ ದಂಡನಾಯಕರು ಶ್ರೀಯಾದಿಕಲಿದೇವರಿಗೆ (ಎಕ. VI, ತರೀಕೆ. ೮೦-೧೮; 1278).

[ಗಾಯ$_0$ (<ಗಾಯಿ) + ಗೋವಳ]

ಗಾಯತತನ (ನಾ). (?) : ನ್ಯಾಯಕ್ಕೆ ನುಡಿವೆನೆಂದೆನಲು ಬಲು ಗಾಯತತನದಿಂದ ಕೋಣೆಯೊಳ್ಹೊಗಲು (ಪುರಂದ. ೫-೮೨-೨).

[ℙ ಇದು ' ಗಾಯಕತನ 'ದ ಅಪಲಿಖಿತ]

ಗಾಯತ್ರಿ (ನಾ). ೧. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಸಾಲಿನಲ್ಲಿಯೂ ಎಂಟು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ಮೂರುಸಾಲಿನ ಒಂದು ವೈದಿಕ ಮಂತ್ರ. ℙ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ತ್ರಿಸಂಧ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಜಪಿಸುವ 'ತತ್ಸವಿತುರ್ವರೇಣ್ಯಂ ಭರ್ಗೋ ದೇವಸ್ಯ ಧೀಮಹಿ ಧಿಯೋ ಯೋನಃ ಪ್ರಚೋದಯಾತ್' ಎಂಬ **ಮಂತ್ರ :** ಗಾಯತ್ರಿ . . . ಇತ್ಯಾದಿ ಮಹಾಮಂತ್ರಂಗಳಂ (ವಿವೇಕ. ೮೧) ; ನಾರಿಯರ ಗಾಯತ್ರಿ ಪಶುಗಳನಿತ್ತ ಫಲವಹುದು (ಹರಿಸಾ. ೧೧೭). ೨. [ಛಂದ] ಸಂಸ್ಕೃತದ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಸಮವೃತ್ತಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಚರಣದಲ್ಲಿ ಆರು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ನಾಲ್ಕು ಸಾಲಿನ ವೃತ್ತ : " ವಿತತೋಕ್ತಮತ್ಯುಕ್ತ ಮಧ್ಯಮ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಸುಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಗಾಯತ್ರಿ . . . ಉತ್ಕೃತಿಗಳೆಂದೆನಿಪುವಿಪ್ಪತ್ತಾಱು ಛಂದಂಗಳಕ್ಕುಂ " (ಮಂಗರಾ. ೧೧೭-೧೮) ; ಮತ್ತಮಲ್ಲಿ ಉಕ್ತಾ . . . ಗಾಯತ್ರೀ . . . ಉತ್ಕೃತಿಯೆಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತಾಱು ಛಂದಸ್ಸುಗಳನಱಿತು (ವಿವೇಕ. ೨೨೫). ೩. ಶಕ್ತಿದೇವತೆಯ ಒಂದು ಹೆಸರು. ೪. ಗಾಯಂತ್ರೀಮಂತ್ರದ ಅಧಿದೇವತೆ. ೫. ಕಗ್ಗಲಿ ಮರ : " ಕದರಂ ಗಾಯತ್ರಿ ದಂತಧಾವನಮದು " (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೫-೧೫) ; ಬಹುವಾರಕ ಗಾಯತ್ರಿಯಂವಿಹಿತಾರಿಷ್ಟಾಮ್ರತಾಗ್ನಿಮುಖಿಗಳ್ಕೆಱಿಗುಂ (ಹಮ್ಮೀರ. ೪-೭೧). [ಸಂ. ಗಾಯತ್ರೀ]

ಗಾಯದೆರಿ (ನಾ). ಕೇದಗೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ ; ಹುಚ್ಚುಕೇದಗೆ : ಹುಚ್ಚುಕೇದಗೆ ಎಂದರೂ ಚಾಗಮಟ್ಟಿ ಎಂದರೂ ಗಾಯದೆರಿ ಎಂದರೂ ಒಂದೇ ಪರ್ಯಾಯವು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೧೩೨). [?]

ಗಾಯದೊಪ್ಪಲು (ನಾ). ಹೊದರಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವ ಬೂದುಬಣ್ಣದ ಒಂದು ಸಸ್ಯಜಾತಿ ; ಸಹದೇವಿ. ℙ ಗಾಯ ವಾಸಿಮಾಡಲು ಈ ಸೊಪ್ಪನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ : ಕರೆಹಿಂಡಿ, ಗಾಯದೊಪ್ಪಲು, ಸಹದೇವಿ (ವೃಜಿಗಿ. ೭೭-೧೫೮೧). [ಗಾಯ + ತೊಪ್ಪಲು$_2$]

ಗಾಯನ (ನಾ). ೧. ಹಾಡುಗಾರಿಕೆ ; ಸಂಗೀತ : ಒಂದು ನಾದವೆ ಗಾಯಕನ ಗಾಯನದ ರಚನೆಯುಲಿ ಚಂದಚಂದದ ರಾಗವೆನಿಪಂತೆ (ಗಗಶಾ. ೧೪-೭); ತುಂಬಿದಿತ್ತುಶರೀರ ಗಂಧರ್ವಗಾಯನಂ ನೀರವ ನಿಶಾನಭೋದೇಶವಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೭-೯೩೪). ೨. ಹಾಡು ; ಗೀತೆ. ೩. ಹಾಡುಗಾರ ; ಗಾಯಕ. [ಸಂ.]

ಗಾಯನಕಚೇರಿ (ನಾ). ಸಂಗೀತಕಚೇರಿ ; ಗಾನಗೋಷ್ಠಿ : ಊರಿನಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಯಾವ ಗಾಯನಕಚೇರಿಗಾಗಲಿ ತಪ್ಪದೆ ಹೋಗುತ್ತಾರೆ (ದೂರಸ. ೫೦). [ಗಾಯನ + ಕಚೇರಿ]

ಗಾಯನಕಲೆ (ನಾ). ಸಂಗೀತವಿದ್ಯೆ : ನಾದವುರ್ಮವಿದ್ಯೆಯಾದ ಗಾಯನ ಕಲೆ (ಸಂಗೀಜಂ. ೯೮). [ಗಾಯನ + ಕಲೆ$_3$]

ಗಾಯನಗಾರ (ನಾ). = ಗಾಯಕ ೧ : (ಹ).
[ಗಾಯನ + – ಕಾರ$_1$ (< – ಕಾಱ)]

ಗಾಯನಿ (ನಾ). = ಗಾಯಕಿ$_1$: ಗಾಯನಿಯರ ಸೀಯನಪ್ಪ ರಸಗೇಯ ಮನಾಲಿಸುತಿರ್ಪಳ್ (ಶಂರಾಮಾ. ೩-೧೦೭). [ಸಂ. ಗಾಯನೀ]

ಗಾಯಪಡು (ಕ್ರಿ). = ಗಾಯಂಬಡೆ: ಯುದ್ಧ, ಮೊ. ಗಳಲ್ಲಿ ಹತರಾದವರ, ಗಾಯಪಟ್ಟವರ, ಅಶಕ್ತರಾದವರ, ಪಟ್ಟಿ ಅಥವಾ ಸಂಖ್ಯೆ (Casualty. ಇಂಕನಿ). [ಗಾಯ + ಪಡು$_1$]

ಗಾಯಪಡೆ 'ಗಾಯಂಬಡೆ' ನೋ.

ಗಾಯವಡೆ 'ಗಾಯಂಬಡೆ' ನೋ.

ಗಾಯಾಳಿತನ 'ಗಯ್ಯಾಳಿತನ' ನೋ.

ಗಾಯಾಳು, ಘಾಯಾಳು (ನಾ). ಗಾಯಗೊಂಡವನು : ಲಾಠೀಪ್ರಹಾರ ವಾಗಿ ೬೦ ಜನರು ಗಾಯಾಳುಗಳಾದರು (ಕರವೀ. ೩೫) ; ಕೊನೆಯ ಕಿಟಕಿ ಬಳಿ ಮಲಗಿದ್ದ ಗಾಯಾಳುವಿನ ಬಳಿಗೆ ಹೋದೆ (ಹಾದುಹು. ೭೦). **ಘಾಯಾಳು :** ಘಾಯಾಳುಗಳನ್ನು ದೂರದ ದೊಡ್ಡ ಆಸ್ಪತ್ರೆಗೆ ಕಳಿಸುವುದು (ಸಮುಶಾ. ೨). [ಗಾಯ + ಆಳು$_3$ (< ಆಳ್^{3})]

ಗಾಯಿ (ನಾ). ಹಸು ; ಗೋವು. 'ಗಾಯಿಗೋವಾಳ' ಪರಾ.
[← ಹಿಂ. ಗಾಯ್ ; ಮರಾ. ಗಾಈ, ಗಾಯ್./ಪ್ರಾ. ಗಾವೀ < ಸಂ. ಗೋ]

ಗಾಯಿಕೆ (ನಾ). = ಗಾಯಕಿ$_1$: ಸುರನರಗಾಯಿಕಾನಿಚಯ ಸಂಗತ ಮಂಗಳ ಗೀತನಾದದಿಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೦೨-೦೭೫). [ಸಂ. ಗಾಯಿಕಾ]

ಗಾಯಿಗ (ನಾ). ದನಕಾಯುವವನು ; ಗೋವಳ ; ಗೊಲ್ಲ : ಕುಟುವರ ಗಾಯಿಗ ಹೊರವಯ್ಯಂ ಸತ್ತು ಸುರಲೋಕಕ್ಕೆ ಪೋದ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೪೫೪-೫ ; 973). [ಗಾಯಿ + – ಗ$_2$]

ಗಾಯಿಗೋವಾಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಿರುದು : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀಮಸುಮಹಾ ಪ್ರಧಾನಂ ಗಾಯಿಗೋವಾಳ ಗಣ್ಡಪೆಂಡಾರ ಮಣ್ಣಳಿಕಜಾಬು ಸೋಮೆಯ ದಣ್ಣಾಯಕರ (ಎಕ. XIV, ಮಂಡ್ಯ. ೩೦-೨೭ ; 1261). 'ಗಾಯಗೋವಳ' ಪರಾ
[ಗಾಯಿ + ಗೋವಾಳ (< ಗೋವಳ)]

ಗಾಯಿನಿ (ನಾ). = ಗಾಯಕಿ$_1$: ಮಂಗಳಪಾಠಕರವಮುಂ ಮಂಗಳ ಗಾಯಿನಿಯ ಗೀತರವಮುಂ . . . ಇತ್ತುವು ಸುಖ ಪ್ರಬೋಧಮನಾಗಳ್ (ಶಂರಾಮಾ. ೩-೮೨) ; ಅನಿಮಿಷನಾಯಕಂ . . . ಈಕ್ಷಿಸಿದಂ ಗಾಯಿನಿಯರ ಮುಖಾಬ್ಜಮಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೦೩-೨೭). [ಸಂ. ಗಾಯಿನೀ]

ಗಾಯಿಲೆ (ನಾ). ಪೀಡೆಗೊಳಗಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ತೊಂದರೆಗೊಳಗಾದವನು : ಲೋಭಗುಂಟನಿಯುರ್ ಗಾಯಿಲೆಯಪ್ಪ ಮಕ್ಕಳನೋವರಿಯೊಳ್ ನೂಂಕಿ ಪಡಿಗೆತ್ತು ಪೊಡೆಕಟ್ಟಂ ಕಟ್ಟಿ ಮುಸುಂಕಿಟ್ಟು ಕುಳ್ಳಿರೆಯುಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೫-೨ ವ) . [< ಪ್ರಾ. ಗಹಿಲ. / ಸಂ. ಗ್ರಹಿಲ]

–ಗಾರ 'ಕಾಱ' ನೋ.

ಗಾರಗೆ 'ಗಾರಿಗೆ$_1$' ನೋ.

ಗಾರಣ (ನಾ). ೧. ಅಪವಾದ ಹೊರಿಸುವುದು ; ದೂರು : " ಗಾರಣಂ= ದೂಱು " (ಶಮದ. ಪರಿ. ೨); " ಗಾರಣಮೆ ದೂಱು " (ಕರ್ಣಾವಿ. ೩೭). ೨. ಇತರರ ದೋಷವನ್ನು ಪ್ರಕಟಪಡಿಸುವುದು : " ದೋಹಲೆಂದುಂ ಗಾರಣಮೆಂದುಂ ಪರಿವಡಿಯೆಂದುಂ ಪ್ರಕಟಂ " (ಕಶಶಾ. ೨೩-೪೭೪).
[ಸಂ.]

ಗಾರಣೆ^{1} 'ಕಾರಣೆ$_1$' ನೋ.

ಗಾರಪಾಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಪಡುವಣ್ಣಾಸೀಮೆ ತಣ್ಣಾಳ್ಳಿ ಗಾರಪಾಟಿ ತೆಙ್ಕಣ್ಣಾಸೀಮೆ ನೆಯ್ದಲ್ಗೆಟಿಯಾ ಏಟಿ (ಎಇ. XXI, ೨೯-೦೨ ; ಸು. 8ನೆಯ ಶತ). [?]

ಗಾರವ$_1$ (ನಾ). ಗರ್ವ ; ಅಹಂಕಾರ. 'ತ್ರಿಗಾರವ' ಪರಾ.
[< ಪ್ರಾ. ಗಾರವ./ಸಂ. ಗೌರವ]

ಗಾರವ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ವಂಶದ ಹೆಸರು (?) : ಮೂಡೆಕಲ್ಲಾ ಕಾಳೆ ಗದುಳ್ ಗಾರವರಾಳ್ ಅವಧೀರರಾ ಮಗನ್ ಚಾತಗುದ್ದಿಯಾರುಮ್ . . . ಅನ್ನಿಟಿದು ಸತ್ತರ್ (ಎಕ. X, ಶ್ರೀನಿವಾ. ೯೦-೨ ; ಸು. 903). [?]

ಗಾರಿಕೆ (ನಾ). ತಂಡಸ; ಚಿಮಟ : " ಲಾಳಿ ತಂಡಸಂ ಗಾರಿ [ಪಾಠಾಂ. ಳು] ಕಾಖ್ಯಂ " (ಮಂಗರಾ. ೦೦೩-೮). [< ಸಂ. ಗ್ರಾಹಿಕಾ ?]

ಗಾರಿಗೆ$_1$, ಗಾರಗೆ, ಘಾರಿಗೆ (ನಾ). ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕರಿದು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಒಂದು ಸಿಹಿಭಕ್ಷ್ಯ : ನಾಡೆ ರುಚಿವೆರಸಿದ ಲಡ್ಡುಗೆ ಚಕ್ಕುಲಿ ಗಾರಿಗೆ ಪೂರಿಗೆ ಮೊದಲಾಗಿರ್ದ ಪಲವು ಭಕ್ಷ್ಯಮಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦-೦೪೭); ಹರವರಿಯ ಮಂಡಗೆಗಳೊಟ್ಟಿಲುಗಳಲ್ಲಿ ಗಾರಿಗೆಯ ಅಳಸುಗಳ ಕುತ್ತಣಿಗಳಲ್ಲಿ (ಬಸರ. ೭-೯) ; ಜೇನುಸಕ್ಕರೆ ಕ್ಷೀರರಸವಪ್ಪ ಫೇಣಿ ಸುಖೀನುಂಡೆ ವಡೆ ಗಾರಿಗೆಯ . . . ಬಡಿಸಿದರೊಲಿದು (ಮೋಹತ. ೩-೩೨) ; ಗಾರಿಗೆ ಚಕ್ಕುಲಿ ಮಂಡಿಗೆ ಪೂರಿಗೆ . . . ಮಹಾರುಚಿಯುತ ಭಕ್ಷ್ಯಭೋಜ್ಯಮಂ ಸಮೆದರ್ (ವೃಷವಿ. ೩೭-೨೩). **ಗಾರಗೆ:** ಹೂರಗೆಯ ಗಾರಗೆಯನಪ್ಪೆಯ ಸುಪೂರವದ ಲಡ್ಡುಗೆಯ (ಲಿಂಗಪು. ೮-೯). **ಘಾರಿಗೆ :** ವರ್ಗಚತುರ್ಥಾಕ್ಷರಂಗಳ್ಗೆ– ಘಟಿಯಂ, ಘಾಟಿಗೆ (ಘಾರಿಗೆ) (ಶಮದ. ೦೫ ವೃತ್ತಿ) ; ಘಾರಿಗೆ ಪಾಯಸ ಕಾಯ ಮೇಲೋಗರ (ದೇವಾಂಪು. ೫.೨೨೬); ಸಜ್ಜಿಗೆಯ ನೆನೆಯುಕ್ಕಿ ಕುಟ್ಟಿ . . . ಒಂದು ಒದ್ದೆಪಾವಡೆಯಲಿ ಘಾರಿಗೆಯ ಹಾಗೆ ತಟ್ಟಿ ಗೇಣಗಲವಾದರೆ ನಡುವೆ ಗುಳಿಮಾಡಿ ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಹಾಕುವುದು (ಭೀಮುಸೂ. ೨೦).
[ದೇಶ ತುಳು. ಗಾರಿಗೆ ; ತೆಲು. ಘಾರಿಕ. / ಪ್ರಾ. ಘಾರಿಯಾ. / ಮರಾ. ಘಾರಗಾ]

ಗಾರಿಗೆ$_2$ 'ಕಾರಿಗೆ' ನೋ.

ಗಾರಿಗೆಕಳಲೆ 'ಗಾರಿಗೆಗಳಿಲೆ' ನೋ.

ಗಾರಿಗೆಗಳಿಲೆ, ಗಾರಿಗೆಕಳಲೆ (ನಾ). ಬಿದಿರಿನ ಕಳಲೆಯನ್ನು ಕರಿದು ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಿನಿಸು ; ಕಳಿಲೆಯ ಗಾರಿಗೆ ; ಬೆರಲ ದಪ್ಪದೊಳು ಬಟುಹಾಗಿ ಕಳಿಲೆಯನ್ನುತ್ತರಿಸಿಕೊಂಡು . . . ಪರಿಮಳವನಿಕ್ಕಿ ಪೊಗ್ಗರಿಸಲವು ಗಾರಿಗೆಗಳಿ[ಪಾಠಾಂ. ಕಳ]ಲೆಯೆಂಬ ಹೆಸರಾದುವು (ಸೂಪಶಾ. ೬-೩). **ಗಾರಿಗೆಕಳಲೆ :** ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಗಾರಿಗೆ$_1$ + ಕಳಿಲೆ (< ಕಱಿಲೆ)]

ಗಾರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಂಡಿಗೆಯಂತೆ ಕರಿ. ೨. ಒಗ್ಗರಣೆಹಾಕು : (ಹ).
[< ಕರಿಸು$_1$]

ಗಾರು 'ಗಾಱು' ನೋ.

ಗಾರುಗಲ್ಲು (ನಾ). ನಯವಿಲ್ಲದ ಕಲ್ಲು ; ಒರಟುಗಲ್ಲು ; ಗೋರ್ಕಲ್ಲು : ನೀರೊ ನೆಳಲೋ ಇಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿದೆ ? ಗಾರುಗಲ್ಲಿನ ದಾರಿಯು (ಚಿತಬಿಂ. ೬೫).
[ಗಾರು (< ಗಾಱು) + ಕಲ್ಲು (< ಕಲ್^{3})]

ಗಾರುಗಾರು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಧ್ವನಿ: ತಾರೆಗಳ ರೂಪಿಲ ವೃತ್ತಿರ್ದವು ಗಾರುಗಾರೆನುತಿರಲು ಖಗಗಳು (ಕಠಿಕ. ೧೩೦-೩).

ಗಾರುಗೆಡು 'ಗಾಱುಂಗೆಡು' ನೋ.

ಗಾರುಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಷ್ಟಪಡಿಸು; ಸಂಕಟಗೊಳಿಸು: ನಾರಿಯಳ ನಾನೋಪಚಾರದಿಂ ಕರತಂದು ಗಾರುಗೊಳಿಸಲು ದೋಷಿ ದುರ್ಗತಿಯ ಭಾಸಂ (ನಡಹೋ. ೯-೦೮); ವಿಚಿತ್ರ ವಿಮುಖತೆಯೇಕೆ ತೋರುತಿರುವೆ, ಭಕ್ತರನು ಇಂತೇಕೆ ಗಾರುಗೊಳಿಸುತಿಹೆ! (ವಿಸೀಗೀ. ೯೬-೦೨).

[ಗಾರು (<ಗಾಱು) + ಕೊಳ್[1] + – ಇಸು[3]]

ಗಾರುಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಹಿಂಸೆಪಡು; ಸಂಕಟಗೊಳ್ಳು; ಪರಿತಪಿಸು: ಅಗಲಿಕೆಯ ನೋವಿನಿಂದ ಮನಸ್ಸು ಗಾರುಗೊಂಡಿತ್ತು (ಅಲಹು. ೭೮). 'ಗಾರುಗೊಳಿಸು' ಪರಾ.

[ಗಾರು (<ಗಾಱು) + ಕೊಳ್ಳು[1] (<ಕೊಳ್[1])]

ಗಾರುಡ (ನಾ). ೧. ಗರುಡನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು, — ಸೇರಿದುದು. ೨. ಗರುಡಮಂತ್ರ; ಹಾವುಗಳನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಮಂತ್ರ, — ವಿದ್ಯೆ: ಸೌಂದರಿಮಹಾದೇವಿ ನುಡಿದ ನುಡಿಗಳಂ ಕೊಟಿವಾವು ಗಾರುಡಮಂ ಕೇಳದಂತೆ ಕೇಳದಿರೆ ಬೇಸತ್ತು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೧೦೨); ಮೇದರೊಳಲ್ಲದೆ ವಂಶಚ್ಛೇದಂ ಗಾರುಡದೊಳಲ್ಲದಹಿತತ್ತ್ವಂ . . . ಇಲ್ಲಾ ನಾಡೊಳ್ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೯೯). ೩. ಗರುಡಮಂತ್ರವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು; ಹಾವಾಡಿಗ: ಹಾವು ಸಾಯುದು ಕೋಲು ಮುಱಿಯದು ಹಾವು ಹೋಹ ಪರಿ ಇನ್ನೆಂತಯ್ಯಾ ಅದು ಗಾರುಡಂಗಲ್ಲದೆ ಗಾವಿಲಗಂಜದು (ಮೋಳಿಮಾ. ೦೦೯-೪೩೩). ೪. ಕಣ್ಕಟ್ಟು; ಯಕ್ಷಿಣೀವಿದ್ಯೆ; ಇಂದ್ರಜಾಲ: ಹೋರಬೇಡಿದಱೊಡನೆ ಶಸ್ತ್ರದ ಗಾರುಡವು ಗರ್ವಿಸದು (ತೊರಠಾ. ೩-೭-೪೪); ಅನಂತಕಾಲ ಎನ್ನ ಒಡಲ ಮಱಿಯೊಳಗೆ ಅಡಗಿರ್ದು ಎನಗೆ ಕಾಣಿಸದೆ ಇದ್ದುದು ಇದೇನು ನಿಮ್ಮ ಗಾರುಡವಯ್ಯ (ಅಖಂಡೇ. ೯-೩); ಇನ್ನು ಪಲ ತೆರನಾದ ಗಾರುಡವನ್ನು ತೋರಿಸಿ . . . ಹೆಣನೆದ್ದು ನಡೆವುದ ತೋರಿದನು ಬಸವ (ಬಿಜ್ಜಪು. ೩೯-೪೪). ೫. ಯಕ್ಷಿಣಿಗಾರ; ಐಂದ್ರಜಾಲಿಕ: ಆತನೊಂದಿನದೋಲಗದೊಳನುವಾತ ಸಮಯದಿ ಬಂದ ಗಾರುಡನೋರ್ವನೆದುರಿನಲಿ (ಬಿಜ್ಜಪು. ೪೦-೦೪). ೬.=ಗಾರುಡಮಣಿ: ಪರಿಪೂರ್ಣೋಜ್ಜ್ವಲ ಚಂದ್ರಬಿಂಬರುಚಿಯಿಂ ಚಂದ್ರಪ್ರಭಾಪುಷ್ಪದಂತರೆನಲ್ ಗಾರುಡ ನೀಲ ಶೋಣಮಣಿ ಹೇಮಚ್ಛಾಯೆಯಿಂದಿರ್ಪ ತೀರ್ಥರೆನಲ್ (ಆದಿಪು. ೧೬-೩). ೭.=ಗಾರುಡಪುರಾಣ: ವಿಷ್ಣು, ಭಾಗವತ, ನಾರದ, ಗಾರುಡ ಈ ನಾಲ್ಕು ಪುರಾಣಗಳು ವೈಷ್ಣವಗಳು (ಭಾರದ. ೦೩೬). [ಸಂ.]

ಗಾರುಡಕ (ನಾ). ವಂಚನೆ; ಮೋಸ; ಕಪಟ: ಜಾತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಬಣಗು ಜನ ರಣಕಾತು ನಿಲುವರೆ ಗಾರುಡಕದಲಿ (ಬಿಜ್ಜಪು. ೬೦-೩೦). [ಸಂ.]

ಗಾರುಡಕರ್ಮ (ನಾ). ಗರುಡಮಂತ್ರವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ಹಾವುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವುದು; ಸರ್ಪಗಳನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಕೆಲಸ,– ಮಂತ್ರಮುಗ್ಧವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದು: ಪನ್ನಗಂಗಳು ಮೇಲಿ ಗಾರುಡಕರ್ಮದಿಂದಂ ನುಡಿಯಲಱಿಯದಡೆ (ಬಸಪು. ೪೬-೨೯).

[ಗಾರುಡ + ಕರ್ಮ]

ಗಾರುಡಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ಮಾಯೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು; ಕಣ್ಣುಕಟ್ಟು ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ತೋರಿಸು: ಕೆಟ್ಟೆನೆನುತಲಿ ಬಸವ ಗಾರುಡಗೊಟ್ಟು ಬಹುರೂಪಾದ (ಬಿಜ್ಜಪು. ೦೦೪-೬೦). [ಗಾರುಡ + ಕೊಡು[1]]

ಗಾರುಡತನ (ನಾ). ಇಂದ್ರಜಾಲ; ಯಕ್ಷಿಣೀವಿದ್ಯೆ; ಮಾಯಾವಿತನ: "ಮಾಯೆ=ಇಂದ್ರಜಾಲ, ಗಾರುಡತನ, ಸುಳ್ಳು" (ಗಂಗಾಮ. ೨೩೩).

[ಗಾರುಡ + – ತನ]

ಗಾರುಡಪುರಾಣ (ನಾ). ಹದಿನೆಂಟು ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗರುಡಪುರಾಣ: ಬ್ರಹ್ಮಪುರಾಣ . . . ಗಾರುಡಪುರಾಣ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ; ಪುರಾಣ (ವಿವೇಚ. ೭). [ಗಾರುಡ + ಪುರಾಣ]

ಗಾರುಡಮಂತ್ರ (ನಾ). ಹಾವನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಹಾಗೂ ಅದರ ವಿಷವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ ಮಂತ್ರ: ಗಾರುಡಮಂತ್ರೌಷಧಿಗಳ ಕಾರಣದಿಂ ಬಂದುದಲ್ತು ಮಜ್ಜೀವಂ (ದಶಕು. ೯-೧೧೩); ಗಾರುಡಮಂತ್ರ ಸಿದ್ಧನುದಾತ್ತನೊಬ್ಬನು ಬಂದಕಟಕಟೆನುತ್ತ ಮಱುಗುತ ಸರ್ಪದಷ್ಟದ ಭಾವಮಂ ನೋಡಿ (ಬಸಪು. ೪೬-೨೪).

[ಗಾರುಡ + ಮಂತ್ರ]

ಗಾರುಡಮಣಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಷಾಪಹಾರಕ ರತ್ನ. ೨. ಪಚ್ಚೆ; ಮರಕತ: ಘನದೂರ್ವಾಸಕ್ತಿಯಂ ಗಾರುಡಮಣಿರುಚಿಯೊಳ್ ದಾವವಿಭ್ರಾಂತಿಯಂ ಕಾಂಚನಭಿತ್ತಿವ್ರಾತದೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೦-೧೪೭); ಗಾರುಡಮಣಿರಚಿತ ಚತುರ್ದ್ವಾರಂ . . . ಸೊಗಯಿಸುಗುಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೦೬-೭೪). [ಗಾರುಡ + ಮಣಿ[3]]

ಗಾರುಡರಕ್ಷೆ (ನಾ). ಗರುಡಮಣಿಯಿಂದ ಒದಗುವಂಥ ರಕ್ಷಣೆ; ಬಲವಾದ ರಕ್ಷೆ: ಅಭಯ ಗಾರುಡರಕ್ಷೆ ಇಲ್ಲಿ; ಮಲ್ಲಿಗೆ ಜಾಜಿ ಸಂಪಗೆಯ ಕಂಪೊಗೆವ ಮೋಹಬೇಲಿ (ನಡಬಂ. ೪೧).

[ಗಾರುಡ + ರಕ್ಷೆ]

ಗಾರುಡವಾದಿ (ನಾ).=ಗಾರುಡಿಗ: ಗಾರುಡವಾದಿ ತಾಂತ್ರಿಕರು ತಪೆ ನಿವೃತ್ತ್ಯಾದಿಗಳ ತತ್ವಂಗಳಲಿ ತಾವಿರುತಿಹರು (ಗಗತಾ. ೮-೭೬).

[ಸಂ. ಗಾರುಡವಾದಿನ್]

ಗಾರುಡವಿದ್ಯ (ನಾ).=ಗಾರುಡಿ ೨: ಚರಿಪ ಜಾತಿಯ ತೋರಿಯೆಲ್ಲೆಲ್ಲಿರುವ ದಾಗಾ ಶಿವಗೆ ದೋಷಂಬರಿಗೆ ದೋಷೇಂ ತೋರೆ ಗಾರುಡವಿದ್ಯದಿಂ ಬಸವ (ಬಿಜ್ಜಪು. ೩೯-೪೩). [ಗಾರುಡ + ವಿದ್ಯ]

ಗಾರುಡಶಿಲೀಮುಖ (ನಾ). ಗರುಡಾಸ್ತ್ರ: ಬೀಭತ್ಸು ತುಡುಕಿದಂ ಮುಳಿದವಂ ಗರಳವಿಶಿಖವನುಗಿದನಾ ನರಂ ಗಾರುಡಶಿಲೀಮುಖವನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೦೩-೦೩). [ಗಾರುಡ + ಶಿಲೀಮುಖ]

ಗಾರುಡಿ (ನಾ). ೧. ಗರುಡಸಂಬಂಧವಾದ ವಿದ್ಯೆ; ಸರ್ಪವಶೀಕರಣ ವಿದ್ಯೆ. ೨ ಯಕ್ಷಿಣೀವಿದ್ಯೆ; ಇಂದ್ರಜಾಲ: ಸೌಂದರ್ಯದ ಮಾಯೆಯನ್ನು ಎಂದರೆ ಅದರ ಗಾರುಡಿಯನ್ನು . . . ವೇದದ ಋಷಿ ಗುರುತಿಸಿ ಹಾಡಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು (ಸೌಂದಸ. ೯೩); ಯಾವ ಗಾರುಡಿಯಿಂದಲೊ . . . ಭಟ್ಟರ ನಿಜವಾದ ಇಂಗಿತ ಕಂಡುಕೊಂಡಳು (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೩೮); ನುಡಿಯ ಗಾರುಡಿಯಲ್ಲಿ . . . ಯಾವದೋ ಒಂದು ಸೆಳೆತವಿದೆ (ಕಠೀಳ. 1 ಮೊದಲಮಾತು). [ಸಂ. ಗಾರುಡೀ]

ಗಾರುಡಿಕ (ನಾ).=ಗಾರುಡಿಗ ೨. [ಸಂ.]

ಗಾರುಡಿಗ (ನಾ). ೧. ಗಾರುಡವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಬಲ್ಲವನು; ಹಾವು ಹಿಡಿಯುವ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿತಿರುವವನು. ೨. ಹಾವು ಕಚ್ಚಿದರೆ ಗುಣಪಡಿಸುವವನು; ವಿಷವೈದ್ಯ: "ವಿಷವೈದ್ಯೋ ಜಾಂಗುಲಿಕಃ ಈ ೨ ಗಾರುಡಿಗನ ಹೆಸರು" (ನಾಚಿರಾ. ೯೯); ಗರುಡನಾಭಿಯೆಂಬ ಗಾರುಡಿಗಂ ತತ್ಕನ್ಯಕೆಯಾಯುಷ್ಯಂ ಬರ್ಪಂತೆ ಬಂದು (ಸುಕುಮಾ. ೭-೮ ವ); ನಾಗಮಂತಮಂತ್ರದಿಂದಾನಾಗಳ್ ವಿಷಮಂ ನಿರಂತರಂ ಸ್ತೋಭಿಸಿ ನಾನಾಗಾರುಡಿಗರ್ಗಸದಳಮಾಗಲ್ ಮಾಟ್ಪೆಂ (ದಶಕು. ೯-೯೩); ಒಡಲೆಂಬ ಹುತ್ತಕ್ಕೆ ನುಡಿವ ನಾಲಿಗೆ ಸರ್ಪ ಕಡುರೋಷವೆಂಬ ವಿಷವೇಱಿ ಸವಂತೆ ಗಾರುಡಿಗನಂತಕ್ಕು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೩೦೪). ೩. ಯಕ್ಷಿಣಿಗಾರ; ಐಂದ್ರಜಾಲಿಕ: ಮುಂದಿನ ಆಟ ಗಾರುಡಿಗರದು (ಶಾಲಿಮ. ೦೨೦).

[ಗಾರುಡ + – ಇಗ]

ಗಾರುಡಿಗತನ (ನಾ).=ಗಾರುಡಿ ೧: ಪಣದಾಸೆಗೆ ಈ ಹುಸುವನಾಡಿಸಿ ಬೇಡಿಸಿ ಕೂಡಿಸುವ ಗಾರುಡಿಗತನವಂ ಕಂಡೊರೆದ ಜೋಗಿಯೆ ಜಾಣಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೨೫-೬). [ಗಾರುಡಿಗ + – ತನ]

ಗಾರುಡಿಗಿತ್ತಿ (ನಾ). ಗಾರುಡವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಬಲ್ಲವಳು ; ಮಂತ್ರವಾದಿನಿ : " ಯಕ್ಷಿಣೀ–ಗಾರುಡಿಗಿತ್ತಿ " (ಕಾಶಕ್ಕ. ೨೬೨).
[ಗಾರುಡಿಗ + – ಇತ್ತಿ]

ಗಾರುಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹಾವಿನ ವಿಷ ಇಳಿಯುವಂತೆ ಮಂತ್ರಹಾಕು : ನಭವಂ ವಿಷಂ ಮುಟ್ಟಿತೆಂದು ಗಾರುಡಿಪಂತೆ (ರುದ್ರರ. ದೇ. ೨೦೮-೯). ೨. ಮಂಕು ಕವಿಸು ; ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ನುಡಿಯನಡಗಿಸು ಕೋಕಿಲನ ಗಾರುಡಿಸು ವಿಷಯವಿಷಾಹಿಯನು (ತೊರರಾ. ೩-೪-೧೮). ೩. ಬುದ್ಧಿ ಹೇಳು ; ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತನಾಡು : ಬಳಿಕವರು ಭೀಮನ ಕರೆದು ಗಾರುಡಿಸೆ ಕೇಳುವನು ಹೈಯೆಂದು (ಕುವ್ಯಾಆ. ೬-೫).
[ಗಾರುಡ + – ಇಸು$_3$]

ಗಾರುಡೌಷಧ (ನಾ). ಗಾರುಡಿಗನ ಔಷಧಿ; ಸರ್ಪವಿಷಹರವಾದ ಮೂಲಿಕೆ : ಗಾರುಡೌಷಧ ಮಂತ್ರತಂತ್ರಕ್ಕೆ ಪರಮುವ್ಯತ್ಯುವದುಳಿಯೆ ತದ್ವಿಷ ಪರಿಹರಿಸುವುದು (ಬಸಪು. ೪೬-೨೭). [ಗಾರುಡ + ಔಷಧ]

ಗಾರುಧ್ವನಿ (ನಾ). (ಕೂಗಿಕೂಗಿ) ಒಣಗಿಹೋದ ಕಂಠದಿಂದ ಹೊರಡುವ ಕ್ಷೀಣರವ : ಮಗುವಿನ ಗಾರುಧ್ವನಿ ಮುಟ್ಟಿದುದು ಸುಬ್ಬುವಿನ ಕಿವಿಗೆ (ಅವತಂ. ೨೨೦).
[ಗಾರು (<ಗಾಋ) + ಧ್ವನಿ]

ಗಾರುಬೊಕ್ಕೆ (ನಾ). ಉಷ್ಣಾಧಿಕ್ಯದಿಂದ ಮೈಮೇಲೆ ಏಳುವ ಗುಳ್ಳೆ; ಸೆಕೆಗುಳ್ಳೆ : ಮೈಮೇಲೆಲ್ಲಾ ಗಾರುಬೊಕ್ಕೆ ಎದ್ದಿದೆ (ರೂಢಿ).
[ಗಾರು (<ಗಾಋ) + ಬೊಕ್ಕೆ$_1$]

ಗಾರುಹಪತ್ಯ (ನಾ). = ಗಾರ್ಹಪತ್ಯ : ಅರುಹಂತಂ, ಗಾರುಹಪತ್ಯಂ (ಭಾಷಾಭೂ. ೧೦೮ ಉದಾ) : ಆಹವನೀಯ ಗಾರುಹಪತ್ಯ ದಕ್ಷಿಣವಾಯು ಸಖರಾದರು ತ್ರಿವೇಣುಕವಾ ರಥಾಗ್ರದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೬-೪).
[<ಸಂ. ಗಾರ್ಹಪತ್ಯ]

ಗಾರುಹಸ್ತ (ನಾ). ಸಂಸಾರಿ ; ಗೃಹಸ್ಥ : ಗಾರುಹಸ್ತರೆನಿಸಿ ಶರಣರ್ಗರ್ಥವನ್ನವೀಯದವರ ಕಾಲು ಕಯ್ಯನಗಚಿ ತೋರಣದೊಳು ಕಟ್ಟಿ ಸೀಳಿ ನರರ ನಾಚಿಸುವರು (ಸಾನಂಡ. ೬-೧೪೭ ರಗಳೆ). [<ಸಂ. ಗೃಹಸ್ಥ]

ಗಾರುಹಸ್ತ್ಯ (ನಾ). ಗೃಹಸ್ಥಧರ್ಮ ; ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮ : ಬಂಧುರದ ಧನವನು ಗಾರುಹಸ್ತ್ಯದ ಪರಮಧರ್ಮವನಾವ ಬಯಸುವನು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೩-೩೪). [<ಸಂ. ಗಾರ್ಹಸ್ಥ್ಯ]

ಗಾರೆ$_1$ (ನಾ). ಸುಣ್ಣ ಹಾಗೂ ಮರಳನ್ನು ಕಲಸಿ ಅರೆದು ತಯಾರಿಸಿ ಕಟ್ಟಡಗಳಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಮಿಶ್ರಣ ; ಗಚ್ಚು : ಗಾರೆಯನು ಹಾಕಿಸಿ ಚೆಂನಾಗಿ ಕಟಿಸಿ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರವ ಮಾಡಿದ (ಸೌಇಇ. IX–ii, ೫೨೨-೧೭ ; 1527) ; ಗಾರೆಗೊದವಿಸಿದ ಹೊಸಸುಣ್ಣವೆಂತೆನಲು ಕೇಳ್ಳೆ ರಾಯ ಶಂಭುಗರ್ಪಿಸಿದ ಪಾಲುಂಬೋನದೋರೆಗೆ (ವೀಶೈಪು. ೮-೪-೨೦) ; ಗೋಪುರದ ಭಾರವನು ಗಾರೆಯ ರೂಪುದೋರಿದ ಪ್ರತಿಮೆಯಂದದಿ ಈ ಪರಿಯ ಸಂಸಾರಭಾರವನಾರು ತಾಳುವರು (ಹರಿಸಾ. ೮೨) ; ಇಟ್ಟಿಗೆ ಗಾರೆ ತೇಗ ತಾರ್ಸಿ ಸೆಜ್ಜೆ ಸಿಮೆಂಟು ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತ ಪಾಂಡಿತ್ಯ ನನಗಿಲ್ಲ (ಹಂಗೂಲಿ. ೨). 'ವಜ್ರಗಾರೆ' ಪರಾ.

ಗಾರೆಯ ಚಕ್ರ=ಗಚ್ಚು ಅರೆಯುವ ಗಾಲಿ : ಗಾರೆಯ ಚಕ್ರದಂತೆ ಉರುಳಿಕೊಂಡು ಭೂಮಿಯು ಸೂರ್ಯಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಿದ್ದರೆ . . . ಆಗುತ್ತಿದ್ದುವು (ನಕ್ಷತ್ರ. ೪೫).
[ದೇಶ ತಮಿ. ಕಾರೈ ; ತುಳು. ಗಾರೆ ; ತೆಲು. ಗಾರ]

ಗಾರೆ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ಇಂಗುಳದ ಗಿಡ; " ಇಂಗುದೀ, ತಾಪಸತರುಃ - ೨ ಗಾರೇಗಿಡ ; ಇಂಗಳದ ಗಿಡ " (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೦೭).
[ದೇಶ. ತೆಲು. ಗಾರ]

ಗಾರೆಕಲ್ಲು (ನಾ). ಗಾರೆಯನ್ನು ನುಣುಪುಮಾಡಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕಲ್ಲು : ನುಣುಪಾದ ಗಾರೆಕಲ್ಲು (ರೂಢಿ). [ಗಾರೆ$_1$ + ಕಲ್ಲು(<ಕಲ್$_3$)]

ಗಾರೆಕೆಲಸ (ನಾ). ಗಾರೆಯನ್ನು ಮಾಡುವುದು ; ಗಾರೆಯನ್ನು ಬಳಿಯುವುದು : ಮನೆಗೆ ಗಾರೆಕೆಲಸ ಮಾಡಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ).

ಗಾರೆಕೆಲಸದವ=ಗಾರೆಕೆಲಸಮಾಡುವವನು : ಬಡಗಿಯರು ಕಾಮಾಟಿಯರು ಗಾರೆಕೆಲಸದವರು (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೩೫-೧೬). [ಗಾರೆ$_1$ + ಕೆಲಸ]

ಗಾರೆಗಾರ (ನಾ). ಗಚ್ಚುಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು : ಒಳ್ಳೆಯ ಗಾರೆಗಾರರಿಲ್ಲದೆ ಮನೆಯ ಕೆಲಸ ಅಪೂರ್ಣವಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ).
[ಗಾರೆ$_1$ + – ಕಾರ$_1$ (<–ಕಾಱ)]

ಗಾರೆಮಣೆ (ನಾ). ಗಾರೆಯನ್ನು ಗೋಡೆಗೆ ಬಳಿಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಚೌಕವಾಗಿರುವ, ಹಿಡಿಯುಳ್ಳ ಮಣೆ ; ಚಕ್ಕೆ : "ಗಾರೆಕೆಲಸದವನ, ಹಿಡಿಯುರುವ ಚೌಕಹಲಗೆ : ಗಾರೆಮಣೆ " (Hawk. ೪೦೮೩).
[ಗಾರೆ$_1$ + ಮಣೆ]

ಗಾರ್ದಪ (ನಾ).=ಗಾರ್ದಭ : ಅದನುಪೇಕ್ಷೆಗೆಯ್ದಪ್ಪ ಪ್ರಭುವುಂ ಪ್ರಜೆಗಳುಂ ಮೂಲಿಗನುಂ ಸ್ವಾನ ಗಾರ್ದ್ದಪ ಚಾಂಡಳರು . . . ಪಾತಕಕ್ಕೆ ಸಲ್ವರು (ಸೌಇಇ. XX, ೫೧-೩೭ ; 1077).
[P ಇದು 'ಗಾರ್ದಭ'ದ ಅಪಲಿಖಿತ]

ಗಾರ್ದಭ (ನಾ). ಕತ್ತೆ ; ರಾಸಭ : ಶುನಕ ಗಾ[ಪಾಠಾಂ. ಗ]ರ್ದಭ ಕೀರ ದರ್ದುರಗ ವನಚರೋಷ್ಟ ಕುರಂಗ (ಬಸಪು. ೫೭-೭೩) ; ಕೃಶಾನುವಿನ ಗಾರ್ದಭನ ವೃಷಭನ ಶಿಂಶುಮಾರಕನ . . . ಗುಣವಾ ನರೇಂದ್ರನೊಳಿರಲು ಬೇಹುದು ಭೂಪ ಕೇಳೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೩-೧೦೯). [ಸಂ.]

ಗಾರ್ಹಪತ್ಯ (ನಾ). ಯಜ್ಞಯಾಗಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಅಗ್ನಿತ್ರಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಶರೀರ ಸಂಸ್ಕಾರಾದಿ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯ ದಕ್ಷಿಣಾಗ್ನ್ಯಾಹವನೀಯವೆಂಬ ಪೆಸರಂ ಪಡೆದಗ್ನಿತ್ರಯಗಳೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೦೫-೧೭ ವ) ; ಆ ವೇದಿಯ ಯಥೋಚಿತಸ್ಥಾನಂಗಳೊಳ್ ಸುಕೃತವನಿತಾಪತ್ಯಮೆನಿಪ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯಮುಮಂ . . . ತೋಱಿ (ಜಗವಿ. ೦೭-೭ ವ) ; ಬಳಿಕ ಗಾರ್ಹಪತ್ಯವು ಪೃಥಿವಿ, ಅಗ್ನಿ, ಅನ್ನ, ಆದಿತ್ಯ–ಇವು ನನ್ನ ತನುಗಳು, ಆದಿತ್ಯನಲ್ಲಿರುವ ಈ ಪುರುಷನೇ ನಾನು (ಬೃಹ್ಕಭಾ. ೨೯೭ ಅಡಿಟಿ). [ಸಂ.]

ಗಾರ್ಹಸ್ಥ್ಯ (ನಾ). ಗೃಹಸ್ಥನಾಗಿರುವಿಕೆ ; ವಿವಾಹಾನಂತರ ಸಂಸಾರಿಯಾಗಿ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವಿಕೆ ; ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮ ; ಎಲ್ಲವೂ ಯೌವನದ ಗಾರ್ಹಸ್ಥ್ಯದ ಚಟುವಟಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಸುಖಮುಕ್ತಾಯವಾಗುತ್ತದೆ (ಮನೋನಂ. ೨೩೫) ; ಅವನು ಗಾರ್ಹಸ್ಥ್ಯದಿಂದ ಸಂನ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ನಡೆದರೆ ಅರ್ಹನಾಗುವವನು (ಬುದ್ಧಪ. ೮೯). [ಸಂ.]

ಗಾರ್ಹಿಡಕ್ಕೆ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಾಳ : ಗಾರ್ಹಿಡಕ್ಕೆ ಎಡಡಕ್ಕೆ . . . ಜಯಾಳವೆಂಬಿವು ಮೊದಲಾದ ನೂಱೆಂಟು ತಾಳಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೩೮). [?]

ಗಾಲ (ನಾ). ೧. ಹರಿಯುವುದು ; ಪ್ರವಹಿಸುವುದು. ೨. ಸೋರುವುದು ; ತೊಟ್ಟಿಕ್ಕುವುದು. ೩. ಸೋಸುವುದು. 'ವಸ್ತ್ರಗಾಲ' ಪರಾ.
[ಸಂ.]

ಗಾಲವ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ಲೋಧ್ರ : " ಗಾಲವಃ . . . ಮಾರ್ಜನಃ –೬ ಲೋಧ್ರಗಿಡದ ಹೆಸರು " (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೦೪). ೨. ಒಬ್ಬ ಋಷಿಯ ಹೆಸರು : ವಾಮದೇವಾತ್ರಿ ಗಾಲವ ಗುರುವಸಿಷ್ಠ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರರಂ ಕರೆಸಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೦-೩). [ಸಂ.]

ಗಾಲಿ, ಘಾಲಿ (ನಾ). ಬಂಡಿ ಮೊದಲಾದ ವಾಹನಗಳ ಚಲನೆಗೆ ಮುಖ್ಯ ಸಾಧನವಾದ ಭಾಗ; ಚಕ್ರ; ರಥಾಂಗ: "ಚಕ್ರಂ, ರಥಾಂಗಂ–ಈ ೨ ಗಾಲಿ" (ಹಲಾಯು. ೭೩-೨೯೩); "ಗಾಲಿ ಚಕ್ರಂ ರಥಾಂಗವೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೮೪-೨೪); ವಿಶ್ವಕರ್ಮನಟುದಿಂಗಳೊಳ್ ರಥದೊಂದು ಗಾಲಿಯುಂ ಸಮೆಯಿಸಿ ತಂದು ತೋಱಿದೊಡೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೪೭-೧೦); ಬಲವಂತಂ ಮಾರುತಿ ಗಡ ಮಹಾರಥಂ ಮಾರುತಿಯುಂ ತದ್ರಥದ ಗಾಲಿಗಳ್ ದೊಡ್ಡಿದುವೇ (ಗದಾಯು. ೩-೫೫); ಒಂದೆ ಗಾಲಿಯೊಳ್ ರಥಮಂ ನಡೆಯಿಸುವೆನೆಂಬ ನೀರಿಲ್ಲದೆ ಕೂಟನಡುವೆನೆಂಬ . . . ವೆರ್ಗಾವಿಲನಂ ಪೋಲ್ಕುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೧೦೭); ಶಿಥಿಲವಾದುವು ಗಾಲಿಗಳು ಬಳಿ ರಥಿಕರೀತನ ಬಿಟ್ಟು ಹಾಯ್ದರು (ಕುಮ್ಯಾಕ. ೩-೨೩). **ಘಾಲಿ:** "ಚಕ್ರಂ, ರಥಾಂಗಂ–ಈ ೨ ಘಾಲಿ" (ನಾಚಿರಾ. ೦೩೪).

ಗಾಲಿಯಂಗದವಕ್ಕಿ = ಗಾಲಿವಕ್ಕಿ: ಬಲು ಸ್ಥೂಲ ಕುಚಯುಗಗಳಿಗೆ ಸುಂದರಗಾಲಿಯಂಗದವಕ್ಕಿಗಳು ನಿಜವಾಗಿ ಪೋಲುವವು (ರಘುವಂ. ೦೯೩-೭೩). [ದೇಶ್ಯ ತಮಿ. ಕಾಲಿ; ತುಳು. ಗಾಲಿ]

ಗಾಲಿಕುರ್ಚಿ (ನಾ). ಗಾಲಿಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸಿರುವ, ನೂಕಲು ಅನುಕೂಲವಾದ ಕುರ್ಚಿ: ರೋಗಿಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿಂದಲ್ಲಿಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಗಾಲಿಗಳುಳ್ಳ ಕುರ್ಚಿ; ಗಾಲಿ ಕುರ್ಚಿ (Bath–chair. ಇಂಕನಿ). [ಗಾಲಿ + ಕುರ್ಚಿ]

ಗಾಲಿಪಲ್ (ನಾ). ಗಾಲಿಯ ಹಲ್ಲು; ಅರೆ; ಚಕ್ರಾರ: ದಿನದಿನಕೆ ಬದಲಿಸುವ ಭಾಗ್ಯನಿವಹಮದು ಗಾಲಿಪಲ್ಗಳೋಳಿವೊಲಿರ್ಕುಂ (ಸ್ವಪ್ನವಾ. ೩). [ಗಾಲಿ + ಪಲ್]

ಗಾಲಿವಂಟಿ (ನಾ). ಕಿವಿಯ ಒಂದು ಆಭರಣ; ಗಾಲಿಯ ಆಕಾರದ ಒಂಟಿ: ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಗಾಲಿವಂಟಿ, ವಂಟಿಗಳ ಭಾರದಿಂದಾಗಿ ತೂತುಗಳು ಇಳಿಬಿದ್ದಿವೆ (ಪ್ರಕಾಶ. ೮). [ಗಾಲಿ + ವಂಟಿ]

ಗಾಲಿವಕ್ಕಿ (ನಾ). ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿ; ಚಕ್ರವಾಕ; ರಥಾಂಗ: "ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿಯ ಗಾಲಿವಕ್ಕಿಯೆನಲ್ಕೆ" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೭೨); ಅಱಿಕೆವಟ್ಟುಳ್ಳರಲೆ ನೀಳನೈದಲ್ ಮಱುಗಿ ಹೆಱಸಾರೆ ಗಾಲಿವಕ್ಕಿಗಳ್ (ಉದ್ಭಟದೇ. ೪-೦೦). [ಗಾಳಿ + ಪಕ್ಕಿ$_1$]

ಗಾಲೀಚ, ಗಾಲೀಚೆ (ನಾ). (ಉಕ) ಚಿತ್ರರಂಜಿತವಾದ ಜಮಖಾನ: ಮೇಲೆ ಸುರಿದ ಸಾಂದ್ರಕಿರಣಗಳು . . . ರೇಸಿಮೆಯ ಪಟದ ಮೇಲೆ ಇರಾಣದ ಗಾಲೀಚಗಳನ್ನು ನಿರ್ವಿಸುತ್ತಿದ್ದವು (ರಕ್ತಾಕ್ಷಿ. ೨೭೯). **ಗಾಲೀಚೆ:** ತೋಟದಲ್ಲಿ ಸಪಾಟನೆಲದ ಮೇಲೆ ಯಾವತ್ತೂ ಕಡೆಗೆ ಹಚ್ಚ ಹಸರು ಗಾಲೀಚೆಗಳನ್ನು ಪಸರಿಸಿ . . . ಕಾಲದಾರಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದರು (ಅಪ್ರೇಮು. ೪೯).

[←ಪಾರ. ಗಾಲೀಚಹ್; ಹಿಂ. ಗಲೀಚಾ; ಮರಾ. ಗಾಲಿಚಾ]

ಗಾಲೀಚೆ 'ಗಾಲೀಚ' ನೋ.

ಗಾಲು 'ಗಾಳು' ನೋ.

ಗಾಲುಮೇಲು 'ಗಾಳುಮೇಳು' ನೋ.

ಗಾಲ್ಮೇಲು 'ಗಾಳುಮೇಳು' ನೋ.

ಗಾವ 'ಗಾಮ' ನೋ.

ಗಾವಕಾರ (ನಾ). ಗೌಡ; ಗ್ರಾಮಾಧಿಕಾರಿ. 'ಗಾವಕಾರಿಕೆ' ಪರಾ. [ಗಾವ (<ಗಾಮ) + –ಕಾರ$_1$ (<–ಕಾಱ)]

ಗಾವಕಾರಿಕೆ (ನಾ). ಗ್ರಾಮದ ಯಜಮಾನಿಕೆ; ಗೌಡಿಕೆ; ಪಟೇಲಿಕೆ: ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಗೋತ್ರದವಂಗೆ ಸರ್ವಕೆಲಸದಲು ಸ್ವತಂತ್ರನಾಗಿ ಗಾವಕಾರಿಕೆ ಬಿಜೋರ ಮರ್ಯಾದೆಗಳನು . . . ಗ್ರಾಮಾನುಮತದಿಂದಾ ರಾಜರು ಕೊಟ್ಟರು (ಎಇ. XXVII, ೨೮-೮೩; 1256?). [ಗಾವಕಾರ + –ಇಕೆ]

ಗಾವಕೋಸು (ನಾ). ಗ್ರಾಮದ ಮೂಲೆ; ಊರಿನ ಒಂದು ಕೋಚು: ಗೊಬ್ಬರದ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಊರ ಹೊರಗೆ ಗಾವಕೋಸಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ತಗ್ಗನ್ನು ತೆಗೆದು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೪೫).

[ಗಾವ (<ಗಾಮ) + ಕೋಸು$_2$]

ಗಾವಗ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಗಾವಗ ಅರಸ ಬೆಳ್ಗೆಱೆಯಂ ದಯೆಗೆಯ್ದು ಆಳುತ್ತವಿದ್ದ (ಎಕ. XII, ತಿಪಟೂ. ೧೦೩-೧೨; 972). [?]

ಗಾವಗಾನೆ 'ಗಾಮಗಾನೆ' ನೋ.

ಗಾವಟ 'ಗಾವಟಿ' ನೋ.

ಗಾವಟಿ, ಗಾಂವಟಿ, ಗಾಂವಠೀ, ಗಾವಟ, ಗಾವಠಿ (ಗು). ೧. (ಉಕ) ಹಳ್ಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ; ದೇಶೀಯವಾದ; ನಾಟಿ; ಗ್ರಾಮೀಣ: ಎಲ್ಲಿಯೋ ಗಾವಟಿ ಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಅಕ್ಷರ ಕಲಿತು ಸಭಾದಲ್ಲಿ ಕೇಳಿದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ನನ್ನ ಮುಂದೆ ಹೇಳಿ ಹೆದರಿಸಬೇಕೆಂದು ಮಾಡುತ್ತೀಯಾ? (ಜಿವರಿ. ೫೫); ಅವರು ಯಾವುದೋ ಗಾವಟಿ ಔಷಧದ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವರು (ರೂಢಿ). ೨. ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ; ಖಾಸಗಿ. (ನಾ). ೩. ಕಾಡುಸ್ಥಿತಿಯುಳ್ಳದು; ಉತ್ತಮವಲ್ಲದುದು. **ಗಾಂವಟಿ:** ೧. ಅದು ಅರ್ಧಕ್ಕರ್ಧ ಎಣ್ಣೆ ಬೆರೆಸಿದ ನಾತಕೊಡುವ ಗಾಂವಟಿ ತುಪ್ಪವಾಗಿತ್ತು (ಜಾರುದಾ. ೩೦೩). ೩. ಮುಂಬಯಿಯಲ್ಲಿ ತಯಾರಾಗುವ ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ, ಚುಮುಂಚುಮಿಸಕ್ಕರೆ ಗಾಂವಟಿ (ಮುಂಬಯ್ಯಾ. ೩೫ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). **ಗಾಂವಠೀ:** ೧. 'ಗಾಂವಠೀವಕೀಲ' ಪರಾ. **ಗಾವಟ:** ೧. "ಇಲ್ಲಿಯೇ ತಯಾರಾದ" (ಜಾನಕೋ. ೪೭). **ಗಾವಠಿ:** ೨. ಕುಂಭಕರ್ಣನ ತಂದೆ, ಮಕ್ಕಳಿಬ್ಬರನ್ನೂ ಅಪರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಎಬ್ಬಿಸಿ ಬಹುಶಃ ಒಂದು ಗಾವಠಿ ಪಾಠಶಾಲೆಗೇ ಅಟ್ಟುತ್ತಿರಬೇಕು (ಗಾಳಿಪ. ೦೭೩); ಒಬ್ಬ ಅಯ್ಯನವರು ಗಾವಠೀ ಸಾಲೆಯನ್ನು ಹಾಕಿದ್ದರು (ಮೇದಿಮು. ೭). [←ಮರಾ. ಗಾಂವಟೀ]

ಗಾವಟೆ, ಗಾವಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ಸಾರಸವೃಕ್ಷ: "ಸಾರಸವೆನಲ್ಕೆ ಗಾವಟೆ" (ಮಂಗರಾ. ೪೨-೪೦); ಗಾವಟೆ ಬೆಲ್ಲವತ್ತ ವರೆಮಾದಲವಂಬಟೆ ಚೆಳ್ಳ ಚಿಲ್ಲಕಾಯ್ ಮಾವಿನಕಾಯ್ಗಳ್ (ನಳಚಂ. ೪೭೨); ಬೆಲ್ಲವತ್ತ ಕಪಿತ್ಥ ಚಿಕ್ಕಣ ಚಿಲ್ಲ ಗುಗ್ಗುಳ ಗೇರು ಗಾವಟೆ . . . ಇಲ್ಲಿ ನೋಡಿವೆ (ತೊರರಾ. ೩-೦-೨೯); ಅಲ್ಲಂ ಮೆಣಸೇಲಕ್ಕಿಯ ನೆಲ್ಲಿಯ ಗಾವಟೆಯುಂ ಭಾಗ್ಯಹೀನರಿಗುಂಟೇ (ನೀತಿಸಾ. ೭೪೭). **ಗಾವಡೆ:** "ಮಹಾಮುನಿಃ– ಗಾವಡೆ, ತುಂಬುರು" (ಒಷಧಿ. ೧೦೭). [?]

ಗಾವಠಾಣ 'ಗಾಂವಠಾಣೆ' ನೋ.

ಗಾವಠಿ 'ಗಾವಟಿ' ನೋ.

ಗಾವಡಿವಾಡ, ಗಾವರಿವಾಡ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಗಾವಡಿವಾಡದ ಮಹಾಜನ (ಅ)ಖವ[ದಿ]ನ್ನ × [ಕಾ]ಲಂ ಕಟ್ಟಿ ತುಪ್ಪದ [ತೆ]ಱೆಯ . . . ದಾನಗೊಟ್ಟ (ಸೌಇಇ. XI – i, ೦೩-೧೦; 869). **ಗಾವರಿವಾಡ:** ಇಟ್ಟಗೆ ಗಾವರಿವಾಡಮೆಂಬ ಬಾಡಂಗಳನ್ (ಎಇ. XV, ೩೪೦-೧೮; 1071). [ಗಾವಡ? + ಬಾಡ$_1$]

ಗಾವಡೆ 'ಗಾವಟೆ' ನೋ.

ಗಾವಣ$_1$ (ನಾ). ನೆಲೆ; ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನ; ಕಾವಣ; ಮಂಟಪ: ಅಂಬುಜ ಸೌರಭಂ ತನಗೆ ಗಾವಣ ಜೇವಣಮತ್ಯಪೂರ್ವಮಾಸ್ಯಾಂಬುಜ ಗಂಧಮೆಂದೆಱಗಿ ಬಗ್ಗಿಸೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೮೭); ವನಮಿಂದು ಶೂನ್ಯಮೆಳವೆಂಡಿರ ಗಾವಣ [ಪಾಠಾಂ. ಗೋವರ]ಮಿಂದು ಶೂನ್ಯಂ (ಅರ್ಥನೇ. ೫-೫೨).

[<ಕಾವಣ]

ಗಾವಣ$_2$ (ನಾ). ಹಳ್ಳಿಯವನು; ಗ್ರಾಮೀಣ ಪ್ರದೇಶದವನು (?): ಗದೆ ಮುಡೆ ೪ ಬಯಿದೂರ ಗಾವಣರ ಬಟಯ ಬ್ಯೆಂದೂಱ (ಸೌಇಎ. ೧೯೩೦, ಮಂಗಳೂ. ೫೩೪-೨೩; 1278). [<ಸಂ. ಗ್ರಾಮೀಣ ?]

ಗಾವಣಿಗ(ನಾ).೧. ಹಳ್ಳಿಗ ; ಗ್ರಾಮೀಣ: "ಸಾದಂ ವೃಷಲನಱ ಕುಂಚಡಿಗನ ವದ್ಯಂ ಗಾವಣಿಗನಂತ್ಯನಱಿಯೆ ಗಂಗಡಿಕಾಱನಕ್ರಮನಭೀರನೆಂದೆನೆ ಮಹಾ ಶೂದ್ರನಕ್ಕುಂ " (ಮಂಗರಾ. ೧೧೦-೬). ೨. ಒಂದು ವಂಶದ ಹೆಸರು : ಕಾಯ್ವರ ಗಣ್ಡಂ ಅಡಿತುರಗತಟ್ಟಸಂಘಟ್ಟಂ ಬಿರುದ ಗಾವಣಿಗ ಶರಭ ಭೇರುಣ್ಡಂ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೬೮-೮೦ ; 1045) ; ಅರಿಬಿರುದ ಗಾವಣಿಗ ದಿಶಾಪಟ್ಟ . . . ಬಿರುದ ಗಾವಣಿಗ ಸೂಱೆಕಾರ (ಸೌಇಇ. XI-ii, ೧೬೬-೬೯ ; 1125) ; ಗಾವಣಿಗರ ಬಳಿಯ ರಾಜಗುರು ಜಕ್ಕಣನಾಯಕ (ಕಇ. I, ೩೩-೬ ; 1398). [ಗಾವಣ$_2$ + – ಇಗ]

ಗಾವದ ' ಗಾವುದ ' ನೋ.

ಗಾವದಿ, ಗಾವುದಿ (ಗು). ೧. ಹೆಡ್ಡತನದಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ದಡ್ಡತನದ : ಸಾವಂ ತಿಳಿಯದೆ ಬಱಿದೆ ಗಾವದಿ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾದಂ ಭಕ್ತಂ (ಹಮ್ಮಿರ. ೬-೪೯). (ನಾ). ೨. ದಡ್ಡ ; ಮೂಢ ; ಮೂರ್ಖ : ಮುನ್ನ ಭವನಿಳಯದೊಳು ತಲೆಮುಟ್ಟು ದುಡಿದ ಗಾವದಿಯ್ಕೆಸೆ ಭೂಪಾಲ ನಲ್ಲೆಂದನು (ಹಡಕಾ. ೧೧-೩೩). **ಗಾವುದಿ :** ೨. ಗಾವುದಿಯಾದನೊ ಗಂಭೀರದವನೊ ಸಾವಹುಟ್ಟುಗಳ ಗೆದ್ದವನೊ (ಬಿಜ್ಜರಾ. ೪-೨೩).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಗಾವದೀ]

ಗಾವದಿಗ (ನಾ). **ಗಾವದಿ ೨ :** ಬಲು ಸುಳ್ಳು ಕೂಲಿಕಾಱನು ಗಾವದಿಗ ನೆಂದು ಹಲವು ಬಗೆಯುಲಾಡುತಿಹರು (ಅಮುಸಾಂ. ೫-೬೩).

[ಗಾವದಿ + – ಗ$_2$]

ಗಾವದಿತನ (ನಾ). ಮಂಕಂತನ ; ದಡ್ಡತನ (ಸ್ಯಾಂಡರ್).

[ಗಾವದಿ + – ತನ]

ಗಾವನ್ನ (ನಾ). ೧. ಬಲಿಗಾಗಿ ಹಾಕುವ ಅನ್ನ. ೨. ಕರಗದ ಉತ್ಸವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕವಾದ ವಿಧಿ ; ದೇವತೆ ಗಳಿಗೆ ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲೂ ಅರಿಸಿನದ ಅನ್ನದಿಂದ ಬಲಿಹಾಕುವ ಕರ್ಮ : (ಎಸಮ್ಮ. IX, ೧೧). [ಗಾವು + ಅನ್ನ$_3$]

ಗಾವಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಆ ಕಲ್ಲಂ ಬರೆದ ಗಾವಯ್ಯನ ಸೇನಬೋವ ಕಾಮಯ್ಯ (ಎಕ. XII, ತಿಪಟೂ. ೧೧೩-೧೯ ; 972).

[ಗಾವ (<ಗಾಮ) + ಅಯ್ಯ$_1$]

ಗಾವರ (ನಾ). ೧. ಗದ್ದಲ ; ಗಲಾಟೆ ; ಅಬ್ಬರ : " ಗಾವರ ಸರ ದನಿ ಸಪ್ಪಳುಲಿಯುಂ ಗಾವಳಿ ಮಿಗೆಯುಬ್ಬರಮುಂ ಧ್ವನಿ " (ಕವಿಕಂ. ೧೧೬) ; ಪರಮಮಂಗಳಪಾಠಕರ ಗಾವರದ ಘನಸಂಭ್ರಮದಲ್ಕೆತಹ ಪರಮಶಿವನನು ರಾಜಪುತ್ರರು ಕಂಡರಿದಿರಿನಲಿ (ನಿಭಾಗ. ೪-೧೬-೩). ೨. ಗುಂಜಾರವ ; ಝೇಂಕಾರ : ತಣ್ಪಿಡಿದೆಲರೂದೆ ಗಾವರದ ಮೆಲ್ಲುಲಿ ತುಂಬಿಯ ಗಾವರಂಗಳಂ ಗೆಡೆಗೊಳೆ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೧೧೦) ; ನುಣ್ದನಿಯ ಸುಮ್ಮಿಯ ಗಾವರದೊಳ್ ಕೊಡರ್ಚಿದೋಪನಿಗೆ ಪುಳಿಂದಿ ಪಾಡಿದಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೮-೩೦) ; ತಾವರೆವೂಗಳೊಳ್ ಪಲವು ತುಂಬಿಯ ಗಾವರಮುಣ್ಮೆ (ನಳಹಂ. ೧೩೬). ' **ಗಾವಳಿ** ' ಪರಾ. [?]

ಗಾವರಂಬೊರೆ (ಕ್ರಿ). ಗಾವರದಿಂದ ಕೂಡು ; ಝೇಂಕರಿಸು : ಪೆಣ್ದುಂಬಿಯ ಗಾವರಂಬೊರೆದು ಪೊಣ್ಮುತಿರ್ದ ಪುಷ್ಪಾಸ್ತ್ರಚಾಪಲತಾ ಜ್ಯಾರವದಂತೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೬೫೨). [ಗಾವರ + ಪೊರೆ$_2$]

ಗಾವರದುಂಬಿ (ನಾ). ಝೇಂಕರಿಸುವ ದುಂಬಿ ; ಮೊರೆಯುತ್ತಿರುವ ಭ್ರಮರ : ಕವಿವ ಗಾವರದುಂಬಿಯಿನಾದ ಗಾವರಂ ತೆಕ್ಕನೆ ತೀವಿ ಕೂಡೆ ಬಗೆಗೊಂಡುದು ಕೂಡೆ ಬನಂ ಬಸಂತದೊಳ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೧-೧೧).

[ಗಾವರ + ತುಂಬಿ$_1$]

ಗಾವರಸ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಆಲಾಪನೆಯ ಸ್ವಾರಸ್ಯ : ಪೂರ್ವಪದಂ ತದ್ಭವಮಾದುದರ್ಕೆ – ಗ್ರಾಮರಸ – ಗಾವರಸ (ಶಮದ. ೨೮೯ ಪ್ರಯೋ) ; ಗಾವರಸಂ, ಗ್ರಾಮರಸಃ. ಗ್ರಾಮೋನಾಮ ಸರಿಗಮಾದಿ ಸ್ವರಸಮೂಹಃ (ಶಬ್ದಾನು ೨೯೬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ).

[<ಸಂ. ಗ್ರಾಮರಸ]

ಗಾವರಿವಾಡ ' ಗಾವಡಿವಾಡ ' ನೋ.

ಗಾವರಿಸು(ಕ್ರಿ). ೧. ಗದ್ದಲಮಾಡು ; ಸದ್ದುಮಾಡು ; ಆರ್ಭಟಿಸು : (ಕಿ). ೨. ಝೇಂಕಾರಮಾಡು ; ಧ್ವನಿಮಾಡು : ಒಳ್ಪನಾಳ್ದ ಪೆರ್ಗ್ಗಡೆ ಗಳಿನೊಂದಿ ಗಾವರಿಸುತಿರ್ಪ್ಪ ಮದಾಳಿಯಿಂ (ಎಇ. XIII, ೩೩೧-೨೬ ; 929) ; ಅರಗಿಳಿಯಾಗಿ ಮಂಗಳಮನೋದುವ ತುಂಬಿಯ ಬಂಬಲಾಗಿ ಗಾವರಿಸುವ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೨-೬೦) ; ಆಸ್ಯಾಬ್ಜಗಂಧಕ್ಕೆ ಮಂಡಳಿಗೊಂಡಾಱಡಿವಿಂಡು ಗಾವರಿಸದಂತೋರಂತೆ ಜಾಣ್ಮೆಕ್ಕು ಪುಂಶ್ಚಳಿಯರ್ . . . ನಿಶಾಂತಾಂತಂಗಳಂ ಪೊರ್ದಿದರ್ (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೨೪) ; ತೀಟದ ಕಂಪೆತ್ತಲತ್ತಲ್ ಮೋಹರಿಸಿ ಗಾವರಿಸಿ ತಂಡತಂಡದಿಂ ತೇಂಕುತ್ಯೆತಂದು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೪-೩).

[ಗಾವರ + – ಇಸು$_3$]

ಗಾವಸಿಂಗ (ನಾ). ಗ್ರಾಮಸಿಂಹ ; ನಾಯಿ : ತುಂಗಗಜಂಗಳ್ಗಳ್ಕಿ ಮೃಗಂಗಳನಾಯ್ದುಱಿಸಿ ತಿಂಬುದಪ್ಪೊಡೆ ಪೆಱತೇಂ ಸಿಂಗಮದಲ್ಲದು ಪೋಗಾ ಸಿಂಗಂ ತಾಂ ಗಾವಸಿಂಗಮೆಂದುದು ನಿನ್ನಂ (ಪಂಚತಂ. ೯೦-೮).

[ಗಾವ (<ಗಾಮ) + ಸಿಂಗ$_1$]

ಗಾವಳ ' ಕಾವಳ ' ನೋ.

ಗಾವಳಿ, ಗಾವುಳಿ (ನಾ). ೧. ಸದ್ದು ; ಗದ್ದಲ ; ಅಬ್ಬರ : " ಗಾವರ ಸರದನಿ ಸಪ್ಪಳುಲಿಯುಂ ಗಾವಳಿ ಮಿಗೆ ಅಬ್ಬರಮುಂ ಧ್ವನಿ " (ಕವಿಕಂ. ೧೧೬) ; ಭ್ರಮೆಯಾಯ್ತು ವಿದುರಂಗೆಂಬ ಗಾವಳಿಯ ಕೂಡೆ ಕುಣಿದನು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೮-೧೧) ; ಗಾವಳಿಯನೆಬ್ಬಿಸದೆ ಬಿಡೆನು (ಅಂಬಿಕಾ. ೩೬-೫೬). ೨. ದೊಂಬಿ ; ರಂಪ ; ಹಾವಳಿ : ಬಂದ ಗಾವಳಿಗೆ ಹೆದಱ ರಂಜಣೆಗೆ ಯೊಳಡಗಲು (ಹಡಕಾ. ೧೧-೪೩) ; ದಿನಪನಿದಿರಲಿ ತಮದ ಗಾ[ಪಾಠಾಂ. ಹಾ]ವಳಿಯೇ (ನಳಚ. ೯-೮) ; ಕೊಲೆ ಪಾದರಂ ಪುಸಿ ನುಸುಳು ವೈರಮುಟ್ಟಳಿ ತೋಹು ಬೆದಱು ಬೆಜ್ಜರ ಕಷ್ಟ ನಿಷ್ಠುರಂ ಗಜಱು ಗಾವಳಿ ವಿವಾದ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨-೫). ೩. ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ : ಪುದಿದ ಕುರುಳ್ . . . ಪೂತ ಕಿಂಕಿರಾತದೊಳೆಱಗುತ್ತುಮಿರ್ಪಳಿಯ ಗಾವಳಿಯಂದದಿನೊಪ್ಪಿ ತೋಱುಗುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೧೧೯) ; ಕರೆದರಿ ತಂದರು ಕವಿದ ಗಾವಳಿಯ ಗಜಬಜದ ಮೊಱೆಕಾಱರಂ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೮-೬) ; ಸಂದಣಿಸಿ ಕುರುಭೂಮಿಯಲಿ ತಾ ಮಂದಿ ಬಿಟ್ಟುದು ನಾಡ ಗಾವಳಿ ಬಂದುದಲ್ಲಿಗೆ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೧-೩) ; ಆಜಿರಂಗದೊಳು . . . ಗಾವಳಿಯನು ಬಂದು ಪೊಗುವ ರಾಹುತರ್ (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೧-೬೩). ೪. ಕಷ್ಟ ; ತೊಂದರೆ ; ಹಿಂಸೆ : ದೇವರವರ ಮನಸಿನ ಚಿಂತೆಯ ಬಲು ಗಾವಳಿಯನು ಮಿಗೆ ಪಱಿದು ತೀವಿದ ಮುದವ ನಿಮಗೆ ಬೀಱದಿದ್ದೊಡೆ ನಾವಿದ್ದು ಫಲವೇನು (ಕಂಸವಿ. ೧೯-೧೧) ; ಕರುಣಾ ಸಮುದ್ರ ನೀನೆಮ್ಮ ಮುಖವಾಗು ದೇವಾಸುರರ ಬಿನ್ನಪದ ಗಾವಳಿಯ ನೊಂದು ಕ್ಷಣಂ ಸೈರಿಸು (ಭಕ್ತಿಸ. II, ೬-೩) ; ಗಾವಳಿಯ ಪರಿಹರಿಸು ಜಯಿಸೀ ಭೂವರರನುರೆ ಸಪ್ತವಾರದಲ್ಲಿ ವಸುಧೆಯನು (ಅಧ್ಯಾರಾ. ೧-೮-೧೨). ೫. ರೀವಿ ; ಗತ್ತು : ಆ ವನದೊಳ್ತುಂಬೆಲರೆಡೆಯಾಟದ ಗಾವಳಿ ಪೆಣ್ದುಂಬಿಗಳ ಗಾವರ (ಕುರಾಸಾಂ. ೩-೨೮) ; ಮುತ್ತಿನ ದಗಲೆ ವಜ್ರದ ಜೋಡು ಸಿರದಲಿ ಬಿತ್ತರವಹ ಸೀಸಕದ ಪುಸ್ತಂಗ ತೊಡರಾ ಗಾವಳಿಯಿಂದ ಭೂಪೋತ್ತಮ ನಡೆದನುಬ್ಬಿನಲಿ (ಕಂಸವಿ. ೧೫-೧೨) ; ಬೇಱಿವನಾರ್ಪು ಬೇಱಿವನ ಗಾವಳಿ . . . ಎಲ್ಲರುಂ ಮಿಱಿದ ಕೂರ್ತನಪ್ರತಿಮವೀರನಿವಂ ಚಿಕದೇವಭೂವರಂ (ಚಿಕವಿ. ೫-೮೦). **ಗಾವುಳಿ :** ೩. ಬಳಸಿ ತನ್ನೊಡನೊಯ್ಯ ನೊಯ್ಯನೆ ಬರ್ಪ ದೇವರದೊಂದು ಗಾವುಳಿಯನಿನ್ನಿರಿಮೆಂದು . . . ಧಾತ್ರಿಗೆ ಪರ್ಪ ಗಂಗೆವೊಲೊಪ್ಪಿದಂ ಮುನಿಪುಂಗವಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೬).

ಗಾವಳಿಮಾಡು = **ಗಲಾಟೆಯನ್ನು ಎಬ್ಬಿಸು ; ಗಲಭೆಮಾಡು** : ಈ ಊರಿನವರೆಲ್ಲಾ ಬುದ್ಧಿಯವರನ್ನ ಇಲ್ಲಿಂದ ಬಿಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು–ಎನ್ನುತ ಗಾವಳಿಮಾಡುತ್ತ ಇದ್ದಾರೆ, ಮಾಸ್ವಾಮಿ (ವಿಗಡ. ೬೩-೦೫).

[<ಸಂ. ಕಾಹಲ]

ಗಾವಳಿಗ (ನಾ). ೧. **ಗಲಾಟೆಮಾಡುವವನು ; ಗದ್ದಲಮಾಡುವವನು ; ಗಲಭೆಕಾರ** : ನೀನೀ ಪರಿಯ ಗಾವಳಿಗಂಗೆ ಕೂರ್ತಡೆ [ಪಾಠಾಂ. ಕೌತುಕಗಳನು ಮಾಡಲು, ಕೌಳಿಕವುನುಜಗೋತಡೆ] ಮರಳುಗುಟ್ಟದೆ ಮಾಣ್ಬರೇ ಹೇಳೆಂದಳಾ ಸಕಳೆ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೫-೬೫) ; ಕಲುಮರನ ತುಂಬುವೆನು ಹಿಂದಣ ಗಲಬೆಗಲಹದ ಗಾವಳಿಗ[ಪಾಠಾಂ. ಯ]ರೊಳು ಜುಳುಕಿನಾಹವದವನೆ ತಾನೆಂದುಬ್ಬಣವ ಜಡಿದ (ತೊರರಾ. ೬-೩೫-೯). ೨. **ನಾಡಾಡಿ ; ಸಾಮಾನ್ಯನಾದವನು** : ದೇವರುಪಿ ನೀನೆಂದು ತಾಳಿ ದೆನು ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಗಾವಳಿಗ ಯತಿಯಾಗಲವನ . . . ದಿಗ್ಬಲಿಯ ಚಲ್ಲಿ ಸುವೆನು (ನವಮೋ. ೨೭-೬೪). [ಗಾವಳಿ + – ಗ$_2$]

ಗಾವಳಿವಡೆ (ಕ್ರಿ). **ಗುಂಪುಗೂಡು ; ಸಮೂಹವಾಗು** : ಸೊರ್ಕಿರುವರಗಿಳಿ ಗಾವಳಿವಡೆದು ಕಾಗೆಗಳೆಱಗುವ ಬೇವಿನ ಪಣ್ಣಾಸೆವೆತ್ತೆಱಗುವುದೇ (ಗೀತಗೋ. ೬೬-೫). [ಗಾವಳಿ + ಪಡೆ$_1$]

ಗಾವಳಿಸು (ಕ್ರಿ). **ಗುಂಪುಗೂಡು** : ಉದ್ಭ್ರಮರಮುದ್ಭ್ರಮರಂಗಳ ಗಾವರಕ್ಕೆ ಗಾ[ಪಾಠಾಂ. ಚಾ, ಜಾ, ಬಾ]ವಳಿಸಿ ಭಡಾಳದೊಳ್ ಮೊರೆವುವು (ಅನಂಪು. ೧-೭೭ ; ಸೂಕ್ತಿಸು. ೪-೪೪ ಸೋ) ; ತೊಲಗಿಂ ಗಾವಳಿಸಿ ಗಲಭೆಗೆಯ್ವೊಡೆ ಠಾವಲ್ತು (ಅಪ್ರತಿ. ೧೨೭-೨೨). [ಗಾವಳಿ + – ಸು$_1$]

ಗಾವಿತಿ (ನಾ). **ಗೌಡಿತಿ** : ಕಾಳಬ್ಬೆ ಗಾವಿತಿಗೆ ಗುಜ್ಜಣಂ ಪುಟ್ಟೆ ತಂದೆಗೆ ಪದಿವ್ಮೂಡಿಯಾಗಿ ಪೆರ್ಮ್ಮಾಡಿ ಗಾವುಣ್ಡನೆಂಬ ಪೆಸರಂ ಪಡೆದಂ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೧೧-೩೨ ; 1085 ?).

[? ಇದು 'ಗೌಡಿತಿ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತ]

ಗಾವಿಲ, ಗಾವಿಳ (ನಾ). ೧. **ಹಳ್ಳಿಯವನು ; ಗ್ರಾಮಪ್ರದೇಶದವನು** : ಗ್ರಾಮೀಣ–ಗಾವಿಲ (ಶಮದ. ೨೮೦ (೩) ಪ್ರಯೋ). ೨. **ಹಳ್ಳಿಯ ಅಧಿಕಾರಿ ; ಗ್ರಾಮಾಧಿಕಾರಿ ; ಪಟೇಲ ; ಗ್ರಾಮಣಿ** : "ಗಾವಿಲನೆಂದು ಗ್ರಾಮಣಿ" (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೫೭) ; "ಗಾಂಪ ಗ್ರಾಮಾಧಿಪತಿಗಳೊಳು ಗಾವಿಲ ಶಬ್ದ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೧೮). ೩. **ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನು ; ಹೆಡ್ಡ ; ದಡ್ಡ ; ಅನಾಗರಿಕ** : "ಎಗ್ಗನೆನೆ ಗಾವಿಲಂ" (ಚಕುನಿ. ೮೨) ; "ಗಾಂಪ ಗಾವಿಲ ಮೇಳೆಗ್ಗಂ ಹೆಡ್ಡನಕ್ಕು" (ಕವಿಕಂ. ೧೬೩) ; ತಲೆಸೂಡಿ ಮುನ್ನೆ ಕಜ್ಜದ ಫಲಮಂ ಬೆಸಗೊಂಡುಮೆ[ೞ]ವನಲ್ಲಿಂ ಬಟಿಯಂ ತಲೆಯಂ ಕಿರಿದುಸಿ ದಿವಸಮನಲಸದೆ ಬೆಸಗೊಳ್ವನಂತು ಗಾವಿಲನಕ್ಕುಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೦೪೪) ; ಬೇವಿನಾರವೆಯನಿಟ್ಟು ಮಾವಿನಪಣ್ಣನೞಸುವ ಗಾವಿಲನುಮಂ (ಧರ್ಮಾಮ್ನ. ೬-೧೬೮) ; ಪೆಣ್ಣುಪೆಣ್ಣೆಂದೇತಕೆ ಬೀಳುಗಳೆವರು ಕಣ್ಣುಕಾಣದ ಗಾವಿಲರು (ಹದಿಬ. ೫-೬) ; ಗಾವಿಲನ ಧನವು ಘನವಾಗಿ ಬಯ್ಚಿಟ್ಟ ಠಾವಿಲೇ ಪೋಕು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೬೮೪). **ಗಾವಿಳ** : ೧. ಬಡವರಿಗೂ ಬಲ್ಲಿದರಿಗೂ ಹುಡುಗರಿಗೂ ಹೆಂಗಸರಿಗೂ ಗಾವಿಳನಿಗೂ ಗಂಡಸಿಗೂ . . . ಸಕಲರಿಗೂ ಸಮವಾದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ (ಹರಿಜ. ೬೫).

[<ಪ್ರಾ. ಗಾಮಿಲ್ಲ./ಸಂ. ಗ್ರಾಮೀಣ]

ಗಾವಿಲತನ (ನಾ). **ದಡ್ಡತನ ; ಹೆಡ್ಡತನ** : ಗಾವಿಲತನದಿಂ ಪೊಕ್ಕೊಡೆ ಸಾವಪ್ಪುದು ಪುಸಿಯೆ ಬರ್ದುಕಿದಂ ಪುಣ್ಯದಿಂ (ಧರ್ಮಾಮ್ನ. ೬-೫೦) ; ವನಜಸಂಭವ ತನ್ನ ಗಾವಿಲತನವ ನೋಡದೆ ನೀವು ನಿಮ್ಮಯ ಘನತೆಯನು ಮೊಱೆದೀಗ ಕೊಡುವುದು (ಕುವ್ಯಾ.ಆ. ಓರಿಇ. ಪರಿ. ೩೩೯) ; ವರಶುಭವಿಲ್ಲದ ವಧುಗಳ ಗರುವಿಕೆಯಂ ಪೇಳ್ವರೇಕೆ ಗಾವಿಲತನದಿಂ (ಹಮ್ಮಿರ. ೨-೩೮).

[ಗಾವಿಲ + – ತನ]

ಗಾವಿಲತ್ವ (ನಾ). = ಗಾವಿಲತನ : ದೇವ ಯದು ದಲು ಕಾರಣಂ ನಿನಗಾವ ತೆಱದೊಳಗಂಜುವೆಂ ಮುಂ ಗಾವಿಲತ್ವದೊಳೆಂದು ಪಡೆದಾ ಲಾಭವದೆ ಸಾಲ್ಗುಂ (ಸಾನಂಚ. ೭-೬೩). [< ಸಂ. ಗ್ರಾಮೀಣತ್ವ]

ಗಾವಿಲನುಡಿ (ನಾ). **ದಡ್ಡತನದ ಮಾತು ; ಮೂಢತನದ ನುಡಿ** : ದೈವ ವೆಂದವನನೀಶಕೃತವೇದಂ ಸ್ವಯಂಭುವೆಂಬಾ ಗಾವಿಲನುಡಿಯು (ಪದ್ಮರಾ. ೧೧-೦೯೩). [ಗಾವಿಲ + ನುಡಿ$_2$]

ಗಾವಿಲಿ (ನಾ). **ಗಾವಿಲತನವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವಳು ; ದಡ್ಡಳಾದ ಹೆಂಗಸು ; ಹೆಡ್ಡಿ** : ಕಂತು ಬಿಲ್ದೆಗೆಯೆ ಬಟಿಕ್ಕೆ ಕೈದೆಗೆವ ಗಾವಿಲಿ [ಪಾಠಾಂ. ಲೆ]ಗೇವುದೋ ಬೇಟದಚ್ಚಿಗಂ (ಲೀಲಾವ. ೦೪-೩೭).

[ಗಾವಿಲ + – ಇ$_2$]

ಗಾವಿಲಿಕೆ (ನಾ). = ಗಾವಿಲತನ : ಪೆಱರ ವಿಭವಕ್ಕೆ ಬಯಸುವ ಮಱುಗುವ ಗಾವಿಲಿಕೆಯೇಕೆ (ಅಜಪು. ೧೦-೪೨) ; ಹೋಮಂಮಂ ಮಾಡುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ ನೊಣವು ಬೆನ್ನನೂಱಿದೊಡೆ ಸ್ವೈರಿಸಲಾಱದೆ ಬೆನ್ನಂ ಪೊಯ್ದುಕೊಳ್ವುದುಂ ಕೆಲದೊಳಿರ್ದವರೆಲ್ಲಂ ಕೊಡನ ತುಪ್ಪದೊಳ್ ಕೈಯನದ್ದಿಕೊಂಡು ತಮ್ಮ ಬೆನ್ನಳಂ ಪೊಯ್ದುಕೊಂಡರಂಬ ಗಾವಿಲಿಕೆಯಂ ಮಾಡಿ (ಧರ್ಮಾಮ್ನ. ೦೦-೫೨). [ಗಾವಿಲ + – ಇಕೆ]

ಗಾವಿಲೆ (ನಾ). = ಗಾವಿಲಿ : ಕಂತು ಬಿಲ್ದೆಗೆಯೆ ಬಟಿಕ್ಕೆ ಕೈದೆಗೆವ ಗಾವಿಲೆ [ಪಾಠಾಂ. ಲಿ] ಗೇವುದೋ ಬೇಟದಚ್ಚಿಗಂ (ಲೀಲಾವ. ೦೪-೩೭).

[ಗಾವಿಲ + – ಎ$_2$]

ಗಾವಿಳ 'ಗಾವಿಲ' ನೋ.

ಗಾವು (ನಾ). **ಗ್ರಾಮದೇವತೆ ಮೊದಲಾದ ದೇವರುಗಳ ಮುಂದೆ ಪೂಜಾರಿಯು ಬಲಿಗಾಗಿ ಕುರಿಯನ್ನು ಹಲ್ಲಿನಿಂದ ಕಚ್ಚಿ ಕೊಲ್ಲುವುದು.** 'ಗಾವುಗುಱಿ', 'ಗಾವುಮರಿ' ಪರಾ.

ಗಾವಿನಮರಿ=**ಗ್ರಾಮದೇವತೆಯ ಮುಂದೆ ಪೂಜಾರಿ ಹಲ್ಲಿನಿಂದ ಕಚ್ಚಿ ಕೊಲ್ಲುವ ಕುರಿ** : ಗಾವಿನಮರಿ ಅರಚಿಕೊಳ್ಳುವುದನ್ನು ಕೇಳಲಾಗು ವುದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). **ಗಾವುಕಟ್ಟು** = **ಗ್ರಾಮದೇವತೆ ಮೊದಲಾದ ಕ್ಷುದ್ರಶಕ್ತಿ ಗಳಿಗಾಗಿ ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಕಚ್ಚಿ ಕುರಿಯನ್ನು ಬಲಿಕೊಡು** : ಇವನು ಕಗ್ಗಲಿಯಮ್ಮನ ಪೂಜಾರಿ. ಊರ ದೊಡ್ಡ ಹಬ್ಬದಲ್ಲಿ ಇವನು ಗಾವು ಕಟ್ಟುತ್ತಾನೆ (ನನ್ನೂರು. ೧೧) ; ಶಕ್ತಿದೇವತೆಗಳ ಆರಾಧನೆಯಲ್ಲಿ ಆವೇಶ ಗೊಂಡ ಪೂಜಾರಿ ಕುರಿಯ ಕುತ್ತಿಗೆಯನ್ನು ಕಚ್ಚಿ ರಕ್ತಹೀರುವುದು. ಇಡೀ ಆಚರಣೆಗೆ 'ಗಾವುಕಟ್ಟುವುದು' ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ (ನನ್ನೂರು. ಟಿಪ್ಪಣಿ). **ಗಾವುಸಿಗಿ** = **ಗಾವಿನ ಮರಿಯನ್ನು ಹಲ್ಲಿನಿಂದ ಕಚ್ಚಿ ಸಿಗಿ, – ಸೀಳು**: ಗಾವುಸಿಗಿದಾದ ಮೇಲೆ ಎಲ್ಲರೂ ದೇವರನ್ನು ಹೊರಡಿಸಿಕೊಂಡು ಊರಿಗೆ ಬಂದು ಗುಡಿದುಂಬಿಸುತ್ತಾರೆ (ನನ್ನೂರು. ೬೫).

[ದೇಶ ತಮಿ. ಕಾವು; ತೆಲು. ಗಾವು]

ಗಾವುಂಡ 'ಗಾಮುಂಡ' ನೋ.

ಗಾವುಂಡಪಂತ (ನಾ). **ಗೌಡನ ಅಧಿಕಾರ,—ಪದವಿ** : ಶ್ರೀಕಲಿವಿಟ್ಟರಸರ ಬೆಸದೊಳೆತೀತನಾದೊಡಾತನ ಗಾವುಣ್ಡಗರಸರ್ನ್ನಾಟ್ಗಾವುಣ್ಡಪಂತಮನಿತ್ತೊಡೆ ಜಕ್ಕಿಯಬ್ಬೆ ನಾಟ್ಗಾವುಣ್ಡಗೆಯ್ಯುತ್ತಿರೆ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ, ೨೦೯-೧೧ ; 918). [ಗಾವುಂಡ (<ಗಾಮುಂಡ) + ಪಂತ$_2$]

ಗಾವುಂಡವಸದಿ (ನಾ). **ಒಂದು ಬಸದಿಯ ಹೆಸರು** : ವಾಯುವ್ಯದ ಗೋಂಟಿನಲ್ ಸೋಭನೇಶ್ವರದ ಗಾವುಣ್ಡವಸದಿಯ [ಕೆಯ್ಯ ಮೇ]ರೆಯಲು (ಸೌಇಇ. XX, ೫೫-೫೩ ; 1082).

[ಗಾವುಂಡ (<ಗಾಮುಂಡ) + ಬಸದಿ]

ಗಾವುಂಡವೃತ್ತಿ (ನಾ). ೧. **ಗೌಡಿಕೆಯ ವೃತ್ತಿ, – ಕೆಲಸ** : ಕೀಳೂರು ಅಱಿಯೂರು . . . ಹೆನ್ನವುರದ ಗಾವುಣ್ಡವೃತ್ತಿಯುಮಂ . . . ಇತ್ತು

(ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೧೦–೫೦ ; 1086 ?). ೨. ಗೌಡನಿಗೆ ಬಿಟ್ಟಿರುವ ವೃತ್ತಿ,–ಉಂಬಳಿ ; ಗ್ರಾಮಾಧಿಕಾರ ನಿರ್ವಹಣೆಗಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಿರುವ ಜಮೀನು. [ಗಾವುಂಡ (<ಗಾಮುಂಡ) + ವೃತ್ತಿ₂]

ಗಾವುಂಡಸುಂಕ (ನಾ). ತೆರಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಮಾಧಿಪತಿಯ ಪಾಲು : ಸಿರಿಯಮ್ಮಗಾವುಣ್ಡಂ ಭೋಗೇಶ್ವರ ದೇವರ್ಗ್ಗೆ ತೋಂಟದಲಾದ ಗಾವುಣ್ಡ ಸುಂಕಮಂ ಬಿಟ್ಟಂ (ಎಕ. XI, ಚಿತ್ರದು. ೭೮-೩೩ ; 1060) ; ಗಾವುಂಡನಿಗೂ . . . ತೆರಿಗೆಯ ಒಂದು ಭಾಗವನ್ನು 'ಗಾವುಂಡಸುಂಕ' ವೆಂದು ಬಿಟ್ಟು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಕರಾಇ. ೯೪೯). [ಗಾವುಂಡ (<ಗಾಮುಂಡ)+ಸುಂಕ]

ಗಾವುಂಡಸ್ವಾಮಿ 'ಗಾಮುಂಡಸಾಮಿ' ನೋ.

ಗಾವುಂಡಿ, ಗವುಂಡಿ, ಗವುಡಿ₁, ಗೌಂಡಿ₁, ಗೌಡಿ₁, ಗೌವುಂಡಿ (ನಾ). ೧. ಗಾವುಂಡನ ಹೆಂಡತಿ ; ಗ್ರಾಮಾಧಿಕಾರಿಯ ಪತ್ನಿ ; ಗೌಡಿತಿ : ಆಪೂರ ಗಾವುಂಡಂ ಜಿನಪಾದಿಕನೆಂಬೊನಾತನ ಗಾವುಂಡಿ ಜಿನಮತಿಯೆಂಬೊಳ್ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೦೦೦-೨೪) ; ಆತನ ಗಾವುಣ್ಡಿಗರಸನ್ನಾರ್ಟ್ಗೌವುಣ್ಡಿಪಂತಮನಿತ್ತ್ಯೊಡೆ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೨೦೯-೧೦ ; 918) ; ಅವರ ಶ್ರಾವಕಿ ಚೆನ್ದಿಯಬ್ಬೆ ಗಾವುಣ್ಡಿ (ಎಕ. IX, ಕೊಡಗು. ೩೦-೦೦ ; ಸು. 1050 ?) ; ಕಾಮವೃಷ್ಟಿಯೆಂಬ ಗಾವುಂಡಂಗಂ ಇಷ್ಟದಾನಿಯೆಂಬ ಗಾವುಂಡಿಗಂ ಅಕೃತಪುಣ್ಯನೆಂಬ ಮಗಂ ಪುಟ್ಟಲೊಡಂ(ಜೀವಸಂ. ೨೦೦-೩೯ ಪ). **ಗವುಂಡಿ:** ೧. ನಜೆಬ್ಬೆ ಗವುಣ್ಡಿಯ ಮಗ ಅಮ್ಮಣ್ಣ ಗವುಣ್ಡ ತನ್ನೂರಳಿವ ಕಣ್ಣು (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೨೩೪-೯ ; 939). **ಗವುಡಿ₁ :** ೧. ಸೋಮನಹಳ್ಳಿಯ ಮಾಯಿಂದೆಯ ಬಮ್ಮಗಾವುಣ್ಡಗಂ ಮಾದಿಗವುಡಿಗಂ ಪುಟ್ಟಿದ ಗೋತ್ರ ಪವಿತ್ರ ಸಾಮನ್ತ ಬೀಳೆಯನಾಯಕ (ಎಕ. VI, ಕಡೂರು. ೦೦೪-೬೨ ; 1141 ?) ; ಸೋವಗೌವುಂಡಂಗಂ ನಾಗವ್ವೆಗವುಡಿಗಂ ಪುಟ್ಟಿದ ಪುತ್ರರು (ಎಕ. VI,ಕಡೂರು. ೩೦-೪೦ ; 1170). ೨. ಊಳಿಗದವಳು; ಸೇವಕಿ ; **ತೊತ್ತು ;** ದಾಸಿ : ಅವನು ಅವಳ ಕೂಡ ೧೮ ವರ್ಷ ಸಂಸಾರ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ, ಅವಳ ಗವುಡಿಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳಾದ ಆನ್‌-ಬಾಲೀನಳೆಂಬವಳಿಗೆ ಮನಸೋತನು (ಇಂಗ್ಲಂಡ. ೧೦೩) ; ಗವುಡಿ ಹಾಡಿಗೆ ತವುಡೇ ತ್ಯಾಗ (ಗಾದೆ). **ಗೌಂಡಿ₁ :** ೧. ಕೇತಗವುಣ್ಡಗಂ ಎಚಿಕಲುವೆಗೌಣ್ಡಿಗಂ ಸುಪುತ್ರಃ ಕುಲದೀಪಕಂ ಪುಟ್ಟಿ (ಎಕ. VI, ತರೀಕೆ.೫೭-೨೩ ; 1097 ?) ; ದೇಕಬ್ಬೆ ಗೌಣ್ಡಿಯುಂ ಕೊಸಿಗವಳ್ಳಿಯ (ಬೊಂಕಶಾ. ೧೯೪೦, ಸಿರಸಿ. ೬೨-೦೨ ; ?). **ಗೌಡಿ₁ :** ೧. ಬೊಮ್ಮಗೌಡಂಗಂ ಮಸಣಗೌಡಿಗಂ ಪುಟ್ಟಿದ ಸು[ಪು]ತ್ರರು (ಎಕ. XII, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೦೭-೨೯ ; 1181). ೨. ನನ್ನಂತ ಗೌಡಿಯರು ನಿನ್ನ ಪಾದಪದ್ಮಸಮೀಪದೊಳ್ ಬಿದ್ದಿರುವರು (ಸೌಗಂಧಿ. ೩೪೭-೫) ; ದುಶ್ಶಾಸನನು ಕುರುಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಸಭಾಮಧ್ಯಕ್ಕೆ ಎಳೆದುಕೊಂಡು ಬಂದು ಗೌಡಿಯಂತೆ ಎಣಿಸಿ ಅಪಮಾನಪಡಿಸಲು (ಕೃಷಾಉ. ೦೩೭) ; ಈ ಮಾತು ಗೌಡಿಯಿಂದ ಗೌಡಿಗೆ ಹೋಗಿ ಆ ಗೌಡಿಯಿಂದ ರಾಣಿಗೆ ಮುಟ್ಟಿ (ಸಣ್ಣಕ. VIII, ೫೩) ; ಉಪಚಾರಕ್ಕೂ ಕೆಲಸಕ್ಕೂ ಇಬ್ಬರು ಗೌಡಿಯರು ಬಂದರು (ಹಟೀಮಾ. ೦೮). **ಗೌವುಂಡಿ :** ೧. ಮಾಚಗೌವುಣ್ಡನಾತನ ಮನೋವಲ್ಲಭೆ ಮಾಚಗೌವುಣ್ಡಿಯ ಮಗಂ ಕಾಳಗಾವುಣ್ಡ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೨೦೨-೫ ; 1138). [ಗಾವುಂಡ (<ಗಾಮುಂಡ) + – ಇ₂]

ಗಾವುಂಡಿಕೆ, ಗಉಡಿಕೆ, ಗವುಂಡಿಕೆ, ಗವುಡಿಕೆ, ಗಾವುಂಡಿಗೆ, ಗೌಡಿಕೆ, ಗೌವುಂಡಿಕೆ (ನಾ). ಗಾವುಂಡನ ಕೆಲಸ ; ಗ್ರಾಮಾಧಿಪತ್ಯ : ರಾಜಧಾನಿ ಯಣ್ಣಿಗೆಱೆಯ × × × ರಿಯ ಗಾವುಣ್ಡಿಕೆ × × × ಡೆಯರೆನಿಸಿ (ಬೊಂಕಶಾ. ೧೯೨೯, ನವಲಗುಂದ. ೨೦೭-೩೯ ; 1172). **ಗಉಡಿಕೆ :** ಹಾನಗಲ ಲಿಂಗೇಗಉಡರಿಗೆ ಹಾ × × × ಟ್ಟ ಗಉಡಿಕೆ (ಎಕ. IX, ಕೊಡಗು. ೬೩-೬ ; ?). **ಗವುಂಡಿಕೆ :** ಹಲವುಕಾಲಂ ಗವುಂಡಿಕೆಯಂ ಮಾಡುತ್ತಿರ್ದಡವರ (ಬೊಂಕಶಾ. ೧೯೪೦, ಸಿರಸಿ. ೬೨-೦೩ ; ?). **ಗವುಡಿಕೆ :** ಆ ಬಲ್ಲಗವುಡ ಕಾಮಗವುಡ ಬೊಮ್ಮಗವುಡಂಗಳ ಗವುಡಿಕೆಯ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಸೀಮಾಸಮನ್ವಿತವಹ ಎಸಗೂರ ಕ್ಷೇತ್ರ (ಎಕ. XI, ಚಿತ್ರದು. ೩೨-೪೦ ; 1286). **ಗಾವುಂಡಿಗೆ :** 'ಗಾವುಂಡಿಗೆನಿಲ್' ಪರಾ. **ಗೌಡಿಕೆ :** ಚಂದಿಮಯ್ಯಂ ಕುರಂಳಿಯ ತಂಮ ಗೌಡಿಕೆಯಂ ಕಲಿಯರ ಮಲ್ಲಿಸೆಟ್ಟಿ ಮಾಱಂ ಕೊಂಡು (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೭೯-೯೭ ; 1112 ?) ; ಶ್ರೀ ಕೇಶವದೇವರಿಗೆ ಗರ್ದ್ದೆ ಮತ್ತರು ಒಂದು ಗೌಡಿಕೆಯನುಳಿಹಿ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೨೩-೭೫ ; 1169) ; ಮಂಚವಿರನ ಗೌಡಿಕೆಯಲು ಮಂಡಳಿಕಚಾರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಕೊಡಂಗೆ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೯, ೪೦-೨೪ ; 1191) ; ಯಾತರ ಗೌಡಿಕೆ ಇದು ಮುಂಟ್ಮಾಳ ಗೌಡಿಕೆ (ಸಣ್ಣಕ. VI, ೬೨). **ಗೌವುಂಡಿಕೆ :** ತಂಮಪ್ಪ ಗೌಂಡರಿಗೆ ಗೌವುಂಡಿಕೆಯ ದಂಡಿಗೆ ಉಂಬಳಿ ಸರ್ವಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟೆವು (ಎಕ. X, ಶಿಡ್ಲಘ. ೦೫-೦೭ ; 1528).

[ಗಾವುಂಡ (<ಗಾಮುಂಡ) + – ಇಕೆ]

ಗಾವುಂಡಿಗೆ 'ಗಾವುಂಡಿಕೆ' ನೋ.

ಗಾವುಂಡಿಗೆನಿಲ್ (ಕ್ರಿ). ಗೌಡನ ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; **ಗೌಡಿಕೆಯನ್ನು ಹೊಂದು :** ಆತನಿಂ ಬಳಿಕ ಗಾವುಣ್ಡಿಗೆನಿನ್ದನಾಹವಶೌಣ್ಡಂ ತೊಣ್ಡಂ (ಸೌಇಇ. XI-1, ೪೫-೦೭ ; '80).

[ಗಾವುಂಡಿಗೆ (<ಗಾವುಂಡಿಕೆ) + ನಿಲ್]

ಗಾವುಂಡಿತಿ, ಗವುಡಿತಿ, ಗೌಡಿತಿ (ನಾ).=**ಗಾವುಂಡಿ :** ದೇವಿಲನೆಂಬ ಗಾವುಂಡಂಗಂ ಸುದತಿಯೆಂಬ ಗಾವುಂಡಿತಿಗಂ ಧನಶ್ರೀಯೆಂಬ ಮಗಳಾಗಿ ನೀನಾಡು ವೆಡೆಯೊಳ್ (ಚಾವುಂಪು. ೨೭-೦೫). **ಗವುಡಿತಿ :** (+). **ಗೌಡಿತಿ :** ಗೌಡಿತಿಯು ಒಳಗಿಂದ ಬಂದವಳೆ (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೦೩೯).

[ಗಾವುಂಡ (<ಗಾಮುಂಡ) + – ಇತಿ₁ (< – ಇತ್ತಿ)]

ಗಾವುಂಡು₁ 'ಗಾಮುಂಡ' ನೋ.

ಗಾವುಂಡು₂ 'ಗಾಮುಂಡು₂' ನೋ.

ಗಾವುಂಡುಗೆಯ್ 'ಗಾಮುಂಡುಗೆಯ್' ನೋ.

ಗಾವುಂಡುತನ (ನಾ).=**ಗಾವುಂಡಿಕೆ :** ಕರಿವಿಡಿ ಹಿರೂರಲು ಗಾವುಂಡುತನಂಗೆಯ್ಯುತ್ತಮಿರೆ (ಎಕ. XII, ತಿಪಟೂ. ೮೧-೭ ; 1114).

[ಗಾವುಂಡು₂ (<ಗಾಮುಂಡು₂) + – ತನ]

ಗಾವುಗುರಿ 'ಗಾವುಗುಱಿ' ನೋ.

ಗಾವುಗುಱಿ, ಗಾವುಗುರಿ (ನಾ). ಗ್ರಾಮದೇವತೆಯ ಬಲಿಗಾಗಿ ಮೀಸಲಾಗಿರುವ ಕುರಿ ; ಗಾವುಕಟ್ಟಲು ಸಿದ್ಧವಾದ ಕುರಿ : ಪಿಡಿವರು ದಿಗ್ಗಜಗಳ ಗಾವ[ವು]ಗುಱಿಯಾಗೆ (ಮೋಹತ. ೩೨-೪). **ಗಾವುಗುರಿ :** ವೈರಿಯನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದು ಅರೆದರೆದು ಕುಡಿದು ಬಿಡುತ್ತೇನೆ, ಗಾವುಗುರಿ ಹಾಯುತ್ತೇನೆ . . . ಅನಂತರ ಈ ಘಟಕ್ಕೇನಾದರೇನಂತೆ (ತುಂಗಭ. ೫೫).

[ಗಾವು + ಕುಱಿ₃]

ಗಾವುದ, ಗಾವುದು (ನಾ). ದೂರವನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಒಂದು ಅಳತೆ ; ಎರಡು ಹರಿದಾರಿ ; ಸುಮಾರು ಆರುಮೈಲಿ : ಮುನ್ದೆ ನಿನ್ದು ಕೊಟೂ ತೊಱಿದು ಮೂವತ್ತು ಗಾವುದ ××× ದೇವಸದೊಳೆಯ್ದಿ (ಸೌಇಇ. XI-1, ೦೦-೦೭ ; 865); ದೇಶದೇಶದ ಪತ್ತೆಂಟು ಗಾವುದದ ಮಾಹೇಶ್ವರರ್ ಕರುಣಿಸಿ ಬಂದು ಮುಂದೆ ನೆರೆದಿರೆ (ಬಸರ. ೬-೪೦) ; ಆ ಸ್ಥಳದ ನಾಲ್ಕೈದು ಗಾವುದದಳತೆಯೊಳಗಾರುಮಂ ಪೊರ್ದಲೀಯದೆ (ಶಬ್ದರಾ. ೩-೦೬) ; ವರ ಸುವರ್ಣಸುರತ್ನ ಸರ್ವಾಭರಣಭವನಂಗಳಿಗೆ ಗಾವುದವೆರಡಱಲಿ ಹವಣಿಸಿ ದನಖಿಳಾಂಬರ ಸುವಸ್ತುಗಳ (ತೊರರಾ. ೦-೭-೫) ; ಸಲೆ ಮೂಱು ಗಾವುದ ಪರಿಯಂತ ರಿಪುಗಳ ಬಲವ ಮುಱಿದು ಬೆನ್ನಟ್ಟಿ (ಕಂನವಿ. ೦೭-೫೯). **ಗಾವುದು :** ನರರಥಂ ತೂಳ್ದಾ ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದಿಂ ಪಡುವಣ್ಣಾವುದು ಪೋಗೆ ಪೋಗಡಿಸುವೆಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೨೫). [<ಸಂ. ಗವ್ಯೂತ]

ಗಾವುದಳವಿ (ನಾ). ಒಂದು ಗಾವುದದ ಅಳತೆ ; ಗಾವುದ ಪ್ರಮಾಣ ; ಸುಮಾರು ಆರುಮೈಲಿ : ಕಡುಕೋಪದಿಂದೆ ಪೊಱಮಟ್ಟು ದಡದಡಿ ಸುತಂ ಗಾವುದಳವಿಯು ಬಟ್ಟೆಯಿಂದೂರ್ಗೆ ನಡೆತಂದು (ಬಸರ. ೧೧-೫೯).
[ಗಾವುದ + ಅಳವಿ]

ಗಾವುಡಿ ' ಗಾವದಿ ' ನೋ.

ಗಾವುದು ' ಗಾವುದ ' ನೋ.

ಗಾವುಮರಿ (ನಾ). ಗ್ರಾಮದೇವತೆಯ ಬಲಿಗಾಗಿ ಮೀಸಲಾಗಿರುವ ಕುರಿಮರಿ : ಗಾವಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವ ಮರಿಯನ್ನು ' ಗಾವುಮರಿ ' ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ (ನನ್ನೂರು. ಟಪ್ಪಣಿ). [ಗಾವು + ಮರಿ (<ಮಱಿ)]

ಗಾವುಳಿ ' ಗಾವಳಿ ' ನೋ.

ಗಾವೆ ' ಗಾವು ' ನೋ.

ಗಾಸಡಿ, ಗಾಸಿಡಿ (ನಾ). ಗಂಟು ; ಮೂಟೆ ; ಗದಡಿ : ಗಾಸಡಿಯು (ಗಂಟುಗಳ) ಮೇಲೆ ಧಾರಣೆ ಇರತಕ್ಕ ಜಿನಸುಗಳು (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೧೬೪). **ಗಾಸಿಡಿ :** ತಂಬಾಕಾ ಗಾಸಿಡಿಯಲ್ಲಿ ಮುಂಬಯಿ ೧೪ ಮಣ ತಂಬಾಕ ಇರುತ್ತದೆ (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೧೬೪).
[←ಮರಾ. ಗಾಂಸಡೀ]

ಗಾಸಿ$_1$, ಘಾಸಿ$_1$ (ನಾ). ತೊಂದರೆ ; ಹಿಂಸೆ ; ಆಯಾಸ : ಸೋನೆಗಳ ಜಿನುಂಗಿಗಂ ಬಿಱುಗಾಳಿಯ ಗಾಸಿಗಂ . . . ಕೋಡದೆ (ಗಿರಿಕ. ೯-೫೮ ವ) ; ಮಳೆಯು ಚಳಿಯು ಗಾಸಿ ಗಾಳಿ ನಿಲಿಸವೆಮ್ಮನು (ವಿಸೀಗೀ. ೮೨-೫) ; ಲಲಿತೆಯು ವಿಕಟಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿ ಗಾಸಿಯಾಗುತ್ತಿದ್ದಳು (ಪರಿಚೀ. ೧೬); ಈ ಮೊನೆಯ ತಿವಿತದಿಂದ ಶಂಭುರಾಯರು ಗಾಸಿಯಾದರು (ಅನ್ನ. ೪೧). **ಘಾಸಿ$_1$:** ಅಂತು ಬಟ್ಟೆವಯಣದಾಯಾಸದಿಂ ಘಾಸಿಯಾಗಿಯುಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೯-೨೮ ವ) ; ಇಂದಿಂದಿರಂಗಳ ಘಾಸಿಯಿಂ ಸ್ಯಂದಮಾನ ಮಕರಂದ ಬಿಂದು ಸಂದೋಹದ ತಂದಲಂ ಸುರಿವುದಱಿಂ (ಬಾಧಪು. ೧-೧೦೯ ವ) ; ಅಹಿತನ ಘಾಸಿಯಿಂದನಿಲಜನನುಗಿದನು ಬಗಿದು ರಿಪುಶರವ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೦-೨೫).

ಗಾಸಿಮಾಡು, ಘಾಸಿಮಾಡು = ತೊಂದರೆಗೊಳಿಸು ; ಹಿಂಸಿಸು ; ಕ್ಲೇಶಕ್ಕೆ ಗುರಿಮಾಡು ; ಆಯಾಸಪಡಿಸು : ಕುಲವಳಿಯೆ ದೇಶವ ಗಾಸಿ ಮಾಡುವುದೈಸೆ (ಸಂಭಪ. ೧೫-೫೯) ; ಗಾಸಿಮಾಡುವನು ಮಕ್ಕಳನೇನು ಕೆಡಿಕನೊ ಕೂಸಾಟದೊಳು ಕೇಶವನು (ನೇಮಿಸಂ. ೧೫-೧೦೦) ; ಬಡಕಲಾಗಿ ಸೊರಗಿಹೋದ ಗೋಪಿಯ ದೇಹ ಆಕೆಯನ್ನು ಗಾಸಿಮಾಡಿತು (ಈಚಸೊ. ೧೦೯) ; ಘಾಸಿಮಾಡುವ ದೇಹ ಹೇಸಿಕೆಗೆ ನಾನಾಱೆ (ದೀಕ್ಷಾಬೋ. ೮೫-೧೬) ; ವೈರಿಬಲವನು ಘಾಸಿಮಾಡಿದರೊಗ್ಗಿನಲಿ ಹಮ್ಮೀರ ರಾವುತರು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೪-೬೨). **ಗಾಸಿಯಾಗು, ಘಾಸಿಯಾಗು**=ತೊಂದರೆಗೊಳ್ಳು ; ಕಷ್ಟಪಡು ; ಆಯಾಸಪಡು ; ಬಳಲು : ಕಿಡಿ ಸೂಸಿ ಸುಯ್ದು ಗಾಸಿಯಾಗಿ ಮೆದೆಗೆಡೆದು ಮದವಳಿದಿರ್ಪ ಮಾತಂಗವ್ರಾತದಿಂ(ಗಿರಿಕ.೯-೨೬ವ); ಭೂಸುರರು ಚೋರರುಗಳಿಂದವೆ ಗಾಸಿಯಾಗಿ (ಕುವ್ಯಾಸ. ಒರಿಜ. ೧೫-೧೪೧) ; ಈಸು ದಿನಮೆನ್ನೊಡನೆ ಕಾಳೆಗದೊಳಿದಿರಾಗಿ ಗಾಸಿಯಾಗದ ದೈತ್ಯರಿಲ್ಲ (ಚಬಪು. ೨೫-೧೪) ; ಆಸೆಯಿಂದ ಘಾಸಿಯಾಗಲೇಕಯ್ಯಾ (ಅವಚಂ. ೧೦೬-೪೮೪) ; ಅಭಿಮನ್ಯುವೀ ದುಶ್ಯಾಸನನ ಮಗನಿಂದ ರಣದಲಿ ಘಾಸಿಯಾದನು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೮-೫೦) ; ಅನುಜರು ಘಾಸಿಯಾದರು ಹಿಂದೆ ಭೀಷ್ಮಾದಿಗಳ ಬವರದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಶ. ೧-೬೨). **ಗಾಸಿವೀಸಿ** = ಗಾಸಿ$_1$; ನೀಲವ್ವನ ಒಡಲು ಕುದಿದೆದ್ದಿತು ; ಮನಸ್ಸು ' ಗಾಸಿವೀಸಿ ' ಯಾಯಿತು (ಬರಹಾ. ೧೧೪) : ಇಬ್ಬರ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕು ಗಾಸಿವೀಸಿಯಾದಂತೆ (ಸಾಹಿತ್ಯಾಂ. ೪೬).
[ದೇ॥ ತಮಿ. ಕಾಚಿ ; ತುಳು. ತೆಲು. ಗಾಸಿ]

ಗಾಸಿ$_2$, ಗಾಸೆ$_1$ (ನಾ). ೧. ಕುದುರೆಯ ಜೀನಿನ ಮೇಲೆ ಅಲಂಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಹಾಕುವ ವಸ್ತ್ರ : (?). **ಗಾಸೆ$_1$:** ೨. ತೆಳುವಾದ ಹೊದಿಕೆ : ರೇಶಿಮೆಯ ಮೆತ್ತಗಾದ ಗಾಸೆಗಳನ್ನು ಹಾಸಿ (ಮುಂಜುಳ. ೧೮೮).
[← ಅರ. ಗಾಶಿಯಾ ; ಹಿಂ. ಗಾಸಿಯಾ ; ಮರಾ. ಗಾಶಾ]

ಗಾಸಿಗೆಯ್, ಗಾಸಿಗೈ (ಕ್ರಿ). ತೊಂದರೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು ; ಹಿಂಸಿಸು : ಲೇಸುಲೇಸೈ ಕೃಷ್ಣ ನಮ್ಮನು ಗಾಸಿಗೆಯ್ಯುತ ಪೋಗುವರೆ (ಅಕ್ರೂಜ. ೪-೬೮); ಮೊಗದೊಳ್ ಮೊಗವಿಟ್ಟು ಮುದ್ದಿಪ ನೆವದಿಂ ಗಾಸಿಗೆಯ್ದಂ (ಚಿಕವಂ. ೬೯-೧೬). **ಗಾಸಿಗೈ :** ಕಟ್ಟಾಸುರದ ಬೇಸಗೆಯೊಳೋಸರಿಸದೆ ಗಾಸಿಗೈದನೆನುತೆಯೆ ? (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧-೯).
[ಗಾಸಿ$_1$ + ಕೆಯ್$_1$]

ಗಾಸಿಗೈ 'ಗಾಸಿಗೆಯ್' ನೋ.

ಗಾಸಿಗೊಳಿಸು, ಘಾಸಿಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ತೊಂದರೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು ; ಕ್ಲೇಶಪಡಿಸು ; ನೋವನ್ನುಂಟುಮಾಡು : ಆ ಹಾವುಗಳು ನನಗೆ ಅಪ್ರಿಯರೆನಿಸಿದವರನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕಡಿದು ಗಾಸಿಗೊಳಿಸಿದುವು (ಚಾಡುತ್ತ. ೧೦೦) ; ಸುಮ್ಮನೆ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಗಾಸಿಗೊಳಿಸಬೇಡಿ (ಶೀಮೋದ. ೫). **ಘಾಸಿಗೊಳಿಸು:** ಯೌವನದ ಗಾಂಭೀರ್ಯ ಘಾಸಿಗೊಳಿಸದೇ ಇದ್ದ ಮುಗ್ಧಸೌಂದರ್ಯ (ಐಕಾಂಗಿ. ೮). [ಗಾಸಿ$_1$ + ಕೊಳ್$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಗಾಸಿಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ತೊಂದರೆಪಡು ; ಕ್ಲೇಶಪಡು : ಮನಸ್ಸು ಗಾಸಿಗೊಂಡಿದೆ (ನನ್ನಜೊ. ೬೫). ' ಗಾಸಿಗೊಳಿಸು ' ಪರಾ.
[ಗಾಸಿ$_1$ + ಕೊಳ್ಳು (<ಕೊಳ್$_1$)]

ಗಾಸಿಡಿ ' ಗಾಸಡಿ ' ನೋ.

ಗಾಸಿವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಬಳಲು ; ದಣಿ ; ಆಯಾಸಗೊಳ್ಳು : ಲೇಸಿನ ವಿಟರ ವಯವದಲಿ ಮೋದದೆ ಚೌಶೀತಿ ಬಂಧದೆ ಕೂಡಿ ಗಾಸಿವಡೆದು ಚಂದ್ರಶಾಲೆಯೊಳ್ ತಂಗಾಳಿ ಬೀಸಿದೊಡೆದೆಯನೊಡ್ಡುವರು (ಮೋಹತ. ೧೮-೪೯) ; ಗಾಸಿವಡೆದ ಮೂಸೆಯಂತೆ ಎಂತು ಬಾಳ್ವೆನಕಟ ! (ಶವಿಕಾ. ೮೪-೧೧).
[ಗಾಸಿ$_1$ + ಪಡೆ$_1$]

ಗಾಸೆ$_1$ ' ಗಾಸಿ$_2$ ' ನೋ.

ಗಾಸೆ$_2$ ' ಕಾಸೆ$_1$ ' ನೋ.

ಗಾಹ (ನಾ). ೧. ಮುಳುಗುವಿಕೆ ; ಜಳಕ ; ಸ್ನಾನ. ೨. ಅಡಗಿಕೊಳ್ಳುವುದು. ' ಅವಗಾಹ ' ಪರಾ. ೩. ಆಳ. [ಸಂ.]

ಗಾಹನ (ನಾ).=ಗಹನ೭ : ಮೋಹಮೋಹ ಬಿಡದೆ ಆಹಾರ ಇಂದ್ರಿಯಂಗಳ ಗಾಹನದೊಳಗೆ ಬಿದ್ದು ಆಹಸ್ಸು ಕಳೆವೇನೊ (ಮೋಕ್ಷದೀ. ೬೫-೨). [ಸಂ.]

ಗಾಹಿ (ನಾ). ಮೋಸಗಾರ ; ಕಪಟಿ : ಗಾಹಿ ಕೌಶಿಕನ ಕೃತ್ರಿಮಸರ್ಪದಷ್ಟದಿಂ ನಿದ್ರೆ ತಿಳಿದೇಳುವಂತೆ (ಹಚಕಾ. ೧೪-೯). [ಗಾಹು$_2$+ – ಇ$_3$]

ಗಾಹಿಲ (ನಾ). ಇಲ್ಲದಾಗುವಿಕೆ ; ಮರೆಯಾಗುವಿಕೆ ; ನಾಶವಾಗುವಿಕೆ.

ಗಾಹಿಲಾಗು=ಇಲ್ಲವಾಗು ; ಮರೆಯಾಗು : ಬಾಹುಮುರಿದಂತಸುರನಾಯಕಗಾಹವದ ರಣಶೂರ ಕೈಬಿಟ್ಟೈದೆ ಗುರುಬಲವೇ ಗಾಹಿಲಾದಂತೂರೆ ಹ್ಯಾಗೆಂದಾಹಗೊಳುವಾಗ ಪರದಿಗ್ವಧು ಮೋಹಕ್ಕೈದಿದ ಬಿಟ್ಟು ಪದ್ಮಿನಿಪದ್ಮಬಾಂಧವನೂ (ಚಿರಾಮೂ. ೨೬೮-೨). [←ಮರಾ. ಗಾಹಾಳ್]

ಗಾಹಿಲಂಬಡು (ಕ್ರಿ). ಕಷ್ಟಪಡು ; ತೊಂದರೆಯನ್ನನುಭವಿಸು (?) : ದೇಹದೊಳಗಿರಲಾತ್ಮಧರ್ಮದ ನೇಹದಿಂ ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಭೋಗವನಾಹನಲದನ್ಯಾಯ ನಡತೆಯೊಳೊಕ್ಕು ನರಕವನು ಗಾಹಿಲಂಬಡುತಿಹನು (ಬಿಜ್ಜಪು. ೮೫-೪೨). [ಗಾಹಿಲ? + ಪಡು$_1$]

ಗಾಹಿಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹರಡು ; ವ್ಯಾಪಿಸು : ಸೀರೆಯೊಟ್ಟಲು ಗಗನವನು ಗಾಹಿಸಿತು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೫-೨) ; ಗಾಹಿಸಿತು ನಿನ್ನಾಜ್ಞೆ ಜಗದಲಿ ಮುಂ[illegible] ಗೆಟ್ಟಿನಲ (ನಿಭಾಗ. ೧-೧೩-೨೬). ೨. ಮುಳುಗು : ಮೋಹ ಸರ್ವಸ್ವಗಳ ರಾಗಾಬ್ಧಿಯೋ ಬ್ರಹ್ಮ ಗಾಹಿಸದರೊಳಗೆ ನೀಂ ಮಂಕುತಿಮ್ಮ (ಮಂಕುಳ. ೯೬೨). [ಗಾಹು$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಗಾಹಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ). **ಮೋಸಮಾಡು ; ವಂಚಿಸು :** ಅಹಾಹ ಹಸನಾಯ್ತು ಕೊಡಿರೇಕೆ ಪಾತ್ರೆಯಂ ಗಾಹಿಸಿಯೆ [ಪಾಠಾಂ. ಓಹೋಹೊ, ಗಹಗಹಿಸಿ] ಇಂತು ಕೊಂಡವರುಂಟೆ ಪಾತ್ರೆಯಂ (ತಿರುರ. ದೇ. ೧೩-೮).

[ಗಾಹು$_3$ + – ಇಸು$_3$]

ಗಾಹು$_1$ (ನಾ). ೧. ಆಳ ; **ಅತಿಶಯಂತೆ ; ಆಧಿಕ್ಯ :** ಹೇಳ್ಳೆ ಪಾರ್ಥ ಮೋನದೊಳಿರದಿರೆನ್ನಾಣೆನಲು ಬೆಱಗಿನ ಗರದ ಗಾಹಿನಲದ್ದು ಮೋನ ದೊಳಿದ್ದನಾ ಪಾರ್ಥ (ಕುವ್ಯಾ.ಕ. ೧೭-೭). **೨.** (ಆಳವಾದ) **ತಿಳಿವು ; ಅರಿವು.** ' ಗಾಹುಗೊಳ್ ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಗಾಹ]

ಗಾಹು$_2$ (ನಾ). **ಹಿಡಿತ ; ಪ್ರಭಾವ ; ಕೈವಾಡ :** ಹೂಹೆಗಳು ಹೊಯ್ದಾಡವೇ ನಿರ್ವಾಹಸೂತ್ರದ ಕುಣಿಕೆಗಾಱನ ಗಾಹಿನಲಿ (ಕುವ್ಯಾ.ಸ. ೯-೯). [<ಪ್ರಾ. ಗಾಹ./ಸಂ. ಗ್ರಾಹ]

ಗಾಹು$_3$ (ನಾ). ೧. **ಮೋಸ ; ಮಾಯೆ ; ವಂಚನೆ ; ಠಕ್ಕು :** " ಕಪಟಂಗಳೆ ಗನ್ನಗಾಹುಗಳ್ " (ಕರ್ಣಾನಿ. ೨೭) ; " ಗಾಹೆನೆ ಕಪಟಕ್ಕೆ ನಾಮಂ " (ಭಾರನಿ. ೩೧) ; ಲೋಲಶ್ಮಶ್ರುಮುಖಂ ತೆಱಂಬೊಳೆವಿನಂ ಗಾಹಿಂಗೆ ಬೀಟ್ವನ್ನಮಾಭೀಳಾಲೋಕದೆ ಸಾರ್ದು (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩-೩೧) ; ಗಾಹು ಕೊಳ್ಳದ ಭೀಮಪಾರ್ಥರ ಸಾಹಸವನೆಣಿಸುತ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧-೧೨) ; ಮೋಹದಲಿ ಮಾಯಾಪ್ರಪಂಚಿನ ದೇಹಸಿದ್ಧಿಯು ಪಡೆದೆನೆಂಬೀ ಗಾಹಿ ನಿಂದಲಿ ವಜ್ರಪಿಂಡ ಶರೀರ ಫಲಿಸಿದೊಡೆ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೧೯-೩೦). **೨. ಗುರಿ ; ಉದ್ದೇಶ :** ಪೆರ್ದೊಡೆಯಂ ಕಡಿಖಂಡವಪ್ಪಿನಂ ತುಡುಕುವ ಗಾಹು ತಪ್ಪಿದೊಡೆ ಬೆಂಬಿಡದೆಯ್ದುವ . . . ನಾಯ್ಗಳಂ ಪಿಡಿದು (ನಳಚಂ. ೩೪) ; ಗಾಹು ಬೇಱಿಹುದೀ ಜಗದ ಮೈಗಾಹಿಗೋಸುಗ ಜನ್ಮವೆಂಬಿವು ಚೋಹವೈಸಲ್ಲದೆ ವಿಚಾರಿಸೆ ಮಗನೆ ನಿನಗೆಂದ (ತೊರರಾ. ೧-೯-೩೭). [?]

ಗಾಹುಕಂಡಿ (ನಾ). **ಮೋಸದಿಂದ ನುಸುಳಿಹೋಗುವ ಕಂಡಿ ; ಕಳ್ಳಗಂಡಿ ; ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಮಾರ್ಗ :** ಈ ಮಾಯೆಯು ಗಾಹು ಕಂಡಿಯೊಳು ನುಸುಳುವ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳಂತಲ್ಲ ನೋಡಾ (ಅದವ. ೧೯೭). [ಗಾಹು$_3$ + ಕಂಡಿ$_1$]

ಗಾಹುಕಾಱ (ನಾ). **(ಆಳವನ್ನು) ತಿಳಿದವನು ; ಜ್ಞಾನಿ :** ಮೋಹವಿಲ್ಲದೆ ಸಕಲಜೀವಸ್ನೇಹವುಳ್ಳಾ ವೀರಶೈವದ ಗಾಹುಕಾಱರು ಪರಮಸುಖಿಗಳು ಗಿರಿಜೆ ಕೇಳೆಂದ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೨೫-೧೩). [ಗಾಹು$_1$ + – ಕಾಱ]

ಗಾಹುಗತಕ, ಗಾಹುಗದುಕು (ನಾ). ೧. **ಮೋಸಗಾರಿಕೆ ; ಕಪಟ ; ಮೋಸ :** ಲುಳಿತ ಮಾಯೆಯು ಗಾಹುಗತಕದ ಬಳೆಯುನಳವಡಿಸುವುದು . . . ಎಂದು ಸಾಱಿದರಬ್ಧಿಘೋಷದಲಿ (ಜೀವಂಜ. ೭-೪೭) ; ಗಾಹು ಗತಕದಲೆಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯಂಗೀ ಹದನ ವಿರಚಿಸಿದೆ ನಿನ್ನಯ ಮೋಹದವರೇ ಗೆಲಲಿಯೆಂದನು ಹರಿಗೆ ಬಲರಾಮ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೬-೪). **೨. ಭ್ರಮೆ ; ಭ್ರಾಂತಿ :** ದೇಹವೇ ದೀವಿಗೆಯು ಕಂಬವದಾ ಹಣಿತೆಯೇ ಬಾಹ್ಯಕರಣ ಗಳೂಹಿಸಲು ಪ್ರಾಣಾದಿವಾಯುವೆ ತೈಲದಂತದಕೆ ಗಾಹುಗತಕದ ಸೂಕ್ಷ್ಮತನುವೇ ಮೂಹುರಿಯದಹ ವರ್ತಿಯಲ್ಲಿಯ ದೇಹಿಯೇ ಚಿದ್ದೀಪವದು ನೀನೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸು (ಅಮೃತ. ೩-೭೭). **ಗಾಹುಗದುಕು :** ೧. ಗಾಹುಗದುಕ [ಪಾಠಾಂ. ದಕ, ದುಕು] ನುಳಿದೇಱಿದರಶ್ವಾರೋಹಕರಾ ಸಮಯದಲಿ (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೨-೮೮). ' ಗನ್ನಗತಕ ' ಪರಾ.

[ಗಾಹು$_3$ + ಗತಕ$_1$]

ಗಾಹುಗದುಕು ' ಗಾಹುಗತಕ ' ನೋ.

ಗಾಹುಗಳ್ಳ (ನಾ). **ವಂಚಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಕದೀಮನಾದ ಕಳ್ಳ ; ಪಕ್ಕಾ ಚೋರ :** ಇಂತೀ ಗಾಹುಗಳ್ಳರಂತೆ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮವ ನುಡಿದು ಸರ್ವ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಏಳುತ್ತ ಮುಳುಗುತ್ತ . . . ಸುಖಿಗಳಂತಪ್ಪರೋ (ಶವಿಜ. I, ೨೩೩ ಕೀಲಾರದ ಭೀಮಣ್ಣನ ವಚನ). [ಗಾಹು$_3$ + ಕಳ್ಳ$_1$]

ಗಾಹುಗಾತಿ (ನಾ). **ಮೋಸಗಾತಿ ; ವಂಚಕಿ :** ಬರೆ ಲಗ್ನಂ ಶಶಿ ಸೂನು ಗೇಹದ ಕುಜತ್ರಿಂಶಾಂಶದೊಳ್ ರೋಹಿಣೀವರನಲ್ಲಿರ್ದೊಡೆ ಗಾಹುಗಾತಿ (ಜಾತತಿ. ೨೨-೫). [ಗಾಹು$_3$ + – ಕಾತಿ$_5$]

ಗಾಹುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). **ಆಳವನ್ನು ತಿಳಿ, — ಕಾಣು, — ಅರಿತುಕೊಳ್ಳು :** ಆಹ ಶಿವಶಿವ ಬಹಳಜನ್ಮವ್ಯೂಹಚಿಂತಿತಯೋಗನಿಷ್ಠರು ಗಾಹುಗೊಳ್ಳದ ಗುರುವ ದೈವವನಕಟ ನಿಂದಿಸುತ (ನಿಭಾಗ. ೭-೧-೧೦).

[ಗಾಹು$_1$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಗಾಹುರ (ನಾ). **ಆತುರ ; ವೇಗ ; ರಭಸ :** ಬೇಹರಮನೆಸಗಿಕೊಳುತಂ ಗಾಹುರದಿಂ ದಾರಿವಿಡಿದು ಬರ್ಪವಸರದೊಳ್ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೦-೪-೨೫).

[ಕಾಹುರ$_1$ (< ಕಾವರ$_2$)]

ಗಾಹೆ (ನಾ). **ಶ್ಲೋಕ ; ಹಾಡು :** ತಮ್ಮಯ್ಯಂ ಪೇಟ್ದ ಗಾಹೆಯಂ ಕಟ್ಟು ಪಂಜರದ ನಡುವಣ ನಾಗವೇದಿಕೆಯೊಳ್ ವಿನೋದದಿಂ ಬರೆದಿಟ್ಟಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೯೪-೨೦) ; ಲೇಖಮಂ ಪಾವುಡಮನಭಿಜ್ಞನ ಗಾಹೆಯಂತಿರ ಲೋದಿಸದೆಯುಂ ಶೋಧಿಸದೆಯುಂ (ಅನಂಪು. ೧೩-೪೫ ವ) ; ಗಾಥಾ–ಗಾಹೆ (ಶಮದ. ೨೫೭ ಪ್ರಯೋ) ; ಆ ಹರಿಯು ಪರಮಹಿಮೆಯು . . . ಗಾಹೆ ವೇದಗಳಱಿಯುವೈ (ಸಂಭಪ. ೪-೩೧) ; ಈ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ನಾನು ಹೀಗೆ ಮಾಡಿದೆ ಎಂದು, ಅದನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಲು ಈ ಗಾಹೆಗಳನ್ನು ಹೇಳಿತು (ಬುದ್ಧಪ. ೧೫). ' ಗಾದೆ ' ಪರಾ. [<ಪ್ರಾ. ಗಾಹಾ./ಸಂ. ಗಾಥಾ]

ಗಾಳ, ಗಾಣ$_2$ (ನಾ). ೧. **(ಮೀನು ಹಿಡಿಯುವ) ಕೊಕ್ಕೆ, — ಕೊಂಡಿ :** ಖೇಚರಕನ್ನೆಯರ್ಕಳ ಕಣ್ಗಳೆಂಬ ಮೀಂಗಳ್ ಕುಮಾರನ ರೂಪೆಂಬ ಗಾಳದಿಂ ತೆಗೆಯೆಪಟ್ಟು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೫೭-೧೧) ; ಗಡಿಯುರ ಸಿಂಗಂ ತೊಡದ್ದರ ಗಾಳಂ (ಸೌಇಇ. XI-ii, ೧೩೩-೩೮ ; 1037) ; ಸೂಳೆಯರ್ ಗಾಳದ ಮೀನಂತಳವೞಿಯೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೩೯) ; ಗಾಳದಲ್ಲಿರುವ ಮಾಂಸವನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಹೋದ ಮತ್ಸ್ಯದೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ (ಕೃಪಾಸ. ೧೩೦) ; ಒಕ್ಕಲಿಗರು ಗಾಳದ ಗಣೆಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಂದು ಹೆಂಗಸರ ಕಡವಿನಲ್ಲಿ ಕೂರುತ್ತಾರೆ (ಬಿಸ್ತಿಳ. ೧೨). **೨. (ಆಲಂ) ಕುತಂತ್ರ ; ಹೂಟ :** ಅವನು ಆಕೆಯ ಗಾಳದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿಬಿದ್ದ (ರೂಢಿ). **ಗಾಣ$_2$:** ೧. ದನುಜರೆರೆಗಳ ಹಾಯ್ಕಿ ಗಾಣದಲನಿಮಿಷರನೀಡಾಡಿ ಕೊಂಡರು ದುರ್ಗವನು ಸುರರ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೭-೧೦) ; ಎಳೆದು ತರಿಸೆನೆ ತನ್ನ ಬಾಲವ ಕಳುಹಿ ಗಾಣ[ಪಾಠಾಂ. ಳ]ದ ಬಲೆಗೆ ಸಿಲುಕಿದ ಮೀನಿನಂದದಲಿ (ತೊರರಾ. ೪-೪-೪೫) ; ಖಳರ ಗಂಟಲ ಗಾಣನೋ ಜಗದೊಳಗೆ ಪ್ರವೀಣನೋ (ಪುರಂದ. ೦-೨೦೩-೧).

[ದೇ ॥ ತುಳು. ಗಾಳ, ಗಾಳೋ ; ತೆಲು. ಗಾಲ, ಗಾಲಾ ;

ಪರ್ಜಿ. ಗೇಲ./ಪ್ರಾ. ಗಲಅ]

ಗಾಳಕ (ನಾ). **ಪ್ರೌಢ ; ವ್ಯವಹಾರಚತುರ :** ಸಾತ್ವಿಕನಾದ ಧರ್ಮ ರಾಯನು, ಸಿಟ್ಟಿನ ಸ್ವಭಾವದ ಭೀಮಸೇನನನ್ನೂ–ತೇಜಸ್ವಿಯಾದ ಅರ್ಜುನನನ್ನೂ–ಗಾಳಕರಲ್ಲದ ನಕುಲ ಸಹದೇವರನ್ನೂ ಸಮದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಿ (ಕುಟುಂಬ. ೪೯). [←ತೆಲು. ಗಾಳಕು]

ಗಾಳಗಟ್ಟಿಗೆ (ನಾ). **ಮೀನಂ ಹಿಡಿಯಂವ ಗಾಳದ ಕಡ್ಡಿ, — ಕೋಲು :** ಇಟ್ಟಣಿಸಿದ ಮೀನನಿಳಿಗೆ ಸಳಿವ ಗಾಳಗಟ್ಟಿಗೆಗಳೊ ದೇವತೆಗಳ ಮುಟ್ಟಿ ತಿವಿವ ಸಬಳಗಳೊಯೆಂದೆನಲಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟ ಡೆಂಕಣಿಗಳೆಸೆದವು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೭-೧೪). [ಗಾಳ + ಕಟ್ಟಿಗೆ$_1$]

ಗಾಳಗಾರ (ನಾ). **ಗಾಳದಿಂದ ಮೀನನ್ನು ಹಿಡಿಯುವವನು ; ಬೆಸ್ತ :** ಗಾಳಗಾರನಾ ಕೊಂಡಿಯೆರೆಯಂ ತಿಂದ ಬಾಳೆಮೀನಂ . . . ಸೋಲಿಸುವ ಮೂಳ್ಕೆಯಿಂದ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೦೪-೨೯೩).

[ಗಾಳ + – ಗಾರ (< – ಕಾಱ)]

ಗಾಳನ (ನಾ). ಸೋಸುವುದು ; ಶೋಧನ. 'ಗಾಳಿಸಂ' ಪರಾ.
[ಸಂ. ಗಾಲನ]

ಗಾಳಬ್ಬೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ಗಜ್ಜವೆಡಜ್ಜ ಶ್ರೀವಂತ್ ರಾಚೆಯರಸರ ಅರಸಿ ಗಾಳಬ್ಬೆಯರ್ ದೇಗುಲವು ಮಾಡಿಸಿ (ಎಕ. V, ಹೊಳೆನ. ೧೪-೧೩ ; ಸು. 960).
[ಗಾಳ ?+ ಅಬ್ಬೆ$_1$]

ಗಾಳಹಾಕು, ಗಾಣಹಾಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮೀನು ಹಿಡಿಯಲು ಗಾಳವನ್ನು ನೀರಿಗೆ ಬಿಡು : ಅವನು ಮೀನು ಹಿಡಿಯಲು ಗಾಳ ಹಾಕಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). ೨. (ಆಲಂ) ಆಸೆ ತೋರಿಸು ; ಮರುಳುಗೊಳಿಸು : ಇಂಥ ಸಮಕಾಲೀನ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಬಳಸಿ, ಜನರ ಮೆಚ್ಚಿಕೆಗೆ ಗಾಳಹಾಕತೊಡಗಿದರು (ಯಕ್ಷಬ. ೧೩೭). **ಗಾಣಹಾಕು :** ೨. ಇದೊಂದು ಆಷಾಡಭೂತಿ, ಹಳ್ಳಿಯವರಿಗೆ ಏನೋ ಗಾಣಹಾಕುವುದಕ್ಕೆ ಬಂದಿದೆ (ಸುವಸಂ. ೧).
[ಗಾಳ + ಹಾಕು (<ಪಾಯ್ಕು$_1$)]

ಗಾಳಿ$_1$, ಘಾಳಿ (ನಾ). ೧. ಎಲರು ; ವಾಯು ; ಮಾರುತ : "ಗಾಳಿಯೆ ವಾತದೊಳ್" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೩೫) ; "ಗಾಳಿಯೆಬನೆ ಮಾತರಿಶ್ವಂ" (ಕಶರ. ೩೨) ; ಪಾಯ್ವ ಶೀಕರದೊಳೆ ನಾಂದು ಸೇಡುಗೊಳುತಂ ಸುಟಿದೂದುವ ಗಾಳಿ ಬರ್ಪ ದೇವರ ವರಕಾಂತೆಯರ್ಕಳ ಪರಿಶ್ರಮಮಂ ಕಳೆದತ್ತು (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೭೮ ಶೂದ್ರಕ) ; ಗಾಳಿಯೆತ್ತಲು ಘಾಡಿಸುವ ಮೇಘಾಳಿಯೆತ್ತಲು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೦-೨೩) ; ಗರುಡನ ಗಱಿಯ ಗಾಳಿಗೆ ಫಣಿಗಳ ಮೊತ್ತ ಮುರಿಗೆಡೆದೋಡುವಂದದಲಿ (ಕಂನವಿ. ೧೫-೧೦೪) ; ಸ್ವಚ್ಛವಾದ ಗಾಳಿ ಬರಲಿಕ್ಕೆ ಮಾರ್ಗವಿರಬೇಕು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೨೫). ೨. ದೆವ್ವ ; ಪಿಶಾಚಿ : ಪೊಡೆದುದು ಗರವತಿಕೋಪದೆ ಪಿಡಿದುದು ಪುಲಿ ಗಾಳಿ ಸೋಂಕಿದತ್ತು (ಕಾದಂಪೂ. ೫೬೩) ; ಮಾನಿನಿ ಒಬ್ಬ ಸಂನ್ಯಾಸಿಯ ಕಂಡು ಧೇನಿಸಿ ಕೂಸೆಂದತ್ತ ಬರಲು ಏನು ಗಾಳಿ ಅವರಿಗೆ ಸೋಕಿತೆ ಎಂದು ಪುರಂದರ ವಿಠಲ ತನ್ನೊಳು ನಗುತಿದ್ದನು (ಪುರಂದ. ೧-೧೧೧-೯) : 'ಆಚಾರ್ರು ಗಾಳಿಯಾಗಿದ್ದಾರೆ !' ಎಂದು ಜನರಾಡಿಕೊಳ್ಳಲಾರಂಭಿಸಿದರು (ನನ್ನೂರು. ೧೯೬). ೩. ವಾಸನೆ ; ಸುಳಿವು : ನಾಯಿಗಳಿಗೆ ಯಾವುದೋ ಪ್ರಾಣಿಯ ಗಾಳಿ ಸಿಕ್ಕಿದೆಯೆಂದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಗೊತ್ತಾಯಿತು (ಕಾನೂರು. ೧೪೦). 'ಗಾಳಿಹಿಡಿ' ಪರಾ. ೪. (ಆಲಂ) ವ್ಯಗ್ರವಾದುದು : ಪ್ರತಿಭಾನ ಮನಸ್ಸು ಗಾಳಿಯಾಗಿತ್ತು (ಮೂಲತಿ. ೧೪೩). ೫. (ಆಲಂ) ಪ್ರಭಾವ ; ವರ್ಚಸ್ಸು : ನಿನಗೆ ಅವರ ಗಾಳಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೀಸಿದೆ (ರೂಢಿ). **ಘಾಳಿ :** ೧. ಮದದಾನೆ ಕಂಭಮಂ ಮುಱಿದು ಘಾಳಿಯಂತೆ ವೇಗಿಯುಂ ಕಲಿಯಂತೆ ನಿಶ್ಶಂಕನುಂ . . . ಆಗಿರ್ಪುದಂ ಕಂಡು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೩-೫೫ ಅಡಿಟ) ; ಘಾಳಿಯೊಳು ನಿಂದು ಧೂಳಿಯ ಹೊಯ್ಯುತಿದೆ (ಅದವ. ೧೫-೩೨) ; ಘಾ[ಪಾಠಾಂ. ಗಾ]ಳಿ ಬಂದ ಕೈಯಲ್ಲಿ ತೂಱಿಕೊಳ್ಳಿರೊ (ಪುರಂದ. ೨-೨೧ ಪಲ್ಲವಿ) ; ನಿಂದು ಕಣ್ಣುಚ್ಚಿ ಘಾಳಿಯ ಬೀಸುತೇ (ನವಮೋ. ೭-೭).

ಗಾಳಿಗೆ ತೂರು = ಉದಾಸೀನ ಮಾಡು ; ಕಡೆಗಣಿಸು ; ಎಸೆದು ಬಿಡು : ತಮ್ಮ ಭಾವನೆಯಾದರೋ ಸುಲಭವಾಗಿ ಗಾಳಿಗೆ ತೂರಿಬಿಡತಕ್ಕುದಾಗಿಲ್ಲ (ಚಿನ್ನಚೀ. ೦೪೯). **ಗಾಳಿಬಂದಲ್ಲಿ ಕೊಡೆ ಹಿಡಿ**=ಸಮಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ವರ್ತಿಸು ; ಸಂದರ್ಭೋಚಿತವಾಗಿ ವ್ಯವಹರಿಸು : ಅಂತೂ ಗಾಳಿಬಂದಲ್ಲಿ ಕೊಡೆಹಿಡಿಯುವ ಜಾತಿಯವಳು (ಶೀಮೋದ. ೩೫). **ಗಾಳಿಬಂದಾಗ ತೂರಿಕೊ**= ಅವಕಾಶವೊದಗಿದಾಗ ಕಾರ್ಯಸಾಧನೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು : ಈ ಬೆರಳಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಉಂಗುರ ಇಲ್ಲದಿರುವುದು ಮಾತ್ರ ದೊಡ್ಡ ಕೊರತೆಯೇ ಸರಿ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಗಾಳಿಬಂದಾಗಲೇ ತೂರಿಕೊಂಡಳು (ಕೊನಷ್ಕ್ಯ. ೮೩) ; ಗಾಳಿಬಂದಾಗ ತೂರಿಕೊ (ಗಾದೆ). **ಗಾಳಿಯಸೊಡರು**=ನಶ್ವರವಾದುದು : ಸಂಸಾರಮೆಂಬುದೊಂದು ಗಾಳಿಯಸೊಡರು ಸಿರಿಯೆಂಬುದೊಂದು ಸಂತೆಯ ಮಂದಿ ಕಂಡಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೧೬೪). [ದೇ॰ ತಮಿ. ಕಾಲಿ ; ತುಲು. ಗಾಲಿ, ಗಾಳಿ ; ತೆಲು. ಕೊಲಾ. ಗಾಲಿ ; ಪಾಯ್ಕ. ಘಾಳಿ]

ಗಾಳಿ$_2$ (ನಾ). ನಿಂದೆ; ಬೈಗಂಳು. 'ಗಾಳಿವಾತು$_2$' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಗಾಲಿ]

ಗಾಳಿಕೊಳ 'ಗಾಳಿಗೂಳ' ನೋ.

ಗಾಳಿಕೊಡೆ (ನಾ). ವೈಮಾನಿಕರು ವಿಮಾನದಿಂದ ಭೂಮಿಗೆ ಧುಮುಕಬೇಕಾದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕೊಡೆ ; ಧುಮುಕಂಕೊಡೆ ; ಪ್ಯಾರಾಚೂಟು : ಧುಮುಕಿದರೂ ಪ್ರಾಣಕ್ಕೆ ಹಾನಿಯಾಗದಂತೆ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳಲು 'ಪೆರಾಚ್ಯೂಟ್'ಗಳೆಂಬ ಗಾಳಿಕೊಡೆಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ (ವಿಜ್ಞಾವಿ. ೭೯) ; ಆಗಾಗ ಆಕಾಶದಿಂದ ಬೆಳಕಿನ ಗಾಳಿಕೊಡೆ (Parachute)ಗಳನ್ನು ಹಾರಿಸಿ ಅವು ವೈರಿಪಾಳೆಯಗಳನ್ನು ಬೆಳಗುವಂತೆ ಮಾಡುವರು (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೫೮೮).
[ಗಾಳಿ$_1$ + ಕೊಡೆ$_2$]

ಗಾಳಿಕೋವಿ (ನಾ). "ಗಾಳಿಯ ಬಲದಿಂದ ಹೊಡೆಯುವ ತುಪಾಕಿ ; ಗಾಳಿಕೋವಿ ; ಗಾಳಿಬಂದೂಕು" (Air-gun. ಇಂಕನಿ).
[ಗಾಳಿ$_1$ + ಕೋವಿ$_1$]

ಗಾಳಿಕೋಳಿ (ನಾ). ಗಾಳಿ ಬೀಸುವ ದಿಕ್ಕನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಎತ್ತರವಾದ ಕಟ್ಟಡಗಳ ಮೇಲೆ ನಿಲ್ಲಿಸಿದ ಸಾಧನ ; ವಾಯುದಿಕ್ಸೂಚಿ : ನೆಲದ ಮಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಗಾಳಿಯು ಯಾವ ಕಡೆಗೆ ಬೀಸುತ್ತದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಎತ್ತರದಲ್ಲಿ ಹಾರುವ ವೈಮಾನಿಕನಿಗೆ ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಕತ್ತಲಲ್ಲಿ ಮಿನುಗುವ ಗಾಳಿಕೋಳಿ (Weather-cock)ಗಳನ್ನು ಇರಿಸುವರು (ಬಾಲಪ್ರ. II, ೮೮೩). [ಗಾಳಿ$_1$ + ಕೋಳಿ$_1$ (<ಕೋೞಿ$_1$)]

ಗಾಳಿಗ (ನಾ). ೧. ಗಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವಂಥದು ; ದೆವ್ವ, ಭೂತ, ಪಿಶಾಚಿ ಮುಂತಾದುವು : ಗಾಳಿಗರುಂ ನೆಲಮುಕ್ಕ ಜಕ್ಕಿಯುಂ ಬೊಮ್ಮನುಂ ನೆಂದು ಜೀವವಧೆಗೈದರೆ ಕುತ್ತದ ದುಃಖದಿಂದ ಸಾಸಿರ್ಮಡಿ ದುಃಖಮಂ ಪಡೆವ ನಾರಕ ದುಃಖಮನೈದದಿರ್ಪರೇ (ಶಾಸ್ತ್ರಟೀ. ೨೪-೩). ೨. ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಓಲೆಯ ಚನ್ದಿಗನುಂ ಗಾಳಿಗನುಂ ಮೊದಲಾಗೆ ಆಯ್ನೂರ್ಬರುಂ ತುಪ್ಪವನುಟಿದೋರ್ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೧೨-೧೪ ; 867).
[ಗಾಳಿ$_1$ + – ಗ$_2$]

ಗಾಳಿಗಂಟು (ನಾ). ೧. (ಆಲಂ) ಗಾಳಿಯನ್ನು ಬಂಧನಮಾಡುವಂತೆ ಅಸಾಧ್ಯವಾದುದನ್ನು ಮಾಡುವ ಪ್ರಯತ್ನ ; ಅತಿಯಾದ ಸಾಹಸ ; ಅಸಾಧಾರಣ ಕಾರ್ಯ : ಏನೇನೊ ಗಾಳಿಗಂಟು ಮಾಡಿ ನೀರೆರೆದು ಈ ತೋಟ ಬೆಳೆಸಿದ್ದೇನೆ (ಮುಗಮೂಂ. ೬೦). ೨. (ಆಲಂ) ಮೋಸ ; ವಂಚನೆ : ಗಾಳಿಗಂಟು ಮಾತುಗಳಿಂದ ನಂಟರಂತೆ ತೋರುವ ಕುಂಟರಂ (ಸೌಗಂಧಿ. ೦೩೪-೪). [ಗಾಳಿ$_1$ + ಗಂಟು]

ಗಾಳಿಗಿರಣಿ (ನಾ). ಗಾಳಿಯ ಸಹಾಯದಿಂದ ನಡೆಯುವ ಯಂತ್ರ : ಭೂಮಿ ಇಲ್ಲವೆ ಸಮುದ್ರದ ಮಗ್ಗುಲಲ್ಲಿ ಸದಾ ಬೀಸುತ್ತಿರುವ ಗಾಳಿಗಳಿಂದ 'ಗಾಳಿಗಿರಣಿ' (Wind-mill)ಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೦೦೮) : ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ . . . ಗಾಳಿಗಿರಣಿಗಳಿವೆ (ಅಪೂಪ. ೦೯೦).
[ಗಾಳಿ$_1$ + ಗಿರಣಿ$_1$]

ಗಾಳಿಗುದುರಾಂಕ (ನಾ). ಜಿಂಕೆಯನ್ನು ಗುರುತಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು ; ಚಂದ್ರ ; ಮೃಗಾಂಕ : ಸುಚರಿತ್ರ ನಿಟಿಲನೇತ್ರಾ ಗಾಳಿಗುದುರಾಂಕನೆ [ನ] ರೆವಾಳಿ (ನವಮೋ. ೨೩-೧). ℙ ಇದು ಅಶುದ್ಧ ಶಬ್ದ.
[ಗಾಳಿಗುದುರೆ + ಅಂಕ$_2$]

ಗಾಳಿಗುದುರೆ (ನಾ). ವಾಯುದೇವನಿಗೆ ವಾಹನವಾದುದು ; ಜಿಂಕೆ ; ಮೃಗ. 'ಗಾಳಿಗುದುರಾಂಕ' ಪರಾ.
[ಗಾಳಿ$_1$ + ಕುದುರೆ]

ಗಾಳಿಗುದ್ದು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗಾಳಿಯನ್ನು ಗುದ್ದು,–ತಿವಿ : ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಎಲ್ಲಿಂದೊ ಬಂತೊ ಈ ನಾದ ಗಾಳಿಗುದ್ದಿ. ಗೆಳೆಯ, ನೀವು ಮೈಗರೆದಿರೆಂದು, ಛೀ ! ನಂಬಬರದ ಸುದ್ದಿ (ಹೃದಸ. ೬೩-೪). ೨. (ಆಲಂ) **ಉಪಯೋಗವಿಲ್ಲದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡು ; ನಿರರ್ಥಕವಾದ ಕೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ತೊಡಗು :** ಇದೇನಾಟ, ಗಾಳಿಗುದ್ದಿ ಮೈನೋಯಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು (ಕಸಬು. ೬೨) ; ಈಗಾಗಲೇ ಸರಕಾರದಿಂದ ರದ್ದುಮಾಡುವ ನೋಟೀಸು ಮುನಸೀಪಾಲಿಟಿಯ ಕೈಸೇರಿಹೋಗಿದೆ. ಇಂಥದರಲ್ಲಿ ಗಾಳಿಗುದ್ದುವದರಲ್ಲಿ ಯಾವ ಪುರುಷಾರ್ಥವೂ ಇಲ್ಲ (ಅಪನಾ. ೨೩೨) ; ಗಾಳಿಗುದ್ದಿ ಮೈನೋಯಿಸಿಕೊಂಡಂತೆ (ಗಾದೆ). [ಗಾಳಿ$_1$ + ಗುದ್ದು$_1$ (<ಗುರ್ದು$_1$)]

ಗಾಳಿಗೂಳ, ಗಾಳಿಕೂಳ (ನಾ). ೧. ಗಾಳಿಯನ್ನೇ ಆಹಾರವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಪ್ರಾಣಿ ; ಎಲರುಣಿಗ ; ಹಾವು ; **ಸರ್ಪ :** ಒಂದು ರಾತ್ರಿಯಲಿ ಬೋಧಿಸಿದಳಾ ಖದ್ರು ಗಾಳಿಗೂಳರ್ಗೆ ಸಾಸಿರಫಣಿಗಳೊಪ್ಪದಿರೆ ಶಪಿಸಿದಳ್ (ರುಕ್ಮಾಂಗ. ೧೭-೪) ; ಗಾಳಿಗೂಳನ ಶತ್ರುವಾಳುವನ ಸನ್ಮಿತ್ರ (ನವಮೋ. ೨೩-೧). ೨. (ಆಲಂ) **ಹಾವಿನಂತಿರುವವನು ; ಕುಟಿಲ ; ವಕ್ರ :** ಪೇಳೆ ವೃದ್ಧರ ನುಡಿಯ ಕೇಳ್ವನಲ್ಲಂ ನಿನಗೆ ಗಾಳಿಗೂಳರ ಮಾತು ಸೊಗಸು (ಜೀರಮ. ೨-೧). **ಗಾಳಿಕೂಳ :** ೧. ಗಾಳಿಕೂಳನ ಪಗೆಯ ವನಯ್ಯನಣುಗನನಾಳಿದನಣುಗನಾತ್ಮಜನ (ಅಮುಸಾಂ. ೭-೧೧೪).

ಗಾಳಿಗೂಳನ ಹಗೆ=ಹಾವಿನ ಶತ್ರು; ಗರುಡ, ನವಿಲು ಮೊದಲಾದುವು : ಗಾಳಿಗೂಳನ ಹಗೆಗೊಳಗಾದ ಶಿಬಿರವ ಕೇಳಿ ನಂದೀಶನ್ಯೆತರಲು . . . ಹೀಯಾಳಿಸಿ ಬಿಟ್ಟುದಾ ನವಿಲ (ಮೋಹತ. ೩೮-೩೦).

[ಗಾಳಿ$_1$ + ಕೂಳ್ (<ಕೂಟು$_1$) + – ಅ$_7$]

ಗಾಳಿಗೂಳ್ಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಗಾಳಿಯನ್ನೇ ಆಹಾರವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು ; **ನಿರಾಹಾರವಾಗಿರು :** ಪಲಗಾಲಂ ಗಾಳಿಗೂಳ್ಗೊಂಡಲಸದೆ . . . ಒಂದು ಕಾಲೊಳ್ ಸಲೆ ನಿಂದು (ವೀರಶ. ೧೩೧).

[ಗಾಳಿ$_1$ + ಕೂಳ್ (<ಕೂಟು$_1$) + ಕೊಳ್$_1$]

ಗಾಳಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ದೆವ್ವ ಮೆಟ್ಟಿದಂತೆ ಆವೇಶಗೊಳ್ಳು ; **ಪರವಶವಾಗು :** ಪಂದಿಯ ಬಟಿಯಂ ತಗುಳ್ದೊಡದು ಗಾಳಿಗೊಂಡೊಂದು ದೆಸೆಗೆವರಿದು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೬೨-೧೭) ; ಗಾರ್ದಭಿಯೆಂಬ ದೇವತೆ ಕತ್ತೆಯ ರೂಪಾಗಿ ಗಾಳಿಗೊಂಡಂತೆ ಮಸಗಿ . . . ಪರಿತರೆ (ಬಂಹರಿ. ೬-೧೮ ವ) : ಚೆಲ್ವನಪ್ಪ ವಾಜಿಯ ರೂಪನಳವಡಿಸಿ ಗಾ [ಪಾಠಾಂ. ನಾ]ಳಿಗೊಂಡು ಮುಂದಿಯಂ ತುಳಿವುತ್ತಂ ಬಂದು ಪುರವಂ ಪುಗೆ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೫-೬೧ ವ).

[ಗಾಳಿ$_1$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಗಾಳಿಗೋಪುರ, ಘಾಳಿಗೋಪುರ (ನಾ). ಗಾಳಿಯಂತೆ ಆಕಾರವಿಲ್ಲದ **ವಸ್ತುವಿನಿಂದ ಕಟ್ಟುವ ಗೋಪುರ ; ಕೈಗೂಡದ ಮನೋರಥ; ಈಡೇರದ ಆಸೆ :** ಅದು ದಿಟದನಿರ್ಪುದೋ ಮೇಣ್ ಬರಿಯ ಆಸೆ ಬೀಸಿದ ಗಾಳಿಗೋಪುರವೊ ಎಂಬೊಂದು ಶಂಕೆಯುಯ್ಯಲೆಯಲ್ಲಿ ತೊನೆದಪ್ಪುದಯ್ ಶ್ರದ್ಧೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೪೬-೪೦) ; ನನ್ನ ಸಂಕಲ್ಪ ಗಾಳಿಗೋಪುರವಾದಂತಿದೆ (ಹರಿಕೋ. ೭೦) ; ಗಾಳಿಗೋಪುರ ಕಟ್ಟುವಂತೆ ರಾಜ್ಯರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಮಾತಿನಿಂದ ಏನೂ ನಡೆಯುವುದಿಲ್ಲ (ಪ್ರಶಾಪ. ೮೮) ; ಆದರೆ ವಾಸ್ತವತೆಯ ಅರಿವು ಬಂದಾಗ ತನ್ನ ಕೆಲಸವೆಲ್ಲವೂ ಬರೀ ಗಾಳಿಗೋಪುರವೆಂದು ಅವಳು ನಿಟ್ಟುಸಿರು ಬಿಡುವಳು (ದೂರಸ. ೨೯೦). **ಘಾಳಿಗೋಪುರ :** ಘಾಳಿಗೋಪುರದ ಮುಂದೆ ಧಾಳಿಯಾಡುವಂತೆ ಸುತ್ತ ಧೂಳುಗಳನೆಬ್ಬಿಸಿ (ವಾದಿಕೀ. ೪೦-೨). [ಗಾಳಿ$_1$ + ಗೋಪುರ]

ಗಾಳಿಚೆಂಡು (ನಾ). ಗಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಹಾರುವಂತೆ ರಚಿಸಿರುವ **ಚೆಂಡಿನಾಕಾರದ ಹಾರುವ ಸಾಧನ ;** ಬಲೂನು : ದೊಡ್ಡದೊಂದು ಚೀಲದಲ್ಲಿ, ಬಿಸಿಗಾಳಿಯನ್ನು ತುಂಬಿಸಿ ಅದು ಗಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಏರುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಅದಕ್ಕೆ ತೂಗಿದ ಒಂದು ಬುಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ತಾವು ಕುಳಿತು ಆಕಾಶವನ್ನು ಏರಿದರು. 'ಗಾಳಿಚೆಂಡು' (Baloon) ಎಂದು ಇದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು (ಬಾಲಪ್ರ. II, ೧೧೨೭).

[ಗಾಳಿ$_1$ + ಚೆಂಡು (<ಸೆಂಡು)]

ಗಾಳಿತುಂಬಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗಾಳಿ ತುಂಬುವಂತೆ ಮಾಡು. ಸೈಕಲ್ ಚಕ್ರಕ್ಕೆ ಗಾಳಿ ತುಂಬಿಸು (ರೂಢಿ). ೨. (ಆಲಂ) **ಪ್ರೇರಿಸು ; ಹುರಿದುಂಬಿಸು ; ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸು :** ಕೆಲಸದವಳ ಮೂಲಕ ಬೀಬಿಯನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗಾಳಿ ತುಂಬಿಸಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದೇನೆ (ಪ್ರೇಮಾಶ್ರ. ೨೩).

[ಗಾಳಿ$_1$ + ತುಂಬಿಸು]

ಗಾಳಿತೇರು 'ಗಾಳಿದೇರ್' ನೋ.

ಗಾಳಿದೇರ್, ಗಾಳಿತೇರು (ನಾ). ವಾಯುಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಚಲಿಸುವ **ತೇರು,—ರಥ ; ವಿಮಾನ :** ಗಾಳಿದೇರೊಳ್ ಬೆಂಗದಿರನಂತೊಪ್ಪಿ ವೈದಿಕನೊರ್ವನೆಯ್ತರುತಿರಲ್ (ಅದ್ಭುತ. ೨೪-೧) ; ದೂರವೊಯ್ದು ಮರೆಯಾದುದಾ ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ ಗಾಳಿದೇರ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೧೭-೧೮೭). **ಗಾಳಿತೇರು :** ಪ್ರೀತಿಯು ಮೊದಲು ಗಾಳಿತೇರಿನಲ್ಲಿಯೂ ಆಮೇಲೆ ಎತ್ತಿನ ಗಾಡಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಕೊನೆಗೆ ಹೊರೆಹೊತ್ತೂ, ಓಡುವುದೆನ್ನುವಂತೆ ದೊಡ್ಡನು ಅವಸರದಲ್ಲಿಯೇ ಹೊರಟನು (ಕಾಲೂರ. ೪ ಕಥಾಸಾರ).

[ಗಾಳಿ$_1$ + ತೇರ್$_2$]

ಗಾಳಿಪಟ (ನಾ). ಕಾಗದ, ಕಡ್ಡಿ, ದಾರಗಳಿಂದ ಮಾಡಿ **ಗಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಹಾರಿಸುವ ಆಟದ ಪಟ ; ಪತಂಗ :** ಪಸುರ್ವಟ್ಟೆಯ ತೊಳಗುವ ಗಾಳಿಪಟಕೆ ಕಟ್ಟಿದ ರಜ್ಜುವಿದೋ ಎಂಬಂತೆ (ಜಯಕಾ. ೧-೪೧) ; ಪಟಗಾಬಿನುಣಿ ಸೂತ್ರವಿಡಿದಿದ್ದರಾ ಗಾಳಿಪಟ ಗಗನದೊಳಾಡುವಂತೆ (ಭರಜ. ೨-೪೩).

ಗಾಳಿಪಟದ ಹಬ್ಬ=ಆಷಾಢಮಾಸದ ಮೊದಲ ಏಕಾದಶಿಯ ದಿನ ಗಾಳಿಪಟಗಳನ್ನು ಆಡಿಸಿ ಆಚರಿಸುವ ಹಬ್ಬ : ಈ ಸಲ ನಾನು ಗಾಳಿಪಟದ ಹಬ್ಬಕ್ಕೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಪತಂಗವನ್ನು ಕಟ್ಟಿದ್ದೇನೆ (ರೂಢಿ).

[ಗಾಳಿ$_1$ + ಪಟ$_3$]

ಗಾಳಿಪಟಂಬಿಡು (ಕ್ರಿ). ಗಾಳಿಪಟವನ್ನು ಬಿಡು,—**ಹಾರಿಸು :** ಕಡೆಗಣ್ಣಳರಂಚೆ . . . ಎನಸುಂ ಸೊಗಯಿಸಿದುದು ನರರೂಪದ ಮಿನುಗುವ ಗಾಳಿಪಟಂಬಿಟ್ಟಂಗಜನನುರಾಗದಿ ಪಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟುದೊಪ್ಪುವ ರಜ್ಜುವಿದೆಂಬಂತೆ (ಜಯಕಾ. ೪-೨೮). [ಗಾಳಿಪಟ + ಬಿಡು$_1$]

ಗಾಳಿಪೂಜೆ (ನಾ). ೧. **ಶಕ್ತಿದೇವತೆಯ ಪೂಜೆ ; ಪ್ರಾಣಬಲಿಯನ್ನು ಕೊಡುವ ಮಾರಿ ಪೂಜೆ,—ಕಾಳೀಪೂಜೆ :** (ಕ). ೨. **ದೆವ್ವಗಳಿಗೆ ಪೂಜೆಮಾಡುವುದು :** (ಕ). [ಗಾಳಿ$_1$ + ಪೂಜೆ$_3$]

ಗಾಳಿಬಂದೂಕು (ನಾ). ಗಾಳಿಯ ಒತ್ತಡದಿಂದ ಶಬ್ದಮಾಡುವ, ಗುಂಡಿಲ್ಲದ ಬಂದೂಕು,—**ಕೋವಿ :** ಹೆದರಬ್ಯಾಡ, ಸಣ್ಣಕಾಕಾ, ಇದು ಗಾಳಿಬಂದೂಕು (ನಿಜಾಭ. ೭೧). 'ಗಾಳಿಕೋವಿ' ಪರಾ.

[ಗಾಳಿ$_1$ + ಬಂದೂಕು]

ಗಾಳಿಬಡಿ (ಕ್ರಿ). ೧. **ದೆವ್ವ, ಪಿಶಾಚಿ ಮೊದಲಾದ ದುಷ್ಟಶಕ್ತಿಗಳು ಮೆಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳು ; ದೆವ್ವಹಿಡಿ :** ಎದುರು ಮನೆಯ ಹುಡುಗಿಗೆ ಗಾಳಿ ಬಡಿದಿದೆ (ರೂಢಿ). ೨. (ಆಲಂ) **ಆಪತ್ತು ಒದಗು :** ನನ್ನ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಬಿಂದೂನ ಭಯ ಮುರಿದಿತು ಎನ್ನುವಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಅವಳಿಗೆ ಮತ್ತೊಂದು ಗಾಳಿಬಡಿದುಕೊಂಡಿತು (ಇಪ್ಪಕ. ೪೩೫).

[ಗಾಳಿ$_1$ + ಬಡಿ$_1$]

ಗಾಳಿಬಯಲು (ನಾ). **ಆವರಣವಿಲ್ಲದ ಬಯಲು ; ಬಟ್ಟಬಯಲು :** ಗಾಳಿಬಯಲಿನ ಬೀದಿ ಹೆಜ್ಜೆಮೂಡದ ಹಾದಿಯಲ್ಲಿ ಕುರುಹನು ಕಾಂಬ ಕಣ್ಣುಬರಲಿ (ಗರಿ. ೮೭-೧೧). [ಗಾಳಿ$_1$ + ಬಯಲು (<ಬಯಲ್)]

ಗಾಳಿಬಾಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಳೆ; ಕಪ್ಪುರಬಾಳೆ; ಪಾಟಬಾಳೆ: ತಾಮ್ರದ ಹರಿವಾಣದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಹಣತೆ ಗಾಳಿಬಾಳೆ ಹಣ್ಣುಗಳನ್ನಿರಿಸಿದ (ಜಗುಕ. ೯೬). [ಗಾಳಿ$_1$ + ಬಾಳೆ$_1$ (<ಬಾೞ್)]

ಗಾಳಿಬಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಪಿಶಾಚಿಯನ್ನು ಬಿಡಿಸು: ಯಾರೋ ಒಬ್ಬ ಮಂತ್ರವಾದಿ ಬಂದು ಆಕೆಗೆ ಗಾಳಿಬಿಡಿಸಿದ (ರೂಢಿ). ೨. (ಆಲಂ) ಶಿಕ್ಷಿಸು; ಬುದ್ಧಿಕಲಿಸು: ಆ ಕಳ್ಳನಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗಾಳಿಬಿಡಿಸಿದರು (ರೂಢಿ). [ಗಾಳಿ$_1$ + ಬಿಡಿಸು]

ಗಾಳಿಬುಡ್ಡೆ 'ಗಾಳಿಬುರುಡೆ' ನೋ.

ಗಾಳಿಬುರುಡೆ, ಗಾಳಿಬುಡ್ಡೆ (ನಾ). ೧. ಗಾಳಿಯನ್ನು ತುಂಬುವ ಬುರುಡೆ. ೨. (ಆಲಂ) ಸತ್ವಹೀನವಾದುದು: ಅವನದು ಸ್ಥೂಲ ದೇಹ, ಆದರೆ ಬರೀ ಗಾಳಿಬುರುಡೆ (ರೂಢಿ). **ಗಾಳಿಬುಡ್ಡೆ**: ೧. ವಿಭುವೊಬ್ಬನೀ ಗಾಳಿಬುಡ್ಡೆಗಳನೂದುವನು ಹಬೆಗುಳ್ಳೆಯೋ ಸೃಷ್ಟಿ (ಮಂಕುಕ. ೮೩). [ಗಾಳಿ$_1$ + ಬುರುಡೆ]

ಗಾಳಿಮಂಟಪ, ಘಾಳಿಮಂಟಪ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ಕಡೆಯೂ ಗಾಳಿ ಬೀಸುವಂತೆ ತೆರೆದಿರುವ ಮಂಟಪ: (+). **ಘಾಳಿಮಂಟಪ**: ೨. ದೇವಸ್ಥಾನದ ಒಂದುಭಾಗ: ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ ಅಂಮನವರಿಗೆ ತಾವೂ ಮಾಡಿಸಿದಂಥಾ ಶೇವೆ . . . ತೆಂಕಣಗೋಪುರ ಆ ಬಾಗಿಲ ವಾಡಗಳು ಅಡಿಗೆಮನೆ ಆ ಮುಂದಣ ಚಪ್ಪರ ವೋಲಗದ ಘಾಳಿಮಂಟಪ (ಸೌಇಇ. IX–ii, ೩೮೩–೧೪ ; 1538). [ಗಾಳಿ$_1$ + ಮಂಟಪ]

ಗಾಳಿಮಳೆ (ನಾ). ಗಾಳಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಳೆ; ರಭಸದ ಮಳೆ: ಗಾಳಿಮಳೆ, ಹನಿಹನಿಮಳೆ, ಜಡಿಮಳೆ, ಜಿರಾವರ್ತಿಮಳೆಯೂ ಸುರಿಯತೊಡಗಿತು (ಬಾಳಗಿ. ೭೭). [ಗಾಳಿ$_1$ + ಮಳೆ (<ಮೞೆ)]

ಗಾಳಿಮಾತು 'ಗಾಳಿವಾತು$_1$' ನೋ.

ಗಾಳಿಮೆಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). = ಗಾಳಿಹಿಡಿ ೧: ಹಾಳುಬಾವಿಯ ಬಳಿಗೆ ಹೋದಾಗ ಅವಳಿಗೆ ಗಾಳಿಮೆಟ್ಟಿಕೊಂಡಿತಂತೆ (ರೂಢಿ). [ಗಾಳಿ$_1$ + ಮೆಟ್ಟು$_1$]

ಗಾಳಿಯಂತ್ರ (ನಾ). =ಗಾಳಿಗಿರಣಿ: ಆಮೇಲೆ ಈ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಮೊದಲಾಗಿ ನಾನು ಗಾಳಿಯಂತ್ರ(Wind mill)ವನ್ನು ಕಂಡೆ (ಪ್ರವಾಸಿ. ೧೨೭).

[ಗಾಳಿ$_1$ + ಯಂತ್ರ]

ಗಾಳಿಯಮ್ಮ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ದನದ ರೋಗ; ದನಗಳ ಕಾಲು ಮತ್ತು ಬಾಯಿಗೆ ಬರುವ ಬೇನೆ: (ಎಸಮ್ಮ. XV, ೩೯).

[ಗಾಳಿ$_1$ + ಅಮ್ಮ$_2$]

ಗಾಳಿಯಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಗಾಳಿಯನ್ನು ಬೀಸು,—ಹಾಕು: ಬಿಜ್ಜಣಿಗೆಗೊಂಡು, ಮಹಾರಾಜನಿಗೆ ಮೆಲ್ಲಗೆ ಗಾಳಿಯಿಕ್ಕಲಾರಂಭಿಸುವಳು (ಚಟ್ಯಅ. ೧೭–೧೭).

[ಗಾಳಿ$_1$ + ಇಕ್ಕು]

ಗಾಳಿವಟ್ಟೆ, ಘಾಳಿವಟ್ಟೆ (ನಾ). ಗಾಳಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಹಾದಿ; ವಾಯುಮಾರ್ಗ; ಆಕಾಶ: "ಆಗಸ . . . ಗಾಳಿವಟ್ಟೆಯೆನಲ್ಕಂದಾಗಲಾಕಾಶವೆಸರದು" (ಕವಿಕಂ. ೪೭) ; ಭಾಸ್ಕರಂ ಬಟಿಕ ಗಾಳಿವಟ್ಟೆಯಿನಿೞಿದು ಕಡಲ ನೀರ್ವುಗೆ ತಾರೆಗಳ್ ತೋರ್ದುವಂಬರದೊಳು (ಶ್ರೀರಾಮ. ೩ ೩೦). **ಘಾಳಿವಟ್ಟೆ**: "ಮಿಾಂಬಟ್ಟೆಯೆನೆ ಘಾ[ಪಾಠಾಂ. ಗಾ]ಳಿವಟ್ಟೆ" (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೦೦) [ಗಾಳಿ$_1$ + ಬಟ್ಟೆ$_1$]

ಗಾಳಿವಟ್ಟೆಗ (ನಾ). ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವನು; ದೇವತೆ; ಖಚರ: "ಅಮರ್ದುಣಿಸುಗಳ್ . . . ಗಾಳಿವಟ್ಟೆಗರ್, ಅಚ್ಚರರ್, (ಬೋಳೆಯರ್)—ಈ ೯ ದೇವರ್ಕಳ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೨–೧೯); "ಕನಸಿಲ್ಲದರೆಮೆಯಿಕ್ಕದರನುನಯದಿಂ ಗಾಳಿವಟ್ಟೆಗರುಮಚ್ಚರರೆಂದೆನುತುಂ . . . ದೇವವ್ರಾತಕಮರ್ದ ನಾಮಮಿಮಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೩೨) ; ಏಳಡಿಭೂವರರೇಳಡಿಖೇಚರರ್ ಗಾ[ಪಾಠಾಂ. ಘಾ]ಳಿವಟ್ಟೆಗ ಸುರರಸುರಜಾಲಮಲ್ಲಿಂದ ಸುರೇಂದ್ರರೊಯ್ದರು ನಾಥ ಕೇಳೀವನದ ಮಂಟಪಕೆ (ವರ್ಧಜ. ೦೧–೩೦.)

[ಗಾಳಿವಟ್ಟೆ + – ಗ$_2$]

ಗಾಳಿವಟ್ಟೆದಲೆಯ (ನಾ). ಆಕಾಶವೇ ತಲೆಯಾಗುಳ್ಳವನು; ವ್ಯೋಮಕೇಶ; ಶಿವ: ಗಾರುಡಧ್ವಜನತಾ ಗಾಳಿವಟ್ಟೆದಲೆಯಾ . . . ವಿರಾಗಾ ಸರಾಗಾ ಜಯ (ಉದ್ಭದೇ. ೬-೨೭). [ಗಾಳಿವಟ್ಟೆ + ತಲೆ$_1$ + – ಅ$_7$]

ಗಾಳಿವರು (ಕ್ರಿ). ಗಾಳಿಯಂತೆ ಬರು; ವೇಗವಾಗಿ ಬರು: ಸರ್ವಸ್ವವನ್ನೂ ಕೊಳ್ಳೆಯಿಂದ ಕೊಂಡು ನಿರ್ಮೂಲ ಮಾಡಿಬಿಡಲು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಗಾಳಿವರುತ್ತಿರುವನು (ಮಂತ್ರಶ. ೭೩–೨೦). [ಗಾಳಿ$_1$ + ಬರು$_1$ (<ಬರ್$_1$)]

ಗಾಳಿವರ್ತಮಾನ (ನಾ). "(ನಿಜವೆಂದು ತಿಳಿಯದ) ಕೇಳಿಕೆಯ ಮಾತು; ಗಾಳಿವರ್ತಮಾನ; ಬೀದಿಸುದ್ದಿ" (Hear-say. ಇಂಕನಿ) ; ಬೇರೆ ಮದುವೆಮಾಡಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಿದಾಳೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ಗಾಳಿವರ್ತಮಾನ ಕೇಳುತ್ತ ಬಂತು (ಮಹಾಗ. ೬೨).

[ಗಾಳಿ$_1$ + ವರ್ತಮಾನ]

ಗಾಳಿವಾತು$_1$, ಗಾಳಿಮಾತು (ನಾ). ಗಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಹರಡುವ ವರ್ತಮಾನ; ಸುಳ್ಳುಸುದ್ದಿ: ಜಾಣರ್ ಭಾವಿಸಿ ಬಗೆದು ನೋಡೆ ನೆಲೆಗೊಟ್ಟುಸಿರೆಂಬುದೆ ಗಾಳಿವಾತದಂ ನಂಬುವುದೇ (ಧರ್ಮನಾ. ೩-೮೯) ; ಗಾಳಿವಾತೆಲ್ಲವ ಮಱೆಯೊಂದು ತಾಂ ಮುನ್ನ ಕೇಳಿದಂತೊರೆದನೆಲ್ಲವನು (ಭರಜ. ೩೭-೯೪). **ಗಾಳಿಮಾತು**: ಸುಮ್ಮನೆ ಗಾಳಿಮಾತು ನಂಬಿಕೊಂಡು ಮಾತನಾಡಬಾರದು (ರೂಢಿ). [ಗಾಳಿ$_1$ + ಮಾತು$_1$]

ಗಾಳಿವಾತು$_2$ (ನಾ). ನಿಂದೆ; ಬಯ್ಗಳು: "ಗಾಳಿವಾತು = ಬೈಗುಳ್" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೨) ; "ತಿಟ್ಟೆಂದೊಡಂ ಗಾಳಿವಾತೆಂದೊಡಂ ಬೈಗುಳಕ್ಕುಂ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೩೪) ; "ಗಾಳಿವಾತೆಂದು ತಿಟ್ಟೆಂದು ಬೈಗುಳ್" (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೮೯).

[ಗಾಳಿ$_2$ + ಮಾತು$_1$]

ಗಾಳಿವಾರ (ನಾ). (ಉಕ) ಗಾಳಿಪಟ: ಬಾಲಾಗಸಿಯಿಲ್ಲದೆ ಗಾಳಿವಾರವು ಇರುವ ಬಗೆ ಹೇಗೆ (ಚಟ್ಯಚೊ. ೦೭). [ಗಾಳಿ$_1$ + ವಾರ ?]

ಗಾಳಿವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ೧. "ದೆವ್ವಹಿಡಿ" (ಪ್ರಭಣ್ಣ) ೨. "ವಾಸನೆ ಹಿಡಿ" (ಪ್ರಭಣ್ಣ) ; ಗಾಳಿವಿಡಿದಳ್ಳಂಕಗೊಂಡು . . . ಹಿಂದೆ ಮರಳ್ದಿಕ್ಕಲಂ (ಹಜಕಾ. ೬-೦೦). [ಗಾಳಿ$_1$ + ಪಿಡಿ$_1$]

ಗಾಳಿವೆಱಗು (ನಾ). ಗಾಳಿ ಬೀಸುವ ಸ್ಥಳ: ಅಂತು ಮಡಿಪಿ ಶರೀರ ಸಮೇತಂ ನಿರಾದಾನವಿಧಾನದಿಂ ಗಾಳಿವೆಱಗಿನೊಳಿರ್ದಮಳದೀಪಿಕೆಯಂತಿರ್ವರುಮೊಡನದೃಶ್ಯರಾಗಿ ಬಂದು (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೮೧ ವ) ; ಆ ಗಾಳಿವೆಱ[ಪಾಠಾಂ. ಸ]ಗಿನಿಂದಮೆ ಪೋಗಿ ಪರಿಶ್ರಮವಶಾತುರಂ ವಸುದೇವಂ ನಾಗೇಂದ್ರನಂತೆ ಮದಲೀಲಾಗಮನಂ ಕಂಡನೊಂದು ಕಮಳಾಕರಮಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೩-೯೯) ; ಕಿಱಿದು ಬೇಗಮಾ ಗಾಳಿವೆಱಗಿನೊಳ್ ರಥಮಂ ನಿಲಿಸಿ ವಿಸ್ಮಯಂಬಡುತ್ತೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೧೦೪ ವ).

[ಗಾಳಿ$_1$ + ಪೆಱಗು ?]

ಗಾಳಿವೇಗ (ನಾ). ಗಾಳಿಯ ವೇಗ; ವಾಯುವೇಗ: ಗಾಳಿವೇಗದೊಳೆಯ್ದಿ ಕೈಲಾಸಗಿರಿಯ ನಿರಾಲಸ್ಯದಿಂದೇಱಿ . . . ಭೂಲಲನೇಶ ಪೊರ್ದಿದನು (ಭರಜ. ೪೪-೬೩). [ಗಾಳಿ$_1$ + ವೇಗ]

ಗಾಳಿಶಂಕೆ (ನಾ). ದೆವ್ವದ ಭೀತಿ; ಪಿಶಾಚಿಯ ಕಾಟ; ಭೂತಭಯ: (+). [ಗಾಳಿ$_1$ + ಶಂಕೆ]

ಗಾಳಿಸಮಾಚಾರ (ನಾ).=ಗಾಳಿವರ್ತಮಾನ: "ವದಂತಿ, ಗಾಳಿಸಮಾಚಾರ, ಬೀದಿಸುದ್ದಿ" (Cry. ಇಂಕನಿ). [ಗಾಳಿ$_1$ + ಸಮಾಚಾರ]

ಗಾಳಿಸವಾರಿ (ನಾ). ಗಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಚಾರಮಾಡುವುದು; ಬಯಲ ತಿರುಗಾಟ; ಶುದ್ಧವಾದ ಗಾಳಿಬೀಸುವ ಕಡೆ ತಿರುಗಾಡುವುದು: ನೀನು ಕುದುರೆಯ ಮೇಲೆ ಗಾಳಿಸವಾರಿ ಹೊರಟರೆ ನಾನೂ ನಿನ್ನ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ

ರುತ್ತೇನೆ (ಆರ್ಯಕ. ೮೦) ; ಒಂದು ದಿನ ಬೆಳಗ್ಗೆ ನಾನು ಗಾಳಿಸವಾರಿಗೆ ಹೊರಡಬೇಕೆಂದಿದ್ದೆ (ಬರಜಾ. ೧೫೨). [ಗಾಳಿ$_1$ + ಸವಾರಿ]

ಗಾಳಿಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಮೆಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳು ; ಆಡರು : ತಾಳತಪ್ಪೀ ರೀತಿ ಬೇತಾಳದಂತೆನ್ನ ಗಾಳಿಸುವ ಗೋಳಿಸುವ ಖಲರು ಕೆಲರು (ನನಲ್ಲ. ೮).

[ಗಾಳಿ$_1$ + – ಸು$_1$]

ಗಾಳಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೋಗಲಾಡಿಸು ; ದೂರಮಾಡು : ಆ ಮುನಿರಾಜಂ ಕರ್ಮಂಗಳಂ ಗಾಳಿ[ಪಾಠಾಂ. ಘಾತಿ]ಸಿದಂ ಈ ರಾಜರಾಜಂ ಷಟ್ಖಂಡಮಂಡಳಮಂ ಬಾಯ್ಕೇಳಿಸಿದಂ (ಆದಿಪು. ೬-೨೪ ವ) ; ೨. ಶೋಧಿಸು ; ಸೋಸು ; ಒಂದರಿಯಾಡು : ಶರ್ಕರೆ ಶುಂಠಿ ಮಾತುಳುಂಗದ ಪುಳಿಯೆಂಬಿವಂ ಮೊಸರೊಳಿಕ್ಕಿ ಸಿತಾಂಬರದಿಂದೆ ಗಾಳಿಸಿಟ್ಟು (ಲೋಕೋಪ. ೮-೫೩) ; ಸಲೆ ಕಳ್ಳಂ ಗಾಳಿಸುವರ ನೆಣದ ನೆತ್ತರಂ ಗಾಳಿಸುವರ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೪೬) ; ಹಾಲನ್ನು ಕುದಿಸಿ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗಾಳಿಸಿದ ಹಿಟ್ಟಿನೊಡನೆ ಬೆರಸಿ ಮುದ್ದೆಯಾಗುವವರೆಗೆ ಕಲಸುವುದು (ಅಡುಸಾ. ೯೪); ಇದನ್ನು ಕಡಲುತೀರಗಳಿಂದಲೂ, ನದಿತೀರಗಳಿಂದಲೂ ತಂದು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಗಾಳಿಸು(sift)ತ್ತಾರೆ (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೨೩೩). ೩. ಸೋರು ; ಸುರಿ : ಮೇಘ ಸಂತತಿಗಾದ ಗರ್ಭಮೆಲ್ಲಂ ತುಂಬಲ್ ಮಾತೇನೊ ಗಾಳಿಸಲೆಂದಱಿಗೆ ಱಟ್ಟಕಂದರ್ಪನ ಸೂತ್ರೇಷ್ಟದಿಂ (ಱಟ್ಟಮ. ೮-೬೧). ೪. (ಆಲಂ) ಸೂರೆಮಾಡು : ಗಾಳಿಸು ಗೆಲ್ವನಂ ಹರಹು ಹೊಱೆಗನಂ ಸುಲಿ ಸುತ್ತುಗಾಱನಂ (ಲೀಲಾವ. ೨-೧೦೨).

[ಗಾಳನ + – ಇಸು$_2$]

ಗಾಳಿಸುದ್ದಿ (ನಾ). ಗಾಳಿ ವರ್ತಮಾನ ; ನಿರಾಧಾರವಾದ ವಾರ್ತೆ : ಅವರ ದಸ್ತಗಿರಿಯಾದ ಬಗ್ಗೆ ಗಾಳಿಸುದ್ದಿ ಕೇಳಿದೆ (ರೂಢಿ).

[ಗಾಳಿ$_1$ + ಸುದ್ದಿ]

ಗಾಳಿಸೆಖೆ (ನಾ).=ಗಾಳಿಯಮ್ಮ : (ಎಸಮ್ಮ. XV , ೩೯).

[ಗಾಳಿ$_1$ + ಸೆಖೆ ?]

ಗಾಳಿಸೊಂಕು ' ಗಾಳಿಸೋಂಕು ' ನೋ.

ಗಾಳಿಸೋಂಕು, ಗಾಳಿಸೊಂಕು (ನಾ). ಭೂತ, ಪಿಶಾಚಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಆಕ್ರಮಣ,–ಪೀಡೆ : ಗಾಳಿಸೋಂಕಾಯ್ತೆಂದು ಬೇಗಡಿಗಳಂ ಕರೆದು ಬೇಳುವೆಯುನೆಸಗಿದರ್ (ಕಾಲೂರ. ೧೪೩-೩೧೦). **ಗಾಳಿಸೊಂಕು :** ಅವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಗಾಳಿಸೊಂಕು ಆಗಿದೆ ಎಂಬ ಸುದ್ದಿ ಹರಡಿತು (ರೂಢಿ).

[ಗಾಳಿ$_1$ + ಸೋಂಕು$_2$]

ಗಾಳಿಹಡಗು (ನಾ). ಗಾಳಿಯಲ್ಲಿ ತೇಲುವ ಚೀಲ ; ಆಕಾಶಬುಟ್ಟಿ : " (ಫಲಕವಿಮಾನವಲ್ಲದ) ಗಾಳಿಹಡಗು, ಆಕಾಶಬುಟ್ಟಿ " (Gas-bag. ಇಂಕನಿ). [ಗಾಳಿ$_1$ + ಹಡಗು (≮ ಪಡಂಗು)]

ಗಾಳಿಹಾಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗಾಳಿ ಬೀಸು : ಮಗುವಿಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಗಾಳಿಹಾಕು (ರೂಢಿ). ೨. (ಆಲಂ) ಉಬ್ಬಿಸು ; ಹುರಿದುಂಬಿಸು : ಉದ್ಯಮ ಹೊಡಬೇಕೆಂದು ಅವನಿಗೆ ಗಾಳಿಹಾಕಿದೆ (ರೂಢಿ).

[ಗಾಳಿ$_1$ + ಹಾಕು (< ಪಾಯ್ಕು$_1$)]

ಗಾಳಿಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ದೆವ್ವ ಹಿಡಿ ; ಪಿಶಾಚಿ ಮೆಟ್ಟು ; ಭೂತಾವೇಶವುಂಟಾಗು : ಆಕೆಗೆ ಗಾಳಿಹಿಡಿದಿದೆ (ರೂಢಿ). ೨. ವಾಸನೆ ಹಿಡಿ ; ಸುಳಿವು ಹಿಡಿ : ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತಿದ್ದ ನಾಯಿಗಳು ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆ ನೆಲವನ್ನು ಮೂಸಿ ' ಗಾಳಿಹಿಡಿಯುತ್ತ ' . . . ತಿರುಗತೊಡಗಿದುವು ! (ಕಾನೂರು. ೧೪೦). [ಗಾಳಿ$_1$ + ಹಿಡಿ$_1$ (< ಪಿಡಿ$_1$)]

ಗಾಳಿಹೋಗು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗಾಳಿ ಹೊರಬರು : ಕಾರಿನ ಚಕ್ರದಲ್ಲಿ ಗಾಳಿ ಹೋಗಿದೆ (ರೂಢಿ). ೨. ಭೂತಾವೇಶವು ನಿಂತುಹೋಗು ; ಮೈಮೇಲೆ ಬಂದಿದ್ದ ದೆವ್ವ, ಪಿಶಾಚಿ ಮೊದಲಾದುವು ಬಿಟ್ಟುಹೋಗು : ಗಾಳಿ ಹೋದಮೇಲೆ ಏನೇನಾಯಿತೆಂದು ಮಾವ ಕೇಳಿದರು (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೩೨). [ಗಾಳಿ$_1$ + ಹೋಗು$_1$(< ಪೋಗು$_1$)]

ಗಾಳು$_1$, ಗಾಲು (ನಾ). ೧. ಒರಟಾದುದು ; ಸೊಕ್ಕಿದುದು. ' ಗಾಳುಗೆಡು ', ' ಗಾಳುತನ ' ಪರಾ. ೨. ಸಾಮಾನ್ಯವ್ಯಕ್ತಿ ; ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ನಾಡಾಡಿ: ಅಟಮಟಿಗಂ ಗಾಳುವಿವಂ ಕುಟಿಲಂ ಲಂಪಟನೆನಿಪ್ಪವಂ ಮಾನಸನೇ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೩೬) ; ಬೀದಿಯೊಳ್ಬಗಿದು ಮುಂದಲೆಯೊಳ್ ಕಿಱುನೆಕ್ಕನಿಕ್ಕಿದಲ್ಲದೆ ಮಱಿದಾಕೆ ನಕ್ಕಱಿವಳೇ ಸುಡುವಳ್ ಗಳ ಗಾಳು ಗಂಡನಂ (ಲೀಲಾವ. ೨-೧೦೦) ; ಕೀರ್ತ್ಯಂಗನೆ . . . ನರ್ತಿಸುತವಿರ್ಪಳ್ ಗಾಳುಮಿಂತಾವಳೋ (ಎಕ. V, ಅರಸೀ. ೭೯-೫೮ ; 1183). (ಗು). ೩. ಅಸಂಸ್ಕೃತ ; ಒರಟಾದ ; ಕೀಳಾದ. ' ಗಾಳುಗುಂಟಣಿ ', ' ಗಾಳುಗೊರವ ' ಪರಾ. **ಗಾಲು :** (+).

ಗಾಳಾಗು = ಗಣನೆಗೆ ಬಾರದಾಗು ; ಅಪ್ರಯೋಜಕವಾಗು ; ಹಾಳಾಗು : ರಥದ ಗಾಲಿಯು ಗರುವತನ ಗಾಳಾಯ್ತಲೇ ಬೊಪ್ಪರಿಸಿ ತಗ್ಗಿತು ತೇರು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೬-೧೩); ಮೂಗಿಲಿಯೆಸವಂತಂ ಮನೆವಾಗಿಲ್ವಾಗೆ ಜೋಗಿ ಬಂದನೆಂದೆಳಮಕ್ಕಳ್ ಕೂಗಿಡೆ ಬಿಗುರ್ತದೇಂ ಗಾಳಾಗರೆ ಚಿಕದೇವರಾಯನೊಳ್ಸೆಣಸಿದವರ್ (ಅಪ್ರತಿ. ೧೪೦-೨೦); ಕಾನೂರುಮನೆ ತಾನು ಬಿಟ್ಟು ಹೋದಾಗ ಇದ್ದುದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಈಗ ಹೆಚ್ಚು ಪಾಳಾಗಿ, ಗಾಳಾಗಿ ತೋರಿತು (ಕಾನೂರು. ೫೬೮). [< ಕಾಱು$_1$]

ಗಾಳು$_2$ (ನಾ). ಕರಿಯ ಬಣ್ಣ ; ಕಪ್ಪು. ' ಗಾಳುಗಣ್ ' ಪರಾ.

[< ಕಾಱು$_3$]

ಗಾಳುಗಂಡಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಕೀಳಾದ ಪುರುಷತ್ವ ; ಸೊಕ್ಕಿನ ಗಂಡುತನ : ನಿನ್ನ ಸೊರ್ಕುಜವ್ವನದ ಸೊಬಗನ್ನೊಡ್ಡಿ ಹೀಗೆ ಬೀಸಿರುವ ಕೆಣಕು ಕಣ್ಣುಳ್ಳವನನ್ನು ಎರ್ದೆಗಲಂಕಿ ಗಾಳುಗಂಡಿಕೆಗುಬ್ಬಿಸುತ್ತಿದೆ (ಬಟ್ಟಆ. ೧೦-೨೦). ೨. ಧೂರ್ತಸಾಹಸ : ಗಂಗರಾಜನು ಅವನ ಗಾಳುಗಂಡಿಕೆಗೆ ಅಚ್ಚರಿವಟ್ಟನು (ಸವತಿ. ೬೮). [ಗಾಳು$_1$ + ಗಂಡಿಕೆ]

ಗಾಳುಗಜಱು (ನಾ). ಬಲವಾದ ಗದ್ದಲ ; ಪ್ರಬಲವಾದ ಗರ್ಜನೆ ; ದೊಡ್ಡ ಕೋಲಾಹಲ : ಕೊಂಬಿನ ಗಾಳುಗಜಱಿನ ಕಹಳೆಗಳ ಕಳಕಳದ ಬೊಗ್ಗುಗಳ ಮೇಳವಣೆ ಭುಗಿಲಿಡಲು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೬-೯).

[ಗಾಳು$_1$ + ಗಜಱು$_2$]

ಗಾಳುಗಣ್ (ನಾ). ಕಪ್ಪಾದ ಕಣ್ಣು ; ಕಾಂತಿಯುತವಾದ ಕಣ್ಣು ; ಆಕರ್ಷಕವಾದ ನೇತ್ರ : ಚಾಪಳ ಹರಿಣೀ ವಿಲೋಕನಮನೀಳ್ಕುಱಿಗೊಂಡಳೆನಲ್ಕೆ ಗಾಳುಗಣ್ಪೊಳೆಯೆ ಪುಳಿಂದಿ ಬೀರಸಿರಿಯಂತಿರೆ ಬೆನ್ನನೆ ಬಂದಳೋ ಪನಾ(ಅರ್ಧನೇ. ೩-೬೧) ; ನೆತ್ತದ ಸಾರಿಯಂತೆ ಮೊಲೆ ಮೂಡಲೊಡಂ ಗುಣವೇಱಿ ಲಜ್ಜೆ ನಾಣ್ ಪತ್ತುವ ಗಾಳುಗಣ್ಬರಿದುಮಾಸೆಯ ಪಾಸಗೆಯಂತೆ (ಅನಂಪು. ೮-೧೫). [ಗಾಳು$_2$ + ಕಣ್]

ಗಾಳುಗುಂಟಣಿ (ನಾ). ಕ್ಷುದ್ರೆಯಾದ ಕುಂಟಣಿ ; ಧೂರ್ತಳಾದ ತಲೆಹಿಡುಕಿ : ಡಾಮರಡಾಕಿನಿ ಶಾಕಿನಿದೇವತೆ ಕತೆವೇಟಲತಿಶಯಂ ಬಲ್ಲಳ್ ನಾನಾ ವಿಧದ ಗಾಳುಗುಂಟ[ಪಾಠಾಂ. ಕೂಂಠ]ಣಿ ಭೂವಳಯದೊಳೆಸೆವ ಕನ್ನೆಯುಜ್ಜಯಿನಿಯೊಳಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೫೨-೪). ' ಕಾಳುಗುಂಟಣಿ ' ಪರಾ.

[ಗಾಳು$_1$ + ಕುಂಟಣಿ]

ಗಾಳುಗೂಟ (ನಾ). ದುಂಡುಕು ಸ್ವಭಾವದ ಮೂರ್ಖ ; ಒರಟನಾದ ಪೆದ್ದ : ಗಾಳುಗೂಟರೊಳ್ ಪೊಣರ್ವ ಗನ್ನನಿಟ್ಟುರದ ಸೆಣಸಾಟಮುಂ ರಾಮಸೇನೆಗೆ ಮುಡಿದುದು(ರಾಮಾಶ್ವ. ೦೬೩-೨೩).

[ಗಾಳು$_1$ + ಕೂಟ]

ಗಾಳುಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಒರಟುತನದಿಂದ ವರ್ತಿಸು : ಗ್ರಾಸ ವಸನ ಪರಿಕರವಿಲ್ಲದಿರೆ ಕಟ್ಟಾಸುರದೊಳು ಗಾಳುಗೆಡದೆ ಓಸರಿಸುತ್ತೊಯ್ಯನೇಕಾಂತ

ದೊಳೊವ್ಮೆ ಬೇಸಱಿಸದೆ ಬಿನ್ನವಿಪುದು (ಹದಿಬ. ೩-೨೧). ‘ ಕಾಳಂಗೆಡು ’ ಪರಾ. [ಗಾಳು$_1$ + ಕೆಡು$_1$]

ಗಾಳುಗೊರವ (ನಾ). ಕೀಳಾದ ತಪಸ್ವಿ : ಗಾಳುಗೊರವಂ ತಗುಳ್ಚಿ ಪಳಾಳವನೇನೊಂದನಪ್ಪೊಡಂ ಗಳಪಿದೊಡಾ ಬೀಱುನುಡಿಗೇಳ್ದು ಕೆಮ್ಮನೆ ಬೇಳಲ್ ನಿಮಗಂತು ರಾಜಸೂಯಂ ಮೊಗ್ಗೇ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೨೪); “ ಗಣನೆಗೆ ಬಾರದ ತಪಸ್ವಿ ” (ಪಂಪನಿ) : “ ಕಪಟಿಯಾದ ಸಂನ್ಯಾಸಿ ” (ಪಂಪದೀ. ೨೨೧). [ಗಾಳು$_1$ + ಗೊರವ]

ಗಾಳುತನ (ನಾ). ಒರಟು ಸ್ವಭಾವ ; ದುಡುಕು : ಗಾಳುತನದಿಂ ಪುರುಷರನೇಳಿದರಂ ಪಾಳ್ಪ ದುಶ್ಚರಿತ್ರೆಯರಂ (ಮುಂಬರಾ. X, ೨೬೬-೪೪ ; 1229) ; ಮತ್ತವಾರಣದೊಳೊತ್ತಿಗೆ ಕುಳ್ಳಿರ್ದೊಡನೆಯು ಸೂಳೆಗೆ ತನ್ನ ತಂಗಿಯು ಬೇಳಾದ ಗಾಳುತನವುನಿಂತೆಂದಳ್ (ಅನಂಪು. ೮-೧೩ ವ) ; ಕರ್ಣನಾಯುಷ ಕೋಳುವೋಯಿತ್ತೆಂಬ ಗರ್ವನ ಗಾಳುತನವನು ನಂಬಲಱಿವೆನೆ ಪಾರ್ಥ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೬-೧೬). [ಗಾಳು$_1$ + – ತನ]

ಗಾಳುದೊಟ್ಟು ‘ ಗಾಳ್ದೊಟ್ಟು ’ ನೋ.

ಗಾಳುಮಂದಿ (ನಾ). ನಾಡಾಡಿಜನ ; ಸಾಮಾನ್ಯರು : ಬೀದಿಯು ಗಾಳು ಮಂದಿಯು ನಡುವೆ ಕುರುಭೂಪಾಲನರಸಿಯುರಳುತ ಹರಿದರು ಬಿಟ್ಟಮಂಡೆಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೨೦-೩). [ಗಾಳು$_1$ + ಮಂದಿ$_1$]

ಗಾಳುಮೂಳ (ನಾ). ಕನಿಷ್ಠನಾದವನು ; ನೀಚತರಗತಿಯ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಈ ಗಾಳುಮೂಳ ಬಾಳರೆತ್ತಾನುಂ ಭಂಗಿಸಿದರೆ ? (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೫೫-೨೬). ‘ ಕಾಳಂಮೂಳ ’ ಪರಾ. [ಗಾಳು$_1$ + ಮೂಳ]

ಗಾಳುಮೇಳು, ಗಾಲುಮೇಲು, ಗಾಲ್ಮೇಲು (ನಾ). ೧. ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತತೆ ; ಅವ್ಯವಸ್ಥೆ ; ಕ್ಷೋಭೆ : ಕೇಸುರಿಯು ಕಬ್ಬೊಗೆಯು ಶಿಖಿ ಪೆಡ್ಡೈಸಿತಬುಧಿಯು ಮದದ ಘಾಡಿಕೆ ಘಾಸಿಯಾದುದು ಗಾಳುಮೇಳುಪ್ಪರಿಸಿತಂಬರವ (ತೊರರಾ. ೬-೪-೩೬) ; ಲಂಕಾನಗರದಲಿ ಗಾಳುಮೇಳಾಯ್ತಕ್ಕಿದವು ಹೊಂಗದಗಳರಮನೆಯು (ತೊರರಾ. ೬-೫೧-೮೬). ೨. ಆತುರ ; ತರಾತುರಿ ; ಸಂಭ್ರಮ : (+). **ಗಾಲುಮೇಲು** : ೧. “ ತಿರುವುಮುರುವಾಗುವುದು, ಹಾಳಾಗುವುದು ” (ಜಾನಕೋ. ೪೬). **ಗಾಲ್ಮೇಲು** : ೧. ಪಕ್ಕನೆ ಏನಾದರೂ ಬಹಳ ಗಾಲ್ಮೇಲಾದರೆ ನನಗೆ ಜನ ಕಳುಹಿಸು (ಕೃಮಾಂಸ. ೪೨). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಘಾಲ್‌ಮೇಲ್]

ಗಾಳುಮರಿ (ಕ್ರಿ). ಮಿತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಓಡಾಡು ; ಸಿಕ್ಕಿದಂತೆ ಅಲೆದಾಡು : ಸದ್ಧರ್ಮಸಾಧು ವಿಶಾಲಮರ್ಯಾದೆಯನು ಕಾಣದೆ ಗಾಳುಮರಿವುತ್ತಿಹನು ಭವವಿಪಿನಾಂತರದಲಿ (ನಿಭಾಗ. ೫-೮-೬). [ಗಾಳಂ$_1$ + ಪರಿ$_1$]

ಗಾಳುವೆಣ್ (ನಾ). ಪಾಮರಿ ; ವನಚರಿ : ತಾವರೆಗಣ್ಗಳ ಗಾಳು [ಪಾಠಾಂ ಱು]ವೆಣ್ಗಳೇಂ ಪೊಱ್ದರೊ (ಅನಂಪು. ೭-೧೬).

[ಗಾಳು$_1$ + ಪೆಣ್]

ಗಾಳ್ದೊಟ್ಟು, ಗಾಳುದೊಟ್ಟು (ನಾ). ಕೆಟ್ಟಸ್ವಭಾವದ ದಾಸಿ ; ದುಷ್ಟೆಯಾದ ಸೇವಕಿ : ಒಂದೆಡೆಯೊಳ್ನಾಲ್ವರಯ್ವರ್ಗಾಳ್ದೊಟ್ಟಿರ್ದಲ್ಲಿ ಗೊರ್ವನೆಗ್ಗಂ ಗೊಟ್ಟಗೆವಂದು (ಪಂಪಭಾ. ೪-೯೫ ವ). **ಗಾಳುದೊಟ್ಟು** : ಬುದ್ಧಿಮತಿಯೆಂಬ ಮೇಳದ ಗಾಳುದೊಟ್ಟು (ಗದಾಯು. ೨-೮ ವ).

[ಗಾಳು$_1$ + ತೊಟ್ಟು]

-ಗಾಱ ‘–ಕಾಱ’ ನೋ.

ಗಾಱಗೊನಿ (ನಾ). ಒಂದು ವಂಶದ ಅಥವಾ ಊರಿನ ಹೆಸರು (?) : ಬಡಗಣ ಗದೆ [ಗಾ] ಱಗೊನಿ ಮೊರಬನ ಗದ್ದೆ (ಸೌಇಎ. ೦೯೩೨, ಉಡುಪಿ. ೩೨೩-೨೨ ; 1364). [?]

ಗಾಱು, ಗಾರು (ನಾ). ೧. ಅಲ್ಪ ; ಹೀನ. ‘ ಗಾಱುತನ ’, ‘ಗಾಱುಬುದ್ಧಿ’ ಪರಾ. ೨. ಗಾಸಿ ; ಗಾಬರಿ. ‘ಗಾಱುಂಗೆದಱು’ ಪರಾ. ೩. ಕೇಡು ; ಕೆಡಕು. ‘ ಗಾಱುಪಟ್ಟು ’, ಪರಾ. ೪. ಗಾಯ ; ಪೆಟ್ಟು. ‘ ಗಾಱೇಟು ’ ಪರಾ. ೫. ಅಲ್ಪನಾದವನು ; ತಂಟೆವ್ಯಕ್ತಿ : ತೋಱುವೀ ತೋಱಿಕೆಯೊಳಗೆ ಸಲೆಮಿಾಱಿ ತೋಱುವ ನಿಜವನಱಿಯದ ಗಾಱುಗಳು ನೀವ್ ಪಶುಗಳೆಂದರೆ ಖೇದವೇಕೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೬-೨೮) ; ಗಾಱಹೆವು [ಪಾಠಾಂ. ದೂರವಹ] ನಾವಿನ್ನು ನೀತಿಯು ವಿಾಱದಿರಬೇಕಂತು ಕಾರಣ ಬೇಱೆ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೫-೬೬). ೬. ಒಣಗಿಹೋದುದು ; ಒರಟಾದುದು ; ಬಿರುಸು. ‘ ಗಾಱುವಡೆ ’ ಪರಾ. (ಗು). ೭. ಕೆಟ್ಟ ; ನೀಚ. ‘ ಗಾಱುಗೆಲಸ ’, ‘ ಗಾಱುನುಡಿ ’ ಪರಾ. ೮. ಒಣಗಿಹೋದ ; ಒರಟಾದ ; ದ್ರವವಿಲ್ಲದ ; ನಿಸ್ಸತ್ವವಾದ. ‘ ಗಾಱುಗಲಿ ’ ಪರಾ. **ಗಾರು** : ೨. ಬಿಲ್ಲುಹಿಡಿದು ಕಾದಿ ಅರ್ಜುನನನ್ನು ಗಾರುಮಾಡಬೇಡ (ಬಿದುಕ. ೧೩೦). ೯. ಉಷ್ಣದಿಂದ ಮೈಮೇಲೆ ಏಳುವ ಬೊಕ್ಕೆ. ‘ ಗಾರುಬೊಕ್ಕೆ ’ ಪರಾ.

ಗಾಱಾಗಿಸು=ತೊಂದರೆಪಡಿಸು ; ಹಿಂಸೆಪಡಿಸು ; ಕಾಟಕೊಡು : ಹರಿವಿಧಿಗಳಂ ಗಾಱಾಗಿಸಿದ ವಿಕ್ರಮಂ ಸಲ್ಲದೆಮಗೆ (ಚಬಪು. ೪೯-೫೧). **ಗಾಱಾಗು, ಗಾರಾಗು=೧. ಗಾಬರಿಗೊಳ್ಳು ; ಗಾಸಿಯಾಗು** : ಅರಮನೆಯು ಬಾಗಿಲ್ಗಾಗಿ ನಡೆದು ನೆಱೆ ಗಾಱಾಗಿ . . . ಶಿವಧೋ ಎಂದು ಮೊಱೆಯಿಟ್ಟಳು (ಭಾವಚಿಂ. ೮-೩೦) ; ಗಾಱಾದ ಶಂಬರಾಸುರನೆಂದು ಕರ್ವಿಲ್ಲುಗಾಱನ ಕೊಂಡಾಡಿದಳು (ಮೋಹತ. ೧೧-೭೬) ; ಗಾರಾಗಿ ಕೇಗಿದುದು ಸಾಕಿದ ನವಿಲ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೫೦-೧೩೧) ; ಗಾರಾದ ಕೋಳಿಗಳು ಮನೆಯ ಹಿಂದುಗಡೆ ಕೂಗಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದವು (ಕಾನೂರು. ೩೨೩). ೨. **ಒಣಗಿಹೋಗು : ಶುಷ್ಕವಾಗು** : ಇಂತೀ ಗಾಱಾದ ಮನಕ್ಕೆ ಇನ್ನಾರು ಹೇಳುವರಯ್ಯ (ಏಲೇಶ್ವ. ೨೧) ; ಎಲೆಲೆ ಮದನನ ಗಜವು ತೊತ್ತಳದುಳಿದುದೊ ಕಾಮುಕರನೆನೆ ಗಾವಳಿಯೊಳಗೆ ಗಾಱಾಯ್ತು ಗರುವಿಕೆ ವಿಟವಿದೂಷಕರ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೧-೨೬) ; ಅವರ ಶರೀರವು ಬಹಳ ಗಾರಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಿತು (ಚಂಗಾಕ್ಷ. ೧೮೨) ; ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ನೆನೆದು ಕೆಸರು ಕೆಸರಾಗಿದ್ದ ಅಂಗಳ ಈಗ ಗಾರಾಗಿದೆ (ಅನಾಥ. ೨೩೮) ; ಅದರ ಉರುಬೆಗೆ ಎಷ್ಟೋ ಜನರ ನಾಲಗೆಯು ಒಣಗಿ ಎದೆಯು ಸೀದು ಗಾರಾಯಿತು (ನೀಗಟ್ಟು. ೯೫). **ಗಾಱುಮಾಡು, ಗಾರುಮಾಡು=೧. ಹಿಂಸಿಸು ; ತೊಂದರೆಪಡಿಸು** : ವಾರುವ ಮುಗ್ಗಿದಡೆ ವಾಗೆಯಲಿ ಆದರಿಸಬೇಕಲ್ಲದೆ ಅದ ಗಾಱುಮಾಡಿ ಹೊಯ್ಯುವರೇ ಮಿಡಿಯನು (ಮೋಳಿಪಾ. ೫೨-೨೧೪) ; ಅಱಿಡಿಕಾಱನೆನಿಪ ಕಂಸನ ಕಟ್ಟು ಕೂರಿನ ಮಧು ಕೈಟಭರ ಗಾಱುಮಾಡಿ ಕೊಂದ ನಿನ್ನ ಬಲುಮೆಯೆಲ್ಲಿ ಸೂಱೆಹೋದುದೊ (ನೇಮಿಸಂ. ೩೪-೧೮೨) ; ಪಾಱುಂಬಳೆ ಶೂಲದಿಂದೆ ಏಱುಗಾಣಿಸಿ ಕುವರನ ಕೂರ್ಗಣೆಯಿಂದೆ ಗಾಱುಮಾಡಿದರು ರಕ್ಕಸರು (ಮೋಹತ. ೩೪-೨೩) ; ಕೌಂತೇಯನಂ ಗಾಱುಮಾಡದಿರರ್ಜುನಂಗೆ ಸಾರಥಿಯಾಗು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೫-೪೪). ೨. **ಕೀಳುಮಾಡು ; ಇಳಿಕೆಗೆಯ್** : ಊರ ನಾರಿಯರ ಸೂಱೆಗೊಳ್ಳುತ ಪರನಾರಿಯರಭಿಮಾನ ಗಾಱುಮಾಡಿದೆಯೆಂದು (ಪುರಂದ. ೧-೧೧-೨). ೩. **ಒಣಗಿಸು ; ಶುಷ್ಕಗೊಳಿಸು** : ಸಿಗರೇಟನ್ನು . . . ಸೇದಿ ಸೇದಿ ಗಂಟಲನ್ನೆಲ್ಲಾ ಗಾರುಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದೆ (ಕುಟಮಿ. ೪೬).

[ದೇಶ ಮಲ. ಕಾರ್, ಕಾರು ; ತುಳು. ಗಾರ ; ತೆಲು. ಕಾಱು]

ಗಾಱುಂಗೆಡು, ಗಾರುಗೆಡು, ಗಾಱುಗಿಡು, ಗಾಱುಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಒಣಗು ; ರಸಹೀನವಾಗು. ೨. (ಆಲಂ) ಕೆಟ್ಟದಾಗಿ ಕೂಗು : ಸೀಱುಡುವಿನಂತೆ ಕಲದೊಳ್ ಗಾಱುಂಗೆಡದಲ್ಲಿ ಫಲವೆ ಬಲ್ಲರ ಸಭೆಯೊಳ್ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೧-೨೩). P ಇದು ‘ ಗಾಱುಂಗೆಡೆ ’ ಎಂಬುದರ **ಅಪಲಿಖಿತ ವಿರಬಹುದು**. **ಗಾರುಗೆಡು** : ೩. ಗಾಸಿಯಾಗು ; ಗಾಬರಿಯಾಗು : ಸೂರೆಯಾದುದು ಮತ್ತೆ ಸುರಬಲ ಗಾರುಗೆಟ್ಟುದು ಕಿನ್ನರವ್ರಜ ತಾರು

ಘಟ್ಟಾಯ್ತುಖಿಳ ಪ್ರಮಥರ ಸೇನೆ ಸಾವಿನಲಿ (ಅಂಬಿಕಾ. ೪೧-೧೫). **ಗಾಱುಗಿಡು :** ೩. ಕವಲಂಬಿನಿಸುಗೆಗೆ ಗಾಱುಗಿಡದ ಮುನ್ನಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೦೪೩-೬). **ಗಾಱುಗೆಡು :** ೩. ವಾಯುಪುತ್ರನ ಕರಹತಿಗೆ ಗಾಱುಗೆಟ್ಟು ನಿದ್ದೆವೋದ ಸುಭುಜಂ ಕನಸಿನೊಳ್ ಶ್ರೀರಾಘವಂ ವ್ಯೆದೋಱಿದುದಂ ಕಂಡನಪ್ಪುದಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೯೮-೧೩). ೪. (ಅಲಂ) ಧಿಕ್ಕರಿಸು ; ಹೀಯಾಳಿಸು : ಹಿರಿದು ನಮ್ಮೊಡನಂಜಿಕೆಯು ನೀ ಹರಹಿ ಮಾತಾಡುವುದು ತಾನಿದು ಗರುವರಂಗವೆ ಗಾಱುಗೆಡುವುದು ಗುಣವೆ ನಿನಗೆಂದ (ತೊರೆರಾ. ೬-೨-೨೬). [ಗಾಱು + ಕೆಡು₁]

ಗಾಱುಗತಮಾಡು (ಕ್ರಿ). ಹಾಳುಮಾಡು : ರತಿಯು ಬಾಳಂ ಕೆಡಿಸುವತ್ಯಂತ ರೂಪು ಭಾರತಿಯು ಬದುಕಂ ಬಯಲುಮಾಳ್ಪ ಕಡುಜಾಣ್ಮೆ ಪಾರ್ವತಿ ಯೇಳ್ಗೆಯುಂ ಗಾಱುಗತಮಾಳ್ಪ ಗಾಡಿ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೮-೯).

[ಗಾಱುಗತ ? + ಮಾಡು₁]

ಗಾಱುಗತ್ತಲೆ (ನಾ). ಕಗ್ಗತ್ತಲೆ ; ದಟ್ಟವಾದ ಇರುಳು : (೩).

[ಗಾಱು + ಕತ್ತಲೆ₁ (<ಕಟ್ಟಲೆ)]

ಗಾಱುಗಲಿ (ನಾ). ಪೊಳ್ಳುವೀರ ; ಅಲ್ಪಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವನು : ಪಾರ್ಥಗೆ ಭೂಲೋಕದ ಗಾಱುಗಲಿಗಳು ಪಾಸಟಿಯೆ (ನೇಮಿಸಂ. ೨೮-೧೦).

[ಗಾಱು + ಕಲಿ₂]

ಗಾಱುಗಿಡು ' ಗಾಱುಂಗೆಡು ' ನೋ.

ಗಾಱುಗೆಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೀಯಾಳಿಸು ; ತಿರಸ್ಕರಿಸು : ಅರಿಗೆರಡೆಣಿಸಿದೆನೊ ಹಿರಿಯರ ಗಾಱುಗೆಡಿಸಿದೆನೊ ವೃಥಾ ಮುನ್ನಾರ ನೋಂಪಿಗಪಾರವಿಘ್ನವ ಮಾಡಿ ಕೆಡಿಸಿದೆನೊ (ನಳಚ. ೮-೫).

[ಗಾಱುಗೆಡು (<ಗಾಱುಂಗೆಡು) + – ಇಸು₃]

ಗಾಱುಗೆಡು ' ಗಾಱುಂಗೆಡು ' ನೋ.

ಗಾಱುಗೆಡೆ (ಕ್ರಿ). ಹೀಯಾಳಿಸು ; ತಿರಸ್ಕರಿಸು ; ನಿಂದಿಸು : ಗಾಱುಗೆಡೆ ಯದಿರೆಲವೊ ಸತ್ಯವ ಮಿಾಱಲಮ್ಮದೆ ಲೋಕ ನಿನ್ನನು ದೂಱಬೇಕೆಂದಡವಿ ಯೊಕ್ಕೆವು (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೮-೭೨). [ಗಾಱು + ಕೆಡೆ₂]

ಗಾಱುಗೆದಱು (ಕ್ರಿ). ಗಾಸಿಗೊಳಿಸಿ ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿ ಮಾಡು : ತೋಱುರ್ಕೈ ಕೈಗುಣವನಸುರರ ಗಾಱುಗೆದಱಿದ ಗರ್ವಿತರ ವ್ಯೆದೋಱಿ ಹೇಳಾ ಕಾಣ ಬಹುದೆನುತುಱುಬಿದರು ಭಟರು (ಕುವ್ಯಾಆ. ೧೨-೩೬).

[ಗಾಱು + ಕೆದಱು₁ (<ಕೆದಱ್₁)]

ಗಾಱುಗೆಲಸ (ನಾ). ಕೆಟ್ಟಕೆಲಸ ; ನೀಚಕೃತ್ಯ : ಆತನ ಗಾಱುಗೆಲಸಕ್ಕೆ ಶಂಕರಂ ಮನವೂಱಿ ನಿಚ್ಚಂ ಪಡಿಯನಿಕ್ಕುವನಹುದೆ ಲೇಸಾಯ್ತು (ಬಸಪು. ೨೬-೨೨). [ಗಾಱು + ಕೆಲಸ]

ಗಾಱುತನ (ನಾ). ಅಲ್ಪತನ ; ಹೀನತ್ವ : ಏಱ ಸೂಱಿಯ ಕಟ್ಟಿ ಹಿಂಗುವ ಗಾಱುತನ ತಾನೇನು ಸುಡು ಮುಮ್ಮಾಱಿಗಳ ಮಾತೆತ್ತಲಡಸಿತು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೮-೨೯). [ಗಾಱು + – ತನ]

ಗಾಱುನುಡಿ₁ (ಕ್ರಿ). = ಗಾಱುಗೆಡೆ : ಗಾಱುನುಡಿದರೆಂದು ನೋಯದಿರೆಂ ದಾಯಕಾಱನಪ್ಪಿದನು ವ್ಯೆದುನನ (ಭರಚ. ೩೩-೬೨). [ಗಾಱು+ನುಡಿ₁]

ಗಾಱುನುಡಿ₂ (ನಾ). ಕೆಟ್ಟಮಾತು ; ಬಯ್ಗುಳು ; ನಿಂದೆಯ ನುಡಿ : ಗಾಱುನುಡಿಗಳನೇಕೆ ನುಡಿವಿರಿ (ಬಸಪು. ೫೬-೨೦). [ಗಾಱು + ನುಡಿ₂]

ಗಾಱುಪಟ್ಟು (ನಾ). ಹಿಂಸೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಪಟ್ಟು ; ತೊಂದರೆ ಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಹಿಡಿತ : ಜವನ ಗಾಱುಪಟ್ಟಿಗೊಳಗಾಗದ ಮುನ್ನ ಶರಣೆಂದೊಡೆ ಕಾವ ನಮ್ಮ ಶ್ರೀಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನಯ್ಯನು (ಸರ್ವವ. ೩೮-೩೦೬). [ಗಾಱು + ಪಟ್ಟು₁]

ಗಾಱುಬುದ್ಧಿ (ನಾ). ಅಲ್ಪಬುದ್ಧಿ ; ಕೀಳುಮನಸ್ಸು : ಎನ್ನ ಮಾತು ಮಿಾಱಿ ಕಳುಹಿದೆ ಮುತ್ತಕರಿಯಂ ಗಾಱುಬುದ್ಧಿಯೊಳ್ (ಬಸಪು. ೨೨-೨೨) ; ಗಾಱುಬುದ್ಧಿಯ ಹೊದ್ದದುತ್ತಮನೆ ಕೇಳಯ್ಯ ನೀಂ ತತ್ತ್ವ ಭೇದಂಗಳ (ವೀಶೈಪು. ೧-೮-೨೩). [ಗಾಱು + ಬುದ್ಧಿ]

ಗಾಱುಮಾತು ' ಗಾಱುವಾತು ' ನೋ.

ಗಾಱುಮಾನವ (ನಾ). ತುಚ್ಛ ಮಾನವ ; ಹೀನಮನುಷ್ಯ : ಕರಿ ತುರಗ ರಥಗಳನೇಱಿ ನಡೆವುದು ಭೋಗವತಿಗಾ ಗಾಱುಮಾನವನವನ ಹಿಡಿತಹುದೆಂದು ನೇಮಿಸಿದ (ಸಂಭಪ. ೦೬-೨೮). [ಗಾಱು + ಮಾನವ]

ಗಾಱುವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಬಿರುಸಾಗು ; ಕಠಿನವಾಗು : ಮುನಿದಿನಿಯನ ಕಡುಮೊನೆವಾತಿಗೆ ನೊಂದು ಕನಲದೆ ಗಾಱುವಡೆಯದೆ ತನುಮನಗಳ ತನ್ನ ಬಸಗೈದು (ಹದಿಬ. ೩-೨೩). [ಗಾಱು + ಪಡೆ₁]

ಗಾಱುವಾತು, ಗಾಱುಮಾತು (ನಾ). = ಗಾಱುನುಡಿ₂ : ಗಾಱುವಾತೇ ಕೆಲವೋ ಗೋವಳ (ನೇಮಿಸಂ. ೩೧-೭೦). **ಗಾಱುಮಾತು:** ಆರೆಂದು ನುಡಿವಾ ಗಾಱುಮಾತು ತಾನಲ್ಲ (ಅವಚಂ. ೮೦-೩೫೭).

[ಗಾಱು + ಮಾತು₁]

ಗಾಱೇಳು ' ಗಾಱೇೞ್ ' ನೋ.

ಗಾಱೇೞ್, ಗಾಱೇಳು (ಕ್ರಿ). ಗಾಯವಾಗು ; ಪೆಟ್ಟಾಗು : ಮನಮಂ ತಂದ ವಿಯೋಗಿಜಾಲದರ್ದೆಯಂ ನಟ್ಟುರ್ಚಿ ಗಾ [ಪಾಠಾಂ. ಜಾ] ಱೇಱಿ ಬೆಚ್ಚನೆ ಪಾಯ್ತುಂದು (ಲೀಲಾವ. ೨-೪). **ಗಾಱೇಳು :** ನಿನ್ನ ಗಾಱಿದ್ದ ತುಟಿಯಾಣೆ ನೀನೆ ಗೆದ್ದವಳೆಂದು ನೀಱಿಯರೊಪ್ಪಿದ ರೊಸೆದು (ಭರಚ. ೪೨-೨೮). [ಗಾಱು + ಏೞ್₁]

ಗಾಱೇೞಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗಾಬರಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು ; ಗಾಸಿಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡು: ಅಯ್ಯೊಯಿದೇನಿದೇನಾರಯ್ಯದೆ ಗಲಭೆಗೆಯ್ದು ಗಾಱೇೞಿಪರೇ (ಚಿಕವಿ. ೬-೧೩೬). [ಗಾಱೇೞ್ + – ಇಸು₃]

ಗಿಂಗಿಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀ ಬಿಟ್ಟಿಗಂ . . . ಜಿಡ್ಡು ರಾಳ್ಗೆಯೆಪ್ಪತ್ತರ್ಕಂ ಬಳ್ಳಿಗಾವೆಯ ಬಾಱಿಗೆ ಸಹಿತ ನಾಟ್ಟೊವುಣ್ದು ಗೆಯ್ಯೆ ಗಿಂಗಿಟಿಯಂಗ್ರಾಮಂಣ್ದುಗೆಯ್ಯೆ (ಪ್ರುಆರಿ. ೧೯೨೯, ೭೮-೮ ; 964).

[?]

ಗಿಂಚಲು (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹಕ್ಕಿ : ಮರಕುಟಿಗ ಕಬ್ಬಕ್ಕಿ ಕೊಟ್ಟುಗವರಲೆ ಕೊಂಚೆ ಕಪಿಂಜ ಗಿಂಚಲು ಗರಿಗ ಮೊದಲಾದಖಿಳ ಖಗಕುಲ ಬಿದ್ದುದುರಿಯೊಳಗೆ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೨೦-೫೬). [?]

ಗಿಂಚು (ನಾ). (ಕರಾ) ಗಂಟು ; ಜಂಟಿ. ಜಿಡ್ಡಿ. ' ಗಿಂಚುಹಾಕು ' ಪರಾ. [?]

ಗಿಂಚುಹಾಕು (ಕ್ರಿ). ಕೂಡಿಸಿ ಕಟ್ಟು ; ಜೋಡಿಸು ; ಜಿಡ್ಡಿಹಾಕು : ತೆಂಗಿನ ಕಾಯಿ ಜುಂಗು ತೆಗೆದು ಗಿಂಚುಹಾಕು (ರೂಢಿ).

[ಗಿಂಚು + ಹಾಕು (<ಪಾಯ್ಕು₁)]

ಗಿಂಜಲು (ನಾ). ಮುದ್ದೆಯಾದುದು ; ತುಂಬ ಬೆಂದುದು : ಅನ್ನ ಗಿಂಜಲಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಗಿಂಜು₂ + – ಅಲು (< – ಅಲ್₂)]

ಗಿಂಜಾಟ (ನಾ). ಕೊಸರಿಕೆ ; ಹಿಂದೆಗೆಯುವಿಕೆ ; ಸುಲಭವಾಗಿ ಒಪ್ಪದಿರುವಿಕೆ : ಒಂದು ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊತ್ತು ಗಿಂಜಾಟ ನಡೆಸಿ ಯಮುನಾ, ಲಲಿತಾ ಇಬ್ಬರೂ ಹಾಡಿದರು (ಆಲಹೂ. ೮೯). [ಗಿಂಜು₁ + ಆಟ]

ಗಿಂಜು₁, ಗೀಜು₁ (ಕ್ರಿ). ೧. (ಹಲ್ಲು) ಕಿಸಿ, – ಕಿರಿ, – ಅಗಲವಾಗಿ ಬಿಡು : ಹಲ್ಲು ಗಿಂಜುತ್ತ ಏನೋ ಕೆಲಸವಿದ್ದವನಂತೆ ಮುಂದೆ ಸಾಗಿದ (ಎದಿರೇ. ೩೬) ; ಶ್ರೀನಿವಾಸರಾಯ ಹಲ್ಲು ಗಿಂಜುತ್ತಾ ' ನಮಸ್ಕಾರ ' ಎಂದ (ನಾಡಿಗೇ. ೦೭೦) ; ಹಾಡಬೇಕೆಂದು ಹಲ್ಲು ಗಿಂಜಿದಳು (ದೌಲತ್. ೫೨೦). ೨. ಎಳೆ ; ಜಗ್ಗು. ' ಗಿಂಜಾಟ ' ಪರಾ. **ಗೀಜು :** ೧. ತಂಗಿಯನು ಕೊಟ್ ಗೀಜುವರೆ ಬತ್ತೀಶರದನಗಳೀನ ಬೇಡಿದರು ಸಾಜವಾಗುವದು (ಬಿಜ್ಜಪು. ೩೫-೩೬). [ದೇ॰ ತೆಲು. ಗಿಂಜ.]

ಗಿಂಜು₂ (ನಾ). ೧. ತಿರುಳು ; ಕೆಚ್ಚು ; ಸಾರ : ಕರಿಯಾಡಿನ ತುಪ್ಪಮುಮಂ ಬಟಿವದಣೆಯ ಪಣ್ಣ ಗಿಂಜುಮಂ ಸೇವಿಸೆ ಸಂಹರಿಸುಗುಮದು ಕೆಮ್ಮಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೯೪). ೨. ಬೀಜ ತುಂಬಿರುವಿಕೆ. 'ಗಿಂಜು ಬದನೆಕಾಯಿ' ಪರಾ. ೩. ಮುದ್ದೆ ; ಗಿಂಜಲು : ಬಾಳ್ವಣ್ಣು ಗಿಂಜು ಆಯ್ತೇ ? (ಗರಿ. ೫೨-೧೩).

[ದೇ॥ ತೆಲು. ಗಿಂಜ]

ಗಿಂಜುಬದನೆಕಾಯಿ (ನಾ). ಬೀಜಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ಬದನೆಕಾಯಿ : ವಾಂಗೀಭಾತಿಗೆ ಗಿಂಜುಬದನೆಕಾಯಿ ಉಪಯೋಗವಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ).

[ಗಿಂಜು₂ + ಬದನೆ (<ಬದಣೆ) + ಕಾಯಿ₄ (<ಕಾಯ್₄)]

ಗಿಂಟ (ನಾ). ಜೋಡಿಹೆಣಿಗೆಯಿಂದ ನೆಯ್ದ ಬಟ್ಟೆ : ಇಮ್ಮಡಿಕೆ ನೂಲಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಒರಟುಬಟ್ಟೆ : ಸೀತ ವಾತಗಳ ನಿವಾರಿಸಲೆಂದು ಮಾಡಿದ ಹೊದಿಕೆಯಲ್ಲಿ ನಿಶಾರಃ ಎನಿಸುಗು ದೂಪಡಿಗೆ ಗಿಂಟ ಬೂವರಡೆ ಮೊದಲಾದುವು (ನಾಚಿರಾ. ೧೨೪) ; ಹಯಾತನ ಕೈಗೆ ನನ್ನ ಗಿಂಟ, ಪಂಚೆ ಮತ್ತು ಜುಬ್ಬಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟೆ (ಚಂಗಾಳ್. ೩೩೧).

[ದೇ॥ ತಮಿ. ಕಿಣ್ಡ ; ತೆಲು. ಗಿಂಟೆ, ಗೆಂಟೆ]

ಗಿಂಡಿ (ನಾ). ಕಿರಿದಾದ ಬಾಯುಳ್ಳ ನೀರಿನ ಪಾತ್ರೆ ; ಕೊಂಬು ಅಥವಾ ಸೊಂಡಿಲಿರುವ ಸಣ್ಣಪಾತ್ರೆ : "ಗಿಂಡಿ ತಂಬುಗೆ ಪೇಳಿ ಪಾತ್ರೆಯೆನೆ ಪಡಿಗವೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬೩-೨೫) ; ಬೀದಿಬೀದಿಯೊಳೆಲ್ಲ ಮೋಕುಳಿಯ ಗಿಂಡಿಯುಂ (ಅಜಿಪು. ೪-೭) ; ಕುಡಿನೀರ ಗಿಂಡಿಯುನರಸ ನೀಡಲು (ಕುಮ್ಮಾಭೀ. ೧೧-೨೫) ; ಹೊನ್ನ ತಂಬಿಗೆ ಗಿಂಡಿ ಪನ್ನೀರ ಚಂಬಿನಲಿ ಪೂರ್ಣಜಲವ ಕೊಂಡು (ಕಂನವಿ. ೫-೫೫) ; ಗಿಂಡಿಯಲ್ಲಿ ತೀರ್ಥವನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಉದ್ಧರಣೆಯನ್ನು ಕೈಲಿ ಹಿಡಿದು ಶ್ರೀನಿವಾಸಯ್ಯನು ಗರ್ಭಗುಡಿಯ ಹೊಸ್ತಿಲನ್ನು ದಾಟಿ ಹೆಜ್ಜೆ ಹಾಕುತ್ತಾನೆ (ಒಡಕ. ೧೭).

ಗಿಂಡಿಪ್ರಸ್ತ=ಕೆಲವು ಜನಾಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಮದುವೆಯ ಮಾರನೆಯ ದಿನ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಶಾಸ್ತ್ರ ; ಮದುಮಗನು ಬಟ್ಟಲು ಕದಿಯುವ ಶಾಸ್ತ್ರ : (ಎಸಮ್. XXVIII, ೪). **ಗಿಂಡಿಶಾಸ್ತ್ರ** = ಗಿಂಡಿಪ್ರಸ್ತ : ಸಾಯಂಕಾಲ ಗಿಂಡಿಶಾಸ್ತ್ರ, ಮದಲಿಂಗ ಆಗ ಮದುವೆಯ ಮನೆಯಿಂದ ಗಿಂಡಿಯನ್ನು ಕದ್ದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಬೇರ್ಮನೆಯಲ್ಲಿರುತ್ತಾನೆ (ಸುವಸಂ. ೫೫).

[ದೇ॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಕಿಣ್ಡಿ ; ತುಳು. ಗಿಂಡಿ ; ಕೊಡ. ಕಿಂಡಿ ; ತೆಲು. ಗಿಂಡಿ./ಮರಾ. ಗಿಂಡೀ]

ಗಿಂಡಿಮಾಣಿ (ನಾ). (ಕರಾ) (ಮಠಾಧಿಪತಿಗಳಿಗೆ) ಗಿಂಡಿ ಹಿಡಿದು ಸಮೀಪದಲ್ಲಿದ್ದು ಊಳಿಗಮಾಡುವವನು. [ಗಿಂಡಿ + ಮಾಣಿ]

ಗಿಂಡಿಯೂಳಿಗ (ನಾ). (ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದಾಗ ನೀರು ಕೊಡಲು) ನೀರಿನ ಗಿಂಡಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಸದಾ ಬಳಿಯಲ್ಲಿದ್ದು ಮಾಡುವ ಸೇವೆ : ಗಂಡಗರ್ವವ ಬಿಟ್ಟು ನಡೆದನು ಗುರುವಿಗೆ ಗಿಂಡಿಯೂಳಿಗದವನಾಗಿ (ಭರಜ. ೩-೯). [ಗಿಂಡಿ + ಊಳಿಗ (<ಊಳಿಗ)]

ಗಿಂಡಿವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ನೀರಿನ ಚೊಂಬನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ ಸೇವೆಮಾಡು : ಹಡಪಮಂ ಪಿಡಿದು ಧನದಂ ರಾಜಿಸಲ್ ಗಿಂಡಿವಿಡಿಯೆ ವರುಣಂ (ಚಿಬಪು. ೨-೩೦) ; ಚಮರವಮಂ ಪಿಡಿದು ಡಾಳಿಸುವರಂ ಗಿಂಡಿವಿಡಿವರ ಮುಖ್ಯ ವಿನಿಯೋಗದೆಳೆವಕ್ಕಳ ಕಡುವಿಲಾಸದೊಳಮರ್ಚಿಸಿ ಕೊಟ್ಟು (ಚಿಬಪು. ೫-೯೫). [ಗಿಂಡಿ + ಪಿಡಿ₁]

ಗಿಂಡಿವೆಣ್ (ನಾ). ಗಿಂಡಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ಸೇವೆಮಾಡುವ ಹೆಣ್ಣು : ಚಮರಗಳು ಲಾಮಂಚ ಬಿಜ್ಜಣದಾಲವಟ್ಟ ಕಾಂಚನ ಸೌಖ್ಯ ಸಗ್ಗಳೆ ಗಿಂಡಿವೆಣ್ಗಳು ಚಂಚಲಾಕ್ಷಿಯೊಳ್ಪೆದಿದರು (ಮೋಹತ. ೨೪-೯).

[ಗಿಂಡಿ + ಪೆಣ್]

ಗಿಂಡು, ಗೆಂಡು (ಕ್ರಿ). (ಉಗುರಿನಿಂದ) ಜಿಗುಟು ; ಚಿವುಟು : ಮುಟಿಸಿ ನೋಡದ ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಪೂವಾಸುರದೊಳುಗುರಿಂದ ಗಿಂಡದ ಲೇಸಿನೆಳೆಚಿಗುರ್ . . . ಈ ಸುದತಿಯತಿರೂಪನು . . . ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನೋ (ಅರ್ಜಾವಿ. ೧೩-೩೦). **ಗೆಂಡು** : ಈ ಹುಡುಗ ಪಕ್ಕದವರನ್ನೆಲ್ಲ ಸುಮ್ಮನೆ ಗೆಂಡುತ್ತಾನೆ (ರೂಢಿ).

ಗಿಂಡಿಕೊಳ್=ಉಗುರಿನಿಂದ ಚಿವುಟು,—ಜಿಗುಟು : ನಖದಿಂದ ಲಹಿತನ ಗಿಂಡಿಕೊಂಡಬುಹಿದಪ್ರಕಟಿತ ಬಲುಹ ತೋಱಿನಗೆ (ಮೋಹತ. ೪೦-೨೨). [ದೇ॥ ತುಳು. ಕಿಣ್ಕು, ಕಿನ್ಕು]

ಗಿಂಬಳ (ನಾ). ಅನ್ಯಾಯದಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸುವ ಹಣ ; ಅಕ್ರಮ ಸಂಪಾದನೆ ; ಲಂಚ : ಸಂಬಳ ವಿಶೇಷ ಹೆಚ್ಚಾಗಲಿಲ್ಲ. ಗಿಂಬಳ ತಿನ್ನಲು ಅವನದು ಆಫೀಸರ್ ಕೆಲಸವಲ್ಲ (ಬಾಳಿಗಿ. ೧೩೦) ; ಸಂಬಳವಲ್ಲ ಬಾಬು, ನಾನು ಕೇಳಿದ್ದು ಗಿಂಬಳ (ಸಾಹೇಬ್. ೬೨೬) ; 'ಗಿಂಬಳ' ಇಲ್ಲದ ಹೊರತು 'ನ್ಯಾಯಸಂಧ'ರಾಗಿ ಬದುಕುವವರೇ . . . ಇಲ್ಲ (ಅನ್ನಪೂ. ೧೨) ; ಸರಕಾರ ಸಂಬಳ ಕೊಡುತಿತ್ತು, ದೇವನು ಅಷ್ಟಿಷ್ಟು ಗಿಂಬಳ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ ! (ಬೆಂಗಬ. ೭೦). ℙ 'ಗಿಂಬಳ' ಎನ್ನುವುದು ಅನೇಕ ದ್ವಂದ್ವಪದಗಳಂತೆ 'ಸಂಬಳ'ದ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ಪದ ; ತಿಂಡಿ ಗಿಂಡಿ, ಊಟಗೀಟ ಎಂಬಂತೆ. ಆದರೆ ಈಚೆಗೆ 'ಲಂಚ' ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ವತಂತ್ರ ಪದವಾಗಿ ಉಪಯೋಗವಾಗುತ್ತಿದೆ.

ಗಿಕ್ಕು 'ಗೇಕು' ನೋ.

ಗಿಗ್ಗಿರಿ (ನಾ). ಕಿರಿಚಾಟ ; ಚೀರಾಟ (?) : ಲಗ್ಗೆಯೊಳ್ ಮೊಗ್ಗರದ ಗಿಗ್ಗಿರಿಗೆ ನಡೆವಂದರೆಂಬಿನವನಿಬುಂಕೆ ತೆಗೆವಂಕುಶಂಗಳನಳಂಕೆಗೊಳಿಸಿಯುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೭-೬೯ ವ). [<ಕಿಕ್ಕಿಱು₂ ?]

ಗಿಚಕಳಿ (ನಾ).=ಗಿಂಜಲು : ಬೆಳ್ಳಿಯ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಸ್ವಚ್ಛವಾದ ಅನ್ನದ ಮೇಲೆ ಯಾವ ಮಳೆನೀರನ್ನು ಹಾಕಲು ಆ ಅನ್ನವು ಗಿಚಕಳಿ ಆಗದೆ ಬೇರೆ ವರ್ಣ ಬಾರದೆ ಹಾಗೆಯೇ ಉಳಿಯುವುದೋ ಆ ಮಳೆಯ ನೀರು ಗಾಂಗವು (ಅಷ್ಟಾಂಗ. ೬೨ ಅರ್ಥ). [?]

ಗಿಚ್ಚಳ (ನಾ). (?) : ಚಳಿಯಿಸುವ ಚಾಮರಂಗಳ ಕರಮೆಸೆವ ಕರ್ನ ಚಾಮರಂಗಳ ಯೆಳಲಿಕ್ಕಿದ ದೂವೆಯದ ನೆವಳಂಗಳ ಗಿಚ್ಚಳಂಗಳ ಪೊನ್ನ ಕಿವರಕಂಗಳ ಜಾಯಿಲಮೆನಿಪ ಜಾತ್ಯಶ್ವಂಗಳನೇಱಿ (ಮಹಾನೇ. ೧೨-೩೩ ವ). [?]

ಗಿಚ್ಚಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬುಗುರಿಗೆ ಮತ್ತೊಂದು ಬುಗುರಿಯಿಂದ ಹೊಡೆಯುವುದು. 'ಗಿಚ್ಚಿಹೊಡೆ' ಪರಾ. ೨. ಕವಡೆಯಾಟದಲ್ಲಿ ಎಣಿಕೆಯ ಒಂದು ಹಂತ ; (ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ) ಇಪ್ಪತ್ತು ಅಂಶಗಳ ಮೊತ್ತ : ಅವರು ಹತ್ತು ಗಿಚ್ಚಿಯವರೆಗೆ ಆಟ ಆಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ).

[<ಗೀಚು₂]

ಗಿಚ್ಚಿಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ಬುಗುರಿಯ ಮೇಲೆ ಕಚ್ಚುಬೀಳುವಂತೆ ಬುಗುರಿಯನ್ನು ಆಡಿಸು: (+). [ಗಿಚ್ಚಿ+ಹೊಡೆ₁ (<ಪೊಡೆ₁)]

ಗಿಜಗಾರ್ಲುಹಕ್ಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಪಕ್ಷಿ : ಹಕ್ಕಿ ಗಿಜಗಾರ್ಲು ಹಕ್ಕಿ; ತಾನು ಹಿಂದಿನ ದಿನ ಸಂಜೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಡೆದಿದ್ದು ! (ಕಾನೂರು. ೬೭).

[ಗಿಜಗಾರ್ಲು₀ + ಹಕ್ಕಿ (<ಪಕ್ಕಿ₁)]

ಗಿಜಟಿ₁ (ನಾ). ಮುಟ್ಟಿದರೆ ಕೈಗೆ ಮೆತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವಷ್ಟು ಜಿಗುಟಾಗಿಯೂ ಅಂಟಾಗಿಯೂ ಇರುವಿಕೆ : (+). [<ಜಿಗಟು₃ ?]

ಗಿಜಟಿ₂ (ನಾ). ಪೊದರಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : (+).

[?]

ಗಿಜರು, ಗಿಜಿರು (ನಾ). ೧. ಕೆಸರು ; ರಾಡಿ ; ಕೊಚ್ಚೆ : ದೂರದಲ್ಲಿ ಹುಳಿಚೊ ವನ ಪೊದೆಗಳು ಬಿದ್ಮೂರಲ ಮಟ್ಟುಗಳೂ ಅರಮರಲ ಗಿಜರು

ಗಳೂ ಇದ್ದಾವು (ಮಲಿಮ. ೦೮೦) ; ಆ ಹಳುವಿನ ಗಿಜರಿನಾಗೆ ಇಂವ ನನ್ನ ಅಟ್ಟಿ ಹಿಡಿಯಾದು ಅಷ್ಟರೊಳಗೇ ಅದೆ ! (ಮಲಿಮ. ೫೯೨). ೨. (ಆಲಂ) ಹೊಲಸು ನಂಗೆ ಬ್ಯಾರ ಆರ್ತಾಗದಿಲ್ಲಪ್ಪಾ ದೊಡ್ಡೋರ ಮನೇ ಗಿಜರು (ಕಾನೂರು. ೫೭೫). ಗಿಜಿರು : ೧. ಗೊರಬು ಸೂಡಿಕೊಂಡು ಬರ ಬೇಕಾಗಿತ್ತೇನೊ, ಆ ಕಾಡಿನ ಗಿಜರಾಗೆ ? (ಮಲಿಮ. ೭೫೦).

[ದೇಃ ತುಳು. ಗಿಜರ್, ಗಿಜ್ಜರ್]

ಗಿಜವಾಯಿ, ಗಿಜಿವಾಯಿ (ನಾ). ತೆರೆದ ಬಾಯಿ ; ಕಿಸಿಬಾಯಿ : ಬಟ್ಟೆ ಬಟ್ಟೆಯೊಳೆಲ್ಲ ಹೊಟ್ಟೆ ಜಾಲಿಯ ಮುಳ್ಳು ಹುಟ್ಟಿದವರೆಲ್ಲ ಗಿಜವಾಯಿ ಮೂಡಲ ಬಟ್ಟೆ ಬೇಡೆಂದ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೭೦೮). ಗಿಜಿವಾಯಿ : (೬).

[ಗಿಜ್$_0$ (<ಗಿಂಜು$_1$) + ಬಾಯಿ$_1$ (<ಬಾಯ್)]

ಗಿಜಿ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಗಿಜಿಗಿಡಿ', 'ಗಿಜಿಗುಟ್ಟು' ಪರಾ. ಗಿಜಗಿಜಿ = ೧. ಅಸಹ್ಯಬರುವಂತೆ ಅಂಟಂಟಾಗಿರುವುದು: ಮಾವಿನ ಹಣ್ಣು ಹೆಚ್ಚು ಮಾಗಿ ಗಿಜಗಿಜಿ ಎನ್ನುತಿದೆ (ರೂಢಿ). ೨. ದಟ್ಟಣೆ, ನಿಬಿಡತೆ ಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಪದ: ಊರು ತುಂಬ ಹುಡುಗರು ಗಿಜಿಗಿಜಿ ಅನ್ನು ತ್ತಿವೆ(ನನ್ನೂರು. ೩೦೫). ಗಿಜಿಗಿಜಿಮಾಡು=ಜಜ್ಜಿ ಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಕಳಿತಹಣ್ಣಿನ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡು : ಭವದೂರುಯುಗಂಗಳ ನಾಜಿರಂಗದೊಳ್ ಗಿಜಿಗಿಜಿಮಾಡಲೆಂದವನ ಪೂಣ್ದುದು ನಿಕ್ಕುವಮಾಗ ದಿರ್ಕುಮೇ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೫೨). ಗಿಜಿಗಿಜಿಯಾಗಿರು=ಜಜ್ಜಿ ಹೋಗಿ ಮುದ್ದೆ ಯಾಗಿರು ; ಕಳಿತಹಣ್ಣಿನಂತೆ ಮೆತ್ತಗಾಗು: ಜೋದರಂ ಬೆರಸು ಗಜೆಯಿನರಿಗಜಘಟೆಯುಂ ಗಿಜಿಗಿಜಿಯಾಗಿರೆ ಪೊಯ್ದೊಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೦೦೬). ಗಿಜಿಗಿಜಿಯಾಗು=ಜಜ್ಜಿ ಹೋಗು; ನಜ್ಜುಗುಜ್ಜಾಗು : ಸುರ ವಿರೋಧಿಯ ಮುಂಡ ಕೊಂದುದು ಪೊರೆಳೆ ಕಪಿಗಳ ನೆರವಿಯನು ಬಲವರದ ಹೂರಣದಂತೆ ಗಿ[ಪಾಠಾಂ. ಅ]ಜಿಗಿಜಿಯಾದುದಗಲದಲಿ (ತೊರದಾ. ೬-೨೮-೬೨).

ಗಿಜಿಗ 'ಗೀಜಗ' ನೋ.

ಗಿಜಿಗಿಜಿಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : (ವೃಜಿಗಿ. ೨೭-೪೮೦).

[ಗಿಜಿಗಿಜಿ ? + ಗಿಡ (<ಗಿಡು)]

ಗಿಜಿಗಿಜಿಸು (ಕ್ರಿ). ದಟ್ಟವಾಗಿರು ; ನಿಬಿಡವಾಗಿರು : ಎದೆಯ ಮೇಲಿನ ಕರಿಮಣಿಗಳ ಸರಗಳು ಗಿಜಿಗಿಜಿಸಿದುವು (ಮೂರುದಾ. ೨೬೦).

[< ಗಿಜಿ + - ಇಸು$_3$]

ಗಿಜಿಗಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ನಿಬಿಡವಾಗಿ ಸೇರಿರು; ಒತ್ತರಿಸು : ಮುಂಬಾಗಿಲೆಡೆ ಯೊಂದು ಕಾರಾವಾಸದಿ ಗಿಜಿಗಿಡಿದು ಹಸ್ತ ಕಂದರಕೊತ್ತಿ ಶೋಕ ವನಿಯುದಿರಿಸುತಲಧೋವಕ್ತ್ರದಿಂದ ಕುಳಿತಿಹ (ಜನಮು. ೩೨-೦೯).

[ಗಿಜಿ + ಗಿಡಿ$_1$]

ಗಿಜಿಗು, ಗಿಜುಗು (ನಾ). ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ಬರುವ ಪಿಸುರು,—ಗೀಜು : ನಡು ಮುಖಿದು ಗುಡುಗೂಟ್ ಗಿಜಿ[ಪಾಠಾಂ. ಜು]ಗೆದ್ದು ಕಣ್ಬಾಯಿ ಮೂಗೊಟಿತು (ಬುದ್ದೀಪು. ೩೦-೨೦). ಗಿಜುಗು : ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [<ಗೀಜು$_3$]

ಗಿಜಿಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಜುಗುಪ್ಸೆಯಾಗುವಂತೆ ಜಿಗುಟಾಗಿರು,—ಕೆಸರಾಗಿರು : ಮಳೆಬಂದು ಓಣಿಯೆಲ್ಲ ಗಿಜಿಗುಟ್ಟುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ). ೨. ಗದ್ದಲದಿಂದ ಕೂಡಿರು ; ನಿಬಿಡವಾಗಿರು : ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಹಸು, ಎಮ್ಮೆ, ಕರು, ಎತ್ತುಗಳು ಗಿಜಿಗುಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದುವು (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೬೦) ; ಅವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಜನ ಯಾವಾಗಲೂ ಗಿಜಿಗುಟ್ಟುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ).

[ಗಿಜಿ + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಗಿಜಿಬಿಜಿ (ನಾ). ಗದ್ದಲ ; ಗಲಾಟೆ : ಆ ಓಲಗದ ಸದ್ದು ಹತ್ತಿರವಾದ ಹಾಗೆ ಜನಗಳ ಗಿಜಿಬಿಜಿ ಹೆಚ್ಚಿತು (ಅಣ್ಣತಿ. ೪೬). [< ಗಜಬಜ]

ಗಿಜಿಬಿಜಿಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಗದ್ದಲಮಾಡು ; ಗಲಾಟೆಮಾಡು : ಹೇಗಿದ್ದ ಎಂದು ಕೇಳಿದರೆ, ಆತ 'ಕಣ್ಣೆದುರಿಗೆ ಗಿಜಿಬಿಜಿಗುಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದ !' ಎನ್ನುತ್ತಿದ್ದ (ನಿಬಂಧ. II, ೮೯). [ಗಿಜಿಬಿಜಿ + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಗಿಜಿರು 'ಗಿಜರು' ನೋ.

ಗಿಜಿವಾಯಿ 'ಗಿಜವಾಯಿ' ನೋ.

ಗಿಜುಗ 'ಗೀಜಗ' ನೋ.

ಗಿಜುಗು 'ಗಿಜಿಗು' ನೋ.

ಗಿಟಕು, ಗಿಟುಕು (ನಾ.) ೧. ಒಳಗೆ ಇರುವ ನೀರು ಇಂಗಿ ಒಣಗಿದ ತೆಂಗಿನಕಾಯಿಯ ತಿರುಳು ; ಕೊಬ್ಬರಿ : ಕಾಯೊಳಗಿನ ನೀರು ಆರಿದರೆ ಗಿಟಕು ಅನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೨-೫೦). ೨. ನೆಲಗಡಲೆ, ಮಾವಿನ ಕಾಯಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಒಳಗಿರುವ ಒಣಗಿದ ಬೀಜ ; ಗೋಟು. 'ಗಿಟಕುಹಾಯು' ಪರಾ. ಗಿಟುಕು : ೧. ಬಕುಳೆಯರಿಸಿನ ಕಂಪಿನಲರ್ ಕುಂಕುಮವು ಕೊಪ್ಪರಿಗಿಟುಕು ಹುರಿಗಡಲೆ . . . ಇಂಪಿನಿಂ ತರಿಸಿತ್ತು (ಅರ್ಜಾವಿ. ೦೭-೭೧). [?]

ಗಿಟಕುಹಾಯು (ಕ್ರಿ). ೧. ತೆಂಗಿನಕಾಯಿ ಹಣ್ಣಾಗಿ ಅದರ ಒಳಗಿನ ತಿರುಳಿನ ನೀರಾರಿ ಒಣಗಿ ಕೊಬ್ಬರಿಯಾಗು; ಗಿಟಕಾಗು. ೨. ನೆಲಗಡಲೆ, ಮಾವಿನ ಓಟೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳು ಒಣಗಿ ಒಳಗಿನ ಬೀಜವು ಅಳ್ಳಾಡುವ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬರು; ಗೋಟಾಗು: ಆ ಬೀಜವು ಹನಿಯಾರಿ ಗಿಟಕುಹಾಯುವುದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲೆ . . . ಹಾಕಿ ಬಿಡಬೇಕು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೦೩೫). [ಗಿಟಕು + ಹಾಯು (<ಪಾಯ್$_1$)]

ಗಿಟಗಿರಿ 'ಗಿಡಿಗಿರಿ' ನೋ.

ಗಿಟಗಿಟಿಜಂತ್ರ 'ಗಿಡಿಗಿಡಿಜಂತ್ರ' ನೋ.

ಗಿಟಗಿಜ್ಜನೆ (ಅ). ಜೋರಾದ ಶಬ್ದದೊಡನೆ : ತುಟಿಬಟ್ಟಲೊಂದಿ ರಸಾ ಯನಗಳ ಗುಟುಗುಟನೆ ತಾನೀಂಟುವ ಗಾಡಿ ಗಿಟಗಿಜ್ಜನೊಡನೆ ತೇಗುವ ಭಾವ ತುತ್ತ ಪಲ್ಲಟಿಸಿಕೊಂಬಂದ ರಂಜಿಸಿತು (ಭರತ. ೪ ೦೦೦).

[? + ಗಿಜ್ಜನೆ]

ಗಿಟುಕು 'ಗಿಟಕು' ನೋ.

ಗಿಟ್ಟಗಿರಿ 'ಗಿಡಿಗಿರಿ' ನೋ.

ಗಿಟ್ಟಿಗಿರಿ 'ಗಿಡಿಗಿರಿ' ನೋ.

ಗಿಟ್ಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ದೊರಕಿಸಿಕೊಳ್ಳು; ಸಂಪಾದಿಸು ; ಗಳಿಸು : ಅವಳೂ ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಚಹಾ, ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಊಟ ಗಿಟ್ಟಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೪೨೨) ; ಉಪಾಧ್ಯಾಯರುಗಳೇ ಸ್ವತಃ ಅಂಥವರ ಮನೆಗೆ ಹೋಗಿ ಖಾಸಗಿಯಾಗಿ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಕಲಿಸಿ ಹಣ ಗಿಟ್ಟಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು (ನಿಸುತ. ೪) ; ಬಚ್ಚಶೆಟ್ಟಿಗೆ ನಾಳೆ ಸಣ್ಣಯ್ಯನ ಮೆಚ್ಚಿಗೆ ಪಡೆದು ಏನಾದರೂ ಇನಾಮು ಗಿಟ್ಟಿಸಬೇಕೆನ್ನುವ ಆಶೆ (ಗಿರಿಜಾ. ೨೩) ; ಹಿಂದಿನದಕ್ಕಿಂತ ನೂರು ರೂಪಾಯಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಗಿಟ್ಟಿಸುತ್ತಾ ಇದ್ದೀಯೆ (ರಂಗಳ. ೩).

[ಗಿಟ್ಟು (<ಕಿಟ್ಟು$_1$) + - ಇಸು$_3$]

ಗಿಟ್ಟು 'ಕಿಟ್ಟು$_1$' ನೋ.

ಗಿಡ 'ಗಿಡು' ನೋ.

ಗಿಡಕಾವಲು 'ಗಿಡಗಾವಲು' ನೋ.

ಗಿಡಗ 'ಗಿಡಿಗ' ನೋ.

ಗಿಡಗಂಟಿ, ಗಿಡಗಂಟೆ (ನಾ). ಗಿಡ ಮತ್ತು ಪೊದರು,—ಪೊದೆ: ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಪೊದೆಯಾಗಿ ಬೆಳೆದ ಈ ಗಿಡಗಂಟಿ (ನವ್ಯಧ್ವ. ೪) ; ಅಡವಿಯ ಗಿಡಗಂಟಿ ಗಳನೆಲ್ಲ ಸುಡುವವನು ಬೆಂಕಿಹೊತ್ತಿದ ಒಣಮರನು (ಇಂಜಾಪ. ೧೫೯-೮೧). ಗಿಡಗಂಟೆ : ಗಿಡಗಂಟೆಯಾ ಕೊರಳೊಳಗಿಂದ ಹಕ್ಕೀಗಳ ಹಾಡು ಹೊರ ಟಿತು (ಗರಿ. ೨-೭). [ಗಿಡ (<ಗಿಡು) + ಕಂಟ$_2$]

ಗಿಡಗಂಟೆ ‘ ಗಿಡಗಂಟಿ ’ ನೋ.

ಗಿಡಗಕಣ್ಣು (ನಾ). ೧. ಗಿಡಿಗನ ಕಣ್ಣು. ೨. (ಆಲಂ) ಬಹಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ದೃಷ್ಟಿ : ಪೂಜೆ, ಜಪ, ವ್ರತಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ್ದ ಅಪ್ಪನನ್ನು ಗಿಡಗ–ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ಈ ಶೂನ್ಯ ಮೊದಲಿನಿಂದಲೂ ಕಾದಿರಬಹುದೆ ? (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೨೬೪).

[ಗಿಡಗ (<ಗಿಡಿಗ) + ಕಣ್ಣು (<ಕಣ್)]

ಗಿಡಗಾರ (ನಾ). ೧. ಗಿಡಮೂಲಿಕೆಗಳ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು ; ಆಯುರ್ವೇದ ಪಂಡಿತ,—ವೈದ್ಯ : ಅವನಿಗಾದ ಗಾಯವನ್ನು ಕುಶಲರಾದ ಗಿಡಗಾರರು ಬೇಗನೆ ನೆಟ್ಟಗೆ ಮಾಡಿದರು (ಯದುರಾ. ೧೦೨). ೨. “ ವಿಷಗಾರ, ಮಾಟಗಾರ ” (ಜಾನಕೋ. ೪೮).

[ಗಿಡ (<ಗಿಡು) + – ಕಾರ$_1$ (< – ಕಾಱ)]

ಗಿಡಗಾವಲು, ಗಿಡಕಾವಲು (ನಾ). ೧. ಅರಣ್ಯಸಂರಕ್ಷಣೆ. ೨. ಅರಣ್ಯ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಇರುವ ಅಧಿಕಾರಿ : (ವ್ಯಗೆಜ. IV, ೭೬೯). ೩. ಕಾಡಿನಲ್ಲಿರುವ ಹುಲ್ಲುಗಾವಲುಗಳಲ್ಲಿ ದನಕರುಗಳನ್ನು ಮೇಯಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಥವಾ ಗಿಡಮರ ಮೊದಲಾದ ಉತ್ಪನ್ನಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಕೊಡಬೇಕಾದ ತೆರಿಗೆ,— ಸುಂಕ : ಸುಂಕ ಗಿಡಗಾವಲು ಬಿಡುಮಣೆಯು ಅರಮನೆ[ಗೆ] ಕಾರಣವಿಲ (ಎಕ. IX, ಮಾಗಡಿ. ೨-೨೯ ; 1669) ; ಈ ವೃತ್ತಿಗೆ ಸಲ್ಲುವ . . . ಚರಾದಾಯ ಹೊರಾದಾಯ ಶೀಗೇಮಡಿ ಪತಂಗ ಪೊಪ್ಪಳೀ ಗಿಡಗಾವಲು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿವೇಶನ ಶೂದ್ರನಿವೇಶನ (ಹುಟ್ಟಹ. ೩). **ಗಿಡಕಾವಲು:** ೩. ರೈತರನ್ನು ತಗ್ಗಿಸುವ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿಯೂ, ಅರಮನೆಗೆ ಕೂಡಿ ಬರುವಂತೆಯೂ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಮನೆದೆರಿಗೆ ಮೊದಲಾದ ೧೯ ಬಾಬುಗಳನ್ನು ನೇಮಿಸಿದರು. (೧) ಮನೆದೆರಿಗೆ . . . (೧೩) ಗಿಡಕಾವಲು . . . (೧೯) ಕೌದಿಯ ತೆರಿಗೆ (ಮಹಾವಂ. I, ೧೨೪).

[ಗಿಡ (<ಗಿಡು) + ಕಾವಲು (<ಕಾವಲ್$_1$)]

ಗಿಡಗುನಿ (ನಾ). ತೆನೆಯ ಕುನಿಯನ್ನು ತಂಳಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಉಳಿಯುವ ಊಬು ಸಹಿತವಾದ ಧಾನ್ಯ : ನನಗೆ ಗಿಡಗುನಿ ರಾಗಿ ಹತ್ತು ಸೇರು ಬಂತು (ರೂಢಿ). ‘ ಬಡಗುನಿ ’ ಪರಾ. [ಗಿಡ (<ಗಿಡು) + ಕುನಿ$_3$]

ಗಿಡಪಕ್ಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು : ಮೀನು . . . ಕರೀಮೀನು, ಗಿಡಪಕ್ಕೆ, ಕೊರವ (ನಮ್ಮನು. ೨೪೦).

[?]

ಗಿಡಪತ್ರಿಕೆ (ನಾ). ಗ್ರಾಮಾಂತರ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದಿರುವ ಮರಗಳ ವಿವರವನ್ನೂ ಅವು ಯಾರಿಗೆ ಸೇರಿವೆ ಎಂಬ ವಿಚಾರವನ್ನೂ ತಿಳಿಸುವ ವಿವರಣ ಪತ್ರ ; ಗಿಡಮರಗಳ ದಾಖಲೆ (ವ್ಯಗೆಜ. IV, ೭೬೯).

[ಗಿಡ (<ಗಿಡು) + ಪತ್ರಿಕೆ]

ಗಿಡಬೀಳು (ಕ್ರಿ). ಕಾಡಿನ ಮರೆಯಲ್ಲಿ ಅಡಗಿಕೊಳ್ಳು ; ತಲೆಮರೆಸಿಕೊಳ್ಳು : ಟೀಪುಸುಲ್ತಾನರು ಮುಖಭಂಗಿತರಾಗಿ ಆ ಕಂದಕದಿಂದ ಗಿಡ ಬಿದ್ದು ಬಂದು ತಮ್ಮ ತಂಬಿಗೆ ಸೇರಿದರು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨೮).

[ಗಿಡ (<ಗಿಡು) + ಬೀಳು$_1$ (<ಬೀೞ್$_1$)]

ಗಿಡಮಂಗ (ನಾ). (ಉಕ) (ಕೋತಿಯಂತೆ) ಮರದ ಮೇಲೆ ಹತ್ತುವ ಮತ್ತು ಹತ್ತಿರುವವರನ್ನು ಹಿಡಿದಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ ; ಮರಕೋತಿ ಆಟ : ನಾನು ಇವೊತ್ತು ಗದುಗಿನಲ್ಲಿ ಗಿಡಮಂಗ ಆಡುವುದಿದೆ (ಗ್ರಾಕಿಪ. ೫೩) ; ಇಂದು ಅಷ್ಟೊಂದು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಂಡುಬರದ ‘ಗಿಡಮಂಗ’ ಆಗ ಪ್ರಿಯವಾದ ಆಟವಾಗಿತ್ತು (ಸಮಜೀ. ೮ ಟೀಕೆ).

[ಗಿಡ(<ಗಿಡು) + ಮಂಗ$_1$]

ಗಿಡಮಾಡು (ಕ್ರಿ). ಮೂಲಿಕೆಯ ಮೂಲಕ ವಶೀಕರಣಮಾಡು ; ಮದ್ದು ಹಾಕು : ರಾಮಜೀಕಾಕಾನಿಗೆ ಏನೋ “ ಗಿಡ ” ಮಾಡಿರಬೇಕು, ಅಂತೇ ಅವರು ಗಿರಿಜಾನ ಎಲ್ಲ ಮಾತಿಗೆ ರೀ ಎಳೆಯುತ್ತಾರೆಂದು ಬರೆದಿದ್ದರು (ದೀಪಹ. I, ೧೮೬). ‘ ಮರಮಾಡು ’ ಪರಾ.

[ಗಿಡ (<ಗಿಡು) + ಮಾಡು$_1$]

ಗಿಡಮೂಲಿಕೆ (ನಾ). ಔಷಧಿಗೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಮೂಲಿಕೆ ; ಬೇರು, ನಾರು ಮುಂತಾದುವು : “ ಓಷಧಿ – . . . ಗಿಡಮೂಲಿಕೆ” (ಗಂಗಾಮು. ೬೦) ; ಇಲ್ಲಿಂದ ಒಂದು ಒಂದೂವರೆ ಹರದಾರೀ ಮೇಲೆ ಒಂದು ತೋಟದಲ್ಲಿ ಈ ಬೇನೆಗೆ ಕೊಡತಕ್ಕ ಗಿಡಮೂಲಿಕೆಯದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೧೯)

[ಗಿಡ (<ಗಿಡು) + ಮೂಲಿಕೆ]

ಗಿಡಮೊಳೆ (ನಾ).=ಗಿಡಗಂಟಿ : ಎಸಲು ಗಜದವಯವದೊಳಗೆ ಕೀಲಿಸಿದ ಪುರಾತರದ ಪರ್ವತ[ದ] ಮೇಲೊಸೆದು ತೋರುವ ಗಿಡಮೊಳೆಗಳಂದದಲಿ ಶರಜಾಲ (ದೇವೀಮ. ೨-೪೨). [ಗಿಡ (<ಗಿಡು) + ಮೊಳೆ]

ಗಿಡವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಗಿಡವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸು : ಇಷ್ಟಲಿಂಗ ಪ್ರಾಣಲಿಂಗವೆಂದು ವಿಭೇದಿಸುವಲ್ಲಿ ಕುಸುಮದ ಗಿಡುವಿಗೆ ವಾಸನೆ ಉಂಟೇ ಕುಸುಮಕ್ಕಲ್ಲದೆ ಅದು ಗಿಡವಿಡಿದಾದರೂ ಕುಸುಮವೆಂಬುದನಱಿತು ಗಿಡುವಿನ ಹೆಚ್ಚುಗೆ . . . ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿಪ್ಪುದು (ಮೋಳಿಮಾ. ೨೬೨-೧೧).

[ಗಿಡ (<ಗಿಡು) + ಪಿಡಿ$_1$]

ಗಿಡಸೀಮೆ (ನಾ). ಕಾಡಂಗಳೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ ದೇಶ ; ಕಾಡುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿಕೊಂಡಿರುವ ನಾಡು ; ಮಲೆನಾಡು : ನಮ್ಮ ಸೀಮೆಯು ಗಿಡಸೀಮೆ. ಬಹುಚಿಕ್ಕದು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೧೧). ‘ ಬಯಲುಸೀಮೆ ’ ಪರಾ.

[ಗಿಡ (<ಗಿಡು) + ಸೀಮೆ]

ಗಿಡಹೇನು (ನಾ). ಗಿಡಗಳಿಗೆ ಅಂಟಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಹಾಳುಮಾಡುವ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹುಳು,–ಕೀಟ : ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹುಳಕ್ಕೆ ಆಹಾರವಾಗಿಯೂ, ಇರುವೆಗಳಿಗೆ ಮಕರಂದ ಕೊಡುವುವಾಗಿಯೂ, ಆದುದರಿಂದ ಇರುವೆಗಳ ರಕ್ಷಣೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟುವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಸಸ್ಯನಾಶಕ ಕೀಟಜಾತಿ : ಗಿಡಹೇನು (Aphis. ಇಂಕನಿ). [ಗಿಡ (<ಗಿಡು)+ಹೇನು (<ಪೇನ್$_2$)]

ಗಿಡಿ$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ತುರುಕು ; ಒತ್ತಿ ತುಂಬು ; ಜಡಿ : ದಿಕ್ಕಿನೊಳಂ ವಿಯತ್ತಲದೊಳಂ ಗಿಡಿದಂತಿರೆ ನಿಂದ . . . ಪರಮಾತ್ಮನ ಶಕ್ತಿಗದಾವ ಕೌತುಕಂ (ಅನಂಪು. ೫-೨೬) ; ಚೆಲ್ವಿಯದಿಂ ಕದುಕೇಱನಿಱಿದು ಕಣ್ಣಲ್ಲಿ ಮಣಲ್ಸಣ್ಣಮನೆ ಗಿಡಿದು (ಜಯಕಾ. ೧೩-೪೧); ಮರದ ಸೊಪ್ಪು ಕತ್ತರಿಸಿ ಪೊಟರೆಯ ಬಾಯಿಗೆ ಗಿಡಿದರು (ನನ್ನೂರು. ೨೧೧) ; ತಮಿಳಿನಲ್ಲೋ ಹಿಂದುಸ್ತಾನಿಯಲ್ಲೋ ಮಾತಾಡುತ್ತಾ ಅದರ ತುಂಬ ಇಂಗ್ಲಿಷನ್ನು ಗಿಡಿದರೂ ನಮ್ಮ ಕೈ ತಡೆಯುವವರು ಯಾರು ? (ನಂಟರು. ೨೯). ೨. ಆಹಾರದ ತುತ್ತುಗಳನ್ನು ಬಲಾತ್ಕಾರವಾಗಿ ಬಾಯೊಳಗೆ ಹಾಕು,–ತುರುಕು : “ಗಿಡಿ–ಕಬಳಪ್ರವೇಶೇ ” (ಶಮಧಾ) ; ಅಡಗಿನ ಬಸನಿಗನ್ನೆ ತಿನ್ ಪಿಡಿಯೆಂದ ವನಡಗನವನ ಬಾಯೊಳ್ ಗಿಡಿವರ್ (ಆದಿಪು. ೫-೮೬) ; ಕೊಯ್ದಾತನ ಬರಿಯಡಗುಗಳಂ ಬಾಯೊಳಡಸಿ ಗಿಡಿಯುತ್ತಿರ್ಪರ್ (ಶಾಂತೀಶ. ೯-೯೨) ; ಸೇರದಿದ್ದರೆ ನೀನು ಬಿಡುತ್ತೀಯಾ. ಗಂಟಲು ಬಿಡಿಸಿ ಗಿಡಿದು ತುಂಬುತ್ತೀ (ನಟಸಾ. ೪೫). ೩. ಬಾಯಿತುಂಬ ಆಹಾರವನ್ನು ನುಂಗು ; ಮುಕ್ಕು ; ಕಬಳಿಸು : ಕೂರ್ಮೆಯೊಡೆಯನಗ್ಗಿಯುಂ ಅಂತು ಪಿಡಿದುದುಂ ಗಿಡಿದುಂ ಮಡಿಯೆನಿಸೆಂದು ಸೈತಿಟ್ಟು ಬೀೞ್ಕೊಟ್ಟಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೬೫-೧೩). **ಗಿಡಿಗಿಡಿ** (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) **:** ಕೊಕ್ಕಂದೆ ಕಟ್ಟಿಡಿದ ಕಾಳಿಜಮನಗಿದಗಿದು ತಿನ್ನುತ್ತೆ, ಗಿಡಿಗಿಡಿದು ಅಡಸುವುದು ಬಿರಿವುದನೆ ಪೊಡೆಯನ್ (ಬದ್ಧಪ್ರ. ೫೫-೧೧೮೮)

[ದೇ॥ ತುಳು. ಗಿಡಿ]

ಗಿಡಿ$_2$ (ನಾ). ಬಿರಡೆ ; ಬೆಣೆ : (ಕಂಡಿಯಲ್ಲಿ ಸಂದುಬಿಡದೆ ಬಿಗಿಯಾಗಿ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವ) ಮರದ ಗೂಟ . . . ಬಿರಡೆ ; ಬೆಣೆ ; ಗಿಡಿ (Plug. ಇಂಕನಿ).

[<ಗಿಡಿ$_1$]

ಗಿಡಿ$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಪಕ್ಷಿ: ಕಾರಂಡಂ ಕೆಂಗಣ್ಣಂ ಭೇರುಂಡಂ ಪೊಱಸು ಕಾಗೆಗಂಬೊಂದುರಿಗಂ ಕಾಱ ಕಿಱುವಿಳಿ ಕೊಯ್ಕಂ ಕೀರಂಜಂ ಹರಡೆ ಸುರಗಿ ಗಿಡಿ ಪೆರ್ಗಿಡುಗಂ (?) (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೧೦೪೩). [ℙ ಇದು 'ಗಿಡಿಗ' ಎಂಬುದರ ಸವಕಳಿರೂಪವಿರಬಹುದು]

ಗಿಡಿಕಿರಿ 'ಗಿಡಿಗಿರಿ' ನೋ.

ಗಿಡಿಗ, ಗಿಡಗ, ಗಿಡುಗ (ನಾ). ಮಾಂಸಾಹಾರಿಯಾದ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಪಕ್ಷಿ; **ಡೇಗೆ:** "ಪ್ರಾಜಿಕಾಃ, ಶ್ಯೇನಾಃ – ಈ ೨ ಗಿಡಗಂ" (ಹಲಾಯು. ೪೨-೯೯); ಪಾರಾವತಮಂ ಗಿಡಿಗಂ ಭೋರೆಂದೋರಂತೆ ಮುಟ್ಟೆ ಬೆನ್ನಟ್ಟೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೮೪); ಕಳಹಂಸೆಗೆ ಗಿಡಿ[ಪಾಠಾಂ. ಡ]ಗನೆಱಗಿ ದಂತಿರೆ ಬಡಿದಂ (ಯಶೋಚ. ೨-೪೯); ಗಿಳಿಯ ಹಿಂಡುಗಳೆತ್ತ ಗಿಡಿಗನ ದಳದುಳವು ತಾನೆತ್ತ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೨-೮೧). **ಗಿಡಗ:** ಗಿಡಗನಡಸಿ ಬಿಡ ದಟ್ಟುತ್ತುಂ ಬರೆ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೩-೨೦); ಬೀಸಿದ ಬಲೆಗೆ ಬಿದ್ದವು ಗಿಡ[ಪಾಠಾಂ. ಡು]ಗ ಗೀಜಗ ಗೌಜು ಗುಬ್ಬಿಗಳು (ತೊರರಾ. ೩-೩-೧೭). **ಗಿಡುಗ:** "ಶಶಾದನಃ, ಶ್ಯೇನಃ, ಪತ್ರಿನ್ ಈ ೩ ಗಿಡುಗ" (ನಾಚಿರಾ. ೧೦೪); "ಶ್ಯೇನಮೆನೆ ಗಿಡುಗನಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೫೨-೮); ಅರಗಿಳಿಯನೊಂದು ಗಿಡುಗನೆಡೆಗೊಂಡು ಜಗುನೆಯಂ ಪಾಯ್ವಾಗಳುಗಿಬಗಿಮಾಡಿದಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೬೮ವ); ಗಿಡುಗಂ ತಂದತ್ತೊ ಮೇಣ್ ಪೆರ್ವರ್ಗರನ ತುದಿಯಿ ನೇಱ ಬಿರ್ದುದೊ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೦೯); ಅಂಚೆ ಕೊಂಚೆ ತಿತ್ತಿರಿ ಗಿಡುಗಂಗಳೆಂಬ ಖಗವೃಂದದಿನಲ್ಲಿಯರಣ್ಯಮೊಪ್ಪುಗುಂ (ಗಿರಿಕ. ೧-೭೪); ಆ ಕುದುರೆಗಳು ಗಿಡುಗಗಳಂತೆ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಹಾರಿಬಂದು (ಕೃವಾಉ. ೩೩೦).

ಗಿಡಗನವ=ಹಕ್ಕಿಬೇಟೆಗಾಗಿ ಪಳಗಿದ ಡೇಗೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿರುವವನು: ಬೇಟೆನಾಯಿಗಳವರೂ ಗಿಡಗನವರೂ ಮುಂದೆ ಮುಂದೆ ಹೋಗುತಿರಲಿ (ಪೇಟಿಮಾ. ೩).

[ದೇ॥ ತುಳು. ಗಿಡಿ; ಕೊಡ. ಕೀಡುವೆ; ತೆಲು. ಗಿಡ್ಡ]

ಗಿಡಿಗಿಡಿಜಂತ್ರ, ಗಿಟಗಿಟಿಜಂತ್ರ (ನಾ). ತೊಗಲುಂ ಪುತ್ತು ಎಲುಬಿನ ಗೂಡು ಮಾತ್ರವುಳ್ಳ ಒಡಲುಂ; ಶಿಥಿಲವಾದ ಶರೀರ; ಸವಕಲಾಗಿ ಕ್ಷೀಣಿಸಿದ ದೇಹ: ಏಟ್ಟೂರ್ವರ್ಗರರಸಿಯರ್ಕಳ್ ... ತಪಂಬಟ್ಟು ಗಿಡಿಗಿಡಿ ಜಂತ್ರ[೦] ಮಿಳಿಮಿಳಿನೇತ್ರಮಾಗಿ ಘೋರವೀರ ತಪಶ್ಚರಣದೊಳ್ ನೆಗಱುತ್ತಿರ್ದರ್ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೩೪-೩); ಒಡಲೆಲ್ಲಂ ಬಡತನದಿಂ ಗಡ ಗಿಡಿಗಿಡಿ ಜಂತ್ರಮಾಗೆ ... ಕಡುಗಲಿ ನಿತ್ಯೋಪವಾಸದೊಳ್ನೆಱ ನೆಗಳ್ದಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೩೭); ಗಿಡಿಗಿಡಿಜಂತ್ರಮಾಯ್ತೊಡಲ್ಬಿಡಿದಿರ್ದಖಿಳೇಂದ್ರಿಯಂಗಳುಂ ಮಿಡುಕದೆ ... ಪಱಪಟ್ಟುವು ಪಾಪಪಾಂಶುಗಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೧-೧೭). **ಗಿಟಗಿಟಜಂತ್ರ:** ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಯ ಹಂಗು ಬೇಡವೆಂದು ಹೊದ್ದ ಚರ್ಮದ ಹೊದಿಕೆಯಂ ತೆಗೆದ ಗಿಟಗಿಟಜಂತ್ರದ ನಿಲವೋ (ಅವಚಂ. ೨೨೭-೧೦೩೦). [ಗಿಡಿಗಿಡಿ$_0$ + ಜಂತ್ರ]

ಗಿಡಿಗಿರಿ, ಗಿಟಗಿರಿ, ಗಿಟ್ಟಗಿರಿ, ಗಿಟ್ಟಿಗಿರಿ, ಗಿಡಿಕಿರಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹಲ್ಲುಗಳ ಎರಡು ಸಾಲುಗಳನ್ನೂ ಬಲವಾಗಿ ಕಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಹಲ್ಲು ಬಿಡು,–ಹಲ್ಲು ಕಿರಿ: ಅಂತಾ ವಾನರಂ ಕೇರದಗೆಯನೇಱದ ಕೋಡಗದಂತೆ ಗೂಡುಗೊಂಡು ಪಲ್ಲಂ ಗಿಡಿಗಿರಿದು (ಪಂಚತಂ. ೨೭೯-೨೨); ಕಡುನೋವಿಂದಂ ಪಲ್ಲಂ ಗಿಡಿಗಿರಿ ದಱುತುಂ ನಿಲ್ಲದೆ ನೆತ್ತರನೆ ಕಾಱ ಕೆಡೆದರ್ ನೆಲದೊಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೨೦೩); ಗಿಡಿಗಿರಿದ ಹಲುಗಿರುಕುಗಳ ಹೊಡಗೆಡೆದು ಹೊರಳುವ ಹೆಣನ ರಾಶಿಯಲಿಡಿದುದಿಳೆ ಕಲಿಕುಂಭಕರ್ಣನ ಕರದ ಕದನದಲಿ (ತೊರರಾ. ೬-೨೮-೫೧). **ಗಿಟಗಿರಿ:** ೨. ಬಿಗಿಯಾಗು; ಕಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳು: ಸೆಳವು ಬಂದು ಆ ಹುಡುಗನ ಹಲ್ಲುಗಳು ಗಿಟಗಿರಿದಿವೆ (ರೂಢಿ). ೩. ಸಂಕುಚಿಸು; ಹಿಸಂಕು; ಅದುಮು: ತೋರಗಿರಿಯಂದದಲಿ ಬಳೆದನು ವೀರನುದರದೆ ಹನುಮನಾ ಜಲಚಾರಕಪಿ ಗಿಟಗಿರಿಯೆ ಮುರಿದುವು ವಜ್ರಲೋಮಗಳು (ಮೈರಾಕಾ. ೩-೭೩). **ಗಿಟ್ಟಗಿರಿ:** ೪. ತುಂಬು; ಕಿಕ್ಕಿರಿ; ಸಂದಣಿಸು: ಮಂದಿ ಬಂದು ಸೇರಿ ಭಜನೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತ ವಾಯುಮಂಡಲವೆಲ್ಲಾ ರಾಮಶಬ್ದದಿಂದ ಗಿಟ್ಟಗಿರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿತು (ಭಜ್ಯೋತಿ. ೧೯೭). **ಗಿಟ್ಟಿಗಿರಿ:** ೪. ಬೀದಿ ಬೀದಿಗಳೆಲ್ಲ ಜನಗಳಿಂದ ಗಿಟ್ಟಿಗಿರಿದು ಹೋಗಿತ್ತು (ಭೀಮುಕಾ. ೨೪೮). **ಗಿಡಿಕಿರಿ:** ೧. ಗಿಡಿಕಿರಿದ ಹಲ್ಲುಗಳ ಹಾಹೆಗಳಡಸಿ ನಸುದೆಱದಿರ್ದ ಕಂಗಳ ಕಡಿದ ಕೊನೆನಾಲಿಗೆಯ (ಉತ್ತರಾ. ೩-೫೯). [ಗಿಡಿ$_1$ + ಕಿರಿ$_2$]

ಗಿಡಿಗು (ಕ್ರಿ). ತುರುಕು; ಬಲವಂತವಾಗಿ ತುಂಬು; ಜಡಿ: ಫಡಫಡೆಲವೆಂದೆರಗಿ ಕಣೆಗಳಂ ಚಣೆಗಳಂ ಅಡಕಿದರ್ ಗಿಡಿಗಿದರ್ ಅಂಗಾಂಗಕೆಲ್ಲ ಮಾಹೀಕುಳಿಸಿ ಬಾಯ್ಬಿಡುವೊಲು (ಜನಮು. ೨೬-೮); ಹಣ್ಣನ್ನು ಗಿಡಿಗಿ ಅವನನ್ನು ನಿಶ್ಶಬ್ದಗೊಳಿಸಿದನು (ಬಾಳಹೊ. ೧೦೯). [<ಗಿಡಿ$_1$]

ಗಿಡಿಬಡಿ 'ಗಿಡಿಬಿಡಿ' ನೋ.

ಗಿಡಿಬಿಡಿ, ಗಿಡಿಬಡಿ, ಗಿಡುಬಿಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ: ಚಿನ್ನತಿತ್ತಿಱ ಬೊಗ್ಗಿನ ಹೆಱ ಕಹಳೆಗಳುನ್ನತ ಡೌಡೆ ನಿಸ್ಸಾಳ ಸನ್ನೆಡೋಳು ನಾಗಸರ ರಾಯ ಗಿಡಿಬಿಡಿ ಸನ್ನುತಮೆನಲೊದಱದವು (ಅಂಜಚ. ೬-೭೫); ಬೊಂಬುಳಿ ಗಿಡಿಬಿಡಿ ವೀರವ್ಯಂದದ ನಾದ ತುಂಬಿತೀರ್ಲ್ಯದುದಿಕ್ಕಿನೊಳು (ಭರಚ. ೩೦-೫೯); ಪಟಹ ನಿಸ್ಸಾಳ ಗಿಡಿಬಿಡಿ ಭೇರಿ ಡವುಡೆ ಜೇಗಟೆ ಕರಡೆ ಕಂಸಾಳ ಡೊಳ್ಳಾರಿ ಟುಮುಕು ತಂಬಟಂ (ಚಬಪು. ೫-೭); ಭೇರಿ ತಮ್ಮಟ ಡೌಡೆ ಗಿಡಿಬಿಡಿಯು ಬೂರುಗಂ ಭೋರಿಡಲು (ನವಮೋ. ೧೪-೨೯). **ಗಿಡಿಬಡಿ:** ವಿವಿಧ ತಂಬಟೆ ಪಟಹ ಮೃದಂಗ ಗಿಡಿಬಡಿ ಮೌರಿ (ಸಮುಮು. ೩೭). **ಗಿಡುಬಿಡಿ:** ಡೋಳು ಡಮರು ಗಿಡುಬಿಡಿ ವೀರವಂದ ನಿಸ್ಸಾಳ ಡವುಡೆ ... ಮೊಳಗಲಾ ವಾದ್ಯದ ಮೇಳದೊಳ್ಳಿದಿದನಂದು (ರಾಮುವಿ. ೮-೭೨). [ದೇ॥ ತಮಿ. ಕಿಟುಪಿಟಿ; ಮಲ. ಕಿಡುಬಿಡಿ; ತುಳು. ಗಿಡಿಬಿಡಿ; ತೆಲು. ಗಿಡಿ]

ಗಿಡಿವು (ನಾ). ರಾಶಿ; ಒಡ್ಡು: ನೆಣನ ಬಣಂಬೆಗಳೊಳಗೆ ಕೈದುಗುತ್ತಿ ನೋಡಿಯುಂ ಅದಗಿನ ಗಿಡಿವಿನೊಳ್ಸುಱದು ನೋಡಿಯುಂ ನರವಿನ ನೆರವಿಯೊಳ್ತೊಟಲ್ದು ನೋಡಿಯುಂ (ಗದಾಯು. ೬-೨೯ ವ).

[ಗಿಡಿ$_1$ + – ವು]

ಗಿಡು, ಗಿಡ (ನಾ). ೧. ಸಣ್ಣಮರ: ಈ ಮರಗಳ ಗಿಡು[ಪಾಠಾಂ. ರಿ]ಗಳ ಪೊದಱುಗಳ ಮಱಗಳೊಳೀ ಪೊಟಲಂ ಕಂಡೆವಿಲ್ಲ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೮೯-೨೨); ಹಿತ್ತಲ ಗಿಡು ಮರ್ದಲ್ಲ (ಪಂಚತಂ. ೨೮೦-೮); ಬೇವಿನ ಗಿಡುವಂ ತಂದಿಟ್ಟಾವಿನ ನೊರೆವಾಲನೆಱದು ನಡಪಿದೊಡಂ ಕೇಳ್ ಬೇವಿಂಗೆ ಕೈಪೆ ಪಿಂಗದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೧೫೭); ಗಿಡುಗಿಡು ತಪ್ಪದೆ ಬೇಡಿದೆ ನನ್ನಂಗೈಂದು (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೨೮-೫೯); ಪಡೆಯ ಕಾಲ್ದುಳಿಗಾಗ ಗಿಡುಬಳ್ಳಿ ಪೆರ್ಮರ್ಕರ ಪುಡಿಯಾಗೆ (ಕಂಸವಿ. ೧೨-೬). **ಗಿಡ:** ೧. ಗಿಡ ವೃಕ್ಷಂಗಳಿಗಾರು ನೀರನೆಱವರ್ ನಿತ್ಯಂ ಮಹಾರಣ್ಯದೊಳ್ (ಸೋಮೇಶ. ೩೪); ಗಿಡ[ಪಾಠಾಂ. ಡು] ಲತಾಳಿ ವಸಂತದಲಿ ತಳಿರೊಡೆದು (ತೊರರಾ. ೧-೧೧-೧೪); ಬಿಡದೆ ಕುತ್ತುಱುಗಳಂ ಸೋವಿದರ್ತೀವಿದರ್ಗಿಡಗಳ ಪೊದರ್ಗಳಿಂದೆಬ್ಬಿಸಿದರ್ ... ಖಗಮೃಗವ್ರಾತಮಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೮-೪೭). ೨. **ಮರ; ವೃಕ್ಷ:** ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ನಿಬಿಡವಾಗಿ ಗಿಡಗಳು ಬೆಳೆದಿರುತ್ತವೆ (ರೂಢಿ). ೩. **ಕಾಡು; ಅಡವಿ:** 'ಅವರು' ಗಿಡಕ್ಕೆ ಎತ್ತು ಹೊಡಕೊಂಡು ಹೋದವರು ತಿರುಗಿ ಬರೋದು ರಾತ್ರಿ ಹೊತ್ತಿಗೆ (ಬೆಳುಮು. ೧೯); ನಮ್ಮೂರ ಪಕ್ಕದ ಗಿಡದಲ್ಲಿ ಚಿರತೆ ಇದೆ (ರೂಢಿ). 'ಗಿಡಸೀಮೆ' ಪಾ. ೪. ಮರದ ಎಳೆಯ ಅವಸ್ಥೆ; ಸಸಿ: ಗಿಡವಾಗಿ ಬಗ್ಗದ್ದು ಮರವಾಗಿ ಬಗ್ಗೀತೇ? (ಗಾದೆ). ೫. ಮೂಲಿಕೆಯ ಮೂಲಕ ವಶೀಕರಣ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು; ಮದ್ದುಹಾಕುವುದು. 'ಗಿಡಮಾಡು' ಪರಾ. [ದೇ॥ ತುಳು. ಕೊಡ. ಗಿಡ]

ಗಿಡುಂಗಡಿ, ಗಿಡುಗಡಿ (ಕ್ರಿ). ಗಿಡವನ್ನು ಕಡಿ,—ಕತ್ತರಿಸು: ಗಿಡುಂಗಡಿದಂ, ಗಿಡುಗಡಿದಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೩೮೦ ಪ್ರಯೋ). **ಗಿಡುಗಡಿ:** ಗಿಡು

ಗಡಿವ ಹರಗುವ . . . ಆರಂಭೋಪದೇಶಮಕ್ಕುಂ (ಶಾಂತೀಶ. ೧೩೦-೩).

[ಗಿಡು + ಕಡ್ಡಿ$_2$]

ಗಿಡುಕು (ನಾ). ೧. (ಕರಾ) ಬಿರಡೆ ; ಬೆಣೆ ; ಬೂಚು. ೨. ಗಿಡಿದುದು; ತುಂಬಿರುವ ವಸ್ತು. [<ಗಿಡ್ಡಿ$_2$]

ಗಿಡುಗ ' ಗಿಡಿಗ ' ನೋ.

ಗಿಡುಗಡಿ ' ಗಿಡುಂಗಡಿ ' ನೋ.

ಗಿಡುಗದೃಷ್ಟಿ (ನಾ). = ಗಿಡಗಕಣ್ಣು ೨ : ಗ್ರಿಯರ್ಸನ್ನನ ಗಿಡುಗದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ಮೆಲ್ಲಗೆ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡ ಈ ಕೊಂಡಭಾಷೆಯನ್ನು . . . ಪತ್ತೆಹಚ್ಚಿದರು (ದ್ರಾವಿವಿ. ೧೯೧). [ಗಿಡುಗ (< ಗಿಡಿಗ) + ದೃಷ್ಟಿ]

ಗಿಡುಗಳ್ಳಿ (ನಾ). ಗಿಡವಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವ ಕಳ್ಳಿ ; ಕೋಲುಗಳ್ಳಿ : ತೊಡೆದು ಪ್ಪಳಿದುಪ್ಪಮ ತಾಂ ಗಿಡುಗ [ಪಾಠಾಂ. ಕ]ಳ್ಳಿಯ ತೊವಡು ಕಟ್ಟಿ ನಿರ್ವಿಷಮಕ್ಕುಂ (ಖಮದ. ೧೬-೭೯). 'ಮರಗಳ್ಳಿ' ಪರಾ. [ಗಿಡು + ಕಳ್ಳಿ$_2$]

ಗಿಡುಗಾಡು (ನಾ). ಕುರುಚಲುಗಿಡಗಳಿಂದಲೂ ಪೊದರುಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿದ ಕಾಡು, — ಅರಣ್ಯ : ಕಾನನದೊಳಗಿರ್ದ ಬೆಟ್ಟದ ಗಿಡುಗಾಡು ತಾನೆನ್ನ ಮಱೆದೊಱಗಿಸಿತು (ಮೋಹತ. ೧೮-೯೧). [ಗಿಡು + ಕಾಡು$_2$]

ಗಿಡುತಿಂಗಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ : ಶ್ರೀಮುದ್ರೆಗಿಡ, ತುತ್ತಿ, ಕಿಸಂಗಿ, ತುರುಬೀಗಿಡ, ಗಿಡುತಿಂಗಿ (ವೃಜಿಗಿ. ೧-೬). [ಗಿಡು+ತಿಂಗಿ?]

ಗಿಡುದುಱುಗಲ್ (ನಾ). ಗಿಡಗಳ ಗುಂಪು, – ಸಮೂಹ : ನೆಳಱುಮಂ ಕಳಱುಮನೆಱುಗಲುಮಂ ಗಿಡುದುಱುಗಲುಮಂ ದರಿಯುಮಂ ಕುಮ್ಮರಿಯುಮಂ (ಲೀಲಾವ. ೬-೨೦).

[ಗಿಡು + ತುಱುಗಲ್ (<ತುಱುಂಗಲ್)]

ಗಿಡುದೇರಣ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ : " ಕರಂಜಕಃ –ಗಿಡುದೇರಣ " (ಓಷಧಿ. ೨೪) [ಗಿಡು + ತೇರಣ$_1$]

ಗಿಡುಬಿಡಿ ' ಗಿಡಿಬಿಡಿ ' ನೋ.

ಗಿಡ್ಡ (ನಾ). ೧. ಕುಳ್ಳಾದುದು ; ಗುಜ್ಜು : ಜಿಹ್ವೆ ಅತಿದೀರ್ಘವಾಗಿ ಅತಿ ಗಿಡ್ಡನಾಗಿ ಇದ್ದರೆ ದೀರ್ಘರೋಗದಿಂದ ಮರಣವಹುದು (ವೈದ್ಯಸಾ. I, ೯) ; ಅವನ ಕೈಕಾಲು ಸ್ವಲ್ಪ ಗಿಡ್ಡವಾಗಿದ್ದವು (ಮಹಾಶ್ವೇ. ೧೯) ; ಆದರ ಕಾಲು ಗಿಡ್ಡ ಇದ್ದಾಗ್ಯೂ ಗಡುತರವಾಗಿ ಬಲವುಳ್ಳವಿರುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೪೬). ೨. ಹೆಚ್ಚು ಎತ್ತರವಿಲ್ಲದವನು; ಕುಳ್ಳಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ : " ಖರ್ವ, ವಾಮನ, ಹ್ರಸ್ವ " (ನಾಜಿರಾ. ೬) : ಗಿಡ್ಡನಾಗಿ ಬೆಳೆದು ಅಳಿವುದೇನು ನ್ಯಾಯವೆ (ಪುರಂದ. ೨-೭೩-೫). ೩. ಕುಳ್ಳಾದ ಎತ್ತು : ಇನ್ನೂ ರಾಜಕೀಯ ಬಾಲ್ಯಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿರುವ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳ ಗಿಡ್ಡಗಳನ್ನು ಸಂಯುಕ್ತ ರಾಜ್ಯದ ಬಂಡಿಗೆ ಹೂಡಿದರೆ ಹಿಗ್ಗಾಲಿ ಒಗ್ಗಾಲಿ ಆದೀತೆಂದು ಹೆದರಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ (ಎಚ್ಚಸಾ. ೭೦) ; ಈ ವರ್ಷ ನಾನು ಇಪ್ಪತ್ತು ರೂಪಾಯಿ ಕೊಟ್ಟು ಒಂದು ಜತೆ ಗಿಡ್ಡಗಳನ್ನು ಕೊಂಡುಕೊಂಡೆನು (ಕಿಂಕಥ. ೧೮). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ : ಕಾಡುಜನಗಲು, ಬಿಳಿಗಣಗಲು, ಗಿಡ್ಡ (ವೃಜಿಗಿ. ೭೮-೧೬೧೪). (ಗು). ೫. ಕುಳ್ಳಾದ; ಎತ್ತರವಲ್ಲದ : ಗಿಡ್ಡಹೆಂಡತಿ ಲೇಸು ಮುಡ್ಡಿ ಕುದುರೆಗೆ ಲೇಸು ಬಡ್ಡಿಯ ಸಾಲ ಕೊಡೆ ಲೇಸು ಹಿರಿಯರಿಗೆ ಗಡ್ಡ ಲೇಸು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೧೩೩). ೬. ಮೋಟಾದ ಮತ್ತು ದಪ್ಪವಾದ. ' ಗಿಡ್ಡಕುಂಪಣಿ ', ' ಗಿಡ್ಡದುಡ್ಡು ' ಪರಾ.

[ದೇ ॥ ತುಳು. ಗಿಡ್ಡ, ಗಿಡ್ಡು, ಗಿಡ್ಡೆ ; ತೆಲು. ಗಿಡ್ಡಿ, ಗಿಡ್ಡು]

ಗಿಡ್ಡಂಗಡಿ (ನಾ). ಹೆಂಡದ ಅಂಗಡಿ : " ಶುಂಡಾ, ಪಾನಂ, ಮದಸ್ಥಾನಂ– ೩ ಮದ್ಯಪಾನಮಾಡುವ ಮನೆಯ ಹೆಸರು, ಗಿಡ್ಡಂಗಡಿ " (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೭೪).

[<ಗಿಡ್ಡಂಗಿ$_2$]

ಗಿಡ್ಡಂಗಿ$_1$ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕಅಂಗಿ ; ಮಾಸಕೋಟು ; ಜಾಕೀಟು ; ನಡುವಿನವರೆಗೆ ಮಾತ್ರ ವಿರುವ ಹುಡುಗನ ಗಿಡ್ಡಂಗಿ (Eton–Jacket. ಇಂಕನಿ) : ಇವರು ನಿಲುವಂಗಿಗಳನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಮೇಲೆ ಅಂದವಾದ ರೇಶಿಮೆಯ ಗಿಡ್ಡಂಗಿಗಳನ್ನು ಧರಿಸುವರು (ಕಥಾಗಿ. ೩೫೦) ; ದೊಡ್ಡ ಮುಂಡಾಸ ಗಿಡ್ಡಂಗಿ ಜನಿವಾರ (ಜನಗೀ. ೪೮). [ಗಿಡ್ಡ + ಅಂಗಿ$_2$]

ಗಿಡ್ಡಂಗಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಗಡಂಗು ; ಗೋದಾಮು. ೨. ಹೆಂಡದ ಅಂಗಡಿ ; ಪಡಖಾನೆ : ಬರುವ ಗಿರಾಕಿಗಳಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಜನರು ಗಿಡ್ಡಂಗಿಯ ಗೆಣೆಯರು (ಜೀನಬಾ. ೨೪). ೩. ಕಾರಾಗೃಹ ; ಸೆರೆಮನೆ : ಸಣ್ಣ ಗಿಡ್ಡಂಗಿಯ ಒಳಬಾಗಿಲ ಹತ್ತಿರ ಕಾದಿರುವಂತೆ ಹೇಳು (ಕೃಷ್ಣಭೂ. ೪೪) ; ಪುರರಕ್ಷಕ ದಳವನ್ನೂ . . . ಸೈನಿಕರ ಒಡ್ಡುಗಳನ್ನೂ ಹಿಡಿದು ದೊಡ್ಡ ಗಿಡ್ಡಂಗಿಗೆ ಕೂಡಿ (ವಿಗಡ. ೭೬-೨೦). ' ಗಡಂಗು ' ಪರಾ.

[ದೇ ॥ ತಮಿ. ಕಿಡಙ್ಗು ; ತೆಲು. ಗಿಡ್ಡಂಗಿ. / ಮರಾ. ಗಿಡಂಗೀ]

ಗಿಡ್ಡಕಾಳು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬತ್ತ : ಗಿಡ್ಡಕಾಳು ಧಮ್ಮಕಾಳು ಮೊದಲಾದ ಕನಿಷ್ಠಪ್ರತಿಯ ನೆಲ್ಲುಬೀಜವನ್ನು ಬಿತ್ತಿ ಅಕ್ಕಿಯನ್ನು ಕೆಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೭೪). [ಗಿಡ್ಡ + ಕಾಳು$_2$ (<ಕಾೞ್$_2$)]

ಗಿಡ್ಡಕುಂಪಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಾಣ್ಯ ; ಹಿಂದೆ ಸುಲ್ತಾನರ ಕಾಲದಲ್ಲಿದ್ದ ಚಿಕ್ಕದಾದ ಹಾಗೂ ದಪ್ಪವಾಗಿದ್ದ ಬೆಳ್ಳಿನಾಣ್ಯ, — ರೂಪಾಯಿ : (೬). [ಗಿಡ್ಡ + ಕುಂಪಣಿ ?]

ಗಿಡ್ಡತನ (ನಾ). ಕುಳ್ಳುತನ ; ಕುಬ್ಜತೆ : ಜಿಡ್ಡುದೇಹದ ಗುಜ್ಜುಗೊರಲಿನ ಗಿಡ್ಡುರೂಪಿನ ಹರುಕುಗಡ್ಡದ ಗಿಡ್ಡತನದ[ಪಾಠಾಂ. ಹೆಡ್ಡನಾದ] ಕುರೂಪಿಯಾದನು ನೃಪತಿ ವಿಷದಿಂದ (ನಳಚ. ೬-೧೪). [ಗಿಡ್ಡ + – ತನ]

ಗಿಡ್ಡದುಡ್ಡು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಾಣ್ಯ; ಹಿಂದೆ ಕೃಷ್ಣರಾಜಒಡೆಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಚಲಾವಣೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣದಾಗಿದ್ದರೂ ದಪ್ಪವಾಗಿದ್ದ ನಾಣ್ಯ : (೬). [ಗಿಡ್ಡ + ದುಡ್ಡು$_1$]

ಗಿಡ್ಡರಾಗಿ (ನಾ). ರಾಗಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ ; ಕುಳ್ಳಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರಾಗಿ ; ಅಲ್ಪಾವಧಿಯಲ್ಲಿ ಫಲಬಿಡುವ ರಾಗಿ : ಹೊಲಗಳಲ್ಲಿ ಗಿಡ್ಡರಾಗಿಯು ಬಂದು, ದೊಡ್ಡರಾಗಿಯ ನಾಟಿಯನ್ನು ಹಾಕಿದ್ದರು (ಹುಟ್ಟಹ. ೬೨). 'ದೊಡ್ಡರಾಗಿ' ಪರಾ.

[ಗಿಡ್ಡ + ರಾಗಿ$_1$]

ಗಿಡ್ಡರಾಸಿ (ನಾ). ಕುಳ್ಳುಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದುದು ; ಗಿಡ್ಡಜಾತಿಯದು : ಮಲೆಯಾಳದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಯೆತ್ತುಗಳು ಗಿಡ್ಡರಾಸಿ ಆಗಿ ಗಾಡಿಯೆಳೆಯುವ ಲಾಯಕು ಅಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೩೦).

[ಗಿಡ್ಡ + ರಾಸಿ$_1$ (<ರಾಸು)]

ಗಿಡ್ಡಹಾಗಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಾಗಲ : ಮಡ್ಡಿಹಾಗಲ, ಗಿಡ್ಡಹಾಗಲ, ಕಾರ್ತಿಕಾಯಿ, ಕಾರ್ಚಿಬಳ್ಳಿ (ವೃಜಿಗಿ. ೫೪-೧೦೯೩) ; ಕಾಯಿಗಳು . . . ನುಗ್ಗೆ, ಹಾಗಲ, ಗಿಡ್ಡಹಾಗಲ, ಬಾಳೆ, ಬದನೆ (ನಮ್ಮನು. ೨೩೭).

[ಗಿಡ್ಡ + ಹಾಗಲ(<ಪಾಗಲ್$_1$)]

ಗಿಡ್ಡಿ (ನಾ). ಕುಳ್ಳಗಿರುವ ಹೆಂಗಸು ; ಕುಳ್ಳಿ ; ಕುಬ್ಜೆ : ಬೇಲೂರ ಚೆನ್ನ ಬೆಲೆಮಾಡೊ ಕೊಟ್ಟರೆ ಬೇಡಾವೆ ಗಿಡ್ಡಿ ಕೊರಳೀಗೆ (ಹಳ್ಳಿಯ. ೨೩) ; ಅಡ್ಡಾಗುಡ್ಡಾ ಚೆಂದ ದೊಡ್ಡರಳಿಮರ ಚೆಂದ ಗಿಡ್ಡಿ ನಿನ ಕೈಗೆ ಬಳೆ ಚೆಂದ (ಹಳ್ಳಿಯ. ೫೮). [ಗಿಡ್ಡ + – ಇ$_2$]

ಗಿಡ್ಡು (ನಾ). ೧. ಎತ್ತರ ಕಡಮೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಕುಳ್ಳು ; ಗುಜ್ಜು ; ಕುರುಚು : "ಹ್ರಸಿತಂ, ಹ್ರಸಿಃ, ಹ್ರಸಃ, ಹ್ರಸ್, ಹ್ರಸುಃ ಈ ೫ ಗಿಡ್ಡು" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೬೨) ; ಗುಡ್ಡ ಬೆರಳೊಳೆತ್ತಿ ದೊಡ್ಡಿ ಗೋವ್ಗಳ ಕಾಯ್ದು ಒಡ್ಡಿ ಜಗನ್ನಾಥ ಗಿಡ್ಡಾಗಿದ್ದನೆ (ಪುರಂದ. ೨-೩೨-೩). 'ಗುಡ್ಡು$_1$' ಪರಾ. ೨. ಗಿಡ್ಡಾಗಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಕುಳ್ಳ : ಸರ್ಕಸ್ಸಿನ ಗಿಡ್ಡೂನಂತೆ ಹಲ್ಲುಕಿರಿಸಿ ಮನೆಗೆ ಕಳಿಸುವುದು ತಿಂಮನ ಕಸುಬಲ್ಲ (ತಿಂಮತ. ೮). ೩. ಕುಳ್ಳಾದ ಪ್ರಾಣಿ ; ಗಿಡ್ಡ : ನಲವತ್ತೈದು ಹಣಕ್ಕೆ ಎರಡು ಎತ್ತಿನ ಗಿಡ್ಡುಗಳನ್ನು ಕ್ರಯಕ್ಕೆ

ತೆಕ್ಕೊಂಡನು (ಕಥಾಮಂ. IV, ೧೯). ೪. ಊದುಕಡ್ಡಿ ಮೊದಲಾದುದನ್ನು ಸಿಕ್ಕಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಲೋಹದ ಅಥವಾ ಮರದ ಸಾಧನ: ಊದುಬತ್ತಿಯ ಗಿಡ್ಡುಗಳು, ಕಯ್ಗನ್ನಡಿಗಳು . . . ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಇಡಹುತ್ತ (ಮಂತ್ರಶ. ೬೩-೨೨).
[ಗಿಡ್ಡ + – ಉ₄]

ಗಿಡ್ಡೆ₁ (ನಾ). = ಗಿಡ್ಡಿ : ಆ ಹೆಣ್ಣು ಈತನಿಗೆ ಸಮವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಬಹಳ ಗಿಡ್ಡೆ (ರೂಢಿ). [ಗಿಡ್ಡ + – ಎ₂]

ಗಿಡ್ಡೆ₂ (ನಾ). (ಕರಾ) ಹೊಯ್ಗಡುಬು. [ದೇ॥. ತುಳು. ಗಿಡ್ಡೆ]

ಗಿಣಿ 'ಗಿಳಿ' ನೋ.

ಗಿಣಿಕೋಲು (ನಾ). ಗಿಣಿಯ ಕೊಕ್ಕಿನಂತೆ ಬಾಗಿರುವ ಕೋಲು : (+).
[ಗಿಣಿ(< ಗಿಳಿ) + ಕೋಲು₁(<ಕೋಲ್₁)]

ಗಿಣಿಗಡಕ 'ಗಿಳಿಗಡಿಕ' ನೋ.

ಗಿಣಿಗಿಣಿ (ನಾ). ಗೆಜ್ಜೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಗೆಜ್ಜೆಗಳು ಗಿಣಿಗಿಣಿಎಂದು ಧ್ವನಿಮಾಡುತ್ತವೆ (ರೂಢಿ). 'ಗಿಲಿಗಿಲಿ' ಪರಾ.

ಗಿಣಿಗಿಣಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ಗಿಲಗಿಂಚೆ : "ಗಿಣಿಗಿಣಿಕೆ ವರುಣೆ [ಪಾಠಾಂ ಯುಮುನಿ] ಯುಕ್ಕ" (ಮಂಗರಾ. ೪೨-೩೭) ; ಹಿರಿಯ ಮದ್ದು, ಗಿಣಿಗಿಣಿಕೆ, ರಾಸ್ಮೆ, ಜವೆ . . . ಮೆಲ್ಲೆ ಮುಟ್ಟುಕಟ್ಟು ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿಮ್ಯವಿ. ೮೮). [?]

ಗಿಣಿಗಿಣಿಲು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಗಿಣಿಗಿಣಿಲು ಗಂಟೆ ಮಧುರಸವನೀಂಟೆ ಗಂಧರ್ವಲೋಕದಲ್ಲಿ (ಹ್ಯದಸ. ೪೯-೨೦).

ಗಿಣಿನುಡಿ 'ಗಿಳಿನುಡಿ' ನೋ.

ಗಿಣಿಮಾವು 'ಗಿಳಿಮಾವು' ನೋ.

ಗಿಣಿಮೂಗ 'ಗಿಳಿಮೂಗ' ನೋ.

ಗಿಣಿಮೂಗಿ 'ಗಿಳಿಮೂಗಿ' ನೋ.

ಗಿಣಿಮೂಗು (ನಾ). ೧. ಗಿಣಿಯ ಕೊಕ್ಕು. ೨. ಗಿಣಿಯ ಕೊಕ್ಕಿನಂತೆ ಬಾಗಿರುವ ಮೂಗು : ಅವನದು ಗಿಣಿಮೂಗು (ರೂಢಿ). ೩. = ಗಿಳಿಮೂಗ ೨ : ಸುರವಾರುಣಿ ಗಿಣಿಮೂಗೀಶ್ವರಿ ಖರಕರ್ಣಿಕೆಯೆನಿಪ್ಪುವಂ ಕಿಱಿದಾನುಂ ಸೊರೆಯ ತಿರುಳ್ ರಸದೊಡನೆಱಿಗುರಗೋತ್ತರ ವಿಷಮನಲೆಯಲಿಂತಿದೆ ಸಾಲ್ಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧೦-೧೭) ; ಗಿಣಿಮೂಗಿನ ಗೆಡ್ಡೆಯ ನೀರಿಂದ ಅರೆದು ಕೊಡಿಸಲು ಹಾವುಮೆಕ್ಕೆಯ ವಿಷ ಶಮನವಹುದು (ವ್ಯದ್ಯಸಾ. II, ೨೩೬). [ಗಿಣಿ (<ಗಿಳಿ) + ಮೂಗು₁]

ಗಿಣಿಮೂತಿ (ನಾ). ೧. ಗಿಣಿಯ ಕೊಕ್ಕು : ಗಿಣಿಮೂತಿಗೆಣೆಯಾದ ಮುತ್ತುಗದ ಹೂಗಳು ಉದುರಿ ಬಿದ್ದಿವೆ ನೆಲದ ಮೇಲೆ (ಗಾಥಾಸ. ೪-೮). ೨.=ಗಿಳಿಮಾವು : ತೋಟದಲ್ಲಿ ಗಿಣಿಮೂತಿ ಹೇರಳವಾಗಿ ಬೆಳೆದಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಗಿಣಿ (<ಗಿಳಿ) + ಮೂತಿ]

ಗಿಣಿಮೂತಿಮಾವು (ನಾ). = ಗಿಳಿಮಾವು : ಗಿಣಿಮೂತಿಮಾವು ತಿನ್ನಲು ತುಂಬ ರುಚಿ (ರೂಢಿ). [ಗಿಣಿಮೂತಿ + ಮಾವು]

ಗಿಣಿಲು 'ಗಿಣ್ಣಲ್' ನೋ.

ಗಿಣಿವಿಂಡು 'ಗಿಳಿವಿಂಡು' ನೋ.

ಗಿಣಿವೋದು 'ಗಿಳಿಯೋದು₂' ನೋ.

ಗಿಣ್ಣಲ್, ಗಿಣಿಲು, ಗಿಣ್ಣೆಲ್, ಗಿಣ್ಣೆಲು, ಗಿಳಿಲು (ನಾ). ಸಣ್ಣಪಾತ್ರೆ ; ಗಿಂಡಿ ;ಮಿಳ್ಳೆ: ತಳಿಗೆ ಕನ್ನಡಿ ಸಿಪ್ಪು ಕಂಚಿನ ಸಟ್ಟುಗಂ ತೆಱುವಟ್ಟಲಗ್ಗಳದ ಕೈಮಳೆ ತಾಳಮೊಪ್ಪುವ ಗಿಣ್ಣಲೆಂಬಿವನಾವಗಂ . . . ಕುಡುವಂ ನೃಪಾತ್ಮಜನರ್ತಿಯಿಂ (ಧರ್ಮಾಮ್ಯ. ೨-೨೬) ; ಗಿಳಿಯ ಶಿಶುಗೆ ಪಣ್ಗಳ ರಸದಿಂ ಬಾಯ್ಗಿಣ್ಣಲಾಗಿ ಮಾಣದೆ ತಾಯ್ಗಿಳಿ ತಂದೆಱಿದುದು (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೦-೫೭). **ಗಿಣಿಲು:** ಕೊಳಗ ದೈವ ಗಿಣಿ [ಪಾಠಾಂ. ಣ್ಣೆ]ಲು ದೈವ ಕಾಣಿರೋ (ಬಸವ. ೫೬೩) ; ಜನಕ ಭಕ್ಷಮುಮನಾಜ್ಯದೊಳಗದ್ದುವೆನೆನುತ್ತ ಗಿಣಿಲಾ ನೋಡೆ (ನವಮೋ. ೯-೨೬). **ಗಿಣ್ಣೆಲ್** : ಕರಂ ಮುಗಿದು ಹೊಡವಟ್ಟು ಗಿಣ್ಣೆ[ಪಾಠಾಂ. ಣ್ಣ]ಲನಂತು ನೂಕುಗು ಮತ್ತೆ ಮುಂದಿಡುಗು (ಬಸಪು. ೦೪-೧೮) ; ಇಂಗಡಲ ಸುರರು ಕಡೆವಲ್ಲಿ ಚಿಮ್ಮಿದ ತುಷಾರಂಗಳೊಳ್ದಿರುಳೊದೊಳಿಗಳಂ ತಂದು ಜೋಡಿಸುತ್ತುಂಗಜಾಮಾತ್ಯನುಱಿ ಚಂಬೊನ್ನ ಗಿಣ್ಣಲ್ಗಳೊಳ್ಕೊಡೆ ಮದನಗೆಂದು (ಚೀರಮ. ೭-೧೩) ; ಬಹುಕುಂದಣದ ಗಿಣ್ಣಲಂದದ ಮೊಲೆಯ ಕೋಕನದಪೀನಕೋರಕಮೊಲೆಯರು (ಪ್ರಭುಪು. ೪-೮೦). **ಗಿಣ್ಣೆಲು** : ಕೊಳಗ ದೈವ ಗಿಣ್ಣೆ[ಪಾಠಾಂ. ಣಿ]ಲು ದೈವ ಕಾಣಿರೋ ದೈವ ದೈವವೆಂದು ಕಾಲಿಡಲಿಂಬಿಲ್ಲಾ (ಬಸವ. ೫೬೩) ; ಮಿಗೆ ರಮ್ಯವಡೆದ ಹೊಂಬರಿಯಣ ತಳಿಗೆ ತಂಬಿಗೆ ಗಿಂಡಿಗಿಣ್ಣೆಲುಗಳನು . . . ಇತ್ತನೊಲಿದು (ಮೋಹತ. ೧೫-೧೮) ; ಭಸ್ಮ ಗಿಣ್ಣೆಲು ವಾಮಕರದಲ್ಲಿ (ಗುರುಚಾ. ೩-೩೫) ; ಎಸೆವೆಂಟುದಿಕ್ಕಿನಲಿ ಮಿಸುನಿ ಗಿಣ್ಣೆಲು ಗಿಂಡಿ ಹುಸಿದು ಮಾಡುವನ ಶಿವಪೂಜೆ ಬೋಗಾರ ಹಸರವಿಟ್ಟಂತೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೭೦). **ಗಿಳಿಲು:** ಶಂಖ ಗಿಳಿಲು ದಂಡಾಗ್ರವ ಪಿಡಿದು ಕಾವಿ ಕಾಷಾಯಾಂಬರವ ಹೊದ್ದು . . . ಕುಳಿತಿರ್ದನು ಕಾಣಾ ನಿಮ್ಮ ಶರಣ (ಮಡಿಮಾ. ೪೭-೬೪). 'ಕಿಣ್ಣ₁' ಪರಾ.
[ದೇ॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಕಿಣ್ಣ ; ತುಳು. ಕಿಣ್ಣಲ್, ಗಿಣ್ಣಲ್ ; ತೆಲು. ಗಿನ್ನೆ]

ಗಿಣ್ಣೆಕ್ಕು (ಕ್ರಿ).=ಗಿಣ್ಣೆಡು : ನಾಟಿರುವ ಕಬ್ಬು ಈಗ ಗಿಣ್ಣೆಕ್ಕುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ).
[ಗಿಣ್ಣು₂ (<ಗೆಣ್ಣು) + ಇಕ್ಕು]

ಗಿಣ್ಣೆಡು (ಕ್ರಿ). (ಕಬ್ಬು ಮೊದಲಾದ ಗಿಡಗಳು ಬೆಳೆಯುವಾಗ) ಗಿಣ್ಣು ಉಂಟಾಗು : ನಿಮಿರ್ದು ಗಿ[ಪಾಠಾಂ. ಗೆ]ಣ್ಣೆಟ್ಟು ಕವಲಿಡುತ ತೆನೆದೋಱಿ (ಚೀರಮ. ೨-೧೩). [ಗಿಣ್ಣು₂ (<ಗೆಣ್ಣು) + ಇಡು₁]

ಗಿಣ್ಣೆಲ್ 'ಗಿಣ್ಣಲ್' ನೋ.

ಗಿಣ್ಣೆಲು 'ಗಿಣ್ಣಲ್' ನೋ.

ಗಿಣ್ಣು₁ (ನಾ). ೧. ಹಸು, ಎಮ್ಮೆ ಮೊದಲಾದುವು ಈದ ಹೊಸದರಲ್ಲಿ ಕೊಡುವ ಹಾಲು ; ಎಳಗಂದಿ ಹಾಲು: ಪಣ್ಣುಂ ಗಿಣ್ಣುಮಾಳಂಬೆಯುಂ ಇಂತಿವೆಲ್ಲವಂ ತಿನ್ನದ ಬ್ರತಂಗಳುಮಂ ಕೈಕೊಂಡು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೫೧-೧) ; ನವನೀತಮನಾಣಂಬೆಯನನಾರತಂ ಬೆಳ್ಗಂಬಳಮಂ ಗಿಣ್ಣನುಣ್ಣದಿರ್ಪುದಮೋಘಂ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೪೩) ; ಹೆಬ್ಬುಲಿಯ ಗಿಣ್ಣು ಆಸಱಿಯ ಗೋಸನ್ಯೆ × × ಬಿದಿ ಬೈಚಡಮಂ ಪಿಡಿದು ಪಾದಮಾರ್ಗ್ಗ ಜಲಮಾರ್ಗ್ಗಲಿ ನಾನಾಪಟ್ಟಣಮಂ ಪೊಕ್ಕು (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೨೬೮-೩೯ ; ಸು. 1245) ; ಒಂದು ಪಿಂಡ ಬೆಣ್ಣೆಯನಿಕ್ಕಿ ಕಾಸಲದು ನೀರಿಂಗಿ ಪೊಸಗಿಣ್ಣನ ಪರಿಯಾಗಲು (ಸೂಪಶಾ. ೪-೭) ; ಜೇನು ಗಿಣ್ಣತ್ತಿವಣ್ಗಳ್ಭುಮಿಸಲ್ಕೆ ಮತ್ತೇನು ಸತತಂ ದ್ರವ್ಯದೋಷತ್ರಯಗಳವಂ ಜೈನರೊಲ್ಲದೆ ಬಿಡುವುದೇ ಸದ್ವ್ರತಂ (ಪಾಸೋಪು. ೯-೧೦೬). ೨. ಗಿಣ್ಣುಹಾಲನ್ನು ಕಾಯಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಹಿತಿಂಡಿ : ನಿನ್ನೆ ನಮ್ಮ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಗಿಣ್ಣು ಮಾಡಿದ್ದರು (ರೂಢಿ)
[ದೇ॥ ತೆಲು. ಜುನ್ನು]

ಗಿಣ್ಣು₂ 'ಗೆಣ್ಣು' ನೋ.

ಗಿಣ್ಣುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಗೆಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಹೊಂದು ; ಗೆಣ್ಣುಮೂಡು : ಕಣ್ಣ ಮನವನಿರ್ಕುಳಿಗೊಳ್ವ ಕಡುಜಾಣವೆಣ್ಣುಗಳಧಿದೇವಿ ಕೇಳು ಗಿಣ್ಣುಗೊಳ್ಳದ ಬೆಳ್ಗಬ್ಬಿನ ರಸದಂತೆ ಬಣ್ಣಿಸುವೆನು ಕಥಾಮೃತವ (ಮೋಹತ. ೪-೨).
[ಗಿಣ್ಣು₂ (<ಗೆಣ್ಣು) + ಕೊಳ್₁]

ಗಿಣ್ಣುನೆಲ್ಲವರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೆಲ್ಲವರೆ ; ಪ್ರತಿ ಗಿಣ್ಣಿಗೂ ಕಾಯಿಬಿಡುವ ಅವರೆ : ನೆಲ್ಲವರೆ, ಗಿಣ್ಣುನೆಲ್ಲವರೆ (ಮ್ಯಜಿಗಿ. ೧೦-೧೭೮).
[ಗಿಣ್ಣು₂(<ಗೆಣ್ಣು) + ನೆಲ್ಲವರೆ]

ಗಿಣ್ಣುವಾಲು, ಗಿಣ್ಣುಹಾಲು (ನಾ). ಹೊಸದಾಗಿ ಕರುಹಾಕಿದ ಹಸು, ಎಮ್ಮೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಹಾಲು; ಎಳಗಂದಿಹಾಲು; ಗಿಣ್ಣು ಮಾಡಂವ ಹಾಲು: "ಪೀಯೂಷ-ಈದ ಆವಿನ ಗಿಣ್ಣುವಾಲು" (ನಾಚಿರಾ. ೬). **ಗಿಣ್ಣುಹಾಲು** :"ಪೀಯೂಷಃ ಅಭಿನವಂ ಪಯಃ ಈದ ಏಳುದಿನಗಳ ವಳಗಾಗಿ ಹಸುವಿನ ಗಿಣ್ಣುಹಾಲು." (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೪೯).

[ಗಿಣ್ಣು$_1$ + ಪಾಲು$_1$ (<ಪಾಲ್$_1$)]

ಗಿಣ್ಣುಹಂಚಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಂಚಿಕಡ್ಡಿ: ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ, ಗಿಣ್ಣುಹಂಚೀತೆನೆ, ಹಿಪ್ಪಲಿ . . . ಲೇಹ್ಯಪಾಕವಾಗಿ ಅಟ್ಟು (ಸಕವೈ. ೧೩೮).

[ಗಿಣ್ಣು$_2$ (<ಗೆಣ್ಣು) + ಹಂಚಿ$_1$]

ಗಿಣ್ಣುಹಾಲು 'ಗಿಣ್ಣುವಾಲು' ನೋ.

-ಗಿತ್ತಿ (ಪ್ರ). ಒಂದು ಸ್ತ್ರೀವಾಚಕ ತದ್ಧಿತ ಪ್ರತ್ಯಯ: -ಇತಿ, -ಇತ್ತಿ, -ಗಿತ್ತಿ, -ಎ, -ಇ ಮೊದಲಾದ ಸ್ತ್ರೀವಾಚಕಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಸೇರಿ ಆಗತಕ್ಕ 'ಬ್ರಾಹ್ಮಣಿತಿ, ಒಕ್ಕಲಗಿತ್ತಿ . . . ಕುರುಡಿ' ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು (ಮಧ್ಯಮ. ೧೩೮).

ಗಿದ್ಗಾಣಿ 'ಗಿದ್ದಗಾಣಿ' ನೋ.

ಗಿದ್ದ 'ಗಿರ್ಧ' ನೋ.

ಗಿದ್ದಗಾಣಿ, ಗಿದ್ಗಾಣಿ (ನಾ). ೧. ಅತಿ ಕನಿಷ್ಠ ಬೆಲೆಯ ದುಡ್ಡು; ಚಕ್ಕಾಸು: ಕಾಳು ದವಸವಿಲ್ಲ ಗಿದ್ದಗಾಣಿ ರೊಕ್ಕವಿಲ್ಲ (ಜಟ್ಟಿಅ. ೧೫೬-೭). 'ಅದ್ದಗಾಣಿ' ಪರಾ. ೨. ಹಿಂದೆ ಚಲಾವಣೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಒಂದು ತೂಕ; ಕಾಣಿಯ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗದ (ಒಂದು ಹಣದ $\frac{1}{256}$ ಭಾಗದ) ಅಥವಾ ಒಂದು ಹೊನ್ನಿನ $\frac{1}{640}$ ಭಾಗದ ತೂಕ: ಪೊನ್ನಿಂಗೆ ಗಿದ್ದಗಾಣಿಯ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಚೆನ್ನಾಗಿಯೆ ತಿಳಿಯೆ ಪೇಟ ಲೆಕ್ಕ ಕ್ರಮದಿಂ ಮೂನೂರ್ನಾಲಯಿಪ್ಪತ್ತು ಹತ್ತುಗಳಕ್ಕುಂ (ವ್ಯವಹಾ. ಅನು. ೧-೨೬). **ಗಿದ್ಗಾಣಿ:** (೬). [ಗಿದ್ದ (<ಗಿರ್ಧ) + ಕಾಣಿ$_1$]

ಗಿದ್ದಗೆ, ಗಿದ್ದುಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಅಳತೆ; ಒಂದು ಸೊಲಿಗೆಯ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ: "೧ ಸೊಲ್ಲಿಗೆ=೪ ಗಿದ್ದಗೆ" (ವ್ಯವಹಾ. ೮ ಮುನ್ನುಡಿ). **ಗಿದ್ದುಗೆ:** ಎರಡು ಪೊಟ್ಟುಂ ಸಂಕ ××× ಗೆಯ್ದ ಕಾಸಿಯ ನುಟ್ಟು ತ್ರಿಪುಣ್ಡ್ರಮನಿಟ್ಟು ಪನ್ನಿರಂಡು ಗಿದ್ದುಗೆಗೊಟ್ಟು ಸ್ತುತಿಗಳೊಳ್ ಪೂಜಿಗಟ್ಟುವೊಂ (ಎಕ. X, ಚಿಂತಾಮ. ೩೪-೩; 955).

[ಗಿದ್ದ (<ಗಿರ್ಧ) + -ಗೆ]

ಗಿದ್ದನ, ಗಿದ್ನ$_1$ (ನಾ). = ಗಿದ್ದಗೆ: ಗಿದ್ದನ ೧ಕ್ಕೆ ಹೆಸಟುಕಾಳು ೬೦೦ (ವ್ಯವಹಾ ಅನು. ೧-೩೬ ಟೀಕೆ); ದೇವರ ನಂದಾದೀವಿಗೆಗೆ ಕೊಟ್ಟದು . . . ಗಾಣಕ್ಕೆಣ್ಣೆ ಗಿದ್ದನ ೧ (ಎಕ. XII, ಪಾವುಗ. ೫೦-೫೧; 1248); ಗತಿ ಗಿದ್ದನೊಂದು ಸೊಲ್ಲಿಗೆ (ಪಸಾರ. ೯೪); ಆವರಿಕೆ ಬೀಜ ೧ ಗಿದ್ದನ . . . ಇವು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಗಳ ತೂಕವಂ ಚೂರ್ಣಿಸಿ (ಸಕವೈ. ೩೯೫). **ಗಿದ್ನ$_1$:** ಪ್ರಸ್ಥಃ -ಗಿದ್ನ, ಚಟಾಕು, ಪಾವು, ಪಡಿ, ಸೇರು, ಬಳ್ಳ, ಕೊಳಗ, ಖಂಡಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದಲೂ (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ.೨೫೭); ನಿತ್ಯವು ಐದು ಗಿದ್ನ (ಸುಮಾರು ೨೦ ಸೇರು) ದವಸವನ್ನು ಬೀಸುವುದು, ಗಿಡಗಳಿಗೆ ನೀರುಹಾಕುವುದು (ಮಲ್ಲಮ್ಮ. ೧೪). [<ಗಿರ್ಧ]

ಗಿದ್ದುಗೆ 'ಗಿದ್ದಗೆ' ನೋ.

ಗಿದ್ನ$_1$ 'ಗಿದ್ದನ' ನೋ.

ಗಿದ್ನ$_2$ (ನಾ). ಸೀಸೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ ಮುಚ್ಚುವ ಬಿರಡೆ; ಮುಚ್ಚಳ: ಇನ್ನೊಂದು ಸೀಸೆಯ ಗಿದ್ನ ತೆರೆಯುತ್ತಿದ್ದಂತೆ (ಸಂಸ್ಕಾರ. ೭೭). [?]

ಗಿನಿಗು (ಕ್ರಿ). ಗಿಟ್ಟಿಸು; ಸಂಪಾದಿಸು: ಈ ಸಂದರ್ಭವನ್ನೇ ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಂಡು ನಾಲ್ಕು ಕಾಸು 'ಗಿನಿಗಿ'ಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯೂ ಅವರಲ್ಲಿ ಮನೆಮಾಡಿತು (ತಾಯಿಕ. ೧೩). [?]

ಗಿನಿಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು: ಗಿನಿಹುಲ್ಲು, ಆನೆಹುಲ್ಲು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಕೃಷಿಕನು ಇತರ ಬೆಳೆ ಬೆಳೆಯುವಂತೆಯೇ ಬೆಳೆಯಬೇಕು (ಬಾಲಪ್ರ. II, ೭೭೭). [ಗಿನಿ$_0$ + ಹುಲ್ಲು (<ಪುಲ್)]

ಗಿಬರು$_1$, ಗಿವುರು, ಗೆಬರು, ಗೆವರು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗೀರು; ಪರಚು: ಹಾಳು ಕರ್ಕ . . . ನಾಯಿ ಮೈನೆಲ್ಲ ಗಿಬರಿ ಗಾಯಮಾಡಿಬಿಟ್ಟಿದೆ (ಮಲಮ. ೨೫೯). **ಗಿವುರು:** ೧. ಮಗು ಮುಖವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಗಿವುರಿಕೊಂಡುಬಿಟ್ಟಿದೆ (ರೂಢಿ). **ಗೆಬರು:** ೨. ಒರಸು; ತೆಗೆದುಹಾಕು: ಅದನ್ನು ಹೇಗೆ ಗೆಬರಿಹಾಕಲಿ? (ನಡೆದಾ. II, ೧೨೦೮). **ಗೆವರು:** ೧. ಮೈಕೈಯನೆಲ್ಲವ ಉಗುರಿಂದ ಗೆವರ್ಯಾಳೆ (ನಾಪದ. ೦೬೫).

ಗೆಬರಾಡು = ೧. ಗೋರು; ಕವರು; ಸವರು: ಊರಿಗೆ ಬಂದ ಪಿಡುಗು ಎಲ್ಲಾ ಮನೀನೂ ಗೆಬರಾಡಿಬಿಟ್ಟಿತು(ಅಮನಿ. ೯). ೨. ಹುಡುಕು; ತಡಕಾಡು: ತನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನ ಮಾತುಗಳನ್ನೇ ಏನೂ ಹೇಳಬೇಕಾದರೂ ಅತ್ತಿತ್ತ ಶಬ್ದಗಳಿಗಾಗಿ ಗೆಬರಾಡಬೇಕಾಗುವದು (ಜೀನಬಾ. ೩೦೨).

[ದೇ ॥ ತೆಲು. ಗಿವುಜು]

ಗಿಬರು$_2$ (ನಾ). ಕಣ್ಣಿನ ಮಲ; ಪಿಸುರು; ಗೀಜು: ಮಗುವಿನ ಮುಖ ತೊಳೆದಿಲ್ಲ, ಕಣ್ಣಿನ ಗಿಬರು ಕೂಡ ಒರೆಸಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [?]

ಗಿಬ್ಬನ್ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕಪಿ: ಜೀವನಕ್ರಮಗಳೂ ಬುದ್ಧಿಯೂ ಗೋರಿಲ್ಲಾ, ಗಿಬ್ಬನ್ ಮೊದಲಾದ ಕಪಿಗಳಷ್ಟೇ ಇದ್ದಿರಬೇಕು (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೨೯). [←ಇಂ. Gibbon]

ಗಿಬ್ಬು (ಕ್ರಿ). (ಕರಾ) ಕೆದರು; ಹರಡು; ಕೆದಕು: ನೀನು ಹೀಗೆಲ್ಲ ಗಿಬ್ಬಿದರೆ ಅವನ್ನು ಸರಿಮಾಡುವವರಾರು? (ರೂಢಿ). 'ಗೆಬ್ಬು' ಪರಾ.

[<ಗಿಬರು$_1$]

ಗಿಮಿಗಿಮಿ (ಅ). ಗಿರ್ರನೆ; ರಭಸವಾಗಿ: ಗಿಮಿಗಿಮಿ ಗಾಣವಾಡಿಸಿತಂ ಗಾಳಿ (ನೆಲಮು. ೧೪).

ಗಿಮಿಗಿಮಿ ತಿರುಗಿಸು=ಗಿರ್ರನೆ ಸುತ್ತಿಸು; ರಭಸದಿಂದ ತಿರುಗಿಸು: ಸುಮ್ಮಿ ಬಂದು ಅವಳು ಹೊರಡುವ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಅವಳನ್ನು ಗಿಮಿಗಿಮಿ ತಿರುಗಿಸಿ ಕೈಬಿಡುವಳು (ಅಮನಿ. ४೭). **ಗಿಮಿಗಿಮಿ ತಿರುಗು**=ರಭಸದಿಂದ ಸುತ್ತು; ಗಿರಿಗಿರಿ ತಿರುಗು: ತಲೆ ಗಿಮಿಗಿಮಿತಿರುಗುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ). **ಗಿಮಿಗಿಮಿಯಾಗು**=ಅಪ್ಪಾಲೆತಿಪ್ಪಾಲೆಯಾಗು: ಚಿಕ್ಕಮಕ್ಕಳು ಗಿಮಿಗಿಮಿಯಾಗಿ ಕಾಳಮಾಳೆಯಾಡಲು ಅವರಿಗೆ ಸುತ್ತುಮುತ್ತಲಿನ ಎಲ್ಲ ಪದಾರ್ಥಗಳು ತಿರುಗಿದಂತೆ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲವೆ (ಜ್ಯೋತಿಶ್ಶಾ. ೨೫) **ಗಿಮಿಗಿಮಿ ಸುತ್ತಿಸು**=ಅಪ್ಪಾಲೆತಿಪ್ಪಾಲೆ ಸುತ್ತಿಸು: ಬರೀ ಗಿಮಿಗಿಮಿಸುತ್ತಿಸುವ ಚಕ್ರವ್ಯೂಹದಂತೆ ಮತ್ತೆಮತ್ತೆ ಎಡರುತೊಡರುಗಳನ್ನೇ ಎದುರಿಸಹತ್ತಿದನು (ಇಪ್ಪಕ. ೩೪೮).

ಗಿಮ್ಮನೆ (ಅ). ಗಿರ್ರನೆ; ವೇಗವಾಗಿ: ಉಮ್ಮಡಿಕೆಯಿಂದ ಹಮ್ಮತಿಯೊಳಗಿದ್ದು ಗಿಮ್ಮನೆ ಸುತ್ತಿದೆ ಮಮ್ಮಾಡಿಯಲಿ (ತೀರ್ಥಮ. ೧೪೮).

[ಗಿಮ್$_0$ + -ಅನೆ$_1$]

ಗಿಮ್ಮೆನ್ನು (ಕ್ರಿ). ಒಂದೇ ಸಮನೆ ತಿರುಗು; ಗಿರ್ರನೆ ತಿರುಗು: ಇಡಿಯ ದಿನ ಅದರ ವಿಚಾರದಲ್ಲೇ ತಲೆ ಗಿಮ್ಮೆಂದಿತ್ತು (ಮೂರುದಾ. ३४४).

[ಗಿಮ್$_0$ + ಎನ್ನು (<ಎನ್$_1$)]

ಗಿರ್ (ಅ). ವೇಗವಾಗಿ; ರಭಸದೊಡನೆ: ಚಕ್ರವು ಗಿರ್‌ಎಂದು ತಿರುಗಿ ನಿಂತಿತು (ರೂಢಿ).

ಗಿರ$_1$ 'ಗಿರ್ಧ' ನೋ.

ಗಿರ$_2$ (ನಾ). ೧. ಗ್ರಹ. ೨. ಉತ್ಕಟವಾದ ಬಯಕೆ; ಹೆಬ್ಬಯಕೆ; ಅತ್ಯಾಸಕ್ತಿ. 'ಗಿರಹಿಡಿ' ಪರಾ. [<ಗ್ರಹ]

ಗಿರಕಾಲು (ನಾ). ಹದಿನಾರನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ: (೬).

[ಗಿರ$_1$ (<ಗಿರ್ಧ) + ಕಾಲು$_3$ (<ಕಾಲ್$_3$)]

ಗಿರಕಾಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟದ ಯಂತ್ರ; ಆನೆ, ಕುದುರೆ, ಒಂಟೆ ಮುಂತಾದ ಆಕಾರದ ಆಸನಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು, ಅವುಗಳ ಮೇಲೆ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಕೂರಿಸಿ ಗುಂಡಗೆ ತಿರುಗಿಸುವ ಯಂತ್ರ; ರಾಟವಾಳ: ಗಿರಕಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತ ಮಕ್ಕಳು ಸಂತೋಷದಿಂದ ಕೂಗುತ್ತಿದ್ದರು (ರೂಢಿ). [ಗಿರಕಿ$_1$ + ಅಲೆ$_2$]

ಗಿರಕಿ$_1$, ಗಿರಕೆ (ನಾ). ೧. ತಲೆಕೆಳಗಾಗಿ ಬೀಳುವಿಕೆ; ಲಾಗ; ದಿಂಡುರುಳು. 'ಗಿರಕಿಹೊಡೆ' ಪರಾ. ೨. ಚಕ್ರಾಕಾರವಾಗಿ ಸುತ್ತುವಿಕೆ. 'ಗಿರಕಾಲೆ' ಪರಾ. **ಗಿರಕೆ:** ೧. 'ಗಿರಕೆಹೊಡೆ' ಪರಾ. [← ಮರಾ. ಗಿರಕಾ]

ಗಿರಕಿ$_2$ (ನಾ). ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ; ಗಿದ್ದ. 'ಗಿರಕಿಕಾಗದ' ಪರಾ. [?]

ಗಿರಕಿಕಾಗದ (ನಾ). ಫುಲ್‌ಸ್ಕೇಪ್‌ಅಳತೆಯ ಕಾಗದದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ: ಗಿರಕಿಕಾಗದದ ಮ್ಯಾಲ ಗೀಚಿಕೊಟ್ಟನ್ರೀ ರಾಜೀನಾಮೆ! (ಭಾಗ್ಯಶ್ರೀ. ೩೯). [ಗಿರಕಿ$_2$ + ಕಾಗದ]

ಗಿರಕಿಚಡಾವು (ನಾ). ಗಿರಕ್ ಗಿರಕ್ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡುವ ಜೋಡು, —ಪಾದರಕ್ಷೆ: ವೈಗೆ ಬಿಳಿಯ ಮಲ್ಲಿನ ಜುಬ್ಬ ಕಾಲಿಗೆ ಗಿರಕಿಚಡಾವು ಬಂದಿತ್ತು (ಘಾಟೀಮು. ೬೮). [<ಗಿಱಕ್ + ಚಡಾವು]

ಗಿರಕಿಮೆಟ್ಟು, ಗಿರ್ಕಿಮೆಟ್ಟು (ನಾ). = ಗಿರಕಿ ಚಡಾವು: ಅವನು ಹಾಕಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಗಿರಕಿಮೆಟ್ಟು ಸುಂದರವಾಗಿತ್ತು (ರೂಢಿ). **ಗಿರ್ಕಿಮೆಟ್ಟು:** ಅವರು ಕಾಲಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಕೆಂಪುಹೂ ಕೂರಿಸಿದ ಕನ್ನಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಗಿರ್ಕಿಮೆಟ್ಟು ಗಿರಕು ಬರಕು ಸದ್ದುಮಾಡುತ್ತಾ ಅವರ ಆಗಮನಕ್ಕೆ ಒಂದು ರೀತಿಯ ಪರಾಕು ಹೇಳುವಂತಿತ್ತು (ಮಲಮ. ೧೩೭). [<ಗಿಱಕ್ + ಮೆಟ್ಟು$_2$]

ಗಿರಕಿರೋಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ; ತಲೆ ತಿರುಗುವ ರೋಗ: (ಮು.ಕುದುರೆಗಳಿಗೂ ದನಕರುಗಳಿಗೂ ಬರುವ) ಒಂದು ಮಿದುಳುರೋಗ, ಗಿರಕಿರೋಗ (Blind Staggers. ಇಂಕನಿ). [ಗಿರಕಿ$_1$ + ರೋಗ]

ಗಿರಕಿಹೊಡೆ, ಗಿರಕೆಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸುತ್ತುಹಾಕು; ತಿರುಗು: ಒಂದು ಮಿಂಚಿನಾಗ ಹತ್ತ ಇಚಾರ ಗಿರಕಿಹೊಡೀತಾವು (ಜಾಬಲ. ೩೨): ಆನಂದದಿಂದ ಗಿರಕಿಹೊಡೆದಿತ್ತು ಹೃದಯ (ಮುಕ್ತ. ೬೯). ೨. (ಆಲಂ) ಪರೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಅನುತ್ತೀರ್ಣನಾಗು: ಮತ್ತಮತ್ತ ಅದ ಇಯತ್ತಾದಾಗ ಗಿರಕಿಹೊಡೀತಾನ ಈ ಮೂರ್ಖಾ (ಸಮಜೀ. ೨೦೯). **ಗಿರಕೆಹೊಡೆ:** ೩. (ಪಾರಿವಾಳದಂತೆ) ಲಾಗಹಾಕು; ಪಲ್ಟಿಹೊಡೆ: (+). [ಗಿರಕಿ$_1$ + ಹೊಡೆ$_1$ (<ಪೊಡೆ$_1$)]

ಗಿರಕು 'ಗಿಱಕ್' ನೋ.

ಗಿರಕೆ 'ಗಿರಕಿ$_1$' ನೋ.

ಗಿರಕೆಹೊಡೆ 'ಗಿರಕಿಹೊಡೆ' ನೋ.

ಗಿರಕ್ಕನೆ (ಅ). ಸರ‍್ರನೆ; ಸರಕ್ಕನೆ: ನಿನಗಾದ ಅಪಮಾನವನ್ನೆಲ್ಲ ಮರೆತು ಗಿರಕ್ಕನೆ ಅವಳ ಕಡೆ ತಿರುಗಿಬಿಟ್ಟೆ (ಮಹಾಗ. ೧೯೭). [ಗಿರಕು (<ಗಿಱಕ್) + – ಅನೆ$_1$]

ಗಿರಗಟ್ಟೆ 'ಗಿರುಗಟೆ' ನೋ.

ಗಿರಡಿ (ನಾ). ೧. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧ್ವನಿಕಂಪನ: ಕೇದಾರ ರಾಗದಲ್ಲಿ ಅನಂತ ಆಲಾಪ ಗಿರಡಿಗಳೊಂದಿಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾಗಿಯೇ ಅಂದನು (ಜೀದಾನ. ೧೭); ತಾನಿನ ಮೇಲೆ ತಾನು ಗಿರಡಿಯ ಮೇಲೆ ಗಿರಡಿ (ಹುಚ್ಚಾಟ. ೨೦). ೨. ಕೋಲಿನಿಂದ ಗಿರಗಿರನೆ ಸದ್ದುಮಾಡುತ್ತಾ ಬಾರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ: ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ದಿಮ್ಮು, ಜಗ್ಗಲಿಗೆ ಮೊದಲಾದ ದಿಮ್ಮುಗುಡುವ ವಾದ್ಯಗಳನ್ನೂ ಕರಡೆ, ಕಣೆ, ಮೊದಲಾದ 'ಗಿರಡಿ'ಯ ವಾದ್ಯಗಳನ್ನೂ . . . ಮೇಳವಮಾಡಿ (ಕನ್ನಜಾ. ೩೦). 'ಕರಡಿ$_2$' ಪರಾ. [?]

ಗಿರಣಿ$_1$ (ನಾ). ಹತ್ತಿಯನ್ನು ಬಿಡಿಸುವ, ನೂಲು ಮಾಡುವ, ಧಾನ್ಯ ಬೀಸುವುದೇ ಮೊದಲಾದ ಯಂತ್ರ ಮತ್ತು ಇಂತಹ ಯಂತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಟ್ಟಡ; ಮಿಲ್ಲು: ಈ ಗಿರಣಿಯ ಮಾಲೀಕರು ಹೇಡಿಗಳು (ಭಾರತಿ. ೬೭); ಈ ದಿನ ಗಿರಣಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಮುಚ್ಚಿವೆ (ರಕ್ತಧ್ವ. ೧೪೪); ಗಿರಣಿಯಲ್ಲಿ ತಯಾರಿಸಿದ ಅಕ್ಕಿಯಾದರೆ ಹೀಗಾಗುವುದು (ಅಡುಸಾ. ೭೪). [←ಮರಾ. ಗಿರಣ, ಗಿರಣೀ]

ಗಿರಣಿ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವ್ರಣರೋಗ; ರಕ್ತಪಿತ್ತದಿಂದ ಕಾಲು, ಕೈಬೆರಳು ಹಾಗೂ ಮೂಗನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವ ಒಂದು ಹುಣ್ಣು; ಮಹಾರೋಗ; ಹಿರಿಯಬೇನೆ: ಶವಗಳನ್ನು ಹೂಳಿದ್ದಲ್ಲಿ ಮಳೆಗಾಲ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಸಮಾಧಿಯ ನೀರು ಬಸಿದು ಬಾವಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದರೆ ಗಿರಣಿ ಮೊದಲಾದ ರೋಗಗಳು ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೨೬೯). [?. / ಮರಾ. ಗಿರಾಣೀ = ನೋವು]

ಗಿರಣಿಬಂಬು (ನಾ). ಗಿರಣಿಯಲ್ಲಿ ಯಂತ್ರದ ಹೊಗೆ ಹೊರಗೆ ಹೋಗಲು ಮಾಡಿರುವ ಕೊಳವೆ; ಚಿಮಣಿ: ಅಲ್ಲಿ ಗಿರಣಿಬಂಬುಗಳ ಧೂಮ ಬಾನೆಲ್ಲ ಕಪ್ಪು ಕಲೆಯು (ನೆಲಮು. ೩೭). [ಗಿರಣಿ$_1$ + ಬಂಬು]

ಗಿರಣಿರೋಗ (ನಾ).=ಗಿರಣಿ$_2$: ಭೂಮಿಷ್ಠರು ಗಿರಣೀರೋಗದವರು ಈ ಪ್ರಕಾರದ ದುರ್ಬಲರ ವಿವರವನ್ನು ಈ ಕೆಳಗಿನ ಕೋಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದೇವೆ (ಕಥಾಗ. ೪೧೭). [ಗಿರಣಿ$_2$ + ರೋಗ]

ಗಿರದೆ, ಗಿರ್ದೆ (ನಾ). (ಉಕ) ದುಂಡನೆಯ ಪುಟ್ಟ ದಿಂಬು: ಗಾದಿ, ಗಿರದೆ, ಯಥೇಷ್ಟ ನಿದ್ದೆ ಇವುಗಳಲ್ಲಿಯೇ ನೀವು ಸಂತುಷ್ಟರಾಗಿರುವಿರಿ (ತುಳಸಿ. ೧೦೬); ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಗಾದಿಯ ಮೇಲೆ ಒಂದು ತೆಕ್ಕೆಯನ್ನೂ ಎರಡು ಗಿರದೆಗಳನ್ನೂ ಅತ್ಯಂತವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿಂದ ಇಟ್ಟಿದ್ದರು (ದೇವೀಪ್ರ. ೦೩). **ಗಿರ್ದೆ:** ಕೆಲವರು ಹಗಲಿರುಳು ದುಡಿಯುವವರು, ಉಳಿದವರು ಗಾದಿ ಗಿರ್ದೆಗಳ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಆರಾಮ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವರು (ಭಾರಸಂ. ೩೦) [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಗಿರ್ದಾ; ಮರಾ. ಗಿರದೀ, ಗಿರ್ದೀ]

ಗಿರಪಾವು (ನಾ). ಒಂದು ಸೇರಿನ ಹದಿನಾರನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ; ಚಟಾಕು: (+). [ಗಿರ$_1$ (<ಗಿರ್ಧ) + ಪಾವು$_2$]

ಗಿರಬ್ದಾರಿ (ನಾ). ೧. ಕಷ್ಟ; ಸಂಕಟ. ೨. ದುರದೃಷ್ಟ; ಬಡತನ; ದಾರಿದ್ರ್ಯ: (+). [←ಪಾರ. ಮರಾ. ಗಿರಿಬ್‌ದಾರೀ]

ಗಿರಮಿಟ್, ಗಿರಿಮಿಟ್ಟು (ನಾ). ಮರದಲ್ಲಿ ತೂತುಕೊರೆಯುವ ಒಂದು ಸಾಧನ; ಆಕರ; ಬೈರಿಗೆ: ಗಿರಮಿಟ್‌ದ ಹಾಗೆ ತಿರುಗಿ ಅಲ್ಲಿಗೇ ಬರುವವ (ರಕ್ತಧ್ವ. ೧೨೦). **ಗಿರಿಮಿಟ್ಟು:** ನಿನ್ನ ಗಿರಿಮಿಟ್ಟಿಗೆ ಏನೂ ತೊಂದರೆಯಿಲ್ಲ (ಗಾಳಿಪ. ೨೦೩). [←ಅರ. ಗಿಮಲೆಟ್; ಹಿಂ. ಗಿರಮಿಟ್; ಮರಾ. ಗಿರಮಿಟ್. /ಇಂ. Gimlet]

ಗಿರಲುಮಿಾಸೆ, ಗಿರಿಲುಮಿಾಸೆ, ಗಿರ್ಲುಮಿಾಸೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಿಾಸೆ; ಪೊದೆಯಾದ ಮಿಾಸೆ: ಉಬ್ಬಿದ ಹಣೆ, ತೇಜಃಪುಂಜ ಕಣ್ಣುಗಳು, ಗಿರಲುಮಿಾಸೆ (ಸಂಗೀಚಂ. ೨೬೭); ಕೆಲವರು ಗಿರಲುಮಿಾಸೆ ಬಿಟ್ಟು ತಲೆಯ ಜುಟ್ಟನ್ನು ಗಂಟುಹಾಕುತ್ತಾರೆ (ಪ್ರವಾಇ. I, ೦೯೮). **ಗಿರಿಲುಮಿಾಸೆ:** ಅವನ ಕಪ್ಪು ದಪ್ಪದೇಹ, ಗಿರಿಲುಮಿಾಸೆ,ಕರಿ ಕಂಬಳಿ, ದೊಣ್ಣೆಗಳು ನೋಡಿದವರ ಮನದಲ್ಲಿ ಭಯಭೀತಿಗಳನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತಿದ್ದವು (ಶರಜ. ೮೦೮). **ಗಿರ್ಲುಮಿಾಸೆ:** ಗಿರ್ಲುಮಿಾಸೆಯ ಪೋಲೀಸಿನವನು (ಮಲಮ. ೩೩೭). [ಗಿರಲು? + ಮಿಾಸೆ]

ಗಿರವಿ (ನಾ). ಅಡವು ; ಒತ್ತೆ : ಕೊನೆಗೆ ತನ್ನ ಕಿರೇಮಗಳ ವಿವಾಹಕ್ಕಾಗಿ ತನ್ನ ಭೂಮಿಯನ್ನೇ ಗಿರವಿಹಾಕಿದ್ದನು (ಕಲಿಕ. ೮೦) : ಅದನ್ನು ಗಿರವಿ ಇಟ್ಟು ನಾನೇ ತಿಂದುಹಾಕಿದ್ದೆ (ಚಂಗೂಲಿ. ೯೫).

ಗಿರವಿಮಾಲು = ಒತ್ತೆ ಇಟ್ಟ ವಸ್ತು ; ಅಡವು ಇಟ್ಟ ಸಾಮಾನು : ಗಿರವಿಮಾಲನ್ನು ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡು ಬಾ (ರೂಢಿ).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಗಿರವೀ./ತೆಲು. ಗಿರವು]

ಗಿರಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಗ್ರಹಹಿಡಿ ; ಗರಹೊಡೆ : ಅವರಿಗೂ ಈಗ ದುಡ್ಡಿನ ಗಿರಹಿಡಿದಿದೆ ಅನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಮುಗಿಯ. ೩೬೭). 'ಗರಹಿಡಿ' ಪರಾ. ೨. ಗೀಳು ಹತ್ತು ; ಉತ್ಕಟೇಚ್ಛೆಯುಂಟಾಗು : ಅವನಿಗೆ ತನ್ನ ತಂದೆಯನ್ನು ಎಂದಿಗೆ ನೋಡೇನು? ಎಂದಿಗೆ ಮುಟ್ಟಯೇನು? ಎಂದಿಗೆ ಮಾತಾಡಿಸಿಯೇನು? ಎಂದು ಮೊದಲಾಗಿ ಗಿರಹಿಡಿದಿತ್ತು (ಕಾನೂರು. ೫೩೭).

[ಗಿರ$_2$ + ಹಿಡಿ$_1$ (<ಪಿಡಿ$_1$)]

ಗಿರಾಕಿ, ಗಿರಾಯಿಕ (ನಾ). ೧. (ಅಂಗಡಿ ಮೊದಲಾದ ವ್ಯಾಪಾರಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ಕೊಂಡುಕೊಳ್ಳುವವನು ; ಗ್ರಾಹಕ : ಕೊಳ್ಳುವ ಗಿರಾಕಿಗಳ್ ತತ್ತರಿಸಿ ನಿಂತಿಹರ್ (ಅರ್ಚನಾವಿ. ೩೧-೩೫) ; ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಗಿರಾಕಿಗಳೆಲ್ಲ ಅವನ ಅಂಗಡಿಗೇ ಬಂದು ಒಯ್ಯುವವರು (ಮಹಾತ್ಮಾ. ೩೩) ; ಕೊಳ್ಳಲು ಗಿರಾಕಿ ಯಾರೂ ಮುಂದೆ ಬರಲಿಲ್ಲ (ಅಲೆಮ. ೯೨). ೨. ಆಸಾಮಿ; ವ್ಯಕ್ತಿ : ಈ ಮಧ್ಯೆ ಅದೇಕೋ ನನ್ನ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಗಿರಾಕಿಗಳೇ ಬರುತ್ತಿಲ್ಲ (ಹನ್ನೊಂದ. ೧೩೭). ೩. ಬೇಡಿಕೆ ; ಮಾರಾಟಕ್ಕೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಅವಕಾಶ : ತುಟ್ಟಿಬೆಲೆ : ಈಗ ಅವರ ಪುಸ್ತಕಗಳಿಗೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಗಿರಾಕಿ ಇದೆ (ರೂಢಿ). **ಗಿರಾಯಿಕ** : ೧. ಕಿರುಕೋಳ ಜೀನಸಿಗೆ ಗಿರಾಯಿಕರೂ ಯೋಗ್ಯಧಾರಣೆಯೂ ಶಿಕ್ಕುವದಿಲ್ಲ (ಮುಂಬವ್ಯಾ.೩).

[←ಮರಾ. ಗಿಹಾರ್ಯಿಕ್.ಸಂ/. ಗ್ರಾಹಕ]

ಗಿರಾಯಿಕ 'ಗಿರಾಕಿ' ನೋ.

ಗಿರಾಯಿಸು 'ಫೇರಾಯಿಸು' ನೋ.

ಗಿರಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ನುಂಗುವುದು : "ಗೀರ್ಣಿಃ, ಗಿರಿಃ – ೨ ನುಂಗುವಿಕೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೦೯). ೨. ಬೆಟ್ಟ ; ಪರ್ವತ : "ಧರಮದ್ರಿಕುಧರಂ . . . ಗಿರಿ ಶೈಲಂ . . . ಗೋತ್ರಮೆನಲು ಬೆಟ್ಟಕ್ಕೆ ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೨೯-೧) ; ಗಿರಿಗಳೆ ಪರಮಾಣುಗಳೆನೆ ಸರೋಜಭವನೀ ಕರೀಂದ್ರಮಂ ಮಾಡಿದಂ (ಪಂಪಾಮಾ. ೧೩-೧೩೭) ; ಗಿರಿಗಳ್ ಜಂಗಮಮವಪುಗಳ್ ಸಿರದೊಳ್ ಸಸಿದರಲೆಯಂತೆ ಮುಸುಕಿದ ಮಂಜಂ ನರೆಯಂ ಪೊತ್ತವೊಲಿರ್ದುವು (ಲೀಲಾವ. ೯-೨೪); ತಡೆದುದಾ ಗಿರಿಗರುವಭಟನುಗ್ಗಡದ ದಿವ್ಯವಿಮಾನವನು (ತೊರರಾ. ೧-೮ ೩೨) ; ಒರ್ವಳ್ ಆ ಹೂಹಗುರ ಶಿಶುವಿದ್ದಕಿದ್ದಂತೆ ಗಿರಿಭಾರವಾಗಿ ಬರೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೮-೪೬೨). ೩. [ಗಣಿತ] ಏಳು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : "ಗಿರಿಮುನಿ ಋಷಿ . . . ಸ್ವರಸಾಗರ ಪರ್ವತಾದ್ರಿ ಏಬರ ನಾಮ" (ವ್ಯವಹಾ.೯-೭); ಗಿರಿಯೊಳೆ ಯತಿಗಳ್ ದೊರೆಕೊಳೆ ಲಲಿತಾಕ್ಷರಪದ ರಚನೆಗಳಿಂದಂ ಪರೆದುದು ಲಲಿತಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೯೦) ; ಅಗ್ನಿ ಗಿರಿ ಶರಗಜೇಂದ್ರಿಯ ಶಶಲಾಂಛನ ಮುನೀಶರೆಂದು . . . ನರಪಾಲ ಕಂಠಿಕಾಭರಣಂ (ಭಾಸ್ಕರ. ೩-೪). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ : "ಶ್ರೀಫಲಾ– ಗಿರಿ" (ಒಷಧಿ. ೧೬೭). [ಸಂ.]

–ಗಿರಿ$_2$ (ಪ್ರ). ಹುದ್ದೆ, ಉದ್ಯೋಗ, ಅಧಿಕಾರ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಒಂದು ಪ್ರತ್ಯಯ. 'ಅಮಲ್ದಾರಗಿರಿ' ಪರಾ.

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಗೀರ್]

ಗಿರಿಕ (ನಾ). ಸುಂಡಿಲಿ ; ಚಿಟ್ಟಿಲಿ : ಹರಿ ಕರಿಗಳೊಂದಾಗಿ ವಿಹರಿಪುವಿರದ ಹುಲಿ ಹುಲ್ಲೆಗಳು ಬೆರೆವುವು ಗಿರಿಕ ಮಾರ್ಜಾಲಂಗಳೊಡವೆರೆದಿಹುವು (ಕೋಗಯ. ೧೪-೭). [<ಸಂ. ಗಿರಿಕಾ]

ಗಿರಿಕನ್ನೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ; ವಿಷ್ಣುಕ್ರಾಂತಿ : ಗಿರಿಕನ್ನೆಯ ಸೀವನ್ನಿಯ ಯೆರಡುಂ ಗುಳ್ಳೆಂಗಳ್ (ಖಮುದ. ೧೩-೧೩೯).

[<ಸಂ. ಗಿರಿಕರ್ಣೀ]

ಗಿರಿಕರ್ಣಿ (ನಾ). = ಗಿರಿಕನ್ನೆ : "ಆಸ್ಫೋಟಾ, ಗಿರಿಕರ್ಣೀ, ವಿಷ್ಣುಕ್ರಾಂತಾ, ಅಪರಾಜಿತಾ–೪ ವಿಷ್ಣುಕ್ರಾಂತದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೧೯) : ಗಿರಿ(ಸಿರ)ಕರ್ಣಿ ನೀಲಿ . . . ಕೂಡಿ ತಿಂದೊಡಾತನೆ ಗರುಡಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧೦-೧೮). [ಸಂ. ಗಿರಿಕರ್ಣೀ]

ಗಿರಿಕರ್ಣಿಕೆ (ನಾ). ೧.=ಗಿರಿಕನ್ನೆ: "ಗಿರಿಕರ್ಣಿಕೆಯುದಪರಾಜಿತಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩೪-೧೧) ; ಗಿರಿಕರ್ಣಿಕೆ ಕಟುತ್ರಯಮುರಿಸಿನಮುತ್ತರಣೆಯೆಕ್ಕೆ ಮಧುಮೆಂಬಿವಱಿಂ ವಿರಚಿಸಿದ ಗುಟಿಗೆಯಂ ಕೊಂಡರೆದೆಚ್ಚುಗೆ ನಯನದೊಳ್ ವಿಷೂಚಿಕೆ ಕಿಡುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೧೨೨) ; ಗಿರಿಕರ್ಣಿಕೆಯ ಬೇರ ನೀರಿಂದ ಅರೆದು ಕುಡಿಯ ಕೊಡಿಸಲು ಕಾಗೆದೊಂಡೆಯ ವಿಷ ಪರಿಹರವಹುದು (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೨೨೭). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಗಿರಿಕರ್ಣಿಕಾ ತಿತ್ತಿರಿಯೆಂಬ ವೃಕ್ಷಗಳು ಫಲವಾಗದೆಯಿರುವ ಮರಗಳು (ಸೌಗಂಧಿ. ೪೨೭-೧೦). [ಸಂ. ಗಿರಿಕರ್ಣಿಕಾ]

ಗಿರಿಕಾಂತ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟವೇ ಮನೆಯಾಗಿರುವವನು ; ಕೈಲಾಸನಿಲಯ; ಶಿವ : ಇರ್ವರುಂ ಕೂಡಿ ಗಿರಿಕಾಂತನಾಲಯದ ರಜಮಂ ಗುಡಿಸಿ (ಗುರುಚಾ. ೫-೨೩). [ಗಿರಿ$_1$ + ಕಾಂತ$_2$]

ಗಿರಿಕಾರೂಢ (ನಾ). ಇಲಿಯನ್ನು ವಾಹನವನ್ನಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು : ಗಿರಿಕಾರೂಢಂ ಗದಾಖೇಟಕ ಫಲಕ ಮಹಾಖಡ್ಗಹಸ್ತಂ . . . ಸಂಹಾರಾಖ್ಯ ನಿರ್ಪಂ (ಶಬಶಂ. ೧-೭೪). [ಗಿರಿಕ + ಆರೂಢ]

ಗಿರಿಕುಲ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟಗಳ ಗುಂಪು–ಸಮೂಹ : ಗಿರಿಕುಲಮಂ ತೆರಳ್ದಟುರೆ ಪಾರಿಸುವಬ್ಧಿಯನೊಂದನೊಂದಱೊಳ್ ಬೆರಸುವ (ಜಗವಿ. ೧೩-೭೦) ; ಗಿರಿಕುಲದವೋಲ್ ನೆರೆದ ಗಜಘಟಾಪಟಲದಿಂ (ನಂಬಿರ. ೧೦-೧೪೭) ; ಗಿರಿಕುಲದ ಮೇಲೆ ಪೆರ್ಮಳೆ ಸುರಿಯಲ್ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೨೪-೩೩೪).

[ಗಿರಿ$_1$ + ಕುಲ]

ಗಿರಿಕೂಟ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟದ ಶಿಖರ ; ಪರ್ವತದ ತುದಿ : ಗಿರಿಕೂಟೋನ್ನ ತಮಪ್ಪ ಸೌಧತಳದೊಳ್ (ಅರ್ಧನೇ. ೭-೩೭) ; ಗಿರಿಕೂಟದ ಮೇಲಾಡುವ ಹರಿಣಿಗಳಂ ಕಂಡು (ತ್ರಿಪುವಿ. ೨೭-೭). [ಗಿರಿ$_1$ + ಕೂಟ$_3$]

ಗಿರಿಕೆ$_1$ 'ಗಿಲಿಕೆ' ನೋ.

ಗಿರಿಕೆ$_2$ (ನಾ).=ಗಿರಿಕ : "ಗಿರಿಕಾ, ಬಾಲಮೂಷಿಕಾ—ಈ ೨ ಚಿಟ್ಟಲಿಗಳ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೭). [ಸಂ. ಗಿರಿಕಾ]

ಗಿರಿಕೆ$_3$ 'ಗಿರಿಗೆ$_2$' ನೋ.

ಗಿರಿಗಟ 'ಗಿರುಗಟೆ' ನೋ.

ಗಿರಿಗಿರಿ 'ಗಿಱಿಗಿಱಿ' ನೋ.

ಗಿರಿಗಿರಿಗಣ್ಣು (ನಾ). (ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗದಿಂದ) ದೋಷಯುಕ್ತವಾದ ಕಣ್ಣು ; ಸುತ್ತುವ ಕಣ್ಣು ; ಹೊರಳುವ ಕಣ್ಣು : (ಕ).

[ಗಿರಿಗಿರಿ (<ಗಿಱಿಗಿಱಿ) + ಕಣ್ಣು (<ಕಣ್)]

ಗಿರಿಗೆ$_1$ 'ಗಿಲಿಕೆ' ನೋ.

ಗಿರಿಗೆ$_2$, ಗಿರಿಕೆ$_3$ (ನಾ). ಕಾಲಿನ ಹರಡು : (ಕ). **ಗಿರಿಕೆ$_3$** : ಒಂದು ಕಡೆ ಬೆರಳು . . . ಗಿರಿಕೆ ಮೇಗಾಲು (ಕಥಾಮಂ. IV, ೧೧೫). [?]

ಗಿರಿಚಕ್ರವರ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಪರ್ವತಗಳ ಚಕ್ರವರ್ತಿ : ಹಿಮಾಲಯ. ೨. [ಜೈನ] ಭರತಕ್ಷೇತ್ರದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪಶ್ಚಿಮಸಮುದ್ರಗಳವರೆಗೆ ಹಬ್ಬಿರುವ ಬೆಟ್ಟ ; ವಿಜಯಾರ್ಧಪರ್ವತ : ವಿಜಯಾರ್ಧಂ ಗಿರಿಚಕ್ರವರ್ತಿ ವಿಜಯಪ್ರಾರಂಭದಿಂ ಗೆಯ್ವ ದಿಗ್ವಿಜಯಾರ್ಧಂ ತನಗಿಕ್ಕೆಯಾಗೆ ಪೆಸರಂ ಪೋಲ್ತಿರ್ದುದು (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೧೧). [ಗಿರಿ$_1$+ಚಕ್ರವರ್ತಿ]

ಗಿರಿಜ (ಗು). ೧. ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. (ನಾ). ೨. ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಮನುಷ್ಯ; ಗುಡ್ಡಗಾಡಿಗೆ ಸೇರಿದವನು; ಮಲೆನಾಡಿನವನು. ೩. ಕಾಗೆಬಂಗಾರ; ಅಭ್ರಕ. ೪. ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಕಲ್ಲು; ಕಾವಿ ಕಲ್ಲು. ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೆಂಪು ಖನಿಜ; ಶಿಲಾಜಿತು. ೬. ಕಬ್ಬಿಣ. [ಸಂ.]

ಗಿರಿಜನ (ನಾ). ೧. ಗುಡ್ಡಗಾಡಿನಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ ಜನಾಂಗ ಮತ್ತು ಆ ಜನಾಂಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ. ೨. (ಭಾರತಸರ್ಕಾರದಿಂದ ಅಧಿಕೃತವಾಗಿ ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ) ಒಂದು ಹಿಂದುಳಿದ ಜನಾಂಗ ಮತ್ತು ಆ ಜನಾಂಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಹರಿಜನ ಗಿರಿಜನರಿಗೆ ಸ್ಥಾನ ಮೀಸಲು (ರೂಢಿ). 'ಹರಿಜನ' ಪರಾ. [ಗಿರಿ$_1$ + ಜನ]

ಗಿರಿಜಾಕಾಂತ (ನಾ). ೧. ಪಾರ್ವತಿಯ ಪತಿ; ಶಿವ. ೨. [ಛಂದ] ರುದ್ರಗಣದ ಹದಿನಾರು ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ರುದ್ರಗಣಮವೆಂತೆಂದೊಡೆ:- ೧. ಗಂಗಾಧೀಶಂ, ೨. ಗಿರಿಜಾಕಾಂತಂ[ಪಾಠಾಂ. ನಾಥಂ] . . . ೧೬. ಮದನರಿಪು (ಛಂದೋಂಬು. ೩-೨೪೦ ವ). [ಸಂ. (ಗಿರಿಜಾ + ಕಾಂತ)]

ಗಿರಿಜಾತೆ (ನಾ). ಪರ್ವತರಾಜನ ಮಗಳು; ಪಾರ್ವತಿ; ಅಗಜಾತೆ: ಜಲಕೇಳಿಯೊಳೋತು ಮನಂಗೂಡಿ ನೋಡಿಯಾಡುತ್ತೆ ಜಗನ್ಮಾತೆಗಿರಿಜಾತೆ ಸುಖಸಂಭೂತೆ ನುತಖ್ಯಾತೆ ಸರಸಿಯಂ ಪೊಱಮಟ್ಟಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೪-೩೩); ಗಿರಿಜಾತೆಗೊಲ್ಮೆಯಿಂದಂ ಪರಿಮಳಿಸುವ ಕುಸುಮಮಾಲೆಯಂ ನೀಡುವ ತತ್‌ತರುಣಿಯರ್ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೨-೮); ಗಿರಿಜಾತಾಗುರುತರಕುಚಭರ ಕಾಶ್ಮೀರಾಂಗರಾಗರಾಗಾಂಕ ಪರಿಸ್ಫುರಿತಭುಜಮಜಿತಮಿಳಿಪುದು (ರಾಜಶೇ. ೦೪-೧೩೦). [ಗಿರಿ$_1$ + ಜಾತೆ]

ಗಿರಿಜಾಮೀಸೆ (ನಾ).=ಗಿರಲುಮೀಸೆ: ಓಬನಾಯಕನಂತೆ ಗಿರಿಜಾಮೀಸೆ, ಕಸ್ತೂರಿತಿಲಕ, ಬಣ್ಣದ ಪಾಗು . . . ವಿಭೂಷಿತನಾದ ಪೊನ್ನಮರಸ (ರೂಲೀಚಾ. ೧೭೬). [< ಗುಜುಂಜು ? + ಮೀಸೆ]

ಗಿರಿಜಾಸಹಾಯ (ನಾ). ಪಾರ್ವತಿಯನ್ನು ಸಹಚರಿಯಾಗಿ ಹೊಂದಿರುವವನು; ಪಾರ್ವತಿಯ ಜೊತೆಯಲ್ಲೇ ಇರುವವನು; ಶಿವ: ಶ್ರೀ ವಿಶ್ವನಾಥನು ಗಿರಿಜಾಸಹಾಯನು ನಮ್ಮನು ಸಲಹಲಿ ಶಿವನು (ಇಂಚಾಪ.೮೩-೧). [ಸಂ. (ಗಿರಿಜಾ + ಸಹಾಯ)]

ಗಿರಿಜೆ (ನಾ).=ಗಿರಿಜಾತೆ: ಗಿರಿಜೆಯು ಮೆಚ್ಚಿಕೊಟ್ಟ ನಿಶಿತಾಸ್ತ್ರಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೨೦೨); ಗಿರಿಜೆಯ ವೇಷಮಂ ತಳೆದುಮೇಶನ ಮುಂತಿರೆ ಚಿತ್ರಲೇಖೆ ತತ್ಪುರಹರನಾಕೆಯಂ ಗಿರಿಜೆಯೆಂದು ಮನೋಮುದದಿಂ ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರಲ್ (ಜಗವಿ. ೧೭-೯೭); ನಡೆಗಲ್ತಳ್ ಗಿರಿಜೆ ಪರಮನರಮನೆಯುತ್ತಲ್ (ಗಿರಿಕ. ೩-೭೫); ಎಲರ್ವಟ್ಟೆದಲೆಯನವತಾರ ಶಂಕರದಾಸಿಮಯ್ಯ ಗಿರಿಜೆಯ ಶಾಪದಿಂ ಬಂದಿಹಂ (ಪ್ರಭುರಾ. ೬-೪೨).

ಗಿರಿಜೆಯರಸ = ಪಾರ್ವತಿಯ ಗಂಡ; ಶಿವ: ಗಿರಿಜೆಯರಸನ ಮೆಲ್ಲಡಿಯೊಳಿಂದಿರೆಯ ನಲ್ಲನ ನಯನವಿದುರ್ದು (ಬಸಪು. ೫೪-೯೯).

ಗಿರಿಜೆಯಾತ್ಮಜ = ೧. ಪಾರ್ವತಿಯ ಮಗ; ಗಣಪತಿ. ೨. ಷಣ್ಮುಖ: ಸರಸಿಜಾತೋದ್ಭವನ ನಾಲ್ಕುಂ ಗಿರಿಜೆಯಾತ್ಮಜನಾಱು ದಶಕಂಧರನ ಹತ್ತಹಿಪತಿಯ ಸಾವಿರತಲೆಗಳೆಣಿಸಲ್ಕೆ ಸರಿಯೆ ನಿನ್ನಯ ತಲೆಯೊಡನೆ (ಬಸಪು. ೩೮-೬೩). [ಸಂ. ಗಿರಿಜಾ]

ಗಿರಿಜೇಶ (ನಾ). = ಗಿರಿಜಾಕಾಂತ ೧: "ಗಿರಿಜೇಶ ಧನಂಜಯ ವೀತರಾಗ ಜಂಭಾರಿವಿರೋಧಿಮರ್ದನರೊಳೊಪ್ಪುವುದಿಂತಿವು ಜಿಷ್ಣು ವಾಚಕಂ" (ನಾನಾರ. ೩೯); ಗಿರಿಜೇಶಂ ಕಾಮಪಾಶಂ ನತಜನ ಸುರಭೂಜಂ (ಉದ್ಭಟ. ೦೨-೧೩೭); ಗಿರಿಜೇಶಂ ಪಾಪನಾಶಂ ಸಕಲಸುಕೃತನಾಮಂ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೦೭-೦೦೮). [ಸಂ. (ಗಿರಿಜಾ + ಈಶ)]

ಗಿರಿತಲ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟದ ಪ್ರದೇಶ: ಗಿರಿತಲದಾ ಮೇಲತಿ × × × ಸ್ಥಲಮಾನ್ (ಎಕ. II, ೨೯-೪; ಸು. 700). [ಗಿರಿ$_1$ + ತಲ$_2$]

ಗಿರಿದಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೇಶಾಲಂಕಾರ: ಬಡನಡು ಕಿರಿದೊಡೆ ಗಿರಿದಲೆ ತುರುಗಿವೆ ನಿಡುಹುಬ್ಬು ಥಾಳಿಪ ಕದಪು ಅಡರಿದ ಕಟ್ಟೆ ಹೆರೆನೊಸಲು ಅಂಚೆಯ ನಡೆನುಡಿಯ ಜಾಣೆಯರು ವಾಲಗದಿ (ಸೌಂದಕಾ. ೩-೭೬). [P ಇದು 'ನಿಱಿದಲೆ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಗಿರಿದುರ್ಗ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲಿರುವ ಕೋಟೆ: ಗಿರಿದುರ್ಗಂಗಳನೇಱಿಯನ್ಯಪುರದೊಳ್ ರತ್ನಾಳಿಕೇರಾಂಬುವಂ ಮರವಾಯ್ದೊಡ್ಡಿರೆ ಕೊಂಡು ಬಂದುದಪರಾಂಭೋರಾಶಿಯೊಳ್ (ಗದಾಯು. ೧-೨೭); ಅಶ್ವಾವಳೀ ಖುರ ಟಂಕಾಹತಿಪಾತಿತಾರಿ ಗಿರಿದುರ್ಗವ್ರಾತಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೨೭); ಗಿರಿದುರ್ಗಂ ತಿಱಿಕಲ್ ಸಮಗ್ರವನದುರ್ಗಂ ಕರ್ಬುದೋಂಟಂ . . . ಶ್ರೀ ಸೋಮ ಭೂಪಾಲನಾ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧-೨೩); ಬಿಂಗೆ ಗಿರಿದುರ್ಗದ ನೆಲಗೋಂಟೆಗೆ ಸಮೆಯೆ ಬಳಿಕ್ಕೆ ಸುರಂಗಂಗಳನೆರಡಂ (ಹಮ್ಮೀರ. ೩-೨೭); ಹತ್ತುತಲೆಗಳು ಅವಗೆ ಸುತ್ತಲೂ ವಾರಿಧಿಯು ಮತ್ತೆ ತ್ರೈಕೂಟ ಗಿರಿದುರ್ಗ ರಾವಣನಿಗೆತ್ತಣದು ಕೇಡು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೮೫೭). 'ವನದುರ್ಗ' ಪರಾ.

ಗಿರಿದುರ್ಗಮಲ್ಲ=ಗಿರಿದುರ್ಗಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಶೂರ; ಒಂದು ಬಿರುದು: ಗಿರಿದುರ್ಗ್ಗಮಲ್ಲ ಕೊಂಕಣ ಧೂಮಕೇತು (ಎಇ. XVI, ೩೩೪-೫; 1038); ಸುಭಟರಾದಿತ್ಯ ಕಲಿಗಳಂಕುಸ ಸನಿವಾರಸಿದ್ಧಿ ಗಿರಿದುರ್ಗಮ್ಮಲ್ಲ ಚಲದಂಕರಾಮ (ಕಇಇ. ೭೪-೧೨-೧೩; 1170). [ಗಿರಿ$_1$ + ದುರ್ಗ]

ಗಿರಿಧನ್ವ (ನಾ). ಮೇರುಪರ್ವತವನ್ನೇ ಬಿಲ್ಲನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವವನು; ಶಿವ: ಗಿರಿಧನ್ವನೊಳಲ್ಪಧನುರ್ಧರನಾಂ ಸೆಣಸಲ್ ಸಮರ್ಥನೆ (ಶಬಶಂ. ೪-೦೨೨). [ಸಂ. ಗಿರಿಧನ್ವನ್]

ಗಿರಿಧರ (ನಾ). ೧. ಮಂದರಪರ್ವತವನ್ನು ಧರಿಸಿದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಒಂದು ಅವತಾರ; ಕೂರ್ಮ. ೨. ಗೋವರ್ಧನಪರ್ವತವನ್ನು ಎತ್ತಿಹಿಡಿದವನು; ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ: ಮಾರಸುಂದರ ಗಿರಿಧರ ನೀ ಪೋಗದಿರಯ್ಯಾ (ಗೋಕುನಿ. ೫೩). [ಸಂ.]

ಗಿರಿನಂದನ (ನಾ). ಪರ್ವತರಾಜನಾದ ಹಿಮವಂತನ ಮಗ; ಮೈನಾಕ: ಮಮದ್ವೇಷಿ ಗಿರಿನಂದನಂಗೆಡೆಗೊಟ್ಟಡಂಗಿಸಿದುದೆಂದು ಮುಳಿಸಿಂದ ಸುರಪತಿಯಿಟ್ಟಡೆ ನಿಂದುರಿಯುತಬುಧಿಗೆಯ್ದುವ ವಜ್ರಪೋ (ಹಜಕಾ. ೩-೭೨). [ಗಿರಿ$_1$ + ನಂದನ]

ಗಿರಿನಿತಂಬ (ನಾ). ೧. ಬೆಟ್ಟದ ಮಗ್ಗುಲು,-ತಪ್ಪಲು; ಪರ್ವತದ ಇಳುಕಲು ಪ್ರದೇಶ: ಅನತಿದೂರದ ಗಿರಿನಿತಂಬಸದೃಶದೊಂದೆಳ್ತರದಿ, ವೈಡೂರ್ಯಸಮ ಶಾದ್ವಲದ ಮೇಲೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೫೭-೭೫೮). ೨. ನಡುಬೆಟ್ಟ. [ಗಿರಿ$_1$ + ನಿತಂಬ]

ಗಿರಿಭುಜಸ್ಥಾನ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟದ ಭುಜದಂತಹ ಪ್ರದೇಶ; ಪರ್ವತದ ಮೇಲುಭಾಗ: ಕಟ್ಟಿದನು ಸೌಮಿತ್ರಿ, ಮಲೆಯ ಬಿರುಮಳೆ ಗಾಳಿಗಳಿಗೆ ಮಲೆತುಳಿವಂತೆ,ಪರ್ಣಶಾಲೆಯನೊಂದನೆತ್ತರದೊಳು . . . ಗಿರಿಭುಜಸ್ಥಾನದಲಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೦೪೪-೬೪). [ಗಿರಿ$_1$ + ಭುಜ + ಸ್ಥಾನ]

ಗಿರಿಮಲ್ಲ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲಿರುವ ಮಲ್ಲ,—ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ. P ಶ್ರೀಶೈಲಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರುವ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ: ಉಂಡು ತಿಂದು ನಡಿಯೊ ದಂಡೀಸದಿರು ದೇಹ ಕೆಂಡಗಣ್ಣನ ಗಿರಿಮಲ್ಲನ ತೋರುವೆವು (ಸಿದ್ಧಪು. ೫-೪೮); ಮಂದೇನು ಕೊಟ್ಟೀತ ಮನವೇನು ದಣದೀತ ಮಂಚಾನದಾಗ ಗಿರಿಮಲ್ಲ ಕೊಟ್ಟರ ಮನೆತುಂಬಿ ನಮ್ಮ ಮನತುಂಬಿ (ಗರತಿ. ೪೦). [ಗಿರಿ$_1$ + ಮಲ್ಲ]

ಗಿರಿಮಲ್ಲಿಕೆ (ನಾ). = ಗಿರಿಮಲ್ಲಿಗೆ : "ಕುಟಜಃ, ಗಿರಿಮಲ್ಲಿಕಾ–ಕೊಡಸು (ಬೆಟ್ಟಮಲ್ಲಿಗೆ)" (ಹಲಾಯು. ೩೨-೪೦). [ಗಿರಿ$_1$ + ಮಲ್ಲಿಕೆ]

ಗಿರಿಮಲ್ಲಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಲ್ಲಿಗೆ; ಬೆಟ್ಟಮಲ್ಲಿಗೆ; ಕೊಡಸಿಗೆ: "ಸಿತದೊಳಿಂದ್ರನೊಳು ಗಿರಿಮಲ್ಲಿಗೆಯೊಳೆಲೆಗಳ್ಳಿಯೊಳು ಶಕ್ರುವಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೫೦-೫೩); ಮಲ್ಲಿಗೆಯುಂಬೇವುವು ಗಿರಿಮಲ್ಲಿಗೆಯುಂಬುಳ್ಳೊಡೆನಗೆ ಬೆಳ್ಗರ್ಬಿನ ಮೆಲ್ಬಿಲ್ಲೇವುದೊಗೆದ ಕಾಮನ ಬಿಲ್ಲುಳ್ಳೊಡೆನುತ್ತೆ ಕಂತು ಮುಯ್ಯಾಂತಿರ್ಪಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೪೫).

[ಗಿರಿ$_1$ + ಮಲ್ಲಿಗೆ]

ಗಿರಿಮಿಟ್ಟು 'ಗಿರಮಿಟ್' ನೋ.

ಗಿರಿಯಜ್ಞ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟಕ್ಕೆ ಮಾಡುವ ಪೂಜೆ ; ಪರ್ವತಪೂಜೆ : ಇನ್ನೆಮಗೆ ಗಿರಿಯಜ್ಞಮುಂ ಗೋಪಯಜ್ಞಮುಂ ಪ್ರಧಾನಮಂಗಳಂ (ಜಗವಿ. ೪-೭೭ ವ)... [ಗಿರಿ$_1$ + ಯಜ್ಞ]

ಗಿರಿಯಾರತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆರತಿ ; ಗೋಪುರಾಕಾರದ ಆರತಿ ; ನೆಲೆಯಾರತಿ (ಕರಾ) : ಮಧ್ಯ ಮಾಣಿಕವಿಕ್ಕಿದ ಸಂತಧಾರೆಯ ಚಿಂನದ ಬಟ್ಟಲು ೧ಕ್ಕೆ ತೂಂಕ ೨೨೬ ಚಿಂನದ ಪುರುಷಾಮೃಗದ ಆರತಿ ೧ ಗಿರಿಯಾರತಿ × × × ಕೆಂಪು ೨೪ (ಸೌಇಇ. IX–II, ೪೮೭-೪ ; 1513).

[ಗಿರಿ$_1$ + ಆರತಿ$_1$]

ಗಿರಿರಾಜ (ನಾ). ೧. ದೊಡ್ಡಬೆಟ್ಟ. ೨. ಹಿಮವಂತ : ಓರಂತು ಪೋಪ ದಿವಿಜರ ಹಾರಿ ತಟಂಬಿಡಿದು ಪೊಕ್ಕು ಪೊಱಮಡುವೊಂದಾಕಾರಂ ಗಿರಿರಾಜನ ನವಹಾರದ ಲಂಬಣಮನೇನದನುಕರಿಸಿದುದೋ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೨೭) ; ಗಿರಿರಾಜಂ ಗೌರಿಯುನಾ ಹರಂಗೆ ಶುಶ್ರೂಷೆಗೆಯಿಸಲೊಡಗೊಂಡೊಯ್ವಂತಿರೆ . . . ಕೈಲಾಸನೆಂಬ ಕಂಚುಕಿ ಬಂದಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೫೧೯) ; ಭೂದಾನಂ ಧನದಾನಂ ಶ್ರೀದಾನಂಗುಡುತುಮೊಪ್ಪಿದಂ ಗಿರಿರಾಜಂ (ಗಿರಿಕ. ೩-೭೩).

[ಗಿರಿ$_1$ + ರಾಜ]

ಗಿರಿರಿಪು (ನಾ). ಬೆಟ್ಟಗಳ ಹಗೆ ; ಇಂದ್ರ : "ಗಿರಿನಮುಚಿಬಲವೃತ್ರ ಜಂಭರಿಪುವೆನೆ . . . ಶಕ್ರನಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨-೨).

[ಗಿರಿ$_1$ + ರಿಪು]

ಗಿರಿಲುಮಿಾಸೆ 'ಗಿರಲುಮಿಾಸೆ' ನೋ.

ಗಿರಿವರ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು ; ದೊಡ್ಡ ಪರ್ವತ : ಗಿರಿವರಮಿದು ಕರಿವರಮೆಂದರಿದಱಿಯಲ್ ಗಹನದೊಳಗೆ ಗಿರಿಯುಂ ಕರಿಯುಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೧೦೫೭ ಶೂದ್ರಕ). [ಗಿರಿ$_1$ + ವರ$_3$]

ಗಿರಿವಿದಾರಣ (ನಾ). ಕೊಬ್ಬಿದ ಆನೆ ಅಥವಾ ಗೂಳಿಯುಂ ಬೆಟ್ಟದ ಬುಡದ ಮಣ್ಣನ್ನು ಕೊಂಬಿನಿಂದ ತಿವಿದು ಎಸೆಯುವ ಆಟ ; ವಪ್ರಕ್ರೀಡೆ: ನೆತ್ತಿ ಬಿರಿದರು ಚಂದ ದಂತ ಮುರಿದರು ಚಂದ ಗಿರಿವಿದಾರಣದೊಳು ಕರಿಗೆ (ಇಂಜಾಪ. ೭೦-೩೭). [ಗಿರಿ$_1$ + ವಿದಾರಣ]

ಗಿರಿವ್ರಾತ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟಗಳ ಸಮೂಹ. 'ಗಿರಿವ್ರಾತನಾಥ' ಪರಾ.

[ಗಿರಿ$_1$ + ವ್ರಾತ]

ಗಿರಿವ್ರಾತನಾಥ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟಗಳ ಸಮೂಹಕ್ಕೆ ಒಡೆಯ ; ಪರ್ವತರಾಜ : ಚಂಡಾಸಿಧಾರಾಶ್ರಾಂತಂ ಪ್ರಾತರ್ಕ್ಯ ವೈರಿವ್ರಜಧರನೆನಿಸಿರ್ದಂ ಗಿರಿವ್ರಾತನಾಥಂ (ಗಿರಿಕ. ೩-೨). [ಗಿರಿವ್ರಾತ + ನಾಥ]

ಗಿರಿಶ (ನಾ). ೧. ಪರ್ವತವನ್ನೇ ತನ್ನ ವಸತಿಯಾಗುಳ್ಳವನು ; ಶಿವ : ಹೇಮಪ್ರಭಾಪ್ರಸ್ಫುರಿತ ಗಿರಿಶ ಚಂಚಜ್ಜಟಾಜಾಲಜೂಟವ್ಯೋಮಪ್ರೋದ್ಭಾಸಿಚಂದ್ರಂ ತ್ರಿಭುವನಜನಕಾನಂದಮಂ ಮಾಡುಗೆಂದುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೧) ; ಗಿರಿಶಂ ವಟುವೇಷಮಂ ವಿರಾಜಿಸೆ ತಳೆದಂ (ಗಿರಿಕ. ೯-೮೫) : ಮತ್ಪ್ರಾಣೇಶ ಗಿರಿಶ ನಿಮ್ಮಂ ಪೊಗಳ್ವುತ್ಪ್ರೇಕ್ಷೆಯುನಕ್ಷಯಭಕ್ತಿಯುನು ದ್ಯತ್ಪ್ರೀತಿಯನೆನ್ನೆರ್ದೆಗೊಲ್ದೀ (ಉದ್ಭದೇ. ೧-೨೦). ೨. ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ ಪ್ರಾಣಿ. ೧, ೨ : ಮದಜಳನೀಳಕಂಠಕಳಿತಂ ವಿಷಮಾನಳಭೀಮಲೋಚನಂ ಪದನತದಾನವಾರಿ ಗಿರಿಶಂ ಗಿರಿಜಾತವಿನೂತಕೇಳಿ ಕಣ್ಗೊಗದವಿದ ಶೋಭೆಯಂ ಕುಡುತಮಿರ್ಪುದು ನಾಗಶಿರೋವಿಭೂಷಣಂ . . . ಉಗ್ರನಿಭೇಂದ್ರನಾದವೋಲ್ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೪-೧೩೨). [ಸಂ.]

ಗಿರಿಶಿಳೀಮುಖ (ನಾ). ಪರ್ವತಗಳನ್ನು ಸುರಿಸುವ ಬಾಣ,–ದಿವ್ಯಾಸ್ತ್ರ, –ಮಂತ್ರಾಸ್ತ್ರ : ಗಿರಿಶಿಳೀಮುಖಕಿವರು ವಜ್ರವ ಹರಿಸಿದರು (ಕುಮ್ಮಾಭೀ. ೯-೪೪). [ಗಿರಿ$_1$ + ಶಿಳೀಮುಖ (=ಶಿಲೀಮುಖ)]

ಗಿರಿಶೃಂಗ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟದ ಕೋಡುಗಲ್ಲು,—ತುದಿ : ಗಿರಿಶೃಂಗಾಗ್ರದೆ ನಿಂದು ನೆಟ್ಟನಿದಿರೊಳ್ತೋರ್ಪಿಂದುವಂ ನೋಡಿ (ರಾಜಶೇ. ೧-೧೨೨).

[ಗಿರಿ$_1$ + ಶೃಂಗ]

ಗಿರಿಶ್ರೇಣಿ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟದ ಸಾಲು ; ಪರ್ವತಪಂಕ್ತಿ : ಕೋಕಸಸ್ ಗಿರಿಶ್ರೇಣಿಯಲ್ಲಿ ಅವನನ್ನು ಬಂಧಿಸಲು ಸ್ಯೂಸ್ ಅಪ್ಪಣೆಕೊಟ್ಟಂತೆಯೇ ನಡೆಯುತ್ತದೆ (ಬದ್ಧಪ್ರ. ೩೯ ಟೀಕೆ). [ಗಿರಿ$_1$ + ಶ್ರೇಣಿ]

ಗಿರಿಸ (ನಾ).=ಗಿರಿಶ ೧ : "ಗಿರಿಶ–ಗಿರಿಸ" (ಶಮದ. ೨೫೩ ಪ್ರಯೋ).

[< ಸಂ. ಗಿರಿಶ]

ಗಿರಿಸಾನು (ನಾ). ಪರ್ವತದ ತಪ್ಪಲು,–ಸಮಭೂಮಿ : ಗಿರಿಸಾನುಪ್ರಸರಝ್ಝರೋತ್ಕರ ತರಂಗಾಕೀರ್ಣವಾರ್ಬಿಂದು ಬಂಧುರಮುಕ್ತಾಫಲಮಾಲಿಕಾಲಸಿತರ್ . . . ಮುನೀಶ್ವರರಿರ್ದರ್ಪರಮುಕ್ತಿಕಾಂತೆಯೊಲಿಸಲ್ಕಾಳ್ದಂತೆ ನೈಪಥ್ಯಮುಂ (ರಾಜಶೇ. ೯-೩೪) ; ಹೊಸಬಿಸಿಲ ಸೋಂಕಿಂಗೆ ಸೊಗಸಿ ಮೆಯ್‌ಕಾಯಿಸುತೆ ಗಿರಿಸಾನುಶಾದ್ವಲದಿ ನಿಂತು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೪೫-೧೫೪).

[ಗಿರಿ$_1$ + ಸಾನು]

ಗಿರಿಸಾರ (ನಾ). ಕಬ್ಬಿಣ : "ಗಿರಿಸಾರಂ ಶಿಲಾಸಾರಮಾಯಸಂ ಲೋಹಮೆನೆ ಕಬ್ಬೊನ್ನಿಗಕ್ಕು ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩೦-೩). [ಗಿರಿ$_1$ + ಸಾರ$_3$]

ಗಿರಿಸಿಂಪಿ (ನಾ). (ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲಿನ ಜಾತ್ರೆಗೆ ಹೋಗಿ ತಂದ) ಒಳಲೆ,–ಗಿಂಡಿ (?) : ಹಾಲ ಕುಡಿ ಎಂದರೆ ಹನ್ನೆರಡು ಬಟ್ಟಲ ಕೀಲ ರಂಜಣಿಗಿ ಗಿರಿಸಿಂಪಿ ಕಂದಗ ಹಗಲೆಲ್ಲಿ ತರಲೆ ನೊರೆಹಾಲು (ಹಳ್ಳಿಹಾ. ೭೭).

[ಗಿರಿ$_1$ + ಸಿಂಪಿ$_1$ (<ಸಿಂಪು$_1$)]

ಗಿರಿಸುತ (ನಾ). ೧. ಮೈನಾಕಪರ್ವತ. ೨. ಆನೆ ; ಗಜ (?). ೧, ೨ : ಗರಳವನುಗುಳ್ವ ಲೋಚನದಿ ಶ್ರುತಿಪನಂತಚಲಾದ್ರಿವ್ಯತ್ತದಿಂ ಕೃಷ್ಣ ಗಿರಿ (?) ಸುತ[ಪಾಠಾಂ. ವೃತ]ರನೊಳಕೊಂಡು ತದ್ವೈರಿಗಳ ಗರ್ಜಿಸುವ ತೆಱದೊಳೊಪ್ಪಿತು ಸಮುದ್ರಂ (ಭಾವಚಿಂ. ೧-೨೩). [ಗಿರಿ$_1$ + ಸುತ$_2$]

ಗಿರಿಸುತೆ (ನಾ). ಪರ್ವತರಾಜನ ಮಗಳು ; ಪಾರ್ವತಿ : "ಗಿರಿಸುತೆ ಖಡ್ಗ ಕಾಮಿನಿ ಬಲಾನ್ವಿತರೆಂಬಿವು ಶಕ್ತಿಶಬ್ದಮುಂ" (ನಾನಾರ. ೬೧) ; ಗಿರಿಸುತೆ ಚುನ್ನವಾಡಿ ನಗುತಿರ್ದಪಳ್ (ಜಗವಿ. ೧೭-೯೮) ; ಗಿರಿಸುತೆಯುಂ ಕಾಣ್ಬನ್ನಂ . . . ಗಿರಿಶಂ ವಟುವೇಷಮಂ ವಿರಾಜಿಸೆ ತಳೆದಂ (ಗಿರಿಕ. ೯-೮೫).

[ಗಿರಿ$_1$ + ಸುತೆ]

ಗಿರೀಂದ್ರ (ನಾ). = ಗಿರಿರಾಜ ೨ : ಸುರಕೇಳೀಲೀಲೆಯಿಂ ತಳ್ತ ಪೆಂಪು ಗಿರೀಂದ್ರಾಹ್ವಯಮಾದ ಪೆಂಪು ಮಿಗೆ ಪೆಂಪಂ ಪೆತ್ತುದಾ ಪರ್ವತಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೭೭) ; ಗಿರೀಂದ್ರಾತ್ಮಜಾತೇ ಕರೀಂದ್ರಾಸ್ಯಮಾತೇ . . . ವರಾಂಭೋಜಪಾಣೇ ಜಯಶ್ರೀ ಮೃಡಾಣೀ (ವೃಷವಿ. ೫-೯೯)

[ಗಿರಿ$_1$ + ಇಂದ್ರ]

ಗಿರೀಂದ್ರಮಹ (ನಾ). ಪರ್ವತಪೂಜೆ ; ಪರ್ವತೋತ್ಸವ : ಗೋಪವೃದ್ಧರ್ . . . ಮಹೇಂದ್ರಮಹಮಂ ಮಾಣ್ದು ಗಿರೀಂದ್ರಮಹಮನೊಡಂಬಟ್ಟು (ಜಗವಿ. ೪-೭೯ ವ). [ಗಿರೀಂದ್ರ + ಮಹ]

ಗಿರೀಶ (ನಾ). ೧. ಹಿಮಾಲಯ. ೨. ಪರ್ವತದ ಒಡೆಯ ; ಕೈಲಾಸದ ಅಧಿಪತಿ ; ಶಿವ. [ಗಿರಿ$_1$ + ಈಶ]

ಗಿರೀಶ್ವರ (ನಾ). =ಗಿರೀಶ ೨ : ಶಾಶ್ವತಾಯ ಮಹೇಶ್ವರಾಯ ಗಿರೀಶ್ವರಾಯ . . . ನಮೋ ನಮೋ ಗುರುಸಂಗಮೇಶಾಯ (ಬಸಪು. ೬೧-೯೬).
[ಗಿರಿ$_1$ + ಈಶ್ವರ]

ಗಿರು ‘ ಗಿಜು ’ ನೋ.

ಗಿರುಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸುತ್ತಿಸು ; ತಿರುಗಿಸು : ದಿನಬೆಳಗೂ ನಿರುಕಿಸುವೆ, ದೆಸೆದೆಸೆಗೂ ಗಿರುಕಿಸುವೆ (ಉದ್ಭಾಲೆ. ೬೩-೬). [< ಗಿರಕಿ$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಗಿರುಗಟೆ, ಗಿರಗಟ್ಟೆ, ಗಿರಿಗಟ, ಗಿರ್ಗಟ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ : ಕಜುಕುಂಚಿಗ ಬಾಜಯ್ಯನಗ್ಗದ ಗಿರುಗಟೆಯ ಶಿವದೇವನು (ಸಾನಂಚ. ೯-೬೮) ; ಗಿರುಗಟೆಯ ಸಿವುರ ಸಿಬ್ಬಿನ ಕೊರಗಿನ ಕಿನ್ನರದ ಸರಮೆ ಸರಮಾ ಪೊಟಲೊಳ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೪-೧೦೪) ; ಗಿಜಿಂಬ ಗಿರುಗಟೆಯ ನಿಬಿಡತರ ಪಟುರಟನದೊಡನೆ (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೧ ಪ) ; ಬೀದಿವಾಡಿಂಗೆ ತಾರೆಲೆಲೆ ತಾರೆಲೆಯೆಂಬ ಪೋದಿಂಗೆ ಕುರುಬುವಾಡಿಂಗೆ ಗಿರುಗಟೆಯುಂ ಮೊದಲಾದವಂ ನುಡಿಸಿವಾಡುವ (ಜಕೋಪು. ೧-೩೩). ೨. ಕಡ್ಡಿಗೆ ಕಾಗದದ ಅಥವಾ ಗರಿಯ ತುಂಡುಗಳನ್ನು ಹೂವಿನಾಕಾರವಾಗಿ ಜೋಡಿಸಿ, ಗಾಳಿಗೆ ಎದುರಾಗಿ ಹಿಡಿದರೆ ಗಿರಗಿರನೆ ತಿರುಗುವ ಒಂದು ಆಟದ ವಸ್ತು : ತಿರುತಿರುಗಿ ಬಿರಿವುದೀ ಗಿರುಗಟೆಯ ಬಳಲು ! (ಗೀವಿಂ. ೫೦-೯). **ಗಿರಗಟ್ಟೆ : ೨.** ನಾನು ಶಿಕ್ಷಿನನಂಥಾ ದೃಢನಿರ್ಧಾರವಿಲ್ಲದ ಗಾಳಿಗಿರಗಟ್ಟೆಯಾಗಿದ್ದೆ (ಶಾಲಮ. ೬೪). **ಗಿರಿಗಟ : ೧.** ಗೀರ್ಗಟ–ಗಿರಿಗಟ (ಶಮದ. ೨೫೪ ಪ್ರಯೋ). **ಗಿರ್ಗಟ : ೧.** ಮೇಳೈಷ ಕಂಸಾಳದ ಗರ್ಗರಿಪ ಗಿರ್ಗಟಂಗಳ ಪೊಣ್ಮುವ ತಾಳದ ಉಣ್ಮುವ ಗಾನದ ಭೃಂಗಿಯ ನರ್ತನದ (ಗಿರಿಕ. ೧೦-೭೯ವ) ; ಶ್ರುತಿಕಷ್ಟಂ ಬರೆ ಸಂಧಿ ಮಾಡಲಾಗದು ಕರಡೆಯ ಗಿರ್ಗಟದ ದನಿಪೊಲಮರವಮೆಂದುಂ (ಶಮದ. ೬೩).
[ದೇ॥ ತುಳು. ಗಿರಿಗಿಟ್ಟ ; ತೆಲು. ಗಿರಿಗಟ, ಗಿರ್ಗಟ]

ಗಿರುಗೇಣು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಕಂಮ ಗಿರುಗೇಣುವಡದ ತಲೆ × × × ಬರಣ ಸರ್ಬಾಯ ಸಹಿತವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಕೊಡಗಿ (ಎಕ. IX, ಬೆಂಗಳೂ. ೯೭-೧೪ ; 1347). [?]

ಗಿರುಜೆ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಪಕ್ಷಿ (?) : ಪಿಕ್ಕಳ ದ್ವಿತಯ ಲಾವುಗೆ ತೋರಗಿರುಜೆಯುಂ ಕುಕ್ಕುಟ ತಗರು ಕೋಣಗಳ ಸೊಕ್ಕಾನೆಗಳ ಕಾದಿಸು ತಿರ್ದ ದೊರೆಗಳ ಮಕ್ಕಳೆ ಕೂಡೆ ಬೀದಿಯಲಿ (ಮೋಹತ. ೧೭-೮೨). [?]

ಗಿರೆ (ನಾ). ವಾಣಿ ; ಸರಸ್ವತಿ : ಮೇಣೆಂಬುದಟಿಂ ಗೀರ್ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಗಿರೆ ಎಂದೆತ್ವಮುಮುಂಟು (ಶಮದ. ೮೭ ಪ್ರಯೋ). [<ಸಂ. ಗಿರ್]

ಗಿರೇಬಾಜ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಪಾರಿವಾಳ ; ಪಲ್ಟಿಹೊಡೆಯುವ ಪಾರಿವಾಳ : ಗಿರೇಬಾಜ ಪಾರಿವಾಳಗಳು ಹಾರುವಾಗ ಲಾಗಹೊಡೆಯುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೦೧೧). [←ಮರಾ. ಗಿರೇಬಾಜ್]

ಗಿರ್ಕಿ ‘ ಗಿರಕಿ$_1$ ’ ನೋ.

ಗಿರ್ಕಿಮೆಟ್ಟು ‘ ಗಿರಕಿಮೆಟ್ಟು ’ ನೋ.

ಗಿರ್ಗಟ ‘ ಗಿರುಗಟೆ ’ ನೋ.

ಗಿರ್ದ ‘ ಗಿರ್ಧ ’ ನೋ.

ಗಿರ್ದು (ನಾ). ಸುತ್ತುಗಟ್ಟುವಿಕೆ ; ಆಕ್ರಮಣ : ಪಾದುಷಾಸಾಹೇಬರವರು ಆ ನರಪತಿಗೆ ಗಿರ್ದುಮಾಡಿ ಯಾವತ್ತು ಕರ್ಣಾಟಕದೇಶದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಠಾಣ್ಯ ಹಾಕಿ ಅಮಲು ಬಂದೋಬಸ್ತು ಮಾಡಿದರೆ ಮಾನ ಉಳಿದೀತು (ಬಖೈರು. ೪).
[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಗಿರ್ದ್]

ಗಿರ್ದೆ ‘ ಗಿರದೆ ’ ನೋ.

ಗಿರ್ಧ, ಗಿದ್ದ, ಗಿರ$_1$, ಗಿರ್ದ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಾಲು ; ಕಾಲುಭಾಗ : ಅರ್ಧಕ್ಕಿಯ ಪರಿಭಾಗವ ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಗಿರ್ಧವೆನಿಸಿತ್ತು (ಅಖಂಡೇ. ೨೭೮-೨೦) ; ಉಪ್ಪಿನೊಡನೆ ತಿಂದ ಗಿರ್ಧ ಬಕ್ಕರಿಯಲ್ಲದೆ ಮೂರು ದಿನದಿಂದ ನನ್ನ ಹೊಟ್ಟೆಗೆ ಅನ್ನವಿದ್ದಿಲ್ಲ (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೨೫೩). **ಗಿದ್ದ :** ೧. “ ಗಿದ್ದ–ಗಿರ್ದ (¼) ” (ಜಾನಕೋ. ೪೮). ‘ ಗಿದ್ದಗಾಣೆ ’ ಪರಾ. **ಗಿರ$_1$:** ೧. ‘ಗಿರಕಾಲು’, ‘ಗಿರಪಾವು’ ಪರಾ. **ಗಿರ್ದ : ೨.** (ಆಲಂ) ಸ್ವಲ್ಪ ; ಅಲ್ಪಭಾಗ : ಗಾರ್ಧಪದ ಮರಿಯ ತಂದಾವಿನ ಪಾಲಿಟ್ಟು ನಿರ್ಧರವಾಗಿ ತುರಗವ ಮಾಡುವೆನೆಂದು ಮೂರ್ಧನ್ಯನಾಗಿ ನಿದ್ರೆಗೆಟ್ಟು ಕಾಯಲು ಗಿರ್ದವಾದರೂ ತೋರಿ ಕಾಣಿಪೋದೆ (ವಿಶಾಸು. ೮೯-೪). ‘ಅರ್ಧ’ ಪರಾ. [☞ಇದು ‘ಅರ್ಧ’ ಎನ್ನುವ ಪದದ ಸಾಮ್ಯದ ಮೇಲೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ರೂಪ]

ಗಿರ್ಯಾ (ನಾ). (ಕರಾ) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. [?]

ಗಿರ್ರನೆ ‘ ಗಿಜ್ಜನೆ ’ ನೋ.

ಗಿರ್ಲುಮಿಷಾಸೆ ‘ ಗಿರಲುಮಿಷಾಸೆ ’ ನೋ.

ಗಿರ್ವಂದಿ (ನಾ). ಅಗುಳಿ ; ಕೀಲು (?) : “ ಸಂಕು=ಕೊಟಿಡು, ಗಿ[ಪಾಠಾ. ನಿ]ರ್ವಂದಿ (ಶಮದ. ೨೫೩ ಅಡಿಟಿ). [☞ ಇದು ‘ ನಿರ್ವಂದಿ ’ ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಗಿಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ : ಭೋರಗೆಜ್ಜೆ ಗಿಲ್ಲಂದಾವೇಳಯ್ಯಾ ಸಿದ್ಧರಾಮಾ (ಮಲ್ಲಿಗೆ. ೪).

ಗಿಲಕು (ನಾ). ಗೆಜ್ಜೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಸದ್ದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ. ‘ಗಿಲಕುಮರ’ ಪರಾ.

ಗಿಲಕುಮರ (ನಾ). ಅಲ್ಲಾಡಿದಾಗ ಗಿಲಕುಗಿಲಕು ಎಂದು ಶಬ್ದ ಮಾಡುವ ಕಾಯಿಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಗಿಲಗಂಚಿಯ ಮರ : “ ಘಂಟಾರವಾ, ಶಣಪುಷ್ಪಿಕಾ–೨ ಗಿಲಿಗಿಂಚಿಯ ಗಿಡದ ಹೆಸರುಗಳು, ಗಿಲಕುಮರ ” (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೦೯). [ಗಿಲಕು + ಮರ$_1$]

ಗಿಲಕೆ ‘ ಗಿಲಿಕೆ ’ ನೋ.

ಗಿಲಗಂಚಿ$_1$ ‘ ಗಿಲಿಗಿಂಚಿ ’ ನೋ.

ಗಿಲಗಂಚಿ$_2$ ‘ ಗಿಲಿಗಿಂಚೆ ’ ನೋ.

ಗಿಲನ, ಗಿಳನ (ನಾ). ನುಂಗುವಿಕೆ ; ನೋಣೆಯುವಿಕೆ : “ ನುಂಗು–ಗಿಲನೇ ” (ಶಮಧಾ). **ಗಿಳನ :** ರಾಜ ಚಾಂಡಾಲನ ಬಾಹುರಾಹುಗಿಳನಂ ನಿನಗೆತ್ತಣನೆತ್ತ ಬಂದುದೋ (ಅನಂಪು. ೧೧-೬೫) ; ದನುಜನೊಡಲಂ ಸೀಳ್ದು ಮೂಲವಹ್ನಿಯನದಂ ಗಿಳನಮಂ ಗೆಯ್ವಲಕಟ (ಘೋರಾಸು. ೧೫-೩೪).
[ಸಂ.]

ಗಿಲಾಯ ‘ ಗಿಲಾವು ’ ನೋ.

ಗಿಲಾಯಿ ‘ ಗಿಲಾವು ’ ನೋ.

ಗಿಲಾವು, ಗಿಲಾಯ, ಗಿಲಾಯಿ (ನಾ). ಗೋಡೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಲೇಪನಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಿಶ್ರಣ ; ಮೆಂದುಗಾರೆ : ಮಾನವ ಶರೀರಗಳೆಂಬ ಗೋಡೆಗಳಿಂದ ದುರ್ಗುಣಗಳ ಗಿಲಾವನ್ನು ಕೆದರಿ ಹಾಕುವರು (ಪರಪ. ೨೬೪). **ಗಿಲಾಯ :** ಇದಂ (ಚಾಣಕ್ಯಿಯು) ಒಂದು ತರ ಗಿಲಾಯವನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡಿ . . . ಚಲೋ ಗಟ್ಟಿಮುಟ್ಟ ಗೂಡನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೧೧೦). **ಗಿಲಾಯಿ :** ರಾಯರ ಮುಖದ ಮೇಲೆ, ಮನದ ಸಂಶಯ ಸೋಜಿಗವೆಲ್ಲ ‘ಗಿಲಾಯಿ’ ಮಾಡಿದಂತಿತ್ತು (ಕೋಜನೀ. ೫೯) ; ಗೋಡೆಗಳಿಗೆ ಗಿಲಾಯಿ ಮಾಡಿಸುವುದು, ಫರಸು ಮಾಡುವದು . . . ಇತ್ಯಾದಿ ಕೆಲಸ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತೆಂ (ಚಂದುಟ.೯೩).
[← ಪಾರ. ಗಿಲಾಬ್ ; ಹಿಂ. ಗಿಲಾವ್, ಗಿಲಾವಾ ; ಮರಾ. ಗಿಲಾವಾ]

ಗಿಲಿ (ನಾ). ಗೀಳು ; ಹಂಬಲ : ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಪಾತ್ರವಹಿಸಲು ಅವನಿಗೆ ಇದ್ದ ಗಿಲಿ, ಆಸೆ ಮತ್ತಾವ ಕೆಲಸದ ಮೇಲೂ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಮಗಮೊಂ. ೯) ; ಅವನಿಗೆ ಎಲ್ಲ ಹೊತ್ತಲು ಇದೆ ಗಿಲಿ (ಮೂಳೆಮ. ೦೯).
[ದೇ॥ ತಮಿ. ಕಿಲಿ ; ಮಲ. ಕಿಲ್ಲು ; ತೆಲು. ಗಿಲಿ]

ಗಿಲಿಕೆ, ಗಿರಿಕೆ$_1$, ಗಿರಿಗೆ$_1$, ಗಿಲಕೆ, ಗಿಲುಕಿ (ನಾ). ೧. ಗಿಲಿಗಿಲಿ ಎಂದು ಸದ್ದುಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಕ್ಕಳ ಆಟಿಕೆ: ಸಭುರಾಯು ನೆಂಬೊಂದೆಳಗೂಸು ಕೈಯೊಳು ಪಿಡಿದು ಗಿಲಿಕೆಯ ಕೋಲನಿತ್ತಯ್ಯ ಗೆಲಿಗಿತಿದು ಬಲಿಕೆಯ ಮೆಚ್ಚಲ್ಲೆಯೆಂದ (ಭರತ. ೪೭-೧೨೭) : ನೀಲಮೇಘ ಶ್ಯಾಮಲಕಾಯನು ಲೋಲ ಗಿಲಿಕೆಯ ಧರಿಸಿ (ಅರ್ಜುವಿ. ೧೭-೨೯) ; ಹೊಸ ಅಂಗಿ, ಕುಪ್ಪಾಲಿ, ಗಿಲಿಕೆ, ಕಡ್ಲೇಪುರಿ, ರಾಗಮಾಲಿಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಡದಿದ್ದರೆ ಮೂರುದಿನವಾಗಲಿ ಅಳುವುದನ್ನು ಬಿಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೧೫೫). ೨. ಎತ್ತಿನ ಕೋಡಿನ ತುದಿಗೆ ಅಳವಡಿಸುವ, ಗಿಲಿಗಿಲಿ ಎಂದು ಸದ್ದುಮಾಡುವ ಒಂದು ಅಲಂಕಾರ: ಉಭಯದ ಕೋಡ ಕಿತ್ತು ನಲಿದೊಲವಿನ ಹೊಲನ ಬಿಟ್ಟು ಕೊಂಬಿನ ಗಿಲಿಕೆಯಲ್ಲೊಲದಾಡುವೆ (ಸರ್ವಜ. ೭೭-೪೩೦). **ಗಿರಿಕೆ$_1$:** ೧. ಎನ್ನ ಕಯ್ಯೊಳಾರ್ ಮರಸಿಟ್ಟರೀ ಗಿರಿಕೆಯನ್ನ (ಗಿರಿವಿಂ. ೫೦-೭). **ಗಿರಿಗೆ$_1$:** ೨. ಬಳಸುವೇಱುವ ಸುಟೞವಗಲ್ವಿನ್ತಪ್ಪ ಚಾರಣದೋಷವಮಲ್ಲದೆ ಪೊಟ್ಟವಟ್ಟಳೆಗೆ ಸವುನಾಗೆ ಗಿರಿಗೆಯು ಕೋಲ್ಮುಟ್ಟಿ ಮಿಗಲುಂ (ಎಕ. II, ೧೩೩-೪೦ ; 982). **ಗಿಲಕೆ :** ೧. ಗಾರುಡಿಗರು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ರಟರಟ ಗಿಲಕೆಯೇ ಇವರ ವಾದ್ಯಗಳು (ಪ್ರವಾಇ. I, ೫೯). **ಗಿಲುಕಿ :** ೧. ಕ್ಯಾಬಿನಿನ ಒಳಗಿದ್ದರೆ, ಗಿಲುಕಿಯೊಳಗಿನ ಕಾಳುಗಳ ಹಾಗೆ ಅಲ್ಲಾಡುತ್ತಿರಬೇಕು (ನಿಬಂಧ. II, ೧೮೩).

[ದೇ॥ ತಮಿ. ಕಿಲುಕಿಲಿ ; ತುಳು. ಗಿಲಿಕಿಟ್ಟ ; ತೆಲು. ಗಿಲಕ, ಗಿಲ್ಕ]

ಗಿಲಿಗಿಂಚಿ, ಗಿಲಗಂಚಿ$_1$ (ನಾ). (ಉಕ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭಕ್ಷ್ಯ; ಕರ್ಜಿಕಾಯಿ: ಹುರಿಟ್ಟ ಬಾನದ್ದಿಟ್ಟ ಕರದಂಟ ಕೋಡಬೇಳಿ ಬುರುಬುರಿ ಚಕ್ಕಲಿ ಗಿಲಿಗಿಂಚಿ ಮಾಡಿದರು (ಸಿದ್ಧಪು. ೧೭-೩೫). **ಗಿಲಗಂಚಿ$_1$:** ದೀಪಾವಳಿ ಫಳಾರಕ್ಕೆ ಚಕ್ಕುಲಿ ಗಿಲಗಂಚಿ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಹೇಗೆ? (ರೂಢಿ) [?]

ಗಿಲಿಗಿಂಚಿ, ಗಿಲಗಂಚಿ$_2$, ಗಿಲಿಗಿಚ್ಚಿ (ನಾ). ೧.=ಗಿಲಕುಮರ: "ಘಂಟಾರವಾ, ಶಣಪುಷ್ಪಿಕಾ– ೨ ಗಿಲಿಗಿಂಚಿಯ ಗಿಡದ ಹೆಸರುಗಳು, ಗಿಲಕುಮರ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೧೯). ೨. ಮಕ್ಕಳ ಆಟಿಕೆ; ಗಿಲಿಕೆ: (೬). **ಗಿಲಗಂಚಿ$_2$:** ೨. ಬಾಲರ ತಕ್ಕ ಹೊಸ ಗಿಲಗಂಚಿ (ಲೋಕಗೀ. ೦೫೫). **ಗಿಲಿಗಿಚ್ಚಿ :** ೨. ಕುಣಿವ ಅಣುಗನ ಕಯ್ಯ ಗಿಲಿಗಿಚ್ಚಿಯಾದುದಾ ಶೈಲವನಭೂಮಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೦೩-೩೦) ; ಅವೆಲ್ಲವೂ ಒಟ್ಟುಲಿದು ಕಾಡೆಲ್ಲಾ ಗಿಲಿಗಿಚ್ಚಿ ಆಡಿಸಿದ ಹಾಂಗಿದೆಯಲ್ಲಾ! (ಮಲಮ. ೨೭೭).

[ದೇ॥ ತೆಲು. ಗಿಲಿಗಿಂತ, ಗಿಲಿಗಿಚ್ಚ]

ಗಿಲಿಗಿಚ್ಚಿ ' ಗಿಲಿಗಿಂಚಿ ' ನೋ.

ಗಿಲಿಗಿಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಧ್ವನಿ: ಗಿಲಿಗಿಲಿ ಎಂಬೊ [ಪಾಠಾಂ. ಘಿಲುಘಿಲು ಘಿಲುರೆಂಬ] ಹೊನ್ನ ಕಡಗ ಗೆಜೆ (ಪುರಂದ. ೨-೭೨-೧) ; ನಿಂದಾರ ಗಿಲಿಗಿಲಿಯ ನಾದದಲಿ ನೀರೆರು (ಬಾಸಿಗ. ೨೦).

ಗಿಲಿಗಿಲಿಗಂಬ ' ಗಿಲಿಗಿಲಿಗಂಭ ' ನೋ.

ಗಿಲಿಗಿಲಿಗಂಬವಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗಿಲಿಗಿಲಿಗಂಬದಾಟವನ್ನು ಆಡುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಒಂದು ಕಂಬದಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಕಂಬಕ್ಕೆ ಓಡಿಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡು. ೨. (ಅಲಂ) ಸ್ಥಾನಪಲ್ಲಟವನ್ನುಂಟುಮಾಡು ; ಬೇರೆ ಬೇರೆ ರಕ್ಷಕರನ್ನು ಹುಡುಕುವಂತೆ ಮಾಡು: ವಿರೋಧಿಬಲಕ್ಕೆ . . . ದೋಱ್ಪ್ರತಾಪದಿಂ ಗಿಲಿಗಿಲಿಗಂಬವಾಡಿಸುವನಾಹವದೊಳ್ಕಲಿಬಿಟ್ಟಿದೇವಂ (ಎಕ. XII, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೨೦-೩೪ ; 1160).

[ಗಿಲಿಗಿಲಿಗಂಬ (< ಗಿಲಿಗಿಲಿಗಂಭ) + ಆಡಿಸು]

ಗಿಲಿಗಿಲಿಗಂಭ, ಗಿಲಿಗಿಲಿಗಂಬ (ನಾ). ೧. ಆಟವಾಡಲು ಬಳಸುವ ಕಂಬ : ಬಾಲಕಂ ನಲಿನಲಿದಾಡುವ ಗಿಲಿಗಿಲಿಗಂಭಂಗಳಪ್ಪುರುದಂಡಂಗಳ (ಬಸವ. ೨-೩೩). ೨. ಒಂದು ಕಂಬದಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಕಂಬಕ್ಕೆ ಓಡಿಹೋಗಿ ಮುಟ್ಟುವ ಒಂದು ಆಟ. **ಗಿಲಿಗಿಲಿಗಂಬ :** ೨. ಪರನೃಪರ ಭುಜಸ್ತಂಭಾಂತರಂಗಳೊಳು ವಿಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿ ಗಿಲಿಗಿಲಿಗಂಬಂ ಪಿರಿದಲಸಿ ವಿಕ್ರಮಾಂಕಸ್ಥಿರಬಾಹುಸ್ತಂಭ ಶಾಳಭಂಜಿಕೆಯಾದಳು (ಸೌಇಇ. IX–1, ೧೯೭-೧೦; 1119). 'ನಿಱುನಿಱುಗಂಬ' ಪರಾ. ▯ ಈ ಆಟದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಂಬವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮತ್ತೊಂದು ಕಂಬವನ್ನು ಮುಟ್ಟುವ ಮಧ್ಯೆ ಎದುರುಪಕ್ಷದವರು ಆಟಗಾರರನ್ನು ಮುಟ್ಟಿದರೆ ಅವರು ಸೋತರೆಂದು ಅರ್ಥ. ಇದು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳು ಆಡುವ ಆಟ.

[ಗಿಲಿಗಿಲಿ ? + ಕಂಭ]

ಗಿಲಿಗಿಲಿಮಂಚ (ನಾ). ಗಿಲಿಗಿಲಿ ಎಂದು ಶಬ್ದ ಮಾಡುವ ಗೆಜ್ಜೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಂಚ: ಮುತ್ತಿನ ಸರಗಾಗೊರಸ್ಯಾಳು ಚಾಮುಂಡಿ ಗಿಲಿಗಿಲಿ ಮಂಚ ಕೊಡವ್ಯಾಸಿ ಚಾಮುಂಡಿ (ನಾಪದ. ೧೦೨). [ಗಿಲಿಗಿಲಿ+ಮಂಚ]

ಗಿಲಿಗಿಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗಿಲಿಗಿಲಿ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು: ಗಾಡಿ . . . ಓಡ ಹತ್ತಿದ್ದರಿಂದ ಗಿಲಿಗಿಲಿಸಿದ ಎತ್ತಿನ ಗಂಟೆಗಳ ನಿನಾದ (ಮೂರುದಾ. ೧೧೪).

[ಗಿಲಿಗಿಲಿ + – ಇಸು$_3$]

ಗಿಲಿಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚಕ್ಕಳಗುಳಿಯಿಡು: ಹುಲಿ ನಲಿದು ಗಿಲಿಗಿಸಿ ಗೆಜ್ಜೆಗಟ್ಟಿ ಒಲಿದಾಡಿತ್ತು (ಅದವ. ೩೮-೧೦೩). [ಗಿಲಿಗು + – ಇಸು$_3$]

ಗಿಲಿಗು (ನಾ). ಕಚಗುಳಿ ; ಚಕ್ಕಳಗುಳಿ: ಕರಡಿಯ ಗಿಲಿಗಿನಲ್ಲಿ ಸತ್ತು ಕೋಡಗದ ಚೇಷ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿ (ಅಕ್ಕಮಾ. ೧೫೫-೧೯೨). [?]

ಗಿಲಿತ, ಗಿಳಿತ (ಗು). ನುಂಗಿದ; ನೊಣೆದ; ತಿಂದ. **ಗಿಳಿತ :** ಮುಳುಗಿತಾಶಾಸಮುದ್ರದಿ ಲಜ್ಜೆ ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯಮಿಳಿತಮಾಯಿತ್ತೆತಪ್ಪ ಸಿರಿ ಬಿಸಿಲ್ದೊರೆಯೊಳಗೆ ಗಿಳಿತಮೆನಿಸಿತು ಮನೋರಥ ಕಾಳಕೂಟನಿಭ ಕಾಸಾರದೊಳ್ (ವಂಕಾರಾ. ೨-೮-೮). [ಸಂ.]

ಗಿಲಿಬಿಲಿ$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ: ಗಿಲಿಬಿಲಿಯೆನೆ ಬಟ್ಟಮುತ್ತಿನ ಸರಗಳು (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೧೭-೬೪).

ಗಿಲಿಬಿಲಿ$_2$ (ನಾ). (ಉಕ) ತೊಂದರೆ; ಹಿಂಸೆ; ಕಾಟ. [<ಗಲಿಬಿಲಿ]

ಗಿಲೀಟ್ ' ಗಿಲೀಟು ' ನೋ.

ಗಿಲೀಟು, ಗಿಲೀಟ್ (ನಾ). ೧. ತಾಮ್ರ ಮೊದಲಾದ ಲೋಹಗಳಿಗೆ ಮೆರುಗಿಗಾಗಿ ಬಳಿಯುವ ಚಿನ್ನ ಅಥವಾ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಮುಲಾಮು,– ಲೇಪನ: "ಚಿನ್ನದ ಮುಲಾಮು; ಸ್ವರ್ಣಲೇಪ; ಗಿಲೀಟು" (Gilt. ಇಂಕನಿ) : ಗಿಲೀಟನ ಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಒಳಗು–ಹೊರಗು: ಹೇಮಕ್ಕುಂಟೇ ಆ ಭೇದ? (ಕರ್ಣಾಕ. ೯೮) ; ಆಭರಣಗಳೆಲ್ಲಾ ಗಿಲೀಟನವಾಗಿದ್ದವು (ನಟಸಾ. ೨೪೦) ; ಅದೇ ತರಹ ಗಿಲೀಟನ ಚೈನು ಕುತ್ತಿಗೆಗೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡೆ (ಸಾವಿಸ. ೦೫). ೨. **ಹೊಳಪು ;** ಥಳಕಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು: ಹಿಂದಿನಂತೆ ಈಗ ಒಳ್ಳೆ ಗಟ್ಟಿಮಾಲು ಎಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ? ಎಲ್ಲಾ ಗಿಲೀಟಿನ ಪದಾರ್ಥಗಳೇ (ರೂಢಿ). ೩. (ಅಲಂ) ನಯವಾದ ಮಾತುಗಾರಿಕೆ ; ಪುಸಲಾವಣೆ: ಈ ಗಿಲೀಟು ಎಲ್ಲ ಯಾರಿಗೆ ಹೇಳಿಕೊಡತೀ ಹಾರವಯ್ಯ (ಚಂದಕೋ. ೧೭೪). **ಗಿಲೀಟ್ :** ೩. ತಮಗೇ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲದೆ ಹೋದರೆ ಇನ್ನು ಯಾರಿಗೆ ಗೊತ್ತು ಸಾರ್ ಎಂದು ಮಣಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಗಿಲೀಟ್ ಹೊಡೆದ (ಸ್ವಾಮಿಸ್ನೇ. ೬೦).

ಗಿಲೀಟುಮಾಡು=೧. ಲೇಪಕೊಡು; ಹೊಳಪುಕೊಡು. ೨. (ಅಲಂ) ಮಂಖಸ್ತುತಿಮಾಡು ; ಹೊಗಳು : ಎಂಥವರಿಗೂ ' ಗಿಲೀಟುಮಾಡಿ ' ತನ್ನ ಕಾರ್ಯ ಸಾಧಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಾಮೋಪಾಯಗಳು ಅವನಲ್ಲಿದ್ದವು (ಕಂಬಹು. ೧೩). [←ಇಂ. Gilt]

ಗಿಲೀಟುಕೆಲಸ (ನಾ). ೧. ಲೇಪಕೊಡುವ ಕೆಲಸ ; ಹೊಳಪುಮಾಡುವ ಕೆಲಸ: ಅಕ್ಕಸಾಲಿ ಗಿಲೀಟುಕೆಲಸ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). ೨. (ಅಲಂ) ಮೋಸದ ಕೆಲಸ; ಹೊರನೋಟಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಚೆನ್ನಾಗಿರುವ ಕೆಲಸ: ಅವರು ಮಾಡುವುದೆಲ್ಲ ಬರೀ ಗಿಲೀಟುಕೆಲಸ (ರೂಢಿ).

[ಗಿಲೀಟು + ಕೆಲಸ]

ಗಿಲೀಟುಮಾಲು (ನಾ). ಥಳಕಿನ ಸರಕು ; ಉತ್ತಮವಸ್ತುವಿನ ಹಾಗೆ ಕಾಣುವಂತೆ ಮಾಡಿರುವ ಸಾಧಾರಣವಸ್ತು : ಆ ಗಿಲೀಟುಮಾಲಿಗೆ ಬೆಲೆ ಇಲ್ಲವಾಗಿದೆ (ಹೇಮುಕೂ. ೧೫). [ಗಿಲೀಟು + ಮಾಲು$_4$]

ಗಿಲುಕಿ 'ಗಿಲಿಕೆ' ನೋ.

ಗಿಲುಕು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ : ಉಲಿವ ಪದದಂದುಗೆಯ ಬೆರಳಿನ ಗಿಲುಕಿನುಂಗರ ವೀರಮುದ್ರಿಕೆ (ಅನಂರಾ. ೬-೭-೧೮) ; ಗಿಲುಕೆಂಬೊ ಬಳಿಗೆ ಕೆಲಸೊಂದು ಗಳಿಗೆ (ಗಂಗಾಪ. ೩೨-೧೮) ; ಗೆಜ್ಜೆಪಟ್ಟಿ ಗಿಲುಕಿನಿಸಿ, ಪಿಡವಿ, ಸುಳಿನಾಭಿ ತೋರಿ ನಲಿಸಿ (ಕಮೋಘ. ೮-೨೮).

ಗಿಲುಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ. 'ಗಿಲುಕೆಮಂಚ' ಪರಾ.

ಗಿಲುಕೆಮಂಚ (ನಾ).=ಗಿಲಿಗಿಲಿಮಂಚ : ಅಕ್ಕಾ ಚಾಮುಂಡಿ ಗಿಲುಕೇ ಮಂಚದ ಮೇಲೇ ಸ್ವಾಮಿ ನಂಜುಂಡೂ ವರೀಗ್ಯವನೆ (ಜುಟ್ಟಜ. ೪೦).
[ಗಿಲುಕೆ + ಮಂಚ]

ಗಿಲುಬು (ಕ್ರಿ). ಕಾಡಿಬೇಡಿ ಸಂಪಾದಿಸು ; ಕೊಡುವವರಿಗೆ ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಒತ್ತಾಯಮಾಡಿ ಗಿಟ್ಟಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಕವರು: ಅವನೇ ಆಗಾಗ್ಗೆ ಸಿಗರೇಟಿಗೆ ಕಾಸು ಬೇಕಾದರೆ, ಬಸ್ಸಿಗೆ ಚಿಲ್ಲರೆ ಬೇಕಾದರೆ ಹೆಂಡತಿಯಿಂದ ನಿರ್ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯವಾಗಿ ಗಿಲುಬುವುದಕ್ಕೆ ಆರಂಭಿಸಿದ (ತಾಯಿಕ. ೧೪೬).
[ದೇ॥ ತೆಲು. ಗಿಲುಬು=ಕದಿ]

ಗಿಲ್ಲಾ 'ಗಿಲ್ಲೆ' ನೋ.

ಗಿಲ್ಲು, ಗಿಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಜಿಗುಟು ; ಚಿವುಟು : ಯಾರೋ ಮಗುವಿನ ಕೆನ್ನೆಯನ್ನು ಗಿಲ್ಲಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). **ಗಿಳ್ಳು :** ಅವಳು ಮಗುವನ್ನು ಗಿಳ್ಳಿದಳು (ರೂಢಿ). 'ಕಿಳ್ಳು$_1$' ಪರಾ.
[ದೇ॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಕಿಳ್ಳು ; ತೆಲು. ಗಿಲ್ಲು]

ಗಿಲ್ಲೆ, ಗಿಲ್ಲಾ (ನಾ). ೧. ದೂರು ; ಅಪವಾದ : "ಗಿಲ್ಲೆ-ಅವಮಾನ" (ಜಾನಕೋ. ೪೮). **ಗಿಲ್ಲಾ :** ೧. ಅದು ಸಮಾಜ್ವಾಗ ಮಾತ್ರ ಇವೆಲ್ಲಾ "ಗಿಲಾನೂ" ಇರ್ತಾವಂಬೊ ಗಿಲ್ಲಾ ಇವೊತ್ತ ಹೊರಬಿತ್ತು (ಮಿಂಚಿಹು. ೧೪೩). ೨. (ಉಕ) ಗುಲ್ಲು ; ಪುಕಾರು : ಅವರ ಬಗ್ಗೆ ಊರ ತುಂಬ ಗಿಲ್ಲಾ ಎಬ್ಬಿಸಿಬಿಡಬೇಕು (ಪರಿಲ. ೪೬). [←ಹಿಂ. ಗಿಲಾ]

ಗಿವುಚು 'ಕಿಮುಟ್ಟು' ನೋ.

ಗಿವುರು 'ಗಿಬರು$_1$' ನೋ.

ಗಿಳಂಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ನುಂಗು ; ಕಬಳಿಸು : ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಗಿಳಂಕರಿಸಿಬಿಡುವ ಹುಲಿ ಕರಡಿ ಸಿಂಹಗಳ ತಾಯ್ಮನೆಯದು (ವೀರಬಂ. ೨೪) ; ಆಂಧ್ರರು ವೆಂಗಿಪಳುವನ್ನೆಂದೋ ಗಿಳಂಕರಿಸಿಬಿಟ್ಟರು (ನಾಡೋಜ. ೧೨). ೨. (ಆಲಂ) (ಗುಟ್ಟು ಮೊದಲಾದುದುವನ್ನು) ಮುಚ್ಚಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳು ; ಹೊರಗೆಡಹದಿರು : ತಾನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದರ್ಶಿಯಾಗಿ ನೋಡಿದ್ದನ್ನೂ ಗಿಳಂಕರಿಸಿದ್ದ (ದೀಪಹ. II, ೧೪೦). [ಗಿಳಂಕರಣ$_0$ + - ಇಸು$_3$]

ಗಿಳಂಕೃತ (ಗು). ನುಂಗಿದ ; ಕಬಳಿಸಿದ.

ಗಿಳಂಕೃತಮಾಡು=೧. ನುಂಗು ; ಕಬಳಿಸು : ಆ ಭೂತವು ಆತನನ್ನೂ ಬಾಯೊಳಗೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಗಿಳಂಕೃತಮಾಡಿಬಿಟ್ಟಿತು (ಬ್ರಹ್ಮಣೀ. ೬೮). ೨. (ಆಲಂ) ಎತ್ತಿಹಾಕು ; ಲಪಟಾಯಿಸು : ಇನಾಮಿ ಜಮೀನು, ಗಿಳಂಕೃತಮಾಡುವ ಹಾಗಿಲ್ಲ (ದೀಪಹ. I, ೩೬). [ಸಂ. ಗಿಲಂಕೃತ]

ಗಿಳನ 'ಗಿಲನ' ನೋ.

ಗಿಳಿ, ಗಿಣಿ (ನಾ). ಹಸಿರುಬಣ್ಣದ ಗರಿ ಮತ್ತು ಕೆಂಪಾದ ಕೊಕ್ಕು ಇವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಪಕ್ಷಿ; ಶುಕ ; ಕೀರ : "ಕನ್ನಡವಕ್ಕಿ ಪುರುಳಿ ಪಂಡಿತವಕ್ಕಿಯೆನಲು ಗಿಳಿ" (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕ. ೨೩) ; ಕಲ್ಗೊಡನೋದುವುದಲ್ತೆ ಗಿಳಿಗಳುಂ ಪುರುಳಿಗಳುಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೧) ; ಚಿಲಿಮಿಲಿ ಎಂದೋದುವ ಗಿಳಿಗಳಿರಾ ನೀವು ಕಾಣಿರೇ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೩೩-೭೩) ; ಗಿಳಿಯ ಹಿಂಡುಗಳೆತ್ತ, ಗಿಡಿಗನ ದಳದುಳವು ತಾನೆತ್ತ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೨-೮೧) ; ಗಿಳಿಯು ಪಂಜರದೊಳಿಲ್ಲ . . . ಬರಿದೇ ಪಂಜರವಾಯ್ತಲ್ಲ (ಪುರಂದ. ೧-೧೧೨ ಪಲ್ಲವಿ) ; ಗಿಳಿಯನ್ನು ಸಾಕಿ ಬೆಕ್ಕಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಹಾಗೆ (ಗಾದೆ). **ಗಿಣಿ :** "ಕೀರಃ, ಶುಕಃ—ಈ ೨ ಗಿಣಿ" (ನ್ಯಾಚಿರಾ. ೧೧೪); ಅಂಜುವೆವು ನಿಮಗರಸರೇ ಬಲಪಂಜರದ ಗಿಣಿ ನೀವು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೧-೪೨) ; ದೊಡ್ಡದಾದ ಎಲವದ ಮರದ ಮೇಲೆ ಅನೇಕ ಗಿಣಿಗಳಿರುವುವು (ವಡಭಾ. ೨). ℙ ಗಿಳಿಯು ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಇತರ ಬಣ್ಣದ ಪಕ್ಷಿಗಳೂ ಉಂಟು.
[ದೇ॥ ತಮಿ. ಕಿಳಿ, ಕಿಳ್ಳೈ ; ಮಲ. ಕಿಳಿ ; ತುಳು. ಗಿಣಿ, ಗಿಳಿ ; ಕೊಡ. ಗಿಣಿ ; ಪರ್ಜಿ. ಕಿಲ್]

ಗಿಳಿಗಡಿಕ, ಗಿಣಿಗಡಕ (ಗು). ಗಿಳಿ ಕಚ್ಚಿದ,-ಕಡಿದ : ತೋಟದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಗಿಳಿಗಡಿಕ ಹಣ್ಣುಗಳು ಬಿದ್ದಿರುತ್ತವೆ (ರೂಢಿ). **ಗಿಣಿಗಡಕ :** ತುಂಬ ಕೆಂಪು ಗಿಣಿಗಡಕ ಹಣ್ಣಿನ ಹಾಂಗ ಇದ್ದಂಥ ತುಟಿಯ ಬಣ್ಣೆತ್ತ ಹಾರಿತು ? (ನಾದಲೀ.೫೮-೭). [ಗಿಳಿ + ಕಡಿಕ$_0$(<ಕಡಿಕು$_2$)]

ಗಿಳಿಗರ್ಚು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗಿಳಿಯಂತೆ ಕಚ್ಚು. ೨. (ಆಲಂ) ಸ್ವಲ್ಪ ಮಾತ್ರ ರುಚಿ ನೋಡು: ಮರ್ಚದಿರು ಬಸನಮಂ ಗಿಳಿಗರ್ಚದಿರು ಖಳಸ್ವಭಾವಮಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೩೭೮). [ಗಿಳಿ + ಕರ್ಚು$_1$]

ಗಿಳಿಗೆಡಪ (ನಾ). ಗಿಳಿಯ ಮಾತು; ಶುಕಧ್ವನಿ: ಆಗಳಾ ಗಿಳಿಯ ಗಿಳಿಗೆಡಪಕ್ಕೆ ಪಳಂಗುಳ್ಳಗೆ ನಗುತ್ತುಮಿಾಪದಾನತಾನನೆಯಾದೋಪಳಂ ಭೂಪಾಳಂ ಚಾಳಿಸಿ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೮೭ ವ). [ಗಿಳಿ + ಗೆಡಪ]

ಗಿಳಿತ 'ಗಿಲಿತ' ನೋ.

ಗಿಳಿದಾಲಿ, ಗಿಳಿದಾಳಿ (ನಾ). ಗಿಳಿಯ ಚಿತ್ರದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ತಾಳಿ: ಪದಕಂ ಗಿಳಿದಾಲಿ ತೋಳಬಂದಿ . . . ಪಿಲ್ಲಿ ಮಿಂಚು ಮೊದಲಾದ ಪೊಸಮಿಸುನಿದೊಡವುಗಳಿಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೩-೯-೭೪ ವ). **ಗಿಳಿದಾಳಿ :** ನೆತ್ತಿಯ ಜುಂಜು ಮೇಗಣ ಗಿಳಿಮಾಲೆ ಕರಾಸಿಯ ನೀಳ್ದ ಕೊಂಬು ಮೈವೊತ್ತಿದ್ದ ಪುಷ್ಪರೇಣು ಪೊಸರಕ್ಕೆ ಶುಕಂ ಗಿಳಿದಾಳಿ (ವೃಷವಿ. ೪-೩೭).
[ಗಿಳಿ + ತಾಲಿ$_1$]

ಗಿಳಿದಾಳಿ 'ಗಿಳಿದಾಲಿ' ನೋ.

ಗಿಳಿದೇರ (ನಾ). ಗಿಳಿಯನ್ನೇ ತೇರು ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವವನು ; ಕಾಮ ; ಮನ್ಮಥ : "ಇಂಗೋಲ್ವಿಲ್ಲಂ . . . ಐಸರಲಂ, ಗಿಳಿದೇರಂ – ಇವು ೧೩ ಕಾಮದೇವಂಗೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೨-೧೩) ; ಇದು ಗಿಳಿದೇರನ ದಾಳಿಯ ಭೀತಿಗೆ ಪುದುಗಿದ ನಡುಕಮೊಯೆನಲು (ಜಯುಕಾ. ೪-೧೯).
[ಗಿಳಿ + ತೇರ್$_2$ + – ಅ$_7$]

ಗಿಳಿನುಡಿ, ಗಿಣಿನುಡಿ (ನಾ). ೧. ಗಿಳಿಯ ಮಾತು. ೨. ಗಿಳಿಯ ಮಾತಿನಂತೆ ಮಂದ್ವಾದ ನುಡಿ ; ಮಧುರವಾದ ಮಾತು : ಸೋಗೆದುಱುಬಿನ ಗಿಳಿನುಡಿಯ ಪೊಣರ್ವಕ್ಕಿಮೊಲೆಗಳ ಕೆಂಪುದಳಿರಡಿಯ . . . ನಂದನಲಕ್ಷ್ಮಿ ಶೋಭಿಪಳು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨-೨). **ಗಿಣಿನುಡಿ :** ೨. ಗಿಣಿನುಡಿಯಬಲೆಯ ಕೂಟದಿ ಮುತ್ತಿನ ಮಣಿಯಂತೆ ಬೆಮರಾಂತಿರುವ ಹಣೆಯ ನಿವಾರಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೊಂಬೀಸಣಿಗೆಯ ಹಿಡಿದೊರ್ವೆಯಿಹಳು (ಮೋಹತ. ೪-೧೧).
[ಗಿಳಿ + ನುಡಿ$_2$]

ಗಿಳಿಪಾಠ (ನಾ). ಗಿಳಿಯಂತೆ (ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳದೆ ಬೇರೆಯವರು ಹೇಳಿದ್ದನ್ನೇ) ಹೇಳುವುದು : ಕಲೆಯೆಂದರೆ ಗುರುವು ಹೇಳಿಕೊಟ್ಟಿರುವ ಗಿಳಿಪಾಠವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸುವುದಲ್ಲ (ಅಭಾನ್ನ. ೬).
[ಗಿಳಿ + ಪಾಠ]

ಗಿಳಿಬಾಗಿಲು (ನಾ). ಗುಬ್ಬಿಬಾಗಿಲು ; "ಚಿಕ್ಕಕಿಟಕಿ" (ಗೀವಿಂ. ಕೋಶ) : ಗಿಳಿಬಾಗಿಲ ತೆರೆಯೆಯಾ? ಹೊದನಿಯನೆನ್ನ ಕರೆಯೆಯಾ . . . ತಾರಾ ಕಟಾಕ್ಷ ಬೀರೆಯಾ? (ಗೀವಿಂ.೩೮-೧) [ಗಿಳಿ + ಬಾಗಿಲು (<ಬಾಗಿಲ್)]

ಗಿಳಿಬಾವಲಿ (ನಾ). ಹೆಂಗಸರು ಕಿವಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಗಿಣಿಯಾಕಾರದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ : ಹರಳು ವಜ್ರದೋಲೆ ಬುಗುಡಿಯ ಚಳಕು ಗಿಳಿಬಾವಲಿ (ಕರ್ಣಾಕ. ೩೮೭). [ಗಿಳಿ + ಬಾವಲಿ$_2$ (<ಬಾವುಲಿ$_2$)]

ಗಿಳಿಮಾತು 'ಗಿಳಿವಾತು' ನೋ.

ಗಿಳಿಮಾವು, ಗಿಣಿಮಾವು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಾವು ; ಗಿಣಿಮೂತಿ ಮಾವು ; ತೋತಾಪುರಿ : ಮಾವು ಗೆಮ್ಮಾವು . . . ಅಡಿಕೆಮಾವು ಗಿಳಿ ಮಾವು ಬೈತಲೆಮಾವು (ನವಮೋ. ೨೪-೪೯). **ಗಿಣಿಮಾವು** : ತನಿಮಾವು ಗಿಣಿಮಾವು . . . ತರುನಿಕರಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೧೧) ; ಕಣ್ಣು ಕವಳೆಯ ಹಣ್ಣು ಗಿಣಿಮಾವಿನೊಲು ಮೂಗು (ಅರಳು. ೨೫೩-೩). [ಗಿಳಿ + ಮಾವು]

ಗಿಳಿಮೂಗ, ಗಿಣಿಮೂಗ (ನಾ). ೧. ಗಿಳಿಯ ಕೊಕ್ಕಿನಂತೆ ಬಾಗಿದ ಮೂಗುಳ್ಳವನು. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಅಗಸೆಮರ ; ಚೊಗಚೆ : "ಶುಕನಾಸ–ಹೆಮ್ಮರ, ಅಗಸೆ,ಗಿಳಿಮೂಗ" (ಓಷಧಿ. ೧೭೯). **ಗಿಣಿಮೂಗ :** ೨. "ಅನುವಹಿತಾ–ಗಿಣಿಮೂಗ" (ಓಷಧಿ. ೮).
[ಗಿಳಿ + ಮೂಗು$_1$ + – ಅ$_7$]

ಗಿಳಿಮೂಗಿ, ಗಿಣಿಮೂಗಿ (ನಾ). ೧. ಗಿಣಿಯ ಕೊಕ್ಕಿನಂತೆ ಬಾಗಿದ ಮೂಗುಳ್ಳವಳು. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿಸಸ್ಯ : ಗಿಳಿಮೂಗಿ ಯರಿಸಿನಂ ಪಿಪ್ಪಲಿಮೂಲಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೨-೭) ; ಚಿತ್ರಕಮತಿಬಜೆ ದಂತಿ ಕಟುತ್ರಿತಯುಂ ಕಾಗೆದೊಂಡೆ ಗಿಳಿಮೂಗಿಯುಮಂ ಮೂತ್ರಸಮೇತಂ ಬುಧ ಜನಮಿತ್ರನವಂ ತಂದು ಪೂಸೆ ಶೋಫಂ ಕೆಡುಗುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೪-೧೧). **ಗಿಣಿಮೂಗಿ :** ೨. ಮೊಲನಾಗರಕ್ಕೆ :– ಕಾಚತೊಂಡೆಯ ಬೇರು . . . ಗಿಣಿ ಮೂಗಿ . . . ಇವಂ ಸಮಾನಂಗೊಂಡು ಚೂರ್ಣವಂ ಮಾಡಿ (ವಿಷ್ವವಿ. ೯೯).
[ಗಿಳಿ + ಮೂಗು$_1$ + – ಇ$_2$]

ಗಿಳಿಯ (ನಾ). ಮದುವೆ, ದೀಪಾವಳಿ ಮೊದಲಾದ ಸಮಾರಂಭಗಳಲ್ಲಿ ಅಳಿಯನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿರುವ ಅವನ ಗೆಳೆಯ : "ಮದುವೆಯಲ್ಲಿ ಮದು ವಣಿಗನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿರುವ ಗೆಳೆಯ : ಗಿಳಿಯ" (Best-man. ಇಂಕನಿ) : 'ಅಳಿಯನ ಹಿಂದೆ ಗಿಳಿಯ' ಎಂಬ ಸಾಮತಿಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ತನ್ನ ಸಮವಯಸ್ಕ ನಾದ ಒಬ್ಬ ಸಂಗಾತಿಯನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು (ಕಥಾಮಂ. IV, ೧೨). 'ತೋಳ$_2$' ಪರಾ. [☞ 'ಅಳಿಯ ಗಿಳಿಯ' ಎಂಬ ಜೋಡಿ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದನ್ನೇ ತೆಗೆದು ಬೇರೆಯಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವ ಪದ. 'ಗೆಳೆಯ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಬಂದಿರಬಹುದು. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಇದು ಹೀನಾರ್ಥ ದಲ್ಲಿಯೇ ಉಪಯೋಗವಾಗುತ್ತದೆ]

ಗಿಳಿಯೋದು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಗಿಳಿಯಂತೆ (ಸ್ವಂತ ವಿವೇಚನೆ ಇಲ್ಲದೆ) ಪರರ ನುಡಿಯನ್ನು ಅನುಕರಿಸು ; ಆಳವಾಗಿ ತಿಳಿಯದೆ ಓದು ; ಇನ್ನೊಬ್ಬ ರಿಂದ ಕಲಿತುದನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳು : ವೇದವೇದಾಂಗ ಉಪನಿಷತ್ ಶಾಸ್ತ್ರ ಪುರಾಣೇತಿಹಾಸಗಳಲ್ಲಿರುವ ಬಾಲಶಿಕ್ಷೆಯ ನೀತಿರೀತಿಗಳು – ಅವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಗಿಳಿಯೋದಿ ಕೇಳಿಸಿ (ಜಟ್ಟಅ. ೧೧೫-೧೨). [ಗಿಳಿ + ಓದು$_1$]

ಗಿಳಿಯೋದು$_2$, ಗಿಣಿವೋದು (ನಾ).=ಗಿಳಿಪಾಠ : ಶಿವ ಎಂದೋದದನ ಓದು ಗಿಳಿಯೋದು (ಸರ್ವವ. ೧೬೮-೭೯೩). **ಗಿಣಿವೋದು** : ನಿನ್ನೋದು ಗಿಣಿವೋದಾಗುವಂತಾಯ್ತುಕಟ ಕಟ್ಟೆಯ ಬಸವನೆನಲರಸು (ಬಿ ಜ್ಞ ಪು. ೭೨-೪೨). [ಗಿಳಿ + ಓದು$_2$]

ಗಿಳಿಲು 'ಗಿಣ್ಣಲ್' ನೋ.

ಗಿಳಿವಣ್ಣ (ನಾ). ಗಿಳಿಯ ಬಣ್ಣ ; ಹಸಿರು : ಅಳಿವಣ್ಣದಾಕಾಶ ಗಿಳಿವಣ್ಣದ ಮುಗಿಲು ೨ಳಿದಳಿದುಮರ್ಕನುದಯಿಸಲು ಮಳೆಯು ತಾ ತಳುವದೇ ಬಕ್ಕು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೫೭೭). [ಗಿಳಿ + ಬಣ್ಣ]

ಗಿಳಿವಳಗ (ನಾ).=ಗಿಳಿವಿಂಡು : ಗಿಳಿವಳಗ ಮೆಲ್ಲುಲಿಯ ಒಸಗೆಯೆನೆ ಬರಲು (ಕಾಲೂರ. ೫೭-೯೨). [ಗಿಳಿ + ಬಳಗ]

ಗಿಳಿವಱಿ (ನಾ). ಗಿಳಿಯ ಮರಿ : ಬಿರುದಿನ ಸಾಳ್ವನ ನೀಡವನುಱಿ ಗಿಳಿವಱಿಗಳು ತುಡುಕುವಂದದಲಿ (ಕಂನವಿ. ೧೪-೪೫) ; ಗಿಳಿವಱಿ ಮೆಱೆ ಯದ ನಂದನಂ . . . ಅರ್ಭಕನಾಡದಂಗಳಂ ಮಂಜುಳಮೋ (ರಾಜಶೇ. ೩-೭೪). [ಗಿಳಿ + ಮಱಿ]

ಗಿಳಿವಾಣತಿ (ನಾ). ಮೊಟ್ಟೆಯನ್ನು ಮರಿ ಮಾಡಿದ ಗಿಣಿ ; ಬಾಣಂತಿ ಯಾಗಿರುವ ಗಿಳಿ : ತಳುವದೆ ಕುಟುಕೀವ ಗಿಳಿವಾಣತಿಯನಾ ನಳಿನವದನೆ ಕಂಡಳಾಗ (ಕುರಾಸಾಂ. ೭-೫೮). [ಗಿಳಿ + ಬಾಣತಿ (<ಬಾಳಂತಿ)]

ಗಿಳಿವಾತು, ಗಿಳಿಮಾತು (ನಾ). ೧. ಗಿಳಿಯ ಮಾತು ; ಮುದ್ದುಮಾತು: "ತೊಂಡುಗೆಡದುದೆನಲ್ಕೆ ಸಾರುಗುಂ ಗಿಳಿವಾತು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೩೦) ; ಗಿಳಿ ವಾತಿಂದುಪಚಾರಮಾಡಿ ತಳಿರ್ಗೈಯಿಂದಿತ್ತ ಬಾರೆಂದು (ರಾಜಶೇ. ೯-೭೧). **ಗಿಳಿಮಾತು :** ೨. ಮತ್ತೊಬ್ಬರು ಹೇಳಿಕೊಟ್ಟ ಮಾತು : ಆಧುನಿಕ ಕವಿತೆ ಈಗ ಆಡುತ್ತಿರುವುದು – ಎಲ್ಲಿಯೋ ಗಿಳಿಮಾತು, ಗುಹಾಧ್ವನಿ (ಸಾಹಿವಿ. ೯೬). [ಗಿಳಿ + ಮಾತು$_1$]

ಗಿಳಿವಿಂಡು, ಗಿಣಿವಿಂಡು (ನಾ). ಗಿಳಿಗಳ ಹಿಂಡು, – ಗುಂಪು : ಪಣ್ಗೊಲೆಯುಂ ಗಿಳಿವಿಂಡು ಚಂಚುವಿಂದಿಱಿದಡೆ (ಎಇ. XIII, ೩೩೦-೨೯ : 929) ; ಬೆಳೆದು ಮಗಮಗಿಪ ಗಂಧಶಾಳಿಯಿಂದಲ್ಲಿ ಸುೞಿವ ಗಿಳಿವಿಂಡಿ ನೋಳಿಯಿಂ (ಹಂಪಭಾ. ೩-೨೧ ರಗಳೆ); ನತ್ತಿಯೊಳ್ಪುೞುವ ಗಿಳಿವಿಂಡು ಪಚ್ಚೆಯ ಸತ್ತಿಗೆಯಂತೆ ಮಂಡಲಿಸೆ (ಮೋಹತ. ೨-೪೬). **ಗಿಣಿವಿಂಡು :** ಗಿಣಿ [ಪಾಠಾಂ. ಳಿ] ವಿಂಡಿಗೆಱಗುವ ಗಿಡಿಗನವೊಲು (ತೊರರಾ. ೫-೩-೬೧).
[ಗಿಳಿ + ಪಿಂಡು$_2$]

ಗಿಳಿವಿಂಡುಗೆಡೆ (ಕ್ರಿ). ಗಿಳಿಯಂತೆ ಗಳಹು ; ಅರ್ಥ ತಿಳಿಯದೆ ಮಾತ ನಾಡು : ಇವರೆತ್ತಲೆಂದಱಿಯರು ಗಿಳಿವಿಂಡುಗೆಡೆವರು ನಿಮ್ಮನೆತ್ತ ಬಲ್ಲರು ಗುಹೇಶ್ವರ (ಅವಹಂ. ೧೪೦-೬೪೧) ; ಉಲಿವ ತರುವಲಿಗಳೆಲ್ಲ ಗಿಳಿವಿಂಡುಗೆಡೆದಿಹರು (ಅವಹಂ. ೧೬೭-೬೯೩). [ಗಿಳಿವಿಂಡು + ಕೆಡೆ$_2$]

ಗಿಳಿವೆಣ್ (ನಾ). ಹೆಣ್ಣುಗಿಳಿ ; ಪುರಂಳಿ : ಗಿಳಿ ಗಿಳಿವೆಣ್ಗೆ ಪೂಗಫಳಮಂ ಕಳಹಂಸಿಗೆ ಹಂಸನಬ್ಜಕಂದಳಮಂ . . . ಈವ ಚಿತ್ರಮಂ ತಳೆದು (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೭೩). [ಗಿಳಿ + ಪೆಣ್]

ಗಿಳ್ಳು 'ಗಿಲ್ಲಂ' ನೋ.

ಗಿಱಕ್, ಗಿರಕು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ : ತಱಗೆಲೆ ಗಿಱಕೆಂದೊಡೆ ಹೊಱಗನಾಲಿಸುವೆ (ಬಸವ. ೩೭೪). **ಗಿರಕು :** ಹಳೆಯ ಬಾಗಿಲು ತೆರೆದಾಗ ಗಿರಕು ಕೇಳಿಸುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ).

ಗಿಱಿಕ್, ಗಿಱಿಕು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ : ಗಾಳಿ ಗಿಱಿಕೆಂದಡಂ ಲೋಹಿತಾಶ್ವಾ ಎಂದು ಕರೆಕರೆದು (ಹಚಕಾ. ೧೨-೧೭) ; ಮಾರುತ ಗಿಱಿಕೆ ನಲು ನೃಪನೆನುತ (ಜೀವಂಚ. ೫-೧೯). **ಗಿಱಿಕು :** 'ಗಿಱಿಕುಗುಟ್ಟು' ಪರಾ.

ಗಿಱಿಕು 'ಗಿಱಿಕ್' ನೋ.

ಗಿಱಿಕುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಗಿರಿಕ್ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು : ಕಿಱಿಕಿಱಿನೆ ಹಲು ಗಿರಿದು ಹಣುಗುತ ಗಿಱಿಕುಗುಟ್ಟುತ ಮಿಣಿಕಿ ನೋಡುತ (ತೊರರಾ. ೫-೭-೧೧). [ಗಿಱಿಕು (<ಗಿಱಿಕ್) + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಗಿಱಿಗಿಱಿ, ಗಿರಿಗಿರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ. 'ಗಿಱಿಗಿಱಿ ಗುಟ್ಟು' ಪರಾ. **ಗಿರಿಗಿರಿ** : ಗಾಳಿಪಟ ಗಿರಿಗಿರಿ ಎಂದು ತಿರುಗಿ ಬಿದ್ದಿತು (ರೂಢಿ).

ಗಿರಿಗಿರಿತಿರುಗು=ರಭಸದಿಂದ ಸುತ್ತು : ರಾಟವಾಳ ಗಿರಿಗಿರಿತಿರುಗು ತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ).

ಗಿಱಿಗಿಱಿಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). (ಗಾಬರಿಯಿಂದ) ತಿರುಗು, – ಉರುಳಂ : ಪುಟದ ಕಂತುಕದಂತೆ ಫಣಿ ಲಟಕಟಿಸಲೌಕಿತು ಗಿಡಗನೆಱಕೆಯ ಪುಟದ

ಗಿಳಿಯಂದದಲಿ ಗಿಱಿಗಿಱಿಗುಟ್ಟಿದನು ಭೀಮ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೩-೩೪).
[ಗಿಱಿಗಿಱ್ + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಗಿಱಿಲು (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು : ಕೊರೆವ ಸೀಗುಡಿ ಗಂಡೆ ಕುಚ್ಚು ಹಣ್ಣಲು ಬಸಿಗ ಗಿಱಿಲು ಬಂಗಡೆ ಹಾವು . . . ಪರಿಪರಿಯ ಮೀನ್ಗಳಂ ಗುದಿಗೆಯ್ದರು (ಹಚಕಾ. ೫-೪೫). [?]

ಗಿಱು, ಗಿರು (ಕ್ರಿ). ಗೆತ್ತು$_2$ (ಭೂತನ್ಯೂ). ಭಾವಿಸಂ ; ಎಣಿಸು ; ಭ್ರಮಿಸು : "ಗಿಱು–ಪರಿಭಾವನೇ" (ಶಮುಧಾ) ; ಸುಸಾಳಭಂಜಿಕೆ ಗೆತ್ತುದು ಕೆಳದಿಯರ ತಂಡವಾಕೆಯ ರೂಪಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೫೪) ; ಕಾಳಗತ್ತಲೆ ತಗುಳ್ದಿರುಳಾದುದೆ ಗೆತ್ತು (ಕಾದಂಪೂ. ೬೩೯) ; ಮರುಳ್ದುಂಬಿಯೊಂದಲರ್ದ ಪೊಂದಾವರೆಯ ಸಿರಿ ಗೆತ್ತು ಮೊಗಕೆಱಗೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೪೭) ; ಮಳೆ ಗೆತ್ತು ತಲೆಯ ಮೇಲಾನೆಗಳ್ಸೂಂಡಿಲಿಂ ತಳಿವ ನೀರ್ವನಿಗಳಂ ಚಾದಗೆ ಗಳೀಂಟಿದುವು (ಶೀಷರಾ. ೨೭-೧೪); ಮುದ್ದುಮೊಗಮಂ ಪಡಿಗೂಸು ಗೆತ್ತು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೯-೨). **ಗಿರು** : "ಗಿರು = ಪರಿಭಾವಿಸು ; ಯೋಚಿಸು" (ಸಿರಿಕೋ. ೧೬೦). [?]

ಗಿಱುಕ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ : ತಱಗೆಲೆ ಗಿಱುಕೆನೆ ಬೇಡಂ ಪೊಱಗೆಯ್ದಿದನೆಂದು ಭಯದೆ ಮಱುಗಿದೆನಾಗಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೯೦) ; ಕಣ್ಮುಚ್ಚಿ ಕಂಪಿಸುತ್ತೊಱಲುತಂ ಅಯ್ಯ ಬಾರ್ಯೆಯೆನುತೆ ಗಿಱುಕೆನಲು ಹೆದಱುತಂ (ಮಱಿರ. ದೇ. ೭೪-೨೨) ; ಗಾಳಿಯದು ಗಿಱುಕೆಂದೊಡಳುಕುತ ಬಳುಕುತಂ (ಬಸಪು. ೨೬-೩೦).

ಗಿಱ್ಚಗೆ (ಅ).=ಗಿಱ್ಚನೆ : ಗಿಱ್ಚನೆ, ಗಿಱ್ಚಗೆ, ತಿಱ್ಚನೆ, ತಿಱ್ಚಗೆ (ಶಬ್ದಾನು. ೪೯ ಪ್ರಯೋ). [ಗಿಱ್$_0$ + – ಅಗೆ$_3$]

ಗಿಱ್ಚತಿಱ್ಚನೆ (ಅ). ಬೇಗನೆ ; ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ : ಭೋಂಕಲ್ ಚಡುವುಡನೆ ಗಿಱ್ಚತಿಱ್ಚನೆಯುಂ . . . ಒದವುಗುಂ ಶೀಘ್ರಾರ್ಥಂ (ಶಮುದ. ೩೦೫).
[< ಗಿಱ್ಚನೆ + ತಿಱ್ಚನೆ]

ಗಿಱ್ಚನೆ, ಗಿರ್ರನೆ (ಅ). ಬೇಗನೆ ; ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ; ರಭಸವಾಗಿ: ಗಿಱ್ಚನೆ ಪರಿತರೆ ಬಡಗಿಯುಂ ಸುಱ್ಚನೆ ಸುಗಿದಂಜಿ ನಡುಗಿ(ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೨-೧೫೫) ; ಗಂಟೆನೊಳಗಿರ್ದು ಕೂಗುವ ನುಡಿಗೆ ಗಿಱ್ಚನೆಯ್ದುವ ಸೊರ್ಕಾನೆಗಳ ಕಾಲ ಸಂಕಲೆಯ ಗೋಸದೊಳಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೪೪) ; ಸ್ಮರನ ಕೈಯೊಳಗಾಡುತ ತಾವೆ ಗಿಱ್ಚನೆ ತಿರುಗುಣ ಬೊಗರಿಗಳೆಣೆಯೆ (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೨೫-೫೬). **ಗಿರ್ರನೆ** : ತಲೆ ಗಿರ್ರನೆ ಸುತ್ತುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ).

ಗಿಱ್ಚನೆವೋಗು=ಗಿರ್ರೆಂಬ ಧ್ವನಿಯುಂಟಾಗು : ಒಡಲುರಿಗುಂ ಮನಂ ಮಱುಗುಗುಂ ಕಿವಿ ಗಿಱ್ಚನೆವೋಕು ಮತ್ತೆ ಕಣ್ಬಡಿಗುಗುಂ (ಆದಿಪು. ೧೨-೪೦).
[ಗಿಱ್$_0$ + – ಅನೆ$_1$]

ಗಿಱ್ಚಿನ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಗಿರ್ರೆಂದು ಶಬ್ದ ಮಾಡು. ೨. ಜಾಗ್ರತೆಮಾಡಂ ; ತ್ವರಿತಗೊಳ್ಳು : ಛುಱ್ಚಿಂದೆಣ್ಣೆಯೊಳಿಕ್ಕಿಯುಂ ತ್ವರಿತದಿಂ ಕೈಗಾಯದೋರೊರ್ವರಂ ಗಿಱ್ಚಿಂದಾರ್ದಿದಿರಾಗಿ ಬಂದಂ ತಲೆ ಜೀಱೀಟ್ ಪೊಯ್ದುಗ್ರದಿಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೧೮೯). [ಗಿಱ್$_0$ + ಎನ್$_1$]

ಗಿಱಿ (ಕ್ರಿ). (?) : ಅವಗಱಿಯಾದಿ ಗಣಸ್ತು ಪ್ರದರ್ಶ್ಯತೇ. ಯಥಾ – ಅವಗಱಿಯ . . . ಗಿಱಿ, ಅಱಿ, ಉಱಿ (ಶಬ್ದಾನು. ೦೪೦ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). [?]

ಗೀಂಕಾರ (ನಾ). ಆನೆಯ ಕೂಗು ; ಬೃಂಹಿತ ; ಗೀಳಿಡುವುದು : (ಕ).
[< ಸಂ. ಛೀಂಕಾರ]

ಗೀಕು$_1$ (ಕ್ರಿ). "ಮಂಸವನಂತೆ ಕೂಗು" (ಜಾನಕೋ. ೪೮). [?]

ಗೀಕು$_2$ 'ಗೇಕು' ನೋ.

ಗೀಕುಚಾಪೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜೊಂಡಿನ ಚಾಪೆ ; ಗೇಕಿನಿಂದ ಹೆಣೆದ ಚಾಪೆ: ಗೀಕುಚಾಪೆಯ ಮಱೆಗಳಂ ಕುಳಿತುಕೊಳಲಿಕ್ಕಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೬೦-೨೦೭). [ಗೀಕು$_2$ (< ಗೇಕು) + ಚಾಪೆ]

ಗೀಗೀಪದ (ನಾ). (ಉಕ) ನುಡಿಗೊಂದು ಸಲ ಪಲ್ಲವಿಯೊಡನೆ ಹಿಮ್ಮೇಳದವರಂ ಗೀಗೀಗೀ ಎಂದು ಹಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯಂ ಜಾನಪದ ಗೀತೆ : ಗೀಗೀಪದಗಳ, ಲಾವಣಿಗಳ ಚೆಲುವನ್ನು ಸವಿದಿದ್ದಾಳೆ (ಮೋಹಬ. ೨೦೪) ; ಉತ್ತರಕರ್ಣಾಟಕದಲ್ಲಿ ಈಗ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿರುವ 'ಶಾವೀರಕೀ ಹಾಡು' ಅಥವಾ 'ಗೀಗೀಪದ' ಗಳ ಮೇಳಗಳು, ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದ 'ಶಾಹೀರ್ ಗಾಣಾ' ಪರಂಪರೆಯ ಪಡಿನೆಳಲಾಗಿವೆ (ಕರ್ಣಾಜ. ೦೦೦). [ಗೀಗೀ$_0$ + ಪದ$_3$]

ಗೀಚಲು (ನಾ).=ಗೀಚು$_2$: (ಕ). [ಗೀಚು$_1$ + – ಅಲು (< –ಅಲ್$_2$)]

ಗೀಚು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. (ಉಗುರಿನ ಮೊನೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ) ಗೀರು ; ಗೆರೆಎಳೆ. ೨. ಅವಸರವಸರವಾಗಿ ಬರೆ ; ಅಡ್ಡಾದಿಡ್ಡಿಯಾಗಿ ಬರೆ ; ಸೊಗಸಿನ ಕಡೆಗೆ ಗಮನವಿಡದೆ ಬರೆ : ಒಂದು ಓಲೆ ಗೀಚಲು ನಿಮಗೆ ಸಮಯ ಸಾಲದೆ ? (ಚಂದುಟ. ೧೬) ; ವರದಿಗಳನ್ನು ಗೀಚಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಕಳಿಸಿಬಿಡುವುದು (ರಂಗಕ. ೬) ; ನಾನೊಬ್ಬ ಸಾಮಾನ್ಯ ಪದ್ಯ ಗೀಚುವವನು (ಅಲಹೂ. ೧೨೦). ೩. ಈಚಲು, ತೆಂಗು ಮೊದಲಾದ ಮರಗಳಿಂದ ಹೆಂಡ ಇಳಿಸಲು ಉಚಿತವಾದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಶಸ್ತ್ರದಿಂದ ಕೆರೆ,– ಕಚ್ಚು ಹಾಕು : (ಕ).
[ದೇ॥ ತುಳು. ಗೀಚ್, ಗೀಚು ; ಕೊಡ. ಗೀಚ್, ಗೀಚಿ, ಗೀಚು ; ತೆಲು. ಗೀಚು]

ಗೀಚು$_2$ (ನಾ). ಗೀಚಿದುದು ; ಗೆರೆ ; ಗೀಟು : ಕನ್ನಡಿಯ ಮೇಲೆ ಗೀಚುಗಳು ಇದ್ದರೆ ಅವು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ (ಭೌತವಿ. ೧೫೪) ; ಬೆಳ್ಳಿಲೋಟ, ತಟ್ಟೆ, ಪಾತ್ರೆಗಳ ಮೇಲೆ ಗೀಚು ಗರಸುಗಳು ಆಗದಂತೆ . . . ಸಾಬೂನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ತೊಳೆದರೂ ಅವು ಹಸನಾಗುವುವು (ಗೃಹವಿ. ೧೭೭).

ಗೀಚುಗೀಚು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಪಾತ್ರೆ ಗೀಚುಗೀಚಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ).
[< ಗೀಚು$_1$]

ಗೀಚುಗೆರೆ (ನಾ). ಅಡ್ಡಾದಿಡ್ಡಿಯಾದ ಗೆರೆ,– ರೇಖೆ : ಧೂಪ ಧೂಮದ ಗೀಚುಗೆರೆ (ಹೂಹಾದಿ. ೨೩-೨). [ಗೀಚು$_1$ + ಗೆರೆ (< ಗೆಱೆ)]

ಗೀಜಗ, ಕೀಜೆಗ, ಗಿಜೆಗ, ಗಿಜುಗ, ಗೀಜೆಗ, ಗೀಜುಗ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹಕ್ಕಿ ; ಖಂಜರೀಟ ; ಖಂಜನ : "ಮಂ [ಪಾಠಾಂ. ಮಂ]ಜಕ್ಷಯಂ ಗೀಜಗಮೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೫೨-೯) ; ಮತ್ತೊಂದು ಗೀಜಗ ನವಱಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೨೨೧) ; ಸೊಕ್ಕಿದೆಕ್ಕಲಂ ದಾಡೆಯಿನೆತ್ತಿದ ಬಿದಿರ ಸುರ್ವಿನೊಳ್ ತೋರ್ಪುದಲ್ಲಿ ಗೀಜಗನ ಗೂಡಿನಂತಿನಬಿಂಬಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩-೩೦) ; ಬೀಸಿದ ಬಲೆಗೆ ಬಿದ್ದವು ಗಿಡಗ ಗೀಜಗ ಗೌಜು ಗುಬ್ಬಿಗಳು (ತೊರರಾ. ೩-೩-೧೭). **ಕೀಜೆಗ** : ೨. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಹೆಸರು. ೧, ೨ : ದುರ್ಯೋಧನಮಾಡಿಯಂತೆ ಕೀಜೆಗ ಜಾವದೋತನಂತೊಱಗಂ ಪಾಱುವೆಂಡತಿಯಂತೆ ಪೊಱಸು ಬಡಗಿಯಂತೆ ಮರಕುಟಿಗಂ . . . ಎಂದಿಂತು ಮನೇಕ ಪಕ್ಷಿಜಾತಿಗಳಿಂ ತೆಕ್ಕನೆ ತೀವಿದ ಪಱುವಂ (ಬಂಹರಿ. ೨-೩೮ ವ). 'ಕೀಚಕ' ಪರಾ. P 'ಕೀಚಕ' ಪದಕ್ಕೆ 'ಕೀಜೆಗ' ಎಂಬ ತದ್ಭವ ರೂಪವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಕವಿ ಶ್ಲೇಷೆಯನ್ನು ತಂದಿದ್ದಾನೆ. **ಗಿಜೆಗ** : ೧. ನೆಲ್ಲ ಮಡಿಗೆ ಬರ್ಪ ಗಿಳಿ ಗಿಜಿ [ಪಾಠಾಂ. ಟಿ]ಗನ ತಳುಗಿಲ್ಲದೆ ಪಿಂಡಿವಿಲ್ಲಿಂದ . . . ಸೋವುತಲ್ಲಲ್ಲಿ ಗೊಲ್ಲವೆಣ್ಗಳ ತಂಡವಿಹುದು (ರಾಮವಿ. ೨-೫೮). **ಗಿಜುಗ** : ೧. ಹರಡೆ ಚಿಲುಮಿಲಿಗನು ಚಿಲುವೆ ಗಿಜುಗಿ [ಗೆ]ರಳೆ . . . ಹೊಡೆಗಳೆಂಬ ಪಕ್ಕಿಗಳವಱಿಸೊಪ್ಪಿದವು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೫-೨೦). **ಗೀಜೆಗ** : ೧. ಗಾಜಿನ ಮನೆಯ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ವಿರಾಜಿಸುವ ಗೀಜೆಗನು ಓಜನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಸಿಲ್ಕಿ ಗಾಜುಗೋಜಾಗುತ್ತಿದೆ (ಸಿದ್ಧೇವ. ೧೦೨-೩೪೭). **ಗೀಜುಗ** : ೧. ಶುಕ ನವಿಲು ಜಲಿಬಿಲಿಗ ಗೀಜುಗ ಬಕ ಹಸುಬ ಗೊರವಂಕ ಟಿಟ್ಟಿಭ ಪಿಕ ಚಕೋರಕ ಮೀನ್ಬುಲಿಗ ಪಕ್ಷಿಗಳು ರಂಜಿಸಿತು (ನಳಚ. ೧-೪೨).
[ದೇ॥]

ಗೀಜಗವಕ್ಕಿ, ಗೀಜಗಹಕ್ಕಿ, ಗೀಜಿಗವಕ್ಕಿ, ಗೀಜುಂಗಹಕ್ಕಿ (ನಾ).=ಗೀಜಗ ೧ : ಎರಡು ಗೀಜಗವಕ್ಕಿಗಳಂ ವಿಗುರ್ವಿಸೆಯಾ ತಪಸಿಯ ಗಡ್ಡದೊಳವು ಗೂಡನಿಟ್ಟಿರ್ಪುದಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೨೨೦). **ಗೀಜಗಹಕ್ಕಿ :** ಗೀಜಗಹಕ್ಕಿ ಗೂಡನ್ನು ಕಟ್ಟುತ್ತದೆ (ಜೀವಾತ್ಕ. ೧೯೪). **ಗೀಜಿಗವಕ್ಕಿ :** ಗೀಜಿಗವಕ್ಕಿಯ ಮಿಥುನವುಂ ತಪಂಗೆಯ್ಯುತಿರ್ದ ಜಮದಗ್ನಿರಾಮನ ನಿಡಿಯ ಗಡ್ಡ ದೊಳ್ಗೂಡಿಟ್ಟಿರ್ದು (ಜಾಪುಂಪು. ೨೭೩). **ಗೀಜುಂಗಹಕ್ಕಿ :** "ಖಂಜರೀಟಃ, ಖಂಜನಃ – ೨ ಗೀಜುಂಗಹಕ್ಕಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೮). [ಗೀಜಗ + ಪಕ್ಕಿ$_1$]

ಗೀಜಗಹಕ್ಕಿ 'ಗೀಜಗವಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಗೀಜಿಗ 'ಗೀಜಗ' ನೋ.

ಗೀಜಿಗವಕ್ಕಿ 'ಗೀಜಗವಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಗೀಜು$_1$ 'ಗಿಂಜು$_1$' ನೋ.

ಗೀಜು$_2$ (ನಾ). ಕಣ್ಣಿನ ಕೊಳೆ; ಪಿಸಂರು; ಪಿಚ್ಚು : "ದೂಷಿಕಾ, ನೇತ್ರಯೋಃ ಮಲಂ–ಕಣ್ಣಿನ ಸಿಡ್ಲು, ಗೀಜು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೬೪). [?]

ಗೀಜುಂಗ 'ಗೀಜಗ' ನೋ.

ಗೀಜುಂಗಹಕ್ಕಿ 'ಗೀಜಗವಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಗೀಜುಂಗಾರ (ನಾ).=ಗೀಜಗ ೧ : "ಖಂಜರೀಟಃ, ಖಂಜನಃ–೨ ಗೀಜುಂಗ ಹಕ್ಕಿ . . . ಗೀಜುಂಗಾರಹಕ್ಕಿ, ಗಾಜಲಹಕ್ಕಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೮).

[ದೇಶ ತೆಲು. ಗಿಜಿಗಾಡು, ಗಿಜ್ಜಿಗಾಡು]

ಗೀಜುವಾಯ (ನಾ). ಕಿಸಿಬಾಯಿಯವನು; ಜೊಲ್ಲು ಸುರಿಯುತ್ತಿರುವ ಬಾಯುಳ್ಳವನು : ಈ ಶಾರಿನಲ್ಲಿ ಹೇಸಿಗೆಯಾದ ಗೀಜುವಾಯನ ನೋಡಿ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಾ (ಬಕ್ತೀಸ. ೭೩). 'ಗಿಜಿವಾಯಿ' ಪರಾ.

[ಗೀಜು$_1$ (<ಗಿಂಜು$_1$) + ಬಾಯಿ$_1$ (<ಬಾಯ್) + – ಅ$_7$]

ಗೀಟು$_1$ 'ಕಿಟ್ಟು$_1$' ನೋ.

ಗೀಟು$_2$ (ನಾ). ೧. ಗೆರೆ; ರೇಖೆ; ಗೀರು : ಗಂಧದ ಕಲ್ಲನ್ನು ತೆಗೆದು ಕೊಂಡು ಮಾತ್ರೆಯ ಮತ್ತೊಂದು ಗೀಟನ್ನು ರಸದ ಬಟ್ಟಲಿಗೆ ತೊಳೆದು ಹಾಕಿ ಅದನ್ನು . . . ಕುಡಿಸಿ (ಜಂಗಾಳ್ಕ. ೧೨೫) ; ತಪ್ಪಾಗಿರುವುದನ್ನು ಗೀಟು ಗಳ ಮೂಲಕ ತೋರಿಸಬೇಕಾಗಿತ್ತು (ಕನ್ನಸಂ. ೪೪) : ತೀರ ಹಿಂದೆ ಪಗಡೆಯ ಮಣೆಗೆ ಗೀಟೆಳೆಯುವಂತೆ ಬೀದಿಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೨೯೯). ೨. (ಅಲಂ) ಮಿತಿ; ಮೇರೆ : ಮಡಿವಾಳಯ್ಯನವರು ಎಲ್ಲಿಂದ ಹೊರಟಿದ್ದರೂ ಮತ್ತೂ ಅವರ ಗೀಟಿಗೇ ಬಂದು ನಿಲ್ಲಬೇಕು (ಬೆಳುವು. ೩೦) ; ಅವನ ಗೀಟಿಗೆ ಬರದಿದ್ದರೆ ಅವನು ಖಂಡಿತ ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ (ಜೂಧಿ); ಅಪ್ಪ ಹಾಕಿದ ಗೀಟು ದಾಟುವುದಿಲ್ಲ (ಜೂಧಿ).

[ದೇಶ ತುಳು. ಗೀಟ್; ತೆಲು. ಗೀಟು]

ಗೀತ (ಗು). ೧. ಹಾಡಿದ. (ನಾ). ೨. ಹಾಡುಗಾರಿಕೆ; ಗಾನ : ಅಲಸಿಕೆ ಯಾಗದಂತು ಗೀತದ್ಯೂತಸಾಹಿತ್ಯನಿತ್ಯವಾದ್ಯವಾದಿತ್ರವಿಶಾರದೆಯರಪ್ಪ ವಿಳಾಸಿನೀಜನಂಗಳಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೦೨೨ ವ) : ಗೀತದ ವಾದ್ಯದ ರೀತಿಯ ಚಾತುರ್ಯಂ ಮೂರ್ತಿವೆತ್ತುದೆನಿಸಿದ ವಿಬುಧವ್ರಾತದೆ . . . ಪರಿವೇಷ್ಟಿತಂ ನೃಪಂ ರಂಜಿಸಿದಂ (ವರ್ಧಪು. ೩-೫೦) ; ಮಱಿದುಂಬಿಗಳ ಗೀತವನು ಸಲೆ ಸೊಗಸಿ . . . ಸುಳಿದುದೈ ತಂಗಾಳಿ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೭-೨೫). ೩. ಹಾಡು; ಪದ : ಬಸವರಾಜನ ಗೀತದೊಳು ಬೇಡಿ ಬೇಡಿದ ಶರಣಂಗೆ ನೀಡದಿರ್ದಡೆ ತಲೆದಂಡ ಕೂಡಲಸಂಗ ಅವಧಾರು ಎಂಬ ಗೀತಮಂ ಪಾಡೆ (ಬಸರ. ೧೨-೧೦) ; ಗೀತದ ಪರಿಚ್ಛೇದದುರವಣೆಗೆ ಸಂಗಂ ನಿಲಲಮ್ಮದೆ ಮಗನ ನಿಷ್ಠೆಗೆ ಮೆಚ್ಚಿ ಅಂತರ್ಧಾನಕ್ಕೆ ಸಂದು (ಬಸರ. ೧೨-೩೦). ೪. ಪಮಂಗುಸಿ. ೫. ಆಕಾಶ. ೬. ಒಬ್ಬ ದೈತ್ಯ. ೭. ಖಂತಂ. ೮. ಧ್ವನಿಭೇದ : "ದೈತ್ಯ ಖತು ಮುಂಗಿಸಿಗಳು ಪ್ರಣುತಾಕಾಶಂ ಧ್ವನಿಯ್ಯೆದೆಣಿಕೆಯ ನುಡಿ ಗೀತ ಶಬ್ದ ಮೆನಿಕುಂ" (ನಾನಾಕಂ. ೭೮). [ಸಂ.]

ಗೀತಕಾರ (ನಾ). ಹಾಡುಗಳನ್ನು ಬರೆಯುವವನು, – ರಚಿಸುವವನು : ಭಾವಗೀತೆಯ ಹಾಗೆ ಹಳ್ಳಿಯ ಜೀವನ ದೇವನೆ ಈ ಗೀತಕಾರ (ಇಂಚಾಪ. ೧೦೮-೨೮). [ಸಂ.]

ಗೀತಕ್ರಮ (ನಾ). ೧. ಹಾಡಿನ ರೀತಿ, – ಬಗೆ. ೨. ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವಿಕೆ; ಸ್ತುತಿ : (?). [ಗೀತ + ಕ್ರಮ]

ಗೀತಗೋಷ್ಠಿ (ನಾ). ೧. ಸಂಗೀತಕಚೇರಿ. ೨. ಕೀರ್ತನಪ್ರಸಂಗ : ಪುರಾಂ ನರ ಗೀತಗೋಷ್ಠೀ [ಪಾಠಾಂ. ಗೊಟ್ಟಿ] ರಸತರಂಗಿಣಿಯೊಳು ಬೆಳಗಪ್ಪನ್ನ ಮೀಸಾಡಿ (ಬಸರ. ೬-೪೯). [ಗೀತ + ಗೋಷ್ಠಿ]

ಗೀತಜ್ಞ (ನಾ). ಸಂಗೀತವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು; ಸಂಗೀತವಿದ್ವಾಂಸ : ವೇದ ಶಾಸ್ತ್ರದವರ ಹಿರಿಯರೆನ್ನೆ ಮಾಯಾಭ್ರಾಂತಿ ಕವಿದ ಗೀತಜ್ಞರ ಹಿರಿಯರೆನ್ನೆ (ಬಸವ. ೬೦೩). [ಸಂ.]

ಗೀತನಾಟಕ (ನಾ).=ಗೀತರೂಪಕ : ಗೀತನಾಟಕ, ಒಪೆರಾ . . . ಎಲ್ಲವೂ ಇಂದು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಗೊಂಡಿವೆ (ನವ್ಯಕಾ. ೨೪). [ಗೀತ + ನಾಟಕ]

ಗೀತಪ್ರಬಂಧ (ನಾ). ಒಂದು ಕಾವ್ಯಭೇದ; ಹಾಡುಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುವ ಕಾವ್ಯ : ಗದ್ಯಕಾವ್ಯ ಪದ್ಯಕಾವ್ಯ ಚಂಪೂಕಾವ್ಯ ಗೀತಪ್ರಬಂಧ ಕ್ಷುದ್ರಪ್ರಬಂಧಗಳೆಂಬ ಪಂಚವಿಧ ಕಾವ್ಯಪ್ರಬಂಧಗಳಂ (ವಿವೇಕ. ೨೨೬).

[ಗೀತ + ಪ್ರಬಂಧ]

ಗೀತರೂಪಕ (ನಾ). ಛಂದೋಬದ್ಧವಾದ ಹಾಡುಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಭಾಷಣೆಗಳ ನ್ನೊಳಗೊಂಡಿರುವ ದೃಶ್ಯಕಾವ್ಯ; ಗೀತನಾಟಕ : ಗೀತರೂಪಕವು ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ಹೊಸದೆಂದರೆ ಹೊಸದು; ಹಳೆಯದೆಂದರೆ ಹಳೆಯದು (ಛಂದೋವಿ. ೩೧೨) ; ಮುಂಗಿಯಿಂದಿಗೀ ಗೀತರೂಪಕ (ಅಹಲ್ಯ. iii).

[ಗೀತ + ರೂಪಕ]

ಗೀತಮಾತು (ನಾ). ಭಗವದ್ಗೀತೆಯೇ ಮೊದಲಾದ ಗೀತೆಗಳ ವಚನ : ವೇದದಂತುಟಲ್ಲ ಶಾಸ್ತ್ರದಂತುಟಲ್ಲ ಗೀತಮಾತಿನಂತುಟಲ್ಲ ಕೇಳಿರಯ್ಯ (ಬಸವ. ೨೦೯) ; "ಗೀತೆಗಳ ವಚನ ಅಥವಾ ಹೇಳಿಕೆ" (ಬಸವ. ಕೋಶ).

[ಗೀತ + ಮಾತು$_1$]

ಗೀತಾನುಗಂತ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ತಂತೀವಾದ್ಯಗಳಲ್ಲಿರುವ ಪಂಚರೀತಿ ಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಮೂವತ್ತುಮೂಱು ತಂತ್ರೀವಾದ್ಯಂಗಳಲ್ಲಿ ಮುಕ್ಕಡಿ ಗೀತಾನುಗಂತ ಶ್ರಿತಾನುಗಂತ ಉಭಯಾನುಗಂತ ವೀಣಾನುಗಂತಮೆಂಬ ಪಂಚರೀತಿಗಳೊಳಗೆ (ವಿವೇಕ. ೨೩೭). [<ಸಂ. ಗೀತಾನುಗಂತೃ]

ಗೀತಾಭೋಗ (ನಾ). ೧. ಸಂಗೀತದ ಸುಖಾನುಭವ. ೨. ಹಾಡಿನ ಧ್ವನಿಯ ವಿಸ್ತಾರ, – ಹಬ್ಬುಗೆ : ಮಾಗಧಮಂಗಳಗೀತಾಭೋಗದಿ ನುನ್ನಿದ್ರನಾಗಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೮-೨೪). [ಗೀತ + ಆಭೋಗ]

ಗೀತಾರಾವ (ನಾ). ಹಾಡಿನ ಧ್ವನಿ; ಗಾಯನಧ್ವನಿ : ಉದ್ಯದುದ್ಯಾನ ಮೆತ್ತುಣ್ಮುವ ಗೀತಾರಾವಮೆತ್ತುಜ್ವಳಿಸುವ ಪೊಸವೆಳ್ದಿಂಗಳೆತ್ತ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೮-೭೮). [ಗೀತ + ಆರಾವ]

ಗೀತಿ (ನಾ). ೧. ಹಾಡುವಿಕೆ; ಹಾಡು; ಗಾನ : ಪಾಸಱಿ ಸಿಂಹಪೀಠವುಳಿ ನೀರತಿ ಮಂಗಳಗೀತಿ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೨೯). 'ಗೀತಿವಿದ' ಪರಾ. ೨.= ಗೀತಿಕೆ ೨ : "ನಾಕ, ಗೀತ, ಗೀತಿವಿಧ" (ನಾನಾರ. ಕಿ. ೧೨೮). ೩. [ಸಂಗೀತ] ವಾದ್ಯವನ್ನು ನುಡಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗತ್ತು : ಗೀ[ಪಾಠಾಂ. ರೀ]ತಿ ಜತಿ ಜೋಕೆ . . . ಪೆಲ್ಲಣೆ ಕಳೆಯೆಂಬಿವಂ ಮೆಱೆದು ಬಾಜಿಸಿದಂ ಮುರ ವೈರಿ ವಾಸವಂ (ಜಗವಿ. ೫-೩). ೪. [ಸಂಗೀತ] ರಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ನೀಲೋತ್ಪಲಿನಿ . . . ಗೀತಿ . . . ವಸಂತಬಂಗಾಳವೆಂಬಿಪ್ಪತ್ತೆರಡು ರಾಗಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೩೪). [ಸಂ.]

ಗೀತಿಕಾವ್ಯ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖಂಡಕಾವ್ಯ; ಭಾವಗೀತೆ : ಗೀತಿ ಕಾವ್ಯವೆಂಬುದು ಖಂಡಕಾವ್ಯದ ಒಂದು ಬಗೆ . . . ಭಾವಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯೇ

ಉದ್ದೇಶವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಕವಿತೆ ಭಾವಗೀತೆ ಅಥವಾ ‘ಗೀತಿ’ ಕಾವ್ಯವೆನ್ನಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ (ಬಂಕಿಮ. ೪೫೮). [ಗೀತಿ + ಕಾವ್ಯ]

ಗೀತಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಸಣ್ಣಹಾಡು; ಕವನ: ಅವಳೇಕೆ ಅವನನ್ನು ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸಲು ಗೀತಿಕೆಗಳನ್ನು ಹಾಡಿದಳು? (ಹಾಹುತ್ತ. ೩೦). ೨. [ಛಂದ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಚ್ಚಕನ್ನಡದ ಅಂಶಗಣಬದ್ಧವಾದ ವೃತ್ತ: ಎರಡನೆಯ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಆರನೆಯ ಗಣವು ಬ್ರಹ್ಮಗಣವಾಗಿದ್ದು ಉಳಿದ ಗಣಗಳನ್ನು ಎರಡೆರಡು ಸಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಒಪ್ಪುವಂತೆ ಇರಿಸಿರುವ ನಾಲ್ಕು ಸಾಲಿನ ಪದ್ಯ: ಎರಡಱೊಳಾಱಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯೊಳ್ ಬರೆ ಪದ್ಮಭವನುೞಿದುವು ಮೆಚ್ಚುವ ತೆಱದಿಂದಿರೆ ಮುಂದಣ ಪದಂ ಮುನ್ನಿನಂತಿರೆ ಕರಂ ಗೀತಿಕೆಯಿಂತಕ್ಕುಂ ಸಖೀ [ಪಾಠಾಂ. ಬಱಿಕವೆರಡುಂ ಮುನ್ನಿನಂತೆ ಕರಮೆಸೆದೊಪ್ಪುವ ಗೀತಗಣಂ] (ಛಂದೋಂಬು. ೫-೨೫೭). ೩. [ಛಂದ] ಮಾತ್ರಾಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ವೃತ್ತ; ಆರ್ಯಾವೃತ್ತದ ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಂತೆಯೇ ಉತ್ತರಾರ್ಧವೂ ಇರುವ ವೃತ್ತ: ವಿಪುಳಾರ್ಯೆಯ ಪೂರ್ವಾರ್ಧ ದ್ವಿಪಾದದಂತಾಗಿ ಬರ್ಕುಂ ಗೀತಿಕೆ (ಛಂದೋಂಬು. ೪-೨೩೩). [ಸಂ. ಗೀತಿಕಾ]

ಗೀತಿಗೆ (ನಾ).=ಗೀತಿಕೆ ೩: ಚವುಪದಿ ಮತ್ತಂದಲ್ಲಿ (ಲ್ಗೀ)ತಿಗೆ [ಪಾಠಾಂ. ಕೆ] ತಿಪದಿಗಳೆಂದಂಬೆತ್ತಸೆಯೆ ಪೇೞ್ದುಡದು ಚತ್ತಾಣಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೩೫). [<ಸಂ. ಗೀತಿಕಾ]

ಗೀತಿವಿದ (ನಾ). ಸಂಗೀತವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು; ಸಂಗೀತವಿದ್ವಾಂಸ: ಚಾಂದ್ರಿಯೊಳೊಡಗೂಡಿದ . . . ಸುರೇಂದ್ರಾರ್ಚಿತನಿಂದೆ ಗೀತಿ [ಪಾಠಾಂ. ಗೀತ, ನೀತಿ] ವಿದನಕ್ಕುಮುಮಂ (ಜಾತಕ. ೧೫-೪). [ಸಂ. ಗೀತಿವಿದ್]

ಗೀತೆ (ನಾ). ೧. ಹಾಡುವ ಪದ್ಯ; ಕವನ. ೨. ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಉಪದೇಶಮಾಡಿದ ಭಾಗ; ಭಗವದ್ಗೀತೆ: ಫಲುಗುಣಗೆ ಕೊಳುಗುಳದಿ ಗೀತೆಯೊರೆವಂದು (ಗಿಳಿವಿಂ. ೨೨-೩೯). ೩. [ಸಂಗೀತ] ಸಂಗೀತಶಾಸ್ತ್ರದ ಶಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಕೊಡುವ ಹಾಡುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ: ಸ್ವರಾವಳಿ, ಜಂಟಿವರಸೆ, ಅಲಂಕಾರಗಳು ಮತ್ತು ಗೀತೆಗಳು – ಅವು ಸಂಗೀತ ಶಿಕ್ಷಣತ್ರಯದ ಪ್ರಥಮ ಪಾಠಗಳಷ್ಟೆ (ಹೇಮಕೂ. ೧೧೪). ೪. ಹಿಂದೂ ಧರ್ಮಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಸಂವಾದರೂಪವಾದ ತತ್ತ್ವಾತ್ಮಕ ಪದ್ಯರಚನೆಗೂ ‘ಗೀತೆ’ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಉದಾ: ರಾಮಗೀತೆ, ಶಿವಗೀತೆ ಇತ್ಯಾದಿ. [ಸಂ. ಗೀತಾ]

ಗೀರಲಂಕಾರ (ನಾ). ಗೋಡೆಯ ಮೇಲೆ ಗೀರುಗಳಿಂದ ಬರೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಲಂಕಾರ: ಬಗೆಬಗೆಯ ಬಣ್ಣಗಳ ಒಳಪದರಗಳು ಕಾಣುವಂತೆ ಗೋಡೆಯ ಗಿಲಾವಿನಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಗೀರುಗಳ ಅಲಂಕಾರ: ಗೀರಲಂಕಾರ (Graffito. ಇಂಕನಿ). [ಗೀರು$_2$ (<ಗೀಱು$_2$) + ಅಲಂಕಾರ]

ಗೀರು$_1$ ‘ಕೀಱು$_3$’ ನೋ.

ಗೀರು$_2$ ‘ಗೀಱು$_2$’ ನೋ.

ಗೀರು$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಬಾಗುಂಜಿ ಬೀಜ, ಗೀರಗೊಟ್ಟೆ, ಬಾಳಂಗಣಸೆ . . . ಇವು ಸರಿಯಾಗಿ ತೂಗಿಕೊಂಡು ಚೂರ್ಣವ ಮಾಡಿ (ವಿವ್ಯವಿ. ೪೦). [?]

ಗೀರುಗಂಧ ‘ಕೀಱುಗಂಧ’ ನೋ.

ಗೀರುಬಳೆ ‘ಗೀರ್ಬಳೆ’ ನೋ.

ಗೀರುಹಾದಿ (ನಾ). ಗೆರೆಹಾಕಿ ಗುರುತಿಸಿದ ದಾರಿ; ನೇರವಾದ ದಾರಿ: ಬೆಳಕು ಕತ್ತಲೆಯ ಎರಡು ಗೋಲಗಳು ಒಂದನೊಂದು ದೂಡೆ, ಮೇರೆಗೆರೆಯಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಚರಿತಕ್ಕೆ ಗೀರುಹಾದಿ ಮಾಡೆ ಕ್ಷಣಿಕ ಘಟನೆಗಳ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ; ಜೀವ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ (ಅರಳು. ೨೨೮-೨೦). [ಗೀರು$_2$ (<ಗೀಱು$_2$) + ಹಾದಿ (<ಪಾದಿ$_1$)]

ಗೀರ್ಣ (ಗು). ೧. ಕೊಂಡಾಡಿದ; ಸ್ತುತಿಸಿದ. ೨. ವರ್ಣಿಸಿದ. ೩. ನುಂಗಿದ. [ಸಂ.]

ಗೀರ್ಬಳೆ, ಗೀರುಬಳೆ (ನಾ). ಗೆರೆಗಳನ್ನು ಕೆತ್ತಿರುವ (ಚಿನ್ನದ) ಬಳೆ; ಗೆರೆಗೆರೆಯಾಗಿರುವ ಬಳೆ: ಕಡಗ ಪಟ್ಟಿಯು ಡಾಬು ಬುಗುಡಿ ಗೀರ್ಬಳೆ ಸರಿಗೆ (ಸಿದ್ಧಕಾ. ೮-೧೨). ಗೀರುಬಳೆ: “ಆವಾಪಕಃ, ಪಾರಿಹಾರ್ಯಃ– ೨ . . . ಗೀರುಬಳೆ, ವಾಕು, ತೋಡ, ಬಳೆ” (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೭೪). [ಗೀರು$_2$ (<ಗೀಱು$_2$) + ಬಳೆ$_3$]

ಗೀರ್ವ (ನಾ).=ಗೀರ್ವಾಣ: ಗೀರ್ವ [ಪಾಠಾಂ. ನಿರ್ವಿ] ಕಮಲಾದಿತ್ಯನಸುರರ ಗರ್ವವನದಾವಾಗ್ನಿ . . . ಶರ್ವನಂಗಜಮದಭಯಂಕರ ಪಾರ್ವತೀಪತಿ ಶಂಕರಂ ಶ್ರೀಪರ್ವತಾಧಿಪ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನದೇವ ಶರಣಾಗು (ಶಂಕದಾ. ೧-೨). [<ಸಂ. ಗೀರ್ವಾಣ ?]

ಗೀರ್ವರ (ನಾ). ೧. ಸರಸ್ವತಿಯ ಪತಿ; ಬ್ರಹ್ಮ: ಗೀರ್ವರ ಸಮರ್ಚಿತೇ ಯಜುರ್ವಿನುತ ಸತ್ಪದೇ . . . ಪಾಲಿಪುದು ಪರ್ವತತನೂಜೇ (ರಾಜಶೇ. ೮-೧೨೭). ೨. ವಾಙ್ಮಯದ ಮೇಲೆ ಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು; ಮಾತುಗಳ ಒಡೆಯ; ಬೃಹಸ್ಪತಿ: ಮುನಿಪಂ ಗೀರ್ವರಗೆಣೆಯಪ್ಪ (ವಿಷ್ಣುಪು. ೪-೫೦). [ಸಂ.]

ಗೀರ್ವಾಣ (ನಾ). ದೇವತೆ; ಸುರ; ಅಮರ: “ಆದಿತ್ಯಃ . . . ಗೀರ್ವಾಣಃ, ಋಭುಃ, ಅಮರಃ . . . ದೈವತಂ – ಈ ೨೦ ದೇವರ್ಕಳ ಪೆಸರ್” (ಹಲಾಯು. ೨-೪); ಪ್ರವಿಲಸದ್ಗೀರ್ವಾಣ ದಾತವ್ಯಸಾಯಕಸಂಪೂರ್ಣ ಕಳಾಪ್ರವೀಣನಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೩೪); ಗೀರ್ವಾಣಸಂಚಯಂ ಗಂಧರ್ವಗಣಂ . . . ಪಾರ್ವತಿಯಾಣ್ಮನ ಸಭಾಂತರಾಳದೊಳೆಸೆಗುಂ (ಉದ್ಭಟ. ೧೨-೧೨೮); ಅವನಿಪಾಲನ ಗವಿಯ ಘಾಡಿಕೆ ಜೋಡಿಸಿತು ಗೀರ್ವಾಣರಾಲಿಗಳ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೫-೧೬). [ಸಂ.]

ಗೀರ್ವಾಣತ್ವ (ನಾ). ದೇವತ್ವ; ಅಮರತ್ವ: ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿ ವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯ ಗೀರ್ವಾಣತ್ವದ ಕಲ್ಪನೆಯಿದ್ದುದರಿಂದ (ಭಾಷಾಶಾ. ೪೩). [ಸಂ.]

ಗೀರ್ವಾಣನಾಥ (ನಾ). ೧. ದೇವತೆಗಳ ಒಡೆಯ; ಇಂದ್ರ; ಸುರಪತಿ: ಸರ್ವಗೀರ್ವಾಣನಾಥಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೪೩ ವ). ೨. [ಜೈನ] ತೀರ್ಥಂಕರ; ಅರ್ಹಂತ: “ಗೀ[ಪಾಠಾಂ. ನಿ] ರ್ವಾಣನಾಥನರುಹಂ” (ಮಂಗರಾ. ೬-೨೩). [ಗೀರ್ವಾಣ + ನಾಥ]

ಗೀರ್ವಾಣಭಾಷೆ (ನಾ). ದೇವತೆಗಳ ಭಾಷೆ; ಸಂಸ್ಕೃತ: ಗೀರ್ವಾಣಭಾಷೆಯ ಮೇಲೆ ವ್ಯಾಮೋಹವಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಪ್ರಾಂತಭಾಷೆಯ ಬೆಳವಣಿಗೆಗೆ ಕಂಟಕ ಒಡ್ಡಬಾರದು (ದಾನಚಿಂ. ೧೭೮). [ಗೀರ್ವಾಣ + ಭಾಷೆ]

ಗೀರ್ವಾಣವಾಣಿ (ನಾ).=ಗೀರ್ವಾಣಭಾಷೆ: ಗೀರ್ವಾಣವಾಣಿ, ಪವಿತ್ರ–ವೇದಗಳ–ಭಾಷೆ, ಎಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ಅದು ಯಾಜಕರಿಗೆ ಪೂಜ್ಯವೆನಿಸಿತ್ತು (ಕರ್ನಾಟ. ೧೭೫). [ಗೀರ್ವಾಣ + ವಾಣಿ]

ಗೀರ್ವಾಣಿ (ನಾ). ೧. ದೇವತಾಸ್ತ್ರೀ. ೨. ಸರಸ್ವತಿ: ನಿಗಮನುತೆ ಗೀರ್ವಾಣಿ ರಕ್ಷಿಸು (ನಳಚ. ೩-೬೩); ವಾಣಿ ಜಗತ್ತ್ರಿತಾಮಹನ ರಾಣಿ . . . ಗೀರ್ವಾಣಿ (ನಾನಾರ. ೨). [ಸಂ. ಗೀರ್ವಾಣೀ]

ಗೀಷ್ಪತಿ (ನಾ). ನುಡಿಯ ಒಡೆಯ; ಬೃಹಸ್ಪತಿ: ಸತಿಯರ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಸರಿಯಿಲ್ಲೆಂದು ಗೀಷ್ಪತಿಯಗಸ್ತ್ಯನೊಳಾಡಿದನು (ಹರಿಬ. ೨-೪೫). [ಸಂ. (ಗಿರ್ + ಪತಿ)]

ಗೀಳ್$_1$, ಗೀಳು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹರಿ; ತುಂಡುಮಾಡು; ಸೀಳು. ‘ಗೀಳಿಡು$_1$’ ಪರಾ. ಗೀಳು$_1$: ೧. ಸುದತಿ ಕಾಣುತ ತನ್ನ ಮೇಲಣ ಹೊದಕೆಯುಂಚನು ಗೀಳುತದರೊಳು ಹುದುಗಿಸುತ ತೊಡವುಗಳನು (ರಾಮಾಸಂ. ೩-೪-೨೬);

ಕರೀಂ ಹೋಗಿ ಅವನ ಅಂಗಿಯನ್ನು ಗೀಳಿದ (ಭೀಮಕಾ. ೮೬). ೨. ಗೀರು; ಕೆರೆ; ಗೀಚು: ಕೀಲಿಸಿರೆ ನೇತ್ರಗಳು ಲಜ್ಜೆಯೊಳಾಳಿ ಪದದುಂಗುಟದಿ ನೆಲವನು ಗೀಳಿದಳು (ಜನಭಾ. ೧೯-೫೩). 'ಕೀಟ್$_1$' ಪರಾ.

[ದೇ॥ ತಮಿ. ಕೀಟ್]

ಗೀಳ್$_2$ 'ಗೀಟ್' ನೋ.

ಗೀಳಿಡು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಹರಿದುಹಾಕು; ತುಂಡುಮಾಡು; ಛೇದಿಸು: ದುಃಖದೊಳ್ ಗೀಳಿಟ್ಟ ಬಟ್ಟೆಯೊಳ್ ಬರ್ಪವನ ಸಂತೈಸು ಮೆಲ್ಲನ್ನುಡಿಗಳಿನ್ (ಪಾರಸಿ. ೩೧-೭೨೦). [ಗೀಳ್$_1$ + ಇಡು$_1$]

ಗೀಳಿಡು$_2$ 'ಗೀಟಿಡು' ನೋ.

ಗೀಳು$_1$ 'ಗೀಳ್$_1$' ನೋ.

ಗೀಳು$_2$ 'ಕೀಟ್$_2$' ನೋ.

ಗೀಳು$_3$ (ನಾ). ಹಂಬಲ; ಉತ್ಕಟವಾದ ಬಯಕೆ; ಚಟ; ಗೀಳಿ: ರಜದಲ್ಲಿ ಊರಿಗೆ ಹೋಗಬೇಕೆನ್ನಿಸುತ್ತದೆ. ಹೆಂಡತಿಯ ಮೇಲಿನ ಗೀಳು ಎಳೆಯುತ್ತದೆ (ದೂರಸ. ೭೫). 'ಗೀಳುಹಿಡಿ' ಪರಾ. [?]

ಗೀಳುಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಹಂಬಲವುಂಟಾಗು; ಉತ್ಕಟವಾದ ಬಯಕೆ ಮೂಡು: ಸಂಗೀತ ಕಲಿತು ಮಹಾರಾಜರಲ್ಲಿ ಖಿಲ್ಲತ್ತು ಪಡೆಯಬೇಕೆಂದು ಸುಬ್ಬಣ್ಣನಿಗೆ ಅಂದಿನಿಂದ ಒಂದು ಗೀಳುಹಿಡಿಯಿತು (ಸುಬ್ಬಣ್ಣ. ೫).

[ಗೀಳು$_3$ + ಹಿಡಿ$_1$ (<ಪಿಡಿ$_1$)]

ಗೀಱ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ.

ಗೀಱಿನಲ್=ಬೇಗನೆ: ವನಿತಾನೀಕದ ಮುಂಡೆ ಪೊಟ್ಟಳಿಸಿ ಗೇಣಂ ಕಿತ್ತುರ್ವ ತೂರ್ದಟ್ಟಿ ಗೀಱಿನಲೀಡಾಡಿ ಕುರುಳ್ಗೆ ಕಪ್ಪುಳ್ಗೆ ಪಿಂನ್ನಾ ಮುಂನ್ನುಮಂ ನೋಡಿ ಭೊಂಕೆನೆ ಸಿಂಘಧ್ವನಿ ಮಾಡಿಹಂ (ಸೌಇಇ. XI-ii, ೧೭೮-೨೩; 1127).

ಗೀಱು$_1$ 'ಕೀಱು$_3$' ನೋ.

ಗೀಱು$_2$, ಗೀರು$_2$ (ನಾ). ೧. ಗೆರೆ; ರೇಖೆ; ಗೀಟು. ೨. ಗಾಯದ ಗೆರೆ; ಬಾಸುಂಡೆ (?): ತೂಱುವಂಬಿನ ತುಂಡಿಸುವ ಬಿಟ್ಟೇಱುಗಳ ಚೂರಿಸುವ ಸಬಳದ ಗೀಱುಗಳ ಕಾಲಾಳು ಕವಿದುದು ಶಲ್ಯನಳವಿಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾ.ಶ. ೨-೨೪). **ಗೀರು$_2$:** ೧. ನಖದೊಳು ರೇಖೆ ಗೀರಿದೆಲ್ಲವು ಕುಲ್ಯ ವಹವೈಸೆ (ಜನಮು. ೫-೧); ನನ್ನ ಬಲಗೈ ಮಣಿಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಮೂರು ಕಂಕಣದ ಗೀರು ಇದೆ ಎಂದು ಸಾಮುದ್ರಿಕಾಲಕ್ಷಣಜ್ಞರು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹೇಳಿದ್ದರು (ಪೇಟೆಮಾ. ೭).

ಗೀರುಬಾರು=ಗೀರುಗೀರಾಗಿರುವುದು; ಗೀಚಲಾಗಿರುವುದು: ತಟ್ಟೆಯೆಲ್ಲಾ ಗೀರುಬಾರಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). [<ಕೀಱು$_3$]

ಗೀಟ್, ಗೀಳ್$_2$, **ಘೀಳ್**, **ಘೀಟ್** (ನಾ). ೧. (ಹೆದರಿಕೆ, ನೋವು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ) ಕಿರಿಚುವ ಧ್ವನಿ; ಅರಚುವಿಕೆ; ಚೀತ್ಕಾರ. 'ಗೀಟಿಡು' ಪರಾ. ೨. ಅಬ್ಬರಿಸುವಿಕೆ; ಗರ್ಜನೆ; ಆರ್ಭಟ: ಕೀಟ್, ಗೀಟ್, ಬೀಟ್, ಸೂಟ್ ಇತಿ ಅವಗಟಿಯಾದಯಃ (ಶಬ್ದಾನು. ೦೪೦ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). **ಗೀಳ್$_2$:** ೨. ವ್ಯಾಳಪತಿ ದಿಗ್ದಂತಿ ಶಕ್ತಿ ಕಮಠಂಗಳತಿ ಗೀಳೆಂದೊಡಂ ಬಸವರಾಜಂಗೆ ಚಿತ್ತ ಪಲ್ಲಟಿಸುವದೆ (ಪ್ರಭುಪು. ೭-೨೬೦). 'ಗೀಳಿಡು$_2$' ಪರಾ. **ಘೀಳ್$_2$:** 'ಘೀಳಿಡು' ಪರಾ. **ಘೀಟ್:** 'ಘೀಟಿಡು' ಪರಾ. [?]

ಗೀಟಿಡು, ಗೀಳಿಡು$_2$, **ಘೀಳಿಡು**, **ಘೀಟಿಡು** (ಕ್ರಿ). ೧. ಕಿರಿಚು; ಅರಚು; ಚೀರು: ಗೋಟಿಟ್ಟಂ, ಗೀಟಿಟ್ಟಂ, ಗಟಗಟನೆ (ಶಮದ. ಪರಿ. ೧). **ಗೀಳಿಡು$_2$:** ೧. "ಗೀಳಿಡುವುದೆನೆ ಕೂಗು" (ಕಶರ. ೩೨); ಕುದುರೆಗಳಂ ಗೀಳಿಡೆ ಪೊಯಲಿ ರಣಮಣ್ಣಾಳದೊಳು ತಳ್ತಿಱಿದು ಮೆಱದು × × × ಇರ್ದ್ದಂ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ४೬೬-೯; 960); ಅದು ಗೀ[ಪಾಠಾಂ. ಘೀ]ಳಿಡುತ ಕೆಡೆದುದು ಪೊಡವಿಯಲ್ಲಿ (ಬಸಪು. ३३-೦೬). ೨. ಆರ್ಭಟಿಸು; ಅಬ್ಬರಿಸು; ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗು: ನಾನಾವಾದ್ಯ ಗೀಳಿಡುತಿರ್ದುದಂಬುಧಿಧ್ವಾನಘೋಷಣೆಯೆಂಬ ತೆಱದಿ (ವೀರೇಹತ. ೨೦-೧೫). **ಘೀಳಿಡು:** ೧. ನೆಲಕಾನೆ ಸುಂಡಿಲಂ ಹರಹಿ ಮೊಳಕಾಲಿಕ್ಕಿ ಬಲವಳಿದು ಘೀಳಿಟ್ಟು (ಹಚಕಾ. ೫-೩೫). ೨. ಲೋಹದ ಗಾಲಿ ಘೀಳಿಡೆ ರಥವನೇಱಿದನನಿಲಸುತಸೂನು (ಕುವ್ಯಾ.ದ್ರೋ. ೧೫-೪೭); ಘೀಳಿಡಲ್ ದಿಕ್ಕುಗಳ್ ಸಿಂಜಿನಿ ನಿನಾದದಿಂ (ಜೈಬಪು. ೩೨-೫). **ಘೀಟಿಡು:** ೧. "ಘೀಟಿಡುವುದೆನಲ್ ಚೀಱುವುದೆನಿಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೧೯೫); ಪಿಡಿದು ಬಡಿದೊಡಂ ಕೊಂದೊಡವಾಂ ನುಡಿಯದೆ ಕಿವಿ ಘೀಟಿನೆ ಘೀಟಿಡುತಿರ್ದಂ ಕುಟುಕನೊಲ್ಲೆನೆಂತಿಕ್ಕಿದೊಡಂ (ಕಾದಂಬು. ೭೫೬); ಆರ್ಪಿನಿಂ ಗಜಂ ಘೀಟಿಡಲ್ (ದಕಳು. ೯-೨೬). ೨. ಕೊಂತಂಗಳಿಂ ಕುತ್ತಿ ಶಸ್ತ್ರೋತ್ಕರದಿಂ ಘೀಟಿಟ್ಟು ಖೈರಂದಱಿದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೩-೧೫೬); ಆರವಮಿಕ್ಕಿ ಡೊಕ್ಕರಿಸೆ ಬಾಯ್ದೆಱೆದು ವರ್ವರೆ ಘೀಟಿಡುತುತ್ತುಮುದ್ಗಾರಿಸಿದತ್ತು ಗರ್ಭಗತ ಷಟ್ಪುರಸೇನೆಯನೆಂಬಿನಂ (ಜಗವಿ. ೧೫-೧೨).

[ಗೀಟ್ + ಇಡು$_1$]

ಗುಂ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಧ್ವನಿ; ದುಂಬಿ ಮೊದಲಾದುವು ಮಾಡುವ ಶಬ್ದ. 'ಗುಂಗು$_2$' ಪರಾ. ೨. ಮೌನವಾಗಿರುವಿಕೆ; ಮಾತನಾಡದಿರುವಿಕೆ: ಅಮ್ಮ ಅಪ್ಪಗಳನ್ನು ಗುಮ್ಮಾಡಿ ಬಿಟ್ಟಾಳು ಕೇಡ ನೋಡಿ (ಕಾಲಸಂ. ४೧-೫).

ಗುಂಗುಂ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಏನು ಏನು? ಜೇನು ಜೇನು? ಎನೆ ಗುಂಗುಂ ಗಾನಾ (ನಾದಲೀ. ೮४-೫).

ಗುಂಕ, ಗುಂಗ$_1$ (ನಾ). ೧. ಕೆಲಸದವನು; ಊಳಿಗದವನು; ಸೇವಕ: "ಗುಂಕರೆನಲ್ ಬೆಸದವರೊಳ್" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೭೬); ಬಡವರೆಲ್ಲಂ ಭೋಗಿಗಳ್ ಗುಂಕರುಂ ಚದುರರ್ಲೆಂಕರುಮಾಯುಗಾಱರ್ (ಅನಂಪು. ೦೦-೧೨). **ಗುಂಗ$_1$:** ೧. ಈ ಕುಂಬಾರರು ಗುಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಹಲ ಕೆಲವು ಸೇವೆಯನ್ನು ಮಾಡುವರು. ಆ ಸೇವೆ ಮಾಡುವವರಿಗೆ ಗುಂಗರೆಂದೆನ್ನುವರು (ಕಭಾಗ. ೦४೯). ೨. ಭೂತ, ದೆವ್ವ ಮೊದಲಾದ ಕ್ಷುದ್ರದೇವತೆಗಳನ್ನು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುವವನು,–ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡಿರುವವನು: ಭೂತಗಳನ್ನು ಸೆರೆಹಿಡಿಯುವ ಮಾಂತ್ರಿಕರಿಗೆ ಗುಂಗರೆಂದೆನ್ನುವರು (ಕಭಾಗ. ೦೮೦)

[?]

ಗುಂಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗುಂ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು: "ಮಂಶತಿ=ಗುಂಕರಿಸಿದಪುದು" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೬೩). [ಗುಂಕರಣ$_0$ + – ಇಸು$_3$]

ಗುಂಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸೆಳೆ; ಎಳೆ; ಜಗ್ಗು (?): ಪೇರಂಬಲವಂ ಗುಂಕಿಸಿ ನೋಡುತೆ ಹಾರೈಸುತೆ ಹರುಷಂ ದಳವೇಱುತೆ (ತಿರುನಾ.ದೇ. ೨೦೯-೧); ತೂಗಿ ತೊನೆದು ಮತ್ತೆ ಗುಂ[ಪಾಠಾಂ. ರ್ಘುಂ]ಕಿಸಿ ತೆಗೆದನು ಲಾಗಿಸುವೆತ್ತು ಬೀರ್ವಂತೆ ಮೂಗಡಿಯಾಗಿ ಬಿದ್ದಿತು ಸೇನೆ ಸಾಷ್ಟಾಂಗವಾಗಿ ವಂದಿಸುವಂತೆ ತನಗೆ (ಭರತ. ४೯-೧೨४). [ಗುಂಕು$_0$(<ಕೊಂಕು$_1$) + – ಇಸು$_3$]

ಗುಂಗ 'ಗುಂಕ' ನೋ.

ಗುಂಗರ 'ಗುಂಗುಱು' ನೋ.

ಗುಂಗಾಡಿ 'ಗುಂಗಾಡು' ನೋ.

ಗುಂಗಾಡು, ಗುಂಗಾಡಿ, ಗುಂಗಾಣಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಸೊಳ್ಳೆ; ಬಹಳ ಸಣ್ಣ ಆಕಾರದ ರೆಕ್ಕೆಹುಳು: ಶಿಶುವಿರಲು ಗುಂಗಾಡು ತಗುಣೆಯು ಯೆಸಗಿ ಕಡಿಯಲು (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೩೧-೫೩); ನಿದ್ದೆ ಬರಲಿಲ್ಲ. ಗುಂಗಾಡಿನಂತೆ ಕುವಿಚಾರಗಳು ಅವನನ್ನು ಸುತ್ತುವರಿದು ನೋಯಿಸುತ್ತಿದ್ದವು (ಸಮುಜೀ. ೧೬೫); ಸಾವಿರಾರು ನೊಣಗಳಿರಬೇಕು. ಗುಂಗಾಡುಗಳನ್ನು ಎಣಿಸಲಾಗಿಲ್ಲ (ಜಯಂತ. ೩४). **ಗುಂಗಾಡಿ:** ೧. ಮಲಗಿ ಶಿಶುವು

ಯಿರುತಿರಲು ತಗಣಿ ಗುಂಗಾಡಿ ಕಚ್ಚಿ (ಚದಾವ. ೧೦೭-೭). **ಗುಂಗಾಣಿ :** ೨. (ಆಲಂ) ತೀರ ಕ್ಷುದ್ರವಾದುದು : ಎಂಥೆಂಥವರಿಗೂ ಶಾಶ್ವತವಿಲ್ಲ. ಈ ಗುಂಗಾಣಿ. ಒಂದು ಪದಾರ್ಥವೆಂತ ಮಾತನಾಡುತೀಯೆ ? (ಮುಸುಗ. ೩).

ಗುಂಗಾಡದಕೋಣೆ, ಗುಂಗಾಡಿನ ಕೋಣೆ=(ಆಲಂ) ಸೆರೆಮನೆ; ಜೈಲು; ಕಾರಾಗಾರ : ನೀನು ಅವಳನ್ನು . . . ಇಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟರೆ ಕೂಡಲೇ ಗುಂಗಾಡದ ಕೋಣೆ (ಸೆರೆಮನೆ)ಯನ್ನು ಕಾಣಬೇಕಾಗುವುದೆಂಬುದನ್ನು ನೀನು ಬಲ್ಲೆ (ದಲಿಕು. ೪೩): ಎಷ್ಟೋ ಸಾರೆ ಗುಂಗಾಡಿನಕೋಣೆಯನ್ನು ನೋಡಿ ಬಂದಿದ್ದ (ಕೊತಕಾ. ೧೯). ' ಗುಂಗುಱು ' ಪರಾ. [?]

ಗುಂಗಾಣಿ ' ಗುಂಗಾಡು ' ನೋ.

ಗುಂಗಿ,ಗುಂಗೆ (ನಾ). ಕರಿಯ ಬಣ್ಣದ ದೊಡ್ಡ ದುಂಬಿ : ಮೂಸಬಂದಂತೆ ಗುಂಗಿಗಳು ಹೂಗಳಿಗೆ ರಾಶಿ ಜನ ಬಂತು ಮಂಟಪಕೆ (ಶರಜ. ೩೨೭) : ಮುಂಗಲಿ ಮುಂಗಲಿಯನ್ನು ಬೆನ್ನು ಹತ್ತುವದೂ, ಗುಂಗಿ ಹೊನ್ನರಿಕೆಯನ್ನು ಮುತ್ತಿಡುವದೂ . . . ಇವೆಲ್ಲವೂ–ನಿಸರ್ಗದ ತ್ರಿಕಾಲಧರ್ಮ (ಗಂಗಾಸಾ. ೧೧೦). **ಗುಂಗೆ :** ಪುಷ್ಪದ ಪರಿಮಳವ ಭೃಂಗ ಬಲ್ಲುದಲ್ಲದೆ ಮರ ಕಡಿಯುವ ಗುಂಗೆಯು ಹುಳ ಎತ್ತ ಬಲ್ಲುದಯ್ಯಾ (ಅಖಂಡೇ. ೧೮೮-೩).

[<ಗುಂಗು$_{2}$./ಮರಾ. ಘುಂಗ್]

ಗುಂಗಿಮಾವು, ಗುಂಗೆಮಾವು (ನಾ). (ಉಕ) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮಾವು. ℙ ಬೀಜದ ಒಳಗೆ ಗುಂಗೆಹುಳು ಇರುವ ಮಾವಿನ ಹಣ್ಣು : (ಕ). **ಗುಂಗೆಮಾವು :** ಮಾವಿನ ಜಾತಿಗಳು : ಗೋಳಕಾಯಿ . . . ಕರೀಕಾಯಿ, ಗಿಣೀಮೂತಿ, ಗುಂಗೇಮಾವು, ಅಮಾನಿ (ನಮ್ಮನು. ೨೩೭). [ಗುಂಗಿ+ಮಾವು]

ಗುಂಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಪಕ್ಕಕ್ಕೆ ಸರಿಸು ; ಜಾರಿಸು ; ತಳ್ಳು : ದಯಾವತಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಶೇಷಗುಣವಿದ್ದಿತು. ಯಾವ ಒಜ್ಜೆಗೂ ಅವಳು ಮಣಿಯುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಶೀಘ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಗುಂಗಿಸಿಕೊಂಡು, ಅದನ್ನು ತೆಗೆದೊಗೆದು ಮೇಲಕ್ಕೇಳಲು ಯತ್ನಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು (ಜಮಿನಾ. ೮೭). [ಗುಂಗು$_{0}$ + – ಇಸು$_{3}$]

ಗುಂಗಿಹುಳು, ಗುಂಗೆಹುಳು (ನಾ). = ಗುಂಗಿ : ಒಂದು ಗುಂಗೀಹುಳು ಒಂದು ಎಲೆಯ ಮೇಲೆ ತುಸು ತುಪ್ಪ, ರೇಶಿಮೆಯದೊಂದು ಸಣ್ಣ ಎಳೆ . . . ಇಷ್ಟು ಸಾಹಿತ್ಯ ತೆಗೆದು ಕೊಂಡು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೭೧). **ಗುಂಗೆಹುಳು :** ಗುಂಗೆಹುಳು ತೊಲೆಗಳಲ್ಲಿ ತೂತು ಮಾಡಿದೆ (ರೂಢಿ).

[ಗುಂಗಿ + ಹುಳು$_{2}$ (<ಪುೞು$_{1}$)]

ಗುಂಗು$_{1}$ (ನಾ). ೧. ಮಾದಕ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಸೇವನೆಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಜೊಂಪು ; ಅಮಲು ; ಮತ್ತು : ಭಂಗಿಯನು ಸೇದುವನ ಭಂಗವನು ಏನೆಂಬೆ ಭಂಗಿಯು ಗುಂಗು ತಲೆಗೇಱಲಾಡುತಿಹ ಮಂಗನಂತಿಹನು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೩೦೫) ; ಕಾಮುಬಕ್ಷ ಶಹಾಜಾದರು ಹಗಲೆಲ್ಲ ಸೆರೆಯ ಗುಂಗಿನಲ್ಲಿರುತ್ತಾರೆ (ಹಂಸಾ. ೧೩೦). ೨. ಪರವಶತೆ ; ತನ್ಮಯತೆ : ಇನ್ನೂ ಆ ರಾಗದ ಗುಂಗಿನಲ್ಲಿಯೇ ಇಬ್ಬರೂ ಸಮರಸರಾಗಿದ್ದರೇನೋ ! (ಕಲಾಜ್ಯೋ. ೧೦೧) ; ಚಂದ್ರುವಿನಿಂದ ಕಾಗದ ಬರುತ್ತಿದ್ದ ದಿನ . . . ಅವಳು ಹೊಸದೊಂದು ಗುಂಗಿನಲ್ಲಿರುವಳು (ಕುಸುಸಂ. ೧೯೭). ೩. ಹವ್ಯಾಸ ; ಗೀಳು ; ಚಟ : ಸಂಪಾದಕತ್ವದ ಗುಂಗು ನಿನಗೆ ಏನು ಮಾಡಿದರೂ ಕಡಿಮೆ ಆಗಲಿಲ್ಲ (ಇಪ್ಪಕ. ೨೯೪) ; ಅವನಿಗೆ ಸಂಗೀತದ ಗುಂಗು ಬಹಳಿತ್ತು (ಫಲಸಂ. ೩೩). [←ಮರಾ. ಗುಂಗ್]

ಗುಂಗು$_{2}$ (ನಾ). ದುಂಬಿಯ ಧ್ವನಿ ; ಗುಂಜಾರವ : ಕೋಕಿಲಕೆ ಕುಕಿಲು ನವಿಲಿಗೆ ಕೇಕೆ, ಭೃಂಗಕ್ಕೆ ಗುಂಗು ಗುಂಗುಂಗಾನ (ಮುಕ್ತಕಂ. ೫೫-೩).

[<ಗುಂ ?]

ಗುಂಗು$_{3}$, ಗೂಗು (ನಾ). ಬತ್ತ, ನವಣೆ ಮುಂತಾದ ಧಾನ್ಯಗಳ ಮೇಲಿನ ಹೊಟ್ಟು,—ಉಬ್ಬಲು,—ಉಮಿ : ಕೊಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಗುಂಗು ತುಂಬಿಸಿದ ರಾಗಿಯನ್ನು, ಕೈಗಳ ಮೇಲೆ ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ನಾಲ್ಕಾರು ಆಳುಗಳು ಕೂಗಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ (ಮೂಲಾನ. ೫೯). **ಗೂಗು:** "ಗೂಗು=ಹೊಟ್ಟು ; ತವಡು " (ಜಾನಕೋ. ೫೦). [?]

ಗುಂಗುಣಿಸು ' ಗುಣಗುಣಿಸು ' ನೋ.

ಗುಂಗುದಿ (ನಾ). ಸಂತಾಪ ; ಬೇಗೆ : ಗುರುವಿನ ಗೊತ್ತನಱಿದು ಜಗದೊಳಗಣ ಗುಂಗುದಿಯನೆಲ್ಲವ ಹಱಿದು (ವಚಸಂ. ೩೦೮-೫೨) : ಪಿಂಗದೆ ಪಿರಿದು ದುಃಖವನೀವ ಯೋನಿಮುಖಂಗಳೊಳಗೆ ಹುಟ್ಟಿಯಳಿವಾ ಗುಂಗುದಿಯನು ನೀಗಲೆಂದುಸುರಿದೆನು ಮನಂಗೊಳಿಪೀ ಸಂಗತಿಯನು (ಪ್ರಭಂಜ. ೧-೧೭). ℙ ಇದು ಸಂಸ್ಕೃತದ ' ತುಷಾಗ್ನಿ 'ಯ ಅನುವಾದ ವಿರಬಹುದು. [ಗುಂಗು$_{3}$ + ಕುದಿ$_{3}$]

ಗುಂಗುದಿಗೊಳು (ಕ್ರಿ). ಸಂತಾಪಗೊಳ್ಳು ; ಬೇಗೆಪಡು : ತುಂಗ ವಿಕ್ರಾಂತ ಕರ್ಣನ ಕಾಪಿನ ಚತುರಂಗ ವಾಹಿನಿಯುರವಣೆಗೆ ಗುಂಗುದಿಗೊಳು ತಿರ್ದುದಾ ರಿಪುಸೇನೆಯ ಜಂಗುಳಿಯು (ನೇಮಿಸಂ. ೨೯-೧೦೯).

[ಗುಂಗುದಿ + ಕೊಳು (<ಕೊಳ್$_{1}$)]

ಗುಂಗುದಿಬಡು (ಕ್ರಿ).=ಗುಂಗುದಿಗೊಳು : ತೀವ್ರಮಪ್ಪಸಮಶರಶಿಖಿಮುಖದಿ ಸಿಲುಕಿ ಗುಂಗುದಿಬಟ್ಟು ನಸುಬಲಂಬಡೆಯಲಾ ಮಗನ ಮೊಗಮಂ ನೋಡಿ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೯-೧೫). [ಗುಂಗುದಿ + ಪಡು$_{1}$]

ಗುಂಗುಮಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅನುರಣನವಾಗು; ಪ್ರತಿಧ್ವನಿಸು : ನಾದಾನುಸಾರವಾಗಿ ಗಮಕದ ಗುಂಪು ಗುಂಗುಮಿಸುವಂತೆ ಹಾಡನ್ನೆತ್ತುವ (ಪಾರ್ತಿಸು. ೪೨).

[<ಗುಂ + – ಇಸು$_{3}$]

ಗುಂಗುರು$_{1}$ (ಗು). ಸುರುಳಿಯಾದ ; ಕೊಂಕಾದ ; ವಕ್ರವಾದ : ಹಿಲ್ಡಾನ ಗುಂಗುರು ಕರಿಯ ಕೂದಲನ್ನು ಬಾಚಿ ಜಡೆಕಟ್ಟುವುದೆಂದರೆ ಅವಳಿಗೆ ಅದೆಷ್ಟೋ ಆನಂದ (ತೇಮೋಡ. ೧೯); ಗೌರವರ್ಣದ ಮುಖ, ಹೆಗಲ ಮೇಲೆ ಬೀಳುತ್ತಿದ್ದ ಗುಂಗುರುಗುಂಗುರಾದ ಅಪಾರ ಕೇಶರಾಶಿ (ಯೋಧಪು. ೧೧). [< ಉಂಗುರ]

ಗುಂಗುರು$_{2}$ ' ಗುಂಗುಱು ' ನೋ.

ಗುಂಗುರುಕೂದಲು ' ಗುಂಗುರುಗೂದಲು ' ನೋ.

ಗುಂಗುರುಗೂದಲು, ಗುಂಗುರುಕೂದಲು (ನಾ). ಸುರುಳಿಸುರುಳಿಯಾದ ಕೂದಲು : ಆತನ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕೆಂಪು ಗುಂಗುರುಗೂದಲುಗಳಿದ್ದವು (ಮಹಾತ್ಮಾ. ೮೮). **ಗುಂಗುರುಕೂದಲು :** (ಕ).

[ಗುಂಗುರು$_{1}$ + ಕೂದಲು (<ಕೂಂದಲ್)]

ಗುಂಗುರುತಲೆ ' ಗುಂಗುರುದಲೆ ' ನೋ.

ಗುಂಗುರುದಲೆ, ಗುಂಗುರುತಲೆ(ನಾ). ಸುರುಳಿಸುರುಳಿಯಾದ ಕೂದಲುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ತಲೆ ; ಗುಂಗುರುಕೂದಲುಳ್ಳ ತಲೆ : (ಕ). **ಗುಂಗುರುತಲೆ :** ಕೂದಲುಟೋಪಿ, ಗುಂಗುರುತಲೆ, ಎಲಾ ನೀನೋ ನಾಗ (ಪಠಾಕ್ಷ. ೧೩೦). [ಗುಂಗುರು$_{1}$ + ತಲೆ$_{1}$]

ಗುಂಗುಹಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಪರವಶವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು : ಅತಿಮಾನುಷವಾದ ಸತ್ವ ಆಧುನಿಕ ವಾತಾವರಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗುತ್ತ ಗುಂಗುಹಿಡಿಸುತ್ತದೆ (ಹೊಸಕ್ಷ. ೨೮೯). [ಗುಂಗು$_{1}$ + ಹಿಡಿಸು (<ಪಿಡಿಸು)]

ಗುಂಗುಱು, ಗುಂಗರ, ಗುಂಗುರು$_{2}$, ಗುಗ್ಗುರು$_{1}$, ಘುಂಘುಱು (ನಾ). ೧. ಸೊಳ್ಳೆಯ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಸಣ್ಣಹುಳು ; ಗುಂಗಾಡು : " ಮಸಕೇಹಿ ಯ – ಗುಂಗುಱುಗಳಿಂದಂ " (ಪದ್ಮಾರಾ. ೧೨೨-೪) ; ಬೆಟ್ಟಮಂ ಗುಂಗುಱು ಕಾಡಿತ್ತೆಂಬ ಗಜಮಂ ನರಿ ನುಂಗಿತ್ತೆಂಬ . . . ಮಾತಿನಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೩-೧೨೨) ; ಮುಸುಱುವ ಗುಂಗುಱೂಱುವ ಪಿಪೀಲಿಕೆ ಮುತ್ತುವ ಮಕ್ಷಿಕಂಗಳ್ (ಮಹಾನೇ. ೩-೧೫) ; ಕರಗಮಂ ಮುಸುಱಿ ಗುಂಗುಱುಗಳಿರ್ಪೊಡಂ . . . ಮಱೆಯಧಿಕ (ಅಟ್ಟಮ. ೨-೧) ; ಅದ್ರಿ ಗುಂಗುಱಿನೂಱಿಕೆಗೆ ಮೈಯಳುಕುವುದೆ (ತೊರರಾ. ೬-೨೭-೩೨).

೨. (ಆಲಂ) ಕ್ಷುದ್ರನಾದವನು; ಅಲ್ಪ: ರಂಗ ನಿನ್ನೊಳ್ನಡುವಿನ ಚೆಲ್ವಿಗೆ ತ್ರೈಜಗಂಗಳು ನೆರೆಯವೆಂದೆನಲು ಗುಂಗುಜಾ ನೇಸಱವನು ಪೊಗಳ್ವಡೆ (ಶತಸಾಂ. ೧-೫). **ಗುಂಗರ**: ೧. "ಮಶಕಂ=ಗುಂಗರಂ" (ಕಾಶಕ್ಕೆ. ೬೩).

ಗುಂಗುರು₁: ೧. ಕೆಸರಿನ ಕೂಟದಲಿ ಗುಂಗುರುಗಳಿದ್ದಲ್ಲಿಯೆ ಚರಿಸುವಂತೆ (ವಿವೇಚ. ೫-೩೨): ಸೊಳ್ಳೆಗಳೂ ಗುಂಗುರುಗಳೂ ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಬಲವಾದವು (ಮಲೆನಾ. ೦೫೭): ನುಸಿ, ಗುಂಗುರು, ಜಿರಲೆ ಮೊದಲಾದ ಇನ್ನೂ ಏನೇನೋ ಇವೆ (ನಂಟರು. ೪೨): ಆನೆಗೆ ಗುಂಗುರು ಕಾಡಿದ ಹಾಗೆ (ಗಾದೆ). **ಗುಗ್ಗುರು₁**: ೧. ಎಲ್ಲವೂ ಪತಂಗಗಳಲ್ಲ; ಹಲವು ಭ್ರಮರಗಳೂ, ಗುಗ್ಗುರುಗಳೂ ಇದ್ದವು (ಅಪೂಪ. ೧೧). **ಘುಂಘುಱು**: ೧. ಶಿವಮಹಿಮೆಯೆಂಬಾ ಸೊಗಸಿನತ್ತಿಯ ಮರದ ಹಣ್ಣೊಳಗೆ ಘುಂಘುಱಾದಿಗಳಂತೆ ಹರಿಯಜಾದ್ಯಖಿಳ ಜೀವರ್ಕಳೆನೆ (ವೀಶ್ವಪು. ೪-೧೫-೪೪).

ಗುಂಗುರಿಯ ಮಾವು=ಗುಂಗಿಮಾವು: ಮಾವು ಗೆರ್ಮಾವು . . . ಜೈತಲೆ ಮಾವು ಗುಂಗುರಿಯ ಮಾವು (ನವಮೋ. ೨೪-೪೯).

[ದೇಜ ತುಳು. ಗುಗ್ಗುರು]

ಗುಂಗೆ 'ಗುಂಗಿ' ನೋ.

ಗುಂಗೆಮಾವು 'ಗುಂಗಿಮಾವು' ನೋ.

ಗುಂಗೆಹುಳು 'ಗುಂಗಿಹುಳು' ನೋ.

ಗುಂಚಕ್ಕಿ, ಗುಮಚಕ್ಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಪಕ್ಷಿ; ಗುಬ್ಬಿ; ಚಟಕ: ಬತ್ತದ ಗದ್ದೆಗಳಲ್ಲಿ ಗುಂಚಕ್ಕಿಗಳು ಹಾರಾಡುತ್ತಿವೆ (ರೂಢಿ). **ಗುಮಚಕ್ಕಿ**: ಬೆಳಗಾಯಿತೆಂದು ಮಲಗೆದ್ದ ಕಾಳಿಂಗಗೆ ದಂಡೆ ಕಟ್ಟಿರ್ದೋ ಗುಮಚಕ್ಕಿ (ಜಗೀತೆ. ೧೨೦). [ಗುಂಚಿ + ಹಕ್ಕಿ (<ಪಕ್ಕಿ₁)]

ಗುಂಚಿ (ನಾ). ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ; ಗುಬ್ಬಿ: ಅಕ್ಕಾತಂಗೀರ ಹುದಗೀನ ಭತ್ತಾಕೆ ಮಾಯಾದಾ ಗುಂಚೀ ಕೌದಾವೋ (ಹುಟ್ಟುಹ. ೦೪೭). [<ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ]

ಗುಂಜ₁ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ; ದುಂಬಿಯ ಗುಂಯಿ ಗುಂಯಿ ಧ್ವನಿ. 'ಗುಂಜಗಾನ' ಪರಾ.

ಗುಂಜ₂ 'ಗುಂಜಿ' ನೋ.

ಗುಂಜ₃ (ನಾ). ಭಂಡಾರ; ಆಶ್ರಯ; ಗಣಿ: "ಖನಿಗುಂಜಮಾಕರಂ ಕಣಿಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೩೧-೫). [<ಸಂ. ಗಂಜ]

ಗುಂಜಗಾನ (ನಾ). ಮಧುರವಾದ ಧ್ವನಿ,—ಗಾನ: ಅರಳಿದ ತಾವರೆಯ ಬಳಿ ಗುಂಜಗಾನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತ ತುಂಬಿಯು ಬಂದು (ಭಾರಸಂ. ೦೩೯). [ಗುಂಜ₁ + ಗಾನ]

ಗುಂಜತ್ಕುಂಜ (ನಾ). ಮರ್ಮರಧ್ವನಿ ಬರುತ್ತಿರುವ ಪೊದರು: ಗುಂಜತ್ಕುಂಜದೊಳಂ . . . ಅತಿಮನೋಹರಮಾದ ಯಮುನಾಹ್ರದ ಪರಿಸರ ಪ್ರದೇಶದೊಳಕ್ರೂರಂ ನಿಜವರೂಥಮಂ ನಿಲಿಸಿ (ಜಗವಿ. ೫-೧೦೨ ವ). [ಸಂ. (ಗುಂಜತ್ + ಕುಂಜ)]

ಗುಂಜನ (ನಾ). ಮಧುರವಾದ ಧ್ವನಿ: ಒಂದು ಕಡೆಯಿಂದ ಸ್ವರ್ಣಭೂಷಣಗಳ ಗುಂಜನ (ಇಪ್ಪಕ. ೧೪೭): ಎಲ್ಲಿ ಕುಳಿತರು ಬಂದು ಕಿವಿಗೆ ಝೇಂಕರಿಸುವುದು ಮನೆ ತುಂಬ ಹರಿದಾಡಿ ಮರಿದುಂಬಿ ಗುಂಜನ (ನಲಮು. ೫-೨). [ಸಂ.]

ಗುಂಜನ್ಮದಾಳಿ (ನಾ). ಇಂಪಾಗಿ ಧ್ವನಿಗೈಯುತ್ತಿರುವ ಮದವೇರಿದ ದುಂಬಿ: ಗುಂಜನ್ಮದಾಳಿ ಮಾಲಾಮಂಜರಿ ಬೆನ್ನಟ್ಟಿ ಬಂದ ನವಸೌರಭಮಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೪೨). [ಸಂ. (ಗುಂಜತ್ + ಮದಾಲಿ)]

ಗುಂಜರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗುಂಯ್ ಗುಂಯ್ ಎಂದು ಧ್ವನಿಮಾಡು: ಆದರೆ ಅವಳ ಕಿವಿಯ ಬಳಿ ಸುಳಿಸುಳಿದು ಗುಂಜರಿಸುವ ಮಂದಾಕ್ರಾಂತಾ ಛಂದಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಒಂದು ಮಾತ್ರೆಯ ಕೊರತೆ ಸಹ ಘಟಿಸದು (ಇಪ್ಪಕ. ೪೦೪). [ಗುಂಜರ₁ + — ಇಸು₃]

ಗುಂಜವಣ (ನಾ). (?): ಹಿರಿಯ ಗುಂಜವಣ ಚಕ್ರ[ವ] × × × ಮಾರಾಧರಪ್ಪ ತ್ರಿಲೋಚನ ಪಂಡಿತದೇ × × × ನಂ ಮಾಡಿ (ಸೌಇಇ. XX, ೧೭೭-೨೦: 1179). [?]

ಗುಂಜಾಟ (ನಾ). ಒಬ್ಬರನ್ನೊಬ್ಬರು ಎಳೆದಾಡುವುದು; ಜಗಳ; ಸೆಣಸಾಟ: ಸಂಜೆಯಲಿ ಉಣ ಹೊಲ್ಲ ಎಂಜಲನು ತಿನ ಹೊಲ್ಲ ನಂಜು ಒಡಲೊಳಗೆ ಇರ ಹೊಲ್ಲ ಮನೆಯೊಳಗೆ ಗುಂಜಾಟ ಹೊಲ್ಲ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೭೪೪). [ಗುಂಜು₁ + ಆಟ]

ಗುಂಜಾಡು (ಕ್ರಿ). ಎಳೆದಾಡು; ಸೆಳೆದುಬಿಡು; ಗುಂಜು: ಜಗಳದಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ತಲೆಯನ್ನು ಗುಂಜಾಡಿದರು (ರೂಢಿ). [ಗುಂಜು₁ + ಆಡು₁]

ಗುಂಜಾಪ್ರಮಾಣ (ಗು). ಒಂದು ಗುಲಗಂಜಿಯಷ್ಟು ಗಾತ್ರದ; ಗುಲಗಂಜಿಯಾಕಾರದ: ಬಿಳಿಗಾರ, ಗಂಧಕ . . . ನಿಂಬೇಹಣ್ಣಿನ ರಸದಿಂದ ಮರ್ದಿಸಿ ಗುಂಜಾಪ್ರಮಾಣ ಗುಳಿಗೆಯಂ ಮಾಡಿ ಶುಂಠಿರಸದಿಂದ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಶೀತಜ್ವರಂ ಗುಣಮಕ್ಕುಂ (ಸಕವ್ಯ. ೬೪). [ಸಂ. (ಗುಂಜಾ + ಪ್ರಮಾಣ)]

ಗುಂಜಾಫಳ (ನಾ). ಗುಲಗಂಜಿ ಬೀಜ: ನಿಂಬಫಲಂ ಬಜೆ ಗುಂಜಾಫಳಮಿವಂ ಪರಿಕ್ಲಿನ್ನಂ ಮಾಡಿಟ್ಟು (ಲೋಕೋಪ. ೬-೪೫): ಗುಂಜಾಫಳಮೆನೆ ತಳೆದಿಭಮುಕ್ತಾವಳಿಯಂ ಮರುಳಮಮ ಶಬರಿಯೆನಿಸಿತ್ತದಟರೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೬-೦೧೯). [ಸಂ. ಗುಂಜಾಫಲ]

ಗುಂಜಾಭರಣ (ನಾ). ಗುಲಗಂಜಿಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಆಭರಣ: ಗುಂಜಾಭರಣಮಂ ತೊಟ್ಟು . . . ಪುಳಿಂದಿಯರು ಪಾಡಿ ಚಳಿಸಿದರು ಬಿದಿರಕ್ಕಿಗಳನು (ಹಚಕಾ. ೫-೩೩). [ಸಂ. (ಗುಂಜಾ + ಆಭರಣ)]

ಗುಂಜಾಯಿಷಿ (ನಾ). ೧. ಲಾಭ; ಫಾಯಿದೆ: (ಕ). ೨. ರೈತನ ದಾಖಲೆಯಲ್ಲಿ ನಮೂದಿಸಿರುವುದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ ಜಮೀನು: (ಕ). ೩. ಹರಾಜುಮಾಡುವಾಗ ಹೆಚ್ಚು ಹಣ ಕೊಡುವುದಾಗಿ ಹೇಳುವುದು; ಛಡಸವಾಲು (ಮ್ಯಾಗೆಜ. IV, ೭೭೦). ೪. (ಆಲಂ) ಗೋಗರೆಯಂವಿಕೆ: ಅಲ್ಪಸ್ವಲ್ಪ 'ಗುಂಜಾಯಿಷಿ' ಯಲ್ಲೇ ಪ್ರಸನ್ನಯ್ಯನವರಿಂದ ಹಣ ದೊರೆಯುತ್ತಿತ್ತು (ಅವತಂ. ೧೪೧).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಗುಂಜಾಯಿಷ್; ಮರಾ. ಗುಂಜಾಈಶ್]

ಗುಂಜಾರವ (ನಾ). ೧. ದುಂಬಿಯ ನಾದ,-ಧ್ವನಿ: ಭ್ರಮರಗಳ ಸಮುದಾಯವು ಮಧುವನ್ನು ಸೇವಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಗುಂಜಾರವವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿವೆ (ಮಂಜುಕ. ೨). ೨. ಮೆಲುದನಿ; ಮಧುರ ನಾದ: ಈ ಚತುರ್ದಳ ಮಧ್ಯಬೀಜ ಕರ್ನಾಟಕವು ಧರ್ಮಗುಂಜಾರವದ ಕವಿಯ ಬೀಡು (ಅರಳು. ೩೦೭-೦೭). [ಸಂ. (ಗುಂಜಾ + ರವ)]

ಗುಂಜಾಲಯ (ನಾ). ಹೆಂಡದಂಗಡಿ; ಪಡಖಾನೆ: ಪಾಪಂಗಳಸತಿಯರು ಗುಂಜಾಲಯದೊಳಗಿಹರು (ತರ್ಕಕಾ. ೧-೯೧). [ಗುಂಜ₂ (<ಗುಂಜೆ) + ಆಲಯ]

ಗುಂಜಾಲಾಡು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭಕ್ಷ್ಯ; ಗುಲಗಂಜಿ ಆಕಾರದ ಕಾಳುಗಳುಳ್ಳ ಲಾಡು; ಬೂಂದಿಲಾಡು: ಮುತ್ತಿನ ಬುಗುಡಿಯೆ, ಈ ಗುಂಜಾಲಾಡುವನ್ನು ತಿನ್ನು . . . ಎಂದು ಇಡುತ್ತಿದ್ದಳು (ನೀತಿಚಿಂ. XIV, ೭). [←ಮರಾ. ಗುಂಜಲಾಡೂ]

ಗುಂಜಿ, ಗುಂಜ₂(ನಾ). ೧. ಗುಲಗಂಜಿ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಬೀಜ: "ಕಾಕಚಿಂಚೀ, ಗುಂಜಾ, ಕೃಷ್ಣಲಾ ಈ ೩ ಗುಂಜಿ" (ನಾಚಿರಾ. ೦೧೯): "ಆ ಕೃಷ್ಣಲಾ [ಪಾಠಾಂ. ವಾ] ಗುಂಜಿಯೆನಲು ಗುರುಗುಂಜಿ" (ಮಂಗರಾ. ೩೮-೨೫): ಗುಂಜಿಯ ಕುಂಜಮಂ ಮಿಸುಪಶೋಕೆಯ ಪಲ್ಲವಮಂ . . . ವನದೊಳೀಕ್ಷಿಸಿ (ಉದ್ಭಟ. ೦-೯೫): ನಿಱಿದಳಿರ್ದೊಂಗಲಂ ತೆಗೆಯೆ ಬಾರುಳಿಯಂ ದನಿಗೆಯ್ದಶೋಕೆಯೊಳ್ಕುಱುಮುಗುಳ್ಗುಂಜಿಯಂ ತಳೆದು (ಅನಂಪು.

೭-೧೭): ಧರೆಯುಂ ಗುಂಜಿಯ ಕಚ್ಚಿನಂತಿಹುದು (ಸಂಭವ. ೭-೨). ೨. ಚಿನ್ನ,ವಜ್ರ ಮೊದಲಾದಂವನ್ನು ತೂಗುವ ಸಣ್ಣ ತೂಕದ ಪ್ರಮಾಣ; ಒಂದು ಗುಲಗಂಜಿ ತೂಕ: ನಿಮ್ಮ ಭಕ್ತರ ಮನೆಯಂಗಳ ಪ್ರಯಾಗದಿಂದ ಗುಂಜಿಯಧಿಕ ನೋಡಾ (ಗಣಭಾ. ೪೩೨-೧); ಅಂಜದೆ ಪೇಳ್ವೆಂ ಭಕ್ತಿಯೊಳೊಂದಂ ಗುಂಜಿಯನರ್ಪಿಪವೊಲಾಂ ಕಂಜಾಕ್ಷನ ಕೃಪೆಯ ಮಹಿಮೆಯಿಂದೀ ಕಥೆಯಂ (ದಿವ್ಯಚ. ೧-೩೧); ಶಾನುಭೋಗರ ಮೇಳದವರಿಗೆ ಸರಿಸಮಾನವಾಗಿಯೋ ಅದಕ್ಕೂ ಒಂದು ಗುಂಜಿ ತೂಕ ಮಿಗಿಲಾಗಿಯೋ ಇನ್ನೊಂದು ಮೇಳವಿತ್ತು (ಬಿಟ್ಟಹೂ. ೩); ಮಂಜಿಯೊಡೆದರೆ ಗುಂಜಿಗಿಂತ ಕಡೆಯೇ(ಗಾದೆ). **ಗುಂಜಿ₂**: ೧. "ಲತಿಕಾಸಮೂಹ ಗುರುಗುಂಜಿ ಧನಾಶ್ರಯ ಗುಂಜವಾಚಕಂ" (ನಾನಾರ. ೧೩೪) ೩. ಹೆಂಡದ ಅಂಗಡಿ; ಪಡಖಾನೆ. 'ಗುಂಜಾಲಯ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಗುಂಜಾ]

ಗುಂಜಿಗೆ (ನಾ). ಕರಿಯ ಜೀರಿಗೆ: "ಕುಂಚಿಕಾ–ಗುಂಜಿಗೆ, ಕರಿಯ ಜೀರಗೆ" (ಓಷಧಿ. ೩೫). [?]

ಗುಂಜಿದೊಡವು (ನಾ). = ಗುಂಜಾಭರಣ: ಮುಡಿಯೊಳ್ಮೊಲ್ಲೆಯ ಸೂಡಿ ಗುಂಜಿದೊಡವಂ ಕೈಗೆಯ್ದು (ರಾಜಶೇ. ೫-೧೧೨).
[ಗುಂಜಿ + ತೊಡವು$_1$]

ಗುಂಜಿಬೀಜ (ನಾ). ಗುಲಗಂಜಿಬೀಜ: "ಕುಂಚಿಕಾ–ಗುಂಜಿಬೀಜ, ಮೇಣ" (ಓಷಧಿ. ೩೫). [ಗುಂಜಿ + ಬೀಜ]

ಗುಂಜಿಯನೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಮಯ್ದುನ ಗಣ್ಣಯ್ಯನ ಕನ್ನೇಶ್ವರಕ್ಕೆ ಗುಞ್ಜಿಯನೂರ ನೂಱಯ್ವತ್ತಾಱ × × × ಜಾಮುರವಂ ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟ (ಎಕ. XI, ಹೊಳಲ್ಕೆ. ೩೩-೧೨ ; 965).
[ಗುಂಜಿ? + ಊರ್]

ಗುಂಜಿಸರಿ (ನಾ). ಗುಲಗಂಜಿಯಿಂದಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಂಟು: (+).
[ಗುಂಜಿ + ಸರಿ$_8$ (<ಸಱ್ಜ)]

ಗುಂಜಿಸು (ಕ್ರಿ). ಧ್ವನಿಸು; ದನಿಮಾಡು: ಅವಳ ಹೃದಯವೀಣೆ ಒಂದು ಅಜ್ಞಾತ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯನ್ನು ಗುಂಜಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ಪ್ರೇಮಾಶ್ರ. ೧೭೮).
[ಗುಂಜನ + –ಇಸು$_3$]

ಗುಂಜು$_1$, ಗೊಂಜು (ಕ್ರಿ). ೧. ತೊಡಕಿಕೊಳ್ಳು; ಸಿಕ್ಕುಸಿಕ್ಕಾಗು: ಗುಂಜಿದಳಕತತಿ ಗುಜ್ಜುವಡೆದ ಮೊಲೆ ರಂಜಿಸೆ (ಜಯಿಕಾ. ೮-೬೮). ೨. ಎಳೆ; ಜಗ್ಗು: ಮಹರ್ಷಿಯಂ ಱೋಡಾಡಿ ಕಾಡಿ ಪೆಗಲನೇಱರ್ದು ತಲೆಯಂ ಗುಂಜಿ ಗುರ್ದಿ[ಪಾಠಾಂ. ಱಂಜಿಯುರ್ದುತ್ತುಂ] (ಜೀವಸಂ. ೧೪೪-೨೧ ವ); ಅಂಜದಿರೆಂದೆನ್ನ ಮುಂಜೆರಗನು ಪಿಡಿದು ಅಂಜಿಸುವ ಖಳರ ಗುಂಜಿ ಕಡೆಗೆ ಹಾಕೋ (ಮೋಕ್ಷದೀ. ೪೪-೨); ಅಂಜಿಸುವರಾ ವಚನದಲಿ ಛಲದಿಂ ಜಲವ ನೀನೊಯ್ವ ಸರಿ ಪಿಂ ಗುಂಜು ಬೇಗಲ್ಲದಲೆ ಬೇಡುವುದೆನಲು ಶತಭಟರೂ (ಜಿರಾಮಾ. ೧೧೩-೨೩); ಚಂದ್ರಮತಿ ಪಾರ್ವಗೆ ಮಾರಿಸಿಕೊಂಡು ದಾಸಿಯುಂತೆಂಜಲನೆತ್ತಿ ಕಾಲ್ದೊಳೆದು ನೀರ ತರಲ್ ಮನೆಯಾಕೆ ಬೈವುತಂ ಗುಂಜಳೆ (ಪಂಚಶ. ೭೬-೭೮). ೩. ಆಕುಂಚನವಾಗು; ಮುದುಡಿಕೊಳ್ಳು; ಮುರುಟಿಕೊಳ್ಳು: (+). **ಗೊಂಜು**: ೧. ತಮ್ಮ ತಲೆಗಳ ಮೇಲೆ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಗೊಂಜಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಕೂದಲನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತ (ಪುನರು. ೧೭೮). [ದೇ॥ ತೆಲು. ಗುಂಜು, ಗಿಂಜು]

ಗುಂಜು$_2$ (ನಾ). ೧. ತೊಡಕು; ಸಿಕ್ಕುಸಿಕ್ಕಾಗಿರುವುದು; ಸಿಕ್ಕು: "ಗಂಟು, ಗುಂಜು, ತೊಡಕು, ಮಲಕು" (ಕಂನುಹು. ೮೨); ಮದುವೆಯೇಳ್ಗೆಯ ಕಂಡು ನಾಣ್ಚಿ ರಾಣಿಯರು ಗರ್ವದ ಗುಂಜ ಬಿಟ್ಟೆಯ್ದುತಿದ್ದು (ಭರಜ. ೪೨-೬೨); ಗೃಹವಿದು ನನ್ನದು ನಾನೆಂದೆಂಬನ ಗುಂಜನು ಬಿಡಿಪನ ಚಿಂತಿಸಿರಿ (ಚಿದಾವ. ೧೪೭-೨). ೨. ತೆಂಗು, ಅಡಕೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಕೀಸಿ ತೆಗೆದ ಎಳೆಗಳ ರಾಶಿ; ನಾರು: ಶ್ಮಶ್ರುಸಂಕಟವಾದರೋ . . . ಕರಂಗಿ ಕಳ್ಗಿದ ಕದಬೆಯ ಗುಂಜಿನಂತೆ–ರೂಕ್ಷತೆಯ ಕಡುಗಪ್ಪಾಗಿ ಗೋಳಾಡುತ್ತಿರುವುದು (ಮಂತ್ರಶ. ೯೨-೧೩). ೩. ಸಿಪ್ಪೆ; ಕಸ: ವೇಮಯ್ಯನು ಕಸವನುಡುಗುವಾಗ ಬಿದಿರ ಕೀಸಿದ ಗುಂಜುಗಳ ಕೂಡೆ ಉಡುಗಿ ತಿಪ್ಪೆಗೆ ಬಿಸುಟು ಕಾಯಕವಂ ಮಾಡುತ್ತಿರಲು (ಭೈರಸೂ. ೩೪೪). ೪. ಮುದ್ದೆ; ಉಂಡೆ: ಆ ಸ್ಫಟಿಕಗಳು (ಬರ್ಫದ) ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಕೂಡಿ ದೊಡ್ಡ ಗುಂಜುಗಳಾಗಿ ಕೆಳಗೆ ಬೀಳುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೧೪೧).
ಗುಂಜಾಗು=ತೊಡಕಾಗು; ಸಿಕ್ಕಾಗು: ನೂಲೆಲ್ಲಾ ಗುಂಜಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). [<ಗುಂಜು$_1$]

ಗುಂಜು$_3$ 'ಗುಜ್ಜು$_2$' ನೋ.

ಗುಂಜುಂಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ: "ಜೀವಬುದ್ಧಕಂ–(ವ) ಪರಿವೇಲ, ಗುಂಜುಂಗ, ಮುಷ್ಟಿ" (ಓಷಧಿ. ೬೩). [?]

ಗುಂಜುಗಂಟು(ನಾ). ತೊಡಕಾಗಿ, ಬಿಚ್ಚಲು ಕಷ್ಟಕರವಾಗಿರುವ ಗಂಟು; ತೊಡಕು ಬಿದ್ದ ಗಂಟು; ಕಗ್ಗಂಟು: (+). [ಗುಂಜು$_2$ + ಗಂಟು]

ಗುಂಜುಬಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಿಕ್ಕು ಬಿಡಿಸು; ತೊಡಕಿಕೊಂಡಿರುವುದನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸು: ದಾದಾ ಬಂದ ಅಂದರ . . . ಇದರ ಗುಂಜುಬಿಡಿಸೋ ಕೆಲಸಾ ಅಷ್ಟು ಮಾಡ್ತಾನ ಅಂತ (ಜೂಜು. ೧೭). [ಗುಂಜು$_2$ + ಬಿಡಿಸು]

ಗುಂಜುಬೀಳು (ಕ್ರಿ). ತೊಡಕಿಕೊಳ್ಳು; ಸಿಕ್ಕುಸಿಕ್ಕಾಗು: (+).
[ಗುಂಜು$_2$ + ಬೀಳು$_1$ (<ಬೀೞ್$_1$)]

ಗುಂಜೆ (ನಾ). ೧.=ಗುಂಜಿ ೧: "ಕೃಷ್ಣಲಾ, ಗುಂಜಾ–ಈ ೨ ಗುರುಗುಂಜಿ" (ಹಲಾಯು. ೩೪–೫೦); ಸಮನಿಸೆ ವಕುಳದ ಬೇರಿಂದವರ್ಕೆ ಮೇಣ್ ಗುಂಜೆ ನುಗ್ಗೆಯಜ್ಜುಗೆಯೆಂಬಿಂತಿವಱಿಂದವರ್ಕೆ ಬೇವಿನ ತೊವಱಿಂ ತೆಗಪಿದೊಡೆ ಕೈಪೆಗೆಟ್ಟನಿದಕ್ಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೮-೨೫); ಜಳಜಭವಂ ಮಾನಸುರಾಚಳದ ಸುರಾಚಳದ ಮೈಮೆಯಂ ತೂಗೆ ಸುರಾಚಳದಡರ್ದ ಕೊಱತೆಗಿಕ್ಕಿದ ತೊಳಗುವ ಗುಂಜೆಯೆನೆ ರಂಜಿಸಿದನುದಯಾರ್ಕಂ (ಪುಷ್ಪದ. ೮-೧೧೯); ವಾನರಸಂಚಯಂ ನೆರೆದು ಸ್ವೈರಿಸಲಾಱದೆ ತೀವ್ರ ಶೀತಮಂ ಕಾನನದಲ್ಲಿ ರಂಜಿಸುವ ಗುಂಜೆಯ ಪುಂಜಮನಗ್ನಿಯೆಂದು ಸನ್ಮಾನಿಸಿ ಪತ್ತೆಸಾರ್ದು (ಪಾರ್ಧವು. ೪-೭೩). ೨. = ಗುಂಜಿ ೨: ಪ್ರತಿಮಾನಮೆಂತೆನೆ ಧಾನ್ಯಂ ಗುಂಜೆ ಮಾಷಕಟ್ಟಲೆ ಮೊದಲಾದುವಕ್ಕುಂ (ಶ್ರಾವಕಾ. ೫೮-೨೦).
[ಸಂ. ಗುಂಜಾ]

ಗುಂಟ$_1$ 'ಗೂಂಟ' ನೋ.

ಗುಂಟ$_2$, ಗಂಟ$_1$ (ಅ). ೧. ಉದ್ದಕ್ಕೂ; ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ; ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ: ತುಂಗಳ ಮಾಸ್ತರರು ಆಟದ ಬಯಲಿನ ಅಂಚಿನ ಗುಂಟ ಸಾಗಿದ್ದರು (ರಂಗರೋ. ೧೨); ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ಗುಡ್ಡಗಳ ಓರೆ ಗುಂಟ ಪುಟ್ಟ ಪುಟ್ಟ ಹೊಲಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸಿ . . . ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಯುವ ಕಾಯಕ ಕೈಗೊಂಡಿದ್ದರು (ಅಶ್ರಮ. ೨); ನಿಲ್ದಾಣದ ಪಶ್ಚಿಮಬದಿಯಲ್ಲಿಯ ದೊಡ್ಡ ಬೀದಿ ಗುಂಟ ಇಬ್ಬರೂ ಜೊತೆಯಾಗಿ ನಡೆದರು (ಕಮನ. ೫). **ಗಂಟ$_1$**: ೨. ವರೆಗೆ; ತನಕ: ಪಟ್ಟೇ ಶೀರೇಯಾ ಎತ್ತಿನ್ಮೇಲೆ ಹೇರಿಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಬನ್ನಿ ಅವ್ರು ಮನೆ ಗಂಟಾ ನೀವು ಶಾಲೂ ಶೀರೇಯಾ ಹೋರಿ ಮೇಲೆ ಹೇರಿಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಬನ್ನಿ ಅವರ ಮನೆ ಗಂಟಾ (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೪೭).
[?]

ಗುಂಟವಲೆ 'ಗೂಂಟವಲೆ' ನೋ.

ಗುಂಟಿಕೆ$_1$ 'ಗುಂಡಿಗೆ$_2$' ನೋ.

ಗುಂಟಿಕೆ$_2$ (ನಾ). (?): ತನು ಪುಳಕದಿಂದ ಗುಡಿಗಟ್ಟೆ ನಯನಾಂತದೊಳ್ಪನ ಹರ್ಷವಾರಿ ಸೂಸಲ್ಕಾಳ್ಗೆ ವಂದಿಸುತೆ ಮನೆಗೆ ಕರೆದೊಯ್ದು ಮಣಿಪೂರೆಯುಮಂ ಗುಂಟಿಕೆಯೊಳಿರಿಸಿ ನೆಱ ಕೆಯ್ಯೊಳಿಸೆವ (ಅರಾಜ. ೭-೧೨).
[?]

ಗುಂಟಿಗೆ$_1$ (ನಾ). ಮದ್ದಳೆ ಮೊದಲಾದ ವಾದ್ಯಗಳ ಚರ್ಮವನ್ನು ಬಿಗಿಗೊಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸುವ ಬೆಣೆ, –ಗೂಟ: ಶ್ರುತಿಯುನಾರ್ಕೈವೃತ್ತೆ ಗುಂಟಿಗೆಯುಂ ಬೆಟ್ಟಿ ಬಾರನೋರಣದಿಂ ಬಿಗಿದು ಕಟ್ಟಳೆಗೆ ತಂದು (ವಿರೂಪಾ. ೮೦). [<ಗೂಂಟ]

ಗುಂಟಿಗೆ$_2$ (ನಾ). ಹೆಜ್ಜೆಯಂ ಮೇಲೆ ಎರಡುಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಇರುವ ಗಂಟು; ಗುಲ್ಫ; ಹರಡು: "ಘುಂಟಿಕಾ – ಗುಂಟಿಗೆ" (ಶಮದ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ); "ಗುಂಟಿಗೆ (ಗುಳಿಗೆ) – ಘುಂಟಿಕಾ=ಗುಲ್ಫ" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೧) [<ಸಂ. ಘುಂಟಿಕಾ]

ಗುಂಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ಆಳವಾಗು; ಮಡುಗಟ್ಟು (?): ಮೊದಲಂ ಬಳಸಿರ ಗುಂಟಿಸಿದುದಕದವೋಲಭಿಷವಾಂಬು ಮೇರುನಗಂ ಸ್ಕಂಧದವೊಲಿರೆ ತೀರ್ಥಕರನಗ್ರದೊಳಿಂದ್ರನ ಪುಣ್ಯಕುಜದ ಫಲದವೊಲಿರ್ದಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೨-೦೪೦). [ಗುಂಟು + – ಇಸು$_3$]

ಗುಂಟು (ನಾ). ಆಳ; ಗಂಭೀರ: ವಾಲಿಯ ಬಲುಹು ಸುಗ್ರೀವಾಜ್ಞೆ ಸೂರ್ಯನ ಶೌರ್ಯ ಸಮುದ್ರನ ಗುಂಟು ಕಾಲನ ದಂಡಣೆ ಭೀಮನಗ್ಗಳಿಕೆ ಭೂಪಾಲನ ಕೀರ್ತಿದಿಗ್ವಿಜದಿ (ಸೌಂದಕಾ. ೨-೫೬).

[<ಗುಂಡಿತ್ತು]

ಗುಂಟೆ (ನಾ). ೧. ವ್ಯವಸಾಯದ ಒಂದು ಉಪಕರಣ,—ಕುಂಟೆ: ಅವನು ಗುಂಟೆಯಿಂದ ನೇರವಾದ ಸಾಲುಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಹೋದನು (ಕಿಂಕಡ. ೨೬೧). ೨. ಭೂಮಿಯ ಒಂದು ಅಳತೆ; ೧೨೧ ಚದರ ಗಜ; ಒಂದು ಎಕರೆಯ ನಲವತ್ತನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ: ತುಂಗವ್ವನವರ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಈ ಎಕರೆ ಗುಂಟೆ ಗೊತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಬೆಳಘಾ. ೧೮); ಹನ್ನೊಂದು ಮಾರು ಉದ್ದ ಹನ್ನೊಂದು ಮಾರು ಅಗಲ ಇಷ್ಟು ಭೂಮಿಗೆ ಒಂದು ಗುಂಟೆ ಎಂಬರು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೯೩); ೪೦ ಗುಂಟೆಗಳು ವೊಂದು ಯೇಕರೆಯಾಗುವದೆಂದೂ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳತಕ್ಕದ್ದು (ಪಾಠ್ಯಾವಿ. ೪೩೮). [<ಕುಂಟೆ$_1$]

ಗುಂಡ$_1$ (ನಾ). ಒನಪುಗಾರ; ವಿಟ: ಜೂಜುಗಾಱನ ಮಾತು ಬೀದಿಯ ಗುಂಡನ ಸೊಬಗು ಓಡಿನೊಳಗಗೆಯ ಹೊಯ್ದಂತೆ ಕಾಣಿರೋ (ಬಸವ. ೬೩೬).

ಗುಂಡಕಂದರ್ಪ= ಒಂದು ಬಿರುದು: ಫಣಿಧ್ವಜವಿರಾಜಮಾನ ಕೂಡಲೂರ್ಪುರಾಧಿನಾಥಂ ಜೀಮೂತವಾಹನಂ ಗುಣ್ಡಕನ್ದರ್ಪ್ಪಂ (ಎಕ. VI, ಚಿಕ್ಕಮ. ೯೫-೬; ಸು. 1025 ?). **ಗುಂಡಚಕ್ರ** = ಒಂದು ಬಿರುದು: ಪರನಾರೀಪುತ್ರಕ . . . ಬಾವನ ಬಣ್ಣ ಗುಣ್ಡಚಕ್ರ ಜೆಡ್ಡುಗಂ (ಎಕ. II, ೩೦೬; ಸು. 950). **ಗುಂಡನ ಗಂಡ**=ಒಂದು ಬಿರುದು: ವೈರಿಮಾರ್ತ್ತಣ್ಡಂ ಗುಣ್ಡನಗಣ್ಡಂ ವಿಕ್ರಮಸಿಂಗ ರಣರಂಗ ತುಂಗ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೪೭೭–೯; 999). [<ಪ್ರಾ. ಗುಂಠ]

ಗುಂಡ$_2$ (ನಾ). ೧. ಗುಂಡಿ; ತೋಡಿದ ತಗ್ಗು: ಬರಗಾಲದ ಝಳಕ್ಕೆ ಆ ಕೆರೆಯೂ ಬತ್ತಿತ್ತು . . . ಅದರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನೀರಿಗಾಗಿ ಹಳ್ಳಿಗರು 'ಗುಂಡ' ತೋಡಿ ನೀರನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಿದ್ದರು (ಬರಹಾ. ೦೬೧); ಆದಯ್ಯನು ಆ ಗುಂಡದ ನೀರನ್ನು ಕುಡಿದನು (ಶರಜ. ೬೯೬). ೨. ಕೊಳ: ಆ ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಗ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಚತುರ್ವಿಂಶತಿ ತೀರ್ಥಕರ ಪ್ರತಿಮೆಗಳನೂ ಆ ಬಹಿರ್ದ್ವಾಳಯದ ಗುಂಡಂಗಳೊಳಗೆ ಜಿನಬಿಂಬಂಗಳನೂ . . . ಸಂಸ್ಥಾಪಿಸಿ (ಎಇ VIII, ೧೩೨-೨೦; 1586).

[< ಸಂ. ಕುಂಡ./ತಮಿ. ಕುಟ್ಟ, ಕುಟ್ಟೈ, ಕುಣ್ಟು]

ಗುಂಡಂಚು (ನಾ). (ಪಂಚೆಯ) ದಪ್ಪನೆಯ ಅಂಚು; ದುಂಡಂಚು: ಅವರು ಗುಂಡಂಚಿನ ಪಂಚೆ ಹೊದ್ದುಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ).

[ಗುಂಡು + ಅಂಚು$_2$]

ಗುಂಡಕಲ್ಲು 'ಗುಂಡುಗಲ್' ನೋ.

ಗುಂಡಕ್ರಿ (ನಾ). ೧. = ಗುಂಡಕ್ರಿಯೆ: ಸಪ್ತಸಾಳಂಗ ಕುರಂಗಿ ಗುಂಡಕ್ರಿಯು ಸಪ್ತಪವಕ ಸಪ್ತಧವಳ (ದೇವಾಂಪು. ೪-೨೨೫). ೨. (?): ಮಿಕ್ಕ ದಾಸರು ರಚಿಸಿರುವಂತೆ ಸುಳಾದಿ, ಉಗಾಭೋಗ, ಗುಂಡಕ್ರಿಗಳನ್ನು ಇವರು ರಚಿಸಿಲ್ಲ (ಕರ್ನಾಜ. ೬೭). [ಸಂ. ಗುಂಡಕ್ರೀ]

ಗುಂಡಕ್ರಿಯೆ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು: ಸಮಸ್ತ ರಾಗಂಗಳೊಳಗೆ ರಾಮಕ್ರಿಯೆ . . . ಗುಂಡಕ್ರಿಯೆ . . . ಮಧ್ಯಮಾವತಿಯೆಂಬ ಮೂವತ್ತಾಱು ರಾಗಂಗಳೇ ಮುಖ್ಯಮಾಗಿ . . . ಪ್ರಸಿದ್ಧಗೊಂಡಿರ್ಪವು (ವಿವೇಕ. ೨೩೪). [ಸಂ. ಗುಂಡಕ್ರಿಯಾ]

ಗುಂಡಗಪ್ಪರ 'ಗುಂಡುಗಪ್ಪರ' ನೋ.

ಗುಂಡಗಳಿಗೆ (ನಾ). (ಉಕ) ವೀರಶೈವರು ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಕರಡಿಗೆ; ಲಿಂಗದ ಕಾಯಿ; ಚೌಕ. [ಗುಂಡು + ಗಳಿಗೆ$_0$ (<ಕರಡಿಗೆ)]

ಗುಂಡಗೆ$_1$ (ಅ). ದುಂಡಗೆ; ವರ್ತುಲಾಕಾರವಾಗಿ: ಅದರ (ಹುಲಿಯ) ತಲೆ ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಗುಂಡಗೆ ಇರುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೩೫): ಕೆಲವು ಗಿಡಗಳನ್ನು ಗುಂಡಗೂ, ಕೆಲವನ್ನು ನವಿಲಿನಂತೆಯೂ . . . ಕತ್ತರಿಸಿ ಅಂದಮಾಡಿದ್ದರು (ಕಲಾಸಾ. ೩೬). [ಗುಂಡು + – ಅಗೆ$_3$]

ಗುಂಡಗೆ$_2$ 'ಗುಂಡಿಗೆ$_2$' ನೋ.

ಗುಂಡಬಾವಿ (ನಾ). ನದಿ ಅಥವಾ ಕೆರೆಯ ಪಾತ್ರದಲ್ಲಿ ನೀರಿಗಾಗಿ ಬೇಸಿಗೆಯಲ್ಲಿ ತೋಡುವ ಗುಂಡಾದ ಕುಳಿ; ಒರತೆ ಬಾವಿ: (ಕ).

[ಗುಂಡ$_2$ + ಬಾವಿ]

ಗುಂಡಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಕೊಟ್ಟಾರದ ಮಾರಪುಲಿಯುಂ ಗುಣ್ಡಯ್ಯನುಂ ಇನ್ತಿವರ್ನ್ನಡದರ್ (ಎಕ. XII, ಶಿರಾ. ೨೮-೫೨; 943); ಶ್ರೀಮತ್ಪಂಚಾಲದೇವನ ಪೆರ್ಗ್ಗಡೆ ಗುಣ್ಡಯ್ಯಂ (ಎಕ. XI, ಹಿರಿಯೂ. ೧-೧೧; 975). [ಗುಂಡು + ಅಯ್ಯ$_1$]

ಗುಂಡರ (ನಾ). ಗುಂಡಾದ ಅರ; ಉಕ್ಕಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಉಜ್ಜುವ ಸಾಧನ: (ಕ).

[ಗುಂಡು + ಅರ$_1$]

ಗುಂಡಲ 'ಗುಂಡಲಿ' ನೋ.

ಗುಂಡಲಿ, ಗುಂಡಲ, ಗುಂಡಾಲ$_2$, ಗುಂಡಿಲ$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೃತ್ಯ: ಗುಂಡಲಿಯನಾಡಿದಳೀಶಸಮ್ಮುಖದೊಳ್ (ರೇವಣ. ೩೨-೪೮). **ಗುಂಡಲ**: ಲಕ್ಷಣಯುಕ್ತ ಪದದೊಡನೆ ಪೇರಣಂ ಪೆಕ್ಕಣಂ ಗುಂಡಲಂ ಸದಮಲದ ದಂಡಲಂ ಲಾಸ್ಯವೆಂದೆಂಬವಂ ತೋಱುತಿರ್ದಂ ಮಹೇಶಂ (ಚೀರಮ. ೦೦-೩೯). **ಗುಂಡಾಲ$_2$**: ಗುಂಡಾಲ ಮೊದಲಾದವಂ ತೋಱಿ ನರ್ತಿಸಿದಳಾ ಬಾಲೆ (ಸೌಂದಪು. ೮-೧೦); ದಿಟ ಮಂಡಿ ಗುಂಡಾಲ ಸುಟಿ ಲಾಗ ವೇಗ ಸಂಪುಟಿತವಜ್ಜಡಗಳ್ಕಳಾಸ (ಭೈರಸೂ. ೨೫೮). **ಗುಂಡಿಲ$_1$**: ತಾಂಡವ ನಾಟ್ಯ ನೃತ್ತ ಲಾಸ್ಯ ಗುಂಡಿಲ ಪೆಕ್ಕಣ . . . ಸರ್ವತೋಭದ್ರವೆಂಬ ದಶವಿಧ ಪಾತ್ರಂಗಳಂ ಬೀಱಿ (ವಿವೇಕ. ೨೩೯). 'ಕುಂಡಲೀನೃತ್ಯ' ಪರಾ.

[<ಸಂ. ಕುಂಡಲೀ]

ಗುಂಡಲಿಗೆ 'ಗುಂಡಳಿಗೆ' ನೋ.

ಗುಂಡಲೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಪದಿಕ್ಕೊರ್ಳಗಾಟ್ದಿಸಗೆ ಗುಣ್ಡಲೂರಾಳಿಯುಮೊಕ್ಕಲು ಸಲಿಪೊ (ಎಕ. X, ಗೋರೀಬಿ. ೫-೫; ಸು. 900). [ಗುಂಡಲ$_0$ + ಊರ್]

ಗುಂಡವಟ್ಟಲ್ 'ಗುಂಡುವಟ್ಟಲ್' ನೋ.

ಗುಂಡವೇಷ (ನಾ). ವಿಟನ ವೇಷ: ಆ ರೂಪಂ ಪಲ್ಲಟಿಸಿ ಕೆರಕುಂ ತುಱಿಯುಂ ಬೋಳದಲೆಯುಂ ಪಱಿದ ಕಪ್ಪಡಮುಂ ಬಡಮೆಯ್ಯುಂ ಕೋಲು ಕರಂಕೆಯುಂ ಬೆರಸು ಗುಂಡವೇಷಂ ತನಗಪುರೆ (ಬಂಹರಿ ೯-೩೦ ವ). [ಗುಂಡ$_1$ + ವೇಷ]

ಗುಂಡಳಿಗೆ, ಗುಂಡಲಿಗೆ (ನಾ). ಬಾಯಿ ಅಗಲವಾದ, ದುಂಡಾದ ಪಾತ್ರೆ; ಗುಂಡಾಲಿ: ಆಡೋ ಗುಂಡಳಿಗೆಗಿಂತ ಬಡಿಸೋ ಬೀಸಳಿಗೆ ಘನ (ಗಾದ). **ಗುಂಡಲಿಗೆ:** (ಶ). ' ಗುಂಡಾಲ$_1$ ' ಪರಾ.

[ಗುಂಡು + ಅಳಿಗೆ (< ಅಳಗೆ$_1$)]

ಗುಂಡಾ ' ಗೂಂಡಾ ' ನೋ.

ಗುಂಡಾಂತರ (ನಾ). ೧. ಅಸ್ತಿಭಾರ; ತಳಪಾಯ; ತಳಹದಿ: (ಶ). ೨. (ಆಲಂ) ನಾಶ; ಹಾಳು: ಯುದ್ಧಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅನೇಕರ ಮನೆಮಠಗಳು ಗುಂಡಾಂತರವಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತವೆ (ರೂಢಿ).

ಗುಂಡಾಂತರಮಾಡು=(ಆಲಂ) ನಾಶಪಡಿಸು; ಹಾಳುಮಾಡು: ಎಲ್ಲ ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ಗುಡಿಸಿ ಗುಂಡಾಂತರಮಾಡಿಬಿಟ್ಟ (ರೂಢಿ).

[<ಸಂ. ಗಂಡಾಂತರ ?]

ಗುಂಡಾಕ್ರಿ (ನಾ).=ಗುಂಡಕ್ರಿಯೆ: ಶ್ರೀರಾಗ . . . ಗುಂಡಾಕ್ರೀ ರಕ್ತದೇಶೀ . . . ವಸಂತರಾಗಂ ಇವಾದಿಯಾದ ರಾಗಂಗಳಂ ಪಾಡುತ್ತಿರೆ (ಹಮ್ಮಿರ. ೨-೯೦). [< ಸಂ. ಗುಂಡಕ್ರೀ]

ಗುಂಡಾಕ್ರಿಯೆ (ನಾ).=ಗುಂಡಕ್ರಿಯೆ: ಗೌಳಪಂಚಕ ಮುಂಬಹುಳಿ ಬಂಗಾಳಮುಂ ಗುಂಡಾಕ್ರಿಯೆಯುಂ ವೇಣ್ ಓಳಿಯಿಂ ಘಳಮಂಜರಿಯುಂ ರಾಮಾಕ್ರಿಯೆಗಳೆಲ್ಲ (ಬಸವು. ೧೯-೧೭). [< ಸಂ. ಗುಂಡಕ್ರಿಯಾ]

ಗುಂಡಾಗಿರಿ ' ಗೂಂಡಾಗಿರಿ ' ನೋ.

ಗುಂಡಾಗುಂಡಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು: ಆಯತದ ಹಳು ವಾಯಿದರ ಹಳು ವಾಯು ಗುಂಡಾಗುಂಡಿ ಮಾನಸಜೇಯುವೆನಿಪ ಭ್ರಮರ ಲೀಲೆಯುಂ ಕೂಡಿ ರಂಜಿಸಲು ಧರೆಯೊಳಿವು ಮೊದಲಾಗಿ ಚರಿಸುವ ಹಿರಿಯ ರಾಗಂಗಳು (ಬಸವು. ೧೯-೦೫). [?]

ಗುಂಡಾಟ (ನಾ). ೧. ಗೋಲಿಯ ಆಟ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಗಡೆ ಜೂಜು: (ಶ). [ಗುಂಡು + ಆಟ]

ಗುಂಡಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಗಾರೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಅರೆಯಲು)ಗುಂಡು ಕಲ್ಲನ್ನು ತಿರುಗಿಸು; ರೋಣಗಲ್ಲನ್ನು ಹರಿಸು: (ಶ). ೨. ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಗುಂಡಗೆ ತಿರುಗಿಸು: ಸುಜನಕೀರಿತಿ ಯೊಪ್ಪಿದಂ ಸದ್ವಿಜಯಕೀರ್ತಿ ವಿನೋದಿಸಿದ ನಿಜವೆನುತೆ ಗುಂಡಾಡಿಸಿದನ ಪಕೀರ್ತಿನುಣ್ಣಲೆಯ (ಮದೇಪು. ೨೭-೨೭). ೩. (ಬಾಲವನ್ನು) ಗುಂಡಗೆ ಅಳ್ಳಾಡಿಸು; ಬಾಲ ಬಡಿ: ಬೆಕ್ಕು ನಾಯಿಗಳು ಪರಾನ್ನಕ್ಕೆ ಆಸೆಮಾಡಿ ಬಾಲವ ಗುಂಡಾಡಿಸುತ್ತ ಧನಪಾಲರ ಕಾಲಲ್ಲಿ ಸುಳಿದಾಡುವಂತೆ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೦೨): ಶ್ಯಾನುಭೋಗರು ಇಲ್ಲಿ ಬಾಲ ಗುಂಡಾಡಿಸುವ ನಾಯಿಯಾಗಿದ್ದರು (ರಂಗರೋ. ೧೪೯). [ಗುಂಡು + ಆಡಿಸು]

ಗುಂಡಾರ ' ಗೂಡಾರ ' ನೋ.

ಗುಂಡಾಲ$_1$, ಗುಂಡಾಲಿ, ಗುಂಡಾಲು (ನಾ).=ಗುಂಡಳಿಗೆ: ಮರದ ಕೈ ಬಟ್ಟಲಲ್ಲಿ ರಾಸಿ ಕಡುಬನ್ನೂ ದೊಡ್ಡದೊಂದು ಮಣ್ಣಿನ ಗುಂಡಾಲದಲ್ಲಿ ತುಂಬಿ ತುಳುಕುವಷ್ಟಿದ್ದ ಮಾಂಸದ ಪಲ್ಯವನ್ನೂ ತಂದಳು (ಮಲಿಮ. ೨೦). **ಗುಂಡಾಲಿ:** ಈ ಗುಂಡಾಲಿ ತುಂಬ ಸಾರು ಹಾಕು (ರೂಢಿ). **ಗುಂಡಾಲು:** ಶಂಕರ . . . ಗಾಡಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ನಾಲ್ಕಾರು ಗುಂಡಾಲುಗಳನ್ನು ಹೊರಲಾರದೆ ಹೊತ್ತು ತಂದು ಅವುಗಳನ್ನು ಎತ್ತುಗಳ ಮುಂದಿಟ್ಟನು (ದಿನಾರಿ. ೯೧).

[ಗುಂಡು + ?]

ಗುಂಡಾಲ$_2$ 'ಗುಂಡಲಿ ' ನೋ.

ಗುಂಡಾಲ$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಲಸಸ್ಯ (?): " ಜಲಾಶ್ರಯಂ- ಗುಂಡಾಲ " (ಓಷಧಿ. ೭೦). [?]

ಗುಂಡಾಲಿ ' ಗುಂಡಾಲ$_1$ ' ನೋ.

ಗುಂಡಾಲು ' ಗುಂಡಾಲ$_1$ ' ನೋ.

ಗುಂಡಾಷಿನಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: " ಗುಂಡಾ-ಗುಂಡಾಷಿನಿ " (ಓಷಧಿ. ೪೯). [?]

ಗುಂಡಾಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸುತ್ತಿಕಟ್ಟು: ಅವನು ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ಗುಂಡಾಳಿಸಿ ಕೊಂಡು ಹೋಗಿಬಿಟ್ಟ (ರೂಢಿ). ೨. " ಉದ್ರೇಕಿಸು; ಕೆಣಕು " (ಜಾನಕೋ. ೪೯).

[ಗುಂಡಾಳ$_0$ + – ಇಸು$_3$. P ಗುಂಡಾಳ ← ಮರಾ. ಗುಂಡಾಳಣೇ]

ಗುಂಡಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಎದೆ; ಗುಂಡಿಗೆ: ಲಂಡಮಾಯಿಗಳ ಗುಂಡಿ ಒಡೆಯಲುದ್ದಂಡ ಮಾರುತಿ ಪದಕೆ ಬರುವನ (ಪುರಂದ. ೧-೨೦೨ ಅನುಪಲ್ಲವಿ). ೨. (ಆಲಂ) ಧೈರ್ಯ; ಕೆಚ್ಚು: ನೋಡು ಎಂತಹ ಗುಂಡಿ (ಮಲನಾ. ೦೬೩). [ದೇಃ ತಮಿ. ಕಣ್ಣೆ; ತೆಲು. ಗುಂಡೆ, ಗುಂಡಿಯ]

ಗುಂಡಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಗುಂಡಾಗಿರುವ, ದೊಡ್ಡದಾದ ಮಣ್ಣಿನ ಅಥವಾ ಲೋಹದ ಪಾತ್ರೆ: ಅಪ್ರಾಶ್ಯನೀರಮಂ ಗುಂಡಿಯೊಳ್ತೀವಿ ತಂದು ಕುಡುವುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೧೬೫). ೨. ಬಿಲ; ಡೊಗರು; ಗುಣಿ: ಕೊಲತೂರ ದ್ವಿಸನ್ದಿ ಕೊಲದ ಗುಣ್ಡಿಯ ತೆಂಕ ನೋಡಿ (ಎಕ. III, ನಂಜನ. ೧೨೨-೧೮; 266ಕ್ರಿಶ): ಹಾಸರಿಯ ಗುಂಡಿಯಲಿ ನೂಕಿಯೆ ರೋಷವನು ಬಿಟ್ಟೈದೆ ಮರಳಿಯೆ ಭಾಷೆಗಳ ಕೈಕೊಂಡುಬಂದರು ಪಾಂಡುಸುತರೆಡೆಗೆ (ಸಂಭಪ. ೦೭-೩೦): ಆ ನೀರ ತೊಟ್ಟಿನ ಬಳಿಯ ತೋಡಿ ಗುಂಡಿಯಂ ಮಾಡಿ (ಸೂಪಶಾ. ೫-೨೩): ತೋಳ ಗುಂಡಿಗೆ ಬಿದ್ದರೆ ಆಳಿಗೊಂದು ಕಲ್ಲು (ಗಾದ). ೨. (ಉಡುಪಿನ ಎರಡು ಕಡೆಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ) ಒಂದು ಸಾಧನ; ಬಟನ್ನು; ಬಿರಡೆ: ಅಂಗಿಯ ಗುಂಡಿ ಬಿದ್ದುಹೋಗಿದೆ (ರೂಢಿ). ೪. ಯಂತ್ರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ನಡೆಸಲು ಒತ್ತುವ ಗುಬುಟು,-ಹಿಡಿಕೆ: ಯಾವಾಗ ಬೇಕೊ ಆಗ ತಮ್ಮ ಒಳಗಿನ ಯಾವುದೊ ಒಂದು ಗುಂಡಿ (Button) ಒತ್ತಿಕೊಂಡು ಆರಂಭಿಸಿಬಿಡುತ್ತಾರೆ (ಗಾಳಿಪ. ೧೧೫.) [<ಗುಂಡು./ತುಳು. ಗುಂಡಿ]

ಗುಂಡಿ$_3$ (ನಾ). ದುಷ್ಟೆ; ನೀಚಸ್ತ್ರೀ; ವೇಶ್ಯೆ: ರಂಡೆಯೊಳಂ ಭ್ರಷ್ಟೆಯೊಳಂ ಮುಂಡೆಯೊಳಂ ವ್ಯಾಧಿಯುತೆಯೊಳಂ ಲಲನೆ ಮರುಳ್ಗೊಂಡಲೊಳಂ ಲಿಂಗಿಯೊಳಂ ಗುಂಡ[ಡಿ]ಯೊಳಂ ನೆರೆದೊಡಳಿಗುಮಾಯುಂ ಶ್ರೀಯುಂ (ಮದಶಿ. ೯-೪). [ಗುಂಡ$_1$ + – ಇ$_8$]

ಗುಂಡಿಂಗಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಶ್ರೀ ಗುಣ್ಡಿಙ್ಗಲಾ ಸಿಯ ಕೊಲ್ಲ ಅಸಿ ಉನ್ನತನ್ ಎನ್ನೊನ್ ಕೆಳಿಇನಿತ್ತನ್ (ಎಕ. XVI, ತುಮಕೂ ೯೫-೭; ?). [?]

ಗುಂಡಿಕಾಯಿ (ನಾ). ಎದೆ; ಹೃದಯ: (ಶ). ' ಗುಂಡಿಗೆ$_1$ ' ಪರಾ.

[ದೇಃ ತಮಿ. ಕುಣ್ಟಿಕ್ಕಾಯ್; ಮಲ. ಕುಣ್ಣಿಕಾಯಿ; ತುಳು. ಗುಂಡೆಕಾಯಿ; ತೆಲು. ಗುಂಡೆಕ್ಕಾಯ]

ಗುಂಡಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). (ಬಂದೂಕಿನಿಂದ) ಗುಂಡುಹಾರಿಸು: **ಗೋಲಿಬಾರು ಮಾಡು:** ಆ ಮಹಾತ್ಮರನ್ನೇ ಈ ಲೋಕ ಗುಂಡಿಕ್ಕಿ ಕೊಂದುಹಾಕಿತು (ಭಾರದ. ೦೭೫). [ಗುಂಡು + ಇಕ್ಕು]

ಗುಂಡಿಗೆ$_1$ (ನಾ).೧.ಎದೆ; ಹೃದಯ: "ಎರ್ದೆ ಕಮಂಡಲು ಗುಂಡಿಗೆಯೆನಿಕ್ಕು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೮೫): ಮಣಿವಡೆ ಶಿವಭಕ್ತಿ ಮಣಿಯ ಕಟ್ಟಲೇಬೇಕು ಮಣಿಯು ದಿದ್ದರೆ ಪಣಾಪಣಿ ದೇವರ ಮಣಿಮುಕುಟ ತಲೆದೆಚಿದು ಶಬ್ದ ಗುಂಡಿಗೆ ಮಣಿಯಲ್ಲಿರ್ದೇನು ಹೇಳಾ (ದೇದಾವ. ೩೭-೬೮): ಗುಂಡಿಗೆಯನೊಡೆದುಚ್ಚಳಿಸಿದುದು ಕೋಪಶಿಖಿ (ತೊರರಾ. ೫-೬-೩); ಎತ್ತಿಕೊಂಡಾ ತಲೆಯನೆರ್ದೆಯ ಗುಂಡಿಗೆಯೊಳಮರ್ದೊತ್ತಿ (ಭಾವಚಿಂ. ೮-೨೩): ಖಂಡವಿದೆ ಕೋ ಮಾಂಸವಿದೆ ಕೋ ಗುಂಡಿಗೆಯ ಬಿಸಿರಕ್ತವಿದೆ ಕೋ (ಗೋಹಾಡು. ೯೩). ೨. (ಆಲಂ) ಧೈರ್ಯ: ಆ ಕೆಲಸ ಮಾಡಲು ಅವನಿಗೆಷ್ಟು ಗುಂಡಿಗೆಯೊ (ರೂಢಿ). [ಗುಂಡಿ$_1$ + – ಗೆ/.ತುಳು. ಗುಂಡಿಗೆ]

ಗುಂಡಿಗೆ₂, ಗುಂಟಿಕೆ₁, ಗುಂಡಗೆ₂ (ನಾ). ನೀರಿನ ಪಾತ್ರೆ; ಜಲಪಾತ್ರೆ; ಕಮಂಡಲು : "ಗುಂಡಿಗೆಯೆನಲ್ ಜಲಪಾತ್ರೆಯಕ್ಕುಂ" (ಕಬ್ಬಿಗ. ೩೧); "ಜಲಪಾತ್ರೆ ಗುಂಡಿಗೆ ವಲಂ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೩೫); ಕಾಲಂ ಕರ್ಚಲ್ ಗುಂಡಿಗೆಯಂ ಕೊಂಡು ಬನ್ನಿಮೆಂದೊಡೆ ಬ್ರಹ್ಮಯ್ಯನೆಂದಂ ಗುಂಡಿಗೆಯನುಂಡ ಮನೆಯೊಳ್ ಮಱೆದು ಬಂದೆಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೯೧-೮); ಗುಂಡಿಗೆ ದೋಷಮೆಂಬೊಡೆ ಗುಂಡಿಗೆಯಪ್ಪುದು ತೆಂಗಿನಕಾಯ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೮೯); ಈ ಸೋರೆಯು ಗುಂಡಿಗೆಯೊಳ್ ರಸಮಂ ಮುಟ್ಟದೋಸರಿಸಿ ನೀಡುವುದು (ನೇಮಿಪು. ೪-೮೭ ವ). **ಗುಂಟಿಕೆ₁ :** ಜಪಮಾಲೆ ಗುಂಟಿಕೆ ಸಹಿತಲು ತ್ವರಿತದಿಂ ಕಂಗೆಟ್ಟು ಕೆಲಸಾರುತಿರೆ (ಪ್ರಭುಪು. ೫-೧೪೨). **ಗುಂಡಗೆ₂:** ಗಿಡದ ಕೊಂಬಿನೊಳ್ನೇಲಿರ್ದ ಗುಂಡಗೆಯಂ ಕೊಂಡು ಬಂದು ಆ ಪ್ರಪಂಚಮಂ ವಿಶಾಲಾಚಾರ್ಯರ್ಗೆ ಪೇಳೆ (ಕಗವಿ. ೯೯-೫ ರಾಜಾವಳೀ ಕಥೆ). [< ಸಂ. ಕುಂಡಿಕಾ]

ಗುಂಡಿಗೆಗುಳ್ಳ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಮಹಾರಾಜರುಂ ಬಾಣರಸರುಂ ಸೋರೆಮಟೆ ಕೋಟ್ಟೆಂಯಿಟ್ಟಲ್ಲಿ ನೊಟಂಬಿದಡಿಗ ರಾಚಮಲ್ಲಂ ಮಯಿನ್ನಡಿ ಗುಣ್ಡಿಗೆಗುಳ್ಳ ಎನೆಬರು ಸಮಸ್ತ ಬಲ ಬೆಱಸಿ ಬಿಟ್ಟೊಡೆ (ಎಇ. XXVI, ೨೭-೭ : ಸು. 885). [?]

ಗುಂಡಿಗೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಎದೆಗೆ ಸೇರಿಸು ; ತಬ್ಬಿಕೊಳ್ಳು ; ಆಲಿಂಗಿಸು : ಕೋಮಲೆಯಾ ಗುರುಕುಚಗಳ ಗುಂಡಿಗೆಗೊಂಡು ನೃಪವರನುರದೊಳ ಮರ್ಚಿದನು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೨-೫೮). [ಗುಂಡಿಗೆ₁ + ಕೊಳ್₁]

ಗುಂಡಿಗೆನೋವು (ನಾ). ಎದೆನೋವು; ಹೃದಯದ ನೋವು: ಚೌಳುಪ್ಪನ್ನು ನೆನೆಯಿಕ್ಕಿ ಹಸುವಿನ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಕಲಸಿ ದಿನ ದುಡ್ಡು ೩ ತೂಕ ಕುಡಿಯಲು ಗುಂಡಿಗೆನೋವು ನಿಲ್ಲುವುದು (ಸಕವೈ. ಪರಿ. ೪೭೧). [ಗುಂಡಿಗೆ₁ + ನೋವು]

ಗುಂಡಿಗೆವಾಟ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು (?): ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ವಲ್ಲವ ಪೃಥುವೀರಾಜ್ಯಂ ಕೆಯೆ ಸಿಯಗೆಲ್ಲ ಕೆಸುವಾಣ್ನು ನಾಡಾಳೆ ಗುಣ್ಡಿಗೆವಾಟಕ್ಕ ತೊಟ್ಟಲಾಳುತ್ತುಮ್ ಕಾಡುಪಟ್ಟಿ ಬೋಳದುಳ್ಳಿ ಪೆಬ್ಬೀಳ ನಲ್ಲಕ್ಕಳ್ ಎಱಿದುವಿಟ್ಟಾರ್ (ಎಕ. XVI, ತುಮಕೂ. ೯೭-೦ : ?). [?]

ಗುಂಡಿಗೆವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಕಮಂಡಲುವನ್ನು ಹಿಡಿ : ಆಚಾರವಿಹುದೆಂದು ಲೋಚ ಗುಂಡಿಗೆವಿಡಿದು ಭೂಚರದಿ ಸತ್ತ ನವಿಲಗಱಿ ಪಿಡಿಯುವುದು ನೀಚವಲ್ಲೇನು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೦೦೯). [ಗುಂಡಿಗೆ₂ + ಪಿಡಿ₁]

ಗುಂಡಿಗೆಪೊಗು (ಕ್ರಿ). ಎದೆಯನ್ನು ಸೇರು; ಹೃದಯವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸು: ಕೊಂದೆನ್ನ ಮಗನನಿಂ ಭಯದಿಂದಂ ರಸೆವೊಕ್ಕುಮಜನ ಗುಂಡಿಗೆವೊಕ್ಕುಂ . . . ಮೇಣವಂ ಬರ್ದುಕುವನೇ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೧೨೦). [ಗುಂಡಿಗೆ₁ + ಪೊಗು]

ಗುಂಡಿತ (ಗು). ೧. ಪುಡಿಮಾಡಿದ; ಅರೆದ. ೨. ಧೂಳಿನಿಂದ ಮುಚ್ಚಿದ: "ರೂಷಿತಂ, ಗುಂಡಿತಂ [ಪಾಠಾಂ. ಕುಂಠಿತಂ]-ಈ ೨ ಮುಸುಕಿದುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೨೭-೮೩). [ಸಂ.]

ಗುಂಡಿತು 'ಗುಂಡಿತ್ತು' ನೋ.

ಗುಂಡಿತ್ತು, ಗುಂಡಿತು, ಗುಣ್ಣಿತು, ಗುಣ್ಣಿತ್ತು (ನಾ). ಆಳವಾದುದು ; ಗಂಭೀರವಾದುದು : ಆದಲೆ ನೀರ್ ಗುಂಡಿತ್ತೆಂದೀದಲೆಯೊಳೆ ನಿಂದು ಸತಿಗೆ ಹರಿಗಂ ತೋಱುತ್ತಾದರದೆ . . . ಕಂಠದಘ್ನಮೆಂಬಳವಿಗಳಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೭೨); ತಣ್ಣಿತ್ತು; ಬಿಣ್ಣಿತ್ತು; ಗುಂಡಿತ್ತು [ಪಾಠಾಂ. ಗುಣ್ಣಿತ್ತು] (ಶಮದ. ೭೭ ಪ್ರಯೋ ೧). **ಗುಂಡಿತು :** "ಅತಳಸ್ಪರ್ಶಂ, ಅಗಾಧಂ, ಗಂಭೀರಂ, ಗಭೀರಂ, ಅಸ್ಥಾಗಂ-ಈ ೫ ಗುಂಡಿತು" (ಹಲಾಯು. ೧೦೭-೨೭); ಗುಂಡಿತವು ದೊಂದು ನಾಡೆ ಕೆಸಱನೊಡೆಯ ಪಟಿವಾವಿಯ ತಡಿಯೊಳಿಱಿದು ಕೊಂದು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೦೮೦-೨೩). **ಗುಣ್ಣಿತು :** (ಕ). **ಗುಣ್ಣಿತ್ತು:** ಮೇಲಿನ 'ಶಮದ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [< ಗುಂಡಿ₂]

ಗುಂಡಿದುಳ್ಕಾಡು (ಕ್ರಿ). ಗುಂಡಿಯಲ್ಲಿ (ನೀರು ಮೊದಲಾದುದು) ತುಳುಕಾಡು, -ಚೆಲ್ಲು : ಗುಂಡಿದುಳ್ಕಾಡಿ ಸರ್ವರು ಹೊಕ್ಕು ಕೂಡೆ ಹೊನ್ನಂಡೆ ಜೇರ್ಕೊಳವೆಯೊಳ್ಕೊಗೆದು (ಭರತ. ೪೦-೨೯). [ಗುಂಡಿ₂ + ತುಳ್ಕಾಡು]

ಗುಂಡಿಬೆಸಣಿಗೆ 'ಗುಂಡಿಬೆಸಳಿಗೆ' ನೋ.

ಗುಂಡಿಬೆಸಳಿಗೆ, ಗುಂಡಿಬೆಸಣಿಗೆ (ನಾ). ಗುಂಡಾಗಿ ಆಳವಿರುವ ಪಾತ್ರೆ : ಉಂಡೆ ಹಲಸಿನ ಕಾಯ ಮೇಲಣಕೋಟೆಯ ಕೆತ್ತಿ ಗುಂಡಿಬೆಸಳಿಗೆಯ ಮಧ್ಯದೊಳು ಹಗಱಂ ಹರಹಿಕೊಂಡದಂ ಮಡಗಿ (ಸೂಪಶಾ. ೫-೪೩). **ಗುಂಡಿಬೆಸಣಿಗೆ :** ಉಂಡೆಗುಂಬಳಕಾಯ ಮೇಲಣ ಹಸುರ ಕೆತ್ತಿಕೊಂಡು ಕರ್ಬೊನ್ನ ಸಲಿಗೆಯೊಳದಂ ಕದುಕಿಱಿದು ಗುಂಡಿಬೆಸಣಿಗೆಯಲ್ಲಿ ನೀರ ಹೊಯಿದದನಿರಿಸಿ ಕುದಿಸಿ (ಸೂಪಶಾ. ೫-೨೩). [ಗುಂಡಿ₂ + ಬೆಸಳಿಗೆ]

ಗುಂಡಿಲ₁ 'ಗುಂಡಲಿ' ನೋ.

ಗುಂಡಿಲ₂ (ನಾ). ಒಂದು ನದಿಯ ಹೆಸರು : ಪೊನ್ನಱ ಕೊಟ್ಟು ಮಣ್ಣಱ ಕೊಣ್ಡ ಭೂಮಿ ಗುಂಡಿಲದಿಂ ಪಡುವ ಸೀಮೆಯಲ್ (ಎಕ. IV, ಗುಂಡ್ಲುಪೇ. ೯೩-೩೨ : 1049). [?]

ಗುಂಡಿವಟ್ಟಲ್ (ನಾ). ಗುಂಡಾದ ಬಟ್ಟಲು ; ದುಂಡುಬಟ್ಟಲು : "ಅನುಕರಂ ಗರ್ಶ [ರ್ಹ] ಕಂ ಗುಂಡಿ [ಪಾಠಾಂ. ಡ] ವಟ್ಟಲಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೭೩-೨೫). [ಗುಂಡಿ₂ + ಬಟ್ಟಲ್]

ಗುಂಡು (ನಾ). ೧. ವರ್ತುಲ ; ಗೋಳಾಕಾರ : ಭೂಮಿ ಗುಂಡಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). ೨. ರುಬ್ಬುವುದಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕಲ್ಲು ; ರುಬ್ಬುಗುಂಡು : "ಅಸು ಶಿಲಾಪಟ್ಟಮೆನಲಸಿಯಕಲ್ ಗುಂಡಿಂಗೆ ಪೆಸರು ಮುಂಡಾಶ್ಮಮೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬೦-೧೯). ೩. ದಪ್ಪವಾಗಿರುವ ಕಲ್ಲು ; ದೊಡ್ಡ ಕಲ್ಲು : ಬಡಿಯಿಂ ಗುಂಡಿಂ ಕಲ್ಲಿಂದಿಡುತುಂ ಬೆನ್ನಟ್ಟಿ ಬೆರ್ಚಿ ಭಯವಶದಿಂ ಮೈ ನಡುಗೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೮೪); ಕಾಲಲಿ ಕಟ್ಟಿದ ಗುಂಡು ಕೊರಳಲಿ ಕಟ್ಟಿದ ಬೆಂಡು ತೇಲಲೀಯದು ಗುಂಡು ಮುಳುಗಲೀಯದು ಬೆಂಡು ಇಂತಪ್ಪ ಸಂಸಾರಶರಧಿಯ ದಾಂಟಿಸಿ ಕಾಲಾಂತಕನೆ ಕಾಯೋ (ಬಸಹ. ೦೦೭-೫೩೦); ಕಲ್ಲಾದರೇನು ಗುಂಡಾದರೇನು ತಲೆ ಬಡಿಯಲಿಕ್ಕೆ (ಗಾದೆ). ೪. ತುಬಾಕಿಯ ಗೋಲಿ ; ಬಂದೂಕಿಗೆ ಹಾಕುವ ಗೋಲಿ : ನೂಱಾಱು ಪೆಟಲ ಗುಂಡುಗಳ ಜೋಡಿಸಿ ಕಂಚಗಾಱರ ಪಸರಕಿಟ್ಟಂತೆ ಸೀಱಿಸಿಡಿಲು ಬೀಳುತಿವೆ (ಭರತ. ೩೪-೭೪); ಘಟಶತಘ್ನಿಗಳ ಗುಂಡುಗಳುಱಿ ಮೇಲಕೆ ಪುಟವೆದ್ದು ನಡೆದುವೇವೇಳ್ವೆ (ಕಂನವಿ. ೧೨-೧೮); ತುಫಾಕದಿಂ ನೆಗೆವ ಗುಂಡಿನ ಪೋಲ್ (ರಾಜಶೇ. ೫-೭೯). ೫. ಗಾರೆಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು ಸಮಮಟ್ಟ ನೋಡಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ತೂಗುವ ಕಲ್ಲು ; ತೂಗುಗುಂಡು : (ಕ). ೬. ಬಾಲಕರು ಆಟಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಗೋಲಿ : (ಕ). ೭. ಚಿನ್ನದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಮಣಿ ಮತ್ತು ಅದರಿಂದ ಮಾಡಿದ ಆಭರಣ : ಅವಳ ಕತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಗುಂಡಿನ ಸರವಿತ್ತು (ರೂಢಿ). ೮. ಪ್ರಾಣಿಗಳ ವೃಷಣ. ೯. ಗುಂಪು ; ನೆರವಿ ; ಸಮೂಹ : "ಗುಂಡು=ನೆರವಿ" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೨); ಗುಂಡೆಂದು ಸಂದೋ [ಪಾಠಾಂ. ದೇ]ಹದೊಳ್ "(ಕರ್ಣಾನಿ. ೭೭); ಗುಂಡೆಲ್ಲಂ ಪೊಗಱ್ ಗುಂಡಮುಚ್ಚೆ . . . ನೆಗಱ್ (ಆಜಿಪು. ೦-೪೭ ವ); ನಾಯುಮಂ ಪಂದಿಯುಮಂ ಮಿಂಡರುಮಂ ಪೆಂಡಿರುಮಂ ಗುಂಡೆಲ್ಲಂ ನೆರೆದು ನೋಡೆ ಕಾದಿಸುತಿರ್ಪಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೦೭); ಏಱಿಸಿಕೊಂಡು ಹಸ್ತಿ ನಿಜಮಸ್ತಕಮಂ ಬರೆ ಕಂಡು ಗುಂಡು ನೀರೇಱ ಪುರ ಪ್ರಧಾನ ಜನಮುಂ ಗುಡಿಗಟ್ಟಿ (ನೇಮಿಪು. ೨-೯೪); ಹಿಂಡೊಡೆದು ಕಾಡಿನೊಳಗಂಡಲೆವ ಕುರಿಮರಿಯ ಕಂಡುಬ್ಬಿ ತೋಳಗಳ ಗುಂಡೂಳುವಂತೆ

(ಗೊಲ್ಲೂಥಾ. ೯-೨೨೮). (ಗು). ೧೧. ಗುಂಡಗಿರುವ ; ದುಂಡಾದ. ಗುಂಡುಕಟ್ಟಿಗೆ ', ' ಗುಂಡುಗಪ್ಪರ ' ಪರಾ.

ಗುಂಡುರುಳಿಸು = (ಆಲಂ) ಸುಳ್ಳುಹೇಳು: ಅವನು ಈಚೆಗೆ ಬಹಳ ಗುಂಡುರುಳಿಸುವುದನ್ನು ಕಲಿತಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ).

[ದೇಜ ತಮಿ. ಕುಣ್ಡು ; ತುಳು. ತೆಲು. ಗುಂಡು ; ಕೊಲಾ. ಗುಂಡ್ ; ನಾಯ್ಕಿ. ಘುಂಡ್./ಮರಾ. ಗುಂಡ್]

ಗುಂಡುಕಟ್ಟಿಗೆ (ನಾ). ದುಂಡಾದ ಮರದ ತುಂಡು,–ಉರುಳಿ : ಕುಲಗಳ ಬಣ್ಣದ ಭೂತವಂತೂ ಸರ್ಕಸ್ಸಿನ ಹೆಣ್ಣು, ಗುಂಡುಕಟ್ಟಿಗೆಯನ್ನು ಕಾಲ್ಕೆಳಗೆ ಉರುಳಿಸಿ ಹೊರಳಿಸುವಂತೆ ಇಡಿಯ ಭೂಮಿಯನ್ನೇ ಉರುಳಾಡಿಸುತ್ತಿದೆ (ವಿಜಾಮು. ೨೮). [ಗುಂಡು + ಕಟ್ಟಿಗೆ$_1$]

ಗುಂಡುಕಲ್ಲು ' ಗುಂಡುಗಲ್ ' ನೋ.

ಗುಂಡುಗಪ್ಪರ,ಗುಂಡಗಪ್ಪರ(ನಾ). ಗುಂಡಾದ ಕಪ್ಪರ,– ಭಿಕ್ಷಾಪಾತ್ರೆ : ಶಿವನು . . . ಕಂತೆ ಕಮಂಡಲ ದಂಡಿಗೋಲು ಗುಂಡುಗಪ್ಪರವೆರಸಿ ಭಿಕ್ಷುಕ ಮೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಬಂದು (ಭೈರಸೂ. ೩೮೦). **ಗುಂಡಗಪ್ಪರ :** ಮಹಾ ಮಹತ್ತಿಗೆ ವಿಭೂತಿ ಮುಂತಾಗಿ ದಣ್ಡಕೋಲು ಗುಣ್ಡಗಪ್ಪರಕ್ಕೆ ಶರಣು ಮಾಡಿ (ಎಕ. XIV, ಎಳಂದೂ. ೧೮೪-೧೦ ; 1647).

ಗುಂಡುಗಪ್ಪರದ ಕಾಯಕ = ಕೈಯಲ್ಲಿ ದುಂಡನೆಯ ಪಾತ್ರೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಭಿಕ್ಷೆಗಾಗಿ ತಿರುಗುವ ಜಂಗಮನ ವೃತ್ತಿ: (+).

[ಗುಂಡು + ಕಪ್ಪರ$_2$]

ಗುಂಡುಗಲ್, ಗುಂಡಕಲ್ಲು, ಗುಂಡುಕಲ್ಲು, ಗುಂಡುಗಲ್ಲು (ನಾ). ೧. ಗುಂಡಾಗಿರುವ ಕಲ್ಲು ; ದುಂಡುಗಲ್ಲು : ತೂಳುವ ಗುಂಡುಗಲ್ಗಳ ರಾಶಿ ಪಟ್ಟಣದಾಳುವೇರಿಯು ತುಂಬಿಹುವು (ಕಂನವಿ. ೬-೨೦). **ಗುಂಡಕಲ್ಲು: ೨.** ಒರಳಿನಲ್ಲಿ ರುಬ್ಬಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ದುಂಡಾದ ಕಲ್ಲು ; ರುಬ್ಬುಗಲ್ಲು : ಗುಂಡಕಲ್ಲಿಗೆ ಕುಲಿಶದಂಡ ಮುರಿದಂತೆ ಹೆಂಡಗುಡುಹ ಕೈಯ ಗಂಡುಗಲಿಯಳಿದೆ (ಕರಿಕ. ೦೨೭-೩) ; ಉಂಡವರಿಗೆ ಉಂಡದ್ದೇ ಬಂತು ಗುಂಡಕಲ್ಲಿಗೆ ಅರೆದದ್ದೇ ಬಂತು (ಗಾದೆ). **ಗುಂಡುಕಲ್ಲು: ೧.** ಗುಂಡುಕಲ್ಲಿನ ಲಟ್ಟೆ ದನುಜರ ತಂಡ ಸಾವುದೆ (ಕಾಶಿರಾ. ೨೦-೫೨) ; ಅಲ್ಲಿ ಮೂರು ಗುಂಡು ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಹೂಡಿ, ಒಲೆ ಮಾಡಿ ಹುರುಳಿ ಬೇಯಿಸಬಹುದು (ಸ್ವಪ್ನಹೊ. ೪೪). ೨. ಉಂಡವನಿಗೆ ಊಟ ಬೇಡ ಗುಂಡುಕಲ್ಲಿಗೆ ಎಣ್ಣೆ ಬೇಡ (ಗಾದೆ) ; ಗಂಡನಿಗೆ ಬೇಡಾದವಳು ಗುಂಡುಕಲ್ಲಿಗಿಂತ ಕಡೆ (ಗಾದೆ). **ಗುಂಡುಗಲ್ಲು :** ೧. ಮೊನೆಗಲ್ಲು ಗುಂಡುಗಲ್ಲುಗಳರೆಗಲ್ಲುಗಳ್ . . . ವನಮಾರ್ಗವ ತುಂಬಿಹುವು (ಕಂನವಿ. ೧೮-೪೪). [ಗುಂಡು + ಕಲ್$_3$]

ಗುಂಡುಗಲ್ಲು ' ಗುಂಡುಗಲ್ ' ನೋ.

ಗುಂಡುಗಾಳಗ (ನಾ). ಗುಂಪುಗಳಿಗೆ ನಡೆಯುವ ಯುದ್ಧ,–ಕಾಳಗ ; ಸಾಮೂಹಿಕ ಕದನ : ಒಂದೆ ಕ್ಷಣದೊಳು ನಿನ್ನ ಕೊಲದಿರುವಂದನಲ್ಲಾ ನಸ್ತ್ರಸರಸಿಗಳಿಂದ ಕಾದಿರಿಸಿದರೆ ತಿಳಿಯದೆ ಗುಂಡುಗಾಳಗವ (ಜಿರಾಮ. ೨೮೫-೩೭). [ಗುಂಡು + ಕಾಳಗ (<ಕಾಳೆಗ)]

ಗುಂಡುಗಿಡಿ (ನಾ). ಗುಂಪುಗುಂಪಾಗಿ ಸಿಡಿಯುವ ಕಿಡಿ : ತುಂಡುಗಿಡಿಗಳ ತೂಱುಗಿಡಿಗಳ ಗುಂಡುಗಿಡಿಗಳ ಘಾಡಣೆಯು ಕಿಡಿ ಚಂಡಿಯಾಯ್ತು (ತೊರರಾ. ೫-೮-೮೨). [ಗುಂಡು + ಕಿಡಿ]

ಗುಂಡುಗುಱುಚಾಡು (ಕ್ರಿ). ಕಣ್ಣುಮುಚ್ಚಾಲೆ ಆಟವನ್ನು ಆಡು : ತನಿಗೊರ್ವಿದೆಲೆವಳ್ಳಿಯೊಳ್ ಗುಂಡುಗುಱುಚಾಡಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೪೪ ರಗಳೆ).

[<ಅಡಂಗುಱುಚಾಡು]

ಗುಂಡುಗೊಲೆ (ನಾ). ಗುಂಡುಹಾಕಿ ಕೊಲ್ಲುವುದು,–ಸಾಯಿಸುವುದು : ಗುಂಡುಗೊಲೆ ನೇಣುಗೊಲೆಗಳು ಇಂಥ ಅಸಂಖ್ಯಾತ ಅತ್ಯಾಚಾರಗಳಿಗೆ ಸರ್ಕಾರವೇ ಹೊಣೆ (ಪುನರು. ೫೫೦). [ಗುಂಡು + ಕೊಲೆ$_2$]

ಗುಂಡುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. (ಹೊಡೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ) ಕಲ್ಲನ್ನು ತೆಗೆದು ಕೊಳ್ಳು ; ದುಂಡಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು : ತೊಲಗದೆ ಗೋವುಗಳ್ ನೆರೆದು ನಾಯ್ಗಳನುರ್ಚುವ ಕಂಡು ಗುಂಡುಗೊಂಡಲಸದೆ ನಿಚ್ಚಮಾರ್ದಿಡುವ . . . ಬಾರಿಗೆ ಮೆಯ್ಯನೊಡ್ಡಿ ಕೋಲೆಗೊಳಗಾಗಿ ಪಂದಿ ನಮೆವಂದವುದಾರ್ಗ ಮಸೇವ್ಯವರ್ಣನಂ (ಸುಕುಮಾ. ೫-೧೮) ; ಬೆದಱಿ ಪುಲಿ ಬಾವಿಯೊಳ್ ಬಿರ್ದುದನಱಿದೊಡೆ ಗುಂಡುಗೊಂಡು [ಕೊಂದಿ]ಕ್ಕುಗುಮಲ್ಲದೆ ಪಿಡಿದು ತೆಗೆವರಾರ್ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೩೭). ೨. ಗುಂಪಾಗು ; ಸಮೂಹವಾಗು : ಮಂಡಳಿಸಿರೆ ಗಿಳಿಗಳಮೇಯಷಂಡಂಗಳ ಮೇಲೆ ಗುಂಡುಗೊಂಡೀಕ್ಷಿಸುವು ದ್ದಂಡೆಯರನಯನರುಚಿ ಮಾರ್ತಂಡಗೋಲಗಿಪುದಿಂದುಮಂಡಳರುಚಿಯಂ (ಮಹಾನೇ. ೦-೫೯) ; ಪೆಂಡವಾಸವುಮುಮೆನಲ್ಕೆಯಂತಃಪುರದೊಳ್ ಗುಂಡು ಗೊಂಡಿರ್ಪ ಸತಿಯರ್ (ಕವಿಕಂ. ೦೪೭) ; ದೆಸೆದೆಸೆಯ ಕಟ್ಟಲೆಯ ಬಿಂದ ಮೊಂದುಗೂಡಿ ಗುಂಡುಗೊಂಡು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭೨-೦೨).

[ಗುಂಡು + ಕೊಳ್$_1$]

ಗುಂಡುಗೋವಿ$_1$ (ನಾ). ಗುಂಡುಗಳನ್ನು ತುಂಬಿ ಹಾರಿಸುವ ಕೋವಿ ; ಬಂದೂಕು: ಪರಿಪರಿಯ ಗುಂಡುಗೋವಿಯ ಕುದಿವ ಸುಣ್ಣಗಳ ಪಿರಿದಾದ ಗುಂಡುಗಳ . . . ಮೊತ್ತಂಗಳಾಳ್ವೇರಿಯೊಳ್ ಪಸರಿಸಿದುವು (ಜಿಬಪು. ೪೨-೦೦) ; ಗಂಡುಗಲಿಗಳ ಗುಂಡುಗೋವಿ ಸರಗೋವಿಗಳಿಂ ಬೋದಿಗೆ ತೊಲೆಗಳಂ . . . ಅನುಗೆಯ್ದು (ಚಿಕವಂ. ೫೪-೧೩).

[ಗುಂಡು + ಕೋವಿ$_1$]

ಗುಂಡುಗೋವಿ$_2$ (ನಾ). ಮದುವೆ ಇಲ್ಲದವನು ; ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಕಟ್ಟುಪಾಡೂ ಇಲ್ಲದವನು ; ಏಕಾಂಗಿ : ಮನೇಲಿ ನಾನೊಬ್ಬನೇ ಆದೆ ಗುಂಡುಗೋವಿ, ಹಿಂದಿಲ್ಲ ಮುಂದಿಲ್ಲ (ಬದುಕ್ಕಿ. ೨೭) ; ಗುಂಡುಗೋವಿ ಹಾಗೆ ತಿರುಗಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಆತನಿಗೆ ಲಗ್ನಮಾಡಿದಿರಿ (ನನ್ನರ. ೨೭) ; ನಂಜಪ್ಪ ಸಂಸಾರಿಯೋ ಗುಂಡುಗೋವಿಯೋ ? (ಶನಿಸಂ. ೦೫೯). [?]

ಗುಂಡುಜಾಜಿ (ನಾ). ಗುಂಡಾದ ಹೂವುಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಾಜಿ : (+). [ಗುಂಡು + ಜಾಜಿ]

ಗುಂಡುತೋಪು (ನಾ). ದಟ್ಟವಾದ ಮರಗಳ ಗುಂಪು ; ತೋಪು : ಗುಂಡುತೋಪುಗಳನ್ನು ಜನ ಸೌದೆಗಾಗಿ ಕಡಿದು ಹಾಳುಮಾಡಿದರು (ಕಳಹು. ೦೦೦). [ಗುಂಡು + ತೋಪು$_1$]

ಗುಂಡುದೀವು (ಕ್ರಿ). ಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ ತುಂಬು : ಅದೇಂ ನೆಱೆ ಪೋಲ್ತುದೊ ಚಂಡಹುಂಡಸಂಸ್ಥಾನದೆ ಗುಂಡುದೀವಿದ ತಡಂಗಮುನಂಗದ ಪಾಂಗ ಮಂದಿರಾ (ಆದಿಪು. ೫-೯೦). [ಗುಂಡು + ತೀವು]

ಗುಂಡುನಾಲೆಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : (ಮೈಜಿಗಿ. ೭೪-೦೫೦೪). [ಗುಂಡುನಾಲೆ$_0$ + ಹುಲ್ಲು (<ಪುಲ್)]

ಗುಂಡುಪಿನ್ನು (ನಾ).=ಗುಂಡುಸೂಜಿ : ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಗುಂಡುಪಿನ್ನಿಗೆ ಬಹಳ ಅಭಾವ (ರೂಢಿ). [ಗುಂಡು + ಪಿನ್ನು]

ಗುಂಡುಬಟ್ಟಲು ' ಗುಂಡುವಟ್ಟಲ್ ' ನೋ.

ಗುಂಡುಬದನಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : (ಮೈಜಿಗಿ. ೫೦-೦೦೦೯).

[ಗುಂಡು + ಬದನಿಕೆ]

ಗುಂಡುಮಲ್ಲಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಲ್ಲಿಗೆ ; ದುಂಡುಮಲ್ಲಿಗೆ : ಗುಂಡುಮಲ್ಲಿಗೆ, ಏಳುಸುತ್ತಿನ ಮಲ್ಲಿಗೆ (ಮೈಜಿಗಿ. ೪೭-೯೪೦).

[ಗುಂಡು + ಮಲ್ಲಿಗೆ]

ಗುಂಡುಮುಂಚಿಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : ಬೆಟ್ಟಮುಂಚಿಹುಲ್ಲು . . . ಗುಂಡುಮುಂಚಿಹುಲ್ಲು, ಗಂಟುಕಾಚಿ (ಮೈಜಿಗಿ. ೭೪-೦೫೦೯).

[ಗುಂಡುಮುಂಚಿ$_0$ + ಹುಲ್ಲು (<ಪುಲ್)]

ಗುಂಡುಮುಳುಗ ' ಗುಂಡುಮುಳುಕ ' ನೋ.

ಗುಂಡುಮುಟುಕ, ಗುಂಡುಮುಳುಗ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹಕ್ಕಿ ; ಸಳೆಕುಟಿಹಕ್ಕಿ : "ಆತಾಪೀ, ಶಕುನಿಃ, ಚಿಲ್ಲಃ–ಈ ೩ ಗುಂಡುಮುಟುಕ (ನ ಹಕ್ಕಿ)ು " (ಹಲಾಯು. ೮೨-೯೭). **ಗುಂಡುಮುಳುಗ** : (ಕ).
[ಗುಂಡು? + ಮುಟುಗು (<ಮುಟುಂಗು) + – ಕ$_3$]

ಗುಂಡುಮೊಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭೂಮಿ : ಗುಣ್ಣುಮೊಗೆಯೊಮ್ಮತ್ತರ್ ಮಣಲಿಯೊಮ್ಮತ್ತರ್ (ಎಕ. VII, ಶಿಮೊ. ೧೧೫-೧೧ ; ?).
[ಗುಂಡು + ಮೊಗೆ$_3$]

ಗುಂಡುವಟ್ಟಲ್, ಗುಂಡವಟ್ಟಲ್, ಗುಂಡುಬಟ್ಟಲು (ನಾ). = ಗುಂಡಿವಟ್ಟಲ್ : (ಕ). **ಗುಂಡವಟ್ಟಲ್** : "ಅನುಕರಂ ಗರ್ಶ[ರ್ಹ]ಕಂ ಗುಂಡ [ಪಾಠಾಂ. ಡಿ] ವಟ್ಟಲಕ್ಕುಂ " (ಮಂಗರಾ. ೭೩-೨೫). **ಗುಂಡುಬಟ್ಟಲು** : ನಾನು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಈ ಗುಂಡುಬಟ್ಟಲು ತುಂಬ ಹಾಲು ಕುಡಿಯುತ್ತೇನೆ (ರೂಢಿ). [ಗುಂಡು + ಬಟ್ಟಲ್]

ಗುಂಡುವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಶಿಲಾರೂಪವನ್ನು ಪಡೆ ; ಕಲ್ಲಾಗಿರು : ನಮ್ಮ ಹೆಣ್ಣುಮಗಳು ಚಿಕ್ಕಮಲ್ಲಕ್ಕನು ಈ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಮುಂದೆ ಅಗ್ನಿಪ್ರವೇಶವನ್ನು ಹೊಂದಿದಳು ಅವಳ ರೂಪು ಈ ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಬಂಡೆಗೆ ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ಇರುತ್ತೆ ಗುಂಡುವಡೆದು ಇರುತ್ತೆ ಶಾಸನ ಇರುತ್ತೆ (ಎಕ. XVI, ಮಧ್ಯಗಿ. ೧೦೭-೫೦ ಪುಟ ; 1612). [ಗುಂಡು + ಪಡೆ$_1$]

ಗುಂಡುವಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ : ಪಾಸುವಲೆ ಗುಂಡಿ[ಡು]ವಲೆ . . . ತಟ್ಟಿಬಲೆಗಳೆಂಬಿವನು (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೯-೩೬) ; ಗುಂಡುವಲೆಗಳ ಬೀಸುವಲೆಗಳ . . . ಮಂಡವಿಗೆಬಲೆಗಳ ಕಿರಾತರು ಕೆದಱಿತಗಲದಲಿ (ಕುಮಾವ್ಯಾಅ. ೧೩-೨೩) ; ಸೊಡರ್ಗಿಡಿಗಂಗಳ್ಗಳೆಯೆಂಟು ಗುಂಡುವಲೆ ಖಡ್ಗಂ (ಯಾದವ. ೪-೫೮). [ಗುಂಡು + ಬಲೆ$_1$]

ಗುಂಡುಸೂಜಿ (ನಾ). ಗುಂಡಾದ ತಲೆಯುಳ್ಳ ಸಣ್ಣಸೂಜಿ ; ಗುಂಡುಪಿನ್ನು ; ಟಾಚಣಿ (ಉಕ) : ಸೂಜಿ, ಗುಂಡುಸೂಜಿ . . . ಚಿಲ್ಲರೆನಾಣ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಸಹ ಹೇಗೋ ಕಸದ ಗುಡ್ಡೆಯನ್ನು ಸೇರುತ್ತವೆ (ನಾಡಿಗೇ. ೨೩) ; ಈ ಸಣ್ಣಚುಕ್ಕೆಯು ಚಿನ್ನದ ಗುಂಡುಸೂಜಿಯ ತಲೆಯಂತೆ ಹೊಳೆಯುತ್ತ . . . ಅದರ ಗಾತ್ರವು ಬೆಳೆಯುತ್ತ ಬರುವುದು (ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿ. ೮೪). [ಗುಂಡು + ಸೂಜಿ]

ಗುಂಡುಹಾಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಂದೂಕು, ಫಿರಂಗಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ ಗುಂಡನ್ನು ಸೇರಿಸು,–ಭರ್ತಿಮಾಡು : (ಕ). ೨. ಬಂದೂಕು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಗುಂಡನ್ನು ಹಾರಿಸು ; ಗೋಲಿಬಾರುಮಾಡು : ಒಬ್ಬ ಹೊರೀಹಿ ಮಹಾತ್ಮಾಗಾಂಧೀಜಿಯವರನ್ನು ಗುಂಡುಹಾಕಿ ಕೊಂದನು (ರೂಢಿ). [ಗುಂಡು + ಹಾಕು (< ಪಾಯ್ಕು$_1$)]

ಗುಂಡುಹಾರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಫಿರಂಗಿ, ಬಂದೂಕು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಗುಂಡನ್ನು ಉಡಾಯಿಸು,–ಹೊಡೆ : ಸಂಚುಗಾರರಲ್ಲೊಬ್ಬ ಗುಂಡು ಹಾರಿಸಿದನು (ಪುನರು. ೨೪೧). [ಗುಂಡು + ಹಾರಿಸು (<ಪಾಱಿಸು)]

ಗುಂಡುಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ).=ಗುಂಡುಹಾಕು ೨ : ದೊಡ್ಡನು ಗುಂಡುಹೊಡೆದು ಹುಲಿಯನ್ನು ಕೊಂದನು (ಕಾಲೂರ. ೭ ಕಥಾಸಾರ).
[ಗುಂಡು + ಹೊಡೆ$_1$ (< ಪೊಡೆ$_1$)]

ಗುಂಡುಳಿ (ನಾ). ಗುಂಡಾದ ಉಳಿ ; ದುಂಡುಳಿ : (ಕ).
[ಗುಂಡು + ಉಳಿ$_5$]

ಗುಂಡೆಗಾಱ (ನಾ). (?) : ಉಂಡುಬಾರದ ಊಟವನ್ನು ಕಾಣಬಾರದ ಕರ್ಮವನ್ನು ಗುಂಡೆಗಾಱರ ಕೇರಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿ ಚೆಂಡಿಗಿಂತ ಹಗುರವಾದೆ (ಪುರಂದ. ೪-೯-೩). [? + – ಗಾಱ (< – ಕಾಱ)]

ಗುಂಡೇಱು (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು : ಸಿಡಿಲಯ್ಯಂ ಕಾಲಂ ಕಟ್ಟಿ ಕೂರವಾಡಿ ಮೂನೂಱರ ಬಟ್ಟಿಯ ಲೋಕಾಯ್ತ್ವಪೊಟಲುಂ ಗುಂಡೇಱುಳಿಪ್ಪರ್ತ್ತವಾಲ್ಕುಮತ್ತರ್ಕ್ಕರಿಯ ಕೆಯ್ಯುಂ . . . ಕೊಟ್ಟರ್ (ಎಕ. XI, ಹೊಳಲ್ಕೆ. ೨೩-೧೮ ; 968). [?]

ಗುಂಡೊಲೆ (ನಾ). ೧. ದುಂಡಾದ ಬಾಯುಳ್ಳ ಒಂಟೊಲೆ : (ಕ). ೨. ಮೂರು ಗುಂಡುಗಳನ್ನು ಹೂಡಿ ಮಾಡಿದ ಒಲೆ : ಪ್ರವಾಸದಲ್ಲಿ ಗುಂಡೊಲೆ ಹೂಡಿ ಕಾಫಿ ಮಾಡಿದರು (ರೂಢಿ). [ಗುಂಡು + ಒಲೆ$_4$]

ಗುಂಡೋತ್ತರ (ನಾ):=ಗುಂಡಾಂತರ ೧ (?) : ನೆಲಗಟ್ಟಿನ ಮೇಲೆ ಕಲಶವು ನಿಡುವ ಗುಂಡೋತ್ತರ[ಪಾಠಾಂ. ಗುಂಡವತ್ತ]ದ ಮೇಲೆ ಸೊದೆಯು ಬಱಿವ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೨-೨೪). [?]

ಗುಂಡೋದರ (ನಾ). ಗುಡಾಣದಂತಹ ಹೊಟ್ಟೆಯುಳ್ಳವನು ; ಡೊಳ್ಳುಹೊಟ್ಟೆಯವನು : ಲಕ್ಷೋಪಲಕ್ಷ ಕಿಸೆ ಕಿಸಿದು ನಿಂತರು ಬಾಯಿ ಗುಂಡೋದರಗೆ ಮಾತ್ರ ದಕ್ಕುತ್ತಿದೆ (ನಡಬಂ. ೧೦೩-೮). [<ಸಂ. ಕುಂಡೋದರ]

ಗುಂತು ' ಗೊತ್ತು ' ನೋ.

ಗುಂದ ' ಕುಂದ$_3$ ' ನೋ.

ಗುಂದುಗುಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಸಿಮ್ಮನೂರ ಕಿಳ್ಳಮ್ಮನ್ . . . ಬಳ್ಳಿಗ್ಗಮಯ ಗಾಮುಣ್ಡನ್ ಗುಂದುಗುಡೆಯಾ ಸಾತ್ತುಗಾಮುಣ್ಡ ಇನ್ನಿ ಎನಿಬ್ಬರು ಶ್ರೀಕರಣ ಸಹಿತಂ ಬಿಟ್ಟಾರ್ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ.೧೧-೧೩ ; ಸು. 800). [?]

ಗುಂದೆ ' ಕುಂದ$_3$ ' ನೋ.

ಗುಂದ್ರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು ; ಕಾಗೆಬಿದಿರು : " ಗುಂದ್ರಃ, ತೇಜನಕಃ, ಶರಃ–೩ ಕಾಗಿಬಿದರು " (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೧). [ಸಂ.]

ಗುಂದ್ರಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ದಟ್ಟೈಸು ; ಸಾಂದ್ರವಾಗು : ಅತ್ತ ಘನಸಾಂದ್ರದಿಂ ಕರ್ಣಸೌಬಲಶಲ್ಯದ್ರೋಣನಶ್ವತ್ಥಾಮರ್ಮೈದಿ ರಣದಿ ಗುಂದ್ರಯಿಸಿ ಯಿಳಿದ ರಣಭೂಮಿಯುಂ ಪೊಕ್ಕು (ಲಕ್ಷ್ಮಭಾ. ೭-೬-೧೫). [? + – ಇಸು$_3$]

ಗುಂಪನ (ನಾ). ೧. (ಶಬ್ದಾರ್ಥಗಳ) ಜೋಡಣೆ. ೨. ಕಟ್ಟುವಿಕೆ ; ರಚನೆ : ಗುಂಫನ–ಗುಂಪನ (ಶಮದ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ) ; ಗುಂಫನ–ಗುಂಪನ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೪೨ ಪ್ರಯೋ). [< ಸಂ. ಗುಂಫನ]

ಗುಂಪಲು (ನಾ). ಗುಂಪು ; ಸಂದಣಿ. ' ಗುಜಂಗುಂಪಲು, ನಾರುಗುಂಪಲು ' ಪರಾ.
[ಗುಂಪು$_1$ (<ಗುಣ್ಪು$_1$)+–ಅಲು (<-ಅಲ್$_2$). /ತಮಿ. ಕುಮ್ಪಲ್]

ಗುಂಪಳಿ ' ಗುಣ್ಪಳಿ ' ನೋ.

ಗುಂಪಿತ (ನಾ). ತೊಡಕಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದವನು ; ಕಟ್ಟುಂಬಿದ್ದವನು (?) : ತನ್ನ ಗುಣವ ಹೊಗಳಬೇಡ ಇದಿರ ಗುಣವ ಹಳಿಯಬೇಡ ಕೆಮ್ಮನೊಬ್ಬರ ನುಡಿಯಬೇಡ ನುಡಿದು ಗುಂಪಿತನಾಗಬೇಡ (ವಚಶಾ. I, ೧೮೧).
[<ಸಂ. ಗುಂಫಿತ ?]

ಗುಂಪು$_1$ ' ಗುಣ್ಪು$_1$ ' ನೋ.

ಗುಂಪು$_2$ ' ಗುಣ್ಪು$_2$ ' ನೋ.

ಗುಂಪುಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರು ; ಗುಂಪುಗೂಡು : ಆ ಕಾರಿನ ಸುತ್ತಲೆಲ್ಲ ವಠಾರದ ಹುಡುಗರು ಗುಂಪುಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಆಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಕಂಬಹು. ೦೩೨). ೨. ಗುಂಪುಗೂಡಿಸು ; ಬಣಕಟ್ಟು : ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಸೇರಿ ಗುಂಪು ಕಟ್ಟಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). [ಗುಂಪು$_1$ (<ಗುಣ್ಪು$_1$)+ಕಟ್ಟು$_1$]

ಗುಂಪುಕೂಡು ' ಗುಂಪುಗೂಡು ' ನೋ.

ಗುಂಪುಗಾರ (ನಾ). ಗುಂಪುಗಟ್ಟುವವನು. ' ಗುಂಪುಗಾರಿಕೆ ' ಪರಾ.
[ಗುಂಪು$_1$ (<ಗುಣ್ಪು$_1$) + – ಗಾರ (<–ಕಾಱ)]

ಗುಂಪುಗಾರಿಕೆ (ನಾ). ಗುಂಪುಕಟ್ಟುವಿಕೆ : ಪಾರ್ಟಿ, ಪಕ್ಷ, ಗುಂಪುಗಾರಿಕೆ, ಪಕ್ಷಾಂತರ ನನ್ನೂರಿನಲ್ಲಿಯೂ ಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರ ಇವೆ (ನನ್ನೂರು. ೩೦೬).
[ಗುಂಪುಗಾರ + – ಇಕೆ]

ಗುಂಪುಗುಳಿ (ನಾ).=ಗುಂಪುಗಾರ. 'ಗುಂಪುಗುಳಿತನ' ಪರಾ.
[ಗುಂಪು$_1$ (<ಗುಣ್ಪು$_1$) + – ಕುಳಿ$_2$]

ಗುಂಪುಗುಳಿತನ (ನಾ).=ಗುಂಪುಗಾರಿಕೆ : ರಾಜಕೀಯಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ-ಗುಂಪುಗುಳಿತನ ತಲೆದೋರಬಾರದು (ಒಂ). [ಗುಂಪುಗುಳಿ + – ತನ]

ಗುಂಪುಗೂಡು, ಗುಂಪುಕೂಡು (ಕ್ರಿ). ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರು ; ಏಕತ್ರವಾಗು : ಪಲವು ಸುಕೃತವಿಂತು ಪರಿಣತಿವೆತ್ತುದೊ ಕುಲದೇಳ್ಗೆ ಗುಂಪುಗೂಡಿದುದೊ (ಹದಿಬ. ೨-೧೮). **ಗುಂಪುಕೂಡು :** ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆ ಜಗಳಕ್ಕೆ ಕರೆಯುವುದು ಗುಂಪುಕೂಡಿ ಹೊಡೆಯುವುದು (ಕಳಹು. ೧೦).
[ಗುಂಪು$_1$ (<ಗುಣ್ಪು$_1$) + ಕೂಡು$_1$]

ಗುಂಪುಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ).=ಗುಂಪುಗೂಡು : (ಕ).
[ಗುಂಪು$_1$ (< ಗುಣ್ಪು$_1$) + ಕೊಳ್ಳು$_1$ (<ಕೊಳ್$_1$)]

ಗುಂಪುದೆಗೆ (ಕ್ರಿ). ಕೂಡಲು ಹಿಂದೆಗೆ: ಪೆಂಪಳಿದ ತನುಲತೆಯು ಹರುಷದ ಸೊಂಪು ಸಡಿಲಿದ ಮುಖದ ನೋಟದ ಗುಂಪುದೆಗೆದಕ್ಷಿಗಳ ಕೋಡಿಯ ಲೊಗುವ ಕಿಱುವನಿಯ . . . ಲಜ್ಜೆಯಲಂಪಿನಂಬುಜವದನೆ ಮೈಯಿಕ್ಕಿದಳು ನಿಜಪತಿಗೆ (ತೊರಾ. ೬-೫೩-೭೭). [ಗುಂಪು$_1$ (<ಗುಣ್ಪು$_1$) + ತೆಗೆ$_1$]

ಗುಂಪುಬಸರೇಸೊಪ್ಪು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು : ಗುಂಪುಬಸರೇ ಸೊಪ್ಪು ಹಾಲಲ್ಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳೆ ರಕ್ತಪ್ರಮೇಹ ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿಶ್ವವಿ. ೬೨).
[? + ಸೊಪ್ಪು$_3$]

ಗುಂಪುಲಿ (ನಾ). (ಪಕ್ಷಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳು) ಒಟ್ಟಾಗಿ ಮಾಡುವ ಶಬ್ದ,-ಸಾಮೂಹಿಕವಾದ ಧ್ವನಿ : ಬಿದಿರ್ವೆಳೆಯ ತುದಿಗಣೆಯೊಳಿರ್ದೊಂದು ಕಾಮಳ್ಳಿಗಳ ಹಿಂಡು ಹಾರಿದುದು ಗುಂಪುಲಿಯನೆಸೆದು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೦೩-೨೩೨). [ಗುಂಪು$_1$ (<ಗುಣ್ಪು$_1$) + ಉಲಿ$_2$]

ಗುಂಪುವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪುಗೂಡು ; ಒಟ್ಟಾಗು : ತಿಂಗಳ ಸೊಂಪು ಗುಂಪುವಡೆದೆಣ್ದೆಸೆಗಂ ಪರಿಗೊಂಡುದೆಂಬಿನಂ (ಕಬ್ಬಿಗಕಾ. ೧೭).
[ಗುಂಪು$_1$ (< ಗುಣ್ಪು$_1$) + ಪಡೆ$_1$]

ಗುಂಪುಸೇರು (ಕ್ರಿ).= ಗುಂಪುವಡೆ : ಹುಡುಗರು ಹೆಚ್ಚುಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಗುಂಪು ಸೇರಿದರು (ರಾವಿಜ. ೨೦). [ಗುಂಪು$_1$ (<ಗುಣ್ಪು$_1$)+ಸೇರು$_1$ (<ಸೇರ್$_1$)]

ಗುಂಪೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪು ಒಡೆದುಹೋಗು,—ಚೆದರು ; ತಾವರಸ ವೆಂದು ವದನಾಬ್ಜಕ್ಕೆ ಯೆರಗಿಯಳಿ ಸೋಮನಾಸಿಕ ಚಂಪಕರಲ ನಿಟ್ಟೆಸಿ ಭಯದಿ ಪಾರ್ದು ಗುಂಪೊಡೆಯದಿರಲು (ನವಮೋ. ೨೩-೭).
[ಗುಂಪು$_1$ (<ಗುಣ್ಪು$_1$) + ಒಡೆ$_1$]

ಗುಂಫ$_1$ (ನಾ). ಆಳ ; ಗಾಂಭೀರ್ಯ : ಶರಧಿಗುಂಫವನಱಿಯಲಿಳಿದನೊ ತರಣಿ ಸಂಧಿಗೆ ವರುಣನಲ್ಲಿಗೆ ತೆರಳಿದನೊ (ಕಾಶಿರಾ. ೧೫-೩೬).
[<ಗುಣ್ಪು$_2$?]

ಗುಂಫ$_2$ (ನಾ). ೧. ಮಾಲೆಯಂತೆ ಕಟ್ಟುವುದು. ೨. ಜೋಡಣೆ ; ರಚನೆ : "ಶ್ರಂಥನಂ, ಗ್ರಂಥನಂ, ಗುಂಫಃ, ಸಂದರ್ಭಃ, ರಚನಾ—ಈ ೫ ರಚನೆ" (ಹಲಾಯು. ೦೨೦-೪೫) ; "ಗ್ರಂಥನಂ ಗುಂಫಮೆನೆ ರಚನೆಗಭಿಧಾನಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೦೨೬-೩). [ಸಂ.]

ಗುಂಫನ (ನಾ).=ಗುಂಫ$_2$ ೨: ಪದರಚನಾತಿಶಯಂ ರೀತಿದಲದುವುಂ ನಿಯತ ವರ್ಣ ಗುಂಫನ ಗುಣದೊಂದೊದವಿಂ ಮೂದೆಱನಕ್ಕುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೮೦).
[ಸಂ.]

ಗುಂಫಿತ (ಗು). ಕಟ್ಟಿದ ; ಜೋಡಿಸಿದ ; ರಚಿತವಾದ. [ಸಂ.]

ಗುಂಬ$_1$ 'ಗುಣ್ಪು$_1$' ನೋ.

ಗುಂಬ$_2$ 'ಗುಣ್ಪು$_2$' ನೋ.

ಗುಂಬ$_3$, ಗುಂಭ$_2$ (ನಾ). ೧. ಗಡಿಗೆ; ಘಟ; ಕುಂಭ ; ಕಲಶ : ಗುಬ್ಬಿ ಗುಂಬವನೊಡೆದು ಒಬ್ಬುಳಿಯಾಯಿತು (ಮಧುವ. ೧೩) ; ಸ್ಮರನೀಟಿ ಪಿಡಿದ ಕೆಂಪಿನ ಗುಂಬದಡಿಯೋ ಅರುಣಮಣಿಯೋ ಕೆಂಬರೆಯೋ . . . ತರುಣಿ ಮಣಿಯ ಚೆಂದುಟಿಯೋ (ನೇಮಿಸಂ. ೨೩-೧೯೮) ; ತುಂಬಿದ ಗುಂಬವುಂ ಪೊಱಪೊಸಂತಿಲ ಪಕ್ಕದೊಳಿಟ್ಟು ಪೂಜೆಗೆಯ್ಸಿಂ (ಚಿಕವಿ. ೪-೩೫) : ಕುಂಬಾರ್ರ ಹುಡುಗಿ ಬಲು ಚೆಲುವೆ ಆದರೆ ಗುಂಬ ತಟ್ಟೋದ ಬಿಡಲೊಲ್ಲೆ (ಹಳ್ಳಿಯ. ೬೦). ೨. ಗಾಡಿ, ರಥ ಮುಂತಾದ ವಾಹನದ ಚಕ್ರಗಳ ನಾಭಿ,–ಮಧ್ಯದ ದಿಂಡು,–ನಡುತೂಬು: ಅಚ್ಚು ಮುಱಿದು ಮೂಕು ಗುಡುಗಿಱಿದಾ ಗುಂಬ ನುಚ್ಚುನೂಱಾಗಲಾ ಶಕಟ (ನೇಮಿಸು. ೦೫-೮೮).
ಗುಂಭ$_2$: ೨. ೪ ಭಂಡಿ ಚಕ್ರಕ್ಕೆ ಗುಂಭ (ಎಕ. XIV, ನಂಜನ. ೨೮೫-೫ ; ಸು. 1848). ೩. ಕಂಬದ ತುದಿಯ ಕಲಶಾಕಾರದ ಸಾಧನ ; ಬೋದಿಗೆ : ಬಜ್ಜರದ ಕಂಬಗಳ ಸಕಲ ರುಚಿ ಗುಂಭಗಳನಾಂತು ತೋರ್ಪ ಅರಮನೆ (ವೆಂಕಾರಾ. ೨-೭-೩೬). [<ಸಂ. ಕುಂಭ]

ಗುಂಬಕಟ್ಟು (ನಾ). ಚಕ್ರದ ನಾಭಿಯ ಮೇಲಿರುವ ಕಬ್ಬಿಣದ ಪಟ್ಟಿ : ಅದು ನನ್ನೂರ ಬಡಗಿ ಗಾಡಿಯ ಗುಂಬಕಟ್ಟನ್ನು ಗಣಗಣ ಕಾಯಿಸಿ ಬಡಿಯಲು ಕುಲುಮೆಯಿಂದ ಹೊರದೆಗೆದಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ (ನನ್ನೂರು. ೦೩).
[ಗುಂಬ$_3$ + ಕಟ್ಟು$_2$]

ಗುಂಬಗುಟಿ (ನಾ). ಆಳವಾದ ಗುಂಡಿ ; ಹೊಂಡ : ಇವರ್ಗಮಾರಾಜ ನೃಪಂಗಂ ತಾರತಮ್ಯಂ . . . ಗುಂಬಗುಟಿಗಳ್ಗಂ ಅಂಬುಧಿಗಂ ಅಣುಗಳ್ಗಂ ಅಮರಗಿರಿಗಂ . . . ಇರ್ಪಂತಿರ್ಕುಂ (ಚಿಕವಂ. ೨೬-೧).
[ಗುಂಬ$_2$ (<ಗುಣ್ಪು$_2$) + ಕುಟಿ$_2$]

ಗುಂಬಚ್ಚು 'ಗುಂಬಜು' ನೋ.

ಗುಂಬಜ್ 'ಗುಂಬಜು' ನೋ.

ಗುಂಬಜು, ಗುಂಬಚ್ಚು, ಗುಂಬಜ್, ಗುಂಬಸ್ಸು, ಗುಮ್ಮಸು (ನಾ). ಅರ್ಧ ಗೋಳಾಕಾರದ ಗೋಪುರದಂಥ ರಚನೆ: ಈ ಕಟ್ಟಡದ ಮೈರೇಖೆ ಮೇಲಕ್ಕೆ ದುಂಡಾಗಿ ಗುಂಬಜಿನಲ್ಲಿ ಕೊನೆಗೊಳ್ಳುವುದು (ಆಬೂಬ. ೬೦). **ಗುಂಬಚ್ಚು :** ಮಸೀದಿಯ ಗುಂಬಚ್ಚುಗಳು ಮೆರೆಯಬೇಕು (ದೌಲತ್. ೪೫). **ಗುಂಬಜ್ :** ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲೇ ಹಿರಿದಾದ ಈ ಗುಂಬಜ್ (Dome) ಅದ್ಭುತವಾದೊಂದು ಎಂಜಿನಿಯರಿಂಗ್ ಸಾಹಸದ ಫಲ (ಹುಮುಃ. ೦೬೩). **ಗುಂಬಸ್ಸು :** ಗುಂಬಸ್ಸು ಸುಮಾರು ೨೫ ಮೈಲಿ ದೂರಕ್ಕೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ (ಭಾರದ. ೪೦೩). **ಗುಮ್ಮಸು :** ಬಹುಶಃ ಪ್ರಪಂಚದ ಗುಮ್ಮಸುಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲ ಇದು ಎರಡನೆಯ ದೊಡ್ಡದು (ಭಾರದ. ೪೦೩).
[←ಪಾರ. ಗುಂಬದ್ ; ಹಿಂ. ಗುಂಬಜ್]

ಗುಂಬದಂಬಟೆ (ನಾ). ತಮಟೆಯಂತೆ ಬಾರಿಸುವ ಕುಂಭ ; ಘಟವಾದ್ಯ.
ಗುಂಬದಂಬಟೆಯುವ = ಗುಂಬವಾದ್ಯವನ್ನು ಬಾಜಿಸುವವನು : ಅಯ್ಯಾ ನೀಂ ಬಂದುದಂ ಕಾಣದೆ ಈ ಗುಂಬದಂಬಟೆಯುವರ್ ದೊಂಬಿಗೂಡಿ ಪಾಡುವ ಬಣ್ಣವಾಡಂ ಕೇಳುತ್ತೆ ಪತ್ತೆಸಾರ್ದ ನಿಮ್ಮನಱಿಯದಾದೆಂ (ಚಿಕವಿ. ೬-೦೩೪ ವ). [ಗುಂಬ$_3$ + ತಂಬಟೆ (<ತಂಬಟ)]

ಗುಂಬಮಾತು (ನಾ). ತಿಳಿಯದ ಮಾತು ; ರಹಸ್ಯವಾದ ನುಡಿ : (ಕ).
[ಗುಂಬ$_2$ (<ಗುಣ್ಪು$_2$) + ಮಾತು$_1$]

ಗುಂಬವಾದ್ಯ (ನಾ). ಕುಂಭವಾದ್ಯ ; ಘಟವಾದ್ಯ : "ಗುಂಬವಾದ್ಯ= ಕುಂಭವಾದ್ಯ, ಗುಮತೀವಾದ್ಯ" (ಗಂಗಾಮ. ೦೦೬). [ಗುಂಬ$_3$+ವಾದ್ಯ]

ಗುಂಬಸ್ಸು 'ಗುಂಬಜು' ನೋ.

ಗುಂಬಹೋಗು (ಕ್ರಿ). ಆಳಕ್ಕೆ ಹೋಗು ; ಅಡಗಿಹೋಗು : ಮಾತಾಡಿದರೂ ಧ್ವನಿಯು ಗುಂಬಹೋಗಿರುವದರಿಂದ ಶಬ್ದವು ಹೊರಗೇ ಬರಲಾರದು (ಜಿಷಧೀ. ೦೪).
[ಗುಂಬ$_2$ (<ಗುಣ್ಪು$_2$) + ಹೋಗು$_1$ (<ಪೋಗು$_1$)]

ಗುಂಬಳಕಿ (ನಾ). (ಕರಾ) ನೀರಿನ ಗುಳ್ಳೆ ; ಬುದ್ಬುದ : ಸಂಸಾರ ನೀರ ಮೇಲಿನ ಗುಂಬಳಕಿಯು ಹಾಗೆ (ಜಾಪ). [?]

ಗುಂಬಾರತಿ (ನಾ). ೧. ದೇವಾಲಯದ ನರ್ತಕಿಯು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಪೂಜಾರಿಯಿಂದ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ ದುಂಡಾದ ಆರತಿ ತಟ್ಟೆ : (ಕ). ೨. ದೇವಾಲಯದ ನರ್ತಕಿ : (ಕ).

[ಗುಂಬು$_3$ + ಆರತಿ$_1$]

ಗುಂಬು$_1$ ' ಗುಣ್ಪು$_1$ ' ನೋ.

ಗುಂಬು$_2$ ' ಗುಣ್ಪು$_2$ ' ನೋ.

ಗುಂಬುಟ ' ಗುಮ್ಮಟ$_1$ ' ನೋ.

ಗುಂಬೆ (ನಾ). (?) : ನೆಗ್ಗಿಲ ಗುಂಬೆ ನಿಡುವೆಳುಜಿಗ್ಗೆ ಪುನ ಗಜಸಲೆಯ ಗ್ರಾಮ . . . ಕೆಂತಜಿವ್ಬಿನ ದಿಣೆ ಇಂ ಪೂರ್ಬ್ಬದೆ ಕೂಡಿತ್ತು ಸೀಮಾನ್ತರಂ (ಎಕ. I, ೦-೨೮ ; 466 ಕ್ರಿಶ). [?]

ಗುಂಭ$_1$ ' ಗುಣ್ಪು$_2$ ' ನೋ.

ಗುಂಭ$_2$ ' ಗುಂಬು$_3$ ' ನೋ.

ಗುಂಭನ (ನಾ).=ಗುಂಫ$_2$ ೨ (?) : ಒಂದೆಡೆಯ ಸುಷಿರ ಕಾಂಸ್ಯಾದಿ ಧ್ವನಿ ಗುಂಭನವುದೊಂದೆಡೆಯ ಲಾಸ್ಯ ನರ್ತನ ನೃತ್ಯ ವೈಭವದಿ ವೃಂದಾರಕರ ಲೋಕಕಿವ್ಮಡಿಸಿ ತೋರಿದುದು (ವಂಕಾರಾ. ೨-೨೮-೦೨) : ಆಹ್ವಾನ, ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ, ಟಿಪ್ಪಣ, ಮನನ, ಸೀವನ, ಗುಂಭನ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು (ಹೊಸುಗ. ೬೬). [<ಸಂ. ಗುಂಫನ ?]

ಗುಂಭಮೌನ (ನಾ). ಗಂಭೀರವಾದ ಮೌನ, – ನಿಶ್ಶಬ್ದತೆ, – ನೀರವತೆ : ಆದರೇನೆಲ್ಲೆಲ್ಲು ಗುಂಭಮೌನವೆ ತುಂಬಿ ಮೂಢನ ಸಮಾಧಿಯೊಲು ಕತ್ತಲಿಸಿದೆ (ಗಂಗಾತ. ೫೨-೦೩). [ಗುಂಭ$_1$ (<ಗುಣ್ಪು$_2$) + ಮೌನ]

ಗುಂಭಾನ್ (ಕ್ರಿ). ಗುಟ್ಟನ್ನು ಹೊಂದು ; ರಹಸ್ಯವಾಗಿರು (?) : ಅಪ್ಪರನು ಗುಂಭಾಂತು ಕಳುಹಿದ ದಿಕ್ಕುದಿಕ್ಕಿಗೆ ಕೌರವರ ರಾಯ (ಜನಭಾ. ೫೬-೨೯). [ಗುಂಭ$_1$ (<ಗುಣ್ಪು$_2$) + ಆನ್$_1$]

ಗುಂಭಾವನೆ (ನಾ). ಸುಮ್ಮನಿರುವಿಕೆ ; ಗಾಂಭೀರ್ಯ ; ಮೌನ (?) : ನೀವಿಬ್ಬರು ಗಾಳಿ ತುಂಬಿದ ರಬ್ಬರ ಚೆಂಡಿನಂತೆ ಗುಂಭಾವನೆಯಿಂದಿದ್ದ ಕಾರಣವನ್ನು ತಿಳಿಯಬಹುದೇ? (ಜಯಂತ. ೯೪).

[ಗುಂಭ$_1$ (<ಗುಣ್ಪು$_2$) + ಭಾವನೆ]

ಗುಂಯ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ. 'ಗುಂಯ್ಗುಡು' ಪರಾ.

ಗುಂಯಿ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಧ್ವನಿ ; ಸೊಳ್ಳೆ, ದುಂಬಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಅನುಕರಿಸುವ ಶಬ್ದ. 'ಗುಂಯಿಗುಟ್ಟು' ಪರಾ.

ಗುಂಯಿಗುಂಯಿ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಸೊಳ್ಳೆಗಳು ಗುಂಯಿಗುಂಯಿ ಎನ್ನುತ್ತಾ ಇವೆ (ಜಾಪ).

ಗುಂಯಿಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ).=ಗುಂಯ್ಗುಡು.

ಗುಂಯಿಗುಟ್ಟಾಟ=ಗುಂಯ್ ಎಂದು ಧ್ವನಿಮಾಡುವಿಕೆ : ನಾವು ನಮ್ಮ ಸುತ್ತಲಿರುವ ವಿಶ್ವದ ಕಿರುಗುಟ್ಟಾಟ – ಗುಂಯಿಗುಟ್ಟಾಟಗಳನ್ನು ಕೇಳಬಹುದು (ಆಕಾಶ. ೮). [ಗುಂಯಿ + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಗುಂಯಿಗುಡು (ಕ್ರಿ). ಗುಂಯಿ ಗುಂಯಿ ಎಂದು ಧ್ವನಿಮಾಡು : ಹಾಗೇ ಗುಂಯಿಗುಡುತ್ತ ಮೃದುವಾಗಿ ಗಾಳಿಯಲ್ಲಿ ತೇಲಿ ತೇಲಿ ಸರಿವ ರಾಗ ಮಾಧುರ್ಯವೂ ಇದೆ (ಭಾರಜಾ. ೦೮).

[ಗುಂಯಿ + ಕುಡು$_1$ (<ಕೊಡು$_1$)]

ಗುಂಯ್ಯ (ನಾ). ವಿಶ್ವಾಸಘಾತಕ ; ಮೋಸಗಾರ ; ವಂಚಕ (?) : ವಂಶದಲ್ಲಿ ಯಾರೂ ಕೋರ್ಟುಮೆಟ್ಟಿಲು ಹತ್ತದಿದ್ದಾಗ ಈ ಗುಂಯ್ಯ ನನ್ನ ಹೆಸರು ಬೀದಿಗೆಳೆದರೆ (ಪ್ರಶ್ನೆ. ೩೨). [<ಕುಯುಕ?]

ಗುಂಯ್ಗುಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗುಂಯ್ ಎಂದು ಧ್ವನಿಮಾಡು : ಸುನಂದಳ ಅಂತರಂಗದಲ್ಲಿ ಗುಂಯ್ಗುಡುತ್ತಿರುವ ಮಾತುಗಳು (ದೂಬಿಟ್ಟ. ೧೬೨). ೨. ಪ್ರತಿಧ್ವನಿಸು : ನೀವು ಹೇಳಿದ್ದೇ ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಗುಂಯ್ಗುಡುತ್ತಿತ್ತು (ದೂರಸ. ೪೩). ೩. ಗೊಣಗುಡು ; ಪಿಸುಗುಡು : ಅವನು ಗುಂಯ್ಗುಡುತ್ತಾನೆ (ಜಾಪ). [ಗುಂಯ್ + ಕುಡು$_1$ (<ಕೊಡು$_1$)]

ಗುಕುಗುಕು (ನಾ). ಪಾರಿವಾಳಗಳು ಮಾಡುವ ಸದ್ದನ್ನು ಅನುಕರಿಸುವ ಶಬ್ದ : ಪಾರಿವಾಳದ ಪಕ್ಕಿ ಮದನಕ್ಕೆಯೊಳು ತನ್ನ ನಾರಿಗಿದಿರು ನಡೆದಾಡಿ ಗೂರುಳು ಗುಕುಗುಕು . . . ಚಾರಿಟಿಯೆಂದುವಲ್ಲಲ್ಲಿ (ಭರಜ. ೧೫-೩೨).

ಗುಕ್ಕ, ಗುಗ್ಗ$_1$ (ನಾ). ತಡವರಿಸುತ್ತ ಮಾತನಾಡುವವನು ; ಉಗ್ಗ : ಇದೇ ಇದ್ದಾನಲ್ಲ ನಿನ್ನ ತಮ್ಮ ರಾಜ, ಮೂಕನಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಗುಕ್ಕ (ಹನ್ನೊಂದ. ೮೨) ; ' ಗುಕ್ಕ ' ಮಾತನಾಡಿದ ಹಾಗೆ ಉಗ್ಗಡಿಸಿದ ಬನುವ (ಬನಸಿ. ೫೭). **ಗುಗ್ಗ$_1$** : ಪೂರಾ ಪೂರಾ ನುಡಿಯುವ ನಾಲಿಗೆ ಅರ್ಧಾ ಮಾತ್ರ ಗುಗ್ಗರ ಪಾಲಿಗೆ (ಅರರೋ. ೬೨).

ಗುಕ್ಕರಾಯ=ಉಗ್ಗುವ ಮನುಷ್ಯ : ಬರ್ತಾನ ಅಲ್ಲೆ ನಿನ ಗಂಡ ಆ ಗುಕ್ಕರಾಯ, ನಿನ್ನ ಸಿಂಗಾರ ನೋಡ್ಲಿಕ್ಕೆ (ಹನ್ನೊಂದ. ೧೧೫).

[ಗುಕ್ಕು$_2$ + – ಅ$_7$]

ಗುಕ್ಕರಿ (ನಾ). ರಾಟೆಯಲ್ಲಿ ನೂತು ಕದಿರಿಗೆ ಸುತ್ತಿದ ದಾರದ ಉಂಡೆ : ಮರ್ಕಟನ ಕೈ ನೂಲು ಗುಕ್ಕರಿಯು ತೆಱನಂತೆ ಸಿಕ್ಕಿಕೊಂಡು ಕಾಮ ಕ್ರೋಧಾದಿಗಳೆನ್ನ ಹಿಕ್ಕಿ ಹೀರುತಲಿವೆ (ಪುರಂದ. ೫-೬೩ ಉಗಾಭೋಗ).

[<ಕುಕ್ಕಡಿ]

ಗುಕ್ಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ತುತ್ತುಮಾಡು ; ನುಂಗು ; ಭಕ್ಷಿಸು : ಕರೆಯದೆ ಕಾಡಿ ಕಂಟಿಸುವ ಕೂಂಟಣಿಯಂ ನೊಣಗಜ್ಜ ತಿಂಗೆ ಬೆಂಗುರುಟ ಬಳಾರಿ ಬಾಡಿಸುಗೆ ಚಂಡಿಕೆ ನುಂಗುಗೆ ಮಿಟ್ಟು ಕೂರ್ತು ಗುಕ್ಕರಿಸುಗೆ [ಪಾಠಾಂ. ತುತ್ತು ಗಟ್ಟುಕುೞುಸುಗೆ] ಕಾಳಿ ಕೊಳ್ಗೆ (ಲೀಲಾವ. ೨-೦೦೬).

[? + – ಇಸು$_3$]

ಗುಕ್ಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ಉಗ್ಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಮಾತು ಹೊರಡದಂತೆ ಮಾಡು : ಮಾತಿಲಿ ಗುಕ್ಕಿಸಿ ನರಕದೊಳಗೆ ಹಾಕು ಯಾತನೆಬಡಿಸು ಯಮಪುರದಲ್ಲಿಡು (ಮೋಕ್ಷದೀ. ೨೦೨-೪). [ಗುಕ್ಕು$_2$ + – ಇಸು$_3$]

ಗುಕ್ಕು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಮಾತನಾಡುವಾಗ ತಡವರಿಸು ; ಉಗ್ಗು : ತಕ್ಕನಿಶಂ ತಕ್ಕನಲ್ತಾಂ ತಕ್ಕ ಮರಣಕೆ ಬೆಸಸೆನಲ್ಕಳುವಕ್ಕೆಯನಳರ್ಜನಲಿ ಗುಕ್ಕನೆ ಗುಕ್ಕಿ ತತ್ಸುತನ ತೆಗೆದು ಬಿಗಿಬಿಗಿದಪ್ಪಿ ಮುದ್ದಿಸಿ(ಮದೇಪು. ೩-೪೦). 'ಗುಕ್ಕ' ಪರಾ. [ದೇ॥ ತೆಲು. ಗ್ರುಕ್ಕು]

ಗುಕ್ಕು$_2$ (ನಾ). ಗುಕ್ಕುವಿಕೆ ; ಉಗ್ಗು : ಅಲ್ಲವೋ, ಗುಕ್ಕು ಇರಲಿಲ್ಲವೇ ನಿನಗೆ ಚಿಕ್ಕವನಾಗಿದ್ದಾಗ ? (ತಿಂಮತ. ೫೫) ; ಕುಂದಂದರ ಒಂದ ಗುಕ್ಕು! (ಪರಿಲ. ೦೪). [<ಗುಕ್ಕು$_1$]

ಗುಕ್ಕು$_3$ (ನಾ). ೧. ಒಂದುಸಲ ಬಾಯಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವಷ್ಟು ಆಹಾರ ; ತುತ್ತು : ಹೆಂಡತಿಯ ಮೇಲೆ ರೇಗಿಕೊಂಡು ಒಂದು ಗುಕ್ಕು ಅನ್ನ ತಿಂದು ಹೊರಟ ರಾಮು (ಅನಾಮಿ. ೬೯) ; ಬಾಯಲ್ಲಿಯ ಗುಕ್ಕನ್ನು ನುಂಗಿರಲಿಲ್ಲ (ಹಂದುಟ. ೧೧). ೨. (ಆಲಂ) ಹಂಗು : ಅಕ್ಕನ ಗುಕ್ಕಿನೊಳಾಗಬೇಡ (ಮಧುಮ. ೦೬).

ಗುಕ್ಕಾಗು=ತುತ್ತಾಗು ; ಆಹುತಿಯಾಗು : ಕ್ರಮವಾಗಿ ಕೋಸಲ,ಕಲಿಂಗ . . . ಕೇರಳದೇಶಗಳೆಲ್ಲಾ ಅವನಿಗೆ ಲೀಲಾಮಾತ್ರದಿಂದ ಒಂದೊಂದು ಗುಕ್ಕಾದವು (ಭಜ್ಯೋತಿ. ೩೮). 'ಮುಕ್ಕು$_2$' ಪರಾ.

[ದೇ॥ ತೆಲು. ಗ್ರುಕ್ಕ, ಗ್ರುಕ್ಕು]

ಗುಕ್ಕು$_4$ (ನಾ). ಕೊಕ್ಕು ; ಚಂಚು (?) : ಪೊಕ್ಕನು ರಣಾಂಕಣವನಿತ್ತ ದ್ರೋಣನು ಗರುಡಹಕ್ಕಿಯಾಕಾರದೋಳ್ಬಲಿಗಳಂ ನಿಲಿಸಿಯಾ ಹಕ್ಕಿತಲೆಗಂ

ಕೃಪನ ದುಶ್ಶಾಸನನ್ನಿಟ್ಟು ಶಲ್ಯನಂ ಭಗದತ್ತನ ಗುಕ್ಕಿನೊಳ್ನಿಲಿಸಿ (ತುರಂಗ: ೪೯-೨). [<ಕೊಕ್ಕು$_2$?]

ಗುಕ್ಕು$_5$ (ನಾ). ಎದೆಹಾರುವಿಕೆ; ಎದೆಯ ಬಡಿತ: "ಏರ್ದೆಹಾಋು ತುತ್ತಿಗೆ ಗುಕ್ಕು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೮೦). 'ಎದೆಗುಕ್ಕು' ಪರಾ. [?]

ಗುಕ್ಕುಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಮಾತು ಹೊರಡುವಾಗ ತಡೆಯುಂಟಾಗು: ಸೋವಲೆಯೂ ಅಂಥದೆ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಈಗ ಧರಿಸಿದ್ದಳು ಪ್ರಭುಗಳಿಗೆ ಗುಕ್ಕುಹಿಡಿ ದಂತಾಯ್ತು (ಶಾಂತಲಾ. ೩೧೭).

[ಗುಕ್ಕು$_2$ + ಹಿಡಿ$_1$ (<ಪಿಡಿ$_1$)]

ಗುಗು (ನಾ). (?) : ಅಱು ಹೊಂಗೆ ಬ್ಯವಹಾರವಾಗಿ [ಮಾಡಿದ] ಗುಗುವಿನ ದಶಕದ ತಱೌದಾರಿಯಿಂದ × × × ವಟುಕಂ (ಕಇ. I, ೩೩-೩೨ ; 1246).

[?]

ಗುಗ್ಗ$_1$ 'ಗುಕ್ಕ' ನೋ.

ಗುಗ್ಗ$_2$ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಕಲಿಯುಗನೀಱಂ ಮಱುಪೊಕ್ಕ ರಾಶ್ರಯ ಮಾವನಕೇಸರಿ ವಿಸಿಷ್ಟ ಜನಪ್ರಿಯಮ್ ಅಯ್ನೂರ್ವರ ಕೋಟಿ ಶ್ರೀಮದ್ಗುಗ್ಗಂ (ಎಕ. III, ಮೈಸೂರು. ೩೬-೧೪ ; ಸು. 990 ?). [?]

ಗುಗ್ಗರಗೋಲು 'ಗುಗ್ಗರಿಗೋಲು' ನೋ.

ಗುಗ್ಗರಿ$_1$ 'ಗುಗ್ಗುರಿ$_1$' ನೋ.

ಗುಗ್ಗರಿ$_2$ 'ಗುಗ್ಗುರಿ$_2$' ನೋ.

ಗುಗ್ಗರಿಗಟ್ಟು 'ಗುಗ್ಗುರಿಗಟ್ಟು' ನೋ.

ಗುಗ್ಗರಿಗಲ್ 'ಗುಗ್ಗುರಿಗಲ್' ನೋ.

ಗುಗ್ಗರಿಗೊಳ್ಳು 'ಗುಗ್ಗುರಿಗೊಳ್ಳು' ನೋ.

ಗುಗ್ಗರಿಗೋಲು, ಗುಗ್ಗರಗೋಲು (ನಾ). (ಹಿಂದೆ ಶಾಲೆಗಳಲ್ಲಿ ತಪ್ಪು ಮಾಡಿದ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ವಿಧಿಸುತ್ತಿದ್ದ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ದಂಡನೆ,–ಶಿಕ್ಷೆ: (+). **ಗುಗ್ಗರಗೋಲು :** 'ಗುಗ್ಗರಗೋಲು': ಇದರಲ್ಲಿ, ತಪ್ಪು ಮಾಡಿದವನ ಕೈಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸಿ ಹುರಿಯಿಂದ ಕಟ್ಟಿ, ಅವನನ್ನು ಕುಕ್ಕುರುಗಾಲಿನಲ್ಲಿ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಕೂಡಿಸಿ ಕಟ್ಟಿದ ಕೈಗಳ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿಯೂ, ಎರಡು ಮೊಣಕಾಲುಗಳ ಸಂದಿನಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಕೋಲನ್ನು ತೂರಿಸಿ ಉರುಳಿಸಿ ಬಿಡುವುದು (ಗುಣಸಾ. ೪) : ಗುಗ್ಗರಗೋಲು ಹಾಕಿ ಹಿಂದುಗಡೆ ಮೊಣಸಿನಕಾಯಿ ಹೊಗೇ ಹಾಕುತಾರೆ (ಮೂಮರಾ. ೩೨).

[ಗುಗ್ಗರಿ$_2$ (<ಗುಗ್ಗುರಿ$_2$) + ಕೋಲು$_1$ (<ಕೋಲ್$_1$)]

ಗುಗ್ಗರಿಸೆಟ್ಟಿ 'ಗುಗ್ಗುರಿಸೆಟ್ಟಿ' ನೋ.

ಗುಗ್ಗಳ 'ಗಂಗ್ಗಿಳ' ನೋ.

ಗುಗ್ಗಿಳ, ಗುಗ್ಗಳ, ಗುಗುರ್ಗಳ (ನಾ). = ಗುಗ್ಗುಲ ೧: "ಕುಂಭಿಂ, ಉಲೂಖಲಕಂ, ಕೌಶಿಕಃ, ಗುಗ್ಗುಲುಃ, ಪುರಃ–ಶ ಗುಗ್ಗಿಳ ಗಿಡ, ಯರ್ಗಳದ ಗಿಡ, ಧೂಪದ ಗಿಡ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೦೫). **ಗುಗ್ಗಳ :** ಗುಗ್ಗಳವನ್ನು ಶುದ್ಧಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಪೊಟ್ಟವಂ ಮಾಡಿ ತುಪ್ಪದ ಅನುಪಾನದಲಿ ಕೊಡಲು ಗುದವಾತ ಮಾಣ್ಗು (ವಾತಾಚಿ. ೮-೬). **ಗುಗುರ್ಗಳ :** ಗುಗುರ್ಗಳ ಹಾಲ ಮಡ್ಡಿಯ ಮಹಿಸಾಕ್ಷಿಯ ಮೆಗ್ಗಳಲೋಬಾನಕ ಪ್ರರಾಳ (ದೇಪಾಂಪು. ೬-೬೦); ಚಂದನಂ ಗುಗುರ್ಗು[ಪಾಠಾಂ. ಗ್ಗಿ]ಳಮಾಚಲ್ ಬನ್ನಿ . . . ಪನೆಗಳೊಪ್ಪಿ ಕರ್ಗುಮಾ ಕಾಡೊಳೆತ್ತಂ (ಶಬಶಂ. ೩-೩೨) ; ಶಿವಲಿಂಗಮಂ ತೈಲ ಗುಡಸಿಕ್ಥ ಗುಗುರ್ಗಳ ಸರ್ಜರಸಗಳಿಂದಷ್ಟಬಂಧನವನೆಸಗುತೆ (ಮಹಾವಿ. ೯-೧೮).

[<ಸಂ. ಗುಗ್ಗುಲ]

ಗುಗ್ಗು (ನಾ). ದಡ್ಡ ; ಗಾವಿಲ ; ಎಗ್ಗ ; ಮೂಢವ್ಯಕ್ತಿ: ಆ ಹುಡುಗಿ 'ಇವನೆಲ್ಲೋ ಹಳ್ಳಿಯ ಗುಗ್ಗು' ಎಂದುಕೊಂಡಿರ್ತಾಳೆ (ನ ಡ ದಾ. II, ೧೧೦೦); ಅಂತೂ ಸೇರರ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಮಣ್ಣು ಹಾಕಿದಾಳಲ್ಲ. ಅವರೆಂಥ ಗುಗ್ಗು ಇರಬೇಕು (ರಂಗನಾ. ೧೫೭) ; ಎಲ್ಲೋ ದೂರದ ಹಳ್ಳಿಯಿಂದ ಬಂದಾಕೆ, ಏನೂ ಅರಿಯದ ಗುಗ್ಗು ಎಂದು ಆತ ತಿಳಿದಿದ್ದ (ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ೫೯).

[← ಹಿಂ. ಘುಗ್ಘೂ./ಸಂ. ಘೂಕ]

ಗುಗ್ಗುಟುರು (ಕ್ರಿ). ಗೂಬೆಯಂತೆ ಕೂಗು: ಗೂಬೆಯು ಗುಗ್ಗುಟುರಿದ್ದು ಅದನ್ನು ಕೊಂದಿದ್ದು, ಮಗು ಸಾಯದೆ ಉಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಅವನು ಹೇಳಿದ್ದು . . . ಇವುಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದೆ (ಮನೋನಂ. ೯೨).

[ಗುಕ್$_0$ + ಕುಟುರು$_1$]

ಗುಗ್ಗುರಿ$_1$, ಗುಗ್ಗರಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಕಡಲೆಕಾಳುಗಳನ್ನು ನೆನಸಿ, ಬೇಯಿಸಿ, ಒಗ್ಗರಿಸಿ ಮಾಡುವ ತಿನಿಸು; ಉಸಲಿ: ಮಕ್ಕಳ ಕೈಯ ಮಾಣಿಕಮಂ ಗುಗ್ಗುರಿಯಂ ತೋಱಿ ನಂಬಿಸಿ ಕೊಳ್ವಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೦-೮೩) ; ಸಿಲುಕು ಗಟ್ಟಿಗೆ ಬೀಸುಗಣ್ಣ ಗುಗ್ಗುರಿಯುರಳು ಗೌಜು ಸುರಗಿ . . . ಸಿಂಹಪ್ರಕರ ವೆರಸಿ ಬೇಡರು ನೆರೆದರು (ಹಕಾ. ೫-೯) ; ಗಳೆಯಂಗ ಸೆಂಡುಕಾಲ್ಸಗ್ಗಳೆ ಗುಗ್ಗುರಿ ಮರ್ದುಮಡ್ಡಿಯೆರೆಗೂಳ್ಗಳಂಗಳೆನಿಪ್ಪವನಾಂತಂದದಿ ಬಲು ಲುಬ್ಧಕನಿಕರವಿರದೆ ನಡೆದತ್ತಾಗಳ್ (ತ್ರಿ ಪು ವಿ. ೨೭-೪೭) ; ಕುದಿಸಿದ ಕೂಳುಗಳ ಗುಗ್ಗುರಿಯ ಹೆಗ್ಗುರಿ ಮೆಱೆದವಿದಿರಿನಲಿ (ತೊರರಾ. ೬-೨೬-೫೦); ಹುಗ್ಗಿ ಕಿಚ್ಚಡಿಯೆಱಿಯಪ್ಪ ಸೇವಗೆ ಹಿಂಡಿ ಗುಗ್ಗುರಿ ಸೂಸಲುಂಡಲಿಗೆ (ಭರತ. ೨೦-೦೨೮). ೨. ಸಣ್ಣದು ; ಚಿಕ್ಕದಾದುದು. 'ಗುಗ್ಗುರಿಸೆಟ್ಟಿ' ಪರಾ. **ಗುಗ್ಗರಿ$_1$:** ೧. "ಗುಗ್ಗರಿ ಸಂಡಮುಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೦-೬) ; ಬಂಧು ಬಳಗವು ಕೂಡಿ ಹೊಂದಿ ಜೋಗುಳ ಪಾಡಿ ಹಿಂದೆ ಸತ್ತವರ ಹೆಸರಿಟ್ಟು ಗುಗ್ಗರಿಯ ತಿಂದು ತೂಗುವರು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೨೮೭) ; ಹೋಳಿಗೆ ಹುಗ್ಗಿ ಎಡೆ ಮಾಡಿದರೆ ಜೋಳದ ಗುಗ್ಗರಿ ಬೇಡುತ್ತಿದ್ದ (ಗಾದೆ).

[ದೇ॥ ತುಳು. ಗುಗ್ಗುರಿ; ತೆಲು. ಗುಗ್ಗಿಳ್ಳು]

ಗುಗ್ಗುರಿ$_2$, ಗುಗ್ಗರಿ$_2$, ಗುಗ್ಗುರು$_2$ (ನಾ). ೧. ಸುತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವುದು ; ಸುರುಳಿಯಾಗುವುದು ; ಉರುಳಿಯಾಗುವಿಕೆ : (+). ೨. ಮೈಗೂದಲು ನೆಟ್ಟಗೆ ನಿಲ್ಲುವುದು; ರೋಮಾಂಚನ: (+). **ಗುಗ್ಗರಿ$_2$:** ೧. 'ಗುಗ್ಗರಿಗೋಲು' ಪರಾ. **ಗುಗ್ಗುರು$_2$:** ೨. ಅವಳು ಹಾಡಿದ ಗಾನದ ಪ್ರಸ್ತಾಪ ಎತ್ತಿದರೆ ಈಗಲೂ ಮೈಯೆಲ್ಲಾ ಗುಗ್ಗುರು ನೆಸುಗೊಳ್ಳುವುದು (ಮುಸುಗ. ೧). [?]

ಗುಗ್ಗುರಿ$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಸ್ವಸ್ತಿ ಸಮಸ್ತ ಗುಣ ಸಂಪನ್ನರಪ್ಪ ಶ್ರೀಮತ್ಸಮಸ್ತಾಗಾಡದ ಪನ್ನಾಯದ ಗುಗ್ಗುರಿಯ ಮಾಚಿ ಸೆಟ್ಟಿಯ ಮಗಂ ಚಟ್ಟಿಯ್ಯನಾಯಕನುಂ (ಸೌಇಇ. IX–1, ೦೪೯-೩ ; 1081).

[?]

ಗುಗ್ಗುರಿಗಟ್ಟು, ಗುಗ್ಗರಿಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಮೈಗೂದಲು ನಿಮಿರಿ ನಿಲ್ಲು ; ರೋಮಾಂಚನವಾಗು ; ಅಕ್ಕಿಗಟ್ಟು (ಕರಾ) : ಹೆಂಬೇಡಿತನದಿಂ ಪಲಸುಗಳೆ ಮೈಗೂಡೆ ಗುಗ್ಗುರಿಗಟ್ಟಿದವು (ಮದೇಪು. ೨-೩೨). **ಗುಗ್ಗರಿಗಟ್ಟು:** ಹಿಗ್ಗಿನ ಸುಗ್ಗಿಯ ಮೊಗ್ಗವು ಅರಳಿತ್ತು ಸುಗ್ಗಲವ್ವೆಯ ಮುಖಕಮಲದಿ ಮೂಡಿತ್ತು ಗುಗ್ಗರಿಗಟ್ಟಿತ್ತು ಮೈಯೆಲ್ಲ (ಸಿದ್ಧಪು. ೩-೯೯).

[ಗುಗ್ಗುರಿ$_2$ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಗುಗ್ಗುರಿಗಲ್, ಗುಗ್ಗರಿಗಲ್ (ನಾ). ಸಣ್ಣಕಲ್ಲು: ಹರಳುಗಲ್ಲು: ಬೆಳಗಾಡು ಗುಂಡು ಗುಗ್ಗು[ಪಾಠಾಂ. ಗ್ಗ]ರಿಗಲ್ಮೊರಡಿಗಳ ಬಳಗದಿಂ ಮೆಱೆದುದಾ ವಿಪಿನ (ಕುರಾಸಾಂ. ೪-೨) ; ಗುಗ್ಗುರಿಗಲ್ಗುಂಡುಗಲ್ಗು ಮೊರಡಿ ಬೆಟ್ಟ ನುಗ್ಗುಗಲ್ಗುದುರೆಗಲ್ಲುಗಳ ಮೊಗ್ಗರದೊಳ್ಕಾಲಾಡಬಾರದು (ಕು ರಾ ಸಾ ಂ. ೨೦-೯೬). **ಗುಗ್ಗರಿಗಲ್ :** ಪುಣಲುಮಂ ಮಣ್ಮಣಲುಮಂ ತರಿಮಣಲುಮಂ ಗುಗ್ಗರಿಗಲ್ಲುಮಂ ಗುಂಡುಗಲ್ಲುಮಂ . . . ಬಳ್ಳಿಯುಮಂ ಕಳ್ಳಿಯುಮಂ ಕಳೆದು ಪೋಗಿ (ಲೀಲಾವ. ೬-೨೦). [ಗುಗ್ಗುರಿ$_1$+ಕಲ್$_2$]

ಗುಗ್ಗುರಿಗೊಳ್ಳು, ಗುಗ್ಗರಿಗೊಳ್ಳು, ಗುಗ್ಗುರುಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಮೈ ನವಿರೇಳು ; ರೋಮಾಂಚನಗೊಳ್ಳು : (+). **ಗುಗ್ಗರಿಗೊಳ್ಳು :** (+).

ಗುಗ್ಗುರುಗೊಳ್ಳು : "ರೋಮಾಂಚಃ, ರೋಮಹರ್ಷಣಂ – ೨ ಮೈ ಕೂದಲು ಗುಗ್ಗುರುಗೊಳ್ಳುವಿಕೆ, ಪುಳಕಿತವಾಗುವಿಕೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೬೨).
[ಗುಗ್ಗುರಿ₂ + ಕೊಳ್ಳು₁ (<ಕೊಳ್₁)]

ಗುಗ್ಗುರಿಮೈ (ನಾ). ಪುಳಕಿತವಾದ ದೇಹ ; ಉತ್ಸಾಹಗೊಂಡ ಶರೀರ: ಗುಗ್ಗುರಿಮೈಯವರು ಗುಲಗಂಜಿಕಣ್ಣವರು ಒಬ್ಬರಿಲ್ಲವನ ಎಡಬಲಕೆ (ಲೋಕಗೀ. ೨೦೪). [ಗುಗ್ಗುರಿ₂ + ಮೈ (<ಮೆಯ್)]

ಗುಗ್ಗುರಿಸು (ಕ್ರಿ). ರೋಮಾಂಚನವುಂಟಾಗು ; ಮೈ ಮುಳ್ಳುಬರು : ಅಧಿಕ ರೋಮಾಂಚ ಮೈ ಗುಗ್ಗುರಿಸಲೊರೊರ್ಮೆ ವದನಕಳೆ ನಿಷ್ಕಳೆಯೊಳು ಪುದುಗಲು (ಮದೀಶು. ೨೯-೬). [ಗುಗ್ಗುರಿ₂ + – ಇಸು₃]

ಗುಗ್ಗುರಿಸೆಟ್ಟಿ, ಗುಗ್ಗರಿಸೆಟ್ಟಿ (ನಾ). ೧. ಗುಗ್ಗುರಿ ವ್ಯಾಪಾರಮಾಡುವವನು : ಸಂಜೆಯ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಗುಗ್ಗುರಿಸೆಟ್ಟಿಗೆ ವ್ಯಾಪಾರ ಹೆಚ್ಚು (ರೂಢಿ). ಗುಗ್ಗರಿಸೆಟ್ಟಿ : ೨. ಸಣ್ಣಪುಟ್ಟ ವ್ಯಾಪಾರಮಾಡುವವನು ; ಕಿರಾಣಿವರ್ತಕ : ದೊಡ್ಡ ವ್ಯಾಪಾರಗಳಲ್ಲಿ ಲಾಭನಷ್ಟಗಳು ಎರಡೂ ದೊಡ್ಡವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಗುಗ್ಗರಿಸೆಟ್ಟಿಗಳಿಗೆ ಎರಡೂ ಸ್ವಲ್ಪವೇ (ಸಾಹಿಜೀ. ೬೪).
[ಗುಗ್ಗುರಿ₁ + ಸೆಟ್ಟಿ]

ಗುಗ್ಗುರು₁ 'ಗುಂಗುರು' ನೋ.

ಗುಗ್ಗುರು₂ 'ಗುಗ್ಗುರಿ₂' ನೋ.

ಗುಗ್ಗುರುಗೊಳ್ಳು 'ಗುಗ್ಗುರಿಗೊಳ್ಳು' ನೋ.

ಗುಗ್ಗುಲ, ಗುಗ್ಗಳ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಅಂಟು ; ಲೋಬಾನ : "ಕುಂಭಃ, ಉಲೂಖಲಕಂ, ಕೌಶಿಕಃ, ಗುಗ್ಗುಲಃ, ಪುರಃ ಈ ೫ ಗುಗ್ಗುಳದ ಮರ" (ನಾಚಿರಾ. ೧೧೭); ಅಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ವರ್ತಕನು ಒಂದು ಚೀಲ ಗುಗ್ಗುಲವನ್ನು ಹೊರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದನು (ಪುರಾವಿ. ೮೯). **ಗುಗ್ಗುಳ :** ೧. "ಪುರಾಖ್ಯಂ, ಮಹಿಷಾಕ್ಷಃ, ಗುಗ್ಗುಳಃ, ಫಲಂಕಷಃ – ಈ ೪ ಗುಗ್ಗುಳಂ" (ಹಲಾಯು; ೦೦೦-೪೬೭) : "ಗುಗ್ಗುಳಂ ಮಹಿಷಾಕ್ಷಿ ಕೌಶಿಕಾಖ್ಯಂ" (ಮಂಗರಾ. ೪೩-೪೨) ; ಸಲೆ ನಿಲೆ ಬೇವ ಗುಗ್ಗುಳದ ಕರ್ಪೂರಗೆಯಿಂದಮಗುರ್ವನಾಳ್ದು ಕತ್ತಲಿಸುವ ಚಂಡಿಕಾಭವನದೊಳ್ . . . ಸುವ್ರತವಂ ಲಲಿತಾಂಗಿ ತಾಳ್ದಿದಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೩೬೫): ಶಿರೀಷವಿಂಗುಳವರಿಷ್ಟವಗೋತ್ಸಲ ಸಿಗ್ಗುಗುಗ್ಗುಳಂ ಮತ್ತಮನೇಕ ವೃಕ್ಷತತಿಯಿಂದೆಸೆದಿರ್ದುದು ತದ್ವನಾಂತರಂ (ನಳಚಂ. ೭೧); ಗುಗ್ಗುಳ – ಇದು ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಗಿಡದ ಅಂಟು. ಧೂಪ ಹಾಕುವುದಕ್ಕೆ ಸರ್ವತ್ರವೂ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧವು (ಗೃಹವೈ. ೮). ೨. [ವೀಶೈ] ವೀರಭದ್ರದೇವರ ಸೇವೆಗಾಗಿ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಗುಗ್ಗುಳ ಹೊತ್ತುಕೊಂಡುಹೋಗುವ ಒಂದು ಸೇವಾಕಾರ್ಯ. 'ಗುಗ್ಗುಳಕಾಯಕ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಗುಗ್ಗುಲು, ಗುಗ್ಗುಳು (ನಾ).=ಗುಗ್ಗುಲ ೧ : "ಜಟಾಯು – ಗುಗ್ಗುಲು" (ಒಷಧಿ. ೫೯). **ಗುಗ್ಗುಳು :** "ಉಲೂಖಲಕಂ – ಗುಗ್ಗುಳು,ಗೂಗೆ" (ಒಷಧಿ. ೧೭). [ಸಂ.]

ಗುಗ್ಗುಲುಧೂಪ (ನಾ). = ಗಗ್ಗುಳಧೂಪ : ಅವರು ಪ್ರತಿನಿತ್ಯವು ಆ ತಿರುಕ್ಕಡವೂರಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ಸ್ವಯಂಭುಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಗುಗ್ಗುಲುಧೂಪ ಕೈಂಕರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಪುರಾವಿ. ೪೯). [ಗುಗ್ಗುಲು+ಧೂಪ]

ಗುಗ್ಗುಳ 'ಗುಗ್ಗುಲ' ನೋ.

ಗುಗ್ಗುಳಂಬೊತ್ತಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗುಗ್ಗುಳವನ್ನು ಹೊತ್ತಿಸು, – ಉರಿಸು : ಗುಗ್ಗುಳಂಬೊತ್ತಿಸೆಯುಂ ಮಸೆಗಲ್ಲಿನೊಳ್ ಮಸೆಯೆಯುಂ (ಅಜಪು. ೧೧-೦೦ ವ). [ಗುಗ್ಗುಳ (=ಗುಗ್ಗುಲ) + ಪೊತ್ತಿಸು]

ಗುಗ್ಗುಳಕ (ನಾ). = ಗುಗ್ಗುಲ ೧ : ನೆರಪಿ ಮಧುಕಂ ಗುಡಂ ಸಜ್ಜರಸಂ ಜೇನೆಯ್ಯ ಮೆಣಸು ಗುಗ್ಗುಳಕಂ ಸಿಂಧುರುಹಂ ಜಾಜೆಂಬಿವನಿಟ್ಟೊರಸುತ್ತಿರೆ ಕಾಲ ಬೀಡೆ ಬೇಗಂ ಕಿಡುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೦೪೮). [ಸಂ. ಗುಗ್ಗುಲಕ]

ಗುಗ್ಗುಳಕಾಯಕ (ನಾ). ದೇವಾಲಯಂಗಳಿಂದ ಗುಗ್ಗುಳಧೂಪವನ್ನು ಮನೆಮನೆಗೆ ಕೊಂಡೊಯ್ದು ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡುವ ವೃತ್ತಿ : (ಶಿ)–
[ಗುಗ್ಗುಳ (=ಗುಗ್ಗುಲ) + ಕಾಯಕ]

ಗುಗ್ಗುಳಧೂಪ (ನಾ). ಗುಗ್ಗುಳವನ್ನು ಹಾಕಿದ ಧೂಪ : ದೇವರಿಗೆ ಗುಗ್ಗುಳಧೂಪ ಹಾಕಿದರು (ರೂಢಿ). [ಗುಗ್ಗುಳ (=ಗುಗ್ಗುಲ) + ಧೂಪ]

ಗುಗ್ಗುಳು 'ಗುಗ್ಗುಲು' ನೋ.

ಗುಗ್ಗೆ 'ಕೊಗ್ಗಿ₂' ನೋ.

ಗುಚ್ಚ, ಗುಚ್ಚಿ (ನಾ). ೧. ಹೂವು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಗೊಂಚಲು, – ಕುಂಚು : "ತೊಡಂಬೆ, ತೊಡಬೆ . . . ಗುಚ್ಚಂ–ಈ ೭ ಪುಷ್ಪಮಂಜರಿ" (ಕಶಶಾ. ೧೧-೧೯೬) ; "ತೊಡಬೆ ತೊಡಂಬೆ ಜೊಂಪ ಗೊಂಚಲ್ ಗುಚ್ಛಂ ಸೊಗಯಿಪ ತೊಂಗೆಯೆ ತೊಂಗಲ್ ಬಗೆಯಲ್ ಬುಧರಿಂದೆ ಗುಚ್ಛಕಕ್ಕಂ ನಾಮಂ" (ಕವಿಕಂ. ೬೪). **ಗುಚ್ಚಿ :** ೨. ಪೊದೆ ; ಪೊದರು : ಕೈಹಿಡಿದು ಕೊಂಡು ಹತ್ತಿರವೇ ಇದ್ದ ಒಂದು ಗುಚ್ಚಿಯ ನೆರಳಿಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಕೂರಿಸಿದಳು (ವಂಶವೃ. ೨೮೨). [<ಸಂ. ಗುಚ್ಛ]

ಗುಚ್ಚಿ 'ಗುಚ್ಚ' ನೋ.

ಗುಚ್ಚು 'ಗುಜ್ಜು₂' ನೋ.

ಗುಚ್ಚೂರಿ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕಚೂರಿ ; ಬಾಕು : ಅವನ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಗುಚ್ಚೂರಿ ಯಿರಿದಂತಾಯಿತು (ಶ್ರೀರಾಪ. ೬). [ಗುಜ್ಜು₂ + ಚೂರಿ]

ಗುಚ್ಛ (ನಾ). ೧. ಹೂವು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಕುಚ್ಚು,–ಗೊಂಚಲು,–ಮಂಜರಿ : "ಪುಷ್ಪಮೆಸೆವ ಗುಚ್ಛಂ ಸ್ತಬಕಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೦-೧೧) ; ನೂತನ ಚೂತಾವನಿಜಾತ ಗುಚ್ಛ ನಿವಹ ವ್ಯಾಜಂಗಳೊಳ್ ನಿಂದು ಮೆಲ್ಲನೆ ತಣ್ಪಂ ತನಿಗಂಪುಮಂ ಪದೆದು ತೀಡಿತ್ತೊಂದು ಮಂದಾನಿಲಂ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೪೫) ; ಶಾಂತಲೆ . . . ಅಚ್ಚಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಪುಷ್ಪಗುಚ್ಛವೊಂದನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಶಾರದೆಯ ಗುಡಿಗೆ ಓಡಿದಳು (ಶಾಂತಲಾ. ೪೨). ೨. ಪೊದೆ ; ಪೊದರು : "ಕ್ಷುಪಃ, ಗುಚ್ಛಃ–ಈ ೨ ಪೊದಲ್" (ಹಲಾಯು. ೯೫-೬೫೫). ೩. ಮೂವತ್ತೆರಡು ಅಥವಾ ಎಪ್ಪತ್ತು ಎಳೆಗಳುಳ್ಳ ಮುತ್ತಿನ ಹಾರ: ರಶ್ಮಿಕಲಾಪಗುಚ್ಛನಕ್ಷತ್ರಮಾಲಾರ್ಧಗುಚ್ಛಮಾಣವಕಾರ್ಧಮಾಣವಕಂಗಳೆಂಬ ಪನ್ನೊಂದು ನಾನಾರತ್ನ ಸುವರ್ಣಪದಕ ವಿರಚನಾದಿ ಭೇದದಿಂ (ಆದಿಪು. ೮-೫೪ ವ). 'ಗಂತ್ಸ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಗುಚ್ಛಕ (ನಾ).=ಗುಚ್ಛ ೧ : ಇಂದ್ರನೀಲದ ಪಚ್ಚೆಯ ಗುಚ್ಛಕಂಗಳ ತೋರಣದಂತೆಸೆವ ದ್ರಾಕ್ಷಾಫಳದ ಪರಿಪಂಕ್ತಿಯಿಂದೊಪ್ಪಿದುದು (ಹಮ್ಮೀರ. ೬-೪೫ ವ). [ಸಂ.]

ಗುಚ್ಛಕಂದ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗೆಡ್ಡೆ : "ಗುಲುಚ್ಛಕಂದಃ – ಗುಚ್ಛಕಂದ" (ಒಷಧಿ. ೫೦). [ಗುಚ್ಛ + ಕಂದ₂]

ಗುಚ್ಛದ್ರಾಕ್ಷೆ (ನಾ). ಗೊಂಚಲು ಗೊಂಚಲಾದ ಫಲಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ದ್ರಾಕ್ಷೆ ; ಚಪ್ಪರದ್ರಾಕ್ಷೆ : ದ್ರಾಕ್ಷೆ . . . ಗುಚ್ಛದ್ರಾಕ್ಷೆ . . . ಸಂಖಾರ್ಜ ಸಾರ್ವರ್ತುಕವಾದ ಫಲಂಗಳುಳ್ಳ ತರುನಿಕರಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೦೧).
[ಗುಚ್ಛ + ದ್ರಾಕ್ಷೆ]

ಗುಚ್ಛಬಂಧ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಹಾಡುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಂಧ : ವೆಂಕಟರಮಣದಾಸರು ಈ ಕಿರುಹೊತ್ತಗೆಯಲ್ಲಿ . . . ಬಂಧ ಕಾವ್ಯಗಳ ವಿವಿಧರೂಪಗಳನ್ನು (ಗುಚ್ಛಬಂಧ ಮತ್ತು ನಾಗಬಂಧ) ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಸಂಗೀತ. ೭೧). [ಗುಚ್ಛ + ಬಂಧ]

ಗುಚ್ಛಹೊಂಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : "ದಂಡಧಾವನಃ– ಗುಚ್ಛಹೊಂಗೆ, ಬೇಲ" (ಒಷಧಿ. ೬೪). [ಗುಚ್ಛ + ಹೊಂಗೆ]

ಗುಚ್ಛಹೊನ್ನೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : "ಗುಂಜಾ – ಗುಂಜಿ, ಗುಚ್ಛಹೊನ್ನೆ" (ಒಷಧಿ. ೪೯). [ಗುಚ್ಛ + ಹೊನ್ನೆ]

ಗುಜಗುಂಪಲು (ನಾ).=ಗುಜುಗುಂಪಲು : ಹೊಸ ತರಿಗೆಗಳ ವಿಚಾರ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯೂ ಗುಜಗುಂಪಲು (ಜಂಗಾಳ್ಕ. ೨೭೮).
[<ಗುಜಗುಜ + ಗುಂಪಲು]

ಗುಜಗುಜ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಧ್ವನಿ : ಮರಣವಿನ್ನೇನೆಂಬ ಜನದಬ್ಬರದ ಗುಜಗುಜನಱುದು ಯಮುನಾವರನದೀತಿರಕ್ಕೆ ಬಂದನು ಭೀಷ್ಮ ವಹಿಲದಲಿ (ಸಂಭಪ. ೧೩-೨೪).

ಗುಜಗುಜನೆ (ಅ). ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ; ತಮ್ಮತಮ್ಮಲ್ಲಿಯೇ : ಅಷ್ಟ ಪ್ರಧಾನರೂ ಪಂಚಸೇನಾಪತಿಗಳೂ ಗುಜಗುಜನೆ ಮಾತನಾಡಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವರು (ಸುಗುಗಂ. ೯-೧೦). [ಗುಜಗುಜ + – ಅನೆ₁]

ಗುಜಗುಜಮಾಪುರಿ (ನಾ). (ಉಕ) ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳು ಹಾಡಿಕೊಂಡು ಆಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ : ಗುಜಗುಜಮಾಪುರಿ ಆಡೋಣ ಗುಜೇರ ಮಾಪುರಿ ಆಡೋಣ ಸಾವುದಂಡಿ ಆಡೋಣ (ಜನಗೀ. ೯೧). [?]

ಗುಜಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಕರಚುಗರ ಗುಜಯ್ಯಂಗೆ ಪೊನ್ನ ಳಱು ಒವ್ವರ್ಗ[ತ್ತ]ಲಂ ಕೊಟ್ಟ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೪೦೩-೧೮ ; 986).
[?]

ಗುಜರ ' ಗುಜ್ಜರ ' ನೋ.

ಗುಜರಾತ ' ಗುಜರಾತು ' ನೋ.

ಗುಜರಾತು, ಗಂಜರಾತ (ನಾ). ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು : ಗುಜರಾತಿನ ಮುಖ್ಯ ಪಟ್ಟಣಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ರೈಲುಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿವೆ (ಭೂವಿವ. ೩೪೧). **ಗುಜರಾತ** : ಗುಜರಾತ ಮತ್ತು ರಾಜಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿನ ಜಾನಪದನೃತ್ಯಗಳು ತುಂಬಾ ಆಕರ್ಷಣೀಯ (ಅಭಾನ್ಯ. ೧೧೪).
[←ಮರಾ. ಗುಜರಾತ್, ಗುಜರಾಥ್ ; ಹಿಂ. ಗುಜರಾತ್]

ಗುಜರಾಥಿ, ಗುಜ್ಜರಾತಿ (ನಾ). ೧. ಗುಜರಾತ್‌ದೇಶದವನು : (ಕ). ೨. ಗುಜರಾತಿ ಜನರ ಭಾಷೆ. ೩. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಬಾಳೆ : ಬಾಳೆಯ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಗುಜರಾಥಿ, ರಸಬಾಳೆ . . . ಎಂದು ಈ ಪ್ರಕಾರ ಹಲವು ವಿಧವಾದ ಬಾಳೆಯ ಕುಲಗಳುಂಟು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೧೫೬). **ಗುಜ್ಜರಾತಿ** : ೧. ಕನ್ನೋಜಿಗಳು ಪಂಡಿತರು ಖುರಾಸಾನಿ ಮನ್ನೆಯ ಗುಜ್ಜರಾತಿಗಳು (ಕಂಸವಿ. ೦೨-೬೬). [←ಮರಾ. ಗುಜರಾಥೀ ; ಹಿಂ. ಗಂಜರಾತೀ]

ಗುಜರಾನ್ ' ಗುಜರಾನು ' ನೋ.

ಗುಜರಾನು, ಗುಂಜರಾನ್ (ನಾ). ಜೀವನೋಪಾಯ ; ಜೀವನ ನಿರ್ವಹಣೆ : ನಿನ್ನ ಗುಜರಾನು ಬಗ್ಗೆ ಯಿಾ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಯಿನಾಮತಿ ಮಾಲ್ಕೈದ ಅಮಿಾನ (ಎಕ. IX, ದೊಡ್ಡಬ. ೦೨-೬ ; ಸು. 1785) ; ನಾವು ವೀರ ರಾಜೇಂದ್ರ ವಡೆಯರವರು ನಮ್ಮ ಹಿರಿಯರು ಸಹಾ ಗುಜರಾನು ಮಾಡಿದೆವು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೩೦). **ಗುಜರಾನ್** : ಪರಿವಾರ ಜನರುಗಳ ಗುಜರಾನ್ ಬಗ್ಗೆ ೨,೪೦,೦೦೦ ಕಂಠೀರಾಯಿ ವರಹ ನಗದಿ ಹಣವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಿ (ಮಹಾವಂ. II, ೦೨). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಗುಜರಾನ್]

ಗುಜರಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕಳುಹಿಸು ; ತಲುಪಿಸು : ಆತನು ಅರ್ಜಿಯನ್ನು ಗುಜರಾಯಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದನು (ಘೋರಾತಿ. ೧೩೫) ; ತಮ್ಮ ಅರ್ಜಿಯನ್ನು ಗುಜರಾಯಿಸಬೇಕೆಂದು ಹರಿದಾಸರ ಯತ್ನ (ಕಾವೇರಿ. ೯೩). ೨. ಬರೆ : ಹತ್ತಾರು ಜನ ಇದ್ದರು ಆ ಕಂಪನೀಲಿ ; ಬರೀ ಲೇಖನಿ ಹಿಡಿದು ಗರಗರ ಅಂತ ಗುಜರಾಯಿಸುವವರೇ ಆರು ಮಂದಿ (ಹಂಗೂಲಿ. ೦೨೨).
[ಗುಜರಾ₀ + – ಇಸು₃. P←ಹಿಂ. ಗುಜರಾನನಾ]

ಗುಜರಿ, ಗುಜ್ಜರಿ₁ (ನಾ). ೧. ಸಂಜೆ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಾರಮಾಡುವ ಅಂಗಡಿ : (ಕ). ೨. ಚಿಕ್ಕ ವ್ಯಾಪಾರ ; ಚಿಲ್ಲರೆ ವ್ಯಾಪಾರ : ಹೊರಗಡೆ ಮೆಟ್ಟಿಲುವರೆಗೂ ಗುಜರಿ ಅಂಗಡಿಗಳು (ದಿಲ್ಲಿಪ. ೩೪). ೩. ಹಳೆಯ ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ಮಾರುವ ಸ್ಥಳ : ಈ ಟೈರಿಗೆ ಕಂಪನಿ ಬೆಲೆ ಅರುವತ್ತು ರೂಪಾಯಿ. ಗುಜರಿಯಲ್ಲಿ ಐವತ್ತಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಬಹುದು (ರೂಢಿ). **ಗುಜ್ಜರಿ₁** : ೪. ಸಂಜೆಯ ವೇಳೆ ಮಾಡುವ ವ್ಯಾಪಾರ : ಕಳಿಂಗ ನಗರಿಯೊಳ್ ಗುಜ್ಜರಿಯು ಹೊತ್ತಾಯಿತು (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೮೫-೦೨).
[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಗುಜರೀ, ಗಂಜ್ಜರೀ]

ಗುಜರಿಹೊತ್ತು (ನಾ). ಗುಜರಿ ವ್ಯಾಪಾರದ ಸಮಯ ; ಸಾಯಂಕಾಲ : ಈಗ ಗುಜರಿಹೊತ್ತಲ್ರೇ ? ಅಂಗಡಿಬಿಟ್ಟು ಬಂದಾರ್ರೇ ? (ಹೊಸಂಸಾ. ೪೨) : ಆ ಬೀದಿಯಲ್ಲಿ ಗುಜರೀಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ತಿರುಗಾಡುತ್ತಾ, ನೆವನೆವದಲ್ಲಿ ಆ ಹೆಂಗಸಿನ ಮನೆಯ ಮುಂದೆ ನಿಲ್ಲುತಾ . . . ಒಲವುಮಾಡುತಾ ಬಂದನು (ಮುಸುಗ. ೪). [ಗುಜರಿ + ಹೊತ್ತು₂ (<ಪೊಟ್ಟು)]

ಗುಜಱು ' ಗುಂಜುಱು ' ನೋ.

ಗುಜಿಗುಜಿ (ನಾ). ಪಿಸುಮಾತಿನಿಂದುಂಟಾಗುವ ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಅನುಕರಿಸುವ ಶಬ್ದ. 'ಗುಂಜಿಗುಂಜಿಗೊಳ್' ಪರಾ.

ಗುಜಿಗುಜಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). = ಗುಜುಗುಜಿಸು : ಸೌಂದರ್ಯಮೋರಂತಾ ಕಾಂತೆಗನಂತರಂ ನೆರೆಯ ತಾಯುಂ ತಂದೆಯುಂ ನಿಚ್ಚಲುಂ ಗುಜಿಗುಜಿಗೊಂಡು ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೭ ವ) ; ಗುಜಿಗುಜಿಗೊಳುತ್ತ ಮೋರೆರೋರ್ವರೊಳ್ನುಡಿಯುತ್ತಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೧-೬೯ ವ).
[ಗುಜಿಗುಜಿ + ಕೊಳ್₁]

ಗುಜುಗುಂಪಲು (ನಾ). ಗುಜುಗುಜು ; ಗದ್ದಲ : ರಾಜಪರಿವಾರದಲ್ಲಿಯೂ ಗುಜುಗುಂಪಲು ಆರಂಭವಾಯಿತು (ಕಲಾಧ. ೭).
[<ಗುಜುಗುಜು + ಗುಂಪಲು]

ಗುಜುಗುಜನೆ (ಅ). ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ; ತಮ್ಮತಮ್ಮಲ್ಲಿಯೇ : ರಾಜರು ಗುಜುಗುಜನೆ ಮಾತನಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಮೊದಲುಮಾಡಿದರು (ವಡಭಾ. ೯೫).
[ಗುಜುಗುಜು + – ಅನೆ₁]

ಗುಜುಗುಜಿ (ನಾ). ಪಿಸುಮಾತಿನಿಂದುಂಟಾಗುವ ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಅನುಕರಿಸುವ ಶಬ್ದ : ಅದು ಕಂಡು ಕೆಲದೊಳ್ ಬರ್ಪ ಮಂತ್ರಿಮಹತ್ತರರೊಳಾದ ಗುಜುಗುಜಿಯುಂ ಕಿವಿಗಿವಿಗೇಳ್ದು (ಅನಂಪು. ೧೩-೮೭ ವ) ; ಪುರಜನಂಗಳ ಗುಜುಗುಜಿಯನಂತಃಪುರಮಹತ್ತರಿನಱುದು (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೩-೯೦ ವ).

ಗುಜುಗುಜಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗುಜುಗುಜು ಮಾತನಾಡು ; ಗಂಟಿಟ್ಟಾಗಿ ಮಾತನಾಡಿಕೊಳ್ಳು ; ಪಿಸುಮಾತನಾಡು : ವ್ಯಾಕುಲಿತಯುತಹೃದಯ ರಾಗುತನೇಕರುಂ ಗುಜುಗುಜಿಸುತಿರಲು (ಬಸಪು. ೬೦-೫) ; ಕುರುಬಲದ ಮೆಳೆಯಲ್ಲಾಡಿತಲ್ಲಿಯದಲ್ಲಿ ಗುಜುಗುಜಿಸಿ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೯-೩೯) ; ದಿಮ್ಮಿದರ್ ಗುಜುಗುಜಿಸದಿರಿ (ಚಬಪು. ೨-೨೬) ; ಆಕೆ ಸ್ವಸ್ಥೆಯಾಗಿಲ್ಲವೆಂದು ಅಂತಃಪುರ ಜನವೆಲ್ಲವೂ ಗುಜುಗುಜಿಸುತ್ತಿರುವುದು (ಗುರುಚ. ೮೬)
[ಗುಜುಗುಜು + – ಇಸು₃]

ಗುಜುಗುಜು (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ : ತೀವಿ ಗುಜುಗುಜುವೆಂಬ ಗೀಜಗಂ ಕೊಳರ್ವಕ್ಕಿ . . . ಜೀವಿವುವು ಭಯವನುಳಿದು (ಪ್ರಭುಪು. ೩-೧೪.) ೨. ಒಳಗೊಳಗೇ ಆಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಮಾತು ; ಪಿಸುಮಾತು : ಗುಜುಗುಜುಯೆನ್ನುತ್ತಿರದಿರಿ ಮುನಿಗಳಿರ (ಬಸಪು. ೦-೪೪) ; ಯುವತಿಯರ ಗುಜುಗುಜಿನ ಶೂನ್ಯೋತ್ಸವದ ಸೃಪಮಂದಿರದ ಜಾಡ್ಯದ ಜವನಿಕೆಯ ಜಂಜಡವ ಕಾಣುತ (ತೊರರಾ. ೨-೨-೨೬) ; ಶ್ರಾವಸ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿ ನೋಡಿದರೂ, ಇದೇ ಗುಜುಗುಜು (ಹತ್ತುಮು. ೦೫೨). ೩. ಗುಪ್ತವಾಗಿ ನಿಂದಿಸುವಿಕೆ ; ನಿಂದಿಸಿ ಆಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು ; ಜನಾಪವಾದ : " ಗುಜುಗುಜುಯೆನೆ ಬಿನುಗುನುಡಿಗಳಿಂದಱಗೆ ಬಾಧರ್ " (ಭಾರವಿ. ೫೦) : ಚರ್ಚನೆ ಗುಜುಗುಜು ಪಾಣ್ಬರೊಳಚ್ಚುಂಬಕತಂ (ಮುದತಿ. ೮-೩೭) ; ಸಡಗರಂಗಳು ಗುಜುಗುಜುಗಳಾಱಿಗಳನುಚಿತಕಾರಣಂಗಳು (ಬಸಪು. ೪೦-೬೨) ; ಇವಳ ಕೈ ಹಿಡಿದದ್ದು ಯಾರೋ ನೋಡಿ ' ಗುಜುಗುಜು '

ಆದಾಗ ಕೇಳಿದ್ದರೆ ? (ಮೂರುದಾ. ೪೬). ೪. ಅನುಮಾನ ; ಸಂಶಯ : ಗುಜುಗುಜದೇವುದೌಷ್ಟಿಕವಿಷಂ ಪರೆಗುಂ ಜಲದಿಂದಮಿಾಂಟಿವಂ (ಖಮದ. ೧೩-೬೬).

ಗುಜುಗುಜುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ).=ಗುಜುಗುಜಿಸು : ಜನಂಗಳ್ ಗುಜುಗುಜು ಗುಟ್ಟಲದನಾ ತಪಸ್ವಿ ಕೇಳ್ದು (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೩-೬೦ ವ) ; ಪಲವು ಪಿಸುಣರ್ ಪಾತಕರ್ ನೆರೆದು ತಾಮೆಲ್ಲರೊಲವಿನಿಂ ಮಂತಣಂಗೊಳುತೆ ಗುಜುಗುಜು ಗುಟ್ಟೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೬-೨) ; ಗೂಡಿಂಗೆ ಸಾರಿ ಗುಜುಗುಜುಗುಟ್ಟಿದವು ಹಕ್ಕಿ (ಸಮ್ಮಕಾ. ೧೦-೨೪) ; ಓಹೋ ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಏನೋ ತೊಂದರೆ ಬಂತು ಎಂದು ಗುಜುಗುಜುಗುಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದರು (ಹುಟ್ಟಹ. ೧೨೫).

[ಗುಜುಗುಜು + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಗುಜುಗುಜುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). = ಗುಜುಗುಜಿಸು : ಗುಜುಗುಜುಗೊಂಡಾರ್ದ ರಮರರಂಬರತಳದೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ.೧೦-೧೦೬); ದ್ರೋಹರಂತೆ ಗುಜುಗುಜು ಗೊಳ್ಳದೆ ಪೆರ್ಗಣದಂತೆ [ಪೊಸಖುಷಿಗೆ] ಗುಜುಗುಜಿಸದೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೯೯) ; ಒಡನೆ ಗುಜುಗುಜುಗೊಳುತ್ತಂ ನೆರವಿ ಬರುತಮಿರೆ (ತಿರುಕ. ದೇ. ೧೪-೪). [ಗುಜುಗುಜು + ಕೊಳ್$_1$]

ಗುಜುಗುಜುಗೋಷ್ಠಿ (ನಾ). ತಮ್ಮತಮ್ಮಲ್ಲೇ ಆಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಜನರ ಗುಂಪು ; ಒಳಗೊಳಗೇ ಮಾತನಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ ಜನರ ಗುಂಪು : ಬರಲು ಪಾರ್ಥನ ಕಂಡು ಪುರಜನ ಹರೆದುದಲ್ಲಿಯದಲ್ಲಿ ದುಗುಡದ ಭರದ ಗುಜುಗುಜುಗೋಷ್ಠಿಗಳ ಜನಜನದ ಮುಸುಕುಗಳ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೬-೩).

[ಗುಜುಗುಜು + ಗೋಷ್ಠಿ]

ಗುಜುಗುಜುಮಾತು (ನಾ). ತಮ್ಮತಮ್ಮಲ್ಲೇ ಆಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಮಾತು ; ಪಿಸುಮಾತು : ಆದರೆ ಅವನ ಮುಸುಕು ಚರ್ಚೆಗೆ ಮತ್ತು ಗುಜುಗುಜು ಮಾತಿಗೆ ಎಡೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿತು (ಮಹಸ. ೪೦).

[ಗುಜುಗುಜು + ಮಾತು$_1$]

ಗುಜುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ).=ಗುಜುಗುಜಿಸು : ಗುಜುಗುಟ್ಟುತ್ತ್ತಡರಾಂತ ಮಾತಿನೆ ಪೆಟಿಗೊಂಡಂದು ಪೇಟುತ್ತಿರಲ್ (ಮ್ಯಸೂಮ. ೬-೪) ; ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಜನರು ಗುಂಪಾಗಿ ನಿಂತು ಗುಜುಗುಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದರು (ಚದೇವ. ೫೮).

[<ಗುಜುಗುಜು + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಗುಜುಟು, ಗುಜಟು, ಗುಜ್ಜಿರು (ನಾ). ೧. ಗುಂಜುಗುಂಜಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಕೆದರಿದುದು : ಹೊಗೆಮೊಗದ ಕಿಡಿಗಣ್ಣ ಕೆಮ್ಮಾಸೆಗಳ ಗುಜುಟಿನ ಜುಂಜುಗೇಶದ ವಿಗಡನೆದ್ದನು ಬಂದು ಹಿಡಿದನು ದ್ರೌಪದಿಯ ಸೆಟಿಗ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೪-೧೦೦). ೨. ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಹೆಣೆದುಕೊಂಡಂತಿರುವ ಪೊದರು : ಸೀಳ್ಗಲ್ಗಳಿಂದೂರು ಗರ್ಭೀಕೃತದ ಕೆಸಟಿಂದೆ ಮುಳ್ಳು ಗುಜುಟಾ ಘನವಪ್ಪ ಪೇರಡವಿಯಿಂ . . . ಪಥಂ ಭಯದಿನೆಸೆಗುಂ (ವೀಶ್ಯಪು. ೪-೦೮-೦೪). **ಗುಜಟು :** ೨. ಗುಜಟು ಗುಲ್ಮದ ಕುಂಜರಾಶ್ವ ವ್ರಜದ ಮೆಳೆಯೊಣಗಿದುದು (ಕುವ್ಯಾಶ. ೩-೦೦). **ಗುಜ್ಜಿರು :** (ಗು). ೩. ಗುಂಗುರಾದ ; ಸುರುಳಿಗೊಂಡ. ' ಗುಜ್ಜಿರುಮಂಡೆ ' ಪರಾ.

[ದೇ ॥ ತುಳು. ಗುಜ್ಜಿರ್]

ಗುಜುಟುಗೊಂಬು (ನಾ). ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಹೆಣೆದುಕೊಂಡಿರುವ ಕೊಂಬೆ : "ಕಟಲೆಯೆಂದು ಮುಳ್ವೆರಸಿದ ಗುಜುಟುಗೊಂಬು" (ಶಮದ. ಸ. ೩೩ ವೃತ್ತಿ). [ಗುಜುಟು + ಕೊಂಬು$_1$]

ಗುಜುಟುದಲೆ (ನಾ). ಗುಂಜುಗುಂಜಾಗಿರುವ ಕೂದಲುಳ್ಳ ತಲೆ ; ಕೆದರುದಲೆ : ಕೆಂಗಲಿಪ ತೋರಗಣು ಕೆಮ್ಮಾಸೆ ಗುಜುಟುದಲೆ ಬಳೆದ ಕಾಳೋರಗನನೇಳಿಸುವ ತೋಳ್ (ಹಜಕಾ. ೫-೨) ; ಹಿಡಿದ ಚಕ್ರದ ಗುಜುಟು ದಲೆಯ ಶಂಖದ ಮಣಿಯ ತೊಡಿಗೆಗಳ . . . ನಾನಾ ಜೋಗಿವಡೆವೆರಸು . . . ಬಂದಂ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೬-೨೬) ; ಕಾರೊಡಲ್ಕೆಮ್ಮಾಸೆ ನಿಡುದೋಳು ದೀರ್ಘಶರೀರ ಗುಜುಟು[ಪಾಠಾಂ. ಗುಂಜುಟ್]ದಲೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೬-೩೬).

[ಗುಜುಟು + ತಲೆ$_1$]

ಗುಜುಟುಮಂಡೆ, ಗುಜ್ಜಿರುಮಂಡೆ (ನಾ). ೧. = ಗುಜುಟುದಲೆ : ಗುಜುಟುಮಂಡೆಯ ತಿರಿವ ಸೊರೆಗಳಿಟ್ಟಗೆಯ ಹುಡಿಯಂ ಪೂಸಿದಂಗದ . . . ನಾನಾಪರಿಯ ಜೋಗಿಗಳ್ (ಸಿದ್ಧೇಪು. ೫-೩). **ಗುಜ್ಜಿರುಮಂಡೆ :** ೨. ಗುಂಗುರುಕೂದಲುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ತಲೆ : ಅವನದು ಗುಜ್ಜಿರು ಮಂಡೆ (ರೂಢಿ). [ಗುಜುಟು + ಮಂಡೆ$_1$]

ಗುಜುಟುಮಾಸೆ (ನಾ). ಜುಂಜುಮಾಸೆ : ಕಮಲದಳನಿಭವಿಲೋಚನಂ ಗುಜುಟುಮಾಸೆ ಕರಮೆಸೆವ ಕುಂಚಿತ ಚಿಬುಕ (ಪಾಸೋಪು. ೯-೧೫).

[ಗುಜುಟು + ಮಾಸೆ]

ಗುಜುಟೇಳ್ (ಕ್ರಿ). ಗುಂಜುಗಟ್ಟು ; ಜಡೆಗಟ್ಟು : ಮಹೋಗ್ರ ವಿಲೋಚನದ ಗುಜುಟೆದ್ದ ತಲೆನವಿರ . . . ರಾಕ್ಷಸ ಜನಸಹಿತ ನಡೆತಂದನಾ ರಾಕ್ಷಸ ಕುಲಾಧೀಶ (ತೊರರಾ. ೬ ೫೩-೪೩).

[ಗುಜುಟು + ಏಳ್$_1$ (<ಏಟ್$_1$)]

ಗುಜ್ಜ$_1$ ' ಕುಜ್ಜ ' ನೋ.

ಗುಜ್ಜ$_2$ (ನಾ). ೧.=ಗುಜರಾತು. ' ಗುಜ್ಜರಾಷ್ಟ್ರ ' ಪರಾ. ೨. ಗುಜರಾತಿ ಜನ : ಗುಜ್ಜರೋಣಿಯಲಿ ರಾಣಿಜೋಡಿಯಲಿ ತಿರುಗಿ ತಿರುಗಿ ಬಂದೆ (ಪರಾನ. ೩೨). [<ಗುಜ್ಜರ]

ಗುಜ್ಜಗೆ$_1$ ' ಗೊಜ್ಜಗೆ ' ನೋ.

ಗುಜ್ಜಗೆ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹುಳು : ಒಟಲೆ ತಗುಣೆ ಪೇನು ಸೀರು ತೇಟು ಇಂದ್ರಗೋಪ ತೇರಂಟೆ ಗುಜ್ಜಗೆ ಬೆದೆವುಟು ತುಂಬುಟು (ಪಸಾರ. ೯೫-೧೮). [?]

ಗುಜ್ಜಗೊರವ (ನಾ). = ಗುಜ್ಜುಗೊರವ : ಜಲಧಿಯ ಗುಣ್ಪು ಗುಜ್ಜ ಗೊರವಂಗೆ ಕರಾಗ್ರದೊಳೆಯ್ದಿದದೊಂದು ಮು × × ಳಿಗೆನೆ (ಎಕ. XI, ಹೊಳಲ್ಕೆ. ೧೨೦-೪೩ ;ಸು. 1240). [ಗುಜ್ಜ$_1$ (<ಕುಜ್ಜ) + ಗೊರವ]

ಗುಜ್ಜಡಿ (ನಾ). ೧. ಚಿಕ್ಕಕಾಲು ; ಸಣ್ಣಪಾದ : ಅಬ್ಜಕೋರಕ ವೃಕ್ಷ ಜಾತಮಿತ ಗುಣಯುತೆ ಗುಜ್ಜಡಿ ಸುಹಂಸಯಾನೆ (ನವಮೋ. ೦೯-೬). ೨. ನಿಧಾನವಾದ ನಡಗೆ ; ಮಂದಗಮನ : ಪಡಿಯುಟಿತಿಯರೆಳ್ತಂದು ರತಿಯ ಕೈಪಿಡಿಯೊಳ್ಗುಜ್ಜಡಿ ಗಾಡಿಯೊಳಾದಂ ಪಿಡಿಯಂ ಸೋಲಿಪಳು (ಉದ್ಭದೇ. ೫-೦೫). [ಗುಜ್ಜ$_1$ (<ಕುಜ್ಜ) + ಅಡಿ$_1$]

ಗುಜ್ಜತನ (ನಾ). ೧. ಸಣ್ಣತನ ; ಕಿರಿಯತನ. ೨. (ಆಲಂ) ವಿನಯ : ಲಜ್ಜೆ ಸೂತಕವಳಿದು ಗುಜ್ಜತನದಲಿ ಉಳಿದು ಉಜ್ಜುಗದಿ ಶಿವನ ಅಟಿದ ಶಿವಶರಣರ ಹೆಜ್ಜೆಯಲಿ ಇರಿಸೊ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೨೮೭).

[ಗುಜ್ಜ$_1$ (<ಕುಜ್ಜ) + – ತನ]

ಗುಜ್ಜನಂದಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಕದ್ದೆಟಿಯ್ಯನ ಮಗಂ ಗುಜ್ಜನಂದಿ (ಎಕ. XII, ತಿಪಟೂ. ೧೦-೦೭ ; ಸು. 930 ?). [?]

ಗುಜ್ಜಮಾವು (ನಾ). = ಗುಜ್ಜುಮಾವು : ನನೆವೆರಸು ಗುಜ್ಜಮಾವಿನ ಕೊನರ್ಗಳನುಡಿದುಡಿದು ನೀಡೆ (ಅರ್ಧನೇ. ೫-೯೪).

[ಗುಜ್ಜ$_1$ (<ಕುಜ್ಜ) + ಮಾವು]

ಗುಜ್ಜರ, ಗುಜರ, ಗುಜ್ಜಾರ (ನಾ). ೧. = ಗುಜರಾತು : ಆದಿ ದೀರ್ಘಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವಂ . . . ಗೂರ್ಜರ-ಗುಜ್ಜರ (ಶಮದ. ೨೭೦ ಪ್ರಯೋ) ; ತತ್ತಟಿದಟಿದು ಹೊಯ್ದಾಡಿದರು ಗುಜ್ಜರದ ರಾವುತರು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೪-೬೦) ; ಸೌರಾಷ್ಟ್ರ ಗುಜ್ಜರ ವಿಮಲ ಕಾಶ್ಮೀರಾಂಧ್ರ ಗೌಳ ಪ್ರಮುಖದೇಶಂಗಳಲಿ ನೋಡುತ ತಿರುಗಿದುದು ಸೇನೆ (ತೊರರಾ. ೪-೦೦-೨). **ಗುಜರ :** ೨. ಗುಜರಾತದ ಜನ : ಗುಜರರೆಂಬ ಜನರು ಇಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಗುಜರಾಥ ವೆಂದೆನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಬಭೂ. ೭೮). **ಗುಜ್ಜಾರ :** (ಕ). [<ಸಂ. ಗೂರ್ಜರ]

ಗುಜ್ಜರಪಟ್ಟೆ (ನಾ). ಗುಜರಾತು ದೇಶದಲ್ಲಿ ತಯಾರಿಸಿದ ರೇಷ್ಮೆ ಬಟ್ಟೆ,—ಪಟ್ಟಾವಳಿ : ಗೂರ್ಜರಪಟ್ಟೆ–ಗುಜ್ಜರಪಟ್ಟೆ (ಶಮದ. ನ. ೩೦೭ ಪ್ರಯೋ). [ಗುಜ್ಜರ + ಪಟ್ಟೆ$_2$]

ಗುಜ್ಜರಾತಿ ‘ ಗುಜರಾಥಿ ’ ನೋ.

ಗುಜ್ಜರಾಷ್ಟ್ರ (ನಾ).=ಗುಜರಾತು : ಪೊಂಬಟ್ಟೆ ಸಿರಿಗಣೆ ಗುಜ್ಜರಾಷ್ಟ್ರದ ಪಟ್ಟೆ ವಾರಾಣಸಿಯ ದಸರಿಯ ಹೊತ್ತಿ ಸಿರಿವಣ್ಣ (ಬಸಪು. ೧೧–೨೬).
[ಗುಜ್ಜ$_2$ + ರಾಷ್ಟ್ರ]

ಗುಜ್ಜರಿ$_1$, ಗುಜ್ಜಾರಿ (ನಾ). ೧. (ಮಂಚದ ಕಾಲುಗಳಲ್ಲಿರುವ) ಕುಳ್ಳಾಗಿರುವ ಬೊಂಬೆ : ಪೊಸಕುಸುಮತಳ್ಪಗಳ ಗುಜ್ಜರಿಯ ಮಂಚ ಸುತ್ತಲು ಕುಂಚ ಕಾಳಂಜಿ ಪಾನ ಪನ್ನೀರ ಗಿಂಡಿ (ಗುಭಜ. ೨–೩೬).
ಗುಜ್ಜಾರಿ : ೨. ಕುಳ್ಳ ; ಗಿಡ್ಡ ; ವಾಮನ : ಈ ಕುರೂಪಿಯಾದ ದಪ್ಪ ಹೊಟ್ಟೆಯ ಗುಜ್ಜಾರಿ ಯಕ್ಷನು ದೇವೇಂದ್ರನಾದ ಶಕ್ರನ ಆಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವನು (ಬುದ್ಧಕ. ೬೯) ; ಆದರಲ್ಲಿ ಮಲಗಿರುವವನು ನಿಡುಮೈಯವನಾಗಲಿ ಗುಜ್ಜಾರಿಯೇ ಆಗಲಿ, ಹಾಸಿಗೆಯು ಅವನಿಗೆ ಹಾಳಿತವಾಗುವುದು (ಅಜಿತ. ೨೭).

ಗುಜ್ಜರಿಗಾಲಮಂಚ=ಕುಳ್ಳಾದ ವಿಗ್ರಹಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾದ ಕಾಲಿನ ಮಂಚ : ಸಜ್ಜೆಯ ಮನೆಗಳೊಳಗೆ ಚಿನ್ನಮಯವಾದ ಗುಜ್ಜರಿಗಾಲಮಂಚಗಳು (ಅಂಜನ. ೩–೧೦೪) : ಗುಜ್ಜರಿಗಾಲಮಂಚ ಮೇಲುಪ್ಪರ ಮಂಚ ಹೂಮಂಚ . . . ಸೆಳೆಮಂಚವೊಪ್ಪವಾಂತೆಸೆದುವಲ್ಲಲ್ಲಿ (ಭರತ. ೧೫–೨೬). [<ಗುಜ್ಜು$_2$?]

ಗುಜ್ಜರಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಗುಜರಾತು ದೇಶ. ‘ ಗುಜ್ಜರಿದುಕೂಲ ’ ಪರಾ. ೨. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ದೇಶಿ ಗುಜ್ಜರಿಗಳಿಂದೀಶ ನಿಮ್ಮಂ ಹಾಡಿ ದೇಶಾಕ್ಷಿ ಗೌಳದೆ ಮಹೇಶ ನಿಮ್ಮಂ ಹಾಡಿ (ಲಿಂಗಾರ. ಹ. ೫೩೧–೫) ; ನಾಟಿ ದೇಶಿ ಗುಜ್ಜರಿಯಾ ಹಿಂದೋಳಂ ವಸಂತಭೈರವಿ ಗೌಳಮನಾ ವೀಣೆಯಲ್ಲಿ ಮುನಿ ಬಾಜಿಸಿದಂ (ವೀರವಿ. ೬–೮೯).
[<ಸಂ. ಗುರ್ಜರೀ]

ಗುಜ್ಜರಿ$_3$ ‘ ಗುಜರಿ ’ ನೋ.

ಗುಜ್ಜರಿದುಕೂಲ (ನಾ). =ಗುಜ್ಜರಪಟ್ಟೆ : ಇಳಿಗೆ ಪೊಸತಹ ಮಂಚಟಿಕೆ ಗುಜ್ಜರಿದುಕೂಲಗಳ ಅಳವಡಿಸಿ (ಕೋಗಯ. ೩–೩೮).
[ಗುಜ್ಜರಿ$_2$ + ದುಕೂಲ]

ಗುಜ್ಜರಿಮಂಚ (ನಾ). ಕಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ಗಿಡ್ಡಾಗಿರುವ ಗೊಂಬೆಗಳಿರುವ ಮಂಚ : ಸಜ್ಜೆಮನೆಯೊಳಗೀರ್ವರು ಗುಜ್ಜರಿಮಂಚದೊಳು (ಕರಿಕ. ೪೬–೯). [ಗುಜ್ಜರಿ$_1$ + ಮಂಚ]

ಗುಜ್ಜರಿವೇಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಫೇಣಿ : ಸಣ್ಣಗೋದುಮೆಯ ಹದನಾಗಿ ಹಿಟ್ಟಂ ಮಾಡಿ ಎಣ್ಣೆಯೊಳು ಕಲಸಿ ಹಪ್ಪಳದಂತೆ ಲತೆಯಿಱಿದು . . . ಬೆರಳುದ್ದದೊಳು ಕೊಯ್ದು ಬೆಣ್ಣೆಗಾಸಿದ ತುಪ್ಪದೊಳು ಪಾಕ ಮಾಡೆ ಗುಜ್ಜರಿವೇ[ಪಾಠಾಂ. ಪೇ]ಣಿವೆಸರಾದುದು (ಸೂಪಶಾ. ೧–೪೫).
[ಗುಜ್ಜರಿ$_2$ + ವೇಣಿ (<ಫೇಣಿ)]

ಗುಜ್ಜಾನೆ (ನಾ). ಕುಳ್ಳಾದ ಆನೆ; ಗಿಡ್ಡಾದ ಆನೆ : ಗೋಪು ಗುಜ್ಜಾನೆ ಮರಿ (ಇಚನೋ. ೪೫). [ಗುಜ್ಜು$_2$ + ಆನೆ$_1$]

ಗುಜ್ಜಾರ ‘ ಗುಜ್ಜರ ’ ನೋ.

ಗುಜ್ಜಾರಿ ‘ ಗುಜ್ಜರಿ$_1$ ’ ನೋ.

ಗುಜ್ಜಿ (ನಾ). ೧. ಕುಳ್ಳಾಗಿರುವವಳು ; ಗಿಡ್ಡಿ : ಕುರುಡಿ, ಕಿವುಡಿ, ಗುಜ್ಜಿ, ಕೆಂಚಿ (ಭಾಷಾಭೂ. ೧೯೧ ಅಡಿಟಿ). ೨. (ಆಲಂ) ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಪುಟ್ಟಿ, ಮುದ್ದಾದ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಪದ : ಅಹುದು ನನ್ನ ಗುಜ್ಜೀ, ನೀನೇನ ಮಾಡುವಿ (ಷವಶೀ. ೦೦೪) ; ಗುಜ್ಜಿನನ ಕಂದಯನ ಗೆಜ್ಜೆಸಪ್ಪಳ ಕೇಳಿ ನಿಬ್ಬಣದೆತ್ತು ಬೆದರ್ಯಾವ (ಗರತಿ. ೪೩). (ಗು). ೩. ಚಿಕ್ಕದಾದ ; ಸಣ್ಣ : ಗೆಜ್ಜೆ ಕಟ್ಟಿದ ಕಾಲು, ಹೆಜ್ಜೆಹಾಕುತ ಕುಣಿದು ಸಜ್ಜು ನಿನ್ನಾಡು ಬೆಳವಲಕೆ ಚೌಡಯ್ಯ ಗುಜ್ಜಿ ಕಣದೊಳಗೆ ಬೆಳತವಕ (ಕನ್ನಜಾ. ೧೩೮). [ಗುಜ್ಜ$_1$ + – ಇ$_2$]

ಗುಜ್ಜಿಗೆ ‘ ಗೊಜ್ಜಗೆ ’ ನೋ.

ಗುಜ್ಜಿರು ‘ ಗುಜುಱು ’ ನೋ.

ಗುಜ್ಜಿರುಮಂಡೆ ‘ ಗುಜುಱುಮಂಡೆ ’ ನೋ.

ಗುಜ್ಜು$_1$ (ಕ್ರಿ). “ ಹೆಜ್ಜೆಯ ಮೇಲೆ ಹೆಜ್ಜೆಯಿಡು ” (ಶಿವಗೀ. ಕೋಶ) : ಅಜ್ಜೆಯನೆಬ್ಬಿಸಿ ಮಜ್ಜಿಗೆ ಪುಳಕಿಸಿ ಅಜ್ಜೆಯರಾಱು ಹೊತ್ತಾಡಿಯರಾಹೋ ನಿರ್ಜರ ನಿರ್ವಾಣಪ್ರಿಯ ಬೋಳೇಶನ ಗುಜ್ಜಿ ಗುಜ್ಜಿ ಕುಣಿದಾಡಿಯರಾಹೋ (ಶಿವಗೀ. ೮೬೬) [?]

ಗುಜ್ಜು$_2$, ಗುಂಜು$_3$, ಗುಚ್ಚು, ಗುಜುರ್ (ನಾ). ೧. ಸಣ್ಣದಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಕುಳ್ಳಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಗಿಡ್ಡಾಗಿರುವಿಕೆ : ಹಯಾನನಂಗೆ ಸದ್ಭಾವಮನಾಳ್ದ ಗುಜ್ಜುಪಮೊಗಪ್ಪಿನಮೊರ್ವಳನಂಗರಾಜ್ಯಲಕ್ಷ್ಮೀವಿಭವಂ ಗೃಹಾಂಗಣದ ಮುಂದೆಸೆದಿರ್ದಪೊಲೊಪ್ಪಿ ತೋಱಿದಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೮–೩); ಉಕಾರಕ್ಕೆ . . . ಕೆಂಚು, ಗುಜ್ಜು, ಬೆಜ್ಜು (ಶಮದ. ೨೦೦ ಪ್ರಯೋ). ೨. ವಾಮನ ; ಕುಳ್ಳ ; ಗಿಡ್ಡ : ಬಳಸಿದ ಗುಜ್ಜುಗಳ್ ನೆರೆದ ಮೇಳದ ಕನ್ನೆಯರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೪–೪೦). ೩. ಚಾವಣಿ ನಿಲ್ಲುವುದಕ್ಕೆ ಕೊಡುವ ಕುಳ್ಳಾದ ಊರೆಗೋಲು ; ಮೋಟುಕಂಬ ; ಸಣ್ಣ ಊರೆಗಂಬ : ಮನೆವಾಗಿಲ ಗುಜ್ಜುಂ (ಬಾಹೂರ. ೧೮೦–೧೧). ೪. ಗಾಡಿಯ ಪಾರಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿಸುವ ಗೂಟ : ಗಾಡಿಯ ಗುಜ್ಜನ್ನು ಹಿಡಿದು ಮೇಲೆ ಹತ್ತಿದರು (ರೂಢಿ). ೫. (?) : ಪದಸಮಿತಿಯುಂ ಹಸ್ತಂ ಗ್ರೀವಂಗಳುಂ ಕೃಶಪೊಪ್ಪೆ ದೊಡ್ಡಿದವು ನಯನಂ ಹ್ರಸ್ವಂ ತಾಳ್ಯೋಷ್ಠಮುಂ ಹನುಸಂಕುಲಂ ವದನದೆಡೆ ಕೇಶಾಲ್ಪಂ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತಮಾಗುವ ಗುಜ್ಜುಮುಂ ನಿಧುವನ ಸಮುದ್ಭೂತಂ ನೂತಂ ಮೃಗಾನ್ವಯ ಸಿಂಧುರಂ (ಬಂಹರಿ. ೨–೪೯). (ಗು). ೬. ಸಣ್ಣದಾಗಿರುವ ; ಚಿಕ್ಕ ; ಗಿಡ್ಡ : ಗುಜ್ಜಾಗದ ಕಲ್ಕಿತ್ವಕ್ಕೆ ಮೊಯ್ದೋರದ ಹರಿಯೆನಿಪಂ ವಿಷ್ಣು ಜಿಷ್ಣು ಪ್ರತಾಪಂ (ಮ್ಯಆರಿ. ೦೯೩೭, ೨೮–೨೦; 1148). **ಗುಂಜು$_3$:** (೬). **ಗುಚ್ಚು :** (೬). **ಗುಜುರ್ :** ೧. ‘ ಗುಜುರ್ಗೊಳ್ ’ ಪರಾ. [ಗುಜ್ಜ$_1$ (<ಕುಜ್ಜ) + – ಉ$_4$]

ಗುಜ್ಜುಕತ್ತಿ (ನಾ). ಸಣ್ಣಕತ್ತಿ ; ಬಾಕು : “ ಈಳೀ, ಕರವಾಳಿಕಾ–೨ ತಂಳುವಕತ್ತಿ, ಮೊಟಕುಕತ್ತಿ, ಗುಜ್ಜುಕತ್ತಿ ” (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೨೮).
[ಗುಜ್ಜು$_2$ + ಕತ್ತಿ]

ಗುಜ್ಜುಕಾಲು ‘ ಗುಂಜ್ಜುಗಾಲ್ ’ ನೋ.

ಗುಜ್ಜುಕೋಲು ‘ ಗುಜ್ಜುಗೋಲು ’ ನೋ.

ಗುಜ್ಜುಗರೆ (ಕ್ರಿ). ನಿಧಾನವಾಗು ; ಮಂದವಾಗು : ಹೆಟ್ಟುಗೆಗೆ ಗುಜ್ಜುಗರೆದ್ದು ಮೆಟ್ಟುವ ಮೆಲ್ನಡೆ (ಅನಂಪು. ೧೨–೭೫).
[ಗುಜ್ಜು$_2$ + ಕರೆ$_1$]

ಗುಜ್ಜುಗಾಲ್, ಗುಂಜ್ಜುಕಾಲು (ನಾ). ಮೋಟಾದ ಕಾಲು; ಗಿಡ್ಡಕಾಲು; ಗುಜ್ಜುಗಾಲ್, ನಿಟ್ಟೊಡಲ್, ಕಟ್ಟಾಯದ ಮೆಯ್ಸಿರಿ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೮೪–೨೬).
ಗುಜ್ಜುಕಾಲು : ಈ ಕಿರುಕಂಗಳ ನಾನೇ ಬಗೆದೆ ಗುಜ್ಜುಕಾಲು ಪೇರುದರ ಕ್ಯೊಲಿದೆ (ಗಣೇಶ. ೫–೦೩೦). [ಗುಜ್ಜು$_2$ + ಕಾಲ್$_1$]

ಗುಜ್ಜುಗಿಡ (ನಾ). ಸಣ್ಣಮರ: ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಗುಜ್ಜುಗಿಡದ ನೆರಳಿನಲ್ಲಿ ಕೂತು ಭಾಗವತ ಪಠಣಮಾಡುವದು ರಾಯರ ದಿನಚರ್ಯವಾಗಿತ್ತು (ಕಭವಿ. ೨೭೫). [ಗುಜ್ಜು$_2$ + ಗಿಡ (<ಗಿಡು)]

ಗುಜ್ಜುಗುಜುಕು (ನಾ). ೧. ಪಿಸುಗುಟ್ಟುವಿಕೆ ; ಗುಸುಗುಟ್ಟುವಿಕೆ : ಚಾರುಚಾಮರದಾತಪತ್ರದಲೋರಣೆವ ಸೀಗುರಿಯ ಹೊದಱಿನಲೂರ

ಹೊಱವೊಂಟಳು ಮಹೀಸುತೆ ಗುಜ್ಜುಗಱುಕಿನಲಿ (ತೊರರಾ. ೬-೫೩-೩೭) : ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಗುಜ್ಜುಗುಱುಕಲ್ಲಿ ಗುಡ್ಡೆಣಿಕೆಯಂ ಮಾಡುತಿರ್ದರಾಗ (ಸಮ್ಯಕ್. ೨-೯೫); ಮಾಸಂಕದ ಮಡದಿಯರು ಮನೆಯೊಳುಂಟೋಸರಿಸದೆ ಗುಜ್ಜುಗುಱುಕು ಆ ಸುದತಿಯರಿಂದಹುದು (ನೇಮಿಸಂ. ೧೮-೮೩). ೨. ಮನಸ್ಸಿನ ಅಳುಕು ; ಸಂಶಯ ; ಅನುಮಾನ : ಗುಜ್ಜುಗುಱು [ಱು] ಕಿಲ್ಲದೆನಸುಂ ಪಜ್ಜಳಿಸಿರೆ ದಿಟ್ಟಿ ನಿಷ್ಟೆಯಿಂ ಮುಕ್ತಿಪದಕ್ಕುಜ್ಜುಗಿಸಿ (ಧರ್ಮನಾ. ೧-೭) : ಮಗಳೆ ಕೇಳೀ ದೊಡ್ಡ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ನಿನಗಿನಿತು ಗುಜ್ಜುಗುಱುಕೇನು ಕಾರಣ ಹೇಳು (ಸಮ್ಯಕ್. ೫-೨೫) ; ಕುಱಿದಱಿಯದೆ ಮಾಣಿನು ಕುರು ಭೂವರನಱಿಕೆಯ ಮಕ್ಕಳೆಲ್ಲರನು ಬಱಿವಾತಲ್ಲ ಪಾಲಿಸು ಬೆಸನನು ಗುಜ್ಜುಗುಱುಕ ಮಾಡದೆ ಮಾನವೇಂದ್ರ (ನೇಮಿಸಂ. ೨೮-೨೮).

[ಗುಜ್ಜು$_2$ + ಗುಱುಕು]

ಗುಜ್ಜುಗೆಜ್ಜೆ (ನಾ). ಸಣ್ಣಗೆಜ್ಜೆ : ಚರಣದ ಗುಜ್ಜುಗೆಜ್ಜೆ ಝಣರೆಂದೆನೆ (ವೃಷವಿ. ೩-೩೦). [ಗುಜ್ಜು$_2$ + ಗೆಜ್ಜೆ$_1$]

ಗುಜ್ಜುಗೊಂಬು (ನಾ). ೧. ಸಣ್ಣಕೊಂಬೆ ; ಮೋಟುರೆಂಬೆ : ನನೆಯಿಂ ಪೂಗೊಂಚಲಂ ಕಾಯನಂತೆನಸುಂ ತಾಳ್ದಿದ ಗುಜ್ಜುಗೊಂಬು (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೬೨); ಪೊಸ ಮೊಗ್ಗೆಗಳನಾಂತ ಗುಜ್ಜುಗೊಂಬಿಂದ . . . ಇಮ್ಮಾವುಗಳ ಬಳಗ ಸೊಗಯಿಸಿದುದು (ಸೌಂದಪು. ೫-೮೮). ೨. ಗಾಡಿಯಂ ಪಾರಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿಸುವ ಗೂಟ ; ಗುಜಬ್ಜು : ಗಾಡಿಗೆ ಗುಜ್ಜುಗೊಂಬು ಹಾಕಬೇಕು (ರೂಢಿ).

[ಗುಜ್ಜು$_2$ + ಕೊಂಬು$_1$]

ಗುಜ್ಜುಗೊಂಬೆ (ನಾ). = ಗುಜ್ಜುಗೊಂಬು ೧ : ಸವಿಯು ಣ್ಮ್ಯವ ಗುಜ್ಜುಗೊಂಬೆಯೊಳ್ಪಿರಿದು ನುಸುಳ್ದು ಮೆಲ್ಲನೆ (ಶ್ರೀಮುಹಾ. ೯-೩೯).

[ಗುಜ್ಜು$_2$ + ಕೊಂಬೆ$_1$]

ಗುಜ್ಜುಗೊರಲ್, ಗುಜ್ಜುಗೊರಲು (ನಾ). ಗಿಡ್ಡಾದ ಕುತ್ತಿಗೆ; ಕುಸಿ ಗೊರಳು : ಗುಜ್ಜುಗೊರಲ ತರಳೆ! ಕೇಳ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೧-೧೧). **ಗುಜ್ಜು ಗೊರಲು :** ಜಿಡ್ಡುದೇಹದ ಗುಜ್ಜುಗೊರಲಿನ ಗಿಡ್ಡುರೂಪಿನ ಹರುಕು ಗಡ್ಡದ ಹೆಡ್ಡನಾದ ಕುರೂಪಿತನದಲಿ ನೃಪತಿ ವಿಷದಿಂದ (ನಳಚ. ೬-೧೪).

[ಗುಜ್ಜು$_2$ + ಕೊರಲ್]

ಗುಜ್ಜುಗೊರಲು 'ಗುಜ್ಜುಗೊರಲ್' ನೋ.

ಗುಜ್ಜುಗೊರವ (ನಾ). ಕುಳ್ಳನಾದ ಋಷಿ; ಅಗಸ್ತ್ಯಮಹರ್ಷಿ : ಕುಡುತೆಯೊಳೊಮ್ಮೆ ಗುಜ್ಜುಗೊರವಂ ಕಡಿಯಲ್ ಕುಡಿ ಪಾಱಿತೊಂದೆ ಧೀಂಕಿಡುವಡೆಗೆಯ್ದುದಾಯ್ತು (ಧರ್ಮಪ. ೧-೧೪೮).

[ಗುಜ್ಜು$_2$ + ಗೊರವ]

ಗುಜ್ಜುಗೊಳ್, ಗುಜರ್ಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಣ್ಣದಾಗು ; ಚಿಕ್ಕದಾಗು. ೨. ಚಪ್ಪಟೆಯಾಗು : ಅಳ್ಕನೊತ್ತಿನಿಂದಂ ಬಿಡೆ ಗುಜ್ಜುಗೊಂಡ ಮೊಲೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೬೨) ; ನಡುಕಮಾದುದು ಮೆಯ್ಗೆ ರೋಮಾಂಚಮಾಯ್ತು . . . ನಡೆಗೆ ತಡಬಡಿಸಿದುದು ಗುಜ್ಜುಗೊಂಡುವಾ ಪೆರ್ಮೊಲೆಗಳು (ಚಬಪು. ೩೭-೭೭). ೩. ಬಾಗು ; ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬಗ್ಗು ; ಕುಂಸಿ : ಪೂವಿನ ಕನರ್ಗಾಯ ಕಾಯ ತನಿವಣ್ಗಳ ಭಾರದೆ ಗುಜ್ಜುಗೊಂಡ ಮಾವಿನ ಮರದೋಳಿ ದಿಟ್ಟಿ ಗೆಸೆದಿರ್ಪುದು (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೩-೧೩೧) ; ಬೆಳತೊರ್ಲೆವ ಕಾಯ್ಗಳಿನೊಪ್ಪುವ ಪಣ್ಗಳಿಂ ಕರಂ ಪಸರಿಸಿ ಗುಜ್ಜುಗೊಂಡು . . . ಬಿಲ್ವಕುಜಮೊನ್ನಿದಿರೊಳ್ ಮೆಱೆದಿರ್ದುದು (ದಶಕು. ೮-೭). ೪. ಮಂದವಾಗು : ಗುಜ್ಜುಗೊಂಡುದು ನಡೆ ಮೆಲ್ಪುಗೊಂಡುದು ಸರಂ (ಜಗವಿ. ೨-೯೫); ಹಜ್ಜೆಯಿಂದೆ ಹಂಸೆ ಮುಂಚೆ ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನಡಿಯನಿಡುತೆ ಗುಜ್ಜುಗೊಂಡ ನಡೆಗಳಡಿಗೆ ತೊಡವೆ ನಲ್ಕೆ ನಡೆದು ನಿಲುತೆ (ಮಳೆರ. ಹ. ೨೨೩-೪). **ಗುಜರ್ಗೊಳ್ :** ೩. ಪಾದಪ್ರಹಾರಂಗಳಿಂ ಗುಜರ್ಗೊಂಡಂ ಫಣಿಪನಗ್ಗಿದುವು ದಿಗ್ಗಜಂ (ಚಬಪು. ೨೮-೧೧). [ಗುಜ್ಜು$_2$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಗುಜ್ಜುಗೋಲು, ಗುಜ್ಜುಕೋಲು (ನಾ). ೧. ಗಿಡ್ಡಾದ ಕೋಲು ; ಚಿಕ್ಕಕೋಲು : ಯಜಮಾನರು ಹತ್ತಿರವಿದ್ದ ಒಂದು ಗುಜ್ಜುಗೋಲನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಬಂದರು (ಪಂಯಾತ್ರ. ೨). **ಗುಜ್ಜುಕೋಲು :** ೨. ಗಾಡಿಯ ಪಾರಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಗೂಟ ; ಗುಜ್ಜು : ಗಾಡಿಗೆ ಗುಜ್ಜು ಕೋಲು ಕಟ್ಟಬೇಕು (ರೂಢಿ). [ಗುಜ್ಜು$_2$ + ಕೋಲು$_1$ (<ಕೋಲ್$_1$)]

ಗುಜ್ಜುತಡಮೆ (ನಾ). ಬೇಲಿ ಅಥವಾ ಪ್ರಾಕಾರದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿರುವ ಇಕ್ಕಟ್ಟಾದ ಬಾಗಿಲು; ಕಿರುಬಾಗಿಲು; ಕಡಕಲು : ಕೋಟಿ ಚೆನ್ನಯರು ಈ ಮನೆಯ ಮುಂದಿನ ಅಡ್ಡಗಟ್ಟಿದ ಗುಜ್ಜುತಡಮೆ ದಾಟಿ, ಬೇಲಿಯೊಳಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ನಿಂತು . . . ಕರೆದರು (ಕೋಟಿಚೆ. ೨೩). [ಗುಜ್ಜು$_2$ + ತಡಮೆ]

ಗುಜ್ಜುನಡೆ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕಚಿಕ್ಕ ಹೆಜ್ಜೆ ಇಡುವುದು ; ನಿಧಾನವಾದ ನಡಗೆ ; ಮಂದಗಮನ : ಪಜ್ಜಳಿಸುವ ಪಾವುಗೆ ಮೆಟ್ಟಿ ಮೆಲ್ಲನೆ ಗುಜ್ಜು ನಡೆಯೊಳು ತಾ ನಡೆದು (ರಾಮವಿ. ೫-೧೨). [ಗುಜ್ಜು$_2$ + ನಡೆ$_2$]

ಗುಜ್ಜುಮಾವು(ನಾ). ಗಿಡ್ಡಮಾವಿನ ಮರ: ಗುಜ್ಜುಮಾವಿನ ಪೂಗೊಂಚಲ ನುಡಿದು ಪಿಡಿದಳಳಿವೆರಸೊರ್ವಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೦೩-೮೨); ಗುಜ್ಜುಮಾವಿನ ಮರದ ಗುಂಪಿನೊಳ್ ಕುಳಿತುಯಿರುವ ದೇವಲೋಕದಿಂದ ಬಂದ ಲೀಲಾಶುಕ (ಸೌಗಂಧಿ. ೦೭೧-೫). [ಗುಜ್ಜು$_2$ + ಮಾವು]

ಗುಜ್ಜುಮೆಟ್ಟು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಮೆಲ್ಲನೆ ಹೆಜ್ಜೆ ಇಡಂ : ನಿಬಿಡನಿತಂಬಭಾರದಿಂ ಗುಜ್ಜುಮೆಟ್ಟುತಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೪-೬೧) ; ಇಱಿದೊಡೆ ಕೂರದ ಪೆಂಡಿರ ಕೆಟಗಾದಪೆವೆಂದು ರತ್ನಸೋಪಾನಕದೊಳ್ ಗಟಗಟನಿಱಿಯದೆ ಬಾಣತಿ ಪೊಱಿಮೆಟ್ಟುವ ತೆಱದೆ ಗುಜ್ಜುಮೆಟ್ಟಿದರರೆಬರ್ (ಅನಂಪು. ೭-೩೪) ; ಗೆಜ್ಜೆಗಳು ಘಲಘಲಿಸೆ ಮೆಲ್ಲನೆ ಪಜ್ಜೆಯಿಡೆ ಕೈಪಱಿಯಿನಾಡಿಸಿ ಗುಜ್ಜು ಮೆಟ್ಟುತೆ ನಾಣ್ಚಿ ಹೊಂಗುತೆ ಬಂದು ನಿಱಿವಿಡಿದು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩-೦೪).

[ಗುಜ್ಜು$_2$ + ಮೆಟ್ಟು$_1$]

ಗುಜ್ಜುಮೆಟ್ಟು$_2$ (ನಾ). ಸಣ್ಣಹೆಜ್ಜೆ ; ನಿಧಾನವಾದ ಹೆಜ್ಜೆ ; ಮಂದವಾದ ಪದವಿನ್ಯಾಸ : ಸೆಜ್ಜೆವನೆಯ ಪೊಱಮಟ್ಟು ಗುಜ್ಜುಮೆಟ್ಟಿಂದ ನಡೆದು ಪೋಗಿ ಮೆಲ್ಲನೆ ಮಜ್ಜನವನು ಮಾಡಿದಳು (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೪-೦೬೬) ; ಪೆಜ್ಜವಿಲ್ಲದ ಚಿತ್ತದಿಂದೆಯ್ದುತಿರ್ದನು ಗುಜ್ಜುಮೆಟ್ಟಿಂದ ಮುಂಗಡೆಗೆ (ಭರಚ. ೦೭-೨೦). [ಗುಜ್ಜು$_2$ + ಮೆಟ್ಟು$_2$]

ಗುಜ್ಜುವಜ್ಜೆ, ಗುಜ್ಜುಹೆಜ್ಜೆ (ನಾ).=ಗುಜ್ಜುಮೆಟ್ಟು$_2$: ಪೊಱಮಟ್ಟಂ ಭೋಜಷಂಡಂಗಳಿಂ ನಡೆದಿರ್ಪಾಱದ ಗುಜ್ಜುವಜ್ಜೆಗಳಿವೇನೆತ್ತಂ ಬೆಡಂ ಗಾದುವೋ (ಲೀಲಾವ. ೧೧-೫). **ಗುಜ್ಜುಹೆಜ್ಜೆ :** ಆ ರಾಜನು ಗುಜ್ಜು ಹೆಜ್ಜೆಗಳನ್ನು ಇಕ್ಕಿ ನಡೆದನು (ಮೂಮಲ್ಲಿ. ೦೨೪). [ಗುಜ್ಜು$_2$ + ಪಜ್ಜೆ]

ಗುಜ್ಜುವಡೆ (ಕ್ರಿ).= ಗುಜ್ಜುಗೊಳ್ ೨ : ಗುಂಜಿದಳಕತತಿ ಗುಜ್ಜುವಡೆದ ಮೊಲೆ ರಂಜಿಸೆ . . . ಒಪ್ಪಿದಳಾ ತರುಣಿ (ಜಯಕಾ. ೮-೬೫) ; ಬೆಳರ್ದುಟಿ ಗುಜ್ಜುವಡೆದ ಮೊಲೆ . . . ಅಳವಳಿದಂಗವೆಸೆಯೆ ಸುರತಾಂತದ ನಳಿನಾಕ್ಷಿ ಯೊರ್ವಳೆಸೆದಳು (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೮-೯೦). [ಗುಜ್ಜು$_2$ + ಪಡೆ$_1$]

ಗುಜ್ಜುಹೆಜ್ಜೆ ' ಗುಜ್ಜುವಜ್ಜೆ ' ನೋ.

ಗುಜ್ಜೆ$_1$, **ಗೊಜ್ಜೆ$_2$** (ನಾ). ೧. ಗಿಡ್ಡಿ ; ಕುಳ್ಳಿ ; ಕುಬ್ಜೆ. ೨. ಚಿಕ್ಕ ವಯಸ್ಸಿನ ಹೆಂಗಸು ; ಹುಡುಗಿ : ಇತ್ತ ಸುಖಾವತಿ ಗುಜ್ಜೆಯಾಗಿ ಬಂದು ಪುಷ್ಪಮಾಲೆಯ ಮೇಲಿಕ್ಕಿ ತೃಷೆಯಂ ಕಳೆದು ಕುಮಾರಂಗೆ ಕನ್ಯಾರೂಪಮಂ ಮಾಡಿದೊಡೆ (ಚಾವುಂಪು. ೦೦೭-೧೨) ; ಎಲೆ ಬಸವ ಗುಜ್ಜೆ ನಿಮ್ಮಕ್ಕಸಾಗಲಿ ಗರ್ಭವಾದ ಬಗೆ ಪೇಳು (ಚೋರಬ. ೫-೧೧) ; ಗೆಜ್ಜೆ ಹೆಜ್ಜೆ ಹಾಕಿ ಗುಜ್ಜೇರು ಕುಣಿದಾರ (ಕನ್ನಜಾ. ೦೬೩). **ಗೊಜ್ಜೆ$_2$:** ೧. ಲೋಕಪಾಲ ನಿರುಳ್ ತೂಂಕಡಿಸುವಾಗಳ್ ವಕುಳಮಾಲೆಯೆಂಬ ಗೊಜ್ಜೆಯಿಂದೆ ನುಡಿಯಿಸಿದೊಡರಸನದಂ ಸ್ವಪ್ನಮೆಂದೆ ಬಗೆದು (ಚಾವುಂಪು. ೫೪).

[ಗುಜ್ಜು$_2$ + -ಎ$_2$]

ಗುಜ್ಜೆ₂ (ನಾ). (ಕರಾ) ಹಲಸಿನಕಾಯಿ : ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಹಣ್ಣು ಗುಜ್ಜೆ ಇದ್ದರೆ ಅವನು ಶಾಲೆಗೇ ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹಟಮಾಡುತ್ತಾನೆ (ಮೊಮುಗು. ೬೩) ; ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ಗುಜ್ಜೆಗಳು ಹಣ್ಣಾಗಿ, ಮನೆಯ ಕೋಣೆಯಲ್ಲಿ ಗಮಗಮಿಸುತ್ತಿದ್ದರೂ (ಪರಾಪ. ೧೫೪). 'ಕುಜ್ಜೆ₁' ಪರಾ. [←ತುಳು. ಗುಜ್ಜೆ]

ಗುಟಕರಿಸು 'ಗುಟುಕರಿಸು' ನೋ.

ಗುಟಕು 'ಕುಟುಕು₂' ನೋ.

ಗುಟಗರಿಸು 'ಗುಟುಕರಿಸು' ನೋ.

ಗುಟರು 'ಕುಟುರು₂' ನೋ.

ಗುಟಾಯಿಸು 'ಕೊಟಾಯಿಸು' ನೋ.

ಗುಟಿಕೆ (ನಾ). ಗುಳಿಗೆ ; ಮಾತ್ರೆ : ಖುಷ್ಬತತಿಗಳೇನಚ್ಚರಿಯು ಬೀರಿದುವೊ ಬಾನೆಡೆಯ ಮೋಹನದ ಗುಟಿಕೆಗಳೆನೆ (ವೆಂಕಾರಾ. ೫-೨-೩೬). [ಸಂ. ಗುಟಿಕಾ]

ಗುಟಿಸು (ಕ್ರಿ). =ಗುಟುಕರಿಸು ೧ : ನುಂಗುವಾಗ ಒಂದು ಗುಟಿಸುವಾಗ ಎರಡು (ಮೋಳಿಮಾ. ೦೮೦-೬೭೬) ; ಅರಿಸಿದರೆ ಅರಿಪೆ ಗುಣಿಸಿದರೆ ಗುಣಿಪೆ ಗುಟಿಸಿದರೆ ಗುಟಿಪೆ (ವಿಪ್ರಸು. ೨೩-೨). [ಗುಟ್ಟು₀ + – ಇಸು₃]

ಗುಟುಕರಿಸು, ಗುಟಕರಿಸು, ಗುಟಗರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. (ನೀರು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ಬೇಗನೆ ಕುಡಿ : ಅವರೂ ತುಸು ಉತ್ಸಾಹಿತರಾಗಿಯೇ ಚಹವನ್ನು ಗುಟುಕರಿಸಿದರು (ಅಪನಾ. ೯) ; ಆ ಮುಹೂರ್ತದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಕೋಟಕ ವಿಷ ತುಂಬಿದ ಪ್ಯಾಲೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದರೂ ಗುಟುಕರಿಸಿಬಿಡುತ್ತಿದ್ದರು (ವೃದ್ಧವಿ. ೯) ; ಅದನ್ನು ಅವಳು ಗುಟುಕರಿಸಲಿಲ್ಲ (ಜಿದೇವ. ೨೫೮). ೨. ಗುಟುಗುಟು ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು, – ಧ್ವನಿಮಾಡು ; ಗುಬ್ಬಳಿಸು : ಕಪಾಟನಲ್ಲಿರುವ ಪಾರಿವಾಳಗಳು ಪ್ರೇಮದಿಂದ ಗುಟುಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದವು! (ಫಲಸಂ. ೯೬) ; ಐದು ಗಂಟೆಯ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಒಂದು ಗೂಬೆ ಬಂದು ಒಂದಲ್ಲ ಒಂದು ಮನೆಯ ಮೇಲೆ ಕೂತು ಗುಗ್ಗ್ಗೂ ಗುಗ್ಗ್ಗೂ ಅಂತ ಗುಟುಕರಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ಮನೋನಂ. ೮೩). ೩. (ಆಲಂ) ವೇದನೆಪಡು ; ಸಂಕಟಪಡು ; ಪೇಚಾಡು : ಕೊನೆಯ ದಿನ ಕೆಮ್ಮು ನರಳಾಟಗಳ ನಡುವೆ ಜೀವ ಗುಟುಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ . . . ಸ್ಮರಿಸಿದ (ವಿಮೋಚ. ೬೮). **ಗುಟಕರಿಸು: ೧.** ಏನೋ ಕಹಿಔಷಧ ಕುಡಿಯುವವರಂತೆ ಗುಟಕರಿಸಿ 'ನಾರಾಯಣ' ಎಂದರು (ನಿರಾಥ. ೬೫) ; ನೊರೆ ಮೂಗಿಗೆ ಮೆತ್ತಿದ್ದನ್ನೂ ಮರೆತು ಗಟಗಟನೆ ಗುಟಕರಿಸಿದರು ಜೋಡೀದಾರು (ಮಾಮನೆ. ೩೭). **ಗುಟಗರಿಸು** : ೧. ಆದರೆ ದನಿ ಏಳದೆ ಮುಳುಗಹತ್ತಿದ, ನೀರನ್ನು ಗುಟಗರಿಸುತ್ತ (ಸಮುಜೀ. ೩೫೮). 'ಗುಟಿಸು' ಪರಾ. [ಗುಟುಕರಣ₀ + – ಇಸು₃]

ಗುಟುಕಿಡು (ಕ್ರಿ). (ಪಕ್ಷಿಗಳು) ಮರಿಗಳಿಗೆ ಆಹಾರವನ್ನು ಕೊಕ್ಕಿನಿಂದ ಕೊಡು: ಇಲ್ಲಿ ಗುಟುಕಿಟ್ಟಿವಾವಿಲ್ಲಿ ಬಾಯ್ದೂಡಿದೆವು (ವೆಂಕಾರಾ. ೫-೨-೨೯). [ಗುಟುಕು (<ಕುಟುಕು₂) + ಇಡು₁]

ಗುಟುಕಿಸು 'ಕುಟುಕಿಸು' ನೋ.

ಗುಟುಕೀ (ಕ್ರಿ).=ಗುಟುಕಿಡು : ಗಿಳಿ ತನ್ನ ಸಾರಿಕೆಗೆ ಗುಟುಕೀಯಲ್ (ಉದ್ಭಟ. ೫-೬೮). [ಗುಟುಕು (<ಕುಟುಕು₂) + ಈ₂]

ಗುಟುಕು 'ಕುಟುಕು₂' ನೋ.

ಗುಟುಕುಜೀವನ (ನಾ). (ಕರಾ) ಕಷ್ಟದ ಜೀವನ ; ಒಂದು ಗುಟುಕೂ ಸಿಕ್ಕದ ಕಷ್ಟದ ಬಾಳು. [ಗುಟುಕು (<ಕುಟುಕು₂) + ಜೀವನ]

ಗುಟುಕುತಂಬುಲ 'ಕುಟುಕುಂದಂಬುಲ' ನೋ.

ಗುಟುಕುತಾಂಬೂಲ (ನಾ). = ಕುಟುಕುದಂಬುಲ : ನಿನ್ನ ಗುಟುಕು ತಾಂಬೂಲ ಕೊಡೆ ಚಿತ್ರಾಂಗಿ (ಸಾರಂಗ. ೦೪). [ಗುಟುಕು (<ಕುಟುಕು₂) + ತಾಂಬೂಲ]

ಗುಟುಕುನೀರು (ನಾ). ಒಂದು ಸಲ ಬಾಯಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ನುಂಗುವಷ್ಟು ನೀರು; ಒಂದು ಮುಕ್ಕು ನೀರು: ಆಗಿನ ಗುಟುಕುನೀರು ಈಗ ಮೊಳಕಾಲವರೆಗೆ ಬಂತು (ಸ್ವ್ಯತಿಚ. ೯೬೪) ; ಗುರುವಿಗೆ ಗುಟುಕು ನೀರು ಶಿಷ್ಯನಿಗೆ ಎಣ್ಣೆಮಜ್ಜನ (ಗಾದೆ).

ಗುಟುಕುನೀರು ಕುಡಿಸು = (ಆಲಂ) ತೊಂದರೆಕೊಡು ; ಕಿರುಕುಳ ಕೊಡು ; ಹಿಂಸೆಮಾಡು : ಅವನು ಸಾಹೇಬರಿಗೇ ಗುಟುಕುನೀರು ಕುಡಿಸಿದ (ರೂಢಿ). [ಗುಟುಕು (<ಕುಟುಕು₂) + ನೀರು₁ (<ನೀರ್₁)]

ಗುಟುಕುಪ್ರಾಣ (ನಾ). ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ ಉಳಿದುಕೊಂಡಿರುವ ಪ್ರಾಣ ; ಕಂಠಗತಪ್ರಾಣ ; ಕುಟುಕುಜೀವ : ಅವನ ಸುದೈವದಿಂದ ಷಂಷರ್ ಖಾನನು ಮಡಿದಿರಲಿಲ್ಲ. ಇನ್ನೂ ಅವನಿಗೆ ಗುಟುಕುಪ್ರಾಣವಿತ್ತು (ರಾಜ್ಯೋದ. ೧೫೩). [ಗುಟುಕು (<ಕುಟುಕು₂) + ಪ್ರಾಣ]

ಗುಟುಕ್ಕನೆ (ಅ). ಒಂದೇ ಬಾರಿಗೆ ; ಒಂದೇ ಗುಟುಕಿಗೆ : ನಾನು ಗುಳಿಗೆಯನ್ನು ಗುಟುಕ್ಕನೆ ನುಂಗಿಬಿಟ್ಟೆನು (ರೂಢಿ). [ಗುಟುಕ್₀ + – ಅನೆ₁]

ಗುಟುಗುಟನೆ (ಅ). ಗುಟುಗುಟು ಎಂಬ ಶಬ್ದದೊಡನೆ : ತುಟಿಬಟ್ಟಲೊಂದಿ ರಸಾಯನಗಳ ಗುಟುಗುಟನೆ ಶಾನೀಂಟುವ ಗಾಡಿ (ಭರಚ. ೪-೧೦೦). [ಗುಟುಗುಟು + – ಅನೆ₁]

ಗುಟುಗುಟು (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ ; ದ್ರವವಸ್ತುವನ್ನು ಒಂದೇಸಮನೆ ಕುಡಿಯುವಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ಶಬ್ದ : ಅವಳು ಒಂದು ಚೆಂಬು ನೀರನ್ನು ಗುಟುಗುಟು ಎಂದು ಕುಡಿದುಬಿಟ್ಟಳು (ರೂಢಿ). **೨. ಪಾರಿವಾಳದ ಕೂಗು** : ಪಾರಿವಾಳದ ಪಕ್ಕಿ ಮದನಕ್ಕೆಯೊಳು ತನ್ನ ನಾರಿಗಿದಿರು ನಡೆದಾಡಿ ಗೂರುಳು ಗುಕುಂಗುಂಕುಂ ಗುಟುಗುಟು ಗುಟುಗುಟು ಚಾರಿಟಿಯೆಂದುವಲ್ಲಲ್ಲಿ (ಭರಚ. ೦೫-೩೨).

ಗುಟುರಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಗುಟುರುಹಾಕು: ಧೂಳ ಚೆಲ್ಲುತ ಗುಟುರಿಕ್ಕುತ ಕೆರೆವುತ ಗೂಳಿ ಬಂದುದು (ಭರಚ. ೨೦-೪೫). [ಗುಟುರು₂ (< ಕುಟುರು₂) + ಇಕ್ಕು]

ಗುಟುರಿಡು (ಕ್ರಿ).=ಗುಟುರು₁ : ಅದು ಸಿಂಹವೇ ಬಂತೆಂದೆಣಿಸಿ ಗುಟುರಿಡುತ್ತಾ ಹರಿಕುಲಿಶನಿದ್ದಲ್ಲಿಗೆ ಬಂತು (ಮಚಿಸ. ೯೫). [ಗುಟುರು₂ (<ಕುಟುರು₂) + ಇಡು₁]

ಗುಟುರು₁ (ಕ್ರಿ). (ಗೂಳಿ ಮೊದಲಾದುವು) ಜೋರಾಗಿ ಧ್ವನಿಮಾಡು,– ಗರ್ಜಿಸು,–ಹೂಂಕಾರಮಾಡು : ಇಂಥ ದಿನಗಳಲಿ ರೇಡಿಯೋ ಕೂಡ ಗೂಳಿಯ ಹಾಗೆ ಗುಟುರುವವು (ನಲಮು. ೧೬-೦೮). [<ಕುಟುರು₁]

ಗುಟುರು₂ 'ಕುಟುರು₂' ನೋ.

ಗುಟುರುಹಾಕು (ಕ್ರಿ).=ಗುಟುರು₁ : ಒಂದು ಗೂಳಿಯು ಇನ್ನೊಂದು ಗೂಳಿಯನ್ನು ನೋಡಿ . . . ಗುಟುರುಹಾಕುವಂತೆ, ಹೂಂಕಾರ ಮಾಡಿದನು (ಎಳೆಕ. ೨೫) ; ಗೂಳಿಯಂತೆ ಗುಟ್ಟುರುಹಾಕಿ ಮುಂದೆ ನುಗ್ಗಿಬರುತಿದೆ (ಭಾವಗೀ. ೦೦೪). [ಗುಟುರು₂ (<ಕುಟುರು₂)+ಹಾಕು (<ಪಾಯ್ಕು₁)]

ಗುಟ್ಟ 'ಗುಡ್ಡ₂' ನೋ.

ಗುಟ್ಟರಿಕೆ (ನಾ). ಗುಟುರು ; ಡುರುಕು : ಆಗ ಧ್ವಜದಲ್ಲಿದ್ದ ವೃಷಭವು ಗುಟ್ಟರಿಕೆ ಹಾಕಲು (ಕ್ರವಾಕ. ೩೮). [ಗುಟ್ಟರು (<ಕುಟುರು₂)+ –ಇಕೆ]

ಗುಟ್ಟರು 'ಕುಟುರು₂' ನೋ.

ಗುಟ್ಟಳಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಗುಟ್ಟುರಟ್ಟಾಗು ; ರಹಸ್ಯ ಬಯಲಾಗು. ೨. (ಆಲಂ) ಸತ್ವವಡಗು ; ಶಕ್ತಿಗುಂದು : ಗುಟ್ಟಳಿದುದು ಮುನಿವರನಿಂದೆ ಕ್ಷೇತ್ರವ ಬಿಟ್ಟುದು ಭಾರ್ಗವ ಶರಕೆ (ಮೋಹತ. ೨೦-೦೦) ; ಗುಟ್ಟಳಿದುದು ವಜ್ರ ಮಯರಥ ನೇಗಿಲ ಪೆಟ್ಟು ಸಂಧಿಸಲು ನುಗ್ಗಾಯ್ತು (ಮೋಹತ. ೪೦-೫೯) ; ಕಟ್ಟರಸು ಕೌರವನು ಗಾಂಧರ್ವರಲಿ ಸಿಲ್ಕಿ ಗುಟ್ಟಳಿದನವ ವೀರನೇ (ಲಕ್ಷ್ಮಭಾ. ೩-೨೨). [ಗುಟ್ಟು₁ + ಅಳಿ₁ (<ಅೞಿ₁)]

ಗುಟ್ಟಿ₁ (ನಾ). ತೇದುಹಾಕುವ ಮಾತ್ರೆ,-ಗುಳಿಗೆ; ಕುಪ್ಪಿಮಾತ್ರೆ: "ಗುಟ್ಟಿಯೆನಲ್ ಘುಟಿಕೆ [ಪಾಠಾಂ. ಗುಟ್ಟಿಗೆಯೆನೆ ಘುಳಿಗೆ] ಪಲಂ" (ಚತುನಿ. ೬೦): ತಾಯಿ ಕೊಡುವ ಗುಟ್ಟಿಯಂತೆ, ವೈದ್ಯ ಕೊಡುವ ಕಹಿ ಕಷಾಯದಂತೆ (ಕಗದ್ಯ. ೧೩೦). [<ಸಂ. ಗುಟೀ]

ಗುಟ್ಟಿ₂, ಗೂಟಿ (ನಾ). ೧. ಹಂದಿ; ಎಕ್ಕಲ; ಕೋಡ: "ಎಕ್ಕಲ ಕೋಡ ಗುಟ್ಟಿ ಘೃಷ್ಟಿಯೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೬೦). **ಗೂಟಿ**: ೨. ಹಂದಿಗೆಡ್ಡೆ; ವಾರಾಹೀಗೆಡ್ಡೆ: ಕೋಟೆ ಕೊಟ್ಟು ಗೂಟಿ ತಿನ್ನು (ಗಾದೆ). [<ಸಂ. ಘೃಷ್ಟಿ]

ಗುಟ್ಟಿಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಉಂಡೆಮಾಡು; ಗುಳಿಗೆಮಾಡು: ನಿಶಾಟನುಬ್ಬಿನ ಬಲಮಂ ಗೋಣ್ಮುಱಿದು ಗುಟ್ಟಿಗಟ್ಟುವೊಡಾನೆ ಸಾಲ್ವೆಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೧೧-೧೩). [ಗುಟ್ಟಿ₁ + ಕಟ್ಟು₁]

ಗುಟ್ಟಿಗೆ 'ಗುಳಿಗೆ₁' ನೋ.

ಗುಟ್ಟು₁ (ನಾ). ೧. ರಹಸ್ಯವಾದ ವಿಷಯ; ಅಂತರಂಗವಿಚಾರ; ಗೌಪ್ಯ: ಗುಟ್ಟು ಪೇಳ್ವೆನಯ್ಯ ಒಂದಿಷ್ಟು ಲಾಲಿಸೊ (ಪುರಂದ. ೪-೯-೧); ಕವಿತಾಸುಲಕ್ಷಣಗಳ ಗುಟ್ಟನಱಿಯದೆ ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯವಹ ಕೃತಿಗೆ ಮನಗೊಟ್ಟು ಳಿಂದೆನ್ನ ನಗೆಗೀಡುಮಾಡದೆ . . . ಮನ್ನಿಪುದಿದಂ ಸರ್ವಜನರು (ಶ್ರೀರಾಮು. ೨-೪): ಇಬ್ಬರಾಡುವ ಗುಟ್ಟು ಕದ್ದು ಕೇಳುವ ಹೊಲೆಯ (ಗೀವಿಂ. ೦೫-೦೩): ನಮ್ಮ ಸಂಸಾರದ ಗುಟ್ಟು ಹೊರಜಗತ್ತಿಗೆ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ (ಕಾವೇರಿ. ೧೯೦): ಸ್ವಲ್ಪ ಹತ್ತಿರ ಹೋದ ಕೂಡಲೇ ಗುಟ್ಟು ಬಯಲಾಗಿ ಹೋಯಿತು (ಬಾಡಳ. ೩೫); ಗುಟ್ಟಿಗೆ ಸಾವಿರಾಳ ಪೆಟ್ಟು (ಗಾದೆ). ೨. (ಆಲಂ) ಕೆಚ್ಚು; ಸತ್ವ; ಗರ್ವ: ಮುಱಿಯೆ ವಿರಹಿಯ ಗುಟ್ಟು ಬೆಱೆಯೆ ಕುಸುಮೇಷು ಕುಕಿಲಿಱಿಯೆ ಕೋಗಿಲೆ ದುಃಖವಟಿಯೆ ಸುಖಿಜನಕೆ ಕಣ್ದೆಱೆದುದು ವಸಂತಮಾಸಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೩).

ಗುಟ್ಟುರಟ್ಟಾಗು=ರಹಸ್ಯವು ಬಯಲಾಗು: ಗುಪ್ತಚರನು ಮುಂದಾಗಿಯೇ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿದ್ದರೆ ಗುಟ್ಟುರಟ್ಟಾಗುವುದು (ಕೂತಕಾ. ೬).
[ದೇಶ್ಯ ತಮಿ. ಕುಟ್ಟು; ತುಳು. ಗುಟ್ಟು; ಕೊಡ. ಗುಂಟ್ಟೀ; ತೆಲು. ಗುಟ್ಟು]

ಗುಟ್ಟು₂ (ನಾ). ಹೊಗೆವಾಸನೆ (?): ಗುಟ್ಟಡರದೆ ಕಾದ ಚಿಲುಪಾಲು ಮಕ್ಷಿಕೋಚ್ಛಿಷ್ಟವಿಲ್ಲದ ಜೇನುತುಪ್ಪ ಕಟ್ಟುಬೀಳದ ಸಕ್ಕರೆಯಿಂದೆ ಸವಿವಾತ ನೆಟ್ಟನೆ ಪೇಳ್ವುದೆನ್ನೊಡನೆ (ಮೋಹತ. ೨೩-೧). [< ಗುಪ್ಪು]

ಗುಟ್ಟುಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಗುಟ್ಟಾಗಿಡು; ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡು: ಈಗಳಿಲ್ಲಿ ನೆರವೇರಿದ ನಡೆನುಡಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲ . . . ಗುಟ್ಟುಗಟ್ಟಿ, ಮಾತು ಬರಹಗಳಿಗರಿವಾಗದ ಎಚ್ಚರದ ನಿಚ್ಚಟರಾಗಿರಿ (ಮಂತ್ರಶ. ೮೪-೫). [ಗುಟ್ಟು₁ + ಕಟ್ಟು₁]

ಗುಟ್ಟುಗಾಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗುಟ್ಟನ್ನು ಬಹಿರಂಗಪಡಿಸು,-ಬಯಲು ಮಾಡು: ಗುಟ್ಟುಗಾಣಿಸದ ಪೊರ್ಕುಳದೀವುದುದಾತ್ತಸೌಖ್ಯಮಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೦-೦೩-೨೬). [ಗುಟ್ಟು₁ + ಕಾಣಿಸು]

ಗುಟ್ಟುಗೊಲೆ (ನಾ). ಗುಟ್ಟಾಗಿ ಮಾಡುವ ಕೊಲೆ; ರಹಸ್ಯವಧೆ: ಆ ಧೀರ ಸಮರ್ಥದಳವಾಯಿ ವಿಕ್ರಮರಾಯರೂ ಗುಟ್ಟುಗೊಲೆಯಾಗಿ . . . ಇವನಿಗೆ ರಾಜ್ಯಾಭಿಷೇಕವಾಗಬೇಕಾಯ್ತು (ಮಂತ್ರಶ. ೬೭-೩). [ಗುಟ್ಟು₁ + ಕೊಲೆ₂]

ಗುಟ್ಟುನೆರೆ (ಕ್ರಿ). ಗುಟ್ಟಾಗಿ ಸೇರು; ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಕೂಡು: ನಿಮ್ಮ ಆಮಂತ್ರಣದಂತೆ ಕಟ್ಟಸವಸದಿಂದ ಇಂದೂ ಗುಟ್ಟುನೆರೆದಿರುವ ಈ ಮಹಾಸಭೆಯು ನಿಮಗೆ ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದು (ಮಂತ್ರಶ. ೬೬-೦೯). [ಗುಟ್ಟು₁ + ನೆರೆ₁]

ಗುಟ್ಟುಮಾಡು (ಕ್ರಿ). ಗುಟ್ಟಾಗಿಡು; ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡು: ಅವನದು ಗುಟ್ಟುಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವ (ರೂಢಿ). [ಗುಟ್ಟು₁ + ಮಾಡು₁]

ಗುಟ್ಟುಮಾತು (ನಾ). ರಹಸ್ಯವಾದ ಮಾತು: ಮೆತ್ತಗೆ ಗುಟ್ಟುಮಾತನ್ನು ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಆಲಹೂ. ೪೭). [ಗುಟ್ಟು₁ + ಮಾತು₁]

ಗುಟ್ಟೆ 'ಗುಡ್ಡ₂' ನೋ.

ಗುಡ (ನಾ). ೧. ಬೆಲ್ಲ: "ಗುಟ ಗುಡಮುಮಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೨೦೮); ಪಿಷ್ಟೋದಕ ಗುಡ ಧಾತಕೀ ಸಂಯೋಗದಿಂದಮೆಂತು ಮದವಿಕಾರಮೆಸೆದಿಪ್ಪುದು (ಆದಿಪು. ೨-೯ ವ); ಬುಧಸಮಿತಿ ಮೆಚ್ಚೆ ಪೇಟ್ವೆಂ ಮಧುರ ಗುಡ [ಪಾಠಂ. ರಸ]ಪ್ರಚುರ ವಚನರಚನೆಗಳಿಂದಂ (ಧಂಡೋಂಬು. ೦-೩೦); ತೈಲ ಘೃತ ಗುಡಪ್ರಕರ ರಸಭಾಂಡದುಗ್ರಾಣದೊಳ್ವನೆಗಳುಂ (ಚಿಬಪು. ೫-೫೦); ಕರದಿ ಗುಡವಿಹುದೆಂದು ಬೇವಿನ ತಿರುಳ ಮೆಲುವರೆ (ಗಗತಾ. ೦೫-೨೦). ೨. ಚೆಂಡು, ಗೋಲಿ ಮುಂತಾದ ದುಂಡಾಗಿರುವ ವಸ್ತು. [ಸಂ.]

ಗುಡಗತಾಣ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು: ಕಿಟಿಂಕೆಟಿ ಗುಡಗ ತಾಣಮ್ ನೊಕ್ಕಿಗೋಡು ಮಣಲಿ ಮಕ್ಕಿಯುಸ್ಯ x x (ಮೈಆರಿ. ೧೯೦೮; ೧೦; 700). [?]

ಗುಡಗುಡಿ 'ಗುಡುಗುಡಿ' ನೋ.

ಗುಡಜೀರಿಗೆ (ನಾ). ಮದುವೆಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಧೂವರರು ಪರಸ್ಪರ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ಜೀರಿಗೆ ಮತ್ತು ಬೆಲ್ಲ: ಗುಡಜೀರಿಗೆಯಿತ್ತು ಕರಗಳ ಕೂಡಿಸಿ ಹೊಡೆದರು ಸನ್ನೆಭೇರಿಗಳ (ಜಿನರಾ. ೯-೦೪೯). 'ಜೀರಿಗೆಬೆಲ್ಲ' ಪರಾ. [ಗುಡ + ಜೀರಿಗೆ]

ಗುಡಪಾಕ (ನಾ). ಬೆಲ್ಲದ ಪಾಕ: ಈ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಹಾಕಿ ವಟಕಗಳಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಗುಡಪಾಕ ಮಾಡಿ ಕಲಸಿ (ಸಕವೈ. ಪರಿ. ೪೪೭). [ಗುಡ + ಪಾಕ₂]

ಗುಡಪಾನ (ನಾ). ಬೆಲ್ಲ ಸೇರಿಸಿದ ಪಾನೀಯ; ಬೆಲ್ಲದ ಪಾನಕ: ಗುಡಪಾನಂಗಳೊಳದ್ದೆ ಬೇವಿನ ಫಲಂ ಸ್ವಾದಪ್ಪುದೇ (ಸೋಮೇಶ. ೯೭). [ಗುಡ + ಪಾನ]

ಗುಡಪಾಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ; ಹೂಲಿಗಿಡ; "ಪಾಂಡುಫಲೀ" (ಪಂಡಿತ). [ಸಂ.]

ಗುಡಪುಷ್ಪ (ನಾ). ಹಿಪ್ಪೆಮರ; ಮಧೂಕ: "ಮಧೂಕತರು ಗುಡಪುಷ್ಪಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೪-೯): "ಮಧೂಕಃ, ಗುಡಪುಷ್ಪಃ, ಮಧುದ್ರುಮಃ, ವಾನಪ್ರಸ್ಥಃ, ಮಧುಷ್ಠೀಲಃ-ಶಿ ಹಿಪ್ಪೆಗಿಡ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೦೩). [ಸಂ.]

ಗುಡಫಲ (ನಾ). ಗೋಣಿಮರ; ಪೀಲುವೃಕ್ಷ: "ಪೀಲುವೆನಲ್ಗುಡಫಲಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೪-೮); "ಪೀಲುಃ, ಗುಡಫಲಃ, ಸ್ರಂಸೀ-ಶಿ ಗೋಣುಮರ, ಗೋಗಿನಾರು ಪ್ರಸಿದ್ಧ. ಗೋಣೀಮರವೆಂದು ಕೆಲವರನ್ನುವರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೦೩). [ಸಂ.]

ಗುಡಮೋಟಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ: (ಮೈಶಿಗಿ. ೨೦-೩೯೫). [?]

ಗುಡಯ (ನಾ). (?): ನೀರಿಲೆಯ ಬಡವೊಳಗೆಱೆಯ ಗದೆ ಕ ೨ ಗುಡಯ ಹಳಲಗದ್ದೆ ಖ ೨ ಬಾಳೆಯ ಗದ್ದೆ ಖ ೮ ಸಲಗೆ ಭೂಮಿಯೆಂಟುನೂಱು ಮಿನು ದರ್ಮಾರ್ತವಾಗಿ ಕ್ಟೊಟ್ಟ ಕೊಡಗೆ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೪೭, ೨೫-೬; 1492). [?]

ಗುಡಲು 'ಗುಡಿಲ್' ನೋ.

ಗುಡವಾಣ 'ಗುಡಾಣ' ನೋ.

ಗುಡವಿಕಾರ (ನಾ). ಕಾಕಂಬಿ; ಗಡಿಗೆಬೆಲ್ಲ: "ಗುಡವಿಕಾರಂ ಫಾಣಿತಂ ಮತ್ಸ್ಯಂಡಿ [ಡಿ] ಖಂಡಶರ್ಕರೆ ಸಿತಾಹ್ವಯುಮೆನಿಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೪-೦೨). [ಗುಡ + ವಿಕಾರ]

ಗುಡಸು 'ಗುಂಡಸು' ನೋ.

ಗುಡಾಕು, ಗುಡಾಕೆ, ಗುಡಾಖು (ನಾ). ಬೆಲ್ಲ, ಮಾದಕ ಹಾಗೂ ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಬೆರಸಿ ಹದಗೊಳಿಸಿದ ತಂಬಾಕು: ಗುಡಾಕನ್ನು ಹೈದರಾಬಾದಿನಿಂದಲೇ ತರಿಸುತ್ತಾರೆ (ಜಾರುದಾ. ೬೨). **ಗುಡಾಕೆ:** ಆಗ ಗುಡಾಕೆಯ ಗುಳಿಗೆಯನ್ನು ಹೊರತೆಗೆದು . . . ಹೊತ್ತಿಸಿ ಒಂದೆರಡು ದಮ್ಮು ಸೇದಿ ಮುದುಕನ ಕೈಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿದನು (ನಿಷ್ಕಾಮ. ೩೨). **ಗುಡಾಖು:** ಆ ನಾಯಿಕಸಾನಿಯು ಹೊಗೇಸೊಪ್ಪು, ಅಡಕೆ, ಎಲೆ, ನೆಸ್ಯ, ಗುಡಾಖು, ಭಂಗಿ . . . ಇವುಗಳನ್ನು ಅಂಗಡಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಕೂತುಕೊಂಡಳು (ಪೀಟೀಮಾ. ४೫). [← ಹಿಂ. ಮರಾ. ಗುಡಾಕೂ]

ಗುಡಾಕೆ ‘ ಗುಡಾಕು ’ ನೋ.

ಗುಡಾಕೇಶ (ನಾ). ೧. ದಟ್ಟವಾದ ಕೂದಲುಳ್ಳವನು. ೨. ಅರ್ಜುನ. ೩. ಶಿವ. ೪. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. [ಸಂ.]

ಗುಡಾಖು ‘ ಗುಡಾಕು ’ ನೋ.

ಗುಡಾಣ ‘ ಗುಡುವನ ’ ನೋ.

ಗುಡಾರ ‘ ಗೂಡಾರ ’ ನೋ.

ಗುಡಾರಗಟ್ಟು(ನಾ). ಗುಡಾರದ ಮಾದರಿಯಲ್ಲಿ ಮೇಲ್ಛಾವಣಿಯಿರುವ ಮನೆ; ಡೇರೆಯಂತಿರುವ ಮನೆ: ಎಂಟೆಂಟು ಮನೆಗಳಿದ್ದುವು ಅವರಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ತೊಟ್ಟಿಗಳು ಸ್ವಲ್ಪ ಗುಡಾರಗಟ್ಟುಗಳು (ಜಂಗಾಳ್ಕ. ೩४೮). [ಗುಡಾರ (< ಗೂಡಾರ) + ಕಟ್ಟು$_2$]

ಗುಡಾರು ‘ ಗೂಡಾರ ’ ನೋ.

ಗುಡಾರೆ ‘ ಗೂಡಾರ ’ ನೋ.

ಗುಡಾಳಕ (ನಾ). ದಟ್ಟವಾಗಿರುವ ಕೂದಲುಳ್ಳವನು; ವಿಷ್ಣು: ವರಮಕುಟಮಣಿಕಾಂತಿ ಪರಿಬಂಧುರ ಗುಡಾಳಕ ನಿಚಯ ಸುಮನೋಹರ ಚತುರ್ಭುಜಮೂರ್ತಿಯಲಿ ತೊಳತೊಳಗಿ ರಂಜಿಸಿದ (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೩-೬೬). ‘ ಗುಡಾಕೇಶ ’ ಪರಾ. [ಸಂ. ಗುಡಾಲಕ]

ಗುಡಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಮಂಡಲ; ವೃತ್ತ; ಸುತ್ತು: ಪರಿವೇಷಃ, ಪರಿಧಿಃ– ೨ ಸೂರ್ಯ ಪರಿವೇಷವೆಂಬ ಗಗನಗುಡಿಯ ಹೆಸರುಗಳು (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೨). ‘ ಗುಡಿಗಟ್ಟು$_1$ ’ ಪರಾ. ೨. ಮೊತ್ತ; ಗುಂಪು; ಸಮೂಹ: ಪವಳದ ರನ್ನದ ಗುದಿಗಳ ಗುಡಿಗಳ್ ನವಮೌಕ್ತಿಕ ರಂಗದ ದಾಂಗುಡಿಗಳ್ ಮೆಱೆದವು (ರಾಜಶೇ. ೯-४೧ ರಗಳೆ). ‘ ಗುಡಿಯಿಂಬು$_1$ ’ ಪರಾ. [ದೇ॥ ತೆಲು. ಕೊಲಾ. ಗುಡಿ]

ಗುಡಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಬೆಟ್ಟದ ತುದಿ,– ಶೃಂಗ: (ಕ). ೨. ಧ್ವಜ; ಬಾವುಟ; ಪತಾಕೆ: ಗುಡಿ ಶಂಖಂ ಚಾಮರಂ ಬೆಳ್ಗೊಡೆ (ಎಇ. XIII, ೩೩೦-೦೩; 929); ಬಿಡುಮುತ್ತಿನ ರಂಗವಲಿ ಮಿಳಿರ್ವ ದುಗುಲದ ಗುಡಿ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೨); ನಭಕೆ ನೆಗಪಿ ಪೊಳೆವ ಗುಡಿಯಿಂ ಪತಾಕಾಳಿಯಿಂ ಶೋಭಿಸುತೆ ತದ್ಗುರುವರಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೩-೫೦); ನುಡಿಯ ಭಂಡರು ಕೆಲರು ಸಿಂಧದ ಗುಡಿಯ ಭಂಡರು ಕೆಲರು (ಕುಪ್ರಾಕ. ೦೩-೫). ೩. ಹೊಸವರ್ಷದಂದು ಮನೆಯ ಬಾಗಿಲುಗಳಲ್ಲಿ ನೆಡುವ ಜಯಸ್ತಂಭ ಮತ್ತು ಅಂದು ಆಚರಿಸುವ ಹಬ್ಬ. ‘ ಗುಡಿಪಾಡಿವ ’ ಪರಾ. [ದೇ॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತುಳು. ಕೊಡ. ತೆಲು. ಕೊಡಿ]

ಗುಡಿ$_3$ (ನಾ). ೧. ಮನೆ; ಕಂಟೀರ; ಗುಡಾರ: “ದೂಷ್ಯಂ, ಸ್ಥೂಳಂ, ಪಣಕುಟೀ, ಗುಣಲಯನೀ, ಕೇಳಿಕಾ- ಈ ೫ ಗುಡಿ ” (ಹಲಾಯು. ೬४-೨४೬); ಬೀಡಿಂಗೆ ಬೀಡುವಿಡಲ್ ನೆಲನುಂ . . . ಗುಡಿಯ ಗೂಂಟಕ್ಕೆ ಬಲ್ಲಡವಿಗಳುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೧೦೪ ವ); ಗುಡಿಗುಡಿ ಕೇರಿಕೇರಿಯೊಳು ವಂದನಮಾಲೆಗಳೆತ್ತ ನೋಟ್ಟಡಂ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೭-೮೧). ೨. ದೇವಾಲಯ; ದೇವಸ್ಥಾನ: ಗುಡಿಯಂ ಪೊಕ್ಕಿರೆಲ್ಲ ಗದೊಡೆಯಂ ಸೋಮೇಶ್ವರಂಗೆಱಗಿ . . . ತದ್ಭಕ್ತಂ (ಉದ್ಭಟ. ೦೦-೬೬); ಗುಡಿಯೆ ಮಾತಾಡುವಂದದೊಳೋರ್ವನೊಳಗಿರ್ದು ನುಡಿದರನ್ನರ ಕಿವಿಗೆ ಪ್ರತಿಶಬ್ದದಿಂದಾಗಲೊಡನೆ ತಾಂ ಕೇಳಬಂದಂತೆ (ಜಬಪು. ೧-೩೦); ನಳಿನದಳಾಕ್ಷನ ಗುಡಿಯ ಶಿಖರದ ಮೇಲಳವಟ್ಟುದು ಹೊನ್ನ ಕಳಸ (ಕಂಸವಿ. ೭-೭೮); ಗುಡಿ ಬಸದಿಯ ಜಿನನೆ ಜಗಕ್ಕೊಡೆಯಂ ಬೇರಿನ್ನು ದೈವಮುಂ ಗುಡಿಯುಂ ಪೇಳ್ಗೊಡವಿಯೊಳಳವೆ (ವೃಷವಿ. ೩४-೦೨). ೩. ವಿತಾನ; ಮಂಟಪ: ವಸುಧೆಗೆ ಗುಡಿ ಕವಿದಂತೆಣ್ದೆಸೆಯುಂ ಬಾಸಣಿಸಿ . . . ಎಸೆದುದು ಭುವನೈಕಭವನದಂತಾ ಭೂಜಂ (ಜಗವಿ. ४-४೬). ४. ಕೆತ್ತನೆಕೆಲಸ; ಕುಶಲಕೈಗಾರಿಕೆ. ‘ಗುಡಿಕೈಗಾರಿಕೆ’ ಪರಾ. ೫. ಬಣ್ಣದ ಕೆಲಸ; ವರ್ಣ ಲೇಪಿಸುವಿಕೆ. ‘ ಗುಡಿಕಟ್ಟು$_3$ ’ ಪರಾ. [ದೇ॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಕುಡಿ; ತುಳು. ಗುಡಿ; ಕೊಡ. ಕುಡಿ; ತೆಲು. ಗುಡಿ./ಸಂ. ಕುಟಿ]

ಗುಡಿ$_4$ (ನಾ). ಮಂಖವಾಡ; ಮುಸುಕು. ‘ಗುಡಿಗುಮ್ಮ$_1$’ ಪರಾ. [ದೇ.॥ ತುಳು. ಗುಡಿ]

ಗುಡಿಕ (ನಾ). ಧನಿಯ; ಕೊತ್ತುಂಬರಿ: “ ಗುಟಿಕ ಕೊತುಂಬರಿ ” (ಅಕಾನಿ. ೯-೨೩). [?]

ಗುಡಿಕಟ್ಟಿಸು ‘ ಗುಡಿಗಟ್ಟಿಸು ’ ನೋ.

ಗುಡಿಕಟ್ಟು$_1$ ‘ ಗುಡಿಗಟ್ಟು$_1$ ’ ನೋ.

ಗುಡಿಕಟ್ಟು$_2$ ‘ ಗುಡಿಗಟ್ಟು$_2$ ’ ನೋ.

ಗುಡಿಕಟ್ಟು$_3$ ‘ ಗುಡಿಗಟ್ಟು$_3$ ’ ನೋ.

ಗುಡಿಕಾರ ‘ ಗುಡಿಗಾರ ’ ನೋ.

ಗುಡಿಕೈಗಾರಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಕೆತ್ತನೆಯ ಕೆಲಸ,– ಉದ್ಯಮ. ೨. ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಬಹುದಾದ ಸಣ್ಣ ಪ್ರಮಾಣದ ಕೈಗಾರಿಕೆ; ಗೃಹಕೈಗಾರಿಕೆ: ಹಳೆಗಾಲದ ಯಾವ ಗುಡಿಕೈಗಾರಿಕೆಗಳೂ ಇಂದು ಉಳಿಯುವುದು ಕಷ್ಟ (ಗೊಂಡಾರ.೧४೬); ಕಾಲಕ್ರಮೇಣ ದರಿದ್ರಾವಸ್ಥೆಗೆ ಇಳಿದುಹೋದ ಗುಡಿ ಕೈಗಾರಿಕೆ ಅದು (ನಡುಗೋ. ೧४); ಗುಡಿಕೈಗಾರಿಕೆಗಳು ಬಲಗೊಳ್ಳುತ್ತಲೇ ಇವೆ (ಬಿಶಿಸಂ. ४೨). [ಗುಡಿ$_3$ + ಕೈಗಾರಿಕೆ]

ಗುಡಿಗ (ನಾ). ಕೆತ್ತನೆ ಕೆಲಸದವನು; ಕುಶಲಕರ್ಮಿ (?): ಅಸಗನ ಮುನಿಸು ಕತ್ತೆಯ ಸ್ನೇಹ ಸರ್ಪನ ಮುನಿಸು ಕಪ್ಪೆಯ ವಿವಾಹ ಸಬರನ ಸೊಪ್ಪುಡಿಗೆ ಗುಡಿಗನ ಮನೆಯಂತೆ ಇವು ಅಡಗಿಹ ಭೇದವನಱೆ ಆತುರ ವೈರಿಮಾರೇಶ್ವರಾ (ನಗಮಾ. ೫೬). ‘ ಗುಡಿಗಾರ ’ ಪರಾ. [ಗುಡಿ$_3$ + – ಗ$_2$]

ಗುಡಿಗಟ್ಟಿಸು, ಗುಡಿಕಟ್ಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಉತ್ಸವಕ್ಕಾಗಿ ಊರಲ್ಲಿ ಬಾವುಟಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸು: ಪೊಟಲ ಬೀದಿವೀದಿಗಳನಿತುಮನೋರಂತೆ ತಳಿದು ಗುಡಿಗಟ್ಟಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೫-೮); ಗುಡಿಗಟ್ಟಿಸಿ ಬದ್ದವಣಮನೆಡೆಯುಡುಗದೆ ಪೊಯ್ಸಿ (ನೇಮಿಪು. ೧೦-೧೬३); ಪುರದೊಳ್ ಕೂಡೆ ಗುಡಿಗಟ್ಟಿಸಿ ಮೃದು ಮೃದಂಗ ನಿಸ್ಸಾಳ ಭೇರೀ ಶಂಖ ಕಹಳೆಗಳ ಬಹಳ ಧ್ವನಿಯುಣ್ಕೆ . . . ಪುತ್ರೋತ್ಸವಂ ಕೊಂಡಾಡಿ ಸಕಲಸಂಭ್ರಮದಿಂದರಮನೆಗೆ ಬಂದು (ನಂಬಿರ. ೨-೯೦). ೨. ರೋಮಾಂಚನವನ್ನುಂಟುಮಾಡು: ಕುಟಿಲಾಳಕಿಯರ ನುಣ್ಗಲ್ಲ ತೊಂಡೆವಣ್ದುಟಿಯ ಕರ್ದುಕಿ ಮೆಯ್ಯುವಿರ ಸುಟಿಯಿಂದ ಗುಡಿ ಗಟ್ಟಿಸುವ ಚಾಗಿಯ ಹಿಮ ವಿಟನಂತೆ ಕಣ್ಗೆ ರಂಜಿಸಿತು (ಮೋಹತ. ४-४೫). **ಗುಡಿಕಟ್ಟಿಸು:** ೧. ಭೂಪತಿ ಪುರದೊಳಗೆ ಗುಡಿಕಟ್ಟಿಸಿದನತ್ಯಧಿಕಹರ್ಷದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೦३-೫). [ಗುಡಿಗಟ್ಟು$_2$ + – ಇಸು$_3$]

ಗುಡಿಗಟ್ಟು$_1$, ಗುಡಿಕಟ್ಟು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಮಂಡಲಾಕಾರವಾಗು; ಚಂದ್ರ, ಸೂರ್ಯಬಿಂಬಗಳ ಸುತ್ತ ಪರಿವೇಷ ಕಟ್ಟು: ಗಗನದೊಳೊಡ್ಡುಗಟ್ಟಿ ಬೆಳಗಾ ಬರುತಿರ್ಪುದದಲ್ತು . . . ಜನಕಂ ಬರುತಿರ್ಪನೆಂದು ಕಣ್ಬೊಲಂಬುಗೆ ನಲಿದತ್ತು ದಿಟ್ಟವೆಳಗಿಂ ಗುಡಿಗಟ್ಟಿ ಪುರಾಂಗನಾಜನಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೫-೨೬); ಚಂದ್ರಂಗೆ ಗುಡಿಗಟ್ಟಿದಂತೆ (ಸೌಗಂಧಿ. ೧३೦-೦೨)

೨. **ಸುತ್ತುಹಾಕು ; ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆಮಾಡು :** ಒರ್ವ ಶಿಶುವಂ ಮಕ್ಕಳೆಲ್ಲಂ ಬಿಟ್ಟೋಡಿ ಪೋಗಲಲ್ಲಿಗೆ ಮತ್ತಗಜಂ ಪರಿತಂದು ಬಲವಂದು ನಿಂದು ಗುಡಿಗಟ್ಟಿ ಪೊಡಮಟ್ಟು ಪೋದುದು (ನಂಬಿರ. ೨-೪೨). ೩. **ಸುತ್ತುಗಟ್ಟು ; ಸುತ್ತಲೂ ಆವರಿಸು ; ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರು :** ದೂತರೆ ತರೆ ಬಂದ ಸಬ್ಬವದ ಮಾತುಗಳಂ ಗುಡಿಗಟ್ಟಿ ಕೇಳರೇ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೧೧೧) ; ಸುರರು ಗುಡಿಗಟ್ಟಿದರು ಮುತ್ತಿದ ತರುಚರರು ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿದರು (ತೊರರಾ. ೬-೩-೮); ಸಲೆ ಪ್ರಾಣಲಿಂಗಂ ಸಂಬಂಧಿಯುಂ ಮಾಡಿ ಮತ್ತೊಲಿದು ನಿಜಸುಖಮಿತ್ತು ಪೋಗಲಾತನ ಮಂತ್ರಿಕುಲಮಿರದೆ ಗುಡಿಗಟ್ಟಿ ಮಿಗೆ ಸಮಾಧಿಸ್ಥಿತನ ಮಾಡಿ ಪೋಗಲ್ಕೆ (ಚಬಪು. ೫೬-೭೨) ; ಶರಣರು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಗುಡಿಗಟ್ಟಿದರು (ಭಕ್ತಬ. ೯೯). ೪. **ಕೂಡಿಸಿ ಕಟ್ಟು :** ಕೆದರಿದ ಕೇಶಪಾಶಗಳ ಗುಡಿಗಟ್ಟಿ ಮುಖ ವಿಧುಂತುದಗೆ ಕಾಣಿಕೆಯಿತ್ತ ತೆರದಿ ಕೋಪಾಗಾರಮಂ ತಡೆಯದೊಳಪೊಕ್ಕು (ಷಂಕಾರಾ. ೨-೫-೨೯). **ಗುಡಿಕಟ್ಟು₁ :** ೩. ಗಿಡಗಿಡದಿ ಕುಳಿತ ಪಕ್ಷಿಗಳೆಲ್ಲ ನೋಡುತಲಿ ಹಿಡಿದು ಜೇನುತುಪ್ಪ ತಂದು ಬಾಯಿವಳಗ ಹಾಕಿ ಗುಡಿಕಟ್ಟಿ ನಿಂತವು ಬಿಸಿಲು ಬೀಳದೆ ಶಿಶುವಿಗೆ (ಕರ್ನಾಕ. ೨೯೪). [ಗುಡಿ₁ + ಕಟ್ಟು₁]

ಗುಡಿಗಟ್ಟು₂, ಗುಡಿಕಟ್ಟು₂ (ಕ್ರಿ). ೧. **ಬಾವುಟವನ್ನು ಕಟ್ಟು ; ಧ್ವಜವನ್ನು ಏರಿಸು :** ನೀರದಪಥದೊಳ್ ತಗುಳ್ದರಿಗನಂ ಪೊಗಬ್ದಾಡಿದನಂದು ದಂಡಕಾಷ್ಠದ ತುದಿಯೊಳ್ ಪಳಂಚಲೆಯೆ ಕೋವಣಮಂ ಗುಡಿಗಟ್ಟಿ ನಾರದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೨೧೯) ; ಗುಡಿಗಟ್ಟುವ ಪೌರಜನದಿಂ ಗಳಿಗೆವಟ್ಟಲ ನಾರೈವ ಜೋಯಿಸರಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೮-೫ ವ) ; ಸಮಾಜದ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಮಾಡಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಅವನ ಕೀರ್ತಿ ಗುಡಿಗಟ್ಟುತ್ತಿತ್ತು (ನಾಡೋಜ. ೧೨). ೨. **ಮೈಗೂದಲು ನಿಮಿರು ; ನವಿರೇರು ; ರೋಮಾಂಚನವಾಗು:** ಮಹೇಂದ್ರನು ಮಾಡುವ ಸತ್ಕಾರವನೂಹಿಸಿ ನೋಡಿ ಪ್ರಹ್ಲಾದಂ ದೇಹದೊಳಗೆ ಗುಡಿಗಟ್ಟಿ ತಳೆದನು ಪ್ರಹ್ಲಾದನನೆಂಬ ನಾಮವನು (ಅಂಜಚ. ೫-೧೪): ಪುಳಕಂ ಸಂದಣಿಸಿ ತನುವಿನೊಳ್ ಗುಡಿಗಟ್ಟೆ ಬೆಮರ್ವನಿಗಳಿಂದಂಗಯಷ್ಟಿ ತೊಪ್ಪನೆ ತೋಯೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೭-೨೮). ೩. **ಎದ್ದುನಿಲ್ಲು ; ನೆಟ್ಟಗಾಗು :** ನಿಟ್ಟಿಸಲಕ್ಷಿಯು ಬೆಂಡೆದ್ದು ನವಿರ್ಗುಡಿಗಟ್ಟಿತು (ಮೋಹತ. ೧೧-೪೨). ೪. **ಸಂತೋಷಗೊಳ್ಳು ; ಉತ್ಸಾಹಗೊಳ್ಳು :** ಉರಿವೆರ್ದೆಯಾಚಿ ಚಿಂತಿಪ ಮನಂ ಗುಡಿಗಟ್ಟೆ . . . ಸ್ವೈಪಿನೊಳಿಂತೆನಗೀಗಳೀ ವನಾಂತರದೊಳೆ ಕಾಣಲಕ್ಕುಮೊ ಮಱೀಯ ಮನೋರಥ ಜನ್ಮಭೂಮಿಯಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೧೪) ; ಅಂತಱಾಪೆ ಚಂದ್ರೋದ [ಯೋಲ್ಲಸಿತೆ]ಯುಪ್ಪುದಧಿವೇಲೆಯಂತೆ ಸಮಕರಧ್ವಜೆಯಾಗಿ ಮನದೊಳಗೆ ಗುಡಿಗಟ್ಟಿ ಮಹಾಶ್ವೇತೆಯಲ್ಲಿಗೆ ಪೋದಪ್ಪೆಂ (ಕಾದಂಉ. ೫೮೨) ; ಹಂಜರ ಬಲ್ಲಿತ್ತೆಂದು ಅಂಜದೆ ಓದುವ ಗಿಳಿಯೋ ಎಂದೆಂದು ಅಳಿಯೆನೆಂದು ಗುಡಿಗಟ್ಟಿದೆಯಲ್ಲಾ (ಬಸವ. ೧೬೩) ; ಮನದೊಳಗೆ ಗುಡಿಗಟ್ಟಿದನು ಮಾನಿನಿಯ ಕರುಣಾಪಾಂಗ ರಸಭಾಜನವು ಪುಣ್ಯಮಲಾಯೆನುತ ಬೀಳ್ಕೊಂಡನಗ್ರಜೆಯ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೨-೪೯). **ಗುಡಿಕಟ್ಟು₂ :** ೧. ಉತ್ತರೀಯವಸನದಿಂ ಗುಡಿಕಟ್ಟಿಕೊಂಡತಿ ತ್ವರಿತಗತಿಯಿಂ ಪೋಗೆ (ಕುಸುಮಾ. ೧೫-೯೩ ವ). ೪. ಹಾರುವೆನಯ್ಯಾ ಭಕ್ತರ ಬರವ ಗುಡಿಕ[ಪಾಠಾಂ. ಗ]ಟ್ಟಿ (ಬಸವ. ೭೦೫). [ಗುಡಿ₂ + ಕಟ್ಟು₁]

ಗುಡಿಗಟ್ಟು₃, ಗುಡಿಕಟ್ಟು₃ (ಕ್ರಿ). ೧. ದೇವಸ್ಥಾನವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸು : ನಿನ್ನ ಸೀಳಿದ ಹೋಳೆ ನಾಳೆ ಗುಡಿಗಟ್ಟುವುವು ಇಂದಿನೀ ನಿನ್ನ ಸೆರೆಗೆ (ದ್ರಾಕ್ಷದಾ. ೬೫-೫). ೨. **ದೃಢವಾಗು :** ತಮ್ಮ ನುಡಿ ಗುಡಿಗಟ್ಟಿದರೆ ಸರಿ ಜಗವೆ ನೀನಂದಂತೆ (ಹೃದಸ. ೪೬-೬). **ಗುಡಿಕಟ್ಟು₃ :** ೧. ಭರತಭೂಮಿಯಾರಿಗಾಗಿ ಗುಡಿಕಟ್ಟಿ ಪುನಃ ಪುನಃ ಪೂಜಿಸಬೇಕೋ ಆ ದೇವಿಯರಿಬ್ಬರು– ಹಿಮಗಿರಿಯ 'ಗೌರಿ' ; ವಾಲ್ಮೀಕಿಯ 'ಸೀತೆ' (ಧರ್ಮಸಾ. ೭೮). ೩. ಬಣ್ಣವನ್ನು ಬಳಿ : "ಗುಡಿಕಟ್ಟು (ಗುಡಿ + ಕಟ್ಟು) – ವರ್ಣಪೂರರೇಖಾಯಾಂ (ಕುಂಡಲೀಕರಣಂ)" (ಶಮುಧಾ). [ಗುಡಿ₃ + ಕಟ್ಟು₁]

ಗುಡಿಗಟ್ಟು₄ (ನಾ). **ಗುಡಿಯ ರಚನೆ ; ದೇವಸ್ಥಾನದ ನಿರ್ಮಾಣ :** ಇನ್ನಿಡಿಕಿಱಿದ ಗುಡಿಗಟ್ಟುಗಳನು ದೇವಾಲಯದ ಗಡಣಗಳನು (ರೇವಣ. ೫-೫). [ಗುಡಿ₃ + ಕಟ್ಟು₂]

ಗುಡಿಗಾರ, ಗುಡಿಕಾರ (ನಾ). ೧. ಮರದಿಂದ ಬೊಂಬೆ ಮೊದಲಾದ ಕೆತ್ತನೆ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡುವವನು : ಸೊರಬ ಸಾಗರದ ಗುಡಿಗಾರರು ಕೆತ್ತುವ ಶ್ರೀಗಂಧದ ಮತ್ತು ದಂತದ ಸಣ್ಣಸಣ್ಣ ವಿಗ್ರಹಗಳು ಸಣ್ಣ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಸುಂದರವೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ (ಮೈವಾಸು. ೫೩). ೨. **ಬಣ್ಣ ಹಾಕುವವನು :** ಇಷ್ಟು, ಗುಡಿಗಾರ ಬರೆಯುವುದಾದರೆ ಬರೆಯಬಹುದಾದ ಪಾಟಾಳಿ ಪರಮಯ್ಯನ ಚಿತ್ರ (ಹಹಸ. ೪೫) ; **ಗುಡಿಕಾರ :** ೧. ಚಿತ್ರಕಾರನ ವರ್ಣವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು, ಗುಡಿಕಾರನ ಹಸ್ತಚಳಕವನ್ನು, ಶಿಲ್ಪಿಯ ಪ್ರತಿಸೃಷ್ಟಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು (ಚಿದೇವ. ೪೯).

[ಗುಡಿ₃ + – ಕಾರ₁ (< – ಕಾಱ)]

ಗುಡಿಗಿ (ನಾ). = ಗಂಡಿಗಿಚಲ್ಲಣ ; "ಉದ್ದ ಸಣ್ಣಾದ ಚೊಣ್ಣ" (ಜಾನಕೋ. ೪೯). [←ಹಿಂ. ಗಂಡಗೀ; ಮರಾ. ಗಂಡಘೀ]

ಗುಡಿಗಿಚಣ್ಣ 'ಗುಡಿಗಿಚಲ್ಲಣ' ನೋ.

ಗುಡಿಗಿಚಲ್ಲಣ, ಗುಡಿಗಿಚಣ್ಣ, ಗುಳಗಿಚಣ್ಣ, ಗುಳಗಿಚೊಣ್ಣ (ನಾ). **ಮೊಳಕಾಲಿನವರೆಗೆ ಇರುವ ಚಲ್ಲಣ :** ಅಮರಾವತಿ ಮತ್ತು ನಾಗಾರ್ಜುನಕೊಂಡದ ಕೆತ್ತನೆಯ ಕೆಲಸಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಪುರುಷರು ಗುಡಿಗಿಚಲ್ಲಣಗಳನ್ನೂ ಅಂಗಿಗಳನ್ನೂ ಧರಿಸಿದ್ದಂತೆ ಕಾಣಿಸಲಾಗಿದೆ (ದಭಾಇ. ೫೬). **ಗುಡಿಗಿಚಣ್ಣ :** (ಕ). **ಗುಳಗಿಚಣ್ಣ :** ಗಂಡು ಉಡಗರಿ ಉಟ್ಟು ಗುಂಡಿ ಮುಂಡಾಸ ಸುತ್ತಿ ಗುಳಗಿಚಣ್ಣಾವ ತೊಡಬೇಕ (ಲೋಕಗೀ. ೨೨೦). **ಗುಳಗಿಚೊಣ್ಣ :** ಗುಳಗಿಚೊಣ್ಣದವರು ಗುಂಡೀ ಮುಂಡಾಸದವರು (ಲೋಕಗೀ. ೨೦೨). [ಗುಡಿಗಿ + ಚಲ್ಲಣ]

ಗುಡಿಗುಂಡಾರ 'ಗುಡಿಗೂಡಾರ' ನೋ.

ಗುಡಿಗುಡಿ 'ಗುಡುಗುಡಿ' ನೋ.

ಗುಡಿಗುಮ್ಮ₁ (ನಾ). (ಕರಾ) ಮುಸುಕು ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಬರುವ ಗುಮ್ಮ. [ಗುಡಿ₄ + ಗುಮ್ಮ₁]

ಗುಡಿಗುಮ್ಮ₂ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಪ್ರಾಣಿ : ನರಿ ಬೆಕ್ಕು ಗುಡಿಗುಮ್ಮ ಕರಡಿ ಸಾರಂಗವು (ಎಬಕಾ. ೧೨೦-೧೧). [?]

ಗುಡಿಗೂಡಾರ, ಗುಡಿಗುಂಡಾರ (ನಾ). **ಗುಡಿಸಲು; ಗುಡಾರ:** ಪುರದೊಳಗೆ ಹೇರಾಳ ಹಬ್ಬದ ಹರಹಿನಲಿ ಬೀಡಾರ ಭಿಕ್ಷಾಚರಿತರಿಗೆ ದೊರಕುವುದೆ ಗುಡಿಗೂಡಾರ ಸಂತತಿಗೆ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೧೨-೬). **ಗುಡಿಗುಂಡಾರ :** ಬಿಚ್ಚಿ ಗುಡಿಗುಂಡಾರವನು ಕಣಿಯ ಕೇಳಿರೊ (ಎಬಕಾ. ೧೪೩-೫೩) : ಅಲ್ಲಿ ಗುಡಿಗುಂಡಾರ, ಪತಾಕೆ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ, ಮಿಾನ, ಮೊಸಳೆ ಇರಬಹುದು (ನಿರಾಭ. ೧೬೯); ಗುಡಿಗುಂಡಾರಗಳು ಜನರಿಂದ ತುಂಬಿಹೋಗಿದ್ದವು (ದ್ಯಥನಿ. ೪) : ಬಹುತರ ಹಾಳುದೇವಾಲಯ, ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಗುಡಿ–ಗುಂಡಾರಗಳೇ ವಸತಿಸ್ಥಾನಗಳಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದವು (ಶರೀಷ. ೬೦).

[ಗುಡಿ₃ + ಗೂಡಾರ]

ಗುಡಿಗೂಱು 'ಗುಡುಗೂಱು' ನೋ.

ಗುಡಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ : ಕೊಡಲಿಯೆಂದೂ ತ್ರಿಶೂಲವೆಂದೂ ವಜ್ರಮುಷ್ಟಿಯೆಂದೂ ಗದೆಯೆಂದೂ ಗುಡಿಗೆಯೆಂದೂ ನೇಗಿಲುಯೆಂದೂ . . . ಯಿಾ ಮೂವತ್ತೆರಡು ಆಯುಧಗಳ ಹೆಸರು (ಖಡ್ಗಟೀ. ೨-೩೭).

[P ಇದು 'ಗುದಿಗೆ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಗುಡಿಗೇಱಿ³ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು. P ಈಗಿನ ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಗುಡಿಗೇರಿ : ಆನೆ ಸೆಜ್ಜೆಯ ಬಸದಿಗೆ ತಾಮ್ರಶಾಸನ

ಮರ್ಯ್ಯಾದೆಯಿಂದಾಳ್ವ ಗುಡಿಗೆಱೆಯ ಭೂಮಿಯೊಳಗೆ ಪಡುವಣಪೊಲಂ (ಇಅ. XVIII, ೩೯-೨೦ ; ೧೧೧). [ಗುಡಿ? + ಕೆಱೆ]

ಗುಡಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). (ಅಲಂ) ಹೆಸರಂವಾಸಿಯಾಗು; ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗು: ನಾಡುಗಳೊಳೆಲ್ಲ ಕನ್ನಡನಾಡೆ ಮೇಲಂತೆ . . . ಅದರೊಳಗೆ ಗುಡಿಗೊಂಡ ಹಾಲುಮನೆ ಮೇಲಂತೆ (ನಡಿದಾ. I, ೯೩೩).

[ಗುಡಿ$_2$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಗುಡಿಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗುಡಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು; ದೇವಾಲಯವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು: ಬಯಲನೊಂದು ಗುಡಿಗೊಳಿಸುತಿಹಳು ಒಳುಬಾಳ ಹರಕೆ ಎಂದು (ಸೂರ್ಯಪಾ. ೭೪-೮). [ಗುಡಿ$_3$ + ಕೊಳ್$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಗುಡಿಗೋಪುರ (ನಾ). ಗುಡಿಯ ಗೋಪುರ; ದೇವಸ್ಥಾನದ ಶಿಖರ: ಗುಡಿಗೋಪುರಕ್ಕು ಬಲೆ ಬೀಸಿ ಬಂದ ಅಗೊ ಬೆಳಕು ಬೇಟೆಗಾರ (ಮುಕ್ತಕಂ. ೨೯-೪) ; ದೂರದೇಶದ ಯಾತ್ರಿಕರು . . . ಕಂಡ ಗುಡಿಗೋಪುರಕೆ ಕೈಮುಗಿಯುತ್ತ ಅಲ್ಲಿಯೆ ನಿಂದರು (ನೆಲಮು. ೧೧-೧೨).

[ಗುಡಿ$_3$ + ಗೋಪುರ]

ಗುಡಿಚಾಪೆ (ನಾ). (ಉಕ) ಗುಡಿಸಲು, ಚಾಪೆ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲ ಇದ್ದ ಬಿದ್ದ ಸಾಮಾನು.

ಗುಡಚಾಪೆಕಟ್ಟಿಸು=ಗಂಟುಮೂಟೆಸಹಿತವಾಗಿ ಸ್ಥಳ ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಡುವಂತೆ ಮಾಡು: ಉರಿಯೋ ಕಟಿಗೀ ಮ್ಯಾಲ ನನ್ನ ಹಾಕಿ ಸುಟ್ಟರ ಕೊಳ್ಳಿದೆವ್ವಾಗಿ ಜನ್ಮಜನ್ಮಾಂತರದೊಳಗ ನಿನ್ನ ಗುಡಚಾಪಿಕಟ್ಟಿಸತೇನಿ (ಸಮಜೀ. ೨೦೩). **ಗುಡಚಾಪೆಕಟ್ಟು** = ಗುಡಿಚಾಪೆಕಿತ್ತು: ಇನ್ನೇನು ಆರೇಳು ತಿಂಗಳಾದಾಗ ಅವರು ಗುಡಚಾಪಿಕಟ್ಟಿಕೊಂಡ ಹೊರಡಬೇಕಾಗ್ಯತಿ ನಮ್ಮ ದೇಶಾ ಬಿಟ್ಟು (ಮಾಡಿಮ. ೬೦). **ಗುಡಿಚಾಪೆಕಿತ್ತು**=ಗಂಟುಮೂಟೆ ಸಹಿತವಾಗಿ ಸ್ಥಳಬಿಟ್ಟು ಹೊರಡು; ಕಂಬಿಕೀಳು; ಎತ್ತಂಗಡಿ ಮಾಡು: ಈ ಊರನ್ನೇ ಬಿಟ್ಟು ಗುಡಿಚಾಪೆಕಿತ್ತಿದ್ದೇವೆ (ಜನನಾ. ೫೬).

[ಗುಡಿ$_3$ + ಚಾಪೆ]

ಗುಡಿದುಂಬಿಸು (ಕ್ರಿ). ಉತ್ಸವಕ್ಕೆ ಹೋದ ದೇವರನ್ನು ಗುಡಿಗೆ ಕರೆದು ಕೊಂಡು ಬರು,–ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿಸು: ವಾದ್ಯಸಮೇತ ವೈಭವಯುತವಾದ ಮೆರವಣಿಗೆಯಲ್ಲಿ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ತಂದು ಗುಡಿದುಂಬಿಸುತ್ತಾರೆ (ಪ್ರವಾಇ. I, ೪೧೧). ‘ ಮನೆದುಂಬಿಸು ’ ಪರಾ.

[ಗುಡಿ$_3$ + ತುಂಬಿಸು]

ಗುಡಿದೇವ (ನಾ). ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿರುವ ದೇವರು: ಬಾಲದುದಿ ಸುಟ್ಟ ಕಪಿ ಹನುಮ ಗುಡಿದೇವನೈ (ಕಪಿಪು. ೯೩-೯). [ಗುಡಿ$_3$ + ದೇವ]

ಗುಡಿಪಾಡವ ‘ ಗುಡಿಪಾಡಿವ ’ ನೋ.

ಗುಡಿಪಾಡಿವ, ಗುಡಿಪಾಡವ (ನಾ). ಮನೆಯ ಮುಂದೆ ಕಂಬವನ್ನು ನೆಟ್ಟು ಬಾವುಟ ಕಟ್ಟುವ ಪಾಡ್ಯ; ಚೈತ್ರಶುದ್ಧಪಾಡ್ಯ; ಯುಗಾದಿ ಪ್ರತಿಪದೆ: ಉತ್ತರಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಗುಡಿಪಾಡಿವ ಹೆಚ್ಚು ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದೆ (ರೂಢಿ). **ಗುಡಿಪಾಡವ:** ಉಗಾದಿ ಪ್ರತಿಪದೆ ಇಂದು. ‘ ಗುಡಿಪಾಡವಾ ’ ಹಿಂದೂಜನರ ಹೊಸವರುಷ ಪ್ರಾರಂಭದ ದಿನವಿದು (ಸ್ವಪ್ನದ. ೦೧೯).

[ಗುಡಿ$_2$ + ಪಾಡಿವ]

ಗುಡಿಬಳಸು (ನಾ). ದೇವಾಲಯದ ಸುತ್ತುವಳಯ: ನನ್ನೊಳಗು ಹೊರಗು ನಾ ಗುಡಿಬಳಸಿನೊಳಗಲೆದ ಚರಿತಾರ್ಥವೆಡೆಗೊಂಡಿತೀ ಕಬ್ಬದೊಳಗೆ (ಮಲೆದೇ. ೫೯-೩). [ಗುಡಿ$_3$ + ಬಳಸು$_2$]

ಗುಡಿಬಿಡು (ಕ್ರಿ). ಗುಡಾರವನ್ನು ಹಾಕಿ ಇಳಿದುಕೊಳ್ಳು; ಡೇರೆಹಾಕು; ಬಿಡಾರ ಮಾಡು: ಕೆಸವ ಮರಿವಸೆ ಸೀಮೆಯಲು ಗುಡಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದಲ್ಲಿ ಕೆಸವಯದೇವಂಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಮಣ್ಣು (ಮೈಆರಿ. ೦೯೩೯, ೪೩-೬ : 12 ನೆಯ ಶತ ?).

[ಗುಡಿ$_3$ + ಬಿಡು$_1$]

ಗುಡಿಮೊನೆ (ನಾ). ದೇವಸ್ಥಾನದ ಕಲಶ; ಗೋಪುರದ ಶಿಖರ: ಅಷ್ಟಣು ವನಿತೇ ಪೂರ್ಣಮೆಂಬ ತೆರದಿ ನೆಲದುಬ್ಬಿನೀ ಮಲೆಯ ತಲೆಯ ಗುಡಿ ಮೊನೆಯಿಂದ (ಮಲೆದೇ. ೫೨-೩). [ಗುಡಿ$_3$ + ಮೊನೆ$_1$]

ಗುಡಿಯಿಸು, ಗುಡಿಸು$_1$, ಗೂಡಿಸು, ಘುಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ರಾಶಿಹಾಕು; ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸು: “ ಗುಡಿಯಿಸು (ಗುಡಿಸು) –ಪುಂಜೀಕರಣೇ ” (ಶಮುಧಾ). **ಗುಡಿಸು$_1$** : ೧. ಮತ್ತಮಾಸ್ಥಾನವೆಂಬ ನೀರ್ ತೆಗೆದ ರತ್ನಾಕರದೊಳಲ್ಲಲ್ಲಿ ತರತರಂಬಿಡಿದು ಗುಡಿಸಿದ ರತ್ನರಾಸಿಗಳೆಂಬಂತೆ ಮಣಿನಿಕರಖಚಿತಮಕುಟಕೋಟಿಗಳ್ ಮೆಱೆಯೆ (ಗಿರಿಕ. ೨-೦೦೫ ವ) ; ಅವನಿಯಲಿ ಗುಡಿಸಿ ದೀಪಿಸುವನಿತು ದಿವ್ಯಾಂಬರವಿತಾನವನೊಯ್ದು ಬಳೆಗಿತ್ತ (ಬಸಪು. ೦೦-೩೯); ಕಡಿಕುಗಳನಾಯ್ದು ಆಸಿ ರಥದೊಳು ಗುಡಿಸಿ (ಕುಮಾರದ್ರೋ. ೦೯-೫). ೨. ಕಸಪೊರಕೆಯಿಂದ ಕಸವನ್ನು ಉಡುಗು, – ಬಳಿ: ಕಸಂಗಳನಿರದೆ ಗುಡಿಪ ಕೂಲಿಗಳವರ್ (ಚಿಬಪು. ೪೬-೪೨) : ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ತರುವ ಹಿಂದಿನ ದಿನ ಉಗ್ರಾಣವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗುಡಿಸಿ ಚೊಕ್ಕಟಮಾಡಬೇಕು (ಅಡುಸೌ. ೦೨೪). ೩. ಕೆಡಿಸು ; ನಾಶಮಾಡು: ಮರೂರು ಕುನ್ನಾಡಿಯ ನೆಟಲ ಗುಡಿಸಿದ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯವೀರಕೆ ಕೊಟ್ಟ ಮಣ್ಣು ಇರ್ಖಣ್ಣುಗ (ಎಕ. IX, ಬೆಂಗಳೂ. ೪೦-೯ ; ಸು. 820). **ಗೂಡಿಸು:** ೧. ಜನ್ಮದಿಂ ಜನ್ಮಕ್ಕೆ ಉಡುಗಿ ಗೂಡಿಸಿ ತಂದ ತೊಡಕುಗಳ ಮಾಲೆ ನಮ್ಮೆದೆಯಲ್ಲಿ ಜೋಲಾಡುತಿವೆ (ಉಯ್ಯಾಲೆ. ೭೯-೩). ೨. ಆ ಮನುಷ್ಯ ಗುಡ್ಡಗಳು ಅಡ್ಡ ಬಂದರೂ, ಅವನ್ನು ಕಸಗೂಡಿಸಿದಂತೆ ಗೂಡಿಸಿಕೊಂಡು ಮುಂದೆ ಸಾಗಬಲ್ಲ (ವಿಚಾಮಂ. ೯೭). **ಘುಡಿಸು : ೨.** ಮಾಳಿಯ ಮದಿಗೊಂಡ ಗೌಡಾರು ಕರಗ ಘುಡಿಸಿ ಕಟಿದರು (ಎಕ. XI, ಹೊಳಲ್ಕೆ. ೭೬-೮ ; ?). ‘ಉಡುಂಗು$_2$’ ಪರಾ.

[<ಉಡುಗಿಸು$_2$]

ಗುಡಿಯಿಱು$_1$ (ಕ್ರಿ). ರಾಶಿಯಾಗು; ಸಮೂಹವಾಗು; ದಟ್ಟೈಸು: ಪಡೆದರ್ದೇವತೆಯರ್ ಮಿಗೆ ಕಡುಮುಳಿಸಿಂದುರಿದು ದಹನಶಿಖಿಗಳ ಪೊಗೆಯಂ ಪಡೆವಂತೆ ಪತ್ತುದೆಸೆಗಂ ಗುಡಿಯಿ[ಪಾಠಾಂ. ಗಿ] ಱಿದಂತಾಗೆ ನೀಳಮೇಘಾವಳಿಯಿಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೮-೬) ; ಬೆಟ್ಟದ ಹೊರೆಗೆ ನಡೆತರ ಲಭ್ರದಲಿ ಗುಡಿಯಱಿದು ಮೆಱೆದುದು ಮೇಘ ಮಿಂಚಿದುದಖಿಳ ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ (ಕುಮಾಅ.೯-೨೦) ; ಜಲಧಿಯಡಿಮಳಲೆತ್ತುತಿರ್ದುದು ಗುಮ್ಮಿಱಿದು ಗುಡಿಯಿಱಿದು ಗುಳ್ಳೆಗಳು (ತೊರರಾ. ೪-೧೨-೨೪).

[ಗುಡಿ$_1$ + ಇಱು$_2$]

ಗುಡಿಯಿಱು$_2$ (ಕ್ರಿ). ನಿಮಿರು; ನೆಟ್ಟಗೆ ನಿಲ್ಲು: ಜಡಿದ ಶೌರ್ಯದ ಮೈಗಳುಬ್ಬಿನ ಗುಡಿಯಿಱಿ[ಪಾಠಾಂ.ಡಿ]ದ ರೋಮಾಳಿ ರಿಪುಗಳ ಕುಡಿದ ಕಂಗಳ ಸುಭಟರೆಚ್ಚಾಡಿದರು ಚಳಕದಲಿ (ಕುಮಾಕ. ೨೩-೪).

[ಗುಡಿ$_2$ + ಇಱು$_2$]

ಗುಡಿಲ್, ಗುಡಲು, ಗುಡಿಲು, ಗುಡುಲು (ನಾ). ತೆಂಗಿನ ಗರಿ, ಹುಲ್ಲು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಹೊದಿಸಿದ ವಾಸಸ್ಥಾನ; ಜೋಪಡಿ; ಗುಡಿಸಿಲು: ಕಮ್ಮುಳ್ಳರಂತೆ ಮೇಲೆತ್ತುವ ಶ್ವಾಸಮುಂ ಗುಡಿಲಂತೆ ಬಾಗಿದ ಬೆನ್ನುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೭೫) ; ಸಂತೆಯ ಗುಡಿಲ[ಪಾಠಾಂ. ಸಲ] ಸೂಳೆಗೆ ಕೊಂತವಳಿವಡುವುದೆ (ಬಸವ. ೦೦೦) ; ಚೆನ್ನಯ್ಯನಿಪ್ಪ ಗುಡಿಲಿದೆಯೆಂದು ತೋಱುತಿರೆ (ಚನ್ನರ. ೮೩-೦೨) ; ಗುಡಿಲಂ ಹಿರಿಹಿರಿದು ಧಿಕ್ಕನೆ ಸುಡಲು (ಬಸಪು. ೨೭-೪೮). **ಗುಡಲು :** ಹೆಣದಱುವೆಯ ಕಳೆಕೊಂಡು ಬಂದು ಸಾರಿದ ತನ್ನ ಗುಡಲ ಕಂದಗೆ ಈ ವಿಧಿಯಾಯಿತೆ ಶಿವ ಎಂದು ಬಂದಳು ಸುಡುಗಾಡ ಕಳದು (ಹರಿಶಾಂ. ೪-೭೯) ; ದೇವರೆ, ಅಂತ ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ಗುಡಲತ್ತ ಹೊಂಟೆ (ಚಿಕರಾ. ೩.೨೮). **ಗುಡಿಲು :** ಬೇಸಱಿದೆ ಹುಲುಗುಡಿಲನಿಕ್ಕುವೆ[ಪಾಠಾಂ. ಸಲಿಕ್ಕುವೆ] (ಬಸಪು. ೦೮-೬) ; ಪುದಿದ ಮಲಮೂತ್ರಾದಿ ಭಾಂಡಗಳೊಡವಿಯಾದಾ ಪುರಂಪದೇಹದ ಬಿದಿರ ಗುಡಿ

ಲಿಗೆ ಮಾಱುವೋದೆನೆನುತ್ತ ಮಱುಗಿದಳು (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೧೫-೧೭): ಬಳಲಿದ್ದೆ ಭೂಪ ನಡೆ ನಿನಗೆ ನಾಂ ಭುಕ್ತಿಯಂ ಸಲಿಸುವೆನೆನುತ್ತೆ ಗಂಡಿಲಿಂಗೆ ಕರೆತಂದು (ಜಬಪು. ೫೨-೪೪); ಬಿಸಿಲು ಬೇಡವೆನೆ ಮರಗಳ ನೆರಳು, ಮಳೆ ಗಂಜದನೇ ಕಾಡಿನ ಗುಡಿಲು (ಸುನೀತ. ೦-೦೦); ಸೂರ್ಯಸದನಕೆ ಧಾವಿಸಿದ ಮನ ವೇಗಶಕ್ತಿಯನಿಳಿಸಲಾಗದೆ ತಿರುಗಿ ಗುಡಿಲಿಗೆ ಹಾರಿದೆ ಮೂಲೆ ಗತ್ತಲ ಸೇರಿದೆ (ಹೂಹಾದಿ. ೨೯-೫). **ಗುಡುಲು :** ಒಡನೆ ಪುರುಷ ಮಾತ್ರ ಸೋಂಕದಿದ್ದರೆ ತನ್ನ ಗುಡುಲಿಗೆ ಕಿಚ್ಚನಿಕ್ಕುವೆನು (ಅಮುಸಾಂ. ೩-೧೦೮).

[ದೇ॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಕುಡಿಲ್]

ಗುಡಿಲು ' ಗಂಡಿಲ್ ' ನೋ.

ಗುಡಿವಣ (ನಾ). ದೇವಸ್ಥಾನಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಡುವ ಹಣ, – ಕಾಣಿಕೆ (?) : ಹಲರು ಕೊಡಿಕೊಟ್ಟುದು ಗುಡಿವಣ ಗಾಣದಲ್ಲಿ ಧಾರೆಯೆಣ್ಣೆ (ಎಕ. XII, ಪಾವುಗ. ೫೨-೭೦ ; 1232). [ಗಂಡಿ$_3$ + ಪಣ$_1$]

ಗುಡಿವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಬಾವುಟವನ್ನು ಎತ್ತಿಹಿಡಿ ; ಧ್ವಜವನ್ನು ಹಿಡಿ : ಗುಡಿವಿಡಿದು ಪಾಡುತ್ತ ಕುಣಿಯುತ ಝಡಿತೆಯಲಿ ನಲಿದಾಡುತಿರ್ದುದು ಶಾಕಿನೀ ನಿವಹ (ಕೋಗಯು. ೨೩-೪). [ಗುಡಿ$_2$ + ಹಿಡಿ$_1$ (<ಪಿಡಿ$_1$)]

ಗುಡಿವಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬಾವುಟವನ್ನು ಎತ್ತಿಹಿಡಿಯುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಧ್ವಜವನ್ನು ಏರಿಸು : ಅಂತು ವಿಜಯಂ . . . ವಿಜಯದ ಗುಡಿವಿಡಿಸಿ ಅರಿನೃಪರಂ ಭೇದಿಸಿ ಪಾಂಚಾಳರಂ ಚಾಳಿಸಿ ಗಾಂಧರ್ವರಂ ವಿರಥರ್ ಮಾಡಿ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೨೯ ವ). [ಗುಡಿವಿಡಿ + – ಇಸು$_3$]

ಗುಡಿವೃತ್ತ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆದಾಯ (?) : ಕಾಮೆಯದಂಣ್ಣಾಯ್ಯರ ಹೊದಕೆಪೂರ್ಬ್ಬಾಯ ಅಪೂಬ್ಬಯ ಗುಡಿವೃತ್ತಂ ಮದೆ ಮನೆ ೧ ಕ × × ಶಿ ಗ (ಎಕ. XIV, ಕೃಷ್ಣರಾ. ೨೮-೨೫ ; ?) [?]

ಗುಡಿವೊಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ದೇವಾಲಯಂಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿಸು,–ಹೊಗಿಸು : ಭಕ್ತನಂ ಕಂಡು ಭಯಂಬಡುತೆ ಕಂದೆಗೆದಾ ತಮ್ಮಡಿಗಳ್ಗುಡಿವೊಗಿಸಿ ಪೋಗಲ್ (ಉದ್ಭಟ. ೧೧-೬೨). [ಗುಡಿ$_3$ + ಪೊಗಿಸು]

ಗುಡಿವೊಱಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬಾವುಟವನ್ನು ಹೊರುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಧ್ವಜವನ್ನು ಹೊರಿಸು : ಪಡೆ ನೋಡಲ್ ಬಂದವರಂ ಗುಡಿವೊಱಿಸಿದರೆಂಬುದಾಯ್ತು ನಿನ್ನೆನ್ನೆಡೆಯೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೧೫). [ಗುಡಿ$_2$ + ಪೊಱಿಸು]

ಗುಡಿವ್ರಜ (ನಾ). ಗುಡಾರಗಳ ಗುಂಪು : ನೃಪಾಲಕರ ಗುಡಿವ್ರಜಮೆಲ್ಲ ಬೆಳ್ಳಿ ಪೇರ್ಗುಂಡುಗಳೋ ಯೆನೆ ಮಧ್ಯ ರಜತಾದ್ರಿಯಾಗಿ ರಾಜಿಸುತಿರ್ದುದು (ನವಮೋ. ೨೯-೬೭). [ಗುಡಿ$_3$ + ವ್ರಜ]

ಗುಡಿಸಲ್ ' ಗುಡಿಸಿಲ್ ' ನೋ.

ಗುಡಿಸಲು ' ಗುಡಿಸಿಲ್ ' ನೋ.

ಗುಡಿಸಿಲ್, ಗುಡಿಸಲ್, ಗುಡಿಸಲು, ಗುಡಿಸಿಲು, ಗುಡುಸಲು (ನಾ). =ಗುಡಿಲ್ : ಗುಡಿಸಿಲ್ ಚೆಲ್ವಾಗಿಯುಂ ಮಾಳಿಗೆಯಲ್ಲದಂತೆ ಬೂತೊಳ್ಪಿದನಾಗಿಯುಂ ಪ್ರಭುವಲ್ಲದಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೦-೧೮೭) ; ಕರುಣದಿನೊಂದು ಗುಡಿಸಿಲನೆಡೆಗೊಟ್ಟೊಡಲ್ಲಿರ್ದು ತಾಯುಮಾ ಗಾವುಂಡನ ಮನೆಯೊಳ್ ಬೆಸಕೆಯ್ದುಣ್ಗುಂ (ಜೀವಸಂ. ೨೦೦-೨೦). **ಗುಡಿಸಲ್ :** ೧. ನೂಲ್ಗಟ್ಟಿ ಪೊಯ್ದು ಪೊಸಗುಡಿಸಲ್ಗಳ್ಗೆವೆ ನಟ್ಟ ಗಱಿಗಳಿರಿಸಿದರೋಳ್ಗಳ್ . . . ಇರಲ್ಬೇಡೆಸೆದುದು (ಉದ್ಭಟ. ೫-೧೦೦೦) ; ತನ್ನ ಮನೆಯೊಳೊಂದು ಗುಡಿಸಲಂ ಕಟ್ಟಿಕುಡಲ್ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೦೨-೨೦ ವ). **ಗುಡಿಸಲು :** ಇಳೆಯ ರಾಯರಿಗೊಬ್ಬ ಭೂಸುರ ಬಳಗ ತಿರಿಕನ ಮನೆಯ ಗುಡಿಸಲ ಹೊಳಲ ಬೀಡಿಕೆಯಾಯ್ತು ಯಿನ್ನೀ ಮನುಜರಳವೇನು (ಕುಮ್ಯಾಸಿ. ಓರಿಇ. ೨೩-೦೨) ; ನಮ್ಮ ಬಂಗ್ಲೆಯ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕೈದು ಬಡವರ ಗುಡಿಸಲುಗಳು ಇದ್ದುವು (ತೀಮೋದ. ೩೨). **ಗುಡಿಸಿಲು :** ಹುಲ್ಲು ಗುಡಿಸಿಲೊಳಾಗ ಮಡಗಿದ ಬಳ್ಳವಂ ತೆಗೆ ತನ್ನಿ (ಬಸವು. ೯-೯). **ಗುಡುಸಲು :** ಬೈಲಗವ್ಯಾರನ ಗಂಡುಸಲೊಳಗೆ ಹೊರಟು (ಮುಂಬಯಿ. ೨-೦೮).

[ದೇ॥ ತಮಿ. ಕುಡಿಚಲ್ ; ತುಳು. ಗುಡಿಚಿಲ್, ಗುಡಿಸಲ್, ಗುಡಿಸಿಲ್]

ಗುಡಿಸಿಲು ' ಗುಡಿಸಿಲ್ ' ನೋ.

ಗುಡಿಸು$_1$ ' ಗುಡಿಯಿಸು ' ನೋ.

ಗುಡಿಸು$_2$ (ನಾ).=ಗುಡಿಸಿಲ್ : ಬಡಕಪ್ಪಡಿ ತನ್ನಿಪ್ಪಾ ಗುಡಿಸು ಬಲ್ಲಿತ್ತು ಮಾಟ್ಟನೆಲ್ಲಂದದಿಂ (ಸಮುಪ. ೯-೬೨).

[ದೇ॥ ತಮಿ. ಕುಡಿಚ್ಚೈ ; ತೆಲು. ಗುಡಿಸೆ]

ಗುಡಿಸು$_3$ ' ಗುಡಂಸು ' ನೋ.

ಗುಡಿಸೆಟ್ಟಿ, ಗುಡಂಸೆಟ್ಟಿ (ನಾ). ನಡತೆಗೆಟ್ಟವಳಂ ; ಸೂಳೆ ; ಬೆಲೆವೆಣ್ಣು : " ವಿವೇಚನೆಯಿಲ್ಲದೆ, ಇತರರ ಸಂಭೋಗಕ್ಕಾಗಿ ದೇಹ ವಿಕ್ರಯ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವವಳು ; ಗುಡಿಸೆಟ್ಟಿ ; ಬೆಲೆವೆಣ್ಣು ; ಪಣ್ಯಾಂಗನೆ " (Prostitute. ಇಂಕನಿ). **ಗುಡುಸೆಟ್ಟಿ :** " ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದ ಹೆಂಗಸು. ದಿಟ್ಟಹುಡುಗಿ ; ಗುಡುಸೆಟ್ಟಿ " (Baggage. ಇಂಕನಿ).

[ದೇ॥ ತೆಲು. ಗುಡಿಸೇಟು]

ಗುಡಿಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : (ವೃಜಿಗಿ. ೨೦-೩೬೨).

[ಗುಡಿ? + ಹುಲ್ಲು (<ಪುಲ್)]

ಗುಡುಂಬ, ಗುಳಂಬ (ನಾ). ಮಾವಿನಕಾಯಿ, ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ ಸಕ್ಕರೆ ಅಥವಾ ಬೆಲ್ಲ ಸೇರಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಪಾಕ; ಮುರಬ್ಬ: ಕಮಲಾಬಾಯಿ ಮಾಡಿಟ್ಟಿದ್ದ ಮಾವಿನಕಾಯಿ ಗುಡುಂಬ ಅರ್ಧ ಕರಗಿ ಹೋಯಿತು (ನಟಸಾ. ೩೭೪). **ಗುಳಂಬ :** ಒಲೆಯ ಮೇಲೆ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಪಾತೇಲಿಯಲ್ಲಿ ಗುಳಂಬ ಬೇಯುತ್ತಿತ್ತು (ಸ್ವಕೃತಿಜ. ೨೫೨) : ಗುಳಂಬದ ಹುಳಿಮಿಶ್ರಿತ ಸಿಹಿರುಚಿಯು ಹುರಿದ ಬ್ರೆಡ್ಡುಗಳ ರುಚಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿತ್ತು (ಅನ್ನದಾ. ೨೦).

[←ಹಿಂ. ಗುಡಂಬಾ ; ಮರಾ. ಗುಡುಂಬ, ಗುಳಂಬಾ]

ಗುಡುಕಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಲ್ಲು ; ಗುಂಡುಕಲ್ಲು (?) : ಅಲಿಂದಂ ಪಡುವ ನಡುದು ನಟ ಗುಡುಕಲು (ಎಕ. XII, ತಿಪಟೂ. ೦೩೯-೬೭ ; ?). [ಗುಡು? + ಕಲು$_1$ (< ಕಲ್$_3$)]

ಗುಡುಗಾಟ (ನಾ). ೧.=ಗುಡುಗು$_2$ ೧ : ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಧೋಧೋ ಮಳೆ . . . ಗುಡುಗುಗಳ ಗುಡುಗಾಟ! (ಫಲಸಂ. ೯೭). ೨. ಗಂಡಂಗುಡಂ ಎಂದು ಒಂದೇ ಉಸಿರಿಗೆ ಗುಡಂಗುತ್ತಾ ಓಡುವ ಆಟ ; ಕಬಡ್ಡಿ ; ಹುತುತು : ದೈಹಿಕಶಿಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ನೆರವಾಗುವ ಚಟುವಟಿಕೆ . . . ಗುಡುಗಾಟ (ಶಿಕ್ಷದ. ೭೮). ೩. (ಅಲಂ) ಆರ್ಭಟ ; ಸದ್ದು : ನಿನ್ನ ಪಾದದ ಗುಡುಗಾಟದಿಂದ ಕಿಂಧೂಳಿ ನೆಗೆದು ನರಲೋಕ . . . ಅಸುರಲೋಕಂಗಳು ಬೂದಿಯಲ್ಲಿ ಮುಸುಕಿದವಯ್ಯಾ (ಜನ್ನವ. ೫. ೨೩೮-೫೦೭). [ಗುಡುಗು$_2$ + ಆಟ]

ಗುಡುಗಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). (ಅಲಂ) ಆರ್ಭಟಿಸು ; ಗರ್ಜಿಸು : ಬಡಗಣ ಗಡಿಗಾಪಿನವರ್ ಗುಡುಗಾಡಿಸಿ ಗೋಲಕೊಂಡ ವಿಜಯಾಪುರಮಂ ಕಡಿದು ಮರಾಟರ ಪಡೆಯಂ ಪೊಡವಿಯ ಬಲ್ಪೊಱೆಯನಿಱಿಪಿ ಬಣ್ಣಿಗೆವಡೆದರ್ (ಅಪ್ರಶಿ. ೨-೦೭). [ಗುಡುಗಾಡು + – ಇಸು$_3$]

ಗುಡುಗಾಡು (ಕ್ರಿ). (ಅಲಂ) ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಮಾತನಾಡು ; ಕೂಗಾಡು: ನೀರಿಲ್ಲದ ಬರಿಯ ಮೋಡ ಗುಡುಗುವಂತೆ ಗುಡುಗಾಡಬೇಡ! ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನಿನ್ನ ಬಲವನ್ನು ತೋರಿಸು (ವಚಭಾ. ೩೦೭) ; ಗೋಪಾಲ ಒಳಗಿನಿಂದ ತನ್ನಜ್ಜಿಯೊಡನೆ ಗುಡುಗಾಡಿದ (ಒಡ್ಡಿಉ. ೦೨೪) ; ಗುಡುಗಾಡೊ ಗುಡುಗಾಡೊ ಲಿಂಗವೇ ನೀ ಗುಡುಗಾಡಲೊಲ್ಲೇಕೋ ಲಿಂಗವೆ (ಅರಳು. ೩೨-೫).

[ಗಂಡುಗು$_2$ + ಆಡು$_1$]

ಗುಡುಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗುಡುಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಗಂಡಂಗಾಟದಲ್ಲಿ ಸೋಲಿಸಿ ಕೂಗುವಂತೆ ಮಾಡು: ಏನ್ರೋ ನೀವು ಈ ಚಿಕ್ಕ ಹುಡುಗನನ್ನು

ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗುಡುಗಿಸುತ್ತಿದ್ದೀರಿ (ರೂಢಿ). ೨. ವಿಜೃಂಭಣೆಯಿಂದ ನಡೆಯುವಂತೆ ಮಾಡು; ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿ ನೆರವೇರಿಸು: ಅವರು ಒಂದೇ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಮದುವೆಗಳನ್ನೂ ಗುಡುಗಿಸಿಬಿಟ್ಟರು (ರೂಢಿ).

[ಗುಡುಗು₂ + – ಇಸು₃]

ಗುಡುಗು₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ಗುಡುಗುಡು ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು; ಮೇಘಧ್ವನಿಯುಂಟಾಗು: "ಸ್ತನಯತಿ–ಗುಡುಗಿದಪ್ಪುದು" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೨೮೨): ಆಗಸದಲ್ಲಿ ಗುಡುಗಿತು (ಮುಗಿಮ. ೨). ೨. ಕಬಡ್ಡಿ ಆಟದಲ್ಲಿ ಗುಡುಗುಡು ಎಂದು ಕೂಗುತ್ತ ಓಡು: ನನ್ನನ್ನು ಗುಡುಗಿಸಿದ್ದೆಯಲ್ಲಾ ಈಗ ನೀನು ಗುಡುಗು (ರೂಢಿ). ೩. (ಆಲಂ) ಆರ್ಭಟಿಸು; ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗು: ಮರುತನಾ ಪರಿಮಳವ ದೆಸೆದೆಸೆಗಿರದೆ ಚೆಲ್ಲಲು ಬಾಯ ಹಬ್ಬವು ಬರಲಿ ಬರಲೆನುತಸುರರಾಳಿಯು ಗುಡುಗಿ ಮುತ್ತಿದುವು (ಕೌಶಿರಾ. ೧-೮೯); ಆಗಸದಲ್ಲಿ ಗುಡುಗಿತು. ಡ್ರಾಯ್ವರನೂ ಗುಡುಗಿದ (ಮುಗಿಮ. ೩); ಎಲ್ಲಾದರೂ ಹಾಳಾಗಿ ಹೋಗು . . . ಎಂದು ಗುಡುಗಿ ಅಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲದೆ ಹೊರಟುಹೋದರು (ವಿದ್ಯಾರಿ. ೨೭).

[ದೇ॥ ತುಳು. ಗುಡುಗು]

ಗುಡುಗು₂ (ನಾ). ೧. ಮೋಡಗಳು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ತಗುಲಿದಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ಗುಡುಗುಡು ಎಂಬ ಶಬ್ದ; ಮೇಘಧ್ವನಿ: "ಸ್ತನಿತಂ, ಗರ್ಜಿತಂ, ರಸಿತಂ–೩ ಮೇಘನಿರ್ಘೋಷಃ, ಮೇಘಗಳ ಗರ್ಜನೆ ಅಂದರೆ, ಗುಡುಗಿನ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೮); "ಗುಡುಗೆನೆ ಮೇಘದನಿಯಕ್ಕು" (ಕಶರ. ೩೨); ಖಡ್ಗಗಳ ತೊಳಪು ಮಿಂಚು ಸಲೆ ತುರಗದ ದನಿ ಗುಡುಗು ಖಳರಪಯುವ ಕಾಲಮೇಘವೆಂಬಿನ ಬಲು ಮಳೆಗಳ ಕರೆದುವೇವೇಳ್ವೆ (ಕಂನವಿ. ೧೮-೧೦೦); ಅವಳು ಗುಡುಗಿನ ದನಿಯಲ್ಲಿ ಗದರಿಸದೇ ಇದ್ದಿದ್ದರೆ ನಾನು ನಿಸ್ಸಂಶಯವಾಗಿ ಅವಳನ್ನು ವಿಗ್ರಹಧಾರಿಣಿಯಾದ ಚಂಡಿಯೆಂದೇ ತಿಳಿಯುತ್ತಿದ್ದೆ (ಬಾಣಅ. ೯೫). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ; ಗೊತ್ತಾದೆಡೆಯಿಂದ ಗುಡುಗುಡು ಎಂದು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾ ಓಡುವ ಆಟ: ಗುಡುಗು ಗುತ್ತಿನ ಚೆಂಡು ಗುಮ್ಮನ ಬಡಿವ ಕತ್ತಲೆಗುದ್ದುಗಂಬದ ಗಡಣೆ . . . ಆಡಿದರು ಪಂಗಡದಲೈವರು ನೂರ್ವರಿವರಿತ್ತಂಡವೊಂದಾಗಿ (ಕುಮಾ ಆ. ೬-೨); ಗುಡುಗನಾಡುವವನು ಗೊತ್ತ ಮುಟ್ಟಿವನೇ ಅಯ್ಯ (ಸಿದ್ಧೇವ. ೯೨-೨೭೬); ಗುಡುಗನಾಡುತ ಕೆಲರು ಪರಿಪರಿ ಹುಡುಗರೀ ಪರಿ ಕಾಡೊಳಾಡಲು (ಶರಲೀ ೪೧೫-೭). ೩. (ಆಲಂ) ಆರ್ಭಟ; ಗರ್ಜನೆ: ಹುಲಿಯ . . . ಗುಡುಗು ದೊಡ್ಡದು, ಆದರೆ ಸಿಂಹದ ಗರ್ಜನೆಯಷ್ಟು ಭಯಂಕರವಲ್ಲ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೫೬). [<ಗುಡುಗು₁]

ಗುಡುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ಗುಡುಗುಡು ಎಂದು ಧ್ವನಿಮಾಡು; ಗರ್ಜಿಸು: ಗುಡುಗುಟ್ಟಿ ಗುಂಡುಗಳುರುಳ್ದುವುಂಡಲಿಗೆಯ ಮಡಕೆಯುನೊಡೆಯ ಹೊಯ್ವಂತೆ (ಭರಜ. ೨೩-೫೫); ಓವೋ! ಕಾಲಪುರುಷಂಗೆ ಗುಣಮಣಮಿಲ್ಲಂ ಗಡ! ನಿಸ್ತೇಜಂ ಗಡ! ಜಡಂ ಗಡ! ಒಡಲೊಳ್ ಗುಡುಗುಟ್ಟುಗುಂ ಗಡ! (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧-೨); ಏನು ತಿರುಗಿ ಯೋಚನೆಮಾಡುತ್ತಿದ್ದೀಯೆ? ಎಂದು ಗುಡುಗುಟ್ಟಿತು (ಪಂಚಾಮ್ಮ. ೧೦೨). [ಗುಡುಗು₂ + ಕುಟ್ಟು₁]

ಗುಡುಗುಡನೆ (ಅ). ಗುಡುಗುಡು ಎಂಬ ಶಬ್ದದಿಂದ ಕೂಡಿ: ನಿಡುಸುಯ್ದುಂ ಗುಡುಗುಡನೆ ಸುರಿವ ಕಣ್ಬನಿಗಳಂ ಮಿಡಿವುತ್ತುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೩೨); ಮಂಗನನಪ್ಪಿಕೊಂಡಶ್ರುಜಲಂ ಗುಡುಗುಡನೆ ಸುರಿಯೆ ನಾಲಗೆ ತಡತಡವರೆ ನುಡಿದನಂಧನೃಪನಾ ನೃಪನಂ (ಗದಾಯು. ೪-೧೩); ಕಕ್ಕೆ ಕಾರೆಲೆ ಹರಳು . . . ಪುಡಿಮಾಡಿ ಕಡಲೆಯೆಣ್ಣೆಯೊಳಾಗ ಗುಡುಗುಡನೆ ಕುದಿಸಿದನು (ಶರಲೀ. ೪೦೦-೧೨). 'ಗಟಗಟನೆ' ಪರಾ.

[ಗುಡುಗುಡು + – ಅನೆ₁]

ಗುಡುಗುಡಿ, ಗುಡಗುಡಿ, ಗುಡಿಗುಡಿ (ನಾ). ಹೊಗೆಬತ್ತಿ ಸೇದುವುದಕ್ಕೆ ಮಾಡಿದ, ಉದ್ದವಾದ ಕೊಳವೆಯುಳ್ಳ ಮತ್ತು ನೀರಿನ ಪಾತ್ರೆಗೆ ಜೋಡಿಸಿದ, ಗುಡುಗುಡು ಎಂದು ಸದ್ದುಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಧನ; ಹುಕ್ಕಾ: ಗುಡುಗುಡಿಯನು ಸೇದಿ ನೋಡೊ (ಪುರಂದ. ೩-೯೭ ಪಲ್ಲವಿ): ಅವನು ತನ್ನ ಗುಡುಗುಡಿಯನ್ನು ತರಹೇಳಿದನು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೨೬೯); ಗುಡುಗುಡಿ ಸೇದುತ್ತ ಒಂಟಿಯಾಗಿ ಕೂತಿದ್ದ (ಸಂಸ್ಕಾರ. ೧೦೪); ಕೈಯಿಂದ ಗುಡುಗುಡಿಯ ನಳಿಕೆ ಕೆಳಗೆ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದರೂ ಅದನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಡಲು ರಾಮಚರಣನೇ . . . ಬರಬೇಕು (ಇಪ್ಪಕ. ೪೦೧). **ಗುಡಗುಡಿ:** ನಾರಾಯಣಮುಖೋಪಾಧ್ಯಾಯರು ಹೊರಗೆ ಜಗುಲಿಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ಗುಡಗುಡಿ ಸೇದುತ್ತಿದ್ದರು (ದೇವದಾ. ೫); ಕೇವಲ ಧನದ ಬಡ್ಡಿಯ ದಲಾಲರು ಅವರ ಗುಡಗುಡಿ ಸೇದಿ ಹೋಗುವರು (ಇಪ್ಪಕ. ೨೩೯). **ಗುಡಿಗುಡಿ:** ಒಬ್ಬನು ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಗಾಜಿನ ಗುಡಿಗುಡಿಯಿಂದ ತಂಬಾಕನ್ನು ಸೇದುತ್ತಿದ್ದಾನೆ (ನಿಬಂಧ. II, ೨೨೭). [<ಗುಡುಗುಡು./ಹಿಂ. ಮರಾ. ಗುಡಗುಡೀ]

ಗುಡುಗುಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ರೋಷದಿಂದ ಕೂಗು; ಗರ್ಜಿಸು; ಆರ್ಭಟಿಸು: ಗಡಣಿಸಿದ ಬಾಣಾಬ್ಧಿಯನು ಗುಡುಗುಡಿಸುತನಿಲಜ ಕಾದುತಿರುತಿರೆ (ಕುಮಾದ್ರೋ. ಒರಿಇ. ೧೩-೫೯ ಅಡಿಟಿ); ಮಿಕ್ಕ ದೊರೆರಕ್ಕಸರ್ ಮಹಾಕೋಪದಿಂ ಗುಡುಗುಡಿಸಿ ಪಲ್ಮೊರೆವುತಿಂತೆಂದರು (ಜಬಪು. ೨೦-೨೨); ಅವಳ ಕೆಲಸ ಮಾಡಲು ಒಂದಿಷ್ಟು ತಡ ಮಾಡಿದರೆ ಗುಡುಗುಡಿಸುತ್ತಾಳೆ (ನಡದಾ. II, ೯೪೯); 'ಕಡ್' 'ಕಡ್' ಎಂಬ ರೌದ್ರಧ್ವನಿ ಗುಡುಗುಡಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ಹಳ್ಳಹಾ. ೧೨೦); ಈ ಮನೋಹರ ಜಲರಾಶಿಯು ಎತ್ತರವಾದ ಪರ್ವತಗಳಲ್ಲಿ ಭೋರ್ಗರೆಯುತ್ತ ಸಿಡಿಲಿನಂತೆ ಗುಡುಗುಡಿಸುತ್ತ . . . ತಡಬಡಿಸಿ ಮುಂದುಮುಂದಕ್ಕೆ ಸಂಚರಿಸಿತು (ಹಿಂಕಿರು. ೯೯). ೨. ಗುಳು ಗುಳು ಎಂದು ಹರಿ; ಜುಳುಜುಳನೆ ಹರಿ: ಮಿಡಿಯಲೊಡಂ ಸುರಿವುದು ರಸವೆಡೆಯುಡುಗದೆನಿಪ್ಪ ನುಡಿಗೆ ಕಡುಗಿನಿಸಿದವೋಲ್ ಗುಡುಗುಡಿಸೆ ಗಂಟುಗಂಟುಗಳೆಡೆಯಿಂ ರಸಮುಣ್ಮುವಿಕ್ಕುವಾಟೆಗಳೆಸೆಗುಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧-೧೦೦); ಕಡುದುಃಖದಿಂ ಕಣ್ಣೀರ್ ಗುಡುಗುಡಿಸುತ್ತಿಟೆಯೆ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೭-೩೦); ಜಡೆಯ ಕಟ್ಟಿದ ಮುನ್ನ ಒಡನೆ ಬಂದುದು ಮಾರಿ ಗುಡುಗುಡಿಸಿ ಹೇನು ಹರಿವಾಗ ಬೋಳಯ್ಯ ಕಡು ನಗುವನಯ್ಯ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೫೭೭).

[ಗುಡುಗುಡು + – ಇಸು₃]

ಗುಡುಗುಡು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಧ್ವನಿ: ಗುಡುಗುಡುಗುಡು ಗೊಳ್ಳೆಂದೊಡನಾರೆ ಸುಯೋಧನಂ ಕರಂ ಸಿಗ್ಗಾದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೫೯); ಗುಡುಗುಡೆಂಬೊಳರುಳ್ಕೆ ಮೇಯೆಂಬ ಕರೆಯಾಯ್ತು (ಕಾಲೂರ. ೮೦-೧೫೩).

ಗುಡುಗುಹಾಕು (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಮಾತನಾಡು; ಗರ್ಜಿಸು; ಆರ್ಭಟಿಸು: ಪರೀಕ್ಷಕರು ಮೊಟ್ಟಮೊದಲು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಗುಡುಗು ಹಾಕಿದರು (ಸ್ಕೂಲಮಿ. ೭೧). [ಗುಡುಗು₂ + ಹಾಕು (<ಪಾಯ್ಕು₁)]

ಗುಡುಗೂರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕುಗ್ಗಿಸು; ಕುಸಿಯುವಂತೆ ಮಾಡು: ತುರಗಗಳ ಕಡೆ ಮುಟ್ಟಿ ಸಾಗಿದವಂಬುಗಳು ಮೈತಟ್ಟಿ ಗುಡುಗೂರಿಸಿದನವನೀನಾಥ ಚಿತ್ರೈಸು (ಜಿನಭಾ. ೭೩-೧೮).

[ಗುಡುಗೂರು (<ಗುಡುಗೂಟು) + – ಇಸು₃]

ಗುಡುಗೂರು 'ಗುಡುಗೂಟು' ನೋ.

ಗುಡುಗೂಟು, ಗುಡಿಗೂಟು, ಗುಡುಗೂರು (ಕ್ರಿ). ಕುಗ್ಗು; ಕುಸಿ; ನಡುಮುರಿದು ಗುಡುಗೂಟಿ ತಲೆ ನಡುಗಿ ನೆರೆತೆರೆ ಹೆಚ್ಚಿ ಮತಿಗೆಟ್ಟು ಒಂದ ನಾಡ ಹೋಗಿ ಒಂಬತ್ತನಾಡುವ ಅಜ್ಞಾನಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ಹಿರಿಯರೆ (ಚನ್ನಬ. ಕ. ೧೫೪-೩೫೩). **ಗುಡಿಗೂಟು:** ಒಡೆಯರ ಕಟ್ಟಳೆಯೆಂದು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅಡುವನ್ನತನಕ ಅಂಗಳ ಬಾಗಿಲಲ್ಲಿ ಗುಡಿಗೂಟಿ ಎನಬಹುದೆ (ಬಲೀಶ್ವ. ೩೭).

ಗುಡುಗೂರು : ಹೊಡೆದಾಡಿ ಬಡಿದಾಡಿ ಗುಡುಗೂರಿ ಬಿದ್ದರೆಮ ಪುರಕೆದ್ದರು (ಜಿನಮು. ೧೯-೩೫). [?]

ಗುಡುಮಿ (ನಾ). ಹೊಟ್ಟೆ ದಪ್ಪವಾಗಿರುವ ಗಡಿಗೆ; ಗುಡಾಣ ; "ಗಡಗಿ, ಹೊಟ್ಟೆಗಡಿಗಿ" (ಜಾನಕೋ. ೪೯) ; ಒಳ್ಳೆ ಗುಡುಮಿ ಇದ್ದಹಾಗೆ ಇದ್ದಾಳೆ (ರೂಢಿ). [?]

ಗುಡುಲು ' ಗುಡಿಲ್ ' ನೋ.

ಗುಡುವಣ ' ಗುಡುವನ ' ನೋ.

ಗುಡುವನ, ಗುಡವಾಣ, ಗುಡಾಣ, ಗುಡುವಣ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಮಡಕೆ : "ಮಂತಣೆಯೆಂದು ಕಡೆವ ಮಡಕೆಯುಂ ಗುಡುವನಮಕ್ಕುಂ" (ಶಮದ. ಕ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ) ; ಗಡಿಗೆ ಗುಡುವನ ನುಂಗಿತ್ತು, ಅಡಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಕುಡುಕೆ ಆ ಉಭಯವ ನುಂಗಿತ್ತು (ಗುಪ್ತಮಂ. ೨೫). **ಗುಡವಾಣ :** ಅಡಕದ ಕೊಡಗಳನಡಿಗಡಿಗಬಲೆಯರೆಡೆಯಾಡಿ ಬೇಗ ನೀಡಿದರು ಗುಡ ವಾಣದಂದದ ಕೆಲವು ಪೊಂಗೊಡಗಳ ತಡಮಾಡಿ ಕೊಡುತಿರ್ದರಾಗ (ಭರಜ. ೧೭-೯೧). **ಗುಡಾಣ :** ಮಾಳಿಗೆ ಗಿಳಿಲಾದರೆ ಕಟ್ಟುವುದಕ್ಕೆ ಅರ ವಟಿಗೆಗೆ ಗುಡಾಣ ಬಿಂದಿಗೆ ಕರಗ ಮೊಘೆಗಳ ಕ್ರಯಕ್ಕೆ . . . ಎರಡು ಭಾಗೆ ಸಲುಉದು (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೪೩೭-೨೪ : 1412) ; ತುಪ್ಪದಿಂದ ತುಂಬಲ್ಪಟ್ಟ ನೂರು ಗುಡಾಣಗಳನ್ನು ತರಿಸು ಎಂದು ಹೇಳಿ (ಕೃವಾಆ. ೨೦೯) ; ಗಡಿಗೆ, ಗುಡಾಣ ಪಾತ್ರೆಗೀತ್ರೆಗಳನ್ನು ದೂರ ಇಟ್ಟುಕೊ (ದೇವೀಜಾ. ೯೭) ; ಸೂಜಿಯಷ್ಟು ಬಾಯಿ ಗುಡಾಣದಷ್ಟು ಹೊಟ್ಟೆ (ಗಾದೆ) ; ಮೊಗೆ ಮಾಡದ ಕುಂಬಾರ ಗುಡಾಣ ಮಾಡ್ಯಾನೆ (ಗಾದೆ). **ಗುಡುವಣ :** ಮತ್ತೆ ಬಹು ಕೊಪ್ಪರಿಗೆಯಿಂ ತಾಂಬ್ರಕೊಲ್ಲಿ ಇರಿ ಮತ್ತೆ ಬಲ್ಗುಡುವಣದಿ ಚೆಂಬು ತಂಬುಗೆಗಳಿಂ (ಲಿಂಗಪು. ೩೩-೧೪).

[ದೇ॥ ತುಳು. ತೆಲು. ಗುಡಾನ]

ಗುಡುವೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಮತ್ಕದಂಬರ ಸಾನ್ನಯು ದೇವ ಗುಡುವೆಯನಿಱಿದು ತುಱು ಹರಿಯೆ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೬೦-೧೭ : 1032). [?]

ಗುಡುಸಲು ' ಗುಡಿಸಿಲ್ ' ನೋ.

ಗುಡುಸು, ಗುಡಸು, ಗುಡಿಸು$_3$ (ನಾ). ೧. ಗುಂಡಾದ ವಸ್ತು; ವೃತ್ತ; ಮಂಡಲ. ೨. [ವ್ಯಾಕ] ವ್ಯಂಜನಾಕ್ಷರಗಳಿಗೆ ಇಕಾರವನ್ನು ('ಿ') ಸೇರಿಸುವಾಗ ಬಳಸುವ ಚಿಹ್ನೆ : ಅಱಿಯೂರ್ಧ್ವಮುಖ ನಿಜಾರ್ಣಂ ಮೆಱೆವಾ ಗು[ಪಾಠಾಂ. ಗಂ]ಡುಸುಗಳೆಸೆವಧೋಮುಖವರ್ಣಂ ತಱುವಾಯ ಕೊಂಬಿನಕ್ಕರ ಪೆಱೆನೊಸಲಳೆ ಪಾರ್ಶ್ವಮುಖಮದೆಂಬರ್ ಕವಿಗಳ್ (ಕವಿಜ. ೩-೨೩). **ಗುಡಸು :** (೧). **ಗುಡಿಸು$_3$:** ೨. ಕೈಬರಹದಲ್ಲಿ ಟಕಾರದ ಕೊನೆಗೆ ಗುಡಿಸು ಬರುತ್ತದೆ (ಸಂಶೋಧ. ೨೫).

[ದೇ॥ ತೆಲು. ಗುಡುಸು]

ಗುಡುಸೆಟ್ಟಿ ' ಗುಡಿಸೆಟ್ಟಿ ' ನೋ.

ಗುಡುಹ (ನಾ). ಬೆಲ್ಲ; ಗುಡ : ಬಿಟ್ಟುಹೋಗುವ ಲಲನೆ ವಲ್ಲಭಗೆ ಬುದ್ಧಿಯಂ ಧಟ್ಟಿಸುತೆ ಹೇಳಿ ಮೇಲಟ್ಟದೊಳು ಗುಡುಹವದೆ ಬಟ್ಟಲೊಳು ಚಿಲಿಪಾಲ ಸಲಿಸೆಂದು ತಾ ತಳರ್ವಳಂತೆ (ಪ್ರಭುಪು. ೬-೨೩).

[< ಸಂ. ಗುಡ]

ಗುಡೂಚಿ (ನಾ). ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ : "ವತ್ಸಾದನಿ ಛಿನ್ನರುಹಂ ಗುಡೂಚಿ ತಂತ್ರಿಯೆನಿಕ್ಕುಂ " (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೭-೨೨). "ಅಮೃತಂ ಗುಡೂಚಿ ಜೀವಂತಿ ಸೋಮಮಮರ್ದುವಳ್ಳಿಯಕ್ಕುಂ " (ಮಂಗರಾ. ೪೩-೪೩).

[ಸಂ. ಗುಡೂಚೀ]

ಗುಡೆ (ನಾ). ೧. ಮಾತ್ರೆ ; ಗುಳಿಗೆ. ೨. ಕಳ್ಳಿಗಿಡ. ೩. ಹತ್ತಿ ಗಿಡ.

[ಸಂ. ಗುಡಾ]

ಗುಡೋದಕ (ನಾ). ಬೆಲ್ಲದ ನೀರು ; ಪಾನಕ : ಅವನು ಹುಣ್ಣಿಮೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಯಂಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಗುಡೋಸ [ದ]ಕ ದಾನವನು ಮಾಡಿದನು (ಕಕುಮೂ. ೦೫೯-೪). [ಗುಡ + ಉದಕ$_2$]

ಗುಡ್ಡ$_1$, ಗುಡ್ಡು$_1$ (ನಾ). ೧. ಕುಳ್ಳಾಗಿರುವವನು ; ಗಿಡ್ಡ ; ಕುಬ್ಜ : " ಕುಜ್ಜಂ ಗುಡ್ಡನೆಂದೆನಿಕ್ಕುಂ " (ಮಂಗರಾ. ೧೦೪-೬) ; " ಗುಡ್ಡನೆನಲ್ಕೆ ವಾಮನಂ " (ಕರ್ಣಾನಿ. ೧೮). ೨. ಚಿಕ್ಕವನು ; ಹುಡುಗ : ದೊಡ್ಡವಳಿಗೆ ಕಾಲು ಬಂದಾಗ ಗುಡ್ಡ ಹರಿಹರಿದಾಡಿದ (ಬಾಳಗಿ. ೨೭). ೩. ಶಿಷ್ಯ ; ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ : ಭಟ್ಟಾರಾ ನಿಮ್ಮ ಕಿಱಿಯ ಗುಡ್ಡನಂ ಪರಸಿ ಪೋಗಲ್ವೇಟ್ಕುಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭-೧೧) ; ನಿಮ್ಮ ಕಿಱಿಯ ಗುಡ್ಡಂ ವಾಯುಭೂತಿಯಾಯಿರ್ದನೆ ಪರಸಿ ಪೋಪಿರ್ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೨೩ ವ) ; ಶ್ರೀ ಅಭಯಣನ್ದಿ ಪಣ್ಡಿತರ ಗುಡ್ಡ ಕೊತ್ತಯ್ಯ ಬಸ್ದಿಲ್ಲಿ ದೇವರ ಬಸ್ದಿಸಿದ (ಎಕ. II, ೪೮-೧ : ಸು. 1100) ; ಎಮ್ಮ ರಿ ಸಿ ಯ ಮ್ಮ ಜಿನಗೃಹವೆಮ್ಮೊಡಪೆಗಳೆಮ್ಮ ಗುಡ್ಡರೆಮ್ಮರ್ಥಂ (ಧರ್ಮಾಮ್ಮ. ೫-೧೧೪) ; ದೇವರ ಗುಡ್ಡ ಹೋಗಿ ದೇವತೆಗೆ ಕೈಮುಗಿದು (ಸಣ್ಣಕ. VI, ೯). **ಗುಡ್ಡು$_1$:** ೩. ಗಣ್ಡ ವಿಮುಕ್ತ ಸಿದ್ಧಾನ್ತದೇವರ ಗುಡ್ಡುಗಳಪ್ಪ ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಮರಿಯಾನೆ ದಣ್ಡನಾಯಕರ್ಗ್ಗಂ (ಎಕ. XIV, ನಾಗಮಂ. ೦೩೦-೩ : 1145) ; ಆಕೆಗವರ್ ದಯಾಮಯಶರೀರಿಗಳನ್ನದಾನಶೀಲಾಕರರಪ್ಪ ಗುಡ್ಡುಗಳ ಮಂದಿರದಿಂದಮೆ ತಂದು (ಮಹಾನೇ. ೦೭-೫). [ದೇ॥ ತಮಿ. ಕುಟ್ಟ, ಕುಟ್ಟೈ ; ತುಳು. ಗುಡ್ಡು ; ಕುವಿ. ಗೂಟ ; ಬ್ರಾಹೂಈ. ಗುಡ್ಡೂ, ಘುಡ್ಡೂ]

ಗುಡ್ಡ$_2$, ಗುಟ್ಟ, ಗುಟ್ಟೆ, ಗುಡ್ಡೆ$_1$ (ನಾ). ೧. ಚಿಕ್ಕಬೆಟ್ಟ ; ಸಣ್ಣಬೆಟ್ಟ : ಗುಡ್ಡಗಳವೆಂಬಂತೆ ರಥನಿವಹ ಕಾರ್ಮುಗಿಲಿನೊಡ್ಡಿನಂತಿಭರಾಜಿ (ಪರಶು. ೯-೨೦) ; ಬೇಡನಾಯಕರು ಗುಡ್ಡಮನೇಱಿ ಹೋಹಾಗ (ವ್ಯಆರಿ. ೦೯೨೮, ೧೦೦-೪ ; ?) ; ಗುಡ್ಡಕ್ಕೆ ಕಲ್ಲು ಹೊತ್ತ ಹಾಗೆ (ಗಾದೆ). **ಗುಟ್ಟ :** ೧. ಗ್ರಂಥಿಯೆಲ್ಲಂ ಬೆಟ್ಟಗುಟ್ಟಗಳ್ (ಕೃಕವ. ೫-೦೨-೨) : ಸರಸಿಜಾನನೆ . . . ಇರದೆ ಗಿರಿಗುಟ್ಟಗಳ ತಿರುಗುತ (ಹಮಜ. ೨೭). **ಗುಟ್ಟೆ :** ೧. ಹೊರಗೆ ಗುಟ್ಟೆ ಮೇಲೆ ತೋಪುಗಳ ಯಿಟ್ಟು ಸತ್ಯಮಂಗಲದ ಕೋಟೆಗೆ ಹೊಡೆದು (ಹೈದರ. ೭೪). **ಗುಡ್ಡೆ$_1$:** ೧. ಮೂಱುಂದೆಸೆಯ ಗುಡ್ಡೆ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೪೮-೦೩ : 1002) ; ಅಲ್ಲಿಂ ಮೂಡಲತ್ತೆಯಳಿಯನ ಗುಡ್ಡೆ (ಎಕ. II, ೩೨೭-೭೮ : 1181) ; ಗುಳಿಗಳೊಳು ಗುಡ್ಡೆಗಳ ಮಱೆಯೊಳು . . . ಸುತ್ತಿ ಸುಳಿದಱಿಸಿದಂ ಸಿದ್ಧರಾಮನಾ ಪರ್ವತಾಗ್ರಣಿ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನನು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨-೩೭) ; ಅಲ್ಲಿಗೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲು ಇದ್ದ ಚಿಕ್ಕದೊಂದು ಗುಡ್ಡೆ ಹತ್ತಿ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೩೩). ೨. ರಾಶಿ ; ಸಮೂಹ : ಊರಲ್ಲಿ ಎತ್ತ ನೋಡಿದರೂ ಕಸದ ಗುಡ್ಡೆ (ಕಳಹು. ೧೦೮) ; ಧ್ಯಾನಮಗ್ನವಾಗಿದ್ದಂತಿದ್ದ ಕೆಮ್ಮಣ್ಣುಗುಡ್ಡೆ (ಮುಗಮಾಂ. ೩೩) ; ಅವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಗುಡ್ಡೆ ಹಾಕಿದ್ದರೆ ದೊಡ್ಡ ರಾಶಿಯಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ಗಲಿಪ್ರ. ೩೫). ' ಇಡುಗುಡ್ಡೆ ' ಪರಾ. [ದೇ॥ ತುಳು. ಕೊಡ. ಗುಡ್ಡೆ ; ತೆಲು. ಗುಟ್ಟ]

ಗುಡ್ಡಕಾಡು ' ಗುಡ್ಡಗಾಡು ' ನೋ.

ಗುಡ್ಡಗಾಡು, ಗುಡ್ಡಕಾಡು (ನಾ). ಗುಡ್ಡಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ಕಾಡು ; ಚಿಕ್ಕಬೆಟ್ಟ ಮತ್ತು ಕಾಡುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಪ್ರದೇಶ : ಗುಡ್ಡಗಾಡ ತಿರುಗಿ ಅಡ್ಡದಾರಿಲೆ ಹೋಗಿ ಗೌಡರ ಕಂದನ ತರುವೆವು (ಸಿದ್ಧಪು. ೪-೭೧) ; ಗುಡ್ಡಗಾಡುಗಳಲ್ಲಿ ಸಿಗುವುದನ್ನು ಮಾರಿ ಜೀವನ ನಡೆಯಿಸುವ ಈ ಸೋಲಿಗರ ಭಾಷೆ ಕನ್ನಡದ ಉಪಭಾಷೆಯೆಂದು ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಅರ್ಹವಾಗಿದೆ (ದ್ರಾವಿವಿ. ೪೦೦). **ಗುಡ್ಡಕಾಡು :** ಘಟ್ಟದ ಕೆಳಗಡೆ ಗುಡ್ಡಕಾಡಿನ ಹಳ್ಳಿಯೊಂದು ಪೀವಾಯಿಯ ಊರು (ಕಂಬಹು. ೨೫). [ಗುಡ್ಡ$_2$+ಕಾಡು$_2$]

ಗುಡ್ಡಗೆಣಸು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗೆಡ್ಡೆ ; ನೆಲಗುಂಬಳದ ಗೆಡ್ಡೆ ; " ವಿದಾರೀಕಂದ " (ಪಂಡಿತ). [ಗುಡ್ಡ$_2$ + ಗೆಣಸು (< ಗೆಟಸು)]

ಗುಡ್ಡಗೊಂಬು (ನಾ). ೧. = ಗುಜ್ಜುಗೊಂಬು ೧ : "ಕ್ಷುಪ–ಗುಡ್ಡಗೊಂಬಿನ ಬೀಟಲು" (ನಾಚಿರಾ. ೬). ೨. ಮೋಟಾದ ಕೊಂಬು; ಗಿಡ್ಡ ಕೋಡು : ಈ ಗುಡ್ಡಗೊಂಬಿನ ಹಸು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹಾಲು ಕೊಡುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). [ಗುಡ್ಡ$_1$ + ಕೊಂಬು$_2$]

ಗುಡ್ಡದುಂಬೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ; ಕಾಡುತುಂಬೆ : "ಗೌಡೇ – ಗುಡ್ಡದುಂಬೆ, ಗಂಗಸಾರ ?" (ಓಷಧಿ. ೫೦).
[ಗುಡ್ಡ$_2$ + ತುಂಬೆ$_2$ (< ತುಂಬಿ$_2$)]

ಗುಡ್ಡಧ್ವಜ (ನಾ). ಹಿಂದೆ ನಮ್ಮ ನಾಡಿನಲ್ಲಿದ್ದ ವೀರಬಣಂಜು ಜನಾಂಗದವರ ಧ್ವಜ : ವೀರಬಣಂಜುಧರ್ಮ ಪ್ರತಿಪಾಳವಿಶುದ್ಧ ಗುಡ್ಡಧ್ವಜ ವಿರಾಜಮಾನ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೧೮–೨೭ ; 1054) ; ಧರ್ಮಪ್ರತಿಪಾಳನ ವಿಶುದ್ಧ ಗುಡ್ಡಧ್ವಜ ವಿರಾಜಿತಾನೂನ ಸಾಹಸಾಲಿಂಗಿತ ವಿಶಾಲ ವಕ್ಷಸ್ಥಳ (ಸೌಇಇ. XV, ೧೨೪–೩೩ ; 1174) ; ವೀರ ಬಣಂಜುಗಳ ಧ್ವಜವು 'ಗುಡ್ಡಧ್ವಜ' (ಕಶಾಅ. ೩೮೦). [ಗುಡ್ಡ? + ಧ್ವಜ]

ಗುಡ್ಡನೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಸ್ವಸ್ತಿ ಮಜ್ಜಳ್ಳಿಬೆಳ್ಳಿಸ್ವ ಗುಡ್ಡನೂರ್ ತ್ರಯಿಪಾಟಿತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾ ಗ್ರಾಮಾಃ (ಇಅ. XII, ೧೭–೪೯ ; 813). [ಗುಡ್ಡ ? + ಊರ್]

ಗುಡ್ಡನೇರಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು ; ನಾಯಿನೇರಳೆ ; "ಕೃಂತಜಂಬು" (ಪಂಡಿತ) : ಕುಂಟುನೇರಳೆ, ಗುಡ್ಡನೇರಳೆ (ವೃಜಿಗಿ. ೩೩–೬೩೫). [ಗುಡ್ಡ$_2$ + ನೇರಳೆ(< ನೇಱಿಲ್)]

ಗುಡ್ಡಪನ್ನೇರಲು, ಗುಡ್ಡಪನ್ನೇರಳು (ನಾ). ಚಿಕ್ಕಚಿಕ್ಕ ಕಾಯಿಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪನ್ನೇರಳೆ ಮರ : ಮಾನಂಗಿ, ಗುಡ್ಡಪನ್ನೇರಲು (ವೃಜಿಗಿ. ೭೩–೧೪೯೮). **ಗುಡ್ಡಪನ್ನೇರಳು** : "ರಕ್ತಕುಂಟಾಲ" (ಪಂಡಿತ).
[ಗುಡ್ಡ$_2$ + ಪನ್ನೇರಲು]

ಗುಡ್ಡಪನ್ನೇರಳು 'ಗುಡ್ಡಪನ್ನೇರಲು' ನೋ.

ಗುಡ್ಡರೆಂಜೆಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : (೬).
[ಗುಡ್ಡ$_2$ + ರೆಂಜೆ + ಮರ$_1$]

ಗುಡ್ಡವೋಮಗಿಡ (ನಾ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ಕಾಡುವೋಮ: (೬).
[ಗುಡ್ಡ$_2$ + ಓಮ$_1$ + ಗಿಡ (< ಗಿಡು)]

ಗುಡ್ಡಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಹಿಂದೆ ನಮ್ಮ ನಾಡಿನಲ್ಲಿದ್ದ ವೀರ ಬಣಂಜು ಜನಾಂಗದವರ ಧರ್ಮಗ್ರಂಥ : ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಂ ಸಾಧಿಸುವ ಗುಡ್ಡಶಾಸ್ತ್ರದವಯವಲಕ್ಷಣಂಗಳನಱಿದು ನುಡಿವ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೧೮–೫೦ ; 1054) ; ಇವರು ತಮ್ಮ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು 'ಗುಡ್ಡಶಾಸ್ತ್ರ' ವೆಂದು ಕರೆದುಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ (ಕಶಾಅ. ೩೮೩). [ಗುಡ್ಡ? + ಶಾಸ್ತ್ರ]

ಗುಡ್ಡಸೋಂಪು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ: ಸೆಲರಿನ, ಅಜ್ಮೋದ, ಗುಡ್ಡಸೋಂಪು, ತೋಟದ ಸೊಪ್ಪು (ವೃಜಿಗಿ. ೮–೦೩೨).
[ಗುಡ್ಡ$_2$ + ಸೋಂಪು]

ಗುಡ್ಡಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಕುಳ್ಳಾದುದು; ಸಣ್ಣದು. 'ಗುಡ್ಡಿಪಶು' ಪರಾ. ೨. ಶಿಷ್ಯೆ ; ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿನಿ : ಶ್ರೀವಿಮಳಚಂದ್ರಪಣ್ಡಿತದೇವರ ಗುಡ್ಡಿ ಹವುಂಬ್ಬೆಯಾ ತಂಗೆ ಶಾಂತಿಯಬ್ಬೆ ತಮ್ಮ ಗುರುಂಗಳ್ಗೆ ಪರೋಕ್ಷ ವಿನೆಯಂಗೆಯ್ದರ್ (ಎಕ. VI, ಮೂಡಗೆ. ೧೧–೩೫ ; ಸು. 990) ; ಮುನಿಚಂದ್ರ ಸಿದ್ಧಾನ್ತದೇವರ ಗುಡ್ಡಿ ಕೇತವ್ವೆ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೪೯–೨೩ ; 1111) ; ನಿಮ್ಮ ಗುಡ್ಡಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯವ್ರತಮಂ ಕುಡಿಮೆಂಬುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩–೧೭). [ಗುಡ್ಡ$_1$ + – ಇ$_2$]

ಗುಡ್ಡಿ$_2$ (ನಾ). (?) : ಮೂಡಲು ನಟ ಗುಡ್ಡೆ ತೆಂಕಲು ಗೌಡರಮಾನ್ಯ ಯಿನ್ತೀ ನಾಲ್ಕು ಗುಡ್ಡಿಯಿಂದೊಳ (ಇಎ. ೧೯೪೭, ಬೈಲುಹೊಂಗಲ್. ೩೪೯–೪೨ ; 1086). [?]

ಗುಡ್ಡಿಪಶು (ನಾ). ಕುಳ್ಳಾದ ಹಸು : ಬಡವರ ಮನೆಯ ಸೊಡರು ಕಂದುವವದೆ ಗುಡ್ಡಿಪಶು [ಪಾಠಾಂ. ಗುಡಹಸು, ನುಡಿಹಸು] ಬಿಡದೆ ಕಱಿದಾ ಹಾಲು ಕಹಿಯಹುದೆ (ಸೋಮಚಿ. ೧–೨೩). [ಗುಡ್ಡಿ$_1$ + ಪಶು]

ಗುಡ್ಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕುಳ್ಳಾಗು ; ಕುಗ್ಗು ; ತಗ್ಗು : ಫೊಳ್ಳನೆ ಸಭೆನಗೆ ಹಲ್ಲಂ ಕಿರಿವುತೆ ಅಡ್ಡಂ ತಿಗಟಂ ವಿಸಟಂಬರಂತಂ ಗುಡ್ಡಿಸಿ ಮುಗಿಲುದ್ದಕೆ ನೆಗೆವುತ್ತಂ ಅಣಕಂ ಮೆಱೆವುತೆ ಮೆಯ್ಯಿಕ್ಕುತ್ತಂ (ಭೃಂಗೀರ. ಹ. ೪೭೩–೯).
[ಗುಡ್ಡ$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಗುಡ್ಡು$_1$ 'ಗುಡ್ಡ$_1$' ನೋ.

ಗುಡ್ಡು$_2$ 'ಗುಡ್ಡೆ$_3$' ನೋ.

ಗುಡ್ಡು$_3$ 'ಗೊಡ್ಡು$_1$' ನೋ.

ಗುಡ್ಡುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). (?) : ಪುದಿದೆಡೆಯಾಡಿ ನೋಡಿ ಪದವೊಂದೆರಡಂ ಸಲೆ ಕೊಂದುಮಿಂಬುಗಾಣದೆ ಬಱಿಕಂ ಮನಂ ಮಱುಗಿ ಚಿಂತಿಸಿ ಜಾನಿಸಿ ಗುಡ್ಡುಗೊಂಡು ಮಾಣದೆ ಮಱಿಯಲ್ಲಿ ಕೇದಗೆಯನೇಱಿದ ಕೋಡಗದಂತೆ ಹಾಸ್ಯಸಂಪದಕೆಡೆಯಪ್ಪ ದುಷ್ಕವಿಗಳಿಲ್ಲದೊಡೇನಿಳೆ ಸೂನ್ಯಮಪ್ಪುದೇ (ನೀತಿಸಾ. ೮೩). [ಗುಡ್ಡು? + ಕೊಳ್$_1$]

ಗುಡ್ಡುಬಿಳಿದು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬತ್ತ : (ಕಿಸಂಗ್ರಾ). [?]

ಗುಡ್ಡುಬೆದರಿಕೆ 'ಗೊಡ್ಡುಬೆದರಿಕೆ' ನೋ.

ಗುಡ್ಡೆ$_1$ 'ಗುಡ್ಡ$_2$' ನೋ.

ಗುಡ್ಡೆ$_2$ (ನಾ). (ಉಡುವ ಅಥವಾ ಹೊದೆಯುವ) ಬಟ್ಟೆಯ ತುಂಡು. 'ತಲೆಗುಡ್ಡೆ' ಪರಾ.
[ದೇ ॥ ತಮಿ. ಕುಟ್ಟೈ ; ತೆಲು. ಗುಡ್ಡ]

ಗುಡ್ಡೆ$_3$, ಗುಡ್ಡು$_2$ (ನಾ). ೧. ಕಣ್ಣಿನ ಪಾಪೆ,–ಹಾಹೆ ; ಆಲಿ : ಕಣ್ಣುಗುಡ್ಡೆಗಳಿಗೆ ಚೂಪಾದ ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಚುಚ್ಚಿ ಗಾಯಗೊಳಿಸುವುದು (ನಿಮ್ಮದ್ಯ. ೯೫) ; ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದ ಮನೆ ಗುಡ್ಡೆ ಇಲ್ಲದ ಕಣ್ಣಿನಂತೆ ಶೋಭಾಯಮಾನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ಕೊನಘೀ. ೨೩೦) ; ಅವಳ ಕಣ್ಣುಗಳ ಕೆಂಪಡರಿದ ಗುಡ್ಡೆಗಳು (ಬಾಚಅ. ೩೭). **ಗುಡ್ಡು$_2$** : ೧. ಪರಸತಿಯರ ನೋಡಿದವಗೆ ಪತ್ತು ಕೊಱಡು ಕೆಂಪಗೆ ಕಾಸಿ ಕುಕ್ಕಿ ಕಣ್ಣೊಳಗೆ ಎರಡು ಗುಡ್ಡನು ಪೀಕೋರವಗೆ (ಪುರಂದ. ೫–೬೪–೧) ; ಕಣ್ಣುಗುಡ್ಡುಗಳನ್ನು ಎರಡು ಭಾಗಗಳಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಬಹುದು. ಹೆಚ್ಚು ಭಾಗವಾದ ಬಿಳಿಯ ಗುಡ್ಡು ಒಂದು ಗೋಳದ ಆರನೆ ಐದು ಭಾಗದಷ್ಟು ಇರುತ್ತದೆ (ನಿಮ್ಮದ್ಯ. ೧೦೪). ೨. ಮೊಟ್ಟೆ ; ತತ್ತಿ : (೬). [ದೇ ॥ ತೆಲು. ಗುಡ್ಡು, ಗ್ರುಡ್ಡು]

ಗುಡ್ಡೆಗಣ್ಣು (ನಾ). ಮುಂದಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ ಗುಡ್ಡೆಯುಳ್ಳ ಕಣ್ಣು : ಆ ಗುಡ್ಡೆಗಣ್ಣಿನ ಹುಡುಗ ಯಾರ ಮಗ ? (ರೂಢಿ).
[ಗುಡ್ಡೆ$_3$ + ಕಣ್ಣು (< ಕಣ್)]

ಗುಡ್ಡೆಗಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ತೆಂಙ್ಕಣದೆಸೆ ಗುಡ್ಡೆಗಲ್ಲು ತುಂಬ ಕುಣ್ಟೆ ರೇವುಕುಣ್ಟೆ ಪಾಮ್ಬುಳಕುಣ್ಟೆ (ಎಕ. XII, ಶಿರಾ. ೩೮–೩೪ ; 878). [?]

ಗುಡ್ಡೆಣಿಕೆ (ನಾ). ಹುಸಿ ಎಣಿಕೆ ; ವ್ಯರ್ಥವಾದ ಆಶೆ ; ಕೈಗೂಡದ ಮನೋರಥ : ಪುಣಾತನುತ್ತಮ ಪರತತ್ತ್ವವಿಚಾರಿ ಸದ್ಗುಣಿ ಚರಮಾಂಗನಂಗಜನು ಬಣಗೆ ನಿನಗೆ ಕೈವಶನಪ್ಪನೆಂಬ ಗುಡ್ಡೆಣಿಕೆಯನೆಣಿಸಿ ಹುಚ್ಚಹರೆ (ನೇಮಿಸಂ. ೧೯–೬೦) ; ಎಂದಿಗೀ ಲತೆ ಬೆಳೆವುದೆಂದಿಗಿವನಿದನಡರಿಯೆಂದಿಗೆಮ್ಮಂ ಪಿಡಿವನೆಂದೆಂಬ ಗುಡ್ಡೆಣಿಕೆಯಿಂದ . . . ಬದುಕಬೇಕೆಂಬ ಬಯಲಾಸೆ ನಿನಗೆ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೨–೩೦) ; ಸಾಕಿರ್ದ ಭಂಡಾರಾದಿಯಲ್ಲವನೂ ಸಡ್ಡೆಗಿಕ್ಕದೆ ಕಳೆದು ಕಾನನದೊಡ್ಡಿಯನು ಆಶ್ರೈಸುವಂತೀ ಗುಡ್ಡೆಣಿಕೆ ಗಾನೊಲ್ಲೆ ಶಕುನಿಯೆಯೆಂದ ಕುರುಪತಿಯು (ಜಿನಭಾ. ೩೭–೫೦)
[ಗುಡ್ಡು$_3$ (<ಗೊಡ್ಡು$_1$) + ಎಣಿಕೆ]

ಗುಡ್ಡೆಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಆಲೋಚಿಸು ; ಸುಮ್ಮನೆ ಚಿಂತಿಸು : ಅಲ್ಲದ ಕನಸ ಕಾಂಬರು ಗುಜ್ಜುಗುಜಿಪುಗಳಲ್ಲಲ್ಲಿ ಗುಡ್ಡೆಣಿಸುವರು (ರಾಮವಿ. ೧೨-೧೭೩) ; ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಗುಡ್ಡೆಣಿಸುತ್ತ ಸೀತೆಯ ತಂದುದು ಮೊದಲಾಗಿ ಪುರಕೆ ಒಂದು ದಿವಸ ಸುಖವಿಲ್ಲೆಂದು ಪೌರರು ನೊಂದು ನುಡಿವುತಿಹರಬಲೆ (ರಾಮವಿ. ೧೬-೯೨).

[ಗುಡ್ಡು$_3$ (<ಗೊಡ್ಡು$_1$) + ಎಣಿಸು]

ಗುಡ್ಡೆಮಾನ್ಯ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಾನ್ಯ ; ದತ್ತಿಯಾಗಿ ಬಂದ ಭೂಮಿ : ಮನ್ನೆಯಂ ವಜ್ಜರಸನ ಗುಡ್ಡೆಮಾನ್ಯ ೫೦೦ ಮತ್ತ[ರ್] ಕ್ಕೆಯ್ಯೊಳಗೆ (ಇಆ. XIX, ೨೭೩-೪೫ ; 1054) ; ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಕಾಲದಲು ಪ್ರಭುಕೇಸರಿನಾಯಕಂ ತಂಮ ಗುಡ್ಡೆಮಾನ್ಯದೊಳಗೆ ಸಿ[ರಿ]ಗಳಬ್ಬೆ[ಯಾ] ಕೆಱೆಯಿಂ ಪಡುವಲು ಬೆಂಕೊಳವನ ಕೋಲಲು ಬಿಟ್ಟ ಕೆಯಿ ಮತ್ತರು ಹತ್ತು (ಎಇ. XXVII, ೭೩-೪೯ ; 1114). [ಗುಡ್ಡೆ$_0$ + ಮಾನ್ಯ]

ಗುಡ್ಡೇಟು (ನಾ). ಕುರಿತಏಟು ; ಸರಿಯಾದ ಹೊಡೆತ : ಅಡ್ಡೇಟಿಗೆ ಒಂದು ಗುಡ್ಡೇಟು (ಗಾದೆ). ‘ ಅಡ್ಡೇಟು ’ ಪರಾ.

[<ಕುಱಿ$_1$ + ಏಟು]

ಗುಣ (ನಾ). ೧. ನಡತೆ ; ಸ್ವಭಾವ : ವಿಪುಳ ಯಶೋವಿತಾನ ಗುಣಮಿಲ್ಲದನಂ ಪ್ರಭುಮಾಡಿ ಪೂರ್ವಭೂಮಿಪರ ಪದಂಗಳಂ ಪುಗಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೪) ; ಆವ ಗುಣಕ್ಕಮಿಾವ ಗುಣಮಗ್ಗಳಮಾ ಗುಣಮೊಂದೆ ಮರ್ತ್ಯದೊಳ್ ತೀವಿದೊಡೆ (ಲೀಲಾವ. ೧-೫೯). ೨. ಸತ್ತ್ವ, ರಜಸ್ಸು, ತಮಸ್ಸುಎಂಬ ಮೂರು ಮೂಲಗುಣಗಳು. ‘ಗುಣತ್ರಯಂ’ ಪರಾ. ೩. ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಶಬ್ದ, ಸ್ಪರ್ಶ, ರೂಪ, ರಸ, ಗಂಧಗಳೆಂಬ ವಿಷಯಗಳು : “ ರಸರೂಪಗಂಧಶಬ್ದಸ್ಪರ್ಶವೆಂದೆಂಬ ವಿಷಯದೊಳು ನೂಲಿನೊಳು ಸಾಧುಜನದೊಳು ಸಲಿಲದೊಳೆಸೆವ ಬಿಲ್ದಿರುವಿನೊಳು ಮುಖ್ಯದೊಳು ಶೌರ್ಯದೊಳು ಪರಮನೊಳು ಗುಣಮೆನಿಕ್ಕುಂ ” (ಮಂಗರಾ. ೧೪೭-೩೭). ೪. ಸಜ್ಜನಿಕೆ, ವಿವೇಕ, ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿ, ಔದಾರ್ಯ ಮುಂತಾದ ಒಳ್ಳೆಯತನ : ಕಿತ್ತಯ್ಯಂಗಳ ತಪಮುಂ ಗುಣಮುಮಂ ಪೊಗಟುತ್ತೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೮೨-೪) ; ಅನೇಕ ಲಕ್ಷಣಗುಣಪ್ರಭವಂ ಮೃದುಪಾದಮಾದ ವಾಕ್ಶ್ರೀಸುಭಗಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೯) ; ನಿಂದಿಸಿದಪರೆಂದಾದೊಡಮೊಂದನೆ ಗುಣದೊಳ್ ದುರಾತ್ಮನೆಂದಿನಿತುಮಂ (ಲೀಲಾವ. ೧-೫೨). ೫. ದಾರ ; ನೂಲು ; ಹುರಿ. ‘ ಗುಣಗರ್ಭ ’ ಪರಾ. ೬. ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆ ; ತಿರುವು : “ ಸಿಂಜಿನಿ ಜೀವೆ ಮೌರ್ವಿ ಗುಣಮೆಂಬಿನಿತುಂ ಜ್ಯಾನಾಮಂ ” (ವಸ್ತುಕೋ. ೮೫-೧೭). ೭. ಬೆಲೆ ; ಯೋಗ್ಯತೆ : ಎಣಿಸದೆ ಗುಣಮಂ ಕಾಜಿನ ಮಣಿಯಂ ಮಾಱುವವೊಲಹಹ ನಿನಗಂ ತನಗಂ ಪಣಕೆ ಕೃತಿಯೆಂಬ ಚಿಂತಾಮಣಿಯಂ ಮಾಱುವನ ಬುದ್ಧಿಗಾಂ ಬೆಱಗಾದೆಂ (ಅರ್ಥನೀ. ೧-೪೭). ೮. ರೋಗ ಕಡಿಮೆಯಾಗುವುದು ; ವಾಸಿಯಾಗುವುದು : ಕಾಲಪುರುಷಂಗೆ ಗುಣಮಣಮಿಲ್ಲಂ ಗಡ ! (ರಾಮಾಶ್ವ. ೦-೧) ; ಅವರಿಗೆ ಕೆಮ್ಮು ಈಗ ಗುಣವಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). ೯. ಊಟದಲ್ಲಿ ನಂಚಿಕೊಳ್ಳಲು ಒದಗಿಸುವ ವ್ಯಂಜನ ; ಚಟ್ನಿ, ಉಪ್ಪಿನಕಾಯಿ, ಹುಳಿ, ಕೂಟು ಮುಂತಾದುವು. ೧೦. ರುಚಿ : ಈ ಹೋಟೆಲ್ ಊಟದಲ್ಲಿ ಗುಣವನ್ನು ಕಾಣೆ (ರೂಢಿ). ೧೧. ಪರಿಮಾಣ ; ಆವೃತ್ತಿ ; ಸಲ : ‘ದ್ವಿಗುಣ’ ಪರಾ. ೧೨. ಒಳ್ಳೆಯದು ; ಮೇಲು ; ಉತ್ತಮ : ನಿಮಗೆ ನಾವೆಲರು ಒಪ್ಪಿಯೇಳು ಹೊಂನನೂ ಭತ್ತದಿಂದ ನೂರಯೆಪ್ಪತಾರು ಬಳೆ ಆರನು ಗುಣವ ಮಾಡಿದೆವು (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೪೭೦-೦೬ ; 1465) ; ನೀನು . . . ಈಗ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದದ್ದು ಗುಣವಾಯಿತು. ಇನ್ನುಮೇಲೆ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಲಿದ್ದಿ . . . ಅಂದನು (ಕೃಪಾಭೀ. ೨೭) ; ಕುತ್ತಿಗೆ ಕೊಯ್ಯುವ ಊರಲ್ಲಿ ಸುಲಿದುಬಿಟ್ಟದ್ದೇ ಗುಣ (ಗಾದೆ). ೧೩. ಅಂಕ : ಪರೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ನಿನಗೆ ಎಷ್ಟು ಗುಣ ಬಂದವು ? (ರೂಢಿ). ೧೪. ಮೂರು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ. ೧೫. [ಗಣಿತ] ಗುಣಾಕಾರಮಾಡುವುದು. ೧೬. [ವ್ಯಾಕ] ವ್ಯಾಕರಣದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಗುಣಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ವರ್ಣಗಳು: ಸಂಸ್ಕೃತ ವ್ಯಾಕರಣದಲ್ಲಿ ಅ ಏ ಓ– ಈ ಮೂರೂ ವರ್ಣಗಳಿಗೂ ಗುಣವೆಂದು ಹೆಸರು (ಹೊಸುಗ. ೧೯). ೧೭.=ಗುಣಸಂಧಿ. ೧೮. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಕಾವ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಹತ್ತು ಪ್ರಶಸ್ತ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಅಥವಾ ಧರ್ಮಗಳು. **P** ಆತ್ಮನಿಗೆ ಸ್ಥೈರ್ಯ, ಔದಾರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳಿರುವಂತೆ ಕಾವ್ಯದ ಆತ್ಮದಂತಿರುವ ರಸವನ್ನು ಉತ್ಕರ್ಷಗೊಳಿಸುವ ಧರ್ಮವೇ ಗುಣ. ಮಾಧುರ್ಯ, ಓಜಸ್ಸು, ಪ್ರಸಾದವೆಂಬುವು ಮೂರೂ ಈ ಗುಣಗಳು ಪ್ರಾಚೀನಾಲಂಕಾರಿಕರು ಶ್ಲೇಷ, ಪ್ರಸಾದ, ಸಮತೆ, ಮಾಧುರ್ಯ, ಸುಕುಮಾರತೆ, ಅರ್ಥವ್ಯಕ್ತಿ, ಉದಾರತ್ವ, ಓಜಸ್ಸು, ಕಾಂತಿ ಮತ್ತು ಸಮಾಧಿ ಎಂಬ ಹತ್ತು ಶಬ್ದಗುಣಗಳನ್ನೂ ಅದೇ ಹೆಸರಿನ ಹತ್ತು ಅರ್ಥಗುಣಗಳನ್ನೂ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಲಕ್ಷಣ ಮಾತ್ರ ಬೇರೆಬೇರೆ: ನಿರತಿಶಯ ಕಾವ್ಯ ಶೋಭಾಕರಂಗಳಾಗಿರ್ಪ ಧರ್ಮಮವು ಗುಣಮಕ್ಕುಂ . . . ಸಮಭಿಮಂತೋದಾರಾಹ್ವಯ ಸಮಾಧಿಗಳ್ ಕೃತಿಗುಣಂಗಳೀರಯ್ದಕ್ಕುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೯೯). ೧೯. [ಯೋಗ] ಯೋಗಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಎಂಟು ಬಗೆಯ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳು ; ಅಣಿಮಾ, ಮಹಿಮಾ, ಗರಿಮಾ, ಲಘಿಮಾ, ಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಪ್ರಾಕಾಮ್ಯ, ವಶಿತ್ವ, ಈಶತ್ವಗಳೆಂಬ ಅಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಗಳು : ಅಣಿಮಾದ್ಯಷ್ಟಗುಣಂಗಳಂ ಪಡೆವುದುಂ ಜೈನೋಕ್ತಿವಾರಾಶಿ ಮಾಃಕಣದಿಂದಂ ಪಡೆದಿರ್ದ ಸಿದ್ಧಪದಮಂ ಕೆಯ್ಕೊಳ್ವುದರ್ಕೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೭) ೨೦. [ಜ್ಯೋತಿ] ಅಂಶ : ಈ ಗಂಡುಹೆಣ್ಣಿನ ಜಾತಕಗಳಲ್ಲಿ ೧೮ ಗುಣಗಳು ಕೂಡಿಬಂದಿವೆ (ರೂಢಿ). ೨೧. [ರಾಜ್ಯಶಾ] ರಾಜನೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಧಿ, ವಿಗ್ರಹ, ಯಾನ, ಆಸನ, ದ್ವೈಧೀಭಾವ, ಸಮಾಶ್ರಯಗಳೆಂಬ ಆರು ವಿಷಯಗಳು. ‘ ಷಡ್ಗುಣ ’ ಪರಾ. “ ನಯ ನಿಯತಬುದ್ಧಿ ಸಲೆಯಿಂದ್ರಿಯ ತೇಜೋದಾರ ನೂಲುಯತಿ ಸತ್ವಾರ್ಯಂ ಭಯ ಸಂಗರಆಪಾತ್ಮಂ ಜಯ ಹೆದೆ ಪದಿನೈದು ಶಬ್ದ ಗುಣಮೆಂದಕ್ಕುಂ ” (ನಾನಾಕಂ. ೧೦೮) ; “ ಕದನಂ ಶಬ್ದಾದಿ ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯ ನಯನಿಯತಂ ಬುದ್ಧಿಸತ್ವಂ ಪ್ರಧಾನಾಸ್ಪದ ತೇಜೋದಾರ ಸಂತುತ್ರಿಗುಣ ಪರಮಯೋಗೀಶ್ವರಂ ಮೌರ್ವಿಲೇಶಂ ಮುದರಕ್ಷಿತ್ವಂ ಗುಣಾಖ್ಯಂ ” (ನಾನಾರ. ೭೯).

ಗುಣಕಱಗೊಂಡಳ್=ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರಳು ; ಪ್ರೇಯಸಿ : “ ಅಟ್ಯತ್ರ ಳೆಂದುಂ, ಗುಣಕಱಗೊಂಡಳೆಂದುಂ . . . ಪ್ರೀತಿವಟ್ಟಳ್ಗೆ ಪೆಸರ್ ” (ಕಶಸಾ. ೧೯-೩೮೮) ; ಗುಣಕಱಗೊಂಡಳಿನೆಸ್ಸಿಯದಿರ್ಪ ಮನೆಯದು ವಿಫಲಂ (ನೀತಿಮಂ. I, ೭೫). **ಗುಣಕಱಗೊಳ್, ಗುಣಕರಿಗೊಳ್**=ಮೆಚ್ಚು ; ಪ್ರೀತಿಸು : “ ಗುಣಕಱಗೊಂಡಂ=ಪ್ರೀತಿವಟ್ಟಂ ” (ಶಮದ. ಪರಿ. ೨) ; ಅಣುಗಿನೊಳೆನ್ನ ಚಟ್ಟರೊಳಗೀತನೆ ಜೆಟ್ಟಿಗನೆಂದು ವಿದ್ದೆಯಂ ಗುಣಕಱಗೊಂಡು ಕೊಟ್ಟೆನಗೆ ಸಂತಸಮಪ್ಪಿನಮಿಾವ ನಿನ್ನ ದಕ್ಷಿಣೆಯಂದು (ಪಂಪಭಾ. ೨-೬೧) ; ರೂಪು ಜವ್ವನಮಿದ್ದೇನು ಗುಣಮಿಲ್ಲದ ಕುಲಸತಿಗೆ ಗುಣಕಱಗೊಂಡಿರೆ ಕೂರ್ತೆಂದೆಂದಿಗುಮೆಣೆ ಬಿಚ್ಚದೇಕವೆನಿಪುದು (ಹದಿಬ. ೬-೪೯) ; “ ಮೆಚ್ಚಿದವಳಿಗೆ ಗುಣಕರಿಗೊಂಡವಳೆಂಬುದದು ” (ಕಶರ. ೩೩). **ಗುಣದಂಕಕಾರ್ತಿ** = ಸದ್ಗುಣಗಳಿಂದ ಪರಿಪೂರ್ಣಳಾದವಳು ; ಒಂದುಬಿರುದು : ಪಟಿಂಚಲೆದಪುದಾರ್ತು ಕೂರ್ತು ಪಿರಿದೀವ ಗುಣಂ ಗುಣದಂಕಕಾರ್ತಿಯಾ (ಅಜಿಪು. ೧೨-೧೭) ; ಪೆಱಱ್ದೊರೆಯೋ ಗುಣದಂಕಕಾರ್ತಿಯೊಳ್ (ಸೌಇಇ. XI – i, ೫೨-೩೦; 1007) ; ಪೊಗಳಲಾನಱಿಯೆಂ ಗುಣದಂಕಕಾರ್ತಿಯಂ ಜಿನಪದಭಕ್ತೆಯಂ (ಎಕ. II, ೧೪೩-೧೪೨ ; 1131). **ಗುಣದಬೆಡಂಗ**=

ಸದ್ಗುಣಗಳಿಂದ ಶೋಭಿಸುವವನು ; ಒಂದುಬಿರುದು : ಮಾಳವ್ವೆಯ ಮಲ್ಲಿಸೆಟ್ಟಿಯ ತಂದೆ ಗುಣದ ಬೆಡಙ್ಗ ಮಲ್ಲಿ ಸೆಟ್ಟಿಯುಂ (ಎಕ. XII, ಗುಬ್ಬಿ. ೭-೨೬ ; ಸು. 1200 ?). ಗುಣದಬೆಡಂಗಿ=ಸದ್ಗುಣಗಳಿಂದ ಶೋಭಿಸುವವಳು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಗುಣದ ಬೆಡಂಗಿಯರಪ್ಪ ಶ್ರೀಮದಕ್ಕಾದೇವಿಯರ್ (ಎಇ. XV, ೮೨-೮ ; 1054). [ಸಂ.]

ಗುಣಂಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಗುಣವು ಕೆಟ್ಟುಹೋಗು ; ಗುಣಹೀನವಾಗು : ಮಣಿಗಾಜಿರ್ ಗುಣಂಗೆಟ್ಟ ಋಷಿಯಂತೆ ಚಿಂತಿಸೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೬೯) ; ಆ ಕೂಟಂ ಮಾನಿಸರ್ಮುಟ್ಟಿದನಿತಱೊಳೆ ಗುಣಂಗೆಟ್ಟೆಂಜಲಪ್ಪುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೧೪೧). [ಗುಣ + ಕೆಡು$_1$]

ಗುಣಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಗುಣವನ್ನು ಮೆಚ್ಚು ; ಹೊಗಳು ; ಪ್ರಶಂಸಿಸು: ಆ ಸತಿ ಯಶಸ್ವತಿ ವಿಶ್ವಮಹೀತಲಂ ಗುಣಂ[ಪಾಠಾಂ. ಮನಂ]ಗೊಳೆ ಪಡೆದಳ್ ತದಗ್ರಮಹಿಷೀಪದದೋಳ್ ಪಿರಿದೊಂದು ಮೈಮೆಯಂ (ಆದಿಪು. ೮-೪೫) ; ಶ್ರೀರಾಮನಂ ಗುಣಂಗೊಂಡನೆಂಬಿನಿತಱೊಳೆ ರಾವಣಂ ವಿಭೀಷಣನನೆಂತು ಪರಿಹರಿಸಿದಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೪೪-೨೦) ; ಭುವನಾಶ್ಚರ್ಯ್ಯಮೆನಲ್ಕೆ ಮಾಡಿಸಿದರೀ ಲೋಕಂ ಗುಣಂಗೋಳ್ವಿನಂ [ದಿ]ವಿಜೇಂದ್ರಾರ್ಚ್ಚಿತ ಶಾಂತಿನಾಥ ಜಿನಪ ಶ್ರೀ ಗೇಹಮಂ (ಕಇಇ. ೯೬-೪-೩೬ ; ಸು. 12ನೆಯ ಶ). ೨. ಗುಣವನ್ನು ಹೊಂದು,–ಪಡೆ : (ಹ). [ಗುಣ + ಕೊಳ್$_1$]

ಗುಣಂಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮೆಚ್ಚುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಪ್ರಶಂಸಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು : ಮೆಯ್ಯೊಳ್ ಮಿಡುಕುಳ್ಳ ತಾಣಮಣಮಿಲ್ಲೆಂಬಂತು ನಿಷ್ಪಂದನಾಗಿ ಸಮನ್ವಿತ ಮನಂ ಗುಣಂಗೊಳಿಸಿದಂ ಯೋಗೀಂದ್ರವೃಂದಂಗಳಂ (ಆದಿಪು. ೬-೩೪). [ಗುಣಂಗೊಳ್ + –ಇಸು$_3$]

ಗುಣಕ$_1$ ' ಗುಣಂಕು ' ನೋ.

ಗುಣಕ$_2$ (ನಾ). ೧. ಲೆಕ್ಕಮಾಡುವವನು. ೨. [ಗಣಿತ]ಗುಣಿಸುವ ಸಂಖ್ಯೆ; " ಯಾವುದರಿಂದ ಗುಣಿಸಬೇಕೋ ಆ ಸಂಖ್ಯೆ ": (Multiplier. ಇಂಕನಿ). [ಸಂ.]

ಗುಣಕಥನ (ನಾ). ಗುಣವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ; ಹೊಗಳುವುದು : ಹೋದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಅವರ ಗುಣಕಥನ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ರೂಢಿ).
[ಗುಣ + ಕಥನ]

ಗುಣಕರ (ನಾ).=ಗುಣಕಾರ. [ಸಂ.]

ಗುಣಕಾರ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು ; ಲಾಭದಾಯಕವಾದುದು. ೨. [ಗಣಿತ] ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ಗುಣಿಸುವಿಕೆ : ಪ್ರಥಮ ಗುಣಕಾರಕ್ಕೆ ಲೆಕ್ಕಸಂಜ್ಞೆ, ಲೆಕ್ಕಸ್ಥಾನ, ಗುಣಕಾರ ಪರಿಭಾಷೆ ಸಮಾಪ್ತಂ (ವ್ಯವಹಾ. ೦೨-೯). ' ಗುಣಾಕಾರ ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಗುಣಕು ' ಗುಣುಕು ' ನೋ.

ಗುಣಖ್ಯಾಪನ (ನಾ). ಗುಣಗಳನ್ನು ಪ್ರಚುರಪಡಿಸುವುದು, – ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವುದು : ಗುಣಖ್ಯಾಪನಕ್ಕೀರೇಟುಂ ಭುವನಂಗಳೆಯ್ದೆ ಪೆಸಿಪಂ ಸಾಹಿತ್ಯವಿದ್ಯಾಧರಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೮೦). [ಗುಣ + ಖ್ಯಾಪನ]

ಗುಣಗಣನೆ (ನಾ). ೧. ಗುಣಗಳನ್ನು ಎಣಿಸುವುದು. ೨. ಗುಣಗಳನ್ನು ಗುಣಿಸುವವಳು ; ಗುಣಪಕ್ಷಪಾತವುಳ್ಳವಳು : ಗುಣನಿಳಯೆಯಹ ಗೌರಿ ಬಂದಳು ಗಣನೆಗೆಯ್ದದವನನಿರಿಸಿ ಗುಣಗಣನೆ ಬಂದಳು ಹೊಟ್ಟೆ ತುಂಬಲು ಮೊಲೆಯನೂಡಿದಳು (ಬಸವು. ೫೦-೧೧).
[ಗುಣ + ಗಣನೆ. ಸಂ. / ಗುಣಗಣನಾ (ಗುಣ + ಗಣನ + –)]

ಗುಣಗರ್ಭ (ನಾ). ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ನೂಲುಳ್ಳುದು ; ಜೇಡರ ಹುಳು ; ಊರ್ಣನಾಭ : ನಿರುತ ನೂಲಿಂದ ಪೂಜಿಪ ತೆಱದಿ ಲಿಂಗದಾ ಶಿರಸಾಗ್ರದಲಿ ನೆಯ್ದು ಮಱೆಯಲ್ಲಿ ತಾನಿರಲು ಕರಿರಾಜ ಬಂದು ಪತ್ರಿದ್ರ್ಯಗಳಂ ಕಂಡು ಹಱಿದೊರಸೆ ಗುಣಗರ್ಭನು ಪರನಾಸಿಕದಿ ಪೊಕ್ಕು (ಪ್ರೌಢರಾ. ೮-೧೫).
[ಗುಣ + ಗರ್ಭ]

ಗುಣಗಳ್ಳ (ನಾ). ಸದ್ಗುಣಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವವನು ; ಗುಣಗ್ರಾಹಿ ; ಒಂದು ಬಿರುದು: ವಿದ್ಯಾಮೂರ್ತಿ ಜಿತಾತ್ಮನಕ್ಷರಂ ಗುಣಗಳ್ಳಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೨೯-೨೩ ; 1071) ; ಮಿಳ್ಳಂ ಸಮಸ್ತಗುಣಗಳ್ಳಂ ಪರದೆವ್ವೆವೇಗನಾದೊಡಂ ತಾಂ ಕೊಳ್ಳಂ (ಕಇ. I, ೨೦-೧೮ ; ?). [ಗುಣ + ಕಳ್ಳ$_1$]

ಗುಣಗಾನ (ನಾ). ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೊಗಳುವುದು ; ಗುಣಕಥನ : ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಆಭಾರ ಮನ್ನಣೆಯಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಸಾಹೇಬರ ಹಾಗೂ ನನ್ನ ಗುಣಗಾನ ಮಿತಿಮೀರಿ ಆಯಿತು (ಶೀವೋದ. ೩೫). [ಗುಣ + ಗಾನ$_2$]

ಗುಣಗು ' ಗೊಣಗು$_1$ ' ನೋ.

ಗುಣಗುಟ್ಟು$_1$ ' ಗೊಣಗುಟ್ಟು ' ನೋ.

ಗುಣಗುಟ್ಟು$_2$ (ಕ್ರಿ). ಗುಂ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು : ಗಿಳಿಗಳೊತನೆ ಗಳಪಿ ಮೊರೆವ ಅಳಿಕುಳಗಳೊಡನೆ ತಾವೂ ಗುಣಗುಟ್ಟುತ್ತಾರೆ (ಪರಿಶೀ. ೪).
[ಗುಣ$_0$ + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಗುಣಗುಣಿಸು ' ಗುಣುಗುಣಿಸು ' ನೋ.

ಗುಣಗೆಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗುಣವನ್ನು ಹಾಳುಮಾಡು : ಗಣನೇಮದ ಗುಣಗೆಡಿಸುವ ಪದವು ತುಱುಕುಶಾಸ್ತ್ರಕೆ ಮಣಿಯದ ಪದವು (ಶರೀಫ. ೧೩-೭).
[ಗುಣ + ಕೆಡಿಸು]

ಗುಣಗೇಡಿ (ನಾ). ಗುಣಹೀನ; ಗುಣವಿಲ್ಲದವನು: ಗುಣಗೇಡಿ ಗಂಡಸಾಗಿ, ತಿಳಿಗೇಡಿ ತಂದೆಯಾಗಿ, ಕಂಗೆಟ್ಟು . . . ದುಃಖದಿಂದ ದುಃಖಕ್ಕೆ ಅಲೆದು ಬಾಳಿ ಸಾಯುವದುಂಟು (ಮಾವಾದ. ೧೧). ' ತಿಳಿಗೇಡಿ ' ಪರಾ.
[ಗುಣ + ಕೇಡಿ$_1$]

ಗುಣಗ್ರಹಣ (ನಾ). ೧. ಗುಣಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು; ಮೆಚ್ಚುವುದು: ಇದು ಅವಳ ಗುಣಗ್ರಹಣಶಕ್ತಿಗೂ ವಿವೇಕಪ್ರಜ್ಞೆಗೂ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿತ್ತು (ಪುನರು. ೨೨). ೨. [ಜೈನ] ಎಂಟು ರೀತಿಯ ಗರ್ಭಾನ್ವಿತಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಗುಣಗ್ರಹಣಮುಂ . . . ದೃಢಚರ್ಯೆಮುಂ ಉಪಯೋಗಿತ್ವಮೆಂಬೆಂಟು ಗರ್ಭಾನ್ವಿತ ಕ್ರಿಯೆಯೊಳು (ಚಾವುಂಪು. ೨೩೦).
[ಗುಣ + ಗ್ರಹಣ]

ಗುಣಗ್ರಾಮಣಿ (ನಾ). ಗುಣವಂತನಾದ ಗ್ರಾಮಣಿ,–ಹಿರಿಯ : ಪಾಱಿನಿಲೆ ನೆಗೆಱಿ ಬಾಱುವುದು ಬಾಱೆಂಬುದು ನಿಕ್ಕುವಂ ಗುಣಗ್ರಾಮಣಿಗಳ್ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೭೭). [ಗುಣ + ಗ್ರಾಮಣಿ]

ಗುಣಗ್ರಾಹಿ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಮೆಚ್ಚತಕ್ಕವನು ; ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಗ್ರಹಿಸತಕ್ಕವನು : ಪ್ರಜ್ಞರುಂ ನಿರ್ಮತ್ಸರರುಂ ಗುಣಗ್ರಾಹಿಗಳುಮಪ್ಪುದಱಿಂ ಸಚಿವ ಸಮೂಹಂ ಮಚ್ಚಿ . . . ಅಭಿವಂದಿಸಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೭೦ ವ) ; ಆಹಾ ಲೇಸುಲೇಸೆಂದದಕಾ ಗುಣಗ್ರಾಹಿಗಳೆಲ್ಲರಿಚ್ಛೈಸಿ . . . ಸಾಹಿತ್ಯಕಳೆಗೆಳಸಿದರು (ಭರತ. ೭೪-೫೭). [ಸಂ. ಗುಣಗ್ರಾಹಿನ್]

ಗುಣಚ್ಛೇದಕ (ನಾ). ಗುಣಗಳನ್ನು ಕಡಿದುಹಾಕುವವನು,–ನಾಶಪಡಿಸುವವನು : ಕಣ್ಣ ಕಸಮಂ ಸೈರಿಸದಂತೆ ತಾನೊಂದುಪಚಾರಧರನಾಗಿಯುಂ ಅಸ್ಮದ್ಗುಣಚ್ಛೇದಕ ಸಮರ್ಥಕನಾಗಿ ಬಂದೀಗಳೆಮ್ಮ ಗುಣಾಪಹಾರಾರ್ಥಂ . . . ನುಡಿವುದು (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೯೦ ವ). [ಗುಣ + ಛೇದಕ]

ಗುಣಜ್ಞ (ನಾ). ಗುಣಗಳನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವವನು,–ಬಲ್ಲವನು : ಅವಗುಣಿಗಳ ಗುಣಮಂ ಗುಣಜ್ಞನೇನೆಣಿಸುವುದೇ (ಸುಕುಮಾ. ೦-೪೮). [ಸಂ.]

ಗುಣಣೆ, ಗುಣನೆ (ನಾ). ೧. ನಾಟಕಮಂದಿರ ; ನೃತ್ಯಶಾಲೆ : ಗುಣಣೆಯ ಬಾಣಸಿನ ಮಜ್ಜನದ ರಾಣಿವಾಸದ ಮನೆಗಳುಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೪೭ ವ) ; ಬೀಸಿ. ಗುಣಣೆಯ ಕಂಭಂಗಳೊಳಂ ಕೇರ್ಗಳೊಳಮಾಸ್ಫೋಟಿಸಿ ತಾಟಿಸಿದಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೭೭ವ). ೨. ಸಂಗೀತಶಾಲೆ : ಕಂತುಕಾಂತೆಯ ಕಳ

ಕೂಜನದ ಗುಣಾ[ಣ]ಣೆಯಂತಿರ್ಪ . . . ಕಮಳಕುವಳಯ ಷಂಡಂಗಳಿಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೪-೬೮ವ). ೩. ವಿಶ್ರಾಂತಸ್ಥಾನ : ಮನಮೊಲ್ದು ತನ್ನ ಗುಣಣೆ [ಪಾಠಾಂ. ಗಣನೆ]ಯ ಮನೆಯಂ ಗಜಗಮನೆ ಪೊಕ್ಕು (ಸುಕುಮಾ. ೬-೧೦). **ಗುಣನೆ :** ೧. ಆರೋಗಿಸುವ ಮನೆ ಮಂಡಪಂ ಗುಣನೆ ಸಾಲೆಯೆಂಬಿನಿತುಮಂ ಗೃಹಾಂಗಂ ಕುಡುಗುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೧೧೬). ೨. ಸೊಗಯಿಪ ಗುಣನೆಗಳೊಳ್ ನಿಂದ ಗಾಡಿಕಾರ್ತಿಯರದೇಂ ಮನಂಗೊಳಿಸಿದರೋ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೧೮). [<ಸಂ. ಗುಣನ]

ಗುಣತ್ರಯ (ನಾ). ಸತ್ತ್ವ, ರಜಸ್ಸು, ತಮಸ್ಸು ಎಂಬ ಮೂರು ಬಗೆಯ ಮೂಲಗುಣಗಳು : ಗುಣತ್ರಯಂಗಳ ಗೂಡ ಮುಚ್ಚಿ ಅಹಂಕಾರ ತ್ರಯಂಗಳ ಶಂಕೆಗೊಳಗುಮಾಡಿ (ಅ ಖಂ ಡ ೯. ೧೯೩-೧೪); ಹೇಳುವೆನು ಮಹಾಶಾಂತಿಲಕ್ಷಣ ಹೇಳುವೆನು ಗುಣತ್ರಯವ ಜೀವಗೆ ಹೇಳುವೆನು ಜನ್ಮಗಳ ಜೀವತ್ರಯಗಳನು (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೦-೧೫). [ಗುಣ + ತ್ರಯ]

ಗುಣತ್ವ (ನಾ). ೧. ಗುಣವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ : ಪ್ರಕಟ ಸತ್ಕ್ರಿಯೆಯೆನಿಸಿದಷ್ಟಾಂಗ ಕಲಿತೋನ್ನತ ಭಕ್ತಿಸಂದರುಶನಗುಣತ್ವದಲಿ ಸಕಲ ಪಾಪ ಕ್ಷಯಮೆನಿಸಿ (ಬಸಪು ೩-೬೯). ೨. ಅಧೀನವಾಗಿರುವಿಕೆ; ಅಸ್ವತಂತ್ರತೆ. ೩. ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ. ೪. ಗುಣಿಸುವುದು. [ಸಂ.]

ಗುಣದೇವ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶಾಸ್ತ್ರವಿದೋ ಯೇನ ಗುಣದೇವಾಖ್ಯಸೂರಿಣೇ (ಎಕ. II, ೨೩-೧ ; ಸು. 700). [ಗುಣ + ದೇವ]

ಗುಣಧರ್ಮ (ನಾ). ಸ್ವಭಾವ ; ವಿಶಿಷ್ಟಗುಣ : ಅನುಭವ, ಗುಣಧರ್ಮ, ಮನೋಭಾವ-ಇವನ್ನು ದೊರಕಿಸುವಂತೆ ಸಮಾಜ ಪರಿಜ್ಞಾನದ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮ ಪಠ್ಯವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಳಗೊಂಡಿರಬೇಕು (ಶಿಕ್ಷದ. ೧೬೫).

[ಗುಣ + ಧರ್ಮ]

ಗುಣಧಾಮೆ (ನಾ). ಗುಣಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದವಳು ; ಗುಣವಂತೆ : ಕಾಶ್ಯಪಿಯೆಂಬೊಳುದಾತ್ತ ಕೀರ್ತಿಲಕ್ಷ್ಮೀವಿಭವಾಭಿರಾಮೆ ಗುಣಧಾಮೆ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೪). [ಸಂ. ಗುಣಧಾಮಾ]

ಗುಣನ (ನಾ). ಗುಣಿಸುವುದು ; ಲೆಕ್ಕ. [ಸಂ.]

ಗುಣನಾಮ(ನಾ). ಗುಣಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾದ ಹೆಸರು ; ಅನ್ವರ್ಥನಾಮ : ತಂದೆಗೆ ಭಕ್ತನೆಂಬ ಗುಣನಾಮಮದೆನ್ನಯ ತಂದೆಗೆನ್ನೊಳಿಂ ತಂದೆಯ ಭಕ್ತೆಯೆಂಬ ಪೆಸರನ್ವಯಸಿದ್ಧಿಯಿನಕ್ಕುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ಪರಿ ೧-೪).

[ಗುಣ + ನಾಮ]

ಗುಣನಿಧಾನ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯ. ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನು : ಸಾಧುಜನ ಸಹಾಯತಾದಿ ಗುಣನಿಧಾನನಂ ನಿನ್ನನ್ನನಂ ಮತ್ತೊರ್ವನನೆಲ್ಲಿಯುಂ ಕಂಡುಂ ಕೇಳ್ದುಮಱಿಯೆವು (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೭೫ ವ). [ಗುಣ + ನಿಧಾನ]

ಗುಣನಿಧಿ (ನಾ). = ಗುಣನಿಧಾನ ೨ : ಕಾನೂರ್ಗಣ ಮುನಿಪತಿ ವಿದ್ಯಾನಿಧಿ ಗುಣನಿಧಿ ದಯೈಕನಿಧಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೧೭) ; ಗುಣನಿಧಿಯಂ ನೋಡಲ್ಕಾ ಫಣೀಂದ್ರನುತ್ಕಂಠನಾಗೆ ತಲೆದೋರ್ಪ ಫಣಾಮಣಿರುಚಿಗಳಂತೆ ಪೊಳೆದುವು ಮಣಿಭೂಮಿಯೊಳೆಸೆವ ದೀಪಿಕಾಪ್ರಕರಂಗಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೫೧೪); ಗುಣನಿಧಿದೇವ ಕೌಶಿಕಶಿಖಾಮಣಿ ಬುದ್ಧಿವಿಹೀನ ನಿನ್ನನೆಂ (ಹಂಜಕಂ. ೨೫೪-೮); ಗುಣನಿಧಿ ಬಸವಂ . . . ತಣಿದೊಪ್ಪಿರ್ದಂ (ವೃಷವಿ. ೪೦-೮೫).

[ಗುಣ + ನಿಧಿ]

ಗುಣನಿಲಯೆ, ಗುಣನಿಳಯೆ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಗಂಣಕ್ಕೆ ನೆಲೆಯಾಗಿರುವವಳು ; ಗುಣವಂತೆ : ಸಕಲ ಗಂಣನಿಲ [ಪಾಠಾಂ. ಳ] ಯೆಯಹ ಗೌರಿ ಬಂದಳು (ಬಸಪು. ೫೦-೧೧). **ಗುಣನಿಳಯೆ:** ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ.

[ಸಂ. ಗುಣನಿಲಯಾ (ಗುಣ + ನಿಲಯ + –)]

ಗುಣನಿಳಯ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಕ್ಕೆ ನೆಲೆಯಾಗಿರುವವನು : ಗುಣನಿಳಯ ಮೇರು ಚೂಡಾಮಣಿ ಶರಣಾಗತ ಜಗತ್ತ್ರಯಿಜನ ರಕ್ಷಾಮಣಿ ವಿನೆಯದಾನ ಚಿಂತಾಮಣಿ ಚೂಡಾಮಣಿ ಮರೀಚಿರಂಜಿತ ಚರಣಾ (ಅಜಿಪು. ೮-೨೩). [ಗುಣ + ನಿಳಯ (=ನಿಲಯ)]

ಗುಣನಿಳಯೆ ‘ ಗುಣನಿಲಯೆ ’ ನೋ.

ಗುಣನೆ ‘ ಗುಣಣೆ ’ ನೋ.

ಗುಣಪಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ವಾಸಿಮಾಡು ; ಗುಣಮಾಡು : ರೋಗಗಳನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದು ಗುಣಪಡಿಸಲು ಅದು ಪ್ರಯೋಜನವಾಗುವುದು (ಮಜಸ. ೨೨); ಈ ಬಗೆಯ ರೋಗಗಳನ್ನು ಬೆನ್ನೇಟಿನಿಂದ ಗುಣಪಡಿಸಬಹುದು (ಕಾಲೂರ. ೧೬ ಕಥಾಸಾರ) ; ‘ ಎ ’ ಜೀವಾತಿನ ಅಂಶ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ ಆಹಾರವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸುವುದರಿಂದ ಇದನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸಬಹುದು (ಅಡುಸೌ. ೬೦).

[ಗುಣಪಡು + – ಇಸು$_3$]

ಗುಣಪಡು (ಕ್ರಿ). ವಾಸಿಯಾಗು ; ಗುಣವಾಗು : ಕಾಯಿಲೆ ಗುಣಪಟ್ಟು ಎದ್ದು ಓಡಾಡಲು ಒಂದು ತಿಂಗಳು ಬೇಕಾಯಿತು (ರೂಢಿ).

[ಗುಣ + ಪಡು$_1$]

ಗುಣಪಸಾಯ (ನಾ). ಗುಣಕ್ಕೆ ಮೆಚ್ಚಿಕೊಟ್ಟುದು ; ಮೆಚ್ಚಿಕೆ : ಗುಣಪಸಾಯದ ಕಾಣಿಕೆಯ ಹರಿಯಣದ ಹಂತಿಯ ದಾಯದೂಟಕೆ ಖಣೆಗಳಾದವೆ ಶಿವಶಿವಾ ಎಂದೊಳಱಿತಖಿಲಬಲ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೩-೨).

[ಗುಣ + ಪಸಾಯ]

ಗುಣಪೃಷ್ಠ (ನಾ). = ಗುಣಗರ್ಭ : “ ಮಶಕಾರಿ ಗುಣಪೃಷ್ಠಮೆನೆ ಜೇಡನೆನಿಸಿಕ್ಕು ” (ಮಂಗರಾ. ೪೯-೦೪). [ಗುಣ + ಪೃಷ್ಠ]

ಗುಣಪ್ರಕೃತಿ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಗುಣವಾಚಕವಾಗಿರುವ ಪ್ರಕೃತಿ, –ಪದದ ಮೂಲರೂಪ : ನಾಮಪ್ರಕೃತಿ ಆಖ್ಯಾತಪ್ರಕೃತಿ (ಧಾತು) ಗಳಿರುವಂತೆಯೇ ಗುಣಪ್ರಕೃತಿ ಸಂಖ್ಯಾಪ್ರಕೃತಿಗಳೂ ಇದ್ದುವೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ (ಕೈಪಿಡಿ. ೧೫). ‘ ನಾಮಪ್ರಕೃತಿ ’ ಪರಾ.

[ಗುಣ + ಪ್ರಕೃತಿ]

ಗುಣಪ್ರಭ (ನಾ). ಗುಣಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಮಾನನಾಗಿರುವವನಂ : ಸುತಪೋವಿಭವಂ ಶಿವಂಕರೋದ್ಯಾನದೊಳಿರ್ದಪಂ ಪರಿವೃತವ್ರತಿವೃಂದಸಭಂ ಗುಣಪ್ರಭಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೯-೧೭).

[ಸಂ. (ಗುಣ + ಪ್ರಭಾ + –)]

ಗುಣಬ್ರತ (ನಾ).= ಗಂಣವ್ರತ: ಏನನೇನನೆಲೆ ಪೇಳ್ವೆನಣ್ಣ ಸನ್ಮಾನದಾನಿಯ ಗುಣಬ್ರತಂಗಳಂ (ಎಕ. V. ಚನ್ನರಾ. ೧೪೮-೪೭ ; 1094).

[ಗುಣ + ಬ್ರತ]

ಗುಣಬ್ರಾಹ್ಮಣ (ನಾ). ತನ್ನ ಗುಣಗಳಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾದವನು : ಜಾತಿಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗಿಂತಲೂ ಗುಣಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಪೂಜ್ಯನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವಿರುವುದು (ಹಿಂದಸಾ. ೧೫೭). ‘ ಜಾತಿಬ್ರಾಹ್ಮಣ ’ ಪರಾ.

[ಗುಣ + ಬ್ರಾಹ್ಮಣ]

ಗುಣಭಾಜ (ನಾ). ಗುಣಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾದವನು ; ಗುಣವಂತ : ಗುಣಭಾಜ್ – ಗುಣಭಾಜ, ವಿಹಾಯಸ್ – ವಿಹಾಯಸ (ಶಮದ. ಸ. ೯೬ ಪ್ರಯೋ). [ಸಂ. ಗುಣಭಾಜ್]

ಗುಣಮಣಿ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮಣಿ ; ಬೆಲೆಬಾಳುವ ರತ್ನ : ಕುರುಡನ ಮುಂದೆ ಗುಣಮಣಿ ಇದ್ದರೆ ಅದನೆಡಹುವನಲ್ಲದೆ ಕಾಣಲಱಿಯ (ಮೋಳಿಮಾ. ೨೫-೧೦೧); ಎಸೆಗುಮಲ್ಲಿ ಗುಣಮಣಿವಸರಂ (ವೃಷವಿ. ೪-೮೧). ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಗಳೇ ಆಭರಣವಾದವನು ; ಗುಣಾಢ್ಯ : ಕೇಳ್ಗುಣಮಣಿಯೆ ಧರಣಿಪಾಗ್ರಣಿಯೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೨-೫).

[ಗುಣ + ಮಣಿ$_3$]

ಗುಣಮುಖ (ನಾ). ೧. ರೋಗವು ವಾಸಿಯಾಗುವ ಸ್ಥಿತಿ: ದಿನಗಳೆದಂತೆ ಗೋದಮ್ಮನ ಸ್ಥಿತಿ ಕಠಿಣವಾಗುತ್ತಿತ್ತು, ವಿನಹ ಗುಣಮುಖ ಕಂಡು ಬರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ತ್ಯಾಗಮ. ೧೬೩). ೨. ರೋಗ ವಾಸಿಯಾಗುತ್ತಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಅವಳು ಮತ್ತೆ ಗುಣಮುಖಳಾಗುತ್ತಾಳೆಂಬ ನಂಬಿಕೆ ನನಗಿರಲಿಲ್ಲ (ಪುನರು. ೨೮೪). [ಗುಣ + ಮುಖ]

ಗುಣಮೂಲಿ (ನಾ). ಗೆಣಸು: "ಗೆಣಸು ಗುಣಮೂಲಿ" (ಮಂಗರಾ. ೪೦-೩೩). [<ಸಂ. ಗುಣಮೂಲಿನೀ]

ಗುಣಯುತ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನು; ಗುಣವಂತ: ಗುಣಯುತನಪ್ಪನಂ ಸುಭಟನಪ್ಪನನಾಯುಧಯುಕ್ತನಪ್ಪನಂ (ಕವಿರಾ. ೦-೦೨೨); ಆಗದು ಸಮರಂ ಗುಣ[ಪಾಠಾಂ. ಸಮ]ಯುತನಾಗು ಮಹಾಭೋಗಭಾಗಿ ನಿನ್ನಾಳ್ವ ಮಹೀಭಾಗಮುಮಂ ಸಕಲ ಮಹೀಭಾಗ ಮುಮಂ ನೀನೆ ಕೊಂಡು ಸುಖಿಯಿರಲಾಗಾ (ಗದಾಯು. ೭-೪೩); ಗುಣಯುತನಖಿಳಶಿರೋಭೂಷಣನುದಯಿಪ ತನುಜಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೩-೧೪೦). ೨. ಹೆದೆಯಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವುದು; ಬಿಲ್ಲು. ೧, ೨: ಎಲ್ಲರುಂ ಗುಣಯುತರ್ ಕಠಿನರೆನಿಸರ್ಮನುಜರ್ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨-೧೧). [ಗುಣ + ಯುತ]

ಗುಣರತ್ನ (ನಾ).=ಗುಣಮಣಿ ೨: ಪರಮಗುಣರತ್ನನೆನಿಸಿದ ಸಿರಿಪತಿ ದಣ್ಣಾಧಿನಾಥತಿಳಕನೆ ಸುಜನಾಭರಣನ ಮಯ್ದುನನೆಸೆದಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೭೪-೨೦ ; 1112). [ಗುಣ + ರತ್ನ]

ಗುಣರಹಿತೆ (ನಾ). ೧. ಗುಣಹೀನೆ. ೨. ಹೆದೆಯಿಲ್ಲದುದು. ೧, ೨: ಲಕ್ಷ್ಮೀಮಹಾದೇವಿ . . . ಅಮರಚಾಪಲಕ್ಷ್ಮಿಯಂ ಗುಣರಹಿತೆಯೆನಿಸಿಯುಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೫೪). [ಸಂ. ಗುಣರಹಿತಾ (ಗುಣ + ರಹಿತ + –)]

ಗುಣಲಬ್ಧ (ನಾ). [ಗಣಿತ] ಎರಡು ಸಂಖ್ಯೆಗಳನ್ನು ಗುಣಿಸಿದರೆ ಬರುವ ಮೊತ್ತ: (a–b) ಮತ್ತು (c–d) ಇವುಗಳ ಗುಣಲಬ್ಧದಲ್ಲಿ . . . ಬರೆಯುತ್ತಾನೆ (ಗಣಿಚ. ೪೯). [ಗುಣ + ಲಬ್ಧ]

ಗುಣಲೋಬ (ನಾ). ಲೋಭವೇ ಗುಣವಾದವನು; ಕೃಪಣ; ಜಿಪುಣ(?): ಆ ಬಲದೇವಂಗಂ ಮೃಗಶಾಬೇಕ್ಷಣೆಯ ನಿಪ ಬಾಚಿಕಬೆಗವಖಿಳೋರ್ವ್ವೀಬನ್ಧು ಪುಟ್ಟಿದಂ ಗುಣಲೋಬರನದಟಲೆವ ಸಿಂಗಿಮಯ್ಯನುದಾರಂ (ಎಕ. II, ೧೪೨-೪೯ ; 1139). [ಗುಣ + ಲೋಬ]

ಗುಣವಂತ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವವನು; ಸದ್ಗುಣಿ: ಗುಣವಂತನಪ್ಪ ಭೃತ್ಯನಾಳ್ದನೆಡರಂ ಕಡೆಗಣಿಸಿಪ್ಪುದೊಪ್ಪದು (ಪಂಚತಂ. ೩೧-೨); ಸಿರಿವಂತಂ ಗುಣವಂತಂ ಆಯುಂವಂತಂ (ಭಾಷಾಭೂ. ೧೬೮ ಪ್ರಯೋ). 'ರೂಪವಂತ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಗುಣವತ್]

ಗುಣವಂತೆ (ನಾ). ಸದ್ಗುಣವುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು; ಗುಣವತಿ: ಸಿರಿವಂತೆ, ಗುಣವಂತೆ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೯೬ ಪ್ರಯೋ); ಇವನಿಗೆ ವೇದಾವತಿಯೆಂಬ ಗುಣವಂತೆಯಾದ ಮಗಳಿದ್ದಳು (ನೀತಿಚಿಂ. VI, ೫). 'ರೂಪವಂತೆ' ಪರಾ. [ಗುಣವಂತ + – ಎ₂]

ಗುಣವಚನ (ನಾ). ೧. ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಾತು; ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತು: ಸರ್ವರ ಗುಣವಚನದೊಳು ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟು ಅಣುಗರ ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟು ಚಕ್ರೇಶ ಹೊಕ್ಕನಾಕ್ಷಣ ತನ್ನ ರಾಜಮಂದಿರವಾ (ಭರತೇ. ೪೯-೧೪೭). ೨. [ವ್ಯಾಕ] ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಅಥವಾ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಗುಣವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಪದ; ವಿಶೇಷಣ: ಗುಣವಚನ ಸರ್ವನಾಮ ಬಹುವ್ರೀಹಿಗಳುಂ ಕೃತ್ತದ್ಧಿತ ಸಂಖ್ಯೆಗಳುಂ ಸಲೆ ವಾಚ್ಯಲಿಂಗಮೆಂದೀ ಕ್ರಮದಿಂ (ಶಮದ. ೮೯). [ಗುಣ + ವಚನ]

ಗುಣವಜ್ಜನ (ನಾ). ಗುಣವಂತ ಜನ; ಒಳ್ಳೆಯವರು: ಗುಣವಜ್ಜನಕಂ ಸಮಸ್ತ ಸಾಕ್ಷರಜನಕಂ . . . ಒಲ್ದುದನಿತ್ತಭಿರಕ್ಷಿಪರ್ತಿಯಿಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧-೭೫). [ಸಂ. (ಗುಣವತ್ + ಜನ)]

ಗುಣವತಿ (ನಾ). ೧ = ಗುಣವಂತೆ: ಗುಣವತಿ ರಾಘವನಂ ಲಕ್ಷ್ಮಣನಂ ನೆನೆನೆನೆದು ಶೋಕಪಾವಕನೆರ್ದೆಯೊಳ್ ಮಣಿಯದೆ ದಳ್ಳಿಸೆ ಕಣ್ಗಳ ಪೊಣರಿಂ ಕಣ್ಬನಿಗಳುಣ್ಮೆ ದೆಸೆಗೆಟ್ಟಿರ್ದಳ್ (ಪಂರಾಮಾ.೧೫-೭೭); ಆ ಗುಣವತಿ ಫಲವತಿ ತಾನಾಗೆ (ಜಗವಿ. ೨-೫೩); ವಿಪ್ರನಿರ್ಪಂ ಮಾದಿರಾಜನಾತನ ಸತಿಯು ಅಪ್ರತಿಮ ಮಾದಾಂಬೆಯೆಂದೆಂಬ ಗುಣವತಿಯು (ಬಸರ. ೧-೧೦೦); ಸತಿಯರಲಿ ಗುಣವತಿಯೆ ಲೇಸು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೬೭೫). 'ರೂಪವತಿ' ಪರಾ. ೨. ದಾರವನ್ನುಳ್ಳದು; ನೂಲು ತೆಗೆಯುವ ಸಾಧನ; ಕದಿರು: "ಕದಿರು ಗುಣವತಿಯುಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬೧-೦೯). [ಸಂ. ಗುಣವತೀ]

ಗುಣವರ್ಮ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣವೆಂಬ ಕವಚವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು; ಸದ್ಗುಣಗಳಿಂದಲೇ ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವವನು: ತಣಿವಂತಿರೆ ರಸದಿಂ ಬುಧರಣಿಯರಮೆಸಗುವುದು ಸುಕವಿ ಸತ್ಕೃತಿಯನಣಂ ಗುಣವರ್ಮನಾಗಿ ಶಿತಮಾರ್ಗಣದಂತುಚ್ಚಳಿಪದಿರ್ಪಿನಂ ಖಳವಚನಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧-೬೦). ೨. ಹರಿವಂಶ ಕಾವ್ಯವನ್ನು ಬರೆದ ಒಬ್ಬ ಕನ್ನಡ ಕವಿ: ಗುಣವರ್ಮನ ಜಾಣ್ಮವಿರತ್ನನೋಜೆ ಶೋಭಿಸೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೩೯); ಗುಣವರ್ಮ ಶ್ರೀ ವಿಜಯರ . . . ಸುಮಾರ್ಗಮಿದೆಣಿಕೊಳೆ ಲಕ್ಷ್ಯಂ (ಶಮದ. ೫ ಟೀಕೆ). ೩. ಪುಷ್ಪದಂತಪುರಾಣವನ್ನು ಬರೆದ ಒಬ್ಬ ಕನ್ನಡ ಕವಿ: ಗುಣವರ್ಮಂ ಸತ್ಕವಿತಾಗುಣಮುಂ . . . ಎನೆ ಮೆಱೆದಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧-೫೮). [ಸಂ. ಗುಣವರ್ಮನ್]

ಗುಣವಾಚಕ (ನಾ). = ಗುಣವಚನ ೨: ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಗುಣವನ್ನು ಇವು ಎತ್ತಿ ಹೇಳುತ್ತವೆ. ಆದಕಾರಣ, ಇವಕ್ಕೆ ಗುಣವಾಚಕಗಳೆಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ (ಮಧ್ಯಮ. ೨೭). 'ನಾಮವಾಚಕ' ಪರಾ. [ಗುಣ + ವಾಚಕ]

ಗುಣವಾಚಿ(ನಾ).=ಗುಣವಚನ ೨: ಒಳ್ಳಿತು . . . ನಿಡಿದಿನಿದೆಂಬಂತುಳ್ಳುವು ತುದು ಕಡೆಯೆನೆ ಕೈಕೊಳ್ಳಿಂ ಗುಣವಾಚಿ (ಶಮದ. ೭೭). [ಸಂ. ಗುಣವಾಚಿನ್]

ಗುಣವಾದ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಗಳನ್ನು ಎತ್ತಿ ತೋರಿಸುವುದು. ೨. [ತತ್ತ್ವಶಾ] (ವಾಚ್ಯವಾದ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಬಾಧಕ ಬಂದಾಗ ಅದನ್ನು ಸಮನ್ವಯಗೊಳಿಸಲು) ಬೇರೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವಿಕೆ; ಗೌಣಾರ್ಥ ವಿವರಣೆ: ಎಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವುದೋ ಅಲ್ಲಿ ಗುಣವಾದದಿಂದ ಪ್ರವರ್ತಿಸುತ್ತದೆ (ಬ್ರಹ್ಮಭಾ. ೫೦೦). [ಗುಣ + ವಾದ₃]

ಗುಣವಿತಾನ (ನಾ). ಗುಣಗಳ ಗುಂಪು, – ಸಮೂಹ: ಏನಿದೇನು ನಿನ್ನ ನಡತೆ ಮಾನವೇಂದ್ರನೆ ದೀನರಕ್ಷಣಾದಿಗುಣವಿತಾನಸಾಂದ್ರನೇ (ಶಾಕುಂತ.೯೭ ಅಡಿಟಿ). [ಗುಣ + ವಿತಾನ]

ಗುಣವಿವೇಕ (ನಾ). ೧. ಗುಣಗಳ ವಿಮರ್ಶೆ. ೨. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಕಾವ್ಯದ ಹತ್ತು ಗುಣಗಳ ವಿವೇಚನೆ ಅಥವಾ ಚರ್ಚೆ: ಕಾವ್ಯಾವಲೋಕನದೊಳ್ ಗುಣವಿವೇಕಾಧಿಕರಣಂ ತೃತೀಯಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೭೯ ವ). [ಗುಣ + ವಿವೇಕ]

ಗುಣವೃಕ್ಷಕ (ನಾ). ಹಡಗಿನ ಮಧ್ಯದ ಕಂಬ; ಕೂಪಕಂಬ; ಧ್ವಜಸ್ತಂಭ: "ಹಡಗಿನ ಧ್ವಜಸ್ತಂಭ" (ಅಮರ. ಟೀಕೆ); "ಕೂಪಕಃ, ಗುಣವೃಕ್ಷಕಃ– ಈ ೨ ಕೂಪಕಂಬಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೮-೩೩). [ಸಂ.]

ಗುಣವೃತ್ತಿ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಶಬ್ದವ್ಯಾಪಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿ: ಗುಣವೃತ್ತಿ, ವಾಚಕತ್ವ, ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದವ್ಯಾಪಾರಗಳೆಲ್ಲವುಗಳಿಂದಲೂ ವಿಲಕ್ಷಣವಾದುದೇ ವ್ಯಂಜಕತ್ವ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೨೦೭). [ಗುಣ + ವೃತ್ತಿ]

ಗುಣವೃದ್ಧಿ (ನಾ). ೧. ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದು; ಗುಣಪಡಿಸುವುದು: ಧರ್ಮದೇವನು . . . ರೋಗಗಳನ್ನೂ ಗೂಹೆಯನ್ನೂ ಗುಣವೃದ್ಧಿ ಹೇಗೆಮಾಡಬಹುದೆಂದು ಯೋಚಿಸುತ್ತಲಿದ್ದನು (ರಾಜಾವ. ೧೭೦). ೨. [ವ್ಯಾಕ] ಗುಣ ಮತ್ತು ವೃದ್ಧಿ ಸಂಧಿಗಳು. ೧, ೨: ಅವರ್ಣವಾದಕ್ಕೆಡೆಯಾಗದೊಳ್ಪಿಂದವರ್ಣಕಾಮುರ್ ಗುಣವೃದ್ಧಿಧಾಮುರ್ ದಿವಾಕರರ್ ವ್ಯಾಕೃತಿನಾಮಿಗಳ್ವೋಲ್ ದಿವಕ್ಕೆ ಪನ್ನಿರ್ವರೆ ಮುಖ್ಯರಾದರ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೧೩).
[ಗುಣ + ವೃದ್ಧಿ]

ಗುಣವ್ಯಸನ (ನಾ). ೧. ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಅತಿ ಆಸಕ್ತಿ. ೨. ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು: ನೀಂಬರಂ ಗುಣವ್ಯಸನರೆ ನೀಂಬರಂ ಶ್ರುತವಿಳಾಸರೆ ನೀಂಬರವೇನುದಾತ್ತರೆ (ಪುಷ್ಪವು. ೧-೭೭). [ಗುಣ + ವ್ಯಸನ]

ಗುಣವ್ಯಾಪ್ತಿ (ನಾ). ಗೌಣ ಅಥವಾ ಲಾಕ್ಷಣಿಕಾರ್ಥದ ಪ್ರಸಾರ; ಮೂಲಾರ್ಥದ ಜೊತೆಗೆ ವಿಶೇಷಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದು: ಯಾವುದೊಂದು ಭಾಷೆಯೊಳಗಿನ ಯಾವುದೇ ಸುಸಂಸ್ಕೃತ ಶಬ್ದದ ಜಾತಿವ್ಯಾಪ್ತಿ (Denotation) ಮತ್ತು ಗುಣವ್ಯಾಪ್ತಿ (Conotation) ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸರಿಹೋಗುವ ಶಬ್ದವು ಮತ್ತೊಂದು ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವುದು ಅಸಾಧ್ಯವೇ ಆಗಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆ–ಯೋಗ, ಭಕ್ತಿ, ರಸ, ಧರ್ಮ (ಸಾಹಿವಿ. ೧೨೦). [ಗುಣ + ವ್ಯಾಪ್ತಿ]

ಗುಣವ್ರತ (ನಾ). [ಜೈನ] ದಿಗ್ವಿರತಿ, ದೇಶವಿರತಿ, ಅನರ್ಥದಂಡವಿರತಿ ಎಂದು ಮೂರು ಪ್ರಕಾರವಾಗಿರುವ ಒಂದು ವ್ರತ: ದೆಸೆಗಳ ಮೇರೆಯಂ ನಿಜಿಸಿ ಪೋಪುದುಂ . . . ಅಸ್ತ್ರದಂಡ ವಿಷಪಾಶ ವಿಶೇಷ ಮನೀಯದಿರ್ಪುದೊಂದೆಸಕಮುಮೆಂದು ಮೂಱು ತೆಱದಿಂ ನೆಗೞ್ದಿರ್ದ ಗುಣವ್ರತಂಗಳಂ (ಆದಿಪು. ೬-೮). [ಗುಣ + ವ್ರತ]

ಗುಣಶಾಲಿನಿ (ನಾ).=ಗುಣವಂತೆ: ಅಂಥ ಗುಣಶಾಲಿನಿಯಾಗಿದ್ದದ್ದರಿಂದ . . . ಅವನನ್ನು ಪೂಜ್ಯಭಾವದಿಂದ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದಳು (ಬಂಕಿಮ. ೨೦೦).
[ಸಂ. ಗುಣಶಾಲಿನೀ]

ಗುಣಶಾಸನ (ನಾ). ಗುಣಸಹಿತವಾದ ನಿಬಂಧನೆ; ನೀತಿನಿಯಮಗಳ ಕಟ್ಟುಪಾಡು: ಗುಣಶಾಸನದಿನಾಳ್ವರ ಸತ್ರಕ್ಕೆ ಮತ್ತನ್ನೂಱು ಮನೆಯೆರಡು (ಎಇ. XX, ೬-೩೦; 1012); ಯಿಂತೀ ಪದಿನಾಲ್ಕು ಮತಕ್ಕೆಯ್ಯು [ಗು]ಣಶಾಸನವಮಾಗಿಯಾಚಾರ್ಯ್ಯಂಗೆ ಬೆಸಗೆಯ್ದು ಸುಖ ಉ[೦]ಬರು (ಸೌಇಇ. XX, ೯೯-೭; 1128). [ಗುಣ + ಶಾಸನ]

ಗುಣಶ್ರೇಣಿನಿರ್ಜರೆ (ನಾ). [ಜೈನ] ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವ ವಿಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಉೞಿದ ಕರ್ಮಂಗಳಂ ಸ್ಥಿತ್ಯನುಭಾಗಕಾಂಡಕಘಾತ ಪ್ರದೇಶ ಗುಣಶ್ರೇಣಿ ನಿರ್ಜರಾದಿ ವಿಧಿಯಿನನುಕ್ರಮಂ ಕಿಡಿಸುತ್ತುಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೧೪ ವ). [ಗುಣಶ್ರೇಣಿ + ನಿರ್ಜರೆ]

ಗುಣಸಂಗಿ (ನಾ). ಸತ್ತ್ವರಜಸ್ತಮಂಗಳೆಂಬ ಮೂರುಗುಣಗಳ ಸಂಪರ್ಕ ಹೊಂದಿರುವವನು; ಸಂಸಾರಿ: ಲಿಂಗದಾದಿಯ ಅಂತುವನಱಿದಡೆ ಗುಣಸಂಗಿಯಲ್ಲದೆ ಯೋಗಿಯಲ್ಲ (ಮೋಳಿಮಾ. ೮-೧೧).
[ಸಂ. ಗುಣಸಂಗಿನ್]

ಗುಣಸಂಧಿ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಸಂಸ್ಕೃತ ಸ್ವರಸಂಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಅ ಆ ಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದರ ಮುಂದೆ, ಇಕಾರವಾಗಲಿ ಈಕಾರವಾಗಲಿ ಬಂದರೆ ಏಕಾರವೂ, ಉಕಾರವಾಗಲಿ ಊಕಾರವಾಗಲಿ ಬಂದರೆ ಓಕಾರವೂ, ಋಕಾರವಾಗಲಿ ಋೂಕಾರವಾಗಲಿ ಬಂದರೆ ಅರ್ ಎಂಬುದೂ ಎರಡಕ್ಕೂ ಆದೇಶವಾಗಿ ಬರುತ್ತವೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಗುಣಸಂಧಿಯೆಂದು ಹೆಸರು (ಮಧ್ಯಮ. ೧೭೦). [ಗುಣ + ಸಂಧಿ]

ಗುಣಸಂಪನ್ನ (ಗು). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ: ಅವನು ಗುಣಸಂಪನ್ನ ವ್ಯಕ್ತಿ (ರೂಢಿ).(ನಾ). ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನು: ಅವನು ಗುಣಸಂಪನ್ನ (ರೂಢಿ). [ಗುಣ + ಸಂಪನ್ನ]

ಗುಣಸಂಪನ್ನತೆ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ: ತಾನು ಬಯಸಿದ ಪುರೋಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಆ ಒಂದು ಗುಣಸಂಪನ್ನತೆಯೆ ಮುಖ್ಯ ಕಾರಣವಾಗಿತ್ತು (ಪುನರು. ೩೧೦). [ಸಂ. ಗುಣಸಂಪನ್ನತಾ]

ಗುಣಸಮವಾಯ (ನಾ). ಗುಣಗಳ ಸಮೂಹ; ಗುಣವ್ರಾತ: ಇದು ಸಮವಸರಣ ಸಂಸಂಗದಿನಲ್ಲದೊಡೆ . . . ಆಗದು ಸಕಲತರ್ಪುಭಿನ್ನ ಗುಣಸಮವಾಯಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೨-೭೯). [ಗುಣ + ಸಮವಾಯ]

ಗುಣಸಾಂದ್ರ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರುವವನು; ಪರಿಪೂರ್ಣನಾದವನು: ಶಪಥವಗೈದುದನಪಲಾಪಿಸುವುದಿದು ನೃಪಧರ್ಮವೇನೋ ನರೇಂದ್ರಾ ಕೃಪಾಕರ ಗುಣಸಾಂದ್ರ (ಶಾಕುಂತ. ೬೮ ಅಡಿಟಿ).
[ಗುಣ + ಸಾಂದ್ರ]

ಗುಣಸಾಗರ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಇಟ್ಟು ಇತ್ತಮಣ್ಣ ಆಜಿಲೂರ ಗನಾವಟಿ ಗುಣಸಾಗರ ತಮ್ಮಡಿಗಳ್ಗೆ ಕೊಟ್ಟ (ಎಕ. IV, ಗುಂಡ್ಲುಪೇ. ೮೮-೮; ಸು. 750). [ಗುಣ + ಸಾಗರ]

ಗುಣಸಾಮ (ನಾ). (ಮೃದುವಾದ ಮಾತೇ ಮೊದಲಾದ) ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸಾಮೋಪಾಯ: ಜೀಯ ಸೋಲಳು ಶಶಿವದನೆ ಗುಣಸಾಮದಲಿ (ಕುವ್ಯಾ.ಆ. ೨೨-೧೪). [ಗುಣ + ಸಾಮ]

ಗುಣಸಾಸನ (ನಾ). = ಗುಣಶಾಸನ: ಮಠದೊಳ್ ಮುಖ್ಯರಾಗಿರ್ಪ್ಪ ತಪಸ್ವಿಗೆ ಗುಣಸಾ(ಶಾ)ಸನಂ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಂಗೆಟ್ಟ ತಪಸ್ವಿಯರಿರಲಾಗದು (ಎಇ. XV, ೩೩೨-೩೪; 1028). [ಗುಣ + ಸಾಸನ]

ಗುಣಸೇನ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಶ್ರೀ ಅಗಟಿಯ ಮೋನಿ ಗುರವರ ಶಿಷ್ಯ ಕೊಟ್ಟರದ ಗುಣಸೇನ ಗುರವನೋನ್ತು ಮುಡಿಪ್ಪಿದಾರ್ (ಎಕ. II, ೮-೩; ಸು. 700). [ಸಂ.]

ಗುಣಸೌಂದರ (ನಾ). [ಛಂದ] ಒಂದು ಅಕ್ಷರವೃತ್ತದ ಹೆಸರು; ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವ ಶಕ್ವರೀಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ: ಶೀತಕರ ದ್ವಿತಯಂ ಕೃಶಾನುಮರುಲ್ಲಗೋಪೇತಮಗೇಂದ್ರದೊಳಾಗೆ ವಿಶ್ರಮಣಂ . . . ಸಾತಿಶಯೋಕ್ತಿಯಿನಾದೊಡಂ ಗುಣಸೌಂದರಂ [ಪಾಠಾಂ. ಸಾತಿಶ ಯೋಕ್ತಿಯೆ ಸುಂದರಂ ಬಗೆ ಸುಂದರೀ] (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೫೫). 'ಸುಂದರವೃತ್ತ' ಪರಾ.
[ಸಂ.]

ಗುಣಸ್ತವ (ನಾ). ಗುಣಗಳ ಹೊಗಳಿಕೆ; ಗುಣಗಳನ್ನು ಕುರಿತ ಸ್ತೋತ್ರ: ಫಣಿಪ್ರಭುಗಮೆತ್ತಮತ್ತಳಗಮಲ್ತೆ ರೂಪಸ್ತವಂ ಗುಣಸ್ತವಮದಾತ್ತವೃತ್ತ ಭವದೀಯ ವಸ್ತುಸ್ತವಂ ಗುಣಾಗುಣ ವಿವೇಕಮೂಕರ್ ಅತಿಮೂರ್ಖರ್ (ಆದಿಪು. ೧೩-೯೦); ಸೌಧರ್ಮೇಂದ್ರಂ ವಸ್ತುಸ್ತವಂ ಗುಣಸ್ತವಂ ಮಾಡಿ (ಮಲ್ಲಿಪು ೧೨-೧೮೦); ಅನೇಕ ವಸ್ತುಸ್ತವ ರೂಪಸ್ತವ ಗುಣಸ್ತವಂಗಳಿಂ ಸ್ತುತಿಯಿಸಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೪-೪೯ ವ). 'ರೂಪಸ್ತವ' ಪರಾ. [ಗುಣ + ಸ್ತವ]

ಗುಣಸ್ಥಾನ (ನಾ). [ಜೈನ] "ಮೋಹ ಹಾಗೂ ಯೋಗಗಳ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಆತ್ಮನ ದರ್ಶನ, ಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಚಾರಿತ್ರ ರೂಪಗುಣಗಳ ಕ್ರಮವಿಕಾಸ ರೂಪ ಅವಸ್ಥೆಗಳಂ" (ಜೈನಪ. ೩೭೦): ಗುಣಸ್ಥಾನ ಜೀವಸ್ಥಾನ ಮಾರ್ಗಣಾಸ್ಥಾನಂಗಳುಮಂ . . . ಕೇಳ್ದು ತ್ರಿಜ್ಞಾನಧರಂ

ಕ್ಷಾಯಿಕ ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವಾದಿ ಗುಣಸಮನ್ವಿತನಾಗಿ ಪೋದಂ (ಜಾವುಂಪು. ೭೪); ಸಕಲ ಬದ್ಧಾಶ್ರವ ನಿರೋಧದಿನಯೋಗಿಕೇವಲಿ ಗುಣಸ್ಥಾನಮಂ ಪೊರ್ದಿ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೬-೭೪ ವ). [ಗುಣ + ಸ್ಥಾನ]

ಗುಣಸ್ಥಾನಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಗುಣಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಇರುವವನು: ಗುಣಸ್ಥಾನಿಗಳಪ್ರಮತ್ತರುಪದೇಶಕರೀಗೆಮಗೊಳ್ಪಿನೋಳಿಯಂ (ಜೀವಸಂ. ೨-೪). [ಸಂ. ಗುಣಸ್ಥಾನಿನ್]

ಗುಣಸ್ವಭಾವಾಖ್ಯಾನ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಸ್ವಭಾವೋಕ್ತಿಯ ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ ಗುಣವನ್ನು ಹೇಳುವುದು: ಗುಣಸ್ವಭಾವಾಖ್ಯಾನಕ್ಕೆ॥ ಮನದೊಳ್ ಮುದಮಂ ಕೋಮಳತನುವಿನೊಳತ್ಯಂತ ರೋಮಹರ್ಷಣಮಂ ಕಣ್ಗೆ ನಿಸಿನಿಸಾಮಿಳನಮಂ ಜನಿಯಿಸುತುಂ ಪ್ರಿಯೆಯ ಸೋಂಕು ಪಡೆದುದಲಂಪಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೦೨).

[ಗುಣ + ಸ್ವಭಾವ + ಆಖ್ಯಾನ]

ಗುಣಹೀನ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣವಿಲ್ಲದವನು: ಗುಣಹಾನಿಯಿಂದ ಧೋಗತಿ ಗುಣದಿಂ ಸ್ವರ್ಗಾಪವರ್ಗ ಸುಖಮಕ್ಕುಮೆನಲ್ ಗುಣಹೀನನ ಸಿರಿಯಿಂದಂ ಗುಣಿಗಳ ಬಡತನಮೆ ನಾಡೆಯುಂ ಲೇಸಲ್ತೆ (ಪಂರಾಮಾ. ೯-೧೮೨); ಗುಣಹೀನನೆನಿಪ ಕಮಠನ ಪಣಮುಂ ಕುಲಮುಂ ಮಹೋನ್ನತಿಯನಿಂತೇಕಕ್ಷಣಮಿರಿಸಲಾಱವದಱಿಂ ಗುಣಮೆ ಮಹೋನ್ನತಿಗೆ ಕಾರಣಂ ಪೆಱತುಂಟೇ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೪-೩೦); ನೆಲೆಯಿಲ್ಲದವನವನಿಗಾಂ ನಿನ್ನ ಕೊಡಲು ನೀನೊಲಿದೆಯಾ ಗುಣಹೀನನಾತನೆನ್ನೊಳು ಸೊಕ್ಕಿ ಮಲೆತು ಗರ್ವಿಸಿದನು (ವೀಶ್ಮಪು. ೩-೨-೩೩). [ಗುಣ + ಹೀನ]

ಗುಣಹೀನೆ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣವಿಲ್ಲದವಳು: ಗುಣಹೀನೆ ಧರ್ಮಹಾನಿಯ ನೆಣಿಸದೆ . . . ಪೊಟಲಿಂದತಿದಾರುಣಮತಿ ಪೊಱಮಡಿಸಿ ಕಳೆದಳಾಯತಿಪತಿಯಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೨-೪೨). [ಸಂ. ಗುಣಹೀನಾ]

ಗುಣಾಂಕ (ಗು). ೧. ಹೆದೆಯೇರಿಸಿದ: ಕಣೆದೊಟ್ಟು ಹರಿಣಗಣದೊಳ್ ಮಣಿಯಿಸಲಾರೆಂ ಗುಣಾಂಕ ಚಾಪವನು (ಶಾಕುಂತ. ೨೦-೩೬). (ನಾ). ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಗಳಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದವನು; ಸದ್ಗುಣಗಳಿಂದ ಖ್ಯಾತಿಯನ್ನು ಪಡೆದವನು: ಅಯ್ಯ ಬಿನ್ನಹವೀ ಗುಣಾಂಕನ ಮಹಿಮೆಯಂ ಕೇಳ್ದಱಿಯಿರೇ ಮುನ್ನ (ಬಸಪು. ೨೬-೧೬). ೩. "(ಪರೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ಕೊಡುವ)ಗುಣಾಂಕ" (Mark. ಇಂಕನಿ). [ಗುಣ + ಅಂಕ₂]

ಗುಣಾಂಕುಶ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಮಹಾಸನ್ನಿವಿಗ್ರಹ ಪದವೀ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಂ ಸಮಸ್ತ ಶಾಸ್ತ್ರ ಪಾರಗಂ ಶ್ರೀಮತ್ಸನ್ನಿವಿಗ್ರಹಿ ಗುಣಾಂಕುಶೇನ (ಕಇಳ. ೨೪-೮-೮೨; 9ನೆಯ ಶತ). [ಸಂ.]

ಗುಣಾಂತರ (ನಾ). ಬೇರೊಂದು ರೀತಿಯ ಗುಣ; ಅನ್ಯಗುಣ: ಪರಿಹರಿಸಿ ಜಾತರೂಪೋತ್ಕರಮಂ ಮತ್ತೊಂದು ಜಾತರೂಪಮನರಸಂ ಧರಿಯಿಸಿದಂ ನಾಡೆ ಗುಣಾಂತರಮಱಿವರದೆಂತು ನೆಗಟ್ಟೊಡಂ ಲೇಸಲ್ತೇ (ಚಂದ್ರಪು. ೨-೩೯). [ಸಂ.]

ಗುಣಾಕಾರ (ನಾ). ೧. [ಗಣಿತ] ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ಗುಣಿಸುವುದು: ಗುಣಾಕಾರದಲ್ಲಿಯೂ ಬಾಯಿಲೆಕ್ಕದಲ್ಲಿಯೂ ದಾದಾಭಾಯಿ ಚತುರರಾಗಿದ್ದರು (ಸ್ವಾವೀರ. ೧); ಮೊದಲು ಒಂದಂಕಿಯ ಗುಣಾಕಾರ ಮಾಡಿಸಿ, ಅನಂತರ ಎರಡಂಕಿಯ ಗುಣಾಕಾರ ಆರಂಭಿಸಿದರೆ ಮಕ್ಕಳು ಸುಲಭವಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವರು (ಶಿಕ್ಷದ. ೨೧೮). ೨. ಸಲೆ; ಚದರ: ಸಲೆ ಅಥವ ಗುಣಾಕಾರ ಅಥವ ಕ್ಷೇತ್ರಫಲ (ಭೂಮಿಅ. ೫೬). ೩. (ಆಲಂ) ಹೆಚ್ಚಳ; ಆಧಿಕ್ಯ: ದೇವರ ಸನ್ನಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಗುಣಾಕಾರವೇ ಹೊರತು ಭಾಗಾಕಾರವಿಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ (ಮಾರ್ಗದ. ೧೬).

ಗುಣಾಕಾರ ಹಾಕು = ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಲೆಕ್ಕಾಚಾರ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳು; ಎಣಿಸು; ಆಲೋಚಿಸು: ಸರಿತಪ್ಪುಗಳನ್ನು ಗುಣಾಕಾರಹಾಕುತ್ತಾ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಇದು ಸಮಯವಲ್ಲ (ಶ್ರೀರಾಯ. ೧೯೯); ನಿಮ್ಮೊಡನೆ ಏನೇನೋ ಹೇಳಬೇಕೆಂದು, ಮಾತಾಡಬೇಕೆಂದು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೇ ಗುಣಾಕಾರ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಬರುತ್ತೇನೆ (ಸುವಸಂ. ೧೨). ತಮಗಾಗುವ ನಷ್ಟವನ್ನು ಗುಣಾಕಾರ ಹಾಕಿಕೊಂಡು (ಮುನಿಮಾ. ೦೦೪). [ಗುಣ + ಆಕಾರ]

ಗುಣಾಕೃತಿ (ನಾ). ನೂಲಿನ ಆಕಾರ; ತಂತಿರೂಪ: ಪಂಡಿತೋತ್ತಮರ ಗುಣಂ ಗುಣಾಕೃತಿಯಿನಿರ್ಕೆ ಮದೀಯಮನೋಮ್ಯಣಾಳದೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೩೭). [ಗುಣ + ಆಕೃತಿ]

ಗುಣಾಗಮ (ನಾ). ಗುಣಗಳ ಒದಗುವಿಕೆ,– ಸೇರುವಿಕೆ: ಪರರಗುಣಾಗಮವ ಪತಿಕರಿಸಿ ನುಡಿವವನೀಗಳಿನ ಯುಗದಾತನೇ (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ೧-೩೭). [ಗುಣ + ಆಗಮ]

ಗುಣಾಢ್ಯ (ನಾ). ೧. ಗುಣವಂತ: ಅಮರೇಜ್ಯಂ ಕುಜಗೇಹದೊಳ್ ನಿಲೆ . . . ತ್ಯಾಗಶೀಲ ಮಹೌದಾರ್ಯಗುಣಂ ಗುಣಾಢ್ಯನೆನಿಕುಂ (ಜಾತತಿ. ೧೭-೨೭). ೨. ಒಬ್ಬ ಕವಿಯ ಹೆಸರು; ಪೈಶಾಚೀ ಭಾಷೆಯ ಬೃಹತ್ಕಥೆಯ ಕರ್ತೃ: ಮಾನವಲೋಕದೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿ ಗುಣಾಢ್ಯನೆಂಬ ಸತ್ಕವಿಯಾಗಿ . . . ಪೈಶಾಚಕ ಭಾಷೆಯೊಳ್ ಬೃಹತ್ಕಥೆಗಳಂ ಮಾಡಿ (ಪಂಚತಂ. ೧೨-೧೮); ಗುಣಾಢ್ಯನ ಬೃಹತ್ಕಥೆಯನ್ನು ಪೈಶಾಚಿ ಭಾಷೆಯಿಂದ ಸಂಸ್ಕೃತಕ್ಕೆ ಅನುವಾದಿಸಿದ್ದು ಬಹು ದೊಡ್ಡ ಸಾಹಿತ್ಯಕಾರ್ಯ (ಕಸಾಚ. ೦೭). ೧, ೨: ನವಭೂತ ಭಾಷೆಯಿಂ ಕುಱುಪುವೇಟ್ಟು ತಾಮುಡ್ಡ ಗವಿತೆಯಂ ಮಾಡಿ ಮಹಾ ವ್ಯವಸಾಯಂ ಗೆಯ್ವ ಮರುಳ್ಗವಿಗಳ್ಮಾವೇಂ ಗುಣಾಢ್ಯರಂ ಮಸುಳಿಸರೇ (ಗದಾಯು. ೪-೪೦).

[ಗುಣ + ಆಢ್ಯ]

ಗುಣಾಢ್ಯೆ (ನಾ). = ಗುಣವಂತೆ: ಅವಳೆಂಥ ಗುಣಾಢ್ಯೆ, ಪರೋಪಕಾರಿ ಗೊತ್ತೆ (ಪುನರು. ೨೪೦). [ಗುಣ + ಆಢ್ಯೆ]

ಗುಣಾಣು (ನಾ). ಜೀವಕೋಶದಲ್ಲಿರುವ ವಂಶವಾಹಿಯಾದ ಗುಣಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಅಣು: ಮೊದಲು ಎರಡನೆಯ ಹೆಜ್ಜೆಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಜೀವಕೋಶದ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಅಂಗವಾದ ವಂಶವಾಹೀ ಅಣು ಅಥವಾ ಗುಣಾಣುವು ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುತ್ತದೆ (ಜಗತ್ತು. ೦೭೮). [ಗುಣ + ಅಣು]

ಗುಣಾತೀತ (ನಾ). ಗುಣವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುವಿಕೆ; ಗುಣಹೀನತೆ: ತಾನೀಗಳೀ ತುರಗಮಂ ಪಿಡಿದು ಕಟ್ಟಿ ತಪ್ಪಿದೆ ಗುಣಾತೀತಮಂ ಕ್ಷಮಿಸು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೭-೪೯). [ಗುಣ + ಅತೀತ]

ಗುಣಾಧಿಕ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣದಿಂದ ಹಿರಿಯನಾದವನು; ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು: ಸನ್ಯಾಸನವಿಧಿ ಇನ್ತು ಮುಡಿಪ್ಪಿದಾರ್ ನಾಗಸೇನಮನಘಗುಣಾಧಿಕಂ (ಎಕ. II, ೩೪-೨; ಸು. 700); ಬಲ್ಲಂದದೊಳಂ ಪೋಲಿಸುವಲ್ಲಿ ಗುಣಾಧಿಕರೊಳಂತೆಪೋಲೆನಲಕ್ಕುಂ (ಶಮದ. ೭೦ ಪ್ರಯೋ).

[ಗುಣ + ಅಧಿಕ]

ಗುಣಾಧೇಯ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿರುವವನು; ಗುಣವಂತ: ನಮಗೀ ಸರಯಮಿ ಮಾಮನೋದಿಸಿದುಪಾಧ್ಯಾಯಂ ಗುಣಾಧೇಯನುತ್ತಮಮಂ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೨೯).

[ಗುಣ + ಆಧೇಯ]

ಗುಣಾನುರೂಪ (ಗು). ೧. ಗುಣಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ,–ಉಚಿತವಾದ. (ನಾ). ೨. [ವ್ಯಾಕ] ಅನ್ವರ್ಥನಾಮದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ; ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಗುಣವನ್ನು ನೋಡಿ ಇಟ್ಟಿರುವ ಹೆಸರು: ಅನ್ವರ್ಥನಾಮಂ ಗುಣಾನುರೂಪಮೆಂದುಂ, ಅರ್ಥಾನುರೂಪಮೆಂದುಮಿರ್ತೆಱನಾಗಿರ್ಪುದು (ಶಮದ. ೭೭ ವೃತ್ತಿ). [ಗುಣ + ಅನುರೂಪ]

ಗುಣಾಭಿರಾಮ (ಗು). ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಗಳಿಂದ ಸುಂದರನಾದ, – ಮನೋಹರನಾದ : ನಿತ್ಯಾನಂದ ಗುಣಾಭಿರಾಮ ಸುತನಂ ಕಂಡುರ್ಬಿ (ಹಮ್ಮೀರ. ೨-೨೪). [ಗುಣ + ಅಭಿರಾಮ]

ಗುಣಾರಿ (ನಾ). ಹಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲಿ ಪಟೇಲ ಮತ್ತು ಶಾನುಭೋಗರಿಗೆ ಸಹಾಯಕನಾಗಿರುವ ನೌಕರ ; ಗಣಕ : (*). [?]

ಗುಣಾವಲಂಬಿ (ಗು). ಗುಣಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, – ಸೇರಿದ : ಗುಣಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ . . . ಗುಣಸಂಬಂಧಿ ; ಗುಣಾವಲಂಬಿ (Qualitative. ಇಂಕನಿ). [ಸಂ. ಗುಣಾವಲಂಬಿನ್]

ಗುಣಾಷ್ಟಕ (ನಾ). ೧. [ಜೈನ] ಮುಕ್ತನಾದ ಜೀವನಿಗಿರುವ ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವ, ಕೇವಲ ಜ್ಞಾನ, ಕೇವಲ ದರ್ಶನ, ಅನಂತವೀರ್ಯ, ಸೂಕ್ಷ್ಮತ್ವ, ಅವಗಾಹನತ್ವ, ಅಗುರುಲಘುತ್ವ, ಅವ್ಯಾಬಾಧತ್ವ ಎಂಬ ಎಂಟು ಗುಣಗಳು : ಉಪಶಿಷ್ಟಗುಣಾಷ್ಟಕರಾದನಶ್ವರಶ್ರೀವನಿತೇಶರೀಗೆಮಗೆ . . . ಸೌಖ್ಯಸಿದ್ಧಿಯುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೨). ‘ ಅಷ್ಟಗುಣ ’ ಪರಾ. ೨. [ವಿಶಿಷ್ಟಾ] ಪರಮಾತ್ಮನಿಗಿರುವ ಅಪಹತಪಾಪ್ಮತ್ವ, ವಿಜರತ್ವ, ವಿಮೃತ್ಯುತ್ವ, ವಿಶೋಕತ್ವ, ವಿಜಿಘತ್ಸತ್ವ, ಅಪಿಪಾಸತ್ವ, ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವ, ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪತ್ವ ಎಂಬ ಎಂಟು ಗುಣಗಳು : ಪರ ಎಂಬುದು ಮೊದಲನೆಯ ವ್ಯೂಹ, ಈ ವ್ಯೂಹದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನು ಗುಣಾಷ್ಟಕ ವಿಶಿಷ್ಟನಾಗಿ . . . ವಿರಾಜಿಸುತ್ತಿರುವನು (ಭಾರದ. ೨೬೨).
[ಗುಣ + ಅಷ್ಟಕ]

ಗುಣಿ$_1$ ‘ ಕುಟಿ$_2$ ನೋ.

ಗುಣಿ$_2$ (ನಾ). (ಉಕ) ಸಣ್ಣಕೋಲು ; “ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿಯುವ ಪುಟ್ಟ ಕೋಲು ” (ಗಂಗಾಗೌ. ಕೋಶ) ; ಈ ಜಾತಿಯ ಗಂಡಸರೂ ಹುಡುಗರೂ ಕೈಯೊಳಗೆ ಯೆರಡೆರಡು ಕಟ್ಟಿಗೇ ಗುಣಿಗಳನ್ನು ತಕ್ಕೊಂಡು ಬಸವಣ್ಣನ ಗುಡಿಗೆ ಹೋಗಿ ಗುಣಿಗಳನ್ನು ದೇವರಮುಂದೆ ಇಟ್ಟು ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡುವರು(ಕಭಾಗ. ೧೭೯); ದೊಡ್ಡ ಲಾಲಸಾಹೇಬ . . . ಕೈಯಲ್ಲೊಂದು ಕಾಗದದ ನಿಶಾನೆ, ‘ ಗುಣಿ ’ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಪ್ರತಿಸಲದ ಮೊಹರಮ್ಮಿನಲ್ಲಿ ಹೆಜ್ಜೆ ಆಡುತ್ತಿರುವಂತೆ ಈ ಸಲವೂ ಆಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ (ಗಂಗಾಗೌ. ೧೨೦). ‘ ಗುಣುಕು ’ ಪರಾ. [ದೇ॥ ತಮಿ. ಕುಣಿಲ್]

ಗುಣಿ$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : “ ಗುಣಿಯೆನಲ್ ಗೊಣಗಕ್ಕು ” (ಮಂಗರಾ. ೪೨-೩೭). [< ಸಂ. ಕುಣಿ]

ಗುಣಿ$_4$ (ನಾ). ೧. ಗುಣವನ್ನು ಉಳ್ಳವನು ; ಗುಣವಂತ : ಗುಣಿಗಳ ನೆಱೆ ಪೊರ್ದದೆ ನಿರ್ಗುಣರಂ ಪೊರ್ದುವೆ (ಗದಾಯು. ೯-೯) ; ಚನ್ದಿಕಬ್ಬೆ ಸಜ್ಜನನುತೆ ಮಾನಿ ದಾನಿ ಗುಣಿ ಮಿಕ್ಕ ಪತಿಭ್ರತೆ ಸೀಲದಿಂದೆ ಮೇದಿನಿ ಸುತೆಗಂ ಮಿಗಿಲು (ಎಕ. II, ೧೪೩-೧೪೧ ; 1131) ; ಭಕ್ತಿತ್ರಯವಿನಿಶ್ಚಲ ಗುಣಿಯು ಸುಜನ ಶಿರೋಮಣಿಯು (ಬಸಪು. ೬೦-೭೦). ೨. ಹೆದೆಯನ್ನು ಉಳ್ಳುದು ; ಬಿಲ್ಲು. [ಸಂ. ಗುಣಿನ್]

ಗುಣಿಕಟ್ಟು (ನಾ). ಪಾತಿ ; ಆಲವಾಲ : ಮಂದಾರಮಾಲೆಯು ಬಾಲ್ಯದಿಂದ ತಾನೆ ಪಚ್ಚೆ ಪವಳಗಳ ಗುಣಿಕಟ್ಟುಗಳಂ ಮಾಡಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೪೪೪-೧೪).
[ಗುಣಿ$_1$ (< ಕುಟಿ$_2$) + ಕಟ್ಟು$_2$]

ಗುಣಿಕರ (ನಾ). = ಗುಣಾರಿ (?): ನಾಯಿಕರು ಗುಣಿಕರರು ಮುಂತಾಗಿ ಯಿದಕ್ಕೆ ಸಕ್ಷಿ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೧೦೭-೪೨ ; 1576 ?). [?]

ಗುಣಿಕೆ$_1$ ‘ಗುಣುಕು ’ ನೋ.

ಗುಣಿಕೆ$_2$ ‘ ಗುಳಿಗೆ$_1$ ’ ನೋ.

ಗುಣಿಕೆ$_3$ (ನಾ). ಎಣಿಸುವಿಕೆ; ಲೆಕ್ಕ ಮಾಡುವಿಕೆ : ಆದರೆ ಆತನ ಎಣಿಕೆಗಳ ಗುಣಿಕೆ ಎತ್ತಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಲೇ ತಪ್ಪಿಹೋಗಿತ್ತು (ನಡದಾ. II, ೮೮೩).
[< ಗುಣಿಸು + – ಇಕೆ]

ಗುಣಿಗ (ನಾ). ಹೊಲ ಗದ್ದೆಗಳನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣ : ಗುಣಿಗನ ಒನ್ದು ಮತ್ತಲ್ಗೆ ಪಿರಿಯ ಪಾನೆಯೊಳೆರಡುಪಾನೆ ಬತ್ತವ . . . ಕೊಟ್ಟೋರ್ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೮೨-೧೨ ; 941) ; ಪಱಿಕಾರರ್ಗ್ಗೆ ಗಟ್ಟಿದ್ದ ಗುಣಿಗನ ಮತ್ತರು ಮೂಱು (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೧೦-೫೬ ; 1085 ?). [?]

ಗುಣಿಗಣ್ಣು ‘ ಕುಟಿಕಣ್’ ನೋ.

ಗುಣಿಗಲ್ಲ (ನಾ). ಕುಳಿ ಇರುವ ಗಲ್ಲ ; “ ಗುದಿಗಲ್ಲ ” (ಜಾನಕೋ. ೪೯)
[ಗುಣಿ$_1$ (< ಕುಟಿ$_2$) + ಗಲ್ಲ$_1$]

ಗುಣಿಗಲ್ಲು (ನಾ). ಗುಂಡು ಗುಂಡಾದ ಕಲ್ಲು ; ದುಂಡಿ: ಹೊಲದಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಗುಣಿಗಲ್ಲುಗಳಿದ್ದರೆ ಅವುಗಳನ್ನು ಆರಿಸಿ ಹೊಲದ ಮೇರೆಗಳಿಗಾಗಲಿ, ಹಳ್ಳದ ಮುಖಕ್ಕಾಗಲಿ ಹಾಕಬೇಕು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೪೧).
[< ಗುಂಡುಗಲ್]

ಗುಣಿತ (ಗು). ೧. [ಗಣಿತ] ಗುಣಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. [ಗಣಿತ] ಗುಣಾಕಾರ : “ ಇಱು ಹತಿಸು ಭಾವಿಸುತ್ತೆನೆ ಗುಣಿತವು ” (ಮಂಗರಾ. ೧೦೪-೧೧). ೩. [ವ್ಯಾಕ] ವ್ಯಂಜನಗಳಿಗೆ ಸ್ವರಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸುವಿಕೆ. ‘ ಕಾಗುಣಿತ ’ ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಗುಣಿಯಿಸು ‘ ಗುಣಿಸು ’ ನೋ.

ಗುಣಿಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಹೆರಿಗೆಯಾದಮೇಲೆ ಮೈಲಿಗೆ ಹೋಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ವಿಧಿ : (ಎಸಮ್ಮ. IV, ೪).
[ಗುಣಿ$_1$ (< ಕುಟಿ$_2$)+ ಶಾಸ್ತ್ರ]

ಗುಣಿಶಿಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಾವು (?) : ನರಿಯ ಕಣ್ಣಾಕೆ ಬಡದೇಹದಾಕೆ ಗುಣಿಶಿಗಕಣ್ಣಿನಾಕೆ ಯಿಾ ಮೂವರೂ ದಾರಿದ್ರರು (ಸಾಮುಲ. ೩೦-೮). [< ಸಂ. ಘೋಣಸ ?]

ಗುಣಿಸು, ಗುಣಿಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. [ಗಣಿತ] ಗುಣಾಕಾರಮಾಡು : ಗುಣಿಸ್ಯೆ ಮತ್ತಂ ಕಾದಿಸು ಪೂಜಿಸು ಉತ್ತಮದಿಂ ಪೇಟಿ ಮೊದಲ ಗುಣಕಾರಂಗಳ್ (ವ್ಯವಹಾ. ೧೦-೧೦) ; ಮನದ ಬಲುಹನನಱಿವರಾರದಱನಿತು ಸತ್ವಕದಷ್ಟಕರಿಯದು ಗುಣಿಸಿ ಕೂಡಲು ಸಮಕೆ ಬಾರವು (ಸಂಭಪ. ೭-೬೦) ; ಯಾವ ಸಂಖ್ಯೆಯನೇನು ಸೊನ್ನೆಯಿಂ ಗುಣಿಸಿದರೆ ಲಭ್ಯ ಸೊನ್ನೆ (ಪಾಂಚಜ. ೪೮-೯). ೨. ಎಣಿಸು: ಲೆಕ್ಕಹಾಕು: ಆತಂ ಗಣನೆಯಿಂ ಗುಣಿಸಿ ನೋಡಲೆಲ್ಲಿಯುಮಾ ಯಿರ್ವರ್ಗಂ ಕೂಟಮಿಲ್ಲದೆ ಬೇಱೊಂದು ಮಹಕೂಟಕ್ಕೆ ಲಗ್ನಮಾಗಿರಲು (ನಂಬಿರ. ೪-೬೯) ; ಜಪವ ಮಾಡುವೆನೆನುತ ಕಪಟಬುದ್ಧಿಯ ಗುಣಿಸಿ ಗುಪಿತದಲಿ ಕುಳಿತು ಫಲವೇನು (ಪುರಂದ. ೨-೫೧-೨) ; ಚಿಕ್ಕ ಪಂಡಿತರು ಹಾಗೆಯೇ ಕುಂಡಲಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ಗುಣಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರು (ಚೆಂಗಾಳ್ಯ. ೬೪). **ಗುಣಿಯಿಸು :** ೨. ಸಾದರ ಮಿಂತಾಱಡಿಯೊಳ್ ಗುಣಿಯಿಸೆ ಶೋಧಿಸೆ ಲಘು ನೂಱುಂ[ಱಱ] ಪದಿನಾಱು (ಛಂದೋಂಬು. ೫-೨೫೯ ಅಡಿಟ); ಮೋಹಾಗಮ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಗಣಿತಮನೂಹಿಸಿ ಗುಣಿಯಿಸಬೇಕು (ಜಯುಕಾ. ೩-೩೫). ೩. ಆವೃತ್ತಿಮಾಡು; ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡು ; ಸಾಧನೆಮಾಡು : ಎರಟ್ಟಂಡದ ರಾಜಕುಮಾರರೆಲ್ಲರುಮಂ ಚಾಪ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸದೊಳಗುಬ್ಬಿದೊಡಂತು ಕುಮಾರರ್ ಬಿಲ್ಲಂ ಗುಣಿಯಿಸುತ್ತಿರೆ (ಬಂಹರಿ. ೧೧-೩೩ ವ). ೪. ಆಲಾಪನೆಮಾಡು : ಭರತಮನೋದುವ ಸಪ್ತಸ್ವರಮಂ ಗುಣಿಯಿಸುವ ಬೀಣೆವಾಜಿಪ . . . ಬಿನದಂ ಅವರ್ಗಳ ಬಿನದಂ (ಅಜಿಪು. ೩-೮).
[ಗುಣ + – ಇಸು$_3$]

ಗುಣಿಹೊಗು (ಕ್ರಿ). ಒಳಸೇರು ; ಕುಳಿಬೀಳು : ಮೋರೆ ಬಿಳಿತುಕೊಂಡಿತ್ತು. ಕಣ್ಣು ಗುಣಿಹೊಕ್ಕಿದ್ದುವು (ಮೂರುದಾ. ೨೭೩).
[ಗುಣಿ$_1$ (< ಕುಟಿ$_2$) + ಹೊಗು (< ಪೊಗು)]

ಗುಣಿಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ಗುಂಡಿ ತೋಡು; ಹಳ್ಳಮಾಡು: ಗುಣಿಹೊಡೆದಿಳಿಯೊಳಗಿಳಿದು ಪಾತಾಳಕ್ಕೆ ಚಿನ್ನದ ಅದುರನು ತೆಗೆದು (ಇಂಜಾಪ. ೧೭೭-೭೫).
[ಗುಣಿ$_1$ (<ಕುಟ್ಟಿ$_2$) + ಹೊಡೆ$_1$ (<ಪೊಡೆ$_1$)]

ಗುಣೀಕೃತ (ಗು). ೧. ಅಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಮಾಡಿದ; ಮುಖ್ಯವಲ್ಲದ; ಗೌಣವಾದ. ೨. ಅಡಗಿಸಿದ; ನಿವಾರಿಸಿದ: ಗುಣೀಕೃತ [ಪಾಠಾಂ. ಗುಣತ್ರಯ]ಸಂಸೃತಿದೋಷೆ ಪುಣ್ಯಭಾಗಿನಿ . . . ಸರಸ್ವತಿ ನಿಲ್ಕೆ ನಲ್ಮೆಯಿಂ (ಲೀಲಾವ. ೧-೫). [ಸಂ.]

ಗುಣೀಭೂತ (ಗು). ಅಧೀನವಾದ; ಅಪ್ರಧಾನವಾದ; ಮುಖ್ಯವಲ್ಲದ. ‘ ಗುಣೀಭೂತ ವ್ಯಂಗ್ಯ ’ ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಗುಣೀಭೂತವ್ಯಂಗ್ಯ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ]ಮೂರು ಬಗೆಯ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥವು ಅಪ್ರಧಾನವಾಗಿದ್ದು ವಾಚ್ಯಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಅಂಗಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು: ವಾಚ್ಯಾರ್ಥದತ್ತಣಿಂ ವ್ಯಂಗಾರ್ಥಮತಿಶಯಿತಮಲ್ಲದಿರ್ದೊಡೆ ಮಧ್ಯಮಕಾವ್ಯಂ ಇದರ್ಕೆ ಗುಣೀಭೂತವ್ಯಂಗ್ಯಮೆಂದುಂ ಪೆಸರ್ (ಅಪ್ರತಿ. ೫-೧೪); ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥವಿದ್ದು ಅದಕ್ಕಿಂತ ವಾಚ್ಯವೇ ಅತಿಶಯವಾಗಿದ್ದರೆ ‘ ಗುಣೀಭೂತವ್ಯಂಗ್ಯ ’ ಅಥವಾ ‘ ಮಧ್ಯಮ ಕಾವ್ಯ ’ ವಾಗುವುದು (ಕೈಪಿಡಿ. ೧೮೨). [ಗುಣೀಭೂತ + ವ್ಯಂಗ್ಯ]

ಗುಣುಕು, ಗುಣಕ$_1$, ಗೊಣಕು, ಗುಣಿಕೆ$_1$ (ನಾ). ೧. ದೊಣ್ಣೆ; ಕೋಲು: ಈ ಸಿರಿಗೇಡಿ ಚಾರುದತ್ತನು ನಾನು ಹೇಳಿದರೆ ಅನ್ನುವುದಿಲ್ಲ. ಅದರಿಂದ ಈ ಮುರುಕು ಬಿದುರಿನ ಗುಣುಕಿನಿಂದ ಹೊಡಿಹೊಡಿದು ಅನ್ನಿಸಿರೋ (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೨೧೮). ೨. ನಗಾರಿ, ಡೋಲು ಮೊದಲಾದ ವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ಬಾರಿಸುವ ದಪ್ಪವಾದ ಕೋಲು; “ಕುಡುಪು, ಬೆಣೆ” (ಪ್ರಭಣ್ಣ). ೩. ಪಿಟೀಲನ್ನು ನುಡಿಸುವ ಕಮಾನು: (ಕ). **ಗುಣಕ$_1$:** ೨. ಭಾರವಾದ ಡೊಳ್ಳಿನ ದಪ್ಪ ತೊಗಲಿನ ಮೇಲೆ ಭಾರವಾದ ಗುಣಕದಿಂದ ಬೀಳುವ ಪೆಟ್ಟು ಏಕತಾನವನ್ನು ಪಡೆದು, ಸುಗಂಭೀರವಾಗಿ ತೆರೆಗಳನ್ನು ಎಬ್ಬಿಸತೊಡಗಿತು (ಹಬ್ಬಬ. ೭೨). ೪. (ಉಕ) ಕಣಿಕ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಕುಟ್ಟುವ ಸಾಧನ: **ಗುಣಕು :** ೧. “ಕೊಂತ, ಗುದಿಗೆ” (ಸಿರಿಕೋ. ೧೬೩). **ಗುಣಿಕೆ$_1$:** ೧. ಗುಣಿಕೆಯು ಪೆಟ್ಟು ಎಚ್ಚರಿಸಿತು (ರೂಢಿ). [?]

ಗುಣುಗು, ಗುನುಂಗು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧.=ಗುಣುಗುಟ್ಟು ೧: ಕಣಕಿ ಕೇಳುವ ಕೆಲರು ಗುಣಿಸಿ ಗುಣುಗುವ ಕೆಲರು (ನನಲ್ಲ. ೮-೧೭). ‘ ಗೊಣಗು ’ ಪರಾ. **ಗುನುಗು$_1$:** ೨. ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹಾಡು: ನಿಮ್ಮ ಗುಣ ಅವಳಿಗೇನು ಗೊತ್ತು, ಮೂರುಹೊತ್ತೂ ಸಿನಿಮಾ ನಟಿಯಂತೆ ಹಾಡು ಗುನುಗೋದೊಂದು ಬಿಟ್ಟರೆ (ನಿಂದನೆ. ೩೩); ಪ್ರಮಿಳ ನಾಟಕದ ಹಾಡು ಗುನುಗಲಿಲ್ಲ (ಮಾಮನೆ. ೬). ೩. ಸತತವಾಗಿ ಧ್ವನಿಸು,-ಶಬ್ದಮಾಡು: ಅವನ ಮನದಲ್ಲಿ, ತಲೆಯಲ್ಲಿ ವಿಕೃತ ಭಾವನೆಗಳೇ ಗುನುಗುತ್ತಿದ್ದುವು (ಪ್ರೇಮಾಶ್ರ. ೩೫); ಅವಳು ಹೇಳಿದ ಮಾತು ಅವರ ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಗುನುಗುತ್ತಿತ್ತು (ವಂಶವ್ಯ. ೯೮). [<ಗುಣುಗುಣು]

ಗುಣುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗುಣುಗುಣು ಎಂದು ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಮಾತನಾಡು; ಗುಣುಗುಣಿಸು: ಬಿಲ್ಲೀ, ನಿನಗೆ ಯಾವ ಪಾಯ್ ಸೇರುತ್ತದೆ? ಎಂದು ಗುಣುಗುಟ್ಟಿದ (ಮಹಾತ್ಮಾ. ೧೩೫); “ನಾನು ಬಡವಿ ಆತ ಬಡವ ಒಲವೆ ನಮ್ಮ ಬದುಕು” ಎಂದು ಗುಣುಗುಟ್ಟುತ್ತ ಆನಂದಸಾಗರದಲ್ಲಿ, ಕಲ್ಪನಾ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಲೀನವಾಗಿದ್ದರು (ಕುಂಕುಮ. ೩೩). ೨. ಸತತವಾಗಿ ಧ್ವನಿ ಮಾಡುತ್ತಿರು; ಮನಸ್ಸನ್ನು ಕೊರೆಯುತ್ತಿರು: ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಗುಣುಗುಟ್ಟುತ್ತಿರುವ ಸಂದೇಹವೆಂದರೆ ಎಂಥದೆಂಬುದು ನನಗಿಲ್ಲಿ ಸ್ಫುಟವಾಗಿದೆ (ವೀರಬಂ. ೮೩).
[<ಗುಣುಗು + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಗುಣುಗುಣಿಸು, ಗುಂಗುಣಿಸು, ಗುಣಗುಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಮಾತನಾಡು; ಪಿಸುಗುಟ್ಟು: ರಾಮರಾಯರು ಭಾಲೇರಾಯರ ಕಿವಿಗಳಲ್ಲಿ ಏನೋ ಗುಣುಗುಣಿಸಿದರು (ರತ್ನಗೋ. ೫೩). ೨. ತನ್ನಷ್ಟಕ್ಕೇ ಮೆಲ್ಲಗೆ ಹಾಡಿಕೊಳ್ಳು: ಕಳ್ಳದನಿಯಲ್ಲಿ ಗುಣುಗುಣಿಸುವುದು ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದಂತೆ (ಗಾಳಿಪ.೪೦). ೩. ಸತತವಾಗಿ ನಿನದಿಸು; ಧ್ವನಿಮಾಡು: ಹಾಗೆಯೆ ಮಹಾತ್ಮರ ಮಾತುಗಳೂ ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಗುಣುಗುಣಿಸತೊಡಗಿದುವು (ಪ್ರಣಸ. ೨೬). **ಗುಂಗುಣಿಸು :** ೨. ಮನದೆಲ್ಲ ಮಾತನ್ನು ಮೌನದಿ ನೆನೆವಂತೆ ಎಳೆಯೆಣಿಸಿ ಗುಂಗುಣಿಸಿ ಬಿಡಿಸುವುದು (ಸಖೀಗೀ. ೨೮-೫೧೬).
ಗುಣಗುಣಿಸು : ೨ ದೇವರ ಸ್ತೋತ್ರದ ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಗುಣುಗುಣಿಸಿದ (ಬನಶಂ. ೪೮); ಏನಾದರೂ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಆತ ಗುಣಗುಣಿಸುತ್ತಿದ್ದ (ರಂಗವ. ೨೩); ಆ ಭಾವನೆ ಪವಿತ್ರವಾಗಿತ್ತು, ನಾನು ಗುಣಗುಣಿಸಿದೆ (ಮುಕ್ತಿ. ೭೫). [ಗುಣುಗುಣು + – ಇಸು$_3$]

ಗುಣುಗುಣು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ; ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಧ್ವನಿ. ‘ ಗುಣುಗುಣುಗುಟ್ಟು ’ ಪರಾ.

ಗುಣುಗುಣುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ).=ಗುಣುಗುಟ್ಟು: ತನ್ನೊಳ್ಗುಣುಗುಣುಗುಟ್ಟುತೆ ಮನದೊಳು ಮೆಚ್ಚುತೆ ಮೊಗವಂ ನೋಡುತೆ (ತಿರುನಾ. ದೇ. ೨.೨೫-೯).
[ಗುಣುಗುಣು + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಗುಣೋಕ್ತಿ (ನಾ). = ಗುಣವಚನ ೨: ಅವು ಪರಮಾಗಿರೆ ಲಿಂಗಾಂತ ವರ್ಣಲೋಪಂ ಗುಣೋಕ್ತಿಗಕ್ಕುಂ ಪ್ರಾಯಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೧೦೦); ನಿಱುಕ್ತ ವಿಭಕ್ತಿಗಳಿವು ಘನತರ ಸಂಸ್ಕೃತ ಗುಣೋಕ್ತಿಯೊಳಮುಮರ್ದಿರ್ಕುಂ (ಶಮದ. ೨೦೯). [ಗುಣ + ಉಕ್ತಿ]

ಗುಣೋತ್ಕರ (ನಾ). ಗುಣಗಳ ಸಮೂಹ,—ಗುಂಪು: ಅಣಿಮಾದಿ ಗುಣೋತ್ಕರಮುಳ್ಳಮರಂಗೆ ಭುಜವಿಗುರ್ವಣೆ ಪಿರಿದೇ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೪೦); ತದ್ಗುಣೋತ್ಕರಮನೆರ್ವಟ್ಟಿತ್ತು ದೋಷೋತ್ಕರಂ (ಕಾದಂಬ ೪೦೦). [ಗುಣ + ಉತ್ಕರ]

ಗುಣೋದಯ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಗಳ ಹುಟ್ಟುವಿಕೆ,–ಏಳಿಗೆ, –ಆವಿರ್ಭಾವ. ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಗಳ ಏಳಿಗೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು; ಸುಗುಣಿ: ಮುನ್ನೊರ್ವನುಂಟು ಕೇರಳದೇಶದವನಿಪಂ ಸನ್ನುತಗುಣೋದಯಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೮-೧೪).
[ಗುಣ + ಉದಯ]

ಗುಣೋದೀರ್ಣ (ಗು). ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಗಳಿಂದ ಬೆಳೆದಿರುವ,-ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದಿರುವ. ‘ ಗುಣೋದೀರ್ಣತೆ ’ ಪರಾ. [ಗುಣ + ಉದೀರ್ಣ]

ಗುಣೋದೀರ್ಣತೆ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಗಳ ಬೆಳವಣಿಗೆ,–ಏಳಿಗೆ,–ಅಭಿವೃದ್ಧಿ. ೨. (ಬಿಲ್ಲು) ಹೆದೆಯಿಂದ ಬಿಗಿಯಲ್ಪಡುವಿಕೆ,—ಏರಿಸಲ್ಪಡುವಿಕೆ. ೧, ೨: ಕವಚಾನ್ವಿತ ಕರ್ಣಸಹಾಯಮುಂ ಗುಣೋದೀರ್ಣತೆಯಿಂದೆ ಪೊಂದಿತೆನೆ ತನ್ನಿಕಟಸ್ಥಿತಮೇಂ ಮನೋಜ್ಞಮೋ (ರಾಜಶೇ. ೬-೯೬). [ಗುಣ + ಉದೀರ್ಣತೆ]

ಗುಣೌಘ (ನಾ).=ಗುಣೋತ್ಕರ: ಪುರಂದರನ ಸಾರಥಿ ಗುಣೌಘವನೊಂದು ನಾಲಗೆಯಿಂದ ಹೊಗಳಿದನಾ ಧನಂಜಯನ (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ೬-೧೮).
[ಗುಣ + ಓಘ]

ಗುಣ್ಣಿತು ‘ ಗುಂಡಿತ್ತು ’ ನೋ.

ಗುಣ್ಣಿತ್ತು ‘ ಗುಂಡಿತ್ತು ’ ನೋ.

ಗುಣ್ಪಳಿ, ಗುಂಪಳಿ (ಕ್ರಿ). ಆಳ ಕಡಮೆಯಾಗು; ಗಾಂಭೀರ್ಯವು ನಷ್ಟವಾಗು: ಗಂಭೀರನಾಭಿ ನೆಟಿಚಿ ಗುಣ್ಪಳಿದುದು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೧-೪೯).
ಗುಂಪಳಿ : ರೊಂಪಿಸುವ ಸಿರಿಮೊಗದ ನೋಟದ ಸೊಂಪಡಗಿದಾಲಿಗಳ ಧೈರ್ಯದ ಗುಂಪಳಿದ ನಿಜರಾಜತೇಜದ . . . ಅಗಳಿಕೆಯ ವಿಘಾತಿಯ

ರ್ಝೊಂಪಿನಲಿ ಹುದುಗಿದ ಮಹೀಶನ ಕಂಡನಾ ಪಾರ್ಥ (ಕುವ್ಯಾ.ಕ. ೧೬-೫).

[ಗುಣ್ಪು$_2$ + ಅಳಿ$_1$ (< ಅೞಿ$_1$)]

ಗುಣ್ಪೞಿ (ಕ್ರಿ). ಆಳವನ್ನು ತಿಳಿ ; ಹಿರಿಮೆಯನ್ನು ತಿಳಿ : ಪರಪ್ರತಿಭೆಯ ಗುಣ್ಪೞಿಯದೆ ತಾಮುಂ ಕೆಮ್ಮಗೆ ಡುಱುಕೆಂಬುವು ಕುಕವಿ ಕೂಪ ಮಂಡೂಕಂಗಳ್ (ಅನಂಪು. ೧-೪೨). [ಗುಣ್ಪು$_2$ + ಅೞಿ]

ಗುಣ್ಪು$_1$, ಗುಂಪು$_1$, ಗುಂಬ$_1$, ಗುಂಬು$_1$ (ನಾ). ನೆರವಿ ; ರಾಶಿ ; ಸಮೂಹ : ಪಕ್ಕಿಗಳ ಗುಣ್ಪುಗಳೆ ಚರಿಪ ನಾವೆಗಳಾಗಲು (ಶೀಷರಾ. ೨೦-೩). **ಗುಂಪು$_1$:** ಪೊಸಮಲ್ಲಿಗೆ ಹೂವಿನ ಕಂಪಿನಂತೆ ಮಾಕಂದದ ಗುಂಪಿನಂತೆ . . . ರಸಜ್ಞಚಿತ್ತಕತಿಮೋದಮನೀಕೃತಿಯಿಾವುದಾವಗಂ ದಿವ್ಯಜ. ೧-೪೯) ; ಖೇಚರರ ಗುಂಪಿನ [ಪಾಠಾಂ. ಕೋಟಿಯ, ವಟ್ಟೆಯ] ಪನ್ನಗರ ಪಂಕ್ತಿಯಿಂ . . . ನೆರೆದಿರಲು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೧-೨೩). **ಗುಂಬ$_1$:** ಉರಿಯ ಗುಂಬ ಚೆದುರಿತು (ಖಳಜೀ. ೧೦೦). **ಗುಂಬು$_1$:** ಅಂಬಿನಿಂ ಬಿಗಿವರಂಬರವರೂಥಗಳ ಮಿಗೆ ತುಂಬುವಗುರ್ಗುಂಬಾಗಿ ನಿಂಬಾಗಿ ಶಂಬಾಗಿಳಂಬಂಬಿನಿಂ ಕೆಡಹಿ (ಜಿನಮು. ೩೯-೪೯).

[ದೇ॥ ತಮಿ. ಕುವ್ಪುಮ್, ಕುಮ್ಪಲ್, ಕುವಿಪ್ಪ, ಕುಮ್ಪು ; ಮಲ. ಕೂಮ್ಪಲ್ ; ತುಳು. ತೆಲು. ಗುಂಪು]

ಗುಣ್ಪು$_2$, ಗುಂಪು$_2$, ಗುಂಬ$_2$, ಗುಂಬು$_2$, ಗುಂಭ$_1$, ಗುಮ್ಮ$_3$ (ನಾ). ೧. ಆಳ ; ಗಾಂಭೀರ್ಯ : "ಗುಣ್ಪೆಂದು ಗಾಂಭೀರ್ಯಮಕ್ಕುಂ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೬೭) ; ಆ ಜಲನಿಧಿಯ್ಯ ಗುಣ್ಪೆಂದೆಂದಲಸದೆ ಪೇೞ್ಗಿಂತು ಹೇತು ರೂಪಕ ವಿಧಿಯಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೨೦) ; ಸಗರನ ಮನಮಂ ಸಾಗರದ ಗುಣ್ಪನೞಿವರುಮೊಳರೆ (ಅಜಿಪು. ೧೦-೪೭) ; ತ್ರಿವಳಿ ಮ್ಯೆಗರೆಯೆ ಹೊಕ್ಕುಳ ಗುಣ್ಪು ಹೊಱಸೂಸೆ (ಬಸರ. ೧-೧೦೭). ೨. ಗೂಢವಾದುದು ; ಗುಟ್ಟು ; ರಹಸ್ಯ : (+). ೩. ಆಧಿಕ್ಯ ; ಹೆಚ್ಚಳ : ವ್ರತಂಗಳ ಪೆಂಪುಮಂ ಹೀನಮಪ್ಪ ನೆಗೞ್ತಿಯೊಳ್ ಖತಿಯುನ್ನತಿಕ್ಕೆಯ ಗುಣ್ಪುಮಂ . . . ಪೊಗೞ್ದಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೭೩) ; ಶಕಟಾಕೃತಿಯ ನಾಲ್ಕುಚ್ಚೆಂಟು ಗಾಲಿಯ ಅಷ್ಟಯೋಜನದ ಗುಣ್ಪು (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ.೧೦-೩೨ ವ). **ಗುಂಪು$_2$:** ೧. ಕೊಳಚಿಯ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಗುಂಪನಱಸುವಿರಿ (ಬಸವ. ೫೬೪) ; ಅಂಬರವಿಲ್ಲದ ಮೇರು ಅಂಬುಧಿಯಿಲ್ಲದ ಗುಂಪು[ಪಾಠಾಂ. ಗುಂಪುವ]ತಂದವರಿಲ್ಲದೆ ಬಂದಿತ್ತು ನಿಜ ಒಳಕೊಂಡಿತ್ತು (ಅವಚಂ. ೧೨೬-೫೭೬). **ಗುಂಬ$_2$:** ೧. ನೀವು ಗುಂಬ ನೀರಿಗೆ ಇಳಿಯಬೇಡಿರಿ (ಬಟ್ಟಹೊ. ೫೪) ; ಹೆಚ್ಚು ಗುಂಬ ನೀರಿಗೆ ಇಳಿಯಲು ನನಗೆ ಯಾಕೋ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೇ ಬರಲೊಲ್ಲದು (ಕಾಳರಾ. ೬೦). ೩. ಮಾತೆಯ ಪಯೋಧರವನು ಹಂಬಲಿಸಿ ಗುಂಬದಿಂದ್ಯೆದುವಂ . . . ಕ್ರತು ವೀರ್ಯ ಸಂಜಾತನು (ಪರಶು. ೪-೭). ೪. ತೊಡಕು; ಸಮಸ್ಯೆ: ಇವಳ ಮುಂದೆ ಹೇಳಬೇಕೋ ಹೇಳಬಾರದೋ ? ಎಂಬ ಗುಂಬ ಬಿತ್ತು (ಕಸಿಂಹಾ. ೫೫). **ಗುಂಬು$_2$:** ೧. ನೆಲೆ, ಆಳ, ಉದ್ದ, ಉಣ್ಪು, ಗುಂಬು, ಮಡು (ಮಡವು) (ಕಂನುಹು. ೮೭). **ಗುಂಭ$_1$:** ೨. ತುಂಬಿಗಳ್ ರ್ಝೇಂಕರಿಸಲೆಡೆಗೆಡೆಗೆ ತಲೆಗೊಡಳಿ ಗುಂಭದಿಂ ಕನಲುತ್ತ (ಪರಶು. ೭-೨೦) ; ಅವನು ಹೋದ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಏನೋ ಗುಂಭವಿದೆ ಎಂದು ಅವಳಿಗೆ ಸಂಶಯ ; ಸಂದೇಹ (ದೀಪನಿ. ೫೪). ೩. ಸಂತೋಷ ಶರನಿಧಿಯ ಗುಂಭ ನಾರ್ಯೆಯ್ದುತ್ತೆ ಗುರುಮೂರ್ತಿಯಂ ಪೊಗಳಲ್ (ಮಹಾವಿ. ೧೧-೨). **ಗುಮ್ಮ$_3$:** ೧. ನೀರು ಗುಮ್ಮ ಆದ. ಬಗ್ಗಿ ನೋಡ ಬ್ಯಾಡ್ರಿ (ರಕ್ತಧ್ವ. ೧೮).

[< ಗುಂಡಿತ್ತು + – ಪು$_2$]

ಗುಣ್ಪುಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಆಳ ಕಡಿಮೆಯಾಗು : ಬೀಳ್ವ ಕಮ್ಮರಿಯ ದರಿ ಗುಣ್ಪು [ಪಾಠಾಂ. ಗಂಪು, ಗುಂಪ್ಯ]ಗೆಡೆ ಪೂಳ್ದು ಬೆಳೆವೆನೋ ಎಂದು ಶಿವನನುಗೆ ಯ್ಯುತಿರ್ದನತಿ ತವಕದಿಂದ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨-೬೮) ; ಮಕ್ಕಳ ಪಡೆಯದ ಮಡದಿಯ ಸಂಸಾರ ದುಕ್ಕದ ಮಡುವಿನಂತಿರ್ದ ಹೊಕ್ಕುಳು ಗುಣ್ಪುಗೆಟ್ಟುದು ಪೊಡಲೊಳು ಶಿಶು ತೆಕ್ಕನೆ ತೀವಿ ಜೀವಿಸಲು (ಮೋಹತ. ೧೭-೭).

[ಗುಣ್ಪು$_2$ + ಕೆಡು$_1$]

ಗುಣ್ಪುವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಆಳವಾಗು : ಗುಣ್ಪುವಡೆದ ಪೊಕ್ಕುೞಿಂಬ ತಿಳಿಗೊಳಂ ಕಮ್ಮಂಗೋಲನೆಂಬ ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿಯನೋಲಾಡಿಸೆಯುಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೧೨೩).

[ಗುಣ್ಪು$_2$ + ಪಡೆ$_1$]

ಗುಣ್ಪುವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಗಾಂಭೀರ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದು ; ಹಿರಿಮೆಯನ್ನು ಪಡೆ : ವಿಶ್ರುತ ವೀರಸೇನ ಜಿನಸೇನಾಚಾರ್ಯ ಪರ್ಯಂತಮಾಗಿರೆ ಬಂದೀ ಕಥೆ ಗುಣ್ಪುವೆತ್ತುದು (ಆದಿಪು. ೧-೩೫). [ಗುಣ್ಪು$_2$ + ಪೆಱು$_1$]

ಗುಣ್ಮೆ (ನಾ). ಶಕ್ತಿ ; ಸಾಮರ್ಥ್ಯ : ದಾನವರ ಕೊಚ್ಚುತಿನ್ನುಳಿದಸ್ತ್ರದ ಗುಣ್ಮೆಯಂ ಖಂಡಿಸುತ ಸವ್ಯಾಪಸವ್ಯಗ್ರುಕಣ್ಮೆಸುತಲಿ (ಜಿನಮು. ೩೫-೧೯).

[?]

ಗುಣ್ಯ (ಗು). ೧. ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. ೨. ಲೆಕ್ಕಹಾಕಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. (ನಾ). ೩. [ಗಣಿತ] "ಗುಣಿಸಬೇಕಾದ ಸಂಖ್ಯೆ; ಗುಣ್ಯ" (Multiplicand. ಇಂಕನಿ). [ಸಂ.]

ಗುತಗೆ 'ಗುತ್ತಗೆ' ನೋ.

ಗುತುಗೆ 'ಗುತ್ತಗೆ' ನೋ.

ಗುತ್ತ$_1$, ಗುತ್ತು$_2$ (ನಾ). ೧. ಸಮೀಪ ; ಹತ್ತಿರ. ೨. ಬಿಗಿಯಾಗಿರುವುದು ; ಅಳತೆಗೆ ಅಡಕವಾಗಿರುವುದು : ರತ್ನದಾ ವಡ್ಯಾಣ ನಡುವೀಗೆ ಆ ವನಿತೆಯಾರೂ ಗುತ್ತವಾಗಿ ಧರಿಶೀ ಸತಿಯಾರು (ಯುನಳ. ೪೯) : ೩. ಗಿಡ್ಡವಾದುದು ; ಚಿಕ್ಕದು : ಹೊಲಿಸಿದ ಅಂಗಿ ಗುತ್ತವಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). **ಗುತ್ತು$_2$:** ೪. ಒತ್ತಾದುದು ; ದಟ್ಟವಾದುದು : ಹಿಂದೆ ಹೊರಳಿ ನೋಡಿದಾಗ ಅದೊಂದು ದಂಡಕಾರಣ್ಯವೇ ಗುತ್ತಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಿತ್ತು (ಕಾಲಚ. ೨೦) ; ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಒಂದು ಗುತ್ತಾದ ತೋರ ತಾವಡಹಾರ ಸಿದ್ಧ (ಇಪ್ಪಕ. ೪೦೭).

[ದೇ ॥ ತಮಿ. ಕುತ್ತೆ ; ಮಲ. ಕುದು ; ತೆಲು. ಗುತ್ತ]

ಗುತ್ತ$_2$ 'ಗುಪುತ' ನೋ.

ಗುತ್ತಕಾಗದ (ನಾ). ರಹಸ್ಯವಾದ ಕಾಗದ ; ಗುಪ್ತಪತ್ರ : ಸುತ್ತ ಸುದ್ದಿಯ ಕೇಳಿ ಗುತ್ತ ಕಾಗದ ಓದಿ . . . ಚಿತ್ತ ಒಂದಿಟ್ಟು ಮಲಸಜ್ಜ (ಲೋಕಗೀ. ೨೦೨). [ಗುತ್ತ$_2$ (< ಗುಪುತ) + ಕಾಗದ]

ಗುತ್ತಗೆ, ಗುತಗೆ, ಗುತುಗೆ, ಗುತ್ತಿಗೆ (ನಾ). ೧. ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಂಡು ಅದರ ಬಾಬತ್ತು ಮಾಲೀಕನಿಗೆ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿ ಇಷ್ಟನ್ನು ಕೊಡುತ್ತೇನೆಂದು ಗೊತ್ತು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಪ್ಪಂದ; ಒಡಂಬಡಿಕೆಯ ಕರಾರು; ಗೊತ್ತುವಳಿ: ಬ್ರಹ್ಮದೇಯ ಗುತ್ತಗೆ (ಎಕ. XIV. ತಿರುಮ. ೨೦೪-೦೨ ; ಸು. 933) ; ಈ ಪೊನ್ನ ವೃದ್ಧಿಯೊಳಂ ಕೆಯ್ಯ ಗುತ್ತಗೆಯೊಳಂ ಗಂಧಧೂಪನಿವೇದ್ಯ ನಂದದೀವಿಗೆಗಂ ಆೞ್ಚಿಸುವ ಮಾಣಿಯ ಜೀವಿತಕ್ಕಂ ಕುಡುವುದು (ಕಇ. II, ೯-೨೮ ; 1075) ; ಕುೞುಹು ಹಿಡಿದು ಕಂಡೆಹೆನೆಂದಡೆ ಅದು ಸಿಲೆ ಉಳಿಯ ಹಂಗು ಕೊಟ್ಟವನ ಹಿಡಿದಿಹೆನೆಂದಡೆ ಗಂತ್ತಗೆಯ ಗೇಣಿಕಾಱ (ಕಲ್ಯಾಶಾಂ. ೫೫). ೨. ಗುತ್ತಿಗೆದಾರ ಕೊಡಬೇಕಾದ ದವಸ ಅಥವಾ ಹಣ : ಈ ವರ್ಷ ಗುತ್ತಗೆ ಸಲ್ಲಿಸಲಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). **ಗುತಗೆ :** ೧. ಆ ದೇವದಾನದ ಗದ್ದೆಬೆದ್ದಲನೂ ಆಧಿ ಕ್ರಯ ಹಾಲೊತೆ ಗುತಗೆ ಎಮ್ಮ ವಂಶವಾದಿಯಾಗಿ . . . ಬರಸಿದ ಶಾಸನ (ಎಕ. II, ೩೩೬-೧೫ ; 1279). **ಗುತುಗೆ :** ೧. ಮುದಲಾಪುರ(ದಲಾಪುರ)ದಲು ಗುತುಗೆ ಗದೆ (ಸೌಇಇ. IV, ೨೫೪-೮೮ ; 1513). **ಗುತ್ತಿಗೆ :** ೧. ಬಙ್ಕಿಯ ಪುರದ ಠಾಣೆಯದ ಸುಙ್ಕ ಗುತ್ತಿಗೆಯ ಮಾಡುವ ಹೊಳೆಯ ಹೊರಸುಙ್ಕ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೩೦-೪೪ ; ಸು. 1413 ?) ; ಅಂದಾಜ ಬರಸಿಕೊಂಡು ಗುತ್ತಿಗೆಯ

ಮಾಡಲಿಕ್ಕೇ ಅನುಮತಿಸಿದವನನ್ನು ಶೇಕದಾರ ಶಾನುಭೋಗರನ್ನು ಕರದು ಕೊಂಡು ನಾಳಿನ ಸಂಜೆಗೈದಿರಿ (ಅರ್ಜಾವಿ. ೩೦-೪೦). ೨. ತಳವರಿಕೆ ಕೋರಾಯ ಗುತ್ತಿಗೆ ಅಪುತ್ರಿಕೆ ದಂಡ ಪುಂಡಿಗೆಗಳು (ಸಿಂಗಿರಾ. ೨೨-೨೬); ಗುತ್ತಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಹೋಯಿತು ಸುತ್ತಿಗೆ ಮುಣುಗಿ ಹೋಯಿತು (ಗಾದೆ). ೩. ಏಕಸ್ವಾಮ್ಯ; ಪೂರ್ಣಾಧಿಕಾರ. 'ಗುತ್ತಿಗೆವಿಡಿ' ಪರಾ.

[ದೇ॥ ತಮಿ. ಕುತ್ತಕೈ; ಮಲ. ಕುತ್ತಕ; ತುಳು. ಗುತ್ತಿಗೆ; ತೆಲು. ಗುತ್ತ./ಹಿಂ. ಗುತ್ತಾ]

ಗುತ್ತನೆ (ಅ). ಬಿಗಿಯಾಗಿ; ಅಳತೆಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ: ಹಸ್ತಕಡಗವನಿಟ್ಟು ಹವಳದಾ ಕೈಕಟ್ಟಿ ಗುತ್ತನಾದಾ ಸರಿಗೆ ಪಂಜಿನೋಲೆನಿಟ್ಟಳು (ಶ್ರೀಕೃಪಾ. ೧೬). [ಗುತ್ತ$_1$ + -ಅನೆ$_1$]

ಗುತ್ತಲು (ನಾ). ಗುತ್ತಿ; ಪೊದರು (?): ಸುಪಾಂಡುರ ಕೃಷೆಯ ಬಣ್ಣದ ಗುತ್ತಲು(ಮ)ಪಣ್ಮಳ(ಣ)ಲ್ಗಳೆಂಬುತ್ತಮ ಚಿಹ್ನದಿಂ ನರಯುಗಾರ್ಥದೆ ತೆಂಕಣಧಾರೆ (ಜಟ್ಟಮು. ೧೧-೬). [?]

ಗುತ್ತಾದಾರ 'ಗುತ್ತೆದಾರ' ನೋ.

ಗುತ್ತಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಗೊಂಚಲು; ಗೊನೆ: ಪೊಸ ಕೆಂಜಾಜಿಯ ಗುತ್ತಿಯೊಲೆಸೆದುದು ತತ್ಸತಿಗೆ ತಳತಳಿಪ ಮುಡಿರನ್ನಂ (ಉದ್ಭಟ. ೮-೨೬). ೨. ಗುಪ್ಪೆ; ಪೊದರು; ಕಂಟಿ: ನೈರಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಕಲ್ಲಗುತ್ತಿ (ಎಇ. XIII, ೦೭೨-೪೩; 1056); ಮೂಡಣ ಕೋಡಿಯ ಬಡಗಣ ಗುತ್ತಿಯ ತೆಂಕ ಮುಖದೆ ಮೂಡಲ್ಮೇರೆ (ಇಆ. XVIII, ೩೦೨-೨೨; 11ನೆಯ ಶತ); ಗಂಡನ ಮನೆಯು ಚಂಡಸೀಗೆಯ ಗುತ್ತಿ (ಜಗೀತ. ೨೦). ೩. (ಕರಾ) ಗಿಡಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿದಾಗ ಉಳಿದ ಬುಡ; ಕೂಳೆ; ಮೋಟು: ಕಾಸರಕಗಳ ಗುತ್ತಿಗಳನ್ನು ಅಗೆದೊಗೆಯ ಬೇಕು (ಬಾಳಿಗಿ. ೭೬). 'ಕೊತ್ತು$_2$' ಪರಾ.

[ದೇ॥ ತಮಿ. ಕೊತ್ತು, ಕೊನ್ತು; ಮಲ. ಕೊತ್ತು; ತೆಲು. ಗುತ್ತಿ, ಗೊತ್ತು]

ಗುತ್ತಿ$_2$ (ನಾ). ನೆಲ; ಭೂಮಿ; ಗದ್ದೆ. 'ಎಡೆಗುತ್ತಿ' ಪರಾ.

[ದೇ॥ ತಮಿ. ಕುತ್ತಿ]

ಗುತ್ತಿ$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಎಚಿಯಂಗಪ್ಪನ ಮಗಂ ಮಾಚಿಗಂ ಗುತ್ತಿಯ ಗಂಗನ ಬೆಸದೊಳ್ . . . ಕಾದಿಸತ್ತಂ (ಎಕ. IV, ಹೆಗ್ಗಡ. ೦೦೦-೦೦; 900?); ಚಲದುತ್ತರಂಗಂ ಗುತ್ತಿಯ ಗಂಗಂ (ಎಕ. II, ೫೯-೧೦೫; 974); ಗುತ್ತಿಯ ಹೆರದರ ಸೂರಯ್ಯನ ಮಗ ಚಿಂನವರದ ಗೋಯಿಂದಸೆಟ್ಟಿಯು (ಎಕ. XII, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೨೨-೦೦೦; 1579). [?]

ಗುತ್ತಿಗೆ 'ಗುತ್ತಗೆ' ನೋ.

ಗುತ್ತಿಗೆಕರಾರು (ನಾ). (ಜಮೀನು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ಗುತ್ತಿಗೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಪ್ಪಂದ,-ಕರಾರು: ಜೀತಗಾರರಿಂದ ನೆಲ ಸಾಗುವಳಿಮಾಡಿಸುವ ಬದಲಾಗಿ, ಗುತ್ತಿಗೆ ಕರಾರಿನಮೇಲೆ ರೈತರಿಗೆ ಅದನ್ನು ವಹಿಸುವುದೆಂದು ನೆಕ್ಲುದೋವ್ ಯೋಚಿಸುತ್ತಿದ್ದನು (ಪುನರು. ೨೬೨).

[ಗುತ್ತಿಗೆ (<ಗುತ್ತಗೆ) + ಕರಾರು$_1$ (<ಕರಾರ)]

ಗುತ್ತಿಗೆಕಾಗದ (ನಾ). (ಜಮೀನು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ಗುತ್ತಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವಾಗ ಬರೆದು ಕೊಡುವ ಪತ್ರ: ಗುತ್ತಿಗೆಕಾಗದ ಬರೆಯುವುದು, ಪ್ರಶ್ನೆ ನೋಡುವುದು . . . ಕಲಿತುಕೊಂಡು ಬಂದರು (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೦೦). [ಗುತ್ತಿಗೆ (<ಗುತ್ತಗೆ) + ಕಾಗದ]

ಗುತ್ತಿಗೆಕಾಬಿ (ನಾ). ಗುತ್ತಿಗೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವವನು: ಗುತ್ತಿಗೆಕಾಬಿ ನುಡಿದು ಅದ ಒಪ್ಪವಿಡಲಜಿಯ (ಮೋಳಿಮಾ. ೨೮-೦೦೩).

[ಗುತ್ತಿಗೆ (<ಗುತ್ತಗೆ) + -ಕಾಬಿ]

ಗುತ್ತಿಗೆಗಾತಿ (ನಾ). ಹೊಣೆಗಾರಿಕೆ ಹೊತ್ತಿರುವ ಹೆಂಗಸು: ಅತ್ತಿಗೆಯ ಹುದಕ್ಕನಹುದು ತಾಯಹುದಕ್ಕ ಗುತ್ತಿಗೆಗಾತಿ ನೀನಹುದು (ಮೋಹತ. ೩೦-೫೬); "ಎಲ್ಲಾ ಹಕ್ಕನ್ನೂ ಹೊಂದಿರುವಳು" (ಮೋಹತ. ಅಡಿಟಿ).

[ಗುತ್ತಿಗೆ (< ಗುತ್ತಗೆ) + -ಕಾತಿ$_5$]

ಗುತ್ತಿಗೆದಾರ (ನಾ). ೧.=ಗುತ್ತಿಗೆಕಾಬಿ: ತಂದೆ ವಿಜಯನಗರದ ರಾಜರಿಗೆ ಗುತ್ತಿಗೆದಾರನಾಗಿ ದಣಾಯಕ ಪದವಿಯಲ್ಲಿದ್ದವನು (ಜಗದಾ. ೧೦೬); ಧಣಾಯಕನೆಂದರೆ ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಗುತ್ತಿಗೆದಾರ (ಕಥವಿ. I, ೩೬೦). ೨. ಗುತ್ತಿಗೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು: ಪೈರನು ಕುಯಿದು ಒಟ್ಟಿ, ಎಕ್ಕಿ, ಕೊಚ್ಚಿ, ಕೇರಿ, ರೇಖುಮಾಡಿ ಗುತ್ತಿಗೇದಾರರಿಗೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೬೩). [ಗುತ್ತಿಗೆ (< ಗುತ್ತಗೆ) + -ದಾರ$_4$]

ಗುತ್ತಿಗೆವಿಡಿ, ಗುತ್ತಿಗೆಹಿಡಿ(ಕ್ರಿ). ೧. ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಜಮೀನು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ವಶಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು. ೨. ಏಕಸ್ವಾಮ್ಯವುಳ್ಳವನಾಗು; ಪೂರ್ಣಾಧಿಕಾರಿಯಾಗು: ಗುತ್ತಿಗೆವಿಡಿದಂತೆ ನೆಟ್ಟಿ ಸಾಧಿಸಿದ ಜುವತ್ತುನಾಲುಕು ಬಿಜ್ಜೆಗುಜುಹ (ಮೋಹತ. ೧೬-೧೧). **ಗುತ್ತಿಗೆಹಿಡಿ**: ೨. ಒಡ್ಡರು ಬಾವಿಯನ್ನು ತೋಡಲು ಗುತ್ತಿಗೆ ಹಿಡಿದರು (ರೂಢಿ); ಅವರು ಕಾರ್ಯಕ್ರಮದ ಗುತ್ತಿಗೆಹಿಡಿದಂತೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ).

[ಗುತ್ತಿಗೆ (< ಗುತ್ತಗೆ) + ಪಿಡಿ$_1$]

ಗುತ್ತಿಗೆಹಿಡಿ 'ಗುತ್ತಿಗೆವಿಡಿ' ನೋ.

ಗುತ್ತು$_1$ 'ಗುಜುತು' ನೋ.

ಗುತ್ತು$_2$ 'ಗುತ್ತ$_1$' ನೋ.

ಗುತ್ತು$_3$ 'ಗುತ್ತೆ' ನೋ.

ಗುತ್ತು$_4$ (ನಾ). ೧. (ಕರಾ) ಗೌರವಸ್ಥ ಮನೆತನ: ಪರವೂರುಗಳ ಆಢ್ಯ ಮಹನೀಯರನ್ನೂ ಗುತ್ತು ಬರ್ಕೆಗಳ ಯಜಮಾನರನ್ನೂ ಆಮಂತ್ರಿಸಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸತ್ಕರಿಸಿದ್ದರು (ಒಡ್ಡಿಉ. ೩೦). ೨. ಜಹಗೀರುದಾರರ ಭವನ, -ಮನೆ. [← ತುಳು. ಗುತ್ತು]

ಗುತ್ತು$_5$ (ನಾ). ೧. ಹೊಡೆತ; ಏಟು: ಮೇಲಾಳನೇಜುಸಿ ಪರಿದು ಸದೆವನು ಗುತ್ತಿನಲಿ ಕೆಡಹಿ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೬-೫); ಕುಲಗಿರಿಗಳಲ್ಲಾಡುವವು ಹಿಡಿದೊಲೆದಡೀ ಕಪಿಶಿಶುಗಳಬುಧಿಯ ಕಲಕುವವು ನೀರಾಟದಲಿ ಹಾರಿ ಕೆಯ ಗುತ್ತಿನಲಿ ಚಲಿಸುವವು ಉದಯಾಸ್ತಮಾನದ ಕುಲಶಿಲೋಚ್ಚಯ (ತೊರರಾ. ೬-೮-೩೬). ೨. ಜಮೀನು; ಭೂಮಿ: ಆಜೂರ್ ಅಲ್ಲ[ಣ] ಬಜಕಳದಲ್ಲಿ ಬಿಳಿಯರಸರ ಗುತ್ತುಜಂನ್ನಪ್ಪನಿಂದ ಅಕ್ಕಿ ಮೂಡೆ ೭೦ (ಎಇ. VIII, ೦೩೩-೪೪; 1536); ಅದು ಒಕ್ಕಲಿಲ್ಲದ ಗುತ್ತು. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಆ ಗುತ್ತು ತನ್ನ ಸೀಮೆಗೆ ಸೇರಿದ್ದೆಂದು ಪಂಜದ ಕೇಮರ ಬಲ್ಲಾಳನು ಸುಳ್ಳು ಸಾಧನೆಮಾಡಿ . . . ಗುತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹೊಗೆ ಏಳುವುದಕ್ಕೆ ಬಿಡುವುದಿಲ್ಲ (ಕೋಟಚಿ. ೪೮); ಈಗ ಇರುವ ಗುತ್ತುಗಳ ಯಜಮಾನರ ಹಿರಿಯರಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರು ಜೈನ ರಾಜರ ಸೇನಾಧಿಪತಿಗಳಾಗಿದ್ದರು (ತುಳುನಾ. ೪೯). [?]

ಗುತ್ತುಬಾಳಿಕೆ (ನಾ). ಗುತ್ತಗೆಯ ಸಾಗುವಳಿ: ಒಕ್ಕಲಿಗನ ಗುತ್ತುಬಾಳಿಕೆ ಕೊಟ್ಟರೆ (ಕಗದ್ಯ. ೬೯).

[ಗುತ್ತು$_3$ (<ಗುತ್ತೆ) + ಬಾಳಿಕೆ ?]

ಗುತ್ತುಮಾಲೆ (ನಾ). ಒತ್ತಾಗಿ ಕಟ್ಟಿದ ಮಾಲೆ: ಇಲ್ಲಿಯ ವರ್ಣನೆಯು ಗುತ್ತುಮಾಲೆಯಂತೆ ಇರದೆ ಬಿಡಿಮುತ್ತಿನಂತೆ ಉದುರುವದು (ಮಸಾಹಿ. ೦೧). [ಗುತ್ತು$_2$ (< ಗುತ್ತ$_1$) + ಮಾಲೆ]

ಗುತ್ತೆ, ಗಂತ್ತು$_3$ (ನಾ). ೧.=ಗುತ್ತಗೆ ೧: ಈ ಗುತ್ತೆಗೆ ನಿಜವಾಗಿಯೂ ನಿಂತವನು ಅಥವಾ ಎದುರಿಗೆ ಇವರನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿದವನು ಮೀಸೆ ಸುಬ್ಬ (ಹಹಸ. ೨೬). ೨. ಏಕಸ್ವಾಮ್ಯ; ಪೂರ್ಣಾಧಿಕಾರ: ಕರಿಯನ ತಮ್ಮನ ಪಾಲಿಗೆ ಈಗ ಧನಿಗಳ ಮನೆಯ ದನ ಕಾಯುವ ಕೆಲಸ ಗುತ್ತೆಯಾಗಿ ಹೋಯಿತು (ರಕ್ತರೂ. ೫೦). **ಗುತ್ತು**$_3$: ೧. ಗುತ್ತಂ ರೂವಂಗೆ ಮಾಘ ಮಾಸದುಳ್ ಕೊಡುವದು (ಎಇ. XIV, ೧೯೦-೨೨; 725). [<ಗುತ್ತಗೆ]

ಗುತ್ತೇದಾರ, ಗುತ್ತಾದಾರ (ನಾ). ಭೂಮಿಯನ್ನು ಏಕಸ್ವಾಮ್ಯವಾಗಿ ಪಡೆಯುವವನು; ಪೂರ್ಣಾಧಿಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು: ಉಳಿದ ರೊಕ್ಕವೆಲ್ಲ ಗುತ್ತಿಗೆ ಹೊತ್ತ ಗುತ್ತೇದಾರರದೇ (ವಿಜಯ. ೧೦೮); ಮರುದಿನದಿಂದ ಲಿಂಗನಿಗೆ ಪೇಟೆಯ ಗಡಂಗಿನ ಗುತ್ತೇದಾರನ ಸುರಿಮಳೆ (ತನಿ. ೧೯). **ಗುತ್ತಾದಾರ:** (೬). [ಗುತ್ತೆ + – ದಾರ$_4$]

ಗುತ್ತೇದಾರಿಕೆ (ನಾ). ಗುತ್ತಗೆ ಕೊಡುವ ಪದ್ಧತಿ: ಅತ್ಯಂತ ಭಯಪ್ರದವಾದ ಗುತ್ತೇದಾರಿಕೆಯ ಪದ್ಧತಿಯಿಂದ ಭರತಖಂಡವು ಹೇಳಲಸದಳವಾದ ಕಷ್ಟನಷ್ಟಗಳನ್ನು ಸಹಿಸಿತು (ಖಾದಿಶಾ. ೪೧). [ಗುತ್ತೇದಾರ + – ಇಕೆ]

ಗುತ್ಸ (ನಾ). ೧. ಮೂವತ್ತೆರಡು ಎಳೆಗಳುಳ್ಳ ಮುತ್ತಿನ ಸರ: "ಗುತ್ಸಃ – ೩೨ ದಂಡೆಗಳುಳ್ಳದ್ದು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೭೪). ೨. ಹುಲ್ಲಿನ ಹೊದರು; ಗಂಟಿಕೆ: ಸ್ತಂಬಃ, ಗುತ್ಸಃ – ೨ – ತೃಣಾದಿನಃ ಹುಲ್ಲು ಮುಂತಾದವುಗಳ ಹೊದರಿನ ಹೆಸರು ಗಂಟಿಕೆ (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೪೦). [ಸಂ.]

ಗುತ್ಸಕ (ನಾ). = ಗುತ್ಸ ೧. [ಸಂ.]

ಗುದ (ನಾ). ದೇಹದಿಂದ ಮಲವು ಹೊರಕ್ಕೆ ಬರುವ ರಂಧ್ರ; ಮಲದ್ವಾರ; ತಿಕ: "ಗುದಃ, ಪಾಯುಃ, ಅಪಾನಂ – ಈ ೩ ಗುದಂ" (ಹಲಾಯು. ೮೩–೩೫); ಭಗಮಲದುರ್ ಕಿತ್ತುಗುಂ ಗುದಮಗಿಗುಂ (ಪುದತಿ. ೧೧–೫೭); ಇಳಿದು ಗುದಗುಹ್ಯಂಗಳೊಳು ಪ್ರಾಣವದು ಪೊರಮಡಲು (ಗಗಶಾ. ೮–೫೭). [ಸಂ.]

ಗುದಕಾಸ (ನಾ). ಹೊಟ್ಟೆನೋವು: "ಹೊಟ್ಟೆಬೇನೆಯದು ಗುದಕಾ[ಪಾಠಾಂ. ಖಾ]ಸಮೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೪–೩).
[ಗುದ + ಕಾಸ$_0$]

ಗುದಕೀಲಕ (ನಾ). ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ; ಅರಿಸೆ; ಮೊಳೆರೋಗ: "ಅರ್ಶಃ, ಗುದಕೀಲಕಃ – ಈ ೨ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ" (ಹಲಾಯು. ೯೯–೪೫೦).
[ಗುದ + ಕೀಲಕ]

ಗುದಗ 'ಗುದಿಗೆ' ನೋ.

ಗುದಗುಲಿಕಿ (ನಾ). ೧. (ಕರಾ) ಕಚಗುಳಿ; ಚಕ್ಕಳಗುಳಿ; ಕಿಕ್ಕಿಲಿ. ೨. (ಆಲಂ) ಸಂಖ; ಸಂತೋಷ; ಆನಂದ: ಆಗ ಈಗ ನೀ ಅಷ್ಟ ಬಂದು ಮಾತಾಡ್ತೀ ಅಂತ ನಮಗೂ ಗುದಗುಲಿಕಿ ಆಗತದ (ದೀಪಹ. II, ೧೧೯). [← ಮರಾ. ಗುದಗುಲೀ]

ಗುದಗೆ (ನಾ).=ಗುತ್ತಗೆ (?): ಯೆಂದೆಂದಿಗುಂ ನೂಱಕೆಪಳಯಿ ಗುದಗೆ ಮರಿಯಾದೆಯಲಿ ಪುತ್ರಪೌತ್ರ ಸಿದ್ಧಾಯವನು ಕಲ ಮೇಲೆ ಮಡಗುವರು (ಎಕ. XIV, ತಿರುಮ. ೭೨–೨೪; 1309). [?]

ಗುದನಾಳ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಕರುಳಿನ ಕೆಳತಂದಿ: ಮಗುವು ಆಹಾರವಿಲ್ಲದೆ ಸಣ್ಣಗಾಗುತ್ತದೆ. ಗುದನಾಳ (Rectum) ಕುಸಿಯಬಹುದು (ಕೆಲರೋ. ೩೦).
[ಗುದ + ನಾಳ$_1$ (= ನಾಲ$_1$)]

ಗುದಭ್ರಂಶ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗುದ ರೋಗ: ವಿಷೂಚಿ, ಅತಿಸಾರಗಳಿಂದ ಶರೀರ ರೂಕ್ಷಿಸಿ ಬಡವಾಗಿ ಇದ್ದಾತಂಗೆ ನನೆ ಹೊಱಡುವದು, ಅದು ಗುದಭ್ರಂಶ ಎನಿಸಿಕೊಂಬುದು (ವೃದ್ಧಸಾ. I, ೨೨೭): ಶುಂಠಿ, ಓವು . . . ಕಾಯಿಸಿ ಸೇವಿಸೆ ಸರ್ವಾತಿಸಾರ, ಗುದಭ್ರಂಶ, ಉದರಶೂಲೆ ಸಹ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಸಕವ್ಯ. ೩೨೭). [ಗುದ + ಭ್ರಂಶ]

ಗುದಮುರಿಗೆ 'ಗುದ್ದುಮುರಿಗೆ' ನೋ.

ಗುದವಾತ (ನಾ). ಅಪಾನವಾಯು; ಹೂಸು: "ಶರ್ದಿಃ, ಶರ್ದುಃ, ಶರ್ದನಂ, ಶರ್ದನೀಯಂ – ಈ ೪ ಗುದವಾತಂ" (ಕಾಶಕ್ಯ. ೮೫).
[ಗುದ + ವಾತ]

ಗುದಸ್ತ (ಗು). ಕಳೆದುಹೋದ; ಆಗಿಹೋದ. 'ಗುದಸ್ತಬಾಕಿ' ಪರಾ. [←ಹಿಂ. ಗುಜಶ್ತಾ; ಮರಾ. ಗುಜಸ್ತಾ; ಪಾರ. ಗುಂಜಸ್ತಾ]

ಗುದಸ್ತಬಾಕಿ, ಗುದಸ್ತಾಬಾಕಿ (ನಾ). ಕಳೆದ ವರ್ಷದ ಬಾಕಿ,–ಉಳಿಕೆ: ಚಾಲ್ತಿ ಸಾಲಿನ ಬಾಕಿಯನ್ನೂ ಗುದಸ್ತಬಾಕಿಯನ್ನೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಹಾಕಿ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಎರಡನ್ನೂ ತಬ್ದೀಲು ಮಾಡಿ ತಲೆ ಕೆಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ನನ್ನೂರು. ೦೫೩). **ಗುದಸ್ತಾಬಾಕಿ:** ಜಮಾಬಂದಿ ಪ್ರಕಾರ . . . ಗುದಸ್ತಾಬಾಕಿ ಸುದಾ ದಾಖಲುಮಾಡಿ (ಮಹಾವಂ. II, ೬೪). ?
[ಗುದಸ್ತ + ಬಾಕಿ$_2$]

ಗುದಸ್ತಾಬಾಕಿ 'ಗುದಸ್ತಬಾಕಿ' ನೋ.

ಗುದಸ್ಥಾನ(ನಾ). ಗುದಪ್ರದೇಶ: ವಿಲಸಿತಾಗ್ನೇಯಕಂ ಹಂಸಂ ಎನಿಪ್ಪ ಸಲ್ಲಲಿತಾಕ್ಷರಂಗಳೆರಡಾಧಾರವೆಂಬುದೇ ಸಲೆ ಗುದಸ್ಥಾನವು (ವೀಶೈಪು. ೭–೯–೫); ಗುದಸ್ಥಾನ, ಮೇಹಸ್ಥಾನ . . . ಈ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ನೋವು ಉಂಟಾಗಿ . . . ಈ ಲಕ್ಷಣಮುಳ್ಳುದೆ ಅಸಾಧ್ಯ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯೆಂದರಿವುದು (ಸಕವ್ಯ. ೨೮೪). [ಗುದ + ಸ್ಥಾನ]

ಗುದಾಂಕುರ (ನಾ). ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ: ಮುತ್ತದ ಬೂದಿಯೂಱಲೆ ತಚ್ಚತುರ್ಗುಣಮೆನೆ ಕೊಂಡದನಟ್ಟು ಪೂಸಿದೊಡಂ ತತುಕ್ಷಣದೊಳೆ ಮಾಣಿಸುಗುಂ ಗುದಾ[ಪಾಠಾಂ. ಗುಂಡಾ]ಂಕುರದೇಟ್ಗೆಯಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯–೧೪೨). [ಗುದ + ಅಂಕುರ]

ಗುದಾಮ 'ಗುದಾಮು' ನೋ.

ಗುದಾಮು, ಗುದಾಮ, ಗೊದಾಮು, ಗೋದಾಮು (ನಾ). ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಶೇಖರಿಸಿಡುವ ಸ್ಥಳ; ಮಳಿಗೆ: ಗುದಾಮಿನ ಕಾಳೆಲ್ಲ ತೀರ ಬೇಕೊ ಬೇಡವೊ (ಗಾಳಿಪ. ೧೨೦); ಅವಳ ಪರಮಾತ್ಮನ ಆರಾಧನೆ . . . ಬಿರುಗಾಳಿಯ ಹೊಡೆತಕ್ಕೆ ಕಿತ್ತುಕೊಂಡು ಹಾರಿಹೋಗುವ ಗುದಾಮಿನ ತಗಡುಗಳಂತೆ . . . ಕಾಣತೊಡಗಿದ್ದವು (ಹೇಮಂತ. ೯೩); ಇತ್ತ ಅವನ ಗುದಾಮಿನಲ್ಲಿ ಸಹಸ್ರಾರು ಪೌಂಡುಗಳ ಸಾಮಾನುಗಳಿರುತ್ತವೆ (ಬೆಂಜನ್. ೧೬೮). **ಗುದಾಮ:** ಊರಲ್ಲಿ, ಬಂದರಲ್ಲಿ, ರೈಲ್ವೆ ಗುದಾಮದಲ್ಲಿ ಕಳವು ಮಾಡಿದ ಜನರಿಂದಲೇ ಹಾಂಬುರ್ಗ ಸೆರೆಮನೆಯು ಕಿಕ್ಕಿರಿದಿತ್ತು (ಬಿರುಗಾ. ೧೫). **ಗೊದಾಮು:** ತುಂಬಿದ ಡಬ್ಬಿಗಳನ್ನು ಗೊದಾಮಿನಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟು ಬರುತ್ತಿದ್ದೆನು (ಮೇದಿಮ. ೧೬೯). **ಗೋದಾಮು:** ಕುವಯಿತಿಯಿಂದ ಬಂದವರೇ ಬಂದರದಲ್ಲಿ ಭಾರೀ ಅಂಗಡಿ, ಗೋದಾಮುಗಳನ್ನು ತೆರೆದರು (ದೇಜೊ. ಕೆ.ಶಿ. ೪೪); ಮಹಲ ಅಂಗಡಿಯ ಗೋದಾಮಹೆಗ್ಗಣವುಂಡು ಬಿಸುಟ ಜಳ್ಳಿನ ಚೀಲದಂದ . . . ಬನ್ನಿರೋ ಬನ್ನಿ (ನಡಬಂ. ೬೩–೨೨).
[← ಹಿಂ. ಗುದಾಮ್, ಗೋದಾಮ್; ಮರಾ. ಗುದಾಮ್.
/ ಇಂ. Godown; ಪೋರ್ಚ್. ಗುದಾಂವ]

ಗುದಿ$_1$ 'ಕುದಿ$_2$' ನೋ.

ಗುದಿ$_2$ (ಕ್ರಿ). ಕಾಲುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟು: "ಗಂದಿ – ಪಾದಬಂಧನೇ" (ಶಮಧಾ).
[?]

ಗುದಿ$_3$ ಗುದೆ, ಗುದ್ದಿ, ಗುಂದ್ದೆ (ನಾ). ೧. ತೆಂಗು, ಅಡಕೆ ಮುಂತಾದ ಮರಗಳನ್ನು ಹತ್ತುವಾಗ ಕಾಲಿಗೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಹಗ್ಗ: ಬೆಳ್ಳಾರ ಬಲೆಯ ಗುದಿಯ ಸಬಳದ ಕವಲ್ಗೋಲ . . . ಕೂಡಿ ನಡೆತಂದು ನೆರೆದರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೮೩–೨೫); ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿದ್ದ ತೆಂಗಿನ ಮರಕ್ಕೆ ಗುದಿಯನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳದೆ ಹತ್ತಿ ಹತ್ತು ಎಳನೀರುಗಳನ್ನು ಕೆಡವಿದೆ (ಜೀಂಗಾಳ್ಯ. ೩೪೩). ೨. (ಕಟ್ಟಿದ) ಗೊಂಚಲು; ಮಂಜರಿ: ಹೊಂಗಿ ಮಿಡುಕುವ ಮೀನ ಗುದಿಗಳಂ . . . ಪೂತಿಬೆಕ್ಕಂ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರರಾಯಂಗೆ ಕಾಣಿಕೆಯನ್ನಿತ್ತು (ಹಚಕಾ. ೫–೩); ಬಾಳೆಯ ಗುದಿ ಬಲಗಯ್ಯೊಳ್ ಬಾಳೆಯ ಗೊನೆ ಪೆಗಲೊಳೊಪ್ಪೆ . . . ವನಚರಂ ನಡೆತಂದಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩–೧೭೧); ಅಚ್ಚಮುತ್ತಿನ ಗುದಿಗಳು ಝುಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟಿಗಳ ಕುಚ್ಚುಗಳ ಸಂದಣಿಗಳಿಂ ಕೇರಿಕೇರಿಯೊಳ್ ಪೆಚ್ಚಿದವು(ಚಿಬಮ. ೫–೩); ಪವಳದ ರನ್ನದ ಗುದಿಗಳ ಗುಡಿಗಳ್

ನವಮೌಕ್ತಿಕ ರಂಗದ ದಾಂಗುಡಿಗಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೯-೪೦ ರಗಳೆ). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ; ಗದೆ: ಅವನ ಕೊರಳಿಗೆ ಬೀಳುವಸಿಯನು ತವಕದಲ್ಲಿ ಕಬ್ಬುನದ ಗುದಿಯಲಿ ಸವರಿ ಬೀಸಲು ಅವಳ ಕೈಯಿಂ ಬಿದ್ದುದಾ ಖಡುಗಾ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೦-೪೭). ೪. ನಡಗೆಯನ್ನು ತಡೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ದನಕರುಗಳ ಮುಂಗಾಲುಗಳ ನಡುವೆ ತೊಡಕುವಂತೆ ಕಟ್ಟುವ ಮರದ ತುಂಡು; ಗುದಿಗಾಲು. 'ಗುದಿಗೆ$_1$' ಪರಾ. **ಗುದೆ**: ೨. ಎತ್ತೆತ್ತಲುಂ ನೋಡೆ ಮುತ್ತುಗಳ ಗುದೆಗಳೆಂದೆತ್ತೆತ್ತಲುಂ ನೋಡೆ ಪವಳ ಗೊಂಚಲ್ಗಳಿಂ (ಸಿದ್ಧ ಕಾ. ೧೧-೬). **ಗುದ್ದಿ**: ೪. ಹಮ್ಮು ಎಂಬೊದೆ ಎಮ್ಮೆ ಗಮ್ಮುಯೆಂಬೋದೆ ಹಗ್ಗ ಹೆಮ್ಮೆಯೆಂಬೊದೆ ಅದಕೆ ಧಮ್ಮ ಗುದ್ದಿ (ಪುರಂದ. ೨-೫೫-೧); ಆ ಆಕಳ ಹೊಡೆದು ಅದರ ಕೊರಳೊಳಗೆ ದೊಡ್ಡದೊಂದು ಗುದ್ದೀಕಟ್ಟಿ ತುರುಮಂದೆಗೆ ಬಿಟ್ಟನು (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೨೪). ೫. (ಆಲಂ) ಹೊಣೆಗಾರಿಕೆ; ಭಾರ: ಇಂಥಾ ಪುಡಾರಿಗಳಿಗೆ ಒಂದೊಂದು ಗುದ್ದೀ ಕಟ್ಟಿಬಿಟ್ಟಾರ (ಅಪನಾ. ೨೦೩); **ಗುದ್ದೆ**: ೩. ಹಿಡಿದ ಕತ್ತೀಗುದ್ದೆಗಳಲಿ (ಸಾರಂಗ. ೧೧). ೫. ಕೊರಳಿಗೆ ಗುದ್ದೆ ಬಿದ್ದ ಮೇಲೆ ಬುದ್ಧಿ ಬಂತು ಅಲ್ಲವೆ (ಬೆಳುಮ. ೪೭); ಹೊಸಬೀಗತನ ಮಾಡಿ ಹೆಂಡತಿಯ ಗುದ್ದೆಯನ್ನು ಕೊರಳಿಗೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡೆ (ಬಟ್ಟಹೊ. ೬೩).

ಗುದಿಯ ಸರ=ಕೆಂಚಟ್ಟುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಆಭರಣ (?): ಗುದಿಯ ಸರವು ಕನಕಸರವ ಧರಿಸಿದನು (ಕರಿಕ. ೧೬-೪).

[<ಗುದ್ದಿ$_2$./ತೆಲು. ಗುದಿ, ಗುಮಿ]

ಗುದಿಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). **ಕೂಡಿಸಿ ಕಟ್ಟು**: ಮರಗಳನ್ನು ಹತ್ತಿ, ಕಾಯಿ ಕೆಡವಿ, ಅವನ್ನು ಗುದಿಕಟ್ಟಿ . . . ಮನೆಗೆ ತಂದು ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದ (ನನ್ನೂರು. ೧೪೩).

[ಗುದಿ$_3$ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಗುದಿಕಾಲು 'ಗುದಿಗಾಲ್' ನೋ.

ಗುದಿಕೆ 'ಗುದ್ದಿಕೆ' ನೋ.

ಗುದಿಗಾಲ್, ಗುದಿಕಾಲು, ಗುದಿಗಾಲು (ನಾ). ೧. ದನಕರುಗಳು ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಾಗಿ ತಿರುಗದಿರಲೆಂದು ಕಾಲಿಗೂ ಕೊರಳಿಗೂ ಗುದಿಯನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟಿರುವುದು: ಒದೆ ನೂಕು ಪೊಯ್ ವಜ್ರಪಾಶದಿಂದಿಟ್ಟು ಹಿಡಿ ಗುದಿಗಾಲ್ಗಳಂ ಕಟ್ಟಿ ಗೋತಮಂ ತೆಗೆ (ಸಿಂಗಿರಾ. ೩-೧೪). **ಗುದಿಕಾಲು**: ೧. ಈ ಹಸುವಿಗೆ ಗುದಿಕಾಲು ಹಾಕಿ ಬಿಡಬೇಕಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). **ಗುದಿಗಾಲು**: ೨. ಮರ ಹತ್ತುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಗಂದಿಹಾಕಿಕೊಂಡಿರುವ ಕಾಲು: ಗುದಿಗಾಲಿನಿಂದ ತೆಂಗಿನಮರ ಹತ್ತಬೇಕು (ರೂಢಿ). ೩. (ಆಲಂ) ಅಡ್ಡಿ; ತಡೆ: ಅವುಗಳ ವರ್ಣನೆ ಓದುಗರ ಸಹನೆಯನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸುವಂತಿದೆ; ಕಥಾಕ್ರಿಯೆಗೆ ಗುದಿಗಾಲು ಹೂಡಿದಂತಿದೆ (ನಂಜುಂಡ. ೫೭). [ಗುದಿ$_3$ + ಕಾಲ್$_1$]

ಗುದಿಗಾಲು 'ಗುದಿಗಾಲ್' ನೋ.

ಗುದಿಗೆ, ಗುದಗ, ಗುದುಗ, ಗುದುಗೆ (ನಾ). ೧. ಒನಕೆಯಂತೆ ದಪ್ಪನಾಗಿರುವ (ಲೋಹದ ಕಟ್ಟನ್ನುಳ್ಳ) ದೊಣ್ಣೆ,-ದಡಿ: ಗಟ್ಟಿ ಚಿನ್ನದ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಗುದಿಗೆಯು ಕೆಯ್ಯ ಜಟ್ಟಿಗಳ್ . . . ಬೊಬ್ಬಿಟ್ಟುದು ರಾಯ ನೇಳ್ಗೆಯಲಿ (ಮೋಹತ. ೨೦-೫೮); ಗುದಿಗೆ ಹಿಡಿದು ಕೊಂದಪೆನೆನುತ್ತು ರಗನಂ ಬರಲು ಬೆದರಿ ಉರಗೇಂದ್ರಂ ನುಡಿದಂ (ತುರಂಗ. ೨-೩೭); ನದಿ ದಾಟಬೇಕಾದರೆ ಗುದಿಗೆಯಿಂದ ಆದೀತೆ (ಗಾದೆ). **ಗುದಗ**: ೨. ಬಾಗಿಲನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ ಭದ್ರಪಡಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾಗಿ ಕೊಡುವ ಊರೆಗೋಲು: (ಕ). ೩. (ಉಕ) ತುಂಬ ದಪ್ಪನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಟೊಣಪ; ದಡಿಗ: ಅವನೊಬ್ಬ ಗುದಗ (ರೂಢಿ). **ಗುದುಗ**: ೩. ಗುಗ್ಗರಿ ಊಟಲ್ಲೋ ಗುದುಗ ಹೆಂಗಸಲ್ಲೊ ಉದ್ದೀನಬ್ಯಾಳಿ ರುಚಿಯಲ್ಲೋ (ಕಜಾಗೀ. ೬೩). **ಗುದುಗೆ**: ೧. ಭಾಂಡತತಿಗೊಂದು ಗುದುಗೆಯು ಪೆಟ್ಟು ಸಾಲದೇ (ಜಬಪು. ೫೦-೪೩). [ಗುದಿ$_3$ + – ಗೆ./ತುಳು. ಗುದಿಗೆ]

ಗುದಿಗೆಕಲ್ಲು (ನಾ). ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಸಾಧನ; ಒಂದು ಯುದ್ಧಸಾಧನ: ಆಗ ಯುದ್ಧರಂಗದಲ್ಲಿ ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದ ಸಾಮಾನು ಸರಕುಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಆಯುಧಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಇಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿದೆ: ಗುದಿಗೆ . . . ಮರುಳುಕೈ, ಗುದಿಗೆಕಲ್ಲು, ಗುಂಟ, ಕೊರಡು, ಬುರುಡೆ (ನಂಜುಂಡ. ೧೩೦). [ಗುದಿಗೆ + ಕಲ್ಲು (<ಕಲ್$_3$)]

ಗುದಿಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). **ಕೂಡಿಸಿ ಕಟ್ಟು; ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕಟ್ಟು; ಪೋಣಿಸು**: ಪರಿಪರಿಯ ವಿಮಾನ್ಗಳಂ ಗುದಿಗೆಯ್ದರು (ಹಡಕಾ. ೫-೪೫); ಅಂತವೆಲ್ಲಮಂ ಗುದಿಗೆಯ್ದು ಕಾಳಮೇಘಂ ತಡಿಗೆಯ್ದು ನಿಂದಿರ್ಪಿನಂ (ರಾಜಶೇ. ೫-೧೧೫ ವ).

[ಗುದಿ$_3$ + ಕೆಯ್$_1$]

ಗುದಿಗೆಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ದಂಡನೀತಿ; ದಂಡೋಪಾಯ: ಇವರನ್ನು ಮರ್ದನ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಬೇಕು ಗುದಿಗೆಶಾಸ್ತ್ರ (ಬಾಳಗಿ. ೧೩೩). [ಗುದಿಗೆ + ಶಾಸ್ತ್ರ]

ಗುದಿಗೆಹೊಯ್ಲು (ನಾ). ದೊಣ್ಣೆಯ ಏಟು,-ಪೆಟ್ಟು: ಗುದಿಗೆಹೊಯ್ಲಲಿ ಕೆಲರು ಲಾಂಗೂಲದ ವಿಘಾತದಿ ಕೆಲರು ಮಡಿದರು (ಅನಂರಾ. ೫-೮-೩೯).

[ಗುದಿಗೆ + ಹೊಯ್ಲು (<ಪೊಯ್ಲು)]

ಗುದಿಮಕ್ಷಕ (ನಾ). ಬಂಧನಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿದ ನೊಣ: ಇವರಡಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದಡೆ ಇವರನೊಡಗೂಡಿ ನುಡಿದೆನಾದಡೆ ಜೇನಗಡಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದ ಗುದಿಮಕ್ಷಕನಂತೆ (ಮೋಳಿಮಾ. ೨೨-೮೫). [ಗುದಿ$_3$ + ಮಕ್ಷಕ]

ಗುದುಕು$_1$ (ಕ್ರಿ). **ಚಿಮ್ಮು; ನೆಗೆ; ಹಾರು**: ಭಡ್ಡನೆ ಬಂಡೆಯಿಂದ ಗುದುಕಿ, ಹೀಗೆಯೇ ಹೋಗಿ ಶಿನ್ನನನ್ನಾದರೂ ಮಾತನಾಡಿಸಿ ಬರೋಣ (ಮೂರುದಾ. ೧೧೦). [<ಕುದುಕು$_1$]

ಗುದುಕು$_2$ (ನಾ). **ನೆಗೆತ; ಹಾರುವಿಕೆ**: ಮಿಂಗ್ಮೃಗಪಕ್ಷಿಯನಾಂತುಕೊಂಡು ಕೋಸಲೆಯ ಪುಳಿಂದನೊಂದೆ ಗುದುಕಿಂ ಬರುತಿರ್ದನದೊಂದು ತಾಣದೊಳ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩-೧೬೩). [< ಗುದುಕು$_1$]

ಗುದುಗ 'ಗುದಿಗೆ' ನೋ.

ಗುದುಗುದಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. **ಉತ್ಸಾಹ ಹೊಂದು; ಆತುರಪಡು**: ಬಂದು ಪ್ರವೇಶಕಾಲದೊಳು ಗುದುಗುದಿಸಿ ತ[ಕ]ದುಪಿಂದಾದ ತೀಂಟೆಯುಂಗಜಗೇಹದಾಕೆಗಂ ಕಂದರಾಗರು ಬಂಜೆಯಾಗಿರ್ಪಳು (ವೀಶೈಪು. ೪-೨೦-೩೦). ೨. **ಕೊರೆ**: ಕಿವಿಪೊಕ್ಕ ಕೀಡಿಯಂದದಿ ಕೆಡುಕೆ ಮನದಿ ಗುದುಗುದಿಸುತಿದೆ (ಹಬ್ಬರ. ೨೦-೧೦೩). [ಗುದುಗುದು$_0$ + – ಇಸು$_3$]

ಗುದುಗೆ 'ಗುದಿಗೆ' ನೋ.

ಗುದುಮುರಿಗೆ 'ಗುದ್ದುಮುರಿಗೆ' ನೋ.

ಗುದುಮುರಿಗೆ 'ಗುದ್ದುಮುರಿಗೆ' ನೋ.

ಗುದೆ 'ಗುದಿ$_3$' ನೋ.

ಗುದ್ದ 'ಗೋದ$_1$' ನೋ.

ಗುದ್ದರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಿವಿಸು; ನೂಕಿಸು: ಆನೆಗಳಿಂದ ಗುದ್ದರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಆಗದ ಹಾಗೆ . . . ಕಬ್ಬಿಣದ ಗಡಾರಿಗಳನ್ನು ನಾಟಿದ್ದರು (ಭಾರವೀ. ೧೧೧). ೨. **ದಬ್ಬು; ತಳ್ಳು; ನೂಕು**: ಕೋರ್ಟಿನಲ್ಲಿದ್ದ ಗಂಡಸರ ಕಣ್ಣುಗಳೆಲ್ಲ ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆ ಅವಳ ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗಿ . . . ಜೈಲುಡುಪನ್ನು ಗುದ್ದರಿಸಿಕೊಂಡು ಮೇಲುಬ್ಬಿ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದ ಎದೆಯ ಮೇಲೆ ನಲಿದು ನಾಟಿ ನಿಂತುವು (ಪುನರು. ೩೪). [ಗುದ್ದು$_2$ (<ಗುರ್ದು$_2$) + – ಇಸು$_3$]

ಗುದ್ದಲಿ (ನಾ). ನೆಲವನ್ನು ಅಗೆಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕಬ್ಬಿಣದ ಒಂದು ಸಾಧನ,-ಮುಟ್ಟು: "ಗೋದಾರಣಂ, ಕುದ್ದಾಲಂ-ಈ ೨ ಗುದ್ದಲಿ" (ಹಲಾಯು. ೪೪-೪೨೩); ನಿನ್ನ ಗುಣಮನಾರಯ್ವೆನೆಂಬಾತಂ ಚಾಮಿಕರಶೈಲಮಂ ಗುದ್ದಲಿಯಿಂದಗುಟ್ದು[ಕೆಡೆಯೆ] ನೂಂಕುವೆನೆಂಬೆಗ್ಗನಂ ಪೋಲ್ಕುಂ (ಧರ್ಮಾಮ್ಮ. ೪-೧೮೫); ತನುವ ತೋಟವ ಮಾಡಿ ಮನವ ಗುದ್ದಲಿ [ಪಾಠಾಂ. ಲೆ]ಯ ಮಾಡಿ ಅಗಿದು ಕಳೆದೆನಯ್ಯಾ ಭ್ರಾಂತಿನ

ಬೇರೊಡೆದು (ಅವಚಂ. ೧೮೦-೮೧೨) ; (ಶೂನ್ಯಸಂ. ೧೦-೨೯ ನೋ). ಗುಡ್ಡರು ಗದ್ದಲಿಯನೆತ್ತಿಯುಗೆಯುತೊಡಗಿದರಲಸದೆ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೪-೧೯) ; ಮಾತಿನ ಗುದ್ದಲಿಯಿಂದ . . . ಜ್ಞಾನದ ಚಿಲುಮೆಯನ್ನು ಚಿಮ್ಮಿಸಿದ ವಾಣಿಯದು (ರಾಮಾನಿ. ೧೧೭) ; ಮುದ್ದೆಗೆ ಎದ್ದು, ಗುದ್ದಲಿಗೆ ಬಿದ್ದ (ಗಾದೆ).

[ದೇ॥ ತಮಿ. ಕುನ್ತಾಲಿ, ಕುನ್ತಾಳಿ ;ಮಲ. ಕುನ್ತಾಲಿ ; ತುಳು. ಗುದ್ದಲಿ, ಗುದ್ದೊಲಿ ; ಕೊಡ. ಗುದ್ದಲಿ ; ತೆಲು. ಗುದ್ದಲಿ./ಸಂ. ಕುದ್ದಾಲ]

ಗುದ್ದಲಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಗುದ್ದಲಿಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು ; ಅಗೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಗುದ್ದಲಿಯನ್ನು ಎತ್ತು ; ಅಗೆ : ಅಂತು ಪುಡಿಗತ್ತುರಿಯೆಂದು ಪಿಡಿಕೈಸಿ ಪೂಸಲುಂ ಪಾಸಿ ಪೊಟ್ಟೆಗಟ್ಟಲುಂ ಮಿಹಿರಂಗಮಿಂದುಗಂ ಗುದ್ದಲಿಗೊಂಡಗುಟ್ದು (ಅರ್ಧನೇ. ೫-೧೮ ವ) ; ಕುಲನಾಶಕನು ಹುಟ್ಟಲು ಕುಲವಳಿದು ಪೋಕು ಕುಲದ ಬೇರಿಗೆ ನೀನೆ ಗುದ್ದಲಿಗೊಳಲದೇಕೆ ಸುಪುತ್ರನಾಗಿ (ಬಸಪು. ೩-೫೮). [ಗುದ್ದಲಿ + ಕೊಳ್$_1$]

ಗುದ್ದಲಿಪೂಜೆ (ನಾ). ಹೊಸದಾಗಿ ಕಟ್ಟಡವನ್ನು ಕಟ್ಟಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವಾಗ ಗುದ್ದಲಿ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಗೆ ಮಾಡುವ ಪೂಜೆ ಮತ್ತು ಅದರ ಸಮಾರಂಭ: ದ್ರೋಣನು . . . ಸಮತಲವಾಗಿದ್ದ ಒಂದು ಬಯಲನ್ನು ಆರಿಸಿಕೊಂಡು ಗುದ್ದಲಿಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಸಿದನು (ವಚಭಾ. ೨೨).

[ಗುದ್ದಲಿ + ಪೂಜೆ$_2$]

ಗುದ್ದಲಿವಲ್ (ನಾ). ಗುದ್ದಲಿಯಂತೆ ಇರುವ ಹಲ್ಲು : ಸಲಿಕೆವಲ್ಲ ಗುದ್ದಲಿವಲ್ಲ ಭೂತ ನಮಿಸಿದವಕ್ಕಗೆ (ಮದೇಪು. ೩೩-೧೧).

[ಗುದ್ದಲಿ + ಪಲ್]

ಗುದ್ದಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮೋಸಮಾಡು ; ವಂಚಿಸು : " ಮುಂಘತೇ = ಗುದ್ದಲಿಸಿದಪಂ " (ಕಾಶಕ್ಕ. ೯೨). [?]

ಗುದ್ದವ್ವ (ನಾ). ಒಂದು ಕ್ಷುದ್ರದೇವತೆಯ ಹೆಸರು :

ಗುದ್ದವ್ವನ ಬೇನೆ = ಮೈಯಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಗುದ್ದಿದಂತೆ ನೋವು ಉಂಟುಮಾಡುವ, ಜ್ವರ ಸಹಿತವಾದ ಒಂದು ರೋಗ ; ಇನ್‌ಫ್ಲುಯೆಂಜಾ: ಸಾತಾರೆಗೆ ಮೊದಲ ಸಲ ಗುದ್ದವ್ವನ ಬೇನೆ ಬಂತು (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೪೩೭) ; ಓಡುಗಿನ ಜಂತುಗಳ ಹಾವಳಿಯನ್ನು ತಡೆಯಲಾರದೆ ತುತ್ತಾದರು ಅಸಂಖ್ಯ ಜನ. ಅದುವೆ ಗುದ್ದವ್ವನ (ಇನ್‌ಫ್ಲುಯೆಂಜಾ) ಬೇನೆ (ಶ್ರೀರಂಗ. ೩೦).

[ಗುದ್ದು$_2$ (< ಗುದರ್$_2$) + ಅವ್ವ$_1$ (< ಅವ್ವೆ)]

ಗುದ್ದಾಟ (ನಾ). ೧. ಒಬ್ಬರಿಗೊಬ್ಬರು ಗುದ್ದುವುದು ; ಗುದ್ದಾಡುವುದು. ೨. ಜಗಳ ; ಕಲಹ : ಇವನ ಕೂಡ ಯಾಕೆ ಗುದ್ದಾಟ ? (ನಡದಾ. I, ೩೧೯) ; ಅಸಲಿಗೆ ಮೋಸ, ಲಾಭಕ್ಕೆ ಗುದ್ದಾಟ (ಗಾದೆ).

[ಗುದ್ದು$_2$ (< ಗುದರ್$_2$) + ಆಟ]

ಗುದ್ದಾಡು (ಕ್ರಿ). ಹೋರಾಡು ; ಸೆಣಸಾಡು ; ಹೆಣಗು : ಅದ್ದಿಕದವ ರಾಜ್ಞೆಯಲಿ ಸಂಕಲ್ಪವ ತಿದ್ದಿಕೊಂಡೊಳಪುಗುವುದಕೆ ಗುದ್ದಾಡಿದರು (ಮೋಹತ. ೩-೪೮) ; ಮಧ್ಯಾಹ್ನದವರೆಗೆ ಗುದ್ದಾಡಿದರೂ ಆ ಬಂಡೆಗಲ್ಲು ಸರಿಯಲಿಲ್ಲ (ಮೋದಿಮ. ೧೨೨) ; ಗಾಣಿಗನ ಸಂಗಡ ಗುದ್ದಾಡಿ ಒಣ ರೊಟ್ಟಿಯನ್ನು ತಿಂದರಂತೆ (ಗಾದೆ).

[ಗುದ್ದು$_2$ (< ಗುದರ್$_2$) + ಆಡು$_1$]

ಗುದ್ದಿ ' ಗುದಿ$_3$ ' ನೋ.

ಗುದ್ದಿಕೆ, ಗುದಿಕೆ (ನಾ). ಗುದ್ದುವಿಕೆ ; ಹೊಡೆತ : " ಸುಮ್ಮನೆ ಯಾಕೆ ಹೊಡೆಯುತ್ತೀರಿ ? " ಎಂದು ಗುದ್ದಿಕೆಯನ್ನು ಸಹಿಸಿ . . . ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದನು (ನಿರಾಭ. ೮೭). **ಗುದಿಕೆ :** ಒಬ್ಬಳಿರ್ದೊಡೆ ಹೊದಿಕೆಯಿಬ್ಬರಾದೊಡೆ ಗುದಿಕೆ (ಮಹಾಂತೇ. ೨೮-೨೭) ; ಅಬ್ಬಬ್ಬ ! ಏನು ಆ ಗುದಿಕೆಗಳು ! ಅವನ ಹೊಡೆತಕ್ಕೆ ಇಬ್ಬರೂ ಕಂಗೆಟ್ಟರು (ಕುರಿಹಿಂ. ೧೨೨).

[ಗುದ್ದು$_2$ (< ಗುದರ್$_2$) + – ಇಕೆ]

ಗುದ್ದು$_1$ ' ಗುದರ್$_1$ ' ನೋ.

ಗುದ್ದು$_2$ ' ಗುದರ್$_2$ ' ನೋ.

ಗುದ್ದು$_3$ (ನಾ). ಬಿಲ ; ಗುಳಿ; **ಪೊಟರೆ :** ಇಂತೀ ವೆಜ್ಜದಜ್ಜಿಯು ಗುದ್ದಿನಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದವಂಗೆ ನಿರ್ಧರವಿಲ್ಲ (ನಗೆಮಾ. ೪೦) ; ಬಿದ್ದ ದೇಹವನು ಗುದ್ದಿನೊಳಗಿಡುವಾಗ ಬುದ್ಧಿ ಬಂದಪುದೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೬೯೫) ; ಬಂಡೆಯುಡಿ ಗುದ್ದಿನೊಳಗೊರಗಿ ನಿದ್ದೆಯೊಳಿದ್ದ ಕಣೆಹಂದಿಗಳ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೯೮-೪೦೦).

[?]

ಗುದ್ದುಕಂಬ (ನಾ). ಕಟ್ಟಡ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ ಆಧಾರಭೂತವಾದ ಕಂಭ ;ಆನಿಕ : ಒಂದು ಕಮಾನಿಗೆ ಅಥವಾ ಸೇತುವೆಗೆ ಆಧಾರವಾಗಿರುವ ಕಟ್ಟಡದ ಭಾಗ ; ಕಮಾನಿನ ಗುದ್ದುಕಂಬ (Abutment. ಇಂಕನಿ).

[ಗುದ್ದು$_2$ (<ಗುದುರ್$_2$) + ಕಂಬ$_1$ (< ಕಂಭ)]

ಗುದ್ದುಗಣ್ಣು (ನಾ). ಕುಳಿಬಿದ್ದ ಕಣ್ಣು ; ಗುಳಿಗಣ್ಣು : ಬಿದ್ದ ಮೊಲೆಯುವರು ಕೆಂಗರಿಗಣ್ಣು ಹರಿದಲೆಯು ಗುದ್ದುಗಣ್ಣಿನ ಮುದ್ದೆಮೂಗು ಹರಿಗಿವಿಗಳಿಂ (ಮರುಜಾ. ೨-೪೦); ಗುದ್ದುಗಣ್ಣಾದವಗೆ ಮುದ್ದು ಹೆಂಗಸು ಏಕೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೮೦೪). [ಗುದ್ದು$_3$ + ಕಣ್ಣು (< ಕಣ್)]

ಗುದ್ದುಗೆಡಹು (ಕ್ರಿ). ಹತ್ತಿಕ್ಕು ; ಅಂಕೆಗೊಳಿಸು : ತುಟಿ ಬಿಗಿಹಿಡಿದರೂ ಗದ್ದಗಳನ್ನು ಬಿಗಿದುಕೊಂಡು ಗುದ್ದುಗೆಡಹಿಕೊಂಡಿದ್ದರೂ ಆ ಅಳುವನ್ನು ತಡೆಯಲಾರದೆ ಬಿಕ್ಕಿ ಬಿಕ್ಕಿ ಅಳುತ್ತಾಳೆ (ಬೆಳುಮ. ೮೪).

[<ಗುದ್ದು$_2$ + ಕೆಡಹು (< ಕೆಡಪು)]

ಗುದ್ದುಮಳಿ (ನಾ). ತುಮುಲ : ಗಾಳಿ ಮಸೆವಂಬುಧಿಯು ಸದ್ದೆದ್ದುದೆ ಗುದ್ದುಮಳಿ ಗದ್ದಲಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೮೩೯-೩೩೯).

[ಗುದ್ದು$_2$ (< ಗುದರ್$_2$) + ?]

ಗುದ್ದುಮುರಿಗೆ, ಗುದಮುರಿಗೆ, ಗುದುಮುರಿಗೆ, ಗುದೂಮುರಿಗೆ (ನಾ). ಗುದ್ದಾಟ ; ಹೊಡೆದಾಟ : ಬಾರದ ನಿದ್ದೆಯೊಡನೆ ಏಕೆ ಗುದ್ದುಮುರಿಗೆ ಹಾಕಬೇಕೆಂದು ಎದ್ದು ಕುಳಿತನು (ಬೆಳಭಾ. ೪೦). **ಗುದಮುರಿಗೆ :** ಸಿಟ್ಟು ದುಃಖ ಎರಡೂ ಅವನ ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಗುದಮುರಿಗೆ ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದವು (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೮೮). **ಗುದುಮುರಿಗೆ :** ಒಂದೊಂದು ಅನ್ಯಾಯವು . . . ತನ್ನೊಡನೆ ಗುದುಮುರಿಗೆ ಹಾಕಲು ಕರೆಯುವದು (ಜನನಾ. ೨೯). **ಗುದೂಮುರಿಗೆ :** ಗುದುಮುರಿಗೆಗೆ ಮುದಿಮರ ಬಿದ್ದಾವು (ಮುಕ್ತಳಂ. ೭೦-೨೦); ಹೀಗೆ ಒಂದೇ ಸಮನೆ ಅವರಿಬ್ಬರ ಗುದುಮುರಿಗೆಯು ನಡೆದಿರಲು ರಾಮರಾಜನ ಕಠಾರಿಯು ಇರಿತಗಳಿಂದ ಹುಲಿಯು ನೆಲಕ್ಕೆ ಉರುಳಿತು (ಕನ್ನಡಿ. ೬) ; ಕರಡಿಯು ಗುದುಮುರಿಗೆಗೆ ಗುರಿಯಾಗಬೇಕು (ವಿಜಾವಾ. ೫೯); ಈ ಗುದುಮುರಿಗೆ ಅರ್ಧತಾಸಿನಲ್ಲಿಯೆ ಕೊನೆಗಂಡಿತಾದರೂ ಒಂಭತ್ತು ಗುಡಿಸಲುಗಳು ಬೂದಿಯಾಗಿ ಮಣ್ಣುಗೂಡಿ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದವು (ಮಧುನ. ೨೪) ; ಹೀಗೆ ರಾಮ ಕೃಷ್ಣರು ಯಾರ ಲಕ್ಷವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಹಾಕಿದ ಗುದುಮುರಿಗೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಕಂಸನು ಹೆದರಿ ಹೋದನು (ಭಾಮೃತ. ೩೪೩).

[ಗುದ್ದು$_2$ (< ಗುದರ್$_2$) + ಮುರಿಗೆ]

ಗುದ್ದುಮೊಳ (ನಾ). ಮುಷ್ಟಿಹಿಡಿದು ಅಳೆಯುವ ಮೊಳ ; ರತ್ನಿ : ಅದರ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕಟ್ಟಗಿಂತ ಗುದ್ದುಮೊಳ ಎತ್ತರವಾಗಿ (ಕಭಾಗಿ. ೨೭). [ಗುದ್ದು$_2$ (< ಗುದರ್$_2$) + ಮೊಳ (< ಮೊಳು)]

ಗುದ್ದೆ ' ಗುದಿ$_3$ ' ನೋ.

ಗುದ್ದೇಡಿ (ನಾ). ಗುಳಿಯನ್ನು ತೋಡುವ ಏಡಿ : ಅಟ್ಟಟ್ಟಿ ಮಟ್ಟಿಯನು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿಯೆ ಬಡಿದು ನೆಟ್ಟನೆ ಸ್ವರ್ಗ ಪಡೆಯುವಡೆ ಗುದ್ದೇಡಿ ಕೆಟ್ಟ ಕೇಡೇನು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೯೨೫). [ಗುದ್ದು$_2$ (<ಗುದರ್$_2$) + ಏಡಿ$_1$]

ಗುನಗ (ನಾ). " ಹೊಲೆಯ " (ಜಾನಕೋ. ೪೯): ಅದು ಹುಲಿದೇವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಗುನಗರ ಪೂಜೆಯು ಗಂ ಎಂದು ರಾಮಿ ದೃಢಪಡಿಸಿದಳು

(ಹೊಸಕ್ಷ. ೭೦) ; ಒಂದು ರೋಗದ ಕುರಿತು ವೈದ್ಯಕೀಯತಜ್ಞನೇ ಅಧಿಕಾರಿಯೇ ಹೊರತು ಗುಡಿಗುಂಡಾರಗಳ ಪೂಜಾರಿ ಗುನಗರಲ್ಲ (ವಿಜಾವಾ. ೧೦೬). [?]

ಗುನಗು$_1$, ಗುನುಗು$_2$ (ನಾ). ೧. ಪರಿವಾರ ; ಕುಟುಂಬ : ಅಣ್ಣ ತಮ್ಮಂದಿರಾದ ಮೂರುಜನ ನಾಯಕರು ದಿಳ್ಳಿಯ ದೊರೆಗಳಲ್ಲಿದ್ದಂತೆಯೂ ಅಲ್ಲಿಂದ ಗುನಗು ಸಮೇತ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ದುರ್ಗದ ಸೀಮೆಗೆ ಬಂದಂತೆಯೂ ತಿಳಿಯಬಂದಿದೆ (ಚಿತ್ರಪಾ. ೩ ಉಪೋದ್ಘಾತ). ೨. ಸೇನೆಯ ಹಿಂಭಾಗ ದಲ್ಲಿರುವವರು ; ಹಿಂದಳ : (+). **ಗುನುಗು$_2$:** ೧. ನೀರ ತಡಿ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಇಳಿದುಕೊಂಡಿದ್ದ ನಾಗತಿಯರು ಕುಮಾರಿಯರು ಕುಮಾರರು ಮುಂತಾದ ಸಕಲ ಗುನುಗು ಸಹಾ ದುರ್ಗಕ್ಕೆ ಬಂದರು (ಚಿತ್ರಪಾ. ೫೭). ೨. ಬಹಳ ಜನಕ್ಕೆ ಜಾಯ ಜಖಮಿ ಆದ್ದರಿಂದ ಲಾಚಾರಾಗಿ, ರಸ್ತು ಗುನುಗು ಬಿಟ್ಟು, ಅಗಾಡಿ ಇದ್ದ ಫೌಜಿಗೆ ಕೂಡತಕ್ಕ ಬಗ್ಗೆ ಧೈರ್ಯಗುಂದಿ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨೩). ೩. ಮಂಸುಕಂ (?) : ಪಿಚಾಡಿಗೆ ಜಾನ್‌ಕಸ್ತೂರಿ ಆಗಿಕೊಂಡು ಮಧ್ಯ ಗುನುಗು ಹಾಕಿಕೊಂಡು, ಮಲೆಯಾಳದ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗುತ್ತ ಇದ್ದಲ್ಲಿ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨೨). [?]

ಗುನಗು$_2$ ‘ ಗುನುಗು$_3$ ’ ನೋ.

ಗುನಿ$_1$ ‘ ಕುನಿ$_3$ ’ ನೋ.

ಗುನಿ$_2$ (ನಾ). ಕಾಗದ, ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಛಿದ್ರಗೊಳಿಸುವ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹುಳು ; ನುಸಿ : ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಗುನಿಯು ತನ್ನ ತತ್ತಿಗಳನ್ನು ಮಳೆಗಾಲದೊಳಗೆ ಹಾಕುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೦೪೪).

[<ಸಂ. ಘುಣ]

ಗುನಿಗಡಿ (ಕ್ರಿ). ನುಸಿ ಹೊಡೆ ; ಹುಳು ತಿನ್ನು ; ಛಿದ್ರಛಿದ್ರವಾಗು : (ರೇಶಿಮೆ ಮೊದಲಿನಿಂದ) ಮಾಡಿದ ಪ್ರಾವರಣಗಳು . . . ಬಹುದಿವಸ ತಾಳುತ್ತವೆ ; ಆದರೆ ಬೇಗ ಗುನಿಗಡಿಯುವವು (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೩೪೯).

[ಗುನಿ$_2$ + ಕಡಿ$_2$]

ಗುನಿಗುಂಜಿ ‘ ಗುರುಗುಂಜಿ ’ ನೋ.

ಗುನಿದೊಣ್ಣೆ (ನಾ). ಗುನಿಯನ್ನು ಬಿಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ರಾಗಿ ಬಡಿಯುವ ದಪ್ಪಕೋಲು : ರಾಗಿಯನ್ನು ಬಡಿದು ಕಾಳು ಬಿಡಿಸುವುದು ಕಷ್ಟ . . . ತುಂಡಾದ ಹಾಗೂ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಕೋಲು ಬೇಕು. ಅಂಥ ಕೋಲಿಗೆ ಗುನಿದೊಣ್ಣೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ (ನನ್ನೂರು. ಟಿಪ್ಪಣಿ).

[ಗುನಿ$_1$ (<ಕುನಿ$_3$) + ದೊಣ್ಣೆ]

ಗುನುಗು$_1$ ‘ ಗುಣುಂಗು ’ ನೋ.

ಗುನುಗು$_2$ ‘ ಗುನಗು$_1$ ’ ನೋ.

ಗುನುಗು$_3$, ಗುನಗು$_2$, ಗುಲುಗು$_1$ (ನಾ). ತೊಂದರೆ ; ಕೇಡು ; ಉಪದ್ರವ : ಈತನಿಗೇನು ಗುನುಗು ? (ಮನೋನಂ. ೧೨೨) ; ಸ್ವಸ್ಥ ವಾಗಿಲ್ಲದೆ ಏನು ಗುನುಗು ? (ರೂಪಸ. ೩೫). **ಗುನಗು$_2$:** ಯಾಕೋ, ಅವನಿಗೇನು ಗುನಗಾಗಿತ್ತು (ರೂಢಿ). **ಗುಲುಗು$_1$:** ಕರಣೇಂದ್ರಿಯ ಗುಳ್ಳದ ಗುಲುಗ[ಪಾಠಾಂ. ಗಲಗ]ಕಿತ್ತು. (ಅಚ್‌ಮಾ. ೧೨೦-೫೫) ; ಸಂಸಾರ ನಡೆಸಿಕೊಂಡು ಸುಖವಾಗಿರಲಿ, ಅವರಿಗೇನು ಗುಲುಗು ? (ಮಹಾಗ. ೦೭೦). [?]

ಗುನುಗುನು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಧ್ವನಿ ; ಪಿಸುಗುಟ್ಟುವ ಶಬ್ದ : ಗೌಹರಳು ಗುನುಗುನು ಎನ್ನ ಹತ್ತಿದಳು (ಕೊತಕಾ. ೩).

ಗುನ್ನ$_1$ (ನಾ). ದಿಣ್ಣೆ ; ಎತ್ತರವಾದ ಸ್ಥಳ ; ಗುಡ್ಡ : (+).

[ದೇ॥ ತಮಿ. ಕುನ್ನು ; ಮಲ. ಕುನ್ನ, ಕುನ್ನು]

ಗುನ್ನ$_2$ (ಗು). ಚಿಕ್ಕದಾದ ; ಕಿರಿದಾದ ; ಗಿಡ್ಡ. ‘ಗುನ್ನಾನೆ’, ‘ಕುನ್ನಿ’ ಪರಾ.

[ದೇ॥ ತಮಿ. ಕುಞ್ಞಿ ; ಮಲ. ಕುಞ್ಞು, ಕುಣ್ಣು ; ತೆಲು. ಕೂನ, ಗುನ್ನ ; ಕೊಲಾ. ಕುನ]

ಗುನ್ನ$_3$ (ನಾ). ತಿರುಗುವಿಕೆ ; ಸುತ್ತುವಿಕೆ. ‘ ಗುನ್ನಿಸು ’ ಪರಾ.

[<ಪ್ರಾ. ಘುಣ್ಣ./ಸಂ. ಘೂರ್ಣ]

ಗುನ್ನ$_4$ (ನಾ). ೧. ಕಚ್ಚುಬೀಳುವಿಕೆ ; ಕುಳಿ ; ತಗ್ಗು : ಈ ಬುಗುರಿಗೆ ತುಂಬ ಗುನ್ನ ಬಿದ್ದಿದೆ (ರೂಢಿ). ೨. ಮರ್ಮಸ್ಥಾನ : ಮಲೆವ ವೀರರ ಮಾರಿಯಿದೆ ನೋಡು ಎಲೆ ದೇವ ಕುನ್ನಿಗಳ ಗುನ್ನವಂ ಕೊಂಬ ಸತ್ವ ಸಮರ್ಥ ಮೃತ್ಯು ರೂಪು (ಹಡಕಾ. ೬-೨೩).

ಗುನ್ನವಾಗು=ಕುಳಿಬೀಳು ; ಕಚ್ಚಾಗು : ಹೊಸದಾಗಿ ಗಾರೆ ಹಾಕಿದ ಈ ನೆಲಗಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಆಗಲೇ ಒಂದು ಗುನ್ನವಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). [?]

ಗುನ್ನಂಪಟ್ಟಿ ‘ ಗುನ್ನಾಂಪಟ್ಟಿ ’ ನೋ.

ಗುನ್ನಂಪಟ್ಟೆ ‘ ಗುನ್ನಾಂಪಟ್ಟಿ ’ ನೋ.

ಗುನ್ನಾಂಪಟ್ಟಿ, ಗುನ್ನಂಪಟ್ಟಿ, ಗುನ್ನಂಪಟ್ಟೆ, ಗುನ್ನಾಂಪಟ್ಟೆ (ನಾ). ಬಣ್ಣ ಬಣ್ಣದ ಹೊಳಪಿನ ತಗಡು ; ಬೇಗಡೆ : ಚಾವಣಿಯು ಕೆಂಪು ಮಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಗುನ್ನಾಂಪಟ್ಟಿ ಬೇಲು ಅಂಟಿಸಿದ್ದಾಗಿತ್ತು ’ (ಕೆಲಿನ. ೧೯೪). **ಗುನ್ನಂಪಟ್ಟಿ :** ಗುನ್ನಂಪಟ್ಟಿ ತರಿಸಿ ಅದನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ಬಿಲ್ಲಿಗೆ ತರತರ ಸುತ್ತಿದ (ನನ್ನೂರು. ೩೦೪). **ಗುನ್ನಂಪಟ್ಟೆ :** ತಲೆಗೆ ಟೋಪಿಯನ್ನೋ ಅಥವಾ ಗುನ್ನಂಪಟ್ಟೆಯ ಕಿರೀಟವನ್ನೋ ಧರಿಸಿ . . . ಹೊರಟ ಈ ಹುಡುಗರ ತಂಡವನ್ನು ನೋಡಲು ಬಹಳ ಚಂದ (ನನ್ನೂರು. ೧೧೫). **ಗುನ್ನಾಂಪಟ್ಟೆ :** (+).

[ದೇ॥ ತಮಿ. ಕುರುನಾಪಟ್ಟೈ, ಕುರ್ಣಾಪ್ಪಟ್ಟೈ, ಕುಟುನಾಪಟ್ಟೈ]

ಗುನ್ನಾಂಪಟ್ಟೆ ‘ ಗುನ್ನಾಂಪಟ್ಟಿ ’ ನೋ.

ಗುನ್ನಾನೆ (ನಾ). ಗಿಡ್ಡಾದ ಆನೆ ; ಚಿಟ್ಟಾನೆ ; ಕುಳ್ಳಾನೆ ; ಮರಿಯಾನೆ : (+). [ಗುನ್ನ$_2$ + ಆನೆ$_1$]

ಗುನ್ನಾಮದಪಟ್ಟೆಬಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಬಳ್ಳಿ :- ಹೆಜ್ಜಾಲ, ಹಿಟ್ಟೆಲೆ, ಗುನ್ನಾಮದಪಟ್ಟೆಬಳ್ಳಿ (ಮೃಜಿಗಿ. ೩೩-೬೩೦). [? + ಬಳ್ಳಿ]

ಗುನ್ನಿ (ನಾ). ಕೆಡುಕಿ ; ದುಷ್ಟೆ : ಚಿನ್ನ ಮುತ್ತಿನ ಚೆಂಡ ಗುನ್ನಿ ರತ್ನಾಲಿ ಕೊಂಡ ಗುನ್ನೆ ಮಾಡ್ಯಾಳೊ ಶಿವಶಿವ (ಕುಮಾಸಾಂ. ೨೫೭).

[ಗುನ್ನೆ + – ಇ$_2$]

ಗುನ್ನಿಗ (ನಾ). ಕುನ್ನಿಯಂತೆ ವರ್ತಿಸುವವನು: ಅನ್ನವು ಯಿಲ್ಲದಲೆಯೆನ್ನ ಕೈ ಕಾಲ್ಸೊರಗುತ ಗುನ್ನಿಗನಾದೆನು ನಿನ್ನಯ ಬೆನ್ನಿನ ಹಿಂಗಡೆಯೆ ಬಿಡದೆ ತಿರುಗುತ ವನದೊಳ್ (ಹಮಜ. ೧೦೦).

[<ಕುನ್ನಿ + – ಗ$_2$]

ಗುನ್ನಿಲುಗೂಡು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬೇಟೆಯ ಸಾಧನ,–ಗೂಡು; ಬಚಿಸಿಡಿಲ್ವಲೆ ಕಣ್ಣಿ ಗುನ್ನಿಲು[ಪಾಠಾಂ. ಸಿಲುಕು ಗುಣಿ, ಗುಣಿಲುಗುದ್ದ, ಗಣ್ಣಿಗಣ್ಣಿ]ಗುಂ[ಗೂ]ಡು ತಡಿಕೆ ಮಕ್ಕರಿ ಪಟಗಳ ತಳಿದವನೊಳು ನಡೆತಂದರು ಲುಬ್ಧಕರಾಗ (ಸೌಬಸೋ. ೦೭-೩೬). ಬಲೆ ಕಾಲ್ಕಣ್ಣಿ ಗುನ್ನಿ[ಪಾಠಾಂ. ನ್ನ]ಲು ಗೂಡಿಡಿ[ಟ್]ಸಲು ಬಲುದಸಿಯುರುಳುಳಿಯಿಂದ ನೆಲಗಪ್ಪುಗಳಿಂದ ಮೃಗಗಳ ಹರಣವ ತೊಲಗಿಸುವರು ಬೇಡರಲ್ಲಿ (ರಾಮವಿ. ೧೫-೬೪). [? + ಗೂಡು]

ಗುನ್ನಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗಿರ್ರನೆ ತಿರುಗಿಸು,–ಸುತ್ತಿಸು : ದಿವ್ಯ ದಿವ್ಯಾಸ್ತ್ರಗಳ ಮುನ್ನೆಸೆದು ಗುನ್ನಿಸಿದ ಪುಷ್ಪಕಾವೃತದಿಂದಲಿನ್ನು ಕೈವೀಸೆ ಬಲಕೆ (ಜಿನಮು. ೨೯-೨೮) ; ಉಳಿದ ದಾನವಸೇನೆ ಶರದ ಬಿರುಸೋನೆಯನ್ನು ಉಸ್ಸಿಸುತ ಮನ್ನಿಸುತ ಗುನ್ನಿಸುತಲಾವೃತಕೆ ಪನ್ನಗಪತಾಕನಂ ಮರೆಗೊಳಿಸೆ ತೆರೆಗೊಳಿಸಲು (ಜಿನಮು. ೩೫-೩೬). [ಗುನ್ನ$_3$ + – ಇಸು$_3$]

ಗುನ್ನೆ ‘ ಗುನ್ದೆ ’ ನೋ.

ಗುನ್ಹೆಗಾರಿ (ನಾ). ತಪ್ಪಿಗೆ ವಿಧಿಸುವ ದಂಡ ; ಜುಲ್ಮಾನೆ : (ಕ).
[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಗುನಹ್‌ಗಾರೀ, ಗುನಾಹ್‌ಗಾರೀ; ಮರಾ. ಗುನ್ಹೆಗಾರೀ]

ಗುನ್ಹೇಗಾರ 'ಗುನ್ಹೇಗಾರ' ನೋ.

ಗುನ್ಹೆ, ಗುನ್ನೆ, ಗುಹ್ನೆ (ನಾ). ತಪ್ಪು; ಅಪರಾಧ; ದೋಷ: ಇನ್ನೂ ಅಂಥಾ ಗುನ್ಹೆ ಏನೂ ಆಗಿಲ್ಲ (ಗಂಗಾಸಾ. ೧೩೨) ; ಒಂದು ಗುನ್ಹೆ ತಪಾಸಿಗೆ ಹೋಗಿದ್ದೆ (ಹುಚ್ಚಾಟ. ೪೧) ; ಹೇಳದೆ ಕೇಳದೆ ಓಡಿಹೋಗಲು ನಾನೇನು ಯಾವ ಗುನ್ಹೆ ಮಾಡಿಲ್ಲವಲ್ಲ (ಮುಕ್ತಿ. ೨೧೩). **ಗುನ್ನೆ :** ಆ ಪ್ರಕರಣದ ಚೌಕಶಿಯನ್ನು ಫೌಜದಾರೀ ಗುನ್ನೆಯಂತೆ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೂ . . . ಅಧಿಕಾರವಿರುತ್ತದೆ (ಕಭಾಗೆ. ಪರಿ. ೧೯) ; ಗುನ್ನೆ ಮಾಡುವರು ಶಿವಮತಕೆ ಕೋಪಿಗಳು (ಕನ್ನಜಾ. ೨೪೦). **ಗುಹ್ನೆ:** ಸನದೀ ಆಸಿಷ್ಟಾಂಟರೂ, ಡಿಸ್ಟ್ರಿಕ್ಟ ಡೆಪ್ಯುಟಿಯೂ . . . ೧ನೇ ೨ನೇ ವರ್ಗದ ಮಾಜಿಸ್ಟ್ರೇಟರಾಗಿ ಫೌಜದಾರೀ ಗುಹ್ನೆಗಳ ಚೌಕಶಿಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಕಭಾಗೆ. ೩೭೫) ; ಕೊಲೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಡಾಕ್ಟರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಮೊದಲಿನಂತೆಯೇ ಇದ್ದರೂ ಗುಹ್ನೆ ಮಾತ್ರ ಸ್ವಾದಹೀನವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ (ಪ್ರೇಮಾಶ್ರ. ೧೬೫). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಗುನಾಹ್; ಮರಾ. ಗುನ್ಹಾ]

ಗುನ್ಹೇಗಾರ, ಗುನ್ನೇಗಾರ, ಗುಹ್ನೇಗಾರ (ನಾ). ತಪ್ಪುಮಾಡಿದವನು; ಅಪರಾಧಿ ; ದೋಷಿ : ಅನೇಕ ಬಹುನಿಷ್ಣಾತ ಗುನ್ಹೇಗಾರರಂತೆ ಇವನೂ ಸಹ . . . ಹೊರಟುಹೋದನು (ಬೇಟೆನಾ. ೨೩೦). **ಗುನ್ನೇಗಾರ :** ಇನ್ನಿತರರು ಗುನ್ನೇಗಾರನ ಬೆನ್ನು ಹತ್ತಿ ತಿರುಗುವ ಕುನ್ನಿಗಳು (ಆಮುಗಾಂ. ೪೨). **ಗುಹ್ನೇಗಾರ :** ಗುಹ್ನೇಗಾರರ ಜಾತಿಗಳು.–ಕೊರವರು, ಲಮಾಣಿಗಳು, ವೊಡ್ಡರು, ಮುಂತಾದ ಜಾತಿಗಳಲ್ಲಿ ಬಹುಜನರು ಕಳವಿನಿಂದ ಜೀವಿಸುತ್ತಾರೆ (ಕಭಾಗೆ. ೩೮೧).
[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಗುನಹ್‌ಗಾರ್, ಗುನಾಹ್‌ಗಾರ್; ಮರಾ. ಗುನ್ಹೆಗಾರ್]

ಗುಪಟೆ 'ಗುಬುಟು' ನೋ.

ಗುಪಿತ 'ಗುಪುತ' ನೋ.

ಗುಪಿತಕಾಱ (ನಾ). ಗುಟ್ಟುಮಾಡುವವನು ; ವಂಚಕ : ತಪಸಿಗಳು ಕೆಲರುಂಟು ಅದಱೊಳು ಶ್ವಪಚರಧಮರು ವುಂಟು . . . ಗುಪಿತಕಾಱರು ವುಂಟು ಮಿಾಱಿದರುಪಮೆಯಲಿ ನೆಲೆಗೊಡದರುಂಟಾ ಚಪಳೆ ಹೊಳದಂದವನು ಕಾಂಬರು ದಿವ್ಯಯೋಗಿಗಳೂ (ನಿಭಾಗ. ೫-೮-೨೨).
[ಗುಪಿತ (<ಗುಪುತ) + – ಕಾಱ]

ಗುಪಿತವೇಷಿ (ನಾ). ನಿಜರೂಪವನ್ನು ಮಱೆಮಾಚಲು ಕೃತ್ರಿಮವೇಷವನ್ನು ತಾಳಿರುವವನು ; ವೇಷಧಾರಿ : ಕಪಟವೆಲ್ಲಿಗೆ ಸಲುವುದೆಂದೆನೆ ಗುಪಿತವೇಷಿಯನಱಿತು ವಿಭೀಷಣ ಹರಿಗೆ ಸೂಚಿಸಿದ (ಕಾಶಿರಾ. ೦೭-೫).
[< ಸಂ. ಗುಪ್ತವೇಷಿನ್]

ಗುಪುತ, ಗುತ್ತ₂, ಗುಪಿತ (ಗು). ೧. ಮುಚ್ಚಿದ ; ಗುಟ್ಟಾದ : ಗುಪುತ ಮಹಿಮ ನಮ್ಮ ವಿಜಯವಿಠ್ಠಲರೇಯ (ಮೋಕ್ಷದೀ. ೫-೫). (ನಾ). ೨. ರಹಸ್ಯ; ಗೌಪ್ಯ; ಗುಟ್ಟು ನಿನಗೆ ಗುಪುತಂಗಳಂ ಪೇಳ್ದ ಗುರುವಾರೆಲವೊ (ತುರಂಗ. ೭೫-೬). **ಗುತ್ತ₂ :** ೧. ಮೇಲಣ ಪಕಾರಕ್ಕೆ ತಕಾರಂ–ಗುಪ್ತ–ಗುತ್ತ ; ಸಪ್ತಮಿ–ಸತ್ತಮಿ (ಶಮದ. ೨೬೪ ಪ್ರಯೋ) ; ಗುಪ್ತ, ಗುತ್ತ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೬೦ ಪ್ರಯೋ). **ಗುಪಿತ :** ೧. ಉಪಮಾತೀತನು ವಿಪರೀತ ಚರಿತನು ಗುಪಿತಪ್ರಕಾಶನು (ಅವಜಂ. ೨೮೭-೧೨೯) ; ಅದಾವನೊಬ್ಬನ ಗುಪಿತ ನಾಮಾಕ್ಷರದ ಮಂತ್ರವ ಜಪಿಸುವನು (ನಿಭಾಗ. ೩-೧೫-೨೩). ೨. ಗುಪಿತವೆಂತಳವಡುವುದಾಶ್ರಯದಪದೆಸೆಯನೆಂತಾನುವಿರಿ (ಕು ವ್ಯಾ ವಿ. ೧-೫) ; ಒಂದು ವಸ್ತ್ರದಲಿ ಗುಪಿತದಿಂ ಬರೆ ಮುಂದೆ ಪಕ್ಷಿಗಳುಪಮೆಯಲಿ ಕೊಂಡೊಯ್ಯೆ ವಸನವ ಕೃಪಣತನದಲಿ ತನ್ನ ಸೀರೆಯೊಳೊಯ್ದನರ್ಧವನು (ನಳಚ. ೮-೨) ; ತನ್ನ ಹೃದಯದ ಗುಪಿತ ಹೊರಬೀಳಬಹುದೆಂದು ಆಕೆ ಭಯಪಟ್ಟಳು (ಕೃತಕ್ಕೆ. ೬೦). [<ಸಂ. ಗುಪ್ತ]

ಗುಪ್ತ (ಗು). ೧. ಅಡಗಿರುವ ; ಕಾಣದಿರುವ ; ಗುಟ್ಟಾದ ; ರಹಸ್ಯವಾದ: ಹಿಂದಿನ ಆ ಅನುಭವಗಳೆಲ್ಲ ಗುಪ್ತ ಮಾನಸರಂಗದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿ ಹೋಗಿರುವುದೇ ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ (ಶಿಕ್ಷದ. ೬೪೯). (ನಾ). ೨. ಗುಟ್ಟು ; ರಹಸ್ಯ : ಅವನು ಗುಪ್ತವಾದ ಆಲೋಚನೆಗಾಗಿ ತುರುಕರಿಗೆ ಹೇಳಿಕಳುಹಿಸಿದ್ದನು (ಬಂಕಿಮ. ೧೭೯) ; ರಾಯನ ಕೊಲೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಗುಪ್ತವಾಗಿ ಪಿತೂರಿ ನಡೆಸಲಾರಂಭಿಸಿದನು (ಕೃದೇವ. ೭) ; ಚಕ್ಕಮುಕ್ಕಿಯ ಕಲ್ಲಿನಂತರಂಗದೊಳಗ್ನಿ ಗುಪ್ತವಾಗಿರ್ಪಂತೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೩-೬೨೦). ೩. ಒಂದು ಅರಸುಮನೆತನ, –ರಾಜವಂಶ: ಧರ್ಮನಿಷ್ಠರೂ ರಾಷ್ಟ್ರಪ್ರೇಮಿಗಳೂ ಆದ ಗುಪ್ತರ ಸೇವೆ ಚಿರಸ್ಮರಣೀಯ (ಮುಕ್ಕಾರ. ೧೦೬ ಟೀಕೆ). ೪. ವೈಶ್ಯರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಂಗಡ (ಎಸಮ್ಮ. VI, ೩). [ಸಂ.]

ಗುಪ್ತಕ (ನಾ). ಬೇಹುಗಾರ ; ಗೂಢಚಾರ : ದಾನವರೊ ಮೇಣ್ ದಿವಿಜರೋ ಹರಿಸೂನುವಿನ ಗುಪ್ತಕ [ಪಾಠಾಂ. ಪ್ರಿಗ]ರೊ ಬರವು ನವೀನವಾಗಿದೆ (ತೊರರಾ. ೪-೧-೪). [ಸಂ.]

ಗುಪ್ತಕಾಂಡ (ನಾ). ಸಸ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೊಸ ಮೊಳಕೆಗಳನ್ನು ಹೊಮ್ಮಿಸುವ ಕಾಂಡ : ಬಲಿತ ಶುಂಠಿಯ ಗುಪ್ತಕಾಂಡವನ್ನು ಹಸಿಯ ನೆಲದಲ್ಲಿ ಹೂಳಿದರೆ ಇದರಿಂದ ಮೊಗ್ಗೆಗಳು ಹೊರಟು ಎಲೆಗಳನ್ನು ಭೂಮಿಯಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ನೀಡುತ್ತವೆ (ಸಸ್ಯಶಾ. ೮೦). [ಗುಪ್ತ + ಕಾಂಡ]

ಗುಪ್ತಗಾಮಿ (ಗು). ಗುಟ್ಟಾಗಿ ನಡೆಯುವ; ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ನಡೆಯುವ : ಕ್ರಾಂತಿಕಾರಿ ಗುಪ್ತಗಾಮಿ ಚಳುವಳಿಯಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆ ಅಪಾರ ಅನುಭವವಿದೆ (ಆತ್ಮಾರ್ಪ. ೭೫). [ಸಂ. ಗುಪ್ತಗಾಮಿನ್]

ಗುಪ್ತಗಾಮಿನಿ (ನಾ). ೧. ಕಾಣದಂತೆ ವರ್ತಿಸುವುದು: ಭಾಕ್ತವಾರಾರ ದುಡಿತದಿನೊ ನಿನಗಾಗಿಹುದು ಗುಪ್ತಗಾಮಿನಿಯೊ ಋಣ (ಮಂಕುಕ. ೮೪೦). ೨. ಗೊತ್ತಾಗದಂತೆ ಹರಿಯುವುದು: ಸರಸ್ವತೀನದಿಯು ಗುಪ್ತಗಾಮಿನಿಯಾಗಿದ್ದಾಳೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ. ಗುಪ್ತಗಾಮಿನೀ]

ಗುಪ್ತಚಾರ (ನಾ). ಗೂಢಚಾರ. 'ಗುಪ್ತಚಾರಶಾಖೆ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಗುಪ್ತಚಾರಶಾಖೆ (ನಾ). ಅಪರಾಧಗಳನ್ನು ಪತ್ತೆಹಚ್ಚುವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಗುಟ್ಟಾಗಿ ನಿರ್ವಹಿಸುವ ಸರ್ಕಾರೀ ಇಲಾಖೆ (Intelligence Department. ಪತ್ರಿನಿ. ೪೬). [ಗುಪ್ತಚಾರ + ಶಾಖೆ]

ಗುಪ್ತಜಲ (ನಾ). ಭೂಮಿಯ ಒಳಗೆ ಅಡಗಿರುವ ನೀರು : ಭೂಗರ್ಭಜಲ (ಗುಪ್ತಜಲ) (ಭೂವಿವ. ೧೨೩). [ಗುಪ್ತ + ಜಲ₂]

ಗುಪ್ತದ್ವಾರ (ನಾ). ಕೋಟೆ ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಯಾರಿಗೂ ತಿಳಿಯದ ಹಾಗೆ ಬಂದು ಹೋಗಲು ಏರ್ಪಡಿಸಿರುವ ಬಾಗಿಲು ; ಕಳ್ಳ ಬಾಗಿಲು : ಇಬ್ಬರೂ ಗುಪ್ತದ್ವಾರದಿಂದ ಅರಮನೆಯೊಳಕ್ಕೆ ಹೋದರು (ಬಂಕಿಮ. ೧೪೭). [ಗುಪ್ತ + ದ್ವಾರ]

ಗುಪ್ತನಿಧಿ (ನಾ). ಅಡಗಿಸಿಟ್ಟಿರುವ ಐಶ್ವರ್ಯ ; ಬಚ್ಚಿಟ್ಟಿರುವ ನಿಧಿ : ನೆಲನ ಗುಪ್ತನಿಧಿಗಳ್, ಎಲ್ಲಾ ಮನುಷ್ಯೋಪಯುಕ್ತಂಗಳ್ (ಬದ್ಮಪ್ರ ೨೬-೫೬೯). [ಗುಪ್ತ + ನಿಧಿ]

ಗುಪ್ತಪಾತಕ (ನಾ). ೧. ಗುಟ್ಟಾಗಿ ಮಾಡುವ ಪಾಪ. ೨. ಗುಟ್ಟಾಗಿ ಪಾಪವನ್ನು ಮಾಡುವವನು : ಗುಪ್ತಪಾತಕಂಗೆ ಅಖಂಡೇಶ್ವರನು ಒಲಿ ಎಂದೊಡೆ ಎಂತೊಲಿವನಯ್ಯ (ಅಖಂಡೇ. ೯೫-೧೨). [ಗುಪ್ತ + ಪಾತಕ]

ಗುಪ್ತಪಾತಕಿ (ನಾ). ಗುಟ್ಟಾಗಿ ಪಾಪವನ್ನು ಮಾಡುವವನು: ಏಕಾಂತ ದ್ರೋಹಿ ಗುಪ್ತಪಾತಕಿ ಯುಕ್ತಿಶೂನ್ಯಂಗೆ ಸಕಲೇಶ್ವರದೇವರು ಒಲಿ ಒಲಿ ಎಂದರೆ ಎಂತೊಲಿವನಯ್ಯಾ (ಸಮಾವ. ೨-೬).
[ಸಂ. ಗುಪ್ತಪಾತಕಿನ್]

ಗುಪ್ತಪುಷ್ಪಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಕೇಸರಗಳೂ ಶಲಾಕೆಗಳೂ ಇಲ್ಲದ, ಆದ ಕಾರಣ ನಿಜವಾದ ಹೂವು ಕಾಯಿಗಳಿಲ್ಲದ, ಸಸ್ಯ(ಜರಿಗಿಡಗಳು,

ಪಾಚಿಗಳು, ಮೊ.ವು.) : ಗುಪ್ತಪುಷ್ಪಿ (Cryptogam. ಇಂಕನಿ).
[ಗುಪ್ತ + ಪುಷ್ಪಿ$_1$]

ಗುಪ್ತಮತದಾನ (ನಾ). ಗುಟ್ಟಾಗಿ ಮತ ನೀಡುವಿಕೆ; ರಹಸ್ಯ ಮತದಾನ : ಗುಪ್ತಮತದಾನ ಪದ್ಧತಿಯಿಂದ ಆಯ್ಕೆ ನಡೆಯಬೇಕಾಗಿತ್ತು (ಭೂಮಿತಾ. ೭೪). [ಗುಪ್ತ + ಮತದಾನ]

ಗುಪ್ತರೋಗ (ನಾ). ಬಹಿರಂಗವಾಗದೆ ಅನುಭವಿಸುವ ಕಾಯಿಲೆ; ಮೇಹರೋಗ; ಗುಹ್ಯರೋಗ : ನೀನು ಗುಪ್ತರೋಗ ತಗಲಿಸಿ ಕೊಂಡಿರುವೆ (ಜಯಂತ. ೧೩೯). [ಗುಪ್ತ + ರೋಗ]

ಗುಪ್ತಲಿಪಿ (ನಾ). ರಹಸ್ಯವಾದ ಲಿಪಿ; ಇತರರಿಗೆ ತಿಳಿಯಬಾರದೆಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಗೂಢಲಿಪಿ : ಗುಪ್ತಲಿಪಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಹಿತ್ಯ ಬರೆದುದರಿಂದ . . . ಅಜ್ಞಾತವಾಸಪ್ರಾಯರಾಗಿಯೂ ಬಾಳಿದರು (ಮಸಾಹಿ. ೮). [ಗುಪ್ತ + ಲಿಪಿ]

ಗುಪ್ತವೇಷ (ನಾ). ನಿಜವಾದ ರೂಪವನ್ನು ಮರೆಮಾಚಲು ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಬೇರೆ ವೇಷ; ಛದ್ಮವೇಷ : ಮಹಾಮಹಿಮನೊಂದು ಗುಪ್ತ ವೇಷಮಂ ಕೈಕೊಂಡಧ್ವರಕ್ಕೆ ನಡೆತಪ್ಪಾಗಳ್ (ನಂಬಿರ. ೧೬-೧೩೪).
[ಗುಪ್ತ + ವೇಷ]

ಗುಪ್ತಸಲಿಲ (ನಾ) =ಗುಪ್ತಜಲ : ಆದರೆ ಗುಪ್ತಸಲಿಲಳಾದ ಫಲ್ಗುನದಿಯ ಉಸುಕಿನ ಹಾಗೆ ಅವರು ನಮ್ಮ ಸಾಂಸಾರಿಕ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ತಮ್ಮ ಅಂತ ರಂಗದೊಳಗೆ ಹೀರಿಕೊಂಡು ಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ (ಇಪ್ಪಕ. ೪೪೭). [ಗುಪ್ತ+ಸಲಿಲ]

ಗುಪ್ತಹೇರ (ನಾ). ಬೇಹುಗಾರ; ಗೂಢಚಾರ : ವಿಭೀಷಣನು ಶರಣಾಗತನಾದವನಾದರೂ ಆಗಿರಲಿ ಗುಪ್ತಹೇರನಾದರೂ ಆಗಿರಲಿ ಆತನನ್ನು ನನ್ನ ಬಳಿಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬರಬೇಕು (ತುಳಸಿ. ೨೮೫); ವೀರಮಲ್ಲನು ಕನೋಜದ ಗೃಹವರ್ಮನಿಂದ ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಒಬ್ಬ ಗುಪ್ತಹೇರನಿದ್ದನು (ಪರಮೇ. ೨೦). [ಗುಪ್ತ + ಹೇರ]

ಗುಪ್ತಹೇರಿಗ (ನಾ). = ಗುಪ್ತಹೇರ : “ಪ್ರಣಿಧಿಃ, ಗುಪ್ತಪೂರುಷಃ – ಈ ೨ ಗುಪ್ತಹೇರಿಗಗಳ್” (ಹಲಾಯು. ೭೦-೨೭೦). [ಗುಪ್ತ + ಹೇರಿಗ]

ಗುಪ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಕಾಪು; ರಕ್ಷಣೆ. ೨. ಮುಚ್ಚಿಡುವುದು; ಜೋಪಾನ. ೩. ಸೆರೆಮನೆ; ಕಾರಾಗೃಹ. ೪. ನೆಲಮಾಳಿಗೆ : “ಗುಪ್ತಿಃ – ನೆಲ ಮಾಳಿಗೆ, ರಕ್ಷಣೆ, ಸೆರೆಮನೆ” (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೩೮). ೫. ನೆಲದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ ಬಿಲ,–ರಂಧ್ರ. ೬. ಕೊಳೆನೀರು ಕೂಡುವ ಸ್ಥಳ; ಬಚ್ಚಲು ಗುಣಿ. ೭. ಕಲ್ಲಿನ ಪ್ರಾಕಾರ,–ಗೋಡೆ; ಪೌಳಿ : ಸೌಮಿತ್ರಿಯು ಸುತ್ತಣ ರಣ ಭೂಮಿಯನಿಂಬಾಗೆ ಸಮೞ . . . ಸುಗ್ರೀವಂ ವಿದ್ಯಾಮಯಮಂ ಸಪ್ತಗುಪ್ತಿಯಂ ನಿರ್ಮಿಸಿದಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೪-೩೫). ೮. ಕತ್ತಿಯ ಅಲಗನ್ನು ಹುದುಗಿಸಿರುವ ಪೊಳ್ಳಾದ ಕೈಕೋಲು : ಯಮನಪ್ಪ . . . ಹರಿತವಾದ ಚೂರಿಯನ್ನು ಬಚ್ಚಿಟ್ಟ ‘ಗುಪ್ತಿ’ಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ದಕ್ಷಿಣಾಭಿ ಮುಖವಾಗಿ ಹೊರಟನು (ಮನೆಬಿ. ೧೬೪). ೯. [ಜೈನ] ಮನೋವಾಕ್ಕಾಯಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸುವುದು; ಮನೋಗುಪ್ತಿ, ವಾಗ್ಗುಪ್ತಿ, ಕಾಯಗುಪ್ತಿ ಎಂಬ ತ್ರಿವಿಧಗುಪ್ತಿಗಳು : ಸಮಿತಿಯಿಂ ಗುಪ್ತಿಗಳಂ ಪಾಲಿಸಿ ಪಂಚಮಹಾವ್ರತಲೀಲೆಯನೆಸೆದಂ ಪ್ರಮಾದವಿಲ್ಲನೆ ಮುನಿಪಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೧-೧೩); ಮತಿ ಕಂಭಂ ಘನಮಾಗುವ ಧೃತಿ ಕೇರ್ ಗುಪ್ತಿಗಳೆ ಪಡಿಗಳಾಗಿರ್ದ ಮಹಾವ್ರತಗೃಹಮಿನಿಸುಂ ಛಿದ್ರಾನ್ವಿತಮಾದೊಡೆ ವಸ್ತುವೆಲ್ಲಮುಂ ಕೋಟ್ಟಡದೇ (ಜೀವಸಂ. ೧೫೯-೨೦); ಪರಮಗುಣಮೊಂದೆ ಸಂಯಮಿಗೆರಡು ತಪಂ ಮೂಱು ಗುಪ್ತಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೩-೫೨).

ಗುಪ್ತಿಯವರು = ಕತ್ತಿಯ ಅಲಗನ್ನು ಹುದುಗಿಸಿರುವ ಕೋಲನ್ನು ಪಡೆದಿರುವವರು : ಗುಪ್ತಿಯವರೂ, ಬಡಿಗೋಲಿನವರೂ, ಹಣೆಪಟ್ಟದ ದೊಣ್ಣೆಯವರೂ, ಸಿದ್ಧವಾಗಲಿ (ಪೇಟಿಮಾ. ೩). [ಸಂ.]

ಗುಪ್ತಿಗ (ನಾ). = ಗುಪ್ತಹೇರ : ರಾಯನಾಯುಷ್ಯಾವಸಾನದ ರಾಯಸವ ಬರೆಸಿದರು ಕೈಕೆಯ ರಾಯನಗರಿಗೆ ಕಳುಹಿದರು ಬಳಿಕಾಪ್ತ ಗುಪ್ತಿಗರ (ತೊರರಾ. ೨-೬-೧). [ಗುಪ್ತ + – ಇಗ]

ಗುಪ್ತಿಗುಪ್ತ (ನಾ). [ಜೈನ] ಮೂರು ಬಗೆಯ ಗುಪ್ತಿಗಳಿಂದ ಕಾಪಾಡಲ್ಪಟ್ಟವನು : ಮನಮಂ ನುಡಿಯಂ ಮೆಯ್ಯಂ ತನಗೆ ವಶಂಮಾಡಿ ಗುಪ್ತಿಗುಪ್ತಂ ಮುನಿಯೆಂಬಿನೆಗಂ ನೆಗಟ್ದಂ (ಆದಿಪು. ೬-೨೯); ಗುರು ಭಕ್ತರೆಂಬುದು ಗುಣಾನ್ವಿತರೆಂಬುದು ಗುಪ್ತಿಗುಪ್ತರೆಂಬುದು ನಯನಂದಿ ದೇವರಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೨೩). [ಗುಪ್ತಿ + ಗುಪ್ತ]

ಗುಪ್ತಿಗೆಯ್, **ಗುಪ್ತಿಗೈ** (ಕ್ರಿ). ೧. ಕಾಪಾಡು; ರಕ್ಷಿಸು : ಬಲ್ಲನಿತನೆಂತೂ ಅವಿಯಿಪಂ ಗುಪ್ತಿಗೆಯ್ವಂ (ಸಂಸಪ. ೧೧-೨೬). **ಗುಪ್ತಿಗೈ** : ೨. ಬಚ್ಚಿಡು; ಮರೆಮಾಡು : ಉದಗ್ರಸ್ಫುರತ್ಕವಿಕಾವ್ಯಪ್ರಕಟ ಪ್ರಭಾವಮನದಂ ಕೇಳ್ಕಬ್ಬಿಗಂ ಗುಪ್ತಿಗೈದವರಾತ್ಮೀಯಕೃತಿಪ್ರಭಾವತೆಯನಾದಂ ತೋರ್ಪ ವೋಲ್ (ರಾಜಶೇ. ೮-೯೯). [ಗುಪ್ತಿ + ಕೆಯ್$_1$]

ಗುಪ್ತಿಗೈ ‘ಗುಪ್ತಿಗೆಯ್’ ನೋ.

ಗುಪ್ತಿತ್ರಯ (ನಾ). [ಜೈನ] ಮೂರು ಬಗೆಯ ಗುಪ್ತಿಗಳು : ಮನೋಗುಪ್ತಿಯುಂ ವಾಗ್ಗುಪ್ತಿಯುಂ ಕಾಯಗುಪ್ತಿಯುಮೆಂಬ ಗುಪ್ತಿತ್ರಯ ದೊಳಂ (ಅಜಿಪು. ೭-೮ ವ); ಅಱವಿಂ ಗುಪ್ತಿತ್ರಯದಿಂ ನೆಱೆದಿರ್ದಂತ ರ್ಮುಹೂರ್ತದಿಂ ಪಿಂಗಿಸುವರ್ (ಜೀವಸಂ. ೧೬೮-೧೫). [ಗುಪ್ತಿ+ತ್ರಯ]

ಗುಪ್ತಿವಾದ (ನಾ). ಗುಟ್ಟಾದ ಮಾತುಕತೆ; ರಹಸ್ಯವಾದ ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆ : (ಶ). [ಗುಪ್ತಿ + ವಾದ$_3$]

ಗುಪ್ಪಟ್ಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : ಗುಪ್ಪಟ್ಟೆ ಗಿಡ, ಸಣ್ಣಬುಡ್ಡೆ ಗಿಡ (ವ್ಯಾಜಿಗಿ. ೭೧-೨೪೨). [?]

ಗುಪ್ಪಟ್ಟೆಸೆರಗು (ನಾ). “ಅಂಚಿನಲ್ಲಿ ಗುಪ್ಪಟ್ಟೆಕಾಯಿನ ಚಿತ್ರವಿರುವ ಸೆರಗು” (ನಾಪದ. ಟಿಪ್ಪಣಿ) : ಅಂಚು ಗುಪ್ಪಟ್ಟೆಸೆರಗಿನ ಸೀರೇನುಟ್ಟ ಕೆಂಚೇರ ಸೋಬನಕೆ ಕರಸವ್ವ (ನಾಪದ. ೧೧೪).
[ಗುಪ್ಪಟ್ಟೆ + ಸೆರಗು$_1$ (<ಸೆಱಂಗು)]

ಗುಪ್ಪನೆ (ಅ). ತಟ್ಟನೆ; ಅನಿರೀಕ್ಷಿತವಾಗಿ : ಕರಿಯ ಗುಡಾರದಂತೆ ಗುಪ್ಪನೆ ಮ್ಯಾಯಲ್ಲ ಗಪ್ಪಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೫೫೬-೧); ಗುಪ್ಪನೆ ಬಂದು ಕುಳಿತು ಬಿಟ್ಟ (ರೂಢಿ). [ಗುಪ್$_9$ + – ಅನೆ$_1$]

ಗುಪ್ಪು$_1$ ‘ಕುಪ್ಪು$_1$’ ನೋ.

ಗುಪ್ಪು$_2$ ‘ಕುಪ್ಪು$_2$’ ನೋ.

ಗುಪ್ಪು$_3$ ‘ಕುಪ್ಪು$_4$’ ನೋ.

ಗುಪ್ಪು$_4$ (ನಾ). ಮುಸುಕು; ಗುಬುರು : ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದಾಗ ಒಂದೆರಡು ಹನಿ ನೀರು ಕಿವಿಗೆ ಹೋಗಿ . . . ಕಿವಿಯ ತಮಟೆಯು ಇತ್ತ ಅತ್ತ ಆಡಲಾಗದೆ ಗುಪ್ಪುಹಾಕಿಕೊಂಡಂತಾಗುವುದು (ಮನೋನಂ. ೫೯). [?]

ಗುಪ್ಪೆ$_1$ ‘ಕುಪ್ಪೆ$_1$’ ನೋ.

ಗುಪ್ಪೆ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : “ಮಿಸಿಃ–ಸಬ್ಬಸಿಗೆ, ಗುಪ್ಪೆ, ಕಾಡಸಬ್ಬಸಿಗೆ” (ಓಷಧಿ. ೧೨೫). [?]

ಗುಪ್ಪೆಗೊಳ್ ‘ಕುಪ್ಪೆಗೊಳ್’ ನೋ.

ಗುಬಚಿ ‘ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ’ ನೋ.

ಗುಬಟು ‘ಗುಬುಟು’ ನೋ.

ಗುಬರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮರೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ರಕ್ಷಿಸು; ಮುಸುಕುಹಾಕಿ ಕಾಪಾಡು : ಹದ್ದು ಗುಬರಿಪುದೆ ಕಬ್ಬಕ್ಕಿ ಮರಿಯಂ ? (ಹರಿಶ್ಚಂ. ೩-೩೬).
[ಗುಬರು$_2$ (<ಗುಬುರು) + – ಇಸು$_3$]

ಗುಬರು$_1$ (ಕ್ರಿ). “ತಾಯ ರೆಕ್ಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಮರೆಯಾಗಿರು; ತುಂಬ ಅಡಗಿರು” (ಸಿರಿಕೋ. ೧೬೪). [<ಗುಬುರು]

ಗುಬರು$_2$ ' ಗುಬುರು ' ನೋ.

ಗುಬರುಗಟ್ಟು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಎಲೆಗಳಿಂದ ದಟ್ಟವಾಗು,-ಸಾಂದ್ರವಾಗು : (ಶಿ). ೨. (ಗಾಡಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ) ಕಮಾನು ಕಟ್ಟು,-ಮುಸುಕು ಹಾಕು: ಬೋಳುಗಾಡಿ ತರಬೇಡ. ಗುಬುರಗಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಬಾ (ರೂಢಿ). [ಗುಬರು$_2$ (< ಗುಬುರು) + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಗುಬರುಗಟ್ಟು$_2$ (ನಾ). ತಲೆಯಿಂದ ಮೊಳಕಾಲವರೆಗೆ ಮುಚ್ಚುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೇಲ್ಮುಸುಕು : (ಶಿ).
[ಗುಬರು$_2$ (< ಗುಬುರು) + ಕಟ್ಟು$_2$]

ಗುಬರುಗಿಡ (ನಾ). ದಟ್ಟವಾದ ಎಲೆಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರುವ ಗಿಡ : (ಶಿ).
[ಗುಬರು$_2$ (< ಗುಬುರು) + ಗಿಡ (< ಗಿಡು)]

ಗುಬರುದಲೆ (ನಾ). ಸೊಂಪಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುವ ಕೂದಲುಳ್ಳ ತಲೆ : (ಶಿ).
[ಗುಬರು$_2$ (< ಗುಬುರು) + ತಲೆ$_1$]

ಗುಬರುಹಾಕು ' ಗುಬುರುಹಾಕು ' ನೋ.

ಗುಬಲಕ್ಕಿ (ನಾ). (ಉಕ) ಕುಚ್ಚಿದ ಬತ್ತದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಅಕ್ಕಿ ; ಕುಸುಬಲಕ್ಕಿ ; ಕುಚ್ಚಲಕ್ಕಿ : ಗುಬಲಕ್ಕಿಯಿಂದ ಇಡ್ಡಲಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ). [< ಕುದುಪಲಕ್ಕಿ]

ಗುಬಳ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಗೂಗೆ; ಹಂದಿಗೀರನ ಹಕ್ಕಿ : ನಭ ಸುರಿದುದರುಣೋದಕವ ಚೀರ್ದವು ಗೂಬೆ ಗುಬಳಗಳೂ (ಅನಂರಾ. ೩-೫-೨೮). [← ಮರಾ. ಘುಬಡ್]

ಗುಬಾರು$_1$ (ನಾ). ಗುಂಪಿನ ಗದ್ದಲ,-ಗಲಾಟೆ : ಇಡೀ ನಗರದಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಗುಬಾರು ಹುಟ್ಟಿತು (ವಾಗ್ವಿ. ೨೭೭). [← ಅರ. ಹಿಂ. ಗುಬಾರ್]

ಗುಬಾರು$_2$ (ನಾ). ಬಾವು; ಊತ : "ಗುಬಾರು=ಉಬಾರು ; ಬಾವು" (ಜಾನಕೋ. ೪೯). 'ಗುಬುರು' ಪರಾ. [?]

ಗುಬುಕಟ್ಟು (ನಾ). ತಲೆಗೆ ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಬಟ್ಟೆ ಕಟ್ಟುವಿಕೆ : ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ಮೊದಲಾದ ಕೌರವಕುಮಾರಕರು ಕವಚಗಳನ್ನು ತೊಟ್ಟು, ವಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ಗುಬುಕಟ್ಟುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು (ಕೃವಾಅ. ೨೫೦); ಮಗುವಿಗೆ ಶೀತವಾಗದಂತೆ ಗುಬುಕಟ್ಟು ಕಟ್ಟು (ರೂಢಿ). [< ಗುಬುರು + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಗುಬುಗುಬು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ : ಗಾಯ ನೋವಾಗಿ ಗುಬು ಗುಬು ಎನ್ನುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ) ; ಡಬ್ಬಿಯ ಮುಚ್ಚಳ ತೆಗೆದ ಕೂಡಲೆ ಹುಳುಗಳು ಗುಬುಗುಬು ಎಂದು ಎದ್ದುವು (ರೂಢಿ).

ಗುಬುಟ ' ಗುಬುಟು ' ನೋ.

ಗುಬುಟು, ಗುಪಟೆ, ಗುಬಟು, ಗುಬುಟ (ನಾ). ೧. **ಗುಂಡಾದ ವಸ್ತು**; ಉಬ್ಬು ; ಗುಮುಟ : ಗುಬುಟಿನ ಬಾವುಟಗಳು ಪಟಪಟಿಸುತಲೊಲೆದವು ನಲವೆರಚಿ (ನಾಪದ. ೦೭೯). ೨. **ಲೋಹದ ಗುಂಡು, – ಗೋಲಿ** : "ಗುರಾಣಿಯ ಮಧ್ಯೆ ಅಥವಾ ಕತ್ತಿನೆಯ ಕೆಲಸದ ಮಧ್ಯೆ ಇರುವ ಲೋಹದ ಗುಂಡು, ಗುಬುಟು " (Boss. ಇಂಕನಿ). ೩. ಮೈಮೇಲೆ ಪೆಟ್ಟಿನಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಬೋರೆ : ಕಂಬ ತಗುಲಿ ಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಗುಬುಟು ಎದ್ದಿದೆ (ರೂಢಿ). ಗುಪಟೆ: ೩. ನನ್ನ ಮೈಕೈ ಎಲ್ಲಾ ನೋವು. ತಲೆಯ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ . . . ಮುಟ್ಟಿ ನೋಡಲಾಗಿ ಗುಪಟೆ ಎದ್ದಿತ್ತು (ಸಕತ. ೭೪), **ಗುಬಟು : ೨.** ಕೀಲಿ ಕೈಯ ಮತ್ತೊಂದು ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗುಬಟು ಇದೆ (ವಿಜ್ಞಾವಿ. ೨೩). **ಗುಬುಟ : ೩.** ಹಣೆಗೆ ಒಂದು ಗುಬುಟ ಎದ್ದಿತ್ತು (ಬಾಬಲ. ೧೧೭).
[< ಬುಗುಟು. / ತೆಲು. ಗುಬಕ]

ಗುಬುರು, ಗುಬರು$_2$, ಗುಮುರು (ನಾ). ೧. (ಎಲೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ) ಸಮುದಾಯ,-ದಟ್ಟಣೆ: ಮಾವಿನಮರದ ಗುಬುರಿನೊಳ್ ಗುಂಪು ಮಾಡಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೦೭೪-೨) ; ಎಳೆಚಿಗುರುಗಳ ಗುಬುರುಗಳಂ ನೋಡಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೨೩೦-೦೭). ೨. ಆಚ್ಛಾದನೆ ; ಮುಸುಕು ; ಮರೆ : ಆಕಾಶವೆಂಬ ಪಿರಿದಾದ ಗುಬುರಿನ ತಾಳವೃಕ್ಷದೊಳ್ ಬೆಳೆದು ಬಲಿತು (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೮೪-೧೧). **ಗುಬರು$_2$: ೧.** ಗಿಡ ಗುಬರಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). ೨. ಭಯದಿಂದಲೂ . . . ಬಟ್ಟೇ ಗುಬರನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಂಡಿದ್ದದರಿಂದಲೂ ಅವಳ ಮುಖದಿಂದ ಬೆವರು ಹರಿಯುತಿತ್ತು (ಮುಸುಗ. ೧೯೫). ' ಗುಬುರುಹಾಕು ' ಪರಾ. **ಗುಮುರು: ೧.** ಪಕ್ಷಿಗಳೆಲ್ಲ ಸಂಚಾರಮಂ ಬಿಟ್ಟು ಕಲಕಲಧ್ವನಿಗಳಂ ಮಾಡುತ . . .ಗುಮುರುಗಳಲ್ಲಿ . . . ಗುಂಪುಗುಂಪಾಗಿ ಸೇರಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೮೪-೧೭). [← ತೆಲು. ಗುಬುರು, ಗುಮುರು]

ಗುಬುರುಪೊದೆ (ನಾ). ಪೊದರುಪೊದರಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುವ ಪೊದೆ,-ಗುಲ್ಮ : ಇದು ಚಿಕ್ಕ ಅಡವಿ ಆದಾಗ್ಯೂ ದೊಡ್ಡದೊಡ್ಡ ಗುಬುರುಪೊದೆಗಳು ಶಾನೇ ಉಂಟು (ಕಥಾಮಂ. IV, ೧೭). [ಗುಬುರು + ಪೊದೆ$_2$]

ಗುಬುರುಭಂಡಿ (ನಾ). ಕಮಾನು ಕಟ್ಟಿರುವ ಬಂಡಿ ; ಕಮಾನುಗಾಡಿ ; ಕೊಲ್ಲಾರಬಂಡಿ: ಬಿಸಿಲು ತಾಗದಂತೆ ಗುಬುರುಭಂಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಮುಸುಗಿಟ್ಟು ನಲ್ಲರ ಬೆರದೂ . . . ಬಂದರು ಸೂಳೆಯರು (ಸೌಗಂಪು. ೫-೩೨).
[ಗುಬುರು + ಭಂಡಿ$_1$ (< ಬಂಡಿ$_1$)]

ಗುಬುರುಹಾಕು, ಗುಬರುಹಾಕು (ಕ್ರಿ). ಮುಸುಕುಹಾಕು ; ಮರೆ ಮಾಡು: ಮೂಲೆಯಲ್ಲಿ ಗುಬುರುಹಾಕಿಕೊಂಡು ಕುಳಿತು . . . ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ಗೋವಿಂದ ಅಂದು ಮನೆಗೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದ (ನನ್ನುರು. ೨೯೯). **ಗುಬರುಹಾಕು:** ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯ ಕಂಬಳಿ ಗುಬರುಹಾಕಿಕೊಂಡು . . . ಹೊಲಕ್ಕೆ ಇಳಿದ (ಕಲನೆ. ೦೭೭). [ಗುಬುರು + ಹಾಕು (< ಪಾಯ್ಯು$_1$)]

ಗುಬ್ಬಕ್ಕಿ ' ಗುಬ್ಬಿಹಕ್ಕಿ ' ನೋ.

ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ, ಗುಬಚಿ (ನಾ).=ಗುಬ್ಬಿ$_2$ ೧ : ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿಯ ನೇತ್ರದಂತೆ ವರ್ಣವುಳ್ಳ ನೇತ್ರಗಳು (ಸೌಗಂಧಿ. ೨೭೮-೦೮) ; ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿಯೊಂದು ಬಂದು ಚಿಲಿಪಿಲಿಗುಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದರೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೫೩೮). **ಗುಬಚಿ :** ಗರುಡಗಸದಳವಪ್ಪ ಕಜ್ಜವ ಪರಿಹರಿಸಲಾಪುದೆ ಗುಬಚಿ (ಕೋಗಯು. ೮-೦೫).
[ಗುಬ್ಬಿ$_2$ + ಅಚ್ಚಿ$_0$]

ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿಗಿಡ, ಚುಳ್ಳಿ ಮುಳ್ಳಿಗಿಡ (ಮೃಜಿಗಿ. ೧೧-೧೯೮). [ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ + ಗಿಡ (< ಗಿಡು)]

ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿಬಾಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಳೆ : ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿಬಾಳೆ, ಕನ್ನೆಸೊಪ್ಪು (ಮೃಜಿಗಿ. ೨೪-೪೩೮). [ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ + ಬಾಳೆ$_1$ (< ಬಾಟಿ)]

ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿಹೂ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು : ಸಣ್ಣದಾಸವಾಳ, ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿಹೂ (ಮೃಜಿಗಿ. ೪೩-೮೫೫).
[ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ + ಹೂ$_2$ (< ಪೂ$_2$)]

ಗುಬ್ಬಳಿಕೆ (ನಾ). ಹಕ್ಕಿಗಳ ಕೂಗು ; ಕೂಜಿತ : ಪಿಕಳಾರಗಳ ಸಿಳ್ಳಾಗಲಿ ಯಾಗಲಿ ಹೊರಸಲುಹಕ್ಕಿಗಳ ಗುಬ್ಬಳಿಕೆಗಳಾಗಲಿ . . . ಕೇಳಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಮಲೆಮ. ೬೪). [ಗುಬ್ಬಳಿಸು + – ಇಕೆ]

ಗುಬ್ಬಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಪಕ್ಷಿಗಳು) ಕೂಗು,– ಧ್ವನಿಮಾಡು: ಮಾಡುಗಳ ಮೇಲೆ ಪಾರಿವಾಳಗಳು ಗುಬ್ಬಳಿಸುತ್ತಲೂ ಇವೆ (ಹಪ್ಪೈರ. ೦-೯) ; ಪಾರಿವಾಳಗಳು ಗುಬ್ಬಳಿಸಿಕೊಂಡು ಅರಮನೆ ಕಿರುಮನೆಯ ಮೇಲೆಲ್ಲ ಓಡಾಡುತ್ತಿದ್ದವು (ಪುಟ್ಟರ. ೯); ನನ್ನ ಚಿತ್ತವಂತೂ ಗೂಡು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಗುಬ್ಬಳಿಸುವ ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿಯ ಹಾಗೆ . . . ಹಾರಾಡಿ ಸುತ್ತುತ್ತಿತ್ತು (ಇಪ್ಪಕ. ೦೮೭). ೨. ಬಿಕ್ಕಳಿಸು ; ಬಿಕ್ಕು : ರಾಮಚಂದ್ರಂ . . . ಗದ್ಗದಿಸಿ ಗುಬ್ಬಳಿಸಿದನೆನಲ್ಕೆ ನುಡಿಸಿದನ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೭೪-೩೩೩). [?]

ಗುಬ್ಬಿ$_1$, ಗುಬ್ಬೆ$_1$ (ನಾ). ೧. ಗುಬುಟು ; ಉಬ್ಬಿಕೊಂಡಿರುವುದು. ' ಗುಬ್ಬಿಬೇಳೆ ', ' ಗುಬ್ಬಿಮೊಳೆ ' ಪರಾ. ೨. ಗುಂಡಿ ; ಬಿರಡೆ : ನಿಲುವಂಗಿಯಲ್ಲಿ ವಜ್ರದ ಗುಬ್ಬಿಗಳು (ಪ್ರಕಾಶ.೩); ಕುಬುಸದ ಮಧ್ಯೆಯ ಗುಬ್ಬಿ ಕಳಚಿಹೋಗಿದ್ದಕ್ಕೆ, ಕೊರಳಲ್ಲಿಯ ಬೆಳ್ಳಿಎಳೆಯಲ್ಲಿದ್ದ 'ಪಿನ್ನ'ನ್ನು

ಹಾಕಿ 'ಫಿಟ್' ಮಾಡಿದಳು (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೪೭.) **ಗುಬ್ಬಿ$_1$:** ೧. 'ಕಣ್ಣುಗುಬ್ಬೆ' ಪರಾ. [ದೇ.॥ ತುಳು. ಗುಬ್ಬಿ, ಗುಬ್ಬೆ; ತೆಲು. ಗುಬ್ಬ]

ಗುಬ್ಬಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಸಣ್ಣಪಕ್ಷಿ; ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ; ಚಟಕ: "ಕಲವಿಂಕಃ, ಚಟಕಃ, ಗೃಹಬಲಿಭುಕ್, ನೀಲಕಂಠಃ – ಈ ೪ ಗುಬ್ಬಿ(ಲು)" (ಹಲಾಯು. ೯೧–೯೦); "ಓಕಸೌಕಸಮೆನಲು ಚಟಕಮೆನೆ ಕಲವಿಂಕವಾ ಕಾಳಕಂಠವೆನೆ ಗುಬ್ಬಿ" (ಮಂಗರಾ. ೫೦–೭); ನುಗ್ಗಿಯ ಬಸಕ್ಕೆ ಗುಬ್ಬಿ ಕೋಗಿಲೆಯೆಂಬಂತೆ [ಅಗಸೆಯ ಮರಕ್ಕೆ ತೊನಸೆ ಮಾಞಿ ದುಂಬಿಯೆಂಬಂತೆ] (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭–೨೨೯); ನಾನಾಬಲೆಗಳಲಿ ಕುಳಿಗಳಲಿ ಬೀಸಿದ ಬಲೆಗೆ ಬಿದ್ದವು ಗಿಡುಗ ಗೀಜಗ ಗೌಜು ಗುಬ್ಬಿಗಳು (ತೊರರಾ. ೩–೩–೧೭); ಕೋಳಿಯ ಕೂಟ ಗುಬ್ಬಿಯ ಕೂಟದಂತೆ ಹಂಸಾಳಿಯ ಕೂಟ ತೋಱುವುದೆ (ಭರಚ. ೧೦–೧೧೭); ಗುಬ್ಬಿಯ ಮೇಲೆ ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ತ್ರವೇ? (ಗಾದ). ೨. (ಅಲಂ) ಚಿಕ್ಕದು. 'ಗುಬ್ಬಿಬಳೆ', 'ಗುಬ್ಬಿಮನೆ' ಪರಾ. ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಒಡವೆ: ವೀರ ಘಂಟೆಯ ಹೊನ್ನ ಗುಬ್ಬಿಯ ರನ್ನವಟ್ಟೆಯ ಚೆನ್ನ ಚಮ್ಮಟಿಗೆಯ ಬಿಳಿಯ ಚವರದ (ಗಿರಿಕ. ೭–೫೫ ವ); ನೆಱೆ ಪುಟವಿಟ್ಟ ಮಿಸುನಿಯ ಗುಬ್ಬಿಗಳ ಕಟ್ಟಿದ ಹೊಕ್ಕುಳ ಗಂಟೆಯ ತೇಜಿಗಳಿಟ್ಟಣಿಸುತಲೈದಿದುವು (ಕಂಸವಿ.೨೩–೯೪); ಇಂದ್ರನೀಲಮಾಣಿಕ್ಯಗಳಿಂ ಕಡೆದು ಮಾಡಿರುವ ಗುಬ್ಬಿಗಳಿಂ (ಸೌಗಂಧಿ. ೦೦೫–೧೦); ಚಿನ್ನದ ಗುಬ್ಬಿ ತಟ್ಟನೆ ಕೈಯಿಂದ ಕಳಚಿ ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದು, ಅವನ ಚಿಂತೆಯನ್ನು ಅದುಮಿ ಹಿಡಿಯಿತು (ಮುಗಮೂಂ. ೧೦೮). ೪. ಮದುವೆಯ ಸಂಭ್ರಮದಲ್ಲಿ ಬೀಗರು ಪರಸ್ಪರರ ಬಟ್ಟೆಗಳ ಮೇಲೆ ಒತ್ತುವ ಸಣ್ಣ ಮುದ್ರೆ: ಚಿಟ್ಟಿನ ಕಂಟಕ್ಕೆ ಸುಣ್ಣ ಹಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಬೀಗರ ಬಟ್ಟೆಯ ಮೇಲೆ ಮತ್ತು ಬೀಗತಿಯ ಸೀರೆಯ ಮೇಲೆ ಗುಬ್ಬಿ ಹಾಕುವುದು ಮತ್ತೊಂದು ತಮಾಷೆ (ನನ್ನೂರು. ೧೦೫). ೫. ಮದುವೆಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗಂಡಹೆಂಡತಿಯರಿಂದ ಪರಸ್ಪರ ಬೆನ್ನು ಅಥವಾ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಸದ್ದಾಗುವಂತೆ ತಟ್ಟಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿಯಾಕಾರದಲ್ಲಿ ಹೋಳಿಗೆಯಂತೆ ಮಾಡಿ ಉಸಿರುತುಂಬಿದ ಗೋಧಿಹಿಟ್ಟಿನ ಲಕೋಟೆ: ಗುಬ್ಬಿ ತಟ್ಟುವ ನೆಪದಲ್ಲಿ ವರನು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಹೊಡೆದು ಹುಡುಗಿಗೆ ಕಣ್ಣೀರು ಬರುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು (ರೂಢಿ). ೬. ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು. ☞ ಈಗಿನ ತುಮಕೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಅಮರಗೊಂಡ ಎಂಬ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಸ್ಥಳ: ಪೂತಮಾನಸನಿಂತು ಮೆಱೆವನ್ವಯದೊಳು ಗುಬ್ಬಿಯ ಮಲ್ಲಣಾಚಾರ್ಯನು (ವೀಶೈ ಪು. ೧–೧–೫೦).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಕುರುವಿ; ತುಳು. ಗುಬ್ಬಿ, ಗುರುಬಿ, ಗುರ್ಬಿ]

ಗುಬ್ಬಿಎಂಜಲು (ನಾ). (ಉಕ) ಮಕ್ಕಳು ತಿಂಡಿಯನ್ನು ಹಂಚುವಾಗ ಅದನ್ನು ಬಟ್ಟೆಯಿಂದ ಮುಚ್ಚಿ ಕಚ್ಚಿ ಚೂರುಮಾಡುವುದು; ಕಾಗೆಯೆಂಜಲು: ಮಕ್ಕಳು ಗುಬ್ಬಿಎಂಜಲು ಮಾಡಿ ತಿನಿಸು ಹಂಚಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ). [ಗುಬ್ಬಿ$_2$ + ಎಂಜಲು (<ಎಂಜಲ್)]

ಗುಬ್ಬಿಕದ (ನಾ). ಗುಬ್ಬಿಮೊಳೆಗಳಿರುವ ಕದ: ಹಿತ್ತಾಳೆ ಚೌಕಟ್ಟು ಗುಬ್ಬೀಕದ ಸಹಿತವಾಗಿ ಮಾಡಿಶಿ ವಪ್ಪಿಸಿದ ನಿಲುವಿನ ಸೇವಾರ್ಥ (ಎ.ಕ. XIV, ಚಾಮರಾ. ೨೦೭–೩; 1868?). [ಗುಬ್ಬಿ$_1$ + ಕದ (<ಕದವು$_1$)]

ಗುಬ್ಬಿಗಂಕಣ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಂಕಣ,—ಬಳೆ; ಗುಬುಟುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಕಡಗ: ಕಂಕಣಕ್ಕೆ – ಗುಬ್ಬಿಗಂಕಣ, ಮಣಿಕಂಕಣ, ಹಸ್ತಕಂಕಣ (ಶಮದ. ೨೯೮ ಪ್ರಯೋ); ಗುಬ್ಬಿಗಂಕಣಮೋಕೆಯೊಕೆಲದೊಳೊತ್ತಿರ್ಕುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨೦–೭). [ಗುಬ್ಬಿ$_1$ + ಕಂಕಣ]

ಗುಬ್ಬಿಗೂಡು (ನಾ). ೧. ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿಗೂಡು: ಮನೆ ಕಟ್ಟುವಾಗ ಕೆಲವರು ಗುಬ್ಬಿಗೂಡಿಗೆ ಜಾಗ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ). ೨.=ಗುಬ್ಬಿಮನೆ: ಅವಳಿಗೆ ನಿರಾಶೆಯಾಗಿ ತಾನು ಕಟ್ಟಿದ್ದೆಲ್ಲ ಹುಡುಗರ ಆಟದ 'ಗುಬ್ಬಿಗೂಡು' . . . ಎಂಬ ಸಂಶಯ ಮತ್ತೆಮತ್ತೆ ಕಾಡುತ್ತಿತ್ತು (ಅಪನಾ. ೨೪೧).

[ಗುಬ್ಬಿ$_2$ + ಗೂಡು]

ಗುಬ್ಬಿಚಟ್ಟು (ನಾ). (ಉಕ) ತೊಟ್ಟಿಲ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟುವ, ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ ಬಟ್ಟೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದ, ತೂಗಾಡುವ ಸಣ್ಣಸಣ್ಣ ಗುಬ್ಬಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ಅಲಂಕಾರ: ತೊಟ್ಟಿಲಿಗೆ ಗುಬ್ಬಿಚಟ್ಟು ಕಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). [ಗುಬ್ಬಿ$_2$ + ಚಟ್ಟು$_1$ (<ಚಟ್ಟ$_1$)]

ಗುಬ್ಬಿಚಿಮಣಿ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕ ಕೈದೀಪ; ಸಣ್ಣದಾದ ಚಿಮಣಿ; ಬುಡ್ಡಿ: ಇಬ್ಬರೂ ಗುಬ್ಬಿಚಿಮಣಿ ಹಚ್ಚಿಟ್ಟು ಬಾಗಿಲು ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಮುಸುಕೆಳೆದೆವು (ವ್ಯನಿ. ೨೧೯). [ಗುಬ್ಬಿ$_2$ + ಚಿಮಣಿ]

ಗುಬ್ಬಿದೀಪ (ನಾ). ಸಣ್ಣದೀಪ; ಕೈದೀಪ: ಕತ್ತಲಲ್ಲಿ ಗುಬ್ಬಿದೀಪ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಹುಡುಕಾಡಿದ (ರೂಢಿ). [ಗುಬ್ಬಿ$_2$ + ದೀಪ$_2$]

ಗುಬ್ಬಿಬಳೆ(ನಾ). = ಗುಬ್ಬಿಗಂಕಣ: (ಕ). [ಗುಬ್ಬಿ$_1$ + ಬಳೆ$_3$]

ಗುಬ್ಬಿಬಾಗಿಲು (ನಾ). ಗುಬ್ಬಿಮೊಳೆಯನ್ನು ಅಲಂಕಾರವಾಗಿ ಹೊಂದಿರುವ ಬಾಗಿಲು: ಆ ದೊಡ್ಡ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಗುಬ್ಬಿಬಾಗಿಲಿದೆ (ರೂಢಿ).

[ಗುಬ್ಬಿ$_1$ + ಬಾಗಿಲು (<ಬಾಗಿಲ್)]

ಗುಬ್ಬಿಬಾವುಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಿವಿಯ ಆಭರಣ: ಚಂದ್ರಾವಳಿಯ ಸೀರೆ ಚಂದ್ರಮ್ಮ ಉಟ್ಟಿಹಳು ಚಂದ್ರಹಾರ ಮೂಗಿನಲಿ ನತ್ತು ಕಿವಿಯಾಗ ಚಂದ್ರಬಾವುಲಿ ಗುಬ್ಬಿಬಾವುಲಿ (ಸಿದ್ಧಪು. ೧೯–೭೯).

[ಗುಬ್ಬಿ$_1$ + ಬಾವುಲಿ]

ಗುಬ್ಬಿಬೆಳಸೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು; ಅಂಟುಪುರಲೆ ಹುಲ್ಲು: (ಕ). [ಗುಬ್ಬಿ$_2$ + ಬೆಳಸೆ]

ಗುಬ್ಬಿಬೇಳೆ (ನಾ). (ಉಕ) ಕಿವಿಯ ಒಂದು ಆಭರಣ; ಗುಬುಟು ಇರುವ ಓಲೆಯಂತಹ ಆಭರಣ: ಆ ಹೆಣ್ಣುಮಗಳು ಗುಬ್ಬಿಬೇಳೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡಿದ್ದಾಳೆ (ರೂಢಿ). [ಗುಬ್ಬಿ$_1$ + ಬೇಳೆ]

ಗುಬ್ಬಿಮನೆ (ನಾ). ಒದ್ದೆಯಾದ ಮರಳಿನಿಂದ ಹುಡುಗರು ಆಟಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಸಣ್ಣ ಗೂಡು: ಮುನ್ನ – ಮುನ್ನಕೆ ಗುಬ್ಬಿಮನೆಯ ಹೂಡಿದ ಹಾಗೆ (ಗಿರಿ. ೦೫–೫). [ಗುಬ್ಬಿ$_2$ + ಮನೆ]

ಗುಬ್ಬಿಮೊಳೆ (ನಾ). ಬಾಗಿಲುಗಳಿಗೆ ಬಡಿಯುವ ಮೊಳೆ; ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಗುಮುಟಿರುವ ಮೊಳೆ: ಬಾಗಿಲ ಮೈತುಂಬ ಹೊಡೆಯುವ ಗುಬ್ಬಿಮೊಳೆ (Door-nail. ಇಂಕನಿ).

[ಗುಬ್ಬಿ$_1$ + ಮೊಳೆ$_2$]

ಗುಬ್ಬಿವಿಂಡು (ನಾ). ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿಗಳ ಹಿಂಡು,–ಗುಂಪು: ಕೊಬ್ಬಿದ ದಾನವರುಬ್ಬಿ ಗದೆಯ ಪಿಡಿದಬ್ಬರಿಸಿಯೆ ಪೊಯ್ಯಲೊಸನೆ ನಿಬ್ಬರದೊಳಗೆಱಗಿದರು ಸಾಳುವನಾ ಗುಬ್ಬಿವಿಂಡಿಗೆ ಬೀಳುವಂತೆ (ತ್ರಿಪುಸಾಂ. ೨೦–೨೪೨). [ಗುಬ್ಬಿ$_2$ + ಹಿಂಡು$_2$ (<ಪಿಂಡು$_2$)]

ಗುಬ್ಬಿಸವುತೆಕಾಯಿ(ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ: (ಕ). [ಗುಬ್ಬಿ$_2$ + ಸವುತೆ (<ಸವುಂತೆ) + ಕಾಯಿ$_4$ (<ಕಾಯ್$_4$)]

ಗುಬ್ಬಿಹಕ್ಕಿ, ಗುಬ್ಬಕ್ಕಿ (ನಾ). = ಗುಬ್ಬಿ$_2$ ೧: "ಭವನಚಟಕ–ಗುಬ್ಬಿಹಕ್ಕಿ" (ಒಷಧಿ. ೧೧೧). **ಗುಬ್ಬಕ್ಕಿ:** ಸೊಪ್ಪಿನ ಮಡಿಗಳಿಗೆ ಗುಬ್ಬಕ್ಕಿ ಕಾಟ ಬಹಳ (ರೂಢಿ). [ಗುಬ್ಬಿ$_2$ + ಹಕ್ಕಿ (<ಪಕ್ಕಿ$_1$)]

ಗುಬ್ಬಿಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು: (ಕ).

[ಗುಬ್ಬಿ$_2$ + ಹುಲ್ಲು (<ಪುಲ್)]

ಗುಬ್ಬೆ$_1$ 'ಗುಬ್ಬಿ$_1$' ನೋ.

ಗುಬ್ಬೆ$_2$ (ನಾ). ಗೊಪ್ಪೆ; ಗೊರಗು: ಕೆರೆ ಕೆಳಗಣ ಹಲಸಿನ ಮರದ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಮೂರು ಜನ ಕಂಬಳಿ ಗುಬ್ಬೆ ಕಂಬಳಿ ಟೊಪ್ಪಿ ಸಹ ಹಾಕಿಕೊಂಡು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೦೪೧). [<ಕೊಪ್ಪೆ]

ಗುಬ್ಬೆ₃ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕ್ರಿಮಿ: ದ್ವೀಂದ್ರಿಯಂಗಳವಾವೆಂದೊಡೆ ಶಂಖ ಗುಳ್ಳೆ ಗುಬ್ಬೆ ಸಿಪ್ಪು ಕವಡೆ ಕ್ರಿಮಿ (ಪಸಾರ. ೪೮೮-೧೯). [?]

ಗುಮಚಕ್ಕಿ 'ಗುಂಚಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಗುಮಟ 'ಗುಮ್ಮಟ$_1$' ನೋ.

ಗುಮಟೆ 'ಗುಮ್ಮಡಿ$_1$' ನೋ.

ಗುಮಟೆಪಾಗು(ನಾ).=ಗುಮ್ಮಡಿ$_1$: ತುಸು ತಬಲೆ ಬಾರಿಸಲು ಕಲಿತವರು, ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಗಡಿಗೆವಾದ್ಯ ಇಲ್ಲವೆ 'ಗುಮಟೆಪಾಗು' ಬಾರಿಸುವವರು ಮುಂದಾಳುಗಳಾಗಿ ಹೊರಡಿಸುವ ಭಜನಾಕೂಟಗಳಿವೆ (ಜಾರುದಾ. ೫೨).
[ಗುಮಟೆ (<ಗುಮ್ಮಡಿ$_1$)+ ಪಾಗು]

ಗುಮಡಿಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: (ಮೈಜಿಗಿ. ೬೫-೧೩೨೩).
[ಗುಮಡಿ$_0$ + ಗಿಡ (<ಗಿಡು)]

ಗುಮತಿ 'ಗುಮ್ಮಡಿ$_1$' ನೋ.

ಗುಮಸಲು (ನಾ). (ಕರಾ) ಗಿಡಗಳ ಗುಂಪು. [?]

ಗುಮಾನ, ಗುಮಾನಿ, ಗುಮಾನೆ (ನಾ). ೧. ಸಂಶಯ; ಸಂದೇಹ; ಅನುಮಾನ: ತೇಮಾನದಿಂದ ಹೋಮ ಮಾಡಿ ಗುಮಾನ ಪಟ್ಟ (ಗಾದೆ). ೨. ವಿಚಾರ; ಯೋಚನೆ: ಇವರ ಮೇಲೆ ಆ ಜನರು ಗುಂಡು ಇಟರು. ಅದನ್ನು ಗುಮಾನಕ್ಕೆ ಹಾಕದೆ, ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಜಗಳಮಾಡಿದಲ್ಲಿ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨೫); ಸಾಮಾನ ಇದ್ದವಗೆ ಗುಮಾನ ಏನು (ಗಾದೆ). ೩. ಜಾಗರೂಕತೆ; ಎಚ್ಚರಿಕೆ: (೩). ೪. ಗರ್ವ; ಅಹಂಕಾರ: (೩). **ಗುಮಾನಿ:** ೧. ಟೀಪು ಸುಲ್ತಾನರು . . . ಗುಮಾನಿಯ ಮೇಲೆ ಸೆರೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟಿದ್ದ ಜನರಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಮಂದಿಯನ್ನು ಕೊಲ್ಲಿಸಿದರು (ಮಹಾಪಂ. II, ೧೩); ಮಾತಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಸ್ವಲ್ಪವನೂ ಗುಮಾನಿ ಸಿಕ್ಕಲೇ ಇಲ್ಲವೆ (ವೀರಯೋ. ೭). ೫. ಅಪರಾಧವನ್ನು ಮಾಡಿರಬಹುದೆಂಬ ಸಂಶಯಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾದವನು. 'ಗುಮಾನಿ ಪಟ್ಟಿ' ಪರಾ. **ಗುಮಾನೆ:** ೧. ಇವರ ಮೇಲೆ ಕಳವಿನ ಗುಮಾನೆಯನ್ನು ಯಾರೋ ಹೇಳಿದರಂತೆ (ಕಲನ. ೨೨೬); ಪರಸ್ಥಳದವನನ್ನು ಬರೀ ಕಳವು ಗುಮಾನೆಯ ಮೇಲೆ ನೇಕುಚಾಲು ಜಾಮೀನಿಗೆ ಗುರಿಮಾಡುವುದು ಬಹಳ ಕಠಿಣಕ್ರಮ (ನಡದಾ. II, ೮೫೬). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಗುಮಾನ್]

ಗುಮಾನಿ 'ಗುಮಾನ' ನೋ.

ಗುಮಾನಿಪಟ್ಟಿ (ನಾ). ಅಪರಾಧಿಗಳೆಂಬ ಸಂಶಯಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರಾದವರ ಬಗ್ಗೆ ಸರಕಾರದವರು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವ ದಾಖಲೆಪುಸ್ತಕ: "ತುಂಟರು, ಗುಮಾನಿಗಳು, ನ್ಯಾಯಬಹಿಷ್ಕೃತರು—ಇವರ ಹೆಸರುಗಳ ಪಟ್ಟಿ; ಗುಮಾನಿಪಟ್ಟಿ" (Black book, list. ಇಂಕನಿ).
[ಗುಮಾನಿ (<ಗುಮಾನ) + ಪಟ್ಟಿ$_2$]

ಗುಮಾನಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಂಶಯಪಡು; ಅನುಮಾನಿಸು: ಅವನು ಅಷ್ಟು ಅನಾಮತ್ತಾಗಿ ಗುಮಾನಿಸಬಾರದಾಗಿತ್ತು (ಜಿಂಗಲಿ. ೫೦).
[ಗುಮಾನ + – ಇಸು$_3$]

ಗುಮಾನೆ 'ಗುಮಾನ' ನೋ.

ಗುಮಾಸ್ತ, ಗುಮಾಸ್ತೆ, ಗುಮ್ಮಸ್ತ (ನಾ). ೧. ಕಾರಕೂನ; ಲೆಕ್ಕಪತ್ರವನ್ನು ಬರೆಯುವವನು: ಸ್ವಲ್ಪ ದಿನಗಳ ನಂತರ ಗುಮಾಸ್ತರ ಅವಶ್ಯಕತೆಯು ಅನೇಕವಾಗಿ ಬರಬಹುದು (ಧೂರಾಡ. ೧೬೩); ತುಳಸಿಯ ಮಗನ ಮರಣದ ಅಪರಾಧದಲ್ಲಿ ರೂಪಚಂದನ ಗುಮಾಸ್ತನ ಮೇಲೆ ವಾರಂಟು ಹೊರಟಿದ್ದವು (ಜಮಿನ್ನಾ. ೧೪೦); ಗುರುಚರಣರು ಒಂದು ಬ್ಯಾಂಕಿನ ಗುಮಾಸ್ತರು (ಪರಿಣೀ. ೧). ೨. ನಿಯೋಗಿ; ಪ್ರತಿನಿಧಿ: (೩). **ಗುಮಾಸ್ತೆ:** ೧. ಈಗ ನೀವು ನಮ್ಮ ಸಮಾನರಿದ್ದೀರಿ; ಕೆಳಗಿನ ಕಚೇರಿಯ ಒಬ್ಬ ಗುಮಾಸ್ತೆಯಲ್ಲ (ಹೇಮಂತ. ೧೯೦); ಕಚೇರಿಯ ಗುಮಾಸ್ತೆಗಳಿಗೂ ಫೌಜದಾರರಿಗೂ ಚಹ ಬೇಕಾದಾಗ ಅಂಗಡಿಗೆ ಹೋಗಿ ಹೇಳಿ ಬರುವುದು (ನಾಪೂಲೀ. ೧೧೧). **ಗುಮ್ಮಸ್ತ:** ೧. ಒಮ್ಮೆ 'ಗುಮ್ಮಸ್ತ' ನಾಗಿದ್ದವನು ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಜಿಲ್ಲಾಧಿಕಾರಿಯಾದನೆಂಬುದೂ ವಿರೋಧವೇ ಆದೀತು (ಕನ್ನಇ. ೧೮೦). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಗುಮಾಶ್ತಾ; ಮರಾ. ಗುಮಾಸ್ತಾ]

ಗುಮಾಸ್ತಗಿರಿ, ಗುಮಾಸ್ತೆಗಿರಿ (ನಾ). ಗುಮಾಸ್ತನ ಕೆಲಸ, – ವೃತ್ತಿ: ಗುಮಾಸ್ತಗಿರಿಯು ಧರ್ಮವು ಮತ್ತೊಬ್ಬನದಾಗಿರಬಹುದು (ಅನಾಸ. ೨೦). **ಗುಮಾಸ್ತೆಗಿರಿ:** ರಂಗಪ್ಪನನ್ನೇ ಊರ ಶಾನುಭೋಗರು ಡಿಪೋ ಗುಮಾಸ್ತೆಗಿರಿಗೆ ಆರಿಸಿದ್ದರು (ಕತ್ತಬಿ. ೩೦). [ಗುಮಾಸ್ತ + – ಗಿರಿ$_2$]

ಗುಮಾಸ್ತಿಕೆ (ನಾ). = ಗುಮಾಸ್ತಗಿರಿ: ಎಂಜಿನಿಯರಿಕೆ ಗುಮಾಸ್ತಿಕೆಯಲ್ಲ (ಜಿಗುಕ. ೯). [ಗುಮಾಸ್ತ + – ಇಕೆ]

ಗುಮಾಸ್ತೆ 'ಗುಮಾಸ್ತ' ನೋ.

ಗುಮಾಸ್ತೆಗಿರಿ 'ಗುಮಾಸ್ತಗಿರಿ' ನೋ.

ಗುಮಿ 'ಗುಮ್ಮಿ$_1$' ನೋ.

ಗುಮಿಗೂಡು (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪುಕೂಡು; ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರು: ದಮಯಂತಿ ದಾದಿಯರು . . . ಗುಮಿಗೂಡಿ ಯೆಲ್ಲಾರು ಕಂಬನಿಗರೆಯುತಿರಲು (ಯನಳ. ೬೨); ಶೀವಿಯಿಂ ನಾರದರ್ ತುಂಬುರರ್ ಗಾಂಧರ್ವ ಕೋವಿದರ್ ಗುಮಿ [ಪಾಠಾಂ. ಗುಂಪು] ಗೂಡಿ ಮುನಿಯೆಡೆಗೆ ಬರಲು (ವೆಂಕಾರಾ. ೨-೨೮-೧೧); ತರತರದಿ ಗುಮಿಗೂಡಿ ದಾನವಿಯರೆಲ್ಲ ಬಂಧುರದ ನಿಷ್ಠುರ ಗೈವರು (ವೆಂಕಾರಾ. ೫-೧೧-೧). [ಗುಮಿ (<ಗುಮ್ಮಿ$_1$) + ಕೂಡು$_1$]

ಗುಮಿಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ರಾಶಿಹಾಕು; ಶೇಖರಿಸು: ಕುಂಭಕರ್ಣನಿಹ ಮನೆಯೆಡೆಗೆ ನಡೆತಂದು ನಾನಾವಿಧದ ಮಾಂಸ ಘನ ಸೀಧುರಸ ಶೋಣಿತಂಗಳಂ ಗುಮಿಗೊಳಿಸಿ ಪರವಳಯದೊಳಗಿಟ್ಟರು (ವೆಂಕಾರಾ. ೬-೨೫-೧೧).
[ಗುಮಿ (<ಗುಮ್ಮಿ$_1$) + ಕೊಳ್$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಗುಮಿತ (ನಾ). ೧. ಗುಟ್ಟಾದ ಸುದ್ದಿ; ರಹಸ್ಯವಾದ ವದಂತಿ: "ಸಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೊಲ್ಲಹ ನುಡಿವ ಗುಮಿತದಲಿ ವಾರ್ತೆಯೆಂಬುದು" (ಮಂಗರಾ. ೧೫೫-೭೦); ಒಂದು ಹುಲಿಯಂ ಕೊಲಲ್ ಮತ್ತೊಂದು ಸೇಡಿನಿಂ . . . ಕೆರೆಗಳನಳ್ಕಿಸುವುದೆಂಬ ಗುಮಿತ ಬರಲು (ಕಾಲೂರ. ೯೦-೧೭೬). ೨. ಸದ್ದು; ಧ್ವನಿ ಗುಮಿತ ಸಯ್ರರು ಬಂತು ನೋಡೆಂಬ ನುಡಿ ಕಿರಿದುಕಿರಿದಾಗೆ (ಕಾಲೂರ. ೮೫-೧೬೪). [?]

ಗುಮಿಪುಣಸೆ (ನಾ). ಗುಂಪಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುವ ಹುಣಿಸೆ: ಅನ್ತ ತುಟ್ಟಿಲ ಪೆಟ್ಟುಟ್ಟೆಯ ಕೆಮ್ಮರೆಯ ಗುಮಿಪುಣಸೆಯ ಅಲೆ ಪೊಮ್ಪುಣಸೆ ಅನ್ತ ಬಳಿಪುಣಸೆಯ ಅಳಿರಿಯ ಕಿಟುಕಿಟಿಯ (ಎಕ. XVI, ತಿಪಟೂ. ೧೧೦-೬೮; ಸು. 900). [ಗುಮಿ (<ಗುಮ್ಮಿ$_1$) + ಪುಣಸೆ (<ಪುಣಿಸೆ)]

ಗುಮುಕು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಹೊಡೆ; ಗುದ್ದು: ಅವಗೆ ನಾಲ್ಕು ಮಟ್ಟು ಗುಮುಕಿ, ಈಚೆಗೆ ದೂಡಿಕೊಂಡು ಬಾ (ಕಲನ. ೩೧೬).
[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಕುಮುಕ್ಕು; ಮಲ. ಕುಮೊಕ್ಕ; ತುಳು. ಗುಮುಸು; ತೆಲು. ಗುಬುಕು, ಗುಮುಕು]

ಗುಮುಕು$_2$ (ನಾ). ಬಗ್ಗುವಿಕ; ತಗ್ಗುವಿಕೆ. 'ಗುಮುಕುಹಾಕು' ಪರಾ. [?]

ಗುಮುಕುಹಾಕು (ಕ್ರಿ).ಬಗ್ಗಿಸು; ತಗ್ಗಿಸು: ನಾನು ತಲೆಯನ್ನು ಗುಮುಕು ಹಾಕಿದೆ, ಬಿಗಿದ ಬಾಯಿ ಬಿಗಿದ ಹಾಗೆಯೇ (ಮಗಮಾಂ. ೭೦).
[ಗುಮುಕು$_2$ + ಹಾಕು (<ಫಾಯ್ಕು$_1$)]

ಗುಮುಗುಮಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗುಮುಗುಮು ಎಂದು ಧ್ವನಿಮಾಡು: ಹಟ್ಟಿ ಹಸಿಯ ಗುಮುಗುಮಿಸುತೆ ಹಾರುವ ಜೇನ್ನೊಣಗಳ ಗಜಬಜೆಯಾರ್ಭು (ನಲ್ಕ. ೨೭-೧೬). [ಗುಮುಗುಮು + – ಇಸು$_3$]

ಗುಮುಗುಮು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಪದ. 'ಗುಮುಗುಮಿಸು' ಪರಾ.

ಗುಮುಟ ' ಗುಮ್ಮಟ' ನೋ.
ಗುಮುತಿ ' ಗುಮ್ಮತಿ ' ನೋ.
ಗುಮುರು ' ಗುಬುರು ' ನೋ.

ಗುಮ್ಮ₁, ಗುರ್ಮ (ನಾ). ೧. ಭಯ ಹುಟ್ಟಿಸುವ ಒಂದು ಕಾಲ್ಪನಿಕ ಭೂತ ; ದೆವ್ವ ; ಬವ್ವ(ಉಕ): ಶಿಶುವಿಂಗೆ ಗುಮ್ಮನಲ್ಲದೆ ದೆಸೆಯ ಬಲ್ಲವರಿ ಗುಂಟೇ ಭೀತಿ (ಮೋಕ್ಷಮಾ. ೬೫-೨೬೫) ; ಬೊಮ್ಮನಪ್ಪನು ಆಗಿ ಬುಧರೊಳು ದಿವ್ಯಮತಪ್ಪುಖಿಳಾಗವಜ್ಞನು ಗುಮ್ಮನೆಲ್ಲಾ ವಾದಿಗಳಿಗೀ ಸೋಮಯಾಜಿಗಳು (ಬಸಪು. ೫೫-೩೩) ; ಗುಮ್ಮನ ಕರೆಯದಿರೆ ಅಮ್ಮ ನೀನು ಗುಮ್ಮನ ಕರೆಯದಿರೆ (ಪುರಂದ. ೧-೧೭೦ ಪಲ್ಲವಿ) ; ಆಂ ಗುಮ್ಮಂ ನುಂಗು ವೆನಲ್ಲದೊಡೆ ತನಿವಣ್ಣನೀಯಿಮೆನಗೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೮-೨೮) ; ಗುಮ್ಮ ಬಂದನು ಸುಮ್ಮನಿರು ಕಂದ (ಉಯ್ಯಾಲೆ. ೧೪-೧). ೨. ಗೂಬೆ : ಗುಮ್ಮನಂದು ದಿಪ ನೇಸಱಂ ಕಂಡು ದಿನಿಗುಂಡಲರ್ಕನೇಂ ಕಿರಣ ಮಡಗಿಸುವನೇ (ಶ್ರೀರಾಮ. ೨-೬) ; ನೀನಿಂತು ಗುಮ್ಮನಂತಿರೆ ಕಣ್ದೊಳಿಸಿಂ ದಿಟ್ಟಿಸದಿರ್ಪುದೇಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೬೦-೮) ; ದೂರವೆಲ್ಲೋ ಹಿತ್ತಿಲಲ್ಲಿ ಗುಮ್ಮ ಕೂಗುತ್ತಿತ್ತು(ಮೂರುದಾ. ೩೨೪). **ಗುರ್ಮ : ೧.** ಧರ್ಮಕಪಜಯಮುಂಟೆ ಪರಿಕಿಸೆ . . . ಗುರ್ಮನೊಳು ಗುಣವುಂಟೆ (ಅಂಬಿಕಾ. ೪೭-೩೯). P ಕವಿಯು ಪ್ರಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಈ ರೂಪವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿಕೊಂಡಿರಬೇಕು.

ಗುಮ್ಮನ ಬಡಿವ=ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ : ಗುಮ್ಮನ ಬಡಿವ ಕತ್ತಲೆ ಗುದ್ದು ಗಂಬದ ಗಡಣೆ . . . ವಿನೋದದಲಾಡಿದರು (ಕುಮ್ಮಾ.ಅ. ೬-೨).
[ದೇ.॥ ತುಳು. ಗುಮ್ಮೆ, ಗೂಮೆ, ಗೂರ್ಮೆ]

ಗುಮ್ಮ₂ (ನಾ). ಕೋಟೆಯ ಗೋಡೆಯನ್ನು ಒಡೆಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಯಂತ್ರವಿಶೇಷ : ಮಱು ದಿವಸಂ ದಿವಸಮುಖದೊಳ್ ಪಲವು ಮುಖದಿಂ ಗುಮ್ಮನಂ ಸಾರ್ಚಿಯಣ್ಮಿ ಕಾದುವರ ಗುಣ್ಪಂ ಕಿಡಿಸಿಯುಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೩-೧೩೯ ವ) ; ಗೆಗ್ಗೆ ಡೆಂಕಣಿ ಗುಮ್ಮಂ ಪಡಿಗೋಂಟೆಯೆಂಬ ಬಹುಕೋಟಾಯಂತ್ರಸಾಮಗ್ರಿ ತಿಂತಿಣಿಗೊಂಡಾಂತಿರೆ (ಅನಂಪು. ೧೧ ೮೩). [<ಕುಮ್ಮು₁]

ಗುಮ್ಮ₃ ' ಗುಣ್ಪು₂ ' ನೋ.

ಗುಮ್ಮಂಗೊಳ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು. P ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ನವಿಲುಗುಂದದ ಬಳಿಯ ಈಗಿನ ಗುಮ್ಮಗೋಳ : ಸಂಗತಮಾಗೆ ಮಾಡಿ ತಳವೃತ್ತಿಯನಲ್ಲಿಗೆ ಮೂಡಗೇರಿ ಗುಮ್ಮಂಗೊಳನಾದಿಯಾಗೆ ನೆಗಳ್ದಿಟ್ಟಗೆ ಗಾವಡಿವಾಡವೆಂಬ ಬಾಡಂಗಳ ಶಾಸನಂಬೆರಸು (ಎಇ. XV, ೩೪೦-೧೮ ; 1071). [ಗುಮ್ಮ? + ಕೊಳ₂]

ಗುಮ್ಮಕಾಂಭೋಜ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಮಿಶ್ರಕಾಂಭೋಜೀ ರಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಗುಮ್ಮಕಾಂಭೋಜ ತೆನುಗುಕಾಂಭೋಜ ದೇಶ್ಯಕಾಂಭೋಜ ಯೆಂಬ ಮೂಱೇ ಕಾಂಭೋಜೀಮಿಶ್ರಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೨೩೫).
[← ತೆಲು. ಗುಮ್ಮಕಾಂಬೋಜಿ]

ಗುಮ್ಮಟ₁, ಗಂಬುಟ, ಗುಮುಟ, ಗುವಂಟ, ಗುಮ್ಮುಟ (ನಾ). ೧. ಅರ್ಧಗೋಳಾಕಾರವಾದ ಗೋಪುರ; ಗುಂಬಜು : ಎನ್ನ ಗೂಡಿನ ಗುಮ್ಮಟನೊಡೆಯ ಅಗಮ್ಯೇಶ್ವರ ಲಿಂಗವೆ (ಮನುಗುಂ. ೧೧); ಚಿತ್ತರಿಸಿದ ಭಿತ್ತಿ ಬಾಗಿಲಮಳ್ಗಂಬದ ಹಂತಿ ಗವಾಕ್ಷಮುಪ್ಪರಿಗೆಯ ಗುಮ್ಮಟಂ ಮೆರೆಗುಂ (ಮರಾಜ. ೧೨-೫) ; ಮೇಲಿನ ಶಾಮ್ರದ . . . ಗುಮ್ಮಟಕ್ಕೆ ಚಿನ್ನದ ಮುಲಾಮನ್ನು ಮಾಡಿಸಿದರು (ಮರ್ಯಾದೆ. ೨೯೬). ' ಗೋಳ ಗುಮ್ಮಟ 'ಪರಾ. **ಗುಂಬುಟ : ೧.** " ಗುಂಬುಟ-ಮುಸಲ್ಮಾನರ ಗುಮ್ಮುಟ " (ಗಂಗಾಮ. ೧೧೬). **ಗುಮಟ : ೧.** ಅನೇಕ ಹಜಾರಗಳೂ ಗುಮಟಗಳೂ ಇದ್ದ ದೊಡ್ಡ ಅರಮನೆಯು ಹಸೀಟ್ಟಿಗೆಯಿಂದ ಕಟ್ಟಿದ್ದುವು (ಇಸ್ಲಾಂಸಂ. ೧೪೮). ೨. ಗುಂಡಾಗಿರುವ ಆವರಣ,-ಮುಸುಕು : ಕಡಾಯಿಯಿಂದ ಹೊರಟ ಉಗಿಯು ಗುವಮಟಕ್ಕೇರಿ ಅಲ್ಲಿ ಒಣಗುವುದು (ವಿಜ್ಞಾವಿ. ೪೭). **ಗುಮುಟ : ೧.** ಭವ್ಯವಾದ ಕಮಾನುಗಳನ್ನೂ ಗುಮುಟಗಳನ್ನೂ ನೋಡಿ ಆಶ್ಚರ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೪೨); ಅಸಂಖ್ಯ ಗುಮುಟಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿ . . . ಸಂಗಮರವರೀ ಕಲ್ಲಿನ ಥರವನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೨೬). ೨. ಹೆಬ್ಬೆರಳಿಗೆ ಕಾರಿನ ಹಿಂದಿನ ಗುಮುಟ ತಾಕಿ ಜಾರಿಹೋಯಿತು (ಜಾಬಲ. ೧೧೦). **ಗುಮ್ಮುಟ : ೧.** ಬೆಳ್ಳಿಯ ಗುಮ್ಮುಟವು ಸೂರ್ಯಪ್ರಕಾಶಕ್ಕೆ ಥಳಥಳ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿತ್ತು (ಮೇದಿಮ. ೧೩೫) ; ಆ ಶಬ್ದಬ್ರಹ್ಮದ ಗುಮ್ಮುಟಕ್ಕೇ ನೀನು ತಿರುಗಿ ಹೊರಡು (ಪ್ರವಾತೋ. ೩೧). [← ಹಿಂ. ಗುಮ್ಮಟ ; ಪಾರ. ಗುಂಬದ]

ಗುಮ್ಮಟ₂ ' ಗೊಮ್ಮಟ ' ನೋ.

ಗುಮ್ಮಟಚಾವಣಿ (ನಾ). ಗುಮ್ಮಟವಿರುವ ಮೇಲುಮಹಡಿ : ಗುಮ್ಮಟಚಾವಣಿಯ ಕೋಣೆಯೊಂದರ ಬಳಿ ಕೊಂಡೊಯ್ದು . . . ಬೀಗ ಜಡಿದು ನಾನು ಏಕಾಕಿಯಾದಾಗ ನನ್ನ ಮನೋಯಾತನೆ ದುರ್ಭರವಾಯಿತು (ಪುನರು. ೩೮೯). [ಗುಮ್ಮಟ₁ + ಚಾವಣಿ (<ಛಾವಣಿ)]

ಗುಮ್ಮಟಿಗ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹಕ್ಕಿ : ಗೀಜಗನು ರಗರಿಪು ಗುಮ್ಮಟಿಗ ಗೋದಿಗ ಬಾಯಿಲೆ ಬಲು ಹಸುಬ . . . ಪರಿಪರಿಯ ಪಕ್ಷಿಗಳು ಮೆಱೆದಿಹವು (ಪ್ರಹ್ಲಾದ. ೪-೧೨). [?]

ಗುಮ್ಮಟೇಶ ' ಗೊಮ್ಮಟೇಶ ' ನೋ.

ಗುಮ್ಮಟೇಶ್ವರ ' ಗೊಮ್ಮಟೇಶ್ವರ ' ನೋ.

ಗುಮ್ಮಡಿ₁, ಗುವಟೆ, ಗುಮತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮದ್ದಳೆ : ಬಿಡದೆ ಮುಂಡುಪಿಕ್ಕುತಂ ಗುಮ್ಮಡಿ ಗೆಲವ ಕಡಂಗಿ ಕೊಂಬು ಮೌವರಿ ಕೊಳಲಿಂ ಬಿಡದೂದುವ ಸಿಳ್ಳಿಕ್ಕುವ ಕಡುರಭಸದ ಪೆರ್ಚಗುರ್ವಿಸಿತ್ತು (ತ್ರಿಪುವಿ. ೦೫-೬). **ಗುಮಟೆ:** ಗುಮಟೆಯು ಒಕ್ಕಲಿಗನ ಜೀವದ ಸಂಗಾತಿಯಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). **ಗುಮತಿ :** " ಗುಂಬವಾದ್ಯ – ಕುಂಭವಾದ್ಯ, ಗುಮತೀ ವಾದ್ಯ " (ಗಂಗಾಮ. ೧೧೬).
[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಕುಮ್ಮಟ್ಟಿ ; ತುಳು. ಗುಮಟೆ ; ತೆಲು. ಗುಮ್ಮೆಟ, ಗುಮ್ಮೆತ. / ಮರಾ. ಗುಮತಾ, ಗುಮಡಾ]

ಗುಮ್ಮಡಿ₂ (ನಾ). ಭೂತ ; ಪಿಶಾಚಿ : ಗುಮ್ಮಡಿಯಂತಪ್ಪ ತಾಯಿ ನೋಡೆನಗೆ ಕಲಕೇತನಂತಪ್ಪ ತಂದೆ ನೋಡೆನಗೆ (ಬಸವ. ೬೨೦)
[?]

ಗುಮ್ಮತನ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಳ ; ಆಧಿಕ್ಯ : ವಾಯುವಾಸ್ತ್ರಹಿಪಾಶ ಪದ್ಮಜ ಸಾಯಕವು ಸೆಱೆಯಾಯಿತ್ತಿ ಸದೆಸಟ್ಟಾಯಿತನುಜನ ಬಿಣ್ಪು ಬೀತುದು ಗುಮ್ಮತನ ಭಟರ[ಪಾಠಾಂ. ಬಿಗುಹು ಭಟರುಗಳ, ರದುಮ್ಮತನ ಭಟರ] (ತೊರರಾ. ೬-೪೧-೩). [ಗುಮ್ಮ₃ (<ಗುಣ್ಪು₂) + – ತನ]

ಗುಮ್ಮತಿ, ಗುಮಂತಿ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕ ಡೇರೆ,-ಗುಡಾರ : ದೊರೆದೊರೆಗಳಿಗೆ ಗುಡಾರ ಗುಮ್ಮತಿ ದೂತ ಸರವತ್ತಿಗೆಯು ಚಪ್ಪರಗಳು ಇರದನುಮಾಡಿಸಿ (ಅಮುಸಾಂ. ೨-೪೨) ; ಬಿಡದಾ ದೂಸ ಬಳಸಿ ಗುಱಿಕಾಱರ ಗಡಣ ಗುಮ್ಮತಿ ಗಳೆದ್ದಾವು (ಜ್ಞಾನಸ. ೦೨-೯೮). **ಗುಮುತಿ :** ನೆಗಳ್ದುವಲ್ಲಲ್ಲಿ . . . ಬಗೆ ಬಗೆಯ ಗುಡಿ ಗುಮುತಿ [ಪಾಠಾಂ. ಠಿ] ಗೂಡಾರ ಸಾಗರದಾನಮಗಲ ದೊಳ್ ಚಾವಡಿ ಹಜಾರ ಹಯಗಜಶಾಲೆ ಮುಖ್ಯಬೀಡಾರಂಗಳು (ಜೆಬಪು. ೪೭-೩೩). [←ತೆಲು. ಗುಮ್ಮೆ]

ಗುಮ್ಮನಾಲ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು (?) : ಅಲಿಂದಂ ಮೂಡಲು ಹದ ತೆಂಕಣ ಕರೆಯಲಿ ಗುಂಮನಾಲದಿಂದ ವಾಯುವ್ಯವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಸೋಗೆಯ ಹಳಿನ ಹತಿರೆ ನೆಟ್ಟ ಕಲು (ಎಕ. XIV, ಗುಂಡ್ಲುಪೇ. ೧೨೬-೨೬ ; ?). [?]

ಗುಮ್ಮನೆ (ಅ). ಮೌನವಾಗಿ ; ತೆಪ್ಪಗೆ.

ಗುಮ್ಮನಗುಸುಕ, ಗುಮ್ಮನಗುಸಕ = ತನ್ನ ಒಳಗಿನ ಭಾವವನ್ನು ತೋರ್ಪಡಿಸದೆ ಯಾರೊಂದಿಗೂ ಬೆರೆಯದಿರುವವನು,–ಒಂಟಿಯಾಗಿರುವವನು : ಅವನು ಗುಮ್ಮನಗುಸುಕ (ರೂಢಿ) ; ನೀನು ಈಗೇನು ಹೊರಗೆಲ್ಲಿಗಾದರೂ ಬರ್ತೀಯೋ ಅಥವಾ ಇಲ್ಲೇ ಗುಮ್ಮನಗುಸಕನ ಹಾಗೆ ಕುಳಿತಿರ್ತೀಯೋ ಹೇಳು (ಹೊಸಕ್ಕಿ. ೧೦೫). **ಗುಮ್ಮನಗುಸುಕಿ, ಗುಮ್ಮನಗುಸಕಿ**=ತನ್ನ ಒಳಗಿನ ಭಾವವನ್ನು ತೋರ್ಪಡಿಸದೆ ಯಾರೊಂದಿಗೂ ಬೆರೆಯದಿರುವವಳು,–ಒಂಟಿಯಾಗಿರುವವಳು : ಅವಳು ಗುಮ್ಮನಗುಸುಕಿ (ರೂಢಿ) ; 'ಗುಮ್ಮನಗುಸಕಿ' ಎಂದೆನಿಸಿಕೊಂಡ . . . ದೇವಕಿ ಕೂಡ ನಿರ್ಮಲೆಯ ಬಗ್ಗೆ, ವಾಸುದೇವನ ಬಗ್ಗೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಆಡಹತ್ತಿದ್ದರು (ಮೂರುದಾ. ೨೬೭). **ಗುಮ್ಮನಾಗು, ಗುಮ್ಮಾಗು** = ಮೌನವಾಗು ; ತೆಪ್ಪಗಾಗು : ಗುಮ್ಮನಾದನು ಭೂಪ ಚಿತ್ರದ ಹಮ್ಮು ಮುರಿದುದು (ಅಂಬಿಕಾ. ೪೮-೩೩) ; ಹಮ್ಮು ಮುರಿದ ಮೇಲೆ ಗುಮ್ಮನಾದ (ಗಾದೆ); ಹಂಪನಕಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಅವನ ಅಂಗಡಿ ನೋಡಿ ಗುಮ್ಮಾದೆ (ಅಭಿಮಾ. ೬); ಮಿಕ್ಕವರ ಮನೋವೃತ್ತಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ಸರಸ್ವತಿ ತಾನೂ ಗುಮ್ಮಾಗಿ ವ್ಯವಹರಿಸಬೇಕಾಗಿತ್ತು (ಪುರುಷ. ೧೦೪). [ಗುಂ + – ಅನ್$_1$]

ಗುಮ್ಮಯ್ಯ (ನಾ).=ಗುಮ್ಮ$_1$ ೧ : ದೆಯ್ಯ, ಭೂತ, ಗುಮ್ಮಯ್ಯ–ಕತ್ತಲಾಳದಿಂದಲೆದ್ದು ಬೆದರಿಸುತಿವೆ ದಮ್ಮಯ್ಯ ! (ನಡಬಂ. ೨೪-೨) ; ಪರೀಕ್ಷೆಯೆಂದರೆ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ 'ಗುಮ್ಮಯ್ಯ'ನಂತೆ (ಕನ್ನನು. ೧-೧೪). [ಗುಮ್ಮ$_1$ + ಅಯ್ಯ$_1$]

ಗುಮ್ಮವಕ್ಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹಕ್ಕಿ ; ಕಾಡುಕೋಳಿ ; "ಕುಕ್ಕುಭ" (ನಾಚಿರಾ. ೬) : " ಕುಕ್ಕುಭಃ–ಗುಮ್ಮವಕ್ಕಿ " (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೪೩). [ಗುಮ್ಮ$_1$ + ಪಕ್ಕಿ$_1$]

ಗುಮ್ಮಸು 'ಗುಂಬಜು' ನೋ.

ಗುಮ್ಮಸ್ತ 'ಗುಮಾಸ್ತ' ನೋ.

ಗುಮ್ಮಳಿಸು (ಕ್ರಿ). (ಒಳಗೇ) ಬೇಯು : ಹೀಗಾಗಿ ಗೃಹಕಲಹದ ಕಿಚ್ಚು ಒಳಗೊಳಗೇನೇ ಗುಮ್ಮಳಿಸಿತಲ್ಲದೆ ಹೊತ್ತಿ ಉರಿಯಲಿಲ್ಲ (ಒಡ್ಡಿಉ. ೬೭). [<ಉಮ್ಮಳಿಸು]

ಗುಮ್ಮಿ$_1$, ಗುಮಿ, ಗುಮ್ಮು$_2$ (ನಾ). ಗುಂಪು ; ಮೊತ್ತ ; ಸಮೂಹ : "ಬಂಬಲ್ . . . ಗುಮ್ಮಿ, ಗೊಂದಣಿ, (ಉಂದಲ್)–ಈ ೪೦ ಸಮೂಹಂ " (ಕಶಸಾ. ೧೧-೨೨೨) ; " ಜಂಗುಳಿ ತೆರಳ್ಕೆ ದೊಂದುಳಿ ನೆರವಿ . . . ತಿಂತಿಣಿ ತೆಮ್ಮಲೊರ್ಗು ತಂಡಂ ಗುಮ್ಮಿ . . . ಜಾಳಿಗೆಯುಮೆನೆ ಶ್ರೇಣ್ಯಾಖ್ಯಂ" (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕೆ. ೦೬). **ಗುಮಿ :** ಸಿಡಿಲಿನ ಗುಮಿಯೊ ವೈಶ್ವಾನರನ ಕೋಪದ ಹೊಗರೊ (ವಂಕಾರಾ. ೬-೭-೪೦). **ಗುಮ್ಮು$_2$:** 'ಗುಮ್ಮುಗಟ್ಟು' ಪರಾ. [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಕುಮ್ಮಿ ; ಮಲ. ಕುಮಿ ; ತೆಲು. ಗುಮಿ]

ಗುಮ್ಮಿ$_2$, ಗುಮ್ಮೆ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನ ಹೊಂಡ,–ಗುಂಡಿ : ಗುಮ್ಮಿಯ ನೀರಿಗೆ ಬಂದವನಷ್ಟಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟನು ಕೈಯ ಬಿಂದಿಗೆಯ (ಚಂದ್ರವೀ. ೮-೩೦) ; ಮನೆ ಹಿಂದಿನ 'ಗುಮ್ಮಿ'ಗೆ ಸೀತೈತಾಳರ ಹೆಂಡತಿ ಪಾರ್ತವ್ವ ನು ಹೋಗುತ್ತಾಳೆ (ಹಹಸ. ೨). ೨. ಗುಣಿ ; ಹಳ್ಳ : ಬಾಳೆ . . . ಒಂದೇ ಗುಮ್ಮಿಯಲ್ಲಿ ಹತ್ತಾರು ಗಿಡಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಯಬಿಟ್ಟರೆ ಗೊನೆ ಸಣ್ಣದಾಗುವುದು (ವ್ಯವಮ. ೫೭). **ಗುಮ್ಮೆ :** ೧. ನೀನು ಗುಮ್ಮೆಗೆ ಹೋಗಿ ಕೈಕಾಲು ತೊಳೆದು ಬಾ (ಪದ್ಮಸ. ೨೫೩). [ದೇ. ॥ ತೆಲು. ಗುಮಿ]

ಗುಮ್ಮಿ$_3$ (ನಾ). ೧. ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ತುಂಬಿಡಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ದೊಡ್ಡ ಮಡಕೆ,–ಗುಡಾಣ : ಈ ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಕಣಜದಲ್ಲಿ ಗಳಗೆಯಲ್ಲಿ ಗುಮ್ಮಿಗಳಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೆ ಬುಟ್ಟಿಗಳಲ್ಲಿ ತುಂಬಿ . . . ಮೆತ್ತುಹಾಕಿ ಇಟ್ಟರೆ ಎಷ್ಟು ದಿವಸ ಇದ್ದ ಕಾಲಕ್ಕೂ ಹುಳಗಳು ಹತ್ತುವದಿಲ್ಲವು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೬೭); ಭತ್ತ ತುಂಬಲು ಗುಮ್ಮಿಲ್ಲಣ್ಣ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೩೨೭). ೨. ಕೊಠಡಿ ; ಕೋಣೆ: ಸಾಯಂಕಾಲವಾಗುತಾ ಬಂತು. ಖೈದಿಗಳ ಗುಮ್ಮಿಗಳಿಗೆ ಬೀಗಾ ಹಾಕಿ ಬಿಡುತಾರೆ (ಮುಸುಗ. ೧೨೩). [<ಕೊಮ್ಮೆ$_1$]

ಗುಮ್ಮಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಧ್ವನಿ ತುಂಬು ; ಇಡಂಗು : ತುಱುಗಿತಿಳೆ ನಡುದೊಡೆಯ ತುಂಡಿನಗು [ಲು] ಱುಬಿನಲಿ ಗುಮ್ಮಿಕ್ಕಿದುದು ನಭವಱಿಚುತಿರ್ದುದ ಜಾಂಡ ಬೊಬ್ಬೆಗೆ ರಾಮನೆಸುಗೆಯಲಿ(ತೊರರಾ. ೬-೪೫-೬೦): ಗದೆ ಘಾತದಲಿ ಗುಮ್ಮಿಕ್ಕಿತಜಾಂಡ (ಅಂಬಿಕಾ. ೯-೨೭). [ಗುಂ + ಇಕ್ಕು]

ಗುಮ್ಮಿಡು (ಕ್ರಿ).=ಗುಮ್ಮಿಕ್ಕು : ಗಗನತಳ ಗುಮ್ಮಿಡುತಲಿರ್ದುದು ಕುಣಿವ ಮುಷ್ಟಿನಿಘಾತದಲಿ ಭಟರ (ತೊರರಾ. ೬-೩೩-೧೬) ; ರಣವಾದ್ಯ ಚೆನ್ನಾಗಿ ದಿಗುವಳೆಯ ಗುಮ್ಮಿಡಲ್ ಗಜರಿದವು ಶತಕೋಟಿ ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ (ತುರಂಗ. ೬೫-೩೪). [ಗುಂ + ಇಡು$_1$]

ಗುಮ್ಮಿಮನೆ (ನಾ). ಆಳುಕಾಳುಗಳು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ಊಟ ಮಾಡುವ ಮನೆ : (೬). [ಗುಮ್ಮಿ$_1$ + ಮನೆ]

ಗುಮ್ಮಿಸು (ಕ್ರಿ).=ಗುಮ್ಮಿಕ್ಕು : ಬೊಬ್ಬುಳಿತೆರೆಯನು ದಡಕ್ಕೆ ಹೊಮ್ಮಿಸಿ, ಅಬ್ಬರದಲಿ ಭೋರ್‌ಭೋರೆನೆ ಗುಮ್ಮಿಸಿ, ಬರುತದೆ ! (ಕಎಪು. ೨೭-೨). [ಗೆಂ + – ಇಸು$_3$]

ಗುಮ್ಮಿಱಿ (ಕ್ರಿ). ಆಳದಿಂದ ಹೊಗೆಹೊಮ್ಮು : ನೆತ್ತಿಯಗ್ರುದ ತೋರ ಗುಂಡುರುಳುತ್ತಲಿರ್ದವು ಜಲಧಿಯಡಿವಾಳಲೆತ್ತುತಿರ್ದುದು ಗುಮ್ಮಿಱಿದು ಗುಡಿಯಱಿದು ಗುಳ್ಳೆಗಳು (ತೊರರಾ. ೪-೧೨-೨೪). [ಗುಮ್ಮು$_3$ (<ಗುಣ್ಪು$_2$) + ಇಱಿ$_1$]

ಗುಮ್ಮು$_1$ 'ಕುಮ್ಮು$_1$' ನೋ.

ಗುಮ್ಮು$_2$ 'ಗುಮ್ಮಿ$_1$' ನೋ.

ಗುಮ್ಮು$_3$ (ನಾ). ಈಜುವಾಗ ನೀರನ್ನು ಅಪ್ಪಳಿಸುವಿಕೆ,–ಬಡಿಯುವಿಕೆ. 'ಗುಮ್ಮುಹಾಕು' ಪರಾ. [<ಕುಮ್ಮು$_1$]

ಗುಮ್ಮುಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪಾಗಿ ಸೇರು ; ಒಟ್ಟುಗೂಡು: ಗುಮ್ಮುಗಟ್ಟಿ ಜೋಗಿಗಳಂತೆ ಇರುಳು ಕೂಡುವುದು ಹಗಲು ಅಗಲುವುದು (ಗಾದೆ). [ಗುಮ್ಮು$_2$ (< ಗುಮ್ಮಿ$_1$) + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಗುಮ್ಮುಗುಸಕು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ : ಚಿಣ್ಣಿ ಬೊಗರೆ ಚುಡು ಗುಮ್ಮುಗುಸಕು ಹಿಡಿ ಅಣೆಕಲ್ಲು (ಪ್ರಸಭಾ. ೫೦-೨೫). [?]

ಗುಮ್ಮುಟ 'ಗುಮ್ಮಟ$_1$' ನೋ.

ಗುಮ್ಮುಹಾಕು (ಕ್ರಿ). ಈಜುವಾಗ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗಲು ನೀರನ್ನು ಬಡಿ : (೬). [ಗುಮ್ಮು$_3$ + ಹಾಕು (< ಪಾಯ್ಯು$_1$)]

ಗುಮ್ಮೆ 'ಗುಮ್ಮಿ$_2$' ನೋ.

ಗುಯಲು 'ಗುಯ್ಯಲ್' ನೋ.

ಗುಯಿ (ನಾ). ಗುಂಗು ; ಉಮಿ ; ಹೊಟ್ಟು : (೬). [?]

ಗುಯ್ಯ (ನಾ). ಹಾವು. 'ಇರ್ತಲೆಗುಯ್ಯ' ಪರಾ. [?]

ಗುಯ್ಯಲ್, ಗುಯಲು, ಗುಯ್ಯಲು (ನಾ). ೧. ಕೊಳ; ನೀರೊರತೆ; ಬಾವಿ : ಪರಿನೀರೂರೂರ ತೋಂಟಕ್ಕೆ ಸಂಪದಮೂರೂರ ಗೃಹಕ್ಕೆ ಪಂಕಜದ ಚೆಲ್ವೂರೂರ ಗುಯ್ಯಲ್ಗೆ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೨೪೯) ; ಊರಿಂ ಮೂಡ ಗುಯ್ಯಲ ತೋಂಟಂ ಗಟ್ಟಿಯ ಕೋಲಲು ಕವ್ಯಂ ನೂಱು ಪದಿಮೂಱು (ಕಇಅ. ೬೯-೧೩-೨೮ ; ಸು. 1083) ; ಗುಯ್ಯಲನೆಯ್ದೆ ತೋಡುತಿರೆ ನೀರನ(ನು)ಗುಟ್ಟಿರೆ ಮಿಣಯೆ ಕಾಲುಮಂ ಕೆಯ್ಯುಮನೊತ್ತಿ ಕರ್ಚುತಿರೆ (ಅಟ್ಟಿಮ. ೧-೪೬). ೨. ಕೊಳದ ನೀರಿನಿಂದ ಸಾಗುವಳಿ ಮಾಡುವ ಗದ್ದೆ: ಮಾಳಿರಾಸಿಗನು ಮೊ × ಜೀಯರ ಮೆಚ್ಚಿ ೧ ಗುಯ್ಯಲಂ ೩ ಮತ್ತ ಕೆಯ್ಯುಮಂ ಬಿಟ್ಟರ್ (ಎಕ. XI, ಮೊಳಕಾ. ೨೭-೭ ; 962) ; ಎಪ್ಪತ್ತೆಱ ಬಳಿಯ ಎಡಿಯೂರ ಗುಯ್ಯಲೊಂದು (ಎಕ. XI, ಮೊಳಕಾ. ೪೦-೫ ; 987) ; ತಂಮಡಿಯಹಳ್ಳಿಯ ಎರೆಯ ಗುಯ್ಯಲ ತನ್ನ ಎರಡು ಭಾಗವೂ

(ಎಕ. XII, ಶಿರಾ. ೩೨-೧೯; 1277). **ಗುಯಲು :** ೨. ಗದ್ದೆ ಬೆದ್ದಲು ತೋಟ ತುಡಕೆ ವಿತಲು ಆಯಲು ಗುಯಲು ಅಕ್ಷೀಣ ಆಗಾಮಿ ನಿಧಿ ನಿಕ್ಷೇಪ (ಎಕ. X. ಕೋಲಾರ. ೮೩-೪; 1417); ಗದೆ ಬೆದ್ದಲು ಗುಡೆ ಗುಯಲು ತೋಟ (ಎಕ. IX, ಬೆಂಗಳೂ. ೩೦-೧೮; 1544).

ಗುಯ್ಯಲು : ೧. ಕೂಪ ಗುಯ್ಯಲು [ಪಾಠಾಂ. ಜಲವು] ಗೂಡೆ ಕೈಯಾತ ಕಪಿಲೆಯಿಂ ಪೋಪುದನೇನ ವರ್ಣಿಸುವೆ (ಅಬ್ಬಲೂ. ೩-೫೫). ೨. ೧೫ ಗುಯ್ಯಲುಗಳಲು ಒಂದೊಂದು ಗುಡಲು ದೇವಗೊಳಗ ದಂಮಗೊಳಗ ಮಾಡಿಕೊಟದು (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೪, ೯೨-೪೪; 1259).

ಗುಯ್ಯಲೆತ್ತು=ಕೊಳದಿಂದ ನೀರೆತ್ತು: ಅಯ್ಯಯ್ಯೊ ಧ್ಯಾನದ ತುಯ್ಯಲುಂಡಾತ್ಮನೊಳುಯ್ಯಲನಾಡಿ ಸುಖಿಸದೆ ಗುಯ್ಯಲೆತ್ತುವರಂತೆ ಮೆಯ್ಯ ಹೋರಟೆಯೊಳು ಹುಯ್ಯಲನುಂಡೆ ನಾನೆಂದ (ಭರತ. ೭೬-೨೭).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತುಳು. ಕಯ; ತೆಲು. ಗ್ರೊಯ್ಯಿ?]

ಗುಯ್ಯಲು 'ಗುಯ್ಯಲ್' ನೋ.

ಗುರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ: 'ನಾನು' ಎಂದವನ ಮೇಲೆ 'ಗುರ್' ಅನ್ನುವ ಶುನಕಸ್ವಭಾವ ಅವರಲ್ಲಿ ಮನೆ ಮಾಡಿತ್ತು (ನಾಡಿಗೇ. ೨).

ಗುರಕಾಯಿಸು 'ಗುರುಕಾಯಿಸು' ನೋ.

ಗುರಕೆ 'ಗುಱುಕು' ನೋ.

ಗುರಗಿ 'ಗುರಿಕೆ$_1$' ನೋ.

ಗುರಗಿಮಟ್ಟಿ (ನಾ). ಗುರಗಿ ಪೊದೆ ಬೆಳೆದಿರುವ ಭೂಮಿ: ಬಿದಿರ ಮೆಳೆ, ಕೆಂಜಿಗೆಉಡಿ, ಗುರಗಿಮಟ್ಟಿ, ಇವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಲಿಯನ್ನು ಹುಡುಕಬೇಕಾಗಿತ್ತು (ಪಂಜಪಂ. ೩೧).

[ಗುರಗಿ (<ಗುರಿಕೆ$_1$) + ಮಟ್ಟಿ]

ಗುರಣ$_1$ (ನಾ). ಸುತ್ತುವಿಕೆ; ಭ್ರಮಣ: "ಗುರಣ (ಘುರಣ)–ಘೂರ್ಣ (–ನ)=ಸುತ್ತುವಿಕೆ" (ತದ್ಭಕೋ. ೫೦).

[< ಸಂ. ಘೂರ್ಣನ]

ಗುರಣ$_2$ (ನಾ). ೧. ಕೈಗೊಳ್ಳುವುದು; ಉದ್ಯೋಗ. ೨. ಶ್ರದ್ಧಾಪೂರ್ವಕವಾದ ಪ್ರಯತ್ನ; ಶ್ರಮ. [ಸಂ.]

ಗುರಪನಾಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಗುರಪನಾಯಂ ಕೊಟು ಕಲ್ಲ ನೆಟಿಸಿದನ್ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೧೦೦-೦೫; 986?). [?]

ಗುರಮಘಾತಕ, ಗುರುಂಘಾತಕ (ನಾ). ೧. ಯಾವ ಕೆಟ್ಟ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೂ ಹೇಸದವನು; ದುಷ್ಟ; ನೀಚ: ಆ ಗುರಮಘಾತಕನನ್ನು ನಂಬಬಾರದು (ರೂಢಿ). **ಗುರುಂಘಾತಕ :** ೧. ಅವನೊಬ್ಬ ಗುರುಂಘಾತಕ (ರೂಢಿ). (ಗು). ೨. ದುಷ್ಟತನದ; ಕೃತ್ರಿಮದ: ಸುಬ್ಬುಕೃಷ್ಣ ಗುರುಂಘಾತಕ ನಗೆ ನಗುತ್ತ . . . ಎಂದ (ರಾಗಿಣಿ. ೨೨೪).

[< ಕೊರಮ + ಘಾತಕ]

ಗುರವಡಿ, ಗೊರವಡಿ (ನಾ). ೧. ಗುರುಗಳ ಪಾದ. ೨. (ಆಲಂ) ಪೂಜ್ಯರಾದ ಗುರುಗಳು: ಶ್ರೀ ಪೆರುಮಾಳು ಗುರವಡಿಗಳಾ ಶಿಷ್ಯ ಧಣ್ಣಿಕುತ್ತಾರೆವಿ ಗುರವಿ (ಎಕ. II, ೭-೦; ಸು. 700); ಸಿಙ್ಗಣನ್ದಿ ಗುರವಡಿಗಳ್ನೋನ್ತು ಕಾಲಂ ಕೆಯ್ದಾರ್ (ಎಕ. II, ೩೨; ಸು. 700); ಶ್ರೀಕಾಲಾವಿಗ್ಗುರವಡಿಗಳ ಶಿಷ್ಯರ್ . . . ಕಲಾಪಕದ ಗುರವಡಿಗಳ್ (ಎಕ. II, ೩೩-೪; ಸು. 700). **ಗೊರವಡಿ :** ೨. ಶ್ರೀತೀರ್ತ್ಥದ ಗೊರವಡಿಗಳ್ (ಎಕ. II, ೫; ಸು. 700); ಶ್ರೀ ಉಳ್ಳಿಕ್ಕಲ್ಲೊರವಡಿಗಳ್ನೋನ್ತು (ಎಕ. II, ೭; ಸು. 700). 'ತಮ್ಮಡಿ$_1$' ಪರಾ. [< ಗುರು$_2$ + ಅಡಿ$_1$]

ಗುರಳಿ 'ಗುರುಳಿ' ನೋ.

ಗುರಾಣ 'ಗುರಾಣಿ' ನೋ.

ಗುರಾಣಿ, ಗುರಾಣ (ನಾ). ಅಡ್ಡಣ; ಹರಿಗೆ; ಢಾಲು: ಕರದಲ್ಲಿ ಪಿಡಿದ ಗುರಾಣಿ ಕೈಗತ್ತಿಯು ಗರುವ ಮನ್ನೆಯರ ಸಂದಣಿಯು ಪರಿವಿಡಿಯಿಂದಲಾ ದುರ್ಗ . . . ಭೀತಿಯನು ಪುಟ್ಟಿಸಿತು (ಕಂನವಿ. ೧೧-೪೨); ಒಬ್ಬರಿಗೊಬ್ಬರು ಗುರಾಣಿಗಳನ್ನು ಒಡ್ಡಿ ಕತ್ತಿಗಳಿಂದ ಕಾಳಗವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಕೃವಾಭೀ. ೧೧೧); ಆನೆಗೆ ಅಲಂಕಾರಕ್ಕೆ . . . ೨ ಹಿತ್ತಾಳೆ ಗುರಾಣಿಗೆ ಚಿಂನದ ಮುಲಾಮಿನ ಗುಬ್ಬಿಳಿ ಸಹ (ಎಕ. XIV, ನಂಜನ. ೨೯೨-೧೪೨ ಪುಟ; 1847). **ಗುರಾಣ:** ಜಗವೆಲ್ಲ ಧರ್ಮದೊಳಿದ್ದುದೆ ಆದರೆ ಕತ್ತಿ ಗುರಾಣಗಳೇಕೆ (ಇಂಚಾಪ. ೧೬೬-೧೭). [?]

ಗುರಿ$_1$ 'ಕುಱು$_2$' ನೋ.

ಗುರಿ$_2$ (ನಾ).=ಗುರಿಕೆ$_1$: "ಗುರಿಯೆನೆ ಗುರಿಕೆ" (ಮಂಗರಾ. ೩೫-೧೪).

[ದೇ.॥ ತೆಲು. ಗುರಿ]

ಗುರಿಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಗುರಿಯಿಡು; ಲಕ್ಷ್ಯ ವಿಡು: ಕಳ್ಳರೆಲ್ಲರೂ ತುಪಾಕಿಗಳನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದು ಒಂದೇ ಸಾರಿ ಎದ್ದು ಮಲಯಸಿಂಹ ವೀರಸಿಂಹರಿಗೆ ಗುರಿಕಟ್ಟಿದರು (ರಾಜಾಮ. ೨೬೦); ಬಾಣವನ್ನು ಹೆದೆಗೆ ಏರಿಸಿ, ಅದನ್ನು ಆನೆಯ ಹಣೆಗೆ ಗುರಿಕಟ್ಟಿ ಎಡಗೈಯಲ್ಲಿ ತುಯಿದುಬಿಟ್ಟನು (ಚಿತ್ರಪಾ. ೧೨). [ಗುರಿ$_1$ (< ಕುಱು$_2$) + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಗುರಿಕಾರ 'ಗುಱಿಕಾಱ' ನೋ.

ಗುರಿಕಾರತನ (ನಾ). ಗುರಿಕಾರನ ಅಧಿಕಾರ; ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಶಾಖೆಯ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆಯ ಅಧಿಕಾರ: ನಿನ್ನ ಈವರಿನ ಸಮುಖದ ಒಳವಾಗಿಲ ಗುರಿಕಾರತನಗಳು ಸರ್ವಥಾ ತೃಪ್ತಿಕರವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ (ಬಿಟ್ಮಆ. ೪೭-೬). [ಗುರಿಕಾರ (< ಗುಱಿಕಾಱ) + –ತನ]

ಗುರಿಕೆ$_1$, ಗುರಗಿ, ಗುರಿಗೆ, ಗುರುಗು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ, –ಪೊದೆ: "ಗುರಿಯೆನೆ ಗುರಿಕೆ" (ಮಂಗರಾ. ೩೫-೧೪). **ಗುರಗಿ :** ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಗುರಗಿ, ಬಿದಿರು . . . ಮುಕ್ಕಡಕ ಮುಂತಾದ ಗಿಡ ಬಳ್ಳಿ ಪೊದೆಗಳಿದ್ದವು (ಪಂಜಪಂ. ೨); ಬಡುವನ್ನು ಕಾಡಿಗೆ ಎಳೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ, ಗುರಗಿಹಳುವಿನಲ್ಲಿ ಮುಚ್ಚಿಟ್ಟಿತು (ಮಲಮು. ೧೯೧). **ಗುರಿಗೆ :** ಗುರಿಗೆ, ಆಸನ, ಗೋಜೆ (ಮೈಡಿಗಿ. ೧೪-೨೫೭); ಶ್ರೀಗಂಧ, ಗುರಿಗೆ, ಜಾಪಾಲ, ಕುಪ್ಪಿ (ನಮ್ಮನು. ೨೩೮). **ಗುರುಗು :** ಲಿಂಗಮೆಣಸು, ಗುರುಗು (ಮೈಡಿಗಿ. ೨೦-೩೭೫). [ದೇ.॥ ತೆಲು. ಗುರಿಗಿ, ಗುರುಗು]

ಗುರಿಕೆ$_2$ (ನಾ). ಗುರಿಗಾರಿಕೆ: ನಿಮಗೆ ನಲ್ಮೆಯ ಗೊತ್ತು ನೀವೆ ನಲ್ಲರ ಸೊತ್ತು ನಿಮ್ಮ ಗುರಿಕೆಯ ಗತ್ತು ಬೇಕು ಈ ಹೊತ್ತು! (ಕ್ರಾಂಚಧ್ವ. ೧೯). [ಗುರಿ$_1$ (<ಕುಱು$_2$) + –ಇಕೆ]

ಗುರಿಗಾರ 'ಗುಱಿಕಾಱ' ನೋ.

ಗುರಿಗುತ್ತು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಕ್ಕಳಾಟ: ನೂರಾರು ಮಕ್ಕಳು . . . ನಲಿದಾಡುತಿರ್ದರು ವಿನೋದದಿಂ ಚಂಡಾಟ ಚಿನ್ನಾಣಿಯಂ ಹಿಡಿಗವಡೆ ಗುರಿಗುತ್ತು ಸೆಣಸಾಟ ತಮ್ಮೊಳಗೆ (ತುರಂಗ. ೧೧-೧).

[ಗುರಿ$_1$ (<ಕುಱು$_2$) + ಕುತ್ತು$_2$]

ಗುರಿಗೆ 'ಗುರಿಕೆ$_1$' ನೋ.

ಗುರಿಗೈ (ಕ್ರಿ). ಗುರಿಮಾಡು: ಸುರಪಂ ನಿಜಶರಕಸುರರ ಗುರಿಗೈದಿರ್ಪಂ (ಶಾಕುಂತ. ೯೭-೧೬೦); ಇಂದ್ರನು . . . ವೃತ್ರನನ್ನು ಗುರಿಗೈದು . . . ವಜ್ರವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದನು (ನಡದಾ. II, ೦೪೫).

[ಗುರಿ$_1$ (<ಕುಱು$_2$) + ಗೈ (<ಕೆಯ್$_1$)]

ಗುರಿತನ (ನಾ). = ಗುರಿಕಾರತನ: ಕೊಯಂಬುತ್ತೂರು ಆನೆಮಲೆ ಗುರಿತನ ಪಾರುಪತ್ಯ ಸುಂಕ ಪೊಂಮ್ಮು ದೇವಸ್ಥಾನ ಮೊದಲಾದ ಸಕಲಾಧಿಕಾರವು ನಡೆಯುತ್ತಾ ಯಿರುವಲ್ಲಿ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೫, ೨೪-೧೦; 1751); ಆ ಹುಡುಗಿಯ ಅನ್ನಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಅವನ ಗುರಿತನದ ಆ ನಿಡಿದಾದ ಇಟ್ಟಿ

ಗೋಲನ್ನುಯ್ಯುವುದಾಗದೆಂದೂ . . . ನೀನು ಎಚ್ಚರಿಸಲಿಲ್ಲವೆ ? (ಚಟ್ಟಅ. ೧೫-೧೬) ; ಸಾರಂಗಿ ವೆಂಕಟಗಿರ್ಯೈಯ್ಯನೆಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಹುಲಿಯೂರು ದುರ್ಗದ ಗುರಿತನ ಮಾಡುತ್ತಾ ಇದ್ದು (ಹೈದರ. ೧೦೦)

[ಗುರಿ$_1$ (<ಕುಱ್$_2$) + – ತನ]

ಗುರಿತಪ್ಪು (ಕ್ರಿ). ಗುರಿಗೆ ಏಟು ಬೀಳದೆ ತಪ್ಪಿಹೋಗು ; ಲಕ್ಷ್ಯತಪ್ಪು : ಗುರಿತಪ್ಪುತೇರ್ವಡೆಯ ಕೆಂಡಕಣ್ಣಿಂದೊಳರಿ . . . ಮೇಲ್ವಾಯೆ (ಕಾಲೂರ. ೯೫-೧೮೮). [ಗುರಿ$_1$ (<ಕುಱ್$_2$) + ತಪ್ಪು$_1$]

ಗುರಿತಾಕು (ಕ್ರಿ). ಗುರಿಮುಟ್ಟು ; ಗುರಿಯಿಟ್ಟ ಎಡೆಗೇ ಪೆಟ್ಟು ಬೀಳು : (ಕ). [ಗುರಿ$_1$ (<ಕುಱ್$_2$) + ತಾಕು$_1$ (<ತಾಂಕು$_1$)]

ಗುರಿನೋಡು (ಕ್ರಿ). = ಗುರಿಯಿಡು: ಒಡನೆ ಅವನು ಗುರಿನೋಡಿ ಗುಂಡು ಹಾರಿಸಿದನು (ಕಾಲೂರ. ೬ ಕಥಾಸಾರ). [ಗುರಿ$_1$ (<ಕುಱ್$_2$)+ನೋಡು]

ಗುರಿಪಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಒಳಪಡಿಸು ; ಈಡುಮಾಡು : ಈ ವಿಷಯಗಳು ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಆತನ ಕಿವಿಗೆ ಬಿದ್ದು ಆತನನ್ನು ಮರಣಾಂತಿಕವಾದ ವೇದನೆಗೆ ಗುರಿಪಡಿಸಿದ್ದುವು (ಚತಸ. ೧೦೭).

[ಗುರಿ$_1$ (<ಕುಱ್$_2$) + ಪಡು$_1$ + –ಇಸು$_3$]

ಗುರಿಬಿಡು (ಕ್ರಿ). ಗುರಿಯಿಟ್ಟು ಹೊಡೆ : ಗಿರಿಗಳಿಂ ಬಂಡೆಗಂ ರೆಗಳಂ ಪೊತ್ತೆತ್ತಿ, ಬಾನ್ಗೇರಿ, ಗುರಿಬಿಡಲ್ ಸತ್ತುವು ರಥಾಶ್ವಗಳ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೪೩-೨೭). [ಗುರಿ$_1$ (<ಕುಱ್$_2$) + ಬಿಡು$_1$]

ಗುರಿಮಾಡು ‘ ಗುಱಿಮಾಡು ’ ನೋ.

ಗುರಿಮುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೋಗಬೇಕೆಂದಿರುವ ಸ್ಥಳವನ್ನು ತಲುಪು. ೨. ಸಾಧಿಸಬೇಕೆಂದಿರುವ ಧ್ಯೇಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸು; ಕೃತಕೃತ್ಯನಾಗು : ಇಂದೊ ನಾಳೆಯೊ ಎಂದೊ ಒಂದು ದಿನ ಗುರಿಮುಟ್ಟಿ ಗೆಲುವೆ ನೀನು (ಪಾಂಚಜ. ೪೮-೩೦). [ಗುರಿ$_1$ (<ಕುಱ್$_2$) + ಮುಟ್ಟು$_1$]

ಗುರಿಯರಿಲ್ (ನಾ). (ಕಣ್ಣಿಟ್ಟು) ನೋಡಬೇಕಾದ ನಕ್ಷತ್ರ ; ಮದುವೆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಧೂವರರಿಗೆ ತೋರಿಸುವ ಅರುಂಧತೀನಕ್ಷತ್ರ : ವೇದವತಿವೆಸರ ಋಷಿಪತ್ನಿ ಪುಣ್ಯಸತಿ ತಾನಿರ್ದಳಯ್, ಪಾತಿವ್ರತ್ಯದೊಳವಳ್ ಮೂಜಗದ ಕಣ್ಗೆ ಗುರಿಯರಿಲಾಗೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೨೪-೩೬೭).

[ಗುರಿ$_1$ (<ಕುಱ್$_2$) + ಅರಿಲ್ (<ಅಱಿಲ್$_1$)]

ಗುರಿಯಾಗು ‘ ಗುಱಿಯಾಗು ’ ನೋ.

ಗುರಿಯಿಡು (ಕ್ರಿ). ಏಟು ಸರಿಯಾಗಿ ಬೀಳುವಂತೆ ನೋಡು ; ಲಕ್ಷ್ಯವಿಡು : ಅವಳು . . . ಕೊತವಾಲನ ಎದೆಗೆ ಗುರಿಯಿಟ್ಟು ಬೀಸಿದಳು (ಕೊತಕಾ. ೬೬). [ಗುರಿ$_1$ (<ಕುಱ್$_2$) + ಇಡು$_1$]

ಗುರಿಯೆಳ್ಳು ‘ ಗುರೆಳ್ಳು ’ ನೋ.

ಗುರಿವೆರು (ಕ್ರಿ). ಗುರಿಯನ್ನು ಮುಟ್ಟು : ಮೆಚ್ಚಿದಂ ನೆರೆಯುವಂ ಗುರಿವೆತ್ತುದಂ (ಕಾಲೂರ. ೮೭-೧೬೯). [ಗುರಿ$_1$ (<ಕುಱ್$_2$)+ಪೆರು (<ಪೆಱು$_1$)]

ಗುರಿಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ).=ಗುರಿಯಿಡು : ಮತ್ತೊಬ್ಬನು ತನ್ನ ಕತ್ತಿಯನ್ನು ಗುರಿಹಿಡಿದು ನೋಡುತ್ತಿದ್ದನು (ರಾವಿಜ. ೧೧).

[ಗುರಿ$_1$ (<ಕುಱ್$_2$) + ಹಿಡಿ$_1$ (<ಪಿಡಿ$_1$)]

ಗುರಿಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ಲಕ್ಷ್ಯವನ್ನು ಭೇದಿಸು ; ಈಡನ್ನು ಹೊಡೆ : ಅವನು ಗುರಿಹೊಡೆಯುತ್ತಾನೆ ಅನ್ನುವ ಹಾಗೆ ಚಿತ್ರವನ್ನು ಬರೆಯಿರಿ (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೪೯). [ಗುರಿ$_1$ (<ಕುಱ್$_2$) + ಹೊಡೆ$_1$ (<ಪೊಡೆ$_1$)]

ಗುರು$_1$ ‘ ಗುಱು ’ ನೋ.

ಗುರು$_2$ (ಗು). ೧. ಭಾರವಾದ; ತೂಕವುಳ್ಳ. ೨. ದೊಡ್ಡ ; ಅತಿಶಯವಾದ : ಜಲಮಂ ತಿರಸ್ಕರಿಸಿ ಪೊರಮಟ್ಟ ತಾವರೆಯೆರ್ದೆಗೆ ರವಿಯೆ ಗುರ್ಪುವೈರಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೧೪-೬೫). ೩. ಮಹತ್ವವುಳ್ಳ ; ಬೆಲೆಯುಳ್ಳ; ಘನವಾದ. ‘ ಗುರುತ್ವ ’ ಪರಾ. (ನಾ). ೪. ಕಠಿನವಾದುದು ; ದುಸ್ಸಾಧ್ಯವಾದುದು : ಲಘುವೆಣಿಸಿ ಗುರುವಾಯ್ತಲಾ ಹಾಳಿದೆಲ್ಲಿಯ ಹದ್ದು ? (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೪೯-೫೭೦). ೫. ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಡುವವನು; ಉಪಾಧ್ಯಾಯ: ಕಲಿಸಿದಾತಂ ವರ್ಣಮಾತ್ರಂ ಗುರು(ಸೋಮೇಶ.೮); ಗುರುಶಿಷ್ಯ ಸಂಬಂಧವಾದುದಕ್ಕೆ ಇದು ಚಿನ್ಹ (ಬಸವ. ೯೨೮); ಗುರುವಿನಂತೆ ಶಿಷ್ಯ ತಂದೆಯಂತೆ ಮಗ (ಗಾದೆ). ೬. ಮಂತ್ರೋಪದೇಶ ಮಾಡುವವನು; ದೀಕ್ಷೆಕೊಡುವವನು. ೭. ಧರ್ಮವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವವನು; ಅಧ್ಯಾತ್ಮ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸುವವನು : ತತ್ತ್ವೋಪದೇಶವಂಗೈದು ಅಜ್ಞಾನವಂ ಪರಿಹರಿಸುವನೇ ಗುರುವೆಂದೆನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವನು (ವಿವೇಕ. ೧೬) ; ಗುರುವಿನ ಗುಲಾಮನಾಗುವ ತನಕ ದೊರೆಯದಣ್ಣ ಮುಕುತಿ (ಪುರಂದ. ೩-೧೪೯ ಪಲ್ಲವಿ). ೮. ತಂದೆ : “ಗರ್ಭಾದಾನಾದಿ ಆದಿಶಬ್ದದಿಂದ . . . ಉಪನಯನಸಮಾವರ್ತನವಿವಾಹ ಸಂನ್ಯಾಸ ಎಂಬಿವನು ಮಾಡುವಾತನು ಗುರು ಎನಿಸುಗು ” (ನಾಚಿರಾ. ೧೨೬) ; ನಿನ್ನೀ ಗುರು ನುಡಿದ ನುಡಿಗೊಡಂಬಡು (ಗದಾಯು. ೪-೨). ೯. ಧಾರ್ಮಿಕ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸುವವನು; ಪುರೋಹಿತ : ನಮಿಸಿ ತಂದೆಗೆ ಗುರುವಸಿಷ್ಠನ ಸುಮುಖತೆಯ ಹರಕೆಯನು ಕೈಕೊಂಡು (ತೊರರಾ. ೧-೯-೪೨). ೧೦. ಪೂಜ್ಯ; ಹಿರಿಯ: “ ಗುರುವೆನಲ್ಕುಪಚಿತನೆನಲ್ ಪೂಜೆವಡೆವವಂ ” (ಮಂಗರಾ. ೬೨-೨೨) ; ಸುರರ್ಗೆ ಗುರು ವಜ್ರಿ ವಜ್ರಿಗೆ ಗುರುವಾನೆನಗಬ್ಜಗರ್ಭ ನೀಂ ಗುರು ನಿನಗಂ ಪರಮಗುರು ವಿಷ್ಣು (ಜಗವಿ. ೧-೩೩). ೧೧. ದೇವತೆಗಳ ಪುರೋಹಿತನಾದ ಬೃಹಸ್ಪತಿ. ೧೨. ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯ : ಗುರುವಿಲ್ಲಾ ಕರ್ಣನಿಲ್ಲಾ ಗುರುವಿನ ಮಗನಿಲ್ಲಾ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೫೫); ಗುರುವಿನ ನೆತ್ತರಂ ಕುಡಿವೆನಪ್ಪೊಡವಂ ದ್ವಿಜವಂಶಜಂ (ಗದಾಯು. ೪-೪೨). ‘ ಗುರುಸುತ ’ ಪರಾ. ೧೩. ಮಠಾಧಿಪತಿ : ಗುರುವಿಲ್ಲದ್ದು ಮಠವಲ್ಲ, ಹಿರಿಯರಿಲ್ಲದ್ದು ಮನೆಯಲ್ಲ (ಗಾದೆ). ೧೪. [ಜ್ಯೋತಿ] ನವಗ್ರಹಗಳಲ್ಲಿ ಐದನೆಯದಾದ ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಗ್ರಹ : “ ಆಂಗಿರಸ ನಮರಗುರು ವಾಕ್ಪತಿ ಗುರು ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಧಿಷಣನೆನಲು ಜೀವಂ ” (ಮಂಗರಾ. ೧೧-೬) ; ಜನನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗುರು ಲಗ್ನದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಜಾತಕನು ವಿದ್ವಾಂಸನೂ . . . ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ದೀಕ್ಷಿತನೂ ಆಗುತ್ತಾನೆ (ಜಾತತಿ. ೧೮-೧೧ ಟೀಕೆ) ; ಗುರುವೆ ಅತ್ಯಂತ ದೊಡ್ಡ ಗ್ರಹ (ಆಕಾಶ. ೨೦). ೧೫. [ಛಂದ] ಎರಡು ಮಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಅಕ್ಷರದ ಚಿಹ್ನೆ,–ಸಂಕೇತ(–): ಗುರು ಪಿಂತೆ ಕೊಂಕಿ ತೋರ್ಪುದು ಬರೆ ಮುಂತಣ ಸೈತನಪ್ಪ ಬರೆ ಲಘು (ಛಂದೋಂಬು. ೧-೩೩); ಕ್ರಮದೆ ಗುರುದೀರ್ಘಮೇಕಾರ ಮುಖ್ಯ ಸಂಧ್ಯಕ್ಷರಂಗಳವು (ಶಮದ. ೧೦) ; ದೀರ್ಘಸ್ವರ, ಪ್ಲುತಸ್ವರ, ಅನುಸ್ವಾರ ವಿಸರ್ಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅಕ್ಷರ, ಸಂಯುಕ್ತಾಕ್ಷರಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿರುವ ಅಕ್ಷರ–ಇವುಗಳಿಗೆ ಗುರುವೆಂತ(ಲೂ) ಸಂಜ್ಞೆ (ಕೈಪಿಡಿ. ೬೯). ‘ಗುರುತ್ವ’ ಪರಾ.

[ಸಂ.]

ಗುರುಋಣ (ನಾ). ಗುರುಗಳಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಬೇಕಾದ ದಕ್ಷಿಣೆ : ಪಿತೃಋಣ, ಗುರುಋಣ, ದೇವಋಣ ಇತ್ಯಾದಿ ಎಲ್ಲ ಋಣದ ಭಾರವನ್ನು ನಿಮ್ಮೊಬ್ಬರ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹೊರಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೨೫೨). [ಗುರು$_2$+ಋಣ]

ಗುರುಂಘಾತಕ ‘ ಗುರಮಘಾತಕ ’ ನೋ.

ಗುರುಕಟಾಕ್ಷ (ನಾ). ಗುರುಗಳ ದಯಾದೃಷ್ಟಿ,–ಅನುಗ್ರಹ : ಶ್ರೀಗುರು ಕಟಾಕ್ಷದಿಂದಲ್ಲದೆ ತಾರಕಬ್ರಹ್ಮವು ಆರಾರಿಗೂ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವಾಗದಯ್ಯ (ಅಖಂಡೇ. ೨೨೩-೬೫). [ಗುರು$_2$ + ಕಟಾಕ್ಷ]

ಗುರುಕರಜಾತ (ನಾ). ಗುರುಗಳಿಂದ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಪಡೆದು ಸಂನ್ಯಾಸ ದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಕೈಕೊಂಡವನು : ಪೂರ್ವವಳಿದು ಪುನರ್ಜಾತರ ಮಾಡಿದೆವೆಂಬಿರಿ . . . ಪುನರ್ಜಾತನಾದ ಮತ್ತೆ ಪುನರಪಿ ಇಲ್ಲದಿರಬೇಕು ಹೀಗಲ್ಲದೆ ಗುರುಕರಜಾತರಾಗಬಾರದು (ಮೋಳಿಮಾ. ೩೯-೧೬೩) ; ಗುರುಕರಜಾತ

ನಾದೆನಾಗಿ ಆಣವಮಲ ಹೋಯಿತ್ತಯ್ಯ ಎನಗೆ (ಅಜಂಡೇ. ೮೨-೭೫).
[ಗುರು$_2$ + ಕರಜಾತ]

ಗುರುಕರುಣ (ನಾ). ಗುರುಗಳ ದಯೆ: ಪೂರ್ವಜನ್ಮ ನಿವೃತ್ತಿಯಾಗಿ ಗುರುಕರುಣ[ಪಾಠಾಂ. ಕಾರುಣ್ಯ]ವಿಡಿದಂಗೆ ಬಂಧನವೆಲ್ಲಿಯದೋ (ಬಸವ. ೮೭೦). [ಗುರು$_2$ + ಕರುಣ]

ಗುರುಕಾಣಿಕೆ (ನಾ). = ಗುರುದಕ್ಷಿಣೆ: ಈ ವೃತ್ತಿಗೆ ಸಲ್ಲುವ . . . ಏರು ಕಾಣಿಕೆ ನಾಮಕಾಣಿಕೆ ಗುರುಕಾಣಿಕೆ ಕಾಣಿಕೆ ಬೀಡಿಕೆ (ಹುಟ್ಟಹ. ೩); ಗುರುಕಾಣಿಕೆಯನ್ನೊಪ್ಪಿಸದೆ, ನನ್ನ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯವು ಕೊನೆಗಾಣದು (ಮಹಿಸ. ೬೪). [ಗುರು$_2$ + ಕಾಣಿಕೆ (<ಕಾಣ್ಕೆ)]

ಗುರುಕಾಯಿಸು, ಗುರಕಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗುರುಗುಟ್ಟು; ಗುರುಗುರೆನ್ನು: ನಾಯಿ ಗುರುಕಾಯಿಸಿತು. ನರಳಿತು, ಬಿಡುಗಡೆಗೆ ಹೆಣಗಾಡಿತು (ಬಳಜೀ. ೦೦೦). **ಗುರಕಾಯಿಸು: ೨.** ಕೋಪದಿಂದ ಕೂಗಾಡು; ರೇಗಾಡು; ಪ್ರತಿಭಟಿಸು: ಈ ವಾರ್ತೆಯನ್ನು ಕೇಳಿದ ಅವನು . . . ಗುರಕಾಯಿಸಿದನು (ವಿಕಾಸ. ೨೭).
[<ಗುರುಕು$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಗುರುಕಾರುಣ್ಯ (ನಾ). =ಗುರುಕರುಣ: ಗುರುಕಾರುಣ್ಯವ ಹಡೆದ ಭಕ್ತನು ಹಿಂದಣ ಪೂರ್ವಾಶ್ರಯವ ಬೆರಸಿದರೆ ಗುರುದ್ರೋಹ (ಬಸವ. ೭೬೭): ಹೊನ್ನಮ್ಮ . . . ಗುರುಕಾರುಣ್ಯದಿಂದ ವಿದ್ಯಾಪ್ರಸಾದವನ್ನು ಪಡೆದವಳು (ಕರ್ಣಾಕ. ೦೯೩). [ಗುರು$_2$ + ಕಾರುಣ್ಯ]

ಗುರುಕಿಡು ' ಗುಟುಕಿಡು ' ನೋ.

ಗುರುಕು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಗುರ್ರೆನ್ನು; ಗುರುಗುಟ್ಟು: ಘಾಟಿಯಲ್ಲಿ ಒಮ್ಮೆ ಹುಲಿರಾಯ ಗುರುಕಿದ (ಕಂಬಹು. ೧೪). [<ಗುಟುಕು]

ಗುರುಕು$_2$ ' ಗುಟುಕು ' ನೋ.

ಗುರುಕುಚ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಮೊಲೆ: ಗುರುಕುಚಕುಂಭದ್ವಯತಟಕರಜ ಪದಾವನತುಗ್ರಪಲ್ಲವಮನೆ ಪಂಕರುಹದಳಯುಗಳಮಂಗಜಕರೇಣಾವೋಲ್ ಕಮಲಷಂಡದಿಂ ಪೂಜಿಮಟ್ಟಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೦೪–೬).
[ಗುರು$_2$ + ಕುಚ]

ಗುರುಕುಚೆ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಮೊಲೆಗಳುಳ್ಳವಳು: ಎಸೆಗುಂ ಕಾಂಚಿ ಜಘನ ದೊಳ್ಗುರಂಕುಚೆಯಾ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೭); ಗುರುಕುಚೆ ಗೋಪಿ ಬಂದು . . . ನಿಜೇಶ್ವರಂಗಟುಪಿ ಮಾಡಿಸಿದರ್ ಬಹುಶಾಂತಿಕರ್ಮಮಂ (ಜಗವಿ. ೩–೩೦); ಗುರುಕುಚೆ ಮಲ್ಲಣಿಯುಂಡೊಳ್ವರಿವಣಮಂ ಕರ್ಚಿ ಸೂಸಿ ದೆಂಜಲನೀರ್ತದ್ವರಕವಿಮಲ್ಲಣನಂಗವಾನಿರದಂಟಲ್ ಬೆರ್ಚುತಾಗ ಮಲ್ಲಣಿಯೆಂದಂ (ಉದ್ಭಟ. ೧೨–೫೭).
[ಸಂ. ಗುರುಕುಚಾ (ಗುರು + ಕುಚ + –)]

ಗುರುಕುಲ (ನಾ). ೧. ಗುರುಗಳ ಮನೆ; ಉಪಾಧ್ಯಾಯರ ವಸತಿ. ' ಗುರುಕುಲವಾಸ ' ಪರಾ. ೨. ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಕೇಂದ್ರ; ಶಿಕ್ಷಣ ಕೇಂದ್ರ: ಗುರುಕುಲಮಂ ಬೆಳಗುವ ಭಾಸುರದೀಪಂ ಚರಿತಮೆಂಬುದಂ ಪೇಟಿವೆ ಬಂಧುರಪಾತ್ರ ಸ್ನೇಹಗುಣೋತ್ಕರಮೆಂಬಿಪ್ಪ ಮಾಘನಂದಿ ಭಟ್ಟಾರಕರಾ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧–೩೭); ಆ ಗುರುಕುಲದಲ್ಲಿ ಗೆಡ್ಡೆಗೆಣಸು ತಿಂದು ಶರೀರ ಶೋಧಿಸಿ ಅವನು ಯಾವ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನೂ ಗಳಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ (ಹೇಮುಕೂ. ೧೧); ಸಾಮಾನ್ಯರಿಗೆ, ಅಶಿಕ್ಷಿತರಿಗೆ . . . ಲೋಕಚರಿತದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಕೊಡುವ ಗುರುಕುಲವಾಗಿದೆ ರಂಗಭೂಮಿ (ಭಾರದ. ೫೭೦). ೩. (ಅತ್ತೆಮಾವಂದಿರೇ ಮೊದಲಾದ) ಹಿರಿಯರ ಮನೆ: ಕುಸುಮ ಘಟಾನ್ವಿತೆ ಕೊಳೆಗೊಂಡ ಸೀರೆಯಂ ಪೊದೆದು ವಸ್ತ್ರಮಂ ಧನವಮನಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಗುರುಕುಲಕ್ಕೆ ಮನಸಂತಸದಿಂ ಪೋಪಳ್ (ಜಾತತಿ. ೦೯–೦೭).
[ಗುರು$_2$ + ಕುಲ]

ಗುರುಕುಲವಾಸ (ನಾ). ಗುರುಕುಲದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವಿಕೆ; ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ: ನಾನು ಹತ್ತು ವರ್ಷ ಗುರುಕುಲವಾಸ ಮಾಡಿದ್ದೇನೆ (ರೂಢಿ).
[ಗುರುಕುಲ + ವಾಸ$_2$]

ಗುರುಕುಲವಾಸಿ (ನಾ). ಗುರುಕುಲದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವನು; ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ: ಛಾತ್ರಃ, ಅಂತೇವಾಸೀ, ಶಿಷ್ಯಃ – ೩ ಶಿಷ್ಯನ ಹೆಸರು . . . ಗುರುವಿನ ಆಜ್ಞೆಗೆ ಬದ್ಧನಾಗಿ ಸೇವೆ ಮಾಡುವವನು, ಗುರುಕುಲವಾಸಿ " (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೪೭). [ಸಂ. ಗುರುಕುಲವಾಸಿನ್]

ಗುರುಕೆ ' ಗುಟುಕು ' ನೋ.

ಗುರುಕ್ರಮ (ನಾ). ೧. ಗುರುಗಳ ಪರಂಪರೆ. ೨. ಗುರುಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಬಂದ ಉಪದೇಶ, –ಸಂಪ್ರದಾಯ: " ಆಮ್ನಾಯಃ, ಸಂಪ್ರದಾಯಃ, ಪಾರಂಪರ್ಯಂ, ಗುರುಕ್ರಮಃ–ಈ ೪ ಎಡೆವೞಿಯುದ ಗುರೂಪದೇಶಂ " (ಹಲಾಯು. ೭೭–೨೪೯). [ಗುರು$_2$ + ಕ್ರಮ]

ಗುರುಗಂಜಿ ' ಗುರುಗುಂಜಿ ' ನೋ.

ಗುರುಗಂಜಿಗಣ್ಣ (ನಾ). ಗುರುಗಂಜಿಯಂತೆ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನು; ಒಂದು ಕ್ಷುದ್ರದೇವತೆ: ಬೇಲಿಯಲಿ(ಲ್ಲಿ)ರ್ಪನ ಬೆಕ್ಕುಳುವಾಲನ ಮಚ್ಚಕ್ಕಿವಲ್ಲನ ಗುರುಗಂಜಿಗಣ್ಣನ ನೀ ಕಚ್ಚಿದ ಕಚ್ಚನಾ (ನವಾ) ಬಂದು ಪೋದಲ್ಲಿ ಕಲಿಕಲ್ಲ ವಿಷವಿದ್ದೆಡೆ ಭಿಲ್ಲಾದೇವಿಯಾಣೆ (ಖಮುದ. ೧೨–೫ ವ).
[ಗುರುಗಂಜಿ (<ಗುರುಗುಂಜಿ) + ಕಣ್ + – ಅ$_7$]

ಗುರುಗಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹಕ್ಕಿ: ಕಾಡಗೌಜಲು ಕರಿಯ ಲಾವುಗೆ ಚಿಟ್ರೆಹಕ್ಕಿಯು ಚಿರತೆ ಗುರುಗಡೆ . . . ಪರಿವ ಗೀಜಗ ಮೆರೆದವು (ಗೋಹಾಡು. ೨೪ ಪುಟ). [?]

ಗುರುಗಾತ್ರ (ನಾ). ದೊಡ್ಡದಾಗಿರುವಿಕೆ; ದೊಡ್ಡ ಆಕಾರವುಳ್ಳದು: ಕಂಡರು . . . ಮತ್ತಂತೆ ಗುರುಗಾತ್ರದೊಂದೆರಳ್ ಮೂರ್ ನಾಲ್ಕು ಐದಾರು ಗರಿಗಳಂ! (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೫೭–೭೬೯). [ಗುರು$_2$ + ಗಾತ್ರ]

ಗುರುಗು ' ಗುರಿಕೆ$_1$ ' ನೋ.

ಗುರುಗುಂಜಿ, ಗುನಿಗುಂಜಿ, ಗುರುಗಂಜಿ, ಗುರುಗುಂಜೆ, ಗುಲಗಂಜಿ, ಗುಲಗಂಜೆ, ಗುಲಗುಂಜಿ, ಗುಲಗುಂಜೆ, ಗುಲಿಗಂಜಿ, ಗುಲುಗಂಜಿ, ಗುಲುಗುಂಜಿ, ಗುಳ್ಳಗಂಜಿ(ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅರ್ಧ ಕಪ್ಪಾಗಿಯೂ, ಅರ್ಧ ಕೆಂಪಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಅದರ ಬೀಜ; ಗುಂಜಿ: " ಕೃಷ್ಣಲಾ, ಗುಂಜಾ – ಈ ೨ ಗುರುಗುಂಜಿ " (ಹಲಾಯು. ೩೪–೫೦); ಪೊನ್ನ ಬಣ್ಣದ ಮೆಯ್ಯವಿರುಂ ಗುರುಗುಂಜಿಯ ಬಣ್ಣದಂತಿರ್ಪ ಕಣ್ಣುಂ (ಪಂಚತಂ. ೩೦೪–೧); ತಳಿರ್ಗಳ ಸೀರೆಯುಟ್ಟು ಗುರುಗುಂಜಿಯ ಹಾರಮನಾಂತು . . . ತಳಿಸಿದರ್ ವನದಲ್ಲಿ ಪುಳಿಂದಕಾಂತೆಯರ್ (ಗಿರಿಕ. ೧–೦೨೩); ಗುರುಗುಂಜಿಯ ದಂಡೆ ಮಂಡೆಯೊಳ್ (ಶಬಶಂ. ೩–೨೭). **ಗುನಿಗುಂಜಿ:** ' ನಲ್ಗುನಿಗುಂಜಿ ' ಪರಾ. **ಗುರುಗಂಜಿ:** ಗುರುಗಂಜಿಯಿಂ ಸಮೆದ ದಂಡೆ ಮಂಡೆಯೊಳೊಪ್ಪೆ (ಬಸರ. ೯–೯೯). **ಗುರುಗುಂಜೆ:** ಗುರುಗುಂಜೆ ಪುನರ್ನವಿ ಪದ್ಮಪತ್ರಮೆಂಬಿನಿತುಮನಿಕ್ಕಿ (ಲೋಕೋಪ. ೮–೩೦); ನನೆಯೊಳಂ ಮುಗುಳೊಳಂ ಗುರುಗುಂಜೆಯೊಳ ಮೊಡಂಬಡೆ ಮಾಡಿದಾಭರಣಂಗಳಂ ತೊಟ್ಟು (ಬಂಹರಿ. ೨–೪೦ ವ). **ಗುಲಗಂಜಿ:** ಗುಲಗಂಜಿಯ ಗುಡ್ಡೆಯಲ್ಲಿ ಬೆಂಕಿಯಂಬ ಜ್ಞಾನಂ ಬಂದರೆ ಬೆಂಕಿಯಾಗಿ ಗುಲಗಂಜಿ ಗುಡ್ಡೆ ಯಡಬಲವಂ ಸುಡಲಿಲ್ಲ (ಅರಸಾ. ೨೨೧–೫); ಒಂದುಸೇರು ಮಾಂಸಕ್ಕಿಂತ ಸಣ್ಣ ಗುಲಗಂಜಿಯ ತೂಕವಾದರೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕೊಯ್ಯಕೂಡದು (ಕವಿಕ. ೦೯). **ಗುಲಗಂಜೆ:** ರಂಜಿಸುವ ಸುಕೃತಫಲ ಗುಲಗಂಜೆ ತೂಕ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ (ಮೋಕ್ಷದೀ. ೪೯–೧). **ಗುಲಗುಂಜಿ:** ಆಹಾಢೀಬೇರು, ಕೊಮ್ಮೆಬೇರು, ನೆಗ್ಗಿಲು, ಗುಲಗಂಜಿ ಬೇರು . . . ಹುರಳಿಕಟ್ಟನಲ್ಲರೆದು ಕೊಟ್ಟರೆ ಅಶ್ಮರೀರೋಗ, ಮೂತ್ರ

ಕೃಚ್ಛ್ರ, ಬಹುಮೂತ್ರ ಇವು ಮೂಣಾವುವು (ಸಕವೈ. ಪರಿ. ೪೯೬).
ಗುಲಗುಂಜಿ : (೬). **ಗುಲಿಗಂಜಿ :** " ಕಾಕಚಿಂಚೀ, ಗುಂಜಾ, ಕೃಷ್ಣಲಾ – ೩ ಮಣಿಗಳ ಗುಲಿ[ಪಾಠಾಂ. ಳಿ]ಗಂಜೀ ಬಳ್ಳಿ " (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೧೮).
ಗುಲುಗಂಜಿ : ಹೊಳೆವಂಥ ರನ್ನದ ತೊಟ್ಟಿಲ ಮೇಲೆ ಥಳಥಳಿಸುವ ಗುಲುಗಂಜಿ[ಪಾಠಾಂ. ಗುರುಗುಂಜಿ]ಯು ಮಾಲೆ (ಪುರಂದ. ೧–೨೨೮–೨).
ಗುಲುಗುಂಜಿ : ಗುರು(ಲು)ಗುಂಜಿಯು ದಂಡೆಯು ಕಟ್ಟಿ ತುತ್ತುರುತುರು ಎಂಬ ಕೊಳಲ ಬಾಱಿಸುತ್ತ (ಸರ್ವವ. ೮೭–೪೮೪); ರಂಗು ತರಂಗತಾರಾ ಮಾರ್ಗ ಗುಜ್ಜರಿ ಸಿಂಗಳ ಗುಲುಗುಂಜಿ ಮಡಿಯು (ಆಮುಸಾಂ. ೪–೧೨).
ಗುಳ್ಳಗಂಜಿ : ಗುಳ್ಳಗಂಜಿ ತೊಡವ ತೊಟ್ಟು ಹಾವಸೆಯಾ ಉಡುಪನುಟ್ಟು (ನಾದಲೀ. ೨೫–೪).
[ದೇ.॥ ತುಳು. ಗುರುಕುಂಜಿ, ಗುರುಗುಂಜಿ, ಗುರ್ಗುಂಜಿ, ಗುರ್ಗೊಂಜಿ ; ತೆಲು. ಗುರಿಗಿಂಜ, ಗುರುಗಿಂಜ]

ಗುರುಗುಂಜಿ ' ಗುರುಗುಂಜಿ ' ನೋ.

ಗುರುಗುಟ್ಟು ' ಗುಱುಗುಟ್ಟು ' ನೋ.

ಗುರುಗುಮ್ಮನೆ ' ಗುಱುಗುಮ್ಮನೆ ' ನೋ.

ಗುರುಗುರಿಸು ' ಗುಱುಗುಱಿಸು ' ನೋ.

ಗುರುಗುಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ಹಣ್ಣಿಗಿಡ : ಶ್ರೀಹಸ್ತಿಸೀ ಭೂರುಂಡೀ – ೨ ಹಣ್ಣೀಗಿಡದ ಪೆಸರುಗಳು. ಗುರುಗುಲಗಿಡ (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೧೨). 'ಗುರಿಕೆ$_1$' ಪರಾ. [←ತೆಲು. ಗುರುಗು]

ಗುರುಗೇಹಿನಿ (ನಾ). ಗುರುವಿನ ಹೆಂಡತಿ,–ಪತ್ನಿ : ಗುರುಗೇಹಿನಿಯು ಕಟ್ಟಿಗೆ ತರಲು ಕಳುಹಿದರಿರ್ವರನು (ಸುದಾಮ. ೪–೨೦).
[ಗುರು$_2$ + ಗೇಹಿನಿ]

ಗುರುಚರ (ನಾ). ಗುರುಗಳ ಕಾಲು,–ಪಾದ : ಗುರುಜಂಗಮದ ಪಾದೋದಕವ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಮಜ್ಜನವ ಮಾಡುವಲ್ಲಿ ಆ ಲಿಂಗ ಮೊದಲೋ ಗುರುಚರ ಮೊದಲೋ ಅನಾದಿಬೀಜ ಲಿಂಗ ಆದಿಬೀಜ ಗುರುಚರ (ಮೋೞಿಮಾ. ೧೫೬–೫೮೮) ; ಗುರುಚರಭಕ್ತಿತತ್ಪರನುಪಾತ್ತವಿಭೂತಿ ಶಿವಾಕ್ಷಮಾಲಿಕಾಭರಣನಜೇಯನಂಗಗುಣವರ್ಜಿತಂ (ವೃಷವಿ. ೧೨–೪೮).
[ಗುರು$_2$ + ಚರ]

ಗುರುಚಿಹ್ನೆ (ನಾ). [ಛಂದ] ಗುರುವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಅಡ್ಡಗೀಟು (–): ಯುರೋಪಿಯನರು ಗುರುಚಿಹ್ನೆಯಾಗಿ ಅಡ್ಡಗೆರೆಯನ್ನೂ (–) . . . ಮೇಲೆ ಕಾಣಿಸಿದ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಸಂಶೋಧ. ೯೮). [ಗುರು$_2$ + ಚಿಹ್ನೆ]

ಗುರುಜನ (ನಾ). ಪೂಜ್ಯರಾದವರು ; ಹಿರಿಯರು : ಗುರುಜನವಿನಾಯದೆಯುಂ ಮುನ್ನೆರೆವಾತನನೆ[ಯ್ದಿಯ್ದೆಯ]ಪ್ಪೊಡೆ ದೋಷಂ ಪರಿಭಾವಿಸಲ್ ಎನಗಿನ್ನಿದಪರಿಹಾರ್ಯಮೆನಿಪ್ಪುದೊಂದು ಮರಣಂ ಶರಣಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೮೭೫) ; ಗುರುಜನಮುಮಾಪ್ತಜನಮುಂ . . . ತಿಂತಿಣಿಯಾಗಿರೆ ಸಭೆ ಪೊಲ್ತತ್ತು ರತ್ನಮೇಳಾಪಕಮಂ (ಪಂಠಾಮಾ. ೬–೭೫) ; ಗುರುಜನಕಂ ಕವೀಂದ್ರಜನಕಂ . . . ಒಲ್ದುದನಿತ್ತಭಿರಕ್ಷಿಪರ್ತಿಯಿಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧–೭೫) ; ಗುರುವಸಿಷ್ಠಂವೆರಸಿ ಪುರಜನರ್, ಪರಿಜನರ್, ಗುರುಜನರ್ . . . ಬಂದರಲ್ಲಿಗೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೬೮–೪೩೬). [ಗುರು$_2$ + ಜನ]

ಗುರುತನ (ನಾ). ಹಿರಿಮೆ ; ಗುರುತ್ವ : ಅವನ ಗುರುತನವೇನು ವಿಪ್ರಾಧಮನಲಾ ಶಸ್ತ್ರೋಪಜೀವನನಿವನು ಋಷಿಯೇ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೯–೨೩). [ಗುರು$_2$ + – ತನ]

ಗುರುತಪ್ಪುಗ (ನಾ). ಗುರುಹಿರಿಯರಿಗೆ ತಪ್ಪುವವನು; ಗುರುದ್ರೋಹಿ : ಗುರುಶುಶ್ರೂಷೆಯನುಳಿಯಲ್ ಗುರುತಪ್ಪುಗರಪ್ಪುದಿದು ಮೆ ತಪ್ಪದ ಮೋಘಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೦–೨–೧೭). [ಗುರು$_2$ + ತಪ್ಪುಗ]

ಗುರುತರ (ಗು). ಬಹಳ ಹಿರಿದಾದ ; ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಗೌರವಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರವಾದ ; ಮಹತ್ತರವಾದ : ಈ ವ್ರತಗಣ[ಮಣ]ಮಾದೊಡಣು ವ್ರತಮಾ ಶ್ರಾವಕಂಗೆ ಗುರುತರ ವಿಧಿಯಿಂ ಪ್ರವ್ರಜಿತದೆ ನಿಲೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೭–೬) ; ಗುರುತರೋನ್ನತಮಾಗೆಸೆವ ಸಿರಿಗಿರಿಯ ಪಡುವಣ ಕಡೆಯ ಧರೆಯಲಿ (ಬಸಪು. ೨–೪೫) ; ಗುರುತರಕಾರ್ಯದೊಳಪಯಶ ಸಹ ಚಂದವಪ್ಪುದು ಮಹಿಮಾವಂತರಿಗೆ (ಇಂಜಾಪ. ೭೦–೩೭). [ಸಂ.]

ಗುರುತಲ್ಪ (ನಾ). ೧. ಗುರುವಿನ ಹಾಸುಗೆ. ೨. ಗುರುವಿನ ಹೆಂಡತಿ ' ಗುರುತಲ್ಪಗಮನ ' ಪರಾ. [ಗುರು$_2$ + ತಲ್ಪ]

ಗುರುತಲ್ಪಗ (ನಾ). ಗುರುವಿನ ಹೆಂಡತಿಯೊಂದಿಗೆ ಬೆರೆಯುವನು : ನೆರೆ ಹೊಲ್ಲ ದುರಾಚಾರಿಗಳ ನೆರೆ ಹೊಲ್ಲ ಜಾರಚೋರಕರ . . . ನೆರೆ ಹೊಲ್ಲ ಗುರುತಲ್ಪಕ [ಗ]ರ (ಅಖಂಡೇ. ೧೨೮–೯೨). [ಸಂ.]

ಗುರುತಲ್ಪಗಮನ (ನಾ). ಗುರುವಿನ ಹೆಂಡತಿಯೊಂದಿಗೆ ಬೆರೆಯುವುದು. **P** ಪಂಚಮಹಾಪಾತಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಮತ್ತಮಾ ಪಾತಕ ಕೂಟಗಳೊಳು ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾದಿವ್ಯೂಹ ಸುರಾಪಾನಾದಿವ್ಯೂಹ ಸ್ವರ್ಣಸ್ತೇಯಾದಿವ್ಯೂಹ ಗುರುತಲ್ಪಗಮನಾದಿವ್ಯೂಹ ತತ್ಸಂಯೋಗಿವ್ಯೂಹವೆಂಬೈದು ಮಹಾಪಾತಕವ್ಯೂಹಂಗಳಾಗಿರ್ಕುಂ (ವಿವೇಕ. ೧೮೪). [ಗುರುತಲ್ಪ+ಗಮನ$_2$]

ಗುರುತಿಡು (ಕ್ರಿ). ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ತಿಳಿಸು ; ಗೊತ್ತಾಗುವಂತೆ ಒಂದರ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸು : " ಲಕ್ಷಣೀಯಂ–ಗುರುತಿಡಲ್ತಕ್ಕುದು " (ಕಾಶಕ್. ೨೫೩). [ಗುರುತು (< ಗುಱುತು) + ಇಡು$_1$]

ಗುರುತಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗೊತ್ತುಹಚ್ಚು ; ಗುರುತುಹಿಡಿ : ಅವನ ಕಣ್ಣುಗಳು ತೆರೆದಿದ್ದರೂ ದಾರಿಯುದ್ದಕ್ಕೂ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ನಿಂತಿದ್ದ ಪೂರ್ವ ಪರಿಚಿತರನ್ನು ಗುರುತಿಸಲಾರದೆ ಹೋದವು (ರಾವಿಜ. ೧೦) ; ಇಂದಿಗೂ ಕೆಲವು ದ್ರಾವಿಡಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಇವುಗಳ ಇರುವಿಕೆಯನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ (ದ್ರಾವಿವಿ. ೨೭೮). ೨. ಬರೆದಿಡು ; ಗುರುತುಹಾಕು : ಹಾಲಿನ ಲೆಕ್ಕವನ್ನು ಆಕೆ ಕ್ಯಾಲೆಂಡರಿನಲ್ಲಿ ಗುರುತಿಸಿದ್ದಳು (ರೂಢಿ).
ಗುರುತಿಸಿಕೊಳ್ಳು = ಬರೆದಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳು ; ಗುರುತುಹಾಕಿಕೊಳ್ಳು : ಬೋಧಿಸಿದ ಮುಖ್ಯಾಂಶಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಈ ಪುಸ್ತಕಗಳೂ ಬೋಧನೆಗೆ ಫಲಪ್ರದವಾಗಿ ನೆರವಾಗಬಲ್ಲವು (ಶಿಕ್ಷದ. ೨೮೮) ; ಅದನ್ನು ಒಂದು ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಗುರುತಿಸಿಕೊಂಡು . . . ಕೊಂಡುಕೊಳ್ಳುವುದು ಒಳ್ಳೆಯದು (ಅಡುಸಾ. ೫೨). [ಗುರುತು (< ಗುಱುತು) + – ಇಸು$_3$]

ಗುರುತು ' ಗುಱುತು ' ನೋ.

ಗುರುತುಗ(ನಾ).ಗುರುತುಳ್ಳವನು : " ಅಂಕಕಃ, ಅಂಕವಾನ್, ಅಂಕೀ ಈ ೩ ಗುರುತುಗಂ" (ಕಾಶಕ್. ೨೮೯). [ಗುರುತು (< ಗುಱುತು) + – ಗ$_2$]

ಗುರುತುಚೀಟಿ (ನಾ). ೧. "ಬಡ್ಡಿ, ಮೊ. ನ್ನು ಪಡೆಯುವುದಕ್ಕೂ ರೈಲುಪ್ರಯಾಣ, ಮೊ.ಗಳಲ್ಲಿ ಹಣಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಕೊಡುವುದಕ್ಕೂ ಹರಿದುಕೊಡಬಹುದಾದ ಚಿಹ್ನಪತ್ರ" (Coupon. ಇಂಕನಿ). ೨. ಮತದಾನ ಮೊದಲಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಗುರುತಿಗಾಗಿ ಕೊಡುವ ಪತ್ರ: ನೀವು ಮತದಾನ ಕಟ್ಟೆಗೆ ಹೋಗುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಗುರುತುಚೀಟಿಯನ್ನು ಮರೆಯದೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ (ರೂಢಿ).
[ಗುರುತು (< ಗುಱುತು) + ಚೀಟಿ$_2$ (< ಚೀಟು$_2$)]

ಗುರುತುಪಟ್ಟಿ (ನಾ). ೧. ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಸಂಘದ ಅಥವಾ ಅಧಿವೇಶನದ ಪ್ರತಿನಿಧಿತ್ವವೇ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ಧರಿಸುವ ಪಟ್ಟಿ : ಸದಸ್ಯರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಗುರುತುಪಟ್ಟಿಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿಕೊಂಡು ಸಭೆಗೆ ಆಗಮಿಸಬೇಕಾಗಿ ವಿನಂತಿ (ರೂಢಿ). ೨. ಮುದ್ರಣ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಸಾಧನ : ಕಾಗದಗಳನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಒದಗಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಊಡುಹಲಗೆಯ ಮೇಲೆ ಇರುವ ಮುಂಭಾಗದ ಹಾಗೂ

ಪಕ್ಕದ 'ಲೇ' ಅಥವಾ ಗುರುತುಪಟ್ಟಿಗಳನ್ನು ಸರಿಯಾದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಭದ್ರಪಡಿಸಬೇಕು (ಮುದ್ರಕ. ೯೭). [ಗುರುತು (<ಗುಱುತು)+ಪಟ್ಟಿ$_2$]

ಗುರುತುಹಚ್ಚು (ಕ್ರಿ). ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳು; ಪತ್ತೆಹಚ್ಚು; ಕಂಡುಹಿಡಿ: ಅವರು ಜಗತ್ತಿಗಿತ್ತಿರುವ ಸಂದೇಶ, ತಾವು ನಡೆದು, ನುಡಿದು ತೋರಿಸಿರುವ ಆದರ್ಶಮಾರ್ಗವನ್ನು ಗುರುತುಹಚ್ಚುವುದು (ಜಗದಾ. ೪).
[ಗುರುತು (<ಗುಱುತು) + ಹಚ್ಚು$_1$]

ಗುರುತುಹತ್ತು (ಕ್ರಿ). ಗುರುತುಸಿಕ್ಕು; ಗೊತ್ತಾಗು: ಕುಂತಿಗೆ ಈ ದಿವ್ಯಲಕ್ಷಣಯುಕ್ತನಾದ ಅಂಗರಾಜನು ತನ್ನ ಮಗನೆಂದು ಗುರುತುಹತ್ತಿ ಅವನಲ್ಲಿ ಒಳಗೇ ಪ್ರೀತಿ ಬೆಳೆಯಿತು (ವಚಭಾ. ೨೬).
[ಗುರುತು (<ಗುಱುತು) + ಹತ್ತು$_1$ (<ಪತ್ತು$_1$)]

ಗುರುತುಹಲಗೆ (ನಾ). ಇದು ಇಂಥವರ ಮನೆ ಎಂದು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಥವಾ ಇದು ಈ ಹೆಸರಿನ ಸಂಸ್ಥೆಯೆಂದು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ತಗಲುಹಾಕಿರುವ ಹೆಸರು ಬರೆದಿರುವ ಹಲಗೆ; ನಾಮಫಲಕ: ಎಡಗಡೆಗೆ ಗುರುತುಹಲಗೆಯಿದ್ದ ಎರಡು ಮಹಡಿಯ ಸೌಧವೊಂದಿತ್ತು (ಪುನರು. ೧೮೨).
[ಗುರುತು (< ಗುಱುತು) + ಹಲಗೆ (< ಪಲಗೆ)]

ಗುರುತುಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ).=ಗುರುತಿಸು ೧: ಅವನನ್ನು ನಾವು ಗುರುತುಹಿಡಿಯಲಾರದಷ್ಟು ಅವನು ಬದಲಾಯಿಸಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ).
[ಗುರುತು (<ಗುಱುತು) + ಹಿಡಿ$_1$ (< ಪಿಡಿ$_1$)]

ಗುರುತೆ (ನಾ). ಹಿರಿಮೆ; ದೊಡ್ಡಸ್ತಿಕೆ; ಗೌರವ. 'ಗುರುತೆವೆಱು' ಪರಾ. [ಸಂ. ಗುರುತಾ]

ಗುರುತೆವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಹಿರಿಮೆಯನ್ನು ಹೊಂದು; ಗೌರವವನ್ನು ಪಡೆ: ಸಕಲ ಪ್ರಪಂಚತೆಯಂ ಲಘುತರಂ ಮಾಡಿ ತಾಂ ಗುರುತೆವೆತ್ತುದೞಿಂ (ಎಕ. XV, ಹೊಳನ. ೧೧೨-೧೫; 1282). [ಗುರುತೆ + ಪೆಱು$_1$]

ಗುರುತ್ವ (ನಾ). ೧. ಭಾರವಾಗಿರುವಿಕೆ; ತೂಕವಾಗಿರುವಿಕೆ; ತೂಕ. ೨. ಗೌರವ; ಹಿರಿಮೆ; ದೊಡ್ಡತನ: ಆ ಪಂಚಮಿ ಭಯ, ಸ್ವೀಕಾರ . . . ಉದಯ, ಗುರುತ್ವಮೆಂಬಿನಿತಱೊಳಂ ವರ್ತಿಸುಗುಂ (ಶಮದ. ೧೩೦ ವೃತ್ತಿ); ಇದರೊಳಗಿನ ಆತ್ಮವೀರದ ಕತೆ ದೇಶಾಚಾರ ಕಾಲಾಚಾರಗಳನ್ನು ಮೀರಿ . . . ಗುಣವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಗುರುತ್ವವನ್ನು ಪಡೆದಿದೆ (ವೀರಯೋ. VI, ಮುನ್ನುಡಿ); ಅದರ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣಕಥೆಗೆ ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಗುರುತ್ವ ಇಲ್ಲ ಎನಿಸುತ್ತದೆ (ಎಮುಕ. XVI, ಮುನ್ನುಡಿ). ೩. ಉಪಾಧ್ಯಾಯವೃತ್ತಿ; ಕಲಿಸುವಿಕೆ; ಶಿಕ್ಷಣ: ಅವರ ಗುರುತ್ವದಿಂದ ನನ್ನ ಮಗನು ವಿದ್ವಾಂಸನಾಗುತ್ತಾನೆಂಬುದರಲ್ಲಿ ನನಗೆ ಲೇಶಾಂಶವಾದರೂ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ (ಹಿಂಗಾಳ್ಕ. ೪). ೪. [ಛಂದ] ಗುರು '_' ಎಂಬ ಚಿಹ್ನೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದುದು; ಗುರುವಾಗಿರುವಿಕೆ: "ಕೊಂಕೆನೆ ಗುರುತ್ವಮಕ್ಕು" (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕೆ. ೬೫). ℙ ಹಿಂದೆ ಗುರುವಿಗೆ '_' ಚಿಹ್ನೆಯನ್ನು ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದರು. ೫. [ವಿಜ್ಞಾ] (ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿರುವ) ಆಕರ್ಷಣ ಶಕ್ತಿ. 'ಗುರುತ್ವಶಕ್ತಿ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಗುರುತ್ವಕೇಂದ್ರ (ನಾ). [ವಿಜ್ಞಾ] ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಭಾರದ ಪ್ರಯೋಗಬಿಂದು: ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಗುರುತ್ವಕೇಂದ್ರವೆಂದರೆ ಅದರ ಭಾರದ ಪ್ರಯೋಗಬಿಂದುವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು (ಭೌತವಿ. ೪೬); ಆದರೆ ವಸ್ತುಗಳು ಸಮತೋಲದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಬೇಕಾದರೆ, ಅವುಗಳ ಗುರುತ್ವಕೇಂದ್ರವು (Centre of gravity) ಒಂದು ನಿಶ್ಚಿತಸ್ಥಳದಲ್ಲೇ ಇರಬೇಕು (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೨೨೬). [ಗುರುತ್ವ + ಕೇಂದ್ರ]

ಗುರುತ್ವಮಧ್ಯ (ನಾ).=ಗುರುತ್ವಕೇಂದ್ರ: ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಒಂದು ನಿಯಮಿತ ಸ್ಥಳವಿರುತ್ತದೆ ಆ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಹಿಡಿದು ಎತ್ತಿದರೆ ಸಮಗ್ರಪದಾರ್ಥವು ಸಮನಾಗಿ ಎತ್ತಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಆ ಸ್ಥಳದ ಸುತ್ತು ಯಾವತ್ತು ಕಣಗಳು ಸಮತೋಲಾಗಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತವೆ. ಇಂಥಾ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಗುರುತ್ವಮಧ್ಯವೆಂದು ಹೆಸರು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೫೨). [ಗುರುತ್ವ+ಮಧ್ಯ]

ಗುರುತ್ವವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಹಿರಿಮೆಯನ್ನು ಹೊಂದು; ಹೆಮ್ಮೆಯನ್ನು ಪಡೆ: ಬಡ ರಾವಣನಿಂದ ಲಘುವಾದುದಿಲ್ಲ ಪೆರ್ಗಡೆಗೋಲಾದುದುಮಿಲ್ಲ ಮೃಡನ ಕಾರ್ಮುಕವಾದುದಿಲ್ಲೆಂದು ಗುರುತ್ವವಡೆದಿರ್ದುದಾ ಕುಳಿರ್ವೆಟ್ಟು (ಮೋಹತ. ೬-೪೬). [ಗುರುತ್ವ + ಪಡೆ$_1$]

ಗುರುತ್ವಶಕ್ತಿ (ನಾ). [ವಿಜ್ಞಾ] ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಕಡೆಗೆ ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಶಕ್ತಿ; ಗುರುತ್ವಾಕರ್ಷಣ ಶಕ್ತಿ: ಹೀಗೆ ಎಳೆಯುವ ಶಕ್ತಿಯು ಭೂಮಿಗಿರುವುದು. ಇದನ್ನು ಭೂಮಿಯ ಗುರುತ್ವಶಕ್ತಿಯೆನ್ನುತ್ತೇವೆ (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೨೨೬); ಪರಮಾಣುಗಳಿಂದ ವಿದ್ಯುಚ್ಛಕ್ತಿ, ಕಾಂತಶಕ್ತಿ, ಗುರುತ್ವಶಕ್ತಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳುಂಟಾಗುವಂತೆ . . . ಜೀವಶಕ್ತಿ (Vital force)ಯೆಂಬ ಹೊಸ ಶಕ್ತಿಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ (ನಿಶಉ. ೨೩೪).
[ಗುರುತ್ವ + ಶಕ್ತಿ]

ಗುರುತ್ವಾಕರ್ಷಣ (ನಾ). [ವಿಜ್ಞಾ] ಒಂದು ಪದಾರ್ಥವು ಮತ್ತೊಂದು ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ತನ್ನ ಕಡೆಗೆ ಸೆಳೆಯುವಿಕೆ: ಸೃಷ್ಟಿಯೊಳಗಿನ ಯಾವತ್ತು ಸಣ್ಣ ದೊಡ್ಡ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಎಷ್ಟೇ ಅಂತರದ ಮೇಲಿರಲಿ ಒಂದನ್ನೊಂದು ಎಳೆಯುತ್ತಿರುತ್ತವೆ. ಈ ಎಳತವೇ ಗುರುತ್ವಾಪರ್ಕರ್ಣವು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೪೨); ಗುರುತ್ವಾಕರ್ಷಣ ನಿಯಮವನ್ನು ನ್ಯೂಟನ್ ಕಂಡುಹಿಡಿದನು (ಭೂಹುಟ್ಟು. ೦೮). [ಗುರುತ್ವ + ಆಕರ್ಷಣ]

ಗುರುದಕ್ಷಿಣೆ (ನಾ). ಗುರುವಿಗೆ ಕೊಡುವ ದಕ್ಷಿಣೆ,- ಸಂಭಾವನೆ,- ಕಾಣಿಕೆ: ವಾಸುದೇವನೆ ಯೆನ್ನ ಗರ್ಭದಿ ಮುವ್ವರುದಿಸಿದರು ಆ ಸುತರು ತಾವಳಿದರವರನು ಲೇಸೆನಲು ತಂದೆನಗೆ ನೀ ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದಲಿ ಯಿತ್ತಡದು ಗುರುದಕ್ಷಿಣೆಯು ತಮಗೆ (ತಿಮ್ಮಸ್ಕೀ. ೧-೬೬); ಆದರೆ ನಾನಿನ್ನೂ ಗುರುದಕ್ಷಿಣೆಯನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸಲಿಲ್ಲ (ಮಚಿಸ. ೬೪). [ಗುರು$_2$ + ದಕ್ಷಿಣೆ]

ಗುರುದೆ (ನಾ). ಗುದಿಗೆ; ದೊಣ್ಣೆ: ಹೊಱಹಜಾರದಿ ನಿಂದು ಚಂದ್ರಿಕಾವಿಹರಣವ ಯೆಱಕದಿಂ ಮಾಳ್ಪರ್ತಿಯೊಳು ಗುರುದೆಯ ಕತ್ತಿಯ ಕಂಕುಳೊಳಗೆಯೌಚಿಯರಮನೆಯನು ಪೊಱಮಟ್ಟು (ಜ್ಞಾನಚ. ೩೮-೯೨).
[←ಮರಾ. ಗುರದಾ, ಗುಡದಾ; ಪಾರ. ಗುರ್ಜ್]

ಗುರುದೋಷ (ನಾ). ೧. ಉಪಾಧ್ಯಾಯನಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ತಪ್ಪು. ೨. ಮಹತ್ತರವಾದ ತಪ್ಪು. ೩. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾವ್ಯದೋಷ; ಲಘುವಿರಬೇಕಾದ ಎಡೆಯಲ್ಲಿ ಗುರುವನ್ನು ಇಡುವುದು: ಕಾರಕದೋಷಮುಂ ವಚನದೋಷಮುಮಾ ಗುರುದೋಷಮುಂ ಲಘೂಚ್ಚಾರಿತ ಶಬ್ದದೋಷಮುಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೧೨). 'ಗೌರವದೋಷ' ಪರಾ.
[ಗುರು$_2$ + ದೋಷ]

ಗುರುದ್ರೋಹ (ನಾ). ಗುರುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಅನ್ಯಾಯ; ಗುರುಗಳಿಗೆ ಉಂಟುಮಾಡುವ ಕೇಡುಕು: ಗುರುದ್ರೋಹ ಲಿಂಗದ್ರೋಹ ಜಂಗಮದ್ರೋಹ ಆಚಾರದ್ರೋಹ ಪ್ರಸಾದದ್ರೋಹ ಇಂತೀ ಪಂಚಮಹಾಪಾತಕಂಗಳು (ಬಸವ. ೭೬೭); ಉದ್ರೇಕದಿಂ ಮುನಿವರನೊಳಾಡಿ ತಪ್ಪಿದ ಗುರುದ್ರೋಹವೊಂದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೪-೨); ಗುರುದ್ರೋಹದಿಂದಂ ಸಮಸ್ತಾಘವೃಂದಂ ಬರಲ್ ಕೀರ್ತಿತೇಜಃಪ್ರಭಾವಾದಿ ಕುಂದಲ್ ಸುರೇಂದ್ರಂ . . . ನಷ್ಟಸೌಭಾಗ್ಯದಿಂದಿರ್ದಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೦-೧೨-೦೩).
[ಗುರು$_2$ + ದ್ರೋಹ]

ಗುರುದ್ರೋಹಿ (ನಾ). ಗುರುಗಳಿಗೆ ಅನ್ಯಾಯಮಾಡುವವನು: ಕೆಟ್ಟನಾ ಗುರುದ್ರೋಹಿಯಾ ತೆರ ಇಷ್ಟನವನಿಂದಾರು ಕೆಟ್ಟರು (ಬಿಜ್ಜಪು. ೧೦೩-೫೭).
[ಸಂ. ಗುರುದ್ರೋಹಿನ್]

ಗುರುದ್ವೇಷ (ನಾ). ಗುರುಗಳನ್ನು, ಹಿರಿಯರನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುವುದು : ಉತ್ತಮರಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷ, ಅವರ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಅಸೂಯೆ, ಅವರ ಐಶ್ವರ್ಯಾಪಹಾರ–ಈ ಮೂರೂ ಗುರುದ್ವೇಷಗಳು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೯೩).
[ಗುರು₂ + ದ್ವೇಷ]

ಗುರುಪಂಚಕ (ನಾ). [ಜೈನ] ಪಂಚಪರಮೇಷ್ಠಿಗಳೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಅರ್ಹಂತ, ಸಿದ್ಧ, ಆಚಾರ್ಯ, ಉಪಾಧ್ಯಾಯ, ಸಾಧುಗಳೆಂಬ ಐವರು : ಅನ್ನೆಗಮಾ ಸ್ವಯಂಪ್ರಭೆಯುಂ . . . ಗುರುಪಂಚಕಮಂ ನೆನೆಯುತ್ತೆ ಭೋಂಕೆನೆತನ್ನ ಶರೀರೆಯಾಗಿ ದಿವದಿಂದಿೞಿದಳ್ (ಆದಿಪು. ೩-೦೭). [ಗುರು₂ + ಪಂಚಕ]

ಗುರುಪಥ (ನಾ). ಗುರುಗಳು ತೋರಿಸಿಕೊಡುವ ದಾರಿ,–ಮಾರ್ಗ : ಶಿವಪಥವನಱಿವರೆ ಗುರುಪಥವೇ ಮೊದಲು (ಬಸವ. ೭೦). [ಗುರು₂+ಪಥ]

ಗುರುಪದ (ನಾ). ಗುರುಗಳ ಪಾದ : ಗುರುಪದಪದ್ಮಾಂತಿಕದೊಳ್ ಪರಮೇಶ್ವರ ದೀಕ್ಷೆಯಂ ಮನಂಬಿಡೆ ಕೊಂಡೀ ಧರೆಯಂ ಪೊಗೞಿಸಿದಂ (ಆದಿಪು. ೧೪-೧೩೯) ; ಗುರುವಿಘಾತಕರಾವು ತಾನತಿ ಗುರುಪದೋಪಾಸಕನು (ಕುವ್ಯಾ. ದ್ರೋ. ೯. ೦೯-೨೫) ; ಗುರುಪದಭಕ್ತಿ ದೇವತರುಗೀಶ್ವರ ಸತ್ಕೃಪೆ (ವೃಷವಿ. ೨೭-೨೦). [ಗುರು₂ + ಪದ₃]

ಗುರುಪರಂಪರೆ (ನಾ). ಗುರುಗಳ ಪೀಳಿಗೆ : ಗುರುಪರಂಪರೆ . . . ಆತ್ಮೈಕ್ಯಗಳೆಂಬ ಪಂಚ ಚತ್ವಾರಿಂಶನ್ಮಂತ್ರಸಾಧನಂಗಳೊಳು ಪ್ರಜ್ಞೆಗೊಂಡು (ವಿವೇಕ. ೫೦) ; ಗುರುಪರಂಪರೆಗೆಱಗಿ ಧ್ಯಾನಿಪೆ (ಗಗತಾ. ೨-೪); ಅಭ್ಯಾಸ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಗುರುಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಬಂದಿರುವ ಆಸನಗಳು . . . ರಹಸ್ಯ ವಾಗಿಯೇ ಉಳಿದಿವೆ (ಭಾರದ. ೧೫೦). [ಗುರು₂ + ಪರಂಪರೆ]

ಗುರುಪಾತಕ (ನಾ). ೧. ದೊಡ್ಡಪಾಪ ; ಮಹತ್ತರವಾದ ಪಾಪ. ೨. ಮಹಾಪಾಪಿ : ಪ್ರಸಾದವ ಕೊಳಲೊಲ್ಲದೆ ತುಡುಗುಣಿ ನಾಯಂತೆ ತೊಗಲ ಗಡಿಗೆಯ ತುಂಬುವ ಗುರುಪಾತಕರಿಗೆಲ್ಲಿಯದೋ ಒಡೆಯರ ಕಟ್ಟಳೆ (ಮೋಳಿಮಾ. ೨೦-೮೪). [ಗುರು₂ + ಪಾತಕ]

ಗುರುಪೂಜೆ (ನಾ). ಗುರುಗಳಿಗೆ ಮಾಡುವ ಪೂಜೆ,–ಅರ್ಚನೆ,–ಆರಾಧನೆ : ನೇವುರವನೊತ್ತೆಯನಿರಿಸಿ ತಾನೀ ವನಿತೆ ಗುರುಪೂಜೆಯಂ ಮಾಡಳೆ ದವನದಲ್ಲಿ (ಬಸಪು. ೪೨-೧೧). [ಗುರು₂ + ಪೂಜೆ₃]

ಗುರುಪೂಜೋಪಲಂಭನ (ನಾ). [ಜೈನ] ಐವತ್ತುಮೂರು ಗರ್ಭಾನ್ವಯ ಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಪೂಜೆಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ : ಗುರುಪೂಜೋಪಲಂಭನಮುಂ ಯೌವರಾಜ್ಯಮುಂ . . . ಅಪ್ಪಯ್ವತ್ತು ಮೂಱು ಗರ್ಭಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಯೊಳು (ಚಾವುಂಪು. ೨೩೦). [ಸಂ.]

ಗುರುಬಲ (ನಾ). ೧. ಗುರುವಿನ ಬೆಂಬಲ,–ಸಹಾಯ. ೨. [ಜ್ಯೋತಿ] ನಿರ್ದಿಷ್ಟಸಮಯದಲ್ಲಿ ಶುಭಫಲವನ್ನು ಕೊಡಲು ಗುರುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಇರುವ ಶಕ್ತಿ : ಗುರುಬಲ ಶನಿಬಲದಿರವಂ ತರದಿಂದಂ ಕೇಳ್ದು ನೋಡಿ ನಡೆದರ್ ಮೊನೆಗಂ (ಹಮ್ಮೀರ. ೩-೨); ಮೂವರಿಗೂ ಗುರುಬಲವಿತ್ತು (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೨೨೩). ೧, ೨: ಗುರುಬಲವನುಳಿದದಾವಂ ಬಾಳ್ವಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೨-೧೨).
[ಗುರು₂ + ಬಲ]

ಗುರುಬು ‘ ಗೊರಬು ’ ನೋ.

ಗುರುಬ್ರುವ (ನಾ). ಹಿರಿಯನೆಂದು ಕರೆಸಿಕೊಳ್ಳುವವನು ; ಹೆಸರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಗುರು : ನಾನು ನಿನಗೆ ನಿಮಿತ್ತಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಜನಕನಾದ ಕಾರಣ ನನ್ನನ್ನು ಗುರುಬ್ರುವನೆಂದು ಹೇಳುವರು (ಪುರುಚ. ೬೮). [ಸಂ.]

ಗುರುಭಾರ (ನಾ). ೧. ಹೆಚ್ಚುಭಾರ ; ದೊಡ್ಡ ಹೊರೆ. ೨. ಗುರುತರವಾದ ಕಾರ್ಯ ; ದೊಡ್ಡ ಹೊಣೆಗಾರಿಕೆ : ಆನೆಯಾಳ್ ಗುರುಭಾರಕ್ಕಿೞಿವಾಳ್ ರಣಕ್ಕೆ ತುೞಿಲಾಳ್ ಕಟ್ಟಾಯದೊಳ್ ಮೇಳದಾಳ್ ಪರಿಹಾಸಕ್ಕೆನಿಸಿರ್ದನೆಂತು ಮಱೆವಂ ದುರ್ಯೋಧನಂ ಕರ್ಣನಂ (ಗದಾಯು. ೫-೩೫) ; ಕೌರವೇಂದ್ರನ ಮೋಹರದ ಗುರುಭಾರ ಭೀಷ್ಮಂಗಾಯ್ತು (ಕುವ್ಯಾ. ಭೀ. ೧-೩೨). [ಗುರು₂ + ಭಾರ]

ಗುರುಮಂತ್ರ (ನಾ). ೧. ಗುರು ಹೇಳುವ ಬುದ್ಧಿವಾದ,–ಸಲಹೆ. ೨. ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಉಪದೇಶಿಸಿದ ರಾಜನೀತಿ,–ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮಂತ್ರ : ಗುರುಮಂತ್ರಜಪಪರಾಯಣನುರುತರಕವಿವಿನುತನಾಗಿಯುಂ ಬಲದೇವಂ ಗುರುಮಂತ್ರದ ಕವಿವಚನದ ಪರಿಯಂ ಪಳಿಕೆಯ್ದು ಮೆಱೆವನೇನಚ್ಚರಿಯೋ (ವೃಷವಿ. ೪-೯೭). [ಗುರು₂ + ಮಂತ್ರ]

ಗುರುಮಠ (ನಾ). ೧. ಧಾರ್ಮಿಕಗುರುಗಳ ವಾಸಸ್ಥಾನ ; ಮಠ. ೨. ಪಾಠಶಾಲೆ : ನಿಮ್ಮ ಗಡ್ಡದವ ಗುರುಮಠದಲ್ಲಿ ಇದೇ ಹೇಳಿಕೊಡುತ್ತಾನೇನು? (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೫೦). [ಗುರು2 + ಮಠ]

ಗುರುಮಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ : ಗುರುಮಣಿ, ಮರತು ಗುರುಮಣಿ (ಮೈಜಿಗಿ. ೩೩-೬೩೨). [?]

ಗುರುಮನೆ (ನಾ). ಗುರುಗಳ ಮನೆ ; ಮಠ: ಅರಮನೆ, ಗುರುಮನೆಗಳ ಕಟ್ಟಾಣಿಕೆಯಲ್ಲಿಯೂ . . . ವಿಜಯನಗರದ ಪ್ರಭಾವ ಇಂದಿಗೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತಿದೆ (ಮೈವಾಸು. ೧೬). [ಗುರು₂ + ಮನೆ]

ಗುರುಮುಖ (ನಾ). ಗುರುವಿನ ಮಾತು,–ಉಪದೇಶ : ನಿಮ್ಮ ಒಡತಣ ಅನುಭಾವದಿಂದ ಗುರುಮುಖ ಸಾಧ್ಯವಾದುದಯ್ಯ (ಅವಚಂ. ೨೩೫-೧೦೬೪); ಗುರುಮುಖದಿಂದ ಬರುವ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯು ಕಾಲಬದ್ಧವಾದುದು (ಗ್ರಂಥಾಲ. ೧). [ಗುರು₂ + ಮುಖ]

ಗುರುಯೋಷಿತೆ (ನಾ). ೧. ಗುರುವಿನ ಹೆಂಡತಿ ; ಗುರುಪತ್ನಿ. ೨. ಮನ್ನಣೆಗೆ ಪಾತ್ರಳಾದ ಹೆಂಗಸು ; ಪೂಜ್ಯೆ. ▪ ತಾಯಿ, ಅತ್ತೆ, ಅತ್ತಿಗೆ, ಗುರುಪತ್ನಿ ಮತ್ತು ರಾಜಪತ್ನಿ ಎಂಬ ಈ ಐವರು ಪೂಜ್ಯರಾದವರು : ಪಂಚತಾ ಗುರು ಯೋಷಿತಾ ಎನುತಂ ಚದುರು ಮಿಗೆ ಹೇಳ್ವುದಾಗಿ ಸಮುಚಿತದ ತಮ್ಮಯ ಗುರುವಿನತ್ತಿಗೆಯ ನಾದಿನಿಯ ವಂಚಿಸದೆ (ಬಸಪು. ೪೫-೨೪). [ಗುರು₂ + ಯೋಷಿತೆ]

ಗುರುರಾಯ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಗುರು : ಕರುಣದಿ ವರವನಿತ್ತನು ದೇವ ವೇದವ್ಯಾಸ ಗುರುರಾಯ (ಕುವ್ಯಾ. ಆ. ೧-೧೧). ೨. ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯ : (ಕ). ೩. ಮಂತ್ರಾಲಯದ ರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿ ; ಗುರುರಾಜ : ಅವರು ಗುರುರಾಯರ ಭಕ್ತರು (ರೂಢಿ).
[ಗುರು₂ + ರಾಯ]

ಗುರುಲಘುಗಣನ (ನಾ). ೧. ದೊಡ್ಡದು ಚಿಕ್ಕದು ಎಂಬ ವಿವೇಚನೆ ; ತಾರತಮ್ಯ ವಿವೇಕ. ೨. [ಛಂದ] ಗುರು ಲಘುಗಳ ಲೆಕ್ಕಾಚಾರ. ೧, ೨ : ಗುರುಲಘುಗಣನಂ ಕೆಟ್ಟುದು ಪಿರಿದಾದುದು ವರ್ಣಸಂಕರಂ ದಾನವನಿಂ ದೊರೆಯಾದುದು ಭೂವಲಯಂ ಪರಿಣತನಲ್ಲದನ ಕವಿತೆಗಂ ಚಿತ್ರಕ್ಕಂ (ಅನಂಪು. ೧೩-೩೧). [ಗುರು₂ + ಲಘು + ಗಣನ]

ಗುರುಲಾಘವ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚು ಯಾವುದು ಕಡಮೆ ಯಾವುದೆಂಬ ವಿಷಯ ; ತಾರತಮ್ಯ : ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಗುರುಲಾಘವವನ್ನು ತಮ್ಮನ್ನೇ ಕೇಳುವೆನು (ಶಾಕುಂತ. ೭೨-೨೮). [ಗುರು₂ + ಲಾಘವ]

ಗುರುಲಿಂಗ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಗುರುರೂಪವಾದ ಲಿಂಗ ; ಆಚಾರಲಿಂಗ, ಗುರುಲಿಂಗ, ಶಿವಲಿಂಗ, ಜಂಗಮಲಿಂಗ, ಪ್ರಸಾದಲಿಂಗ, ಮಹಾಲಿಂಗ ಎಂಬ ಆರುಬಗೆಯ ಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಆಚಾರಲಿಂಗವಿಡಿದು ಗುರುಲಿಂಗವ ಕಾಣಬೇಕು ಗುರುಲಿಂಗವಿಡಿದು ಶಿವಲಿಂಗವ ಕಾಣಬೇಕು (ಅವಚಂ. ೧೬೮-೭೫೭) ; ನಿನ್ನುವಂ ಗುರುಲಿಂಗ ರೂಪಾಗಿ ಬಂದು ನಿಜ ತತ್ತ್ವಾರ್ಥಸೌಖ್ಯವನೊಂದಿಸುವೆನಾಂ (ಬಸಪು. ೨-೪೦) ; ಬಿಂದುವಾಚಾರ ರಸವೆಂದು ಗುರುಲಿಂಗ ಕಳೆಯೆಂದು ಶಿವಲಿಂಗ ಚರವೆಂದೊಡಲುಗು ಕಂದ ಕೇಳ್ (ಮನೋವಿ. ೨-೪೨) ; ಗುರುಲಿಂಗವಾಗಿ ವಾಗೀಶ್ವರನಲ್ಲದೆ

ಪೆಱರನಱಿಯದೊಲವಿಂ ಪುತ್ರೋತ್ಕರವಮಂ ಪೆಸರಿಟ್ಟತಿಭಕ್ತಿರಸದಿ ಯಃಪೂತಿಯಡಿ ಮುದಂಬಡೆದಿರ್ದಂ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೩೦-೫). [ಗುರುa+ಲಿಂಗ]

ಗುರುವಚನ (ನಾ). ೧. ಗುರುವಿನ ಬೋಧೆ: ಗುರುವಚನವಲ್ಲದೆ ಲಿಂಗವೆಂದೆನಿಸದು ಗುರುವಚನವಲ್ಲದೆ ನಿತ್ಯವೆಂದೆನಿಸದು ಗುರುವಚನವಲ್ಲದೆ ನೇಮವೆಂದೆನಿಸದು (ಬಸವ. ೬೨). ೨. ಹಿರಿಯರ ಮಾತು; ತಂದೆತಾಯಿಗಳ ಮಾತು: ತಪ್ಪದೆ ಗುರುವಚನಮುಮಂ ತಪ್ಪಲ್ ಬಸನಿಗೆ ಮದೀಯ ಕೋಪದ ಪದನೇಂ ತಪ್ಪಿದುದೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೭೮); ಗುರುವಚನಮನುಲ್ಲಂಘಿಸಿ ಚರಿಯಿಸಲಣಮಾಗದಂತೆ ಪಿರಿದುಂ ಸುಖಮಂ ಪರದೊಳ್ ಲೇಸಾಗಿರೆ ಬೆಚ್ಚರದಿಂದಂ ಪಡೆವೆನೆಂಬ ಶಿಷ್ಯಂ ಜಗದೊಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೦೫೦); ಪರಿಹರಿಪೆಯೆಮ್ಮ ನುಡಿಯಂ ಗುರುವಚನಮಲಂಘನೀಯಮೆನ್ನದೆ (ಯಶೋಚ. ೩-೦೯). [ಗುರು೭ + ವಚನ]

ಗುರುವರಿಯ (ನಾ). = ಗುರುವರ್ಯ: ಗುರುವರಿಯ ಚಿತ್ತಯಿಸು ದೇಹದೊಳಿರುತಲಾ ಸುಜ್ಞಾನಿಯಾದರೆ ಪರಿಹರಿಸಲೆಂತಯ್ಯ ಮುಟ್ಟುವ ದೇಹ ಗುಣಗಣವ (ಸದ್ಗುರು. ೬-೫). [<ಗುರುವರ್ಯ]

ಗುರುವರ್ಯ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಗುರು; ಆಚಾರ್ಯಶ್ರೇಷ್ಠ: ಅವರು ಒಬ್ಬ ಗುರುವರ್ಯರು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಗುರುವಾಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ: ಗುರುವಾಡೆ, ಜಂಗಮ, ವಾಡೆಮಡಿಗೆ (ವೃಜಿಗಿ. ೩೯-೭೮೦). [?]

ಗುರುವಾರ (ನಾ). ವಾರದಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ದಿನದ ಹೆಸರು; ಬೃಹಸ್ಪತಿವಾರ: ಗುರುವಾರ ಪ್ರಯಾಣಕ್ಕೆ ಒಳ್ಳೆಯದು (ರೂಢಿ). [ಗುರು೭ + ವಾರ೩]

ಗುರುವಿಘಾತಕ (ನಾ). ಗುರುವಿಗೆ ದ್ರೋಹಮಾಡುವವನು; ಗುರುದ್ರೋಹಿ: ಗುರುವಿಘಾತಕರಾವು ತಾನತಿ ಗುರುಪದೋಪಾಸಕನು (ಕುಮಾ.ದ್ರೋ. ೦೯-೨೫). [ಗುರು೭ + ವಿಘಾತಕ]

ಗುರುವಿಘಾತಿ (ನಾ).=ಗುರುವಿಘಾತಕ: ಗುರುವಿಘಾತಿಯು . . . ನರಕವಾಗಲಿ ಕೊಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ನಾಳೆ ಸೈಂಧವನ (ಕುಮಾ.ದ್ರೋ. ೮-೩೭). [ಸಂ. ಗುರುವಿಘಾತಿನ್]

ಗುರುವಿಯೋಗ (ನಾ). ಗುರುಹಿರಿಯರಿಂದ ಅಗಲುವಿಕೆ: ಆಗಳಾತ್ಮೀಯ ಗುರುವಿಯೋಗ ಶೋಕಾನಳದಹ್ಯಮಾನಮಾನಸನಾಗಿರ್ದ ಭರತಪತಿಯ ಶೋಕಾವೇಗಮಂ ವೃಷಭಸೇನಗಣಾಗ್ರಣಿಗಳಿಂತೆಂದಾಱಿಸಿದರ್ (ಆದಿಪು. ೧೭-೫೪ ವ). [ಗುರು೭ + ವಿಯೋಗ]

ಗುರುಶೇಷ (ನಾ). ಗುರು ಉಪಯೋಗಿಸಿದ ಬಳಿಕ ತನ್ನ ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಪ್ರಸಾದರೂಪವಾಗಿ ಕೊಡುವ ಆಹಾರ, ಬಟ್ಟೆ ಮೊದಲಾದುವು; ಗುರುಪ್ರಸಾದ: (ಓ). [ಗುರು೭ + ಶೇಷ]

ಗುರುಸತಿ (ನಾ). ೧. ಗುರುವಿನ ಹೆಂಡತಿ; ಆಚಾರ್ಯನ ಪತ್ನಿ: ಮತಿವಿಕಲತನದಿಂದಲಾ ಗುರುಸತಿಯು ತನ್ನಯ ಮಕ್ಕಳೆಂದಾಯತಿವಡೆದು ತಕ್ಕೈಸಬರಲು (ತಿಮ್ಮಸ್ಕೀ. ೧-೭೦). ೨. ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಹೆಂಡತಿ: ಗುರುಸತಿಗೆಳಸಿದ ದೋಷಾಕರನಳಿಪಿಂದಿದಿ ನೀಡುಗುಂ ಕಣ್ಗಳೆನೆಂದಿರ ದೇವ್ಯೆಸಿಯ ಸುಗಿವಂತಿರೆ ಮುಗಿದುದು ಸರಸಿಜಾಳಿ ಸರಸೀಕುಲದೊಳ್ (ಕುಸುಮಾ. ೪-೦೫). [ಗುರು೭ + ಸತಿ1]

ಗುರುಸಾರ್ವಭೌಮ (ನಾ). ಗುರುಗಳ ಚಕ್ರವರ್ತಿ; ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಗುರು: ಶ್ರೀರಾಘವೇಂದ್ರನೆ ಗುರುಸಾರ್ವಭೌಮನೆ . . . ರಕ್ಷಿಸು ನನ್ನನು (ಇಂಚಾಪ. ೦೯೩-೦). [ಗುರು೭ + ಸಾರ್ವಭೌಮ]

ಗುರುಸುತ (ನಾ). ೧. ಗುರುವಿನ ಸುತ ಉಪಾಧ್ಯಾಯನ ಮಗ: ಸಂದುಗೊಂದಱಿಸುತ್ತ ಗುರುಸುತರಂದವನು ನಾನಱಿಯದಂತಕಮಂದಿರವ ಪೊಕ್ಕಲ್ಲಿ ಶಮನನ ಕೇಳ್ದೆನರ್ಥಿಯಲ್ಲಿ (ತಿಮ್ಮಸ್ಕೀ. ೦-೬೭). ೨. ದ್ರೋಣನ ಪುತ್ರ; ಅಶ್ವತ್ಥಾಮ: ಗುರು ಕೃಪ[ಗುರುಸುತ] [ಪಾಠಾಂ. ನದೀಜ] ಶಲ್ಯರ ಚರಣಂಗಳ್ಗೆಱಗಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೬೧); ರವಿಜ ಗುರುಸುತ ಶಲ್ಯ ಕಲಶೋದ್ಭವರು . . . ಅವನಿಪಾಲನ ಕಂದರಂದೇಕಾಂತಭವನದಲಿ (ಕುಮಾ.ಭೀ. ೦-೨). [ಗುರು೭ + ಸುತ]

ಗುರುಸೇವೆ (ನಾ). ಗುರುವಿನ ಸೇವೆ,—ಶುಶ್ರೂಷೆ: ಉದಂಕನಿಗೆ ಮುಪ್ಪು ಬಂತು . . . ಅವನು ಗುರುಸೇವೆಯನ್ನು ಬಿಡಲಿಲ್ಲ (ನೀತಿಚಿಂ. IV, ೧೭). [ಗುರು೭ + ಸೇವೆ1]

ಗುರುಳಿ ‘ಗುರುಳೆ’ ನೋ.

ಗುರುಳೆ, ಗುರಳಿ, ಗುರುಳಿ, ಗುಳ್ಳೆ1 (ನಾ). ೧. ಬುದ್ಬುದ: ಕಾರ ಮಿಂಚಿನ ತೆಱದೆ ತೋಱಿ ನಿಮಿಷದೆ ತನುವು ನೀರ ಗುರುಳೆಯ ತೆಱದೆ ಮಾಯೆಯಹುದು (ಕೈಕವ. ೨-೩-೩); ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ತೆರೆ, ಉಬ್ಬರ, ಗುರುಳೆಗಳಲ್ಲದೆ ಇನ್ನೇನು ಹುಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವವು? (ಪಾಳಬ. ೦೦). ೨. ಮೈಮೇಲೆ ಏಳುವ ಬೊಕ್ಕೆ, ಗಡ್ಡೆ, ಊತ ಮುಂತಾದುವು. ೩. ಸಣ್ಣ ಚಿಪ್ಪು; ಶುಕ್ತಿ; ಕಪ್ಪೆಚಿಪ್ಪು. ೪. ಕಾಲಿನ ಬೆರಳಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಣ್ಣ ಉಂಗುರ. ೫. ಗೋಲಾಕಾರದ ಯಾವುದಾದರೂ ವಸ್ತು; ಗುಂಡಾಗಿರುವ ವಸ್ತು; ಬುರುಡೆ, ಬೆಲೂನು ಮೊದಲಾದುವು: (ಓ). **ಗುರಳಿ**: ೧. ನೀರ ಮೇಲಿನ ಗುರಳಿಯಂತೆ ಶರೀರಗಳ ಜೀವಿತ್ವವಿರುವುದು (ರಘುವಂ. ೮೮-೮೭). **ಗುರುಳಿ**: ೧. ನಂಬದಿರು ಈ ದೇಹ ಅಂಬುಗುರುಳಿ [ಪಾಠಾಂ. ಗುಳ್ಳೆ] ಯಂತೆ (ಪುರಂದ. ೨-೫-೩); ನೀರ ಮೇಲಣ ಗುರುಳಿಯಂತೆ ತೋರುವದೀ ಶರೀರದೊಳು ನಿಂದು ಕ್ಷಣಭಂಗುರವೆನಿಪ್ಪ ಸಂಸಾರ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳ ಚೆಲುವಿಕೆಯ ಮೋಸಕೊಳಗಾಗಿ ಕೆಡುವರೆ ಸುಜನರು (ಮಹಾಂತೇ. ೦೦-೦೩). **ಗುಳ್ಳೆ1**: ೧. ಒತ್ತಿ ಕಾಲಿಡಲೊಡನೆ . . . ಜಲಧಿಯಡಿಮಳಲೆತ್ತುತಿರ್ದುದು ಗುಮ್ಮಿಱಿದು ಗುಡಿಯಿಱಿದು ಗುಳ್ಳೆಗಳು (ತೊರರಾ. ೪-೦೨-೨೪); ನೀರ ಮೇಲಣ ಗುಳ್ಳೆಯಂದದಿ ತೋಱಿಯಡಗುವ ದೇಹವು (ಹರಿಸಾ. ೭೫); ಗುಳ್ಳೆ ಬರುವುದು ನಿಂತರೆ ಎಣ್ಣೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಿಸಿಯಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ (ಅಡುಶಾ. ೯೦). ೨. ಅಗುರ್ವಿಸಿದುದು ತೀವಿದ ಗುಳ್ಳೆಯ ಪಸಂಬೆಯಂ [ಸೋ]ರ್ಚಿದಂತೆ ತನು ಕೀಚಕನಾ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೭೭); ಬಲ್ಲಿದರನೆಲ್ಲ ಗುಳ್ಳೆಲಿ ಕೊಲುವಳು (ಕಾಲಸಂ. ೦೨೮-೦೦); ಕೈಯೆಲ್ಲ ಗುಳ್ಳೆದ್ದು ಮೈಯೆಲ್ಲ ಬೆವತಿತ್ತು (ಸಿದ್ಧಪು. ೩-೮೧). ೩. “ಕ್ಷುದ್ರು ಶಂಖಾಃ, ಶಂಖನಖಾಃ – ಈ ೨ ಗುಳ್ಳೆಯ ಹೆಸರು” (ನಾಚಿರಾ. ೦೦೦); ಕೆಱೆ ಹಳ್ಳ ಬಾವಿಗಳು ಮೈದೆಗೆದರೆ ಗುಳ್ಳೆ ಗೊರಜೆ ಚಿಪ್ಪುಗಳು ಕಾಣಬಹುದು (ಬಸವ. ೮೬೧); ಕೆಱೆಯೊಳಗಣ ಗುಳ್ಳೆ ಕೀಚುಕೀಚೆಂದಂತೆ (ಘನವ. ೩೩); ಎರೆಬುಳು ಗುಳ್ಳೆ[ಪಾಠಾಂ. ಗಳು] ಮುಂತಾದುವು ಕೆಲವಕೆ ಸ್ಪರುಶನ ಜಿಹ್ವೆಗಳುಂಟು (ಭರಚ. ೬೭-೯೭). ೫. ಎಲ್ಲ ಕಡೆಗೂ ಸಂತೋಷದ ಬಣ್ಣದ ಗುಳ್ಳೆಗಳು (ಭಾವಗೀ. ೫೩).

ಗುರುಳೆಯಬೇನೆ = ಗಡ್ಡೆಯ ರೋಗ; ಪ್ಲೇಗು: ಮುಂದಲ್ಪ ದಿನದೊಳಾವೂರ್ಗೆ ಗುರುಳೆಯಬೇನೆ ಬಂದಾಗ . . . ರೋಗದಿಂದವನ ಮನೆಮಂದಿಯೆಲ್ಲರ್ ಮಡಿದರು (ಮಹಾಂತೇ. ೦೦-೨೭).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಕುಮಿಟ್ಟ್; ಮಲ. ಕುಮಳ, ಕುಮಿಟ್ಟ್; ತುಳು. ಗುಳ್ಳೆ, ಗುಲ್ಲೆ; ತೆಲು. ಗುಲ್ಲ]

ಗುರೂದ್ಭವ (ನಾ).=ಗುರುಸುತ ೨: ಬಾಗಿಲಲಿ ಕಟ್ಟೆಗೆಯ ಕೈಗಳಲಾ ಗುರೂದ್ಭವ ಕೃಪರು ನಿಂದರು (ಕುಮಾ.ಆ. ೬-೨೦). [ಗುರು೭+ಉದ್ಭವ]

ಗುರೂಪಧೆ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಯಾವುದಾದರೂ ಪದದ ಕೊನೆಯ ಅಕ್ಷರದ ಹಿಂದಿನ ಅಕ್ಷರವು ಗುರುವಾಗಿರುವ ಶಬ್ದ,–ಪದ: ನೇರ್ದಂ ಬಾರ್ದಂ ಗೋರ್ದಂ ಸೋರ್ದಂ ತಾನೆಂದೊಡಂ ಗುರೂಪಧೆಯೆನಿತಂ (ಶಮದ. ೪೦). [ಗುರು೭ + ಉಪಧೆ]

ಗುರೂಪರೋಧ (ನಾ). ಹಿರಿಯರು ಮಾಡುವ ಒತ್ತಾಯ,— ಬಲಾತ್ಕಾರ: ಕಂದ ಪಸಿದ್ಯೆ ಬಾ ಎಂದು ತಾಯ್ತುಂದೆ ಬಂದನಿವಂಗೆಯ್ಕೆ ಗುರೂಪರೋಧವಶದಿಂ ಸ್ನಾನಾನ್ನಪಾನಂ ವಿಲೇಪನಮಾಲ್ಯಾದಿಗೆ ತಾನೊಡಂಬಡುವನೇಂ ದೇವಂ ನಿರಾಪೇಕ್ಷನೋ (ಅಜಪು. ೫-೮೭). [ಗುರು$_2$ + ಉಪರೋಧ]

ಗುರೂಪಾಂತ (ನಾ). ಗುರುಗಳ ಹತ್ತಿರ,— ಸಮೀಪ: ವಿನೇಯಜನಾಭಿನಂದರಪ್ಪಭಿನಂದನ ಗುರೂಪಾಂತದೊಳ್ ನಿಶ್ಚಳಿತತಪಶ್ಚರಣ ನಿರತನಾದೊಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೬೭ ವ). [ಗುರು$_2$ + ಉಪಾಂತ]

ಗುರೆಳ್ಳು, ಗುರಿಯೆಳ್ಳು, ಗೂರೆಳ್ಳು (ನಾ). (ಉಕ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಡು ಎಳ್ಳು; ಹುಚ್ಚೆಳ್ಳು: ಗುರೆಳ್ಳಿನ ಹಿಂಡಿಗೆ ಮಜ್ಜಿಗೆಯ ಸೇಚನ ಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡು,ತಿಂದು . . . ಥರಕೆಯ ದೋಲು ಬಡಿಯುತ್ತಿದ್ದೆವು(ದೀಪಹ. II, ೧). **ಗುರಿಯೆಳ್ಳು:** (+). **ಗೂರೆಳ್ಳು:** ಬಿಳಿಜೋಳ, ಗೋದಿ . . . ಗೂರೆಳ್ಳು ಎಂಬವುಗಳೇ ಹಿಂಗಾರಿಯ ಧಾನ್ಯಗಳು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೧೯೭). [? + ಎಳ್ಳು (<ಎಳ್)]

ಗುರ್ಕಾರ ‘ ಗುಜುಕಾಜು ’ ನೋ.

ಗುರ್ಗುದ (ನಾ). (?): ನಾಲ್ಕರೊಳು ವ್ಯಾಧಿ ಪೀಡಾಕಾರ ದಾರಿದ್ರ ಗುರ್ಗುದ ಮೂರರಲ್ಲಿ ಬೀಳಲು ಮರಣಾ (ಮನಲ. ೦೭-೧). [?]

ಗುರ್ಗುಳ ‘ ಗುಗ್ಗಿಳ ’ ನೋ.

ಗುರ್ಚಿ$_1$ (ನಾ). ಮಳೆ ತರುವುದೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾದ ಒಂದು ದೇವತೆ: ಬೆಳುವಲದಲ್ಲಿ ಕುಂಚಿ ಕೊರವರ ಮಕ್ಕಳು ಗುರ್ಚಿಯನ್ನು ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹೊತ್ತು ತಿರುಗುತ್ತಾರೆ (ಕನ್ನಜಾ. ೦೫೭); ಗುರ್ಚಿ ಗುರ್ಚಿ ಎಲ್ಲಾಡಿ ಬಂದಿ ಹಳ್ಳಕೊಳ್ಳ ತಿರುಗ್ಯಾಡಿ ಬಂದೆ (ಜನಗೀ. ೫). [?]

ಗುರ್ಚಿ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; “ಬೀರೋಂಡ್” (ಪಂಡಿತ). [?]

ಗುರ್ಜರ (ನಾ). ೧. ಗುಜರಾತ್‌ದೇಶ: ಅರಸುಮಕ್ಕಳು ಪರಮಮಗಧೆಯ ಗೌಡಗುರ್ಜರತುರುಕದೇಶದ ಪ್ರಭೃತಿಭೂಪರು ನೆರೆದು ಬಂದಲ್ಲಿ (ಜ್ಞಾನಚಂ. ೦-೧೧); ಬಂಗಾಳ ಜೈನ ಜೋನೆಗ ಸಗರ ಹೈವಿಗ ತೆಲುಂಗ ಗುರ್ಜರ ಗೌಳ ನೇಪಾಳ . . . ದೇಶದ ಸಕಲಶರಣರೈತರುತಿರ್ದರು (ಚೆಬಪು. ೬-೪೯). ೨. ಗುರ್ಜರದೇಶದ ರಾಜ. [ಸಂ.]

ಗುರ್ಜು ‘ ಗುಜ್ಜು$_2$ ’ ನೋ.

ಗುರ್ಜುಗೊಳ್ ‘ ಗುಜ್ಜುಗೊಳ್ ’ ನೋ.

ಗುರ್ದ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು (?): ಗುರ್ದ್ದ(ಟ್ಟ ?)ದ ಪಳ್ಳಮೆ ಮುತ್ತೈರಿಎ(ಯೆ) (ಇಆ. VIII, ೫೪-೨೫; 10ನೆಯ ಶತ). [?]

ಗುರ್ದು$_1$, ಗುದ್ದು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಮುಷ್ಟಿಯಿಂದ ಹೊಡೆ,— ಕುಟ್ಟು: “ಗುರ್ದು-ಮುಷ್ಟಿತಾಡನೇ” (ಶಮಧಾ); ಅಡರ್ವ ಪಿಡಿವ ಗುರ್ದುವ ಮನೆಗೆಟಿವನಿತರ್ಕಮಲಸಿ ಮರುದಾತ್ಮಜನಾ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೬). ೨. ತಿವಿ; ಚುಚ್ಚು: ಗದಾದಂಡದಿಂ ಕೆಲರಂ ಗುರ್ದಿಯುಮರ್ದಿಯುಂ . . . ಕೊಂದಂ ಮರುನ್ನಂದನಂ (ಗದಾಯು. ೩-೧೨); ಒಟಿಲ್ವಂತುರ್ದುವರ್ಗುರ್ದುವರ್ ಸುಡುವರ್ . . . ವೈರದಿಂ (ಅನಂಪು. ೯-೩೧). **ಗುದ್ದು$_1$:** ೧. ನಗುತ ಗುದ್ದುವಳಾಕೆ ನೊಂದಿತೆಂದಾ ಕೈಯ ತೆಗೆದೆತ್ತಿ ಕಣ್ಗೊತ್ತಿಕೊಂಬ (ಭರಚ. ೪೦-೧೨೭); ಒದ್ದು ನೋಡವನ ಕಲೆಯ ಕ್ರಮುಗಳ ಬೆನ್ನ ಗುದ್ದಿ ನೋಡವನ ಹರುಷವ (ಕಂನವಿ. ೬-೦೫೦); ಗಾಳಿ ಗುದ್ದಿವ್ಯೆ ನೋಯಿಸಿಕೊಂಡ ಹಾಗೆ(ಗಾದ). ೨. ಬೇಲೂರರಾ ಮಗಂ ಮಾದಪ್ಪನ್ ಪ್ರಭುಗೌಡಿ ಬೇಟೂರಾ ಎಮ್ಮೆಯ ತೊಕಳೊಳ್ ಗುದ್ದಿ ಅನ್ನಿಱಿದು ಸತ್ತನ್ (ಎಕ. X, ಕೋಲಾರ. ೨೨೬-೩; ಸು. 950 ?). ‘ಕುತ್ತು$_1$’ ಪರಾ. [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಕುತ್ತು; ಕೊಡ. ಕುತ್; ತುಳು. ಗುದ್ದು; ತೆಲು. ಗುದ್ದು, ಗ್ರುದ್ದು]

ಗುರ್ದು$_2$, ಗುದ್ದು$_2$ (ನಾ). ಮುಷ್ಟಿಯಿಂದ ಹೊಡೆಯುವಿಕೆ; ಮುಷ್ಟಿಯ ಪೆಟ್ಟು,— ಹೊಡೆತ: ಪಂಚಮದೊಳ್ ದಿನಪತಿ ನಿಲೆ ಗುರ್ದಿಂ ಬಂಧನದಿಂ ಪೊಗೆಯಿಂದಮಗ್ನಿಯಿಂ[ದಂ] ಸಾಯ್ಗುಂ (ಜಾತತಿ. ೨೩-೦೨); ಗುರ್ದು, ಗರ್ದೆ (ಶಬ್ದಾನು. ೮೦ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). **ಗುದ್ದು$_2$:** ಕೋಪಿಸುತ್ತವೆಯ್ದೆ ಬಂದರೆ ಬರವನನೋವದೆಂಟು ಗುದ್ದನಿಕ್ಕಿ ನೂಂಕಿದರ್ (ಧರ್ಮಪ. ೨-೩೮); ಕಲಿಭೀಮ ಗುದ್ದುಗಳ ಮಳೆಗಱೆಯೆ ಕೌರವ ದೊದ್ದೆಕಾಱನು ಕಾಣನವನನು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೦೧೪. ೨೩-೭೦); ಗುದ್ದಿದ ಗುದ್ದೂ ಗದ್ದೆಗೆ ಬಿಟ್ಟ ನೀರೂ ಸರಿ (ಗಾದ). [< ಗುರ್ದು$_1$]

ಗುರ್ದೆ (ನಾ). (?): ಗರ್ದೆಯುಮಾ ಗುರ್ದೆಯುಂ ಸರೇಫಪದಂಗಳ್ (ಶಮದ. ೩೭). [?]

ಗುರ್ಬು ‘ ಅಗುರ್ವು ’ ನೋ.

ಗುರ್ಮು ‘ ಗುಮ್ಮ$_1$ ’ ನೋ.

ಗುರ್ರೆ (ನಾ). ತಿಂಗಳಿನ ಮೊದಲನೆಯ ದಿನ; ಒಂದನೆಯ ತಾರೀಖು: ತಾರಿಖ್ಖು ಗುರ್ರೆ ಮಾಹೆ ಮಾರ್ಚಿ ಸಂನ್ ೧೮೧೨ನೆ ಯಿಸವಿ (ಮೈಅರಿ. ೧೯೩೦, ೪೩-೪೭; 1812); ಇದು ೧೯೧೪ನೆಯ ಜನವರಿ ಗುರ್ರೆ ತಾರೀಖಿನಿಂದ ಜಾರಿಗೆ ಬರತಕ್ಕದ್ದು (ಗ್ರಾಮೂಕ. ೦೪). [←ಅರ. ಹಿಂ. ಗುರ್ರಾ]

ಗುರ್ವನುಗ್ರಹ (ನಾ). ಗುರುಗಳ ಅನುಗ್ರಹ,—ಕೃಪೆ: ಅದು ದೇಶಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಬರೆದ ಗ್ರಂಥಗಳ ಪಠನದಿಂದಲೂ ಗುರ್ವನುಗ್ರಹದಿಂದಲೂ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತಿರುವಾಗ ದೇಶಭಾಷೆಯನ್ನು ಬಿಡುವುದೆಂತು? (ಶಮುಪಾಂ. ೯೨). [ಗುರು$_2$ + ಅನುಗ್ರಹ]

ಗುರ್ವಿ (ನಾ). ಬಸಿರಿ; ಗರ್ಭಿಣಿ: “ಆಪನ್ನಸತ್ವಾ, ಗುರ್ವೀ, ಅಂತರ್ವತ್ನೀ, ಗರ್ಭಿಣೀ—ಈ ೪ ಬಸಿಱ ಹೆಂಡತಿ” (ಹಲಾಯು. ೮೨-೩೪೪); “ಅಂತರ್ವತ್ನಿ ಗುರ್ವಿಯೆಂದರೆ ಗರ್ಭಿಣಿಯೆನಿಕ್ಕು” (ಮಂಗರಾ. ೯೧-೭). [ಸಂ. ಗುರ್ವೀ]

ಗುರ್ವಿಣಿ (ನಾ). ಗರ್ಭಿಣಿ; ಬಸಿರಿ. [ಸಂ. ಗುರ್ವಿಣೀ]

ಗುರ್ವು ‘ ಅಗುರ್ವು ’ ನೋ.

ಗುರ್ವೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ; ಗೊರಜೆ: “ಗುರ್ವೆ [ಪಾಠಾಂ.ರ್ವಿ] ಯೆನೆ ಗೊರಜೆಯದು” (ಮಂಗರಾ. ೪೫-೪೭). [?]

ಗುಲಂದಾಜ ‘ ಗೋಲಂದಾಜ ’ ನೋ.

ಗುಲಕಂದ, ಗುಲ್ಕನ್ನು (ನಾ). ಗುಲಾಬಿ ಹೂವಿನ ದಳಗಳನ್ನು ಸಕ್ಕರೆಯ ಪಾಕದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಹಿಲೇಹ್ಯ: ಗುಲಾಬಿಹೂಗಳಿಂದ ‘ ಗುಲಕಂದ ’ ಎಂಬ ಸಿಹಿಪದಾರ್ಥವನ್ನು ತಯಾರಿಸುತ್ತಾರೆ (ಕಪಪು. ೬-೦೦೦). **ಗುಲ್ಕನ್ನು:** ಬಾಯಿಹುಣ್ಣಿಗೆ ಗುಲ್ಕನ್ನು ಒಳ್ಳೆಯದು (ರೂಢಿ). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಗುಲಕಂದ್]

ಗುಲಗಂಜಿ ‘ ಗುರುಗುಂಜಿ ’ ನೋ.

ಗುಲಗಂಜೆ ‘ ಗುರುಗುಂಜಿ ’ ನೋ.

ಗುಲಗುಂಜಿ ‘ ಗುರುಗುಂಜಿ ’ ನೋ.

ಗುಲಗುಂಜೆ ‘ ಗುರುಗುಂಜಿ ’ ನೋ.

ಗುಲಬಾಕ್ಷಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಸಂಜೆವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಅರಳುವ ಅದರ ಹೂವು: ಗುಲಬಾಕ್ಷಿ ಹೂಗಳು ಸುಂದರವಾಗಿರುತ್ತವೆ (ಶ್ಯಾಮತಾ. ೩೦); ಬಂಜೆ ಸಂಜೆಯ ಸುತ್ತುಮುತ್ತು ಗುಲಬಾಕ್ಷಿ (ಹೃದಸ. ೬೭-೪). [←ಮರಾ. ಗುಲಬಾಕ್ಷೀ, ಗುಲಬಾಶೀ]

ಗುಲಾಬಜಾಮ ‘ ಗುಲಾಬಜಾಮೂನು ’ ನೋ.

ಗುಲಾಬಜಾಮೂನು, ಗುಲಾಬಜಾಮ (ನಾ). ಮೈದಾಹಿಟ್ಟು ಮತ್ತು ಹಾಲುಖೋವ ಸೇರಿಸಿ ಕರಿದು ಸಕ್ಕರೆಯ ಪಾಕದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ತಿಂಡಿ,—ಸಿಹಿಭಕ್ಷ್ಯ: ಹೋಟೆಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಗುಲಾಬಜಾಮೂನು

ತಿಂದು ಬಂದೆ (ರೂಢಿ). **ಗುಲಾಬಜಾಮು:** ಅಂದೇ ತಯಾರಮಾಡಿದ ಗುಲಾಬಜಾಮು ಮತ್ತು ಚಕಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಂದಳು (ಕ್ಷಿತಿಜ. ೬೦). ℙ'ಗುಲಾಬ್‌ಜಾಮುನ್' ಎಂಬುದು ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು. ಈ ಹಣ್ಣಿನ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ತಯಾರಿಸಿದ ತಿಂಡಿ.

[←ಪಾರ. ಗುಲಾಬ್‌ಜಾಮುನ್; ಹಿಂ. ಗುಲಾಬ್‌ಜಾಮುನ್; ಮರಾ. ಗುಲಾಬ್‌ಜಾಮೂನ್, ಗುಲಾಬ್‌ಜಾಂಬ್]

ಗುಲಾಬದಾಣಿ 'ಗುಲಾಬದಾನಿ' ನೋ.

ಗುಲಾಬದಾನಿ, ಗುಲಾಬದಾಣಿ (ನಾ). ಪನ್ನೀರಿನ ಪಾತ್ರೆ: ಗುಲಾಬದಾನಿ (ನೀರು) ಸಿಂಪಡಿಸಿದ್ದಾಯಿತು (ಆಮನಿ. ೫೭). **ಗುಲಾಬದಾಣಿ:** ಗುಲಾಬದಾಣಿ; ಪೀಕದಾಣಿ . . . ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳೂ 'ಪಾರಸಿ' ಆಗಿವೆ (ಭಾಷಾಶಾ. ೧೬೭).

[←ಪಾರ. ಗುಲಾಬ್ದಾನ್; ಮರಾ. ಗುಲಾಬ್‌ದಾಣೀ]

ಗುಲಾಬಿ (ನಾ). ೧. ಸಣ್ಣಸಣ್ಣ ಮುಳ್ಳುಗಳುಳ್ಳ ಸುವಾಸನೆಯಾದ ಹೂವುಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು; **ರೋಜಾ:** ಗುಲಾಬಿ ನಂದಿವಟ್ಟಲು ಕಲಿಗಣನಾಥ ಹಾಗೂ ದಾಶಿವಾಳದಲ್ಲಿ . . . ಕೆಲವು ಅಂಟುಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಹಚ್ಚಬೇಕು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೨೦೧); ಸುಂದರಮ್ಮ ಗುಲಾಬಿಯ ದಂಡೆಯನ್ನು ಮುಡಿಸಿದರು (ದೂಬಿಟ್ಟ. ೧೯); ತಾವರೆಯ ಬದಲಾಗಿ ಈಗ ಗುಲಾಬಿಯು ಹೂಗಳ ರಾಣಿಯಾಗಿದೆ (ಕಪಪು. ೬-೧೦೯). ೨. ನಸುಗೆಂಪುಬಣ್ಣ; **ರೋಜಾ ಬಣ್ಣ:** ಅವಳು ಉಡುವ ಸೀರೆಯ ಬಣ್ಣ ಗುಲಾಬಿ (ರೂಢಿ).

ಗುಲಾಬಿಬಣ್ಣ = ನಸುಗೆಂಪುಬಣ್ಣ; **ತಿಳಿಗೆಂಪುಬಣ್ಣ:** ಗುಲಾಬೀ ಬಣ್ಣದ ಸಂಗಮರವರೀಕಲ್ಲಿನಿಂದಲೂ (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೫೦). **ಗುಲಾಬಿಹೂ, ಗುಲಾಬಿಹೂವು** = ಗುಲಾಬಿಗಿಡದ ಹೂವು; **ರೋಜಾಹೂವು:** ಅವಳ ಜಡೆಯಲ್ಲಿ ಅರೆಬಿರಿದ ಗುಲಾಬಿಹೂ ಎಲೆ ಸಹಿತ ಇತ್ತೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂಬುದನ್ನು ಸವಿವರವಾಗಿ ವರದಿಸುತ್ತಾರೆ (ರೂಪಸಂ. ೩೯); ಚೀನಾದೇಶದೊಳಗಿನ ಎಲ್ಲಾ ಗುಲಾಬಿ ಹೂವುಗಳನ್ನೂ ಅವಳಿಗಾಗಿ ನಾನು ಕೊಯ್ದು ತರುವೆನು (ಮಹಾತ್ಮಾ. ೯೨). ℙ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಗುಲಾಬಿಯ ಬಣ್ಣ ತಿಳಿಗೆಂಪು, ಆದರೆ ಬೇರೆಬೇರೆ ಬಣ್ಣದ ಗುಲಾಬಿಗಳೂ ಉಂಟು.

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಗುಲಾಬ್]

ಗುಲಾಮ (ನಾ). ೧. ಸೆರೆ ಹಿಡಿದ ಅಥವಾ ಕೊಂಡುಕೊಂಡ ಆಳು: ಗುಲಾಮರಿಗೆ ಎಲ್ಲರಂತೆ ಸಮಾನಹಕ್ಕುಗಳು ದೊರೆತವು (ಧರ್ಮಸಾ. ೪೩). ೨. ದಾಸ; **ಸೇವಕ:** ಗುರುವಿನ ಗುಲಾಮನಾಗುವ ತನಕ ದೊರೆಯದಣ್ಣ ಮುಕುತಿ (ಪುರಂದ. ೩-೦೪೯ ಪಲ್ಲವಿ); ನೀನು ಹೇಳಿದ ಹಾಗೆ ಕೇಳಿಕೊಂಡು ನಿನ್ನ ಗುಲಾಮನಾಗಿರುತ್ತೇನೆ (ಪಂಚಾಮೃ. ೮). ೩. ಕೀಳುವಂತ್ಬದವನು; **ಬೆಲೆಯಿಂಲ್ಲದವನು:** ಎಲವೊ ಮಾಗಧ ನಿನ್ನೆ ಹಿರಿದಾಗಿ ಪಂಥವ ಕೆಲೆದೆ ಕಂಡಹುದೊ ಗುಲಾಮ (ಭರಜ. ೨೫-೬೪); ಹಂದಿ ಗುಲಾಮರಿಗೇತಕೆ ನೀ ನಿನ್ನ ಮಂದಿ ಕುದುರೆ ಮನ್ನೆಯರ ಸಂದೇಹವೇಕಟ್ಟಿಯವರಿಂದ ತುರುಕರ ಕುಂದದೆ ಕಡಿದೆಬ್ಬಿಸೆಂದ (ಕಂನವಿ. ೦೯-೩೩). ೪. ಇಸ್ಪೀಟು ಎಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; **ಜಾಕಿ:** ಕಳಾವರ್ ಗುಲಾಮನನ್ನು ಜೋಕರ್‌ನಿಂದ ಹೊಡೆದ ನಲ್ಲ (ನಾಡಿಗೇ. ೧೩).

ಗುಲಾಮನ ಆಟ = ಒಂದು ಬಗೆಯ ಇಸ್ಪೀಟು ಆಟ; **ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟರ ಆಟ:** ಅವರು ಗುಲಾಮನ ಆಟ ಆಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ).

[←ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಗುಲಾಮ್]

ಗುಲಾಮಗಿರಿ (ನಾ). ಅಡಿಯಾಳುತನ; ದಾಸ್ಯ; **ಪರಾಧೀನತೆ:** ಸಾಯುವವರೆಗೂ ಪದ್ಮಾಕರ ಬಾಬೂರಾಯರ ಗುಲಾಮಗಿರಿಯಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಸಂಗ ಬಂದಿತ್ತು (ರತ್ನಗೋ. ೩೦); ಹಿಂದೀಯರು ಗುಲಾಮಗಿರಿಯನ್ನು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಪರಿಗಣಿಸಿ, ಎಲ್ಲ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನಕ್ಕೂ ಯೂರೋಪಿನ ಕಡೆ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಸ್ವಾವೀರ. ೧೦೦); ಪತ್ನೀತ್ವವನ್ನು ಗುಲಾಮಗಿರಿಯೆಂದು ಹೇಳುತ್ತೀರೋ? (ಬರಜಾ. ೮೪). [ಗುಲಾಮ + – ಗಿರಿ$_2$]

ಗುಲಾಮಪದ್ಧತಿ (ನಾ). ಆಳುಗಳನ್ನು ಕೊಂಡುಕೊಳ್ಳುವ ಪದ್ಧತಿ,–ಕ್ರಮ: ಗುಲಾಮಪದ್ಧತಿ ಇದ್ದು ಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆಲ್ಲ ಬೇಕಾಗಬಹುದಾದಷ್ಟು ಹಿಟ್ಟನ್ನು ತಯಾರಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಊಹಿಸಲಾಗಿದೆ (ಭಾರದ. ೧೨).

[ಗುಲಾಮ + ಪದ್ಧತಿ]

ಗುಲಾಮೀ (ಗು). ಆಳುತನದ; ದಾಸ್ಯದ. 'ಗುಲಾಮೀಪದ್ಧತಿ' ಪರಾ.

[←ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಗುಲಾಮೀ]

ಗುಲಾಮೀಪದ್ಧತಿ (ನಾ). = ಗುಲಾಮಪದ್ಧತಿ: ರೈತ ಜಮೀನ್ದಾರರ ಗುಲಾಮೀಪದ್ಧತಿ ಮತ್ತೊಂದು ರೀತಿಯದಾಗಿತ್ತು (ಪುನರು. ೨೬೦).

[ಗುಲಾಮೀ + ಪದ್ಧತಿ]

ಗುಲಾಲು (ನಾ). ಉತ್ಸವ ಸಮಾರಂಭಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರ ಮೇಲೊಬ್ಬರು ಎರಚಾಡುವ **ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಪುಡಿ:** ಒಂದೇ ಸಮನೆ ಗುಲಾಲು ಹಾರುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಅವರ ತಲೆಕೂದಲುಗಳು ಕೆಂಪುಬಣ್ಣಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿದ್ದವು (ಬಾಣಅ. ೧೨); ರಾಜಾಪುರದಲ್ಲಿ ಗುಲಾಲು ದೊರೆಯುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಭೂ. ೧೨೯). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಗುಲಾಲ್, ಗುಲಾಲಾ, ಗುಲ್ಲಾಲಾ; ಪಾರ. ಗುಲ್ಲಾಲಾ]

ಗುಲಿಕಲು (ನಾ). ಜಮೀನುಗಳನ್ನು ಅಳತೆ ಮಾಡಿ ಎಲ್ಲೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ನೆಡುವ **ಕಲ್ಲು**; **ಗಡಿಕಲ್ಲು:** ಅಲಿಂದ ಪಡುವ ನಡದು ನಟ ಗುಲಿಕಲು (ಎಕ. XII, ತಿಪಟೂ. ೧೩೯–೬೫ ; ?).

[<ಕುಟ್ಟಿ$_2$? + ಕಲು (<ಕಲ್$_3$)]

ಗುಲಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಗೋಲಿ; ಗುಂಡು. ೨. **ಗುಳಿಗೆ;** ಮಾತ್ರೆ. ೩. ಮುತ್ತು; **ಮೌಕ್ತಿಕ:** (+). [ಸಂ. ಗುಲಿಕಾ]

ಗುಲಿಗಂಜಿ 'ಗುರುಗುಂಜಿ' ನೋ.

ಗುಲಿಮಾವು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ **ವನಸ್ಪತಿ:** ಗುಲಿಮಾವು, ಗುಲ್ಮಾರ್ (ಮೈಜಿಗಿ. ೨೬-೪೮೪). [?]

ಗುಲುಂಛನ (ನಾ). = **ಗುಲುಂಚ್ಛ:** ತೆಂಬೆಲರಲೆಪದಿನಲರ ಗುಲುಂಚ್ಛ [ಥ] ನಮಂ ತೂಱಿ ತೊನೆಪನಂಗಜಂಗಮಲತೆಗಳಂತೆ . . . ವಾರನಾರಿಯರ್ (ಅನಂಪು. ೬-೫೭ ವ). [ಸಂ.]

ಗುಲುಗ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ **ಹೆಸರು:** ನಾವಿದರ ಗೋಸಾಸಿ ಗುಲುಗಂ ಕಟ್ಟಿ ಸತ್ತು ಸುರಲೋಕಕ್ಕೋದ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೯೫-೫ ; 1007). [?]

ಗುಲುಗಂಜಿ 'ಗುರುಗುಂಜಿ' ನೋ.

ಗುಲುಗಣ್ಣ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ **ಹೆಸರು:** ಕೆಱೆಯ ಹಳ್ಳಿಯ ಗುಲುಗಣ್ಣ ನೆಱೆನೂರಱುವಿನೊಳ್ಕಾದಿ ಸತ್ತ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ.೨೦೬-೮ ; 908).

[ಗುಲುಗ + ಅಣ್ಣ$_1$]

ಗುಲುಗು$_1$ 'ಗನುಗು$_3$' ನೋ.

ಗುಲುಗು$_2$ 'ಗಲಗು$_1$' ನೋ.

ಗುಲುಗುಂಜಿ 'ಗುರುಗುಂಜಿ' ನೋ.

ಗುಲುಗೋಜ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ **ಹೆಸರು:** ಧಾರಿಣಿಯೊಳು ಗುಲುಗೋಜನಱುವನೆಂದೆಳೆ ಪೊಗಳ್ಗುಂ (ಸೌಇಇ. IX–1, ೧೬೫-೮೦ ; 1099).

[ಗುಲುಗ + ಓಜ$_1$ (<ಒವರ್ಝು)]

ಗುಲುಂಚ್ಛ, ಗುಳುಂಚ್ಛ (ನಾ). ಗೊಂಚಲು; ಕುಚ್ಛ; **ಗುಚ್ಛ:** "ಸ್ತಬಕಃ, ಗುಚ್ಛಕಃ, ಗುಚ್ಛಃ, ಗುಲುಂಚ್ಛಃ – ಈ ೪ ಪೂವಿನ ಗೊಂಚಲ್" (ಹಲಾಯು. ೩೦-೩೪). **ಗುಳುಚ್ಛ:** ತನು ಮುನಿಪದರಾಜೀವದ ಕೆಲದೊಳ್ ವೇತ್ರಲತಾವ್ರತವೆಸೆದತ್ತು ಮಸೃಣಪಿಂಛಗುಳುಚ್ಛಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೯-೨೬). [ಸಂ.]

ಗುಲುಡುಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಗುಲುಡುಮರ, ಶಿವನ್ನಿ (ಮೈಜಿ. ೪೦-೭೮೩). [ಗುಲುಡು ? + ಮರ$_1$]

ಗುಲುಮ (ನಾ). = ಗುಲ್ಮ ೧: "ಗುಲುಮ-ಗುಲ್ಮ=ಹೊದರು" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೧); ನಿಳಯಸಂಕುಳವೋ ಕುಸುಮ ಗುಲುಮಾ [ಪಾಠಾಂ. ಗುಲ್ಮಾ]ಳಿಗಳೊ ಎನಲು (ಬಸವು. ೨೬-೪೦). [<ಸಂ. ಗುಲ್ಮ]

ಗುಲ್ಕನ್ನು 'ಗಂಲಕಂದ' ನೋ.

ಗುಲ್ಫ (ನಾ). ಹೆಜ್ಜೆಯ ಮಗ್ಗುಲಲ್ಲಿರುವ ಗಂಟು; ಕಾಲಿನ ಹರಡು: "ಘುಟಿಕಾ, ಗುಲ್ಫಃ – ಈ ೨ ಹರಡು" (ಹಲಾಯು. ೭೫-೩೬೦); "ಗುಲ್ಫ ಮೆನೆ ಹರಡೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೯೮-೧೮); ನಿಜದಿಂ ಗೂಢಂಗಳ್ ಗುಲ್ಫ ಜಾನುಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೪೫); ಮುಸುಕಿದ ಮೆಯ್ಯಿಂ ಗುಲ್ಫಾವಸಕ್ತ ಮೆನಿಸಿರ್ದ ರಕ್ತನವಕಂಚುಕದಿಂ . . . ಆಕೆ ಕಣ್ಗೆಸೆದಿರ್ದಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೩೯); ನೆಗಳ್ದಂಗುಟ ಸಂಶ್ಲಿಷ್ಟಂ . . . ಮಿಥೋಯುಕ್ತಂ ಕೇಳ್ ನಗೆ ಮೊಗದಳೆ ಮಿಯುತಮ್ಮೆದು ಗುಲ್ಫದ ಭೇದಂ (ಲಾಸ್ಕರಂ. ೩-೧೧೧). [ಸಂ.]

ಗುಲ್ಫದ್ವಯಸ (ಗು). ಕಾಲಿನ ಹರಡು ಮುಳುಗುವಷ್ಟು ಆಳವುಳ್ಳ: ಅಂಬುಧಿಯಿಳಿದು ಗುಲ್ಫದ್ವಯಸವಾದುದು (ಕುವ್ಯಾಳೀ. ೬-೩೦). [ಸಂ.]

ಗುಲ್ಫಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ; ಹರಡೆ: "ಗುಲ್ಫಿ [ಪಾಠಾಂ. ಲ್ವಿ] ಯೆನೆ ಹರಡೆಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೫೩-೯). [?]

ಗುಲ್ಮ (ನಾ). ೧. ಕುರುಚಲು ಗಿಡಗಳ ಅಥವಾ ಸಣ್ಣಮರಗಳ ಗುಂಪು; ಪೊದರು: "ಉಲಪಃ, ಸ್ತಂಬಃ, ಗುಲ್ಮಃ, ವೀರುತ್, ವಿಟಪಃ – ಈ ೫ ಹೊದಲು" (ಹಲಾಯು. ೩೦-೩೬); ಓರಂತೆ ಮೇಲುದಟುಗೊಳ್ ಗುಲ್ಮಲತಾಳಿಗಳ್ತೊಡರಲ್ . . . ಮಾರ್ಗದೆ ಪೋದೆಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೦೪); ಸರ್ವಸಸ್ಯದೊದವಿಂ ತರುಗುಲ್ಮ ಲತಾವನಸ್ಥಲಂ . . . ಎಸೆಯೆ ಸರ್ವಸುಖಾವಹಮಾ ಮಹೀತಲಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧-೧೦೩). ೨. ಒಂಭತ್ತು ಆನೆ, ಒಂಭತ್ತು ರಥ, ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಕುದುರೆ ಮತ್ತು ನಲವತ್ತೈದು ಕಾಲಾಳು ಉಳ್ಳ ಸೈನ್ಯದ ಘಟಕ,-ತುಕಡಿ: "ಅರ್ಣರರ್ಥ ಕುದಿರೆ ೨೭ ಕಾಲಾಳು ೪೫ ಯಿದು ಗುಲ್ಮವೆಂಬ ಬಲವೆನಿಸುಗುಂ" (ವ್ಯವಹಾ. ಅನುಬಂಧ. ೧-೯); ಪತ್ತಿಯೆಂದುಂ ಸೇನೆಯೆಂದುಂ ಸೇನಾಮುಖಮೆಂದುಂ ಗುಲ್ಮಮೆಂದುಂ . . . ಇಂತೆಂಟು ತೆಱದಿಂ ಪಡೆಗೆ ಪೆಸರಕ್ಕುಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧೩-೪ ವ). ೩. ಪ್ಲೀಹಕೋಶ; ಪ್ಲೀಹ. ೪. ಪ್ಲೀಹರೋಗ; ಗಡ್ಡೆರೋಗ: ಹೊಂದಿ ಪೀಡಿಪ ಕುಷ್ಟ ಗಂಡಮಾಲೆಯು ಗುಲ್ಮ ಸಂಧಿಸಿದ ಶೂಲೆ ವಿಷಸರ್ಪ ವೃಶ್ಚಿಕಭೂತವೆಂದೆಂಬ ಭಯಗಳಂ ಪಾದಜಲಮಂ ತಳಿದು ತಕ್ಷಣಂ ಗುಣವ ಮಾಡಿ (ಗುರುಚಾ. ೧೦-೭೮); ಕಜ್ಜಿಯವರಲ್ಲಿ, ಮಹೋದರರದವರಲ್ಲಿ, ಗುಲ್ಮದವರಲ್ಲಿ . . . ವಮನಕ್ರಿಯೆ ಮಾಡಲಾಗದು (ಸಕವೈ. ೨೫). [ಸಂ.]

ಗುಲ್ಮಗಂಧಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗುಲ್ಮವ್ಯಾಧಿ: ಏಲಾದಿಚೂರ್ಣ – ಏಲಕ್ಕಿ, ಲವಂಗಚಕ್ಕೆ . . . ಇವಂ ಸಮಾಂಶವಾಗಿ ಚೂರ್ಣಿಸಿ . . . ತುಪ್ಪದಿಂ ಕಲಸಿ ಮೆಲ್ಲಲು . . . ಗುಲ್ಮಗಂಧಿ, ಶ್ವಾಸಕಾಸ, ಬಿಕ್ಕಳು ಸಹ ಪರಿಹಾರಮಕ್ಕುಂ (ಸಕವೈ. ೨೪೯). [ಸಂ.]

ಗುಲ್ಮಜ್ವರ (ನಾ). ಗುಲ್ಮರೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಜ್ವರ; ಗಡ್ಡೆಜ್ವರ: ಷಟ್ಪಲಘೃತ . . . ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೇವಿಸಲು ಗುಲ್ಮಜ್ವರ, ಪ್ಲೀಹ . . . ಊರ್ಧ್ವಮುಖವಾದ ವಾಯು ಸಹ ಪರಿಹೃತಮಕ್ಕುಂ (ಸಕವೈ. ೧೧೪). [ಗುಲ್ಮ + ಜ್ವರ]

ಗುಲ್ಮಲ 'ಗುಲ್ಮಾಲ್' ನೋ.

ಗುಲ್ಮವೃದ್ಧಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗುಲ್ಮರೋಗ; ಪ್ಲೀಹರೋಗ; ಮಲೇರಿಯಾದ ದೆಸೆಯಿಂದ ಗುಲ್ಮಗ್ರಂಥಿ ಹಿರಿದಾಗುವ ಉಪದ್ರವ: (೬). [ಗುಲ್ಮ + ವೃದ್ಧಿ]

ಗುಲ್ಮಶೂಲೆ (ನಾ). ಪ್ಲೀಹರೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ವೇದನೆ,-ಯಾತನೆ: ತಾಮ್ರದ ಪಾತ್ರೆಯ ಗುಣ . . . ಶರೀರಕ್ಕೆ ಶಾಂತಿಕರವಾಗಿ, ಅಗ್ನಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ಗುಲ್ಮಶೂಲೆಯನ್ನು ಶಾಂತಿಮಾಡುವುದು (ಸಕವೈ. ೪೭). [ಗುಲ್ಮ + ಶೂಲೆ]

ಗುಲ್ಮಹರ್ 'ಗುಲ್ಮೊಹೋರ್' ನೋ.

ಗುಲ್ಮಾರ್ 'ಗುಲ್ಮೊಹೋರ್' ನೋ.

ಗುಲ್ಮಾಲ್, ಗುಲ್ಮಲ (ನಾ). ೧. ವಿಷಯವನ್ನು ಬಚ್ಚಿಡುವುದು,-ಅಡಗಿಸಿಡುವುದು. ೨. ಮೋಸ; ವಂಚನೆ. ೩. ಜಗಳ; ವಿವಾದ: **ಗುಲ್ಮಲ**: ೩. ಈ ಗುಲ್ಮಲವನ್ನು ಜಾಗ್ರತೆಯಿಂದ . . . ಸಮಾಧಾನಗೊಳಿಸುವುದೇ ಉತ್ತಮ (ಸೋಲು. ೩೩).

ಗುಲ್ಮಾಲ್ಮಾಡು=೧. ಕಾಣದಂತೆಮಾಡು; ಮರೆ ಮಾಡು. ೨. (ಆಲಂ) ಮೋಸಮಾಡು; ವಂಚಿಸು; ದ್ರೋಹಮಾಡು: ಯಾರೋ ಮೂಢರು ಸ್ವಾರ್ಥಕ್ಕಾಗಿ ಏನೇನೋ ಗುಲ್ಮಾಲ್ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ ಎಂದಂದುಕೊಂಡರು (ಮೂಲಾನ. ೪೮). [← ಮರಾ. ಗುಲ್‌ಮಾಲ್]

ಗುಲ್ಮಿ (ನಾ). ಗುಲ್ಮರೋಗವುಳ್ಳವನು. [ಸಂ. ಗುಲ್ಮಿನ್]

ಗುಲ್ಮಿನಿ (ನಾ). ೧. ಪೊದರು ಪೊದರಾಗಿ ಹರಡುವ ಬಳ್ಳಿ: "ವೀರುತ್, ಗುಲ್ಮಿನೀ, ಉಲಪಃ – ೩ ಲತಾಪ್ರತಾನಿನೀ ಬಳ್ಳಿಗಳ ಗುಂಪುಳ್ಳ ಪೊದೆಯ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೯೯). ೨. ಗುಲ್ಮರೋಗವುಳ್ಳವಳು. [ಸಂ. ಗುಲ್ಮಿನೀ]

ಗುಲ್ಮೊಹೋರ್, ಗುಲ್ಮಹರ್, ಗುಲ್ಮಾರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು: ಗುಲ್ಮೊಹೋರಿನಲಿ ಆರತಿ ಎತ್ತಿ ಎದೆನಾಡಿನ ಚೆಲುವು . . . ಕೊಡುತಿಹುದು (ಮುಕ್ತಕಂ. ೫೧ ೩). **ಗುಲ್ಮಹರ್**: ಸೀಮೆ ಸಂಕೇಶ್ವರ, ದೊಡ್ಡರತ್ನಗಂಧಿ, ಕೆಂಪು ತುರಾಯಿ, ಗುಲ್ಮಹರ್‌ಮರ, ಕತ್ತೀಕಾಯಿ (ಮೈಜಿ. ೨೯-೫೬೪). **ಗುಲ್ಮಾರ್**: ಗುಲಿಮಾವು, ಗುಲ್ಮಾರ್ (ಮೈಜಿ. ೨೬-೪೮೪). [←ಮರಾ. ಗುಲ್ಮೋಹೋರ್]

ಗುಲ್ಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ: (ಮೈಜಿ. ೫೩-೧೦೫೪). [?]

ಗುಲ್ಲಕಂಚಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ: ಗುಲ್ಲಕಂಚಿ, ಬಾಬಿಂಜಿ (ಮೈಜಿ. ೨೫-೪೭೯). [ಗುಲ್ಲ + ಕಂಚಿ$_1$]

ಗುಲ್ಲನೆ (ಅ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ; ಶಬ್ದವಾಗುವಂತೆ; ಎನ್ನ ಕಯ್ಯೊಳಾರ್ಮುರಸಿಟ್ಟರೀ ಗಿರಿಕೆಯನ್ನ, ನಾನರಿಯೆ; ಗುಲ್ಲಾಗಿದನಾಡಿಸುತ ನಿನ್ನ ಮರೆತೆನು (ಗೀವಿಂ. ೫೦-೭). [ಗುಲ್$_0$ + – ಅನೆ$_1$]

ಗುಲ್ಲಿ (ನಾ). ಹವಳ (?): ಮೆರೆವ ಎಳೆತುಳಸಿಮಾಲೆ ನವಮಲ್ಲಿಕ ಸುರಗಿ ಜಾಜಿದಂಡೆ, ಉಡಿಯಲ್ಲಿ ಗುಲ್ಲಿಯ ಚೀಲಾಸಿಸಿಕೊಂಡಾ ಗೋವಾಳಿಲ್ಲಾರು ವಂದಾಗಿ ತುರುವಿಂಡು ಕಾಯುವುತಾ (ತೀರ್ಥಮ. ೩೪೩). [<ಪ್ರಾ. ಗುಲೀ./ಹಿಂ. ಗುಲ್ಲೀ]

ಗುಲ್ಲು (ನಾ). ೧. ಗಲಾಟೆ; ಗದ್ದಲ; ಕೂಗಾಟ; ದಾಂಧಲೆ: ಗುಲ್ಲು ಏಳುತ್ತಿರಲು ಅಡವಿಯಲಿ . . . ಅಲ್ಲಿ ತಿಳಿ ಭ್ರುವೆ (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೬-೨೭); ಆ ಗುಲ್ಲು ಕೇಳಿ ಸ್ಪೀಪಹರಿಯೂ ಜೈಲಧಿಕಾರಿಯೂ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದರು (ಪುನರು. ೧೫೦); ಮೇಲಗಿದ್ದ ರೂಗಪ್ಪ ಪಕ್ಕದ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಗುಲ್ಲು ಕೇಳಿ ದಡಬಡನೆ ಎದ್ದು ಹೊರನೋಡಿದ (ಚಗುಬ. ೩೪); "ತಿರುಗುಪ್ಪ, ಹೊಳ್ಳುಪ್ಪ" – "ಬಂತುಪ್ಪ" 'ದೇವರಾಣೆಯೆಂದರೂ ಸತ್ತಿಲ್ಲ' ಮುಂತಾದ ಗುಲ್ಲ ಬೊಬ್ಬೆಗಳು ಆಟಕ್ಕೆ ಬೇರೊಂದು ರುಚಿಯನ್ನು ತಂದಿರುವವು (ನಿರಾಥ ೯೬); ನಿತ್ಯ ಪಯಣ ಬಾತ್ತಿಗೇಡು, ಬರೀ ಗುಲ್ಲು ನಿದ್ದೆಗೇಡು (ಗಾದೆ). ೨. ಸುಳ್ಳು ಸುದ್ದಿ; ಆಡಿಕೆ ಮಾತು;

ಪುಕಾರು : ನೀವು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಬೇಜವಾಬುದಾರಿ ಕೆಲಸದ ಬಗ್ಗೆ ಊರಲ್ಲಿ ಈಗಾಗಲೇ ಗುಲ್ಲು ಎದ್ದಿದೆ (ರಂಗರೋ. ೭೯).

ಗುಲ್ಲುಮಾಡು, ಗುಲ್ಮಾಡು = ೧. ಕೂಗಾಡು ; ಗದ್ದಲ ಮಾಡು ; ಗಲಾಟೆ ಮಾಡು : ಕಳ್ಳತನದಲ್ಲಿ ಗೊಲ್ಲರ ಮನೆಪೊಕ್ಕು ಗುಲ್ಲು ಮಾಡದೆಯಾವರ ಗಲ್ಲ ಕಚ್ಚಿದನೆಂದು (ಪುರಂದ. ೧-೯೪-೨) ; ಸುಮ್ಮನೆ ಗುಲ್ಲು ಮಾಡಿ ಫಲಗಳೇನು(ಚಂದ್ರವಾ. ೪); ಗುಲ್ಲು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಪಾರ್ವತಿಯನ್ನು ಬೆದರಿಸಿ ಸುಮ್ಮನೆ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿದರು ಪಂಡಿತರು (ದೇವದಾ. ೪) ; ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಅವನ ಭಾಷಣಕ್ಕೆ ಗುಲ್ಲುಮಾಡಿ ಹುಯಿಲು ಎಬ್ಬಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ದೂರಸ. ೧೮೭) ; ಸಾಕು ಗುಲ್ಮಾಡದಿರ್ ನಡೆ ಸೇನಾಧಿಪ (ಬೀಳವಂ. ೨-೨೪೧). ೨. ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ಹರಡು ; ವಿಚಾರವನ್ನು ಹೊರಡಿಸು : ರಹಸ್ಯ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಗುಲ್ಲುಮಾಡಬಾರದು(ರೂಢಿ) .**ಗುಲ್ಲೋಗುಲ್ಲು**=ಗದ್ದಲವೋ ಗದ್ದಲ ; ಬಹಳ ಗಲಾಟೆ : ಗುಸುಗುಸು ಹೋಗಿ ಗುಲ್ಲೋಗುಲ್ಲಾಯಿತು (ಪಂಚಾಮ್ಮ. ೩೦). [ದೇ॥ ತುಳು. ಗುಲ್ಲು ; ತೆಲು. ಗೊಲ್ಲು]

ಗುಲ್ಲುಹಬ್ಬಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸುಳ್ಳು ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ಹರಡು; ಸುಳ್ಳು ವಿಚಾರವನ್ನು ಹೊರಡಿಸು : ತಂದೆತಾಯಿಯರು ಅವಳನ್ನು ಗುಟ್ಟಾಗಿ ಅಡಗಿಸಿಟ್ಟು ಅವಳೆಲ್ಲಿಯೋ ಕಾಣೆಯಾಗಿದ್ದಾಳೆ ಎಂಬ ಗುಲ್ಲುಹಬ್ಬಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಪಾಲಿಮ. ೩೮೯), [ಗುಲ್ಲು + ಹಬ್ಬಿಸು (< ಪರ್ಬಿಸು)]

ಗುಲ್ಲೆಬ್ಬಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗಲಾಟೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು ; ಗದ್ದಲವನ್ನುಂಟು ಮಾಡು ; ಬೊಬ್ಬೆಯೆಬ್ಬಿಸು : ಬಾಗಿಲ ಬಳಿ ಇಬ್ಬರು ಖೈದಿಗಳು ಒಂದೇ ಸಮನೆ ಬಿಸಿಬಿಸಿಯಾಗಿ ಚರ್ಚಿಸುತ್ತ ಕೂಗಾಡುತ್ತ ಗುಲ್ಲೆಬ್ಬಿಸಿದುದರಿಂದ ಮಾತು ನಿಲ್ಲಿಸಬೇಕಾಯಿತು (ಪುನರು. ೫೪೦) ; ಸದಾ ಗುಂಪುಕಟ್ಟಿಕೊಂಡಿರುವುದು ಮತ್ತು ಗುಲ್ಲೆಬ್ಬಿಸುತ್ತಿರುವುದು ಈ ಹಕ್ಕಿಗಳ ಸ್ವಭಾವ (ಕಪಪು. ೫-೧೧೭). [ಗುಲ್ಲು + ಎಬ್ಬಿಸು (< ಎಟ್ಬಿಸು)]

ಗುಲ್ಲೇಳು (ಕ್ರಿ). ಪುಕಾರು ಆಗು ; ಪ್ರಚಾರವಾಗು : ಸುದ್ದಿ ತಿಳಿದ ರಾತ್ರಿಯೇ ಯಾರ ಕಿವಿಯಮೇಲೆ ಸುದ್ದಿ ಬಿದ್ದು ಗುಲ್ಲೇಳುವ ಮೊದಲೇ ಯಾರದಾದರೂ ಕೊರಳಿಗೆ ಕಟ್ಟಿಬಿಡೋಣ ಎಂದು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಓಡಿ ಬಂದಿರಬೇಕು (ಮೂರುದಾ. ೧೫೫). [ಗುಲ್ಲು + ಏಳು$_1$ (< ಏೞ್$_1$)]

ಗುವಳಾಲ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು ; ? ಈಗಿನ ಕೋಲಾರ : ಗುವಳಾಲಂ ಗೊಜ್ಜುಂ ವಾಣರಸ ಆಳೆ ವೇಗೂರೂಮ್ ಪೊಂಪುಲಂ ಆಳೆ ತುಱುಕೊಳೆಪಳ್ಳಿ ಅರಕ್ಕಮನ್ ತುಱುವಿಟ್ಟುವಿಟ್ಟಮಾ ಮಾನಿ (ಎಕ. X, ಮುಳುಬಾ. ೨೬೫-೦ ; ಸು. ೮೭೦). [< ಕುವಲಾಲ]

ಗುವಾಕ (ನಾ). ಅಡಕೆಮರ. [ಸಂ.]

ಗುವಿ (ನಾ). ಗುಹೆ; ಗವಿ : "ಗುವಿ–ಗುಹಾ=ಬಿಲ" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೧) ; ಸಮಿಧೆಗಳಿಗೆಂದಾರ್ಯವಾರ್ಯನು ಗಮನಿಸುವ ಗುವಿ[ಪಾಠಾಂ. ಡಿ] ಯೊತ್ತಿನಲಿ ವಿಭ್ರಮಿಸಿದಳೊ ಕಲಿದೇವ ಕೇಳಿರೆ ನಿಮ್ಮ ಮನೆದಾಸಿ (ಬಸವು. ೫೫-೩೪). [< ಸಂ. ಗುಹಾ]

ಗುವಿಯುಂಗ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು : ಅನ್ನೆಬರೆ ಗುವಿಯುಙ್ಗವ ಅನ್ನೆ ಬರೆ ಪುಣಸೆಯ ಕಿಱಿಯ ಕೆಱೆ (ಮ್ಯಆರಿ. ೧೯೨೦. ೧೦-೧೮೦ ; 967). [?]

ಗುವುಂಡಭೂಮಿ (ನಾ). (?) : ಇಱಿಯೆ ವಿರೋಧಿ ಬಿದ್ದ ಸಮರಾಂಗಣದೊಳು ಶ್ರೀಗವುಣ್ಡಭೂಮಿಯಿಂದೊಱೆದೊಱೆದುಕ್ಕು ಯಿಂನು ಪೊನಲೇಳ್ವುದು ಭೂತಪಿಶಾಚಕೋಟಿಯುಂ ನೆಱೆ ತಣಿಯುಣ್ಡು ಚೆಣ್ಡುಮರಲ್ದಿನ್ನುಮದಕ್ಕಿಸಲಾಱವೆಂದೇನ್ ಅಱಿಯಿರೆ ವಿಕ್ರಮಮಂ ಜಸದ ಲಚ್ಚಣಮಾ ಹುಳಿಯೋಱ ಚಟ್ಟನಮ್ (ಎಕ. XVI, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೯೮-೨೫ ; 1169). [ಗುವುಂಡ$_0$ + ಭೂಮಿ]

ಗುಷ್ಪು 'ಗಸಟು' ನೋ.

ಗುಸ$_1$ 'ಕುಸು' ನೋ.

ಗುಸ$_2$ (ನಾ). ೧. ಪೆಟ್ಟು ; ಏಟು : (?). ೨. ಕೋಪ ; ಸಿಟ್ಟು.
[←ಅರ. ಗುಸ್ಸಹ್ ; ಹಿಂ. ಗುಸ್ಸಾ; ಮರಾ. ಘುಸ್ಸಾ]

ಗುಸು 'ಕುಸು' ನೋ.

ಗುಸುಗಾಟ (ನಾ). ಗುಸುಗುಸು ಮಾತಾಡುವುದು ; ಪಿಸುಗುಟ್ಟುವುದು : ಇದೇನೋ ಮಾತು ಕಥೆಗಳಾಗುತ್ತಿವೆಯಲ್ಲ ಈ ಗುಸುಗಾಟಗಳೇಕೆ? ಬೀಗರ ಅಸಮಾಧಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇನು? (ಮಹಾಗ. ೨೯೨).
[ಗುಸುಗು$_0$ + ಆಟ]

ಗುಸುಗುಂಪಲು (ನಾ).=ಗುಜುಗುಂಪಲು : ಈ ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ಗುಸುಗುಂಪಲು ಹುಟ್ಟಿ ಹರಡುತ್ತಿದ್ದಿತು (ಮಾಯಾವಿ. ೦೩೧) ; ಊರಿನಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಗುಸುಗುಂಪಲು (ದಾಲಿಕ್. ೨೦) ; ದೇವಲೋಕದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಗುಸುಗುಂಪಲಾಗಿ ಆಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ ಮಾತು ಆಕೆಯ ಕಿವಿಗೂ ಬಿದ್ದಿದೆ (ನಡದಾ. II, ೦೩೭೪).
[ಗುಸು (< ಕುಸು) + ಗುಂಪಲು]

ಗುಸುಗುಂಪು (ನಾ).=ಗುಸುಗುಂಪಲು: ನೀವು ಯಲ್ಲಿ ಬಂದರು ಗುಸುಗುಂಪು ಮಾತುಗಳು ಬಿಡೋದು ಇಲ್ಲ (ಸೌಗಂಧಿ. ೫೩೨-೫).
[ಗುಸು (< ಕುಸು) + ಗುಂಪು$_1$ (< ಗುಣ್ಪು$_1$)]

ಗುಸುಗುಟ್ಟು 'ಕುಸುಗುಟ್ಟು' ನೋ.

ಗುಸುಗುಸುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ).=ಕುಸುಗುಟ್ಟು : ದಾಳಿಮಾಡುವ ವಿಚಾರವನ್ನು ಗುಸುಗುಸುಗುಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದರು (ಪುಟ್ಟರ. ೨೯). [ಗುಸು (< ಕುಸು)+ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಗುಸುಟು (ನಾ). ೧. ಗೊಣಗುಟ್ಟುವಿಕೆ; ಪಿಸುಮಾತು: ನುಡಿಯಿಂದ ನಡೆಗೆಟ್ಟಿತ್ತು ನಡೆಯಿಂದ ನುಡಿಗೆಟ್ಟಿತ್ತು ಭಾವದ ಗುಸುಟು ಅದು ತಾನೆ ನಾಚಿನಿಂದಿತ್ತು (ಅವಚಂ. ೦೫೧-೬೯೧). ೨. ಗೊಡವೆ; ಗೋಜು ಬೇಡ ಕೆಮ್ಮಗಮ್ಮನೆ ಗುಸುಟೇಕೆ ತನ್ನ ಸುಖಕಲ್ಲದೆ ಕೇಳಿಕೆ ಯಾರ ಬಿಟ್ಟೆಯೋ (ಲೀಲಾವ. ೨-೧೧೪); ಧ್ಯಾನಗೀನವ ನೀವು ನಿಮ್ಮರಸನು ಬಲ್ಲಿರಾನೇನ ಬಲ್ಲೆನಾ ಗುಸುಟ (ಭರಚ. ೫-೨೦). [< ಕುಸು]

ಗುಸುನಗೆ (ನಾ). ಮೆಲ್ಲನೆ ನಗುವಿಕೆ ; ನಸುನಗೆ : ಸಮ್ಮತಿಯ ಗುಸುನಗೆ ಕೋಣೆಯಲ್ಲೆಲ್ಲ ಹರಡಿತು (ಪುನರು. ೫೮೪). [ಗುಸು (< ಕುಸು)+ನಗೆ]

ಗುಸುಮುಸಿ (ನಾ). ಒಳಗೊಳಗೇ ಆಡುವ ಮಾತು,–ಹರಡುವ ವರ್ತಮಾನ : ದೇಶದಲ್ಲಿ ಗುಸುಮುಸಿಯು ನಡೆವುತೇ ಇತ್ತು (ಇಂಗ್ಲಂಡ. ೦೫೩) ; ಗುಸುಮುಸಿಯು ನಡೆಯೆ ಬಸವನಿಗೆ ವರಸಂಗ (ಕನ್ನಜಾ. ೨೩೨).
[ಗುಸು (< ಕುಸು) + ಮುಸಿ$_1$]

ಗುಹ (ನಾ). ೧. ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿ ; ಷಣ್ಮುಖ : "ಅ ಸಬ್ಬಮಂಗಳೆಯಣುಗನು ಸಲೆ ನವಿಲ್ದೇರನಿಂಗಳಮಗಂ ಕುವರ . . . ಅಱುಮೊಗನೆನಲು ಗುಹನ ಪೆಸರಪ್ಪುದು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೫) ; ಗೀರ್ವಾಣನಾಥಾತ್ಮಜನಲ್ಲಿಗೆ ಗುಹನನಹಿಭೂಷಣನಂಬಂ ಬೇಡಿಯಟ್ಟಿದೊಡಾತಂ ಬಂದು (ಪಂಪಭಾ. ೮-೧೭ವ). ೨. ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಶೃಂಗವೇಲ ಪಟ್ಟಣದ ಅರಸು : ವೀರ ರಘುಪತಿ ವಿಮಲತರ ಭಾಗೀರಥಿಯನುತ್ತರಿಸಿ ಗುಹನಿಂ ಸಾರಿದನು ವರಚಿತ್ರಕೂಟ ಮಹಾಮಹೀಧರವ (ತೊರರಾ. ೨-೪ ಸೂಚನೆ).
[ಸಂ.]

ಗುಹಜನಕ (ನಾ). ಷಣ್ಮುಖನ ತಂದೆ ; ಶಿವ : ಅನುಪಮನನಸಮಾನನಂ ಗುಹಜನಕನಂ . . . ಅಭವನಂ ಕಂಡು (ಬಸವು. ೪೩-೧೭).
[ಗುಹ + ಜನಕ]

ಗುಹಾಂಗಣ (ನಾ). ಗುಹೆಯ ಮುಂದಣ ಪ್ರದೇಶ : ಭೋರ್ಗರೆಯಲ್ಪರಿತರ್ಪ ನಿರ್ಝರಾಸ್ಫಾಲನ ಶೀಕರಪ್ರಸರದಿಂದೆಸೆದತ್ತು ಬೃಹದ್ಗುಹಾಂಗಣಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೬೯೦). [ಸಂ. (ಗುಹಾ + ಅಂಗಣ)]

ಗುಹಾಂತರ (ನಾ). ಗುಹೆಯ ಒಳಭಾಗ: ಬೌದ್ಧರ ಕಾಲದ ಅನೇಕ ಗುಹಾಂತರ ಕಟ್ಟಡಗಳು (Rock Cut-Architecture) ಇದಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿವೆ (ಭಾರದ. ೪೪೯). [ಸಂ. (ಗುಹಾ + ಅಂತರ)]

ಗುಹಾಧ್ವನಿ (ನಾ). ೧. ಗುಹೆಯಿಂದ ಹೊರಡುವ ಮಾರ್ದನಿ,– ಪ್ರತಿಧ್ವನಿ: ನಗಂ ಶತಗುಹಾಧ್ವನಿಗಳಿಂ ಪ್ರತಿಘರ್ಜೆಪೋಲಂತೆ . . . ಘರ್ಜಿಸಿದುದಾ ಅದ್ವೈತಿ ತಾಂ ದ್ವೈತಿಯುಪ್ಪಂತೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೦೪೩-೪೭). ೨. (ಆಲಂ) ಒಬ್ಬರು ಹೇಳಿದ್ದನ್ನೇ ಮತ್ತೊಬ್ಬರೂ ಹೇಳುವುದು,– ಅನುಕರಣೆಮಾಡುವುದು: ವಿಚಾರವು ಗುಹಾಧ್ವನಿಯಾದರೆ ಮುಂದಿಯು ಸೊತ್ತು (ವಿಚಾಮಂ. ೬೨); ಆಧುನಿಕ ಕವಿತೆ ಈಗ ಆಡುತ್ತಿರುವುದು – ಎಲ್ಲಿಯೋ ಗಿಳಿಮಾತು, ಗುಹಾಧ್ವನಿ (ಸಾಹಿವಿ. ೯೭). [ಸಂ. (ಗುಹಾ + ಧ್ವನಿ)]

ಗುಹಾನಿಹಿತ (ಗು). ೧. ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಇರಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. (ಆಲಂ) ಬಹಳ ಗೂಢವಾಗಿರುವುದು: ಗುಹಾನಿಹಿತ, ಅಭಾವನೀಯ ಎನ್ನಬಹುದಾದ ರಸಪ್ರಕೃತಿಯು ಯಾವುದೊಂದು ವಿಶಿಷ್ಟ ಉತ್ತೇಜನ ಪಡೆದ ಸಾಮಯಿಕತೆಯ ಕಟ್ಟು ಕಾನೂನುಗಳಿಗೂ ಅಧೀನವಲ್ಲ(ನಿಬಂಧ. II, ೨೦). [ಸಂ. (ಗುಹಾ + ನಿಹಿತ)]

ಗುಹಾಲಯ (ನಾ). ಗವಿಯನ್ನು ಕೊರೆದು ನಿರ್ಮಿಸಿರುವ ಕಟ್ಟಡ; ಬಂಡೆಯನ್ನೇ ಕೊರೆದು ಮಾಡಿರುವ ಮನೆ: ಪಲ್ಲವರ ಗುಹಾಲಯ ಮತ್ತು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ದೇವಾಲಯಗಳು ಏಳನೆಯ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ (ಹೊಯ್ಸವಾ. ೧); ಹಿಂದೂದೇವಾಲಯ ಗಳೊಡನೆ ಜಗತ್ತಿನ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಸೂರೆಗೊಂಡ ಬೌದ್ಧ ಗುಹಾಲಯಗಳು . . . ಅಷ್ಟೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ (ಭಾರದ. ೪೦೪). [ಸಂ. (ಗುಹಾ + ಆಲಯ)]

ಗುಹಾಲಿಪಿ (ನಾ). ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವ ಶಾಸನಗಳ ಲಿಪಿ: ಕನ್ನಡ ಲಿಪಿಗೂ, ಗುಹಾಲಿಪಿಗೂ ಸಂಬಂಧವುಂಟು (ಕಶಾಅ. ೨೨). [ಸಂ. (ಗುಹಾ + ಲಿಪಿ)]

ಗುಹಾಲೇಖ (ನಾ). ಗವಿಯ ಒಳಗಿನ ಬರೆಹ: ನಾಸಿಕದ ಬಳಿಯ ಗುಡ್ಡಗಳ ಓರೆಗಳ ಗುಹಾಲೇಖಗಳಿಂದ ಇದನ್ನು ಊಹಿಸಬಹುದು (ಕರ್ನಾಟ. ೩೧೨). [ಸಂ. (ಗುಹಾ + ಲೇಖ)]

ಗುಹಾಹಿತ (ಗು). ೧. ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಇರಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನಿಸಲ್ಪಡುವವನು,–ತೋರುವವನು; ಪರಮಾತ್ಮ: ಈ ಸಕಲ ಕರಣಗಳ ವಿಾಜಿಂಹ ಶೇಷಿತವೆ ತಿಳಿಯಾತ್ಮನವನನೆ ಆ ಶ್ರುತಿ ಗುಹಾಹಿತ ಪರಬ್ರಹ್ಮೆಂದು ಸಾರುವದು (ಅಮೃತ. ೩-೫೦). [ಸಂ. (ಗುಹ+ಆಹಿತ)]

ಗುಹಿಲಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಗಹಗಹ ನಗು; ಗಹಗಹಿಸು: ಗಂಡುಗಲಿ ರಾವಣಗೆ ಬಿಲ್ಲಿನ ದಂಡೆಯನು ಹಾಯ್ಕಿದಳಿ ನಿಜದೋರ್ದಂಡದಂಗನೆಯೆನುತ ಗುಹಿಲಿಕ್ಕಿತು ಸಖೀನಿವಹ (ತೊರರಾ. ೧-೧೫-೨೫); ನಕ್ಕನಮರವಿರೋಧಿ ಮಿಗೆ ಗುಹಿಲಿಕ್ಕಿ ಶಿಶುವಿಂಗಾರು ಕಲಿಸಿದರೆಕ್ಕಸಕ್ಕವನೀ ಕುಮಾರಂಗೆನ್ನ ಕನಲಿಸಲು (ನಿಭಾಗ. ೭-೪-೦); ಬಿಸರುಹಾಕ್ಷನ ಕೂಡೆ ಕೊಂಬುದೆ ನುಸಿಗಳಿಗೆ ರಣವೆಂದು ಗುಹಿಲಿಕ್ಕಿತು ಸುರಸ್ತೋಮ (ಕೋಗಯ. ೨೨-೫೭). [ಗುಹಿಲು + ಇಕ್ಕು]

ಗುಹಿಲು (ನಾ). ಗಹಗಹ ಎಂಬ ಧ್ವನಿ; ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ನಗುವಾಗ ಹೊರಡುವ ಶಬ್ದ. 'ಗುಹಿಲಿಕ್ಕು' ಪರಾ.

ಗುಹೆ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟ ಮುಂತಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿರುವ ದೊಡ್ಡ ಕಲ್ಲಿನ ಪೊಟರೆ; ಗವಿ: ಹೆಬ್ಬಾಗಿಲೊಳಡ್ಡಂ ನಿಂದು ಗುಹೆಯ ಬಾಗಿಲೊಳು ಸಿಂಹನಿರ್ಪ್ಪಂತೆ ತಾಗಿ ತಳ್ದಿಸುವಾಗಳು (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೧೬೫ ೩; 1156); ಗುಹೆ ಗುಹೆಗಳೊಳಗೆ ಬಳಸಿದ ಬಹುಗಹ್ವರ ಗಹ್ವರಂಗಳೊಳ್ ಪರ ಸೌಖ್ಯಾವಹ ನಿರ್ಝರ ನಿರ್ಝರದೊಳಗಹರಹವೊಪ್ಪಿರ್ಪುದಧಿಕಮನು ಮುನಿವೃಂದಂ (ಗಿರಿಕ. ೧-೬೦); ಕುಪಿತ ಸಿಂಹದ ಗುಹೆಯ ಪ್ರಾಗ ಮದವೂ . . . ಎನಿಸಿತು ರೂಹು ಸುಮನೋಹರ ಭಯಂಕರವಾಯ್ತು ಸುರಸತಿಯ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೬-೪೨); ಗುಹೆಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಾ ಆದಿಮಾನವನು ಆಗತಾನೆ ಕುಟುಂಬ ಜೀವನವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿದ್ದಾಗ . . . ಯಾವ ಶಿಕ್ಷಣ ಕ್ರಮವೂ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಶಿಕ್ಷದ. ೩೫). ೨. ಒಂದು ವನಸ್ಪತಿ; ನರೀಹೊನ್ನೆ ಗಿಡ; ನರಿಬಾಲದ ಹುಲ್ಲು: (೬). [ಸಂ. ಗುಹಾ]

ಗುಹ್ನೆ 'ಗುನ್ಹೆ' ನೋ.

ಗುಹ್ನೇಗಾರ 'ಗುನ್ಹೇಗಾರ' ನೋ.

ಗುಹ್ಯ (ಗು). ೧. ಮುಚ್ಚಿಡತಕ್ಕ; ಅಡಗಿಸಿ ಇಡತಕ್ಕ. (ನಾ). ೨. ಮುಚ್ಚಿಡಬೇಕಾದುದು; ಗುಟ್ಟು; ರಹಸ್ಯ: ಬಾಲ ಕೇಳದರಿಂದ ನಿನಗೆನೆ ಪೇಳಿದತಿ ಗುಹ್ಯದಲಿ ನಂಬುಗೆದಾಳಿ ವಾಙ್ಮನಕಾಯಗಳಲದ್ವೈತನೆ ಬಳಸಿ . . . ಬದುಕೆಂದ (ಗಗತಾ. ೧೭-೬೦): ಮಹಾಜ್ಯೋತಿರ್ಗಹದ್ದರ್ಶನಂ ಲಭಿಸಿದಾತಂಗದೇಂ ಗುರುತರಾನಂದಕರ ಗುಹ್ಯಮಾಗುವುದೇನೋ ದೇಹಯಾತ್ರೆಯ ದುರಂತಂ? (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೦೧೯-೨೦೩). ೩. ಮಾಡಬಾರದ ಕೆಲಸ; ಅಕಾರ್ಯ. ೪. ಪ್ರಧಾನವಲ್ಲದುದು; ಶ್ರೇಷ್ಠವಲ್ಲದುದು; ಅಲ್ಪವಾದುದು. ೫. ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದ ಅವಯವ; ಜನನೇಂದ್ರಿಯ: ಚರಣಂಗಳು ಅಷ್ಟದಿಕ್ಪಾಲಕರ ಸ್ಥಾನಂಗಳು ಗುಹ್ಯ ಕಾಮನ ಸ್ಥಾನ (ಬಸವ. ೬೪೪); ಗುಹ್ಯವ ಮುಚ್ಚಿ ನೋಡಿದರೆ ಕಾಮದಹನ ಕಾಣಬಂದಿತ್ತು (ಸರ್ವವ. ೧೬೩-೬೮೯). 'ಗುಹ್ಯರೋಗ' ಪರಾ ೬. ಕೌಪೀನ; ಲಂಗೋಟಿ: "ಅಕಾರ್ಯ ಕಚ್ಚುಟಂ ಅನತಿಸಯಂ ಭಗಂಗಳಿವು ಗುಹ್ಯಮೆನಿಕ್ಕು" (ನಾನಾರ ೭೧). [ಸಂ.]

ಗುಹ್ಯಕ (ನಾ). ೧. ಕುಬೇರ: "ಐಳಬಿಳಃ . . . ಕುಬೇರಃ, ನರವಾಹನಃ, ಗುಹ್ಯಕಃ, ರಾಜರಾಜಃ, ಧನೀ, ಪುಣ್ಯಜನೇಶ್ವರಃ – ಈ ೧೭ ಕುಬೇರನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೧೪-೬೪). ೨. ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ: ಅಂತು ತಾವ್ರುಮಯ ಗುಹ್ಯಕ ಪ್ರತಿರೂಪಂ ಕಿಚ್ಚಿಂಗೆ ತೋಱಿದರಗು ಕರಗುವಂತೆ ಕರಗಿ ಪೊನಲ್ವರಿಯೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೨೯ ವ); ಅಘದಲ್ಲಿ ಗುಹ್ಯಕನುಲಿದನು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೨೩-೧೮). [ಸಂ.]

ಗುಹ್ಯಕೇಶ್ವರ (ನಾ) ಗುಹ್ಯಕರ ಒಡೆಯ; ಕುಬೇರ: ಗುಹ್ಯಕೇಶ್ವರ ಮುಖ್ಯ ಸುರನಿಕರ ಬಂದುದು (ಕಾಶಿರಾ. ೪೩-೪೨). [ಗುಹ್ಯಕ+ಈಶ್ವರ]

ಗುಹ್ಯರೋಗ (ನಾ). ಜನನೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ರೋಗ: ಅವನು ಯೌವ್ವನದಲ್ಲಿಯೇ ಗುಹ್ಯರೋಗದಿಂದ ನರಳುತ್ತಿದ್ದನು (ರೂಢಿ). [ಗುಹ್ಯ + ರೋಗ]

ಗುಹ್ಯಲಂಪಟತ್ವ (ನಾ). ಲೈಂಗಿಕ ಆಸಕ್ತಿ; ಕಾಮುಕತೆ: ಜಿಹ್ವಾಲಂಪಟ ಗುಹ್ಯಲಂಪಟತ್ವಕ್ಕೊಳಗಾಗಿರ್ದು ನಾವು ಜಿಹ್ವಾಲಂಪಟತ್ವವಿಲ್ಲದವರೆಂದರೆ ಅಗಲಱಿಯರು (ವೋಲೆಮಾ. ೬೨-೨೫೫ ಅರ್ಥ). [ಗುಹ್ಯ + ಲಂಪಟತ್ವ]

ಗುಹ್ಯಾಂಗ (ನಾ). = ಗುಹ್ಯ ೫: ಗುಹ್ಯಾಂಗಗಳು; ಗೋಪ್ಯ ಭಾಗಗಳು (The (Privy) Parts. ಇಂಕನಿ). [ಗುಹ್ಯ + ಅಂಗ₂]

ಗುಹ್ಯಾತ್ಮ (ನಾ). ಅಂತರಂಗದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರುವ ಆತ್ಮ; ಪರಮಾತ್ಮ: ಸರ್ವದಲ್ಲಿ ಗುಹ್ಯಾತ್ಮನೆನಿಸುತ ಪರ್ವಿ ಚೇಷ್ಟಿಸುತಿರ್ಪ ಹರಿ ತಾನೆ ೕರ್ವ ಗಡ (ಗಗತಾ. ೧೩-೩೭). [ಗುಹ್ಯ + ಆತ್ಮ]

ಗುಳ್₁ 'ಗೊಳ್' ನೋ.

– ಗುಳ್₂ (ಪ್ರ). ಭಾವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸೇರುವ ಒಂದು ಕೃದಂತ ಪ್ರತ್ಯಯ. 'ತಿವಿಗುಳ್', 'ಪೊಯ್ಗುಳ್', 'ಬಯ್ಗುಳ್' ಪರಾ. [?]

ಗುಳ್ಳ₁ 'ಗುಳ್ಳ' ನೋ.

ಗುಳ್₂ 'ಕುಟು' ನೋ.

ಗುಳ್₃ 'ಗುಟು' ನೋ.

ಗುಳಂಬ ‘ ಗುಡುಂಬ ’ ನೋ.

ಗುಳಕ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಗುಳಿಗೆಯನ್ನು ಗುಳಕ್ ಎಂದು ಒಂದೇ ಬಾರಿಗೆ ನುಂಗಿಬಿಟ್ಟನು (ರೂಢಿ).

ಗುಳಕವ್ವ (ನಾ). ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ದಪ್ಪನಾದ ಗೌರೀವಿಗ್ರಹ : ಅಳಕೂತ ಬಳಕೂತ ಬಂದಾಳ ಗುಳಕವ್ವ ಬಂದು ನಿಂತಾಳ ಅಗಸ್ಯಾಗ (ಜನಗೀ. ೮). [?]

ಗುಳಗಿಚಣ್ಣ ‘ ಗುಡಿಗಿಚಲ್ಲಣ ’ ನೋ.

ಗುಳಗಿಚೊಣ್ಣ ‘ ಗುಡಿಗಿಚಲ್ಲಣ ’ ನೋ.

ಗುಳದಾಳಿ, ಗುಳುದಾಳಿ (ನಾ). ಮಾಂಗಲ್ಯದ ತಾಳಿ; ಐದೆದಾಳಿ : ಸರದಾರ ನಿಮ್ಮಿಂದ ಸರುವೆಲ್ಲ ಮರತೇನ ಸರದಾಗ ಇರುವ ಗುಳದಾಳಿ ನಿಮ್ಮಿಂದ ಸರುವ ಬಳಗೆಲ್ಲ ಮರೆತೇನ (ಬೆಳುಮ. ೧೩೪) ; ಪಾರ್ವತಿಯು ಗುಳದಾಳಿಯನ್ನು ಹರಿದು ಚೆಲ್ಲಿದಳು (ಜೀವಪ್ರ. ೫೪) ; ತೆಗೆದುಕೋ ನಿನ್ನ ಗುಳದಾಳಿ ಒಡವೆ ತೊಡವೆ ; ನಾನು ಅವನೊಡನೆ ಬಾಳು ವೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುತ್ತೇನೆ (ಸ್ವಶಾವ್ಯ. ೬). **ಗುಳುದಾಳಿ:** ಕಲ್ಲವ್ವನ ಸೀರಿಯು ಮಲ್ಲವ್ವನ ಕುಪ್ಪಸವ ಈರವ್ವ ಕಟ್ಟರು ಗುಳುದಾಳಿ! ಸೆ ೀ! ತಕ್ಕೊಂಡು ಹೇಳಿದೆ ಬಂದಾರ ಮದುವಿಗೆ (ಲೋಕಗೀ. ೨೬).

ಗುಳದಾಳಿ ಉಳಿಸು = ಮುತ್ತೈದೆತನವನ್ನು ಉಳಿಸು ; ಗಂಡನನ್ನು ಬದುಕಿಸು : ನನ್ನ ಗುಳದಾಳೀ ಉಳಿಸು ನಮ್ಮವ್ವಾ ಅಂತ ಗೋದವ್ವ ಗೋಗರೆದಳು (ಮಾಡಿಮ. ೭೯). [< ಕುಲ ? + ತಾಳಿ$_1$ (= ತಾಲಿ$_1$)]

ಗುಳಪಪ್ಪಡಿ, ಗುಳಪಾವಟೆ, ಗುಳ್ಳಪಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಹಿತಿಂಡಿ ; ಬೆಲ್ಲದ ಪಾಕದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ರವೆಯ ತಿಂಡಿ : (+). **ಗುಳಪಾವಟೆ :** ನೀನು ಆ ದಿನ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದ ಗುಳಪಾವಟೆ ರುಚಿ ಇನ್ನೂ ಬಾಯಲ್ಲಿ ನೀರೂರಿಸುತ್ತಾ ಇದೆ (ಉಮಾಶಿ. ೦೫). **ಗುಳ್ಳಪಟೆ:** ಗುಳ್ಳಪಟೆ ಮೊದಲಾದ ತಿಂಡಿಗಳನ್ನು ರಾಮಚಂದ್ರನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟರು (ಕಳಹು. ೫). [← ಹಿಂ. ಗುಲಪಪಡೀ ; ಮರಾ. ಗೂಳಪಾಪಡೀ]

ಗುಳಪಾವಟೆ ‘ ಗುಳಪಪ್ಪಡಿ ’ ನೋ.

ಗುಳಪುಟ್ಟಿ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕಪುಟ್ಟಿ; ಸಣ್ಣಬುಟ್ಟಿ : ಗನ್ನವ್ವ ಪುತ್ರೀರ ತಕ್ಕ ಗುಳ ಪುಟ್ಟಿ ಕೊ ಅವ್ವ ನಿಮ್ಮ ತುಪ್ಪದ ತಕ್ಕ ಹೊಸನೆಲುವ (ಲೋಕಗೀ. ೦೫೬).

[< ಕುಳ್ಳ + ಪುಟ್ಟಿ$_2$]

ಗುಳಲ (ನಾ). ಗುಳ್ಳ ಬದನೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ. ‘ ಗುಳಲಕಾಯಿ ’ ಪರಾ. [< ಗುಳ್ಳ]

ಗುಳಲಕಾಯಿ (ನಾ). ಗುಳ್ಳದ ಕಾಯಿ ; ಬದನೆಕಾಯಿ : (+).

[ಗುಳಲ + ಕಾಯಿ$_4$ (< ಕಾಯ್$_4$)]

ಗುಳವ (ನಾ). (?) : ಬತ್ತೀಸ ಕಡಿಯ ಬಾಹರ ಪುಟದ ಗುಳವದ ಕಣಂಗಳ ಕುಳಿಶದಳಂ ಪಳಕದ ಪಾರಡದುಜ್ಜಳಿಕೆಯಿಂ (ಅನಂಪು. ೦೪-೬ ವ).

[? ಇದು ‘ ಗುಟ ’ ಶಬ್ದದ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಗುಳವತ್ತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು : ಬೆಳಲು ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆ . . . ಕಾರೆಬೋರೆ ಗುಳವತ್ತಿ ತುಂಬುರು ನಗರೆ ಮುಂತಾದ ಪಣ್ಗಳ ತಂದರಾಳ್ದನ ಬಳಿಗೆ (ಮೋಹತ. ೦೯ ೫೬). [?]

ಗುಳಾಪು, ಗುಳುಪು, ಗುಳೋಪು (ನಾ). ಗಾಜಿನ ಬುರುಡೆ,–ಗೋಳ : ಮೇಲೆ ಚಿತ್ರ ವಿಚಿತ್ರ ವರ್ಣದ ಗುಳಾಪುಗಳು ತೂಗಾಡುತ್ತಿದ್ದುವು (ಸ್ವೂಲಮಿ. ೦೩೮) ; ತಾನು ಎದುರು ನಿಂತು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಕಾಗದದ ಹೂವಿನ ಕುಚ್ಚು, ಗುಳಾಪು, ತೋರಣ, ಫರಫರೆ ಇವುಗಳಿಂದ ಮಂಟಪದ ಶೋಭೆ ಯನ್ನು ರಚಿಸಿದಳು (ಗಂಮಾಯಿ. ೦೩೩) ; ಗುಳಾಪು ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ತರತರದ ಕ್ಷಾರಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಸಿದ್ಧಮಾಡಿದ ಕಾಚಿನ ರಸವನ್ನು ಕೊಳವಿಯ ತುದಿಗೆ ಹಚ್ಚಿ ಊದಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೩೨೦). **ಗುಳುಪು:** ದೀಪಹಚ್ಚುವ ಗುಳುಪು, ಬೀಲೆರು ಗ್ಲಾಸು, ದುರ್ಬಿಣಿಯ ಕನ್ನಡಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೩೯). **ಗುಳೋಪು :** ಆ ಮಂಟಪ ದಲ್ಲಿ ‘ ಲಸ್ತರು ’, ‘ ಗುಳೋಪು ’, ‘ ಕಂದೀಲು ’, ಯಾವುದೂ ಇರಲಿಲ್ಲ (ನಗಗ. ೪೧) ; ಅರಮನೆಯವರೇ ಬಂದು ಅದನ್ನು ಸಿಂಗರಿಸಿ ಕಂದೀಲು ಗುಳೋಪು ಕಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ (ಮಲ್ಲಿ. ೯೭).

[← ಇಂ. Globe]

ಗುಳಿ$_1$ ‘ ಕುಟಿ$_2$ ’ ನೋ.

–ಗುಳಿ$_2$ ‘ –ಕುಳಿ$_3$ ’ ನೋ.

ಗುಳಿಕ (ನಾ). ೧. ಅಷ್ಟಫಣಿಗಳಲ್ಲೊಂದು ; ಎಂಟು ಜನ ಸರ್ಪ ನಾಯಕರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ : ಉರಗಪತಿ ಶೇಷರಾಜನ ಕೋಶದೆಡೆಯೊಳಿಹ ಸಂಜೀವಕದ ಮಣಿಯನು ತರಬಲ್ಲನಾವವಂ ಗುಳಿಕ ವಾಸುಕಿ ತಕ್ಷಕರ . . . ಭೀಕರ ವಿಷೋತ್ಕರದಿಂದೆ ಕಾಹು ಬಲಿದಿಹುದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೪-೪). ‘ ಅಷ್ಟಫಣಿ ’ ಪರಾ. ೨. ಶನಿಯ ಮಗ ; ಒಂದು ಉಪಗ್ರಹ. ‘ ಗುಳಿಕಕಾಲ ’ ಪರಾ. [< ಸಂ. ಕುಲಿಕ, ಗುಲಿಕ]

ಗುಳಿಕಕಾಲ (ನಾ). ಗುಳಿಕನು ಅಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಯಾಗಿರುವ ಕಾಲ ; ಶುಭಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಪ್ರಶಸ್ತವಲ್ಲದ ಕಾಲ ; ಅಶುಭಕಾಲ : ಮಾರನೆಯ ದಿನ ಆ ಜಟಕಾಗಾಡಿಯನ್ನು ನೋಡಲು ಆಪ್ತಮಿತ್ರನೊಂದಿಗೆ ಗುಳಿಕ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಹೊರಟ (ನಾಡಿಗೀ. ೪೮) ; ರಾಹುಕಾಲ ಗುಳಿಕಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಶುಭಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು (ರೂಢಿ). [ಗುಳಿಕ + ಕಾಲ]

ಗುಳಿಕಲ್ಲು ‘ ಗುಟುಕಲ್ ’ ನೋ.

ಗುಳಿಗ (ನಾ). (ಕರಾ) ಒಂದು ದೆವ್ವದ ಹೆಸರು : ಧನಿಗಳಿಗೆ ‘ ಗುಳಿಗ ’ ಬಡಿದಿದೆ (ಕುಡಿಕೂ. ೨೫೯) ; ಗುಳಿಗನ ಉಪದ್ರದಿಂದ ರಕ್ತ ಕಾರಿ ಸತ್ತಳಂತೆ (ಚೋಮದು. ೭) ; ಸದಾಗತಿ ಒಬ್ಬನು ಕಲ್ಲಿಲ್ಲದ ಗುಳಿಗನಂತೆ ಅತ್ತಿತ್ತ ಅಲೆ ಯುತ್ತಿದ್ದಾನೆ (ಹಗಲಿ. ೩೮). ‘ಗುಳ್ಳಿಕೆ’ ಪರಾ. [← ತುಳು. ಗುಳಿಗ]

ಗುಳಿಗಣ್ಣು ‘ ಕುಟುಗಣ್ ’ ನೋ.

ಗುಳಿಗದ್ದೆ (ನಾ). ತಗ್ಗಿನ ಗದ್ದೆ : ಬಯಲ ದೊಡ್ಡ ಗದ್ದೆ ಗುಳಿ ಗದ್ದೆಯಾ ಎರಡು (ಸೌಇಎ. ೦೯೩೦, ಉಡುಪಿ. ೫೭೫-೦೭ ; ?).

[ಗುಳಿ$_1$ (< ಕುಟಿ$_2$) + ಗದ್ದೆ (< ಗಟ್ದೆ)]

ಗುಳಿಗೆ$_1$, ಗುಟ್ಟಿಗೆ, ಗುಣಿಕೆ$_2$ (ನಾ). ೧. ಉಂಡೆ ; ಉರುಳೆ : ಪಳಿಕಂ, ಪೇಳಿಗೆ, ವೀಳಿಗೆ, ಗುಳಿಗೆ . . . ಇವು ಅಪಭ್ರಂಶದೊಳ್ ಟಕಾರಕ್ಕೆ ಪುಟ್ಟಿಯುಂ ಕುಳಂಗಳಾದುವು (ಶಮದ. ೩೩ ವೃತ್ತಿ) ; ಪ್ರಳಯದುರಿ ಕಾಳ ಕೂಟದ ಗುಳಿಗೆ ಪುರಾಂತಕ ಲಲಾಟ ನೇತ್ರಾನಳನೊಂದಳವಿಗಮುಗ್ಗಳವು ವರ್ಗಳ ಮುಳಿಸುಗಳುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೭೬) ; ವ್ಯೋಮಕೇಶನು . . . ವಿಭೂತಿಯ ಗುಳಿಗೆಯನು ನೆಗ್ಗೊತ್ತಿ ಸರ್ವಾಂಗದಲಿ ಧೂಳಿಸಿದ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೭-೧೧). ೨. ಮಾತ್ರೆ : ನಲವಿಂ ಬೆರಸದೆ ಭೀತಿಯ ಬಲದಿಂ ಬೆರಸಲ್ಕೆಕಾಂತೆಯರ್ಗನುರಾಗಂ ಪಟುದಾಗೆ ಪುರುಷರೌಷಧಿ ಗುಳಿಗೆಯವೊಲ್ ಮನಕ್ಕೆ ಹೇಯಮಂ ಪುಟ್ಟಿಸುಗುಂ (ದಶಕು. ೪-೯೫) ; ವೈದ್ಯರು ಎರಡು ಗುಳಿಗೆ ನುಂಗಿಸಿದರು (ರೂಢಿ). ೩. ಒಂದು ನಾಣ್ಯ : ಅಕ್ಷರದಲ್ಲೂ ಯಿದೇ ನಾಂಣ್ಯ ಕಂಠೀರಾಯ ಗುಳಿಗೆ ವರಹ (ಎಕ. XIV, ನಂಜನ. ೩೯೬-೦೭ ; 1770). ೪. (ಆಲಂ) ಸುಳ್ಳುಮಾತು : ಆ ಕಕ್ಕಶಿವನ ಗುಳಿಗೆಗಳಿಗೆ ನೀನು ಒಳ್ಳೇ ಮರುಳಾದೆ ? (ತುಳಸಿ. ೨೫). **ಗುಟ್ಟಿಗೆ :** ೧. ಭುಜಮೂಲದೊಳೆಸೆವ ವಿಭೂತಿಗುಟ್ಟಿಗೆಯ . . . ಭವಾನಿಯ ರಮಣನಂ ಕಾಣುತ್ತ (ವಿರೂಪಾ. ೭೦). **ಗುಣಿಕೆ$_2$:** (+).

[< ಸಂ. ಗುಟಿಕಾ]

ಗುಳಿಗೆ$_2$ (ನಾ). ಮಡ ; ಗುಲ್ಫ ; ಹರಡು : “ ಗುಳಿಗೆಯ ಘುಟಿಕೆ ಯಪ್ಪುದು ” (ಚತುನಿ. ೦೬). [< ಸಂ. ಘುಟಿಕಾ]

ಗುಳಿಗೆಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಉಂಡೆಮಾಡು ; ಉರುಳೆಯಾಗಿ ಕಟ್ಟು ; ಮುದ್ದೆಮಾಡು. ೨. (ಆಲಂ) ತುತ್ತುಮಾಡು ; ನುಂಗು : ಜವನಂ ಜವಗಿಡಿಸುವ ಕುಳಿಕನಂ ಗುಳಿಗೆಗಟ್ಟುವ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೯೪-೧೬).

[ಗುಳಿಗೆ$_1$ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಗುಳಿಗೆಯಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ಉಂಡೆಮಾಡು ; ಗುಳಿಗೆಕಟ್ಟು. ೨. ಗುಳಿಗೆ ಮಾಡಿ ತಿನ್ನು,–ನುಂಗು : ಹಾಲಾಹಲಮಂ ಗುಳಿಗೆಯಿಕ್ಕಲುಂ ಉರಿಲಿಂಗಮನಾಲಿಂಗಿಸಲುಂ . . . ನೆರೆವ ನಿಮ್ಮಿದಿರೊಳೊರ್ವ ಗೋಪಕುಟಿಲಂ ಗಂಡಗರ್ವಮಂ ಮೆಱೆದಪಂ (ಜಗವಿ. ೬-೮೪ ವ). ೩. ಗುಳಿಗೆಯನ್ನು ಹಾಕು: ವಿಯಚ್ಚರನ ಬಾಯ್ಗೆ ಗುಳಿಗೆಯಿಕ್ಕಲು (ಸಾಳ್ವ ಭಾ. ೧೭-೧೬). ೪. (ರಹಸ್ಯವಾಗಿ) ವಿಷ ಪ್ರಯೋಗಮಾಡು ; ಮದ್ದು ಹಾಕು : ಆ ಹುಡುಗನಿಗೆ ಯಾರೋ ಗುಳಿಗೆಯಿಕ್ಕಿದ್ದಾರೆ, ಆರೋಗ್ಯವಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [ಗುಳಿಗೆ$_1$ + ಇಕ್ಕು]

ಗುಳಿಗೆಯಿಡು (ಕ್ರಿ). =ಗುಳಿಗೆಯಿಕ್ಕು ೨ : ಬಳವೈರಿಯೆಂಬ ಸಾಧಕನಿಳೆಯಂ ಪೊಸ ಮೂಸೆ ಮಾತೆ ಶಶಿಮಂಡಲಮಂ ಗುಳಿಗೆಯಿಡೆ (ಅನಂಪು. ೬-೮೫).

[ಗುಳಿಗೆ$_1$ + ಇಡು$_1$]

ಗುಳಿಗೆಯೆತ್ತು (ಕ್ರಿ). ತುತ್ತುಮಾಡಿ ಎತ್ತು ; ಕಬಳಿಸು : ಸಿಂಗದ ಪಿಂಡು ಪೂಡಿರೆ ಘನಾಧ್ವಮನೀಂಟುವ ದಿಕ್ತಟಂಗಳಂ ನುಂಗುವಜಾಂಡಮಂ ಗುಳಿಗೆಯೆತ್ತು [ಪಾಠಾಂ. ಯಿಕ್ಕು]ವ ತಕ್ಕಿನೊಳೆಟ್ಟಿರಲ್ ಕರಂ ಪಿಂಗಳನೇತ್ರನೆಯ್ದಿದ ದನುಜಾರಿಯನಪ್ರತಿಮ ಪ್ರತಾಪನಂ (ಜಗವಿ. ೧೮-೨೦).

[ಗುಳಿಗೆ$_1$ + ಎತ್ತು$_1$]

ಗುಳಿಬೀಳು ‘ ಕುಳಿಬೀಳು ’ ನೋ.

ಗುಳಿಮಣೆ (ನಾ). ಗುಳಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಣೆ ; ಮಕ್ಕಳು ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ, ಕವಡೆ, ಹುಣಿಸೆ ಅಥವಾ ಹಾಲವಾಣದ ಬೀಜ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಹಾಕಲು ಅನುಕೂಲವಾದ ಗುಣಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಣೆ; ಚನ್ನೆಮಣೆ: ಮನವೆಳದಿರಬೇಕು ಗುಳಿಮಣೆಯಾಟಕೆ ಮುದಿಯಾದರೇನಂತೆ ತನುವು (ಚಂದ್ರವೀ. ೨೭-೭). ‘ಅಟ್ಟುಗುಳಿ’ ಪರಾ. [ಗುಳಿ$_1$ (<ಕುೞಿ$_2$) + ಮಣೆ]

ಗುಳು$_1$ ‘ ಕುೞು ’ ನೋ.

ಗುಳು$_2$ ‘ ಕುಳ$_2$ ’ ನೋ.

ಗುಳುಕ್, ಗುಳುಕು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಔಷಧಿಯ ಗುಳಿಗೆಯನ್ನು ಗುಳುಕ್ ಎಂದು ನುಂಗಿಬಿಡು (ರೂಢಿ). **ಗುಳುಕು :** ಕುದುರೆಯ ಹೊಟ್ಟೆಯ ಗುಳುಕು, ಕೀಲಾಲ – ವಾಜಿಧ್ವನಿ (ನಾನಾರ. ೬. ೫೪).

ಗುಳುಕನೆ, , ಗುಳುಕ್ಕನೆ (ಅ). ೧. ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ ; ನುಂಗುವುದನ್ನು ಅನುಕರಿಸುವ ಅವ್ಯಯ : ಮಗು ಗೋಲಿಯನ್ನು ಗುಳುಕನೆ ನುಂಗಿಬಿಟ್ಟಿತು (ರೂಢಿ). ೨. ಪಕ್ಕನೆ ; ಒಮ್ಮೆಲೆ : ಗುಣವಿಲ್ಲದ ಗೂಗಿಯನೀಗ ಗುಳುಕನೆ ತಿಂದರೆ ಶೀಲವೂ (ಚಿದಾವ. ೭೭-೧೪). **ಗುಳುಕ್ಕನೆ:** ೧. ಒಂದೇ ಬಾರಿಗೆ ಗುಳುಕ್ಕನೆ ನುಂಗಿಬಿಟ್ಟ (ರೂಢಿ).

ಗುಳುಗುಳಕ್ಕನೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಕಂಗಳರೆಮುಗಿವುತ್ತ ನೆಱೆ ಧೈರ್ಯಂಗಳೊಂದುತ ಗುಳುಗುಳಕ್ಕನೆ [ಪಾಠಾಂ. ಗುಳುಕುಗುಕ್ಕನೆ] ನುಂಗುತಂ (ಬಸವು. ೫೯-೨೦). [ಗುಳುಕ್ + – ಅನೆ$_1$]

ಗುಳುಕು ‘ಗುಳುಕ್’ ನೋ.

ಗುಳುಕ್ಕನೆ ‘ಗುಳುಕನೆ’ ನೋ.

ಗುಳುಗು (ಕ್ರಿ). (?).

ಗುಳುಗಬಿಡು = ಮುಳುಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; “ ಮುಳುಗಿಸು ” (ಸೂಪಶಾ. ಟೀಕೆ) ; ನೀರಿನೊಳು ತುಪ್ಪವೆಱೆದದ ಮರಳುವೊಲು ಕಾಸಿ ನೀರಾಱಿಸಿಯೆ ಮೇಲೆ ಹೆತ್ತ ತುಪ್ಪವ ತೆಗೆದು . . . ಹತ್ತಿಹರಳರಸಮಂ ಪೂರೈಸಿ ಕಾಸಿ ಕೆಮ್ಮಣ್ಣಳೆಯ ಗುಳುಗ [ಪಾಠಾಂ. ಗುಳಗು, ಯುಳೆಯ. ಗುರುಳ]ಬಿಡಲದಱ ನಾತಂ ಕೆಡುವುದು (ಸೂಪಶಾ. ೨-೧೯). [?]

ಗುಳುಗುಳನೆ ‘ ಗುೞುಗುೞನೆ ’ ನೋ.

ಗುಳುಗುಳಿಸು ‘ ಗುೞುಗುೞಿಸು ’ ನೋ.

ಗುಳುಗುಳು ‘ ಗುೞುಗುೞು ’ ನೋ.

ಗುಳುಗುಳುಗುಪ್ಪಂಡಿ (ನಾ). ಮಕ್ಕಳು ಆಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ : ಮಕ್ಕಳಿಬ್ಬರೂ ಗುಳುಗುಳುಗುಪ್ಪಂಡಿಯಾಟಕ್ಕಾಗಿ ಮಣ್ಣು ತರಲು ಹೋಗಿ ಹುತ್ತದಲ್ಲಿ ಕೈಹಾಕಿ ಹಾವು ಕಚ್ಚಿ ಸಾಯುತ್ತಾರೆ (ಶರಜ. ೬೭೦). ‘ ಉಲುಗುಲುಗುಂಪ್ಪಂಡೆ ’ ಪರಾ. [?]

ಗುಳುಚ್ಛ ‘ ಗುಲುಚ್ಛ ’ ನೋ.

ಗುಳುದಾಳಿ ‘ ಗುಳದಾಳಿ ’ ನೋ.

ಗುಳುಪು ‘ ಗುಳಾಪು ’ ನೋ.

ಗುಳೂಚಿ, ಗುಳೂಚೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ ; ಅಮೃತವಳ್ಳಿ : ಜಳದೊಳ್ ರಾಸ್ನೆ ಗುಳೂಚಿ ಸಬ್ಬಸಿಗೆ ಬಿಲ್ವಂ ಪದ್ಮಕಂ ನಾಗರಂ . . . ಕುಡೆ ಕಷಾಯಂ ಮಾಡಿ ವಾಹಕ್ಕೆ ಕೇವಲ ವಿಷಾಯೋಗಮೆ ಮಾಣಿಸಲ್ಕೆ ನೆಱೆಗುಂ ನಾನಾವಿಧ ವ್ಯಾಧಿಯಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೨೩೮) ; ಅನಲಂ ಗುಳೂಚಿ ಮೊಸರೆಳ್ಳಿನಿತುಮನೊದಗೂಡಿ ಕೊಡುವುದಿರ್ಪತ್ತೊಂದು ದಿನವರೆಗಂ ಕುದಿರೆಗೆ (ಅಶ್ವಶಾ. ೬-೫೨). **ಗುಳೂಚೆ :** ಜಳದಂ ಶುಂಠಿ ದುರಾಲಭೆ ಗುಳೂಚೆಯೆಂಬಿನಿತುಮಂ ಕಷಾಯಂಗೊಂಡಾಗಳ್ ಕುಡಿಯೆ ವಾತದೋಷಂ ಸಲೆ ವಿಷಮಜ್ವರಂ ದಿನತ್ರಯಕ್ಕುಪಶಮಿಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೧೬). [<ಸಂ. ಗುಡೂಚೀ]

ಗುಳೂಚೆ ‘ ಗುಳೂಚಿ ’ ನೋ.

ಗುಳೂರಿಗೆ, ಗುಳ್ಳೋರಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಹಿಯಾದ ಭಕ್ಷ್ಯ,–ಹೂರಿಗೆ : ತಂಡತಂಡದ ಪಾಕ ಷಡುರಸ ಭಕ್ಷವು ಮಂಡಿಗೆ ಫೇಣಿ ಗುಳೂರಿಗೆಯೂ ವುಂಡಲಿಗೆಯು (ಚಂದ್ರಾವ. ೫). **ಗುಳ್ಳೋರಿಗೆ :** ಗೋಲಬಾಹ್ಯ ಲೆನ್ಸದ ಆಕಾರವು ಗುಳ್ಳೋರಿಗೆಯ ಹಾಗೆ ಇರುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೫೩) ; ಗಂಗವ್ವ ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಅನಾರಸ ಗುಳ್ಳೋರಿಗೆಗಳನ್ನು ಕರಿದು ಮಾಮಲೇದಾರರ ಮನೆಗೆ ಕಳಿಸಬಹುದಿತ್ತಲ್ಲ (ಗಂಮಾಯಿ. ೩೩) ; ಗುಳ್ಳೋರಿಗೆಯಂತೆ ಉಬ್ಬಲು ಪಂಡಿತನಿಗೆ ತಡೆಹಿಡಿಯಲಿಲ್ಲ (ಸಮುಜೀ. ೯೧೭)

[ಗುಳ$_3$ (<ಗುೞ) + ಪೂರಿಗೆ]

ಗುಳೆ ‘ ಗೂಳೆಯ ’ ನೋ.

ಗುಳೆಏಳು ‘ ಗೂಳೆಯೇಳು ’ ನೋ.

ಗುಳೆಕಟ್ಟು ‘ ಗುಳೆಗಟ್ಟು ’ ನೋ.

ಗುಳೆಕಾರ ‘ ಗೂಳೆಕಾರ ’ ನೋ.

ಗುಳೆಕಿತ್ತಿಸು (ಕ್ರಿ). ನೆಲೆಬಿಟ್ಟು ಹೊರಡಿಸು ; ಕಂಬಿಕೀಳಿಸು ; ಹೊರದಬ್ಬು : ಅವನನ್ನು ವಾಡೆಯಿಂದ ಗುಳೇಕಿತ್ತಿಸುವದಂತೂ ತೀರ ಕಠಿನವಾಗಿತ್ತು (ದೀಪಹ. II, ೧೧೦). [ಗುಳೆ (<ಗೂಳೆಯ) + ಕಿತ್ತಿಸು$_1$]

ಗುಳೆಕೀಳು (ಕ್ರಿ). ಸ್ಥಳಬಿಡು ; ಕಂಬಿಕೀಳು : ಶ್ಯಾಮರಾಯನ ಸಮ್ಮುಖದಲ್ಲಿ ವಿರಾಜಮಾನವಾದ ತಿಕಡಿ ಗುಳೇಕಿತ್ತಿತ್ತು (ದೀಪಹ. II, ೧೦).

[ಗುಳೆ (<ಗೂಳೆಯ) + ಕೀಳು$_1$ (<ಕೀೞ್$_1$)]

ಗುಳೆಗಟ್ಟು, ಗುಳೆಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಬರಗಾಲ ಮುಂತಾದ ಕಷ್ಟ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಲಸೆ ಹೋಗಲು ಗುಂಪುಕೂಡು ; ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರು : ಊರ ಹೊರಗೆ ‘ ಗುಳೇಗಟ್ಟಿ ’ ಕೂಲಿಗೆಂದು ಬಂದ ಗುಳೇದಗುಡ್ಡದ ಕಡೆಯ ಅನೇಕ ಕನ್ನಡಿಗರನ್ನು ಅಂದು ನಾಟಕಕ್ಕಾಗಿ ಆಮಂತ್ರಿಸಿದ್ದೆವು (ಜನನಾ ೦ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). **ಗುಳೆಕಟ್ಟು :** ಈಗಾಗಲೆ ಹದಿನೆಂಟು ಸಾವಿರ ಜನ ಗುಳೆಕಟ್ಟಿ ಹೋಗಿದೆಯೆಂದು ಸೂರಸಿಂಗನು ಕೇಳಿದ್ದನು (ಪ್ರಣಸ. ೬೪).

ಗುಳಿಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳು=ಗೂಳಿಯೇಳಂ: ಯಾವ ಬೆಳೆಗಳೂ ಬರಲಿಲ್ಲ. ಜನರು ಕಂಗಾಲಾಗಿ ಗುಳಿಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಹೋಗಹತ್ತಿದರು (ಚಂದ್ರಶಾ. ೮) ; ಹಳ್ಳಿಯ ಜನರು ಗುಳೇಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಹೋದವರು ಈಗ ಊರಿಗೆ ತಿರುಗಿ ಬರುತ್ತಿರುವರು (ಅನ್ನ. ೬೬) ; ಎರಡು ದೇಶಗಳಿಂದಲೂ ನಿರಾಶ್ರಿತರ ತಂಡಗಳು, ಗುಳೇಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಓಡಾಡತೊಡಗಿದವು (ಹೇಮಂತ. ೨೮೫).

[ಗುಳಿ (<ಗೂಳಿಯು) + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಗುಳಿತೆಗೆ ‘ ಗೂಳಿಯಂದೆಗೆ ’ ನೋ.

ಗುಳಿಬೀಳು (ಕ್ರಿ).=ಗುಳಿಗೆಟ್ಟು: ಒಂದು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಗರ್ಭಿಣಿ . . . ಮತ್ತೊಂದು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಬೇನೆಬಿದ್ದ ಮುದುಕ . . . ಇವರೆಲ್ಲ ಗುಳಿಬಿದ್ದು ಹೋಗಬೇಕು (ಮತ್ತಮ. ೧೦೪).

[ಗುಳಿ (<ಗೂಳಿಯು) + ಬೀಳು$_1$ (<ಬೀೞ್$_1$)]

ಗುಳಿಯ (ನಾ). ಸಣ್ಣ ಚಿಪ್ಪು: ಮಿಗೆ ದಿನಪದುಗ್ಗಮಂ ಗುಬ್ಬ(ಬಿ)ಯ ಗೂ(ಗು)ಳಿಯದೊಳೆ ತಿವಿ ಸುಟ್ಟು ನವನೀತದಿನೆಚ್ಚುಗೆ ಮೇಣ್ ಗುರುಗುಂಜೆಯ ಬೇರುಗಳಂ ಕೊಂಡೆಚ್ಚುಗಕ್ಷಿಪುಷ್ಪಂ ಕಿಡುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೨೦೦). [<ಗುರುಳಿ]

ಗುಳಿಹೋಗು ‘ ಗೂಳಿಯಹೋಗು ’ ನೋ.

ಗುಳೋಪು ‘ ಗುಳಾಪು ’ ನೋ.

ಗುಳ್ಕನೆ (ಅ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ; ನುಂಗುವುದನ್ನು ಅನುಕರಿಸುವ ಅವ್ಯಯ: ಗುಳ್ಕನೆ ನುಂಗಿದ ಕೂಳದು ಪಳ್ಳಿಗೆ ಬಂದಯ್ದೆ ಪೇಳ್ಕೆಗಟ್ಟುವ ಪದದೊಳ್ (ಪಸಾರ. ೯೯೭-೬) ; ಸವಿಯೂಟಕ್ಕೆ ಮನವಿಟ್ಟು . . . ನಾಲಗೆಯೊಳಿರಿಸಿ ಗುಳ್ಕನೆ ನುಂಗುವಾಗ ವೇ ಗತಿಯಾಗಿ (ವೀಶೈಪು. ೩ ೪-೨೦). [ಗುಳ್ಕ್$_0$ + – ಅನೆ$_1$]

ಗುಳ್ಳ, ಗುಳ$_1$, ಗುಳ್ಳೆ$_2$ (ನಾ). ಬದನೆಯ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ: “ ಗುಳ್ಳಂ, ಬೃಹತಿ ” (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೮-೩೦) ; “ ನಿದಿಗ್ಧಿಕೆ, ವ್ಯಾಘ್ರೀ, ಬೃಹತೀ, ಕುಲೀ, ಕ್ಷುದ್ರಾ, ದುಃಸ್ಪರ್ಶೆ, ರಾಷ್ಟ್ರಿಕೆ ” (ನಾಚಿರಾ. ೬) ; ಅಗಸೆ ಪೆಸಱವರೆ ಬಾವುಜೆಗೆ ಗುಳ್ಳ ಮೆಳ್ಳೆಟ್ಟು ಬಳ್ಳಿಸೊರೆಯೆಂಬಿವನಿಕ್ಕುಗೆ ಪಾಲೊಳ್ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೧೯೧); ಮರುತ ಶ್ಲೇಷ್ಮಜ್ವರಮಂ ಪರಿಹರಿಸುಗುಮುಮದುರ್ವಳ್ಳಿ . . . ಗುಳ್ಳಂ ಶುಂಠಿಗಳಿರೆ ಕಾಯ್ದ ಕಷಾಯಮದು ದಿನತ್ರಯದಿಂದಂ (ಕಲ್ಯಾಕಾ. ೩-೩೫) ; ಮತ್ತೆಯುಂ ಕೇಳ್ದೊನ್ನ ನೆಗಿಲಲುತ್ತು ಗುಳ್ಳದ ಬೀಜವಂ ನೆಱೆ ಬಿತ್ತುವಂದದಿ (ಬಸವು. ೬೦-೫೦) ; ಮತ್ತೆ ಕೆಲವಂ ಗುಳ್ಳದೆಳೆಗಾಯ ಹರಳಂತೆ ಕತ್ತರಿಸಿಯೊಗರುಹೋಹಂತುಕ್ಕರಿಸಿಕೊಂಡು (ಸೂಪಶಾ. ೪-೩೨). ‘ ನೆಲಗುಳ್ಳ ’, ‘ ವಾದಿರಾಜಗುಳ್ಳ ’ ಪರಾ. **ಗುಳ್ಳ$_2$:** “ ಗುಳಂ ಬೃಹತಿಯಕ್ಕು ” (ಮಂಗರಾ. ೩೯-೨೯) ; “ಹಿಂಗುಳಿ=ಗುಳದಕಾಯಿ” (ಗಂಗಾಮ. ೩೪೯.) **ಗುಳ್ಳೆ$_2$:** ಪುರಾತನರು ನುಡಿದಂತೆ ನಡೆಯದವರೆಲ್ಲ ಹಾಳೂರೊಳಗೆ ನರಿ ಗುಳ್ಳೆ[ಪಾಠಾಂ. ಗೂಳಿ]ಯ ತಿಂದು ಬಗುಳಿದಂತೆ ಕಾಣ (ಚನ್ನವ. ೮. ೦೮೦-೩೯೬). [ದೇಶ ತುಳು. ಗುಳ್ಳ, ಗುಳ್ಳೊ]

ಗುಳ್ಳಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಕ್ಷುದ್ರ ದೇವತೆ (?): ಶೀರಿಯಾ ಶಟವಿ ಗುಳ್ಳಕೆ ಪೊಳಕಾಯಿ . . . ಎಲ್ಲನಾ ನಾಕದಾ ಕಳ್ಳದೇವತೆಗಳನಿಲ್ಲದೆ ಒಲಿಸಿದರು ಪೊಳ್ಳಲ್ಲದೆ ಗತಿಯಲ್ಲ (ವಿಸಾಸು. ೫೮-೨). ‘ ಗುಳಿಗ ’ ಪರಾ. [?]

ಗುಳ್ಳಗಂಜಿ ‘ ಗುರುಗುಂಜಿ ’ ನೋ.

ಗುಳ್ಳಪಟಿ ‘ ಗುಳಪಪ್ಪಡಿ ’ ನೋ.

ಗುಳ್ಳಿ (ನಾ). (?): ಸಣ್ಣಕ್ಕಿ ಬೋನಾಯ್ತು ಸಲೆ ತಂಡುಲ ಬೆಣ್ಣೆಕಾಸಿದ ಘೃತ . . . ಬೋನದ ಗುಳ್ಳಿಯು ಕರುಣ ಪಂಚಭಕ್ಷ್ಯವು ಬೋನಹತ್ತೆಸರ ಪಾಯಸವು ಬೋನಕ್ಕೆ ಹಸ್ತ ಪುರುಷರ್ಪಾರಿ ನೀಡಲು ಬೋನವೆ ಷಡುರಸಾನ್ನಗಳು (ದೇವಾಂಪು. ೬-೨೨೯). [?]

ಗುಳ್ಳಿಗಣ್ಣ ‘ ಗುಳ್ಳೆಗಣ್ಣ ’ ನೋ.

ಗುಳ್ಳಿಗಣ್ಣು ‘ ಗುಳ್ಳೆಗಣ್ಣು ’ ನೋ.

ಗುಳ್ಳಿಱಿ (ಕ್ರಿ). ಗೊಳ್ಳೆಂದು ಬಲವಾಗಿ ಧ್ವನಿ ಹೊರಡುವಂತೆ ನಗು; ಗೊಳ್ಳೆಂದು ನಗು: ಪೊಳ್ಳಿನುತ ಸುರವಾರನಾರಿಯರಳ್ಳೆಗಳ ಹಿಡಿದುಬ್ಬಿ ನಗೆಯಲಿ ಗುಳ್ಳಿಱಿದು ಗುಹಿಲಿಕ್ಕಿದರು ಪರಿ ಲೇಸುಲೇಸೆನುತ (ತೊರರಾ. ೬-೨೨-೨೫). [ಗುಳ್$_1$ (<ಗೊಳ್) + ಇಱಿ$_1$]

ಗುಳ್ಳುಗಾವಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ (?): ಗುಳ್ಳುಗಾವಿಯನು ನೇರಿಲ ಕೊನರನು ಅಕ್ಕಿಗಚ್ಚಿನಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಜೇನುವೆರಸಿ ಕುಡಿಯೆ ಹನ್ನೆತ್ತರು ಕೆಡುವುದು (ಸಕವೈ. ೦೯೬). [?]

ಗುಳ್ಳೆ$_1$ ‘ ಗುರುಳೆ ’ ನೋ.

ಗುಳ್ಳೆ$_2$ ‘ ಗುಳ್ಳ ’ ನೋ.

ಗುಳ್ಳೆ$_3$ (ಗು). ಸಣ್ಣ; ಪುಟ್ಟ. ‘ ಗುಳ್ಳೆನರಿ ’ ಪರಾ. [<ಕುಳ್ಳ]

ಗುಳ್ಳೆಗಣ್ಣ, ಗುಳ್ಳಿಗಣ್ಣ (ನಾ). ಕಣ್ಣಿನ ಗುಡ್ಡೆಯಮೇಲೆ ಬೊಕ್ಕೆ ಎದ್ದಿರುವವನು: (೬). **ಗುಳ್ಳಿಗಣ್ಣ:** ಅರ್ಥಾನುರೂಪಾನ್ವರ್ಥಕ್ಕೆ – ಹೆಱೆಗಾಲಂ . . . ಗುಳ್ಳಿಗಣ್ಣಂ, ಹಱಿದಲೆಯಂ – ಎಂಬಂತೆ (ಶಮದ. ೬೬ ಪ್ರಯೋ). [ಗುಳ್ಳಿಗಣ್ಣು + – ಅ$_7$]

ಗುಳ್ಳೆಗಣ್ಣು, ಗುಳ್ಳಿಗಣ್ಣು(ನಾ). ಕಣ್ಣಿನಗುಡ್ಡೆಯ ಮೇಲೆ ಬೊಕ್ಕೆ ಎದ್ದಿರುವ ಕಣ್ಣು: (೬). **ಗುಳ್ಳಿಗಣ್ಣು:** ಗುಳ್ಳಿಗಣ್ಣಿನವರ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ದೋಷವಿರುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೦೪೪) ; ಇವ . . . ಗುಳ್ಳಿಗಣ್ಣಿನವ; ಮುಖ ಬಲು ರಾವು (ಮೇದಿಮ. ೪).

[ಗುಳ್ಳೆ$_1$ (<ಗುರುಳೆ) + ಕಣ್ಣು (<ಕಣ್)]

ಗುಳ್ಳೆಗೊಟ್ಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ; ಅಟ್ಟುಗುಳಿಯಾಟ: ಗುಳ್ಳೆಗೊಟ್ಟೆ ಬಟ್ಟಾಳಿಸೆಂಡು ಪೊಡೆಸೆಂಡೆಂಬಿವನಾಡುತ್ತೊಡವಳೆದರ್ (ಶಂಪಭಾ. ೨-೩೦). ‘ ಗೊಟ್ಟುಗುಟಿ ’ ಪರಾ. [ಗುಳ್ಳೆ ? + ಗೊಟ್ಟೆ$_1$]

ಗುಳ್ಳೆನರಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆ ನರಿ; ಸಣ್ಣ ಜಾತಿಯ ನರಿ: ಅವರಂಥ ಪೆದ್ದರಂತೀರಿ ? ಜೊತೆಗೆ ಗುಳ್ಳೆನರಿಯಂಥ ಕುಯುಕ್ತಿವಂತರು (ಪುನರು. ೨೪೫) ; ಸಿಂಹದ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಗುಳ್ಳೇನರಿಯ ನಖಪ್ರಹರ (ಕೋಹಿನೂ. ೩೨). ೨.(ಆಲಂ)ಒಳಗಿನ ಭಾವನೆಯನ್ನು ತೋರ್ಪಡಿಸದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಕಪಟಿ: ಪ್ರೊಫೆಸರು ನನ್ನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣ ಅಂತಃಕರಣ ಉಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದರೂ, ಅದನ್ನು ಹೊರಗೆ ತೋರ್ಪಡಿಸುತ್ತಲೇ ಇರಲಿಲ್ಲ ಆ ಗುಳ್ಳೆನರಿ (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೮). ಈಗಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಾಜಕೀಯದಲ್ಲಿ ಗುಳ್ಳೆನರಿಗಳೇ ಹೆಚ್ಚು (ರೂಢಿ). [ಗುಳ್ಳೆ$_3$ + ನರಿ/ತಮಿ. ಕುಳ್ಳನರಿ]

ಗುಳ್ಳೆಮುತ್ತು (ನಾ). ಕೃತ್ರಿಮವಾದ ಮುತ್ತು; ಟೊಳ್ಳಾದ ಮುತ್ತು: (೬). [ಗುಳ್ಳೆ$_1$ (<ಗುರುಳೆ) + ಮುತ್ತು$_5$]

ಗುಳ್ಳೆರೋಗ (ನಾ). ಮೈಮೇಲೆ ಗಡ್ಡೆ ಬರುವ ಒಂದು ರೋಗ; ಪ್ಲೇಗು: ಭರಮಪ್ಪನಾಯಕನ ಆಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೭೭೩-ಳ ರಲ್ಲಿ ಗುಳ್ಳೆರೋಗ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು (ಚಿತ್ರಪಾ. ೮ ಉಪೋದ್ಘಾತ) ; ಸ್ವಭಾನು ಸಂ॥ ದಲ್ಲಿ ಗುಳ್ಳೆರೋಗ ತಗಲಿ ಜನ ಲಯವಾದದ್ದು (ಚಿತ್ರಪಾ. ೫ ಅನುಬಂಧ ೨). [ಗುಳ್ಳೆ$_1$(<ಗುರುಳೆ) + ರೋಗ]

ಗುಳ್ಳೋರಿಗೆ ‘ ಗುಳೂರಿಗೆ ’ ನೋ.

ಗುಱಿ ‘ ಕುಱಿ$_2$ ’ ನೋ.

ಗುಱಿಕಾಱ, ಗುರಿಕಾರ, ಗುರಿಗಾರ, ಗುರ್ಕಾರ (ನಾ). ೧. ಗುರಿ ಹೊಡೆಯುವುದರಲ್ಲಿ ನಿಪುಣ; ಈಡುಗಾರ. ೨. ಅರಮನೆ; ಗಡಿಪ್ರದೇಶ, ಮೊದಲಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆ ಮಾಡಲು ನಿಯುಕ್ತನಾದ ಉನ್ನತಾಧಿಕಾರಿ; ಗ್ರಾಮಣಿ: ಸುರಪತಿಮುಖ್ಯರೆಣ್ದೆಸೆವಳಗಡಿಯೊಳ್ಗುಱಿಕಾಱರೆಂಬವೋಲ್ (ಅಪ್ರತಿ. ೭೦-೭) ; ದೊರೆರಾಯ

ನರಸರಾಜೇಂದ್ರು ಸಾಕಿದ ಬಲು ಗುಱಿಕಾಱ ಮನ್ನೆಯರುಗಳ ಪಿರಿದು ವಿ ಂ ಗ ಡಿ ಸು ತಾ ಱ ೀ ಳು ಪೌಜುಗಳಿಂದರಿಬಲಾಂಬುಧಿಯನು ಪೊಗೆದ (ಕಂಠವಿ. ೧೮-೯೧) ; ಪಿಂತಣ್ಣಾ ಗುಱಿಕಾಱರಾ ಪಡೆವಳರ್ ಬಂದಿರ್ದರ್ (ಚಿಕವಿ. ೫-೭೯). **ಗುರಿಕಾರ:** ೧. "ಕೃತಹಸ್ತಃ, ಸುಪ್ರಯೋಗ ವಿಶಿಖಃ, ಕೃತಪುಂಖಃ – ಕಿ ಗುರಿಕಾರನ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೨೦). **೨.** ಅರಮನೆ ವಳಬಾಗಿಲ ಗುರಿಕಾರರು ಚಂನಪ್ಪನವರು . . . ಮಾಡ್ಸಿದ . . . ಸೇವೆ (ಎಕ. III, ಮಂಡ್ಯ. ೯೫-೨; 1825) ; ಆ ಬೇಡರು ಪೂತಂಗನೆಂಬ ಗುರಿಕಾರ ಸಹ ಬಿಸಿಲಿಗಾರದೆ ನಾವಿರುವ ಎಲವದ ಮರದ ನೆಳಲ ಸೇರಿ ಬಳಲಿಕೆಯ ತೀರಿಸಿ ಕೊಂಡು (ವಚಕಾ. ೩); ಸೆಜ್ಜೆಯ ಗುರಿಕಾರನಿಗೆ ಮರ್‍ಯಾದೆ ಮಾಡಿದ್ದು ಗ. ೧೦೦೦ (ಬಿಟ್ಟಿಅ. ೫೭-೧೨); ವೆಂಕಟು ಗುರಿಕಾರನಾದರೂ ಶ್ರೀಮಂತನಲ್ಲ (ಜಾರುದಾ. ೩೩) ; ಹಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲಿ ಪಟೇಲರು ಇರುವ ಹಾಗೆ ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಮಕ್ಕೊಬ್ಬ ಗುರಿಕಾರನಿದ್ದನು (ಕೋಟಚೆ. ೧) ; ಕುಡಿಯರ ಸಂಸಾರಕ್ಕೆ ಅವನೇ ಗುರಿಕಾರ (ಕುಡಿಕೂ. ೧) ; ಮಾಧವ ಸೋಮಯಾಜಿ ಆ ಅಗ್ರಹಾರ ಗಳಿಗೆಲ್ಲ ಮೇಲಾಳು, ಅಲ್ಲವೆ ಗುರಿಕಾರನು (ನಾಡೋಜ. ೭೪); ಊರಿನ ಗುರಿ ಕಾರರು ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರು ಬಂದಿರಲಿಲ್ಲ (ಮಠಮ. ೩). **ಗುರಿಗಾರ:** ೧. "ಗುರಿ (ಯಿಟ್ಟು) ಹೊಡೆಯುವುದರಲ್ಲಿ ಕುಶಲನಾದವನು, ಅಭ್ಯಾಸ ಪಡೆದವನು (ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಬಂದೂಕು ಹೊಡೆಯುವುದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗೊತ್ತಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಪಡೆದವನು); ಗುರಿಗಾರ" (Marksman. ಇಂಕಿನಿ) ; ಹೊತ್ತಿರುವ ಕೋವಿಗಳ ಗುರಿಗಾರರೊಡವೆರೆದು . . . ಮುತ್ತಿದರ್ ಗೋರಿಬೇಂಟೆಗೆ ಕಾಡನೊತ್ತರದಿ (ಕಾಲೂರ.೯೨-೧೮೦). **೨.** ಬಿಲ್ಲವರ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನನ್ನು 'ಗುರಿಗಾರ' (Gurikar) ನೆಂದು ಕರೆಯುವರು (ತುಳುನಾ. ೨೨೨). **ಗುರ್ಕಾರ:** ೨. ಹಿಂದಿನಕಾಲವಾದರೆ ತಮ್ಮ ಜಾತಿಯಲ್ಲಿ ಹೀಗೇನಾದರೂ ಆಗಿದ್ದರೆ, ನಾಲ್ಕಾರು ಮಾಗಣೆಯ ಗುರ್ಕಾರ ಕಟ್ಟುಹಾಕಿ ಬಹಿಷ್ಕಾರ ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದ (ಹೊಸಕ್ಕ. ೫೯) ; ಗುರ್ಕಾರರ ದಯೆಯಿಂದ ನನ್ನ ಹೆಣ್ಣಿನಮೇಲೆ ದಿಟ್ಟಿ ನಡುವ ಧಿಮಾಕು ಈ ಮಾಗಣೆಯಲ್ಲಿ ಯಾವ ಗಂಡೆದೆಗೆ ಇದೆ ಎಂತೇನೆ (ಹೊಸಕ್ಕ. ೫೦). [ಗುಱಿ (<ಕುಱ್ಱು₂) + – ಕಾಱ]

ಗುಱಿಗಾಣ್ (ಕ್ರಿ). ಗುರಿಯನ್ನು ಮುಟ್ಟು,—ತಾಕು ; ಗುರಿಸಾಧಿಸು; ಕಾಮನೇಸು ಗುಱಿಗಂಡುದು ತಂಡದೆ ನಿಂದ ನಂದನಂ ತಳೆದುವು . . . ಕರ್ಬಿನ ಬೆಳ್ಪಿನಂದಮಂ (ಗಿರಿಕ. ೭-೩೯). [ಗುಱಿ (<ಕುಱ್ಱು₂)+ಕಾಣ್]

ಗುಱಿಪಾಳ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಎಱಗಜ್ಜ ಮಹಾಮಾತ್ಯಂ × × ಱಿದಂ ನತ ಗಂಗಮಹಿಗೆ ಸಫಳಮತೆಯಿಂ ಗುಱಿಪಾಳನ್ (ಎಕ. II, ೦೫೦-೮ ; ಸು. 950). [?]

ಗುಱಿಮಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗುರಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಈಡಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು: ಆರ್ಗೆ ಸತಿ ನೀಂ ಪೆಸರೇಂ ನಿನಗಿಂತು ತೋರ್ಪ ಜವ್ವನ ದೊಳಗೀ ತಪಕ್ಕೆ ಗುಱಿಮಾಡಿಸಿದುಬ್ಬೆಗಮಾವುದು (ಕಾದಂಪೂ. ೭೮೫). [ಗುಱಿಮಾಡು + – ಇಸು₃]

ಗುಱಿಮಾಡು, ಗುರಿಮಾಡು (ಕ್ರಿ). ಗುರಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು ; ಈಡು ಮಾಡು: ನವಯೌವನೆ ಮರುಳಾದೆ ಈತಂಗೆ ಗುಱಿಮಾಡಿದಪೆ ನಿನ್ನ ಮನುಮತಂಗೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೮೨) ; ಹಾಹಾ ಎಲೆ ಅಯ್ಯ . . . ಕೋಪದ ಕಾಡುಗಿಚ್ಚಿಗೆ ಅಡವಿಯ ಗುಱಿಮಾಡದಿರಿ (ಸಿದ್ಧವ. ಕ. ೧೮-೫೩) ; ನಿಜಪತಿ . . . ಅಂಗಜನಸಮಾಸ್ತ್ರಸಂತತಿಗೆ ತ ತ್ಸ ತಿ ಯ ಂ ಗುಱಿಮಾಡಿ ಕಾಡಿದಂ (ದಶಕು. ೧೨-೧೩೭) ; ಜಲಧಿಯಲಿ ಜಂಗುಳಿಸಿ ಕಂಧರಕೆ ಕುಲಿಶ ಭೀತಿಯ ಬೀಱ ಕಣೆ ಬಳಿಸಲಿಸಿ ಹರಿದಾಡಿದುವು ಸು ಭ ಟ ರ ಗೋಣ ಗುಱಿಮಾಡಿ (ಕುಮ್ಮಾಭೀ. ೪-೧೯). **ಗುರಿಮಾಡು :** ಅದರಲ್ಲಿನ ಚರಿತ್ರಾಂಶ ವನ್ನು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಿಮರ್ಶೆಗೆ ಗುರಿಮಾಡಬಾರದೆಂದು ಓದುವ ಮಹನೀಯರಲ್ಲಿ ವಿನಂತಿ (ಚಂಗಾಳ್ಳ. ೩ ಮುನ್ನುಡಿ).

ಗುಱಿಮಾಡಿಕೊಳ್=ಉದ್ದೇಶಿಸು ; ಬಯಸು : ದೆಸೆಗಳ ಮೇರೆಯಂ ನಿಱಿಸಿ ಪೋಪುದುಮಾಭರಣ ಪ್ರಸೂನ ಸದ್ವಸನ ವಿಲೇಪನಾದಿಗಳೊಳಂ ಕೆಲವಂ ಗುಱಿಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸೇವಿಸುವುದುಂ (ಆದಿಪು. ೬-೮).
[ಗುಱಿ (<ಕುಱ್ಱು₂) + ಮಾಡು₁]

ಗುಱಿಮಾನಿಸ 'ಗುಱಿಮಾನಿಸ' ನೋ.

ಗುಱಿಯಾಗು, ಗುರಿಯಾಗು (ಕ್ರಿ). ಈಡಾಗು ; ಪಕ್ಕಾಗು ; ಪಾತ್ರವಾಗು ; ಲಕ್ಷ್ಯವಾಗು : ಮನ್ಮಥಕ್ರೀಡೆಗೆ ನೋಡೆ ನಾಡೆ ಗುಱಿಯಪ್ಪುವು ದಂಪತಿ ಭೋಗಭೂಮಿಯೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೫-೪೦); ವೀರಸುತಜನನಿಗೀ ಗಾಂಧಾರಿಗೆ ದುಃಖಶತಜನನಿವೆಸರಾಯ್ತೀಗಳ್ ಕೌರವಪತಿ ದುಃಖಮಹಾ ಭಾರಮನಾಂತಾಯಸಕ್ಕೆ ಗುಱಿಯಾದುದಱಿಂ (ಗದಾಯು. ೪-೫); ರಣಮಹಿ ಭಯಾನಕರಸಕೆ ಗುಱಿಯಾಯ್ತು (ಕುಮ್ಮಾಭೀ. ೮-೧೮) ; ಪಾಪ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ನಾ ಗುಱಿಯಾದೆ ಸ್ವಾಮಿ (ಪುರಂದ. ೧-೧೭೭-೯). **ಗುರಿಯಾಗು :** ಸೂರ್ಯ ನಷ್ಟು, ಮಾನವನ ಮನಸ್ಸನ್ನಾಕರ್ಷಿಸಿ ಲೋಕಶ್ಲಾಘನೆಗೆ ಗುರಿಯಾದುದು ಬೇರೊಂದಿಲ್ಲ (ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿ. ೮೦).
[ಗುಱಿ (<ಕುಱ್ಱು₂) + ಆಗು₁]

ಗುಱಿಯಾಳ್, ಗುಱಿಯಾಳು (ನಾ). ೧. = ಗುಱಿಕಾಱ ೨ : ಪೊಸದೊರೆಯಾಳ್ಗಳಂತರಮನಿನ್ನಱಿಯಂ ಗುಱಿಯಾಳ್ಗಳೀತನೊಂದೆಸಕಮನಿಂತಿದೆಂದು ತಿಳಿಯರ್ (ಚಿಕವಿ. ೫-೧೯). **ಗುಱಿಯಾಳು: ೨.** (ಚೆಂಡಿನಿಂದ ಗುರಿಯಿಟ್ಟು ಹೊಡೆಯುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಕ್ಕಳಾಟ: ಬಾಲಕರು ನೂಱಾಱು ಮೆಱೆದರು . . . ಆಳಿನೇಱಿಕೆ ಹಿಡಿಗವಡೆ ಗುಱಿಯಾಳು ಚೆಂಡಿನ ಹೊಣಕೆ ಚಣಿಕೋಲಾಳುಗೊತ್ತಿನದಂಡೆಯೆನೆ ನಾನಾವಿನೋದದಲಿ (ಕುಮ್ಮಾಆ. ೬-೧). [ಗುಱಿ (<ಕುಱ್ಱು₂) + ಆಳ್₃]

ಗುಱಿಯಾಳು 'ಗುಱಿಯಾಳ್' ನೋ.

ಗುಱಿಯಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಗುರಿಯಿಡು; ಈಡಿಕ್ಕು : ಅರಿಜೀವವಡೆದ ಪೆಣನಂ ಕೊರಳಂ ಕೊಯ್ಕೊಯ್ದು ಶಿರವನೊಟ್ಟುತದಱಿಂ ಗು[ಪಾಠಾಂ. ಸು] ಱಿಯಿಕ್ಕಿ ಲಗ್ಗೆಚೆಂಡಂ ತರುಣ ಮರುಳ್ಗಂಡವಾಡುತಿರ್ದುವವೆತ್ತಂ (ಬೀಳವಂ. ೧-೮೪). [ಗುಱಿ (<ಕುಱ್ಱು₂) + ಇಕ್ಕು]

ಗುಱಿಯೆಸು (ಕ್ರಿ). ಗುರಿಯಿಟ್ಟು ಹೊಡೆ : ಭೀಷ್ಮರಂ ಶರಶಯ್ಯಾಗತರಂ ಕಱುತ್ತು ಗುಱಿಯೆಚ್ಚಾ ಪೊಚ್ಚಱಿಂ . . . ಪಾಂಡುಪುತ್ರರೆ ಬಲ್ಲರ್ (ಗದಾಯು. ೩-೩೩). [ಗುಱಿ (<ಕುಱ್ಱು₂) + ಎಸು₁]

ಗುಱಿಯೆಸೆ (ನಾ). ಗುರಿಯನ್ನು ಲಕ್ಷಿಸಿ ಮಾಡಿದ (ಬಾಣ, ಮೊದಲಾದುವುಗಳ) ಎಸೆತ.—ಹೊಡೆತ; ಈಡೆಸೆತ : ಧಾನುಷ್ಕ ನೊಂದು ಗುಱಿಯೆಸೆ ತಪ್ಪಿದೊಡೆ ಶರಕೆ ಹೀನಮೋ ಎಚ್ಚಂಗೆ ಹೀನಮೋ (ಪದ್ಮರಾ. ೧-೩). [ಗುಱಿ (<ಕುಱ್ಱು₂) + ಎಸೆ₃]

ಗುಱಿಯೇಸು (ನಾ). ಗುರಿಯಿಟ್ಟು ಹೊಡೆಯುವಿಕೆ ; ಗುರಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ಬಾಣ ಬಿಡುವುದು : ಮಾಲೆಪೂವಂ ನೆಗಪಿ ಸೊಗಯಿಕುಂ ನೀಱರೊಳ್ ಪುಷ್ಪಚಾಪಂ ಗುಱಿಯೇಸಂ ತೋಱಲಂಬಂ ಪೊದೆಗೆದಱಿದ ಪೋಲ್ ಪುಷ್ಪಲಾವೀಕದಂಬಂ (ಪಂಪಾಮಾ. ೧-೧೨೦).
[ಗುಱಿ (<ಕುಱ್ಱು₂) + ಏಸು₂]

ಗುಱಿಯೋಱಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗುರಿಯಿಡು ; ಲಕ್ಷ್ಯಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಹಿಡಿ : ಚೋರಕಂಡಿಗಳೊಳುಕಂಡಿಗಳೊಳು ಗುಱಿಯೋಱಿಸಿ ಮೆಱೆವ ಕೈಗೋವಿ (ಕಂಠವಿ. ೧೧-೧೩೭). [ಗುಱಿ (<ಕುಱ್ಱು₂) + ಏಱಿಸು]

ಗುಱಿಯೊಡ್ಡು (ಕ್ರಿ). ಗುರಿಯನ್ನು ಒಡ್ಡು ; ಲಕ್ಷ್ಯವನ್ನು ಒದಗಿಸು : ಎನಗಿತ್ತಪುದೋ ವಸಂತಕಂ ಮನಸಿಜಮಾರ್ಗಣಕ್ಕೆ ಗುಱಿಯೊಡ್ಡಿದನೆಂಬ ಮನಃಪ್ರವೃತ್ತಿಯಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೮೧).
[ಗುಱಿ(<ಕುಱ್ಱು₂) + ಒಡ್ಡು₁]

ಗುಟಿವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಉದ್ದಿಷ್ಟ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಸೇರು; ಗುರಿಯನ್ನು ಮುಟ್ಟು: ಬದಲಿಸಿ ಬರೆದಿಡು ಲಿಪಿಯಂ ತೊದಳಿಲ್ಲದ ಸುಗತಿಯೆಡೆಗೆ ಗತಿ ಗುಟಿವಡೆಯಲ್ (ವಸ್ತು ವಂ. ೧೫-೧೧೭).

[ಗುಟಿ (<ಕುಟಿ$_2$) + ಪಡೆ$_1$]

ಗುಟಿವಾನಿಸ, ಗುಟಿವಮಾನಿಸ (ನಾ). ೧. ಗುರಿಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು ಬಂದ ಮನುಷ್ಯ; ರಾಜನ ಕಡೆಯ ಅಧಿಕಾರಿ; ರಾಯಭಾರಿ: ಬಂದ ಗುಟಿವಾನಿಸನಂ ಬಂದಂತೆ ಕಳುಪಲೊಡಂ (ಜಿಳವಂ. ೧೭೩-೧೪). **ಗುಟಿಮಾನಿಸ:** ೨. ಮುಖಂಡ; ಅಧಿಕಾರಿ; ಗುರಿಕಾರ: ಚೆನ್ನ ಬಸವಂಗೆ ತನ್ನಾನೆ ಮುಟಿದದಟಿೊಡನೆ ಪಲವುಮಾನೆ ಕುದುರೆಗಳುಂ ಗುಟಿಮಾನಿಸರುಂ ಪಟಿಯಿಗೆ ಮುಂತಾದ ಬಿರುದುಗಳುಂ ಮಹಿಶೂರವರ ಬಸಮಾದುದು (ಅಪ್ರತಿ. ೮೮-೧೯).

[ಗುಟಿ (<ಕುಟಿ$_2$) + ಮಾನಿಸ (<ಮಾನಸ$_1$)]

ಗುಟು, ಗುರು$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅನುಕರಣಧ್ವನಿ. 'ಗುಟುಗುಟ್ಟು' ಪರಾ. **ಗುರು$_1$.** 'ಗುರುಗುಟ್ಟು' ಪರಾ.

ಗುಟುಗುಟು, ಗುರುಗುರು(ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಧುಳುಧುಳಂ ದೊಪ್ಪೆಂಬ ಗುಟು ಗುಟು ಥಳಥಳಂ ಜೋಟಿಂಬುದಟುದಟು ದೊಳದೊಳೆಂಬೀ ಧ್ವನಿಗಳವನಿಗೆ ಭಯವನೀವುತಿರೆ (ಸಾನಂಚ. ೮-೧೩). ೨. ಸಂಕಟವಾದಾಗ ಗಂಟಲಿನಿಂದ ಹೊರಡುವ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಧ್ವನಿ: ಗಾಳಿಬೀಸಿದರು, ನಿಟ್ಟುಸಿರಿ ನೊಡನೆ ಗುರುಗುರು ಸದ್ದಾಗುತ್ತಿತ್ತು ' (ಕಾಲೂರು. ೧೭ ಕಥಾಸಾರ).

ಗುಟುಕ (ನಾ). ಸವಾರ (?): ಸತ್ತನಧಿಕಂ ಪಂಪಯ್ಯನುದ್ದಾಮ ಸದ್ಗುಟುಕಂ ವಾಜಿಕುಳೋ[ದಯಂ] ಬುಧನುತಂ [ಕೊ]ಣ್ಡಲ್ಯ ಗೋತ್ರೋನ್ನತಂ (ಸೌಇಇ. XI–I, ೩೭-೨೦ ; 942); ಕಂಬಗೂಳಿ ಕುದುರೆ ಗುಟುಕವು ಆಳರೆ ಬೊಂಮನು ರಣದೊಳು ಫಲಬರಂ ಕೊಂದು . . . ಸುರಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತನಾದ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೫೦೨-೧೨ ; 1294).

[?]

ಗುಟುಕಿಡು, ಗುರುಕಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗುರುಕಿಹಾಕು; ಗೊರಕೆಹೊಡೆ: ಉಸುರ ಸಂಚದ ನಾಡಿಯುವಗಾಹಿಸಲು ಕೊರೆದರು ಗುಟುಕಿಡುತ ತಲೆ ಮುಸುಕಿನಲಿ (ಶುಪ್ರಾವಿ. ೮-೮೨). **ಗುರುಕಿಡು:** ೨. ಗುರುಕ್ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು; ಗರ್ಜಿಸು: ವರಾಹಕ್ಕೆ ಬೆಂಬತ್ತಿ ಪೋಗುತಿರಲದು ತಿರುಗಿ ಗುರುಕಿಡುತೆ ಮೇಲ್ವಾಯ್ದು ಬರುತಿರಲು (ನವಮೋ. ೧೭-೨೩); ವರಭಲ್ಲುಕಂ ವ್ಯಾಘ್ರ ಸಿಂಹ ಮದಗಜವ್ರಜಂ ಗುರುಕಿಡುವ ಕಾಡ ಸೂಕರ ಕೋಣ ಮಹಿಷಿ (ನವಮೋ. ೮-೧೦). [ಗುಟುಕು + ಇಡು$_1$]

ಗುಟುಕು, ಗುರಕೆ$_3$, ಗುರುಕು$_2$, ಗುರುಕೆ, ಗೊರಕು, ಗೊರಕೆ$_2$, ಗೊರಿಕೆ (ನಾ). ೧. ನಿದ್ರಿಸುವಾಗ ಕೆಲವರ ಮೂಗಿನಿಂದ ಮತ್ತು ಗಂಟಲಿನಿಂದ ಹೊರಡುವ ಗುರ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದ: ಕನವರವಿಲ್ಲೊಂದು ಗುಟುಕಿಲ್ಲ ಮೇಲೊಂದು ತೊನೆದಾಟವಿಲ್ಲದೊಪ್ಪಿದರು (ಭರಚ. ೧೫-೧೧೭). **ಗುರಕೆ$_3$:** ೧. ಗುರಕೆ ಶಬ್ದ ಕೇಳುತ್ತಿದೆ. ಆಗಲೇ ಅವನಿಗೆ ನಿದ್ರೆಬಂದುಬಿಟ್ಟಿದೆ (ರೂಢಿ). **ಗುರುಕು$_2$:** ೨. ಗುರುಕ್ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡುವಿಕೆ; ಗರ್ಜಿಸುವಿಕೆ. 'ಗುರುಕಿಡು' ರಾ. **ಗುರುಕೆ:** ೧. ಅವನ ಗುರುಕೆಯಿಂದ ನನಗೆ ಎಚ್ಚರವಾಯಿತು (ರೂಢಿ). **ಗೊರಕು:** ೩. ಗಂಟಲು ಒಡೆದು ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಒರಟುಧ್ವನಿ (?): ನಿದ್ರಾಭಂಗ, ಗಂಟಲಲ್ಲಿ ಗೊರಕು . . . ಗಂಟಲನೋವು ಇವಿಷ್ಟೂ ಉಂಟಾಗಿರುವುದೇ ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರಲಕ್ಷಣವೆಂದರಿವುದು (ಸಕವೈ. ೯೭). **ಗೊರಕೆ$_2$:** ೧. "ನಿದ್ದೆಯದೇ?" ನನಗೆ ಸೋಜಿಗವೆನಿಸಿತು "ಅಂದ್ರ ಗೊರಕೆಯದು" ವಿಶ್ವ ಶಾಂತನಾಗಿ ಉತ್ತರಿಸಿದನು (ಚೆಂದುಟಿ. ೮೫); ಇಕ್ಕಯ್‌ಕರಗಸ ಎಳೆದಾಡಿದಂತೆ ಬರುವ ಗೊರಕೆಯೊಂದನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಅವರ ನಿದ್ದೆ ಎಷ್ಟು ಪ್ರಶಾಂತ! (ನಡದಾ. III, ೨೦೭೦). **ಗೊರಿಕೆ:** ೧. ಬಾಟ್ಲೋ . . . ತನ್ನ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಮಲಗಿಕೊಂಡು ಗೊರಿಕೆ ಹೊಡೆಯತೊಡಗಿದ (ಕುರಿಹಿಂ. ೦೧೯). 'ಕೊರ್ರೆ' ಪರಾ.

ಗುಟುಗುಟುಕು(ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ದೂಟುಂ ದೂರ್ಕುಂ ದುಷ್ಟುಂ ನೂಟುಂಟು ಕುರುಪು ಕುತ್ತು ಮುದು ಗುಟುಗುಟುಕುಂ (ಮದತಿ. ೧೦-೫).

[ದೇ॥ ತಮಿ. ಕೊಟುಕ್ಕೈ ; ತುಳು. ಗುರುಕು, ಗುರ್ಕ; ತೆಲು. ಗುಟಕ]

ಗುಟುಗುಟ್ಟು, ಗುರುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಗಂಟಲಲ್ಲಿ) ಗೊರಗೊರ ಸದ್ದಾಗು; ಕೊನೆಗಾಲ ಸನ್ನಿಹಿತವಾಗು: ಕೊರಳೊಳು ಗುಟುಗುಟ್ಟುವಾಗ 'ನರಹರಿಯ ಸ್ಮರಣೆ ನಿನಗನುಗೊಡದೆಲೆ ಮನ (ಪುರಂದ. ೧-೧೪೨-೨). **ಗುರುಗುಟ್ಟು:** ೨. ಸಿಡುಕಿ ಮಾತನಾಡು: "ನೀವಿದನ್ನು ನಂಬುತ್ತೀರಾ?" ಎಂದು ದಳಪತಿ ಗುರುಗುಟ್ಟಿ, ಒಂದು ಗಳಿಗೆ ತೆಪ್ಪಗಿದ್ದನು (ಪುನರು. ೩೫೫); "ನಾವ್ಯಾರು ಗೊತ್ತೊ?" ಎಂದು ರಾಜಂ ಗುರುಗುಟ್ಟಿದ (ಸ್ವಾಮಿಸ್ನೇ. ೯೪); ವಿಚಾರಗಳು ರಾಜಒಡೆಯನ ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಸರ್ವದಾ ಗುರುಗುಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದವು (ಶ್ರೀರಾಯ. ೯೭).

ಗುಟುಗುಟುಗುಟ್ಟು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಅತಿ ನೋವುಂಡು ಕೂಡೆ ಗುಟು ಗುಟುಗುಟ್ಟಿ . . . ಕರ್ಮಗತಿಗಳ ನೆಯ್ದುವಂ (ವೀಶೈಪು. ४-३५-३३).

[ಗುಟು + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಗುಟುಗುಮ್ಮಗೆ (ಅ). ಸುಮ್ಮನೆ; ನಿಷ್ಕ್ರಿಯವಾಗಿ; ಏನನ್ನೂ ಮಾಡದೆ: ಪುಗಗುಂ ಗುಟುಗುಮ್ಮಗೆ ಬಿನ್ನಗೆ ಬಿನ್ನನೆಯೆನಲೊಡಂ ಕ್ರಿಯಾಶೂನ್ಯಾರ್ಥಂ (ಶಮದ. ೩೦೨). [ಗುಟುಗುಮ್ಮು$_0$ + – ಅಗೆ$_3$]

ಗುಟುಗುಮ್ಮನೆ, ಗುರುಗುಮ್ಮನೆ (ಅ). = ಗುಟುಗುಮ್ಮಗೆ: ಕಮ್ಮನೆ ಪಾಟ್ಟನೆಯೊಳ್ ಗುಟುಗುಮ್ಮನೆ ಸುಟಿದಿರದೆ ಪೋಪಮಜಿತನ ಬಟಿಯಂ (ಅಜಪು. ೬-೧೨೩); ನೋವುಂ ಸಾವುಮುಡಸಿದಾಗಳ್ ನೆರೆದು ಗುಟುಗುಮ್ಮನೆ ನೋಡುತಿರ್ಪ ನಂಟರುಮಂ . . . ನಂಬಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೨೩); ದೆವ್ವಮಾಳ್ದಂತಿರೆ ಗುಟುಗುಮ್ಮನೆ ಬೆಕ್ಕಸವಾಗಿರ್ಪರೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭೦-೦೨). **ಗುರುಗುಮ್ಮನೆ:** ಅವನು ಹುಬ್ಬುಗಂಟಿಕ್ಕಿ, ಗುರುಗುಮ್ಮನೆ ಆಲೋಚನಾ ಭಾರದಿಂದ ತನ್ನ ಮನೆಗೆ ನಡೆತಂದು . . . ಕೊಂಬುಕಹಳೆಯವರನ್ನು ಕರೆಯಿಸಿಕೊಂಡನು (ಮಹಿಸ. ೫೪). [ಗುಟುಗುಮ್ಮು$_0$ + – ಅನೆ$_1$]

ಗುಟುಗುಮ್ಮೆನ್ (ಕ್ರಿ). ಮೌನವಾಗಿರು; ಯಾವ ಕೆಲಸವನ್ನೂ ಮಾಡದಿರು: ಮಿಂದುಂಡು ಕುಡಿದು ಮಗುಟ್ದುಂ ಬಂದಿರ್ಪೊಡಮಿರ್ಪ ಮಿನಿತುಮಿಲ್ಲದೆ ಗುಟುಗುಮ್ಮೆಂದು ಪಸಿದಿರ್ದು ಬೆದಬೆದ ಬೆಂದಿನಿಬರ್ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ವ ಕಣಿಯೇಂ ಪೇಟಿಂ (ಆದಿಪು. ೯-೯೦).

[ಗುಟುಗುಮ್ಮು$_0$ + ಎನ್$_1$]

ಗುಟುಗುಟಿಸು, ಗುರುಗುರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗೊರಕೆಹೊಡೆ: ತೋಳುಗಳ ತಲೆಯೊಳಾನಿಸಿ ಗುಟುಗುಟಿಸಿ ರಥದೊಳಗೆ ಸಾರಥಿವೆರಸಿ ನಿದ್ರಾಕುಲರು ಜೊಮ್ಮಿನ ಮೇಲೆ ಮೈಮಟಿದಿರ್ದರತಿರಥರು (ಕುಪ್ರಾವಿ. ೮-೮೫). ೨. ಕೋಪದಿಂದ ಆಕ್ಷೇಪಿಸು; ಗೊಣಗು; ಗುರುಗುಟ್ಟು: ದ್ರೋಹರಂತೆ ಗುಜುಗುಜುಗೊಳ್ಳದೆ ಪರ್ಗಣದಂತೆ [ಪೊಸ ಬುಹಿಗೆ] ಗುಟುಗುಟಿಸದೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೯೯). ೩. ಗಂಟಲಿನಲ್ಲಿ ಗುರುಗುರು ಎಂಬ ಶಬ್ದಮಾಡು; ಗೊರಗುಟ್ಟು: ಸದನವೀ ಭೂಮಿ ಯಾರಿಗೆ ಪೋಪುದೋಯೆನುತ್ತೊದಱುತ್ತ ಗುಟುಗುಟಿಸಿ ಕಂಠಗತವಾಗುತಂ ಬೆದಱುತ ಪ್ರಾಣವಂ ಬಿಡುತಿರ್ಪುದಱುಪುವನ ಚರಣಾಂಬುಜಕ್ಕೆ ಶರಣು (ಲಶಿಚಂ. ೩೯-೭೦); ಉಟುಲ ಹತ್ತಿಸಿ ಸೆಳೆಯೆ ಗೋಣಲಿ ಗುಟುಗುಟಿಸಲಸು ಜಾಟಿದುದು (ಕುಪ್ರಾಗ. ೯-೩೨). **ಗುರುಗುರಿಸು:** ೨. ಎಂಟು ಪಾವಲಿ ಕೊಡುವುದಕ್ಕೆ ನೀವು ಗುರುಗುರಿಸುತ್ತೀರಿ (ಜಾರುದಾ. ೨೨೭). ೩. ಗುರುಗುರಿಸುವ ಜೀವದೊಡಲೊಳು ದುರುದುರಿಸುತಿಹ ರಕುತಮಯದೀ

ಮೆರೆದುದ್ಯೆ ರಣಭೂಮಿ (ದೇವಿಪು. ೩-೧೪); ತಡೆಯದಿಹ ನಿಟ್ಟುಸಿರ್ ಗುರುಗುರಿಸುತಿಹುದು (ಕಾಲೂರ. ೧೭೨-೩೯೭). [<ಗುಱು + – ಇಸು₃]

ಗುಱುಗೆ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠಳಾದವಳು ; ಹಿರಿಯಳು : ಅಂತು ಮೆಱೆದು ಕೂಸಂ ನೆಱೆಯೆ ಕೆಯ್ಗೆಯ್ಸಿಪೆಮೆಂದು ಮುನ್ನ [೦] ಕೆಯ್ಗೆ[ಯ್ಸುತ್ತಿರ್ದ] ತೞದ ಗುಱುಗೆಯರಪ್ಪಂತಃಪುರ ಪುರಂಧ್ರಿಯರಂ ಕರೆದು ಪೇೞ್ವುದುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೪೪ ವ). ' ಗರುವೆ ' ಪರಾ.

[<ಪ್ರಾ. ಗರುಈ, ಗುರುಈ, ಗುರುಗೀ. / ಸಂ. ಗುರ್ವೀ]

ಗುಱುತು, ಗುತ್ತು₁, ಗುರುತು (ನಾ). ೧. ಕುರುಹು ; ಲಕ್ಷಣ ; ವಿಶಿಷ್ಟಚಿಹ್ನೆ. ೨. ಪರಿಚಯ ; ಮಾಹಿತಿ. ೩. ಹೆಸರುವಾಸಿ ; ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ : ಗುಱುತಿನ ಹೊಂತಕಾಱಿಗಳೊಳೂರ್ವನನೊಪ್ಪಚಿ ತಾಣ ವಿಕ್ಕುವಂ (ಚಿಕವಿ. ೪-೧೪೦). ೪. ಕೊಡಬೇಕಾದ ಬಾಬತ್ತು (?) : ಗುಱುತುಂಗಳಿಗೀ ಊರಲು ಒಕ್ಕಲು ಓಡಿಹೋದಡೆ ಆವೂರೂ ಆ ಗಉಡನೂ ಆ ಒಕ್ಕಲನಾಳ್ವೊನು ತೆಱುವನೂ (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೪೩೩-೫೮ ; 1407). **ಗುತ್ತು₁ :** ೧. ಸೋತವರು ವಹಿಸುವರು ತತ್ಸಂಕೇತದಲ್ಲಿಗೆ ಗೆದ್ದವರನಂತಾತಗಳು ಭಾಂಡೀರಕಾಖ್ಯವಟಪ್ರದೇಶದಲಿ ಓತು ಗುತ್ತನು (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೧೮-೨೪). ೨. ಲಕ್ಷ್ಯವಿಲ್ಲದೆ ತೊಡಚುವರೆ ನಿರ್ಲಕ್ಷ್ಯ ಶರವೇ ನೀನುಪಾರ್ಜಿಸಿದಕ್ಷಯವಲೇ ಪಾರ್ಥ ಗಣನೆಯ ಗುತ್ತಿನಂಬುಗಳೆ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೩-೧೦): ಲೆತ್ತ ಪಗಡೆಯನಾಡಿ ಚಿತ್ತವನೊಲಿಸಲು ಮತ್ತೆ ಒಡ್ಡಿದೆ ಬಲಿಯೇನ ಕೋ! ಕಾಕಾಳಿ ಹೆಣ್ಣಿನ ಗುತ್ತು ತಿಳಿಯದ (ಕನ್ನಜಾ. ೩೫೦). **ಗುರುತು :** ೧. ಮನೆಯ ಮುಂದೆ ತೆಂಗಿನ ಮರ ಇರುವುದೇ ಅವರ ಮನೆಯ ಗುರುತು (ರೂಢಿ). ೨. "ಯಾವ ಗುರುತೂ ಸಿಗಲಿಲ್ಲಾ" ಅವರು ಕೇಳಿದರು (ದೇವಸಾ. ೨೫); ಗುರುತಿರ ಬಹುದು ಎನ್ನಿಸುವುದು (ಆರ್ಯಾಕ. ೨) ; ಗುರುತಂತೂ ಮೊದಲಿಂದಲೂ ಇದ್ದೇ ಇತ್ತು (ಬಿಟ್ಟಹೂ. ೧೫) ; ಗುರುತು ಕಂಡ ಕಳ್ಳ ಜೀವ ಸಹಿತ ಬಿಡ (ಗಾದೆ). ೫. ಒಪ್ಪ ; ಹಸ್ತಾಕ್ಷರ ; ಒಪ್ಪಿಗೆಯ ಮುದ್ರೆ; ರುಜು : ಹಣ ಪಡೆದುದಕ್ಕೆ ಗುರುತು ಹಾಕಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). ' ಕುಱುಪು ', ' ಗೊತ್ತು ' ಪರಾ.

ಗುರುತಿನವನು = ಪರಿಚಯದವನು : ಹಾದಿಯಲ್ಲಿ ಗುರುತಿನವನನ್ನು ಕಂಡರೆ . . . ಅವರಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಬೇಕು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೩೪) ; ತನ್ನ ತಂದೆಯ ಗುರುತಿನವನಾದ ಒಬ್ಬ ದೈವುಳ್ಳ ವರ್ತಕನ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗಿ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೫೦). **ಗುರುತುಹಾಕು**=ನೆನಪಿನಲ್ಲಿಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಹಿತಿಗಾಗಿ ಬರೆದುಕೊಳ್ಳು : ಹಾಲಿನ ಲೆಕ್ಕ ಗುರುತು ಹಾಕದಿದ್ದರೆ ಮರೆತುಹೋಗುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ).

[ದೇ॥ ತುಳು. ಗುರುತ, ಗುರುತೊ, ಗುರ್ತ್ರ್ ;
ತೆಲು. ಗುಱುತು, ಗುರ್ತು]

ಗುಱುವ (ನಾ). ಕೋಟೆಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಸಾಧನ (?) : ಸಾರಂ ವೈರಿಗಳಂ ನಿಸ್ಸಾರಂ ಮಾಡಿದುದು ಗುಱುವನೊಳವುಗುವವರಂ ವೀರರನದಟಲೆದುದು ನಿಧಾರಂ ನಿರ್ಧಾಟಿಸಿತ್ತು ವೀರರ ಧೃತಿಯಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೩-೧೪೨). [?]

ಗುಱಿಯಮ್ಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಕದಲೆಕಧಿ ಪಾಣ್ಣಾ ಎಱಿ ಯಮ್ಮಂ ನಿವುದಿ ತುರುಗಳೊಳ್ ಕಾದಿ ಸತ್ತೊಂ ಈ ಕಲ್ಲ ಪುಱಿದಗಾವುಣ್ಣಾ ತಮ್ಮ ಗುಱಿಯಮ್ಮ ನಿಱಿಸಿದೊ (ಎಇ. XXI, ೩೫-೪ ; 883).

[ಗುಱಿ₀ + ಅಮ್ಮ₁]

ಗುಟ, ಗುಳ₃ (ನಾ). ೧. ಗುಡ; ಬೆಲ್ಲ: "ಕೇಳು ಗುಟ ಗುಡಮುಮಕ್ಕು" (ಕವಿಕಂ. ೨೦೮) ; ಮೆಟಿಸಿಂ ಗುಟದಿಂ ಶರ್ಕರೆಯಿಂ ಚೆಲ್ವಾದ ಕೇರಿಯಂ ಗಡಿಯಿಂ . . . ಪುರಂ ಕಣ್ಗಂಬಾದುದು (ರಾಮಾಕ್ಕ. ೦೦೩-೦೮). ೨. ಆನೆ ಕುದುರೆಗಳ ಪಕ್ಷರಕ್ಷೆ ; ಹಕ್ಕರಿಕೆ : "ಗುಟಂ (ಗಟಂ) ಆನೆ ಕುದುರೆಗಳ ಪಕ್ಕಱಿಕೆ" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೧) ; "ಗುಟವಾನೆಯ ಹಕ್ಕರಿಕೆಯು" (ಕವಿಕಂ. ೧೨೭) ; ಉಚ್ಚೈಃಕೇತನಂಗಳೊಳ್ ತೊಳಪ ಗುಟವಿಂಬಾಗೆ ಕಣ್ಗೊಂಡು ದೆತ್ತಂ . . . ದಂತಿಸೈನ್ಯಂ (ಜಗವಿ. ೭-೬೦) ; ಮದಗಂಧಕ್ಕೆ ಪರಸ್ಪರಂ ಮಸಗಿ ಕೋಪಾಟೋಪದಿಂ ತಳ್ತು ತಾಗಿದ ದಂತೆಂಗಳ ಕಿಚ್ಚು ಪತ್ತಿ ಗುಟಮಂ[ಪಾಠಾಂ. ತಗುಳ್ದ]ದಳ್ಳಿಂಬಿನಂ . . . ಪೋರ್ದುವು ಗಜವ್ಯೂಹಂ ಗಜವ್ಯೂಹದೊಳ್ (ಅನಂಪು. ೧೪-೩). **ಗುಳ₃ :** ೧. ಗೌಳ, ಗುಳಂ, ಝಗಳೆ, ವಿಳಂಗಂ ಇವು ಕೂಡೆ ಡಕಾರಕ್ಕೆ ಪುಟ್ಟಿ ಱಿದಪಭ್ರಂಶತೆಯಂ ಪಡೆದುಂ ರೂಢಿಯ ಕುಳಂಗಳ್ (ಶಮದ. ೨೦ ವೃತ್ತಿ) ; ಗುಡಂ-ಗುಳಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೦೪೦ ಪ್ರಯೋ). ೨ : ವಿಳಿ ಲತೆ ಗುಳವೋ ಪತ್ರಂ (ಗಿರಿಕ. ೭-೪೪); ಗುಳವ ಸಡಿಲಿಸಿ ಹಾಯ್ಕಿ ಜೋಧಾವಳಿಗಳಿಳಿದುದು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೫-೦೪); ಪೊಕ್ಕಳ ಘಂಟೆಯನೆಳಲಿಕ್ಕಿ ಬಿಗಿದು ಗು[ಪಾಠಾಂ. ಗ್ಗೂ]ಳವನು ತಳ ಸಂಕಲೆಯನಳವಡಿಸಿ ಕರಿಯನೇಱಿ ಕಲಿ ಚೋದರೆಳ್ದೆಂದರಂದು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೧-೨೫) ; ಥಳಥಳಿಪ ಬಹುರತ್ನಮಯವಹ ಗುಳವದೇಂ ಕಾಂಚನದ ದಂಡದ ತತಿಯೊಳೈದುಂ ರತ್ನಮಯ ಗರುಡಧ್ವಜದಿನೆಸೆವ ತೊಳಪ ಪಲ್ಲವಸತ್ತಿಗೆಯ ತಣುನೆಳಲೊಳೀ ಗಜಕಂದರದೊಳಿದ್ದಳವಿ ಗೊಡುವವನಾರು ಬಲ್ಲಡೆ ಸೂತ ಹೇಳು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೮-೭೫).

[<ಸಂ. ಗುಡ]

ಗುಟಿ₁ ' ಕುಟಿ₁ ' ನೋ.

ಗುಟಿ₂ ' ಕುಟಿ₂ ' ನೋ.

ಗುಟಿಕಲ್, ಗುಳಿಕಲ್ಲು (ನಾ). ನಡುವೆ ಹಳ್ಳವಿರುವ ಕಲ್ಲು ; ಒರಳು ಕಲ್ಲು (?) : ಅವಗಟಿಯಾದಿಗಣಸ್ತು ಪ್ರದರ್ಶ್ಯತೇ ಯಥಾ-ಅವಗಟಿಯ . . . ಗುಟಿಕಲ್, ಉಟಿಕಲ್ (ಶಬ್ದಾನು. ೦೪೦ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). **ಗುಳಿಕಲ್ಲು :** ಆ ಕಾಯವಳಗಿನ ಅವುಷಧಿಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಗುಳಿಕಲ್ಲಲಿ ಅಲ್ಲಿ ನಿಂತ ಹಾಲು ಕೆನೆ ಸರಿ ಸಕ್ಕರೆಯಂ ಕೂಡಿ ಮರ್ದಿಸಿ (ಪಾಕಾಚ. ೨೮-೪).

[ಗುಟಿ₂ (<ಕುಟಿ₂) + ಕಲ್₃]

ಗುಟಿಗಣ್ ' ಕುಟಿಗಣ್ ' ನೋ.

ಗುಟು ' ಕುಟು ' ನೋ.

ಗುಟುಗುಟನೆ, ಗುಳುಗುಳನೆ (ಅ).=ಗುಡುಗುಡನೆ: ಆ ನೀರ್ವೊನಲ್ಗುಟು ಗುಟನೆ ಗಟಗಟನೆ ಪರಿದತ್ತು (ಸಂಜೀವ. ೧೧). **ಗುಳುಗುಳನೆ :** ಮಾತೆತ್ತಿದರೆ ಗುಳುಗುಳನೆ ಅತ್ತುಬಿಡುತ್ತಾನೆ (ರೂಢಿ). [ಗುಟುಗುಟು + – ಅನೆ₁]

ಗುಟುಗುಟಿಸು, ಗುಳುಗುಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗುಳುಗುಳು ಎಂದು ಶಬ್ದ ಮಾಡು ; ಗುಳುಗುಳು ಎಂಬ ಧ್ವನಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು. **ಗುಳು ಗುಳಿಸು :** ಕರಗಿದ ಲೋಹರಸದುಷ್ಣ ನಂದುವಾಗಾ ನೀರೊಳಗೆ ಒಂದು ನಿಮಿಷ ಗುಳುಗುಳಿಪಂತೆ ಮಾಗಧನೆಂದನಿಂತೆಂದು ಘೂರ್ಣಿಸುತ (ನೇಮಿಸಂ. ೩೧-೬೦) ; ಜಗವೆಲ್ಲ ನಗೆಯ ಹೊಳೆಯಾಗಿ ಗುಳುಗುಳಿಸೆ (ಭಾರಂಗ. ೩೫-೭) : ಗಂಭೀರವಾದ ರಾಜಕಾರಣಭಾವನೆ ಗುಳುಗುಳಿಸುತ್ತಿದ್ದುದನ್ನು ಪರಿಜನ ದೊಡನೆ ಪುರಜನವೂ ಕಂಡುಕೊಂಡಿತ್ತು (ವೀರಬಂ. ೫೭).

[ಗುಟುಗುಟು + – ಇಸು₃]

ಗುಟುಗುಟು, ಗುಳುಗುಳು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಗುಟು ಗುಟು ಗಟಗಟಿಯೆನುತಂ ಪರಿವ ಪರಿವೊನಲ್ ಸೊಗಯಿಸುಗುಂ (ಶಮದ. ೫೪ ಪ್ರಯೋ). **ಗುಳುಗುಳು :** ಹೇಮಾವತಿಯ ಗುಳುಗುಳು ಧ್ವನಿಯು ಕಿವಿಗೆ ಇಂಪಾಗಿ ಕೇಳಿಬರುತ್ತಿತ್ತು (ರೂಢಿ).

ಗುಟುಮ್ಮನೆ (ಅ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ : ಗುಳುಮ್ ಎಂದು ಶಬ್ದವಾಗುವಂತೆ ; ಒಮ್ಮೆಗೆ ; ಕೂಡಲೆ : ನೀರಜಬಂಧು ಗುಟುಮ್ಮನೆ ರಸೆಗಜಾಂಡದಿಂದಿಟಿದನಾರನಟಿಯದೊ ರಾಗಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೬೦) ; ಮನ

ದೊಳ್ ಕಯ್ಗುಳಿಯೆ ಗ[ಗು]ಟುಮ್ಮನೆ ರಸೆಗೀಟಿದರೆನಿಬರಾನುಮಿಳೇಶರ್ (ಅಜಿಪು. ೨-೧೦೨). 'ಘುಳುಮ್ಮನೆ' ಪರಾ. [ಗುಟುಂ$_0$ + – ಅನೆ$_1$]

ಗುಟ್ಟಿಪಾಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು: ಗುಟ್ಟಿಪಾಡಿಯುಂ ಕಲ್ನಾಡು ಕೊಟ್ಟದು (ಎಇ. VI, ೪೩-೬; 840).

[?]

ಗುಟ್ಟಿವೀದಿ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು (?): ಸತ್ಯವಾಕ್ಯ ಪೆಮ್ಮನಡಿಗಳ್ ಗುಟ್ಟಿವೀದಿಯ ಕಲ್ನಾಡ ಕೊಟ್ಟದು (ಎಕ. III, ತಿರುಮ. ೯೦-೬; 921?). [?]

ಗುಟಿಕ್ಟೋರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಹಿಯಾದ ಭಕ್ಷ್ಯ: ಲಾಡು ಮಂಡಿಗೆಯು ಫೇಣಿ ಗುಟಿಕ್ಟೋರಿಗಳೂ ಮೋತೀ ಚೂರುಗಳೂ (ಅಂಜಜ. ೧-೧೪೫). [ಗುಟ + <ಪೂರಿ]

ಗೂ (ನಾ). ಗೂಬೆಯು ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಅನುಕರಣೆ ಮಾಡುವ ಶಬ್ದ: ಕಾಗೆ 'ಕಾ' ಎನ್ನುತ್ತದೆ, ಗೂಬೆ 'ಗೂ' ಎನುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ).

ಗೂಗೂ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಗೂಬೆಯ ಗೂಗೂ ಶಬ್ದ ಕಿವಿಗೆ ಬಿತ್ತು (ರೂಢಿ).

ಗೂಂಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗೂಂಕಾರವನ್ನು ಮಾಡು; ಗುಟ್ಟಳಿಸು: ಕಾಡು ಪಾರಿವಾಳವು ತನ್ನ ಕತ್ತನ್ನುಬ್ಬಿಸಿ, ಗೂಂಕರಿಸಿ, ಹೆಣ್ಣನ್ನೊಲಿಸುವಾಗ ಕತ್ತಿನ ಬಣ್ಣದ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಅದಕ್ಕೇಕೆ ಬಂದಿತು ಎಂದು ತೋರಿಸುವುದು (ಬಾಲಪ್ರ. III, ೧೬೯೩). 'ಘೂಂಕರಿಸು' ಪರಾ.

[ಗೂಂಕರಣ$_0$ + – ಇಸು$_3$]

ಗೂಂಟ, ಗುಂಟ$_1$, ಗೂಟ, ಘೂಟ (ನಾ). ಮರದ ಅಥವಾ ಲೋಹದ ಚೂಪಾದ ಬೆಣೆ; ದಸಿ: "ಗೂಂಟಂ [ಪಾಠಾಂ. ಗುಂಟಂ. ಗುಂಠಂ] ಶಂಕುವಾರಯ್ಕೆ" (ಮಂಗರಾ. ೫೯-೧೩); ಗುಡಿಯ ಗೂಂಟಕ್ಕೆ ಬಲ್ಲಡವಿಗಳುಂ ದಂಡಿಗೆಗೆ ವೇಣುವನಂಗಳುಂ ... ಆ ಪಡೆಗೆ ನೆಱೆಯವು (ಪಂಪಭಾ. ೯-೧೦೪ ವ); ಗುಡಿಯನೆತ್ತುವರಂತೆ ಗೂಂಟವಮಂ ಪೆಟ್ಟುವರ್ ಪರ್ದಿನಂತೆ ಕೀಟ್ಟಿರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೭೩); ಬಲಿದು ಗೂಂಟಗಳನೆತ್ತಾನೆ ಕುದುರೆಗಳ ನೀಂ ದಳೆಯಿಕ್ಕು (ಜಬಪು. ೪೭-೩೦). **ಗುಂಟ$_1$:** "ಶಿವಕಃ ಕೀಲಕಃ–ಗುಂಟ" (ನಾಚಿರಾ. ೬); ನಟ್ಟ ಗುಂ[ಪಾಠಾಂ. ಗೂ]ಟವ ತೆಗೆದು ತಾನೆ ಬೀಸಾಡುತ್ತ ಹೊಟ್ಟೆಯಂ ಹತ್ತಿ ಮೊಲೆಗಲವರುವ ಕರ್ಡೆ ... ಹಾಡಿ ಹರಸುತ್ತಿರ್ದರು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೯-೨೬); ಗುಡಿಯ ಹೊಲಿವ ಗುಂಟವ ಕಿತ್ತುವ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೦೩-೫೪); ಮಿಸುಪ ಪಟ್ಟೆಯ ಗೂಡಾರಗಳನು ತೆಗೆ ಹಸವಾಡು ಹಗ್ಗ ಗುಂಟಗಳ (ಜಂಪ್ರಸಾಂ. ೦೫-೨೫). **ಗೂಟ:** ಕುಡುಗೋಲ್ ಕತ್ತಿಗೆ ದಬ್ಬಳಂ ಕೊಡಲಿ ಗೂಟಂ ಹಾರೆ ಹಾರಂಗಿ ಕೈಪಿಡಿದಾ ತಾಮ್ರಸಭಾಂಡಮೆಂಬಿವಿನಿತುಂ ದಂಡಿಂಗೆ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೮-೨೩); ಶೂಲ ಬರ್ಪುದ ಕಂಡು ಪರಬಲಮಸ್ತಕಶೂಲನ ಗೂಟವ ತಱಿದು ... ಬೊಬ್ಬಿಱಿದ (ಮೋಹತ. ೩೯-೧೧); ಸುರವು ತಂಗಜವು ಗೂಟವಮಂ ಕಿತ್ತುಕೊಂಡಮರಾವತೀಪುರ ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲೀ ಭಂಗ ಪಡಿಸುತ್ತಮರಸಂತತಿಗೆ ಭೀತಿಯಂ ... ತೋರುತಿಪ್ಪುದು (ಅರ್ಜಾವಿ. ೧-೩೭); ಗುರು ಕೊಟ್ಟ ಜೋಳಿಗೆಯೆಂದು ಗೂಟಕ್ಕೆ ಸಿಗಹಾಕಿದರೆ ಹೊಟ್ಟೆ ತುಂಬೀತೆ? (ಗಾದೆ). **ಘೂಟ:** ಅಲ್ಲೇ ಘೂಟಕ್ಕ ಇದ್ದ ಮಡೀ ಹಚಿಗೊಂಡು ವಸ್ತ್ರಾಂತರ ಆದಾ (ದೀಪಹ. II, ೨೭).

[ದೇ॥ ತುಳು. ಗೂಂಟ, ಗೂಂಟಿಗೆ, ಗೂಂಟೊ, ಗೂಟ, ಗೂಟೆ; ತೆಲು. ಗೂಟ, ಗೂಟಾ./ಪ್ರಾ. ಖುಂಟ]

ಗೂಂಟವಲೆ, ಗುಂಟವಲೆ, ಗೂಟವಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ: ತಡಿಕೆವಲೆ ಕಣ್ಣಿವಲೆ ನಿಟ್ಟಡಕಿಲ್ವಲೆ ಗೂಂಟವಲೆ (ಗಿರಿಶ. ೦-೮೦); ಪಾಸುವಲೆ ಗೂಂಟವಲೆ [ಪಾಠಾಂ. ಗುಂಡಿವಲೆ] ಮತ್ತಾನೆಯ ಬಲೆ ತಟ್ಟೆಬಲೆಗಳೆಂಬಿವನತ್ಯಾತುರಮಾಗಿಯೆರಸಲೆಯಲ್ಕಾ ಸಮಯದೊಳೊರ್ವ ಜೈನಮುನಿಪತಿ ಕಂಡಂ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೯-೩೭). **ಗುಂಟವಲೆ:** ತೊಟ್ಟಿವಲೆ ಗುಂ[ಪಾಠಾಂ. ಗೂ]ಟವಲೆ ಕಣ್ಣಿವಲೆ ಶಾಲುವಲೆಯ ... ಬೇಡವಡೆ ನೆರೆದು ದೇನೆಂಬೆನು (ಹಚಕಾ. ೫-೮). **ಗೂಟವಲೆ:** ಮೇಲಿನ 'ಹಚಕಾ.' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಗೂಂಟ + ಬಲೆ$_1$]

ಗೂಂಟು (ನಾ). ಪಳಗದ ಕುದುರೆ; ಅಗಡು ಕುದುರೆ: ಒತ್ತೆಯ ಗೂಂಟಂ ಸೊಡರಿಟ್ಟೇಱುವಂತೆರವಿನ ಸಿರಿಯನಱಿದು ಪೊಟಲೊಳಂ ಪೊಟಪೊಟಿಲೊಳಂ ... ಎಲ್ಲಿ ನೋಟಿಕ್ಕೊಡಂ ಕಾಮದೇವನೆ ಬವಣಿಗೆ ಬಂದಂತೆ ಬರ್ಪ ವಸುದೇವನನೆ ಕಾಣಲಕ್ಕುಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೫-೨ ವ); ಅಂತಾ ಗೂಂಟಿನ ಬಾಯೊಳ್ಗೂಂಟವಮಂ ಬೆಟ್ಟಿದಂತಿರ್ದ ಕೆಯ್ಯನುರ್ಚಿಕೊಂಡು (ಅರ್ಧನೇ. ೭-೭೮ ವ). [<ಪ್ರಾ. ಗುಂಠ. / ಸಂ. ಘೋಟ]

ಗೂಂಡಾ, ಗುಂಡಾ (ನಾ). ಪುಂಡ; ದುಷ್ಟ; ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚಾರಿ: ಕಳ್ಳವ್ಯವಹಾರಿಗಳೂ, ಕೆಲವು ಗೂಂಡಾಜನರೂ ಸೇರಿಕೊಂಡಿದ್ದರು (ಪಂಜಪಂ. ೧೮೦); ಗೂಂಡಾಜನಗಳಾರೋ ಇದ್ದಿರಬಹುದು (ಸಾಹೇಬ್. ೨೦೪). **ಗುಂಡಾ:** ಇವರಿಗೂ ಗುಂಡಾಗಳಿಗೂ ಏನು ವ್ಯತ್ಯಾಸವುಳಿದಂತಾಯಿತು (ಬಲಬೀ. ೫೯); ಈತನ ಆಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಗುಂಡಾಜನರ ಸಂಖ್ಯೆ ಹೆಚ್ಚಿದೆ (ಕೂತಕಾ. ೭). [← ಹಿಂ. ಮರಾ. ಗುಂಡಾ]

ಗೂಂಡಾಗಿರಿ, ಗುಂಡಾಗಿರಿ (ನಾ). ಪುಂಡಾಟಿಕೆ; ಪುಂಡುತನ; ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚಾರ: ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಗೂಂಡಾಗಿರಿಯಲ್ಲಿ ನಿಸ್ಸೀಮರಾದವರನ್ನು ಈ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ನೇಮಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು (ಪಂಜಪಂ. ೧೧). **ಗುಂಡಾಗಿರಿ:** ಈ ಗುಂಡಾಗಿರಿಯನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸು (ಹದ್ಮಿಬ. ೨೦೮). [ಗೂಂಡಾ + – ಗಿರಿ$_2$]

ಗೂಕು (ನಾ). (ಕರಾ) ಸಣ್ಣ ಹಲಸಿನ ಮಿಡಿ; ಹಲಸಿನ ಹೀಚು; ಗಂಜ್ಜ: "ಚಿಗುರಾದ ಹಲಸಿನ ಮಿಡಿ" (ಸಿರಿಕೋ. ೦೬೫); ಹತ್ತು ಗೂಕು ಬಿಟ್ಟರೆ, ಕಾಯಿ ಆಗುವುದು ಒಂದೋ ಎರಡೋ (ರೂಢಿ). [?]

ಗೂಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ವಲೀವರ, ಚಲ್ಲಾನೆ, ಮರದ ಎಣ್ಣೆ, ಅಣ್ಣತಮ್ಮನಮರ, ಗೂಗ (ವ್ಯಾಶಿಗಿ. ೩೦-೬೦೭). [?]

ಗೂಗರಿಸು (ಕ್ರಿ). ತೂಕಡಿಸು; ಉತ್ಸಾಹಹೀನವಾಗು: ಬೆಳಗಾಗೆದ್ದು ಗೂಗರಿಸಿಕೊಂಡು ಕೆಲಸಮಾಡುವುದನ್ನ ನೋಡಿದರೆ ಸಾಕು ಮೈ ಬೆಂಕಿಯಾಗುತ್ತೆ (ನಿಂದನಿ. ೫೫). 'ಜೂಗರಿಸು' ಪರಾ. [?]

ಗೂಗಿಡು (ಕ್ರಿ). ಗೂಗೂ ಎಂದು ಕೂಗು: ಕರಿಕಾಗೆ ಕಾವ್‌ಗುಡಲು ಕೆಂಗಾಗೆ ಗೂಗಿಡುವ ನೋಟ ನಡುಹಗಲೊಳಗೆ ಕಾಣಬಹುದು (ಸಹೀಗೀ ೫೮-೦). [<ಗೂ + ಇಡು$_1$]

ಗೂಗು 'ಗುಂಗು$_3$' ನೋ.

ಗೂಗುಕ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ; ಗೂಬೆಯ ಕೂಗು: ಗೂಗುಕ್ಕೆಂದು ಗೂಗುಟ್ಟದಿರ! (ಬಟ್ಟೂಆ. ೨೦೭-೦೮).

ಗೂಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಗೂಗೂ ಎಂದು ಕೂಗು; ಗೂಬೆಯಂತೆ ಕೂಗು: ಅಮಂಗಳದ ಶಂಕೆಯ ಅವಲಕ್ಷಣವನ್ನರುಚಿ ಗೂಗುಕ್ಕೆಂದು ಗೂಗುಟ್ಟದಿರ! (ಬಟ್ಟೂಆ. ೨೦೭-೦೯). [ಗೂ + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಗೂಗೆ, ಗೂಬೆ (ನಾ). ಗೂಗೂ ಎಂದು ಕೂಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ; ಘೂಕ: "ಉಲೂಕಃ, ಕೌಶಿಕಃ, ಧ್ವಾಂಕ್ಷಾರಾತೀಃ, ನಿಶಾಟನಃ– ಈ ೪ ಗೂಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೪೦-೯೩); "ಘೂಕಂ ಗೂಗೆವೆಸರ್" (ಚತುನಿ. ೪೩); ಕಾಗೆ ಗೂಗೆ ಪರ್ದು ಚಕೋರಂ ... ದುಃಖಿಂಗಳನೆಯ್ದುಗುಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೯೭-೮); ಖಗಮಂ ಸಾಕುವೆನೆಂದು ಗೂಗೆಮಱಿಯಂ ಸಂಪ್ರೀತಿಯಿಂದೋವರೇ (ಸೋಮೇಶ. ೪೧); ವಾಯಸ ಕುಲವನೊಂದೇ ಗೂಗೆ ಹೊಯ್ದುಱಿಯಟ್ಟುವಂದದಲಿ ಬಲುಕಣೆಗಳೆವದಿರನು ಕರಿ ಮುಂಕೊಳಿಸಿ ಕೆಡಹಿತು (ಕುಮ್ಹಾದ್ರೋ. ೩-೨೪); ಮಾಗಧ ನನಗೊಬ್ಬ ಪಗೆಯೆ ಸೂರ್ಯಗೆ ದೊಡ್ಡ ಗೂಗೆಯ ಯೋಚನೆಯೇಕೆ (ಭರಜ. ೨೪-೮). **ಗೂಬೆ:** ೧. ಗೂಬೆ

ಕೋಗಿಲೆ ಮುದಿನರಿಗಳಿಲ್ಲಿಗೆ ಸಭಾಸದರೆಂದನಾ ಚೈದ್ಯ (ಕುವ್ಯಾಸ. ಓ೨೩. ೧೧-೩೯) ; ಗೂಬೆ ಜರೆದೊಡೆ ಲೋಕಲೋಚನಗೆ ಕೊರತೆಯುಂಟೆ (ಅಜಾವಿ. ೧೦ ಟೀಕಾಸಂಧಿ) ; ಎಲ್ಲೋ ಬಳ್ಳು ಗೂಬೆಗಳು ಮಾತ್ರ ಆಗೀಗ ಕೂಗುವುದು ಕೇಳಬರುತ್ತದೆ (ವಾರಾಕ್ಕ. ೪೪) ; ಗೂಬೆ ಮುಂಗುಸಿಗಳೂ ಅತ್ತಕಡೆ ಬಂದುವು (ಕಸರಿ. ೭) ; ಇರುಳು ಕಾಗೆಗೆ ಆಗದು ಹಗಲು ಗೂಬೆಗೆ ಆಗದು (ಗಾದೆ).

ಗೂಗೆಕೂರಿಸು, ಗೂಬೆಕೂರಿಸು = ಅಪವಾದವನ್ನು ಹೊರಿಸು ; ತಪ್ಪುಹೊರಿಸು : ನಮ್ಮಮೇಲೂ ಗೂಗೆ ಕೂರಿಸಿಬಿಟ್ಟರಲ್ಲ ಸಾವ್ಕಾರ್ರು (ಬೆಳುಮ. ೯೭) ; ಜತೆಗೆ ನಮ್ಮತಲೆಗಳ ಮೇಲೂ ಗೂಬೆ ಕೂರಿಸುತ್ತಾನೆ (ಮುಹಾಗ. ೧೮೯). [ದೇ॥ ತಮಿ. ಕೂಕೈ; ಮಲ. ಕೂಮನ್; ತುಳು. ಗೂಗೆ; ತೆಲು. ಗೂಬ/ಸಂ. ಘೂಕ]

ಗೂಗೆಹೂವು (ನಾ). ಬೆಟ್ಟದಾವರೆ: "ಬೆಟ್ಟದಾವರೆ – ಗುಡ್ಡದಲ್ಲಿ ಆಗುವ ಗೂಗೇ ಹೂವು" (ಗಂಗಾಮ. ೨೩೭). [ಗೂಗೆ ? + ಹೂವು (<ಪೂ$_2$)]

ಗೂಚು, ಗೂಜು (ನಾ). (ಕರಾ) ಹಲಸಿನ ಹಣ್ಣಿನ ನಡುವೆ ಇರುವ ದಿಂಡು: ಪುಣ್ಯಾತ್ಮ ಹಣ್ಣನ್ನು ಗೂಚಿನಿಂದಲೂ ಬಿಡ (ರೂಢಿ). **ಗೂಜು :** ಲಲಿತ . . . ಹಲಸಿನ ಕಡಿಗಳನ್ನು 'ಸೇಡೆ' ಗಳಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸಿ ಅದರ ಗೂಜು, ಸಿಪ್ಪೆ, ಮಯಣಗಳನ್ನು ತೆಗೆದು ತೊಳೆಬಿಡಿಸಲು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದಳು (ಬಾಳಿವ್ಯ. ೨೦೪). [←ತುಳು. ಕೂಂಜಿ, ಗೂಂಜಿ]

ಗೂಜು 'ಗೂಚು' ನೋ.

ಗೂಟ 'ಗೂಂಟ' ನೋ.

ಗೂಟಕೋಲು (ನಾ). ಕಳಗ ; ಕಳಿಗೂಟ ; ತಡೆಗೂಟ : (+).

[ಗೂಟ (<ಗೂಂಟ) + ಕೋಲು$_1$ (<ಕೋಲ್$_1$)]

ಗೂಟಗಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಳ್ಳಿ ಗಿಡ ; ಬೇಲಿಗಳಲ್ಲಿ ನೆಡುವ ಕಳ್ಳಿ : (ಮೈಜಿಗಿ. ೩೫-೭೯೫). 'ಕೋಲುಗಳ್ಳಿ' ಪರಾ.

[ಗೂಟ (< ಗೂಂಟ) + ಕಳ್ಳಿ$_2$]

ಗೂಟನಾಮ (ನಾ). ಹಣೆಯ ಮೇಲೆ ಉದ್ದಕ್ಕೆ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ನಾಮ : ಗೂಟನಾಮವ ಹೊಡೆದು ಗುಂಡು ತಂಬಿಗೆ ಹಿಡಿದು . . . ದಾಟುಗಾಲಿಡುತ ನಾ ಧರೆಯೊಳಗೆ ಬರಲೆನ್ನ ಬೂಟಕತನ ನೋಡಿ ಭ್ರುವಿಸದಿರಿ ಜನರೆ (ಪುರಂದ. ೪-೧೬೫-೧) ; ಗೂಟನಾಮವನಿಟ್ಟು ಕೋವಿದನು ತಾನೆನುತ ಬೂಟಿಕೆಯ ಮಾಡಿದವ ಹರಿದಾಸನೇ (ಕಭವಿ. I, ೨೩೭) ; ಜೈನರ ಜಿನ್ನಪ್ಪನ ಮಗನೂ ಗೂಟನಾಮವನ್ನು ಹಣೆಯ ಮೇಲೆ ವಿರಾಜಿಸುತ್ತ ಬೇಟೆಗಾರರ ಜೊತೆಗೆ ನಡೆದಿದ್ದ (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೨೩೮). 'ಪಂಗನಾಮ' ಪರಾ. [ಗೂಟ (< ಗೂಂಟ) + ನಾಮ]

ಗೂಟವಲೆ 'ಗೂಂಟವಲೆ' ನೋ.

ಗೂಟಿ 'ಗಂಟ್ಟಿ$_2$' ನೋ.

ಗೂಡ, ಗೂಳ$_1$(ನಾ). ಗುಟ್ಟು; ರಹಸ್ಯ: ಒಂದು ವೊಗುವ ಗೂಡದೊಳಿರಿಸಿ ನೋಡಿಸೆ ಭುಂಜಿಪುವ[ದ]ಕಂಡಾಡಿದನೆಲ್ಲರ ಕೂಡೆ ಆಡದೆ ನಾಳೆ ಗುಟ್ಟಾಗಿರ್ದು ಊಟವ ಮಾಡುವ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಮುತ್ತಿ ಮಾಡುವಿವೀತಗೆ ತಕ್ಕ ಶಿಕ್ಷೆಯನೆಂದು ಕೂಡಿಸರ್ವರು ಮರುದಿನದಿ (ಪೂಜ್ಯಚ. ೩-೧೫೨). **ಗೂಳ$_1$** : "ಗೂಳ, ಗುಟ್ಟು – ಗೂಢ" (ಶದ್ಯಕೋ. ೧೧).

[< ಸಂ. ಗೂಢ]

ಗೂಡಂಬುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪುಗುಂಪಾಗಿ ಬಾಣವನ್ನು ಬಿಡು : ಜಕ್ಕೆಯನಾಯಕಂ ಮೊನೆಯಿಟ್ಟು ಗೊಂಡನಾಯಕರ ಮೇಲೆವಾಯಲು ತಳಿಯ ಮಱಿವಿಡಿದು ಹಡಿಕಟ್ಟಿದಾಳೆಚ್ಚು ಗೂಡಂಬುಗೊಂಡು ಕೆಡಹಲವರ ಹೆಗಲ ಮೆಟ್ಟಿ ಸ್ವರ್ಗಸ್ಥನಾದಲ್ಲಿಗೀ ವೀರಗಲ್ಲಂ . . . ನಿಲ್ಸಿ (ಮೈಅರಿ. ೧೯೪೧.೪೨-೨ ; 13 ನೆಯ ಶತ). [ಗೂಡು+ಅಂಬು$_2$+ಕೊಳ್$_1$]

ಗೂಡಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗುಟ್ಟಾಗಿರಿಸು; ಗೋಪ್ಯವಾಗಿ ಇಡು: ಈ ಮಾತು ಗೂಡಗೊಳಿಸದೆ ಹೋಯಿತು ಪಾಪಿ ನಾರದ ಮಗನ ಖೋಡಿ ದಾನವನ ಕೈಗಿತ್ತು . . . ಕುಟಿಲಚರನಂತಾದೆ (ನವಮೋ. ೨೯-೪೫).

[ಗೂಡ + ಕೊಳ್$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಗೂಡಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಲಕಂ ; ಕದಡಂ ; ಕ್ಷೋಭೆಗೊಳಿಸು : ರಾಯರಾದಡವ್ರೋ ಹಬ್ಬಣನೆಂಬನೊಳ್ ಘಸಣಿಯೇಕೆಂಬಂತೆ ಗೂಡಾಡಿಪಂ ತೊಡರಲ್ . . . ಜಯುಂಬಡೆವಂ ತಾನೆನಲ್ (ಮುಂಬರಾ. X, ೩-೩೧ ; 1219) ; ಕೂಡೆ ನಿಜತೇಜದಿಂದಂ ಗೂಡಾಡಿಸುತಿರ್ಪನಮರಲೋಕಮನಸುರಂ (ಅನಂಪು. ೧೩-೨೮). [ಗೂಡು ? + ಆಡಿಸು]

ಗೂಡಾರ, ಗುಂಡಾರ, ಗುಡಾರ, ಗುಡಾರು, ಗುಡಾರೆ (ನಾ). ೧. (ಸೈನಿಕರು ಮೊದಲಾದವರು) ಇಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಬಟ್ಟೆಯಿಂದ ತಾತ್ಕಾಲಿಕವಾಗಿ ಕಟ್ಟಿರುವ ವಸತಿ; ಬಿಡಾರ ; ತಂಬು ; ಡೇರೆ: ಗೂಡಾರದ ಕವಿಯಂತಿರೆ ಮುಚ್ಚಿಪೋದ ಕವಿಯುಂ ಕವಿಯೇ (ಅಜಿಪು. ೧-೮೭) ; ಮುನಿಪತಿ . . . ತಳಿರ ಗೂಡಾರದಲಿ ಕಂಡನು ಧರ್ಮನಂದನನ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೯-೨) ; ವೈಶ್ಯಕುಲಸಂಭವರು ಹಾಯ್ಕಿದರಲ್ಲಿ ಗೂಡಾರವನು (ನಳಚ. ೫-೪೪). ೨. ಡೇರೆಗೆ ಹೊದಿಸುವುದಕ್ಕೂ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಹಾಸುವುದಕ್ಕೂ ಬಳಸುವ ದಪ್ಪನಾದ ಬಟ್ಟೆ : ಕೆಂಬಟ್ಟೆಯ ಗೂ[ಪಾಠಾಂ. ಗು] ಡಾರಮನಿಂಬಱಿದು ಬಸಂತನೆಯ್ದೆ ಪೊಯ್ದನೊ ಮದನಂಗೆಂಬಂತೆ . . . ಬಂದುದೊ ಕಣ್ಗನೇಕಶಾಖಮಶೋಕಂ (ರಾಜಶೇ. ೨-೫೫) ; ಬಿಡದಿಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸರಿಯಾದ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿಲ್ಲ ; ಗೂಡಾರಗಳು ಇದ್ದರೆ ಚಾಪೆಯಿಲ್ಲ, ಚಾಪೆಗಳಿದ್ದರೆ ಇನ್ನೊಂದಿಲ್ಲ (ಮುಳ್ಳಿಹಾ. ೩೭) ; ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಗೂಡಾರಗಳನ್ನು ಹಾಸಿ ಕಾಳುಗಳನ್ನು ತೆಗೆ ತೆಗೆದು ಅವುಗಳ ಮೇಲೆ ಸುರುವತೊಡಗಿದರು (ಜನಜೀ. ೧೭). **ಗುಂಡಾರ :** ೧. 'ಗುಡಿಗುಂಡಾರ' ಪರಾ. **ಗುಡಾರ :** ೧. ಕ್ಷೀರವಾರಾಸಿಪತಿ ತನ್ನ ಸುತಗೆ ಮಿತ್ರನೊಪ್ಪಂ ಸೋಂಕದಂತೆ ಧವಲಾಂಬರದ ಬಿತ್ತರದ ಪೇರ್ಗುಡಾರವನು ರಚಿಸಿದವೊಲು ಮೃತ್ಯುಂಜಯನವಾಸ ರಜತಾದ್ರಿವೊಪ್ಪಿ ರಾಜಿಸುತಿರ್ದುದು (ನವಮೋ. ೨-೧೭) ; ಮುಸುಕಿರ್ಪ ಮಂಜಿನಿಂ ಬೆಳ್ಗುಡಾರಂಗಳಂತೆಸೆಯೆ ಶೈಲಂಗಳ್ (ಶೀಷರಾ. ೨೫-೧೧) ; ಅಣ್ಣನು ಯುದ್ಧಮಾಡುವುದನ್ನು ನೋಡಬೇಕೆಂದು ಗುಡಾರದಿಂದ ಬಂದವಳು ಗಾಯಪಡೆದು ಬಿದ್ದಿದ್ದಾಳೆ (ಸಂಸಕ. ೧೦೧). ೨. ದೊಡ್ಡ ಗುಡಾರವೊಂದನ್ನು ಹಾಸಿ ಅದರ ಮೇಲೆ ಒಂದೆರಡು ಹಳೆಯ ದಿಂಬುಗಳನ್ನಿಡಲಾಗಿದೆ (ನಡೆದಾ. I, ೨೫೯) ; ನೆಲಕ್ಕೆ ಹಾಸುವ ಗುಡಾರದಷ್ಟು ದಪ್ಪಗೆ – ಒರಟು ಒರಟಾಗಿದ್ದ ಆ ಕಂಬಳಿಯನ್ನು ಹೊದೆದು ಕೊಂಡು . . . ತಲೆಯೊರಗಿಸಿದ (ಅಗಸ್ತ್ಯ. ೨೮). **ಗುಡಾರು:** ೧. ಹೆಬಸೂರು ಇಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮ ಗುಡಾರುಗಳು ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ (ಧಾರಜಿ. ೨೦). **ಗುಡಾರೆ :** ೧. "ದೂಷ್ಯಂ, ವಸ್ತ್ರವೇಶ್ಮನ್ . . . ಬಟ್ಟೆಯಿಂದ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ ಮನೆಗೆ ಹೆಸರುಗಳು, ಗುಡಾರ ಗುಡಾರೆ ಡೇರಾ ಆದಿ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪಟಕುಟೀರಾದಿ ಶಬ್ದಗಳೂ ಗುಡಾರಕ್ಕೆ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೭೮).

[ದೇ॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಕೂಡಾರ ; ತುಳು. ಗುಡಾರ. ತೆಲು. ಗುಡಾರ, ಗುಡಾರು, ಗೂಡಾರ, ಗೂಡಾರು. / ಸಂ. ಗೂಢಾಗಾರ]

ಗೂಡಾರವಿಡು(ಕ್ರಿ). ಡೇರೆಯನ್ನು ಹೊಡೆ ; ಬೀಡುಬಿಡು : ನಾ ಗೂಡಾರವನಿಟ್ಟು ಬಳಿಯಲೊಬ್ಬ ಬೇಗದೆ ಗೂಡಾರವಿಟ್ಟು ರಾಗದೊಳಗೆ ರಾಜಕಾರ್ಯವ ನೆಱೆ ಕೊನೆಸಾಗಿಸಲಱಿದಪೆನೆಂದ (ಕಂನವಿ. ೧೭-೧೯).

[ಗೂಡಾರ + ಇಡು$_1$]

ಗೂಡಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಗೂಡನ್ನು ಕಟ್ಟು ; ಗೂಡುಮಾಡು : ಮೊಳಕಾಲ್ಗಳೆಡೆಯೊಳುದ್ಭವಿಸಿರ್ದ ಕಿಂಶುಕಂಗಳ ಮೇಲೆ ಗೂಡಿಕ್ಕಿ ಬಾಳ್ದಪುವು ಪಕ್ಷಿಗಳ ಬಳಗಂಗಳ್ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೨-೨೭). [ಗೂಡು + ಇಕ್ಕು]

ಗೂಡಿಟ್ಟಿಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಎದೆಗೆ ಈಟಿಹಾಕು ; ಇಟ್ಟಿಯಿಂದ ತಿವಿ : ಮುಟ್ಟಿದ ಮೋಹದಿಂ ಪಿಡಿದರೆನ್ನನು ಮಿಗೆ ದಟ್ಟಿಸಿ ಹೋದ ಖೂಳನನು ಕಟ್ಟಾಳಿಂ ಕಯ್ಯ ಕಟ್ಟಿ ತರಿಸಿ ಗೂಡಿಟ್ಟಿಗೊಳಿ [ಪಾಠಾಂ. ಗುಡಿಕಟ್ಟಿ ಕೊಲಿ] ಸದೆ ಮಾಣ್ಡಪೆನೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೩-೭೬). [ಗೂಡು + ಇಟ್ಟಿ$_2$ + ಕೊಳಿಸು]

ಗೂಡಿಡು (ಕ್ರಿ). = ಗೂಡಿಕ್ಕು : ಗೂಡಿಡುವ ಗುಬ್ಬಿಗಳಂತಿರೆ ಬಾಗಿಲಲ್ಲಿ ಪುಲ್ಗಚ್ಚಿ ಪುಗುತ್ತುಮಿರ್ಪರರಿಭೂಮಿಭುಜರ್ (ಆನಂಪು. ೧೩-೪೭) ; ಮೃಗಾವಳಿ ಕೋಡ ತೀಂಟೆಗೇಡಿಱಿವುವು ಪಕ್ಕಿ ಗೂಡಿಡುವುದು . . . ಮುನೀಂದ್ರನ ನಿಶ್ಚಲಾಂಗದೊಳ್ (ರಸರ. ೨-೧೨೨). [ಗೂಡು + ಇಡು$_1$]

ಗೂಡಿರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮುಂದುರಿಕೊಳ್ಳು : ಒಂದೊಂದು ಮೂಲೆಯಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರು 'ಗೂಡಿರಿಸಿ' ಕೊಂಡು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವರು (ಬಾಲಪ್ರ. II, ೧೧೬೫). [ಗೂಡು + ಇರಿಸು]

ಗೂಡಿಸು 'ಗುಡಿಯಿಂಸು' ನೋ.

ಗೂಡು (ನಾ). ೧. ಪಕ್ಷಿಗಳ ವಾಸಸ್ಥಾನ ; ನೆಲೆ ; ಬೀಡು : "ಗೂಡು ನೀಡಂ ಕುಲಾಯಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೧-೧೧) ; ಗಿಳಿಗಳ ಗೂಡಿಂದುದಿರ್ವ ದಾಳಿಂಬದ ಬಿತ್ತುಗಳಿನೊಸರ್ವ ತನಿರಸದಳಿಪದೊಳಂ . . . ಲತಾಮಂಟಪಂಗಳ್ ಮನಂಗೊಳಿಪುವು (ಕಾದಂಪೂ. ೯೭). ೨. ಇರುವೆ, ಜೇನು, ಕಡಜ ಮೊದಲಾದುವು ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಮನೆ : ತೇಱಿಂಗಂಜಿ ಕಡಂದುಱುಗೂಡು[ಡ]ಂ ಪುಗುವಂತಾನುಂ . . . ಮಹಾದುಃಖ ಮೆಂಬಗ್ನಿಗೆ ತಮ್ಮ ಶರೀರಮೆಂಬ ಪುಳ್ಳಿಗಳನಿಕ್ಕುವರದೇಂ ಸಾಸಿಗರೋ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೧೭೫); ಜಗವೊಂದು ಜೇನಿನ ಗೂಡು (ಇಂಚಾಪ. ೨೧೧-೪೨); ೩. (ಮನುಷ್ಯರು ವಾಸಿಸುವ) ಗುಡಿಸಲು; ಮನೆ : ಹೊಲೆಯನೊಮ್ಮೆಯು ಪಾಡಲಿಕೆಯುರವಿಂದನಾಭನ ನಾಮಮಾತ್ರದಲಿ . . . ಚರ್ಮಕಾರರ ಗೂಡಿನಲಿ ಜನಿಸುವನು ಬ್ರಾಹ್ಮರ ನೋಡಿ ಪಾದತ್ರಾಣ ವೀಯ್ಯಲು ರಜಕಜಾತಿಯಲಿ ಕೂಡುವನು (ಕಾವ್ಯಾಆ. ೭೮೩. ಪರಿ. ೩೪೩); ಪಕ್ಷಿಗಳಿಗೆ ಗೂಡು, ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ತಾಯಿ(ಗಾದೆ). ೪. ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ವಸ್ತುಗಳನ್ನಿಡಲು ಮಾಡಿದ ಮಾಡು: ಕಿರಿಮನೆಯೊಳು ಅವರಣ್ಣನ ಮಕ್ಕಳು ಅವರ ಕಲಾಕೃತಿಗಳನು ಜೋಡಿಸಿಟ್ಟಿರುವರು ಗಾಜಿನಗೂಡೊಳು ಬಂದವರಿಗೆ ತೋರಲವನು (ಇಂಚಾಪ. ೧೧-೩೯) ; ಬಚ್ಚಲುಮನೆ ಕಟ್ಟುವವನು ಅದರಲ್ಲಿ ತೂಬುಒಲೆ, ಗೂಡು ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಅಭಿರುಚಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ನಿರ್ಮಿಸುತ್ತಾನೆ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೧೭೨). ೫. ಪಕ್ಷಿಗಳನ್ನು ಇಡಲು ಮಾಡಿರುವ ಪಂಜರ: ಗೂಡುಗಳು ಕತ್ತಿ ಬಡಿಕೋಲ್ ಕಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದ . . . ಬೇಡರು ನೆರೆದರು (ಹಚಕಾ. ೫-೯); ಹಕ್ಕಿಯನ್ನು ಸಾಕಲು ಗೂಡೊಂದನ್ನು ತಯಾರುಮಾಡಿದ್ದೇವೆ (ರೂಢಿ). ೬. ನ್ಯಾಯಾಲಯದಲ್ಲಿ ಖೈದಿ ನಿಲ್ಲಲು ಕಟ್ಟಿರುವ ಮರದ ಚೌಕಟ್ಟು; ಕಟಕಟೆ : ಕೈದಿಯಾದ ವಿಮಲಾಲನು ಬಿಚ್ಚುಕತ್ತಿಯ ಪೋಲೀಸ್ ಪಹರೆಯವರ ನಡುವೆ ಕೈದಿಯ ಗೂಡಿನೊಳಗೆ ನಿಂತಿದ್ದನು (ವಿಧಿವೈ. ೧೭೩). ೭. ಇದ್ದಲಿನ ಒಲೆ : ಬಳಿಕವಾ ಗೂಡ ಬಿಸಿಮಾಡಿ ಮತ್ತದಱೊಳಗೆ ತಳಲುಗೆಂಡವ ಹಾಕಿ . . . ಆ ಕಾಯುನರೆಜಾವ ಪರಿಯಂತರನುವಾಗಿ ಬೇಯಿಸುವುದು (ಸೂಪಶಾ. ೫-೨೭); ಮೊದಲನೆಯ ತೂತಿಗೆ ಸಮೀಪವೇ ಒಂದು ಬೆಂಕಿಯ ಗೂಡನ್ನಿರಿಸಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಕೆಂಡಗಳನ್ನು ಹಾಕಿಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಸುಲಭವಾಗುವುದು (ಅಡುಸಾ. ೨೮). ೮. ದೇಹ ; ಶರೀರ : "ಗೂಡೆನಲ್ಕದು ದೇಹಂ" (ಭಾರನಿ. ೩೯); ಕೂಡೆ ಹಱಿಹಂಚಾದ ತಂದೆಯ ಗೂಡ ನೋಡದ ಮುನ್ನ ಕಂಬನಿ ಮೂಡಿ ಮುಳುಗಿದವಾಲಿ ಕಾಣವು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೯-೮) ; ಒಂದೇ ಗೂಡಿನಲ್ಲಿದ್ದು ಒಂದು ಕ್ಷಣ ವಗಲದೆ ಎಂದೆಂದು ನಿನ್ನನು ಪೊಂದಿರುವೆ (ಪುರಂದ. ೧-೧೭೩-೧) ; ಮರಣ ಭಯಕಂಜಿ ನೀ ಹುದುಗಿರ್ದ ಕಾಯುಮಂ ನಿರಿಸಿಕೊಂಡರೆಯಿಂದಿಗಂ ಗೂಡು ನಾಳೆಗಿದು ಸ್ಥಿರವೇ (ತುರಂಗ. ೭೫-೫). ೯. ಮನಸ್ಸು ; ಅಂತರಂಗ: ಶಾರದಾಂಬಿಕೆ ತಾಯೆ ನೀಯನ್ನ ಗೂಡಿನೊಳು ನೆಲಸಿ ನುಡಿಸ್ಯಾಡೆ (ತುರಂಗ. ೧-೨). ನೋಡಿದಳು ದ್ರೌಪದಿದುರಾತ್ಮನ ವಿಚಾರವಂ ಗೂಡಿನೊಳಗಿಟ್ಟು ನುಡಿದಳು (ತುರಂಗ. ೩೫-೪೮). ೧೦. ಎಲುಬಿನ ಗೂಡು; ಅಸ್ಥಿಪಂಜರ : 'ಗೂಡುವೋಗು' ಪರಾ. ೧೧. ಉಂಗುರ, ಓಲೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಹರಳನ್ನು ಸೇರಿಸಲು ಮಾಡಿರುವ ಪೆಜ್ಜ : (ಕಿ). ೧೨. ಜೋಳ, ಸಜ್ಜೆ ಮೊದಲಾದ ಧಾನ್ಯಗಳ ದಂಟನ್ನು ಕೊಯ್ದು ಒಟ್ಟಿರುವ ಮೆದೆ : ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ಅವುಗಳನ್ನು ಸಿವುಡು ಕಟ್ಟಿ ಗೂಡುಹಾಕುತ್ತಿದ್ದರು (ಕಪಪು. ೩-೭೪). ೧೩. ಇಟ್ಟಿಗೆಗಳನ್ನು ಸುಡಲು ಜೋಡಿಸಿ ಒಟ್ಟಿರುವ ಗಡ್ಡೆ : ಇಟ್ಟಿಗೆ ಸುಡುವುದಕ್ಕೆ ಇನ್ನೂ ಗೂಡೇ ಸಿದ್ಧವಾಗಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). 'ಇಟ್ಟಿಗೆ ಗೂಡು', 'ಗೂಡುಒಲೆ' ಪರಾ. [ದೇ॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಕೂಡು ; ತೊದ. ಕುಡ್ ; ತುಳು. ತೆಲು. ಗೂಡು]

ಗೂಡುಒಲೆ 'ಗೂಡೊಲೆ' ನೋ.

ಗೂಡುಕಟ್ಟು 'ಗೂಡುಗಟ್ಟು' ನೋ.

ಗೂಡುಗಟ್ಟು, ಗೂಡುಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ) ೧. ಎದೆಯ ಮೂಳೆಗಳು ಎದ್ದು ಕಾಣು; ಸೊರಗು; ಬಡವಾಗು: ಮಗಳ ಗೂಡುಗಟ್ಟಿದ ಎದೆಯ ಮೇಲೆ ಕೈಯಾಡಿಸುತ್ತ ಹೇಳಿದರು ರಸ್ತುಂ (ಹಾಡುಹು. ೫೪). **ಗೂಡುಕಟ್ಟು** : ೨. (ಹಕ್ಕಿ ಮೊದಲಾದುವು) ಗೂಡನ್ನು ಕಟ್ಟು : ತಲೆಮೇಲೆ ಹಾರುವ ಹಕ್ಕಿಯ ಗತಿಯನು ತಪ್ಪಿಸಲಾರೆವು ನಾವು ಬಂದದು ತಲೆಯೊಳು ಗೂಡು ಕಟ್ಟುವುದನು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದಾವು (ಇಂಚಾಪ. ೧೯೩-೫೨). [ಗೂಡು + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಗೂಡುಗೀಲು (ನಾ). ಗೂಡಿನ ಕೀಲು; ಪಂಜರದ ಬಾಗಿಲ ಬೀಗ: ರನ್ನದ ಪೊಸಗೂಡುಗೀಲನುಡಿದೀಟ್ಟು ಕಟಿಲ್ಚಿ ತೆರಳ್ಚಿ ಕೀರಮುಂ . . . ಉರ್ಬಿ ಕೊರ್ಬುಗುಂ (ಚಿಕವಿ. ೩ ೫೮). [ಗೂಡು + ಕೀಲು (<ಕೀಲ್)]

ಗೂಡುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಪಡೆ ; ಗೂಡನ್ನು ಸೇರು : ಪೆರ್ಮರದನಟ್ಟೆಗೊಂಬಿನ ಕವಲ್ದಲೆಯೊಳಿಟ್ಟ ಗೂಡುಗಳೊಳ್ ಗೂಡುಗೊಂಡಿರ್ದ ಕುಱುಳಿವಱಿಗಳ್ಗೆ ಕುಟುಂಕನಿಕ್ಕಿ . . . ಪದೆದಿರ್ದ ವನವಿಹಂಗಂಗಳಂ ಕೊಂಬುವೆರಸಿ ತೂಗಿ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೮-೪ ವ) ; ಖಗಗಳು ಗೂಡುಗೊಳಲೆಂದು ತರಣಿಯಸ್ತಾದ್ರಿಗೆಯಿದಲಿಕೆ (ಅಂಜಚ. ೭-೧೪೨) ; ಇರದೆ ಸರಿದುವು ಬಿಸಿಲ ಬೀಡುಗಳ್ಗೂಡುಗೊಂಡುವು ಕೂಡೆ ಪಕ್ಷಿಜಾತಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೭-೨೦). ೨. ಅಡಗು ; ಮರೆಯಾಗು : ಕೊಡೆಯ ಚರ್ಮದ ಮಱಿಯೊಳ್ ಗೂಡುಗೊಳುತಿರ್ದ ಶೌರ್ಯ ಕ್ರೀಡೆಯ ದಿಗ್ವಿಜಯಮೆಸೆದು ದೆಪ್ಮಾಗ್ರಜನ (ಆದಿಪು. ೧೪-೭೨) ; ಮಾಳವಂ ಮುಗ್ಗಿರ್ದನತಿಭಯದಿಂ ಗೂರ್ಜ್ಜರಂ ಗೂಡುಗೊಂಡಂ (ಸಾಇಇ. IX-1, ೧೧೮-೧೯ ; 1057); ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರ ಶಿಷ್ಯರೆಲ್ಲಂ ಬೆತ್ತಬೆಟ್ಟಾಗೆ ಗೂಡುಗೊಂಡು ನೋಡುತಿರ್ಪುದುಂ ಜಿನಭಕ್ತಂ . . . ಗಜೇಂದ್ರದ ಬೆಂಗೇಱಿದಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೩-೫೫) ; ಗೂಡುಗೊಂಡುದು ವಿಕ್ರಮಾನಳನಾಡಬಾರದು ಭೀಷ್ಮನನು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೯-೪೧). ೩. ಮರುಗು ; ವ್ಯಥೆಪಡು ; ಕೊರಗು : ಅಂತಾ ವಾನರಂ ಕೇದಗೆಯನೇಱಿದ ಕೋಡಗದಂತೆ ಗೂಡುಗೊಂಡು ಪಲ್ಲಂ ಗಿಡಿಗಿಱಿದು ಮೆಲ್ಲನೆ ಮೊಸಳೆಗಂತರೀಪಮಿಲ್ಲಿಗಮಿನ್ನೆನಿತು ದೂರಮುಂ ಎಂಬುದುಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೭೯-೨೧) ; ಮೇಲುಗಾಣದೆ ಬಳಿಕಂ ಮನಂ ಜರಿದು ಜಾನಿಸಿ ಚಿಂತಿಸಿ ಗೂಡುಗೊಂಡು (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೧-೨೧). [ಗೂಡು + ಕೊಳ್$_1$]

ಗೂಡುಗೊಳವೆ (ನಾ). "ಮತ್ತೊಂದು ಕೊಳವೆಯನ್ನು ಒಳಗೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದು ತುದಿಯನ್ನು ಹಿಗ್ಗಿಸಿದ ಕೊಳವೆ" (Socket pipe. ಇಂಕನಿ). [ಗೂಡು + ಕೊಳವೆ (<ಕೊಟಿವಿ)]

ಗೂಡುಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗೂಡಿಗೆ ಸೇರಿಸು ; ನೆಲೆಗೊಳಿಸು : ತನ್ನ ಮರಿಗಳೊಳೊಮ್ಮೆ ಕಟ್ಟೆರಕೆ ಮೂಡಿದನಿತುಮಂ ಪೊರಮಡಿಸಿದುಲಿವಕ್ಕಿಯಮ್ಮ ಸಂಜೆಯೊಳವಂ ಗೂಡುಗೊಳಿಪಂತೆ (ಗಿರಿವಿಂ. ೧-೭). **೨.** ಮುಚ್ಚುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಸಂಕೋಚಗೊಳಿಸು : ತೀಕ್ಷ್ಣಾಯುಧಂಗಳ ಪೊಳೆಪುಗಳುಂ ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯಮಂ ಮಾಣದೆ ಗೂಡುಗೊಳಿಸು[ಪಾಠಾಂ. ಅನವರತ ಮುಗಿಬಗಿ ಮಾಡು]ತ್ತಿರೆಯುಂ . . . ನರಳುತ್ತುಂ ಪುಡಿಯೊಳ್ಪೊರಳುತ್ತುಮಿರ್ಪರ್ (ವರ್ಧಪು. ೧೧-೪೭ವ). [ಗೂಡುಗೊಳ್ + – ಇಸು$_3$]

ಗೂಡುದೀಪ (ನಾ). ಬಣ್ಣ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಗೂಡಿನಂತಿರುವ ದೀಪ ; ಆಕಾಶದೀಪ : ತೋರಣದ ನಡುವೆ, ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಚೀನಾ ಮಾದರಿಯ ಗೂಡುದೀಪಗಳು ಉರಿಯುವ ಮೇಣದ ಬತ್ತಿಗಳೊಂದಿಗೆ ತೂಗಾಡುತ್ತಿವೆ (ಪ್ರಕಾಶ. ೧). [ಗೂಡು + ದೀಪ$_2$]

ಗೂಡುಬಡಿ (ಕ್ರಿ). = ಗೂಡುಮುರಿ : ಗುಡ್ಡಗುಡ್ಡಕೆ ಗೂಡುಬಡಿಯುತ ಬೇರೆ ಸುಗ್ಗಿಯ ಬಗೆವುದು (ನೆಲಮು. ೧೦-೩). [ಗೂಡು + ಬಡಿ$_1$]

ಗೂಡುಮಾಡು (ಕ್ರಿ). ಈಡುಮಾಡು ; ಗುರಿಯಾಗಿಸು : ಬೇಟದೊಳೆನ್ನನಂಗಜಮಹೀಶನ ಬಾಣಕೆ ಗೂಡುಮಾಡಿ ತಾಂ ಕೂಟದಲಂಪಿನಿಂಪನಿನಿಸಂ ಮಿಗೆ ತೋಱದೊಡೆಂತು ಸೈರಿಪೆಂ (ಉದ್ಭಟ. ೧೦-೭೪).

[ಗೂಡು + ಮಾಡು$_1$]

ಗೂಡುಮಿಟ್ಲೆಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಗೂಡುಮಿಟ್ಲೆಮರ, ಕಜ್ಜಗೋಲಿ (ವ್ಯಜಿಗಿ. ೩೭-೭೦೫). [? + ಮರ$_1$]

ಗೂಡುಮುರಿ (ಕ್ರಿ). (ಉಕ) ಗೂಡುಹಾಕಿದ ಜೋಳ, ಸೆಜ್ಜೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ತೆನೆಗಳನ್ನು ಕೊಯ್ಯು : ಈವೊತ್ತು ಹೊಲದಲ್ಲಿ ಗೂಡು ಮುರಿಯುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ). [ಗೂಡು + ಮುರಿ$_2$ (<ಮುಱಿ$_1$)]

ಗೂಡುಮುರ್ಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ : ಉಡ್ನಿ, ಪುಡಿಗ, ಗೂಡುಮುರ್ಕಿ, ಚಿತ್ರೋಡಿ, ಉದುರೆ (ವ್ಯಜಿಗಿ. ೩೩-೭೧೧). [?]

ಗೂಡುವಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ : ನಿಱಿಗರುಳ ದಾವಣಿವಲೆಗಳಲಿ ಸಂಗರದ ಸುಭಟವ್ರಜದ ಮಧ್ಯದ ಗೂಡುವಲೆಗಳಲಿ . . . ಅರಿಮೃಗವ್ರಾತವನು ಭೀಮ ಕಿರಾತ ಕೈಕೊಂಡ (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೧೩-೩೧) ; ಹೆಡಿಕೆವಲೆ ಮರೆವಲೆಗಳಾ ಗೂಡುವಲೆ ಜಲ್ಲೆವಲೆ ಕೊಲ್ಲಿವಲೆ . . . ಬೇಡರ ಸಿರದೊಳೊಪ್ಪಿದುದು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೫-೧೯). [ಗೂಡು + ಬಲೆ$_1$]

ಗೂಡುವಾಯ್ (ಕ್ರಿ). ಹೃದಯ ಬಡಿದುಕೊಳ್ಳು, –ಹೊಡೆದುಕೊಳ್ಳು : ಗೂಡುವಾಯ್ವುರ್ದೆಯನೊತ್ತಿ ನಿಷ್ಕಂಪಪಕ್ಷ್ಮಮಾಂತು ತರಳಾಕ್ಷಿ ವಿಸ್ಮಯದೆ ಚಕ್ರಿಯಂ ನೋಡಿದಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೧-೩೦). [ಗೂಡು+ಪಾಯ್$_1$]

ಗೂಡುವೋಗು (ಕ್ರಿ). ಸೊರಗಿ ಶರೀರದ ಮೂಳೆಗಳು ಕಾಣುವಂತಾಗು ; ಸೊರಗು ; ಬಡವಾಗು : ನೆರೆ ಕೆನ್ನೆಗೆ ತೆರೆ ಗಲ್ಲಕೆ ಶರೀರ ಗೂಡುವೋಗದ ಮುನ್ನ . . . ಪೂಜಿಸು ನಮ್ಮ ಕೂಡಲ ಸಂಗಮದೇವನ (ಬಸವ. ೧೭೦).

[ಗೂಡು + ಪೋಗು$_1$]

ಗೂಡುಹುಳು (ನಾ). ಪೊರೆಯೊಳಗಿರುವ ಹುಳು ; ಪೊರೆಹುಳು : ಕೆಲವು ಕೀಟಗಳು . . . ಚಲನೆಯಿಲ್ಲದ ಗೂಡುಹುಳು(Pupa)ಗಳ ರಕ್ಷಣೆಗೆ ಅನೇಕ ತರಹ ಕೋಶ ಅಥವಾ ಗೂಡುಗಳನ್ನು (Nest) ಮಾಡುತ್ತವೆ (ಕೀಟಬಿ. ೩೩). [ಗೂಡು + ಹುಳು$_2$ (<ಪುೞು$_1$)]

ಗೂಡೆ$_1$, ಗೂಳಿ$_3$ (ನಾ). **೧.** ದೊಡ್ಡಬುಟ್ಟಿ ; ಮಂಕರಿ : ಗದ್ದೆಯೊಳಿರ್ದ ಮೊಳೆವಿತ್ತನೆತ್ತಿದಂ ರಾಗದಿಂ ತಂದವಂ ಗೂಡೆಯೊಳಗಿಕ್ಕಿದಂ (ಇಳರ. ದೇ. ೫೪-೭) ; ಬಿತ್ತದ ಗೂಡೆಯನು ಹಿಡಿದೂರ ಧಾನ್ಯವ ಬೇಡುವುದು ಬರೆದಿಹುದೆ ಭಾಳದಲಿ (ಪ್ರಹ್ಲಾಚ. ೧೧-೪) : ದೊಡ್ಡಗೂಡೆಯನ್ನು ತಲೆಯಮೇಲೆ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಿದ್ದಳು (ಮುನಿಮಾ. ೧೫) ; ಈ ಸಲ ಮನೆಯ ಮಾಸದ ಕೊಠಡಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಿದಿರು – ಗೂಡೆಯನ್ನಿಟ್ಟಿದ್ದರು (ನಡೆದಾ. II, ೮೫೪). **೨.** ನೀರನ್ನು ಎತ್ತುವ ಸಾಧನ : ಏತ ಗೂಡೆ ಗುಯ್ಯಲು ಮನೆವಣ . . . ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಏನುಳ ಸರ್ವ್ವ ಸ್ವಾಮ್ಯವನು ಒಳಗಾಗಿ (ಎಕ. IX, ಮಾಗಡಿ. ೧೧-೧೧ ; 1520) ; ಅಣೆ ಅಚುಕಟ್ಟು ಮಗ್ಗ ಮನೆವಣ ಗೂಡೆ ಧೂಯ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಆ ಸಕಲ ಸ್ವಾಂಮ್ಯ ಸಹವಾದ (ಎಕ. III, ತಿರುಮ. ೪೯-೧೩ ; 1526) ; ಆ ಹೆಂಮಾಡಿ ಹಾಳಗ್ರಾಮದ ಚತುಸೀಮೆಯೊಳಗಾದ . . . ಗೂಡೆ ಗುಯಲು ಅಣೆ ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟು (ಎಕ. XI, ಹಿರಿಯೂ. ೬-೨೭ ; 1592) ; ಕೂಪ ಗುಯ್ಯಲು ಗೂಡೆ ಕೈಯಾತ ಕಪಲೆಯಿಂ ಪೋಪುದನೇನ ವರ್ಣಿಸುವೆ (ಅಬ್ಬಲೂ. ೩-೫೫). **ಗೂಳಿ$_3$:** **೨.** ಆ ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಸಲುವ ಗದ್ದೆ ಬೆದ್ದಲು ತೋಟ ತುಡಿಕೆ ಅಣೆ ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟು ಗೂಳಿ ಗುಯ್ಯಲು ಕಿಱುಕುಳ ಸುವರ್ಣಾದಾಯ ಸುಂಕ (ಎಕ. IX, ಚನ್ನಪ. ೧೫೮-೮ ; 1478 ?).

ಗೂಡೆಯ ಗದ್ದೆ = ಗೂಡೆಯ ಸಹಾಯದಿಂದ ನೀರನ್ನು ಒದಗಿಸಿಕೊಂಡು ಬೆಳೆಮಾಡಬೇಕಾದ ಗದ್ದೆ : ಆ ಕೆಱೆಯೊಳಗೆ ಗೂಡೆಯ ಗದ್ದೆ ಕೊ ೧೦ (ಎಕ. XII, ತಿಪಟೂ. ೪೮-೩೦ ; 1214) ; ತಂಮತಂಮ ತತ್ತಿನಲ್ಲಿಯ ಕಿಱುಕಟ್ಟಂಗಳುಂ ಗೂಡೆಯ ಗದ್ದೆಗಳುಂ . . . ತವತವಗೆ ಆಗು ಮಾಡಿಕೊಂಬರು (ಎಕ. XII, ತಿಪಟೂ. ೩-೧೧ ; 1263).

[**ದೇ॥ ತಮಿ.** ಕೂಡೈ; **ಮಲ.** ಕೂಡಾ; **ತುಳು.** ಗೂಡೆ; **ಕೊಡ.** ಕೂಟೆ; **ತೆಲು.** ಗೂಡ; **ಗೊಂಡಿ.** ಗೂಲಾ]

ಗೂಡೆ$_2$ (ನಾ). (ಕರಾ) "ಹುಡುಗಿ" (ಸಿರಿಕೋ. ೧೭೭). [?]

ಗೂಡೆ$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ಬೆಳ್ಳುಚಿ : "ಗೂಡೆ ಬೆಳ್ಳುಚಿಯರ್ಣೆಯವನಿಯೆನೆ ಕರಿಬೇವು" (ಮಂಗರಾ. ೪೦-೩೩). [?]

ಗೂಡೆತೆಪ್ಪ (ನಾ). ಗೂಡೆಯ ಹಾಗೆ ಗುಂಡಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆಪ್ಪ, –ಹರಿಗೋಲು : ವಾಡೆಯದ ಹಡಗಿನ ಸಮೂಹದ ಗೂಡೆತೆಪ್ಪದ ಛತ್ರಮಸಕದ ಜೋಡುಬಿಡುವತಿ ಜಾಲಗಾರರಗುಂಪುಸೊಂಪುಗಳ (ಶರಲೀ. ೧೦-೧೩). [ಗೂಡೆ$_1$ + ತೆಪ್ಪ]

ಗೂಡೆಯೆಱೆ (ಕ್ರಿ). ಗೂಡೆಯ ಮೂಲಕ ನೀರನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹಾಯಿಸು : ಕೆಱೆಯಲಿ ನೀರು ಸಾಲದಿದರೆ ಗೂಡೆ ಯೆಱೆಯಲಾದರೆ ನೆಱೆ ಮರ್ಯಾದೆಯಲೂ (ಎಕ. X, ಮುಳಬಾ. ೦೭೩-೯; 1503). [ಗೂಡೆ$_1$ + ಎಱೆ$_1$]

ಗೂಡೊಲೆ, ಗೂಡುಒಲೆ (ನಾ). ಬ್ರೆಡ್ಡು, ಬಿಸ್ಕತ್ತು ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಒಲೆ : ಗೂಡೊಲೆ : ಅಗಲಬಾಯಿಯಿರುವ ಮಣ್ಣಿನ ದೊಡ್ಡಮಡಕೆ ಅಥವಾ ಮುಚ್ಚಳವಿರುವ ದೊಡ್ಡಟಿನ್ನನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು (ಅಡುಸಾ. ೩೫). **ಗೂಡುಒಲೆ :** "(ಸಾ. ಗೂಡುಒಲೆಯೂ ಕುದಿಪಾತ್ರೆಯೂ ಇರುವ ಮತ್ತು ಕೊಳಗದಪ್ಪಲೆ, ಮೊ. ನ್ನಿಡಲು ಅನುಕೂಲಿಸುವಂತೆ ತೆರಪುಗಳುಳ್ಳ ಕಬ್ಬಿಣದ ಮೇಲಿನ ತಗಡೂ ಇರುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಡಿಗೆಯ ಒಲೆ" (Range. ೩೦೩೧). [ಗೂಡು + ಒಲೆ$_4$]

ಗೂಢ (ಗು). **೧.** ಮುಚ್ಚಿದ ; ಅಡಗಿದ ; ಹೊರಗೆ ಕಾಣದಿರುವ : ಗೂ[ಢ]ಗುಲ್ಫ ಪಾರ್ಷ್ಣಿಗಳನೊಳಕೊಂಡ ಮನುಜಮಾಂಧಾತನ ಪೊಱಅಡಿಗಳ್ . . . ಕೂರ್ಮೋನ್ನತಂಗಳಾದುವು (ಪಂಪಭಾ. ೩-೩೯ವ). **೨.** ಗುಟ್ಟಾದ ; ರಹಸ್ಯವಾದ ; ಗುಪ್ತವಾದ ; ಅಪ್ರಕಟವಾದ : ಪೆಱತೇಂ ಪ್ರತೀತಿ ಬಗೆಗೇತಱೊಳಂ ತೋಱದುದಪ್ರತೀತಂ ಗೂಢಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೩೭) : ಮನೋವಿಜ್ಞಾನಕ್ಕೂ ಅಧ್ಯಾತ್ಮವಾದಕ್ಕೂ ಗೂಢ ಸಂಬಂಧವಿದೆ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೪೩) ; ಇದರಲ್ಲೊಂದು ಗೂಢಸತ್ಯವಡಗಿದೆ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೧೫). **೩.** ವೇಷ ಮಾರ್ಪಡಿಸಿದ ; ರೂಪಾಂತರ ಹೊಂದಿದ (ನಾ). **೪.** ಗುಟ್ಟು ; ಗೋಪ್ಯ ; ರಹಸ್ಯ : ಮುಚ್ಚಂಜೆಯು ಮೈಚಾಚಿತು, ಗರಿಬಿಚ್ಚಿತು ಮೋಡ, ಹೊರಬಿದ್ದಿತು ಗೂಢ (ನೆಲಮು.

೭-೮ : ಪಾವಿತ್ರ್ಯಮುದ್ರೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಗೂಢ ತೆರೆದಿತ್ತು ತನ್ನ ಫಡಕು (ಅರಳು. ೧೮೨-೬). **೫.** ಕಾಣದಿರುವುದು ; ಗೋಚರಿಸದಿದ್ದುದು ; ಗೂಢವಾದುದಂ : ನಿಜದಿಂ ಗೂಢಂಗಳ್ ಗುಲ್ಫ ಜಾನುಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೪೫). [ಸಂ.]

ಗೂಢಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಗುಟ್ಟು ಹಾಳಾಗು ; ರಹಸ್ಯವು ಹೊರಬೀಳು : ಪ್ರೌಢೆಯಾದುದಱಿಂದವಳಂಗಜಾಸ್ತ್ರದಿಂ ಗೂಢಗೆಡದೆ ವಂದಿಗಳನು ಪ್ರೌಢಿಯಿಂ ಕರೆದು ಸಂಧಿಗೆ ಕಳುಪಿದಳಾ ರೂಢವಿಕ್ರಮರಾಮನೆಡೆಗೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೪-೧೧). [ಗೂಢ + ಕೆಡು$_1$]

ಗೂಢಚತುರ್ಥ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯವಿ] ಒಂದು ಶಬ್ದಾಲಂಕಾರ ; ನಾಲ್ಕನೆಯ ಪಾದದಲ್ಲಿರುವ ಪದಗಳು ಇತರ ಮೂರು ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಚೆದರಿರುವುದು,-ಅಡಗಿರುವುದು : ಘನಸ್ತನಿತಮುಂ ಕೇಕಿಸ್ವನಮುಂ ನೀರಧಾರೆಯುಂ ಮನಂ ಬೆರ್ಚಿಕ್ಕುವಿಂತೆತ್ತಂ ಮನವಿಂತು ಘನಸ್ವನಂ-ಗೂಢಚತುರ್ಥಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೧೧೮) ; ಗೂಢಚತುರ್ಥಂ – ಆತನಲ್ಲದನಂ ಮೆಚ್ಚೆಂ ಮಾತೇಂ ತಾಂ ಮಾರನಾದೊಡಂ ಕೇತನಂ ರತಿರಾಗಕ್ಕೆ ಕೇತನಂ ತಾರನಲ್ಲನಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೫೯೦). [ಗೂಢ + ಚತುರ್ಥ]

ಗೂಢಚರ (ನಾ).=ಗೂಢಚಾರ. [ಗೂಢ + ಚರ]

ಗೂಢಚಾರ (ನಾ). ಬೇಹುಗಾರ ; ಗುಪ್ತಚಾರ : ಮೂಡಿ ಬಂದೆನ್ನ ಹಿಡಿದನು ಸೋವಿಯಟ್ಟೊಬ್ಬ ಗೂಢಚಾರ (ಕೋಗಿಲೆ. ೫-೧೦೭) : ಗೂಢಚಾರರು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿಯೇ ಪಾರ್ಟಿ ಸದಸ್ಯರ ಹಿಂದೆ ಸುಳಿಯಲಾರಂಭಿಸಿದರು (ಆಕ್ಯಾರ್ಪ. ೧೪೮) ; ಕಳ್ಳ ಕೊಲೆಗಡುಕ ಗೂಢಚಾರ . . . ತನ್ನ ವೃತ್ತಿ ಕೀಳಾದುದೆಂದು ಭಾವಿಸಿಕೊಂಡು ಲಜ್ಜೆಪಡಬಹುದೆಂಬ ಕಲ್ಪನೆ ಸರ್ವಸಾಧಾರಣವಾದುದು (ಪುನರು. ೧೯೭). [ಗೂಢ + ಚಾರ]

ಗೂಢಚಾರಿ (ನಾ). ಗೂಢಚಾರ. [ಸಂ. ಗೂಢಚಾರಿನ್]

ಗೂಢಜ (ನಾ). ತಂದೆ ಯಾರೆಂದು ಗೊತ್ತಿಲ್ಲದವನು ; ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಔರಸ, ಕ್ಷೇತ್ರಜ,ದತ್ತ, ಕೃತ್ರಿಮ, ಗೂಢಜ, ಅಪವಿದ್ಧ, ಕಾನೀನ, ಸಹೋಢ, ಕ್ರೀತ, ಪೌನರ್ಭವ, ಸ್ವಯಂದತ್ತ ಮತ್ತು ಶೌದ್ರ ಎಂಬ ಹನ್ನೆರಡುಬಗೆಯ ಪುತ್ರರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ. [ಸಂ.]

ಗೂಢಜತ್ರು (ನಾ). ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡಿರುವ ಹೆಗಲಿನ ಸಂಧಿ ಅಥವಾ ಮೂಳೆಯುಳ್ಳವನು ; ದೃಢಕಾಯ : ಕರಂ ಬಿಂಕಂ ತೆಂಗುವ ಗೂಢಜತ್ರು ಸುದೃಢಾಯದ್ಬಾಹುಕಾಂಡಂ . . . ನಿರಾತಂಕಂ ನೆರ್ಗಿಪುದಾಸೆಯುಳ್ಕಿನಿದಿರ್ಗೊಳ್ವೆಂಡಿರಂ ಗಂಡರಂ (ಚಿಕವಿ. ೩-೨೦). [ಗೂಢ+ಜತ್ರು]

ಗೂಢತೆ (ನಾ). ೧. ಗುಟ್ಟಾಗಿರುವಿಕೆ ; ರಹಸ್ಯ. ೨. ಅರ್ಥ ಗಹನತೆ ; ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥ : ವರರುಚಿಯ ಜಾಣ್ಮೆ ಗೋಪಾಲಕನ ಬೆಡಗು ಭಾಗುರಿಯ ಗೂಢತೆ . . . ಇಂತಿವೆಲ್ಲವನು ಸಂವರಿಸಿಯಭಿನವಮಂಗನುಸುರಿದಂ ಸ್ತ್ರೀಬಾಲರಱಿವಂತುಟಭಿಧಾನವಂ (ಮಂಗರಾ. ೨-೪). [ಸಂ. ಗೂಢತಾ]

ಗೂಢಪ (ನಾ). ಹಾವು ; ಸರ್ಪ : ಆ ಭೂಪನುರುರಥದೊಳಾತನ ಪತಾಕೆಯೊಳ್ ಶೋಭಿಸುವ ಗೂಢಪನೊಳಾತನ ವಿಶಾಲಾಂಗವೈಭವದೊಳ್ (ಪರಶು. ೩೧-೨೪). [P ಇದು ಗೂಢಪದ ಅಥವಾ ಗೂಢಪಾದ ಎಂಬುದರ ಅಶುದ್ಧರೂಪವಿರಬಹುದು]

ಗೂಢಪದ (ನಾ). ೧. ಸರಿಯಾಗಿ ಅರ್ಥವು ತಿಳಿಯಲಾಗದ ಪದ ; ಸುಲಭವಾಗಿ ಅರ್ಥವಾಗದಿರುವ ಪದ ; ಕಠಿನ ಶಬ್ದ : ಅಪರಿಮಿತ ವಿದ್ಯರೆನಿಸಿರ್ದ ಪುರಾಣಕವೀಂದ್ರರಖಿಳ ಕಾವ್ಯಂಗಳ ಗೂಢಪದ ಪ್ರಯೋಗಮಂ . . . ಪೇಟ್ವೆಂ (ಶಮದ. ಪರಿ. ೨) ; ಮಿಸುಪ ಗೂಢಪದ ಪ್ರಯೋಗದೊಳ್ಪಂ . . . ತತ್ಸಮದ ಬಿನ್ನಣವನು ಉಸುರೆಂದು ಕೋವಿದರ್ ಬೆಸಸಲ್ (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕೆ. ೩) ; ಸಂತಸದೊಳಚ್ಚಗನ್ನಡ ಗೂಢಪದ ತತ್ಸಮಂ ತದ್ಭವಗಳೆಂಬ ಶಬ್ದನಾಮಗಳನೋರಂತೆ ವಿರಚಿಸಿದೆಂ (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೨೦). ೨. ಹಾವು ; ಸರ್ಪ. 'ಗೂಢಪದಪತಿ' ಪರಾ. [ಗೂಢ + ಪದ$_3$]

ಗೂಢಪದಪತಿ (ನಾ). ಹಾವುಗಳ ಒಡೆಯ ; ಆದಿಶೇಷ : ನಿಮಿಷಲಿಂಗವನು ಕೊಂಡಾಡಿ ನಿಜಪದವಡೆದ ನಿತ್ಯ ಭಜಿಸಿದ ಫಲವ ಗೂಢಪದಪತಿ ಪೊಗಳಲರಿದು (ಪ್ರಾಢರಾ. ೯-೩೬). [ಗೂಢಪದ + ಪತಿ$_2$]

ಗೂಢಪಾದ (ನಾ). ಗುಪ್ತವಾದ ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳುದು ; ಹಾವು ; ಸರ್ಪ: ಜಂಬುಕ ಸೂಕರ ಗೂಢಪಾದ . . . ಗಂಡಕ ಮುಖ್ಯಮಾದ ಭೀಕರಮೃಗಯೂಥನಿಸ್ವನದಿನೊಪ್ಪಿತು ತನ್ನಗಸಾನು ಕಾನನಂ (ಚಿಕ್ಕದೇ. ೨೨). [ಗೂಢ + ಪಾದ]

ಗೂಢಪುರುಷ (ನಾ).=ಗೂಢಚಾರ : "ಅಪಸರ್ಪಂ ಚಾರಂ ಗೂಢಪುರುಷಂ ಪ್ರಣಿಧಿ ಹೇರಿಕಂ ಸ್ಪಶನೆನಿಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೧-೫೯) ; ಆ ಚಂಡ ಕೋದಂಡಂ ತನಗತ್ಯಾಪ್ತ ಪಟುಭಟ ಗೂಢಪುರುಷರಂ ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಬುದಕ್ಕೆ ಚಂದ್ರಬುದ್ಧನೆಂಬ ಮಂತ್ರಿಯುಂ ಕಳುಪಿದೊಡೆ (ಹಮ್ಮೀರ. ೨-೧೦೭ ವ). [ಗೂಢ + ಪುರುಷ]

ಗೂಢಪುಷ್ಕರ (ನಾ). ಸೊಂಡಿಲ ತುದಿಯನ್ನು ಕಾಣಗೊಡದುದು,-ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡಿರುವುದು : ಗೂಢಪುಷ್ಕರನಂ ವಿಪುಳಾಯತಬಾಹುಮಂ ಪೊಱಮಟ್ಟನೇಱಿ ಜಯಮಂ ಜಯಪರ್ವತಯಾನನಾಗಮಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೧೪೨ ವ). [ಗೂಢ + ಪುಷ್ಕರ]

ಗೂಢಪ್ರಣಿಧಿ (ನಾ). = ಗೂಢಚಾರ : ಪೃಥ್ವೀಪಾಲಭೂಪಾಲಂ . . . ಯಮಪಟಿಕಾದಿ ಗೂಢಪ್ರಣಿಧಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೀಕೃತ ಕ್ಷಯವೃದ್ಧಿವಿಧಿತ್ರಯನುಮಾಗಿರ್ಪಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೯-೧೧೭ ವ). [ಗೂಢ +ಪ್ರಣಿಧಿ]

ಗೂಢಭಾಷೆ (ನಾ). ಕೆಲವರು ತಮ್ಮನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆಯವರಿಗೆ ತಿಳಿಯದಂತೆ ರೂಪಿಸಿಕೊಂಡ ಗುಪ್ತಭಾಷೆ : ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಗೂಢಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಮಾತನಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ರೂಢಿ). [ಗೂಢ + ಭಾಷೆ]

ಗೂಢಲಿಪಿ (ನಾ)."(ರಹಸ್ಯ ತಿಳಿದಿರುವವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಅರ್ಥವಾಗುವ) ಗೂಢಲಿಪಿ" (Cryptography. ಇಂಕನಿ). [ಗೂಢ + ಲಿಪಿ]

ಗೂಢವಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ: ಗಾಢವಲೆ ಗೂಢವಲೆ ಮಡಿಕೆವಲೆ . . . ಮಂದಸಿನವಲೆಯ ಹೊಱಿಗಳ ಬೇಡವಡೆ ನೆರೆದುದು (ಹಜಕಾ. ೫-೮).

[P ಇದು 'ಗೊಡುವಲೆ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಗೂಢಸಂಧಿ (ನಾ). ೧. ಗುಪ್ತವಾಗಿ ಕೂಡಿಕೊಂಡುದು. ೨. [ವ್ಯಾಕ] ಮೂಲಾಕ್ಷರದಂತೆ ತೋರಿದರೂ ಎರಡು ಸ್ವರಗಳ ಸಂಧಿಯಾಗಿರುವ ಅಕ್ಷರ; ಸಂಧ್ಯಕ್ಷರ; ಏ,ಐ,ಓ,ಔ ಎಂಬ ಸ್ವರಗಳು: ವರಸಂಧ್ಯಕ್ಷರದಂತಿರೆ ಗುರು ದೀರ್ಘಂ ಗೂಢಸಂಧಿಯೆನೆ ತೋಳ್ ನಾಲ್ಕುಂ ಕರಮೆಸೆದಿರ್ಕುಂ ಪದ್ಮೋದರಂಗೆ ಚಕ್ರಾಸಿ ಶಂಖ ಶಾರ್ಙ್ಗಸಮೇತಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೧೪) : ತಱುವಾಯಿಂ ಗುರುವುಂ ದೀರ್ಘಮುಂ ಗೂಢಸಂಧಿಯುಮಾಗಿ ಸ್ವಭಾವದಿಂದೇಕಾರಂ ಮೊದಲಾದ ಸಂಧ್ಯಕ್ಷರಂಗಳಪ್ಪುವು; ಅವಾವುವೆಂದೊಡೆ– ಏ ಐ ಓ ಔ (ಶಮದ. ೧೦ ವೃತ್ತಿ). [ಗೂಢ + ಸಂಧಿ]

ಗೂಢಾಂಗ (ನಾ). ಅಂಗಗಳನ್ನು ಒಳಗೆ ಅಡಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಪ್ರಾಣಿ ; ಆಮೆ : (ಕ). [ಗೂಢ + ಅಂಗ$_2$]

ಗೂಢೆ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಷಡ್ಜಸ್ವರದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಮೂರನೆಯ ಶ್ರುತಿ : ಬಳಿಕ ಗಹ್ವರಿ ನಿಷ್ಕಳೆ ಗೂಢೆ ಸಕಲೆಯರೆಂಬ ನಾಲ್ಕುಶ್ರುತಿಗಳೇ ಷಡ್ಜಸ್ವರದಿಂ ಪುಟ್ಟಿದವು (ವಿವೇಕ. ೨೩೨). [ಸಂ. ಗೂಢಾ]

ಗೂಢೋಕ್ತಿ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯವಿ] ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಒಬ್ಬನಿಗೆ ಹೇಳಬೇಕಾದ ವಿಷಯವನ್ನು ನೇರವಾಗಿ ಅವನನ್ನೇ ಕುರಿತು ಹೇಳದೆ ಮತ್ತೊಬ್ಬನಿಗೆ ಹೇಳುವ ನೆಪದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸುವುದು

ಒರ್ವಂಗೆ ತಿಳಿಪುವುದರ್ಕೆ ಪೆಱತೊರ್ವನಂ ನೆವಂಗೆಯ್ದು ಪೇೞ್ವುದು ಗೂಢೋಕ್ತಿಯೆನಿಪುದು. ಎಂತೆನೆ: – ದೇವದ್ವೇಷಿಗಳಿರ ನೀಮಿೀ ವಿಷಯ ಮನೇಕೆ ಪುಗುವಿರೀಗಳೆ ತೊಲಗಿಂ ಗಾವಳಿಸಿ ಗಲಭೆಗೆಯ್ವೊಡೆ ಠಾವಲ್ತು ರವಣಿಸಿವರ್ಪನಿದೆಕೊಳುವೇಂದ್ರಂ (ಅಪ್ರತಿ. ೧೨೭-೦೮); ಅನ್ಯಗುಪುರ್ವ ವಾಕ್ಯವನ್ನನ ಮೇಲೆ ಪೇಳೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗೂಢೋಕ್ತಿಯೆನಿಸೆ ಇನ್ನು ಪಶುವೆ ನೀ ಕೇಳ್ ಕ್ಷೇತ್ರರಕ್ಷಕ ಬರಲು ನಿನ್ನ ಕಜ್ಜೇನು ಸಾರುವದು (ಕುವಲ. ೦೫೭-೦). [ಗೂಢ + ಉಕ್ತಿ]

ಗೂಣ (ನಾ). (?): ಆರು ತಪಿದರು ಗಂಗೆಯಲ್ಲಿ ಕಪಿಲೆಯು [ಕೊಂದ] ವನು ಮಧುಪಾನಂ ಮಾಡಿದವನು × ನೊಬನು ಗೂಣ (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೪೦೩-೦೫; 1370). [?]

ಗೂಥ (ನಾ). ಹೇಲು; ಮಲ; ಅಮೇಧ್ಯ: ಅಲ್ಲಿಗೆ ಗೂಡ[ಥ]ಮಂ ಭಕ್ಷಿಸಲ್ಪಂದ ಪಂದಿಗಳ್ ಪೋಱೆಯಿಂ ನೂಂಕುತ್ತಿರ್ಪವಸರದಲ್ಲಿ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೪-೨೦ ಪ): ರಾಜನ ಗೃಹದೊಳಿರ್ದ ಟಗರಂ ಕದ್ದು . . . ಕೊಂದವನಿಗೆ ಹಸ್ತಚ್ಛೇದವಂ ತಿಂದವನಿಗೆ ಗೂಥಭಕ್ಷಣಸಿಕ್ಷೆಯಂ ನಡೆಸುತ್ತಿರುವದಂ (ಪುರುಜ. ೨೫೦). [ಸಂ.]

ಗೂದ (ನಾ). = ಗೂಥ: ಈಗಳೆ ಗೃಹಕ್ಕೆ ನೀಂ ಪೋಪಾಗಳ್ಪೇೞ್ವ ರ್ಕೆವಮೂರಗೂದಂ [ಪಾಠಾಂ. ಮುರುಗುರಂ] ನಿನ್ನ ಶಿರೋಭಾಗದೊಳದು ದಿಟವಮಾದೊಡನಾಗತವುಂ ನಂಬು ಪಲವು ಮಾತಿನೊಳೇನೋ (ಜೀವಸಂ. ೦೩೩-೨೯ ಪ). [< ಸಂ. ಗೂಥ]

ಗೂದೆ (ನಾ). ೧. ಮಲದ್ವಾರದಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ದೊಡ್ಡ ಕರುಳಿನ ಕೊನೆಯ ಭಾಗ; ಗುದದ್ವಾರದ ಮುಖ: ಸ್ಥೂಲಾಂತ್ರಬದ್ಧಃ ದೊಡ್ಡಕರುಳಿನಿಂ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟುದಾಗಿ ಗೂದೆ ಹೊರಟಿರುವಂಥಾದ್ದೆಂಬು ದರ್ಥ (ಬಾಹಟೀ. ೨-೪-೦೫ ಪ); ಗೂದೆ ಹೊರಟು ನೆಗೆ ಹಾಯುವುದಕ್ಕೆ . . . ಹಿಡಿಹಿಡಿಕೆ ಸೊಪ್ಪಿನ ಬೀಜ, ಒಳ್ಳೆಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಸಿ ತೊಡೆಯುವುದು (ವಿವ್ಯವಿ. ೦೨೮). ೨. ಕರುಳಂ ಹೊರಗೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ: ಸಾಸುವೆಯ ತೂಕ ೧, ಶುಂಠಿಯ ತೂಕ ೧ . . . ಇಷ್ಟನ್ನೂ ಕಲಸಿ ಅಟ್ಟು ತಾರೇಕಾಯಷ್ಟು ಮೆಲ್ಲಲು ಗೂದೆ ಮಾಣುವುದು (ವಿವ್ಯವಿ. ೯೭). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು; ಚಪ್ಪರಬದನೆ; ಟೊಮೇಟೊ: (ಕ). 'ಗೂದೆಹಣ್ಣು' ಪರಾ.
[ದೇ॥ ತುಳು. ಗೂದೆ; ತೆಲು. ಗೂದ. / ಸಂ. ಗುದ]

ಗೂದೆಹಣ್ಣು (ನಾ). = ಗೂದೆ ೩: ಗೂದೆಹಣ್ಣು, ಚಪ್ಪರಬದನೆ, ಟೊಮೊಟೋ, ತಕ್ಕಾಳಿ (ಮ್ಯಜಿಗಿ. ೫೦-೦೧೩೦).
[ಗೂದೆ + ಹಣ್ಣು₃ (<ಪಣ್₃)]

ಗೂದೆಹರುಕ (ನಾ). ಗೂದೆ ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಂದವನು: ವಾದಿಯು ಕೂಡ ವಾದಿ ಸಲಾಸಲ್ಲ, ಗೂದೆಹರುಕನ ಕೂಡ ನಡೆಯಲಾಸಲ್ಲ (ಗಾದೆ). [ಗೂದೆ+ಹರುಕ]

ಗೂಧ (ನಾ). = ಗೂಥ: "ವರ್ಚಃ . . . ಗೂಧಂ . . . ವಿಷ್ಠಾ, ಪುರೀಷಂ, ಶಮಲಂ, ಮಲಂ– ಈ ೧೩ ವಿಷ್ಠೆ" (ಹಲಾಯು. ೦೧೫-೦೫); ಅಮೇಧ್ಯಮವಸ್ಕರಂ ಶಕೃದ್ಗೂಧಂ ವಿಷ್ಠೆ ಮಳಂ (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೨-೩೦); ಸಂಸ್ಕಾರ ಶತೇನಾಪಿ ನ ಗೂಧಃ ಕುಂಕುಮಾಯತೇಯೆಂಬುದಱಿಂ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೭೦). [ಸಂ.]

ಗೂಧದ್ವಾರ (ನಾ). ಮಲದ್ವಾರ; ಗುದ: "ಪಾಯು[ಗೂಧ]ದ್ವಾರಾ ಪನಂ ಗುದಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೭-೪). [ಗೂಧ + ದ್ವಾರ]

ಗೂನ₁ 'ಕೂನ₁' ನೋ.

ಗೂನ₂ (ನಾ). ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟುದು; ವಿಸರ್ಜಿಸಿದುದು; ಮಲ: "ಗೂನಂ, ಹನ್ನಂ–೨ ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ ಮಲದ ಹೆಸರು. ಸಗಣಿತೊಪ್ಪೆ ಮುಂತಾದ್ದು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೦೦) [ಸಂ.]

ಗೂನಿ 'ಕೂನಿ₁' ನೋ.

ಗೂನು 'ಕೂನ್₂' ನೋ.

ಗೂನುಗಣ್ಣು (ನಾ). ಬಾಗಿದ ಕಣ್ಣು; ಕೆಳಮುಖವಾದ ನೋಟವುಳ್ಳ ಕಣ್ಣು: ಕಾಣಿಸಿತು ಕುಂಟುದಿಟ್ಟಿಯ ಗೂನುಗಣ್ಣಿಗದೊ ಗೆಂಟರೊಳ್ ಜ್ಯೋತಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೨೩-೩೦೦).
[ಗೂನು (<ಕೂನ್₂) + ಕಣ್ಣು (<ಕಣ್)]

ಗೂನುಬೆನ್ನು 'ಕೂನಬೆನ್' ನೋ.

ಗೂನೆ (ನಾ). ಗೂನುಬೆನ್ನುಳ್ಳವಳಂ; ಕೂನಿ: ಬ್ರಹ್ಮನು . . . ದುಂದುಭಿ ಎಂಬ ಗಂಧರ್ವೆಯನ್ನು ಕರೆದು ಅವಳು ಮಂಥರೆಯೆಂಬ ಗೂನೆಯಾಗಿ ಹುಟ್ಟುವಂತೆ ಆಜ್ಞೆಮಾಡಿದನು (ಪಜಭಾ. ೪೦೪). 'ಕೂನೆ' ಪರಾ.
[ಗೂನ₁ (<ಕೂನ₁) + – ಎ₂]

ಗೂಬು (ನಾ). ತೆಂಗಿನ ಕಾಯನ್ನು ಬೀಜಕ್ಕಾಗಿ ಹೂತಾಗ, ಅದರ ಒಳಗಡೆ ಬರುವ ಬಿಳಿಯ ಮೆತ್ತನೆಯ ವಸ್ತು: ತೆಂಗಿನಕಾಯಲ್ಲಿ ಗೂಬು ಬಂದಿದೆ (ರೂಢಿ). [?]

ಗೂಬೆ 'ಗೂಗೆ' ನೋ.

ಗೂಬೆಗಣ್ಣು (ನಾ). ೧. ಗೂಬೆಯ ಕಣ್ಣು. ೨. ಗೂಬೆಯ ಕಣ್ಣಿನಂತಿರುವ ಕಣ್ಣು; ಚಕ್ರದಂತೆ ತಿರುಗುವ ಕಣ್ಣು: (ಕ). ೩. ಹಗಲುಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸರಿಯಾಗಿ ಕಾಣಿಸದ ಕಣ್ಣು: (ಕ).
[ಗೂಬೆ (<ಗೂಗೆ) + ಕಣ್ಣು (<ಕಣ್)]

ಗೂಬೆಗತ್ತಲು (ನಾ). ಗೂಬೆಗಳಿಗೆ ಹಿತವಾಗಿರುವ ಕತ್ತಲು; ಕಗ್ಗತ್ತಲು: ಏನ್ ಗೆಯ್ವೆಯಾ ಗೂಬೆಗತ್ತಲೊಳ್ ನೀನೊರ್ವಳಿಯೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೭೬೯-೭೮). [ಗೂಬೆ (<ಗೂಗೆ) + ಕತ್ತಲು (<ಕೞ್ತಲೆ)]

ಗೂಬೆತಡೆಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: ಬೊಳಂಗಡಲೆ, ಗೂಬೆತಡೆ ಗಿಡ (ಮ್ಯಜಿಗಿ. ೭೦-೦೪೩೦). [? + ಗಿಡ (<ಗಿಡು)]

ಗೂಬೆಬಾಳು (ನಾ). ೧. ಗೂಬೆಯ ಬಾಳಿನಂತಿರುವ ಬಾಳು; ಒಂಟಿತನದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜೀವನ: (ಕ). ೨. ದೀರ್ಘಕಾಲ ಬದುಕುವಿಕೆ: (ಕ). [ಗೂಬೆ (<ಗೂಗೆ) + ಬಾಳು₂ (<ಬಾೞ್₂)]

ಗೂರಣ (ನಾ). ೧. ಉದ್ಯಮಂ; ಪ್ರಯತ್ನ; "ಉದ್ಯೋಗಮಾಡೋಣ" (ಗಂಗಾಮ. ೦೧೯). 'ಗುರಣ' ಪರಾ. ೨. ದೂಷಣೆ; ಬಯ್ಗಳಂ.
[ಸಂ.]

ಗೂರಲು (ನಾ). ದಮ್ಮಿನ ರೋಗ; ಉಬ್ಬಸ; ಕಾಸರೋಗ: ಅವರು ಗೂರಲಿನಿಂದ ಸದಾ ನರಳುತ್ತಾ . . . ಇರುವ ದೃಶ್ಯವನ್ನು ಕಂಡಳು (ಕೂನೆಳೆ. ೨೨೩); ಗೂರಲು ಕೆಮ್ಮು ತಲೆಹಾಕಿ (ಮುನಿಮಾ. ೨).
[ಗೂರು₁ + – ಅಲು (<–ಅಲ್₂)]

ಗೂರಾಡು 'ಗೂಱಾಡು' ನೋ.

ಗೂರು₁ (ಕ್ರಿ). ಕೆಮ್ಮು; ಉಬ್ಬಸಪಡು: ಎದುರಿನ ಪಟಾಂಗಣದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಗೂರುತ್ತಿರುವ ಹಿರಿಯನ ನೆನಪೂ ಅವನಿಗೆ ಬರಲಿಲ್ಲ (ಬನಸಿ. ೭೭); ಹಾಗೆ ಗೂರಬೇಡ ಖಾತ್ರಿಯಿಂದ ಗುಣವಾಗುವದು (ಜೀನಬಾ. ೦೫).
[ದೇ॥]

ಗೂರು₂ 'ಗೂಱು' ನೋ.

ಗೂರು₃ (ನಾ). = ಗೂರಲು: ಮೊಗವೊಳ್ಗಿಡಿಸಿ ಗೂರುವೆಗ್ಗೂರಿಡುತ್ತಮಿರೆ (ಬಿಂಡೂರ. ಹ. ೫೦೬-೨೭); ಹಾಱಿಬಿದ್ದನು ನೆಲಕೆ . . . ಕರಣೇಂದ್ರಿಯದ ಕಳಕಳದ ರ್ಘೊಮ್ಮಿನಲಿ ಗೂರು ಮಸಗಿತು (ತೊರರಾ. ೬-೨೩-೦೭); ಗೂರು ಹತ್ತಿ ಕೆಮ್ಮುತ್ತಿರುವ ದಶರಥನ ಮೇಲೆಮಾತ್ರ ಒಲ್ಮೆಯು ಒಡಮೂಡಲಿಲ್ಲ, ಕೈಕಯಿಗೆ (ಮುಂಗಾಪು. ೯೭); ಮುಪ್ಪಿನಲ್ಲಿ ಗೂರು ಹತ್ತಿ ಕಾಡುತ್ತಿತು (ನದೀಪ. ೭೭). [<ಗೂರು₁ / ತುಳು. ಗೂರು]

ಗೂರುಳು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಪಾರಿವಾಳದ ಪಕ್ಕಿ ಮದನ ಕೈಯೊಳು ತನ್ನ ನಾರಿಗಿದಿರು ನಡೆದಾಡಿ ಗೂರುಳು ಗುಕುಗುಕು ಗುಟು ಗುಟು ಗುಟುಗುಟು ಚಾರಿಟಿಯೆಂದುವಲ್ಲಲ್ಲಿ (ಭರತ. ೧೫-೩೨).

ಗೂರೆಳ್ಳು 'ಗುರೆಳ್ಳು' ನೋ.

ಗೂರ್ಜರ (ನಾ).=ಗುರ್ಜರ : ಗೂರ್ಜ್ಜರಮಾಳವ ಚೇರ ಪಾಂಡ್ಯ . . . ಯಾದವ ಮಹೀಭುಜವಮೌಳಿಮಣಿಬ್ರುಜಪ್ರಭಾಲಿಂಗಿತ ಪಾದಪೀಠಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೪೬-೫ ; 1072).

ಗೂರ್ಜರರಾಯಭಯಂಕರ=ಗೂರ್ಜರ ದೇಶದ ರಾಜನಿಗೆ ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಗೂರ್ಜ್ಜರರಾಯಭಯಂಕರ ತೇಲುಂಗರಾಯ ಸ್ಥಾಪನಾಚಾರ್ಯೇತ್ಯಾದಿ ಬಿರುದಾವಲೀ ಸಮಲಂಕೃತ ಶ್ರೀಮದ್ಯಾದವನಾರಾಯಣ ಭುಜಬಲಪ್ರತಾಪ ಚಕ್ರವರ್ತೀಸ ಸಿಂಹಣರಾಯಃ (ಕಇ. IV, ೫೪-೧೦ ; 1245). [ಸಂ.]

ಗೂರ್ಜರಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ರಾಗ : ಮಾಳವ ಗೌಳ ಬಂಗಾಳ ಗೂರ್ಜರಿ ಕರ್ನಾಟ ಕಾಂಭೋಜಿ ಕೇತಾರಂಗಳ್ ದೇಶಿಯಮಾಗಿವೆ (ಹಮ್ಮೀರ. ೨-೯೦ ವ). [ಸಂ.]

ಗೂರ್ಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮೊರೆ ; ಭೋರ್ಗರೆ : (೬). [<ಘೂರ್ಣಿಸು]

ಗೂವ (ನಾ). ಪಾರಿವಾಳ : (೬). [ದೇ॥ ತೆಲು. ಗುವ್ವ]

ಗೂವಗುತ್ತಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪರಿಮಳದ್ರವ್ಯ : "ಸುಷಿರಾ, ವಿದ್ರುಮಲತಾ, ಕಪೋತಾಂಘ್ರಿಃ, ನಟೀಃ, ನಲೀ, ಧಮನೀ, ಅಂಜನಕೇಶಿ – ೭ ನಳಿ ಎಂಬುವ ಗ್ರಂಧ್ಯದ್ರವ್ಯದ ಹೆಸರುಗಳು; ಗೂವಗುತ್ತಿಗೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೪). [ದೇ॥ ತೆಲು. ಗುವ್ವಗುತ್ತಿ, ಗುವ್ವಗುತ್ತುಕ]

ಗೂವಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ನಿಜೇಶ್ವರ × × × ವ್ಯರ್ಥನ ಕಾದಟಿಯುಟ್ಟ ಗೂವಯನನೋಡಿಸಿ ಭಟ್ಟುವ[ಸೆಕ್ಕಿ]ಮೆಟ್ಟಿ (ಸೌಇಇ. XI-1, ೫೦-೮ ; 1005). [?]

ಗೂವಾಕ (ನಾ). ಅಡಕೆಮರ ; ಕ್ರಮುಕ : "ಘೊಂಟಾ, ಪೂಗಃ, ಕ್ರಮುಕಃ, ಗೂವಾಕಃ [ಪಾಠಾಂ. ಗುವಾಕಾ], ಖಪುರಃ ೫ ಅಡಿಕೆ ಮರದ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೬). [ಸಂ.]

ಗೂಶಲು (ನಾ). ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಹುಡುಗರ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ರಮಾ, ಅಮೃತ 'ಶುದ್ಧ ಗೂಶಲುಗಳು, ಗುಗ್ಗುಗಳು' (ಕಂಕಕ. ೧೯). [?]

ಗೂಹನ (ನಾ). ಮುಚ್ಚಿಡುವುದು ; ಅಡಗಿಸುವುದು. [ಸಂ.]

ಗೂಹ್ಯ (ಗು). ಗುಟ್ಟಾದ; ರಹಸ್ಯವಾದ. 'ಗೂಹ್ಯಸಾಕ್ಷಿ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಗೂಹ್ಯಸಾಕ್ಷಿ (ನಾ). ಗೂಢಸಾಕ್ಷಿ ; ರಹಸ್ಯವಾದ ಸಾಕ್ಷಿ : ಮಿಂಚಿ ಬಾ ಮನದಲ್ಲಿ ತಮದ ಘನತಿಮಿರ ತಾ ಪರಿದು ದರ್ಶನವೀಯೆ ಗೂಹ್ಯಸಾಕ್ಷಿ (ಅನಿಕೇ. ೫೪-೬). [ಗೂಹ್ಯ + ಸಾಕ್ಷಿ]

ಗೂಳ₁ 'ಗೂಡ' ನೋ.

ಗೂಳ₂ (ನಾ). ಮುಳ್ಳುಗಳಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ : "ಕಾಶ್ಮೀರ್ಯ–ಗೂಳ" (ಬಾಹಟೀ. ೨-೨-೬೦ ವ) ; "ಅರ್ಕರೋಹಿಣಿ – ಗೂಳದ ಮರ" (ಒಷಧಿ. ೭) : ಕಾರೆ ಮಗ್ಗಾರೆ ಗೂಳವು ಮುಳ್ಳು ಬೊಬ್ಬುಲಿ . . . ತಂಡಸಿ ಮುಳ್ಳುಬೇಲಿಗಳ್ ಸೇರಿ ಮುಟ್ಟಹುವಾಗಸವನು (ಕಂಸವಿ. ೧೮-೩೮). [?]

ಗೂಳಯ 'ಗೂಳೆಯು' ನೋ.

ಗೂಳಿ₁, **ಘೂಳಿ** (ನಾ). ೧. ಎತ್ತು ; ವೃಷಭ : ತೊಡರ್ದೀ ಗಾಣದ ಗೂಳಿಯಂತೆ ತಿರಿಯುತ್ತಿಂತಿರ್ಪರೇ (ಅರ್ಧನೇ. ೩-೫) ; ಗೂಳಿಗೆ ವರ್ತಕವೇ ಸಮಜೋಳಿಯೆನಗಮರತತಿಯೊಳೆನೆಯಗಾಣಂ ನೀಂ ಕಾಳಗಕೆ ಕರವು ದೆಂತಿದು ಪಾಟಿಯೆ ನರನಾಥ ಪೋಗು ಜೀವಿಪೊಡೆಂದಂ (ಉದ್ಭಟ. ೪-೮೮) ; ಎಟ್ಟು – ಗೂಳಿ ; ಹೋರಸಿನ ನೆಯ್ಗೆ ; ಊಕೆಯು ನುಲಿ (ಶಮದ. ಪರಿ. ೧). ೨. ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ತಿರುಗಾಡಲು ಅವಕಾಶವುಳ್ಳ, ಪಿತೃಗಳ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಿರುವ ಹೋರಿ ; ಬಸವ ; "ಷಂಡ, ಗೋಪತಿ, ಇಡ್ವರ" (ನಾಚಿರಾ. ೬) : ಬೀಡಂ ಕಳ್ಳರ್ ಕವಿದಂತೆ ಪಸು ಮಕ್ಕಳಂ ಗೂಳಿ ತಗುಳ್ದಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೭೦) ; ಗೂಳಿಯೋಳಿದಿರಾಗಿ ಕಾದಬೇಕೆಂದು ಹೀಯಾಳಿಸಿ ಬಿಟ್ಟುದಾ ನವಿಲ (ವೋಹತ. ೩೮-೩೦) ; ಗೂಳಿ ನಡೆವ ಹಜ್ಜೆ ತೋಚುವುದಲ್ಲದೆ ಗಾಳಿಯ ಹಜ್ಜೆ ತೋಚುವುದೆ (ಭರತ. ೫-೧೦೩). ೩. ದೊಡ್ಡದು ; ದಪ್ಪವಾಗಿರುವುದು. ೪. ದಪ್ಪಹೇನು: ಹೇನನು ಗೂಳಿಯೆಂದಟ್ಟಿದು (ಚಬಪು. ೫೫-೪೫ ದ). **ಘೂಳಿ**: ೧. 'ಘೂಳಿ ದೇವ' ಪರಾ. [ದೇ॥ ತಮಿ. ಕೂಳಿ; ಕೊಡ. ಗೂಳಿ]

ಗೂಳಿ₂ 'ಕೂಳೆ₁' ನೋ.

ಗೂಳಿ₃ 'ಗೂಡೆ₁' ನೋ.

ಗೂಳಿಕಾಳಗ (ನಾ). ೧. ಗೂಳಿಗಳ ಹೋರಾಟ,-ಕಾಳಗ: ಗೂಳಿಕಾಳಗಗಳ ಧೂಳಿಯ ನೆಲದೊಳು ಕೇಳಿಯ ಚೌಕವ ಮಾಡಿ ಕಾಳಗವನು ಮಾಡಿಸುವ ರಾಜಪುತ್ರರ ಸಾಲುಗಳಿರುತಿರ್ಪುವಲ್ಲಿ (ಕಂಸವಿ. ೭-೧೬). ೨. ಗೂಳಿಯೊಡನೆ ಮಾಡುವ ಹೋರಾಟ: ಗೂಳಿಯೊಡನೆ ಮಾಡುವ ಕಾಳಗ ; ಗೂಳಿಕಾಳಗ (Bull fight: ಇಂಕನಿ). [ಗೂಳಿ₁ + ಕಾಳಗ (<ಕಾಳೆಗ)]

ಗೂಳಿಗ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಪ್ರತಿಪಾಳಿಸಿದರ್ ಗೂಳಿಗನ ಮಾರ್ಗ ನಸಗನ ಬೇಳಾದುದೆ (ಬೊಂಕಶಾ. ೧೯೩೮, ಇಂಡಿ. ೫೮-೭೩ ; 941). [?]

ಗೂಳಿಯ 'ಗೂಳೆಯು' ನೋ.

ಗೂಳಿಸೆಣಸು (ಕ್ರಿ). ಗೂಳಿಯಂತೆ ಹೋರಾಡು,-ಕಾದಾಡು : ಸುಯ್ ಸುಯ್ದು, ಮಲೆಮಲೆತು, ಗೂಳಿಸೆಣಸಿದನೊರ್ವನೊರ್ವಂಗೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೪೭-೦೩೨). [ಗೂಳಿ₁ + ಸೆಣಸು₁]

ಗೂಳಿಸೊರ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಗೂಳಿಯಂತೆ ಕೊಬ್ಬು,-ಮದಿಸು : ಕಡಿತಲೆಯ ನಾಯಕರ್ ಕೆಯ್ಕೊಂಡು ಬಳ್ಳುಗೆಡೆದಿಕ್ಕಿವಾಟುವಾಟ್ ಪಲಗೆವಾಡಿ ಗೂಳಿ ಸೊರ್ಕಿ[ಪಾಠಾಂ. ಪಾಡಿಗಳುರುಳಿ, ಪಾರಿಗಳುರುಳಿ, ಪಾಟಿಗರುಳಿ, ಪಾಟು ಗೂಳಿ]ಮಾರ್ಕೊಂಡು ಕಾದೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೮೦ ವ). [ಗೂಳಿ₁ + ಸೊರ್ಕು₁]

ಗೂಳಿಹೋರಿ (ನಾ). ೧.=ಗೂಳಿ₁. ೨. ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚಾರಿ ; ಪುಂಡ ; ಪೋಕರಿ : ಕಾವಲ ದಂಡಿನ ಪೋರರೆಲ್ಲಾ ಗೂಳಿಹೋರಿಗಳು, ಬೀದಿ ತಿರುಗಲಿಕ್ಕೆ ನಡೆದಿದ್ದಾರೆ ! (ಬಿಟ್ಮಅ. ೧೦೫-೧೮). [ಗೂಳಿ₁ + ಹೋರಿ (<ಪೋರಿ₁)]

ಗೂಳೆ 'ಗೂಳೆಯು' ನೋ.

ಗೂಳೆಕಾರ, **ಗುಳೆಕಾರ** (ನಾ). ಒಂದು ಕಡೆಯಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಕಡೆಗೆ ವಲಸೆ ಬಂದವನು ; ವಲಸೆಗಾರ : ಕಂಡಕಂಡೆಹಾಗೆ ತಿರುಗಾಡುತ್ತ ನೆಲೆ ನಿಂತು ಬಾಳುವೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರದ ಈ ಜನರಿಗೆ ಗೂಳೆಕಾರ (Nomads) ರೆಂದು ಹೆಸರು (ಮತಂಪ. ೩೯). **ಗುಳೆಕಾರ**: ದಿನನಿತ್ಯ ಸ್ಥಳ ಬದಲಿಸುವ ಅವರ ಗುಳೇಕಾರ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಅವರು ಎಷ್ಟು ಓದಿದರೆಂಬುದು ತಿಳಿದು ಬರುವುದಿಲ್ಲ (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೧೧) ; ಓ! ನೀವು ಗುಳೇಕಾರರೇನು ? (ಕಾರವಾ. ೬). [ಗೂಳೆ (<ಗೂಳೆಯು) + – ಕಾರ₁ (< – ಕಾಱ)]

ಗೂಳೆಮಿಾನು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಿಾನು : ಗೂಳೆಮಿಾನು ಹಿಡಿಯು ವುದಕ್ಕೆಂದು ಮಾಡಿದ ಗರಿಸೂಡಿಗಳು ಹಾಗೆ ಇವೆ (ಪದ್ಮಸ. ೭೫). [ಗೂಳೆ + ಮಿಾನು₂ (<ಮಿಾನ್₃)]

ಗೂಳೆಯು, **ಗುಳೆ**, **ಗೂಳಯ**, **ಗೂಳಿಯ**, **ಗೂಳೆ**, (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಕಡೆಯಿಂದ ಬೇರೊಂದೆಡೆಗೆ ಜನರು ವಲಸೆ ಹೋಗುವುದು

ಕೆಡಪಿದರ್ವನೆಗಳಂ ತೊಲೆ ಕಂಭಮಂ ಕಿತ್ತು ಒಡನೊಡನೆ ಕಳುಹಿ ಪಟ್ಟಣ ಜನಂ ಗೂಳೆಯವನೊ[ನ]ಡೆದು ದೂರ್ಕೈತಂದು ಮತ್ತೊಂದು ಚಿಕ್ಕಪುರವಂ ರಚಿಸಿ ಯಿರುತಿರ್ದರು (ಸಿದ್ಧಕಾ. ೧೩-೩೪) ; ಪೋ ಗಸಣಿಯು ಗರುವಾಯ ಗೂಳೆಯದ ಜೋಹವಮಂ ಬಿಡು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೯೨-೨೩). 'ಗೂಳೆಯಂದೆಗೆ' ಪರಾ. ೨. ರಾಶಿ ; ಗುಂಪು ; ಗಡಣ : ಸಿಡಿಲ ಗಡಣದಂತೆ ಕಾಳ್ಕಿರ್ಚಿನ ಗೂಳೆಯದಂತೆ . . . ಮುಂತಿರ್ದ ರಕ್ಕಸವಡೆಯು ನಡುವೆ (ಗಿರಿಕ. ೬-೫೫ ವ).
ಗುಳೆ : ೧. ಎಲ್ಲಿಂದಲೋ ಗುಳೇ ಬಂದು ಊರಾಗ . . . ಮಾತಾಡುವ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲ (ಮನಪಿ. ೫). 'ಗುಳೆಕಟ್ಟು' ಪರಾ. **ಗೂಳಯ :** ೨. ಸೋಲು ಕುರುಪತಿಗಾಯ್ತು ಕಿರಣದ ಗೂಳಯವು ಪಡುವಣ ಸಮುದ್ರಕೆ ತೆಗೆಯಲಿನನಿಳಿದ (ಕುವ್ಯಾ,ಭೀ. ೬-೭) ; ತಾಳಿಸಿ ತಿಂಬ ಸೀಗುಡಿ ಕರಿವಿಮಾನಿನ ಗೂಳಯವನು ಕಂಡ ರಾಯ (ಹರಿಸಾಂ. ೭೦-೨). **ಗೂಳಿಯ :** ೧. ಅಳಿಯ ಬಿಜ್ಜಳನ ಸೇನೆಯಂ ಮಡಿಪಿ ತನ್ನೃಪತಿಯಂ ಕೈಸೆಟಿಯ ಪಿಡಿದು ಗೂಳಿಯಕೆ ಬರೆ ನಾಗಾಂಬಿಕೆ ಕಡುನೊಂದು (ಚಬಪು. ೬೨-೨೫).
ಗೂಳೆ : ೧. 'ಗೂಳೆಕಾರ' ಪರಾ.

ಗುಳೇದವರು=(ದಾಳಿ ಅಥವಾ ಕ್ಷಾಮದಿಂದ) ಬೇರೊಂದು ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ವಲಸೆ ಹೋಗುವವರು : (೬). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಕೂಳ್; ತುಳು. ಗೂಳ್]

ಗೂಳೆಯಂತೆಗೆ 'ಗೂಳೆಯಂದೆಗೆ' ನೋ.

ಗೂಳೆಯಂದೆಗೆ, ಗುಳೆತೆಗೆ, ಗೂಳೆಯಂತೆಗೆ, ಗೂಳೆಯದೆಗೆ (ಕ್ರಿ). ಸಾಮೂಹಿಕವಾಗಿ ವಲಸೆ ಹೋಗು ; ಗಂಟುಮೂಟೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಹೊರಡು ; ಪಾದರೇಣುಗೆ ಪ್ರಲಯಶಿಖಿಯಂದು ಸಮವರ್ತಿ ಗೂಳೆಯಂದೆಗೆದ ಬಹಳಾಕಂಪಕಂಬರಮದೊಡೆದು ಘೀಳಿಡುವೊಲದ್ಭುತ ಮಾಡುದು (ಸಿಂಗಿರಾ. ೩-೮). **ಗುಳೆತೆಗೆ :** "ಪರದೇಶಕ್ಕೆ ನೆಲೆಯಾಗಿ ನಿಲ್ಲಲು ಬರು ; ವಲಸೆಬರು ; ಗುಳೆತೆಗೆ" (Immigrate. ಇಂಕನಿ). **ಗೂಳೆಯಂತೆಗೆ:** ಕೃತಯುಗದ ಧರ್ಮ ಗೂಳೆಯಂತೆಗೆದಿರ್ಪಂತೆ (ಕೀಶಿರ. ಹ. ೩೦೨-೨೦) ; ಗೂಳೆಯಂತೆಗೆದು ಹರಿಮುಖ್ಯರೆಲ್ಲರ್ ಬಂದು ಪಾಳೆಯಮನಿಳಿದರಾ ರಜತ ಗಿರಿಯೊಳ್ (ಚಬಪು. ೪೭-೧೨) ; ಮೇಲೋಕ ಗೂಳೆಯಂತೆಗೆವಂತೆ ಪೊರ ಮಟ್ಟು (ಪರಶು. ೯-೨೨). **ಗೂಳೆಯದೆಗೆ :** ಈ ಕಥೆಗೆ ಪೂರ್ವಪ್ರಸಂಗ ವೆಂತೆನಲು ಪುಣ್ಯಾಕಾರದಂತಿರ್ಪ ಸಕಲಲೋಕದ ಭಾಗ್ಯವೇಕಕಾಲದೊಳು ಗೂಳೆಯ[ಪಾಠಾಂ. ಯಂ]ದೆಗೆದ ತೆಜದೊಳಿಸೆವುದು (ಸೋಮಚ. ೦-೨೭) ; ನೆಲನು ತುಂಬಿರೆ ದಂತಿ ತನ್ನಯ ನೆಳಲು ಪರವರೆ ಬೇಜಿ ತೆಜಪಿಲ್ಲಳುಕಿ ಗೂಳೆಯದೆಗೆದುದಂಬರ ಮೈಯ ಧಾಳಿಯಲಿ (ತಿಮ್ಮಅ. ೫-೫೫) ; ಬರುತಿರೆ ಮುಂದುಕ್ಕಿ ಪರಿವ ಹೇಮಾವತಿಯೆಂಬ ಪಿರಿಯ ನದಿಯ ತಟಾಂತರದಿ ಗೊಳೆಯದೆಗದಿರುತಿರ್ದುದವನಿಯ ಜನರು (ಭೈರವೇ. ೩-೦೭೬) ; ಸೀಮೆಯ ನುಳಿದು ಸೀಮಾಂತರಕೆ ಗೂಳೆಯದೆಗೆಯುತೊಕ್ಕಲ್ವೋಪ ಹಕ್ಕಿಯ ಹಿಂಡು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೪೪-೦೧೨). [ಗೂಳೆಯ + ತೆಗೆ$_1$]

ಗೂಳೆಯದೆಗೆ 'ಗೂಳೆಯಂದೆಗೆ' ನೋ.

ಗೂಳೆಯದೆಗೆಸು (ಕ್ರಿ). ವಲಸೆ ಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಗಂಟು ಮೂಟೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಹೊರಡುವಂತೆ ಮಾಡು : ಧಾರಿಣಿಯೊಳಗುಳ್ಳ ಪ್ರಜೆಯನಾ ನೃಪರಾಗ ದೂರಕೆ ಗೂಳೆಯದೆಗೆಸೆ (ಭರಚ. ೩೪-೬೦).
[ಗೂಳೆಯ + ತೆಗೆಸು (<ತೆಗೆಯಿಸು)]

ಗೂಳೆಯಹೋಗು, ಗುಳೆಹೋಗು (ಕ್ರಿ). = ಗೂಳೆಯಂದೆಗೆ : ಮುಸಲ್ಮಾನರು ಕಂಪಿಲರಾಜ್ಯದ ಮೇಲೆ ದಂಡೆತ್ತಿ ಬಂದಾಗ ಬೇಡರು . . . 'ಗೂಳೆಯ' ಹೋದ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಅವು ವಿವರಿಸುತ್ತವೆ (ಕುಣ್ಣಕು. ೦೭). **ಗುಳೆಹೋಗು :** ಗುಳೆಹೋಗುವವರಂತೆ ಊರೂರು ತಿರುಗುವುದು ಆಕೆಗೆ ಕ್ಷೇಮಕರವಾಗಿ ಕಾಣಲಿಲ್ಲ (ಬಿಸ್ನುಹಿಂ. ೦೭).
[ಗೂಳೆಯ + ಹೋಗು$_1$ (<ಪೋಗು$_1$)]

ಗೂಳೆಯೇಳು, ಗುಳೆಏಳು (ಕ್ರಿ). = ಗೂಳೆಯಂದೆಗೆ : ಗೂಳೆಯೆದ್ದ ಜನರಲ್ಲಿಯ ಅನೇಕ ಬಸಿರಿಯರು ಗಿಡಗಳ ಬುಡದಲ್ಲಿಯೆ ಹೆತ್ತುಬಿಟ್ಟರು (ಕರ್ನಾಜ. ೦೩೪). **ಗುಳೆಏಳು :** ಈ ಜನ ಉಪಜೀವನಕ್ಕಾಗಿ ಗುಳೆಎದ್ದು ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ಮಕ್ಕಮ. ೫); ಸುಖಿ ತಾನು ಬರುವಾಗ ಗುಳೆಎತ್ತಿ ಬರುವುದು ಒಂದಲ್ಲ ಎರಡಲ್ಲ, ಪರಿವಾರವೆ (ಸಖೀಗೀ. ೦೬-೨೨೫).
[ಗೂಳೆ (< ಗೂಳೆಯ) + ಏಳು$_1$ (< ಏಟ್$_1$)]

ಗೂಱಾಡು, ಗೂರಾಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕೊಂಬಿನಿಂದ ಅಥವಾ ಕೋರೆಯಿಂದ ಮಣ್ಣನ್ನು ಕೆದರು.–ಅಡಿ ಮೇಲೆವಾಡು : ವೃಷಭನು . . . ಹಾಯ್ಕುತ ಮೆಲುಕಿಱಿದು ತನು ಹೆಚ್ಚುತುವರಿಗೆ ನೆಗೆವುತಂ ಗೂಱಾಡುತಂ ನೆಲನ (ಬಸಪು. ೩೨-೨೬) ; ವಾರಿಧಿಯು ಕಟ್ಟೆಗಳನೊಡದು ಗೂಱಾಡುತ್ತ . . . ವಾರಾಹನಂತು ಕೋಲಾಹಲಂ ಮಾಡಿ (ವೀಶೈಪು. ೩-೦೦-೦೭). **ಗೂರಾಡು:** ೨. ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಮಾಡು; ಸಿಕ್ಕಾಪಟ್ಟೆ ಚೆಲ್ಲು: ಅನ್ವಾರಿ ಒಂದು ಟ್ರಂಕು ಎಳೆದು . . . ಆಭರಣಗಳನ್ನು ತೆಗೆದು ರಾಜನ ಮುಂದೆ ಗೂರಾಡಿದಳು (ನಟಸಾ. ೨೪೦) ; ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ . . . ಕಿತ್ತು ಗೂರಾಡಿ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಅವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಕ್ರಾಂತಿಯನ್ನೇ ತಂದು ಮನೆಯವರಿಗೆಲ್ಲ ಯಾವಾಗಲೂ ಕೆಲಸ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ (ರಂಗನಾ. ೭೯) ; ಬೀರುವನ್ನು ತೆಗೆದು ಗೂರಾಡಿದಳು (ದೂಬಿಟ್ಟ. ೧೩೩).
[ಗೂಱು +'ಆಡು$_1$]

ಗೂಱು, ಗೂರು$_2$ (ಕ್ರಿ). (ಕೊಂಬು, ಕೋರೆದಾಡೆ, ಪಿಕಾಸಿ, ಉಗುರು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ) ಅಗೆ; ತೋಡು; ಪರಚು ; ಕೆರೆ: ಗೂಱಿದಂ ಹರಿವಂಱುಖ್ಯನಧಮವ[ರ]ಗೂಱಿದಂ ದೂಷಕರ ಶಿರವಂ ಕಿಱಿದಂ (ಸಾನಂಚ. ೯-೦೨೪). **ಗೂರು$_2$:** (೬). 'ಗೋರ್' ಪರಾ.

ಗೂಱುಮಾಱಾಡು (ಕ್ರಿ). (?) : ಕಾಱದರು ರಕ್ತವಾರಿ ಸಗ್ಗಕೆ ಗೂಱುಮಾಱಾಡಿದರು ತಲೆಗಳ ಹೇಱಿದರು ಹರಣವ ಇಪ್ಪೊಟ್ಟಿಗೆ ಕಾಲನರಮನೆಗೆ (ಕುವ್ಯಾ,ವಿ. ೭-೪೬). [? + ಆಡು$_1$]

ಗೂಱುಮಾಱಾಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು ; ವಸ್ತುವಿನಿಮಯಗಾರ : ಈವನುಂ ಕೆಮ್ಮನಿತ್ತನೆ ಆತನ ಪೆಂಪಂ ಕೊಂಡಿತ್ತುಂ ಅಂತಾಯಿರ್ವರುಂ ಗೂಱುಮಾಱಾಳಿಗಳಾದರ್ (ಜೀವಸಂ. ೦೫೭-೦೫ ವ).
[ಗೂಱುಮಾಱು + – ಆಳ್$_3$]

ಗೂಱುಮಾಱು (ಕ್ರಿ). ಒಂದನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಮತ್ತೊಂದನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು ; ವಿನಿಮಯ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು. 'ಗೂಱುಮಾಱಾಳಿ' ಪರಾ.
[?]

ಗೃಂಜನ (ನಾ). ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ : "ಲಶುನಂ ಗೃಂಜನ ಸಂಜ್ಞಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೭-೨೬) : "ಉಳ್ಳಿ ಗೃಂಜನಂ ಲಶುನಂ" (ಮಂಗರಾ. ೪೦-೩೫). [ಸಂ.]

ಗೃಧ್ನು (ನಾ). ಅತ್ಯಾಶೆಯುಳ್ಳವನು ; ದುರಾಶೆಯುಳ್ಳವನು : "ಅಲುಬ್ಧನಭಿಲಾಷುಕಂ ಗೃಧ್ನು ತೃಷ್ಣಕಂ ಮೇಲೆಬಯಸುವನಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೬೯-೧೧). [ಸಂ.]

ಗೃಧ್ರ (ನಾ). ಹದ್ದು : "ಪಕ್ಷಿಜ್ಯೇಷ್ಠಂ ಗೃಧ್ರಮೆನೆ ಹದ್ದು" (ಮಂಗರಾ. ೫೨-೯) ; ಸಂಚರಚಂಡಗೃಧ್ರಗಣಂ . . . ರೌದ್ರಾವಹಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೦೦-೮೭) ; ಈ ಕಾಂಡಕ್ಕೆ ವೇಗ ಬರಲು ತುದಿಗೆ ಹಾಕಿರುವ ಗರಿಯು ಗೃಧ್ರದ್ದೆ (ಬುದ್ಧಪ. ೮೦). [ಸಂ.]

ಗೃಧ್ರಸಿ (ನಾ). ವಾತರೋಗ ; ಸಂಧಿವಾತ. [ಸಂ. ಗೃಧ್ರಸೀ]

ಗೃಷ್ಟಿ (ನಾ). ಚೊಚ್ಚಲು ಈದ ಹಸು : "ಗೃಷ್ಟಿಃ, ಸಕೃತ್ಪಸೂತಾ – ಈ ೨ ಚೊಚ್ಚಲ ಮಣಕಂ" (ಹಲಾಯು. ೪೬-೦೦೮) ; "ಚೊಚ್ಚಲದು ಗೃಷ್ಟಿಯೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೫೪-೪). [ಸಂ.]

ಗೃಹ (ನಾ). ೧. ಮನೆ ; ಬೀಡು ; ವಾಸಸ್ಥಾನ : "ಆವಾಸಃ, [ಅ]ವಸಥಂ, ಗೃಹಂ . . . ಆಲಯಃ–ಈ ೩೧ ಮನೆ" (ಹಲಾಯು. ೪೯–೧೩೭) ; ಮನೆ ಗೃಹವಾಗುವುದು ಇದರಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಜನರಿಂದ (ಗೃಹವಿ. ೦೫೨). ೨. ಹೆಂಡತಿ ; ಪತ್ನಿ ; ಗೃಹಿಣಿ : "ಸಹಚರಿ ಭಾರ್ಯೆ . . . ಗೃಹಿಣಿ ಗೃಹಂ ಸಜ್ಜನಕ್ಕೆ ಪೆಸರಿಂತಿನಿಸುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೨–೩); "ದಾರಂ ಕಳತ್ರಂ ಗೃಹಂ ಗೃಹಿಣಿ . . . ಕುಟುಂಬಿನಿ ಪತ್ನಿ ಮಹಿಳೆಯೆನೆ ಹೆಂಡಿತಿಗೆ ನಾಮಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೯೦–೬). [ಸಂ.]

ಗೃಹಕಲಹ (ನಾ). ಒಳಜಗಳ; ಅಂತಃಕಲಹ : ಗೃಹಕಲಹದ ಬೆಂಕಿ ಹೊಗೆಯಾಡತೊಡಗಿದೆ ಮನದೊಳು ಮನೆಯೊಳು ಭರದೆ (ಇಂಚಾಪ. ೧೮೫–೦೩). [ಗೃಹ + ಕಲಹ]

ಗೃಹಕೃತ್ಯ (ನಾ). ೧. ಮನೆಗೆಲಸ : ನಮ್ಮ ಹುಡುಗಿಯನ್ನು ಕಾಲೇಜಿಗೆ ಕಳುಹಿಸುವುದಿಲ್ಲ, ಗೃಹಕೃತ್ಯ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರಲಿ (ರೂಢಿ). ೨. ಮನೆಯ ಆಡಳಿತ,–ವ್ಯವಹಾರ ; ಮನೆವಾರ್ತೆ : ಅವರು ಗೃಹಕೃತ್ಯದ ವಿಷಯವನ್ನು ಮಾತನಾಡಿದರು (ಮಲೆನಾ. ೦೭೯) ; ಒಂದು ರಾಜಮನೆತನದ ಗೃಹಕೃತ್ಯದ ಒಳತೋಟಿಯಿಂದ ಕಥೆ ಆರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ (ಭಾರದ. ೮೮); ನಿಮ್ಮ ಗೃಹಕೃತ್ಯದ ಅಂದಾಜುಪತ್ರದಲ್ಲಿ ಪೌಷ್ಟಿಕಆಹಾರಗಳಿಗೆ ಮೊದಲನೆಯ ಸ್ಥಾನ ಸಿಗಬೇಕು (ಆದುಸಾ. ೦೨೩). [ಗೃಹ + ಕೃತ್ಯ$_2$]

ಗೃಹಕೈಗಾರಿಕೆ (ನಾ). ಮನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಮಾಡಬಹುದಾದ ಚಿಕ್ಕಪುಟ್ಟ ಕೈಗಾರಿಕೆ ; ಗುಡಿಕೈಗಾರಿಕೆ : ರಾಜ್ಯವು ಗ್ರಾಮಾಂತರಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ವೈಯಕ್ತಿಕ ಆಧಾರದ ಮೇಲಾಗಲೀ ಸಹಕಾರವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಆಧಾರದ ಮೇಲಾಗಲಿ ಗೃಹಕೈಗಾರಿಕೆಗಳನ್ನು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸತಕ್ಕದು (ಭಾಧಾನ. ೨೪). [ಗೃಹ + ಕೈಗಾರಿಕೆ]

ಗೃಹಕೋಕಿಳ (ನಾ). ಮನೆಯ ಕೋಗಿಲೆ ; ಹಲ್ಲಿ : ಅನ್ನೆಗಂ ಪರಸ್ಪರ ಕಲಹಕಲುಷಿತ ಗೃಹಕೋಕಿಳಂ[ಪಾಠಾಂ. ಲಂ]ಗಳೊಂದೊಂದಂ ತಿನೆ (ಆದಿಪು. ೨–೧೪ ವ). 'ಗೃಹಪಿಕ' ಪರಾ.
[ಗೃಹ + ಕೋಕಿಳ (= ಕೋಕಿಲ)]

ಗೃಹಕ್ಷಯ (ನಾ). ಮನೆ ಹಾಳಾಗುವುದು ; ಮನೆಯ ನಾಶ : ಪರನಿಂದೆ ಗೃಹಕ್ಷಯ, ಯತಿನಿಂದೆ ಕುಲಕ್ಷಯ (ಗಾದೆ). [ಗೃಹ + ಕ್ಷಯ]

ಗೃಹಖಾತೆ (ನಾ). [ರಾಜನೀ] ರಾಜ್ಯದ ಅಥವಾ ರಾಷ್ಟ್ರದ ಒಳಾಡಳಿತವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಖಾತೆ,–ಇಲಾಖೆ : ಗೃಹಖಾತೆಯ ಮಂತ್ರಿ ಈ ದಿನ ಪ್ರವಾಸ ಕೈಗೊಂಡಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). 'ಗೃಹಮಂತ್ರಿ' ಪರಾ.
[ಗೃಹ + ಖಾತೆ$_2$]

ಗೃಹಗಾಹಿ (ನಾ). ಮನೆ ಕಾಯುವುದು ; ನಾಯಿ : ಸರ್ಪನ ಕಪ್ಪೆಯ ಮಕ್ಷಿಕ ನುಂಗಿತ್ತು ಆ ಮಕ್ಷಿಕನ ಗೃಹಗಾಹಿ ನುಂಗಿತ್ತು ಅದೇನು ಚೋದ್ಯವೆಂದೆಡೆಯೆ (ಬಿಬ್ಬಬಾ. ೬೨–೨೩೭). [ಗೃಹ + ಕಾಹಿ]

ಗೃಹಗೋಧಿಕ (ನಾ). = ಗೃಹಕೋಕಿಳ : "ಗೃಹಗೋಧಿಕಂ ಗೃಹಪಿಕಂ ಹಲ್ಲಿಯದು" (ಮಂಗರಾ. ೪೯–೧೪). [ಸಂ. ಗೃಹಗೋಧಿಕಾ]

ಗೃಹಗ್ರಾಮಣಿ (ನಾ). ಮನೆಯಲ್ಲಿ ದೀಪ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವ ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕ; ಮನೆವಾರ್ತೆಯವನು : ಮಣಿಕುಟ್ಟಿಮದಿಂ ಮಣಿತೋರಣದಿಂ ಮಣಿಕಳಶದಿಂ ತಮಸ್ತೋಮನಿವಾರಣದೆಡೆಗಳಿಂ ಗೃಹಗ್ರಾಮಣಿಯನಪೇಕ್ಷಿಸವು ನೃಪಕುಮಾರಗೃಹಂಗಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨–೬೨).
[ಗೃಹ + ಗ್ರಾಮಣಿ]

ಗೃಹಚರ (ನಾ). ಮನೆಯಲ್ಲಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಪುತ್ರಪೌತ್ರರು ನಿಜಕಳತ್ರವು ಗೋತ್ರವರ್ಗಂ ದಾಸದಾಸೀಮಿತ್ರರುಂ ಗೋಪಾಲಕರು ಪಶುಶುನಕ ಮಾರ್ಜಾಲ ಇವು ಮೊದಲು ಗೃಹಚರರನೆಲ್ಲಂ ಶಿವಸಹಿತರಂ ಮಾಡಿ (ಬಸವು. ೬೦–೧೪). [ಗೃಹ + ಚರ]

ಗೃಹಚಾಮರ (ನಾ). ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಚಾಮರದಂತಹ ವಸ್ತು; ಕಸಪೊರಕೆ : ಗಿರಿಜೆಯ ಪ್ರಸ್ತಾಪವೆತ್ತಿದರೆ ಗೃಹಚಾಮರ ಪುಡಿಮಾಡಿಯೇನು ಬೆನ್ನ ಮೇಲೆ (ಜೀವಮು. ೭). [ಗೃಹ + ಚಾಮರ]

ಗೃಹಚ್ಛಿದ್ರ (ನಾ). ಮನೆಯ ಒಡಕು ; ಗೃಹಕಲಹ. [ಗೃಹ + ಛಿದ್ರ]

ಗೃಹತ್ಯಾಗ (ನಾ). ೧. ಮನೆಯನ್ನು ತೊರೆಯುವುದು. ೨. = ಗೃಹತ್ಯಾಗಕ್ರಿಯೆ : ಗೃಹತ್ಯಾಗದೀಕ್ಷಾ ಜಿನರೂಪಮೌನಾಧ್ಯಯನ . . . ನಿರ್ವೃತಿಯೆಂಬಯ್ವತ್ತುಮೂಱು ಗರ್ಭಾದಿ ನಿರ್ವಾಣಪರ್ಯಂತಂಗಳಪ್ಪ ಗರ್ಭಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಗಳುಂ (ಆದಿಪು. ೦೫–೦೫ ವ). [ಗೃಹ + ತ್ಯಾಗ]

ಗೃಹತ್ಯಾಗಕ್ರಿಯೆ (ನಾ). [ಜೈನ] ದೀಕ್ಷೆ ಪಡೆಯಲು ಮನೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಹೋಗುವಿಕೆ : ಗೃಹವಾಸದೊಳ್ವಿರಕ್ತನಾಗಿ ಯೋಗ್ಯನಪ್ಪ ಮಗಂಗೆ . . . ಗೃಹತ್ಯಾಗಮನುಪದೇಶಂಗೆಯ್ದು ತಪೋವನಕ್ಕೆ ಪೋಪುದು ಗೃಹತ್ಯಾಗಕ್ರಿಯೆ (ಚಾವುಂಪು. ೨೪೩). [ಗೃಹತ್ಯಾಗ + ಕ್ರಿಯೆ]

ಗೃಹದಾಸಿ (ನಾ). ಮನೆಯ ತೊತ್ತು, ಸೇವಕಿ : ಶ್ರೀಭೂತಿಯುಂ ನಂದನಭೂತಿಯುಮೆಂಬರಿರ್ವರ್ ಕೂಸುಗಳೊಳರಾಗೆನ್ನ ಗೃಹದಾಸಿಯನೊಳಗಿಟ್ಟಲ್ಲಿ ಪುಟ್ಟಿದನಿವಂ ಕಪಿಲನೆಂಬೊಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬–೬೨ ವ).
[ಗೃಹ + ದಾಸಿ]

ಗೃಹದೀರ್ಘಿಕೆ (ನಾ). ಅರಮನೆಯ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿರುವ ಉದ್ದವಾದ ಕೊಳ : ಗೃಹದೀರ್ಘಿಕೆಯುಂ ಧಾರಾಗೃಹಮುಂ . . . ಪಲವುಂ ಬಹುವಿದ್ಯಾಗೃಹಮುಮತ್ತರರ್ ಸಮೆದಿತ್ತರ್ (ಚಂರಾಮೂ. ೦೨–೯೮) ; ಗೃಹದೀರ್ಘಿಕೆಯಿಂದೆಟ್ಟಿರ್ತ ಹಂಸರುತಿ ಮಧುರ ಮಧುಕರೀ ಝಂಕಾರಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೪–೫೮). [ಸಂ. ಗೃಹದೀರ್ಘಿಕಾ]

ಗೃಹದೇವತೆ (ನಾ). ೧. ಮನೆಯ ದೇವರು; ಮನೆದೇವತೆ : ಗೃಹದೇವತಾಯೆಂಬುದು ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಿ ವೈಶ್ರವಣಂ ಧರಣೇಂದ್ರ ಶ್ರೀದೇವಿಯೆಂದು ಚತುರ್ವಿಧಮಕ್ಕುಂ (ಚಾವುಂಪು. ೨೪೦). ೨. (ಆಲಂ) ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರ ಮನ್ನಣೆಗೂ ಪಾತ್ರಳಾದ ಮಹಿಳೆ ; ಗೃಹಿಣಿ : ಗೃಹದೇವತೆಗೆ ಶಿಶುಸಂಗೋಪನೆಯೊಂದಿಗೆ ಮನೆಯ ಎಲ್ಲಾ ಕೆಲಸಗಳ ಹೊಣೆಯೂ ಸೇರಿದ್ದು (ಹೊಸಕ್ಷ. ೩೦). [ಗೃಹ + ದೇವತೆ]

ಗೃಹಧರ್ಮ (ನಾ). ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಪಾಲಿಸಬೇಕಾದ ಸದಾಚಾರ, ಸತ್ಸಂಪ್ರದಾಯ ಮುಂತಾದುವು : ಸ್ಮೃತಿರತ್ನ–(ಅಶ್ವಲಾಯನ ಕೃತ) . . . ಸೃಷ್ಟಿ, ಗೃಹಧರ್ಮ . . . ದ್ರವ್ಯಶುದ್ಧಿ ಮುಂತಾದ ವಿಚಾರಗಳಿವೆ (ಭಾರದ. ೬೭). [ಗೃಹ + ಧರ್ಮ]

ಗೃಹಪತಿ (ನಾ). ೧. ಮನೆಯ ಒಡೆಯ ; ಕುಟುಂಬದ ಮುಖಂಡ: ಗೃಹಪತಿಯ ರಾಶಿಗಂ ತದ್ಗೃಹರಾಶಿಗಮಾಗೆ ರಾಶಿಕೂಟಂ . . . ಮಹಾವಿಭೂತಿಯನನಾರತಂ ಪೆರ್ಚಿಸುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೩–೨೩). ೨. ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು ; ಗೃಹಸ್ಥ. ೩. ಯಾಗದ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು ; ಯಾಗದ ಯಜಮಾನ. ೪. ಗ್ರಾಮದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ ; ಗೌಡ : ವೇಪುರಕಗ್ರಾಮದ ಗೃಹಪತಿಯೊಬ್ಬನು ಒಂದು ಕೆರೆಯನ್ನು ಅಗೆಸಿದನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ (ಕರ್ನಾಆ. ೩). ೫. ಪಾರುಪತ್ಯಗಾರ ; ಮನೆವೆಗ್ಗಡೆ : ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷಂ ಪೋಗಲ್ ಸುರಲೋಕಕ್ಕುದ್ಯತಮಾಗಿರೆ ಕಂಡಂ ಸ್ವಪ್ನಸಮಯದೊಳ್ ಗೃಹಪತಿಯುಂ (ಆದಿಪು. ೦೬–೪೩) ; ನೃಪೋತ್ತಮನ ಗೃಹಪತಿಗೆ ರತ್ನಪ್ರಮಾಣ ಗಣಿಕೆಯರ ಬೆಸನೆ ಬೆಸನಾಯ್ತಾಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦–೫೮). ೬. [ಜೈನ] ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಎನಿಸುವವನಿಗೆ ತಾವಾಗಿ ದೊರೆಯುವ ಸೇನಾಪತಿ, ಸ್ಥಪತಿ, ಗೃಹಪತಿ, ಪುರೋಹಿತ, ಗಜ, ವಾಜಿ, ಸ್ತ್ರೀ ಎಂಬ ಏಳು ಜೀವರತ್ನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಮನೆಯನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಹೆಗ್ಗಡೆ ; ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕ : ನಾಮಗ್ರಹಣಮಾತ್ರದಿಂದಮೆ ಸಮಸ್ತವಸ್ತು

ವಿಸ್ತಾರಾಂತರ್ನಿಹಿತ ವಸ್ತುಸಮರ್ಪಣಪರಾಯಣನಪ್ಪ ಕಾಮವೃಷ್ಟಿಯೆಂಬ ಗೃಹಪತಿರತ್ನಮುಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೩ ವ) ; ಮತ್ತಂ ಮಣಿಕನಕವಸ್ತುಗಳನೆನಿತೆನಿತುಂ ಬೇಯಂಗೆಯ್ವೊಡಂ ತವಿಸದಿರ್ಪ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಮನುಳ್ಳ ಗೃಹಪತಿರತ್ನಮುಂ . . . ಸ್ತ್ರೀರತ್ನಮುಂ ಎಂಬೀ ಯೇೞುಂ ಜೀವರತ್ನಂಗಳ್ (ಜೀವಸಂ. ೧೭-೩೪ ವ); ಗೃಹಪತಿರತ್ನದಿಂ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ ಮೃಷ್ಟಾನ್ನಾದಿ ಭೋಜನಂಗಳಂ ಭುಂಜಿಸಿ ತಾಂಬೂಲಮುಂ ಸವಿಯುತ (ಪುರುಚ. ೧೩೯).

[ಗೃಹ + ಪತಿ$_2$]

ಗೃಹಪಿಕ (ನಾ). = ಗೃಹಕೋಕಿಳ : "ಗೃಹಪಿಕಂ ಹಲ್ಲಿಯದು" (ಮಂಗರಾ. ೪೯-೧೪). [ಗೃಹ + ಪಿಕ]

ಗೃಹಪ್ರತಿಷ್ಠೆ (ನಾ). ಮನೆಯ ಕಟ್ಟಡವನ್ನು ಆರಂಭ ಮಾಡುವುದು ; ಗುದ್ದಲಿಪೂಜೆ : ಗುರುದಿವಸವಾಗೆ ರಾಜಯೋಗಂ ಗೃಹಪ್ರತಿಷ್ಠೆಗೆ ಶುಭದಂ (ಲೋಕೋಪ. ३-४). [ಗೃಹ + ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ]

ಗೃಹಪ್ರವೇಶ (ನಾ). ೧. ಹೊಸದಾಗಿ ಕಟ್ಟಿದ ಮನೆಯ ಪ್ರವೇಶ ; ಹೊಸ ಮನೆಗೆ ವಾಸಕ್ಕೆ ಹೋಗುವಾಗ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಸಂಪ್ರದಾಯಪೂರ್ವಕವಾದ ಸಮಾರಂಭ : ಗೃಹಪ್ರವೇಶಕ್ಕೆ ಒಂದು ಸಾವಿರ ರೂಪಾಯಿ ಖರ್ಚಾಯಿತು (ರೂಢಿ). ೨. ಮದುಮಗಳನ್ನು ಮನೆ ತುಂಬಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು : ಗೃಹಪ್ರವೇಶವಾದ ಮೇಲೆ ನವವಧು ತವರಿಗೆ ಹೋದಳು (ಸ್ಮೃತಿಜಿ. ೨೩೧). [ಗೃಹ + ಪ್ರವೇಶ]

ಗೃಹಬಂಧನ (ನಾ). ೧. ಮನೆಬಾಗಿಲನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ ಬೀಗಹಾಕುವುದು. ೨. ಮನೆಯ ಬಾಗಿಲನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ ಭದ್ರಪಡಿಸುವ ಒಂದು ಸಾಧನ ; ಬೀಗ : "ಗೃಹಬಂಧನಂ ಬಿಯ್ಯಗಂ" (ಮಂಗರಾ. ೫೭-೪). ೩. [ರಾಜನೀ] ಹೊರಗೆ ಹೋಗದಂತೆ ಆರೋಪಿಗಳನ್ನು ಅವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ನಿರ್ಬಂಧದಲ್ಲಿರಿಸುವುದು : ಸುಭಾಸ್‌ಚಂದ್ರಬೋಸರು ಭಾರತವನ್ನು ಬಿಡುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಗೃಹಬಂಧನದಲ್ಲಿದ್ದರು (ರೂಢಿ).

[ಗೃಹ + ಬಂಧನ]

ಗೃಹಬಲಿಭುಕ್ಕು (ನಾ). ಗುಬ್ಬಿ ; ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ : "ಕಲವಿಂಕಃ, ಚಟಕಃ, ಗೃಹಬಲಿಭುಕ್, ನೀಲಕಂಠಃ – ಈ ೪ ಗುಬ್ಬಿ(ಲು)" (ಹಲಾಯು. ೪೧-೯೦).

[ಸಂ. ಗೃಹಬಲಿಭುಜ್ (ಗೃಹ + ಬಲಿಭುಜ್)]

ಗೃಹಭಾನು (ನಾ). ಮನೆಯ ಬೆಳಕು ; ದೀವಿಗೆ ; ದೀಪ : "ಆ ದೀವಿಗೆ ಜ್ಯೋತಿ ದೀಪ್ತಿ ಗೃಹಭಾನುವಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬೦-೧೮).

[ಗೃಹ + ಭಾನು]

ಗೃಹಭೂಮಿ (ನಾ). ಮನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಸ್ಥಳ ; ನಿವೇಶನ : "ಗೃಹಭೂಮಿಃ, ವಾಸ್ತು – ಈ ೨ ಮನೆಯ ನೆಲೆ[ವಾಟಂ]" (ಹಲಾಯು. ೪೮-೧೩೫). [ಗೃಹ + ಭೂಮಿ]

ಗೃಹಭೇದಿ (ನಾ). ಮನೆಯನ್ನು ಒಡೆಯುವವನು ; ಮನೆಯವರೊಳಗೆ ಜಗಳವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವವನು ; ಮನೆಮುರುಕ : ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವಾದಿ ಗೃಹಭೇದಿ ನೀನು ಕಾಂಬುದಕೆ ಅತಿ ಉದಾರ (ಸೂರ್ಯಪಾ. ೫೩-೧೫).

[ಸಂ. ಗೃಹಭೇದಿನ್]

ಗೃಹಮಂತ್ರಿ (ನಾ). [ರಾಜನೀ] ರಾಷ್ಟ್ರದ ಒಳಾಡಳಿತವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವ ಸಚಿವ : ವಲ್ಲಭಭಾಯಿಪಟೇಲರು ಸ್ವತಂತ್ರಭಾರತದ ಪ್ರಥಮ ಗೃಹಮಂತ್ರಿಯಾಗಿದ್ದರು (ರೂಢಿ). [ಗೃಹ + ಮಂತ್ರಿ]

ಗೃಹಮಹತ್ತರ (ನಾ). ಅರಮನೆಯ ಆಡಳಿತದ ಅಧಿಕಾರಿ; ಮನೆವೆಗ್ಗಡೆ: ಗೃಹಮಹತ್ತರರಂ ಕರೆದಲ್ಲಿಗೆ ತಕ್ಕ ಮಂಗಳೋಪಕರಣಂಗಳಂ ಸಮಕಟ್ಟಿಮೆಂದು ಬೆಸಸಿದಾಗಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೫೨೭) ; ಇವಂ ಬರೆದರಾರೆನೆ ಗೃಹಮಹತ್ತರನಿವಂ . . . ನಿಮ್ಮ ಕುಲದವರುತ್ಸವಂಗಳೊಳಿಂತೆ ಬರೆವರೆನೆ (ಶಂಖಾಮಾ. ೧೧-೧೧೭ ವ) ; ಜಯವರ್ಮಭೂಭುಜಂ ಬಗೆದಂದು ಗೃಹಮಹತ್ತರನಂ ಬರಿಸಿ ಬೆಸಸಿದಾಗಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೪೩ ವ) : ಚಂಪಾಪುರದ ಸೂಚಿ[3]ಯಿಂ ಬಂದ ಸಮಸ್ತವಸ್ತುವಾಹನ ವಧೂಸಮೂಹಮಂ ಗೃಹಮಹತ್ತರಂಗೆ ಕೆಯ್ಕೊಳಲ್ವೇೞ್ದು (ಪುಷ್ಪಪು. ೪-೧ ವ).

[ಗೃಹ + ಮಹತ್ತರ]

ಗೃಹಮಾತೆ (ನಾ). ಹೆಂಡತಿಯ ತಾಯಿ ; ಅತ್ತೆ : "ಹೆಣ್ಣನಿತ್ತತ್ತೆ ಗೃಹಮಾತೆಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೯೩-೧೩). [ಗೃಹ + ಮಾತೆ]

ಗೃಹಮುಟ್ಟು (ನಾ). ಮನೆಯ ಸಾಮಾನು ; ಪಾತ್ರೆ, ಪಡಗ ಮುಂತಾದುವು (?) : "ಅಕ್ಷಾರವಿಶೇಷ ರೇಖೆ ಗೃಹಮುಟ್ಟುಗಳುಂ ಪೊರೆ ಮಾತ್ರೆಯಕ್ಕು" (ನಾನಾರ. ೧೫೮). [ಗೃಹ + ಮುಟ್ಟು$_4$]

ಗೃಹಮೇಧ (ನಾ). ಮನೆಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಯಜ್ಞ ; ಗೃಹಯಜ್ಞ.

[ಸಂ. (ಗೃಹ + ಮೇಧ)]

ಗೃಹಮೇಧಿ (ನಾ). = ಗೃಹಸ್ಥ : "ಗೃಹಮೇಧೀ, ಗೃಹಾಧಿಪಃ – ಈ ೨ ಗೃಹಸ್ಥಂ" (ಹಲಾಯು. ೬೦-೩೧೭) ; "ಗೃಹಮೇಧಿಯೆನೆ ಗೃಹಸ್ಥನೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೭೩-೩೦). [ಸಂ. ಗೃಹಮೇಧಿನ್]

ಗೃಹರಕ್ಷೆ (ನಾ). ಮನೆಕಾವಲು ; ಅರಮನೆಯ ರಕ್ಷಣೆ : ಗೃಹರಕ್ಷೆಗೆ ಸಾತ್ಯಕಿಯಂ ಮಹೀಧರಂ ನಿಲಿಸಿ (ಜಗವಿ. ೧೧-೫೩). [ಗೃಹ + ರಕ್ಷೆ]

ಗೃಹಲಕ್ಷ್ಮಿ (ನಾ). ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯಂತೆ ಇರುವವಳು ; ಹೆಂಡತಿ ; ಗೃಹಿಣಿ : ತಾ ಬಂದು ಗೃಹಲಕ್ಷ್ಮಿಯಾಗಿ ಕೂತಾಳ (ಕುಂಕುಮ. ೫೬).

[ಗೃಹ + ಲಕ್ಷ್ಮಿ]

ಗೃಹವನ (ನಾ). = ಗೃಹಾರಾಮ. 'ಗೃಹವನಮಹತ್ತರ' ನೋಡಿ.

[ಗೃಹ + ವನ]

ಗೃಹವನಮಹತ್ತರ (ನಾ). ಅರಮನೆಯ ಸುತ್ತುಮುತ್ತು ಇರುವ ಉದ್ಯಾನವನದ ಅಧಿಕಾರಿ : ಎಳೆಯಡಕೆಯ ಫಲಮುಂ . . . ಕಾಂಚನ ಕದಳೀಫಳಮುಂ ಗೃಹನವನಮಹತ್ತರಂ ತಂದಿತ್ತುಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೪-೩೩).

[ಗೃಹವನ + ಮಹತ್ತರ]

ಗೃಹವಾಟಿ (ನಾ). = ಗೃಹಾರಾಮ : "ಗೃಹವಾಟಿ ನಿಷ್ಕುಟಂ . . . ತಾಂ ಪೂದೋಟಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೨-೧೨). [ಗೃಹ + ವಾಟಿ]

ಗೃಹವಿಜ್ಞಾನ (ನಾ). ಗೃಹಕೃತ್ಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ವಿಜ್ಞಾನ : ಗೃಹವಿಜ್ಞಾನದ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕ (ಗೃಹವಿ. V ಅರಿಕೆ); ವೈವಿಧ್ಯದ ಅಧ್ಯಯನ ಯೋಜನೆಗಳನ್ನು ಅವರು ಸಲಹೆ ಮಾಡಿರುವರು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ . . . ಲಲಿತಕಲೆಗಳು, ಗೃಹವಿಜ್ಞಾನ ಇವು ಮುಖ್ಯವಾದವು (ಶಿಕ್ಷದ. ೧೯೩). [ಗೃಹ+ವಿಜ್ಞಾನ]

ಗೃಹವೇದಿ (ನಾ). = ಗೃಹಮಹತ್ತರ : ನಿಚ್ಚ ಭೇರೀಘಂಟಾಸ್ವನಂಗಳೆಸೆಯೆ ತಂತಂ ವಿಭವಕ್ಕನುಸಾರಿಯಾಗೆ ಗೃಹವೇದಿಗಳಿಂ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದು ಪ್ರೀತಿಕ್ರಿಯೆ (ಚಾವುಂಪು. ೨೩೦). [ಸಂ. ಗೃಹವೇದಿನ್]

ಗೃಹವೈದ್ಯ (ನಾ). ಮನೆಯಲ್ಲೇ ಮಾಡುವ ಚಿಕಿತ್ಸೆ : ಎಷ್ಟೋ ರೋಗಗಳನ್ನು ಗೃಹವೈದ್ಯದಿಂದಲೇ ಪರಿಹರಿಸಬಹುದು (ರೂಢಿ).

[ಗೃಹ + ವೈದ್ಯ]

ಗೃಹಶಾಂತಿ (ನಾ). ಭೂತ, ಪಿಶಾಚಾದಿಗಳಿಂದ ಮನೆಗೆ ತೊಂದರೆಯುಂಟಾಗದಿರುವಂತೆ ನಡೆಸುವ ಶಾಂತಿಕರ್ಮ : ಹೊಸಮನೆಯ ಕಟ್ಟಿದೆನು ಗೃಹಶಾಂತಿ ಮನೆಯೊಳಗೆ (ಪುರಂದ. ೨-೬೧-೩).

[ಗೃಹ + ಶಾಂತಿ]

ಗೃಹಶಾರಿಕೆ (ನಾ). ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಕಿಕೊಂಡಿರುವ ಸಾರಿಕೆ,–ಹೆಣ್ಣುಗಿಳಿ : ಕಿಚ್ಚಿನೊಳು ಕೆಡೆದ ಗೃಹಶಾರಿಕೆಯ ಮರಿಯಂತೆ . . . ವೇದನೆಗೆ ಪಕ್ಕಾಗಿರಲ್ಕೆ (ಕಿರೀಟೀ. ೫-೬೯). [ಗೃಹ + ಶಾರಿಕೆ]

ಗೃಹಶಿಲ್ಪಿ (ನಾ). ಮನೆ ಕಟ್ಟುವ ಶಿಲ್ಪಿ ; ವಾಸ್ತುವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಬಲ್ಲವನು: ಅವನು ಗೌರವದಿಂದ ಗೃಹಶಿಲ್ಪಿಯ ಸಲಹೆಯನ್ನಾಲಿಸುತ್ತಿದ್ದನು (ಪುನರು.

೫೧೬) : ಬ್ಲಾಂಡಿಂಗ್ಸನ ಸ್ನೇಹಿತ ಸಿಮ್ಸ್ ಎಂಬವನು ಗೃಹಶಿಲ್ಪಿಯಾಗಿದ್ದ (ಯೋಧಪು. ೨೬). [ಗೃಹ + ಶಿಲ್ಪಿ]

ಗೃಹಶೋಭೆ (ನಾ). ೧. ಮನೆಯ ಕಳೆ,-ಚಂದ,-ಅಂದ. ೨. [ಜೈನ] ಪಾರಿವ್ರಾಜ್ಯಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಸೂತ್ರಪದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು (?) : ಗೃಹಶೋಭೆಯೆಂಬುದು ಪರಮಲಕ್ಷ್ಮೀಗೃಹಶೋಭಾಕರನಪ್ಪ ಜಿನೇಂದ್ರನುಪದೇಶದಿಂ ನಿಜಶೋಭಾದಿ ತ್ಯಾಗಂಗೆಯ್ದು ತಪದೊಳ್ ನೆಗೞ್ದೊಡೆ ದಿವ್ಯಪರಮಗೃಹಶೋಭಾಧಿಪತಿತ್ವಮಕ್ಕುಂ (ಚಾವುಂಪು. ೨೫೦). [ಗೃಹ + ಶೋಭೆ$_1$]

ಗೃಹಸಂಸ್ಕಾರ (ನಾ). ೧. ಗೃಹಶುದ್ಧಿ ಮಾಡುವ ಪುಣ್ಯಾಹವೇ ಮೊದಲಾದ ಕ್ರಿಯೆ : ಕ್ಷೇತ್ರಸಂಸ್ಕಾರವಾಗಲಿ, ಗೃಹಸಂಸ್ಕಾರವಾಗಲಿ ಚ್ಯುತಿಯಾಗದಂತೆ . . . ಕೊನೆಗಾಣಿಸಿದನು (ಜಯಂತ. ೨೬೫). ೨. ಮದುವೆಮನೆಯಲ್ಲಿ ವರನ ಬಿಡಾರಕ್ಕೆ ಏರ್ಪಾಡು ಮಾಡುವ ಸಾಮಾನು, - ಸರಂಜಾಮು, - ಲವಾಜಮೆ.

[ಗೃಹ + ಸಂಸ್ಕಾರ]

ಗೃಹಸಚಿವ (ನಾ).=ಗೃಹಮಂತ್ರಿ: ಗೃಹಸಚಿವರು ರಾಜೀನಾಮೆ ಕೊಟ್ಟರು (ರೂಢಿ). [ಗೃಹ + ಸಚಿವ]

ಗೃಹಸ್ಥ (ನಾ). ೧. ಮದುವೆಮಾಡಿಕೊಂಡವನು ; ಸಂಸಾರವಂದಿಗ : ಕಿಱಿಯಂ ಮುತ್ತಂ . . . ಗೃಹಸ್ಥನೆನ್ನದೆ ಮುಂಬಿಟ್ಟಟಿಸಿ ಕೊಲುತಿರ್ಪ ಜವನೆಂಬಟಿಕೆಯ ಪಗೆವಂಗದೆಂತು ಪಂಗಿಗನಪ್ಪೆಂ (ಆದಿಪು. ೪-೬೬) ; ಇನ್ನುಳಿದ ಗೃಹಸ್ಥರಾತ್ಮಭವೆಯಂ ಕಳುಪುತ್ತ ಕಟೆಂತಳಲ್ವರೋ (ಶಾಕುಂತ. ೫೨-೪). ೨. ಸಭ್ಯ ; ಶಿಷ್ಟ : ಅವರನ್ನೆಲ್ಲ ಕಳಸಾಪುರದ ಗೃಹಸ್ಥರು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಆದರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಕಳಹು. ೨೬); ಏನೋ ಗೃಹಸ್ಥ ಎಂದು ತಿಳಿದು ಕೊಂಡು ಮನೆಯನ್ನು ಬಾಡಿಗೆಗೆ ಕೊಟ್ಟುಬಿಟ್ಟೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಗೃಹಸ್ಥಧರ್ಮ (ನಾ). ಗೃಹಸ್ಥನು ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಧರ್ಮ,-ಕರ್ತವ್ಯ : ಶಾಂತಾತ್ಮ ಮದುವೆನಿಲ್ ನೀನಿಂತೆನ್ನ ಗೃಹಸ್ಥಧರ್ಮದಿಂದಂ ನೀನೆಂದಂತೆ ಸಲೆ ನೆಗೞ್ ಜಗತೀಸಂತತಿ ನಿಲೆ ನಿನಗೆ ಧರ್ಮಸಂತತಿ ನಿಲ್ಕುಂ (ಆದಿಪು. ೮-೧೫) ; ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಧರ್ಮ, ಗೃಹಸ್ಥಧರ್ಮ, ವಾನಪ್ರಸ್ಥಧರ್ಮ, ಯತಿಧರ್ಮ ಇವು ಆಶ್ರಮಧರ್ಮಗಳು (ಆರ್ಯಧ. ೧೧) ; ಗೃಹಸ್ಥಧರ್ಮ ಮತ್ತು ಸನ್ಯಾಸಧರ್ಮ ಇವೆರಡರಲ್ಲಿ ವೈದಿಕಧರ್ಮವು ಗೃಹಸ್ಥಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುವುದು (ಸಾಹಿಸ. ೧೬೦). [ಗೃಹಸ್ಥ + ಧರ್ಮ]

ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮ (ನಾ). ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯೆ, ಗೃಹಸ್ಥ, ವಾನಪ್ರಸ್ಥ, ಸಂನ್ಯಾಸ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಆಶ್ರಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಸಾಂಸಾರಿಕಜೀವನ : ಸಂದ ನಿಗಮಾನುಷ್ಠಾಣಮಂ ಮಾಡಲಾ ಕೃತಕೃತ್ಯಾತ್ಮಕನೀ ಧರಿತ್ರಿಗೆ ಪವಿತ್ರಂ ತದ್ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮಂ (ಕಇಅ. ೫-೨-೯೦ ; 1068) ; ಇದರಿಂದ ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತು ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಸೇರಿದುದು (ಹಿಂದಸಾ. ೧೫೫). [ಗೃಹಸ್ಥ + ಆಶ್ರಮ]

ಗೃಹಸ್ಥಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಗೃಹಸ್ಥನ ಧರ್ಮ ; ಮನೆವಾರ್ತೆ : ಅಲ್ಲಿ ಗೃಹಸ್ಥಿಕೆಯೆಂತೆಂದೊಡೆ (ಶಾಸ್ತಟೀ. ೫೩-೯) ; ದಿನಂಪ್ರತಿಯ ಸಣ್ಣಪುಟ್ಟ ಗೃಹಸ್ಥಿಕೆಯ ಕರ್ತವ್ಯಪಾಲನೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದು ಇದೇ ಮೊದಲಾದ ಸಂಗತಿಗಳಿಗೆ ಅವನು ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ಮನಗೊಡತಕ್ಕವ (ಇಪ್ಪಕ. ೨೬೯) ; ಗೃಹಸ್ಥಿಕೆಯ ವಿಶ್ವಾಸವು ನನ್ನಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಹುಟ್ಟಿತ್ತಿಲ್ಲ (ಜಯಂತ. ೧೬೪). ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆ ; ಸಂಭಾವಿತತನ ; ಸಭ್ಯತೆ: (+). [ಗೃಹಸ್ಥ + - ಇಕೆ]

ಗೃಹಸ್ಥೂಣ (ನಾ). ಮನೆಯ ಕಂಭ,-ಸ್ತಂಭ. [ಗೃಹ + ಸ್ಥೂಣ]

ಗೃಹಸ್ಥೆ (ನಾ). = ಗೃಹಿಣಿ : ಇರುತ ದೇವಬ್ರಾಹ್ಮರನು ತಾ ನಿರುತ ಸತ್ಕರಿಸುತಲಂತಃಪುರದಲೆಸೆಯೆ ಗೃಹಸ್ಥೆಯೆನಿಸುವಳರಸ ಕೇಳೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೪-೬೯). [ಸಂ. ಗೃಹಸ್ಥಾ]

ಗೃಹಾಂಗ (ನಾ). [ಜೈನ] ಹತ್ತುಬಗೆಯ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಬಗೆಬಗೆಯ ಮನೆಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷ : ಪಸೆವ ಪವಡಿಸುವ ಮನೆ ಚಿತ್ರಸಾಲೆ . . . ಗುಣನೆಸಾಲೆ ಎಂಬಿನಿತುಮಂ ಗೃಹಾಂಗಂ ಕುಡುಗುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೧೧೬) : ಗೃಹಾಂಗವೆಂಬುದು . . . ವಿವಿಧ ಗೃಹವಿಶೇಷಂಗಳನೀವುದು (ಚಾವುಂಪು. ೮). [ಗೃಹ + ಅಂಗ$_1$]

ಗೃಹಾಂಗಣ (ನಾ). ಮನೆಯ ಅಂಗಳ,-ಆವರಣ : "ಗೃಹಾಂಗಣಮನು ಡಿಯುತ್ತ ಚತ್ವರವೆಂಬುದು" (ಮಂಗರಾ. ೧೪೦-೧೬) ; ಒರ್ವಳನಂಗ ರಾಜ್ಯಲಕ್ಷ್ಮೀವಿಭವಂ ಗೃಹಾಂಗಣದ ಮುಂದೆಸೆದಿರ್ದಪೊಲೊಪ್ಪಿ ತೋಱಿದಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೮೩) ; ತನ್ನದಟಂದೆ ಮಾಣದೆ ಗೃಹಾಂಗಣಮಂ ಪೊಱಮಟ್ಟು ಪೋಪಿನಂ (ಜಗವಿ. ೩-೩೬). [ಗೃಹ + ಅಂಗಣ]

ಗೃಹಾಂತರಾಳ (ನಾ). ಮನೆಯ ಒಳಭಾಗ ; ಒಳಮನೆ : ಆ ಮಹಾತ್ಮಂ ಸಕಲದುರಿತಹರಣಕರಣಕಾರಣ ತಪಶ್ಚರಣಪರಿಣತಾಂತರಂಗನಾಗಿ ತದ್ಗೃಹಾಂತರಾಳದಿಂ ಪೊಱಮಟ್ಟು ಪೋದೊಡೆ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೮೩ ವ).

[ಗೃಹ + ಅಂತರಾಳ (= ಅಂತರಾಲ)]

ಗೃಹಾಕ್ಷಿ (ನಾ). ಬೆಳಕಿಂಡಿ ; ಗವಾಕ್ಷ : ಕಂದರ್ಪ ತಜ್ಜನನಿ ಮಗ್ಗುಲೊಳು ಮಿರುಗುತಿರಲವನು . . . ವರಹಸ್ತದಿಂ ಮಿಸುಗಲೀಸದೆ ಪಿಡಿದೆತ್ತಿ ವರಗೃಹಾಕ್ಷಿಯಲಿ ಪೊರಮಟ್ಟು ಮಾರುತಮಾರ್ಗಮಡರ್ದ (ನವಮೋ. ೧೧-೩೬). [< ಸಂ. ಗೃಹಾಕ್ಷ]

ಗೃಹಾಜಿರ (ನಾ). = ಗೃಹಾಂಗಣ : "ಗೃಹಾಜಿರಂ ಪ್ರಾಂಗಣಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೬-೧೧). [ಗೃಹ + ಅಜಿರ]

ಗೃಹಾಧಿದೇವತೆ (ನಾ). ಮನೆಯ ದೇವರು ; ಕುಲದೇವರು : ಕಿಲದೊಳೆ ಕಿಟ್ಟು ಸಾರ್ಚಿದ ಕೃಪಾಣದ ಕರ್ಪು . . . ಕೋಮಲದೇಹದ ಕೆಂಪು ನಾಡೆಯುಂ ನಲವನಿಳಾಧಿಪಂಗೆ ನೆಲೆವೆರ್ಚಿಸಿದತ್ತು ಗೃಹಾಧಿದೇವತಾ ವಿಲಸದಪಾಂಗದೊಳ್ ನೆರೆದು ಮೂದೆಱದೊಪ್ಪುವ ಬಣ್ಣದಿಂದಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೧೧೨). [ಗೃಹ + ಅಧಿದೇವತೆ].

ಗೃಹಾಧಿಪ (ನಾ). = ಗೃಹಪತಿ. [ಗೃಹ + ಅಧಿಪ]

ಗೃಹಾಧಿವಾಸ (ನಾ). ೧. ಮನೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವಿಕೆ. ೨. ಮನೆಯೊಳಗೆ ಕಲ್ಪಿಸಿರುವ ಸುವಾಸನೆ,-ಸೌರಭ,-ಪರಿಮಳ : ವಾಸವಪುರವಿದಱೀ ವಿನ್ಯಾಸಮನಿದಱೀ ಗೃಹಾಧಿವಾಸಮನಿದಱೀ ದೆಸೆಯನಿದಱೀ ನೆರೆದ ವಿಲಾಸಮನಿದಱೀ ಬೆಡಂಗನವಗಯಿಸುಗುಮೇ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೮).

[ಗೃಹ + ಅಧಿವಾಸ$_1$]

ಗೃಹಾಧ್ಯಕ್ಷ (ನಾ). = ಗೃಹಮಹತ್ತರ : ಗೃಹಾಧ್ಯಕ್ಷನಿಂತೀ ರವಂ ದೇವಕಿ ಪೆತ್ತಾ ಕೂಸಿನೊಂದಟ್ಟಿಯ ದನಿಯನೆ ಕೇಳ್ದಲ್ಲಿಗೆಯ್ತಂದು ಕಂಸಂ (ಜಗವಿ. ೩-೧೫). [ಗೃಹ + ಅಧ್ಯಕ್ಷ]

ಗೃಹಾಭ್ಯಂತರ (ನಾ). = ಗೃಹಾಂತರಾಳ : ಆತ್ಮೀಯ ಗೃಹಾಭ್ಯಂತರ ಪ್ರಶಸ್ತಪ್ರದೇಶಂಗಳೊಳಂ . . . ಅರ್ಹತ್ಪ್ರತಿಮೆಗಳ ನಿಱಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೧೫-೧೬ ವ). [ಗೃಹ + ಅಭ್ಯಂತರ]

ಗೃಹಾರಾಮ (ನಾ). ಮನೆಯ ಸುತ್ತಿನ ತೋಟ ; ಕೈತೋಟ : "ಗೃಹಾರಾಮಃ, ನಿಷ್ಕುಟಃ-೨ ಮನೇ ಬಳಿ ಇರುವ ತೋಟ, ಹಿತ್ತಲ ತೋಟ, ಅಂಗಳತೋಟ, ಮುಂಗಡೆತೋಟ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೯೬).

[ಗೃಹ + ಆರಾಮ$_1$]

ಗೃಹಾವಗ್ರಹಣಿ (ನಾ). ಹೊಸ್ತಿಲು : "ಗೃಹಾವಗ್ರಹಣೀ, ದೇಹಲೀ-೨ ಹೊಸ್ತಲ ಹೆಸರುಗಳು, ಬಾಗಿಲ ಹೊಸ್ತಲು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೯೦).

[ಸಂ. ಗೃಹಾವಗ್ರಹಣೀ]

ಗೃಹಾಶ್ರಮ (ನಾ). = ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮ: ಗೃಹಾಶ್ರಮಮಂ ಸುಖಮನೀಗುಮೆ ಕಾಗುಮೆ ಪೇೞ್ ತಪೋಧನಾ (ಜೀವಸಂ. ೩೫-೧೬). [ಗೃಹ+ಆಶ್ರಮ]

ಗೃಹಿ (ನಾ). = ಗೃಹಸ್ಥ : ಮುನಿಗಳಾದೆವಗು ದುಃಖವಿಂತಿರೆ ಗೃಹಿಗಳ ಬಂಗಿಯು ಕಳುಹಿ ಸಹಿಸಬಲ್ಲರೆ (ಶಾಕುಂತ. ೫೨ ಅಡಿಟಿ) ; ಗೃಹಿಯಾಗಿ ಸಹ ಸಂದಿತಿಂದಿಗಿಪ್ಪತ್ತೈದು ಅದರನಿಮ್ಮಡಿಸಿದೆ ಹರ್ಷ (ಇಂಜಾಪ. ೫೬-೭೦). [ಸಂ. ಗೃಹಿನ್]

ಗೃಹಿಣಿ (ನಾ). ಮನೆಯ ಒಡತಿ ; ಯಜಮಾನಿ ; ಹೆಂಡತಿ : "ದಾರಂ ಕಳತ್ರಂ ಗೃಹಂ ಗೃಹಿಣಿ . . . ಮಹಿಳೆಯೆನೆ ಹೆಂಡತಿಗೆ ನಾಮಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೯೦-೬); ತಾನೇಕಕಾಲದೊಳಾವಳು ಮೆರೆವಳು ಅಳಾಗಿ ಅರಸಿತಿ ಯಾಗಿ ಅವಳೆಯೆ ನಿಜವಾದ ಗೃಹಿಣಿಯೆಂದೆನಿಪಳು ಪತಿಗೆ ತಾನನುಕೂಲೆ ಯಾಗಿ (ಇಂಜಾಪ. ೧೯೦-೩೯) ; ನಮ್ಮ ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳು ಆದರ್ಶಗೃಹಿಣಿ ಯರಾಗಿದ್ದಾರೆ; ಆಗುತ್ತ ಬಂದಿದ್ದಾರೆ (ಕನ್ನಜಾ. ೪೨). [ಸಂ. ಗೃಹಿಣೀ]

ಗೃಹಿಣೀಪದ (ನಾ). ಪತ್ನಿಯ ಅಧಿಕಾರ ; ಮನೆಯ ಒಡತಿಯಾಗಿರು ವಿಕೆ ; ಯಜಮಾನಿಯ ಸ್ಥಾನ : ನನ್ನನ್ನು ಯಾವ ಗೃಹಿಣೀಪದದಿಂದ ನೀಚನಾದ ನೀನು ಒಮ್ಮೆ ಭ್ರಷ್ಟಗೊಳಿಸಿರುವೆಯೋ, ಆ ಪೂಜ್ಯಪದವು ಜನ್ಮಜನ್ಮಾಂತರದಲ್ಲಿಯೂ ನನಗೆ ದುರ್ಲಭವಾಗಿಬಿಟ್ಟಿತು (ಅಂಬಿಕ. ೦೬). [ಸಂ. (ಗೃಹಿಣೀ + ಪದ)]

ಗೃಹೀತ (ಗು). ೧. ಹಿಡಿದ ; ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ ; ಹೊಂದಿದ : ಗೃಹೀತ ಧರ್ಮನುಂ ನಿಗೃಹೀತಾಶೇಷದೋಷನುಮಾಗಿ ನಿಜರಾಜಧಾನಿಗೆ ವಂದು (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೭೮ ವ); ಆ ಮಹಾವನಂ . . . ಕ್ಷೇತ್ರಾಕರ್ಷದಂತೆ ಪೋತ್ರಿ ಪೋತ್ರಾಹತ ಧರಣಿತಳಮುಂ ಗೃಹೀತಗೋಲಾಂಗೂಲಮುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೫೨ ವ). ೨. ತಿಳಿದ ; ಗ್ರಹಿಸಿದ. (ನಾ). ೩. ಸ್ವೀಕರಿಸಬಹುದಾದುದು ; ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಬಹುದಾದುದು : ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವ ಆಧಾರಗಳು ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದ್ದು ಗೃಹೀತವಾಗಲಾರವು (ದ್ರಾವಿವಿ. ೨೭೦). ೪. ಅಭಿಪ್ರಾಯ ; ಗ್ರಹಿಕೆ ; ಅನಿಸಿಕೆ : ರಾಘವಾಂಕನ ಗೃಹೀತವನ್ನೊಪ್ಪಿ ಕೊಂಡು ನೋಡಿದರೆ ಕೆಲವುಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಮೊದಲ ಸಂಧಿ ಗಳಲ್ಲಿ ಇದು ' ಸೊಗಸಿನ ಸುಗ್ಗಿ, ರಸದ ಮಡು ' ವಾಗಿದೆ (ಕಸಾಡ. ೦೮೨); ವ್ಯಾಖ್ಯಾಕಾರರು ಕೂಡ ತಮ್ಮ ವಿವರಣೆಗಳಲ್ಲಿ . . . ವೃತ್ತಿಭಾಗವೇ ಒಂದು ಸ್ವಯಂಪೂರ್ಣಗ್ರಂಥವೆಂದೂ ಕಾರಿಕಾಭಾಗವೇ ಬೇರೆ ಸ್ವಯಂಪೂರ್ಣ ಗ್ರಂಥವೆಂದೂ ಗೃಹೀತ ಹಿಡಿದು . . . ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. XXV, ಟಿ೨೪). [ಸಂ.]

ಗೃಹೀತದಿಶ (ನಾ). ಭಯದಿಂದ ಓಡಿಹೋಗುವವನು ; ಹೆದರಿ ದಿಕ್ಕಾ ಪಾಲಾಗಿ ಓಡುವವನು : "ನಷ್ಟಃ, ಗೃಹೀತದಿಶ್, ಕಾಂದಿಶೀಕಃ, ಭಯದ್ರುತಃ-ಈ ೪ ದೆಸೆಗೆಟ್ಟವಂ" (ಹಲಾಯು. ೭೯-೩೨೫). [ಗೃಹೀತ + ದಿಶ]

ಗೃಹೀತೇಶಿತ್ವ (ನಾ). = ಗೃಹೀತೇಶಿತ್ವಕ್ರಿಯೆ : ಗೃಹೀತೇಶಿತ್ವಮುಂ ಪ್ರಶಾಂತಿಯುಂ . . . ಅಪ್ಪಯ್ವತ್ತುಮೂಱು ಗರ್ಭಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆ ಯೊಳು (ಚಾವುಂಪು. ೨೨೯). [ಗೃಹೀತ + ಈಶಿತ್ವ]

ಗೃಹೀತೇಶಿತ್ವಕ್ರಿಯೆ (ನಾ). [ಜೈನ] ಐವತ್ತುಮೂರುಂ ಗರ್ಭಾನ್ವಯ ಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು "ಧರ್ಮದೊಳು ದೃಢನಾಗಿ ಗೃಹಸ್ಥಾ ಚಾರ್ಯನುಂ ವರ್ಣೋತ್ತಮನುಮೆನಿಸಿ . . . ತನ್ನುನ್ನತಿಯಂ ನೆಗಟ್ಚಿ ಸುಶ್ರುತನುಂ ನಿಸ್ತಾರಕೋತ್ತಮನುಮನಾರ್ಹನುಮೆನಿಸುವುದು ಗೃಹೀತೇ ಶಿತ್ವಕ್ರಿಯೆ " (ಚಾವುಂಪು. ೨೨೪). [ಗೃಹೀತೇಶಿತ್ವ + ಕ್ರಿಯೆ]

ಗೃಹೋಪಕಂಠ (ನಾ). ಮನೆಯ ಹತ್ತಿರ,-ಸಮೀಪ : ಗೃಹೋಪಕಂಠ ವನಭೂಜಮೆ ಕಲ್ಪಮಹೀಜದೊಪ್ಪಮಂ ತಳೆಯೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೧-೭೨). [ಗೃಹ + ಉಪಕಂಠ]

ಗೃಹೋಪಕರಣ (ನಾ). ಗೃಹಕೃತ್ಯಕ್ಕೆ ಬೇಕಾಗುವ ಸಾಮಾನು ; ಮನೆಯ ಮುಟ್ಟು,-ಸಾಧನ : ಕುರ್ಚಿ, ಮೇಜು, ಅಲ್ಮೈರ, ಮಂಚ ಮುಂತಾದ ಗೃಹೋಪಕರಣಗಳಿದ್ದವು (ಭಾರದ. ೧೧). [ಗೃಹ + ಉಪಕರಣ]

ಗೃಹೋಪಸ್ಕರ (ನಾ). = ಗೃಹೋಪಕರಣ : ಕಪಿಲವಸ್ತುವಿನ ಅರಮನೆ ಯಲ್ಲಿ . . . ರಮಣೀಯ ಗೃಹೋಪಸ್ಕರಗಳು (ಕ್ರಾಂಜಧ್ವ. ೫೫). [ಗೃಹ + ಉಪಸ್ಕರ]

ಗೃಹ್ಯ (ಗು). ೧. ಮನೆಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ; ಗೃಹಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ. ೨. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳತಕ್ಕ ; ಹಿಡಿಯತಕ್ಕ. ೩. ಅಂಗೀಕರಿಸತಕ್ಕ ; ಪಡೆಯ ತಕ್ಕ. ೪. ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ. ೫. ಒಂದು ಕಡೆಗಿರುವ ; ಪಕ್ಷಪಾತಿಯಾದ. (ನಾ). ೬. ಗೃಹಸ್ಥನು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಜಾತಕರ್ಮ, ನಾಮಕರಣ, ವಿವಾಹ ಮೊದಲಾದ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತ ಕಾರ್ಯ,-ಕರ್ಮ,-ಸಂಸ್ಕಾರ. ' ಗೃಹ್ಯಸೂತ್ರ ' ಪರಾ ೭. ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಕಿದ ಹಕ್ಕಿ, ಮೃಗ ಮೊದಲಾದುವು. ೮. ವಶವರ್ತಿಯಾದವನು ; ವಿಧೇಯ. ೯. ಗುದದ್ವಾರ. [ಸಂ.]

ಗೃಹ್ಯಸೂತ್ರ (ನಾ). ಗೃಹಸ್ಥನು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಜಾತ ಕರ್ಮವೇ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮಗಳ ರೀತಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥ : ಈ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ' ಗೃಹ್ಯಸೂತ್ರ 'ಗಳೆಂತಲೂ, ' ಧರ್ಮಸೂತ್ರ ' ಗಳೆಂತಲೂ ಎರಡು ಭಾಗಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ (ಸುಜ್ಞಾಜಂ. ೪); ಗೃಹ್ಯಸೂತ್ರಗಳೂ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರಗಳೂ ಪ್ರತಿಮೆಯ ಅಸ್ತಿತ್ವಕ್ಕೆ ಆಧಾರ ವಾಗಿವೆ (ಭಾರದ. ೫೦೦). [ಗೃಹ್ಯ + ಸೂತ್ರ]

ಗೃಹ್ಯಾಗ್ನಿ (ನಾ). ಮದುವೆಯಾದಂದಿನಿಂದ ಯಜಮಾನನು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಕಾಪಾಡಿಕೊಂಡಿರಬೇಕಾದ ಅಗ್ನಿ ; ಔಪಾಸನ. ಸ್ಥಾಲೀ ಪಾಕ ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಸಾಧಕವಾದ ಅಗ್ನಿ : ಧರ್ಮದೃಷ್ಟಿ ಯಲ್ಲಿ ವಿವಾಹಾಗ್ನಿಯೇ ಗೃಹ್ಯಾಗ್ನಿಯು (ಆರ್ಯಧ. ೧೯೨). [ಗೃಹ್ಯ + ಅಗ್ನಿ]

ಗೆ (ಪ್ರ). ಒಂದು ಭಾವವಾಚಕ ಪ್ರತ್ಯಯ : ಉದ ಭಾವದೊಳ ಮೆಯುಂ ಗೆ ಕೆ ಮೆಗಳುಂ . . . ಸಮನಿಸುಗುಂ . . . ಗೆಕಾರಕ್ಕೆ – ಉಡುಗೆ, ಪಸುಗೆ, ಪೊಲ್ಗೆ (ಶಮದ. ೨೧೦ ಪ್ರಯೋ).

ಗೆಂಕು ' ಗೇಕು ' ನೋ.

ಗೆಂಟಗೆ ' ಗೊಂಟಿಕೆ ' ನೋ.

ಗೆಂಟಳವಿ (ನಾ). ದೂರಪ್ರದೇಶ ; ದೂರದ ಸ್ಥಳ : ತುರಿಹದಿಂ ಗೆಂಟಳವಿಗೈದಿ ಶೌಚಂಗೆಯ್ದು ಹರಪೂಜೆಯಂ ಮಾಡಿ (ಪಾಸೋಪು. ೫-೭೪). [ಗೆಂಟು + ಅಳವಿ]

ಗೆಂಟಾಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ದೂರವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಹೋಗಲಾಡಿಸು ; ಕಳೆ : ತ್ರಿಭುವನತಿಲಕನ ಮನಮಂ ದಿವಿಜಿಯರ್ ನೆರೆದು ಗೆಂಟಾಗಿಸಿದರ್ (ಅಜಿಪು. ೬-೧೦೨). [ಗೆಂಟಾಗು + – ಇಸು₃]

ಗೆಂಟಾಗು (ಕ್ರಿ). ೧. ದೂರವಾಗು ; ಎರವಾಗು : ಅಲ್ಲಿರ್ದು ನಿಮ್ಮ ಮನಕ್ಕೆ ಕೊಕ್ಕರಿಕ್ಕೆಯಾಗಿಯುಂ ಪಾಟಿಗೆ ಗೆಂಟಾಗಿಯುಂ ನೆಗಟ್ಟ ಮಲ್ಲೆಂದು ಪೊಡವಟ್ಟು . . . ಪೋಗೆವೋಗೆ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೩೦ ವ); ತರಳತೆಗೆ ಕೂರ್ತು ಲಜ್ಜೆಗೆ ಗೆಂಟಾಗಿ (ಕಾದಂಬ. ೫೬೭) ; ಮನೆಗೆಲ್ಲಂ ಪಗೆಯಾದೆ ನಟ್ಟಿಗೆ ಕರಂ ಗೆಂಟಾದೆನಿಂ ಮೆಚ್ಚದಂಗನೆಯರ್ಗೊಳ್ಳಿದಳಾದೆಂ (ಲೀಲಾವ. ೨-೭೦). ೨. ಕಾಲ ವಿಳಂಬವಾಗು ; ತಡವಾಗು : ಮೂವತ್ತೆರಡುಕೋಟಿ ದ್ರವ್ಯಂ ಮನೆಯೊಳಿರ್ದುದಂ ಬಗೆಯದೆ ಪುತ್ರೋತ್ಪತ್ತಿ ಗೆಂಟಾದುದಕ್ಕೆ ಚಿಂತಿಸಿ (ಬಂಹರಿ. ೩-೩ ವ). [ಗೆಂಟು + ಆಗು₁]

ಗೆಂಟಿಗೆ ' ಗೊಂಟಿಕೆ ' ನೋ.

ಗೆಂಟಿಗೆಗಟ್ಟು, ಗೌಟಿಕೆಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೀಮಂತಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡು : ಆಪ್ತಬಂಧುಜನಮಚ್ಚರಿಯೆಂದೆನಲುತ್ಸವಂ ಮಿಗಲ್ ತನ್ನಯ ಚಿತ್ರವಲ್ಲಭೆಗೆ

ಗೆಂಟಗೆಗಟ್ಟಿದನರ್ವರಾಧಿಪಂ (ದಶಕು. ೦-೭೭). **ಗೌಟಿಕೆಗಟ್ಟು:** ೨. ಬಸಿರಿಯಾದಾಗ ಸಂಪ್ರದಾಯಂದಂತೆ ತಾಯಿಂತವನ್ನು ಧರಿಸು : ಗರ್ಭವ ತಾಳಿ ಗೌಟಿಕೆಗಟ್ಟಿ ಚೆಲುವಾಗರ್ಭಕನನು ಪಡೆದಾನು ಕಾರ್ಬೊನ್ನ ತೊಟ್ಟಿಲೊಳಗೆ ತೂಗುವ ಭಾಗ್ಯದದ್ಭುತವಿನ್ನೆಂದಿಗಹುದೊ (ಜ್ಞಾನಜ. ೨-೫೯).

[ಗೆಂಟಗೆ (< ಗೊಂಟಿಕೆ) + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಗೆಂಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ದೂರವಾಗಿಸು : ಸವಿನುಡಿವ ಬೇಂಟವೃಗುಳ್ಳಾತುರದ ಪೊಯ್ಗಳುಲಿಗೊರಲ್ಗೆಂಟಿಸಿದ ಲಜ್ಜೆ . . . ವೆಂಟಣಿಸೆ ಪರವೆ ಬಿಗಿಯಪ್ಪೆ ಮೆಱೆದಳು (ಸೌಂದಪು. ೯-೧೧); ಆ ವೀರಭದ್ರದುರ್ಗದ ನೆರವಿಂ ಗೆಂಟಿಪ ಡೆಂಕಣಿಕೋಟೆಯ ನಂಟಿಸಿಯಾ ರಾಯಗೋಂಟೆಯಿಂ ಲುಂಠಿಸಿದಂ (ಚಿಕವಿ. ೨-೧೨೯). [ಗೆಂಟು + – ಇಸು$_3$]

ಗೆಂಟು (ನಾ). ೧. ದೂರ : "ಗೆಂಟೆಂದು ದೂರಂ" (ಕಶಸಾ. ೩೭-೫೮೧); "ಗೆಂಟೆನಲ್ಕತಿದೂರಂ" (ಭಾರನಿ. ೧೮); ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯದೊಳ್ ತಗುಳ್ದಿರ್ದೊರಂ ಸಂಛನ್ನಮಪ್ಪಡವಿಯ ಮಱೆಯೊಳ್ ಗೆಂಟಱಿಂದಂ ಲಲಿತಘಟಿ ಕಂಡು (ವರ್ಧಮಾ. ೯೭-೪); ಮನದಿಂ ಬೇಗಂ ಬರ್ಪಳ ದಿಟ್ಟಿಗಳಾಗಳೆ ಪತ್ತಿದುವು ಗೆಂಟಱೊಳ್ ಮಾರುತಿಯಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೧೩); ಭರತ ಶತ್ರುಘ್ನರಂ ರಾಮಸ್ವಾಮಿ ಗೆಂಟಱೊಳೆ ಕಂಡು (ಪಂರಾಮಾ. ೧೫-೩೭ ವ); ನಿಮಗಾ ಧರ್ಮದ ಪೋದ ಪೊಲಂಬದು ನರ್ಮದೆಯಿಂ ಗೆಂಟದೇಕೆ ಕೇಳ್ದಪೆಯೆಮ್ಮಂ (ಯಶೋಚ. ೦-೭೪); ನಂಟರು ಸರಿಗಂಡರೊಡಗೂಡಬಹುದ ವರ್ಬುಂಟರಂದದಿ ಕಾಣುವಾಗ ಗೆಂಟನೊಳಿಹುದೆ ಲೇಸು (ಭರಜ. ೩೯-೭೩). ೨. ವ್ಯತ್ಯಾಸ ; ಭೇದ ; ಅಂತರ : ಉಂಟಿಲ್ಲೆಂಬೀ ಯೆರಡಱ ಗೆಂಟಂ ಪರಿಹರಿಸಿ ಮೂಱನೆಯ ಪೊಸವಗೆಯಿಂ ಗಂಟಿಕ್ಕಿ ನಿರ್ವಿಶೇಷದೊಳೆಂಟಿಪುದೀ ಜಗಮನಮರೆ ತಿಮಿರಾದ್ವೈತಂ (ಚಿಕವಿ. ೬-೧೪); ಕಂದರ್ಪನೆಣಿಕೆಗಂ ನಿನ್ನೆಣಿಕೆಗಮಿನಿತುಂ ಗೆಂಟಿಲ್ಲಮದಱಿಂದೇಕಹೃದಯರೆನಿಸಿ ಮುಂತಣ್ಗೆ ಪೋಪಂ (ಚಿಕವಿ. ೬-೭೯ ವ). ೩. ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧ ; ಹೊಂದಾಣಿಕೆ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ : ಬಸನಿಯಿ ಗೆಲ್ಲಕಾಱನ ನೆಗಟ್ಟಿಗೆ ಕೀಳಿಗೆ ನಾಡೆ ಗೆಂಟು (ಆದಿಪು. ೧೨-೦೮). ೪. ನಸುದೂರ ; ಅನತಿದೂರ : ಅಂತಿರ್ದಳಂ ಗೆಂಟನೊಳ್ಕಂಡು ವಿನಯರತ್ನಾಕರಂ ಸಾಷ್ಟಾಂಗಪ್ರಣತನಾಗೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೯೮); ಬೇಂಟಿಗೆ ನಡೆಯೆ ಯಶೋಮತಿ ಗೆಂಟಱೊಳಾರಣ್ಯವಾಸಿಗಳ್ ನಿಲೆ ಕಂಡು (ಯಶೋಚ. ೪-೪೨); ಗೆಂಟಱೊಳಿರ್ದುಳ್ಳಲರ್ಗಂಪಿಂದುಱ ದಂಟಿ ಬಗೆಯ ಸೂಱೆಯ ಕೊಂಬವೊಲಾ ತೋಂಟಿಗೆಲದೊಳೆಸೆದುವು ಕೇತಕಿಕಂಟಕಿ ತೊಲಗೆಸೆಯಲ್ (ಉದ್ಭಟೇ. ೨-೧೧೯).

ಗೆಂಟುಗೆಂಟು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಗೆಂಟುಗೆಂಟನೊಳ್ ಪೊಳೆವ ಬಳ್ಳಿಮಿಂಚು ಬೀಸುವಕೈಗೇಣ ವ್ಯೆಸಿರಿಯಂತೆ ಕಣ್ಗೆಡ್ಡಮಾದುದು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩-೫). **ಗೆಂಟಿದಂ** = ದೂರದವನು ; ದೂರದಲ್ಲಿರುವವನು ; ದೂರಗತ : ಇದು ಚಕ್ರವ್ಯೂಹಮಾ ವ್ಯೂಹಮನೊಡೆಪದಟಂ ಪಾರ್ಥನಂತಾತನುಂ ಗೆಂಟಿದನೆಮ್ಮಾ ನಾಲ್ವರುಂ ಭೇದಿಸಲಱಿಯೆವಿದಂ ಕಂದ ನೀಂ ಬಲ್ಲೆ ಪೇೞ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೯೭). **ಗೆಂಟುಗೆಂಟಾಗು** – ದೂರದೂರವಾಗು : ರಥವನ್ನ ಮನೋರಥದಂತೆ ಗೆಂಟುಗೆಂಟಾ[ಗಿ] (ಅಜಿಪು. ೨-೪೮); ಉದ್ಭ್ರಾಂತ ವಿದ್ಯಾಧರಚಕ್ರಂ ಗೆಂಟು ಗೆಂಟಾಗಿರಿಸೆ (ಗದಾಯು. ೮-೨೦). **ಗೆಂಟುಪೋಗು** = ದೂರ ಹೋಗು ; ದೂರಕ್ಕೆ ನಡೆ : ಅನ್ನೆಗಮಾತಂಱುಪಟ್ಟಿಯುಮಲ್ಲಿಂ ದೆರ್ದು ನಾಡೆ ಗೆಂಟುಪೋದತ್ತು (ವರ್ಧಮಾ. ೧೧-೩೨೩). **ಗೆಂಟುಮಾಡು** = ದೂರವಮಾಡು ; ಬಿಟ್ಟುಬಿಡು ; ತ್ಯಜಿಸು : ಪೆಂಡಿಗರ್ಳಿಪುವ ಬಂಟನಂ ಕವರಿಸುವ ನಂಟನಂ ಗೆಂಟುಮಾಡುವಂತೆ ಮಿಥ್ಯಾದೈವಂ ಮಿಥ್ಯಾಲಯಂ . . . ಮಿಥ್ಯಾವ್ರತಮೆಂಬೀ ಷಡಾಯತನ ಸೇವೆಯಂ ಗೆಂಟುಮಾಡುವುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೦೨೫) : ನಂಟರ ಗೆಂಟುಮಾಡದೆ ನಡೆ ತುಂಟರ ಗಂಟಲನೊತ್ತಿ ಕಳೆವುದು (ಅನಂಜ. ೩-೧೯೭).

ಗೆಂಟುಗೆ 'ಗೊಂಟಿಕೆ' ನೋ.

ಗೆಂಡು 'ಗಿಂಡಂ' ನೋ.

ಗೆಂಡೆ$_1$ 'ಗಡ್ಡೆ' ನೋ.

ಗೆಂಡೆ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. 'ಗೆಂಡೆಮೀನ್' ಪರಾ.
[ದೇ. ॥ ತಮಿ. ಕೆಣ್ಡೈ ; ಮಲ. ಕಣ್ಣ ; ತೆಲು. ಗೆಂಡೆ, ಗಂಡೆ]

ಗೆಂಡೆ$_3$ (ನಾ). ಪುರುಷನ ಜನನಾಂಗ ; ಶಿಶ್ನ : (ಶ). [<ಗಡ್ಡೆ]

ಗೆಂಡೆಮೀನ್, ಗೆಂಡೆಮೀನು (ನಾ). = ಗೆಂಡೆ$_2$: ಗಱಮೀನ್ಸೀಗಂಡಿ ಗೆಂಡೆಮೀನ್ಸವಳಿವಾಯುಂ ಬಾಳೆಮೀನ್ . . . ಬಣ್ಣಮೀನೆನಿಪಿವೆಲ್ಲಂ ಬೀಳ್ದುಮಾ ತಾಣದೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೫-೦೧೫); ಗೆಂಡೆಮೀನಂ ತಂದವಂಗೆ ದಂಡಿಗೆಯನಿಕ್ಕುವರ್ (ಚಿಕವಂ. ೭-೬). **ಗೆಂಡೆಮೀನು :** "ಪಾಟಲಾಸ್ಯಾ–ಗೆಂಡೆಮೀನು" (ಚಪಧಿ. ೯೫). 'ಕಾಗೆಂಡೆ' ಪರಾ.
[ಗೆಂಡೆ$_2$ + ಮೀನ್$_3$]

ಗೆಂಡೆಮೀನು 'ಗೆಂಡೆಮೀನ್' ನೋ.

ಗೆಂಡೆಹೊಟ್ಟೆ (ನಾ). ಒಳಗೆ ಗಡ್ಡೆ ಬೆಳೆದುಕೊಂಡಿರುವ ಹೊಟ್ಟೆ ; ಪ್ಲೀಹಬಾಧೆಯಿರುವ ಹೊಟ್ಟೆ ; ಜಲೋದರ : ಗಂಡಾನ ಕಾಣೇರೋ ಗೆಂಡ್ಯೊಟ್ಟೆ ಮರುವಾನ ಉಂಡೇಳು ಮನೆಯ ತಿರುಗೋನ (ಹಳ್ಳಿಯು. ೧೬೫). [ಗೆಂಡೆ$_1$ (< ಗಡ್ಡೆ) + ಹೊಟ್ಟೆ$_1$ (< ಪೊಟ್ಟೆ$_1$)]

ಗೆಂದಾಳಿ 'ಕೆಂದಾಳಿ' ನೋ.

ಗೆಂದು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರೀತಿಸು ; ಅನುರಾಗದಿಂದ ಕೂಡಿರು : ಉದಾತ್ತ ನಾರಾಯಣಂ ಗೆಂದುತ್ತೆ ಗೆಲ್ದೊಂ (ಮುಂಬರಾ. VI, ೧೮೮ ; ?).
[< ಕೆಂದು$_2$]

ಗೆಂಧಾಳಿ 'ಕೆಂದಾಳಿ' ನೋ.

ಗೆಗ್ಗ, ಗಗ್ಗ (ನಾ). ಕೋಟೆಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಉರುಳಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಸಾಧನ ; "ಕೋಟೆಯನ್ನು ಹತ್ತುವ ಸಾಧನವಿಶೇಷ" (ಪ್ರಭಣ್ಣ) : ಕೊತ್ತಳದಂಬುಗಂಡಿಯಿಂದುಡುಗದೆ ಪಾಯ್ವ ಕೂರ್ಗಣೆಗೆ ಬದ್ದರಮೊಡ್ಡಿಪ ಕೋಂಟೆಗಾವಗಂ ಕೆಡವುವ ಗೆ[ಪಾಠಾಂ. ಗ]ಗ್ಗ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೦೦೬); ಕಾದುವರ ಗುಣ್ಪಂ ಕಿಡಿಸಿಯುಂ ಗೆಗ್ಗೆಯುಂ ಪೊಯ್ಸಿಯುಂ ದುರ್ಗದ ನಾಯಕನ ಗರ್ವಮಂ ನುರ್ಗಂ ಮಾಡುವಂತೆ ತೆನೆಗಳಂ ನುರ್ಗುಮಾಡಿಸಿಯುಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೩-೧೩೯ ವ) : ಗೆಗ್ಗ ಡೆಂಕಣಿ ಗುಪರ್ಪ್ಪಿಂ ಪಡಿಗೋಂಟೆಯೆಂಬ ಬಹುಕೋಟಾಯಂತ್ರ ಸಾಮಗ್ರಿ ತಿಂತಿಣಿಗೊಂಡಾಂತಿರೆ ಲಗ್ಗೆಗಾರ್ದು ವಸುಷೇಣಂ ಸಾರ್ದು ಸೂಟಿಗೈಸಿದಂ (ಅನಂಪು. ೧೦-೮೩). **ಗಗ್ಗ :** ಮೇಲಿನ 'ಚಂದ್ರಪು' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [?]

ಗೆಜೆಟ್ಟು (ನಾ). ಸರ್ಕಾರದ ವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನೂ ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿ ಬಹಿರಂಗಪಡಿಸುವ ವಿಷಯಗಳನ್ನೂ ಸಾರ್ವಜನಿಕರಿಗೆ ತಿಳಿಯ ಪಡಿಸಲು ಸರ್ಕಾರದವರು ಹೊರಡಿಸುವ ಪತ್ರಿಕೆ : ಸರ್ಕಾರದವರಿಂದ ಈ ಬಗ್ಗೆ ಗೆಜೆಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಇಸ್ತಿಹಾರ್ ಮೂಲಕ ಪ್ರಕಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ . . . ರಾಜಕೀಯ ಪೆನ್‌ಷನುಗಳು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೩೫). [← ಇಂ. Gazette]

ಗೆಜ್ಜಗ 'ಗದರ್ಗು' ನೋ.

ಗೆಜ್ಜಲು 'ಗೆದಲ್' ನೋ.

ಗೆಜ್ಜಲುಭೂಮಿ (ನಾ). ಗೆದ್ದಲು ಇರುವ ಭೂಮಿ,–ಜಮೀನು : ಅಯ್ಯನವರೊಬ್ಬರದು ಜಮೀನಿತ್ತು, ಗೆಜ್ಜಲುಭೂಮಿ (ಜೇಂಗೂಲಿ. ೧೦೮).
[ಗೆಜ್ಜಲು (< ಗೆದಲ್) + ಭೂಮಿ]

ಗೆಜ್ಜೆ$_1$, ಗಜ್ಜೆ (ನಾ). ೧. ಗುಂಡಾಗಿರುವ, ಕಿಣಿಕಿಣಿ ಶಬ್ದಮಾಡುವ ಚಿಕ್ಕಗಂಟೆ ; ಕಿರುಗಂಟೆ : ಮುಂದೆಸೆಯೊಳಂದುಗೆ ಘಲಿರುಘಲಿರೆನೆ ಗೆಜ್ಜೆಗಳು ಮೊರೆಯೆ (ಬಸಪು. ೨೪-೪೪). ೨. ಕಿರುಗಂಟೆಗಳಿಂದ

ಮಾಡಿರುವ, ಕಾಲಿಗೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ: "ತುಲಾಕೋಟಿಃ, ನೂಪುರಃ – ಈ ಗೆಜ್ಜೆ" (ಹಲಾಯು. ೯೨-೪೦೭); ವಣಿ ಕಿಂಕಿಣಿ ಗೆಜ್ಜೆ ರಕ್ಕೆ ಕುಂಡಲಯುಗಮುತ್ತು. . . ಮನಂಗೊಳೆ (ಅರ್ಧನೇ. ೫-೬೨); ಬಿಡೆವಿನ್ನೀ ಗಿರಿಜೆಯ ಮೆಲ್ಲಡಿಗಳನೆಂದ ಖಿಲವೇದಮುಲಿವಂತೆ ಪಲಂ ನಡೆವೆಡೆಯೊಳಗುರ್ಬಿಂ ಬೊಬ್ಬಿಡುವಂದುಗೆ ಗೆಜ್ಜೆ ಸಜ್ಜನೆಗೆ ಸೊಗಯಿಸುಗುಂ (ಗಿರಿಕ. ೩-೪೯); ಉಲಿವ ಗೆಜ್ಜೆಯ . . . ಪೊಳೆವರಳೆಲೆಯ ಮಿಸುಗುವ ಬಾಲದೊಡಿಗೆಯ ಮಾಯೆಗಿಕ್ಕಿದರು (ಪ್ರಭುಲೀ. ೩-೨೫); ಬಂದನೇನೆ ರಂಗ . . . ಪೊನ್ನಂದುಗೆ ಗೆಜ್ಜೆ ಹೊಳೆ ಹೊಳೆಯುವ ಪಾದವನೂಊತ (ಪುರಂದ. ೨-೬೨-೧). ಗೆಜ್ಜೆ: (ಕ).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಕೆಜ್ಜ, ಕೆಜ್ಜೈ ; ಮಲ. ಕೆಜ್ಜ ; ತುಳು. ಗಜ್ಜೆ, ಗೆಜ್ಜ, ಗೆಜ್ಜೆ ; ಕೊಡ. ಗೆಜ್ಜೆ ; ತೆಲು. ಗಜ್ಜೆಯ, ಗಜ್ಜೆ]

ಗೆಜ್ಜೆ₂ (ನಾ). ಕಿಬ್ಬೊಟ್ಟೆಯ ತಳಭಾಗಕ್ಕೂ ತೊಡೆಯ ಮೇಲ್ಭಾಗಕ್ಕೂ ಮಧ್ಯೆ ಇರುವ ಸಂದು ; ತೊಡೆಸಂದು : (ಕ). 'ಗಜ್ಜಲು' ಪರಾ.

[←ತೆಲು. ಗಜ್ಜ]

ಗೆಜ್ಜೆಅಡ್ಡಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಂಠಾಭರಣ ; ಸಣ್ಣಸಣ್ಣ ಗೆಜ್ಜೆಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಮಾಡಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೊರಳ ಒಡವೆ: ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಬಂಗಾರದ ಗೆಜ್ಜೆಅಡ್ಡಿಕೆ (ಬೆಳುಮ. ೧೫೭); ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗೆಜ್ಜೆಅಡ್ಡಿಕೆ ಜೋಮಾಲೆ ಇಲ್ಲದೆ ಮದುವೆಯೇ ಆಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). 'ಗೆಜ್ಜೆಟೀಕೆ' ಪರಾ. [ಗೆಜ್ಜೆ₁ + ಅಡ್ಡಿಕೆ]

ಗೆಜ್ಜೆಕಟ್ಟು 'ಗೆಜ್ಜೆಗಟ್ಟು' ನೋ.

ಗೆಜ್ಜೆಕರಡ (ನಾ). = ಗೆಜ್ಜೆಹಲ್ಲು : (ಕ). [ಗೆಜ್ಜೆ₁ + ಕರಡ]

ಗೆಜ್ಜೆಗಟ್ಟು, ಗೆಜ್ಜೆಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. (ನರ್ತನ ಮೊದಲಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಲಿಗೆ) ಗೆಜ್ಜೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟು: ತಲೆಯಿಲ್ಲದ ಕಾಗೆ ನೆಲದಲ್ಲಿ ನಡೆಯಿತ್ತು ಹುಲಿ ನಲಿದು ನಿಲುಗಿಸಿ ಗೆಜ್ಜೆಗಟ್ಟಿ ನಲಿದಾಡಿತ್ತು (ಆದವ. ೦೫-೬೨). **ಗೆಜ್ಜೆಕಟ್ಟು:** ೨. ಯಕ್ಷಗಾನದಲ್ಲಿ, ಮೊಟ್ಟಮೊದಲು ರಂಗ ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕಾಲಿಗೆ ಗೆಜ್ಜೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟು. ೩. ವೇಶ್ಯೆಯರ ಪದ್ಧತಿಯಂತೆ ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲು ಗೆಜ್ಜೆ ಪೂಜೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಲಿಗೆ ಗೆಜ್ಜೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟು.

ಗೆಜ್ಜೆಕಟ್ಟುವವಳು = ಸೂಳೆ : ಗೆಜ್ಜೆಕಟ್ಟುವವರಿಗಿಂತ ಒಂದು ಬಣ್ಣ ಮೇಲು ಅವಳದು (ಹಹಸ. ೬೭). [ಗೆಜ್ಜೆ₁ + ಕಟ್ಟು₁]

ಗೆಜ್ಜೆಗಾರ 'ಗೆಜ್ಜೆಗಾಱ' ನೋ.

ಗೆಜ್ಜೆಗಾಱ, ಗೆಜ್ಜೆಗಾರ (ನಾ). ೧. ಗೆಜ್ಜೆಯನ್ನು ಮಾಡುವವನು : ಬಳೆಗಾಱಂ, ಗೆಜ್ಜೆಗಾಱಂ, ಮಣಿಗಾಱಂ (ಶಮದ. ೦೯೯ ಪ್ರಯೋ). **ಗೆಜ್ಜೆಗಾರ:** ೨. ಶೂದ್ರರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಂಗಡ : (ಕ).

[ಗೆಜ್ಜೆ₁ + -ಕಾಱ]

ಗೆಜ್ಜೆಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : (ಮೈಜಿಗಿ. ೨೫-೪೭೯).

[ಗೆಜ್ಜೆ₁ + ಗಿಡ (<ಗಿಡು)]

ಗೆಜ್ಜೆಗುದಿ (ನಾ). ಗೆಜ್ಜೆಯಂತಹ ಗುಳ್ಳೆ ಬರುವಂತೆ ಕಂದಿಯುವಿಕೆ. P ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಆಲೆಮನೆಯಲ್ಲಿ ಕಬ್ಬಿನ ಹಾಲು ಕಾಯುವಾಗಿನ ಒಂದು ಹಂತ: ಒಂದಾನೊಂದು ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಮರಳಿ ಗೆಜ್ಜೆಗುದಿ ಹಾಯುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಹಂಡೇನೀರನ್ನು ತನ್ನ ಮೇಲೆ ಉರುಳಿಸಿಕೊಂಡು ಸತ್ತುಹೋಗುತ್ತಿದ್ದನು (ಸುಮುಜ. ೪).

[ಗೆಜ್ಜೆ₁ + ಕುದಿ₃]

ಗೆಜ್ಜೆಗೊಲಸು (ನಾ). ಗೆಜ್ಜೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ, ಕಾಲಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಆಭರಣ: ಮಗುವಿಗೆ ಗೆಜ್ಜೆಗೊಲಸು ಹಾಕಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ).

[ಗೆಜ್ಜೆ₁ + ಗೊಲಸು (<ಗೊಳಸು)]

ಗೆಜ್ಜೆಗೋಲು (ನಾ). ಗೆಜ್ಜೆ ಕಟ್ಟಿದ ಕೋಲು : ಗೆಜ್ಜೆಗೋಲೂ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ನನಗೆ ಅದೊಂದು ಬಗೆಯಾಗಿ ಪಿಚ್ ಎನ್ನುತ್ತದೆ ಕಣಾ (ಸುಗುಗಂ. ೯೬-೦೫); ಗೆಳೆಯ-ದಂಪತಿಗಳು ರಾಸನೃತ್ಯಕೆ ನೆರೆದು ಗೆಜ್ಜೆಗೋಲುಗಳಿಂದ ತಾಳದಲಿ ಹೊಳಲುಗೊಡುತಲಿರೆ (ಸಖೀಗೀ. ೪೬-೯೪೭).

[ಗೆಜ್ಜೆ₁ + ಕೋಲು₁ (<ಕೋಲ್₁)]

ಗೆಜ್ಜೆಚೈನು (ನಾ). ಗೆಜ್ಜೆಗಳಿರುವ, ಕಾಲಿಗೆ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ : ಹುಡುಗಿಗೆ ಗೆಜ್ಜೆಚೈನು ತಂದಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ).

[ಗೆಜ್ಜೆ₁ + ಚೈನು₂]

ಗೆಜ್ಜೆಟಿಕೆ 'ಗೆಜ್ಜೆಟೀಕೆ' ನೋ.

ಗೆಜ್ಜೆಟಿಗೆ 'ಗೆಜ್ಜೆಟೀಕೆ' ನೋ.

ಗೆಜ್ಜೆಟೀಕೆ, ಗೆಜ್ಜೆಟಿಕೆ, ಗೆಜ್ಜೆಟಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಂಠಾಭರಣ ; ಚಿನ್ನದ ಗುಂಡಿನ ಟೀಕೆ: ನಾಲ್ಕು ಭಂಗಾರ ಬಳೆ ಸಾಕು ನನ ಬಲಗೈಗೆ . . . ಗೆಜ್ಜೆಟೀಕೆ ಸಾಕು (ಹಳ್ಳಿಯ. ೯೫); ಮದುವಣಗಿತ್ತಿಯ ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಮೆರೆಯುವ ಗೆಜ್ಜೆಟೀಕೆಯನ್ನು ನೆನಪಿಗೆ ತರುತ್ತಿದ್ದುವು (ಬೆಳುಮ. ೯೩). **ಗೆಜ್ಜೆಟಿಕೆ:** ಗೆಜ್ಜೆಟಿಕೆಯಷ್ಟು ಅಂದವಾದ ಒಡವೆ ಕಂಠಾಭರಣಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೊಂದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). **ಗೆಜ್ಜೆಟಿಗೆ:** ಕವ್ವಿಗಳು 'ಗೆಜ್ಜೆಟಿಗೆ' ಎಂಬ ಸುಮಾರು ಹತ್ತುಪವನಿನ ಆಭರಣವನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ, ಅದರ ತೂಕ, ಬಣ್ಣ, ಕ್ರಯ, ಬರೆದಿಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಒಡ್ಡಿಉ. ೨೨). [ಗೆಜ್ಜೆ₁ + ಟೀಕೆ₁]

ಗೆಜ್ಜೆಪಂತಿ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕಮಕ್ಕಳ ಊಟದ ಪಂಕ್ತಿ : ಗೆಜ್ಜೆಪಂತಿ ಮುಂತಾದ ನಾನಾಪಂಕ್ತಿಗಳು ಸಾಯಂಕಾಲದವರೆಗೆ ನಡೆವುವು (ಕಯಾತ್ರ. ೯೪).

[ಗೆಜ್ಜೆ₁ + ಪಂತಿ]

ಗೆಜ್ಜೆಪಟ್ಟಿ (ನಾ). ಗೆಜ್ಜೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ನಡುಪಟ್ಟಿ; ಗೆಜ್ಜೆಡಾಬು: ಗೆಜ್ಜೆಪಟ್ಟಿ ಗಿಲುಕನಿಸಿ . . . ಹಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬರೆ (ಮೋಳುದೂ. ೮-೨).

[ಗೆಜ್ಜೆ₁ + ಪಟ್ಟಿ₂]

ಗೆಜ್ಜೆಪಾಡಗ (ನಾ). ಗೆಜ್ಜೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಾಲ್ಗಡಗ,-ನೂಪುರ,-ಅಂದುಗೆ: ಕಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ಗೆಜ್ಜೆಪಾಡಗಗಳು (ಬೆಳುಮ. ೦೭೯).

[ಗೆಜ್ಜೆ₁ + ಪಾಡಗ₂]

ಗೆಜ್ಜೆಪಿಲ್ಲಿ (ನಾ). ಗೆಜ್ಜೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಪಿಲ್ಲಿ: ಕಾಲಿಗೆ ಗೆಜ್ಜೆಪಿಲ್ಲಿ ಹಾಕಿಕೊಂಡಿದ್ದಾಳೆ (ರೂಢಿ). [ಗೆಜ್ಜೆ₁ + ಪಿಲ್ಲಿ₁]

ಗೆಜ್ಜೆಪೂಜೆ (ನಾ). ೧. ಬಯಲಾಟವನ್ನು ಕಲಿಯಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವ ದಿನ ಕಾಲಿಗೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಗೆಜ್ಜೆಗೆ ಮಾಡುವ ಪೂಜೆ: ಹೊಸ ವೇಷ ಧಾರಿಗಳು ತೀರ್ಮಾನಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಒಳ್ಳೆಯ ಒಂದು ದಿನವನ್ನೂ ನೋಡಿ ಗೆಜ್ಜೆಪೂಜೆ ಗೊತ್ತುಮಾಡಿದರು (ನನ್ನೂರು. ೩೦೩). ೨. ವೇಶ್ಯಾವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವಾಗ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಸಮಾರಂಭ; ವೇಶ್ಯೆಯು ತಾನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ನರ್ತಿಸಲಿರುವ ಗೆಜ್ಜೆಗೆ ಪೂಜೆ ಮಾಡುವ ಸಮಾರಂಭ: ಕಾಯಸ್ಥಳಾದರೂ ಗೆಜ್ಜೆಪೂಜೆಯ ಸೂಳೆಯ್ಯಲ್ಲ (ಬಾಗಿನ. ೫೩). [ಗೆಜ್ಜೆ₁ + ಪೂಜೆ₂]

ಗೆಜ್ಜೆಪೈಜಣ (ನಾ). = ಗೆಜ್ಜೆಪಾಡಗ : ಗೆಜ್ಜೆಪೈಜಣ ಕಟ್ಟಿ ಮಾಯೆಯ ಮೈಯೊಳಗ ಬಂಧಾಂಗ (ಸಖೀಗೀ. ೫೦-೭). [ಗೆಜ್ಜೆ₁ + ಪೈಜಣ]

ಗೆಜ್ಜೆಬತ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಗೆಜ್ಜೆಗೆಜ್ಜೆಯಾಗಿ ಸರಪಣಿಯ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಹತ್ತಿಯ ಹಾರ; ಗೆಜ್ಜೆವಸ್ತ್ರ: ದೇವರ ಮಂಟಪಕ್ಕೆ ಗೆಜ್ಜೆಬತ್ತಿ ಹಾಕಿದರು (ರೂಢಿ). ೨. ಗೆಜ್ಜೆಯ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ, ತಳ ಅಗಲವಾಗಿರುವ ಹೂಬತ್ತಿ: ದೇವರ ದೀಪಕ್ಕೆ ಗೆಜ್ಜೆಬತ್ತಿಯನ್ನು ಹಾಕಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ).

[ಗೆಜ್ಜೆ₁ + ಬತ್ತಿ]

ಗೆಜ್ಜೆಮೆಟ್ಟು (ನಾ). ಗೆಜ್ಜೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪಾದಗತಿ; ಗೆಜ್ಜೆ ಕಟ್ಟಿದ ಕಾಲಿನ ವಿನ್ಯಾಸ: ತದ್ಧಿತ್ಥೈ ತದಿಗಿಣ ತದ್ಧಳಾಂಗುಗಳೆಂಬ ಶುದ್ಧ ಗಾಯಕ

ವರಗಳಿಗೆ ಶುದ್ಧಾಂಗದ ಗೆಜ್ಜೆಮೆಟ್ಟಿನ ಗತಿಗಳಿಂ ಬದ್ದವೆಣ್ಣುಗಳಾಡಿದರು (ಕಂಸವಿ. ೨೦-೧೧೫). [ಗೆಜ್ಜೆ$_1$ + ಮೆಟ್ಟು$_2$]

ಗೆಜ್ಜೆಯಂದುಗೆ (ನಾ). = ಗೆಜ್ಜೆಪಾಡಗ : ಸಿಂಗಾರವ್ವ . . . ಗೆಜ್ಜೆಯಂದುಗೆಗಳನ್ನು ಕಯ್ಗ್ಗಿಯ್ಸಿ, ಗೆಜ್ಜೆಯ ಬಣ್ಣಗೋಲ್ಗಳನ್ನು ಹಂಚಿಸುತ್ತಿರುವಳು (ಬಿಟ್ಕಅ. ೧೭೯-೨೦). [ಗೆಜ್ಜೆ$_1$ + ಅಂದುಗೆ]

ಗೆಜ್ಜೆಯಲಬು (ನಾ). ೧. ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಉದಕ್ಕೆ ಹಬ್ಬಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವ, ಹಳದಿಹೂವುಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ, ಮೂರುಮೂರು ಸಣ್ಣಸಣ್ಣ ಎಲೆಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : (ಕ). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ : (ಕ). [ಗೆಜ್ಜೆ$_1$ + ಅಲಬು$_1$]

ಗೆಜ್ಜೆವಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಹತ್ತಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದ, ಗೆಜ್ಜೆಸರದಂತೆ ಕಾಣುವ ಮಾಲೆ ವಸ್ತು ದುಂಡುಬಿಲ್ಲೆ : ಗೌರಿಗೆ ಗೆಜ್ಜೆವಸ್ತ್ರ ಏರಿಸಿ ಪೂಜೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ). [ಗೆಜ್ಜೆ$_1$ + ವಸ್ತ್ರ]

ಗೆಜ್ಜೆವಳಯಿಗೆ (ನಾ). ಗೆಜ್ಜೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಧ್ವಜ,-ಬಾವುಟ : ತೆಂಕಬಡಗಲುವೊಂದಿ ನಡೆಯಂದಾ ಗೃಹೇಂದಿರೆ ಅಂದು ಕೈಬೀಸುವವೊಲಾದುದು ಗೆಜ್ಜೆವಳಯಿಗೆಯು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨-೧೯).

[ಗೆಜ್ಜೆ$_1$ + ಪಳಯಿಗೆ (<ಪಟಯಿಗೆ)]

ಗೆಜ್ಜೆಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : (ಕ).

[ಗೆಜ್ಜೆ$_1$ + ಹುಲ್ಲು (<ಪುಲ್)]

ಗೆಟ್ಟಕ್ಕಿತಳ? (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ತಡಸು ಗೆಟ್ಟಕ್ಕಿತಳ ಪಿಚುಮಂದ . . . ತೇಗುಗಳ ವಿಸರ ನಾನಾವೃಕ್ಷಜಾತಿಯಿಂದೆಸೆವ ಘೋರಾರಣ್ಯ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ಸಿಂಗಿರಾ. ೩೦-೯). [?]

ಗೆಟ್ಟಿವಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಮತ್ ಪೆರ್ಮ್ಮಾನಡಿಗಳ್ಪಟ್ಟಂಗಟ್ಟಿದ ಅಯ್ದನೆಯ ವರಿಷ ಗೆಟ್ಟಿವಡಿಯ ಅಣ ಮ್ಮನಾಳುತುಮಿರೆ (ಎಕ. III, ನಂಜನ. ೯೮-೪ ; 898 ?) [?]

ಗೆಡಪ (ನಾ). ೧. ಹರಟೆ ; ಗಳಹುವುದು : (ಕ). ೨. ಗಿಳಿಯ ಮಾತು. 'ಗಿಳಿಗೆಡಪ' ಪರಾ. [ಗೆಡೆ$_1$ (<ಕೆಡೆ$_2$) + – ಪ$_2$]

ಗೆಡೆ$_1$ 'ಕೆಡೆ$_2$' ನೋ.

ಗೆಡೆ$_2$ (ನಾ). ೧. ಎಣೆ ; ಸಮ ; ಜೊತೆ : ಪಡೆವಳ ಕಾಳಂಗೊಳ್ಪಿನ ಗೆಡೆಕಾಮಲೆನಾರಿ ನೆಗಳ್ದ ಪೆರ್ಮ್ಮಾಡಿಯ ಪೆರ್ಮ್ಮಡದಿಯರೆನೆ ಸೊಗಯಿಸಿದ × (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೫೫-೭೩ ; 1167) : ತೊಡೆಗಳ್ ರಂಭಾಸ್ತಂಭದ ಗೆಡೆಗಳ್ (ಶಮುದ. ೯೫ ಪ್ರಯೋ). 'ಗೆಡೆವಕ್ಕಿ' ಪರಾ. ೨. ಸ್ನೇಹ ; ಗೆಳೆತನ : ಗುಳ್ಳೆಗೊಟ್ಟೆ ಬಟ್ಟಳಿಸೆಂಡುಂ ಪೊಡೆಸೆಂಡೆಂಬಿವನಾಡುತ್ತೊಡವಳೆದರ್ ತವ್ಮೊಳಳಸೆ ತಂತಂ ಗೆಡೆಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೩೦). [<ಕೆಳೆ$_2$]

ಗೆಡೆ$_3$ 'ಕೆಡೆ$_3$' ನೋ.

ಗೆಡೆಗಾಟಿ (ನಾ). ಗೆಣೆಯ ; ಗೆಣೆಕಾರ ; ನಲ್ಲ : ಕೊಲೆಯ ಅಪರಾಧದಿಂದಮಾ ಪೇಡಿತನದಪಮಾನಮೇ ಮೇಲೆಂದು ಆಯ್ದು, ಕೊಲದೆ ಬಿಟ್ಟಪಳ್ ತನ್ನ ಗೆಡೆಗಾಟಿನನ್ (ಬದ್ಧಪ್ರ. ೪೭-೯೯೭). [ಗೆಡೆ$_2$ + – ಕಾಟಿ]

ಗೆಡೆಗೂಡು (ಕ್ರಿ). ಜೊತೆಗೂಡು ; ಒಟ್ಟಾಗು ; ಸೇರು : ಕುಂಭಾಂಡಮಂತ್ರಿ ಸಿಂಗರಿಸಿದ ಕಮ್ಮಲರಂಬನ ಮಗನ ಮೂರ್ತಿಯನು ಹಂಬಲಿಸುವ ಕುಮಾರತಿ ತನ್ನ ಗೆಡೆಗೂಡಿ ಸಂಭ್ರಮದಲಿ ಕರೆಸಿದನು (ಮೋಹತ. ೪೦-೩೦).

[ಗೆಡೆ$_2$ + ಕೂಡು$_1$]

ಗೆಡೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಜೊತೆಯಾಗು ; ಒಡಗೂಡು ; ಬೆರೆ : ಬಿರಿದಮಲ್ಲಿಗೆಗಂಡೊಡಮಾದ ಕೆಂದಲಂಪಂ ಗೆಡೆಗೊಂಡೊಡಂ ಮಧುಮಹೋತ್ಸವಮಾದೊಡಂ . . . ನೆನೆವುದೆನ್ನ ಮನಂ ವನವಾಸಿದೇಶಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೩೦) : ಕಂಡೊಡನಾಡಿದಕ್ಕರಿಗನಕ್ಕರಿಗಂ ಗೆಡೆಗೊಂಡ ಪಂಡಿತಂ ಪಂಡಿತನೆಯ್ದೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೦೨-೭೮) ; ಒಡನೊಡನಿಕ್ಕಿದರಾಗಳೆ ಗೆಡೆಗೊಂಡಮ್ಮಿತಾಬ್ಧಿವೀಚಿನರ್ತನಮುಂ ಕಣ್ಗೊಡರಿಸೆ (ನೇಮಿಪು. ೮-೦೨೦) ; ರಾಜಹಂಸನಂ ಗೆಡೆಗೊಳಲಾರ್ಪನೆಂಬ ಬಗೆಯಿಂದಿನನೈದಿದನಸ್ತಶೈಲಮಂ (ದಶಕು. ೨-೩೯) ; ಕಾಳೆಗಕೆ ಮೂದಲಿಸಿದುದು ಚಲಿಸಿದುದು ಗೆಡೆಗೊಂಡು ಹತ್ತಿರಕೆ ಸೇರಿದುದು ಪೋರಿದುದು ಚೂಳಿ ದಾನವರ ಪಡೆಯ (ಚಬಪು. ೩೮-೩೪). ೨. ಹೊಂದು ; ಪಡೆ : ಸಮಸ್ತದೀಪ್ತಿಪರಮಾಣುಗಳಂ ಗೆಡೆಗೊಂಡು ಜೌವನಂ ನೆಟಿದಿರೆ (ಆದಿಪು. ೨-೬೨) ; ಸೂರ್ಯ್ಯಶಶಾಂಕಮರೀಚಿಯಿಂದೆ ಚೆಲ್ವಂ ಗೆಡೆಗೊಂಡು (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೦೬೮-೨೪ ; ಸು. 1145) : ಘನಚ್ಛಾಯೆಯನಾಂತೇಂ ಗೆಡೆಗೊಂಡುದೊ ಪೃಥುಳತೆಯಂ ಗಿರಿಯ ನಿತಂಬದಂತೆ ಹರಿಯ ನಿತಂಬಂ (ವರ್ಧಪು. ೪-೨೮). [ಗೆಡೆ$_2$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಗೆಡೆಯಾಟ (ನಾ). ಸ್ನೇಹದ ಆಟ ; ಒಡನಾಟ : ಎನ್ನ ಕೈಮರ್ಚಿನ ಗೆಡೆಯಾಟದ ಮುತ್ತಿನ ಸೆಂಡೆ! (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭೦-೨೦). [ಗೆಡೆ$_2$ + ಆಟ]

ಗೆಡೆಯಿಡು (ಕ್ರಿ). ಜೊತೆಮಾಡು ; ಜೋಡಿಹಾಕು ; ಕೂಡಿಸು : ಎಸೆಯಲಣ್ಣನು ನಿಲಲಿ ತಾನೊಂದೆಸೆಗೆ ನಿಲುವೆನು ಬನ್ನಿ ಗೋಪಪ್ರಸರವಿತ್ತೆಗಳನಾಗಿ ಗೆಡೆಯಿಟ್ಟಾಡಬೇಕೆಂದ [ಪಾಠಾಂ. ಗಿರಿಯಾಚಾಟವುಂಟೆಂದ] (ವಿಭಾಗ. ೦೦-೦೮-೨೨). [ಗೆಡೆ$_2$ + ಇಡು$_1$]

ಗೆಡೆವಕ್ಕಿ 'ಗೆಳೆವಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಗೆಡೆವಸು (ಕ್ರಿ). ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಕಡಿದುಕೊಳ್ಳು ; ಸ್ನೇಹಭಂಗಹೊಂದು ; ದ್ವೇಷತಾಳು : ಗೆಡೆವಚ್ಚಿ[ಪಾಠಾಂ. ಪೆರ್ಚಿ]ವರ್ ಮನಗೊಂಡೊಡನೊಡನೋರಂತು ತಗುಳ್ದು ರೆಷೀಂಕರಿಸಿದೊಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೬೩). ℙ ಈ ಶಬ್ದವನ್ನು 'ಗೆಡೆವಚ್ಚು' (ಗೆಡೆ+ಮೆಚ್ಚು) ಎಂದು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು 'ಸಿಕ್ಕಿದ ಜೊತೆಯನ್ನು ಮೆಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳು' ಎಂದೂ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದಂ.

ಗೆಡೆವಚ್ಚುಗೊಳ್=ಸ್ನೇಹಭಂಗ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು: ಎಡೆಯೊಳ್ ಗೆಡೆವಚ್ಚು [ಪಾಠಾಂ. ವರ್ಚು, ವೆಚ್ಚು, ಪೆರ್ಚು] ಗೊಂಡು ಪಾಂಡವರನಕಾರಣಂ ಕೆಣಕಿದೀ ಪೊಸಪೊಟ್ಟಿಟಿಗೊಳಾದ ಕರ್ಚು ಕೌರವರ್ಗಿದು ನಾಡೆಯುಂ ತಿಣುಕನಾಗಿಸದೇಂ ಗಳ ಸ್ಯೆತುವೋಕುಮೋ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೮೭).

[ಗೆಡೆ$_2$+ಪಸು$_1$]

ಗೆಡ್ಡೆ 'ಗಡ್ಡೆ' ನೋ.

ಗೆಡ್ಡೆಗಟ್ಟು 'ಗಡ್ಡೆಗಟ್ಟು' ನೋ.

ಗೆಡ್ಡೆಮೊಸರ್ 'ಗಡ್ಡೆಮೊಸರ್' ನೋ.

ಗೆಣತಿ 'ಗೆಳತಿ' ನೋ.

ಗೆಣತಿಕಸ (ನಾ). ಕಳ್ಳಿಜಾತಿಯ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಣ್ಣ ಗಿಡ : (ಕ).

[?]

ಗೆಣರವ (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ಮೈಯನ್ನು ಮಾಲೀಸು ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಧನ : ಕುದುರೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ತಂದು ಹೊಟಿಗೆ ಸಮನಾದ ನೆಲದಲ್ಲಿ ಹೊರಳಿಸುವುದು ಹೊರಳಿದ ಮೇಲೆ ಗೆಣರವದಿಂದ ಮೈಯನ್ನು ಚೆಂದಾಗಿ ಉಜ್ಜುತ್ತಿರಬೇಕು (ಅಶ್ವಟೀ. ೪೭-೪). [?]

ಗೆಣಸಂಗು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ಸಾಗವಾನಿ ಮರ : (ಕ). [?]

ಗೆಣಸು 'ಗೆಟಿಸು' ನೋ.

ಗೆಣಸುಗೂರು (ಕ್ರಿ). ಗೆಣಸನ್ನು ಅಗೆ,-ತೋಡು : ಗೆಣಸುಗೂರು ವಂತೆಕ್ಕಲಂ ಜಾಡಿಸದೆ ಬಿಡ ನಿನ್ನ ! (ಹಬ್ಬರ. ೩-೩೭).

[ಗೆಣಸು (<ಗೆಟಿಸು) + ಗೂರು$_2$ (<ಗೂಟು)]

ಗೆಣಸುಸಕ್ಕರೆ (ನಾ). ಗೆಣಸಿನಿಂದ ತಯಾರುಮಾಡುವ ಸಕ್ಕರೆ : ಎರಡನೇ ಮಹಾಯುದ್ಧಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯೂರೋಪಿನ ಗೆಣಸು – ಸಕ್ಕರೆ (Beet-Sugar) ಕೈಗಾರಿಕೆಯು ವಿಪತ್ತಿಗೆ ಒಳಗಾದುದರಿಂದ (ಅಂತಸಂ. ೦೯೩).

[ಗೆಣಸು (<ಗೆಟಿಸು) + ಸಕ್ಕರೆ]

ಗೆಣೆ 'ಕೆಳೆ₂' ನೋ.

ಗೆಣೆಕಾತಿ 'ಗೆಳೆಗಾರ್ತಿ' ನೋ.

ಗೆಣೆಕಾರ 'ಗೆಣೆಗಾರ' ನೋ.

ಗೆಣೆಗಾರ, ಗೆಣೆಕಾರ (ನಾ). ೧. ಒಡನಾಡಿ ; ಗೆಳೆಯ ; ಸ್ನೇಹಿತ : ತನ್ನ ಗೆಣೆಗಾರರನ್ನು ರಾಜಪುತ್ರನಲ್ಲಿಟ್ಟು . . . ಅಂತಃಪುರಕ್ಕೆ ಗಮನಿಸುವ ಸಾರಂಗಧರನಂ ನೋಡಿ (ಸಾರಂಗ. ೩) ; ಅವನು ಮೂರು ಹೊತ್ತೂ ಗೆಣೆಗಾರರ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಆಡುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ (ರೂಢಿ). **ಗೆಣೆಕಾರ :** ೧. ಪೊಡವಿಪತಿ ಚಿಂತಿಸಿದನಜ್ಞಾತವಾಸಕಾವೆಡೆಗೆ ಪೋದಪೆವೆಂದು . . . ಮೂಡಲು ಪೋಪೆನೆ ಸಡಕಿನಿಂ ಕೌರವನ ಗೆಣೆಕಾರರಾಗಿಹರು (ತುರಂಗ. ೩೫-೩). ೨. ಸೂಳೆಯಂ ಸಹವಾಸ ಮಾಡುವವನಂ ; ವಿಟ : ಹಿಂದೊಂದು ದಿನ ಅವಳು ಬೆಳಗ್ಗೆ ಎರಡುಗಂಟೆಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಬಂದಿದ್ದ ಗೆಣೆಕಾರರನ್ನೆಲ್ಲ ಕಳುಹಿಸಿ . . . ಪಿಯಾನೋ ಬಳಿ ಕುಳಿತಿದ್ದಳು (ಪುನರು. ೩೨೫). ೩. ಜೊತೆಗಾರ ; ಇನಿಯ : ಗಣತಿಯು ಕೂಡಿದ ಗೆಣೆ ಕಾರನೆರಕವು ಬೆಳೆದಿಹುದು (ಚಂದ್ರವೀ. ೯೨-೬೬) ; ನಿನ್ನೊಂದಿಗಾಡಿ ಗೆಣೆಕಾರ ನಾನು ನೆನ್ನಿಂದ ನೀರ ತರಲಿಲ್ಲ (ಜಗೀತ. ೨೦).

[ಗೆಣೆ (<ಕೆಳೆ2) + – ಕಾರ₁ (<– ಕಾಱ)]

ಗೆಣೆತನ 'ಕೆಳೆತನ' ನೋ.

ಗೆಣೆಯ 'ಕೆಳೆಯ' ನೋ.

ಗೆಣೆವಕ್ಕಿ 'ಗೆಳೆವಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಗೆಣೆಹಕ್ಕಿ 'ಗೆಳೆವಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಗೆಣ್ಣ (ನಾ). ಗದ್ದೆಯ ಚಿಕ್ಕಭಾಗ ; ವಂಡಿ : ಸಸಿ ನೆಡಲು ಮೊದಲುಮಾಡಿ, ಕೆಲವು ದಿನಗಳಲ್ಲಿಯೆ ಮನೆಯ ಹತ್ತಿರದ ಹಲಸಿನ ಮರದ ಮೂಲೆಯ ಗೆಣ್ಣಗಳವರೆಗೂ ಬಂದಿದ್ದರು (ಮಲೆಮ. ೬೫೩). 'ಗಣ್ಣ' ಪರಾ. [?]

ಗೆಣ್ಣು, ಗಿಣ್ಣು₂ (ನಾ). ೧. ಕಬ್ಬು, ಬಿದಿರು ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಗಂಟು; ಪರ್ವ : "ಗ್ರಂಥಿ, ಪರ್ವನ್, ಪರುಷಿ[ಸ್] – ಈ ೩ ಬಿದಿರ ಗೆಣ್ಣು" (ನಾಚಿರಾ. ೧೧೨) ; ಕಬ್ಬಿನಾ ತುದಿಯಿಂದ ತಾಳು ತನಕ ಮೆದ್ದುಕೊಂಡು ಬರಲದು ಗೆಣ್ಣು ಗೆಣ್ಣಿಂಗೆ ಮಿಗಿಲೆನಿಸಿದಿನಿದೀವುದು (ವೀಶೈಪು. ೪-೦-೧೪). ೨. ಬೆರಳಂಗಳ ಗಂಟು : ಅಂಗುಲಿಯು ಗೆಣ್ಣುಗಳು ಕೇಶಮುಂ ಚರಣದಂತಗಳು ನಖಂಗಳ್ಮೆದಿನ್ನು ಪರಿಕಿಸಲುನ್ನತಂಗಳಂ ಪೇಳ್ವೆ (ವೀಶೈಪು. ೪-೨೩-೬). **ಗಿಣ್ಣು₂ :** ೧. ಚಿಕ್ಕಚಿಕ್ಕದಾಗಿರುವ ಗಿಣ್ಣುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬಾಣ (ಕೃಪಾವಿ. ೬೨) ; ಕಬ್ಬಿನ ಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಗಿಣ್ಣುಗಳಿವೆ (ಸಸ್ಯಶಾ. ೭೮). ೨. ಒಂದು "ಅಂಗುಲವು" ಪುರುಷನ ಮಧ್ಯದ ಬೆರಳಿನ ಒಂದು ಗಿಣ್ಣಿ ನಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಗಿಣ್ಣಿನವರೆವಿಗಿರುವಷ್ಟು ಉದ್ದವಿರುತ್ತದೆ (ಭಾರದ. ೫೦೭). [ದೇ.॥ ಮಲ. ಕಣಿಪ್ಪು ; ಕೊಡ. ಗಿಣ್ಣ]

ಗೆಣ್ಬು (ನಾ). (?) : ಜಾಣ್ಬರಿಜಾಳುಗಾಡಿ ನೆಣ್ಬೋಜೆ ನಸೆ ಬರ್ದು ಬಿಣ್ಬುಳುಗಳು ಪೂಸರನಾ ಗೆಣ್ಬೋನ್ನತಿಯ ಪೇರ್ವೊಲೆ ಮೆಣ್ಬೋರೆ ದರಹಾಸಗಾಣ್ಬೇ ಜವ್ವನೆಯರೆಸೆದರು (ಭೃರಪೇ. ೨-೯೬). [?]

ಗೆತ್ತು₁ 'ಗಿಜು' ಪರಾ.

ಗೆತ್ತು₂ (ನಾ). ಹೋಲಿಕೆ ; ಸಾದೃಶ್ಯ : "ಪಾಂಗೆಂದುಂ, ಗೆತ್ತೆಂದುಂ ಸದೃಶಭಾವಂ" (ಕಶಸಾ. ೧೫-೨೯೪) ; "ಗೆತ್ತೆಂದು ಪಾಂಗುಮೆನೆ ಸದೃಶಾರ್ಥಂ" (ಕವಿಕಂ. ೧೩೪). [?]

ಗೆದಲ್, ಗೆಜ್ಜಲು, ಗೆದಲಿ, ಗೆದಲು, ಗೆದಲೆ, ಗೆದ್ದಲಿ, ಗೆದ್ದಲು (ನಾ). ಮರವಂಟ್ಟು, ಕಾಗದ ಮೊದಲಾದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ತಿಂದು ಮಣ್ಣುಮಾಡುವ ನಸುಬಿಳಿಪಾದ ಇರುವೆ ಜಾತಿಯ ಹುಳು; ಒರಲೆ: ಜನಕಂ ಕುರ್ಗಿದ ಸಮಯದೆ ತನಯಂ ನಲವಿಂ ಸಹಾಯ ನಪ್ಪುದು ಪಿರಿದೇ ತಿನೆ ಬೇರಂ ಗೆದಲಾಲಮವನೀತಲಕ್ಕೊಲೆಯದಂತು ತಳೆಯದೆ ಬೀಟಲ್ (ನೀತಿಮಂ. I, ೨೪೮). **ಗೆಜ್ಜಲು :** ಗೆಜ್ಜಲ ತಿಂಬ ಕರಡಿ ಖರ್ಜೂರದ ಹಣ್ಣಿನ ಸವಿಯನೆತ್ತ ಬಲ್ಲುದಯ್ಯ (ಸಿದ್ಧೇವ. ೦೩೬-೪೦೬) ; ಬೀಗದಕ್ಕೆ ಕೆಳಗಡೆ ಅರ್ಧ ಗೆಜ್ಜಲು ಹಿಡಿದು ಜೀರ್ಣವಾಗಿದ್ದ ಒಂದು ಪತ್ರ ಇತ್ತು (ಗೋಪುರ. ೧೫೪). **ಗೆದಲಿ :** ಗೆದಲಿ ಮನೆಯ ಮಾಡಿ ಸರ್ಪಂಗೆ ಇಂಬಾದಂತೆ (ಶೂನ್ಯಸಂ. ೨೨೫-೦೦). **ಗೆದಲು :** ಕೆಂಡವಂ ಗೆದ [ಲಾ]ಲೊಂದುವುದೆ (ಬಸವು. ೦೫-೩೨). **ಗೆದಲೆ :** ತೋಂಟದೊಳ ಗೇನುವಂ ಬಗೆಯದೆ ಶಿವಧ್ಯಾನದಿಂದೆ ಪರವಶವನ್ನೆದಿರೆ ಗೆದಲೆ ಹುತ್ತವಿಕ್ಕೆ (ಚಬಪು. ೬೬-೪೫). **ಗೆದ್ದಲಿ :** ನೆಲಧಾರೆ . . . ಅದಕ್ಕೆ ಗೆದ್ದಲಿ ಹತ್ತುವುದಿಲ್ಲ (ಕಥಾಗಿ. ೪೩) ; ಏನು, ಗೆದ್ದಲಿಗಳ ದಬ್ಬಾಳಿಕೆ . . . ಎಲ್ಲವೂ ಗೆದ್ದಲಿಯ ಪಾಲೇ ಆಗಿಹೋಗಿಬಿಟ್ಟಿತು (ಮುಂಗಾರು. ೦೪) ; ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ, ಗೆದ್ದಲಿಯ ಸಮಾಜವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು (ಕೀಟಬಿ. ೮). **ಗೆದ್ದಲು :** ಹುತ್ತಗಳು ನೆಟಿ ಮೂಡಿ ಮೈಯಲಿ ಹತ್ತಿ ಗೆದ್ದಲು ತಿಂದು (ಪ್ರಪ್ಪಾಚ. ೪-೦೯) ; ಗೆದ್ದಲು ಮನೆಯನ್ನು ಹಾಳುಮಾಡುವಂತೆ ಗರ್ವವು ಯಾರನ್ನಾದರೂ ಹಾಳುಮಾಡುತ್ತದೆ (ಈಕಥ. ೩) ; ಗೆದ್ದಲು ಹುತ್ತವಿಕ್ಕೆ ಹಾವಿಗೆ ಮನೆಮಾಡಿತು (ಗಾದೆ). 'ಗೊಜಿಲೆ' ಪರಾ.

ಗೆದ್ದಲುಹಿಡಿ=ಗೆದ್ದಲಹುಳು ತಿಂದುಹಾಕು : ಪುಸ್ತಕಗಳೆಲ್ಲ ಗೆದ್ದಲು ಹಿಡಿದು ಹೋಗಿದ್ದವು (ರೂಢಿ).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚಿದಲ್, ಚಿದಲ್ಮೈ ; ಮಲ. ಚಿದಲ್, ಚಿದಳ್, ಚಿದಳ್ ; ತುಳು. ಉದಲ್ ; ಕೊಡ. ಕದೆ ; ತೆಲು. ಚೆದ, ಚೆದಲು ; ಕೊಲಾ. ಸೇದಾಲ್ ; ನಾಯ್ಕಿ. ಸೇದಲ್]

ಗೆದಲಿ 'ಗೆದಲ್' ನೋ.

ಗೆದಲಿಗೆ (ನಾ). ಚಮರೀಮೃಗ : "ಚಮರಃ – ಚಮರೀಮೃಗ, ಗೆದಲಿಗೆ" (ಒಷಧಿ. ೫೪). [?]

ಗೆದಲು 'ಗೆದಲ್' ನೋ.

ಗೆದಲೆ 'ಗೆದಲ್' ನೋ.

△ **ಗೆದಿ, ಗೆದೆ** (ಕ್ರಿ). ಗೆಲ್ಲು; ಜಯಿಸು; ಸಾಧಿಸು: ಇಲೆಕ್ಷನ್ ಗೆದಿಯುವ ಹುಚ್ಚುಹವ್ಯಾಸದೊಳಗೆ ಖರ್ಚುಮಾಡಿಕೊಂಡದ್ದೆಲ್ಲ ತಿರುಗಿ ಹೇಗೆ ಬರಬೇಕು (ಅಪನಾ. ೩) ; ಇಂಥ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ವೈರಿಯನ್ನು ಚಾತುರ್ಯ ದಿಂದ ಗೆದಿಯಬೇಕು (ಪ್ರಪೂರ್ತಿ. ೨೦). **ಗೆದೆ :** ತಾನು ಗೆದೆಯಲೇ ಬೇಕು ಈ ಸಲ (ಸುತ್ತುಮು. ೨೮) ; ಚುನಾವಣೆಯಲ್ಲಿ ಗೆದೆಯುವದೆಂದರೆ ಅದು ಸ್ವಂತ ಖರ್ಚಿನ ವಿಷಯ (ಅಪನಾ. ೮೮) ; ನಿನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧ ವನ್ನು ಯಾರು ಗೆದೆಯಬಹುದೆಂಬುದನ್ನು ಹೇಳು (ಹೇಮಂತ. ೦೮೦) ; ಸಮುದ್ರಗುಪ್ತನು . . . ಸುತ್ತಲಿನ ರಾಜ್ಯಗಳನ್ನು ಗೆದೆಯಲಾರಂಭಿಸಿದನು (ಹಿಂದುಇ. ೫೬). [<ಗೆಲ್₁]

△ **ಗೆದಿಸು** (ಕ್ರಿ).=ಗೆಲಿಸು : ಸೋತ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಕೂಡಾ ಅವ ಗೆದಿಸಿದ (ಮುಗಿಮ. ೩೪); ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಪಕ್ಷಗಳನ್ನು ಗೆದಿಸುವುದಾಗಿ ಘೋರ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಯನ್ನೇ ಮಾಡಿಬಿಟ್ಟರಂತೆ (ಹಾಡುಹು. ೪೫). [ಗೆದಿ + – ಸು₁]

ಗೆದೆ 'ಗೆದಿ' ನೋ.

ಗೆದೆಯ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಎಡೆನಾಡೆಪ್ಪತ್ತು ತಂದವೂರ ಪನ್ನೆರಡು ಗೆದೆಯ ಪನ್ನೆರಡು ಮೂಗುಂದ ಪನ್ನೆರಡು (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೪೬೬-೦೩ : 991). [?]

ಗೆದ್ದಲಿ 'ಗೆದಲ್' ನೋ.

ಗೆದ್ದಲು 'ಗೆದಲ್' ನೋ.

ಗೆಪ್ತಿ (ನಾ). ತಿಳಿವಳಿಕೆ ; ಬುದ್ಧಿ ; ಜ್ಞಾನ : ದೀಪ್ತನಾಗಿ ಒಪ್ಪುವ ಸರ್ವೋತ್ತುಮಾ ಗೆಪ್ತಿಗೆ ನಿಲುಕುವಾ ವಿಜಯವಿಠಲರೇಯ (ವಿಜಸು. ೩೬-೦). [<ಸಂ. ಜ್ಞಪ್ತಿ]

ಗೆಪ್ಪಲು (ನಾ). ಆಸ್ತಿ; ಐಶ್ವರ್ಯ: ಆ ದರಿದ್ರನಲ್ಲೇನಿದೆ ಗೆಪ್ಪಲು? (ರೂಢಿ). [ಗೆಪ್ಪೆ + – ಅಲು (<–ಅಲ್$_{2}$)]

ಗೆಪ್ಪೆ (ನಾ). ೧.=ಗೆಪ್ಪಲು೦: ತಂದೆಯ ಆಸ್ತಿಯೆಲ್ಲಾ ತನಗೇ ಆಗಿದ್ದರೂ, ತಂದೆಯು ಇನ್ನೇನೋ ಗೆಪ್ಪೆ ಇವರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟುಹೋಗಿರಬೇಕು ಎಂದು ಅವನಿಗೊಂದು ಸಂಶಯ (ಘಾಟೀಮು. ೦೨): ಅವಳಿಗೆ ಒಂದಷ್ಟು ಗೆಪ್ಪೆ ಯಿತ್ತು. ಅದು ಕರಗದ ಹಾಗೆ . . . ಇಬ್ಬರೂ ಸಂಸಾರವನ್ನು ಸಾಗಿಸಿದ್ದರು (ಮಲ್ಲಿ. ೦೦೩). ೨. ಗಿಡವನ್ನು ಕೀಳಂವಾಗ ಬೇರಿಗೆ ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರಂವ ಮಣ್ಣಿನ ಭಾಗ,– ಹೆಂಟೆ. 'ಗೆಪ್ಪೆಸಸಿ' ಪರಾ. [?]

ಗೆಪ್ಪೆಸಸಿ (ನಾ). ಗೆಪ್ಪೆಯಿರಂವಂತೆ ಅಗೆದು ತೆಗೆದ (ತೆಂಗಿನ) ಸಸಿ: ಗೆಪ್ಪೆಸಸಿಗಳನ್ನು ನಾಟಿದರೆ ಅವು ಬೇಗ ಬೇರುಬಿಡುತ್ತವೆ (ರೂಢಿ).
[ಗೆಪ್ಪೆ + ಸಸಿ$_{3}$]

ಗೆಬರು 'ಗಿಬರಂ$_{1}$' ನೋ.

ಗೆಬ್ಬು$_{1}$ 'ಗೆರ್ಬು$_{1}$' ನೋ.

ಗೆಬ್ಬು$_{2}$ (ಕ್ರಿ). ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಬ್ಬಿಸಂ,—ಏಳಿಸಂ: ಕೆಸರು ನೆಲಕ್ಕೆ ಬಿತ್ತೆಂದರೆ ಒಣಮಣ್ಣನ್ನೂ ತುಸುವಾದರೂ ಗೆಬ್ಬಿಕೊಂಡೇ ಮೇಲೆ ಬರಂತ್ತದೆ (ದಾಸಹು. ೯೭). [ಎಬ್ಬು (<ಎಟ್ಟು)]

ಗೆಬ್ಬುಗೆ (ನಾ). ಸಂಭೋಗ; ಸಂರತ: ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ ಅವಳ ಗೆಬ್ಬುಗೆಯ ಹಂಬಲವು ಇದರಿಂದ ಮತ್ತಷ್ಟು ಬೆಳೆದಿದ್ದಿತು (ಶ್ರೀರಾಪ. ೭೬).
[ಗೆಬ್ಬು$_{1}$ (<ಗೆರ್ಬು$_{1}$) + – ಗೆ]

ಗೆಬ್ಬೆ (ನಾ). ಕಪಾಲ; ಗಲ್ಲ: ಒಂದು ಗೆಬ್ಬೆಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಚನ್ನವೀರನು ನುಡಿದನು (ಖಾಬಲ. ೯). [<ಕೆಪ್ಪೆ$_{1}$]

ಗೆಯ್ 'ಕೆಯ್$_{1}$' ನೋ.

ಗೆಯಿಸು 'ಕೆಯ್ಸು' ನೋ.

ಗೆಯ್ಕ (ನಾ). ಕೆಲಸ. 'ಚಿನ್ನಗೆಯ್ಕ' ಪರಾ.
[ಗೆಯ್ (<ಕೆಯ್$_{1}$) + – ಕ$_{3}$]

ಗೆಯ್ತ$_{1}$ 'ಕೆಯ್ತ$_{1}$' ನೋ.

ಗೆಯ್ತ$_{2}$ 'ಕೆಯ್ತ$_{2}$' ನೋ.

ಗೆಯ್ಮೆ 'ಕೈಮೆ$_{1}$' ನೋ.

ಗೆಯ್ಯಾಳು (ನಾ). ದುಡಿಮೆಂಗಾರ; ಕೆಲಸಗಾರ: ಇಬ್ಬರು ಗೆಯ್ಯಾಳು ಗಳಿದ್ದರೂ ಕೆಲಸವಿನ್ನೂ ಮುಗಿದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ).
[ಗೆಯ್ (<ಕೆಯ್$_{1}$) + ಆಳು$_{3}$ (<ಆಳ್$_{3}$)]

ಗೆಯ್ಯು 'ಕೆಯ್$_{1}$' ನೋ.

ಗೆಯ್ವೊಗ (ನಾ). ಕೆಲಸದ ರೀತಿ (?): ಬಗೆ ಮತ್ತೊಂದೆನೆಯುಂ ಗೆಯ್ವೊಗ ಮಿತ್ತೊಂದೆನೆಯುಮಂಗುಳೀನಖಚಯಕಾಂತಿಗಳನವಗಯ್ಸಿ ಸಲೆ ಪಾಸ ಗೆಯ ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ ಪೊರಳ್ದಿದಂ ಮತ್ತೊರ್ವಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೦೦೫).
[ಗೆಯ್ (<ಕೆಯ್$_{1}$) + ವೊಗ]

ಗೆಯ್ವೊಲ (ನಾ). ಬೇಸಾಯದ ಹೊಲ; ಸಾಗುವಳಿಯ ಭೂಮಿ: ಕರ್ಷಕಂ ಕೃಷಿಯ ಮಾಟ್ಕೊಕ್ಕಲಿಗನಕ್ಕವಂ ಗೆಯ್ವೊಲನ ಪೆಸರು ವಪ್ರಂ ಕ್ಷೇತ್ರಮಕ್ಕು (ಮಂಗರಾ. ೦೧೯-೦). 'ಕೆಯ್ವೊಲ' ಪರಾ.
[ಗೆಯ್ (<ಕೆಯ್$_{1}$) + ಪೊಲ$_{1}$]

ಗೆಯ್ಸು 'ಕೆಯ್ಸು' ನೋ.

ಗೆರಚು (ಕ್ರಿ). ಮೆಂತ್ರಿಕೊಳ್ಳು; ಬಳಿದಂಕೊಳ್ಳು: ಹೇಲು ಗೆರಚಿ, ಉಚ್ಚೇಲಿ ನೆಂದ ಸೊಂಟದ ಪಂಚೇನ . . . ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು (ಮಳಮ. ೩೦೫). [?]

ಗೆರಟೆ 'ಕರಂಟ' ನೋ.

ಗೆರಸಿ 'ಕೆರಸಿ' ನೋ.

ಗೆರಸೆ 'ಕೆರಸಿ' ನೋ.

ಗೆರಿಲ್ಲಾ (ನಾ). ೧. ವೈರಿಯಂರೆತ ಶತ್ರುವಿನ ಮೇಲೆ ಆಕಸ್ಮಿಕವಾಗಿ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಗುಂಪುಗಳಿಂದ ದಾಳಿನಡೆಸಂವ ಯಂದ್ಧ; ಕಪಟಯಂದ್ಧ: ಅವನ ಕೆಳಗೆ ನೂರಾರು ಗೆರಿಲ್ಲಾ ಕಾದಾಳುಗಳಿರುವರೆಂದೂ ಸುದ್ದಿಹಬ್ಬಿತು (ಗೂಂಡಾರ. ೩೯). ೨. ಗೆರಿಲ್ಲಾಪದ್ಧತಿಯಿಂದ ದಾಳಿಮಾಡಂವಯೋಧ: ಬಾಂಬುದಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಸಾವಿರಾರು ಗೆರಿಲ್ಲಾಗಳು ಅಡಗಿ ಕುಳಿತಲ್ಲಿಯೆ ಸಾವಿಗೀಡಾದರು (ರೂಢಿ). [←ಇಂ. Guerilla]

ಗೆರಿಸೆ 'ಕೆರಸಿ' ನೋ.

ಗೆರೆ 'ಗೆಱೆ' ನೋ.

ಗೆರೆಸೆ 'ಕೆರಸಿ' ನೋ.

ಗೆರ್ಬು$_{1}$, ಗೆಬ್ಬು$_{1}$ (ಕ್ರಿ). ಕೇಯಂ; ಸಂಭೋಗಮಾಡು: "ಗೆರ್ಬು–ಮೈಥುನೇ" (ಶಮದಾ); ಸಖಿಲ್ಲತೀತಿ ಗೆರ್ಬಿದಪನೆಂಬುದು (ಕಾಶಕ್ಕ. ೪೯).
ಗೆಬ್ಬು$_{1}$: 'ಗೆಬ್ಬುಗೆ' ಪರಾ. [?]

ಗೆರ್ಬು$_{2}$ (ನಾ). ಕೇಯಂವಿಕೆ; ಸಂಭೋಗ; ರತಿಕ್ರೀಡೆ: "ಗೆರ್ಬು ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನಯುದ್ಧಂ" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೫೨).
[<ಗೆರ್ಬು$_{1}$]

ಗೆಲ್$_{1}$, ಗೆಲಿ$_{1}$, ಗೆಲು$_{1}$, ಗೆಲ್ಲು$_{1}$ (ಕ್ರಿ). ಗೆಲ್ದು, ಗೆಲಿದು, ಗೆದ್ದು (ಭೂತಕೃ). ೧. ಜಯಿಸಂ; ಸಾಧಿಸಂ: ಅರಿನೃಪಬಲಮಂ ಗೆಲ್ದರು ಪರಾಕ್ರಮಕ್ರಮದೆ ಶೌರ್ಯಮಂ ಪ್ರಕಟಿಸು ನೀಂ (ಕವಿರಾ. ೦-೮೨); ಭದ್ರ ಬಾಹುವಾಣಿಯುಂ . . . ನೆಗಟ್ಟಿ ಪಂಡಿತರ್ಕಳೊಡನೆ ವಾದಂಗೆಯ್ದು ಗೆಲ್ದು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೪-೦೯); ಬಗೆ ಗೆಲಲೆಂದು ಕಾಡಿ ಪುಸಿನಿದ್ದೆಯೊಳಾನಿರೆ ಲಲ್ಲೆಗೆಯ್ದು (ಪಂಪಭಾ. ೪-೦೦೭); ಗೆಲಲಾರ್ಪೊಡಿಱಿದು ಗೆಲ್ವುದು ಗೆಲ ಲಾಱದೊಡಣ್ಮಿ ಸಾವುದಾಳ್ಗಿನಿತೆ ಗುಣಂ (ಗದಾಯು. ೨-೨೦); ಗೆಲ್ಲದ ಕಾಳೆಗ ದಿಂದೋಟವೆ ಲೇಸು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦೩-೦೨೭); ಗೆದ್ದ ಎತ್ತಿನ ಬಾಲ ಹಿಡಿ (ಗಾದೆ). ೨. ಮೀಱು; ಅತಿಶಯಂವಾಗು: ನೆಯ್ದಿಲ ಕಡುಗಂಪುಮನಿವಱ ಕಂಪು ಗೆಲ್ದುವು ಸಾಸಿರ್ಮಡಿಯೆನೆ . . . ಸೊಗಯಿಪುವು ಗಂಧಶಾಳಿವನಂಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೦-೬೦); ಕರ್ಬಿನ ಬಿಲ್ಲಂ ಗೆಲೆ ಪುರ್ಬು (ಗದಾಯು. ೦-೬); ಸಾರಂ ಕಂಪಿನೊಳಿವು ಕರ್ಪೂರಮುಮಂ ಗೆಲ್ವೆ ವೆನಿಸಿ ಕುಂಕುಮರುಚಿಯಿಂದೋರಂತೊಪ್ಪುವ . . . ಪಣ್ಗಳಂ ಕಂಡು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೦೬೪); ಪೊಂಬಳ್ಳಿಯ ಪೊಗರಂ ಗೆಲ್ವಂಗದ ಕಂಬುಲಲಿತ ಕಂಧರೆ (ಜಯಶಾ. ೧-೪೩). ೩. ಆನಂದಿಸು; ಸಂತೋಷಗೊಳ್ಳು. 'ಗೆಲ್ದನಿ' ಪರಾ. **ಗೆಲಿ$_{1}$**: ೧. ಶರಣನ ಸಂಭ್ರಮ ಲಿಂಗಪೂಜೆ . . . ಅನುಭವ ಓದಿ ಭವ ಗೆಲಿಯುವದು (ಸಿದ್ಧವ. ೯೬-೩೭೦); ಕಾಮನ ಗೆಲಿದೆನು ಬಸವಾ ನಿಮ್ಮ ದಯದಿಂದ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೭೦-೦೭೪); ಗೆಲಿದಂ ಅಸನಬೆಸನವ ಛಲರಧಿಕಂ ಹಾಲಬಸವಿದೇವಮುನೀಸಂ (ಎಇ. XXI, ೨-೩೮; 1260); ನೆತ್ತವನಾಡಿ ಪರರಂ ಗೆಲಿದು (ಬಸವು. ೪೪-೬೦); ಸೋತೆವಾವ್ ನೀ ಗೆಲಿದೆ (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೫-೨೩); ವ್ಯಾಧಿಗಳ ನೆಱೆ ಗೆಲಿದು . . . ಸತ್ಯಸಮಾಧಿಯಲಿ ನಿಂದವನೆ ಭಕ್ತನು (ಪ್ರಭುಲೀ. ೦೮-೦೭); ಗೆಲಿಯದಿಹ ನರ (ಚನಕ. ೦೯-೩); ಪೂಗಣೆಯ ನಿನ್ನಿನಾಟವ ಗೆಲಿದು ನೀ ಮಲಗಿದೊಡೆ ಬಿಡುವೆನೆ (ಗೀತಗೋ. ೮). **ಗೆಲು$_{1}$**: ೧. ಕೊಲುವಂ ಗೆಲುವಂ ಕಲಿನರಸಿಂಹಂ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೦, ೧-೨೮; ಸು. 1173); ಗೆಲುವ ಸಂಗನಬಸವ ಸೋಲ್ವ ಸಂಗನಬಸವ (ಬಸರ. ೯-೮೬); ಹರಿ . . . ಪಾರ್ಥನನೊಲಿದು ಮೈದಡವಿದನು ಗೆಲು ಹೋಗೆಂದು ಹರಸಿದನು (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೯-೩೩); ಗೆಲುವನೋ ಗೆಲದಿಹನೊ ರಕ್ಕಸಗಲಹವನು ನಿಜಪೌತ್ರನಿಂದಿನ ಕೊಳುಗುಳದೊಳು (ತೊರರಾ. ೬-೨೯-೫); ಚಪಲತ್ವದೆ ಜೂಜನಾಡಿ ಗೆಲುವ ಬಲುನಿಪುಣರೊಪ್ಪಿದರು ಬೀದಿಯಲಿ (ಕಂಸವಿ. ೨-೭೭). **ಗೆಲ್ಲು$_{1}$**: ೧. ವಿಜಯನಾಗ್ಯೆ ಕಂದ ನೀನವನಿಜೆಯ ಗಂಡನ ಗೆಲ್ಲು

(ಕಾಶಿರಾ. ೨೮-೬) ; ಕಂದ ಕೇಳ್ ನಿನ್ನ ಗೆಲ್ಲುವರುಂಟು (ಮೋಹತ. ೨೦-೬೮) ; ಮೌನದಿಂದೆ ಮನವ ಗೆಲ್ಲು (ಅನಿಕೇ. ೧೭-೬).

ಗೆಲೆನುಡಿವವಂ = ಚಿತ್ತಾಕರ್ಷಕವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವವನಂ ; ಆಸಕ್ತಿಯಿಂದ ಮಾತನಾಡುವವನಂ : "ಪ್ರಸಕ್ತಃ, ಪ್ರಸೃತಃ – ಈ ೨ ಗೆಲೆನುಡಿವವಂ" (ಹಲಾಯು. ೬೦-೨೦೯). **ಗೆಲೆವರ್** = ಸೋಲಿಸು ; ಮೀರು ; ಅಧಿಕವಾಗು : "ಅಲಗಣಸಾದುದು ಮಿಕ್ಕುದು ಗೆಲೆವಂದುದು . . . ಪೊಡೆದುದೆಯ್ದೆ ಮಿಱಿದುದೆಂದುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೧೩೭) ; ಪಾಲ್ಗಡಲೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿದಾನೆಯಾನೆಗಳ್ ಗೆಲೆವರೆ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೨೬) ; ಚಿತ್ತಜನಿಕ್ಷುಚಾಪಲತೆಯುಂ ಗೆಲೆವಂದುದು ಪುರ್ವಿನೊಳ್ಪು (ಅಜಿಪು. ೨-೩೭); ತಂನಂ ಪ್ರತಿಯಿಟ್ಟ ವೀರರೊಡನೆ ತೂಗಿದೊಡೋವತ ವೀರಕ್ಕೆ ಮಾಧವಂ ಗೆಲೆವಂದಂ (ಸೌಇಇ. IX-I, ೨೪೯-೪೬ ; 1147).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಕೆಲಿ; ತುಳು. ಗೆಲಿ; ಕೊಡ. ಗೆಲ್; ತೆಲು. ಗೆಲು; ಕೊಲಾ. ಗೆಲ್ಲ್; ನಾಯ್ಕಿ. ಘೆಲ್]

ಗೆಲ್$_2$, ಗೆಲಿ$_2$, ಗೆಲು$_2$ (ಕ್ರಿ). ಲೇಪಿಸು ; ಬಳಿ : ಬಾವನ್ನದಿಗುರಂ ಗೆಲ್ದು ಕಮ್ಮಲರ್ಗಳಂ ಸೂಡಿ . . . ಮೆಱೆದಂ ಸುಧನ್ವಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೧-೪೦). **ಗೆಲಿ$_2$** : ಸಾರತರ ಸಾದಿನ ಜವಾಜಿಯ ಭೂರಿ ಪರಿಮಳದಿಂದ ನವಕಸ್ತೂರಿ ತಿಲಕವ ರಚಿಸಿ ಗೆಲಿದನು ತಿಗುರ ತವಕದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೫-೪೦) : ಇತ್ತಲಾ ದಮಯಂತಿಗೆ . . . ಗೆಲಿ[ಪಾಠಾಂ. ತೀಡಿ]ದರು ತಿಗುರ ಮಿಗೆ ವಿವಿಧೋಪಚಾರದಲಿ (ನಳಚ. ೩-೫೩). **ಗೆಲು$_2$** : ತಿಗುರ ಗೆಲುವುದು ವಶ್ಯ ತಿಲಕಾದಿಗಳನಿಡುವುದು (ಕುವ್ಯಾಆ. ೧೩-೨). [?]

ಗೆಲ 'ಗೆಲ್ಲ' ನೋ.

ಗೆಲಂಬಡೆ 'ಗೆಲ್ಲಂಬಡೆ' ನೋ.

ಗೆಲಪು (ನಾ). ಗೆಲವು; ಜಯ : ತಳಿರ್ಗಣೆಗಳು ಕಡುಗೆಲಪನಾಂತವು ಕೇಳು ಕುಲಿಶೋಪಮರಮ್ಯದಂತಾ (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೧೧-೨೬).

[ಗೆಲ್$_1$ + – ಪು$_2$./ತಮಿ. ಕೆಲಿಪ್ಪು ; ತುಳು. ಗೆಲ್ಪು ; ತೆಲು. ಗೆಲುಪು, ಗೆಲ್ಪು]

ಗೆಲವಾನ್ (ಕ್ರಿ). ಸಂತಸಪಡು ; ಸಂತೋಷವನ್ನು ಹೊಂದು : ಬೀಳ್ಕೊಂಡು ಗೆಲವಾಂತು ಗುರುಪಾದವ ಕೂರ್ತು ನಡೆದಳು ಜಲಜಾಕ್ಷಿ ಗಗನವಟ್ಟೆಯಲಿ (ಮೋಹತ. ೨೯-೭). [ಗೆಲವು (<ಗೆಲ್ವು) + ಆನ್$_1$]

ಗೆಲವಾಳ್ (ಕ್ರಿ). = ಗೆಲವಾನ್ : ಗೆಲವಾಳ್ವ ಗೋಪಸ್ತ್ರೀರಾಜ್ಯಮೆಂದೆನೆ ಬೆಲೆವೆಣ್ಣ ಕೇರಿಯೊಪ್ಪಿದುದು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೧-೭೭).

[ಗೆಲವು (<ಗೆಲ್ವು) + ಆಳ್$_1$]

ಗೆಲವು 'ಗೆಲ್ವು' ನೋ.

ಗೆಲವುಗಂಬ 'ಗೆಲುವುಗಂಬ' ನೋ.

ಗೆಲವೆಣ್ 'ಗೆಲ್ಲವೆಣ್' ನೋ.

ಗೆಲವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಜಯ ಹೊಂದು ; ಗೆಲ್ಲು : ಗೆಲವೆತ್ತ ಜಯರಾಜಗಿತ್ತನು ಮನ್ನಣೆಗಳ ಸಭೆ ತಲೆದೂಗುವಂತೆ (ಭರಚ. ೩೫-೧೨).

[ಗೆಲ (<ಗೆಲ್ಲ) + ಪೆಱು$_1$]

ಗೆಲಿ$_1$ 'ಗೆಲ್$_1$' ನೋ.

ಗೆಲಿ$_2$ 'ಗೆಲ್$_2$' ನೋ.

ಗೆಲಿಸು, ಗೆಲ್ಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗೆಲ್ಲುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಜಯಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು : ಎಮ್ಮುಮ್ಮಂ ಕೆಯ್ಕೊಂಡು ಗೆಲಿಸಲ್ವೇಟ್ಕುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೧೧೮) ; ಭಕ್ತರಂ ಗೆಲಿಸಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂಗಳಂ ತೋಱಿ . . . ಪರಮಸುಖದಿಂದಪ್ಪುದು (ಬಸರ. ೯-೫೪) ; ಬಿಜ್ಜಳನ ಸಭೆಯಲಿ ಗೆಲಿಸಿದನು ತನ್ನಯ ಸಮಯಮಂ . . . ಬಸವಯ್ಯ (ಬಸಪು. ೫೯-೫೫) ; ಗೆಲಿದವರ ಸೋಲಿಸಿ ಗೆಲಿಸುವುದು ಸೋತವರನೀ ವಿಪರೀತಗತಿ ವಿಧಿಗೆ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೨-೩) ; ಮಾಸಾಳಾದಂಗಜವೀರಗೆ ಪೂವಿನ ಬಾಳಂ ಜಳಪಿಸಿ ರತಿಯನುರಾಗದಿ ಗೆಲಿಸಿ ಕೊಡುವ ತೆಱದಿ (ಜಯುಕಾ. ೧-೫೯). **ಗೆಲ್ಲಿಸು** : ಚುನಾವಣೆಯಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಅಭ್ಯರ್ಥಿಯನ್ನು ಗೆಲ್ಲಿಸಲು ಬಹಳ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಿದರು (ರೂಢಿ). [ಗೆಲ್$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಗೆಲು$_1$ 'ಗೆಲ್$_1$' ನೋ.

ಗೆಲು$_2$ 'ಗೆಲ್$_2$' ನೋ.

ಗೆಲು$_3$, ಗೆಲ್ಲು$_2$ (ನಾ). ವಿಜಯ ; ಗೆಲವು : ಪೊಡವಿಯೊಳಾರದು ಗೆಲು ಸೋಲವೆಂಬುದು ಜಡಮತಿ ತಿಳಿದು ಪೇಳೆನಗೆ (ಮೋಹತ. ೪೦-೩೧). **ಗೆಲ್ಲು$_2$**: ಗೆಲ್ಲು ಸೋಲಿಂಗೆ ಹೋರುವವನಲ್ಲ ಶರಣ (ಅಖಂಡೇ. ೧೩೨-೧೧೩) : ಗೆಲ್ಲಿನ ಬಿಲ್ಲೆ ಮೂಡಿತೆ ? (ಗೀವಿಂ. ೫೨-೧೧). 'ಗೆಲ್ವು' ಪರಾ.

[ಗೆಲ್$_1$ + – ಉ$_4$]

ಗೆಲುಗಯ್ಯ (ನಾ). ಗೆಲುವನ್ನು ಪಡೆಯುವವನು ; ಜಯಶೀಲ : ಅಲರಂಬ ಸಮರೂಪ ಸಲೆ ಜಾಣ ಸಂಪನ್ನ ಗೆಲುಗಯ್ಯ (ಮಡಿಕಾ. VI, ೧೫೩೬). [ಗೆಲು$_3$ + ಕಯ್$_2$ (<ಕೆಯ್$_2$) + – ಅ$_7$]

ಗೆಲುಗೆ (ನಾ). ಗೆಲ್ಲುವಿಕೆ ; ಜಯಿಸುವಿಕೆ : (+).

[ಗೆಲು$_1$ (<ಗೆಲ್$_1$) + – ಗೆ]

ಗೆಲುಗೈ(ನಾ). ೧. ಗೆಲವಿನಿಂದ ಕೂಡಿದುದು; ವಿಜಯಶಾಲಿಯಾದುದು: ಹೇಳುವೆನು ನಿನಗಿನ್ನೊಮ್ಮೆ ಗೆಲುಗೈಯಹ ಮನೋರಥವ [ಪಾಠಾಂ. ವಿವರಿಸಲು ಕೇಳಿದನು ಜನಮೇಜಯ ಮಹೀಪಾಲ] (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೬೦೩. ೪-೪೭). ೨. ಪ್ರಭುತ್ವ ; ಮೇಲುಗೈ : ಊಳಿಗವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸಲುವಷ್ಟು ಗೆಲುಗೈಯ ತಾಳಿಕೊಂಡಿರಬೇಕು ಭಟನು (ಸೌಂದಕಾ. ೭-೧೩೫).

[ಗೆಲು$_1$ (<ಗೆಲ್$_1$) + ಕೈ$_2$ (<ಕೆಯ್$_2$)]

ಗೆಲುಮುಖ (ನಾ). ಗೆಲವಿನ ಮುಖ ; ಸಂತೋಷದ ಮುಖ ; ಉತ್ಸಾಹದ ಮುಖ : ಅವರ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಗೆಲುಮುಖದಿಂದಲೇ ನಾನು ಹೇಳಿದೆನು (ಹೇಮಂತ. ೩೦೩). [ಗೆಲು$_3$ + ಮುಖ]

ಗೆಲುಮೊಗ (ನಾ). = ಗೆಲುಮುಖ: (ಚಿಟಿಕೆ ಹೊಡೆದು, ಗೆಲುಮೊಗದಿಂದ) ಊಂ, ಒಂದು ಸೊಗಸಾದ ಉಪಾಯ (ತುಂಗಭ. ೩೦). [ಗೆಲು$_3$+ಮೊಗ$_2$]

ಗೆಲುವಡೆ (ಕ್ರಿ). = ಗೆಲ್ಲಂಬಡೆ: ಗೆಲುವಡೆದು ಮುನ್ನಡೆಯೆ ಪಡೆಯ ಪಾಂಗಿನಲಿ (ಕಾಲೂರ. ೧೦೧-೨೦೨). [ಗೆಲು$_3$ + ಪಡೆ$_1$]

ಗೆಲುವು 'ಗೆಲ್ವು' ನೋ.

ಗೆಲುವುಗಂಬ, ಗೆಲವುಗಂಬ (ನಾ). ವಿಜಯದ ಗುರುತಿಗಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿದ ಕಂಬ ; ಜಯಸ್ತಂಭ : ಚೆಲುವು ನೆಟ್ಟಿಹ ಗೆಲುವುಗಂಬದಂತಿಹ ತಾಜಮಹಲಲ್ಲಿ ಮಲಗಿಹರು ಇವರಿಬ್ಬರು! (ಕರುಶ್ರಾ. ೬೭-೧೯). **ಗೆಲವುಗಂಬ**: ಇಂದಿಗೂ ನನ್ನಯ್ಯನ ಚರಿತ್ರೆ ಗುರುಭಕ್ತಿಯ ಗೆಲವುಗಂಬವಾಗಿ ನಿಂತಿದೆ (ಶರಚ. ೩೪೩). 'ಗೆಲ್ಗಂಬ' ಪರಾ.

[ಗೆಲುವು (<ಗೆಲ್ವು) + ಕಂಬ$_1$ (<ಕಂಭ)]

ಗೆಲುಹ (ನಾ). ಗೆಲವು ; "ವಿಜಯ, ಜಯ" (ನಾಚಿರಾ. +).

[ಗೆಲು$_1$ (<ಗೆಲ್$_1$) + – ಹ$_2$]

ಗೆಲ್ಕೆ (ನಾ). ಗೆಲ್ಲುವಿಕೆ ; ಜಯಿಸುವಿಕೆ ; ಗೆಲವು : "ಜಿತಿಃ = ಗೆಲ್ಕೆ" (ಕಾಶಕ್ಯ. ೭೮). [ಗೆಲ್$_1$ + – ಕೆ]

ಗೆಲ್ಗಂಬ, ಗೆಲ್ಲಂಗಂಬ (ನಾ).=ಗೆಲುವುಗಂಬ : ಐದುವೆ ಗೆಲ್ಗಂಬದೆಡೆಯನು ಸ್ಯಂದನಶತವನು ದೂಡಿ (ಇಂಜಾಪ. ೨೨೪-೯) ; ರಘೂದ್ವಹನ ಪೊಣ್ಕೆ ಪೂಡಿದುದು ಲಂಕೆಯ ನೆಲದಿ ತನ್ನಡಿಯ ಗೆಲ್ಗಂಬಮಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೯೯-೪೨೧). **ಗೆಲ್ಲುಗಂಬ**: ನಿಲ್ಲಿಸಲು ಗೆಲ್ಲುಗಂಬ! ನಿನಗದುವೆ ಗಲ್ಲುಗಂಬ! (ನಿರೀಕ್ಷೆ. ೮೫). [ಗೆಲ್$_1$ + ಕಂಬ$_1$ (<ಕಂಭ)]

ಗೆಲ್ದನಿ (ನಾ). ಗೆಲವಿನ ಧ್ವನಿ ; ಉತ್ಸಾಹದ ಧ್ವನಿ : (ಗೆಲ್ದನಿ) ಹೂಂ . . . ಅದಕ್ಕೇ ಹೇಳಿದ್ದು (ತುಂಗಭ. ೬೦). [ಗೆಲ್$_1$ + ದನಿ$_2$]

ಗೆಲ್ನೋಟ (ನಾ). ಗೆಲವಿನ ನೋಟ ; ವಿಜಯದ ದೃಷ್ಟಿ : ಗೆಲ್ನೋಟದಿಂದ ಪ್ರೇಕ್ಷಕರ ಕಡೆಗೆ ಕಣ್ಣು ಹೊರಳಿಸಿದನು (ಪುನರು. ೫೬.೨).
[ಗೆಲ್$_1$ + ನೋಟ]

ಗೆಲ್ಮೆ (ನಾ). ಗೆಲ್ಲುವಿಕೆ ; ಗೆಲವು. 'ಗೆಲ್ಮೆಗೆಯ್ಮೆ' ಪರಾ.
[ಗೆಲ್$_1$ + – ಮೆ$_1$]

ಗೆಲ್ಮೆಗೆಯ್ಮೆ (ನಾ). ಗೆಲವಿನ ಕೆಲಸ ; ಜಯಪ್ರದವಾದ ಕಾರ್ಯ : ಆದುದಱಿನೆಂತಾನುಂ ಗೆಲ್ಮೆಗೆಯ್ಮೆಯಂ ಕಾಣ್ಬುದು (ಅದ್ಭುತ. ೩೦-೪).
[ಗೆಲ್ಮೆ + ಗೆಯ್ಮೆ (<ಕೈಮೆ$_1$)]

ಗೆಲ್ಲ, ಗೆಲ (ನಾ). ೧. ಗೆಲವು ; ಜಯಂ ; ವಿಜಯ : "ಜಯಮೆನೆ ಗೆಲ್ಲಂ" (ಚತುನಿ. ೩೫) ; ಅಱಿದುದು ಮತ್ತನೂಜಶತಮಾಜಿಯೊಳಿತ್ತಭಿಮನ್ಯುವೊರ್ವನತ್ತಱಿದನಿದಾವ ಗೆಲ್ಲಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೧೧೯) ; ಕಿಱುಕುಳನೊಳ್ ಪಡೆ[ದ ಗೆಲ್ಲದಿಂದಂ] ಪಿರಿಯನೊಳ್ ಪಡೆವ ಸೋಲಮುತ್ತಮಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೫೦ ವ) ; ಭಕ್ತಂಗೆ ಸತ್ಯದ ಬಲ ನಿನಗೆ ಶಕ್ತಿಯ ಬಲ ಇಬ್ಬರ ಗೆಲ್ಲಕ್ಕೆ ಕಡೆ ಇಲ್ಲ (ಸಮೂವ. ೧೧) ; ಇರ್ವರ ಸೋಲಗೆಲ್ಲವರಸನ ಪುಣ್ಯಂ (ಅನಂಪು. ೧೧-೫೫) ; ನಾಳಿನ ಗೆಲ್ಲವೇ ಗೆಲವು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೪-೧೧). ೨. ಹರ್ಷ ; ಸಂತೋಷ. 'ಗೆಲ್ಲಂಗೊಳ್' ಪರಾ. **ಗೆಲ :** ೧. "ಜಯನಾಮದೊಳ್ ಗೆಲಂ" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೫೮) ; "ಗೆಲಮೆನೆ ಜಯ" (ಚತುನಿ. ಕಿ. I, ೮೩).

ಗೆಲ್ಲಸೋಲ, ಗೆಲ್ಲಸೋಲು = ಜಯಾಪಜಯ ; ಗೆಲವು ಮತ್ತು ಸೋಲು : ಗೆಲ್ಲಸೋಲಕ್ಕೆ ಹಾರದೆ ತನುವಿನಿಚ್ಛೆಯಲ್ಲಿ ಸುಳಿಯದೆ . . . ಕಾಯವಿದ್ದು ಅಕಾಯರಾಗಿಪ್ಪರೈಯ್ಯಾ (ಆದವ. ೩೦-೮೬) ; ಗೆಲ್ಲಸೋಲವದೇಕೆ ಸೇವಿಸು ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ ನೀವೆನುತ್ತಂ (ಬಸಪು. ೫೯-೧೧) ; ಉಂಟಲ್ಲವೆಂಬ ಗೆಲ್ಲಸೋಲಿನ ಮಾತಿನ ಮಾಲೆಯ ತೊಡಿಗೆಯಳಿದಂದು . . . ಆನೆಂಬುದು ನೀನೆಂಬುದು ಒಂದೆ ಕಾಣಾ (ಆದವ. ೫೦-೧೪೬).
[ಗೆಲ್$_1$ + – ಅ$_6$]

ಗೆಲ್ಲಂಕ (ನಾ). ಗೆದ್ದ ಕಾಳಗ,—ಯುದ್ಧ : ಗೆಲ್ಲಂಕದಂತೆ ಮೆಯ್ವೆರ್ಚಿ ಮದುವೆಯ ಮನೆಯಂತೊಸಗೆಗೆ ಮರುಳ್ಗೊಂಡು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮-೨೦೫).
[ಗೆಲ್ಲ + ಅಂಕ೨]

ಗೆಲ್ಲಂಗುಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೋಲೊಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳು : ಮಾರ್ಪಡೆ ಗೆಲ್ಲಂಗುಡೆ ತಮ್ಮುತಿರ್ವರುಮಗುರ್ವುರ್ವೇಱ್ವಿನಂ ಕಾದಿದರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೩೫) ; ಗೆಲ್ಲಂಗು[ಪಾಠಾಂ. ಕು]ಡದಿರ್ಕೆ ಪೊಣರ್ದೊಡಾರ್ಗಂ ಗಂಡಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೨೫೩). ೨. ಗೆಲವಿನ ಕಾಣಿಕೆಯನ್ನು ಕೊಡು ; ಮೆಚ್ಚುಗೆಯನ್ನು ಕೊಡು : ಗಂಟಲಂ ಮೆಟ್ಟಿದೊಡಿಟ್ಟೆಡೆಯೊಳ್ಗೊಟ್ಟಂ ಗೆಲ್ಲಂಗುಡುವಂತೆ ನರಂಗೆ ಪಾಶುಪತಮಂ ರುದ್ರಂ (ಗದಾಯು. ೩-೩೯) ; ಎಕ್ಕಲರಸ ಸೋವರಸ ನೋಡಿ ಮೆಚ್ಚಿ ಗೆಲ್ಲಂಗುಡೆ (ಕಇ. IV, ೨೩-೮ ; 1157).
[ಗೆಲ್ಲ + ಕುಡು$_1$ (<ಕೊಡು$_1$)]

ಗೆಲ್ಲಂಗೊಳ್, ಗೆಲ್ಲಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಗೆಲವನ್ನು ಪಡೆ; ಜಯ ಹೊಂದು; ಸೋಲಿಸು: ವಿಸಸನದೊಳಂತೆ ನೀಮುಂ ಪೆಸರಂ ಕರ್ಣಂಗೆ ಮಾಡಿ ಗೆಲ್ಲಂಗೊಳ್ಳಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೯೧) ; ಗೆಲ್ಲಂಗೊಂಡ ಕಾಳೆಗದಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೦-೫) ; ರಾಜಮೌಳಿಯಂ ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದಿಂ ಗೆಲ್ಲಂಗೊಂಡು . . . ಅಪ್ರತಿಮಲ್ಲನೆನಿಸಲುಂ (ಜಗವಿ. ೧೫-೫ ವ). **ಗೆಲ್ಲಗೊಳ್ :** ೨. ಸಂತೋಷಿಸು ; ಹರ್ಷಗೊಳ್ಳು : ಗರತಿಗೆಲಸವೆಂದು ಗೆಲ್ಲಗೊಂಡುರ್ಬದೆ ಪರಿಚಾರವೆಂದು ಪಳಿಯದೆ . . . ನಿರವಿಸಿದುದನೆಸಗುವುದು (ಹದಿಬ. ೩-೩೩).
[ಗೆಲ್ಲ + ಕೊಳ್$_1$]

ಗೆಲ್ಲಂಬಡೆ, ಗೆಲಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). = ಗೆಲ್ಲಂಗೊಳ್ ೧: ಗೆಲ್ಲಂಪ[ಬ]ಡೆದ ಪಂದೆಯಂತೆ ಜವ್ವನಂಬಡೆದ ಮುದುಪನಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೧೨೫) ; ಗೆಲ್ಲಂಬಡೆದರದಟನಿಂ ರಾಯರಾವುತ್ತರಾಗಳ್ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೬೯). **ಗೆಲಂಬಡೆ :** ಅವರ ಯುಕ್ತಿಯಂ ಕೌತುಕಮೆನಿಪ್ಪಂತೆ ಖಂಡಿಸಿ ಗೆಲಂಬಡೆದು (ಪಾಸೋಪು. ೯-೧೬೮). [ಗೆಲ್ಲ + ಪಡೆ$_1$]

ಗೆಲ್ಲಕಾಱ 'ಗೆಲ್ಲಗಾಱ' ನೋ.

ಗೆಲ್ಲಗಂಬ (ನಾ).=ಗೆಲುವುಗಂಬ : ಬಸಂತಂ ನಟ್ಟ ಕಾಮನ ಗೆಲ್ಲಗಂಬಮೆನೆ ಕಾಯ್ಗೊನೆ ಪಣ್ಗೊನೆಯಿಂ ಕಣ್ಗೆಡ್ಡಮಾಗಿರ್ಕುಂ ಕೌಂಗುದೋಂಟಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೮-೨೩). [ಗೆಲ್ಲ + ಕಂಬ$_1$ (<ಕಂಭ)]

ಗೆಲ್ಲಗಾರ್ತಿ (ನಾ). ಗೆಲ್ಲುವವಳು ; ಜಯಶಾಲಿನಿ : ಬಳೆಗಾರ್ತಿ, ಗೆಲ್ಲಗಾರ್ತಿ, ಆಟಗಾರ್ತಿ (ಭಾಷಾಭೂ. ೧೮೯ ಉದಾ).
[ಗೆಲ್ಲಗಾಱ + – ತಿ$_1$ (<– ಇತ್ತಿ)]

ಗೆಲ್ಲಗಾಱ, ಗೆಲ್ಲಕಾಱ (ನಾ) ಗೆಲ್ಲುವವನು ; ವಿಜಯಶಾಲಿ : ಜೊನ್ನ ಹರವರಿಗಾಱ ಕಾಮನ ಗೆಲ್ಲಗಾಱ ಚಂದಿರನುದಿಸಿದ (ವರ್ಧಚ. ೮-೬) ; ಆಟಗಾಱಂ, ಗೆಲ್ಲಗಾಱಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೩೮೩ ಪ್ರಯೋ). **ಗೆಲ್ಲಕಾಱ :** ಬಸನಿಯ[ಯ] ಗೆಲ್ಲಕಾಱನ ನೆಗಟ್ತೆಗೆ ಕೇಳಿಗೆ ನಾಡೆ ಗೆಂಟು (ಆದಿಪು. ೧೨-೧೮) ; ಕಟ್ಟಣ್ಮುಕಾಱಂ ವಿತತ ವಿತರಣೋತ್ಸಾಹದೊಳ್ ಗೆಲ್ಲಕಾಱಂ ಪರವಾದಿವ್ರಾತದೊಳ್ (ಅರ್ಹನೇ. ೦-೩೬) ; ಬಾಣಸಿಗವೇಷವನಾಂತ ಗೆಲ್ಲಕಾಱನು ಭೀಮಸೇನ (ನೇಮಿಸಂ. ೨೫-೧೧೧). [ಗೆಲ್ಲ + –ಕಾಱ]

ಗೆಲ್ಲಗುಳಿ (ನಾ). ಗೆಲ್ಲಬೇಕೆಂಬ ಛಲವುಳ್ಳವನು,–ಹಠಮಾರಿ : ಛಲಕ್ಕೆ ಬಾರವೆಂಬ ಬಾಲೋತ್ತರವ ನುಡಿದು ಬಾಲಹರಾದವೆಂಬ ಗೆಲ್ಲಗೂ[ಗು]ಳಿಗಳು ಕೇಳಿರೋ (ಮೋಳಿಮಾ. ೫೬-೨೩೯): ಶ್ರದ್ಧೆ ಸನ್ಮಾರ್ಗಿಗಳಲ್ಲಿಅಲ್ಲದೆ ಗೆಲ್ಲಗುಳಿಗಳಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ (ಬಾಬೊಮ್ಮ. ೧೩) ; ತಗರಕಾಳೆಗದ ಪ್ರಭುವಾ ತೆಱದೊಳ್ಳೆದುವಂ ಮಿಗೆ ಗೆಲ್ಲಗೂ[ಗು]ಳಿಯಂಗಡಿಯ ಕಜ್ಜಾಯಗಳ ತೆಗೆತೆಗೆದು ಮೆಲುತಿರಲ್ಕಿರದವರ್ ಕೊಲ್ಲುತಿರಲು (ಚಬಪು. ೬೩-೨೮). [ಗೆಲ್ಲ + – ಗುಳಿ$_2$ (< – ಕುಳಿ$_3$)]

ಗೆಲ್ಲಗುಳಿತನ (ನಾ). ಗೆಲ್ಲಬೇಕೆಂಬ ಹಠ ; ತಾನೆ ಗೆಲ್ಲಬೇಕೆಂಬ ಸ್ವಭಾವ : ಅಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಎಂಬ ಗೆಲ್ಲಗೂ[ಗು]ಳಿತನಬೇಡ (ಮಾದೇವ. ೨೮೬-೬೨) ; ತಾನೇ ಬಲ್ಲಹನೆಂದು ಇಲ್ಲದ ಹುಸಿಯ ಗೆಲ್ಲಗೂ[ಗು]ಳಿತನಕ್ಕೆ ವಲ್ಲಭನೆಂದು . . . ನಿಲ್ಲದೆ ಹೋರುವ ಖುಲ್ಲನ ನೋಡಾ (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೬೧-೬೪೧).
[ಗೆಲ್ಲಗುಳಿ + – ತನ]

ಗೆಲ್ಲಗೈಯ (ನಾ). ಗೆಲ್ಲುವವನು ; ಜಯಶೀಲ : ಗೆಲ್ಲಗೈಯರು ವೀರರು ಜಸವೆಣ್ಣೊಲವಿಲ್ಲದರಿಲ್ಲವಾ ಪುರದೊಳು (ಸೊಬಸೋ. ೧-೫೪). 'ಗೆಲುಗಯ್ಯ' ಪರಾ. [ಗೆಲ್ಲ + ಕೈ$_2$ (<ಕೆಯ್$_2$) + – ಅ$_7$]

ಗೆಲ್ಲಗೊಳ್ 'ಗೆಲ್ಲಂಗೊಳ್' ನೋ.

ಗೆಲ್ಲತನ (ನಾ).=ಗೆಲ್ಲಗುಳಿತನ: ಜಂಗಮ ಜಾತಿಗೊಳಗಾದ ಇವನೆಲ್ಲವ ಹೇಳಿ ಹೇಳಿ ಯೆನಗಿದು ಪೊಳ್ಳಿತ್ತೊ ಹೊಲ್ಲವೊ ಗೆಲ್ಲತನ ಬೇಡ ಆತುರವೈರಿ ಮಾರೇಶ್ವರಾ (ನಗಮಾ. ೮೪). [ಗೆಲ್ಲ + – ತನ]

ಗೆಲ್ಲವಱೆ (ನಾ). ಗೆದ್ದ ಉತ್ಸವದಲ್ಲಿ ಬಾರಿಸುವ ವಾದ್ಯ ; ವಿಜಯ ದುಂದುಭಿ : ಮುಚ್ಚಿ ಮುಸುಕಿಟ್ಟು ಬಂದಂ ಗೆಲ್ಲವಱೆಯೊಳಗೆ (ಐಶಾರ. ದೇ. ೧೨೨-೨೦); ಗೆಲ್ಲವಱೆಯ ರಭಸದಿ . . . ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯೇಱೆ (ಭರಚ. ೫೫-೬೯). [ಗೆಲ್ಲ + ಪಱೆ$_1$]

ಗೆಲ್ಲವಾಱು (ಕ್ರಿ).ಉತ್ಸಾಹ ಕಂದು : ಉರಗರ್ ಜೀರೇಱೆ ಪಾತಾಳದೊಳಖಿಳದಿಶಾಚಕ್ರಮುಂ ಗೆಲ್ಲವಾಱುತ್ತಿರೆ ಪೊಯ್ದುತ್ತಬ್ಧಿ ಬಂಭಾರವಮೊಗೆಯೆ (ಜಗವಿ. ೬-೬೨). [ಗೆಲ್ಲ + ಆಱು$_1$]

ಗೆಲ್ಲವೀ (ಕ್ರಿ).=ಗೆಲ್ಲಂಗುಡು ೧ : ಕೃಷ್ಣಂ ರಿಪುಕರಿಗಿನಿಸಂ ಗೆಲ್ಲವೀವಂತೆ ಪೋರ್ದಂ ಕಿಱಿದಾನುಂ ಬೇಗದಿಂದೆ (ಜಗವಿ. ೬-೫೨).
[ಗೆಲ್ಲ + ಈ$_2$]

ಗೆಲ್ಲವೆಣ್, ಗೆಲವೆಣ್ (ನಾ). ಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿ; ವಿಜಯಶ್ರೀ: ಧುರದೊಳು ಗೆಲ್ಲವೆಣ್ಗೊಡೆಯ ನೀನಾಗು (ಕುರಾಸಾಂ. ೦೨-೦೯); ಅವರ್ಗಳ ನೆರಂಬಾರದಾ ಗೆಲ್ಲವೆಣ್ಣ ಮುಂದಲೆಯನ್ ಈಟ್ಟಿನ್ (ಅಶ್ವತ್ಥಾ. ೩೦-೬೨೩). **ಗೆಲವೆಣ್**: ಗೆಲವೆಣ್ಣಂಗಭವನ ನಿಡುದೋಳ್ದಲೆಯನೇಟಿ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೦೬-೫೫).
[ಗೆಲ್ಲ + ಪೆಣ್]

ಗೆಲ್ಲಸೇಸೆ (ನಾ). ಗೆಲವಿನ ಸೇಸೆ; ಗೆಲವನ್ನು ಹಾರೈಸಿ ಸೂಸುವ ಶೇಷಾಕ್ಷತೆ; ಮಂತ್ರಾಕ್ಷತೆ: ತನ್ಮಾತೆಯ ಪದತಳಕ್ಕೆಱಗಿ ನಲವರಕೆಗಳಂ ಗೆಲ್ಲಸೇಸೆಗಳಂ ಪಡೆದು (ವೃಷವಿ. ೪೨-೨೦ ವ). [ಗೆಲ್ಲ + ಸೇಸೆ]

ಗೆಲ್ಲಾಳು (ನಾ). ಗೆಲ್ಲುವವನು; ವಿಜಯಶಾಲಿ: ಗೆಲ್ಲಾಳುಗಳೆಲ್ಲರು ಬಿಲ್ಲನೂಱ ನಿಂದಿರಲಾಗಿ (ವೀರೇಶಮಾ. ೦೮೬-೬೯೯).
[ಗೆಲ್ಲ + ಆಳು$_3$ (<ಆಳ್$_3$)]

ಗೆಲ್ಲಿಸು 'ಗೆಲಿಸು' ನೋ.

ಗೆಲ್ಲು$_1$ 'ಗೆಲ್$_1$' ನೋ.

ಗೆಲ್ಲು$_2$ 'ಗೆಲ್ಲು$_3$' ನೋ.

ಗೆಲ್ಲು$_3$ (ನಾ). ಕೊಂಬೆ; ರೆಂಬೆ; ಟೊಂಗೆ: ಮರಗಳಿಂದ ಉದುರಿದ ಗೆಲ್ಲುಗಳನ್ನು, ದರಗನ್ನು ಒಟ್ಟುಮಾಡಬೇಕಾಯಿತು (ಮುಗಿಯು. ೩೬೨); ನಾನು . . . ಅಶ್ವತ್ಥದ ಗೆಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಎಣಿಕೆ ಹಾಕುತ್ತಲಿದ್ದೆ (ಮೈಲಿಪಾ. ೦೦೦); ದಾರಿಗೆ ಬಾಗಿದ ಗೆಲ್ಲುಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಶಸ್ತ್ರಚಿಕಿತ್ಸೆ . . . ಮಾಡಿಸುತ್ತೇನೆ (ಗಂಗಾಪ. ೫). [ದೇ.೫ ತುಳು. ಗೆಲ್ಲ್]

ಗೆಲ್ಲುಗ (ನಾ). (?): ಗೆಲ್ಲುಗನ ಧರ್ಮಂ ಕಾವೋನುಂ ನಡಯಿಸುವೋನು × × × (ಎಕ. VIII, ನಗರ. ೪೫-೦೬; ಸು. 950). [?]

ಗೆಲ್ಲುಗಂಬ 'ಗೆಲ್ಗಂಬ' ನೋ.

ಗೆಲ್ಲುಮಂಕರಿ (ನಾ). "ಜಾಲರಿ ತರ ಹೆಣೆದ ದೊಡ್ಡ ಮಂಕರಿ" (ನನ್ನೂರು. ಟಿಪ್ಪಣಿ); ಗೆಲ್ಲುಮಂಕರಿ ತುಂಬ ಮಣ್ಣನ್ನು ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರೇ ಸಲೀಸಾಗಿ ಹೊರುತ್ತಿದ್ದರು (ನನ್ನೂರು. ೦೯೩). [ಗೆಲ್ಲು$_3$ + ಮಂಕರಿ]

ಗೆಲ್ಲುಲಿ (ಕ್ರಿ). ಗೆಲವಿನಿಂದ ಧ್ವನಿಮಾಡು; ವಿಜಯಧ್ವನಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು: ಭೋರ್ಗರೆಯೆ ರಣಭೇರಿ ದುಂದುಭಿನಿನಾದಗಳ್, ಗೆಲ್ಲುಲಿಯೆ ಜನತುಮುಲ ಜಯಘೋಷಗಳ್ ದೈತ್ಯಸೇನಾನಿ ತೇರೇರಿದನು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೭೯೯-೨೦೦). [ಗೆಲ್$_1$ + ಉಲಿ$_1$]

ಗೆಲ್ಲೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಗೆಲ್ಲೂರ ಮಾರಗಾವುಣ್ಡ . . . ದೇಗುಲವ ಮಾಡಿಸಿದೊಂ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೨೨-೩; 963).
[ಗೆಲ್ಲ? + ಊರ್]

ಗೆಲ್ಲೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ಕವಲೊಡೆ; ಶಾಖೆಯಾಗು: ನೆಲದೋರೆಗಾರನಾ ಮುಗಿದ ಪೊಗರಿನ ಕುಡಿಕೆ ಗೆಲ್ಲೊಡೆವ ಬಾಳ್ಮರದೊಳಿರೆ ತೋರ್ಪಳಾಕೆ (ಕಾಲೂರ. ೩೪-೩೩); ಕೊಲ್ಲೆಯಿಂ ಗೆಲ್ಲೊಡೆವ ಬಯಲಿನೊಳ್ ಬಯಕೆಗಳ ನೆಲ್ಲಳಿದು ನೆಲ್ಲೂರ ಮೆಲ್ಲುಲರ ಮಿಡಿದಂ (ಕಾಲೂರ. ೦೦೬-೨೨೨).
[ಗೆಲ್ಲು$_3$ + ಒಡೆ$_1$]

ಗೆಲ್ವು, ಗೆಲವು, ಗೆಲುವು (ನಾ). ೧. ಗೆಲ್ಲುವಿಕೆ; ವಿಜಯಂ: "ಜೇಯಂ . . . ಜಯನೀಯಂ–ಈ ಸಿ ಗೆಲ್ವು" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೭೮). ೨. ಶುಭಾಶಯ; ಹರಕೆ: ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯರ್ ಮೊದಲಾದ ಲಲನಾಜನಂ ವೀರವಿಭ್ರಮ ವಿಜಯಾಭವ ಎಂದು ಗೆಲ್ವನೀಯೆ (ಗಿರಿಕ. ೬-೭೨ ವ). **ಗೆಲವು**: ೧. ಭಕ್ತ ಸೋತಡೆ ಭಕ್ತನಡಿಗೆ ಗೆಲವು (ಸಮಾವ. ೦೦); ಗೆಲವೇನಿಲ್ಲದ ಯುದ್ಧ ಪಾಟುನೆಲದೊಳ್ಪೇಸಾಯ ನೀಚಾಶ್ರಯಂ . . . ಫಲದ ಭ್ರಾಂತಿಯ ತೋರ್ಪುದೈ (ಸೋಮೇಶ. ೨೩); ಕನಸಿನೊಳಂ ಪಿನಾಕಿಗೆ ಗೆಲವನೀಯದ ಭಾಷೆ ಭಕ್ತರುಗಳಿಗೆ ಗೆಲವಂ ಕೊಟ್ಟು ತಾ ಶರಣೆಂಬುದದು ಭಾಷೆ (ಬಸಪು. ೬-೩); ತಪ್ಪೇನು ಸೋಲವು ಗೆಲವು ದೈವಾಧೀನ ನಿನ್ನಾಳ್ವನಕೆ ಕುಂದೇನು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೦೩-೨೦). ೩. ಸಂತೋಷ; ಸುಖ; ಉತ್ಸಾಹ: ಗೆಲವಂ ತೋಱದೆ ದುಃಖಮಪ್ಪ ಕಡೆಯೊಳ್ ಭೂತಂಗಳಾವಾಸದೊಳ್ ಸಲೆ ಬಲ್ಲರ್ ನಿಲೆ ಸಲ್ಲದೈ (ಸೋಮೇಶ. ೦೫). **ಗೆಲುವು**: ೧. ಗೆಲು[ವಾಕಾಂ. ಲ]ವು ನಿಮಗಹಿತರಲಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೦೦-೩೦); ಒಂದೊಂದು ಗೆಲುವಿನಲ್ಲಿ ನೂರು ನೂರು ದನಗಳು ನೀಲನ ವಶಕ್ಕೆ ಬರಹತ್ತಿದವು (ಬಂಗಾಹೆ. ೫೨). ೩. ಧರ್ಮರಾಜನು . . . ವಿದುರನ ಮುಖದಲ್ಲಿ ಗೆಲುವು ಇಲ್ಲದ್ದನ್ನು ನೋಡಿ (ನಪಭಾ. ೯೦); ನನ್ನ ಮೈಗೂ ಗೆಲುವಿಲ್ಲ (ಮುಗಮಾಂ. ೦೦೦); ಮನೆಯೊಳು ಮೈಮುರೆಯಿಸುವಂಥ ಸುಖವಿತ್ತು, ನೌಕರಿಯೊಳು ಗೆಲುವಿತ್ತು (ಇಂಚಾಪ. ೯೨-೯೭). 'ಗೆಲು$_3$' ಪರಾ.
[ಗೆಲ್$_1$ + – ವು./ತೆಲು. ಗೆಲುವ, ಗೆಲಿವಿ]

ಗೆಲ್ಸಿರಿ (ನಾ).=ಗೆಲ್ಲವೆಣ್: ವಾಲಿ . . . ಗೆಲ್ಸಿರಿಗೆ ತನ್ನ ತೋಳೊಡ್ಡಾಣಮಂ ಮಾಡಿ ಪೊತ್ತುಯ್ವ ಮತ್ತಚಿತ್ತೋತ್ಸಾಹದಿಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೮೦-೬೬).
[ಗೆಲ್$_1$ + ಸಿರಿ]

ಗೆವಚು (ಕ್ರಿ). ಹಿಂಡು; ಹಿಸುಕು: ಕವಿದು ಹೊಯ್ದು ಕಟ್ಟಿ ಕಚ್ಚಿ ಹಿಡಿದು ಒಡೆದು ತಿವಿದು ಗೆವಚಿ ರಾಕ್ಷಸರ ಚತುರಂಗಬಲವನ್ನು ಪುಡಿಪುಡಿ ಮಾಡಿದರು (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೨೯೪). 'ಕಿವುಚು' ಪರಾ. [?]

ಗೆವರು 'ಗಿಬರು$_1$' ನೋ.

ಗೆವಿರ್ಗಾವುಂಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಕೆಯಿ ಗೆವಿರ್ಗ್ಗಾವುಣ್ಡ ಕಲ್ಲ ಮಾಡಿಸಿ (ಮೈಆರಿ. ೦೯೨೩, ೦೦೫-೬; 963).
[ಗೆವಿರ್$_0$ + ಗಾವುಂಡ (<ಗಾಮುಂಡ)]

ಗೆಳತಿ, ಗೆಣತಿ (ನಾ). ೧. ಸಖಿ; ಕೆಳದಿ; ಮಿತ್ರೆ: "ಗೆಳತಿ ಹೆಟ್ಟುಗೆಯನಲ್ ಸಖಿ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೭೫); "ಕೆಳದಿ ಗೆಳತಿಯೆನೆ ಸಖಿಯರ್ಕಳ್" (ಕವಿಕಂ. ೦೬೬); ಗೆಳತಿ ಮೈಮುರೆತುದನ್ನು ಕಂಡು (ಹಾಹುತ್ತ. ೫೦); ಸಲುಗೆಯಿಂ ಗೆಳತಿಯರ ಕರೆಯೆ (ಕಾಲೂರ. ೦೨೩-೨೫೯); ಮೆಹರ ತನ್ನ ಗೆಳತಿಯರನ್ನೆಲ್ಲ ಚಹಕ್ಕೆ ಕರೆದಿದ್ದಳು (ಕುಂಕುಮ. ೧). **ಗೆಣತಿ**: ೧. ಗೆಣತಿ ಕೇಳೀತನೆ ಸುದ್ದಿಗಳನ್ನು (ಪುರಂದ. ೦-೨೦೯-೭); ಘನವಾದ ಮುದದಿ ತನ್ನ ಗೆಣತಿಯರಿಗೆಲ್ಲ ಆ ಮಣಿಯ ತೋರಿಸಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೦೦೨-೦೦); ಗೆಣತಿಯರ ಮಧ್ಯದೊಳಲ್ಲಿ ಶೋಭಿಸುವಾ ಕುಂಭಕುಚ ಪದ್ಮಾವತಿಯ ಕಂಡು (ಅರ್ಜವಿ. ೦೬-೩೭). ೨. ಪ್ರೇಯಸಿ; ನಲ್ಲೆ: ಬಾರ ನನ ಗೆಣತಿ ತಿರಿತಿರೀ ನಿನ್ನ ಎದಿ ಕದಾ (ನಾದಲೀ. ೪೮-೦೦); ಇಂಥವನು . . . ಈ ಜೋಗಿತಿಯನ್ನು ಮೆಚ್ಚಿಬಂದು ಅವಳನ್ನು ತನ್ನ ಗೆಣತಿಯಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ (ಸಮಾಲೋ. ೫೦). 'ಕೆಳದಿ' ಪರಾ. ೩. =ಗೆಳತಿಎಳ್ಳು: (+).
[ಗೆಳ್$_2$ (<ಕೆಳ್$_2$) + – ತಿ$_1$ (< – ಇತ್ತಿ)]

ಗೆಳತಿಎಳ್ಳು (ನಾ). ಚರ್ಮದ ಮೇಲೆ ಇರುವ ಕರಿಯ ಚುಕ್ಕೆ; ಕಾರೆಳ್ಳು; ಸಂಗಾತಿ: ಕಣ್ಸೆಳೆವ ಮಿಣುಮಿಣುಕು ಚುಕ್ಕಿ ಮಿಂಚುವ ಹಾಗೆ ಅಲ್ಲೊಂದು ಇಲ್ಲೊಂದು ಗೆಳತಿಎಳ್ಳು (ಅರಳು. ೨೫೩-೦).
[ಗೆಳತಿ + ಎಳ್ಳು (<ಎಳ್)]

ಗೆಳಸು 'ಗೆಟಿಸು' ನೋ.

ಗೆಳೆ$_1$ 'ಕೆಳೆ$_1$' ನೋ.

ಗೆಳೆ$_2$ 'ಕೆಳೆ$_2$' ನೋ.

ಗೆಳೆಗಾರ್ತಿ, ಗೆಣೆಕಾತಿ (ನಾ). ಜೊತೆಗಾತಿ; ಗೆಳತಿ; ಸ್ನೇಹಿತೆ: (+). **ಗೆಣೆಕಾತಿ**: ನಮ್ಮ ಗೆಣೆಕಾತಿ ಹೊನ್ನೂರ ಬಣಜಿಗಿತಿ ಪುಣ್ಯಾತಗಿತ್ತಿ (ನಾಪದ. ೭೯); ವೈಯಾರಿ ಸಣ್ಣದನಿಯೋಳೆ ಗೆಣೆಕಾತಿ ವೈಯಾರ ಬಿಟ್ಟು ತೆರ ಹೇಳೆ (ಜಗೀತ. ೭೭).
[ಗೆಳೆ$_2$ (<ಕೆಳೆ$_2$) + – ಕಾರ್$_1$ (<– ಕಾಱ) + – ತಿ$_1$ (< – ಇತ್ತಿ)]

ಗೆಳೆಗೊಳ್ 'ಕೆಳೆಗೊಳ್' ನೋ.

ಗೆಳೆಜೀವ (ನಾ). ಗೆಳೆಯುಳ್ಳ ಜೀವ ; ಸ್ನೇಹಿತ : ತುಂಬಾ ಸೊಗಸಾಗಿದೆ ಎಂದು ಬೆನ್ನುತಟ್ಟಿ ಇದು ಅಚ್ಚಾಗುವಾಗ ಜೊತೆಗಿಲ್ಲದೆ ಹೋದ ಆ ಗೆಳೆಜೀವ (ಮಹಾಲ. ಬಿನ್ನಹ). [ಗೆಳೆ₂ (<ಕೆಳೆ₂) + ಜೀವ]

ಗೆಳೆತನ 'ಕೆಳೆತನ' ನೋ.

ಗೆಳೆಮಾಟ (ನಾ). ಗೆಳೆತನದ ಮಾಟ ; ಸ್ನೇಹದ ರೀತಿ : ಹುಡುಗರ ಹುಡುಗಾಟದಲ್ಲಿ ಬೆಡಗಿನ ಗೆಳೆಮಾಟದಲ್ಲಿ . . . ಕನಸುಗಳೇ ಬನ್ನಿ (ನಾದಲೀ. ೧೫-೧೬). [ಗೆಳೆ₂ (<ಕೆಳೆ₂) + ಮಾಟ₁]

ಗೆಳೆಯು 'ಕೆಳೆಯಂ' ನೋ.

ಗೆಳೆವಕ್ಕಿ, ಗೆಡೆವಕ್ಕಿ, ಗೆಣೆವಕ್ಕಿ, ಗೆಣೆಹಕ್ಕಿ (ನಾ). ಜೋಡಿಹಕ್ಕಿ ; ಚಕ್ರವಾಕ : " ಪೊಣರ್ವಕ್ಕಿ ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿಯುಮೆಣೆವಕ್ಕಿಯು ಜೋಡುವಕ್ಕಿ ಗೆಳೆವಕ್ಕಿಯುಂ . . . ಚಕ್ರವಾಕಮೆನಿಕ್ಕುಂ " (ಕವಿಕಂ. ೬೫). **ಗೆಡೆವಕ್ಕಿ :** " ಪೊಣರ್ವಕ್ಕಿ . . . ಗೆಡೆವಕ್ಕಿ, ಅಮಳ್ವಕ್ಕಿ—ಈ ೭ ಚಕ್ರವಾಕಂ " (ಕಶಸಾ. ೧೧-೨೧೧) ; ಒಡಲೆರಡಸುವೊಂದೆನೆ ಗೆಡೆವಕ್ಕಿಗಳಂತೆ ಕೂಡಿ ನಲಿಯುತ್ತಿರ್ದರ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೪-೬) ; ಆ ವನದ ಮಧ್ಯದೊಳು ನಡೆವಕ್ಕಿ . . . ಕೂಗಟೆವಕ್ಕಿ ಗೆಡೆವಕ್ಕಿಯು . . . ಜೀವಿಪುವು ಭಯವನುಳಿದು (ಪ್ರಭುಪು. ೩-೧೪). **ಗೆಣೆವಕ್ಕಿ :** ಬೆದಱಿ ತಾ ಗೆ[ಪಾಠಾಂ. ದವ್ವಯೆ]ಣೆವಕ್ಕಿ ಕೊಂಚೆಗಳೊದಱಿ ಹಾಯ್ದುವು . . . ಕಪಿಬಳದ ಕಳಕಳಕೆ (ತೊರರಾ. ೪-೧೧-೯). **ಗೆಣೆಹಕ್ಕಿ :** ಗೆಣೆಹಕ್ಕಿ ಬೆರೆದಾವೋ (ಸಹೀಗೀ. ೯೪-೪).

[ಗೆಳೆ₂ (<ಕೆಳೆ₂) + ಪಕ್ಕಿ₁]

ಗೆಱೆ, ಗಱೆ, ಗೆರೆ (ನಾ). ೧. ಗೀಟು ; ರೇಖೆ: " ಗೆಱೆ ರೇಖೆಯುಕ್ಕು " (ಮಂಗರಾ. ೯೮-೧೮) ; ಕುಸುಮಾಸ್ತ್ರ ಮಂತ್ರದೇವತೆ ಗೆಱೆಯುಂ ತೆಗೆವಂತೆ ಕಣ್ಗೆ ನುಣ್ಗಾಡಿಗೆಗುಡುಪಿಂ ರೇಖೆಗುಡುವಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೧೨-೬೪). ೨. (ಉಗುರಿನಿಂದಾದ) ಗುರುತು,–ಕರೆ : ನೋಡಿದಳ್ ಕುವರಿ ತನ್ನಯ ಮೊಲೆಗೆಲದಲ್ಲಿ ಮೂಡಿರ್ದ ಮೋಹನ ಗೆಱೆಯ (ಮೋಹತ. ೨೮-೧೧) ; ಕೂರುಗುರ್ಗಳ ಗೆಱೆಯ ಸೂತ್ರಬಂಧದೊಳೆಸೆವ ತೋರಮೊಲೆಗಳ ಕುಂಭ ಸಂಸ್ಥಾಪನಂಗೆಯ್ದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೧-೨೪). ೩. (ಆಲಂ) ಮಿತಿ ; ಮೇರೆ : ಎಮ್ಮಣ್ಣನಾಜ್ಞೆಯ ಗೆಱೆಯ ದಾಂಟಿದೆ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೩-೬೭). **ಗಱೆ :** ೧. ಗಱೆಯಿಲ್ಲದ ಕೋಲಿನಲಿ ಉದರೆಯನಿಕ್ಕಿದ ಭಂಡದ ಹರದನಂತಾದೆನಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೯೩೮) ; ನೊಸಲ ನಾಮದ ಗಱೆ ಪೆಱೆ ಗಜಕುಂಭದ ಪೊಸಮುತ್ತಿನ ಮಣಿದೊಡವೆ ಯೆಸೆವ ತಾರಾಮಾಲೆ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೭-೩೩). **ಗೆರೆ :** ೧. "ಗೆರೆಯೆನಲ್ ರೇಖೆಯುಕ್ಕುಂ" (ಕಶರ. ೧೨೨) ; ಹೆಬ್ಬುಲಿಯು ನೋಡಿಲ್ಲಿ ಗುಂಡೆಲ್ಲಿ? ನೊಸಲಿನೊಳ್ ಹೆಬ್ಬಲ್ಲು, ಗೆರೆ (ಕಾಲೂರ. ೮೭-೧೬೮) ; ಸಾಂತಣ್ಣನ ಹಣೆಯ ಮೇಲೆ ವಿಸ್ಮಯದ ಗೆರೆ ಮೂಡಿತು (ಹಾಹುತ್ರ. ೧).

ಗೆರೆ ಎಳೆ= ೧. ಗೀಟು ಹಾಕು ; ರೇಖೆಯನ್ನು ಮೂಡಿಸು. ೨. (ಆಲಂ) ನಿರ್ಬಂಧಪಡಿಸು ; ಸೀಮಿತಗೊಳಿಸು : ಆಯತ್ತವಾಗಿ ಹಿಟ್ಟಿನ ಮೇಲೆ ಗೆರೆ ಎಳೆಯುವುದಾದರೂ ಯಾಕೆ? (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೭೬). **ಗೆರೆ ದಾಟು**= (ಆಲಂ) ಮಾತು ಮೀರು ; ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಮೀರು : ಸೋಮುವಿನ ತಂದೆ ತಮ್ಮ ಹೆಂಡತಿ ಹಾಕಿದ ಗೆರೆ ದಾಟುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯವರಲ್ಲ (ತುಂಬಿಕೊ. ೩೬). **ಗೆರೆಯಷ್ಟು**=ಲವಲೇಶ ; ಕಿಂಚಿತ್ತು : ಸರಕಾರದ ವಿಧಿ ನಿಯಮಗಳಿಗೆ ಗೆರೆಯಷ್ಟೂ ಮೀರುವುದಿಲ್ಲ (ಬೆನ್ನಬೀ. ೧೨೫). **ಗೆರೆ ಹಾಕು**= ೧. ರೇಖೆಯನ್ನು ಮೂಡಿಸು ; ಗೆರೆಯೆಳೆ : (+). ೨. ಮೊದಲು ಬರೆದುದರ ಮೇಲೆ ಅಡ್ಡರೇಖೆ ಎಳೆ ,–ಹೊಡೆದು ಹಾಕು : (+). ೩. (ಆಲಂ) ಸೀಮೆಯನ್ನು ರಚಿಸಿ ನಿರ್ಬಂಧಿಸು ; ಮೇರೆ ಹಾಕು : ಅಂದರೆ ಗಂಡ ಗೆರೆ ಹಾಕಿದ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಅವಳು ತುಳಿಯಬೇಕೇನು ? (ಬಾಬಲ. ೮೧). [ದೇ.॥ ತುಳು. ಗೆರೆ, ಗಿರೆ ; ತೆಲು. ಗೀಱ]

ಗೆಱೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಗೆರೆಯನ್ನು ಎಳೆ ; ರೇಖೆಯನ್ನು ಎಳೆ ; ಗೀಟು ಹಾಕು : ಇಹಪರವೆರಡಱ ಸೌಖ್ಯಾವಹಮಿಂತಿದೆ ತಾಣಮೆಂದಜಂ ಗೆಱೆಗೊಯ್ದಂತಿಹ ಲೋಕಕ್ಕಂತಾ ಪುರದಹಿತರ್ಗೆ ಬೆಗಲ್ಬನೀಯುತಗಱೆಸೆದಿರ್ಕುಂ (ಉದ್ಭಟ. ೧-೪೩). [ಗೆಱೆ + ಕೊಯ್]

ಗೆಱೆನಾಮ (ನಾ). ರೇಖೆಯಾಗಿ ಎಳೆದ ನಾಮ ; ಗೀಟುನಾಮ : ತಳತಳಿಪೊಳ್ನೊಸಲ್ಮಿಸುಪ ನುಣ್ಗೆಱೆನಾಮಮುಂ . . . ಮಟ್ಟದ ಬಟ್ಟೆ ಗಡ್ಡದಿಂ ಬಳೆಯಿಪುದೊಳ್ಮೊಗಂ ಸೊಬಗಿನಿಂ ಬಗೆಗಾರ್ತಿಯರ್ಗಾಸೆಯಟ್ಟಿಯುಂ (ಚಿಕವಿ. ೫-೬). [ಗೆಱೆ + ನಾಮ]

ಗೆಱೆಯಾಣೆ (ನಾ). ರೇಖೆಯೆಳೆದು, ಆ ರೇಖೆಯ ಆಚೆಗೆ ಹೋಗದಂತೆ ನಿರ್ಬಂಧಿಸುವ ಆಣೆ,–ಆಜ್ಞೆ : ತರದಿಂದೆ ಮೂಱುಸೂಳ್ವರಮರಲಂಬುತದಧಿಪತಿಯ ಕಣ್ಗಂ ಮನಕಂ ಗೆಱೆಯಾಣೆಯಿಟ್ಟ ರೇಖೆಗಳಿರವಂ ವಳಿರೇಖೆ ಕಳೆದುವಳಿಕುಂತಳೆಯಾ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೧-೧೧೨). [ಗೆಱೆ + ಆಣೆ₃]

ಗೆಟಿಸು, ಗೆಣಸು, ಗೆಳಸು (ನಾ). ಗಡ್ಡೆ ; ಕಂದ : " ಕಿಟಿಂಗೆನೆ ಗೆಟಿಸು[೦] " (ರನ್ನಕಂ. ೨) ; " ಗೆಟಿಸು=ಗೆಡ್ಡೆ " (ಶಮದ. ಪರಿ. ೧) ; ಪೞಿದು, ಗೆಟಿಸು, ಗೊಟಿಸು (ಶಬ್ದಾನು. ೧೪೦ ಪ್ರಯೋ). **ಗೆಣಸು :** ಬೇರು ಗಡ್ಡೆ ಗೆಣಸು ಮೊದಲಾದವಱಲ್ಲಿ ಗಂಧವನಱಿವುದು ಆಚಾರಲಿಂಗದಲ್ಲಿಯ ಆಚಾರಲಿಂಗ (ಆದವ. ೫-೧೨) ; ಕಾಯಿವಣ್ಣು ಗೆಣ[ಪಾಠಾಂ. ಳ]ಸಲ್ಲದಶನವನುಣೆನೆಂದು ಬಲುವ್ರತವನು ಹಿಡಿದು (ಸೊಬಸೋ. ೮-೪೩) ; ಗಂಗೆಯೊಳು ಮಾರ್ಪೊಳೆವ ಚಂದ್ರನಂ ತಾವರೆಯ ಗೆಣಸೆಂದು ತೆಗೆಯಲುಜ್ಜುಗಿಸುವನ (ವೀಶೈಪು. ೫-೩-೧) ; ಮರಳು ಮಿಶ್ರವಾದ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಗೆಣಸು ಹುಲುಸಾಗಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆ (ತರಬಿ. ೩೫). **ಗೆಳಸು:** ತಳಿರವನೆಯಲಿ ಕಂದಮೂಲದ ಗೆಳಸುಗಳ ಮೆಲುಮೆಲಿದು (ಕುವ್ಯಾಕ. ಓರಿಇ. ಪರಿ. ೩೯೨) ; ಗಂಗೆಯೊಳೆಳೆಯ ಚಂದಿರಂ ಇರದೆ ಬಿಂಬಿಸಲು ತಾವರೆಯ ಗೆಳಸೆಂದು ನಿಜಕರದಿಂದೆ ಬರಸೆಳೆವ ವಿಘ್ನೇಶನಂ ನೋಡಿ (ವೀಶೈಪು. ೭-೮-೧) ; ಬೇರೆಲೆ ಪೂಪಣ್ಕಾಯಿ ಗೆಳಸು ನೀರ್ಗಳಿಂ . . . ಅತಿಥಿಗಳನಾರಾಧನೆಯನೆಸಗುತ್ತುಂ (ಭಾರಶಾಂ. ೪೦-೯) ; ಎಲೆ ಕೆಳದಿ ಈ ತಾವರೆಯೆಲೆ ಗೆಳಸುಗಳಂ ತೆಗೆ (ಮಿತ್ರಗೋ. ೨೦) ; ಕಾಳ್ಪಂದಿಯಿರುಳು ಗೆಳಸನೆಲ್ಲವನಗೆದು ಮುಗಿಸೆ (ಕಾಲೂರ. ೫೩-೮೩). [ದೇ.॥ ತೆಲು. ಗೆನಸು, ಗೆನುಸು]

ಗೇ 'ಕೆಯ್₁' ನೋ.

ಗೇಂಟೆ, ಗೇಟೆ(ನಾ). ಹೊಡೆಯುವ ಗೋಲಿ ; ದಪ್ಪ ಗೋಲಿ : ಮೂಱು ಗದುಗೆ ಗದ್ದುಗೆಯೆಂದು ಮೇಲಿಟ್ಟುದೆ ಲಿಂಗವೆಂದು ಗೇಂಟೆ [ಪಾಠಾಂ. ಗೇಡೆ]ಯೆ ಪುಷ್ಪದಿಂಡೆಯೆಂದು ಇಡುತ್ತೇನೆ (ಭೃರಸೂ. ೩೬೭). **ಗೇಟೆ :** ಬಟ್ಟೆ ವಿಡಿದು ಬಾಲ ಬರುತಿರೆ ಕಂಡನು ಪುಟ್ಟ ಸಾಲಿಗ್ರಾಮಶಿಲೆಯ ಘಟ್ಟುಳ್ಳ ಗೇಟೆಯು ತನಗೆ ದೊರಕಿತೆಂದು ಅಷ್ಟುಜನರಿಗೆ ತೋರಿಸಿದ (ಚಂದ್ರಹಾ. ೧-೩೨). [?]

ಗೇಂಡ, ಘೇಂಡ (ನಾ). ಮೂಗಿನ ಮೇಲೆ ಕೊಂಬುಳ್ಳ, ದಪ್ಪಚರ್ಮದ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಚತುಷ್ಪಾದಿಯಾದ ಪ್ರಾಣಿ ; ಗಂಡಕ ; ಖಡ್ಗಿ : (ಮುಂಬಯಿ. ಕಿ. ೫-೨೪೬). **ಘೇಂಡ :** ಮೊಹರುಗಳಲ್ಲಿ ಶಿವನ ಮೂರ್ತಿ . . . ಘೇಂಡ, ಎಮ್ಮೆ, ಶಿವ, ಪಶುಪತಿ ಮುಂತಾದವುಗಳೂ ಕೆಲವು ಅಕ್ಷರಗಳೂ ಇವೆ (ಭಾರದ. ೩೭೮).

[← ಮರಾ. ಗೇಂಡಾ. / ಸಂ. ಗಂಡ]

ಗೇಂಡಾಮೃಗ, ಘೇಂಡಾಮೃಗ (ನಾ).=ಗೇಂಡ : ಆನೆ, ಹುಲಿ, ಕರಡಿ, ಗೇಂಡಾಮೃಗ, ಹಾವು—ಇವು ಕಾಡುಗಳಲ್ಲಿರುತ್ತವೆ (ಭೂಗೋಳ. ೩೭). **ಘೇಂಡಾಮೃಗ :** ಖಡ್ಗಮೃಗ, ಘೇಂಡಾಮೃಗ, ಗಂಡಕ (Rhinoceros. ಇಂಕಣ). [<ಗೇಂಡ + ಮೃಗ]

ಗೇಂಡು (ನಾ). ಆಟವಾಡುವ ಚೆಂಡು. [ಸಂ.]

ಗೇಂಡುಕ (ನಾ).=ಗೇಂಡಂ. [ಸಂ.]

ಗೇಂದಿ (ಗು). ಹೊಲಸಾದ; ಅಶುದ್ಧವಾದ; ಹೀನವಾದ: ಅದು ಶುದ್ಧ ಗೇಂದಿ ಹೆಂಗಸು ಸ್ವಾಮಿ, ನಿಮ್ಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸತ್ಯವಾಗಿರುತ್ತಾಳೆ ಎನ್ನುವ ನಂಬಿಕೆ ನನಗಿಲ್ಲ (ಚನಿಸಂ. ೧೧೪). [←ಪಾರ. ಗಂದ; ಹಿಂ. ಗಂದಾ]

ಗೇಕು, ಗಿಕ್ಕು, ಗೀಕ್ಕು, ಗೆಂಕು, ಜೇಕು (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ; ಕೊನ್ನಾರಿ: "ಆ ಮುಸ್ತಕಂ ಮುಸ್ತೆ ಭದ್ರಾತಕಂ ಗೇಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೦-೩೬); ಇದಿರಾದ ತರುಗಳು ದಿಂಡುಗೆಡೆವವು ತೊಱೆಗೆ ಮಣಿದರೆ ಗೇಕು ಬದುಕುವುದು (ಕುವ್ಯಾಳೀ. ೬-೦೩). ೨. ಜೊಂಡು; ಆಪು: ಮುಸಲವು . . . ಕಡಲಿನ ತಡಿಯಲದು ಗೇಕಾಗಿ ಬೆಳೆದುದು (ನಿಭಾಗ. ೧೧-೦-೪೪). **ಗಿಕ್ಕು**: ೧. (ಹ). **ಗೀಕ್ಕು**: ೨. ಗೀಕಿನ ಚಾಪೆಯ ಮೇಲೆ ಕಂಬಳಿ ಹೊದೆದು ಮಲಗಿ ನರಳುತ್ತಿದ್ದ (ಮಲಮ. ೦೦೦). **ಗೆಂಕು**: ೧. ನೊ(ಮೊ)ದೆ ಗೆಂಕು[ಪಾಠಾಂ. ಕೆಂಕೆ] ಬೆಳೆಯ ನೀರಿಲ್ಲದ ನೆಲದೊಳ್ (ಅಟ್ಟಮ. ೦೦-೨೫). **ಜೇಕು**: ೧.ಜೇಕು ಮೊದಲಾದದ್ದು ಇದ್ದರೆ ನೇಗಿಲೆಯನ್ನು ಹೊಡೆದು ಅದರ ಗಡ್ಡಿಗಳು ಒಂದೂ ಉಳಿಯದ ಹಾಗೆ ಆರಿಸಬೇಕು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೦೩೪); ಮೊಳಕಾಲಿನವರೆಗೆ ಕರಿಕೆ, ಜೇಕು, ಬೆಳೆದು ನಿಂತಿತ್ತು (ಚಿಂದುಟ. ೫೭).

ಗೇಕಿನಗೆಡ್ಡೆ, **ಗಿಕ್ಕಿನಗಡ್ಡೆ**=ಭದ್ರಮುಸ್ತೆಗಡ್ಡೆ; ಕೊನ್ನಾರಿಗಡ್ಡೆ. ಶುಂಠಿ, ಕಳ್ಳಂಗಡಲೆಬೇರು . . . ಮುಡಿವಾಳ, ಗೇಕಿನಗೆಡ್ಡೆ ಇವಂ ಕಷಾಯವಿಕ್ಕಿ ಕೊಡಲು ಶೀತಜ್ವರ ಪರಿಹಾರವಾಗುವುದು (ಸಕವ್ಯ. ೩೪); ಕುಟನ್ನಟಂ, ದಾಶಪುರಂ . . . ರ ತುಂಗಮುಸ್ತದ ಹೆಸರುಗಳು ತುಂಗೇ ಗಡ್ಡೆಗಳು; ಗೇಕಿನಗಡ್ಡೆ ಎಂತಲೂ, ಗಿಕ್ಕಿನ ಗಡ್ಡೆಎಂತಲೂ ಅನ್ನುವರು (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೪೨). [?]

ಗೇಕುಳ (ನಾ).=ಗೇಕು ೨: ಇರದೊಗೆದ ಗೇಕುಳದ ದಂಟ ಕೀಳ್ತು (ವೀಕೃಪು. ೩-೦೦-೭೪). [<ಗೇಕು?]

ಗೇಟ 'ಗೇಂಟಿ' ನೋ.

ಗೇಟೀಸು (ನಾ). ಕಣಕಾಲಿಗೆ ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಸುತ್ತುವ ಬಟ್ಟೆ; ಕಣಕಾಲ ಕಾಪು.

ಗೇಟೀಸಿನವ=ಕಣಕಾಲಿಗೆ ಬಟ್ಟೆ ಸುತ್ತಿದವನು; ಪೋಲೀಸು: ಕೋಳ ಹಾಕಿ ಹಿಡುಕೊಂಡು ಹೋಗಾಕೆ ಗೇಟೀಸಿನೋರು ಬಂದಾರಂತೆ (ಮಲಮ. ೫೩೪). [← ಇಂ. Gaiter]

ಗೇಣ್, ಗೇಣು, ಘೇಣ್ (ನಾ). ೧. ಅಗಲಿಸಿದ ಹೆಬ್ಬೆಟ್ಟಿನ ತುದಿಯಿಂದ ಕಿರುಬೆರಳ ತುದಿಯವರೆಗಿನ ಅಳತೆ; ಒಂಬತ್ತು ಅಂಗುಲದ ಅಳತೆ: "ತಾಳಮೆಂಬುದು ಗೇಣ್" (ಹಲಾಯು. ೮೯-೩೮೪): ಮಡದೆಡೆ ನಾಲ್ವೆರಲುಂ ಗುಟದೆಡೆಯೊಳ್ ಗೇಣಾಗೆ ನಿಲ್ವುದಿಭ್ಯಾಗತಂ (ಆದಿಪು. ೯-೮೪): ಶ್ರೀ ಭೋಗೇಸ್ವ[ರ]ದೇವರ್ಗೆ ಅಂಗಭೋಗಕೆ ಯಿರ್ಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಗೇಣ ಗಳೆಯೊಳಂ ಬಿಟ್ಟ ಮತ್ತರಾಱು (ಸಾಇಇ. XI-1, ೬೩-೦೬; 1026); ಹೂರಣವ ಮಾಡಿಯಾವುಂಡೆಯರಡಱ ನಡುವೆ ಪೂರಯಿಸಿ ಹಱಿಯದಂತೆ ಗೇಣಗಲಂ ಮಾಡಿ (ಸೂಪಶಾ. ೦-೨೬). ೨. ಸಣ್ಣಕತ್ತಿ; ಸುರಗಿ; ಕಠಾರಿ: "ಗೇಣೆನಲ್ ಸುರಗಿ" (ಚತುನಿ. ೨೦); "ಗೇಣೆಂದು ಸುರಗಿ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೪೪); ನೆಗಳಲ್ ತೋಱುವ ಗೇಣ ಬಿನ್ನಣಕ್ಕೊದವುವ ಬಿನ್ನಣಂ (ಎಕ. VIII, ನಗರ. ೪೦-೬೭; 1077); ಕೂರ್ಪ ಕುಂದದ ಕಡೆಗಣ್ಣ ಗೇಣ್ ಪೊಳೆಯೆ (ಅರ್ಧನೇ. ೩-೦೪); ಕಣ್ಗಳ್ ಮನೋಜವೀರನ ಗೇಣ್ಗಳ್ (ಶಮದ. ೯೫ ಪ್ರಯೋ); ಮದನನ ಗೇಣಾ ಪೊಗರ್ಗಣ್ಗಳ ಪೊಳೆವಲರ್ಗಣ್ಗಳ ಬೆಳತಿಗೆಗಣ್ಗಳ . . . ಸುದತಿಯರೀಕ್ಷಿಸಿದರ್ ನೃಪನ (ಜಯುಕಾ. ೦೦-೫೪). **ಗೇಣು**: ೧. ಕಪಿಯ ಬಾಲವು . . . ಮುಂದೆ ಗೇಣರಗೇಣು ಮೊಳ ತೋಳನಿತು ಬೆಳೆವುತಿರೆ (ಶಾಶಿರಾ. ೦೨-೪); ಎಂಟು ಗೇಣು ಶರೀರ ಒಂದು ಗೇಣು ಮಾಡಿಕೊಂಡು (ಪುರಂದ. ೧-೦೬೪-೨); ಎಂಟು ಗೇಣಿನ ದೇಹ ರೋಮಗಳೆಂಟುಕೋಟಿಯು (ಹರಿಸಾ. ೬೬); ಇಂಗ್ರೇಜಿಭಾಷೆಯೊಂದು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಂದರಾಯಿತು. ಆ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗೆ ಮುಗಿಲು ಮೂರೇ ಗೇಣು (ಯಕ್ಷಪ್ರ. ೨೩); ಗೇಣು ಬಿಟ್ಟು ಅಗಳು ದಾಟಿದ ಹಾಗೆ (ಗಾದೆ). ೨. ಸಿತೇಕ್ಷು ಚಾಪವಲರ್ದೊರ್ಪ್ಪುವ ಕೇದಗೆ ಕೀಳಗೇಣು (ಮುಹಾನೀ. ೦-೬೭). **ಘೇಣ್**: ೨. ಪಲಬರಂ ಕೊನ್ದು ಬಿಲಂ ದಂಡೆಗೊಂಡು ಘೇಣ ಕಿತ್ತು ಕುದುರೆಯ ತಿವಿದು ಸುರಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತನಾದ (ಎಕ. VII, ಹೊನ್ನಾಳಿ. ೨೮-೦೦; 1197).

ಗೇಣಾಗು=೧. ಗೇಣುದ್ದವಾಗು. ೨. ಚಿಕ್ಕದಾಗು; ಕುಗ್ಗು: ಐಕಿಲಭರದೆ ಪಡಲ್ವಟ್ಟು ಗೇಣಾಗಿ ಪಾಂಥರ್ತೊಡೆತೋಳ್ಗಳ್ಕೂಡೆ ಜಾನು ಪ್ರಹಿತ ಶಿರರದೇನಿರ್ದರೋ ಶೀತಭೀತರ್ (ರಾಜಶೇ. ೯-೨೨).

[ದ್ರಾ. ತಮಿ. ಮಲ. ಚಾಣ್; ತುಳು. ಗೇಣ್, ಗೇಣ; ಕೊಡ. ಚಾಣೇ; ತೆಲು. ಜೇನ, ಜೇಣು]

ಗೇಣಂಕ, ಗೇಣಾಂಕ (ನಾ). ಕಠಾರಿಯಂದ್ದ; ಸುರಗಿ ಕಾಳಗ. 'ಗೇಣಂಕ ಚಕ್ರೇಶ್ವರ' ಪರಾ. **ಗೇಣಾಂಕ**. 'ಗೇಣಾಂಕಚಕ್ರೇಸ್ವರ' ಪರಾ. [ಗೇಣ್ + ಅಂಕ$_2$]

ಗೇಣಂಕಚಕ್ರೇಶ್ವರ, ಗೇಣಾಂಕಚಕ್ರೇಸ್ವರ (ನಾ). ಖಡ್ಗಯಂದ್ಧದಲ್ಲಿ ಚಕ್ರೇಶ್ವರನಂತಿರುವವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು: ಗೇಣಂಕಚಕ್ರೇಶ್ವರಂ, ರಾವುತ್ತರಾಯಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೨೮೫ ಪ್ರಯೋ). **ಗೇಣಾಂಕಚಕ್ರೇಸ್ವರ**: ಅರಸಂಕ ಮೊನೆಗಾಱ ಗೇಣಾಂಕಚಕ್ರೇಸ್ವರ (ಮ್ಯಆರಿ. ೦೪೪೭, ೨೫-೨; 1495). [ಗೇಣಂಕ + ಚಕ್ರೇಶ್ವರ]

ಗೇಣಂಜುರಿಗೆ (ನಾ). ಸಣ್ಣಕತ್ತಿ (?): ಮಿಣನಂಬುಟು, ಗೇಣಂಜುರಿಗೆ (ಶಬ್ದಾನು. ೫೫ ಪ್ರಯೋ). [ಗೇಣ್ + ಸುರಿಗೆ]

ಗೇಣಂಬು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಣ; ಗೇಣು ಉದ್ದದ ಬಾಣ: ಮುಂದೊತ್ತುವ ನಾಯ್ಗಳ ಬೊಗಳುವ ಬಾಯ್ಗಳ ಗೇಣಂಬುಗಳಿಂ ಕಟ್ಟಿದನು (ಹರಿಶ್ಚ. ೨೫-೦೩). [ಗೇಣ್ + ಅಂಬು2]

ಗೇಣಾಂಕ 'ಗೇಣಂಕ' ನೋ.

ಗೇಣಾಂಕಚಕ್ರೇಸ್ವರ 'ಗೇಣಂಕಚಕ್ರೇಶ್ವರ' ನೋ.

ಗೇಣಾಯ (ನಾ). ಕತ್ತಿವರಸೆ; ಕಠಾರಿಯ ವರಸೆ: ಅರಸಂಕ ಸೂನೆಗಾಱ ಗೇಣಾಯದ ಚಕ್ರವರ್ತಿ (ಎಕ. IX, ದನ್ನಪ. ೭೦-೨೦; 1331). [ಗೇಣ್ + ಆಯ$_1$]

ಗೇಣಿ 'ಕೇಣಿ$_3$' ನೋ.

ಗೇಣಿಕಾಱ 'ಕೇಣಿಗಾಱ' ನೋ.

ಗೇಣಿಕೆ 'ಧೇನಿಕೆ' ನೋ.

ಗೇಣಿಗ (ನಾ).=ಗೇಣಿದಾರ: ಸಾಹುಕಾರರಾಡಿದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದ ಮೇಲೆ ಖಂಡಿತ ಅವರ ಗೇಣಿಗನಾಗಬಾರದೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದ್ದನು (ತುಂಬಿಕೊ. ೫೨). [ಗೇಣಿ (<ಕೇಣಿ$_3$) + -ಗ$_2$]

ಗೇಣಿಗದ್ದೆ (ನಾ). ಗೇಣಿಗೆ ಪಡೆದ ಗದ್ದೆ; ಗಂತ್ತಿಗೆ ಗದ್ದೆ: ಗೇಣಿಗದ್ದೆಯೇ ಅವನ ಜೀವನಾಧಾರ (ಜೀವನ. ೨೦). [ಗೇಣಿ (<ಕೇಣಿ$_3$) + ಗದ್ದೆ (<ಗಟ್ಟಿ)]

ಗೇಣಿಗಾರ 'ಕೇಣಿಗಾಱ' ನೋ.

ಗೇಣಿಗೆಯ್ (ನಾ). ಗೇಣಿಗಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಿರುವ ಹೊಲ (?): ತೆಂಕ ಗದುಗಿನ ಹೊಲದಿಂ ಪಡುವಲು ಹಱಕಾಱ [ಗೇ]ಣಿಗೆಯಿಂ ಬಡಗಲು (ಸಾಇಇ. XV, ೦೪೦-೩೦; 1184). [ಗೇಣಿ (<ಕೇಣಿ$_3$) + ಕೆಯ್$_4$]

ಗೇಣಿಚೀಟಿ 'ಗೇಣಿಚೀಟು' ನೋ.

ಗೇಣಿಚೀಟು, ಗೇಣಿಚೀಟಿ (ನಾ). ಭೂಮಿಯ ಮಾಲೀಕನು ಗೇಣಿದಾರನಿಂದ ಗೇಣಿಗಾಗಿ ಬರೆಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಚೀಟಿ; ಲಾವಣಿಪತ್ರ; (ಹ). **ಗೇಣಿಚೀಟಿ**: ಗೇಣಿಚೀಟಿಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿವರ್ಷವೂ ಬರುವ ಸ್ವಾಮಿಸ್ವದಲ್ಲಿ

. . . ವಹಿಸಿಕೊಡತಕ್ಕುದು (ಛಾಧಾನ. ೨೬೯); ಅಡಿಗರಿಗೆ ಬರಕೊಟ್ಟ ಠಸೆ ಗೇಣಿಚೀಟಿಗೂ ಸಹ . . . ಸಂಕಯ್ಯನ ಸಾಕ್ಷಿ (ಪಾಠೀಸು. ೪).
[ಗೇಣಿ (<ಕೇಣ್ಣ$_3$) + ಚೀಟು$_2$]

ಗೇಣಿಡು (ಕ್ರಿ). ಗೇಣಂ ಹಾಕು ; ಗೇಣಿನಿಂದ ಅಳೆ, – ಅಳತೆಮಾಡು : ಅಳೆಯಲ್ಬಾರದ ದೈತ್ಯನಾಯಕನ ದಿವ್ಯಾದಾರ್ಯಮಂ ಗೇಣಿಡಲ್ ಬಳೆದಶ್ರೀ ಕರಪದ್ಮಂ (ವಸ್ತುವಂ. ೨೯). [ಗೇಣ್ + ಇಡು$_1$]

ಗೇಣಿದಾರ (ನಾ). ಭೂಮಿಯ ಮಾಲೀಕನಿಂದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಗೇಣಿಗೆ ಪಡೆಯುವವನು ; ಗುತ್ತಿಗೆದಾರ ; ಲಾವಣಿದಾರ : ದುಡ್ಡುಳ್ಳವನು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಕೊಂಡು, ದುಡ್ಡಿಲ್ಲದ ಗೇಣಿದಾರರಿಂದ ತನಗೆ ಮನಸ್ಸು ಬಂದಂತೆ ಸುಲಿಗೆಮಾಡುತ್ತಾನೆ (ಪುನರು. ೩೦೨).
[ಗೇಣಿ (<ಕೇಣ್ಣ$_3$) + – ದಾರ$_4$]

ಗೇಣಿಸಿದ್ದಾಯ (ನಾ). ಗೇಣಿಗಾಗಿ ಕೊಡುವ ತೆರಿಗೆ : ಗೇಣಿಸಿದ್ದಾಯ ಬಡ್ಡಿಯ ಬತ್ತ (ಎಇ. VIII, ೦೩೨–೨೭ ; 1586).
[ಗೇಣಿ (<ಕೇಣ್ಣ$_3$) + ಸಿದ್ದಾಯ]

ಗೇಣಿಸು ' ಧೇನಿಸು ' ನೋ.

ಗೇಣಿಹಣ (ನಾ). ಗೇಣಿದಾರರಿಂದ ಪಡೆದ ಹಣ: ರೈತರುಗಳಿಂದ ವಸೂಲು ಮಾಡಿದ್ದ ಗೇಣಿಹಣವನ್ನು ಕರಣಿಕ ಬಲರಾಮಕುಲಕರ್ಣಿ ದುರುಪಯೋಗ ಪಡಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದನಂತೆ (ಹೇಮುಕೂ. ೩೦).
[ಗೇಣಿ (<ಕೇಣ್ಣ$_3$) + ಹಣ (<ಪಣ$_1$)]

ಗೇಣು ' ಗೇಣ್ ' ನೋ.

ಗೇಣುಕಾಱ (ನಾ). ಕತ್ತಿಯಿಂದ ಯುದ್ಧಮಾಡುವವನು: ಭುಜಬಳವೀರ ನಿಗಳಂಕಮಲ್ಲ ಗೇಣುಕಾಱರಾಚಾರ್ಯ್ಯಂ (ಎಇ. XII, ೯೩–೩ ; 1187).
[ಗೇಣು (<ಗೇಣ್) + – ಕಾಱ]

ಗೇಣ್ಬಾಯ್ (ನಾ). ಕತ್ತಿಯ ಬಾಯಿ: ಗೇಣ್ಬಾಯ್ಗೆ [ಪಾಠಾಂ.ನೇಣ್ಬಾಯ್ಗೆ] ಎೞಬರೆ (ಕಮದ. ೬೭ ಪ್ರಯೋ). [ಗೇಣ್ + ಬಾಯ್]

ಗೇತೋಜ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಸೇನಬೋವಂ ನಾಗವರ್ಮ್ಮಯ್ಯಂ ಮಾತಿಳ ಚಾವೋಜಂ ಎಡವ ಗೇತೋಜಂ ಅಯ್ಯಾವೊಳೆ ಗೇತೋಜಂ (ಸೌಇಇ. XI-1, ೫೭–೨೫ ; 1020). [<ಕೇತೋಜ]

ಗೇನಿ ' ಕೇಣ್ಣ$_3$ ' ನೋ.

ಗೇನಿಕೆ ' ಧೇನಿಕೆ ' ನೋ.

ಗೇನಿಸು ' ಧೇನಿಸು ' ನೋ.

ಗೇಬೆ (ನಾ). (ರೋಗದಿಂದ ಶರೀರವು) ಊದಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ ; ಊತ ; ಬಾವು. ' ಗೇಬೆಕಟ್ಟು ' ಪರಾ. [?]

ಗೇಬೆಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). (ರೋಗದಿಂದ ಶರೀರವು) ಊದಿಕೊಳ್ಳು ; ಬಾತಿರು: ಯಜ್ಞೇಶ್ವರನಿಗೆ ಅಜೀರ್ಣವಾಯಿತು. ಹೊಟ್ಟೆ ದಪ್ಪವಾಯಿತು. ಮುಖ ಗೇಬೆಕಟ್ಟಿತು (ವೀತಿಚಂ. I, ೩೦). [ಗೇಬೆ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಗೇಮೆ ' ಕೈಮೆ$_1$ ' ನೋ.

ಗೇಯ (ಗು). ೧. ಹಾಡತಕ್ಕ ; ಗಾನಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ : ಮೊದಲಿನಲ್ಲಿ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಕೃತಿಗಳು ಕೇವಲ ಗೇಯ ಅಥವಾ ಪಾಠ್ಯವಾಗಿದ್ದುವು (ಅರಿಕಾ. ೨೦೫). (ನಾ). ೨. ಹಾಡುವಿಕೆ; ಗಾಯನ; ಹಾಡು: ಇಂಪನಾಳ್ದ ಗೇಯಂಕಿ ವೊಕ್ಕೊಡಂ ಬರಿದ ಮಲ್ಲಿಗೆಗಂಡೊಡಂ . . . ನೆನೆವುದೆನ್ನ ಮನಂ ವನವಾಸಿದೇಶಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪–೩೦). ೩. ಹಾಡುವವನು ; ಹಾಡುಗಾರ; ಗಾಯಕ. ೪. [ಛಂದ] ಅಕ್ಷರಛಂದಸ್ಸಿನ ಅತ್ಯುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ವೃತ್ತ ; ಪ್ರತಿ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಗುರುವಾದ ಎರಡು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವ ಸಮವೃತ್ತ : ಶ್ರೀಯಂ ದೇಯಂ ಪೇಯಂ ಗೇಯಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨–೫೫ ಅಡಿಟಿ). [ಸಂ.]

ಗೇಯತೆ (ನಾ). ಹಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಯೋಗ್ಯತೆ ; ಗಾಯನಗುಣ : ಈ ಕಾವ್ಯಗುಣದಿಂದಾಗಿಯೆ ವಚನಗಳಲ್ಲಿ ಗೇಯತೆಯಿದೆ (ಕರ್ನಾಕ. ೬೫) ; ಇವು . . . ಗೇಯತೆಯ ಸೊಬಗನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವಂಥವು (ಸಂಕೋಛ. ೦೨೦).
[ಸಂ. ಗೇಯತಾ]

ಗೇಯನಾಟಕ (ನಾ). ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದ ; ಗೀತನಾಟಕ : ಯಕ್ಷಗಾನ . . . ಆಧುನಿಕಪ್ರಗತಿರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅಭಿನಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟಾಗ ಗೇಯನಾಟಕ ಅಥವಾ ಗೀತರೂಪಕ ಎನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ (ಸಂಗೀಚಂ. ೬೯) ; ಲಕ್ಷ್ಮಿ . . . ಯಕ್ಷಕನ್ನಿಕೆಯರ ಗೇಯನಾಟಕವನ್ನು ನೋಡುತ್ತಲೇ ನಿಂತಿದ್ದಳು (ಹೇಮುಕೂ. ೦). [ಗೇಯ + ನಾಟಕ]

ಗೇಯರಸ (ನಾ). ಸಂಗೀತವನ್ನು ಕೇಳುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಆನಂದ; ಸಂಗೀತದ ಸುಖ: ತಗುಳ್ದ ಗೇಯರಸವಚ್ಚಱಿದಂತಿರೆ ಬೆಚ್ಚು ಚಿತ್ರದೊಳ್ ನಿಲೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೪–೬೫) ; ಗೇಯರಸಸುಖವ ಬಿಡದೆ ವೃಷಭನ ನೇಱುತ ಹನುಮು ಬಾ . . . ಎನಗೆ ಗಾನವ ಕೇಳಿಸೆನೆ (ಗುರುಚಾ. ೬–೫೩).
[ಗೇಯ + ರಸ]

ಗೇಯವೃತ್ತ (ನಾ). = ಗೇಯ ೪ : ಅತ್ಯುಕ್ತಿಯೆಂಬ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪಾದವೊಂದಕ್ಕೆ ಎರಡುಗುರುಗಳುಳ್ಳ ಪದ್ಯವು ಗೇಯವೃತ್ತವೆನಿಸುವುದು (ಕೈಪಿಡಿ. ೬೮). [ಗೇಯ + ವೃತ್ತ]

ಗೇಯಿಸು ' ಕೆಯ್ಸು ' ನೋ.

ಗೇಯು ' ಕೆಯ್$_1$ ' ನೋ.

ಗೇರ್ ' ಕೇರ್$_2$ ' ನೋ.

ಗೇರಗೊಟ್ಟೆ (ನಾ). = ಗೇರುಬೀಜ : ಮರದರಸಿನಂ . . . ತಿಲಂ ಗೇರಗೊಟ್ಟೆ ಯಿಂತಿವನೊಂದಾಗರದೊಳ್ಳೆಣ್ಣೆಯೊಳಟ್ಟಾದರದಿಂದಂ ಪೂಸೆ (ಖ)ಕಜ್ಜಗುತ್ತಂ ತೀರ್ಗುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೦೩–೦೮).
[ಗೇರ್ (<ಕೇರ್$_2$) + ಗೊಟ್ಟೆ$_1$ (<ಕೊಟ್ಟೆ$_1$)]

ಗೇರಾಯಿಸು ' ಘೇರಾಯಿಸು ' ನೋ.

ಗೇರಿ ' ಘೇರಿ ' ನೋ.

ಗೇರಿಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ತಿರುಗಂ ; ಸುತ್ತು : ಮೊದಲೇ ತಲೆ ಗೇರಿಹೊಡೆಯುತ್ತಾಇದೆ (ಮನ್ಸೋಚಂ. ೬೫) : ಹೀಗೆ ಗೇರಿಹೊಡೆವ ಮನಸ್ಸಿದ್ದರೆ ನಿದ್ದೆ ಎಲ್ಲಿ ಉಳಿಯಿತು ? (ಗಾಳಿಪ. ೦೨೩).
[ಗೇರಿ (<ಘೇರಿ) + ಹೊಡೆ$_1$ (<ಪೊಡೆ$_1$)]

ಗೇರು ' ಕೇರ್$_2$ ' ನೋ.

ಗೇರುಕುಕ್ಕೆ (ನಾ). ಗೇರೆಣ್ಣೆ ಬಳಿದ ಕುಕ್ಕೆ: ಗೇರುಕುಕ್ಕೆಯಲ್ಲಿ ಕಡಲೆಹಿಟ್ಟು ತುಂಬಿದ್ದಾರೆ (ದೂಧಿ). [ಗೇರು (<ಕೇರ್$_2$) + ಕುಕ್ಕೆ$_1$]

ಗೇರುಕೊಮ್ಮೆ (ನಾ). ಗೇರೆಣ್ಣೆ ಬಳಿದ ಕೊಮ್ಮೆ,–ಕುಕ್ಕೆ : ಪಾರ್ವತಮ್ಮ ಮಂತು ತೊಳೆದುಕೊಂಡು ಮೊಸರನ್ನು ಗೇರುಕೊಮ್ಮೆಗೆ ಬಗ್ಗಿಸಿಕೊಂಡು ಕಡೆಯಲು ಆರಂಭಿಸಿದಳು (ಸರ್ವಮಂ. ೪೦).
[ಗೇರು (<ಕೇರ್$_2$) + ಕೊಮ್ಮೆ$_1$]

ಗೇರುತೈಲ (ನಾ). ಗೇರು ಬೀಜದಿಂದ ತೆಗೆದ ಎಣ್ಣೆ ; ಗೇರೆಣ್ಣೆ : ಮಣಶಿಲೆ, ಗಂಧಕ, ತಾಳಕ, ಗೇರುತೈಲ . . . ಕೊಳ್ಳಲು ಸಕಲ ಸನ್ನಿಪಾತ ಸಮಸ್ತ ಕುಷ್ಠರೋಗ ಸಹ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಸಕವೈ. ೦೭೮).
[ಗೇರು (<ಕೇರ್$_2$) + ತೈಲ]

ಗೇರುಪಪ್ಪು (ನಾ). ಗೇರುಬೀಜ ; ಗೋಡಂಬಿಬೀಜ ; ಗೋಡಂಬಿ, ಗೇರುಪಪ್ಪು, ಮುಂದಿರಿಪಪ್ಪು, ಜಿಡಿ (ಪ್ರುಚಿಗಿ. ೬–೦೦೫).
[ಗೇರು (<ಕೇರ್$_2$) + ಪಪ್ಪು]

ಗೇರುಬೀಜ ' ಕೇರಬೀಜ ' ನೋ.

ಗೇರುಮರ ' ಕೇರಮರ ' ನೋ.

ಗೇರುಮಾವು ‘ಕೇರಮಾವು’ ನೋ.

ಗೇರುಹಣ್ಣು (ನಾ). ಗೇರುಮರದ ಹಣ್ಣು ; ಗೋಡಂಬಿಹಣ್ಣು : ಗೇರು ಹಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಬೀಜ ಸೇರಿದಂತೆ ಸಂಸಾರದಿ ಮಿಾಱಿಯಾಸೆಮಾಡದಲೆ ಧೀರ ಕೃಷ್ಣನ ಭಕುತರೆಲ್ಲ (ಪುರಂದ. ೧-೧೨-೨) ; ಗೇರುಹಣ್ಣಿನ ಮರದಿಂದ ಹಳದಿ ತುಂಬಿದ ಕೆಲವು ಹಣ್ಣುಗಳು . . . ಕೆಳಗೆ ಬೀಳುತ್ತಿದ್ದುವು (ರಕ್ತರೂ. ೧).
[ಗೇರು (<ಕೇರ್$_2$) + ಹಣ್ಣು$_3$ (<ಪಣ್$_3$)]

ಗೇರೆ, ಗೇರೆಯ (ನಾ). ಸುತ್ತಲೂ ಇರುವ ಗೋಡೆ ; ಆವರಣ : ಅರ್ಧಚಂದ್ರಾಕೃತಿಯೊಳು ಸೇನೆಯೊಟ್ಟಿತು ಗೇರೆಯ ಬಳಸಿ (ನಾಗಕು. ೧೫-೧೧೫) ; ಸುತ್ತಲುಂ ಗೇರೆಯುಂ ನೆಗಳ್ದವಾ ಪಾಳೆಯದೊಳ್ (ಜಿಬಪು. ೪೮-೩೩) ; “ವರ್ತುಲ” (ಜಿಬಪು. ಕೋಶ). **ಗೇರೆಯ** : ಗಡೆಗಳಿನೋವದೆ ಗೇರೆಯುಮಂ ಕೆತ್ತಡಸಿ ಕರಂ ಬೆಟ್ಟಿತು ಭೂತಂಗಳ ಗಡಣದ ಪಾಳೆಯಮಾ ದಾರುಣಮಪ್ಪಾಹವಧರಣಿಯೊಳು (ಜಯುಕಾ. ೬-೨೪).
[<ಕೇರ್$_1$]

ಗೇರೆಣ್ಣೆ (ನಾ). = ಗೇರುತ್ತೈಲ : ಗೇರೆಣ್ಣೆಯನೊರಸುಗೆ ದುತ್ತೂರರಸಂ ಲವಣಮೆಂಬಿವಂ ನೆಲದಾಱೊಳ್ ಚಾರಿಸಿ . . . ತೊಡೆಯೆ ಮೇಣ್ ಕುಱು ಕಿಡುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೧೬೧) ; ಕೋಲಕಳ್ಳಿಬೇರು . . . ಒಳ್ಳೆಣ್ಣೆ ಗೇರೆಣ್ಣೆ ಇವನ್ನು ಹುರಿದು (ಕಾಯಿಸಿ)ಬೆಲ್ಲ ಮತ್ತು ತುಪ್ಪಗಳೊಂದಿಗೆ ಸೇವಿಸಲು ಎದೆಶೂಲೆ ಮಾಣುವುದು (ಸಕವೈ. ೪೬೨ ಪರಿ).
[ಗೇರು (<ಕೇರ್$_2$) + ಎಣ್ಣೆ]

ಗೇರೆಯ ‘ಗೇರೆ’ ನೋ.

ಗೇರೈಸು ‘ಘೇರಿಸು’ ನೋ.

ಗೇಲಿ (ನಾ). ತಮಾಷೆ ; ಲೇವಡಿ : ಯನ್ನ ಗೇಲಿಯ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ತಾವು ನಳರಾಜಚಂದ್ರನ ಕಳೆಯ ರೂಪಿನಂತೆ ತದ್ರೂಪು ಧರಿಸಿ ಬಂದವರು ಕುಳಿತಿರಲು (ಯುನಳ. ೩೧); ಗೇಲಿಯ ಮಾಡಿ ಚೊಳ್ಳೆಂದು ನಕ್ಕು ಓಡಿ ಹೋಗುವರು (ಕನ್ನಜಾ. ೪೧) ; ತಮ್ಮ ಅಭಿಮತವನ್ನು ಒರೆಯುತಕ್ಕವರು . . . ಒಂದು ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಹಾಸ್ಯ ಕುಚೋದ್ಯ ಗೇಲಿ ಈ ರೂಪವಾಗಿಯೂ . . . ಆಗಾಗ್ಗೆ ಹೇಳುತಾ ಬಂದರೆ (ಅದೂಟ. ೬೬).

ಗೇಲಿಮಾಡು = ಅಪಹಾಸ್ಯಮಾಡಂ ; ತಮಾಷೆಮಾಡಂ : ಮುದುಕಿಯನ್ನು ಕಂಡು ಗೇಲಿಮಾಡಬೇಕೆನ್ನುವಿರಾ (ಪ್ರತಿಬಿಂ. ೯) ; ನಿಮ್ಮ ಹೆಸರನ್ನು ಹೇಳಿ ಗೇಲಿಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಝೂರಾಣಿ. ೪೬).
[ದೇ. ॥ ತಮಿ. ಕೇಲಿ ; ತುಳು. ತೆಲು: ಗೇಲಿ]

ಗೇಹ (ನಾ). ೧. ವಾಸಮಾಡುವ ಸ್ಥಳ ; ಮನೆ; ನಿವಾಸ ; ಗೃಹ : “ಆವಾಸಃ . . . ಗೇಹಂ . . . ಆಲಯಃ – ಈ ೩೧ ಮನೆ” (ಹಲಾಯು. ೪೯-೧೩೬); ಬೆಳ್ಗೊಡೆ ನೋಡೆ ನೋಡೆ ನಿಂದುರಿದುವು ಸಾಲಭಂಜಿಕೆಗಳಟ್ಟುವು ವೈರಿನರೇಂದ್ರ ಗೇಹದೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೨೯). ೨. [ಜ್ಯೋತಿ] ಗ್ರಹಗಳು ಇರುವ ರಾಶಿ,-ಸ್ಥಾನ : ರಾಹು ನೆಲಸಿದೊಡೆ ಸಪ್ತಮಗೇಹದೊಳ್ . . . ಅನಲಂಗಾಹುತಿ ಪನ್ನೆರಡುವರ್ಷದಿಂದವನಕ್ಕುಂ (ಜಾತತಿ. ೬-೩೪). [ಸಂ.]

ಗೇಹಕ್ರೀಡೆ (ನಾ). ಮನೆಯ ಒಳಗೆ ಆಡುವ ಆಟ : ಜಲಕ್ರೀಡೆ ವನಕ್ರೀಡೆ ಗೇಹಕ್ರೀಡೆ ರಾಸಕ್ರೀಡೆ . . . ಮೊದಲಾದ ಸುಖವ್ಯಾಪಾರಂಗಳಿಂ (ವಿವೇಕ. ೨೧೪). [ಗೇಹ + ಕ್ರೀಡೆ]

ಗೇಹಾಂಗಣ (ನಾ). ಮನೆಯ ಅಂಗಳ,-ಆವರಣ : ಗೇಹಾಂಗಣದೊಳ್ ತಳರ್ನಡೆವುದಂ ಕಣ್ಣಾರ ನೋಡಲ್ಕೆ ನೋನೆನೊ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೧೧೩).
[ಗೇಹ + ಅಂಗಣ]

ಗೇಹಾಜಿರ (ನಾ). = ಗೇಹಾಂಗಣ : ಮದೌಘಕರ್ದಮಿತ ಕಾಂತಂ ರಾಜಗೇಹಾಜಿರಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೧೩೧). [ಗೇಹ + ಅಜಿರ]

ಗೇಹಾಶ್ರಮ (ನಾ). = ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮಂ : ಗೇಹಾಶ್ರಮದೊಳ್ ಪಣಮಂ ಕಾಯಲಾಗದೆಂದೊಡೆ ಗುಣಮಂ ಕಾಯಲಾರ್ಕುಮೆ ಅದಱಿಂ ಗೇಹಾಶ್ರಮಮೋವುದು (ಜೀವಸಂ. ೩೫-೧೫ ವ). [ಗೇಹ + ಆಶ್ರಮ]

ಗೇಹಿನಿ (ನಾ). ಮನೆಯೊಡತಿ ; ಹೆಂಡತಿ ; ಗೃಹಿಣಿ. ‘ಗಂರಂಗೇಹಿನಿ’ ಪರಾ. [ಸಂ. ಗೇಹಿನೀ]

ಗೇಹೋಪವನ (ನಾ). ಮನೆಯ ಬಳಿಯ ತೋಟ ; ಗೃಹೋಪವನ : (*). [ಗೇಹ + ಉಪವನ]

ಗೈ ‘ಕೆಯ್$_1$’ ನೋ.

ಗೈನೆ ‘ಕೈನೆ’ ನೋ.

ಗೈಮೆ ‘ಕೈಮೆ$_1$’ ನೋ.

ಗೈಯಾಳಿ ‘ಗಯ್ಯಾಳಿ’ ನೋ.

ಗೈರ್ ‘ಗೈರು’ ನೋ.

ಗೈರ್ವಿಲೆ ‘ಗೈರುವಿಲೆ’ ನೋ.

ಗೈರ್ಹಾಜರ್ ‘ಗೈರುಹಾಜರು’ ನೋ.

ಗೈರ್ಹಾಜರಿ ‘ಗೈರುಹಾಜರಿ’ ನೋ.

ಗೈರಖರ್ಚು (ನಾ). ಅನುಚಿತವಾದ ಖರ್ಚು ; ಅನವಶ್ಯಕವಾದ ವೆಚ್ಚ : (*). [<ಗೈರು + ಖರ್ಚು (<ಕರ್ಚು$_4$)]

ಗೈರತ್ ‘ಗೈರತ್ತು’ ನೋ.

ಗೈರತ್ತು, ಗೈರತ್ (ನಾ). ಶಕ್ತಿ ; ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ; ತಾಕತ್ತು : ನಮ್ಮನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿಕೊಂಡು ಬರುವ ಗೈರತ್ತು ನಿಮಗೆ ಇಲ್ಲ (ಹುಲಿಹಾ. ೮): ಗೈರತ್ತಿದ್ದರೆ ಕುಸ್ತಿಹಾಕಲಿ (ಭೀಮಕಾ. ೮೮) ; ಕ್ರಾಂತಿಕಾರಿಯಾಗೂಂತ ತಾನೇ ನೀನು ಹೇಳೋದು ? ಅದಕ್ಕೂ ಗೈರತ್ತು ಬೇಕು (ಜಿಗುಬ. ೧೯). **ಗೈರತ್** : ಸವಾಲ್‌ಗೆ ಛಡಾಸವಾಲ್ ಹಾಕೋಕೆ ತಕ್ಕ ಗೈರತ್ ಇಲ್ದೆ ಹಾಕ್ತಾರಾ ? (ಭೀಮಕಾ. ೨). ‘ಗತ್ತು’ ಪರಾ.
[←ಅರ. ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಗೈರತ್]

ಗೈರಮರ್ಜಿ (ನಾ). ಒಪ್ಪದಿರುವಿಕೆ ; ಅಸಮ್ಮತಿ : ನಮ್ಮ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ . . . ಅನ್ಯದೇಶೀಯವೆಂದು ಗುರುತಿಸಲಾಗದ ಶಬ್ದಗಳೆಂದರೆ . . . ಗೈರಮರ್ಜಿ ; ಚೀಖ್ (ಭಾಷಾಶಾ. ೧೬೬). [<ಗೈರು + ಮರ್ಜಿ]

ಗೈರಮಾಹಿತಿ (ನಾ). ತಪ್ಪು ತಿಳಿವಳಿಕೆ,-ಮಾಹಿತಿ : ಇತ್ತ ಕಡಿಯ ಗೈರಮಾಹಿತಿಯಿಂದ . . . ಬರಿಯುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೬ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ).
[<ಗೈರು + ಮಾಹಿತಿ]

ಗೈರವಾಜಬಿ ‘ಗೈರುವಾಜಬಿ’ ನೋ.

ಗೈರಶಿಸ್ತು (ಗು). ಅವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾದ ; ನಿಯಮಬಾಹ್ಯವಾದ : ಸ್ವರಾಜ್ಯ ಪಕ್ಷವು . . . ಸರಕಾರದ ಅನೇಕ ಗೈರಶಿಸ್ತು ಕರ್ತವ್ಯಗಳನ್ನು ಬೈಲಿಗೆಳೆಯಿತು (ಕಾಂಗ್ರೆಸ್. ೧೮). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಗೈರ್‌ಶಿಸ್ತ್]

ಗೈರಸಮಜೂತಿ (ನಾ). ತಪ್ಪುತಿಳಿವಳಿಕೆ : ಅವರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವ ಗೈರಸಮಜೂತಿಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಹಾಕುವದಕ್ಕೋಸ್ಕರ . . . ವಿಚಾರ ಮಾಡುವರು (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೮ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). [<ಗೈರು + ಸಮಜೂತಿ]

ಗೈರಹಂಗಾಮ (ನಾ). ಸಕಾಲವಲ್ಲದುದು ; ಅಕಾಲ : ಹೀಂಗೆ ಅವಕಾಶ ಆಗೋಣದರಿಂದ ಗೈರಹಂಗಾಮಕ್ಕೆ ಮಾಲು ಹೋಗಿ ನಫೆ ಬರುವದು ತಪ್ಪಿ ಲುಕಸಾನವಾಗುವ ಸಂದರ್ಭವುಂಟು (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೨೮೫).
[<ಗೈರು + ಹಂಗಾಮ]

ಗೈರಿ (ನಾ). ತಪ್ಪು ; ಅಪರಾಧ : ಹಾಗಾದರೆ ನನ್ನದು ಬಹಳ ಗೈರಿ ಆಯಿತು (ಶಿಭ್ರಮ. ೬೮). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಗೈರೀ]

ಗೈರಿಕ (ಗು). ೧. ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. (ನಾ). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖನಿಜ ; ಜಾದು ; ಕಾವಿಕಲ್ಲು : “ಗೈರಿಕಂ, ಧಾತುಃ – ಈ ೨ ಜಾದು”

(ಹಲಾಯು. ೨೮-೦೬) ; "ತಾಮ್ರಧಾತುಃ – ಗೈರಿಕ" (ಒಷಧಿ. ೬೬) ; ಒಡಗೂಡಿ ಹೇಮ ಗೈ[ಪಾಠಾಂ. ಸೈ]ರಿಕ ಗುಡ ಸೈಂಧವ ಸರ್ಜಸಿಕ್ಥಕಂಗಳ ನಿಂಬಾಗಡುಗೆ ತಿಳತೈಲದಿಂದಂ ಕಿಡಿಸುಗುಮದು ಬಿಡದೆ ತೊಡೆದೊಡಧರ ವ್ರಣಮಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೮೨). ೩. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ ; ಕಾವಿಬಣ್ಣ. 'ಗೈರಿಕ ಪರಾಗ', 'ಗೈರಿಕವಸನ' ಪರಾ. ೪. ಚಿನ್ನ; ಸುವರ್ಣ: "ಗೈರಿಕಂ ಕರ್ಬುರಂ . . . ಸ್ವರ್ಣಮೆನೆ ಹೊನ್ನಿಂಗೆ ನಾಮಮುಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩೦-೪) ; ಗೈರಿಕದಿ ಮುಕ್ತಾಫಲದಿ ಸಮೆದ ಕಲಶಂಗಳೋರಣಿಪ ಪ್ರಾಸಾದ ಸೌಧ ಹರ್ಮ್ಯಂಗಳಿಂದೆಸೆದುದಾ ದ್ವಾರಾವತಿ (ಭಿಕ್ಷಾಟ. ೨-೩). [ಸಂ.]

ಗೈರಿಕಪರಾಗ (ನಾ). ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಧೂಳು; ಕೆಂಧೂಳು : ಕಾಡಾನೆಗಳ ಕೋಡವೊನೆಯಿನೀಡಿಱುವ ಗಿರಿಯ ದರಿಯ ಗೈರಿಕಪರಾಗಮಂ ಸಂಧ್ಯಾ ರಾಗಮಿಷದಿನಾಗಸಕ್ಕೆ ಪಸರಿಸಿಯುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೪ ವ). [ಗೈರಿಕ + ಪರಾಗ]

ಗೈರಿಕರುಚಿ (ನಾ). ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಪ್ರಕಾಶ,–ಕಾಂತಿ : ಗೈರಿಕರುಚಿಯಂತೆ ಮೆಱೆಗುಮಾಯೆಡೆ ಸೊಬಗಿಂ (ವಸ್ತುವಂ. ೮೨). [ಗೈರಿಕ + ರುಚಿ]

ಗೈರಿಕವಸನ (ನಾ). ಕಾವಿ ವಸ್ತ್ರ; ಕಾಷಾಯವಸ್ತ್ರ. 'ಗೈರಿಕವಸನಧಾರಿ' ಪರಾ. [ಗೈರಿಕ + ವಸನ]

ಗೈರಿಕವಸನಧಾರಿ (ನಾ). ಕಾವಿವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು : ಗೈರಿಕವಸನ ಧಾರಿಗಳಾಗಿ ಪರಿವ್ರಾಜಕರಾಗಿ ಅಲೆಯತೊಡಗಿದರು (ಭಾರತ. ೩೨೦). [ಸಂ. ಗೈರಿಕವಸನಧಾರಿನ್]

ಗೈರಿಕೆ (ನಾ).=ಗೈರಿಕ ೩ : ಎಡಗಾಲಿಂದೆತ್ತಿ ಗೈರಿಕೆ ಧೂಳನು ಒಡನೆ ಕರತಳ ದೊಳು ತಾವಾಂತು ತೊಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ (ಜ್ಞಾನಚ. ೩೫-೧೧೬). [ಸಂ. ಗೈರಿಕ]

ಗೈರು, ಗೈರ್ (ನಾ). ೧. ಇಲ್ಲದಿರುವುದು. 'ಗೈರುಹಾಜರು' ಪರಾ. ೨. ತಪ್ಪು ; ಅಪರಾಧ ; ಅಯೋಗ್ಯವಾದುದು : ಈ ಪ್ರಕಾರ ಪತ್ರ ಬರಿಯುವ ಪದ್ಧತಿಯು ಬಹಳೇ ಗೈರೆಂದು ನಮಗೆ ತೋರುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಪ್ರಾ. ೮೮). **ಗೈರ್** : 'ಗೈರ್‌ವಿಲೆ', 'ಗೈರ್‌ಹಾಜರ್' ಪರಾ. [←ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಗೈರ್]

ಗೈರುಮಾಮೂಲು (ನಾ). ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿಲ್ಲದುದು ; ರೂಢಿಗೆ ವಿರುದ್ಧ ವಾದುದು : ತೊರೆಯರು . . . ಕುದುರೆ ಸವಾರಿಯ ಮೆರವಣಿಗೆ ಹೋಗುವುದು ಗೈರುಮಾಮೂಲು (ಕಲಿನ. ೨೦೬). [ಗೈರು + ಮಾಮೂಲು]

ಗೈರುವಾಜಿಬಿ, ಗೈರವಾಜಬಿ (ಗು). ಅಯೋಗ್ಯವಾದ ; ಅನುಚಿತವಾದ; ಅನ್ಯಾಯದ: (ಸ). **ಗೈರವಾಜಬಿ:** ಯಾವತ್ತು ಗೈರವಾಜಬೀ ಲೆಕ್ಕಾಚಾರ ಸಾಕ್ಷಿ ರುಜು ಮೊಕಾಬಿಲೆಯಿಂದ ಕೂಲಂಕಷದರಿಯಾಫ್ತು ಮಾಡಿ (ಮಹಾಪಂ. II, ೩೯). [<ಗೈರು + ವಾಜಿಬಿ]

ಗೈರುವಿಲೆ, ಗೈರ್‌ವಿಲೆ (ನಾ). ಕಳೆದುಹೋಗುವಿಕೆ ; ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದು : ಇಟ್ಟ ಸಾಮಾನುಗಳು ಗೈರುವಿಲೆಯಾದರೆ ಮೇಲ್ವಿ ಚಾರಕರೇ ಜವಾಬ್ದಾರರು (ಪ್ರವಾಇ. II, ೦೩೦) ; ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೋದ ಲಕ್ಷಾಂತರಸೈನಿಕರ ಪೈಕಿ, ಸಾವಿರಾರು ಜನ ಗೈರುವಿಲೆ ಆಗಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ (ವೀರಯೋ. ೯೮). **ಗೈರ್‌ವಿಲೆ:** ನನ್ನ ದುರದೃಷ್ಟದಿಂದ ಅದು ಗೈರ್‌ವಿಲೆ ಯಾಗಿ ಹೋಗಬಹುದು (ವಿನೋದ. ೯); ನನ್ನ ಅದೃಷ್ಟದಿಂದ ಅದು ಗೈರ್ ವಿಲೆಯಾಗಿ ಹೋಗಬಾರದಷ್ಟೆ (ಪಂಜಿನ. ೨೦). [←ಮರಾ. ಗೈರ್‌ವಿಲ್ಹೇ]

ಗೈರುಹಾಜರಿ, ಗೈರ್‌ಹಾಜರಿ (ನಾ) ಹಾಜರಾಗದಿರುವಿಕೆ; ಅನುಪಸ್ಥಿತಿ : ರಾಜನು ತನ್ನ ಗೈರುಹಾಜರಿಯಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ನ್ಯಾಯಾಧೀಶನನ್ನು ನೇಮಿಸ ಬಹುದಾಗಿತ್ತು (ಭಾರತ. ೩೬) : ತನ್ನ ಗೈರುಹಾಜರಿಯಲ್ಲಾಗುವ ಅವ್ಯವಸ್ಥೆ ಯನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸಿ ಮನೆ ಸೇರೋಣ (ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ೩೬). **ಗೈರ್‌ಹಾಜರಿ:** ಗೊತ್ತಾದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿಲ್ಲದಿರುವುದು ; 'ಗೈರ್‌ಹಾಜರಿ' (Absence: ಇಂಕನಿ). [ಗೈರು + ಹಾಜರಿ]

ಗೈರುಹಾಜರು, ಗೈರ್‌ಹಾಜರ್ (ನಾ). ಹಾಜರಾಗದವನು ; ಅನುಪಸ್ಥಿತನು : ನಿನ್ನೆಯ ದಿವಸ ಗೈರುಹಾಜರಾಗಿದ್ದ ತಬಲಾ ಕಿಟ್ಟಯ್ಯ (ಬದುಕ್ಕ.೧೪); ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಇಡೀ ವಾರವೇ ನಾವು ಗೈರುಹಾಜರಾಗುತ್ತಿದ್ದೆವು (ಕಲಿಕೆ. ೨೨). **ಗೈರ್‌ಹಾಜರ್ :** ಈ ನೌಕರರುಗಳು ಗ್ರಾಮದಿಂದ ಗೈರ್ ಹಾಜರಾಗಬೇಕಾದರೆ . . . ಡೆಪ್ಯೂಟಿ ಅಮಲ್ದಾರರ ಹುಕುಂ ವಿನಹ ಗೈರ್ ಹಾಜರಾಗತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲವು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೪). [ಗೈರು + ಹಾಜರು]

ಗೈರೇಯ (ಗು). ೧. ಗಿರಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. (ನಾ). ೨. ಗೈರಿಕ ; ಕಾವಿ ಕಲ್ಲು : "ಗೈರೇಯಂ, ಅರ್ಥ್ಯಂ, ಗಿರಿಜಂ, ಅಶ್ಮಜಂ, ಶಿಲಾಜಿತು–ಈ ೫ ಶಿಲಾಜಿತ್ತು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೬೨). [ಸಂ.]

ಗೈಲು (ನಾ). (?) : ತೈಲತಪ್ತೋದಕದಲಿ ಮಿಂದರಿರ್ವರು ಶೈಲಾತ್ಮಜೆಯ ಕಾಂತನಿಗೆ ಗೈಲ ಪೂಜೆಯ ಮಾಡಿ ಮಹದುಪಚಾರವ ಕೈಲಾಗಿ ನಿಂದೊಡರ್ಚಿದರು (ಪೋಹಕ. ೩೦-೩). [?]

ಗೈಸು (ಕ್ರಿ). ಮಾಡಿಸು ; ನೆರವೇರಿಸಂ : ಸಕಲಲೋಕಗಳ ನಾಯಕ ಇವಗೆ ಹೇಯ ಲೌಕಿಕಮಾರ್ಗವನೆ ಬಿಡಿಸಿ ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟವನೆ ಗೈಸು ಸದ್ಧರ್ಮ ಕರ್ಮಗಳ (ಜಗದಾ. ೫೨). [<ಕೆಯ್ಸು]

ಗೊಂಕರು 'ಗೊಂಕುಱು' ನೋ.

ಗೊಂಕರುಕಪ್ಪೆ 'ಗೊಂಕಱುಕಪ್ಪೆ' ನೋ.

ಗೊಂಕಱುಕಟ್ಟಿ 'ಗೊಂಕುಱುಗಟ್ಟಿ' ನೋ.

ಗೊಂಕಱು 'ಗೊಂಕುಱು' ನೋ.

ಗೊಂಕಱುಕಪ್ಪೆ, ಗೊಂಕರುಕಪ್ಪೆ, ಗೋಂಕುರುಕಪ್ಪೆ (ನಾ). (ಕರ್ಕಶವಾಗಿ ಅರಚುವ ದೊಡ್ಡ ಗಾತ್ರದ ಒರಟುಚರ್ಮದ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಪ್ಪೆ; ಮಂಡೂಕ: ಗೊಂಕಱುಕಪ್ಪೆ ದ[ಪ]ಸುಂಬಂ ತತ್ಕ್ರಮ ದಿಂದಮೆ ದೀಪ್ರದಿಗ್ಬಾಗದೊಳ್ ದನಿಗೆಯ್ಯೆ ಮನಸಿದ್ಧಿಯನಾಗಳೆ ಉಂಟು ಮಾಡುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೦೨-೦೬). **ಗೊಂಕರುಕಪ್ಪೆ :** ಮುಂಗಾರು ಮಳೆಯ ರಾತ್ರಿಗಳಲ್ಲಿ ಗೊಂಕರುಕಪ್ಪೆಗಳ ಕಿರಿಚಾಟ ಬಹಳ (ರೂಢಿ). **ಗೋಂಕುರುಕಪ್ಪೆ :** ಅದು ಗಂಡುಹುಲಿ. ಕೆಳಗೆ ನದಿಯ ನೀರಲ್ಲಿ ಕಪ್ಪೆ ಗೋಂಕುರುಕಪ್ಪೆ ದೊಡ್ಡ ಮೀನುಗಳೇನಾದರೂ ಕಾಣಸುತ್ತವೋ ಎಂದು ಹಸಿವೆಯಿಂದ ಹುಡುಕಾಡುತ್ತಿತ್ತು (ಪರಾಪ. ೫೬). [ಗೊಂಕಱು (<ಗೊಂಕುಱು) + ಕಪ್ಪೆ$_1$]

ಗೊಂಕುಱಿಡು (ಕ್ರಿ). ಕರ್ಕಶವಾದ ದೊಡ್ಡದನಿಯನ್ನು ಮಾಡಂ ; ಅರುಚಂ : ಬೆಳಗೆಂಪಂ ಕಿವಿ ಬೀಱೆ ಸಂಘಟಿಸುತಂ ಬಾಯ್ಬಿಟ್ಟು ಕಣ್ಣೀರ ಬೊಬ್ಬುಳಿಯಂತುರ್ವರೆಯುರ್ವೆ ಗೊಂಕು [ಪಾಠಾಂ. ತ] ಱಿಡುತುಂ ಮಿಳ್ಳಿರ್ದ ಬಾಲಂ ವಿಯತ್ತಳ ಸಮ್ಮಾರ್ಜನಿಯಂತೆ ಸಂಚರಿಸೆ ಕೋಪಾ ಟೋಪದಿಂ ತೊತ್ತಬಂದುಬೀಯಲ್ಕಿಟ್ಟರೆ ರಾಸಭಾಕೃತಿಯಿನಾಗಳ್ ರೌದ್ರಮಂ ಬೀಱುತುಂ (ಮಹಾನೀ. ೬-೯) ; (ಪದ್ಮಸಾ. II, ೧೬೯ ನೋ). [ಗೊಂಕುಱು + ಇಡು$_1$]

ಗೊಂಕುಱು, ಗೊಂಕರು, ಗೊಂಕಱು, ಗೋಂಕರು (ನಾ). ೧. ಕರ್ಕಶ ವಾದದನಿ ; ದೊಡ್ಡಧ್ವನಿ. 'ಗೊಂಕುಱುಗಟ್ಟಿ' ಪರಾ. **ಗೊಂಕರು :** (ಗು). ೨. ದೊಡ್ಡ ಗಾತ್ರದ. 'ಗೊಂಕರುಕಪ್ಪೆ' ಪರಾ. **ಗೊಂಕಱು:** ೨. 'ಗೊಂಕಱುಕಪ್ಪೆ' ಪರಾ. **ಗೋಂಕುರು:** ೨. 'ಗೋಂಕುರುಕಪ್ಪೆ' ಪರಾ. [ದೇ.■ ತುಳು. ಗೋಂಕುರು, ಗೋಂಕ್ರು]

ಗೊಂಕುಱುಗಟ್ಟಿ, ಗೊಂಕಱುಕಟ್ಟಿ (ನಾ). ಕರ್ಕಶವಾಗಿ ಅರಚುವ ಕತ್ತೆ: ಆ ರಥದೊಳೊಡಂಬಡೆ ಪೂಡಿದ ನಾಲ್ನೂಱು ಗೊಂಕುಱುಗಟ್ಟಿಯುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೨-೭ ವ). **ಗೊಂಕಱುಕಟ್ಟಿ :** ಅಂತಾ ಸಿಂಹಂ ಮಱುಗುತ್ತಂ

ಬಟ್ಟು ಗೊಂಕಜಕಟ್ಟಿಯಂ ಬಯಸಿ ಬಾಯೊಟಿತು (ಪಂಚತಂ. ೨೮೨-೧೯).
[ಗೊಂಕುಡು + ಕಟ್ಟಿ]

ಗೊಂಕೆ, ಕಂಕೆ, ಗೋಕೆ (ನಾ). ೧. ಕೊರಳು ; ಗೋಣು ; ಕುತ್ತಿಗೆ : "ಗೊಂಕೆ=ಗೋಣ್" (ಶಮದ. ಪರಿ ೨) ; "ಗೊಂಕೆ ಗೋಣೊಳಂ" (ಶಬ್ದಾನಿ. ೨೦); ಕಡುಮುಳಿದದಟ ಗೊಂಕೆಯಂ [ಪಾಠಾಂ. ಗೋಣಂ] ಮುಟಿದೊಡೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೦೧೯-೦); ಪಂಕಜಾಕ್ಷನಮುಂಕೆ ಗೊಂಕೆಯಂ ನುಲಿದ ಕಾಗೆಯ ಕನ್ನೆತ್ತರನುಂಡ ನೆಲನೆಲ್ಲಂಕೆಮ್ಮಣ್ಣ ನೆಲನಾಗಿ ಪಾಸಿ ದೊಡೆ (ಅರ್ಧನೇ. ೮-೨೨ ವ) ; ಪುರಾಣನಾರಕರ್ಕಂಡು ಪರಿತಂದು ಪಿಡಿದು ಕೊಂಡು ಗೊಂಕೆಯಂ ನುಲಿದು (ರತ್ನಕ. ೨-೪ ವ) ; ಅವನ ಗೊಂಕೆ ಮುರಿ ದಿಡುತ್ತೇನೆ (ಮೂರುದಾ. ೮೪). **ಕುಂಕೆ :** ೨. ಕತ್ತಿನ ಹಿಂಭಾಗ ; ಹೆಕ್ಕತ್ತು; ಹೆಡಕು : (ಕ). ೩. ಹೆಗಲು : (ಕ). **ಗೋಕೆ :** ೧. "ಗೋಣ್, ಕತ್ತು" (ಪ್ರಭು). [?]

ಗೊಂಗಟೆ 'ಗೊಂಗಡಿ' ನೋ.

ಗೊಂಗಡಿ, ಗೊಂಗಟೆ, ಗೊಂಗೊಟೆ (ನಾ). ೧. ಕಂಬಳಿ : ಕಂಗಾಣಿಸದೆ ಪಾರಿಯ ಪಟ್ಟೆ ಕರ್ವಣ್ಣ ಗೊಂಗಡಿ ಮುಸುಕಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಅಂಗಡಿ ಸೊಡರ್ಗೆಟ್ಟ ದೇಗುಲದೆಡೆಯ ದುಸ್ಸಂಗದಂಪತಿಗಳೊಪ್ಪಿದರು (ಮೋಹತ. ೦೮-೨೩) ; ಆತನನ್ನು ಒಳಕೋಣೆಯ ಒಂದು ಚಾಪೆಯ ಮೇಲೆ ಹಾಸಿದ ಗೊಂಗಡಿಯ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿಸಿದಳು (ನಿಷ್ಕಾಮ. ೭೫) ; ಅಂಗಡಿ ಮಾರಿ ಗೊಂಗಡಿ ಹೊದ್ದ (ಗಾದೆ). ೨. ಕಂಬಳಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ, ತಲೆ, ಬೆನ್ನುಗಳನ್ನು ಮುಚ್ಚುವಂತೆ (ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ)ಧರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಗೊಪ್ಪೆ : ಕೊಡೆ ಮೇಣಗಪ್ಪಡ ಗೊಂಗಡಿ ಬಹುರಮ್ಯವಡೆದಿರ್ದ ಸಕಲಾತಿದಳೆದು . . . ಎಡೆಯಾಡುತಿರ್ದರೂರುಗರು (ಮೋಹತ. ೪-೪೦) ; ದೃಷ್ಟಿ ಹೊಡೆದೀತೆಂದು ಬೆನ್ನುಭುಜಗಳನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡಿರುವ ಅಪ್ಪಟ ಉಣ್ಣೆಯ ಸಣ್ಣ ಗೊಂಗಡಿ (ಸುವಸಂ. ೫೨). ೩. ಚೆನ್ನಾಗಿರುವ ಮತ್ತು ಉದ್ದವಾಗಿರುವ ಹಣಿಸೆಹಣ್ಣು : (ಕ). **ಗೊಂಗಟೆ :** ೧. ಪುರಹರನು ತಾ ಮತ್ತೊಂದು ರೂಪನು ಧರಿಸಿದನು ಬಳಿಕ ಹರಕುಗೊಂಗಟೆ ಪಾದ ರಕ್ಷೆಯು ತೆಜದ ಹಲ್ಲಿನ ದೊಡ್ಡನಡುವಿನ ಭರದ ಗವದಿತನಾದ ಕೈಮೂಗು ವೊಡಸು ದೇಹದಲಿ (ರೇವಣಾ. ೦-೦೬). ೨. ಬೇಗನೆ ತಾರೆ ಗೊಂಗಟೆ ಗೊರಗೆ ಕೋಲ್ಗೊಗೆ ಹುಡಿಯಡಿಕೆಯಲೆಯಾ (ಅಜಾರ್ವಿ. ೩೧-೩೩). **ಗೊಂಗೊಟೆ₁ :** ೧. ಅಂಬಲಿಯನಿಕ್ಕಿದನು ಕೈ ತೊಳೆಯಂದೊಡೆ ಗೊಂಗೊಟೆಯುಲೊರಸಿದಾ ಬೆಂಬಳಿಯ ಸೀಮೆಯನು ತೋಟಿದನಾತ ರೇವಣಗೆ (ರೇವಣಾ. ೧-೨೨).

[←ತೆಲು. ಗೊಂಗಡಿ, ಗೊಂಗಳಿ. / ಮರಾ. ಘೋಂಗಡ್, ಘೊಂಗಡೀ, ಘೋಂಗಡೇ]

ಗೊಂಗು (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು: ಗುವಳಾಲಂ ಗೊಬ್ಬುಂ ಪಾಣರಸ ಆಳೆ (ಎಕ. X, ಮುಳಬಾ. ೨೬೫-೦ ; ಸು. 860). [<ಕೊಂಗು₁]

ಗೊಂಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ : (ಕ). [?]

ಗೊಂಗೊಟೆ 'ಗೊಂಗಡಿ' ನೋ.

ಗೊಂಚಲ್, ಗೊಂಚಲು (ನಾ). ೧. ಕುಚ್ಚು ; ಗುಚ್ಛ ; ಮಂಜರಿ : "ಭೃಶಸಂಭೃತ ನವಮಂಜರಿ ಗೊಂಚಲ್" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೦-೮) : ಬಳಸಿದ ಚೆಂಬೊನ್ನ ಮಾಂಗಾಯ ಗೊಂಚಲ್ಗಳ . . . ನಡುವೆ (ಆದಿಪು. ೮-೦೫ ವ) ; ಇನಿವಣ್ಗೊಂಚಲಂ ಕಂಡರಗಿಳಿಯಂತೆ (ಉದ್ಭಟ. ೦೦-೧೦೬ ವ). ೨. ಹೂವಿನ ಗುಚ್ಛ: "ತೊಡಂಬೆ, ತೊಡಬೆ . . . ಗೊಂಚಲ್, ಗುಚ್ಛಂ–ಈ ೭ ಪುಷ್ಪಮಂಜರಿ" (ಕಶಸಾ. ೦೦-೧೯೬). ೩. ಸಮೂಹ ; ರಾಶಿ : ಮಿಂಚಿನ ಗೊಂಚಲೆನೆ ಸಂಚಳಿಸಿ ಪೊಳೆವ ರತ್ನಾಭರಣಂಗಳ ಪೊಳೆಪಂ ಕಂಡು (ಸುಕುಮಾ. ೭-೦೮ ವ) ; ಕೆಂಜೆಡೆಗಳ ಗೊಂಚಲ್ಗಳಿಂ ದೇಸಿವಡೆದುಟ್ಟ ವ್ಯಾಘ್ರ ಚರ್ಮಾಂಚಲದೊಳ್ಪಿದೆ ಸಾರೂಪ್ಯದವರು . . . ಎಸೆದಿರ್ದರು (ಚಬಪು. ೨-೨೫). 'ಗೊಂಚಲಿಸು' ಪರಾ. **ಗೊಂಚಲು :** ೧. "ಗುಚ್ಛಕಃ, ಸ್ತಬಕಃ–ಈ ೨ ಗೊಂಚಲು"(ನಾಚಿರಾ. ೦೦೬) ; "ಗೊಂಚಲುಗಳಾ ವಲ್ಲರಿಯ ಮಂಜರಿಗಳಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩೨-೪) ; ತಳಿರ ನನೆಯಲರ ಕಾಯ ತನಿವಣ್ಣ . . . ಗೊಂಚಲುಗಳುಮಂ (ಕಾದಂಬ. ೫೨೬): ಮುತ್ತುರತ್ನಗಳ ಗೊಂಚಲು . . . ಓಲಗಶಾಲೆಯ ಸುತ್ತಲೊಪ್ಪಿದುವು (ಕಂನವಿ. ೮-೦೦) : ಮೇಜಿನ ಮೇಲೆ ನೀಲಿ ದ್ರಾಕ್ಷಿಹಣ್ಣಿನ ಗೊಂಚಲು ಇಡಲ್ಪಟ್ಟಿತ್ತು (ಮಹಾತ್ಮಾ. ೦೬). ೩. ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ನಡುವೆಯೂ ಇರುವ ಗೊಂಚಲನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳೋಣ (ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿ. ೭೪).

[ದೇ.೫ ತುಳು. ಗೊಂಚಲ್]

ಗೊಂಚಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗೊಂಚಲಾಗು ; ಒಟ್ಟಾಗು ; ಸಂದಣಿಸು : ಅಲರ್ವಲರ್ಗೊಂಚಲಂತಲುಗೆ ಮಿಂಚು ಪಿಕಂ ನಲಿವಂತೆ . . . ಗೊಂಚಲಿಸಿ [ಪಾಠಾಂ. ಗೊಂಚಲಿಸಿದಣ್ಣಿಸಿ, ಗೊಂದಣಿಸಿ] ಕೆಂದಳಿರೊಳ್ಗಳಿವಿಂಡು ಪಾಯ್ದುದಂ ಸಲಿಸೆ ಸುರೇಂದ್ರಚಾಪಲತೆ ಬಂದುದು ಕಾರೆಳಮಾವಿನಂದದಿಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೭-೪೨) ; ಕಂಚಗಾಜಿರ ಹಸರದಿಂ ಕುಡಿಮಿಂಚುಗಳು ಬಳೆಗಾಜ ವಸರದೆ ಗೊಂಚಲಿಪ ಕರಿಮುಗಿಲುಗಳು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨-೧೪).

[ಗೊಂಚಲ್ + –ಇಸು₃]

ಗೊಂಚಲು 'ಗೊಂಚಲ್' ನೋ.

ಗೊಂಚಲುಗುಂಡು (ನಾ). ಗುಂಪುಗುಂಪಾಗಿ ಒಮ್ಮೆಲೆ ಸಿಡಿಯುವ ಗುಂಡು : "ಹಲವು ಸಣ್ಣಸಣ್ಣ ಗುಂಡುಗಳನ್ನು ಚೀಲ, ಮೊ. ಗಳಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇಟ್ಟು ಫಿರಂಗಿಗೆ ಹಾಕಿ ಹೊಡೆಯುವುದರಿಂದ ಸುತ್ತಲೂ ಸಿಡಿಯುವ ಗೊಂಚಲುಗುಂಡು" (Grapeshot. ಇಂಕನಿ).

[ಗೊಂಚಲು (<ಗೊಂಚಲ್) + ಗುಂಡು]

ಗೊಂಚಲುದೀಪ (ನಾ). ದೀಪಗಳ ಗೊಂಚಲು ; ಒತ್ತೊತ್ತಾಗಿ ಅಳವಡಿಸಿದ ಅನೇಕ ದೀಪಗಳ ಸಮೂಹ : ಅನೇಕ ದೀಪಗಳುಳ್ಳ ಕವಲೊಡೆದ ತೂಗುದೀಪಾಧಾರ: ಗೊಂಚಲುದೀಪ (Chandelier. ಇಂಕನಿ).

[ಗೊಂಚಲು (<ಗೊಂಚಲ್) + ದೀಪ₂]

ಗೊಂಚಲ್ಮಿಂಚು (ನಾ). ಕುಚ್ಚುಕಂಚ್ಚಾಗಿರುವ ಮಿಂಚು ; ಮಿಂಚುಗಳ ಗೊಂಚಲು,–ಸಮೂಹ : ಅಂತೇಳ್ತಪಾರ್ಗಳ್ ಕಲಿಗಳ್ ಕರತಳದಿನೊಟಿ ಗಳೆದು ಕುರುಳ್ಚುವ ಕೈದುಗಳ ಬಳ್ಳಿವೆಳಗಿಂ ಗೊಂಚಲ್ಮಿಂಚುಗಳ್ಸಂ ಚಳಿಸಿದಂತೆಯುಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೭೭ ವ).

[ಗೊಂಚಲ್ + ಮಿಂಚು₃]

ಗೊಂಚಿ, ಗೊಂಚು, ಗೊಂಚೆ, ಗೊಚ್ಚಿ (ನಾ). ೧. ಗೊಂಚಲು ; ಗುಚ್ಛ : "ಗೊಂಚಿ=ಗೊಂಚಲು" (ಜಾನಕೋ. ೫೦). ೨. ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ ; ರಾಶಿ ; "ಬಂಬಲ್ . . . ಗೊಂಚಿ . . . ಗೊಂದಣ (ಉಂದಲ್)–ಈ ೪೦ ಸಮೂಹಂ" (ಕಶಸಾ. ೦೦-೨೨೨) ; ಸೊಗಸ ಸೈಗಟಿವ ಪಾಠಕರ ಗೊಂಚಿಗಳಿಂದೆ (ಜೀರಮ. ೧೦-೫೧): ತವ ನುಡಿಗೆ ಕಿವಿಗುಡೆ ಪುಡಿವಡೆದುದೆಲು ಗೊಂಚಿಯೆಮ್ಮೊಡಲ (ಸಂರಾಣ. ೧೭೭). **ಗೊಂಚು :** ೧. ಉರವಣಿಸಿ ಕೃತವರ್ಮನಂಬಿನ ಸರಳ ಸುರಿವುತ ಕಣಕಿ ಕೈಕೊಂಡರಿ ಭಟಾಗ್ರಣಿ ಮೆಚ್ಚಲೆಚ್ಚನು ಗೊಂಚಿನಂಬಿನಲಿ (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ಭೀಷ್ಮ. ಪರಿ ೨೯೨) ; ಹಿತ್ತಲೊಳಗೆ ಮುತ್ತಿನ ಗಿಡ ತೋಟಿಸಿದ ಪಂಟಪಂಟೆಗೆ ಎಂಟುಎಂಟು ಗೊಂಚುಗೊಂಚು ಜೋಲುತಿರಲು ಕಡಿದುಕಡಿದು ರಾಶಿಹಾಕಿದ (ಪುರಂದ. ೩-೦೦೬-೩). ೨. ವಿದ್ಯನಿಪುಣಗೊರ್ಂಚಿನಲಿ ಬೆಳಗರಿಯಬಾಹವಗ್ಗೆಯಲು (ಜೆರಾಮಾ. ೨೫೪-೫೨). **ಗೊಂಚೆ :** ೧. ಪೊಸಬನದೇಟ್ಗೆ ಕಾರ್ಮುಗಿಲ ಪರ್ಬುಗೆ . . . ಮಿಂಚು ಚಂಪಕ ಪ್ರಸರದ ಗೊಂಚೆ (ಉದ್ಭಟ. ೯-೩೦). **ಗೊಚ್ಚಿ :** ೨. "ತಂಡಂ . . . ಗೊಚ್ಚಿವೊಟ್ಟಲ್ ಪಂಡಿತರಿಂ ಗಡಣವಂಗಡಂ

ಕಿಕ್ಕಿಂದಂ " (ಕವಿಕಂ. ೦೦೬).

[<ಪ್ರಾ. ಗೊಂಜೀ, ಗೋಛಿಯ./ತುಳು. ಗೊಂಚಿ]

ಗೊಂಚಿಗಾರ, ಗೊಂಚುಗಾರ (ನಾ). ಊರಿನ ಮುಖಂಡ,-ಮುಂಖ್ಯಸ್ಥ : ಊರ ಸಾಹುಕಾರ ಶಿಪ್ಪಣ್ಣನವರು, ಮಠದಯ್ಯನವರು, ಗೊಂಚಿಗಾರರು . . . ಎಲ್ಲರ ಎತ್ತುಗಳೂ ಕಾರುಹುಣ್ಣಿಮೆಯಲ್ಲಿ ಮೆರವಣಿಗೆ ಹೊರಡುತ್ತವೆ (ನದೀಪ. ೨೬). **ಗೊಂಚುಗಾರ:** ನಮಗ ಜ್ವಾಳ, ನವಣಿ ಕೊಡಿಸು ಗೊಂಚುಗಾರ (ಮುಠಳ. ೧೨). [ಗೊಂಚಿ + – ಕಾರ₁ (< – ಕಾಱ)]

ಗೊಂಚು ' ಗೊಂಚಿ ' ನೋ.

ಗೊಂಚುಗಾರ ' ಗೊಂಚಿಗಾರ ' ನೋ.

ಗೊಂಚಿ ' ಗೊಂಚಿ ' ನೋ.

ಗೊಂಜಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಗೌಜಲ್‌ಮರ . . . ಗೊಂಜಿ . . . ಹೆಣ್ಣುಮತ್ತಿ (ಮೃಜಿಗಿ. ೧೮-೩೧೯). [ದೇ.॥ ತೆಲು. ಗೊಂಜಿ]

ಗೊಂಜು ' ಗಂಜು₁ ' ನೋ.

ಗೊಂಟಿಕೆ, ಗೆಂಟಗೆ, ಗೆಂಟಿಗೆ, ಗೆಂಟುಂಗೆ, ಗೌಂಟಿಕೆ, ಗೌಂಟಿಗೆ, ಗೌಟಿಕೆ (ನಾ). (ಚೊಚ್ಚಲು ಬಸುರಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ) ರಕ್ಷೆ,-ತಾಯಿತ : ಅಂತು ಗರ್ಭ ಚಿಹ್ನಂ ಪ್ರಕಟಿಸಿ ವಿರಾಜಿಸುತ್ತಿರೆ ಸಪ್ತಮಾಸಕ್ಕೆ ಗೊಂಟಿಕೆ[ಪಾಠಾಂ. ಕಂಠಿಕೆ, ಗೌಂಟಿಕೆ]ಯಂ ಕಟ್ಟಿಸಿ ನವಮಾಸಂ ತೀವಿ ಬೆಸಲೆಯಪ್ಪುದುಂ (ಧರ್ಮಪ. ೧-೬೨ ವ). **ಗೆಂಟಗೆ :** ಕ್ಷಿತಿಪನ ಕಾಂತೆಗಂ ಸಚಿವಮಾನಿನಿ ಬಂದು . . . ಅಱುದಿಂಗಳೊಳ್ಕಹೋರ್ಜಿತಮುದಮುಣ್ಮೆ ಗೆಂಟಗೆಯನೊಪ್ಪಿರೆ ಮಾಡಿಸಿ ಪೋದಳರ್ಥಿಯಿಂ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೧೭-೧೪೯). **ಗೆಂಟಿಗೆ:** 'ಗೆಂಟಿಗೆಗಟ್ಟು' ಪರಾ. **ಗೆಂಟುಗೆ:** ತನುಭವಲಾಭ ದೌಹದ ನಿಮಿತ್ತದ ಸಂಗತಿ ತಕ್ಕ ನೋಂಪಿ ಮುಂಗನಸು ಬಯಕೆ ಗೆಂಟುಗೆ[ಪಾಠಾಂ. ಗೌಂಟಿಗೆ]ದ್ಯಗುತ್ಸವ ಕಾರಣ ಗರ್ಭಚಿಹ್ನಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೭-೧). **ಗೌಂಟಿಕೆ :** ಮೇಲಿನ 'ಧರ್ಮಪ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. **ಗೌಂಟಿಗೆ:** ಮೇಲಿನ ' ಸೂಕ್ತಿಸು ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. **ಗೌಟಿಕೆ:** ' ಗೌಟಿಕೆಗಟ್ಟು ' ಪರಾ. [?]

ಗೊಂಟು, ಗೊಂಡು₁, ಗೊಟ್ಟು₃, ಗೋಂಟು, ಗೋಟು₁ (ನಾ). ೧. ದಿಕ್ಕು ; ದಿಶೆ : "ಗೊಂಟು, ದೆಸೆ–ಈ ೨ ದಿಕ್ಕು" (ಕಶಸಾ. ೪-೪೦) ; "ಗೊಂಟುಂ ದೆಸೆಯುಂ ಕನ್ನಡದ ದಿಕ್ಕುವೆಸರಹುದು " (ಕವಿಕಂ. ೩೯) ; ಹರ ಕುಳ್ಳಿರ್ದ ಗೊಂಟ[ಪಾಠಾಂ. ಕೊಪ್ಪೆ]ಗೊಂದುಱ ಸತ್ರದಲಿ ಮೆಱೆಯ ಲೊಂದು . . . ಇಂತು ಹದಿನೇಳು ಯೋಗಲಿಂಗಂಗಳಂ ನಿರ್ಮಿಸಿದನು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೩-೪೪) ; ಪೊಡೆವ ಬೀರರ ಜಂಕೆಗೆ ಗೊಂಟನಾನೆಗಳ್ ಕೋಡುವಿನಂ (ಕಬ್ಬಿಗಕಾ. ೨೦೫) ; ಎಸೆವ ಕರ್ಬಿನ ತೋಂಟದ ಗೊಂಟನೊಳ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೦೦೧-೨೦). ೨. ಮೂಲೆ ; ಕೋನ ; ಸಂದಿ : ಪ್ರಿಥ್ವಿಯ ಹಸುಂಬೆಯಾಗೆ ಅಷ್ಟಲೋಕ ಪಾಲಕರೇ ಗೊಂಟಾಗೆ ವಾಸುಗಿಯೇ ಬಳಸಾಗೆ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೦೦೮-೩೦ : 1064) ; ದ್ರವ್ಯವ ಬಡ್ಡಿಯ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟು ಮನೆಯ ಗೊಂಟನಲ್ಲಿ ಹೊಯ್ದುಕೊಂಡಿದ್ದನಾದರೆ ಅದು ಎನ್ನರ್ಥವಲ್ಲ ಅನರ್ಥವೆಂಬೆ (ಬಸಹ. ೩೪-೯೦) ; ಭಿಕ್ಷುವಂ ಪೊರ್ದಿ ಯಕ್ಷಂ ಮರುಳಾದಂ ವಿಕ್ಕವಗೊರ್ಂಟಿನೊಳೆ ಮುದುಡಿದರ್ (ಅನಂಪು. ೧-೦೦೨) ; ಮಾದಿಗಂ . . . ತನ್ನ ಗೊಂಟನಲ್ಲಿ ಮನೆಯೊಳಡಂಗಿರ್ಪನ್ನೆಗಂ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೭-೪೪ ವ) ; ಆ ಮನೆಯಾ ಗೊಂಟನೊಳವಳ ಕೆಡಹಿ (ಪ್ರಭಂಜ. ೩-೦೦೬). **ಗೊಂಡು₁ :** ೨. ಎಲ್ಲರಂ ತಣಿಪಿ ಕಲಬಲನುಮಂ ನೋಡುತುಂ ಅಲ್ಲಿ ಗೊಂಡಿ[ಪಾಠಾಂ. ಗೊಂಟ, ಗೋಂಟ]ನೊಳಿರ್ದ ಭಕ್ತನಂ ಕಾಣುತುಂ (ಅನೀರ. ಹ. ೬೫-೨೫). **ಗೊಟ್ಟು₃ :** ೨. ಅವನ ಅರ್ಜಿ ಗೊಟ್ಟಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದಿದೆ (ರೂಢಿ). **ಗೋಂಟು :** ೧. "ದೆಸೆ ಗೋಂ[ಪಾಠಾಂ. ಗೊಂ]ಟಿನಲ್ ದಿಕ್ಕಕ್ಕು " (ಕಬ್ಬಿಗ. ೧೫). ೨. " ಅಣಿಃ, ಅಶ್ರಿಃ, ಕೋಟಿಃ, ಅಶ್ರಃ, ಕೋಣಃ–ಈ ೫ ಗೋಂ[ಪಾಠಾಂ. ಗೋ]ಟು " (ಹಲಾಯು. ೦೨೦-೪೨) ; ನಾಲ್ಕುಂ ಗೋಂಟಿಂಗಂ ಲಿಂಗಮುಂ ತಪೋಧನರುಂ ಕವಿಲೆಯುಂ ಬೆರಸು ಮಾಡಿ ನಿಱಿಸಿದ ಕಿನ್ನರಿಗಲ್ಲ ಗುಡ್ಡೆ ನಾಲ್ಕು (ಸೌಇಇ. XI-II, ೦೦೯-೫೪ ; 948) ; ಬಸದಿಯ ನೈರಿತ್ಯದ ಗೋಂಟಿನ್ದಂ (ಸೌಇಇ. XI-I, ೭೮-೫೨ ; 1045) ; ಶಿವಾಲಯದೊಳಯಿಕೆಯ್ತೊಂದು ಅಲ್ಲಿ ಸಂಭ್ರಮಿಪ ಶರಣರನೀಕ್ಷಿಸುತ್ತೊಂದು ಗೋಂಟನೊಳು ಕುಳ್ಳಿರ್ದು (ಅನೀರ. ದೀ. ೮೬-೯) ; ತಳಾಱಂ ಮನೆ ಯೊಳಗಂ ಪೊಕ್ಕು ಗೋಂಟನೊಳಿರ್ದವನಂ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಪೋಗಿ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೭-೪೪ ವ). **ಗೋಟು₁ :** ೧. ಊರಡೆ ದಡದ ಬಡಗಣ ಮೂಡ್ಲ ಗೋಟನಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮದೇವ ಪಟ್ಟವರ್ಧನರು ಕೊಟ್ಟ ತೆಂಕವಾಗಿಲ ತುರುಕೆ ಯೊಂದು (ಸೌಇಇ. IX-I, ೩೩೩-೫೨ ; 1215) ; ನಿನ್ನ ಪುಣ್ಯದ ತೋಟವನು ತಱಿದೊಟ್ಟೆ ನಿಮ್ಮೊಳವರನು ಯಮಪುರದ ಗೋಟನಲ್ಲಿ ಗುಱಿಮಾಡುವೆನು (ಕುವ್ಯಾಗ. ೬-೦೬). ೨. " ಅಶ್ರಶ್ರಿಯೆನೆ ಗೋಟು " (ಮಂಗರಾ. ೦೩೦-೨೦) ; ಮೊಱಿನ ಗೋಟಿಗೆ ಬರ್ಪ ಕಿಱುಕುಳ ದೈವಕ್ಕೆ ಕುಱಿಯನಿಕ್ಕಿಹೆವೆಂದು ಕಲಿನಲಿದಾಡುವರು (ಬಸಪ. ೫೬೧) ; ಸಿರಿ ಉರಿ ಮಾದೇವಿ ಮೊಱಿದ ಗೋಟಗೊಳಗಾಯಿತ್ತು (ಹಡೂಮ್ಮ. ೪೦) ; ಮಾಯಾಮೋಹವೆಂಬ ಹಾಳು ಗೇರಿಯ ಗೋಟನಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದು ಸೂಕರನಂತಿಪ್ಪವರನೆಂತು ಭಕ್ತರೆಂಬೆ (ಸಿದ್ಧೇವ. ೪೨-೦೦೬) ; ಕುಟಿಲವೇಷದ ಗಿರಿಶಂ ಗೋಟನೊಳಿರಲ್ಕೆ ಕಂಡಂ ಭಕ್ತಂ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೯-೪೭). ೩. ಅಂಚು; ದಡಿ: ಒಬ್ಬ ಜರದ ಗೋಟು ಕಟ್ಟಿದ ಅಂಗಿ ಹಾಕಿದ ಸಾಹೇಬ-ಮುಂದೆ ಬಂದು (ಪಹಾರ. ೦೦೨).

ಗೊಂಟುಗೊಂಟು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ನಿಮಿರ್ದೇಱ ಪಾಱುವ ಪತಾಕೆ ವಿರಾಜಿಪ ಗೊಂಟು ಗೊಂಟನೊಳ್ ಬಳಸಿದ ಕೊತ್ತಳಂ (ಗಿರಿಕ. ೨-೭೯) : ಶಕ್ರಾದ್ಯರೆಲ್ಲಂ ಕೊರಗುತ್ತುಂ ಗೊಂಟುಗೊಂಟಂ ಪುಗುತಿರೆ (ಕುಸುಮಾ. ೮-೦೪೫).

[ದೇ.॥ ತುಳು. ಕೋಂಟು ; ನಾಯ್ಕಿ. ಕೋಂಟ./ಹಿಂ. ಮರಾ. ಗೋಟ್]

ಗೊಂಟುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಮೂಲೆಯನ್ನು ಸೇರು: ದಿನದೊಳ್ ಮೂದೆಱನಾಯ್ತು ಭಾನುವಿನ ತೇಜಂ ಗೊಂಟುಗೊಂಡೆಯ್ದಿದಂತೆನಸುಂ ವಹ್ನಿಯ ತೇಜಮೆಟ್ಟಿಡವಿಯೊಳ್ ಮಟ್ಟಿಗತ್ತು (ಕುಸುಮಾ. ೩-೬). ೨. ಅಂಚನ್ನು ಹೊಂದು ; (ಅಲಂಕಾರದ) ದಡಿಯನ್ನು ಹೊಂದು : ಅವಂ ಪೊಱಗುಮಾಡಿ ರುಗ್ಮಿಕುಳಶೈಳಮಂ ಗೆಲ್ದು ರುಗ್ಮಿ ವಿಸ್ಫುರಿತಮಪ್ಪ ಕೋಂಟೆ ಸಲೆ ಗೊಂಟುಗೊಂಡಿರ್ದುದೆಂಬ ವರ್ಣನೆಗೆ ತಕ್ಕುದೇ ದಲೆ[ನಲಂ] ತದಂ ಸುತ್ತಿ ದುಗ್ಧವಾರ್ಧಿಗೆಣೆಯಾದಗಟ್ ಸೊಗಯಿಸಿಕುರ್ ಮಚ್ಯಾಂಬುವಿಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೦೪೫). [ಗೊಂಟು + ಕೊಳ್₁]

ಗೊಂಟುಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮೂಲೆಗೆ ಸೇರಿಸು : ತಲೆ ವಿಕ್ಕಿಯ್ದೆ ತಗುಳ್ದು ಗೊಂಟುಗೊಳಿಸುತ್ತುಗ್ರಾಂಧ್ಯಮಂ ಕೈರವಾವಳಿಯೊಳ್ ಪೊಕ್ಕು ವಿಕಾಸಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆಡೆಮಾಡುತ್ತ . . . ತಣ್ಗದಿರ್ಗಳೆತ್ತಂ ಪರ್ಬಿದತ್ತುರ್ವಿಯೊಳ್ (ಕುಸುಮಾ. ೪-೪೮). [ಗೊಂಟುಗೊಳ್ + – ಇಸು₃]

ಗೊಂಟುವೊಗು (ಕ್ರಿ). ಮೂಲೆಸೇರು ; ಮೂಲೆಪಾಲಾಗು ; ಮೂಲೆ ಗುಂಪಾಗು : ಪೆಸರ್ವೆತ್ತ ಹಸ್ತಿನಾಪುರಕಸಮಂ ಕಾಮಾಗಿ ನಾಣ್ಚೆ ಸುರಪುರಿ ಪೋಯ್ತಾಗಸದತ್ತಲ್ ಫಣಿ[ಪತಿ]ಪುರಿ ರಸೆಗಿೞಿದುದು ಗೊಂಟುವೊಕ್ಕುದಳ ಕಾನಗರಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೦೩-೦೬೨). [ಗೊಂಟು + ಪೊಗು]

ಗೊಂಡ₁ ' ಗಾಮುಂಡ ' ನೋ.

ಗೊಂಡ₂ ' ಗೋಂಡ ' ನೋ.

ಗೊಂಡ₃ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಹಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ರೀತಿ,-ಕ್ರಮ : ಗತಿ ಸಂಗತಿವಡೆಯ ಗಮಕಂ ಗಾರವಂಬಡೆಯ ಗಹಗಹಿಕೆ ಗೊಂಡಂ ಗೊಂಡಿ ಚಡಂ ಬಾಹಟಂ ಲಾಲಂಗಿ . . . ಬೆಡಂಗುವಡೆಯೆ ಪಾಡುತ್ತಿರೆಯುಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೦೬-೬೭ ವ). [?]

ಗೊಂಡರಸ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರಂ : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಗೊಣ್ಡರಸರ್ ಪ್ರಿಥಿವೀರಾಜ್ಯಂಗೆಯ್ಯೆ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೪೫ (b)-೫೨ ; ಸು. 890 ?).
[<ಗೋವಿಂದರಸ ?]

ಗೊಂಡಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭೂಮಿ : ಕಲಿದೇವನಿಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಧರ್ಮ್ಮಪೂರಿಂ ಪಡುವಲು × ಸಿ ಹುಣಿಸೆಯ ಕೆಯಿ ಮತ್ತರು ೨ . . . [ಗೌ]ಡಗಟ್ಟೆಯ ಕೆಳಗಣ ಗೊಂಡಲು ಎರಡು ಸಹಿತ (ಸೌಇಇ. XX, ೨೨೦-೩೮ ; 1288). [?]

ಗೊಂಡವನ (ನಾ).=ಗೊಂಡಾರಣ್ಯ ೨ : ಕಡಲ ಮೇಲೆದ್ದಿತ್ತು ಕೂರ್ಮದಂತೀ ನೆಲವು ಗೊಂಡವನ ಪ್ರಾಚೀನ ಭೂವಿಭಾಗ (ಅರಳು. ೩೦೬-೨).
[ಗೊಂಡ$_2$ (<ಗೋಂಡ) + ವನ]

ಗೊಂಡಾರಣ್ಯ (ನಾ). ೧. ವಿಂಧ್ಯಾದ್ರಿಯ ಬಳಿಯಿರುವ ಅರಣ್ಯ. ೨. ದಟ್ಟವಾದ ಅರಣ್ಯ : ಗೊಂಡಾರಣ್ಯಪ್ರಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿದ್ದನು (ನೀತಿಚಿಂ. XI, ೧೮); ಹದಿನಾಲ್ಕು ವರ್ಷಗಳ ತನ್ನ ವನವಾಸದ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ರಾಮನು ಕೆಲಕಾಲ ಪಂಚವಟಿಯ ಗೊಂಡಾರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡಿದನು (ರೂಢಿ). [ಗೊಂಡ$_2$ (<ಗೋಂಡ) + ಅರಣ್ಯ]

ಗೊಂಡಾಳೆ (ನಾ). (ಉಕ) ಅಕ್ಕಿಯಲ್ಲಿ ಹುಳುವಿನಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಜಡೆ,-ಗಂಟು : ಸೆಂಡಾಗಿ ಮಾಡ್ಯಾಳ ಗೊಂಡಾಳೆಂತಾ ಚೆಂಡಾಲೆವ್ವ ಬೀಗುತಿ (ಲೋಕಗೀ. ೫೦). [←ಮರಾ. ಗುಂಡಾಳೆ]

ಗೊಂಡಾಳೆಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಅಕ್ಕಿಯಲ್ಲಿ ಹುಳುವಿನಿಂದ ಜಡೆಗಟ್ಟು,-ಗಂಟುಕಟ್ಟು : ಅಕ್ಕಿ ಗೊಂಡಾಳೆಗಟ್ಟಿದೆ (ರೂಢಿ).
[ಗೊಂಡಾಳೆ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಗೊಂಡಿ$_1$ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಹಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕ್ರಮ, – ರೀತಿ : ಗತಿ ಸಂಗತಿವಡೆಯೆ ಗಮಕಂ ಗಾರವಂಬಡೆಯೆ ಗಹಿಗಹಿಕೆ ಗೊಂಡಂ ಗೊಂಡಿ ಚಡಂ ಬಾಹಟಂ ಲಾಲಂಗಿ . . . ಬೆಡಂಗುವಡೆಯೆ ಪಾಡುತ್ತಿರೆಯುಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೬-೬೬ ವ). [?]

ಗೊಂಡಿ$_2$ ‘ ಕೊಂಡೆ$_4$ ’ ನೋ.

ಗೊಂಡು$_1$ ‘ ಗೊಂಟು ’ ನೋ.

ಗೊಂಡು$_2$ ‘ ಕೊಂಡೆ$_4$ ’ ನೋ.

ಗೊಂಡೆ ‘ ಕೊಂಡೆ$_4$ ’ ನೋ.

ಗೊಂಡೆಕುಚ್ಚು (ನಾ). ಗೊಂಚಲಾಗಿರುವ ಕುಚ್ಚು : ನೆಕ್ಲೇಸ್ ಬಾಗಿಲು ದಾಟಿದ ಕೂಡಲೇ ಗೊಂಡೆಕುಚ್ಚಿನಂಥ ಕಂಠಾಭರಣ ಧರಿಸಿದ್ದ ಹುಡುಗಿಯೊಬ್ಬಳು ಅವನಿಗೆ ಅಡ್ಡವಾದಳು (ಪುನರು. ೨೬೫) ; ಎತ್ತುಗಳಿಗೆ ಗೊಂಡೆಕುಚ್ಚು ಹಾಕಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). [ಗೊಂಡೆ (<ಕೊಂಡೆ$_4$)+ಕುಚ್ಚು$_4$]

ಗೊಂಡೆಚೌರಿ (ನಾ). ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಗೊಂಡೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಚವರಿ : ಹೆಂಡತಿ ನೋಡಿ ಹಲ್ಲನೆ ತೆರವ ಆಕೆ ಗೊಂಡೆಚೌರಿಯ ನೋಡಿ ಬೆರವೇ ಕಂಡಕಂಡಾ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಮನಹರಿವೆ (ಚಿದಾವ. ೩೦-೨).
[ಗೊಂಡೆ (<ಕೊಂಡೆ$_4$) + ಚೌರಿ$_1$ (<ಚವರಿ)]

ಗೊಂಡೆಜವರಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : (ಮೃಶಿಗಿ. ೨೦-೩೬೦).
[ಗೊಂಡೆಜವರ$_0$ + ಹುಲ್ಲು (<ಪುಲ್)]

ಗೊಂಡೆಯ (ನಾ). ೧. ಗೊಂಚಲು; ಕುಚ್ಚು : ಕೆಲದ ಚವರದ ಗೊಂಡೆಯದೊಳೆಸೆವ ಜವ್ವನದ ಶಬರಿಯರು . . . ಹುಲ್ಲೆಗಳನೆಸುತಿರ್ದರು (ಹಕಶಾ. ೫-೪೬) ; ಕಾವನ ಪೂವಿನ ಗೊಂಡೆಯಗಳನೊರ್ವ ಭಾವಕಿ ವಂಚಿಸಿ ತಂದು ಪೂವಿನಂಗಡಿಯೊಳಿರಿಸಿ ಮಾಱುವೊಲು ಪೊಸಸೇವಂತಿಯರಲ ಮಾಱುವಳು (ಅಂಜಕ. ೩-೬೪); ಕಿಱುಪುಲಿಯುಗುರ್ಗಳ್ ಗೊಂಡೆಯದುಡಿದಾರಂ ಭೂಮಂಡಲಪತಿಯಾತ್ಮಜಂಗೆ ರಂಜಿಸುತಿರ್ದುವು (ದಶಕು. ೨-೬೩) : ಕಠಾರಿಯ ಹೊಳೆವ ಗೊಂಡೆಯ ಮೆಱೆಯೆ ಗಂಡಂದವನು ಕೈಕೊಂಡ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೬-೪೯). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ದುಂಡಗಿರುವ ಗುಚ್ಛದಂತಹ ಆಭರಣ : ನಿಱಿವಿಡಿದುಟ್ಟ ದೂವಟದ ಸೀರೆಯ ಮೇಲೆ ಮೆಱೆದುದು ಹೊನ್ನ ಗೊಂಡೆಯವು (ಭರತ. ೪೦-೫೯). ೩. ರಾಶಿ ; ಸಮೂಹ : (ಕಿ).
[<ಕೊಂಡೆ$_4$]

ಗೊಂಡೆಹುಳು (ನಾ). “ ಸಣ್ಣ ಸಸ್ಯಗಳನ್ನು ಹಾಳುಮಾಡುವ, ಚಿಪ್ಪಿಲ್ಲದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಸವನ ಹುಳು ” (Slug. ಇಂಕನಿ).
[ಗೊಂಡೆ$_0$ + ಹುಳು$_2$ (<ಪುೞು$_1$)]

ಗೊಂಡೆಹೂ (ನಾ). ದುಂಡಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗುಚ್ಛದಂತಹ ಕೆಂಪು ಹೂವು : ಚೆಂಡುಹೂ, ತುಂಬಿಹೂ, ಗೊಂಡೆಹೂ . . . ಇವುಗಳ ಸಂತೆ ನೆರೆಯಿತು (ಸಾಸಮಾ. ೯೦).
[ಗೊಂಡೆ (<ಕೊಂಡೆ$_4$) + ಹೂ$_2$ (<ಪೂ$_2$)]

ಗೊಂತು ‘ ಗೊತ್ತು ’ ನೋ.

ಗೊಂತುಕಂಬಿ(ನಾ). ದನಗಳ ಹಕ್ಕೆಯಲ್ಲಿ ದನಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಲು ಗೊಂತಿಗೆ ಅಳವಡಿಸಿರುವ ಕಂಬಿ : ಗೊಂತಿನಲ್ಲಿ ದನಕಟ್ಟಲು ಹಾಕಿರುವ (ಜೋಡಿ) ನಿಲುಗಂಬಿ : ಗೊಂತುಕಂಬಿ (Stanchion. ಇಂಕನಿ).
[ಗೊಂತು (<ಗೊತ್ತು) + ಕಂಬಿ$_1$]

ಗೊಂತುಗಾರ ‘ ಗೊತ್ತುಗಾರ ’ ನೋ.

ಗೊಂತುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಸ್ಥಳಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು ; ನೆಲೆಗೊಳ್ಳು ; ನೆಲಸು : ಇಂತೊರೆದ ಸದ್ಬೋಧೆ ಮನದೊಳು ಗೊಂತುಗೊಂಡುದು (ಶಂಕದಾ. ೪-೨). [ಗೊಂತು (<ಗೊತ್ತು) + ಕೊಳ್$_1$]

ಗೊಂತುಮಾಡು ‘ ಗೊತ್ತುಮಾಡು ’ ನೋ.

ಗೊಂದಣ ‘ ಗೊಂದಳ ’ ನೋ.

ಗೊಂದಣಂಗುಣಿ (ಕ್ರಿ). ಸಾಮೂಹಿಕ ನೃತ್ಯವನ್ನು ಮಾಡು ; ಮೇಳ ನೃತ್ಯವಾಡು : ಅಳವಿಗಱಿದುತ್ಸವದೆ ಗೊಂದಣಂಗುಣಿವ ಗಣಿಕೆಯರ ಪದಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ಬೆರ್ಚಿ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೨-೩೫ ವ).
[ಗೊಂದಣ (<ಗೊಂದಳ) + ಕುಣಿ$_1$]

ಗೊಂದಣಂಗೂಡು (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪುಗೂಡು ; ಸಮೂಹವಾಗು : ಬಾವುಲಿಯ ಬಲ್ಲಾಳ್ಗಳ ಮುಂದೆತ್ತಿದ ಪರಿಪರಿಯ ಪತಾಕಾವಳಿಯ ಸೂಳೆಱಿದು ಮಸಗಿ ದುವ್ವಾಳಿಸುವ ಗೋವಳಗಟ್ಟಿಗೆಯ ಗೊಂದಣಂಗೂಡಿ ಗಗನಂ ಕವಿದಂತೆ . . . ಭೂಚಕ್ರಮಂ ತೆಕ್ಕನೆ ತೀವಿದ ಪದಾತಿಬಲದೊಳಂ (ಗಿರಿಕ. ೬-೫೫ ವ). [ಗೊಂದಣ (<ಗೊಂದಳ) + ಕೂಡು$_1$]

ಗೊಂದಣಂಗೊಳ್, ಗೊಂದಣಗೊಳ್, ಗೊಂದಣೆಗೊಳ್, ಗೊಂದಲಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ೧.=ಗೊಂದಣಂಗೂಡು : ಒಂದೆಡೆಯೊಳು ಗೊಂದಣಂಗೊಂಡು ಜನಗಳು ಕೇಳುವಂತೆ ಮನಸಂದೊರ್ವನೊಂದು ಕಥೆಯಂ ಪೇಳ್ವುದನು ಕೇಳಿ (ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವ. ೨-೪೬). **ಗೊಂದಣಗೊಳ್:** ೨. ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಗು ; ಗಲಿಬಿಲಿಗೊಳ್ಳು : ಎಂಬತ್ತುನಾಲ್ಕುಲಕ್ಷಯೋನಿಮುಖಜೀವಿಗಳಿಗೆ ಎಂಬತ್ತುನಾಲ್ಕುಲಕ್ಷಾರಾಧನೆ ಒಂದೊಂದಱಾರಾಧನೆಯನೊಂದೊಂದಱಿಯದೆ ಗೊಂದಣಗೊಂಡು . . . ಲಯವಾದುದೆಲ್ಲ (ಅವಚಂ. ೨೮೯-೧೩೦೦). **ಗೊಂದಣೆಗೊಳ್:** ೧. ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಮಕರಂದದೊಡವೆರೆದ ಪರಾಗಮೆಂಬ ಪೊಸಕೆಸರ್ಪತ್ತೆ ಕರ್ಚಿ ಕಳೆಯಲೆಂದು ಸಂದಣಿಸಿ ಗೊಂದಣೆ[ಪಾ ಕಾ ೦. ಣ]ಗೊಂಡ್ಯದುತರವಿಂದಾಕರದರವಿಂದಬೃಂದಮರಂದರಸದೊಳ್ಮುಳುಂಗಿ (ರಾಜಶೇ. ೨-೬೬ವ). **ಗೊಂದಲಗೊಳ್ಳು:** ೨. ಆ ಗೋಡೆಯ ಮರೆಯಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ತಯಾರಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಏರಿಹೋಗಿ ದಾರಿಗಾಣದೆ ಗೊಂದಲಗೊಂಡ ವೈರಿಯನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವದು (ಅಶನಾ. ೧೧೯) ; ಮನಸ್ಸೆಲ್ಲಾ ಗೊಂದಲಗೊಂಡಿತ್ತು (ಕುಸುಸಂ. ೧೧೦).
[ಗೊಂದಣ (<ಗೊಂದಳ) + ಕೊಳ್$_1$]

ಗೊಂದಣಂಮಾಡು (ಕ್ರಿ). ಸಾಮೂಹಿಕ ನರ್ತನವನ್ನು ಮಾಡು; ಮೇಳ ನರ್ತನವನ್ನು ಮಾಡು: ಅಂತು ದೇವೇಂದ್ರಕರಸರೋಜಾಕರದೊಳ್ ಸಮುತ್ಫುಲ್ಲಮುಖಪದ್ಮಂಗಳಿಂ ಪದ್ಮಿನಿಗಳೆನಿಸಿ ಸುರೇಂದ್ರತ್ಸಾರಹಾರ ಮುಕ್ತಾಫಳ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿತ ತನುಗಳಿಂ ವಿದ್ಯಾದೇವತೆಗಳೆನಿಸಿ ದಿವಿಜಸೌಂದರಿಯರ್ ಗೊಂದಣಂಮಾಡುವಲ್ಲಿ (ಆದಿಪು. ೭-೦೨೩ ವ).

[ಗೊಂದಣ (<ಗೊಂದಳ) + ಮಾಡು$_1$]

ಗೊಂದಣಗೊಳ್ ' ಗೊಂದಣಂಗೊಳ್ ' ನೋ.

ಗೊಂದಣದುಂಬಿ (ನಾ). ಗುಂಪುಗುಂಪಾಗಿರುವ ದುಂಬಿ; ಹಿಂಡು ಹಿಂಡಾಗಿರುವ ದುಂಬಿ: ಎಕ್ಕಲದುಂಬಿಯಿಂ ಜವಳಿದುಂಬಿಯಿನಟ್ಟುವ ಮಾಲೆದುಂಬಿಯಿಂದಿಕ್ಕುವ ಕುಂಭದಂತೆಸೆವ ಗೊಂದಣದುಂಬಿಯಿನಾವ ಮೆಯ್ಯೊಳಂ ಮೊಕ್ಕಳಮೆಂಬಿನಂ ಕವಿವ ಗಾವರದುಂಬಿಯಿನಾದ ಗಾವರಂ ತೆಕ್ಕನೆ ತೀವಿ ಕೂಡೆ ಬಗೆಗೊಂಡುದು ಕೂಡೆ ಬನಂ ಬಸಂತದೊಳ್(ಸೂಕ್ತಿಸು. ೯೦-೦೦); ಗೊಂದಣ [ಪಾಠಾಂ. ಳ]ದುಂಬಿ ತುಳಿಯದ ಬಂಧೂಕಂ ಹೆಚ್ಚದ ಹೆಚ್ ಗಿಳಿ ತುಂಡಿಸದಾಲದ ಪಣ್ಣೆಳವೆಯನುಳಿಯದ ಚೆಂದಳಿರನೆಯಿನಿದುಟಿ ಸೊಗಯಿಸಿತಾ ನೃಪಸುತೆಗೆ (ಜಯುಕಾ. ೩-೪೦).

[ಗೊಂದಣ (<ಗೊಂದಳ) + ತುಂಬಿ$_1$]

ಗೊಂದಣನುಡಿ (ನಾ). ಹಲವುಮಾತು; ಬಹಳಮಾತು: ಬಂದರು ಜಯ ಜಯಯೆನುತಾಗ ದಿಕ್ಕುದಿಕ್ಕಿಂದ ನರೋರಗಸುರರು ಗೊಂದಣನುಡಿಯೇನು ಗಂಧಕುಟಿಗಳು ಚೆಲ್ವಿಂದೆರಡಾದುವಿರ್ವರಿಗೆ (ಭರತ. ೮೦-೪೮).

[ಗೊಂದಣ (<ಗೊಂದಳ) + ನುಡಿ$_2$]

ಗೊಂದಣನೃತ್ಯ (ನಾ). ಸಾಮೂಹಿಕ ನೃತ್ಯ; ಮೇಳನೃತ್ಯ: ಬಾಳು ಗೊಂದಣನೃತ್ಯ ಉಸಿರುಸಿರು ಕೃತಕೃತ್ಯ ಕನ್ನಡದ ಮಗು ಮಾಣ ಮಾತೃ ಭೃತ್ಯ (ಅರಳು. ೩೦೮-೧೪). [ಗೊಂದಣ (<ಗೊಂದಳ) + ನೃತ್ಯ]

ಗೊಂದಣಪೆಕ್ಕಣ 'ಗೊಂದಳವೆಕ್ಕಣ' ನೋ.

ಗೊಂದಣಬೆಳಗು (ನಾ). ಕಾಂತಿಯ ಸಮೂಹ: ಅಂತು ಕಿಟ್ಟ ಬಾಳ್ಗಳ ಗೊಂದಣಬೆಳಗುಗಳ ಬಳಗಂಗಳೊಳಾಗಸವಳಯಮೆಲ್ಲಂ ಕುವಳಯಿತಮಾಗೆ ಬಂದು ತಾಗುವುದುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೨೬ ವ).

[ಗೊಂದಣ (<ಗೊಂದಳ) + ಬೆಳಗು$_2$]

ಗೊಂದಣವೆಕ್ಕಣ 'ಗೊಂದಳವೆಕ್ಕಣ' ನೋ.

ಗೊಂದಣಾಸ್ಥಾನ (ನಾ). ಗೊಂದಣನೃತ್ಯವು ನಡೆಯುವ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ರುವವನಂ: ಚೇರಮನೃಪಂ ಬಹಳ ಗೊಂದಣಾ [ಪಾಠಾಂ. ಣ] ಸ್ಥಾನನಾಗಿ ಸೌಂದರಪೆರುಮಾಳೆಯನೋಲೈಸುತ್ತುಮಿರೆಯಿರೆ (ನಂಬಿರ. ೧೮-೧೧೩); ಸರಸ ಗಾಯಕ ಭಾವ ಚಿತ್ರಕ ಪುಣ್ಯ ಪಾಟ[ಠ]ಕ ನವ್ಯನರ್ತನ ನರ್ತಕಿಪ್ರಯುತಂ ಬಹಳ ಗೊಂದಣಾಸ್ಥಾನನಾಗಿ ಕೆಂಪಡರ್ದ ಕಂಗಳಿಂ . . . ಪೆರ್ಮಾಡಿ ರಾಯಂ ಜೊಮ್ಮಣ್ಣನಂ ಕರೆಯಲು (ಜೊಮ್ಮರ. ೧೧೧-೨೦).

[ಗೊಂದಣ (<ಗೊಂದಳ) + ಆಸ್ಥಾನ]

ಗೊಂದಣಿ 'ಗೊಂದಳ' ನೋ.

ಗೊಂದಣಿಗೊಳ್ 'ಗೊಂದಣಂಗೊಳ್' ನೋ.

ಗೊಂದಣಿಸು 'ಗೊಂದಳಿಸು' ನೋ.

ಗೊಂದಲ 'ಗೊಂದಳ' ನೋ.

ಗೊಂದಲಗೆಡವು 'ಗೊಂದಲಗೆಡಹಂ' ನೋ.

ಗೊಂದಲಗೆಡಹು, ಗೊಂದಲಗೆಡವು (ಕ್ರಿ). ಗೊಂದಲದಲ್ಲಿ ಬೀಳಿಸು; ಪೇಚಿನಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿಸು; ಪೇಚಾಡಿಸು: ಎಂದಿಗೂ ಅತಿ ಶಾಂತಚಿತ್ತನಾಗಿ ಪ್ರವಾಸದ ಸಿದ್ಧತೆಯನ್ನು ಮಾಡುವ ತನಗೆ ಹೀಗೇಕೆ ಒಂದೊಂದೇ ವಿಚಾರ . . . ಬಂದು ಗೊಂದಲಗೆಡಹುತ್ತಿದೆ? (ಹೊಸಕ್ಷ. ೧೬೬). **ಗೊಂದಲಗೆಡವು:** ಪರಜಾತಿಯ ಹುಡುಗನೊಡನೆ ತಮ್ಮ ಮಗಳು ಲಗ್ನವಾಗಲು ಹೊರಟಿರುವ ಸಂಗತಿಯು ಬಲವಾಗಿ ನೋಯಿಸಿತು . . . ಗೊಂದಲಗೆಡವಿತು (ಆಚೋಲೀ. ೧೦೧).

[ಗೊಂದಲ (<ಗೊಂದಳ) + ಕೆಡಹು (<ಕೆಡಪು)]

ಗೊಂದಲಗೆಡಿಸು (ಕ್ರಿ).=ಗೊಂದಲಗೆಡಹಂ: ಸಾವಿರ ಘಟನೆಗಳು, ಸಾವಿರ ಮುಖಗಳು . . . ಅಸಂಬದ್ಧವಾಗಿ ನೆರೆದು ಅವಳನ್ನು ಗೊಂದಲಗೆಡಿಸಿಬಿಡುತ್ತಿದ್ದವು (ಹೊಸಕ್ಷ. ೨೦೨).

[ಗೊಂದಲಗೆಡು + – ಇಸು$_3$]

ಗೊಂದಲಗೆಡು (ಕ್ರಿ) ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಗಂ; ಗಲಿಬಿಲಿ ಹೊಂದು: ಈ ಸಾರೆಯ ಪಯಣದ ಸಿದ್ಧತೆಯಲ್ಲಿ ಅವನು ಸಾಕಷ್ಟು ಗೊಂದಲಗೆಡುತ್ತಾನೆ (ಹೊಸಕ್ಷ. ೨೮೯); ನಿದ್ದೆಯಿಂದ ಎಚ್ಚೆತ್ತ ಕಣ್ಣು ಈ ನೋಟದಿಂದ ಗೊಂದಲಗೆಡುವದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕ (ಗ್ರಾಮೂಯ. ೧). [ಗೊಂದಲ (<ಗೊಂದಳ) + ಕೆಡು$_1$]

ಗೊಂದಲಗೊಳ್ಳು 'ಗೊಂದಣಗೊಳ್' ನೋ.

ಗೊಂದಲಬಡಕ (ನಾ). ಗಲಿಬಿಲಿಗೊಂಡವನು: ಸಮಾನಕರ್ತವ್ಯಗಳ ಕರೆ ಒಮ್ಮೆಲೆ ಕೇಳಿಬರಲು ಧರ್ಮಸಂಕಟದಲ್ಲಿ ಸಿಲುಕಿದ ಎಂಥ ಗಟ್ಟಿಗರೂ ಒಂದು ಕ್ಷಣವಾದರೂ ಗೊಂದಲಬಡಕರೂ ಎಬಡರೂ ಆಗುತ್ತಾರೆ (ಕಸಾದ. ೨೩೭). [ಗೊಂದಲ (<ಗೊಂದಳ) + ಬಡಕ (<ಬಡಿಕ)]

ಗೊಂದಲವೇಳು (ಕ್ರಿ). ಗಲಿಬಿಲಿಯುಂಟಾಗು; ಗಲಭೆಯಾಗು: ಕೂಡಲೇ ಆ ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿ ಗೊಂದಲವೆದ್ದಿತು (ಮಹಸ. ೮೩).

[ಗೊಂದಲ (<ಗೊಂದಳ) + ಏಳು$_1$ (<ಏೞ್$_1$)]

ಗೊಂದಲಹಾಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗಲಾಟೆಮಾಡು; ಗಲಭೆ ಎಬ್ಬಿಸು: ತಾವು ಹೆದರಬೇಡಿರಿ, ನಾವೇನು ಗೊಂದಲಹಾಕುವುದಿಲ್ಲ (ಕುರಿಹಿಂ. ೧೧). ೨. ಗೊಂದಲ ಸಮಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಅಂಬಾಭವಾನಿಯ ನಾಮ ಸಂಕೀರ್ತನೆಯನ್ನು ಮಾಡು: ಅಲ್ಲಿ ಗೊಂದಲಿಗರು 'ಜಗದಂಬೆ' 'ಅಂಬಾಭವಾನೀ' ಎಂದು 'ಗೊಂದಲ' ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದರು (ಸಿವಭಾ. ೧೨).

[ಗೊಂದಲ (<ಗೊಂದಳ) + ಹಾಕು (<ಪಾಯ್ಕು$_1$)]

ಗೊಂದಲಹಾಡು (ನಾ). ಗೊಂದಲಿಗರು ಹಾಡುವ ಹಾಡು; ಜಾತ್ರೆ ಮುಂತಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಪೌರಾಣಿಕ ಕಥೆಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ, ಅಂಬಾಭವಾನಿಯನ್ನು ಸುತ್ತಿಸುವ ಹಾಡು: ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಗೊಂದಲಹಾಡುಗಳನ್ನು ಹಾಡುವ ಗೊಂದಲಿಗರು ಈ ತರದ ಜನರನ್ನು ಹೋಲಬಹುದು (ಕನ್ನಜಾ. V ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ).

[ಗೊಂದಲ (<ಗೊಂದಳ) + ಹಾಡು$_1$ (<ಪಾಡು$_2$)]

ಗೊಂದಲಿಗ (ನಾ). ಗೊಂದಲಸಮಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಅಂಬಾಭವಾನಿಯ ನಾಮ ಸಂಕೀರ್ತನೆಯನ್ನು ಹೇಳುವವನು: ಅಲ್ಲಿ ಗೊಂದಲಿಗರು 'ಜಗದಂಬೆ' 'ಅಂಬಾಭವಾನೀ' ಎಂದು ' ಗೊಂದಲ ' ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದರು (ಸಿವಭಾ. ೧೨); ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಸಮಾರಂಭಗಳಲ್ಲಿ 'ಹರಕೆಯ ಗೊಂದಲ'ಗಳನ್ನುಹಾಕಿಸುವ ರೂಢಿಯುಂಟು. ಈ ಗೊಂದಲಿಗರೂ ಕೀರ್ತನಕಾರರೇ (ಕಥಕ. ೩); ಗೊಂದಲಿಗರು.–ಇವರೂ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರರೇ . . . ಸಂಬಾಳ, ಚೌಡಕಿಗಳನ್ನು ಬಾರಿಸುತ್ತ ಭವಾನಿಯ ಹಾಡುಗಳನ್ನು ಹಾಡುತ್ತ ಭಿಕ್ಷೆಬೇಡುವರು (ಕಭಾಗ. ೨೧೦); ಹಾವಾಡಿಗರು, ಗೊಂದಲಿಗರು, ಡೊಂಬರು . . . ಎಲ್ಲರೂ ಸಂದಣಿಸಿ ಒಂದಾಗಿ ಇರುವವರ ತಾಳ್ಮೆಯ ಪರೀಕ್ಷೆಯನು ಮಾಡುವರೋ? (ಅರಳು. ೩೫೪-೦೦); ಗೊಂದಲಿಗರು ಮನೆಯ ಮುಂದೆ ನಿಂತು ಹಾಡಹತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ಮಂಜುಳ. ೮); ಜೋಗಿ– ಗೊಂದಲಿಗರ ಕಥೆ ದಾಸರ ಆಟ, ಕಿಳ್ಳಿಕೇತರ ಆಟ, ರಾಧಾನ ಆಟ ಇವೇ ಜನರಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಯ ಮನೋರಂಜಕ ಸಾಧನಗಳಾಗಿದ್ದುವು (ಜನಜೀ. ೩೦).

[ಗೊಂದಲ (<ಗೊಂದಳ) + –ಇಗ]

ಗೊಂದಲಿಸು 'ಗೊಂದಳಿಸು' ನೋ.

ಗೊಂದವಾಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು ; P ಈಗಿನ ರಾಯದುರ್ಗ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಗೋವಿಂದವಾಡಿ : ಗೊಂದವಾಡಿಯ ಪೂರ್ವಿವೀಡಿನಲ್ ಸುಖದಿಂ ರಾಜ್ಯಂಗೆಯ್ಯುತ್ತಿರೆ (ಎಕ. IV, ೨೦೫-೭ ; 1072).
[ಗೊಂದ$_0$ + ವಾಡಿ$_1$ (<ಪಾಡಿ$_1$)]

ಗೊಂದಳ, ಗೊಂದಣ, ಗೊಂದಣೆ, ಗೊಂದಲ, ಗೋಂಧಳ (ನಾ). ೧. ಗುಂಪು ; ಹಿಂಡು ; ಮೊತ್ತ : ಬೆಳಗುವ ಕೈದೀವಿಗೆಗಳ ಬೆಳಗುಂ ತರತರದಿನೊಗೆವ ತಾರಗೆಗಳ ಗೊಂದಳಮುಂ (ಆದಿಪು. ೧೨-೩) ; ಅನ್ನೀಸಾಲೆಯ ಕಂಬದ ಗೊಂದಳಮಂ ನಿಱಿಸುವನ್ನು ಕಂಬದ ರೂಪಿಂ ಪಿನ್ದಱನನ್ನಿಱಿಸುವವೋಲೊನ್ದೆರಡಂ ತಾನೆ ಪಿಡಿದು ನಿಱಿಸಿದನಾತಂ (ಎಕ. IV, ೭೪-೧೪ : 946) ; ಇಂದ್ರಸ್ತ್ರೀಯರಾನಂದದಿಂ ಗೊಂದಳದೆ ಕುಣಿದು ಲೀಲಾನೃತ್ಯದಿಂ (ಅಜಿಪು. ೫-೪೩) ; ಗೊಂದಳದಿಂದೆ ನರ್ತಿಸುವ ಶೇಷಜನಂಗಳ ಭಂಗಿ ಲೀಲೆಯಿಂ ಮುಂದಿಡೆ ಭಕ್ತಿಬೋಧಿತಮನಂ ಜಿನರಾಜನ ಮುಂದೆ ತಾನು ಮಾನಂದದ ನರ್ತನಕ್ಕೆ ಬಗೆದಂದು ಪುರಂದರನಂದು . . . ನಾಟಕಪೇಟಕಮಂ ನಿಮಿರ್ಚಿದಂ (ವರ್ಧಪು. ೧೪-೫೭) ; ಪೆರ್ವುಲಿಯ ಪಿಂಡಿನಂತೆಯುಂ ಕಾಡೆಮ್ಮೆವೋರಿಯ ಹಾರಿಯಂತೆಯುಂ ಪಂದಿಯ ಗೊಂದಳದಂತೆಯುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೧೨೭ ವ) ; ಅರಮನೆಗೆ ಪೋಪ ನೃಪವರಂದಳದ ಗೊಂದಳ [ಪಾಠಾಂ. ಣ]ದ . . . ಪಾಳೆಯಂ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ಜಿಬಪು. ೪೨-೧೫). ೨. ಗಲಿಬಿಲಿ; ಸಿಕ್ಕು ; ಗೋಜು : ಅಂತಿಂತೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಉಭಯದ ಗೊಂದಳದವನಲ್ಲ (ಮನುಗುಂ. ೭) ; ಹೆಚ್ಚಿದ ಪಟಹ ಪಣಹ ಮೃದಂಗ ಡಿಂಡಿಮದ ಉಲಿಯ ತೇಜಿಯ ಹೇಷಿತದ ವೆಗ್ಗಳೆಯ ಕರಿಗಳ ಬೃಂಹಿತದ ಗೊಂದಳದ ಕಳಗರ್ಚಾಯ್ತು ಕೌರವಸೈನ್ಯಶರಧಿಯಲಿ (ಕುಮಾವ್ಯಾ.ದ್ರೋ. ೯-೨೭). ೩. (ಉಕ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧಾರ್ಮಿಕವಿಧಿ ; P ಮದುವೆಯ ನಂತರ ಅಂಬಾಭವಾನಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ನಡೆಸುವ ನರ್ತನ, ಸಾಮೂಹಿಕ ಭಜನೆ, ಪೂಜೆ ಮೊದಲಾದ ಸಮಾರಂಭ ; (ಗೊಂದಲ ಸಮಾರಂಭದಲ್ಲಿ) ಗೊಂದಲಿಗರು ಹೇಳುವ ದೇವಿಯ ನಾಮಸಂಕೀರ್ತನೆ. 'ಗೊಂದಲಪೂಜೆ' ಪರಾ. ೪. ಸಾಮೂಹಿಕ ನೃತ್ಯ ; ಮೇಳನೃತ್ಯ : ಹೀಗೆ ಗೊಂದಳ ಎಂದರೆ ಮಂಡಲನೃತ್ಯವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿತಿಳಿವುದರಿಂದ Chorus ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಗೊಂದಳದವರು ಎನ್ನುವುದೇ ನನಗೆ ನೇರೆನಿಸಿತು (ಹಪ್ರಿಕ. VI ಮುನ್ನುಡಿ). **ಗೊಂದಣ:** ೧. "ಗೊಂದಣ ಮೆನೆ ನಿಕರಕ್ಕೆ ನಾಮಂ" (ಚತುನಿ. ೪೭) ; ಕೆಂದಳಿರ ಗೊಂದಣದಿಂ ಸಹಕಾರ ಭೂರುಹಾವಳಿ ಕಡು ರಯ್ಯಮಾಗೆ . . . ಬಂದನೊಱಲ್ದು ವಸಂತವಲ್ಲಭಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೦-೧೧೨) ; ಗಿಳಿಗಳ ಪಿಂಡು ತುಂಬಿಗಳ ಗೊಂದಣಮಂಚೆಗಳೊಡ್ಡಳಲ್ದರಲ್ಗಳ ರಜದುರ್ವು ಬಂದೆಳಸಿ ಸಂದಣಿಸುತ್ತಿರೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೧-೪೭) ; ಗೊಂದಣದ ದಿವಿಜರರ್ಚಿಪರಲ್ಲಿ ಶೂಲಿಯಂ (ಲಶಿಚಂ. ೨೭-೬೯) ; ಕಾಳ್ಕೋಣನ ಮೊಗ್ಗರವಿದೆ ಹುಲ್ಲೆಗಳ ಒಗ್ಗಿದೆ ಪಂದಿಯ ಗೊಂದಣವಿದೆಯೆಂದು ಮುಗ್ಗಿ ಕವಿದರು ಶಬರರು (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೭-೭೦) ; ನಿನ್ನಂಗದಲ್ಲಿ ಗುರು ಕೊಟ್ಟ ಲಿಂಗವೆಂಬುದೊಂದು ಕುಱುಹು ಇರುತಿರಲಿಕೆ ಆ ನಿಜಲಿಂಗದ ಸಂಗವನಱಿಯದೆ ಸಂದಿಗೊಂದಿಯಲ್ಲಿ ಹೊಕ್ಕಿಹನೆಂಬ ಗೊಂದಣವೇತಕ್ಕೆ (ಮದೇವ. ೨೭೩-೧೩). ೪. ಕಿನ್ನರಿಯ ಗೊಂದಣದಿಂಚರಂ (ರೇವಣ. ೩೦-೪೫) ; ಮರ ಕಿತ್ತಿವೆ ಬುಡ-ತಳ ಹಾದಿ ಉಡುಗೆ ಝಳಝಳ ಕಡಲು ಕುಣಿಯೆ ಗೊಂದಣ ತೆರೆ-ಮುರಿ-ನೊರೆ ಧಂಧಣ (ಹೃದಸ. ೩೭-೧೦) ; ಗೊಂದಣದಲ್ಲಿ ನಾನಿಕ್ಕಿದ ಹೆಜ್ಜೆ . . . ಅದಕ್ಕೊಂದು ಸಾಮಾನ್ಯತೆಯಿದೆ (ಸಾಹಿವಿ. ೪ ಮುನ್ನುಡಿ). 'ಗೊಂದಣುಮಾಡು' ಪರಾ. **ಗೊಂದಣೆ:** "ಬಂಬಲ್, ತುಱುಗಲ್ . . . ಗೊಂದಣೆ(ಉಂದಲ್) – ಈ ೪೦ ಸಮೂಹಂ" (ಕಶಸಾ. ೧೦-೨೨೨) ; "ಗೊಂದಣೆಯೆನಲ್ ಗೊಂಬೆಯನೆ ಸಲ್ಲುಗು ಸಮೂಹದೊಳ್" (ಕಶರ. ೩೪) ; ಈಶನಂ ಪೂಜೆಗೆಯ್ದು ಮಣಿವ ಜಲಕನ್ಯಕಾ ಜಲಪುರುಷರ ಗೊಂದಣೆಯುಂ . . . ರಂಜಿಸೆ (ವೃಷವಿ. ೧೦-೪೨ ವ). **ಗೊಂದಲ:** ೩. ಬೊಂಗಳುಡನ ಮಗ ಕಲ್ಲಪ್ಪನ ಕೂಡಿಱುದು × × × ಹೆಂಡಿರ ಕುಲಕೆ × × ಗೊಂದಲಮಾಡಿಕೊಂಡಲ್ಲಿ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೯, ೮೨-೦೦ ; 15ನೆಯ ಶತ) ; ಗೊಂದಲದೊಳು ನೊಂದು ಬೇನೆಯನುಂಡೆನು ಬಂಧನದೊಳು ಬಳಲಿಹೆನು (ಇಂಚಾಪ. ೧೦೦-೮೯) ; ಅಂದು ಮುಂಬಯಿ ನಿಲ್ದಾಣದಲ್ಲಿ ಗೊಂದಲವೇ ಗೊಂದಲ (ಪ್ರಣಸ. ೭೩). 'ಗೊಂದಲಹಾಕು' ಪರಾ. ೫. "ಒಂದು ವಿನೋದಾವಳಿ ಆಟ ; ಗೊಂದಲಿಗರಾಟ" (ಜಾನಕೋ. ೫೦). **ಗೋಂಧಳ:** ೩. ಜನರಿಗೆ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಮಾಡುವುದಾದರೆ 'ಗೋಂಧಳ ಕೀರ್ತನ'ದಂತಹ ವಸ್ತುಗಳೇ ಇಲ್ಲ. ವರ್ತಮಾನ ಪತ್ರಗಳು ಇವುಗಳ ಮುಂದೆ ಏನು ಮಾಡಲಾಪವು (ಸಿವಭಾ. ೧೩).

ಗೊಂದಲದಲ್ಲಿ ಬೀಳು = ತೊಡಕಿನಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿಕೊಳ್ಳು ; ಗಲಿಬಿಲಿಗೊಳಗಾಗು : ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಯ ತಲೆಬುಡ ಗೊತ್ತಾಗದೆ ಗೊಂದಲದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದ ಮೋನಪ್ಪನಾಯ್ಕರು . . . ಕೇಳಿದರು (ಮೂರುದಾ. ೨೬೦). **ಗೊಂದಲದವ** = ಅಂಬಾಭವಾನಿಯ ಪ್ರೀತಿಗಾಗಿ ಗೊಂದಲವೆಂಬ ಧಾರ್ಮಿಕ ವಿಧಿಯನ್ನು ನಡೆಸುವವನು : ಗೊಂದಲದವರು ಬಂದು ಚೌಟಗಿ ಬಾರಿಸಿಕೊಂಡು 'ಜೀಜೀ' ಅಂತ ಹೇಳ್ತಾರಲ್ಲ, ಕೇಳಿದೀಯೇನು? (ಜಲಮು. ೮೩). **ಗೊಂದಳಚತುರ್ಮುಖ** = ಸಭೆಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯನಾದವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಶೌಚಾಂಜನೇಯಂ ಗೊನ್ದಳಚತುರ್ಮ್ಮುಖಂ ಸಮರಮುಖ ಷಣ್ಮುಖಂ . . . ಅರಸುಗೆಯ್ಯುತ್ತಮಿರೆ (ಎಕ. XVI, ೮೪-೦೨ ; 1067).
[?./ತುಳು. ಗೋಂದಳ, ಗೋಂದೋಳು ; ತೆಲು. ಕೊಂದಲ./ ಮರಾ. ಗೋಂದಳಾ, ಗೊಂಧಳ./ಪ್ರಾ. ಗುಂದಲ ಗೋಂದಲ]

ಗೊಂದಳಪೂಜೆ (ನಾ). ತುಳುನಾಡಿನ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಮರಾಟಿಗರೆಂಬ ಜನಾಂಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ದುರ್ಗಾರಾಧನೆ ; ಒಳಮನೆಯಲ್ಲಿ ದೇವಿಯ ವಿಗ್ರಹವನ್ನಿಟ್ಟು ಅಲಂಕರಿಸಿ, ಹೊರ ಅಂಗಳದಲ್ಲಿ ಉರಿಯುತ್ತಿರುವ ದೀಪದ ಸುತ್ತಲು ಕೈಯಲ್ಲಿ ದೀವಟಿಗೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ದೇವಿಯ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ಹಾಡುತ್ತ ಕುಣಿಯುತ್ತ ಭಕ್ತರು ಆಚರಿಸುವ ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟರೀತಿಯ ದುರ್ಗಾಪೂಜೆ : ನಮ್ಮ ತುಳುನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಹರಕೆಗಾಗಿಯೂ ಬಳಕೆಗಾಗಿಯೂ ಗೊಂದಲಪೂಜೆ ಎಂದು ಮಾಡಿಸುವುದುಂಟು (ಹಪ್ರಿಕ. VI ಮುನ್ನುಡಿ).
[ಗೊಂದಳ + ಪೂಜೆ$_2$]

ಗೊಂದಳಪೆಕ್ಕಣ, ಗೊಂದಣಪೆಕ್ಕಣ, ಗೊಂದಣವೆಕ್ಕಣ (ನಾ). ಗುಂಪಾಗಿ ಮಾಡುವ ನೃತ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರದರ್ಶನ : ದೇಸೆವಿಲಾಸಮುಂ ಪಡೆಯೆ ಗೊಂದಳಪೆಕ್ಕಣವಾಗಳಾ ನೃಪಾವಾಸದೊಳಾಡಿದತ್ತು (ಪಂರಾಮಾ. ೩-೧೦೬). **ಗೊಂದಣಪೆಕ್ಕಣ:** ಗೊಂದಣಪೆಕ್ಕಣ ಕುಣಿವರು; ಗುಡಿಕಟ್ಟುವರು (ಸಾಹಿಸಂ. ೩೭). **ಗೊಂದಣವೆಕ್ಕಣ :** ವಿವಿಧಲಯಂಗಳಿಂ ಕುಣಿವ ಗೊಂದಣ [ಪಾಠಾಂ. ಳ] ವೆಕ್ಕಣವಾಗಳಂತೆ ಕಟ್ಟುವ ಗುಡಿ ಪೊಯ್ವ ಬದ್ದವಣಂ . . . ಮೆಱೆದುವುತ್ಸವಮಂ ಜಿನಜನ್ಮಗೇಹದೊಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೨-೪) ; ಓಲಗ ಸಾಲೆಯ ಸಂಗೀತ ಸದನರಂಗದೊಳಚ್ಚರಸಿಯರ ಗೊಂದಣವೆಕ್ಕಣಮೆ ತೆಕ್ಕನೆ ತೀವೆ (ಅನಂಪು. ೫-೫ ವ) ; ಗೊಂದಣವೆಕ್ಕಣದಮರೀವೃಂದಂಗಳ ಬಿಳಿಯ ನಿಡಿಯ ಕಣ್ಗಳ ಬೆಳ್ಪುಂ ಕೆಂದಳದ ಕೆಂಪುಮಾಂತುವು ಚಂದನ ಸಿಂಧೂರರಸದ ಪೊಸ ಕಾಟ್ಟುರಮಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೦೨-೪೩).
[ಗೊಂದಳ + ಪೆಕ್ಕಣ]

ಗೊಂದಳಿಸು, ಗೊಂದಣಿಸು, ಗೊಂದಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗುಂಪುಗೂಡು ; ಒಟ್ಟಾಗು ; ದಟ್ಟೈಸು : ಅಂತು ದೇವರ್ ದೇವನೊಳಾವಗಮಾದ ತಂತಮ್ಮಾದರದಿಂ ಮಾಲೆಗಟ್ಟಿ ದುಗ್ಧವಾರಿಪೂರಿತ ಕನಕಕಲಶಂಗಳಂ ತಂದು

ಗೊಂದಳಿ [ಪಾಠಾಂ. ಣಿ] ಸಿ ಸಂದಣಿಸಿ ನೀಡಿದಾಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೭-೮೪ ವ) ; ತೊಳಪ ದಂತಮರೀಚಿಸಂತತಿ ಪರ್ವಿ ಬಳ್ವಳ ನೀಳ್ದು ಗೊಂದಳಿಸಿ . . . ಸಭಾಂತರಾಳಮನೆಲ್ಲಮಂ ಬೆಳಗೆ ಭೂವಳಯಾಧಿಪಂ ನುಡಿಗುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೮೭೯) ; ಬಾಳಕಂ ನಿವ್ಮೊಳಾರ ಕೆಯ್ಗೆ ನೆಗೆದು ನಗುತ್ತುಂ ಬಂದನವಳ್ಗೆ ಕುಡುವನೆಂಬುದುಮರಸಿಯರೆಲ್ಲಮೆಮಗೆತಮಗೆಂದು ಗೊಂದಳಿಸಿ ಕರಕಿಸಲಯಂಗಳನಡಸಿ ನೀಡುವುದುಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೪-೯೬ ವ) ; ತರಂತರದಿಂದೆನಿಸಿತ್ತು ಕಣ್ಗೆ ಗೊಂದಳಿಸಿ ಬರುತ್ತುಮಿರ್ಪ ಖಚರೀಜನಮಾಳೆನ ಭೋಂತರಾಳದೊಳ್ (ವರ್ಧಪು. ೫-೨೬). ೨. ಬಹಳವಾಗು; ಹೆಚ್ಚಾಗು; ಅತಿಶಯವಾಗು: ಪಸರಿಸಿ ಪರ್ಬಿ ಗೊಂದಳಿಸಿ ನಿಂದ ತಮಸ್ತಮಮಂ ತೆರಳ್ಚಿ ಬಂದೊಸೆದಿನನೇಱುವಂತುದಯಪರ್ಬ್ವತಮಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೦೨೫-೧೪; 1019). **ಗೊಂದಣಿಸು :** ೧. ಅತಿರಥ ಸಮರಥ ಮಹಾರಥಾರ್ಧರಥರೊಂದೆವಿಂದೆಯಲ್ಲದೊಂದೊಂದೊರ್ವರೊಳ್ ಸಂಧಿಸಿ ಗೊಂದಣಿಸಿ ನಿಂದಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೧೪೬ ವ) ; ತಮ್ಮನಿಬರೊಂದಾಗಿ ಗೊಂದಣಿಸಿ ನಿಂದ ಪಾಂಡುನಂದನರುಮಂ . . . ಕಂಡು (ಗದಾಯು. ೭-೫೬ ವ) ; ಮುಂದಣ ಸಾಮಂತರಾಜಪುತ್ರೋತ್ಕರದಿಂ ಗೊಂದಣಿಸಿ ಪರ್ವಿ ರಣದೊಳ್ ನಿಂದಿರ್ಪವನೇಣವಾಹನಂ ಪವಮಾನಂ (ಗಿರಿಶ. ೬-೬೨) ; ಗೊಂದಣಿಸಿ ನಡೆವ ಮದಕರಿಗಳಿಂ ಹರಿಗಳಿಂ . . . ಪಡೆ ಪಡಪಾದುದು (ಜಿಬಪು. ೪೮-೨೩). ೨. "ಗೊಂದಣಿಸು—ಸಮೂಹೇ, ಬಾಹುಲ್ಯೇಚ" (ಶಮದ). ೩. ಗದ್ದಲವೆಬ್ಬಿಸು; "ಗಲಾಟೆಮಾಡು" (ಪ್ರಭಣ್ಣ).

ಗೊಂದಲಿಸು: ೪. ಕಕ್ಕಾಬಿಕ್ಕಿಯಾಗು; ಗಲಿಬಿಲಿಗೊಳ್ಳು: 'ಪ್ರವಾಸ' ಎಂದರೆ ಎಂದೂ ಗೊಂದಲಿಸದ ತಾನು ಇಂದು ಇಷ್ಟೇಕೆ ಗೊಂದಲಿಸುತ್ತಿದ್ದೇನೆ (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೧೬೬) ; ನಿರ್ಮಲೆಯ ಈ ಅನಪೇಕ್ಷಿತ ಸಿಟ್ಟಿನ ಅರ್ಥವಾಗದೇ ಗೊಂದಲಿಸಿದ ವಾಸುದೇವನಿಂದ ಕ್ಷಣಕಾಲ ಮಾತೇ ಹೊರಡಲಿಲ್ಲ (ಮೂರುದಾ. ೨೪೦). [ಗೊಂದಳ + – ಇಸು$_3$]

ಗೊಂದಿ, ಗೊಂದು, ಗೊಂದ್ಯೆ (ನಾ). ಇಡಕು; ಮಂಖೂಲೆ; ಸಂದು: ಸಿದ್ಧರಾಮಾ ಎಂದು . . . ಅಬ್ಬಿಯೊಳು ಬೆಳೆಗೆಯ್ಯ ಸಂದಿಯೊಳು ಗೊಂದಿಯೊಳು ಗಬ್ಬರಿಸಿ ತಮತಮಗೆ ಚೀಱಿ ಕರೆದರು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨-೪೮) ; ಗೊಂದಿಯೊಳಿಹ ಜನಬಿಂಬಕೆ ಮಂದರದಂದದೆ ಜನಭವನವನೂ ರುಂದ್ರತರದೆ ಸವೆಸಿದ ವಾದಿವಿದ್ಯಾನಂದಯೋಗಿಗೆ ನಮಿಸುವೆನೂ (ಅಂಜಚ.೧-೫೦); ಪುರದ ಬಾಹ್ಯದಲೊಂದು ದೇವಾಲಯದ ಮಧ್ಯದ ಗೊಂದಿಯಲಿ ತಾ ದ್ರುಪದನೊಱಗಿರೆ (ಸಂಭಪ. ೦೬-೭೯) ; ದುರ್ಜನರ ಮಂದಿಯಂ ದೆಸೆದೆಸೆಯ ಗೊಂದಿಯಂ ಪೊಗಿಸಿ ಬಲು ಬಂದಿಯಂ ಮಾಡಿ ಜಯವೊಂದಿರ್ದ . . . ನಂದಿಯಂ ಬಲಗೊಂಬೆನು (ಚೀರಮು. ೦-೭). **ಗೊಂದು :** ಗಿರಿಯ ಸಂದು ಗುಹೆಯ ಗೊಂದುಗಳೊಳಗೆ ಅರಸಿಯಿಂದುಮುಖಿಯನಂದುಗಾಣದೆ . . . ಮರುಗುವಾಗ (ಹನುಮ. ೧೦೬) ; ಸಂದಿನೊಳ್ ಪುಡುಕುತುಂ, ಗೊಂದಿನೊಳ್ ನೋಡುತುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೦೧೦-೮). **ಗೊಂದ್ಯೆ :** ಬಂದು ಮಾಮರದಡಿಗಳೊಳು ತಮಾಳದ ಗೊಂ [ಪಾಠಾಂ. ಮಂ] ದೆಗಳೊಳಗಱಸಿದಳು (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೩-೪೭). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಕೊನ್ರು ; ತೆಲು. ಗೊಂದಿ.]

ಗೊಂದು 'ಗೊಂದಿ' ನೋ.

ಗೊಂದೆ$_1$ (ನಾ). ೧. ಎತ್ತು; ಬಸವ; ವೃಷಭ; ನಂದಿ: "ಗೊಂದೆಯ ವೃಷಭಂ" (ಕವಿಕಂ. ೨೩) ; "ಗೊಂದೆಯೆನೆ ಶಂಭುವಾಹನಮಕ್ಕು" (ಕಶರ. ೩೩) ; ಹೆಱವರದೊಂದು ಗೊಂದೆ [ಪಾಠಾಂ. ಗೋಡೆ] ಮೊದಲಾಗೆ ಪಶುತ್ವನಿಬದ್ಧ ರೂಪಮಂ ತಳೆದ ದುರಾತ್ಮರಿಂದು ಪೆಸರ್ಗೊಂಡವರ್ಗೊಲಗವೀಯದೆಂದೊಡೆ (ಸಮಪ. ೧೦-೧೮೮) ; ಆ ಬಸವಂ ಪಾಯ್ದೊಡೆ ಕೆಸಱೊಳ್ ಬಸವಱಿದಿರ್ದೊಂದು ಗೊಂದೆ ಪೊಂದಿತ್ತಾಗಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೨-೨೯). ೨. ದನ; ಕಾಲ್ನಡೆ; ಪಶು: ಗೊಂದೆಗಳಂ ಕಾಯದ ಗೋವಿಂದಂ ಕಂದುಗೊರಲನಲ್ಲದ ಮಾದೇವಂ . . . ಎಂಬಂದದಿನತಿ ವಿಭ್ರಾಜಿಸಿದು ರಾಜಪ್ರಭರಾಜಸುತಂ (ಜಯಕಾ. ೨-೬೯) ; ಹಿಂದಿಂದೊಡೆದೋಡಿ ಪೋಪ ಗೊಂದೆಯನೊಂದ ಕಂದು (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೧-೯೦) ; ಆಂಬಕ್ಕೆದಿದವರು ಗೊಂದೆಗಳ ಕಾಯ್ವರೋ ಮೇಣಾನು ನಿಮಗೆ ತಕ್ಕುದ್ಧಿಯುಸುರುವ ಸೀಕ್ಷಕರ್ತ ಘಡೆಘಡೆಯೆಂದು ತಿದ್ದಿದಂ ಶಶಿಜಾಲ ಬಿರುಮಳೆಯನವನೀಶ ಕೋಮಲ ಲತಾಂಗಗಳಿಗೆ (ಜಿನಮು. ೮-೨೪).

[ದೇ.॥ ತುಳು. ಗೆಂದೆ ; ತೆಲು. ಗೋದ ; ಕೊಲಾ. ಕೊಂದಾ, ಕೋಂದ ; ಪರ್ಜಿ. ಕೋಂದ ; ಗಡಬ. ಕೋಂದೆ, ಕೋಂದೇ ; ಗೊಂಡಿ. ಕೋಂಡಾ, ಕೋಂದ]

ಗೊಂದೆ$_2$ 'ಗೊಂದಿ' ನೋ.

ಗೊಂದೆಗೊರವ (ನಾ). ಎತ್ತಿನ ಗೊರವ; ವೃಷಭವಾಹನನಾದ ಈಶ್ವರ: ಗೊಂದೆಗೊರವನ ಸೆಣಸಿ ಗೆಲಿದೆನೆಂಬಹಂಕಾರದಿಂದ ಯನ್ನಿದಿರಿನಲಿ ನಿಂದು ಕಾದುವರೆ ನಿನ್ನಿಂದಲಪ್ಪುದೆ (ನವಮೋ. ೩೨-೬).

[ಗೊಂದೆ$_1$ + ಗೊರವ]

ಗೊಂದೆಬೊಂದಿ (ನಾ). ೧. ಎತ್ತಿನ ದೇಹ. ೨. (ಆಲಂ) ಪಶುವಿನಂತಹವನು: ತನ್ನಱಿವಂ ಮಾಱುಗೊಟ್ಟು ಪಸುವಾಟ್ಟ ಗೊಂದೆಬೊಂದಿಗೆ . . . ಬೆಸಲಾದ ಮಡದಿಯಂ ಬಡಿವ ಮಾನಸರಕ್ಕಸಂಗೆ ಕಣ್ಗೆ ಕಾಣಲ್ಬಾರದೊಂದು ವ್ಯಮೆವೆತ್ತು ನಿಂದಿರ್ಕುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭೪-೧).

[ಗೊಂದೆ$_1$ + ಬೊಂದಿ]

ಗೊಂದೆವಳವಿಗ 'ಗೊಂದೆವಟವಿಗೆಯ' ನೋ.

ಗೊಂದೆವಳವಿಗೆ 'ಗೊಂದೆವಟವಿಗೆ' ನೋ.

ಗೊಂದೆವಳವಿಗೆಯ 'ಗೊಂದೆವಟವಿಗೆಯಂ' ನೋ.

ಗೊಂದೆವಟಯಿಗೆ 'ಗೊಂದೆವಟವಿಗೆ' ನೋ.

ಗೊಂದೆವಟಯಿಗೆಯ 'ಗೊಂದೆವಟವಿಗೆಯಂ' ನೋ.

ಗೊಂದೆವಟವಿಗೆ, ಗೊಂದೆವಳವಿಗೆ, ಗೊಂದೆವಟಯಿಂಗೆ (ನಾ). ಎತ್ತಿನ ಗುರುತುಳ್ಳ ಬಾವುಟ; ವೃಷಭಧ್ವಜ. 'ಗೊಂದೆವಟವಿಗೆಯಂ' ಪರಾ. **ಗೊಂದೆವಳವಿಗೆ :** ಗೊಂದೆವಳವಿಗೆಯವನು ಹೆಕ್ಕಳದಿಂದ ಚಿನ್ನದ ತಟ್ಟೆಯೊಳು ವೀಟಿಕೆಯ ತರಿಸಿತ್ತು (ಅರ್ಜಾವಿ. ೭-೬). 'ಗೊಂದೆವಳವಿಗೆಯ' ಪರಾ. **ಗೊಂದೆವಟಯಿಗೆ :** 'ಗೊಂದೆವಟಯಿಂಗೆಯಂ' ಪರಾ.

[ಗೊಂದೆ$_1$ + ಪಟವಿಗೆ]

ಗೊಂದೆವಟವಿಗೆಯಂ, ಗೊಂದೆವಳವಿಗ, ಗೊಂದೆವಳವಿಗೆಯಂ, ಗೊಂದೆವಟಯಿಂಗೆಯ (ನಾ). ಎತ್ತಿನ ಗುರುತಿನ ಬಾವುಟವುಳ್ಳವನು; ವೃಷಭಧ್ವಜ; ಶಿವ: "ಎಳದೇರ . . . ಗೊಂದೆವಟವಿಗೆಯನೆಣ್ಕೆಯ್ಯುವಂ . . . ಗಂದರಗಿವಿಯನೀಸರಂ ದೇಸಿಗಂ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೩). **ಗೊಂದೆವಳವಿಗ :** ಅಮರ್ದನುಂಬರಿಂ ತುಳಿಲ್ದೊಂಬ ಗೊಂದೆವಳವಿಗ ಗೊರವನೇ . . . ಪೊರೆಗೆಮ್ಮನು (ನವಮೋ. ೩೨-೧). **ಗೊಂದೆವಳವಿಗೆಯ :** "ಅಂಬಿಕಾಪತಿ ಗೊಂದೆವಳವಿಗೆಯ ಗೊರವನುಂ" (ಕಶರ. ೩೩). **ಗೊಂದೆವಟಯಿಗೆಯ :** "ಎಣ್ಮಯ್ಯಂ, ಗೊಂದೆವಟಯಿಗೆಯಂ . . . ಐವೊಗಂ—ಈ ೩೩ ಈಶ್ವರಂಗೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೧-೧) ; "ಗೊಂದೆವಟಯಿಗೆಯ ದೇಸಿಗನೆಂದುಂ ಪೆಣ್ಗೊಡೆಯ ಕಿರ್ಱುಗಣ್ಣನೆನುತ್ತುಂ . . . ಪೆಟ್ಟರ್ ಸ್ಮರಹರಂಗೆ ನಾಮವಿದೆನುತುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೧೬). [ಗೊಂದೆವಟವಿಗೆ + – ಅ$_7$]

ಗೊಂಬಚ್ಚೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು: ಪೊಲೆಯಮ್ಮನ ಪೆಣ್ಡತಿ ಗೊಮ್ಮಬ್ಬೆ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೭೦-೦೫ ; 938). [ಗೊಂಬೆ$_1$+ಅಬ್ಬೆ$_1$]

ಗೊಂಬುಕ್ಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು: ನೆಲ್ಲಿವರ ಕಾಳಕನ್ನ ಕಲಿಕಣ್ಣರಾನಿಱಿದೋಡಿಸಿ ಗಳ್ಚಿನಾಡಕ್ಕಲಿದೊಱಗಳುಂ ಗೊಂಬುಕ್ಕಿ ಅರಸರುಂ ಪಡೆದುದು (ಎಕ. X ಮಾಲೂರು. ೯೬-೨ ; ಕ್ರಿ. 750). [?]

ಗೊಂಬೆ₁ (ನಾ). ೧. ಬೊಂಬೆ ; ಪ್ರತಿಮೆ ; ಪುತ್ಥಳಿ : ಗೊಂಬೆಯವು ತಾವೇತಕಿಲ್ಲವು ಅಪ್ರಯೋಜಕವು ಗೊಂಬೆಯಹ ದೇವರನೆ ಮಾರಿಯೆ ತಂಬಿಗೆಯ ತಪ್ಪಲೆಯ ಕೊಂಡರೆ ವುಂಬದಕೆ ಕುಡಿವದಕೆ ಬಾ ಹ ದು (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೩೮-೧೪); ಏನು ಬೇಡ, ಗೊಂಬೆ, ತಿಂಡಿ, ಮುದ್ದು ಬೇಡ(ರಾಮಾನ. ೮೭) ; ಕಣ್ಣಿನಾಗಿನ ಗೊಂಬೀ ಹಾಂಗ ಎದ್ದಾಗ ನಟ್ಟಾಂವಾ (ಸಖೀಗೀ. ೪೨-೨೨); ಗೊಂಬೆ ಮಾತನಾಡದು, ರಂಬೆ ಕಣಾಣಸಿಕ್ಕಳು (ಗಾದೆ). 'ಬೊಂಬೆ' ಪರಾ. ೨. ಕಣ್ಣಿನ ಗುಡ್ಡೆ : (ಕ). [ದೇ.॥ ತುಳು. ಗೊಂಬೆ]

ಗೊಂಬೆ₂ (ನಾ). ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ : " ಜಂಗುಳಿ . . . ಗೊಂಬೆ . . . ಜಾಳಿಗೆಯುಂಮೆನೆ ಶ್ರೇಣಿಕಾಖ್ಯಂ " (ಅಭಿಕೈ. ೧೭) : " ಗೊಂದಣೆ ತೆರಳ್ಕೆ . . . ಗೊಂಬೆ ಜಂಗುಳಿ . . . ತೊಂಬೆಯೆನೆ ಶ್ರೇಣಿಕಾಖ್ಯಂ " (ಅಭಿಮಂ. ೩೩). [ಇದು 'ದೊಂಬೆ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು.]

ಗೊಂಬೆಮದುವೆ (ನಾ). ಮಕ್ಕಳು ವಿನೋದಕ್ಕಾಗಿ ಬೊಂಬೆಗಳಿಗೆ ಮಾಡುವ ಮದುವೆ ಮತ್ತು ಅಂತಹ ಮದುವೆಯ ಆಟ : ಗೊಂಬೆ ಮದುವೆಯನೊಮ್ಮೆ ಮಾಡಿ, ಚಿನ್ನೆಯಿಕ್ಕಡಿಯೊಮ್ಮೆ ಹೂಡಿ, ಆಡಿಸುವೆ ಪಲವಾಟವಾಡಿ–ಕಣ್ಣುಮುಚ್ಚಿಕೆಯಲ್ಲದೆ (ಗೀವಿಂ. ೬೧-೧೩).
[ಗೊಂಬೆ₁ + ಮದುವೆ]

ಗೊಂಬೆಯಾಟ (ನಾ). ೧. ಆಟಗಾರರು ದಾರಗಳ ಮೂಲಕ ಬೊಂಬೆಗಳನ್ನು ಕುಣಿಸಿ ತೋರಿಸುವ ಆಟ ; ಸೂತ್ರದ ಬೊಂಬೆಯಾಟ : ಜನನಮರಣಗಳ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ನಡೆಸಿರುವ ಗೊಂಬೆಯಾಟ (ಮುಕ್ತಕಂ. ೨೪-೧೬); ಕೆಲವು ವಿಗ್ರಹಗಳ ಕೈ ಕತ್ತು ಕಾಲುಗಳ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ರಂಧ್ರ ಮಾಡಿರುವದರಿಂದ ಬಹುಶಃ ಸೂತ್ರದ ಗೊಂಬೆಯಾಟವೂ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿದ್ದಿತು (ಭಾ ರ ದ. ೧೩). ೨. ಬೊಂಬೆಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಮಕ್ಕಳಂ ಆಡುವ ಆಟ ; ಬೊಂಬೆಆಟ : ಮಕ್ಕಳು ಗೊಂಬೆಯಾಟ ಆಡುತ್ತಿವೆ (ರೂಢಿ). [ಗೊಂಬೆ₁ + ಆಟ]

ಗೊಂಬೆರಂಭ (ನಾ). ತೊಗಲುಬೊಂಬೆಯನ್ನು ಕುಣಿಸುವವನು ; ಕಿಳ್ಳಿಕೇತ : ಗೊಂಬೇರಂಭರಾದ ರಾಮು, ಸಂಜೀವ, ಗೋವಿಂದ–ಇವರು ಬಂದರಂತೂ ಗೌಡರಿಗೆ ಸಂತೋಷವೋ ಸಂತೋಷ (ನನ್ನೂರು. ೧೧೯).
[<ಗೊಂಬೆರಾಮ]

ಗೊಂಬೆರಾಮ (ನಾ). = ಗೊಂಬೆರಂಭ : " ಗೊಂಬೆರಂಭರು : ತೊಗಲು ಗೊಂಬೆಯನ್ನು ಕುಣಿಸುವವರು . . . ಗೊಂಬೇರಾಮರು ಎಂದೂ ಇವರನ್ನು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ " (ನನ್ನೂರು. ಟಿಪ್ಪಣಿ).
[ಗೊಂಬೆ₁ + ರಾಮು]

ಗೊಂಬೆಹಚ್ಚಡ (ನಾ). ಬಣ್ಣದ ಚಿತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹಚ್ಚಡ ; ವರ್ಣಚಿತ್ರಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಹೊದ್ದುಕೊಳ್ಳುವ ಬಟ್ಟೆ : ತಂಗೀ ಮನೇಗ್ಹೋಗಿ ತಂಗಾದೆ ಹೋಗುತವನೆ ತಂಗೀಸಿ ಕೊಡು ಮಳೆದೇವ ಅಣ್ಣಯ್ಯ ಗೊಂಬೆಹಚ್ಚಡವು ಗೊರೆಯಾದೊ ಅಂ ಬೂ ಕೊಡುವವನೆ ಗೊಂಬೆ ಹಚ್ಚಡದವನೆ ರಂಭೆ ತೊಡೆಮೇಲೆ ಮಲಗಿರುವ ಮಳೆದೇವ ಅಂಬಾರದಿಂದ ಕರುಣೀಸು (ಹಳ್ಳಿಯ. ೪೦). [ಗೊಂಬೆ₁ + ಹಚ್ಚಡ (<ಪಚ್ಚಡ)]

ಗೊಂಯಿ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಸೊಳ್ಳೆಗಳ ಗೊಂಯಿ ಶಬ್ದದಿಂದ ರಾತ್ರಿ ನಿದ್ದೆಯೇ ಇಲ್ಲ (ರೂಢಿ). 'ಗುಂಯಿ' ಪರಾ.

ಗೊಗಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿಸಸ್ಯ : ಉಡಿಮರ . . . ಗೊಗಲ್, ಹೆಣ್ಣುಗೊಡ್ಡ (ವೃಕ್ಷಿಗಿ. ೫೭-೧೧೫೦). [?]

ಗೊಗ್ಗ (ನಾ). ೧. ಮೈಲಾರಲಿಂಗನ ಭಕ್ತ : (ಕ). ೨. ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಹೆದರಿಸಲು ಕರೆಯುವ ಒಂದು ಕಾಲ್ಪನಿಕ ಭೂತ ; ಗುಮ್ಮ : ಗೊಗ್ಗನನ್ನು ಕರೆಯುವೆನೆಂದು ಮಗುವನ್ನು ಹೆದರಿಸಿ ಮಲಗಿಸಿದಳು (ರೂಢಿ). [<ಗೊರವ ?]

ಗೊಗ್ಗಯ್ಯ (ನಾ). ೧. ಮೈಲಾರಲಿಂಗನ ಭಕ್ತ : (ಕ). ೨. = ಗೊಗ್ಗ೨: ಗೊಗ್ಗಯ್ಯನನ್ನು ಕರೆಯುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಹೆದರಿಸಬಾರದು (ರೂಢಿ). [ಗೊಗ್ಗ + ಅಯ್ಯ₁]

ಗೊಗ್ಗರ, ಗೊಗ್ಗರು (ನಾ). ಗಂಟಲು ಒಡೆದು ಧ್ವನಿಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಕಾರ; ಒಡಕುಧ್ವನಿ : ವನಮಾಲಿ ಗೊಗ್ಗರದ ಏರುಧ್ವನಿ ತೆಗೆದು ಕೇಳಿದನು (ಇಕ್ಕೇಕ. ೪೨೪); ಹದಿನಾಲ್ಕು ವರ್ಷದ ಬಾಲಕನ ಮುಖ ಕೊಂಚ ವಿಕಾರ ಹೊಂದಿದಂತೆ ಧ್ವನಿಯೂ ಗೊಗ್ಗರವಾಗುವುದು (ಸುತ್ತುಮು. ೧೦). **ಗೊಗ್ಗರು** : ' ಗೊಗ್ಗರುಧ್ವನಿ ' ಪರಾ.
[<ಗೊಂಕುಳು ?]

ಗೊಗ್ಗರು ' ಗೊಗ್ಗರ ' ನೋ.

ಗೊಗ್ಗರುಧ್ವನಿ (ನಾ). ಒರಟಾದ ಧ್ವನಿ ; ಕರ್ಕಶವಾದ ಸ್ವರ : ಗೊಂಟರು ಕಪ್ಪೆಗಳ ಗೊಟರಿನಂತಹ ಗಡಸು ಗೊಗ್ಗರುಧ್ವನಿ ಕೇಳಿ . . . ಭಯವಾಯಿತು (ಪ್ರಕೃ. ೨೦) : ಗೊಗ್ಗರುಧ್ವನಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಅವನು ಮತ್ತೆ ಮಾತನಾಡಿದನು (ಬಂಗಾಹ. ೭೬). [ಗೊಗ್ಗರು (<ಗೊಗ್ಗರ) + ಧ್ವನಿ]

ಗೊಗ್ಗಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಜಗಭಕ್ಷಣ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಗೊಗ್ಗಿಯ ಸಾವನ್ತ × × ರ (ಎಕ. II, ೦೫೨-೨ ; ಸು. 950) ; ಆತಂಗೆ ಚಿಕ್ಕಿಯಣ್ಣಂ ಮಾತೆ[ಗೆ]ಸತ್ಪುತ್ರನಾ ಸುಪುತ್ರಂಗೆ ಸುತಂ ನೂತಗುಣಂ ಗೊಗ್ಗಿ (ಎಕ. XI, ಚಿತ್ರದು. ೭೪-೦೦ ; 968). [?]

ಗೊಗ್ಗಿಯಪುರ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಗೊಗ್ಗಿಯಪುರದ ಬಾಳಚನು (ಎಕ. XI, ಚಿತ್ರದು. ೫೦-೨೨ ; 968).
[ಗೊಗ್ಗಿ ? + ಪುರ₃]

ಗೊಗ್ಗಿಯಮ್ಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಬಿರುದರ ಗಾಳಮುಚ್ಚನಿಯೆ ಭೋಜಂಗಂ ಶ್ರೀಮತ್ ಗೊಗ್ಗಿಯಮ್ಮ (ಎಕ. XI, ಹೊಳಲ್ಕೆ. ೩೩-೪ ; 965).
[ಗೊಗ್ಗಿ + ಅಮ್ಮ₁]

ಗೊಚ್ಚ ' ಗೊಂಚಿ ' ನೋ.

ಗೊಚ್ಚು ' ಕೊಚ್ಚು₄ ' ನೋ.

ಗೊಚ್ಚೆ ' ಕೊಚ್ಚೆ ' ನೋ.

ಗೊಜಗು₁ (ಕ್ರಿ). ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಮಾತನಾಡು ; ಮೆಲ್ಲಗೆ ಹೇಳು : ಒಂದಿನಂ ಮುಚ್ಚಂಜೆ ಹಸಿಮಣ್ಣಿನುಂಡೆ ಗುದ್ದುವೊರು ವೊಡ್ಡನನು ಸಂತೆಯಲಿ ಕಂಡೆ, ನಾಲಗೆಯ ಸಾಲದುಲಿಯಿಂ ಗೊಜಗಿತಿಂತು ಮೆಲ್ಲನೆಲೆ ತಟ್ಟಣ್ಣ ! ನನ್ನೊಳೀ ದಿಂಡೇ ? (ಗೀವಿಂ. ೦೨೦-೨೭). [?]

ಗೊಜಗು₂ (ನಾ). ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವಿಕೆ; ಮೆಲ್ಲಗೆ ಹೇಳುವಿಕೆ: (ಕ). [<ಗೊಜಗು₁]

ಗೊಜಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). = ಗೊಜಗು₁ : ಗೊಜಗುಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದು ಬದ್ದಿಳಿಗೆ ಪೊಣಿಯಪ್ಪ ಕಡುನುಜುಗು ಮನದಜ್ಞಾನಿ ಜನರೆಲ್ಲ ಪಿರಿಯರೆ (ಮದೀಪು ೩೦-೨೫) ; ಗದ್ಗದಃ ಗೊಜಗುಟ್ಟುವುದಾಗಿ (ಶಾಹಟೀ. ೨-೫-೪೦ ವ).
[ಗೊಜಗು₂ + ಕುಟ್ಟು₁]

ಗೊಜಡು (ನಾ). ೧. ಹುರುಳಿಲ್ಲದ ಮಾತು : ಮಿಕ್ಕಿನ ವೇದಾಗಮಂಗಳು ಜಡ್ಡು ಗೊಜಡೆಂದು ಅವ ಬಿಟ್ಟು (ಲಿಂಗಲೀ. ೪೧೯). ೨. ಹುರುಳಿಲ್ಲದ ಮಾತನ್ನಾಡುವ ವ್ಯಕ್ತಿ: ದಾತುಗಾಣಿಸಿ ಕೊಳದ ಮಜಡುಗಳ್ಗೊಜಡುಗಳ್ ಮಾತುಮಾತಿಂಗೆ ಬಾಯಿಬಡಿಕೆಯರ್ (ಷಟಿಲ. ೨-೫೯). [?]

ಗೊಜರಗಳೆ (ನಾ). =ಗಜರಗಳೆ : ಅವನ ಗೊಜರಗಳೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಇದ್ದದ್ದೇ (ರೂಢಿ). ' ಕಜರಗಳೆ ' ಪರಾ. [ಗೊಜ ? + ರಗಳೆ]

ಗೊಜಬಿಜಿ (ನಾ). ಗೊಂದಲ; ಸಿಕ್ಕು; ಗೋಜು: ಏಳೇಳ್ಕ ನಲವತ್ತೊಂಭತ್ತು . . . ಅಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ನೆನಪಿತ್ತು ; ಅಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಎಲ್ಲಾ ಗೊಜಬಿಜಿಯಾಗಿತ್ತು (ಶಾಲಿಮು. ೦೦). [<ಗಜಬಿಜಿ]

ಗೊಜ್ಜ (ನಾ). ಹಿರಿಯಂ ; ಪೂರ್ವಜ (?) : ಕೊಳಗವಂತ್ತ ಸೇ[ವೆ]ಸೊಟಗೆ ಹೇಱಿಂಗೆ ಸೂಱಿಲೆ ಗೊಜ್ಜ ಗೌತಳಿಗಳು ಬಿಟ್ಟ ಆಯ ಚೈತ್ರಕ್ಕೆ ವೀಸ ಪವಿತ್ರಕ್ಕೆ ವೀಸ ಅಂತು ವರುಶಕ್ಕೆ ಪೊಕ್ಕಲಿಂಗೆ ಬೇಳೆ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೪೦೭-೪೫ ; 1228). [?]

ಗೊಜ್ಜಗೆ, ಗುಜ್ಜಗೆ$_1$, ಗುಜ್ಜಿಗೆ, ಗೊಜ್ಜಿಗೆ, ಗೊಜ್ಜುಗೆ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುವಾಸನೆಯ ಹೂವು ; ಮಲ್ಲಿಗೆ: ಅಳಿಗಳ ಬಳಗಂ ಜಗದ ಮನದೊಡನೆ ಸೇವಂತಿಗೆಗಂ ಗೊಜ್ಜಗೆಗಮಲ್ಲದೇನೆಱಗುಗುಮೇ (ಆದಿಪು. ೧೧-೧೨೫) ; ಸಜ್ಜುಕವೆನಿಸಿದ ಗೊಜ್ಜ[ಪಾಠಾಂ. ಜ್ಜು]ಗೆಯರಲ ಮಿಶ್ರದಿನು ಪಾಶ್ರಯಂಬಡೆದ ಹೇಮತಾಮರಸದ ಮೊಗ್ಗೆಯ ತೋಳ್ಗಟ್ಟುಗಳುಮಂ (ಜಗವಿ. ೬-೧೬ ವ) : ಗಗನದೊಳಚ್ಚರಿಯೆನೆ ನೆಗೆದೊಗೆದುದು ಕಂಧೂಳಿ ಖಚರಿಯ ಸೋರ್ಮುಡಿಯಿಂದುಗುವಿರವಂತಿಯ ಸಂಪಗೆಯ ಗೊಜ್ಜಗೆಯ ಸುರಯಿಯರಲ ರಜದುರ್ದಿನದಿಂ (ವರ್ಧಪು. ೫-೨೬): ದವನದ ಭುವನಿಕೆಗಳಿಂ ಗೊಜ್ಜಗೆಯ ಗುಡಿಗಳಿಂ . . . ತಂಬಿನ ತಾಯ್ವನೆಯುಮೆನಿಪ ಲತಾ ಮಂಟಪಮಂ ಕಂಡು (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೦೦-೧೧೭ ವ) ; ಗೊಜ್ಜಗೆ ಬೀಱುಗುಮೆ ಕಂಪನಲರದ ಮುನ್ನಂ (ನೀತಿಮಂ. I. ೩೯). ೨. "ಇರುವಂತಿಗೆ" (ಪಂಪಭಾ. ಕೋಶ) : ಅಗರುವ ಮೆಚ್ಚು . . . ಪೂತ ಗೊಜ್ಜಗೆಗಳ ಸಿಂದು ರಂಗಳೊಳಗೋಗರಗಂಪನೆ ಬೀಱುತಿರ್ಪ . . . ಸಂಪಗೆಯೊಳಗ್ಗಲಿಸಿತ್ತು ಬಸಂತ ಮಾಸದೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೦೦). **ಗುಜ್ಜಗೆ$_1$:** ೩. ಸೇವಂತಿಗೆ : "ಗು[ಪಾಠಾಂ. ಗೊ] ಜ್ಜಗೆಯೆನಲ್ ಸೇವಂತಿಗೆಯ ನಾಮಮಕ್ಕು" (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕ. ೨೦). **ಗುಜ್ಜಿಗೆ:** ೩. "ಗುಜ್ಜಿಗೆಯೆನೆ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ ಸೇವಂತಿಗೆಯ ನಾಮವು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೨೭). **ಗೊಜ್ಜಿಗೆ:** ೧. ದವನದ ಪಸುರ್ದನೆಯ ಗೊಜ್ಜಿಗೆಯ ಜಾದಿಯ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪೩-೮). ೨. ಮುಡಿಗೆ ಪೊಸ ಮಲ್ಲಿಗೆಯಂ ಗೊಜ್ಜಿಗೆ ಯುಮನೇಱಿಸಿ ಸಲೆ ಬಿಜ್ಜೋದರಿ ದಿವ್ಯಸತಿಯನಾರಾಧಿಸಿದಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೧೦-೯). **ಗೊಜ್ಜುಗೆ :** ೧. ಪುಷ್ಪೋತ್ಕರದೊಳ್ ಗೊಜ್ಜುಗೆಯ ಕಂಪನವು ತಳೆದಿರ್ಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೭-೪೪) : ಧರಣಿಪನ ಕೀರ್ತಿವಧು ವಿಸ್ಫುರಿತ ನಭಃಕಬರಿಯಲ್ಲಿ ಗೊಜ್ಜು [ಪಾಠಾಂ. ಜ್ಜ]ಗೆಯ ಸರೋತ್ಕರಮಾಂತವೊಲೆ ಸಿತಾಭ್ರಂ ನೆರೆದಿರೆ (ರಾಜಶೇ. ೯-೬). ☞ ಈ ಹೂವನ್ನು ಕೆಲವರು ಇರುವಂತಿಗೆಯೆಂದು, ಕೆಲವರು ಸೇವಂತಿಗೆಯೆಂದು ಭ್ರಮಿಸಿರುವರು. [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಕೊಱುಜ್ಗಿರಿ ; ತೆಲು. ಗುಜರಿ]

ಗೊಜ್ಜಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಗೊಜ್ಜಲ (ಮೊಯಿ).– ಮಧ್ಯಮ ಆಕಾರದ್ದು. ಇಮಾರತಿಗೆ ಬರುತ್ತದೆ (ಕಭಾಗ. ೩೯). [?]

ಗೊಜ್ಜಲು (ನಾ). ಕೆಸರು ; ಕೊಚ್ಚೆ : ರುಧಿರ ಭಾವಿಯು ಮಜ್ಜ ಹಂಸೆಯು ಅಧಿಕ ವೀರ್ಯವು ಜೊಂಡು ಗೊಜ್ಜಲು ಅದುವೆ ಮೇದಸು ಮಾಂಸ ವೆಂಬುದು (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೨೮-೨).

[ಗೊಜ್ಜೆ$_1$ (<ಕೊಚ್ಚೆ) + – ಅಲು (< – ಅಲ್$_2$)]

ಗೊಜ್ಜಿಕಬ್ಬೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ತನ್ನಿಷ್ಟದೈವಂ ಜನೇಶ್ವರ ನಾತ್ಮಾಂಬಿಕೆ ಗೊಜ್ಜಿಕಬ್ಬೆ ಜನಕಂ ಗಂಗಾನ್ವಯ ಶ್ರೀವಧೂವರನಪ್ಪಗ್ಗಳ ದೇವನ್ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೧೧೧-೧೪; 1071). ☞ಇದು 'ಗೋವಿಂದವ್ವೆ'ಯ ಗ್ರಾಮ್ಯರೂಪವಿರಬಹುದು. [ಗೊಜ್ಜಿಕ$_9$ + ಅಬ್ಬೆ$_1$]

ಗೊಜ್ಜಿಗದೇವ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು ; (ಗೋವಿಂದದೇವನೆಂದು ಪ್ರಖ್ಯಾತನಾದ) ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ : ಗೊಜ್ಜಿಗದೇವಂ ನೆಗಟ್ದಂ (ಎಇ. XIII ೩೨೯-೩ ; 929). [<ಗೋವಿಂದ + ದೇವ]

ಗೊಜ್ಜಿಗೆ 'ಗೊಜ್ಜಗೆ' ನೋ.

ಗೊಜ್ಜು$_1$ (ಕ್ರಿ). (ಉಕ) ಚಿಮಯಿಕಿಸು ; ಎರಚು ; ಸುರಿ ; ಹೊಯ್ಯು : ವಾರೀಗಿ ಗೆಳತೇರಂ ನೀರ ಮೇಲಾಡುತಲಿ ಮಾರಿಮಾರಿಗೆ ನೀರ ಗೊಜ್ಜುವರ (ಲೋಕಗೀ. ೧೯೧) ; ಇದಿರು–ಮಳೆ ರಭಸವಾಗಿ ಮುಖದಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣಲ್ಲಿ ಗೊಜ್ಜುತ್ತಿದೆ (ಹೊಸಕ್ಕ. ೨೦೦) : ತಾಯಿ ಲಗುಬಗೆಯಿಂದ ನೀರು ತಂದು ಅವನ ಮುಖಕ್ಕೆ ನೀರು ಗೊಜ್ಜಹತ್ತಿದಳು (ಇಪ್ಪಕ. ೩೨೩) ; ಶಾನುಭೋಗರು ಉಗ್ರವಾಗಿ ಅವಾಚ್ಯಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ಬಯ್ಯುತ್ತ ಸುಡುವ ಸಾರಿನ ಬೋಗೋಣಿಯನ್ನೇ ಹೆಂಡತಿಗೆ ಗೊಜ್ಜಿಬಿಟ್ಟರು (ರಂಗರೋ. ೪೨).

[<ಕೊಚ್ಚು$_2$?]

ಗೊಜ್ಜು$_2$ (ನಾ). ೧. ಅನ್ನಕ್ಕೆ ಕಲಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೇಲೋಗರ : ಗೊಜ್ಜುಮಜ್ಜಿಗೆ ಪಳದ್ಯ ಸಜ್ಜಾದ ವಸ್ತು ಮೂಜಗನ್ಮಾತೆಯು ಮುದದಿ ಬಡಿಸಿದಳು (ಕುಚೇಲೋ. ೧೧೭): ಗೊಜ್ಜು ತಿನ್ನುವ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನಾವು ಮಾವಿನಕಾಯನ್ನು ನೋಡಿದೆವಾದರೆ ಅದನ್ನು ಸಮಗ್ರಭಾವದಿಂದ ನೋಡೆವು (ನಿಬಂಧ. I ೧೩೫) : ಈ ಗೊಜ್ಜು, ಈ ಸಾರುಗಳನ್ನು ನಾನು ಉಣದೆ ಬಹು ದಿನಗಳಾದುವು (ಜಾಹುತ್ರ. ೭೦). ೨. ನೀರು ಸೇರಿಸಿ ಕಲ್ಕದಂತೆ ಮಾಡಿದ ಯಾವುದಾದರೂ ವಸ್ತು : ನಮ್ಮಲ್ಲಿನ ಒಂದು ಕಾರ್ಖಾನೆಯು ಬಿದಿರಿನ ಗೊಜ್ಜನ್ನು (Pulp) ಕಾಗದ ತಯಾರಿಯಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದೆ (ಬಾಲಪ್ರ. II, ೮೨೩). ೩. ಅಮ್ಲತೆ ; ಹುಳಿ : ಆಕಾಶ ಮುಟ್ಟುವಂತೆ ಬೆಳದಿದ್ದ ಗೊಜ್ಜಿನ ಮಾವಿನಮರದ ಹತ್ತಿರ (ಮಲಿಮ. ೪೫೪).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಕೊಚ್ಚು ; ತುಳು. ಗೊಜ್ಜಿ, ಗೊಜ್ಜು]

ಗೊಜ್ಜುಗೆ 'ಗೊಜ್ಜಗೆ' ನೋ.

ಗೊಜ್ಜೆ$_1$ 'ಕೊಚ್ಚೆ' ನೋ.

ಗೊಜ್ಜೆ$_2$ 'ಗುಜ್ಜೆ$_1$' ನೋ.

ಗೊಜ್ಜೆ$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುವಾಸನೆಯ ಹೂವು : ತಣ್ಗಂಪಿಂ ದೊಪ್ಪುವುದದಱಿಂದಲರೊಳಗೆ ಗೊಜ್ಜೆ [ಪಾಠಾಂ. ಜ್ಜ]ಗೊಜ್ಜಗೆಯೆ ವಲಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೦೨೬) ; ಗೊಜ್ಜೆಯ ಸಂಕಡಿಗಳಿಂ ಪನ್ನೀರ ನೀರ್ದಳಿಪದಿಂ . . . ತಣ್ಪಿನ ತಾಣಮುಮೆನಿಸಿರ್ಪ ಲತಾಮಂಟಪಮಂ ಪೊಕ್ಕು (ಕುಸುಮಾ. ೧೨-೧೫೭ ವ). 'ಗೊಜ್ಜಗೆ' ಪರಾ.

[?]

ಗೊಜ್ಜೆಗೆದಾಱ (ನಾ). (?) : ಆವಣೂರದಮ್ಮೆಯನ ಭೂಮಿ ಅಯ್ದು ಹಣವಿನ ಬಳದೊಳಗೆ ಗೊಜ್ಜೆಗೆದಾಱ ಒನ್ದು ಹಣವಿನ ಕೆಯ್ಯ ಆವಣೂರ ದೇವಗ್ಗೆ ಬಿಟ್ಟ ನಾಲ್ಕು ಹಣವಿನ ಕೆಯ್ಯ . . . ಸೇವೆ (ಎಕ. VI, ಚಿಕ್ಕಮ. ೬೨-೩೪ ; 1058 ?). [?]

ಗೊಟಕ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ.

ಗೊಟಕ್ ಅನ್ನು, ಗೊಟಕ್ ಎನ್ನು = ಸಾಯು ; ಮರಣಹೊಂದು : ನನಗೂ ಪ್ರಾಣಾಂತಿಕ್ಷಯ ಬಂದು, ನಾನು ಗೊಟಕ್ ಅಂದರೆ ನೋಡಿದವರು ಏನನ್ನುತ್ತಾರೆ ಹೇಳಿ (ತಾಯಿಕ. ೪೦) : ಈಕೆ ಯಾವಾಗ ಗೊಟಕ್ ಅಂತಾಳೋ (ಮಣ್ಣುಹ. ೧) ; ನಾನೇನಾದರೂ ಗೊಟಕ್ ಎನ್ನುವುದಾದರೆ ಆ ಭೂಮಿಯ ಹಕ್ಕು ನಿನ್ನ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಲಭಿಸುತ್ತದೆ (ಪುನರು. ೪೬೨).

ಗೊಟಗುಣಿ 'ಗೊಟ್ಟುಗುಣಿ' ನೋ.

ಗೊಟಗೊಟ(ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಬಹಳ ಬಾಯಾರಿದ ಅವನು ಒಂದು ತಂಬಿಗೆ ನೀರನ್ನೆಲ್ಲಾ ಗೊಟಗೊಟಯೆಂದು ಕುಡಿದುಬಿಟ್ಟ (ರೂಢಿ).

ಗೊಟರ್, ಗೊಟರು$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಗೊಟರ್ಗುಡು' ಪರಾ. **ಗೊಟರು$_1$:** 'ಗೊಟರಂಕಪ್ಪೆ' ಪರಾ.

ಗೊಟರುಹಾಕು=(ಕಪ್ಪೆ ಮುಂತಾದಂವುಗಳು) ಗೊಟರ್ ಗೊಟರ್ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು ; ವಟಗುಟ್ಟು : ಗೊಟರುಹಾಕುವ ಗೊಟರು –ಕಪ್ಪೆಗಳ ಶ್ವಾಸಕೋಶ ಎಂಥದಿರಬೇಕೆಂದು ಯೋಚಿಸುತ್ತ ನಿದ್ದೆಬಾರದೆ ರಾಜಣ್ಣ ಎದ್ದು ಕೂತ (ಪ್ರಶ್ನೆ. ೧).

ಗೊಟರು$_1$ 'ಗೊಟರ್' ನೋ.

ಗೊಟರು$_2$, ಗೊಟರೆ (ನಾ). ಕೊರಕಲು ; ತೂತು ; ರಂಧ್ರ ; ಪೊಟರೆ : ನಾನು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದ ಸ್ಥಳ ಕಲ್ಲುಗೊಟರು. ನನ್ನ ಕುದುರೆಯ ಮುಂಗಾಲು ಗೊಟರಿನಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿಕೊಂಡಿತು (ಪ್ರವಾಇ. II, ೮೬). **ಗೊಟರೆ :** ಆ ಚೆಂಡು ಯಾವುದೋ ಗೊಟರೆಯಲ್ಲಿ ಹೋಗಿ ಬಿದ್ದಿದೆ (ರೂಢಿ).
[<ಸಂ. ಕೋಟರ]

ಗೊಟರುಕಪ್ಪೆ (ನಾ). ಗೊಟರು ಗೊಟರು ಎಂದು ಕಿರುಚುವ ಕಪ್ಪೆ ; **ಗೊಂಕರುಕಪ್ಪೆ** : ಗೊಟರುಹಾಕುವ ಗೊಟರು–ಕಪ್ಪೆಗಳ ಶ್ವಾಸಕೋಶ ಎಂಥದಿರಬೇಕೆಂದು ಯೋಚಿಸುತ್ತ ನಿದ್ದೆಬಾರದೆ ರಾಜಣ್ಣ ಎದ್ದು ಕೂತ (ಪ್ರಕ್ರಿ. ೦). [ಗೊಟರು$_1$ (<ಗೊಟರ್) + ಕಪ್ಪೆ$_1$]

ಗೊಟರೆ 'ಗೊಟರು$_2$' ನೋ.

ಗೊಟರ್ಗುಡು (ಕ್ರಿ). (ಕಪ್ಪೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳು) ಗೊಟರುಗೊಟರು ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು ; ವಟಗುಟ್ಟು: ನಸುಕಿನ ಹಕ್ಕಿಯ ಚಿಲಿಪಿಲಿಯಿಲ್ಲ ಗೊಟರ್ಗುಡುತಿವೆ ಕಪ್ಪೆ (ಜೀವಲ. ೧೧೭–೬).
[ಗೊಟರ್ + ಕುಡು$_1$ (<ಕೊಡು$_1$)]

ಗೊಟಾಯಿಸು 'ಕೊಟಾಯಿಸು' ನೋ.

ಗೊಟಾಳೆ 'ಘೋಟಾಳಿ' ನೋ.

ಗೊಟ್ಟ$_1$ 'ಕೊಟ್ಟ$_1$' ನೋ.

ಗೊಟ್ಟ$_2$ 'ಕೊಟ್ಟೆ$_1$' ನೋ.

ಗೊಟ್ಟ$_3$ 'ಗೊಂಟು' ನೋ.

ಗೊಟ್ಟ$_4$ 'ಗೊಡ್ಡು$_1$' ನೋ.

ಗೊಟ್ಟ$_5$ 'ಕೊಟ್ಟ$_6$' ನೋ.

ಗೊಟ್ಟ$_6$ 'ಕೊಟ್ಟ$_7$' ನೋ.

ಗೊಟ್ಟ$_7$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿಗಿಡ : "ತನುಚ್ಛಾಯಾ–ಗೊಟ್ಟ, ಜಾಲಿ" (ಓಷಧಿ. ೬೩); ಪಾರ್ಪಾಲಿ, ಕೊಡಚಿ, ಗೊಟ್ಟ (ವೃಕ್ಷಗಿ. ೭೯–೦೬೩೩). [?]

ಗೊಟ್ಟಂಗುಡಿ (ಕ್ರಿ). (ಗೊಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿದಂತೆ) ಬಲವಂತದಿಂದ ಕುಡಿ; ಅತಿಯಾಗಿ ಕುಡಿ (?) : ಪುಡಿಯೊಳ್ಪೊರಳ್ದಿಯುಂ ಮೆಯ್ಯುಡಗಂ ತಿಱಿತಿಱಿದು ತಿಂದು ಗೊಟ್ಟಂ [ಪಾಠಾಂ. ಲ್ಲಂ] ಗುಡಿದುಂ ನೆತ್ತರನೆಂತುಂ ಹಿಡಿಂಬರಿಪು ತಣಿದನಿಲ್ಲ ದುಶ್ಶಾಸನನಂ (ಗದಾಯು. ೫–೩).
[ಗೊಟ್ಟ$_1$ (<ಕೊಟ್ಟ$_1$) + ಕುಡಿ$_1$]

ಗೊಟ್ಟಂಗುಡಿಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗೊಟ್ಟದ ಮೂಲಕ ಕುಡಿಸು ; ಬಲವಂತವಾಗಿ ಬಾಯಿಗೆ ಹೊಯ್ಯು : ಕರಮೆ ಕರಗಿಸಿದ ಕಾಳಾಯಸರಸಮನೊಟ್ಟಯಿಸಿ ಗೊಟ್ಟಂಗುಡಿಯಿಸುತ್ತೆ (ಅಜಿಪು. ೧೧–೧೦ ವ).
[ಗೊಟ್ಟ$_1$ (<ಕೊಟ್ಟ$_1$) + ಕುಡಿಯಿಸು]

ಗೊಟ್ಟಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). (ನೀರು ತುಂಬಿದ) ಮರದ ಪಾತ್ರೆಯನ್ನುತೆಗೆದು ಕೊಳ್ಳು : ಅಂತು ತೇಗಿ ಗೊಟ್ಟಂಗೊಂಡು ಕೈದೊಳೆದು ಗೃಹೀತ ತಾಂಬೂಲನಾಗಿ ಸಂತೋಷಂಬಟ್ಟು (ದಶಕು. ೧೨–೧೩೧ ವ).
[ಗೊಟ್ಟ$_1$ (<ಕೊಟ್ಟ$_1$) + ಕೊಳ್$_1$]

ಗೊಟ್ಟಂಗೊಱೆ (ಕ್ರಿ). (ಗೊಟ್ಟದ ಒಳಗಿನ ರಂಧ್ರದಂತೆ) ದೊಡ್ಡ ರಂಧ್ರವಾಗುವ ಹಾಗೆ ಟೊಳ್ಳುಮಾಡು : ಸೀಳ್ದ ಪೋಟ್ವ ಪರವುವ ಗೊಟ್ಟಂ ಗೊಱೆವ . . . ಪೆಱವುಮುಗುರ್ವಪ್ಪ ಚಿತ್ರವಿಧ ವಧೆಯಿಂದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭–೯೦) : ಪಲ್ಗಳಂ ನುರ್ಗುರ್ಗುಟ್ಟುವುದುಂ ಕೈಗಳಂ ಗೊಟ್ಟಂಗೊಱೆವುದುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧–೪೭ ವ). [ಗೊಟ್ಟ$_1$ (<ಕೊಟ್ಟ$_1$) + ಕೊಱೆ$_1$]

ಗೊಟ್ಟಕೆರೆ (ನಾ). ನೀರು ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಬತ್ತಿಹೋಗಿರುವ ಕೆರೆ : ಕಟ್ಟವರಿಗೂ ಅಳಿದವರಿಗೂ ಗೊಟ್ಟಕೆರೆ ತವರಮನೆ (ಗಾದೆ).
[ಗೊಟ್ಟ$_4$ (<ಗೊಡ್ಡು$_1$) + ಕೆರೆ$_2$ (<ಕೆಱೆ)]

ಗೊಟ್ಟಕ್ಕಿ 'ಗೊಟ್ಟಚೆಟ್ಟಿ' ನೋ.

ಗೊಟ್ಟಗುಣಿ$_1$ 'ಗೊಟ್ಟುಗುಂಟಿ' ನೋ.

ಗೊಟ್ಟಗುಣಿ$_2$ (ನಾ). (ಉಕ) ನೀರು ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಒಣಗಿದ ಕುಳಿ,–ಹೊಂಡ. [ಗೊಟ್ಟ$_4$ (<ಗೊಡ್ಡು$_1$) + ಕುಣಿ$_2$ (<ಕುಟ್ಟಿ)]

ಗೊಟ್ಟಚೆಟ್ಟಿ, ಗೊಟ್ಟಕ್ಕಿ, ಗೊಟ್ಟಚೆಟ್ಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ನೆಲಬೇವು : "ಗೌರಿ ಗೊಟ್ಟಚೆಟ್ಟಿ [ಪಾಠಾಂ. ಕ್ಕಿ, ಚೆಟ್ಟೆ] ಪನ್ನಂಗಿಯೆನೆ ನೆಲಬೇವು": (ಮಂಗರಾ. ೪೪–೪೫). **ಗೊಟ್ಟಕ್ಕಿ :** ಲೊಕ್ಕಿ ಗೊಟ್ಟಕ್ಕಿ ದಿಂಡಂ ಚಿರಬಿಲ್ವಂ ಬ್ರಹ್ಮವೃಕ್ಷಂ ಕಱಿಕೆ ತಱಿಯದಿಂದೊಪ್ಪುತಿರ್ದತ್ತರಣ್ಯಂ (ಗಿರಿಕ. ೧–೬೨) ತುಂಬುರ ಬನ್ನಿ ಗೊಟ್ಟಕ್ಕಿ ದಿಂಡ (ರುಕ್ಮಾಂಗ. ೯–೩೬). **ಗೊಟ್ಟಚೆಟ್ಟೆ :** ಮೇಲಿನ 'ಮಂಗರಾ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ.
[?]

ಗೊಟ್ಟಚೆಟ್ಟೆ 'ಗೊಟ್ಟಚೆಟ್ಟಿ' ನೋ.

ಗೊಟ್ಟವಾಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು ; ನಂಜನಗೂಡು ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಈಗಿನ ಗಟ್ಟವಾಡಿ: ಗೊಟ್ಟವಾಡಿಯ ಶಿಲಭಯರ ಹೊಯ್ಸಳಗಾವುಣ್ಣ (ಎಕ. III, ನಂಜನ. ೯೯–ಚ ; 898).
[ಗೊಟ್ಟ$_0$ + ವಾಡಿ$_1$ (<ಪಾಡಿ$_1$)]

ಗೊಟ್ಟಾಟ 'ಗೊಡ್ಡಾಟ' ನೋ.

ಗೊಟ್ಟಿ$_1$, ಗೋಷ್ಠಿ (ನಾ). ೧. ಜೊತೆ ; ಒಡನಾಟ ; ಸಾಹಚರ್ಯ : "ಸಂಗತಿಯೊಳಕ್ಕು ಕವಿಜನಪುಂಗವರಿಂ ಗೊಟ್ಟಿ ಗೋಷ್ಠಿಯೆನುತುಂ ಬುವಿಯೊಳ್" (ಕವಿಕಂ. ೨೨೪) ; ಕೆಳೆಯುಂ ಗುಱಿಯುಂ ಗೊಟ್ಟಿಯುಮಳವಿಗೆ ಪಿರಿದಾಗೆ ತನಗೆ ದುರ್ಯೋಧನನೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೨–೫೮) ; ಬಸನಿಗಳ ಗೊಟ್ಟಿ ತನಗಾಗಿಸೆ ಸಂತಸದೊದವನುತ್ತಮರ ಗೊಟ್ಟಿ ಕರಂ ಕಸರಿಸಿದಿರ್ದೆಯನೇಂ ಸೊಗಯಿಸುಗುಮೆ ಚೋರಂಗೆ ಚಂದ್ರಿಕಾವಿಸ್ತಾರಂ (ವರ್ಧಪು. ೨–೩೫). ೨. ಕೂಟ; ರತಿಕ್ರೀಡೆ: ಒರ್ವಳ ಮೊಗದ ನುಣ್ಪಂಗಂ ಕಣ್ಣ ಬೆಳ್ಪಿಂಗ ಮೊತ್ತೆಯಿಟ್ಟು ಗೊಟ್ಟಿಗಿರಲ್ಪೋಗಿ ಪರಿತಂದು (ಲೀಲಾವ. ೨–೧೦೭ ವ). ೩. ಗುಂಪು; ಸಮೂಹ; ಸಭೆ: ಚಾಗದ ಭೋಗದಕ್ಕರದ ಗೇಯದ ಗೊಟ್ಟಿಯ ಲಂಪಿನಿಂಪುಗಳ್ಗಾಗರವಾದ ಮಾನಸರೆ ಮಾನಸರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೪–೨೯) : ಚಟ್ಟಱಿದು ಘಟಮನರ್ಚಿಸಿ ನೆಟ್ಟನೆ ಪೊಸಪೂಗಳಿಂದಮನಿತುಂ ಮಧುವಿಂ ಬೊಟ್ಟಿಟ್ಟು ಮದ್ಯಪಾನದ ಗೊಟ್ಟಿ[ಪಾಠಾಂ. ಗೋಷ್ಠಿ]ಗೆ ಚಷಕಮನೆ ಕೊಂಡು ಕಾಂತೆಯರೆಸೆದರ್ (ಕುಸುಮಾ. ೧೧–೧೫೮); ಹುರುಡಿನ ಮನೆ ಹೋರಟೆಯ ನಿಕೇತನ ಗರುವರ ಗೊಟ್ಟಿ ಗಾವಿಲರ ನೆರವಿಯಿಲ್ಲದ ಗಣಿಕೆಯರಾವಾಸ ಗಳ್ನಿರುಪಮವೆನಲೊಪ್ಪುತಿಹವು (ಅಂಜನ. ೩–೯೩). ೪. ಮಾತುಕತೆ ; ಸರಸಸಲ್ಲಾಪ ; ಹರಟೆ: ಅನ್ನೆಗಂ ಕಾಷ್ಠಕೂಟನೆಂಬ ಬೆಸದವಂ ಪುಳ್ಳಿಯ ಪೊಱೆಯಂ ಪೊತ್ತು ಪೊಟಲ್ಗೆ ಪರ್ಪೊಸಂ ಕಂಡಾತನೊಡನೆ ಗೊಟ್ಟಿಯೊಳ್ ಬಂದು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೬–೨೪) ; ಕಣ್ಣಱಿದು ಗೊಟ್ಟಿಗೆಯ್ವ ಗೊಟ್ಟಿಗಂ ಬಗೆಯಱಿದು ನಗುವ ನಗೆಗಂ . . . ಮನಂಬೆಚ್ಚು ಪತ್ತೆಪೊಯ್ದಂತಾಗಿರೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೩–೫೯ ವ) : ನಾನಾರತ್ನದಿನೊಪ್ಪುಗುಂಪಾನಾಡಕ್ಕರದ ಗೊಟ್ಟಿಯಿಂ ಪಂಡಿತರಿಂ (ಬೊಂಕಶಾ. ೧೯೪೪. ಬಂಕಾಪುರ. ೨೦–೧೫ ; 1069). **ಗೋಷ್ಠಿ :** ೫. (ಕರಾ) ಉಸಾಬರಿ ; ಗೊಡವೆ : ನಮಗೆ ಅವರ ಗೋಷ್ಠಿಯೇ ಬೇಡ (ರೂಢಿ). ೬. ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಕೆಲಸಗಳಿಗಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ದತ್ತಿ, ದಾನಗಳ ವಿನಿಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಧರ್ಮದರ್ಶಿ : ನಾಗದೇವನೀ ಧರ್ಮದೊಳ್ ಗೋಷ್ಠಿ ಆದೋವು (ಎಇ. VII, ೨೦೦–೨೨ ; 865).

ಗೊಟ್ಟಿಗವರ್=ಗೋಷ್ಠಿಗೆ ಬರು ; ಜತೆಗಾಗಿ ಬರು : ಒಂದೆಡೆಯೊಳ್ ನಾಲ್ವರಯ್ವರ್ ಗಾಟ್ಗೊಟ್ಟಿರ್ದಲ್ಲಿಗೊರ್ವನೆಗ್ಗಂ ಗೊಟ್ಟಿಗೆವಂದು ಕಣ್ಣಱಿಯದೆ ಸೋಂಕೆಯುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪–೯೫ ವ). [<ಸಂ. ಗೋಷ್ಠೀ]

ಗೊಟ್ಟಿ₂ 'ಕೊಟ್ಟಿ₇' ನೋ.

ಗೊಟ್ಟಿಗಾಣ (ನಾ). ೧. ಮೇಳಸಂಗೀತ; ಗೋಷ್ಠಿಗಾನ: ಲತಾಗೃಹಮಿಲ್ಲದ ಗೊಟ್ಟಿಗಾಣಮಿ[ಪಾಠಾಂ. ರಿ]ಲ್ಲದ ಕಡೆಪಟ್ಟ ಸೂಳೆವನೆಯಿಲ್ಲದವಿಲ್ಲವು ಸೂಳೆಗೇರಿಯೊಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೫೭) : (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೪-೦೩೫ ನೋ). ೨. ಗೋಷ್ಠಿಗಾನದಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸುವವನು : ಗೊಟ್ಟಿಗಾಣರಂತಿರೆ ಮಱಿದುಂಬಿ ಮೇಳದವರಂತಿರೆ ಸಾರಿಕೆ ರಾಜಗೇಹದಂತಿರೆ ಕೊಳನಲ್ಲಿ ತಾಮರಸರಂತಿರೆ ತಾಮರಸಂಗಳೊಪ್ಪುಗುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೫೮).

[ಗೊಟ್ಟಿ₁ + ಗಾಣ₃]

ಗೊಟ್ಟಿಗಾಳೆಗ (ನಾ). ಗುಂಪುಗಾಳಗ; ತಂಡಯುದ್ಧ : ಪೂರ್ಣನಿತನಂತರಂ ಪೊಳ್ತೇರೆ, ಪೊಳ್ತೆರೆಯ ಕದಿರುಗಳಿಟ್ಟಣಿಸಿದ್ಯಕಿಲಿಗೆ ಗೊಟ್ಟಿಗಾಳೆಗವಾಗಿ, ಸೋಲ್ತು ಮಂಜಿನ ಸೇನೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೦೦-೦೬೫).

[ಗೊಟ್ಟಿ₁ + ಕಾಳೆಗ]

ಗೊಟ್ಟಿಗಾಱ (ನಾ). ಗೋಷ್ಠಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದವನು ; ಸಂಗೀತ, ನಾಟ್ಯ ಮುಂತಾದ ವಿನೋದ ಗೋಷ್ಠಿಗಳನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸುವವನು ಅಥವಾ ಅದರಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸುವವನು : ಗರುವರ ಗೊಟ್ಟಿಗಾಱ [ಪಾಠಾಂ. ಣ]ರ ನೆಗಟ್ತೆಯ ವಿಂಡರ . . . ಆಗರಮನೆ ಪೆಂಪು ಸೊಂಪನೊಳಕೊಂಡೆಸೆದಿರ್ಪುವು ಸೂಳೆಗೇರಿಗಳ್ (ಕಬ್ಬಿಗಕಾ. ೪೨).

[ಗೊಟ್ಟಿ₁ + -ಗಾಱ (<-ಕಾಱ)]

ಗೊಟ್ಟಿಗೆ₁ (ನಾ). ೧. ಸಭೆ ; ಗೋಷ್ಠಿ : ಆಮುವೊಂದುದಿವಸಮಾತನಂ ಪರಸಲ್ ಪೋಗಿ ಗೊಟ್ಟಿಗೆಯೊಳ್ ಕುಳ್ಳಿರೆ ಗೊಟ್ಟಿಗೇಯಮಾಗೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೨೦ ವ). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ : ಉಯ್ಯಾಲೆ ಜೋಜೋ ಅಳವಾಳ ಗೊಟ್ಟಿಗೆ ಅಟ್ಟಿಗೆ ಮುಟ್ಟಿಗೆ (ವಿಶ್ವಕೋಸು. ೧೯-೩).

[<ಸಂ. ಗೋಷ್ಠಿಕ]

ಗೊಟ್ಟಿಗೆ₂ 'ಗೋಟಗೆ' ನೋ.

ಗೊಟ್ಟಿಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಭೆ ಸೇರು ; ಗೋಷ್ಠಿ ನಡೆಸು. ೨. ಸರಸ ಸಲ್ಲಾಪವನ್ನು ಮಾಡು : ಕಣ್ಣಱಿದು ಗೊಟ್ಟಿಗೆಯ್ವ ಗೊಟ್ಟಿಗಂ . . . ಮನಂಬೆಚ್ಚು ಪತ್ತೆ ಪೊಯ್ದಂತಾಗಿರೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೫೯ ವ) ; ಅಂತಾತನಂ ಮೇಳಿಸುತ್ತಮಂಗಡಿಗಳೊಳವರಮನೆಗಳೊಳಮಾಟಪಾಟದೆಡೆಗಳೊಳಂ ಪರಿಚಯದಿಂ ಶೃಂಗಾರಕಥಾರಸದೊಳಂ ಗೊಟ್ಟಿ [ಪಾಠಾಂ. ಗೋಷ್ಠಿ] ಗೆಯ್ಯುತ್ತಂ (ಬಂಧುರಿ. ೩-೩೦ ವ). [ಗೊಟ್ಟಿ₁ + ಕೆಯ್₁]

ಗೊಟ್ಟಿಗೇಯ (ನಾ). ಮೇಳಗಾನ ; ಸಮೂಹಗಾನ : ಆಮುವೊಂದು ದಿವಸಮಾತನಂ ಪರಸಲ್ ಪೋಗಿ ಗೊಟ್ಟಿಗೆಯೊಳ್ ಕುಳ್ಳಿರೆ ಗೊಟ್ಟಿಗೇಯಮಾಗೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೨೦ ವ). [ಗೊಟ್ಟಿ₁ + ಗೇಯ]

ಗೊಟ್ಟಿರ್ (ಕ್ರಿ). ಗೋಷ್ಠಿಯಲ್ಲಿರು; ಜತೆಯಲ್ಲಿರು ; ಸಹವಾಸಮಾಡು: ನೆರೆದವ್ವೊಳಂತು ಸದ್ಭಾವದೆ ಗೊಟ್ಟಿರಲ್ ಬಯಸಿ ಬಂದೆಯದೀಗಳಿದೊಳ್ಕಿತಾಯ್ತು (ಪಂಪಭಾ. ೪-೯೬). [ಗೊಟ್ಟಿ₁ + ಇರ್₁]

ಗೊಟ್ಟು₁ 'ಗೊಡ್ಡು₁' ನೋ.

ಗೊಟ್ಟು₂ 'ಕೊಟ್ಟಿ₁' ನೋ.

ಗೊಟ್ಟುಕಾಲ (ನಾ). ಮಳೆಯಿಲ್ಲದಿರುವ ಕಾಲ; ಅನಾವೃಷ್ಟಿ; ಬರಗಾಲ: (*). [ಗೊಟ್ಟು₁ (<ಗೊಡ್ಡು₁) + ಕಾಲ]

ಗೊಟ್ಟುಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಒಣಗಿಹೋಗು ; ಮುರುಟಿಹೋಗು ; ವ್ಯರ್ಥವಾಗು : ಮದನನ ಕೆಯ್ದುಕೆಯ್ದು ಕರಶಾಖೆ ಮುರುಂಟಿದುದೆಯ್ದೆ ಗೊಟ್ಟುಗಟ್ಟಿದುದು ಸರಲ್ಗೆ ಬೀಗಿ ನನೆದೋಱುವ ಪೂಗುಡಿ . . . ರಾಮಚಂದ್ರಮುನಿನಾಥನ ಶಾಂತಿರಸಾತಿರೇಕದಿಂ (ಅನಂಪು. ೧-೨೪).

[ಗೊಟ್ಟು₁ (<ಗೊಡ್ಡು₁) + ಕಟ್ಟು₁]

ಗೊಟ್ಟುಗುಳಿ 'ಗೊಟ್ಟುಗುಟಿ' ನೋ.

ಗೊಟ್ಟುಗುಟಿ, ಗೊಟಗುಣಿ, ಗೊಟ್ಟಗುಣಿ₁, ಗೊಟ್ಟುಗುಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ ; ಅಟ್ಟುಗುಳಿ ಆಟ : ಚದುರಂಗದ ನೆತ್ತದ ಗೌರವದ ಗೊಟ್ಟುಗುಟಿಯುಂ ಮುಟ್ಟಂ ಮನೆಯೊಳ್ ಪದೆದಿರಿಸುಗೆ ತಾನುಂ ಕಲ್ತುದು ಗಣಿಕೆಗಮದನೆ ಕಲಿಪುದತಿನಯದಿಂದಂ (ಮದತಿ. ೧೦-೩೦) ; ಅಟ್ಟುಗೂಟು ಗೊಟ್ಟುಗುಟಿ ಮೊದಲಾಗೆಸೆವೊಟ್ಟುಗೆಳೆಯನೊಡಗೂಡಿ ಪುಟ್ಟದಂದು ಮೊದಲಾಗಿ ಮಾಡುವ ಸಖಿ ನಿಟ್ಟಿಸಿ ನುಡಿದಳಿಂತೆಂದು (ಅಂಜನ. ೫-೦೪೬). **ಗೊಟಗುಣಿ** : ಹಗಲೆಲ್ಲ ಬೀದಿಯ ಮುಂದುಕಿಯರೊಡನೆ ಚವಂಗ, ಗೊಟಗುಣಿ ಆಡುವುದೇ ಅಜ್ಜಿಯ ಕೆಲಸ (ಸದೀಪ. ೭೯). **ಗೊಟ್ಟಗುಣಿ₁** : ಹುಡುಗಾಟ ಗೊಟ್ಟಗುಣಿ ಕುರಿಕಳ್ಳ . . . ಬಲುಪರಿ ಒಂದೊಂದು ಬಾಲಾಟದಲ್ಲಿ ನಲಿದು (ವಿಶ್ವಕೋಸು. ೧೯-೩). **ಗೊಟ್ಟುಗುಳಿ** : ಏಣಾಕ್ಷಿಯೊರ್ವಳಾಡುವ ಗೊಟ್ಟುಗುಳಿಯ ಕಟ್ಟಾಣಿ ಮುತ್ತುಗಳೊಪ್ಪಿದುವು (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೧೮-೯೯). 'ಅಟ್ಟುಗುಳಿ' ಪರಾ.

[ಗೊಟ್ಟು₂ (<ಕೊಟ್ಟಿ₁) + ಕುಟಿ₂]

ಗೊಟ್ಟುವಳ್ಳ (ನಾ). ಒಣಗಿಹೋದ ಗುಂಡಿ,-ಹಳ್ಳ : ಅಂತವಳಣುಗನಂ . . . ಮಡಿಪಿ ಕಾಲ್ವಿಡಿದು ಸರಸರನೆಳೆದಾರುಮಱಿಯದಂಕೊಂದು ಗೊಟ್ಟುವಳ್ಳದೊ[ಪಾಠಾಂ. ಗೊಂಟಿನೊ, ಗೋಂಟುವಳ್ಳದೊ]ಳಿಕ್ಕಿ ಪುಲ್ಲಂ ಕವಿಸುತಾಗ್ನೇಯಸ್ನಾನಮೆಸಗಿ (ವೃಷವಿ. ೦೪-೮೦ ವ).

[ಗೊಟ್ಟು₁ (<ಗೊಡ್ಡು₁) + ಪಳ್ಳ]

ಗೊಟ್ಟಿ₁ 'ಕೊಟ್ಟಿ₁' ನೋ.

ಗೊಟ್ಟಿ₂ 'ಗೊಡ್ಡು₁' ನೋ.

ಗೊಟ್ಟಿ₃ (ನಾ). (?) : ಜಗಭಗದ ಊರ್ಧ್ವದಲ್ಲಿ ಮೋಹನದ ಗೊಟ್ಟಿ ಹುಟ್ಟಿತ್ತು, ಗೊಟ್ಟಿಯ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಕಮಲವರಳಿತ್ತು, ಕಮಲಹೃತ್ಕಮದಲ್ಲಿ ಬಿಂದುವೆ ವ್ಯಂಜನದಿಂದ ಗುರುಲಿಂಗರೂಪಾಗಿ ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಚರಿಸಿತ್ತು, (ದಾಸೋಸಂ. ೫೫). 'ಕೊಟ್ಟಿ₁' ಪರಾ. [?]

ಗೊಟ್ಟಿಗಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಗ್ರಾಮದ ಹೆಸರು: ಪಶ್ಚಿಮತಃ ಮುಕ್ಕೊಡಲ್ ನಾಮಗ್ರಾಮಃ ಉತ್ತರತಃ ಗೊಟ್ಟಿಗಡಿ ನಾಮಗ್ರಾಮಃ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೫, ೪೦-೭೦ ; 951) ; ಗೊಟ್ಟಿಗಡಿಯ ಭದ್ರಯ್ಯನ ಕಾಲ ಕನ್ನಯ್ಯ ಕಟ್ಟಿದ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೪೪-೧೦ ; 971). [ಗೊಟ್ಟಿ₀ + ಗಡಿ₁]

ಗೊಟ್ಟಿಗೆಱೆಪಳ್ಳ (ನಾ). ಒಂದು ಹಳ್ಳದ ಹೆಸರು : ದಕ್ಷಿಣತಃ ಪರದಗೆಱೆ ಪಳ್ಳಂ . . . ಉತ್ತರತೋ ಗೊಟ್ಟಿಗೆಱೆಪಳ್ಳಂ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೪೪, ೦೫-೪೦ ; 725). [ಗೊಟ್ಟಿಗೆಱೆ₀ + ಪಳ್ಳ]

ಗೊಟ್ಟಿಯಣ್ಣಗಾವುಂಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಗೊಟ್ಟಿಯಣ್ಣ ಗಾವುಣ್ಡನೂರಳವಿನೊಳು ಕಾದಿ ಸತ್ತು ಸ್ವರ್ಗಸ್ತನಾದ (ಎಕ. IX, ಚನ್ನಪ. ೦೫೯-೪ ; ಸು. 904 ?).

[ಗೊಟ್ಟಿಯಣ್ಣ₀ + ಗಾವುಂಡ (<ಗಾಮುಂಡ)]

ಗೊಟ್ಟಿವಡ್ಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು: ಗೊಟ್ಟಿವಡ್ಡಿಯ ಗೋವುಣ್ಡುಗಳಂ ಸೆಲಾಂಭ್ಯೆಯರುಂ ಆನೆಯರು ಕೂಡಿ ಗೊವುಣ್ಡುಂಗೆಯ್ದುವದರ್ಕ್ಕೆ (ಎಕ. III, ನಂಜನ. ೦೯೯-೬ ; ?). [?]

ಗೊಟ್ಟಿಱೆಯ (ನಾ). ತುರುಂಹಟ್ಟಿಯಂ ಯಜಮಾನ (?) : ಗೊಟ್ಟಿಱೆಯರಮ್ಮಲಕೆ ಕೊಟ್ಟುದು ಆಯ್ದೂಮ್ಮು ಕಟನಿ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೭, ೧೦೦-೮ ; ೯ನೆಯ ಶತ). [ಗೊಟ್ಟ₆ (<ಕೊಟ್ಟ₇) + ಎಱೆಯ]

ಗೊಡಗು, ಗೊಡಂಗು (ನಾ). ೧. (ಬಾವಿಯ ಅಥವಾ ಹಗೇವಿನ ಒಳಗೆ ಆಗಿರುವ) ಡೊಗರು : (*). ೨. ಗುಂಡಿಯಲ್ಲಿ ನಿಂತಿರುವ ನೀರು ; ಬಗ್ಗಡ : ದನಕ್ಕೇಕೆ ತಿಳಿನೀರು ಎಂದು ರಾಡಿನೀರನ್ನೂ ಗೊಡಗನ್ನೂ ಕುಡಿಸಬಾರದು (ಗೋಗ್ರಾಸ. ೩೮). **ಗೊಡುಗು** : (*). [?]

ಗೊಡಚಿ₁ 'ಕೊಡಂಚಿ' ನೋ.

ಗೊಡಚಿ$_2$ (ನಾ). ಕಣ್ಣುಗುಡ್ಡೆಯ ಮೇಲೆ ದುರ್ಮಾಂಸ ಬೆಳೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ. 'ಗೊಡಚಿಗಣ್ಣು' ಪರಾ. [?]

ಗೊಡಚಿಗಣ್ಣು (ನಾ). ದುರ್ಮಾಂಸ ಅಥವಾ ಗ್ರಂಥಿ ಬೆಳೆದ ಕಣ್ಣು : (ಕ). [ಗೊಡಚಿ$_2$ + ಕಣ್ಣು (<ಕಣ್)]

ಗೊಡಚಿಗಿಡ (ನಾ). ಕೊಡಂಚಿಯ ಗಿಡ : (ಕ).
[ಗೊಡಚಿ$_1$ (<ಕೊಡಂಚಿ) + ಗಿಡ (<ಗಿಡು)]

ಗೊಡಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪುಗೂಡು ; ಗಡಣಿಸು (?) : ಪಾಂಡವಬಲಕ್ಕೆ ಸಂತೋಷ ಪೆರ್ಚಿತ್ತು ಕುರುತಂಡ ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತರಾಗಿ ಸಿರಿದರು ಮಹಾಮಂಡಲೇಶ್ವರರು ಮನಮುರುಗಿ ಕಳವಳಗೊಂಡರೊಳಗೊಳಗೆ ಗೊಡಣಿಸುತ ಚಂಡಭುಜಬಲಮಹಾಟೋಪದಿಂದಾಗ ಮಾರ್ತಾಂಡಸುತನೊಗ್ಗೊಡೆದು ಬಲವ ಕೂಡಿದರು (ಲಕ್ಷ್ಮಭಾ. ೪-೨೩). [<ಗಡಣ? + - ಇಸು$_3$]

ಗೊಡಬಿ 'ಗೊಬಡಿ' ನೋ.

ಗೊಡಬೆ 'ಗೊಡವೆ' ನೋ.

ಗೊಡರು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ.

ಗೊಡರುಹಾಕು=(ಗೂಳಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳಂತೆ) ಶಬ್ದಮಾಡು : (ಕ).

ಗೊಡಲೆ (ನಾ). ಇಳಿಜಾರು ; ಹಳ್ಳ (?) : ಪಸಲೆಯೊಳ್ಪಸುರೇಱೆ ಪರಿಪನೊಳ್ಪೊರೆಯೇಱೆ ಗಿಡುಗಳೊಳ್ ದನಿದೋಱೆ ಗೊಡಲೆಯೊಳ್ಗೂರೆ ವೇಱೆ . . . ಪರಿವ ಬೞ್ವೊನಲೆಸೆದುವೋರೊಂದು ತಾಣದೊಳ್ (ಅನಂಪು. ೯-೧೬ ರಗಳೆ). [?]

ಗೊಡವೆ, ಗೊಡಬೆ (ನಾ). ತಂಟೆ ; ಗೋಜು ; ಉಸಾಬರಿ : ಅಡವಿಯು ಮೊಗೆದು ಸುಡುವಗ್ನಿಗಾಪೋಶನದ ಗೊಡವೆಯೇವುದು (ಹರಿಶ. ೮-೪೫) : ಋಷಿಗೇಕಾಯುಧಂಗಳ ಗೊಡವೆ ಬೇಡೀ ಜನಕಜೆಯನೊಲಿಸುವುದು ಕುಲ ಯೌವನ ವಿಲಾಸವಿಚಿತ್ರವೈಭವದಿಂದ ನೀವು (ತೊರರಾ. ೧-೦೫-೩೦) : ಮಾತು ಕೇಳದ ಸೊಸೆ ಗೊಡವೆ ತಾನೇಕೆ (ಪುರಂದ. ೦-೫೦-೩) : ಅಕ್ಕಜವ ಮಾಡದಿರಿವಂ ನಿನ್ನ ಮೈವಳಿಗೆ ತಕ್ಕನಲ್ಲಂ ನೀನೊಲಿವ ಗೊಡವೆಯೇಕೆ (ಕೃಮಿಥಾ. ೬-೩೫) : ಅವನ ಗೊಡವೆಯೇಕೆ ಅವನಾರು ನೀನಾರು (ವಿದಾಶ್ಯ. ೩೬-೦) : ಊರಿಗೆ ಹೋಗದವರಿಗೆ ದಾರಿ ಗೊಡವೆ ಯಾಕೆ ? (ಗಾದೆ).

ಗೊಡಬೆ : ಸಾಲು ಗೊಡಬೆಗೆ ಹೋಗದು ಆಱು ಗೊಡಬೆಗೆ ಬಾರದು ಮೂಱು ಕೂಳಿಗೆ ಸಿಕ್ಕದು ನೋಡಾ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೫೯-೩೦೪).

[ದೇ.೫ ತುಳು. ಗೊಡವೆ ; ತೆಲು. ಗೊಡವ]

ಗೊಡವೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಯೋಚಿಸು; ಆಸಕ್ತಿ ವಹಿಸು : ನಿನ್ನನ್ನರಪ್ಪ ಕಬ್ಬಿಗರ್ ಮನೆವಾೞ್ತೆಯೊಳನಿಸೊಂದುಂ ಗೊಡವೆಗೊಳ್ಳದೆ . . . ಪಿಪ್ಪೊೞ್ತುಂ ಬೆಮೆಗೊಂಡಿರ್ಪರಲೇ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೧೬-೯). [ಗೊಡವೆ + ಕೊಳ್$_1$]

ಗೊಡಿಗ (ನಾ). (?) : ಗೊಡಿಗರೊಡಂ ಮೂನೂರ್ವರುಂ ಒಕ್ಕಲುಂ ನಾಱ್ಗಾಮುಣ್ಡನುಂ ಇಟ್ಟು ಕೊಟ್ಟೋರ್ (ಎಇ. XIV, ೧೯೧-೪೬; 725). [?]

ಗೊಡುಗು 'ಗೊಡಗು' ನೋ.

ಗೊಡುಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಇದರ್ಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿ ಅಗ್ಗಿ ಸರ್ಬ್ಬಯ್ಯ ಗೊರ್ಗ್ಗಡುಮರ್ಕ್ಕೊಣ್ಣನ್ದರ್ ಒಮಜಾರ್ ಎನೆ (ಎಕ. XI, ಚಳ್ಳಕೆ. ೩೩-೪೬; ಶು. 815). [?]

ಗೊಡೆಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಬಾಯಿಂಪಾಠ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತಿರುತಿರುಗಿ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಉಚ್ಚರಿಸು ; ಉರುಹಾಕು : ಬಡಬಡಗುಟ್ಟಿ ಬಾಯಾಱೆ ಬಹಳ ಕಾಲ ಗೊಡೆಗುಟ್ಟಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಹರ ನಡೆಯು ನಗುತ ಕ್ಷಣದೊಳು ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥಿಯ ಕಡೆಗಂಡ ಕುಶಲನೆಯ್ದಿದನು (ಭರತೇ. ೬೨-೬೨).
[ಗೊಡೆ$_6$ + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಗೊಡೆಗೊಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಘುಡುಘುಡಿಸಿ ಎಲ್ಲರೊಂದಾಗಿ ಧೂರ್ತನ ತಲೆಯ ಪೊಡೆಯಬೇಕೆಂದವರು ನುಡಿವುತಿರೆ ಗುರು ಕೇಳಿ . . . ಗೊಡೆಗೊಡೆಯಿದೇತಕ್ಕೆ ಗುರುವಾದ ನಂಬಿರ್ದ ದೃಢಭಕ್ತರೈ ನೀವು ಗುರುಭಕ್ತಿಹೀನನಾ ಗೊಡವೆಯೇತಕೆ ಬೇಗ ನಡಿಸಿರ್ದ ಶೂಲವನು ತಡೆಯದೇಱುವುದೀಗೆನೆ (ಪ್ರೌಢರಾ. ೬-೮).

ಗೊಡ್ಡ$_1$ (ನಾ). ೧. ಮೋಸ ; ಕಪಟ ; ಕೃತ್ರಿಮ : ಇಂತಿದು ಕುಸುಮಾಸ್ತ್ರನೆಂಬದಟನಿಕ್ಕಿದ ಸೊರ್ಕಿನ ಗೊಡ್ಡಮಾಗದೇ (ಶಂಶಭಾ. ೪-೬೦) : ಇದು ನಮ್ಮಾತನ ಗೊಡ್ಡಮೆಂದು ನುಡಿಯುತ್ತಿರ್ಪನ್ನಂ (ನೇಮಿಪು. ೮-೬೩) : ಶಾಲ್ಮಲಿದತ್ತ ನಿದ್ರೆಯಿನೆಚ್ಚತ್ತು ವಸುದೇವನನಲ್ಲಿ ಕಾಣದೆ ಪೆಱದಲ್ಲಿರ್ದಾತನ ಗೊಡ್ಡಮೆಂದು ಬಾಳುಮತ್ತಪರಮುಮಂ ಕೊಂಡು ವಾಯುವೇಗದಿನೆಯ್ದೆ ಪೋಗಲ್ (ಬಂಹರಿ. ೨-೫೬ ವ): ಅಲ್ಲದ ಕುಲದವರ್ಗೀ ಚೆಲ್ವೀ ಭಾಗ್ಯಮುಲ್ಲಸಮೆತ್ತೀ ಚದುರು ಎಲ್ಲಿಯದೆಲೆ ರತಿ ನಿಮ್ಮಾತನ ಗೊಡ್ಡವಲ್ಲದೆ ಪೆಱತೊಂದಲ್ಲ (ನೇಮಿಸಂ. ೨೦-೯೯). ೨. ತೊಂದರೆ ; ಉಪಟಳ ; ಕೇಡು : ನೋಡರಸಾ ನಿಮ್ಮ ಸವಣರ ಗೊಡ್ಡ [ಪಾಠಾಂ. ಡ್ವಾಟ]ಮಂ ನಿನ್ನಂ ಕೊಲಲ್ ನೆರೆದಾಯುಧಂಗಳುಂ ಪೊಟ್ಟಿದ್ದಿಪ್ಪರ್ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೬೬-೨೫) : ಆಗಳೆ ಪಾಂಡುಪುತ್ರರಯ್ವರುಮಿದು ನಮ್ಮನಾರಯಲೆ ವೈರಿಯ ಮಾಡಿದ ಗೊಡ್ಡಮಿಲ್ಲಿ ಮಾಣ್ದಿರಲಣಮಾಗ ಪೂಣ್ದವಧಿಯುಂ ನೆಱದತ್ತು ಕಡಂಗಿ ಕಾದುವಂ ಎಂದು (ಶಂಶಭಾ. ೮-೯೦) : ಎನ್ನ ಕೂಸ ನಿನ್ನುೞದೊಡೆ ನಿನ್ನ ಕಯ್ಯೊಳಱವೆಂ ಗಡ ನೋಡಿಮಿದೊಂದು ಗೊಡ್ಡಮಂ (ಲೀಲಾವ. ೨-೬೬).

ಗೊಡ್ಡಮಾಡು=ಕೆಡುಕನ್ನುಂಟುಮಾಡು; ಬಾಧೆ ಕೊಡು: ಗೊಡ್ಡಮಾಡಿರ್ದ ತಕ್ಕುದನೀಗಳೆ ಮಾೞ್ಪೆನೆಂದು ತೊಟ್ಟಗೆ ಪೊಱಮಟ್ಟನೇಱೆ ನಿಜವಾಹನಮಂ ದಿವದಿಂ ಸುರಾಧಿಪಂ (ಶಂಶಭಾ. ೫-೧೦೧).

[ದೇ.೫ ತೆಲು. ಗೊಡ್ಡ]

ಗೊಡ್ಡ$_2$ (ನಾ). ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದವನು ; ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದವನು ; ಕೈಲಾಗದವನು ; ಅಪ್ರಯೋಜಕ : ಪೊಲಂಬುದಪ್ಪಿ ಕೋಟಲೆಗೊಳಗಪ್ಪ ಪಾಟ್ಮನದ ಮಾನಸರುಂ ಸುಡು ಸಂದ ಗೊಡ್ಡರುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೮೦) : ದ್ರೋಣಾದಿನಾಯಕರು ತರುಬಿ ನಿಂದು ಚಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲದೆ ಸರಳುಗಳ್ಸುರಿದು ಬಲುಹೇರಿ ಗೊಡ್ಡಗಳ ತುಳಿದಾಡೆಯಲ್ಲಿರಿಸಿ ಮೆಟ್ಟಿಸುತಲಡ್ಡವಿಸಿ ಸಮ ಸೀಳುಗಳ್ಸೀಳ್ದು ಬಿಸುಡಿದವು ದಳಗಳ ಮದೇಭಂಗಳು (ತುರಂಗ. ೪೬-೨೩).
[ಗೊಡ್ಡು$_1$ + - ಅ$_6$]

ಗೊಡ್ಡಕಾರ್ತಿ (ನಾ). ವಂಚಕಿ ; ಮೋಸಗಾತಿ : ಕಾಯದೆ ಕಣ್ಬರಿಯಂ ತಂಗಾಯದೆ ನಿಮಗರಸನಾಣೆಯೆನೆಯೆನೆ ನೃಪತಿಯ ನಾಯಕಿಯೊಳ್ ನೆರೆದಿರ್ದ ಪಸಾಯತರಂ ಗೊಡ್ಡಕಾರ್ತಿಯರ್ ಪಿಡಿದೆೞೆವರ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೩-೧೬). [ಗೊಡ್ಡ$_1$ + - ಕಾಱ + - ತಿ$_1$ (< - ಇತ್ತಿ)]

ಗೊಡ್ಡಾಕಳ್, ಗೊಡ್ಡಾಕಳು (ನಾ). ಬಂಜೆಯಾದ ಹಸು ; ಗೊಡ್ಡಾದ ಹಸು : ಕಾಮಧೇನಿರ್ದುಮೂಟಕೆ ಗೊಡ್ಡಾಕಳನಾಳ್ವರೇ (ಸೋಮೇಶ. ೩).

ಗೊಡ್ಡಾಕಳು : ಎಲವ ಸುರಭೂಜ ಗೊಡ್ಡಾಕಳೆ ಸುಪರ್ವ ಸುಧೇನು ಪಳುಕಿನ ಶಿಲೆಯೆ ಸುಮನೋರತ್ನ ಕಿಱುಗಲ್ಲೇ ಮಹಾಮೇರು (ತೊರರಾ. ೩-೬-೩೬). [ಗೊಡ್ಡು$_1$ + ಆಕಳ್]

ಗೊಡ್ಡಾಕಳು 'ಗೊಡ್ಡಾಕಳ್' ನೋ.

ಗೊಡ್ಡಾಚಾರ (ನಾ). ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ ಆಚಾರ ; ಕಂದಾಚಾರ ; ವ್ಯರ್ಥವಾದ ಸಂಪ್ರದಾಯ : ಸೂಫಿಧರ್ಮ ಗೊಡ್ಡಾಚಾರವಲ್ಲ (ಇಸ್ಲಾಂಸಂ. ೨೪೯). [ಗೊಡ್ಡು$_1$ + ಆಚಾರ]

ಗೊಡ್ಡಾಟ, ಗೊಟ್ಟಾಟ (ನಾ). ೧. ನಿರರ್ಥಕವಾದ ಕೆಲಸ ; ನಿಷ್ಫಲವಾದ ವ್ಯವಹಾರ : ಈಗಳ್ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ ನೋಡು ನಿನ್ನ ಮಹಾದೇವಿ

ಯೊಡನೆ ಗೊಡ್ಡಾಟವಾಡು [ಪಾಠಾಂ. ಗೊಡ್ಡುಮಾಡು]ವುದಂ (ಪಡ್ಮರಾ. ೧೭೮-೨); ಅಹುದಹುದು ಭಕ್ತನು ಕಡುಹು ಗೊಡ್ಡಾಟಂಗಳಂ ಕುಪರಿಗಳ ನಾಡಿಹನು (ಬಸವು. ೨೮-೪೪). ೨. ಉಪದ್ರವ ; ತೊಂದರೆ ; ಕಾಟ : ಯುಧಿಷ್ಠಿರಂ ಕೊಟ್ಟ ನನ್ನಿಯ ಬಲದೊಳ್ ತನಗೆ ಲಯಮಿಲ್ಲದುದನಱಿದು ಮೇಗಿಲ್ಲದ ಗೊಡ್ಡಾ[ಪಾಠಾಂ. ಟ್ಟಾ]ಟಮಾಡಲ್ ಬಗೆದು (ಪಂಪಭಾ. ೭-೪೭); ಗೊಡ್ಡಾಟದ ಮುಸುಗಳೆಸೆದುವಾ ಮುನಿವನದೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೧೬-೫೬) ; ಒರ್ವಳೀ ಬಾಲಕಿ ಬಹುರೂಪುವಡೆದಂತೆ ಸರ್ವರೆದೆಗೆ ಬಂದಳದು ತಾ ಕರ್ವುವಿಲ್ಲನ ಗೊಡ್ಡಾಟವಲಾಯೆಂದು ಉರ್ವೀಶನಚ್ಚರಿವಟ್ಟು (ನೇಮಿಸಂ. ೩-೪೯) ; ಎಲೆ ಮಾದೇವ ನೀನೆ ಗತಿಯೆಂದಿನ್ನೆಬರಂ ನಂಬಿದರನೀ ಪೊಟಿಸ್ತಿಂಗಿಂತು ಪೊಱ ನೂಂಕಲಕ್ಕುಮೆ! ಏಂ ಗೊಡ್ಡಾಟವೊ! (ರಾಮಾಶ್ವ. ೦೨೬-೨೪). ೩. ಮೋಸ ; ಕಪಟ : ಕಡೆಗೆ ನಿನ್ನ ಗೊಡ್ಡಾಟವೆ ಹೊಲೆಯ ನಾದವನಿನ್ನು ಸತಿಗಿತಿಯ ಕೊಲೆಗೆ ಹೇಸಿ ಬೆನ್ನೀವೆನೇ (ಹಚಕಾ. ೦೩-೦೮). **ಗೊಟ್ಟಾಟ :** ೨. ಇದೆಲ್ಲ ವಿಾತನ ಗೊಟ್ಟಾಟವಮಲ್ಲ ದುಷ್ಕರ್ಮದ ಗೊಟ್ಟಾಟವೆಂದು ಮನದೊಳೆ ನಕ್ಕು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೨-೮೩): ನಿನ್ನ ಗೊಟ್ಟಾ [ಪಾಠಾಂ. ಡ್ಡಾ] ಟವನಱಿದೆನೀ ಗನ್ನಗದಕದೊಳಿದ್ದಡಿರು ನಿನಗುಣ್ಣಿಸಿದ ಬೋನವವನದುಣ್ಣದೆ ಹೋದಡೆನ್ನಾಣೆ (ಬಸವು. ೨೪-೭೫). ೩: (೯).

[ಗೊಡ್ಡು$_1$ + ಆಟ]

ಗೊಡ್ಡಾವು (ನಾ).=ಗೊಡ್ಡಾಕಳ್ : ಗಡ್ಡವ ಬೆಳೆಯಿಸಿಕೊಂಡು ಮಂಡೆ ಯೊಳೊಂದು ದೊಡ್ಡ ಸುತ್ತನು ಸುತ್ತಿಕೊಂಡು ಗೊಡ್ಡಾವಿನಂತೆ ತಿರುಗುವ ರಾವುತರಿವರಡ್ಡಲಾದಪರೆ ರಾಮುನಿಗೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೬-೦೬).

[ಗೊಡ್ಡು$_1$ + ಆವು]

ಗೊಡ್ಡಿ$_1$ (ನಾ). ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಹೆರದವಳು ; ಬಂಜೆ : ಗೊಡ್ಡಿಗೇನು ಗೊತ್ತು ಹೆರೋ ಸಂಕಟ (ಗಾದೆ); ಗೊಡ್ಡಿ ಹೆರುವುದಿಲ್ಲ ಬೊಡ್ಡಿ ಅಳುವುದಿಲ್ಲ (ಗಾದೆ). [ಗೊಡ್ಡು$_1$ + – ಇ$_2$]

ಗೊಡ್ಡಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಅಸಮರ್ಥ. ೨. (ಉಕ) ವಿದೂಷಕ ; ಕೋಡಂಗಿ : ಸರ್ಕಸಿನಲ್ಲಿಯ ಗೊಡ್ಡಿಗಳ ಹಾಗೆ ನಕಲಿ ಅಭಿನಯಮಾಡುತ್ತ (ಜ್ವಾಲಾಮೇ. ೮೯). [ಗೊಡ್ಡು$_1$ + – ಇ$_3$]

ಗೊಡ್ಡಿಡು (ಕ್ರಿ). ಜೊಳ್ಳಾಗು ; ಬರಡಾಗು ; ಫಲವಿಲ್ಲದಾಗು : ನಸಿದು ಬೆಳೆಯದೆ ಕೊಬ್ಬಿ ಗೊಡ್ಡಿಡದ [ಪಾಠಾಂ. ದೊಡ್ಡಿತಹ] ತೆನೆಗಳೊಳು ನಸುಗೆಂಪಿನಿಂ ಬೀಗಿ ಬಾಗಿ ತೂಗುವ ಚೆಲುವ ಹೊಸ ಹಾಲ ಹನಿಗಳಡದುಸಿ ತೆಱದ ತೆನೆಗಳಂ ತಿಱಿತಿಱಿದು ತಂದು ತಂದು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨-೨೯).

[ಗೊಡ್ಡು$_1$ + ಇಡು$_1$]

ಗೊಡ್ಡು$_1$, ಗುಡ್ಡು$_3$, **ಗೊಟ್ಟ$_4$**, **ಗೊಟ್ಟು$_1$**, **ಗೊಟ್ಟೆ$_2$** (ನಾ). ೧. ಗಬ್ಬ ವಾಗದ ಹಸು, ಎಮ್ಮೆ ಮೊದಲಾದಂವು : ಕಱೆವಾವಂ ಪೊರೆಯದೆ ಗೊಡ್ಡಂ ಪೊರೆವಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦೩-೧೪೦); ಮೂಱಿಟ್ಟರಾಱಕ್ಕು ಆಱು ಹನ್ನೆರಡಕ್ಕು ಹೇಱುವ ಗೊಡ್ಡು ಹಯನಕ್ಕು ಕರ್ಮ ತಾ ಹಾಱುವ ದಿನಕೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೮೯೩).೨. ಬಂಜೆ; ಬರಡು: ಚರಿಪಾರಣ್ಯದ ಪಕ್ಷಿಗೊಂದು ತರು ಗೊಡ್ಡಾಗಲ್ ಫಲಂ ತೀವಿದಾ ಮರಗಳ್ ಪುಟ್ಟವೆ (ಸೋಮೇಶ. ೨೬) ; ಸುರಧೇನು ನೆಱೆ ಗೊಡ್ಡಾಯ್ತು ಸುರತರು ಕಾಡ ಮರನಾಯ್ತು (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೧೯-೫೨) : ನಿಮ್ಮಂಥ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಹೆರುವುದಕ್ಕಿಂತ ಗೊಡ್ಡಾಗಿದ್ದಿದ್ದರೆ ಮೇಲಾಗಿತ್ತು (ಮಹಾಗ. ೧೬೩). ೩. ಮೋಸ; ವಂಚನೆ. 'ಗೊಡ್ಡೆಱಗು', 'ಗೊಡ್ಡೇಱು' ಪರಾ. ೪. (ಆಲಂ) ಅಂತಸ್ಸಾರ ವಿಲ್ಲದವನು ; ನಿರ್ವೀರ್ಯ : ನಗೆಯೊಳಗಡ್ಡಬಿದ್ದಳು ಪಾಂಡುಪುತ್ರರ ಬೊಡ್ಡಿ ಬಿಂಕದಲವರು ಬಿರಿದರು ಭೀಮ ಫಲುಗುಣರು . . . ರೋಷದ ಗೊಡ್ಡು ನಾನಾದೆನು (ಕುಮಾವ್ಯಾಸ. ೦೨-೪೩). ೫. (ಆಲಂ) ಕಂದಾಚಾರದಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಠ : ನೀನೊಂದು ಗೊಡ್ಡು ಇದೊಂದೂ ಓದೋಲ್ಲ (ಅನಾಮಿ. ೫೨). ೬. ಹುಸಿ ; ಸುಳ್ಳು. 'ಗೊಡ್ಡುಬೆದರಿಕೆ' ಪರಾ. **ಗುಡ್ಡು$_3$:** ೬. 'ಗುಡ್ಡುಬೆದರಿಕೆ' ಪರಾ. **ಗೊಟ್ಟ$_4$:** ೭. ಅಭಾವಸ್ಥಿತಿ; ಬರ ; ಕ್ಷಾಮ. 'ಗೊಟ್ಟಕೆರೆ' ಪರಾ. **ಗೊಟ್ಟು$_1$:** ೩. 'ಗೊಟ್ಟಾಟ' ಪರಾ. ೭. ಹೆಸರು ಮಾತ್ರ ಕ್ಷೀರಸಾಗರಭಟ್ಟರು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಮಜ್ಜಿಗೆ ನೀರಿಗೆ ಗೊಟ್ಟು (ಗಾದೆ) ; ಆ ಊರಿನಲ್ಲಿ ನೀರಿಗೆ ತುಂಬಾ ಗೊಟ್ಟು (ರೂಢಿ). **ಗೊಟ್ಟೆ$_2$:** ೩. ಕಾಳುಗೋಪನ ಗೊಟ್ಟೆ[ಪಾಠಾಂ.ಟ್ಟ]ಯಾಟಕೆ ಗುಱಿಗಳಾದಿರಿ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೨-೮೫). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಕೊಟ್ಟು ; ತುಳು. ತೆಲು. ಗೊಡ್ಡು]

ಗೊಡ್ಡು$_2$ (ನಾ). (ಕರಾ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ : ಹಳ್ಳಿಯ ಆಟಗಳಾದ ಚಿಣಿಕೋಲು, ಜಬ್ಲಿ, ಗೊಡ್ಡು (ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕ್ರಿಕೆಟ್), ಹುಲಿದನ-ಇವು ನಮ್ಮ ವಿನೋದಗಳಾಗಿದ್ದವು (ಹುಮುಖ. ೭೭). [ದೇ.॥ ತೆಲು. ಗೋಟಿ]

ಗೊಡ್ಡುಕಥೆ (ನಾ). ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ ಕಥೆ ; ನೀರಸವಾದ ಕಥೆ : ಹಿರೇರ ಕಾಲದಿಂದ ಕಟ್ಟೇ ಮೇಲೆ ಕೂತು ಹೇಳುವ ಗೊಡ್ಡುಕಥೆಗಳು (ದಾಸಹು. ೬೦). [ಗೊಡ್ಡು$_1$ + ಕಥೆ]

ಗೊಡ್ಡುಕೆಲಸ (ನಾ). ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕವಾದ ಕೆಲಸ : ಅವನು ಮಾಡು ವುದೆಲ್ಲಾ ಬರೀ ಗೊಡ್ಡುಕೆಲಸ (ರೂಢಿ). [ಗೊಡ್ಡು$_1$ + ಕೆಲಸ]

ಗೊಡ್ಡುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದೆ ಹೋಗು ; ವ್ಯರ್ಥವಾಗು : ಜಸಂ ಮಸುಳೆ ಧೃತಿ ಗತಿಗಿಡೆ ಪೊಡರ್ಪಡೆಯುಡುಗೆ ಕರುಣವಪಸರಣಂಗೆಯ್ಯೆ ರೂಢಿ ಗೊಡ್ಡು [ಪಾಠಾಂ. ಗೋಡು]ಗೊಳೆ . . . ಮೆಯ್ಯ ಮಾಸಾಱದ ಕೂಸಂ ತಲೆಕೆಳಗಾಗೆ ಪಿಡಿದುಕೊಂಡು ನಡೆವನ್ನಂ (ಜಗವಿ. ೨-೫೩ ವ).

[ಗೊಡ್ಡು$_1$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಗೊಡ್ಡುತತ್ವ (ನಾ). ಹುರುಳಿಲ್ಲದ ತತ್ತ್ವ,-ಸಿದ್ಧಾಂತ : ದೊಡ್ಡನಾಮ ದೊಡ್ಡಮುದ್ರೆ ಅಡ್ಡಬೂದಿ ನಡೆದುವೆಷ್ಟೊ ಗೊಡ್ಡುತತ್ವ ಹೇಳಿಕೊಂಡು ಜಡ್ಡುಹಿಡಿದವು (ಕವಿಸೋ. ೪೦-೩). [ಗೊಡ್ಡು$_1$ + ತತ್ವ$_1$]

ಗೊಡ್ಡುನಂಬಿಕೆ (ನಾ). ಮೂಢನಂಬಿಕೆ; ಕುರುಡುನಂಬಿಕೆ : ಸಂಪ್ರದಾಯ ಬದ್ಧವಾಗಿ ನಡೆದುಬಂದಿದ್ದ ಗೊಡ್ಡುನಂಬಿಕೆಯನ್ನು ಬಿಡಲಾರದ ಕಳವಳ (ಪ್ರಮುಹ. ೨೦) : ಗೊಡ್ಡುನಂಬಿಕೆಯವನೆಂದುಕೊಂಡು ನಗಬೇಡ ತಾಯಿ (ನಡದಾ. II, ೯೩೫). [ಗೊಡ್ಡು$_1$ + ನಂಬಿಕೆ]

ಗೊಡ್ಡುಪುರಾಣ (ನಾ). ಅಪ್ರಯೋಜಕ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಮಾತು ; ಸತ್ವವಿಲ್ಲದ ವಿಷಯ: "ಗೊಡ್ಡುಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ನನಗೆ ನಂಬಿಕೆಯಿಲ್ಲ" ಎಂದರು ಜನಾರ್ದನರಾಯರು (ಕಾಲಯಾ. ೩).

[ಗೊಡ್ಡು$_1$ + ಪುರಾಣ]

ಗೊಡ್ಡುಬೆದರಿಕೆ, ಗುಡ್ಡುಬೆದರಿಕೆ (ನಾ). ಪೊಳ್ಳುಬೆದರಿಕೆ ; ಹುಸಿಯಾದ ಬೆದರಿಕೆ : ಫಲಾಫಲನಿರ್ಣಯದ ಮೂಲಕವೂ ಗೊಡ್ಡುಬೆದರಿಕೆಯ ಮೂಲಕವೂ ನಮ್ಮನ್ನು ಕಲ್ಯಾಣದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತರಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು ಬಾಹ್ಯದ ಕೆಲಸ (ನಿಬಂಧ. II, ೩೪೫). **ಗುಡ್ಡುಬೆದರಿಕೆ:** ಇನ್ನು ನಿಮ್ಮಿಂದಾಗುವದೇನು ? ನಿಮ್ಮ ಗುಡ್ಡುಬೆದರಿಕೆಗೆ ನಾವು ಅಂಜತಕ್ಕವರಲ್ಲ (ಬೆನ್ನಬೀ. ೫೫). [ಗೊಡ್ಡು$_1$ + ಬೆದರಿಕೆ (<ಬೆದಱಿಕೆ)]

ಗೊಡ್ಡುವ್ಯಕ್ತಿ (ನಾ). ಹಳೆಯ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳನ್ನು ಮೂಢವಾಗಿ ಅನುಸರಿಸುವವನು : ಬಂಕಿಮನೇನು ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದ ಸಂಪ್ರದಾಯ ಬದ್ಧನಾದ ಗೊಡ್ಡುವ್ಯಕ್ತಿಯಲ್ಲ (ಬಂಕಿಮ. ೬೨). [ಗೊಡ್ಡು$_1$ + ವ್ಯಕ್ತಿ]

ಗೊಡ್ಡುಸಂಪ್ರದಾಯ (ನಾ). ಮೂಢನಂಬಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸಂಪ್ರದಾಯ ; ವ್ಯರ್ಥವಾದ ಪದ್ಧತಿ : ಇಂದಿನ ಯುಗವು ನಿಮ್ಮ ಗೊಡ್ಡುಸಂಪ್ರದಾಯದ ಯುಗವಲ್ಲ (ದೇಶಭು. ೬೦).

[ಗೊಡ್ಡು$_1$ + ಸಂಪ್ರದಾಯ]

ಗೊಡ್ಡುಸಾರು (ನಾ). ಬೇಳೆಯನ್ನು ಹಾಕದೆ ಮಾಡಿದ ಸಾರು ; ಬರಿಯ ಹುಳಿ, ಉಪ್ಪು, ಕಾರಗಳನ್ನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕುದಿಸಿ ಒಗ್ಗರಿಸಿ ಮಾಡಿದ

ಸಾರು; ಹುಣಿಸೆಸಾರು; ಹುಣಿಸೆನೀರು: ಮಡ್ಡಿ ಅನ್ನಕ್ಕೆ ಗೊಡ್ಡು ಸಾರು ಜಡ್ಡುತುಪ್ಪ (ಗಾದೆ). [ಗೊಡ್ಡು$_1$ + ಸಾರು$_3$ (<ಸಾಱು$_2$)]

ಗೊಡ್ಡುಹರಟೆ (ನಾ). ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದ ಮಾತು; ನಿರರ್ಥಕವಾದ ಮಾತು: ಹೇಗೆ ಉದ್ಧಾರ ಮಾಡ್ತ್ಯಾನು . . . ಅರುಣ ಉದಯದಲೆದ್ದು ಹರಿಯ ನೆನೆಯದೆ ಗೊಡ್ಡುಹರಟೆಗೆ ಹೊತ್ತು ಏಱಿಸಿದವನ (ಪುರಂದ. ೧-೧೫೩-೧); ಈ ಗೊಡ್ಡುಹರಟೆಯಿಂದೇನು ಉಪಯೋಗ (ಹೊಸಂಸಾ. ೩೨). [ಗೊಡ್ಡು$_1$ + ಹರಟೆ]

ಗೊಡ್ಡುಹಸು (ನಾ). = ಗೊಡ್ಡಾಕಳ್: "ಅನದುಹಿ – ಗೊಡ್ಡುಹಸು" (ಅಕಾನಿ. ೧-೧); ಕೆಲವರು ಗೊಡ್ಡುಹಸುಗಳಲ್ಲಿ ಉಳುತ್ತಿದ್ದರು (ಹುಬ್ಬಹ. ೫೯). [ಗೊಡ್ಡು$_1$ + ಹಸು$_2$ (<ಪಸು$_3$)]

ಗೊಡ್ಡುಹುಳಿ, ಗೊಡ್ಡುಳಿ (ನಾ). ತರಕಾರಿ ಹಾಕದೆ ಮಾಡಿದ ಹುಳಿ; ಬೇಳೆಹುಳಿ: ತರಕಾರಿ ಏನೂ ಸಿಗದೆ ಅನ್ನ ಗೊಡ್ಡುಹುಳಿ ಮಾಡಿದ್ದಳು (ರೂಢಿ). **ಗೊಡ್ಡುಳಿ:** ಸಣ್ಣನುಚ್ಚು ಇಟ್ಟುಕೊ ಗೊಡ್ಡುಳಿ ಕಾಸಿಕೊ (ಪುರಂದ. ೩-೧೬೭-೭). [ಗೊಡ್ಡು$_1$ + ಹುಳಿ$_2$ (<ಪುಳಿ$_2$)]

ಗೊಡ್ಡುಹೆಂಡತಿ (ನಾ). ೧. ಮಕ್ಕಳಾಗದ ಹೆಂಡತಿ; ಬಂಜೆಯಾದ ಮಡದಿ. ೨. (ಅಲಂ) ರಸಿಕಳಲ್ಲದ ಪತ್ನಿ: ಗೆಡ್ಡೆಯ ಹೊಲ ಹೀನ ಗೊಡ್ಡುಹೆಂಡತಿ ಹೀನ ಮಡ್ಡೆಯ ಬೋನವೆ ಹೀನ (ಇಂಚಾಪ. ೯೭-೭೩). [ಗೊಡ್ಡು$_1$ + ಹೆಂಡತಿ (<ಪೆಂಡಿತಿ)]

ಗೊಡ್ಡುಳಿ 'ಗೊಡ್ಡುಹುಳಿ' ನೋ.

ಗೊಡ್ಡೆ (ನಾ). ಪ್ರಣಯದ ರೀತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯದ ಮೂಢೆ; ಅರಸಿಕಳು; ಚಾತುರ್ಯವಿಲ್ಲದವಳು: ಬೇಟದ ಸುಗ್ಗಿ ನಾಲ್ಕೆ ದಿನವಾ ದೆಸೆಯೊಳ್ ಬಸವಾದ ಗಂಡರಿಂಗೂಟಮೆ ತೋಟಿಯೆಂದು ಸಮಸಂದೆಮೆಯುಂ ಮಱೆಯಾಗದಂತು ಬಾಯ್ ನಾಟಿರೆ ಬಾಯೊಳಪ್ಪುದುಗದಂತು ತೊಡಂಕಿರದೇಕೆ ತೋಟಿಯಂ ಪಾಟಿಸೆ ತಾವೆ ತಮ್ಮಗಳನಾಱಿಗೊಳ್ವರೊ ನಾಡ ಗೊಡ್ಡೆ [ಪಾಠಾಂ. ಗೊಟ್ಟೆ, ದೊಡ್ಡೆ]ಯರ್ (ಲೀಲಾವ. ೧೮-೪೦). [ಗೊಡ್ಡು$_1$ + –ಎ$_2$]

ಗೊಡ್ಡೆಮ್ಮೆ (ನಾ). ಈಯದ ಎಮ್ಮೆ; ಬಂಜೆಯಾದ ಎಮ್ಮೆ: ಗೊಡ್ಡೆಮ್ಮೆಯ ಮುಂದೆ ಬಡಿದಂತು ಒಗೆದಂತೆ ಗಿರಾಕಿಗಳ ಮುಂದೆ ಒಂದೆರಡು ಪತ್ರಿಕೆಗಳನ್ನು ಅವರು ಒಗೆದಿರುತ್ತಾರೆ (ಗಾಳಿಪ. ೩೩). [ಗೊಡ್ಡು$_1$ + ಎಮ್ಮೆ (<ಎರ್ಮೆ)]

ಗೊಡ್ಡೆಱಗು (ಕ್ರಿ). ಮೋಸಮಾಡಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸು; ವಂಚನೆಗೆ ಪ್ರಯತ್ನಮಾಡು: ಬದ್ಧಕತನದಲ್ಲಿ ದ್ರವ್ಯಕ್ಕೆ ಗೊಡ್ಡೆಱಗಿರುವ [ಪಾಠಾಂ. ಯರನಿಱಿವ] ದೊಡ್ಡಮುದ್ರೆಯ ಕಳ್ಳರು (ಮೋಹಿಮಾ. ೧೮೮-೭೦೯). [ಗೊಡ್ಡು$_1$ + ಎಱಗು$_1$]

ಗೊಡ್ಡೇಱು (ನಾ). ಮೋಸದಿಂದಾದ ಪೆಟ್ಟು: ಮೊಱೆಯೊ ಮೊಱೆಯೋ ಧರ್ಮರಾಯ ಮಾನಿಯನೆನ್ನ ಕಿಱುಗೂಸ ಕಾಣಲಾಱದೆ ಪಾಪಿ ಜಿನದತ್ತೆ ಬಱಿದೆ ಗೊಡ್ಡೇಱಿನಿಂದಿಱಿಯಿಸಿದಳೆಂದು ತೊವಲಂ ಪಿಡಿದು ಗೋಳಿಡುತ್ತ ಮೊಱೆಯಿಡಲ್ (ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವಾ. ೫-೫೧). [ಗೊಡ್ಡು$_1$+ಏಱು$_4$ (<ಏಱ್$_4$)]

ಗೊಣಗ (ನಾ). ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಧ್ವನಿಮಾಡುವವನು; ಗೊಣಗುವವನು: (ಕ). [ಗೊಣಗು$_2$ + –ಅ$_6$]

ಗೊಣಗಾಟ (ನಾ). ಅಸಮಾಧಾನದ ಮಾತು: ಅವನ ಹೆಂಡತಿಯ ಗೊಣಗಾಟ ಹೆಚ್ಚಾಯಿತು (ನಾಡಿಗೇ. ೩೦); ಬೆಳಗಾದೊಡನೆಯೇ ಇನ್ನು ಹೊರಡೋಣವೇ ಎಂದು ತಾಯಿಯೊಡನೆ ಗೊಣಗಾಟ ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದೆ (ಮುಂಗಾಮು. ೭೮). [ಗೊಣಗು$_2$ + ಆಟ]

ಗೊಣಗಾಡು (ಕ್ರಿ). ಅಸಮಾಧಾನದ ಮಾತನಾಡು: ನನ್ನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿರ ತಕ್ಕವರನ್ನೂ ಗುರು ಹಿರಿಯರನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟುಹೋಗಬೇಕಲ್ಲಾ ಎಂದು ನಾನು ಗೊಣಗಾಡದೆ ಗೋಳಾಡದೆ ಇದ್ದರೆ ಅದೂ ನ್ಯಾಯ ತಾನೇ (ಸೋಕ್ರಮು. ೬೭); ಅವುಗಳ ಒಪ್ಪುನೆಪ್ಪುಗಳಿಗಾಗಿ ಗೊಣಗಾಡುವಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲ (ಶಿಕ್ಷದ. ೪೩೮). [ಗೊಣಗು$_1$ + ಆಡು$_1$]

ಗೊಣಗಿ (ನಾ). ಗೊಣಗುವ ಸ್ವಭಾವದವಳು: (ಕ). [ಗೊಣಗು$_2$ + –ಇ$_2$]

ಗೊಣಗು$_1$, ಗುಣಗು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಧ್ವನಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತನಾಡು; ಮೂಗಿನಲ್ಲಿ ಮಾತನಾಡು: ತೃಣಪುರುಷನಿಂದಶೇಷಾಗಮುವನೋದಿಸುತ ಗೊಣಗುತಿರ್ಪಳಿಯ ಗುಂಡಿಗೆಯ ಚಂಡಾಲರಂ ಟೊಣೆದು ವಿಭ್ರಾಜ ಮಾನೋದಾತ್ತಶೈವತೇಜವ ಮೂಜಗದೊಳೋಜೆಯಿಂ ಅಣಿಯರಂ ಪ್ರಕಟಮೆನಿಸಿದ ಪೊಂಗಿನಿಂ (ಕೊಟ್ಟೂಬ. ೯-೩೯); ಗೊಣಗುತ್ತ, ತಾಳಕ್ಕೆ ತಲೆ ತೂಗುತ್ತ ಒಂದೆರಡು ನಿಮಿಷ ಹಾಳೆಯ ಮೇಲೆ ಬರೆಯುವನು (ಅಶ್ವಮೇ. ೧೦೦). ೨. (ಅಸಮಾಧಾನ ಸೂಚಕವಾಗಿ) ತನ್ನಲ್ಲೇ ಮಾತನಾಡು: ಅಲಘುಜಂಗಮನೊರ್ವ ತನ್ನ ಮನೆಗಿದಿರಾಗಿ ಮಳೆಗೆಯೊಳು ಮಲಗಿರಲು ಪುರುಷನಂ ಕರೆದು ಹೋಗೊಲಿದು ವಾಯಯ್ಯನಂ ಕರೆದು ತಾರೆನೆ ಗೊಣಗುತಂ ಹೋಗಿ ಕರೆಯಲು (ಗುರುಪಾ. ೧೯-೦೫); 'ಇವನ ಮನೆ ಹಾಳಾಗ' ಎಂದು ಗೊಣಗುತ್ತ ಹೊರಗೆ ಬಂದು (ರೂಪಸಂ. ೧೩). **ಗುಣಗು:** ೧. 'ಗುಣಗುಟ್ಟು$_1$' ಪರಾ.

ಗೊಣಗಿಕೊಳ್ಳು = ಅಸಮಾಧಾನದಿಂದ ತನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ಮಾತನಾಡಿಕೊಳ್ಳು; ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಮಾತನಾಡಿಕೊಳ್ಳು: ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ದಿನ ದಂತೆ ಇಲ್ಲ ಏನೋ ಅವ್ಯವಸ್ಥೆ, ಏನಿರಬಹುದು ಎಂದು ತನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ಗೊಣಗಿ ಕೊಂಡಳು (ಹೇಮೋದ. ೦೩); ತಾಯಿ ಗೊಣಗಿಕೊಂಡಳು (ಅಶ್ರುಹು. ೫೨). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಕುಣಗು; ತೆಲು. ಗೊಣಂಗು, ಗೊಣಗು, ಗೊಣುಗು]

ಗೊಣಗು$_2$ (ನಾ). ೧. ಗೊಣಗಾಡುವಿಕೆ; ಅಸಮಾಧಾನದಿಂದ ಅಸ್ಪಷ್ಟ ವಾಗಿ ತನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ಮಾತನಾಡುವಿಕೆ. ೨. ಆಕ್ಷೇಪ; ತಕರಾರು: ಆಗಲಿ, ದಿನದಪ್ಪದ ಗೊಣಗಿನ ಪುರಾಣದ ಪಾರಾಯಣ (ಮಂತ್ರಶ. ೨೫-೦); ತಾನು ನಿಗದಿಮಾಡಿದ ಗುತ್ತಿಗೆಗೆ ರೈತರ ಒಪ್ಪಿಗೆ ಗೊಣಗಿಲ್ಲದೆ ದೊರೆಯುತ್ತದೆಂದು ನೆಕ್ಲದೋವ್ ಭಾವಿಸಿದ್ದನು (ಪುನರು. ೨೭೦). [< ಗೊಣಗು$_1$]

ಗೊಣಗು$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಗುಣಿ: "ಗುಣಿಯೆನಲ್ ಗೊಣಗಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೨-೩೭). 'ಗುಣಿ$_2$' ಪರಾ. [ದೇ.॥ ತೆಲು. ಗುನುಕ, ಗುನುಕು=ಬರಗಾಲದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಡುಧಾನ್ಯ]

ಗೊಣಗುಟ್ಟು, ಗುಣಗುಟ್ಟು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಪಿಸುಮಾತನಾಡು: ಉಗ್ರ ಬಾಹುವಿಗೆ ಅಣ್ಣನಾದ ಮಹಾಬಾಹುವಿನಿಂದೊಡಗೂಡಿ ಶಂಕುಕರ್ಣನು ಗೊಣಗುಟ್ಟುವ ಮಾತುಗಳಂ ಕೇಳಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೫೩೨-೨). ೨. ಅಸಮಾಧಾನ ದಿಂದ ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತನ್ನಲ್ಲೇ ಮಾತನಾಡಿಕೊಳ್ಳು; ಗೊಣಗು: ಅವಳಿಗೂ ಸಹ ತನ್ನಲ್ಲಿ ಅನಾದರಣೆ–ಎಂದು ಗೊಣಗುಟ್ಟುತ್ತ . . . ಹೋದನು (ಮಹಾಗ. ೦೨). **ಗುಣಗುಟ್ಟು$_1$:** ೧. ಅವನೇ ಅಪ್ಪಣೆ ಕೊಟ್ಟದ್ದನು ಎಂದು ಶಾಂತರೀತಿಯಿಂದ ಗುಣಗುಟ್ಟಿದಳು (ಮೊಪಾಸಾ. ೮). ೨. ರಮಾದೇವಿಯು – 'ಹೌದು, ನಾನು ಸಾಹೇಬರ ಕೊಲೆಮಾಡಿದೆನು . . .' ಎಂಬ ಮಾತನ್ನು ಗುಣಗುಟ್ಟತೊಡಗಿದ್ದಳು (ಸ್ಕೂಲಮಿ. ೨೨೫). [ಗೊಣಗು$_2$ + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಗೊಣಗುಡು (ಕ್ರಿ). ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಮಾತನಾಡಿಕೊಳ್ಳು; ಗೊಣಗುಟ್ಟು: ಗೊಣಗುಡದೆ ಅವನು ಅವಘಡವ ಸಹಿಸಿ ಎದುರಿಸುವ ವೀರಜಾತ (ಅರಳು. ೧೭೬-೬); ಅವಳು ಗೊಣಗುಡುತ್ತ . . . ಅವನ ಕಣ್ಣಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣಿಟ್ಟು ನೋಡಿದಳು (ಪುನರು. ೫೪೫). [ಗೊಣಗು$_2$+ಕುಡು$_1$ (<ಕೊಡು$_1$)]

ಗೋಣಗುಮಾತು (ನಾ). ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಮಾತು ; ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಆಡುವ ಮಾತು : ನಾನು ಸತ್ಯವನ್ನು ಗೋಣಗುಮಾತಿನ ಮುಸುಕಿನಲ್ಲಿ ಮುಚ್ಚಿದೆ (ಮುಗಮಾಂ. ೪೯). [ಗೊಣಗು$_2$ + ಮಾತು$_1$]

ಗೋಣಗೆ (ನಾ). ಕುದುರೆ, ದನಕರು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮೇವಿಗಾಗಿ ಕಟ್ಟುವ ತೊಟ್ಟಿ ; ಗೋದಲೆ (?) : ಕುದುರೆಯ ಎದೆಯುದ್ದವಾಗಿ ಮುಂದುಗಡೆಯಲ್ಲಿ ಗೋಣಗೆಯ ಗೂಟವನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದು (ಅಶ್ವಟೀ. ४೭-೮). [?]

ಗೋಣಬೆ (ನಾ). ಬಣಬೆ ; ರಾಶಿ ; ಮೆದೆ : ಹುಲ್ಲಿನ ಗೋಣಬೆಯಂತಿಹುದು ಈ ಲೋಕವು ಅದರಾಚೆಗೀಚೆಗೆ ಕಲಕಿ ಕತ್ತಿಗಳಂದದೆ ಕಚ್ಚಾಡುತಿರುವುವು ದೇಶದೇಶಗಳೊಡೆತನಕೆ (ಇಂಚಾಪ. ೧೮೩-೧೪). [<ಕೊಣಬೆ]

ಗೋಣಸು ' ಗೊಟಸು ' ನೋ.

ಗೋಣಸೇನ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಗೋಣಸೇನ ಪಣ್ಡಿತ ಭಟ್ಟಾರಕರ (ಎಕ. I, ४-೦೦ : 978). [<ಸಂ. ಗುಣಸೇನ]

ಗೋಣಿ ' ಗೋಣೆಯ ' ನೋ.

ಗೋಣೆಗಲ್ (ನಾ). (?) : ಇದು ಪಡೆದೆಮ್ಮ ಪೂರ್ವ (ಭವದುರ್ವಿಧಿಯಿಂ) ಗೋಣೆಗಲ್ಲ ಮೇಲೆ ಕಟ್ಟಿದ ಮನೆ ಪಟ್ಕಿಗೆಟ್ಟು ನೆಟಿ ಪಾಸಟಿಯ[ಯಿ]ಲ್ಲಿರುಳಾಯ್ತು ಭೀತಿಯೊಡ್ಡೊದವಿದುದೀ ಪಯೋಧರದ ಪೆರ್ಚುಗೆಯಂ ಸಲೆ ನಿಟ್ಟಿಸನ್ನದಾಸ್ಪದವತಿ ದೂರಮಿರ್ಪೂಡಿರು ಪೋಪೊಡೆ ಪೋಗೆಲೆ ಪಾಂಥ ಕೇಳಿದಂ (ರಸರ. ಪರಿ. ೧೨೬). [?]

ಗೋಣೆಯ, ಗೋಣೆ (ನಾ). ೧. ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆ ; ಮೌರ್ವಿ : ಪುರ್ವುಮ[ಮ]ಗಳ್ ಬಿಡದಳ್ಳಿಱಿದಿಕ್ಷುಚಾಪದೊಳ್ ಖಳ ಕುಸುಮಾಸ್ತ್ರನಿಟ್ಟ ಗೋಣೆಯಕ್ಕೆಣೆಯಾಗಿರೆ (ಪಂಪಭಾ. ४-೩६) ; ನೆರೆದಶ್ವಗ್ರೀವನ ಬಿಲ್ಲ ಗೋಣೆಯಮಂ ಭೋಂಕನೆ ಕುಱಿದಱಿದಱಿದನಬ್ಜಜಠರಂ ಧುರದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೬೦) ; ಧನುವುಂ ಕರ್ಬಿನ ಬಿಲ್ ಗಡಂ ಗೋಣೆ [ಪಾಠಾಂ. ಗೊಣೆ, ಗೊಲೆ, ದೋಣೆ] ಯಮುಂ ನೀರೇಜಸೂತ್ರಂ ಗಡಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೫೨) ; ರಣವಿಜಯನವವಸನ ಮಣಿಭೂಷಣಪರಿಷ್ಕೃತನಾಗಿ ತಿರುವಿನ ಗೋಣೆಯವನು ನೇವರಿಸಿದನು ಸಂತೈಸಿ ಸಂಹನವ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೩-೪೮). ೨. ಅಲಗು ; ಧಾರೆ : ಕೆಣಕಿದನು ದಾನವನನಾಗಳೆ ಹಣಿದವನ ಹೊಯ್ದುಮಳಚಕ್ರದ ಗೋಣೆಯದಲಿ ಮೆಱಸಿದನು ತಲೆಯನು ದಿವಿಜನಗರಿಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೯-೫೪). **ಗೋಣೆ** : ೧. " ಗೋಣೆ (ಗೋಣೆಯ)-ಗುಣ=ಬಿಲ್ಲ ಹೆದೆ " (ತದ್ಭಕೋ. ೧೧) ; ನರನ ಬಿಲ್ಲ ಗೋಣೆಯು[ಪಾಠಾಂ. ಯ]ಮನೆಚ್ಚಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೨೦೮) ; ಎಡಗೈಯೊಳೊತ್ತಿ ಬಿಲ್ಲಂ ಪಿಡಿದೊಯ್ಯನೆ ತೀಡಿ ಗೋಣೆಯುಮಂ ಕಡುಪಿಂ ಜೇವೊಡೆವಾಗಳ್ (ಅಬ್ಬಿಕಾ. ೨೯೯). [ದೇ.॥ ತೆಲು. ಗೊನೆಯ]

ಗೋಣ್ಣೆ, ಗೊಣ್ಣಿ (ನಾ). ೧. ಮೂಗಿನಲ್ಲಿ ಸುರಿವ ಶ್ಲೇಷ್ಮ ; ಸಿಂಬಳ : ಕಿವಿಯೊಳಗಣ ಗುಗ್ಗೆ ಕಣ್ಣನೊಳಗಣ ಕಿಸುರು ಮೂಗಿನೊಳಗಣ ಗೊಣ್ಣೆ (ಪಾಹಟೀ. ೨-೩-೫೩ ವ) ; ಕೈಚೌಕ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಮೂಗಿನ ಗೊಣ್ಣೆ ತೆಗೆದನು (ಪುನರು. ೯೬) ; ಕೊಕ್ಕಿನಿಂದ ಗೊಣ್ಣೆಯ ಹಾಗೆ ಜೊಲ್ಲು ಸುರಿಯುವುದು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೧೩೬). ೨. (ಉಕ)(ಮಸಿಯ) ಕರೆ ; ಗುರುತು : ಒತ್ತ ಕರಡಿನೊಲು ಬಾನದ್ದಿತ್ತು ಮಸಿ ಗೊಣ್ಣೆಯವೊಲು ವನವೆದ್ದಿತ್ತು (ಮುಕ್ತಕಂ. ೫೬-೦೮). **ಗೊಣ್ಣಿ** : ೧. ' ಗೊಣ್ಣಿಹುಳ ' ಪರಾ. [?]

ಗೊಣ್ಣೆಗ (ನಾ). ಯಾವಾಗಲೂ ಗೊಣ್ಣೆ ಸುರಿಯುವ ಮೂಗುಳ್ಳವನು : " ಘುಣ್ಣಕಃ, ಘುಣ್ಣಾನಃ, ಈ ೨ ಗೊಣ್ಣೆಗಂ " (ಶಾಬಕ್ಕ. ೦೦೭). [ಗೊಣ್ಣೆ + -ಗ$_2$]

ಗೊಣ್ಣೆವುಟು, ಗೊಣ್ಣಿಹುಳ (ನಾ). (ಗೊಣ್ಣೆಯಂತಿರುವ) ಗೊಬ್ಬರದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಹುಳು : ಸ್ಪರ್ಶರಸಮೆರಡುಮನಱಿವ ಶಂಕ ಶುಕ್ತಿ ಗುಳ್ಳೆ ಗುಬ್ಬಿ ನಾಯಿನೊಳಲೆ ದೊಪ್ಪುಳು ಗೊಣ್ಣೆವುಟು ಕ್ರಿಮಿ ಮೊದಲಾದುವು (ಪಸಾರ. ९೫-೦೫). **ಗೊಣ್ಣಿಹುಳ** : ಗೊಣ್ಣೀಹುಳ ಮುಂತಾದ ಹುಳಗಳು ಹುಟ್ಟಿ ಗಿಡ ವೃಕ್ಷ ಲತೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಬೇರನ್ನು ಕಡಿದು ಕೆಡಿಸುತ್ತವೆ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ४೪). [ಗೊಣ್ಣೆ + ಪುಟು$_1$]

ಗೊತ್ತು, ಗುಂತಂ, ಗೊಂತು (ನಾ). ೧. ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನ ; ಮೂಲಸ್ಥಳ ; ನೆಲೆ : "ಇಕ್ಕೆ, ಇಂಬು, ಗೊತ್ತು . . . ಆಗರಂ-ಈ ೧೫ ಆಶ್ರಯಕ್ಕೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೦೩-೨೯೦) ; " ನೆಲೆ ತಾಣ ಗೊತ್ತುಂ ಗಕ್ಕನೆ ಚಾವಡಿಯುಂ ಮೇರೆಯಾಗರವಸದಂ " (ಕವಿಕಂ. ೦೩೫) ; ಜಸದ ಸಯ್ಪು ನೆಗಳ್ತೆಯ ಲೋಕದೇಳ್ಗೆ ಯೌನ್ನತ್ಯದ ಗೊತ್ತೆನುತ್ತಿ ಧರೆ ಬಣ್ಣಿಪುದೀ ಕಲಿದೇವ ಸೆಟ್ಟಿಯಂ (ಸೌಇಇ. IX-1, ೨೯೬-೩೯ : 1176) ; ನನ್ನಿಗಾಗರಮುಱಿತಕ್ಕೆ ಗೊತ್ತು (ಅಬ್ಬಿಕಾ. ೩) ; ಸಿಂಗರದಿಕ್ಕೆ ಮಂಗಳದ ಮೈಸಿರಿ ಜಾಣ್ಮೆಯ ಗೊತ್ತು . . . ಆತನ ಪುತ್ರಿ ಭೂವರಾ (ರಾಜಶೇ. ೭-೦೦೦) ; ಸೌಖ್ಯದೆಡೆ ಪುಣ್ಯದ ಗೊತ್ತು (ಹಸ್ತಿಮಾ.೦-೨೪) ; ಗೊತ್ತು ಗೊತ್ತಿರದೊತ್ತಲ್ಲೆಲ್ಲಿ (೧೯ವಿಂ. ६೩-೦೯). ೨. (ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಕೆಲಸಕ್ಕಾಗಿ) ನಿಶ್ಚಿತವಾದ ಜಾಗ ; ಕ್ಲ್ಪಪ್ತಸ್ಥಳ : ಧ್ಯಾನದಿಂದ ವಸ್ತುವ ಮನದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿತಂದು ಯಿಷ್ಟಲಿಂಗದ ಗೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಬೈಚಿಟ್ಟಿರಬೇಕೆಂಬುದು ಆಧಾರದೃಷ್ಟ (ಪದಗೋ. ೧೨೦-೬೫). ' ಗೊತ್ತು ಕೂರು ' ಪರಾ. ೩. ಮುಟ್ಟತಕ್ಕ ಸ್ಥಳ ; ಗುರಿ ; ಈಡು : ಹಾವಸೆಗಲ್ಲ ಮೆಟ್ಟಿ ಹರಿದು ಗೊತ್ತ ಮುಟ್ಟಬಾರದಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೨೦೦) : ಅಖಂಡೇಶ್ವರ ಲಿಂಗವನೊಡಗೂಡಿ ಮರಳಿ ಬಾರನೆಂಬುದೆ ಎನ್ನ ಅಱುಹಿನ ಗೊತ್ತು (ಅಖಂಡೇ. ೦४६-೦೩೭). ४. ದನಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಸ್ಥಳ,-ಜಾಗ : ಹಟ್ಟಿಯ ಗೊತ್ತಿನೊಳಗೆಯನವರತಂ ಕಟ್ಟಿ ಕಱೆವ ಸಗ್ಗದ ಹಸುವಲ್ಲವೆ (ಜಯಕಾ. ೦४-೩೦). ೫. ದನಕರುಗಳಿಗೆ ಹುಲ್ಲುಹಾಕಲು ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟೆ ಕಟ್ಟಿ ಮಾಡಿರುವ ಸ್ಥಳ ; ಗೋದಲೆ : ಕೊಟ್ಟಗೆಯ ಹೊಕ್ಕು ಗೊತ್ತಿನ ಹತ್ತಿರವೆ ನಿಂತು (ನವರಾ. V, ೭೩). ೬. ಮೇರೆ ; ಎಲ್ಲೆ ; ಸೀಮೆ : ಕುಕ್ಕನೂರ ಬಟ್ಟೆಯ ಗೊತ್ತಿನ ಕಲ್ಲಿಂ ಬಡಗ (ಮುಂಬಶಾ. ೨೫೫-೩೨ : 1144) ; ಮಮ್ಮರ ಸರಳಿಯ ಗಂಡಗುಡಿಯ ಪದುಮಯ್ಯ ಬಿಟ್ಟ ಗೊತ್ತಿನ ಹುಣಸೆಯ ಕೆಂಗಾಡು ಕೆಯಿ ಮತ್ತರು ನಾಲ್ಕು (ಸೌಇಇ. IX-1, ೩೨೯-೭४ : 1209) ; ಧರ್ಮಾಚಾರ್ಯ ತಾಂ ಪೋಗಿ ನಿಂತೆಲವೊ ಬೊಮ್ಮರಕ್ಕಸ ನನ್ನ ಭಾಷೆಯಾ ಗೊತ್ತು ಮುಟ್ಟಿದೆನೆಂದೆನೆ (ಪ್ರಾಕಥಾ. ೮-४೭). ೭. ವಿಧಿ ; ನಿಬಂಧನೆ ; ನಿಯಮ : ಶಿವಶರಣರ ಸತ್ಯಸನ್ಮಾರ್ಗದ ಗೊತ್ತಿನ ಮರಿಯಾದೆಯನಱಿಯದೆ (ಮಹಾದೇ. ೫-೦೯) ; ಆತ್ಮ ನಿಶ್ಚಯವಾದಲ್ಲಿಯೇ ಕೈವಲ್ಯ ತತ್ವವನಱಿದಲ್ಲಿಯೇ ಒಳಗು ಈ ಗುಣ ಸದಮಲಭಕ್ತನ ಮುಕ್ತಿ ಎನ್ನಯ್ಯ ಪ್ರಿಯ ಇಮ್ಮಡಿನಿಃಕಳಂಕಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನಿಕ್ಕಿದ ಗೊತ್ತು (ಮದೇವ. ೨೮೮-೩೯) : ಕಟ್ಟಲೆ ಮಾಡಿ ಗೊತ್ತಿಗೆ ನಿಲ್ಲಿಸಿ (ಮೈಆರಿ. ೦೯೨೯, ೦೮-೨೨ : 1402) ; ಹರಹರ ಕುನ್ನಿ ಮುಟ್ಟದ ಘಟವಿದು ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತದ ಗೊತ್ತು ಮುಟ್ಟುವೆನು (ಭೈರಸೂ. ೨೩४) ; ಗೊತ್ತಿನ ಚಾರರನಂತಮಹೋತ್ಸವದಿಂದೆ ಧರಾತಳಮಂ ಗಮಿಸುತ್ತುತ್ತಮದಭ್ರಮುವಲ್ಲಭನಂ ಸಲೆ ಕಂಡಮರಾವತಿಗೆಯ್ದಿಸಿದರ್ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೦-೩-೨೭). ८. ತಿಳಿದುದು ; ವಿದಿತವಾದುದು : ಅಲ್ಲಿ ಕುಱುಹಿನ ದಿಣ್ಣೆಯದು ನಿಮಗೆ ಗೊತ್ತೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಗೂಳಿಯ ಕಲ್ಲಿದೆಮಗೆ ನೆಱಿ ಗೊತ್ತೆಂದು ಮಾತಾಡೆ (ಚಾವುಂರ. ೯೯-೦೭) ; ಪರಿಚಯವಿದ್ದವರೊದ್ದರು ಕಡುಲೇಸು ಗೊತ್ತು ತಿದ್ದುವರೆಮ್ಮನೆಂದು (ಇಂಚಾಪ. ೭೮-೭೭) ; ಅದು ಬರಿಯ ಪೊಳ್ಳುಮಾತೆಂಬುದು ಲಲಿತಳಿಗೂ ಗೊತ್ತು (ಮುರುಳಿ. ೫೦). ೯. ಕುರುಹು ; ಗುರುತು : (+). ೧೦. ಪರಿಚಯ ; ಮಾಹಿತಿ : ತತ್ವಂಗಳ ಗೊತ್ತ ಗುಟ್ಟೆಂದು ಬಿಡಬಾರದು (ತುಕಾಗಾ. ೮-೩೫) : ಐದು ತತ್ವಗಳಿಂದಾದ ದೇಹಕ್ಕೆ ರೋಗರುಜೆಯಹುದೇ ಕಾರ್ಯತತ್ವಗಳ ಗೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ನಿಂದು ಅವಱವಱ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಲ್ಲಿ ಹೊತ್ತು ನಿತ್ತರಿಸುವುದೇ ಕ್ರಮ (ಸರ್ವಪ. ೨೦-೯೬). ೧೧. ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದು ; ಖ್ಯಾತಿಹೊಂದಿರುವುದು : ವಿಪ್ರಂ ಸುತ್ತರದ

ಪಲಬಗೆಯ ತೀರ್ಥಯಾತ್ರಾದಿಗಳಂ ಗೊತ್ತಿನ ಹಾಲಾಸ್ಯದೊಳಂ ತತ್ತ್ವಳವಂ ಬಿಟ್ಟು ಮುಕ್ತಿಯಂ ಪಡೆದಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೧-೭೧). ೧೨. (ಆಲು) ಯೋನಿ ; ಜನನಾಂಗ : ಆರಿಗೂ ತೋಱದ ಅಂಬರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಎರಳೆ ಮಱಿಯನಿಕ್ಕಿ ಸತ್ತಿತ್ತು ಮಱಿಯ ಮಂಡೆಯ ದೆಸೆಯಲ್ಲಿ ಮಱಿ ತಾಯ ನೆಱೆ ನೋಡಿ ಸತ್ತುದನಱಿಯದೆ ಗೊತ್ತ ಮೂಸುತ್ತಿದ್ದಿತ್ತು (ಕೋಲಶಾಂ. ೩೮-೨೭). **ಗುಂತು :** ೯. ಗುಂತೇನ ಕೇಳ್ವುದು ಮಹಂತ ಕಾರಣತನು ವಿದೆಂತಿಹುದು ತಿಳಿಪೆನಲು (ಮನೋವಿ. ೩-೩೨) ; ಅದಱ ಗುಂತ ವಿವರಿಸಿ ನಿರೂಪಿಸುವುದೆನಲು (ಮನೋವಿ. ೫-೧೨). **ಗೊಂತು :** ೧. ತಿರುತಿರುಗಿ ಸುಳಿವ ಜಲಜಂತುಗಳ ಗೊಂ [ಪಾಠಾಂ. ಗಂ]ತುಗಳ ನೆರೆನೆರೆದು ಮುನಿಜನಂ ಸೇವಿಸುವ ಭಾವಿಸುವ ಗಂಗೆಗವನಿಜೆ ಬಂದಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೦೯-೫); ಕಳ್ಳರಿಹ ಗೊಂತುಗಳನರಿದರಿದು ಸಂಹರಿಸಿ (ತುರಂಗ. ೧೫-೪). ೨. ತದ್ವಿಷ್ಣು ನರನಂತೆ ಕೇಳಿದಂ ಜೇಯ ತಾಂ ತಪಿಸಲ್ಕೆ ಗೊಂತಾ [ಪಾಠಾಂ. ನೆಲನಾ] ವುದುಸು ರೆಂದನು (ಪರಶು. ४೦-೮). ೩. ಇಂತು ಕೈಚಳಕದ ಬಿಲುಗಾಱತನ ಕಾಣ ಬಂತು ನೀನೆನಗಿದಿರ್ವಂದು ಗೊಂತಾಗಿ ನಿಲಬೇಡವೆನುತೆ ಕರ್ಣಗಣೆಯಿಂದೆ ಕಂತುವಿನೆರ್ದೆಯೊಳಿಕ್ಕಿದನು (ಮೋಹತ. ೦೨-೫೬). ೫. " ಲಾಯ, ಕೊಟ್ಟಿಗೆ, ತಬೇಲಿ (-ಯಲ್ಲಿಯ ಒಂದು ಅಂಕಣ, ಗೊಂತು) " (Stall. ಇಂಕನಿ) : ಗೊಂತಿಗೆ ಕಟ್ಟಿದ ದನಗಳು ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯ ಗೋದಲಿಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ಹುಲ್ಲು ತಿನ್ನುತ್ತಾ ಅಥವಾ ತಿನ್ನದೆಯೋ ನಿಂತಿವೆ (ನನ್ನೂರು. ೦೮). ೯. ಇವರ ಬಲವಂತಿಕೆಯ ನೋಳ್ಪೆನೆಂದೆನುತ ಲಕ್ಷವನೊಂದ ಗೊಂತರಿಯದಂತೆ ಶಾಖಾಗ್ರದೋಳ್ ಕಟ್ಟಿ ಧೊರೆಮಕ್ಕಳಿಗೆ ನೇಮಿಸಿದನು (ತುರಂಗ. ೦೦-೨೫); ಕರ್ಣ ನಮ್ಮೆಲ್ಲರಿಗೆ ಒಡಹುಟ್ಟಿದಾತನೆಂದು ಗೊಂತ ಹೇಳದೆ ಪೋದನು (ತುರಂಗ. ೯೫-೧೪). ೧೩. ನದಿಯಲ್ಲಿ ಆಳವಾದ ನೀರಿರುವ ಸ್ಥಳ ; ಮಡು : ಕೌರವನು ನಮ್ಮ ವಿಷಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಭ್ರಾಂತಿಗೊಳಿಸಿಯೆ ಗಂಗೆಯುತ್ತರ ಗೊಂತಿನಲಿ ಕೆಡಹಿದನು (ಸಂಭಪ. ೧೭-४೨).

ಗೊತ್ತಾಗು = ಅರಿವಾಗು ; ತಿಳಿದುಬರು ; ಗಮನಕ್ಕೆ ಬರು : ನಮ್ಮ ತಂದೆ ನನ್ನ ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಒಂದು ಸಮಯ ವನ್ನು ಒದಗಿಸಿಕೊಟ್ಟರೆ ಗೊತ್ತಾದೀತು (ಆರ್ಯಕ. ೩೫). **ಗೊತ್ತಾದ ಕಾಲ**= ನಿರ್ಣಯಿಸಿದ ಸಮಯ,-ಅವಧಿ : ಗೊತ್ತಾದ ಗುರಿಯನು ಗೊತ್ತಾದ ಕಾಲಕೆ ಮುಟ್ಟುವುದಾದರೆ ನೋಡು (ಇಂಚಾಪ.೯೨-४೭). **ಗೊತ್ತಿಗೆ ಮುಟ್ಟು**= ಗುರಿಯನ್ನು ಸಾಧಿಸು : ಕನ್ನಡಕಲಿಯ ಅಮೋಘವಾದ ಸೈನ್ಯದ ಮುಂದೆ ತನ್ನ ಸೈನ್ಯವು ಗೊತ್ತಿಗೆ ಮುಟ್ಟುವದಿಲ್ಲೆಂದು ಅವನು ತಿಳಿದು ಕೊಂಡನು (ಈಶಸಂ. ೩). **ಗೊತ್ತಿಗೆ ಹಚ್ಚು, ಗೊತ್ತು ಹಚ್ಚು** = (ಉಕ) ೧. ಕೆಡಿಸು ; ನಾಶಪಡಿಸು ; "ಹಾಳುಮಾಡು" (ಜಾನಕೋ. ೫೧) : ಮುಸಲ್ಮಾನರು ಆರ್ಯಾವರ್ತವನ್ನೆಲ್ಲ ಗೊತ್ತಿಗೆ ಹಚ್ಚಿದರು (ಕಸಿಂಹಾ. ೨೨); ಮುತ್ತುರತ್ನದ ಒಡವೆಗಳನ್ನು ಗೊತ್ತಿಗೆ ಹಚ್ಚಿದನು (ಜಯಂತ. ೩೮೮) : ಇವನನ್ನೂ ಇವನ ಕಿಶೋರಿಯನ್ನೂ ಗೊತ್ತಿಗೆ ಹಚ್ಚದಿದ್ದರೆ ನನ್ನ ಹೆಸರು ಗೌಹರಳಲ್ಲ (ಕೂಕಕಾ. ४೯) ; ನೀನು ಆ ಒಡವೆಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಒಂದೊಂದೇ ಎಂದು ಒಂದೆರಡು ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಗೊತ್ತುಹಚ್ಚಿಬಿಟ್ಟೆ (ಅಂಬಿಕೆ. ೧೭). ೨. ಪತ್ತೆ ಹಚ್ಚು : ಕಂಡುಹಿಡಿ : ತಾನು ಕಂಡಿದ್ದ ಆ ಸೂಕ್ಷ್ಮಜೀವಾಣುಗಳೇ ಮಾನವನ ರೋಗಕಾರಣವೆಂದೂ, ಅವುಗಳನ್ನು ಗೊತ್ತುಹಚ್ಚುವ ಬಗೆ ಹೇಗೆಂದೂ ನಿರಂತರ ಯೋಚಿಸುತ್ತಿದ್ದನು (ವಿಕಾಸ.೫೩). **ಗೊತ್ತಿಗೆ ಹತ್ತು**= ಗೊತ್ತಿಗೆ ಮುಟ್ಟು : ಮಹಾರಾಜ, ಹೀಗೆ ಮಾಡಿದರೆ ಗೊತ್ತಿಗೆ ಹತ್ತ ಲಾರದು (ತುಳಸಿ. ೨೯೭). **ಗೊತ್ತಿನವ** = ೧. ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಗೊತ್ತುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟವನು; ನಿಯುಕ್ತನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಗೂಢಚಾರ : ಹೊಡಸಿದ ರಣಭೇರಿ ನಡೆಸಿದರಾನೆಯ ಬಿಡದೆ ಬಂದರು ಗೊತ್ತಿನವರು (ಸೌಂದಕಾ. ೭-೫೭). ೨. ತಿಳಿವಳಿಕೆಯುಳ್ಳವನು: ಭೂವರಂ ಕೊಡುವುದರೊಳೊಂದೊಂದು ಗೊತ್ತಿನವನೀವಗೆಯೊಳೊರದೆಯಿದರೇಳ್ಗೆ ಯತಿಶಯವನ್ನು (ಕೃಷ್ಣವಿ. ೨-४೮). **ಗೊತ್ತಿನವು** = ಪರಿಚಿತವಾದುದು ; ತಿಳಿದುದು : ದಟ್ಟಡವಿಗಳು, ಗುಡ್ಡಗಳು, ಕಂದರಗಳು, ಓರೆಗಳು ನಮಗೆ ಪೂರಾ ಗೊತ್ತಿನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನಾವು . . . ತಮ್ಮನ್ನು ಬೇಟೆಯಾಡ ಲಿಕ್ಕೆ ಕರೆದೊಯ್ದು . . . ತೋರಿಸುವೆವು (ತುಳಸಿ. ೧೫೧). **ಗೊತ್ತಿರು** = ತಿಳಿದಿರು; ಪರಿಚಯವಾಗಿರು : ಗೊತ್ತು ಗೊತ್ತಿರದೊತ್ತಲೆಲ್ಲಿ ? (೧४ವಿಂ. ೬೩-೧೫) ; ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ವಚನಗಳ ವಾಙ್ಮಯದ ವಿಸ್ತಾರವು ನನಗೆ ಗೊತ್ತಿ ದ್ದಿದ್ದಿಲ್ಲ (ವಚಶಾ. I, ೮ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). 'ಗಂಱುತು' ಪರಾ.

[ದೇ.॥ ತುಳು. ಗೊತ್ತು, ಗೊಂತು ; ತೆಲು. ಗೊತ್ತು]

ಗೊತ್ತುಕೂರು (ಕ್ರಿ). ಗೂಡು ಸೇರು ; ಇಕ್ಕೆಯನ್ನು ಸೇರಿಕೊಳ್ಳು : ಗೊತ್ತುಕೂರಲು ನೆರೆಯುತ್ತಿವೆ ಹಕ್ಕಿಹಿಂಡು (ಮಲೆಮ. ೨೭೫).

[ಗೊತ್ತು + ಕೂರು$_2$ (< ಕೂರ್$_3$)]

ಗೊತ್ತುಗಾತಿ (ನಾ). ಗೂಢಚರ್ಯೆ ನಡೆಸುವವಳು ; ಗೂಢಚಾರಿಣಿ : "ಸಂಗತಿಯೇನು ಉಪಾಯವಾಗಿ ತಿಳಿದು ಬಾ " ಎಂದು ಗೊತ್ತುಗಾತಿ ಯನ್ನು ಕಳುಹಿದಳು (ಚಿಕ್ಕರಾ. ೩४೨). [ಗೊತ್ತು + - ಕಾತಿ$_6$]

ಗೊತ್ತುಗಾರ, ಗೊಂತುಗಾರ (ನಾ). ೧. ಪರಿಚಿತನಾದವನು : (ಕ). ೨. ಯಜಮಾನ; ಮುಖ್ಯಸ್ಥ; ನಾಯಕ : ಸೇನೆಗಳ ಗೊತ್ತುಗಾರರಿಗೆ ಮತ್ತಿರುವ ಸೈನಿಕರಿಗೆ . . . ಕೋಟ್ಯಂತಮಾದ ಧನವಂ ಕಾಲಮೇಘದಂತೆ ವರ್ಷಿಸಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೩೨-೨೦) ; ಕತ್ತಿಯ ಕರದೊಳು ಪಿಡಿದು ಸಾಲಾಗುತ ಗೊತ್ತುಗಾರರು ಪೇಳಿದಂತೆ ವತ್ತಾಗಿ ನಿಂದಿಹ ವೀರರಾ ಪುರದೊಳು ಬಿತ್ತುವರತಿಭೀತಿಗಳನು (ಸೌಗಂಪ. ೧-೮) ; ವೀರಬಾಹುವು ಕಾಶೀಪಟ್ಟಣದ ಸುಡುಗಾಡಿಗೆ ಗೊತ್ತುಗಾರನಾಗಿದ್ದನು (ನೀತಿಚಿಂ. V, ೦೬). ೩. ಗೂಢ ಚಾರ : ಚಾವಡಿಯ ಹೆಗ್ಗಡೆ ಕರಣಿಕರು ಗೊತ್ತುಗಾರರು ಕುರಿಹಿನವರು - ಅವರಿಗೆಲ್ಲ ನಿಮ್ಮ ಗುರುತು ಮರೆಯದಿರುವುದಷ್ಟೆ ? (ಬಿಟ್ಟಅ. ೫೫-೭). **ಗೊಂತುಗಾರ :** ೧. ಕೊಡಗು ಮಂದಿಗೆ ಗೊಂತುಗಾರರಾಗಿ ಇರುವಂಥ ವರು ರಾಜರ ಬಳಿಗೆ ಬಂದು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೩೩).

[ಗೊತ್ತು + - ಕಾರ$_1$ (<-ಕಾಱ)]

ಗೊತ್ತುಗುರಿ (ನಾ). ನಿಶ್ಚಿತವಾದ ಉದ್ದೇಶ ; ಸ್ಥಿರವಾದ ಲಕ್ಷ್ಯ : ಇಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಕತೆಗಳ ಅಭ್ಯಾಸದಿಂದ ಹೊಸಕತೆಗಳ ಗೊತ್ತುಗುರಿ ಏನೆಂಬುದು ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗಾದರೂ ತಿಳಿಯುವಂತಾದರೂ ಸಾಕು (ಹೊಸಕ್ಕ. ೨೮೦) ; ಅವನು ನನ್ನ ಸಮ್ಮತಿಗಾಗಿ ಹಾಗೂ ಸಲಹೆಗಾಗಿ ಕಾದಿದ್ದಾನೆ. ಇದರ ಗೊತ್ತುಗುರಿ ನಿನಗೆ ಸೇರಿದ್ದೆಂದು ಅವನಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದ್ದೇನೆ (ಪುನರು. ೫४೫). P ಇದು ಒಂದೇ ಅರ್ಥದ ಎರಡುಶಬ್ದಗಳು ಸೇರಿ ಆಗಿರುವ ರೂಪ. [ಗೊತ್ತು + ಗುರಿ$_1$ (< ಕುಱಿ$_2$)]

ಗೊತ್ತುಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಗುರಿಯಿಲ್ಲವಾಗು ; ಉದ್ದೇಶಹೀನವಾಗು : ಭಕ್ತಿ ಯಿಲ್ಲದ ಶಿಷ್ಯ ಗೊತ್ತುಗೆ[ಪಾಠಾಂ. ಗೊತ್ತಿಕೊ]ಟ್ಟುಪದೇಶ ಬತ್ತಿದ ಕೆಱೆಯ ಬಯಲಲ್ಲಿ ರಾಜಾನ್ನ ಬಿತ್ತಿ ಬೆಳೆದಂತೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೭೩).

[ಗೊತ್ತು + ಕೆಡು$_1$]

ಗೊತ್ತುಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಯಾವುದಾದರೂ ಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ನಿಯೋಜಿಸು: ನಾರದಂಗೆ ಮೇಣ್ ಬಿಜ್ಜೆಯಂ ಪೇೞೆ ಸತ್ಯಭಾಮೆಯಂ ಗೊತ್ತುಗೆಯ್ವಂ (ಅದ್ಭುತ. ೨೭-೨೩). [ಗೊತ್ತು + ಕೆಯ್$_1$]

ಗೊತ್ತುಪಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ನಿಗದಿಮಾಡು ; ನಿಷ್ಕರ್ಷಿಸು ; ನಿರ್ಧರಿಸು : ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಅವರಿಗೆ ಜೋಡಿಕಚೇರಿಗಳನ್ನು ಗೊತ್ತುಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಸಂಗೀತ. ೬); ಆದರೆ, ಈ ಮಧ್ಯಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಅಥವಾ ಮಿತಿಯನ್ನು ಗೊತ್ತುಪಡಿಸುವುದು ಬಹುಕಷ್ಟ (ಇಸ್ಲಾಂಸಂ. ೨೩೬).

[ಗೊತ್ತು + ಪಡಿಸು]

ಗೊತ್ತುಪಾಡು (ನಾ). ಏರ್ಪಾಟು ; ವ್ಯವಸ್ಥೆ : ಆಚರಣೆಯಲ್ಲಿಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವಂಥ ಯಾವುದಾದರೂ ಸಂಧಿ, ಕರಾರು, ಒಡಂಬಡಿಕೆ, ಗೊತ್ತುಪಾಡು, ಸನ್ನದು ಅಥವಾ ಅಂಥ ಇತರ ದಸ್ತಾವೇಜುಪತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಯಾವುದಾದರೂ ಉಪಬಂಧದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿರುವುದೋ ಆ ವಿವಾದಕ್ಕೆ (ಭಾಧಾನ. ೭೧) ; ಒಂದು ಗೊತ್ತುಪಾಡು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬನೂ ತನಗೆ ಇಷ್ಟ ಬಂದಂತೆ ನಡೆಯುತ್ತಾನೆ (ರಾಜ್ಯಶಾ. ೪೪). [ಗೊತ್ತು + ಪಾಡು$_3$]

ಗೊತ್ತುಮಾಡು, ಗೊಂತುಮಾಡು (ಕ್ರಿ). ೧. (ವಾಸಸ್ಥಳವನ್ನಾಗಿ) ನಿರ್ಧರಿಸು ; ನಿರ್ಣಯಿಸು; ನಿಗದಿಮಾಡು : ವನಾಂತರಮನೆ ಗೊತ್ತು ಮಾಡಿ ಭರದಿಂ ತಳರ್ದತ್ತ ಧಿರಾಜಕುಂಜರಂ (ಆನಂಪು. ೩-೧೦೪). ೨. ವಿವಾಹಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿಸು : ಮಗನಿಗೆ ಸರಿಯಾದ ಕಡೆ ಹೆಣ್ಣು ಗೊತ್ತುಮಾಡಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). **ಗೊಂತುಮಾಡು : ೨.** ನೃಪ ತಾಂ ತಿಳಿದು ಭೂಕಾಂತವತ್ಸಗೆ ಗೊಂತುಮಾಡಿಹ (ರತ್ನಾಕ. ೬).

[ಗೊತ್ತು + ಮಾಡು$_1$]

ಗೊತ್ತುಮುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಗೊತ್ತಾದ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಸೇರು; ಗುರಿಮುಟ್ಟು : ಉದಕದಲ್ಲಿ ತೊಳೆದು ಕಂಡಿಹೆನೆಂದಡೆ ಮಲಿನದವನಲ್ಲ ಪುಷ್ಪದಲ್ಲಿ ಹೊದಿಸಿ ಕಂಡಿಹೆನೆಂದಡೆ ಹೊತ್ತಿನ ವೇಳೆಗೆ ಬಂದು ಗೊತ್ತುಮುಟ್ಟುವನಲ್ಲ (ಮೋಳಿಮಾ. ೯೦-೩೫೮). [ಗೊತ್ತು + ಮುಟ್ಟು$_1$]

ಗೊತ್ತುಮೆಟ್ಟು (ಕ್ರಿ).=ಗೊತ್ತುಮುಟ್ಟು: ಗೊತ್ತುಮೆಟ್ಟಿ ದಾಂಟಿ ಹುಟ್ಟದೆ ಹೋದ ಪರಿಯ ನೋಡಾ (ಆದವ. ೩೩-೯೮). [ಗೊತ್ತು + ಮೆಟ್ಟು$_1$]

ಗೊತ್ತುವಳಿ (ನಾ). ಠರಾವು ; ನಿರ್ಣಯ : ಆದುದರಿಂದ ಗೊತ್ತುವಳಿ (ಠರಾವು)ಗಳಿಗೆ ಬೆಲೆ ಕಡಿಮೆ (ದಾಬುತ್ತಿ. ೫) : ಈ ಕಮಿಟಿಯ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಗಳಾಗಿ ಕರ್ಣಾಟಕದಲ್ಲಿ ಕೆಲಸಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಗೊತ್ತುವಳಿ ಮಾಡಿದರು (ಸೇನಾಹ. ೪೬). [ಗೊತ್ತು + – ವಳಿ$_1$]

ಗೊತ್ತುಹಾಕು (ಕ್ರಿ). ಪತ್ತೆಹಚ್ಚು ; ಕಂಡುಹಿಡಿ : ಬರೆದವಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಯಿಧಾರು ಯಂತ ಗೊತ್ತುಹಾಕಿ ಹಿಡಿಯಲಿಕೆ ಬಂದಲ್ಲಿ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೪೬-೩೨; 1646 ?). [ಗೊತ್ತು + ಹಾಕು (<ಪಾಯ್ಕು$_1$)]

ಗೊದಮ$_1$ (ನಾ). ೧. ರಥದ ವೇಗವನ್ನು ತಡೆಯಲು ಮತ್ತು ರಥವನ್ನು ಪಕ್ಕಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿಸಲು ಬಳಸುವ ಮರದ ಸಾಧನ,– ಕೊರಡು,– ತಡೆಮರ : "(ಇಳಿಜಾರಿನಲ್ಲಿ ಬಂಡಿಯ ಗಾಲಿ ಉರುಳಿಹೋಗದಂತೆ ತಡೆಯಲು ಗಾಲಿಯ ಮುಂದೆ ಇಡುವ) ತಡೆಮರ, ಗೊದಮ " (Scotch. ಇಂಕನಿ) : ತೇರಿಗೆ ಹಿಂದುಗಡೆ ಹೆದ್ನ ಹೇಗೆ ಮುಖ್ಯವೋ ಮುಂದುಗಡೆ ಗೊದಮ ಹಾಗೆಯೇ ಮುಖ್ಯ (ಗರುದಾ. ೬೪). ೨. ದಪ್ಪವಾಗಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಅವನು ಒಳ್ಳೆಯ ಗೊದಮ (ರೂಢಿ).

ಗೊದಮಹಾಕು=ತಡೆಯಿಡು; ಅಡ್ಡಿಮಾಡು : ಇನ್ನೇನು ಲಗ್ನಪತ್ರಿಕೆ ಆಗಬೇಕಿತ್ತು. ಸೋದರಮಾವ ಬಂದು ಗೊದಮಹಾಕಿಬಿಟ್ಟ (ರೂಢಿ).

[ದೇ.॥ ತುಳು. ಕೊದಮೆ, ಗೊದಮೆ=ಹೆಡ್ಡ]

ಗೊದಮ$_2$ (ನಾ).=ಗೊದಮೊಟ್ಟೆ$_2$: ಗೊದಮ ಕಪ್ಪೆಯಾಗುತ್ತಿತ್ತು ; ಹುಳು ಚಿಟ್ಟೆಯಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ಪುನರು. ೫೨೭). [?]

ಗೊದಮಟ್ಟೆ$_1$ ' ಗೊದಮೊಟ್ಟೆ$_2$ ' ನೋ.

ಗೊದಮಟ್ಟೆ$_2$, ಗೊದಮೊಟ್ಟೆ$_1$ (ನಾ). ತೆಂಗಿನ ಗರಿಯ ಬುಡದ ತುಂಡು; ಹೆಡೆಮೊಟ್ಟೆ : ಸೌದೆಗಾಗಿ ಅವರಿಗೆ ವಿಶೇಷ ಖರ್ಚಿಲ್ಲ, ಗೊದಮಟ್ಟೆಗಳೇ ಏಳೆಂಟು ತಿಂಗಳಿಗಾಗುವಷ್ಟು ಉರುವಲಾಗುತ್ತದೆ(ರೂಢಿ). **ಗೊದಮೊಟ್ಟೆ$_1$:** ಗೊದಮೊಟ್ಟೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಉರುವಲು (ರೂಢಿ). [<ಗೊದಮ$_1$+ಮಟ್ಟೆ$_1$]

ಗೊದಮೊಟ್ಟೆ$_1$ ' ಗೊದಮಟ್ಟೆ$_2$ ' ನೋ.

ಗೊದಮೊಟ್ಟೆ$_2$, ಗೊದಮಟ್ಟೆ$_1$(ನಾ). (ಬಾಲವುಳ್ಳ) ಮರಿಗಪ್ಪೆ; ಬಾಲದ ಕಪ್ಪೆ. 'ಗೊದಮೊಟ್ಟೆಮರಿ' ಪರಾ. **ಗೊದಮಟ್ಟೆ$_1$:** ಕೆಲವು ಕಪ್ಪೆಗಳು ಆಗಾಗ ವಟಗುಟ್ಟಿ ಹಾರಾಡುತ್ತಿದ್ದುವು. ಗೊದಮಟ್ಟೆಗಳ ಕರಿಹಿಂಡುಗಳೂ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಮುಲುಗುಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದುವು (ಕಾನೂರು. ೨೦).

[<ಗೊದಮ$_2$ + ಮೊಟ್ಟೆ$_1$]

ಗೊದಮೊಟ್ಟೆಮರಿ (ನಾ). ಬಾಲದ ಕಪ್ಪೆಯ ಮರಿ : " (ಮೊಟ್ಟೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಬಂದ ಕಾಲದಿಂದ ಕಿವಿರುಗಳೂ ಬಾಲವೂ ಬಿದ್ದುಹೋಗುವವರೆಗಿನ ಆದ್ಯವಸ್ಥೆಯ) ಕಪ್ಪೆ (ಜಾತಿ)ಯ ಗೊದಮೊಟ್ಟೆಮರಿ " (Tadpole. ಇಂಕನಿ). [ಗೊದಮೊಟ್ಟೆ$_2$ + ಮರಿ (<ಮಱಿ)]

ಗೊದಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು : ಸಿಸಿಲು ಬೊಂಪು ಸವಿಮಾಯ ಗೊದಳೆ ./. . ಆನೆಮೊಗನೆಂಬ ಪರಿಪರಿಯ ಮೀನ್ಗಳಂ ಗುದಿಗೆಯ್ದರು (ಹಚಕಾ. ೫-೪೫) ; ಸಸಿಲ್ಗೊದಳೆಮೀನ್ಬೊಂಬೊಪ್ಪುಮೀನ್ಪಂದಿಮೀನ್ಪೆಱಿ ಮೀನ್ಬಗ್ಗಡೆ ಬಣ್ಣಮೀನೆನಿಪಿವೆಲ್ಲಂ ಬೀಳ್ವುದಾ ತಾಣದೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೫-೧೧೫). ' ಗೋಜಳೆ ' ಪರಾ. [?]

ಗೊದಾಮು ' ಗುದಾಮು ' ನೋ.

ಗೊದುರಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : ಕೊಡಿಮರಹುಲ್ಲು, ಗೊದುರಹುಲ್ಲು, ಜರಿಹುಲ್ಲು, ನೊಸೆಹುಲ್ಲು (ವೃಜಿಗಿ. ೩೪-೬೫೪).

[ಗೊದುರ ? + ಹುಲ್ಲು (<ಪುಲ್)]

ಗೊದ್ದ$_1$ ' ಗೋದ$_1$ ' ನೋ.

ಗೊದ್ದ$_2$ (ನಾ). ಕರಿಯ ಬಣ್ಣದ ದೊಡ್ಡ ಇರುವೆ; ದಪ್ಪ ಕಟ್ಟಿರುವೆ: ಜಿಗುಳೆ ಕೆಂಜಿಗ ಕಟ್ಟಿರುಹೆಯೆಱೆತಿಯು ಗೊದ್ದ ನೆಗೆವ ಹಾವರಣೆ . , . ವಿಗಡದೆ ಪರಿದಾಡುತಿಹುವು (ಕಂಸವಿ. ೧೮-೫೦) ; ಮಹಡಿಯ ಮೇಲೆ ನಿಂತವರ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕರಿಯ ಗೊದ್ದದ ಸಾಲು ಕಂಡಂತೆ ಕಿಕ್ಕಿರಿದ ಜನಗಳ ತಲೆಗಳು ಕಾಣುತ್ತಿತ್ತು (ಕೊನೆಭೇ. ೨೭೪); ಗೊದ್ದಗಳನ್ನು ಓಡಿಸಿ ಮೂರು ಸಾರೆ ಕಾಲು ತಪ್ಪಿ ಬಿದ್ದು, ಗಿಡ ಏರಿದ್ದಿರಲ್ಲವೇ? (ಕುರಿಹಿಂ. ೭೩). [?]

ಗೊದ್ದ$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : "ನಿರ್ಮಜ್ಜವೆನೆ ಗೊದ್ದ[ಪಾಠಾಂ. ಗೊಡ್ಡ, ಗೋದ]ವಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೩೫-೧೪); ಬೂರಗ, ಅಂಬಟೆ, ಗೊದ್ದ, ಅಶ್ವತ್ಥ ಮೊದಲಾದ ಮರಗಳು ಈ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವುವು (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೩೭೦). [?]

ಗೊನಜಾಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : ಅಡಕುಪುಟ್ಟನಗಿಡ . . . ಗೊನಜಾಲಿ, ರಕ್ತಪುನರ್ನವ (ವೃಜಿಗಿ. ೧೩-೨೩೦).

[ಗೊನ ? + ಜಾಲಿ$_1$]

ಗೊನಮರ ' ಗೋನುಮರ ' ನೋ.

ಗೊನುಮರ ' ಗೋನುಮರ ' ನೋ.

ಗೊನೆ$_1$ ' ಕೊನೆ$_1$ ' ನೋ.

ಗೊನೆ$_2$ ' ಕೊನೆ$_2$ ' ನೋ.

ಗೊನೆ$_3$ ' ಗೊಲೆ$_2$ ' ನೋ.

ಗೊನೆಕಾರ ' ಗೊನೆಗಾರ ' ನೋ.

ಗೊನೆಗಾರ, ಗೊನೆಕಾರ (ನಾ). ತೆಂಗು, ಅಡಕೆ ಮೊದಲಾದ ಕಾಯಿಗಳ ಗೊನೆಗಳನ್ನು ಕೊಯ್ಯುವವನು : (ಕ). **ಗೊನೆಕಾರ :** ಅಡಕೆಮರವಾಗಿ ನಿಂತಿದ್ದಳ್ ಹುಡುಗಿ ಅಡಕೆಮರವಾಗಿ ನಿಂತಿರೋ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಗೊನೆಕಾರನಾಗಿ ಬಂದ್ ತಲೆ ಕುಯ್ದನ್ ಹುಡುಗ (ನಾಪದ. ೩೬). ' ಕೊನೆಕಾಱ ' ಪರಾ. [ಗೊನೆ$_3$ (<ಗೊಲೆ$_2$) + – ಗಾರ (< – ಕಾಱ)]

ಗೊನೆಗೊಳ್ ' ಗೊಲೆಗೊಳ್$_2$ ' ನೋ.

ಗೊನೆಫಲ$_1$ (ನಾ). ಕೊನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಫಲ ; ತುದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಹಣ್ಣು : ಬೇರಿಗಿವನು, ಗೊನೆಫಲದಲಿವನು, ನಡುಮೈಯೊಳಿವನೆ ಇವನು ಮೂಲ ಮಧ್ಯಮತ್ತಗ್ರದಲ್ಲಿ ಒಂದಾದಮೂರ್ತಶಿವನು (ಮುಕ್ತಕಂ. ೭೭-೫).

[ಗೊನೆ$_2$ (<ಕೊನೆ$_2$) + ಫಲ]

ಗೊನೆಫಲ₂ (ನಾ). ಗೊಂಚಲಾಗಿರುವ ಕಾಯಿ ಅಥವಾ ಹಣ್ಣು : ದೇವರ ಮುಂದೆ ಗೊನೆಫಲ ಕಟ್ಟಬೇಕು (ರೂಢಿ).
[ಗೊನೆ₃ (<ಗೊಲೆ₂) + ಫಲ]

ಗೊನೆಮಿಂಚು (ನಾ). ಗೊಂಚಲಿನ ಆಕಾರದ ಮಿಂಚು ; ಬಳ್ಳಿ ಮಿಂಚು : ವಜ್ರದೇಹಿಗಳೆಂದೆ ಗೊನೆಮಿಂಚೊ ಎನೆ ಕಂಡೆ (ಗಿರಿ. ೫೨-೧೭).
[ಗೊನೆ₃ (<ಗೊಲೆ₂) + ಮಿಂಚು₃]

ಗೊನೆವಾಳೆ (ನಾ). ಗೊನೆ ಬಿಟ್ಟಿರುವ ಬಾಳೆ: ಬೇಗಿ ಬೆಳೆದ ಗೊನೆ[ಪಾಠಾಂ. ಕೊನೆ]ವಾಳೆಯಂತೆ ಬಾಗಿಕೊಂಡಿದ್ದರೆ ಬೇಡಿದ ಪದವಿಯನೀವ ಕೂಡಲ ಸಂಗಮದೇವ (ಬಸವ. ೦೮೯).
[ಗೊನೆ₃ (<ಗೊಲೆ₂) + ಬಾಳೆ₁ (<ಬಾೞೆ₂)]

ಗೊನೆಹ (ನಾ). ೧. ಬಿಂಕ ; ಗರ್ವ ; ಹೆಮ್ಮೆ : ಅನುಕಾಲ ನಿನ್ನನೆ ಬಯಸಿ ನೀ ಬಹ ದಾರಿಯನೆ ನೋಡಿ ಸಾರ್ದೀಗ ಮಣಿದ ಇನಿಯಳ ಕೈವಿಡಿಯದೆ ನೋಡುತಿಹ ನಿನ್ನ ಗೊನೆಹವೇತಱದೊ ನಿಷ್ಕರುಣಿ (ಭರಕ. ೭೮-೧೩೮). ೨. ಬಯಕೆ ; ಅಪೇಕ್ಷೆ ; ಆಸೆ : ಅಱದಳಾಗ ಚಿತ್ರ ಕುಸುಮಾಜಿಯೊಳು ತನಗೆಱಕವಾಯ್ತಾಕೆಯ ಮನೆಗೆ ಒಱಗಲೆಯ್ದುವೆನೆಂಬ ಗೊನೆಹವಿದೆಂದದನ ಮಱಸಿಕೊಂಡಿಂತು ನುಡಿದಳು (ಭರಚ. ೮-೬೮).
[ಗೊನೆ₁ (<ಕೊನೆ₁) + -ಹ₂]

ಗೊನೆಹಕಾತಿ (ನಾ). ಬಿಂಕಗಾತಿ; ಗರ್ವಿಷ್ಠೆ: ಮನದೊಳುಲ್ಲಾಸ ಮೈಯೊಳಗೆ ಪರಾಕಿಂದ ತನಗೆಱಗಿದ ಪೆಣ್ಣ ನೋಡಿ ಮೊನೆಗಾತಿ ಬಲು ಮೋಡಿಗಾತಿ ಮುಱುಕಗಾತಿ ಗೊನೆಹಕಾತಿ ಮಮ್ಮಾಯೆಂದಾ (ಭರಚ. ೯-೧೩೭).
[ಗೊನೆಹ + -ಕಾತಿ₂]

ಗೊನೋರಿಯ (ನಾ). ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಮೇಹರೋಗ ; ಶುಕ್ಲ ದೋಷ: ಇದು ಗೊನೋರಿಯ ಎನ್ನುವ ಮೇಹವ್ಯಾಧಿಯಿಂದುಂಟಾಗುವ ಕಣ್ಣಿನ ರೋಗ (ನಿಮ್ಮದ್ಮ. ೧೧೩). [←ಇಂ. Gonorrhoea]

ಗೊನ್ನಿ 'ಗೊಣ್ಣೆ' ನೋ.

ಗೊನ್ನಿಹುಳ 'ಗೊಣ್ಣೆವುೞು' ನೋ.

ಗೊನ್ನೂರು (ಕ್ರಿ). ನೆಲಸು; ಸ್ಥಿರವಾಗಿರು; ಸ್ಥಳಬಿಡದಿರು: ಪರಮನುಂ ಸರ್ವರೊಳಗೆ ಗೊನ್ನೂರಿಕೊಂಡಿಹಂ (ಪರಶು. ೩೩-೩೯) ; ಸೊನ್ನಾರಿಯಂತೆ ಕೊಟ್ಟೊಡವೆಯಂ ಛಿದ್ರಿಸುತ ಗೊನ್ನೂರಿ ಜೂಜಿನವನಂತೆ ಗೆಲ್ಲಮನರಸಿ (ಲಿಂಗಪು. ೨೫-೩). [? + ಊರು₁ (<ಊಱು₁)]

ಗೊಪೆ 'ಗೋಪೆ' ನೋ.

ಗೊಪೆಯ (ನಾ). (?) : ಯಿಂತಪುದಕ್ಕೆ ಶ್ರೀಮದಸೇಸಮಹಾಜನಂಗಳ ಗೊಪೆಯ (ಎಕ. XIV, ಕೃಷ್ಣರಾ. ೨೮-೪೧ : ?) [?]

ಗೊಪ್ಪೆ₁ 'ಕೊಪ್ಪೆ' ನೋ.

ಗೊಪ್ಪೆ₂ 'ಗೋಪೆ' ನೋ.

ಗೊಬಡಿ, ಗೊಡಬಿ (ನಾ). ಗುಡಿಸಲು ; ಜೋಪಡಿ : ಅಡಿಗೆ ನೀರು ತೀರಿಸಿ ಯಾಕೆ ನಿನ್ನ ಗೊಬಡಿ ಸೇರುವದಿಲ್ಲ (ದೀಪನಿ. ೫೪) ; ದೊಡ್ಡವರ ನೆರಳಲ್ಲಿರುವುದಕ್ಕಿಂತ ತನ್ನ ಗೊಬಡಿಯೇ ಲೇಸು (ಗಾದೆ). **ಗೊಡಬಿ :** ಎಡಬಲವ ನೋಡಿ ಅರಱಯದಂತೇಕಾಂತ ಗೊಡಬಿಯೊಳಗಾತನಂ ಕರೆದೊಯ್ದು ಕಡುಗದಿಂ ಕಡಿದು ತುಂಡಿಸಿ (ಪ್ರಾಥರಾ. ೧೪-೧೧).
[← ಮರಾ. ಝೋಪಡೀ, ಖೋಪಟ, ಖೋಪಟೀ]

ಗೊಬ್ಬರ₁ (ನಾ). ೧. ಜಾನುವಾರುಗಳ ಸಗಣಿ, ಗಂಜಲ, ಮರಗಳ ಎಲೆ ಮೊದಲಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ, ಪೈರುಗಳಿಗೆ ಬೆಳೆಯುವ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೀಯುವ ವಸ್ತು : ಗೊಬ್ಬರದಿಂ ಬೆಳಸು ಪೆರ್ಚು ವಂತೆ . . . ತಪೋನುಷ್ಠಾನದಿಂ ಪುಣ್ಯಂ ಪೆರ್ಚುಗುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೪-೧೧೪) ; ಶ್ರೀಗುರುವೆಂಬ ಬೀಜವ ಬಿತ್ತಿ ಅಱವೆಂಬ ಗೊಬ್ಬರವನಿಕ್ಕಿ ಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಉದಕವನೆಱೆಯಲಿಕೆ (ಸರ್ವವ. ೧೪೭-೭೦೨) ; ಸುರತವೆನಿಪ ವರಲತೆಗೆ ಗೊಬ್ಬರಮನಂದಿರದಿಕ್ಕುವ ಮಾಟಿಕೆಯಲಿ ಸುರುಚಿರಮೃಗ ನಾಭಿವೆರಸು ಚಂದನಮಂ ತಮ್ಮುರಗಳೊಳಗೆ ಚರ್ಚಿಸಿದರು (ಅಂಜಚ. ೮-೧೦೯); ಗಗನಮೆನಿಪ್ಪ ಪಾಳ್ವೊಲದೊಳ್ . . . ಸಂಜೆಯೆಂಬಗಿನಿಯನಿಟ್ಟು ಮರ್ಬೆನಿಪ ಗೊಬ್ಬರವಂ ತಳಿದು (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೬೮) ; ಕೆಚ್ಚು ಕಾರುಳ್ಳವನು ಹುಬ್ಬು ನೇರುಳ್ಳವನು ಗೊಬ್ಬರದ ಗಾಡಿ ಹೊಡೆಯೋನು ಅಣ್ಣಯ್ಯ ಹುಬ್ಬಿಗಿನ್ನೊಂದು ಸರಿಯುಂಟೆ (ಹಳ್ಳಿಹಾ. ೫); ದನ ತಿಂಬುವನಿಗೆ ಗೊಬ್ಬರ ದಾಣೆ (ಗಾದೆ). ೨. ಒಣಗಿದ ಸಗಣಿ ; ಬೆರಣಿ ; ಕಾಡುಕುರುಳು : ಗೊಬ್ಬರದ ಕಿಚ್ಚು ಬಳಸಿಯುಂ ತಮ್ಮಂ ಸುಡೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೯೩-೩) ; ಮರಗಳ ಮಂದಿರದಿ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು ಗೊಬ್ಬರದಿಂದ ಬೇವುದು ಹಿಸುಣನಾಡುವ ಕೇಳ್ದಗಿದು ವಿಧಿಯು (ಸಂಥಪ. ೧೩-೭೨). ೩. ಬಳಕೆಗೆ ಬಾರದ ಕಸ, ಕಡ್ಡಿ ಮೊದಲಾದ ವಸ್ತು ; ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ ಪದಾರ್ಥ : ಗೊಬ್ಬರ ತುಂಬಿದ ಕಗ್ಗವಿಯಲ್ಲಿ (ಕವಿಸೋ. ೧೪-೯) ; ಕೆಟ್ಟು ಗೊಬ್ಬರ ವಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). [<ಪ್ರಾ. ಗೋಬರ, ಗೋವರ. / ಸಂ. ಗೋವರ. / ತುಳು. ತೆಲು. ಗೊಬ್ಬರ]

ಗೊಬ್ಬರ₂ (ನಾ). ಚರ್ಮದಲ್ಲಿ ಕೆಂಪುಗುಳ್ಳೆಗಳೇಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಂಟುರೋಗ ; ದಡಾರ ; ಗೋಣಿತಟ್ಟು : ಬೇಸಿಗೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಚಳಿ ಗಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಮೈಲಿ, ಗೊಬ್ಬರ ಗಣಜಲಿಗಳ ಉಪದ್ರವು ವಾಡಿಕೆಯಾಗಿ ಆಗುತ್ತದೆ (ಕಥಾಗೆ. ೪೧೫). [← ಮರಾ. ಗೋವರ್]

ಗೊಬ್ಬರಮಚ್ಚೆ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ದೊಡ್ಡ ವಿಾನು : ಕಾನಡಾ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ೧೯೫ ಜಾತಿಗಳ ವಿಾನುಗಳು ದೊರೆಯುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಗೊಬ್ಬರಮಚ್ಚೆಯೆಂಬ ವಿಾನು ಯೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ದೊಡ್ಡದು (ಕಥಾಗೆ. ೭೭).
[?]

ಗೊಬ್ಬಳಿ 'ಗೊಬ್ಬುಳಿ' ನೋ.

ಗೊಬ್ಬು₁ 'ಗಬ್ಬು₁' ನೋ.

ಗೊಬ್ಬು₂ 'ಕೊರ್ವು₂' ನೋ.

ಗೊಬ್ಬುನುಡಿ (ನಾ). ಹೊಲಸುನುಡಿ ; ಕೆಟ್ಟಮಾತು : ಕಂಡರ ಕಬ್ಬಲಗಿತ್ತಿ ಗೊಬ್ಬುನುಡಿ ಮಾತುಗಳು ವಿದ್ಯೇದ ಶಿವನೀಗೆ ಬುದ್ಧಿ ಹೋದೀತೆಂದು ಎದ್ದು ನಾ ಹೊಡಿಯಲೇನ ಗೌರವ್ವನಿಂತು ಬಿನ್ನವ ಮಾಡತಾಳ (ಲೋಕಗೀ. ೧೩೫). [ಗೊಬ್ಬು₁ (<ಗಬ್ಬು₁) + ನುಡಿ₂]

ಗೊಬ್ಬುಳಿ, ಗೊಬ್ಬಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮುಳ್ಳುಮರ ; ಜಾಲಿ : ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಗೊಬ್ಬುಳಿಯ ನಿಡವನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿದಂತೆ ನಾರಾಯಣನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕ್ಷುದ್ರುದೇವತೆಯನ್ನಾಶ್ರಯಿಸಿದಂತಾಯಿತು (ಕಥವಿ. I, ೯೫). **ಗೊಬ್ಬಳಿ :** ಮರಗಳು : ಹೆಸವ . . . ಗೊಬ್ಬಳಿ, ತೊಪ್ಪಲು (ನಮ್ಮನು. ೨೩೭). 'ಬೊಬ್ಬುಳಿ₂' ಪರಾ. [?]

ಗೊಬ್ಬೆ (ನಾ). ಈಚಲು ಮೊದಲಾದ ಮರಗಳಿಂದ ಹೆಂಡವನ್ನು ಇಳಿ ಸಲು ಅವುಗಳಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಗಡಿಗೆ ; ಹೆಂಡದ ಗಡಿಗೆ : ಮಧ್ಯಾಹ್ನವೊ ಸಾಯಂಕಾಲದಲ್ಲಿಯೊ ಕೂಲಿಯವರು ತಮ್ಮ ಕೆಲಸ ಬಿಟ್ಟೊಡನೆ ಈ ಅಂಗಡಿಗಳಿಗೆ ಬಂದು ಒಂದು ಗೊಬ್ಬೆ ಹೆಂಡ ಕುಡಿಯುವರು (ಜೀನಪಾ. ೨೪) ; ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ಸುರೆಯು ತುಂಬಿದ ದೊಡ್ಡದೊಂದು ಗೊಬ್ಬೆಯಿದ್ದಿತು (ಶ್ರೀರಾಪ. ೧೦೭).
[ಮರಾ. ಗೋಭ್. / ತಮಿ. ಕೋಪ್ಪೈ ; ತೆಲು. ಕೋಪ]

ಗೊಬ್ಬೆಸೆರಗು (ನಾ). ಎದೆಗೆ ಅಡ್ಡಡ್ಡಲಾಗಿ ಕಟ್ಟುವ ಸೆರಗು: ಮಂಜಮ್ಮ ಗೊಬ್ಬೆಸೆರಗು ಬಿಗಿದು ಕಟ್ಟಿ, ಸೀರೆಯ ಬಹುಭಾಗದ ವಿಸ್ತೀರ್ಣವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸೊಂಟಕ್ಕೆ ಸುತ್ತಿ, ಉಳಿದಿದ್ದನ್ನು ಆದಷ್ಟು ಕೃಪಣತೆಯಿಂದ ನಿರಿಮಾಡಿ . . . ಉಟ್ಟಿದ್ದಳು (ಮಲೆಮ. ೪೮). [ಗೊಬ್ಬೆ₀ + ಸೆರಗು₁ (<ಸೆಱಂಗು)]

ಗೊಮ್ಮಟ, ಗುಮ್ಮಟ್ಟ, ಗೋಮಟ (ನಾ). ೧. ಸುಂದರ; ಮನ್ಮಥ; **ಚೆಲುವ. ೨.** [ಜೈನ] ಬಾಹುಬಲಿ; ಕಾಮದೇವರಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯವನು: ಇದಱಾಸೆಯ ಬಿಡಿಸು ಗೊಹೆಯ ಗೊಮ್ಮಟನೊಡೆಯ ಅಗಮ್ಯೇಶ್ವರಲಿಂಗ (ಮನುಗುಂ. ೪೯); ಕಾಮನ ಅನೇಕ ನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ಮನ್ಮಥ ಎಂಬುದರ ತದ್ಭವವೇ ಗೊಮ್ಮಟವೆಂದಾಗಿದೆ (ಸಾಹಿಸ. ೧೬೪). **೩.** [ಜೈನ] (ಶ್ರವಣಬೆಳಗೊಳದಲ್ಲಿರುವ) ಗೊಮ್ಮಟನ ವಿಗ್ರಹ,-ಪ್ರತಿಮೆ: ಶ್ರವಣಬೆಳಗುಳದಲ್ಲಿ ಒಂದುಸಾವಿರವರುಷ ನಿಂತ ಗೊಮ್ಮಟ! (ಉಯ್ಯಾಲೆ. ೬೫-೩); ಬಂಡೆ ಬಂಡೆಗಳೆದೆಯ ಗೊಮ್ಮಟಗೆ ಕುಂಭಾಭಿಷೇಕ (ನೆಲಮು. ೧೬-೨೩). **೪.** ಚಾಮುಂಡರಾಯನ ಮತ್ತೊಂದು ಹೆಸರು: ಚಾಮುಂಡರಾಯ (ಗೊಮ್ಮಟ)ನು ಧರ್ಮದೇವತೆಗಳ ಆದೇಶದಂತೆ ಶ್ರವಣಬೆಳ್ಗೊಳದಲ್ಲಿ ಬಾಹುಬಲಿಯ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ಕಡೆಯಿಸಿ . . . ಪೂಜಿಸುತ್ತಾನೆ (ಭಾರದ. ೧೬೩). **೫.** (ಆಲಂ) ಆದರ್ಶವಾದುದು: ಗೊಮ್ಮಟದೇವ ನಿನ್ನ ತಱಿಸಂದಳವಾರ್ಯ್ಯಜನಕ್ಕೆ ಗೊಮ್ಮಟಂ (ಎಕ. II, ೨೩೪-೫೨; ಸು. 1180). **ಗುಮ್ಮಟ್ಟ: ೬.** ಬೊಂಬೆ; ವಿಗ್ರಹ: ಅನ್ಯಸಮಯದ ಗುಮ್ಮಟನ ಕೈವಿಡಿದೆತ್ತಿಕೊಂಡೆ ನಿನ್ನ ಸಮಯದ ಶಿಶು ಬಾವಿಯಲ್ಲಿ ಬೀಳ್ವುದ ನೋಡುತ್ತಿಪ್ಪರೇ ಕರುಣಿ (ಘನವ. ೬೩). **ಗೋಮಟ: ೨.** ಗೋಮಟ ಗುರುವೆ . . . ನೇಮದ ಹಿರಿನೆಲೆಯೆ (ಶಾವರಿ. ೪೬-೦೯).

[<ಪ್ರಾ. ಗುಮ್ಮಡ, ಗುಮ್ಮ=ಮೋಹಗೊಳ್ಳು, ಮೋಹಗೊಳಿಸು,/ ಮರಾ. ಗೋಮಟಾ, ಗೋಮಟೇ]

ಗೊಮ್ಮಟೇಶ, ಗುಮ್ಮಟೇಶ (ನಾ). = ಗೊಮ್ಮಟ ೩: ನಿತ್ಯಂ ನಿಲಯಂ ಶ್ರೀ ಗೊಮ್ಮಟೇಶಂಗೆನಿಸಿದುದು ಜನೋಕ್ರಾವಳೋಕಂ ತ್ರಿಳೋಕಂ (ಎಕ. II, ೨೩೪-೨೫; ಸು. 1180). **ಗುಮ್ಮಟೇಶ:** ಈ ನಿಶ್ಚಲಮೂರ್ತಿಶ್ರೀಯ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಮನರೆಮರುಳರ್ ಬಲ್ಲರೇ ಗುಮ್ಮಟೇಶ (ಶಬ್ದಾ. ಸು. ೧೪೦ ಪ್ರಯೋ). [ಗೊಮ್ಮಟ + ಈಶ]

ಗೊಮ್ಮಟೇಶ್ವರ, ಗುಮ್ಮಟೇಶ್ವರ, ಗೋಮಟೇಶ್ವರ (ನಾ). = ಗೊಮ್ಮಟ ೩: ಈ ತ್ರಿಳೋಕದ ಜನಂ ತಾನೆಯ್ದೆ ಕಂಡಿದ್ರ್ದುದಾರ್ನ್ನೞಿ ವರ್ನೆಟ್ಟನೆ ಗೊಮ್ಮಟೇಶ್ವರ ಜಿನಶ್ರೀಮೂರ್ತ್ತಿಯಂ ಕೀರ್ತ್ತಿಸಲ್ (ಎಕ.II, ೨೩೪-೨೩; ಸು. 1180). **ಗುಮ್ಮಟೇಶ್ವರ:** ಶ್ರೀ ಗುಂಮಟೇಶ್ವರ ಸನಾತನ ಭೋಗ ಹೇತೋಃ (ಎಇ. VIII, ೨೦-೯೯; 1422). **ಗೋಮಟೇಶ್ವರ:** ಶ್ರೀಗೋಮಟೇಶ್ವರನು ಗಾಳಿ ಮಳೆಯಲಿ ಕರಗಿ ಹೋದರೇನುರುಳು (ಪಾಂಚಜ. ೩೨-೮); ಶ್ರವಣಬೆಳಗೊಳದ ಗೋಮಟೇಶ್ವರ ವಿಗ್ರಹವು ದೊಡ್ಡ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಸುಂದರವಾಗಿದೆ (ಮೈಪಾಸು. ೫೩).

[ಗೊಮ್ಮಟ + ಈಶ್ವರ]

ಗೊಮ್ಮಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಶ್ರೀಮತ್ಪೆರ್ಮ್ಮಾನಡಿಗಳ್ ಗಂಗವಾಡಿ ಮೂ[ವ]ತ್ತಿರ್ಚ್ಛಾಸಿರವುಮಾಳೆ ××× ತ್ತನ್ನಟಿವಾಳೊಟ್ಟು ಮಯ್ದುನ ಗೊಮ್ಮಯ್ಯಗೆ ಕುಪ್ಪೆನಾಡ . . . ಗೊಮ್ಮಯ್ಯಂ ಕೊಟ್ಟ ಗ್ರಹಾರಂ (ಎಕ. IV, ಹುಣಸೂ. ೬೪-೬; 976).

[<ಗೊಮ್ಮಟ ? + ಅಯ್ಯ$_1$]

ಗೊಮ್ಮಲಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಗೊಮ್ಮಲಯ್ಯನ ಭಾವಂ ಸಿಲ್ಲಪಯ್ಯಂ (ಎಇ. XXVIII, ೫-೫೭; 1082).

[ಗೊಮ್ಮಲ$_0$ + ಅಯ್ಯ$_1$]

ಗೊಯ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಗೊಯ್‌ಗೊಯ್ ಗುಟ್ಟು' ಪರಾ.

ಗೊಯ್‌ಗೊಯ್‌ಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ತೀವ್ರವಾದ ದುಃಖದಿಂದ (ಧ್ವನಿ ಮಾಡುತ್ತ) ಗೋಳಾಡು,-ಹಲುಬು,-ರೋದಿಸು: ಅನಿಶರೊಳಗತ್ತಲನುಜಾತೆ ಗೊಯ್‌ಗೊಯ್‌ಗುಟ್ಟುತಿನಿಯನಂ ನೋಡೆಂದುಯಿಳೆ ತಂದು (ಜಿನಮು. ೩೪-೨೭). [<ಗೊಯ್ + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಗೊಯ್ಕೆ (ನಾ). (?) : ಮುಡುಹಿನ ಮುಕ್ಕೆ ಸೊಕ್ಕದಿರದೇನಭಿಮಾನದ ಜೋಡೆ ಬಾಲಮಂ ಬಡಿದಪೆಯುತ್ತ ಚುಂಬಿ ಸುಡು ಗೊಯ್ಕೆ [ಪಾಠಾಂ. ಗೋರಿ] ಯರುಟ್ಟುದ ಜಿಡ್ಡೆ ಪೆಚ್ಚೆರಳ್ ಕಡಿಯದರಂಟಸುಂಟೆ ಸುಡು ಪಂಚೆಗಳೆಂಜಲ ಹಂಚೆಯೆಂದು ಬಯ್ದೊಡನೊಡನೊತ್ತಿದರ್ವಸಗಿ ಬೇಟದ ಬನ್ನಮನಕ್ಕತಂಗಿಯರ್ (ಅನಂಪು. ೮-೩೧); (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೮-೪೨೪ ನೋ).

[?]

ಗೊರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ನಾಯಿ ಗೊರ್ರೆಂದಿತು (ರೂಢಿ).

ಗೊರ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಗೊರಗುಡು' ಪರಾ.

ಗೊರಗೊರ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಸುರಿವ ರಕುತದ ಗೊರಗೊರೆಂಬುತ್ಕ್ರಮಣನಿನದದ ಕೊರಗಣೆಯ ಖಗಪತಿಯ ಮುಖದಿಂದರಿಯುತೆಲ್ಲವನು (ರಾಮಾಸಂ. ೩-೫-೩೭).

ಗೊರಕಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ (?) : ಹರಳು, ಬೆಂಡು, ಗೊರಕಲು, ಮಿಟಲಿ, ಕಂಬಳಿ, ಆಲ, ಗೋಣಿ (ನಮ್ಮನು. ೨೩೮). [?]

ಗೊರಕು 'ಗುಱುಕು' ನೋ.

ಗೊರಕೆ$_1$ (ನಾ). ಈಟಿಯಂತಹ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ: ಇಟ್ಟ ಗೊರಕೆಯನೆದೆಯೊಳಾಂತುಕೊಂಡು ಮೆಯ್ಯಿಟ್ಟಡಲಾ ರಾಮನಾಥ ನೆಟ್ಟನೆ ನೆಲಕೆ ಬಿದ್ದರು . . . ಕೆಲಬರು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೬-೪೪); ಗೊರಕೆ ಸಲ್ಲೆಹ ಪಿಂಡಿವಾಳ ಚಕ್ರಗಳನು ಸುರಿವುತ (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೦-೨೫).

[ದೇ.? ತೆಲು. ಗೊರಕ]

ಗೊರಕೆ$_2$ 'ಗುಱುಕು' ನೋ.

ಗೊರಗ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹಕ್ಕಿ: ಗಿಳಿ ಕೋಗಿಲೆ ಗೊರಗ ಮೊದಲಾದ ನಾನಾವಿಧ ಪಕ್ಷಿಸಮೂಹಗಳ ಕಲಕಲಧ್ವನಿಗಳು (ಕ್ಷಾಸ. ೫).

[?]

ಗೊರಗಿ (ನಾ). (?) : ಗೊರಗಿಯ ಗಾಯತ್ರಿಯ ವರ್ನ ನಿಜಾಭರಣ ಯಜ್ಞೋಪವೀತ (ರುದ್ರಭಾ. ೮೩). [?]

ಗೊರಗು$_1$ 'ಗೊರಬು' ನೋ.

ಗೊರಗು$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಗೊರಗುರಿಸೀವರ ನೆಲನಾಲರಳಿ ಬಿದಿರ್ವಕ್ಕಿ ಕಕ್ಕೆ ಬೇವುಂ ಬೀಟಲ್ ಸಿರಿಸ ವರನೇಱಲಂಬಟೆ ಸರಳಂ ತಱಿ ತಾಱಿಯುತ್ತಿ ಮುತ್ತುಗ ಬೆತ್ತಂ (ಮುಹಾನೇ. ೪-೬೨). [?]

ಗೊರಗುಡು (ಕ್ರಿ). (ಕೋಪ, ಭಾವಾವೇಶ ಮೊದಲಾದ ಕಾರಣಗಳಿಂದ) ಗಂಟಲಲ್ಲಿ ಒಡಕುಧ್ವನಿ ಹೊರಡು,-ಉಂಟಾಗು: 'ಯೇಸು' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸಿದಂತೆಲ್ಲ ಅವನ ಧ್ವನಿ ಗೊರಗುಡುತ್ತಿತ್ತು (ಪುನರು. ೧೬೮). [ಗೊರ + ಕುಡು$_1$ (<ಕೊಡು$_1$)]

ಗೊರಗೊರಸು (ಕ್ರಿ). ಗೊರಗೊರ ಎಂಬ ಧ್ವನಿಮಾಡು: ಆ ಉರುಳು ಅವರ ಕುತ್ತಿಗೆಗೆ ತೊಡರಿತು. "ಅ, ಅ" ಎಂದು ಗೊರಗೊರಸಿ ಬ್ಯಾರಿಗಳು ಚೀರಿದರು (ಮುಂಗಾಮು. ೧೨). [<ಗೊರ + - ಸು$_1$]

ಗೊರಚು 'ಗೊರಸು$_1$' ನೋ.

ಗೊರಜಿ 'ಗೊರಜೆ$_1$' ನೋ.

ಗೊರಜೆ$_1$, ಗೊರಜಿ, ಗೊರಿಜಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪಿನ ಗಿಡ: "ತುಷಪರ್ಣಿ ಕಿಱುಗೋಣಿ ಗುರ್ವಿಯೆನೆ ಗೊರಜೆ [ಪಾಠಾಂ. ಜೆ] ಯದು" (ಮಂಗರಾ. ೪೫-೪೭). **ಗೊರಜಿ:** ಗೊರಜಿ . . . ತಾಳಿಸಪತ್ರೆ (ಮೈಜಿಗಿ. ೩೭-೭೩೭); ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಕಿರಕಸಾಲಿ ಹೊನ್ನಿಕುಕ್ಕಿ ಗೊರಜಿ ತೊಪ್ಪಲ ಸಿಕ್ಕದ್ದು ತಿಂದರು (ಅನ್ನ. ೧೫೫). **ಗೊರಿಜಿ:** ಗೊರವಿ . . . ಗೊರಿಜಿ, ಹೆಣ್ಣುಗೊರವಿ (ಮೈಜಿಗಿ. ೪೭-೯೨೫). [? / ತೆಲು. ಗುರುಜ]

ಗೊರಜೆ₂ (ನಾ). ಶಂಖದ ಹುಳುವಿನ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಿಪ್ಪಿನ ಪ್ರಾಣಿ ಮತ್ತು ಅದರ ಚಿಪ್ಪು : "ಪಡ್ಬಿಂದು – ಗೊರಜೆ" (ಒಷಧಿ. ೧೭೩) : ಕೆರೆಹಳ್ಳಬಾವಿಗಳು ಮೈದೆಗೆದರೆ ಗುಳ್ಳೆಗೊರಜೆಚಿಪ್ಪುಗಳು ಕಾಣಬಹುದು (ಬಸವ. ೮೬೧) : ಸುಳ್ಳರೆಲ್ಲರು ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಬೆಳ್ಳನ ಬೆಳತನಕ ನೀರ ತಡಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಗುಳ್ಳ ಗೊರಜೆ ಕೂಡಿ ತಿಂದು ಕಳ್ಳು ಕೊಡನ ಬರಿದು ಮಾಡಿ ಇಂಥ ಪೊಳ್ಳುದೈವದ ಗೊಡವೆ ಬೇಡ ನರಕ ತಪ್ಪದು (ಕನಕ. ೧೧೨-೪). [?]

ಗೊರಟ, ಗೊರಟು, ಗೊರಟೆ₁ (ನಾ). ೧. (ಮಾವಿನ ಹಣ್ಣಿನ ಒಳಗಿರುವ) ಬೀಜ ; ಓಟೆ : ಪೂಜೆ ಪೂಜೆ ಫಲದೊಳಗೆ ಚಕ್ರಗೋಷ್ಠಿ ಗೊರಟ, ಚಕ್ರಗೋಷ್ಠಿ ಗೊರಟಕ್ಕೆ ವಕ್ರಶನೀನೋಟ (ನಿರಾಘ. ೧೮೦-೧೮) : ಪ್ರಳಯದ ಬಸಿರೊಳಗದರೊಂದು ಗೊರಟ ಸಿಕ್ಕಿತು (ನಾದಲೀ. ೩೯-೬) : ಗೊರಟವನ್ನೇನು ಕಂಡು ಮೂಗು ಮುರಿಯುವಿ? ಕಾಣು ತುದಿಯ ತನಿವಣ್ಣನ್ನು! (ವಿಜಾಮಂ. ೬೯). ೨. ಗಟ್ಟಿಯಾದುದು ; ಕಠಿನವಾದುದು : ಬಿದ್ದ ಮಳೆಗೆ ಮೃದುವಾಗಿ, ಒತ್ತಿದ ಮಣ್ಣಿಗೆ ಪುಳಕಿತವಾಗಿ ಓಟೆ ಒಡೆದು ಸಸಿಯಾಗುತ್ತದೆ ; ಹಠ ಮಾಡಿದರೆ ಗೊರಟವಾಗಿ ಒಣಗುತ್ತದೆ (ಸಂಸ್ಕಾರ. ೮೬). ೩. (ಅಲಂ) ಬೆಲೆಯಿಲ್ಲದ ವಸ್ತು ; ನಿಸ್ಸಾರ ಪದಾರ್ಥ : ದೇವರಿಗೆ ಕೂಡ ಊಟ ಇಲ್ಲ ನಿಮಗೇನದ ಗೊರಟ? (ಸಮಜೀ. ೧೧೫) : ಕುಲಕರ್ಣಿಗೇನು ಸಿಕ್ಕ್ಯಾಂಗಾತು ಗೊರಟ? (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೩೬). **ಗೊರಟು :** ೧. ಮಾವಿನ ಗೊರಟಿನಿಂದ ಬೇವಿನ ಗಿಡ ಹುಟ್ಟಲಾರದು (ನಿಷ್ಕಾಮ. ೮೬). ೩. ಅವರದು ಬರೀ ಗತಾನುಗತಿಕದ ಗೊರಟು, ನಮ್ಮದು ಇನ್ನೂ ರೂಪಕ್ಕೇ ಬಾರದ ಗರ್ಭಪಿಂಡ (ಕಾಳರಾ. ೧೧೮). **ಗೊರಟೆ₁ :** ೧. ಅಡಿಕೆ ಮಾವುಗಳನ್ನು ಚೀಪಿಚೀಪಿ ಗೊರಟೆಗಳನ್ನು ಒಗೆಯುತ್ತಿರುವ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಭಟ್ಟರು ಬಾಲಕೃಷ್ಣನ ರೂಪವನ್ನು ಕಾಣತೊಡಗಿದರು (ಹಣ್ಣಿಬ. ೭೬). 'ಕೊಟ್ಟೆ₁' ಪರಾ. [ದೇ.; ತುಳು. ಕೊರಂಟ್, ಕುರಂಟ್]

ಗೊರಟೆ 'ಗೋರಂಟಿ' ನೋ.

ಗೊರಟಿಗೆ(ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು ; ಸ್ಫಟಿಕ : ನೀನೆ ಗರತಿ, ಶಿವನೊಬ್ಬ ಬಲ್ಲ ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಇರಲು ಬೆರೆತು ನಿನ್ನ ಮೈಯ ಮುಟ್ಟುವದು ಪಾಪ ಗೊರಟಿಗೆಗು ಕೂಡ ಹೊರತು (ಮುಕ್ತಕಂ. ೨೦-೪) : ಪಾತರಗಿತ್ತೀ ಪಕ್ಕಾ ನೋಡಿದೇನ ಅಕ್ಕಾ . . . ಗೊರಟಿಗೆಗೆ ಶರಣಮಾಡಿದ ದೂರಿಂದನ (ಗರಿ. ೯೬-೧೩). [<ಸಂ. ಕುರಂಟಕ]

ಗೊರಟು 'ಗೊರಟ' ನೋ.

ಗೊರಟೆ₁ 'ಗೊರಟ' ನೋ.

ಗೊರಟೆ₂ 'ಗೋರಂಟೆ' ನೋ.

ಗೊರತಿ 'ಗೊರವಿತಿ' ನೋ.

ಗೊರಪ 'ಕೊರಪ₁' ನೋ.

ಗೊರಬಿ 'ಗೊರವಿ₁' ನೋ.

ಗೊರಬು, ಗುರುಬು, ಗೊರಗು₁, ಗೊರಬೆ (ನಾ). ತಲೆ ಮತ್ತು ಬೆನ್ನಿನ ಮೇಲೆ ಮಳೆನೀರು ಬೀಳದಂತೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಮುಸುಕು : ಈ ಸಂಭ್ರಮದಲ್ಲಿ ಗೊರಬು ತೆಗೆದುಕೊಂಡವರ ಮುಖ ಎದೆ ಕಾಲುಗಳು ಒದ್ದೆಯಾದರೂ ಬೆನ್ನು ಮಾತ್ರ ಬೆಚ್ಚಗೆ ಉಳಿದಿತ್ತು (ಮರಮ. ೩): ಅಟ್ಟದ ಮೇಲಿದ್ದ ಗೊರಬುಗಳೆಲ್ಲ ಹೆಣ್ಣಾಳುಗಳ ತಲೆಗೇರಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿವೆ (ಮಲಮ. ೫೬೧) : ಮಳೆಗೆ ತಲೆ ಮೈ ತೋಯದಂತೆ ಗೊರಬುಹಾಕಿಕೊಂಡು . . . ಗೋವಿಂದರಾಯರು ನಡೆದಾಗ (ಬಾಳಿಗಿ. ೦೦೬). **ಗುರುಬು :** ತಂಗಳೂಟ ಮಾಡಿ ತಲೆಗೆ ಗುರುಬು ಸಿಕ್ಕಿಸಿಕೊಂಡು (ಅನಾಥ. ೪). **ಗೊರಗು₁ :** ಕೊಡೆ, ಗೊರಗು, ಮಾಡು . . . ಸೊಡರು ಎಂಬ ಎಣಿಸಿ ಮುಗಿಯದ ಸೊಲ್ಲುಗಳು ನಮ್ಮ ಹಿರಿಯರ ಕೈಗಾರಿಕೆಯನ್ನೂ ದುಡಿಮೆಯನ್ನೂ ಸಾರುತ್ತವೆ (ಭಾಷಾಶಾ. ೨೫೬). **ಗೊರಬೆ :** ಅಕ್ಕಮ್ಮ ಗದ್ದೆಯಿಂದ ಮೇಲೇರಿ ಹುಣಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ತನ್ನ ಮಡಲಿನ ಗೊರಬೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಹೊರಟಳು (ಚಿಗುಬ. ೮) : ಹರುಕು ಗೊರಬೆಯೊಂದನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ (ಮುಂಗಾಮು. ೪೦). 'ಕೊಪ್ಪೆ' ಪರಾ. [?]

ಗೊರಬೆ 'ಗೊರಬು' ನೋ.

ಗೊರಲೆ 'ಗೊಬಲೆ' ನೋ.

ಗೊರಲೆಬಡಿ (ಕ್ರಿ). ಗೆದ್ದಲು ಹಿಡಿ ; ಒರಲೆ ಹತ್ತು : ತುಕ್ಕುಹಿಡಿದು ಅಥವಾ ಗೊರಲೆಬಡಿದ ಮುಟ್ಟುಗಳು ಶುಚಿಯಾಗಿ . . . ಅಲಂಕರಿಸುವುವು (ಸುಪಸಂ. ೩೩). [ಗೊರಲೆ (<ಗೊಬಲೆ) + ಬಡಿ₁]

ಗೊರವ, ಗೊರವ್ವ₁ (ನಾ). ೧. ಸಂನ್ಯಾಸಿ ; ತಪಸ್ವಿ : ನೃಪನುಮಂ ಪ್ರಜೆಯುಮಂ . . . ಆ ಗೊರವರುಂ ಸುರರುಂ ಗುಣವೃದ್ಧರುಂ ವಿಪುಳರಾಗಪರರಾಗಿಸುಗೆ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೩೨) : ಗೊರವರೆ ಬೂದಿಯುಂ ಜಡೆಯುಮಕ್ಕೆ ತಪಕ್ಕೆ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೧೭): ಆ ಪುರದೊಳ್ ದೇವಶರ್ಮನೆಂಬ ಗೊರವನುಗ್ರೋಗ್ರತಪೋನಷ್ಠಾನ ನಿಷ್ಠಿತಚಿತ್ತನಾಗಿ ಪಲಕಾಲಮಿರ್ಪಂ (ಪಂಪಶಂ. ೬೯-೨೦) : ಬೇಸದೆ ಪಾರ್ವ್ವರಂ ಗೊರವರಂ ಗೋಬ್ಯನ್ಯವಂ ವೆಣ್ಣರಂ ತ [ವೆ] ಕೊನ್ದಿಕ್ಕಿದ ಪಾಪವೆಯ್ದುಗುಂ (ಸೌಇಇ. XI-1, ೮೪-೩೬: 1049) ; ಬೇಳ್ವೆಯೆಂಬುದು ಪಾರ್ವಂಗೆ ಜಡೆಯೆಂಬುದು ಗೊರವಂಗೆ (ಆನಂಪು. ೨-೨೮ ವ). ೨. ತಿರುಪೆ ಎತ್ತುವವನು ; ತಿರುಕ ; ಭಿಕ್ಷುಕ : ಮುನ್ನಿನ ಭವದೊಳ್ ಗೊರವನಾಗಿ ಕಾಂಚೀಪುರದೊಳ್ ತಿರಿದು ಪಲವು ಕಾಲಂ ಬನ್ನಂಬಟ್ಟು (ಪಂಪಶಂ. ೩೦೦-೨೦) : ಸೋಕೆಯ ಬಟ್ಟಲಂ ನಂಬಿ ಕಂಚಿನ ಬಟ್ಟಲನೊಡೆವ ಗೊರವನುಮಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮-೫೧) : ಪಂಡಿತರುಂ ವಿವಿಧ ಕಳಾಮಂಡಿತರುಂ ಕೇಳತಕ್ಕ ಕೃತಿಯಂ ಕ್ಷಿತಿಯೊಳ್ ಕಂಡರ್ ಕೇಳ್ವೊಡೆ ಗೊರವರ ಡುಂಡುಜೆಯ ಬೀದಿವರಿಯ ಬೀರನ ಕಥೆಯೇ (ಧರ್ಮನಾ. ೧-೫೭) : ಸರವೆ ಸುರಲತೆಯುಕ್ಕು ಗೊರವ ಸುರಪತಿಯುಕ್ಕು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೮೮). ೩. ಶಿವ ; ಈಶ್ವರ : "ಬೆಳ್ಳಡಿಯೆಂದೆನೆ ಗೊರವ" (ಕವಿಕಂ. ೧೮೮): "ಅಂಬಿಕಾಪತಿ ಗೊಂದೆವಳವಿಗೆಯ ಗೊರವನುಂ" (ಕಶರ. ೩೩) : ಉರಿಯ ಗೊರವನ ನೆರೆವ ಭರವಸದಿಂದ ಬರಲು ಬಹಳ ಮುಳ್ಳಡ್ಡಲಾದವಲ್ಲಾ (ಅವಚಂ. ೨೫೬-೧೧೬೦) ; ಅಲರಂಬಿನ ಮೊನೆಗೆ ನಿಲ್ವನೇ ಬಡಗೊರವಂ (ಕಬ್ಬಿಗಕಾ. ೧೫೬) : ಗೊರವನಲ್ಲದೆ ಪೊಗಟೆಂ (ಶಮದ. ೪೬ ಪ್ರಯೋ) : ತೊಡೆವೆಣ್ಗೊಲಿದಪನು ಗೊರವನೆಂದು ಶಾಂಕರಿ ಮುನಿದು ನುಡಿಯದಿರಲ್ (ಭಿಕ್ಷಾಟ. ೨-೧) : ಗೊರವನ ಬೆಳ್ಗೊರಲೊಳ ಮರ್ದ ಹಾಲಾಹಲದ ಕರ್ವೆಳಗುದುಱುಗಲ ಮಾಟ್ಕೆಯಿಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪೦-೨೩). ೪. ಶಿವಭಕ್ತ ; ಶರಣ ; ಶಿವಧಾರಿ ಎಮ್ಬ ಗೊರವರ್ಗ್ಗೆ (ಇಉ. XI, ೧೨೬-೧೧; 803) ; ಆರಯ್ಯೆ ಶೈವಶಾಸ್ತ್ರದೊಳಾರಿಂದಂ ಪಿರಿಯರೆನಿಸಿದಾ ಗೊರವರ್ (ಸಮುಪ. ೮-೪೦): ಚಿಕ್ಕಚಿಕ್ಕ ಜಡೆಗಳ ಸುಲಿಪಲ್ಲ ಗೊರವನು ಭಿಕ್ಷಕ್ಕೆ ಮನೆಗೆ ಬಂದುದ ಕಂಡೆನವ್ವ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೪೦-೮೬) : ಒಲಿದು ಬೇಂಟೆಗೆ ಪೋಗಲಲ್ಲಿ ಲಿಂಗವ ಕಂಡು ನಲಿದು ಗೊರವರ ಪೂಜೆಯಂ ಕೆರಹುಗಾಲಲದ ಕೆಲಕೊತ್ತಿ (ಲಶಿಜಂ. ೩೫-೧೧) ; ಸಿರಿಯರಸ ಚಿತ್ತೈಸು ಹರಸುವ ಗೊರವನೀ ಶಿತಿಕಂಠನು (ತೂರರಾ. ೧-೮-೬೨). ೫. ಮೈಲಾರದೇವರ ಭಕ್ತ,-ಪೂಜಾರಿ,-ಅರ್ಚಕ : ಮೈಲಾರದ ಗೊರವನಂತೆ ತಂತವ್ಮನೆ ಬಡಿದುಕೊಳ್ವಚ್ಚುಳಾಯಿಲರುಮಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೨೦೬) : ಶ್ರೀಮತ್ಸಿವಶಕ್ತಿಪಣ್ಡಿತರ ಕಾಲಂ ಕರ್ಚ್ಚಿ ಧಾರಾ ಪೂರ್ಬ್ಬಕ(ಂ)ಮ್ಮಾಡಿ ತನ್ನ ಗೊರವರೆಡೆವಣಿಯ ಮೂವತ್ತು ಕಮ್ಮ ತೋಂಟವಮಂ ಬಿಟ್ಟಳ್ (ಸೌಇಇ. IX-1, ೨೧೧-೨೦ ; 1126) ; ಮಲ್ಲಯ್ಯನ ಅರ್ಚಕರಿಗೆ 'ಗೊರವ' ರೆಂದು ಹೆಸರು, ಮರಾಠಿಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ಇವರಿಗೇ ಗುರುವರೆಂದೆನ್ನುವರು (ಕರ್ನಾಪೂ. ೨೬) ; ಗೊರವ, ಪೂಜಾರಿ . . . ಇಂದಿಗೂ ಕಂನಾಡವಿಭಾಗ

ದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವುದು ಕಾಣುತ್ತದೆ (ಕರ್ನಾಟ. ೩೪೭). ೬. ಗುಡಿಗಳ ಪರಿಚಾರಕರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಂಗಡ : ಗೊರವರ ಹೊನ್ನಯ್ಯಂ ತುಱುವಂ ಪಿಂತಿಕ್ಕಿ ಪಲರಂ ಕೊಂದು ತಳುತ್ತಿಱಿದು ದೇವಲೋಕಕ್ಕೆ ಸನ್ದೊಂ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೭೪-೧೦ ; 1032) ; ಗೊರವರು-ಇವರಿಗೆ ಕೆಲವು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಜೀರರೆಂತಲೂ ಕೆಲವು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಹೂಗಾರರೆಂತಲೂ ಅನ್ನುವರು (ಕಭಾಗ. ೧೦೭); ಪಹರೆಯ ಗೊರವನು ಗುಡಿಯ ಸುತ್ತಲೂ ಪಹರೆಮಾಡುವನು (ಗಂಗಾಸಾ. ೩೦). ೭. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ : ಅರಸಿ ನೋಡೀಚೆಯಲಿ ಹುದುಗಿದ ಹರಡೆ ಹಂಗ ಮಯೂರ ಟಿಟ್ಟಿಭ ಗೊರವ ಗೀಜಗ (ತೊರರಾ. ೩-೧-೩೨) ; ಗರುಡಂ ಕರ್ಬಕ್ಕಿ ಕಂಕಂ ಗೊರವನೊಱಲೆ ಪೆರ್ಬಕ್ಕಿ . . . ಶುಕಂ ತದ್ವನಾಂತಸ್ಥಮಿರ್ಕುಂ (ಶಬಶಂ. ೩-೩೩) ; ಮರವನು ಸಾರಿ ಹೊನ್ನ ಬಾಯ ಗೊರವ ಕೊಂಬೆಯೇರಿ ಕೊರಲೆತ್ತಿ ಹಾಡಿತು (ರಾಮನ. ೧೯-೨). **ಗೊರವು$_1$:** ೬. ತಲೆವೊಱೆಗೆ ಅಯ್ವತ್ತು ಧಾನ್ಯಗೊಳಗ ದೇವರಿಗೆ × × × ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗಲ್ಲದೆ ಗೊರವುಗಳಿಗೆ ಸಲ್ಲದು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಪೂಜೆ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೧೫೯-೩೦ ; 1091). [ದೇ.॥]

ಗೊರವಂಕ, ಗೊರವಂಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹಕ್ಕಿ; ಮೈನಾಹಕ್ಕಿ; ಸಾರಿಕೆ : "ವಾಗ್ವಿಲಾಸಿನೀ-ಗಿಳಿ, ಗೊರವಂಕ, ಪಾರಿವಪಕ್ಷಿ" (ಒಷಧಿ. ೧೫೦) : ಗೊರವಂಕ ಟಿಟ್ಟಿಭ ಪಿಕ ಚಕೋರಕ ಮಿಂಚುಲಿಗಹಕ್ಕಿಗಳು ರಂಜಿಸಿತು (ನಳಚ. ೧-೪೨) ; ಸೋರೆ ಘೂಕ ಗೊರವಂಕ ಕಪಿ ಕಪೋತ (ರುಕ್ಮಾಂಗ. ೧೦-೫) ; ಕವಿಯದಿರಲಿ ನಿನ್ನ ಗೊರವಂಕದ ಬಿಂಕ (ಚಂತನ. ೮೧-೮). **ಗೊರವಂಕೆ:** "ಶಾರಿಕಾ-ಗೊರವಂಕೇಹಕ್ಕಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೮೫); ಗಿಣಿ ಗೊರವಂಕೆ ಕೋಗಿಲೆಗಳ ಕೂಗುಗಳು (ಸೌಗಂಧಿ. ೨೩೧-೧೨). 'ಗೋರಿಕೆ' ಪರಾ. [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಕುರಕ ; ತೆಲು. ಗೊರವಂಕ, ಗೊರುವಂಕ, ಗೋರಂಕ, ಗೋರಿಂಕ, ಗೋರುವಂಕ]

ಗೊರವಂಕೆ 'ಗೊರವಂಕ' ನೋ.

ಗೊರವಗೆಱೆ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಭುಕ್ಕಯರ್ಗೆ ಗೊರವಗೆಱೆಯುಬ್ × ಸಾಮ್ಯ ಸಲ್ವುದು (ಎಕ. IX, (8) ಆನೆಕ. ೧೦೯-೫ ; ಸು. 900). [ಗೊರವ + ಕೆಱೆ]

ಗೊರವಗೇರಿ (ನಾ). ಗೊರವರ ಕೇರಿ-ಬೀದಿ : ಕೋಟಿ ಗುಡ್ಡಯಾಗಿ ಗೊರವಗೇರಿ ಧರ್ಮ್ಮಮನಳಿದವ (ಇಎ. ೧೯೫೨, ಸಂಪಗಾವಿ. ೨-೧೮ ; 992). [ಗೊರವ + ಕೇರಿ]

ಗೊರವಡಿ 'ಗುರವಡಿ' ನೋ.

ಗೊರವತಿ 'ಗೊರವಿತಿ' ನೋ.

ಗೊರವದೇವ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಮಂಡಳೇಸ್ವರ ಗೊರವದೇವಂ ಬನವಾಸಿ ಪುರವರೇಶ್ವರಂ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೪೭-೩ ; 1018 ?). [ಗೊರವ + ದೇವ]

ಗೊರವಬ್ಬೆ (ನಾ). ಸಂನ್ಯಾಸಿನಿ ; ತಪಸ್ವಿನಿ : ಪೋಗಲೆ ಸಮಕಟ್ಟೆ ಕಟ್ಟೆ ಮಣಿಯಂ ಗೊರವಬ್ಬೆಯ ವೇಷದೋಜೆಯ(ಯಿ)ಂ (ಜೀವಸಂ. ೮೯-೧೨). [ಗೊರವ + ಅಬ್ಬೆ$_1$]

ಗೊರವವಾಡ (ನಾ). ಶೈವಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳಿಗೆ ಅಥವಾ ಗುರುಗಳಿಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಗ್ರಾಮ : ಮಣ್ಣಾಳಂ ಗೊರವವಾಡಂ ಮಾಡಿ ಸರ್ವ್ವನಮಶ್ಯಂ ಬಿಟ್ಟು (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೧೦೮-೪೨ ; 1042). [ಗೊರವ + ಬಾಡ$_1$]

ಗೊರವಿ$_1$, ಗೊರಬಿ (ನಾ). ೧. ಸಂನ್ಯಾಸಿನಿ ; ವಿರಕ್ತೆ : ತಾಂ ತಿರಿವ ಗೊರವಿ ಬೆನಕನುಮಂ ತಿರಿಯಿಪಳೆಂಬ ತೆಱದೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೩೦). ೨. ದೇವಸ್ಥಾನದ ಸೇವೆಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಹೆಣ್ಣು; ದೇವದಾಸಿ: ಶ್ರೀಸೋಭನರಸರು ಮೂಲಸ್ಥಾನದ ರೇವಬ್ಬೆಗೊರವಿಗೆ ಧಾರಾಪೂರ್ವ್ವಕಂ ಮುದ್ದಿಗೆಱೆಯೊಳಗಣದೊಂದು ತೋಂಟಕ್ಕಂ . . . ಅಯ್ದು ಗದ್ಯಾಣಮಂ ತಿಱುವಾ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೫೦-೧೭ ; 1005). **ಗೊರಬಿ :** ೨. ಅಂದು ಹರಿಜನರಲ್ಲಿ 'ಗೊರಬಿ' ಬಿಡುವ ಪದ್ಧತಿಯಿತ್ತು. ಗೊರಬಿ ಎಂದರೆ ಬಸವಿ ಎಂದರ್ಥ (ಪಂಜಪಂ. ೧೦). [ಗೊರವ + – ಇ$_2$]

ಗೊರವಿ$_2$, ಗೊರವು$_2$, ಗೊರವೆ, ಗೊರಿವಿ (ನಾ). ಹಸಿಯಾಗಿದ್ದರೂ ಸುಲಭವಾಗಿ ಬೆಂಕಿ ಹತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು : ಗೊರವಿಯ ಬನ[ಪಾಠಾಂ. ಟೆಯ ನೆಲ]ಸಂಪಗೆಯ ಸೇವಂತಿಗೆಯರಳ ತಂದಿತ್ತರು (ಸೊಬಸೋ. ೩-೪೪) : ಕೊಸಗಿಜೆ ಬಸಿರೀ ಹುಲಗಿಲ್ಗೊರವೀ . . . ಹೊನ್ನೆಯ ತರುಗಳ್ (ಹಮ್ಮೀರ. ೪-೬೮) ; ತ್ಯಾರಣ ಗೊರವಿ ಗೊರಟೆಯತ್ತಗ . . . ಮೊದಲಾದ ಗಗನಂ ತುಡುಕುವ ವೃಕ್ಷಂಗಳೊಳ್ (ಸೌಗಂಧಿ. ೫೪-೫) ; ರಾತ್ರಿಯ ವೇಳೆ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಬೇಕಾದರೆ ಬೆಳಕಿಗೆ ಗೊರವಿಯ ಕೊಳ್ಳಿಗಳನ್ನು ಬಳಸುವರು (ಕಳಹು. ೯೩). **ಗೊರವು$_2$:** ಮಹೇಶ್ವರಾಲಯದಂತೆ ಗೊರವು ಮನೆಗಳಂತೆ ಕೇರು ಬಿತ್ತುವ ಕೆಯ್ಗಳಂ ತಾರು . . . ಮತ್ತಮೆನಿತಾನುಂ ತೆಱದ ಮರದುಱುಗಲ್ಗಳ್ (ಬಂಹರಿ. ೨-೩೮ ವ) ; ಪೆರ್ಚುಗು . . . ಬಂದುಗೆಯಿಂದೆ ವಿದ್ರುಮಗಣಂ ಗೊರವಿಂ (ವೃದ್ಧಿಯಂ) ನುತ ವಜ್ರವಿಟ್ಟ[ಪಾಠಾಂ. ಗೊರವಾನಕ ವಜ್ರವೃಕ್ಷ]ಯಿಂ (ಅಟ್ಟಪು. ೪-೧೪). **ಗೊರವೆ :** ಗೊರವೆಯ ಕಟ್ಟೆ ಸೂಟೆಗಳು ಉರುವುತಿಹವು (ಜ್ಞಾನಚ. ೧೨-೧೦೮); ಗೊರವೇ ಕೊಳ್ಳಿಯಂತೆ ಒಂದು ಮುಹೂರ್ತವಾದರೂ ತೇಜೋವಂತನಾಗಿ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸು (ಕೃವಾವಿ. ೨೧೧). **ಗೊರಿವಿ :** ಮರಗಳು : ಹೆಸವ . . . ಬಿಕ್ಕೆ, ಕರಾಚಿ, ಗೊರಿವಿ, ಹೆಣ್ಣುಗೊರಿವಿ (ನಮ್ಮನು. ೨೩೭).

ಗೊರವಿಯ ಕೋಲು=ಗೊರವೆಕಟ್ಟಿಗೆ : ತರಳರೆಲ್ಲರು ಪೇಳ್ದ ಕುರುಹು ಹುಡುಕುತಲಿ ಕರದಿ ಗೊರವಿಯ ಕೋಲ ಪಿಡಿದು ಯಿಂದುಮತಿ ತರಳನ ನೋಡುವರೆ ಪೊರಟಾಗ ಬರಲು (ಹಮುಚ. ೧೫೩).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಕೋರಾನ್ ; ತೆಲು. ಕೊರವಿ, ಕೊರಿವಿ, ಕೊಱವಿ]

ಗೊರವಿಕೆ (ನಾ). ಭಿಕ್ಷಂಕವೃತ್ತಿ ; ತಿರುಪೆ : ಪರಶಿವನು ಭಿಕ್ಷಾಟನಂಗೈದು ಯಕ್ಷಪುರವರದಿಂದ ಮರಳಿದಂ ಗೊರವಿಕೆಯುನಳವಡಿಸಿ ತಿರುಗಿದಂ (ತುರಂಗ. ೭-೩೨). [ಗೊರವ + – ಇಕೆ]

ಗೊರವಿತಿ, ಗೊರತಿ, ಗೊರವತಿ (ನಾ). ೧. ಸಂನ್ಯಾಸಿನಿ ; ಗೊರವಿ ; ಜೋಗಿಣಿ : ರಸವಣಿಯುನುಂಡ ಗೊರವಿತಿ ಪೊಸತಾಶೀರ್ವಾದವುಳ್ಳದೊಂದೆಂದಾಗಳ್ ಬಸಿಗಳ್ಳಿಂಗೆ ಮಹೀಶರ ಪಸಾದ ಸುರುಕವಡೆ ಕವಡೆ ಹರಿವೋ ಎಂದಳ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೩-೨೦) ; ಸೂಳೆ ಮುಪ್ಪಾಗಿ ಗೊರವಿತಿ ಆದಳು (ಗಾದೆ). **ಗೊರತಿ:** ೧. ಗೊರತಿಯ ಕಂತಿಯ ಕುಂಟಣಿಯರ . . . ಮುಂದಂ ನುಡಿಯಲೀಯಲಾಗದು ವಧುವಂ (ಮುದತಿ. ೮-೨೬) ; ಊರ ಹೊಱಗೊಂದು ದೇಗುಲ ದೇಗುಲದೊಳಗೊಬ್ಬ ಗೊರತಿ ನೋಡಯ್ಯ (ಅವಚಂ. ೯೬-೪೩೦). ೨.ಮುನಿಪತ್ನಿ; ಋಷಿಯ ಹೆಂಡತಿ: ಸಿಂಧುತೀರದ ರುಸಿಪಳ್ಳಿಯೊಳ್ ಮೃಗಾಯಣನೆಂಬ ಮುನಿಗಂ ವಿಶಾಖೆಯೆಂಬ ಗೊರತಿಗಂ ಗೌತಮನೆಂಬ ಮಗನಾಗಿ ಪುಟ್ಟೆ (ಅರ್ಥನೇ. ೪-೧೨೭ ವ). **ಗೊರವತಿ:** ೧. ಬೊಮ್ಮದ ಮನೆಯ ಕೋಣೆಯೊಳೊಬ್ಬ ಗೊರವತಿ ಇಮ್ಮೈಯ್ಯ ಸಿರಿಯ ಮಾಳಿಗೆಯೊಳಗೆ ಹಮ್ಮೈಸಿಹಳು (ಶಿವಗೀ. ೮೪೪).

[ಗೊರವ + – ಇತಿ$_1$ (< –ಇತ್ತಿ)]

ಗೊರವು$_1$ 'ಗೊರವ' ನೋ.

ಗೊರವು$_2$ 'ಗೊರವಿ$_2$' ನೋ.

ಗೊರವು$_3$ (ನಾ). ಪೊಟರೆ (?) : ಈ ಮರದ ಗೊರವ ನಡುವೆ (?) ಯೊಳ ಕಾರಣದಿಂದಿಲ್ಲಿ ವಿರಕ್ತನಾಗಿರ್ದಪೆಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೯೮-೪). [?]

ಗೊರವೆ 'ಗೊರವಿ$_2$' ನೋ.

ಗೊರವೆಕಟ್ಟಿಗೆ (ನಾ). ಗೊರವಿಮರದ ಕಟ್ಟಿಗೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕೊಳ್ಳಿ, –ಪಂಜು : ದೀವಟಿಗೆ, ಗೊರವೇಕಟ್ಟಿಗೆ, ಕರದೀಪ ಮುಂತಾದ ಸಾವಿರಾರು

ಬೆಳಕುಗಳು ಊರು ತುಂಬೆ ಓಡಾಡುತ್ತಿದ್ದವು (ಯದುರಾ. ೭೦).

[ಗೊರವೆ (<ಗೊರವಿ₂) + ಕಟ್ಟಿಗೆ₁]

ಗೊರಸಿ (?) (ನಾ). (?) : ಗೋಡೆ ಗೊರದಾಗಿಸಿದ ಪಲವು ಪಾರಿವದ ನಲ್ಗೂಡಿ ಗಿಣಿಪಂಜರಂ ಪಱಿದ ಬಲೆ ಮುಱಿದ ಬಿಲ್ ಬಾಡಲಿಕ್ಕಿರ್ದ ಸುಳಿವಿಣಾಬಿ ಕಟ್ಟಿರ್ದ ನರ ಪರಗತಿ ಗೊರಸಿಯ ಕೂಡೆ ಕೊಯ್ದಿರ್ದ ಮೃಗಪಕ್ಷಿಗಳ ನೆತ್ತರಿನ ಜಾಡಿಯೊಳ್ (ನಂದಿಮಾ. ೧೪-೪). [?]

ಗೊರಸು₁, ಗೊರಚು (ನಾ). ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಕೊಳಗು ; ಖುರ : ಧರ್ಮವಿಲ್ಲದ ಅರಸು ಮುಱಿದ ಕಾಲಿನ ಗೊರಸು (ಕನಕ. ೫೦-೨) ; ಗೊರಸಿಂದೆಳ್ದ ಪೂತ ರಜದಿಂ (ದಿಲೀಚ. ೨-೨) ; ಜಂಬುಕದೆಡೆಯನು ಹೊಕ್ಕರೆ ಸಿಗುವುದು ಗೊರಸಿನ ಚರ್ಮದ ಹೇಸಿ (ಇಂಜಾಪ. ೧೨೯-೩೪) ; ಗೊರಸುಗಳು ಒಂಟಿಯ ಗೊರಸಿನ ಹಾಗೆ ಇಭ್ಭಾಗವಾಗಿರುವವು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೮೭). **ಗೊರಚು:** ತುಂಡಿಸಿದ ಸರಳಿನಿಂ ಮುರಳಿನಿಂದಾ ಕರಿಚಿನಿಂ ವಾಜಿಗಳ ಗೊರಚಿನಿಂ (ಪರಶು. ೨೮-೨೮). [?. / ತಮಿ. ಕುರಚು, ಕುರಚ್ಚೈ; ತೆಲು. ಕೊರಿಜೆ, ಗೊರಿಜ, ಗೊರಿಜೆ, ಗೊರಿಸೆ./ಸಂ. ಖುರ]

ಗೊರಸು₂, ಗೊರೆಸು (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ತಡಸೀಳೆ ಬಾಳೆ ಸಿರಿಸಂ ಗೊರಸಂಕೊಲೆಯಪ್ಪೆ ಕಪ್ಪುರಂ . . . ಇಡಿಕಿಱಿದಿರ್ದ ಪೇರಡವಿಯೊಳ್ (ಧರ್ಮಪ. ೩-೪೭). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : ನಷ್ಟೇಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ:–ಗೊರಸಿನ ಹೊಡಕೇಬೇರನ್ನು ಹಾಲಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಕದಡಿ ಸಕ್ಕರೆ ಬೆರೆಸಿ ಕೊಳ್ಳೆ ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿಷ್ಣುವಿ. ೧೮೯). **ಗೊರೆಸು : ೨.** "ಕಾಶಂ, ಇಕ್ಷು ಗಂಧಾ, ಪೋಟಗಳಃ-ಈ ೩ ಜಂಬುಹುಲ್ಲು, ಗೊರೆಸುಹುಲ್ಲು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೦). [?]

ಗೊರಸೆ (ನಾ). ಒರಟಾದುದು ; ನುರಿಯದಿರುವುದು : "ಗೊರಸೆ ಯೆನಲವಡೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಕಶರ. ೩೪). 'ಗರಸು' ಪರಾ. [?]

ಗೊರಿಕೆ 'ಗುಜುಕು' ನೋ.

ಗೊರಿಜೆ 'ಗೊರಜೆ₁' ನೋ.

ಗೊರಿವಿ 'ಗೊರವಿ₂' ನೋ.

ಗೊರೆ₁ 'ಕೊರೆ₂' ನೋ.

ಗೊರೆ₂ (ನಾ). ಕೆಸರು ; ಬಗ್ಗಡ ; ರಾಡಿ : ಕಳಿತ ಮೆಕ್ಕೆಯೊ ಹುರಿಯ ಬಲೆಯೋ ರಾಗಸನ್ನೆಯೊ ಸರಿಯ ಗೊರೆಯೋ ಠಕ್ಕಿನುಂಡೆಯೊ ಸವಿಯ ಚಿತ್ರಕವೊ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೮-೭೭) ; ಬಿಸಿಲೊಳು ಕೋಣ ಗೊ[ಪಾಠಾಂ. ಗೋ]ರೆಯ ಬಿದ್ದು ಪೊರಳುತುಬ್ಬುಸಗೊಂಬಂತೆ (ಜಂಪ್ರಸಾಂ. ೫-೪೭) ; ಹೀಗೆ ಮಳೆ ಹುಯ್ದು ಗೊಂಬೆಹಚ್ಚಡ ಗೊರೆಯಾಗಿ (ಕೆಸರಾಗಿ) ರಂಭೆಯ ಸೆರಗಿಗೆ ನೀರು ಹರಿದು ಸಮೃದ್ಧಿಯಾದ ಜಲವೃಷ್ಟಿ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ (ಹಳ್ಳಿಪಾ. ೩೨). [?]

ಗೊರೆಕಾಱ (ನಾ). ಗುರಿಕಾರ (?) : ಅದಂ ಪಡಿಸಲಿಸುತ್ತಮುಣ್ಬಂ ಗೊರೆಕಾಱ ಕೋಡ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೧೦೯-೨೮ ; 1052). [? + – ಕಾಱ]

ಗೊರೆಸು 'ಗೊರಸು₂' ನೋ.

ಗೊರ್ಲಾಟ (?) (ನಾ). (?) : ಎಲುವುಯದ ಪಂಜರವ ಚೇತನದ ಮಂದಿರವ ಚೆಲುವ ಗೊರ್ಲಾ[ಪಾಠಾಂ. ಗೋಲ್ಲಾ]ಟಸಿತಕಮಲ ಮರುತಂ ಸತತ ಚೆಲಿಪ ಜಾತಿಯ ಪುತ್ಥಳಿಯ ದಿವ್ಯಸುಧೆಯಿಂದೆ ಕಲೆತಂತೆ ಕಲೆತು ಬರುವ ಪಲಬಗೆಯ ಮಿಂಚುಗಳ (ವಂಕಾರಾ. ೨-೩೫-೪೩). [?]

ಗೊಲಗಂಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ನೇಗಲುಕನ್ನೆಸೊಪ್ಪು, ಗೊಲಗಂಡಿ (ಮೃಶಿಗಿ. ೨೬-೫೦೫). [?]

ಗೊಲಸು 'ಗೊಟಸು' ನೋ.

ಗೊಲೆ₁ (ನಾ). ೧. ಕೊನೆ; ತುದಿ: ತನ್ನ ಬಗೆದ ಕಜ್ಜಮಂ ಗೊಲೆಗೊಳಿಸುವಂತಿರ ಬಿಲ್ಲ ಗೊಲೆಯನೇಱಿ ನೂಂಕಿ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೬೨ ವ). 'ಗೊಲೆಗೊಳಿಸು' ಪರಾ. ೨. ಬಿಲ್ಲಿನ ತುದಿ ; ಕೊಪ್ಪು : "ಧನುಷ್ಕೋಟಿ ಕೊಪ್ಪು ಗೊಲೆಯೆನಿಸಿರ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೮೧) ; ಅಲರಂಬಿನಧಟಿಂದೆಲ್ಲಾ ಪೊಡವಿಯ ಬಲಿದೆಚ್ಚು ಜಯಸಿದ ಬಿಳಿಯ ಗೊಲೆಯನಿಳುಹಿ ಮಡಗಿದ ಸಿಂಗಾಡಿಯ ಗೆಲಿದುವು ಕಿವಿ ಕೋಮಲೆಯ (ನೇಮಿಸಂ. ೨೩-೨೦೩); ಅಗಳ್ ಚಂಪಕಂ . . . ಪುಂಖಾನುಪುಂಖಮಾಗೆ ಪತ್ರಂಬುಗಳಂ ಗೊಲೆ ನೆಲೆದಪ್ಪು ವಿನಂ ಸೆಳೆದಾರ್ದೆಸಾಡಿದಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೪೫-೧೮).

ಗೊಲೆಗಿಡು = ಗೊಲೆಗೆತ್ತು : ನಾರಿಯನು ಗೊಲೆಗಿಟ್ಟನಾಗಲೆ ಸುರಿಯೆ ಪೂಮಳೆಯು (ಜರಾಮಾ. ೮೪-೩೪). **ಗೊಲೆಗೆತ್ತು**=ಬಿಲ್ಲಿನ ಕೊಪ್ಪಿಗೆ ಹೆದೆಯನ್ನು ಬಿಗಿದು ಅಳವಡಿಸು : ತೂಗುತ್ತರಲಂಬನಿಕ್ಷುಧನುವಂ ಗೊಲೆಗೆತ್ತಿ ತೊಟಲ್ವನಂಗನಾಚಿತ್ರದೊಳಂ ಪುರಾಂತರದೊಳಂ ವಸುದೇವಕುಮಾರ ಮನ್ಮಥಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೪-೧೩೭) ; ಬಿಲ್ಲಂ ಗೊಲೆಗೆತ್ತಿ ಹೂಡಿದನವೋಘಾಸ್ತ್ರಂಗಳಂ ದರ್ಪಕಂ (ಗಿರಿಕ. ೭-೩೮) ; ಧನುವನಿದನು ಗೊಲೆಗೆ[ಪಾಠಾಂ. ಗೊ]ತ್ತಿ ತೆಗೆದು ಗುಱಿಗನುಗೆಯ್ದು ಶರವನಾರ್ದೆಸೆವ ಘನಭುಜರುಂಟೆ ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೮-೩೮). **ಗೊಲೆಗೇರ್** = ಬಿಲ್ಲಿನ ಕೊಪ್ಪಿಗೆ ಸೇರು ; ಧನುಷ್ಕೋಟಿಯಲ್ಲಿ ಅಳವಡಿಸಲ್ಪಡು : ಅಳ್ಕದೆ ಚಿತ್ತದೊಳ್ ಬೆದಱೆ ಬೆಳ್ಕುಱದುಗ್ರತಪೋನುತಾಪದಿಂ ಬಳ್ಕದೆ ನೋಂಪಿಯಿಂ ಗೊಲೆಗೆವಂದ ಶರೀರಗುಣಾನುರೋಧದೊಳ್ ತಳ್ಕಱಿದಿರ್ದು ಜೀವಶರಮಂ ಬಿಡೆ ಧಾರ್ಮಿಕಚಕ್ರವರ್ತಿ ತಾಂ ಪಿಳ್ಕು ಬಳಿಲ್ದು ಮೇಗೊಗೆದು ತಾಗಿದುದಚ್ಯುತ ಕಲ್ಪಲಕ್ಷ್ಯಮಂ (ಅನಂಪು. ೪-೩೮). **ಗೊಲೆಗೇಱಿಸು**=ಗೊಲೆಗೆತ್ತು: ಚಾಪವ ಗೊಲೆಗೇಱಿಸಿ ಕಿನ್ನರರ ಬಲಿದು (ಅಂಜಚ. ೧೩-೧೦೦) ; ಬಿಲ್ಲ ಗೊಲೆಗೇಱಿಸುತ ಚಾಪಟಮಲ್ಲ ಹೊಕ್ಕನು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೩-೨೦). **ಗೊಲೆಗೇಱು** = ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆ ಕೊಪ್ಪಿಗೇರು ; ಬಿಲ್ಲಿನ ತುದಿಗೆ ಹೆದೆಯು ಕಟ್ಟಲ್ಪಡು: ಪುಂಡ್ರೇಕ್ಷುಚಾಪನ ಚಾಪಂ ಗೊಲೆಗೇಱಿ ಬಂದುದು ವಸಂತಂ ಸಂತತೋತ್ಸಾಹದಿಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೩-೧೦). **ಗೊಲೆಗೊತ್ತು**=ಗೊಲೆಗೆತ್ತು : ಗೊಲೆಗೊತ್ತಿದನೇ ಧನುವಂ ಸರಲ್ಗಳಂ ಕೊಂಡನೇ . . . ಜನಾರ್ದನಂ(ಪಂರಾಮಾ. ೭-೧೧೫) ; ಕರ್ಬುವಿಲ್ಲಂ ಗೊಲೆಗೊತ್ತುವಂತೆ ನಿಡುಪುರ್ವಂ ಕುಡು ಪುರ್ವಾಗೆ ಸಮುಱಿಯುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೬೩ ವ) ; ಪುಷ್ಪಸರ ನಿಜಚಾಪವ ಗೊಲೆಗೊತ್ತಿ ನುಡಿದ (ಅಂಜಚ. ೭-೧೫೯). [ದೇ.೫ ತಮಿ. ಕುದ್ಯೆ, ಕುಲ್ಯೆ; ಮಲ. ಕುಲ]

ಗೊಲೆ₂, ಕೊನೆ₃, ಗೊನೆ₂ (ನಾ). (ಹೂವು, ಹಣ್ಣು ಮೊದಲಾದವುಗಳ) ಗೊಂಚಲು ; ಗುಚ್ಛ : "ಗೊಲೆ ಗೊನೆಯೊಳ್" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೫೮); ಗೊಲೆಯೊಳ್ ಪಣ್ತುದು ಮ್ಯೆಂದವಾಟ್ (ಆದಿಪು. ೧೧-೬೮) ; ಮಾಂಗಾಯ ಗೊಲೆಯನಂದಾತಂಗ್ಯೆಗೆ ಮುರಲ್ದು ಪಾಯ್ದು ಗಿಳಿ ಪಾಯಿಸಿದತ್ತಂಗನೆಯ ರೂಪಕಕ್ಕೆ ಬೆಡಂಗಂ ಗಿಳಿಯೋದಿಪಂಗನಾರೂಪಕದಾ (ಲೀಲಾವ. ೧೧-೬೭). 'ಕೆಂಗೊಲೆ', 'ಪಣ್ಗೊಲೆ' ಪರಾ. **ಕೊನೆ₃ :** ಅಡಕೆಯ ಕೊಯಿಲು ಬಂದಿತು. ರಾಮಯ್ಯನೇ ಮುತುವರ್ಜಿಯಿಂದ ಕೊನೆ ತೆಗೆಯುವವರನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡಿ, ಕೊನೆ ತೆಗೆಸಿದನು (ಕಾನೂರು. ೩೭೮). **ಗೊನೆ₂ :** ಬೆಳೆದ ಕೌಂಗಿನ ಗೊನೆ ತಳ್ತೆಱಗಿರೆ . . . ಎಸೆದುದುಪವನಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೪೧); ವನದ ಬಾಳೆಯ ಗೊನೆಯ ಕೊಯ್ದು (ಮಧುಪ. ೩೬-೨೯) ; ಬಾಳೆಯುರು ಗೊನೆಸಹಿತಲೊಪ್ಪಿಹುವು (ಕಂಸವಿ. ೫-೮೭) ; ಬಾಳುವವನಿಗೊಂದು ಮಾತು ಬಾಳೆಗೊಂದು ಗೊನೆ (ಗಾದೆ).

[ದೇ.೫ ತಮಿ. ಕುಲ್ಯೆ ; ಮಲ. ಕುಲ ; ತುಳು. ಗೊನೆ ;

ಕೊಡ. ಕೊಲೆ, ಕೊಲ ; ತೆಲು. ಗೊಲ]

ಗೊಲೆಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಬಿಲ್ಲಿನ ಕೊಪ್ಪಿಗೆ ಹೆದೆಯನ್ನು ಬಿಗಿದು ಅಳವಡಿಸು : ಶಿವನನುಜ್ಞೆಯಿಂದ ಕರಿಯ ಕಬ್ಬಿನ ಬಿಲ್ಲ ಗೊಲೆಗೆಯ್ದು ಮನಸಿಜಂ . . . ಹುಗಿಲಿಱಿದನಾಕೆಯ ಮನವನು (ಸೌಂದಪು. ೮-೧೪).

[ಗೊಲೆ₁ + ಕೆಯ್₁]

ಗೊಲೆಗೊಳ್$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಕೊನೆಮುಟ್ಟು; ತುದಿಸೇರು. ೨. ಬಿಲ್ಲಿನ ತುದಿಗೆ ಹೆದೆಯು ಕಟ್ಟಲ್ಪಡು. 'ಗೊಲೆಗೊಳಿಸು' ಪರಾ.
[ಗೊಲೆ$_1$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಗೊಲೆಗೊಳ್$_2$, ಗೊನೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). (ಹೂವು, ಹಣ್ಣು ಮುಂತಾದುವುಗಳು) ಗೊನೆಯನ್ನು ಬಿಡು: ದೂತವಚನಾಮೃತದೊಳ್ ಗೊಲೆಗೊಂಡ ಬೇಟವೆಂಬಲತೆ ಕೂಟದೊಳ್ ಪದೆದು ಪಣ್ತೆರ್ದಗಿಂಪಿನಲಂಪನೀಯದೇ (ಆದಿಪು. ೧೨-೨೧). **ಗೊನೆಗೊಳ್**: ಪಣ್ಗೊನೆಗಳಿಂ ಗೊನೆಗೊಂಡ ಕವುಂಗು . . . ಶೋಭಿಪುದನಂಗನ ಮಂಗಳಗೇಹಮೆಂಬಿನಂ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೯೬).
[ಗೊಲೆ$_2$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಗೊಲೆಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕೊನೆಮುಟ್ಟಿಸು; ಈಡೇರಿಸು; ತುದಿಗಾಣಿಸು: ತನ್ನ ಬಗೆದ ಕಜ್ಜಮಂ ಗೊಲೆಗೊಳಿಸುವಂತಾ ಬಿಲ್ಲ ಗೊಲೆಯ ನೇಱಿ ನೂಂಕಿ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೬೨ ವ). ೨.=ಗೊಲೆಗೆಯ್: ಗೊಲೆಗೊಳಿಸಿದ ಪುಷ್ಪಚಾಪ . . . ಹೋಗೆಲೊ ಪಾಪಿ ಮನ್ಮಥ (ಮೋಹತ. ೭-೨೩).
[ಗೊಲೆಗೊಳ್$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಗೊಲೆನೂಂಕು (ಕ್ರಿ). ಗೊನೆಬಿಡು; ಗೊನೆಯನ್ನು ಹೊರಗೆಡಹು: ಗೊಲೆನೂಂಕಿದುವಿಂದು ಸ್ವಪುಗೌಂಗುಗಳಮವು (ಚಳವಿ. ೬-೧೭೯).
[ಗೊಲೆ$_2$ + ನೂಂಕು$_1$]

ಗೊಲ್ಲ$_1$ (ನಾ). ೧. ಖಜಾನೆಯಲ್ಲಿ (ನಾಣ್ಯಪರೀಕ್ಷಕನಾದ) ಸರಾಫನ ಸಹಾಯಕ; ಹಣದ ಚೀಲವನ್ನು ಒಯ್ಯುವುದು ಮೊದಲಾದ ಕೆಲಸಗಳಿಗೋಸ್ಕರ ನಿಯುಕ್ತನಾದ ಒಬ್ಬ ಅಧಿಕಾರಿ (ಮೈಗೆಜಿ. IV, ೭೬೯): ಪ್ರತಿ ತುಕಡಿಯ ಖಜಾನೆಗೂ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬ ಗೊಲ್ಲನಿದ್ದನು (ಮಹಾವಂ. II, ೩೨). ೨. (ಬಾಗಿಲು ಕಾಯುವ) ಸೇವಕ: ಬಾಗಿಲ ಕಾಯ್ದಿರ್ದ ಗೊಲ್ಲಂಗೆ ವೆಚ್ಚಕ್ಕೆ ಒಡೆತನವುಂಟೆ ಅಯ್ಯಾ (ಜನ್ನವ. ಕ. ೩೬೩-೧೨೩೮); ಬಾಗಿಲೊಳಿಹ ಗೊಲ್ಲರು ನಾ ಹೇಳಿದ ಹಾಗೆ ಬೇಗದ ಮುದ್ರೆಯವರು ಏಗೆಯ್ವವಮ್ಮ ಪೇಳಿನುತ ನನಗೆ ತಲೆವಾಗಿ ಕೈಮುಗಿದುಕೊಂಡಿಹರು (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೬-೧೪೨); ದ್ವಾರ ಗೊಲ್ಲರೊಳಾಗ ಭೋರನೀರ್ವರು ಬಂದು (ಹಮಜ. ೨೩೭). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಕೊಲ್ಲಾ; ತೆಲು. ಗೊಲ್ಲ]

ಗೊಲ್ಲ$_2$ (ನಾ). ೧. ದನಕರುಗಳನ್ನು ಕಾಯುವವನು; ಗೋಪಾಲಕ; ಗೋವಳ: "ತುರುವಳರ್ ಗೋವರ್ಕಳೆನೆ ಗೊಲ್ಲರಕ್ಕುಂ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೩೪); ಗೊಲ್ಲರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಕಳ್ಳತನದಿ ಬಂದು ಗುಲ್ಲುಮಾಡುತಲಿ (ಪುರಂದ. ೩-೧೪೪-೧); ಗೊಲ್ಲರಾ ಮನೆ ಹೊಕ್ಕು ಗುಲ್ಲುಮಾಡುವುದೇನಲ (ಕನಕ. ೧೪೭ ಪಲ್ಲವಿ); ಗೊಲ್ಲ ಗೊಲ್ಲತಿಯರಲ್ಲಿಯೆ ಸಾಕೆನೆ ಸಲ್ಲಿಸಿದೆಯೊ ಮಲ್ಲಣಿಯಲ್ಲ? (ಗೀವಿಂ. ೪೪-೯); ಗೊಲ್ಲರ ಅರಸಾಗಿ ಮಜ್ಜಿಗೆಗೆ ದರಿದ್ರ (ಗಾದ). ೨. (ಅಲಂ) ಪ್ರಣಯದ ಸುಖವನ್ನು ತಿಳಿಯದವನು; ದಡ್ಡ: ಗೊಲ್ಲನಾದಡೆ ರತಿಗೆಳಸುವನೆ (ಬಸಪು. ४೦-३೧).

ಗೊಲ್ಲರಹಳ್ಳಿ = ಗೋವಳರು ವಾಸಿಸುವ ಗ್ರಾಮ: "ಗೊಲ್ಲರಹಳ್ಳಿ–ಆಭೀರಪಲ್ಲಿ, ಘೋಷ" (ನಾಚಿರಾ. ೬). [<ಸಂ. ಗೋಪಾಲ]

ಗೊಲ್ಲ$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಅಂಗ ವಂಗ ಕಳಿಂಗ ಕೊಂಗ ಕೊಂಕಣ ಗೊಲ್ಲ ಕಾಂಭೋಜ . . . ನಾನಾ ದ್ವೀಪ ದೇಶಾಧೀಶ್ವರರುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೯೩ ವ); ಮಾಳವ ಮಗಧ ಕರ್ಣಾಟ ಗೊಲ್ಲ ಕರಹಾಟ . . . ಕಳಿಂಗಾದಿ ವಿಷಯಂಗಳಂ ಸಾಧಿಸಿ (ಧರ್ಮಾಮ. ೧೧-೬೧). [<ಸಂ. ಗೋಲ್ಲ]

ಗೊಲ್ಲಕೇರಿ 'ಗೊಲ್ಲಗೇರಿ' ನೋ.

ಗೊಲ್ಲಗಿತ್ತಿ (ನಾ). ಗೊಲ್ಲಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸು; ಗೊಲ್ಲಿತಿ: ಗೊಲ್ಲಗಿತ್ತಿ ಮೊಸರು ಮಾರುತ್ತಾ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಳು (ರೂಢಿ).
[ಗೊಲ್ಲ$_2$ + – ಗಿತ್ತಿ]

ಗೊಲ್ಲಗೇರಿ, ಗೊಲ್ಲಕೇರಿ (ನಾ). ಗೊಲ್ಲರ ಬೀದಿ; ಗೋವಳರ ಬೀದಿ: ಗೊಲ್ಲಗೇರಿಗೆ [ಪಾಠಾಂ. ರಲ್ಲಿಗೆ, ರೂರಿಗೆ] ಬೆಣ್ಣೆಯಂ ಕಳುವಲ್ಲಿಗೆಯ್ದಿ ಮುರಾರಿ . . . ಸಿಕ್ಕನೆ (ಬಸಪು. ३४-४೦). **ಗೊಲ್ಲಕೇರಿ**: ಗೊಲ್ಲಕೇರಿಗೆ ಬಾ ಕಂಡ್ಯ ದಾಸಯ್ಯ (ಪುರಂದ. ೨-೮೭ ಅನುಪಲ್ಲವಿ).
[ಗೊಲ್ಲ$_2$ + ಕೇರಿ]

ಗೊಲ್ಲಣಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಡೇರೆ–ಗುಡಾರ (?): ಮಾಡಮಂ ಪತ್ತಿ ಸುತ್ತಿಱಿದ ಕರಗದಡಪದ ಡವಕೆಯ ಮಡಿಯ ಪರಿಯಣದ ಬಾಣಸಿನ ಗುಣನೆಯ ಮಜ್ಜನದ ದೇಹಾರದ . . . ಗೊಲ್ಲಣಿಗೆಯ ಮಂಡವಿಗೆಯ ವಿಳಾಸನಿವಾಸಂಗಳಿಂದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೧೪೭ ವ).
[ದೇ.॥ ತೆಲು. ಗೊಲ್ಲಿಯನ, ಗೊಲ್ಲೆನ]

ಗೊಲ್ಲತನ (ನಾ). ಗೋವಳನಾಗಿರುವಿಕೆ: ಗೊಲ್ಲತನವಂ ಬಿಡಿಸಿ . . . ಬಹುಭಾಗ್ಯವಂತೆನಿಸಿ ಎಲ್ಲರೊಳು ಸಲಿಗೆ ನಿಲಿಸಿದಳೊ ನಿಮ್ಮರಸಿ (ಕನಕ. ೮೬-೧). [ಗೊಲ್ಲ$_2$ + – ತನ]

ಗೊಲ್ಲತಿ 'ಗೊಲ್ಲಿತ್ತಿ' ನೋ.

ಗೊಲ್ಲಭಾಮ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹುಳು: ಸೀತಾದೇವಿಹುಳು, ಗೊಲ್ಲಭಾಮಾ (ನಮ್ಮನು. ೨४೦). [← ತೆಲು. ಗೊಲ್ಲಭಾಮ]

ಗೊಲ್ಲವಾಳಿಗ (ನಾ). ಗೊಲ್ಲ; ಗೋವಳ: "ಆಳಿಯಯಿಂಬ" (ಚತುನಿ. ೬. I, ೬೦). [ಗೊಲ್ಲ$_2$ + – ವಾಳ$_1$ + – ಇಗ]

ಗೊಲ್ಲಸ (ನಾ). ದಣಿವು; ಆಯಾಸ (?). 'ಗೊಲ್ಲಸಂಗೊಳ್' ಪರಾ.
[?]

ಗೊಲ್ಲಸಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ದಣಿವನ್ನು ಹೊಂದು; ಆಯಾಸಪಡು: ಬಱಿದೆ ಗೊಲ್ಲಸಂಗೊಂಡು ದೇಹವನು ದಂಡಿಪುದು ಜಗಮೆಲ್ಲಂ (ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವ. ೨-೩೩).
[ಗೊಲ್ಲಸ + ಕೊಳ್$_1$]

ಗೊಲ್ಲಿ (ನಾ). ಹೆಂಗಸಿನ ಗುಹ್ಯಾಂಗ; ಯೋನಿ: (೬). 'ಕೊಲ್ಲಿ' ಪರಾ.
[?]

ಗೊಲ್ಲಿತಿ 'ಗೊಲ್ಲಿತ್ತಿ' ನೋ.

ಗೊಲ್ಲಿತ್ತಿ, ಗೊಲ್ಲತಿ, ಗೊಲ್ಲಿತಿ (ನಾ). ಗೊಲ್ಲಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸು; ಕವಾಡಗಿತ್ತಿ; ಗೌಳಿಗಿತ್ತಿ: (೬). **ಗೊಲ್ಲತಿ**: "ತುಱುವಳ್ತಿಯರು ಗೊಲ್ಲತಿಯರೆನಲ್ ಗೋಪಿಯರು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೩४); ಅಂಗಡಿಯೊಳಳೆವೊತ್ತು ಬರುತಿರೆ ಮುಂಗಡೆಯೊಳಡಿ ಜಾಱಿ ಕೆಡೆಯದ ಹಾಂಗೆ ಹಿಡಿದನು ಬಸವನಾ ಗೊಲ್ಲ[ಪಾಠಾಂ. ಲ್ಲಿ]ತಿಯ ಹರವಿಯನು (ಬಸಪು. ೧೦ ಸೂಚನೆ); ಪ್ರಭುವಿನಿಂದ ಮಹಿಮೆಯ ಪಡೆದ ಗೊಲ್ಲತಿಯ ಕಥೆಗೆರಡುಕಾಂಡವಾದುದನೊರೆವೆನು (ವೀಶೈಪು. ೮-೧ ಸೂಚನೆ); ನಿನ್ನ ಮುಸಿವಣ್ಣದೀ ಚೆಲುವಿನೆಡೆಗೆ ಸೋಲ್ವರು ಗೊಲ್ಲತಿಯರು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೩-೨೭); ಗೊಲ್ಲತಿಯರ ಭೂರಿಭೂಷಾರವಂ ಕಱುಗಳಂ ಕರೆವ ಗೋಪಾರವಂ ಪೂರ್ಯೈಸಿತೇವೇಳ್ವೆನು (ಜಬಪು. ೧೧-೧೭). **ಗೊಲ್ಲಿತಿ**: ಗೊಲ್ಲಿತಿಯಾಕೃತಿಯನಾ . . . ತನಗೆ ಬಸವಂ ಹೇಳಿದಡೆ ತಾನಾಕೆಯಂ ಬರಿಸಿ ಇನಿತುಮಂ ಬೆಸಗೊಳುತಿರಲ್ಕೆ (ಬಸಪು.೧೦-೭); ಹಾಲು ಮಾರುತ ಬಂದಳಾಕೆ ಕೀಲುಕಡಗದ ಗೊಲ್ಲಿತಿ (ನಾಪದ. ೨೧४); ಆ ಗೊಲ್ಲಿತಿಯು ಮಗುವನ್ನು ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳಿಗಿಂತ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಪ್ರೀತಿಸಿ ಸಾಕುತ್ತಿದ್ದಳು (ಕವಿಕ. ೯). [ಗೊಲ್ಲ$_2$ + – ಇತ್ತಿ]

ಗೊಲ್ಲಿಮಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಸುಜನಪವಿತ್ರಂ ಬ್ರಹ್ಮದೇವನ ಚಟ್ಟಂ ಶ್ರೀಮತು [ಗೊ]ಲ್ಲಿಮಯ್ಯಂ (ಕಇ. II, ೭-೨೦; 1030).
[ಗೊಲ್ಲಿಮ$_0$ + ಅಯ್ಯ$_1$]

ಗೊವರ 'ಕುವರ$_2$' ನೋ.

ಗೊಸಬು (ನಾ). ಕೊಚ್ಚೆ (?): ಕೆಸರಂ ತುಳಿದು ಗೊಸಬಿನೊಳ್ಮುಳುಗಿಯದ್ದು ನಡವಾಗ (ಅರಸಾ. ३-२०३). [?]

ಗೊಸಲು (ಕ್ರಿ). ಒಸರು; ಸ್ರವಿಸು: ವಿಫಲವಾದ ಸಂತಾನವು ತಿರಿಗೂ ಲಭಿಸಿತೆಂದು ಸ್ತನಗಳು ಹಾಲು ಗೊಸಲಿಳಿಯಲು ಆ ರಾಜಸ್ತ್ರೀಯರೂ ಬಂದರು (ಕ್ರವಾಸ. ೩೦). [?]

ಗೊಸಾವಿ 'ಗೋಸಾಯಿ' ನೋ.

ಗೊಹೆ$_1$ 'ಕೊಹೆ' ನೋ.

ಗೊಹೆ$_2$ 'ಗೋಪೆ' ನೋ.

ಗೊಹೆಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಗೊಹೆ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು: ಸೊಕ್ಕಿದೆಕ್ಕಲ ಮೆಳೆಯ ಹೊಕ್ಕು ನಮ್ಮಲುಹಿಂಗೆ ಗೊಹೆಗುಟ್ಟುತಿದೆ (ಹಜಕಾ. ಪರಿ ೨೦೩).
[ಗೊಹೆ$_1$ (<ಕೊಹೆ) + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಗೊಳ್ 'ಕೊಳ್$_2$' ನೋ.

ಗೊಳಗುಳಿಕೆ 'ಕೊಳಗುಳಿಕೆ' ನೋ.

ಗೊಳಗೊಂಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಗಂದೆಗಂದೆಗಳ ಹೊಯಿದಂತೊಂದಿಸಿ ಗೊಳಗೊಂಡೆ ಕಾಡುಜಿಪ್ಪೆಯ ಸೊಪ್ಪಂ (ಅಶ್ವವೈ. ೧೭-೬೩).
[?]

ಗೊಳಗೊಳಕೆ 'ಕೊಳಗುಳಿಕೆ' ನೋ.

ಗೊಳಗೊಳಿಕೆ 'ಕೊಳಗುಳಿಕೆ' ನೋ.

ಗೊಳಲು 'ಗೊಳಲೆ' ನೋ.

ಗೊಳಲೆ, ಗೊಳಲು (ನಾ). ೧. ಧಾನ್ಯದ ಹೊಟ್ಟು; ಉಮಿ: ಗೊಳಲೆಯ ಒಳಗಿದೆ ಬೆಳೆಯುವ ಬೀಜ (ಸೂರ್ಯಪಾ. ೩೨-೧); ತಮ್ಮ ಸಲುವಾಗಿಯೇ ಭತ್ತಾ ಕುಟ್ಟಿ ಅಕ್ಕೀ ಬೇರೆಮಾಡಿ ಗೊಳಲೆ ತೆಗೆದು ಇಟ್ಟೇವಿ (ಹುಚ್ಚಾಟ. ೮೬). ೨. ಹುಣಿಸೆಹಣ್ಣಿನ ಸಿಪ್ಪೆ: ಹುಣಿಸೆಯ ಹಣ್ಣನ್ನು ತೆಗೆದು ಗೊಳಲೆಯನ್ನು ರಾಶಿ ಹಾಕಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). **ಗೊಳಲು:** ೧. ತಿರುಳುಣಿಸಿನಲ್ಲಿ ಹಿಂಡಿ, ಕಾಳು, ನುರುಗು, ತೌಡು, ಗೊಳಲು ಹೀಗೆ ೫ ಪ್ರಕಾರಗಳೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು . . . ಕಡಲೆ ತೊಗರೆಯ ಕಾಳಿನ ಮೇಲಿನ ಸಿಪ್ಪೆಗೆ ಗೊಳಲೆನ್ನುವರು (ಗೋಗ್ರಾಸ. ೫೦). [?]

ಗೊಳಸು 'ಗೊಟಿಸು' ನೋ.

ಗೊಳಿಸೆ (ನಾ). (ಕರಾ) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು. [←ತುಳು. ಕೊಲೆಜಿ]

ಗೊಳೆಗುದುರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ಬಂಧವಾಮಿಾ–ಗೊಳೆಗುದುರೆ" (ಓಷಧಿ. ೧೦೬). [?]

ಗೊಳೋ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಕ್ರಂದಿತಂ, ರುದಿತಂ, ಕೃಷ್ಟಂ – ೩ ರೋದನದ ಹೆಸರುಗಳು ಅಂದರೆ ಗೊಳೋಯೆಂದಳುವದು (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೬೩).

ಗೊಳ್ಗಲ್ (ನಾ). (?): ಜಮ್ಮಯ್ಯಂಗೆ ಸೂಚಿಸೆಂದು ಗೊಳ್ಗಲ್ಗಳಂ ಮಾಡಿಸಿ ಕಟ್ಟಿಯುಂ . . . ಇಂತನೇಕಪ್ರಕಾರಂಗಳಿಂ ರೌದ್ರದೇವತೆಗಳಂ ಪಿಡಿದು ದುರ್ಗತಿದುಃಖದಿಂದಾಳುತ್ತಮಿಪ್ಪರಿಂತು (ಶ್ರಾವಕಾ. ೧೦೭-೩). [?]

ಗೊಳ್ಳ (ನಾ). (ಕರಾ) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೀನು.
[←ತುಳು. ಕೊಲ್ಲರ್]

ಗೊಳ್ಳನೆ (ಅ). ಗೊಳ್ಳೆಂದು ಶಬ್ದವಾಗುವಂತೆ: ಲೇಸೆನಲ್ ಕೇಳಿ ಕೂಡೆ ಗೊಳ್ಳನೆ ನಕ್ಕರಾ ಶರಣರು (ಚೀರಮ. ೪-೩೦); ಯಮುನಾ ಲಲಿತಾ ಇಬ್ಬರೂ ಗೊಳ್ಳನೆ ನಕ್ಕರು (ಅಲಹೂ. ೧೧೫).
[ಗೊಳ್ (<ಕೊಳ್$_2$) + ಅನೆ$_1$]

ಗೊಳ್ಳನಾಡು (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು: ಬಿಟ್ಟಿಗ ಎಱೆಗ ಗೊಳ್ಳನಾಡ ನಾಳ್ಗಾಮಿಗರ್ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೫೪೨-೨; ಸು. 800).
[ಗೊಳ್ಳ ? + ನಾಡು]

ಗೊಳ್ಳು (ನಾ). ೧. ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದುದು; ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದುದು; ಜಳ್ಳು: ಗೊಳ್ಳುಮಾತಿಗದು ಸದರಲ್ಲ (ಕನ್ನಜಾ. ೨೭೩). ೨. ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಪ್ರೊಫೆಸರ್ ಅವನ್ನಲೆ! ಶುದ್ಧ ಗೊಳ್ಳು ಕಣೋ (ಮುರುಕು. ೪). 'ಗೊಡ್ಡು$_1$' ಪರಾ. [?]

ಗೊಳ್ಳೆ (ನಾ). ಆಸನ; ಮಲದ್ವಾರ; ಕುಂಡಿ: (೬). 'ಗೊಳ್ಳೆನರ' ಪರಾ.
[ದೇ.॥ ಕೊಡ. ಗೊಳ್ಳೆ]

ಗೊಳ್ಳೆನರ (ನಾ). ಕುಂಡಿಯ ನರ: ಬುಡನ್‌ಸಾಬಿ ಗೊಳ್ಳೇನರ ಕಿತ್ತು ಹೋಗುವ ಹಾಗೆ ಕೂಗುತ್ತಲೇ ಇದ್ದ (ನನ್ನೂರು. ೨೪೮).
[ಗೊಳ್ಳೆ + ನರ$_1$ (<ನರವು)]

ಗೋಱಲೆ, ಗೊರಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಬಿಳಿ‌ಇರುವೆ; ಗೆದ್ದಲು: ಗೋಱಲೆ ಪುತ್ತಿಗಟ್ಟೆಡೆಗೊಡನೆ ಕಾಳುರಗನೆಡೆಗೊಂಡಂತೆ (ಮದೇಪು. ೨೬-೩೨). **ಗೊರಲೆ:** ಹರನೆಂಬ ಕೆಂಡವನು ಗೊರಲಿ[ಲೆ] ಮುಟ್ಟುವದೇನೊ (ಸಿದ್ಧಪು. ೨೨-೬೦); ಕಬ್ಬು ಬಾಡಿದರೆ ಗೊರಲಿ[ಲೆ] ಹತ್ತುತ್ತದೆ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೧೮೩); ಕೆಂಡಕ್ಕೆ ಗೊರಲಿ[ಲೆ] ಮುಟ್ಟುವುದೇನೆ ಎಲೆ ತಾಯಿ (ಕರ್ನಾಟ. ೨೭೨). [<ಒಱಲೆ$_1$]

ಗೋಟಿಗೊಡು(?). (?): ರಾಜಮಲ್ಲಂ ಮಯಿನ್ದಡಿ ಗುಣ್ಡಗೆ ಗುಳ್ಳ ಎನೆಬರು ಸಮಸ್ತಬಲ ಬೆಱಸಿ ಬಿಟ್ಟೊಡೆ ಗೊಟಿಗೊಟ್ಟು ಯಿಟ್ಟಱಿವಲ್ಲಿ (ಎಇ. XIV, ೨೬-೯; ಸು. 885). [?]

ಗೊಟಿಸು, ಗೊಣಸು, ಗೊಲಸು, ಗೊಳಸು (ನಾ). ೧. ಕೊಂಡಿ; ಸರಪಣಿಯ ಕುಣಿಕೆ: ಗೆಟಿಸು, ಗೊಟಿಸು, ಸೆಟಿಸು (ಶಬ್ದಾನು. ೧೪೦ ಪ್ರಯೋ). **ಗೊಣಸು:** ೧. ಮಣಿಖಚಿತ ಕಾಂಚನದ ಪೀಠದ ಗೊಣಸು ಮುಟಿದುದು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೮-೫೯); ಕುಸುರಿಗಳಲಿ ಮುತ್ತಿನ ಚೆಂಡುಗಳು ಚೆಂಡುಗಳಿಗೆ ರತ್ನದ ಗೊಣಸುಗಳು (ಕಥವಿ. II, ೪೦೪); ಬೀಳಲಿನ ಗೊಣಸು ಮಾಡಿ, ಕಾಲಿಗೆ ಅದನ್ನು ಸಿಕ್ಕಿಸಿಕೊಂಡು, ಆ ಮರವನ್ನು ಏರಿಯೇ ಏರಿದ (ಕುಡಿಕೂ. ೯೨). ೨. ಹಸುಗಳ ಅಥವಾ ಎತ್ತುಗಳ ಕಾಲಿಗೆ ಹಾಕುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ; ಗೆಜ್ಜೆಸರಪಣಿ: ಹಸುಗಳಂ ಕರದು ಅಣಸು ಗೊಣಸುಗಳಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸುವರು (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೩೭-೧೫). **ಗೊಲಸು:** ೩. ಕುಣಿಕೆಯಂತಹ ರಚನೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ: ಅವಳ ಗೊಲಸು, ಅವಳ ಕಡಗ, ಅದನ್ನೇನು ಹೇಳುವುದು? (ಸಣ್ಣಕ. VII, ೪೬); ಕುಮಾರಯ್ಯ ತನ್ನ ಬೆಳ್ಳಿ ಗೊಲಸನ್ನು ಲಪ್ಟಾಯಿಸಿದ್ದಾನೆಂದು ರುದ್ರಮ್ಮ ಆಪಾದನೆ ಹೊರಸಿದಳು (ಶನಿಸಂ. ೪೦); ತ್ರಿಭಂಗದಲ್ಲಿರುವ ಈ ವಿಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪ್ರಭಾವಳಿ . . . ರುಳಿ, ಗೊಲಸು, ಕಾಲುಬೆರಳಿನ ಉಂಗುರಗಳು ಇವೆ (ಹೊಯ್ಸಳವಾ. ೩೪). **ಗೊಳಸು:** ೧. ಎಂಟುಂದೆಸೆಯ ದೇವತೆಗಳ ಗೊಳಸಾಗೆಯುಂ ವಾಸುಗೆಯೆ ಬಳಸಾಗೆಯುಂ (ಕಇ. IV, ೫೫-೧೧; 1000?); ಲಲಿತತೇಜಃಪುಂಜ ಮಿಗೆ ಥಳಥಳಿಸಿತತಿದೂರದಲಿ ಬೆಳಗಿನ ಗೊಳಸನುಡಿ[ಪಾಠಾಂ. ಗೊಳಿಸುಳಿ]ದಂತಾದುದಾಗಳೆ ತೋಱಿತಾಕಾರ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧-೨೩).
[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಕೊಲುಂಚು; ತುಳು. ಗೊಣಸ್, ಗಣಸ್; ತೆಲು. ಗೊಲುಸು]

ಗೋ (ನಾ). ೧. ಹಸು; ಆವು: ಗೋಮಹಿಷೀ ಕರೇಣುತುರಗೋಷ್ಟ್ರಕುಲಕ್ಕವಳಾಗೆ ಪೊಂದುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೪-೬೭); ವಿಪ್ರರ ಮಂದಿಗಿತ್ತರು ಗೋ ಹಿರಣ್ಯ ಸಮಸ್ತವಸ್ತುಗಳ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೨-೯). ೨. ಎತ್ತು; ವೃಷಭ. 'ಗೋಪತಿ' ಪರಾ. ೩. ಸೂರ್ಯ. ೪. ಚಂದ್ರ. ೫. ನಕ್ಷತ್ರ. ೬. ಕಿರಣ; ರಶ್ಮಿ. ೭. ಆಕಾಶ. 'ಗೋಕೇಶ' ಪರಾ. ೮. ಸ್ವರ್ಗ. ೯. ಭೂಮಿ; ಪೃಥ್ವಿ. ೧೦. ಬೆಟ್ಟ; ಪರ್ವತ. ೧೧. ಮರ; ವೃಕ್ಷ. ೧೨. ನೀರು. 'ಗೋಜ$_1$' ಪರಾ. ೧೩. ತೆರೆ; ಅಲೆ. ೧೪. ಹಕ್ಕಿ; ಪಕ್ಷಿ. ೧೫. ನವಿಲು. ೧೬. ದಿಕ್ಪಾಲಕ. ೧೭. ಸರಸ್ವತಿ: "ಭಾರತಿ . . . ಗೋ ಗೀರ್ ಭಾಷೆ ಶಾರದೆಯೆನಲು ಸರಸ್ವತಿ

ಯಕ್ಕು " (ಮಂಗರಾ. ೪-೧೦). ೧೮. ನುಡಿ ; ಮಾತು. ೧೯. ಕಣ್ಣು. 'ಗೋತ್ರಯ' ಪರಾ. ೨೦. ಹೊಟ್ಟೆ; ಉದರ. ೨೧. ಮೈಗೂದಲು; ರೋಮ. 'ಗೋದಾನ' ಪರಾ. ೨೨. ಕೋಡು ; ಕೊಂಬು. ೨೩. ದಿಕ್ಕು ; ದೆಸೆ. ೨೪. ಬಾಣ. ೨೫. ವಜ್ರಾಯುಧ : " ಶಂಬ ಮಿಂದ್ರಾಯುಧಂ . . . ಗೋಯೆನಲು ವಜ್ರವೆಂಬುದಕ್ಕು " (ಮಂಗರಾ. ೧೩-೫). ೨೬. ಇಂದ್ರಿಯ. 'ಗೋಜಿತ' ಪರಾ. " ವಸುಧೆ ದಿವಂ ಪವಿ ದೀಧಿತಿ ದೆಸೆ ಬಾಣಂ ವಾರಿ ವಾಣಿ ಲೋಮಂ ನಯನಂ ಪಸುವೆಂಬಿನಿತ ಱೊಳಂ ವರ್ತಿಸುಗುಂ ಗೋಶಬ್ದಂ " (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೩೫-೧೦೪) ; " ಶವರದೆ ತರು ಪಶು ಭೂ ಕಣ್ವಾರಿ ನವಿಲ್ ಸ್ವರ್ಗ ಕಿರಣ ಗಿರಿ ತೆರೆ ಶೃಂಗಂ ನಾರಾಚಂ ದಿಕ್ಪತಿ ಖಗ ಶೀರ್ಷಜ ಪೂಡೆ ಸಪ್ತದಶಂ ಯಿದೆ ಗೋಶಬ್ದಂ" (ನಾನಾಕಂ.೧೨).

ಗೋಮಕ್ಕಳು = ಗೊಲ್ಲರು ; ಗೋಪಾಲಕರು : ಗೆಳೆರಾವು ಎಂದು ಗೋಮಕ್ಕಳು ಅಂದು ತಿಳಿದು ನಿನ್ನ ಪೂಜಿಸಲಿಲ್ಲವಯ್ಯಾ (ತೀರ್ಥಮು.೮೨) ; ಕರಿಯ ಸೀಳಿದೆ ರಜಕನ ಸಹಿತ ಶರಾಸನ ಮುರಿದು ಗೋಮಕ್ಕಳೊಡನುಂಡೆ (ವಿಸ್ತೋಸು. ೧೬-೫). [ಸಂ.]

ಗೋಇಂದರಸ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀ ಗೋಇಂದರಸ ಪೃಥುವೀ ರಾಜ್ಯಂಕೆಯೆ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೯-೧ ; ಸು. 800).

[<ಗೋವಿಂದ + ಅರಸ$_1$]

ಗೋಂಕುರು 'ಗೊಂಕುಱು' ನೋ.

ಗೋಂಕುರುಕಪ್ಪೆ 'ಗೊಂಕಱುಕಪ್ಪೆ' ನೋ.

ಗೋಂಟು 'ಗೊಂಟು' ನೋ.

ಗೋಂಡ, ಗೊಂಡ$_2$ (ನಾ). ದ್ರಾವಿಡವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ, ವಿಂಧ್ಯಪರ್ವತದ ಬಳಿಯಿರುವ ಒಂದು ಜನಾಂಗ ಮತ್ತು ಆ ಜನಾಂಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಕಾಡುಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ವಾಸಿಸುವ ಗೋಂಡ ರನ್ನು ಆದಿವಾಸಿಗಳೆಂದೂ, ಕಾಡುಜನರೆಂದೂ ಕರೆಯುವರು (ದ್ರಾವಿ. ೧೫೧). **ಗೊಂಡ$_2$**: 'ಗೊಂಡಾರಣ್ಯ' ಪರಾ. [<ಪ್ರಾ. ಗೋಂಡ]

ಗೋಂಡಿ (ನಾ). ದ್ರಾವಿಡಭಾಷಾವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಭಾಷೆ ; ಗೋಂಡ ಜನಾಂಗ ಆಡುವ ಭಾಷೆ : ಇನ್ನೊಂದು ದ್ರಾವಿಡಭಾಷೆಯಾದ ಗೋಂಡಿ ಭಾಷೆ ಮಧ್ಯದ್ರಾವಿಡಭಾಷೆಗಳ ವಿಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸೇರುತ್ತದೆ (ದ್ರಾವಿ. ೧೫೦). [<ಗೋಂಡ]

ಗೋಂದು (ನಾ). ಗೊಬ್ಬಳಿ ಮೊದಲಾದ ಮರಗಳ ದ್ರವ ; ಅಂಟು : ಒಂದು ಹಲಗೆಯಲ್ಲಿ ಇಂಥ ಮೂರೋ ಐದೋ ಜೊತೆಗಳನ್ನಿಟ್ಟು ಗೋಂದಿ ನಿಂದ ಅಂಟಿಸುತ್ತಾರೆ (ಶಿಲ್ಪನಾ. ೩೨೬) ; ಗೋಂದಿನ ಉಂಡೆಯಂತೆ ಕಾಂತಿ ಹೀನ ಕಣ್ಣುಗುಡ್ಡೆಗಳು ಅಲ್ಲಿಂದಿಲ್ಲಿಗೆ ಹೊರಳುತ್ತಿದ್ದವು (ಕೀಲುಗೊಂ. ೧೯೮) ; ಒಂದು ಗೋಂದಿನ ಸೀಸೆಯೂ, ಒಂದು ಕಾಲಿಂಗ್‌ಬೆಲ್ಲೂ ಇವೆ (ವೀರಯೋ. ೧). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಗೋಂದ್]

ಗೋಂಧಳ 'ಗೊಂದಳ' ನೋ.

ಗೋಕಂಟಕ (ನಾ). ೧. ನೆಗ್ಗಿಲು. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ಕೊಳವಂಕೆ : (ಕ). [ಸಂ.]

ಗೋಕರ್ಣ (ನಾ). ೧. ಹಸುವಿನ ಕಿವಿ ; ಆವಿನ ಕಿವಿ. ೨. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಜಿಂಕೆ ; ಚಮರಿಯ ಮೃಗ : " ಚಮರಂ ಗೋಕರ್ಣಂ ರುರು ಸೃಮರಾಖ್ಯಂ " (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೧-೬) : " ಆ ರೋಮಿ ಗೋಕರ್ಣಮೆನಲು ಚಮರಿಯ ಮೃಗಂ " (ಮಂಗರಾ. ೪೯-೧೧) ; ಗೋಕರ್ಣ, ಕಾಡುಕೋಣ . . . " ಇದೇಕೆ ಹೀಗೆ ಓಡುವಿರಿ? " ಎಂದು ಕೇಳಿದುವು (ಬುದ್ಧಪ. ೧೬). ೩. ಕಣ್ಣೇ ಕಿವಿಯಾಗಿ ಉಳ್ಳುದು ; ಹಾವು; ಸರ್ಪ : ಶ್ರೀಕಾತ್ಯಾಯನಿ ಯರಸಂ ಗೋಕರ್ಣಾಧೀಶಕಟಕನನುಪಮನಭವಂ (ಶಬಶಂ. ೪-೧). 'ಗೋಕರ್ಣಭೂಷಣ' ಪರಾ. ೪. ಹೆಬ್ಬೆರಳಿನ ತುದಿಯಿಂದ ಕಿರುಬೆರಳಿನ ತುದಿಯುವರೆಗಿನ ಅಳತೆ : " ಅಂಗುಷ್ಠಕ್ಕೆ ಕನಿಷ್ಠಿಕೆಯಿಂ ಗೋಕರ್ಣಂ [ವಿ]ತಸ್ತಿ " (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೯-೧೩). ೫. ಅಂಗುಷ್ಠದಿಂದ ಉಂಗುರದ ಬೆರಳವರೆಗಿನ ಅಳತೆ : " ಗೇಣೆನೊಳು ಪವಿತ್ರಾಂಗುಲಿಗೆ ಗೋಕರ್ಣಮೆಂಗು " (ಮಂಗರಾ. ೯೬-೧೦). ೬. ಪಶ್ಚಿಮಕರಾವಳಿಯಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಕ್ಷೇತ್ರ: ತಿರುಪತಿ ಕರೆವುದು ಶ್ರೀಶೈಲವನಗೊ ಉಡುಪಿಗೆ ಕಿವಿಗೊಡೆ ಗೋಕರ್ಣ (ಅರಳು. ೩೦೪-೧೪) ; ಎಲ್ಲರೂ ಗೋಕರ್ಣಕ್ಕೆ ಹೋದರೆ ಗೋಕರ್ಣದವರು ಗಾಳಕ್ಕೆ ಹೋದರು (ಗಾದೆ). 'ಗೋಕರ್ಣನಾಥ' ಪರಾ. ೭. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿದ್ಯೆ (?) : ಅಕ್ಷರ ಲೆಕ್ಕ ಗಂಧರ್ವ . . . ಅಶ್ವಪರೀಕ್ಷೆ ಗಜಶಿಕ್ಷೆ ಗೋಕರ್ಣ ದಾಡಾಬಂಧ . . . ಇವೆಲ್ಲವ ಕಲಿತಡೇನೋ (ಮುಡಿಮಾ. ೪೩-೬೧). [ಸಂ.]

ಗೋಕರ್ಣನಾಥ (ನಾ). ಗೋಕರ್ಣಕ್ಷೇತ್ರದ ಒಡೆಯಂ; ಗೋಕರ್ಣೇಶ್ವರ; ಮಹಾಬಲೇಶ್ವರ : ಗೋಕರ್ಣನಾಥನಂ ಗೌರೀನಾಥನಂ . . . ಕಂಡು ಕೆಯ್ಗಳಂ ಮುಗಿದು (ಪಂಪಭಾ. ೪-೨೬ ವ). [ಗೋಕರ್ಣ + ನಾಥ]

ಗೋಕರ್ಣಭೂಷಣ (ನಾ). ಸರ್ಪವನ್ನು ಆಭರಣವನ್ನಾಗಿ ಧರಿಸಿದವನಂ ; ಶಿವ : ಗೋತ್ರವಿಶಿಖಾಸನಂ ಗೋಕರ್ಣಭೂಷಣ ಗೋಪಗರ್ವ ವಿನಾಶನ (ನವಮೋ. ೨-೧). [ಗೋಕರ್ಣ + ಭೂಷಣ]

ಗೋಕರ್ಣಿ(ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಹೆಗ್ಗುರುಟಿಗೆ : " ಮೂರ್ವಾ . . . ಗೋಕರ್ಣೀ, ಪೀಲುಪರ್ಣೀ-೧೦ ಹೆಗ್ಗುರುಟಿಕೆಯ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೧೫). [ಸಂ. ಗೋಕರ್ಣೀ]

ಗೋಕಾಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು ; ☞ ಈಗಿನ ಬೆಳಗಾವಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಗೋಕಾಕ : ಶ್ರೀಮದ್ ಅಕ್ಕಾದೇವಿ[ಯ]ರ್ ಗೋಕಾಗೆಯ ಕೋಟೆಯ ವು(ಸು)ತ್ತಿರ್ದ್ದ ಬೀಡಿನಲು ವಿಕ್ರಮಪುರದ ಗೊಣದ ಬೆಡಂಗಿಯ ಜಿನಾಲಯಕ್ಕೆ . . . ಕುಡುವ ಭೂಮಿ (ಎಇ. XVII, ೧೨೨-೬; 1047) ; ಶ್ರೀವೇಳುಗ್ರಾಮಿಯ ಮಲ್ಲೇಶ್ವರ ಶ್ರೀಮತು ಪಿರಿಯಗ್ರಹಾರಂ ನೇಸಱಿಗೆಯ ಕಲಿದೇವರು ಗೋಕಾಗೆಯ ಬಲ್ಲೇಶ್ವರ . . . ಯಿಂತೀ ಮಠಂಗಳಿಗೆ ಇದು ಗುರುಪೀಳಿಗೆ (ಕಇ. I, ೩೦-೪೪ : 1252). [?]

ಗೋಕು 'ಘೋಕು' ನೋ.

ಗೋಕುಲ, ಗೋಕುಳ (ನಾ). ೧. ದನಕರುಗಳ ಮಂದೆ ; ಗೋವುಗಳ ಹಿಂಡು : ಕಲಶ ಕನ್ನಡಿ ಕರಿತುರಗ ಗೋಕುಲ . . . ಲಲನೆಯರನೀಕ್ಷಿಸು ವುದವನಿಪತಿಲಕರುಪ್ಪವಡಿಸುವ ಸಮಯದೊಳು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೩-೧೦೮). ೨. ದನಗಳ ಹಕ್ಕೆ ; ತುರುಹಟ್ಟಿ : (ಕ). ೩. ಯಮುನಾನದೀತೀರದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಹಳ್ಳಿ : ತೀರದೊಳಿರ್ದ ಗೋಕುಲಮನಾನಕ ದುಂದುಭಿ ಪೊಕ್ಕು (ಜಗವಿ. ೩-೧೧) : ಗೋಕುಲದಲಿ ನಾನಿರಲಾಱೆ[3] ಗೋಪ್ಯಮ್ಮ ಕೇಳೆ (ಪುರಂದ. ೪-೩೧ ಪಲ್ಲವಿ) ; ಹರಿಜನ್ಮಭೂಮಿ ಗೋಕುಲ ದಂತೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೫-೧೧). 'ನಂದಗೋಕುಲ' ಪರಾ. ೪. ಕಿರಣಗಳ ಪುಂಜ. ೧, ೪ : ಆದಿತ್ಯನಂತೆ ವಿವಿಧಗೋಕುಲಪ್ರಶಸ್ತಮುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೩೦ ವ). **ಗೋಕುಳ** : ೧, ೩: ಗೋಕುಳರಕ್ಷಣಕಗಮನೆತ್ತಿದಂ (ಬಂಹರಿ. ೧೩-೧೪). ೧, ೪: ಪ್ರಚುರಸುಧಾನಿಳಯಂ ಸಮುಪಚಿತಮನೋಹಾರಿ ಗೋಕುಳಂ . . . ತಾನೆನಿಸಿ ಚಂದ್ರಬಿಂಬಂಬೊಲೊಪ್ಪುಗುಂ ಚಂದ್ರಪುರಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೧-೫೦). [ಗೋ + ಕುಲ]

ಗೋಕುಲಾಷ್ಟಮಿ (ನಾ). ಶ್ರಾವಣಮಾಸದ ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷದ ಅಷ್ಟಮಿ ; ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಜನ್ಮದಿನ ಮತ್ತು ಅಂದು ವೈಷ್ಣವರು ಆಚರಿಸುವ ಒಂದು ಹಬ್ಬ : ಗೋಕುಲಾಷ್ಟಮಿಯನ್ನು ವೈಷ್ಣವರು ಸಂಭ್ರಮದಿಂದ ಆಚರಿಸುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ): ಇಮಾಮ್‌ಸಾಬರಿಗೂ ಗೋಕುಲಾಷ್ಟಮಿಗೂ ಏನು ಸಂಬಂಧ ? (ಗಾದೆ). [ಗೋಕುಲ + ಅಷ್ಟಮಿ]

ಗೋಕುಳ 'ಗೋಕುಲ' ನೋ.

ಗೋಕೆ 'ಗೊಂಕೆ' ನೋ.

ಗೋಕೇಶ (ನಾ). ಆಕಾಶವೇ ತಲೆಯ ಕೂದಲಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು; ವ್ಯೋಮಕೇಶ ; ಶಿವ : ಗೋತ್ರಜಾನನ ಗೋಜ ಗೋಪಪಾವನರೂಪ . . . ಗೋಕೇಶ (ನವಪೂ. ೨-೧). [ಗೋ + ಕೇಶ]

ಗೋಕ್ಕಾಡು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭೂಮಿ ; ಹುಲ್ಲುಗಾವಲು ; ಗೋಮಾಳ (?) : ಒನ್ದು ತೋಟ್ಟಮುಂ ಇರ್ಕ್ಕಣ್ಡುಗಂ ಮಡೆಯುಂ × × × ಕಣ್ಡುಗಂ ಗೋಕ್ಕಾಡುಂ (ಎಕ. XII, ಮದ್ದಗಿ. ೫೦-೯ ; ಸು. 950 ?). [ಗೋ + ಕಾಡು₂]

ಗೋಕ್ಷೀರ (ನಾ). ಆವಿನ ಹಾಲು ; ಹಸುವಿನ ಹಾಲು : ದ್ರಾಕ್ಷೆ ಮಧು ಖಂಡಶರ್ಕರೆ ಗೋಕ್ಷೀರಂ ಯಷ್ಟಿಮಧುಕಮಿವು ಪಿತ್ತಹರಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೭-೪೩). [ಗೋ + ಕ್ಷೀರ]

ಗೋಕ್ಷೀರರಕ್ತತಜತ್ವ (ನಾ). ರಕ್ತವು ಆಕಳ ಹಾಲಿನಂತೆ ಬೆಳ್ಳಗಿರುವ ಸ್ಥಿತಿ; ☞ ಜೈನರಲ್ಲಿ ತೀರ್ಥಂಕರತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಲಿರುವ ಜೀವನಿಗೆ ಈ ಸ್ಥಿತಿ ಬರುವುದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ : ಗೋಕ್ಷೀರರಕ್ತತಜತ್ವಮುಂ ನಿಸ್ವೇದಮುಂ ಸಮಚತುರಶ್ರಮಪ್ಪ ಸಂಸ್ಥಾನ ಸಂಹನನಮುಂ ಅತಿಶಯ ರೂಪತೆಯುಂ . . . ತನಗನುಸಂಗತಮಾಗೆ ಯೌವನಪ್ರಾಪ್ತನಾಗಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೯೪ ವ). [ಸಂ.]

ಗೋಕ್ಷುರ (ನಾ). ೧. ಹಸುವಿನ ಗೊರಸು. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ನೆಗ್ಗಿಲು : "ಗೋಕ್ಷುರಃ, ಸ್ಥಳಶೃಂಗಾಟಃ, ಶ್ವದಂಷ್ಟ್ರಾ, ತ್ರಿಕಂಟಕಃ – ಈ ೪ ನೆಗ್ಗಿಲು" (ಹಲಾಯು. ೩೩-೪೮). [ಗೋ + ಕ್ಷುರ]

ಗೋಕ್ಷುರಕ (ನಾ).=ಗೋಕ್ಷುರ. [ಸಂ.]

ಗೋಖುರು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ; ನೆಗ್ಗಿಲು ಮುಳ್ಳು : ಸೂರ್ತಿ ಚವಾಳಾ ಮಣದ ಮೇಲೆ ಕಿಮ್ಮತ್ತು ಇರತಕ್ಕ ಜೀನಸಗಳು. ೧, ಅಕ್ಕಲಖಾರ . . . ೭೭, ನೆಗ್ಗಲಿಮುಳ್ಳು, (ಗೋಖುರು) (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೧೨೪) : ಗಂಟುಭಾರಂಗೀ, ಗಿನಿ, ಗುಲಕಂದ, ಗೋಖುರು, ಗೋಅಗರ, ಗೋರೋಜನ (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೨೦೪). [<ಸಂ. ಗೋಕ್ಷುರ]

ಗೋಗರೆ 'ಗೋಟ್ಗರೆ₁' ನೋ.

ಗೋಗರೆತ (ನಾ). ದೀನವಾಗಿ ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ ; ಗೋಗರೆಯುವಿಕೆ : (ಶಿ). [ಗೋಗರೆ (<ಗೋಟ್ಗರೆ₁) + – ತ₂]

ಗೋಗಲ್ಲು (ನಾ). ಹಳ್ಳಿಗರು ಹಸುಗಳ ಕಲ್ಯಾಣಕ್ಕಾಗಿ ಪೂಜಿಸುವ ಒಂದು ಕಲ್ಲು : ಚಪ್ಪೇರೋಗದ ಉಚ್ಚಾಟ ಹೆಚ್ಚಿದಾಗ ಊರು ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಗೋಗಲ್ಲು ಪೂಜೆ ಮಾಡುವ ವಾಡಿಕೆ. ಗೋಗಲ್ಲಿನೊಳಗೆ ಒಂದು ಯಂತ್ರವನ್ನು ಕೊರೆದಿದ್ದರು (ಹುಟ್ಟಹ. ೭೦).

[ಗೋ + ಕಲ್ಲು (<ಕಲ್₃)]

ಗೋಗಹಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಹಳೆ; ದನದ ಕೊಂಬಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕಹಳೆ : ಪಿರಿದಪ್ಪ ಭೇರಿ ತಂಬಟ ಪಟಹ ನಿಸ್ಸಾಳಮುರುತರದ ಗೋಗಹಳೆ ಮುಂತಾದ ವಾದ್ಯಗಳನರರೆ ಧ್ವನಿಗೈಸುತ (ಘೋರಾಸು. ೮).

[ಗೋ + ಕಹಳೆ]

ಗೋಗಿ 'ಗೋಗು' ನೋ.

ಗೋಗಿನಾರು (ನಾ). ಗೋಣಿನಾರು : "ಪೀಲುಃ, ಗುಡಫಲಃ, ಸ್ರಂಸೀ-೩ ಗೋನುಮರ, ಗೋಗಿನಾರು ಪ್ರಸಿದ್ಧ, ಗೋಣೀಮರವೆಂದು ಕೆಲವರನ್ನುವರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೦೩).

[ಗೋಗಿ (<ಗೋಗು) + ನಾರು₂ (<ನಾರ್)]

ಗೋಗು, ಗೋಗಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಹೊಲದ ಪುಂಡ್ರಿಕೆ, ಪುಂಡ್ರಿಕೆ, ಗೋಗು, ಪುಂಡಿ (ಪ್ರಜಿಗಿ. ೪೩-೮೫೦). **ಗೋಗಿ :** ''ಕೃಷಿ ಆಮ್ಲಾತಕ'' (ಪುಂಡಿತ). [←ತೆಲು. ಗೋಗು]

ಗೋಗ್ರಾಸ (ನಾ). ೧. ಹಸುವಿನ ಮೇವು : ನಾಡಿನ ಹುಲ್ಲೆಲ್ಲ ಗೋಗ್ರಾಸವಾಗಿ, ಗೋಗಳೆಲ್ಲ ಸಂತತ ದುಗ್ಧವರ್ಷಣ ಮಾಡಲಿ (ಗೋಗ್ರಾಸ. ೧೦೬). ೨. ಹಸುವಿಗೆ ಸಲ್ಲಿಸುವ ಆಹಾರ,–ನೈವೇದ್ಯ : ಮೊದಲು ಸ್ವಲ್ಪ ಗೋಗ್ರಾಸ ಕೊಡು (ಕಯಕ. ೨೧) : ಊಟಕ್ಕೆ ಕೂರುವ ಮುಂಚೆ ಗೋಗ್ರಾಸವನ್ನು ಬಾಳೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಎತ್ತಿ ಹಿತ್ತಿಲಿನಲ್ಲಿ ಮೇಯುತ್ತಿದ್ದ ಗೌರಿಯ ಎದುರು ಇಟ್ಟು (ಸಂಸ್ಕಾರ. ೪). [ಗೋ + ಗ್ರಾಸ]

ಗೋಘೃತ (ನಾ). ಹಸುವಿನ ತುಪ್ಪ : ಜವೆ ಕಟುಮುಂ ಮಾಷಂ . . . ಎಂಬಿವಿನಿತುಮಂ ಗೋಘೃತದಿಂದವುಗಡಿಸಿ ತಿಂದು ಸಿತದುಗ್ಧವನಿರುಳೊಳ್ ಕುಡಿಯೆ ವೀರ್ಯವರ್ಧನಮಕ್ಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೪೭). [ಗೋ+ಘೃತ]

ಗೋಘ್ನ (ನಾ). ಹಸುಗಳನ್ನು ಕೊಂದವನು; ಗೋಹತ್ಯೆ ಮಾಡಿದವನು: ಗೋಘ್ನನ ಪಾಪಮುಮಂ ಬ್ರಹ್ಮಘ್ನನ ಪಾಪಮುಮನೆಮಗೆ ಪೊಂಗುಡಿವಿಾಗಳ್ ನಿಘ್ನಂ ಮಾಡುವೆಂ (ಸಮಪ. ೧೧-೮೦). [ಸಂ.]

ಗೋಚರ (ಗು). ೧. ದನಕರುಗಳು ಸಂಚರಿಸುವ. ೨.ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣುವ,–ವೇದ್ಯವಾಗುವ : ಅಲ್ಲಮನಾದೊಡಿನ್ನೆಮಗೆ . . . ಸುಲಭದಲಿ ಗೋಚರವೆನಿಸಿ ಕಾಣಿಸುವನೇ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೭-೨). (ನಾ). ೩. ದನಕರುಗಳು ಮೇಯುವ ಸ್ಥಳ ; ಹುಲ್ಲುಗಾವಲು. ೪. ಪ್ರಾಂತ ; ಪ್ರದೇಶ. ೫. ವಾಸಸ್ಥಾನ ; ಮನೆ.

ಗೋಚರದ ಬಳಿ=ಒಂದು ಮನೆತನದ ಹೆಸರು : ಸೆಟ್ಟಿಕಾರ ವಿಠಲಸೆಟ್ಟಿಯ ಗಡಿಯಿಂ ಗೋಚರದ ಬಳಿಯವರ ತೋಟದ ಗಡಿಯಿಂ ತೆಂಕಲು (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೪೪೪-೧೪ ; 1433). **ಗೋಚರವಾಗು**=ತಿಳಿ ; ಗೊತ್ತಾಗು : ಆತನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮನಮುಟ್ಟಿ ಶೋಧಿಸುವುದರಿಂದ ಆತನ ಶಕ್ತಿ ಜ್ಞಾನ ದಯೆಗಳ ಮಹಿಮೆಯು ಗೋಚರವಾಗುವುದು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೬೦). [ಸಂ.]

ಗೋಚರಾವು (ನಾ). ೧. ಗೋಮಾಳ : ನಮ್ಮ ಹಳ್ಳಿಗೆ ಗೋಚರಾವು ಸಾಲದು (ರೂಢಿ). ೨. ದನಕರುಗಳ ಮೇವು : ಉಳಿದದ್ದೆಲ್ಲ ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು. ಗೋಚರಾವಿಗಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಿರಬೇಕು (ಚಿಗುಕ. ೨೪೨).

[ಗೋ + ಚರಾವು (<ಚರಾಯಿ)]

ಗೋಚರಿಯೆ (ನಾ). ದನಕರುಗಳ ಚರ್ಯೆ,–ವರ್ತನೆ : ಕಾಕಮೃಗಗೋಚರಿಯೆಯಲಿ ಜಗದೇಕವಂದಿತನಿಂತು ನಡೆದಂಗೀಕರಿಸಿದನು ಮಾಣದಿಂತಜಗರವ್ರತಸ್ಥಿತಿಯ (ನಿಭಾಗ. ೫-೪-೧೯). [ಗೋ + ಚರಿಯೆ]

ಗೋಚರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತೋರು ; ಕಾಣು ; ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸು : ಪರಮವೇದವ್ಯಾಸಮುನಿಪನ ಕರುಣವಾಗಲು ಕಂಗಳಿಗೆ ಗೋಚರಿಸಿತೀ ಭಾರತ ಮಹಾಸಂಗ್ರಾಮಸೌರಂಭ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೧-೫೬) : ಪೋದುವು ಹರಿಗಳಟಿಸಿದೊಡೆ ಗೋಚರಿಸವು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೮-೭). ೨. ತಿಳಿ ; ವೇದ್ಯವಾಗು : ಅವನಿ ನಮಗಸ್ವಾಮ್ಯವೆಂಬೀ ವ್ಯವಹರಣೆ ಗೋಚರಿಸುತಿದೆ (ಕೊರಾ. ೧-೨-೨೬) ; ಯತಿಗಳ ಬಗೆಗೆ ಗೋಚರಿಸದೆ ಮಾಚಿಪ ಶ್ರುತಿಗಳ್ಗೆ ನಿರುಪಮನೆನಿಸಿ ಅತಿರೌದ್ರಾಕಾರವಡೆದಭವನ ಕಂಡು ರತಿರಾಜ ಹವಣಿಸಿ ನಿಂದ (ಮೋಹತ. ೭-೬); ಒಂದು ಸೇರು ಅಕ್ಕಿಯನ್ನು ಯಾಚಿಸುವುದು ಮಾನಹೀನನ ಕಾರ್ಯವೆಂದು ಅವನಿಗೆ ಗೋಚರಿಸಿತು (ಕಾವೇರಿ. ೨೯). ೩. ತೋರಿಸು ; ಪ್ರಕಟಿಸು: ಅವರು . . . ಹುಬ್ಬಿನ ಚಲನೆಗಳಿಂದಲೇ ತಮ್ಮ ಅಸಹನೆಯನ್ನು ಗೋಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಚಂಗಾಳ್ಕ. ೧೪೯). [ಗೋಚರ + – ಇಸು₃]

ಗೋಚಾರ (ನಾ). ೧. ಪಶುಗಳ ಚಲನೆ. 'ಗೋಚಾರನಿಯಮ' ಪರಾ. ೨. [ಜ್ಯೋತಿ] ಗ್ರಹ ಅಥವಾ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಚಲನೆ. 'ಗೋಚಾರಫಲ' ಪರಾ. [ಗೋ + ಚಾರ]

ಗೋಚಾರನಿಯಮ (ನಾ). [ಜೈನ]ಹಸುವಿನಂತೆ ಆಹಾರನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಕ್ರಮ ; "ಸಾಧುವಿನ ಭಿಕ್ಷಾಕ್ರಮ. ಆಹಾರಕ್ಕಾಗಿ

ಹಸುವು ವನದ ಶೋಭೆ, ಸೌಂದರ್ಯಗಳನ್ನು ಲಕ್ಷಿಸದೆ ಚರಿಸುವಂತೆ ಸನ್ಯಾಸಿ ಭಿಕ್ಷವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಗಮನಿಸಬೇಕು. ದಾತಾರನನ್ನಾಗಲಿ ಅವನ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನಾಗಲಿ ಗಣಿಸಬಾರದು" (ವಡ್ಡಾರಾ. ಕೋಶ. ೩೨೭): ಭಟ್ಟಾರರ್ ಬಸದಿಯಂ ಬಲಗೊಂಡು ಕಾಲಂ ಕರ್ಚೋಳಗಂ ಪೊಕ್ಕೀರ್ಯಾಪಥಿಯಂ ಬಿಡಿಸಿ ಗೋಚಾರನಿಯಮಂಗೆಯ್ದುದಂ ಸಂದಿ ಮಿತ್ರಂ ನೋಡುತ್ತಿರ್ದು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೯-೨); ಭಟ್ಟಾರರ್ . . . ಕಾರುಣ್ಯ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದಾಹಾರಮಂ ಕೊಳ್ಳದೆ ಅಲಾಭಂ ಮಾಡಿಯಂತೆ ಬಸದಿಗೆ ಪೋಗಿ ಗೋಚಾರನಿಯಮಂಗೆಯ್ದು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೮೫-೧೭).

[ಗೋಚಾರ + ನಿಯಮು]

ಗೋಚಾರಫಲ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ]ಸೂರ್ಯನೇ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಹಗಳು ಜಾತಕನ ಜನ್ಮರಾಶಿಯಿಂದ ದ್ವಾದಶರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವಾಗ ಕೊಡುವುವೆಂದು ನಂಬಲಾದ ಫಲ: ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ಯುಗಾದಿಹಬ್ಬದ ದಿನ ಪಂಚಾಂಗಶ್ರವಣದಲ್ಲಿ ಗೋಚಾರಫಲವನ್ನೂ ಹೇಳಿದರು (ರೂಢಿ).

[ಗೋಚಾರ + ಫಲ]

ಗೋಚಿ, ಗೋಶಿ, ಗೋಸಿ (ನಾ). ಕೌಪೀನ; ಲಂಗೋಟಿ: (ಕ). **ಗೋಶಿ:** ಸಂಸಾರದಿ ಗೋಶಿ ನಾರಬೇಡವೆನಲು ನಾರುವದ ಬಿಡುವದೆ (ಚದಾವ. ೮೩-೧೩). **ಗೋಸಿ:** ಆಸೆಗಾರ ಹಾರುವಯ್ಯ ಗೋಸಿಯೊಳಗೆ ಮೂಗಳ ಕಟ್ಟಿದ (ಗಾದೆ). 'ಕಾಸೆ$_1$,' ಪುಟಗೋಸಿ', 'ಬಾಲಂಗೋಸಿ' ಪರಾ. [ದೇ. ॥ ತಮಿ. ಕೋಚು ; ತೆಲು. ಗೋಚಿ]

ಗೋಚೇಸ್ವರದೇವ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಶ್ರೀ ಗೋಚೇಸ್ವರದೇವನ ಮನೋನಯನವಲ್ಲಭೆ ನೊಳಂಬವಂಶೋದ್ಭವೆ . . . ಶ್ರೀಪ್ರಿಥುವಬ್ಬರಸಿಯರುಂ (ಎಕ. IV, ಚಾಮರಾ. ೧೦-೭; 999).

[ಗೋಚಿ$_0$ + ಈಸ್ವರ (<ಈಸರ) + ದೇವ]

ಗೋಚು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಗೋರು; ಬಳಿ: ಕೆಸರನ್ನು ಬಟ್ಟಲಲ್ಲಿ ಗೋಚಿಕೊಂಡು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬರಬೇಕು (ಮರಮ. ೧೧೧); ಹಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿನ ಗೊಬ್ಬರವನ್ನು ನೆಲದಿಂದ ಗೋಚುವಾಗ ದನ ಮೇಯಿಸಲು ಹೊರಟ ಗಂಡ ಹೊರಗಡೆ ಇದ್ದುದು ತಿಳಿಯಿತು (ಸ್ವಪ್ನಹೂ. ೧೦). ೨. ಕಸಿದುಕೊಳ್ಳು; ಸೆಳೆ; ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳು: ವಾಚಕಕ್ಕಳುಕುವಂ ತಾನಲ್ಲ ಬಿಡೆನೆಂದು ಗೋಚಿ ಸುರಧೇನುವಂ ಸೆರೆಗೊಳಲ್ಕೆಲ್ಲರುಂ . . . ಗೋಳಿಟ್ಟುದು (ಪರಶು. ೨೩-೧೦); ಮಿಗಿಲ ನರನಾಯಕರನು ಗೋಚಿ ಬಿಸುಡೆನೆ (ಜನಮು. ೨೩-೩೨).

[<ಗೋರ್ + – ಚು]

ಗೋಚು$_2$ (ನಾ). ದೋಚುವವನು; ಸುಲಿಗೆಮಾಡುವವನು: ನೀತಿಯಿಲ್ಲದ ಪರಮನೀಚುಗಳ್ಗೋಚುಗಳ್ಜಾಬಾಳರು (ಷಕಿಲ. ೨-೫೯).

[<ಗೋಚು$_1$]

ಗೋಜ$_1$ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದು; ಕಮಲ: ಮಾರಾಜಾಂಬಕ ಗೋಜರಾಜಿತ ಪದಾಂಭೋಜಂ ನಿಜಂ ಶಂಕರಂ (ಹಮ್ಮೀರ. ೧-೭೭). 'ಗೋಜರಿಪು' ಪರಾ. ೨. ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು; ದೇವತೆ: ಗೋಜನುತ ಸದ್ಗುಣವಿರಾಜಯರ್ಥಾಂಗಹಿಮಗೋಜವುರುಸಖರಾಜರಾಜ ಮಾಯಾದುಷ್ಕ ಗೋಜಭಿನ್ನ (ಷಕಿಲ. ೪-೨).

[ಸಂ.]

ಗೋಜ$_2$ (ನಾ). ಜನರ ಒಂದು ಒಳಪಂಗಡದ ಹೆಸರು ಮತ್ತು ಆ ಪಂಗಡಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು (?): ಶ್ರೀಗೋಜೇಸ್ವರದೇವರ ಪಾದಾರಾಧಕರುಮಪ್ಪ ಗೋಜರ ಮಹಿಮೋನ್ನತಿಯೆಂತೆಂದೊಡೆ . . . ಬೂವಗಾವುಂಡ ನೊಳಗಾದ ಸಮಸ್ತ ಗೋಜರುವಿರ್ದು . . . ಆ ಗೋಜೇಸ್ವರ ದೇವರ ಅಙ್ಗಭೋಗ ರಂಗಭೋಗಕ್ಕೆಂದು . . . ಬಿಟ್ಟ ದತ್ತಿ (ಮೈಆಂ. ೧೯೨೮, ೯-೩೪; 1183). [?]

ಗೋಜರಿಪು (ನಾ). ಕಮಲದ ವೈರಿ; ಚಂದ್ರ: ಗೋಧರನಿವಾಸ ಕೃತ ಗೋಜರಿಪುವಮೌಲಿ ಧೃತಗೋಧರಧರಶ್ರೀಯ . . ಗೋಧವ ಕೃಪಾಂಬುಧಿಯೆ (ಪ್ರಾಥರಾ. ೭-೧). [ಗೋಜ$_1$ + ರಿಪು]

ಗೋಜರು 'ಗೋಜಲು' ನೋ.

ಗೋಜಲ (ನಾ). ಗೋಮೂತ್ರ; ಗಂಜಲ: "ಗೋಜಲಂ ಗೋತಮುಕ್ಕ್ಯಾ" (ಮಂಗರಾ. ೩೪-೩). [ಗೋ + ಜಲ$_2$]

ಗೋಜಲು, ಗೋಜರು (ನಾ). ತೊಡಕು; ಗಂಟು; ಸಿಕ್ಕು: ಕಥಾಸಂವಿಧಾನದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕುತೊಡಕುಗಳಿಲ್ಲ, ಗೋಜಲಿಲ್ಲ (ನಂಜುಂಡ. ೦೫೦). **ಗೋಜರು:** ಮುಂದೆ ಗೋಜರು ಬರದಂತೆ ತೀರ್ಮಾನವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕೆಂದೂ ಗೌಡಗಳು ನಮ್ಮನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದ್ದರು (ಗರುಡಾ. ೧೭೭).

[ಗೋಜು$_1$ + – ಅಲು (<–ಅಲ್$_2$)]

ಗೋಜಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮಿಗವು: ಕೊರವಂ ಗೋಜಳೆ ಸಣ್ಣಗಣ್ಣನೊರವಂ ಕಾಗೆಂಡೆ . . . ಪಂದಿಗನೆಂಬ ಮಿಗಾಂದೆಗೆದನಾ ಭಕ್ಷ್ಯಂ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೫೭-೮). 'ಗೊದಳೆ' ಪರಾ. [← ತಮಿ. ಕೊಚ್ಚಾಳೈ]

ಗೋಜಾಗತ (ನಾ). ವೈಲಿಗೆ(?): ಅತಿಭಕ್ತಿ ತಲೆಗೇಱೆ ಹಿರಿಯ ಮಾಹೇಶ್ವರರೆಂದು ಪೊಲೆಗಲಸಿ ಅವರ ಮನೆಯೊಳುಂಡುದಲ್ಲದೆ ಇಲ್ಲಿ ಬಂದು ಎಲ್ಲರಂ ಗೋಜಾಗತಂ ಮಾಳ್ಪುದು ಮಾರ್ಗವಲ್ಲ (ಬಸರ. ೧೦-೪೨); ಗೋಜನ್ಮಮಂ ಕಳೆದೆವೀ ನಿಮ್ಮ ಭಕ್ತನಿಂ ಗೋಜಾಗತಂ ಮಾಣ್ದುದಭವ ನಿಜಭಕ್ತನಿಂ (ಅನಾರ. ದೀ. ೧೮೬-೮). [?]

ಗೋಜಾಟ (ನಾ). ಗೊಡವೆ; ಗೋಜು: "ಗೊಡವೆ, ಉಸಾಬರಿ, ಸಹವಾಸ, ಸಂಗತಿ" (ಪ್ರಭಣ). [ಗೋಜು$_2$ + ಆಟ]

ಗೋಜಿ 'ಗೋಜು$_2$' ನೋ.

ಗೋಜಿತ (ನಾ). ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದವನು; ಚಾಪಲ್ಯಕ್ಕೆ ವಶವಾಗದವನು: ವಿಶ್ವಜಿತನು ಧನುಜಿತನು ಸರ್ವಜಿತನು ಸುತ್ರಾಮಜಿತನು ನೃಜಿತನು ಉರ್ವರಾಜಿತನು ಅಶ್ವಜಿತನು ಗೋಜಿತನು . . . ಕೂಡಲ ಸಂಗಯ್ಯನು (ಬಸವ. ೯೩೪).

[ಗೋ + ಜಿತ$_2$]

ಗೋಜಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಿಕ್ಕಿಸು; ಗುರಿಪಡಿಸು (?): ಲಕ್ಷ್ಮೀಮತಿ ವಿರಹಾಗ್ನಿತೇಜದೋಳ್ ಕಂದಿದಳ್ . . . ರಾಜಾನ್ನವನು ಬಡದೆ ಬೆಂಡಾಗಿ ಶುಂಡಾಗಿ ಗೋಜಿಸಲ್ ಸ್ಮರಗೀಜಗನ ಗೂಡಿನೊಳು ಸಿಕ್ಕಿ ಬಳಲಿಕ್ಕಿ ಕಳವಳಿಕ್ಕಿ (ಜನಮು. ೪೨-೧). [ಗೋಜು$_1$? + – ಇಸು$_3$]

ಗೋಜಿಹ್ವಿಕೆ (ನಾ). ನಾಲಗೆಯ ಬುಡದಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟಗೆ ನಿಂತಿರುವ ಎಲೆಯಾಕಾರದ ಮೃದ್ವಸ್ಥಿ; ಉಪಜಿಹ್ವೆ: (Epiglottis. ಪಾರಿನಿ. ೩೭).

[ಸಂ. ಗೋಜಿಹ್ವಿಕಾ (ಗೋ + ಜಿಹ್ವಿಕಾ + –)]

ಗೋಜಿಹ್ವೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ; ಎತ್ತುನಾಲಗೆ: " ಗೋಜಿಹ್ವಾ. ದಾರ್ವಿಕಾ ೨ ಎತ್ತುನಾಲಿಗೆ ಗಿಡದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೨).

[ಗೋ + ಜಿಹ್ವೆ]

ಗೋಜು$_1$ (ಕ್ರಿ). (ದಾರದ ಎಳೆಗಳಂತೆ) ತೊಡಕಿಕೊಳ್ಳು; ಸಿಕ್ಕಾಗು; ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತವಾಗು: ತೋಳ ಲತೆಯಂ ಬೀಸಲ್ಕೆ ತಾಂ ಗೋಜಿದಾ ಬಿಸಿನೀ ಪತ್ರದ ಶಯ್ಯೆ ತಾನೆ ತರುಣೀಸಂತಾಪಮಂ ಪೇಳುಗುಂ (ಧನ್ಯಾಲೋ. ೪೩); ಆತಾಪಿಯೂ ನಿಪಕನೂ ಆದ ಭಿಕ್ಷುವು [ಗೋಜಿದ ಈ ಸಂಸಾರದ] ಗೋಜನ್ನು ಬಿಡಿಸುವನು (ಬುದ್ಧಪ. ಮಿಲಿಂದ. ೪೩). 'ಗುಂಜು$_1$' ಪರಾ.

[? / ತೆಲು. ಗೋಜು=ಪೀಡಿಸು, ಬಾಧಿಸು]

ಗೋಜು$_2$, ಗೋಜಿ (ನಾ). ೧. (ದಾರದ ಎಳೆಗಳಂತೆ) **ತೊಡಕಿಕೊಂಡಿರುವ** ಸ್ಥಿತಿ; ಸಿಕ್ಕು; ತೊಡಕು; ಗಂಟು: ಈ ಕಥೆಯಲ್ಲಿನ ಘಟನೆಗಳಲ್ಲ ಗೋಜು (ರೂಢಿ). ೨. ತೊಂದರೆ; ಕಷ್ಟ: ಪೂಜಾಫಲದಿಂ ಗಣಸಂಪದಮಂ

ಗೋಜಿಲ್ಲದೆ ಪಡೆದಿರ್ಪುದು ಸುಗಮಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೧-೨೦ ರಗಳೆ) ; ಸೂಜಿ ಮೊನೆಯಷ್ಟು ಗೋಜಿಲ್ಲದ ಬೇರೆ ವ್ಯಾಜ್ಯ[ಜ್ಯ]ದಿಂದ ಕಾಯ ಮಾಜಿ ಕೊಂಡು ಹೋಗೆ (ವಾದಿಕೀ. ೬೫-೦) ; ನೀ ಸಮಾಜ ನೆರಹಿಸುತ್ತಲವನ ಗೋಜು ತಪ್ಪಿಸೀ (ರಾವಣೋ. ೭೭). **೩.** ಸಂಬಂಧ ; ಗೊಡವೆ : ದೇವ ರೆಂಬ ಗೋಜು ಅದು ಸಾಧಕರಿಗೆ ಅಪ್ಪಾ (ಚಿದಾವ. ೦೬೫-೧೧) ; ಆರನು ಕರೆವೆ ನೀ ಜೀವಿಸದ ಮೇಲೆ ಕಂದ ಬಾರೆಂದು ಪೂವ್ವಲಿಯನಳವಡಿಸಲೆಂಬ ಗೋಜ ಜಗಿಸಿದೆ ಸಪ್ಪಸುಪ್ಪತ್ತಿಗೆಯಲಡಗೀ ಜಳಕವತ್ತಿತೆನುತಿಹೆ ಯಾಗ ಭೂಶಯನದೋಜೆಯೆಂತೆಂದು ಹಲುಬಿದರು (ಜಿನಮು. ೪೭-೩೯) ; ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ನೀನು ಪಕ್ಷಿಗಳ ಗೋಜಿಗೆ ಹೋಗಕೂಡದು (ಕಿಂಕಥ. ೭೨) ; ಅದರ ಪರಿಣಾಮವೇನಾಯಿತು ಎಂದು ತಿಳಿಯುವ ಗೋಜು ಮಾತ್ರ ಅವನಿಗೆ ಬೇಕಾಗಿರಲಿಲ್ಲ (ಅಳನಿ. ೩೦). **ಗೋಜಿ:** **೩.** ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ನಿನ್ನ ಗೋಜಿ ನಮಗೆ ಬೇಡ (ಕುರುಕಾ. ೫೦).

ಗೋಜುಗೋಜು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಹರಕರುಣೋದಯವಾದರೆ . . . ಗೋಜುಗೋಜಾದುದು ನೇರಾಗಿ ಸಡಿಲುವುದೊಡನೆಯೆ ಕಗ್ಗದ ಗಂಟು (ಇಂಚಾಪ. ೫೦-೩೭) ; ಕಥೆಯು ತುಂಬ ತೊಡಕಾಗಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಗೋಜು ಗೋಜಾಗಿದೆ (ಬಂಕಿಮ. ೦೫೩).

[ದೇ.॥ ತುಳು. ಗೋಜ ; ತೆಲು. ಗೋಜು]

ಗೋಜೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿಗಿಡ : ಗುಂಗಿ, ಆಸನ, ಗೋಜೆ (ವೈಜಿಗಿ. ೦೮-೨೫೬). [<ಸಂ. ಗೋಜೀ]

ಗೋಟಡಕೆ, ಗೋಟಡಿಕೆ (ನಾ). ಬಲಿತು ಹಣ್ಣಾದ ಅಡಕೆ ; ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಅಡಕೆ ; ಒಣಗಿದ ಅಡಕೆ : ಹಸುರೆಲೆ ಗೋಟಡಕೆಯ ಮೆಲ್ವರಿಗೆ ನೂಂಕಿ ಹೊಸ ಬಾಧೆವಡಿಸಬೇಕೆಂದಾ (ಭರತ. ೪೮-೮೮) ; ತಜಗೆಲೆ ಚಿಪ್ಪಿನ ಸುಣ್ಣ ಗೋಟಡಕೆಯ ಭರದಿಯಡಸಿ ದಾಡೆಯೊಳು (ಜ್ಞಾನಜ. ೩೮-೪೯) ; ಎಲೆ ಅಡಕೆ ಚೀಲವನ್ನು ಸೊಂಟದಿಂದ ಕಿತ್ತಳು. ಗೋಟಡಕೆಯನ್ನು ಗಂಡನಿಗೂ ಕೊಟ್ಟು ತಾನೂ ಬಾಯಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡಳು (ನನ್ನೂರು. ೨೫೩) ; ಆದರೆ ಒಂದು ಅಡಕೇಮರ ಹೋದರೆ ಒಂದು ಗೋಟಡಕೆ (ಗಾದೆ). **ಗೋಟಡಿಕೆ:** ಗೋಟಡಿಕೆ ಮೆಲ ಹೊಲ್ಲ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೨೪೨) ; ಗೋಟಡಿಕೆಯೊಳರ್ಥ ಕೊಡರು ಸುಜನಜನಕ್ಕಂ (ನೀತಿಸಾ. ೬೦೮). [ಗೋಟು$_2$ + ಅಡಕೆ$_1$]

ಗೋಟಡಿಕೆ 'ಗೋಟಡಕೆ' ನೋ.

ಗೋಟಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಿರುವು ; ಗೊಟಾಯಿಸು : (ಕ).

[ಗೋಟು$_4$ + ಆಡಿಸು]

ಗೋಟಾಳಿ 'ಘೋಟಾಳಿ' ನೋ.

ಗೋಟಾಳೆ 'ಘೋಟಾಳಿ' ನೋ.

ಗೋಟು$_1$ 'ಗೊಂಟು' ನೋ.

ಗೋಟು$_2$ (ನಾ). **೧.** ಬಲಿತುದು ; ಬಿರುಸಾದುದು ; ಕಠಿನವಾದುದು. 'ಗೋಟಡಕೆ' ಪರಾ. **೨.** ಒಣಗಿದ ಅಡಕೆ; ಗೋಟಡಕೆ: ಇಕ್ಕಡೆಗಳಿಂದ ಹಗೆಗಳು ಮುತ್ತಿದಾಗ ಮನೆಯವರು ಅಡಕತ್ತರಿಯ ನಡುವೆ ಸಿಕ್ಕಿದ ಗೋಟಿ ನಂತಾದರು(ಹುಲಿಹಾ. ೬೧). **೩.** ಹಣಿಸೆಹಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಮುಂರುಟಿದ ಭಾಗ ; ಕೊರಟು ; ಚೀಕು : (ಕ). **೪.** (ಅಲಂ) ಕಠಿನಳಾದವಳು : ಶಕ್ತಿತೆ ಯರಧಮೆಯರು ಕತ್ತಿಗೆ ಮಿಕ್ಕ ಗೋ[ಪಾಠಾಂ. ಗೊಂ]ಟುಗಳಣಕಿಗಳು ಶಠದಿಕ್ಕೆಯರು ಭಂಡಿತಿಯರು (ಬಸಪು. ೪೦-೬೨). **೫.** (ಅಲಂ) ಪ್ರಾಯ ಹೋದ ಹೆಂಗಸು ; ಮುದುಕಿ : ಯಾತಕ್ಕೆ ಅಳುಕದಿಹವೆ ಮೋಟು ಗಳ್ಗೋಟುಗಳ್ (ಷಠಿಲಿ. ೨-೫೯) ; ಗೋಟು ಹೋಹುದಜಿಂದ ಹೋಟೆ ಹೋಹುದು ಲೇಸು ತಾಟುತ್ತ ಮೈಯು ಬಡಿವಾಗ ಮುದಿಯನ ಕೋಟಲೆಯ ನೋಡ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೮೦೦).

[.ದೇ.॥ ತುಳು. ಗೋಟು, ಗೋಂಟು ; ತೆಲು. ಗೊಂಟು]

ಗೋಟು$_3$ (ನಾ). **೧.** ಗುಂಡಾದುದು ; ವರ್ತುಲ ; "ದುಂಡು" (ಜಾನಕೋ. ೫೨). **೨.** ಹೆಂಗಸರು ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಿನ್ನದ ಕೈಬಳೆ : ನನ್ನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಗೋಟು, ಪಾಟ್ಲಿ ಇದ್ದಿದ್ದರೆ ಎಲ್ಲರೂ ನನ್ನನ್ನು ವಿಚಾರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೭೨) ; ತಾಯಿಯ ಮೈಮೇಲೆ . . . ವಂಕಿ, ಸರಿಗೆ, ಗೋಟು, ಪಾಟಲಿ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲ ವಸ್ತುಗಳೂ ಇದ್ದವು (ಶ್ಯಾಮತಾ. ೧೦). [?./ತೆಲು. ಗೋಟು./ಮರಾ. ಗೋಂಟ್, ಗೋಠ್]

ಗೋಟು$_4$ (ನಾ). ಮರದ ಸೌಟು ; ಹುಟ್ಟು : ನಿನಗೆ ಮಗನೇ ಪಾರ್ಥ ನಿನ್ನರಮನೆಯ ಗೋಟಿನ ನಾಯಕನೆ [ಪಾಠಾಂ. ಬಾಣಸದಾತನೇ]ಶಿಖಿ (ಕುಮ್ಮಾಅ. ೨೦-೩೦). [?]

ಗೋಟುಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮಂಉಲೆಗುಂಪಾಗಿಸು ; ಸತ್ವಹೀನವಾಗಿಸು ; ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡು ; ಬಡವಾಗಿಸು : ಕಲೆಗಳ ಕೂಟದಲಿ ಕೀಳ್ಪಡಿಸಿ ಸರ್ವಸ್ವವನು ನೆಜೆ ಕವರಿ ಗೋಟು [ಪಾಠಾಂ. ಟಿ] ಗೊಳಿಸುವ ಬಲ್ಮೆಗಳ . . . ಬೇಟಕಾತಿಯರೊಪ್ಪಿದರು (ತೊರರಾ. ೧-೫-೩೦) ; ದಾಟುವವು ಕಡಲೇಳನವನಿಯ ಮಿಾಟುವವು ಮುಳಿದಡೆ ಕಪರ್ದಿಯ ಗೋಟುಗೊಳಿಸುವ ಸಾಹಸವು (ತೊರರಾ. ೬-೮-೩೫); ಗೋಟುಗೊಳಿಸುವೆನಜ ಭವಾದ್ಯರ (ಅಂಬಿಕಾ. ೩೯-೫).

[ಗೋಟು$_1$ (<ಗೊಂಟು) + ಕೊಳ್$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಗೋಟುವಾದ್ಯ (ನಾ). ನುಣುಪಾದ ಮರದ ತುಂಡಿನ ಸಹಾಯದಿಂದ ನುಡಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಂತೀವಾದ್ಯ : ಈಗ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿರುವ ವೀಣೆ ರೂಪುಗೊಂಡ ಹಂತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಹಂತದ ರೂಪವೇ ಗೋಟು ವಾದ್ಯ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು (ಸಂಗೀಜಿ. ೧೦೮) ; ಗೋಟುವಾದ್ಯ, ಫಿಟೀಲು, ವೀಣೆ ಮೊದಲಾದ ವಾದ್ಯಗಳ ಕಾಯಗಳೊಳಗಡೆ ತಂತಿಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿರುತ್ತಾರೆ (ಭೌತವಿ. ೦೪೯). [←ತಮಿ. ಕೋಟ್ಟುವಾತ್ತಿಯ]

ಗೋಟೆ (ನಾ). ಕಂಬಳಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಟೊಪ್ಪಿಗೆ : (ಕಿ). [?]

ಗೋಡಂಬಿ, ಗೋಡಂಬೆ (ನಾ). ರುಚಿಯಾದ ಬೀಜಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಹಣ್ಣು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಗೇರು : ಗೋಡಂಬಿ, ಗೇರುಪಪ್ಪು, ಮುಂದಿರಿಪಪ್ಪು, ಜಿಡಿ (ವೈಜಿಗಿ. ೬-೧೦೫) ; ಗೋಡಂಬಿಯ ವೃಕ್ಷಗಳು ಕೇರಗಿಡದಂತೆ ಇರುವವು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೧೯೧). **ಗೋಡಂಬೆ :** (ಕ).

[←ಮರಾ. ಗೋಡಂಬೀ, ಗೋಡಾಂಬೀ]

ಗೋಡಂಬೆ 'ಗೋಡಂಬಿ' ನೋ.

ಗೋಡರಗಪ್ಪೆ 'ಗೋಡಾರಗಪ್ಪೆ' ನೋ.

ಗೋಡಾರಗಪ್ಪೆ, ಗೋಡರಗಪ್ಪೆ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕಪ್ಪೆ : ಏಡಿ ಹಾದರವಾಡೆ ಗೋಡಾರಗಪ್ಪೆಯ ಕೂಡಿ (ಚಿದಾವ. ೧೧-೯). **ಗೋಡರಗಪ್ಪೆ:** ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ಗೋಡರಗಪ್ಪೆಗಳು ಹೆಚ್ಚು (ಕಿಂಕಥ. ೩೫). 'ಗೊಂಕುಲು ಕಪ್ಪೆ' ಪರಾ. [< ಗೊಡರು + ಕಪ್ಪೆ$_1$]

ಗೋಡಾಹ (ನಾ). ಕಂದುರೆ : ಅರ್ಜುನಂ ಗೋಡಾಹವೇಜೆ ಸಂಭ್ರಮ ದೊಳತಿನಿರ್ಜರ ಮಹಾಸೈನ್ಯಮಂ ಪೌಜನಿಕ್ಕುತ್ತ ಗರ್ಜಿಸುತ ದಾನವರ್ಗಿ ದಿರಾಂತು (ಪ್ರಭುಪು. ೫-೭೮). [<ಪ್ರಾ. ಘೋಡಯ./ಸಂ. ಘೋಟಕ]

ಗೋಡು (ನಾ). **೧.** ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಣ್ಣು ; ಕೆರೆ, ಬಾವಿ, ಕೊಳ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ತೆಗೆದುಹಾಕಿರುವ ಸಾರವತ್ತಾದ ಹೂಳು ಮಣ್ಣು ; ರೇವೆಮಣ್ಣು (ಉಕ) : ಕೆಂಪುಮಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಜೇಡಿ, ಗೋಡು, ಮರಳು ಮಣ್ಣುಗಳೂ ಇರುವುವು (ವ್ಯವಮ. ೩). **೨.** ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭೂಮಿ : ಕೋಕುಂಬಾಳಂ ಧಾರಾಪೂರ್ವ್ವಕಂ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟರಾ ಗೋಡಂ ಮತ್ತರು ೪೨ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೨೧೦-೦೨ ; 1142) ; ಕರಿಯ ಗೋಡು ಮಕ್ಕಿ ಸಹ ಚತುಸ್ಸೀಮೆಯಿಂದೊಳಗಾದ ಭೂಮಿಗೆ ಕಟ್ಟಿದ ಗುತ್ತಗೆ ಖ ೪೫ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೬೦-೨೮ ; 1472) ; ತಂನ ಮೂಲದ ಮೇಲೆ ಕುಳಕ್ಕೆ ಬರಸಿ

ಕೊಟ್ಟ ಭೂಮಿ ಮರಕಿ ಗೋಡಲೂ ಕಾರಗದ್ದೆ ಹಾಳಿ ೨ಕ್ಕಂ ಬೀಜವರಿ ಸ ೨ ॥ ೦ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೪, ೧೪-೧೭ ; 1516). [?]

ಗೋಡುಂಬ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು ; ಕಲ್ಲಂಗಡಿ: ಆದುದಿರ್ವರ ಹೊರಗೊಳಗು ಚಲ್ವನಪ್ಪ ಗೋದುಂ [ಡುಂ] ಬ ಫಲದಂತಲ್ಲಿ (ತರ್ಕಕಾ. ೦೪-೨೫). [ಸಂ.]

ಗೋಡುಂಬೆ₁ (ನಾ). =ಗೋಡುಂಬ : (*). [ಸಂ. ಗೋಡುಂಬ]

ಗೋಡುಂಬೆ₂ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ ; ಹಾವುವೆಂಕ್ಕೆ: (*). [ಸಂ. ಗೋಡುಂಬಾ]

ಗೋಡುಗೊಬ್ಬರ (ನಾ). ಗೋಡುಮಣ್ಣಿನ ಗೊಬ್ಬರ ; ವೆಂಕ್ಕಲು ಮಣ್ಣಿನ ಗೊಬ್ಬರ : ಸೋರೆಕಾಯಿ . . . ಮರಳುಮಿಶ್ರವಾದ ಗೋಡು ಗೊಬ್ಬರವಿರುವ ನೆಲದಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವುದು (ತರಬೆ. ೨೬) ; ಗೋಡು ಗೊಬ್ಬರ, ಉಳುಮೆ ಬಿತ್ತನೆ, ಕಳೆಕೀಳುವುದು . . . ಕಣ ಎಲ್ಲ ಕೆಲಸವನ್ನೂ ಬಲ್ಲ (ದೇಶಾಂಕ. ೩೩) ; ಫಲವತ್ತಾದ ಕೆಂಪುಮಣ್ಣಿನ ನೆಲದಲ್ಲಿ ಗೋಡು ಗೊಬ್ಬರಗಳ ಸಾರವನ್ನು ಹೀರಿ, ಮರಗಳು ಮುಗಿಲೆತ್ತರ ಬೆಳೆದಿದ್ದವು (ಭೀಮುಕಾ. ೧೦೭). [ಗೋಡು + ಗೊಬ್ಬರ₁]

ಗೋಡುನೆಲ (ನಾ). ಗೋಡುಮಣ್ಣಿನ ನೆಲ ; ವೆಂಕ್ಕಲಂ ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಭೂಮಿ : ಗೋಡುನೆಲ ಒಳ್ಳೆಯದು ಈ ತರಕಾರಿಗೆ (ತರಬೆ. ೨೮). [ಗೋಡು + ನೆಲ₁]

ಗೋಡುಮಣ್ಣು (ನಾ). ಗೋಡಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಮಣ್ಣು ; ಫಲವತ್ತಾದ ಮಣ್ಣು : ಗೋಡುಮಣ್ಣಿನ ನೆಲದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). 'ಜೇಡಿಮಣ್ಣು' ಪರಾ. [ಗೋಡು+ಮಣ್ಣು (<ಮಣ್)]

ಗೋಡುವಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ : ನೀರ್ವಲೆ ಮೇಲ್ವಲೆ ಸೊರ್ಕುಮುದ್ದು ಪೆರ್ಬಲೆ ಬಿಡುವಾರು ಗೋಡುವಲೆಯೆಂಬಿನಿತಂ ಪೊಱೆಗಟ್ಟಿ . . . ತೋಹುವಿಡಿದೊಡ್ಡಿದರೆಯ್ದೆ ಪುಳಿಂದನಾಯಕರ್ (ದಶಕು. ೨-೧೧೫). [ಗೋಡು? + ಬಲೆ₁]

ಗೋಡೆ (ನಾ). ಕಟ್ಟಡಗಳಲ್ಲಿ ಮೇಲ್ಭಾವಣಿಗೆ ಆಧಾರವಾಗಿ ನಿಂತಿರುವ, ಕಲ್ಲು, ಮಣ್ಣು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಕಟ್ಟಿದ ಭಾಗ ; ಭಿತ್ತಿ : "ಕೋಟಾ-ಗೋಡೆ" (ಶಮದ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ) ; "ಭಿತ್ತಿ ಯೇಡೂಕಮೆನೆ ಕುಡ್ಯಮೆನೆ ಗೋಡೆಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೫೮-೭) ; ಗೋಡೆಯ ಮಱೆಯಲ್ಲಿ ನಿಂದು ಕಾದುವರಿಗೇನು ಭೀತಿ (ಸಗಬೂ. ४೮) ; ಗೋಡೆಯನುಡುಗದೊರಸುತ್ತೊರಸುತಂ ತೊಳೆದಡೆ ಬೞಿಯ ಮಣ್ಣಪ್ಪುದಲ್ಲ (ಬಸಪು. ೬೦-೪೯) ; ಗೋಡೆಗೆ ಇದಿರಾಗಿ ನಾಟ್ಯವನಾಡಲು ನೋಡಿ ಸುಖಿಸಬಲ್ಲುದೆ (ಪುರಂದ. ೦-೦೫೭-೩) ; ಹಸಿಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ಹರಳು ನಟ್ಟಂತೆ (ಗಾದೆ). [ದೇ. ; ತುಳು. ಗೋಡೆ ; ತೆಲು. ಗೋಡ ; ಕೊಲಾ. ಗೊಡಾ]

ಗೋಡೆಗನ್ನ (ನಾ). ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ಕೊರೆದ ರಂಧ್ರ, -ಕಿಂಡಿ : ನಿಲುಕಿನಿಂದು ನೋಡುತ್ತ ನೆಲಗನ್ನ ಗೋಡೆಗನ್ನ ಅಗುಳಿಗನ್ನವನಗಿದು ಮನೆಯ ಪೊಕ್ಕು ನೋಡುವಲ್ಲಿ (ಭೈರಸೂ. ೩೫೦). [ಗೋಡೆ + ಕನ್ನ₁]

ಗೋಡೆಯೇಱಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗೋಡೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟು, -ನಿಲ್ಲಿಸು : ಮಳಯಜ ಕರ್ಪೂರರೇಣುವಂ ರಾಸಿಗೆಯ್ದು ಹಿಮಕರ್ದಮಮಂ ಮಿದಿದು ಮುದ್ದೆ ಮಾಡಿ ಗೋಡೆಯೇಱಿಸಿ . . . ಜಗಲಿಯಿಕ್ಕಿದಂತೆಯುಂ (ಲೀಲಾವ. ೮-೪೭ ವ). [ಗೋಡೆ + ಏಱಿಸು]

ಗೋಣ್, ಗೋಣ, ಗೋಣು, ಗೋಳ್₁, ಗೋಳು₄, △ ಗೋಟ್₂ (ನಾ). ಕುತ್ತಿಗೆ ; ಕೊರಳಂ ; ಕತ್ತು ; ಕಂಠ : "ಗೊಂಕೆ-ಗೋಣ್" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೨) ; ಅರಸಂ ಕಂಡು ಕಡುಮುಳಿದದಱ ಗೋಣಂ ಮುಱಿದೊಡಾ [ಪಾಠಾಂ. ಗೊಂಕೆಯಂ ನುಲಿದು ಕೊಂದನಾ] ಗಿಳಿಯುಂ ಸತ್ತು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೧೯-೧) ; ಬಾಯ್ವಿಡುತ್ತಿರ್ದತ್ತಕ್ಕಟಾ ಗೋಣನಿಸು ನಿಲಲು ಮಾರ್ತಪ್ಪುದಿಲ್ಲ . . . ಈ ಗಿಳಿಯ ಮಱಿಯನಬ್ಬಾ ಕರಕ್ಕೊಯ್ವುವಿವಾಗಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೦೦) ; ಆಯೆಸಡಿ ತನ್ನ ಗೋಣನಿಱುಂಕಿ ಕೊಂದುದು (ಪಂಚತಂ. ೮೬-೩) ; ನಂಬಿದವರ ಗೋಣಂ ಕೊಯ್ವರೆ (ಬಸರ. ४-೩೫) ; ವೀಣೆಯೊಳೊಮ್ಮೆ ತೋಱುವಳು ರಾಗವ ತನ್ನ ಗೋಣೊಳಗೊಮ್ಮೆ ತೋಱುವಳು (ಭರಚ. ೧೧-೬). **ಗೋಣ** : ವೀರಭದ್ರನು . . . ಅಮರಜನನಿಯ ಗೋಣವಮಂ ಕೊಯ್ದು (ಬಸಪು. ೫४-೫೨). **ಗೋಣು** : ಸಳೆನಡು ಬಳುಕೆ ಸಡಿಲಿದ ಮುಡಿಯ ಗೋಣನೊಳೌಂಕಿ ತನು ಬೆಮರಿಡುತ ಸುರಭಿಯ ಕಱಿವಬಲೆಯರ ಕುವರನೀಕ್ಷಿಸಿದ (ಜೀವಂಚ. ೬-೨೮) ; ತನ್ನಯ ಗೋಣ ಗೊಡ್ಡಿದ ಕೈದುವನು ನೀ ತೆಗೆಸಿದವನೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೫-೦೭) ; ನಿದ್ದೆಯ ಹೊತ್ತಾಯಿತೆಂದರೆ . . . ನರಗಳು ಸಡಿಲಾಗುತ್ತವೆ. ಗೋಣು ಸೋಲುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ४-೦೩೦). **ಗೋಳ್₁**: 'ಗೋಳ್ಮುರಿಗೊಳ್' ಪರಾ. **ಗೋಳು₄** : ಛಾಳನಯನನಂತೆ ಬಂದು ಗೋಳ ಹಿಡಿದು ಎದೆಗೊದೆದೆನ್ನ ಕೆಡಹಿದ ಕಾಳಗಾಗಿ ಕೆಡೆದುದೆನ್ನೊಡಲು (ಹರಿಸಾಂ. ೨-೨೨). △ **ಗೋಟ್₂**: 'ಗೋಟ್ಮುರಿಗೊಳ್' ಪರಾ.

ಗೋಣ ಕೊಯ್ಯು=ಕುತ್ತಿಗೆಯನ್ನು ಕೊಯ್ಯುವುದು ; ಕತ್ತನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವುದಂ : ಗೋಣಕೊ [ಪಾಠಾಂ. ಗೊ]ಯ್ಲಿನ ಕಾವಣಕೆ ಮುಂಗೇಣಿ ಕಾಱಿನು ಪೊಳಗಿದನು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨४-४೨). **ಗೋಣ ನೇಣು**=ಉರಲು ; ನೇಣು: ಬಿಗಿಬಿಗಿದು ಕೊಲ್ಲುತ್ತಿರುವ ಗೋಣ ನೇಣಿಂದ ಉದ್ಧಾರವಾಗಲು ಕೊಣಕಿಟ್ಟು ಅರಚುತ್ತಿರುವ ದೀಹದ ಕೊಣಸು ಮಾತ್ರವಾಗಿದ್ದೇನೆ (ಬೆಟ್ಟಅ. ೦೩೯-೨೦). **ಗೋಣು ಬಗ್ಗಿಸು**=ಕೊರಳನ್ನು ಬಗ್ಗಿಸು ; ಬಾಗಂ ; ನಮಸ್ಕರಿಸು : ಇದೇ ಉಧಾಳರು, ತಿರುಗಿ ಗಾಂಧೀಟೋಪಿಯವರಿಗೆ ಕಂಡಲ್ಲಿ ಗೋಣುಬಗ್ಗಿಸುವ ದಿವಸಗಳು ಬಂದಾವು (ಜಿದಾಅ. ೩೬೩). **ಗೋಣುಮಾಡು** = ಕೊರಳನ್ನು ಕೊಂಕಿಸಂ ; ಒಯ್ಯಾರವಾಡಂ : "ಗೊಂಬೆಯನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿದ್ದು ಹೇಗೆ ?" ಎಂದು ಗೋಣು ಮಾಡಿ ನಾಗಶ್ರೀ ಕೇಳಿದಳು (ನಿರಾಭ. ४೧). **ಗೋಣು ಹಾಕು**=(ಸಮ್ಮತಿ ಇಲ್ಲವೆ ಅಸಮ್ಮತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು) ಕೊರಳನ್ನು ಆಚೆ ಈಚೆ ಅಥವಾ ಮೇಲೆ ಕೆಳಗೆ ಅಲ್ಲಾಡಿಸು ; ತಲೆದೂಗು : ಅವಳು ತನಗೆ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲವೆಂದು ಗೋಣುಹಾಕುತ್ತಾ ಅಳಹತ್ತಿದಳು (ರಂಗರೋ. ४) ; ರಂಗಣ್ಣ . . . ಏನೂ ಹೇಳದೆ ಗೋಣು ಹಾಕಿ ಸಮ್ಮತಿ ಸೂಚಿಸಿದ (ಅಪನಾ. ೦೬).

ಗೋಣ 'ಗೋಣ್' ನೋ.

ಗೋಣಂನಾಳಿ 'ಗೋಣ್ನಾಳಿ' ನೋ.

ಗೋಣಡಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ತಲೆ ಕೆಳಗೆ ಮಾಡಂ : ಕೆಡೆಕೆಡೆಯೆಂದಾರ್ದೆಚ್ಚಂ . . . ಕೂರ್ಗಣೆಯಿಂ ಕಡುಗಲಿ ಪಾರ್ಥಂ ನೆಱನಂ ನಡೆ ಗೋಣಡಿಗೊಂಡು ಪಂದಿ ಕೆಡೆದತ್ತಾಗಳ್ (ಶಬಶಂ. ४-೨೫). [ಗೋಣ್+ಅಡಿ₁+ಕೊಳ್₁]

ಗೋಣತರ (ನಾ). ಅಂಗಸಾಧನೆಯ ಒಂದು ಉಪಕರಣ (?) : ಗೋಣತರಗಳನೆತ್ತೆಂದರೆ ಮೊರಡಿಯ ತ್ರಾಣದಿಂ ತೆತ್ತಿ ನೂಂಕುವರು ಸಾಣವನುದ್ದ ಕಿಟ್ಟಾನೆನೆ ವೃಕ್ಷವ ಹೂಣೆ ಕಿತ್ತಿಟ್ಟಾನುತಿಹರು (ಭರಚ. ೬೩-೬೬). [?]

ಗೋಣಾಸವೆ (?) (ನಾ). (?) : ಅಜಗರ ಗೋಣಾಸವೆಯೊಳಮಜಾಜಳ ಕ್ಷೀರಯುಕ್ತಮಾಗೆಱೆಯೆ ಘಳವ್ರಜವೊಂದೆ ಬಳ್ಳಿಯೊಳ್ ಸಕಲ ಜನಮುಮಂ ತಣಿಸಲಾರ್ಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೬-೫೯) ; "ಅರಳಿಗ?" (ಲೋಕೋಪ. ಟೀಕ). [?]

ಗೋಣಿ₁ 'ಗೋಳಿ₁' ನೋ.

ಗೋಣಿ₂ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಸೆಣಬು : (*). ೨. (ಸೆಣಬಿನ ನೂಲಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ) ಚೀಲ : ಕನಸಿನ ಭತ್ತಕ್ಕೆ ಗೋಣಿಯಾಂಪಂತೆ (ಸಮಪ. ೦೩-೫೫) ; ಹಱಿದ ಗೋಣಿಯಲೊಬ್ಬ ಕಳವೆಯ ತುಂಬಿದ (ದೇದಾವ. ೨४-४೨) ; ಒತ್ಕೊತ್ತಿ ಗೋಣಿಯೊಳ್ತುಂಬುವುದಲ್ಲ (ಪುರಂದ.

೧-೧೨೬-೧) ; ವಾಣಿಯ ಧವನೆಂಬ ವ್ಯವಹಾರಿ ಪಟ್ಟೆಯ ಗೋಣಿಯೊಳ್ ತುಂಬಿದ ರತ್ನ ಓಣಿಯೊಳ್ ಚೆಲ್ಲಿದಂತಿದೆ ನಿನ್ನ ಕೃತಿಯೆಂಬ ಮಾಣಿಕ (ಮೋಹತ. ೧-೩೪). ೩. ಸೆಣಬಿನ ಬಟ್ಟೆ ; ಗೋಣಿಪಟ್ಟೆ ; ತಟ್ಟು : ಸಿರಿ ಮೆಯ್ಯೊಪ್ಪಂ ಮಾಡುವಂತೆ ಗೋಣಿ ಮಾಡುಗುಮೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦೧-೦೮೮). ೪. ಧಾನ್ಯದ ಒಂದು ಅಳತೆ,-ಪ್ರಮಾಣ : ಗೋಣಿಗೆ - ಕಿಱುಗೋಣಿ, ಗೋಣಿಕಾಪುತ್ರ, ಪೆರ್ಗೋಣಿ (ಶಮದ. ૩೯೮ ಪ್ರಯೋ). 'ಗೋಣಿಕಾಪುತ್ರ' ಪರಾ.

ಗೋಣಿಯ ಪಟ್ಟೆ = ಗೋಣಿ ತಾಟು,-ತಟ್ಟು: ತೊಳೆದ ಗೋಣಿಯ ಪಟ್ಟೆಯಂ ಮುಚ್ಚಿ ಕೆಮ್ಮಣ್ಣ ಬಳಿದುಕೊಂಡಾ ಕಾಯನರೆಜಾವ ಪರಿಯಂತ ರನುವಾಗಿ ಬೇಯಿಸುವದು (ಸೂಪಶಾ. ೫-೨೬). **ಗೋಣಿಯವರು** = ಕಂಚಿ ಗರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಂಗಡ : (ಎಸಮೃ. XXXI, ೮).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಕೋಣಿ ; ತುಳು. ತೆಲು. ಗೋಣಿ. /
ಸಂ. ಗೋಣೀ]

ಗೋಣಿ$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮೃಗ; ಹಂದಿ: ಪಿಂಗಳೆ ಗೋಣಿ ಭಲ್ಲ ಶಶ ಜಂಬುಕ . . . ಮೃಗೇಂದ್ರಮುಖ್ಯಮೃಗಸಂಚಯದುಂಚಗಾಡಿಯಿಂ ಕಂಗೆಸೆದತ್ತು ತುಂಗ ಬಹುಶೃಂಗವಿರಾಜಿತ ಭೂಧರಂ (ಉದ್ಭಟ. ೨-೪೩).

[<ಸಂ. ಘೋಣಿನ್]

ಗೋಣಿ$_4$(ನಾ). ಜಟ್ಟಿಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರಸೆ,-ಹಿಡಿತ,-ಪಟ್ಟು(?): ಸಂದ ಕೊಕ್ಕಸ ಗುಂಡು ಗೋಣಿಯು ವಿಂದೆ ಪಟ್ಟುಸುಚೇಣಪಟ್ಟುಸು ವೆಂದೆನಿಪ ವಿಂದಾಣದಲಿ ಕಾದಿದರು ಜಟ್ಟಿಗಳು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೨-೭೨).

[?]

ಗೋಣಿಕಾಪುತ್ರ (ನಾ). (ಗೋಣಿಗಿಂತ ಚಿಕ್ಕದಾದ) ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಸಣ್ಣಕೊಳಗ (?) : "ಸಂದಣಿಪ ಕಿಱುಗೋಣಿ ಗೋಣಿಕಾ ಪುತ್ರನೆಂದೊಡೆ" (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೯೭) ; ಗೋಣಿಗೆ - ಕಿಱುಗೋಣಿ, ಗೋಣಿಕಾ ಪುತ್ರ, ಪೆರ್ಗೋಣಿ (ಶಮದ. ೨೯೮ ಪ್ರಯೋ). [?]

ಗೋಣಿಚೀಲ (ನಾ). ಸೆಣಬಿನ ನಾರಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಚೀಲ; ತಟ್ಟಿನ ಚೀಲ : ಕಾಳುಗಳನ್ನು ಗೋಣಿಚೀಲಗಳಲ್ಲಿ ತುಂಬಿ ಸಾಗಿಸುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ).

[ಗೋಣಿ$_3$ + ಚೀಲ]

ಗೋಣಿತಟ್ಟು$_1$ (ನಾ). ಗೋಣಿಯ ಹಣ್ಣಿನಂತೆ ಕೆಂಪಾಗಿ, ಮೈಮೇಲೆಲ್ಲ ಸಣ್ಣ ಗುಳ್ಳೆಗಳೇಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ ; ದಡಾರ : ಗೋಣಿತಟ್ಟು, ಸಣ್ಣತಟ್ಟು, ಶೀತಾಳ . . . ಮುಂತಾದ ರೋಗಗಳಿಂದ ಮರಣಹೊಂದಿದ್ದರೆ ಅಂತವುಗಳನ್ನು ಶಿಡಬಿನ ಹೆಡ್ಡಿಂಗಿನಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸ ಕೂಡದು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೧೫೬).

[ಗೋಣಿ$_1$ (<ಗೋಳಿ$_1$) + ತಟ್ಟು$_2$. / ತಮಿ. ಕೋಣಿತ್ತಟ್ಟು ;
ತುಳು. ಗೋಣಿತಟ್ಟಿ]

ಗೋಣಿತಟ್ಟು$_2$, ಗೋಣಿತಾಟು (ನಾ). ಸೆಣಬಿನಿಂದಾದ ಬಟ್ಟೆ ; ಗೋಣಿ ಪಟ್ಟೆ : ಬಂದವರು ಕಾಲೊರಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಬಾಗಿಲ ಬಳಿ ಒಂದು ಗೋಣಿ ತಟ್ಟು ಹಾಕಿದ್ದರು (ರೂಢಿ). **ಗೋಣಿತಾಟು :** ಎಲ್ಲಿ ನೋಡಿದರೂ ಪಾತ್ರೆ ಗಳೇ, ಬಟ್ಟೆಗಳೇ, ಗೋಣಿತಾಟೇ, ಕೆಸರೇ, ಇರಬಹುದಾದ್ದೆಲ್ಲ ಹೊರಕ್ಕೆ ಬರುವುದು (ಬಾಲಪ್ರ. II, ೦೦೬೪). [ಗೋಣಿ$_2$ + ತಟ್ಟು$_6$]

ಗೋಣಿತಾಟು 'ಗೋಣಿತಟ್ಟು$_2$' ನೋ.

ಗೋಣಿದಡಾರ (ನಾ). = ಗೋಣಿತಟ್ಟು$_1$: ಶ್ಲೇಷ್ಮಪಿತ್ತಗಳ ಪ್ರಕೋಪ ದಿಂದ ಕ್ಷುದ್ರಮಸೂರಿಕೆಗಳುಂಟಾಗುವವು. ಆ ಕ್ಷುದ್ರಮಸೂರಿಕೆಯೆಂತೆಂದರೆ ಗೋಣೀದಡಾರ ; ಅವು ಮೈಯ ಮೇಲೆ ಎಡೆಬಿಡವಿಲ್ಲದೆ ಶರೀರವನೆಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡು ಏಳುವವು (ವೈದ್ಯಸಾ. I, ೩೮೩).

[ಗೋಣಿ$_1$ (<ಗೋಳಿ$_1$) + ದಡಾರ]

ಗೋಣಿಪಟ್ಟೆ (ನಾ). = ಗೋಣಿತಟ್ಟು$_2$: ಚೀಲಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಗೋಣಿ ಪಟ್ಟೆ (Burlap. ಇಂಕನಿ). [ಗೋಣಿ$_2$ + ಪಟ್ಟೆ$_3$]

ಗೋಣಿಪಣ್ (ನಾ). ಗೋಣಿಮರದ ಹಣ್ಣು : ಬಡಿಗೊಂಡು ಗೋಣಿ ಪಣ್ಣಂ ಬಡಿವಂತಿರೆ ಪವನಸೂನು . . . ಬಡಿದನನಿಬರಂ ಕೌರವರಂ (ಗದಾಯು. ೩-೧೧). [ಗೋಣಿ$_1$ (<ಗೋಳಿ$_1$) + ಪಣ್$_3$]

ಗೋಣಿಮರ 'ಗೋಳಿಮರ' ನೋ.

ಗೋಣಿಸೊಪ್ಪು 'ಗೋಳಿಸೊಪ್ಪು' ನೋ.

ಗೋಣಿಱಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಕುತ್ತಿಗೆಯನ್ನು ಇರಿ,-ತಿವಿ,-ಚುಚ್ಚು : ಅಳ ವಡಲೇಱಿಸಿಟ್ಟ ಸರಳಾಂತ್ರದ ಬಲ್ಪಿನ ಬಿಲ್ ಸಿಡಿಲ್ದು ಪೆರ್ಬುಲಿಯು ಪೊದಟ್ಟಿ ಗೋಣಿಱಿಯಲಿರ್ಬಗಿಯಪ್ಪಿನಮುರ್ಚಿ ಪಾಯ್ತರಲ್ . . . ಮ ಡಿ ಯಿ ತಾ ಪುಲಿ (ದಶಕು. ೧೦-೧೫). ೨. "ಕಂ ತ್ತಿ ಗೆ ಯಂ ನ್ನು ಅಲ್ಲಾಡಿಸು" (ಪ್ರಭಣ್ಣ) : ಬೀಣೆಯುನಮುರ್ಚಿ ಕರದೊಳ್ ಗೋಣಿಱಿ ಯುತ್ತಂಕೆ[ತೆ] ಕುಮುದಕಂಠಗತಾಳಿ ಕ್ವಾಣದಿನೇಂ ಕರಮೆಸೆದುದೊ ಮಾಣದೆ ಮೃದುಮಧುರನಾದದಿಂ ಪಾಡುವವೋಲ್ (ಲೀಲಾವ. ೦೧-೬೧).

[ಗೋಣ್ + ಇಱಿ$_1$]

ಗೋಣು 'ಗೋಣ್' ನೋ.

ಗೋಣುಗೊಯ್ಕ (ನಾ). ೧. ಕುತ್ತಿಗೆ ಕೊಯ್ಯುವವನು; ಕೊಲೆಗಡಿಕ; ಘಾತಕ : (ಕಿ). ೨. (ಅಲಂ) ಮೋಸಗಾರ ; ವಂಚಕ : ಆ ಗೋಣು ಗೊಯ್ಕನನ್ನು ನಂಬಬೇಡ (ರೂಢಿ).

[ಗೋಣು (<ಗೋಣ್) + ಕೊಯ್ಕ$_2$]

ಗೋಣುಗೊಯ್ಕೆ (ನಾ). ೧. ಕುತ್ತಿಗೆ ಕೊಯ್ಯುವವಳು ; ಕೊಲೆಗಡಿಕಿ ; ಘಾತಕಿ. ೨. (ಅಲಂ) ಮೋಸಗಾತಿ ; ವಂಚಕಿ : ಕೃತ್ರಿಮದ ರೂಪು ಗಳು ಬಾಹಿರಗಿತ್ತಿಯರು . . . ಗೋಣುಗೊಯ್ಕೆಯರು (ಬಸಪು. ೪೦-೫೫).

[ಗೋಣುಗೊಯ್ಕ + - ಎ$_2$]

ಗೋಣುಮಾಱಿ (ನಾ). ಕೊರಳನ್ನು ಹಣಕ್ಕಾಗಿ ಮಾರಿಕೊಂಡವನು : ಚೂಣಿ ತಲೆಯೊತ್ತಿದುದು ಹರಣದ ವಾಣಿ ಕೇಣಿಯ ಕುಹಕವಿಲ್ಲದೆ ಗೋಣುಮಾಱಿಗಳೋಲಗದ ಹಣರುಣವ ನೀಗಿದರು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೮-೧೫). 'ತಲೆಮಾಱಿ' ಪರಾ. [ಗೋಣು (<ಗೋಣ್) + ಮಾಱು$_1$ + - ಇ$_3$]

ಗೋಣುಮುರಿ 'ಗೋಣ್ಮುರಿ$_1$' ನೋ.

ಗೋಣೆತ (ನಾ). ಖಡ್ಗಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರಸೆ (?) : ಸಂಗೊ ಗೋಣೆ ಗಳಗಳಿಂದ ತುಂಬಲು ಪಟ್ಟಂಥಾ ಗೋಣೆಯುದಕ್ಕೆ ಗೋಣೆತಯೆಂಬ ಹೆಸರು (ಖಡ್ಗಟೀ. ೨-೩೦). [?]

ಗೋಣ್ಗೊಱೆ (ಕ್ರಿ). ಕುತ್ತಿಗೆಯನ್ನು ಕೊಯ್ಯು ; ಕೊರಳಂ ಕತ್ತರಿಸು : ದಕ್ಷನಂ ತುಡುಕಿ ಕಡುಪಿಂ ಕೆಡಪಿ ಗೋಣ್ಗೊಱೆದ ವೀರಭದ್ರಂ (ನಂದಿಮಾ. ೧-೮). [ಗೋಣ್ + ಕೊಱೆ$_1$]

ಗೋಣ್ಣವಿರ್ (ನಾ). ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಕುತ್ತಿಗೆಯ ಮೇಲಿನ ಕೂದಲು ; ಅಯಾಲು ; ಕೇಸರ : ಮಱಿಸಿಂಗನೊಳ್ಗೋಣ್ಣವಿರನಿಱಿಕೆಯ್ವೊಂದು ತೇಜಮನೊಳಕೊಂಡು ರಾಜಿಪ ಜಡೆಮುಡಿ ಸೊಗಯಿಸೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೬೯-೧೮). [ಗೋಣ್ + ನವಿರ್]

ಗೋಣ್ಣಾಳಿ, ಗೋಣಂನಾಳಿ, ಗೋನಾಳಿ (ನಾ). ಕೊರಳಿನ ನಾಳ ; ಕಂಠನಾಳ ; ಕೊರಳು ; ಕಂಠ : ಗೋಣಂನಾಳಿ, ಗೋಣ್ಣಾಳಿ (ಶಬ್ದಾನು. ೩೪೭ ಪ್ರಯೋ). **ಗೋಣಂನಾಳಿ :** ಮೇಲಿನ 'ಶಬ್ದಾನು' ಪ್ರಯೋಗ ವನ್ನು ನೋಡಿ. **ಗೋನಾಳಿ:** ಬರಿ ನೊಸಲ್ ನಿಟ್ಟೆಲ್ವು ಗೋನಾಳಿ ಬೆನ್ . . . ಕಾಲಡಿಯೆಂದಿಂತಿವನುರ್ಚಿ ಪೋದುವಿಸೆ ತತ್ಪ್ರಜನ್ಯಕಂದಾಂಕುರಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೧೭); ಕೊರಳ ಸೆರೆ ಗೋನಾಳಿಗೌಕಿತು (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೩-೫೪) ; ಗೋನಾಳಿ ಗುಱುಗುಱಿಸಿತ್ತು (ಕಾಶಿರಾ. ೪-೬). [ಗೋಣ್+ನಾಳಿ (=ನಾಲಿ)]

ಗೋಣ್ಮುರಿ₁, ಗೋಣುಮುರಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಕಂತ್ತಿಗೆಯನ್ನು ಹೊರಳಿಸು; ಕೊರಳನ್ನು ಕೊಂಕಿಸು: ಕೂಡೆ ಗೋಣ್ಮುರಿದೋರೊಂದಱ ನೆತ್ತಿಯಂ ಕರ್ದುಕುತುಂ . . . ರಥಾಂಗರಾಜಿ ನೆರೆದತ್ತು (ಕುಸುಮಾ. ೧-೫೩); ಎಱಕೆ ಮರಲ್ದು ಗೋಣ್ಮುರಿದು ಚಂಚುಪುಟಂ ತೆಱೆದಳ್ಳಿವಾಱೆ ಬಂದೆಱಗುವುವವಲ್ಲಿ . . . ಸಾರಿಕೆ (ಅನಂಪು. ೬-೪೩). ೨. ಕುತ್ತಿಗೆಯನ್ನು ತಿರಿಚು; ಕೊರಳನ್ನು ನುಲಿ: ತಿವಿ ಕೊಲ್ ತಱೆ ಗೋಣ್ಮುರಿ ತುತ್ತು ಸೀಳ್ . . . ಇಱಿಯೆನಿಪ್ಪ ರವಂ ಪಿರಿದಾಯ್ತು ಬೇಡರೊಳ್ (ಶಬಶಂ. ೪-೬); ನಿಶಾಟನುಬ್ಬಿನ ಬಲಮಂ ಗೋಣ್ಮುರಿದು ಗುಟ್ಟಿಗಟ್ಟುವೊಡಾನೆ ಸಾಲ್ವೆಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೧೧-೦೩). **ಗೋಣುಮುರಿ:** ೧. ಅವನ ನಡತೆಗೆ ಅಸಮ್ಮತಿ ಸೂಚಿಸುವಂತೆ ಒಮ್ಮೆ ಗೋಣುಮುರಿದು (ಮೂರುದಾ. ೪೩). [ಗೋಣ್ + ಮುರಿ₁]

ಗೋಣ್ಮುರಿ₂, ಗೋಳ್ಮುರಿ, △ ಗೋಟ್ಮುರಿ (ನಾ). ೧. ಕತ್ತನ್ನು ತಿರಿಚುವಿಕೆ: ಕೊರಳನ್ನು ಹೊರಳಿಸುವುದು,-ಮುರಿಯುವಿಕೆ: ತಿರುಪಱಿದೊಡೆ ದಂಡಾದಂಡಿರಣಂ ಬಿಲ್ಲಿಂದಮಾಯ್ತು ಬಿಲ್ಮುಱಿದೊಡೆ ಗೋಣ್ಮುರಿಗೆ ತಲೆಯೊತ್ತುತಿರ್ಪೊಂದುರವಣೆಯಿಂದಾದುದಾ ಕಚಾಕಚಿ ಯುದ್ಧಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೦-೭೦). ೨. ಹಿಂಸೆ; ತೊಂದರೆ: "ಗೋಣ್ಮುರಿ, ಇರ್ಕುಳ್, ಒರಸು-ಈ ೩ ಹಿಂಸೆ" (ಕಶಸಾ. ೦೩-೨೬೦). ೩. ಸಾಯುವಂತೆ ಕೊರಳನ್ನು ತಿರುಚುವವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು: ಚೋಳನ ಜೂಬು ಮಾಳವನ ಗೋಣ್ಮುರಿ ಚೇರರನಟ್ಟಿ ತಿಂಬ ಮಾಕಾಳಿ . . . ನಡೆತಂದನೆ ವೀರವಿಷ್ಣುಭೂಪಾಳಕಂ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೫-೭; 1218). **ಗೋಳ್ಮುರಿ:** ೩. ಬಿರುದರ ಜವ × × × ರ ಗೋಳ್ಮುರಿ ಮಲೆವರ ಮಾರಿ (ಸೌಇಇ. XX, ೮೭-೨೩; ಸು. 11ನೆಯ ಶತ); ಚೋಳನ ಜೂಬು ಮಾಳವನ ಗೋಳ್ಮುರಿ (ಎಕ. XI, ಹೊಳಲ್ಕೆ. ೧೦೪-೭; 1228). **△ ಗೋಟ್ಮುರಿ:** ೨. "ಗೋಟ್ಮುರಿಯೆನಲ್ ಹಿಂಸೆ" (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕೈ. ೬೯).

[ಗೋಣ್ + ಮುರಿ₃]

ಗೋಣ್ಮುರಿಗೊಳ್, ಗೋಳ್ಮುರಿಗೊಳ್, △ಗೋಟ್ಮುರಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಕತ್ತನ್ನು ತಿರಿಚು; ಕೊರಳನ್ನು ತಿರುಗಿಸು: ಸರಸತಿಯನಬಲೆಯಂ ಗೋಣ್ಮುರಿಗೊಂಡರ್ಥಕ್ಕೆ ಕುದಿದು ನೋಯಿಸುವವನಕ್ಕರಿಗನೆ (ಅಜಿಪು. ೧-೪೦). ೨. ಹಿಂಸಿಸು; ಬಾಧೆಪಡಿಸು; ನೋಯಿಸು: ತಳಾಱರೀತ ನನತಿದುಃಖಾಕ್ರಂದನಮುಣ್ಕೆ ಗೋಣ್ಮುರಿಗೊಂಡು ಕೊಂದು ಕೂಗಿದಪರೆಂಬುದುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೭-೩೭ ವ); ಜವನಂ ಗೋಣ್ಮುರಿಗೊಂಡು . . . ಮೂಜಗಕೆ ಕೇಡಂ ಮಾಡುವಾ ನೆತ್ತಿಗಣ್ಣನೊಳ್ ಕಾದುವ ಬಲ್ಪು ಮೊಗ್ಗೆಗರನಿಂದಾರಯ್ದು ಮೇಲೆತ್ತುವೆಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೦೩೮). **ಗೋಳ್ಮುರಿಗೊಳ್:** ೨. ಮಲ್ಲಾಮಲ್ಲಿಯೊಳಾನ್ತರಿಮಲ್ಲರನಾಹವದೊಳೊತ್ತಿ ಗೋಳ್ಮುರಿಗೊಳ್ವೀ ಬಲ್ಲಾಳ್ಳನದಿನ್ದಾಹವಮಲ್ಲನ ಭುಜಾದಣ್ಡಮೆನಿಸಿ ಧ(ಂ)ಲ್ಲಂ ನೆಗೞ್ದಂ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೫೨-೭; ಸು. 1007); ಗವೇಂದ್ರನಾಗಿ ವೀರಗ್ರಹದಿಂತಿದಿರ್ಚೆ ಪಿಡಿದೀತನೆ ಗೋಳ್ಮುರಿಗೊಂಡೋಡಿದಂ (ಕಾಮಕ. ೧-೧೪ ವ). **△ ಗೋಟ್ಮುರಿಗೊಳ್:** ೨. ಆ ಸೈನ್ಯಮಂ ಪರ್ವಿ ಗೋಟ್ಮುರಿಗೊಂಡುರ್ವಿದುವಾ ರಸಾತಳಮುಮಂ ಗಾಂಗೇಯನಸ್ತ್ರಾಳಿಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೪೦). [ಗೋಣ್ಮುರಿ₂ + ಕೊಳ್₁]

ಗೋಣ್ಮೊದಲ್ (ನಾ). ಕೊರಳಿನ ಬುಡ; ಕಂಠಮೂಲ: ಕವಲಂಬಿನಿಂದೆಚ್ಚೊಡಾ ಗೋಣ್ಮೊದಲ್ ಕತ್ತರಿಸಿ ತಲೆ ಮುಂಡಮುರುಳ್ದುವು (ಜಬಪು. ೪೯-೧೪). [ಗೋಣ್ + ಮೊದಲ್]

ಗೋಣ್ಮೊಳಗು (ನಾ). ಗಳಧ್ವನಿ; ರತಕೂಜಿತ: ಸೊಗಯಿಸುವ ಗೋಣ್ಮೊಳಗಿನಿಂಚರಂಗಳನೆಸಗಿ . . . ಒಲವನಾಣ್ಮಂಗೆ ಕಾಣಿಸಿದಳವಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೧-೨೨). [ಗೋಣ್ + ಮೊಳಗು₂ (<ಮೊೞಂಗು₂)]

ಗೋತ₁ (ನಾ). ಪಶುವಿನ ಮೂತ್ರ; ಗಬ್ಬು ನಾರುವ ಗೋಮೂತ್ರ,-ಗಂಜಲ: ತೊಳೆವುದು ಕತ್ತೆಯ ಗೋತ [ಪಾಠಾಂ. ತ್ರ]ದೊಳಂ ಮೇಘನಾದಿವೆರಸು (ಖಮದ. ೧೫-೯); ಗುದಿಗಾಲ್ಗಳಂ ಕಟ್ಟಿ ಗೋತಮಂ ತೆಗೆತೆಕ್ಕದೊಡೆ ಕುತ್ತಿ ಕೆಡಹು (ಸಿಂಗಿರಾ. ೩-೧೮). 'ಗತ₁' ಪರಾ.

[<ಸಂ. ಗೋಮೂತ್ರ]

ಗೋತ₂, ಗೋತಿ, ಗೋತು (ನಾ). ೧. (ಪಕ್ಷಿ ಅಥವಾ ಗಾಳಿಪಟದ) ಲಾಗ,-ಪಲ್ಟಿ. 'ಗೋತಹೊಡೆ' ಪರಾ. ೨. ನಷ್ಟದ ವ್ಯವಹಾರ; ನಷ್ಟ: (೬). ೩. (ಆಲಂ) ಅನುತ್ತೀರ್ಣತೆ. 'ಗೋತಹಾಕು' ಪರಾ. **ಗೋತಿ:** ೩. 'ಗೋತಿಹೊಡೆ' ಪರಾ. **ಗೋತು:** ೩. 'ಗೋತುಹಾಕು' ಪರಾ.

[←ಅರ. ಗೋತ; ಹಿಂ. ಗೋತಾ; ಮರಾ. ಗೋತ, ಗೋತಾ]

ಗೋತಹಾಕು, ಗೋತುಹಾಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ಲಾಗಹಾಕು; ಪಲ್ಟಿಹೊಡೆ: ಈ ಪಟಕ್ಕೆ ಬಾಲಂಗೋಸಿ ಬೇಕಿಲ್ಲ . . . ಇದು ಗೋತಹಾಕುವುದಿಲ್ಲ (ಕಪಪು. ೩-೨೯). ೨. (ಆಲಂ) ನಪಾಸಾಗು; ಅಯಶಸ್ವಿಯಾಗು: ಅವನು ಈ ಸಲ ಪರೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಗೋತಹಾಕಿದ (ರೂಢಿ). ೩. (ಆಲಂ) ಸಾಯು; ಮರಣಹೊಂದು: ಮುಂಚಿತವಾಗಿಯೇ ಕುರುಡನ ತಂದೆತಾಯಿಗಳು ಗೋತಾಹಾಕಿದರು (ಕಥಾಮಂ. IV, ೨೫). **ಗೋತುಹಾಕು:** ೨. ಎರಡೆರಡು ವರುಷ ಒಂದೇ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಗೋತುಹಾಕಿದವನನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ಜಯಂತಪ್ಪನು ಒಂದು ವರುಷದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಎತ್ತುಗಳನ್ನು ಜಿಗಿದನು (ಜಯಂತ. ೦೩೦). [ಗೋತ₂ + ಹಾಕು (<ಪಾಯ್ಕು₁)]

ಗೋತಹೊಡೆ, ಗೋತಿಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಲಾಗಹಾಕು; ತಲೆ ಕೆಳಗಾಗಿ ಬೀಳು: ಸೂರ್ಯದೇವನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಗೋತಹೊಡೆಯುತ್ತ ಇದೇ ಮುಣುಗಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ (ಕುರಿಹಿಂ. ೬೭). ೨. (ಆಲಂ) ಅಯಶಸ್ವಿಯಾಗು; ಸೋಲು: ಬಹಳ ಕೇಸುಗಳು ಗೋತಾ ಹೊಡೆದುವು! (ನನ್ನೂರು. ೯೪). ೩. (ಆಲಂ) ಸಾಯು; ಮರಣ ಹೊಂದು: ಅವು ಕ್ರಮೇಣ ಹೊಟ್ಟೆಗಿಲ್ಲದೆ ನರಳಿ ಗೋತಹೊಡೆಯುತ್ತಿದ್ದುವು (ಪುನರು. ೭). **ಗೋತಿಹೊಡೆ:** ೨. ಕಳೆದ ಎರಡುವರ್ಷಗಳಿಂದ ಅದೇ ತರಗತಿಯಲ್ಲಿಯೇ 'ಗೋತಿ' ಹೊಡೆದಿದ್ದ (ಕೋಜನೀ. ೦೩); ಇವನ ಕಟುವಾದ ವಿಮರ್ಶೆಯ ಮೂಲಕ ಇವನ ಪತ್ರಿಕೆಗಳು ಎರಡು-ಮೂರು ಸಲ 'ಗೋತಿ' ಹೊಡೆಯಬೇಕಾಯಿತು (ಪತ್ರಿಕಾ. ೦೦). [ಗೋತ₂ + ಹೊಡೆ₁ (<ಪೊಡೆ₁)]

ಗೋತಿ 'ಗೋತ₂' ನೋ.

ಗೋತಿತಿನ್ನು (ಕ್ರಿ). =ಗೋತಹೊಡೆ ೧: ಬಾಲಾಗಸಿಯಿಲ್ಲದೇ ಗೋತೀ ತಿನ್ನುತ್ತಿರುವ ಗಾಳೀಪಟ (ಗೀತಾಸಂ. ೩ ಮುನ್ನುಡಿ).

[ಗೋತಿ (<ಗೋತ₂) + ತಿನ್ನು (<ತಿನ್)]

ಗೋತಿಹೊಡೆ 'ಗೋತಹೊಡೆ' ನೋ.

ಗೋತು 'ಗೋತ₂' ನೋ.

ಗೋತುಹಾಕು 'ಗೋತಹಾಕು' ನೋ.

ಗೋತ್ರ₁ (ನಾ). ೧. ದನಕರುಗಳ ಮಂದೆ; ಗೋಸಮೂಹ: "ಗೋನಿವಹಂ ಗವ್ಯ ಗೋತ್ರಸಮಜವೆಯಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೦-೯). ೨. ದನಕರುಗಳ ಹಟ್ಟಿ,-ದೊಡ್ಡಿ; ಕೊಟ್ಟಿಗೆ. ೩. ಭೂಮಿ; ಪೃಥ್ವಿ; ಇಳೆ: "ಭೂಃ . . . ಗೋತ್ರಾ, ಪೃಥಿವೀ . . . ಮಹೀ ೨೭ ಭೂಮಿಯ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೮೨). [<ಸಂ. ಗೋತ್ರಾ]

ಗೋತ್ರ₂ (ನಾ). ೧. ವಂಶ; ಕುಲ; ಮನೆತನ; ᑭ ಮನುಸ್ಮೃತಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಶಾಂಡಿಲ್ಯ, ಕಾಶ್ಯಪ, ವಾತ್ಸ್ಯ, ಸಾವರ್ಣಿಕ, ಭರದ್ವಾಜ, ಗೌತಮ, ಸೌಕಾಲೀನ, ಕಲ್ಕಿಷ, ಅಗ್ನಿವೇಶ್ಯ, ಕೃಷ್ಣಾತ್ರೇಯ, ವಸಿಷ್ಠ, ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ, ಕುಶಿಕ, ಕೌಶಿಕ, ಘೃತಕೌಶಿಕ, ಮೌದ್ಗಲ್ಯ,

ಆಲವ್ಯಾನ, ಪರಾಶರ, ಸೌಪಾಯಂನ, ಅತ್ರಿ, ವಾಸುಕಿ, ರೋಹಿತ, ವೈಯಾಘ್ರಪದ್ಯಕ ಮತ್ತು ಜಾವಂದಗ್ನ್ಯ ಎಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ಋಷಿಗಳಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ತವಾದ ಪೀಳಿಗೆಗಳು : "ಅನ್ವವಾಯಃ . . . ಗೋತ್ರಂ, ಅಭಿಜನಂ, ಕುಳಂ-ಈ ೬ ಕುಲಂ" (ಹಲಾಯು. ೬೬-೨೪೩); ಕೌಂಡಿನ್ಯಗೋತ್ರನನುಪಮಚರಿತಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೧-೧೫); ತತ್ಪುರುಷನ ನೊಲ್ಲದನ್ಯರೊಡಗೂಡಿ ಗುಣೋನ್ನತಿಗೆಟ್ಟು ಗೋತ್ರಮಂ ನರಕದೊಳದ್ದಿ ಬದ್ಧವದು [ಬಂದ ವಧು] ಸಜ್ಜನಮೇ (ಮದತಿ. ೮-೬); ಜಾತಿ ವರ್ಣ ಆಶ್ರಮುಲು ಕಗೋತ್ರಂಗಳೆಂಬ ತನ್ನ ಪೂರ್ವಾಶ್ರಯಪದ್ಧತಿಯ ಮಱಿಯ ಬೇಕು (ಅಖಂಡೇ. ೧೧೩-೩೩); ಪುರೋಹಿತನು . . . ಮದುವಣಿಗನ ಗೋತ್ರ, ನಾಮಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದನು (ಕವಿಕ. ೫೦). ೨. ಹೆಸರು; ನಾಮಧೇಯ : "ಆಖ್ಯಾಹ್ವನಾಮ ಗೋತ್ರಾಭಿಖ್ಯಾಹ್ವಯ ಸಂಜ್ಞೆಗಳ್ ಸಮಾನಾರ್ಥಂಗಳ್" (ವಸ್ತುಕೋ. ೮೧-೩೬). 'ಗೋತ್ರಸ್ಖಲನೆ' ಪರಾ. ೩. ಬೆಟ್ಟ; ಪರ್ವತ : "ಅಚಳಃ . . . ಗೋತ್ರಃ, ಪರ್ವತಃ . . . ಋಧ್ರಃ-ಈ ೧೪ ಬೆಟ್ಟು" (ಹಲಾಯು. ೨೭-೧೧); ಭವಂ ಭವನ ಗೋ [ಪಾಠಾಂ. ಗಾ] ತ್ರದಿಂದಜನಜಾಂಡದಿಂ . . . ಎಯ್ದೆ ಕಿಟ್ಟಿಟ್ಟಿ ತೂಳ್ವ ವಾರ್ಯರ್ಭುಜವೀರ್ಯಮಂ ನೆಱಿಯೆ ತೋರ್ಪಿನಂ ಕುಂಭಸಂಭವಂ ಮರಲೆ ತಾಗಿದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೧೩೩). ೧, ೩ : ಉದ್ಧೃತ ಗೋತ್ರಾಭಿಮುಖಂ ವಜ್ರಾಘಾತಮಾದಂತೆ ಸಿಗ್ಗಾಗಿ ತಲೆಯಂ ಬಾಗಿ (ಗದಾಯು. ೩-೭೪ ವ). ೪. ನಾಡು; ದೇಶ : "ಭೂಮಿ ಗಿರಿ ದೇಶ ಪಶುಕುಲ ನಾಮಂ ಶಿಶುನೆಂಟರೆಂಟು ಗೋತ್ರಮೆನಿಕ್ಕುಂ" (ನಾನಾಕಂ. ೪೮); "ನಾಮ ಧರಾಚಲಂ ಪಶುವ್ರಜ ಕುಲಬಂಧು ಸಂತತಿ ಜನಾಂತಗಳಿಂತಿವು ಗೋತ್ರ ವಾಚಕಂ" (ನಾನಾರ. ೧೭). ೫. ದಾರಿ; ರಸ್ತೆ. ೬. ಹೊಲ; ಕ್ಷೇತ್ರ. ೭. ಜ್ಞಾನ; ತಿಳಿವು. ೮. = ಗೋತ್ರಕರ್ಮ : ಜ್ಞಾನಾವರಣಮುಂ ದರ್ಶನಾವರಣಮುಂ ವೇದನೀಯಮುಂ ಮೋಹನೀಯಮುಮಾಯುಷ್ಯ ಮುಂ ನಾಮಮುಂ ಗೋತ್ರಮುಮಂತರಾಯಮುಮೆಂದಿಂತು ಮೂಲ ಪ್ರಕೃತಿಗಳಂ (ಗೊಮ್ಮಸಾ. ೨-೧); ಆತ್ಮನನ್ನು ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದಲೂ ಬಂಧಿಸಿರುವ ಕರ್ಮಗಳು ಎಂಟು ವಿಧವಾಗಿವೆ. ಅದಾವುವೆಂದರೆ (೧) ಜ್ಞಾನ ಆವರಣೀಯ . . . (೭) ನಾಮ (೮) ಗೋತ್ರ (ಭಾರದ. ೧೮೮). [ಸಂ.]

ಗೋತ್ರಕರ್ಮ (ನಾ). [ಜೈನ]ಜೀವನಿಗೆ ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಎಂಟು ಬಗೆಯ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಜೀವನಿಗೆ ಗೋತ್ರವನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದು ಗೋತ್ರಕರ್ಮವು (ಜೈನಪ. ೩೬೯): ಗೋತ್ರಕರ್ಮಮು ಮುಚ್ಚನೀಚಭೇದ ಭಿನ್ನಮಿರ್ಕೆಱನಕ್ಕುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೩-೧೧ ವ).

[ಗೋತ್ರ$_2$ + ಕರ್ಮ]

ಗೋತ್ರಕಲಹ (ನಾ). ಮನೆತನದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಒಳಜಗಳ; ದಾಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಆಗುವ ಕಲಹ : ಭರತಾನ್ವಯದೊಳಿನ್ನೆವರೆಗಂ ಗೋತ್ರಕಲಹಮೆಂಬುದಾದುದಿಲ್ಲ (ಗದಾಯು. ೫-೪೪ ವ).

[ಗೋತ್ರ$_2$ + ಕಲಹ]

ಗೋತ್ರಜ (ನಾ). ೧. ಒಂದೇ ಗೋತ್ರಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು : "ಸನಾಭಿಃ, ಸಗೋತ್ರಃ, ಸಪಿಂಡಃ-ಈ ೩ ಗೋತ್ರಜರ್" (ಹಲಾಯು. ೮೪-೩೫೫). ೨. ದಾಯಾದಿ; ಜ್ಞಾತಿ : ಸಕಲದತ್ತಿಯೆಂಬುದು ತನ್ನ ಸಂತತಿಯಂ ನಿಱಿಸಲೆಂದು ಪುತ್ರಂಗಕ್ಕೆ ಗೋತ್ರಜಂಗಕ್ಕೆ ಧರ್ಮಮಂ ಸರ್ವಸ್ವಮುಮ ನಪ್ಪಯಿಸಿ ಕುಡುವುದು (ಅಜಿಪು. ೧೩-೧ ವ); ಗೋತ್ರಜ ಭೀತಿ ಭೂಪಾಲರಿಗೆ ಹಿರಿದಹುದೆಂದನಾ ಶಕುನಿ (ಕುಮ್ವಾಭಾ. ೮-೪೯). [ಸಂ.]

ಗೋತ್ರಜಕಳತ್ರ (ನಾ). ಪಾರ್ವತಿಯ ಪತಿ; ಶಿವ : ಗೋತ್ರಜಕಳತ್ರನಹಿ ಸೂತ್ರಸಿತಗಾತ್ರ (ಗುರುಚಾ. ೬-೧).

[ಸಂ. ಗೋತ್ರಜಾಕಲತ್ರ (ಗೋತ್ರಜಾ + ಕಲತ್ರ)]

ಗೋತ್ರಧರ (ನಾ). ಪರ್ವತವನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು; ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ : ತನ್ನಯ ರೂಪಂ ಗೋತ್ರಧರಂ ತೋಱಿಲ್ (ಜಗವಿ. ೧೧-೩). 'ಅಗಧರ' ಪರಾ.

[ಸಂ.]

ಗೋತ್ರಧವಳ (ನಾ). ವಂಶದಿಂದ ಪರಿಶುದ್ಧನಾದವನು; ಸತ್ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು : ವನವಾಸಮಲಿನನಂ ಯುಮತನಯನನುಜ್ವಳಿಸಿ ಗೋತ್ರಧವಳನನೆನ್ನಂ ಘನಮಲಿನಂ ಮಾಡಿದೆ ಕೃಷ್ಣ ನಿನ್ನವೋಲ್ ಶ್ವೇತ ಕೃಷ್ಣಕಾರಕರೊಳರೇ (ಗದಾಯು. ೭-೫೩).

[ಗೋತ್ರ$_2$ + ಧವಳ (=ಧವಲ)]

ಗೋತ್ರಧಾತ್ರೀಧರ (ನಾ). ಕುಲಪರ್ವತ : ಪವಿಭಯಭ್ರಾಂತಿಯಿಂದಂ ಶರಣ್ಪೊಕ್ಕುದು ತನ್ನಂ ಗೋತ್ರಧಾತ್ರೀಧರತತಿಯೆನೆ ಪೆಂಪರ್ಣವಕ್ಕೇನೊ ಚೋದ್ಯಂ (ಜಗವಿ. ೧-೪೫). [ಗೋತ್ರ$_2$ + ಧಾತ್ರೀಧರ]

ಗೋತ್ರನಗ (ನಾ).=ಗೋತ್ರಧಾತ್ರೀಧರ : ಗೋತ್ರನಗಂ ವಿಕಸಿತ ಶತಪತ್ರವನಂಬೆರಸು ನೆಗೆದವೊಲ್ ನೆಗೆದತ್ತಾ ಚಿತ್ರಗಜೇಂದ್ರಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೩-೬೦). [ಗೋತ್ರ$_2$ + ನಗ$_3$]

ಗೋತ್ರನಿಧಾನೆ (ನಾ). ವಂಶಕ್ಕೆ ನಿಧಿಯಂತಿರುವವಳು; ಕುಲಕ್ಕೆ ಭೂಷಣಪ್ರಾಯಳಾದವಳು : ಭವ್ಯಜನಪ್ರಸಂಸೆ ಗೋತ್ರನಿಧಾನೆ ರುಗ್ಮಿಣೀಸಮಾನೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀಮತಿ ದಂಡನಾಯಕಿತಿಯುಂ (ಎಕ. II, ೧೩೭-೧೬೦: 1115). [ಸಂ. ಗೋತ್ರನಿಧಾನಾ (ಗೋತ್ರ + ನಿಧಾನಾ + -)]

ಗೋತ್ರನಿಸ್ತಾರ (ನಾ). ವಂಶೋದ್ಧಾರಕ; ಕುಲಸಂರಕ್ಷಕ : ಸ್ವಾಮಿನೀ ಭೃತ್ಯಂ ಗೋತ್ರನಿಸ್ತಾರ ಪೊಜಿಪಳೆಯಗಾವುಣ್ಣ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೬೩-೪; ಸು. 1170?). [ಗೋತ್ರ$_2$ + ನಿಸ್ತಾರ]

ಗೋತ್ರಪತಿ (ನಾ). ಗೋವುಗಳ ಸಮೂಹಕ್ಕೆ ಒಡೆಯ; ನಂದೀಶ; ವೃಷಭ : ಗೋತ್ರಪತಿಯಾರೂಢ ಗೋಪಶಕಲಾಚೂಡ (ನವಮೋ. ೨-೧).

[ಗೋತ್ರ$_1$ + ಪತಿ$_2$]

ಗೋತ್ರಪತಿಪತ್ರ (ನಾ). ನಂದಿಯನ್ನು ವಾಹನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು; ಶಿವ : ಶತಪತ್ರವರಪುತ್ರಶಿರಪಾತ್ರ ಸುಚರಿತ್ರ ಘನಗೋತ್ರಪತಿಪತ್ರ (ಗುರುಚಾ. ೬-೧). [ಗೋತ್ರಪತಿ + ಪತ್ರ]

ಗೋತ್ರಪವಿತ್ರ (ನಾ). ವಂಶದಿಂದ ಪವಿತ್ರನಾದವನು : ದ್ವಿಜಕುಲ ತಿಲಕರ್ ಗೋತ್ರಪವಿತ್ರರ್ (ಕಇ. II, ೧೧-೧೧; 1080); ನುಡಿದು [ಮತ್ತೈ]ನ್ನಂ ಗೋತ್ರಪವಿತ್ರಂ ಸುಜನಯ್ಯ ಮಿತ್ರಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೬೦-೧೧; 1088). [ಗೋತ್ರ$_2$ + ಪವಿತ್ರ]

ಗೋತ್ರಪುತ್ರಿ (ನಾ). ಪರ್ವತರಾಜನ ಮಗಳು; ಪಾರ್ವತಿ : ಗೋತ್ರ ಪುತ್ರೀನೇತ್ರದಶಶತಪತ್ರಮಿತ್ರಂ (ಬಸಪು. ೬೧-೩೬).

[ಗೋತ್ರ$_2$ + ಪುತ್ರಿ]

ಗೋತ್ರಪ್ರವರ (ನಾ). ೧. ವಂಶದ ಮೂಲಪುರುಷ. ೨. ಗೋತ್ರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಋಷಿಗಳ ನಾಮ; ಗೋತ್ರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಪ್ರವರ: ನಿರ್ಣಯಸಿಂಧು-(ಕಮಲಾಕರಭಟ್ಟ) . . . ಗೋತ್ರಪ್ರವರ, ತ್ರಿಪುಂಡ್ರಾದಿ ಧಾರಣ, ಪ್ರತಿಷ್ಠಾದಿ ವಿಚಾರಗಳಿವೆ (ಭಾರದ. ೬೭).

[ಗೋತ್ರ$_2$ + ಪ್ರವರ]

ಗೋತ್ರಪ್ರವರ್ತಕ (ನಾ). ಗೋತ್ರದ ಮೂಲಪುರುಷನಾದ ಋಷಿ : ಧೌಮ್ಯಋಷಿಗಳು ವಾಮದೇವರಿಗೆ ವಾಜಶ್ರವಸನನ್ನು ಗೋತ್ರಪ್ರವರ್ತಕ ರಾದ ಗೌತಮಮಹಾಋಷಿಗಳ ವಂಶದವನು . . . ಎಂಬುದಾಗಿ ಪರಿಚಯ ಮಾಡಿಸಿದ್ದರು (ಬೆತಂಬಾ. ೨೯). P ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ, ಜಮದಗ್ನಿ, ಭರದ್ವಾಜ, ಗೌತಮ, ಅತ್ರಿ, ವಸಿಷ್ಠ, ಕಶ್ಯಪ ಮತ್ತು ಅಗಸ್ತ್ಯರೆಂಬ ಎಂಟು ಮಂದಿ ಋಷಿಗಳಂ ಗೋತ್ರ ಪ್ರವರ್ತಕರು.

[ಗೋತ್ರ + ಪ್ರವರ್ತಕ]

ಗೋತ್ರಪ್ರಿಯ (ನಾ). ೧. (ತನ್ನ)ಕುಲದವರ ಮೇಲೆ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳವನು. ೨. ಪರ್ವತಗಳ ಮೇಲೆ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳವನು. ೧, ೨ : ಆ ನೃಪೇಂದ್ರಂ . . . ಸುಧರ್ಮಾಧಿಷ್ಠಿತನಾಗಿಯುಂ ಗೋತ್ರಪ್ರಿಯನುಂ (ರಾಜಶೇ. ೩-೯ ವ). [ಗೋತ್ರ೨ + ಪ್ರಿಯ]

ಗೋತ್ರಭಿತ್ತು (ನಾ). ಪರ್ವತವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿದವನು,-ನಾಶಮಾಡಿದವನು; ಇಂದ್ರ: "ಇಂದ್ರಃ . . . ಗೋತ್ರಭಿತ್ . . . ಮೇಘವಾಹನಃ-ಈ ೩೯ ದೇವೇಂದ್ರನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೧೦-೫೩). [ಸಂ. ಗೋತ್ರಭಿತ್]

ಗೋತ್ರಯ (ನಾ). ೧. ಮೂರುಕಣ್ಣುಗಳು. ೨. ಮೂರುಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನು; ಮುಕ್ಕಣ್ಣ; ಶಿವ : ಗೋತ್ರಯನ ಕೈಯಿಂದ ಪಡೆದಾ ನಿಟಿಲನಯನವನು (ಬಸಪು. ೨೩-೧೪). [ಗೋ + ತ್ರಯ]

ಗೋತ್ರವಧೆ (ನಾ). ವಂಶದವರ ಕೊಲೆ; ಬಂಧುಗಳ ಕೊಲೆ : ಪಾಪ ನಿನಗೀ ಗೋತ್ರವಧೆಯ ವಿಳಾಪ ನಿನ್ನನು ತಾಗಲೀ ಸರ್ವಾಪರಾಧವು ನಿನ್ನದು (ಕುವ್ಯಾಗ. ೮-೪೦) ; ನಾಂ ಗೋತ್ರವಧೆಗೈಸಿದೀ ಕಾಯಮುಮಂ ವನವಾಸಕ್ಕೆದಿಸುವೆನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨-೨೦). [ಗೋತ್ರ೨ + ವಧೆ]

ಗೋತ್ರವಿರೋಧ (ನಾ). ೧.=ಗೋತ್ರಕಲಹ. ೨. ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲಿನ ದ್ವೇಷ. ೧, ೨: ಗೋತ್ರವಿರೋಧಮದೆಂದುಂ ಸುತ್ರಾಮನೊಳುತುಳಭೀತಿ ದುರಿತದೊಳ್ . . . ಅಲ್ಲದಿಲ್ಲ ಪೆಟತೊಂದೆಡೆಯೊಳ್ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧-೮೨). [ಗೋತ್ರ೨ + ವಿರೋಧ]

ಗೋತ್ರವಿಶಿಖಾಸನ (ನಾ). (ಮೇರು) ಪರ್ವತವನ್ನು ಬಿಲ್ಲಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡವನು; ಶಿವ : ಗೋತ್ರವಿಶಿಖಾಸನಂ ಗೋಕರ್ಣಭೂಷಣ (ನವಮೋ. ೨-೧). [ಗೋತ್ರ೨ + ವಿಶಿಖಾಸನ]

ಗೋತ್ರವೈರಿ (ನಾ). ಪರ್ವತಗಳ ವೈರಿ; ಇಂದ್ರ : ಎನ್ನೊಳೆಣೆಯೇ ಸನ್ನಿತ್ರರಾಜಭ್ರಮಾಕಳಿತಂ ನಂದಿತ ಗೋತ್ರವೈರಿಯೆನುತುಂ ಹೇಮಾಚಳ ಶ್ರೀಶಿಲಾತಳಮಂ ಮೆಚ್ಚಿಯುಮಂದು ಮೆಚ್ಚದೆ ಬೃಹದ್ವಕ್ಷಂ ಮಹಾಪದ್ಮನಾ (ಪುಷ್ಪಪು. ೪-೬೭). [ಗೋತ್ರ೨ + ವೈರಿ]

ಗೋತ್ರಸ್ಕಂಧ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟದ ತುದಿ : ಗೋತ್ರಸ್ಕಂಧಮಂ ಮೆಟ್ಟಿ, ಕಣ್ದಿಟ್ಟಿ ಮುಟ್ಟುವನ್ನೆಗಮಟ್ಟಿ ನೋಡುತಿರೆ ಸೌಮಿತ್ರಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೭೪-೫೫). [ಗೋತ್ರ೨ + ಸ್ಕಂಧ]

ಗೋತ್ರಸ್ಖಲನೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬರನ್ನು ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಹೆಸರಿನಿಂದ ತಪ್ಪಾಗಿ ಕರೆಯುವುದು : ಏಕಾಂತದೊಳ್ ನೂಪುರರವವಿಳಸದ್ವಾಮಪಾದ ಪ್ರಹಾರಕ್ಕಿದಟೊಳ್ ಪಕ್ಕಾಗಿ ಗೋತ್ರಸ್ಖಲನೆ ನೆಗಟ್ ಪೂಮಾಲೆಯಿಂ ಮೋದುವೆತ್ತೆಂ (ಆದಿಪು. ೪-೯); ನಳಿನದಳನಯನೆ ತನಗಾಗುಳಿವರೆ ಕರತಳದೆ ವದನಮಂ ಮುಚ್ಚುತವಗ್ಗಲಿಸಿ ಪೊಱಮಡುವ ಗೋತ್ರಸ್ಖಲನೆಯ ಭಯದಿಂದೆ ಮುಚ್ಚಿದಂತೆವೊಲಿರ್ದಳ್ (ಕಾದಂಬ. ೧೨೪). 'ಗೋತ್ರಸ್ಖಲಿತ' ಪರಾ. [ಗೋತ್ರ೨ + ಸ್ಖಲನೆ]

ಗೋತ್ರಸ್ಖಲಿತ (ನಾ).=ಗೋತ್ರಸ್ಖಲನೆ: ಮನೆಗೆ ಬಂದ ನಾಯಿಕೆ ನಾಯಕನ ಗೋತ್ರಸ್ಖಲಿತ (=ಅನ್ಯಸ್ತ್ರೀ ನಾಮೋಚ್ಚಾರಣ)ದಿಂದ ಕುಪಿತಳಾಗಿ ಅಲ್ಲಿಂದ ಹೊರಟುಬಿಟ್ಟಾಗ, ನಾಯಕನಾಡುವ ಅನುನಯವಾಕ್ಯವಿದು (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೧೬ ಅಡಿಟ). [ಗೋತ್ರ೨ + ಸ್ಖಲಿತ]

ಗೋತ್ರಹರ (ನಾ). ಪರ್ವತಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದವನು; ಇಂದ್ರ : "ಸುತ್ರಾಮಾಖ್ಯಂ . . . ಗೋತ್ರಹರಂ ಪಾಕ ನಮುಚಿ ಜಂಭದ್ವಿಷ್ಟಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೬-೩೪). [ಗೋತ್ರ೨ + ಹರ]

ಗೋತ್ರಾಂಕಿತ (ಗು). ಗೋತ್ರದಿಂದ ಹೆಸರಿಸುವ : ಲಕ್ಷ್ಮಿಯನ್ನು ನೀನು ಯಾವಾಗ ವರಿಸಿದೆಯೋ ಆಗಲೇ ಅವಳು ನಿನ್ನ ಸ್ವತ್ತಾದಳು. ನಿನ್ನ ಗೋತ್ರಾಂಕಿತಳಾದಳು (ಲಕ್ಷ್ಮೀಪ್ರ. ೧೮೭). [ಗೋತ್ರ೨ + ಅಂಕಿತ]

ಗೋತ್ರಾಂತ (ನಾ). ೧. ಕುಲನಾಶ. ೨. ವಂಶದ ಮೂಲಪುರುಷನಿಂದ ಬಂದ ಹೆಸರು; ವಂಶದ ಹೆಸರು : (+). [ಗೋತ್ರ೨ + ಅಂತ೨]

ಗೋತ್ರಾಚಲ, ಗೋತ್ರಾಚಳ (ನಾ). ಕುಲಗಿರಿ; ಕುಲಪರ್ವತ : ಗೋತ್ರಾಚಲಂಗಳ್ ರಸವತ್ಸಂಗೀತ ನಾನಾಪಟುಪಟಹನಿನಾದಂಗಳಿಂ ತೀವೆ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೫೩). **ಗೋತ್ರಾಚಳ**: ಎಲೆಲೆ ಜಲನಿಧಿಯ ಗೋತ್ರಾಚಳಮ ದಿಶಾವಳಿಯ ವೈರಿ ದೆಸೆಗೆಟ್ಟು ಬರಲ್ ಪೊಳಕೊಳ್ಳದಿರ್ . . . ಎಂದು ಭೇರಿ ಸಾಱಿದುದಾಗಳ್ (ಸೌಇಇ. XX, ೪೯-೧೬ ; 1076 ?). [ಗೋತ್ರ೨ + ಅಚಲ]

ಗೋತ್ರಾಚಳ 'ಗೋತ್ರಾಚಲ' ನೋ.

ಗೋತ್ರಾದ್ರಿ (ನಾ).=ಗೋತ್ರಾಚಲ : ಗೋತ್ರಾದ್ರಿಯೊಳ್ ಸಿಂಗದ ಸಿಸು ಬಳೆವೊಂದಂದದಿಂ . . . ಬಳೆದಂ ಭಾರತೀಭಾಳನೇತ್ರಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೧೦೩). [ಗೋತ್ರ೨ + ಅದ್ರಿ]

ಗೋತ್ರಾರಿ (ನಾ).=ಗೋತ್ರವೈರಿ : ಕೃತಶಾಪಾನ್ವಿತನಾ ಹಿಮಾಂಶುಗುರುವಿನಿಂ ಗೋತ್ರಾರಿಯನ್ಯಾಂಗನಾರತಿಯಿಂ (ಸೋಮೇಶ. ೩೯) ; ಗೋತ್ರಾರಿ ಬೆಸಸೆ ನೆಗಟ್ದಪ ಗೋತ್ರಾರಿಯ ಶೈಶವೋಚಿತಕ್ರಿಯೆಗೆಲ್ಲಂ ಧಾತ್ರೀಜನಮಾಗಿಸಿದಂ ಧಾತ್ರೀಜನಚಾರುಚತುರ ದೇವೀಜನಮಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೨-೫೪). [ಗೋತ್ರ೨ + ಅರಿ೬]

ಗೋತ್ರಿತಯ (ನಾ). ೧. ಮೂರುಕಣ್ಣುಗಳು. ೨. ಮೂರುಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನು; ಶಿವ : ಗೋತ್ರಿತಯ ಯಮಿಜನ ಸ್ತೋತ್ರಪಾತ್ರ (ನವಮೋ. ೩೪-೫೧). 'ಗೋತ್ರಯಂ' ಪರಾ. [ಗೋ + ತ್ರಿತಯ]

ಗೋತ್ರೆ (ನಾ). ೧. ಗೋವುಗಳ ಸಮೂಹ : (+). ೨. ಭೂಮಿ; ನೆಲ : "ಸ್ಥಿರೆ ಧರಣಿ . . . ಭೂಮಿ ಭೂ ಗೋತ್ರೆ ನೆಲಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೨೬-೧). [ಸಂ. ಗೋತ್ರಾ]

ಗೋತ್ರೈಕಪಾಲಕ (ನಾ). ೧. ಗೋವುಗಳನ್ನು ಪಾಲಿಸುವವನು; ಗೋಪಾಲ; ಕೃಷ್ಣ. ೨. ಮೈನಾಕವೆಂಬ ಪರ್ವತದ ರಕ್ಷಕ; ಸಮುದ್ರ. ೧, ೨ : ರಮಾಧವನಂತೆ ಗೋತ್ರೈಕಪಾಲಕಂ . . . ತಾನೆಂದುದಧಿ ಮೆಱೆದುದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೬-೫). [ಸಂ. (ಗೋತ್ರಾ + ಏಕ + ಪಾಲಕ) ; ಗೋತ್ರ೨ + ಏಕ + ಪಾಲಕ]

ಗೋದ$_1$, ಗುದ್ದ, ಗೊದ್ದ$_1$ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ಹಲ್ಲಿ; ಉಡ : ಜಲವ ಕಾಣದ ಗೋದನಂತೆ ತೋಱುತ್ತ ಗಱಿಯ ಹಿಡಿದ ಅಂದೆನಂತೆ ಹಿಡಿದೊಡವೆಯ ಬಿಡಲಾಱದೆ ಬೇವುತ್ತ (ದಾಸೋಸಂ. ೩೦). **ಗುದ್ದ** : "ಗೊದ್ದ (ಗುದ್ದ) ಗೋಧಾ=ಉಡು, ಓತಿ" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೧). **ಗೊದ್ದ**$_1$: ಮೇಲಿನ 'ತದ್ಭಕೋ' ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. [<ಸಂ. ಗೋಧಾ]

ಗೋದ೨ (ನಾ). ಮಿದುಳು. [ಸಂ.]

ಗೋದ೩ (ನಾ). ಗೋದರುಡು ರೋಗವುಳ್ಳವನು; ಹೋರಿಯ ಬೀಜದಂತೆ ದಪ್ಪವೃಷಣವುಳ್ಳವನು: ಅವನೇ ನನ್ನೂರಿನ ಪೂಜಾರಿ ಗೋದಪ್ಪ. ಗೋದನಾದ್ದರಿಂದ ಹೆಚ್ಚು ತಿರುಗಾಡಲಾರ (ನನ್ನೂರು. ೧೧). [ಗೋದು + - ಅ೬]

ಗೋದಂತಿಹರತಾಳ, ಗೋದಂತೀಅರದಾಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅರಿದಾಳ : ಗೋದಂತಿಹರತಾಳ . . . ಸೂರ್ತಿ ಚವಾಳ ೨೦ ಮಣದ ಖಂಡಗ (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೧೫೫). **ಗೋದಂತೀಅರದಾಳ** : ಸೋಮಲ ಧಾತುವಿನೊಳಗೆ ಗಂಧಕವು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಮಿಶ್ರವಾಗಿ ಮನಶಿಲ, ಅರದಾಳ, ಗೋದಂತೀಅರದಾಳಗಳು ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೨೨). [←ಮರಾ. ಗೋದಂತೀಹರತಾಳ]

ಗೋದಂತೀಅರದಾಳ 'ಗೋದಂತಿಹರತಾಳ' ನೋ.

ಗೋದಣ, **ಗೋದಣೆ,** **ಗೋದನೆ,** **ಗೋದಲ,** **ಗೋದಲಿ,** **ಗೋದಲೆ** (ನಾ). ೧. ದನಕರುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಜಾಗದಲ್ಲಿ ಮೇವು ಹಾಕಲು ಮಾಡಿರುವ ಚೌಕಾಕಾರದ ರಚನೆ; ಗೊಂತು: ಸುತನ ಸಾವಂ ಲೋಗರಱಿಯದ ಗತಿಯೊಳಾ ಗೋದಣದೊಳಗದಂ ಹಾಯ್ಕಿ ಹುಲು ಮುಚ್ಚಿ (ಬಸವು. ೨೪-೫೭). **ಗೋದಣೆ:** ೧. ಅವನಂ ವನಕೆಯಿಂದ ಕೊಂದೆಳೆದು' ಗೋದಣೆಗೆ ಹಾಕಿರಲು (ಭೈರಸೂ. ೨೩೨). **ಗೋದನೆ:** ೨. ದನಗಳ ಹಟ್ಟಿ; ಕೊಟ್ಟಿಗೆ: ಗೋದನೆಯಲ್ಲಿಯ ದನಗಳು ಸದ್ದು ಮಾಡಿದವು (ಬಾಬಲ. ೩೭). **ಗೋದಲ:** ೧. ನನ್ನ ತಾಯಿ ಸಂಜೆಯ ದೀಪ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದು ದನದ ಹಕ್ಕೆಯಲ್ಲಿ ಗೋದಲಕ್ಕೆ ಬೆಳಕು ತೋರಿಸಲು ಹೊರಟಿದ್ದಾಳೆ (ಇಪ್ಪಕ. ೨೦೮). **ಗೋದಲಿ:** ೨. ಅವನು ಗೋದಲಿಯಲ್ಲೇ ನಿದ್ದೆ ಮಾಡಿದ (ರೂಢಿ). **ಗೋದಲೆ:** ೧. ಪೊಸಹೋರಿಗಂ ಮೇವನೊದವಿಸಲೆಂದು ಗೋದಲೆಯನಡರಲ್ (ಮಹಾಂತೇ. ೮-೧೩). ೨. ಎತ್ತಿನ ಗೋದಲೆಯನ್ನು ಸಾರಿಸಿ ಶಿಫಾರಸು ಪಡೆಯುವ ಹೊತ್ತು ಬಂದಾಗ ತಾವೇಕೆ ಹಿಂದೆ ಬೀಳಬೇಕೆಂಬ ವಿಚಾರ ಅವರನ್ನು ವಾಡೆಗೆ ಎಳೆದು ತಂದಿತ್ತು (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೩೦೩); ನನ್ನ ಬಾಲಗೋಪಾಲನ ಗೋದಲೆಗಳವ್ವಾ ಇವು . . . ಅವನಿಗೇನು ಕಡಿಮೆ? (ಉಯ್ಯಾಲೆ. ೯೩-೧). [<ಸಂ. ಗವಾದನೀ]

ಗೋದಣೆ 'ಗೋದಣ' ನೋ.

ಗೋದಣೆಗೆ, **ಗೋದನಿಕೆ,** **ಗೋದಲಿಕೆ** (ನಾ). = ಗೋದಣ ೧: ಗೋದಣೆಗೆಗೆ ಹುಲ್ಲು ಹಾಕು (ರೂಢಿ). **ಗೋದನಿಕೆ:** ಅದು ತಿನ್ನುವದಕ್ಕೆ ಗೋದನಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕು (ಟಾಕತ. ೨೩). **ಗೋದಲಿಕೆ:** ಗೊಂತಿಗೆ ಕಟ್ಟಿದ ದನಗಳು ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯ ಗೋದಲಿಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ಹುಲ್ಲು ತಿನ್ನುತ್ತಾ ಅಥವಾ ತಿನ್ನದೆಯೋ ನಿಂತಿವೆ (ನನ್ನೂರು. ೧೮). [<ಸಂ. ಗವಾದನಿಕಾ]

ಗೋದಣೆ (ನಾ). ಗುದ ಲಿ. 'ಗೋದಣೆವಲ್' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಗೋದಾರಣ]

ಗೋದಣೆವಲ್ (ನಾ). ಗುದ್ದಲಿಯಂತೆ ಇರುವ ಹಲ್ಲು: ಜುಂಜುಬುದಲೆಯೂರ್ಧ್ವರೋಮ . . . ಗೋದಣೆವಲ್ಲ ಭೂತಗಳ್ ಮಂಜುಳವೆನೆ ನೆಗಹಿದುವು (ಮೋಹತ. ೨೪-೧೧). [ಗೋದಣೆ + ಪಲ್]

ಗೋದನಿಕೆ 'ಗೋದಣೆಗೆ' ನೋ.

ಗೋದನೆ 'ಗೋದಣ' ನೋ.

ಗೋದರುಡು (ನಾ). ೧. ತರುಡಂ ಊದಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದಂ ರೋಗ; ಅಂಡವಾತ. ೨. ಆ ರೋಗವಿರುವ ತರುಡು: ಗೋದರುಡಿಗೆ:- ಬದನೇಕಾಯಿ, ಗರುಗದ ರಸ, ಎಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಮೆಲ್ಲಲು ಗುಣ (ವಿಷ್ಮವಿ. ೧೨೭). [ಗೋ + ತರುಡು]

ಗೋದಲ 'ಗೋದಣ' ನೋ.

ಗೋದಲಿ 'ಗೋದಣ' ನೋ.

ಗೋದಲಿಕೆ 'ಗೋದಣೆಗೆ' ನೋ.

ಗೋದಲೆ 'ಗೋದಣ' ನೋ.

ಗೋದಶಶತ (ನಾ). ಸಾವಿರ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನಂ; ಸಹಸ್ರಾಕ್ಷ; ಇಂದ್ರ: ಗೋದಶಶತಾದಿನುತ ಗೋಧವ ಕೃಪಾಂಬುಧಿಯೆ ಸಂಗಮೇಶ್ವರ ಪ್ರಸನ್ನ (ಪ್ರಾಢರಾ. ೬-೦). [ಗೋ + ದಶಶತ]

ಗೋದಾನ (ನಾ). ೧. ಹಸುವನ್ನು ದಾನವಾಗಿ ಕೊಡುವುದು: ಆದರದಿಂ ಗೋದಾನಂ . . . ಶ್ರೀದಾನಂಗುಡುತುಮೊಪ್ಪಿದಂ ಗಿರಿರಾಜಂ (ಗಿರಿಕ. ೩-೬೩): ಗೋದಾನಮಶ್ವದಾನಂ ಭೂ ದಾ ನಂ ಹೇಮದಾನಮಿವು ಮುಖ್ಯದ ನಾನಾದಾನಂಗಳನವಿರತಮಾದರದಿಂ ನೆಗಟ್ದಿ ಬಗೆದುದಾಗ ದುದುಂಟೇ (ಕು ಸು ಮಾ. ೩-೬೭). ೨. ಕೇಶಖಂಡನ ಸಂಸ್ಕಾರ. 'ಗೋದಾನವ್ರತ' ಪರಾ. [ಗೋ + ದಾನ]

ಗೋದಾನವ್ರತ (ನಾ). ಹದಿನಾರನೆಯ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಕೇಶಖಂಡನ ಸಂಸ್ಕಾರ: ಮಹಾನಾಮ್ನೀವ್ರತ, ಮಹಾವ್ರತ, ಉಪನಿಷದ್ವ್ರತ, ಗೋದಾನವ್ರತ-ಈ ನಾಲ್ಕೂ ವೇದವ್ರತಗಳು. ಇವನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಹದಿಮೂರನೇ . . . ಹದಿನಾರನೇ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮಾಡುವುದು (ಆರ್ಯಧ. ೧೨೭). [ಗೋದಾನ + ವ್ರತ]

ಗೋದಾಮು 'ಗುದಾಮು' ನೋ.

ಗೋದಾಮುಖ (ನಾ). (?) : ತರದಿಂ ತಳ್ತಿರ್ದನದ್ಧಧ್ವಜಸಮುದಯಮಂ ಚಿತ್ರಶೋಭಾಭಿರಾಮಾಜಿರಮಂ ಪ್ರೋತ್ತುಂಗಗೋದಾಮುಖಮನನುಪಮಾವೇಷ್ಟಿತೋದ್ಯಾನಮಂ . . . ಪೊಕ್ಕನಾಶಾಂಬರವಿಖ್ಯಾತಪ್ರಶಂಸಂ ಪರಮಜಿನಮತಾಂಭೋಜನೀರಾಜಹಂಸಂ (ಸುಕುಮಾ. ೫-೬೨).'ಗೋಪಾಮುಖ' ಪರಾ. [?]

ಗೋದಾಮೆ$_1$ (ನಾ). ಊಸರವಳ್ಳಿ; ಗೋಸುಂಬೆ; ಹೂಸಲಿಂಗಿ (ಉಕ): ಗೋದಾಮೆಯಂತೆ ಬಗೆದ ಬಣ್ಣಮುಪ್ಪ ರಣಜೆಟ್ಟಿಗರಿಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೫೨೯ ಕೂಧ್ರಕ). [<ಸಂ. ಗೋಧಾ ?]

ಗೋದಾಮೆ$_2$ (ನಾ). ಗೋದಿನಾಗರಹಾವು (?): ಗೋದಾಮೆಗಂಡ ನವಿಲಂತಾದುದು . . . ದುರ್ನಯದ ಕಾಣ್ಕೆಗೆನ್ನಯ ಚಿತ್ತಂ (ಯಶೋಚ. ೬-೧೧). [<ಸಂ. ಗೋಧೂಮಕ]

ಗೋದಾರಣ (ನಾ). ೧. ನೇಗಿಲು: "ಲಾಂಗಲಂ, ಹಲಂ, ಗೋದಾರಣಂ-ಸೀರಃ, ನೇಗಲ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ.೨೩೮). ೨. ಗುದ್ದಲಿ: "ಗೋದಾರಣಂ, ಕೂ[ಕು]ದ್ದಾಲಂ-ಈ ೨ ಗುದ್ದಲಿ" (ಹಲಾಯು. ೯೪-೬೨೩). [ಸಂ.]

ಗೋದಾರಣಕ (ನಾ).=ಗೋದಾರಣ ೨: "ದಾತ್ರಂ . . . ಕುದ್ದಾಲವುದುವೆ ಗೋದಾರಣಕಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೩-೬೯). [ಸಂ.]

ಗೋದಿ$_1$ 'ಗೋದುವೆ' ನೋ.

ಗೋದಿ$_2$ (ನಾ). "(ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ) ಹಡಗುಗಳನ್ನು ಭರ್ತಿಮಾಡುವುದಕ್ಕೂ, ಅವುಗಳಿಂದ ಸಾಮಾನು ಇಳಿಸುವುದಕ್ಕೂ ಅಥವಾ ಅವನ್ನು ದುರಸ್ತುಮಾಡುವುದಕ್ಕೂ ಅನುಕೂಲಿಸುವಂತೆ ನೀರನ್ನು ಒಳಕ್ಕೆ ಬಿಡುವುದಕ್ಕಾಗಲಿ, ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಲಿ ತಕ್ಕ ಬಾಗಿಲುಗಳ ಏರ್ಪಾಟುಳ್ಳ ಹೊಂಡದಂಥ ಕಟ್ಟೆ: ಹಡಗುಕಟ್ಟೆ; ಗೋದಿ" (Dock. ಇಂಕನಿ). [?]

ಗೋದಿಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ: ಗೋದಿಗ ಬುಬುಲೆ ಬಲುಹಸುಬ . . . ಭೇರುಂಡವೆಂಬೀ ಪರಿಪರಿಯ ಪಕ್ಷಿಗಳು ಮೆಱೆದಿಹವಾ ಮಹಾದ್ರಿಯಲಿ (ಪ್ರಭ್ಲಾಡ. ೪-೧೨). [?]

ಗೋದಿಗೆಂಪು (ನಾ). ಗೋದಿಯಂತೆ ನಸುಗೆಂಪು ಬಣ್ಣ: ಅವಳದು ಗೋದಿಗೆಂಪು ಬಣ್ಣ (ರೂಢಿ). [ಗೋದಿ$_1$ (<ಗೋದುವೆ) + ಕೆಂಪು$_1$]

ಗೋದಿನಾಗರ (ನಾ). ಗೋದಿಯ ಆಕಾರದ ಮಚ್ಚೆಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಾವು; ನಾಗರಹಾವು: ಗೋದಿನಾಗರ ಬಹು ವಿಷವುಳ್ಳ ಹಾವು (ರೂಢಿ). [ಗೋದಿ$_1$ (<ಗೋದುವೆ) + ನಾಗರ$_1$]

ಗೋದಿಬರ್ಸನ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಗಿಡ: (+). [?]

ಗೋದಿಬಾರ್ವೊಂಡ (ನಾ). ಉದ್ದವಾಗಿ ಕಪ್ಪಾಗಿ ಇರುವ ಒಂದಂ ಬಗೆಯ ಕಾಡುಧಾನ್ಯ: ಬರಗಾಲದ ಆಹಾರ . . . ಬೀಜಗಳು. ೧ ಬಿದರಕ್ಕಿ. ೨ ಗೋದೀಬಾರ್ವೊಂಡ (ಕಭಾಗ. ೧೧ ಪರಿ). [?]

ಗೋದು (ನಾ). (ಹೋರಿಯ ಬೀಜದಂತೆ) ದಪ್ಪವಾದ ವೃಷಣ: ಆಗಾಗ್ಗೆ ತನ್ನ ಗೋದನ್ನು ಒಳಕ್ಕೆ ನೂಕುತ್ತಾ . . . ಕೆಲಸಗಳಲ್ಲಿ ನಿರತನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ (ನನ್ನೂರು. ೧೧). [P 'ಗೋದರುಡು' ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಸಂಗ್ರಹರೂಪವಿರಬೇಕು]

ಗೋದುಮೆ 'ಗೋದುವೆ' ನೋ.

ಗೋದುಮೆಹಾವು (ನಾ). = ಗೋದಿನಾಗರ : (೬).
[ಗೋದುಮೆ (<ಗೋದುವೆ) + ಹಾವು (<ಪಾವು$_1$)]

ಗೋದುವೆ, ಗೋದಿ$_1$, ಗೋದುಮೆ, ಗೋಧಿ$_1$, ಗೋಧುವೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧಾನ್ಯ; ಗೋಧೂಮ: "ಗೋಧೂಮಂ ಗೋದುವೆ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೪-೧೭) ; ಜವೆ ಕಟಿಮಂ ಮಾಷಂ ಗೋದುವೆ ಪಿಪ್ಪಲಿ ಯೆಂಬಿವಿನಿತುಮಂ ಗೋಘೃತದಿಂದವುಗಡಿಸಿ ತಿಂದು ಸಿತದುಗ್ಧವನಿರುಳೊಳ್ ಕುಡಿಯೆ ವೀರ್ಯವರ್ಧನಮಕ್ಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೪೭) ; ಎಳ್ಳು ಉಪ್ಪು ಗೋದುವೆ ಬಳ್ಳ ೨ (ಸೌಇಇ. XI-ii, ೧೫೮-೧೬ ; 1109) ; ಘೃತದೊಳ್ ಪುರಿದುದ್ದು ಪೆಸಱು ಗೋದುವೆವೆರಸಿರೆ ಮೇಣ್ ಕಾಯ್ದ ಗಂಜಿಯಿಂ ಜ್ವರಹರಣಂ (ಕಲ್ಯಾಕಾ. ೩-೨೬). **ಗೋದಿ$_1$:** "ಗೋದಿ = ಗೋಧೂಮ" (ನಾಚಿರಾ. ೬); ಹಸ್ತದಲ್ಲಿ ಕೊಳಗವ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಅಳೆವಲ್ಲಿ ನೆಲ್ಲಿಪ್ಪಾಯಿತು ಅಂದರೆ ಗೋದಿ ಇಪ್ಪಾಯಿತು (ವಚಶಾ. II, ೭೬); ಗೋದಿ ಕಾಯೋ ಮಗನೇ ಅಂದರೆ ಊಬು ಚುಚ್ಚಿಕೊಂಡ (ಗಾದೆ). **ಗೋದುಮೆ :** 'ಗೋದುಮೆ ಹಾವು' ಪರಾ. **ಗೋಧಿ$_1$:** "ಗೋಧೂಮಮೆನೆ ಗೋಧಿಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೦-೪) ; ಕಳೆವೆಯಕ್ಕಿಯ ಗೋಧಿ ಕಡಲೆಯ ವಿಳಸರಾಶಿಯ ದೇಸು ಯೋಜನದಳತೆಯೆಂದಾರೆಱಿವರೆಂದನು (ಕುಮಾ.ಸ. ೬-೧೬); ಅಮೃತ ಪಡಿಯ ಗೋಧಿಯ ಖಜಾಯದ ಹರಿವಾಣ ೧ ಕಂ (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೫೦೫-೪ ; 1517) ; ಅಂಗಡಿಯೊಳು ಗೋಧಿ ಕಡಲೆ ನಾನಾಧಾನ್ಯಂಗಳ ರಾಸಿ ರಂಜಿಸಿತು (ಮೋಹತ. ೩-೨೧); ಗೋಧಿ ಕೆಟ್ಟುದು (ಶಬ್ದಾನು. ೩೨೧ ಪ್ರಯೋ). **ಗೋಧುವೆ:** ಆಕಳಿಗೆಮ್ಮೆಯಂ ಜವೆಗೆ ಗೋಧು[ಪಾಠಾಂ. ದು]ವೆಯಂ . . . ಪ್ರತಿಮಾಡಿದನೋರ್ವ ಜೀಯಂ (ಸಮಖ. ೧೧-೧೨೦) ; ಗೋಧುವೆ ಬೆಲ್ಲ ತುಪ್ಪಕ್ಕೆ ಪ ೧ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೨೪೮-೯ ; 1298).

ಗೋದಿಕಲ್ಲು, ಗೋಧಿಯಕಲ್ಲು = ಗೋದಿಯನ್ನು ಬೀಸುವ ಕಲ್ಲು : ಆದ ಮುಕ್ಕಿಗೆ ಶರಣು, ಗೋದಿಕಲ್ಲಿಗೆ ಶರಣು (ಕನ್ನಜಾ. ೮೦) ; ಹಾರುವ ಗುಬ್ಬಿಗೆ ಗೋದಿಕಲ್ಲು ಕಟ್ಟಿದ ಹಾಗೆ (ಗಾದೆ) ; ಗುಬ್ಬಿಯ ಕೊರಲ್ಗೆ ಗೋಧಿಯ ಕಲ್ಲ ಕಟ್ಟಿದೊಡುಬ್ಬಿಯಾಗಸಕೆ ಪಾಱುವುದೇ (ಮೋಹತ. ೧-೨೨); ಬಿತ್ತರದಿಂದ ಗೋಧಿಯ ಕಲ್ಲ ತಿರುಗಿಸಿದತ್ಯಾವಧಾನದೊಳಾಗ (ಜ್ಞಾನಚ. ೧೧-೬೧). **ಗೋದಿಕಲ್ಲುಶಾಸ್ತ್ರ** = ಮದುವೆ ಮುಂಜಿಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸು ವಾಗ ಗೋದಿಕಲ್ಲಿಗೆ ಮಾಡುವ ಪೂಜೆ : (೬). **ಗೋದಿಯಸೀರೆ** = ಗೋದಿಯ ಬಣ್ಣದ ಸೀರೆ : ಹಾದೀಯ ಮನೆಯೋಳೆ ಪಾದದುಂಗುರ ದೋಳೆ ಗೋದೀಯ ಸೀರೆ ನೆರಿಯೋಳೆ (ಜಗೀತೆ. ೫). [<ಸಂ. ಗೋಧೂಮ]

ಗೋದೆ (ನಾ). ಗಂಟು ; ಕಂದ ; ಗೆಡ್ಡೆ : "ಗೋದೆ ಗಂಠಿ[ಪಾಠಾಂ. ಗ್ರಂಥಿ]ಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೫೬-೧೯). [?]

ಗೋದೋಹನ (ನಾ). ಹಸುವಿನ ಹಾಲನ್ನು ಹಿಂಡುವುದು,–ಕರೆಯು ವುದು: ಗೋದೋಹನಲೀಲೆಯೊಳಚ್ಯೋದರನಿರೆ ಕಂಡು (ಜಗವಿ. ೫-೭೯).
[ಗೋ + ದೋಹನ]

ಗೋಧ (ನಾ). ೧. ಹಲ್ಲಿಯ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಪ್ರಾಣಿ ; ಉದಾ : "ಗೋಧಂ ಮುಸಲಿಕಾಖ್ಯಮೆನಲುಡುವೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೪೮-೧೧). ೨. ಬಿಲ್ಲುಗಾರರು ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆಯ ಹೊಡೆತದಿಂದ ಗಾಯವಾಗ ದಂತೆ ಎಡದ ಮುಂಗೈಗೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಚರ್ಮದ ಪಟ್ಟಿ: "ಗೋಧ ಮದುವೆ ದಲ್ ಕೆಯ್ಗೊಡೆಯುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೮೫-೨೦). ೩. ಸ್ನಾಯುಂ: ಗೋಧೋತ್ಕ್ರ[ಪಾಠಾಂ. ಕ್ರಿ]ಷ್ಟನುಂ ಮೋಹಜಘನಾಪರಸುಮನಿಮ್ನ ನಾಭಿಯುಂ (ಆದಿಪು. ೧೨-೫೭ವ). [ಸಂ. ಗೋಧಾ]

ಗೋಧನ (ನಾ). ೧. ದನಕರುಗಳ ರೂಪವಾದ ಸಂಪತ್ತು,–ಆಸ್ತಿ : "ಅತಿ ಗೋವೃಷಂ ಗೋಧನಂ ತುಱುವೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೫೬-೧೧) ; ಬಿಡುವೆನೇ ಗೋಧನವನೆನ್ನೊಳು ತೊಡಕಿ ಬದುಕುವನಾವನು (ಕುಮಾವಿ. ೫-೨೧). ೨. ದನಕರುಗಳ ಸಮೂಹ,–ಹಿಂಡು : "ಗೋವೃಂದಂ, ಗೋಧನಂ, ಧನಂ–ಈ ಮೂಱು ತುಱುವಿನ ಹಿಂಡು" (ಹಲಾಯು. ೪೪-೧೦೭). [ಗೋ + ಧನ]

ಗೋಧರ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟ; ಪರ್ವತ: ಗೋಧರನಿವಾಸ ಕೃತಗೋಜರಿಪುಮೌಳಿ ಧೃತಕೃಪಾಂಬುಧಿಯೆ (ಪ್ರಾಭರಾ. ೬-೧). [ಸಂ.]

ಗೋಧರಣ (ನಾ). ಭೂಮಿಯನ್ನು ಎತ್ತಿಹಿಡಿಯುವುದು : ಹರಿ ತನ್ನಂಶಾಂಶದಿನೊಗೆದಿರೆ ತೋಱುವ ತನ್ನಹತ್ವದುಂಶಾಂಶಮೆ ಗೋಧ [ಪಾಠಾಂ. ವ]ರಣಬಲಮೆಂತುಮಾತ್ಮೋದರಸ್ಥಲೋಕಂಗೆ ಪಿರಿದೆ ಶೈಲೋ ದ್ಧರಣಂ (ಜಗವಿ. ೪-೯೧). [ಗೋ + ಧರಣ]

ಗೋಧರಧರ (ನಾ). (ಗೋವರ್ಧನ) ಪರ್ವತವನ್ನು ಎತ್ತಿಹಿಡಿದವನು ; ಕೃಷ್ಣ : ಗೋಧರಧರಪ್ರಿಯ ಗೋಪಕಂಕಣಗೆಯ್ಯ (ಪ್ರಾಭರಾ. ೬-೧). [ಸಂ.]

ಗೋಧರಾತ್ಮಜೆ (ನಾ). ಪರ್ವತರಾಜನ ಮಗಳು ; ಪಾರ್ವತಿ : ಗೋಧರಾತ್ಮಜೆಯ ಸೂನೃತವಚನ ಸಲ್ಲಾಪಲಾಲಿತಶ್ರವಣ (ಪ್ರಾಭರಾ. ೬-೧). [ಗೋಧರ + ಆತ್ಮಜೆ]

ಗೋಧಾಪದಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ಹಂಸಪಾದಿ ಗಿಡ : "ಗೋಧಾಪದೀ, ಸುವಹಾ – ೨ ಹಂಸಪಾದೀ ಗಿಡದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೨). [ಸಂ. ಗೋಧಾಪದೀ]

ಗೋಧಿ$_1$ 'ಗೋದುವೆ' ನೋ.

ಗೋಧಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಹಣೆ : "ಲಲಾಟಂ, ಅಲಿಕಂ, ಗೋಧಿಃ – ೩ ಹಣೆ, ಪಣೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೭೦). ೨. ಉದಾ. ೩. ಮೊಸಳೆ. [ಸಂ.]

ಗೋಧಿಕೃತ (ನಾ). ಗೋವಳ ; ಗೋಪಾಲ: "ಗೋವಿಂದಂ ಗೋಧಿಕೃತಂ ಗೋವಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೧-೫೭). [ಗೋ + ಅಧಿಕೃತ]

ಗೋಧಿಕೆ (ನಾ). ದೊಡ್ಡಜಾತಿಯ ಹಲ್ಲಿ ; ಉದಾ : "ಗೋಧಿಕೆ ಸರಟಂ ಕೃಕಲಾಸಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೦-೫). [ಸಂ. ಗೋಧಿಕಾ]

ಗೋಧಿಸರ (ನಾ). ಗೋದಿಯ ಕಾಳಿನಂತಿರುವ ಚಿನ್ನದ ಮಣಿಗಳ ಸರ : ಭಂಗಾರದಿಂದಲೇ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕಂಠಹಾರ . . . ಗೋಧೀಸರ ಮುಂತಾದದ್ದು (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೭೩). [ಗೋಧಿ$_1$ (<ಗೋದುವೆ) + ಸರ$_6$]

ಗೋಧುವೆ 'ಗೋದುವೆ' ನೋ.

ಗೋಧೂಮ (ನಾ). = ಗೋದುವೆ : "ಗೋಧೂಮಂ ಗೋದುವೆ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೪-೧೭) ; ವ್ರೀಹಿಯವಯಾವನಾಳ ಗೋಧೂಮ ಕಂಗು . . . ಜೀರಕಧಾನ್ಯಕಾದಿ ವಿವಿಧಧಾನ್ಯಭೇದಂಗಳುಂ (ಆದಿಪು. ೬-೭೨ ವ). [ಸಂ.]

ಗೋಧೂಮವರ್ಣ (ನಾ). ೧. ಗೋದಿಯ ಬಣ್ಣ. ೨. ಗೋದಿಯ ಬಣ್ಣದ ನಾಗರಹಾವು; ಮೈಮೇಲೆ ಬಿಳಿಯ ಚುಕ್ಕೆಗಳುಳ್ಳ ನಾಗರ : "ಚಿಬ್ಬು ಸಂಜನಿಸಿರಲು ಗೋಧೂಮವರ್ಣನಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೯-೪).
[ಗೋಧೂಮ + ವರ್ಣ]

ಗೋಧೂಲಿ, ಗೋಧೂಳಿ (ನಾ). ೧. ದನಕರುಗಳು ಮನೆಗೆ ಹಿಂದಿರುಗುವಾಗ ನೆಲದಿಂದ ಏಳುವ ಧೂಳು. ೨. ಮೇಯಲು ಹೋದ ಗೋವುಗಳು ಮರಳಿ ಬರುವ ಕಾಲ; ಸಾಯಂಸಂಧ್ಯೆ; ಸಂಧ್ಯಾಸಮಯ. ೩. [ಜ್ಯೋತಿ] ಸೂರ್ಯನಿರುವ ರಾಶಿಯಿಂದ ಏಳನೆಯ ಲಗ್ನ : ಹೊರಗಿನ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಈಗ ಗೋಧೂಲಿಯ ಮುಹೂರ್ತ ಬಂದಿರಬಹುದೆ ? (ಇಪ್ಪಕ. ೩೫೦). **ಗೋಧೂಳಿ :** ೧. ಎಳೆಯ ಗೋಧೂಳಿಯುಂ ಮರುತನಿಂ ಕವಿಯಲಾ ಸ್ನಾನ ವಾಯವ್ಯಮೆನಿಕು (ಲಶಿಚಂ. ೪೧-೨೦). [ಸಂ.]

ಗೋಧೂಲಿಲಗ್ನ, ಗೋಧೂಳಿಲಗ್ನ (ನಾ). ೧. ಗೋವುಗಳು ಮನೆಗೆ ಮರಳುವ ಕಾಲದ ಮುಹೂರ್ತ ; ಮುಚ್ಚಂಜೆಯ ಸಮಯ.

೨. ಸಾಯಂಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಒಂದು ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಮುಹೂರ್ತ : ಅವಳ ಮದುವೆ ಗೋಧೂಳಿಲಗ್ನದಲ್ಲಿ ನಡೆಯಿತು (ರೂಢಿ). **ಗೋಧೂಳಿಲಗ್ನ :** ೧. ಎಲ್ಲರುಂ . . . ಮುರಹರನ ನೇಮದಿಂ ಬಂದರಧ್ವರಶಾಲೆಗರಸನಂ ಕಾಣಲ್ಕೆ ಗೋಧೂಳಿಲಗ್ನಮಾಗೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೩-೨೫). ೨. ಗೋಧೂಳಿಲಗ್ನಕ ಇತ್ತ ಕೈಯ ಹಿಡಿದಿತ್ತ . . . ಚಂದ್ರಿಕೆ ಚಂದ್ರಮರ ಜೋಡ (ನಾದಲೀ. ೭೩-೭). [ಗೋಧೂಳಿ + ಲಗ್ನ]

ಗೋಧೂಳಿ 'ಗೋಧೂಲಿ' ನೋ.

ಗೋಧೂಳಿಲಗ್ನ 'ಗೋಧೂಲಿಲಗ್ನ' ನೋ.

ಗೋಧೃತ (ನಾ). ೧. ವೃಷಭವನ್ನು ಲಾಂಛನವಾಗಿ ಹೊಂದಿರುವವನು; ಶಿವ. ೨. ಚಂದ್ರನನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು ; ಶಿವ. ೧, ೨ : ಗೋಧೃತ [ಪಾಠಾಂ. ಕೃತ]ಕರುಣದಿಂ ಪಾಲಿಪುದೆನ್ನ ಸಂಗಮೇಶ್ವರಪ್ರಸನ್ನ (ಪ್ರೌಢರಾ. ೧೧-೧). [ಗೋ + ಧೃತ]

ಗೋಧೆ (ನಾ). ೧. ಉಡು : "ಗೋಧಾ, ಮುಸಲಿಕಾ–ಈ ೨ ಉಡು" (ಹಲಾಯು. ೩೯-೮೦). ೨. = ಗೋಧ ೨ : (+). [ಸಂ. ಗೋಧಾ]

ಗೋನಮರ 'ಗೋನುಮರ' ನೋ.

ಗೋನರ್ದ (ಗು). ೧. ಗೂಳಿಯಂತೆ ಗುಟುರು ಹಾಕುವ. (ನಾ). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ ; ಸಾರಸ. ೩. ಒಂದು ಜನಾಂಗ ಮತ್ತು ಅವರು ವಾಸಿಸುವ ದೇಶದ ಹೆಸರು. ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : "ಕುಟನ್ನಟಂ . . . ಗೋನರ್ದಂ, ಕೈವರ್ತೀ, ಮುಸ್ತಕಂ–೮ ತುಂಗ ಮುಸ್ತಕದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೫). [ಸಂ.]

ಗೋನಸ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಾವು ; ಹೆಬ್ಬಾವು ; ಅಜಗರ : "ಗೋನಸಃ, ತಿಲಿಪ್ಸಃ . . . ಬೆಟ್ಟಗಳಲ್ಲಿ ದೂಲದಂತೆ ಬಿದ್ದಿರುವ ದೊಡ್ಡಹಾವು, ಹೆಬ್ಬಾವು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೬೫). [ಸಂ.]

ಗೋನಾಸ (ನಾ). = ಗೋನಸ : "ತ್ರಿಲಿಂಗಃ, ಗೋನಾಸಃ, ವಾಹಸಃ, ಅಜಗರಃ, ಶಯುಃ–ಈ ೫ ಪೆರ್ವಾವು (ಹೆಬ್ಬಾವು)" (ಹಲಾಯು. ೧೦೬-೨೦); "ಅಜಗರಮಾ ತ್ರಿಲಿಂಗಮಾ ಗೋನಾಸಂ . . . ಎನೆ ಹಿರಿಯಹಾವಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೮-೨). [ಸಂ.]

ಗೋನಾಳಿ 'ಗೋಣ್ನಾಳಿ' ನೋ.

ಗೋನಾಳಿಗಡಿತ (ನಾ). ಕೊರಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವಿಕೆ ; ಶಿರಚ್ಛೇದ : ಶರಾಳಿಯುಲತಿರಥರ ಗೋನಾಳಿಗಡಿತವಿದೆ (ಕುಮಾರವ್ಯಾಸ. ೧೩-೨). [ಗೋನಾಳಿ (<ಗೋಣ್ನಾಳಿ) + ಕಡಿತ$_2$]

ಗೋನಿಕಾಯ (ನಾ). ಗೋವುಗಳ ಸಮೂಹ ; ದನಗಳ ಮಂದೆ : ಇಂದ್ರಿಯದೊಳಾಗಸದೊಳ್ಪೆಲೆಯೊಳ್ಸಮೂಹದೊಳ್ ಸಿಂಗರ ಗೋನಿಕಾಯ ಪಟಲಂಗಳೊಳಿಂತಿವು ಜಾಲವಾಚಕಂ (ನಾನಾರ. ೩೫). [ಗೋ+ನಿಕಾಯ]

ಗೋನಿಯೋಗ (ನಾ). ದನಕಾಯುವ ಕೆಲಸ : ಗೋನಿಯೋಗ ದಂಡಧರರುಮಾಗಿ ಕೆಲಬರ್ ಕೋಡ ಕಾಳೆಗಳನೂದುತ್ತುಂ . . . ಬರೆ (ಜಗವಿ. ೪-೮೦ ವ). [ಗೋ + ನಿಯೋಗ]

ಗೋನಿವಾಸಿ (ನಾ). ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವನು ; ದೇವತೆ : ಶತಮುಖಿಮುಖಾಖಿಳರುಂಡು ದಣಿದರು ಗೋನಿವಾಸಿಗಳು ಸುಖಿಯಹನು ನೃಪನು (ಕಾಶಿರಾ. ೧-೬೨). [ಗೋ + ನಿವಾಸಿ]

ಗೋನು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಗೋಣಿ : "ಗೋವಿಕ ಯೆನಲು ಗೋನು" (ಮಂಗರಾ. ४೨-೩೭); ಚಿತ್ರಕ ಮೆಕ್ಕೆಗೋನು ಕಾತರಿಕೆಯೆನಿಪ್ಪಿವಂ . . . ಅಟ್ಟು ಕಟ್ಟಿ (ಲೋಕೋಪ.೯-೧೨೯). 'ಗೋಣಿ$_1$' ಪರಾ. [<ಗೋಳಿ$_1$]

ಗೋನುಮರ, ಗೊನವಮರ, ಗೊನುಮರ, ಗೋನಮರ (ನಾ). = ಗೋನು : "ಪೀಲುಃ, ಗುಡಫಲಃ, ಸ್ರಂಸೀ – ೩ ಗೋನುಮರ . . . ಗೋಣೀಮರವೆಂದು ಕೆಲವರನ್ನುವರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೦೩). **ಗೊನಮರ :** "ಪೀಲುಃ – ಗೊನಮರ" (ಒಷಧಿ. ೯೯). **ಗೊನುಮರ :** "ತೀಕ್ಷ್ಣವೃಕ್ಷಃ – ಗೊನುಮರ, ಮುರೆ" (ಒಷಧಿ. ೭೦). **ಗೋನಮರ:** "ಪೀಲುಃ, ಗುಡಫಲಃ, ಸ್ರಂಸಿನ್ ಈ ೩ ಉಗುನಿಯ ಮರಂ, ಗೋನಮರವೆಂದೆಂಬರು" (ನಾಚಿರಾ. ೧೦೬). [ಗೋನು + ಮರ$_1$]

ಗೋನೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಮಾನ್ಯಖೇಟಪುರ ವರಮುಂ ಗೋನೂರುಮುಚ್ಚಂಗಿಯುಂ ಬನವಾಸಿದೇಶವುಂ (ಎಕ. II, ೫೯-೧೦೦ ; 974). [ಗೋನು? + ಊರ್]

ಗೋಪ$_1$ (ನಾ). ೧. ವೃಷಭ ; ನಂದಿ. ೨. ಗೋವುಗಳನ್ನು ಕಾಯು ವವನು ; ದನಗಾಹಿ ; ಗೊಲ್ಲ : ಗೋಪರಿದನಿಂ ಕಂಡಂಜುಗುಂ (ಜಗವಿ. ೩-೩೦) ; ವಿದಿತನಾ ಗೋಪರೊಳು ಪೆಂಪಿನ ನಂದಗೋಪಾಖ್ಯ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೦-೧೯). ೧, ೨ : ಶ್ರೀಮಹಿಮಾಸ್ಪದಂ ಭುಜಗ ಚಕ್ರಧರಂ ದ್ವಿಜರಾಜಭೂಷಣಂ ಕಾಮದನಜ್ಞ್ವನೋಧ್ಭರುಚಿ ಗೋಪಮನೋಹರ ಮೂರ್ತಿ . . . ಸಂತತಂ ಹರಿಹರಂ ಪರಿರಕ್ಷಿಸುತಿರ್ಕೆ ಧಾತ್ರಿಯಂ(ಎಕ.XI, ದಾವಣ. ೨೫-೨ ; 1224). ೩. ಗೋವುಗಳ ಒಡೆಯ ; ಕೃಷ್ಣ; ವಿಷ್ಣು : ಗೋಪನತಪದ ಭಕ್ತನಾಗಿ ಭೂಪಾಲರೊಳು ಮೆಚ್ಚಿದನುಚಿ ಪ್ರೌಢ ಭೂಪಂ(ಪ್ರೌಢರಾ. ೧ ಸೂಚನೆ); ೪. ದನಕರುಗಳ ಹಟ್ಟಿಯ ಯಜಮಾನ; "ಹಾಲು ಕರೆವವ, ದನದ ಕೊಟ್ಟಿಗೆಗೆ ಒಡೆಯ" (ಅಮರ. ಟೀಕೆ). ೫. ಕಿರಣಗಳ ಅಧಿಪತಿ; ಸೂರ್ಯ: ಕುಮುದಸಖ ಗೋಪಧೂಮಧ್ವಜಾಕ್ಷ ದುರಿತವ ಪಚ್ಚಿದು ಪಾಲಿಪುದು (ಪ್ರೌಢರಾ. ೦-೧) ; ಗೋಪನಸ್ತಮಿಸಿ ನಿಶೆ ಬಲಿದು ಭಯದೋಱುತಿರೆ (ಪ್ರೌಢರಾ. ೩-೬). ೬. ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಒಡೆಯ ; ಚಂದ್ರ. 'ಗೋಪಶಕಲ' ಪರಾ. ೭. ಸ್ವರ್ಗದ ಅಧಿಪತಿ ; ಇಂದ್ರ. ೮. ದೊರೆ; ರಾಜ ; ಭೂಪತಿ. ೯. ಹಲವು ಗ್ರಾಮಗಳ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕ; ಜಿಲ್ಲಾಧಿಕಾರಿ ; "ಅನೇಕ ಗ್ರಾಮಗಳ ಅಧಿಕಾರವುಳ್ಳವನು" (ಅಮರ. ಟೀಕೆ). ೧೦. ಮೇರುಪರ್ವತ. ೧೧. ಪಕ್ಷಿಗಳ ಒಡೆಯ; ಗರುಡ. ೧೨. ನಂದಿಯ ಒಡೆಯ ; ಶಿವ. ೧೩. ಸರಸ್ವತಿಯ ಪತಿ ; ಬ್ರಹ್ಮ: ಮಾಪ ಗೋಪಾರ್ಚಿತ ಪದಾಂಭೋಜಂ (ಗುರುಚಾ. ೧೦-೧೦೦) ; "ಶಂಕರ ಮೇರು ಬಿಡೌಜಂ ಪಂಕಜ ನೃಪ ವೃಷಭ ಬೊಮ್ಮ ರವಿಯೇಣಾಂಕ ನಗೌಕಸ ಕೇಶವ ಗೋಪಂ ಶಂಕಿಸೆ ಪನ್ನೆರಡು ಗೋಪಶಬ್ದಂ ಜಗದೊಳ್" (ನಾನಾಕಂ. ೨೬). [ಸಂ.]

ಗೋಪ$_2$ (ನಾ). ಗೋಪುರ ; ಶಿಖರ (?) : ಐನೂರ್ವಾಚಾರಿಯ ಮಗ ಪಳಿಯಣ್ಣ . . . ಗೋಪ ಕಟ್ಟಿ ಪಡೆದ ಸ್ತಿತಿ (ಎಕ. X, ಚಿಕ್ಕಬ. ೨೬-೧೦ ; ಸು. 880). [<ಗೋಪುರ?]

ಗೋಪಕುಮಾರಕ (ನಾ). ತುರುಗಾಹಿಯ ಮಗ ; ಗೊಲ್ಲನ ಮಗ : ಗೋಪಕುಮಾರಕನಿಕರಂ ಚಾಪಳವಾನಂದಮುತ್ತು ನಮಗಿದೆ ಗೆಲ್ವಾಳಾಪದೊಳೇನೆನೆ (ನೇಮಿಪು. ೬-೧೩೭). [ಗೋಪ$_1$ + ಕುಮಾರಕ]

ಗೋಪಟುತ್ವ (ನಾ). ಮಾತಿನ ಜಾಣ್ಮೆ ; ವಾಕ್ಪಟುತ್ವ : ವಿಧುಗೋಪದಂ ಪಟಗೋಪನೀವನು ಗೋಪಟುತ್ವವನು (ಬಸಪು. ೧-೬). [ಗೋ + ಪಟುತ್ವ]

ಗೋಪಟ್ಟಿ (ನಾ). ದನಕರುಗಳ ಹಟ್ಟಿ,–ಕೊಟ್ಟಿಗೆ ; ತುರುಪಟ್ಟಿ : ನಿಶಿಯೊಳೈತಂದು ಬಾಗಿಲ ತಡಹಲಾರು ನಾಂ ಪಶುಪತಿಯ ಗೋಪಟ್ಟಿಗಂ ಸಾರು (ನವಮೋ. ೧೫-೨). [ಗೋ + ಪಟ್ಟಿ$_1$]

ಗೋಪತಿ (ನಾ). ೧. ಗೋವುಗಳ ಒಡೆಯ ; ವೃಷಭ; ನಂದಿ: "ವೃಷಸೌರಭೇಯಗೋಪತಿ . . . ಅನಡ್ವಾಹಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೮೯-೧). 'ಗೋಪತಿಧ್ವಜ' ಪರಾ. ೨. ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಾಗಿ ತಿರುಗಾಡಲು ಬಿಟ್ಟ ಹೋರಿ ; ಬೀದಿಬಸವ : (+). ೩. ದನಕಾಯುವವನು ; ತುರುಗಾಹಿ.

೪. ದೇವೇಂದ್ರ : "ಇಂದ್ರಃ . . . ಗೋಪತಿಃ . . . ಮೇಘವಾಹನಃ–ಈ ೩೯ ದೇವೇಂದ್ರನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೧೦–೫೩). ೫. ನೇಸರು; ಸೂರ್ಯ : "ಆದಿತ್ಯಃ . . . ಗೋಪತಿಃ . . . ತ್ರಯೀತನುಃ–ಈ ೪೭ ಆದಿತ್ಯನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೭–೩೫); ಮುಗಿಯಲೊಡರ್ಚಿ ನಿಂದ ಕುಮುದಾವಳಿಯಂ ಸರಸೀರುಹಂ ಮುಗುಳ್ನಗೆ ನಗುವಂತಿರಿರ್ದುವು . . . ಉದಯಾದ್ರಿಗೆ ಗೋಪತಿ ಬರ್ಪ ಪೊಳ್ತಿನೊಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೫–೩). ೩, ೫: ರಸಾರಸಮಂ ಗೋಪತಿ ತವೆ ಕುಡಿಯಿಸಿದಂ ನಿಜಗೋಪಸಹಸ್ರಮಂ ಬೇಸಗೆಯೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೧೭–೬೫). ೬. ಶಿವ. 'ಗೋಪತಿವಾಹನ' ಪರಾ. ೭. ಬ್ರಹ್ಮ. 'ಗೋಪತಿವಾಹನ' ಪರಾ. ೮. ನೀರಿನ ಅಧಿಪತಿ; ವರುಣ. 'ಗೋರಾಜ' ಪರಾ. ೯. [ಜ್ಯೋತಿ] ವೃಷಭರಾಶಿ: ಪರಿಯೊಳ್ಪಿದು ಗೋಪತಿಯೊಳೊಂಬತ್ತು . . . ತುಲಾಧರನೊಳ್ ನಾಲ್ಕು ಭಾಗೆಯೊಳಿರೆ ಹಿಮಕರಂ ತತ್ಪ್ರಮಾಣಾಬ್ಧದಿ ನರ ಮಡಿಗುಂ (ಜಾತತಿ. ೬–೩೮).
[ಗೋ + ಪತಿ೭]

ಗೋಪತಿಧ್ವಜ (ನಾ). ಧ್ವಜದಲ್ಲಿ ಬಸವನ ಚಿಹ್ನೆಯುಳ್ಳವನು; ವೃಷಭಧ್ವಜ; ಶಿವ: ಗೋಪತಿಧ್ವಜನಜನಮಳಚಿದ್ರೂಪಂ (ಬಸಪು. ೨೪–೪೭).
[ಗೋಪತಿ + ಧ್ವಜ]

ಗೋಪತಿವಾಹನ (ನಾ). ೧. ಇಂದ್ರನ ವಾಹನ; ಐರಾವತ. ೨. ಶಿವನ ವಾಹನ; ನಂದಿ. ೩. ಬ್ರಹ್ಮನ ವಾಹನ; ಹಂಸ. ೧, ೨, ೩: ಗೋಪತಿವಾಹನ ಪ್ರಭೆಯನೇಳಿಸಿ ಗೋಪತಿವಾಹನಾಂಶುವಂ ರೂಪುಗಿಡಲ್ಕೆ ಜಱಿದು ಗೋಪತಿವಾಹನಕಾನ್ತಿಯಂ ಮಹಾಟೋಪದೆ ತಾನೆ ನಿಂದಿಸಿ . . . ಬಹುದ್ವೀಪಮನೆಯ್ದೆ ಪರ್ವಿದುದು ಗೋಪಣನಗ್ಗದ ಕೀರ್ತಿಪಾಂಡುರಂ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೩೨೯–೩೯ ; 1415). ೪. ವೃಷಭವಾಹನ; ಈಶ್ವರ: ಸ್ಥೂಲಗೋಪತಿವಾಹನಂ ಮಿಗೆ ಲಾಲಿಸಲು ಸೋವಣ್ಣಗೊಲಿದನು ಲೀಲೆಯಿಂ (ಬಸಪು. ೫೦–೮೨).
[ಗೋಪತಿ$_1$ + ವಾಹನ]

ಗೋಪಥ (ನಾ). ೧. ದನಕರುಗಳು ತಿರುಗಾಡುವ ದಾರಿ. ೨. ಅಥರ್ವವೇದದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬ್ರಾಹ್ಮಣದ ಹೆಸರು. [ಸಂ.]

ಗೋಪಧ್ವಜ (ನಾ). =ಗೋಪತಿಧ್ವಜ: ಆ ಪಟ್ಟಣದೊಳಗಿರ್ಪ ಗೋಪಧ್ವಜ ಪಾದಪೂಜಕಂ (ವೃಷವಿ. ೯–೭೮). [ಗೋಪ$_1$ + ಧ್ವಜ]

ಗೋಪನ (ನಾ). ೧. ರಕ್ಷಿಸುವುದು; ಕಾಪಾಡುವುದು: ತಾವಿಬ್ಬರೇ ಇದ್ದಾಗ ಯಾರಾದರೂ ನೋಡಿಯಾರೆಂಬ ಗೋಪನ ಬುದ್ಧಿ ಪ್ರಬುದ್ಧವಾಗಿತ್ತು (ಮಲಮ. ೯೪); ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ರಕ್ಷಣಗೋಪನಗಳನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸುವೆನು (ಬುದ್ಧಚ. ೧೮೫). ೨. ಮುಚ್ಚಿಡುವುದು; ಬಚ್ಚಿಡುವುದು: ಮುಚ್ಚಿಡುವ ಲಜ್ಜೆಯಿಂದಲೇ ಹೃದಯವನ್ನು ಬಿಚ್ಚಿಡುತ್ತಾಳೆ. ಅವಳ ಸೌಂದರ್ಯದ ಆವಿಷ್ಕಾರಕ್ಕಿಲ್ಲ ಹೀಗೆ ಅವಳ ಗೋಪನವೇ ಕಾರಣ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೨೦೭ ಅಡಿಟಿ). [ಸಂ.]

ಗೋಪನಂದನ (ನಾ). ೧. ಗೊಲ್ಲನ ಮಗ; ಕೃಷ್ಣ. ೨. ಸೂರ್ಯನ ಮಗ; ಯಮ. ೧, ೨: ದಂತವಕ್ತ್ರಂ ನಿಸರ್ಗವೈರದಿಂದ ಸುರವೈರಿಯ ಪೆಸರ್ಗಳೆ ತನಗಸಹ್ಯಂಗಳಾಗೆ ಹರಿನಾಮಯುಕ್ತನೆಂದು ಶಕ್ರನಾಕ್ರಮಿಸಿಯುಂ . . . ಗೋಪನಂದನನೆಂದು ದಂಡಧರನನಂದಲೆದುಂ (ಜಗವಿ. ೯–೫೩ ವ). [ಗೋಪ$_1$ + ನಂದನ]

ಗೋಪರಸ (ನಾ). ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ, ಔಷಧಿ, ಧೂಪ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರಾಳ; "ಬಾಣಂತಿ ಬೋಳ" (ಅಮರ. ಟೀಕೆ). [ಸಂ.]

ಗೋಪರಾಗ (ನಾ). ೧. ಗೋವುಗಳ ಕಾಲಿನಿಂದೆದ್ದ ಧೂಳು; ಗೋಧೂಳಿ. ೨. ಗೋಪನಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟಿರುವ ಅನುರಾಗ. ೧, ೨: ಗೋಪರಾಗದಿ ಕಣ್ಣು ಕುರುಡಾಗಲೇನೊಂದು ಕಾಣಿಸದೆ ಹೋದುದರಿಂದಲೆ ಜಾರಿಹೆನು ನಾಥ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೯೨). [ಗೋ + ಪರಾಗ; ಗೋಪ$_1$ + ರಾಗ]

ಗೋಪವಧು (ನಾ). ಗೊಲ್ಲರ ಹೆಂಗಸು; ಗೋಪಿ: ಹರಿಯುರದಲ್ಲಿ ಗೋಪವಧುವಿಂ ಮದನಂ ವಿಜಯಪ್ರಶಸ್ತಿಯಂ ಬರೆಯಿಸಿದಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೭–೭೨); ಗೋಪವಧೂಜನಂ . . . ಅರ್ಚಿಸಿದರ್ (ಬಂಹರಿ. ೬–೨೮):
[ಗೋಪ$_1$ + ವಧು]

ಗೋಪವಲ್ಲಿ (ನಾ). ೧. ಸೊಗದೆಬೇರಿನ ಬಳ್ಳಿ; "ಶಾಮಲತಾ" (ಪಂಡಿತ). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ; "ತೇಜನೀ" (ಪಂಡಿತ). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ; ಮಾಗಿಣಿ: "ಮಾಯಿಣಿ ಗೋಪವಲ್ಲಿ ಮಾಗಧಿಯೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೩೯–೨೯). [ಸಂ. ಗೋಪವಲ್ಲೀ]

ಗೋಪವಾಹನ (ನಾ). ೧. ವಿಷ್ಣುವಿನ ವಾಹನ; ಗರುಡ. ೨. ಇಂದ್ರನ ವಾಹನ; ಐರಾವತ. ೩. ಬ್ರಹ್ಮನ ವಾಹನ; ಹಂಸ. ೧, ೨, ೩: ಗೋಪಯೋಗೋಪಾದಪಾಪ್ಯುತ ಗೋಪವಾಹನ ಗೋಪವಾಹನ ಗೋಪವಾಹನ ಗೋಪವನಭುಗಿನಾಮಳಸ್ಮೇರ (ಬಸಪು. ೧–೬). ೪. ವೃಷಭವನ್ನು ವಾಹನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು; ಶಿವ: ಗೋಪವಾಹನ ಭಕ್ತಹಿಂಸೆಯನೀ ಪರಿಯೊಳೆಲೊ ಕೇಳುತಿರ್ದುಂ ಪಾಪವೆನ್ನದೆ ಸುಮ್ಮನಿಹುದಿದು ನೀತಿಯೇ ನಿನಗೆ (ಬಸಪು. ೬೦–೧೮); ಗೋಪವಾಹನ ಪಾದಭಜಕ ಕಾಮಣ್ಣಯ್ಯ (ಪ್ರಾಭರಾ. ೧೩–೩). [ಗೋಪ$_1$ + ವಾಹನ]

ಗೋಪಶಕಲ (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಭಾಗ; ಅರ್ಧಚಂದ್ರ: ಗೋಪಶಕಲಾಚೂಡ ಗೋತ್ರಿತಯ ಗೋಕೇಶ (ನವಮೋ. ೨–೧). [ಗೋಪ$_1$+ಶಕಲ]

ಗೋಪಸ್ತ್ರೀ (ನಾ). ಗೊಲ್ಲತಿ: ಗೋಪಸ್ತ್ರೀ ದಧಿಮಂಥನಶ್ರಮಹರಂ . . . ಸುಟಿಯಲ್ ವಿಭಾತಪವಮಾನಂ (ಜಗವಿ. ೫–೭೭). [ಗೋಪ$_1$ + ಸ್ತ್ರೀ]

ಗೋಪಳ್ಳಿ (ನಾ). ಗೊಲ್ಲರ ಹಳ್ಳಿ; ಗೋಕುಲ; ತುರುಹಟ್ಟಿ: ಹುಡುಗನಾಗಿ ಗೋಪಳ್ಳಿಯೊಳಗೆ ಎಲ್ಲ ಪಡೆದ (ವಿಪ್ರಸು. ೧೪–೩).
[ಗೋ + ಪಳ್ಳಿ$_1$]

ಗೋಪಾಂಗನೆ (ನಾ). ಗೋಪಿ; ಗೊಲ್ಲಿತಿ: ಗೋಪಾಂಗನೆಯರ ಕೂಡೆ . . . ಜಾರತ್ವದೊಂದೆಸಕದಿಂ ಬಾಳ್ದು (ಚಿಬಪು. ೫೨–೩೦).
[ಗೋಪ$_1$ + ಅಂಗನೆ]

ಗೋಪಾರ್ಕರ್ಕಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ವನ್ಯಃ–ಗೋಪಾರ್ಕರ್ಕಟಿ, ಕಾಡಸಬ್ಬಸಿಗೆ, ಗುಂಜಿ" (ಒಷಧಿ. ೧೪೪). [<ಸಂ. ಗೋಪಕರ್ಕಟಿಕಾ]

ಗೋಪಾನಸಿ (ನಾ). ಮನೆಯ ಸೂರಿಗೆ ಅಥವಾ ಮೇಲ್ಛಾವಣಿಗೆ ಆಧಾರವಾದ ಮರದ ಪಟ್ಟಿ; ಲೋವೆ: "ಗೋಪಾನಸೀಯೆಂಬುದು ಲೋವೆ" (ಹಲಾಯು. ೫೦–೧೪೮). [ಸಂ. ಗೋಪಾನಸೀ]

ಗೋಪಾನಸೀಕ (ನಾ). =ಗೋಪಾನಸಿ: ನಾಡೆ ಚೂಡಾಮಣಿ ಕಳಶ ಶಿರೋಭಾಗದೊಳ್ ಭಾಸ್ಕರಂ ಕನ್ನಡಿಯಂ ಪೋಲ್ತೊಪ್ಪೆ ಮಧ್ಯಂದಿನದೊಳತುಳ ಗೋಪಾನಸೀಕಂಗಳೊಳ್ ಪ್ಯೆದೊಡವಪ್ಪನ್ನಂ ಮುಗಿಲ್ ಕನ್ನಡಿಪುದು ಕರುಮಾಡಂ ನೃಪಶ್ರೀಯ ಪೆರ್ಚಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧–೧೪೩). [ಸಂ.]

ಗೋಪಾಮುಖಿ (ನಾ). ಕೋಟೆಯ ಮೇಲಿನ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರಚನೆ; ಬುರುಜು (?): ದೇಸೆವೆತ್ತಾಳ್ವೇರಿಯ ತುಱುಗಲಿಂ ಚೆಲ್ವುವೆತ್ತಿರ್ದ ನಾಲ್ಕುಂ ಮಿಗಿಲಾಗುತ್ತಿರ್ದ ಗೋಪಾಮುಖಿವಿಲಸನದಿಂ ತಾನೆ ಮೇಲಾದ ಪೆಂಪಿಂ ಮುಗಿಲಂ ಮುಟ್ಟಿರ್ದುದೆಂಬಂತಿರೆ ಕರಮೆಸೆಗುಂ ವಿಶ್ರುತೋತ್ತುಂಗ ವಪ್ರಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೦–೫೨). 'ಗೋದಾಮುಖಿ' ಪರಾ. [?]

ಗೋಪಾಯನ (ನಾ). ೧. ಸಂರಕ್ಷಣೆ: ಜಾತಿವರ್ಣಾಶ್ರಮದ ಗೋಪಾಯನಂಗೈಯದತಿ ಮತ್ತತೆಯೊಳಾರ್ತರಕ್ಷಣಂಗೈಯದಿರುವ ಭೂಪಾಲನಿಗೆ ನರಯಂ (ವೆಂಕಾರಾ. ೪–೭–೭). ೨. ಬಚ್ಚಿಡುವುದು. 'ಗೋಪಾಯಿಂತ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಗೋಪಾಯಿತ (ಗು). ೧. ರಕ್ಷಿಸಿದ ; ಕಾಪಾಡಿದ. ೨. ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಇಟ್ಟ ; ಬಚ್ಚಿಟ್ಟ : "ಗುಪ್ತಂ ಗೋಪಾಯಿತಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೦೫-೪೦). [ಸಂ.]

ಗೋಪಾಲ, ಗೋಪಾಳ (ನಾ). ೧. ಗೋವುಗಳನ್ನು ಕಾಯುವವನು ; ಗೊಲ್ಲ ; ಗೋವಳ : ಬೊಬ್ಬಿಱಿದು ಗೋಪಾಲರಾಂತರೆ ಕಾದಿದರು ಕಡಿಖಂಡಮಯವಾಗೆ (ಕುಮ್ಮಾವ್ಯಾ. ೪-೩೭). ೨. ಕೃಷ್ಣ. ೩. ಶಿವ. ೪. ಭಿಕ್ಷೆ ; ತಿರುಪೆ. 'ಗೋಪಾಲಪುಟ್ಟಿ' ಪರಾ. ೫. (ಉಕ) ಭಿಕ್ಷಾವೃತ್ತಿ ಯಿಂದ ಜೀವಿಸುವ ಒಂದು ಪಂಗಡ: (ಉ). **ಗೋಪಾಳ :** ೪. ಒಂದು ಹೊತ್ತುಪವಾಸವಿದ್ದು ಗೋಪಾಳವ ತಂದು ಪಾರಣೆಯ ಮಾಡುವೆನು (ಅಮುಸಾಂ. ೩-೧೧೦) ; ಈ ಪರಿಯಲುಂಬಂಥ ಅಳಿಯ ಭೋಜನಕಿಂತ ಗೋಪಾಳ ಲೇಸು ಅಭಿಮಾನಿಗಳಿಗೆ (ಕನಕ. ೧೧೧-೫); ಆ ಲಕ್ಷ್ಮೀವೆಂಕಟೇಶನ ಹೆಸರ್ಲೆ ಗೋಪಾಳಾ ಬೇಡಲಿಕ್ಕೆ ನಾಚಿಕೆ ಬರೂದಿಲ್ಲ? (ಹುಚ್ಚಾಟ. ೬೯). ೫. ದಾಸಯ್ಯಗಳು, ಭಿಕ್ಷುಕರು, ಬುಡುಬುಡುಕೆಯವರು, ಗೋಪಾಳದವರು ಇವರೇ ನಿನ್ನ ಸ್ನೇಹಿತರು (ಗರುಡಾ. ೧೫). ೬. ಭಿಕ್ಷಾಪಾತ್ರೆ ; "ದಾಸರ ಭಿಕ್ಷದ ಬುಟ್ಟಿ" (ಜಾನಕೋ. ೫೨) : ಹಚ್ಚನ್ನ ಹರಿನಾಮ, ಮುತ್ತಿನ ಗೋಪಾಳ ಹೊತ್ತೇರಿ ಬರುವ ಇವನ್ಯಾರೊ (ಕನ್ನಜಾ. ೧೧) : ಹರಿಸೇವೆಗೆ ಗೋಪಾಳವು ಒಕ್ಕಲಿಗನ ಕಣವನ್ನು ಸೇರಿತು. ಈಗಲೂ ಗೋಪಾಳವು ಬೆಳುವಲ ರೈತರ ಕಣದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ (ಕನ್ನಜಾ. ೧೨).

ಗೋಪಾಲಗ = ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಾಣ್ಯ. ೯ ಮುಮ್ಮಡಿಕೃಷ್ಣ ರಾಜಒಡೆಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿದ್ದ ಗೋಪಾಲ ಗದ್ಯಾಣವೆಂಬ ನಾಣ್ಯದ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತರೂಪ: ಅಂದುುರಸ್ಥಳದ ಅತ್ತಾಣಿ ಗ್ರಾಮ ೧ಕ್ಕೆ ಹುಟ್ಟುವಳಿ ಗೋಪಾಲಗ ೯೦೦ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೪, ೨೪-೧೧; 1820). [ಸಂ.]

ಗೋಪಾಲಕ, ಗೋಪಾಳಕ (ನಾ). ದನ ಕಾಯುವವನು ; ಗೋವಳ : ವಿರಾಟನ ಪಶುಸಮೂಹವ ಮುತ್ತಿದರು ಗೋಪಾಲಕರ ಕೆಡಹಿ (ಕುಮ್ಮಾವಿ. ೪-೩೭). **ಗೋಪಾಳಕ :** ಗೋಪಾಳಕನೆಂದಿಂತಾಳಾಪಿಸಿದ್ಯೆ (ನೇಮಿಪು. ೧೨-೨೩೨) ; ಗೋಪಾಳಕ ಜನತತಿಯುಂ . . . ಅರ್ಚಿಸಿದರ್ (ಬಂಹರಿ. ೭-೨೮). [ಸಂ.]

ಗೋಪಾಲನೆ (ನಾ). ದನಕರುಗಳ ಸಾಕಣೆ ; ಪಶುಪಾಲನೆ : ಹಾಲೆಂಡಿನಂಥ ದೇಶಗಳು ಗೋಪಾಲನೆಯನ್ನು ದೊಡ್ಡ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿಂದ ಸಾಗಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿವೆ (ಬಾಲಪ್ರ. III, ೧೭೭೪). [ಗೋ + ಪಾಲನೆ]

ಗೋಪಾಲಪುಟ್ಟಿ, ಗೋಪಾಲಬುಟ್ಟಿ, ಗೋಪಾಳಬುಟ್ಟಿ (ನಾ). ಹರಿ ದಾಸರು ಗೋಪಾಳ ಬೇಡಲು ಹಿಡಿದಿರುವ ಬಿದಿರಿನ ಬುಟ್ಟಿ, - ಭಿಕ್ಷಾ ಪಾತ್ರೆ : (ಉ). **ಗೋಪಾಲಬುಟ್ಟಿ :** ಗೋಪಾಲಬುಟ್ಟಿ ಹಿಡಿಯುವುದಕ್ಕೆ ಭೂಪತಿಯಂತೆ ಗರ್ವಿಸುತಿದ್ದೆ ಆ ಪತ್ನಿಕುಲ ಸಾವಿರವಾಗಲು ಗೋಪಾಲ ಬುಟ್ಟಿ ಹಿಡಿಸಿದಳಯ್ಯ (ಪುರಂದ. ೧-೯೫-೨) ; ಗೋಪಾಲಬುಟ್ಟಿ ನಿಮ್ಮ ಭಂಡಾರ (ತಿಡುಗು. ೫) ; ಗೋಪಾಲಬುಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಶನೀಶ್ವರ ಹೊಕ್ಕ ಹಾಗೆ (ಗಾದೆ). **ಗೋಪಾಳಬುಟ್ಟಿ :** ದಾಸರು ತಮ್ಮ ಜೀವಿತಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಪ ಯೋಗಿಸಿದ ಗೋಪಾಳಬುಟ್ಟಿ . . . ಶ್ರೀವೆಂಕಟೇಶದೇವರ ಮುದ್ದು ಮೂರ್ತಿಗಳನ್ನು ಈಗಲೂ ನೋಡಬಹುದು (ಜಗದಾ. ೧೩೭).

[ಗೋಪಾಲ + ಪುಟ್ಟಿ₂]

ಗೋಪಾಲಪುಟ್ಟಿತೊಪ್ಪಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಸಸ್ಯ ; "ಅರ್ಕಮೂಲ" (ಪಂಡಿತ) : ಈಶ್ವರೀಬೇರು, ತೊಪ್ಪಲು, ಗೋಪಾಲ ಪುಟ್ಟ [ಟ್ಟಿ] ತೊಪ್ಪಲು (ಮೈಜಿಗಿ. ೯-೧೫೩).

[ಗೋಪಾಲಪುಟ್ಟಿ + ತೊಪ್ಪಲು₂]

ಗೋಪಾಲಬುಟ್ಟಿ 'ಗೋಪಾಲಪುಟ್ಟಿ' ನೋ.

ಗೋಪಾಳ 'ಗೋಪಾಲ' ನೋ.

ಗೋಪಾಳಕ 'ಗೋಪಾಲಕ' ನೋ.

ಗೋಪಾಳಕಾವಲಿ (ನಾ). ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಗೋಕುಲಾಷ್ಟಮಿಯ ಉತ್ಸವದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಲು, ಮೊಸರು ತುಂಬಿದ ಗಡಿಗೆಯನ್ನು ಒಡೆಯುವ ಒಂದು ಸಮಾರಂಭ : ಹೀಗೊಂದು ದಿನ. ಊರಪ್ರಸ್ತ. ಗೋಪಾಳಕಾವಲಿ. ಅಂದಿನ ಗೋಪಾಲ ಸುಬ್ಬಣ್ಣನೇ. ಮೊಸರು ಹಾಲಿನ ಗಡಿಗೆ ಒಡೆದು ಮೈಯೆಲ್ಲ ಹಾಲುಮೊಸರು (ಬೆಳಭಾ. ೧೫೪).

[←ಮರಾ. ಗೋಪಾಳಕಾಲಾ]

ಗೋಪಾಳಬುಟ್ಟಿ 'ಗೋಪಾಲಪುಟ್ಟಿ' ನೋ.

ಗೋಪಿ (ನಾ). ೧. ಗೊಲ್ಲಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸು ; ಗೊಲ್ಲಿತಿ: "ತುಱು ವಳ್ತಿಯರು ಗೊಲ್ಲತಿಯರೆನಲ್ ಗೋಪಿಯರು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೩೪); ತನತನಗೆ ಗೋಪಿಯರ್ ಕೃಷ್ಣನಂಕಮಾಲೆಯನೆ ಪಾಡುತುಂ (ಜಗವಿ. ೩-೯); ಮುರಾರಿ ಗೋಪಿಯರಲ್ಲಿ ಹಾದರವಾಡಿ ಸಿಕ್ಕನೆ (ಬಸವು. ೫೪-೪೦). ೨. ನಂದಗೋಪನ ಹೆಂಡತಿ; ಯಶೋದೆ: ಗೋಪಿಯ ಭಾಗ್ಯವಿದು ಶ್ರೀಪತಿ ತಾ ಶಿಶುರೂಪಿನಲ್ಲಿರುವುದು (ಪುರಂದ. ೨-೧೫೭ ಪಲ್ಲವಿ). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ಸೊಗದೆ : (ಉ). ೪. = ಗೋಪಿಚಂದನ : (ಉ). ೫. ಗೋಪೀಚಂದನದ ಬಣ್ಣ ; ಹಳದಿ : ಗೋಡೆಯ ಹೊರಮೈಗೆ ಗೋಪಿ ಹಚ್ಚಬೇಕು (ರೂಢಿ). [ಸಂ. ಗೋಪೀ]

ಗೋಪಿಚಂದನ (ನಾ). (ದ್ವಾರಕೆಯಿಂದ ತಂದುದೆಂದು ಹೇಳಲಾದ) ವೈಷ್ಣವರು ಮುದ್ರೆಗಳನ್ನು ಧರಿಸಲು ಬಳಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಳದಿಬಣ್ಣದ ಮಣ್ಣು : ಶಿರದಲಿ ಬಂಧಿಸಿದ ಜಟೆ ಗೋಪಿಚಂದನ ನಾಮ ಗಳನಿಟ್ಟು (ಶ್ರೀಕೃಪಾ. ೩). [ಗೋಪಿ + ಚಂದನ]

ಗೋಪಿತ (ಗು). ೧. ರಕ್ಷಿಸಿದ. ೨. ಮರೆಮಾಡಿದ ; ಅಡಗಿಸಿಟ್ಟ. 'ಗೋಪಿತಕ್ರಿಯ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಗೋಪಿತಕ್ರಿಯ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾವ್ಯಬಂಧ ; ಕ್ರಿಯಾಪದವು ಗೂಢವಾಗಿರುವಂತೆ ರಚಿಸಿರುವ ಚಿತ್ರಕವಿತ್ವ : ಗೋಮೂತ್ರಿಕಂ ಸಯಮಕಂ ಪ್ರೇಮದಿಂ ಗೋಪಿತಕ್ರಿಯಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೧೧೨). [ಸಂ. (ಗೋಪಿತ + ಕ್ರಿಯಾ + –)]

ಗೋಪಿತಕ್ರಿಯಾಕಾರಕ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಚಿತ್ರಕವಿತ್ವದಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಪರಿಶೀಲಿಸಿದ ಹೊರತು ಕ್ರಿಯೆಯಾಗಲಿ ಕಾರಕವಾಗಲಿ ತಿಳಿಯದಂತೆ ಮರೆಸಿರುವ ಒಂದು ಶಬ್ದಾಲಂಕಾರವುಳ್ಳ ಚಿತ್ರಕಾವ್ಯ : ಚ್ಯುತದತ್ತಾಕ್ಷರಮುಂ ಗೋಪಿತಕ್ರಿಯಾಕಾರಕಂ ನಿಗೂಢಚತುರ್ಥಂ . . . ಎಂದಿಂತು ಪೆಱವುಮಕ್ಕುಂ ಚಿತ್ರಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೫೮೭).

[ಸಂ. (ಗೋಪಿತ + ಕ್ರಿಯಾ + ಕಾರಕ)]

ಗೋಪಿತಾರ್ಥ (ನಾ). ರಹಸ್ಯವಾದ ಅರ್ಥ; ಗೂಢಾರ್ಥ: ಗೋಪಿತಾರ್ಥವ ಕೊಟ್ಟು ಜನ ಸವ್ಯಾಪರಾಹೋಲ್ ರಚಿಸುವದಕುಪಮಾಪದವ ಕೊಡು ಚಂದ್ರನಾಥನೆ ಕೋಮಲಾಕೃತಿಯೊ (ಬಿಜಪು. ೪-೧೫).

[ಗೋಪಿತ + ಅರ್ಥ]

ಗೋಪಿತ್ತೆ (ನಾ). ಗೋರೋಚನ : "ಗೌರಿ ಗೋಪಿತ್ತೆಯೆನೆ ಗೋರೋಚ ಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೯೯-೨೦). [<ಸಂ. ಗೋಪಿತ್ತ]

ಗೋಪೀಗೀತ (ನಾ). (ವಿರಹಾಕುಲೆಯರಾದ) ಗೋಪಿಕಾಸ್ತ್ರೀಯರು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಕುರಿತು ಹಾಡಿದಂತೆ ರಚಿಸಿದ ಗೀತೆ : ಶ್ರೀಪಾದರಾಜರು ರಚಿಸಿರುವ ಭ್ರಮರಗೀತ ಮತ್ತು ವೇಣುಗೀತ ಮತ್ತು ಗೋಪೀಗೀತಗಳು ತಿಳಿಗನ್ನಡ ಮಾತುಗಳ ಸುಂದರಸಾಹಿತ್ಯ (ಜಗದಾ. ೮೦).

[ಸಂ. (ಗೋಪೀ + ಗೀತ)]

ಗೋಪೀಚಂದನ (ನಾ). = ಗೋಪಿಚಂದನ: ಗೋಪೀಚಂದನದಿಂದ ದಿನದಿನ ವಹಿಸುವರ ಕೃಪಾಳು ಹರಿ ಅವರಿಗೊಲಿವ (ವೈಕುಂವ. ೪-೧೫) ; ಗೋಪೀ

ಚಂದನವನ್ನು ಧರಿಸಿದಲ್ಲಿ . . . ಪೈತ್ಯರೋಗಗಳಂ, ರಕ್ತಪಿತ್ತರೋಗಗಳಂ ಜಯಿಸುವುದು (ಸಕವ್ಯ. ೪೧). [ಸಂ. (ಗೋಪೀ + ಚಂದನ)]

ಗೋಪೀಜಾರ (ನಾ). ಗೋಪಿಕಾಸ್ತ್ರೀಯರ ವಿಟ ; ಕೃಷ್ಣ : ಗಳಿತವಿಕಾರ ಗೋಪೀಜಾರ ಲಲಿತವಿಹಾರ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೩-೮೭). [ಸಂ. (ಗೋಪೀ + ಜಾರ)]

ಗೋಪು$_1$ (ನಾ). ಕಾಪಾಡುವಿಕೆ ; ಸಂರಕ್ಷಣೆ. 'ಗೋಪುಕಾರ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಗೋಪ]

ಗೋಪು$_2$ (ನಾ). ೧. ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ : ಅಂತಃಕರಣದ ಗೋಪು ಭಾವದ ಕೋಪು ಎಲ್ಲರ ಕೊರಳೆದೆ ಸಿಂಗರಿಸಿದೆ (ಸಪೀಗೀ. ೪೫-೯೩೧). ೨. ಹಲವು ಎಳೆಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಹೆಣೆದ ದಾರ. 'ಗೋಪುಹೆಣೆ' ಪರಾ. [←ಹಿಂ. ಗೋಪ್ ; ಮರಾ. ಗೋಫ್]

ಗೋಪುಕಾರ (ನಾ). ಸಂರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡುವವನು ; ರಕ್ಷಕ : ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರ ಪಂಡರಿಪೂರ ಪುಂಡಲೀಕ ಗೋಪುಕಾರ (ಮಲ್ಲಿಗ. ೬). [ಗೋಪು$_1$ + –ಕಾರ$_1$ (<–ಕಾಱ)]

ಗೋಪುಚ್ಛ (ನಾ). ೧. ಆಕಳಿನ ಬಾಲ ; ಹಸುವಿನ ಬಾಲ. ೨. ಎರಡು, ನಾಲ್ಕು ಅಥವಾ ಮೂವತ್ತುನಾಲ್ಕು ಎಳೆಗಳುಳ್ಳ ಹಾರ : ಅಯ್ವತ್ತು ಸರದ ಮುತ್ತು ಮಾಣವಕ ಎಂಬುದು. ಹಾರಃ, ಗುಚ್ಛಃ, ಅರ್ಧಗುಚ್ಛಃ, ಗೋಪುಚ್ಛಃ–ಎಂಬಿವು ಕ್ರಮದಿಂದಂ ಕುಂದುತ್ತಾ ಬರಲಪ್ಪುವು (ಹಲಾಯು. ೯೨-೪೦೮). [ಗೋ + ಪುಚ್ಛ]

ಗೋಪುರ (ನಾ). ೧. ಗೋವುಗಳಿರುವ ನಗರ. ೨. ನಗರದ ಹೆಬ್ಬಾಗಿಲು, –ಮಹಾದ್ವಾರ: "ಗೋಪುರಂ, ಪುರದ್ವಾರಂ–ಈ ೨ ಬಾಗಿಲುವಾಡಂ" (ಹಲಾಯು. ೪೮-೧೩೩) ; ನಿಜಶಸ್ತ್ರವಿದ್ಯೆಯಂ ಪರಿವಿಡಿಗೆಯ್ವ . ರಾಜಸುತ ರೊಪ್ಪುಗುಮಾ ಪುರಗೋಪುರಂಗಳೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೨-೧೭) ; ಆ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗುತಿರೆ ಗೋಪುರದಾ ಕದವು ಕಡು ಬಲಿದಿರಲು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨-೧೧). ೩. ನಗರದ ಅಥವಾ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಪ್ರಾಕಾರದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶದ್ವಾರದ ಮೇಲೆ ಕಟ್ಟಿರುವ ಅಂತಸ್ತುಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ರಚನೆ ; ಶಿಖರ : ಪರಿವೃತ ಪ್ರಾಕಾರವಂ ಗೋಪುರವನೆತ್ತಿಸಿ (ಬಸಪು. ೫೩-೩೦) ; ಮೇಲಿಪ್ಪ ಚಿನ್ನದ ಕಳಸದಿಂ ಗೋಪುರ ಥಾಳಿಸಿ ತುಡುಕಿತಂಬರವ (ಕಂನವಿ. ೭-೮೪) ; ಗೋಪುರ: ಇದು ಅನೇಕ ಅಂತಸ್ತುಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡು, ಚಿತ್ರಗಳೊಡನೆ ಸೂಚ್ಯಾಕಾರವಾಗಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತದೆ. ತುಟ್ಟತುದಿಯಲ್ಲಿ ಚಿನ್ನದ ಕಲಶಗಳಿರುತ್ತವೆ(ವ್ಯವಾಸ್ತು. ೩೪). ೧, ೩: ಗೋಪುರದಿಂ ರಂಜಿಪಯೋಧ್ಯಾ ಪುರಿ ಸುಮನಃಪ್ರಕೀರ್ಣ ಪುಣ್ಯಾವಸಥಾಪ್ಪಾಪದ ಕಳಶೋತ್ಕರದಿಂ ಗೋಪುರವಮಂ ಪೋಲ್ವುದೆಂಬುದೊಂದಚ್ಚರಿಯೇ (ನಳಚಂ. ೬೩೧). ೪. ಬಾಗಿಲು ; ದ್ವಾರ. ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧದ ಹುಲ್ಲು ; "ಕೊನ್ನಾರಿಯ ಭೇದ, ತುಂಗಮುಸ್ತೆ" (ಅಮರ. ಟೀಕೆ). [ಸಂ.]

ಗೋಪುರಾರತಿ (ನಾ). ಗೋಪುರಾಕಾರವಾಗಿ ಬತ್ತಿಗಳನ್ನು ಹತ್ತಿಸಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆರತಿ : ಪಂಚಾರತಿ, ಗೋಪುರಾರತಿ, ಕರ್ಪೂರಾರತಿ ಮುಂತಾದ ಎಲ್ಲ ಆರತಿಗಳನ್ನೂ ಮಾಡಿಸಿ ಪ್ರಸಾದ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ್ದಾಯಿತು (ಗಂಮಾಯಿ. ೧). [ಗೋಪುರ + ಆರತಿ$_1$]

ಗೋಪುಹೆಣೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹಲವಾರು ಬಣ್ಣದ ದಾರಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಹೆಣೆಗೆ ಹಾಕು. ೨. ಜಡೆಕೋಲಾಟ ಆಡು : ಎಳೆಮಕ್ಕಳು ಕೋಲ್ಬಿಣಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಹಾಡಿ 'ಗೋಪು' ಹೆಣೆಯುತ್ತಾರೆ (ಕನ್ನಜಾ. ೩೩). [ಗೋಪು$_2$ + ಹೆಣೆ$_1$ (<ಪೆಣೆ$_1$)]

ಗೋಪೆ, ಗೊಪೆ, ಗೊಪ್ಪೆ$_2$, ಗೊಹೆ$_2$ (ನಾ). ೧. ಗೋರಿ ; ಹೆಣ ಹುಗಿಯುವ ಕುಣಿ ; ಸಮಾಧಿಸ್ಥಳ : ತಂದೆ ಬಪ್ಪನ್ನಂ ಸಮಾಧಿ ನಿನಗೆಂ ಬಂತೆ ಕಂದನಂ ಗೋಪೆಯೊಳಳವಡಿಸುತಮಿರಲು (ಬೊಮ್ಮರ. ೧೭೪-೭) ; ಕದಿರರೇಮಂ ಪಿಂತೆ ಮರಣವಡೆದೇಳುದಿವಸದ ಮೇಲೆ ಗೋಪೆಯಕಳಿಸಿ ಹರಣವಿತ್ತ ಸೋಮಯ್ಯನ (ಸಿದ್ಧೇಪು. ೧೬-೭) ; ಛಲಿತದಿಂದಾ ಮಗಳ ಪೂಣ್ದ ಟಾವಿಗೆ ಪೋಗೆ ನಲವಿನಿಂ ತಿರುಜ್ಞಾನಿ ನಾಚಿ ಬಾರೆಂದೆನಲ್ ಕಲಿತದಿಂ ಗೋಪಿ[ಪೆ]ಯಿಂ ಪೊಱಮೊಟ್ಟು(ಪ್ರಭುಪು. ೭-೧೫೬). **ಗೊಪೆ:** ೧. ಶುನಕನ ಶವವ ಹೆಂದದ ಮಹಾವಿಭವವೆರಸು ಗೊಪೆ[ಪಾಠಾಂ. ಗೊಪ್ಪೆ]ಯೊಳಗಿಕ್ಕಿ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೭-೫೬) ; ತನಗೆ ಸೀಮಾಲಂಘನವ್ರತಮೆಸೆಯೆ ನಿಜಸದನದಲ್ಲಿ ಯೊಂದು ಗೊಪೆಯಂ ತೋಡಿಕೊಂಡು ತನ್ನಸುವಿಂಗೆ ಕೊಱತೆ ಬರೆಯಸು ಗಳೆವೆನೆಂಬ ನಿಷ್ಠೆಯನಾಂತು (ಪದ್ಮರಾ. ೨-೨೭) ; ಆತನಂ ತಂದು ಮನೆಯೊಳ್ಗೊಪೆಯೊಳಿಕ್ಕಿರಲ್ಕಾತನಾ ಕದಿರ ರೇಮಯ್ಯಂ . . . ತಿಳಿದಾ ಗೊಪೆಯನು ಕೌತುಕವೆನಿಪ್ಪಂತೆ ತೆಗಸಿಯಸುಗುಡೆ (ಪಾಸೋಪು. ೭-೭೯). ೨. ಗೋಪ್ಯವಾದ ಸ್ಥಳ ; ರಹಸ್ಯಸ್ಥಳ : ಕಿಱಿಯ ಮಧ್ಯದ ಯೋಗಿ ನಾಥನ ಗೃಹಾಂತರದೊಳೊಂದು ಗೊಪೆ[ಪಾಠಾಂ. ಗೊಪ್ಪಿ, ಗೋಟೆ, ಗೋಪೆ] ಯಂ ಮಾಡಿ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೯-೪೬) ; ತಪವ ಮಾಡುವೆನೆಂದು ಗೊಪೆಯ ಹೊಕ್ಕಿರ ಬೇಡ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೫೩೨). **ಗೊಪ್ಪೆ$_2$:** ೧. ಸ್ನೇಹಿತನಿದ್ದ ಗೊಪ್ಪೆಯನುಪಪತಿ ಬಂದು ನೇಹದಿ ನೋಡಲೆಂದಗೆಯೆ ಆ ಹೆಣನೆಳ್ದಾಯೆನೆ ಹೆಪ್ಪಳಿಸಿ ಬಿಳ್ದಾ ಹಂದೆಯಸುವ ನೀಗಿದುದು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೮-೨೭). **ಗೊಹೆ$_2$:** ೩. ಗುಹೆ ; ಗವಿ: ಇದಱಾಸೆಯ ಬಿಡಿಸು ಗೊಹೆಯ ಗೊಮ್ಮಟನೊಡೆಯ ಅಗಮ್ಯೇಶ್ವರ ಲಿಂಗ (ಮನುಗುಂ. ೪೯). [<ಸಂ. ಗೋಪ್ಯ]

ಗೋಪ್ಯ (ಗು). ೧. ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡಬೇಕಾದ ; ಗುಟ್ಟಾಗಿಡಬೇಕಾದ ; ರಕ್ಷಿಸಬೇಕಾದ. (ನಾ). ೨. ಗುಟ್ಟು ; ರಹಸ್ಯ : ಗುಹ್ಯಕ್ಕೆ ಗುಹ್ಯ ಗೋಪ್ಯಕ್ಕೆ ಗೋಪ್ಯ (ಅವಚಂ. ೨೮೧-೧೨೮೭) ; ಲೋಭಿಯು ಧನವಂ ಗೋಪ್ಯವಂ ಮಾಡುವಂತೆ ನಾನು ಗೋಪ್ಯವೇ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು (ಅರ್ಥಮಾ. ೮೬). ೩. ದಾಸಿಯ ಪುತ್ರ; ತೊತ್ತಿನ ಮಗ : "ಗೋಪ್ಯಃ, ದಾಸೀಸುತಃ– ಈ ೨ ತೊಟ್ಟಿನ ಮಗಂ" (ಹಲಾಯು. ೮೨-೩೪೭). [ಸಂ.]

ಗೋಪ್ಯಕ (ನಾ).=ಗೋಪ್ಯ ೩ : "ತೊತ್ತಿಗೆ ಪುಟ್ಟಿದಂ ಗೋಪ್ಯಕನೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೯೨-೧೦). [ಸಂ.]

ಗೋಪ್ಯಮಾನತೆ (ನಾ). ೧. ಅಡಗಿಸಿಡುವಿಕೆ ; ಗೂಢವಾಗಿರಿಸುವಿಕೆ. ೨. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಅರ್ಥವನ್ನು ವಾಚ್ಯವಾಗಿರಿಸದೆ ವ್ಯಂಗ್ಯವಾಗಿರಿಸುವಿಕೆ: ಈ ಗೋಪ್ಯಮಾನತೆಯ ನಿಯಮವನ್ನು ಲಾಕ್ಷಣಿಕರು ಅತಿಕಠಿನವಾಗಿ ಅನ್ವಯಿಸಬಾರದು (ಭಾರಮೀ. ೩೩೨). [ಸಂ. ಗೋಪ್ಯಮಾನತಾ]

ಗೋಪ್ಯರಕ್ಷಣೆ (ನಾ). ಗುಟ್ಟು ಬಯಲಾಗದಂತೆ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು ; ರಹಸ್ಯವನ್ನು ಕಾಪಾಡುವುದು : ಅವರಿಂದ ರಾಜ್ಯಪಾಲರು ಅವರ ಮಂತ್ರಿಪದದ ಮತ್ತು ಗೋಪ್ಯರಕ್ಷಣೆಯ ಸಂಬಂಧವಾದ ಪ್ರಮಾಣ ವಚನವನ್ನು . . . ಸ್ವೀಕಾರಮಾಡಿಸತಕ್ಕುದು (ಭಾಧಾನ. ೮೭) ; ದೂರವಾದರೂ ಗೋಪ್ಯರಕ್ಷಣೆಯಾಗಲಿ (ಚಂದ್ರಸ. ೨೨). [ಗೋಪ್ಯ + ರಕ್ಷಣೆ]

ಗೋಪ್ರದಾನ (ನಾ). ಗೋವುಗಳನ್ನು ದಾನವಾಗಿ ಕೊಡುವುದು ; ಗೋದಾನ : ಧರಣಿಯಮರರಿಗೆಂಟುಲಕ್ಷದ ಗೋಪ್ರದಾನವನು ಅರಸನಿತ್ತ (ಕೌಶಿರಾ. ೪೪-೫೧). [ಗೋ + ಪ್ರದಾನ]

ಗೋಭೂಮಿ (ನಾ). ೧. ದನಕರುಗಳು ಮೇಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬಿಟ್ಟ ಭೂಮಿ ; ಹುಲ್ಲುಗಾವಲು : (ಮೃಗಜಿ. X, ೭೬೯). ೨. ಆಕಾಶದ ಪ್ರದೇಶ ; ಅಂತರಿಕ್ಷ (?) : ಭವ್ಯಜನಶರಣಮಾದ ಸಮವಸರಣ ಗೋಭೂಮಿಯೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೨೨ ವ). [ಗೋ + ಭೂಮಿ]

ಗೋಮ$_1$ 'ಗೋಮು$_1$' ನೋ.

ಗೋಮ$_2$, ಗೋಮೆ (ನಾ). ೧. ಗೋಮಯ ; ಸಗಣಿ. ೨. (ಊಟ ಮಾಡಿದ ಸ್ಥಳವನ್ನು) ಸಗಣಿ ನೀರಿನಿಂದ ಸಾರಿಸಿ ಶುದ್ಧಮಾಡುವುದು:

ಎಲೆ ತೆಗೆದು ಗೋಮ ಇಡು (ರೂಢಿ). 'ಎಂಜಲಂಗೋಮಂ' ಪರಾ. **ಗೋಮೆ:** ೨. ಊಟ ಮುಗಿದ ಮೇಲೆ ಗೋಮೆ ಬಳಿದಳು (ರೂಢಿ). 'ಎಲೆಗೋಮೆ' ಪರಾ.

ಗೋಮಹಚ್ಚು=ಊಟಮಾಡಿದ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಸಗಣಿನೀರಿನಿಂದ ಸಾರಿಸಂ: ಊಟಾ ಮಾಡೋಣ. ಆಮೇಲೆ ಗೋಮಹಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಹೋಗು (ತಿಡುಗು. ೧೩). [<ಸಂ. ಗೋಮಯ]

ಗೋಮಂಡಲ, ಗೋಮಂಡಳ (ನಾ). ೧. ಗೋವುಗಳ ಮಂದೆ; ದನಕರುಗಳ ಗುಂಪು. ೨. ಭೂಮಂಡಲ. ೧, ೨: ಚತುರಂಗಸ್ವನವಿನುತಂ ಪ್ರತೀತನಯವತ್ಸವತ್ಸಲಂ ವಸ್ತುಪಯಸ್ಸಿಸ್ಥಿತಿಯಂ ಗೋಮಂಡಲಮಾ ಕ್ಷಿತಿಪತಿಗೋರಂತೆ ಕಱೆವುದಿರುಳುಂ ಪಗಲುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೩೫). **ಗೋಮಂಡಳ:** ೧. ನಂದಿಮಿತ್ರನ ಗೋಮಂಡಳದೊಳೊರ್ಮೆ ಪೋಱಿಗಳಾಗಿ ರಾಜಮಂದಿರದ ಸೀಯಬಾರದೊಳ್ ಪೊಣರ್ದು (ಶಾಂತಿಪು.೯-೪೭ವ); ಶಕಟಾರೋಪಿತ ಸಂಶ್ರಯೋಪಕರಣಂ ಸ್ವಾರಿವ್ರಜಾರೂಢ ಬಾಳಕುಳಂ ದಾಮನಿಯುಕ್ತ ಕಂಠವಿಚಳದ್ಗೋಮಂಡಳಂ . . . ಚಕಿತಂ ತದ್ವಿಷಯ ಪ್ರಜಾಪ್ರತತಿಯೋಡುತ್ತಿರ್ದುದೆತ್ತೆತ್ತಲುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೯೨).

[ಗೋ + ಮಂಡಲ]

ಗೋಮಂಡಳ 'ಗೋಮಂಡಲ' ನೋ.

ಗೋಮಂಡಳಿಗ (ನಾ). ದನಕರುಗಳ ಮಂದೆಯ ಯಜಮಾನ; ಗೋಸಮೂಹದ ಒಡೆಯಂ: ಶತ್ರುಂಜಯಮಹೀಪಾಲ ಗೋಮಂಡಳಿಗಂ ನಂದಿಮಿತ್ರನ ಗೋಮಂಡಳದೊಳೊರ್ಮೆ ಪೋಱಿಗಳಾಗಿ . . . ಪೊಣರ್ದು (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೪೭ ವ). [ಗೋಮಂಡಳ (=ಗೋಮಂಡಲ) + -ಇಗ]

ಗೋಮಜ್ಜಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಗಿಡ: (ವೃಜಿಗಿ. ೩೫-೭೭೩).

[?]

ಗೋಮಟ 'ಗೊಮ್ಮಟ' ನೋ.

ಗೋಮಟೇಶ್ವರ 'ಗೊಮ್ಮಟೇಶ್ವರ' ನೋ.

ಗೋಮತಲ್ಲಿಕೆ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಗೋವು; ಒಳ್ಳೆಯ ಹಸು: "ಒಳ್ಳೆ [ಳ್ಳಿ]ಹ ಹಸುವಂ ಗೋಮತಲ್ಲಿಕಾಯೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೪೫-೧೧೫); "ಒಳ್ಳಿತಪ್ಪಾ ಹಸುವು ಗೋಮತಲ್ಲಿಕೆಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೫೪-೩).

[ಸಂ. ಗೋಮತಲ್ಲಿಕಾ (ಗೋ + ಮತಲ್ಲಿಕಾ)]

ಗೋಮನಾಳಿ 'ಗೋಮಾಳಿ' ನೋ.

ಗೋಮಯ (ನಾ). ಆವಿನ ಅಥವಾ ಎತ್ತಿನ ಸಗಣಿ: "ಕರೀಷಂ, ಗೋಮಯಂ-ಈ ೨ ಸಗಣಿ" (ಹಲಾಯು. ೪೭-೧೧೮); "ಅಡೆ ಗೋಮಯಂ" (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕ್. ೭೦); ಅದನೊಂದು ವೃಷಭಂಗೆ ಮೇಯಲಿತ್ತೊಡನೆ ಬಳಿವಿಡಿದದಱ ಗೋಮಯವನೆತ್ತಿ ತಂದು (ಹಚಕಾ. ೧೧-೪೫); ಸುಮನಸಧೇನು ಮನೆಯೊಳಗಿರಲು ಗೋಮಯ ಬಯಸುವಂದದಲಿ (ಹಸಾರ. ೧೯-೨೦); ಕಳ ಗೋಮಯಮುಮಂ ಕಲಂಕಲ್ಕೆಂದು ತಮ್ಮ ಕರಪುಷ್ಕರದಿಂ ನೀರಂ ತಂದು ತುಟುಂಕುವ ಮಱಿಯಾನೆಗಳಿಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪೩-೩೩). [ಸಂ.]

ಗೋಮಾಯಿ (ನಾ).=ಗೋಮಾಯು ೧: ಕರಡಿ ಕಳವಳಿಸೆ ಗೋಮಾಯಿ ಗೊಂದಿಯೊಳಣಗೆ ಬೊರಗೆಯ ಮೊಲಂಬೊಗುತ್ತಿರಲು ಹವ್ವನೆ ಹಾರೆ ಹರಣ ಹಕ್ಕಿಗಳಿಗೆ (ಚಿದಾವ. ೧೩-೩೨). [<ಗೋಮಾಯು]

ಗೋಮಾಯು (ನಾ). ೧. ನರಿ; ಜಂಬುಕ: "ಶಿವೆ ಮೃಗಧೂರ್ತಂ ಗೋಮಾಯು ವಂಚಕಂ . . . ಫೇರವಮಱಿಗೆ ಬಳ್ಳು" (ವಸ್ತುಕೋ. ४०-३); "ಗೋಮಾಯುಃ, ಭೂರಿಮಾಯಃ-ಈ ೨ ಬಳ್ಳು" (ಹಲಾಯು. ೩೮-೭೬); ಹಕ್ಕಿಗಳೊರಳಿದವು ಗೋಮಾಯು ರವವಬ್ಬರಿಸಿದುದು (ಕುಮ್ಮಾಆ. ೨೨-೫); ಕರಟ ಗೋಮಾಯು ಕೌಶಿಕ ಗೃಧ್ರ ಸಂತತಿಗಳ್ (ವೆಂಕಾರಾ. ೭ ೪೩-೩೦). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಪ್ಪೆ. [ಸಂ.]

ಗೋಮಾರಿ (ನಾ). ದನಕರುಗಳ ಬಾಯಿ ಮತ್ತು ಕಾಲುಗಳಿಗೆ ತಗಲುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ: ವರವೈಶಾಖದ ಮಾಘಪುಷ್ಯವೆರಸಂತಾಷಾಢದೊಳ್ ಶ್ರಾವಣಾಂತರದೊಳ್ ಚಂದ್ರಸುತೋದಯಂ . . . ಸಂತಸ ಮಕ್ಕುಮಾವುದಯದೊಳ್ ಗೋಮಾರಿ ರೋಗೋತ್ಕಟಂ (ಅಟ್ಟಮ.೨-೭೮).

[ಗೋ + ಮಾರಿ/ತಮಿ. ಕೋಮಾರಿ; ತೆಲು. ಗೋಮಾರಿ]

ಗೋಮಾರಿಕಬ್ಬು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಬ್ಬು; ದನಗಬ್ಬು: ಮಲಸೀಮೆಯಲ್ಲಿ ಗೋಮಾರಿಕಬ್ಬು ಎಂದರೂ ಹೊಟ್ಟೆಯ ಕಬ್ಬುಎಂದರೂ ಒಂದೇ ಪರಿಯಾಯವು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೧೮೨).

[ಗೋಮಾರಿ? + ಕಬ್ಬು$_2$ (<ಕರ್ವು$_1$)]

ಗೋಮಾಳ$_1$ (ನಾ). ದನಕರುಗಳ ಮೇವಿಗಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಿರುವ ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಹುಲ್ಲುಗಾವಲು: ಆ ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದ ಗದ್ದೆ ಬೆದ್ದಲು ತೋಟ ತುಡಿಕೆ ಮನೆ × × × ಗುತ್ತಿಗೆ ಬಸ್ತಿ ಗೋಮಾಳ ಸುಂಕ ಸುವರ್ನಾದಾಯ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೦, ೫೬-೧೪; 1429); ಹೊಲಗದ್ದೆಗಳೂ ಹಸುರು ಹುಲ್ಲಿನ ಗೋಮಾಳಗಳೂ . . . ಸಮುದ್ಧೂರಿನ ಕಳೆಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿದ್ದವು (ಹುಟ್ಟಹ. ೧).

[ಗೋ + ಮಾಳ$_4$]

ಗೋಮಾಳ$_2$ 'ಗೋಮಾಳಿ' ನೋ.

ಗೋಮಾಳಿ, ಗೋಮನಾಳಿ, ಗೋಮಾಳ$_2$, ಗೋಮಾಳೆ (ನಾ).= ಗೋಣ್ಣಾಳಿ: ಬಾಲತನದಲಿ ತಾಟಕಿಯ ಗೋಮಾ[ಪಾಠಾಂ. ನಾ]ಳಿಯನು ಗೋರಿದನು (ತೊರರಾ. ೧-೨-೨೦); ಮುಂದಲೆವಿಡಿದಗೆದು ಗೋಮಾಳಿಯ ನವುಕಿ (ನಿಜಸಾಂ. ೯೭-೩೪). **ಗೋಮನಾಳಿ:** ಗೋಮನಾಳಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ತಳ್ಳಿದ (ರೂಢಿ). **ಗೋಮಾಳ$_2$:** ಗೋಮಾಳ ಹಿಡಿದು ಹೊರಗೆ ನೂಕು (ರೂಢಿ). **ಗೋಮಾಳೆ:** ನಾಯಿ . . . ಹಾರಿ ಕಳ್ಳನ ಗೋಮಾಳೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ಕಚ್ಚಿ ಕೆಡವಿ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಬಗುಳಿತು (ಕಥಾಮಂ. IV, ೪೨).

[<ಗೋಣ್ಣಾಳಿ]

ಗೋಮಾಳೆ 'ಗೋಮಾಳಿ' ನೋ.

ಗೋಮಿ (ನಾ). ದನಕರುಗಳ ಸಂಪತ್ತುಳ್ಳವನಂ; ಗೋವಳಿಗ; ಹಸಂಗಳ ಒಡೆಯ: "ಗೋಮಿ ಬಹುಗೋಧನಂ ಗೋಸ್ವಾಮಿ ಗವಾಧಿಪತಿ ತಾನವಂ ಗೋವಳಿಗಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೧-೧೪); "ಗೋಪತಿ ಗೋಮಿಯೆನಲು ತುಱುವಾಳನಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೫೭-೧೦).

[ಸಂ. ಗೋಮಿನ್]

ಗೋಮಿಕೆ (ನಾ).=ಗೋನು: "ಗೋಮಿಕೆಯೆನಲು ಗೋನು" (ಮಂಗರಾ. ೪೨-೩೭). [?]

ಗೋಮಿನಿ (ನಾ). ೧. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪತ್ನಿ; ಲಕ್ಷ್ಮಿ: "ಶ್ರೀರಾಮೆ ಲಕ್ಷ್ಮಿ ಗೋಮಿನಿ . . . ಇಂದಿರಾ ನಾಮಂಗಳ್" (ವಸ್ತುಕೋ. ೫-೨೬); "ಶರಧಿಸುತೆ ರಾಮೆ ಗೋಮಿನಿ ಲಕ್ಷ್ಮಿ . . . ಮನ್ಮಥಮಾತೆಯೆನಲು ಸಿರಿಗಕ್ಕು ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೭-೧೮); ಎಳೆವೆಣ್ಣಾ ಧವಳಾತಪತ್ರದ ನೆಳಲ್ ಸಂಪ್ರೀತಿಯೊಳ್ ಕೂಡೆ . . . ಚಾಪಳಮಂ ಗೋಮಿನಿ ಬಿಟ್ಟು ಪೇರುರದೊಳೆಂದುಂ ಲೀಲೆಯಿಂದಾಡೆ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೮೭-೧೬; 1177); ಅಲಸದೆ ಮನ್ನಿತಿಗೋಮಿನಿ ನೆಲಸುಗೆ ಗುಣಭದ್ರಪದಪಯೋಜಾಸನದೊಳ್ (ಧರ್ಮನಾ. ೧-೨೨). ೨. ಇಳೆ; ಭೂಮಿ. 'ಗೋಮಿನೀವಲ್ಲಭ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಗೋಮಿನೀ]

ಗೋಮಿನೀಧವ (ನಾ). ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿ; ವಿಷ್ಣು: ಆದಿವರಾಹರೂಪದೊಳೆ ನೀನಂದೆತ್ತಿದ್ದೆ ಗೋಮಿನೀಧವ . . . ಭೂಗೋಳಮಂ (ಜಗವಿ. ೦-೫೭).

[ಸಂ. (ಗೋಮಿನೀ + ಧವ)]

ಗೋಮಿನೀಪತಿ (ನಾ).=ಗೋಮಿನೀಧವ: ದಯೆಯಿಂದಸ್ಮದ್ಗರ್ಭದೊಳ್ ಗೋಮಿನೀಪತಿ ನೀಂ ಪುಟ್ಟಿದೆ (ಜಗವಿ. ೩-೫). [ಸಂ. (ಗೋಮಿನೀ+ಪತಿ)]

ಗೋಮಿನೀವಲ್ಲಭ (ನಾ). ಭೂಮಿಯ ಒಡೆಯ; ರಾಜ: ತುರಗಾರೋಹಣದಿಂದಮೊರ್ಮೆ . . . ವನವಾರಿಕ್ರೀಡೆಯಿಂದೊರ್ಮೆ ಚಿತ್ರರುಚಿಪ್ರೀತಿಗಳಿಂದೆ ಪೊಟ್ಟುಗಳೆವಂ ಶ್ರೀ ಗೋಮಿನೀವಲ್ಲಭಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೨೪). [ಸಂ. (ಗೋಮಿನೀ + ವಲ್ಲಭ)]

ಗೋಮಿನೀಸದನ (ನಾ). ಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆ ಆವಾಸವಾಗಿರುವವನು; ಶ್ರೀನಿವಾಸ; ವಿಷ್ಣು: ಪರಹಿತವ್ಯಾಪಾರದೊಳು ಗೋಮಿನೀಸದನಂ ಶಂಕರಸೆಟ್ಟಿಯೆಂದು ಹೊಗಳ್ಗುಂ ವಿಶ್ವಂಭರಾ ಮಂಡಳಂ (ಕಇ. IV, ೧-೭೦ ; 1204). [ಸಂ. (ಗೋಮಿನೀ + ಸದನ)]

ಗೋಮು$_1$, ಗೋವು$_1$ (ನಾ). ೧. ಹಲವು ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳು; ಜರಿ: (ಕ). ೨. ಕುದುರೆಯ ಮೈಮೇಲೆ ಕಾಣುವ ಹೀನಸುಳಿ; "ಕುದುರೆಯ ಕೆಟ್ಟಸುಳಿ" (ಜಾನಕೋ. ೫೨). ೩. "ಕುಂದು ಕೊರತೆ" (ಜಾನಕೋ. ೫೨): ಈ ಪರಮಹಾಶಯರು ಸುಂದರರೂ ವೀರರೂ . . . ಆಗಿದ್ದರೂ ಇದೊಂದು ದೊಡ್ಡ ಗೋಮು ಯಾಕಿರುವುದಾದೀತು ? (ಪವಶೀ. ೫). **ಗೋಮು**$_1$: ೨. ರೋಮ ಇದ್ದರೇನು ಗೋಮ ತಿಳೀದೇ (ಗಾದೆ). [<ಪ್ರಾ. ಗೋಮಿಅ ; ಗೋಮಿ./ಮರಾ. ಗೋಮ]

ಗೋಮು$_2$ (ನಾ). ದೊಡ್ಡಸ್ತಿಕೆಯ ನಟನೆ; ಡೋಂಗು; ಡೌಲು: (ಕ). [? / ತೆಲು. ಗೋಮು / ಮರಾ. ಗೋಮಾ]

ಗೋಮುಖ (ನಾ). ೧. ಗೋವಿನ ಮುಖ; ಹಸುವಿನ ಮುಖ. ೨. ಸಾರು ಮೊದಲಾದ ದ್ರವಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಬಡಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಚೊಪಾದ ಮೂತಿಯುಳ್ಳ ಪಾತ್ರೆ; ಕಾಗೆ: ಗೋಮುಖದಲ್ಲಿ ಸಾರು ಬಡಿಸಿ (ರೂಢಿ). ೩. ದೇವತಾ ವಿಗ್ರಹಗಳಿಗೆ ಮಾಡಿದ ಅಭಿಷೇಕ ಜಲವು ಹರಿದು ಹೋಗಲು ಮಾಡಿರುವ ಹರಿ; ಜಲಹರಿ; ಪಾಣಿವಟ್ಟಲು: ಇಂತೀ ತ್ರಿವಿಧಭೇದ ವರ್ತುಳ ಗೋಮುಖ ಗೋಳಕಾಕಾರ ಕೂಡಿದ ಲಿಂಗವಾದಲ್ಲಿ (ವೀಶೈವಮಾ. ೬-೨೫). ೪. ವಿಲೇಪನ; ಅನುಲೇಪನ: "ಅನುಲೇಪನದೊಳಾರ್ಯೆಯ ಗೋಮುಖಮೆನಿಪ್ಪುದು" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೯-೮). ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ: ಮೊಳಗುವ ಕಹಳಾರವದ ಡಿಂಡಿಮ ಮುರಜ ಗೋಮುಖ ಪಟಹ . . . ಢಕ್ಕೆ ಡವುಡೆಗಳ ಬಿರಿಯೆ ನೆಲನಳ್ಳಿರಿವ ವಾದ್ಯದ ಹರುಷತರ ನಿರ್ಘೋಷದಬ್ಬರ (ಕುವ್ಯಾ.ಶ. ೨-೫); ಗಜರಿದವು ಡಂಗುರಂ ಪೆರ್ಗಹಳೆ ಗೋಮುಖಗಳು (ಶರಶ. ೨೯-೧೮). ೬. ಮದ್ಯಪಾನದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು: "ಆಸವಾಸಕ್ತನಶುದ್ಧವಾದ್ಯ ಪಶುತುಂಡ ವಿಲೇಪನ ಗೋಮುಖಾಹ್ವಯಂ" (ನಾನಾರ.೨೧). ೭. ಕಂಡಿ; ರಂಧ್ರ: (ಕ) [ಗೋ + ಮುಖ]

ಗೋಮುಖವ್ಯಾಘ್ರ (ನಾ). ಮೇಲ್ನೋಟಕ್ಕೆ ಹಸುವಿನಂತೆ ಸಾಧುವಾಗಿ ಕಂಡರೂ ಒಳಗೆ ಹುಲಿಯಂತೆ ದುಷ್ಟಗುಣಗಳುಳ್ಳವನು; ಕಪಟಿ: ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಗೋಮುಖವ್ಯಾಘ್ರಗಳು ಎಷ್ಟಿಲ್ಲ? (ಆಷಾಭೂ. ೪೪). [ಗೋಮುಖ + ವ್ಯಾಘ್ರ]

ಗೋಮುಖಸೂತ್ರ (ನಾ). ವಿಗ್ರಹದ ಪೀಠಗಳಿಂದ ಅಭಿಷೇಕದ ನೀರು ಹರಿದುಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡಿರುವ ಪ್ರಣಾಳಿಕೆ: "ಪ್ರಣಾಳೀ, ಪಯಸಃ, ಪದವ್ಯಾಂ—ಗೋಮುಖಸೂತ್ರ ಬಚ್ಚಲು ದೋಣೀ ಮುಂತಾದ ನೀರು ಹರಿಯುವ ದಾರಿಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೭೯). [ಗೋಮುಖ+ಸೂತ್ರ?]

ಗೋಮುಖಾಸನ (ನಾ). [ಯೋಗ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಸನ: ಎಂಬತ್ತುನಾಲ್ಕಾಸನಬಂಧಗಳೊಳಗೆ ಸಿದ್ಧಾಸನ ಪದ್ಮಾಸನ ಸ್ವಸ್ತಿಕಾಸನ ವೀರಾಸನ ಗೋಮುಖಾಸನ ಸುಖಾಸನಂಗಳೇ ಜಪಸಿದ್ಧಿಗೆ ಯೋಗ್ಯಗಳಾದ ಷಡಾಸನಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೯೫). [ಗೋಮುಖ + ಆಸನ]

ಗೋಮುಖಿ (ನಾ). ೧. ಜಪಸರವನ್ನು ಇಡುವ ಚೀಲ: ಗೋಮುಖಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೈಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟು ಜಪಮಾಡುತ್ತಲೂ ಧ್ಯಾನಸ್ಥರಾಗಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡಿದ್ದರು (ಮಂಜುಳ. ೬). ೨. [ಜೈನ] ಒಂದು ವ್ರತದ ಹೆಸರು: ನಂದಗೋಪನಂ ಬರಿಸಿ ತಾಮುಂ ಗೋಮುಖಿಯೆಂಬ ನೋಂಪಿಗೆ ಬಂದುದ ನಱಿಪಿ (ಬಂಹರಿ. ೬-೨೪ ವ). [ಸಂ. ಗೋಮುಖೀ]

ಗೋಮುಳ್ಳು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಗೋಮುಳ್ಳು, ರಾಜಬುರಿ ಹಣ್ಣು (ವೃಜಿಗಿ. ೬೭-೧೩೬೦). [?]

ಗೋಮೂತ್ರ (ನಾ). ೧. ಹಸುವಿನ ಮೂತ್ರ; ಗಂಜಲ: ತಣಿಯುಂಡ ಮರ್ದಂ ಗೋಮೂತ್ರದಿಂದೆ ಬಾಯ್ಸೂಸಿದವೋಲ್ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೪೪). ೨. ನಡೆಯುತ್ತಾ ಮೂತ್ರಿಸಿದ ದನದ ಗಂಜಲದಿಂದ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಉಂಟಾದ ಅಂಕುಡೊಂಕಾದ ರೇಖೆ: ವಾತನಾಡಿಯು ಗೋಮೂತ್ರದ ಹಾಗೆ ಡೊಂಕಾಗಿ ನಡೆವುದು (ಸಕವ್ಯ. ೧೩). ೩.=ಗೋಮೂತ್ರಕ: ಅಗ್ಗಳಮಾಗಿ ಕಾಲ್ಗಿಡಿಸಲುಂ ಮುರಿದು ಕಿಟ್ಟಿಡಂ ತಡಮೊಂಬಿವಱಿಂದಂ ಬಾಹು ಕೈಕೊಳ್ಳೆಂಬಿವು ಮೊದಲಾಗಿ ಗೋಮೂತ್ರಮಂಡಲಮುಮಾಕಾಶಂ ಪೇಜವಿತಿಯುಂಬ ವಿಧಿಗಳೊಳ್ ಬಂದು ನೆಲೆಗಿಡಿಸಲುಂ ಪೊಲಗಿಡಿಸಲುಂ ಬಲ್ಲಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೨೩ ವ). [ಗೋ + ಮೂತ್ರ]

ಗೋಮೂತ್ರಕ (ನಾ). ಗದಾಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಟ್ಟು,-ವರಸೆ: ಬಿಡುವ ಬಿಡಿಸುವ ಪರರ ಘಾಯವ ತಡೆವ ಗೋಮೂತ್ರಕದ ಚಿತ್ರದ . . . ಅವಗಡಿಸುವೌಕುವ ಕುಶಲದಲಿ ಕಾದಿದರು ಸಮರದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೬-೨೪). [ಸಂ.]

ಗೋಮೂತ್ರಿಕೆ (ನಾ). ೧. = ಗೋಮೂತ್ರಕ: ಭೀಮನು . . . ಮಂಡಲಗಳು ಯಮಕಗಳು ಗೋಮೂತ್ರಿಕೆ ಮುಂತಾದ ಚಿತ್ರವಿಚಿತ್ರವಾದ ಗತಿಗಳಲ್ಲಿ ಓಡಾಡುತ್ತ ಎದುರಾಳಿಯನ್ನು ಬುದ್ಧಿಭ್ರಮೆಗೊಳಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಯತ್ನಪಟ್ಟನು (ವಚಭಾ. ೩೦೭). ೨. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಿತ್ರಬಂಧ; ಒಂದು ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಾರ್ಧವೂ, ಆ ಪೂರ್ವಾರ್ಧದ ವಿಷಮಾಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಉತ್ತರಾರ್ಧದ ಸಮಾಕ್ಷರಗಳೊಡನೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸೇರಿಸಿದಾಗ ಆಗುವ ಶ್ಲೋಕಾರ್ಧವೂ ಒಂದೇ ಆಗಿರುವ, ಹಾಗೆಯೇ ಶ್ಲೋಕದ ಉತ್ತರಾರ್ಧವೂ, ಆ ಅರ್ಧದ ವಿಷಮಾಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಪೂರ್ವಾರ್ಧದ ಸಮಾಕ್ಷರಗಳೊಡನೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸೇರಿಸಿದಾಗ ಆಗುವ ಶ್ಲೋಕಾರ್ಧವೂ ಏಕರೂಪವಾಗಿರುವ ಬಂಧ. ಇದರ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಾರ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಸಮಾಕ್ಷರಗಳು ಒಂದೇ ಆಗಿರುತ್ತವೆ: ಇದು ಪಣವಬಂಧಮುಂ ಗೋಮೂತ್ರಿಕೆಯುಮಕ್ಕುಂ (ಮದತಿ. ೧-೪೦ ವ); ಮುರಜಂ ಗೋಮೂತ್ರಿಕೆ ಪುಷ್ಕರಮರ್ಧಭ್ರಮಣ ಸರ್ವತೋಭದ್ರಂಗಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೫೬೯). ಉದಾ: ಜಲದಾಗಮದಿಂ ಚಿತ್ತಸ್ಖಲಿತಂ ಕೇಕಿನರ್ತನಂ ಜಲದಾಗಮದಿಂ ಚಿತ್ತಸ್ಖಲಿತಂ ಕೇಳನಲ್ಲನಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೧೨೪).

ಜ ಲ ದಾ ಗ ಮ ದಿಂ ಚಿ ತ್ತ ಸ್ಖ ಲಿ ತಂ ಕೇ ಕಿ ನ ರ್ತ ನಂ

ಜ ಲ ದಾ ಗ ಮ ದಿಂ ಚಿ ತ್ತ ಸ್ಖ ಲಿ ತಂ ಕೇ ಳ ನ ಲ್ಲ ನಂ :

[ಸಂ. ಗೋಮೂತ್ರಿಕಾ]

ಗೋಮೆ 'ಗೋಮು$_2$' ನೋ.

ಗೋಮೇದಕ (ನಾ). ನವರತ್ನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: "ಬಂಧುರ ಪಿಶಂಗಾಶ್ಮವೆನೆ ಗೋಮೇದ[ಪಾಠಾಂ. ಧಿ]ಕಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩೧-೬). [ಸಂ.]

ಗೋಮೇದಿಕ 'ಗೋಮೇಧಿಕ' ನೋ.

ಗೋಮೇಧ (ನಾ). ಗೋವನ್ನು ಬಲಿಕೊಡುವ ಯಜ್ಞ. [ಗೋ + ಮೇಧ]

ಗೋಮೇಧಿಕ, ಗೋಮೇದಿಕ (ನಾ).=ಗೋಮೇದಕ : "ಪಿಂಗಸ್ಫಟಿಕ – ಗೋಮೇಧಿಕ" (ಒಷಧಿ. ೯೮) ; ಗೋಮೇಧಿಕದ ಭಿತ್ತಿಯೊಳಂ ಚಂದ್ರಕಾಂತದ ಗವಾಕ್ಷಂಗಳೊಳಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೮–೫೦ ವ) ; ಗೋಮೇಧಿಕಾಂಚಿತ ನವೀನ ವಿಟಂಕಪಾಳೀ (ಹಮ್ಮೀರ. ೪–೩೮) ; ತೊಳಪ ವೈಡೂರಿಯದ ಮದನಕ್ಕೆ ಮಿಱುಪ ಗೋಮೇಧಿಕದ ಬೋದಿಗೆಗಳ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೭–೨೩). **ಗೋಮೇದಿಕ :** ಅದೊ ಅಲ್ಲಿ ಗೋಮೇದಿಕಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೮೬–೨೮).
[< ಸಂ. ಗೋಮೇದಕ]

ಗೋಯಿಂದ (ನಾ).=ಗೋವಿಂದ. ೨. 'ಗೋಯಿಂದಯ್ಯ', 'ಗೋಯಿಂದರಸ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಗೋವಿಂದ]

ಗೋಯಿಂದಪೊಡ್ಡಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ದೇಗುಲದ ಸೂಳೆ ಗೋಯಿನ್ದಪೊಡ್ಡಿಯ ಮಗಳು ಬಾದಿ(?ಳಿ)ಪೊಡ್ಡಿಯೆಂಬೊಳ್ (ಇಆ. XI, ೧೨೫–೪ ; 778). [ಗೋಯಿಂದ + ಪೊಡ್ಡಿ]

ಗೋಯಿಂದಮ್ಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಗೋಯ್ಯಿನ್ದಮ್ಮಗಳ ಊಗಣ್ಣಾಗ ಬೆದೆನ್ನೆಲ್ಮಱ್ಕೊಟ್ಟರ್ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೨, ೫೮–೪ ; 825).
[ಗೋಯಿಂದ + ಅಮ್ಮ$_1$]

ಗೋಯಿಂದಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಇದರ್ಗೆ ಸಾಕ್ಷಿ ಗೋಯಿನ್ದಯ್ಯನುಂ (ಎಕ. IV. ಶ್ರೀರಂಗ. ೧೬೦–೧೬ ; ಸು. 800).
[ಗೋಯಿಂದ + ಅಯ್ಯ$_1$]

ಗೋಯಿಂದರ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀ ಗೋಯಿಂದರ ಬಲ್ಲಹಂ ಪ್ರಿಥುವೀರಾಜ್ಯಂಗೆಯೆ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೧–೧ ; 797 ?) ; [ರಾ]ಜಪರಮೇಶ್ವರ ಗೋಯಿನ್ದರ ಭಟಾರರಾ (ಇಆ. XI, ೧೨೭–೫ ; 803). 'ಕನ್ನರ' ಪರಾ. [ಗೋಯಿಂದ + ಅರ$_4$]

ಗೋಯಿಂದರಸ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಶ್ರೀಮಾಱಗ್ಗೋಯಿನ್ದರಸರ್ ಪ್ರಭೂತುಙ್ಗ ಮರಿಯುದೆಯುಂ ದಯೆಗೆಯ್ದಂ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೪೨, ೪೭–೮ ; 790). [ಗೋಯಿಂದ + ಅರಸ$_1$]

ಗೋಯಿತಿ (ನಾ). (?) : ಅಕ್ಕಣಬ್ಬೆ ಗೋಯಿತಿ ಕೋಟೆಯಮ್ಮನಕ್ಕಂ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೯, ೭೯–೪ ; 964). [?]

ಗೋಯೆ (ನಾ). ಕಾವಲುಗಾರ; ಪಾಲಕ; ರಕ್ಷಕ : ಅಗುರ್ವುವೆತ್ತಱಿಕೆಯ ಬೇಡವಟ್ಟಗಳ ಬೂತುಗಬೀರುಗ ಗೋಯೆ[ಪಾಠಾಂ. ಲೆ]ಯರ್ಕಳಂ ನೆಱೆಯರೆನಿಪ್ಪೊರ್ಗಂ ಕಿಡಿಸಲಂಕದ ಮುನ್ನಿನ ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳ್ ಪೆಱರಳವಳ್ತುವಂ ಕಿಡಿಸಿತೊಟ್ಟಜೆ ತೈಲಪ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ. (ಕಾವ್ಯಾವ. ೨೧೨)
[<ಪ್ರಾ. ಗೋಅ./ಸಂ. ಗೋಪ]

ಗೋರ್, ಗೋರು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳು ; ಕೆರೆದು ತೆಗೆ : ಗಜಂ ಮಣ್ಣಂಗೋರೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೬೬–೧೦). ೨. ಬಲೆಯಿಂದ ಮೀನು ಹಿಡಿ : "ಗೋರ್–ಜಾಲಕರಣೇ (ಬಲೆಯಿಂದ ಮೀನುಹಿಡಿ)" (ಶಮಧಾ) ; ನೇರ್ದಂ, ಬಾರ್ದಂ, ಗೋರ್ದಂ, ಸೋರ್ದಂ (ಶಮದ. ೪೦). ೩. ದೋಚು; ಕವರು: ಪೀರ್ದಮರ್ದುರ್ಣಟೆಯುಂ ತಳ್ಕೆಗೆ ಸಾರ್ದುರ್ . . . ಒಡವೆರಸಲ್ ಕಾಮಂ ಗೋರ್ದಬಲೆಯರೊಡನೆ ತೊಱೆವರೇಕಾದಶಿಯೊಳ್ (ಮನ್ಮವಿ. ೩–೨೧). ೪. ಗೆರೆಹಾಕು ; ಕೆರೆ; ಚುಚ್ಚು ; ತಿವಿ. 'ಗೋರಿಕಲ್' ಪರಾ. **ಗೋರು$_1$:** ೧. ಬ್ರಹ್ಮ ಮಣೆಯಾದ ವಿಷ್ಣು ಬಲೆಯಾದ ಸಕಲ ದೇವತಾ ಕುಲವೆಲ್ಲ ಗೋರುವ ದಾರವಾದರು (ಗುಪ್ತಮಂ. ೭೭) ; ಬಳಿಕವ ಗೋರಿದನು ಗುಡಿಯಿಱಿದು ಬಾಲದ ಗೋರೆಯಲಿ ತಳಮಗುಚಿದನು ತೋರಣದ ಸಾಲುಗಳ (ತೊರರಾ. ೫–೭–೧೬) ; ವೆಂಕಟರಮಣಯ್ಯ ಹಂಡೆಯಿಂದ ನೀರನ್ನು ಗೋರಿ ಗೋರಿ ಮೈಮೇಲೆ ಸುರಿದುಕೊಂಡರು (ಸರಸ. ೫೮) ; ಕೆನೆಸುಣ್ಣವನ್ನು ಉಗುರಿನಲ್ಲಿ ಒಂದಿಷ್ಟು ಗೋರಿಕೊಂಡು ಎಡ ಅಂಗೈಗೆ ಹಚ್ಚಿ (ನನ್ನೂರು. ೧೮೨). ೩. ಇದೋ ಆಣತಿಯನಿತ್ತಪೆನ್ . . . ಲಂಕೆಯ ನಿರದೆ ಗೋರಿ ಸೋವಲ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೭೩–೭೪೯); ಇಬ್ಬರು ಹುಡುಗರು . . . ತಮ್ಮ ಕೈಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದುದನ್ನು ಗೋರಿಕೊಂಡರು (ಪುನರು. ೧೫೯). ೪. 'ಗೋರುಳಿ' ಪರಾ. ೫. ತೂರಿ ರಾಶಿಮಾಡುವುದರಿಂದ ಕಾಳಿನಲ್ಲಿಯ ಕಸವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸು: (ಕ). ೬. = ಗೋರಿಸು ೨: ಗದ್ದೆ ಗೋರುವ ಹಲಗೆಯಲ್ಲಿ ಎಲೆ ಹಾಸಿ (ಕಏಪು. ೪೪–೩). ೭. ಗಾಯಗೊಳಿಸು ; ನೋಯಿಸು ; ಹಿಂಸಿಸು: ಶೋಕಪನ್ನಗಘೋರವಿಷ ಮುನಿವರನ ಹೃದಯವ ಗೋರಿತೇನೆಂಬೆನು ಲತಾಂಗಿಯರಳಲ ಕಳವಳವ (ಕುಮ್ಯಾಗ. ೧೧–೯); ಬಾಲತನದಲಿ ತಾಟಕಿಯ ಗೋನಾಳಿಯನು ಗೋರಿದನು(ತೊರರಾ.೧–೨–೨೦); ಸಾರೆಯಿಹ ವೈರಿಯನೆ ಗೋರುವೀ ಕೂರಂಬು (ದಿಲೀಚ. ೧–೫೧).
[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಕೋರು, ಕೋಲು ; ಮಲ. ಕೋರು ;
ತುಳು. ಕೋರು, ಗೋರು ; ತೆಲು. ಗೋಕು]

ಗೋರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : "ಗಂಧಾಢ್ಯಃ – ಕುಂಕುಮ, ಗೋರ, ಹೇರಿಳೆ (ಹಿರಳಿ ?)" (ಒಷಧಿ. ೪೪). [?]

ಗೋರಂಟ 'ಗೋರಂಟೆ' ನೋ.

ಗೋರಂಟಿ$_1$ 'ಗೋರಂಟೆ' ನೋ.

ಗೋರಂಟಿ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ಮದರಂಗಿ ; ಮೆಹಂದಿ. ☞ ಇದರ ಎಲೆಯಿಂದ ತೆಗೆದ ರಸವನ್ನು ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳು ಅಲಂಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಉಗುರು, ಕೈ ಮತ್ತು ಪಾದಗಳಿಗೆ ಹಚ್ಚುವರು : ಗೋರಂಟಿ ಮದರಂಗಿ (ಮೈಜಿಗಿ. ೪೯–೯೮೪) ; ಗೋರಂಟಿಯ ಬಣ್ಣದಿಂದ ರಂಜಿಸುವ ಹಸ್ತಪಾದಗಳು (ದೌಲತ್. ೫೧೨). [←ತೆಲು. ಗೋರಂಟ]

ಗೋರಂಟೆ, ಕೋರಂಟಿ, ಗೊರಟಿ, ಗೊರಟೆ$_2$, ಗೋರಂಟ, ಗೋರಂಟಿ$_1$, ಗೋರಟಿ, ಗೋರಟೆ (ನಾ). ಕೆಂಪು, ನೀಲಿ, ಬಿಳಿ ಅಥವಾ ಹಳದಿ, ಹೂವುಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ಸ್ಫಟಿಕದ ಗಿಡ ; ಕುರಂಟಕ: "ಕಿಂಕಿರಾತಂ, ಕುರಂಟಕಂ–ಈ ೨ ಗೋರಂಟೆ" (ಹಲಾಯು. ೩೫–೫೪); ಗೋರಂಟೆಯ ಬಿತ್ತಂ ಪಟನೀರಿಂ ಕುಡಿಯಿಸುವುದು(ಲೋಕೋಪ. ೯–೧೭೮) ; ಗೋರಂಟೆ ವೃಕ್ಷವಂ ಸ್ತ್ರೀಜನರು ಆಲಿಂಗನಂಗೈದರೆ ಚಿಗುರುಗಳಾಗಿ ಪುಷ್ಪಂಗಳಂ ಧರಿಸುವವು (ಸೌಗಂಧಿ. ೪೩೯). **ಕೋರಂಟಿ :** ಪಾರಿಜಾತದ ಪುಷ್ಪ ಇರುವಂತಿಗೆ ಪುಷ್ಪ . . . ಕೋರಂಟಿ ಸಿಂಹಾಚಲ ಸಂಪಿಗೆ (ಸಿದ್ಧಪು. ೧೮–೯೧). **ಗೊರಟಿ :** "ಝಿಂಟಿ – ಕರಿಯ ಗೊರಟಿ" (ಅಕಾನಿ. ೧೧–೩). **ಗೊರಟೆ$_2$:** ಗೊರಟೆ ಸಂಪಗೆಯಾದಿಯಾದಾ ತರುಗಳಿಗೆ ಪರ್ಬಿಪರ್ಪ ವನಲತೆ (ರಾಮಾಸಂ. ೩–೫–೫೮) ; ಮುಡಿಸಿದ್ದ ಗೊರಟೆ ಹೂಗಳ ಹಳದಿಯ ನಡುವೆ ಕೆಂಪು ಪರ್ವತ ಬಾಳೆಯ ಹೂಗಳೂ . . . ರಂಜಿಸಿದ್ದುವು (ಮಲೆಮ. ೯೮). **ಗೋರಂಟ :** "ನೀಲಿ, ಝಿಂಟೀ, ಬಾಣಾ, ದಾಸೀ, ಆರ್ತಗಳ:–೫ ಕರೀಹೂವುಳ್ಳ ಗೋರಂಟದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂಶಿ. ೧೧೩). 'ಮುಳ್ಳು ಗೋರಂಟ' ಪರಾ. **ಗೋರಂಟಿ$_1$:** "ಸಹಾ, ಕುಮಾರೀ, ತರಣೀ – ಈ ೩ ಗೋರಂಟಿ" (ನಾಚಿರಾ. ೧೦೮). **ಗೋರಟಿ :** ಅದರಗಂಟಿ ಗೋರಟಿ ರುದ್ರಗಂಟಿ ಜಾಜಿ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೨೦೦). **ಗೋರಟೆ:** "ಝಿಂಟಿಕೆ ಬಾಣನೀಲಿಕಂ ಗೋರಟೆಯೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೩೭–೨೦) ; ಕುರಂಟ – ಗೋರಟೆ (ಶಮದ. ೨೭೦ ಪ್ರಯೋ) ; ಕೊಱವಾವಿನ ತೂರ್ಯನ ವಿಷಮುಱಿಗುಂ ಗೋರಟೆಯ ಮೂಲಮಂ ಪೂಸಲೊಡಂ (ಖಮದ. ೧೦–೬೮) ; ಅರಿಸಿನ ಗೋರಟೆ ಕೆಂಜಾಜಿಯದಿರ್ಗಂತಿ ಕರಿಯ ಗೋರಟೆರಸದಿಂದ (ಜ್ಞಾನಚ. ೪೦–೫೨). [< ಸಂ. ಕುರಂಟ]

ಗೋರಕ್ಷ (ನಾ). ೧. ಗೋವುಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವನು ; ಗೋಪಾಲ : ಗೋವಿಂದ ಗೋಪಿಕಾರಮಣ ಗೋಕುಲವಾಸ ಗೋವ[ಳ]ರಾಣ್ಮ ಗೋರಕ್ಷ (ಶತಸಾಂ. ೬೧–೫). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಹಾಲೆ : "ಜೀವ್ಯಾ – ಹಾಲೆ, ಗೋರಕ್ಷ, ದುಗ್ಧಿ, ಅಣಿಲೆ" (ಒಷಧಿ. ೬೨); ಗೋರಕ್ಷನ

ಮೂಲಿಕೆಯಾ ಕ್ಷೀರವುಮಂ ಪಟ್ಟಿಯಿಂದೆ ಯೋಜಿಸಿ ಮಡಗುಗೆ (ಖಮದ. ೬-೫೪). ೩. ನಾಥಪಂಥದ ಒಬ್ಬ ತಪಸ್ವಿ; ಗೋರಖನಾಥ: ಕೃಪೆಯಿಂದಾಗಳಾ ಗೋರಕ್ಷನಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದ ಪ್ರಭುರಾಯ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೧೯-೧೪).
[ಸಂ.]

ಗೋರಕ್ಷಕ (ನಾ). ಗೋಪಾಲಕ; ಗೊಲ್ಲ: "ಗೋಪ, ಪಶುಪಾಲಕ" (ನಾನಾರ. ೬. ೫೩). [ಗೋ + ರಕ್ಷಕ]

ಗೋರಕ್ಷಣ (ನಾ). ಪಶುಪಾಲನೆ: "ವೈಶ್ಯನರ್ಯನೆನೆ ಪರದನವಂಗಾರಂಬಂ ವಾಣಿಜ್ಯಂ ಗೋರಕ್ಷಣವೆಂಬ ವಾರ್ತೆ ಜೀವಿಕೆಯಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೨-೬೨). [ಗೋ + ರಕ್ಷಣ]

ಗೋರಕ್ಷದುಗ್ಧಿ (ನಾ). ಸಿಹಿಹಾಲೆ ಗಿಡ (?) : "ಮುನಿಃ –ಗೋರಕ್ಷದುಗ್ಧಿ, ಕುಂಬಳ . . . ಮಾಷರೋಹಿಣಿ" (ಓಷಧಿ. ೧೨೫). [ಗೋರಕ್ಷ + ದುಗ್ಧಿ]

ಗೋರಕ್ಷಮೂಲಿ (ನಾ).=ಗೋರಕ್ಷದಂಗ್ಧಿ (?) ; "ರಸಾಹ್ವಯಂ–ತವರ, ಗೋರಕ್ಷಮೂಲಿ, ಜಟಾಮಾಂಸಿ, ಬಲುಕುಣಿಕೆ" (ಓಷಧಿ. ೧೩೬). [?]

ಗೋರಕ್ಷಾಸನ (ನಾ). [ಯೋಗ] ಆಸನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ: ಮುಖ್ಯವಾದ ಕೆಲವು ಆಸನಗಳು . . . ೪೨. ಗೋರಕ್ಷಾಸನ, ೪೩. ಉಷ್ಟ್ರಾಸನ (ಭಾರದ. ೧೬೭). [ಗೋರಕ್ಷ + ಆಸನ]

ಗೋರಕ್ಷಿ (ನಾ).=ಗೋರಕ್ಷ ೨. (?) : "ಗೋರಕ್ಷದುಗ್ಧಿ, ಗೋರಕ್ಷೀ, ಗೋರಕ್ಷವಂ – ಈ ಮೂಱುಂ ಗೋರಕ್ಷಿಮೂಲ" (ಓಷಧಿ. ೫೦); "ದೀರ್ಘದಂಡೀ – ಗೋರಕ್ಷಿ" (ಓಷಧಿ. ೭೬). [ಸಂ. ಗೋರಕ್ಷೀ]

ಗೋರಕ್ಷೆ (ನಾ). = ಗೋರಕ್ಷ ೨: "ಗಂಧಬಹುಳ – ಗೋರಕ್ಷೆ" (ಓಷಧಿ. ೪೬). [ಸಂ. ಗೋರಕ್ಷಾ]

ಗೋರಜ (ನಾ). ಗೋವುಗಳ ಹೆಜ್ಜೆಯಿಂದೆದ್ದ ಧೂಳು: ಗೋರಜದಿಂದ ಗೋಮೂತ್ರಾಭಿಷೇಕದಲಿ . . . ಎಸಗಿದರಂದು ರಕ್ಷೆಗಳ (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೫-೪೭); ಹೇ ಕೃಷ್ಣ ರಾಧೆಯು ಗೋರಜವನು ನೀನು ಮುಖಮಾರುತವನೂದಿ ಕಳೆದೆ (ಗಾಥಾಸ ೧-೮೯). 'ಗೋರಜಮುಹೂರ್ತ' ಪರಾ. [ಗೋ + ರಜ$_1$]

ಗೋರಜಮುಹೂರ್ತ (ನಾ). ಸಾಯಂಕಾಲದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಮುಹೂರ್ತ; ಗೋಧೂಳಿಯ ಮುಹೂರ್ತ: ಮರುದಿವಸ ಗೋರಜಮುಹೂರ್ತದ ಮೇಲೆ ಲಗ್ನವಾಯಿತು (ಮಂಜುಳ. ೧೮೯); ಸಕಲಸುಮಂಗಲಮೂಲವಾದ ಆ ಪವಿತ್ರ ಗೋರಜಮುಹೂರ್ತವನ್ನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಜನಕರಾಜನಿಗೆ ಹೇಳಿದರು (ತುಳಸಿ. ೯೪). 'ಗೋಧೂಲಿ ಲಗ್ನ' ಪರಾ. [ಗೋರಜ + ಮುಹೂರ್ತ]

ಗೋರಟಿ 'ಗೋರಂಟೆ' ನೋ.

ಗೋರಟೆ 'ಗೋರಂಟೆ' ನೋ.

ಗೋರಥ (ನಾ). ೧. ಎತ್ತುಗಳನ್ನು ಹೂಡಿದ ರಥ; ಎತ್ತಿನ ಬಂಡಿ ವಿರಾಜಿಸಿರ್ದ ಗೋರಥಮಂ ಪೆಂಪಗಲದೊಡನೇಱೆ (ವೃಷವಿ. ೩೮-೭೦). ೨. ಎತ್ತನ್ನು ವಾಹನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು; ವೃಷಭವಾಹನ; ಶಿವ. ೩. ಒಂದು ಪರ್ವತದ ಹೆಸರು: ಅವರು ಗೋರಥಪರ್ವತದ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬಂದರು (ವಚಭಾ. ೭೮). [ಸಂ. (ಗೋ + ರಥ)]

ಗೋರಸ (ನಾ). ೧. ಹಸುವಿನ ಹಾಲು: ಗೋರಸದೊಳ್ಕೂಡಿರ್ದಾಹಾರಮನಾ ಗೋಸ್ತನದಲ್ಲಿ ಗೋವಳನಿಕ್ಕಲ್ಕಾರೋಗಿಸಲಕ್ಕುಂ (ಸಮಹ. ೬-೯೭); ಬಾಲೆಯರು ತವ್ಮೊಳಗೆ ಗೋರಸ ತೈಲ ಕುಂಕುಮ ಗಂಧಜಲದಲಿ ಮೇಲೆ ಹೊಯ್ದಾಡಿದರು (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೮೦-೩೬). ೨. ಮಜ್ಜಿಗೆ: "ಗೋರಸ ದಂಡಾಹತ ಮಥಿತ . . . ಅಂತದು ತಕ್ರಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೨-೧); ಗೋರಸವಿಲ್ಲದ ಭೋಜನ ಪೂರೈಸಿಯೆ ಬರದ ವಿದ್ಯೆ (ಪಂಚಶ. ೨೮-೩೫). [ಗೋ + ರಸ]

ಗೋರಾ (ಗು). ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ: ಗೋರಾ (ಬಿಳಿ) ಮಂದಿಯ ದೊಡ್ಡ ಮನಸ್ಸು ಕಾಳಾ (ಕಪ್ಪು) ಮಂದಿಗೆಲ್ಲಿಂದ ಬರಬೇಕು ಹೇಳಿರಿ (ನಾಪೋಲೀ. ೫೧). [←ಮರಾ. ಗೋರಾ./ ಪ್ರಾ.ಗೋರ. / ಸಂ. ಗೌರ]

ಗೋರಾಗುಮ್ಮಟ (ನಾ). ಬೆಳ್ಳಗೆ ದಷ್ಟಪುಷ್ಟವಾದುದು; ಸುಂದರವಾದುದು; ಚೆಲುವಾದುದು: ಅವನು ಅಷ್ಟೊಂದು 'ಗೋರಾಗುಮ್ಮಟ'ವಾಗಿ ಬೆಳೆದಿದ್ದಾನೆ (ಕಂಬಹು. ೪೮).
[←ಮರಾ. ಗೋರಾಗೋಮಟಾ]

ಗೋರಾಜ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಎತ್ತು; ವೃಷಭ. ೨. ನಂದಿ. ೩. ಚಂದ್ರ. ೪. ಇಂದ್ರ. ೨, ೩, ೪ : ಸಕಲಪ್ರತ್ಯರ್ಥಿ ಧಾತ್ರೀಪರಿತಲ (?) ಪರಿವೃಢ ಗೀರ್ವಾಣ ನಿರ್ವಾಣಕರಂ ಶುಭ್ರಾಭ್ರದುಗ್ಧಾರ್ಣವ ಪುರಹರ ಗೋರಾಜ ಗೋರಾಜ ಗೋರಾಜ ಕರೀಂದ್ರ ಶ್ವೇತಪದ್ಮ ತ್ರಿದಿವಭವಧುನೀ . . . ಅರ್ಧೇಂದುಪ್ರಭಾಭಾಸುರ ವಿಶದಯಶಂ ನೀತಿಮಾಂಧಾತಭೂಪಂ (ಮದತಿ. ೧-೧೨). ೫. ನೀರಿನ ಅಧಿಪತಿ; ವರುಣ. ೩, ೪, ೫: ಸಾರತರ ವಿಭವದೊಳ್ಸುಕುಮಾರತೆಯೊಳ್ಸುಜನವೃತ್ತಿಯೊಳ್ಬ್ರಹ್ಮಸುತಂ ಗೋರಾಜಂ ಗೋರಾಜಂ ಗೋರಾಜಂ ಕೂಚಿರಾಜ ಸಿತಗರ ಗಂಡಂ (ಎಕ. IV, ಚಾಮರಾ. ೧೫೨-೫; ಸು. 1400 ?).
[ಗೋ + ರಾಜ]

ಗೋರಾಜಿ (ನಾ). ಹಸುಗಳ ಹಿಂಡು; ಗೋವುಗಳ ಸಮೂಹ: ತತ್ತೀರದೆ ಕಱುಂಕೆಗೆಳಸುವ ಗೋರಾಜಿಯ ಲೀಲೆ ಕಣ್ಗೆ ಪಡೆದುದು ಚೆಲ್ವಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೨-೨೭). [ಗೋ + ರಾಜಿ$_1$]

ಗೋರಾಡ್ಗಮನ (ನಾ). ವೃಷಭವಾಹನ; ಶಿವ: ಷಡ್ಗುಣೈಶ್ವರ್ಯಧನದಾಪ್ತ ಗೋರಾಡ್ಗಮನ (ಏಕೋಪು. ೮-೨೮).
[ಸಂ. (ಗೋರಾಜ್ + ಗಮನ)]

ಗೋರಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಆಕರ್ಷಣೆ; ಸೆಳೆತ; ಪ್ರಲೋಭನ; ಮರುಳುಗೊಳಿಸುವಿಕೆ: ಕಿವ್ಮನೆ ಸವಣರ ಗೋರಿಗೆ ನೀಂ ಮತಿಗೆಟ್ಟು . . . ಪರತ್ರೆಯನೆ ಕಿಡಿಸಿಕೊಂಡೈ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮-೬೯); ಆನುಮಿಾ ಗೊರವನ ಗೋರಿಯೊಳ್ ಬಿರ್ದೆಂ (ಬಂಹರಿ. ೪-೨೭ ವ). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬೇಟೆ: ಪಾಟಂ ಕಾಮುಕಗಣ ಮೃಗಕೋಟಿಗೆ ಮನಸಿಜನ ಗೋರಿಗಾಡುವ ಪಾಟಂ (ಅಜಿಪು. ೫-೪೪); ಬೇಟೆಕಾಱನು ಮೃಗವನಟ್ಟಿ ಮೃಗ ಗೋ [ಪಾಠಾಂ. ಗು]ರಿಗೊಳಗಾಗದಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೮೩೫); ಇಚ್ಚೆಯಿಂ ಗೋರಿಗೆ ತಂದು ಮುಗ್ಧೆಯ ಮನೋಮೃಗಮಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೪-೮೭); ಜನದ ಬೊಬ್ಬೆಗೆ ಬೆದಱುತಿಪ್ಪ ಮನವೆರಸಿ ಮರುಳಾಗಿ ಗೋರಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದೆರಲೆಗಳನಕಟಕಟ ನಿಷ್ಕರುಣಲುಬ್ಧಕರು ಕೆಡೆಯೆಚ್ಚರು(ಹಚಕಾ. ೫-೨೭); ಆನುಂ ಮೃಗದಂತೆ ಗೋರಿಗೊಳಗಾಗೆ ಗಡ ತನುವ್ಯಾಧ ಬಾಣಬಾಧೆಯದಕ್ಕುಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೨-೭೭). ೩. ಜಿಂಕೆಗಳು ಬಲೆಗೆ ಬೀಳುವಂತೆ ಅವುಗಳನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸಲು ಬೇಟೆಗಾರರು ಹಾಡುವ ಹಾಡು; ಮೃಗಾಕರ್ಷಣೆಯನ್ನು ಮಾಡುವ ಸಂಗೀತ: ಎರಲೆಗೆ ಪಾಡುವ ಗೋರಿಯನರಣ್ಯದೊಳ್ ಮೃಗವಿರೋಧಿಗಂ ಪಾಡುವುದೇ (ಆದಿಪು. ೧೮-೮೦); ಮೃಗಮಂ ಪತಿಯಿಂದಂ ಗೋರಿಗೆ ಪತ್ತಿಸಿ ಗೋರಿಪ ಶಬರಿ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೨-೧೭); ಗಿಳಿ ಸೋವ ನುಣ್ದನಿಯುದೆತ್ತಂ ಗೋರಿ [ಪಾಠಾಂ. ಲಿ]ಯುಂ ಪಾಡುವಂತಿರೆ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೪-೭೬); ಲಲಿತರಾಗದ ರಸದ ಗೋರಿಯ ಬಲುಸವಿಯ ಮೃಗದಂತೆ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೬-೪೮); ಮೆಲ್ನುಡಿದೋಱೆ ಗೋರಿಯುಂ ಸರಸದಿ ಪಾಡಿ ಕೀರಮೃಗಸಂತತಿಗಂ ಮಱಪಿಕ್ಕಿ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೨-೪೦).

ಗೋರಿಯ ಮೃಗ=ಬೇಟೆಗಾರನ ಆಕರ್ಷಣೆಗೆ ಮನಸೋತ ಮೃಗ: ಅಂತಾತಂ ಗೋರಿಯಮೃಗದಂತೆಳಸಿ ಬರ್ಪುದುಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೦-೧೧೧ ವ).
[<ಗೋರ್]

ಗೋರಿ₂ (ನಾ). ಹೆಣವನ್ನು ಹೂಳುವ ಜಾಗ; ಸಮಾಧಿ: ದೌಲತಾಬಾದಿನೊಳ್ ತನಗೆ ಗೋರಿಯಂ ಕಟ್ಟಲಪ್ಪಣೆಯಿತ್ತು (ಕಳನ್ನ. ೯-೮೯); ರಾಜರಾಣಿಯರ ಗೋರಿಗಳಿಗಾಗಿ ಸುಂದರವಾದ ಕಟ್ಟಡಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ (ಮೈವಾಸ್ತು. ೧೩೭).

ಗೋರಿಮಾಡು= ೧. ಸಮಾಧಿಮಾಡು: ಅವನ ಹುಟ್ಟೂರಿನಲ್ಲಿ ಅವನನ್ನು ಗೋರಿಮಾಡಿದರು (ರೂಢಿ). ೨. (ಆಲಂ) ಇಲ್ಲದಂತೆಮಾಡು; ನಿವಾರಿಸು: ನಿದ್ರೆ ಬಂದು ಆವರಿಸಿ ಈ ಚಿಂತೆಯನ್ನು ಗೋರಿಮಾಡಿತು (ಮುರುಕು. ೧೦೫). [←ಪಾರ. ಗೋರ್; ಹಿಂ. ಗೋರಿ]

ಗೋರಿ₃ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪ್ರಾಣಿ (?): ನರಿ ಭುಜಂಗನಿಲಿ ಕೊಂಕನೋತಿಯುಂ ಗೋರಿವೆರಸು ಸಾರಂಗನಿವಹಮುಂ . . . ನಲಿವೊಡಂ (ಜಟ್ಟಮ. ೨-೧). [?]

ಗೋರಿ₄ 'ಗೋರೆ'₂ ನೋ.

ಗೋರಿಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ; ಪೈನಾಹಕ್ಕಿ: ಪ್ರಕಟಿಸಿ ತಿಂಗಳು ನಾಲ್ಕಕ್ಕನಲನ ಸೆಖೆಯಿಂ ಕುಕ್ಷಿಯು ಬಿಲಿದೊಳು ಲಘು ಗೋರಿಕಮಿಹ ಹಂಗೆ ವಿತಸ್ತಿಯು ಮಾನದೊಳಿಹ (ಯೋಗಾಂವಿ. ೧-೩೩). 'ಗೊರವಂಕ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಗೋರಿಕಾ]

ಗೋರಿಕಲ್, ಗೋರಿಕಲ್ಲು₁, ಗೋರಿಗಲ್, ಗೋರ್ಕಲ್ಲು, ಗೋರ್ಗಲ್ಲು (ನಾ). ೧. ಗಡುಸಾದ ಕಲ್ಲು; ಬೆಣಚುಗಲ್ಲು: ಗೋರಿಕಲ್ಲ ಮಾಡ ಹೋಯಿತ್ತನಗೆ ಹೂವಿನ ವಿಮಾನ ಹೋಯಿತ್ತನಗೆ (ಚನ್ನವ. ಕ. ೬೬೩-೧೫೦೨); ಚಂದ್ರಕಾಂತವೊಸರ್ವಂತಿರೆ ಗೋರಿಕಲ್ಲೊಸರ್ಗುಮೋ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೧-೧೩). ೨. ಮೊನಚಾದ ಕಲ್ಲು: ಗೋರಿಕಲ್ಗಳ್ ಸೋಂಕಿ ಕಾಲ್ಗಳಿಂ ಶೋಣಿತಂ ಬಸಿವುತುಂ (ಜಬಪು. ೫೬-೨೧).

ಗೋರಿಕಲ್ಲು₁: ೨. ಈರಣ್ಣ ಬರುವಾಗ ದಾರಿ ತಲ್ಲಣಿಸಿತು ಗೋರಿಕಲ್ಲೊಡೆದು ಸಿಗುರೆದ್ದು (ನಾಪದ. ೨೨೦). ೩. ಸಣ್ಣಕಲ್ಲು; ಹರಳು: ಗೋರಿಕಲ್ಲುಗಳೊಳಗೆ ಚಿಂತಾಮಣಿಯನರಸುವರೇ (ಆದವ. ೧೩-೨೯); ಅಕ್ಕಿಯ ಚೀಲದಲ್ಲಿರುವ ಅಕ್ಕಿಯನ್ನೂ ಗೋರಿಕಲ್ಲನ್ನೂ ಆಯಬೇಕು (ನಿಬಂಧ. II, ೨೯೦). **ಗೋರಿಗಲ್**: ೧. ಅರ್ದೆಚ್ಚ ಮಲರಂಬುಗಳ್ ಗೋರಿಗಲ್ಗೆ ತೆತ್ತಿಸಿದ ಕಲ್ಲಂಬುಗಳಪ್ಪುದುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೯-೩) **ಗೋರ್ಕಲ್ಲು**: ೧. ಗೋರ್ಕಲ್ಲ ಮೇಲೆ ಮಳೆ ಹುಯಿದರಾ ಕಲ್ಲು ಹೀರ್ಕೊಂಬುದುಂಟೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೦೩೦); ಮೂರ್ಖನಿಗೆ ಹೇಳಿದ ಬುದ್ಧಿ ಗೋರ್ಕಲ್ಲ ಮೇಲೆ ಹುಯ್ದ ಮಳೆ (ಗಾದೆ). **ಗೋರ್ಗಲ್ಲು**: ೨. ಭೋರ್ಗರೆವ ಸರ್ಪಗಳು ಗೋರ್ಗಲ್ಲ ಚೂರುಗಳು ದುರ್ಘಟದೊಳಿರುತಿರ್ಪ ಮಾರ್ಗವನು ಪಿಡಿದ (ಹಮಚ. ೫೦). [< ಗೋರ್ + ಕಲ್₃]

ಗೋರಿಕಲ್ಲು₁ 'ಗೋರಿಕಲ್' ನೋ.

ಗೋರಿಕಲ್ಲು₂ (ನಾ). ಗೋರಿಯ ಅಥವಾ ಸಮಾಧಿಯ ಮೇಲೆ ನೆಟ್ಟ ಕಲ್ಲು: ಆ ಗೋರಿಕಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಅಲ್ಲಿ ಹೂತಿರುವವನ ವಿಷಯವನ್ನು ಬರೆಯಲಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಗೋರಿ₂ + ಕಲ್ಲು (< ಕಲ್₃)]

ಗೋರಿಕಾಯಿ (ನಾ). ಚವಳಿಕಾಯಿ: (ಮೈಜಿಗಿ. ೨೬-೫೦೪). [ಗೋರಿ₀ + ಕಾಯಿ₄ (< ಕಾಯ್₄)]

ಗೋರಿಗಲ್ 'ಗೋರಿಕಲ್' ನೋ.

ಗೋರಿಗೊಳ್, ಗೋರಿಗೊಳು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಬೇಟೆಯ ಮೃಗಗಳು) ಬೇಟೆಗಾರನ ಹಾಡಿಗೆ ಮರುಳಾಗು,–ಮೋಹಪರವಶವಾಗು: ಗೀತಮಿಶ್ರವಾದ್ಯದಿನತಿಮಧುರವಾಗೆ ಬಾಜಿಸೆ ಮೃಗಂಗಳೆಲ್ಲಂ ಗೋರಿಗೊಂಡು ಬಂದು ಸಭಾಮಂಡಲಮಂ ಪುಗೆ(ಚಾವುಂಪು. ೪೩೨-೧೩); ತರುಣಿಯ ಬೆನ್ನೊಳಂಗಭವ ನಾಡಿಸಿದಂದದೊಳಾಡಿ ಗೋರಿಗೊಂಡೆರಳೆವೊಲಾಗಿ ಪೋದನೊ (ಕಾದಂಪೂ. ೮೨೩): ನುಣ್ಚರವಂ ನಸುಗೇಳ್ದು ಸೋಲ್ತು ಕಣ್ಮರಲರೆಮುಚ್ಚಿ ಕಂಡು ಕೊಣಕಿಟ್ಟಪುದಲ್ಲಿಗೆ ಗೋರಿಗೊಂಡದೊಂದೆರಳೆಯನಲ್ಲಿರುಳ್ ಶಶಿ ತೊಡರ್ಚುವನಾತ್ಮವಟಪುರೋಹದೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೧೨೪); ಚರಿಯಿಪ ಕಿನ್ನರಿಯರ ವೊಗಸಿರಿಗೊಯ್ಯನೆ ಗೋರಿಗೊಂಡು ಕೂಡೆ ಕುಕಿಲ್ದುಪ್ಪರಿಸಿ ರವಿರಥದ ವಾಜಿಗಳರುಣನನೋರೊರ್ವರ್ ಗಸಣಿಗೊಳ್ಳುವು ನಭದೊಳ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩-೨೦೯). **ಗೋರಿಗೊಳು**: ೨. ನೋಯು; ಹಿಂಸೆಗೊಳಗಾಗು: ಗಾಜಾಗಿ ಗುಜುಗುಟ್ಟಿ ಗೂಗೆವೊಲ್ ಗೈಮೆಯಿಂ ಗೋರಿಗೊಳುತೆ (ಶತಸಾಂ. ೭೫-೮೨); [ಗೋರಿ₁ + ಕೊಳ್₁]

ಗೋರಿಗೊಳಿಸು₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ಮರುಳುಗೊಳಿಸು; ಪ್ರಲೋಭನಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು: ಮುನಿದೆನ್ನನೆ ಗೋರಿಗೊಳಿಸಿದತನುವ ನನೆಗೋಲ ಮೊಗಕ್ಕೆ ತಪ್ಪಿ ಪೋದೊಡೆ ಸಾಲ್ಗುಂ (ಲೀಲಾವ. ೫-೧೩). ೨. ಬೇಟೆಯ ಮೃಗವನ್ನು ಹಾಡಿನಿಂದ ಮರುಳುಗೊಳಿಸು; ಆಕರ್ಷಿಸು: ಮಾರಿಯ ಪೂಜಿಸಿ ಮಸಣಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಗೋರಿಗೊಳಿಸಿ ಕುಱಿಯ ಕೊರಳನೆ ಕೊಯಿದುಂಬ ಕ್ರೂರಕರ್ಮಿಗಳನವರ ಶಿವಭಕ್ತರೆನ್ನಬಹುದೆ (ದೇದಾವ. ೪೮-೯೫); ನೆನೆದು ಕೆಲರ್ ಮಱುಗುವವರೊಡೆದ ನಿಜಧ್ವನಿ ಭಿನ್ನಕಂಠ ಗರ್ದಭ ಕರಭಧ್ವನಿಗಂ ಕರ್ಕಶವಾಗಿರೆ ವನಮೃಗಮಂ ಗೋರಿಗೊಳಿಪ ಮುನ್ನಿನ ದನಿಯಂ (ವರ್ಧಪು. ೧೧-೪೧); ಆಕೆ ದೀವವಾಗೆ ಪುಳಿಂದಂ ಸುಮನೋಬಾಣಂ ತದ್ಭೂರವಮಣನನೊಲಿವಂತೆ ಗೋರಿಗೊಳಿಸುತ್ತಿರ್ಕುಂ (ಯಶೋಚ. ೨-೯). ೩. ಹಿಂಸಿಸು; ತೊಂದರೆಕೊಡು; ಕಾಡು: ತಾರಕಾಸುರನೆಂಬ ದಾನವಂ ಪೆಚ್ಚಿ ಮಿಗೆ ಪಾರಿಜಾಂಬಕ ಸುರೇಂದ್ರಾದಿ ದಿಕ್ಪಾಲಕರ ಗೋರಿಗೊಳಿಸುತ್ತವರ ದುರ್ಗಂಗಳಂ ಕೊಂಡು (ಜಬಪು. ೩೪-೩೨); ತತ್ರಿಪುರವಂ ಮಾಡಿ ಗೋರಿಗೊಳಿಪರ್ ಗಡ ಸಮಸ್ತಲೋಕಂಗಳೆಲ್ಲಂ (ಜಬಪು. ೪೧-೨೫). [ಗೋರಿಗೊಳ್ + – ಇಸು₃]

ಗೋರಿಗೊಳಿಸು₂ (ಕ್ರಿ). ಗೋರಿಮಾಡು; ಸಮಾಧಿಮಾಡು: ಅಳಲ ನಿಲಿಸಿ ಕುವರಿಯ ಗೋರಿಗೊಳಿಸಿ ಬಂದು (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೭-೯೪). [ಗೋರಿ₂ + ಕೊಳ್₁ + – ಇಸು₃]

ಗೋರಿಗೊಳು 'ಗೋರಿಗೊಳ್' ನೋ.

ಗೋರಿಡು (ಕ್ರಿ). ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸು; ಸಂಗ್ರಹಿಸಿಡು: ಗೋರಿಟ್ಟ ಸ್ವೈಪಂ ದುರ್ವಿಷಯಂಗಳ್ಗೆ ಸೂಱೆಗೊಟ್ಟು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩೭-೩೦). [ಗೋರ್ + ಇಡು₁]

ಗೋರಿಬಲೆ 'ಗೋರಿವಲೆ' ನೋ.

ಗೋರಿಬೇಂಟೆ 'ಗೋರಿವೇಂಟೆ' ನೋ.

ಗೋರಿಯಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಗೋರಿಮಾಡು; ಸಮಾಧಿಮಾಡು: ಇತ್ತಲಾ ರಣಧೂಳಿಖಾನ . . . ಸತ್ತವರಿಗೆ ಗೋರಿಯಿಕ್ಕದೆ ಮರಳಿದ ಚಿತ್ರದೊಳಗೆ ಧ್ಯಾನಿಸುತ (ಕಂಠವಿ. ೧೫-೧೩೦). [ಗೋರಿ₂ + ಇಕ್ಕು]

ಗೋರಿಲ್ಲ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಗಾತ್ರದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಪಿ: ಗೋರಿಲ್ಲವು ಬಾಯಿ ತೆರೆದು ಘರ್ಜಿಸಿದರೆ, ಅದರ ಕೂಗಿಗೆ ಸಿಂಹವು ನಾಚಬೇಕು (ಬಾಲಪ್ರ. III, ೧೭೪೦) [←ಇಂ. Gorilla]

ಗೋರಿವರಿ (ಕ್ರಿ). ಬೇಟೆಯ ಹಾಡನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸು: ತಂತಮ್ಮ ಮೇಳದಾಳಿಯರ್ ತಾರಲ್ವಿಡಿದು ಗೋರಿವರಿದು [ಗರಿ] ಮೆನೆ ಕುನುಂಗಿ ಕೆಲ್ಲಯಿಸಿ ನೋಟ್ಟ ತರಳಲೋಚನದ ಸರಳಾಪಾಂಗಂ ಹರಿಣೀಭಾವವಂ ಮನಂಗೊಳಿಸಿ (ಅನಂಪು. ೭-೧೬ ವ). [ಗೋರಿ₁ + ಪರಿ₁]

ಗೋರಿವಲೆ, ಗೋರಿಬಲೆ (ನಾ). ಮೀನುಗಳನ್ನು ಬಾಚಿ ಹಿಡಿಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ: ಮೂತೆಱದ ಗಾಳಂಗಳಿಂ ಗೋರಿವಲೆಗಳಿಂ . . . ಮೀನ್ಗಳಂ ತವಿಸುತಿಹ ಬೇಡರಂ ನೋಡಿದಂ ಭೂನಾಥನು (ಹಡಕಾ. ೫-೪೪); ಬಿರ್ಚುವಲೆ ಬಳ್ಳಿವಲೆ ಗೋರಿವಲೆ ಖಂಡವಲೆಗಳೆಂಬಿವಂ ಬೀಸರಂಬುಗದೆ ಬಿರ್ಚಬೀಸಿದಾಗಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೫-೧೧೪ ವ). **ಗೋರಿಬಲೆ**: ತಮ್ಮ ಅನ್ವೇಷಣದ

ಗೋರಿಬಲೆಯಲ್ಲಿ ಅವರು ವಿಚಾರಸಾಗರದಿಂದ ಬಾಚಿಕೊಂಡ ಹಲವಾರು ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಹಲಕೆಲವು . . . ಇವೆ (ಕನ್ನಇ. V, ಎರಡು ಮಾತು).

[ಗೋರಿ$_1$ + ಬಲೆ$_1$]

ಗೋರಿವೇಂಟೆ, ಗೋರಿಬೇಂಟೆ (ನಾ). ಮೃಗಗಳನ್ನು ಮರುಳುಗೊಳಿಸಿ ಬಲೆಗೆ ಕೆಡಹುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬೇಟೆ; P ಗೋರಿವೇಂಟೆ, ಪಳಹರವೇಂಟೆ, ಪಟವೇಂಟೆ, ವಿದ್ಯಾಧರರಬೇಂಟೆ, ಚಿತ್ರವೇಂಟೆ, ಅಂಟುಜಲವೇಂಟೆ, ತೋಹಿನ ಬೇಂಟೆ, ಘನಸೋಹುವೇಂಟೆ ಎಂಬ ಎಂಟು ತರಹದ ಬೇಟೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಗೋರಿವೇಂಟೆ . . . ಘನಸೋಹು ವೇಂಟೆಗಳೆನಿಪ್ಪ ಹೆಸರಂ ಹೊತ್ತು ಮೆಱೆವುತಿಪ್ಪೆಂಟುತೆಱದುಚಿತವೇಂಟೆಯು ನಾಡಿದಂ(ಹಜಕಾ. ೫-೪೯) ಸೋಹಿನ ತೋಹಿನ ಪಟಹದ ಕೋಪಿನ ಪಾಳಿವದ ಗೋರಿವೇಂಟೆಗೆ . . . ನಡೆತಂದರಲ್ಲಿ ಮುಂದೆ ಪುಳಿಂದರ್(ಸೂಕ್ತಿಸು ೩-೧೦೪); ಅಗ್ಗಳಿಕೆಯ ಗೋರಿವೇಂಟೆ . . . ಘನ ಸೋಹಿನ ವೇಂಟೆಯೆನಿಪ್ಪನಾಮಮಂ ತಳೆದೆಸೆವೆಂಟು ಬೇಂಟೆಗಳನಾಡಿದಂ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೨೬-೯೨). **ಗೋರಿಬೇಂಟೆ:** ಮುತ್ತಿದರ್ ಗೋರಿಬೇಂಟೆಗೆ ಕಾಡನೊತ್ತರದಿ (ಕಾಲೂರ. ೯೨-೧೮೦).

[ಗೋರಿ$_1$ + ಬೇಂಟೆ]

ಗೋರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಕಸವನ್ನು) ಬಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡು; **ಬಾಚಿಸು:** (+). ೨. ಉತ್ತ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಗೋರುಮಣೆಯನ್ನು ಆಡಿಸಿ ಸಮ ಮಾಡು,–ಮಟ್ಟಮಾಡು: ನಾಲು ಮಾಱಿಕೊಂಡ ಘೂಲದ ಭೂಮಿ ಒಳಗೆ ನಾಲು ಗೋರಿಸಿದ ಗದೆಗಳ ಮೇಲೆ (ಎಕ. VI, ಮೂಡಗೆ. ೩೯-೨೬; 1516 ?). ೩. (ಆಲಂ) ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಹುಡುಕು,–ಶೋಧಿಸು: ಹೆಣ್ಣಿನ ದಂಡು ಮನೆಯನ್ನೆಲ್ಲಾ ಇನ್ನೊಂದು ಸಾರಿ ಗೋರಿಸಿದರು. ವರ ಸಿಗಲಿಲ್ಲ (ಸುವಸಂ. ೫೮). [ಗೋರು$_1$ (< ಗೋರ್) + – ಇಸು$_3$]

ಗೋರು$_1$ ಗೋರ್' ನೋ.

ಗೋರು$_2$, ಕೋರಿ$_4$ (ನಾ). ಗೆರೆ ಹಾಕುವಿಕೆ: (+). **ಕೋರಿ$_4$:** 'ಕೋರಿ ಹಲಗೆ' ಪರಾ. [< ಗೋರು$_1$]

ಗೋರುಕೋಲು (ನಾ). ಬಾಚುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣ ಹಲಗೆಯನ್ನು ಜೋಡಿಸಿರುವ ಕೋಲು: ಗೋರುಕೋಲು ಹಿಡಿದು ಅದರಲ್ಲಿ ಕೊತಕೊತ ಕಾಯುತ್ತಿರುವ ಪಾಕವನ್ನು ಎತ್ತಿ ಎತ್ತಿ ನೋಡುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ (ನನ್ನೂರು. ೨೮೬).

[ಗೋರು$_1$ (<ಗೋರ್) + ಕೋಲು$_1$ (<ಕೋಲ್$_1$)]

ಗೋರುಗರೀಬ (ನಾ). ತೀರ ಬಡವ; ದಟ್ಟದರಿದ್ರ: ಇವೆಲ್ಲ ಉಳ್ಳವನು ಗೋರುಗರೀಬನಾಗಿರಬಹುದು ಕುರೂಪಿಯಾಗಿರಬಹುದು (ಭಾರದ. ೬).

[←ಮರಾ. ಗೋರಗರೀಬ್]

ಗೋರುಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹಿಂಸಿಸು; ತೊಂದರೆಗೊಳಿಸು: ಊರೊಳಗಣ ಪಟುಭಟರ ಪೆಟಲಗುಂಡು ಭೋರನೈತಹ ಬಾಣಗಳು ಸೇರಿದ ಹೊಱಪಾಳಯದ ಮುಂದಿಯನಾಗ ಗೋರುಗೊಳಿಸಿದುವದ್ಭುತದೆ (ಕಂನವಿ. ೧೨-೨೩). 'ಗೋರಿಗೊಳಿಸು$_1$' ಪರಾ.

[ಗೋರು$_1$ (< ಗೋರ್) + ಕೊಳ್$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಗೋರುತ (ನಾ). ಹಸುವಿನ ಕೂಗು ಕೇಳಿಸುವಷ್ಟು ದೂರ; "ಎರಡು ಹರದಾರಿ" (ಗಂಗಾಮ. ೧೨೨).

[ಗೋ + ರುತ]

ಗೋರುಮಣೆ (ನಾ). ೧. ನೆಲವನ್ನು ಸಮಮಾಡಲು ಅಥವಾ ಕಾಳು ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಒಂದೆಡೆಗೆ ಸೇರಿಸಿ ರಾಶಿಮಾಡಲು ಬಳಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರದ ಸಾಧನ; ಹಲುಬೆ; ಗೋರೆ: (+). ೨. ಅಚ್ಚಿಗೆ ಹಾಕಿದ ಬೆಲ್ಲದ ಪಾಕದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ಭಾಗವನ್ನು ಬಾಚಿ ತೆಗೆಯುವ ಮಣೆ: (+). [ಗೋರು$_1$ (<ಗೋರ್) + ಮಣೆ]

ಗೋರುಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉಳಿ; ಗೆರೆಗಳನ್ನು ಗೀಚುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬಳಸುವ ಉಳಿ: (ಕೆತ್ತನೆಗಾರನ) ಕೊರೆಯುಳಿ, ಗೋರುಳಿ, ಉಗುರುಳಿ (Scooper. ಇಂಕನಿ). [ಗೋರು$_1$ (<ಗೋರ್) + ಉಳಿ$_5$]

ಗೋರೆ$_1$ (ನಾ) ವಕ್ರಬುದ್ಧಿಯುವನು: ಗಾಱುನುಡಿಗಳನೇಕೆ ನುಡಿವಿರಿ . . . ಶಿವನ ಭಕ್ತರ್ಗೆ ಗೋರೆಗಳಿರಾ ನೀವು ಸರಿಯೇ (ಬಸಪು. ೫೫-೨೦).

[< ಕೋರೆ$_1$]

ಗೋರೆ$_2$, ಗೋರಿ$_4$ (ನಾ). ೧.=ಗೋರುಮಣೆ ೧: ಎಮಗೆ ಗುದ್ದಲಿಯೊ ಹಾರೆಯೊ ಗೋರೆಯೋ ವಸುವಿದೇಕೆಮಗೆ ತೆಗೆ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೯-೩); ಬಳಿಕವ ಗೋರಿದನು ಗುಡಿಯಿಱಿದು ಬಾಲದ ಗೋರೆಯಲಿ ತಳಮುಗುಚಿದನು ತೋರಣದ ಸಾಲುಗಳ (ತೊರರಾ. ೫-೭-೧೬). ೨. ಅಚ್ಚಿಗೆ ಹಾಕಿದ ಬೆಲ್ಲದಲ್ಲಿ ಗೋರುಮಣೆಯಿಂದ ತೆಗೆದ ಬೆಲ್ಲದ ಪುಡಿ: (+). **ಗೋರಿ$_4$:** ೧. ಕುದಿದ ಅರಿಶಿಣವನ್ನು ಗೋರಿಗಳಿಂದ ಎಳೆದುಕೊಂಡು ಜಾರೆಯ ಸೌಟನಿಂದ ತೆಗೆಯಬೇಕು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೧೮೯).

ಗೋರೆಯಾಗು=ಮಟ್ಟವಾಗು; ಸಮತಲವಾಗು: ಪಱುಗಳ್ ಪೆರ್ಬುಯಲಾಗೆ ದರ್ಕಳನಿಸುಂ ಪಲ್ಗುತ್ತಲೀಲೆಂಬಿನಂ (?) ಕುಱಿಗಳ್ ತೀವಿರೆ ಗೋರೆಯಾಯ್ತು ನೆಲನೆಂಬಾಶಂಕೆಯುಂ ಮಾಱ್ಪಿನಂ . . . ಸುಱಿದಂಭೋನಿಧಿ ಮೇರೆದಪ್ಪಿದ ತೆಱಂ ಬಂದತ್ತನೀಕಾರ್ಣವಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೪೬೫). 'ಗೋರ್' ಪರಾ. [?]

ಗೋರೋಚ, ಗೋರೋಜ, ಗೋರೋಜನ (ನಾ).=ಗೋರೋಚನ: "ಗೌರಿ ಗೋಪಿತ್ತೆಯೆನೆ ಗೋರೋಚಮುಕ್ಕು [ಪಾಠಾಂ. ಗೋರೋಚನಮೆನಿಕ್ಕು, ಗೋರೋಜನಮೆನಿಕು] (ಮುಂಗರಾ. ೯೯-೨೦). **ಗೋರೋಜ:** (+). **ಗೋರೋಜನ:** ಗೋವುಗಳಲ್ಲಿ ಗೋರೋಜನ ರಂಜಿಸುವಂತೆ ಶಿಲೆ ಕಾಷ್ಠಂಗಳಲ್ಲಿ ಅನಲನಡಗಿಪ್ಪಂತೆ (ವಚಸಂ. ೪೯೯-೯); ಗೋರೋಜನಂ ಲೋಳಿಸರ . . . ಸಕ್ಕರೆ ಬೆರಸಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಲ್ಲಿ ಛರ್ದಿ, ದಾಹಗೂಡಿದ ಪೈತ್ಯಜ್ವರಂ ಮಾಣುವುವು (ಸಕವ್ಯ. ೬೬). [< ಸಂ. ಗೋರೋಚನಾ]

ಗೋರೋಚನ (ನಾ). ಗೋವುಗಳ ಪಿತ್ತರಸದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಹಳದಿ ಬಣ್ಣದ ಒಂದು ಗಂಧದ್ರವ್ಯ: ಗೋರೋಚನರಸದಿಂದಂ ತೊಯ್ದ ನೇತ್ರಸೂತ್ರದ ತೆಱದಿಂ ಮಿಸುಗುವ ಕೆಂಚೆಡೆಗಳ್ ರಂಜಿಸುತಿರ್ದುವು (ಕಾದಂಪೂ. ೬೩೦); ಗೋರೋಚನದಿಂ ತಿಲಕವಿಡೆ ತನ್ನ ನೋಡಿದವಳ ವಶ್ಯ (ವಿಷ್ಣವಿ. ೩): ಸ್ವಾಮಿಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಗೋರೋಚನವನು ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಲೂ ಇದ್ದರೂ (ಪುರಾವಿ. ೧೦೨): ಶಕುಂತಳೆಗೋಸ್ಕರ ಗೋರೋಚನ, ತೀರ್ಥಮೃತ್ತಿಕೆ, ದೂರ್ವಾಕಿಸಲಯಗಳ ಮಂಗಳಾನು ಲೇಪಗಳನ್ನು ಮಾಡುವೆನು (ಶಾಕುಂತ. ೪೯-೨೦).

[ಸಂ. ಗೋರೋಚನಾ]

ಗೋರೋಚಿಸೊಪ್ಪು (ನಾ). (ಔಷಧಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು: ಎಳಸೀಗೆ, ಅಕ್ಕಿ, ಗೋರೋಚಿಸೊಪ್ಪಂ ತಂದು ಮೊಲೆಹಾಲಿಂದ ಅರೆದು ಸರ್ವಾಂಗಲೇಪವಂ ಮಾಡುವುದು (ವಿಷ್ಣವಿ. ೧೦೮).

[ಗೋರೋಚಿ ? + ಸೊಪ್ಪು$_3$]

ಗೋರೋಜ 'ಗೋರೋಚ' ನೋ.

ಗೋರೋಜನ 'ಗೋರೋಚ' ನೋ.

ಗೋರ್ಕಲ್ಲು 'ಗೋರಿಕಲ್' ನೋ.

ಗೋರ್ಕ್ಲ್ಸ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: ಗೋರ್ಕ್ಲ್ಸ, ಕರುಹಾಲೆ (ಮೈಜಿಗಿ. ೬೫-೧೫೩೫). [?]

ಗೋರ್ಗಲ್ಲು 'ಗೋರಿಕಲ್' ನೋ

ಗೋರ್ಗಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಶರಪುಂಖೆ: "ಶರಪುಂಖಿ ಗೋರ್ಗಿ ತಾನದು" (ವಸುಕೋ. ೩೮-೩೦). [?]

ಗೋರ್ಗುರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗುಡುಂಗುಡಿಸು; ಅರ್ಭಟಿಸು (?): ಪಿಡಿದ ವಜ್ರ ಸ್ತಂಭದಲಿ ಗೋರ್ಗುರಿಸಿ ಹುಡಿಹುಡಿಯಾಗುವಂದದಿ ದಡಿಗರಕ್ಕಸರೆಲ್ಲರನು ಸದೆಬಡಿದನಾ ಹನುಮ (ಅನಂರಾ. ೪-೫-೧೧). 'ಗುಜುಂಗುಜುಿಸು' ಪರಾ. [?]

ಗೋರ್ದ (ನಾ). ಮೆದುಳು; ಮಸ್ತಿಷ್ಕ: "ಮಸ್ತಿಷ್ಕಂ, ಗೋರ್ದಂ – ೨ ಎಲವುಗಳ ಗೂಡಿನಲ್ಲಿರುವ ಮೆದುಳ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೬೩). [ಸಂ.]

ಗೋಲ$_1$, ಗೋಳ$_2$ (ನಾ). ದುಂಡಾದದ್ದು; ವೃತ್ತಾಕಾರವಾದದ್ದು: ಗೋಲಭೂಮಿಯ ನೆಲಕೆ ಎಲ್ಲೆ ಎಲ್ಲಿದೆ ದಿಕ್ಕು? (ಸೂರ್ಯಪಾ. ೪೩-೩). ೨. ದುಂಡಾಗಿರುವ ವಸ್ತು: ಚಿನ್ನದ್ದೊಂದು ಪೊಳ್ಳು ಗೋಲವನ್ನು ಮಾಡಿ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೩೫). ೩. ವರ್ತುಳ; ಮಂಡಲ. 'ಗೋಲಾಕಾರ' ಪರಾ. ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಂವಾಸನೆಯ ಸಸ್ಯ; ಬಾಣಂತಿ ಬೋಳ. ೫. ವಿಧವೆಗೆ ಜಾರನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಗ. 'ಗೋಲಕ' ಪರಾ. **ಗೋಳ**$_2$**:** ೨. ಈ ಸಣ್ಣ ಗೋಳದ ಸುತ್ತಲೂ ಗಾಜಿನಂತಹ ಪಾರದರ್ಶಕ ಹೊದಿಕೆಯಿರುತ್ತದೆ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೨೪೧). ೬. [ಜ್ಯೋತಿ] ಸಂಖ್ಯಾಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಏಳುಗ್ರಹಗಳೂ ಒಂದೇ ರಾಶಿಯಲ್ಲಿರುವ ಯೋಗ: ನಿಲೆ ಸಪ್ತಗ್ರಹವೊಂದೆ ರಾಶಿಯೊಳೆ ಯೋಗಂ ಗೋಳನಾಮಂ (ಜಾತತಿ. ೧೩-೫). 'ಗೋಳಯೋಗ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಗೋಲಂಗುಡಿ (ಕ್ರಿ). (?): ನೀರಂ ನೀರಂಧ್ರವೇಘಂ ಸುರಿಯೆ ಮೊಜಿಯೆ ಭೀಮಾರುತಂ ಮಾರುತಂ . . . ಕಾಸಾರಾಸಾರಾರ್ಥಿ ಗೋಲಂಗು[ಪಾಠಾಂ. ಗೊಲ್ಲಂನು]ಡಿಯೆ ನಲಿವನೋ ಜಂಬುವಂ ಜಂಬುವಂ ಸೋಕೀರಂ ಕೀರಂ ಕರ್ದುಂಕುತ್ತಿರೆ ಕೆರಳಿಸಿದತ್ಯೋವಿ ಕಾರಂ ವಿಕಾರಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೪-೭); (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೮೨೪ ನೋ). 'ಗೊಟ್ಟಂಗುಡಿ' ಪರಾ. [? + ಕುಡಿ$_1$]

ಗೋಲಂದಾಜ, ಗುಲಂದಾಜ, ಗೋಲಂದಾಜು, ಗೋಲಂದಾಸ (ನಾ). ೧. ಫಿರಂಗಿಗಳಿಂದ ಗುಂಡುಗಳನ್ನು ಹಾರಿಸುವ ಸಿಪಾಯಿ: ಪೋರ್ತುಗೀಸ್ ಗೋಲಂದಾಜರ ಕೂಡ ಫಿರಂಗಿಗಾಡಿಗಳು ಬಂದುವು (ಭಾರವೀ. ೪೩); ಫಿರಂಗಿಯ ಹತ್ತಿರವಿದ್ದ ಗೋಲಂದಾಜರನ್ನು ಕೊಂದು (ಬಂಕಿಮ. ೨೬೪). **ಗುಲಂದಾಜ:** ೧. ಹ್ಯಾರಿಸನ ಕೈಯ್ಕೆಳಗೆ . . . ೬೦೦ ಯುರೋಪೀಯ ಗುಲಂದಾಜರೂ . . . ೧೦೦ ತೋಪುಗಳೂ ಇದ್ದವು (ಚರಿಸಂ. ೧೮೭). **ಗೋಲಂದಾಜು:** ೨. ತಂಬಾಕಿ ಸೈನ್ಯ; ಫಿರಂಗಿ ಪಡೆ: ಈ ಇಲಾಖೆಗೆ ಗೋಲಂದಾಜಿನ ೯೬ ಫಿರಂಗಿ ಮತ್ತು ಎತ್ತುಗಳೂ ಸೇರಿದ್ದುವು (ಮಹಾಪಂ. II, ೧೮); ಈ ಸರದಾರನು ಫಿರಂಗಿಗಳನ್ನೂ ಗೋಲಂದಾಜುಗಳನ್ನೂ ಹುರಿಮಾಡಿ . . . ಸೇನೆಯವರಿಗೆ ಧೈರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ಬಂದನು (ಮುಸುಗ. ೧೭). **ಗೋಲಂದಾಸ:** ೧. ರೈಫಲ್ ಬಂದೂಖುಗಳು, ತೋಪುಗಳು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಒಂದು ಉಸಿರಿಗೆ ಗೋಲಂದಾಸರ ಮೂಲಕ ಹತ್ತಿಸಿ (ಚಿತ್ರಪಾ. ೬೫). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಗೋಲಂದಾಜ್]

ಗೋಲಂದಾಜು 'ಗೋಲಂದಾಜ' ನೋ.

ಗೋಲಂದಾಜು ಇಲಾಖೆ (ನಾ). ಸೈನ್ಯದಲ್ಲಿನ ಫಿರಂಗಿ ಶಾಖೆ: (ಏರಿಸಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿಟ್ಟ) ಫಿರಂಗಿಗಳು; ಗೋಲಂದಾಜು ಇಲಾಖೆ; ಸೈನಿಕ ಸಾಮಗ್ರಿಯ, ಯುದ್ಧೋಪಕರಣಗಳ ಖಾತೆ (Ordnance. ಇಂಕನಿ). [ಗೋಲಂದಾಜು (<ಗೋಲಂದಾಜ) + ಇಲಾಖೆ]

ಗೋಲಂದಾಸ 'ಗೋಲಂದಾಜ' ನೋ.

ಗೋಲಂದಿ (ನಾ). ಹೆಗ್ಗಣದ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಪ್ರಾಣಿ: ತೋಡ, ಹೆಗ್ಗಣ, ಗೋಲಂದಿ (ನಮ್ಮನು. ೨೩೯). [?]

ಗೋಲಕ, ಗೋಳಕ (ನಾ). ೧. ಗುಂಡಾದ ವಸ್ತು; ದುಂಡಾದದ್ದು: ಮೇಲೆ ತೂಗಹಾಕಿದ್ದ ಕಾಜಿನ ಗೋಲಕದ ಕಡೆಗೆ ಅವರಿಗೆ ಎವೆಯಿಕ್ಕದೆ ನೋಡಹೇಳಿದರು (ಮೋಜೀವ. ೪೮). ೨. ಕಣ್ಣು, ಕಿವಿ, ಮೂಗು ಮೊದಲಾದ ಇಂದ್ರಿಯದ್ವಾರ: ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಬಾಹ್ಯಗೋಲಕಗಳು ಮಾತ್ರ ತಮ್ಮ ಕೆಲಸವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುತ್ತವೆ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೧೩೧). ೩. ಕಣ್ಣಿನ ಪಾಪೆ,– ಗೊಂಬೆ: ಚಕ್ಷುಸ್ಸೆಂಬದು ಗೋಲಕದಿಂದ ಅತಿರಿಕ್ತವಾದ ವಸ್ತುವಲ್ಲ (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೨೩೪). ೪. ವಿದ್ಯುದ್ದೀಪದ ಗೋಲ; ಬಲ್ಬು: ಇಲ್ಲಿ ಬೆಳಗುವುದು ಗೋಲಕ (Bulb)ದ ಒಳಗಿನ ಅತಿಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಒಂದು ಸರಿಗೆ (ಬಾಲಪ್ರ. III, ೧೩೦೨). ೫. ಹಣವನ್ನು ಕೂಡಿಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡಿರುವ, ಮುಚ್ಚಳದಲ್ಲಿ ರಂಧ್ರವಿರುವ ಡಬ್ಬಿ; ಹುಂಡಿ: ಈ ದೇವರಿಗೆ ವಿಾಸಲಗಂಟು . . . ಗೋಲಕದ ಪುಡಿಕಾಸು ಇವುಗಳೆಲ್ಲಾ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ವರಮಾನವಾಗಿ ಬರುತಿತ್ತು (ಮಾಮರಾ. ೪೭): ಗುಡಿಯಿಂದ ಅನ್ನ . . . ಗೋಲಕದ ಪುಡಿದುಡ್ಡು ಇದೆಲ್ಲಾ ಸೂರಯ್ಯನಿಗೆ ದೊರೆಯುತಿತ್ತು (ನೀತಿಚಿಂ. II, ೨೪). ೬. ವಿಧವೆಗೆ ಜಾರನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಗ. **ಗೋಳಕ:** ೧. ಅಳಿಕುಳಸನ್ನಿಭ ಮನಸಿಜಗೋಳಕ ವಿಳಸದಳಂಕೃತಿ ಕುಟಿಳಚಳಾಳಕ (ಸುಕುಮಾ. ೫-೫೧); ಕಪಟಜೀವಿಗಳಲಂಕರಿಸಿ ಮೇಣದ ಗೋಳಕಕ್ಕೆ ಜಿನಮುದ್ರೆಯೊತ್ತಿ ಅಪವಿತ್ರಕಪ್ಪಡದೊಳವ ಕೊರಳೊಳಳವಡಿಸಿ (ಸಿಂಗಿರಾ. ೧೦-೨೬); ಲಿಂಗಸ್ಥಲದ ಹಸುಗೆಯಂ ಕೇಳು ಗುರುಲಿಂಗ ಜಂಗಮುತ್ರಿವಿಧಂಗಳಂ ಲಿಂಗಗೋಮುಖಂ ಜಂಗಮಂ ವೃತ್ತವೇ ಗುರು ಗೋಳಕವೆ ಲಿಂಗವೊರೆವೆನಾ ಸಂಬಂಧಮಂ (ವೀಶೈಪು. ೮-೧೩-೮); ಭೂರಿಗೋಳಕವನೂರ್ಧ್ವಕ್ಕಾಗಿ ಧರಿಸುವದು (ಷಠಿಲ. ೫-೪೮). ೨. ಗೋಳಕವೆ ಕುಂಡಾಗ್ನಿ ಕರಣವು ಮೇಲೊದಗಿ ಬಹ ವಿಷಯಸಮಿಧೆಯು (ಹಸಾರ. ೫-೧೪). ೬. "ಗೋಳಕಃ, ಭರ್ತರಿ, ಮೃತೇ, ಜಾರಜಃ–ಗಂಡನು ಸತ್ತಮೇಲೆ ಮಿಂಡನ ದೆಶೆಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿಸಿಕೊಂಡ ಹಾದರದ ಮಗನ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೫೪); ಆಕೆಯು ಗಂಡನ ಪರೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಮತ್ತೆ ಗೋಳಕನು (ಕುವ್ಯಾಆ.ಓರಿ೩. ೨೬-೮೨); ಸೂಳೆ ಜೋತಿಷಿ ನೃಪತಿಗೆಣಿಕೆಯು ಹೇಳುವ ವ್ಯವಹಾರಿ ಕುಂಬರ ಗೋಳಕಂ ಚಿತ್ರಕನು . . . ಆಳುತಿಹ ನರಕಂಗಳಿಂದತಿ ನರಕ ಜಾರರಿಗೆ (ಶಂಕದಾ. ೭-೫೫). ೭. ಹಲವು ಔಷಧವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಬೆರಸಿ ಮಾಡಿದ ಉಂಡೆ,– ಗೋಲಿ: ಆ ಗೋಳಕವನು ಶರಾವೆಯೊಳಗಿರಿಸಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಒಂದು ಶರಾವೆಯ ಮುಚ್ಚಿ . . . ಭೂಧರಯಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪಾಕವ ಮಾಡುವದು (ವೈದ್ಯಸಾ. I ೮೭). ೮. ಕಡೆದ ಮೊಸರು: ಕೆನೆಯ ತೆಗೆಯದೆ ಕಡೆದ ಮಜ್ಜಿಗೆ ಗೋಳಕವೆಂಬುದು (ಭೀಮಸೂ. ೨೪). [ಸಂ.]

ಗೋಲಗುಮುಟ, ಗೋಲಗುಂಮುಟ, ಗೋಳಗುಮುಂಟ, ಗೋಳಗುಮ್ಮುಟ (ನಾ). ೧. ಗೋಲಾಕಾರದ ಬುರುಜು. ೨. ವಿಜಾಪುರದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಒಂದು ಐತಿಹಾಸಿಕ ಕಟ್ಟಡ: ವಿಜಾಪುರದ ಗೋಲಗುಮುಟದಂಥ ವಿಶಾಲವಾದ ಉನ್ನತವಾದ ಕಲಾಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ ಕೃತಿ (ಗಂಗಾಸಾ. ನನ್ನಮಾತು). **ಗೋಲಗುಮುಟ:** (+). **ಗೋಳಗುಮುಟ:** ೨. ಗೋಳಗುಮುಟದಂತೆ ಸೃಷ್ಟಿ ನುಡಿಸುವ ಪಡಿಸಾದವ (ಅರಳು. ೪೯೫-೯). **ಗೋಳಗುಮ್ಮುಟ:** ೨. ಆಡಿದ್ದನಾಡಾಡಿ ಏಳೇಳು ಸಲ ನಲಿವ ಗೋಳಗುಮ್ಮುಟ (ಉಯ್ಯಾಲೆ. ೬೫-೬). [ಗೋಲ + ಗುಮುಟ (<ಗುಮ್ಮುಟ$_1$)]

ಗೋಲಗುಮುಟ 'ಗೋಲಗುಮುಟ' ನೋ.

ಗೋಲನ್ (ನಾ). ಪುಸಲಾವಣೆ; ಉಬ್ಬಿಸುವುದು.

ಗೋಲನ್‌ಮಾಡು=೧. ಹೊಗಳಿ ಉಬ್ಬಿಸು; ಪುಸಲಾಯಿಸು: ಅವನ್ನ ಹಿಡಿದು ಗೋಲನ್‌ಮಾಡಿ ಗಿಟ್ಟಿಸ್ಕೊಂಡು (ಶಕಾರ. ೧೫); ಹೆಂಗಸರನ್ನು ಗೋಲನ್‌ಮಾಡಿ ತುಪ್ಪದ ದೋಸೆ, ಬೋಂಡ . . . ಮುಂತಾಗಿ ತಿಂಡಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸುತ್ತ (ಬಾಲಪ್ರ. II, ೧೧೬೨). ೨. (ಆಲಂ) ವಂಚಿಸು

ಮಾಡು ; ಮರುಳುಗೊಳಿಸು : ಅವರ ತಲೆ ಗೋಲನ್‌ಮಾಡಿ, ಪತ್ರ ಅಬೇಸ್ ಮಾಡಿ, ಸುಳ್ಳುರುಜೂ ಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡು (ಮೂಂಗಲ್ಯ. ೫೪). [?]

ಗೋಲರಸ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ರಾಳ : "ಬೋಳ, ಪಿಂಡ" (ನಾಜಿರಾ. ೬) : " (ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಔಷಧದಲ್ಲಿಯೂ ಧೂಪದಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸುವ) ಸಾಂಬ್ರಾಣಿಯಂಥ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗೋಂದು ರಾಳ: "ಗೋಲರಸ " (Myrrh. ಇಂಕನಿ). 'ಗೋಪರಸ' ಪರಾ. [?]

ಗೋಲಸರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೂವಿನ ಗಿಡ ; ಬಕುಲ : ಪಾದರಿ, ದೇವಗಣಗಿಲ, ಗೋಲಸರ, ಪುನ್ನಾಗ, ಸುರಿಗೆ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೩೦೦).
[←ಮರಾ. ಗೋಲಸರ್]

ಗೋಲಾಂಗೂಲ, ಗೋಲಾಂಗೂಳ, ಗೋಳಾಂಗೂಳ (ನಾ). ೧. ಹಸುವಿನ ಬಾಲ. ೨. ಹಸುವಿನ ಬಾಲದಂತೆ ಬಾಲವಿರುವ ಕಪ್ಪುಮುಖದ ಕೋತಿ; ಮುಸುವ: "ಗೋಲಾಂಗೂಲಃ, ಕೃಷ್ಣವಕ್ತ್ರಃ–ಈ ೨ ಮುಸು" (ಹಲಾಯು. ೫೯–೭೯) ; ತಾನುಂ ಬೇಡನುಂ ವ್ಯಾಳನುಂ ಗೋಲಾಂಗೂಲನುಂ ಬಿರ್ದ ಕಾರಣಮಂ ಪೇಟ್ಟು (ಪಂಚತಂ. ೧೧೯–೮) ; ಹರಿ ಗೋಲಾಂಗೂಲ ಡೋಲಾಯಿತ ತರು ವಿಟಪಂ (ಜಗವಿ. ೧೬–೩೬). ೧. ೨ : ಕ್ಷೇತ್ರಾಕರ್ಷದಂತೆ ಪೋತ್ರಿಪೋತ್ರಾಹತ ಧರಣಿತಳಮುಂ ಗೃಹೀತ ಗೋಲಾಂಗೂಲಮುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರು. ೫–೫೩ ವ). **ಗೋಲಾಂಗೂಳ :** ೨. "ಪ್ಲವಗಂ . . . ವಾನರನಂತವರಿಗೊಳಗೆ ಜಾತಿಯಿಂ ಕೃಷ್ಣವಕ್ತ್ರನಾಗಿರ್ಪುದರಿಂಗೆ ಗೋಲಾಂಗೂಳಂ " (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೧–೬). **ಗೋಳಾಂಗೂಳ :** ೨. ದಾಳಿವೂಗೊಯ್ವೊಡನೆವರ್ಪ ಗೋಳಾಂಗೂಳಂಗಳುಮಂ ನೋಡಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧–೧೧೫ವ); ಆ ಬಾಲಕರ್ ಬಾಲ್ಯದಿಂ ತೊಟ್ಟು ಗೋಳಾಂಗೂಳರಂತೆ ಸಹಜ ಚಾಪಲ್ಯರುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೩–೫ ವ). [ಗೋ + ಲಾಂಗೂಲ]

ಗೋಲಾಂಗೂಳ 'ಗೋಲಾಂಗೂಲ' ನೋ.

ಗೋಲಾಕಾರ, ಗೋಳಾಕಾರ (ನಾ). ಗುಂಡಾದ ಆಕಾರವುಳ್ಳದು ; ವೃತ್ತಾಕಾರವಾದುದು : ಗಂಟೆಯ ನೆಂಟನೆ ಓ ಗಡಿಯಾರ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಬಣ್ಣದ ಗೋಲಾಕಾರ (ಕಪಪು. ೩–೩೮). **ಗೋಳಾಕಾರ :** ಭೂಮಿಯು ಚೆಂಡಿನಂತೆ ಗುಂಡಾಗಿದ್ದರೂ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಗೋಳಾಕಾರವಾಗಿಲ್ಲ (ಭೂವಿವ. ೪). [ಗೋಲ + ಆಕಾರ₂]

ಗೋಲಾಟ (ನಾ). [ಯೋಗ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಯೋಗಚಕ್ರ : ಎಲುವಿನ ಪಂಜರವನು ಚೈತನ್ಯದ ನಿಲವನು ಗೋಲಾಟದ ಸಿತಪದ್ಮವ ಚಲಿಸುವ ನೀಲಜ್ಯೋತಿಯ ಪುತ್ಥಳಿಯಂ ಶೃಂಗಾಟವನ್ನು ದಳದಳನಿಳಿತಹ ಸುಧೆಯನು (ಯೋಗಾಂವಿ. ೪–೩೩). [<ಸಂ. ಗೋಲ್ಹಾಟ]

ಗೋಲಾರ್ಧ, ಗೋಳಾರ್ಧ (ನಾ). (ಭೂಮಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ) ಅರ್ಧಭಾಗ : ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಗೋಲಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಒಣನೆಲವೂ ನೀರೂ ಉಂಟು (ಮುಂಬಯಿ. ೪–೯೪). **ಗೋಳಾರ್ಧ :** ಅರ್ಧಗೋಳ ; ಗೋಳಾರ್ಧ (ಮು; ವಿಷುವದ್ವೃತ್ತದಿಂದಾಗಲಿ ಸಂಕ್ರಾಂತಿವೃತ್ತದಿಂದಾಗಲಿ ಭಾಗಿಸಿದ) ಖಗೋಳಾರ್ಧ (Hemisphere. ಇಂಕನಿ).
[ಗೋಲ + ಅರ್ಧ]

ಗೋಲಿ₁(ನಾ). ೧. ಗುಂಡನೆಯ ವಸ್ತು ; ಸಣ್ಣಗೋಲ :(೬). ೨. ಮಕ್ಕಳು ಆಡುವ ಗಾಜು, ಮಣ್ಣು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ದುಂಡನೆಯ ಸಾಧನ,–ಆಟಿಕೆ : ಮಂದಮಾರುತನೆಂಬ ಕುಮಾರನು ಆಡುವ ಗೋಲಿಗಳೋಯೆಂಬಂತೆ (ಸೌಗಂಧಿ. ೪೬೯–೩) ; ಗೋಲಿ, ಬಟ್ಟೆಯ ಚೆಂಡು, ಗೊಂಬೆಗಳು ಸಿಕ್ಕಿವೆ (ಭಾರದ. ೧೩). ೩. ಬಂದೂಕಿಗೆ ಹಾಕುವ ಗುಂಡು : ತರುವಾಯ ಕೋವಿಗಳಿಂದ ಗೋಲಿ ವಗ್ಯೆರೆ ಹಾರಾಡಿದವು (ಚಿತ್ರಪಾ. ೫೭) ; ಘಾತಕನ ಕೊಲೆಕೋವಿ ಗೋಲಿ ಕಾರುತ್ತಿರಲು (ಅಮತಂ. ೩೬). [←ಪಾರ. 'ಹಿಂ. ಗೋಲೀ ; ಮರಾ. ಗೋಳೀ]

ಗೋಲಿ₂ (ನಾ). ಚೆಂಡು ಗುರಿ ಹೊಗದಂತೆ ರಕ್ಷಣೆಗಿರುವ ಆಟಗಾರ ; ಗುರಿ ಕಾಪಿನವನಂ : ನಮ್ಮ ಕಡೆಯ ಗೋಲಿಯಿಂದಲೇ ಪಂದ್ಯದಲ್ಲಿ ಗೆಲ್ಲಲು ಸಾಧ್ಯವಾಯಿತು (ರೂಢಿ). [←ಇಂ. Goalie]

ಗೋಲಿತೇವು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗೋಲಿಯ ಆಟ ; ಸೋತವರು ಕೈಬೆರಳು ಮಡಿಸಿ ಗೋಲಿಯನ್ನು ಮುಂದಕ್ಕೆ ದೇಕುವ ಆಟ : ಚಕ್ಕಳ ಗುಕ್ಕಳು ಗೋಲಿತೇವು ಅಪ್ಪಚ್ಚಿಯು ತಲೆಡಿಕ್ಕಿ . . . ಬಲುಪರಿ ಒಂದೊಂದು ಬಾಲಾಟದಲಿ ನಲಿದು(ವಿಶ್ವಾಸು. ೧೯–೩). [ಗೋಲಿ + ?]

ಗೋಲಿಬಾರು 'ಗೋಲೀಬಾರು' ನೋ.

ಗೋಲೀಢ (ನಾ). ವಿಷಪರಿಹಾರಕವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ಮೊಕ್ಕೆ: "ಗೋಲೀಢಃ, ಝಾಟಲಃ, ಘಂಟಾ, ಪಾಟಲಿಃ, ಮೋಕ್ಷಃ,ಮುಷ್ಕಕಃ–೬ ಮೊಕ್ಕೆಮರದ ಪೆಸರು " (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೦೬). [ಸಂ.]

ಗೋಲೀಬಾರು, ಗೋಲಿಬಾರು, ಗೋಳೀಬಾರು (ನಾ). ಬಂದೂಕು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಗುಂಡನ್ನು ಹಾರಿಸುವುದು : ಸಿಪಾಯಿಗಳು ಗೋಲೀಬಾರು ಮಾಡಿದರು (ರೂಢಿ). **ಗೋಲಿಬಾರು :** ಗಲಾಟೆ ಗೋಲಿಬಾರುಗಳು ನಡೆದವು (ದ್ರಾವಿವಿ. ೬೪). **ಗೋಳೀಬಾರು :** ಚಳುವಳಿಕಾರರ ಮೇಲೆ ಗೋಳೀಬಾರು ಮಾಡಲಾಯಿತು (ಪತ್ರಿಕಾ. ೩೬).
[←ಹಿಂ. ಗೋಲಾಬಾರೀ ; ಮರಾ. ಗೋಳೀಬಾರ್]

ಗೋಲೀಯ (ಗು). ವರ್ತುಲಾಕಾರವಾದ ; ದುಂಡಾಗಿರುವ : ಗೋಲೀಯ ಕನ್ನಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಗೋಲಾಂತರವೆಂತಲೂ ಗೋಲಬಾಹ್ಯವೆಂತಲೂ ಎರಡು ಭೇದಗಳುಂಟು (ಮುಂಬಯಿ. ೬–೮೮). [ಸಂ.]

ಗೋಲು₁, ಗೋಳು₃ (ನಾ). ೧. ಪಕ್ಕ; ಪಾರ್ಶ್ವ. 'ಬಲಗೋಲು' ಪರಾ. ೨. ಲಗಾಮಿನ ಎಳೆತ : ದಕ್ಷಿಣವಾಮದ ಗೋಲಿಂ ಕಕ್ಷದ ಮಡಸನ್ನಿಯಿಂದೆ ದೂವಾಳಿಯುಮಂ ಪಕ್ಷಿರೇಚಿತದಿ ಪೋದುದು ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರನಂತೆ ತೋಜಿದಂ ನೃಪತಿಳಕಂ (ಬೀಳವಂ. ೩–೩೪). **ಗೋಳು₃:** ೧. 'ಬಲಗೋಳು' ಪರಾ. [<ಕೋಲ್₁]

ಗೋಲು₂ (ನಾ). (ಉಕ) ಕಚ್ಚೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳದೆ ಉಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಸೀರೆ: ಸುಶಿಕ್ಷಿತಮಹಿಳೆಯರಲ್ಲಿ ಹತ್ತುಮೊಳದ 'ಗೋಲ'ನ್ನುಡುವ ಪದ್ಧತಿ ಬಂದುದು ಸರ್ವತ್ರ ಸ್ವಾಗತವನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕಾದ ವಿಷಯ (ಮುಂಗಾಪು. ೩೪) ; ನಿನಗೆ ಗೋಲು ಉಡುವುದು ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರೀತಿಯಲ್ಲವೆ? (ಕಾಗಕ. ೧೩೪). [<ಸಂ. ಗೋಲ?]

ಗೋಲು₃ (ನಾ). ೧. ಚೆಂಡು ನುಗ್ಗಲು ಇರುವ ಎರಡು ಕಂಬಗಳ ನಡುವಿನ ಸ್ಥಳ : ಚೆಂಡಾಟದಲ್ಲಿ ಚೆಂಡು ಜೋರಾಗಿ ಗೋಲಿನ ಬಳಿ ಬಂದಾಗ ಅದನ್ನು ತಡೆಯುವುದು ಕಷ್ಟ (ರೂಢಿ). ೨. "(ಗುರಿಗಂಬಗಳ ನಡುವೆ ಚೆಂಡನ್ನು ನುಗ್ಗಿಸಿ ಪಡೆದ) ಗೆಲ್ಲಂಕ(ಗಳು)" (Goal. ಇಂಕನಿ); ಆ ದಿನ ನಡೆದ ಪಂದ್ಯದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮವರಿಗೆ ನಾಲ್ಕು ಗೋಲುಗಳು ದೊರೆತು ವಿಜಯಿಗಳಾದೆವು (ತುಟಮಿ. ೬೬) ; ನಿಮ್ಮ ಟೀಮು ಗೆದ್ದಿತೋ ಹೇಗೆ? ಒಂದು ಗೋಲಿನಿಂದ ಗೆದ್ದಿತು (ಮಹಾಗ. ೧೬). [←ಇಂ. Goal]

ಗೋಲೆ (ನಾ). ೧. ಗೋಲಕ ; ಹುಂಡಿ (?) : ನಾಗವರ್ಮ್ಮವಿಭು ಧರ್ಮ್ಮನಿಮಿತ್ತದೆ ಗೋಲೆಗೆನ್ದು ಸಜ್ಜನಜನಕರ್ಣ್ಣಪೂರನೆನಿಸಿದ್ದ ನೆಗಟ್ತೆಯ ಸೆಟ್ಟಿ ಲಕ್ಕಣಯ್ಯ (ಸೌಇಇ. XX, ೫೫–೨೮ ; 1082) ; ಈ ಧರ್ಮ್ಮಮನುಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಕಿಡಿಸಿದವಂ ಸ್ಥಾನಗದ್ರ್ದಭ ಚಾಣ್ಡಾಲಂ ಸಮೆ(ಮು)ಯಬಾಹಿರಂ ಬಳಂಜಿಗಂ ಗೋಲಲು ಪಣಂಗೊಂಡವ ಪಂಚಮಹಾಪಾತಕನಕ್ಕು (ಇಇ. X, ೧೮೬–೫೯ ; 1095). ೨. (?) . ಶ್ರೀ ಮಲ್ಲೊಕ್ಕಿಗುಣ್ಡೆಯೂರೊಡೆಯ ಪ್ರಮುಖ ಮಹಾಜನಂ ಶ್ರೀಸಾಸಿರ್ವ್ವರುಂ ಸಮಸ್ತಗೋಲೆ ಗೋಬ್ರಾಹ್ಮಣವ್ಮೊದಲಾಗಿ ಸಬಾಲವೃದ್ಧರ್ನ್ನೆರೆದು ಧರ್ಮ್ಮಂಗಳಂ ಸ್ವಧರ್ಮ್ಮದಿಂ ರಕ್ಷಿಸುತ್ತಮಿರೆ (ಸೌಇಇ. XI-II, ೩೦೩–೧೩ ; ?). [<ಸಂ. ಗೋಲಕ]

ಗೋಲೋಕ (ನಾ). ಊರ್ಧ್ವಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಗೋಲೋಕ ಸತ್ಯಲೋಕ . . . ಧ್ರುವಲೋಕವನೇೞುಮನೇೞಧರಲೋಕಮಂ ನೆೞ³ ಕಂಡಂ (ಜಗವಿ. ೫-೧೦೬). P ಗೋಲೋಕವೆನ್ನುವುದು ರಾಧಾಕೃಷ್ಣರ ವಿಹಾರಸ್ಥಾನವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಕ್ಕೂ ಮೇಲಿರುವ ಒಂದು ಲೋಕವೆಂದು ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. [ಗೋ + ಲೋಕ]

ಗೋಲೋಮಿ (ನಾ). ೧. ಉಗ್ರವಾದ ಗಂಧವುಳ್ಳ ಬೇರು; ಬಜೆ: "ವಚಾ, ಉಗ್ರಗಂಧಾ, ಷಡ್ಗಂಧಾ, ಗೋಲೋಮಿಾ . . . ಬಜೇ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೧೮). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು; ಗಂಡಾಲಿ: "ಕಱುಕೆ ಬಿಳಿದಾದೊಡೆ ಗೋಲೋಮಿ ಶತವೀರ್ಯೆ ಎನಿಸುಗು" (ನಾಚಿರಾ. ೬); "ಗೋಲೋಮಿಾ, ಶತವೀರ್ಯಾ, ಬಿಳೀಗರುಕೇ ಹುಲ್ಲು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೦). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಭೂತಕೇಶ: "ಗೋಲೋಮಿಾ, ಭೂತಕೇಶಃ – ೨ ಜಟಾಮಾಂಸಿಯ ಪೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೬೪).
[ಸಂ. ಗೋಲೋಮಿಾ]

ಗೋಲೋಮಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ಗೋಸಂಭವಾ– ಗೋಲೋಮಿಕೆ" (ಒಷಧಿ. ೫೧). [ಸಂ. ಗೋಲೋಮಿಕಾ]

ಗೋವ (ನಾ). ೧. ದನಗಳನ್ನು ಕಾಯುವವನು; ಗೋಪಾಲಕ: "ತುಱುವಳರ್ ಗೋವರ್ಕಳೆನೆ ಗೊಲ್ಲರಕ್ಕುಂ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೩೪); ಪಚ್ಚನೆ ಪಸಿಯ ಗೋವನ್ಯೆ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೫೨): ತುಱುಗಾವ ಗೋವರಂ . . . ಬೆಸಗೊಳುತುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮-೨೩). ೨. ರಕ್ಷಕ; ಒಡೆಯ; ಅಧಿಪತಿ: ವೀರವಿದ್ಯಾಧರಂ ಕಟಕದ ಗೋವನಚಳಿತ ಧೈರ್ಯ್ಯ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೨೫-೨೨; 1019). ೩. ಕುದುರೆಯ ಸವಾರ: ಪಿಡಿಯಲೊಡರ್ಚೆ ತಡೆದು ತೊಡಂಕಿ ತುಡುಂಕಿದ ಗೋವ[ಪಾಠಾಂ. ವಳ]ನಂ ಕೊಡಪಿ ಕೆಡಪಿ ಕಡೆ ವಾಯ್ದು . . . ವಿಸಟಂಬರಿವ ಸೂಕಳಾಶ್ವಂಗಳನಂಕಣೆಯಂ ಬಗೆಯದೆ ಮುಂಕೊಂಡು (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೦ವ). [< ಸಂ. ಗೋಪ]

ಗೋವಂದನಿ (ನಾ). (ಸುವಾಸನೆಯ ಬೀಜಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ; ಪ್ರಿಯಂಗು; "ಪ್ರೇಂಕಣಗಿಡ" (ಅಮರ. ಟೀಕ).
[ಸಂ. ಗೋವಂದನೀ]

ಗೋವಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು; P ಈಗಿನ ಗೋವೆ: ನಿಜ ರಾಜಧಾನಿ ಗೋವಗೆಯೊಳ್ಸುಖಸಂಕಥಾವಿನೋದದಿಂ ರಾಜ್ಯಂಗೆಯ್ಯುತ್ತಮಿರೆ (ಸೌಇಇ. XI-ii, ೧೨೧-೬; 1071). [?]

ಗೋವಣ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಶ್ರೀಗೋವಣಯ್ಯಾಬ್ಯಳ ಚತುರ್ಮ್ಮುಕಂ (ಎಕ. II, ೪೬೩; 1000), ಬ[೦]ಣ್ಣಿಪುದು ಧಾರಿಣಿ ಗೋವಣಮಣ್ಡಳೇಶನಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೧೬೯-೨೪; ?). [?]

ಗೋವಣಪೊಲ (ನಾ). (?) : ಶ್ರೀಮನ್ನಗರೇಶ್ವರದೇವರ್ಗ್ಗೆ ಬಡಗಪೊಲದೂರೊಡೆಯ ಮಾನ್ಯಂ ಗೋವಣಪೊಲದೊಳಗೆ . . . ಬಿಟ್ಟ ನೆಲ (ಸೌಇಇ. XX, ೧೯-೩೮; 1015). [ಗೋವಣ ? + ಪೊಲ$_1$]

ಗೋವತಿ (ನಾ). ಗೊಲ್ಲಿತಿ; ಗೋಪಿ: (೬).
[ಗೋವ + – ತಿ$_1$ (< – ಇತ್ತಿ).]

ಗೋವತ್ಸ (ನಾ). ಹಸುವಿನ ಕರು: "ಕೀಟುಂ ಕಂದುಂ ನಿರುತಂ ಗೋವತ್ಸಂ ತಾಂ" (ಕವಿಕಂ. ೮೬); ಗೋವತ್ಸಲೀಲೆ ತೊರೆಕರೆಯ ಮೇಲೆ ವನವಾಟ ಸೆಜ್ಜೆಸಾಲೆ (ಸೂರ್ಯಪಾ. ೩೫-೧) [ಗೋ + ವತ್ಸ]

ಗೋವರ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಗೋವು,–ಆಕಳು. ೨. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವಾಣಿ,–ಪ್ರವಚನ. ೧, ೨: ಕರೆದಂ ಸ್ವಾತ್ಮಾರ್ಥದೆ ಗೋವರಮಂ ಯಜ್ಞೀಯ ಹವಿಯ ವಿಷಯದೊಳಾತಂ ಕರೆದಂ ವಸಿಷ್ಠಮುನಿಯಂತಿರೆ ತಪದಿಂ ಶಿಷ್ಟರಪ್ಪ ಶಿಷ್ಯರೊಳಾತಂ (ಸೌನಂದ. ೧-೩). ೩. ಪುಡಿಮಾಡಿದ ಸಗಣಿ. 'ಗೊಬ್ಬರ$_1$' ಪರಾ. [ಗೋ + ವರ$_3$]

ಗೋವರಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧಾನ್ಯ (?) : ಈ ಸೊಪ್ಪು ಗೋವರಳಿಯ ಹೊಟ್ಟು ಸಹ ಹೊಗೆ ಕಾಸುವುದು (ವಿಷ್ವವಿ. ೧೨೮). [?]

ಗೋವರ್ಧನ (ನಾ). ೧. ಗೋವುಗಳಿಗೆ ಏಳಿಗೆಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವುದು; ಗೋವುಗಳನ್ನು ಪಾಲನೆಮಾಡುವುದು; ಗೋವರ್ಧನಪಟುನಲಿದಂ ಗೋವರ್ಧನ ಗಿರಿಯೊಳೆಸೆವ ವೃಂದಾವನದೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೪ ೧). ೨. ಗೋವುಗಳನ್ನು ಪಾಲನೆಮಾಡುವವನು; ಕೃಷ್ಣ: ಗೋವರ್ಧನನಂ ಪೂಜಿಸೆಂದನಱಿಯದೆ ಭೀಷ್ಮಂ (ಜಗವಿ. ೧೬-೧೯); ಗೋವರ್ಧನಂಗೆ ಮೊಲೆಗೊಟ್ಟ ಪೂತನಿಪೊಲಾಯ್ತು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೧-೩). ೩. ವೃಂದಾವನದಲ್ಲಿಯ ಒಂದು ಪರ್ವತದ ಹೆಸರು: ಮುನ್ನ ತಾನತುಲ ಗೋವರ್ಧನವನಾಂತು ಗೋಕುಲವನೋವಿದ ಸುಕೃತ ಫಲವನಿತ್ತು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೩-೩೬). ೪. ಗೋರಿಕಾಯಿ; ಚವಳಿಕಾಯಿ: ನೆಲ್ಲವರೆ ಸವತೆ ಗೋವರ್ದನ ಬೆಂಡೆ ಮೊದಲಾದ ವ್ಯಂಜನಂಗಳ್ (ಸೌಗಂಧಿ. ೩೬-೧೮). [ಗೋ + ವರ್ಧನ]

ಗೋವರ್ಧನಧರ (ನಾ). ಗೋವರ್ಧನ ಪರ್ವತವನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿದವನು; ಕೃಷ್ಣ. [ಸಂ.]

ಗೋವಲೆಗಟ್ಟಿಗೆ 'ಗೋವಳಗಟ್ಟಿಗೆ' ನೋ.

ಗೋವಳ 'ಗೋವಾಳ' ನೋ.

ಗೋವಳಗಟ್ಟಿಗೆ, ಗೋವಲೆಗಟ್ಟಿಗೆ, ಗೋವಳಿಗಟ್ಟಿಗೆ (ನಾ). ೧. ದನಗಾಹಿಗಳು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಕೋಲು,–ಬೆತ್ತ. ೨. ಆನೆ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಚೋದಿಸುವ ಸಾಧನ: ಸೂಳಱಿದು ಮಸಗಿ ದುವ್ವಾಳಿಸುವ ಗೋವಳಗಟ್ಟಿಗೆಯ ಗೊಂದಣಂಗೂಡಿ . . . ಭೂಚಕ್ರಮಂ ತೆಕ್ಕನೆ ತೀವಿದ ಪದಾತಿ ಬಲದೊಳಂ (೧ರಿಕ. ೬-೫೫ ವ); ಮೇಳೈಸಿದ ಮಂದಿಯ ಮುಂದೊಲೆದಾಡುವ ಗೋವಳಗಟ್ಟಿಗೆಯಿಂದೊಪ್ಪಿತ್ತಮರರ ಪಡೆ (ವೀರೇಚ. ೨-೩೩). **ಗೋವಲೆಗಟ್ಟಿಗೆ:** ಇಕ್ಕೆಲದೊಳ್ಲೊಲೆವ ಗೋವಲೆ [ಪಾಠಾಂ. ಕೋವಳ]ಗಟ್ಟಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ತೆಕ್ಕೆಯಿಂದೊತ್ತರಿಪ ಜೋದ ಜೋಕೆಗಳಲ್ಲಿ (ಇಹರ. ದೇ. ೩೮-೩). **ಗೋವಳಿಗಟ್ಟಿಗೆ:** ೨. ಸಾಲು ಗೋವಳಿಗಟ್ಟಿಗೆಯ ಕುಂತಾಳಿಗಳ ತೂಗಾಟ ಮಿಗೆ ದುವ್ವಾಳಿಗಳ ದೆಖ್ಖಾಳ ಗಜರಥತುರಗ ಸೇನೆಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೦೨-೨೬). [ಗೋವಳ (<ಗೋವಾಳ)+ಕಟ್ಟಿಗೆ$_1$]

ಗೋವಳಗಟ್ಟಲೆ (ನಾ). ಕಗ್ಗತ್ತಲೆ; ಗಾಢಾಂಧಕಾರ: ಸಾವಿತ್ರದ್ಯುತಿ ದಾವಶಿಖಾವಳಿ ಪರಿದಟ್ಟಿ ಪೆಱಗೆ ಕರಿಕಿರ್ದಪೊಲೇಂ ತೀವಿದುದೊ ಭುವನತಳಮಂ ಗೋವಳಗಟ್ಟಲೆ ಸಮಸ್ತಭುವನಾತ್ಮಕಮಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೫-೧೬). 'ಮೊಲಗಟ್ಟಲೆ', 'ರಣಗಟ್ಟಲೆ' ಪರಾ.
[ಗೋವಳ$_0$ (<ಕಾವಳ) + ಕಟ್ಟಲೆ]

ಗೋವಳಗೋಲ್, ಗೋವಳಿಗೋಲ್ (ನಾ). ೧.=ಗೋವಳಗಟ್ಟಿಗೆ ೧: ಗೋವಳರ್ಗ್ಗಾವಳಿಗೊಂಡು ಗೋವಳಗೋಲನೆತ್ತಿಕೊಂಡೊದಱೆ³ (ಅರ್ಧನೇ. ೬-೯೧ ವ): ಪೊಡೆವ ಸಿಡಿಲನದಿರದೆ ಪೊಡೆಸೆಂಡನು ಪೊಡೆವಂತಾ ವನಮಾಲಿ ಪಿಡಿದ ಗೋವಳಗೋಲಿಂ ನುಗ್ಗುನುಱಿಮಾಡಿ ಪಡೆದನದೇನು ಬಲ್ಲಿದನೊ (ನೇಮಿಸಂ. ೧೫-೧೨೮). **ಗೋವಳಿಗೋಲ್:** ೧. ಬೀಸುತ್ತೆ ಮಿಂಚೆಂಬ ಗೋವಳಿಗೋಲಂ ಪೊಡೆಸೆಂಡುವೊಯ್ದು ಸಿಡಿಲಂ . . . ಬಂದೊದಱೆದಂ ಕಾರೆಂಬ ಗೋಪಾಳಕಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೮-೪): ಪಿಡಿದ ಗೋವಳಿಗೋಲ ಮಾಲೆಗಳ ಹಾಹೆಯಿಂ (ಬಸರ. ೯-೯೬). ೨. = ಗೋವಳಗಟ್ಟಿಗೆ ೨: ಸಾಲು ಝಲ್ಲರಿಗಳ ಪತಾಕಾಜಾಲ ಸಬಳದ ಹೊದಱ ಗೋವಳಿಗೋಲ ತೂಗಾಟದಲಿ ಸಮರಕೆ ದೊರೆ್ರಣ ನಡೆತಂದ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೯-೧೬); ಸಾಲ ಸಿಂಧದ ಮಣಿವ ಗೋವಳಿಗೋಲ ತೂಕದ ತಳಿತ ಚೌರಿಯ ಜಾಲ ಮೋಹಿದ ಮೇಘಘಟೆಯೆನೆ ಜಡಿವ ಝಲ್ಲರಿಯ. (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೯-೬).
[ಗೋವಳ (<ಗೋವಾಳ)+ಕೋಲ್$_1$]

ಗೋವಳತಿ 'ಗೋವಳಿತಿ' ನೋ.

ಗೋವಳಬಲ (ನಾ). ಗೊಲ್ಲರ ಸೈನ್ಯ,-ಪಡೆ: ನಲವಿಂದೆ ನೋಡಲಾ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಗೋವಳಬಲ ಬಂದು ನಮಿಸಿದುದು (ವೋಹಶ. ೪೨-೪೫).
[ಗೋವಳ (<ಗೋವಾಳ) + ಬಲ]

ಗೋವಳರಾಯ (ನಾ). ಗೊಲ್ಲರ ಒಡೆಯಂ; ಕೃಷ್ಣ: ಗೋವಳರಾಯಂ ಕೊಟಲೂದಿದಂ ನೆಗಟ್ವಿನಂ ಮಾಧುರ್ಯತೂರ್ಯಸ್ವನಂ (ಜಗವಿ. ೫-೨).
[ಗೋವಳ (<ಗೋವಾಳ) + ರಾಯ]

ಗೋವಳಿಗ (ನಾ). ಗೋಪಾಲಕ; ಗೊಲ್ಲ: "ಗೋಸ್ವಾಮಿ ಗವಾಧಿಪತಿ ತಾನವಂ ಗೋವಳಿಗಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೦-೧೪); ಆನಿರೆ ಗೋವಳಿಗಂಗಗ್ರ ಪೂಜೆಯಂ ನೀನ್ ಕುಡುವಾ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೪೭); ಗೋವಳಿಗರ ಶಿಶುವೆಂದಿರಲಾ ವೈರಿಯೆ ದೇವಕೀಸುತಂ ಗಡ (ಜಗವಿ. ೫-೫೮).
'ಗವಳಿಗ' ಪರಾ. [ಗೋವಳ (<ಗೋವಾಳ) + - ಇಗ]

ಗೋವಳಿಗಟ್ಟಿಗೆ 'ಗೋವಳಗಟ್ಟಿಗೆ' ನೋ.

ಗೋವಳಿಗೋಲ್ 'ಗೋವಳಗೋಲ್' ನೋ.

ಗೋವಳಿತಿ, ಗೋವಳತಿ (ನಾ). ಗೊಲ್ಲಿತಿ; ಗೋಪಿ: ವನಜಂ ಪಂಕಾಂಕಿತಂ ಗೋವಳಿತಿಯ ಮೊಲೆಯೊತ್ತಿಂಗೆ ಪಕ್ಕಾಯ್ತು (ಶಂರಾಮಾ. ೧-೧೩೩); ಜಾತಿ ಗೋವಳಿತಿ ರಕ್ಷಿಸೆ ನೀಂ ಪರಪುಟ್ಟನಾದೆ (ಜಗವಿ. ೧೭-೪೧).
ಗೋವಳತಿ: ಆವ ಗೋವಳತಿಯರ ಕಣ್ಣುದೃಷ್ಟಿ ತಾಗಿತಯ್ಯ (ಪುರಂದ. ೧-೮೯ ಪಲ್ಲವಿ.). [ಗೋವಳ (<ಗೋವಾಳ) + - ಇತಿ$_1$ (<- ಇತ್ತಿ)]

ಗೋವಾಟ (ನಾ). ದನಕರುಗಳಂ ಪಾಸಿಸುವ ಸ್ಥಳ; ಕೊಟ್ಟಿಗೆ: ನಡೆಗೆಡೆಗಳಿಲ್ಲದಿಹ ಮೂಲೆಮೂಲೆ ಮುಡುಕಳೊಳುಂ ಗೋವಾಟ ಕುಸ್ಥಲದೊಳು (ಐಕೋಪು. ೪-೭೧).
[ಗೋ + ವಾಟ]

ಗೋವಾಹನ (ನಾ). ಎತ್ತನ್ನು ವಾಹನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು; ನಂದಿವಾಹನ; ಶಿವ. 'ಗೋಪವಾಹನ' ಪರಾ. [ಗೋ + ವಾಹನ]

ಗೋವಾಳ, ಗೋವಳ (ನಾ). ತುರುಕಾರ; ದನಗಾಹಿ; ಗೋಪಾಲ; ತುತ್ತೂರಿ ಜಂಗುಳಿದೈವಗಳನೆಲ್ಲವ ಹಿಂಡುಮಾಡಿ ಕಾವ (ಮ?) ನಮ್ಮ ಶಂಭು ತೆಲುಗೇಶ್ವರನ ಮನೆಯ ಗೋವಾಳನೀತ (ಸರ್ವಜ. ೮೭-೪೮೪); ಗೋವಾಳ ಪೋಗೆ ಗೋವುಗಳು ಬರುವಂತೆ ಮಾಳ್ಪೆಂ (ಪ್ರಭುಪು. ೪-೩೫).
ಗೋವಳ: ಆಗಳೊರ್ವ ಗೋವಳನನಿಬರ ಸಾವುಮಂ ಕಂಡು . . . ಉತ್ತರಂಗೆ ಪೇಟ್ವಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೯೫ ವ); ಈ ಜಗದ ಜಂಗುಳಿಯ ಕಾವ ಗೋವಳ [ಪಾಠಾಂ. ವಾಳ] ತಾನಾಗಿ (ಅವಜಂ. ೩-೮); ಮಹ ಮನೆಯ ಗೋವಳನಲ್ಲಿ . . . ನಿಂದು ಬಸವಂಗೆ ಬಿನ್ನೈಸಿದಂ (ಬಸರ. ೯-೧೦೩); ಗೋವಳಂಗರಸುತನವಾದಬಳಿಕ ಪೊಡವಿಯಂ ಕಂಡು ನಡೆವನೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೭-೫೩). [<ಪ್ರಾ. ಗೋವಾಲ$_1$./ಸಂ. ಗೋಪಾಲ]

ಗೋವಾಳಿ$_1$ (ನಾ). ಹಸುಗಳ ಗುಂಪು; ಗೋವುಗಳ ಸಮೂಹ: ಗೋವಾಳಿಯೊಳು ಸುರಧೇನುಯುಮರರೊಳು ಶಚಿ ಗೋಪಾಲರೊಳು ಕೃಷ್ಣ . . . ಅವರೆಂತಧಿಕರವರಂದದೀ (ನವಮೋ ೨-೨೦).
[<ಸಂ. ಗೋಪಾಲಿ]

ಗೋವಾಳಿ$_2$ (ನಾ). = ಗೋವಳಿತಿ: ಕಳ್ಳತನದಲ್ಲಿ ಬೆಣ್ಣೆ ಮೆದ್ದು ಗೋವಾಳಿಯರನಲ್ಲಿ ಬಲುಹಿಂದ ರಮಿಸಿದ ದೋಷಕಾರಿ ನೀ (ನವಮೋ. ೩೨-೧೬). [ಗೋವಾಳ + - ಇ$_2$]

ಗೋವಿ$_1$ 'ಕೋವಿ$_1$' ನೋ.

ಗೋವಿ$_2$ (ನಾ). ಗೊಲ್ಲಿತಿ; ಗೋಪಿ: ಗೋವುಗಾದಳವಟಿದಿರ್ದ ಕೃಷ್ಣ ನೊಡನಿರ್ದುದಱಿಂದವೆ ಗೋವಿಯಾದೆ (ಗದಾಯು. ೯-೫).
[ಗೋವ$_1$ + - ಇ$_2$]

ಗೋವಿಂಡು (ನಾ). ಹಸುಗಳ ಹಿಂಡು; ಗೋವುಗಳ ಸಮೂಹ: ನಿನ್ನ ಕಣ್ಮಣಿವಿನೆಗಂ ಗೋವಿಂಡುಗಳಂ ಮೊಲೆ ತೊರೆದಾವುಗಳಂ . . . ಎಮ್ಮೆಯ ಪಿಂಡಂ ಭಾವಿಸಿ ನೋಡಂಬುಜಾಕ್ಷಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೧೦೭ ಅಡಿಟಿ)
[ಗೋ + ಪಿಂಡು$_2$]

ಗೋವಿಂದ (ನಾ). ೧. ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು; ಗೊಲ್ಲ; ಗೋವಳ: "ಗೋವಿಂದಂ ಗೋಧಿಕೃತಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೭೧-೫೭); "ಕೀಲಾರಿಯಂ ಗೋವಿಂದನೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೪೪-೧೦೭). ೨. ಕೃಷ್ಣ; ವಿಷ್ಣು: "ವಿಷ್ಣುಃ . . . ಗೋವಿಂದಃ . . . ಗದಾಧರಃ – ಈ ೪೫ ನಾರಾಯಣನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೫-೨೩); ಗತಿಹೀನರಿಗಕಟ ನೀನೆ ಗತಿಯೆಲ್ಲೈ ಗೋವಿಂದ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೪-೧೧೧); ಸ್ಮರಣೆ ಒಂದೇ ಸಾಲದೆ ಗೋವಿಂದನ ನಾಮ ಒಂದೇ ಸಾಲದೇ (ಪುರಂದ. ೧-೧೪೩ ಪಲ್ಲವಿ); ಗೋವಿಂದಂಗಾ ರುಕ್ಮಿಣಿ . . . ಎಂತೀ ದೇವಿಯುಮ್ಮೃತಾಂಬೆ ತಾಂ ದೊಡದೇವೇಂದ್ರುಂಗಾದಳ್ (ಚಿಕವಿ. ೩-೨೪). ೩. ಮಾತುಗಳ ಒಡೆಯ; ಬೃಹಸ್ಪತಿ. ೪. [ಛಂದ] ವಿಷ್ಣುಗಣದ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ: ವಿಷ್ಣುಗಣ ಮೆಂತೆಂದೊಡೆ ಗೋವಿಂದಂ . . . ಮುರರಿಪು (ಛಂದೋಂಬು. ೫-೨೪೦ ವ).
೫. (ಆಲಂ) ಇಲ್ಲದಾಗುವಿಕೆ; ಮಾಯವಾಗುವಿಕೆ; ಮುಗಿದು ಹೋಗುವಿಕೆ: ನಿನಗೆ ಆ ಕೆಲಸ ಒಪ್ಪಿಸಿದರೆ ಆಯಿತು ಗೋವಿಂದ (ರೂಢಿ).
[ಸಂ.]

ಗೋವಿಂದಗತಿ (ನಾ). ಗಾರುಡಿ; ಇಂದ್ರಜಾಲ; ಯಕ್ಷಿಣೀ ವಿದ್ಯೆ: ಗೋವಿಂದಗತಿಯನಭ್ಯಾಸಿಸಿದಾಚಾರ್ಯನಾವವ ಗುರು ನಿನಗೆನುತ ಈ ವಿದ್ಯೆಯಿಂ ಜೀವಿಪುದು ನಿನಗಲ್ಲದೆ ಯಾವ ವೀರರಿಗುಂಟು (ರಾಮವಿ. ೧೮-೧೭೯); ತೋಱಿಕೆಗಳಂ ಬಯಲು ಮಾಡಿಯೆ ತೋಱಿದುದು ಗೋವಿಂದಗತಿಯದು ಪಾಱಿಪೋದುದೆ ಎಂದಿನಂತಾಯ್ತುದಕದೇ ಸಾಕ್ಷಿ (ಶಂಕದಾ. ೦೦-೧೬). [ಗೋವಿಂದ ? + ಗತಿ]

ಗೋವಿಂದಪಾಡಿ 'ಗೋವಿಂದವಾಡಿ' ನೋ.

ಗೋವಿಂದಫಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಣ್ಣು: ಗೋವಿಂದಫಲ, ಅಂತುಂಡಿಕಾಯಿ (ವೃಜಗಿ. ೧೭-೩೧೦). [ಗೋವಿಂದ + ಫಲ]

ಗೋವಿಂದಬಕ್ಷಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಾಣ್ಯ: ಬೆಳ್ಳಿಯ ನಾಣ್ಯಗಳು.– ಬ್ರಿಟಿಶ ಸರಕಾರದ ಅಮಲು ಆದ ಬಳಿಕ ಸಹಸನ್ ೧೮೪೦ರ ವರೆಗೆ ಹದಿನಾರು ಪ್ರಕಾರದ ರೂಪಾಯಿಗಳು ನಡಿಯುತ್ತಿದ್ದವು. ಅವು ೧. ಔರಂಗಾಬಾದಿ . . . ೧೪ ಉಡವಣೆ, ೧೫ ಗೋವಿಂದಬಕ್ಷಿ (ಕಥಾಗಿ. ೨೮೧).
[ಗೋವಿಂದ + ಬಕ್ಷಿ]

ಗೋವಿಂದಮಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಪರಮೋಪಕಾರಿ ಧರ್ಮ್ಮಜ್ಞಂ ಸುನ್ದರತೇಜನೆನಿಸಿ ನೆಗಟ್ದಂ ಧರೆಯೊಳ್ಗೋವಿನ್ದಮಯ್ಯ ನೆಂಬೆೋರ್ವ್ವೀಶಂ (ಎಕ. III, ತಿರುಮ. ೭೯-೨ : ಸು. 980).
[ಗೋವಿಂದ + ಅಮ (<ಅಮ್ಮ$_1$) + ಅಯ್ಯ$_1$]

ಗೋವಿಂದರ (ನಾ).=ಗೋವಿಂದರಸ: ಗಂಗವಾಸನ ಮಗಂ ಗೋವಿಂದರಂ (ಎಕ. IX, ದೇವನ. ೪೨-೩ ; ಸು. 900 ?); ಮಾರಸಿಂಗನಾತನ ಸುತಂ ಗೋವಿಂದರಂ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೪-೪೯ : 1122).
[ಗೋವಿಂದ + ಅರ$_4$]

ಗೋವಿಂದರಸ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಎಱೆಪ್ಪರಸರ ಗೋವಿನ್ದರ ಸರು ಉತ್ತಮಗಾವುಣ್ಡನ ಕೆಱೆಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಸ್ತಿತಿ (ಎಕ. V, ಚನ್ನರಾ. ೨೫೧-೮ : ಸು. 925). [ಗೋವಿಂದ + ಅರಸ$_1$]

ಗೋವಿಂದರಾಜಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಾಣ್ಯ: ಗೋವಿಂದರಾಜೀ ದುಡ್ಡುಗಳು ಮುಧೋಳದಲ್ಲಿ ಸನ್ ೧೮೬೦ರ ವರೆಗೆ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದವು (ಕಥಾಗಿ. ೨೮೧). [ಗೋವಿಂದ + ರಾಜಿ$_6$]

ಗೋವಿಂದವಾಡಿ, ಗೋವಿಂದಪಾಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ನಾಡಿನ ಹೆಸರು : ಚೋಳಮಹಾರಾಜರು ಗೋವಿಂದವಾಡಿಯ ರಾಜ್ಯಂಗೆಯ್ಯುತ್ತಮಿರೆ (ಎಕ. XII, ಶಿರಾ. ೩೭–೦೫ ; ಸು. 1040). 'ಗಂಗವಾಡಿ', 'ನೊಳಂಬವಾಡಿ' ಪರಾ. **ಗೋವಿಂದಪಾಡಿ :** ನವಿಲೂರ ನಾಟ್ಗಾಮುಣ್ಡರುಂ ಬೆಳ್ಗೊಳದ ಗೋವಿಂದಪಾಡಿಯ ಉ × × ಳ್ಯಾಮನ್ನುಂ ಬೆಳ್ಗೊಳದಾ ವಟ್ಟಿ ಗೋವಿಂದ ಪಾಡಿಗೆ ಕೊಟ್ಟದು (ಎಕ. II, ೩೫–೮ ; ಸು ; 800).
[ಗೋವಿಂದ + ಪಾಡಿ$_1$]

ಗೋವಿಂದವೀಳ್ಯೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಾಂಬೂಲದ ಪೊಟ್ಟಣ ; ಕೆಳಭಾಗ ಅಗಲವಾಗಿ ಚಚ್ಚೌಕವಾಗಿದ್ದು ಮೇಲಿನ ತುದಿ ಚೂಪಾಗಿರುವಂತೆ ಕಟ್ಟಿದ ಎಂಟು ಎಲೆಗಳ ಬೀಡ : ತನ್ನ ಎಳೆಯ ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಹೊರಳಿಸಿ ಹೊರಳಿಸಿ, ಒಂದು ಗೋವಿಂದವೀಳ್ಯೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ (ಪ್ರೇಮತ. ೮೧). [←ಮರಾ. ಗೋವಿಂದವಿಡಾ]

ಗೋವಿಕೆ (ನಾ). ಗೊಲ್ಲತನ ; ದನಕಾಯುವವನ ಸ್ವಭಾವ ; ದಡ್ಡತನ: ತೊಲಗದೆ ಗೋವುಗಾದ ಕಿಱಿಯಂದಿನ ಗೋವಿಕೆ ನಿನ್ನ ಚಿತ್ತದೊಳ್ ನೆಲಸಿದುದಕ್ಕುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೯–೪೪). [ಗೋವ$_1$ + – ಇಕೆ]

ಗೋವಿಗಾವುಂಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಗೋವಿಗಾವುಣ್ಡ ಕಲ್ಲ ಮಾಡಿಸಿದ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೨೨–೬ ; 963).
[ಗೋವಿ? + ಗಾವುಂಡ (<ಗಾಮುಂಡ)]

ಗೋವು (ನಾ). ಆವು ; ಹಸಂ : ಎನ್ನನಾರ್ಬಾರಿಪರೆಂದು ಗೋವುಮನನಾ ಕುಲವಿಟ್ಟುಳಿಗೊಂಡು ಪೋದಂ (ಸುಕುಮಾ. ೭–೩೬) ; ಗೊಲ್ಲರೊಡಗೂಡಿ ನಮ್ಮೆಲ್ಲರ ಗೋವುಗಳ ಕಾಯ್ದು (ಕನಕ. ೨೦–೪) ; ಗೋವುಗಳನು ಸದೆ ಬಡಿದು ಧರೆಯೊಳಿಹ ದೇವತಾಶಿಲೆಗಳನೊಡೆದು (ಕಂಸವಿ. ೪–೧೩) ; ವಿಂದು ಪೂಜ್ಯರ್ಗೆ ಮುಂ ಪಾಲಂ ನೀಡದೇನನುಮುಣ್ಣನುಂ ಅಧರ್ಮದಿಂ ಪಾಲ್ಗೆ ಗೋವಂಬೊಲ್ ಗೋವಂ ಕರೆಯಂ ದಿಟಂ (ಸೌನಂದ. ೨–೧೯).

ಗೋವಿನ ಅಱವಟ=ದನಕರುಗಳಿಗಾಗಿ ಏರ್ಪಡಿಸಿದ ಅರವಟ್ಟಿಗೆ : ಯಾ ಗೋವಿನ ಅಱವಟಗೆ ತಪ್ಪಿದವರು ವಾರಣಾಸಿಯಲ್ಲಿ ತಂಮ ತಾಯಿ ತಂದೆ ಗುರುವ ಕೊಂದ ಪಾಪದಲಿ ಹೋಹರು (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೫೦೩–೮ ; 1516). **ಗೋವಿನ ಜೋಳ, ಗೋವಿಂಜೋಳ**=ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜೋಳ ; ಮುಂಸುಕಿನ ಜೋಳ ; ವೆಂಕ್ಕೆಜೋಳ : ಬಟಾಟೆ (ಆಲೂಗಡ್ಡೆ), ಗೆಣಸು, ಮಕ್ಕೇಜೋಳ (ಗೋವಿನ ಜೋಳ) ಇತ್ಯಾದಿ (ಮುಂಬಯಿ. ೬–೨೯೦) ; ಗೋವಿನ ಜೋಳದ ಕಾಂಡವು ಬಹಳ ಎತ್ತರವಾಗಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆ (ಸಸ್ಯಶಾ. ೧೫೦) ; ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಬಾಳೆ, ಕಬ್ಬು, ಗೋವಿಂಜೋಳ, ಮುಂತಾದವು ಬರುತ್ತವೆ (ಕಭಾಗ. ೪೫೭). [<ಸಂ. ಗೋ]

ಗೋವುಂಡು$_1$ 'ಗಾವುಂಡ' ನೋ.

ಗೋವುಂಡು$_2$ 'ಗಾಮುಂಡು$_2$' ನೋ.

ಗೋವುಂಡುಂಗೆಯ್ 'ಗಾಮುಂಡುಗೆಯ್' ನೋ.

ಗೋವುಗಾ (ಕ್ರಿ). ಗೋವುಗಳನ್ನು ಕಾಯು ; ದನಕಾಯು : ನೆನೆಯೆಲವೊ ಗೋವುಗಾದುದು ಪುಸಿಯೇ (ಪಂಪಭಾ. ೬–೫೭); ಗೋವುಗಾದಳವಟ್ಟಿದಿರ್ದ ಕೃಷ್ಣನೊಡನಿರ್ದುದಱಿಂದವೆ ಗೋವಿಯಾದೆ (ಗದಾಯು. ೯–೫).
[ಗೋವು + ಕಾ$_1$]

ಗೋವುಧಿ (ನಾ). = ಗೋವುವಿಂಡು : ನಾಳಿನಲ್ಲಿ ಉತ್ತರದಿ ಗೋವುಧಿಗಳ ಪಿಡಿಯೆ ಕಾಣಬಹುದೆಂದೆಣಗಿಸಿದನುಚಿತದಿ (ಲಕ್ಷ್ಮಭಾ. ೪. ೩–೦೭). [P ಶರಧಿ, ಅಂಬುಧಿ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಸಾಮ್ಯದ ಮೇಲೆ ರೂಪಿಸಿದ ಶಬ್ದ]

ಗೋವುವಿಂಡು (ನಾ). ಹಸುಗಳ ಗುಂಪು ; ಗೋವುಗಳ ಸಮೂಹ : ಗೋವುವಿಂಡಂ ಪುಲಿ ಪೊಕ್ಕಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨–೭೧).
[ಗೋವು + ಪಿಂಡು$_2$]

ಗೋವುಳಿಗ (ನಾ). ಗೊಲ್ಲ ; ಗೋಪಳ : ವಿಜಿಗೀಷುತ್ವದೊಳೊಂದಿ ಗೋವುಳಿಗನಪ್ಪಂ . . . ಹರಿಯೆಂಬ ದೊಡ್ಡಿವೆಸರಂ ಪೊತ್ತಿರ್ದ ನೀಂ ಮಂತ್ರಿಯಾಗೆ (ಪಂಪಭಾ. ೯–೪೭) ; ಅಯೋಧ್ಯಾಪುರದೊಳಿರ್ಪ ನಂದಿ ಮಿತ್ರನೆಂಬ ಗೋವುಳಿಗ[ಪಾಠಾಂ. ಗೌಳಿಗ]ನ ಮಹಿಷಿಗಳೊಳ್ ಕೋಣಂಗಳಾಗಿ ಪುಟ್ಟಿ (ಚಾವುಂಪು. ೫೦) ; ಓರ್ವಂ ಕಪಾಳದರುವರಿಯೋರ್ವಂ ಗೋವುಳಿಗನ ಸುರರಂ ಕೊಲ್ವಂ (ಸಮಪ. ೮–೧೬೫). 'ಗೋವಳಿಗ' ಪರಾ.
[ಗೋ + – ಉಳಿಗ$_3$]

ಗೋವೃಂದ (ನಾ).=ಗೋವುವಿಂಡು : "ಗೋವ್ರಯಂದಂ, ಗೋಧನಂ, ಧನಂ– ಈ ಮೂಱು ತುಱುವಿನ ಹಿಂಡು" (ಹಲಾಯು. ೪೧–೦೦೭). [ಗೋ+ವೃಂದ]

ಗೋವೆ$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು ; P ಈಗಿನ ಗೋವಾ ಎಂಬ ಪ್ರಾಂತ್ಯ : ಪೊಯ್ಸಳನನಾ[ರ್ದ್ದೇ]ರ್ವಟ್ಟಿದಂ ಗೋವೆಯಂ ಕೊಂಡಂ ಲಕ್ಷ್ಮನನಾಜಿಯೊಳ್ ತವಿಸಿದಂ (ಸೌಇಇ. XI-ii, ೦೧೯–೨೩ ; 948); ಬಂದದೆ ಗೋವೆಯೊಳೊಂದಶ್ವ (ಕುರಾಸಾಂ. ೯–೬೬).

ಗೋವೆಯಸಣ್ಣ = ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭತ್ತ : ಕಣವೆಯಸಣ್ಣ ಸತ್ಯಾಗಾಲದ ಸಣ್ಣವಣೆಯಾದ ಗೋವೆಯಸಣ್ಣ ಪುಣಗುವಾಸನೆಯನಾಂತಿಹ ಸಣ್ಣಶಾಲಿಯ ತೆನೆಗಳೊಪ್ಪಿದುವು (ಕಂಸವಿ. ೫–೬೭). [?]

ಗೋವೆ$_2$ (ನಾ). ಗೋಡಂಬಿ ; ಗೇರು : ಮನೆಯ ಸುತ್ತಲೆಲ್ಲ ಗೋವೆಯ ಮರಗಳು (ಮರಮ. ೧). 'ಗೋವೆಬೀಜ' ಪರಾ. [?]

ಗೋವೆಬೀಜ (ನಾ). ಗೋಡಂಬಿ ; ಗೇರುಬೀಜ : ಗೆದ್ದವರ ಕಿಸೆ ತುಂಬ ಗೋವೆಬೀಜ ಸೇರುತ್ತದೆ (ಸ್ವಪ್ನಹೊ. ೩೨) ; ಗೋವೆಬೀಜ ಮಹಾ ಗರ್ಮಿ ಅನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಮರಮ. ೧೦೭). [ಗೋವೆ$_2$ + ಬೀಜ]

ಗೋವೈದ್ಯ (ನಾ). ೧. ಗೋವುಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆ : ಇನ್ನು ಗೋವೈದ್ಯಂ–ತೆನೆಯಾಗದ ಪಸುವಿಂಗೆ . . . ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಬೇರನೆಯ್ದೆ ಮೆದ್ದುಗುಟಿ ಕಟ್ಟುಗುಂ ನಿಶ್ಚಯದಿ (ಲೋಕೋಪ. ೯–೦೮೯). ೨. ಗೋವುಗಳಿಗೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡುವ ವೈದ್ಯ. 'ಅಶ್ವವೈದ್ಯ', 'ಗಜವೈದ್ಯ' ಪರಾ. [ಗೋ + ವೈದ್ಯ]

ಗೋವ್ರಜ (ನಾ).=ಗೋವುವಿಂಡು : " (ಗೋಧನಂ) ಗೋವ್ರಜದೊಳ್ " (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೦–೭) ; ಎಲ್ಲಿಯುಂ ಸುಳಿವ ಗೋವ್ರಜದಿಂದೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩–೨).
[ಗೋ + ವ್ರಜ]

ಗೋಶ (ನಾ). (?): ಯೇಸು ಕಲ್ಪಗಳಾದರೆಯು ಮುಗುಳೇಸು ಯಮರಿಗೆ ಸಯಮಿನಾಯಲಿ ವಾಸಮಳವಟ್ಟುದು ಕೆಡದ ನರಕಗಳ ರಾಸಿಯಲಿ ಘಾಸಿ ತಪ್ಪದ ಪದವಿ ಬರ್ಪುದು ಗೋಶವೆಸರೀಗವರ ಕಷ್ಟಕೆ ಬೇಸಿಗೆಯನೊಂದೆಡೆಯೊಳಾದರು ಕೊಂಬರಂ ಕಾಣೆ (ವಿವೇಛ. ೧೦–೦೨). [?]

ಗೋಶಾಲೆ (ನಾ). ದನಕರುಗಳ ಹಟ್ಟಿ ; ಕೊಟ್ಟಿಗೆ. [ಗೋ + ಶಾಲೆ$_1$]

ಗೋಶಿ 'ಗೋಚಿ' ನೋ.

ಗೋಶೀರ್ಷ (ನಾ). ೧. ಗೋವಿನ ತಲೆ: (+). ೨. ಗಂಧದ ಮರ; ಚಂದನ ವೃಕ್ಷ; "ಅರಿಸಿನದ ಬಣ್ಣವುಳ್ಳ ಚಂದನ" (ಅಮರ. ಟೀಕೆ) ; ಗೋಶೀರ್ಷ ಸುಚಂದನಮುಮನಾ ಶಂಬರಿಪು . . . ತಂದು (ನೇಮಿಪು. ೭–೧೬೨) ; ಗೋಶೀರ್ಷ ಚಂದನಮುಂ ರತ್ನಮಯಮುಪ್ಪ ಪಲವುಂ ಪ್ರತಿಮೆಗಳಂ . . . ಅದಱೊಳಗಿಟ್ಟು (ಬಂಹರಿ. ೯–೩ ವ) ; ದಂಡವನ್ನು ಗೋಶೀರ್ಷ ಎಂಬ ಗಂಧದ ಮರದಿಂದ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ (ಪ್ರವಾಇ. I, ೦೬೩). ೩. ತೇದು ಮಾಡಿದ ಗಂಧ ; ಚಂದನ : ಸುರೇಂದ್ರುಸಮಿತಿ . . . ಗೋಶೀರ್ಷ ಚಂದನದ್ರುವ ಪರಿಮಳಸುಗಂಧಿಜಲಸಂಭೃತಹಾಟಕಘಟಿತ ಘಟಕೋಟಿಗಳನೆತ್ತಿಕೊಂಡು ಸುರಿದಾಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೭–೧೦೦ ವ) ; ಸುಗಂಧಭಂಡಾರಿಗರ್ ವಿರಚಿಸಿ ತಂದು ಮುಂದಿಟ್ಟ ಘನಸಾರ ಗೋಶೀರ್ಷ ಚಂದನಸಾರ . . . ಕಸ್ತೂರಿಕಾಸಾರ ವಿವಿಧ ವಿಲೇಪನಂಗಳಿಂ ಮೆಯ್ಯಂ ತಿಮಿರ್ದು (ಸುಕುಮಾ. ೧೧–೩೨ ವ).
[ಗೋ + ಶೀರ್ಷ]

ಗೋಶ್ರೋತ್ರ (ನಾ). ಕಣ್ಣುಗಳೇ ಕಿವಿಯಾಗಿರುವ ಪ್ರಾಣಿ ; ಹಾವು : ಗೋಪಬಂಧುರಯಾತ್ರ ಗೋಶ್ರೋತ್ರಸೂತ್ರ ಕೊಡು ಗೋಸಿದ್ಧಿಯ ಭಿವೃದ್ಧಿಯುಂ (ನವಮೋ. ೧-೮). [ಗೋ + ಶ್ರೋತ್ರ]

ಗೋಷಾ, ಗೋಷೆ, ಘೋಷಾ (ನಾ). ಹೆಂಗಸರು ಮುಖ ಮೈಗಳನ್ನು ಮುಚ್ಚುವಂತೆ ಧರಿಸುವ ಮುಸುಕು ; ಬುರಕಿ; ಅವಗುಂಠನ: ನಿಮ್ಮ ವಠಾರದಲ್ಲಿ ಗೋಷಾ ಹೆಂಗಸರು ಯಾರೂ ಇಲ್ಲವೇನು? (ನಿಂದನೆ. ೯೧). **ಗೋಷೆ :** ಪ್ರಫುಲ್ಲೆಯು ಗೋಷೆಯ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಮುಖದ ಮೇಲೆಳೆದು ಕೊಂಡಿದ್ದಳು (ದೇವೀಚಾ. ೬). **ಘೋಷಾ :** 'ಘೋಷಾಪದ್ಧತಿ' ಪರಾ. [←ಹಿಂ. ಗೋಷಾ=ಏಕಾಂತಸ್ಥಳ]

ಗೋಷಾಪದ್ಧತಿ, ಘೋಷಾಪದ್ಧತಿ (ನಾ). ಬುರಕಿ ಅಥವಾ ಮುಸುಕು ಪೋಷಾಕನ್ನು ಧರಿಸುವ ಪದ್ಧತಿ: ಗೋಷಾಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವ ಹೆಂಗಸರಲ್ಲಿ ವಿಟಮಿನ್ 'ಡಿ' ಅಭಾವವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ . . . ಮೂಳೆಗಳ ರೋಗ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ (ಗೃಹವಿ. ೩೧). **ಘೋಷಾಪದ್ಧತಿ:** ಮಹಮ್ಮದೀಯರಲ್ಲಿ 'ಘೋಷಾ' ಪದ್ಧತಿಯಿರುವುದೆಂಬ ನೆಪದ ಮೇಲೆ . . . ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಸರಿಯಾದ ಸ್ಥಾನವಿಲ್ಲೆಂದು ಹೇಳಿಯುವುದು ನ್ಯಾಯವಲ್ಲ (ಶೃಗಂಬ. ೧೫೭) ; ಅವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಘೋಷಾಪದ್ಧತಿಯಿದ್ದುದರಿಂದ ಆ ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳು ನಾಟಕಗೃಹಕ್ಕೆ ಬರುವಾಗ ಬುರ್ಖಾ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಬಂದಿದ್ದವರು . . . ಬುರ್ಖಾ ತೆಗೆದಿರಿಸಿದರು (ನಾಪೋಲೀ. ೧೬೪). [ಗೋಷಾ + ಪದ್ಧತಿ]

ಗೋಷೆ 'ಗೋಷಾ' ನೋ.

ಗೋಷ್ಟಿ 'ಗೊಟ್ಟಿ₁' ನೋ.

ಗೋಷ್ಪು (ನಾ). ತೊಂದರೆ ; ಕಷ್ಟ (?) : ಕೋಟೆಯಲ್ಲಿ ಧಾನ್ಯ ಮುಗಿದು ಜನಕ್ಕೆ ಅನ್ನಕ್ಕೆ ಬಹಳ ಗೋಷ್ಪಾದ ಕಾರಣ ಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಬಂದ ವಿವರ (ಹೈದರ. ೭೭). [?]

ಗೋಷ್ಠ (ನಾ). ೧. ದನಕರುಗಳ ಕೊಟ್ಟಿಗೆ,-ಹಟ್ಟಿ : "ಗೋಸ್ಥಾನಂ ಗೋಷ್ಠಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೦-೯). ೨. ದನಕರುಗಳ ಮಂದೆ : "ವ್ರಜಃ, ಗೋಕುಲಂ, ಗೋಷ್ಠಂ—ಈ ೩ ತುರುವಿನ ಮಂದೆ" (ಹಲಾಯು. ೪೪-೧೦೭) ; ವಿವಿಧಗೋಕುಲಶ್ರೇಷ್ಠಂಗಳೆನಿಪ ಗೋಷ್ಠಂಗಳುಂ ತನಗನೂನ ಶೋಭೆಯಂ ಪಡೆಯೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೨೨ ವ). [ಸಂ.]

ಗೋಷ್ಠಪತಿ (ನಾ). ದನದ ಹಟ್ಟಿಯ ಯಜಮಾನ. [ಗೋಷ್ಠ + ಪತಿ₂]

ಗೋಷ್ಠಶ್ವ (ನಾ). ೧. ಗೋದಲೆಯಲ್ಲಿರುವ ನಾಯಿ. ೨. (ಅಲಂ) ತಾನು ಅನುಭವಿಸದೆ ಇತರರಿಗೂ ಅನುಭವಿಸಲು ಅವಕಾಶ ಕೊಡದೆ ಇರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ : "ಇರ್ದೆಡೆಯೊಳಿರ್ದು ಹೆಱರ್ಗೆ ಮುನಿವವನಂ ಗೋಷ್ಠಶ್ವ ನೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೬೦-೨೧೩) ; "ಆರಿಗಾದೊಡಂ ಮುನಿವವಂ ಗೋಷ್ಠಶ್ವಂ" (ಮಂಗರಾ. ೭೦-೧೫). [ಸಂ. (ಗೋಷ್ಠ + ಶ್ವನ್)]

ಗೋಷ್ಠಾಗಾರ (ನಾ).=ಗೋಷ್ಠ ೧ : ಈ ಪೊಬಲೊಳ್ ಸುಪ್ರದೇಶಮಪ್ಪ ಸ್ಥಾನದೊಳ್ ಸುಧಾಧವಳಿತಮಪ್ಪ ಧವಳಾಗಾರಂ ಗೋಷ್ಠಾ [ಪಾಠಾಂ. ಶ್ರೇಷ್ಠಾ] ಗಾರಂ ಮೊದಲಾಗಿ ಪಲವುಂ ಶೋಭಾವಹಂಗಳಪ್ಪ ಗೃಹಂಗಳಂ ಮಾಡಿಸಿ (ಪಂಚತಂ. ೧೮೬-೧೧). [ಗೋಷ್ಠ + ಆಗಾರ]

ಗೋಷ್ಠಾಧ್ಯಕ್ಷ (ನಾ).=ಗೋಷ್ಠಪತಿ : (ಶ). [ಗೋಷ್ಠ + ಅಧ್ಯಕ್ಷ]

ಗೋಷ್ಠಿ (ನಾ). ೧. ಕೂಟ : ಸಭೆ ; ಗುಂಪು : ಎಟ್ಟಿಸಲ್ಲಿಂದಂ ತದ್ಗೋಷ್ಠಿ ಯನುಟಿದು ಮುನೀಂದ್ರ ಗರಿಷ್ಠಂ ಜಾಬಾಲಿನಾಮಧೇಯ ಮುನೀಂದ್ರಂ (ಕಾದಂಉ. ೭೦೫) ; ಕೂಟದಲ್ಲಿ ಗೋಷ್ಠಿ ಹರಿದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮತಮ್ಮ ಮನೆಯ ಇರವಿನ ಹಾದಿ (ಮೋಹಿಮಾ. ೭-೨೪) ; ಚೆಂಬೊಂದಳಿರ ಪಸೆಗಳೊಳ್ ಗೋಷ್ಠಿಯಿಂ ಕುಳ್ಳಿರುತ್ತುಂ (ಜಗವಿ. ೪-೩೮) ; ಋಷಿಗೋಷ್ಠಿ ಮೌನಮಿರೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೬೯-೪೬೯). ೨. ಒಡನಾಟ ; ಸಹವಾಸ ; ಸಂಯೋಗ : ದೇವರಿಂದು ನಿಮ್ಮ ತಮ್ಮನ ಗೋಷ್ಠಿಯೊಳಾರೋಗಿಸಲ್ಬಿಜಯಂಗೆಯ್ಯಿ ಮೆಂದೊಡಂಬಡಿಸಿದಾಗಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೨೩ ವ) ; ಸಿಂಗರಿಸಿ ನಲ್ಲರ ಗೋಷ್ಠಿಯೊಳಗಿಪ್ಪ ಮಡದಿಯರನೀಕ್ಷಿಸುತಲಿ (ಹಚಕಾ. ೪-೯) : ಅಕ್ಕ ಗೋದಾವರಿಯ ಗೋಷ್ಠಿಯಲ್ಲಿ ಮೈಮರೆತಿದ್ದ ಸುಮಿತ್ರೆಗೆ ಬಟೆ ಒಗೆಯಲು ಹಳ್ಳಕ್ಕೆ ಹೋಗಲು ತಡವಾಯಿತು (ಹೇಮಂತ. ೧೪೨). ೩. [ನಾಟ್ಯ] ಹದಿನೆಂಟು ಉಪರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ೧. ನಾಟಿಕಾ. ೨. ತ್ರೋಟಕ. ೩. ಗೋಷ್ಠೀ . . . ೧೮ ಭಾಣಿಕಾ—ಎಂದು ಉಪರೂಪಕಗಳು ಹದಿನೆಂಟು ವಿಧ (ಸಂನಾಟ. ೩೨) ; ಗೋಷ್ಠೀ—ಇದರಲ್ಲಿ ಒಂಬತ್ತು ಅಥವಾ ಹತ್ತು ಪ್ರಾಕೃತಪುರುಷರಿರುತ್ತಾರೆ ; ರಚನೆ ಉದಾತ್ತವಾದದ್ದಲ್ಲ . . . ಒಂದೇ ಅಂಕ (ಸಂನಾಟ. ೩೩). [ಸಂ. ಗೋಷ್ಠಿ, ಗೋಷ್ಠೀ]

ಗೋಷ್ಠಿಕೆ (ನಾ). ೧. (ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ಮದ್ಯವನ್ನು) ಕುಡಿಯುವಿಕೆ. ೨ ಮದ್ಯಪಾನ ಮಾಡುವ ಸ್ಥಳ ; ಹೆಂಡದಂಗಡಿ. ೩. ಮದ್ಯಪಾನ ಮಾಡುವವರ ಗುಂಪು : "ಪಾನಂ ಗೋಷ್ಠಿಕೆಯದಾಪಾನಂ ಶುಂಡಾ ಪ್ರಪಾನಂ ಕಳ್ಗುಡಿಹ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೩-೬). [ಸಂ. ಗೋಷ್ಠಿಕಾ]

ಗೋಷ್ಠಿಗಾನ (ನಾ). ವೃಂದಗಾನ ; ಮೇಳಗಾಯನ : ಅಲ್ಲಿನ ಸಂಗೀತ, ಗೋಷ್ಠಿಗಾನಕ್ಕೆ (Orchestra) ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ (ಸಂಗೀಚಂ. ೧೯೦). [ಗೋಷ್ಠಿ + ಗಾನ₂]

ಗೋಷ್ಠಿಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). (ಕೆಳೆಯರೊಡನೆ) ಸರಸಸಲ್ಲಾಪ ಮಾಡು : ಪೊಱಕೈರೊಳ್ ಮೋದಿ ಕಂಸಾನುಜನನಧಿಕನಂ ಕೊಂದು ಮಾರ್ಕೊಂಡ ರೆಂಬಂತುಱದತ್ತಲ್ ಗೋಷ್ಠಿಗೆಯ್ವಚ್ಯುತನ ಬಿನದಮಂತೊಂದಗುರ್ವೇನ ನೆಂಬೆಂ (ಜಗವಿ. ೬-೯೪). [ಗೋಷ್ಠಿ + ಕೆಯ್₁]

ಗೋಷ್ಠೀಕಲ್ಯಾಣ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ನೂರೆಂಟುಂತಾಳಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಚಂಚತ್ಪುಟ ಚಾಚತ್ಪುಟ ಷಡ್ಗೀತ . . . ಚಾರು ಕಲ್ಯಾಣ ಗೋಷ್ಠೀಕಲ್ಯಾಣ [ಪಾಠಾಂ. ಗೋಷ್ಠಿಯಾಣ] ಜಯಾಳವೆಂಬಿವು ಮೊದಲಾದ ನೂಱೆಂಟು ತಾಳಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೩೮). [ಸಂ.]

ಗೋಷ್ಠೀನ (ನಾ). ಒಂದು ಕಾಲಕ್ಕೆ ದನದ ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯಾಗಿದ್ದ ಸ್ಥಳ : (ಶ). [<ಸಂ. ಗೌಷ್ಠೀನ]

ಗೋಷ್ಪದ (ನಾ). ೧. ಹಸುವಿನ ಹೆಜ್ಜೆ,-ಪಾದ. ೨. ದನಕರುಗಳು ಓಡಾಡುವ ಪ್ರದೇಶ. ೩. ಗೋವು ಕಾಲೂರಿದ ಗುಂಡಿ ; ಹಸುವಿನ ಹೆಜ್ಜೆಯಷ್ಟು ಸ್ಥಳದ ಆಳತೆ. ೨, ೩ : "ಗೋಷ್ಪದಂ—ಗೋವುಗಳು ತಿರಿಗಿದ ಪ್ರದೇಶ, ಗೋವುಗಳ ಕಾಲುಗೊರಸೆಗಳೂರಿದ ಗುಂಡಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೪೨). ೪.=ಗೋಷ್ಪದಜಲ : ಎನಗೆ . . . ಗೋಷ್ಪದಂ ದಲೀ ವನನಿಧಿ (ಆದಿಪು. ೧೨-೭೧) ; ಸಮುದ್ರವು ಗೋಷ್ಪದದಂತಾಗಿ . . . ಸುಮೇರು ಪರ್ವತವು ರಜಃಕಣದಂತೆಯೂ ಆಗುವವು (ತುಳಸಿ. ೨೬೬). [ಸಂ.]

ಗೋಷ್ಪದಜಲ (ನಾ). ಹಸುವಿನ ಹೆಜ್ಜೆಯ ಗುಂಡಿಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿಸುವಷ್ಟು ಪ್ರಮಾಣದ ನೀರು ; ತೀರ ಸ್ವಲ್ಪ ನೀರು : ಅಂಥವನಿಗೆ ವಾರಿಧಿಯೆಲ್ಲ ಗೋಷ್ಪದಜಲವಾಗಿ, ಹಿಮಾಚಲವೊಂದು ಗುಡ್ಡವಾಗಿ . . . ಕಾಣುತ್ತದೆ (ನಂಜುಂಡ. ೧೩೭). [ಗೋಷ್ಪದ + ಜಲ₂]

ಗೋಷ್ಪಾದ (ನಾ). ಹಸುವಿನ ಹೆಜ್ಜೆ. 'ಗೋಷ್ಪಾದಭೂಮಿ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಗೋಷ್ಪದ]

ಗೋಷ್ಪಾದಭೂಮಿ (ನಾ). ಗೋವಿನ ಹೆಜ್ಜೆಯಷ್ಟು ಭೂಮಿ ; ತೀರ ಸ್ವಲ್ಪ ಸ್ಥಳ : ಬೇಕೆಂದು ಬಿಕ್ಕೆ ಬೇಡಿದರೂ ಗೋಷ್ಪಾದಭೂಮಿ ಸಿಗದಂಥ ಕಾಲವಿದು (ಕಭವಿ. I, ೧೩೫) ; ಶಿವಾಜಿಯ ರಾಷ್ಟ್ರದಲ್ಲಿ ಮೊಗಲರಿಗೆ ಗೋಷ್ಪಾದಭೂಮಿಯೂ ಇಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡಿದರು (ಛತ್ರಶಿ. ೯೮). [ಗೋಷ್ಪಾದ + ಭೂಮಿ]

ಗೋಷ್ವಾರ ‘ಗೋಷ್ವಾರೆ’ ನೋ.

ಗೋಷ್ವಾರೆ, ಗೋಷ್ವಾರ, ಘೋಷಬಾರೆ (ನಾ). ೧. ಲೆಕ್ಕಪತ್ರಗಳ ಅಥವಾ ವರದಿಯ ವಿವರಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಹೇಳಿಕೆ,–ತಃಖ್ತೆ: ಯಾವಯಾವ ಹಾವು ಕಚ್ಚಿ ಎಷ್ಟು ಜನ ಸತ್ತರೆಂದೂ ಯಾವ ಋತುವಿನಲ್ಲಿ ಈ ಸಾವು ಹೆಚ್ಚೆಂದೂ ಗೋಷ್ವಾರೆ ಮಾಡಿ, ಇಂತಹ ಗೋಷ್ವಾರೆಗಳನ್ನು ತಾಲ್ಲೂಕುವಾರು, ಡಿಸ್ಟ್ರಿಕ್ಟುವಾರಾಗಿ ತಯಾರುಮಾಡಿ, ಪ್ರತಿವರುಷವೂ ಪ್ರಚಾರಮಾಡಬೇಕು (ವಿಜ್ಞಾನ. ೬೨) ; ಗೋಷ್ವಾರೆ ಹಾಕಿ ಅಂದರೆ, ಅದು ಕಷ್ಟ, ಸ್ವಾಮಿ, ಆದರೂ ಹಾಕಿಕೊಡ್ತೇನೆ . . . ಎಂದು ಹೇಳಿಬಿಡುತ್ತಿದ್ದರು (ನನ್ನೂರು. ೧೫೨) ; “ಎಲ್ಲಾ ಒಟ್ಟು ಸೇರಿ” (Abstract) (ನನ್ನೂರು. ಟಿಪ್ಪಣಿ). ೨. ಅಜಮಾಯಿಷಿ; ಅಂದಾಜು : ಅವನ ಮಾತೆಲ್ಲ ಗೋಷ್ವಾರೆ, ನಂಬುವ ಹಾಗಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). ೩. ಸಾರಾಂಶ ; ಸಂಕ್ಷೇಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು : ಸಂಗ್ರಹ ; ಸಾರಾಂಶ ; ಗೋಷ್ವಾರೆ (Precis. ಇಂಕನಿ). **ಗೋಷ್ವಾರ :** ೩. (ವ್ಯಗೆಜ. IV, ೭೬೯). **ಘೋಷಬಾರೆ :** ೩. ತಿಂಡಿತಿಂಡಿಯೆಂದು ಘೋಷಬಾರೆಯಾಗಿ ಹೇಳಿದರೆ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿಯಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ (ಹಸಿವು. ೩೦).
[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಗೋಶ್ವಾರಾ]

ಗೋಸ[1], **ಘೋಸ** (ನಾ). ೧. ಘೋಷ ; ಶಬ್ದ : ಗಿಜ್ಜಿನೆಯ್ದುವ ಸೊರ್ಕಾನೆಗಳ ಕಾಲ ಸಂಕಲೆಯ ಗೋಸದೊಳಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೪೪). ೨. ಗೊಲ್ಲರ ಹಳ್ಳಿ; ತುರುಹಟ್ಟಿ : (ಕ). **ಘೋಸ :** ೧. ಘೋಟಿಗೆ, ಘೋಸಂ, ಘಾಸಿ (ಶಮದ. ೧೫ ವೃತ್ತಿ). [<ಸಂ. ಘೋಷ]

ಗೋಸ[2] (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯ ; ರಕ್ತಬೋಳ : “ಗೋಸ=ರಕ್ತಬಾಳ” (ಗಂಗಾಮ. ೧೨೩). [ಸಂ.]

ಗೋಸಂಖ್ಯ (ನಾ). ಗೋವುಗಳ ವಿವರವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು ; ಗೊಲ್ಲ ; ಗೋವಳ. [ಸಂ.]

ಗೋಸಂಪಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ದುಂಡು ಸಂಪಿಗೆಯ ಗಿಡ: ದೇವಕಣಿಗಲು, ಗೋಸಂಪಿಗೆ (ವ್ಯಜಗಿ. ೬೩-೧೨೭೫). [<ಗೋಳಸಂಪಿಗೆ]

ಗೋಸಂಭವ (ನಾ). ಗೋವಿನಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದುದು,–ಹುಟ್ಟಿದುದು.
[ಗೋ + ಸಂಭವ]

ಗೋಸಗೆ (ನಾ). ದನಕರುಗಳನ್ನು ಮೇವಿಗೆ ಬಿಡುವ ಸಮಯ ; ಬೆಳಗಿನ ಕಾಲ ; ಸೂರ್ಯಕಿರಣಗಳು ಹೊರಹೊಮ್ಮುವ ಕಾಲ ; ಉಷಃಕಾಲ : ಸಡಿಲ್ದ ತಾವರೆಯೆಸಟ್ಟುಱುಪಿಂದೊಳವಿಟ್ಟು ನಿದ್ದೆಯಂ ತೊಲಗಿಸಿದಂಚೆವೆಣ್ಣೆಸೆವ ಗಾಂದವದಿಂ ದನಿದೊಂಗಲೊಳ್ ತಡಂಗಲಿಸಿ ಮನಕ್ಕೆ ಗೋಸಗೆಯ ಬೀಸುವೆಲರ್ ಪಡೆದತ್ತಲರ್ಕೆಯಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೯೭); ತನಿವಣ್ಣಂ ಪೊರೆ ಬಿಟ್ಟು ಕುತ್ತೆಸಟ್ಟಳೊತ್ತಿಂದೋಡಿ ನಿಂದೂಡುವಬ್ಜಿನಿಯೊಳ್ಗೋಸಗೆಯುಂಡು ಪಾಡುವಳಿಯಿಂ (ಅನಂಪು. ೮-೬೯).
[<ಪ್ರಾ. ಗೋಸಗ್ಗ./ಸಂ. ಗೋಸರ್ಗ]

ಗೋಸಗೆಚಾಗ (ನಾ). ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ದಾನ (?): ಇಱಿಯಲು ಕಲುತ ಬಳಿಕ್ಕವಿಲ್ಲ ಸರಿಭಂಗಂ ಶೌರ್ಯ್ಯದೊಳು ಚಾಗಮಂ ಮೆಱೆಯಲು ಕಲ್ತ ಬಳಿಕ್ಕವಿಲ್ಲ ಕಲೆಕಂದವುದಾರ್ಯ್ಯದೊಳು ಪೆರ್ಮ್ಮೆಯಿಂ ಪೆಱರಾಪ್ರ್ಪೊಯ್ಸಳರಾಜ್ಯದೊಳು ಪೆಸಗ್ರ್ಗೊಳಲು ದಂಡಾಧಿಪರ್ಮ್ಮಸಲೇ ಱಿಱಿವಂ ಗೋಸಗೆಚಾಗಮಿವನಮಿತಂ ಸೌಯ್ಯಾಂಜನಾನಂದನಂ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೩೪೩-೧೩ ; 1226). [?]

ಗೋಸಣೆ, ಗೋಸನೆ, ಘೋಸಣೆ, ಘೋಸನೆ (ನಾ). ೧. ಸಾರುವಿಕೆ ; ಘೋಷಣೆ ; ಡಂಗುರ : “ಗೋಸಣೆ ಘೋಷಣೆಯೆನಿಕುಂ” (ಚತುನಿ. ೬೦); ಪೊಟಲೊಳಗೆ ಗೋಸಣೆಯಂ ತೊಟಲ್ಚಿದೊಡದಂ ಕೇಳ್ದು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೧೮-೧೩) ; ಗಾವರಿಪಳಿಯೇವುವೆಂಬ ಮಧುಮಾಸದ ಗೋಸಣೆಯೇವುವೆಂಬ ಬದ್ದರಸಱಿಯಟ್ಟಿ ಸಂತವಿರಲೀಯದೆ ಬಾಳಬಸಂತವಾರಣಂ (ಅಜಿಪು. ೬-೨೬) ; ತಡೆಯದೆ ಧರ್ಮದೊಳ್ ನೆಗಱಿಮೆಂಬುದು ಗೋ[ಪಾಠಾಂ. ಘೋ]ಸಣೆ ಜೈನಮಾರ್ಗದೊಳ್ (ಜೀವಸಂ. ೯-೧೧) ; ಘೋಷಣಾ –ಗೋಸಣೆ (ಶಮದ. ೨೫೫ಪ್ರಯೋ). ೨. ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ; ಕೀರ್ತಿ ; ಪ್ರಶಸ್ತಿ: ಭರತ ತ್ರಿಖಂಡದೊಳ್ ಪಸರಿಸು ನಿನ್ನ ಗೋಸಣೆಯಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೯-೧೬೭); ಅತಿರಥನೆಂಬ ಗೋಸಣೆಯ ಮದ್ರಮಹೀತಳನಾಥನೆಂಬ ವಿಶ್ರುತಿಯಂ ಮಹಾಸ್ತ್ರಶಸ್ತ್ರವಿದನೆಂಬ ನೆಗೞ್ತೆಯ ಶಲ್ಯನೆಯ್ದಿದಂ (ಜಗವಿ. ೭-೮೫): ನೆಱೆ ಕಬ್ಬಿಗರೊಪ್ಪೆ ನಾಡೆಯುಂ ಗೋಸಣೆ[ಪಾಠಾಂ. ದೆ]ಮಿಱುವನ್ನಮಿದು ರಾಯನ ನಾಟ್ಕಳೊಳಿರ್ಕೆ ನಿಚ್ಚಮುಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೩೪೮). **ಗೋಸನೆ :** ೧. ಗೋಸನೆಯಿಲ್ಲ ರಾಜಪುರುಷರ್ಗೆ ಪುಗಿಲಿಲ್ಲ (ಇಆ. X, ೧೬೭-೪ ; ಸು. ೪ನೆಯ ಶತ) ; ಪೊಟಲೊಳಗೆಲ್ಲು ಗೋಸನೆ[ಪಾಠಾಂ. ಘೋಷಣೆ]ಯಂ ತೊಟಲ್ಚಿದೊಡೆ (ವಡ್ಡರಾ ೭೮-೩) ; ಪೋಚಾಗು ಬೊಲ್ಲೆಂಬ ಗೋಸನೆಯಂ ತಾಳ್ದಿತು ಗಂಡುಗೋಗಿಲೆಯ ತಂಡಂ ಪ್ರಾತಿಹಾರ್ಯಸ್ವನಂ (ಅನಂಪು. ೨-೩೨). ೨. ಭುವನದೊಳಿಂತು ನಿನ್ನೆಸೆವ ಗೋಸನೆ ಸಂದುದು (ಆದಿಪು. ೧೧-೧೦೮). **ಘೋಸಣೆ :** ೧. ಎನ್ನ ಯಜ್ಞಂ ತೀರ್ವನ್ನೆಗಂ ಋಷಿಯರೀ ಪೊಟಲೊಳಿರವೇಡವೆಂದು ಘೋಸಣೆ ನೆಗಟ್ವುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೧೫೪). **ಘೋಸನೆ :** ೧. ಆಡಗಂ ತಿಂಬನೆ ತೊಲಗು . . . ಮಧುವಂ ಕಳ್ಳಂ ಕುಡಿವವನೆ ತೊಲಗೆನುತ್ತಂ ಪೊಡವಿಗೆ ಜಿನಧರ್ಮದೊಂದೆ ಘೋ[ಪಾಠಾಂ. ಗೋ]ಸನೆಯೆಸೆಗುಂ (ಸಮುಪ. ೧೫-೪೨).

ಗೋಸನೆಯಂ ಪಿಡಿ = ಆಹ್ವಾನವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸು : ಸಾಧಿಸಿದಂಗೆ ಬೇಡಿದ ವಸ್ತುವನೀವೆನೆಂದು ದೇಶದೊಳೆಲ್ಲಂ ಗೋಸನೆವಿಡಿಸಲ್ . . . ನಂದಗೋಪನಂದನಂ ಗೋಸನೆಯಂ ಪಿಡಿದಂ (ನೇಮಿಪು. ೬-೧೧೩ ವ).
[<ಸಂ. ಘೋಷಣಾ]

ಗೋಸಣೆಗಳೆ, ಗೋಸನೆಗಳೆ (ಕ್ರಿ). ಡಂಗುರ ಹೊಡೆ ; ಸಾರು : ಈತನಂ ರಾಮದೂತನೆಂದು ಗೋಸಣೆಗಳೆದು ಪರಿಭವಿಸಿ ಪೊಱಮಡಿಸಿ ಕಳೆಯಿಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೧-೧೪೦ ವ) ; ಲಂಕಾನಗರದೊಳಂ ನಾಡೊಳಂ ಹಿಂಸೆ ಬೇಡೆಂದು ಗೋಸಣೆಗಳೆದು (ಪಂರಾಮಾ. ೧೪-೮೨ ವ). **ಗೋಸನೆಗಳೆ :** ಜಯ ಜೀವ ನಂದ ವರ್ಧಸ್ವ ಯಥಾಕಾಮಾರವಂ ತದೈಶ್ವರ್ಯ ನವೋದಯಮಂ ಗೋಸನೆಗಳೆವಂತೆಯುಮೆಸೆದುವು (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೧೮).
[ಗೋಸಣೆ + ಕಳೆ[1]]

ಗೋಸಣೆಗೊಳ್, ಗೋಸನೆಗೊಳು (ಕ್ರಿ). ಸಾರಿ ಹೇಳು ; ಪ್ರಕಟಿಸು. ‘ಗೋಸಣೆಗೊಳಿಸು’ ಪರಾ. **ಗೋಸನೆಗೊಳು :** ಕೆಳೆಯರ ಪಗೆವರ ಪೆಂಡಿರ ವಿಳೋಳಹಾರಾವನದ್ಧಕಂಠಂಗಳಿಳಾತಳನಾಥನ ಮಧ್ಯಸ್ಥಿಕೆಯಳವಿಯುನಳವಲ್ಲದೆಳೆಗೆ ಗೋಸನೆಗೊಳುಗುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೫೨); ಸಾಸಿರದೆಂಟು ಪೆಸರ್ಗಳ್ ವಾಸವನಿಡೆ ನೆಗಟ್ದುವವೆನೆ ಸುರರುಂ ಪಿರಿದುಂ ಗೋಸನೆಗೊಳುವಂತಾ ಜಿನವಾಸಸ್ಥಿತಿ ಶಾಂತಿನಾಥನಂ ಸ್ತುತಿಯಿಸುವರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೫೨). [ಗೋಸಣೆ + ಕೊಳ್[1]]

ಗೋಸಣೆಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಡಂಗುರ ಹೊಡೆಯಿಸು ; ಪ್ರಕಟಮಾಡಿಸು ; ಸಾರಂ : ಬಲಿಯ ವಂಶದವರೆಲ್ಲಂ ಪೊಟಲೊಳಿರಲಾಗದೆಂದು ಗೋಸಣೆಗೊಳಿಸೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೧೩೫). [ಗೋಸಣೆಗೊಳ್ + – ಇಸು[3]]

ಗೋಸಣೆಮಾಡು (ಕ್ರಿ). ಡಂಗುರ ಹೊಡೆ ; ಸಾರು ; ಪ್ರಕಟಮಾಡು : ಪುಟ್ಟಿದನತರ್ಕ್ಯಂ ನಂದನಂ ತಾನೆ ಲಕ್ಷ್ಮಿಗಧೀಶಂ . . . ಕಂಜಾಕ್ಷನೆಂಬಿಂತಿದಂ ಜಗದೊಳ್ ಗೋಸಣೆಮಾಡೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೨-೧೮). [ಗೋಸಣೆ+ಮಾಡು[1]]

ಗೋಸಣೆಯಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ). = ಗೋಸಣೆಗೊಳಿಸು : ಅಂಬರಕ್ಕೆ ಪೂವಿನ ಮಾಲೆಯಂ ಪಿಡಿದು ತಡೆಯದೆ ಬರ್ಪುದೆಂದುಭಯಶ್ರೇಣಿಯೊಳಂ ಗೋಸಣೆಯಿಡಿಸಲ್ . . . ಬಂದತ್ತು ವಿದ್ಯಾಧರೌಘಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೩-೧೦ವ).
[ಗೋಸಣೆಯಿಡು + – ಇಸು[3]]

ಗೋಸಣೆಯಿಡು, ಗೋಸನೆಯಿಡು(ಕ್ರಿ).=ಗೋಸಣೆಗೊಳ್. 'ಗೋಸಣೆಯಿಡಿಸು' ಪರಾ. **ಗೋಸನೆಯಿಡು :** ನಿತ್ಯದಾನಕ್ಕೆಂದು ನಿಯೋಗಿಗಳ್ ತಂದು ಪುಂಜಿಸಿದ ಪಂಚರತ್ನದ ಪೊನ್ನರಾಶಿಗಳನರ್ಥಿಜನಕ್ಕೆ ಗೋಸನೆಯಿಟ್ಟು ಕುಡವೇಟ್ದು . . . ಜನದ ಮನಮನಲೆದಂ ಕರ್ಣಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೫೨ ವ). [ಗೋಸಣೆ + ಇಡು$_1$]

ಗೋಸಣೆವೇಱು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆ ; ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದು: ಗೋಸಣೆವೆತ್ತ ರಾಯರಿದಿರೇಟ್ಟರೆ . . . ತಳರ್ದಂ ನನೆಯಂಬಂ (ಕಬ್ಬಿಗಕಾ. ೯೧). [ಗೋಸಣೆ + ಪೇಱು$_1$]

ಗೋಸನೆ 'ಗೋಸಣೆ' ನೋ.

ಗೋಸನೆಗಳೆ 'ಗೋಸಣೆಗಳೆ' ನೋ.

ಗೋಸನೆಗುಡುಕು (ನಾ). ಕೂಗಿ ಕರೆದು ಕೊಡುವ ಗ್ರಾಸ,-ಆಹಾರ: ಲಯಮೆಯ್ದಿ ಯದುಬಲಂ ಪಕ್ಕಿಯ ಗೋಸನೆಗುಡುಕು ಜವನ ಕೈಬೋನಂ . . . ಎನಿಸದೆ ಗದೆಗೆ ನೀಡೆ ದನುಜಂ ಕರಮಂ (ಜಗವಿ. ೯-೬೨).
[ಗೋಸನೆ (<ಗೋಸಣೆ) + ಕುಡುಕು$_3$ (<ಕುಟುಕು$_2$)]

ಗೋಸನೆಗೊಳು 'ಗೋಸಣೆಗೊಳ್' ನೋ.

ಗೋಸನೆಯಿಡು 'ಗೋಸಣೆಯಿಡು' ನೋ.

ಗೋಸನೆವಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ).=ಗೋಸಣೆಗೊಳಿಸು : ದಿವಿಜಕರೋನ್ಮುಕ್ತ ಮುಕ್ತಾದಿ ರತ್ನಂಗಳಂ ಪೊಟಲ್ಗೆಲ್ಲಂ ಗೋಸನೆವಿಡಿಸಿ ನೆಗಟ್ದ ದಾನಾತಿಶಯಕ್ಕೆ ವಿಸ್ಮಯಂಬಟ್ಟು (ಆದಿಪು. ೧೦-೬ ವ); ಬೇಡಿದ ವಸ್ತುವನೀವೆನೆಂದು ದೇಶದೊಳೆಲ್ಲಂ ಗೋಸನೆವಿಡಿಸಲ್ (ನೇಮಿಪು. ೬-೧೦೩ ವ).
[ಗೋಸನೆ (<ಗೋಸಣೆ)+ಪಿಡಿಸು]

ಗೋಸನೆವೋಗು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗು ; ಹೆಸರಾಗು: ಮಾಂಗಲ್ಯನಿಳಯನಪ್ಪನು ಮಾಂಗಲ್ಯಪ್ರದನೆನಿಕ್ಕುಮಾಶ್ರಿತರ್ಗೆಂತುಂ ಮಾಂಗಲ್ಯಪ್ರದನಲ್ಲನಮಾಂಗಲ್ಯಚರಿತ್ರನೆನಿಸಿ ಗೋಸನೆವೋದಂ (ಸಮುಪು. ೮-೧೨೨).
[ಗೋಸನೆ (<ಗೋಸಣೆ) + ಪೋಗು$_1$]

ಗೋಸಮಿತಿ (ನಾ). ಗೋವುಗಳ ಸಮೂಹ ; ದನಗಳ ಹಿಂಡು: ಗೋಸಮಿತಿಯನಲ್ಲಿ ಮೆಲ್ಲನಾಡಿಸಿ ಬರ್ಪಂ (ಜಗವಿ. ೪-೪೦). [ಗೋ+ಸಮಿತಿ]

ಗೋಸಮುದಾಯ (ನಾ). = ಗೋಸಮಿತಿ : "ಗೋಸಮುದಾಯವಾಕಳೆಂದಕ್ಕು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೩೪). [ಗೋ + ಸಮುದಾಯ]

ಗೋಸಮೃದ್ಧಿ (ನಾ) ೧. ದನಗಳ ಸಂಪತ್ತು. ೨. ಕಿರಣಗಳ ಸಂಪತ್ತು. ೧, ೨: ಗೋಸಮೃದ್ಧಿ ಗೋಕುಲದೊಳಂ ಮಾರ್ತಾಂಡಮಂಡಳದೊಳಂ (ಜಗವಿ. ೪-೭೫ ವ). [ಗೋ + ಸಮೃದ್ಧಿ]

ಗೋಸರು (ನಾ). (ಕರಾ) ಹಾವಸೆ ; ಪಾಚಿ: ಬಂಡೆಗಳ ಮೈಯಲ್ಲೂ ಅಂಥ ಗೋಸರು ; ಮರಗಳ ಕಾಂಡಗಳಲ್ಲೂ ಅಂಥ ಗೋಸರು-ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರುತ್ತದೆ (ಕುಡಿಕೂ. ೯೨) ; ಅಲ್ಲೊಂದು ಕಡೆ ಗೋಸರು ಹಿಡಿದ ಹೆಬ್ಬಂಡೆ ಕಾಣಿಸಿತು (ಸ್ವಪ್ನಹೊ. ೨೯). [?]

ಗೋಸರ್ಗ (ನಾ). ದನಕರುಗಳನ್ನು ಮೇವಿಗೆ ಬಿಡುವ ಸಮಯ; ಬೆಳಗು; ಪ್ರಾತಃಕಾಲ: "ಉಷಃಸಮಯಂ ಪ್ರಭಾತಮದು ಗೋಸರ್ಗಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೫-೪). [ಗೋ + ಸರ್ಗ]

ಗೋಸಹಸ್ರ (ನಾ). ೧. ಸಾವಿರ ಗೋವುಗಳು. ೨. ಸಾವಿರ ಕಿರಣಗಳು : ೧, ೨ : ಮಸಗಿರ್ದ ಲೋಹಿತಾಶ್ವಪ್ರಸರಂ ಕಾಟ್ಗಿರಡಮೆಲ್ಲಮಂ ಮೇಯೆ ರಸಾರಸಮಂ ಗೋಪತಿ ತವೆ ಕುಡಿಯಿಸಿದಂ ನಿಜಗೋಸಹಸ್ರಮಂ ಬೇಸಗೆಯೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೧೭-೬೩). ೩. ಷೋಡಶ ಮಹಾದಾನಗಳಲ್ಲಿ ಐದನೆಯದು ; ಸಹಸ್ರಗೋವುಗಳ ದಾನ: ಉತ್ತರಾಯಣ ಸಂಕ್ರಾಂತಿಯನ್ದು ಕೋಸಿಗರ ಕೋಟೆಯಮ್ಮಂ ಗೋಸಹಸ್ರಮಾಟ್ದಿಂ (ಮೈಆರಿ.೧೯೨೯, ೭೮-೧೨ ; 964). [ಗೋ + ಸಹಸ್ರ]

ಗೋಸಾಯಿ, ಗೊಸಾವಿ, ಗೋಸಾವಿ (ನಾ). ವಿರಕ್ತ ; ಬೈರಾಗಿ : ರಾಧೆಯಾರೆಂಬುದಂ ಗೋಸಾಯಿ ಮರೆವಂ (ಗೀವಿಂ. ೯೨-೧೩) ; ಅವರನ್ನು ಗಾಂಧೀಜನ, 'ಓದಿಸೋ ಅಯ್ನೋರು' 'ದಾಗ್ದಾರು' 'ಗೋಸಾಯಿಗಳು' ಏನೆಂದಾದರೂ ಕರೆದುಕೊಳ್ಳಿ (ಸುವಸಂ. ೧). **ಗೊಸಾವಿ :** ಕಾಯತರು ಗೊಸಾವಿಯರು ಲಾಡಿಯರು (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೩೫-೧). **ಗೋಸಾವಿ :** ಸಿದ್ಧಗಿರಿ ಗೋಸಾವಿ ಶಿಷ್ಯ ವಿಜಯಗಿರಿ ಗೋಸಾವಿ ಶಿಷ್ಯ (ಎಕ. IX, ಬೆಂಗಳೂ. ೩-೫ ; 1856) ; ತುಳಜಾಗಿರಿ, ಹರಿಣಾಗಿರಿ ಮುಂತಾದ ಗೋಸಾವಿಗಳಿಂದ ೨ ಲಕ್ಷ ವರಹಗಳವರಿಗೂ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು . . . ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಬಂದು ಸೇರಿದರು (ಚಾಮುವಂ. ೨೦೨).
[← ಹಿಂ. ಗೋಸಾಈ ; ಮರಾ. ಗೋಸಾವೀ. / ಸಂ. ಗೋಸ್ವಾಮಿನ್]

ಗೋಸಾವಿ 'ಗೋಸಾಯಿ' ನೋ.

ಗೋಸಾಸ$_1$ (ನಾ). ೧. ತುರುಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಹಸುಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತೋರುವ ಸಾಹಸ. ೨. ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವಲ್ಲಿ ತೋರುವ ಪರಾಕ್ರಮ; ಗೋಗ್ರಹಣ ಸಾಹಸ. ೧, ೨: ಪರಹಿತವ್ಯಸನಿಗಳಲ್ಲದೆ ದುರ್ವ್ಯಸನಿಗಳಿಲ್ಲ ಗೋಸಾಸಮಲ್ಲದೆ ಕನ್ನೆಗೋಸಾಸಮಿಲ್ಲ (ಅಜಿಪು. ೧-೨೦ ವ). [ಗೋ + ಸಾಸ$_1$]

ಗೋಸಾಸ$_2$ (ನಾ). ೧. ಸಾವಿರಹಸುಗಳು. ೨. ಸಾವಿರಹಸುಗಳ ದಾನ : ದೇಗುಲದ ಸೂಳೆ ಗೋಯಿನ್ದಪೊಡ್ಡಿಯ ಮಗಳು ಬಾದಿ(?ಳ)ಪೊಡ್ಡಿಯೆಂಬೊಳ್ ಉತ್ತಮ ಗೋಸಾಸಮಿಟ್ಟೊಳ್ (ಇಆ. XI, ೧೨೫-೫ ; 779) ; ಅಯ್ವತ್ತಱುವರುಂ ಮಹಾಜನದ ಕಾಲಂ ಕಟ್ಚಿಕೊಟ್ಟು. ಗೋಸಾಸ(೦) ಮಿಟ್ಟೋ(೦) ಸೋದಕಪೂರ್ವ[ಕ] × × × ಱಿಯಮ್ಮ ಗೋಸಾಸಮಿಟ್ಟೋ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೦೫-೩ ; 873) ; ಪುರಿಗೆಱೆನಾಡ ಸರಟವುರ ದಾಯುದ್ವಿಂ[ಬ]ರುಮಿಱ್ದ ನಾಡಯಿಸೆ ಮಾಸಿಗರ ಚಿದಾಣ್ಣ ಗೋಸಾಸ (೦)ಮಿಟ್ಟೋಂ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೨೦-೬, ೭ ; 883). [ಗೋ + ಸಾಸ$_2$]

ಗೋಸಾಸ$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು; P ಪುಣೆಜಿಲ್ಲೆಯ ಬೇಡ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಒಂದು ಹಳ್ಳಿ : ಇನ್ದಮ್ಮನ ಗೋಸಾಸದ ಮೇಣ್ಟೆ ದಡಿಗರ ಸರ್ಬ್ಬಾಡಾಳೆ (ಎಇ. VI, ೨೫೭-೨ ; 800). [?]

ಗೋಸಾಸಿ (ನಾ). ತುರುಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಹೋರಾಡಿದ ಸಾಹಸಿ ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಕೊಣ್ಡೆಶುಲರ ಕುಪ್ಪ ಕೀರ್ತ್ತಿವರ್ಮ್ಮ ಗೋಸಾಸಿಯಾ[ನಿ] ಱಿಸಿದಾ ಕೀರ್ತ್ತನಂ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೫-೧೨ ; 751) ; (ಎಇ. XXI, ೩೪-೦೨; 751 ನೋ) ; ಕೋಸಿಗರಾ ಕೋಟೆಯಮ್ಮ ಗೋಸಾಸಿಯ ಪೆಣ್ಡತಿ ಪೊನ್ನಬ್ಬೆ ಮಗಂ ತುರಾಅಮ್ಮ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೯, ೭೯-೧ ; 964) ; ತುಱು ಪರಿಯೆಯು ನಾವಿದರ ಗೋಸಾಸಿ ಗುಲುಂಗಂ ಕಟ್ಟಿ ಸತ್ತು ಸುರಲೋಕಕ್ಕೋದ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೯೫-೫ ; 1007). [ಗೋಸಾಸ$_1$ + -ಇ$_3$]

ಗೋಸಾಸಿಗ (ನಾ). = ಗೋಸಾಸಿ : ಶ್ರೀಪಾಲರಾಮ × ರೆ ಕಱುಉಂ ಬೀರವುಗ್ಗಿ ಗೋಸಿಗರುಂ ಸನ್ದ ಗೋಲಿಯರಾ ಆದಿ ಅಡಿಅರಸ ಕಾವೊಡೇಱ ಗೋಸಾಸಿಗನು ಮುಱುಕನಣ್ಣುಉ ಅಕಟ್ಟಗವಿಲಾಕೆ ಸಂತು (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೧೫-೧೧ ; ಸು. 600) ; ಇದಾ ಪಡೆದೊರ್ ಮುತ್ತವರರ ಸರುವಿ ಗೋಸಾಸಿಗ ಕೊಡಲಸೆಟ್ಟಿಯರಾ ಮಾದವ್ಮನ್ (ಎಇ. IX, ೨೩-೧೧ ; ಸು. 800). [ಗೋಸಾಸ$_1$ + -ಇಗ]

ಗೋಸಿ 'ಗೋಚಿ' ನೋ.

ಗೋಸಿಂಬೆ 'ಗೋಸುಂಬೆ' ನೋ.

ಗೋಸಿಗೆ (ನಾ). ಪ್ರಥಮ ಋತುವಾದವಳಿಗೆ ಆರತಿ ಮಾಡಿ ಕೊಡುವ ಪಡಿ,- ಆಹಾರ ಸಾಮಗ್ರಿ : ಮುನ್ನದಿವಸ ಗೋಸಿಗೆ ತಂದ ಓಣಿಕೇರಿಯ ಹೆಂಗಸರಿಗೆ ಊಟಣ ಕೊಡಲೆಂದು ಹೊರಬಿದ್ದಳು (ಅಬಲಾ. ೯). 'ಒಸಗೆ' ಪರಾ. [?]

ಗೋಸಿದ್ಧಿ (ನಾ). ಕಾವ್ಯರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಶಕ್ತಿ; ವಾಕ್ಸಿದ್ಧಿ: ಗೋಪಬಂಧುರಯಾತ್ರ ಗೋಶ್ರೋತ್ರಸೂತ್ರ ಕೊಡು ಗೋಸಿದ್ಧಿಯಭಿವೃದ್ಧಿಯಂ (ನವವೋ. ೧-೮). [ಗೋ + ಸಿದ್ಧಿ]

ಗೋಸು (ಕ್ರಿ). ದೋಚು; ಬಾಚು; ಗೋರು: ಸೂಸಿದರ್ ಬೀಸಿದರ್ ಗೋಸಿದರ್ ಸುತ್ತಲಿಹ ದಳವ ಧಾಳಾಧೂಳದಿ (ಜಿನಮು. ೧೭-೨೮); ನಿಡುದೋಳ್ಪಾಶ ಬೀಸುತಂ ಗೋಸುತಂ ಕಟ್ಟಿಯಿಟ್ಟಿಟ್ಟು ಕೆಡಹಿ ಕೊಡಹಿದಳ್ (ಜಿನಮು. ೩೧-೧೭). [<ಗೋಚು₁]

ಗೋಸುಂಬೆ, ಗೋಸಿಂಬೆ, ಗೋಸುಬೆ(ನಾ). ಆಗಾಗ ದೇಹದ ಬಣ್ಣವನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸಬಲ್ಲ ಓತಿಕೇತದ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಪ್ರಾಣಿ; ಊಸರವಳ್ಳಿ: "ಪ್ರತಿಸೂರ್ಯಃ, ಶಯಾನಕಃ – ಈ ೨ ಗೋಸುಂಬೆ" (ಹಲಾಯು. ೩೯-೮೧); ಕುಳಿತಾಗ ಭಕ್ತ ಮುನಿದಾಗ ಮಾನವ ಗೋಸುಂಬೆಯಂತೆ ಎನ್ನ ಮನವು ಗಳಿಗೆಗೊಂದು ಪರಿ (ಉರಿವ. ೩೩-೩೮); ಪಾತಾಳವಂ ಕಣ್ಣಿಂದ ಕಾಣದೇ ಗೋಸುಂಬೆ (ವೀಶೈಪು. ೪-೬-೬೮): ಗೋಸುಂಬೆಹುಳದಂತೆ ಬಹು ವೇಷಧಾರಿಯಲ್ಲ ಶರಣ (ಅಖಂಡೇ. ೨೬೫-೩); ಗೌಡ ಬದುಕಿದರೆ ಗುರಿಕಾರ, ಗೊದ್ದ ಬದುಕಿದರೆ ಗೋಸುಂಬೆ (ಗಾದೆ). **ಗೋಸಿಂಬೆ:** ಸಮಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಬಣ್ಣ ಬದಲಿಸುವ ಗೋಸಿಂಬೆ! ತೊಲಗು ಇಲ್ಲಿಂದ (ತುಂಗಭ. ೧೦೫). **ಗೋಸುಬೆ:** ವಾತಿಯು ಗೋಸುಬೆ ಮೆಲ್ಲ[ನೆ]ಕೌತುಕದಿಂ ಪರಿದು ಬಂದು ಮಸ್ತಕವೇಱಲ್ ಕಾತರಿಸಿ ಸಾಯ್ವನಾತಂ ಭೂತಳದೊ[ಳಗಾ]ಱು ತಿಂಗಳಾಗಲ್ ಬೇಗಂ (ಪಂಡಿಶ. ೪೬-೨೩). [?]

ಗೋಸುಗಲಿ (ನಾ). ಕೂಗಿ ಆಡಂಬರಮಾಡುತ್ತ ನುಗ್ಗುವ ಶೂರ (?): ಕೀಲ್ಗೊಂಡ ಬಾಳಂ ಬೀಸುತ್ತುಂ ಪರಿವ ಗೋಸುಗಲಿಗಳುಮಂ (ಲೀಲಾವ. ೫-೧೩೪); "ಹೇಡಿ" (ಪ್ರಭಣ್ಣ). [<ಗೋಸ್₁ + ಕಲಿ₂]

ಗೋಸುಬೆ 'ಗೋಸುಂಬೆ' ನೋ.

ಗೋಸ್ತ (ನಾ). ದನಕರುಗಳ ಕೊಟ್ಟಿಗೆ,-ಹಟ್ಟಿ: ಗೋರಸದೊಳ್ಕೂಡಿ ದರ್ಾಹಾರಮನಾ ಗೋಸ್ತದಲ್ಲಿ ಗೋವಳನಿಕ್ಕಲ್ಕಾರೋಗಿಸಲಕ್ಕುಂ ಚಾರಿತ್ರಾನ್ವಿತರ ಮನೆಯೊಳುಣ್ಬರೆ ಪಾರ್ವರ್ (ಸಮುಪ. ೬-೯೭). [<ಸಂ. ಗೋಷ್ಠ]

ಗೋಸ್ತಂಭ (ನಾ). ದನಕರುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಕಂಬ (?): ಇದವುಹಂ ಬುದ್ಧಿಯನು ವಹಿಸಿಯೆ ಹದುಳವಿಪ್ಪುದು ಮನವು ಗೋಸ್ತಂಭದೊಳು ಸಿಕ್ಕಿದ ಕಾಕನಂತುಟು (ಸದ್ಗುರು. ೬-೨೯). [ಗೋ + ಸ್ತಂಭ]

ಗೋಸ್ತನ (ನಾ). ೧. ಆಕಳ ಕೆಚ್ಚಲು. ೨. ಹೂವಿನ ಗೊಂಚಲು. ೩. ನಾಲ್ಕು ಎಳೆಗಳುಳ್ಳ ಸರ; "ನಾಲ್ಕು ಸರದ ಮುತ್ತಿನ ಹಾರ" (ಗಂಗಾಮು. ೧೨೩). [ಸಂ.]

ಗೋಸ್ತನಿ (ನಾ). ೧. ದ್ರಾಕ್ಷಿಯ ಗೊಂಚಲು. ೨. ದ್ರಾಕ್ಷಿಯ ಹಣ್ಣು,-ಬಳ್ಳಿ: "ಮೃದ್ವೀಕಾ, ಗೋಸ್ತನೀ, ದ್ರಾಕ್ಷಾ, ಹಾರಹೂರಾ – ಈ ೪ ದ್ರಾಕ್ಷೆ" (ಹಲಾಯು. ೩೨-೪೦). ೩. ದ್ರಾಕ್ಷಾರಸ: (ಅ). ೪. ನಾಲ್ಕು ಎಳೆಗಳ ಸರ: (ಅ). [ಸಂ. ಗೋಸ್ತನೀ]

ಗೋಸ್ಥಾನ (ನಾ). ದನಗಳ ಕೊಟ್ಟಿಗೆ; ಗೋಶಾಲೆ; "ಗೋಸ್ಥಾನಂ ಗೋಷ್ಠಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೦-೯). [ಗೋ + ಸ್ಥಾನ]

ಗೋಸ್ಥಾನಕ (ನಾ).=ಗೋಸ್ಥಾನ. [ಸಂ.]

ಗೋಸ್ವಾಮಿ (ನಾ). ೧. ಗೋವುಗಳ ಒಡೆಯ; ಗೋವಳಿಗ; ಗೊಲ್ಲ: "ಗೋಮಾನ್, ಗೋಮಿ, ಗೋಸ್ವಾಮಿ – ಈ ೩ ತುಱುಕಾಱರ್" (ಹಲಾಯು. ೪೪-೧೦೭). ೨. ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿದವನು; ಬೈರಾಗಿ: ಮಹಾರಾಜನೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ಜೊತೆಗೆ ಗೋಸಾಯಿನ್, (ಗೋಪಾಲಕ) ಗೋಸ್ವಾಮಿ, ಆಚಾರ್ಯ, ಗುರುಪ್ರಭು ಮುಂತಾದ ಬಿರುದುಗಳೂ ರೂಢಿಗೆ ಬಂದವು (ಭಾರದ. ೨೮೯). [ಸಂ. ಗೋಸ್ವಾಮಿನ್]

ಗೋಹತಿ (ನಾ). ೧. ಗೋವಧೆ; ಹಸುವನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುದು. ೨. ಗೋವಧೆಯಿಂದ ಬರುವ ಪಾಪ: ಗೋಹತಿ ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾದ್ಯಖಿಳ ಪಾಪಗಳ ಸದೆದು . . . ಧರ್ಮಾರ್ಥವನು ಪಡೆವರು (ಕಾಶಿರಾ. ೪೪-೨೫). [ಗೋ + ಹತಿ]

ಗೋಹತ್ತು (ನಾ).=ಗೋಹತಿ ೧: ಯಿದು ಯಾರು ವಿಘಾತಮಾಡಿದಾಗ್ಯೂ ಬಾಂಹರು ವಿಘಾತಮಾಡಿದರೆ ಕಾಶಿಯಲಿ ಗೋಹತ್ತು ಮಾಡಿದ ಹಾಗೆ (ಎಕ. XVI, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೪೫-೧೫; ?). [<ಗೋಹತ್ಯ]

ಗೋಹತ್ಯ (ನಾ).೧.= ಗೋಹತಿ ೧. ೨.=ಗೋಹತಿ ೨: ಗೌತಮಂಗಾಯಿತ್ತಲಾ ಗೋಹತ್ಯ ಜಗವಱಿಯೆ (ಬಸಪು. ೭೦-೫೨). [<ಸಂ. ಗೋಹತ್ಯಾ]

ಗೋಹನ (ನಾ). ಕಾಪು; ರಕ್ಷಣೆ: ಎಂದು ತತ್ತ್ವವು ಪುದರಗೋಹನವಂದು ಬೇಡುವ ಭಕ್ತಗಚ್ಯುತ ಸಂದೆಹವು ಬಿಡುವಂತೆ ತತ್ತ್ವವ . . . ನುಡಿದನು ಕರುಣದಲಿ (ನಿಭಾಗ. ೧೧-೧೨-೨೯). [<ಸಂ. ಗೋಪನ]

ಗೋಹಳೆ (ನಾ). ಸಗಣಿ.

ಗೋಹಳೆಯೆಡೆ = ಸಗಣಿಯನ್ನು ಒಟ್ಟಿದ ಜಾಗ; ತಿಪ್ಪೆ: ತುರಿಪದೆ ಗೋಹಳೆ[ಪಾಠಾಂ. ೪]ಯೆಡೆಯೊಳ್ ಪೊರಳ್ವರುಂ ಪಾಟ್ಮರಂಗಳೊಳ್ ಪೊರಳುವುದುಂ ಕರಮೊಪ್ಪಿರೆ ಪಾಣ್ಬಂ ತಾಂ ನರಕಂಗಳೊಳಿಂತೆ ಪೊರಳ್ಗುಂ (ಸಮುಪ. ೫-೫೮); ಹಡುಕೆಯ ಕಲದೊಳ್ಗೋಹಳೆ[ಪಾಠಾಂ. ೪] ಯೆಡೆಯೊಳ್ ಘೋರೆಂದು ಸಕಳವಿಪ್ರಜನಂಗಳ್ ಬಿಡದೋದುವರೆಂತೋ ಶುಚಿಗೆಡೆಯಾಯ್ತಾ ವೇದಮಪ್ಪಡಂತೋದುವರೇ (ಸಮುಪ. ೧೧-೧೫). [<ಸಂ. ಗೋಹಲ್ಲ]

ಗೋಹುರ (ನಾ). ೧. ಪಟ್ಟಣದ ಹೆಬ್ಬಾಗಿಲು; ಅಗಸೆ; ಮಹಾದ್ವಾರ: ತೋರಣವುಣಸೆಯ ತೆಂಕಲ್ಮೋರಾರಿ ಜಿನೇಂದ್ರಭೂಮಿ ಸಹಿತಂ ಮತ್ತಂ ಕಾರಣಿಕೆ ಮಸಣಿಕಬ್ಬೆಯ ಗೋಹುರದಿಂ ತೆಂಕ[ಬ] × × ರಕ್ಕುಂದೋಟಂ (ಕಇ. I, ೩೦-೫೯; 1222); ಪತ್ತಕ್ಕೆ ಹತ್ತಂ – ಗೋಪುರ – ಗೋಹುರ (ಶಮದ. ೨೫೮ ಪ್ರಯೋ). ೨. ದೇವಾಲಯದ ಮುಂದುಗಡೆಯ ಎತ್ತರವಾದ ಮಹಾದ್ವಾರದ ಕಟ್ಟಡ; ಶಿಖರ: ನಡೆದುದು ನಾಡುಬೀಡು ಗುಡಿಗೋಹುರಗಳ್ ಪುಡಿಯೇಟಿ (ಚಳವಿ. ೨-೧೦೫); ಗೋಹುರಂಗಳ ಮಿಸುನಿಯ ನೆಲೆಮಾಡದ ಚೆಂಬೆಳಗು ಬಾಂದಳದೊಳ್ ಪಳಂಚುತಿಂದಿರವಿಲ್ಲನೊಡರ್ಚೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೦೨-೦೩); [< ಸಂ. ಗೋಪುರ]

ಗೋಳ್₁ 'ಗೋಣ್' ನೋ.

ಗೋಳ್₂ 'ಗೋಟ್₃' ನೋ.

ಗೋಳ₁ 'ಗೋಟ' ನೋ.

ಗೋಳ₂ 'ಗೋಲ' ನೋ.

ಗೋಳಕ 'ಗೋಲಕ' ನೋ.

ಗೋಳಕತ್ರಯ (ನಾ). [ದ್ವೈತ]ಮೂರ್ತಿಪೂಜೆ ಮಾಡುವಾಗ ಚಿಂತನೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಮೂರು ಪ್ರತಿಮಾರೂಪಗಳು: ಸ್ವಯಂವ್ಯಕ್ತವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಪ್ರತಿಮೆಗಳಲ್ಲಿ ಗೋಳಕತ್ರಯ ಚಿಂತನೆ ಮಾಡಬೇಕು, ಹೇಗೆಂದರೆ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣುವ ಪ್ರತಿಮೆ ೧. ಅದರಲ್ಲಿ ಭಾರತೀರಮಣ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಾಂತರ್ಗತ ವಾಯುದೇವರಿಂದ ಚಿಂತ್ಯವಾದ ಪ್ರತಿಮೆ ೧. ಲಕ್ಷ್ಮೀಆವರಣಾತ್ಮಕವಾದ ಪ್ರತಿಮೆ ೧. ಹೀಗೆ ಮೂರು ಗೋಳಕಗಳು (ಹಸಾರ. ೧೧-೨೭ ತಾತ್ಪರ್ಯ). [ಗೋಳಕ (=ಗೋಲಕ) + ತ್ರಯ]

ಗೋಳಕನಾಥ (ನಾ). (?): ಒಲೆಯಡಿಯನುಱುಹಿದಡೆ ಹೊಗೆ ಗೋಳಕನಾಥನ ಕೊರಳ ಸುತ್ತಿತ್ತು ಮಹೀತಳನ ಜಡೆ ಸೀಯಿತ್ತು ಮರೀಚಕನ ಸಿರ ಬೆಂದಿತ್ತು (ಬಸವ. ೯೩೦). [ಗೋಳಕ ? + ನಾಥ]

ಗೋಳಕಪಂಚಕ (ನಾ). [ದ್ವೈತ]ಮೂರ್ತಿಪೂಜೆ ಮಾಡುವಾಗ ಚಿಂತನೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಐದು ಪ್ರತಿಮಾರೂಪಗಳು : ಸಾಧಾರಣ ಬಡಗಿಯವರಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರತಿಮೆಗಳಲ್ಲಿ ೫ ಗೋಳಕಗಳನ್ನೂ ಚಿಂತಿಸಬೇಕು. ಗೋಚರಿಸುವ ಪ್ರತಿಮೆ ೧. ಅದರಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಕರ್ಮನಿರ್ಮಿಸಿದ ಪ್ರತಿಮೆ ೧. ಅದರಲ್ಲಿ ಭಾರತೀರಮಣ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣಾಂತರ್ಗತ ಪ್ರತಿಮೆ ೧. ಅದರಲ್ಲಿ ವಾಯುದೇವರ ಆವರಣರೂಪ ಪ್ರತಿಮೆ ೧. ಅದರಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಆವರಣಾತ್ಮಕವಾದ ಪ್ರತಿಮೆ ೧. ಹೀಗೆ ೫ ಗೋಳಕಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು (ಹಸಾರ. ೧೧–೨೭ ತಾತ್ಪರ್ಯ).
[ಗೋಳಕ (=ಗೋಲಕ) + ಪಂಚಕ]

ಗೋಳಕಾಕಾರ (ನಾ). ಗುಂಡಾಗಿರುವುದು ; ಗೋಲಾಕಾರ : ಇಂತೀ ತ್ರಿವಿಧಭೇದ ವರ್ತುಳ ಗೋಮುಖಿ ಗೋಳಕಾಕಾರ ಕೂಡಿದ ಲಿಂಗವಾದಲ್ಲಿ . . . ಉತ್ಪತ್ತಿ ಎಲ್ಲಿ ಅಡಗಿತ್ತು (ಮೋಲಿಮಾ. ೭–೨೫).
[ಗೋಳಕ (=ಗೋಲಕ) + ಆಕಾರ$_2$]

ಗೋಳಕಾಯಿ (ನಾ). ದುಂಡಾಗಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಾವು : ಮಾವಿನ ಜಾತಿಗಳು : ಗೋಳಕಾಯಿ, ಬಾದಾಮಿ, ರಸಪುರಿ, ಜೀರಿಗೆ (ನಮ್ಮನು. ೨೪೭) [ಗೋಳ$_2$ (=ಗೋಲ) + ಕಾಯಿ$_4$ (<ಕಾಯ್$_4$)]

ಗೋಳಗುಮುಟ 'ಗೋಲಗುಮಟ' ನೋ.

ಗೋಳಗುಮ್ಮಟ 'ಗೋಲಗುಮಟ' ನೋ.

ಗೋಳಜಾತ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ]ಗೋಳಯೋಗದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು : ಧನಹೀನಂ ಮಲಿನಂ ಕುಶಿಲ್ಪಿ ವಿಗತಜ್ಞಾನಾತ್ಮಕಂ ಗೋಳಜಾತನೆನಿಕ್ಕುಂ (ಜಾತತಿ. ೧೩–೧೫). [ಗೋಳ$_2$ (=ಗೋಲ) + ಜಾತ]

ಗೋಳಯೋಗ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ]ಸಂಖ್ಯಾಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ೧ ರಾಶಿಯವೊಳಗೆ ರಾಹುಕೇತು ಮಾಂದಿಯಾ ೩ ಗ್ರಹರು ಪೊರಗಾಗಿ ಮತ್ತೆಲ್ಲಾ ಗ್ರಹರಿರಲೂ ಗೋಳಯೋಗಂ ಇದರಿಂದ ಮಹಾ ಲೇಸಕ್ಕುಂ (ಆಯುಟೀ. ೨೪–೯). P ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಗೋಳಯೋಗದಿಂದ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಮಹಾ ಕ್ಷೋಭೆಯುಂಟಾಗುವುದೆಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿದೆ.
[ಗೋಳ$_2$ (=ಗೋಲ) + ಯೋಗ]

ಗೋಳಸಂಪಿಗೆ (ನಾ). (ಕರಾ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಂಪಿಗೆ ; ದುಂಡುಸಂಪಿಗೆ.
[ಗೋಳ$_2$ (=ಗೋಲ) + ಸಂಪಿಗೆ (< ಸಂಪಗೆ) . / ತುಳು. ಗೋಳಸಂಪಗೆ]

ಗೋಳಾಂಗೂಳ 'ಗೋಲಾಂಗೂಲ' ನೋ.

ಗೋಳಾಕಾರ 'ಗೋಲಾಕಾರ' ನೋ.

ಗೋಳಾಟ (ನಾ). ಅಳುವುದು; ದುಃಖಿಸುವುದು : ಖಾನನಿಗೆ ಮಾಲತಿಯ ಗೋಳಾಟವನ್ನು ಕೇಳಿ ಮನಸ್ಸು ಕರಗಿದಂತಾಯಿತು (ರಾವಿಜ. ೧೧೫) ; ಗೋಳಾಟ ಗುಡುಗಿಂಗೆ, ಕಣ್ಣೀರು ಸಂತತವು . . . ಮಳೆಯ ಜಲಕೆ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೮೫). [ಗೋಳು$_2$ (< ಗೋಟ್$_3$) + ಆಟ]

ಗೋಳಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಾಡು; ಪೀಡಿಸು; ತೊಂದರೆಕೊಡು : ದಯಾಮಿದನು ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ನೆರೆಕರೆಯ ದೇಶದ ಜನರನ್ನು ಗೋಳಾಡಿಸುತ್ತಿದ್ದನು (ಮಚಸ. ೯೬). [ಗೋಳಾಡು (<ಗೋಟಾಡು) + – ಇಸು$_3$]

ಗೋಳಾಡು 'ಗೋಟಾಡು' ನೋ.

ಗೋಳಾಯಿಲ 'ಗೋಟಾಯಿಲ' ನೋ.

ಗೋಳಾರ್ಧ 'ಗೋಲಾರ್ಧ' ನೋ.

ಗೋಳಿ$_1$, ಗೋಣಿ$_1$ (ನಾ). ೧. (ಆಲದ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : "ಪಿಪ್ಪಲವೆನಲು ಗೋಳಿ [ಪಾಠಾಂ. ಣಿ]ಯಕ್ಕುಂ (ಮಂಗರಾ. ೩೬–೧೬) ; ಅತ್ತಿಯ ಬಸರಿಯ ಗೋಳಿಯ ಮತ್ತರಳಿಯ ವಟದ ಪಣ್ಣನಡಗಂ ಜೇನಂ ಬಿತ್ತರಮದ್ಯಮನಾಗೆಂಬುತ್ತಮ ಸಂಸೇವ್ಯಮೂಲ ಗುಣಮಿಾಯೆಂಟುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫–೧೩೨) ; ಅತ್ತಿ ಅರಳಿ ಆಲ ಬಸುರಿ ಗೋಳಿಯೆಂಬಿವಯ್ದು ಪಾಲಮರದ ಪಣ್ಗಳು ಬೆರಸಿ (ಶಾಸ್ತ್ರಟೀ. ೫೫–೪) ; ಜಂಗುಳಿ ಪುತ್ತಳಿ ಗೋಳಿ ಫೇಳಿ ಜಟಿ ಸಂದೇಹಂ (ಶಮದ. ೨೫) ; ಅಲ್ಲಿಂದಂ ಪಡುವಲು ಗೋಳಿಯ ಮರನ ಪೊತ್ತಿನಲು (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೧೨೯–೪೫ : 1404) ; ಸ್ಥೂಲ ಗೋಳಿಯಾದಿದ್ರುಮಗಳಾಳಿಯಿರುವುದು (ಕಜಾಗೀ. ೨೧೭). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು. 'ಗೋಳಿಪಲ್ಯ' ಪರಾ. **ಗೋಣಿ$_1$:** ೧. "ಪೀಲುಃ–ಗುಡಫಲಃ . . . ಗೋಣಿಮರ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೦೩) ನಿಂಬದಶೋಕೆಯ ಗೋಣಿಯಾಲದೀ [ಪಾಠಾಂ. ನೆಲ್ಲಿಯ ನೀವದ ಸೋಲೆಯಾಲದಿಂ]ಚಲ . . . ಇಪ್ಪೆಯ ಮರಂಗಳ ಕೊಂಬುಗಳಂಬರಂಬರಂ ಪುದಿದು ಪೊದಟ್ದು ಸುರ್ಬಡರೆ ಪರ್ಬಿರೆ (ಲೀಲಾವ. ೭–೨೭) ; (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩–೨೪ ಸೋ). ೨. 'ಗೋಣಿಸೊಪ್ಪು' ಪರಾ. ೩. ಗೋಣಿಯ ಹಣ್ಣಿನ ಬಣ್ಣದಲ್ಲಿ ಮೈಮೇಲೆ ಗುಳ್ಳೆಗಳೇಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ. 'ಗೋಣಿತಟ್ಟು$_1$', 'ಗೋಣಿದಡಾರ' ಪರಾ.
[ದೇ.೫ ತಮಿ. ಮಲ. ಕೋಳಿ ; ತುಳು. ಗೋಳಿ]

ಗೋಳಿ$_2$ 'ಕೋಳಿ$_3$' ನೋ.

ಗೋಳಿ$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ; ಬಕುಳ: "ಬಕುಳ= ಗೋಳಿಹೂವು" (ಗಂಗಾಮ. ೨೨೭). [?]

ಗೋಳಿಕುಟುಮನಬಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಗೋಳಿಕುಟುಮನ ಬಳ್ಳಿ ವೈದ್ಯಕ್ಕೆ ಸಹಾಯವಾದ ಒಂದು ಸಸ್ಯ (ರೂಢಿ).
[<ಕೋಟಿಕುಟುಮ + ಬಳ್ಳಿ]

ಗೋಳಿಗೆ 'ಗೋಟಿಗೆ' ನೋ.

ಗೋಳಿಡಿಸು 'ಗೋಟಿಡಿಸು' ನೋ.

ಗೋಳಿಡು 'ಗೋಟಿಡು' ನೋ.

ಗೋಳಿಪಲ್ಯ, ಗೋಳಿಪಲ್ಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತರಕಾರಿ ಸೊಪ್ಪು : (+). **ಗೋಳಿಪಲ್ಲೆ :** ರಾಜಗಿರಿಪಲ್ಲೆ, ಮೆಂತೆಪಲ್ಲೆ, ಗೋಳೀಪಲ್ಲೆ . . . ಮುಂತಾದುವನ್ನೇ ತಿನ್ನತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ತಾವು ಫರ್ಮಾನು ಹೊರಡಿಸಿಲ್ಲವೇ (ಹನ್ನೊಂದ. ೬೮). [ಗೋಳಿ$_1$ + ಪಲ್ಯ]

ಗೋಳಿಪಲ್ಲೆ 'ಗೋಳಿಪಲ್ಯ' ನೋ.

ಗೋಳಿಮರ, ಗೋಣಿಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಗೋಳಿ : (+). **ಗೋಣಿಮರ :** ಊರ ಗೋಣೀಮರನಿಂದ ತೆಂಕಲು (ಎಕ. VI, ಶೃಂಗೇರಿ. ೭–೬೫; 1700 ?) ; ಗೋಣಿಮರವನ್ನು ಜಾಣನಾದರೆ ತೂನಿ ಕೋಲು ಮಾಡುವನು ಎಂಬ ಸಾಮತಿಯಾಯಿತು (ಕಥಾಮಂ. IV, ೩೨).
[ಗೋಳಿ$_1$ + ಮರ$_1$]

ಗೋಳಿಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). = ಗೋಟಿಡಿಸು : ಬೇಶಾಳದಂತೆನ್ನ ಗಾಳಿಸುವ ಗೋಳಿಸುವ ಖಲರು ಕೆಲರು (ನನಲ್ಲ. ೮–೯) ; ಪೊರಮಡು ಗೋಳಿಡಲೆಂದೇ ನೆರೆದನ್ನೀ ಕೆಟ್ಟ ಕಣ್ಗಳಂ ಗೋಳಿಸದಿರ್ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೧೫೭).
[ಗೋಳು$_2$ (<ಗೋಟ್$_3$) + – ಇಸು$_3$]

ಗೋಳಿಸು$_2$ 'ಘೋಳಿಸು' ನೋ.

ಗೋಳಿಸುಂಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ : "ಈಶ್ವರೀ–ಗೋಳಿ ಸುಂಡೆ, ಅವ್ವರಣೆ, ಮಡುವಾಗಲು, ರುದ್ರಜಟೆ" (ಒಷಧಿ. ೧೫). [?]

ಗೋಳಿಸೊಪ್ಪು, ಗೋಣಿಸೊಪ್ಪು (ನಾ).=ಗೋಳಿಪಲ್ಯ: "ಗೋಲಿ(ಳ)– ಬಿಳಿಯಗಟುಕೆ, ಗೋಳಿಸೊಪ್ಪು" (ಒಷಧಿ. ೫೦) ; ಲೋಣಿಕಾ (ಗೋಳಿ ಸೊಪ್ಪು) . . . ಇವೆಲ್ಲ ಮಧುರ (ಅಷ್ಟಾಂಗ. ೧೩೮). **ಗೋಣಿಸೊಪ್ಪು :** ಗೋಣಿ ಸೊಪ್ಪು, ಹಾಲಿಬಚ್ಚಲೆ (ಮೃಣಾಗಿ. ೬೪–೧೨೯೭); ಎಲೆಗಳು ದಪ್ಪವಾಗಿ ಕಾಂಡ ಮೃದುವಾಗಿರುವ ಗೋಣಿಸೊಪ್ಪು ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಿದೆ (ತರಜಿ. ೧೭).
[ಗೋಳಿ$_1$ + ಸೊಪ್ಪು$_3$]

ಗೋಳೀಬಾರು 'ಗೋಲಿಬಾರು' ನೋ.

ಗೋಳು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಗೋರು ; ತಿವಿ ; ಹೊಡೆ (?) : ಗಟಿಯಿಂ ಗೋಳು ವರಿಂದ್ರನಂ ಗಿರಿಶನಂ ಸರ್ವಸ್ವಮಂ ಕೊಂಡು ಮುನ್ನುಟಿವರ ಕಂತುವ ನೀಯು[ರಂ]ತೆ ಕರೆಯರ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೬-೧೩೦). [?]

ಗೋಳು$_2$ 'ಗೋಟ್$_3$' ನೋ.

ಗೋಳು$_3$ 'ಗೋಲು$_1$' ನೋ

ಗೋಳು$_4$ 'ಗೋಣ್' ನೋ.

ಗೋಳುಂಡೆ 'ಗೋಟುಂಡೆ' ನೋ.

ಗೋಳುಂಡೆಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಅಧಿಕವಾಗಿ ದುಃಖಿಸು,-ಚಿಂತಿಸು : ವೃಥಾ ಗೋಳುಂಡೆಗುಟ್ಟದಿರೆನುತಲಾ ಭ ರ ತ ನ ನು ಬೀಳ್ಕೊಂಡು (ತೊರರಾ. ೩-೨-೭). [ಗೋಳುಂಡೆ (<ಗೋಟುಂಡೆ) + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಗೋಳುಂಡೆಗೊಳ್ 'ಗೋಟುಂಡೆಗೊಳ್' ನೋ.

ಗೋಳುಂಡೆಗೊಳಿಸು 'ಗೋಟುಂಡೆಗೊಳಿಸು' ನೋ.

ಗೋಳು-ರೆ 'ಗೋಟ್ಗಿಱ್$_2$' ನೋ.

ಗೋಳುಗರೆ 'ಗೋಟ್ಗಿಱ್$_1$' ನೋ.

ಗೋಳುಗುಟ್ಟಿಸು 'ಗೋಳ್ಗುಟ್ಟಿಸು' ನೋ.

ಗೋಳುಗುಟ್ಟು 'ಗೋಳ್ಗುಟ್ಟು' ನೋ.

ಗೋಳುವೆ (ನಾ).=ಗೋಳಿಪಲ್ಯ : ಲಶುನದ್ವಯಕ್ಕವರೆ ಗೋಳುವೆಗುಪ್ಪು . . . ಲವಣಕ್ಕೆ ತೊಳಂಚಿ ವಿಷಾಪಹಾರಕಂ (ಲೋಕೋಪ. ೮-೨೭) ; "ಕಿಱುಗೋಟಿ" (ಲೋಕೋಪ. ಟೀಕ). [<ಗೋಳಿ$_1$?]

ಗೋಳುಹುಯ್ 'ಗೋಳುಹೊಯ್' ನೋ.

ಗೋಳುಹೊಯ್, ಗೋಳುಹುಯ್ (ಕ್ರಿ). = **ಗೋಳ್ಗುಟ್ಟಿಸು :** ದೇವರ ದುಡ್ಡು ಹ್ಯಾಗಾದರೂ ಬರುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡೀ ಅಂತ ಯಜಮಾನ ರನ್ನ ಗೋಳುಹೊಯ್ದು ಕೇಳಲಾರಂಭಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಕಾಬಧೂ. ೪೦). **ಗೋಳು ಹುಯ್ :** ಈ ಮುಂದುಕೀನ ಯಾಕೋ ಗೋಳುಹುಯ್ದಿದ್ರಾಯ(ವೃದ್ಧವಿ. ೦೭). **ಗೋಳುಹೊಯ್ದುಕೊಳ್ಳು, ಗೋಳುಹುಯ್ದುಕೊಳ್ಳು** = ಕಾಡು ; ಪೀಡಿಸು : ಯಾಕೆ ಜನ ಬಂದುಬಂದು ಗೋಳುಹೊಯ್ದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ ? (ಗಂಮಾಯಿ. ೧೦೮) ; ಹಿಂದೆ ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಸೀತೆಯನ್ನು ಗೋಳುಹುಯ್ದು ಕೊಂಡಿದ್ದರು (ಭಾರದ. ೯೧).

[ಗೋಳು$_2$ (<ಗೋಟ್$_3$) + ಹೊಯ್$_1$ (<ಪೊಯ್$_1$)]

ಗೋಳಿ (ನಾ). ಬಿದಿರಿನ ಮೇಲುಭಾಗ,-ತುದಿ : (ಕ). [?]

ಗೋಳಿತ್ತು (ಕ್ರಿ). ದುಃಖವನ್ನು ತೋಡಿಕೊಳ್ಳು ; **ಗೋಳಾಡು :** ಬಲ ಬೆಂಬೆತ್ತಿ ಕೊಲುತಿರೆ ಜಂಗಮರು ಗೋಳಿತ್ತಿದರು (ಬಿಜ್ಜಪು. ೧೦೩-೫೮).

[ಗೋಳ್$_2$ (<ಗೋಟ್$_3$) + ಎತ್ತು$_1$]

ಗೋಳ್ಗರೆ$_1$ 'ಗೋಟ್ಗಿಱ್$_1$' ನೋ.

ಗೋಳ್ಗರೆ$_2$ 'ಗೋಟ್ಗಿಱ್$_2$' ನೋ.

ಗೋಳ್ಗರೆತ (ನಾ). ಗೋಳಾಟ ; ಅಳಂ : ಗೋಳ್ಗರೆತದ ಮಕ್ಕಳೊಡನಿದ್ದ ಹೆಂಗಸರು . . . ಬಂಡಿಗಳನ್ನೇರಿದರು (ಪುನರು. ೪೩೭).

[ಗೋಳ್ಗರೆ$_1$ (<ಗೋಟ್ಗಿಱ್$_1$) + -ತ$_2$]

ಗೋಳ್ಗುಟ್ಟಿಸು, ಗೋಳುಗುಟ್ಟಿಸು, ಘೋಳ್ಗುಟ್ಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಾಡು ; ಪೀಡಿಸು ; **ಗೋಳಾಡಿಸು :** ಒಂದಿ ಗೋ[ಪಾಠಾಂ. ಘೋ]ಳ್ಗುಟ್ಟಿಸುವ ಕಾಳ್ಗಿಚ್ಚು ತಗುಳ್ವಲ್ಲಿ (ಸಾನಂಜ. ೬-೧೨೫ ರಗಳೆ). **ಗೋಳುಗುಟ್ಟಿಸು:** ವಿಷದ ಲಡ್ಡುಗೆ, ಅರಗಿನ ಮನೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಭೀಮನನ್ನು ಗೋಳು ಗುಟ್ಟಿಸಿ ಇಷ್ಟಕ್ಕೆ ತಂದೆಯಲ್ಲ (ಭಾಮಹ. ೫೦). **ಘೋಳ್ಗುಟ್ಟಿಸು: ಮೇಲಿನ 'ಸಾನಂಜ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ.**

[ಗೋಳ್ಗುಟ್ಟು + -ಇಸು$_3$]

ಗೋಳ್ಗುಟ್ಟು, ಗೋಳುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಗೋಳಾಡು ; ಅಳು : ತೊಂದರೆ ಗೊಳಗಾಗು. 'ಗೋಳ್ಗುಟ್ಟಿಸು' ಪರಾ. **ಗೋಳುಗುಟ್ಟು :** ಗೋಳು ಗುಟ್ಟಿತು ಪುರಜನಂಗಳು ಕೇಳು ಮಾತನು ಹೋದ ಬಲವದು ಸಾಲದೇ ಇನ್ನಾದರಬಲೆಯನಿತ್ತು ಬದುಕೆಂದ (ಕೌಶಿರಾ. ೨೩-೬) ; ಈ ವೇಳೆಗೆ ಅವನು ಗೋಳುಗುಟ್ಟುತ್ತಿರಬೇಕಾಗಿತ್ತು (ಸ್ವಾಮಿಸ್ನೇ. ೯೩).

[ಗೋಳ್$_2$ (<ಗೋಟ್$_3$) + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಗೋಳ್ನುಡಿ (ಕ್ರಿ). ಕಳವಳದಿಂದ ಮಾತನಾಡು ; **ಗೋಳಾಡು :** ಇದೇನು ಗ್ರಹಚಾರ ವಕ್ರಿಸಿತು–ಈ ಮುಂಜಾನೆಯಲ್ಲೇ ಎಂದು ಗೋಳ್ನುಡಿಯುತ್ತಾ . . . ಎದ್ದು ಕುಳಿತೆ (ರೂಪಸಂ. ೦೭).

[ಗೋಳ್$_2$(<ಗೋಟ್$_3$) + ನುಡಿ$_1$]

ಗೋಳ್ಮುರಿ 'ಗೋಣ್ಮುರಿ$_2$' ನೋ.

ಗೋಳ್ಮುರಿಗೊಳ್ 'ಗೋಣ್ಮುರಿಗೊಳ್' ನೋ.

ಗೋಟ್$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಬಸಿಱಿಂ ಮಾಣದೆ ಪೋದಿ ಕೊಳ್ವ ದೆಸೆಗಳ್ ಗೋಟೆಂಬಿನಂ ವಿಪ್ರಳಾಪಿಸುವತ್ಯಾಕುಳದಿಂ ಪೊರಳ್ವ . . . ದಾಸೀವೃಂದದಾಕ್ರಂದದೊಳ್ (ವರ್ಧಪು. ೯-೫೭).

ಗೋಟ್$_2$ 'ಗೋಣ್' ನೋ.

ಗೋಟ್$_3$, **ಗೋಳ್**$_2$, **ಗೋಳಂ**$_2$, **ಘೋಳ್, ಘೋಟ್** (ನಾ). ೧. ಅಳು ; ದುಃಖ : ಪಾಟ್, ಘೋಟ್, ತೋಟ್, ಗೋಟ್ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೪೦ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). 'ಗೋಟಾಡು' ಪರಾ. **ಗೋಳ್**$_2$ **:** ೧. ಗೋಳ್ಗರೆ', 'ಗೋಳ್ಗುಟ್ಟು' ಪರಾ. **ಗೋಳು**$_2$ **:** ೧. "ಗೋಳಿನಲ್ಕಳಲು" (ಕಶರ. ೧೨೩) ; ಎನ್ನ ಗೋಳು ತಾನೆ ನಾಶವೆಂದಿಗಹುದೊ (ಪುರಂದ. ೨-೮೪-೩) : ಪೊಡವಿಪತಿ ಬಿಡು ನನ್ನ ಮನೆಯಲಿ ಮಡದಿಮಕ್ಕಳ ಗೋಳ [ಪಾಠಾಂ. ಸುತರುಮ್ಮಳವ] ನೋಡೆಂದೊಱಲಿತಾ ಪಕ್ಷಿ (ನಳಚ. ೨-೧೯). ೨. ಸಂಕಟ; ತೊಂದರೆ ; ವ್ಯಥೆ ; ಪೀಕಲಾಟ : ಅಂತೂ ಈ ಗೋಳು ತಪ್ಪಿದರೆ ಸಾಕು (ಕಾವೇರಿ. ೧೧೦) ; ಪ್ರೀತಿ ವಿಶ್ವಾಸಗಳೆ ಸಂಸಾರ ಸೌಖ್ಯದ ತಳಹದಿ. ಅದುವೆ ಇಲ್ಲದಿದ್ದ ಬಾಳು ಬರಿಗೋಳು (ಯಕ್ಷಪ್ರ. ೧೫೨). **ಘೋಳ್ :** ೧. 'ಘೋಳಿಡು' ಪರಾ. **ಘೋಟ್ :** ೧. 'ಘೋಟಾಡು' ಪರಾ.

[ದೇ.॥ ತುಳು. ಗೋಳು, ಗೋಲು; ಕೊಡ. ಗೋಳಿ ; ತೆಲು. ಗೋಡು]

ಗೋಟ, ಗೋಳ$_1$, **ಘೋಳ, ಘೋಟ** (ನಾ). ಕುದುರೆ. 'ಗೋಟಾ ಯಿಲ' ಪರಾ. **ಗೋಳ**$_1$ **:** 'ಗೋಳಾಯಿಲ' ಪರಾ. **ಘೋಳ :** 'ಘೋಳಾಯಿಲ' ಪರಾ. **ಘೋಟ :** 'ಘೋಟಾಯಿಲ', 'ಗೂಂಟು' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಘೋಟ]

ಗೋಟಯಿಲ 'ಗೋಟಾಯಿಲ' ನೋ.

ಗೋಟ್ಆಡು, ಗೋಳಾಡು (ಕ್ರಿ). ಅಳು ; ದುಃಖಿಸು ; ಸಂಕಟಪಡು : ಕೊಟಿಯೊಳ್ ಮೂಢತೆಯಿಂ ಮುಟುಗಿ ನಿಂದು ಗುಣಮಿಲ್ಲದೆ ಗೋಟಾಡುವರಂ ಪಿಡಿದೆತ್ತುವೊಡಾಡುಂಬೊಲನಲ್ತೆ ಕರುಣೆಗೀ ವರದಕರಂ (ವಸ್ತುವಂ. ೨-೯). **ಗೋಳಾಡು :** ಗೋಳಾಡಿ ಅಂತೂ ಇಂತೂ ಸಾಲಾ ತೀರಿಸಿ . . . ಮನೆಗೆ ಹೋದನು (ಹುಟ್ಟುಹ. ೦೩೦) ; ಯಾರೂ ಇಲ್ಲವಲ್ಲಾ! ಎಂದು ಗೋಳಾಡಿದನು (ಪ್ರಮಹ. ೫೦). [ಗೋಟ್$_3$ + ಆಡು$_1$]

ಗೋಟ್ಆಯಿಲ, ಗೋಳಾಯಿಲ, ಗೋಟಯಿಲ, ಗೋಟಾಯ್ಲು, ಗೋಟಿಯಿಲ, ಘೋಳಾಯಿಲ, ಘೋಳೆಯ್ಲು, ಘೋಟಯಿಲ, ಘೋಟಾಯಿಲ, ಘೋಟಾಯ್ಲು (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ಸವಾರ ; ರಾವುತ : "ಘೋಟಾರೂಢಂ=ಗೋಟಾಯಿಲಂ" (ಶಮದ. ೨೧ ಪ್ರಯೋ); ಜೋದರ ಗೋಟಾಯಿಲರ ರಥಿಕರ ಕಾಲಾಳ್ಗಳ . . . ಪಡೆ ನಡೆಯುತು ವಿರ್ದುದು(ರಾಮಾಶ್ವ.೫೦-೯). **ಗೋಳಾಯಿಲ:** ಸಂಚಲಿಸದೇಱಿ ವಾಜಿಗಳ್

ತೋಱುತ್ತಿರ್ಪ ಗೋಳಾಯಿಲ ಮೆಱೆದರು (ಚೀರಮ. ೧೧-೪೪). **ಗೋಟಿಯಿಲ :** ಪಾಯಿಸಿ ಪೊಯ್ಯೆ ಗೋಟಿಯಿಲರೊರ್ವರನೊರ್ವರ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೩-೬೩). **ಗೋಟಾಯ್ಲ :** ಗೋಟಾಯ್ಲರ್ ಪರಿಯಿಪುದು ಮೊಂದೆ ನೇಣೊಳ್ ಪರಿವಂತಿರೆ ಪರಿದುವುಭಯಬಲದ ಹಯಂಗಳ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೩-೫೭); ಪರದರ ಪಾರ್ವರ ಗೋ[ಪಾಠಾಂ. ಘೋ]ಟಾಯ್ಲರ ಜೋದರ . . . ದಂಡಾಧೀಶರಾಲಯಂಗಳ್ ಮೆಱೆಗುಂ (ಜಗವಿ. ೩-೩೩). **ಗೋಟೆಯಿಲ:** ಗೋಟೆಯಿಲರ್ ಕಡುಕೆಯ್ದು ಕಾದಿದರ್ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೩೭೮). **ಘೋಳಾಯಿಲ:** ಸುರಮಯ ಝಲ್ಲಿಯ ಘೋಳಾಯಿಲನಲ್ಲ ಬಿರುದಿನುಘ್ಘಡಿಪರ ನಡುವೆ ಮೆಱೆವಣಿಗೆಯೊಳೆಳ್ತಪ್ಪ ಮನ್ನೆಯನಲ್ಲ (ಮದೇಪು. ೩೦-೬೩). **ಘೋಳಾಯ್ಲ:** ನಡೆವಣಿಗ ಘೋಳಾಯ್ಲ[ಪಾಠಾಂ. ಗೋಳ್ಯಾಲ] ಸೂಳಾಯ್ತಡಪವಳ ಬಳೆಗಾಱ . . . ಕಂಚುಗಾಱರ ಕೇರಿ ಮೆಱೆದಿಹವು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩-೮). **ಘೋಟಿಯಿಲ :** ಒಡನೆ ಕಾಳಗ ಬಯಿಸಿದ ಘೋಟಿಯಿಲಪ್ಪರ್ಱಪಿಂಗೆ (ಎಕ. II, ೦೩೮-೬ ; ಸು. 940) ; ಅಱಿಕೆಯ ಗೋವರಣ್ಮಿ ಬರೆ ಪಾಯಿಸಿ ಘೋಟಿಯಿಲರ್ [ಪಾಠಾಂ. ಕಂಡು ಮಹಾರಥಕೋಟಿಗಳ್] ತಗುಳ್ದು (ಪಂಪಭಾ. ೮-೯೫). **ಘೋಟಾಯಿಲ :** "ಘೋಟಾಯಿಲನೆಂದು ರಾವುತಂ " (ಕಶಸಾ. ೧೭-೩೩೯) ; ಸಂಗ್ರಾಮಪ್ರಮುಖರಖಿಲಘೋಟಾಯಿಲರ್ ಮನೋಜವಜಾತ್ಯಶ್ವಂಗಳನೇಱಿ ಕದನ ಕ್ಷೋಣಿಗೆ ನಡೆದರ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೩-೩೯ ವ) ; ಬಲ್ಲಣಿ ಪಡಲ್ವಡೆ ಪಗೆಗಳೆಲ್ಲಂ ತಳ್ತಿಡಿದು ಮಡಿಯೆ ಘೋಟಾಯಿಲರಂತಲ್ಲಿ ಲಯಮಾಗೆ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೮-೩೪). **ಘೋಟಾಯ್ಲ:** ಘೋಟಾಯ್ಲರ್ ಪೊಳೆಯಿಸೆ ಬಿಸಿಲ್ಗುದುರೆಗಳ್ ಪೊಳೆವಂತೆ ಪೊಳೆವ ಕಡುಗುದುರೆಗಳುಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೫೧ ವ) ; ಘೋಟಾರೂಢಂ-ಘೋಟಾಯ್ಲಂ, ಆಕ್ಷೋಟಂ-ಆಕ್ಷೋಟಿಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೪೦ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ).

[ಗೋಟ + – ಆಯಿಲ$_{2}$]

ಗೋಟಾಯ್ಲ 'ಗೋಟಾಯಿಲ' ನೋ.

ಗೋಟಿಗೆ, ಗೊಟ್ಟಿಗೆ$_{2}$, ಗೋಳಿಗೆ, ಘೋಳಿಗೆ, ಘೋಟಿಗೆ (ನಾ). ಹೆಣ್ಣು ಕುದುರೆ: ರಂಭೆ ಸುರಲೋಕಮಂ ಬಿಟ್ಟು ವ್ಯುತ್ತಿಕಾವತಿಯೆಂಬ ರಾಜಧಾನಿಯೊಳಿರ್ಪ ಶತಧ್ವನನೆಂಬರಸನ ಮನೆಯೊಳ್ ಗೋಟಿಗೆಯಾಗಿ ಪಲವುಕಾಲಮಿರ್ದಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೬೧); ಘೋಟಿಕೆ=ಗೋಟಿಗೆ (ಶಮದ. ೩೧ ಪ್ರಯೋ); ತುರಗಕ್ಕಂ ಗೋಟಿಗೆಗಂ ಪರಿಕಿಸೆ ಬೇಱಿಲ್ಲ (ಅಶ್ವವೈ. ೫-೫೩) ; ತುರಗಕ್ಕಂ ಗೋಟಿಗೆಗಂ ಶರೀರಸಂಸ್ಥಾನಮಷ್ಟವಿಧಲಕ್ಷಣಮಂತೆರಡಕ್ಕಮೊಂದೆ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧-೩೮). **ಗೊಟ್ಟಿಗೆ$_{2}$:** " ಗೊಟ್ಟಿಗೆ (ಘೋಳಿಗೆ) – ಘೋಟಿಕಾ = ಹೆಣ್ಣುಕುದುರೆ " (ತದ್ಭಕೋ. ೧೧). **ಗೋಳಿಗೆ :** ಗೋಳಿಗೆಯದಾಯ್ತಾ ತುರಗವಾಕ್ಷಣಕೆ (ನಿಭಾಗ. ೯-೧-೧೧) ; ಹೊಳೆವ ಗೋಳಿಗೆಯನಡರಿ ಮಿಕ್ಕ ಸ್ತ್ರೀಮ ಸೇವಕಿಯರೆಯ್ದಿದರು (ಭರಜ. ೩೦-೩೭). **ಘೋಳಿಗೆ:** "ಘೋಟಾ, ಘೋಟಿಕಾ ಈ ೨ ಘೋಳಿಗೆ" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೩೩೦). **ಘೋಟಿಗೆ :** "ಅರ್ವತೀ . . . ಪ್ರಸೂತಾ, ವಾಜಿನೀ–ಈ ೫ ಘೋಟಿಗೆ " (ಹಲಾಯು. ೭೩-೩೮೭).

[<ಸಂ. ಘೋಟಿಕಾ]

ಗೋಟಿಡಿಸು, ಗೋಳಿಡಿಸು, ಘೋಳಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಾಡು ; ಹಿಂಸಿಸು ; ತೊಂದರೆಕೊಡು; **ಗೋಳಾಡಿಸು:** ನಿಮ್ಮರಸನೇಕೆ ಗಳಾ ಮುನಿದೆನ್ನುಮಂ ಬಿಡಲ್ ಬಗೆದನಿದಲ್ತೆ ನಿಮ್ಮ ಸಮಯಂ ತಿಳಿಪಿಂ ಮೊಗಮಿತ್ತು ನೋಡಿಸಿಂ ನಗಿಸಿಮೆನುತ್ತೆ ಗೋಟಿಡಿಸಿದಂ ಮಿಗೆ ಮೇಳದ ವಂದಿವೃಂದಮಂ (ವರ್ಧಪು. ೯-೬೮) ; ವಜ್ರವೀರಂ ಧುರೋದ್ಧುರಶೌರ್ಯಂ ಬಿಡೆ ಕಾಡಿ ಗೋಟಿಡಿಸಿದಂ ಸ್ತ್ರೀಬಾಲರಂ ವೃದ್ಧರಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೨-೧೧). **ಗೋಳಿಡಿಸು:** ನೀವು ಸುಮ್ಮನೆ ಗೋಳಿಡಿಸಬೇಡಿ (ಕಾವೇರಿ. ೧೦೭). **ಘೋಳಿಡಿಸು :** ಸಾಲಿಡಲ್ ಶಿಖಿಕಣಂ ಬಾಣಮಂ ಪಿಡಿದಿಂತು ಘೋಳಿಡಿಸಿ ನಮ್ಮ ಬಲಮಂ ಕೊಂದು (ಚಿಬಪು. ೩೩-೫). [ಗೋಟಿಡು + – ಇಸು$_{3}$]

ಗೋಟಿಡು, ಗೋಳಿಡು, ಘೋಳಿಡು, ಘೋಟಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಳು ; ದುಃಖಿಸು ; ಪ್ರಲಾಪಿಸು : " ಗೋಟಿಡು (ಗೋಟು + ಇಡು)– ಆಕ್ರೋಶಧ್ವನೌ " (ಶಮಧಾ) ; ದುಗುಲದ ಸೆಱಗಂ ಮೊಗಕ್ಕೆ ತೆಗೆದಾಗಳಿರದೆ ಗೋಟಿಟ್ಟಟ್ಟಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೫೮) ; ದಟ್ಟಡಿಯಿಡುವಂದೆ ವೈರಿಧರೆ ಗೋಟಿಡೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೪-೫೧). **ಗೋಳಿಡು :** ೧. ಸತಿಯುರ್ವರೆ ಕೆಪ್ಪಂ ಕಚ್ಚಿ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಸಭೆಯೊಳು ಗೋಳಿಟ್ಟು ಸತಿಯುರಂ ವೈಹಾಳಿಯನೇಱಿದನವಳ್ದಿರ ಡಾವಣಿಯಂ ಲೀಲೆಯೊಳೆ ಕಟ್ಟಿದಂ ಗುಣಬಳಂ ವಿಟಚಕ್ರವರ್ತಿ ವಿಭು ದೇಮರಸ (ಸೌಇಇ. IX-I, ೧೧೮-೪೩ ; 1057) ; ಸಂಗನಂ ತಕ್ಕೈಸಿ ಪಳವಿಸಿ ಪಲುಂಬಿ ಗೋಳಿಟ್ಟು ಅಲಿಟ್ಟು ಸಿವದಿಟ್ಟು (ಬಸರ. ೪-೩೯) ; ಗೋಳಿಡುವ ಭಕ್ತರುಗಳಂ ಮಡಿವಾಳ ಮಾಚಯ್ಯಂ ನಿವಾರಿಸಿ (ಬಸಪು. ೩೭-೩೭) ; ಮಾದ್ರಿ ಮಿಗೆ ಹಲುಬಿದಳು ಗೋಳಿಡುತ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೫-೧೯) ; ನನ್ನನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಬೇಕು ಎಂದು ಬಹಳ ಬೇಡಿಕೊಂಡು ಗೋಳಿಟ್ಟನು (ಕಲಾಧ. ೭೭). **ಘೋಳಿಡು :** ೧. ಅಡಿಗಳಿಗೆ ತಾನೆಱಗುವಂ . . . ನಡುಗಿ ಘೋಳಿಡುತೇಳ್ವಂ (ಬಸಪು. ೪೭-೪೬) : ಹೋಯೆಂದು ಘೋ[ಪಾಠಾಂ. ಗೋ]ಳಿಡುತಂಜಿ ಮುಟ್ಟದೇ ದೂರದಲಿ ನಿಂದಿಹರು ಹರಿಯೆ (ಪುರಂದ. ೧-೧೫೩-೧೧) ; ಮಿಗೆ ನೋವುತಲು ಘೋಳಿಡೆ ಕೇಳಿ ಬಂದುದು ಪುರಜನವ್ರಾತ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೮-೦೪). ೨. ಆರ್ಭಟಿಸು ; ಜೋರಾಗಿ ಶಬ್ದಮಾಡು ; ಗರ್ಜಿಸು : ಒದೆದು ಹಾಯ್ದುದು ಬಾಣಗಱಿದೋಱಿದುದು ಬದಿಯಲಿ ಕೊಡಹಿ ಘೋ[ಪಾಠಾಂ. ಗೋ]ಳಿಡುತದು ಧನಂಜಯನತ್ತ ಹೋದುದು ಹೊತ್ತ ಕಣೆ ಸಹಿತ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೫-೪೪). **ಘೋಟಿಡು :** ೧. ನಾನಾ ವೇದನೋದ್ರೇಕಮಂ ತಳೆದಾ ನಾಯ್ ಬಡಪಟ್ಟು ದುಃಖದೊದವಿಂ ಬಾಯ್ವಿಟ್ಟು ಘೋ[ಪಾಠಾಂ. ಗೋ]ಟಿಟ್ಟು ಪೇಕುಳಿಗೊಂಡಾದ ವಿಷಾದದಿಂ ಪುಟಿತು ಸತ್ತಿತ್ತು (ಸುಕುಮಾ. ೫-೨೦) : ಬಂದಿವಿಡಿದಡಂ ಘೋಟಿಟ್ಟಡಂ ಬೇವ ಕಿಚ್ಚಿನೊಳು ಬಿದ್ದಡಂ ಕೂಗಿಟ್ಟೊಡಮೆಂತುಂ ದೊರೆಕೊಳ್ಳದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೧೬೬ ಅಡಿಟ) ; ಬಳ್ಳು ಮೂಡ ಮೊಗದೂಳ್ದುದು ಮಂದಿರ ದೇವತಾಳಿ ಘೋಟಿಟ್ಟುದು ನಟ್ಟಿರುಳ್ ನೆಗೆದುದಿಂದ್ರನ ಬಿಲ್ (ಜಗವಿ. ೧೩-೪) ; ತನ್ನೊಡತಿಯ ಮೊಗಕಮಲವನು ಒಡನೊಡನಿರದೆ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿ ಘೋಟಿಟ್ಟು ಕೆಡೆದು ಪ್ರಳಾಪಿಸುತಿರಲು (ಅಂಜಚ. ೧೦-೩೯). ೨. ಶಿರವಾಕಾಶತಳಕ್ಕೆ ಪಾಱೆ . . . ಅಟ್ಟೆ ಘೋಟಿಟ್ಟು ಮುರ್ವರೆಯೊಳ್ಕೊಟ್ಟನೆ ಬೆಟ್ಟು ಬೀಟ್ವ ತೆಱದಿಂ ಬಿಟ್ದಿತ್ತು ಚೇದೀಶನಾ (ಜಗವಿ. ೧೭-೫೩) ; ಒಳಗಿರ್ದ ಚಾರುದತ್ತನಾ ಕಾಲಂ ಪಿಡಿಯುಲದು ಘೋಟಿಟ್ಟೊಱಲೆ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೪-೩೬ ವ). [ಗೋಟ್$_{3}$ + ಇಡು$_{1}$]

ಗೋಟುಂಡೆ, ಗೋಳುಂಡೆ (ನಾ). ಮಿತಿಮೀರಿದ ದುಃಖ; ಅತಿ ಸಂಕಟ ; ಬಹಳ ಗೋಳಾಟ : ಮರಣಮನೆಯ್ದಿದ ಹರಿಣಾದಿ ವನಮೃಗಂಗಳ ಗೋಟುಂಡೆಯುಮಂ ನೆನೆನೆನೆದು ಕರಮಟಲ್ದು . . . ಮುನೀಂದ್ರರಿಂತೆಂದರ್ (ವರ್ಧಪು. ೧೧-೫೪ ವ). **ಗೋಳುಂಡೆ :** 'ಗೋಳುಂಡೆಗೊಳ್' ಪರಾ. [ಗೋಟ್$_{3}$ + ಉಂಡೆ?]

ಗೋಟುಂಡೆಗೊಳ್, ಗೋಳುಂಡೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಬಹಳವಾಗಿ ಗೋಳಿಡು ; ಹಲುಬು ; ಪರಿತಪಿಸು : ಪ್ರತಾಪಕ್ಕಗುರ್ವಿಸೆ ಗೋಟುಂಡೆಗೊಳುತ್ತುಮಿರ್ದುದು ದಿಶಾಚಕ್ರಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೧೦) ; ಪೆಂಡಿರ ಪರಿಭವದಿಂದಂ ಪಾಂಡವರುಂ ರಾಮಚಂದ್ರನುಂ ವನದೊಳ್ ಗೋಟುಂಡೆಗೊಳುತಿರ್ದರವರೇಂ ಕಂಡರೆ ಮುಂ ದಿವ್ಯಮಪ್ಪ ಋಷಿಯರ ರೂಪಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೮೧) ; ಅಗಣಿತ ಮೃಗನಿವಹಮನೀ ನಗರೀಮಧ್ಯಕ್ಕೆ ತಂದರಾರಿವು ಗೋಟುಂಡೆಗೊಳುತ್ತುಮಿರ್ದಪ್ಪವು (ನೇಮಿಪು. ೧೩-೫೬); ಪಾಂಡವರ್ ಕಂಡು ವಿರಾಟನಂ ಪೆಱಗಿಕ್ಕಿ ಮಾಱಾಂತರನಿಕ್ಕಿ ಕಾದುವಾಗಳುಟಿದ ಬಲಂಗಳುಂ ಗೋಟುಂಡೆಗೊಂಡು ನಿಂದು ನೋಡಿ . . . ಇಂತೆಂಬರ್

(ಬಂಹರಿ. ೧೧-೪೩ ವ). **ಗೋಳುಂಡೆಗೊಳ್:** ದಿಗಧೀಶತ್ರ್ಯಮ್ಮತವಿಮ್ಮರ್ದ್ದಡೆಯೊಳಗಿದ್ದ ಡಂಗಿಪ್ಪಿನಂ ಚೋಳಲಾಳಾದಿಗಳಾಟಂಗೊಂಡು ದುರ್ಗ್ಗಾಶ್ರಯದೊಳೆ ಸಕಳತ್ರಂ ಭಯಂಗೊಂಡು ಗೋಳುಂಡೆಗೊಳುತ್ತಿಪ್ಪಿನಂ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೧೭-೪೮ ; 1136) ; ತಾರಕನೂಳಿಗದಿಂದುರಗಮರ್ತ್ಯನಿರ್ಜರಲೋಕಂ ಗೋಳುಂಡೆಗೊಳುತುಮಿದೆ (ಗಿರಿಕ. ೭-೩೧).

[ಗೋೞುಂಡೆ + ಕೊಳ್₁]

ಗೋೞುಂಡೆಗೊಳಿಸು, ಗೋಳುಂಡೆಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅತಿಯಾದ ದುಃಖಕ್ಕೆ ಗುರಿಪಡಿಸು ; ಬಹಳವಾದ ಸಂಕಟಕ್ಕೀಡು ಮಾಡು : ಜವನ ಬಿಲ್ಲಾಳ್ತನವುಂ ಪೇೞ್ವಡೆ . . . ರಾಮನಂ ಧೂಮಂ ಸುತ್ತಿದಂತೆ ಜೀವಂಗಿಡಿಸಿ ಲಕ್ಷ್ಮಣನಂ ಮಕ್ಕಳ್ಗಿಟ್ಟರಂತೆ ಗೋೞುಂಡೆಗೊಳಿಸಿ . . . ನರಿಯಾಟವಾಡುವಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೯೫). **ಗೋಳುಂಡೆಗೊಳಿಸು :** ಸುರರ ನೆೞ ಗೋಳುಂಡೆಗೊಳಿಸಿದೆ ತೊತ್ತುಗೆಯ್ಸಿದೆ ನೆರೆದ ಮರ್ಕಟರ (ಕೌಶಿರಾ. ೩೧-೫೨). [ಗೋೞುಂಡೆಗೊಳ್ + – ಇಸು₃]

ಗೋೞಯಿಲ 'ಗೋೞಾಯಿಲ' ನೋ.

ಗೋೞ್ಕಱೆ 'ಗೋೞ್ಗಱೆ₂' ನೋ.

ಗೋೞ್ಗಱೆ₁, ಗೋಗರೆ, ಗೋಳುಗರೆ, ಗೋಳ್ಗರೆ₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ದುಃಖಿಸು; ಗೋಳಾಡು ; ಪ್ರಲಾಪಿಸು : ನರಲುವ ಪುಯ್ಯಲಿಡುವ ಕನವರಿಸುವ ಗೋೞ್ಗಱೆದಟ್ಟೆ ಪಲುಂಬುವ ನುಡಿ (ಲೋಕೋಪ. ೧೩-೫೪) ; ನಾರಕರ್ಕಳ್ . . . ಗೋೞ್ಗಱೆ [ಪಾಠಾಂ. ಗೋಣ್ಮಱೆ] ಯುತ್ತುಂ ಕೂಗಿಡುತ್ತುಂ ಮೊಱೆಯಿಡುತುಮತಿಕ್ಲೇಶದಿಂ ಬರ್ದುಕಿರ್ಪರ್ (ವರ್ಧಪು. ೧೧-೩೮) ; ಪೊಡರ್ಪುಡುಗಿ ಕಡುಭಯದೆ ಗೋೞ್ಗಱೆದಡಿಮೊದಲೊಳ್ ಕೆಡೆದು ಮಾಯಮಾಯ್ತಾ ವೃಷಭಂ (ಬಂಹರಿ. ೬-೩೭). **ಗೋಗರೆ: ೨.** ಮೊರೆಯಿಡು;ದೈನ್ಯದಿಂದ ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳು: ರಾಜಣ್ಣ ಗೋಗರೆಯುವ ದನಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಮೀಳಳನ್ನು ಪುಸಲಾಯಿಸತೊಡಗಿದ (ಮರಳಿ. ೫೭) ; ಗೋಗರೆವ ಕರೆವ ಮಾನಸವೆ ಬಾರ (ಮಾನಸ. ೩೫-೭). **ಗೋಳುಗರೆ : ೧.** ಗೋಳುಗರೆದ ಅನಂತ (ಒಡ್ಡಿಉ. ೧೨೩). **ಗೋಳ್ಗರೆ₁ : ೧.** ಹುಡುಗಿ ಗೋಳ್ಗರೆಯುತ್ತಿದ್ದ ತಾಯಿಯೆದುರಿಗೆ ನಿಂತುಕೊಂಡು , ಏನೊ ಸಮಾಧಾನೋಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಸುರುತ್ತಿದ್ದಳು (ಪುನರು. ೩೪೨). [ಗೋೞ್₃ + ಕಱೆ₁]

ಗೋೞ್ಗಱೆ₂, ಗೋಳುಕರೆ, ಗೋಳ್ಗರೆ₂, ಗೋೞ್ಕಱೆ (ನಾ). ಗೋಳಿನ ಧ್ವನಿ ; ಅಳು; ಗೋಳಾಟ: ತಡೆಯಿರದ ಗೋೞ್ಗಱೆಗಳನ್ ಆರುಮೇನ್ ಕಿವಿಗುಡದ ಪುಯ್ಯಲನ್ ಮೊಗೆಮೊಗೆದು ಜಾಗರಂಗೆಯ್ವುದದು ಪಾಡು (ಬದ್ಮಪ್ರ. ೩-೩೭). **ಗೋಳುಕರೆ :** ಸಂತಸದ ರಾಗವನೆ ಎದೆಯುಲಿಯದು ಗೋಳುಕರೆಯೊಂದುಲಿವುದು (ಇಂಗೀತ. ೫೮-೧೩) ; ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿ ನೋಡಿದರೂ ಗೋಳುಕರೆ (ಕಲ್ಲಿಕಾ. ೫೧). **ಗೋಳ್ಗರೆ₂ :** ಈ ಗೋಳ್ಗರೆಯಿಂದ ಏನು ಪ್ರಯೋಜನ ? (ಪುನರು. ೩೫೭). **ಗೋೞ್ಕಱೆ :** ನೆಲನ್ ತಾನ್ . . . ಮಾರ್ಮೊಱಗುವ ಗೋೞ್ಕಱೆಯಿನ್ ನರಲನೆತ್ತಿ ಅಱಲ್ವುದು (ಬದ್ಮಪ್ರ. ೩೩-೪೭೦). [< ಗೋೞ್ಗಱೆ₁]

ಗೋೞ್ಗಿಡೆ (ಕ್ರಿ). ಗೋಳುಕರೆ; ಬಿಕೋ ಎನ್ನು: ಉರುಳ್ದತ್ತು ಸಿಂಹಾಸನಂ ಗೋೞ್ಗಿಡೆದತ್ತಾಳಾನಮುಕ್ಕಿತ್ತೆಸವ ಕಸವರಂ . . . ನಡನಡನಡುಗಿತ್ತಾತ ನೇೞ್ದರ್ ಮಾಡಂ (ಅರ್ಥನೇ. ೭-೬೪). [ಗೋೞ್₃ + ಕೆಡೆ₁]

ಗೋೞ್ಮಱಿ 'ಗೋಣ್ಮಱಿ₂' ನೋ.

ಗೋೞ್ಮಱಿಗೊಳ್ 'ಗೋಣ್ಮಱಿಗೊಳ್' ನೋ.

ಗೌಉಡ 'ಗಾಮುಂಡ' ನೋ.

ಗೌಂಜು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ ; ಗೌಜಲಹಕ್ಕಿ : ಹರಡೆ ಗೌಂಜು ಬಕನು ಪಿಕಶಿಖಿಯಂಚೆಗಳ ಗಿರಿರಾಜನೋಲಗವೆಸೆಯೆ (ಅಮುಸಾಂ. ೧-೪೧).

[<ಕಪಿಂಜ]

ಗೌಂಟಿಕೆ 'ಗೊಂಟಿಕೆ' ನೋ.

ಗೌಂಟಿಗೆ 'ಗೊಂಟಿಕೆ' ನೋ.

ಗೌಂಡ 'ಗಾಮುಂಡ' ನೋ.

ಗೌಂಡಿ₁ 'ಗಾವುಂಡಿ' ನೋ.

ಗೌಂಡಿ₂ (ನಾ). ಗಾರೆಕೆಲಸದವನು ; **ಉಪ್ಪಾರ :** ಹಗಲು–ರಾತ್ರಿಯೆನ್ನದೆ ಬಡಿಗರು, ಕಮ್ಮಾರರು, ಗೌಂಡಿಗಳು ತೆರಪಿಲ್ಲದೆ ದುಡಿಯಹತ್ತಿದರು (ಮುಳ್ಳುಬೇ. ೧೩) ; ಈಗಿಂದೀಗ ಗೌಂಡಿಯನ್ನು ಕರೆಸಿ ಸಾರಣೆ–ಕಾರಣೆಯ ಕೆಲಸ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಬೇಕು (ರಾಯಜಾ. ೧೩೮).

[← ಮರಾ. ಗೌಂಡೀ, ಗವಂಡೀ]

ಗೌಂಡು 'ಗಾಮುಂಡ' ನೋ.

ಗೌಂಡುಂಬಳಿ, ಗಉಡುಂಬಳಿ, ಗೌಡುಂಬಳಿ (ನಾ). ಗೌಡಿಕೆಗೆ ಪ್ರತಿಫಲವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಮಾನ್ಯ,–ಉಂಬಳಿ : ತಳವಾರಿಕೆಗೆ ಸಲುವ ಅಂಬಲಿವುಡುಗೊರೆ ಗೌಂಡುಂಬಳಿ ಸಹವಾಗಿ ಆ ನಾಯಕವಾಡಿಗಳು ಕೊಡುವಹ ಹುಟ್ಟುವಳಿ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೭೧-೩೧ ; 1431). **ಗಉಡುಂಬಳಿ :** ಹಣವಿನ ಸೇಸೆಯ ಲೆಖ್ಖದಲ್ಲು ಗ ೭೬೪ ಗಉಡುಂಬಳಿ॥ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೪, ೨೭-೧೭ ; 1430) ; ಸಊಸಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಗಉಡುಂಬಳಿಯಾಗಿ . . . ಪಾಲಿಸಿಕೊಂಡದು (ಎಕ. VI, ಮೂಡಗೆ. ೮೪-೭ ; 1675). **ಗೌಡುಂಬಳಿ :** ಶುಧ ಭತ ಖ ೫೫ ಕೆ ಗ ೬ ॥ ೩ ॥ ಗೌಡುಂಬಳಿಯಿಂದ ಪ್ರಭವ ಸಂವತ್ಸರದಲು ಹೆಚಿದ (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೭-೧೮೫ ; 1665).

[ಗೌಂಡು (< ಗಾಮುಂಡ) + ಉಂಬಳಿ]

ಗೌಜಲ್ಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಗೌಜಲ್ಮರ, ಕವುಲುಮರ . . . ಹೆಣ್ಣುಮತ್ತಿ (ಮೈಜಿಗಿ. ೧೮-೩೧೯). [ಗೌಜಲ್? + ಮರ₁]

ಗೌಜಲವಕ್ಕಿ, ಗೌಜಲಹಕ್ಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಣ್ಣ ಹಕ್ಕಿ; ಗೌಜು: ಗೌಜಲವಕ್ಕಿಯ ಕಾಳಗವನು ಬಲುಮೋಜಿನಿಂದಲಿ ಮಾಡಿಸುವರು (ಕಂನವಿ ೭-೧೪). **ಗೌಜಲಹಕ್ಕಿ :** ಪಾರಿವಾಳ, ಗೌಜಲಹಕ್ಕಿ, ಲಾವಕನಹಕ್ಕಿ . . . ಇದ್ದವು (ಒಡಕ. ೫೫); ಕೆಲವರು ಸಿಪಿಲೆ, ಗೌಜಲಹಕ್ಕಿಗಳ ಕಾಳೆಗವನ್ನಾಡುತ್ತಿರುವರು (ಕರ್ನಾಜ. ೦೬೦). 'ಕಪಿಂಜ' ಪರಾ.

[<ಗೌಜಲು + ಪಕ್ಕಿ₁]

ಗೌಜಲಹಕ್ಕಿ 'ಗೌಜಲವಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಗೌಜಲು 'ಕಪಿಂಜ' ನೋ.

ಗೌಜಿ 'ಗೌಜು₁' ನೋ.

ಗೌಜು₁, ಗವುಜಿ, ಗವುಜು₁, ಗೌಜಿ (ನಾ). ೧. ಸಡಗರ ; ಸಂಭ್ರಮ : ಈ ಸಾರಿ ಹಬ್ಬದ ' ಗೌಜು ' ಅಷ್ಟಿಲ್ಲವಾದರೂ ಮಾಮೂಲಾಗಿ ಕಟ್ಟಳೆಯ ಪ್ರಕಾರ ಹಬ್ಬ . . . ನಡೆಯಿತು (ನಿಸದು. ೩೫) ; ಆಮಂತ್ರಿತ ಜನರೆಲ್ಲ ಬಂದಿದ್ದಾರೆ ; ಎಲ್ಲೆಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಗೌಜೇ ಗೌಜು (ಶೀಮೋಡ. ೪೫). ೨. ಗದ್ದಲ ; ಗೊಂದಲ ; ಗಲಾಟೆ : ಶೇಖರನು . . .ಎಲ್ಲರೂ ಕುಳಿತಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ನಿಂತುಕೊಂಡ ಕೂಡಲೆ ಗೌಜು ಶಾಂತವಾಯಿತು (ಪರಿಣೀ. ೬೬) ; ಪೋಲೀಸರು ಅವನನ್ನು ದರದರ ಎಳೆದರು. ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ ಗೌಜಾಗಿ ಜನರ ಗುಂಪು ಸೇರಿತು (ತಿಂಮುತ. ೧೭). **ಗವುಜಿ: ೨.** ಆ ಕೂಸಿಂದು ಬಂಗಾರೈತೀಂತ ಊರ ಜನಕ್ಕೆ ತಿಳಿದ್ರೆ ಇಲ್ದಿದ್ದ ಗವುಜಿ ಎಬ್ಬಿಸ್ತಾವ್ರೆ (ಹಾಹುತ್ತ. ೬೧). **ಗವುಜು₁ : ೨.** ಆಗ್ಗೆ ನನಗೆ ಏನಾಯಿತೊ, ಏನು ತೋಚಿತೊ ದೇವರೇ ಬಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಚಪ್ಪರದ ಗವುಜು ನನಗೆ ಕೇಳಿಸಲಿಲ್ಲ (ಕಂನಾಸಾ.೧); ನರಕದೊಳಗೆ ಸ್ಥಳವು ಸಿಕ್ಕುವುದು ಶಕ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ ; ಅಲ್ಲಿ ನಿಮ್ಮಂಥವರ ಗವುಜೇ ಗವುಜು (ಎರಸಿ. ೬೫); ಗವುಜು ಏನೂ ಇಲ್ಲ ಗೋವಿಂದಭಟ್ಟ ಬಾವೀಲಿ ಬಿದ್ದ (ಗಾದೆ). **ಗೌಜಿ : ೧.** ಅಂದು ಮಂಗಳೂರುಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಗೌಜಿಯನು ನೋಡಬೇಕು ಹೆಂಗುಸರ ಗುಂಪುಗಳಲ್ಲಿ ! (ಪರಾವ. ೪೪) ; ಇನ್ನು ದಪ

ಗೌಜ ಎಂಬ ಮಾತೇ ಅವನ ಪಾಲಿಗೆ ಇಲ್ಲವಾಗಿತ್ತು (ದೇವಹಂ. ೨೪೨). ೨. ಹಾಗೆ ಬೊಬ್ಬೆಹಾಕುವಾಗ ನಾಲ್ಕು ಜನ ಇದೇನು ಗೌಜಿ ಎಂದು ನೋಡಲಿಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾರೆ (ಕುರುಕಾ. ೭೫). ೩. ಗೊಡವೆ ; ತಂಟೆ : ಗೋಪಿ, ಸುಮಿತ್ರೆ ತನಗೆ ಬೇಡ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೂ, ನಿನಗೆ ಮದುವೆಯ ಗೌಜಿ ತಪ್ಪಲಿಲ್ಲ (ಅಸುರ. ೭೦). 'ಗೋಜು₁' ಪರಾ. [ದೇ.॥ ತುಳು. ಗೌಜಿ]

ಗೌಜು₂ 'ಕವಿಜ' ನೋ.

ಗೌಟಿಕೆ 'ಗೊಂಟಿಕೆ' ನೋ.

ಗೌಟಿಕೆಗಟ್ಟು 'ಗೆಂಟಿಗೆಗಟ್ಟು' ನೋ.

ಗೌಡ₁ 'ಗಾವುಂಡ' ನೋ.

ಗೌಡ₂ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು ; ℙ ಈಗಿನ ಬಂಗಾಳವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಉತ್ತರಭಾರತದ ಪ್ರದೇಶ : ಗೌಡ ಗುರ್ಜರ ತುರುಕದೇಶದ ಪ್ರಭೃತಿ ಭೂಪರು ನೆರೆದು ಬಂದಲ್ಲಿ (ಜ್ಞಾನಚಂ. ೩-೧೧) ; ಗೌಡದೇಶದ ರಾಯನಿವನೆನೆ ಹಳ್ಳಿಯ ಗೌಡನೆಂದೆಣಿಸಿ ಸಾಗಿದಳು (ಭರಚ. ೫೫-೯೩). ೨. = ಗೌಡಮಾರ್ಗ: ದಂಡಿಯ 'ಕಾವ್ಯಾದರ್ಶ' ದಲ್ಲಾದರೆ ಮೊದಲನೆಯ ಪರಿಚ್ಛೇದದ ಬಹುಭಾಗವು ವೈದರ್ಭ,ಗೌಡ ಎಂಬ ಎರಡು ಕಾವ್ಯಮಾರ್ಗಗಳ ವಿಭೇದವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದಕ್ಕೇ ಮೀಸಲಾಗಿದೆ (ಭಾರಮೀ. ೨೯). 'ಗೌಡಿ₂' ಪರಾ. ೩. [ಸಂಗೀತ] ರಾಗಜಾತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಶುದ್ಧ, ಭಿನ್ನ, ಗೌಡ, ಅಪ್ಪಸಾಧಾರಣ, ಸಪ್ಪಸಾಧಾರಣ, ಪಟ್ಸ್ವರವೆಂಬಾಜು ಸಾಧಾರಣಜಾತಿಗಳು (ವಿವೇಕ. ೨೩೩). [ಸಂ.]

ಗೌಡಪಟ್ಟು (ನಾ). ಒಕ್ಕಲಿಗರ ಜಾತಿ ; ಗೌಡರ ಪಂಗಡ : ದೊರೆಗಳವರು ಆ ಸಂಗಳ ಬಂಧುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಸ್ನಾನ ಸಂಧ್ಯಾವಂದನೆಗಳನ್ನೂ ಮಾತಾ ಪಿತೃ ಶ್ರಾದ್ಧಗಳನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟು ಗೌಡಪಟ್ಟು ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಮಾಡಿದುದನ್ನೂ ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ಇದೇ ಪರಿಯಾಗಿ ಬಡಜಾತಿ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಮಾಡಿ ಬೆರೆದಿರುವುದನ್ನೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪರಾಂಬರಿಸಿ ವಿಚಾರಣೆಮಾಡಿ (ಮಹಾವಂ. I, ೧೨೯). [ಗೌಡ₁ (< ಗಾವುಂಡ) + ಪಟ್ಟು₂ (< ಪಟ್ಟ)]

ಗೌಡಬಂಗಾಲ, ಗೌಡಬಂಗಾಳ (ನಾ). ೧. ಗೌಡದೇಶದೊಳಗಿರುವ ಬಂಗಾಲ. ೨. (ಆಲಂ) ಕೂಟರಚನೆ ; ಕುಯುಕ್ತಿ ; ಕುತಂತ್ರ ; ಮೋಸ : ಕೊಲೆಯ ಆಧಾರಗಳು ಅವನ ಹತ್ತಿರವೇ ದೊರೆತರೆ – ಆ ಗೌಡಬಂಗಾಲದ ಬಗ್ಗೆ ಅವನಿಗೆ ಹುಚ್ಚು ಹಿಡಿಯಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲವೆ ? (ತುಬ್ಬುಣ್ಣ. ೧೦೭). **ಗೌಡಬಂಗಾಳ :** ೩. "ಮೋಡಿಗಾರ ; ಮಾಟಗಾರ" (ಜಾನಕೋ. ೫೨). [ಗೌಡ₂ + ಬಂಗಾಲ]

ಗೌಡಬಂಗಾಲಿ (ಗು). ೧. ಕುಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಮೋಸದ : ಈ ಬಂಗಾಲೀಚಿತ್ರಕ್ಕೆ ಈ ಗೌಡಬಂಗಾಲೀ ವಿಮರ್ಶೆ ಹೊಂದಿಕೆಯಾಗುತ್ತದೆ (ನಿರಾಧ. ೬೩). (ನಾ). ೨. ಚಮತ್ಕಾರ ; ಇಂದ್ರಜಾಲ : ಇದೇನು ಗೌಡ ಬಂಗಾಲಿ ಎಂಬುದೇ ನನಗೆ ಹೊಳೆಯದಾಯಿತು (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೧೫೭).

[ಗೌಡ₂ + ಬಂಗಾಲಿ]

ಗೌಡಬಂಗಾಳ 'ಗೌಡಬಂಗಾಲ' ನೋ.

ಗೌಡಮಾರ್ಗ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಕಾವ್ಯರಚನೆಯ ಮಾರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ದೀರ್ಘವಾದ ಸಮಾಸಗಳಿಂದಲೂ ಶಬ್ದಾಡಂಬರದಿಂದಲೂ ಕೂಡಿದ ಕಾವ್ಯರಚನೆಯ ಶೈಲಿ : ವೈದರ್ಭಗೌಡಮಾರ್ಗವಿಭೇದಂ ಬಗೆವೊಡೆ ಗತಾನುಗತಿಕವಿದೆಂದೆಲ್ಲೊರ್ದರಿಪರ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೫೨೨).

[ಗೌಡ₂ + ಮಾರ್ಗ]

ಗೌಡರೀತಿ (ನಾ). = ಗೌಡಮಾರ್ಗ : ಅತಿದೀರ್ಘಸಮಾಸಾಂಚಿತಗತಿಶಬ್ದಾಡಂಬರಾನುವಿದ್ಧಂ ಕ್ರೋಧಾದ್ಭುತರೌದ್ರವೀರರಸಸಂಗತಮಂತದು ಗೌಡ ರೀತಿ ಪರುಷಪ್ರಾಯಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೮೭). [ಗೌಡ₂ + ರೀತಿ]

ಗೌಡಿ₁ 'ಗಾವುಂಡಿ' ನೋ.

ಗೌಡಿ₂ (ನಾ). ೧. ಕಾಕಂಬಿಯಿಂದ ಭಟ್ಟಿಯಿಳಿಸಿದ ಮದ್ಯ. ೨. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಕಾವ್ಯದ ಮೂರು ರೀತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಗೌಡಿ, ವೈದರ್ಭಿ, ಪಾಂಚಾಲಿಯೆಂಬ ರೀತಿತ್ರಯಂಗಳೂಡಿ (ವಿವೇಕ. ೨೩೬) ; ಓಜೋ ವ್ಯಂಜಕವಾದ ವರ್ಣಗಳಿಂದಲೂ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಸಮಾಸಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿರುವ, ಆಡಂಬರವುಳ್ಳ ಮತ್ತು ಬಿಗಿಯಾದ ಪದರಚನೆ 'ಗೌಡಿ' (ಕೈಪಿಡಿ. ೨೨೨). [ಸಂ. ಗೌಡೀ]

ಗೌಡಿಕೆ 'ಗಾವುಂಡಿಕೆ' ನೋ.

ಗೌಡಿತಿ 'ಗಾವುಂಡಿತಿ' ನೋ.

ಗೌಡೀರೀತಿ (ನಾ). = ಗೌಡಮಾರ್ಗ : ಶ್ಲೇಷಪ್ರಸಾದಾದಿ ಹತ್ತು ಗುಣಗಳೂ ಇರುವುದು ವೈದರ್ಭೀರೀತಿಯೆಂದೂ, ಗೌಡೀರೀತಿ ಪ್ರಾಯಃ ಇದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವುದೆಂದೂ ದಂಡಿಯು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ (ಕೈಪಿಡಿ. ೨೨೦).

[ಸಂ. (ಗೌಡೀ + ರೀತಿ)]

ಗೌಡು 'ಗಾವುಂಡ' ನೋ.

ಗೌಡುಂಕೆ (ನಾ). = ಗೌಂಡುಂಬಳಿ : ಪ್ರಥಮಸ್ಥಳಸಂಜಾತವಾದ ಹಳಿಕಾಱ ಹರವಾಗಿ ಗೌಡುಂಕೆಯಾಗಿ ಅರಮನೆ ತೆಱುವಾರುಗಳನೂ ಉಂಡಿಗೆಯ ಕಿರುಕೊಳ ಸಲ್ಲ (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೪೩೩-೫೬ ; 1408).

[ಗೌಡ₁ (<ಗಾವುಂಡ) + ಉಂಕೆ?]

ಗೌಡುಂಬಳಿ 'ಗೌಂಡುಂಬಳಿ' ನೋ.

ಗೌಡುಮಾನ್ಯ (ನಾ).=ಗೌಂಡುಂಬಳಿ: ನಾಗಗಾವುಂಡನು ಮೊದಲೂರ ಗೌಡು ಮಾನ್ಯದೊಳಗೆ ತಂನ ಗೌಡುಮಾನ್ಯಂ ಕಡಲಿಯವಳನ ಹರಳ ಹಸುಗೆಯಲಿ (ಮುಂಬರಾ. X, ೨೬೯-೭೦ ; 1229). [ಗೌಡು (<ಗಾವುಂಡ)+ಮಾನ್ಯ]

ಗೌಣ (ಗು). ೧. ಪ್ರಧಾನವಲ್ಲದ ; ಅಮುಖ್ಯವಾದ : ಶಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ದಂಡನೆಗೆ ಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಆದರೆ ಅದು ಗೌಣವಾಗಿದೆ (ರಂಗರೋ. ೫೭) ; ತಮ್ಮ ಇಷ್ಟಾ ನಿಷ್ಟಗಳು ಯಾವುವಿದ್ದರೂ ಅದಕ್ಕೆ ಗೌಣ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು . . . ಸಮಾಜ ಮರ್ಯಾದೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರಥಮ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ನಡೆದು ಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು (ವಾರಾಕ್ಕ. ೨೯). ೨. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಆಲಂಕಾರಿಕವಾಗಿ ಹೇಳಿದ; ಲಾಕ್ಷಣಿಕವಾದ; ವಾಚ್ಯಾರ್ಥದ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಹೊರಡುವ: ಮುಕುಳನನಿಮೀಳನಂಗಳ್ ವಿಕಾಸಹಾಸ ಪ್ರಬೋಧನೋನ್ಮೇಷಂಗಳ್ ಪ್ರಕಟಿಸುಗುಮೈಕ್ಯಮಂ ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪದಿಂ ಗೌಣಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಕೃತಂಗಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೯೧೪). (ನಾ). ೩. ಕೀಳಾದುದು ; ಲೆಕ್ಕಕ್ಕಿಲ್ಲದುದು : ಸ್ತ್ರೀ ನೀರು ಕುಡಿವ ನಲ್ಲಿಯು ಸಹ ತಿಮ್ಮನಿಗೆ ಗೌಣ (ಹುಚ್ಚುಹು. ೩೮). ೪. ಕುಂದು ; ಊನ; ದೋಷ : ಆ ಹುಡುಗೆಯ ಮದುವೆ ಯಾಕೆ ಆಗಲಿಲ್ಲ . . . ಅಲ್ಲಿ ಏನಾದರೂ ಗೌಣ ಇರಲೇಬೇಕು (ಈಪಸೊ. ೫೩) ; ಪ್ರಿಯಪತಿಯ ವಿಯೋಗದಲ್ಲಿ ಜೀವದಿಂದಿರುವದು ಸತೀಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಗೌಣ ವಾಗಿರುವದು (ಪದ್ಮಸ. ೧೦೭). [ಸಂ.]

ಗೌಣತ್ವ (ನಾ). ಅಮುಖ್ಯತೆ ; ಮಹತ್ವವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ : ವೈಕ್ರಿಯಕಾಹಾರ ಕಂಗಳ್ಗಂ . . . ಅಲೋಕಾಂತಂಬರಂ ಸಲವಿಲ್ಲಪ್ಪುದಱಿಂ ಅವಕ್ಕೆ ಗೌಣತ್ವ ಮೆಂದಱಿವುದು (ತತ್ತ್ವಾಪ್ರ. ೧೦೭) ; ಆದಿಶಕ್ತಿ : ಮಾತೆ ಎಂಬ ಅನುಭಾವ ದಲ್ಲಿ, ಪುರುಷಶಕ್ತಿಯು ಗೌಣತ್ವವು ಸ್ಪಷ್ಟವಿದೆ (ಕರ್ನಾಟ. ೪೩). [ಸಂ.]

ಗೌತ (ನಾ). ವೈಶ್ಯಜಾತಿಯ ಎಳಗ, ಗೌತ, ಇಭ್ಯ ಎಂಬ ಮೂರು ವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಭಾರಿ ಶ್ರೀಮಂತ ; ತುಂಬ ಹಣವಂತ : ಉತ್ತುಂಗ ವೃಷಭಮಂ ತಾನುತ್ತಮನೇಱಿರ್ದು ಕನಕಮಂ ಪುಂಜಿಸಿ ನೋಡುತ್ತಿರೆ ರಾಶಿಯ ಮಱಿಯಿಂದತ್ತಣರಾ ಕಾಣದನಿತಱಿಂದೊಡೆಯಂ ಗೌತಂ [ಪಾಠಾಂ. ಗೋಪಂ] (ಜೀವಸಂ. ೧೦೫-೧೯) ; "ವರ್ತಕವಿಶೇಷ" (ಜೀವಸಂ. ಕೋಶ). ℙ 'ಗೋಪ' ಎನ್ನುವ ಪಾಠಾಂತರವೇ ಹೆಚ್ಚು ಸ್ವೀಕಾರಾರ್ಹ. [?]

ಗೌತಮ (ನಾ). ೧. ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ : ಗೌತಮ ಭೃಗು ದಧೀಚಿ ವ್ಯಾಸ ಮುನಿವರರ ಸ್ಥೂಲ ಶಾಪಾನಲದಿನುರಿದು (ಬಸಪು. ೩-೭೭). ೨. ಬುದ್ಧ : ನಾನು ಪೂಜ್ಯ ಗೌತಮನಿಗೆ ಶಿರಸಾ ಮಾಡಿದ ಅಭಿವಾದನೆಯೆಂದು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು (ಬುದ್ಧಪ. ೧೨೯). [ಸಂ.]

ಗೌತಮಿ (ನಾ). ಗೋದಾವರಿನದಿಯ ಮತ್ತೊಂದು ಹೆಸರು : ದುರಿತಗಣಮಿರ್ದಪುದೆ ಗೌತಮಿಯೊಳಾಳ್ದಂಗೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೦-೧೩). [ಸಂ. ಗೌತಮೀ]

ಗೌತಳಿ (ನಾ). ವ್ಯಾಪಾರಸ್ಥರ ಸಂಘ : ಗೊಜ್ಜ ಗೌತಳಿಗಳು ಬಿಟ್ಟ ಆಯ ಚೈತ್ರಕ್ಕೆ ವೀಸ ಪವಿತ್ರಕ್ಕೆ ವೀಸ (ಸೌಇಇ. IX-I, ೩೦೭-೪೫ ; 1223). [<ಕೊತ್ತಟಿ]

ಗೌದ (ನಾ). ಒಂದು ಅಗ್ರಹಾರದ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಮದನಾದಿಯಗ್ರಹಾರಂ ಗೌದದ ಮೂವತ್ತಿರ್ಚ್ಛಾಸಿರ ಅಶೇಷ ಮಹಾಜನಂಗಳ್ಗೆ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೪೭-೦೦ ; 1027). [?]

ಗೌದಾನಿಕ (ನಾ). ಷೋಡಶ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಗೋದಾನ : ಗರ್ಭಾಧಾನ, ಪುಂಸವನ, ಸೀಮಂತ, ಜಾತಕರ್ಮ . . . ಗೌದಾನಿಕ ಸ್ನಾತಕ, ವಿವಾಹ . . . ಎಂಬ ಷೋಡಶಕರ್ಮಂಗಳೊಡನೆಯುಂ (ವಿವೇಕ. ೫). [ಸಂ.]

ಗೌದಾಳಿಕ (ನಾ). ಬೇಸಾಯಂಗಾರ : ಕಾಲಕಾಲವನರಿತು ಮಿಗೆ ಗೌದಾಳಿಕಂ ಬೆಳೆಗೈದ ಕಬ್ಬಿನಕೋಲು ಡೊಂಕಿದಡೇನು ತದ್ರುಸದಿಂಪು ಡೊಂಕಹುದೇ (ಅನಂರಾ. ೧-೦-೧೧). [<ಸಂ. ಕುದ್ದಾಲ]

ಗೌಧಾರ (ನಾ). ಉಡು : "ಗೌಧೇರಃ, ಗೌಧಾರಃ, ಗೌಧೇಯಃ-ಈ ೩ ಉಡುವಿನ ಹೆಸರುಗಳು, ಉಡ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೫) ; ವರಾಹ ವ್ಯಾಘ್ರ ಗೌಧಾರ ಸಿಂಧುರ (ಯಾದವ. ೪-೫೪). [ಸಂ.]

ಗೌಧೂಮ (ನಾ). ಗೋದಿಯ ಹಿಟ್ಟು : ಯವ ಗೌಧೂಮ ವ್ರೀಹಿ ತಂಡುಲ ಗುಡ (ವಿವೇಕ. ೦೩೫). [ಸಂ.]

ಗೌಧೇಯ (ನಾ).=ಗೌಧಾರ : "ಗೌಧೇರಃ, ಗೌಧಾರಃ, ಗೌಧೇಯಃ-ಈ ೩ ಉಡುವಿನ ಹೆಸರುಗಳು, ಉಡ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೫). [ಸಂ.]

ಗೌಧೇರ (ನಾ). ೧. ಉಡಂ. ೨. ಉಡಂವಿನ ಮರಿ : "ಗೌಧೇರಮಂಬುದು ಉಡುವಿನ ಮಱಿ" (ಹಲಾಯು. ೩೯-೮೧) ; "ಗೌಧೇರಮೆನೆ ಮಱಿಯುಡುವೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೮-೧೦). [ಸಂ.]

ಗೌನು (ನಾ). ಅರಸು, ನ್ಯಾಯಾಧಿಪತಿ, ವಕೀಲ ಮೊದಲಾದವರು ಧರಿಸುವ ಉದ್ಯೋಗಸೂಚಕವಾದ ಬೇರೆಬೇರೆ ರೂಪಗಳ ನಿಲುವಂಗಿ : ಎಲಿಜಬೆತ್ತಳ ಗೌನು ಚುಂಗೆತ್ತಲು ಬೇಕಿಡಿ ಲಂಡನ್ ಟೌನು (ನವ್ಯಧ್ವ. ೯೦) ; ನ್ಯಾಯಾಲಯದಲ್ಲಿ ವಾದಮಾಡುವಾಗ ವಕೀಲರು ಗೌನನ್ನು ಧರಿಸಬೇಕು (ರೂಢಿ). [←ಇಂ. Gown.]

ಗೌಪ್ಯ (ನಾ). ಗುಟ್ಟು ; ರಹಸ್ಯ ; ಗೂಢವಾದುದಂ : ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದ ಕಲೆಯ ಗೌಪ್ಯವು ಬೇರೆಯವರಿಗೆ ಗೊತ್ತಾಗದಂತೆ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವದೂ ಅವರ ಸಿದ್ಧಿಗೆ ಒಂದು ಕಾರಣವಾಗಿತ್ತು (ಹೇಮಂತ. ೧೪೦) ; ಗೌಪ್ಯವಾಗಿ ಒಂದೆಡೆ ಚಿಂತಿಸುತ್ತಾ, ತಲೆಬಾಗಿ ಕೂಡುವುದು ಕಂಡು ಬರುವುದು (ಶಿಕ್ಷದ. ೩೬೭). [ಸಂ.]

ಗೌರ (ಗು). ೧. ಬಿಳಿಯ ; ಬಿಳುಪಾದ : ಶಂಕನ ಕೀರ್ತಿಪ್ರಭೆಯಿಂದಂ ಕಾಮಿನಿ ಭೂಮಿ ಗೌರರುಚಿಯಿಂದೆಸೆದೇಂ ಶಂಕಿನಿಯಾದಳೊ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೯೨-೨೫ ; 1182 ?). (ನಾ). ೨. ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣ : "ಗೌರಃ, ಶ್ವೇತಃ . . . ಪಾಂಡುರಃ-ಈ ೧೨ ಬಿಳಿದು" (ಹಲಾಯು. ೦೩೧-೪೭) ; ಶ್ವೇತ ಪೀತ ಹರಿತ ಕಪೋತಕೃಷ್ಣ ಗೌರ ಮಾಂಜಿಷ್ಠ ಕಪಿಲ ಕರ್ಬುರ ಅಳಗ ಬೊಟ್ಟಳಗ ಇಂತೀ ದಶವರ್ಣದ ಪಶುನಾಮದ ಅನುವನಱಿತು (ತುಱಂಗಾ. ೫-೦೨). ೩. ನಸುಗೆಂಪು ಬಣ್ಣ. ೪. ಹೊಂಬಣ್ಣ ; "ಹಳದಿಬಣ್ಣ" (ಅಮರ. ಟೀಕ). ೫. ಚಂದ್ರ. ೬. ತಾವರೆಯ ಕುಸುರು ; ಪದ್ಮಕೇಸರ. ೭. ಬಿಳಿಯ ಸಾಸುವೆ. ೮. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಎಮ್ಮೆ ; ಕಾಡೆಮ್ಮೆ. [ಸಂ.]

ಗೌರಮ್ಮ (ನಾ). ೧. ಪಾರ್ವತಿ ; ಗಿರಿಜೆ : ಈ ದಿವಸ ಗೌರಮ್ಮನ ಪೂಜೆ (ರೂಢಿ). ೨. ಕಣದಲ್ಲಿ ರಾಗಿ ಮೊದಲಾದ ಧಾನ್ಯದ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ಮಣ್ಣು : ರಾಗಿಯಲ್ಲಿ ಗೌರಮ್ಮ ಜಾಸ್ತಿ (ರೂಢಿ). 'ಬಸವಣ್ಣ' ಪರಾ. [ಗೌರಿ + ಅಮ್ಮ]

ಗೌರವ (ಗು). ೧. ಗುರುವಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ : ಗೌರವಲ್ಯೆಂಗಿಕಾದಿ ನಿಯಮವ್ರತ ಧರ್ಮವನಿಪ್ಪ ದರ್ಪಣದದ್ವಾರದಿ ನಿಟ್ಟಿಸಲ್ (ಶತಕ. ೧೭-೨೨). (ನಾ). ೨. ಭಾರ ; ಒಜ್ಜೆ. ೩. ದೊಡ್ಡತನ ; ಹಿರಿಮೆ : ಆದಂ ಪಂಚಮಿಯಪ್ಪುದು . . . ಹೇತುವಿನೊಳುದಯದೊಳ್ ಗೌರವದೊಳ್ (ಶಮದ. ೦೩೦). ೪. ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆ ; ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ ; ಘನತೆ : ಸುರರು ಪೂಮಳೆಯಗರೆಯೆ ಗೌರವವೆರೆಯುತ (ಗಗತಾ. ೦೯-೪೪). ೫. ಹಿರಿಯರನ್ನು ಸ್ವಾಗತಿಸಲು ಎದ್ದು ನಿಲ್ಲುವುದು : "ಅಭ್ಯುತ್ಥಾನಂ, ಗೌರವಂ-ಈ ೨ ಇದಿರೇಟ್ಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೨೮-೯೩) ; ಆತನಿಗೆ ಅರ್ಘ್ಯಪಾದ್ಯಗಳನ್ನು ಕೊಡಿಸಿ ಗೌರವಮಾಡಿ (ವಚಭಾ. ೫೭). ೬. ಮರ್ಯಾದೆ ; ಆದರ : ವೇದಗಳು, ರಾಮಾಯಣ, ಮಹಾಭಾರತ-ಈ ಮೂರೂ . . . ಸಮಾನ ಗೌರವಪಾತ್ರಗಳೆಂದೂ ಭಾರತೀಯರು ನಂಬುವರು (ಭಾರದ. ೮೩). ೭. ಹಿರಿಯ ; ಘನತೆಯುಳ್ಳವನು : ಈ ಗಿರಿಯೊಳು ನಾವು ನಡುವಿಹೆವಿಮ್ಮಿಂದ ಮೇಗೆ ಪರ್ವತದ ಮೇಲೆಸೆವ ನಾಗೇಂದ್ರನಿಭನೀತ ವಿಜಯಾರ್ಧ ದೇವನೆಂದಾ ಗೌರವನ ಕಾಣಿಸಿದರು (ಭರಚ. ೩೮-೨೭). ೮. [ಜೈನ] ಅಹಂಕಾರ. 'ಗೌರವತ್ರಯ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಗೌರವತ್ರಯ (ನಾ). [ಜೈನ] ಶಬ್ದಗೌರವ, ಋದ್ಧಿಗೌರವ ಮತ್ತು ಸಾತಗೌರವ ಎಂಬ ಮೂರು ಬಗೆಯ ಅಹಂಕಾರಗಳು ; ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ತನ್ನ ಧ್ವನಿಯಿಂದಲೂ ಐಶ್ವರ್ಯದಿಂದಲೂ ಮತ್ತು ಆರೋಗ್ಯದಿಂದಲೂ ಬರುವ ಮೂರು ಬಗೆಯ ಅಹಂಕಾರಗಳು : ಗತಗೌರವತ್ರಯಂ . . . ಅಪಗತಶಲ್ಯತ್ರಯನನಾಪ್ತ ಗುಪ್ತಿತ್ರಿತಯಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೪-೦೫). [ಗೌರವ + ತ್ರಯ]

ಗೌರವದೋಷ (ನಾ). [ಛಂದ] ಲಘುವಿರಬೇಕಾದ ಕಡೆ ಗುರುವನ್ನಿಡುವುದರಿಂದಾಗುವ ದೋಷ : ಗುರುಗಳಲ್ಲದ ತಾಣದೊಳಂ ಗುರುವಿನ್ಯೋಗದಿಂ ಬಗೆಗೆ ಗೌರವದೋಷಮಿದೆಂಬುದಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೨೭). [ಗೌರವ+ದೋಷ]

ಗೌರವಧನ (ನಾ). ಸಂಬಳವಿಲ್ಲದೆ ಕೆಲಸಮಾಡುವವರಿಗೆ ಗೌರವಸೂಚಕವಾಗಿ ಕೊಡುವ ಹಣ ; ಸಂಭಾವನೆ : ಅವರಿಗೆ ಸಾಕಷ್ಟು ಪ್ರಮಾಣದ ಗೌರವಧನವನ್ನು ಕೊಡುವುದಾಗಿ ಕಂಪನಿಯವರು ಒಪ್ಪಿದ್ದರು (ವಂಶವೃ. ೭೧). [ಗೌರವ + ಧನ]

ಗೌರವಪದವಿ (ನಾ). ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯ ಮೊದಲಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಗೌರವಸೂಚಕವಾಗಿ ಕೊಡುವ ಪದವಿ (Honorary Degree. ಪತ್ರಿನಿ. ೩೦). [ಗೌರವ + ಪದವಿ]

ಗೌರವಪ್ರಶಸ್ತಿ (ನಾ).=ಗೌರವಪದವಿ : ಟಿಸ್ಲರನ ಯಶಸ್ಸು ಮತ್ತು ಕೀರ್ತಿ ಎಲ್ಲೆಡೆಯೂ ಹಬ್ಬಿ, ಗೌರವಪ್ರಶಸ್ತಿಗಳು ಅವನ ಮೇಲೆ ಮಳೆಕರೆಯಲಾರಂಭಿಸಿದವು (ಸಸ್ಯಕ. ೮೦). [ಗೌರವ + ಪ್ರಶಸ್ತಿ]

ಗೌರವರಕ್ಷೆ (ನಾ). ಗೌರವಸೂಚಕವಾಗಿ ನೀಡುವ (ಸೈನಿಕ ರೀತಿಯ) ನಮಸ್ಕಾರ ; ಗೌರವದಿಂದ ಮಾಡುವ ವಂದನೆ : ಗದ್ದೆಯ ಬಯಲಿಗೆ ಬಂದಿಳಿದೆಮ್ಮೆಯ ನೋಡಿ . . . ಕೊಕ್ಕರೆ ದಂಡೊಂದು ಗೌರವರಕ್ಷೆಯ ಸಲಿಸುತಲಿಹುದೊಂದುಗೂಡಿ (ಇಂಚಾಪ. ೦೪೯-೩೦). [ಗೌರವ + ರಕ್ಷೆ]

ಗೌರವರ್ಣ (ನಾ). ೧. ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣ. ೨. ಹೊನ್ನಿನ ಬಣ್ಣ; ಹೊಂಬಣ್ಣ: ರುಕ್ಮಿಣಿ, ಗೌರವರ್ಣದ . . . ಸುಂದರಳಾದ ರಮಣಿ (ಪ್ರಕಾಶ. ೨). [ಗೌರ + ವರ್ಣ]

ಗೌರವರ್ಣಿನಿ (ನಾ). ಬೆಳ್ಳನೆಯ ಮೈಬಣ್ಣದವಳು: ಘನತೀವ್ರತೇಜನಂ ಮಾನಿನಿ ಗರ್ಭದೊಳಾಂತು ಗೌರವರ್ಣಿನಿ ಮಧ್ಯಂದಿನರವಿಯಂ ಮಧ್ಯದೊಳಾಂತು ನಿಂದ ಶರದಭ್ರಲೇಖೆವೊಲ್ ಸೊಗಯಿಸಿದಳ್ (ಜಗವಿ. ೨-೮೪). [ಸಂ. ಗೌರವರ್ಣಿನೀ]

ಗೌರವವಾಚಕ (ನಾ). ಗೌರವಸೂಚಕವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ಬಹುವಚನ ಪದ: ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೂ ಕೂಡ ಅರಸುಮಕ್ಕಳು ಚಿಕ್ಕವರಾದರೂ ಅವರನ್ನು ಗೌರವ ವಾಚಕದಲ್ಲಿ ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಮಾತನಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಹಂಗಾಳ್ಕ. ೨). [ಗೌರವ + ವಾಚಕ]

ಗೌರವಸಂಭಾವನೆ (ನಾ). (ಸಂಬಳಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ) ಗೌರವಾರ್ಥವಾಗಿ ಕೊಡುವ ಹಣ,-ಸಂಭಾವನೆ: (ವೃತ್ತಿಸಂಬಂಧದ ಕೆಲಸಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಡುವ) ಗೌರವಸಂಭಾವನೆ (Honorarium. ಇಂಕನಿ). 'ಗೌರವಧನ' ಪರಾ. [ಗೌರವ + ಸಂಭಾವನೆ]

ಗೌರವಸದಸ್ಯ (ನಾ). (ಸದಸ್ಯತ್ವದ ನಿಯಮಗಳು ಅನ್ವಯಿಸದಿದ್ದರೂ) ಗೌರವಾರ್ಥವಾಗಿ ಸದಸ್ಯತ್ವದ ಮನ್ನಣೆಯನ್ನು ಪಡೆದಿರುವವನು: ಅನೇಕ ದೇಶಗಳ ವಿಜ್ಞಾನ ಸಂಘ ಸಂಸ್ಥೆಗಳ ಗೌರವ ಸದಸ್ಯನಾಗಿ ಆರಿಸಲ್ಪಟ್ಟನು (ಸಸ್ಯಕ. ೮೦). [ಗೌರವ + ಸದಸ್ಯ]

ಗೌರವಾನ್ವಿತ (ಗು). ೧. ಗೌರವದಿಂದ ಕೂಡಿದ; ಮಾನ್ಯತೆಯುಳ್ಳ: (ನಾ). ೨. ಗೌರವದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು; ಮಾನ್ಯ: ರಾಯರು ಅನೇಕ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ನಮ್ಮೂರಿನಲ್ಲಿ ತುಂಬಾ ಗೌರವಾನ್ವಿತರಾಗಿದ್ದಾರೆ (ರಾಯಕ. ೧೦೦). [ಗೌರವ + ಅನ್ವಿತ]

ಗೌರವಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗೌರವವನ್ನು ತೋರು; ಆದರಿಸು: ಪೈಗಂಬರನೂ ಇತರ ಮುಸ್ಲಿಮರೂ ಇವರನ್ನು ಗೌರವಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಇಸ್ಲಾಂಸಂ. ೨೪೩). [ಗೌರವ + -ಇಸು$_3$]

ಗೌರಹಂಸ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ ಹಂಸ: ಗೌರಹಂಸಪ್ರವರನ ಮೇಲಬ್ಜ ರಾಗರುಚಿಯೆನಿಪಬ್ಜೋದ್ಭವನೇಂ ಬೆಳಗುತ್ತಿರ್ದನೊ (ಜಗವಿ. ೧-೩೭). [ಗೌರ + ಹಂಸ]

ಗೌರಾಂಗ (ನಾ). ೧. ಬಿಳಿಯ ಮೈಬಣ್ಣವುಳ್ಳವನು. ೨. ಬಂಗಾಲದ ಒಬ್ಬ ಸಂತ; ಕೃಷ್ಣಚೈತನ್ಯದೇವ. ೧, ೨: ದೇಹದ ಗೌರಕಾಂತಿಯಿಂದ ಇವನಿಗೆ ಗೌರಾಂಗನೆಂದೂ ಹೆಸರು (ಭಾರದ. ೨೮೯). [ಗೌರ + ಅಂಗ$_2$]

ಗೌರಾಂಗಿ (ನಾ). = ಗೌರವರ್ಣಿನಿ: ಅವಳು ಅಷ್ಟೊಂದು ಗೌರಾಂಗಿಯಲ್ಲ (ಕಪಾಕುಂ. ೪೩). [ಸಂ. ಗೌರಾಂಗೀ (ಗೌರ + ಅಂಗ + -)]

ಗೌರಿ (ನಾ). ೧. ಮೈನೆರೆಯದವಳು; ಎಳೆಯ ಪ್ರಾಯದವಳು: ಬಾಲತ್ವಮುಳಿದು ಗೌರಿಯರಾಗಿ ಪೊಸಜವ್ವನಂಕುರಿಸಿ ಮೊಳೆದೋರಲು (ನವಮೋ. ೨೨-೩೪). ೨. ಪಾರ್ವತಿ: "ಗಿರಿಜೆ ರುದ್ರಾಣಿಯಂಬಿಕೆ . . . ಶಿವಯುವತಿಯೆನಲು ಗೌರಿಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೪-೧೨); ಗೌರಿಯ ನೋನುವ ಬನ್ನಿರೆ (ಬಸವ. ೮೨). 'ಗೌರೀಕಾಂತ' ಪರಾ. ೩. ಬೆಳ್ಳನೆಯ ದೇಹಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವಳು. ೨, ೩: ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರಮದೆಯರು . . . ಗೌರಿಯರು ಮತ್ತು ವಿಭವಾನುರಕ್ತೆಯರು (ಧನ್ಯಾಲೋ. ೯೪). ೪. ಗೋರೋಚನ: "ಗೌರಿ ಗೋಪಿತ್ತೆಯೆನೆ ಗೋರೋಚನಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೯೯-೨೦). ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: "ಗೌ[ಪಾಠಾಂ. ಸೌ]ರಿ ಗೊಟ್ಟಿಕ್ಕಿ ಪನ್ನಂಗಿಯೆನೆ ನೆಲಬೇವು" (ಮಂಗರಾ. ೪೪-೪೫). [ಸಂ. ಗೌರೀ]

ಗೌರಿಕುಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜೋಳ: ಪಟ್ಟಣಸಾಳಿ, ಗೌರೀಕುಲ, . . . ಹಲಕೆಲವು ಸಾಲುಗಳಾಗಿ ಬಿತ್ತುವರು (ಕಭಾಗಿ. ೨೭೦). [?]

ಗೌರಿಜಡೆ, ಗೌರಿಯಜಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: "ಭೂಜಟಿಯೆನಲು ಗೌರಿಜಡೆ" (ಮಂಗರಾ. ೪೦-೩೩). **ಗೌರಿಯಜಡೆ:** ಮಕ್ಕಳ ರೋಗಕ್ಕೆ:- ಗೌರಿಯ ಜರೆ[ಡೆ]ಯ ಹತ್ತುಬೇರು ತಂದು ಕುಟ್ಟಿ . . . ಮಗುವಿನ ಮೈತುಂಬಾ ಪೂಸಿ (ವಿವೈವಿ. ೮೯). [ಗೌರಿ + ಜಡೆ$_2$]

ಗೌರಿಣಿ (ನಾ). ಬೆಳ್ಳಗಿರುವವಳು: ಶಾರದೆಯ ಸುಕುಮಾರಿ ಬ್ರಹ್ಮಿಣಿ ಸಾರಸೆಯ ಸುಪವಿತ್ರ ಗೌರಿಣಿ (ಬಿಜ್ಜಪು. ೩-೧೧). [ಸಂ. ಗೌರಿಣೀ]

ಗೌರಿತದಿಗೆ (ನಾ). ಭಾದ್ರಪದಶುದ್ಧತದಿಗೆ ಮತ್ತುಅಂದು ಆಚರಿಸುವ ವ್ರತ: ಗೌರಿತದಿಗೆಯಂದು ಪೂಜೆಮಾಡಿ ಮುತ್ತೈದೆಯರನ್ನೆಲ್ಲ ಕರೆಯಬೇಕು (ರೂಢಿ). [ಗೌರಿ + ತದಿಗೆ]

ಗೌರಿನೋಂಪಿ (ನಾ). ಗೌರಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಮಾಡುವ ಒಂದು ವ್ರತ: ಜೈನ ಮಹಿಳೆಯರು ಗೌರಿನೋಂಪಿಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಭಾರದ. ೧೬೩). [ಗೌರಿ + ನೋಂಪಿ]

ಗೌರಿಬಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ: ಕರೇಹಂಬು, ಗೌರಿಬಳ್ಳಿ, ಹಾಲುಗೆಣಸು (ಮೃಜಿಗಿ. ೪೫-೮೮೯). [ಗೌರಿ + ಬಳ್ಳಿ]

ಗೌರಿಬೀಜ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಗೌರಿಬೀಜ, ಕೊಳ್ಳಿಬೀಜ (ಮೃಜಿಗಿ. ೪೬-೯೦೦). [ಗೌರಿ + ಬೀಜ]

ಗೌರಿಮ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣ: ಗರ್ಭಸ್ಥನಪ್ಪ ಶೌರಿಯ ನಿರ್ಭರ ಸರಸಪ್ರಕಾಶಮಾಜನನಿಯೊಳಾವಿರ್ಭವಿಸಿದುದೆನೆ ತನುಸಂದರ್ಭಿತ ಗೌರಿಮದಿನೆಸೆದುದವಿ ದೇವಕಿಯಾ (ಜಗವಿ. ೨-೮೯). [ಸಂ. ಗೌರಿಮನ್]

ಗೌರಿಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಗೌರಿಮರ, ಹಚ್ಚೆ (ಮೃಜಿಗಿ. ೬೩-೧೨೮೪). [ಗೌರಿ + ಮರ$_1$]

ಗೌರಿಮುಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು: ಹುಚ್ಚೆಳ್ಳು, ಗೌರೀಮುಡಿ, ಚೆಂಡುಹೂಗಳಂಥ ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ ಹೊಗಳಿಗೆ ಬಡತನವೇ ಆ ಎರೆಯಲ್ಲಿ? (ಬೆಳುಮು. ೧೩). [?]

ಗೌರಿಯಜಡೆ 'ಗೌರಿಜಡೆ' ನೋ.

ಗೌರಿಸಣ್ಣಕ್ಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಕ್ಕಿ: ನೆಲ್ಲುಬೀಜದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಉತ್ತಮ ಪ್ರತಿಯಾದ ಸೂಜಿಯ ಹಾಗೆ ಸಣ್ಣಾದ, ಗಂಧವುಳ್ಳ ಗೌರೀಸಣ್ಣಕ್ಕಿ ಅಂಬೆಮೋರೆ ಮೊದಲಾದ ಗಂಧಸಾಲಿಯ ನೆಲ್ಲು ಬೀಜವನ್ನು . . . ತರಿಸಿ ಬಿತ್ತಿದರೆ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೨೦೪). [ಗೌರಿ + ಸಣ್ಣಕ್ಕಿ]

ಗೌರಿಹಬ್ಬ (ನಾ). (ಭಾದ್ರಪದ ಶುದ್ಧ ತದಿಗೆಯಂದು) ಗೌರಿಯನ್ನು ಪೂಜಿಸುವ ಹಬ್ಬ,-ವ್ರತ: ಮದುವೆಮನೇಲಿ ತೋವೆಗೆ ಅತ್ತರಂ, ಗೌರೀ ಹಬ್ಬದಲ್ಲಿ ಕಾಯಿಗೆ ಅತ್ತರು (ಗಾದೆ); ಗೌರಿಹಬ್ಬದಂದು ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳ ಸಂಭ್ರಮವೇ ಸಂಭ್ರಮ (ರೂಢಿ). [ಗೌರಿ + ಹಬ್ಬ (<ಪಬ್ಬ)]

ಗೌರಿಹುಣ್ಣಿಮೆ, ಗೌರಿಹುಣ್ಣಿವೆ (ನಾ). ಕಾರ್ತಿಕಮಾಸದ ಹುಣ್ಣಿಮೆ: ಆಗಿಹುಣ್ಣಿಮೆಯ ಹಗಲು, ಗೌರಿಹುಣ್ಣಿಮೆ ಇರುಳು (ಉಯ್ಯಾಲಿ. ೭೦-೯). **ಗೌರಿಹುಣ್ಣಿವೆ:** ಗೌರಿಹುಣ್ಣಿವೆ ಬಂತು ಕಾರ ದುರ್ದಿನ ನಿಂತು (ಸಪೀಗೀ. ೫೭-೧); ಗೌರಿಹುಣ್ಣಿವೆ ಹಾಲ್ಗುಡಿದು ಬಿಳಿಜೋಳ ಧ್ವಜವನ್ನೆತ್ತಿತು (ನೆಲವು. ೧೨-೧೧). [ಗೌರಿ + ಹುಣ್ಣಿಮೆ (<ಪುಣ್ಣಿಮೆ)]

ಗೌರಿಹುಣ್ಣಿವೆ 'ಗೌರಿಹುಣ್ಣಿಮೆ' ನೋ.

ಗೌರಿಹೂ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೂವು: ಗೌರಿಹೂ ಬಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ತೊಂಡಿಲೊಲೆವುದಾರಿಗೆಂದೊ (ಹೂಹಾದಿ. ೯-೦೯). [ಗೌರಿ + ಹೂ$_2$ (<ಪೂ$_2$)]

ಗೌರೀಕಾಂತ (ನಾ). ಪಾರ್ವತಿಯ ಪತಿ; ಶಿವ: ಇಂತು ವೀರಂ ಮೆಚ್ಚಿದು ಗೌರೀಕಾಂತನಂ ಪೂಜಿಸಲು (ಬಸಪು. ೪೯-೨೨). [ಸಂ. (ಗೌರೀ + ಕಾಂತ)]

ಗೌರೀತೃತೀಯೆ (ನಾ). = ಗೌರಿತದಿಗೆ. [ಸಂ. ಗೌರೀತೃತೀಯಾ (ಗೌರೀ + ತೃತೀಯಾ)]

ಗೌರೀಧವ (ನಾ).=ಗೌರೀಕಾಂತ : ಗೌರೀಧವನನತಿಸಾಂಗೋಚಿತಾಲಾಪಂಗಳಿಂ ತಣಿಸಿ (ಬ ಸ ಪು. ೨೪-೫೩) ; ಇವನ ನಿಷ್ಠೆಗೆ ಮೆಚ್ಚಿ ಗೌರೀಧವನು ವೈದರೋಱಿದನು (ಕುವ್ಯಾ,ಅ. ೨೨-೪೪). [ಸಂ. (ಗೌರೀ + ಧವ)]

ಗೌರೀಪಾದ (ನಾ). ಪಾದದ ಆಕಾರದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಸೂತಿ; ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಕ್ಷೆ(?) : ಈ ಶಾಲುಗಳ ಮೇಲೆ ಈಗಿನಂತೆ 'ಗೌರೀಪಾದ' ಚಿಹ್ನೆಗಳಿವೆ (ಭಾರದ. ೧೩). [?]

ಗೌರೀಪ್ರವರ (ನಾ).=ಗೌರೀಕಾಂತ : ಗೌರೀಪ್ರವರನಿಪ್ಪರಮನೆಗೆ ಮೆಱೆವ ವೃತಿಮಗೋಪುರವ ನಾನೆಂದಿಂಗೆ ಕಾಯ್ದಿಪ್ಪೆ (ಬಸಪು. ೪೫-೪೫).
[ಸಂ. (ಗೌರೀ + ಪ್ರವರ)]

ಗೌರೀಮನೋಹರಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಗೌರೀಮನೋಹರಿ . . . ೪ನೇ ವೇದಚಕ್ರದ ೫ನೇ ರಾಗ (ಸಂಗೀಚಂ. ೧೬೪).
[ಸಂ. ಗೌರೀಮನೋಹರೀ]

ಗೌರೀವೀಣೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವೀಣೆ: ರುದ್ರವೀಣೆಯು ಭದ್ರಗಾಯಕರಿಂ ಗೌರೀವೀಣೆಯು ಗೌರವದಿಂದಂ (ಹಮ್ಮಿ,ರ. ೮-೪೧ ವ) ; ರಾವಣವೀಣೆ, ರುದ್ರವೀಣೆ ಕೂರ್ಮವೀಣೆ, ಕೈಲಾಸವೀಣೆ, ಗೌರೀವೀಣೆ (ಶರಜ. ೨೮೫).
[ಸಂ. ಗೌರೀವೀಣಾ]

ಗೌರೀಶ (ನಾ).=ಗೌರೀಕಾಂತ : ಘನಮಹಿಮ ನೋಡಿದನು ಗೌರೀಶನ ಲಿಖಿತ ಲೇಖಾರ್ಥಮಂ (ಬಸಪು. ೫-೫೬). [ಗೌರಿ + ಈಶ]

ಗೌರೀಹರರಸ (ನಾ). [ವೈದ್ಯಶಾ] ಪಾದರಸ, ಗಂಧಕ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಒಂದು ಔಷಧ : ಗೌರೀಹರರಸ:–ರಸ, ಗಂಧಕ, ಇವಂ ಕಜ್ಜಳಿಯಂ ಮಾಡಿ ನಿಂಬೆಯ ರಸದಿಂ ಮುಱುದಿನಂಗಳು ಮರ್ದಿಸಿ . . . ಗರುಗದ ರಸದಲ್ಲಿ ಕೊಡಲು, ಅತಿಸಾರ, ಗ್ರಹಣೆಗಳು ಮಾಣುವುವು (ವಿವೈವಿ. ೨೫). [ಗೌರೀಹರ$_0$ + ರಸ]

ಗೌರು 'ಗೌಱು$_2$' ನೋ.

ಗೌರುಗಹಳೆ 'ಗೌಱುಗಹಳೆ' ನೋ.

ಗೌಲಿ 'ಗೌವಲೆ' ನೋ.

ಗೌಲು 'ಗವುಲು' ನೋ.

ಗೌಲೆ 'ಗೌವಲೆ' ನೋ.

ಗೌವಲೆ, ಗವಲಿ, ಗವುಲಿ, ಗೌಲಿ, ಗೌಲೆ (ನಾ). (ಉಕ) ಗೋದಿಯ ಹಿಟ್ಟು ಅಥವಾ ರವೆಯನ್ನು ಕಲಸಿ ಹದಮಾಡಿಕೊಂಡು ಹೊಸೆದು ಮಾಡಿದ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಚೂರು ಮತ್ತು ಅದರಿಂದ ಮಾಡಿದ ಪಾಯಸ: ಪರಡಿ ಗೌವಲೆ [ಪಾಠಾಂ. ಗೌಲೆ, ಗೌಲ]ಯಪ್ಪೆಮಣಿ ಸಣ್ಣಗೋಧೂಮ ಸರವಳಿಗೆ ದೊಡ್ಡಸೇವಗೆ . . . ಕಾಯ್ದಮೈ ವಾಲಿನೊಳಗಿರದಿಳಿಯಬಿಟ್ಟು ಪಾಕಂ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸಕ್ಕರೆಯಿಕ್ಕಿ ಯೇಲಕ್ಕಿಗೂಡಿ ಮತ್ತವಱವಱ ಹೆಸರ ಪಾಯಸವೆಂಬುದು (ಸೂಪಶಾ. ೩-೬) ; ರಂಜಿಪ ಪರಡಿ ಗೌವಲೆ ಸಣ್ಣಸಜ್ಜಿಗೆ . . . ಭುಂಜಿಸುವನಿತು ಸದ್ಘೃತ ಭಕ್ಷ್ಯಗಳ ಮೃತ್ಯುಂಜಯಾರ್ಪಿತವ ಮಾಡಿದರು (ವೋಹತ. ೨೬-೧೦). **ಗವಲಿ :** ನಮ್ಮ ಗವಲಿ ಆಯಿತು ನಿಮ್ಮ ಶಾವಿಗೆ ಆಯಿತು (ನಡುಮ. ೧೦೦). **ಗವುಲಿ :** ಈ ಸಲ ಗವುಲಿಪಾಯಸ ಚಿತ್ರಾನ್ನ ಎರಡರಲ್ಲೇ ಹಬ್ಬ ಮುಗಿಯಿತು (ರೂಢಿ). **ಗೌಲಿ :** ಶಾವಿಗೆ ಪರಡಿ ಗೌಲಿಯು ಪರಮಾನ್ನವು ದೇವ ದೇವಗೆ ನೀಡೀ ಪಾಡಿ (ಶ್ರೀಕೃಷಾ. ೧೧೧) ; ಹಪ್ಪಳ ಸೆಂಡಿಗಿ ಒಪ್ಪಳ್ಳ ಉಗರೊತ್ತು ಬಟ್ಟಗೌಲಿಯ ಪರಡಿಯು ಮದುಮಗಳ ಅತ್ತಿಗಿ ಸವದಾಳೊಂದಡಗಿಯ (ಲೋಕಗೀ. ೪೩). **ಗೌಲೆ :** ಪಿರಿದು ಗೌಲೆಯ ಪಾಯಸಗಳ ತಂದಾಗ ಸರಸಿಜಾಕ್ಷಿಯರು ನೀಡಿದರು (ಕಂಸವಿ. ೮-೯೦) ; ಅಕ್ಕಿಯ ಪಾಯಸ ಸಜ್ಜಿಗೆಪಾಯಸ ಚೊಕ್ಕ ಗೌಲೆಯ ಪಾಯಸವನು ಇಕ್ಕಿ (ಜ್ಞಾನಜ. ೨-೧೩೪).
[←ಮರಾ. ಗವ್ಹಲಾ, ಗಹೂ./ಸಂ. ಗೋಧೂಮ]

ಗೌವುಂಡ 'ಗಾವುಂಡ' ನೋ.

ಗೌವುಂಡಿ 'ಗಾವುಂಡಿ' ನೋ.

ಗೌವುಂಡಿಕೆ 'ಗಾವುಂಡಿಕೆ' ನೋ.

ಗೌಸಣಿಕೆ 'ಗವಸಣಿಗೆ' ನೋ.

ಗೌಸಣಿಗೆ 'ಗವಸಣಿಗೆ' ನೋ.

ಗೌಸು 'ಗವಸು' ನೋ.

ಗೌಳ$_1$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು ; ಗೌಡದೇಶ : ದಾಳಿಂಬಂ, ಕುಂಬಳಂ, ಗೌಳಂ, ಗುಳಂ . . . ಇವು ಕೂಡೆ ಡಕಾರಕ್ಕೆ ಪುಟ್ಟಿ ಱಿದ ಪಭ್ರಂಶತೆಯಂ ಪಡೆದುಂ ರೂಢಿಯ ಕುಳಂಗಳ್ (ಶಮದ. ೭೦ ವೃತ್ತಿ) ; ಗೌಳರಾವುತರು ಗುರ್ಜರರಾವುತರು ಬಂದರಾಳುತನದ ಮಚ್ಚರದೊಳು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೧-೨೪) ; ಗುರ್ಜರ ಗೌಳ ನೇಪಾಳ . . . ಕಾಂಬೋಜ ದೇಶದ ಸಕಲಶರಣರೈತರುತಿರ್ದರು (ಚಿಬಪು. ೬-೪೯). ೨. ಗೌಳದೇಶದ ರಾಜ : ತಲೆಯಂ ಗೌಳನ ಗೌಳನವ್ಯರಸವಂ ಪೀರ್ವ್ವಂತೆ ತಾಂ ಪೀರ್ದ್ದಪಂ (ಕೊಲ್ಲಾಶಾ. ೯-೩೩; 1147). ೩. ಕಬ್ಬಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು : ತಲೆಯಂ ಗೌಳನ ಗೌಳನವ್ಯರಸವಂ ಪೀರ್ವ್ವಂತೆ ತಾಂ ಪೀರ್ದ್ದಪಂ (ಕೊಲ್ಲಾಶಾ. ೯-೩೩; 1147). ೪. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ವಸಂತಭೈರವಿ ಗೌಳಮನಾ ವೀಣೆಯಲ್ಲಿ ಮುನಿ ಬಾಜಿಸಿದಂ (ವೀರವಿ. ೬-೮೯) ; ಗುಜ್ಜರಿ ಗೌಳ ಪಳಮಂಜರಿಗಳೆಂಬ ವಿವಿಧ ರಾಗಂಗಳಿಂ ಬಳಸಿ ಪಾಡಿಸಿದಂ . . . ಕುಶಲವರನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೧-೫೬). [<ಸಂ.ಗೌಡ]

ಗೌಳ$_2$ (ನಾ).=ಗೌಳಸರ ೧ : ನವಪೀತದುಕೂಗಳಂ ಸ್ಫಟಿಕಮಣಿಮಾಲೆ ಗೌಳಂಗಳಂ ಕೊಟ್ಟು ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟನು (ಪರಶು. ೬-೮). [<ಸಂ. ಗೋಲ]

ಗೌಳ$_3$ (ಗು). ಗಡುಸಾದ. 'ಗೌಳಶಾರೀರ' ಪರಾ. [?]

ಗೌಳ$_4$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಇಂಗಳದ ಹಣ್ಣು, ಮುಳ್ಳುಸೇವಂತಿಗೆ ಬೇರು, ಮುಡುವಾಗಲಗಡ್ಡೆ, ಜೀರಿಗೆ, ಗೌಳನ ಬೀಜ . . . ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕಷಾಯುವಿಟ್ಟು ಸೇವಿಸಲು ಎಂಥ ದೋಷಜ್ವರಮಾದರುಂ ಕೆಡುಗುಂ (ಸಕವೈ. ೧೦೬). [?]

ಗೌಳಪಂತು (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಗೌರಿ ಗಾಂಧಾರಿ ಗೌಳಪಂತು . . . ಊದುತ ನಿಂತು (ವಿದಾಕೈ. ೮೬-೨).
[ಗೌಳ$_1$ + ಪಂತು]

ಗೌಳಶಾರೀರ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಗಂಡಸಿನ ಕಂಠ,–ಶಾರೀರ : ಗಂಡು ಶಾರೀರಕ್ಕೆ 'ಗೌಳ' ಶಾರೀರವೆಂದೂ ಹೆಣ್ಣುಶಾರೀರಕ್ಕೆ 'ಸಂಚು' ಶಾರೀರವೆಂದೂ ಹೆಸರು (ಸಂಗೀಚಂ. ೧೬೭). [ಗೌಳ$_3$ + ಶಾರೀರ]

ಗೌಳಸರ (ನಾ). ೧. ಗುಂಡುಮಣಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಂಠಾಭರಣ : ವೀರಮುದ್ರಿಕೆ ಪಂಚಸರ ಗೌಳಸರ ಮುಕ್ತಾಹಾರ (ಶಾಂತೀಚ. ೩-೭೦); ಗೌಳಸರಗಳಿಂ ರಾರಾಜಿಸುವ ಕಂಧರಂ (ನಂದಿಮಾ. ೯-೬) ; ಕಾಂಚಿದಾಮ ಹಾರ ಕೇಯೂರ ಸೂಡಗ ಗೌಳಸರ ಪುಸ್ತಿವೋರಣದ ಪದಕ (ಐಕೋಪು. ೫-೭೦). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಸ್ತಾಭರಣ : ಚೆಳಕಿಗೆ ಭುಜಕೀರ್ತಿ ಗೌಳಸರಗಳಪ್ಪದಳವ ತರಿಸಿಕೊಟ್ಟನವನು (ರಾಮುವಿ. ೮-೪೬) ; ಹಸ್ತಕಡಗ ಗೌಳಸರ ಬಳೆ ಭುಜಕೀರ್ತಿ . . . ಹಸ್ತಿಯ ಸುಂಡಿಲ ನಗುವ ಹಸ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಹಸ್ತಿಗಮನೆಗೆ ಮೆಱೆದುವು (ಭರಚ. ೪೦-೫೫) ; ಥಳಿಥಳಿಸುವ ಹೊಸಹೊನ್ನ ಗೌಳಸರಗಳ . . . ಕಂಕಣದಿಂದ ಶಶಿಮುಖಿ ಮೆಱೆದಳು (ಕಂಸವಿ. ೯-೭೩) : [ಗೌಳ$_2$ + ಸರ$_6$]

ಗೌಳಿ$_1$ 'ಗವುಳಿ' ನೋ.

ಗೌಳಿ$_2$ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಗಾಂಧಾರಿ, ಗೌಳಿ, ರಾಕ್ಷಸಿ, ನಾಡೋತ್ತರಿ (ವಿವೇಕ. ೨೩೪) ; ಗುಡ, ಗುಳ; ವಿಡಂಗ, ವಿಳಂಗ; ಗೌಡೀ, ಗೌಳಿ (ಶಬ್ದಾನು. ೦೪೦ ಪ್ರಯೋ). [<ಸಂ. ಗೌಡೀ]

ಗೌಳಿ$_3$ 'ಗವಳಿ$_2$' ನೋ.

ಗೌಳಿಗ 'ಗವಳಿಗ' ನೋ.

ಗೌಳಿಗಿತ್ತಿ 'ಗವಳಿಗಿತ್ತಿ' ನೋ.

ಗೌಳಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಕಂಚವಾಳ, ಮಂಜಟ್ಟಿ, ಗೌಳಿಗೆ, ಮುಗಳಿ, ಸೀಗೆ, ಬಾಗೆ (ನಮ್ಮನು. ೨೩೮). [?]

ಗೌಳಿನುಡಿತ (ನಾ). ಹಲ್ಲಿಯ ನುಡಿಯುವಿಕೆ,-ಶಕುನ : ಹೊಸಲಿನ ಆಚೆ ಕಾಲಿಡುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ಎಷ್ಟೊಂದು ಅಪಶಕುನ, ಎಷ್ಟು ಅವೇಳೆ, ಎಷ್ಟು ಸೀನು, ಗೌಳಿನುಡಿತ (ನಿಬಂಗ. I, ೨೩೫).

[ಗೌಳಿ$_1$ (<ಗವುಳಿ) + ನುಡಿತ]

ಗೌಳಿಪಂತು (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಗೌಳಿಪಂತು ೧೫ನೇ ಮೇಳಕರ್ತ ಮಾಯಾಮಾಳವಗೌಳದಲ್ಲಿ ಜನ್ಯ (ಸಂಗೀಚಂ. ೧೨೯) : ಪಲ್ಲವಿ ಶೇಷಯ್ಯರ್ . . . ಗೌಳಿಪಂತುರಾಗವನ್ನು ೩ ಗಂಟೆಗಳ ಕಾಲ ಹಾಡಿದರು (ಸಂಗೀತ. ೪೭). [ಗೌಳಿ$_2$ + ಪಂತು]

ಗೌಳಿಶಕುನ (ನಾ). ಹಲ್ಲಿಯ ನುಡಿತದಿಂದ ತಿಳಿಯುವ ಶಕುನ: ಗೌಳಿಶಕುನ ಕೇಳಿಕೊಂಡು ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ತೊಡಗಿದನು (ರೂಢಿ).

[ಗೌಳಿ$_1$ (<ಗವುಳಿ) + ಶಕುನ]

ಗೌಜಗಹಳೆ 'ಗೌಜುಗಹಳೆ' ನೋ.

ಗೌಜಗಿ (ಕ್ರಿ). ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಧ್ವನಿಮಾಡು ; ಕರ್ಕಶವಾಗಿ ಕೂಗು : ತಿಗಡಲೊದಱುವ ಹರಿಗೆಗಳ ಗೌಜಗಿವ [ಪಾಠಾಂ. ಗವುಜುಗಿವ] ಹೆಗ್ಗಹಳೆಗಳ . . . ಮಹಾಧ್ವನಿ ಬಗಿದುದ್ದೈ ತಾವರೆಯ ತನಯನ ಕರ್ಣಕೋಟರವ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೨-೪). [ಗೌಜು$_2$ + ಅಗಿ$_1$]

ಗೌಜಿಡು (ಕ್ರಿ). ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಧ್ವನಿಮಾಡು; ಅಬ್ಬರಿಸು: ಸಾಱಿ ಸುಭಟರ ಜಱಿವ ಕಹಳೆಯ ಗೌಜಿಡುವ [ಪಾಠಾಂ. ಗೌಜುಗಳ] ತಿತ್ತಿರಿಯ ಚಿನ್ನದ ಚೀಱುಗಳ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೧-೭). [ಗೌಜು$_2$ + ಇಡು$_1$]

ಗೌಜು$_1$ (ನಾ). (ಹುರಿಯುವುದರಿಂದ ಅಥವಾ ಕರಿಯುವುದರಿಂದ) ಗರಿಗರಿಯಾಗಿರುವುದು ; ಹಗುರವಾಗಿರುವುದು; ಗರುಗು : ಒಲೆಯೊಳಗೆ ಕಬ್ಬೊನ್ನ ಹಗಱಂ ಹರಹಿಯಲ್ಲಿ ಎಳೆಯ ಬದನೆಕಾಯ್ಗಳಂ ಪಾಕಮಂ ಮಾಡಿ ಸಲಗೆಯಿಂ ತಿವಿದು ತುಪ್ಪವ ಬಿಟ್ಟು ಗೌಜಾಗುವಂದದಿಂ ಕಾಸಿ (ಸೂಪಶಾ. ೪-೧೮).

ಗೌಜುಬದನೆಯ ಕಾಯಿ=ಬದನೆಯ ಕಾಯನ್ನು ಸುಟ್ಟು ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವ್ಯಂಜನಪದಾರ್ಥ,-ಬಜ್ಜಿ: ಸುಟ್ಟು ಕಾಯ್ಗಳ ನಡುವೆ ಸೀಳಿ ಪಸರಿಸಿಯುಪ್ಪನಿಟ್ಟು . . . ತುಪ್ಪದಿ ಹುರಿದ ಹಾಲದುದ್ದುಗಳ ತುಪ್ಪದೊಳು ಗೌಜಾಗುವಂತೆ ಅಟ್ಟೆರಡುಭಾಗೆಯಂ ಮಾಡಿ . . . ತುಪ್ಪದೊಳಗಟ್ಟು ಕೆಂಪಂ ಮಾಡಿ ನರೆಗೊಡಲು ಗೌಜು [ಪಾಠಾಂ. ಜಿ] ಬದನೆಯ ಕಾಯಿವೆಸರಾದವು (ಸೂಪಶಾ. ೪-೨೪). [<ಗಾಜು]

ಗೌಜು$_2$, **ಗೌರು** (ನಾ). ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಕೀರಲುದನಿ ; ಕರ್ಕಶಧ್ವನಿ : ಸಾಱಿ ಸುಭಟರ ಜಱಿವ ಕಹಳೆಯ ಗೌಜುಗಳ [ಪಾಠಾಂ. ಗೌಜಿಡುವ] ತಿತ್ತಿರಿಯ ಚಿನ್ನದ ಚೀಱುಗಳ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೧-೭). '**ಗೌಜುಗಹಳೆ**' ಪರಾ. **ಗೌರು** : '**ಗೌರುಗಹಳೆ**' ಪರಾ. [?/ತೆಲು. ಗೌರು=ಕಹಳೆ]

ಗೌಜುಕಾಳೆ 'ಗೌಜುಗಹಳೆ' ನೋ.

ಗೌಜುಗಹಳೆ, ಗೌರುಗಹಳೆ, ಗೌಜಗಹಳೆ, ಗೌಜುಕಾಳೆ, ಗೌಜುಗಾಳೆ (ನಾ). ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಧ್ವನಿಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಹಳೆ; ರಣಕಹಳೆ : ಬಿತ್ತರಿಸಿ ಬೈಬೈದು ಸಾಱುವ ಗೌಜುಗಹಳೆಗಳ ಸತ್ತಿಗೆಯ ಸಾಲುಗಳೊಳಂಬರ ಕೆತ್ತುದು (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೮-೨) ; ಕೌರವರಾಯಜೀವಘರಟ್ಟ ಬಂದನು ಸಾಯದಿರಿ ಹೆಱಸಾರಿಯೆಂದವು ಗೌಜುಗಹಳೆಗಳು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ಒರಿಇ. ೪-೫೨ ಅಡಿಟ) ; ನಿಬ್ಬರದ ಬಿರುದನು ಬೀಱುತಿರ್ದವು ಗೌಜುಗಹಳೆಗಳು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೮-೧೪) ; ಸಂಗರಕೆ ಮುಂಚುವ ಭಟರ ಗಡಣದಿ ಧುರಕೆ ನಡೆದರು ಮುಂದೆ ಸಾಱುತ ಗೌಜು[ಪಾಠಾಂ. ಜಿ]ಗಹಳೆಯಲಿ (ನಳಚ. ೯-೧೮). **ಗೌ[illegible]ಗಹಳೆ** : ಕುರುನೃಪನ ತೊಡಕು ಲೇಸಲ್ಲೆಂದು ಪದರಿದುವು ಗೌರುಗಹಳೆ (ತುರಂಗ. ೪೮-೨೮) ; ಉದಯಕಾಲದೋಳ್ಪ್ಪಳ್ಯದೊಳಗೊದರಿದವು ಗೌರುಗಹಳೆ (ತುರಂಗ. ೫೦-೧೦). **ಗೌಜಗಹಳೆ** : ವರ ಬೊಂಬುಳಿಯ ನಾಗಸರ ಗೌಜಗಹಳೆಯ ದುರುದ ಗೋಮುಖ ಡಮರುಗಳೂ (ದೇವಾಂಪು. ೩-೨೦೯). **ಗೌಜುಕಾಳೆ** : ಕಾಹಳವೆಂಬ ಗೌಜ[ಜು]ಕಾಳೆ (ವಿವೇಕ.೨೩೭). **ಗೌಜುಗಾಳೆ** : ನುಡಿವವೀ ರಣ ಗೌಜುಗಾಳೆ ಚಿನಗಾಳೆಗಳ್ ಶಂಖಾನಿನಾದಂಗಳಿಂ (ಷಶಿಲ.೭-೮). [ಗೌಜು$_2$ + ಕಹಳೆ]

ಗೌಜುಗಾಳೆ 'ಗೌಜುಗಹಳೆ' ನೋ.

ಗೌಜೊಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಡೆ; ಗರುಗಾಗಿರುವ ವಡೆ; ಗರುಗೊಡೆ : ಬಿಳಿಯುದ್ದನೊಣಗಿಕ್ಕಿ ತರಿಮಾಡಿ ಬಿಸಿಯ ಹಾಲೊಳಗೆ ಕಲಸಿ . . . ಬಳಿಕ ಮಾಡಿದ ವಡೆಯುಮಂ ನೆಯಿದ ಬಿದಿರಗಪೆಯೊಳಗಿರಿಸಿಕೊಂಡು ಯೆಮ್ಮೆಯ ಬೆಣ್ಣೆಯಂ ಕಾಸಿಕೊಳುತ ಬಾಳೆಲೆಯ ತುಪ್ಪದೊಳು ತಳಮುಟ್ಟದಂತಡಲು ಗೌಜೊಡೆ [ಪಾಠಾಂ. ಗಜುಗೊಡೆ] ಯಾದುದು (ಸೂಪಶಾ. ೧-೬೯). [ಗೌಜು$_1$ + ಒಡೆ$_3$ (<ವಡೆ$_2$)]

ಗ್ಯಾಂಗು (ನಾ). ತಂಡ ; ಗುಂಪು : ಕಳ್ಳರ ಗ್ಯಾಂಗಿನವರು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ ವರ್ತಮಾನವು ತನಗೆ ತಿಳಿದ ಕೂಡಲೆ . . . ಪೋಲಿಸಿಗೆ ತಿಳಿಸಲು ಅವನ ಕರ್ತವ್ಯವಾಗಿರುವದು (ಗ್ರಾಮೂಕ. ೪೬) ; ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಪಾಮಲೋರರ ಗ್ಯಾಂಗು ಕಡೂರು ಡಿಸ್ಟ್ರಿಕ್ಟಿಗೆ ಬಂದಿದೆ (ನಡದಾ. II, ೮೫೯).

[←ಇಂ. Gang]

ಗ್ಯಾದಾರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ದೇವದಾರಿ, ಗಂಧಗಿರಿ, ಗ್ಯಾದಾರಿ, ಚೆಂಬುಳುಕಾಯಿ (ವ್ಯಜಗಿ. ೩೫-೬೮೩) [?]

ಗ್ಯಾರಂಟಿ (ನಾ). ಭರವಸೆ ; ನಂಬಿಕೆ ; ನಿರ್ಧಾರ : ಕರ್ಮದಲಿ ಮಾತ್ರ ನಿನಗಿದೆಯಂತೆ ಅಧಿಕಾರ ಫಲ ಸಿಗುವದೆಂಬ ಗ್ಯಾರಂಟಿ ನಾಸ್ತಿ (ಅರರೋ. ೧೬) : ಈಗ ನನಗೆ ಅವರು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪೂಜೆ ಮಾಡುವುದು ಗ್ಯಾರಂಟಿ (ಶಾಲಿಮ. ೯೦). [←ಇಂ. Guarantee]

ಗ್ಯಾಲನ್ (ನಾ). (ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ದ್ರವಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಅಳೆಯುವ) ಒಂದು ಅಳತೆ: ಮನಸ್ಸಿಗೇನಾದರೂ ಕಿಂಕೃತಿಯಾದರೆ ಗ್ಯಾಲನ್‌ಗಟ್ಟಲೆ ವ್ಹಿಸ್ಕಿ ಹೀರಬೇಕೆ ? (ಯೋಧಪು. ೨೬). [←ಇಂ. Gallon]

ಗ್ಯಾಲರಿ(ನಾ).ಸೋಪಾನಮಾರ್ಗದಂತೆ ಮೆಟ್ಟಲುಮೆಟ್ಟಲಾಗಿ ಕಟ್ಟಿರುವ ಕಟ್ಟಡ ಅಥವಾ ಪೀಠಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸಿರುವ ಸ್ಥಳ; ಪ್ರೇಕ್ಷಕರು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಸ್ಥಳ : ಪ್ರೇಕ್ಷಕರ ಗ್ಯಾಲರಿಯಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರು ತರುಣರು ನಿಂತು . . . ಘೋಷಿಸಿದರು (ಆತ್ಮಾರ್ಪ. ೧೧೨). [←ಇಂ. Gallery]

ಗ್ಯಾಲಿ (ನಾ). "(ಮುದ್ರಣ) ಜೋಡಿಸಿದ ಮುದ್ರಣದ ಮೊಳೆಗಳ ಸಾಲುಗಳನ್ನು ಇಡುವ ಮೂರಂಚುಗಳುಳ್ಳ ತಟ್ಟೆ" (Galley. ಇಂಕನಿ) : ಮೊಳೆಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಸಾಲಿನಲ್ಲಿಯೂ ಜೋಡಿಸಿ . . . ಸ್ಟಿಕ್ಕನ್ನು ಖಾಲಿಮಾಡಿ ಗ್ಯಾಲಿ ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ ಮೂರಂಚಿನ ತಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿಡಬೇಕು (ಮುದ್ರಕ. ೨೬). [←ಇಂ. Galley]

ಗ್ಯಾಸು (ನಾ). ೧. ಅನಿಲ. ೨. (ಸೀಮೆಎಣ್ಣೆಯ) ಅನಿಲದಿಂದ ಉರಿಸುವ ದೀಪ ; ಪೆಟ್ರೊಮ್ಯಾಕ್ಸ್ : ಗ್ಯಾಸಿನ ಬೆಳಕಿನಲ್ಲಿ ಕುಳಿತವರಿಗೆ ಮೊದಮೊದಲು ಈ ಕೋಣೆಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಯಾವ ವಸ್ತುವೂ ಕಾಣಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಗಂಮಾಯಿ. ೩೬). ೩. (ಆಲಂ) ಪೊಳ್ಳುಮಾತು; ಬುರುಡೆ: ಅದೆಲ್ಲ ಬರೀ ಗ್ಯಾಸು ನನಗೆ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲವೆ ? (ರೂಢಿ).

ಗ್ಯಾಸೊಲೆ=ಅನಿಲದ ಸಹಾಯದಿಂದ ಉರಿಯುವ ಒಲೆ: ಗ್ಯಾಸೊಲೆಯಲ್ಲಿ ಅಡಿಗೆ ಬೇಗ ಆಗುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). [←ಇಂ. Gas]

ಗ್ರಂತ (ನಾ). = ಗ್ರಂಥ : " ಗ್ರಂಥ–ಗ್ರಂತ " (ಶ ಮ ದ. ೨೫೫ ಪ್ರ ಯೊ ೬).
[< ಸಂ. ಗ್ರಂಥ]

ಗ್ರಂಥ (ನಾ). ೧. ಕಟ್ಟುವುದು; ಜೋಡಿಸುವುದು; ಬಂಧ. ೨. ಗದ್ಯ ಅಥವಾ ಪದ್ಯರೂಪವಾದ ರಚನೆ; ಪುಸ್ತಕ; ಹೊತ್ತಗೆ: ಗ್ರಂಥ ಕೋಟಿಗಳಲಿ ಪೇಳ್ದುದನೊರೆವೆನು ಸಾಂಗತ್ಯದರ್ಥದೊಳಾನು (ಇಂಜಾಪ. ೧೮೦–೮೮) : ಗ್ರಂಥ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಪುಸ್ತಕ ಎಂಬರ್ಥ ದಲ್ಲಿ ಬಳಸುವುದು ರೂಢಿಯಾಗಿದೆ (ಕನ್ನಸಂ. ೩೨). ೩. ಕ್ರಮವರಿತು ವಿಷಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿರುವ ಬರವಣಿಗೆ,–ಲೇಖನ : ಯಾವು ದಾದರೂ ಒಂದು ವಿಷಯವನ್ನು ಕ್ರಮವರಿತು ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದರೆ ಗ್ರಂಥವಾಗುವುದು (ಕೃಷಿಡಿ. ೧೬೮) ; ಅರ್ಥವತ್ತಾಗಿ ರಚಿತವಾಗಿರುವ ಯಾವ ಲೇಖನವನ್ನಾದರೂ ' ಗ್ರಂಥ 'ವೆನ್ನಬಹುದು (ಭಾರಪ. ೯). ೪. ಶಾಸ್ತ್ರ ಗಳ ಸಮೂಹ. ೫. ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳು. ೬. ಒಂದು ಅನುಷ್ಟುಪ್ಪು; ಶ್ಲೋಕ. ೭. ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವಷ್ಟು ಅಥವಾ ಮೂವತ್ತೆರಡು ಅಕ್ಷರಗಳ ಸಮುದಾಯ : ೩೨ ಅಕ್ಷರಗಳಿಗೆ ಒಂದು ' ಗ್ರಂಥ ' ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ " ಭಾರತ ಒಂದು ಲಕ್ಷ ಗ್ರಂಥಗಳುಳ್ಳುದು " ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ (ಭಾರದ. ೯೫). ೮. = ಗ್ರಂಥಲಿಪಿ. 'ಗ್ರಂಥಾಕ್ಷರ' ಪರಾ. ೯. ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಜ್ಞಾನ. ೧೦. (ಪಿತ್ರಾರ್ಜಿತವಾದ) ಧನ,–ಐಶ್ವರ್ಯ. ೧೧. ಕೊಡುವುದು; ದಾನ. ೧೨. [ಗಣಿತ] ಭಾಜ್ಯ; ಭಾಗಿಸಬೇಕಾದ ಸಂಖ್ಯೆ : " ವರ ಶಾಸ್ತ್ರತತಿಯಲ್ಲಿ ವೇದ ನಾಲ್ಕುಱಲಿ ಅಕ್ಕರದೆಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಗ್ರಂಥಮೆನಿಕ್ಕು " (ಮಂಗರಾ. ೧೪೪–೨೭) ; "ದಾನಂ ಶಾಸ್ತ್ರ ಸಮೂಹಮುಂ ಪಿತೃಧನಂ ಶೃತ್ಯಾಂಗಮುಂ ಭಾಗೆಯುಂ ಜ್ಞಾನೋತ್ಕೃಷ್ಟತೆ ವರ್ಣಸಂಖ್ಯೆಯಿನಿತುಂ ಗ್ರಂಥಾಖ್ಯೆ " (ನಾನಾರ. ೦೪೨). [ಸಂ.]

ಗ್ರಂಥಕರ್ತ (ನಾ). ಗ್ರಂಥರಚನೆ ಮಾಡುವವನು : ಗ್ರಂಥದ ಮೂಲ ಸ್ವರೂಪವು ಗ್ರಂಥಕರ್ತನ ಜೀವಿತಾವಧಿಯಲ್ಲಿಯೇ ವಿಕೃತಗೊಳ್ಳುವುದು ನಿಶ್ಚಯ (ಭಾರಪ. ೩೪). [ಗ್ರಂಥ + ಕರ್ತ]

ಗ್ರಂಥಕರ್ತೃ (ನಾ).=ಗ್ರಂಥಕರ್ತ : ಆಯಾ ಗ್ರಂಥಕರ್ತೃಗಳ ಹೆಸರುಗಳ ಬಳಿವಿಡಿದು . . . ಹೊಂದಿಸಿದ್ದರೆ ಅದು ಗ್ರಂಥಕಾರಸೂಚಿಯಾಗುವದು (ಗ್ರಂಥಾಲ. ೪೮). [ಗ್ರಂಥ + ಕರ್ತೃ]

ಗ್ರಂಥಕಾರ (ನಾ). = ಗ್ರಂಥಕರ್ತ : ಗ್ರಂಥಕಾರನ ' ನಿಜನಾಮ 'ವನ್ನು ಮೊದಲು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆ ? (ಗ್ರಂಥಾಲ. ೪೯). [ಸಂ.]

ಗ್ರಂಥಕೀಟಕ (ನಾ). ೧. ಪುಸ್ತಕದ ಹುಳು. ೨. (ಆಲಂ) ಕೇವಲ ಪುಸ್ತಕ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸುವವನು; ಲೋಕಾನುಭವ ಸಾಲದ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳು ನುಡಿದದ್ದು ಇವನಿಗೆ ವೇದವಾಕ್ಯ–ಮುದ್ರಿತವಾಗಿದ್ದುದು ಸುಳ್ಳಿರಲಾರದು ಎಂದೆನ್ನುವ ಗ್ರಂಥಕೀಟಕಗಳಂತೆ (ಸಾಹಿಸಂ. ೫೭).
[ಗ್ರಂಥ + ಕೀಟಕ₂]

ಗ್ರಂಥನ (ನಾ). ೧. ಜೋಡಿಸುವುದು: ಕಟ್ಟುವುದು; ಪೋಣಿಸುವುದು. ೨. (ಗ್ರಂಥ) ರಚನೆ : " ಶ್ರಂಥನಂ, ಗ್ರಂಥನಂ, ಗುಂಫಃ, ಸಂದರ್ಭಃ, ರಚನಾ–ಈ ೫ ರಚನೆ" (ಹಲಾಯು. ೧೨೦–೪೫) ; " ಸಂದರ್ಭಮಾ ಶ್ರಂಥನಂ ಗ್ರಂಥನಂ ಗುಂಫಮೆನೆ ರಚನೆಗಭಿಧಾನಮಕ್ಕುಂ " (ಮಂಗರಾ. ೧೨೬–೩).
[ಸಂ.]

ಗ್ರಂಥಪಾತ(ನಾ). ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಹುಳು ತಿಂದು ಅಥವಾ ಬೇರೆ ಯಾವುದೇ ಕಾರಣದಿಂದ ಪಾಠಭಾಗ ನಷ್ಟವಾಗುವುದು : ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಠಭೇದ ಗಳುಂಟಾಗುವುದು, ಪ್ರಕ್ಷೇಪಗಳಾಗುವುದು, ಗ್ರಂಥಪಾತವಾಗುವುದು . . . ಇವೇ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಪ್ರಾಚೀನ ಭಾರತೀಯ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಬಲ್ಲವ ರಾಗಿದ್ದರು (ಕನ್ನಸಂ. ೧೧); ಗ್ರಂಥಕರ್ತನು ಕಾಲವಾಗಿದ್ದರಂತೂ ಗ್ರಂಥ ಪಾತದ ಸಾಧ್ಯತೆಗಳಿಗೆ ಮಿತಿಯೇ ಇಲ್ಲ(ಭಾರಪ. ೩೪). [ಗ್ರಂಥ + ಪಾತ]

ಗ್ರಂಥಪಾಲ (ನಾ). ಗ್ರಂಥಭಂಡಾರದ ರಕ್ಷಕ; ಪುಸ್ತಕಭಂಡಾರಿ: ಗ್ರಂಥ ಪಾಲನು ಗ್ರಂಥಗಳ ಆಯ್ಕೆಮಾಡುವ ಮುನ್ನ ತನ್ನ ವಾಚಕರ ಅಭಿರುಚಿ ಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಿತುಕೊಂಡಿರಬೇಕು (ಗ್ರಂಥಾಲ. ೯): ೪೨ ಪುಟಗಳ ಪುಟ್ಟಪುಸ್ತಕ . . . ಪ್ರಕಟವಾಗುವದೊಂದೇ ತಡ ಬಹುಜನ ಗ್ರಂಥಪಾಲರ ಮನ್ನಣೆಗೆ ಪಾತ್ರವಾಯಿತು (ಗ್ರಂಥಾಲ. ೦೮). [ಸಂ.]

ಗ್ರಂಥಭಂಡಾರ (ನಾ).=ಗ್ರಂಥಾಲಯ : ಗ್ರಂಥಭಂಡಾರದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಗ್ರಂಥ ಪರಿಚಲನೆ, ಆಡಳಿತೆಗಳ ಪರಿಶೀಲನಕ್ಕಾಗಿ ಅವರನ್ನು ಇಂಗ್ಲಂಡಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಲಾಯಿತು (ಗ್ರಂಥಾಲ. ೨೮). [ಗ್ರಂಥ + ಭಂಡಾರ]

ಗ್ರಂಥಭಂಡಾರಿ (ನಾ).=ಗ್ರಂಥಪಾಲ : ರಂಗನಾಥನ್‌ರು . . . ಪ್ರಥಮ ಗ್ರಂಥಭಂಡಾರಿಯೆಂದು ನೇಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟೊಡನೆಯೆ . . . ಅವರನ್ನು ಇಂಗ್ಲಂಡಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಲಾಯಿತು (ಗ್ರಂಥಾಲ. ೨೭). [ಗ್ರಂಥ + ಭಂಡಾರಿ]

ಗ್ರಂಥರಚನೆ (ನಾ). ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಬರೆಯುವುದು, –ರಚಿಸುವುದು : ಗ್ರಂಥರಚನೆ ನನ್ನ ಕೈಲಾಗದ ಮಾತು ಸ್ವಾಮಿ (ದಾನಚಿಂ. ೬).
[ಗ್ರಂಥ + ರಚನೆ]

ಗ್ರಂಥಲಿಪಿ (ನಾ). ಸಂಸ್ಕೃತವನ್ನು ಬರೆಯಲು ಅನುಕೂಲಿಸುವಂತೆ ಸುಧಾರಿಸಿದ ತಮಿಳುಲಿಪಿ : ತೆಲುಗಲಿಪಿ ನಾಗರದ ಲಿಪಿ ಗ್ರಂಥಲಿಪಿ ಹಳಗನ್ನಡದ ಲಿಪಿ . . . ಮೊದಲಾದ ಹಲವು ಲಿಪಿಗಳನೋದಬಲ್ಲಗ್ಗಳದ ಕರಣಿಕರಂ ಕರೆಸಿ (ಬಸಪು. ೫–೫೩) ; ದಕ್ಷಿಣದ ಬ್ರಾಹ್ಮೀಲಿಪಿಯಿಂದ ಕನ್ನಡ, ತೆಲುಗು, ತಮಿಳು ಗ್ರಂಥಲಿಪಿಗಳೂ ರೂಪುದಾಳಿದವು (ಸಂಶೋಧ. ೪).
[ಗ್ರಂಥ + ಲಿಪಿ]

ಗ್ರಂಥಲೇಖಕ (ನಾ). ೧. ಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚಿಸುವವನು. ೨. ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಮಾಡುವವನು ; ಲಿಪಿಕಾರ : " ಲಿಪಿಕನೆನೆ ಗ್ರಂಥಲೇಖಕಂ " (ಮಂಗರಾ. ೧೦೬–೧೬). [ಗ್ರಂಥ + ಲೇಖಕ]

ಗ್ರಂಥಸಂಪಾದನೆ (ನಾ). ಶಾಸ್ತ್ರೀಯವಾಗಿ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಪರಿಶೋಧಿಸಿ ಪ್ರಕಟಿಸುವುದು : ಗ್ರಂಥಸಂಪಾದನೆಯ ಮೊದಲ ಮೊದಲ ಸುಳಿವು ಇಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ (ಕನ್ನಸಂ. ೦೩); ಗ್ರಂಥಸಂಪಾದನೆಯನ್ನು ಕಲಿಯುವ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಇವನು ಉತ್ತಮವಾದ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಟ್ಟನು (ಕನ್ನಸಂ. ೨೯); ಗ್ರಂಥಸಂಪಾದನೆಯು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿಯೇ ಗ್ರಂಥಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ (ಭಾರಪ. ೯). [ಗ್ರಂಥ + ಸಂಪಾದನೆ]

ಗ್ರಂಥಸೂಚಿ (ನಾ). ಗ್ರಂಥಾಲಯದಲ್ಲಿ ಓದುಗನಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಪುಸ್ತಕ ವನ್ನು ದೊರಕಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಸಹಾಯಕವಾಗುವಂತೆ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಪುಸ್ತಕಗಳ ಪಟ್ಟಿ : ಗ್ರಂಥಸೂಚಿಯು ವಾಚಕರಿಗೆ ಗ್ರಂಥಕರ್ತನ ಹೆಸರು, ಶಿರೋನಾಮ ಮತ್ತು ವಿಷಯ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದೊಂದು ಗೊತ್ತಿದ್ದರೆ ಅವನಿಗೆ ಆ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ದೊರಕಿಸಿಕೊಡುವುದರಲ್ಲಿ ಸಹಾಯ ಮಾಡಬೇಕು (ಗ್ರಂಥಾಲ. ೩೮). [ಗ್ರಂಥ + ಸೂಚಿ]

ಗ್ರಂಥಸ್ವಾಮ್ಯ (ನಾ). ಗ್ರಂಥದ ಒಡೆತನ; ಪುಸ್ತಕದ ಹಕ್ಕು : ತನ್ನ ಮೂಲಕೃತಿಯ ಪ್ರತಿಗಳನ್ನು ಮುದ್ರಿಸಿ, ಪ್ರಕಟಿಸಿ, ಮಾರಲು ಮೂಲ ಕರ್ತನಿಗಾಗಲಿ, ತಾನು ತನ್ನ ಹಕ್ಕನ್ನು ವಹಿಸಿರುವವನಿಗಾಗಲಿ, ಕಾನೂನಿನ ಮೇರೆಗೆ ಒಂದು ಗೊತ್ತಾದ ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಏಕಬಾಧ್ಯತೆಯ ಹಕ್ಕು; ಗ್ರಂಥಸ್ವಾಮ್ಯ (Copyright. ಇಂಕನಿ). [ಗ್ರಂಥ + ಸ್ವಾಮ್ಯ]

ಗ್ರಂಥಾಕ್ಷರ (ನಾ).=ಗ್ರಂಥಲಿಪಿ : ನಮ್ಮ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಓಲೆಗರಿಯ ಮೇಲೆ ಗ್ರಂಥಾಕ್ಷರದಲ್ಲಿ ಬರೆದ ರಾಮಾಯಣವಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಗ್ರಂಥ + ಅಕ್ಷರ]

ಗ್ರಂಥಾಲಯ (ನಾ). ಓದುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಇಟ್ಟಿರುವ ಮನೆ; ಪುಸ್ತಕಭಂಡಾರ: ಬರೆಹಗಳನ್ನು ಓದುಗರ ಅಭಿರುಚಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಒದಲಿಕ್ಕೆ ಒದಗಿಸಿ ಕೊಡುವುದು ಗ್ರಂಥಾಲಯದ ಮುಖ್ಯ ಕರ್ತವ್ಯ ವಾಗಿದೆ (ಗ್ರಂಥಾಲ. ೪೦). [ಗ್ರಂಥ + ಆಲಯ]

ಗ್ರಂಥಿ (ನಾ). ೧. ಗಂಟು; ಬಂಧ; ಕಟ್ಟು: ಅಜ್ಞಾನದ ಗ್ರಂಥಿಯನ್ನು ಬಿಚ್ಚುವದೇ ಗ್ರಂಥ (ಕಗದ್ಯ. ೧೨೦). ೨. (ಕಬ್ಬು, ಬಿದಿರು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ) ಗಿಣ್ಣು; ಗೆಣ್ಣು: "ಗ್ರಂಥಿಃ, ಪರ್ವ, ಪರುಸ್ – ಈ ೩ ಗಂಟು" (ಹಲಾಯು. ೩೧–೩೫). ೩. ಗೆಡ್ಡೆ; ಬೇರು. ೪. (ದೇಹದ) ಸಂಧಿ; ಕೀಲು. ೫. ದೇಹದಲ್ಲಿ ಗಾಯ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಬುಗುಟು.–ಗಂಟು. ೬. ಶರೀರದಲ್ಲಿ ರಸವನ್ನು ಸ್ರವಿಸುವ ಗೆಡ್ಡೆಯಂತಿರುವ ಕೆಲವು ಅಂಗಗಳು: ಕೆಲವು ಹುಳುಗಳಲ್ಲಿ ಗ್ರಂಥಿಗಳು ಹೊರಚಾಚಿ, ದ್ರವವನ್ನು ಸ್ರವಿಸಿ, ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಹೆದರಿಸುತ್ತವೆ (ಕೀಟವಿ. ೨೦). ೭. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉದರ ರೋಗ: ಶೂಲಗಜಾಂಕುಶ ರಸಂ . . . ಕೊಳ್ಳಲು ಸರ್ವಶೂಲೆ, ಪಂಚಗುಲ್ಮ, ಅರುಚಿ, ಎದೆಬಾವು, ಅಡ್ಡಗಡಿ, ಗ್ರಂಥಿ, ಎಂಟು ಉದರರೋಗಂಗಳು ಮಾಣುವುವು (ವಿವೈವಿ. ೩೪). ೮. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: "ಗಣೇಶಕುಸುಮ – ಕೆಂಗಣಗಿಲು, ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ, ಗ್ರಂಥಿ" (ಒಷಧಿ. ೪೭). [ಸಂ.]

ಗ್ರಂಥಿಕ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧದ್ರವ್ಯ; ಹಿಪ್ಪಲಿಯ ಬೇರು; ಹಿಪ್ಪಲೀಮೂಲ. ೨. ಗ್ರಂಥಭಾಗವನ್ನು ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸುವವನು; ಕಥಕ; ನಿರೂಪಕ: "ಗ್ರಂಥಿಕ"ರು ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಕಂಸವಧ ಬಲಿಬಂಧಗಳನ್ನು "ಶೋಭನಿಕರು" (ಅಥವಾ "ಶೌಭಿಕರು") ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಮಾಡಿ ತೋರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಸಂನಾಟ. ೪೦). ೩. ಅಜ್ಞಾತವಾಸದಲ್ಲಿ ನಕುಲನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದ ಹೆಸರು: ನಾನು ಗ್ರಂಥಿಕನೆಂಬ ಹೆಸರಿಟ್ಟು ಕೊಂಡು ವಿರಾಟರಾಜನ ಹತ್ತಿರ ಅಶ್ವಪಾಲಕನಾಗಿರುತ್ತೇನೆ (ವಚಭಾ. ೧೮೩). [ಸಂ.]

ಗ್ರಂಥಿಕತಗರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ: ನಾಣಲಬೇರು, ಗ್ರಂಥಿಕತಗರ, ನೆಲಗುಳ್ಳದ ಬೇರು . . . ಇವಿಷ್ಟನೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ನಾಲ್ಕು ವರಹ ತೂಕವ ಸೇವಿಸಲು ಭೂತಗ್ರಹ . . . ಪರಿಹರವಹವು (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೫೩). [ಗ್ರಂಥಿಕ + ತಗರ$_2$]

ಗ್ರಂಥಿತ (ಗು). ೧. ಜೋಡಿಸಿ ಕಟ್ಟಿದ; ಗಂಟುಹಾಕಿದ. ೨. ಕ್ರಮಬದ್ಧವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸಿದ: ಈ ಮಹತ್ವದ ಸಮಾಜವಾದೀ ಸಿದ್ಧಾಂತವು ಅದರಲ್ಲಿ ಗ್ರಂಥಿತವಾಗಿದೆ (ಪ್ರಬಂಧ. ೧೦೯). [ಸಂ.]

ಗ್ರಂಥಿದಳ (ನಾ).=ಗ್ರಂಥಿಪರ್ಣ: "ಗ್ರಂಥಿಪರ್ಣಃ – ಗ್ರಂಥಿದಳ" (ಒಷಧಿ. ೪೭). [ಗ್ರಂಥಿ + ದಳ$_1$ (= ದಲ)]

ಗ್ರಂಥಿಪರ್ಣ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧದ ಗಿಡ; ಮಾಚಿಪತ್ರೆ: ಮರಿಚ ವ್ಯಾಕೀರ್ಣಪರ್ಣಂ ಕುರರತನುವ(ನಾ) ಗ್ರಂಥಿ ಪರ್ಣಚ್ಛದಂ ಕತ್ತುರಿವೆಕ್ಕಂ ಸಲ್ಲಕೀಪಲ್ಲವಮಿಭಶಿಶುವಂ . . . ಕೊರ್ವಿಸೆ ಸೊಗಯಿಪುದೀ ಕಾನನೋದ್ದೇಶಂ (ಪುಷ್ಪದ. ೫–೬೯). [ಸಂ.]

ಗ್ರಂಥಿಲ (ಗು). ೧. ಗಂಟುಗಂಟಾದ. (ನಾ). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ; "ವಿರಾಂಗತ" (ಪಂಡಿತ). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ (ಎಲೆಗಳಿಲ್ಲದ) ಗಿಡ; "ಮುಳ್ಳುಅಜ್ಜಿ" (ಅಮರ. ಟೀಕೆ). [ಸಂ.]

ಗ್ರಂಥಿಶೂಲೆ (ನಾ). ಸಂಧಿ ಅಥವಾ ಕೀಲಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ನೋವು. 'ಗ್ರಂಥಿಶೂಲೆಚೂರ್ಣ' ಪರಾ. [ಗ್ರಂಥಿ + ಶೂಲೆ]

ಗ್ರಂಥಿಶೂಲೆಚೂರ್ಣ (ನಾ). ಕೀಲುಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ನೋವಿನ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧದ ಪುಡಿ: ಗ್ರಂಥಿಶೂಲೆಚೂರ್ಣ:–ಮಾಂಸಭೇದಿ ಅಜಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಶುದ್ಧಿಮಾಡಿ . . . ಗುಳಿಗೆ ಮಾಡಿ ತ್ರಿಫಲೆಪುಡಿ ಅಸುಪಾನದಲ್ಲಿ ಕೊಡುವುದು (ವಿವೈವಿ. ೨೫).
[ಗ್ರಂಥಿಶೂಲೆ + ಚೂರ್ಣ$_2$]

ಗ್ರಂದಿಗ 'ಗಂದಿಗ' ನೋ.

ಗ್ರಂದಿಗೆ 'ಗಂದಿಗೆ' ನೋ.

ಗ್ರಥನ (ನಾ).=ಗ್ರಂಥನ ೧: ಕವಿಯ ಕೆಲಸವೇನೆಂದರೆ, ಶಬ್ದಾರ್ಥಜನ್ಯ ಭಾವಗಳ ಗ್ರಥನದಿಂದ ಒಂದು . . . ಜಾಗರವನ್ನು ತೆರೆವುದು (ಕಾವ್ಯಕು. ೮೦). [ಸಂ.]

ಗ್ರಥಿತ (ಗು). ಜೋಡಿಸಿ ಕಟ್ಟಿದ; ಕ್ರಮವಾಗಿ ಜೋಡಿಸಿದ: ಮಥಿತರಿಪು ಭೂಪಾಳಂ . . . ಪ್ರಥಿತಪೃಥಿವೀಪಾಲೌಘಾನವ್ರುಮೌಳಿಮಣಿಪ್ರಭಾಗ್ರಥಿತಪದಪೀಠಾಗ್ರಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೭); ಒದವಿದ ತೋರಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಹಾರದ ಸೊಸಕದಿಂದೆ . . . ಸಹಕಾರದ ಕೆಂದಳಿರಿಂದೆ ಚೆಲ್ವುವೆತ್ತುದು ಕದಳೀದ್ರುಮಗ್ರಥಿತಸುಂದರವಂದನಮಾಲಿಕಾವೃತಂ (ಕಾದಂಉ. ೨೧೩).
[ಸಂ.]

ಗ್ರಥಿಸು(ಕ್ರಿ). ೧. ಗ್ರಂಥ, ಮಾಲೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ರಚಿಸು.–ಕಟ್ಟು: ಇಷ್ಟು ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿ ರಸೈಕದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನಾಟಕವನ್ನು ಗ್ರಥಿಸಿರುವುದರಿಂದ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ವರ್ಣನವೈಖರಿಗಳಿಗೂ . . . ಇದರಲ್ಲಿ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ (ಸಂನಾಟ. ೭೮). ೨. ಕೂಡು; ಒಟ್ಟಾಗು: ಗ್ರಥಿಸಿ ಚೀತ್ಕಾರದಿ ನಡೆವ ಭರಕೆ ಶೈಲ ಶಿಥಿಲವ ಮಾಳ್ಪ ಪೆಂಪುಳ್ಳ ರಥಗಳೆಂಭತ್ತನಾಲ್ಕೆಂಬ ಲಕ್ಷದೊಳ್ (ಭರತ. ೨೨–೬೨). [ಗ್ರಥನ + – ಇಸು$_3$]

ಗ್ರಸನ (ನಾ). ೧. ನುಂಗುವುದು; ತಿನ್ನುವುದು: ಗ್ರಸನಾಟೋಪದಿ ನೆಯ್ದಿದಂ ಹರಿಯನುತ್ಕರ್ಣಂ ವಿದೀರ್ಣಾನನಂ (ಜಗವಿ. ೩–೪೫); ಕೋರಕಾಗ್ರ ಗ್ರಸನೋತ್ಕಂಠಾನ್ಯಪುಷ್ಟೋತ್ಕರವ್ಯತಭಿಟಪಂ ಚೂತಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೧–೪೩). ೨. ಚಂದ್ರ ಅಥವಾ ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಆಗುವ ಗ್ರಹಣ: ಚಂದ್ರಬಿಂಬಕ್ಕೆ ರಾಹುಗ್ರಸನಂ (ಕಾದಂಉ. ೩೨೯). [ಸಂ.]

ಗ್ರಸಿಸು (ಕ್ರಿ). ನುಂಗು; ತಿನ್ನು: ಅದು ಕೊ ಗ್ರಾಸಬುದ್ಧಿಯಿಂ ಯಡತಿಟ್ಟು ಗಳಂ ಗ್ರಸಿಸಲೆಣಿಸಿ ಪಾತಾಳಕುಹರದಂತೆ ಶವ ಬಾಯಿಗಳಂ ತೆರದು ಪಕ್ಷಘಾತದಿಂ ಸಮುದ್ರವಂ ಗ್ರಾಸಗೊಳುತ ತನ್ನಂ ಗ್ರಾಸಿಸಲು ಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿ ಬಾಯಂ ತೆರದು ಬರುವ ಮಹಾಸರ್ಪವಂ ಪಕ್ಷದಿಂ ಖಂಡಿಸಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೨೮೪.೭). [ಗ್ರಸನ + – ಇಸು$_3$]

ಗ್ರಸ್ತ (ಗು). ೧. ಬಾಯಿಂದ ಹಿಡಿದ. ೨. ತಿಂದ; ನುಂಗಿದ. (ನಾ). ೩. (ಓದುವಾಗ) ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನೂ ಪದಗಳನ್ನೂ ನುಂಗುವುದು; ಸರಿಯಾಗಿ ಉಚ್ಚರಿಸದೆ ಇರುವುದು: ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ನುಂಗುವುದು 'ಗ್ರಸ್ತ' (ಕಶಾಅ. ೨೩೦ ಅಡಿಟಿ). ೪. ನುಂಗಲ್ಪಟ್ಟವನು: ನಿರ್ಭರಪೂರವಾಗಿಯು ಮತಿಸ್ನಿಗ್ಧಾಶ್ರುಧಾರಾಜಳಪ್ಲವಮುಂ ಬಾರಿಸಲೆಂತುಮಾಱವು ವಲಂ ಕಾಳೋರಗಗ್ರಸ್ತನಂ (ಆದಿಪು. ೩–೩೪). ೫. (ದೆವ್ವ, ಪಿಶಾಚಿ, ಗ್ರಹ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ) ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟವನು.–ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು: ಮತ್ತೋರ್ವನತ್ಯುಗ್ರಮಂಡಳಾಗ್ರಮನನುಗೆಯ್ದು ವೀರಗ್ರಹಗ್ರಸ್ತನಾಗಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦–೪೦ ವ); ಕಲಿಮಲದಿಂದ ಗ್ರಸ್ತನಾಗಿರುವ ಅತ್ಯಂತ ಮೂಢನಾದ ಜಡಜೀವನು ನಾನು ಅದನ್ನು ಹೇಗೆ ತಿಳಿಯುವೆನು? (ತುಳಸಿ.೯). [ಸಂ.]

ಗ್ರಸ್ತಾಸ್ತ (ನಾ). ಗ್ರಹಣವಾದಾಗ (ಸೂರ್ಯ ಅಥವಾ ಚಂದ್ರ) ಪೂರ್ತಿ ಬಿಡುಗಡೆಯಾಗುವುದರೊಳಗಾಗಿ ಮುಳುಗುವಿಕೆ.–ಅಸ್ತವಾಗುವಿಕೆ ಮತ್ತು ಹಾಗೆ ಮುಳುಗಿದ ಸೂರ್ಯ ಅಥವಾ ಚಂದ್ರ: ನಾಳೆ ಸೂರ್ಯ ಗ್ರಹಣದಲ್ಲಿ ಗ್ರಸ್ತಾಸ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಹಗಲು ಊಟಮಾಡುವಂತಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ); ನಾಳೆಯ ಗ್ರಹಣದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯ ಗ್ರಸ್ತಾಸ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ (ರೂಢಿ).
[ಗ್ರಸ್ತ + ಅಸ್ತ]

ಗ್ರಹ (ನಾ). ೧. ತುಡುಕುವುದು; ಹಿಡಿಯುವುದು; ಹಿಡಿತ. ೨. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು; ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು. ೩. ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರ ಗ್ರಹಣಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದುದೆಂದು ನಂಬಲಾದ ರಾಹು. ೪. ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ, ಅಂಗಾರಕ, ಬುಧ, ಗುರು, ಶುಕ್ರ, ಶನಿ, ರಾಹು, ಕೇತು ಎಂಬ

ಒಂಬತ್ತು ಆಕಾಶಚರಗಳು: ಪ್ರಬಲಮೆನಿಕುಂ ಗ್ರಹಂ . . . ಆಱುಬಲಮುಮಂ ಪಡೆದಾಗಳ್ (ಜಾತಿ. ೨-೧೩) ; ಆರನುಜ್ಞೆಯ ಬಲದಿ ಲೋಕದಿ ಸೂರಿಯಾದಿ ಗ್ರಹಂಗಳಿರುತಿಹವು (ಗಗತಾ. ೧೯-೧) ; ಐದು ಗ್ರಹಗಳು ಉಚ್ಚವಾಗಿವೆಯೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು (ಜಂಗಾಳ್ಕ. ೨). 'ನವಗ್ರಹ' ಪರಾ. ೫. ದುಷ್ಟಶಕ್ತಿ ; ಭೂತ ; ಪಿಶಾಚಿ ; ಗರ : ಗ್ರಹ ಗೃಹಂ ಚೆಲ್ವಾಗಿರಲ್ ಸೇರದೇಂ (ಸೋಮೇಶ. ೧೮) ; ಕಾಂತಾರದೊಳಂ ಪ್ರೇತವನಾಂತರದೊಳಂ . . . ಭಯಭ್ರಾಂತಿಯಿನೋಡಿದೊಡಲ್ಲಿ ದು(ತು)ರಂತ ಗ್ರಹಮಿರ್ದು ಪಿಡಿಗುಮಾ ಹಯವರನಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೬-೧೫). ೬. ಪಿಶಾಚಿಯ ಹಿಡಿತ ; ಭೂತಾವೇಶ : (*). ೭. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. ೮. ಭೂಮಿ. ೯. ಜೀವಸಮೂಹ. ೧೦. [ಗಣಿತ] ಒಂಬತ್ತು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : " ನಿಧಿ ಮಣಿ ಗ್ರ ಹ ರಂ ಧ್ರ ಮಿ ರ ಲು ವೊಂಬತ್ತು" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೪-೮). ೧೧. ಮನೆ; ನಿವಾಸ : " ಆದಿತ್ಯಾದಿ ನವಗ್ರಹಂ ಧರಣಿ ಜೀವಿವ್ರಾತಮಾಕರ್ಷಣಂ ಭೂದೇವಂ ತಪಮುಂ ಗ್ರಹಾಖ್ಯಂ " (ನಾನಾರ. ೩೪). 'ಗ್ರಹಗ್ರಾಮ' ಪರಾ. ೧೨. [ಸಂಗೀತ] ಯಾವುದೇ ರಾಗವನ್ನು ಹಾಡಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಬೇಕಾದ ಸ್ವರ; ರಾಗ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಸ್ವರ: ಒಂದೊಂದು ರಾಗಕ್ಕೂ ಹಾಡಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಬೇಕಾದ ಸ್ವರ (ಗ್ರಹ) . . . ನಿಯಮ, ಕ್ರಮಗಳು ನಿಷ್ಕರ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟವು (ಭಾರದ. ೫೪೧). [ಸಂ.]

ಗ್ರಹಕಲ್ಪ(ನಾ). ಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದುದು; ಗ್ರಹಗಳ ನಡುವೆ ಇರುವ ಸಣ್ಣಸಣ್ಣ ಗ್ರಹಗಳ ತಂಡ : ಈ ಸಣ್ಣಪುಟ್ಟ ಗ್ರಹಗಳ ತಂಡಕ್ಕೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮಗ್ರಹಗಳು ಅಥವಾ ಗ್ರಹಕಲ್ಪ ಎಂದು ಹೆಸರು (ಆಕಾಶ. ೩೪). [ಸಂ.]

ಗ್ರಹಕೂಟ (ನಾ). ಗ್ರಹಗಳ ಸಮಾಗಮ,-ಕೂಟ : (Conjunction. ಪಾರಿನಿ. ೨೧). [ಗ್ರಹ + ಕೂಟ$_1$]

ಗ್ರಹಗತಿ (ನಾ). ೧. ಗ್ರಹಗಳ ಚಲನೆ; "ಮಂದೋಚ್ಚ ಶೀಘ್ರೋಚ್ಚ ಪಾತಗಳೆಂಬ ಶಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಗ್ರಹಗಳ ಸಂಚಾರದ ವೇಗ" (ಜಾತಿ. ಪರಿ ೩). 'ಗ್ರಹಗತಿದರ್ಶಕ' ಪರಾ. ೨. ಗ್ರಹಗಳ ಚಲನೆಯಿಂದ ಮನುಷ್ಯನ ಜೀವನದ ಮೇಲೆ ಉಂಟಾಗುವ ಪರಿಣಾಮ: ಈ ವರ್ಷ ನನ್ನ ಗ್ರಹಗತಿ ಹೇಗಿದೆ ಸ್ವಲ್ಪ ನೋಡಿ ಹೇಳಿ (ರೂಢಿ). [ಗ್ರಹ + ಗತಿ]

ಗ್ರಹಗತಿದರ್ಶಕ (ನಾ). "ಗ್ರಹಗಳ ಚಲನೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುವ (ಗಡಿಯಾರದ ರಚನೆಯ) ಮಾದರಿ : ಗ್ರಹಗತಿದರ್ಶಕ". (Orrery. ಇಂಕನಿ). [ಗ್ರಹಗತಿ + ದರ್ಶಕ]

ಗ್ರಹಗ್ರಸ್ತ (ನಾ). ಭೂತ, ಪಿಶಾಚಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಆವೇಶಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದವನು ; ಗರಹೊಡೆದವನು : ಗ್ರಹಗ್ರಸ್ತಂ ಮಂತ್ರದಿನಾವೇಶಂಗೊಂಡು ತನ್ನ ಮುನ್ನಿನ ಭವದ ಪೆಸರಂ ನೆಗೞ್ತೆಯುಮಂ ಪೇೞ್ವುದು ಮಾಬಾಲಗೋಪಾಲವೃದ್ಧಪ್ರಸಿದ್ಧಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೩೭ ವ). [ಗ್ರಹ + ಗ್ರಸ್ತ]

ಗ್ರಹಗ್ರಾಮ (ನಾ). ೧. ಗ್ರಹಗಳ ಸಮೂಹ ,-ಗುಂಪು : ಇದು ದೀಹಾರದ ಗೇಹದಂತೆ ಹ ರಿ ಣೀ ರ ಮ್ಯಂ ಗ್ರಹಗ್ರಾಮದಂತುದಿತಕ್ರೋಡವಿಭಾಸಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೬೮). ೨. ಮನೆಗಳ ಸಮೂಹ. ೧, ೨ : ಗ್ರಹಗ್ರಾಮದಂತೆ ವಿತತಕೇತು ಶತಶೋಭೆಯುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೩೦ ವ). [ಗ್ರಹ + ಗ್ರಾಮ]

ಗ್ರಹಚಾರ (ನಾ). ೧. ಗ್ರಹಗಳ ಚಲನೆ; ಗ್ರಹಗತಿ. ೨. ಗ್ರಹಗಳ ಚಲನೆಯಿಂದ ಮನುಷ್ಯನ ಮೇಲೆ ಉಂಟಾಗುವ ಪರಿಣಾಮ : ಗ್ರಹಚಾರ ಕೆಟ್ಟಿತೆ ವಿಧಿ ಶಾಪವಿಟ್ಟಿತೆ (ಇಂಜಾಪ. ೪೫-೧೧). ೩. ಗ್ರಹಗತಿಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ದುಷ್ಟಪ್ರಭಾವ ; ದುರದೃಷ್ಟ ; ದುರವಸ್ಥೆ : ಅವನಿಗೂ ವೆಟ್ಟಿಕೊಂಡಿತು ಗ್ರಹಚಾರ (ಶಾಲಿಮ. ೩೩) ; ಈ ಗ್ರಹಚಾರಕ್ಕೇ ನಾನು ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನೂ ಮದುವೆಯಾದುದು (ಶಾಂತಲಾ. ೧೯೮). **ಗ್ರಹಚಾರಬಿಡಿಸು**=ಬಯ್ಯು; ಗದರಿಸು : ವೆಂಕಮ್ಮ ಜಡಿಮಳೆ ಹಿಡಿದ ಹಾಗೆ ಹಿಡಿದು 'ತೊಗೋ ಬಿಡಬೇಡ' ಅಂತ ಗ್ರಹಚಾರ ಬಿಡಿಸಿಬಿಟ್ಟರು (ರಾಗಿಜ. ೩೮) ; ಸಮಯ ಸಿಕ್ಕಿದಾಗ ಅವನಿಗೆ ಗ್ರಹಚಾರಬಿಡಿಸಬೇಕೆಂದು ಸುಬ್ಬುಕೃಷ್ಣನೂ ಕಾಯುತ್ತಿದ್ದ (ರೂಪಸ. ೦೫೫). **ಗ್ರಹಚಾರ ವಕ್ರಿಸು**=ದುರದೃಷ್ಟ ಒದಗು ; ಕೆಡುಕಾಗು : ಇದೇನು ಗ್ರಹಚಾರ ವಕ್ರಿಸಿತು (ರೂಪಸಂ. ೧೭). [ಗ್ರಹ + ಚಾರ]

ಗ್ರಹಣ (ನಾ). ೧. ಹಿಡಿಯುವುದು ; ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. " ನಿಗ್ರಹಂ ಪೀಡನಂ ಸ್ಪರ್ಶನಂ ಗ್ರಹಣಮೆನಲು ಹಿಡಿಹಂ " (ಮಂಗರಾ. ೦೩೦-೧೭). ೨. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. ೩. ಭೂಮಿ, ಸೂರ್ಯ ಹಾಗು ಚಂದ್ರ ಇವು ಮೂರು ಒಂದೇ ರೇಖೆಯಲ್ಲಿ ಬಂದಾಗ ಭೂಮಿಯ ನೆರಳು ಚಂದ್ರನ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಅಥವಾ ಸೂರ್ಯನ ಬಿಂಬಕ್ಕೆ ಚಂದ್ರ ಬಿಂಬ ಅಡ್ಡವಾಗಿ ಉಂಟಾಗುವ ಕತ್ತಲೆಯ ಆವರಣ: ಕಂಡೆಂ ಗ್ರಹಣಮನದನಾಖಂಡಲದಿಙ್ಮುಖದೆ ಬಂದು ಸರ್ವಗ್ರಾಸಂಗೊಂಡತ್ತಪರಾದಿತ್ಯನ ಮಂಡಲಮಂ ಬಾಹುರಾಹುಸತ್ಯಾಶ್ರಯನಾ(ಗದಾಯು. ೧-೨೬). ೪. ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು ; ಗ್ರಹಿಸುವುದು : ಈ ಸಂವೇದನದಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಹ್ಯವೆಂಬ ಘಟಾದಿವಸ್ತುವೂ ಗ್ರಾಹಕನೆಂಬ ಜೀವಾತ್ಮವಸ್ತುವೂ ಗ್ರ ಹ ಣ ವೆಂ ಬ ಸಂವೇದನವೂ-ಈ ಮೂರೂ ತೋರುವುವು (ಹಿಂದಸಾ. ೧೭೭). 'ಗ್ರಹಣಶಕ್ತಿ' ಪರಾ. ೫. (ಆಲಂ) ಕೋಪ ಮೊ ದ ಲಾ ದು ವು ಗ ಳಿಂ ದ ಉಂಟಾಗುವ ಉದ್ವಿಗ್ನತೆ,-ಮಂಕು ಕವಿದಿರುವಿಕೆ : ಗ್ರಹಣವು ಬಿಟ್ಟಿತೆ ಆಗ್ರಹವಾರಿತೆ (ಇಂಜಾಪ. ೧೮೧-೯೪). ೬. [ನಾಟ್ಯ] ನಾಟ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭಂಗಿ ; ಬೆರಳನ್ನು ಕಚ್ಚುವುದು : ಸೊಗಯಿಪ ಬೆರಲಂ ಕಚ್ಚಲ್ ಮೃಗನಯನೇ ಗ್ರಹಣಮೆಂಬ ದಂತಮೆನಿಕ್ಕುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩-೯೦). [ಸಂ.]

ಗ್ರಹಣಶಕ್ತಿ (ನಾ). (ವಿಷಯವನ್ನು) ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಶಕ್ತಿ : ಹುಟ್ಟಿದ ಮಗುವಿಗೆ ಐದುವರ್ಷಗಳ ವರೆಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಗ್ರಹಣಶಕ್ತಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ (ಭಾರದ. ೦೫೮) ; ಗ್ರಹಣಶಕ್ತಿಗಿಂತ ನಿರ್ಮಾಣಶಕ್ತಿಯು ಹೆಚ್ಚಿನದೆಂದು ಅ ವ ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿದ್ದಹಾಗೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ(ನವ್ಯಕಾ. ೧೦೭). [ಗ್ರಹಣ + ಶಕ್ತಿ]

ಗ್ರಹಣಸಲ್ಲೇಖನಾಬುದ್ಧಿ (ನಾ). ಹಿಡಿಯುವ ಮತ್ತು ಬಿಡುವ ಗುಣ: ವಾಗ್ದೇವಿಯೊಡನೆ ಪುಟ್ಟಿದುದಱಿಂ ವಾಚಾಳತೆಯುಂ ಅಮರವೈರಿಯೊಡನೆ ಪುಟ್ಟಿದುದಱಿಂ ಗ್ರಹಣಸಲ್ಲೇಖನಾಬುದ್ಧಿಯುಂ . . . ನಿನಗೆ ಸಹಜಮಾಗಿರ್ದುವು (ಗದಾಯು. ೯-೭ ವ). [ಸಂ. (ಗ್ರಹಣ + ಸಲ್ಲೇಖನಾ + ಬುದ್ಧಿ)]

ಗ್ರಹಣಿ (ನಾ). ೧. ಬಹಳವಾಗಿ ಭೇದಿಯಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ ; ಅತಿಸಾರ : ಗ್ರಹಣಿವ್ಯಾಧಿಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಶುಂಠಿಯನ್ನು ಸುಟ್ಟು ಪುಡಿಮಾಡಿ ಹಾಕಿ ಕಟ್ಟುಮೊಸರಲ್ಲಿ ಕೊಡುವುದು(ವಿವೈವಿ. ೪೨); ಆ ಲೇಹ್ಯಮಂ ಉದಯದಲ್ಲಿ ಸೇವಿಸೆ ಕೆಮ್ಮು . . . ಗ್ರಹಣಿ, ಪೀನಸ, ಅರೋಚಕ, ವಾತಪಿತ್ತಶ್ಲೇಷ್ಮಗಳು ಸಹ ಗುಣಮಕ್ಕುಂ (ಸಕವೈ. ೨೧೬). ೨. ಮೂಳೆಗಳು ಮೆದುವಾಗುವ, ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಕ್ಕಳರೋಗ ; ಮುರುಟು ದೋಷ. [ಸಂ.]

ಗ್ರಹಪತಿ (ನಾ). ಗ್ರಹಗಳ ಒಡೆಯ; ಸೂರ್ಯ. [ಗ್ರಹ + ಪತಿ$_2$]

ಗ್ರಹಪಥ (ನಾ). ಗ್ರಹಗಳು ಸೂರ್ಯನ ಸುತ್ತಲೂ ಸುತ್ತುವ ಮಾರ್ಗ, - ಪಥ : ಭೂಮಿಯನ್ನೂ ಗ್ರಹಪಥಗಳ ಕೇಂದ್ರಗಳು ಅನುಸರಿಸುವ ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನೂ . . . ತೋರಿಸಿದೆ (ಭೌತವಿ. ೨೮). [ಗ್ರಹ + ಪಥ]

ಗ್ರಹಪೀಡೆ (ನಾ). ಗ್ರಹಗತಿಯ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ಅಥವಾ ಭೂತ, ಪಿಶಾಚಿ ಮೊದಲಾದ ದುಷ್ಟಶಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಮನುಷ್ಯನಿಗಾಗುವ ತೊಂದರೆ,-ಬಾಧೆ. [ಗ್ರಹ + ಪೀಡೆ]

ಗ್ರಹಬಲ (ನಾ). ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರಾದಿ ನವಗ್ರಹಗಳ ಶುಭಪ್ರದಾನ ಶಕ್ತಿ: ಗ್ರಹಬಲವಿಲ್ಲದ ಜನ್ಮಿಗನಂತೆ ಪೆರ್ಚಿಲ್ಲದೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೪–೩೦ ವ); ಸಕಲಗ್ರಹಬಲ ನೀನೆ ಸರಸಿಜಾಕ್ಷ (ಪುರಂದ. ೨–೨೬ ಪಲ್ಲವಿ).

[ಗ್ರಹ + ಬಲ]

ಗ್ರಹಬಾಧೆ (ನಾ). = ಗ್ರಹಪೀಡೆ. [ಗ್ರಹ + ಬಾಧೆ]

ಗ್ರಹಭೀತ (ಗು). ಪಿಶಾಚಿಯಂ ಬಾಧೆಯಿಂದ ಹೆದರಿದ; ದೆವ್ವದ ಪೀಡೆಗೆ ಒಳಗಾದ: ಪಲ್ದಿಂಗುಮಕ್ಷಿಗಳ್ ಬಹುವರ್ಣಂ ಬೆರಸಿಕುರ್ಮಪ್ಪೊಡಂ ತಾಂ ತುರಗಂ ಗ್ರಹಭೀತನಕ್ಕುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೬–೧೬). [ಗ್ರಹ + ಭೀತ]

ಗ್ರಹಮೈತ್ರ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] (ವಧೂವರರ) ಜಾತಕಗಳಲ್ಲಿ ರಾಶಿಗಳ ಅಧಿಪತಿಗಳ ಸ್ನೇಹ,–ಹೊಂದಾಣಿಕೆ: ಗ್ರಹಚಾರವಲ್ಲವದು, ಗ್ರಹಮೈತ್ರ. ಅದಕ್ಕೇ ನಾವಿಬ್ಬರೂ ಒಂದು (ಶಾಂತಲಾ. ೧೯೮). [ಗ್ರಹ + ಮೈತ್ರ]

ಗ್ರಹಯೋಗ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] (ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಇಷ್ಟಾನಿಷ್ಟಗಳನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ) ಸೂರ್ಯಾದಿ ಗ್ರಹಗಳ ಸೇರುವಿಕೆ: ಈ ವಧೂವರರಿಗೆ ಗ್ರಹಯೋಗ ಚೆನ್ನಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಗ್ರಹ + ಯೋಗ]

ಗ್ರಹಶಂಕೆ (ನಾ). ಭೂತ, ಪಿಶಾಚಿಗಳಿಂದುಂಟಾಗುವುದೆಂದು ನಂಬಲಾಗಿರುವ ಅಸ್ವಸ್ಥತೆ,–ಬಾಧೆ: ಗ್ರಹಶಂಕೆಗೆ ನುಗ್ಗೇಸೊಪ್ಪಿನ ರಸದಲ್ಲಿ ತೇದು ಇಕ್ಕುವುದು (ವಿಷವಿ. ೧೫೬). [ಗ್ರಹ + ಶಂಕೆ]

ಗ್ರಹಶಾಂತಿ (ನಾ). ಗ್ರಹಗಳು ದುಷ್ಟಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಬೀರದಂತೆ ಅವುಗಳನ್ನು ಶಾಂತಗೊಳಿಸುವುದು ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಜಪ, ಹೋಮ ಮುಂತಾದುವು: ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯಸ್ಮೃತಿ–ಇದರಲ್ಲಿ ಆಚಾರ, ವ್ಯವಹಾರ . . . ಗ್ರಹಶಾಂತಿ, ರಾಜಧರ್ಮವೆಂಬ ೧೩ ಪ್ರಕರಣಗಳಿವೆ (ಭಾರದ. ೬೨). [ಗ್ರಹ + ಶಾಂತಿ]

ಗ್ರಹಸ್ವರ (ನಾ). = ಗ್ರಹ ೧೨: ರಾಗಕ್ಕೆ ಮೂರು ವಿಧ ಪ್ರಧಾನಸ್ವರಗಳುಂಟು. ಕ್ರಮವಾಗಿ ಅವು–(1) ಗ್ರಹಸ್ವರ, (2) ಅಂಶಸ್ವರ, (3) ನ್ಯಾಸಸ್ವರ. ರಾಗ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಸ್ವರವೇ ಗ್ರಹಸ್ವರ (ಸಂಗೀಚಂ. ೨೨).

[ಗ್ರಹ + ಸ್ವರ]

ಗ್ರಹಿಕೆ (ನಾ). ತಿಳಿವಳಿಕೆ; ಅಭಿಪ್ರಾಯ: ಹಣವಿದ್ದರೆ ಎಲ್ಲ ಸಿಕ್ಕುತ್ತವೆ ಎಂಬದು ತಪ್ಪು ಗ್ರಹಿಕೆ (ನಿಷ್ಕಾಮ. ೧೩೯); ತಾತ್ಪೂರ್ತಿಕವಾಗಿ ನಾವು ಕವಿಚರಿತೆಯ ಗ್ರಹಿಕೆಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದ್ದೇವೆ (ಕಸಾಚ. ೪೭).

ಗ್ರಹಿಕೆಯಾಗು = ತಿಳಿ; ಮನವರಿಕೆಯಾಗು: ನ್ಯಾಯದರ್ಶಿಗಳಿಗೆ ಮೊಕದ್ದಮೆಯ ಸ್ವರೂಪ ಸರಿಯಾಗಿ ಗ್ರಹಿಕೆಯಾಗಲಿಲ್ಲ (ಪುನರು. ೨೦೪).

[ಸಂ. ಗ್ರಹಿಕಾ]

ಗ್ರಹಿತ (ಗು). ೧. ಹಿಡಿದ; ಆವರಿಸಿದ; ಗ್ರಸ್ತ: ಸೊಲ್ಲಲಭಿಮಾನಂ ಗ್ರ[ಪಾಠಾಂ. ಗೃ]ಹಿತಮನನಲ್ಲದಾ ತತ್ವವನಱಿಯಲದು ದುರ್ಲಭವದಂತಾಗಿ (ಬಸವು. ೩೯–೧೩). (ನಾ). ೨. ಗ್ರಹಿಸುವವನು; ಗ್ರಹಣಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು: ಈ ಗುಣಗ್ರಾಹಕ ಗ್ರಹಿತನ ಉಭಯಭಾವ ಎನ್ನಯ್ಯ ಪ್ರಿಯ ಇಮ್ಮಡಿ ನಿಃಕಳಂಕ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಯಾನಿರ್ವಾಹಸ್ಥಲ (ಮದೇವ. ೨೭೬–೨೬). [< ಸಂ. ಗೃಹೀತ]

ಗ್ರಹಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಕೈಯಿಂದ) ಹಿಡಿ; ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು. ೨. ಸ್ವೀಕರಿಸು; ಅಂಗೀಕರಿಸು: ಎನ್ನ ಕರಣೇಂದ್ರಿಯಂಗಳು ನಿಮ್ಮ ಪ್ರಸಾದವನೆ ಗ್ರಹಿಸುತಿರ್ಪವಯ್ಯ (ಅಖಂಡೇ. ೧೮೨–೬೭); ಈ ಛಂದಸ್ಸು ಬಲು ಹಿಂದಿನಿಂದ ಬೆಳೆಯುತ್ತಲೇ ಇದೆ; ಹೊಸಹೊಸ ಸಂಬಂಧಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುತ್ತಲೇ ಇದೆ (ಸಮಾಲೋ. ೧೬೯). ೩. ಅರಿ; ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳು: ಪಗೆಯೊಳಾದೊಡಂ ಗುಣಗಣಮಿರೆ ತಾಂ ಗ್ರಹಿಸಿ ಪೊಗಳದಿರ್ಪನೆ ಸುಜನಂ (ಶಬಶಂ. ೨–೧೧೩); ಇಂತಹ ಅಲ್ಪವಿಷಯ ಗ್ರಹಿಸೋದಕ್ಕೆ ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ನಿಮ್ಮ ಗುರುಗಳದ್ದು ತಪ್ಪು (ಚಂಗಾಳ್ಕ. ೦೪೦). [ಗ್ರಹಣ + – ಇಸು₃]

ಗ್ರಾಂ (ನಾ). ಮೆಟ್ರಿಕ್‌ಪದ್ಧತಿಯಲ್ಲಿ ತೂಕದ ಒಂದು ಏಕಮಾನ: ತೂಕಕ್ಕೆ ಬ್ರಿಟಿಷರು ಪೌಂಡ್ (Pound) ಎಂಬ ಏಕಮಾನವನ್ನೂ ವೈಜ್ಞಾನಿಕರು ಗ್ರಾಮ್ (Gramme) ಎಂಬ ಏಕಮಾನವನ್ನೂ ಬಳಸುತ್ತಾರೆ (ಭಾಶವಿ. ೭೦). 'ಕಿಲೊಗ್ರಾಂ' ಪರಾ. [← ಇಂ. Gramme]

ಗ್ರಾಂಥಿಕ (ಗು). ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ,–ಬಳಸುವ: ಭಾಷೆಗಳನ್ನು ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ, ಗ್ರಾಂಥಿಕ ಎಂದು ವಿಭಾಗಿಸಬಹುದು (ಕೃಖಡಿ.೨೯೩). [ಸಂ.]

ಗ್ರಾಂಥಿಕಭಾಷೆ (ನಾ). ಗ್ರಂಥರಚನೆಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಭಾಷೆ; ಗ್ರಾಮ್ಯದಿಂದ ಬೇರೆಯಾದ ಭಾಷೆ: ಗ್ರಾಂಥಿಕಭಾಷೆ ವ್ಯಾಕರಣ ಸಿದ್ಧವಾಗಿ ಶುದ್ಧವಾಗಿ ಏಕರೂಪವಾಗಿರುವುದು (ಸಂಶೋಧ. ೭೯).

[ಗ್ರಾಂಥಿಕ + ಭಾಷೆ]

ಗ್ರಾಣ (ನಾ). = ಗ್ರಹಣ ೩: ಚೈತ್ರದ ಪುಣ್ಣಮಿ ಸೋಮವಾರ ಸೋಮಗ್ರಾಣದಂದು . . . ದೇವರಿಗೆ ಬಿಟ್ಟ ದತ್ತಿ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೨೮೦–೨೦; 1186). 'ಗರಣ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಗ್ರಹಣ]

ಗ್ರಾಮ (ನಾ). ೧. ಹಳ್ಳಿ; ಸಣ್ಣಊರು: ಭದ್ರಬಾಹುಭಟ್ಟಾರರ್ . . . ಗ್ರಾಮ ನಗರ ಖೇಡ ಖರ್ವಡ ಮಡಂಬ ಪಟ್ಟಣ ದ್ರೋಣಾಮುಖಂಗಳಂ ವಿಹಾರಿಸುತ್ತಿರ್ಪನ್ನೆಗಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೫–೩); ಯಿ ಗ್ರಾಮವೂ ಯಿವರಿಗೆ ಜಹಗೀರಾಯಿತು (ಹೈದರ. ೨೯). ೨. ಗುಂಪು; ಸಮೂಹ: "ಇಂದ್ರಿಯ ಭೂತ ಶಬ್ದ ವಿಷಯ ಕರಣಂಗಳಂ ಕೂಡಿ ಪೇಟಲು ಗ್ರಾಮಮೆಂದೆಂಬುದು" (ಮಂಗರಾ. ೧೪೧–೧೩). ೩. [ಸಂಗೀತ] ಸಪ್ತಸ್ವರಗಳ ಗುಂಪು; ಷಡ್ಜ, ಮಧ್ಯಮ ಮತ್ತು ಗಾಂಧಾರವೆಂಬ ಮೂರು ಗುಂಪು: ಆ ಸಪ್ತನಾದಕಿಪ್ಪತ್ತೆರಡು ಶ್ರುತಿಯೆನಿಕುಮಾ ಶ್ರುತಿಯೊಳಿಪ್ಪತ್ತೆರಡು ಗಮಕಮಕ್ಕವಕೆ ದೇಶೀಯಮೇಳಮಕ್ಕವಕೆ ಮೂಱುಗ್ರಾಮವವಕೆ ಹದಿನೆಂಟು ಜಾತಿ (ಮಂಗರಾ. ೨೩–೫); ಗ್ರಾಮ ಮೂಱಱ ಸಂಚರಣೆಗಳ ಸೀಮೆಯಲಿ . . . ರಾಮಣೀಯಕ ರಚನೆಗಳಲಿ ಸನಾಮನೆನಿಸುವವನೆ ಗಾಯಕನು (ಕುವ್ಯಾಸ. ಓರಿಇ. ೧–೯೬); ಗ್ರಾಮ ಜಾತಿ ಅಂಗವೆಂಬ ಮೂಱಱಿಂ ನೂಱೈವತ್ತೇಳು ರಾಗಂಗಳುದಿಸುವವು (ವಿವೇಕ. ೨೩೪): ಗ್ರಾಮ ಎಂದರೆ . . . ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ ಮೂರ್ಛನೆಗಳ ಗುಂಪು ಎಂದರ್ಥ. ಈ ಗ್ರಾಮಗಳು ಮೂರು–ಕ್ರಮವಾಗಿ ಅವು ಷಡ್ಜಗ್ರಾಮ, ಮಧ್ಯಮಗ್ರಾಮ ಮತ್ತು ಗಾಂಧಾರಗ್ರಾಮಗಳು (ಸಂಗೀಚಂ. ೧೯). ೪. ರೇತಸ್ಸು. ೫. ಸಮುದ್ರ. ೬. ಕಿರಣ. ೭. ಶಬ್ದ; ಧ್ವನಿ. ೮. ವಂದಿ; ಹೊಗಳುಭಟ್ಟ. ೯. ಸಂಭೋಗ: (+). ೧೦. ಸುಖಪಡುವುದು; ಭೋಗ: "ಮಾಗಧ ಭೂತ ಶಬ್ದ ಕಿರಣಾಂಬುಧಿ ರೇತ ಜನಾಂತ ಸಂಕುಲಂ ರಾಗವಿಭೇದ ಭೋಗಮಿವು ಗ್ರಾಮಮೆನಿಕ್ಕು" (ನಾನಾರ. ೩೮).

ಗ್ರಾಮನಾಮೋತ್ತಮ = ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾದವನು: ಕಾರ್ಯ್ಯ ಬೃಹಸ್ಪತಿಗಳೇಕೈಕಪಣ್ಡಿತಗ್ರಾಮನಾಮೋತ್ತಮವೈಷ್ಣವಗೀತಿ ಮನೋಹರರ್ . . . ಶ್ರೀಮಲ್ಲೊಕ್ಕಿಗುಣ್ಡಿಯೂರೊಡೆಯ ಪ್ರಮುಖ ಮಹಾಜನಂ (ಕಇ. II, ೦೦–೯; 1080). [ಸಂ.]

ಗ್ರಾಮಕಾರ್ಯ (ನಾ). ೧. ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವ್ಯವಹಾರ; ಹಳ್ಳಿಯ ಸಾಮಾಜಿಕ ಕಾರ್ಯ,–ಸೇವೆ: ಶ್ರೀಮನುಮಹಾಅಗ್ರಹಾರಂ ಹೂವಿನಹಡಂಗಿಲೆಯೂರೊಡೆಯ ಪ್ರಮುಖವಶೇಷ ಮಹಾಜನಂ ನೂಱಿಪ್ಪದಿಂಬರುಂ . . . ಸೋಮವಾರದಂದು ಗ್ರಾಮಕಾರ್ಯ್ಯನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಶ್ರೀಸ್ವಯಂಭುಕೋಟಿ ಶಂಕರದೇವರ ಸನ್ನಿಧಾನಕ್ಕೆ ಬಂದಲ್ಲಿ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೨೫೪–೫೯; 1144). ೨. ವ್ಯಭಿಚಾರ; ಹಾದರ: ಆ ವ್ರಿತ್ತಿವಂತರೊಳಗೆ × ನ್ಯದೇಯ್ಯೋಪಾಸ್ತೆ ಅನಾಚಾರ ದುರಾನುಸಂಧಾನ ಗ್ರಾಮಕಾರ್ಯ್ಯವನಾರು ಮಾಡಿದಡಂ ಆ ಮಹಾಜನಂಗಳು ವ್ರಿತ್ತಿಚ್ಛೇದವ ಮಾಡುವರು (ಎಕ. XV, ಹೊಳೆನ. ೧೦೨–೭೪; 1282). [ಗ್ರಾಮ+ಕಾರ್ಯ]

ಗ್ರಾಮಕೂಟ (ನಾ). ಗ್ರಾಮದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ ; ಗೌಡ : ದೇವಿಲನೆಂಬ ಗ್ರಾಮಕೂಟಂಗವಾತನ ಕುಟುಂಬಿನಿ ವಸುಮತಿಗಂ ಧನಶ್ರೀಯೆಂಬ ಮಗಳಾಗಿ ಪುಟ್ಟಿ (ಆದಿಪು. ೩-೩೮ ವ). 'ಗಾವುಂಡ' ಪರಾ.
[ಗ್ರಾಮ + ಕೂಟ₃]

ಗ್ರಾಮಕೂಟಕ (ನಾ). = ಗ್ರಾಮಕೂಟ : ರಾಷ್ಟ್ರಪತಿ ವಿಷಯಪತಿ ಗ್ರಾಮಕೂಟಕಾಯುಕ್ತಕ ನಿಯುಕ್ತಾಧಿಕಾರಿಕ ಮಹತ್ತರಾದಿ ಸಮ್ಮತದಿಂ (ಎಇ. XII, ೨೩೩-೨೦೨ ; 1077). [ಸಂ.]

ಗ್ರಾಮಕೈಗಾರಿಕೆ (ನಾ). ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಕೈಗೊಳ್ಳುವ ಕೈಗಾರಿಕೆ,-ಕಸಬು; ಗುಡಿಕೈಗಾರಿಕೆ: ಗ್ರಾಮಕೈಗಾರಿಕೆಗಳೇ ಮೊದಲಾದ ಉಪಯುಕ್ತಕಾರ್ಯಗಳಿಗಾಗಿ . . . ಗ್ರಾಮಸ್ಥರೇ ಮುಂದೆ ನಿಂತು ಪ್ರಯತ್ನಪಟ್ಟರೆ ಕೆಲಸಗಳು ಸಫಲವಾಗುವುವು (ವ್ಯವಹು. ೭೪). [ಗ್ರಾಮ + ಕೈಗಾರಿಕೆ]

ಗ್ರಾಮಚಾರ (ನಾ). ಗ್ರಾಮದ ಸೇವಕ ; ತೋಟಿ, ತಳವಾರ ಮೊದಲಾದ ಸೇವಕರು : ಗ್ರಾಮಚಾರರನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗತಕ್ಕದ್ದು ಸರಿಯೆ . . . ಬೆಂಗಳೂರು, ಹೊಸೂರು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಮಚಾರರ ಸಹಾಯ ಅಷ್ಟು ಹೇರಳವಾಗಿ ದೊರೆಯುವುದಿಲ್ಲ (ಅದೂಟ. ೫).
[ಗ್ರಾಮ + ಚಾರ]

ಗ್ರಾಮಣಿ (ನಾ). ೧. ಹಳ್ಳಿಯ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ; ಜಹಗೀರುಗ್ರಾಮದ ಅಥವಾ ಜೋಡಿಗ್ರಾಮದ ಯಜಮಾನ ; ಗುರಿಕಾರ : "ಗಾವಿಲನೆಂದು ಗ್ರಾಮ[ಪಾಠಾಂ. ಮಿ]ಣಿ" (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೫೬); ಯಿದಕ್ಕೆಯರಸು ಪ್ರಧಾನರು ಯಧಿಕಾರಿ ಗ್ರಾಮಣಿಗಳು ಆರೊಬ್ಬರುಂ ಯಿಲ್ಲೆಂದರಾದಡೆ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೩೯೬-೧೮; 1262) ; ಗ್ರಾಮಣಿಗೆ ಪಾಷಂಡಗಾತ್ಮ ವಿರಾಮಕಾರಿಗೆ . . . ನಾಮಧಾರಿಗೆ ಪಾರ್ಥ ಕೇಳ್ ಪರಲೋಕವಿಲ್ಲೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೪-೨೬). ೨. ಪ್ರಮುಖ; ಶ್ರೇಷ್ಠ; ಉತ್ತಮ: "ಅಗ್ರ್ಯಂ, ಪ್ರಧಾನಂ . . . ಗ್ರಾಮಣೀಃ, ಅಗ್ರಣೀಃ- ಈ ೧೩ ಮುಖ್ಯಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೫-೫) ; ಬುಧಜನ ಪ್ರೀಣನಾಗ್ರೇಸರ ಗ್ರಾಮಣಿಯಾದಂ (ಅಜಿಪು. ೧೨-೧೫); ಕಪಿಕೇತುಕುಲ ಗ್ರಾಮಣಿ ಸುಗ್ರೀವಂ ವಿದ್ಯಾಮಯಮಂ ಸಪ್ತಗುಪ್ತಿಯಂ ನಿರ್ಮಿಸಿದಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೪-೩೫). ೩. ಕ್ಷೌರಿಕ ; ನಾಯಿಂದ ; ಕೆಲಸಿಗ. [ಸಂ. ಗ್ರಾಮಣೀ]

ಗ್ರಾಮಣೀಮಣಿ (ನಾ). ಗ್ರಾಮಾಧಿಕಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠ : ಆ ಮಹಾ ಬಹುಳಗ್ರಹಾರದ ಗ್ರಾಮಣೀಮಣಿ ವಿತರಣದ ಕಣಿ . . . ಮಾದಿರಾಜನೆನಲ್ಕೆ ಸನ್ನಾಮಿ (ಬಸಪು. ೨-೪೬).
[ಸಂ. (ಗ್ರಾಮಣೀ + ಮಣಿ)]

ಗ್ರಾಮತಕ್ಕ (ನಾ). ಗ್ರಾಮದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ : ದೂರನ್ನು ಗ್ರಾಮತಕ್ಕನ ಮುಂದೆ ಒಯ್ದಾಗ, ಆತನೂ ಚಿಕ್ಕಪ್ಪನಿಗೇ ಅನುಕೂಲನಾದ (ಹುಲಿಹಾ. ೩).
[ಗ್ರಾಮ + ತಕ್ಕ₁]

ಗ್ರಾಮತಕ್ಕಾಮೆ (ನಾ). ಗ್ರಾಮದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನ ಪದವಿ: ಹಾಲೇರಿವಂಶದ ಅರಸರ ಆಡಳಿತ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ ಮುನ್ನ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ನಾಡತಕ್ಕಾಮೆ ಮತ್ತು ಗ್ರಾಮತಕ್ಕಾಮೆಗಳನ್ನು ಊರ್ಜಿತಕ್ಕೆ ತಂದರು (ಹುಲಿಹಾ. ೮೪). [ಗ್ರಾಮ + ತಕ್ಕಾಮೆ]

ಗ್ರಾಮತಕ್ಷ (ನಾ). ಊರೊಟ್ಟಿನ ಬಡಗಿ ; ಹಳ್ಳಿಯ ಬಡಗಿ : "ಗ್ರಾಮತಕ್ಷಃ, ಗ್ರಾಮಾಧೀನಃ-ಗ್ರಾಮ-ಊರಿಗೆ, ಅಧೀನಃ-ಅಧೀನನಾಗಿ ಗೇಯುವ ಬಡಿಗೆಯವನ ಪೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೬೭). [ಗ್ರಾಮ + ತಕ್ಷ]

ಗ್ರಾಮತೆ (ನಾ). ಗ್ರಾಮಗಳ ಸಮೂಹ. [ಸಂ. ಗ್ರಾಮತಾ]

ಗ್ರಾಮತೆರಿಗೆ (ನಾ). ೧. ಗ್ರಾಮದ ತೆರಿಗೆ. ೨. ಸ್ವಂತದ ಹಳ್ಳಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಹಳ್ಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ನೆಲಸಿದ ರೈತರ ಮೇಲೆ ಹೇರಲಾಗುವ ಜುಲ್ಮಾನೆ,-ದಂಡ : (ಮೈಗೆಜಿ. IV, ೭೬೯).
[ಗ್ರಾಮ + ತೆರಿಗೆ (<ತೆಱಿಗೆ)]

ಗ್ರಾಮದಾನ (ನಾ). ಗ್ರಾಮವನ್ನೇ ದಾನಮಾಡುವುದು : ವಿನೋಬಾ ಅವರು ಭೂದಾನ ಮತ್ತು ಗ್ರಾಮದಾನ ಚಳವಳಿಯನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿದರು (ರೂಢಿ). 'ಭೂದಾನ' ಪರಾ. [ಗ್ರಾಮ + ದಾನ]

ಗ್ರಾಮದೆರೆ (ನಾ). ಗ್ರಾಮದವರು ಕೊಡುವ ತೆರಿಗೆ ; ಒಟ್ಟು ಗ್ರಾಮದ ತೆರಿಗೆ: ಕುಪಿಹಾಳ ತಿರುವೆಂಗಳನಾಥನ ಸ್ಥಾನಮಾನ್ಯಕೆ ಗ್ರಾಮದೆರೆಗಾಗಿ ತೆರುವ ತೆರಿಗೇನೂ ಯಿಾ ದೇವರಿಗೆ ನಂದಾದೀಪ್ತಿಗೆ ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟು (ಎಕ. VI, ಕಡೂರು. ೬-೪ ; 1169?) ; ಬಿಳಿಚೋಡುಸೀಮೆಯ ಕೆಲಸಿಗಳಿಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಗ್ರಾಮದೆರೆ (ಎಕ.XI, ಚಿತ್ರದು.೮೦-೧೮ ; 1606).
[ಗ್ರಾಮ + ತೆರೆ₃ (<ತೆಱೆ₃)]

ಗ್ರಾಮದೇವತೆ (ನಾ). ಹಳ್ಳಿಯ ಅಧಿದೇವತೆ : ಬೋಧಾಯನ ಗೃಹ್ಯಸೂತ್ರವು . . . ವಿಗ್ರಹಗಳ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾವಿಧಾನವನ್ನೂ ವಿಧಿಸುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಗ್ರಾಮದೇವತೆಗಳೂ ಉಕ್ತವಾಗಿದ್ದಾರೆ (ಭಾರದ. ೫೦೦).
[ಗ್ರಾಮ + ದೇವತೆ]

ಗ್ರಾಮದ್ರೋಹಿ (ನಾ). ತನ್ನ ಊರಿಗೆ ದ್ರೋಹವನ್ನು ಬಗೆಯುವವನು : ಇದಂ ಮಿಾಱಿದವನು ಗ್ರಾಮದ್ರೋಹಿ ಮೂವತ್ತಿಚ್ಛಾಸಿರಕ್ಕೆ ಹೊಱಗು (ಸೌಇಇ. IX-i, ೩೪೪-೫೯ ; 1228). [ಗ್ರಾಮ + ದ್ರೋಹಿ]

ಗ್ರಾಮಪಂಚಾಯತಿ (ನಾ). ಗ್ರಾಮದ ಆಡಳಿತನಿರ್ವಹಣೆಗೆ ಏರ್ಪಟ್ಟ ಚುನಾಯಿತ ಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳ ಸಂಸ್ಥೆ,-ಸಂಘ : ಗ್ರಾಮಪಂಚಾಯತಿಗೆ ದುಡ್ಡು ಕೊಟ್ಟು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಆಗಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಗೌಡರು ಸ್ವತಃ ದುಡ್ಡುಹಾಕಿ ಅಕ್ಕಿ ತಂದರು (ಪ್ರಜಸ. ೭) ; ರಾಜ್ಯವು ಗ್ರಾಮಪಂಚಾಯತಿಗಳ ಸಂಘಟನವನ್ನು ನಡೆಯಿಸಲು ಕ್ರಮ ಜರುಗಿಸತಕ್ಕುದು (ಭಾಧಾನ. ೨೩). [ಗ್ರಾಮ + ಪಂಚಾಯತಿ]

ಗ್ರಾಮಪ್ರತಿಷ್ಠೆ (ನಾ). ಊರನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವುದು ; ಗ್ರಾಮಪ್ರವೇಶೋತ್ಸವ: ಅಗ್ರಹಾರಾದಿ ಗ್ರಾಮಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯಲ್ಲಿಯೂ, ಉಪನಯನಾದಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ . . . ತಾಂಬೂಲಗಳನ್ನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರುಗಳಿಗೆ ದಾನಮಾಡಬೇಕು (ಸಕಪ್ರ. ೫೪).
[ಗ್ರಾಮ + ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ]

ಗ್ರಾಮಬ್ರಯ (ನಾ). ಹಳ್ಳಿಗಾಗಿ ಮಾಡತಕ್ಕ ವೆಚ್ಚ ; ಗ್ರಾಮದ ಖರ್ಚು : ಯಿಾ ಚತುಸ್ಸೀಮಾಭ್ಯಂತರ ಕವಿಳಾಸಪುರದಲ್ಲಿ ಸುಂಕ ಸಾದ ತಳಸಾರಿಗೆ ಬಟ್ಟೆಯ ಬಾಧೆ ಗ್ರಾಮಬ್ರಯ ನಿಧಿ ನಿಕ್ಷೇಪ ಅಂಕೆ ಟಂಕ ಅಣೆ ಗೋಸನೆ . . . ಪಾರಣೆಯ ಜಂಗಮಾರಾಧನೆಗೆ ಕೊತ್ತಸಿಗೆ ಈ ಧರ್ಮಕೆ ಇದು ವಿವರ (ಎಇ. XXI, ೨-೭೨ ; 1260). [ಗ್ರಾಮ + ಬ್ರಯ]

ಗ್ರಾಮಭೃತಕ (ನಾ). ಹಳ್ಳಿಯ ಕೂಲಿಕಾರ,-ಚಾಕರ : ಭೂಮಿಯನ್ನು ಅದರ ಸ್ವಾಮಿಯು ಸರಿಯಾಗಿ ಆರಂಬ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ರಾಷ್ಟ್ರವು ಅದನ್ನು ಅವನಿಂದ ಕಿತ್ತು ತಾನೇ ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡು ಇತರರಿಗೆ ಕೊಡಬಹುದು. ಅಥವಾ ಗ್ರಾಮಭೃತಕ(ಕೂಲಿ ಕೆಲಸಗಾರ)ರಿಗಾಗಲಿ . . . ಆರಂಬಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟು ಅವರಿಂದ ಅಧಿಕಲಾಭವನ್ನು ಪಡೆಯಬಹುದು (ಭಾರದ. ೩೬೨).
[ಗ್ರಾಮ + ಭೃತಕ]

ಗ್ರಾಮಭೋಜಕ (ನಾ). ಗ್ರಾಮಾಧಿಕಾರಿ ; ಗೌಡ ; ಗ್ರಾಮದ ನ್ಯಾಯಾಧಿಕಾರಿ : ಆ ಗ್ರಾಮಭೋಜಕನು ಧರ್ಮದಿಂದ ಸಮವಾಗಿ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು (ಬುದ್ಧಪ. ೫೦).
[ಗ್ರಾಮ + ಭೋಜಕ]

ಗ್ರಾಮಮರ್ಯಾದೆ (ನಾ). ಗ್ರಾಮದ ಕಟ್ಟಳೆ,-ನಿಯಮ : ಆವ ಸಾಲಿಗರುಂ ಬೇಡ ಸಲ್ಲೆಂದು ಮಾಡಿದ ಗ್ರಾಮಮರ್ಯ್ಯಾದೆಯನಾರ್ ×× ಱಿದಡಂ ಶ್ರೀಮತು ಪ್ರತಾಪಚಕ್ರವರ್ತ್ತಿ ××× (ಎಕ. V, ಅರಸೀ. ೧೨೮-೯೩ ; 1229). [ಗ್ರಾಮ + ಮರ್ಯಾದೆ]

ಗ್ರಾಮಮೃಗ (ನಾ). ನಾಯಿ ; ಶುನಕ : ಒ ರ್ವ ಳ್ . . . ತನ್ನಳಿಯನಂ ಗ್ರಾಮಮೃಗರೂಪದಿಂ ತನ್ನ ಮಗಳ ಕಾಲ್ಗಳೊಳ್ ಪೊರಳ್ದು ತಿಳಿವಂತೆ ಮಾಡೆ (ಚಾವುಂಪು. ೬೭-೧). 'ಗ್ರಾಮಸಿಂಹ' ಪರಾ.
[ಗ್ರಾಮ + ಮೃಗ]

ಗ್ರಾಮಯಾನ (ನಾ). ಗ್ರಾಮಂಗಳಿಗೆ ಹೋಗುವುದು; ಹಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲಿ ಧರ್ಮ ಬೋಧೆಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಪ್ರಯಾಣ: ನಗರಮನೋಹರವ್ಯಾಪಾರ ಮನಲ್ಪಮೆನೆಯುಂ ವ್ಯೋಮಯಾನಂ ತುಚ್ಛಮೆನೆಯುಂ ಗ್ರಾಮಯಾನ ಮತುಚ್ಛಮೆನೆಯುಂ ಧರ್ಮೋಪದೇಶಂಗೆಯುತ್ತುಮುತ್ತಮತೀರ್ಥೇಶ್ವರಂ ವಿಹಾರಿಸೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೨೩ ವ). [ಗ್ರಾಮ + ಯಾನ]

ಗ್ರಾಮರಾಗ (ನಾ). = ಗ್ರಾಮ ೩ : ಅತಿಶಯ ಪರಿಣತಿಯಂ ಮೆಱೆದು ಮೂಱುಂ ಗ್ರಾಮರಾಗಂಗಳೊಳಂ . . . ಮೂವತ್ತುಂ ವಿಶುದ್ಧರಾಗ ದೊಳಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೮-೨೫ ವ) ; ಪೊಳೆವುದ್ಯದ್ಗ್ರಾಮರಾಗಂಗಳ ಬಟಿಗಮ ವೇಳುಂ ಸ್ವರಂ ತಂನೊಳೊಪ್ಪಲು (ಕಇ. IV, ೧-೮ ; 1204).
[ಗ್ರಾಮ + ರಾಗ]

ಗ್ರಾಮರುಹ (ನಾ). ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಗಿಡ ; ಔಡಲ ; ಹರಳಿನ ಗಿಡ : "ಗ್ರಾಮರುಹಮೇರಂಡಮೆಂದೊಡವುಡಲ ಮದಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೧-೩೪). [ಸಂ.]

ಗ್ರಾಮವಳಿ (ನಾ). ಗ್ರಾಮದ ನಡವಳಿಕೆ, -ವ್ಯವಹಾರ : ಧಾರೆಯನೆಱೆದು ಸಮರ್ಪಿಸಿದೆವಾಗಿ ಆ ಗ್ರಾಮಗಳ ಗ್ರಾಮವಳಿರೇಖೆಗೆ ನಡವ ಪಡಿತರ (ಎಕ. XIV, ಶ್ರೀರಂಗ. ೨೫೭-೫ ; 1564). [ಗ್ರಾಮ + - ವಳಿ$_1$]

ಗ್ರಾಮವಾಸಿ (ನಾ). ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವನು ; ಗ್ರಾಮೀಣ.
[ಸಂ. ಗ್ರಾಮವಾಸಿನ್]

ಗ್ರಾಮಶಾಂತಿ (ನಾ). ಗ್ರಾಮದ ಅನಿಷ್ಟಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಶಾಂತಿಕರ್ಮ, ದೇವತಾಪೂಜೆಯೇ ಮುಂತಾದ ಆಚರಣೆ : ಗ್ರಾಮ ಶಾಂತಿಗೆ ತಳವಾರ ತಲೆ ಬೋಳಿಸಿಕೊಂಡ (ಗಾದೆ). [ಗ್ರಾಮ + ಶಾಂತಿ]

ಗ್ರಾಮಶಾರ್ದೂಲ (ನಾ). = ಗ್ರಾಮಮೃಗ: "ಕೌಳೇಯಕಂ ರಾತ್ರಿಜಾಗರಂ ಗ್ರಾಮಶಾರ್ದೂಲಂ . . . ಶುನಕಮೆಂದೆನಲು ನಾಯೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೫೫-೮) ; ಗ್ರಾಮಶಾರ್ದೂಲನಾಗೀಶಭಜಕರ ಗೃಹಗಳ ತಿ ರು ತ್ತಿ ರು ಗಿ ನೋಡುತಿರೆ ದೊರೆಯದಿರೆ ಶುನಿಯಾಗಿ ಚಿರಕಾಲ ಬಾ ಳು ತಿ ರ ಲು (ಪ್ರಾಢರಾ. ೧೯-೧೮). [ಗ್ರಾಮ + ಶಾರ್ದೂಲ]

ಗ್ರಾಮಸಾರ (ನಾ). ಹಳ್ಳಿಯ ಹೊಲಸು, -ಕೊಳೆ, -ಕಶ್ಮಲ: ಜೇಡಿಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆಗಳು, ಹೆಂಚುಗಳು, ಗ್ರಾಮಸಾರವನ್ನು ಸಾಗಿಸುವ ಕೊ ಳ ವಿ ಗ ಳು . . . ಇವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಶಿಲ್ಪನಾ. ೨೮೫). [ಗ್ರಾಮ + ಸಾರ$_2$]

ಗ್ರಾಮಸಿಂಹ (ನಾ). = ಗ್ರಾಮಮೃಗ : ಹಂದಿಯಟ್ಟುವ ಗ್ರಾಮಸಿಂಹ ಗಳಂದವಾದವು ಗಂಧಗಾಳಿಗೆ ಆನೆಗಳ ಹಿಂಡು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೬-೦೨).
[ಗ್ರಾಮ + ಸಿಂಹ]

ಗ್ರಾಮಸೂಕರ (ನಾ). ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿರುವ ಹಂದಿ ; ಊರ ಹಂದಿ : ಸಾಮಜಾರಿಗೆ ಸರಿಯೆ ಶುನಕಸ್ತೋಮವಾಶಾವಾರಣಕ್ಕಂ ಗ್ರಾಮಸೂಕರ ವಿತತಿ ಸರಿಯೇ (ಬಸವು. ೫೪-೨೨). [ಗ್ರಾಮ + ಸೂಕರ]

ಗ್ರಾಮಸ್ತ (ನಾ). ೧.=ಗ್ರಾಮಸ್ಥ. ೨. (ಉಕ) ಹಳ್ಳಿಯ ಗೌಡ, ಸೇನ ಬೋವ, ಪಟೇಲ ಮೊದಲಾದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ : ಅಲ್ಲಿಯ ಶಿಕ್ಷಕರು, ಗ್ರಾಮಸ್ತರು, ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳು ಯಾರೇ ಇರಲಿ, ಅವರನ್ನು ಕಂಡು ತನ್ನ ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುವನು (ಬಟ್ಟಹೊ. ೬೯).
[< ಸಂ. ಗ್ರಾಮಸ್ಥ]

ಗ್ರಾಮಸ್ಥ (ನಾ). ಗ್ರಾಮವಾಸಿ ; ಹಳ್ಳಿಯವನು : ಗ್ರಾಮಸ್ಥರು ಚಂದಾ ಹಾಕಿಕೊಟ್ಟರು (ಹುಟ್ಟಹ. ೧೫). [ಸಂ.]

ಗ್ರಾಮಾಂತ (ನಾ). ಹಳ್ಳಿಯ ಸೀಮೆ ; ಊರಿನ ಸುತ್ತಲಿನ ಜಮೀನು ; ಗ್ರಾಮದ ಸಮೀಪ ಪ್ರದೇಶ: "ಗ್ರಾಮಾಂತಂ, ಉಪಶಲ್ಯಂ-೨ ಗ್ರಾಮದ ಸಮೀಪ-ಪ್ರದೇಶ, ಹಳ್ಳಿಗಾಡಿನ ಪ್ರಾಂತ, ಊರುಹತ್ತಿರ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೯೩).
[ಗ್ರಾಮ + ಅಂತ$_2$]

ಗ್ರಾಮಾಂತರ (ನಾ). ಒಳನಾಡಿನ ಪ್ರದೇಶ ; ನಗರದಿಂದ ದೂರವಿರುವ ಸ್ಥಳ; ಹಳ್ಳಿಗಾಡು: ಗ್ರಾಮಾಂತರ ರೇಡಿಯೋಗೋಷ್ಠಿಗಳು ನಡೆಯುತ್ತವೆ (ರೂಢಿ). [ಗ್ರಾಮ + ಅಂತರ]

ಗ್ರಾಮಾಂತಿಕ (ನಾ). ಊರಿನ ಸಮೀಪದ ಪ್ರದೇಶ : "ಗ್ರಾಮಾಂತಿಕಂ, ಉಪಶಲ್ಯಂ . . . ಕ(ಪ)ಟಃ-ಈ ೫ ಊರಹೊ(ಱ)ರೆ " (ಹಲಾಯು. ೪೩-೧೦೪). [ಗ್ರಾಮ + ಅಂತಿಕ]

ಗ್ರಾಮಾದಾಯ (ನಾ). ಗ್ರಾಮದ ಆದಾಯ ; ಊರಿನ ಹುಟ್ಟುವಳಿ : ಗ್ರಾಮಾದಾಯ ಚ ರಾ ದಾ ಯ ಹೊರಾದಾಯ ಊಳಿಗಮಾನ್ಯ ಇವು ಮೊದಲಾದ ಸಕಲಸ್ವಾಮ್ಯವನು . . . ನಿರುಪಾಧಿಕಮಾಗಿ ಸುಖದಿಂದನು ಭವಿಸಿಕೊಂಡು ಬಹರು (ಎಕ. XIV, ನಂಜನ. ೨೯೫. ಪುಟ. ೧೫೧-೩೩ ; 1716). [ಗ್ರಾಮ + ಆದಾಯ]

ಗ್ರಾಮಾಧಿಪ (ನಾ). ಹಳ್ಳಿಯ ಒಡೆಯ, -ಯಜಮಾನ : ಕೋಟಿಕೋಟಿ ಗ್ರಾಮಾಧಿಪರೆಱಗೆ ಮುಂದೆ ನುಡಿದು ಜಗಚ್ಚೂಡಾಮಣಿಗೆ ಮಕುಟಬದ್ಧ ಮಹಾಮಂಡಳಪತಿಗಳಾದರೆಣ್ಬಾಸಿರ್ವರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೧೧೫).
[ಗ್ರಾಮ + ಅಧಿಪ]

ಗ್ರಾಮಾಧಿಪತಿ (ನಾ). = ಗ್ರಾಮಾಧಿಪ : "ಗಾಂಪ ಗ್ರಾಮಾಧಿಪತಿಗಳೊಳು ಗಾವಿಲ ಶಬ್ದ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೦೮) ; ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಗ್ರಾಮಾಧಿಪತಿಯೂ, ಪಟ್ಟಣಾಧಿಪತಿಯೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಗ್ರಾಮ-ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು ಕಣ್ಣಿಟ್ಟು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು (ಕರ್ನಾಜ. ೩). [ಗ್ರಾಮ + ಅಧಿಪತಿ]

ಗ್ರಾಮಾಫೋನು (ನಾ). ಸಂಗೀತ, ಭಾಷಣ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿ ಪುನಃ ಧ್ವನಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಯಂತ್ರಸಲಕರಣೆ : ಗ್ರಾಮಾ ಫೋನು ಸಂಗೀತವೂ ಸಿನಿಮಾ ಅಭಿನಯವೂ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೆಚ್ಚುಕಡಮೆ ಒಂದೇ ತರಗತಿಯವು (ಸಾಹಿಜೀ. ೭೫); ಹಿಂದೆ ಗ್ರಾಮಾಫೋನುಗಳು ಜನಪ್ರಿಯ ವಾಗಿದ್ದಷ್ಟು ರೇಡಿಯೋ ಬಂದ ಮೇಲೆ ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ).
[←ಇಂ. Gramophone]

ಗ್ರಾಮಿಣಿ (ನಾ). ಗ್ರಾಮದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ ; ಗ್ರಾಮಣಿ : ತಿಂಮಯ್ಯಸೆಟ್ಟಿಗೆ ಕಂದವರದ ಗ್ರಾಮಿಣಿ ಅಂಣಉಡುಪರು ಕೊಟ್ಟ ಬಿಡಾರುವಾರದ ಪತ್ರದ ಕ್ರಮವೆಂತೆಂದರೆ (ಸೌ ಇ ಇ . IX-ii, ೬೫೫-೧೪ ; 1554) ; ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯ ಮಾಡಿದವನ ಗ್ರಾಮಿಣಿಯಾದವನ ವೈದ್ಯನ ವೈಶ್ಯವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿರುವವನ . . . ಶ್ರಾದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೇಳಬಾರದು (ಶೇಷಧ. ೨೦-೧೬).
[< ಸಂ. ಗ್ರಾಮಣೀ]

ಗ್ರಾಮೀಣ (ಗು). ೧. ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ; ಹಳ್ಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ : ಮೌಢ್ಯ, ಕೆಚ್ಚು, ಗ್ರಾಮೀಣ ರಸಿಕತೆ, ಬಲ, ದೌರ್ಬಲ್ಯ-ಎಲ್ಲವೂ ಸಮಗ್ರ ವಾಗಿ ದೃಗ್ಗೋಚರವಾಗಿ ನಿಮ್ಮ ಊರು 'ನನ್ನೂರು' ಆಗಿಬಿಡುತ್ತದೆ (ನನ್ನೂರು. ೯, ಮುನ್ನುಡಿ) ; ಈ ಗ್ರಾಮೀಣ ಅಕ್ಕನ ಜೊತೆಗೆ ಸಾಯಂಕಾಲ ಒಂದೆರಡು ಗಳಿಗೆ ಎಳೆದರೆ ಎಷ್ಟೋ ಒಳಿತಾದೀತು (ನವವಿ. ೨೮). (ನಾ). ೨. ಹಳ್ಳಿಗ ; ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಇರುವವನು : "ಗ್ರಾಮೀಣಃ, ಗ್ರಾಮ್ಯಃ, ಗ್ರಾಮೇಯುಕಃ - ಈ ೩ ಊರುಗಂ" (ಹಲಾಯು. ೪೩-೧೦೩). ೩. ಅನಾಗರಿಕವಾದುದು ; ಒರಟು : ಅವರ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಮಟ್ಟವು ನಾವೆಣಿಸಿದಷ್ಟು ಗ್ರಾಮೀಣವಾಗಿದ್ದಿರಲಾರದು (ಅಪೂಪ. ೮೩). [ಸಂ.]

ಗ್ರಾಮೇಯುಕ (ನಾ). = ಗ್ರಾ ಮೀ ಣ ೨ : "ಗ್ರಾಮೀಣಃ, ಗ್ರಾಮ್ಯಃ, ಗ್ರಾಮೇಯುಕಃ - ಈ ೩ ಊರುಗಂ" (ಹಲಾಯು. ೪೩-೧೦೩). [ಸಂ.]

ಗ್ರಾಮೇಶ್ವರ (ನಾ). = ಗ್ರಾಮಾಧಿಪತಿ : ಗ್ರಾಮೇಶ್ವರನಲ್ಲಿಗೆ ವಿದ್ಯಾಮೂರ್ತ್ತಿ ಸಮ × × × ಚಿನ್ನಾಮಣಿ ತೇಜೋಮಯನಮಳಿನ ಕೀರ್ತಿಮಹಾಮಹಿಮನ × × × ಲ ವರ್ಮ್ಮರ್ಯ್ಯಂ(ಸೌಇಇ. XI-ii, ೨೦೪-೦೪; ?). [ಗ್ರಾಮ + ಈಶ್ವರ]

ಗ್ರಾಮೋದ್ಯೋಗ (ನಾ). ಹಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಬಹುದಾದ ಉದ್ಯಮ,–ಕೈಗಾರಿಕೆ: ಈ ಎಲೀ ಹೆಚ್ಚೊ ಗ್ರಾಮೋದ್ಯೋಗದ ಮ್ಯಾಲ ಪ್ರಬಂಧ ಓದಲಿಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿದೇನು ? (ದೀಪಹ. II, ೪). [ಗ್ರಾಮ + ಉದ್ಯೋಗ]

ಗ್ರಾಮ್ಯ (ಗು). ೧. ಹಳ್ಳಿಯ; ಹಳ್ಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ. (ನಾ). ೨. ವಿದ್ಯೆ ಇಲ್ಲದವನು ; ಗಾವಿಲ ; ಮೂಢ; ದಡ್ಡ : "ಕಾಲುರಿಚಂ ತಾನೆ ಕೂಡೆ ಬೆಳ್ಳಕ್ಕರಿಗಂ ಪಾಟಿಯಿಡೆ ಗ್ರಾಮ್ಯನಾಮಂ" (ಕವಿಕಂ. ೧೫೬): ಬೆರಲೆರಲ್ . . . ಲಾಂತಮಿವಂ ಗ್ರಾಮ್ಯರಜೆಯಿದುಚ್ಚರಿಸುವರ್ ಕುಳಾಂತಭ್ರುಮೆಯಿಂ (ಶಮದ. ೨೮). ೩. ಸಂಭೋಗ. 'ಗ್ರಾಮ್ಯಧರ್ಮ' ಪರಾ. ೪. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಪದದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ವ್ಯಾಕರಣ ವಿರುದ್ಧವಾದುದು ; ಅಸಾಧುವಾದುದು : ಮಂಜಿಸುಂದು ಸೂಟಿಸುಂದೆನೆ . . . ಪದಾಂತರದಿಂದಂ ನೆಜಿದು ನಿಲೆ ದುಷ್ಪ್ರತೀತಿಯನಜಿಪುವ ಪೆಜಿಪೆಜವು ಮಿನ್ನವೇ ಗ್ರಾಮ್ಯಂಗಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೪೭) ; ವ್ಯಾಕರಣಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವಾದದ್ದು ಗ್ರಾಮ್ಯವು (ಹೊಸುಗ. ೩೪). ೫. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಅಸಭ್ಯವಾದ ಶಬ್ದ : ಅಸದರ್ಥಂ ವಿಪರೀತಕಲ್ಪನೆಯುಭಯ್ಯಂ ದುಷ್ಕರಂ ಗ್ರಾಮ್ಯ ನೀರಸಮಪ್ರೌಢತೆ . . . ಎಂಬಿವಿನಿತುಂ ದೋಷಂಗಳಷ್ಟಾದಶಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೦-೪೬ ಅಡಿಟಿ) ; ದೋಷವುಳ್ಳ ಪದಗಳನ್ನು–೧. ಶ್ರುತಿಕಟು . . . ೧೦. ಗ್ರಾಮ್ಯ, ೧೧. ಕ್ಲಿಷ್ಟ . . . ಎಂದು ವಿಭಾಗಿಸಬಹುದು (ಕೈಪಿಡಿ. ೨೨೭). [ಸಂ.]

ಗ್ರಾಮ್ಯಕ (ನಾ). ತಳವಾರ: "ತಳವಾರನಕ್ಕು ಗ್ರಾಮ್ಯಕನೆನಲ್" (ಕಶರ. ೩೨). [ಸಂ.]

ಗ್ರಾಮ್ಯತೆ (ನಾ). ೧. ಹಳ್ಳಿಗತನ; ನಾಗರಿಕತೆ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ; ಸುಸಂಸ್ಕೃತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ: ಗ್ರಾಮದ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳೆಲ್ಲರೂ, ತಮ್ಮ ಗ್ರಾಮ್ಯತೆಯನ್ನು ತೊಡೆದು ಹಾಕಲು ತಮ್ಮ ಯೋಗ್ಯತೆಗೆ ಮಿಾರಿ ಧನವ್ಯಯ ಮಾಡಲು ಹಿಂದೆಗೆಯುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಇಪ್ಪಕ. ೩೬೬). ೨. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಅರ್ಥದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: "ಗ್ರಾಮ್ಯತೆ–ಸಭ್ಯರ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸಂಕೋಚವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು" (ಕೈಪಿಡಿ. ೨೨೮); ವ್ಯಾವಹಾರಿಕಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಮ್ಯತೆ-ಶಬ್ದಸಂಸ್ಕಾರರಾಹಿತ್ಯವೇ ಹೆಚ್ಚು (ಸಂಶೋಧ. ೭೯). [ಸಂ. ಗ್ರಾಮ್ಯತಾ]

ಗ್ರಾಮ್ಯಧರ್ಮ (ನಾ). ರತಿ; ಕೂಟ; ಸಂಭೋಗ: ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷ ಸಂಯೋಗವೆಂಬುದು ಕಾಪಥವಲಾ . . . ಹ್ರೀಪದವು ಕ್ಷಣಸುಖವಿಕಾರವು ಗೋಪ್ಯವೇಕಾಂತೈಕನಿಷ್ಠವು ಭಾವು ಮಾಯಾಭ್ರಾಂತಿಯೆಂತುಟೊ ಗ್ರಾಮ್ಯಧರ್ಮದಲಿ (ಅಮೃತ. ೨-೮೬). [ಗ್ರಾಮ್ಯ + ಧರ್ಮ]

ಗ್ರಾಮ್ಯಪಶು (ನಾ). ಪಳಗಿಸಿದ ಪ್ರಾಣಿ : ಸಾಕುಪ್ರಾಣಿ. [ಗ್ರಾಮ್ಯ + ಪಶು]

ಗ್ರಾಮ್ಯಭಾವ (ನಾ). ಅನಾಗರಿಕ ಭಾವನೆ ; ಅಸಂಸ್ಕೃತ ಮನೋಭಾವ ; ಸಂಕುಚಿತದೃಷ್ಟಿ: ಭೂಮಿ ಹೇಗೆ ನನ್ನ ಜಮೀನು ನಿನ್ನ ಜಮೀನು ಮತ್ತು ಅವನ ಜಮೀನು ಅಲ್ಲವೋ . . . ಹಾಗೇ ಸಾಹಿತ್ಯವು ನನ್ನ ರಚನೆ ನಿನ್ನ ರಚನೆ ಮತ್ತು ಅವನ ರಚನೆ ಅಲ್ಲ ; ನಾವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಹೀಗೆ ಗ್ರಾಮ್ಯಭಾವದಲ್ಲಿ ನೋಡುತ್ತಿರುತ್ತೇವೆ (ನಿಬಂಧ. II, ೨೮೦). [ಗ್ರಾಮ್ಯ + ಭಾವ]

ಗ್ರಾಮ್ಯಭಾಷೆ (ನಾ). ಸುಸಂಸ್ಕೃತವಲ್ಲದ ಭಾಷೆ ; (ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ) ಗ್ರಾಮಗಳ ಜನ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಭಾಷೆ ಹಳ್ಳಿಗರು ಗ್ರಾಮ್ಯಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಮಾತನಾಡುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ). [ಗ್ರಾಮ್ಯ + ಭಾಷೆ]

ಗ್ರಾಮ್ಯವಿಷಯ (ನಾ). ರತಿ ; ಸಂಭೋಗ ; ಇಂದ್ರಿಯ ಸುಖ : ರಾಜರಿಗೆ ಬೇಟೆ ಕುಡಿತ ಜೂಜು ಗ್ರಾಮ್ಯವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಾಸಕ್ತಿ ಇವು ನಾಲ್ಕೂ ವ್ಯಸನಗಳೆಂದು ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ವಚಭಾ. ೧೦೦). [ಗ್ರಾಮ್ಯ + ವಿಷಯ]

ಗ್ರಾಮ್ಯಶಬ್ದ (ನಾ). ಸುಸಂಸ್ಕೃತವಲ್ಲದ ಶಬ್ದ ; ಅನಾಗರಿಕವಾದ ಮಾತು : ಶ್ರುತಿವಿರಸ ಪದಕ್ಲೇಷಸ್ಥಿತಿಕಷ್ಟಂ ಗ್ರಾಮ್ಯಶಬ್ದ ಸಂದರ್ಭ ಸಮನ್ವಿತಮುಂ . . . ನೀರಸಮೆನಿಪ್ಪುದಕ್ಕುಂ ದೋಷಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೪೩). [ಗ್ರಾಮ್ಯ + ಶಬ್ದ]

ಗ್ರಾಮ್ಯಾಳಾಪ (ನಾ). = ಗ್ರಾಮ್ಯೋಕ್ತಿ : ಗೋಪಾಳಬಾಳಲಲನಾಚಾಪಳ ವಾಚಾಲಕಿತವ ಬಾಹ್ಲೀಕಾದಿ ವ್ಯಾಪಾರಂಗಳ್ ಗ್ರಾಮ್ಯಾಳಾಪಂಗಳ್ ಮಾರ್ಗಯುಗಳ ಪರಿಹಾರ್ಯಂಗಳ್ (ಕವಿರಾ. ೨-೮೦). [ಗ್ರಾಮ್ಯ + ಆಳಾಪ (= ಆಲಾಪ)]

ಗ್ರಾಮ್ಯೆ (ನಾ). ೧. ಹಳ್ಳಿಯ ಹೆಂಗಸು ; ಅನಾಗರಿಕ ಸ್ತ್ರೀ : ರತಿಪತಿಯ ರಾಜಧಾನಿಯ ಚತುರೆಯರೊಳ್ ಸುಖಿಪ ಬರ್ದನೀ ಗ್ರಾಮ್ಯೆಯನೇಂ ಕ್ಷಿತಿಪಾಲ ನೆನೆಗುಮೋ (ಬಟ್ಟಿಅ. ೧೧-೦೪). ೨. [ಕಾವ್ಯಮೀ]ಲಲಿತವಾದ ಮಧುರಶಬ್ದಗಳು ಬಿಡಿಬಿಡಿಯಾಗಿ ಬಂದಿರುವ ಕಾವ್ಯದ ವೃತ್ತಿ,–ಶೈಲಿ,–ರೀತಿ : ಆ ವಿಶೇಷ ವರ್ಣರಚನಾವಿವಿಕ್ತಗತಿಮುಕ್ತ ಭೂರಿ ಸಂಯೋಗಂ ಸೌಷ್ಠವಗುಣಸಮನ್ವಿತಂ ಲಲಿತವೃತ್ತಿಯಿಂ ಲಲಿತೆಯೆಂಬ ವೃತ್ತಿಯುದಕ್ಕುಂ . . . ಗ್ರಾಮ್ಯೆಯೆಂಬುದುಮಿದುವೆ(ಕಾವ್ಯಾವ. ೫೭೫ ಪ). [ಸಂ. ಗ್ರಾಮ್ಯಾ]

ಗ್ರಾಮ್ಯೋಕ್ತಿ(ನಾ). ಸುಸಂಸ್ಕೃತವಲ್ಲದ ನುಡಿ; ಅನಾಗರಿಕವಾದ ಮಾತು : ಎಂದಿಂತೀ ಗ್ರಾಮ್ಯೋಕ್ತಿಯೊಳೊಂದಾಗಿಸದದನೆ ಪೇಟ್ಟುದಿಂತೀ ಸ್ಥಿತಿಯೊಳ್ (ಕವಿರಾ. ೨-೮೨). [ಗ್ರಾಮ್ಯ + ಉಕ್ತಿ]

ಗ್ರಾವ (ನಾ). ೧. ಕಲ್ಲು; ಶಿಲೆ : "ಶಿಲಾ . . . ಗ್ರಾ(ವನ್)ವಾ, ಪ್ರಸ್ತರಃ, ದೃಷತ್–ಈ ೭ ಕಲ್ಲ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೨೮-೦೪) ; ಭೀಮನನಡಸಿ ಪಿಡಿದು ನೂರ್ವರುಂ ಗಂಟಲಂ ಮೆಟ್ಟಿ ಪಾವುಗಳಂ ಕೊಳಿಸಿ ಮಹಾಗ್ರಾವ ಮನುಱದಡಸಿ ಕಟ್ಟಿ ಕೊರಲೊಳ್ ಗಂಗಾದೇವಿಯ ಮಡುವಿನೊಳಟ್ಟಿದರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೩೨). ೨. ಬೆಟ್ಟ ; ಗುಡ್ಡ : "ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿಯುಂ ಗ್ರಾವಾಯೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೩೪-೨೦). 'ಗ್ರಾವಾತ್ಮಜೆ' ಪರಾ. ೩. ಕಲ್ಲಿನಂತೆ ಗಟ್ಟಿಯಾದುದು,–ಕಠಿನವಾದುದು. ೪.ದೃಢತೆ;"ಧೈರ್ಯ, ಧೀರಪಟ್ಟತನ" (ನಾಚರಾ. ೬). ೫. ಮೋಡ. [ಸಂ. ಗ್ರಾವನ್]

ಗ್ರಾವಜಾನಾಥ (ನಾ). ಪಾರ್ವತಿಯ ಪತಿ ; ಶಿವ : ಗ್ರಾವಜ[ಾ] ನಾಥನಾಶಾವಸನ ಕ್ಷೀಣಭಾವಭಾವಜದಾವ (ಭೈರವೇ. ೫-೧). [ಸಂ. (ಗ್ರಾವಜಾ + ನಾಥ)]

ಗ್ರಾವಣ್ಯ (ನಾ). ಸೂಜಿಗಲ್ಲು ; ಲೋಹಚುಂಬಕ ; ಅಯಸ್ಕಾಂತ : ಗ್ರಾವಣ್ಯ ಮನೋಹರಂ ಪತಿ ನಿವಾಸಂ ಕಾಂತೆಯುಂ ಕಾಂತಶಬ್ದಂ(ನಾನಾರ. ೯೨). [?]

ಗ್ರಾವಲು (ನಾ). ದಪ್ಪ ಮರಳು ಮತ್ತು ಜಲ್ಲಿಕಲ್ಲುಗಳ ಮಿಶ್ರಣ ; ಗರಸು : ಇದರ ಹಳಕುಗಳು ಮಾತ್ರ ಮಳೆಯಿಂದ ದೂರಕ್ಕೆ ಹೊಡೆದು ಕೊಂಡು ಹೋಗಿ, ನದಿಯ ಮರಳಿನಲ್ಲಿಯೂ ಗ್ರಾವಲಿನಲ್ಲಿಯೂ ದೊರೆಯುವುವು (ವಿಜ್ಞಾನ. ೮೪). [←ಇಂ. Gravel]

ಗ್ರಾವಾತ್ಮಜೆ (ನಾ). ಪಾರ್ವತಿ; ಗೌರಿ: ಧೀವರರೂಪವಿಳಾಸಂ ಗ್ರಾವಾತ್ಮಜೆಯಾಣ್ಮನೀಗೆ ನಿರ್ಮಳಮತಿಯಂ (ಹಮ್ಮೀರ. ೮-೧). [ಗ್ರಾವ + ಆತ್ಮಜೆ]

ಗ್ರಾಸ (ನಾ). ೧. ನುಂಗುವುದು. ೨. ತುತ್ತು ; ಕವಳ : ಮೇಲೆವಾಯ್ದು ದೂಷಣನಂ ವೀರಾಗ್ರೇಸರನಸಿಯಿಂದಗ್ರಗ್ರಾಸಂ ಮಾಡಿದಂ ಜವಂಗಾಹವದೊಳ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೯-೧೩೦). ೩. ಆಹಾರ ; ಊಟ : ಹೊಸಗೆಱೆಯ

ಮಹಾದೇವರ್ಗ್ಗೆ ನಿವೇದ್ಯಕ್ಕಂ ಪೂಜಿಸುವವ(ರ)ರ್ಗ್ಗೆ ಗ್ರಾಸಕ್ಕಂ ಬಿಟ್ಟ ಗಟ್ಟಿದ್ದೆ ಮತ್ತರೊನ್ದು (ಸೌ ಇ ಇ. IX-i, ೧೦೦-೦೫ ; 1052); ವೇಷವ ತೋಱಿ ಗ್ರಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಆಸೆಮಾಡಿ ಲೋಗರ ಮನೆಯ ಕಾಯ್ದು ಗ್ರಾಸವ ಪಡೆದು ಉದರವ ಹೊರೆವ ವೇಷವು ವೇಶಿಯಿಂದಲು ಕರಕಷ್ಟ (ದೇದಾವ. ೬೬-೧೩೭); ಆ ದಿನದ ಗ್ರಾಸಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ದಾರಿ ಇದ್ದಿರಲಿಲ್ಲ (ಜಿದಾಉ. ೧೨೫). ೪. ಗ್ರಹಣದಲ್ಲಿ ಗ್ರಸ್ತವಾದ ಸೂರ್ಯನ ಅಥವಾ ಚಂದ್ರನ ಬಿಂಬದ ಭಾಗ. [ಸಂ.]

ಗ್ರಾಸಗೊಳ್, ಗ್ರಾಸಗೊಳು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕಬಳಿಸು; ನುಂಗು: ಮೊಗಚಂದ್ರಮನ ರಾಹು ಗ್ರಾಸಗೊಂಡಂತೆ ಕಳೆಗುಂದಿ (ನವಮೋ. ೨೫-೦೯). ೨. ಆಹಾರವನ್ನು ಪಡೆ; ತಿನಿಸು ಹೊಂದು: ಧೇನುಚಯ ಗ್ರಾಸಗೊಂಡತಿ ಪುಷ್ಟಿಯಿಂ ಕರೆಗೆ (ನವಮೋ. ೩೩-೫೦). **ಗ್ರಾಸಗೊಳು**: ೧. ಪಾತಾಳಕುಹರದಂತೆ ಶವ ಬಾಯಿಗಳಂ ತೆರೆದು ಪಕ್ಷಘಾತದಿಂ ಸಮುದ್ರಮಂ ಗ್ರಾಸಗೊಳುತ ತನ್ನಂ ಗ್ರಾಸಿಸಲು ಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿ ಬಾಯಂ ತೆರೆದು ಬರುವ ಮಹಾಸರ್ಪಮಂ ಪಕ್ಷದಿಂ ಖಂಡಿಸಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೨೮೪-೭).

[ಗ್ರಾಸ + ಕೊಳ್$_1$]

ಗ್ರಾಸಗೊಳು 'ಗ್ರಾಸಗೊಳ್' ನೋ.

ಗ್ರಾಸವಾಸಿ (ನಾ). ಅನ್ನ ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು; ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಉದಾತ್ತಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದವನು: ಕಾಲಕ್ಕಂಜಿ ಕರ್ಮಕ್ಕಂಜಿ ವಿಧಿವಿಧಾಂತ ನಿನಗಂಜಿ ಹಿರಿಯರೆನಿಸಿಕೊಂಬ ಗ್ರಾಸವಾಸಿಗಳು ಕೇಳಿರಯ್ಯ (ವೋಳಿಪಾ. ೧೦೩-೪೦೦). [ಸಂ. ಗ್ರಾಸವಾಸಿನ್]

ಗ್ರಾಸಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ನುಂಗು; ಕಬಳಿಸು: ತನ್ನಂ ಗ್ರಾಸಿಸಲು ಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿ ಬಾಯಂ ತೆರೆದು ಬರುವ ಮಹಾಸರ್ಪಮಂ ಪಕ್ಷದಿಂ ಖಂಡಿಸಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೨೮೪-೧೦). ೨. (ಅಲಂ) ಆವರಿಸು; ಮುತ್ತು: ಚಿಂತೆ ಅವಳನ್ನು ಮತ್ತೆ ಗ್ರಾಸಿಸಲಿತ್ತು (ಜೀನಬಾ. ೨೩೭). [ಗ್ರಾಸ + -ಇಸು$_3$]

ಗ್ರಾಹ (ನಾ). ೧. ಹಿಡಿಯುವುದು. ೨. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು; ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. ೩. ಮೊಸಳೆ: "ನಕ್ರಮೆನೆ ಕುಂಭೀರಮೆನೆ ಮೊಸಳೆ ಗ್ರಾಹಮಾ ನಕ್ರ ಅವಹಾರಮೆನೆ ನೆಗಳಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೦-೭); ಅತ್ಯುಗ್ರಗ್ರಾಹನಿವಹಸಂಕ್ಷೋಭಿತದೊಳ್ ಮತ್ತೀ ರತ್ನಾಕರದೊಳ್ ಪುತ್ರಿಕೆಯೆನೆ ಬಿಟ್ಟಳ್ (ಕವಿರಾ. ೨-೩೪); ಋಷಿಯ ಶಾಪದೊಳುಗ್ರಗ್ರಾಹಸ್ವರೂಪದೊಳಿರ್ದಚ್ಚರಸೆಯರುಮಂ ವಿಶಾಪೆಯರ್ ಮಾಡಿ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೨೦ ವ). ೪. ನೀರಾನೆ ಮೊದಲಾದ ದೊಡ್ಡ ಜಲಚರ. ೫. ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು: ಉಗ್ರ ವೃಕಾಸ್ಯ ಗ್ರಾಹ ಕುಂಭಿನಕ್ರವೆಂಬೈದು ಮಂತ್ರಿನರಕಂಗಳಿಂದೊಡಗೂಡಿ (ವಿವೇಕ. ೧೮೦). [ಸಂ.]

ಗ್ರಾಹಕ (ಗು). ೧. ಹಿಡಿಯುವ. ೨. ಸ್ವೀಕರಿಸುವ; ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ. ೩. ಒಳಗೊಂಡ; ಆವರಿಸಿದ. (ನಾ). ೪. ಗ್ರಹಿಸಬಲ್ಲವನು; ಕೈಕೊಳ್ಳಬಲ್ಲವನು. ೫. ಹಿಡಿಯುವವನು; ಬಂಧಿಸುವವನು: "ಪ್ರಗ್ರಹಃ, ಗ್ರಾಹಕಃ, ವಂದೀ–ಈ ೩ ಬಂದಿ" (ಹಲಾಯು. ೦೨೫-೭೪). ೬. ತಿಳಿಯುವವನು; ಗಮನಿಸುವವನು: ಈ ಸಂವೇದನದಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಹ್ಯವೆಂಬ ಘಟಾದಿವಸ್ತುವೂ ಗ್ರಾಹಕನೆಂಬ ಜೀವಾತ್ಮವಸ್ತುವೂ ಗ್ರಹಣವೆಂಬ ಸಂವೇದನವೂ–ಈ ಮೂರೂ ತೋರುವುವು (ಹಿಂದಸಾ. ೧೬೭). ೭. ದೂರವಾಣಿ, ರೇಡಿಯೋಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಾರ ಮಾಡಿದ ನಿಸ್ತಂತುತರಂಗಗಳನ್ನು ಧ್ವನಿಯಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸುವ ಸಲಕರಣೆ: ಅವನು ತಯಾರಿಸಿದ ಸಾಧನದ ಪ್ರೇಷಕ ಮತ್ತು ಗ್ರಾಹಕ ಇವೆರಡೂ ಆಧುನಿಕ ಟೆಲಿಫೋನಿನ ಗ್ರಾಹಕದೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದುವು (ವಿಜ್ಞಾವಿ. ೩೩). ೮. (ಯಂತ್ರ ಅಥವಾ ಯಂತ್ರಸಲಕರಣೆಗಳಲ್ಲಿ) ಯಾವುದನ್ನಾದರೂ ಒಳಗೊಳ್ಳುವ ಕೋಶ ಅಥವಾ ಸಂಪುಟದಂಥ ಭಾಗ: ಈ ಬುದ್ಬುಲಿಯನ್ನು ವಾತಾಕರ್ಷಕಯಂತ್ರದ ಗ್ರಾಹಕದೊಳಗೆ . . . ಇಟ್ಟು, ಆ ಪಾತ್ರೆಯೊಳಗಿನ ಹವೆಯನ್ನು ತೆಗೆಯುತ್ತೇನೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೭೫). ೯. ಕೊಂಡುಕೊಳ್ಳುವವನು; ಗಿರಾಕಿ: ಭೂಪತಿಯು ತನ್ನ ಪತ್ರಿಕೆಯ ಗ್ರಾಹಕರ ಚಂದಾ ಧನಪ್ರಾಪ್ತಿಯ ತಾಲಿಕೆಯ ಸಂಗಡ . . . ಲೆಕ್ಕಪತ್ರವನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿ ಹೋಲಿಸಿ ನೋಡುತ್ತ ಕುಳಿತುಬಿಟ್ಟನು (ಇಪ್ಪಕ. ೨೬೪); ವೃತ್ತಪತ್ರಿಕೆಗಳ ಗ್ರಾಹಕರ ಸಂಖ್ಯೆ ಬೆಳೆಯುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಗ್ರಾಹಕತ್ವ (ನಾ). ಗ್ರಹಿಸುವ ಶಕ್ತಿ; ಹಿಡಿಯುವ ಶಕ್ತಿ; ಆಕರ್ಷಿಸುವ ಗುಣ: ಕಬ್ಬಿಣದ ಗ್ರಾಹಕತ್ವವು ಅಷ್ಟು ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವುದಕ್ಕೂ . . . ಇತರ ವಸ್ತುಗಳ ಗ್ರಾಹಕತ್ವವು ಋಣಾತ್ಮಕವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದಕ್ಕೂ ಕಾರಣವನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದಿದ್ದಾರೆ (ಭೌತವಿ. ೩೦೯). [ಸಂ.]

ಗ್ರಾಹಕಶಕ್ತಿ (ನಾ). = ಗ್ರಾಹಕತ್ವ. [ಗ್ರಾಹಕ + ಶಕ್ತಿ]

ಗ್ರಾಹಮರ (ನಾ). ಬೇಲದ ಮರ; ಕಪಿತ್ಥ: (೬).

[ಗ್ರಾಹ? + ಮರ$_1$]

ಗ್ರಾಹಿ$_1$ (ಗು). ೧. ಹಿಡಿಯುವ. ೨. ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ; ಅಂಗೀಕರಿಸುವ. 'ಏಕಗ್ರಾಹಿ' ಪರಾ. ೩. ಒಳಗೊಂಡಿರುವ. (ನಾ). ೪. ಬೇಲದ ಮರ; ಬೆಳವಲ; ಕಪಿತ್ಥ. ೫. = ಗ್ರಾಹಕ ೭: ಫೋನಿನ ಗ್ರಾಹಿ (Receiver) ಯನ್ನು ಕೈಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಮಾತಾಡ ಹೊರಟಾಗ ಮಾತ್ರ ಥಿಯರಿ ಮರೆತುಹೋಗುತ್ತದೆ (ಅಲೆಮ. ೧೦೦). ೬. ಕಲಕಿದ ದ್ರವ; ಕಲ್ಕ: ಇವಂ ಮೊಸರಿನೊಳರೆದು ಗ್ರಾಹಿ ಮಾಡಿ ಕಟ್ಟುಮೊಸರಿನೊಳನುಪಾನವ ಮಾಡಿ ಕೊಡೆ ಆಮಾತಿಸಾರಂ ಕೆಡುಗುಂ (ಸಕವೈ. ೩೦೫).

[ಸಂ. ಗ್ರಾಹಿನ್]

ಗ್ರಾಹಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಹೆಣ್ಣುದೆವ್ವ; ಸ್ತ್ರೀಪಿಶಾಚಿ. ೨. ಮೈಮರೆಯುವಿಕೆ; ಮೂರ್ಛೆ. [ಸಂ.]

ಗ್ರಾಹ್ಯ (ಗು). ೧. ಹಿಡಿಯಬಹುದಾದ. ೨. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ; ಸ್ವೀಕರಿಸತಕ್ಕ: ಪತ್ರವನ್ನು ಹತ್ತುಸಲ ಬರೆದು ಹತ್ತುಸಲ ಹರಿದುಹಾಕಿ ಕೊನೆಗೊಂದು ಅದರ ಗ್ರಾಹ್ಯರೂಪವು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು (ಸಮಜೀ. ೯೧೩). ೩. ಗ್ರಹಿಸಬಹುದಾದ; ತಿಳಿಯಬಹುದಾದ: ವಿರಹವೆಮಗಿಲ್ಲ ಸುರತಗ್ರಾಹ್ಯ ಮೋಹನದ ಪಂಚಬಾಣಪ್ರಯೋಗಂಗಳೇಕೀಗ (ಜೈಮಿಭಾ. ೭-೩೪). ೪. ಒಪ್ಪತಕ್ಕ; ಮೆಚ್ಚತಕ್ಕ: ಕಾವ್ಯವೆಂಬುದು ಸಹೃದಯ ಗ್ರಾಹ್ಯ ವಿಷಯ (ಕಾವ್ಯಕು. ೧೩೪).

ಗ್ರಾಹ್ಯವಾಗು=ತಿಳಿ; ಗೊತ್ತಾಗು: ಅವಳಿಗೆ ಆಗಿನ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಗ್ರಾಹ್ಯವಾಗದೆ, ತನ್ನ ಸ್ವಭಾವದಂತೆ ವರ್ತಿಸಲನುವಾದಳು (ಪುನರು. ೦೯೩). [ಸಂ.]

ಗ್ರಾಹ್ಯಾರ್ಥ (ನಾ). (ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ) ಗ್ರಹಿಸಬಹುದಾದ ವಿಷಯ: ಅರ್ಥಗಳು ಗ್ರಾಹ್ಯಾರ್ಥಗಳೆಂದೂ ಅಧ್ಯವಸೇಯಾರ್ಥಗಳೆಂದೂ ಎರಡು ವಿಧ. ಗ್ರಾಹ್ಯರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವೇ ಇಂದ್ರಿಯಸಂಯೋಗಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾದದು (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೨೨೦). [ಗ್ರಾಹ್ಯ + ಅರ್ಥ]

ಗ್ರೀಕ್ (ನಾ). ಗ್ರೀಸ್‌ದೇಶದ ಭಾಷೆ: ಥೆಸ್‌ಪಿಸ್ಸನ್ನು ಗ್ರೀಕ್ ರುದ್ರನಾಟಕದ ಜನಕನೆನ್ನಬಹುದು (ಅಂತಿಗೊ. XXI, ಮುನ್ನುಡಿ).

[←ಇಂ. Greek]

ಗ್ರೀಕ (ನಾ). ಗ್ರೀಸ್‌ದೇಶದವನು: ಜ್ಞಾನೈಕದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ವಿಜ್ಞಾನವನ್ನು ಬೆಳೆಸಿದವರಲ್ಲಿ ಗ್ರೀಕರು ಮೊದಲಿಗರು (ಸುಕ್ರಾರ. ೭ ಪೀಠಿಕೆ); ಗ್ರೀಕ್ ರುದ್ರನಾಟಕ ಕೊನೆಗೆ ಎಲ್ಲಾ ಗ್ರೀಕರ ಒಡವೆಯೂ ಹೆಮ್ಮೆಯೂ ಆಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿತು (ಅಂತಿಗೊ. XVII, ಮುನ್ನುಡಿ). [ಗ್ರೀಕ್ + -ಅ$_6$]

ಗ್ರೀವ (ನಾ). = ಗ್ರೀವೆ: ಉದಗ್ರಗ್ರೀವಮುದ್ಯಜ್ಜಘನಮುರುಲಲಾಟಂ . . . ಸುನಾಸಾಪುಟಮಮರ್ದ ತುರಂಗಂಗಳಂ ಕಾಣ್ಕೆಗೈದಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೨-೧೦೦). [ಸಂ. ಗ್ರೀವಾ]

ಗ್ರೀವಾರೇಚಕ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭಂಗಿ; ಕೊರಳನ್ನು ವರ್ತುಲಾಕಾರವಾಗಿ ಚಲಿಸುವಿಕೆ : ಒಂದು ಅಂಗದ ವರ್ತುಲಾಕಾರ ಚಲನೆಗೆ 'ರೇಚಕ'ವೆಂದು ಹೆಸರು. ಇದರಲ್ಲಿ ೪ ವಿಧಗಳಿವೆ. (೧) ಪಾದರೇಚಕ . . . (೪) ಗ್ರೀವಾರೇಚಕ (ಅಭಾನ್ನ. ೩೩). [ಸಂ. (ಗ್ರೀವಾ + ರೇಚಕ)]

ಗ್ರೀವಾರೇಚಿತ (ನಾ). = ಗ್ರೀವಾರೇಚಕ : ಕೊರಲಂ ಪಲದೆಸೆಗುಂ ಬಿತ್ತರದಿಂದಂ ತಿರುಗಿಸಲ್ಕೆ ಗ್ರೀವಾರೇಚಿತಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೪-೨೨).
[ಸಂ. (ಗ್ರೀವಾ + ರೇಚಿತ)]

ಗ್ರೀವೆ (ನಾ), ಕೊರಳು ; ಕಂಠ ; ಕುತ್ತಿಗೆ : ಗ್ರೀವೆ ಮೊಗಮಂಸಮಳಿಕಂ ಭ್ರೂ ವಕ್ಷಂ ತೋಳ್ ತೊಳಂಕು ತೊಡೆಯೆಂಬೆಡೆಯೊಳ್ ತೀವಿದುವು ಭೀಮನಿಸೆ ವಿಶಿಖಾವಲಿ ಮಾಜಾಂತರಾತಿಸೇನೆಯ ಮೆಯ್ಯೊಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೧೬೯); ಗ್ರೀವಾ, ಭಿಕ್ಷಾ–ಎಂಬೆರಡು ಶಬ್ದಂಗಳ್ಗೆ ಗ್ರೀವ, ಗ್ರೀವೆ; ಭಿಕ್ಷ, ಭಿಕ್ಷೆ–ಎಂದು ನಿಜಿಸುವುದು (ಶಮದ. ೭೨ ಪ್ರಯೋ). [ಸಂ. ಗ್ರೀವಾ]

ಗ್ರೀಷ್ಮ (ನಾ). ೧. ಆರು ಋತುಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯದು ; ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಆಷಾಢಮಾಸಗಳ ಕಾಲ ; ಬೇಸಗೆ ; ಸೆಕೆಗಾಲ : "ಶುಕ್ರ ಶುಚಿ ಗ್ರೀಷ್ಮ [ಪಾಠಾಂ. ಘ್ರಿಸ್ಮ]ಮದು" (ಮಂಗರಾ. ೩೦-೧೧); ನೋಡಿದೆಮೆ ಸೀಗುಂ . . . ಮಾ ತಾ ಡಿ ದ ಬಾಯ್ ಪೊತ್ತುಗುಮೆನೆ ನಾಡೆಯಗುರ್ವಿಸಿದುದನುಗ ತೋಷ್ಮಂ ಗ್ರೀಷ್ಮಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೮-೭೪); ಮಾನಿನಿಯ ಪೀನತರ ಕುಚ ಮಿನ ಧ್ವಜ ಕುಂಭಿ ಕುಂಭಮದು ವಿರಹಗ್ರೀಷ್ಮಾನಲನಿಂ ಬಿ ರಿ ದಂ ತೆ ಪೊ ಲೇ ನೊಪ್ಪಿತೋ ಬಿರಿಯೆ ತಾಳ್ದ ಕುಂಕುಮಪಂಕಂ (ರಾಜಶೇ. ೭-೭೯). ೨. ಉಷ್ಣ; ಸೆಕೆ; ತಾಪ. [ಸಂ.]

ಗ್ರೀಷ್ಮಋತು (ನಾ). = ಗ್ರೀಷ್ಮ ೧ : ಶರತ್ಕಾಲದ ಮಳೆಗಿಂತ ಗ್ರೀಷ್ಮಋತುವಿನ ಬಿಸಿಲ ತಾಪವೇ ವಾಸಿ (ರೂಢಿ). [ಗ್ರೀಷ್ಮ + ಋತು]

ಗ್ರೀಷ್ಮಕಾಲ (ನಾ). = ಗ್ರೀಷ್ಮ ೧. [ಗ್ರೀಷ್ಮ + ಕಾಲ]

ಗ್ರೀಷ್ಮಾವಾಸ (ನಾ). ಬೇಸಗೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಮನೆ: ದಾರುನಿರ್ಮಿತ ಗ್ರೀ ಷ್ಮಾ ವಾ ಸ ಗ ಳ (Chalets) ವರೆಗೂ ಇವೆ ಇಲ್ಲಿ ಮನೆಗಳು (ಭೂವಿವ. ೧೬೬). [ಗ್ರೀಷ್ಮ + ಆವಾಸ]

ಗ್ರೈವೇಯ (ನಾ). ೧. ಕೊರಳಿನ ಪಟ್ಟಿ. ೨. ಕಂಠಾಭರಣ ; ಹಾರ : "ನೇವಳಂ ಪದಕ ಸರಪಳಿ ಪಟ್ಟಿಕಾದಿಗಳ್ ಗ್ರೈವೇಯಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೦-೨೫); ಲಸದ್ಗ್ರೈವೇಯ ಹಾ ರಾ ನ್ವಿ ತ ಂ (ವಿಷ್ಣುಪು. ೫-೨೦೮) : ಇಂದ್ರಜಂ ಕಂಡನಾ ವಿಪಿನ ಪುಷ್ಪಲತೆ ಗ್ರೈವೇಯಮಾಗಿರ್ದ ಸುಗ್ರೀವನಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೦೧-೨೬೪). [ಸಂ.]

ಗ್ರೈವೇಯಕ (ನಾ). ೧. = ಗ್ರೈವೇಯ ೨ : "ಕೊರಳಲ್ಲಿಕ್ಕುವ ತುಡುಗೆಯೆಲ್ಲಂ ಗ್ರೈವೇಯಕಮೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೯೨-೪೦೪); ಬಿಸಸೂತ್ರ ತ್ರಿತಯಂ ಯವಾಂಕುರಕೃತಗ್ರೈವೇಯಕಂ ಸರ್ವಧಾನ್ಯ ಸಮುತ್ತಂಭಿತ ಪೂರ್ಣಕುಂಭಮೆಸೆದತ್ತು (ಪಂಲಾಮಾ. ೫-೧೨೪); ಹೇಮಮಯಗ್ರೈವೇಯಕ ಭಾರಮನೊಲ್ಲದೆ ತಳೆದಳರಸಿ ಮುತ್ತಿನ ಸರಮಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೪-೨೦). ೨. ಆನೆಯ ಕೊರಳಿಗೆ ತೊಡಿಸುವ ಸರಪಣಿ. ೩. [ಜೈನ] ಹದಿನಾರು ಸ್ವರ್ಗಗಳ ಮೇಲೆ ಇರುವ ಒಂಬತ್ತು ಕಲ್ಪಾತೀತವಾದ ಸ್ವರ್ಗಗಳು : ಆ ಪದಿನಾಱು ಕಲ್ಪಂಗಳ ಮೇಲೆ ನವಗ್ರೈವೇಯಕಂಗಳಿರ್ದುವು (ಆಜಿಪು. ೧೧-೨೯ ವ). 'ನವಗ್ರೈವೇಯಕ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಗ್ರೈಷ್ಮ (ಗು). ಬೇಸಗೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ; ಗ್ರೀಷ್ಮಕಾಲದ. 'ಗ್ರೈಷ್ಮಾತಪ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಗ್ರೈಷ್ಮಾತಪ (ನಾ). ಬೇಸಗೆಯ ಬಿಸಿಲು ; ಗ್ರೀಷ್ಮಋತುವಿನ ಬಿಸಿಲು: ಅತಿಲವಣ ಸ್ನಿಗ್ಧ ರೂಕ್ಷವಿರುದ್ಧಾಹಾರ ಗ್ರೈಷ್ಮಾತಪ ಪಿತ್ತಜ್ವರಾನಶನಾದಿಗಳಿಂ ಪೆರ್ಚಿ ಶರೀರೇಂದ್ರಿಯಂಗಳಂ ಕ್ಷೀಣಂ ಮಾಳ್ಪಿ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೩೩೩).
[ಗ್ರೈಷ್ಮ + ಆತಪ]

ಗ್ಲಪನ (ನಾ). ೧. ಬಾಡುವಿಕೆ; ಕುಂದುವಿಕೆ: ಅನಿತೊಂದುರ್ಕಿನೊಳು ಕಿರ್ ಕೌರವಖಳರ್ ಪಾಂಚಾಳರಾಜಾತ್ಮಜಾನನಪದ್ಮಗ್ಲಪನೈಕ ಕಾರಣಪರರ್ ತಾವಾಗೆಯುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೯). ೨. ಬಳಲುವಿಕೆ; ಕೃಶವಾಗುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ಗ್ಲಪಿತ (ಗು). ೧. ಕುಂದಿದ ; ಬಾಡಿದ. ೨. ಆಯಾಸಗೊಂಡ ; ಬಳಲಿದ : ತಪನಕರಂ ತನುಗಳನುರ್ಚಿಪೋಗೆ ಸಾರ್ದತ್ತು ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿಯ ಪೊಣರುಂ ಗ್ಲಪಿತಮನಮಾಗಳುದ್ದಂಡಪುಂಡರೀಕೋಜ್ಜ್ವಳಾತಪತ್ರದ ನೆಟಲಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೫೦). [ಸಂ.]

ಗ್ಲಸ್ತ (ಗು). ತಿಂದ ; ನುಂಗಿದ. [ಸಂ.]

ಗ್ಲಹ (ನಾ). ೧. ಜೂಜಾಡುವುದು ; ದ್ಯೂತ. ೨. ಜೂಜಿನಲ್ಲಿಡುವ ಪಣ ; ಒಡ್ಡು : "ಗ್ಲಹವೆಂಬುದು ಜೂಜಿನ ಒಡ್ಡಿ" (ಹಲಾಯು. ೧೨೫-೭೪). [ಸಂ.]

ಗ್ಲಾನ (ಗು). ೧. ದಣಿದ; ಬಳಲಿದ ; ಸೊರಗಿದ. (ನಾ). ೨. [ನಾಟ್ಯ] ರೋಗ, ಬಳಲಿಕೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ ತೋರಿಸುವ ಅಭಿನಯ : ಒಳಸರಿದಾಲಿಗಳೊಯ್ಯನೆ ಚಲಿಸುತ್ತಲಸತೆಯನೊಂದಿ ತೋಱಲ್ ಗ್ಲಾನಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩-೩೦); ಉಳಿದ ೨೦ ನೋಟಗಳು ವ್ಯಭಿಚಾರಿಭಾವಯುಕ್ತವಾದುವುಗಳು : ೧. ಶೂನ್ಯ, ೨. ಮಲಿನ . . . ೫. ಗ್ಲಾನ (ಅಭಾನ್ನ. ೪೫). [ಸಂ.]

ಗ್ಲಾನಿ (ನಾ). ೧. ಬಳಲಿಕೆ ; ಆಯಾಸ. ೨. ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ; ಜಡತ್ವ. ೩. ಬೇನೆ; ರೋಗ; ನೋವು. ೪. ಅಸಂತೋಷ; ಅತೃಪ್ತಿ: ಏನುಮನಾರೊಳಂ ನುಡಿಯದುದುಮ್ಮಳದಿಂ ವಿರಹಾಕುಲಂ ಮನೋಗ್ಲಾನಿಯನೊಂದಿ . . . ತಳೆದನಾ ಖಚರಾಗ್ರಣಿ ಮೌನಮುದ್ರೆಯಂ (ಪಂಲಾಮಾ. ೪-೯೭); ಗ್ಲಾನಿ ಚಿತ್ತದೊಳಿಲ್ಲಲೇ ಸುಮನೋನುರಾಗವೆ (ಕು ವ್ಯಾ. ಸ. ೧೪-೧೭). ೫. ಅವನತಿ ; ಅಧೋಗತಿ ; ನಾಶ : ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಗ್ಲಾನಿಯುಂಟಾದಾಗೆಲ್ಲ . . . ಈಶ್ವರನ ಅವತಾರವೆ ಆಗುತ್ತದೆಂದು ಭರತ ಖಂಡದ ಸನಾತನಶ್ರದ್ಧೆ (ಪುಕ್ಕಾರ. ೧೦೪ ಟೀಕೆ). ೬. [ಕಾವ್ಯಮಿ] ಮೂವತ್ತುಮೂರು ಸಂಚಾರಿಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಆಯಾಸ ; ದಣಿವು : ಮತಿನಿರ್ವೇದಾವಹಿತ್ಥಶ್ರಮಮದಜಡತಾ ಗ್ಲಾನಿ . . . ಮೋಹಾಮಯಮೃತಿಗಳಿವಿಂತೆಯ್ದೆ ಸಂಚಾರಿಭಾವಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೯೫); ಅತಿಕ್ಲೇಶದಿಂದ ಶಕ್ತಿಯುಡುಗುವುದು ಗ್ಲಾನಿ (ಭಾರಮಿ. ೩೪೬).
[ಸಂ.]

ಗ್ಲಾಸು (ನಾ). ನೀರು ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಕುಡಿಯಲು ಬಳಸುವ ಉದ್ದವಾದ ಗಾಜಿನ ಲೋಟ : ಗ್ಲಾಸು, ದುರ್ಬಿಣಿಯ ಕನ್ನಡಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು (ಮುಂಬಯಿ. ೭-೩೯); ಬಾಟ್ಲಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಸೆರೆಯನ್ನೆಲ್ಲ ಗ್ಲಾಸಿಗೆ ಸುರುವಿ ಒಂದೇ ಗುಟುಕಿನಲ್ಲಿ ಕುಡಿದು ಕುಳಿತ (ಬೆಂಗಬ. ೯).
[← ಇಂ. Glass]

ಗ್ಲೌ (ನಾ). ಚಂದ್ರ : ಔಕಾರಕ್ಕೆ . . . ಗ್ಲೌವೆನಲ್ ಚಂದ್ರಂ (ಶಮದ. ೩. ೫೫ ಪ್ರಯೋ). [ಸಂ.]

*

ಘ

ಘ (ನಾ). ೧. ಕನ್ನಡ ವರ್ಣಮಾಲೆಯ ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಕ್ಷರ ; ಘಕಾರ. ೨. [ಗಣಿತ] ನಾಲ್ಕು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : "ಘಡಭವ ನಾಲ್ಕರ ಪೆಸರು" (ಭಾಸ್ಕರ. ೭೩-೬).

ಘಂ₁ (ನಾ). ಒಂದಂ ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಘಮ್ಮನೆ', 'ಘಮ್ಮಿಡು' ಪರಾ.

ಘಂಘಂ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ನಡೆನಡೆಗೆ ಬಾವುಲಿಯ ಪೆಂಡೆಯ ತೊಡರುಗಳು ಘಲಘಲನೆ ಮೊರೆಯಲು ಬಿಡದೆ ತಾಟಿಪ ಹಲಗೆ ಘಂಘಂ ಘಲಿಗು ಘಲಿಲೆನಲು (ಬಸವು. ೦೬-೧೭).

ಘಂ₂ (ನಾ). ಸುವಾಸನೆ ; ನರುಗಂಪು. 'ಘಮ್ಮ', 'ಘಮ್ಮೆನ್ನು' ಪರಾ.

ಘಂಟ (ನಾ). ತಾಳೆಯೋಲೆಯ ಮೇಲೆ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಬರೆಯಲು ಬಳಸುವ ಉಕ್ಕಿನ ಲೇಖನಿ ; ಕಂಟ : ಪತ್ರಗಳ ಮೇಲೆ, ಚೂಪಾದ ಮೊನೆಯುಳ್ಳ 'ಘಂಟ' ವೆಂಬ ಕಬ್ಬಿಣದ ಕಡ್ಡಿಯಿಂದ ಬೇಗಬೇಗನೆ ಬರೆಯುವರು (ಗುಣಸಾ. ೬); ಪುಸ್ತಕದ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಘಂಟವಿದೆ–ಎಂದರೆ ಥಳಥಳಿಸುವ ಹಿತ್ತಾಳೆಯ ಲೇಖನಿ (ನಡದಾ. I, ೫೫೯).

[P ಇದು 'ಕಂಟ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಘಂಟಾಕರ್ಣ (ನಾ). ಗಂಟೆಯನ್ನು ಕಿವಿಗೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಒಬ್ಬ ಶಿವಭಕ್ತ ; ಶಿವನ ಪ್ರಮಥಗಣದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ : ಸುಮತಿ ಘಂಟಾಕರ್ಣನೊರ್ಬ ಪ್ರಮಥವರನೆಂದುವನಿತಱ ಶಬ್ದಮನಿನಿತುಮಂ ಕೇಳದಿಪ್ಪುದೆ ನೇಮಮಂತಾಗಿ ಅಮಿತಕರ್ಣಂಗಳೊಳನೇಕಂ ನಿಮಿರ್ದು ಘಣಘಣ ಎಂದು ಮೊರೆವಾಕ್ರಮಿಪ ಘಂಟೆಗಳಿಂದ ಘಂಟಾಕರ್ಣನೆನಲೆಸೆದ (ಬಸವು. ೫೪-೪೭).

[ಸಂ. (ಘಂಟಾ + ಕರ್ಣ)]

ಘಂಟಾಗೋಪುರ (ನಾ). ಕಾಲಕಾಲಕ್ಕೆ ಶಬ್ದಮಾಡಿ ಸಮಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಂತೆ ಗಂಟೆಯನ್ನು ಅಳವಡಿಸಿರುವ ಗೋಪುರ : "(ಸಾ. ಕ್ರೈಸ್ತದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ಇತರ ಕಟ್ಟಡಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿಯಾಗಲಿ, ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿಯಾಗಲಿ, ಕಟ್ಟಿದ) ಘಂಟಾಗೋಪುರ ; ಕ್ರೈಸ್ತದೇವಾಲಯದ ಗೋಪುರದಲ್ಲಿ ಗಂಟೆ ಹಾಕುವ ಸ್ಥಳ" (Belfry. ಇಂಕನಿ); ನೆಕ್ಲುದೋವ್ . . . ಬರುತ್ತಿದ್ದಂತೆ "ದೇವರೆನಿತು ಹಿರಿಯನು" ಎಂಬ ನಾದಮಾಲೆ ಘಂಟಾಗೋಪುರದ ತಿವಳಿಗಂಟೆಗಳಿಂದ ಮೂಡಿ ಬರುತ್ತಿತ್ತು (ಪುನರು. ೪೫೨).

[ಸಂ. (ಘಂಟಾ + ಗೋಪುರ)]

ಘಂಟಾಘೋಷ (ನಾ). = ಘಂಟಾನಾದ .

ಘಂಟಾಘೋಷವಾಗಿ ಹೇಳು = ಗಂಟೆಯ ನಾದದಂತೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ನುಡಿ,–ಸಾರು ; ಎಲ್ಲರಿಗೂ ನಿರ್ಧಾರವಾಗಿ ತಿಳಿಯಪಡಿಸು : ಇದುವರೆಗೆ ಆಂಗ್ಲಭಾಷೆ ಆಕ್ರಮಿಸಿದ್ದ ಸಿಂಹಾಸನಕ್ಕೆ ಏರಲು ಕನ್ನಡ ಅರ್ಹವಾಗಿದೆ, ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಘಂಟಾಘೋಷವಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದು (ಗೃಹವಿ. III, ಮುನ್ನುಡಿ) ; ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರು ಘಂಟಾಘೋಷವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಬೃಹ್ಮಜೀ. ೨೭೪) ; ಶ್ರುತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳು ಹರಿಯ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವನ್ನು ಘಂಟಾಘೋಷವಾಗಿ ಒತ್ತಿ ಹೇಳುತ್ತಲಿವೆ (ಭಾರದ. ೨೭೫).

[ಸಂ. (ಘಂಟಾ + ಘೋಷ)]

ಘಂಟಾಜಾಲ (ನಾ). ಗಂಟೆಗಳ ಸಮೂಹ : ಕನಕರಜತಮಣಿಮಯ ಘಂಟಾಜಾಲಪ್ರದೀಪಮಾಲೆಗಳಂ ನಿರ್ವರ್ತಿಸಿಯುಂ (ಅಜಿಪು. ೧೨-೪ ವ).

[ಸಂ. (ಘಂಟಾ + ಜಾಲ)]

ಘಂಟಾನಾದ (ನಾ). ಗಂಟೆಯ ನಾದ,–ಶಬ್ದ : ದೇವಾಲಯದ ಘಂಟಾನಾದ ಕೇಳಿಬರುತ್ತಿದೆ (ಝೂಧಿ). [ಸಂ. (ಘಂಟಾ + ನಾದ)]

ಘಂಟಾನ್ವಿತ (ನಾ). ಗಂಟೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದುದು : ಇದು ಪದ್ಮಾವಸತಂ ದಿವಾಕರನ ಪೊಲ್ . . . ಘಂಟಾನ್ವಿತಂ ದಿಗ್ಗಜೇಂದ್ರದ ಪೊಲ್ ತಾನೆನಿಪನ್ನೆಗಂ ಹರಿಹರಶ್ರೀಗೇಹಮಂ ಮಾಡಿದಂ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೨೫-೬೬ : 1224). [ಸಂ. (ಘಂಟಾ + ಅನ್ವಿತ)]

ಘಂಟಾಪಥ (ನಾ). ಗಂಟೆ ಕಟ್ಟಿರುವ ಆನೆ ಮೊದಲಾದ ವಾಹನಗಳ ದಾರಿ ; ಮುಖ್ಯರಸ್ತೆ ; ಹೆದ್ದಾರಿ ; ರಾಜಮಾರ್ಗ : "ಘಂಟಾಪಥಃ, ಸಂಸರಣಂ-೨ ಹತ್ತುಂಬಿನ ಅಗಲವುಳ್ಳ ರಾಜಮಾರ್ಗದ ಹೆಸರು; ಹೈರೋಡ್, ಅಗಲವಾದ ಹಾದಿ ; ದೊಡ್ಡರಸ್ತೆ ; ರಾಜಭಾಟಾ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೮೭) ; ಇಂತನಂತಜನ ಮನಸ್ಸೂಚೀಸೂತ್ರಮಾದ ಕಳಮಕ್ಷೇತ್ರದನತಿದೂರದ ಭೂರಮೆಯ ಸಸಿಂಧೂರಸೀಮಂತರೇಖೆಯಂತೆ ಚೆಂಬುಡಿ ತಳ್ತು ಕಂಗೊಳಿಪ ಘಂಟಾಪಥದ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ (ರಾಜಶೇ. ೨-೨೦ ವ).

[ಸಂ. (ಘಂಟಾ + ಪಥಿನ್ + –)]

ಘಂಟಾಪಾಟಲಿ (ನಾ). ಒಂದಂ ಬಗೆಯಂ ಮರ; "ಮೊಕ್ಕಮರ" (ಅಮರ. ೬೯೪). P ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ 'ಘಂಟಾ' ಮತ್ತು 'ಪಾಟಲಿ'ಗಳು ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನಶಬ್ದಗಳಾಗಿಯೂ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿವೆ.

[ಸಂ. (ಘಂಟಾ + ಪಾಟಲಿ)]

ಘಂಟಾಮಣಿ (ನಾ). ೧. ಸಣ್ಣಗಂಟೆ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿಗಿಡ; ಕಂಕೋಷ್ಠ : "ಪಟುಪರ್ಣೀ, ಹೈಮವತೀ, ಸ್ವರ್ಣಕ್ಷೀರೀ, ಹಿಮಾವತೀ–೪ ಕಂಕೋಷ್ಠದ ಹೆಸರು, ಘಂಟಾಮಣೀಸೊಪ್ಪು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೭).

[ಸಂ. (ಘಂಟಾ + ಮಣಿ)]

ಘಂಟಾರವ (ನಾ). ೧. = ಘಂಟಾನಾದ : ಅಂತಾ ತ್ರಿಲೋಕಚೂಡಾಮಣಿಯುದಯದೊಳ್ . . . ದೇವಲೋಕದೊಳ್ ಶಂಖಪಟಹಕಂಠೀರವಘಂಟಾರವಂಗಳೊರ್ಮೊದಲೆಸೆವುದುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೧ ವ) ; ಘಂಟಾರವಮುಂ ಘನಜಯಘಂಟಾರವಮುಂ ದಿಶಾಗಜಂಗಳ ಖಳಸದ್ಘಂಟಾರವಮುಂ ಕೊರ್ವಿಸುತೆಂಟುಂ ದೆಸೆಗಳುಮನೆಯ್ದೆ ತೀವಿದುವಾಗಳ್ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೪-೯); ಘಂಟಾರವದ ರಭಸದ ಝಡಪದಲಿ ಜೋಡಿಸಿದ ಶಕ್ತಿಯಲಿಟ್ಟನವನೀಶ (ಕುವ್ಯಾಶ. ೩-೭೭). ೨. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ರಾಗ ಘಂಟಾರವ. ಕಲ್ಯಾಣಿ (ಪ್ರಸಕೀ. ೧೦). [ಸಂ. (ಘಂಟಾ + ರವ)]

ಘಂಟಾರವೆ (ನಾ). ಒಂದಂ ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ಗಜ್ಜುಗದ ಗಿಡ: "ಘಂಟಾರವಾ, ಶಣಪುಷ್ಪಿಕಾ–೨ ಗಿಲಿಗಿಂಚೆಯ ಗಿಡದ ಹೆಸರುಗಳು ; ಗಿಲಕುಮರ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೧೯). [ಸಂ. ಘಂಟಾರವಾ (ಘಂಟಾ + ರವ + –)]

ಘಂಟಾರಾಗ (ನಾ). = ಘಂಟಾರವ ೨ : ಮಧು ಮಾಧವಿ . . . ಘಂಟಾರಾಗ ಘೂರ್ಜರಿ . . . ಕರ್ಣಾಟ ಬಂಗಾಳವೆಂಬಿಪ್ಪತ್ತುರಾಗಂಗಳೇ ರಾಗಾಂಗದಿಂದುದಿಸಿದವು (ವಿವೇಕ. ೨೩೩); ಶ್ರೀರಾಗದೊಳ್ ನಟನಾರಾಯಣಿ ಯೋಗಾವತಿಯಾಗಿರ್ಕುಂ ಘಂಟಾರಾಗಂ ನಾದವತಿಯಾಗಿರ್ದಪುದು (ಹಮ್ಮಿರ. ೨-೯೦ ವ). [ಸಂ. (ಘಂಟಾ + ರಾಗ)]

ಘಂಟಾರುತಿ (ನಾ). = ಘಂಟಾನಾದ : ಭೋರ್ಗರೆಯುತ್ತಿರ್ದುವನೇಕ ಶಂಖರವ ಭೇರೀಘೋಷ ಕಂಠೀರವಸ್ವರ ಘಂಟಾರುತಿಗಳ್ ಯಥಾಕ್ರಮದಿನತ್ಯಾಶ್ಚರ್ಯಮೆಂಬನ್ನೆಗಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೦-೧೩). [ಸಂ. (ಘಂಟಾ+ರುತಿ)]

ಘಂಟಿಕಾಜಾಲ (ನಾ). ಕಿರುಗಂಟೆಗಳ ಸಮೂಹ: ಆಲಂಬಿತ ಘಂಟಿಕಾಜಾಲ ಕುಸುಮದಾಮ ಚಾಮರೋದ್ದಾಮ ಚೀನಾಂಬರಾಚ್ಛಾದ್ಯಂಗಳೊಳಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೪೫ ವ). [ಸಂ. (ಘಂಟಿಕಾ + ಜಾಲ)]

ಘಂಟಿಕಾರವ (ನಾ). ಕಿರುಗಂಟೆಗಳ ಶಬ್ದ: ಶಿವಾರ್ಚನಾಂಗದ ಘಂಟಿಕಾರವದ . . . ಅಖಿಲಸಂಭ್ರಮಕೆ ಬೆಱಗಾದನು ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರನು (ಹರಿಕಾ. ೬-೩೯). [ಸಂ. (ಘಂಟಿಕಾ + ರವ)]

ಘಂಟಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಕಿರುಗಂಟೆ; ಸಣ್ಣಗಂಟೆ; ಕಿಂಕಿಣಿ: ರಣತ್ಕಾರಂ ಘೋರಂ ಜನಿಸೆ ಗುಣದಿಂದಂ ಬಳೆಗಳಿಂ ಝಣತ್ಕಾರಂ ಪೊಣ್ಮಲ್ ಘಣಘಣ ರವಂ ಘಂಟಿಕೆಗಳಿಂ ಪೊಣರ್ವರ್ [ಪೊಣ್ಮಲ್] (ಉಲಾಚ. ೧೪೭). ೨. ದಶ ವಾದ್ಯಗಳಲ್ಲೊಂದು; ಗಂಟೆ: ಭದ್ರಮೆಂಬ ಕರಾಡಿ ಶಾಸಕವೆಂಬ ನಗಾರಿ . . . ಘಂಟಿಕೆಯೆಂಬ ಘಂಟೆ ಇತ್ತೆಱದ ದಶವಾದ್ಯಂಗಳಂ ಬಾಜಿಸಲುಳ್ಳ ವಿಚಕ್ಷಣರಿಂ (ವಿವೇಕ. ೨೩೭). [ಸಂ. ಘಂಟಿಕಾ]

ಘಂಟೆ (ನಾ). ೧. ಘಣಘಣ ಎಂದು ಶಬ್ದವಮಾಡುವ ಒಂದು ಸಾಧನ; ಗಂಟೆ: ಘಣಘಣಯೆನಿಪ ಘಂಟೆಗಳಂ(ಬಸವು. ೫೬-೫); ಘಂಟೆಗೆ ಒಂದೇ ಸ್ವರ (ಗಾದೆ). 'ಜಯಘಂಟೆ' ಪರಾ. ೨. ಅರುವತ್ತು ನಿಮಿಷಗಳ ಕಾಲ; ತಾಸು: ಒಂದು ತಿಂಗಳಿಗೂ ಕಡಮೆಯಾದ ವಯಸ್ಸಿನ ೬೦ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಡಾ॥ ರಾಬಿನ್‌ಸನ್‌ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಅದರಲ್ಲೂ ೩೦ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಹುಟ್ಟಿದ ೧ ಘಂಟೆಯೊಳಗಾಗಿ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿದನಂತೆ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೧೨೫). ೩.=ಘಂಟಾಪಾಟಲಿ: "ಗೋಲೀಢಃ, ಝಾಟಲಃ, ಘಂಟಾ, ಪಾಟಲಿಃ, ಮೋಕ್ಷಃ, ಮುಷ್ಕಕಃ—೬ ಮೊಕ್ಕೀಮರದ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೦೭). [ಸಂ. ಘಂಟಾ]

ಘಕ್ಕನೆ (ಅ). ಥಟ್ಟನೆ; ಕೂಡಲೆ; ಬಹಳ ಬೇಗ: ಘಕ್ಕನೆ ಸುರರಿಗೆ ಅಮೃತ ವಿತ್ತವನ ರಕ್ಕಸಕುಲವೈರಿ ರಾವಣಾಂತಕನ . . . ಶ್ರೀಪತಿ ಪುರಂದರ ವಿಠಲನ ಪಾಡಿ (ಪುರಂದ. ೪-೪೮-೨) ;ಸ್ಮರನು ಘಕ್ಕನೆಚ್ಚನಾತನುರಕೆ ಸಿಕ್ಕಿದೆನಾ ಶರಕೇ (ಯವಿಪ. ೧೦). 'ಗಕ್ಕನೆ' ಪರಾ. [ಘಕ್$_0$ + — ಅನೆ$_1$]

ಘಟ (ನಾ). ೧. ಮಣ್ಣಿನ ದೊಡ್ಡ ಪಾತ್ರೆ; ಮಡಕೆ; ಕೊಡ; ಬಿಂದಿಗೆ: "ಘಟಃ, ಕರೀರಃ—ಈ ೨ ಹರವಿ" (ಹಲಾಯು. ೫೩-೧೬೦); "ಹರವಿ ಘಟಮಾ ಕರೀರಮೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬೨-೨೨); ಕಾಮಂಗೆ ಮಜ್ಜನ ಕೆಂದೆತ್ತಿದ ಚಂದ್ರಕಾಂತ ಘಟದೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೫೦); ಸುಳ್ಳಲ್ಲ ಕಥೆಯು ತಿರುಕನು ಕಂಡ ಸವಿಗನಸು ಚೆಲ್ಲಿತಲ್ಲವೆ ಹಿಟ್ಟು ಘಟವನವನೊದೆಯೆ? (ಮಂಕುಕ. ೩೯೦). ೨. ತಾಳವಾದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಘಟವಾದ್ಯ: ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಮಡಕೆ 'ಘಟ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ತಾಳವಾದ್ಯವಾಗಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದೆ (ಸಂಗೀತಂ. ೧೨೨). ೩. ಒಡಲು; ದೇಹ; ಶರೀರ: ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಸೋಂಕಿದ ವ್ಯಾಧಿಗಳು ಆತ್ಮಂಗಲ್ಲದೆ ಶರೀರಕ್ಕುಂಟೇ ಘಟಕ್ಕೆ ನೋವಲ್ಲದೆ ಆತ್ಮಂಗೆ ನೋವಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಹುಸಿ (ಮೋಳಿಮಾ. ೩೯-೦೨೦); ಘಟವೆಂಬ ಮಠದೊಳಗೆ ಮನವೆಂಬ ಮರ ಹುಟ್ಟಿತ್ತು (ಲಿಂಗವ. ೧೩-೫೦); ಎಲ್ಲಾದರೂ ಒಂದು ಘಟ ಉರುಳಿತೆಂದರೆ ಅಲ್ಲಿ ರಮಣಾಚಾರ್ಯರು ಹಾಜರು (ರಾಗಿಚಿ. ೧). ೪. ಜನರ ಕೂಟ; ಸಮೂಹ: "ಗೋಷ್ಠಿಯಲ್ಲಿ ನುಡಿವಂತುಟಂ ಘಟಮೆಂಬುದು" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೯-೬). ೫. ಸೇರಿಕೆ; ಕೂಡಿಕೆ. 'ಘಟಸ್ಫೋಟ' ಪರಾ. ೬. ಕೂಡಿ ಹಾಕುವಿಕೆ; ಶೇಖರಿಸುವಿಕೆ; ಸಂಗ್ರಹ. ೭. ಮಧುಪಾನಗೋಷ್ಠಿ. ೮. ಪದಾರ್ಥ; ವಸ್ತು: "ವಸ್ತುಗಳು ಹರವಿ ದೇಹಂ ಹಸ್ತಿ ಸುರಾಪಾನ ಗೋಷ್ಠಿಯೆಯ್ದು ಘಟಶಬ್ದಂ" (ನಾನಾಕಂ. ೧೩೩); "ಸಂಗ್ರಹ ಮಧು ಗೋಷ್ಠಿಯುಂ ಪರವಿ ಕಾಯ ಗಜೋತ್ಕರಮುಂ ಘಟಾಂಕಿತಂ" (ನಾನಾರ. ೦೦೦). ೯. ಒಂದು ಅಳತೆ; ನಾಲ್ಕು ಕೊಳಗ ಅಥವಾ ಒಂದು ದ್ರೋಣ. ೧೦. ಅಂಚು; ಸೆರಗು; ತುದಿ. ೧೧. ಕಂಬದ ಒಂದು ಭಾಗ: (ಕ). ೧೨. (ಆಲಂ) ಘನವಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ,-ಕುಳ,-ಆಸಾಮಿ: ಅವನು ಸಾಮಾನ್ಯನಲ್ಲ; ದೊಡ್ಡ ಘಟ (ರೂಢಿ). ೧೩. [ಜ್ಯೋತಿ] ಕುಂಭರಾಶಿ. 'ಘಟಗೃಹ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಘಟಕ (ಗುಂ). ೧. ಉಜ್ಜುಗಿಸುವ; ಪ್ರಯತ್ನಪಡುವ; ಶ್ರಮವಹಿಸುವ: (ಕ). ೨. ಸೇರಿರುವ; ಅಡಕವಾದ; ಅಂತರ್ಗತವಾದ. 'ಘಟಕಾವಯವ' ಪರಾ. (ನಾ). ೩. (ಮದುವೆ, ವ್ಯಾಪಾರ ಮೊದಲಾದ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ) ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳ ನಡುವೆ ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ಕುದುರಿಸುವವನು; ಮಧ್ಯಸ್ಥಗಾರ; ದಳ್ಳಾಳಿ: ನಾನು ಘಟಕರನ್ನು ಕರೆಯಿಸಿ ಒಳ್ಳೆಯದಾದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಮಾಡುವೆನು (ದೇವೀಚಾ. ೧೧೭). ೪. (ಯಾವುದಾದರೂ ಸಂಘ,ಸಂಸ್ಥೆಗಳ)ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕ; ಪಾರುಪತ್ಯಗಾರ. ೫.(ಸಮಗ್ರವಾದ ಒಂದು ವಸ್ತು, ದೇಶ, ಸಂಸ್ಥೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ) ಅಂಶ,-ಅವಯವ,-ಪೂರಕಭಾಗ: ನಾಡವರು ನಮ್ಮ ನಾಡಿನ ಸಮಾಜದ ಪ್ರಧಾನಘಟಕವಾಗಿದ್ದುದಲ್ಲದೆ ಇಲ್ಲಿಯ ಆಡಳಿತೆದಾರರೂ ಆಗಿದ್ದರೆನ್ನಬಹುದು (ತುಳುನಾ. ೫೭); ಮರಾಠ ಸರದಾರರ ವೀರವೃತ್ತಿಯೂ, ಸಾಹಸ ಪ್ರವಣತೆಯೂ . . . ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರ ಮನೋಧರ್ಮದ ಕೆಚ್ಚಿನ ಘಟಕಗಳಾಗಿವೆ (ಮರಾಹಿ. ೨೯). ೬. ಸ್ವತಂತ್ರ ಆಡಳಿತ ನಡೆಸುವ ಸಂಸ್ಥೆ; ಸ್ವಯಮಾಡಳಿತ ಸಂಸ್ಥೆ: ರಾಜ್ಯವು ಗ್ರಾಮಪಂಚಾಯಿತಿಗಳ ಸಂಘಟನವನ್ನು ನಡೆಯಿಸಲು ಕ್ರಮ ಜರುಗಿಸತಕ್ಕುದು ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಸ್ವಾಯತ್ತ ಶಾಸನದ ಘಟಕಗಳಾಗಿ ಕೆಲಸಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಅವಶ್ಯವಾದಂಥ ಶಕ್ತಿಗಳನ್ನೂ, ಪ್ರಾಧಿಕಾರವನ್ನೂ ಅವುಗಳಿಗೆ ಕೊಡತಕ್ಕುದು (ಭಾಧಾನ. ೨೩). [ಸಂ.]

ಘಟಕಾವಯವ (ನಾ). ಸಮಗ್ರವಾದ ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಅಡಕವಾಗಿರುವ ಬಿಡಿಭಾಗ; ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ರಚನೆಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಅಂಶ; ಮುಖ್ಯಾಂಶ: ಆಕ್ಕಿಯೊಳಗಿನ ನೀರು ಇದ್ದಲ್ಲಿ ಮುಂತಾದ ಘಟಕಾವಯವಗಳಿಂದ ಶರೀರ ಪೋಷಣವಾಗುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೨೭). [ಘಟಕ + ಅವಯವ]

ಘಟಕ್ಷುಧೆ (ನಾ). ಶರೀರದಲ್ಲುಂಟಾಗುವ ಹಸಿವು: ಪೃಥ್ವಿಗೆ ಹಲವು ತೆಱ ಅಪ್ಪುವಿಗೆ ನಾನಾಸಾರ ಅಗ್ನಿಗೆ ಹಲವು ಘಟಕ್ಷುಧೆ ವಾಯುವಿಗೆ ನಾನಾ ರೂಪಸಂಚಾರ . . . ಇಂತೀ ದೃಕ್ಕಿಂಗೆ ಲಕ್ಷವಿದ್ದಂತೆ ಲಕ್ಷಿಸಿ (ಮೋಳಿಮಾ. ೮-೨೭). [ಘಟ + ಕ್ಷುಧೆ]

ಘಟಗೃಹ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಕುಂಭರಾಶಿ: ಸಿತನಿರೆ ಘಟಗೃಹದೊಳ್ ವಾಕ್ಪತಿ ಕರ್ಕಿಯೊಳಿಂದು ಮೀನದೊಳ್ . . . ಇರೆ ನೃಪನಕ್ಕುಂ (ಜಾತತಿ. ೧೩-೧೭). [ಘಟ + ಗೃಹ]

ಘಟಚಕ್ರ (ನಾ). ೧. ಬಾವಿಯಿಂದ ನೀರನ್ನು ಮೇಲೆತ್ತಲು ಮಾಡಿರುವ ಅನೇಕ ಗಡಿಗೆಗಳಿರುವ ಚಕ್ರ; ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೀರೆತ್ತುವ ಸಾಧನ; ರಾಟೆ: ನದಿಗೆ ದೂರವಾಗಿದ್ದರೆ ಬಾವಿಗಳನ್ನು ತೋಡಿ ನೀರನ್ನು ಘಟಚಕ್ರವೆಂಬ ವಿಧಾನದಿಂದ ಎತ್ತಿ ಗದ್ದೆಗಳಿಗೆ ಹಾಯಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಭಾಇಪ್ರ. ೪೦) ೨. [ವೀಶೈ] "ದೇಹದ ಗುಟ್ಟು ಗುರಿ ತಿಳಿಸುವ ಗ್ರಂಥ" (ಶರಸಾ. ೨೪-೭). [ಘಟ + ಚಕ್ರ]

ಘಟಚೇಟಿ (ನಾ). ೧. ನೀರಂ ಹೊರುವ ದಾಸಿ; ಕಂಬಭದಾಸಿ: ಅಂತು ತಳವೆಳಗಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀಕಾಂತೆಯು ಚಳದಳಿಕುಳವಿನೀಳಕುಟಿಲಕುಂತಲಂಗಳಂ ತಳಮಾಚಿ ತೆಗೆದು ಕುರುಕುಲಕುಟುಂಬನ ಘಟಚೇಟಿಯುಂ ಕೊಂಡು ಪೋಪಂತೆ ಮಗುಟಿಕೆ ಕೊಂಡು ಪೋಗಿ (ಗದಾಯು. ೯-೧೬ ವ). ೨. ಕುಂಟಣಿ; ತಲೆಹಿಡುಕಿ. [ಘಟ + ಚೇಟಿ]

ಘಟಚೇಟಿಕೆ (ನಾ). =ಘಟಚೇಟಿ೧: ಅಂತು . . . ಕಮಳೆಯನಶ್ವತ್ಥಾಮಂ ಮುಂದಿಟ್ಟು ಕುರುಕುಟುಂಬಘಟಚೇಟಿಕೆಯಂ ತರ್ಪಂತೆ ತಂದು (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೧೦೨ ವ). [ಘಟ + ಚೇಟಿಕೆ]

ಘಟಜಾತ (ನಾ). ೧. ಬಿಂದಿಗೆಗಳ ಸಮೂಹ. ೨. ಕೊಡದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವನು ; ಅಗಸ್ತ್ಯ. ೧, ೨ : ದಿಟದಿಂ ಪಯೋಧಿಯಂ ತಳತಟವಂ ಸಾರ್ವಿನೆಗಮುಮುರಕುಳಕರಕಳಿತಂ ಘಟಜಾತಂ ಪೀರ್ದೊಡದಂ ಘಟಜಾತಂ ಪೀರ್ದನೆಂದು ನುಡಿವರ್ ಗಾಂಪರ್ (ಚಂದ್ರ.ಪು. ೧೨-೧೨೨). [ಘಟ + ಜಾತ]

ಘಟಜೀವಿ (ನಾ). ಕೇವಲ ದೇಹಭಾವದಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು ; ಆತ್ಮದ ಬಗೆಗೆ ಆಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದವನು : ಉದಯಮುಖದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಅಸ್ತಮಾನಕ್ಕೆ ಅಳಿದರಲ್ಲಾ ಅಂದಂದಿನ ಘಟಜೀವಿಗಳು ಬಂದ ಬಟ್ಟೆಗೆ ಹೋದರಲ್ಲಾ (ಅವಚಂ. ೭೦-೩೧೨). [ಸಂ. ಘಟಜೀವಿನ್]

ಘಟಣೆ (ನಾ). ಸೇರುವಿಕೆ; ಹೊಂದುವಿಕೆ; ಪ್ರಾಪ್ತಿ: ದಿಟ ವಿಚಾರಿಸಲಿಷ್ಟಲಿಂಗದ ಘಟಣೆಯೆಂಬುದು . . . ಮಾಯೆಯ ನಟಣೆಯನು ನೈವಾರಿಸುವ ಸಂಘಟಿಕೆ ಸಾಧನವೆನಿಸುವುದು (ಪ್ರಭುಲಿಂ. ೧೬-೩೨). [<ಸಂ. ಘಟನಾ]

ಘಟನ (ನಾ). ೧. ಸೇರಿಸುವಿಕೆ ; ಕೂಡಿಸುವಿಕೆ ; ಜೋಡಣೆ : ಇಲ್ಲಿಗಿದೆ ನಾಲ್ಕೈದು ಯೋಜನದಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟಣವದಟಿಗೊಳೊಬ್ಬನು ಬಲ್ಲನಗ್ಗದ ಧರ್ಮ ಮುದ್ರಾಘಟನವಿಘಟನವ (ಕುವ್ಯಾ.ಅ. ೧೫-೬). ೨. ಉದ್ಯಮ ; ಶ್ರಮ ; ಪ್ರಯತ್ನ. ೩. ನೆರವೇರಿಸುವಿಕೆ; ಪೂರೈಸುವಿಕೆ; ಸಾಧನೆ. ೪. ಆಗುವಿಕೆ; ಸಂಭವ. ೫. ಮಾಡುವಿಕೆ ; ರೂಪಿಸುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ಘಟನಾಕ್ರಮ (ನಾ). ಕಾರ್ಯವು ನಡೆಯುವ ಕ್ರಮ ; ಕೆಲಸವು ನೆರವೇರುವ ವಿಧಾನ: ಘಟನಾಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಅವಳು ಯೋಚಿಸದಿದ್ದೊಂದು ಅನುಕೂಲವೊದಗಿತು (ಕಪಾಕುಂ. ೯೨). [ಸಂ. (ಘಟನಾ + ಕ್ರಮ)]

ಘಟನಾವಳಿ (ನಾ). ಘಟನೆಗಳ ಸಾಲು,—ಶ್ರೇಣಿ ; ಆಗುಹೋಗುಗಳ ಪಂಕ್ತಿ : ಹಿಂದಣ ಘಟನಾವಳಿಯು ನೆನಪಿಗೆ ಬಂದೊಡನೆಯೇ ದೇಹವು ಕ್ರೋಧಕಂಪಿತವಾಗುತ್ತಿದ್ದಿತು (ಮೃಗಂಬ. ೯೮) ; ಶಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಅಶಿಸ್ತಿನ ಸಮಸ್ಯೆ . . . ಮೇಲ್ವರ್ಗದ ಶಿಕ್ಷಣಸಂಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಇದು ಬೃಹದ್ರೂಪವನ್ನು ತಾಳಿ, ಸಾಮಾಜಿಕ, ರಾಜಕೀಯ ಮತ್ತು ಆರ್ಥಿಕ ಘಟನಾವಳಿಗಳೇ ನಡೆದು ಹೋಗುತ್ತಿವೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೩೦೫). [ಸಂ. ಘಟನಾವಲಿ (ಘಟನಾ + ಆವಲಿ)]

ಘಟನಾಸಭೆ (ನಾ). (ರಾಜ್ಯಾಡಳಿತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ) ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಸಭೆ; ವಿಧಾಯಕ ವಿಧಾನಸಭೆ : ಘಟನಾಸಭೆ ಸೇರಿ ನಿನ್ನೆಗೆ ಮೂರು ದಿನವಾಯಿತು (ದಿಲ್ಲಿಪ. ೧೪). [ಸಂ. ಘಟನಾಸಭಾ(ಘಟನಾ+ಸಭಾ)]

ಘಟನಾಸ್ರೋತ (ನಾ). ಘಟನೆಗಳ ಪ್ರವಾಹ ; ಘಟನಾವಳಿ : ನನ್ನ ಬಾಳ ಪವಿತ್ರತೆಯ ಉಳಿವು, ನನ್ನ ಭವಿಷ್ಯದ ಘಟನಾಸ್ರೋತದ ತಿರುಗಣೆ ಆ ಭೇಟಿಯ ಸಂಭಾಷಣೆಯ ಮೇಲೆ ನಿಂತಿತ್ತು ! (ನಿಶಿಲು. ೧೧೫). [ಸಂ. ಘಟನಾಸ್ರೋತಸ್ (ಘಟನಾ + ಸ್ರೋತಸ್)]

ಘಟನೆ (ನಾ). ೧. ಜೋಡಣೆ ; ರಚನೆ ; ಸಂಯೋಜನೆ ; ಸಂಯೋಗ ; ಸೇರುವಿಕೆ : ಎತ್ತಣಪಜಯ ವಿಧಿಯ ಘಟನೆ ನೃಪಾಲ ನಿನಗೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೩-೨೨). ೨. ಆಗುವುದು ; ಸಂಭವಿಸುವುದು ; ಸಂಗತಿ ; ಸಂಭವ : ನಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಆಗಾಗ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಘಟನೆ ಉದಯವಾಗುತ್ತಿರುವುದೇ ಸ್ಮೃತಿ ಎನಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾರದು (ಜೀವಾತ್ಮ. ೬೫). ೩. (ರಾಜ್ಯಾಡಳಿತಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ಸಂಘ, ಸಂಸ್ಥೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ) ರಾಜ್ಯಾಂಗ ; ಸಂವಿಧಾನ : "ವ್ಯವಸ್ಥೆ ; ರಚನೆ ; ಘಟನೆ ; ನಿಯೋಜನೆ; ನಿರ್ಮಾಣ" (Constitution. ಇಂಕನಿ); ಶಾಂತಿಬಾಯಿ ಮಾಟಂಗಿಗೆ ಬರಲೇ ಇಲ್ಲ. ಘಟನೆಯಂತೆ ವೈಸ್‌ಛೇರ್‌ಮನ್ ರುಕ್ಮಾಬಾಯಿ ಆ ದಿನದ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಅಧ್ಯಕ್ಷಳಾದಳು (ಬದುಜ. ೧೫೨). [ಸಂ. ಘಟನಾ]

ಘಟಪಟಾಧ್ಯಾಯ (ನಾ). ೧. ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಣೆಗೋಸ್ಕರ ಬಳಸುವ ಘಟ (ಕೊಡ) ಪಟ (ಬಟ್ಟೆ) ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ಭಾಗ,-ಅಧ್ಯಾಯ. ೨. (ಅಲಂ) ನೀರಸವಾದ ಪ್ರಸಂಗ ; ಶುಷ್ಕವಿಚಾರ : ಲಕ್ಷ್ಮೀಶನ ನಾದವೀಣೆಯನ್ನು ನುಡಿಸಬಲ್ಲಬಲ್ಲಿದನಾದ ಗಮಕಿ ಬೇಕು ಅದಕ್ಕೆ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಎಲ್ಲವೂ ನೈಯಾಯಿಕರ ಘಟಪಟಾಧ್ಯಾಯವಾಗಿಯೋ ನಾಡಾಡಿಗಳ ರಂಜನೆಯ ಗುಂಜಾರವವಾಗಿಯೋ ಗಾಳಿಗೆ ಗಾಳಿ ಬಯಲಿಗೆ ಬಯಲಾಗಬಹುದು (ಸಾಹಿಸಂ. ೭೦). [ಘಟ + ಪಟ$_3$ + ಅಧ್ಯಾಯ]

ಘಟಪಾಕವಿಲೇಪನ (ನಾ). ಮಡಕೆಯು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಂದು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಲು ಅದನ್ನು ಬೇಯಿಸುವ ಮೊದಲು ಅದರ ಸುತ್ತಲೂ ಬಳಿಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಲೇಪನದ್ರವ್ಯ : ಅಂಗನೆಯಂಗದಂಗಜಮಹಾಶಿಖಿಗಾಜ್ಯಮದಾದುದಾಲಿನೀರ್ತುಂಗಕುಚಾರ್ದ್ರಚಂದನರಸಂ ಘಟಪಾಕವಿಲೇಪನಂಬೊಲಾಯ್ತು (ರಾಜಶೇ. ೭-೮೫). [ಘಟ+ಪಾಕ$_2$+ವಿಲೇಪನ]

ಘಟಪ್ರದೀಪದೃಷ್ಟಾಂತ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ದೀಪವು ಕತ್ತಲಲ್ಲಿದ್ದ ಘಟವನ್ನು ತಾನು ಇದ್ದುಕೊಂಡೇ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುತ್ತದೆ ಎಂಬ ದೃಷ್ಟಾಂತ. ☞ ವಾಚ್ಯಾರ್ಥವು ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿ ತಾನೂ ಅದರ ಜೊತೆಯಲ್ಲೇ ಇರುತ್ತದೆ, ನಾಶವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವ ದೃಷ್ಟಾಂತವೇ ಘಟಪ್ರದೀಪದ ದೃಷ್ಟಾಂತ : ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥವು ವಾಚ್ಯಾರ್ಥದೊಡನೆ ಕೂಡಿಯೇ ಅನುಭವಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತವೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಮೂರನೆಯ ಉದ್ಯೋತದಲ್ಲಿ ಇವಕ್ಕೆ 'ಘಟ-ಪ್ರದೀಪ' ದೃಷ್ಟಾಂತ ಹೇಳಿ ವ್ಯಂಗ್ಯಪರಾಮರ್ಶಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಾಚ್ಯಬುದ್ಧಿಯು ದೂರೀಭೂತವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದಿರುವುದು ಸಮಂಜಸವಾಗುತ್ತದೆ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೨೫ ಅಡಿಟಿ). [ಸಂ.]

ಘಟಪ್ರೋದ್ಭವ (ನಾ). ೧. ದ್ರೋಣ. ೨. ಅಗಸ್ತ್ಯ. ೩. [ಜ್ಯೋತಿ] ಕುಂಭರಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು : ನಿಡುಗೋಣಂ ಶತನಂಗನಿರ್ಗತ ಶಿರಾಜಾಲಂ ಘಟಪ್ರೋದ್ಭವಂ (ಜಾತತಿ. ೧೬-೧೧). [ಘಟ+ಪ್ರೋದ್ಭವ]

ಘಟಫಣಿ (ನಾ). = ಘಟಸರ್ಪ ೧ : ತುಡುಕುವೆನು ಘಟಫಣಿಯ ಸೋತರೆ ಕಡಿಸಿಕೊಂಬೆನು (ಕೌಶಿರಾ. ೪-೧೬). [ಘಟ + ಫಣಿ$_1$]

ಘಟಮಠನ್ಯಾಯ (ನಾ). ಘಟಾಕಾಶ, ಮಠಾಕಾಶ ಮೊದಲಾದ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುವ ನ್ಯಾಯ; ದೊಡ್ಡದರಲ್ಲಿ ಇದ್ದ ಬಯಲು ಚಿಕ್ಕದಾದ ಘಟದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದೆಂಬ ನ್ಯಾಯ : ಹಿಗ್ಗಿದೆ ಕುಗ್ಗಿದೆ ಜೀವ ಜಡ ದಿಟ ಸಟೆ ಘಟಮಟನ್ಯಾಯವು ಅಟಮಟವು (ಮುಕ್ತಕಂ. ೨-೫). [< ಸಂ. ಘಟಮಠನ್ಯಾಯ]

ಘಟಯೋನಿ (ನಾ). ಅಗಸ್ತ್ಯ: "ಅಗಸ್ತಿಃ, ಅಗಸ್ತ್ಯಃ, ಲೋಪಾಮುದ್ರಾಪತಿಃ, ಘಟಯೋನಿಃ-ಈ ೪ ಅಗಸ್ತ್ಯಂ" (ಹಲಾಯು. ೬೮-೨೫೯). 'ಘಟಪ್ರೋದ್ಭವ' ಪರ್ಯಾ. [ಘಟ + ಯೋನಿ]

ಘಟವಾದ್ಯ (ನಾ). ಮೃದಂಗದಂತೆ ಬಾರಿಸುವ ಒಂದು ವಾದ್ಯ ; ಕುಂಭವಾದ್ಯ: ಸಂಗೀತಕಚೇರಿಯಲ್ಲಿ ಘಟವಾದ್ಯವೂ ಮುಖ್ಯ (ರೂಢಿ). [ಘಟ + ವಾದ್ಯ]

ಘಟಶ್ರವ (ನಾ). ಬಿಂದಿಗೆಯ ಆಕಾರದ ಕಿವಿಯುಳ್ಳವನು ; ರಾವಣನ ತಮ್ಮನಾದ ಕುಂಭಕರ್ಣನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸ : ಎಳೆದರಿಱುವೆಗಳಹಿಯ ನೆಳೆವಂತಾ ಘಟಶ್ರವನ (ಕೌಶಿರಾ. ೧೨-೧೯). [ಸಂ. ಘಟಶ್ರವಸ್ (ಘಟ + ಶ್ರವಸ್ + –)]

ಘಟಶ್ರಾದ್ಧ (ನಾ). ಬದುಕಿದ್ದವರೊಡನೆ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಶ್ರಾದ್ಧ. ☞ ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸುವಾಗ ಅಮೇಧ್ಯವನ್ನು ತುಂಬಿಸಿದ ಮಣ್ಣಿನ ಬಿಂದಿಗೆಯಲ್ಲಿ ತ್ಯಾಜ್ಯವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಆವಾಹನೆ ಮಾಡಿ, ಅದನ್ನು ಒಡೆಯಿಸಿ ಆ ಬಳಿಕ ಮಾಡುವ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಉತ್ತರಕ್ರಿಯೆ : 'ಘಟಶ್ರಾದ್ಧ' ದಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟೇ ಶಕ್ತಿಪೂರ್ಣವಾದ ಆದರೆ ಇನ್ನೂ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಸಾಂಕೇತಿಕತೆಯಿದೆ (ಪ್ರಶ್ನೆ. VII, ಮುನ್ನುಡಿ). [ಘಟ + ಶ್ರಾದ್ಧ]

ಘಟಸರ್ಪ(ನಾ). ೧. ಮಡಕೆಯ ಒಳಗಿರುವ ನಾಗರಹಾವು: ಘಟಸರ್ಪನಲ್ಲಿ ಕೈದುಡುಕಿದರೆ ಹಿಡಿವುದ ಮಾಣ್ಬುದೆ (ಬಸವ. ೨೦೨); ತುಡುಕಿದ ದೋಷಿಯು ನಲ್ಲದೆ ಪಿಡಿಯದು ಘಟಸರ್ಪಂ (ಜಗವಿ. ೧-೦೨); ಮಡಕೆಯ ಮೇಲೆ ಹೆಡೆಯಂ ಬಳಿದುಕೊಳುತಂ . . . ವಿಜೃಂಭಿಸುವ ತತ್ ಘಟಸರ್ಪನಂ ನೋಡಿ (ಬಸಪು. ೫೦-೫೯). ೨. ಭಯಂಕರವಾದ ನಾಗರಹಾವು; ದೊಡ್ಡ ಆಕಾರದ ನಾಗರಹಾವು: ಹಸುರಿನ ಹೂವಿನ ಹೊದರಿನ ಒಳಗೆ ಬುಸು ಗುಟ್ಟದೆ ಘನ ಘಟಸರ್ಪ (ನಲಮು. ೪೫-೨). ☞ ದೋಷಿಗಳನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸುವಾಗ ಹಾವಿದ್ದ ಮಡಕೆಗೆ ಕೈ ಹಾಕಿಸುವುದು ಒಂದು ದಿವ್ಯವಾಗಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. [ಘಟ + ಸರ್ಪ]

ಘಟಸ್ಥಾಪನೆ (ನಾ). ೧. ಪೂಜೆ ಮೊದಲಾದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಕಲಶಸ್ಥಾಪನೆ ; ಕಲಶಪ್ರತಿಷ್ಠೆ : ಘಟಸ್ಥಾಪನೆಯಾಯ್ತು ; ಮೋಡದ ಕೊಡವು ಬುಡಮೇಲಾಯಿತು (ನಲಮು. ೦೨-೯). ೨. (ಉಕ) ನವರಾತ್ರಿಯ ಕಾಲವಲ್ಲಿ ಪೂಜೆಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಕಲಶಸ್ಥಾಪನೆ. [ಘಟ + ಸ್ಥಾಪನೆ]

ಘಟಸ್ಫೋಟ (ನಾ). ೧. ಘಟಶ್ರಾದ್ಧದ ಪೂರ್ವಾಂಗವಾಗಿ ಗಡಿಗೆಯನ್ನು ಒಡೆಯುವುದು. ೨. (ಆಲಂ) ಗಂಡ ಅಥವಾ ಹೆಂಡತಿ ತಮ್ಮ ಮದುವೆಯ ಬಂಧವನ್ನು ರದ್ದುಪಡಿಸುವುದು ; ವಿವಾಹವಿಚ್ಛೇದ ; ದಾಂಪತ್ಯ ವಿಚ್ಛೇದನ : ಘಟಸ್ಫೋಟ ಬೇಕಾದವರು ಅದನ್ನು ಮಾಡಲಿ (ಗಾಳಿಪ. ೧೯೦) ; ಘಟಸ್ಫೋಟದ ಕಾನೂನು ಪಾಸಾಗಲಿ, ಅಂದರೆ ನಿಮಗೆಲ್ಲ ಕ್ಷಣಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಬೆದರಿಕೆ ಹಾಕಲು ನಮಗೆ ಚೆನ್ನಾದೀತು (ಹೊಂಬಿಲು. ೬೧). [ಘಟ + ಸ್ಫೋಟ]

ಘಟಾಂಶ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಕುಂಭಾಂಶ ; ಕುಂಭನವಾಂಶ : ಭೃಗು ನಂದನಾಲಯಂಗಳೊಳೆ ಘಟಾಂಶದೊಳ್ ಕುಜ ಯಮರ್ ನಿಲೆ ಮೇಣ್ ಪುರುಷಸ್ವಭಾವದಿಂ ಲಲನೆ ಪರಸ್ಪರಂ ಲಲನೆಯೊಳ್ ನೆರೆಗುಂ (ಜಾತತಿ. ೨೨-೧೧). ☞ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ರಾಶಿಯ ಕಾಲಮಾನದ ೧/೨ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಹೋರೆಯೆಂದೂ, ೧/೩ ಭಾಗಕ್ಕೆ ದ್ರೇಕ್ಕಾಣವೆಂದೂ, ೧/೯ ಭಾಗಕ್ಕೆ ನವಾಂಶವೆಂದೂ ಹೆಸರು. ಈ ನವಾಂಶವನ್ನೇ ಅಂಶವೆಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಸಿಂಹ, ಮೇಷ, ಧನುಸ್ಸು ಈ ರಾಶಿಗಳಿಗೆ ಮೊದಲ ನೆಯ ನವಾಂಶ ಮೇಷನವಾಂಶವೆಂದು ತಿಳಿದು ಮೇಷದಿಂದಲೂ, ಕನ್ಯಾ, ಮಕರ, ವೃಷಭ ಈ ರಾಶಿಗಳಿಗೆ ಮಕರದಿಂದಲೂ, ಮಿಥುನ ಕುಂಭ, ತುಲಾರಾಶಿಗಳಿಗೆ ತುಲಾದಿಂದಲೂ, ಕರ್ಕಾಟಕ, ಮೀನ, ವೃಶ್ಚಿಕರಾಶಿಗಳಿಗೆ ಕರ್ಕಾಟಕದಿಂದಲೂ ನವಾಂಶವನ್ನು ಎಣಿಸಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಬೇಕು. ಈ ಗಣನೆಯಲ್ಲಿ ವೃಷಭ, ಕನ್ಯಾ, ಮಕರರಾಶಿಗಳ ಎರಡನೆಯ ಅಂಶವೂ, ಮಿಥುನ, ತುಲಾ, ಕುಂಭ ರಾಶಿಗಳ ಐದನೆಯ ಅಂಶವೂ, ಹಾಗೆಯೇ ಕರ್ಕಾಟಕ, ವೃಶ್ಚಿಕ, ಮೀನ ರಾಶಿಗಳ ಎಂಟನೆಯ ಅಂಶವೂ, ಘಟಾಂಶ (ಕುಂಭನವಾಂಶ)ವಾಗುತ್ತವೆ. [ಘಟ + ಅಂಶ]

ಘಟಾಕಾಶ (ನಾ). ಗಡಿಗೆಯ ಒಳಗಿನ ಆಕಾಶ,–ಅವಕಾಶ ; ಆಕಾಶ ದ್ರವ್ಯ : ಘಟವಳಿದಲ್ಲಿ ಘಟಾಕಾಶವಳಿಯದಂತೆ (ಆದವ. ೫೦-೧೪೭). [ಘಟ + ಆಕಾಶ]

ಘಟಾಟೋಪ (ನಾ). ೧. ಗುಂಪಿನ ಗಲಭೆ; ಸಾಮೂಹಿಕವಾದ ಗಲಾಟೆ. ೨. (ಆಲಂ) ಮಹತ್ತರವಾದ ಪ್ರಯತ್ನ; ಅತಿಶಯವಾದ ಉದ್ಯಮ: ಇಷ್ಟೆಲ್ಲ ಘಟಾಟೋಪ ನಡೆದ ಮೇಲೆ ಪಾತರದವರ ನಾಚಿನ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಯಾದರೂ ಜಂಗೀ ಇರಬಹುದು (ದೇಯೂಸಿ. ೧೫೩); ಈ ಘಟಾಟೋಪದಿಂದ ಆಗುವ ನಿವ್ವಳಲಾಭವೇನು ಎಂದೀರಿ (ಗಾಳಿಪ. ೩೩) ; ನನಗಾದರೂ ಇಂಥ ಘಟಾಟೋಪವು ಯಾತಕ್ಕೆ ಬೇಕಾಗಿದೆ (ಮಂಜುಳ. ೭೮). 'ಅಟಾಟೋಪ', 'ಘಟಾಟೋಪ' ಪರಾ. ☞ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ 'ಸ್ಫಟಾಟೋಪ' ಎಂಬ ಒಂದು ಶಬ್ದವಿದೆ. 'ವಿಷವಿಲ್ಲದ ಹಾವು ಹೆಡೆಯಾಡಿಸುವುದು' ಎಂಬುದು ಇದರ ಅರ್ಥ. [ಘಟ + ಆಟೋಪ./ಮರಾ. ಖಟಾಟೋಪ, ಘಟಾಟೋಪ]

ಘಟಾನುಘಟಕ, ಘಟಾನುಘಟಿಕ (ನಾ). ೧. ಮಹಾವಿದ್ವಾಂಸ ; ಬಹಳ ಬಲ್ಲವನು; ದೊಡ್ಡ ವಿದ್ವಾಂಸ : ಒಬ್ಬರು ಜೋಯಿಸರಲ್ಲ-ನಾಲ್ಕುಮಂದಿ ಘಟಾನುಘಟಕರನ್ನು ವಿಚಾರಿಸಿದ್ದೇನೆ (ಮಹಾಗ. ೦೦೯). **ಘಟಾನುಘಟಿಕ :** ೨. ತುಂಬ ಗಟ್ಟಿಗ ; ಕಷ್ಟವಾದ ಕೆಲಸವನ್ನೂ ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ ಸಾಧಿಸುವವನು ; ಕಾರ್ಯದಕ್ಷ : ಕೆಲವು ಮಂದಿ ಘಟಾನುಘಟಿಕರಿರು ವುದರಿಂದ ಈ ಸಂಸ್ಥೆ ಬಹಳ ಬೇಗನೆ ಅನೇಕ ಮಹಾಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಕೈಗೂಡಿಸಿಕೊಂಡಿತು (ರೂಢಿ). [<ಸಂ. ಘಟಿಕಾನುಘಟಕ]

ಘಟಾನುಘಟಿ (ಗುಂ). ೧. ಬಹಳ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ; ಅತಿಸಮರ್ಥವಾದ : ಚಂದ್ರು, ಭಟ್ಟರು ಒಂದು ಕಡೆ. ಗಣೇಶರಾಯರೂ, ಶಂಕರಪ್ಪ ಒಂದು ಕಡೆ. ಎರಡೂ ಒಳ್ಳೆಯ ಘಟಾನುಘಟಿ ಜತೆ (ಜೀವಯಾ. ೦೩). (ನಾ). ೨. ತುಂಬ ಗಟ್ಟಿಗ ; ಅತಿಸಮರ್ಥ ; ಕಾರ್ಯದಕ್ಷ : ಪಟ್ಟಣದ ಕಲಿತ ಮಹನ್ಮಹಾಘಟಾನುಘಟಿಗಳು . . . ಕೈಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಕುಳಿತಿರುವಾಗ ನಮ್ಮಂಥ ಹಳ್ಳಿಹುಂಬರ ಪಾಡೇನು ? (ನಾಡಿಗೇ. ೨೭೪). [<ಘಟಾನುಘಟಕ]

ಘಟಾನುಘಟಿಕ 'ಘಟಾನುಘಟಕ' ನೋ.

ಘಟಾವಣೆ (ನಾ). ಸೇರಿಕೆ; ಹೊಂದಿಕೆ; ಕಟ್ಟುವಿಕೆ: ಆಡುವ ಖೇಚರಾಮರ ನರ ಪ್ರಮದಾಕರಲಾಸ್ಯಮೆತ್ತಲುಂ ಪಾಡುವ ಸಿದ್ಧಕಿಂಪುರುಷ ಕಿನ್ನರಕನ್ನೆಯರಿಂಪು ವಾದ್ಯದೊಳ್ ಕೂಡುವ ಯಕ್ಷರಾಕ್ಷಸರ ಕೈಯ ಘಟಾವಣೆ ದಿವ್ಯಯಾತ್ರೆಯೊಳ್ ಕೂಡೆ ಮಹೋತ್ಸವಂಬಡೆದುವಂದು ಸಹೇತುಕ ನಂದನಂಬರಂ (ಅನಂಪು. ೯-೬೭). [ಘಟಿಸು + – ಅಣೆ₄]

ಘಟಾಳಿ (ನಾ). ಆನೆಗಳ ಗುಂಪಿನ ಸಾಲು ; ಗಜವೃಂದದ ಪಂಕ್ತಿ : ರಣ ದೊಳರಾತಿ ವಾರಣ ಘಟಾಳಿಯನೋರ್ವನೆ ಗೆಲ್ದಂ (ಗದಾಯು. ೧-೧೭) ; ಕಿಡೆದುವಯುಂತ ಘಟಾಳಿ ತೇರುಗಳುಡಿದುಬಿದ್ದುವು (ಕೌಶಿರಾ. ೨೦-೪೩). [ಸಂ. ಘಟಾಲಿ (ಘಟಾ + ಆಲಿ)]

ಘಟಿ (ನಾ). ೧. ಸಣ್ಣಗಡಿಗೆ. ೨. ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ನಿಮಿಷಗಳ ಕಾಲಮಾನ ; ಒಂದು ಗಳಿಗೆ . ೩. ಕಾಲದ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಲೋಹದ ಬಟ್ಟಲು; ಗಳಿಗೆಬಟ್ಟಲು. ೪. ಕರೆ ಕೊಡುವ ಗಂಟೆ ; ಜಾಗಟೆ : (೬). ೫.=ಘಟೀಯಂತ್ರ ೧ : (೬). [ಸಂ. ಘಟೀ]

ಘಟಿಕಾತ್ಮ (ನಾ). ೧. ಗಡಿಗೆಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡುದು ; ಕೊಡಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದು. ೨. ಗಳಿಗೆಯ ರೂಪವನ್ನುಳ್ಳುದು ; ಗಳಿಗೆಯ ಗಣನೆ ಯಿಂದ ಕೂಡಿದುದು. ೧, ೨: ಅಹಿಯಂತೆ ವಿಷೋದ್ಗಾರಿಗಳಹರ್ನಿಶ ಪ್ರಹರದಂತೆ ಘಟಿಕಾತ್ಮಂಗಳ್ ರಹಟಘಟೀಯಂತ್ರಂಗಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು .೨-೫೦). [ಸಂ. ಘಟಿಕಾತ್ಮನ್ (ಘಟಿಕಾ + ಆತ್ಮನ್)]

ಘಟಿಕಾಪ್ರಹಾರಿ (ನಾ). ಗಳಿಗೆಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಗಂಟೆಹೊಡೆಯುವವನು : ಘಟಿಕಾಪ್ರಹಾರಿಗೆ ಮತ್ತರ್ ೩೦ ಪಂಚಿಕೇಶ್ವರಕ್ಕೆ ಮತ್ತರ್ ೪೫ (ಕಇಅ. ೬-೨-೨೦೭ ; 1058). [ಸಂ. ಘಟಿಕಾಪ್ರಹಾರಿನ್]

ಘಟಿಕಾಮಹಾಸ್ಥಾನ (ನಾ). ೧. ಧಾರ್ಮಿಕ ವಿದ್ಯಾಪೀಠ ; ಧಾರ್ಮಿಕ ಉಚ್ಚಶಿಕ್ಷಣದ ಕೇಂದ್ರ. ೨. ಭಕ್ತರ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವ ಸಿದ್ಧಿಕ್ಷೇತ್ರ: ಮಾರಾರಿ . . , ಧಾರಿಣಿಯ ಮೇಲೆಸೆವ ಪುಣ್ಯತೀರ್ಥಂಗಳಂ ಚಾರುಶೈವಕ್ಷೇತ್ರವೆನಿಪ ಘಟಿಕಾಮಹಾಸ್ಥಾನಂಗಳಂ ನೋಡುತ . . . ದ್ವಾರಾವತಿಗೆ ನಡೆತಂದನು (ಭಿಕ್ಷಾಟ. ೧-೨೭). 'ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನ' ಪರಾ. [ಸಂ. (ಘಟಿಕಾ + ಮಹಾಸ್ಥಾನ)]

ಘಟಿಕಾಯಂತ್ರ (ನಾ). ಗಳಿಗೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಯಂತ್ರ ; ಗಡಿಯಾರ: ದಲಾಮೇತರ್ ಎಂಬ ಫ್ರೆಂಚ್ ತತ್ತ್ವಜ್ಞನು ಮಾನವದೇಹವೂ ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ ಘಟಿಕಾಯಂತ್ರದಂತೆ ಯಂತ್ರಮಾತ್ರವೆಂದು ಹೇಳಿದನು (ಮುಕ್ತಾರ. ೨೪, ೬೮೨). [ಸಂ. (ಘಟಿಕಾ + ಯಂತ್ರ)]

ಘಟಿಕಾಸಾಹಸ (ನಾ). ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರವೇ ಮೊದಲಾದ ವಿದ್ಯೆಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥ; ಒಂದು ಬಿರುದು: ಘಟಿಕಾಸಾಹಸಾಯ ಹಾರೀತಸಗೋತ್ರಾಯ ಮಾಧವವರ್ಮ್ಮಣೇ (ಎಕ.III, ಮಂಡ್ಯ. ೧೧೩-೪೦; 713) ; ಘಟಿಕೆಯೆನ್ನುವ ಪದದಿಂದ ಘಟಿಕಾಸಾಹಸ ಎಂದರೆ ಧರ್ಮ ಬೋಧನೆಯಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರವಚನದಲ್ಲಿ ನಿಪುಣನೆಂಬರ್ಥವುಳ್ಳ ಪದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ (ಸಂಭಾನಿ. ೨೦೬). [ಸಂ. (ಘಟಿಕಾ + ಸಾಹಸ)]

ಘಟಿಕಾಸ್ಥಳ (ನಾ). = ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನ ೧ : ನಾನು ಪ್ರಾಚೀನ ಘಟಿಕಾಸ್ಥಳವಾದ ಆ ಸಾಲೋಟಗಿಗೆ ಹೋಗಿ ನಾಡಹಬ್ಬದ ದಿನ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟುಬಂದೆ (ಪ್ರಬಂಧ. ೯೮). [ಸಂ. ಘಟಿಕಾಸ್ಥಲ (ಘಟಿಕಾ + ಸ್ಥಲ)]

ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನ (ನಾ). ೧. ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವೇದ, ಶಾಸ್ತ್ರ ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ವಿಚಾರ ಮಾಡುವ ಹಾಗು ವಿದ್ಯೆಗಳನ್ನು ಕಲಿಸುವ ಉಚ್ಚ ಸಂಸ್ಥೆ ; ಮಹಾವಿದ್ಯಾಲಯ : ನಿಜ ಧರ್ಮ್ಮಕಾರಿತಾಧಿಕಾರ ಪದವೀವಿರಾಜಿತನಪ್ಪ ಶಾಳೆಯ [ಕ್ಯಂ][ಕ]ರ್ಯ್ಯನಮಂ ಮಾಡಿಸಿ ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನಮೆನಿಪ ಶಾಲೆಗೆ (ಕಇಆ. ೫-೨-೧೭೭ ; 1058) ; ಆ ನಾಡೊಳಖಿಳ ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನವಿದೆನಿಸಿತ್ತು ಪೊಟ್ಟಿಯೂರ್ (ಎಇ. XVI, ೮೪-೧೫ ; 1067) ; ಮಯೂರಶರ್ಮನು ತನ್ನ ಗುರುವಾದ ವೀರಶರ್ಮನೊಂದಿಗೆ ಪಲ್ಲವರ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿದ್ದ ಕಾಂಚೀಪಟ್ಟಣದ ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಹೋದನು (ಕರ್ನಾಆ. ೧೭) ; ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನವೆಂದರೆ ವಿದ್ಯಾಪೀಠ ಅಥವಾ ಧರ್ಮಸಂಬಂಧಿಯಾದ ವಿದ್ಯೆಗಳ ಸ್ಥಾನವೆಂದು ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ (ಸಂಭಾನಿ. ೨೦೬). ೨. (ತಪಸ್ಸನ್ನು ಆಚರಿಸಿದರೆ ಅಥವಾ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಆರಾಧಿಸಿದರೆ, ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವಂಥ) ದೇವರು ನೆಲಸಿರುವ ಸ್ಥಳ ; ಸಿದ್ಧಿಕ್ಷೇತ್ರ : ಇವು ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನಂ ಮತ್ತಿವು ತೀರ್ಥಸ್ಥಾನಮೆಂಬ ರೂಢಿಯ ಭಗವದ್ಭವನಕ್ಕಲಂಪ್ಯ್ಯಮಟಲುಂ ತವೆ ಮುಕ್ಕೊಡೆಯೆತ್ತಿ ಬಿಟ್ಟನಾ ವಸುಷೇಣಂ (ಅನಂಪು. ೧೨-೩೦); ಈ ಕುಮಾರಿತಿ . . . ಪುರಕೆ ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನವೆನಿಸುವ ಪರಮಸಿದ್ಧಿಯನೀವ ಮಧುಕೇಶ್ವರನ ಪೂಜಿಸುತಿರ್ದಳಿನಿಯನ ಬಯಸಿ ಭಕ್ತಿಯಲಿ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೩-೪೫). ೩. = ಘಟಿಗೆ. 'ಘಟಿಕಾಮಹಾಸ್ಥಾನ' ಪರಾ. [ಸಂ. (ಘಟಿಕಾ + ಸ್ಥಾನ)]

ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾಪನ (ನಾ). ಧಾರ್ಮಿಕ ಶಿಕ್ಷಣಕೇಂದ್ರದ ಸ್ಥಾಪನೆ, -ನಿರ್ಮಾಣ: ಆ ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾಪನಸಹಸ್ರಸಾಂವತ್ಸರಿಕೋತ್ಸವವೆಂಬಂತೆ ನಾನು ೧೯೪೬ರಲ್ಲಿ ಸಾಲೋಟಗಿಯಲ್ಲಿ ನಾಡಹಬ್ಬವನ್ನಾಚರಿಸಲೋಸುಗ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋದುದು ನನಗೆ ತುಂಬಾ ಸೋಜಿಗವೆನಿಸಿತು (ಪ್ರಬಂಧ. ೯೮).

[ಸಂ. (ಘಟಿಕಾ + ಸ್ಥಾಪನ)]

ಘಟಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಗಳಿಗೆ; ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ನಿಮಿಷಗಳಷ್ಟು ಕಾಲ : "ನಾಡಿ ಘಟಿಕೆಯೆನೆ ಗಳಿಗೆಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೨೦-೮). ೨. ರಾಶಿ ; ಗುಂಪು ; ಸಾಹಸ್ರಕೋಟಿ ಶುಭ್ರಾಂಶುಗಳ ರುಚಿರರಸಮನಾ ಹರಂ ಹಿಳಿದು ತನ್ನಯ ಕಳೆಯ ಕೂಡಿ ಕಣ್ಗಾಹಿನಿಂ ಘಟ್ಟಿಗೊಳಿಸಿದ ಪುಣ್ಯಘಟಿಕೆಯೋ . . . ಎನಲ್ ಕೈಲಾಸಪರ್ವತಂ ರಾಮಣೀಯಕಮಾದುದು (ಜಬಪು. ೨-೧೦). ೩. ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಾದಿ ಧಾರ್ಮಿಕವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿಸುವ ಉಚ್ಚಮಟ್ಟದ ವಿದ್ಯಾಲಯ ; ಧಾರ್ಮಿಕವಿದ್ಯಾಪೀಠ. 'ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾಪನ' ಪರಾ. ೪. ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ. 'ಘಟಿಕೋತ್ಸವ' ಪರಾ. ೫. ಯುದ್ಧಕಾಲದಲ್ಲಿ ತೊಡುವ ಲೋಹದ ಕವಚ; ಉರಸ್ತ್ರಾಣ (?): ಘಟಿಕೆಯ ಧರಿಸಿ ರವಿಯುದಯದಲಿ ಕಾಳಗಕಸುರನನುವಾದ (ಕೌಶಿರಾ. ೩೭-೪). [ಸಂ. ಘಟಿಕಾ]

ಘಟಿಕೋತ್ಸವ (ನಾ). ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದ ಪದವೀಪರೀಕ್ಷೆಗಳಲ್ಲಿ ತೇರ್ಗಡೆ ಹೊಂದಿದವರಿಗೆ ಅವರವರ ಪಾಂಡಿತ್ಯದ ಶ್ರೇಣಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಪದವಿಯ ಪ್ರಶಸ್ತಿಪತ್ರವನ್ನು ನೀಡುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಏರ್ಪಡಿಸುವ ಉತ್ಸವ, -ಸಮಾರಂಭ ; ಪದವೀಪ್ರದಾನಸಮಾರಂಭ : ಆ ಸಲದ ನವರಾತ್ರಿಯ ಘಟಿಕೋತ್ಸವದಲ್ಲಿ ಗೆಳೆಯರಿಬ್ಬರೂ ಬಿ. ಎ. ಪದವಿಯ ಪ್ರಶಸ್ತಿಪತ್ರವನ್ನು ಪಡೆದುದಾಯಿತು (ಅನಾಮಿ. ೬೪).

[ಸಂ. (ಘಟಿಕಾ + ಉತ್ಸವ)]

ಘಟಿಗ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು (?) : ಪರನಾರೀದುರ್ಲಭಂ ಘಟಿಗನ ಗಂಧವಾರಣಂ ನಯಧಾಮಂ (ಎಇ. XVI, ೨೯-೧೯ ; 1010). [?]

ಘಟಿಗೆ (ನಾ). ಗ್ರಾಮದವರು ವಿಚಾರವಿನಿಮಯಕ್ಕಾಗಿ ಅಥವಾ ನ್ಯಾಯ ತೀರ್ಮಾನಕ್ಕಾಗಿ ಸೇರುವ ಸ್ಥಳ ; ಗ್ರಾಮಸಭೆ; ಚಾವಡಿ : ಈಯೂರಾ ಘಟಿಗೆಯಾ ಮಹಾಜನಮಾನ್ (ಎಇ. III, ೩೬೦-೮ ; 740).

[<ಸಂ. ಘಟಿಕಾ]

ಘಟಿಚಕ್ರ (ನಾ). ಬಾವಿಯಿಂದ ನೀರನ್ನೆಳೆಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಉಪಕರಣ ; ರಾಟೆಯ ಹಗ್ಗವನ್ನು ಸುತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವ ಮತ್ತು ಬಿಡುವ ಅಚ್ಚುಮರದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಯಂತ್ರ : ಘಟಿಚಕ್ರದಲ್ಲಿ ಹಗ್ಗವನ್ನು ಸುತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಅಚ್ಚುಮರವಿದೆ (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೩೩೯). [ಸಂ. ಘಟೀಚಕ್ರ (ಘಟೀ + ಚಕ್ರ)]

ಘಟಿತ (ಗು). ೧. ಕೂಡಿದ ; ಸೇರಿದ ; ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ; ಇದು ಸಕಲ ಸುರಾಸುರೇಂದ್ರ ಮಣಿಮಕುಟಘಟಿತ ಶ್ರೀಮತ್ಪರಮೇಶ್ವರ ಚಾರುಚರಣಾರವಿಂದ (ಛಂದೋಂಬು. ೧-೫೮ ವ) ; ಪ್ರೋದ್ದಾನಧಾರಾಘಟಿತ ಕಟತಟಂ . . . ಅದೇಂ ಬಂದುದೊ ದಂತಿಜಾಳಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೬೭) ; ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀಮತ್ಸುರಾಸುರೇಂದ್ರ ನರೇಂದ್ರಮುನೀಂದ್ರ ಫಣೀಂದ್ರಮಣಿ ಮಕುಟತಟಘಟಿತ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫-೩೦). ೨. ಜೋಡಿಸಿದ ; ಸೇರಿಸಿದ : ಭೀಮಾಂಧದೈತ್ಯತನುತಟಘಟಿತನೃತ್ಯನಾ ಸೋಮೇಶನಮಲವರದಿಂದೀಗೆ ಮಂಗಂಗಭಂಗಮಂಗಳಮತಿಯನು (ಮಂಗರಾ. ೧-೧). ೩. ಏರ್ಪಾಡು ಮಾಡಿದ ; ವ್ಯವಸ್ಥೆಮಾಡಿದ : (+). ೪. ಉಂಟಾದ ; ಸಂಭವಿಸಿದ. 'ಅಘಟಿತ' ಪರಾ. (ನಾ). ೫. ಉಂಟಾದುದು ; ಸಂಭವಿಸಿದುದು : ಕುಟಿಲಪರಸಮಯಕ್ರಿಯಾಪ್ರವಿಘಟನ ದೇವರದಾಸಿಗಳ ತತ್ ಪಟುಕರಸ್ಥಳ ಘಟಿತಮಾಗಿ ಪ್ರಭವಿಸುತಮಿರಲು (ಬಸಪು. ೫೦-೬೨). ೬. ಆದುದು ; ನಡೆದ ವಿಷಯ : ಅಘಟಿತ ಘಟಿತವರ್ತಮಾನವ ನಾನರಿಯೆನಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೫೦೦). [ಸಂ.]

ಘಟಿತಾರ್ಥ (ನಾ). ೧. ಆದ ವಿಷಯ ; ನಿಜವಾಗಿ ನಡೆದ ಕೆಲಸ. ೨. ಉಂಟಾದ ಪ್ರಯೋಜನ ; ಒಂದು ಕೆಲಸದಿಂದ ಆದ ಪರಿಣಾಮ. ೩. ಸಾವಧಾನವಾಗಿ ಮಾಡಿದ ವಿಚಾರದ ಅಥವಾ ಆಲೋಚನೆಯ ಫಲಿತಾಂಶ. ೪. ವಧೂವರರ ಜಾತಕಗಳ ಹೊಂದಾಣಿಕೆ : ಜೋಯಿಸರೆ, ಇನ್ನೊಂದು ಜಾತಕ ಬೇರೆ ಬಂದಿದೆ. ಇದರ ಘಟಿತಾರ್ಥ ಹೇಗಿದೆ ನೋಡಿ (ಅದೂಟ. ೩೭); ಸ್ವಯಂವರವಿಧಾನದಲ್ಲಿ ಮದುವೆಯಾಗುವಾಗ ನಕ್ಷತ್ರದ ಘಟಿತಾರ್ಥ ವಿಷಯವನ್ನು ಯೋಚಿಸಬೇಕಾದ ಆಗತ್ಯವಿರುವುದಿಲ್ಲ (ಪೀಟೀಮಾ. ೩). [ಘಟಿತ + ಅರ್ಥ]

ಘಟಿಯಾಳಿ 'ಘಳಿಯಾರ' ನೋ.

ಘಟಿಯಿಸು 'ಘಟಿಸು' ನೋ.

ಘಟಿಸು, ಘಟಿಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಆಗು ; ಉಂಟಾಗು ; ಸಂಭವಿಸು : ತಾಯ ಬಳಿಯ ಕ ಱು ವಿ ನ ಂ ತೆ ನಾಮಪದಂಗಳರ್ಥಾನುಗತಂಗಳಾಗೆ ಸಮಾಸಂ ಘಟಿಸುಗುಂ (ಶಮದ. ೧೬೨ ವೃತ್ತಿ) ; ದ್ರೌಪದಿ ಸುಭದ್ರಾವಲಲನೆಯರಿಗನುಚಿತವು ಘಟಿಸಿತೆ (ಕುಮಾವ್ಯಾ.ದ್ರೋ. ೭-೨೨) ; ಪಟುತನವು ದೊರಕಿದರೆ

ಶುಚಿತನ ಘಟಿಸಲರಿಯದು (ತೊರರಾ. ೫-೯-೨೭) ; ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ನಿನ್ನಿಂದ ಸಹಸಾ ಅನ್ಯಾಯ ಘಟಿಸಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿದನು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೮೯). ೨. ಸಿಕ್ಕು ; ದೊರಕು ; ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗು : ದಿಟಪುಟವನಱಿದಡೂ ಗುರು ಕೊಟ್ಟ ನಿಟಿಲಲೋಚನನು ಘಟಿಸಬೇಕು (ಮೋಳಿಮಾ. ೨೦-೮೨) ; ಪರಮಾಣು ಮಾತ್ರಮಮೃತದ ಪರಿಸೇವನೆ ಘಟಿಸಲಮರದೇನಮರತ್ವಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೦-೪೪) ; ಚಾಪವೀತನ ಕೈಯಲಿರಲಿನ್ನು ಪಿನಾಕಿಗೆ ಗೆಲವು ಘಟಿಸದು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೬-೨೯) ; ಗುರುದ್ರೋಹಂಗೆ ಕೈವಲ್ಯಾಗಮವು ಘಟಿಸುವುದೆ (ತೊರರಾ. ೬-೧೬-೧೨). ೩. ಸೇರು; ಕೂಡು; ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳು: ಘಟಿಸದಾವಾವೂರ ಗೊರವರೊಡನೆ ಮುನಿದು ಬಂದ್ಯೆ (ಬಸಪು. ೦೮-೯) ; ಮಾಯಾ ಪ್ರಕೃತಿಪುರುಷನಲಿ ಘಟಿಸುವುದೆ ದುರ್ನಯವು (ತೊರರಾ. ೬-೩೪-೧೫) ; ಇದೆರಡು ಘಟಿಸದಿದ್ದರೆ ಆ ಬಳಿಕ ಯಾವ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದಲಾದರೂ ಯುದ್ಧವ ಮಾಡಿ ಕಾರ್ಯಗಳಂ ಸಾಧಿಸಬೇಕು (ಸೌಗಂಧಿ. ೨೮೫-೧೫). ೪. ಉಂಟುಮಾಡು ; ಆಗಿಸು ; ಏರ್ಪಡಿಸು : ಆ ಸುಯೋಧನಗಱುಹಿ ಸಂಧಿಯನೀ ಸಮಯದಲಿ ಘಟಿಸು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೦-೩೦). **ಘಟಿಯಿಸು :** ೧. ದಿಟ್ಟ ಮನಮೆಂಬಿವು ತೊಟ್ಟನೆ ನಟ್ಟು ನಟ್ಟವೊಲ್ ಘಟಿಯಿಸೆ ಸೋಲ್ತೊಱಲ್ದ (ಆದಿಪು. ೩-೯೦) ; ತನ್ನ ನುಡಿಗಳ್ಗೆ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರದಂತೇತೆಱದೊಳಮಿಾ ನುಡಿ ಘಟಿಯಿಸುವುದೆಂದು ಸಂದೇಹಡೋಲಾಧಿರೂಢಚಿತ್ತನಾಗಿ (ಕಾದಂಬ. ೨೫೩) ; ಅಂಘಾ[ಘೋ]ಬಳದಿಂ ದುರ್ವ್ಯಸನಂ ಘಟಿಯಿಸೆ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೩೩) ; ಅದು ಕಾರಣದಿಂ ಔಪಶಮಿಕಭಾವೋಪಪತ್ತಿ ಘಟಿಯಿಸುಗುಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೮೫). ೨. ಪ್ರಮತ್ತಗುಣಸ್ಥಾನದೊಳುಂಬಡಾತಂಗೆ ಕೇವಳಮೆ ಘಟಿಯಿಸದೆ ಕಿಡುಗುಂ (ಪಸಾರ. ೦೦೦೩-೮). ೫. ಪಡೆ ; ಹೊಂದು ; ದೊರಕಿಸಿಕೊಳ್ಳು : (ಕ). ೬. ಸೇರಿಸು ; ಕೂಡಿಸು ; ಸಂಯೋಜಿಸು: ನಿಟಿಲತಟೀಪುಟದೊಳ್ ಶಶಾಂಕದ್ಯುತಿಯಿಂ ಘಟಿಯಿಸಿದ ಪುಂಡ್ರಮೊಳ್ಪಂ ಘಟಿಯಿಸುಗುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೩-೭). [ಘಟನ + – ಇಸು$_3$]

ಘಟೀಯಂತ್ರ (ನಾ). ೧. ಬಾವಿಯಿಂದ ನೀರನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುವ ಸಾಧನ ; ನೀರೆತ್ತುವ ರಾಟೆ : "ಉದ್ಘಾಟಕಂ, ಘಟೀಯಂತ್ರಂ, ಪಾದಾವರ್ತಃ, ಅರಘಟ್ಟಕಃ–ಈ ೪ ಱಾಟಣಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೩-೬೩) ; ನವ ಘಟೀಯಂತ್ರದಿಂ ವಿಷ್ಣುಯುದ್ಧಾಜಿರಮಾಪೀವೈರಿರಕ್ತಾಂಬುವನೆ ನಿಜಯಶೋವಲ್ಲಿಗೆತ್ತುತ್ತಮಿರ್ಪಂ (ಎಕ. V, ಹಾಸನ. ೧೩೦-೦೨ ; 1147 ?) ; ಮದನರಾಜವಿಜಯತಂತ್ರಂಗಳೆನಿಪ ಘಟೀಯಂತ್ರಂಗಳುಂ . . . ತನಗನೂನ ಶೋಭೆಯುಂ ಪಡೆಯೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೨೨ ವ). ೨. ಗಳಿಗೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಸಾಧನ ; ಗಳಿಗೆಬಟ್ಟಲು : ಗಲಿಲಿಯೋ ನುಣುಪಾದ ಇಳಿಜಾರು ಮಣೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸಿ ಅವುಗಳ ಮೇಲಿನಿಂದ ಉರುಳಲು ಬಿಟ್ಟ ಗುಂಡುಗಳು ಎಷ್ಟು ದೂರವನ್ನು ಕ್ರಮಿಸಲು ಎಷ್ಟು ಕಾಲವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ ಎಂಬುದನ್ನು ನೀರಿನ ಗಡಿಯಾರ (ಅಥವಾ ಘಟೀಯಂತ್ರ)ಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಕಂಡುಹಿಡಿದನು (ಭೌತವಿ. ೨೫). [ಸಂ. (ಘಟೀ + ಯಂತ್ರ)]

ಘಟೆ (ನಾ). ೧. ಆನೆಗಳ ಗುಂಪು ; ಗಜಸಮೂಹ : "ಹಲವಾನೆ ಘಟಾಯೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೩೭-೬೮) ; "ದಂತಿವೃಂದಂ ಘಟೆಯೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೬-೩) ; ಕುದುರೆ ಕುದುರೆಯೊಳ್ ರಥಂ ರಥದೊಳಣಿಯಣಿಯೊಳ್ ಘಟೆಯಾನೆ ಘಟೆಯಾನೆಯೊಳ್ ತಳ್ತು ತಾಗಿ ಪಲವು ದಿವಸಂ ಕಾದೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೪೮-೮) ; ಪಕ್ಕರೆಯಿಕ್ಕಿ ಬಂದುವು ಹಯಂ ಘಟೆ ಪಣ್ಣಿದುವು (ಪಂಪಭಾ. ೩-೭೭) ; ಆರ್ದು ಸುಭಟರೆಚ್ಚರ್ ಘಟೆಯಂ (ದಶಕು. ೨-೨೪). ೨. ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ : ದಂತಿಘಟೆಗಳ್ ಪೆಱಗಿಟ್ಟೊಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೭೦) ; ಜಲಮತ್ತದ್ವಿಪಘಟೆಗಳೆನಿಸಿದುವು ಘನಘಟೆಗಳ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೭-೧೪೪) ; ಸಿಂಗಣನೃಪನ ಹಯಶ್ರೇಣಿ ಕಲ್ಪಾಂತಧಾರಾಧರ ಮಲ್ಲಾಮಲ್ಲಿಯೊಳು ಯಾದವ ಗಜಘಟೆಯೊಳು ತಳ್ತುದು (ಸೌಇಇ. IX-i, ೩೪೩-೨೫; 1226); ಸಗ್ಗಿಗರಾಣ್ಮನ ಘನಕರಿಘಟೆಗಳ್ ಬೇಸಗೆಯ ಬಿಸರಕ್ಕೆ ಬಸವೞಿದು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩-೭). ೩. ಸಭೆ; ಸಮಿತಿ; ಗೋಷ್ಠಿ: "ಗೋಷ್ಠಿಯಲ್ಲಿಯುಂ ಘಟಾ ಎಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೦೩೩-೧೨). ೪. ಪ್ರಯತ್ನ; ಉದ್ಯಮ : (ಕ)

ಘಟೆಮುಟ್ಟೆಗಂಡ=ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಆನೆಗಳ ಮೊತ್ತವನ್ನು ಎದುರಿಸಿ ಹೋರಾಡಲು ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಅಂಜಿಕೆಯಿಲ್ಲದ ವೀರ ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಅಚಲಭಕ್ತಿಪರಂ ಘಟೆಮುಟ್ಟೆಗಂಡನೊರ್ಮೆಯೆ ನೆಱೆಗೆಯ್ಸೆ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೦೬೦-೫೨ ; 1092). **ಘಟೆಯಂಕಕಾಱ** = ಆನೆಗಳ ಗುಂಪಿನೊಡನೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು: ಜೀವಿಗಳಪ್ಪ ಘಟೆ[ಯ]ಂಕಕಾಱ ನೊಳಂಬಭರ (ಬೊಂಕಶಾ. ೧೯೨೯, ಬಾದಾಮಿ. ೧೪೦-೪೪೫; 946) ; ಘಟೆಯಂಕಕಾಱಂ ಶ್ರೀಮದಿಱಿವನೊಳಂಬಾಧಿರಾಜಂ (ಎಇ. XVI, ೨೯-೦೦; 1010); ಆತನ ತಮ್ಮ ನಿಱಿವ ನೊಳಂಬ ಘಟೆಯಂಕಕಾಱ ಪಲ್ಲವಾದಿತ್ಯಂ ಪ್ರಿಥ್ವೀರಾಜ್ಯಂಗೆಯುತ್ತಂ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೪೦-೧೦ ; ?). **ಘಟೆಯೊಡೆಗಂಡ**=ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಆನೆಗಳ ಗುಂಪನ್ನು ಭೇದಿಸುವ ಅಥವಾ ಚೆದರಿಸಿ ಓಡಿಸುವ ಪರಾಕ್ರಮಿ ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಮಣ್ಡಳಿಕ ಲಲಾಟಲೋಚನಂ ಘಟೆಯೊಡೆಗಣ್ಡಂ ಕದನಕ[ಂ]ಣ್ಠೀರವನಮೋಘವಾಕ್ಯಂ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೮೦-೪ ; 1013) ; ಇಱಿವಬೆಡಂಗ ನೊಳಂಬ ಘಟೆಯಂಕಕಾಱದೇವಂ ತಸ್ಯಾಗ್ರಸುತಂ ಘಟೆಯೊಡೆಗಂಡ ರಣರಂಗ ಭೀಮಂ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೦೦೧-೬ ; 1045). [ಸಂ. ಘಟಾ]

ಘಟ್ಟ (ನಾ). ೧. ತಿಕ್ಕುವಿಕೆ; ಉಜ್ಜುವಿಕೆ. ೨. ಹೊಡೆತ; ತಟ್ಟುವುದು. ೩. ಒತ್ತುವಿಕೆ ; ಒತ್ತಡ. ೪. ನದಿ, ಕೆರೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ನೀರಿಗೆ ಇಳಿಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕಟ್ಟಿರುವ ಮೆಟ್ಟಲು ; ಸೋಪಾನ : ಬಿಂದು ಮಾಧವನ ಘಟ್ಟಕ್ಕೆ ಹೋಗುವೆ ತಾರೇ ಬಿಂದಿಗೆಯ (ಪುರಂದ. ೧-೪೯-೩). 'ಸ್ನಾನಘಟ್ಟ' ಪರಾ. ೫. ಅಂತಸ್ತು ; ಹಂತ ; ಅವಸ್ಥೆ : ಕರ್ಮ, ಜ್ಞಾನ, ಭಕ್ತಿಗಳು . . . ಮುಕ್ತಿಗೆ ಒಯ್ಯುವ ಒಂದೇ ಮಾರ್ಗದ ಮೂರು ಘಟ್ಟಗಳು (ಭಾರದ. ೨೮೦) ; ವಿಜ್ಞಾನಿಗಳ ತತ್ವಾನ್ವೇಷಣೆಯ ಪ್ರಗತಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥೂಲದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮೂರು ಘಟ್ಟಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು (ಶುಕ್ಕಾರ. ೫ ೩೬೮೯) ; ಶ್ರೀರಂಗರಾಯನ ಅಂತ್ಯಘಟ್ಟವು ದೈವಘಟನೆಯಿಂದ ಸಂಘಟಿಸಿದ್ದು (ಶ್ರೀರಾಯ. ii, ಮುನ್ನುಡಿ). ೬. ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ತುಂಬಿಸಲು ಮತ್ತು ಇಳಿಸಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಹಡಗು ಅಥವಾ ದೊಡ್ಡ ದೋಣಿಯನ್ನು ತಂದು ನಿಲ್ಲಿಸಲು ಸಮುದ್ರದ ಅಥವಾ ಮಹಾನದಿಗಳ ತೀರದಲ್ಲಿ ನೀರಿನೊಳಕ್ಕೆ ಚಾಚಿಕೊಂಡಿರುವಂತೆ ಕಟ್ಟಿರುವ ಕಟ್ಟೆ: (ಕ). ೭. ಬೆಟ್ಟದ ಇಳಿಜಾರುಪ್ರದೇಶ : ಬೆಟ್ಟದೊಳು ಘಟ್ಟದೊಳು ಸರುವಿನೊಳು . . . ಕಣ್ಡಣಿವನ್ನ ನೋಡು ಬಾ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨-೫೪) ; ಬೆಟ್ಟಮಂ, ಘಟ್ಟಮಂ, ಹಳ್ಳಮಂ, ಕೊಳ್ಳಮಂ (ಶಮದ. ೧೦೬ ಪ್ರಯೋ); ಕಾಲಾಂತರದಿಂ ಸತ್ತು ಮದಗಜಮಾಗಿ ಪುಟ್ಟಿ ಘಟ್ಟದೊಳು ತಿರುಗುತ್ತಿರಲ್ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೧೧-೩೦ ವ) ; ಘಟ್ಟದ ಉಪ್ಪು ಬೆಟ್ಟದ ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ (ಗಾದೆ). ೮. ಬೆಟ್ಟ: ಆಲಿಬಾಗ್–ಬೊಂಬಾಯಿಗೆ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಘಟ್ಟಗಳಿಗೂ ಮತ್ತು ಸಮುದ್ರಕ್ಕೂ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಕೊಲಾಬಾ ಡಿಸ್ಟ್ರಿಕ್ಟಿನ ಮುಖ್ಯಪಟ್ಟಣ (ಭೂಗೋಳ. ೭೩) ; ಹುಟ್ಟುಗುಣ ಘಟ್ಟ ಹತ್ತಿದರೂ ಹೋಗದು (ಗಾದೆ). [ಸಂ.]

ಘಟ್ಟಣ 'ಘಟ್ಟಣೆ' ನೋ.

ಘಟ್ಟಣೆ, ಗಟ್ಟಣೆ, ಘಟ್ಟಣ (ನಾ). ೧. ಅಪ್ಪಳಿಸುವಿಕೆ ; ಹೊಡೆತ ; ಜಡಿತ : "ಘಟ್ಟಣೆ (ಣ, ಗಟ್ಟನ)–ಘಟ್ಟನಾ" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೧) ; ತೋಳ ಘಟ್ಟಣೆಗುಚ್ಚಳಿಸುತ್ತುಂ ಸೂಸುವ ಶೀಕರವಾರಿ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೯೩೩) ; ನಿಶಾತ ದನ್ತ ಘನಘಟ್ಟಣೆಗಳ್ಕಿ ದಿಶಾಗಜವ್ರಜಂ ಬೆದಱೆ (ಸೌಇಇ.XI-1,೦೦೩-೪: ?). ೨. ತುಳಿಯುವುದು ; ಮೆಟ್ಟುವುದು : ಬಿಟ್ಟು ಕಳೆ ಬಱುಮಾತ

ಶಬ್ದಗಳೊಟ್ಟಲೆಂಬುವು ತನ್ನ ಪಾದದ ಘಟ್ಟಣೆಯು ಧ್ವನಿಯುವಖಿಲಾನಿನ್ನೇನ ಕೇಳುವೆನು (ಪ್ರಭುಲೀ. ೭-೫೯). ೩. ಪೆಟ್ಟು; ಏಟು; ಗಾಯ: "ಘಟ್ಟಣೆಯೆನೆ ಗಾಯವೆಂದು ತಿಳಿಗೆ" (ಭಾರನಿ. ೬೭). ೪. ದಮ್ಮಸು ಮಾಡಿ ಮಟ್ಟಮಾಡಿದ ಸ್ಥಳ: ಮುಂಕೊಂಡು ನಡೆದುದಾತುರಗದೊಡನನಿಬರ ಚತುರ್ಬಲಂ ಬಹಳಗಿರಿ ಪುರದೇಶವನಪಳ್ಳಕೊಳ್ಳಂಗಳಂ ತುಳಿದು ಕಣದ ಘಟ್ಟಣೆಯಂತೆ ಸಮವಾಗಲು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೫-೬). ಗಟ್ಟಣೆ: ೧. "ಗಟ್ಟಣೆ (ಘಟ್ಟಣೆ)-ಘಟ್ಟನ"(ತದ್ಭಕೋ. ೯). ೫. ಮಡಿಸುವಿಕೆ: ಮಡಿಸೀರೆಯಂತೆ ಗಟ್ಟಣೆಗೆ ಮಂದು ವ್ಯೆಲಗೆಯಂತೊಗೆಹಕ್ಕೆ ಮಂದು (ಧರ್ಮಾಮ್ಮ. ೩-೭೭). ಘಟ್ಟಣ: ೨. "ಘಟ್ಟಣ – ಘಟ್ಟಣೆ" (ಶಮದ. ೨೭೮ ಪ್ರಯೋ); ಗಜಾವಳಿಯ ಪದಘಟ್ಟಣದಿ ಜೌಗೆದ್ದ ಕೆಸಱೊಳಗೆ (ಬಸಪು.೧೦-೫).

ಘಟ್ಟಣೆಮಾಡು=ದಮ್ಮಸು ಮಾಡಿ ನೆಲವನ್ನು ಗಟ್ಟಿಮಾಡು: ಗಾಡಿ ಕಲ್ಲು ಚಕ್ಕೆಯೆದ್ದಿದ್ದ ರಸ್ತೆಯಿಂದ ಜಲ್ಲಿಹಾಕಿ ಗಟ್ಟಣೆಮಾಡಿ ಸಮತಟ್ಟಾಗಿದ್ದ ರಸ್ತೆಗೆ ತಿರುಗಿದಾಗ ಅವರ ಮಾತು ಸುಲಭವಾಗಿ ಕೇಳಿಸುವಂತಾಯಿತು (ಪುನರು. ೩೦೭). [<ಸಂ. ಘಟ್ಟನ, ಘಟ್ಟನಾ]

ಘಟ್ಟನ (ನಾ). ೧. ಮುಟ್ಟುವಿಕೆ; ತೀಡುವಿಕೆ. ೨. ಕುಟ್ಟುವಿಕೆ; ದಮ್ಮಸಂಮಾಡುವಿಕೆ; ಮಟ್ಟಮಾಡುವಿಕೆ. ೩. ಹೊಡೆಯುವಿಕೆ; ಬಡಿತ: ಮುಷ್ಟಿಯುಗಳ ಘಟ್ಟನದಿಂ ಕೆಂಗಿಡಿ ಕೆದಱೆ (ಶಬಶಂ. ೪-೭೭). ೪. ಮಾಲೀಸುಮಾಡುವಿಕೆ; ಚೆನ್ನಾಗಿ ತೀಡಿ ನುಣುಪು ಮಾಡುವಿಕೆ. ೫. ಅಲುಗಿಸುವಿಕೆ; ಕದಲಿಸುವಿಕೆ. ೬. ಕಡೆಯುವಿಕೆ; ಮಂಥನ. ೭. ಬಲವಾಗಿ ಒತ್ತುವಿಕೆ; ಒತ್ತಡ ಹಾಕುವಿಕೆ. ೮. ಹೋಗುವಿಕೆ; ಚಲನ. ೯. ಆಚರಣೆ; ನಡೆವಳಿ. [ಸಂ.]

ಘಟ್ಟವರೆ (ನಾ). ಅವರೆಜಾತಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ; ಗುಡ್ಡದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಅವರೆ: ಕಾಯಿಗಳು: ಅಗಸೆ . . . ಮನೆಅವರೆ, ಬಿಳಿಮನೆಯವರೆ, ಘಟ್ಟವರೆ, ದೊಡ್ಡಮನೆಯವರೆ (ನಮ್ಮನು. ೨೩೭). [ಘಟ್ಟ+ ಅವರೆ$_1$]

ಘಟ್ಟಾಘಟ್ಟಿ (ನಾ). ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಹೊಡೆದಾಡಿ ಮಾಡುವ ಯುದ್ಧ: ಘಟ್ಟಾಘಟ್ಟಿ, ಮಲ್ಲಾಮಲ್ಲಿ–ಇವು ತತ್ಸಮಂಗಳ್ (ಶಮದ.೦೮೫ ಪ್ರಯೋ). [ಸಂ.]

ಘಟ್ಟಿ 'ಗಟ್ಟಿ' ನೋ.

ಘಟ್ಟಿಕೆ (ನಾ). ಉಂಟಾಗುವಿಕೆ; ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ: ಮಾತಾಪಿತರ ಮನದ ಕೊನೆಯೊಳನುರಾಗ ಘಟ್ಟಿಕೆಯಿಂ ಗುಡಿಗಟ್ಟಿದ ಸಮನಂತರಂ (ಅನಂಪು, ೬-೩೬ ವ). [<ಸಂ. ಘಟಕ]

ಘಟ್ಟಿಗ 'ಗಟ್ಟಿಗ' ನೋ.

ಘಟ್ಟಿಗತನ 'ಗಟ್ಟಿಗತನ' ನೋ.

ಘಟ್ಟಿಗಾಳೆಗ (ನಾ). ನಿಕರವಾದ ಯುದ್ಧ; ತೀವ್ರವಾದ ಕದನ; ಕಠಿನ ಸಮರ: ಉದಧಿಗೆಣೆಯೆನಿಸಿದಾಯುಷ್ಯದ ಕಡೆವರಮೆಯ್ದೆ ಘಟಿ ಗಾಳೆಗದವರಂದದಿನಶುಭಕರ್ಮದಾವೇಶದಿನೊರ್ವರನೊರ್ವರಿಱಿದು ಸಮೆಯ್ದು ತ್ತಿರ್ಪರ್ (ವರ್ಧಪು. ೧೧-೩೨). [ಘಟ್ಟಿ (<ಗಟಿ) + ಕಾಳೆಗ]

ಘಟ್ಟಿಗೆಗೋಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ (?) : ಅಂತುಭಯ ಸಾಗರಂ ಪಳಂಚುವಂತೆ ಘಟ್ಟಿಗೆಗೋಲ್ಗಳ ಪಿಡಿದನ್ಯೋನ್ಯ ನಿರೀಕ್ಷಣದಿಂ ಮಿಾಶೆಗಳಂ ತಿರ್ದಿ ಕೆರ್ಕಳಿಸಿಪರ್ಾಗಳ್ (ಯಾದಜಂ. ೪-೩೭). [?+ಕೋಲ್$_1$]

ಘಟ್ಟಿಗೊಳ್ 'ಗಟ್ಟಿಗೊಳ್' ನೋ.

ಘಟ್ಟಿಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗಟ್ಟಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು; ಘನೀಭವಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು; ಮುದ್ದೆಯಾಗಿಸು: ಸಾಹಸ್ರಕೋಟಿಶುಭ್ರಾಂಶುಗಳ ರುಚಿರಸ ಮನಾ ಹರಂ ಹಿಳಿದು ತನ್ನಯ ಕಳೆಯ ಕೂಡಿ ಕಣ್ಗಾಹಿನಿಂ ಘಟ್ಟಿಗೊಳಿಸಿದ ಪುಣ್ಯಘಟಿಕೆಯೋ . . . ಎನಲ್ ಕೈಲಾಸಪರ್ವತಂ ರಾಮಣೀಯಕ ಮಾದುದು (ಚಿಬಪು. ೨-೧೦). [ಘಟ್ಟಿಗೊಳ್ (<ಗಟ್ಟಿಗೊಳ್)+ – ಇಸು$_3$]

ಘಟ್ಟಿತ (ಗು). ೧. ಸೇರಿಸಿದ; ಸ್ಪರ್ಶಿಸಿದ; ತಾಕಿದ: ಶ್ರೀ ವರ್ಧಮಾನ ನಾನತದೇವಾಧಿಪಮಕುಟಕೋಟಿಘಟ್ಟಿತಚರಣಂ (ಕಾವ್ಯಾವ.೧). (ನಾ). ೨. ಹೊಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟುದು: ಬಳಸಿದುದರ್ಕವಾಜಿಖುರಘಟ್ಟಿತ ಮಾದಪರಾದ್ರಿಯಿಂದಮುಚ್ಚಳಿಸಿದ ಧಾತುರೇಣುವೆನೆ . . . ಸಂಜೆಯು ಕೆಂಪು ಲೋಕಮಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೪). ೩. [ಕಾಮಶಾ] ಚುಂಬನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ: ಮನದಾಣ್ಮನಧರಮಂ ಮಾನಿನಿ ನಾಲಗೆಗೊನೆಯೊಳ ಲೆದೆರಳ್ದುಟಿಯಂ ಚುಂಬನಮಾಗಿಸುತುಂ ತಳದಿಂದೆ ನಯನಮಂ ಮುಚ್ಚಿಯದುವೆ ಘಟ್ಟಿತಮೆನಿಕುಂ (ಮನ್ಮವಿ. ೧೨-೭). [ಸಂ.]

ಘಟ್ಟಿತನ 'ಗಟ್ಟಿತನ' ನೋ.

ಘಟ್ಟಿಪಟ್ಟೆ (ನಾ). ಉತ್ತಮವಾದ ರೇಶ್ಮೆವಸ್ತ್ರ; ದಪ್ಪ ರೇಶ್ಮೆನೂಲಿನ ಬಟ್ಟೆ: ಘಟ್ಟಿಪಟ್ಟೆಯ ಸೀಳ ಸುರಳ ತಲೆಯ ಮೇಲಿಟ್ಟಾ ಶಂಭುಕುಮಾರ (ನೇಮಿಸಂ. ೨೦-೩೦). [ಘಟ್ಟಿ (<ಗಟ್ಟಿ) + ಪಟ್ಟೆ$_3$]

ಘಟ್ಟಿಪಾಲ್ 'ಗಟ್ಟಿಪಾಲ್' ನೋ.

ಘಟ್ಟಿಪಾವಡೆ (ನಾ). ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಬಟ್ಟೆ; ಉತ್ತಮವಾದ ವಸ್ತ್ರ: ಬಳಿಕ ಬೇವಾಗ ಗಂಜಿಯ ಬಸಿದುಕೊಂಡು ಮುಚ್ಚುಳನಿಕ್ಕಿ ಘ[ಪಾಠಾಂ. ಗ]ಟ್ಟಿ ಪಾವ[ಪಾಠಾಂ. ವು]ಡೆಗಟ್ಟಿ ತಱಿಗೆಂಡದೊಳಗೆ ಹೊಂಗಿಸಿಕೊಂಡು ಮೃದುವಾಗಿ ಮಾಡಿದುದು ತಾ ಶುದ್ಧಮಪ್ಪೋದನಂ (ಸೂಪಶಾ. ೩-೨). [ಘಟ್ಟಿ (<ಗಟ್ಟಿ) + ಪಾವಡೆ (<ಪಾವುಡೆ)]

ಘಟ್ಟಿಭಿಕ್ಷ (ನಾ). ಎಂದೂ ತಪ್ಪದ ಭಿಕ್ಷೆ; ಸ್ಥಿರವಾದ ಭಿಕ್ಷೆ (?) : ವೃಷ್ಟವಾಗಲವೃಷ್ಟವಾಗಲಿ ಘಟ್ಟಿಭಿಕ್ಷವೆ ಬರಲಿ (ನಿಭಾಗ. ೧೧-೧೩-೨೮). [ಘಟ್ಟಿ (<ಗಟ್ಟಿ) + ಭಿಕ್ಷ]

ಘಟ್ಟಿಮಗುಳ್ಚು 'ಗಟ್ಟಿಮಗುಚ್ಚು' ನೋ.

ಘಟ್ಟಿಮಗುಚ್ಚು 'ಗಟ್ಟಿಮಗುಚ್ಚು' ನೋ.

ಘಟ್ಟಿಮಜ್ಜಿಗೆ 'ಗಟ್ಟಿಮಜ್ಜಿಗೆ' ನೋ.

ಘಟ್ಟಿಮುಟ್ಟು 'ಗಟ್ಟಿಮುಟ್ಟು' ನೋ.

ಘಟ್ಟಿಮೊಸರ್ 'ಗಟ್ಟಿಮೊಸರು' ನೋ.

ಘಟ್ಟಿವಳ 'ಗಟ್ಟಿವಳ' ನೋ.

ಘಟ್ಟಿವಳಿತಿ 'ಗಟ್ಟಿವಳ್ತಿ' ನೋ.

ಘಟ್ಟಿವಳ್ತಿ 'ಗಟ್ಟಿವಳ್ತಿ' ನೋ.

ಘಟ್ಟಿವಳ್ಳ 'ಗಟ್ಟಿವಳ' ನೋ,

ಘಟ್ಟಿವಾಳ$_1$ 'ಗಟ್ಟಿವಳ' ನೋ,

ಘಟ್ಟಿವಾಳ$_2$ 'ಗಟ್ಟಿವಾಳ' ನೋ.

ಘಟ್ಟಿವಾಳಿಕೆ (ನಾ). ದೃಢತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ; ಸ್ಥಿರತೆ; ನಿಶ್ಚಯ: ಇಟ್ಟಡೆ ಸೆಲ್ಲೆಹ ತೊಂಗಲ ಜೋಡನು ತಟ್ಟುರ್ಚಿ ಮೆಯ್ಯನುಚ್ಚಳಿಸಿ ನೆಟ್ಟಿಹುದವನಿಯನೆನೆ ರಾಮನೀಡಿನ ಘಟ್ಟಿವಾಳಿಕೆಯನೇನೆಂಬೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೩-೧೧೭). [ಘಟ್ಟಿವಾಳ$_2$ (<ಗಟ್ಟಿವಾಳ) + – ಇಕೆ]

ಘಟ್ಟಿವಾಳ್ತಿ 'ಗಟ್ಟಿವಳ್ತಿ' ನೋ.

ಘಟ್ಟಿಸು, ಗಟ್ಟಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೊಡೆ; ಬಡಿ; ಕುಟ್ಟು; ಅಪ್ಪಳಿಸು: ಗದೆಯೊಳ್ ಘಟ್ಟಿಸೆ ಪುಟ್ಟಿದುಳ್ಕತತಿ ನೀಳ್ದಾಕಾಶಮಂ ತಾಪಿನಂ ಪುದಿದು (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೯೪); ಗದೆ ಗದೆಯಂ ಘಟ್ಟಿಸೆ ಪುಟ್ಟಿದ ಕೆಂಡದ ಕಿಡಿಯ ತಂಡವೆಂಟುಂದೆಸೆಯಂ ಪುದಿಯೆ (ಗದಾಯು. ೮-೧೩); ಘಟ್ಟಿಸಿ ನೂಂಕಿದ ವಾಜಿಯ ಥಟ್ಟಂ (ಎಇ. V, ೨೬೩-೧೧; 1219); ಕಾಲಿಂದೆಯುಂ ಕೈಯಿಂದೆಯುಂ ಘಟ್ಟಿಸಿದಂ (ಶಮದ. ೦೨೨ ಪ್ರಯೋ); ಭೀಮನು ಕಾಲುಕಾಲುಗಳಿಂದ ಘಟ್ಟಿಸೆ ಬೀಳುತೇಳುತ ಹೋರುತಿದ್ದರು ಅಸಮಪಟುಭಟರು (ಕುವ್ಯಾವಿ. ಓರಿಇ. ೪-೬೯); ಮಡದಲುಱೆ ಘಟ್ಟಿಸಿ (ತೊರರಾ. ೫-೯-೫). ೨. ಸೇರಿಸು; ಅಳವಡಿಸು; ಸಮೆ: ಚಂದ್ರಕಾಂತ ಶಿಲಾಪಟ್ಟಕಮೆ ಘಟ್ಟಿಸಿದ ಕುಟ್ಟಿಮ

ತಲವಾಗೆ (ಅನಂಪು. ೫-೫೦ ವ) ; ಶರಣಸಂಗದಿಂದೆ ಘಟ್ಟಿಸುತ್ತೆ ಹೊಳಹ ನೊಪ್ಪವಿಟ್ಟು (ತಿರುತೊಂ. ದೇ. ೨೩೩-೧೪). ೩. ತೊಲಗಿಸು ; ತಪ್ಪಿಸು ; ನಿವಾರಿಸು : ಪಾಂಚಾಲಬಲ ಬಂದಾತುಕೊಂಡುದೆ ಧರ್ಮಪುತ್ರನ ಘಾತಿಯನು ಘಟ್ಟಿಸಿದರೇ ತುಷ್ಟಿಸಿದನೇ ನೃಪತಿ (ಕುವ್ಯಾಶ. ೨-೩೫). ೪. ತಿರುವು ; ತೊಳಸು : ಮತಿಯೆಂಬ ಸಟ್ಟುಗದಲ್ಲಿ ಘಟ್ಟಿಸಿ ಪಾಕಕ್ಕೆ ತಂದು ಭಾವದಲ್ಲಿ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ (ಬಸವ. ೮೫೧). ೫. ಒತ್ತೊತ್ತಾಗು ; ನಿಬಿಡವಾಗು : ವಿಮಾನ ಯಾನ ವಾಹನವ್ಯೂಹಂ ತೇನತೇನವೊಟ್ಟುವ ರೆಂಬಂತೆ ಘಟ್ಟಿಸಿ ನಿಲೆ (ಅನಂಪು. ೫-೧೬ ವ). ೬. ಕೊಲ್ಲು ; ಸಂಹರಿಸು : ಕರ್ಣನ ಕಾಯಿದುಳುಹಿದೆನೊಂದುಬಾರಿ ವಿಘಾಯದಲಿ ಘಟ್ಟಿಸುವೆನೀಗಳೆ ಹಾಯ್ಕು ವೀಳೆಯವ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೬-೧೫) ; ಈ ಬಿಲ್ಲಿನ ಕೊಪ್ಪಿನಿಂದಲೇ ಇವನನ್ನು ಘಟ್ಟಿಸಿ ಬಿಡುತ್ತೇನೆ (ವಚಭಾ. ೧೨೫). ೭. (ಕೈಯಿಂದ ತಟ್ಟಿ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು) ಮಡಿಸು ; ಮಡಿಕೆಮಾಡು : ಮಡಿಗಳಂ ಮೃದುವಾಗಿ ಘಟ್ಟಿಸಿ ಮಡಿಯ ಒಡೆಯರು ಬಂದು ಬೇಡಲು ಕೊಡುವನೆಂತಹ ವಸ್ತ್ರ ವಾದೊಡೆ ನಮಿಸಿ ಮಾಚಯ್ಯ (ಬಸಪು. ೨೦-೧೦). **ಗಟ್ಟಿಸು$_2$:** ೧. ಗಟ್ಟಿಸಿ ಸಿಂಧುರದೊಳ್ ನೆಲಗಟ್ಟಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೬೬) ; ಇಡಿದಿಡಿದಜಿಗಲ್ಲಿಂದಾ ಜಡನಂ ಗಟ್ಟಿಸಿದೆನಾಗಳಿಟ್ಟಿಗೆಯಿಂದ (ದಶಕು. ೧೩-೫೨); ಕಾಮುರ್ಕದರ್ಧ ಭಾಗದ ದಿಂಡನೆ ತಿರುಹಿ ಮನ್ಮಥನ ಮಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಗಟ್ಟಿಸಲು (ಮೋಹತ. ೧೨-೬೪) ; "ಒಳ್ಳೆಯದು" ಎಂದು ಗತ್ತಿನಿಂದ ಹೇಳಿದ ಆಂಜನಪ್ಪ, ನಿಂತಲ್ಲೇ ಕಾಲು ಗಟ್ಟಿಸಿದ (ಮರಳಿ. ೧೨೩). ೭. ಗಟ್ಟಿಸೆಂಬುದು ರಜಕರೊಳು ಧೌತವಸನಮಂ (ಪ್ರಭುಪು. ೩-೧೦). [ಘಟ್ಟನ+ – ಇಸು$_3$]

ಘಟ್ಟಿಸೆಟ್ಟಿ (ನಾ). ಸಿರಿವಂತನಾದ ವರ್ತಕ ; ತುಂಬ ಧನಿಕನಾದ ವ್ಯಾಪಾರಿ : ರತ್ನಮಂ ವಿಕ್ರಯಿಪ ಘಟ್ಟಿಸೆಟ್ಟಿಗಳವರ ನೂತ್ನತರಮಾದಂ ಗಡಿಗಳೆಸೆವವು (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೭೮). [ಘಟ್ಟಿ (<ಗಟ್ಟಿ) + ಸೆಟ್ಟಿ]

ಘಡಣಿಸು 'ಗಡಣಿಸು' ನೋ.

ಘಡಾವಣೆ 'ಗಡಾವಣೆ$_2$' ನೋ.

ಘಡಿಕೆ (ನಾ). (?): ಅಲ್ಲಿಯ ಘಡಿಕೇ ೧ ಬಂಡೆಯಲು ಪ [೧೦] (ಕಇಅ. ೪೫-೬೩-೩೭ ; 1229). [?]

ಘಣ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಕಂಕಣಂಗಳವೆ ಘಣ್ ಘಣಿಲೆಂದಪುವು (ವರ್ಧಪು. ೫-೧೨).

ಘಣಘಣ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಧ್ವನಿ ; ಗಂಟೆಯನ್ನು ಬಾರಿಸಿದಾಗ ಹೊರಡುವ ಶಬ್ದ : ಉಡಿಘಂಟೆ ಘಣಘಣ ಎಂದುಲಿವುತಿರಲು (ಬಸಪು. ೧೬-೧೭). 'ಗಣಗಣ' ಪರಾ.

ಘಣಘಣಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ : ಒಣಗಿಸಿ ಎನ್ನ ಘಣಘಣಲನೆ ಮಾಡಿದರೆಯೂ ಹರಣವುಳ್ಳನ್ನಕ್ಕ ನಿಮ್ಮ ಚರಣವ ನೆನೆವುದ ಮಾಣೆ (ಬಸವ. ೬೯೨).

ಘಣಘಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಘಣಘಣ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು : ಎತ್ತುಗಳ ಕೊರಳ ಗಂಟೆಗಳು ಘಣಘಣಿಸುತ್ತಿವೆ (ರೂಢಿ). 'ಗಣಗಣಿಸು' ಪರಾ. [ಘಣಘಣ + – ಇಸು$_3$]

ಘಣಮಣಿಸು (ಕ್ರಿ). (?): ಘಣಮಣಿಸಿದ ಕಂಸನ ತನುವಿನ ಮೇಲೆ ಅಣಕವಾಡುತ ಕುಣಿಕುಣಿದಾಡಿದ ಪಾದ (ತೀರ್ಥಮ. ೨೭-೩) ; "ಬಹಳ ಕಠಿಣವಾದ, ದುಸ್ಸಾಧ್ಯ" (ತೀರ್ಥಮ. ಅಡಿಟ). [? + – ಇಸು$_3$]

ಘಣಲು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಘಣಲುಗುಟ್ಟು' ಪರಾ.

ಘಣಲುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಘಣಘಣ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾಡು : ಕಣದ ಮಧ್ಯದಿ ಕೋಟಿರಕ್ಕಸಗಣವು ಬಿದ್ದರೆ ಕುಹುಹಿಗೋಸುಗ ಘಣಲು ಗುಟ್ಟುವುದೊಮ್ಮೆ ರಾಮನ ಬಿಲ್ಲ ಜಯಘಂಟೆ(ಕಾಶಿರಾ. ೨೨-೪೭). [ಘಣಲು + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಘಣಿಲ್, ಘಣಿಲು (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಧ್ವನಿ; ಗಂಟೆ, ಗೆಜ್ಜೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಹೊರಡುವ ನಾದ : ಕಂಕಣಂಗಳವೆ ಘಣ್ ಘಣಿಲೆಂದಪುವು (ವರ್ಧಪು. ೫-೧೨). **ಘಣಿಲು :** ೧. ಘಣಿಲು ಘಣ ಘಣ ಘಣಿಲು ಘಣಘಣ ಘಣಿಲು ಘಣಿಲೆಂದೆರಡು ಜಾವದಲೆಣಿಸಲಳಿ ಯೆನು ರಾಮಚಂದ್ರನು ಕೊಂದ ಪಡೆಯೆನಿತೊ (ಕಾಶಿರಾ. ೨೨-೪೭). ೨. ಭರದಿಂದ ಕೊಯ್ಯುವಾಗ ಅಥವಾ ಸೀಳುವಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ಶಬ್ದ : ಘರಿಘರಿ ಘಣಿಲು ದೊಪ್ಪನೆ ಕೊಯ್ವ ಸೀಳುವ ಹೆಣಗೆಡಹುವಬ್ಬರಕೆ ಮಿಗಿಲೊದಗಿದರು ಬಿಲ್ಲವರು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೪-೧೪).

ಘಣಿಲು 'ಘಣಿಲ್' ನೋ.

ಘಣ್ಮ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ : ಸಂಧಣಿಸಿ ಕೂರಸಿಯೊಳಿಟ್ಟಣಿಸಿ ಹೊಯ್ದಲ್ಲಿ . . . ಘಳಿಲೆಂಬ ಘಣ್ಮೆಂಬ ದೊಗಹೆಂಬ ದೊಕ್ಕೆಂಬ . . . ದನಿಯುಡಸುತಂ ಪುಟ್ಟೆ (ಇಹರ. ದೇ. ೪೧-೨೩).

ಘತಾರ (ನಾ). ಒಂದು ಅಲಂಕರಣವಸ್ತು (?) : ಸಾಧಾರಣ ಬಿರುದು ಗಳು . . . ನೃಸಿಂಹಮುಖ, ಉಡಾಸ್‌ಪಾವಡ, ಮಾಯಾಮಸ್ತಕ, ಘತಾರ, ಜಯಘಂಟೆ (ಗುರುದ. ೧೧). [?]

ಘತ್ತೈಸು (ಕ್ರಿ). ಕೂಡಿಡು ; ರಾಶಿಮಾಡು (?) : ಬಿಡದೆ ಘಳಿಸಿ ಘತ್ತೈಸಿ ಧನಧಾನ್ಯವ ಕೊಡದೆ ಬಚ್ಚಿಟ್ಟು ಬಲುಕೃಪಣನಾಗಿ ಮಡಿದರೆ (ಮೋಕ್ಷದೀ. ೬೪-೩). [?]

ಘನ (ಗು). ೧. ಭಾರವಾದ ; ತೂಕವಾದ. ೨. ಮಹತ್ವವುಳ್ಳ ; ಶ್ರೇಷ್ಠ ವಾದ ; ಉತ್ತಮವಾದ. ೩. ಅಧಿಕವಾದ ; ದೊಡ್ಡದಾದ ; ಆಳತೆ ಯನ್ನು ಮೀರಿದ : ಘನದುಷ್ಕೃತ ಬಳನಿರ್ವೇದನಕರ (ಜಿನಾಲಿ. ೫-೫). ೪. ಒತ್ತಾದ ; ದಟ್ಟವಾದ ; ಸಾಂದ್ರ ; ನಿಬಿಡ : ಘನತರು ಶಾಖಾ ಗ್ರಾಮಾಗ್ರ ನಿಭೃತ ಪಾಂಡುರ ಕಪೋತಪಂಕ್ತಿಪ್ರಕರಂ ನೆನೆಯಿಪುದು ಶೂನ್ಯ ಮಾಗಿಯುಮನೇಕ ಮುನಿಪಾಗ್ನಿಹೋತ್ರಧೂಮವನಿನ್ನುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೦೯). ೫. ಗಟ್ಟಿಯಾದ ; ದ್ರವವಿಲ್ಲದ ; ಗಡ್ಡೆಕಟ್ಟಿದ. ೬. ಪೂರ್ತಿ ಯಾದ ; ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ : ವಸುಧಾಧಿಪತಿ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರ ಘನಸತ್ಯ ನೆಂದೊಸೆದು ವಾಸಿಷ್ಠನಿಂದ್ರಂಗೆನಲು (ಹಚಕಾ. ೧-೧೭). ೭. (ಸ್ವರದಲ್ಲಿ) ಗಂಭೀರವಾದ ; ಮಂದ್ರವಾದ. ೮. ಶುಭವಾದ ; ಮಂಗಳಕರವಾದ; ಶ್ರೇಯಸ್ಕರವಾದ. (ನಾ). ೯. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು ; ಉತ್ತಮ ವಾದುದು: ಕರಿ ಘನ ಅಂಕುಶ ಕಿಱಿದೆನ್ನಬಹುದೇ ಬಾರದಯ್ಯಾ ಗಿರಿ ಘನ ವಜ್ರ ಕಿಱಿದೆನ್ನಬಹುದೇ ಬಾರದಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೬) ; ರಾಮಗಿರಿಯ ದುರ್ಗ ಮೊದಲಾದ ಘನವಹ ಸೀಮೆಯ ಖಳನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು (ಕಂನವಿ. ೧೧-೬೨) : ನಿಮ್ಮ ಒಲುಮೆಯಿಂದ ಘನವು ಆವುದೂ ಇಲ್ಲ ನೋಡಾ (ಅಖಂಡೇ. ೭೮-೫೯) : ಹಿರಾಯಿಕ್ ಛಂದಸ್ಸು ವಾಸ್ತವವಾಗಿಯೂ ಛಂದಸ್ಸುಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಅತ್ಯಂತ ಗಂಭೀರವೂ, ಘನವೂ ಆದುದು (ಅರಿಕಾ. ೧೩೩). ೧೦. ಸಾಂದ್ರ ವಾದುದು; ದಟ್ಟವಾದುದು ; ನಿಬಿಡವಾದುದು : "ನಿರಂತರಂ, ಘನಂ, ಸಾಂದ್ರಂ, ಬಹುಳಂ, ವಿರಳೇತರಂ-ಈ ೫ ಮಂದಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೯-೩೨). ೧೧. ಮೋಡ ; ಮುಗಿಲು ; ಮೇಘ : "ಅಭ್ರಂ, ಅಬ್ದಃ, ಘನಃ , . . ಜೀಮೂತಃ, ಬಲಾಹಕಃ-ಈ ೧೦ ಮುಗಿಲ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು ೧೧-೫೮) ; ಮೌರ್ವೀನಿನದಂ ಪರ್ವಿತ್ತುಕಾಂಡ ಪ್ರಳಯ ಘನ ಘಟಾಟೋಪ ಗಂಭೀರನಾದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೩೭) : ಶ್ರೀವಿಗ್ರಹಸ್ಥಹಸ್ತ್ಯಜಿನಂ ಘನಂ . . . ವಿಶ್ವಪತಿ ಶರಣಸಸ್ಯಮಂ ಸಲಹುಗೆ ಜಗದ್ಧಿತಾರ್ಥಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೧-೧); ವನ ಘನರಾಶಿಯಾಶಾದಿಗಂತದೊಳ್ ವರ್ಷದಾಶೀರ್ವಾದಮುದ್ರೆಯಿಂದೇರ್ದು ದೆನೆ ಬಂದನೋಲಗಕೆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಮುನಿವರಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೮-೮) ೧೨. ವಾದ್ಯದ ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ತಾಳ, ಗೆಜ್ಜೆ, ಗಂಟೆ ಮೊದಲಾದ ಕಂಚಿನ ವಾದ್ಯ : "ಘನಂ . . . ತಾಳ ಗೆಜ್ಜೆ ಮೊದಲಾದ

ಕಂಚಿನ ವಾದ್ಯಗಳ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೫೪); ಕಂಚಿನ ತಾಳಾದಿಕವೇ ಘನವೆನಿಸುವುದು (ವಿವೇಕ. ೨೩೬); ತತಗಳಾನದ್ಧಗಳು ಸುಷಿರಗಳತಿಶಯದ ಘನಗಳೆನಲೀ ನಾಲ್ಕು ತೆರ ವಾದಿತ್ರ್ಯಕ ಸಾಧನಗಳು (ಸೌನಂದ. ೧೦-೨೫). **೧೩.** ತಾಳ, ಗಂಟೆ ಮೊದಲಾದ ಕಂಚಿನ ವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ಬಾರಿಸಿದಾಗ ಹೊರಡುವ ಶಬ್ದ: ತಂತ್ರೀಕೃತವೀಣಾಸುಘೋಷಾದಿಸಮುದ್ಭವಂ ವಿತತಮೆಂಬುದು ತಾಲಘಂಟಾಲಾಲನಾದ್ಯಭಿಘಾತಜಂ ಘನಮೆಂಬುದು (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೪೩). **೧೪.** ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ; ಮುದ್ಗರ: "ದ್ರುಘಣಃ, ಮುದ್ಗರಃ, ಘನಃ–ಈ ೩ ಕಬ್ಬಿಣದ ಕುಸೆಮಾರಿ, ದೊಡ್ಡ ಹಾರೆ, ಗುದಿಗೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೨೮). **೧೫.** ಗಟ್ಟಿ; ಗಡ್ಡೆ: ಲೋಹ, ಮರ ಮುಂತಾದ ಗಟ್ಟಿಪದಾರ್ಥಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದವು ಘನದ ಗುಂಪಿನವು (ಗಾನಕ. ೯೫). 'ಘನೀಭವಿಸು' ಪರಾ. **೧೬.** ದೊಡ್ಡ ಆಕಾರವನ್ನುಳ್ಳ ವಸ್ತು; ಬೃಹತ್ಪ್ರಮಾಣದ ವಸ್ತು: ಘನಕೆ ಘನ ಅಣುವಿಂಗೆ ತಾನಣುವೆನಿಪ ಪರತರ ವಸ್ತು ನೋಡೀತ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೯-೭೦). **೧೭.** ವೇದಪಠನದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಶೇಷವಾದ ಕ್ರಮ,–ರೀತಿ: ವೇದಗಳನ್ನು ಹಾಡುವ ವಿವಿಧರಚನಾವಿಶೇಷಗಳಾದ ಜಟಾ, ಘನ, ಕ್ರಮ ಮೊದಲಾದವು ಮುಂದಿನ ಪ್ರಬಂಧ, ತಾಳವರ್ಗಗಳಿಗೆ ಪೀಠಿಕೆಯೆನ್ನಬಹುದಾಗಿದೆ (ಭಾರದ. ೫೩೬). 'ಘನಪಾಠ' ಪರಾ. **೧೮.** ದೊಡ್ಡತನ; ಹಿರಿಮೆ. 'ಘನವಂತ' ಪರಾ. **೧೯.** ದೇಹ; ಶರೀರ. **೨೦.** ಆಯುಸ; ಕಬ್ಬಿಣ. **೨೧.** ತವರ. **೨೨.** ಕತ್ತಲೆ. **೨೩.** ದೊಡ್ಡ ನೆರವಿ,–ಗುಂಪು,–ಸಮೂಹ. **೨೪.** ಕೊಡನಾರಿಗಡ್ಡೆ; ಮುಸ್ತೆ: ಘನಂ ಮೆಣಸು ಶುಂಠಿ ಪಿಪ್ಪಲಿ ನಿಶಾದ್ವಯಂ ಬೀಟಿಲಕ್ಕಿ ನಿಂಬಫಳಮೆಂಬಿವಂ ಸುರಭಿಮೂತ್ರದಿಂದಂ ವಿಲೋಚನದ್ವಯದೊಳೆಚ್ಚೆ ಮೇಣ್ ಕುಡಿಯೆ ಸೈಂಧವಾಜ್ಯಂಗಳಂ ಮನೋಮುದದೆ ಸರ್ಪ [ವೃಶ್ಚಿಕ] ವಿಷಾಪಹಂ ನಿಶ್ಚಯಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧೦-೨೬). **೨೫.** ಶಕ್ತಿ; ಬಲ. **೨೬.** ಹಳೆಯಂದು; ಜರಠ. **೨೭.** ನೀರು. **೨೮.** ಮೋಹ; ಅಜ್ಞಾನ. **೨೯.** ಚರ್ಮ; ತೊಗಟೆ. **೩೦.** ಕಾಳಗ; ಯುದ್ಧ. **೩೧.** ದೊಡ್ಡಪ್ರಮಾಣ; ದೊಡ್ಡದಾಗಿರುವಿಕೆ: ಹಸಿವು ಘನವಾಯ್ತೆಂದು ಕುಡಿವರೆ ವಿಷವ ಬೇಗೆಯನಿಕ್ಕೆ ಹಿಡಿವರೆ ರಸವ ನೀರಡಿಕೆಗೆ ಮರೀಚಿಕೆಯಿಂದ ತಣಿವಹುದೇ (ಕೌಶಿರಾ. ೩೮-೧೧). **೩೨.** [ನಾಟ್ಯ] ನರ್ತನದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ. P ಬಹಳ ಚುರುಕೂ ಇಲ್ಲದ ನಿಧಾನವೂ ಅಲ್ಲದ ಮಧ್ಯಗತಿಯ ನರ್ತನ. **೩೩.** [ವೀಶೈ] ಪರಮಾತ್ಮ; ಪರಬ್ರಹ್ಮ; ಪರವಸ್ತು; ಪರಶಿವ: ಮೂಜಗದೊಳಗಲ್ಲದ ಆಚಿಕ್ಕೆ ಅತೀತನ ತೋರವಿಲ್ಲದ ಘನವ ಮೀರಿ ನಿಂದವರಾರೋ (ಮೋಳಿಮಾ. ೪ ೧೦); ಆ ಅನುಮವನರಿದು ಘನವ ನೆಮ್ಮಿದ ಶರಣರ ಎನಗೊಮ್ಮೆ ತೋರಯ್ಯ ನಿಮ್ಮ ಧರ್ಮ (ವಚಸಂ. ೨೩೩-೨೮); ಆಸನವು ದೃಢವಾಗಿ ನಾಸಿಕಾಗ್ರದಿ ದಿಟ್ಟಿ ಸೂಸುವ ಮನವ ಘನದಲಿರಿಸಿದನು ಜಗದೀಶನಾಗಿಕ್ಕು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೫೦೪). **೩೪.** [ಗಣಿತ] ಉದ್ದ, ಅಗಲ ಮತ್ತು ಎತ್ತರಗಳನ್ನು ಗುಣಿಸಿ ಬಂದ ಅಳತೆ. 'ಘನಅಡಿ' ಪರಾ. **೩೫.** [ಗಣಿತ] "ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಅದೇ ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ಗುಣಿಸಿದರೆ ಬರುವ ಲಬ್ಧಕ್ಕೆ ಆ ಸಂಖ್ಯೆಯ ವರ್ಗವೆಂದೂ, ವರ್ಗವನ್ನು ಪುನಃ ಅದೇ ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ಗುಣಿಸಿ ಬಂದ ಲಬ್ಧಕ್ಕೆ ಆ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಘನವೆಂದೂ ಹೆಸರು" (ಭೌತವಿ. ೩೩ ಅಡಿಟ). **೩೬.** [ಗಣಿತ] "ಆರು ಸಮಚತುರಶ್ರಗಳಿಂದಾದ ಘನಾಕೃತಿ; ಘನ; ಘನಾಕಾರದ ದಿಮ್ಮಿ, ವಸ್ತು" (Cube. ಇಂಕನಿ); "ಲೋಹದೊಳು ಮಿಕ್ಕ ಪವಣನೊಳು ಗೇಕಿನೊಳು ಮುದ್ಗರದೊಳು ವಾರಿಧರದೊಳು ಸಾಧ್ಯದೊಳು ಸಾಂದ್ರದೊಳು ಮಿಗೆ ವಿಚಾರಿಸಲು ಘನವಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೪೯-೪೬); "ಘನ ಹಟದು ಕೈದು ದೊಡ್ಡಿತು ತನು ನೀರ್ ಸಂಗ್ರಾಮ ದಟ್ಟ ಮೋಹಂ ಲೋಹಂ ಘನನೆರವಿ ಸಾಧ್ಯ ಶಕ್ತಿಗಳಿನಿತುಂ ಪದಿಮೂಱುನಾಮ ಘನ ಶಬ್ದಂಗಳ್" (ನಾನಾಕಂ. ೪೫); "ಜೀಮೂತಂ ಜರಠ ಸಂಗ್ರಾಮಂ ಸಾಂದ್ರ ಸಮೂಹ ಲೋಹ ಜಲ ಮೋಹಂಗಳ್ ಘನಾಖ್ಯಾನ" (ನಾನಾರ. ೧೬).

[ಸಂ.]

ಘನಅಡಿ (ನಾ). [ಗಣಿತ] "ಪ್ರತಿಏಣೆನ ಉದ್ದವೂ ಒಂದು ಅಡಿಯುಳ್ಳ ಘನಾಕೃತಿಯ ಅಳತೆ" (Cubicfoot. ಇಂಕನಿ): ೧೭೨೮ ಘನಅಂಗುಲ–ಘನಅಡಿ ೧ (ಭೂಮಿಅ: ೬೮). [ಘನ + ಅಡಿ$_1$]

ಘನಂದಾರಿ (ಗು). ಘನವಾದ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ: ಅದು ಯಾವ ಘನಂದಾರಿ ಕೆಲಸ ಬಿಡು (ಚಂದತೋ. ೨೮೮); ಅವರ ಘನಂದಾರಿ ಸಂಗೀತದಿಂದ ನಾನು ರೋಮಾಂಚನಗೊಂಡೆನು (ರೂಢಿ). [<ಘನ]

ಘನಕದಂಬಮುಕ್ತಕ (ನಾ). **೧.** ಕದಂಬವೃಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಒತ್ತೊತ್ತಾಗಿ ಅರಳಿದ ಹೂವು. **೨.** ಮೋಡದ ಮೊತ್ತದಿಂದ ಸುರಿದ ಮಳೆ. ೧,೨: ಮತ್ತಮಾ ವನಂ ಘನಾಗಮದಂತೆ ಘನಕದಂಬಮುಕ್ತಕವಿಲಸಿತಮುಂ (ರಾಜಶೇ. ೫-೭೮ ವ). [ಘನ + ಕದಂಬ + ಮುಕ್ತಕ; ಘನ + ಕದಂಬ + ಮುಕ್ತ + ಕ$_4$]

ಘನಕಲ್ಪ (ಗು). [ಗಣಿತ] "ಘನಾಕೃತಿಯ; ಘನದಂತಿರುವ" (Cuboid. ಪಾರಿನಿ. ೨೫). [ಸಂ.]

ಘನಕಾಲ (ನಾ). ಮಳೆಗಾಲ; ಕಾರ್ಗಾಲ: ಸಚಿವಾತ್ಮಜವೃತ್ತಕಮಿಂತು ಬಂದು ತೊಟ್ಟನೆ ಘನಕಾಲದಂತೆನಗೆ ದೈವದಿನಂತರಶೋಕಮುಕ್ಕುಮೋ (ಕಾದಂಉ. ೪೯೨). [ಘನ + ಕಾಲ]

ಘನಗರ್ಜಿತ(ನಾ). **೧.** ಮೋಡದ ಸದ್ದು; ಗುಡುಗು. **೨.** ಆಡಂಬರದ ಗರ್ಜನೆ; ದೊಡ್ಡ ಶಬ್ದ; ಆರ್ಭಟ: ಧ್ವನಿತಪ್ರತಿಧ್ವನಿತ ಮನುಜ ಜೀವಿತವೆಲ್ಲ . . . ಘನಗರ್ಜಿತಕೆ ದೈನ್ಯ (ಮಂಕುಕ. ೬೦೭).

[ಘನ + ಗರ್ಜಿತ]

ಘನಗ್ರಾವ (ನಾ). ಆಲಿಕಲ್ಲು; ನೀರ್ಗಲ್ಲು; ಘನೋಪಲ: ಮೌಕ್ತಿಕಾಸೃಕ್ಕಣೋತ್ಕರಮೆತ್ತಂ ಸುರಿವಂತೆ ಸೂಸಿತು ಘನಗ್ರಾವೇಂದ್ರಗೋಪವ್ರಜಂ (ರಾಜಶೇ. ೮-೧೧೫). [ಘನ + ಗ್ರಾವ]

ಘನಘಟೆ (ನಾ). ಮೋಡಗಳ ಗುಂಪು; ಮೇಘಸಮೂಹ: ಘನಘಟೆ ನಭದಿಂದಂ ಧಾತ್ರಿಗೆತ್ತೆತ್ತ ಬಂದತ್ತೆನಿಸಿ ಕಳೆದುದೆತ್ತಂ ಚೂತಸಪ್ತಚ್ಛದೈಳಾವನಸುರಭಿಮನಾಮೋದಾಸವಾಸಕ್ತ ಭೃಂಗೀನಿನದ ಮುಖರಿತಾಶಾಚಕ್ರಗಂಧೇಭಚಕ್ರಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೩೦); ನಿತ್ತರಿಸದೆ ನೆಗೆದುವು ಜಳಮತ್ತದ್ವಿಪ ಘಟೆಗಳೆನಿಸಿದುವು ಘನಘಟೆಗಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೮ ೮೪); ಘವಘಟೆಯುಂ ತನುಗಳ್ ಗರ್ಜನೆಯುಂ ಗರ್ಜನೆಗಳಿಂದ್ರಧನುವಂ ಧನುಗಳ್ ನೆನೆಯಿಸೆ ಕಾರ್ಗಾಲದ ಮಟೆಯೆನೆ ಸುರಿದರ್ ಕೃಷ್ಣಭೌಮರಂಬಿನ ಮಟೆಯಂ (ಜಗವಿ. ೧೨-೩೭).

[ಘನ + ಘಟೆ]

ಘನಘಟ್ಟಿ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ತಿರುಳು; ಸಾರಭೂತವಾದ ತತ್ವ; ನಿಜತತ್ವ: ಗುಹೇಶ್ವರನೆಂಬ ಲಿಂಗದ ಘನಘಟ್ಟಿಯನಱಿವಡೆ ನಿನ್ನಱಿವೆಲ್ಲವ ಹಱಿಹಂಚಮಾಡಿ ನೀನಱಿ ಮರುಳೇ (ಅವಚಂ. ೧೩೦-೬೦೦).

[ಘನ + ಘಟ್ಟಿ (<ಗಟ್ಟಿ)]

ಘನಘೋಷ (ನಾ). **೧.** ಮೇಘದ ಶಬ್ದ; ಗುಡುಗು. **೨.** ಅಧಿಕವಾದ ಶಬ್ದ; ದೊಡ್ಡಸದ್ದು; ಗಂಭೀರ ಧ್ವನಿ. ೧, ೨: ಅತಿಘನಘೋಷಾವಾಸಭಾಸನಗಪತಿ ಬಾಳ್ವಂ (ಹಮ್ಮಿರ. ೧-೪೪). [ಘನ + ಘೋಷ]

ಘನಜ್ವಲಿತ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಜ್ವಾಲೆ; ಧಗಧಗಿಸುವ ಉರಿ: "ದಳ್ಳುರಿಯು ಪೇರುರಿಯು ಘನಜ್ವಲಿತದೊಳು ಸೊಗಯಿಪ್ಪುದು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೨). [ಘನ + ಜ್ವಲಿತ]

ಘನತತಿ (ನಾ).=ಘನಘಟೆ: ಸಾಕಾರ ಘನತತಿ ನಿರಾಕಾರ ನಭದಿ (ಮಂಕುಕ. ೧೦೬). [ಘನ + ತತಿ$_2$]

ಘನತನ (ನಾ). ಘನತೆ; ಗೌರವ; ದೊಡ್ಡಸ್ತಿಕೆ: ವಿಸ್ತೀರ್ಣವಾದ ಲಂಪಟದೊಳು ಹೊರಳಿ ವಸ್ತೀಕಾರನಂತೆ ವಸ್ತಿಬಡುವೆನೆಂದು ನುಡಿವದು ಘನತನವೆ (ವಿಸಾಸು. ೬೭-೨). [ಘನ + – ತನ]

ಘನತರ (ಗು). ೧. ಬಹಳ ದೊಡ್ಡ; ಅತಿ ದೊಡ್ಡದಾದ: ಘನತರ ಕುಂಕುಮಾಂಬುಗಳಿನಂಬುರುಹಾಂಬಕನಾತ್ಮಸನ್ನಿತಂಬಿನಿಯರನಂದು . . . ತೋಱಿದರ್ (ನೇಮಿಪು. ೧೩-೩೨); ಘನತರೋರಸ್ಥಲನನಗಲ್ದು, . . ಪಾವನಚರಿತೆ ಬಂದಳು ವೃಷಭಗವುನನ ಕೆಲದೊಳಿರ್ದು (ಬಸಪು.೫೦-೧೧). ೨. ಬಹಳ ಸಾಂದ್ರವಾದ; ನಿಬಿಡವಾದ: ಘನತರ ಭದ್ರಶಾಳದಿನಿತ್ತೆಡೆ ಮಾಡದೆ ನಂದನಕ್ಕೆ ನಂದನ ದಿನದೊಂದು ಬೇಗದೊಳೆ ಸೌಮನಸಕ್ಕೆ ತಗುಳ್ದು (ಚಂದ್ರಪು. ೧೨-೧೦೪). [ಸಂ.]

ಘನತರಂಗಿಣಿ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಹೊಳೆ; ಮಹಾನದಿ: ಬಲಮಿದೆ ೞಂದುದದ್ರಿ ಪುಡಿಯಪ್ಪಿನಮಗ್ಗದರಣ್ಯಮೆಲ್ಲಮುಂ ನೆಲಸರಿಯಪ್ಪಿನಂ ಘನ ತರಂಗಿಣಿ ಪಂಕಿಳಮಾಗುತಿರ್ಪಿನಂ (ರಾಜಶೇ. ೬-೩೪). [ಘನ+ತರಂಗಿಣಿ]

ಘನತಾಪ (ನಾ). ೧. ಬಹಳವಾದ ಸೆಕೆ,–ಉರಿ,–ಧಗೆ. ೨. ಅತಿಸಂತಾಪ; ಅಧಿಕವಾದ ದುಃಖ: ಬಸವಣ್ಣ ಮಱವಟ್ಟು ಹಂಬಲಿಸಿ ಹಲುಬಿ ಘನತಾಪ ಮನಮಂ ನಟ್ಟು (ಬಸರ. ೧೧-೭೮). [ಘನ + ತಾಪ₂]

ಘನತೆ (ನಾ). ೧. ಅಂತಸ್ತು; ಹಿರಿಮೆ; ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ: ತಂದೆ ಮಱೆವರೆ ನಿನ್ನ ಘನತೆಯನು (ಕಾಶಿರಾ. ೪೩-೪೮); ಭೇಕಂ ಘೂಕಂ ಶಲಭಂ ಶ್ರೀಕಾಂತಮುನೀಂದ್ರಸೂರ್ಯರಂ ಜಱಿದೊಡೆ ತಾನಾಕರಿಸಿ ಘನತೆ ಪೋಕುಮೆ (ಹಮ್ಮೀರ. ೧-೧೯); ಅದರಿಂದ ಅವನ ಘನತೆಗೇನೂ ಕೊರತೆ ಯಾಗಲಿಲ್ಲ (ಆರ್ಯಕ. ೧೭). ೨. ಏಳಿಗೆ; ಉನ್ನತಿ; ಅಭಿವೃದ್ಧಿ: ಅವನ ಆಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರ ಸಂಸ್ಥಾನವು ಬಹಳ ಘನತೆಗೇರಿತು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೮೦). ೩. ಸಾಂದ್ರತೆ; ನಿಬಿಡತೆ: ಕನಕಕವಚವ ತೊಟ್ಟು ಗಡ್ಡದ ಘನತೆಯನು ಗಂಟಿಕ್ಕಿ ವರ ಕಾಂಚನಮಯದ ಯಜ್ಞೋಪವೀತ ವನಿಳುಹಿದನು ದ್ರೋಣ (ಕುಮಾ.ದ್ರೋ. ೯-೧೪).

ಘನತೆಗೇರಿಸು= ಉನ್ನತಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಮುಟ್ಟಿಸು; ಉಚ್ಛ್ರಾಯ ದೆಸೆಯನ್ನು ಒದಗಿಸು: ಅವಳ ಒಂದೊಂದು ದರ್ಶನವು ಭಾರತೀಯ ಜೀವನವನ್ನು ಘನತೆಗೇರಿಸುವ ಸಾಧನವಾಗಿರುವುದು (ಪ್ರಬಂಧ. ೮೩). [ಸಂ. ಘನತಾ]

ಘನತ್ವ (ನಾ). ೧. ಹಿರಿಮೆ; ಮಹಿಮೆ; ದೊಡ್ಡಸ್ತಿಕೆ; ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ: ಉರಗಕಟಕಂ ನಂಬಿಯಣ್ಣಂಗೊರೆದು ಭಕ್ತರ ಮಹಿಮೆಯಂ ಭಕ್ತರ ಘನತ್ವ ವನು . . . ವಿಸ್ತರಿಸಿ (ಬಸಪು. ೨೬-೭೪). ೨. ಸಾಂದ್ರತೆ; ನಿಬಿಡತೆ; ಒತ್ತಾಗಿರುವಿಕೆ: "ಸಾಂದ್ರತೆ, ಘನತ್ವ, ಘನತೆ" (Density. ಪಾರಿಭಿ. ೨೮). [ಸಂ.]

ಘನದೀಪ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಸಾಂದ್ರವಾದ ಬೆಳಕು; ಅಧಿಕವಾದ ಪ್ರಕಾಶ. ೨. ಮೋಡದ ಬೆಳಕು; ಮಿಂಚು: "ಘನದೀಪ್ತಿ ಸೌದಾಮಿನಿ ಕ್ಷಣ ಗಭಸ್ತಿ, . . . ಚಂಚಲೆಯೆನಲು ಮಿಂಚೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೩-೪). [ಘನ + ದೀಪ್ತಿ]

ಘನದೃಷ್ಟಿ (ನಾ). ವಸ್ತುವಿನ ಘನರೂಪವನ್ನು ತೋರುವ ದೃಷ್ಟಿ: ಇವುಗಳಿಗೆ ಯಾವ ಹಂತದಲ್ಲಾದರೂ ಅಡಚಣೆಯು ತಲೆದೋರಿದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಕಣ್ಣುಗಳ ಏಕದೃಷ್ಟಿತ್ವಕ್ಕೂ ಮತ್ತು ಘನದೃಷ್ಟಿಗೂ ಭಂಗವುಂಟಾಗುವುದು (ನಿಮ್ಮದೃ. ೭೦). [ಘನ + ದೃಷ್ಟಿ]

ಘನಧ್ವನಿ (ನಾ). ೧. ಮೋಘದ ಶಬ್ದ; ಗುಡುಗು: ಕಲ್ಪಾಂತಕಠೋರ ಘನಘನಧ್ವನಿಯನೇಳಿಪಂತೆ ಗಜಱಿ ಗರ್ಜಿಸಿ (ರಾಜಶೇ. ೫-೧೨೦ವ). ೨. ಗಂಭೀರವಾದ ಧ್ವನಿ; ಗಾಢವಾದ ಧ್ವನಿ. ೧, ೨: ನುಡಿದಂ ಘನಧ್ವನಿ ಘನಧ್ವನಿಯಿಂ ಮಿಗೆ ಖೇಚರಾಧಿಪಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೫-೧೭). [ಘನ+ಧ್ವನಿ]

ಘನನಿನದ (ನಾ).=ಘನಧ್ವನಿ ೧: ಘನನಿನದಕ್ಕನುರೂಪಮಿದೆನೆ ಸಂಜೀವಕ ನಳುರ್ಕೆಯಿಂ ಕೆಲೆಯೆ (ಪಂಚತಂ. ೨೬-೧); ಘನನಿನದಂ ಭಯರಸಮಂ ಜನಿಯಿಸೆ ನೆನೆಯಿಸಿದರಂದು ಕಳಹಂಸಕುಟುಂಬಿನಿಯಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೮-೯೨); ಅತಿಪರುಷಘನನಿನದಯುಕ್ತಮಾಗಿಯುಂ ಅಸಾರ್ದ್ರತಾನುವಿದ್ಧಮಲ್ತು (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೪೨ ವ). [ಘನ + ನಿನದ]

ಘನಪಟಲ, ಘನಪಟಳ (ನಾ).=ಘನಘಟೆ: ಘನಪಟಲಂ ಪಿಂಗಲ್ವನ್ನನುಪ ಮಿತ ಸಹಸ್ರಕರ ಸಮನ್ವಿತಮೆಸೆದಿರ್ಪನಂತಿರ್ದಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ.೧೦-೧೯೦); ಅನಿಲನಿಂ ಘನಪಟಲಂಬೊಲೆ ತದೀಯ ಕಲುಷಂ ಕೆಡುಗುಂ (ವಿಷ್ಣುಪು. ೫-೨೬೧). **ಘನಪಟಳ**: ಘನಪಟಳದ ನಿನದಮುಮಂ ವನಧಿಯ ನಿನದ ಮುಮಂ ನೊಂದುಮಾಡಿದ ತೆಱದಿಂ . . . ಜಯಜಯನಿನಾದಮೊದವಿದುದಾ ಗಳ್ (ವರ್ಧಪು. ೧೪-೨೩). [ಘನ + ಪಟಲ₂]

ಘನಪಟಳ 'ಘನಪಟಲ' ನೋ.

ಘನಪಥ (ನಾ). ಮೋಡದ ದಾರಿ; ಆಕಾಶ: ಎಸೆದುವು ಘನಪಥದೊಳ್ ತ್ರಿದಶಕರಾಹತಿಯಿನೊಡನೆ ಸುರದುಂದುಭಿಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೪೬); ಘನ ಪಥದೊಳೆಲ್ಲ ದೆಸೆಯೊಳಮೆನಿತಾನುಂ ತೆಱದ ರೂಪಮಂ ತಳೆದು (ಲೋಕೋಪ. ೪-೧೮); ಆ ವನಿತೆಯರಮನೆಗೆ ಬಂದಂ ಘನಪಥದಿಂ ಭೋಂಕನಿಳಿದು ನಾರದಮುನಿಪಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೫-೧೩); ಘನಪಥವಾಹಿನೀ ಲಹರಿಕಾರವಮೆಂಬಿನಮುಣ್ಮಿದತ್ತು ಭೋರೆನೆ ದಿವಿಜೇಂದ್ರ ತೂರ್ಯರವಂ (ಜಗವಿ. ೩-೩). [ಘನ + ಪಥ]

ಘನಪದವಿ (ನಾ). ೧. ಉತ್ತಮಸ್ಥಾನ; ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಹುದ್ದೆ,– ಅಧಿಕಾರ. ೨. ಮೋಘದ ಪದವಿ; ಆಕಾಶ. ೧, ೨: ಉದ್ಯನ್ಮಂಡ ಲಾಗ್ರಂ ಘನಪದವೀಶೋಭೆಯಂ ಪೆರ್ಚಿಸುತ್ತಿರ್ಪಿನಮೊಳ್ಪಂ ಪೆತ್ತುದಾತ್ತಂ ಬೆಳಗುಗೆ ಜಗಮಂ ಗೋಪಮಾರ್ತಾಂಡದೇವಂ (ಜಗವಿ. ೧-೪). [ಘನ + ಪದವಿ]

ಘನಪಾಟಿ (ನಾ).=ಘನಪಾಠಿ: ಪುರೋಹಿತರ ಹೆಸರು ಅಚ್ಚಣ್ಣ ಘನಪಾಟಿ ಗಳು (ಶ್ರೀರಾಯ. ೭೦). [<ಸಂ. ಘನಪಾಠಿನ್]

ಘನಪಾಠ (ನಾ). ವೇದವನ್ನು ಹೇಳುವ ಒಂದು ರೀತಿ. P ಗಣಾನಾಂ ತ್ವಾ ಗಣಪತಿಂ ಎಂಬ ವೇದದ ಭಾಗವನ್ನು, 'ಗಣಾನಾಂ, ತ್ವಾ, ತ್ವಾ, ಗಣಾನಾಂ, ಗಣಾನಾಂ, ತ್ವಾ, ಗಣಪತಿಂ, ಗಣಪತಿಂ, ತ್ವಾ, ಗಣಾ ನಾಂ, ಗಣಾನಾಂ, ತ್ವಾ, ಗಣಪತಿಂ' ಎಂಬ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುವ ಬಗೆ; ವೇದಾಧ್ಯಯನದಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ ಹಂತ: ವೇದೋಚ್ಚಾರಣೆಯಲ್ಲಿ ಕ್ರಮಪಾಠ, ಪದಪಾಠ, ಜಟಾಪಾಠ, ಘನಪಾಠ ಇವೇ ಮುಂತಾದ ವಿಧಾನಗಳನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ಅವರು ಪಾಠಸಂರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡಿದರು (ಕನ್ನಸಂ. ೪). [ಸಂ.]

ಘನಪಾಠಿ (ನಾ). ವೇದವನ್ನು ಘನಪಾಠದವರೆಗೆ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿ ದವನು; ಘನವನ್ನು ಪಠಿಸುವವನು: ದೇಶದೇಶಗಳ ವಿದ್ವಾಂಸರೂ, ಘನಪಾಠಿಗಳೂ . . . ಗುಂಪುಗುಂಪಾಗಿ ದ್ವಾರವತಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದಿಳಿಯಲು ಉಪಕ್ರಮಿಸಿದರು (ಶಾಂತಲಾ. ೧೦೦). [ಸಂ. ಘನಪಾಠಿನ್]

ಘನಪುಷ್ಪ (ನಾ). ಮೋಘದ ಹೂವು; ನೀರಿನ ಹನಿ. 'ಮೋಘಪುಷ್ಪ' ಪರಾ. [ಘನ + ಪುಷ್ಪ]

ಘನಫಲ (ನಾ). [ಗಣಿತ] ಘನದ ಪರಿಮಾಣ: "ಘನಪರಿಮಾಣ; ಘನ ಫಲ" (Cubic Content. ಇಂಕನಿ). [ಘನ + ಫಲ]

ಘನಬಳ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠಬಲ; ಹೆಚ್ಚಿನ ಬಲ. 'ಘನಬಳವಂತ' ಪರಾ. ೨. ಹೆಚ್ಚಿನ ಬಲವುಳ್ಳುದು; ಮಹಾಬಲಶಾಲಿಯಾದುದು: ಘನಬಳನಪ್ಪ ಗಂಧಗಜ ವೃಕ್ಷಮನಾರ್ದೆಸೆಯಲ್ಕೆ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೨೬-೭೭). [ಘನ + ಬಳ₂ (= ಬಲ)]

ಘನಬಳವಂತ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಿನ ಬಲವುಳ್ಳವನು ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಬಲವುಳ್ಳವನು : ಘನಬಳವಂತನೆಂದೆನಿಸುವಚ್ಯುತಂ . . . ಶಿವಭಕ್ತರೊಳ್ಪಿರಿಯದೆ ಕೂಡಿರುತಿರ್ಪನುದಾರವೃತ್ತಿಯೊಳ್ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೫೪-೫).
[ಘನಬಳ + – ವಂತ]

ಘನಬಾಹಾಬಲ, ಘನಬಾಹಾಬಳ (ನಾ). ೧. ಅತಿಶಯವಾದ ಬಾಹುಬಲ,-ಶಕ್ತಿ : ಘನಬಾಹಾಬಲದಿಂದಿದಿರ್ಚಿದ ಸುಹೃದ್ಭೂಪಾಳರಂ ಘುಣ್ಣುಘುಣ್ಣೆನೆ ಕೊಂದಿಕ್ಕಿ ಸಮಸ್ತರಾಜ್ಯಪದಮಂ ವಿಕ್ರಾಂತದಿಂ ತಂದು . . . ಓಲಗಿಸಿದಂ ದಂಡೇಶ ದಿಕ್ಕುಂಜರಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೭-೨೦); ಘನಬಾಹಾಬಲದಿಂ ಪಿರಿಯನೆನಿಪ್ಪ ಸುತೇಜನೆಂಬ ಪಿರಿಯ ಕುಮಾರಂಗನುನಯದಿಂ ಶ್ರೀವಿಜಯಾವನಿಪತಿ ತಾನಿತ್ತನಖಿಲರಾಜ್ಯಶ್ರೀಯಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೭-೪೯). **ಘನಬಾಹಾಬಳ :** ೨. ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚಾದ ಬಾಹುಬಲವುಳ್ಳವನು ; ಅತಿಶಯವಾದ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು : ಘನಬಾಹಾಬಳನಾ ಚಳುಕ್ಯತಿಳಕಂ ಶ್ರೀತೈಲಪಂ ಸಾರ್ವಭೌಮನೃಪಂ (ಕಇಅ. ೨-೨-೨೬ ; 1058).
[**ಸಂ.** (ಘನ + ಬಾಹಾ + ಬಲ)]

ಘನಬಾಹಾಬಳ 'ಘನಬಾಹಾಬಲ' ನೋ.

ಘನಮಹಿಮ (ನಾ). ಹಿರಿದಾದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು : ಘನಮಹಿಮನೆನಿಸುವೇಣಾಧಿನಾಥನಂ ತಿವಿದ ಪಾಪಿ ತಾನೆನುತಲಿ ಪೋದ ನಿರದೆ ಭಕ್ತ್ಯಾಕೃತಿವಿಡಿದೆನೆ ಸುಜನರ ವೈರವೇನನೀಯದು ಧರೆಯೊಳ್ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೨೩-೩೨) ; ಅನಿತಱೊಳವರ ಮನೋರಥಮಂ ನಿಮಿರ್ಚಲೆಂದು ಸೈಪು ಸಾಕಾರತೆವೆತ್ತು ಬರ್ಪಂತೆ ಘನಮಹಿಮರ್ . . . ಗುರೂತ್ತಮರೆಯ್ದೆ ಸಾದರಂ (ರಾಜಶೇ. ೩-೭೯). [ಘನ + ಮಹಿಮ]

ಘನಮಹಿಮೆ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮಹಿಮೆ ; ಹಿರಿದಾದ ಮಹಿಮೆ : ಘನಮಹಿಮೆವಡೆದ ಚೋಳಾವನಿಯೊಳ್ಪಾಸವನ ಪುರವನೇಳಿಸುತಂತಾ ವಿನುತ ತಿರುವಣ್ಣರೆಂಬಾ ಘನಪುರಮತ್ಯಧಿಕ ಜಸಮನಾಂತೆಸೆದಿರ್ಕುಂ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೫೮-೩). [ಘನ + ಮಹಿಮೆ]

ಘನಮಾರ್ಗ (ನಾ). ೧.= ಘನಪಥ: ಘನಮಾರ್ಗವ್ಯಾಪಿ ಚೈತ್ರಧ್ವಜವಿಜಯಗಜಾರೂಢಂ (ಆದಿಪು. ೧೪-೯೮) ; ಘನಮಾರ್ಗದವೊಲ್ ಮುನೀಶ್ವರಂ ನಿಂದಿರ್ದಂ (ಅಜಿಪು. ೭-೫); ಘನಮಾರ್ಗಂ ನಖಟಂಕಭಿನ್ನದಿತಿಜಾಸೃಕ್ಪಂಕದಿಂ ಕೆಂಕಮಾಗಿ ನಿಲಲ್ ಸಂಜೆಯೊಳಂದಿನಿಂ ಬಱಿಕೆ ನಿಚ್ಚಂ ಸಂಜೆಗೊಂಪೆಂಬುದಾಯ್ತು (ಜಗವಿ. ೧-೫೪). ೨. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಮಾರ್ಗ ಶೈಲಿ. ೧, ೨ : ಸರಸಿಜದಂತೆ ಸಾರಗುಣವರ್ಣವದಂತೆ ರಸಾರ್ದ್ರಮರ್ಕನಂತಿರೆ ಘನಮಾರ್ಗಶೋಭಿ . . . ವಿಳಸತ್ಕೃತಿ ಸನ್ಮನೋಜ್ಞನಾ (ರಾಜಶೇ. ೧-೮೨). [ಘನ + ಮಾರ್ಗ]

ಘನಮಾಲಿಕೆ, ಘನಮಾಳಿಕೆ (ನಾ). ಮೋಡಗಳ ಸಾಲು ; ಮೇಘ ಪಂಕ್ತಿ: ವಿಯದವಳಂಬಿ ನೀಳಘನಮಾಲಿ[ಪಾಠಾಂ. ಳಿ]ಕೆಯಂ ಗಜರಾಜಿಯೆಂದು . . . ಇರದಂಗಜರಾಜ ಸೈನ್ಯಭೀತಿಯನೊಳಕೆಯ್ದುದಬ್ದಸಮಯೋತ್ಸವದೊಳ್ ಪಥಿಕಾಂಗನಾಜನಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೪೯). **ಘನಮಾಳಿಕೆ :** ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಘನ + ಮಾಲಿಕೆ]

ಘನಮಾಳಿಕೆ 'ಘನಮಾಲಿಕೆ' ನೋ.

ಘನಮುಂಡಿಗೆ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಮರದ ದಿಮ್ಮಿ,-ಮುಂಡಿಗೆ : ಬಿಗಿದು ಗಳವತ್ತಿಗೆಯುನೆದೆವತ್ತಿಗೆಯು ಘನಮುಂಡಿಗೆಯು ಲೌಡಿಯು ಬಿಗಿದು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೩-೩). [ಘನ + ಮುಂಡಿಗೆ$_2$]

ಘನಮೂಲ (ನಾ). ೧. ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಬುಡ,-ಬೇರು ; ತಾಯಿಬೇರು : ಇದು ಶೈವಶಾಸ್ತ್ರ ಭೂಜದ ಘನಮೂಲಂ (ರಾಜಶೇ. ೪-೮೪). ೨. [ಗಣಿತ] ಘನಸಂಖ್ಯೆಗೆ ಮೂಲಭೂತವಾದ ಸಂಖ್ಯೆ : ಘನಮೂಲ : ೨೭ರ ಘನಮೂಲ=೩ (Cubic root. ಇಂಕನಿ). [ಘನ + ಮೂಲ]

ಘನರವ (ನಾ). ಮೇಘದ ಶಬ್ದ ; ಗಂಡುಗು : ಪಟಹ ಪ್ರಣಾದಮಂ ಘನರವಮೆಂದೆ [ಪಾಠಾಂ. ರುತಿಗೆತ್ತು] ನರ್ತಿಸುವ ಕೇಕಿಗಳಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೫) ; ಆ ರವಮಂ ನಿರ್ಜಿತಕಂಠೀರವರವಮಂ ನಿರಸ್ತಘನರವಮಂ ಕೋಪಾರುಣನೇತ್ರಂ ಕೇಳ್ದಾ ನೀರೊಳಗಿರ್ದುಂ ಬೆಮರ್ತನುರಗಪತಾಕಂ (ಗದಾಯು. ೭-೨೨). [ಘನ + ರವ]

ಘನರಸ (ನಾ). ೧. ಕರ್ಪೂರ: ಘನರಸ ಗಂಧಾಕ್ಷತೌಘದಿಂದಂ . . . ಇದನು ಮತಿಯೆನಗೆಂದು ಚಕ್ರಿ (ಜಗವಿ. ೪-೭೮). ೨. ಮೇಘದ ದ್ರವ; ನೀರು : "ಆಪಃ (ಪ್), ತೋಯಂ, ಘನರಸಂ . . . ಜೀವನಂ, ಜೀವನೀಯಂ– ಈ ೨೬ ನೀರ್" (ಹಲಾಯು. ೧೦೭-೨೬) ; "ಅಪಃ . . . ಮೇಘಪುಷ್ಪಂ, ಘನರಸಂ–೨೭ ಉದಕದ ಹೆಸರುಗಳು, ಅಂದರೆ ನೀರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೬೮); ಘನರಸಮಂ ಪದೆದೀಂಟುವ ವಿನುತಂ ಚಾದಗೆ ಕುಮಾರಿಯಂ ಕುಡಿವುದೆ ನೂತನರಸವತ್ಕೃತಿಗೆಳಸುವ ಮನುಜಂ ಮಱದಾದೊಡಲ್ಪಕೃತಿಗೆಳಸುವನೇ (ಶಬಶಂ. ೧-೨೨). ೩. ಜಿಗುಟಾದ ಅಥವಾ ದಪ್ಪವಾದ ದ್ರವ. ೪. ಉತ್ತಮವಾದ ರುಚಿ : ಘನರಸಭಕ್ಷ್ಯಾನ್ನಗಳಿಂ ಘನರಸ ಗಂಧಾಕ್ಷತೌಘದಿಂದಂ (ಜಗವಿ. ೪-೭೮). 'ಷಡ್ರಸ' ಪರಾ. ೫. ಜಲನಿಧಿ; ಸಮುದ್ರ. ೬. ಶೃಂಗಾರಾದಿ ರಸಭರಿತವಾದುದು. ೫, ೬ : ಕಾವ್ಯಮೆನಿಸಿರ್ದುದು ವಿಬುಧಸುಸೇವ್ಯಂ ಘನರಸವಿದೆನಿಸಿ ಭಂಗವಿರಹಿತಂ (ರಾಜಶೇ. ೧-೮೧)
[ಘನ + ರಸ]

ಘನರಾಗ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] "ಸ್ವರಗಳು ತರಂಗರೂಪದಲ್ಲಿ ಮೇಳೈಸಿ ತಾನರೂಪದಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹಾಡಲ್ಪಟ್ಟು ವಿಶೇಷವಾದ ರಂಜನೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಘನತೆ ಪಡೆಯುತ್ತವೆ. ಇಂತಹ ರಾಗಗಳೇ ಘನರಾಗಗಳು" (ಸಂಗೀಚಂ. ೩೪). [ಘನ + ರಾಗ]

ಘನಲಿಂಗ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಲಿಂಗ: ಶರಣಂ ಬಂದು ಆ ಘನಲಿಂಗವ ಅಮರ್ದಪ್ಪಿ ಪುಷ್ಪಪರಿಮಳದಂತೆ ಏಕವಾಗಿ ಘನಲಿಂಗ ತಾನೆಯಾದ (ಘನವ. ೫೩) ; ಘನಲಿಂಗಾರ್ಚನೆಯಿಲ್ಲದೊರ್ಕುಡುತೆ ನೀರಂ ಕೊಳ್ಳದೀ ಮಾಳ್ಕೆಯಿಂ ತನಗಿರ್ಪತ್ತುಪವಾಸಮಾಗಲೊಲವಿಂ ನೋಡುತ್ತೆ ಬರ್ಪಲ್ಲಿ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೫೨-೧೬). [ಘನ + ಲಿಂಗ]

ಘನವಂತ (ನಾ). ಘನತೆಯುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಗಣ್ಯ ; ಗೌರವಸ್ಥ : ಘನವಂತರ ಬಾಯಿಂದ ಘನವಾದ ಮಾತುಗಳೆ ಹೊರಟಾವು (ಶಾಂತಲಾ. ೮೯); ತಾನು ರಸ್ತೆಯ ಘನವಂತನಲ್ಲ, ಮಾಸ್ಕೋ ಸಮಾಜದ ಸದಸ್ಯನಲ್ಲ (ಮಲೆನಾ. ೧೦೦). [ಘನ + – ವಂತ]

ಘನವರ್ಷ (ನಾ). ಬಿರುಸಾದ ಮಳೆ ; ಭಾರಿಮಳೆ : ಘನವರ್ಷತಿಮಿರದುರ್ದಿನಮುರುದ್ವಾರ್ಕ[ಮುರು]ನೃಪಾನೀಕರಜೋಮವನನಿಧಿಂ ನಾಂತುದೆನಲಧಿಪನ ಬಲಮಂ ಕಾಮರೂಪಭೂಮಿಪರಾಂತರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೭೯); ಅನುರಾಗ ದುಃಖಂಗಳೊಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಬಿರುಬೀಸಿ ಮನದಿ ತೆರೆಗಳ ಕುಲುಕಿ ಕಡೆಯುವುದುಮೊಳಿತು ಘನವರ್ಷ ಬಿರುಗಾಳಿ ಬಡಿಯಲಿರುಳೊಳ್ ನೆಲನ ದಿನದ ಸೊಗಸಿಮ್ಮಡಿಯೊ (ಮಂಕುಕ. ೪೨೨).
[ಘನ + ವರ್ಷ]

ಘನವಾತ (ನಾ). [ಜೈನ] ಭೂಲೋಕವನ್ನು ಸುತ್ತಿರುವ ಘನೋದಧಿ, ಘನವಾತ ಮತ್ತು ತನುವಾತವೆಂಬ ಮೂರು ವಾಯುಗಳಲ್ಲೊಂದು: ಎಂಟುಂ ಪೊಡವಿಗಳಂ ತಾಳ್ದಿದುವೋಗಡಿಸದೆ ಮೂಱುಂ ಮಹಾನಿಲಂಗಳ್ ಕ್ರಮದಿಂ ಆವಱ ಪೆಸರ್ಗಳುಂ ಘನೋದಧಿ ಘನವಾತ ತನುವಾತಂ ಗಳೆಂಬುವುವು (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೫೦ ವ) ; ಕೊನೆಯಿಲ್ಲದೆ ಹಬ್ಬಿರುವ ಆಕಾಶದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಘನೋದಧಿ, ಘನವಾತ, ತನುವಾತಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಗಾಳಿಗಳಿರುತ್ತವೆ (ಜೈನಪ. ೪೪೭). 'ಘನೋದಧಿ' ಪರಾ.
[ಘನ + ವಾತ]

ಘನವಾದಿ (ನಾ). ತೂಕವಾದ ಮಾತನ್ನಾಡುವವನು; ದಿಟವಾದ ಮಾತನಾಡುವವನು; ಸತ್ಯವಾದಿ : ಘನವಾದಿಯೆಂದಾಂ ಪೊಗಳ್ದೊಡ ದಱೊಳಾತನನೀಕ್ಷಿಸುವುದು (ಹಚಕಾ. ೨–೧೬). [ಸಂ. ಘನವಾದಿನ್]

ಘನವಾರಿ (ನಾ). ೧. ಮೋಡದ ನೀರು; ಮಳೆ: " ಘನವಾರಿ ವೃಷ್ಟಿ ವರ್ಷಂ ಮಱೆಯೆನಿಕ್ಕು"(ಮಂಗರಾ. ೧೩–೪). ೨. ಬಹಳ ನೀರನ್ನುಳ್ಳುದು; ಸಮುದ್ರ : ವೀರಸುಭಟರ ರಕ್ತಧಾರಾಸಾರಲೋಹಿತಬಿಂಬವನು ಘನ ವಾರಿಯಲಿ ತೊಳೆದಂತೆ ಪಶ್ಚಿಮಜಲಧಿಗಿನನಿಳಿದ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೫–೨೭). 'ಘನರಸ' ಪರಾ. [ಘನ + ವಾರಿ$_2$]

ಘನವಿವರ (ನಾ). ಮೋಡದಲ್ಲಿ ನಡುವೆ ಬಿಟ್ಟಿರುವ ಸ್ಥಳ,–ಬಿರುಕು,–ಕಂಡಿ : ದಿನಕರಕರನಿಕರಂಗಳ್ ಘನವಿವರ ಪ್ರಸರಮಾಗಿಯುಂ ತಮ್ಮಂ ಕಂಡನಿತಱೊಳೆ ತೆರಳ್ದಿನ್ನಾ ಮನೋಗತಧ್ವಾಂತಬಂಧಮಳಱಿತ್ತೆಲ್ಲಂ (ಕವಿರಾ. ೨–೬೫). [ಘನ + ವಿವರ]

ಘನವೀರ (ನಾ). ಮಹಾಶೂರ; ಪರಾಕ್ರಮಿ : " ಘನವೀರನಪ್ಪವಂ ತುೞಿಲಾಳು ಬಂಟನೆಂದೆನೆ " (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕೈ. ೪೨); "ತುೞಿಲಾಳು ಬಂಟನೆನಲ್ಕೆ ಘನವೀರನಪ್ಪವಂ " (ಶಬ್ದಮಂ. ೪೩). [ಘನ + ವೀರ]

ಘನವೇದ್ಯ (ನಾ). ಚಿಚ್ಛಕ್ತಿಯಿಂದ ಮಾತ್ರ ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯನಾದವನು: ಅರ್ಪಿತವ ಮಾಡುವಡೆ ನೀನು ನಿತ್ಯತೃಪ್ತನು ಅಷ್ಟವಿಧಾರ್ಚನೆಯ ಮಾಡುವಡೆ ನೀನು ಮುಟ್ಟಬಾರದ ಘನವೇದ್ಯನು (ಅವಚಂ. ೯೫–೪೨೪). [ಘನ + ವೇದ್ಯ]

ಘನಶ್ಯಾಮ (ನಾ). ಮೇಘದಂತೆ ಕಪ್ಪಾದವನು; ಮೋಡದಂತೆ ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣವುಳ್ಳವನು; ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ : ಘನಶ್ಯಾಮ ಹರಿಕೃಷ್ಣ . . . ನೃಸಿಂಹ ತ್ರಾಹಿಯೆನುತಿರ್ದನಾ ಸುಧನ್ವಂ ಮಱೆಯದೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೧–೩೭). 'ಮೇಘಶ್ಯಾಮಂ' ಪರಾ. [ಘನ + ಶ್ಯಾಮ]

ಘನಶ್ರೀ (ನಾ). ೧. ಮೋಡದ ಶೋಭೆ; ಮೇಘಕಾಂತಿ; ಮಿಂಚು. ೨. ಘನತೆಯುಳ್ಳ ಶ್ರೀದೇವಿ; ಮಹಾಪ್ರಭಾವಶಾಲಿನಿಯಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ. ೧,೨: ಮತ್ತಮಾ ಘನಸಮಯಂ ಗದಾಧರಮೂರ್ತಿಯಂತೆ ಘನಶ್ರೀ ಮನೋಜ್ಞಮುಂ . . . ಎನಿಸಿರ್ದುದು (ರಾಜಶೇ. ೮–೧೧೮ ವ). [ಸಂ.]

ಘನಸಮಯ (ನಾ). ಮೋಡಗಳ ಕಾಲ; ಮಳೆಗಾಲ; ಕಾರ್ಗಾಲ : ಘನಸಮಯದಂತೆ ಪುಷ್ಕರವಿರಾಜಿತಮುಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೫–೬೫); ಘನಸಮಯ ಶಬರಕರಗತಕನತ್ತಟಿದ್ದಂಡಪಾತವಿಗಳನ್ನೀಳಸ್ತನಯಿತ್ನು ಕುಳತಮಾಳೀವನಪ್ರಸೂನಂಗಳೆನಿಸಿದುವು ಕರಕಂಗಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೪–೩೭); ಘನಸಮಯ ನೃಪಾಲಕನೊಳ್ ಘನಪಾಣಿಗ್ರಹಣಮಾದ ಭೂವನಿತೆಗೆ ಮುತ್ತಿನಸೇಸೆಗಳಂ ಗಗನಾಂಗನೆ ಸೂಸಿದಳೆನಿಸೆ ಬಿಳ್ದುವಾಲಿವರಲ್ಗಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೯–೪೬). [ಘನ + ಸಮಯ]

ಘನಸಾರ (ಗು). ೧. ಅತಿಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ; ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ : ಘನಸಾರ ಘುಸೃಣ ಚಂದನ ಘನಸಾರ ದ್ರವದಿಂ . . . ಅನಘನಂಘ್ರಿಗಳನರ್ಚಿಸಿದಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೪–೨). ೨. ಕರ್ಪೂರ : " ಕರ್ಪೂರಃ, ಘನಸಾರಃ– ಈ ೨ ಕರ್ಪೂರಂ " (ಹಲಾಯು. ೯೦–೩೯೧); " ಪ್ರಾಲೇಯಮೆನಲು ಘನಸಾರಮೆನೆ ಪಚ್ಚೆ" (ಮಂಗರಾ. ೯೯–೨೨); ಘನಸಾರ ವಿಮಿಶ್ರಿತ ಚಂದನರಸಮಂ ತಳಿದ ರೊಂದು ಯೋಜನದನಿತಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೪–೨೪೮); ಕಾಂಚನಭಾಜನದಿಂದೆ ಪಂಚರತ್ನದ ಘನಸಾರವಾರಿಯ ಮೃಗೋತ್ಥಕುಳುತ್ಥದ ಬಾಯಿನಂಗಳಂ ಮುದದೊದವಿಂದಮಿತ್ತು ಮೆಱೆದರ್ ನೆಲೆವೆರ್ಚಿದುದಾತ್ತವೃತ್ತಿಯಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬–೮೦); ಮಹೀಪಾಲಂ ಸಮರ್ಪಿಸುವ ಘನಸಾರದಾಹುತಿಯನಗ್ನಿ ಮುಖದಿಂದೆ ನೀನೆನಗಿತ್ತೊಡೆ ದರ್ಪದಿಂ ತೃಪ್ತನಾದಪೆಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೪–೨೧). ೩. ಚಂದನದಂತಹ ಪರಿಮಳಪೂರ್ಣವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಘನಸಾರಸರಳ ಚಂದನವನ ಮೃದುಪಲ್ಲವಮನಗ್ರ ಹಸ್ತದೆ ಕೊಂಡೊಯ್ಯನೆ ಬೀಸೆ ಚೆಲ್ವುವಡೆದುದು ಜಿನಂಗೆ ಚಾಮರಮನಿಕ್ಕು ವಂತಮರಗಜಂ (ಆದಿಪು. ೭–೭೧); ಚಂದನ ಘನಸಾರದ್ರವದಿಂ . . . ಅನಘನಂಘ್ರಿಗಳನರ್ಚಿಸಿದಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೪–೨). ೪. ನೀರು; ಜಲ : (*). [ಘನ + ಸಾರ$_3$]

ಘನಸುಚ್ಛಾಯ (ಗು). ೧. ನಿಬಿಡವಾದ ಒಳ್ಳೆಯ ನೆರಳನ್ನುಳ್ಳ; ಸಾಂದ್ರವಾಗಿಯೂ ತಂಪಾಗಿಯೂ ಇರುವ ನೆರಳನ್ನೀಯುವ. ೨. ಮೇಘದಂತೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಕಾಂತಿಯನ್ನುಳ್ಳ; ಮೋಡದಂತೆ ನೀಲವಾದ ಮೈಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ; ನೀಲಮೇಘಶ್ಯಾಮದ. ೧, ೨: ಘನಸುಚ್ಛಾಯವನಂತಭೋಗನಿಲಯಂ . . . ತೋಡಾಯ್ತುಪೇಂದ್ರಂಗೆ ಮಜ್ಜನಕಂಗೀ ಮರನೆಂದು ಮಾಮರಕೆ ಕಾಮಂ ಕೊಟ್ಟನಾತಿಥ್ಯಮಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೮–೮೦). [ಸಂ. (ಘನ + ಸು + ಛಾಯಾ + –)]

ಘನಸ್ಥ (ನಾ). ಘನತೆಯುಳ್ಳವನು; ಗೌರವಸ್ಥ; ದೊಡ್ಡವ್ಯಕ್ತಿ. 'ಘನಸ್ತಿಕೆ' ಪರಾ. [ಘನ + – ಸ್ಥ]

ಘನಸ್ತನ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಸ್ತನ : ಎನಿತ್ತನಿತ್ತಂಬುಜಪತ್ರನೇತ್ರೆಯಾ ಘನಸ್ತನಂಗಳ್ ಬಳೆಗುಂ ಕಿರಾತೆಯಾ ಅನಿತ್ತನಿತ್ತಂ ವನದೊಳ್ ವನೇಚರಂ ತನತ್ತು ಬಿಲ್ಲಾನದನಂತೆ ಕೀಸುವಂ (ಶಮದ. ೧೧೮ ಪ್ರಯೋ). [ಘನ+ಸ್ತನ]

ಘನಸ್ತನಿತ (ನಾ). ಮೋಡದ ಗರ್ಜನೆ; ಮೇಘರವ; ಗುಡುಗು: ಘನಸ್ತನಿತಮುಂ ಕೇಕಿಸ್ವನಮುಂ ನೀರಧಾರೆಯುಂ ಮನಂ ಬೆಚ್ಚಿ ಕರ್ಪಿಮಿಂತೆತ್ತಂ (ಕವಿರಾ. ೨–೧೧೮). [ಘನ + ಸ್ತನಿತ]

ಘನಸ್ತಿಕೆ (ನಾ). ದೊಡ್ಡತನ; ಹಿರಿಮೆ; ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ; ಗೌರವ : ಕುರುರಾಯ ಮಸ್ತಕವನುಳುಹಿಕೊಂಡೈದಿದೆಯ ದುಷ್ಟರ ಘನಸ್ತಿಕೆಯ ತಿಳಿದೆಯಾ ಬುದ್ಧಿಹೀನರಿಗೆಲ್ಲ ಗುರುವೆನಿಸಿದೆಯ ಜಗದಲಿ (ಲಕ್ಷ್ಮಭಾ ೩–೨೮–೩); ಪಟ್ಟಣದಿಂದ ದೂರವಾದಂತೆ ಅವನ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಏರುತ್ತಿತ್ತು.. ಘನಸ್ತಿಕೆಗೆ ಕಳೆ ಬರುತ್ತಿತ್ತು (ಭ್ರಮಾನ. ೫); ಮೇಸ್ತ್ರಿಯಾದ ಬಳಿಕ ಅವನಿಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಘನಸ್ತಿಕೆ ಹೆಚ್ಚಿತ್ತು (ರಕ್ತರೂ. ೯೬). [ಘನಸ್ತ + – ಇಕೆ]

ಘನಸ್ವನ (ನಾ). ೧. ಮೋಡದ ಧ್ವನಿ; ಗುಡುಗು : ಅಕ್ಕರಮಲ್ತವು ಘನಸ್ವನಾದಿ ಧ್ವನಿಗಳ್ (ಶಮದ. ೨). ೨. ಅಧಿಕವಾದ ಶಬ್ದ; ದೊಡ್ಡ ಸದ್ದು. ೧, ೨ : ಜಯ ಜೀವ ನಂದ ವರ್ಧಸ್ವ ಘನಸ್ವನಂ ನೆಗೞೆ ಬೀಸುವ ಸೀಗುರಿ ಸೋಗೆಯಾಗೆ . . . ಪೋಲ್ತೆಸೆದುದಂದು ಘನಾಗಮಮಂ ಜಿನಾಗಮಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೦–೧೯). [ಘನ + ಸ್ವನ]

ಘನಾಂಧಕಾರ (ನಾ). ನಿಬಿಡವಾದ ಕತ್ತಲೆ; ಕಗ್ಗತ್ತಲೆ : ಆಗ ಆಕಾಶಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಘನಾಂಧಕಾರವಾಗಿ ಮಸೀಮಯವಾಗುತ್ತ ಬಂತು (ಕಪಾಕುಂ. ೧೦೩). [ಘನ + ಅಂಧಕಾರ]

ಘನಾಂಸ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಹೆಗಲುಳ್ಳವನು: ಸುಭಟಕಟಕಸಾಮಂತಾವತಂಸಂ ಘನಾಂಸಂ (ಮದತಿ. ೧–೧೩). [ಘನ + ಅಂಸ]

ಘನಾಕೃತಿ (ನಾ). [ಗಣಿತ] ಘನದ ಆಕೃತಿ,–ಆಕಾರ : ಕಂಬಗಳು ಘನಾಕೃತಿಯುಳ್ಳವಾಗಿಯೂ ಮತ್ತು ಅಷ್ಟಮೂಲೆಯುಳ್ಳವಾಗಿಯೂ ಇವೆ (ಭಾರದ. ೫೦೦). [ಘನ + ಆಕೃತಿ]

ಘನಾಗಮ (ನಾ). ೧. ಮೋಡಗಳ ಬರವು,–ಆಗಮನ. ೨. ಮೋಡಗಳ ಕಾಲ; ಮಳೆಗಾಲ : ಇಂದುಮಂಡಳದ ಕರ್ಪೆಸೆದತ್ತು ಘನಾಗಮಂ ಮೊದಲ್ಗಿಡೆ ಶರದಾಗಮಂ ನೆಱೆಯೆ ಪರ್ಬೆ ಸಮಸ್ತ ಮಹೀವಿಭಾಗಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೭–೬೯); ಘನಶೋಕ ಘನಾಗಮಜಳಜನಿತೋತ್ಕರ್ಷಮನನೂನ ಬಾಂಧವಜನಿತಾಶ್ರುನದೀಪೂರಮನುಡುಗಿಪುದಿನತೇಜ ವಸಂತದಂತೆ ಬಂದೀಕ್ಷಣದೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೫–೧೪); ಮತ್ತಮಾ ವನಂ ಘನಾಗಮದಂತೆ ಘನಕದಂಬಮುಕ್ತಕವಿಲಸಿತಮುಂ . . . ಆಗಿಯುಂ (ರಾಜಶೇ. ೫–೭೪ ವ). [ಘನ + ಆಗಮ]

ಘನಾಘನ (ಗು). ೧. ಒತ್ತೊತ್ತಾದ ; ನಿಬಿಡವಾದ ; ಸಾಂದ್ರವಾದ : ನರಸಿಂಗವೊನೆಯ ವಿಭು ಸೌಂದರನ ವಿವಾಹಕ್ಕೆ ಕರಿತುರಗಂ ಸುಭಟೋತ್ಕರ ಯುತಮುಬಳಾಸಂತತಿವೆರಸು ಘನಾಘನರವಂಗಳಿಂ ಪೊಜಮಟ್ಟಂ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೨-೭೮). (ನಾ). ೨. ಮಳೆ ಸುರಿಸುವ ಮೋಡ: ಘನಾಘನನಿನಾದದಿಂ ಬೃಂಹಿತಂಗೆಯ್ವ ವಿಜಯಗಜಮುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೯೫ ವ); ಮನವೊಸೆದು ಕೋಬಿಗಾಂಕಂಗನುನಯದಿಂ ಮಾಳ್ಕೆ ಮಹಿಮೆಯುಂ ಮದನಘನಾಘನ ಪಟಳಪವನನಗಜಾನನ ನಿರೀಕ್ಷಣ ಲಂಪಟೋತ್ಕರಂ ನಿಟಿಲಾಕ್ಷಂ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೨೦೦-೨೬; 1073). ೩. ಮಳೆ ; ವೃಷ್ಟಿ. ೪. ದೇವೇಂದ್ರ ; ಇಂದ್ರ : "ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿಯುಂ, ಕಱಿವ ಮುಗಿಲಲ್ಲಿಯುಂ ಘನಾಘನ ಮೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೩೮-೩೯); "ಕಱಿವ ಮುಗಿಲೊಳಮಿಂದ್ರನೊಳಂ ಘನಾಘನವೆನಿಪ್ಪುದು" (ಮಂಗರಾ. ೧೪೨-೧೯). ೫. ಮದ್ದಾನೆ. ೬. ಪುಣ್ಯ. "ಸಾಮಾನ್ಯಂ ಪುಣ್ಯಂ ಸುತ್ರಾಮಂ ಘನ ಬಹಳ ಪುರುಷದಂತಿಸಮೂಹಂ ಸಾಮಜ ಮಟಿಯೊಂಭತ್ತುಂ ಭೂಮಿಗೆ ಪೊಸತೆನಿಸುತಿಹ ಘನಾಘನಶಬ್ದಂ" (ನಾನಾಕಂ. ೪೬) ; "ಸುತ್ರಾಮಂ ಪುಣ್ಯ ಗಜಂ ಸುರೇಭ ಬಹುಮೇಘ ವ್ರಾತಮುಂ ವೃಷ್ಟಿಯುಂ ಸಾಮಾನ್ಯಾದಿ ಘನಾಘನಾಹ್ವಯಂ" (ನಾನಾರ. ೧೬). ೭. ತಿಕ್ಕಾಟ ; ಸಂಘರ್ಷ. [ಸಂ.]

ಘನಾನಂದ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಆನಂದ,-ಸಂತೋಷ. ೨. [ವೀಶೈ] ಅವಿರಳವಸ್ತುವಾದ ಪರಶಿವನ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರದಿಂದುಂಟಾದ ಆನಂದ; ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದ ; ಪೂರ್ಣಾನಂದ. 'ಘನಾನಂದಪ್ರಸಾದಿ' ಪರಾ.
[ಘನ + ಆನಂದ]

ಘನಾನಂದಪ್ರಸಾದಿ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಪರಶಿವನನ್ನು ಎಲ್ಲ ಕಡೆಯೂ ಕಾಣುತ್ತಿರುವುದರಿಂದುಂಟಾದ ಆನಂದವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವ ಶರಣ ; ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ ಪ್ರಸಾದಿ : ದುಃಖವನಳಿದ ಘನಾನಂದಪ್ರಸಾದಿ (ಬಸವ. ೯೪೨). [ಘನಾನಂದ + ಪ್ರಸಾದಿ]

ಘನಾನಕ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಪಟಹ, - ನಗಾರಿ : ಮೊಟಗಿದುವಮರರ ವಿತತತತಘನಾನಕಮವನದ್ಧದೊಳಮುರ್ದು(ಶಾಂತಿಪು. ೪-೫೬); ಪೊಣ್ಮಿದತ್ತು ಜಿನಮಂದಿರ ಸಾಂಧ್ಯಘನಾನಕಸ್ವನಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೭-೧೮). [ಘನ + ಆನಕ]

ಘನಾನಿಲ, ಘನಾನಿಳ (ನಾ).= ಘನವಾತ : ಅಂತು ವೃಷಭೇಶ್ವರಂ . . . ಘನೋದಧಿ ಘನಾನಿಲ[ಪಾಠಾಂ.ಳ]ತನುವಾತತ್ರಿತಯ ಭಾಗದೊಳವ್ಯಾಬಾಧನುಮನಂತ ಸುಖಾಂಬುಧಿನಿಳಯನುಮಾಗಿ ನೆಲಸಿರ್ದಂ (ಆದಿಪು. ೧೬-೫೦ ವ). **ಘನಾನಿಳ:** ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಘನ + ಅನಿಲ]

ಘನಾನಿಳ 'ಘನಾನಿಲ' ನೋ.

ಘನಾರಾವ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಶಬ್ದ ; ಗಂಭೀರ ರವ: ಪ್ರೋದ್ಭಾಸಿ ವೀಚೀ ನಿಚಯ ಘನಘನಾರಾವರೌದ್ರಂ ಸಮುದ್ರಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೭೩ ಶೂದ್ರಕ).
[ಘನ + ಆರಾವ]

ಘನಿ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು; ಗಂಭೀರನಾದವನು: ಘನಗಳತಿಲಾಘವದ ಲೋಡಿದರೆ ರವಿಗಳ ಲಾಘವವು ತಾನೇನು . . . ಶಿರದಲಿ ಮೇಘವಹ ವಿಷಯಗಳ ಬಿಟ್ಟರೆ ತಾ ಘನಿಯನಿಸಿರ್ದ ಯೋಗಿಗೆ ದುಃಖವಿಲ್ಲೆಂದ(ನಿಭಾಗ. ೧೦-೩೪-೧೮). [ಘನ + - ಇ$_3$]

ಘನಿತ್ರ (ನಾ). ಪಿಕಾಸಿ ; ಗುದ್ದಲಿ : ದ್ವಿಜಕುಳ ಪವಿತ್ರನೇಚಂ ಜಗದೊಳ್ ಪಾತ್ರಂ ರಿಪುಕುಳ ಕಂದಘನಿತ್ರಂ (ಎಕ. II, ೭೩-೧೦ ; 1118).
[<ಸಂ. ಖನಿತ್ರ]

ಘನಿಷ್ಠ (ನಾ). ಬಹಳ ನಿಬಿಡವಾದುದು,- ಸಾಂದ್ರವಾದುದು : ನೈವೇದ್ಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ಇದರಲ್ಲಿ ಕವಿಯೊಡನೆ ಬ್ರಹ್ಮಸಂಯೋಗ ಘನಿಷ್ಠವಾಗಿದೆ, ಹೆಚ್ಚು ಮಧುರವಾಗಿದೆ (ಎರಸಿ. ೧೦). [ಸಂ.]

ಘನಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗಟ್ಟಿಯಾಗು ; ಹೆಪ್ಪುಗಟ್ಟು ; ಗಡ್ಡೆಕಟ್ಟು : ಬಂಡೆ ಬಂಡೆಗಳಂತೆ ಘನಿಸಿ ಬಿದ್ದಿಹ ಮೌನ ಸೇವೆಗೈಯುತಿದೆ ಸೊಂಟಕಟ್ಟಿ (ವಿಜದ. ೭೪-೧೬) ; ತಾಪಸವೃತ್ತಿಯಲಿ ಘನಿಸಿರಲು ತೇಜ ದೀಪವೋ ದೇಹವೋ ಎನಿಸುತಿಹ ಒಡಲು (ಅಮತಂ. ೧೫-೬). [ಘನ + - ಇಸು$_3$]

ಘನೀಕರಣ (ನಾ). ದಟ್ಟವಾಗಿಸುವುದು; ಹೆಪ್ಪುಗೊಳಿಸುವುದು ; ಗಟ್ಟಿಗೊಳಿಸುವುದು : ಇಮುರುವುದು ಎಂದರೆ ದ್ರವರೂಪದ ನೀರನ್ನು ಆವಿಯ ರೂಪವಾಗಿ ಮಾರ್ಪಡಿಸುವುದು. ಇದೇ ಅನಿಲೀಕರಣ. ಇದಕ್ಕೆ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ಪರಿವರ್ತನ ಘನೀಕರಣ (Condensation) (ಭೂವಿವ. ೩೦). [ಸಂ.]

ಘನೀಕೃತ (ಗು). ದಟ್ಟವಾಗಿಸಿದ; ಗಟ್ಟಿಗೊಳಿಸಿದ : ಹಾಲಿನ ಹುಡಿ ಮತ್ತು ಘನೀಕೃತಹಾಲನ್ನು ತಾಜಾಹಾಲಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚುಕಾಲ ಇರಿಸಬಹುದು (ಆಡುಸಾ. ೮೦). [ಸಂ.]

ಘನೀಭವಿಸು (ಕ್ರಿ). = ಘನಿಸು : ಆ ಜ್ಯೋತಿರ್ಮೇಘ ಗರ್ಭದಿಂದ ಘನೀಭವಿಸಿದ ಸೂರ್ಯನು ಸುತ್ತುವ ವೇಗವನ್ನು ನಾವು ನಿರ್ಧರಿಸಬಹುದು (ಭೂಹುಟ್ಟು. ೨೫) ; ತನ್ಮಾತ್ರೆಗಳು ಸ್ಥೂಲತತ್ವವಲ್ಲ . . . ಕ್ರಮಕ್ರಮವಾಗಿ ಇವು ಘನೀಭವಿಸಿ . . . ಆಕಾಶಾದಿ ಸ್ಥೂಲತತ್ವಗಳಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುತ್ತವೆ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೧೫೫). [ಘನೀಭವನ$_0$ + - ಇಸು$_3$]

ಘನೀಭಾವ (ನಾ). ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ; ದಟ್ಟವಾಗಿರುವಿಕೆ; (ಕಲ್ಲಿನಂತೆ) ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವಿಕೆ: ಬಿಸಿಲುಂ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳುಂ ಕತ್ತಲೆಯುಮಿವು ಮಿಥಸ್ಸ್ಪರ್ಧೆಯಂ ಮಾಣ್ದು . . . ನೆಲಸಿದುವು ಘನೀಭಾವಮಂ ತಾಳ್ದಿ ತಾಮಿಲ್ಲಿ ಸಮಂತೆಂಬನ್ನೆಗಂ ತದ್ಗಿರಿಪರಿಸರದೊಳ್ ರಾಗಮಂ ಚಿತ್ತದೊಳ್ ಪೆರ್ಚಿಸುತಿರ್ಕುಂ ಪದ್ಮರಾಗಂ ಶಶಿಮಣಿ ಹರಿನೀಲಂ ವಿಲೋಲಾಂಶುಜಾಲಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೦-೪೦). [ಸಂ.]

ಘನೀಭೂತ (ಗು). ೧. ಗಟ್ಟಿಯಾದ ; ಸಾಂದ್ರವಾದ ; ಹೆಪ್ಪುಗಟ್ಟಿದ. (ನಾ). ೨. ಮೋಡದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು; ಮೇಘಮಯವಾದುದು : ತನತನಗೆ ತೀವಿ ತೀಡಿತು ಬಲಾಹಕಕುಲಂ ಗಗನಂ ಘನೀಭೂತಮಾದುದೆಂಬಂದದಿಂ ಮಿಗೆ ತೀವಿ ಸೂಸಿದುವು ಸಲಿಲಮುತ್ಸಾಹದಿಂ (ಇಳರ. ದೇ. ೫೧-೨೩). [ಸಂ.]

ಘನೋದಧಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಅನಂತವಾದ ಲೋಕವನ್ನು ಸುತ್ತಿರುವ ಮೂರು ಗಾಳಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಘನೋದಧಿ ಘನಾನಿಳ ತನುವಾತ ತ್ರಿತಯ ಭಾಗದೊಳ್ . . . ನೆಲಸಿರ್ದಂ (ಆದಿಪು. ೧೬-೫೦ ವ) ; ಅವಱ ಪೆಸರ್ಗಳುಂ ಘನೋದಧಿ ಘನವಾತ ತನುವಾತಂಗಳೆಂಬುವುವವಱೊಳಗೆ ಘನೋದಧಿಯೆಂಬ ಮೊದಲ ಮಹಾವಾತಮಂ ಘನವಾತಮೆಂಬೆರಡನೆಯ ಗಾಳಿಯಂ ಕಿಱಿದು ಮೇಗೆ ಪೋಗೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೫೦ ವ). 'ಘನವಾತ' ಪರಾ.
[ಘನ + ಉದಧಿ]

ಘನೋದಯೋಪಳ (ನಾ).=ಘನೋಪಲ : ಘನೋದಯೋಪಳಂ ಸೂಸಿದುದಿಂದ್ರಗೋಪಮಂ (ರಾಜಶೇ. ೮-೧೧೪).
[ಘನ + ಉದಯ + ಉಪಳ (=ಉಪಲ)]

ಘನೋದ್ದೇಶ (ನಾ). ಉತ್ತಮವಾದ ಗುರಿ; ದೊಡ್ಡ ಉದ್ದೇಶ: ಘನೋದ್ದೇಶ ಸಾಧನೆಗಾಗಿ ತನ್ನ ಜೀವನವನ್ನೇ ಬಲಿದಾನಗೆಯ್ಯಲು ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ ವೀರರಮಣಿಯೆಂದು ಅವಳು ಭಾವಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಳು (ಪುನರು. ೨೪೦). [ಘನ + ಉದ್ದೇಶ]

ಘನೋದ್ಭವ (ನಾ). ೧. ಮೇಘದ ಹುಟ್ಟು,-ಉತ್ಪತ್ತಿ. ೨. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಜನ್ಮ ; ಲೋಕೋತ್ತರವಾದ ಹುಟ್ಟು,-ಉತ್ಪತ್ತಿ. ೧,೨ : ಘನೋದ್ಭವದ ವಿಷದೇಹಿಯಾಗಿಯು ಜನಕ್ಕಮೃತದೇಹವನೀವಳಾಹಾ ವಿರುದ್ಧಸ್ವಭಾವೆ ಗಂಗಾನದಿ ಧರಾತಳದೊಳು (ಹಜಕಾ. ೧೦-೩೦).
[ಘನ + ಉದ್ಭವ]

ಘನೋಪಲ, ಘನೋಪಳ (ನಾ). ಮೋಡದಿಂದ ಮಳೆಯೊಂದಿಗೆ ಬೀಳುವ ಆಲಿಕಲ್ಲು ; ಕರಕ : ಘನೋಪಲದ ಮಾಟ್ಕೆಯಿಂ ಕರಗೆ ತೃಷ್ಣೆ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದೊಳ್ (ಪಂಠಾಮಾ. ೧೧-೧೨೭) ; ವರ್ಷಮಯ ಧಾರೆಯಿಂದಿಂದ್ರ ಗೋಪಗಳಿಂ ಘನೋಪಲಗಳಿಂದ ಮುಂಗಾರ್ ಬಂದುದು (ಭಾವಚಿಂ. ೬-೨).

ಘನೋಪಳ : " ಕರಕಃ, ಘನೋಪಳಃ – ಈ ೨ ಆಲಿಕಲ್ " (ಹಲಾಯು. ೧೧-೫೯) ; ಪಳಿಕಿನ ಕೊಡದೊಳ್ ಗಂಗಾಜಳಂಗಳಂ ತೀವಿ ತರ್ಪ ಸುರವನಿತೆ ಘನೋಪಳವಂಂ ತಾಳ್ದಿದ ವಿದ್ಯುದ್ವಿಳಾಸಮಂ ನಿಜವಿಳಾಸದಿಂ ಮಸುಳಿಸಿದಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೪-೨೭೦); ಎಳವುಲ್ಗಳೊಳ್ ಘನೋಪಳಕುಳದಂತೆ ತೋಱಿದುವು ನವ್ಯ ಘನಚ್ಯುತ ತೋಯಬಿಂದುಗಳ್ (ಜಗವಿ. ೪-೧೯). [ಘನ+ಉಪಲ]

ಘನೋಪಳ 'ಘನೋಪಲ' ನೋ.

ಘನ್ನ (ಗು). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ; ಪವಿತ್ರವಾದ ; ಘನತೆಯನ್ನುಳ್ಳ : ಹೊನ್ನು ಹೆಣ್ಣು ಕೋಟಿ ಕನ್ಯಾದಾನವನು ಸನ್ನಿಧಾನದಿಂದ ಘನ್ನ ಜನರಿಗಿತ್ತು (ಪುರಂದ. ೩-೯೧-೧) ; ಕನ್ಯೆ ಲಕುಮಿರಮಣ ವಿಜಯವಿಠ್ಠಲರೇಯ ಘನ್ನಮಹಿಮ ನಿನ್ನ ವಾಕ್ಯ ಅಮೃತಸಿದ್ಧ (ಮೋಕ್ಷದೀ. ೩-೧೧); ಚಿನ್ನವಾಗಿ ಮನ ಘನ್ನವಾಗಿ ಬಾಳೆಂದು ಹರಸುತಿಹನು (ಅಮತಂ. ೫೬-೧೬). 'ಗನ' ಪರಾ.

[<ಸಂ. ಘನ]

ಘಮ (ನಾ). ಸುವಾಸನೆ ; ಕಂಪು : ಬೇಸಿಗೆಯ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ನದಿಯ ಮೇಲೆ ಬೀಸುವ ಗಾಳಿಯಂತಿತ್ತು ಆ ಗಾಳಿಯ ಘಮ (ಶಾಲಿಮ. ೨೨೫).

ಘಮಘಮ$_2$ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಮೈಸೂರಿನ ಗಂಧದ ಕಡ್ಡಿಗಳಿಂದ ತೋಟ್ಟಿಯೆಲ್ಲ ಘಮಘಮ ಎನ್ನುತ್ತಿತ್ತು (ಹುಟ್ಟಹ. ೧೪). [<ಗಮ$_1$]

ಘಮಘಮ$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಘನಕಲಶದಿಂ ತುಂಬಿ ಘಮಘಮ ನಿನದವಾದುದು ಕೇಳಿ ಕುಂಜರವೆನುತಲೆಚ್ಚನು (ಅನಂರಾ. ೨-೩-೮).

ಘಮಘಮ$_2$ 'ಘಮ' ಪರಾ.

ಘಮಘಮಾಟ (ನಾ). ಸುವಾಸನೆ; ನರುಗಂಪು: ಅಂಬೆಮೋಹರ್ ಅಕ್ಕಿಯ ಅನ್ನದ ವಾಸನೆ ಓಣಿಗೇ ಘಮಘಮಾಟ ಬೀರುತ್ತಿತ್ತು (ದೀಪಹ. I, ೨೧). [←ಮರಾ. ಘಮಘಮಾಟ್]

ಘಮಘಮಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬಹಳವಾಗಿ ಸುವಾಸನೆಯನ್ನು ಬೀರು ; ಕಂಪು ಬೀರು: ಘಮಘಮಿಸುವ ದೇಹಪರಿಮಳದಿಂದೊಂದು ಗಮಕದೊಳೆಸೆದನಾ ರಾಯ (ಭರತಚ. ೧-೩೬) ; ಕೊನೆಗೆ ಪರಿಮಳ ತುಂಬಿದ ಹೂವೇ ಘಮ ಘಮಿಸುವದು (ಕನ್ನಜಾ. ೧೨೦). [ಘಮಘಮ$_2$ + –ಇಸು$_3$]

ಘಮಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ).=ಘಮಘಮಿಸು : ಜಾನಕಮ್ಮನವರು ಸಂಡಿಗೆ ಹುರಿಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಎಣ್ಣೆವಾಸನೆ ಈಚೆಗೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಘಮಾಯಿಸುತಿತ್ತು (ಮೂಲಾನ. ೬೪). 'ಕಮ್ಮಯಿಸು$_1$', 'ಗಮಾಯಿಸು' ಪರಾ.

[<ಘಮ + –ಇಸು$_3$]

ಘಮೆಂಡಿ (ನಾ). (ಉಕ) ಹೆಮ್ಮೆ ; ಮದ ; ಗರ್ವ ; ಅಹಂಕಾರ : ಇಂದಿ ಸೊಕ್ಕು–ರೊಕ್ಕದ ಘಮೆಂಡಿ, ಎಷ್ಟ ದಿನಾ ತಡದೀತು ? (ದೀಪನಿ. ೧೫೩) ; ಇವಾ ರೊಕ್ಕದ ಘಮೆಂಡ್ಯಾಗ ಅದಾನು (ನಡದಾ. I, ೨೯೦).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಘಮಂಡ್ ; ಮರಾ. ಘಮೆಂಡೀ, ಘಮೆಂಡ]

ಘಮ್ಮನ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಮನಸ್ಸು; ಉದಾರ ಮನಸ್ಸು: ರಮ್ಮೆಯರಸ ಪರಬೊಮ್ಮ ಬೊಮ್ಮನಯ್ಯಾ ತಿಮ್ಮವಿಜಯವಿಠ್ಠಲ ಮಹಮೂರುತಿ ಘಮ್ಮನದಿಂದಲಿ ಬಂದು ದುಮ್ಮನವ ಕಳೆವ (ವಿಸಾಸು. ೩೩-೨).

[<ಘನ + ಮನ]

ಘಮ್ಮನೆ (ಅ). ಬೇಗನೆ; ಕೂಡಲೆ; ತಕ್ಷಣ: " ಘಮ್ಮನೆಯೆಂದು ಶೀಘ್ರದೊಳ್ " (ಕರ್ಣಾನಿ. ೧೬) ; ನಿನ್ನೊಡತಿಯ ಮನೆ ಯಾವುದು ಘಮ್ಮನೆ ಪೇಟಿಂದು ನೃಪತಿ ಬೆಸಗೊಳಲ್ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೩-೧೮) ; ನಮ್ಮ ದೃಷ್ಟಿಗಳ ಘಮ್ಮನೆ ಸೆಳೆದುಕೊಂಬ (ವೀಶೈವು. ೩-೧೭-೧೫) ; ಧರ್ಮವುಳ್ಳ ಮನುಷ್ಯ ನಾರಾಯಣಭಕುತನೆನಿಸಿ ಘಮ್ಮನೇ ದಾಂಟುವನು ಮಾಯೆಯ (ನಿಭಾಗ. ೧೧-೫-೨೫). [ಘಂ$_1$ + – ಅನೆ$_1$]

ಘಮ್ಮಿಡು (ಕ್ರಿ). ಘಂ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು,–ಮೊಳಗು : ನಿನ್ನ ಕಾವಗ್ಗಳೆಯರಿಲ್ಲಕಟೆನುತ ಮುಂದಕೆ ನಿಲುಕಿ ಹೊಯ್ದನು ಗಗನ ಘ[ಪಾಠಾಂ. ಗ, ಘು]ಮ್ಮಿಡೆ ಕಲಿ ವಿಭೀಷಣನ (ತೊರರಾ. ೬-೧೪-೨೫) ; ಪುರಹರಮುನ್ನತ ಸ್ವರಮೆತ್ತಿ ಮೊಳಗಿದ ಗಗನ ಘಮ್ಮಿಡಲು (ಅಂಬಿಕಾ. ೧೦-೫೪).

[ಘಂ$_1$ + ಇಡು$_1$]

ಘಮ್ಮು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಘಮ್ಮು ಘಲಿಲೆನೆ ನಿರಿಸಿಳಿಲು ಗಱಿದೊಱಿಲಿದವು ಫಲುಗುಣನ ಶರಜಾಲ (ಕುಮಾವ್ಯದ್ರೋ. ೧೦-೧೯).

ಘಮ್ಮೆನ್ನು (ಕ್ರಿ). ಸುವಾಸನೆಯನ್ನು ಬೀರು ; ಕಂಪನ್ನು ಸೂಸು : ಅಮ್ಮಾನ ಗುಡಿ ಮುಂದೆ ಘ[ಪಾಠಾಂ. ಗ]ಮ್ಮೆನ್ನೋದಿದು ಏನೆ ಗಂಡು ಭೂತಾಳೆ ಗಜನಿಂಬೆ ಘಮನಕ್ಕಿ ಹಿಂಡುಮುರವಲ್ಲ ಫಲಬಿಟ್ಟೊ (ಹಳ್ಳಿಯ. ೩೫) ; ನೀವು ಮುಡಿದಿರುವ ಮಲ್ಲಿಗೆ ತುಂಬಾ ಘಮ್ಮೆನ್ನುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ).

[ಘಂ$_2$ + ಎನ್ನು (<ಎನ್$_1$)]

ಘಯ್ಸ 'ಘಳಿಸಾಸ' ನೋ.

ಘರಖಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗುರುಗುಟ್ಟು ; ಗರ್ಜಿಸು : ಹದಿನಾರು ಹೆಜ್ಜೆ ಪಟಾವಳಿ ಹುಲಿ ಘರಖಾಯಿಸಿಕೊಂಡು ಬರುವುದನ್ನು . . . ಕಂಡನು (ಕಥಾಮಂ. VI, ೮೫). [<ಗುರುಕಾಯಿಸು]

ಘರಘರನೆ (ಅ). ಘರಘರ ಎಂಬ ಶಬ್ದದೊಡನೆ: ಭಾಳಮಧ್ಯಮಂ ತೀಕ್ಷ್ಣಕರಪತ್ರದಿಂ ಘರಘರ[ಪಾಠಾಂ. ಘರಿಘರಿ]ನೆ ಸೀಳುತಿರಲು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೬-೬೩). [ಘರಘರ$_0$ + – ಅನೆ$_1$]

ಘರಟಿಗೆ 'ಗರವಟಿಗೆ' ನೋ.

ಘರಟ್ಟ (ನಾ). ೧. ಬೀಸುವ ಕಲ್ಲು ; ರಾಗಿಕಲ್ಲು : ಪರಿದುದು ಪಾಸುಂ ಪೊಕ್ಕುಂ ತಿರುಗಿದುದು ಘರಟ್ಟದಂತೆ . . . ಕೊರ್ವಿ ನಿಂದುದು ಸೌಭಂ (ಜಗವಿ.೧೪-೯೫) ; ದುರಿತಗೋಧೂಮನ [ದ] ಘರಟ್ಟನಾ ಬಸವೇಶನತ್ಯಧಿಕ ಮಹಿಮೆಯಂ ಪೊಗಳ್ವರಾರೀ ಜಗದೊಳು (ಗುರುಚಾ. ೧೪-೩೦). ೨. (ಆಲಂ) ಪುಡಿ ಮಾಡುವವನು ; ನಾಶಪಡಿಸುವವನು : ಜೆಟ್ಟಗನೆನೆ ನೆಗಟ್ದಹಿತ ಘರಟ್ಟಂ (ಎಇ. VI, ೨೧೬-೧೯ ; 1057) ; ರಟ್ಟಘರಟ್ಟವೆಸರ್ ಧರೆಗಿಟ್ಟಳವೆನೆ ರಾಜ್ಯಪಟ್ಟಬಂಧೋತ್ಸವದೊಳ್ (ಎಇ. V, ೧೭-೧೭; 1142); ಭಕುತರಾರ್ತಿಯನೆಱಿವ ವಿಪುಳ ಘರಟ್ಟರಾರುಂಟೆಂದಳಿಂದುಮುಖಿ (ಕುಮಾಭ. ೧೬-೨೬). 'ದನುಜಘರಟ್ಟ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಘರವಟಿ (ನಾ). ಯಾಗಮಾಡುವವನು ; ಯಾಗದೀಕ್ಷಿತ : ಹರಿಬಲವಂ ಕಂಡಳುಕುವ ಮದಕರಿವೊಲ್ ಪಿಂತುರವಣಿಸುವ ಹರಿಯಂ ಘರವಟಿ ಕಂಡಾಲಲು ಹರಿಚಕ್ರವ ತಿರುಹಿಸಿ ತಿರುಹುವ ಮದದಿಂ ಕಾಣದೆ ಬೊಮ್ಮನ ತಲೆಗಿಟ್ಟು (ವೀರೇಚ. ೨-೩೫). 'ಗರವಟ್ಟ$_3$' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಗೃಹಪತಿ]

ಘರವಟಿಗ 'ಗರವಟಿಗ$_1$' ನೋ.

ಘರವಟಿಗೆ 'ಗರವಟಿಗೆ' ನೋ.

ಘರವಟಿಗೆಬರು 'ಗರವಟಿಗೆವರ್' ನೋ.

ಘರವಟ್ಟ 'ಗರವಟ್ಟ$_1$' ನೋ.

ಘರವಟ್ಟಿಗೆ 'ಗರವಟಿಗೆ' ನೋ.

ಘರವಟ್ಟಿಸು 'ಗರವಟಿಸು' ನೋ.

ಘರಾಣೆ, ಗರಾಣ (ನಾ). ೧. ಮನೆತನ ; ಕುಟುಂಬ ; ವಂಶ : ನಮ್ಮ ಘರಾಣೆಗೆ ಅವರೇ ಈಗ ಉಳಿದ ಹಿರಿಯರು (ಗೀಚುಗಿ. ೪೭) ; ಏನು ಹೇಳತೀ ಶೀನಪ್ಪ . . . ಎಷ್ಟೋ ದಿವಸದಿಂದ ಬಂದ ಒಂದೇ **ಘರಾಣೆ,** ಇದನ್ನು ನನ್ನ ಕಣ್ಮುಟ್ಟ, ನಾನು ಬದುಕಿರುವಾಗ ಹರಿದು ಹಂಚಿಹಾಕಬೇಕೇನು ?

(ಇತಿಶ್ರೀ. ೧೫೫). ೨. [ಸಂಗೀತ] ಸಂಗೀತಕಲೆಯಲ್ಲಿ ವಿಶಿಷ್ಟರೀತಿಯ ಒಂದು ಪಂಥ,-ಸಂಪ್ರದಾಯ: ಇವನು ಆಗ್ರಾ ಘರಾಣೆಗೆ ಸೇರಿದವನು ಎಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯ (ಭಾರದ. ೫೮೧); ಕರೀಂಖಾನರ ಒಂದು ಘರಾಣೆಯವರಂತೆ, ಇನ್ನೊಂದು ಘರಾಣೆಯವರು ಅದೇ ಭೈರವಿರಾಗವನ್ನು ಹಾಡುತ್ತಾರೆಂಬ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ (ಯಕ್ಷಬ. ೬೫). **ಗರಾಣ : ೨.** ಹಿಂದೂಸ್ಥಾನಿ ಗರಾಣಗಳಂತೆ ಕರ್ನಾಟಕಸಂಗೀತದಲ್ಲೂ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳುಂಟು (ರೂಢಿ).

[← ಮರಾ. ಘರಾಣೇ, ಘರಾಣಾ ; ಹಿಂ. ಘರಾನಾ]

ಘರಿಕ್ಕನೆ (ಅ). ಸರ್‍ರನೆ ; ತಟ್ಟನೆ : ಜಡೆಯ ತುಡುಕಿ ಪಿಡಿದೊಡನೆ ಘರಿಕ್ಕನೆ ಮಡಮುರಿದೆಸೆವೊಳ್ಮೊಗದ ಅಡವಾಯುವ ಕೂರ್ನೋಟದ ಕೊಮರಿಯ ನೊಡಬಡಿಸುವುದೊಲಿಸುವುದು (ಹದಿಬ. ೬-೩೮). [ಘರಿಕ್$_0$ + – ಅನೆ$_1$]

ಘರಿಘರಿ ‘ಘುಱಿಘುಱಿ’ ನೋ.

ಘರಿಘರಿನೆ (ಅ). ಘರಿಘರಿ ಎಂದು ಶಬ್ದ ಹೊರಡುವಂತೆ : ಘರಿಘರಿನೆ ಹಲ್ಮೊತ್ತಿ ಹೂಡಿದನೆದೆಗೆಯಕಟಾ (ತೊರರಾ. ೫-೨-೪೯); ಭಾಳಮಧ್ಯಮಂ ತೀಕ್ಷ್ಣಕರಪತ್ರದಿಂ ಘರಿಘರಿ[ಪಾಠಾಂ. ಘರಘರ]ನೆ ಸೀಳುತಿರಲು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೬-೬೩). [< ಘುಱಿಘುಱಿ]

ಘರಿಯಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಒಡೆಯೆ ಘರಿಯಲ್ಲೆನಲ್ಕೆ ತೋಳುಡಿದು ನೆಲಕ್ಕೆ ವಿಟ್ಟು(F)ದು (ಸೌಇಇ. IX–1, ೧೬೩-೧೪ ; 1093).

ಘರಿಲ್, ಘರಿಲಂ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಮೆಯ್ಯ ಮಸಿ ಕೊರಲ ಬಕ್ಕಳೆ ಪೊಯ್ಯೆ ಘರಿ [ಪಾಠಾಂ. ಕನ, ಪುಗಿ] ಲ್ಗರೆವ ಕೆಯ್ಯ ಕಂಕರಿಕೆ ಕರಂ ರಯ್ಯಮೆನೆ ಪಾಡುತಿರ್ದಳಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೩೦೯) ; ಸಂದಣಿಸಿ ಪತ್ತಿದುರಿ ಘರಿಲೆಂದುರುಪಿಡೆ ಬೇಗದಿಂದೆ ಉರಿದು (ಗಿರಿಕ. ೮-೫೨) ; ಘರಿಲೆಂಬ ಗಿಟಿಲೆಂಬ . . . ಭೋರೆಂಬ ಕೂರಸಿಗಳುರವಣೆಯ ದನಿಯಡಸುತಂ ಪುಟ್ಟೆ (ಇಹರ: ದೇ. ೪೦-೨೩). **ಘರಿಲು :** ಸರಳ ತೆಗೆದನು ಸರಸಿಜಪ್ರಿಯ ವರಸುತನು ತನ್ನುರವ ಬಗಿದನು ಘರಿಘರಿಲು ಘರಿಲೆನಲು ತೆಗೆದನು ನಿರ್ಮಲೋದಕವ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೭-೧೮).

ಘರಿಘರಿಲ್, ಘರಿಘರಿಲು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಭರದಿಂದ ಘರಿಘರಿಲೆಂದು ಕೊಯ್ದಿಡೆ (ಭೈರವೇ. ೧-೨೨೧); ಸರಳ ತೆಗೆದನು ಸರಸಿಜಪ್ರಿಯ ವರಸುತನು ತನ್ನುರವ ಬಗಿದನು, ಘರಿಘರಿಲು ಘರಿಲೆನಲು ತೆಗೆದನು ನಿರ್ಮಲೋದಕವ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೭-೧೮).

ಘರಿಲು ‘ಘರಿಲ್’ ನೋ.

ಘರಿಸು(ಕ್ರಿ). ಖಚಿತವಾಗಿ ಹೇಳು (?) : ಒಂಭತ್ತುನಾಡೂರ ಕಿಣೆಗಿಲ ದೇಕಣಹೆಗಡೆಯೊಳಗಾಗಿ ಯಿಟ್ಟು ಎರಡುಂ ಸಾಯಲಾಗದೆಂದು ನಾಡುಂ ಹೆಗ್ಗಡೆ ಮುಂದೆ ಘರಿಸಿ (ಮ್ಯಾಆರಿ. ೧೯೩೨, ೧೨-೬ ; 1190). [?]

ಘರ್ಘರ$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ : ಬೆರಸಿ ಪದಾತಿ ನೆಕ್ಕುನೆರಿಲೆಂಬ ನೆಳಿಲ್‌ನೆಳಿಲೆಂಬ ಘಾರು ಘರ್ಘರ ಘರಿಲೆಂಬ . . . , ನಿಷ್ಠುರರವಂ ಮಿಗೆ ತಳ್ತಿಱಿದತ್ತು ಯುದ್ಧದೊಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೬-೬೮); ಮಳೆ ಧಾರಾಕಾರವಾಗಿ ಸುರಿಯಿತು, ನೀರು ಚಾವಣಿಯಿಂದ ಕೆಳಗಣ ತೊಟ್ಟಿಗೆ ಘರ್ಘರ ನಿನಾದದೊಡನೆ ದುಮುಕುತ್ತಿತ್ತು (ಪುನರು. ೨೯೯).

ಘರ್ಘರ$_2$ ‘ಗರ್ಘರಿ$_1$’ ನೋ.

ಘರ್ಘರಧ್ವನಿ (ನಾ). ಕರ್ಕಶವಾದ ಧ್ವನಿ ; ಗೊಗ್ಗರಧ್ವನಿ : ಅನಂತರಂ ಪ್ರತಿನಿನಾದಿತ ವಿಯದ್ವಿವರಮಪ್ಪ ಘೋರಘರ್ಘರಧ್ವನಿಯಿನಿಂತೆಂದಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೭೦ ವ). [ಘರ್ಘರ$_1$ + ಧ್ವನಿ]

ಘರ್ಘರಿ (ನಾ). ೧. ಆಭರಣವಾಗಿ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗೆಜ್ಜೆ ಅಥವಾ ಗಂಟೆ. ೨. ಗೆಜ್ಜೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಡ್ಯಾಣ,-ಡಾಬು.

[ಸಂ. ಘರ್ಘರೀ]

ಘರ್ಘರಿಕೆ (ನಾ). ೧.=ಘರ್ಘರಿ ೧: (ಶ). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ : ತುರಗಾರೋಹಣದಿಂದಮೊರ್ಮೆ ಗಜಶಿಕ್ಷಾಲೀಲೆಯಿಂದೊರ್ಮೆ ಕಾವ್ಯರಸಾಸ್ವಾದದಿನೊರ್ಮೆ ವೈಣಿಕಕೃತಪ್ರಸ್ತಾವದಿಂದೊರ್ಮೆ ಘ[ಪಾಠಾಂ. ಗ]ರ್ಘರಿಕಾಸ್ವಾದನದಿಂದದೊರ್ಮೆ . . . ಪೊಟ್ತುಗಳೆವಂ ಶ್ರೀಗೋಮಿನೀವಲ್ಲಭಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೨೮). [ಸಂ. ಘರ್ಘರಿಕಾ]

ಘರ್ಘರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಘರ್ಘರ ಎಂದು ಧ್ವನಿಮಾಡು: ಮಂಥರೆಯ ಕರ್ಕಶದ ಚೀತ್ಕೃತಿಕ್ರಕಚದಿಂ ಭರತಜನನಿಯ ಮೌನಶಿಲೆ ಘರ್ಘರಿಸುವಂತೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೧೩-೩೦). [ಘರ್ಘರ$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಘರ್ಮ (ಗು). ೧. ಉಷ್ಣವಾದ ; ಬಿಸಿಯಾದ. ‘ಘರ್ಮರುಚಿ’ ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ಬಿಸುಪು ; ಕಾವು ; ಸೆಕೆ ; ಉಷ್ಣ : ಆನಿದಂ ಪೊದೆದೊಡೆ ಘರ್ಮಮಕ್ಕುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೦-೧೧೯) ; ಘನಸಮಯದೊಳಗೆ ಘರ್ಮಂ ಜನಿಯಿಸುವುದಾಗಳಂತೆ ಮುಟ್ಟೆ ಕೊಳ್ವವೊಲ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೩೮) ; ಯಮಧರ್ಮಾಪಘನಘರ್ಮನಿರ್ಮೂಲ . . . ಶಿವ (ಉದ್ಭದೇ. ೬-೨೯). ೩. ಉಷ್ಣಜ್ವರ ; ಮಹಾಜ್ವರ : “ಘರ್ಮಮುಷ್ಣಂ ಮಹಾಜ್ವರಮೆಂದೆನಿಕ್ಕು” (ಮಂಗರಾ.೧೧೪-೪). ೪. ಉಷ್ಣಕಾಲ ; ಬೇಸಗೆ ; ನಿದಾಘ : “ಕಡುಬಿಸಿಲು ಘರ್ಮಂ ನಿದಾಘಮೆನಿಕ್ಕು” (ಮಂಗರಾ. ೧೦-೨). ೫. ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಖರವಾದ ಕಿರಣ; ಕಡುಬಿಸಿಲು. ೬. ಬೆವರು; ಸ್ವೇದ. “ಪ್ರಾಲೇಯಮುಷ್ಣಂ ಬೆವರು ಮೂಱು ಘರ್ಮಾಖ್ಯಂ” (ನಾನಾಕಂ. ೮೭); “ಬೆಮರ್ ಶೀತೋಷ್ಣ ಘರ್ಮಾಂಕಿತಂ” (ನಾನಾರ. ೨೩). [ಸಂ.]

ಘರ್ಮಕಣ (ನಾ). ಬೆವರುಹನಿ : ರಥಾಂಗಕುಚಂಗಳಂ ಸರಃಸ್ಥಳದೊಳೆ ಕೂಡಿ ಘರ್ಮಕಣಮೆಂಬಿನಮಂಬುಕಣಾಳಿದಾಳ್ದದೇಂ ಸುಳಿದುದೊ . . . ಮಂದಮಾರುತಂ (ಶಬಶಂ. ೧-೫೩). [ಘರ್ಮ + ಕಣ$_3$]

ಘರ್ಮಕಾಲ (ನಾ). ಬಿಸಿಲುಗಾಲ ; ಬೇಸಗೆ ; ನಿದಾಘ : ಇದೇಂ ಘನಕಾಲಮೋ ಘರ್ಮಕಾಲಮೋ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೩-೧೮) ; ಬೃಂದಾವನಂ ಗೋಪಗೋವೃದ್ಧಿಗೆ ತಾಣಂ ಘರ್ಮಕಾಲಂ ಸಮನಿಸಿರೆಯುಂ (ವಿಷ್ಣುಪು. ೫-೨-೩೫). [ಘರ್ಮ + ಕಾಲ]

ಘರ್ಮಜಲ (ನಾ). ಬೆವರು ; ಸ್ವೇದ : ಇನಿಯನ ಕೆಂದಳಂ ತಳಮನೊಯ್ಯನೆ ಸೋಂಕೆ ಪೊದಟ್ದ ನಾಣ ಪೆಂಪಿನೊಳೊಗೆತರ್ಪ ಘರ್ಮಜಲಬಿಂದುಗಳಿಂ . . . ಒಪ್ಪಿ ತೋಱಿದಳ್ (ಆದಿಪು. ೪-೪೯) ; ಘರ್ಮಜಲಮುಣ್ಮಿದುದಂಗದೊಳ್ (ಶಬಶಂ. ೪-೧೧೨) [ಘರ್ಮ + ಜಲ$_2$]

ಘರ್ಮಬಿಂದು (ನಾ).=ಘರ್ಮಕಣ : ಸ್ಮರಕಾಂತಾರತ ಘರ್ಮಬಿಂದುಚಯಮೋ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೪೧); ಘರ್ಮಬಿಂದುಸಂತಾನದಂತುರಿತ ಗಂಡಮಂಡಳನುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೧೧೧ ವ). [ಘರ್ಮ + ಬಿಂದು]

ಘರ್ಮರುಚಿ (ನಾ). ಉಷ್ಣವಾದ ಕಿರಣಗಳನ್ನುಳ್ಳವನು ; ಉಷ್ಣರಶ್ಮಿ ; ಸೂರ್ಯ : ಘರ್ಮರುಚಿ . . . ಪರಮೋಚ್ಚಾಂಶದೊಳೊಂದಿ ನಿಂದೊಡೆ (ಜಾತತಿ. ೮-೧೧). [ಘರ್ಮ + ರುಚಿ]

ಘರ್ಮವಾರಿ (ನಾ).=ಘರ್ಮಜಲ : ಅಚರಿ ಕಟಾಕ್ಷ ಚಂದ್ರಿಕೆ ಪಳಂಚಿ ಗವಾಕ್ಷದ ಚಂದ್ರಕಾಂತದಿಂದುಡುಗದೆ ಸೋರ್ವ ನೀರ್ವನಿಗಳುಣ್ಮಿದ ನರ್ತನ ಘರ್ಮವಾರಿಯೊಳ್ ತಡತಡಮಾಗೆ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೭೦) [ಘರ್ಮ+ವಾರಿ$_2$]

ಘರ್ಮಸಮಯ (ನಾ).=ಘರ್ಮಕಾಲ : ಅಂತು ಬಂದ ಘರ್ಮಸಮಯದೊಳ್ . . . ಮಹೀಪಾಲಂ ಲೀಲೆಯಿಂದಿರ್ಪನ್ನೆಗಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೯-೮೩ ವ),

[ಘರ್ಮ + ಸಮಯ]

ಘರ್ಮಾಂಬು (ನಾ).=ಘರ್ಮಜಲ : ಸ್ಫುರಿತ ನಿಟಿಲ ಘರ್ಮಾಂಬು ಚೆಲ್ವಾಗೆ (ಜಗವಿ. ೧೭-೮೧); ಗಾಳಿ ಘರ್ಮಾಂಬುವೊತ್ತುದು ಭೂಮಿ ಬಿಕ್ಕನೆ ಸೀಳಿತು ಕೂರ್ಮನ ಬೆನ್ನು ಹೋಳಿಗೆವಡದುದು ಬಲುಬಿಸಿಲೊಂದು ಚಡಾಳಿಕೆ ಜಗವ ಭಂಗಿಸಿತು (ಮೋಹತ. ೧೯-೪೬). [ಘರ್ಮ + ಅಂಬು$_3$]

ಘರ್ಮಾಂಭಸ (ನಾ).=ಘರ್ಮಜಲ : ಘರ್ಮಾಂಭಸಂ ಪೊಣ್ಮೆ ನುಣ್ಗೊಗದೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೭-೨೧). [ಘರ್ಮ + ಅಂಭಸ]

ಘರ್ಮಾಂಶು (ನಾ). ೧. ಉಷ್ಣವಾದ ಕಿರಣ. ೨. ಉಷ್ಣವಾದ ಕಿರಣಗಳುಳ್ಳವನು ; ಸೂರ್ಯ. 'ಘರ್ಮಾಂಶುಪುತ್ರ' ಪರಾ.
[ಘರ್ಮ + ಅಂಶು]

ಘರ್ಮಾಂಶುಪುತ್ರ (ನಾ). ಸೂರ್ಯನ ಮಗ; ಶನಿ: ಮಱುವಾಟ್ಕೆ ತಾನೆನಿಸುಗುಂ ಘರ್ಮಾಂಶುಪುತ್ರಾಂಶದೊಳ್ (ಜಾತತಿ. ೨೨-೪).
[ಘರ್ಮಾಂಶು + ಪುತ್ರ]

ಘರ್ಮಾಗ್ನಿ (ನಾ). ಬೇಸಗೆಯ ಕಾಲದ ಸೆಕೆ,-ತಾಪ: ದಾವಾನಲನ ಬಳಸಿನಿಂ ಕಾಯ್ದು ರವಿಕಾಂತದಾ ವಿಶೇಷಾಗ್ನಿಯಿಂದುದರಾಗ್ನಿಯಿಂ ಬಳಿಕ್ಕಾ ವಿಭಾಕರನ ತೇಜೋಗ್ನಿಯಿಂದೆಸೆವ ಘರ್ಮಾಗ್ನಿಯಿಂ ಪಂಚಾಗ್ನಿಯಿಂ (ವೀಶೈವು. ೨-೧೨-೧೪). [ಘರ್ಮ + ಅಗ್ನಿ]

ಘರ್ಮೆ (ನಾ). [ಜೈನ] ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು : ಅಲ್ಲಿಂ ಕೆಟಗೆ ಅಶೀತಿ ಸಹಸ್ರಯೋಜನಾಂತರದ ಉದಕಭಾಗದೊಳ್ ಘರ್ಮೆಯೆಂಬ ಪೆಸರ ರತ್ನಪ್ರಭೆಯೆಂಬ ಮೊದಲ ನರಕಮಿರ್ದುದು (ಅಜಪು. ೧೧-೬ ವ); ಘರ್ಮೆಯೆಂಬ ಮೊದಲ ನರಕದೊಳ್ಪಡಿಮೂಱಿಂದ್ರಕಂಗಳಕ್ಕುಂ (ಹಾಸ್ಯಟೀ. ೨೨-೨). [ಸಂ. ಘರ್ಮ]

ಘರ್ಮೋತ್ತರ (ನಾ). ಬೇಸಗೆಯ ಹೆಚ್ಚಳ; ಮಿತಿಮೀರಿದ ಸೆಕೆ,-ಬಿಸಿಲು : ಬಿಡದೆ ಘರ್ಮೋತ್ತರಕೆ ಮಾರುತಂ ಬೆಮರ್ದೊಡಾರ್ ಬೀಸುವರ್ ಬಳಿಕಾಲವಟ್ಟದಿಂದೆ (ಕೃಮಿಘಾ. ೨-೧೬). [ಘರ್ಮ+ಉತ್ತರ]

ಘರ್ಮೋದಕ (ನಾ).=ಘರ್ಮಜಲ: ಸೌಮಿತ್ರಿ ಸುಗ್ರೀವಂಗೆಂದನುದಂಚಿತ ಭ್ರುಕುಟಿಗಂಡೋದ್ಗಾರಿ ಘರ್ಮೋದಕಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೧-೧೬೩).
[ಘರ್ಮ + ಉದಕ$_2$]

ಘರ್ಮೋರ್ಮಿ (ನಾ). ಬಿಸಿಲಿನ ಅಥವಾ ದಗೆಯ ಅಲೆ : ಘರ್ಮೋರ್ಮಿ ಹತನಿರ್ಮಳಸಮೀರನುಂ . . . ಕರವೊಪ್ಪೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೧೯ ವ).
[ಘರ್ಮ + ಊರ್ಮಿ$_2$]

ಘರ್ರನೆ 'ಘಟ್ಟನೆ' ನೋ.

ಘರ್ಷಣ (ನಾ). ೧. ಉಜ್ಜುವಿಕೆ. ಒರಸುವಿಕೆ. ೨. ತಿಕ್ಕಾಟ; ಜಗಳ. ೩. ಪುಡಿ ಮಾಡುವಿಕೆ; ಅರೆಯುವಿಕೆ. ೪. ಸಾಣೆ ಹಿಡಿಯುವಿಕೆ ; ಮೆರಗು ಕೊಡುವಿಕೆ ; ಒಪ್ಪಕೊಡುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ಘರ್ಷಣೆ (ನಾ). ೧. ಜಗಳ ; ತಿಕ್ಕಾಟ : ಆಗಾಗ್ಗೆ ಅವರಲ್ಲಿ ಘರ್ಷಣೆಯಾಗುತ್ತಲೇ ಇರುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). ೨. ಯುದ್ಧ ; ಕದನ : ಅಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರರಥ ಎಂಬ ಗಂಧರ್ವರಾಜನ ಪರಿವಾರದೊಡನೆ ಘರ್ಷಣೆಯಾಗುತ್ತದೆ (ಭಾರದ. ೧೦೪) ; ಅದೇ ಏಪ್ರಿಲ್‌ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ಘರ್ಷಣೆ ಮಿಲಿಟರಿಯವರೊಡನೆ ನಡೆದು ೧೨ ಮಂದಿ ಕ್ರಾಂತಿಕಾರರು ಹತರಾದರು (ಆತ್ಮಾರ್ಪ. ೧೪೩). [ಸಂ. ಘರ್ಷಣ]

ಘಲ್‌ಘಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಬಳೆಗಳ್ ಘಲ್‌ಘಲ್ ಘಲ್ಲೆನೆ ಗಿಳಿ ಸೋವಾಕೆಗಳನೊಪ್ಪುಗುಂ ಕೆಲವೆಡೆಯೊಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೨೯೩) ; (ಶಮದ. ೧೯೫ ಪ್ರಯೋ. ನೋ).

ಘಲಕ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಘಲಕನೆ' ಪರಾ.
ಘಲಘಲಕ್ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಮೃದುಗತಿಯೊಳ್ ಘಲಘಲ [ಪಾಠಾಂ. ಘುಲಘುಲ]ಕೆಂದೆನುತಂ (ಭ್ರಂಗೀರ. ಹ. ೪೬೦-೦೨); ಉಲಿವ ತೊಡರು ಘಲಘಲಕೆನೆ ಕೈಯ ಕೂರಲಗನಾಯತಮಾಡಿ (ಭೈರವೇ. ೫-೨೬).

ಘಲಕನೆ (ಅ). ಘಲಕ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದದೊಂದಿಗೆ : ಘಲಕ [ಪಾಠಾಂ. ಕೆ]ನೆ ಬೀಳ್ವ ಕನಕಧಾರಾವೃಷ್ಟಿಯನು ಕಂಡು (ಭೈರವೇ. ೨-೧೮೭).
[ಘಲಕ್ + – ಅನೆ$_1$]

ಘಲಘಲನೆ (ಅ). ಘಲಘಲ ಎಂಬ ಶಬ್ದದೊಡನೆ: ತೊಡರುಗಳು ಘಲಘಲನೆ [ಪಾಠಾಂ. ಘಳಘಳನೆ] ಪೊರೆಯಲು (ಬಸಪು. ೧೬-೧೭) ; ಘಲಘಲನೆ ಮುಗಿಲಿಂದ ನೆತ್ತರ ಮಳೆ ಸುರಿದವೆತ್ತಸೆಗೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೧-೩೪).
[<ಘಲ್‌ಘಲ್ + – ಅನೆ$_1$]

ಘಲಘಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ಘಲಘಲ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾಡು,-ಹೊರಸೂಸು : [ಉ]ಡೆವಣಿಯ ತೊಡವು ಘಲಘಲಿಸುವಂದುಗೆಯಾನೆ (ಬಸರ. ೧-೧೫೫); ಗೆಜ್ಜೆಗಳು ಘಲಘಲಿಸೆ ಮೆಲ್ಲನೆ ಪಜ್ಜೆಯಿಡೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩-೧೫).
[<ಘಲ್‌ಘಲ್ + – ಇಸು$_3$]

ಘಲಿಕು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಹೊಳೆವ ಮಣಿಮಯ ತೊಡರು ಘಲಿಕೆಂದುಲಿಯೆ (ಜೀವಂಡ. ೯-೫).

ಘಲಿರು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಗಗ್ಗರಿ ಘಲಿರೆಂಬ ಗಾಲಿಯ ಬಲುರವ (ಕಂಸವಿ. ೨೫-೧೦೭) ; ಎತ್ತೀ ಕಟ್ಟಿದರೆ ಘಣಿರೆಂದೋ ಹಾದಿಯ ಕಲ್ಗಳು ಬೀದಿಯ ಬಾವ್ಗಳು ಹಾಡಿ ಕಟ್ಟಿದರೆ ಘಲಿರೆಂದೋ (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೪೬).
ಘಲಿರುಘಲಿರು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಅಂದುಗೆಯ ಧ್ವನಿ ಘಲಿರುಘಲಿರೆನೆ (ರಾಮಾಸಂ. ೦-೪-೫೦).

ಘಲಿಲು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ.
ಘಲಿಲುಘಲಿಲು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಬಿಡದೆ ತಾಟಿಪ ಹಲಗೆ ಘಂಘಂ ಘಲಿಲು [ಪಾಠಾಂ. ರು]ಘಲಿಲೆನಲು (ಬಸಪು. ೧೬-೧೭).

ಘಲ್ಲಣೆ 'ಗಲ್ಲಣೆ' ನೋ.

ಘಲ್ಲಣೆ 'ಗಲ್ಲಣೆ' ನೋ.

ಘಲ್ಲಿಸು 'ಗಲ್ಲಿಸು' ನೋ.

ಘಸಕ್ಕನೆ (ಅ). ತಟ್ಟನೆ ; ಕೂಡಲೆ; ಅನಿರೀಕ್ಷಿತವಾಗಿ : ಘಸಕ್ಕನ ಒಂದಿನಾ ಲೋಕಾಪುರಕ್ಕ ಹೋಗಿ ಅಮ್ಮನ್ನ ಈಕಡೆ ಕರಕೊಂಡ ಬರತೀನಿ (ದಾಬಲ. ೩೦). [ಘಸಕ್$_0$ + – ಅನೆ$_1$]

ಘಸಣ 'ಗಸಣೆ' ನೋ.

ಘಸಣಿ 'ಗಸಣಿ' ನೋ.

ಘಸಣಿಗೊಳ್ 'ಗಸಣಿಗೊಳ್' ನೋ.

ಘಸಣಿಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗಾಸಿಪಡಿಸು ; ಆತಂಕಗೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡು : ಪೊಸಮಸೆಯ ಪಗರಂಬಿನೊಳ್ , . . ಕೂಡೆ ರಥಿಕರಂ ಘಸಣಿಗೊಳಿಸಿಹ ಸರಳ ಹೊಡತದಿಂ (ತುರಂಗ. ೬೫-೪೧).
[ಘಸಣಿಗೊಳ್ (<ಗಸಣಿಗೊಳ್) + – ಇಸು$_3$]

ಘಸಣಿಮಳೆ (ನಾ). ತೊಂದರೆ ಕೊಡುವ ಮಳೆ ; ಜಡಿಮಳೆ : ಬಿಸಿಲುಮಳೆ ಸರಿಸೋನೆ ಸಿಡಿಲಿನ ಘಸಣಿಮಳೆಯಲಿ ಘಾಸಿಯಾದುದು ಜಗದ ಜನನಿಕರ (ತೊರರಾ. ೪-೬-೬). [ಘಸ (<ಗಸಣಿ) + ಮಳೆ (<ಮಟೆ)]

ಘಸಣೆ 'ಗಸಣೆ' ನೋ.

ಘಸರಿ (ನಾ). ಮಹಾಧ್ವನಿ ದೊಡ್ಡ ಶಬ್ದ : ಪರಮಾನುರಾಗದಿಂದಿರೆ ಮೆಚ್ಚುತವೆ ಮೊನೆ ಧರೆಗೀಶ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಸುಗದುಂದುಭಿಗಳ ಘಸರಿಯೊಳು ಕೈಲಾಸಗಿರಿಗೆ ಕೊಂಡೊಯ್ದು ಸೋಮೇಶ (ಮಡಿಕ್ಕಾ. IV, ೧೧೫೪ ; ಚೋಳರಾಜ ಸಾಂಗತ್ಯ). [←ಮರಾ. ಘಸರಾ]

ಘಸ್ಮರ (ಗು). ೧. ಹೊಟ್ಟೆಬಾಕತನದ. (ನಾ). ೨. ಮಿತಿಮೀರಿ ತಿನ್ನುವ ಭೂತ. 'ಘಸ್ಮರಾಭರಣ' ಪರಾ. ೩. ಮಿತಿಮೀರಿ ತಿನ್ನುವವನು ; ತಿನ್ನಾಳಿ ; ಹೊಟ್ಟೆಬಾಕ: "ಭಕ್ಷಕಃ, ಘಸ್ಮರಃ, ಅದ್ಮರಃ–ಈ ೩ ತಿನ್ನಾಳಿ" (ಹಲಾಯು. ೫೮-೧೯೫) : "ಅದ್ಮರಂ ಘಸ್ಮರಂ ಭಕ್ಷಕಾರಿ ತಿನ್ನಾಳಿಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೬೮-೧೦). ೪. ಕೊಲ್ಲುವವನು ; ನಾಶಮಾಡುವವನು : ಪೂಜಿಸಿದಂ ಧೃತಕಾಲಕೂಟನಂ ಮನಸಿಜಘಸ್ಮರಾಂಬಕಲಲಾಟನನುಗ್ರ ಫಣೀಂದ್ರಜೂಟನಂ (ಜಗವಿ. ೦೬-೯೦). [ಸಂ.]

ಘುಸ್ಮರಾಭರಣ (ನಾ). ಭೂತಪತಿ ; ಶಿವ : ಸೋಮಶೇಖರ ಘುಸ್ಮರಾ [ಪಾಠಾಂ. ರಹ] ಭರಣ ಭಕ್ತಜನಪ್ರೇಮಿ (ಪ್ರಾಢರಾ. ೧-೧).

[ಘುಸ್ಮರ + ಆಭರಣ]

ಘುಸ್ಮಿಸು (ಕ್ರಿ). (?) : ಭುವನದಿಕ್ಚಕ್ರ ವಿಸ್ಮಿಸುತ ಘುಸ್ಮಿಸುತಲಾವರಿಸಿ ವ್ಯಾವರ್ಣಿಸಿ (ಜಿನಮು. ೨೬-೨೫). [?]

ಘುಸ್ರ (ನಾ). ಸೂರ್ಯೋದಯದಿಂದ ಹಿಡಿದು ಸೂರ್ಯಾಸ್ತದ ವರೆಗಿನ ಕಾಲ; ಹಗಲು; ದಿನ: " ದಿವಸಃ, ದಿವಾ . . . ಘುಸ್ರಃ-ಈ ೭ ಹಗಲ್ " (ಹಲಾಯು. ೧೪-೧೦೬) ; " ಘುಸ್ರಮಾ ದಿವಸಮೆನೆ ಹಗಲ ಪೆಸರೆನಿಕ್ಕುಂ " (ಮಂಗರಾ. ೨೦-೬). [ಸಂ.]

ಘುಳಘುಳ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಈತನು ತವೆ ಹೊಡೆಯ ಲಂತತ್ತಲಾ ಶಿವಪುರದ ಕದಹುಗಳು ತವತವಗೆ ಘುಳಘುಳವೆನುತ ಬಿದ್ದವು (ಬಸಪು. ೯-೧೫).

ಘುಳಘುಳನೆ (ಅ). ಘುಳಘುಳ ಎಂಬ ಧ್ವನಿಯೊಡನೆ : ತೊಡರುಗಳು ಘುಳಘುಳ [ಪಾಠಾಂ. ಘುಲಘುಲ]ನೆ ಮೊರೆಯಲು (ಬಸಪು. ೧೬-೧೭).

[ಘುಳಘುಳ + -ಅನೆ$_1$]

ಘುಳಿ 'ಗಟಿ' ನೋ.

ಘುಳಿಗೆ$_1$ 'ಗಟಿಗೆ' ನೋ.

ಘುಳಿಗೆ$_2$ 'ಗಳಗೆ' ನೋ.

ಘುಳಿಗೆ$_3$ 'ಗಳಿಗೆ$_3$' ನೋ.

ಘುಳಿಗೆಬಟ್ಟಲು 'ಗಟಿಗೆವಟ್ಟಲ್' ನೋ.

ಘುಳಿಗೆವಟ್ಟಲು 'ಗಟಿಗೆವಟ್ಟಲ್' ನೋ.

ಘುಳಿಯ 'ಘಟಿಯ' ನೋ.

ಘುಳಿಯವಟ್ಟಲು (ನಾ). = ಗಟಿಗೆವಟ್ಟಲ್ : ಪಿರಿಯಗಣಕ ಘುಳಿಯ ವಟ್ಟಲನು ಕೂಡಿರಿಸಿದನು (ವರ್ಧಚ. ೫-೪೭).

[ಘುಳಿಯ (<ಘಟಿಯ) + ಬಟ್ಟಲು (<ಬಟ್ಟಲ್)]

ಘುಳಿಯಾರ, ಗಡಿಯಾರ, ಗಡಿಯಾಲ, ಗಡಿಯಾಳ, ಗಳಿಯಾರ, ಗಳಿಹಾರ, ಘಟಿಯಾಲ (ನಾ). ೧. ಕಾಲವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಯಂತ್ರ ; ಘಟಿಕಾಯಂತ್ರ : ಘುಳಿಯಾರ ಪಾತ್ರಪಾವುಳಪರಿಗ್ರಹಕ್ಕಂ (ಎಇ. XIII, ೪೮-೭೭ ; 1112) ; ಕೋಂಟೆಗಳ ಘುಳಿಯಾರ [ಪಾಠಾಂ. ಸುಳಿಯುವರ] ಭದ್ರಗಳ ಗಣನೆಗಳನಾರ್ ಬಲ್ಲರೈ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೧-೧೫); ಜಾವಗಳನು ಸೂಚಿಪ ಘುಳಿಯಾರದ ಭಾವವನದನೇನೆಂಬೆ (ಅಂಜಚ. ೩-೩೮) ; ಹತ್ತುಕೊಳಗ ಘುಳಿಯಾರಕ್ಕೆ (ಸೌಇಇ. IV, ೨೫೪-೭೯ ; ಸು. 1513) ; ಘುಳಿಯಾರದೊಳಗಪ್ಪ ಟಿಳಿಳು ಶಂಖನಾದವುಚ್ಚಳಿಸಿತಾರೋಗಣೆಗಿನ್ನು ತಳರ್ವುದುತ್ತಮವೆಂದು ಚಕ್ರೇಶ ತನ್ನಮ್ಮಗಳಸಿ ಬಿನ್ನವಿಸಿದನೊಡನೆ (ಭರಚ. ೪೭-೧೦೦). **ಗಡಿಯಾರ:** ೧. ಈ ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣಕಳವಡದ ಪುರ ತ್ರಿಜಗದ ನೆಲದೊಳಗಿಲ್ಲೆಂದು ಗಡಿಯಾರ ಜಾಗಟೆಯುಲಿವುದು ಗೋಪುರದೊಳಗೆ (ಕಂನವಿ. ೭-೧೧೫) ; ಗಡಿಯಾರವೆಂಬುದು ಒಂದು ಯಂತ್ರ. ಆ ಯಂತ್ರದ ವಿವಿಧ ಭಾಗಗಳ ಚಲನಾವಿಶೇಷವೇ ಅದರ ಜೀವನ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೧೬೭); ಕಚೇರಿಯ ಕಾಗದಗಳ ಕಡತದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗೇಳುತ್ತಿದ್ದ ದಿನಕರನಿಗೆ ಗಡಿಯಾರದ ಮೇಲೆಯೇ ಕಣ್ಣು (ಪಹಾರ. ೧). **ಗಡಿಯಾಲ :** ೧. ಗಡಿಯಾಲದೊಳಗೆ ಒಂಬತ್ತು ಬಡಿಯಲಾಗಿ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೪೮); ಕಿಸೆಯೊಳಗಿನ ಗಡಿಯಾಲವನ್ನು ತೆಗೆದು ನೋಡುತ್ತಾನೆ (ಮೋಹಿನೀ. ೭೬). **ಗಡಿಯಾಳ :** ೧. ಗಡಿಯಾಳವೆಂದರೆ ಹೊತ್ತು ತೋರಿಸುವ ಯಂತ್ರವು (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೮೫) ; ಅವಳ ಗಡಿ ಯಾಳಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟ ಕೀಲಿ ತೀರಿದ್ದಿಲ್ಲ (ನಿರಾಥ. ೫೦). **ಗಳಿಯಾರ:** ೧. ಪೇಳವೆ ವೇಳೆವೇಳೆಗಿಳಿವಾಯುವನೀ ಗಳಿಯಾರಸನ್ನೆಯುಂ (ಅಪಶ. ೫೭) ; ಪೊಡವಿಪ ಕಂಠೀರವೇಂದ್ರನೋಲಗದ ಬಲ್ಲಡಗರಗಳನೆಂಟುದೆಸೆಗೆ ಬಿಡದೆ ಸಾಟುವ ಪೋಲು ಗಳಿಯಾರ ಜಾಗಟೆ ನಡೆದ ಗಳಿಗೆಯು ಪೇಳಿದುವು (ಕಂನವಿ. ೨೧-೧೨೮). **ಗಳಿಹಾರ :** ೨. ವೇಳೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವವನು : ಗಳಿಹಾರರ ಘಂಟೆ ಯೊಲಿದು ಚೀಱಿದುದು (ಮೋಹತ. ೩೦-೪೯). △ **ಘಟಿಯಾಲ:** ೨. ಕಾಪಿನ ಘಟಿಯಾಱರು ಮೂಱವರ್ಗ್ಗಂ ಮತ್ತರ್ ೪೫ (ಹೈಅರಿ. ೩೪ ೩೨೩ ; 1085).

ಗಳಿಯಾರದವ=ಘಂಟೆಯನ್ನು ಬಾರಿಸಿ ಕಾಲವನ್ನು ಸೂಚಿಸು ವವನಂ : ಗುಣಿಸಿ ಪೇಳುತ್ತಿರಲು ಗಳಿಯಾರದವರ ಕರೆಸೆನಿತು ಘಳಿಗೆಯು ದಾಯಿತೆನಲು (ಸಿಂಗಿರಾ. ೧೬-೨೩) ; ಬಳಪಂತನರಮನೆಯ ಗುಜ್ಜನಾ ಕುಂಭಜಂ ಎಳಸಿ ಕನಕಾದ್ರಿಯೆಂಬುಪ್ಪರಿಗೆಯೊಡೆಯಲ್ಲಿ ಗಳಿಯಾರದವರಿಂದು ಸೂರ್ಯರೆನೆ ಭೋಗಮಲ್ಲೇಶರಾಯಂ ಮೆಱೆದನು (ಚೀರಮ. ೧-೩೫).

[<ಪ್ರಾ. ಘಡಿಆಲಯ./ಹಿಂ. ಘಡಿಯಾಲ ; ಮರಾ. ಘಡಿಯಾಲ, ಘಡ್ಯಾಳ]

ಘುಳಿಯಿಸು 'ಘಟಿಯಿಸು' ನೋ.

ಘುಳಿಲ್ 'ಘಟಿಲ್' ನೋ.

ಘುಳಿಲನೆ 'ಘಟಿಲನೆ' ನೋ.

ಘುಳಿಲು 'ಘಟಿಲ್' ನೋ.

ಘುಳಿಶಾಸ 'ಘುಳಿಸಾಸ' ನೋ.

ಘುಳಿಸ 'ಘುಳಿಸಾಸ' ನೋ.

ಘುಳಿಸಾಸ, ಘುಯ್ಸ, ಘುಳಿಶಾಸ, ಘುಳಿಸ, ಘೈಶಾಸ, ಘೈಸಾಸ, ಘೈಸ್ಸ (ನಾ). ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನದ ಅಧಿಕಾರಿ ; ಪಾಂಡಿತ್ಯದ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಮನ್ನಣೆ ಗಳಿಸಿದವನಂ ; ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರವಚನದಲ್ಲಿ ನಿಪುಣನಾದವನು ; ಘಟಿಕಾಸಾಹಸಿ. ▣ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಂಗಡದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಹೆಸರಿನ ಮುಂದೆ ಬಿರುದಾಗಿ ಇದಂ ಸೇರಿರುತ್ತದೆ: ಅಪ್ರಿತಪಟ್ಟ ವರ್ಧನ ವಾಸುದೇವಘುಳಿಸಾಸರು (ಸೌಇಇ. XX, ೭೫-೧೪; 1117); ಗೋಪತಿ ಘುಳಿಸಾಸರ ಮಗಂ ರೇಚಣಘುಳಿಸಾಸರ್ (ಕೊಲ್ಹಾಶಾ. ೮-೬೫ ; 1147) ; ಪರಮಾಶೀರ್ವ್ವಾದ ಪರಂಪರೆ ನಿಜರಾಜ್ಯಾಭಿವ್ರಿ(ವೃ)ದ್ಧಿಗುದ್ಯವವೆನಿಪೀಶ್ವರ ಘುಳಿಸಾಸಂಗೆ ಜಗದ್ಗುರುಗೆ (ಎಇ. V, ೧೬-೧೬ ; 1161); ಘುಳಿಸಾಸ ಅಥವಾ ಘೈಸಾಸವೆಂಬುದು ಘಟಿಕಾಸಾಹಸದ ತದ್ಭವವು (ಸಂಭಾನಿ. ೨೦೬); 'ಘಟಿಕಾ ಸಾಹಸಿ' ಎಂಬುದು ಮುಂದೆ 'ಘುಳಿಸಾಸ' ಎಂದಾಗಿ 'ಘೈಸಾಸ' ಆಗಿ 'ಘೈಸ' ಆಗಿರಬೇಕು (ಕಶಾಅ. ೨೨೫). **ಘುಯ್ಸ:** ಇಪ್ಪೆಂಡಿರ ವಾಸುದೇವ ಘುಯ್ಸರ ತೋಂಟ ಮೇರೆ (ಎಇ. XIII, ೬೦-೯೫ ; 1173). **ಘುಳಿಶಾಸ :** ನಾರಾಯಣ ಘುಳಿಶಾ[ಸ]ರು ಹಿ[ಟ್ಟ]ಯ ಭಟ್ಟೋಪಾಧ್ಯಾಯರು (ಕಇಅ. ೭೬-೧೨-೬೬ ; 1170). **ಘುಳಿಸ :** ಧರಾಮರಮುಖ್ಯಂ ನರಸಿಂಹದೇವ ಘುಳಿಸನು ತಾನಲ್ಲಿ ಪೆಂಪುಳ್ಳನೆ (ಸೌಇಇ. VI, ೫೫೮-೧೪ ; 1205). **ಘೈಶಾಸ:** 'ಘೈಶಾಸಗೇರಿ' ಪರಾ. **ಘೈಸಾಸ:** ಮುದಿಯನೂರ ವಿಷ್ಣುಘೈಸಾಸರ ಮನೆಯಿಂ ಮೂಡ ಮುಖದೆ (ಎಇ. XIII, ೪೮-೭೯ ; 1112) ; ಘುಳಿಸಾಸ ಅಥವಾ ಘೈಸಾಸ ವೆಂಬುದು ಘಟಿಕಾಸಾಹಸದ ತದ್ಭವವು (ಸಂಭಾನಿ. ೨೦೬). **ಘೈಸ್ಸ :** ಅಲ್ಲಿಂ ಮೂಡಣಮನೆ ನರಸಿಂಹಘೈಸ್ಸರಿಗೆ (ಎಇ. XVIII, ೧೮೬-೪೮ ; 1097).

[<ಸಂ. ಘಟಿಕಾಸಾಹಸ]

ಘುಳಿಸಾಳಿ 'ಗಟಿಸಾಳಿ' ನೋ.

ಘುಳಿಸಾಳಿವೆಣ್ 'ಗಟಿಸಾಳಿವೆಣ್' ನೋ.

ಘುಳಿಸು 'ಘಟಿಯಿಸು' ನೋ.

ಘುಳೆ 'ಗಟಿ' ನೋ.

ಘುಳೆಯ 'ಗಟಿ' ನೋ.

ಘುಟಘುಟ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಜುಟುಟ್ಟೆಂದು ಪೀರಿ ಯಾನಂದಿಸುತ ನಲಿದು ಘುಟಘುಟ್ಟೆಂದು ತೇಗಿದುವು (ಚೀರಮ. ೮-೧೫).

ಘಟಿಘಟಿ, ಘರಿಘರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಘಟಿಘಟಿ ಭುಗಿಭುಗಿಲೆನೆ ನೆಟಿ ಕಾಮನುರಿದು ಕರಿಮುರಿವೋದಂ (ಗಿರಿಕ. ೮-೧೯). **ಘರಿಘರಿ:** ಖಣಿಖಟಿಲು ನಿರಿನಿಳಿಲು ಘರಿಘರಿ ಘಣಿಲು ದೊಪ್ಪನೆ ಕೊಯ್ದು ಸೀಳುವ ಹೆಣಗೆಡಹುವಬ್ಬರಕೆ ಮಿಗಿಲೊದಗಿದರು ಬಿಲ್ಲವರು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೪-೧೪).

ಘಟ್ಟನೆ, ಘರ್ರನೆ (ಅ). ರಭಸವಾಗಿ; ವೇಗವಾಗಿ: ರಕ್ಕಸನಂತೆ ಘ[ಪಾಠಾಂ. ಘಿ]ಟ್ಟನೆಯ್ತರ್ಪ ವಿಶ್ವನಂದಿಯಂ . . . ಕಂಡು (ವರ್ಧಪು. ೨-೪೭ ವ); ಪರಿದೆಯ್ದಿ ಘ[ಪಾಠಾಂ. ಗ]ರ್‍ರನೆ ಕದಹನುಟಿ ತೆಟಿದು (ಬಸಪು. ೪೭-೨೪). **ಘರ‍್ರನೆ:** ಘ[ಪಾಠಾಂ. ಗ]ರ್‍ರನೆ ಪೊರಳ್ದು ಗಾಲಿಗಳೇಳೆ ಧರಣಿಯಿಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೩-೩೫); ಗಿರಣಿಯಲ್ಲಿ ಚಕ್ರವು ಘರ್ರನೆ ತಿರುಗುತ್ತಿತ್ತು (ರೂಢಿ).
[ಘಟ್$_0$ + – ಅನೆ$_1$]

ಘಟಿಗೆ 'ಗಟಿಗೆ' ನೋ.

ಘಟಿಯು, ಘಳಿಯು(ನಾ). ಸಮುಕಟ್ಟು; ಕಟ್ಟಳೆ; ನಿಯಮ: "ಘಟಿಯಂ= ಸಮುಕಟ್ಟು" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೧); "ಘಟಿಯುಮೆನೆ ಸಮುಕಟ್ಟು" (ಸಂಜೀವ.೨); ಘಟಿಯಂ, ರಘಳಂ . . . ಠಕ್ಕು (ಭಾಷಾಭೂ. ೧-೧೧ ವೃತ್ತಿ); ಘಟಿಯಂ, ಘಾಟಿಗೆ (ಘಾರಿಗೆ), ಘೋಟಿಗೆ (ಶಮದ. ೧೫ ವೃತ್ತಿ). **ಘಳಿಯು:** ನೀಉ ಮಾಡಿದ ಘಳಿಯುಗಳು ಖಿಲವಾಗಿ ಮುಟಿದು ಹೋದವೆಂದು ಕೇಳಿ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೧೦೭-೧೪ ; 1528). [?]

ಘಟಿಯಿಸು, ಗಳಿಸು, ಗಟಿಯಿಸು, ಗಟಿಸು, ಘಳಿಯಿಸು, ಘಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಂಪಾದಿಸು; ದೊರಕಿಸಿಕೊಳ್ಳು; ಆರ್ಜಿಸು: "ಘಟಿಯಿಸಿದ ನೆಂದೆನಲ್ ದೊರೆಕೊಂಡನುಂ ದೊರೆಕೊಳಿಸಿದನುಮುಕ್ಕುಂ" (ಸಂಜೀವ. ೧೪). ೨. ಉಂಟಾಗು ; ಸಂಭವಿಸು ; ಘಟಿಸು : ಕಳೆದ ಭವಾಂತರದ ವೈರಿ ಪುಟ್ಟಲೊಡಂ ತಾಂ ಘಟಿಯಿಸಿದ ಕೋಪದಿಂದೀ ಪಟುವಿನೊಳಿಂತಿರಿಸಿ ಪೋದಂ (ನೇಮಿಪು. ೭-೧೧೭) ; ನಿನಗೆಂತುಂ ಘಟಿಯಿಸುವುದಶುಚಿ (ಜೀವಸಂ. ೧೨೩-೧). ೩. ಉಂಟುಮಾಡು ; ದೊರಕಿಸಿಕೊಡು: ಪಟಿ ಚಿತ್ರಾವಳಿ ಜೋಗಂ ಪಟಿಯಂ ದೇವಾಂಗಮೆಂಬ ವಸನಂಗಳನೇಂ ಘ[ಪಾಠಾಂ. ಗ] ಟಿಯಿಸುವವೊ . . . ವಿಶದ ವಸನಾಂಗ ಕುಜಂ (ಆದಿಪು. ೫-೩೪) ; ಗಭೀರ ದುಂದುಭಿ ರವಂ ಮೊಟಿಗಂ ಮಿಗೆ ಮೇಘಡಂಬರಂ ಘಟಿಯಿಸೆ ಮೇಘ ಡಂಬರಮಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೦-೨೭). ೪. ಸೇರಿಸು; ಕೂಡಿಸು: ಪಸುರ್ಪುಮಂ ಪೊಳೆವ ಕೆಂಪುಮನಾಳ್ದಿರೆ ಬೇಟದೊಳ್ ಕನಲ್ದುಟಿದ ವಿಯೋಗಿಯಳ್ಳಿರ್ದೆ ಯನಾಯ್ದದ[ನಾ]ಟಿಸಲೆಂದೆ ಮನ್ಮಥಂ ಘ[ಪಾಠಾಂ. ಮು]ಟಿಯಿಸಿ ಕೆಂಪು ವಾಸಿದವೊಲಿರ್ದುವು ಮಾಮರಗಳ್ ಬಸಂತದೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೩೨). **ಗಳಿಸು :** ೧. ಧನಮಂ ಗಳಿಸಿ ತಂದೀವೆನೆನಲು (ಹಚಕಾ. ೮-೫೭) ; ಉಣ್ಣ ದೊಡವೆಯ ಗಳಿಸಿ ಮಣ್ಣಿನೊಳು ತಾನಿರಿಸಿ (ಸರ್ವಜ್ಞ.೬೫೭). **ಗಟಿಯಿಸು:** ೧. " ಗಟಿಯಿಸಿದನೆಂದು ದೊರೆಕೊಳಿಸಿದನುಂ ದೊರೆಕೊಂಡನುಮಕ್ಕು " (ಶಮದ. ಸ. ೩೩ ವೃತ್ತಿ) ; ಧರ್ಮಮಂ ಗಟಿಯಿಸಿಕೊಳ್ವುದೊಂದೆ ಚದುರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೨೭) ; ನಿನ್ನ ಬಿಡುಗಡೆಯ ಗಟಿಯಿಸಲ್ ಬವಸೆಗೆಯ್ವೆನ್ (ಬದ್ಧಪ್ರ. ೧೮-೩೪೦). ೨. ಈಯುಟಿವಿನ್ನೆನಗಾಜಿರಂಗದೊಳ್ ಗಟಿಯಿಸುಗೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೧೦೯) ; ಗಟಿಯಿಸುವ ತಮಂ ಮೂಡಲ್ ಪೊಟಿಗಟ್ಟುವ ಸಂಜೆಗೆಂಪು ಪಡುವಲ್ ಕೈಕೊಂಡೆಟಲೆ ಧರೆಗರ್ಧನಾರಿಯ ತಟಿವಿಡಿ ದಂತಾಯ್ತು ಗಗನಮಂಡಲಮಿನಿಸುಂ (ಅನಂಪು. ೭-೭೨). ೩. ಪಡೆ ; ತಾಳು ; ಭರಿಸು : ಗಟಿಯಿಸಿದರ್ಥಂ ಸಲೆ ಪಾಂಗಟಿಯುದೆಯುಂ ಶಬ್ದ ಮೊಂದದಿರ್ದೊಡೆ ಮುತ್ತುಂ ಮೆಟಿಸುಂ ಕೋದಂತಕ್ಕು (ಕವಿರಾ. ೨-೫); ಎಳಲತೆಯಿನೆ ಬಿದಿ ಲೋಕಮನಟಿಲಿಸಲೆಂದರ್ತಿವಟ್ಟು ವನಿತಾರೂಪಂ ಗಟಿ ಯಿಸಿದಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೪೦) ; ಗಟಿಯಿಸಿದ ಗರ್ಭಮಂ ಮುಗಿಲೊಳ್ ಕೊಂಡಿರ್ದಂದು (ಅಟ್ಟಮ. ೮-೭೦). **ಗಟಿಸು :** ೧. ಎಸಗಿಲ್ಲಿ ನೀನ್ ತೋರ್ಪ ಮಟುಕಂ, ನಿನಗಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷಮನ್ ಗಟಿಸೀವುದಯ್ (ಬದ್ಧಪ್ರ. ೨೦-೪೪೭). ೬. ಮಡಿಚು; ಮುದುಡು: ಬಿಳಿಯೆಲೆಯಂ ಗಟಿಸಿ ನೀಡು ತಿರ್ಪಮರಿ ಪಡೆದಳೀಕ್ಷಣಸುಖಮಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೬೯). **ಘಳಿಯಿಸು :** ೧. ಪಾತಕವಾ ಘಳಿಯಿಸುವುದು ನೀತಿಯಹುದೆ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೫-೮೭). **ಘಳಿಸು:** ೧. ಅತಿವಿನ್ನಾಣದಿಂ ಗೆಯ್ಯೆ ಘಟವಾಗಿ ಬೆಲೆವಡೆದು ಬಹಳ ವಸ್ತುವ ಘ[ಪಾಠಾಂ. ಗ]ಳಿಸಿ ಕೊಟ್ಟು ಸಿರಿವಂತನಂ ಮಾಡಿ (ಸಮ್ಯಕ್. ೨-೪೩) ; ಕಾಸಿಗೆ ವೀಸವ ಬಡ್ಡಿ ಘ[ಪಾಠಾಂ. ಗ]ಳಿಸಿಕೊಂಡು ಶೇಷಗಿರಿಯ ಮೇಲೆ ವಾಸವಾಗಿದ್ದನೆ (ಪುರಂದ. ೨-೩೨-೧). [<ಘಟಿಸು]

ಘಟಿಲ್, ಘಳಿಲ್, ಘಳಿಲು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಖಮ್ಮನೆ, ಘಟಿಲೆನೆ (ಭಾಷಾಭೂ. ೧-೧೧ ವೃತ್ತಿ). 'ಘಟಿಲನೆ' ಪರಾ. **ಘಳಿಲ್ :** ತಳಿಯಂ ದಾಟುವ ಕರಿಯಂ ಘಳಿಲೆನೆ ಪಿಡಿದು ಗಿಯೆ (ಎಕ. VIII, ನಗರ. ೩೫-೪೫ ; 1077) ; ಸಂದಣಿಸಿ ಕೂರಸಿಯೊಳಿಟ್ಟಣಿಸಿ ಹೊಯ್ದಲ್ಲಿ ಖಣಿಲೆಂಬ ಖಟಿಲೆಂಬ ನಿಳಿಲೆಂಬ ನೆರ್ಕೆಂಬ ಘಳಿಲೆಂಬ ಘಣ್ಣೆಂಬ ದೊಗಹೆಂಬ ದೊಕ್ಕೆಂಬ . . . ಕೂರಸಿಗಳುರವಣೆಯು ದನಿಯುಡಸುತಂ ಪುಟ್ಟೆ (ಇಹರ. ದೇ. ೪೦-೨೨). **ಘಳಿಲು:** ಭದ್ರಾಸನವನಿಳಿದುಲಿವ ತೊಡರಿನ ಘೋಷಣೆಯ ಘಳಿಲುಗಳ ಮಗಧನೃಪಾಲನೈತಂದ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೧೪-೮).

ಘಟಿಲನೆ, ಘಳಿಲನೆ (ಅ). ಬೇಗನೆ ; ಶೀಘ್ರವಾಗಿ : " ತುರಿಹಂ . . . ಘಟಿಲನೆ, ಬೇಗಂ–ಈ ೮ ಶೀಘ್ರಂ " (ಕಶಸಾ. ೧೨-೨೨೯) ; ಘಟಿಲನೆ ಕೊಳೆ ಹೀನಬಲನನಧಿಕಬಲಂ ತೊತ್ತಟಿದುಟಿದನೆಂಬ ಲೋಕದ ಪಟಿ (ಆದಿಪು. ೧೪-೧೦೨) ; ಘಟಿಲನೆ ನಡೆಯೆಂದು ಜಡಿದು ಸಾರಥಿಯಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೨೬) ; ಚೋದ್ಯಂ ನಿರಭ್ರನಭದಿಂ ವಿದ್ಯುಲ್ಲತೆ ಘಟಿಲನಿಟಿದುದೆನೆ ಖಡ್ಗಂ . . . ಬಂದು ನಿಂದುದಚ್ಯುತಕರದೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೭-೭೨); ಅನುಕರಣಕ್ಕೆ – ಖಣಿಲ್ಲನೆ . . . ಘಟಿಲನೆ (ಶಮದ. ೧೪ ಪ್ರಯೋ). **ಘಳಿಲನೆ:** "ಘಳಿಲನೆಂದು ಕ್ಷಿಪ್ರದೊಳ್ ಪತ್ತುಗುಂ" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೪೫); ನರ್ತಕಿಯರು ಘಳಿಲನೆ ನಡೆತಂದರಾಗ (ಕಂಸವಿ. ೮-೫೭) ; ಘಳಿಲನೆ ರಮಣಿಯ ಕಿವಿಯೊಳ್ ಥಳಥಳಿಪ ಮಣಿಪ್ರಕಾಶಮಂಡಿತಕನಕೋಜ್ವಲಕುಂಡಲಮಂ ತೆಗೆದಾಗಳ್ ಕೊಟ್ಟನವಂಗೆ ಭಕ್ತಜನಮಂದಾರಂ (ವೃಷವಿ. ೮-೩೯).
[ಘಟಿಲ್ + – ಅನೆ$_1$]

ಘಾಟ (ನಾ). ಕುತ್ತಿಗೆಯ ಹಿಂಭಾಗ ; ಹೆಕ್ಕತ್ತು : " ಅವಟು ಘಾಟಂ ಕೃಕಾಟಿಕಂ ಹೆಡಕೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೯೭-೧೩); ಅಲ್ಪಘಾಟನುಮನುನ್ನತ ಶಿಖನುಂ . . . ಅಪ್ಪ ವಿಜಯ ಪರ್ವತಗಜೇಂದ್ರುಂಬಂದು (ಆದಿಪು. ೧೨-೫೭ ವ) ; ಇಟಿಕಿ ಮೊಳಕಾಲಿಕ್ಕಿ ದಂಡೆಯೊಳೊಟಗಿ ಘಾಟದೊಳೆತ್ತಿ ಧನು ಮೈಮುಟಿಯದಿರೆ ಬೆಂಡಾಗಿ ನೃಪರಿರ್ದರು ಕುಚೇಷ್ಟೆಯಲಿ (ಜೀವಂಜ. ೧೫-೨೩). [ಸಂ.]

ಘಾಟಳಿಸು 'ಗಾಟಳಿಸು' ನೋ.

ಘಾಟಿ$_1$, ಗಾಟಿ, ಘಾಟು$_2$ (ನಾ). ೧. ಬೆಟ್ಟಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಇಕ್ಕಟ್ಟು ದಾರಿ; ಕಣಿವೆ: ಘಾಟಿಯು ದಾರಿಯ ನಾಟದ ಲಾರಿಯು ನಡಸುವಂದಿರುಳಿ ನೊಳಿನಿಯ ಬೇಟದ ನಾರಿಯ ಮಾಟದ ಮಾರಿಯು ಮರೆವಂತೆ ನೀ ಬೇಡು ಉಮೆಯ (ಚಂದ್ರವೀ. ೧೦೮-೨೯) ; ಊರ ಘಾಟಿಯನೇರಿ ಇಳಿವಾಗ ಎನಿಸಿತ್ತು (ನವ್ಯಧ. ೪) ; ಘಾಟಿಯಲ್ಲಿ ಒಮ್ಮೆ ಹುಲಿರಾಯ ಗುರುಕಿದ (ಕಂಬಹು. ೧೪) ; ನಾಗೋಡಿ ಘಾಟಿ ಹತ್ತುವುದೇ ಬಹಳ ಪ್ರಯಾಸ ವಾಯಿತು (ಅನಾಥ. ೨೬೪). **ಗಾಟಿ :** ೨. ತಗ್ಗುಪ್ರದೇಶ: ಸಂಕಣ ನಾಯಕಂ ತಾನಾಸ್ಥಾನಮಂ ಸಂಪಾದಿಸಿ . . . ಜಂಗಮು ಗಾ[ಪಾಠಾಂ. ವಾ] ಟಿಯೆಂದು ಪೆಸರಿಟ್ಟು (ಕಳನ್ನ. ೩-೭೭). **ಘಾಟು$_2$:** ೩. ನದಿ ಮೊದಲಾದ ಜಲಾಶಯಗಳಿಗೆ ಇಳಿಯುವ ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳ ದಾರಿ,– ಸೋಪಾನಮಾರ್ಗ ; ಅದರ ನೀರು ಸಂತರ ಹೃದಯದಂತೆ ನಿರ್ಮಲ

ವಾಗಿದ್ದು, ಅದಕ್ಕೆ ರಮಣೀಯವಾದ ಘಾಟುಗಳಿದ್ದವು (ತುಳಸಿ. ೨೪೦); ಈ ಮಂದಿರವು ತುಸು ಎತ್ತರದ ಮೇಲಿದ್ದು, ಇಲ್ಲಿಂದ ಗಂಗೆಯ ತೀರಕ್ಕೆ ಇಳಿದುಹೋಗಲು ಹಿಮ್ಮಗ್ಗಲು ಸೋಪಾನಗಳ ಮಾರ್ಗ ಮಾಡಿ ಒಂದು ಘಾಟು ಕಟ್ಟಿರುವರು (ವಿಂಧ್ಯಾಲ. ೩೯). 'ಗಟ್ಟ₁' ಪರಾ.

[<ಸಂ. ಘಟ್ಟ]

ಘಾಟಿ₂ (ನಾ). ಕಿಲಾಡಿ; ಪಟಿಂಗ: ಮನೋಹರ ಬಹಳ ಘಾಟೀ ಇದ್ದಾನೆ (ಕೊತಕಾ. ೩೯); ನೀನು ತುಂಬಾ ಘಾಟಿ (ಮರಳ.೯೭); ನವೀನರಾಯರು ನಗಲಾರಂಭಿಸಿದರು. ಅವರು ಮೊದಲನೆಯ ತರಗತಿಯ ಘಾಟಿಗಳು (ಪರಿಷೀ. ೪೪). [?]

ಘಾಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೊಡೆ; ಚಚ್ಚು; ಬಡಿ: ಮಾರಿಯಂದದಿ ಜನರ ನುಂಗುವ ಕ್ರೂರೆ ಘಾಟಿಸಿ ಅಳಿದರನು ಕಣ್ಣಾರೆ ನೋಡ್ಕೋಡೇನ್ನ ಕೊಲ್ಲುವೆ (ಜಿರಾಮಾ. ೨೭-೫೪).

[<ಘಟ್ಟಿಸು]

ಘಾಟು₁, ಗಾಟು₁ (ನಾ). ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ವಾಸನೆ: ಬಿಸಿಲಲ್ಲಿ ಹಾಕಿದ್ದ ಸಂಬಾರಪದಾರ್ಥಗಳ ಘಾಟು, ಅಡಕೆ, ಹೊಂಬಾಳೆಯ ಗಮಗಮ– ಇವೆಲ್ಲ ನಗರದ ಗಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಬೆರೆತು ಹೋಗಿದ್ದುವು (ಪ್ರವಾಇ. II, ೧೯೭). **ಗಾಟು₁**: "ಗಾಟು = ಮೆಣಸಿನಕಾಯಿ ಹೊಗೆಸೊಪ್ಪುಗಳ ವಾಸನೆ, ಕಾರ" (ಅನಂನಾ); ತಂಬಾಕ ಅಥವಾ ಮೆಣಸಿನ ಕಾಯಿಯ ಗಾಟು (ಜಾನಕೋ. ೪೭).

[**ದೇ.II ತಮಿ.** ಕಾಟ್ಟು; **ತುಳು.** ಗಾಟ್, ಗಾಟು; **ತೆಲು.** ಕಾಟು, ಗಾಟು; **ಕೊಲಾ.** ಗಾಟ]

ಘಾಟು₂ 'ಘಾಟಿ₁' ನೋ.

ಘಾಟುಪ್ಪು (ನಾ). ಕಟುವಾಸನೆಯುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉಪ್ಪು,– ಕ್ಷಾರ: "ಅಮೋನಿಯಂ ಕಾರ್ಬೊನೇಟ್ ಲವಣ: ಘಾಟುಪ್ಪು (ನೆಗಡಿಯಾದಾಗ, ಮೂರ್ಛೆ ಹೋದಾಗ, ಮೂಗಿಗೆ ಹಿಡಿಯುವ ಲವಣ)" (Salt of hartshorn. ಇಂಕನಿ). [ಘಾಟು₁ + ಉಪ್ಪು₁]

ಘಾಟೆ (ನಾ). (ಉಕ) ಕಡಲೆಹಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಖಾರವಿಲ್ಲದ ಚಕ್ಕುಲಿಯಂತಹ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭಕ್ಷ್ಯ: ಸಮೀಪದ ಚಹಾದ ಅಂಗಡಿಯಿಂದ ಚಹಾ ಮತ್ತು ಭಯ್ಯಾನಂಗಡಿಯಿಂದ ಸಣ್ಣಾಗಿನ ಸೇವು, ಘಾಟಿ ತಂದೆ (ವ್ಯನಿ. ೨೦೫). [?]

ಘಾಡ 'ಗಾಢ₁' ನೋ.

ಘಾಡತನ (ನಾ). ಅತಿಶಯ; ಹೆಚ್ಚಳ; ಗಾಢತೆ: ಪಾರ್ಥನುಬ್ಬಟೆ ಘಾಡತನವೇನೆಂಬೆನ್ನೆ ಕುರುರಾಯ ಚಿತ್ತವಿಸು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ಒರಿಇ. ಪರಿ. ೨೯೦).

[ಘಾಡ (<ಗಾಢ₁) + –ತನ]

ಘಾಡಿ (ನಾ). ಆಧಿಕ್ಯ; ಅತಿಶಯ: ಕೋಪದಲಿ ಖಳಪತಿ ಬೆಸಸೆ ಭಟನಿಕರ ಘಲ್ಲಿಸಿದರೀತನನು ಘಾಡಿ[ಪಾಠಾಂ. ಗಾಢೆ]ಯ ಘಲ್ಲಣೆಯ ಘಾಯದಲಿ ಹನುಮನು ಹುಲ್ಲಕಡ್ಡಿಗೆ ಬಗೆಯದಿರ್ದನು ನಿಖಿಳಕೈದುಗಳ (ತೊರರಾ. ೫-೭-೨೦). [<ಗಾಢ₁]

ಘಾಡಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಉರವಣೆ; ತೀವ್ರತೆ; ಉತ್ಕಟತೆ: ಭುಜದ ಸಾಹಸ ಹತ್ತುಸಾವಿರ ಗಜದ ಘಾಡಿಕೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೩-೩೪); ಅವನಿಪಾಲನ ಗಭಿಯ ಘಾಡಿಕೆ ಜೋಡಿಸಿತು ಗೀರ್ವಾಣರಾಲಿಗಳ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೫-೧೭); ರತಿ ಸುಖವಿತ್ತಗಲ್ದೊಡೆ ನಿನ್ನ ಭಾವದ ಗತಿಯು ಘಾಡಿಕೆಯೆಂತಹುದೊ (ಕಂನವಿ. ೯-೧೫೩). ೨. ಅತಿಶಯ; ಆಧಿಕ್ಯ; ಹೆಚ್ಚಳ: ಹರುಷದ ಘಾಡಿಕೆಯ ಘನ ಪುಳಕರಸ ಸೌರಂಭದಲಿ ಮುಳುಗಿ ನೋಡಿದರು (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೫೭-೨೪).

[ಘಾಡ (<ಗಾಢ₁) + –ಇಕೆ]

ಘಾಡಿಸು 'ಗಾಡಿಸು' ನೋ.

ಘಾಣ₁ 'ಗಾಣ₁' ನೋ.

ಘಾಣ₂ (ಗು). ಕೊಳಚೆಯಾದ; ದುರ್ವಾಸನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ; ನಾರುವ: ಏನು ಹೇಳುವಿ ಶರಣೆ ಗ್ನಾನ ತಪ್ಪಿತೆ ನಿನಗೆ ಕಾಣುದಕೆ ಹರಳ ಹೊಲೆಯನವ ಅವ ಮಿಂದ ಘಾಣ ನೀರಿಂದೆ ಗುಣವಾಯ್ತು (ಕನ್ನಜಾ. ೨೪೦).

[←ಮರಾ. ಘಾಣ್]

ಘಾತ₁ 'ಗಾತ₁' ನೋ.

ಘಾತ₂ (ನಾ). ೧. ಹೊಡೆತ; ಪೆಟ್ಟು; ಗಾಯಗೊಳಿಸುವಿಕೆ. ೨. ಹಾಳು; ನಾಶ; ಕೊಲೆ. ೩. ಗಂಡಾಂತರ; ಅಪಾಯ; ಅನರ್ಥ: ತಾಯಿಯಾ ಘಾತ ಅತು . . . ಘಾತ ಆಗಿಹೋತು! (ಜನಜೀ. ೯೫); ಅಯ್ಯೋ! ಘಾತ! ಆ ಹಜಾಮ ನನ್ನ ಚಂಡಿಕೆಯನ್ನೇ ಕಿತ್ತುಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ (ಮುಂಗಾಪು. ೯೧); ಇಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದೆಯೂ ಸಹ ಅವರು ಯಾವ ಘಾತ ಸಾತಗಳೂ ಇಲ್ಲದೆ ಹೊರಟು ಹೋಗಬಹುದಾಗಿತ್ತು (ಭಾರವೀ. ೧೦೭). 'ಅಪಘಾತ' ಪರಾ. ೪. ಐದುವಿಧವಾದ ಬಾಣಪ್ರಯೋಗಗಳಲ್ಲೊಂದು: ಘಾತಂ ಲಕ್ಷ್ಯಂ ಶೀಘ್ರಂ ಘಾತಂ ಬಹುವೇಗಮೆಂಬಿವಯ್ದೇಸಿನೊಳಂತೀತನ ದೊರೆಯಿಲ್ಲೆನಿಸಿದುದಾತನ ಬಿಲ್ಬಲ್ಮೆ ಸುರರಿನಂಬರತಲದೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೮೫). ೫. [ಗಣಿತ] ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಅದೇ ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ಎಷ್ಟು ಸಲ ಗುಣಿಸಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ದರ್ಶಕಸಂಖ್ಯೆ; ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಅಜ್ಞಾತಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಪದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಅಥವಾ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಸಂಖ್ಯೆ: "ಗುಣ್ಯಪದದ ಯಾವ ಘಾತವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಸೂಚಿಸುವ ದರ್ಶಕ; ಘಾತ" (Exponent. ಇಂಕನಿ); "ಒಂದು ಪದಶ್ರೇಣಿಯಲ್ಲಿ ಅಜ್ಞಾತಪದಕ್ಕಿರುವ ಮಹತ್ತಮ ಘಾತ ಪರಿಮಾಣ; ಘಾತ" (Degree. ಇಂಕನಿ); ಮೊದಲು ಬೀಜಗಣಿತದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಪದಗಳ ಮೊತ್ತದ ಯಾವ ಘಾತವನ್ನಾದರೂ ಹೇಗೆ ಬರೆಯಬಹುದೆಂಬುದನ್ನು . . . ಕಂಡುಹಿಡಿದನು (ವಿಜ್ಞಾಕ. ೪೭).

[ಸಂ.]

ಘಾತಂಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಆಳ ಕಡಮೆಯಾಗು; ಆಳವಿಲ್ಲದೆ ಹೋಗು: ಮೇಗಂಗವಿಸಿ ಕವಿದ ಭವಜೂಟಳದ ಬಾವಿ ಘಾತಂಗೆಟ್ಟು ಪೂಳ್ವುದೊ ಎಂಬಂತೆ ಗಂಭೀರನಾಭಿ ನೆಟಿಗ್ ಗುಣ್ಪಳಿದುದು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೧-೪೯).

[ಘಾತ₁ (<ಗಾತ₁) + ಕೆಡು₁]

ಘಾತಂಬಡು (ಕ್ರಿ). ಹಾನಿಯನ್ನು ಹೊಂದು; ತೊಂದರೆಗೊಳಗಾಗು; ಬಾಧೆ ಪಡು (?): ಪರ್ಯಾಪ್ತಕಮುಂ ನಿವೃತ್ತಪರ್ಯಾಪ್ತಕಮುಂ ಲಬ್ಧಿಪರ್ಯಾಪ್ತಕಮುಮೆಂಬೀ ಭೇದದಿಂ ಪೊಂದೊಂದು ಷಡ್ವಿಕಲ್ಪಮಕ್ಕುಂ ಅವಕ್ಕೆ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ವರ್ಣ ರಸ ಗಂಧ ಸ್ಪರ್ಶಂಗಳೊಳು ಕೂಡಿದ ಶರೀರಂಗಳಪ್ಪವು ಘಾತಂಬಡುವ ಶರೀರನೊಡೆಯವು (ಶ್ರಾವಕಾ. ೭೪-೧೭).

[ಘಾತ₁ (<ಗಾತ₁) + ಪಡು₁]

ಘಾತಕ (ಗು). ೧. ಹೊಡೆಯುವ; ಬಡಿಯುವ. ೨. ಕೊಲೆಮಾಡುವ; ನಾಶಮಾಡುವ; ಹಿಂಸೆಮಾಡುವ. (ನಾ). ೩. ಕೊಲೆಗಡಿಕ; ಕೊಲೆಗಾರ: ಇದಿರುಗಾಣದೆ ಕೊಲೆಗೆ ನಿರ್ಬಂಧದಲಿ ಬೆಸಸುವ ಕೃಷ್ಣನಕಟಾ ಮದಮುಖನೊ ದುರ್ಬೋಧಕನೊ ವಂಚಕನೊ ಘಾತಕನೊ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೩-೨೮). ೪. ಹಿಂಸಕ; ಕಿರುಕುಳ ಕೊಡುವವನು; ದುಷ್ಟ: ಮನವೊಂದು ಮಾಣಿಕ ಏನಂದ ಘಾತಕ ನಾನೊಂದು ನನ್ನ ಮನನೊಂದು ಕೈಯಾನ ಬಳಿಯೆಲಿ ಬಾಡಿ ರುಚಿ ಹಾರಿ (ಕನ್ನಜಾ. ೧೧೨). ೫. ದ್ರೋಹಿ; ವಂಚಕ; ಮೋಸಗಾರ. 'ವಿಶ್ವಾಸಘಾತಕ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಘಾತಕತನ (ನಾ). ಹಿಂಸೆಕೊಡುವ ಸ್ವಭಾವ; ಕೇಡು ಮಾಡುವಿಕೆ; ತೊಂದರೆ ಕೊಡುವಿಕೆ; ಕ್ರೂರತೆ: ಕಾಮದಲ್ಲಿ ಕಂದಿ ಕ್ರೋಧದಲ್ಲಿ ಬೆಂದು . . . ಭಾವದ ಭ್ರಮೆಯಡಗದೆ ಜೀವವಿಕಾರ ಹಿಂಗದೆ ಕೂರಲಗಿನ

ಒಪ್ಪದಂತೆ ಕಣ್ಣಿಗೆ ನೋಟ ಘಟದ ಅಸುವಿಂಗೆ ಓಟ ಅಸಿಯ ಘಾತಕತನದಂತೆ (ಮೋಳಿಮಾ. ೩೫-೧೯೯). ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಕರ್ಕಶ ಮನದಲ್ಲಿ ಘಾತಕತನವುಳ ವನ ಕನಿಷ್ಟನೆಂಬರು (ಅಖಂಡೀ. ೯೯-೨೫); ಅವನು ಹಿಂಸಾತ್ಮಕ ಕೃತ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನಿಸ್ಸೀಮ; ಘಾತಕತನ ಅವನಿಗೆಷ್ಟು ಒಗ್ಗಿಹೋಗಿತ್ತೆಂದರೆ ಅದರ ಬಗ್ಗೆ ಅವನಿಗೆ ಪರಿವೆಯೇ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಪುನರು. ೩೩೫). [ಘಾತಕ + – ತನ]

ಘಾತಕಬುದ್ಧಿ (ನಾ). ಕೇಡನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಬುದ್ಧಿ; ಕ್ರೂರವಾದ ಸ್ವಭಾವ; ದ್ರೋಹ ಮಾಡುವ ಬುದ್ಧಿ; ವಂಚಕತನ: ಸರ್ವಜ್ಞಕವಿ ಸ್ತ್ರೀಯೆಂದರೆ ಘಾತಕಬುದ್ಧಿಯವಳೆಂದು ಹೇಳಿದನು (ಕರ್ನಾಕ. ೧೯೫). [ಘಾತಕ + ಬುದ್ಧಿ]

ಘಾತಕಸ್ಥಾನ (ನಾ). ಕೊಲೆಮಾಡುವ ಸ್ಥಳ; ಕಸಾಯಿಖಾನೆ; ವಧಸ್ಥಾನ: "ಘಾತಕ[ಪಾಠಾಂ. ಘಾತನ, ಪೂತನಾ]ಸ್ಥಾನಮೆನೆ ಕೊಲುವೆಡೆಯೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೧-೪). [ಘಾತಕ + ಸ್ಥಾನ]

ಘಾತಕಿ (ನಾ). ೧. ಕೊಲೆಗಡಿಕಿ; ಕೊಲೆಮಾಡುವವಳು: ಮಗುವನ್ನು ಕೊಂದ ಘಾತಕಿಯವಳು (ರೂಢಿ). ೨. ದ್ರೋಹಿ; ವಂಚಕಿ: ಘಾತಕಿಯೆ ಮತ್ತುಳಕರಿಷ್ಟೆ ನೀನತಿಕಷ್ಟೆ ಪೋಗು ದುಷ್ಟೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೯-೧೮). [ಘಾತಕ + – ಇ₂]

ಘಾತಗಳೆ 'ಗಾತಗಳೆ' ನೋ.

ಘಾತನ (ನಾ). ೧. ದ್ರೋಹಮಾಡುವಿಕೆ; ಹಿಂಸೆಕೊಡುವಿಕೆ: ಘಾತನ ತಾಡನ . . . ದುರ್ಭೋಗ್ಯ ನಾನಾವಿಧಾಸಂಖ್ಯಾತ ತೀವ್ರ ವೇದನಾ ರೂಪಂಗಳಾಗಿ (ವಿವೇಕ. ೧೮೧). 'ಚಂಚುಘಾತನ', 'ನಖಘಾತನ' ಪರಾ. ೨. ಕೊಲ್ಲುವಿಕೆ; ವಧೆ; ಹತ್ಯೆ: "ಮಾರಣಂ, ನಿಶರಣಂ . . . ಘಾತನಂ, ಪ್ರಶಮನಂ . . . ಸಂಜ್ಞಪನಂ–ಈ ೨೧ ಕೊಲೆ" (ಹಲಾಯು. ೭೮-೩೨೩); "ವಿಶಸನಂ ಸೂದನಂ ಮಾರಣಂ ಘಾತನಂ[ಪಾಠಾಂ. ವಿಘಾತನಂ] . . . ಪ್ರಮಾಪಣಂ ಕೊಲೆಗೆ ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೮೮-೩೯). ೩. ಕೊಲ್ಲುವವನು; ಕೊಲೆಗಡಿಕ. [ಸಂ.]

ಘಾತನಸ್ಥಾನ (ನಾ). =ಘಾತಕಸ್ಥಾನ: "ಸೂನಾ, ಘಾತ(ನ)ಕಸ್ಥಾನಂ-ಈ ೨ ಕೊಲುವೆಡೆ" (ಹಲಾಯು. ೯೬-೪೪೧); "ಘಾತನ[ಪಾಠಾಂ. ಘಾತಕ, ಪೂತನಾ]ಸ್ಥಾನಮೆನೆ ಕೊಲುವೆಡೆಯೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೧-೪). [ಘಾತನ + ಸ್ಥಾನ]

ಘಾತಳಿಕೆ 'ಘಾತಾಳಿಕೆ' ನೋ.

ಘಾತಾಘಾತಿ (ನಾ). ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಹೊಡೆದು ಮಾಡುವ ಯುದ್ಧ; ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ತಾಗಿ ಮಾಡುವ ಯುದ್ಧ. 'ಘಾತಾಘಾತಿಕಾಱ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಘಾತಾಘಾತಿಕಾಱ (ನಾ). ಘಾತಾಘಾತಿಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡುವವನು; ಪೆಟ್ಟಿಗೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಪೆಟ್ಟನ್ನು ಹೊಡೆದು ಯುದ್ಧಮಾಡತಕ್ಕವನು; ಏಟಿಗೆ ಏಟು ಕೊಡುವವನು: ಗದೆಯ ಘಾತಾಘಾತಿಕಾಱನನಿದಿರುಗೊಂಡುದು ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ ಹಬ್ಬಿದುದು ಬಲನೆಡಜೋಡು ಬಲುಭಾರಣೆಯ ಪಟುಭಟರು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೨-೭೮). [ಘಾತಾಘಾತಿ + – ಕಾಱ]

ಘಾತಾಳಿ (ನಾ). ಘಾತಕಸ್ವಭಾವದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಕೇಡಾಳಿ; ವಂಚಕ: ಹೇಳಿದೊಡೆ ಕುಂತೀಕುಮಾರರು ಕೇಳಿ ಮಾಡುವುದಾವುದೋ ವನಪಾಲಕರು ತಾವಿಂದು ಪೃಥ್ವೀಪಾಲನೆಮ್ಮೊಡೆಯ ಹೇಳಿ ಬಳಿಕರ್ಜುನನ ಭೀಮನ ಧಾಳಿಯನು ತಹುದೆನುತಲತಿ ಘಾತಾಳಿಯರು ಮುನಿಜನವ ಬೈದರು ಬಹುವಿಕಾರದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೧೮-೧೧); ಆರ ಸಿರಿಗಿವಳಿನಿತು ಕಡುಸಿಂಗಾರವನು ಕೈಕೊಂಡಳು . . . ವೀರ ನೋಡೈ ತಮ್ಮ ನೆಮ್ಮುವುದಾರನೀಯುಪಹಾಸ ಮನಕಿದು ಸೇರುವುದೆ ಘಾತಾಳಿಯಂಗವ ನೋಡು ನೀನೆಂದ (ತೊರರಾ. ೬-೫೩-೫೨). [ಘಾತ₂ + – ಆಳಿ₃]

ಘಾತಾಳಿಕೆ, ಘಾತಳಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಹಿಂಸೆಮಾಡುವ ಉದ್ದೇಶ; ಕೊಲೆಪಾತಕತನ; ವಧೆಮಾಡುವ ಹಂಚಿಕೆ: ವ್ಯಾಳದಂಗದ ನಯವೊ ಗರ್ತಸಂಛಾದಿತ ತೃಣಾಳಿಗಳೊ . . . ಪೇಳಲರಿದೆನೆ ಸೊಗಸಿತಾ ದುಷ್ಟಬುದ್ಧಿ ಘಾತಾಳಿಕೆಯನೊಳವುದುಗಿ ಹರ್ಷಲಾಂಛನದಿಂದೆ ನಸುನಗುತೆ ನುಡಿದ ಮಾತು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೯-೩೫). **ಘಾತಳಿಕೆ:** ೨. ಮೋಸದ ನಡವಳಿಕೆ; ಧೂರ್ತತೆ; ದುಷ್ಟತನ: ಖಳನ ಕೈವಶವಾದೆನಿದು ಘಾತಳಿಕೆಯಲ್ಲವೆ ಹೆಂಗುಸಿಗೆ (ತೊರರಾ. ೬-೫೨-೧೧). [ಘಾತಾಳಿ + – ಇಕೆ]

ಘಾತಿ₁ (ಗು). ೧. ನಾಶಮಾಡುವ; ಕೊಲ್ಲುವ. ೨. ಹಾನಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ; ತೊಂದರೆ ಕೊಡುವ. ೩. ಪಕ್ಷಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ,–ಬಂಧಿಸುವ. (ನಾ). ೪. ಕೊಲ್ಲುವವನು; ಕೊಲೆಪಾತಕಿ. ೫.=ಘಾತಿಕರ್ಮ: ಉಗ್ರತಪಮೆಂಬುಗ್ರಾಸಿಯಿಂ ಕೂಡೆ ಘಾತಿಗಳಂ ಘಾತಿಸಿ ತದ್ಯುಗಂಧರಮಹಾಯೋಗಿಶ್ವರಂ ಪೂರ್ದಿದಂ ನೆಗಟ್ದಾರ್ಹಂತಮಂ (ಆದಿಪು. ೩-೮೦); ಘಾತಿಗಳಂ ಕಿಡಿಸಿ ಕೇವಲಿಯಾಗಿ (ಚಾವುಂಪು. ೪೭೧-೧೫); ಅವ್ಯತಘಾತ್ಯಘಾತಿದುರಿತಾತ್ಮಯದೊಳ್ ಚರಮಾಂಗ ಮಾತ್ರಕರ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೨). [ಸಂ. ಘಾತಿನ್]

ಘಾತಿ₂ (ನಾ). ೧. ಹೊಡೆತ; ಏಟು: ಘಾತಿಯಲಿ ಘಲ್ಲಿಸಿದಡಾ ಧನು ಸೋತುದೆವೆಯಂತರಕೆ ತೊಲಗದು (ಕುವ್ಯಾಆ. ೧೪-೧೦). ೨. ಮರಣ; ನಾಶ: ಜಾತಿ ನೀತಿ ಸಮಾಜ ವರ್ಗಭೇದದಿನೇನು? ಘಾತಿಯಿಲ್ಲಾತ್ಮಂಗೆ (ಮಂಕುಕ. ೮೯೬). ೩. ಕೊಲ್ಲುವಿಕೆ; ಸಂಹರಿಸುವಿಕೆ. ೪. ಪಕ್ಷಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ ಬಲೆ. [ಸಂ.]

ಘಾತಿಕರ್ಮ (ನಾ). [ಜೈನ] ಆತ್ಮನ ಗುಣಕ್ಕೆ ಘಾತಕವಾದ ಕರ್ಮ; ಸತ್ಕಾರ್ಯಪ್ರವೃತ್ತಿ ಮೊದಲಾದ ಉತ್ತಮಗುಣಗಳನ್ನು ಹಾಳುಮಾಡಿ ಆತ್ಮನ ಪರಿಪೂರ್ಣತೆಗೆ ಬಂಧಕವಾದ ಜ್ಞಾನಾವರಣೀಯವೇ ಮೊದಲಾದ ನಾಲ್ಕುಬಗೆಯ ಕರ್ಮ:ಘಾತಿಕರ್ಮಮಂ ಬಗೆವಡೆಯಂ ಪಡಲ್ವಡಿಸಿ ಕೀೞ್ ಕೃತಾಂತನನಿಕ್ಕಿ ವೀರಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆ ನೆಲೆಯಾದ ಮೆಯ್ಗಲಿಯೆ ನೀನೆ ವಲಂ ಜಗದೊಳ್ ಜಿನೇಶ್ವರಾ (ಪಂರಾಮಾ. ೫-೪). 'ಅಘಾತಿಕರ್ಮ' ಪರಾ. [ಘಾತಿ₁ + ಕರ್ಮ]

ಘಾತಿಕರ್ಮಚತುಷ್ಟಯ (ನಾ). [ಜೈನ] ಜ್ಞಾನಾವರಣೀಯ, ದರ್ಶನಾವರಣೀಯ, ಮೋಹನೀಯ ಮತ್ತು ಅಂತರಾಯ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಘಾತಿಕರ್ಮಗಳು: ಬಂಧವು ಘಾತಿಕರ್ಮಚತುಷ್ಟಯ ಅಘಾತಿಕರ್ಮಚತುಷ್ಟಯ ಎಂದು ಎಂಟುವಿಧವೆಂದು ಮತ್ತೊಂದು ವಿಭಾಗವಿರುವುದು (ಹಿಂದಸಾ. ೯೦). [ಘಾತಿಕರ್ಮ + ಚತುಷ್ಟಯ]

ಘಾತಿಕ್ಷಯ (ನಾ). [ಜೈನ] ಘಾತಿಕರ್ಮಗಳ ನಾಶ,–ಹಾನಿ,–ಸವೆದು ಹೋಗುವಿಕೆ: ದೀಕ್ಷೆಗೊಂಡೆಯ್ದೆ ಘಾತಿಕ್ಷಯಮಮಂ ಕೈವಲ್ಯಬೋಧಾಸ್ಪದಮನನಘಮಂ ಗೆಲ್ದು ನಿರ್ಮೋಹನಾದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೪); ತಪಮಂ ಕೈಕೊಂಡು ಶುಕ್ಲಧ್ಯಾನದಿಂ ಘಾತಿಕ್ಷಯಂಗೆಯ್ದು ಕೇವಳಿಯಾಗೆ (ಚಾವುಂಪು. ೧೫-೬); ಘಾತಿಕ್ಷಯದಿಂ ಕೈವಲ್ಯಾತಿಶಯಂಬೆತ್ತನಾ ಸುಕೌಶಲಮುನಿಪಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೨-೫೬). [ಘಾತಿ₁ + ಕ್ಷಯ]

ಘಾತಿಚತುಷ್ಕ (ನಾ). = ಘಾತಿಕರ್ಮಚತುಷ್ಟಯ: ಚಮರರುಹದ್ವಯಂ ಬೆಳಪ ಬೆಳ್ಗೊಡೆ ಪೂಮಟಿ ಭಾಪ್ರತಾನಮುತ್ತಮಮಣಿಪೀಠಮಿಂದ್ರಸಭೆಯೆಂಬಿವು ಘಾತಿಚತುಷ್ಕಘಾತದಿಂ ಸಮನಿಸೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೬೩). [ಘಾತಿ₁ + ಚತುಷ್ಕ]

ಘಾತಿಚತುಷ್ಟಯ (ನಾ). = ಘಾತಿಕರ್ಮಚತುಷ್ಟಯ: ಮಹಾಪ್ಪಾಪದ ಶೈಲದೊಳ್ವಿಜಿತಘಾತಿಚತುಷ್ಟಯಂ . . . ಇರೆ (ಆದಿಪು. ೧-೪೦); ಅಂತು ಘಾತಿಚತುಷ್ಟಯಕ್ಕಂ ಕದಳೀಘಾತಂ ಮಾಡಲೊಡಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೪-೭೬ ವ). [ಘಾತಿ₁ + ಚತುಷ್ಟಯ]

ಘಾತಿತ್ರಿಕ (ನಾ). [ಜೈನ] ಜ್ಞಾನಾವರಣೀಯ, ದರ್ಶನಾವರಣೀಯ, ಮೋಹನೀಯಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಘಾತಿಕರ್ಮಗಳು; ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ ಘಾತಿಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿನ ಮೂರು : ಶುಕ್ಲಧ್ಯಾನ ವಿಹತಘಾತಿತ್ರಿಕನುಂ(ಜಾವುಂಪು. ೪೪೬-೨). [ಘಾತಿ$_1$ + ತ್ರಿಕ]

ಘಾತಿನಿ (ನಾ). ನಾಶಮಾಡುವವಳು ; ಕೊಲೆಗಡಿಕಿ : ಲೋಕಘಾತಿನಿಯಪ್ಪ ಪೂತನಿಯುಮಂ . . . ಕರೆದು (ಜಗವಿ. ೩-೨೨ ವ) ; ಕುಲಘಾತಿನಿಯೆ, ಪಾಪಿನಿಯೆ, ನಡೆ, ತೊಲಗು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೭೦-೪೪೯). [ಸಂ. ಘಾತಿನೀ]

ಘಾತಿಪ್ರಚುರೆ (ನಾ). [ಜೈನ] ಘಾತಿಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವಳು : ವಿಕಟಾಂಗೋಪಾಂಗೆ ಘಾತಿಪ್ರಚುರೆ ಪೆಟವಿ . . . ಇರ್ದಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೫-೨೧). [ಸಂ. ಘಾತಿಪ್ರಚುರಾ (ಘಾತಿ + ಪ್ರಚುರ + –)]

ಘಾತಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೊಡೆ ; ಬಡಿ ; ಚಚ್ಚು : ಘಾತಿಸಿ ಚಪೇಟ ಚರಣಾಘಾತದೊಳ್ ಅಟಿದು (ಆದಿಪು. ೫-೧೬); ಪಿಡಿಪಿಡಿ ಕಟ್ಟು ಕಟ್ಟಡಸಿ ಘಾತಿಸು ಘಾತಿಸು (ಅಜಿಪು. ೧೧-೧೧). ಕಲಿ ಯೌವನಾಶ್ವನಂ ಸದದು ನೀಲಧ್ವಜನನುಱೆ ಘಾತಿಸಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೯-೫). ೨. ಹಿಂಸಿಸು; ನೋಯಿಸು: ಕಠೋರವಾಣಿಗಳಿಂ ಘಾತಿಸುತಿರ್ದೆಮಿನ್ನೆವರೆಗಂ ನಿಮ್ಮಂ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೩೩); ಪ್ರೀತಿಯಿಂ ಮಾಧವಸಂಗದೊಳಿರೆ ತುಂಬಿ ಘಾತಿಪುವೆಮ್ಮನೆಂದಂಜಿ ಆತನ ವರ್ಜಿಸಿ ಮಾಗಿಯ ಕೆಳೆಗೊಂಡು ಜಾತಿಯ ಪುಷ್ಪ ಪೊಪ್ಪಿದುವು (ಕಂಸವಿ. ೭-೫೪). ೩. ಸಾಯಿಸು; ಕೊಲ್ಲು ; ನಾಶಮಾಡು : ಘಾತಿಗಳಂ ಘಾತಿಸಿ ತದ್ಯುಗಂಧರಮಹಾಯೋಗೀಶ್ವರಂ ಪೊರ್ದಿದಂ ನೆಗಟ್ದಾರ್ಹಂತ್ಯಮಂ (ಆದಿಪು. ೩-೮೦) ; ಮನವಲಸದೆ ಜೀವಂಗಳನನಿಶಂ ಘಾತಿಸುವ ಪಾಪಿ ಸೂರನುಮಾದಂ (ಸಮುಪ. ೩-೫೧); ಘಾತಿಯುಮನಘಾತಿಯುಮಂ ಘಾತಿಸಿ ಕೀರ್ತಿಧರಯೋಗಿ ಮುಕ್ತಿಗೆ ಸಂದಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೨-೫೭) ; ಈತನನುಸಾಲ್ವನೆಂಬಾತನಿವನಣ್ಣನಂ ಘಾತಿಸಿದೆವು (ಜೈಮಿಭಾ. ೭-೩೩). [ಘಾತ್$_2$ + – ಇಸು$_3$]

ಘಾತುಕ (ಗು). ೧. ನಾಶಮಾಡುವ. ೨. ಹಿಂಸೆಮಾಡುವ ; ತೊಂದರೆ ಕೊಡುವ. (ನಾ). ೩.ಕೊಲ್ಲುವವನು; ಹಂತಕ: "ಶರಾರುಃ, ಘಾತುಕಃ, ಹಿಂಸ್ರಃ–ಈ ೩ ಕೊಲ್ವವಂ" (ಹಲಾಯು. ೭೦-೨೦೭) ; "ಶರಾರು ಘಾತುಕ ಹಿಂಸಕಂ ಕೊಲ್ಲುವವನಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೭೦-೦೫). ೪. ದ್ರೋಹಿ; ಕ್ರೂರ; ದುಷ್ಟ: "ನೃಶಂಸಃ, ಘಾತುಕಃ, ಕ್ರೂರಃ, ಪಾಪಃ–೪ ಪರರಿಗೆ ಬಾಧೆ ಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೮೯) ; ಘಾತುಕನಾಗಿ ಪರದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವ ಪುರುಷನು ಆಪತ್ತುಗಳನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾರನು (ಕೃವಾಉ. ೪೩). [ಸಂ.]

ಘಾತುಕತನ (ನಾ). ಕೊಲೆಗಡಿಕನಾಗಿರುವಿಕೆ; ಹಂತಕನ ಸ್ವಭಾವ; ಕಟುಕತನ: ಹೀಗಿರಲು ನಾನು ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ನನಗೋಸ್ಕರ ಒಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಿಸಿದರೆ ಅದು ಘಾತುಕತನವೂ ನೀಚತನವೂ ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೆ? (ವಚಭಾ. ೪೫). [ಘಾತುಕ + – ತನ]

ಘಾತ್ರ 'ಗಾತರ' ನೋ.

ಘಾಬರಿ 'ಗಾಬರಿ' ನೋ.

ಘಾಬರಿಸು 'ಗಾಬರಿಸು' ನೋ.

ಘಾಯ 'ಗಾಯ' ನೋ.

ಘಾಯಂಗೊಳಿಸು 'ಗಾಯಂಗೊಳಿಸು' ನೋ.

ಘಾಯಂಗೊಳು 'ಗಾಯಂಗೊಳು' ನೋ.

ಘಾಯಂಬಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗಾಯಂಗೊಳಿಸು : ನಕುಳನನು ನೋಯಿಸಿದ ಸಹದೇವಕನ ಘಾಯಂಬಡಿಸಿದನು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೩-೪೦). [ಘಾಯಂಬಡು + – ಇಸು$_3$]

ಘಾಯಂಬಡು (ಕ್ರಿ). ಗಾಯವನ್ನು ಹೊಂದು,–ಪಡೆ. 'ಘಾಯಂಬಡಿಸು' ಪರಾ. [ಘಾಯ (<ಗಾಯ) + ಪಡು$_1$]

ಘಾಯಂಬಡೆ 'ಗಾಯಂಬಡೆ' ನೋ.

ಘಾಯವಡೆ 'ಗಾಯಂಬಡೆ' ನೋ.

ಘಾಯಾಳು 'ಗಾಯಾಳು' ನೋ.

ಘಾರಾಘಾರಿ (ನಾ). ರಭಸ ; ಆವೇಗ : ಕಂಬಿಯ ಕಡಿಯಣದ ಕೀಲಣದ ಹೊರೆಟಿಯ ಘಾರಾಘಾರಿಯೊಳ್ ಜೋಳಿಸುವ ಲಾಲಾಜಲಂ ಖುರಹತಿಯಿಂ ನೆಗೆವ ದೂಳ್ಗೆ ಚಳೆಯಂಗುಡೆ (ಗಿರಿಕ. ೭-೫೫ ವ); ಹರಿಯ ಕುಲಿಶದ ಧಾಳಿಯಲಿ ಕುಲಗಿರಿಗಳಿಬ್ಬಗಿಯಾದವೊಲು ಮಂದರದ ಘಾರಾಘಾರಿಯಲಿ ಬಾಯ್ವಿಡುವ ಕಡಲಂತೆ ಹರಿವರೂಥಿನಿ ಕೆದಱೆ ತಳಿತವು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೨-೧೯) ; ಆರು ನಿಲಬಹುದವರ ಘಾರಾಘಾರಿಯಲಿ (ತೊರರಾ. ೪-೩-೫); ಸರಳು ಘಾರಾಘಾರಿಯಿಂದ ಹೊಗರೇರಿ (ತುರಂಗ. ೫೮-೩೭) ; ಸದಾಶಿವ ನಾಯಕನ ಘಾರಾಘಾರಿಗಿದಿರ್ಚಿ ನಿಲಲಾಂಪೊಡಶಕ್ಯಮಾಗಿ ಪಟುತರ ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿಗಳಿಂ ಪಲಾಯನಂಬಡೆದು (ಕೆಳನೃ. ೨-೪೩). [?]

ಘಾರಿಗೆ 'ಗಾರಿಗೆ$_1$' ನೋ.

ಘಾರು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ : ಘಾರು ಘರ್ಘರ ಘರಿಲೆಂಬ... ಗರಿಗರಿಲೆಂಬ ನಿಷ್ಠುರರವಂ ಮಿಗೆ ತಳ್ತಿಱಿದತ್ತು ಯುದ್ಧದೊಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೭-೬೮).

ಘಾಲಿ 'ಗಾಲಿ' ನೋ.

ಘಾಸ (ನಾ). ಹುಲ್ಲು ; ಮೇವು : "ಘಾಸಃ, ಯವಸಃ–ಈ ೨ ದವಸಂ" (ಹಲಾಯು. ೩೨-೩೭) ; ಗುಣಮಿದು ದೋಷವಿದೆಂಬೀ ಗಣಿದಮನೆತ್ತಱಿಗುಮಶ್ರುತಪ್ರಕೃತಿಜನಂ ತೃಣಸಸ್ಯಘಾಸವಿಷಯಪ್ರಣಯಂ ಸಮವೃತ್ತಿಯಪ್ಪವೊಲ್ಪಶುಗಗಣದೊಳ್ (ಕವಿರಾ. ೧-೮) ; ಗೋವಿಗೊಲಿದೊಂದು ಹಿಡಿ ಘಾಸಮಂ ಕೊಟ್ಟವನ ಪುಣ್ಯಕೆಣೆಯಿಲ್ಲ (ಮಲ್ಲಚ. ೫-೨೨) ; ನಿಸ್ಸೀಮ ಘಾಸಸೀಮಾರ್ಣವದ ವಿಸ್ತೀರ್ಣದೊಳ್ ಮನಂ ಲಯವಾಗೆ ನೋಡಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೬೭-೧೧೪). [ಸಂ.]

ಘಾಸರ (ನಾ). ಹಗಲು ; ದಿನ : ವರ್ಗಚತುರ್ಥಾಕ್ಷರಂಗಳ್ಗೆ–ಘಟಿಯಂ . . . ಘಾಸಿ, ಘಾಸರಂ (ಶಮದ. ೧೫ ವೃತ್ತಿ). [<ಸಂ. ಘಸ್ರ]

ಘಾಸಿ$_1$ 'ಗಾಸಿ$_1$' ನೋ.

ಘಾಸಿ$_2$ (ಗು). ೧. (ಎಲ್ಲವನ್ನೂ) ತಿನ್ನುವ,–ನುಂಗುವ. (ನಾ). ೨. ಬೆಂಕಿ. [ಸಂ.]

ಘಾಸಿಗೊಳಿಸು 'ಗಾಸಿಗೊಳಿಸು' ನೋ.

ಘಾಳಿ 'ಗಾಳಿ$_1$' ನೋ.

ಘಾಳಿಗೋಪುರ 'ಗಾಳಿಗೋಪುರ' ನೋ.

ಘಾಳಿನಂದನ (ನಾ). ವಾಯುಪುತ್ರ; ಆಂಜನೇಯ; ಹನುಮಂತ : ಕಾಳಿಂಗನ ಪೆಡಿಯ ತುಳಿದ ಚರಣ . . . ಘಾಳಿನಂದನನ ಕರದಿ ಮೆಱೆವ ಚರಣ (ತೀರ್ಥಮ. ೦೪೬). [ಘಾಳಿ (<ಗಾಳಿ$_1$) + ನಂದನ]

ಘಾಳಿಮಂಟಪ 'ಗಾಳಿಮಂಟಪ' ನೋ.

ಘಾಳಿವಟ್ಟೆ 'ಗಾಳಿವಟ್ಟೆ' ನೋ.

△ **ಘಾಟಿಗೆ** (ನಾ). ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕರಿದು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಹಿಭಕ್ಷ್ಯ; ಗಾರಿಗೆ: ಘಟಿಯಂ, ಘಾಟಿಗೆ (ಘಾರಿಗೆ), ಘೋಟಿಗೆ (ಶಮದ. ೧೫ ವೃತ್ತಿ). [<ಗಾರಿಗೆ$_1$]

ಘಿಂಘಿಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಧ್ವನಿ : ಘಿಣಿಘಿಣಿ ಘಿಂಘಿಣಿ ಘಿಂಘಿಣಿ ಥಿಂಥಿಣಿ ಥಿಣಿಥಿಣಿ ರವಗಳ (ಯೋಗಾಂವಿ. ೪-೨೭).

ಘಿಣಿಘಿಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ ; ಗೆಜ್ಜೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಹೊರಡುವ ನಾದ : ಘಿಣಿಘಿಣಿ ಘಿಂಘಿಣಿ ಘಿಂಘಿಣಿ ಥಿಂಥಿಣಿ ಥಿಣಿಥಿಣಿ ರವಗಳ (ಯೋಗಾಂವಿ. ೪-೨೭).

ಘಿಮ್ಮಿಡು (ಕ್ರಿ). (ದೊಡ್ಡ ಶಬ್ದದ ದೆಸೆಯಿಂದ) ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಘಿಮ್ಮೆನ್ನು,- ಘಿಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದ ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳು; ಕಿವಿ ಕಿವುಡಾಗು : ಪೊಯ್ಸಿದರ್ ದಿಗ್ಗಜಾತುಲ ಕರ್ಣಾವಳಿ ಕೂಡೆ ಘಿಮ್ಮಿಡುವಿನಂ ಯುದ್ಧಾನಕಾನೀಕಮಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೩-೧೩). [ಘಿಂ$_0$ + ಇಡು$_1$]

ಘಿರಟಿ (ನಾ). ಬತ್ತ ಒಡೆಯುವ ಸಾಧನ; ಒಡೆಗಲ್ಲು : ಬಂಡಿಗಾಲಿಗೆ ಬೇಕಾಗುವ ಹಲಿಗೆಗಳು, ಬತ್ತವೊಡೆಯುವ ಘಿರಟಿಗೂ, ಕಬ್ಬಿನ ಗಾಣಕ್ಕೂ ಬೇಕಾಗುವ ಕಟ್ಟಿಗೆ (ಕಭಾಗ. ಪರಿ. ೧೩).
[← ಮರಾ. ಘಿರಟ, ಘಿರಿಟ./ಸಂ. ಘರಟ್ಟ]

ಘಿರ್ರನೆ (ಅ). ಘಿರ್ರೆಂದು ಶಬ್ದವಾಗುವಂತೆ : ಸರ್ವಮುದ್ರಾಧಿಕಾರ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಎಂತಹ ಮನುಷ್ಯನ ಪ್ರಭುನಿಷ್ಠೆಯನ್ನಾದರೂ ಮೆಟ್ಟಿ ಸೋಲಿಸಿ ಘಿರ್ರನೆ ತಿರುಗಿಸಿ ಅಳ್ಳಾಡಿಸಿ ಬಿಡುವುದು (ಸುಗುಗಂ. ೧೩-೬).
[ಘಿರ್$_0$ + - ಅನೆ$_1$]

ಘಿಲಘಿಲ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಧ್ವನಿ : ಗೆಜ್ಜಿ ಹೆಜ್ಜೀ ಹಾಕಿ ಗುಜ್ಜೀರ ಕುಣಿದಾರ ವಜ್ಜರ ವಡ್ಯಾಣ ಘಿಲಘಿಲ (ಕನ್ನಜಾ. ೬೩).

ಘಿಲಿಘಿಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ಘಿಲಿಘಿಲಿ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು : ಗೆಜ್ಜೆಗಳು ಘಿಲಿ ಘಿಲಿಸುವುವು (ಕನ್ನಜಾ. ೧೪). [<ಘಿಲಘಿಲ + - ಇಸು$_3$]

ಘೀಂಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). (ಆನೆಯಂತೆ) ಘೀಳಿಡು; ಕೂಗು: ಮೊರೆಯೆ ನಾನಾ ವಿಧದ ವಾದ್ಯತತಿ ಘೀಂಕರಿಪ ಕರಿಗಳುರುಗೊಂದಣಂ . . . ತುಂಬಿತೆಣ್ದೆಸೆ ರಭಸದಿ (ವೆಂಕಾರಾ. ೧-೭-೧೩).
[ಘೀಂಕರಣ$_0$ + - ಇಸು$_3$]

ಘೀಂಕೃತಿ (ನಾ). ಆನೆಯ ಘೀಳಿಡುವಿಕೆ; ಬೃಂಹಿತ : ನಡುಗಿದತ್ತಡವಿ . . . ಗಜದ ಘೀಂಕೃತಿಯಿಂದೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೫೬-೧೨೯); ಕರಿಘೀಂಕೃತಿಯ ನಾಲಿಸುವ ಸುಪ್ತೋತ್ಥಹರ್ಯಕ್ಷನೋಲಾದನಾ ವಾಲಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೦೯-೨೨೭). [ಸಂ.]

ಘೀಳ್ 'ಗೀಟ್' ನೋ.

ಘೀಳಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಆನೆಯು ಅರಚುವಂತೆ ಮಾಡು,-ಧ್ವನಿಗೆಯ್ಯುವಂತೆ ಮಾಡು. ೨. (ಆನೆಯಂತೆ) ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗುವಂತೆ ಮಾಡು; ಅರಚಿಸು; ಚೀರಾಡಿಸು. ೩. (ಆಲಂ) ಶಿಕ್ಷಿಸು; ದಂಡಿಸು : ಪೇಳು ಧರ್ಮವ್ಯಾಧ ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯಂಗಳಂ ಘೀಳಿಡಿಸಿ ನಿಗ್ರಹಿಪ ತೆರನೆಂತುಟಾ ಫಲವ ಕೇಳಬೇಕೆಂಬಿಚ್ಛೆಯಾಗಿಯಿದೆ (ಲಕ್ಷ್ಮಭಾ. ೩-೨೨-೮).
[ಘೀಳಿಡು (<ಗೀಟಿಡು) + - ಇಸು$_3$]

ಘೀಳಿಡು 'ಗೀಟಿಡು' ನೋ.

ಘೀಳಿಡು (ಕ್ರಿ). ಕಿರಿಚು; ಆರ್ಭಟಮಾಡು : ಕಾಲನ ಕೈಚಕ್ರವನೇಳಿಸಿ ತಿರುಗುವ ಮನದಾಳಾಪಂ ಪಿಂತಿರೆ ಮುಂತೈದುವ ಉಳಿಯಿಂ ಘೀಳಿಡಿನ [ದ]ಲುಗುವ ಡಮರುವನಗ್ಗಿಸಿ ಕೊಡಹುವ . . . ಕರಿಘಟ[ಟೆ] ನೆರೆದುವು (ವೀರೇಜ. ೨-೨೮). [ಘೀಳ್(<ಗೀಟ್) + ಇಡು$_1$]

ಘೀಟ್ 'ಗೀಟ್' ನೋ.

ಘೀಟಿಡು 'ಗೀಟಿಡು' ನೋ.

ಘುಂ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಘುಮ್ಮೆಂಬಡವಿಯೊಳಡಂಗಿ ಚಿಂತಿಸುತಿರ್ಪಾ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೫೦).

ಘುಂಘುಟು 'ಗುಂಗುಟು' ನೋ.

ಘುಂಟ (ನಾ). ಪಾದದ ಎರಡು ಪಕ್ಕಗಳಲ್ಲಿರುವ ಗೆಣ್ಣು,-ಗಂಟು; ಹರಡು; ಗುಲ್ಫ. [ಸಂ.]

ಘುಂಟಕ (ನಾ).=ಘುಂಟ. [ಸಂ.]

ಘುಂಟಿಕೆ (ನಾ).=ಘುಂಟ : ಘಕಾರಕ್ಕೆ ಗಕಾರಂ . . . ಘಂಟಾ–ಗಂಟೆ; ಘುಂಟಿಕಾ – ಗುಂಟಿಗೆ (ಶಮದ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ.). [ಸಂ. ಘುಂಟಿಕಾ]

ಘುಂಡಕ (ನಾ).=ಘುಂಟ : " ಘುಂಡಕಂ ಗುಲ್ಫಮೆನೆ ಹರಡೆನಿಕ್ಕುಂ " (ಮಂಗರಾ. ೯೮-೧೮). [<ಸಂ. ಘುಂಟಕ]

ಘುಕ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಧಡಲೆಂಬ ದಟಲೆಂಬ ದುಡುಹೆಂಬ ಘುಕ್ಕೆ [ಪಾಠಾಂ. ಧಿಪ್ಪೆ]ಂಬ ಧುಡುಹೆಂಬ ಧುಮ್ಮೆಂಬ ಘೋರೆಂಬ ಭೋರೆಂಬ ಕೂರಸಿಗಳುರವಣಿಯ ದನಿಯುಡಸುತಂ ಪುಟ್ಟೆ (ಇಹರ. ದೇ. ೪೨-೧).

ಘುಟಿ (ನಾ). = ಘುಂಟ. [ಸಂ. ಘುಟ, ಘುಟೀ]

ಘುಟಿಕಾಸಿದ್ಧ (ನಾ). ಘುಟಿಕಾಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದವನು : ಘುಟಿಕಾಸಿದ್ಧರ ಘುಟಿಕೆಯುರುಳಿತ್ತು ಯಂತ್ರಿಗಳ ಯಂತ್ರ ಎದ್ದು ಹೋಯಿತ್ತು (ಅವಚಂ. ೧೫೬-೭೧೬); ಅನೇಕ ದೇವರುಗಳನುಗುಳ್ವ ಘುಟಿಕಾಸಿದ್ಧಂ ಬೀಜದೊಳು ಮರಂ ಪುಗುವಂತೆ . . . ಅಗ್ನಿಯೊಳುಷ್ಣಂ ಪುಗುವಂತೆ ಶಿವಲಿಂಗದೊಳ್ ಪುಗಲ್ (ನಂಬಿರ. ೮-೩). [ಸಂ. (ಘುಟಿಕಾ + ಸಿದ್ಧ)]

ಘುಟಿಕಾಸಿದ್ಧಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಯೋಗಸಾಧನೆ; ಮಂತ್ರಿಸಿದ ಗುಳಿಗೆಯನ್ನು ಬಾಯಲ್ಲಿಟ್ಟು ಪರಕಾಯಪ್ರವೇಶ ಮುಂತಾದ ಅತಿಮಾನುಷಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿ,-ಸಾಮರ್ಥ್ಯ : ಅಕ್ಷರ ಲೆಕ್ಕ . . . ಅಂಜನಾಸಿದ್ಧಿ ಘುಟಿಕಾಸಿದ್ಧಿ ಮಂತ್ರತಂತ್ರಸಿದ್ಧಿ ಇವೆಲ್ಲವ ಕಲಿತಡೇನೋ (ಮಡಿಮಾ. ೪೩-೬೧); ಘುಟಿಕಾಸಿದ್ಧಿಯ ಸಾಧಿಸುವ ಅಣ್ಣಗಳ ಕಣ್ಮನಕ್ಕೆ ಸಟೆಯ ತೋಱಿಸಿ ಹೋಱಿಗಾದನು ನೋಡಾ ಪರಶಿವನು (ಅಖಂಡೇ. ೬೩-೨೦). 'ಅಂಜನಸಿದ್ಧಿ' ಪರಾ.
[ಸಂ. (ಘುಟಿಕಾ + ಸಿದ್ಧಿ)]

ಘುಟಿಕಾಳಿ (ನಾ). ೧. ಗುಳಿಗೆಗಳ ಸಮೂಹ,-ರಾಶಿ. ೨. (ನೀರು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ) ಹನಿ; ತೊಟ್ಟು; ಬಿಂದು : ದ್ರುಮ ಪಲ್ಲವ ತಳನಿಪತಿತ ಹಿಮಾಂಬು ಘುಟಿಕಾಳಿ ನಾಡೆ ಸೊಗಯಿಸಿದಪುದು (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೮೯). [ಸಂ. ಘುಟಿಕಾಲಿ (ಘುಟಿಕಾ + ಆಲಿ)]

ಘುಟಿಕೆ (ನಾ). ೧. =ಘುಂಟ : " ಘುಟಿಕಾ, ಗುಲ್ಫಃ – ಈ ೨ ಹರಡು " (ಹಲಾಯು. ೮೫-೩೬೧) : " ಘುಟಿಕಾ, ಗುಲ್ಫಃ – ೨ ತದ್ಗ್ರಂಥಿ. ಆ ಪಾದದ ಎರಡು ಪಕ್ಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ಮೂಳೆಗೆಣ್ಣುಗಳ ಮೇಲೆ ಮಾಂಸಖಂಡದ ದಿಮ್ಮಿ, ಚೀಲ, ಮಂಡೆ, ಹೆಜ್ಜೆ, ಹರಡೆ " (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೬೫). ೨. ದುಂಡಗಿರುವ ಮಾತ್ರೆ; ಉಂಡೆ; ಗುಳಿಗೆ : ಬಾವಿಯ ಸರ್ಪನು ಸಿದ್ಧರಸದ ಘುಟಿಕೆಯ ನುಂಗಿ ಎದ್ದಾಡಿತ್ತು ನೋಡಾ (ಅವಚಂ. ೧೩೦- ೫೯೬); "ವಜ್ರಕಾಯ ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನುಕೊಡುವ ಪಾದರಸದ ಗುಳಿಗೆ" (ಅವಚಂ. ಕೋಶ); ನಾರು ಬೇರಂಜನಂ ಘುಟಿಕೆ ಮೂಲಿಕೆ . . . ಪರಕಾಯ ಪ್ರವೇಶಮಂ ಬಯಸುವ ವಿಕಾರಿಸಿದ್ಧರು ಸರಿಯೆ ಸಿದ್ಧರಾಮಂಗೆ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೧-೯); ಅಟಮಟದ ಘನದೇಹಸಿದ್ಧಿಯ ಘುಟಿಕೆ ನಿಮ್ಮಲಿ ರಣಪಲಾಯನ ಪಟುಭಟರಲಾ ಗುಣವಿಹೀನರು ಶಲ್ಯ ನೀವೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೯-೨೨); ಕಾತರಿಸುತೆದ್ದು ಜಪಸರ ಯೋಗದಂಡ ಶ್ರೀಭೂತಿ ಘುಟಿಕೆಯ ಕಮಂಡಲವ ವ್ಯಾಘ್ರಾಸನವ್ರಾತಗಳನುಳಿದು . . . ಅತಿಭಯದಿ ಪರಿದು (ನವಮೋ. ೬-೨೪). [ಸಂ. ಘುಟಿಕಾ]

ಘುಟುರು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಧ್ವನಿ : ಘುಟುರು ಘುಟು ಘುಟು ಘುಟುರೆನುತಲಾರ್ಭಟಿಸಿ ಕೋರೆಯ ನೇವರಿಸಿ ಕಟಕಟನೆ ಪಲುಗಳ ಕಡಿದು (ಅನಂರಾ. ೧-೪-೨೦).

ಘುಡಿಘುಡಿಸು 'ಘುಡುಘುಡಿಸು' ನೋ.

ಘುಡುಘುಡನೆ (ಅ). ಘುಡುಘುಡು ಎಂದು ಶಬ್ದವಾಗುವಂತೆ : ಕಳೆಗುಂದಿ ಕಾಮನ ಭುಜಸರಿತದೊಳತ್ತ ತೊಲಗಿ ನಿಂದಿತು ಚಕ್ರರತ್ನಾದಳ ನಡುಗಿತು ಧೂಮಕೇತುವೆದ್ದುವು ಕೂಡೆ ನೆಲ ಗುಡುಗಿತು ಘುಡುಘುಡನೆ (ಭರಜ. ೫೧-೧೧೫). [ಘುಡುಘುಡು + - ಅನೆ$_1$]

ಘುಡುಘುಡಿಸು, ಘುಡಿಘುಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಘುಡುಘುಡು ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು : ವೀರವೃಂದದ ಘುಡುಘುಡಿಸುವ ದೌಡೆಯು ಕೋಳಾಹಳ ದಬ್ಬರವಾಗೆ (ಗಿರಿಕ. ೬-೫೫ವ). ೨. ರೋಷದಿಂದ ಕೂಗು ; ಗರ್ಜಿಸು ; ಆರ್ಭಟಿಸು : ಗಿರಿದುರ್ಗಂಗಳಂ ವಜ್ರಧರನಂತಡಿಸಿ ಘುಡುಘುಡಿಸಿ ಪುಡಿಗುಟ್ಟುವ . . . ವನದುರ್ಗಂಗಳಂ ದಾವಾನಳನಂತಟ್ಟಿಮುಟ್ಟಿ ಸುಟ್ಟುರಿವುವ (ಗಿರಿಕ. ೨-೧೦೫ ವ) ; ಘುಡುಘುಡಿಪ ಕೋಪದಲಿ ದುರ್ಗದ ಹೆಡಕು ಪರಿಯಂತೇಱೆ ಪುರ ಗಡಬಡಿಸಿ ಬೆಚ್ಚಿತು (ತೊರರಾ. ೪-೬-೨೦) ; ಸಿಡಿಲು ಘೋಷದಿ ಮೊರೆಯುತಾ ಹುಲಿ ಘುಡುಘುಡಿಸಿ ಭೋರಿಡುತ ವ್ಯಾಘ್ರನು ತುಡುಕಿಯೆರಗಿದ ರಭಸದಿಂದೊಗ್ಗೊಡೆವವಾಗಾ ಗೋವ್ಗಳು (ಗೋಹಾಡು. ೫೦). ೩. ಹೆಚ್ಚಾಗು ; ಅಧಿಕವಾಗು : ಕಡುಮೋಹವೆಡೆಯಲಿ ಘುಡುಘುಡಿಸೆ ಶಿಶು ಬೀಳುಕೊಂಡನು ಪಿತೃಚತುಷ್ಟಯವ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೪-೫೩).

ಘುಡಿಘುಡಿಸು: ೧. ಘುಡಿಘುಡಿಸುತೇಳ್ವ ಮತ್ಸ್ಯಾಳಿಗಳ ಕೇಳಿಗಳ . . . ಪಡೆಪಿನಿಂ ಕಡಲೆಸೆದುದು (ಜೆಬಪು. ೨-೪). ೨. ಕೆದಱೆಿತೀ ಶಬರಾಳಿ ಸೀಳ್ದಿಕ್ಕಿದುದು ತುಡುಕುವ ನಾಯಿಗಳನಟ್ಟಿದ್ದುದು ಘುಡಿಘುಡಿಸುತ್ತ ಕಪಟಕಿರಾತ ಸಂತತಿಯು (ತೊರರಾ. ೩-೩-೧೯).

ಘುಡುಘುಡುಘುಡಿಸು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ತಡಿ ನೆನೆದ ಬಲು ಬೆಮರ ಘುಡುಘುಡುಘುಡಿಪ ನಾಸಾಶ್ವಾಸಲಹರಿಯ ಕಡುಮುನಿದ ರಥತುರಗ ಮಿಕ್ಕವು ಸರಳ ಸೂರಿಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೦-೨೪). [ಘುಡುಘುಡು+ – ಇಸು₁]

ಘುಡುಘುಡು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಘುಡುಘುಡಿಸು' ಪರಾ.

ಘುಣ (ನಾ). ಮರಮುಟ್ಟುಗಳನ್ನು ಕೊರೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳು : ಕುಂಥು ಘುಣ ಮತ್ಕುಣ . . . ಕ್ರಿಮಿಕೀಟಕಾದಿ ತ್ರೀಂದ್ರಿಯಂಗಳ್ (ತತ್ತ್ವಾಪ್ರ. ೯೮). [ಸಂ.]

ಘುಣಾಕ್ಷರನ್ಯಾಯ (ನಾ). ಘುಣವೆಂಬ ಹುಳುವಿನಿಂದ ಓಲೆಗರಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೊರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಗೆರೆಗಳು ಅಕ್ಷರದಂತೆ ಆಗುವ ದೃಷ್ಟಾಂತ. Pಘುಣವೆಂಬ ಹುಳು ಮರವನ್ನು ಕೊರೆಯುವಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ಗೆರೆಗಳು ಕೆಲವು ವೇಳೆ ಯಾವುದಾದರೂ ಅಕ್ಷರದಂತೆ ಆಗಿಬಿಡುತ್ತವೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಮೂಢನಿಂದ ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಜಾಣನದ ಕೆಲಸಗಳು ಆಗಿಬಿಡುತ್ತವೆ ಎಂಬುದು ಈ ನ್ಯಾಯದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

[ಘುಣ + ಅಕ್ಷರ + ನ್ಯಾಯ]

ಘುಣಾಕ್ಷರಪ್ರಾಯ (ನಾ). =ಘುಣಾಕ್ಷರನ್ಯಾಯ : ಘುಣಾಕ್ಷರಪ್ರಾಯದೆ ಶಬ್ದಮೊಂದೆರಡು ಮತ್ತೆ ವಿಚಾರಿಸಿ ನೋಡೆ ಕಾಕತಾಳೀಯದೆ ವಾಚ್ಯಮೊಂದೆರಡು ಕೂಡೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೪೮). [ಸಂ.]

ಘುಮ್ಮನೆ (ಅ). ಸದ್ದಿಲ್ಲದೆ ; ಮೌನವಾಗಿ : ಆ ಕೋಲಾಹಲದಲ್ಲಿಯೂ ಅವನು ಘುಮ್ಮನೆ ಕೂತಿದ್ದನು (ರೂಢಿ). 'ಗುಮ್ಮನೆ' ಪರಾ.

[ಘುಂ + – ಅನೆ₁]

ಘುಮ್ಮಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). =ಘುಮ್ಮಿಡು : ಧೊಕ್ಕು ಧಡ ಸಬುದಗಳಲಿಳೆ ಘುಮ್ಮಿಕ್ಕೆ [ಪಾಠಾಂ. ಕುಂಭಿಕ್ಕೆ, ಗುಮ್ಮಿಕ್ಕೆ] ಕೂರುಮನಱೆಚೆ ದಿಗ್ಗಜ ಧಿಕ್ಕು ಧಿಗಿಲೆನೆ ಧೈರ್ಯಬಲರೊದಗಿದರು (ತೊರರಾ. ೪-೪-೨೬).

[ಘುಂ + ಇಕ್ಕು]

ಘುಮ್ಮಿಡು (ಕ್ರಿ). ಘುಮ್ಮೆಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು ; ಭಯಂಕರವಾಗಿ ಧ್ವನಿಮಾಡು : ಹಯತತಿ ಕೂಡೆ ಹಲ್ಲಣಿಸಿದವು ಗುಳದಲಿ ಜಡಿದವಾನೆಗಳು ಕೂಡೆ ಘುಮ್ಮಿಡೆ ದೆಸೆದೆಸೆಗಳಲ್ಲಾಡಿದವು ಗಿರಿನಿಕರ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೨-೧೪).

[ಘುಂ + ಇಡು₁]

ಘುರುಕು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ : ಸೂಕರನಂತೆ ಘುರುಕೆಂದು ಕಾಟ್ಮೋಣನಂತೆ ಬೇಸರದೆ ದೊಂಕಿಟ್ಟು (ನಂದಿಮಾ. ೧೩-೩೬).

ಘುರುಘುರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಘುರುಘುರು ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು : ಪಿರಿದೆನಿಪ ಭರದೆ ನಡೆಯಲ್ ಘುರುಘುರಿಸಲ್ ಘೋರ ಘೋಣ ವಿವರಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೫೩); ಘುರುಘುರಿಸಿ ಪೀರ್ದು ಚುಂಬಿಸಿ ಮುಱಿದುಗುರಿಂ ಸೀಳ್ದು ಸೆಳೆದು ಕೈವಿಟ್ಟಂ ಸುಂದರಿಯುರದ ಕರಿಯ ಕಲೆವಡೆದರನೇಱಲ ಪಣ್ಣನೊಡೆದವೋಲ್ ತೋಱುವಿನಂ (ಲೀಲಾವ. ೨-೧೩೦) ; ಘುರುಘುರಿಸುವ ಘನಹೇಷಾವಿರುತಿ ಪೊದಟ್ದುಣ್ಮಿ ಪೊಣ್ಮುತಿರೆ ತಾಂ ಬಿಡದುರ್ವರೆಯಂ ದಕ್ಷಿಣ ಖುರದಿಂ ಬೆರಂಟುತಿರ್ದುದು ತುರಂಗಮಾಗ್ರಣಿಯಾಗಳ್ (ಕುಸುಮಾ. ೮-೬೯). [ಘುರುಘುರು + – ಇಸು₁]

ಘುರುಘುರು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಘುರುಘುರಿಸು' 'ಘುರುಘುರಂಧ್ವನಿ' ಪರಾ.

ಘುರುಘುರುಧ್ವನಿ (ನಾ). ಘುರುಘುರು ಎಂಬ ಶಬ್ದ : ಘುರುಘುರುಧ್ವನಿ ಹೇಷಿತಸ್ವನಂ . . . ಮೆಱೆಯೆ ಬಂದತ್ತು ತುರಗಬಲಂ (ಜೆಬಪು. ೪೭-೩೫). [ಘುರುಘುರು + ಧ್ವನಿ]

ಘುರ್ಜರ (ನಾ). ೧. ಗುರ್ಜರದೇಶ : ವಿನುತ ಘುರ್ಜರ [ಪಾಠಾಂ. ಗುಜ್ಜರ, ಘೂರ್ಜರ] ಗೌಳ ಕೇರಳ ಜನಪದಾದಿ ಸಮಸ್ತನೃಪರೊಗ್ಗಿನಲಿ ಬಂದುದು (ತೊರರಾ. ೧-೭-೧೭). ೨. ಗುರ್ಜರ ದೇಶದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವನು. 'ಗುರ್ಜರ', 'ಘೂರ್ಜರ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಘುಲ್ಲವಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬೀಗು ; ಉಬ್ಬು ; ಉಕ್ಕೇರು ; ಹೊಮ್ಮು : ಇಲ್ಲಿ ಹಕ್ಕಿಗಳ ಸುಮಧುರ ಜೀವನದ ಕಡಲಿನಲ್ಲಿ ಸುಳಿವಾಮೋದ ಮಾರುತನ ತೀಟದಿಂ ಘುಲ್ಲವಿಸಿ ಘೂರ್ಣಿಪೀ ಸಂತೋಷಶೀತಲಚಲತ್ತರಂಗಾವಳಿಯೊಳು (ಭಾರಂಗ. ೩-೯).

[P ಇದು 'ಭುಲ್ಲವಿಸು' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು.]

ಘುಸೃಣ (ನಾ). ಕುಂಕುಮ ; ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ : "ಕುಂಕುಮಂ. ಘುಸೃಣಂ, ವರ್ಣಂ, ಲೋಹಿತಚಂದನಂ, ಕಾಶ್ಮೀರಜಂ, ಕಾಳೇಯಂ, ಜಾಪಕಂ—ಈ ೭ ಕುಂಕುಮಂ" (ಹಲಾಯು. ೬೯-೩೬೯) ; ಮೃಗಮದ ಘುಸೃಣಚಂದನಚರ್ಚೆಯೊಳಂ . . . ಪಸದನಂಗೆಯ್ದು (ಜಗವಿ. ೪-೮೦); ಘನಸಾರಘುಸೃಣಚಂದನಘನಸಾರದ್ರವದಿಂ . . . ಅನಘನಂಘ್ರಿಗಳ ನರ್ಚಿಸಿದಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೪-೭). [ಸಂ.]

ಘುಳು 'ಘುಟು' ನೋ.

ಘುಳುಘುಳಿಸು 'ಘುಟುಘುಟಿಸು' ನೋ.

ಘುಳುಮ್ಮನೆ 'ಘುಟುಮ್ಮನೆ' ನೋ.

ಘುಳ್ಕು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಛಿಳಿ ಛಿಮಿದ್ದಿಮಿ ಘುಳ್ಕು ನೆಳ್ಕುಂ ಘಣಿಲು ಘಣ್‌ಘಣ್ ಧಂ ಧಗಂ ಘುಳುಘುಳು ಛಟಿಲ್‌ಛಟಿಲೆಂಬ . . . ಧ್ವನಿಗಳವನಿಗೆ ಭಯವನೀವುತಿರೆ (ಸಾನಂಜ. ೮-೧೩).

ಘುಟು, ಘುಳು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಖಟಿಲೆಂಬ ಘಟಿಲೆಂಬ ಘುಟುವೆಂಬ ಘಟಿಲೆಂಬ ಧಟಿಲೆಂಬ ವೋಲ್ ಮಹಾಪ್ರಾಣಾಕ್ಷರಂಗಳೊಳ್ ಸುಟಿವೃತ್ತಿರ್ಪನುಕರಣೆಯಲ್ಲವುಂ ನಿತ್ಯಱಟಿನೆಂಬರಾದಿಯ ಕವೀಂದ್ರರ್ (ಸಂಜೀವ. ೯). **ಘುಳಂ** : ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿದಾಗ ಘುಳುವೆಂಬ ಶಬ್ದ ಕೇಳಬರುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ).

ಘುಟುಘುಟು, ಘುಳುಘುಳು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): 'ಘುಟುಘುಟಿಸು' ಪರಾ. ಘುಳುಘುಳು ಘುಳಘುಳ . . . ಘುಡಘುಡಿಲೆಂದು ಮೊಳಗು ಮೊಳಗಿತು ನಭದೊಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೯-೪೧) ; ಛಿಳಿ ಛಿಮಿದ್ದಿಮಿ ಘುಳ್ಕು ನೆಳ್ಕುಂ ಘಣಿಲು ಘಣ್‌ಘಣ್ ಧಂ ಧಗಂ ಘುಳುಘುಳು ಛಟಿಲ್ ಛಟಿಲೆಂಬ . . . ಧ್ವನಿಗಳವನಿಗೆ ಭಯವನೀವುತಿರೆ (ಸಾನಂಜ. ೮-೧೩) ; ಹದಿನಾಱು ಬಣ್ಣದ ಸೊನ್ನೆಯ ಸರಳ್ಗಳ ಕುದಿಗಾಸಿ ನೀರೊಳಿಟ್ಟಂತೆ ಉದಿಸಿತು ಘುಳುಘುಳು ಧ್ವನಿ ತಂಗೊಳದೊಳು ತನು ತಾಪದಿಂದೆ (ಮೋಹತ. ೯-೪೨).

ಘುಟುಂ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಘುಟುಮ್ಮನೆ' ಪರಾ.

ಘುಟುಘುಟಿಸು, ಘುಳುಘುಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಘುಳುಘುಳು ಎಂದು ಶಬ್ದ ಮಾಡು. ೨. (ಆಲಂ) ವಿಜೃಂಭಿಸು; (ಕೋಪದಿಂದ) ಆರ್ಭಟಿಸು; ಆವೇಶಗೊಳ್ಳು; ಆಡಂಬರಮಾಡು: ಅಂತು ನಿರ್ಭರ ಕ್ಷುಭಿತ ಸಾಗರ ತರಂಗ ಪಟಳಮೆನೆ ಕೆಳರ್ದು ಘುಟುಘುಟಿಸಿ [ಪಾಠಾಂ. ಘುಟುಘುಟಿಸಿ] ಘೂರ್ಣಿಪ ನೃಪಾಳ ಸಂಕುಳದೊಳ್ (ವರ್ಧಪು. ೭-೬೨ ವ). **ಘುಳುಘುಳಿಸು:** ೧. ನೆರೆದು ಘುಳುಘುಳಿಸುತಂ ಮುಂದೆ ಪೆರ್ಬಲವಿರಲು (ಇಹರ. ದೇ. ೪೦-೨೪); ಘುಳುಘುಳಿಪ ಬೊಗ್ಗುಗಳ ರಿಪುಗಳ ಮುಳಿಯಿಸುವ ಕಹಳೆಗಳ ತುರಗಾವಳಿಯ ಗಜಬಬ್ಬರಣೆ ಮಿಗೆ ಕೈಕೊಂಡರತಿಬಳರು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೪-೫೮). ೨. ಸಿಕ್ಕಿದರಂ ಸೀಳ್ದು ಬಿಸುಡುತುಂ ಘುಳುಘುಳಿಸಿ ಬರ್ಪ ಮತ್ತಗಜಮಂ ಭೋಂಕನೆ ಕಂಡು (ನಂಬಿರ. ೨-೨೫); ಘುಳುಘುಳಿಸಿ ದನು ಬಲಭದ್ರನಧಿಕೋಜ್ವಲ ಮಹಾಕ್ರೋಧದಲಿ ಕೊಂಡನು ದಂಡವನು ಜಡಿದು (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೯೮-೧೭). ೩. (ಆಲಂ) ಸಡಗರಿಸು; ಸಂಭ್ರಮ ಗೊಳ್ಳು; ಉತ್ಸಾಹಗೊಳ್ಳು: ಗಣಪನುಂ ಸ್ವಾಮಿಯುಂ ಕೆಲಬಲ ದೊಳೊಪ್ಪಿರಲು ಗಣನಿಕರ ಘುಳುಘುಳಿಸುತುರವಣಿಸಿ ಕುಳ್ಳಿರಲು (ಬಸರ. ೧-೧೭); ಘುಳುಘುಳಿಸುತ ನಡೆದುದಾ ಸೇನೆ (ಭರಜ. ೫೦-೮೪). ೪. (ಆಲಂ) ಹೊಳೆ; ಪ್ರಕಾಶಿಸು; ಶೋಭಿಸು: ಸವೆದು ಘುಳುಘುಳಿಪು ದೊಂದಲಗನಿರಿಸಿದನುರದೆ (ಸೀದಿರ. ದೇ. ೬೦-೧೯); ತೊಳಗುವೆರ್ದೆ ದಾವರೆಯ ನಡುವೆ ಥಳಥಳಿಸಿ ಘುಳುಘುಳಿಸುವ ಪರಂಜ್ಯೋತಿರಾಕಾರ ಲಿಂಗವಂ ಬಳಸಿ ಬಿಗಿದೊಳಪೊಕ್ಕು (ಪದ್ಮರಾ. ೫-೩೦).

[<ಘುಟು + – ಇಸು$_3$]

ಘುಟುಮ್ಮನೆ, ಘುಳುಮ್ಮನೆ (ಅ). ಘುಳುಂ ಎಂದು ಶಬ್ದವಾಗುವಂತೆ: ಘಟಿಲನೆ. ಘಟಿಲನೆ, ಘುಟುಮ್ಮನೆ, ಧಟಮ್ಮನೆ (ಶಬ್ದಾನು.೧೪೦ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). **ಘುಳುಮ್ಮನೆ:** ಧರ್ಮಕ್ಕತಿದ್ರೋಹನುಂ ಖಳನುಂ ಕಳ್ಳುಣಿಯುಂ ಘುಳುಮ್ಮನಿಟಿಗುಂ ಶ್ವಭ್ರಾಂತಮಂ ತಾಪಿನಂ (ಆದಿಪು. ೫-೮೧).

[ಘುಟುಂ + – ಅನೆ$_1$]

ಘೂಂಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಘೂಂ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು; ಹೇಕರಿಸು; ಕೆನೆ: ಕ್ರಮವಾಗಿ ಹಲ್ಲಣಿಸಿ ಸಜ್ಜಾದ ಐದು ಕುದುರೆಗಳು ಘೂಂಕರಿಸು ತ್ತಿದ್ದುವು (ವೀರಬಂ. ೨೦); ಜಾತಿ ಕುದುರೆಗಳು ಮೆಲ್ಲನೆ ಘೂಂಕರಿಸುತ್ತ ಓಟ ಕಿತ್ತುವು (ಪುನರು. ೩೩೪). [ಘೂಂಕರಣ$_0$ + – ಇಸು$_3$]

ಘೂಕ (ನಾ). ಗೂಗೆ; ಗೂಬೆ: ಬೇಕಾದಡೀಗ ಹೋಗಲ್ಲದಿರ್ದಡೆ ಬಳಿಕನೇಕ ಭಲ್ಲುಕ ಜಂಬುಕಂ ಘೂಕ ವೃಕಗ[ಪಾಠಾಂ. ಬಕವೃಕಂಗ]ಳೆಳಿಯದೆ ಬಿಡವು (ಹಜಕಾ. ೧೨-೧೮); ಘೂಕ–ಗೂಗೆ (ಶಮದ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ); ಮುಜಿದಟ್ಟೆಯ ಸುರಿದ ಕರುಳ ನೆರೆದ ಕೆನ್ನೀರೆಳೆಯೊಳಿತ್ತಂ ಕಾಕಂ ಘೂಕಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೩೨-೨೫). [ಸಂ.]

ಘೂಟ 'ಗೂಂಟ' ನೋ.

ಘೂಡು (ನಾ). ದಡವನ್ನು ಕೊಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವ ನದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವಾಹವನ್ನು ಬೇರೆ ಕಡೆ ತಿರುಗಿಸಲಿಕ್ಕಾಗಿ ವೃತ್ತಾಕಾರವಾಗಿ ಮರ ದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಸಾಧನ: (ಕಿಸಂಗ್ಲಾ. ೨೮). [←ಇಂ. Goad]

ಘೂತ್ಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಘೂ ಎಂದು ಧ್ವನಿಮಾಡು: ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ತಲೆವಱಿದ ಪಟಯಿಗೆಗಳ ದಂಡದೊಳೆಟಗಿ ತಂಡದಿಂ ಘೂತ್ಕರಿಪ ನಿರ್ಭೀಕ ಘೂಕಾನೀಕಂಗಳ ಘೋಷಂಗಳುಂ (ವರ್ಧಪು. ೮-೪೦ ವ).

[ಘೂತ್ಕರಣ$_0$ + – ಇಸು$_3$]

ಘೂತ್ಕಾರ (ನಾ). ಘೂ ಎಂಬ ಧ್ವನಿ; ಗೂಗೆಯ ಕೂಗು: ದೂರ ದಿಂದ ಗೂಬೆಯ ಘೂತ್ಕಾರವೊಂದು ಕೇಳಬರುವದು (ನಡದಾ. I, ೩೦೩).

[ಸಂ.]

ಘೂರ್ಜರ (ನಾ). ೧. ಗುರ್ಜರ ದೇಶ: ಘೂರ್ಜರ ರಾಜಧ್ವಜಿನಿ ಯನಿಱಿದೋಡಿಸಿ ಭುಜವಿಜಯದೆ ವಿಜಯನನುಳಿಸಿದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೩೭); ಘೂರ್ಜರ ಬರ್ಬರ ಪಾರಸೀಕ . . . ತುರುಷ್ಕ ಮರು ಪ್ರಭೃತಿ ಭೂ ಪಾಲಕರಿಂ ಭಯಾನಕರಸಮುಂ (ಜಗವಿ. ೩-೩೯ ವ). ೨. ಗುರ್ಜರ ನಿವಾಸಿ; ಗುರ್ಜರದೇಶದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವನು. 'ಗುರ್ಜರ', 'ಘುರ್ಜರ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಘೂರ್ಜರನಾಟಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಐದು ವಿಧವಾದ ನಾಟಿರಾಗಗಳ ಲ್ಲೊಂದು: ನಾಟ, ಆಹರಿ, ಸಾಳಗನಾಟಿ, ಹಮಿರಾರನಾಟಿ, ಘೂರ್ಜರ ನಾಟಿಯೆಂಬವೇ ಪಂಚವಿಧನಾಟಿಗಳು (ವಿವೇಕ. ೨೩೫).

[ಘೂರ್ಜರ + ನಾಟ$_3$]

ಘೂರ್ಜರಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು: ಆ ಸಮಯದಿ ತಾಳದಂಡಿಗೆವಿಡಿದು ಸುವಾಸಿನಿಯರು ಬಂದು ನಿಂದು ದೇಶಾಕ್ಷಿ ನಾರಾಯಣಿ ಘೂರ್ಜರಿಯಿಂ ರತೀಶನ ಪಿತನ ಪಾಡಿದರು (ಮೋಹತ. ೧೭-೬೩).

[ಸಂ. ಘೂರ್ಜರೀ]

ಘೂರ್ಝರಿ (ನಾ).=ಘೂರ್ಜರಿ: ಮಧು, ಮಾಧವಿ . . . ಘೂರ್ಝರಿ . . . ಕರ್ಣಾಟ ಬಂಗಾಳವೆಂಬಿಪ್ಪತ್ತು ರಾಗಂಗಳೇ ರಾಗಾಂಗದಿಂದುದಿ ಸಿದವು (ವಿವೇಕ. ೨೩೩). [<ಸಂ. ಘೂರ್ಜರೀ]

ಘೂರ್ಣ (ಗು). ೧. ಅಲುಗಾಡುವ; ಚಲಿಸುವ; ಕಂಪಿಸುವ: ಘೂರ್ಣಾರ್ಣವ [ಪಾಠಾಂ. ಘೂರ್ಣಮಾನಾರ್ಣವ, ಘೂರ್ಣಿತಾರ್ಣವ] ಘೋಷಮುಂ ಗೆಲ್ದ ಹರ್ಷದಿಂ ಪೆರ್ಚುವಂತೆ ಪೆರ್ಚೆ (ಆದಿಪು. ೧೩-೬೨ ವ). (ನಾ). ೨.=ಘೂರ್ಣನ. [ಸಂ.]

ಘೂರ್ಣಕ (ಗು). ೧. ಸುತ್ತಲೂ ತಿರುಗುವ; ತೊಳಲುವ; ಅತ್ತಿತ್ತ ಚಲಿಸುವ. (ನಾ). ೨. ತಿರುಗಾಡುವವನು; ತೊಳಲುವವನು; ಅಲೆಮಾರಿ. [ಸಂ.]

ಘೂರ್ಣನ (ನಾ). ಅಲುಗಾಡುವಿಕೆ; ಅತ್ತಿತ್ತ ಚಲಿಸುವಿಕೆ; ಸುತ್ತ ತಿರುಗುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ಘೂರ್ಣನೀಯ (ಗು). ೧. ತಿರುಗಿಸತಕ್ಕ; ಸುತ್ತಾಡಿಸತಕ್ಕ. (ನಾ). ೨.= ಘೂರ್ಣನ. [ಸಂ.]

ಘೂರ್ಣಿತ (ಗು). ೧. ಅತ್ತಿತ್ತ ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ; ಅಲ್ಲೋಲಕಲ್ಲೋಲ ವಾದ: ಸಮುದೀರ್ಣ ಘೂರ್ಣಿತಾರ್ಣವಸಮಮಾದುದನೂನಯಾನ ಸರಭಸಜನಸಂಭ್ರಮ ಕಳಕಳದಿಂ . . . ಕಟಕಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೮-೩೦). (ನಾ). ೨.=ಘೂರ್ಣನ. ೩. ದೊಡ್ಡ ಶಬ್ದ; ಅಟ್ಟಹಾಸ; ಗರ್ಜನೆ. ೪. [ನಾಟ್ಯ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಭಿನಯ; ನೂರೆಂಟು ಕರಣ ಗಳಲ್ಲೊಂದು: ಪಡೆದಪಕ್ರಾಂತಂ ಚಾರಿಯನೊಡರ್ಚಿ ದೆಸೆಯಲ್ಲಿ ನೀಡುತೆಡಗ್ಗೆ ಡೋಲದಿ ಕಡು ಸೊಗಸೆ ಘೂರ್ಣಿತಾಖ್ಯಮನೊಡವೆರ್ಚಿಪ ಕರಣಮಕ್ಕುಮಂಬುಜವದನೆ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೪-೭೩). [ಸಂ.]

ಘೂರ್ಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಲ್ಲೋಲಕಲ್ಲೋಲವಾಗು; ಪ್ರಕ್ಷುಬ್ಧವಾಗು; ಚಲಿಸು; ಕ್ಷೋಭೆಗೊಳ್ಳು: ದೇವಕೋಟಿಯ ನಿನದಂ ಪಳಂಚಲೆಯೆ ಘೂರ್ಣಿಸಿದತ್ತು ಸಮಸ್ತದಿಕ್ತಟಂ (ಆದಿಪು. ೧೦-೨೨); ಉದಯಿಸೆ ಚಂದ್ರಂ ನೆಲೆವೆರ್ಚಿದರ್ಣವಂ ಘೂರ್ಣಿಪಂತೆ ಭೋರೆಂದೋರಂದದೆ ಭುವನಮ್ಮಿದೆ ಘೂರ್ಣಿಸಿದುದದೆತ್ತಂ ರಾಜಪುತ್ರ ಜನನೋತ್ಸವದೊಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೦೧); ಛತ್ರರಾಜಿ ತಳ್ತಿರೆ ಲವಣಾಬ್ಧಿಯಂತೆ ಪಡೆ ಘೂರ್ಣಿಸೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೧೬೦); ಕದಡಿದೋಲಂತೆ ಘೂರ್ಣಿಸಿದೆ ಬುದ್ಧಿ ಕಳವಳಕಾತ್ಮ ಕುದಿಯುತಿದೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೦೩-೯೪). ೨. ತಿರುಗು; ಸುತ್ತು: ಕಣ್ಣುಗಳು ಕೆಂಪಡರಿ ಘೂರ್ಣಿಸುತ್ತಿದ್ದುವು (ಧೂಮಮು. ೬೧). ೩. ಘೋಷಿಸು; ಶಬ್ದಮಾಡು: ಘಳಿಯಾರದೊಳು ಶಂಖಧ್ವಾನ

ಘೂರ್ಣಿಸಿತು ಹೊತ್ತುಜಿದು (ಭರಜ. ೯-೧೦) ; ಕತ್ತಲೆಯೆಂಬೀ ಮದಿರೆಯ ಕುಡಿದು ಎತ್ತೆತ್ತಲು ಘೂರ್ಣಿಸುತಿದೆ ಕಾಡು(ನಲ್ಕ. ೭೭-೧೦). ೩. ವಿಸ್ತರಿಸು; ಹಿಗ್ಗು ; ಉಕ್ಕೇರು: "ಘೂರ್ಣಿಸು-ವಿಜೃಂಭಣೇ, (ಆಕಳಿಸು, ಹೆಚ್ಚು)" (ಶಮಧಾ). [ಘೂರ್ಣನ + – ಇಸು₃]

ಘೂರ್ಮಿತ (ನಾ). ಮೊರೆತ; ಅಬ್ಬರ; ಗರ್ಜನೆ; ಆರ್ಭಟ : ನಭದಿ ನೋಡುವರಖಿಳ ಪಿತೃಸನ್ನಿಭರ ಘೂರ್ಮಿತ ಘೋಷ ಶೂಲಿಯ ಸಭೆಗೆ ಕೇಳಲು ಬಂದುದಯ್ಯಯ್ಯಮಮ ಸಂಭ್ರಮವೆ (ಕೌಶಿರಾ. ೩೩-೨೪).

[< ಸಂ. ಘೂರ್ಣಿತ]

ಘೂರ್ಮಿಸು (ಕ್ರಿ).=ಘೂರ್ಣಿಸು ೨ : ಸಿಕ್ಕಿದನಲಾ ಭೂಪನಿಂದು ನಾನಾಯ್ತು ತಾನಾಯ್ತು ಕೆಡಿಸದೆ ಮಾಣೆನೆಂದು ಘೂರ್ಮಿ [ಪಾಠಾಂ. ಗರ್ಜಿ]ಸುವ ಕೌಶಿಕನ ಹೂಂಕಾರದಿಂದೊಗೆದರಿಬ್ಬರು ಸತಿಯರು (ಹಡಕಾ. ೭-೧) ; ಮಾರಿ ಮಸಗಿತ್ತೆನಲ್ ಸಂಹಾರಂ ಮಾಡುವೆನರಾತಿ ಬಲಮಂ ಪಿಡಿದಾಂ ಕೂರಸಿಯನೆಂದು ಭಾಷೆಯನೋರಂತಿರಲಿತ್ತು ಘೂರ್ಮಿಸಿತ್ತಾಸ್ಥಾನಂ (ದಶಕು. ೭-೫೦); ಅಳಲ್ದೊಡಿಯೊಳಾಳ್ದನುಜನಂ ಘೂರ್ಮಿಸುತೆ ನಿನಗೆ ದೋಷಮೆ ತಾನಿರಲ್ಕೆ ನಡೆ ಕಳುಹೆಂದನರಸನೇಂ ದಯೆದೋಜಿದನೊ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೮-೫೯). [<ಘೂರ್ಣಿಸು]

ಘೂಳಿ 'ಗೂಳಿ₁' ನೋ.

ಘೂಳಿದೇವ (ನಾ). ಶಿವನ ವಾಹನವಾದ ನಂದಿಕೇಶ್ವರ; ಬಸವ (?): ಗಾಳಿದೇವರ ಕೂಡ ಘೂಳಿದೇವರು ಬಂದ . . . ಮಾರಾಯರ ಹಿಂದೆ ಮಗ ಬಂದ (ಹಳ್ಳಿಯ. ೭೩). [ಘೂಳಿ (<ಗೂಳಿ₁) + ದೇವ]

ಘೃಣ (ನಾ). ಕೃಪೆ; ಕರುಣೆ : "ಕರುಣಂ ಘೃಣಂ ಕೃಪೆಯನುಕ್ರೋಶಮಾ ಶೂಕಮೆನಲು ದಯೆಗಕ್ಕು ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೯-೧೨). [ಸಂ.ಘೃಣಾ]

ಘೃಣಾನಿಧಿ (ನಾ). ಕರುಣೆಗೆ ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನನಾದವನು; ಕರುಣಾಕರ; ದಯಾನಿಧಿ : ಅತಿಶಯದೆ ಚಂದ್ರಮೌಲಿ ಘೃಣಾನಿಧಿಯೆನುತ್ತೆ ಹಿರಣ್ಯಬಾಹುಮೆನುತೆ . . . ಪರತತ್ವಯೆಂದೆನುತ್ತುಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೧೧-೩೪).

[ಸಂ. (ಘೃಣಾ + ನಿಧಿ)]

ಘೃಣಿ₁ (ಗು). ಕರುಣೆಯುಳ್ಳ; ದಯಾಶಾಲಿಯಾದ; ಕರುಣಾಳುವಾದ: ಘೃಣಿವಿನಾಯಕನನುಶಾಸನದಿಂ ನಾನು ತಣಿವಾಂತೆನತಿಶಯವಾಗಿ (ಸೌನಂದ. ೧೫-೪೨). [ಸಂ. ಘೃಣಿನ್]

ಘೃಣಿ₂ (ನಾ). ೧. ಹೇಸಿಕೆ; ಜುಗುಪ್ಸೆ. ೨. ಕಿರಣ; ಕಾಂತಿ; ತೇಜಸ್ಸು : "ಕರಮುಸ್ರಮಂಶು . . . ಶೋಚಿ ಘೃಣಿಯೆ ಪ್ರದ್ಯೋತಮಾರಶ್ಮಿ" (ಮಂಗರಾ. ೧೧-೩ ; ಹೇಮದಾಮ ಘೃಣಿಮೌಕ್ತಿಕ ಮಂಡಪ ಕಾಂತಿಯೆತ್ತಲುಂ ಪರಿಕಲಿಪನ್ನೆಗಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೧-೭೪); ಲಸದ್ಘೃಣಿಯುತಾಖಿಲ ದಿವ್ಯಮಣಿಖಚಿತ ಹೇಮಭೂಷಣವನು (ಪದ್ಮರಾ. ೭-೨೦) ; "ಕಿರಣ ಜುಗುಪ್ಸೆಯುಂ ಕರುಣೆಯುಂ ಘೃಣಿಯಕ್ಕು" (ನಾನಾರ. ೧೦೫). ೩. ಜ್ವಾಲೆ; ಉರಿ: ಅನಲನೊಳ್ ಘೃಣಿಯುಂ ಮತ್ತಾ ಶಶಿಯೊಳ್ ಕೌಮುದಿ ಬಿತ್ತರಮಿರ್ಪಂತೆ (ವಿಷ್ಣುಪು.೨-೨೦೯). ೪. ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣ; ಬಿಸಿಲು. ೫. ನೇಸರು; ಸೂರ್ಯ . ೬. (ನೀರಿನ) ಅಲೆ; ತೆರೆ.

[ಸಂ.]

ಘೃಣಿಪಟಲ (ನಾ). ಕಿರಣಗಳ ಗುಂಪು,–ಸಮೂಹ : ಪಸರಿಸಿದುದು ತತ್ಕಿರೀಟಮಣಿಘೃಣಿಪಟಲಂ (ಜಗವಿ. ೧೧-೮೦). [ಘೃಣಿ + ಪಟಲ₂]

ಘೃಣೆ (ನಾ). ೧. ದಯೆ; ಕರುಣೆ : "ಅನುಕ್ರೋಶಃ, ಕೃಪಾ, ಶೂಕಂ, ದಯಾ, ಕರುಣಾ, ಘೃಣಾ–ಈ ೬ ಕರುಣಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೨೦-೩೯). ೨. ಜುಗುಪ್ಸೆ; ಬೇಸರ; ತಿರಸ್ಕಾರ : "ಜುಗುಪ್ಸೆಯೊಂದನುವಂ ಘೃಣಾಯೆನಿಪ್ಪುದು" (ಮಂಗರಾ. ೦೩೯-೭). ೩. ನಿಂದೆ; ಬೈಗುಳು.

[ಸಂ. ಘೃಣಾ]

ಘೃತ (ಗು). ೧. ಚಿಮುಕಿಸಲ್ಪಟ್ಟ; ಸಿಂಪಡಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ತುಪ್ಪ; ನೆಯ್ : "ಆ ತುಪ್ಪಮಾಜ್ಯಂ ಘೃತ ಸರ್ಪಿಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೫೮-೬); ಸುದ್ದಗನ್ನಡದೊಳ್ ತಂದಿಕ್ಕುವುದೇ ಸಕ್ಕದಮಂ ತಕ್ಕುದೆ ಬೆರಸಲ್ಕೆ ಘೃತಮುಮಂ ತೈಲಮುಮಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೪೨) ; ಕಲ್ಲೊಳ್ ಪೊನ್ ಪಾಲೊಳ್ ಘೃತಮಿಲ್ಲೆನಲೆರಡುಂಟು ದೇಹದೊಳಗಾತ್ಮನದೇಕಿಲ್ಲ (ಯಶಕೀಚ. ೪-೨೪) ; ಸೇದುವ ರಾಟಳಂಗಳೊಳಿಜಿವ ಘೃತ ಮಧು ತೈಲ ಧಾರಾ ರಚನೆ ಚೆಲುವಾಯ್ತು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೭-೧೪); ಮಥಿಸಿ ಮಥಿಸಿದಡುದಯಿಪುದು ಗಡ ದಧಿಯಲಿ ಘೃತವು (ಗಗಹಾ. ೧೭-೫೪). ೩. ನೀರು; ಜಲ. ೪. ಕ್ಷೀರ; ಹಾಲು. ೫. ಅಮೃತ: "ಅಂಭಸ ತುಪ್ಪವಮೃತ ಮೂಱುಂ ಸುಸರದಿ ಘೃತಶಬ್ದವಕ್ಕು" (ನಾನಾರ. ೬೦); "ಜಲಾಜ್ಯಪಯಂ ಘೃತಾಹ್ವಯಂ" (ನಾನಾರ. ೨೫). ೬. ಹುರುಪು; ಕೆಚ್ಚು. ೭. [ವೈದ್ಯಶಾ] ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಔಷಧಿ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಪಾಕಮಾಡಿ ತಯಾರಿಸಿದ ಬಲವರ್ಧಕ ಔಷಧ : ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ತೈಲ ಮತ್ತು ಘೃತಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸಲು ಬಾಯಿ ಅಗಲವಾಗಿರುವ ಕಂಚು ಅಥವಾ ಹಿತ್ತಾಳೆ ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು (ಸಕವ್ಯ. XII ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ).

[ಸಂ.]

ಘೃತಕುಂಭ (ನಾ). ತುಪ್ಪದ ಕೊಡ,–ಕುಂಭ : ಗಂಡಸು ಉರಿಯುವ ಕೊಳ್ಳಿಯವೋಲಂತೆ ಹೆಂಗಸು ಘೃತಕುಂಭದಂತೆ (ಇಂಜಾಪ. ೦೦೨-೪೯).

[ಘೃತ + ಕುಂಭ]

ಘೃತಯೋನಿ (ನಾ). ತುಪ್ಪವು ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನವಾಗಿರುವವನು; ಬೆಂಕಿ; ಅಗ್ನಿ: ಮೆಚ್ಚಿದನು ಘೃತಯೋನಿ ಪೂತುರೆ ನಿಚ್ಚಟನು ನೀನೆನುತ ಕಿಡಿಗಳ ಬಿಚ್ಚಲುದುರಿತು ಚಾಪಮಾರ್ಗಣ ರಥ ತುರಂಗಚಯ (ಕುವ್ಯಾಆ.೨೦-೦೯).

[ಘೃತ + ಯೋನಿ]

ಘೃತವರ್ತಿ (ನಾ). ೧. ತುಪ್ಪದ ಬತ್ತಿ; ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ನೆನೆಸಿದ ಬತ್ತಿ. ೨. ತುಪ್ಪದ ಬತ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೀಪ: ತೈಲವರ್ತಿ ಘೃತವರ್ತಿ ಕರ್ಪೂರವೆಂಬ ತ್ರಿವಿಧದೀಪಂಗಳಂ (ವಿವೇಕ. ೦೦೫). 'ತೈಲವರ್ತಿ' ಪರಾ.

[ಘೃತ + ವರ್ತಿ]

ಘೃತಸಮುದ್ರ(ನಾ).ತುಪ್ಪದ ಸಮುದ್ರ; ಸಪ್ತಸಮುದ್ರಗಳಲ್ಲೊಂದು: ಘೃತಸಮುದ್ರದ ಸೆಜಿಗ ಸೋಂಕಿದ ಹುತವಹನ ಸೊಂಪಿನಲಿ ವೈರಿಪ್ರತತಿಯನು ತಱುಬಿದರು ತಱಿದರು ಸರಳ ಸಾರದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಶ. ೩-೩). 'ಸಪ್ತಸಮುದ್ರ' ಪರಾ. [ಘೃತ + ಸಮುದ್ರ]

ಘೃತಾಪೋಶಣ (ನಾ). (ನೀರಾದ) ತುಪ್ಪವನ್ನು ಅಂಗೈಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಹೀರುವುದು : ಭೋಜನ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಘೃತಾಪೋಶಣಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅಗ್ನಿಪಟು ಉಂಟಾಗಿ ಎಲ್ಲಾಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಆರೋಗ್ಯಕರವಾಗಿರುವುದು (ಸಕವ್ಯ. ೫೦). [ಘೃತ + ಆಪೋಶಣ]

ಘೃತಾಹುತಿ (ನಾ). ತುಪ್ಪದ ಆಹುತಿ; ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಮ ಮಾಡುವುದು: ಘೃತಾಹುತಿವಡೆದನಲನಂತೆ ಮಿಗೆ ದಳ್ಳಿಸಿದಂ (ಶಮದ. ೨೩೦ ಪ್ರಯೋ); ಭಟ ಭಡಾಳಿಸಿದನು ಘೃತಾಹುತಿ ಘಟಿಸಿದಗ್ನಿಯವೋಲು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೫-೭೦). [ಘೃತ + ಆಹುತಿ]

ಘೃತೌದನ (ನಾ). ತುಪ್ಪ ಕಲಸಿದ ಅನ್ನ; ತುಪ್ಪದನ್ನ: ವಿವಿಧ ಸತ್ಕಾರದಲಿ ದುರ್ಗಾಸ್ತವವ ಜಪಿಸಿದ ವರ ಘೃತೋ[-ತೌ-]ದನ ನವರುಧಿರ ಮಾಂಸೋಪಹಾರಂಗಳಲಿ ಪೂಜಿಸಿದ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೯-೨).

[ಘೃತ + ಓದನ]

ಘೃಷ್ಟ (ಗು). ತೀಡಿದ; ಉಜ್ಜಿದ; ತೇದ: ನಿರುತಮಾ ಶ್ರೀಪರ್ವತಾಗ್ರದೊಳ್ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ಸುರನಿಕರಮಣಿಮಕುಟಕೋಟಿತಟಘೃಷ್ಟಪದಸರಸೀರುಹಂ (ಅರಾಚ. ೧-೭೭). [ಸಂ.]

ಘೃಷ್ಟಕಾಶ್ಲೇಷ (ನಾ). [ಕಾಮಶಾ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಲಿಂಗನ; ತಿಳಿಯದಂತೆ ಸೋಂಕಿ ಮಾಡುವ ಆಲಿಂಗನ : ಪೋಗಿ ಸತಿ ಕಳ್ಳಲೆಯೊಳನುರಾಗದೆ ತೂರ್ಯತ್ರಯಾದಿ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವ ನೋಳ್ಪಾಗಳ್ ಪೆಱರನುಮವ ಸೋಂಕಾಗಿಸಲಂತದುವೆ ಘೃಷ್ಟಕಾಶ್ಲೇಷಾಖ್ಯಂ (ಮನ್ಮವಿ. ೧೧-೬). [ಸಂ.]

ಘೃಷ್ಟಿ (ನಾ). ೧. ಹಂದಿ; ಎಕ್ಕಲ; ಸೂಕರ : "ಸೂಕರಂ ಕಿಟಿ ಘೃಷ್ಟಿ ದಂಷ್ಟ್ರಿ ಪೋತ್ರಿ ಕ್ರೋಡವಮಾ ಕೋಳವಮಾ ವರಾಹಂ ಹಂದಿಯೆಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೮-೯); "ಮಿಗೆಕ್ಕಲ ಕೋಡಗುಟ್ಟಿ ಘೃಷ್ಟಿಯೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೬೦); ತರಕ್ಷುಗಳಿಲ್ಲಿಯೊಗ್ಗಿನಿಂ ಕಾಸರಮಿಲ್ಲಿ ಘೃಷ್ಟಿಚಯಮಿಲ್ಲಿ . . . ತೋರ್ಕುಂ (ವಂಕವು. ೬-೬). ೨. ಕಿರಣ; ಕಾಂತಿ: "ಕರಮುಸ್ರಮಂಶು ವಸುರೋಚಿ ದೀಧಿತಿ . . . ಘೃಷ್ಟಿ . . . ಘೃಣಿಯೆ ಪ್ರದ್ಯೋತಮಾ ರಶ್ಮಿ" (ಮಂಗರಾ. ೧೧-೩). ೩. ಅರೆಯುವಿಕೆ; ಪುಡಿಮಾಡುವಿಕೆ. ೪. ಉಜ್ಜುವಿಕೆ; ಘರ್ಷಣ. ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಗಡ್ಡೆ; ವಾರಾಹಿ : "ವಿಷ್ವಕ್ಸೇನಾ-ವಾರಾಹಿ, ಪ್ರಿಯಂಗು, ಅಕ್ಕಿಹಡೆ, ಘೃಷ್ಟಿ" (ಒಷಧಿ. ೧೫೫). [ಸಂ.]

ಘೇ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ; ಹೊಗಳಿಕೆಯ ನುಡಿ: ಘೇ! ಉಘೇ! ಭಲಾ! ಭಾಪುರೇ! (ಚಂದ್ರಸ. ೪೩).

ಘೇಂಡ 'ಗೇಂಡ' ನೋ.

ಘೇಂಡಾಮೃಗ 'ಗೇಂಡಾಮೃಗ' ನೋ.

ಘೇಣ್ 'ಗೇಣ್' ನೋ.

ಘೇಯೆನ್ (ಕ್ರಿ). ಘೇ ಎಂದು ಧ್ವನಿಮಾಡು; ಘೀಂಕಾರಮಾಡು : ವನಕರಿ ಘೇಯೆನೆಯುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೧೧೨). [ಘೇ + ಎನ್$_1$]

ಘೇರಾಯಿಸು, ಗಿರಾಯಿಸು, ಗೇರಾಯಿಸು, ಘೇರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸುತ್ತುವರಿ; ಬಳಸು; ಮುತ್ತು; ಆಕ್ರಮಿಸು: ಬೊಬ್ಬರಿದಲೆವ ಕಾರ್ಮೋಡ . . . ಚಾಚಿ ತನ್ನ ಕಬಂಧ ಕೈಯ ಘೇರಾಯಿಸಿದೆ (ಚಂಡವು. ೧೭-೪); ದೊರೆಯಾದ ಲಿಂಗಣ್ಣ ಮದಕರಿನಾಯಕನು (ಮುಮ್ಮಡಿ ಮದಕರಿನಾಯಕ) ಕಸ್ತೂರಿರಂಗಪ್ಪನಾಯಕನ ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿ ದೇವರಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಅರಮನೆಯನ್ನು ಘೇರಾಯಿಸಿ ಕೊಂಡರು (ಚಿತ್ರಪಾ. ೩೪); ನಮರಾತ್ರಿ ಸುಮಾರಿಗೆ ಕಳ್ಳರ ಸುತ್ತಲೂ ಘೇರಾಯಿಸಿ ಕೊಂಡು ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಮಾಲು ಸಹಿತ ಹಿಡಿದು . . . ಹಾಜರು ಮಾಡಿದರು (ನಡದಾ. II, ೮೭೨). **ಗಿರಾಯಿಸು:** (ಶ). **ಗೇರಾಯಿಸು:** ಠಾಣ್ಯೆ ಇದ್ದಂಥಾ ಮಂದಿಗೆ ಗೇರಾಯಿಸಿದಲ್ಲಿ . . . ಇಪ್ಪತ್ತಮೂರುಜನಕ್ಕೆ ಅಪಾಯವಾಯಿತು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೯೬); ತನ್ನ ಯಜಮಾನನನ್ನು ಗೇರಾಯಿಸಿಕೊಂಡು ಹೊಡೆಯಲು ನೋಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆಂದು . . . ಹೇಳಿದ (ಕಲನೆ. ೩೬೮). **ಘೇರಿಸು:** ಘೇರಿಸಲ್ ಶೌರ್ಯದಿಂ ಪಟ್ಟಣವನು (ಪರಶು. ೦೦-೫); ಉರೆ ಘೇರಿಸಿ ಪೆರ್ಬಲಂ ಮಾತ್ಸರ್ಯದಿಂದೆ ತತ್ಪುರವರವಂ (ಕಳನ್ನ. ೫-೭೨).
[<ಘೇರಾವ್ + - ಇಸು$_3$]

ಘೇರಾವ್ (ನಾ). ಆಕ್ರಮಣ; ಮುತ್ತಿಗೆ; (ಒತ್ತಾಯದಿಂದ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿಸಲು) ಸುತ್ತುವರಿಯುವುದು : ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳೆಲ್ಲಾ ಮುಖಂಡನನ್ನು ಘೇರಾವ್ ಮಾಡಿದರು (ರೂಢಿ). [←ಹಿಂ. ಘೇರಾವ್, ಘಿರಾವ್]

ಘೇರಿ, ಗೇರಿ (ನಾ). ಸುತ್ತುವಿಕೆ; ಭ್ರಮಣ : ಕಂದಿ ಕುಂದುತ ಸ್ಮರಶರಬೃಂದತತಿಗೆ ನೊಂದು ಮೈಯ್ಯಲ್ಲ ಝುಂಝುಂಯೆಂದು ಘೇರಿ ಬಂದು ನಿಂದಿರಲಾರದಾನಂದ ಮೋಹದಿಂದ ಮರವಟ್ಟು ಮೈಮರತೊಂದು ಘಳಿಗೆ ನಿಂದು (ಸೌಗಂಧಿ. ೬-೪೦); "ಪ್ರಭಾತ ಘೇರಿ"ಯಿಂದ ಅವರಿಗ್ಯಾಕ ಘೇರಿ ಬರಬೇಕು? (ಸಮುಜೀ. ೭೮೩). **ಗೇರಿ:** 'ಗೇರಿಹೊಡೆ' ಪರಾ.
[←ಮರಾ. ಘೇರೀ]

ಘೇರಿಸು 'ಘೇರಾಯಿಸು' ನೋ.

ಘೇರು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಘೇರುಗುಡು' ಪರಾ.

ಘೇರುಗುಡು (ಕ್ರಿ). ಉಸಿರು ಕಟ್ಟಿದಂತಾಗಿ ಘೇರ್ ಘೇರ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾಡು : ಗಂಟಲು ಘೇರುಗುಡುತ್ತಿತ್ತು (ಟಾಕತ. ೧೩). 'ಗೊರಗುಡು' ಪರಾ.
[ಘೇರು + ಕುಡು$_1$ (<ಕೊಡು$_1$)]

ಘೈಶಾಸ 'ಘಳಿಸಾಸ' ನೋ.

ಘೈಶಾಸಗೇರಿ (ನಾ). ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ವಾಸಿಸುವ ಸ್ಥಳ,-ಕೇರಿ; ಘಳಿಸಾಸರ ಬೀದಿ : ಘೈಶಾಸಗೇರಿಗಧಿಪರು ಭಾಸುರ ತೇಜ[ರು] ಮಹಂತರೆನಿಸಿದ ನೂರ್ವ್ವರು ಕೇಶವ ಮಹೇಶ ದೇವರ ಲೇಸೆನಿಸಿದ ಪೂಜೆಗಿತ್ತರೂರ್ಜ್ಜಿತ ಧರೆಯಂ (ಎಇ. XVIII, ೧೮೫-೪೦; 1097).
[ಘೈಶಾಸ (<ಘಳಿಸಾಸ) + ಕೇರಿ]

ಘೈಸಾಸ 'ಘಳಿಸಾಸ' ನೋ.

ಘೈಸ್ಸ 'ಘಳಿಸಾಸ' ನೋ.

ಘೈಸ್ಸಗೆಱೆ (ನಾ). ಒಂದು ಕೆರೆಯ ಹೆಸರು; ಘಳಿಸಾಸರ ಕೆರೆ: ತಂಮೂರ ತೆಂಕಣ ಘೈಸ್ಸಗೆಱೆಯಿಂ ತೆಂಕಲ್ (ಮುಂಬರಾ. ೨೭೦-೮೨; 1229).
[ಘೈಸ್ಸ (<ಘಳಿಸಾಸ) + ಕೆಱೆ]

ಘೊಟಾಳಿ 'ಘೋಟಾಳಿ' ನೋ.

ಘೊಟಾಳು 'ಘೋಟಾಳಿ' ನೋ.

ಘೊತ್ತಲ (ನಾ). (ಉಕ) ಎಮ್ಮೆ, ಹಸು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಹಾಕುವ ಸಗಣಿಯ ಮುದ್ದೆ,-ತೊಪ್ಪೆ. [?]

ಘೊರ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಘೊರಗುಡು' ಪರಾ. **ಘೊರಘೊರ** (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಗಂಟಲಲ್ಲಿ ಘೊರಘೊರ ಶಬ್ದ ಹೊರಡುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ).

ಘೊರಗುಡು (ಕ್ರಿ). ಘೊರ್ ಘೊರ್ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು; ಗೊರಕೆ ಹೊಡೆ : ಕೂಡಲೇ ಗಂಡಹೆಂಡಿರಿಬ್ಬರ ಘೊರಗುಡುವ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಪ್ಪಳದಲ್ಲಿ ಮೆತ್ತಗೆ ಕೇಳಿಬರುವ ಮುದುಕನ ಸಪ್ಪಳವು ಎಲ್ಲಿಯೋ ಅಡಗಿ ಮಾಯವಾಗಿತ್ತು (ಮೊಪಾಸಾ. ೭).
[ಘೊರ + ಕುಡು$_1$ (<ಕೊಡು$_1$)]

ಘೊರಪಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು (?) : ಅನ್ತೆ ಬನ್ದು ಕೊಟ್ಟಲೆ ಪಳ್ಳದ ಆಲಕಿಱುಕೆಯ ಕಗ್ಗಲ್ಲೊಟ್ಟಿಯೆ ಪುಣುಶೆಪಡಿಯೆ ಘೊರಪಡಿಯೆ ಬಳಿ ಪುಣುಶೆಯೆ ಚೆರಪಡಿಯೆ ತುಟ್ಟಿಲೊಟ್ಟಿಯೆ (ಎಕ. XVI, ತಿಪಟೂ. ೧೯೦-೭೨; ಸು. 900). [?]

ಘೊಳ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಎಲ್ಲರೆರ್ದು ಮಲ್ಲಳಿಗೊಂಡು ಘೊಳ್ಳೆಂದು ಬಿಳ್ದ ವೃದ್ಧಮಾಹೇಶ್ವರನಂ ಮುತ್ತಿಕೊಂಡೆತ್ತಲನುವಾಗಿ ಮೆಲ್ಲನೆ ನೆಗಪಿ ನಿಂದಿರಿಸಲ್ (ನಂಬಿರ. ೬-೪೩); ತಾಪಸರು ಘೊಳ್ಳೆಂದು ನಗಲು (ವೀಶ್ಮಪು. ೪-೧೨-೧೯). 'ಗೊಳ್' ಪರಾ.

ಘೊಳ್ಳನೆ (ಅ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯ; ಘೊಳ್ ಎಂದು; ಜೋರಾದ ಶಬ್ದದೊಡನೆ : ಘೊಳ್ಳನೆ ಸತಿಯರೆಲ್ಲರು ನಕ್ಕರದಕೆ ಭೂವಲ್ಲಭ ತಾ ನಸುನಕ್ಕ (ಭರತ. ೮-೩೬). 'ಗೊಳ್ಳನೆ' ಪರಾ.
[ಘೊಳ್ + - ಅನೆ$_1$]

ಘೋಂಟೆ (ನಾ). ೧. ಎಲಚಿಗಿಡ; ಬೋರೇಗಿಡ: "ಕರ್ಕಂಧೂಃ, ಬದರೀ, ಕೋಲೀ, ಘೋಂಟಾ-೪ಎಳಚೀಗಿಡದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೦೫). ೨. ಅಡಕೆಯ ಮರ; ಪೂಗ : "ಘೋಂಟಾ, ಪೂಗಃ, ಕ್ರಮುಕಃ, ಗುವಾಕಃ, ಖಪುರಃ-೫ ಅಡಿಕೆ ಮರದ ಪೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೩).
[ಸಂ. ಘೋಂಟಾ]

ಘೋಕ 'ಘೋಕು' ನೋ.

ಘೋಕಂಪಟ್ಟಿ (ನಾ). (ಉಕ) ಉರುಹೊಡೆಯುವಿಕೆ; ಕಂಠಪಾಠ ಮಾಡುವಿಕೆ: ಬರೀ ಘೋಕಂಪಟ್ಟಿ ಮಾಡಿದರೆ ಏನು ಅಭ್ಯಾಸವಾಯಿತು? (ರೂಢಿ). [←ಮರಾ. ಘೋಕಂಪಟ್ಟೀ]

ಘೋಕಹಾಕು 'ಘೋಕುಹಾಕು' ನೋ.

ಘೋಕು, ಗೋಕು, ಘೋಕ (ನಾ). (ಉಕ) ಪುನರಾವೃತ್ತಿ; ಉರು; ಕಂಠಪಾಠ. 'ಘೋಕುಹಾಕು' ಪರಾ. **ಗೋಕು:** "ಬಾಯಿಂಪಠನ" (ಜಾನಕೋ. ೫೩). **ಘೋಕ:** 'ಘೋಕಹಾಕು' ಪರಾ.

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಘೋಕ್]

ಘೋಕುಹಾಕು, ಘೋಕಹಾಕು (ಕ್ರಿ). (ಉಕ) ಪುನರಾವೃತ್ತಿಮಾಡು; ಉರುಹೊಡೆ; ಕಂಠಪಾಠಮಾಡು: ಸುಬ್ಬನೂ ಮುಜುಮದಾರರ ನಿಬಂಧಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ 'ಘೋಕು' ಹಾಕಿದ್ದ (ಸಾವಿಉ. ೧೧). **ಘೋಕಹಾಕು:** ಘೋಕಹಾಕಾವಾ ಜಯಾ, ಪಾಠಾ ಆಗೋದು ಈಕಿಗೆ (ವೃನಿ. ೪೮). ಘೋಕಹಾಕಿ ಹಾಕಿ ಪಾಠ ಮಾಡಿದ ವೇದವು ಮಾತ್ರ ಅವನಿಗೆ ಗೊತ್ತು (ದೇವಅ. ೨೮). [ಘೋಕು + ಹಾಕು (<ಪಾಯ್ಕು$_1$)]

ಘೋಕುಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ).=ಘೋಕುಹಾಕು: ಅವನು ಘೋಕುಹೊಡೆದೇ ಪರೀಕ್ಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಸಾಗುವುದು (ರೂಢಿ).

[ಘೋಕು + ಹೊಡೆ$_1$ (<ಪೊಡೆ$_1$)]

ಘೋಟ (ನಾ). ಕುದುರೆ; ಅಶ್ವ: ಉಲ್ಲಸಿತ ವಿಮಲ ಘೋಟಗಳಾಗಿ . . . ಪರಿದಾಡುತಿಹವು (ಮಲ್ಲಾರಿ. ೪-೪). 'ಘೋಟಾರೂಢ' ಪರಾ.

[ಸಂ.]

ಘೋಟಕ (ನಾ).=ಘೋಟ: "ಹರಿ ತುರಂಗಂ ಸಪ್ತಿ ವಾಜಿ ಯಯು ಘೋಟಕಂ . . . ಕುದುರೆಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೮೧-೧೩); ಮರಾಟ ದೇಶದ ಘೋಟಕಂಗಳು (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೩೯-೭); ಕಟ್ಟೆಂಬ ನಿನದ ಘೋಟಕದ ಲಾಯದೊಳುಂಟು (ಪೂಜ್ಯಚ. ೪-೩೭). [ಸಂ.]

ಘೋಟಾ (ನಾ). ಕಸಕಸೆಕಾಳುಗಳನ್ನು ಅರೆದು, ಕೆಲವು ಮಾದಕ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಮಿಶ್ರಮಾಡಿ, ತಯಾರಿಸಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಾದಕವಾದ ಪಾನೀಯ: ಇಂದು ಶಿವರಾತ್ರಿ 'ಘೋಟಾ' ಮಾಡುವವನಿರುವೆಯಲ್ಲವೆ? (ಜಂದುಟ. ೯೭). [←ಮರಾ. ಘೋಟಾ]

ಘೋಟಾರೂಢ (ನಾ). ಕುದುರೆ ಏರಿದವನು; ಕುದುರೆ ಸವಾರ: ಘೋಟಾರೂಢಂ=ಗೋಟ್ಟಾಯಿಲಂ (ಶಮದ. ೨೧ ಪ್ರಯೋ).

[ಘೋಟ + ಆರೂಢ]

ಘೋಟಾಳಿ, ಗೊಟಾಳೆ, ಗೋಟಾಳಿ, ಗೋಟಾಳೆ, ಘೊಟಾಳಿ, ಘೊಟಾಳು, ಘೋಟಾಳೆ (ನಾ). (ಉಕ) ೧. ಗೊಂದಲ; ಗಲಾಟೆ; ತೊಡಕು; ಪೇಚು: ತ್ರೈರಾಶಿ ಬಲು ಚೊಕ್ಕವೆಂದು ಹೇಳಿದೆನಲ್ಲವೆ? ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದು "ಘೋಟಾಳಿ" ಯುಂಟು (ಗಾಳಿಪ. ೧೮೫); ಬೆರಳಿಗೆ ಮುದ್ರೆಯುಂಗುರವಿದ್ದುದರಿಂದ ಹಿಂದೂ ಮಹಿಳೆಯೆಂದುಕೊಂಡೆ. ಅಂತೇ ನನಗೆ ಘೋಟಾಳಿಯಾಯಿತು(ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೩೦೦); ಇಷ್ಟುಹೊತ್ತು ಯಾಕಾತಪಾ ಅಂತ ಘೋಟಾಳ್ಯಾಗ ಬದ್ದಿದ್ದೆ (ಮಿಂಚಿಹು. ೫). **ಗೊಟಾಳೆ:** ೧. ನೀನು ಹೀಗೆ ಸಿಟ್ಟುಗೊಂಡರೆ ಅಕ್ಕನಿಗೆ ಈ ಗೊಟಾಳೆಯೇ ಬೇಡ ಅನಿಸಿ, ಜಿಗುಪ್ಸೆ ಬಂದು, ಪ್ರಾಣ ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೆ ಏನು ಮಾಡುತ್ತೀ? (ಸ್ವಪ್ನಹೊ. ೩೩೯). **ಗೋಟಾಳಿ:** ೨. "ಹೊಲಸು; ಗಜಬಿಜಿ" (ಜಾನಕೋ. ೫೩). **ಗೋಟಾಳೆ:** ೧. ಸದಯನ ಸಾಲದ ಗೋಟಾಳೆ ಹೇಳುವುದೇ ನನ್ನ ಸದ್ಯದ ಕೆಲಸ (ಹಸಿವು. ೫೪). **ಘೊಟಾಳಿ:** ೧. "ಮೊದಲ್ನೇ ಚೆಟ್ಟೀ ಅಮ್ಮಾಗೆ ಘೊಟಾಳಿ ಆಗ್ತೀತಿ ಎಲ್ಲ" ಎಂದು ಗಂಗಿ . . . ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊರಡಿಸಿದಳು (ಪುರುಷ. ೧೧೩). **ಘೊಟಾಳು:** ೧. ಬಾಯಿಜೀ, ಈ ಮಾತು ಸತ್ಯವಾದರೆ ನಿಮ್ಮ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಘೊಟಾಳಾಗುತ್ತೆ (ನಟಸಾ. ೨೯೧). **ಘೋಟಾಳೆ:** ೧. ಇವು ಒತ್ತಟ್ಟಿ ಕೂಡಿಸಿ ರಶೀದಿಗಳು ಮಾಡಿದರೆ, ತಿರಿಗಿ ಘೋಟಾಳೆ ಆಗುವುದು (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೮೦); ಈ 'ಆದರೆ' ಯಾವಾಗಲೂ ಘೋಟಾಳೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ (ದೀಪಹ. II, ೨೦೯); ನೀವು ಬಂದು ಎಲ್ಲಾ ಘೋಟಾಳೆ ಮಾಡಿದಿರಿ (ಜೂಜು. ೬೭).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಘೋಟಾಳಾ]

ಘೋಟಾಳೆ 'ಘೋಟಾಳಿ' ನೋ.

ಘೋಟಿ (ನಾ). ಹೆಣ್ಣು ಕುದುರೆ: ಬೇಟೆಗಾರರನೆಲ್ಲ ನೀಟಿನಿಂ ಕರಸಿ ಘೋಟಿಗಳನು ಯೇರಿ ಬೇಟೆಗೆ ಬೇಗ ಪೊರಡುವುದೆನುತ (ಹಮುಚ. ೧೫).

[ಸಂ. ಘೋಟೀ].

ಘೋಟಿಕೆ (ನಾ). = ಘೋಟಿ: ಘೋಟಿಕೆ=ಗೋಟಿಗೆ (ಶಮದ. ೨೧ ಪ್ರಯೋ).

[ಸಂ. ಘೋಟಿಕಾ]

ಘೋಡಾ 'ಘೋಡೆ' ನೋ.

ಘೋಡಾಬೋಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಔಷಧಿ ಸಸ್ಯ: ಕೆಂಪುಹಾಗಲ, ಘೋಡಾಬೋಳಿಯ ರಸ, ಪಾದರಸ೧ . . . ಇಷ್ಟನ್ನೂ ಸಮಗೊಂಡು ಗರುಗದ ರಸದಲ್ಲಿ ಮೂರುಸಲ ಭಾವಿಸಿ ಗುಳಿಗೆಮಾಡಿ ಜ್ವರಕ್ಕೆ ಮೆಣಸಿನ ಪುಡಿಯಲ್ಲಿ ಕೊಡವುದು (ವಿವ್ಯವಿ. ೨೬). [ಘೋಡಾ (<ಘೋಡೆ) + ಬೋಳಿ ?]

ಘೋಡೆ, ಘೋಡಾ (ನಾ). = ಘೋಟ$_1$; ಪೇಯಿಯ ಸಾಹಣ ಘೋಡೆಯ ರಾಯಂ ಪೆಸರ್ವೆತ್ತನರ್ಥಿಜನರಾಧೇಯಂ (ಎಇ. XV, ೩೫-೧೬; 1189). **ಘೋಡಾ:** 'ಘೋಟಕ' (=ಘೋಡಾ) ಮತ್ತು ಕುದುರೆ ಇವುಗಳ ಬಗೆಗೆ ಚರ್ಚಿಸಿ ಕೊನೆಗೆ ಅದನ್ನು ಸಂದಿಗ್ಧ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲೆ ಕೈಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ (ಕರ್ನಾಟ. ೧೭೯). [<ಪ್ರಾ. ಘೋಡ./ಸಂ. ಘೋಟ./ಹಿಂ. ಮರಾ. ಘೋಡಾ]

ಘೋಣ (ನಾ). ಮೂಗು; ನಾಸಿಕ: "ಮೂಗು ನಾಸಿಕಾಘ್ರಾಣ ಸಿಂಘಿನೀ ಘೋಣಾಖ್ಯಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೭೦-೧೭); "ನಾಸಿಕಂ . . . ಘೋಣಮೆನೆ ನಾಸೆಯೆನೆಮೂಗಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೯೪-೫);ಉತ್ತುಂಗ ಘೋರ ಘೋಣನುಂ ಕರ್ಣಾಭರಣೀಕೃತ ಫಣಾಮಣಿ ಪ್ರಭಾರುಣಿಕ ವಾಮಪಾರ್ಶ್ವನುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೬೬); ಘೋಣಪವನನುದಾತ್ತಂ ಮಸಗಿತ್ತು ವಾಜಿ ಪೆರ್ಮಾರಿಯುವೋಲ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೪-೧೦೮); ಪ್ರೋಥದ ಕಣ್ಣೆಡೆ ಘೋಣಾಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೯-೧೩); ಮಾಣದು ಶ್ವಾಸ ನಿಶ್ವಾಸದಿಂ ದಿವಿಜರಂ ಘೋಣದೊಳ್ ಸೆಳೆವುತ್ತೆತರೆ ಕಂಡು ಭೀತಿಯಿಂ (ಜೈಬಪು. ೪೪-೪). [ಸಂ. ಘೋಣಾ]

ಘೋಣಾಂಕುಶ (ನಾ). ಮೂಗಿನ ಆಭರಣ; ಮೂಗುತಿ: "ಘೋಣಾಂಕುಶಂ ವೇಳೆ ಮೂಕುತಿಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೯೯-೨೩).

[ಸಂ. (ಘೋಣಾ + ಅಂಕುಶ)]

ಘೋಣಾರವ (ನಾ). ಮೂಗಿನ ಶಬ್ದ; ಡುರುಕು: ಅತ್ಯಂತ ಭೀಕರ ಘೋಣಾರವದಿಂದೆ ಗುರ್ಘುರಿಸುತಿರ್ಪಾ ಪಾಂಡರಕ್ರೋಡಮಂ ನರಪಾಲಂ ಮಿಗೆ ನೋಡಿದಂ (ವಂಕಮ. ೯-೩). [ಸಂ. (ಘೋಣಾ + ರವ)]

ಘೋಣಿ (ನಾ). ಹಂದಿ; ವರಾಹ: "ವರಾಹಃ, ಸೂಕರಃ . . . ಘೋಣೀ, ಸ್ತಬ್ಧರೋಮಾ, ಕ್ರೋಡಃ, ಭೂದಾರಃ – ೧೨ ಕಾಡುಹಂದಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೪); ಬಿಗಿಯುತ ಬಿಲ್ಗಳ ನೆಗವುತ ಸರಳ್ಗಳ ಸೊಗಯಿಸಿ ಭಟರಾಗ ಬಗೆಯುತ ಘೋಣಿಯ ತೆಗೆಯುತ ಕರುಳ್ಗಳ (ಹಮುಚ. ೧೮).

[ಸಂ. ಘೋಣಿನ್]

ಘೋಣೆ (ನಾ). = ಘೋಣ. [ಸಂ. ಘೋಣಾ]

ಘೋರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಧಡಲೆಂಬ ಡಟಲೆಂಬ ದುಡುಹೆಂಬ ಘುಕ್ಕೆಂಬ ಧುಡುಹೆಂಬ ಧುಮ್ಮೆಂಬ ಘೋರೆಂಬ ಭೋರೆಂಬ ಕೂರಸಿಗಳುರವಣೆಯ ದನಿಯಡಸುತಂ ಪುಟ್ಟೆ ವೀರರಂ ತಡೆಗಡಿದ ನೆತ್ತರ ಕಡಲ್ಗಟ್ಟೆ (ಇಹರ. ದೇ. ೪೨-೨).

ಘೋರ (ಗು). ೧. ಹೆದರಿಕೆಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವ; ಉಗ್ರವಾದ; ಭಯಂಕರವಾದ. 'ಘೋರತಮ' ಪರಾ. ೨. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ; ಕಠಿಣವಾದ. 'ಘೋರತಪ' ಪರಾ. ೩. ಪ್ರಚಂಡವಾದ; ಉತ್ಕಟವಾದ; ಬಲವಾದ; ಅತಿಶಯವಾದ. (ನಾ). ೪. ಉಗ್ರವಾದುದು; ಭಯಂಕರವಾದುದು: ಭಾರವಾದ ಪಾಪಕ್ಕೆ ಘೋರವಾದ ನರಕ (ಗಾದೆ). ೫. ಭಯಂಕರತೆ; ಉಗ್ರತೆ: ರಾಕ್ಷಸ ಸ್ತ್ರೀಯೋರ್ವಳಾತನಂ ಪಿಡಿದೆಳೆದು ಕಿಲಕಿಲನೆ ನಕ್ಕು ಕರ್ಪೋಗಡೆಡೆಯು ಪಲ್ಗಳಂ ಬೆಳ್ಪನೆಯೆ ಚಿಲಿವ ಘೋರಕೆ ಬೆದರಿ ಗದಗದಿಸಿ ನೆಗೆದೆದ್ದೆನೊಡೆಯುತಾ ದುಃಸ್ವಪ್ನಮಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೦೪-೧೨೬). ೬. ಭಯಂಕರನಾದವನು; ಪ್ರಚಂಡನಾದವನು: ಈ ಘೋರನೊಡನೆ ನೀನು ಹೋರಾಡಬೇಕಾಯಿತೆಂಬುದು ತಿಳಿಯಲಿಲ್ಲ (ವಡಭಾ. ೩೯). ೭. ಕಷ್ಟ; ತೊಂದರೆ; ಹಿಂಸೆ: ನೀವು ಹೇಳಿದ ಹಾಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರ ಬರುವುದೇ ಘೋರವು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೪೭); ಸುಖದ ಘೋರ ಕೊಡೊ ಸದಾಶಿವನೆ (ಗಾಳಿಪ. ೧೨). ೮. (ಕರಾ) ಕೆಂಪು ಗುಳ್ಳೆಗಳೇಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ; ದಡಾರ; ಗೋಣಿತಟ್ಟು: ಅಷ್ಟೇನು ಹೆದರಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ ಕಕ್ಕೀ . . . ಅದು ಪ್ರಾಯಶಃ 'ಮೀಸಲ್ಸ್' (ಘೋರ) ಎಂದು ಕಾಣುತ್ತದೆ (ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ೧೦೫). ೯. ಶಿವನ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲೊಂದು. 'ಘೋರಮೂರ್ತಿ' ಪರಾ. ೧೦. ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು: ಮತ್ತಮಾ ನರಕಂಗಳಲ್ಲಿ ರೌರವ . . . ಉಷ್ಣಂಗಳೆಂಬೈದು ಮಂತ್ರಿ ನರಕಗಳಿಂದಾವೃತಮಾಗಿ ಘೋರವೆಂಬರಸುನರಕವಿಹುದು (ವಿವೇಕ. ೦೭೯). [ಸಂ.]

ಘೋರಂಬಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಷ್ಟಪಡುವಂತೆ ಮಾಡು; ಹಿಂಸಿಸು; ಪೀಡಿಸು: ಆರಾನುಂ ಕಂಡಪರೆಂದೂರಿಂ ಪೊಱಗೊಯ್ದುಪೊಳಜಿದಂತಿರೆ ಪಶುವಂ ಘೋರಂಬಡಿಸಿಯೆ ಕೊಂದು (ಸಮಪ. ೧೧-೧೦೭). [ಘೋರ + ಪಡಿಸು]

ಘೋರಕರ್ಮ (ನಾ). ಕ್ರೂರವಾದ ಕರ್ಮ; ಕಠಿಣವಾದ ಕ್ರಿಯೆ: ಕಲಿಗಳೊಳ್ ಕಲಿ ಎಂದು ನೀನಿಂತು ನಿಲ್ವೆಯಾ? . . . ಘೋರಕರ್ಮಮನ್ ಎಸಗೆ ಪೋಗಯ್ (ಅಶ್ವತ್ಥಾ. ೮-೧೬೫). [ಘೋರ + ಕರ್ಮ]

ಘೋರಕಾಂತಾರ (ನಾ). ಭಯಂಕರವಾದ ಕಾಡು; ಭೀಕರವಾದ ಅರಣ್ಯ: ಘೋರಕಾಂತಾರಕೆ ಕುಠಾರದಿಂ ಕಟ್ಟಿಗೆಗಳಂ ಕೈಯಾರೆ ಕಡಿಕಡಿದೊಟ್ಟಿ ಕಟ್ಟಿ (ಬಸಪು. ೩೦-೪). [ಘೋರ + ಕಾಂತಾರ]

ಘೋರತಪ (ನಾ). ಕಠಿಣವಾದ ತಪ; ಉಗ್ರತಪಸ್ಸು: ಘೋರತಪದಿಂದೆ ನೆರಪಿದಪಾರಂ ಸರ್ವಾರ್ಥಸಿದ್ಧಿಯಾಯುಷ್ಯಂ ತದ್ದಾರುಣ ಕೋಪಂ ಪುಟ್ಟಲ್ಕೋರಂತದುಗೆಟ್ಟು ಸತ್ತು ಭುವನಾಮರದೊಳ್ (ನೇಮಿಪು. ೧೪-೭೧); ಘೋರತಪದಲ್ಲಿ ಕೋಪಿಸಬಾರದು ತಾಂ ತಪದ ಕೇಡು ಪತಿನಿಂದೆಯುಮಂ ಸ್ಮರಿಸಬಾರದೆನುತ್ತೆ (ಗಿರಿಕ. ೯-೧೧೭); ಘೋರತಪದಚಲಿತರನೀಕ್ಷಿಸಿದ ನವನೀಶನು (ಹಚಕಾ. ೬-೩೫). [ಘೋರ + ತಪ್ಪ]

ಘೋರತಮ (ನಾ). ದಟ್ಟವಾದ ಕತ್ತಲೆ; ಭೀಕರವಾದ ಕಗ್ಗತ್ತಲೆ: ಘೋರತಮಮೊಡ್ಡಿಸುವೊಡಾ ತಾರಕಮಂಡಳಮನೊಡ್ಡಿ ಕುಂ (ಅಜಿಪು. ೧೦-೫೧); ಘೋರತಮಮಮಾದೊಡಂ ಮಾರ್ಜಾರಂ ಕಾಣ್ಬಂದದಿಂದೆ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೬-೭೭); ಮಂದಯಿಸಿದ ಘೋರತಮಂ ಮುಸುಕಿತ್ತಿಳೆಯಂ (ಹಮ್ಮಿರ. ೩-೧೪). [ಘೋರ + ತಮ]

ಘೋರದರ್ಶನ (ನಾ). ೧. ಉಗ್ರವಾದ ನೋಟ; ಭೀಕರ ದೃಷ್ಟಿ: ಕಂಡರು ಜಟಾಯು ಮಡುಗಟ್ಟಿನಿಂದ ಕೆನ್ನೀರ ಕೆಸರೊಳ್ ಮಿಂದ ಕಡಿದೆರಂಕೆಯು ಪರಿದ ತಿಪ್ಪುಳ ಗತಾಯುವಂ . . . ಕರುಳಿರಿದುದಾ ಘೋರದರ್ಶನಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೫೭-೭೭೮). ೨. ಐದು ವಿಧವಾದ ಮಾಯಾಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲೊಂದು: ಕಾಮರೂಪ, ಘೋರದರ್ಶನ, ಸಮ್ಮೋಹನ, ವಿಶ್ವರೂಪ, ಗುಲ್ಮಸೃಷ್ಟಿಗಳೆಂಬ ಪಂಚಮಾಯಾಮಂತ್ರಂಗಳಂ (ವಿವೇಕ. ೮೧). [ಘೋರ + ದರ್ಶನ]

ಘೋರಮೂರ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಘೋರವಾದ ಮೂರ್ತಿ; ಭಯಂಕರವಾದ ಸ್ವರೂಪ. ೨. ಭಯಂಕರವಾದ ಆಕಾರವುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಸೌಮ್ಯ ಸ್ವರೂಪನಲ್ಲದ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಬಿಡದೆ ಬೆನ್ನೊಳೆ ಬಂದು, ಓ ಘೋರಮೂರ್ತಿಗಳ್, ಕಾಡುತಮ ಇರ್ಪಿರ್ (ಅಶ್ವತ್ಥಾ. ೩೮-೬೫೩). ೩. ಶಿವನ ಒಂದು ಅವತಾರ; ಭೈರವೇಶ್ವರ: "ಘೋರಮೂರ್ತಿಯು ಖಡ್ಗಹಸ್ತಂ ದಿಗಂಬರಂ ಭೈರವನ ಪೆಸರಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೫-೧೫). [ಘೋರ + ಮೂರ್ತಿ]

ಘೋರವಿಷ (ನಾ). ಪ್ರಚಂಡವಾದ ವಿಷ; ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ವಿಷ: ಘೋರ ವಿಷಮಂ ಕುಡಿದು ಬದುಕುವವರಾರೆನುತ ನಡನಡುಗಿ (ಬಸಪು. ೫೮-೫೭). [ಘೋರ + ವಿಷ]

ಘೋರಸಂಹಿತೆ (ನಾ). [ಶೈವ] ನಿಶ್ವಾಸಾಗಮದ ಎಂಟು ಭೇದಗಳಲ್ಲೊಂದು: ನಿಶ್ವಾಸ ಉತ್ತರ ನಿಶ್ವಾಸ . . . ಘೋರಸಂಹಿತೆ ಸುಸಾಂಖ್ಯ ಗುಹ್ಯಂಗಳೆಂದು ನಿಶ್ವಾಸಾಗಮದೆಂಟು ಭೇದಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೭೧). [ಘೋರ$_2$ + ಸಂಹಿತೆ]

ಘೋರಾಂಧಕಾರ (ನಾ). ೧ = ಘೋರತಮ: ಘೋರಾಂಧಕಾರಮತಿ ದುರ್ವಾರಂ ನೆಲೆವೆರ್ಚೆ ಬಯಲೊಳಂ ಜಾರಾಸಂಚಾರಕ್ಕೆಡೆಗೊಟ್ಟಿತ್ತು (ಮಲ್ಲಿಪು. ೭-೨೩). ೨. (ಆಲಂ) ಮಿತಿಮೀರಿದ ಅಜ್ಞಾನ: ಎಂತಹ ಘೋರಾಂಧಕಾರ ಮುಸುಕಿದೆ ನಿನಗೆ (ವೀರಯೋ. ೫೩). [ಘೋರ + ಅಂಧಕಾರ]

ಘೋರಾಮ್ಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ನೆಲಬೇವು: "ಘೋರಾಮ್ಲಿ [ಪಾಠಾಂ. ಘೋರಾಂಗಿ, ಘೋರಾಮ್ರಿ]ಹುಳುಕುಡಿ ದ್ರುವಣಿ ಪುಷ್ಪಕವಲ್ಲಿ ಗೌರಿ ಗೊಟ್ಟಕ್ಕಿ ಪಂನ್ನಗಿಯೆನೆ ನೆಲಬೇವು" (ಮಂಗರಾ. ೪೪-೪೫). [?]

ಘೋರಾವಟ (ನಾ). ಭಯಂಕರವಾದ ಕುಳಿ,-ಗರ್ತ: ಸಂಭ್ರಮಿಸುತೆ ಘೋರಾವಟದೊಳ್ ಗಮಿಸುವೆ ನಿನ್ನಯ ವಿಲೋಲ ಭಾವಮಿದೇನೇ (ನಿವೇದ. ೨೩-೭). [ಘೋರ + ಅವಟ]

ಘೋರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಷ್ಟಪಡಿಸು; ಸಂಕಟಕ್ಕೆ ಗುರಿಮಾಡು; ನೋಯಿಸು; ಹಿಂಸಿಸು: ವಿಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಜಲಕ್ರೀಡೆ ಕರಿಯಾಡೆ ಅಕ್ರಮದಿಂದ ಬಂದು ನಕ್ರ ಘೋರಿಸುತಿರೆ (ಮೋಕ್ಷದೀ. ೨೭-೫); ತೀರಿತೇ ನಿನ್ನಾಟ ಸಭೆಯೊಳಗೆ ಮುನ್ನೆಮ್ಮ ಘೋರಿಸಿದ ಬಗೆ ಹೇಗೆ (ತುರಂಗ. ೭೬-೩೨); ಸರ್ವಾಂಗಮಂ ತೂರಿ ಗರಿ ಮುಳುಗಿ ಹಾರಿಸುತ ಘೋರಿಸುತ ದಾನವೆಯನೂನಗಯ್ಯೆ (ಜಿನಮು. ೩೪-೨೦); ಮೀರಿದ ಧನವೆಲ್ಲಿ ನಿನಗೆ ಕೊಡಲ್ಕೆ ವಿಪ್ರ ಘೋರಿಸದಿರು ಯೆನ್ನ (ಹಮಂಚ. ೮೭). [ಘೋರ + – ಇಸು$_3$]

ಘೋಲ (ನಾ). ನೀರುಹಾಕದೆ ಕಡೆದ ಮಜ್ಜಿಗೆ. [ಸಂ.]

ಘೋಷ (ನಾ). ೧. ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಶಬ್ದ. ೨. ಸಾರುವಿಕೆ; ಕೂಗಿ ಹೇಳುವಿಕೆ: ಘೋಷಮೊಯ್ಯನೆ ನಿಂದುದಾಲಿಸಿರೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೦೭೪-೫೫೪); 'ವಂದೇಮಾತರಂ' ಘೋಷ ಮುಗಿಲು ಮುಟ್ಟಿತು (ಆತ್ಮಾರ್ಪ. ೩). ೩. ಗೊಲ್ಲರ ಹಳ್ಳಿ; ಗೋಹಟ್ಟಿ: "ಸಂತತ ಹಟ್ಟಿಕಾಱಿರಿಹ ಹಳ್ಳಿ ಘೋಷಂ" (ಮಂಗರಾ. ೫೫-೧೦); "ಘೋಷ ತುಱುವಳ್ಳಿಯುಂ ತಾಂ" (ಕವಿಕಂ. ೮೫); ಪೊಕ್ಕನಕ್ರೂರನಂದಾಪೊಟ್ಟುತ್ಸವದಿಂದೆ ವತ್ಸಕುಲಹಂಭಾಘೋಷಮಂ ಘೋಷಮಂ (ಜಗವಿ. ೫-೭೭). ೧, ೩: ಮತ್ತಮಾ ಜನಪದಂ . . . ಅಂತಪುರದಂತೆ ಮಹಾಮಹಿಷೀಮಂಡಿತಮುಂ ಗೋರಾಜಿತಾಂತಸ್ಥಿತಿ ಘೋಷಾಂಚಿತಮುಂ . . . ಎನಿಸಿ (ರಾಜಶೇ. ೨ ೨೮ ವ). ೪. ಹಳದಿ ಬಣ್ಣದ ಹೂವನ್ನು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ; ಕೋಶಾತಕಿ: (ಕಿ). ೫. [ವ್ಯಾಕ] ಮೃದು ವ್ಯಂಜನ ವರ್ಣ. ಪ್ರತಿವರ್ಗದ ೩, ೪, ೫ನೆಯ ಅಕ್ಷರಗಳು, ಯ ರ ಲ ವರ್ಣಗಳು ಮತ್ತು ಹಕಾರ: ಈ ವ್ಯಂಜನಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಗಪ್ರಥಮ ವರ್ಗದ್ವಿತೀಯ ಶ ಷ ಸ ಇವುಗಳಿಗೆ ಅಘೋಷಗಳೆಂದು ಹೆಸರು; ಕಡಮೆ ವರ್ಣಗಳಿಗೆ ಘೋಷಗಳೆಂದು ಹೆಸರು (ಹೊನುಗ. ೩).

೬. [ವ್ಯಾಕ] ವರ್ಣೋಚ್ಚಾರಣೆಯ ಹನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ಬಾಹ್ಯ ಪ್ರಯತ್ನಗಳಲ್ಲೊಂದು. 'ಘೋಷವತ್ತು' ಪರಾ. ೭. [ಜೈನ] ಪಾರಿವ್ರಾಜಕ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಸೂತ್ರ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಘೋಷಮೆಂಬುದು ಪರಮ ದುಂದುಭಿ ಘೋಷಣಾಲಂಕೃತನಪ್ಪ ಗುಣನಿಧಿಯನರ್ಹದ್ದೇವನಂ ಪೊರ್ದಿ ವಿವಿಧಾನಕ ಸಂಗೀತ ಘೋಷಣಮಂ ತೊಱೆದು ತಪದೊಳಿಸಗಿದೊಡೆ ದಿವ್ಯವಿಜಯ ಪರಮದುಂದುಭಿ ಘೋಷ ಲಬ್ಧಿಯಕ್ಕುಂ (ಚಾವುಂಪು. ೨೪೯). [ಸಂ.]

ಘೋಷಕ (ನಾ). ಕೂಗಿ ಹೇಳುವವನು; ಸಾರುವವನು; ಡಂಗುರ ಹೊಡೆಯುವವನು. [ಸಂ.]

ಘೋಷಣ (ನಾ). ೧. ಕೂಗುವಿಕೆ; ಸಾರುವಿಕೆ; ಡಂಗುರ: "ಗೋಸನೆ ಘೋಷಣಮಕ್ಕು" (ಕವಿಕಂ. ೨೬೩). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ; ಹುಡುಕ್ಕ: ಭದ್ರವೆಂಬ ಕರಾಡಿ, ಶಾಸಕವೆಂಬ ನಗಾರಿ, ಭೀಷಣವೆಂಬ ತ್ರಾಸ, ಘೋಷಣವೆಂಬ ಹುಡುಕ್ಕಾ, ಡಿಂಡಿಮವೆಂಬ ಡಿಕ್ಕಿ . . . ದುಂದುಭಿಯೆಂಬ ಘುಟ ಇತ್ತೆಱದ ದಶವಾದ್ಯಂಗಳಂ ಬಾರಿಸಲು (ವಿವೇಕ. ೨೩೭). [ಸಂ.]

ಘೋಷಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಶಬ್ದಮಾಡು; ಕೂಗಿ ಹೇಳು; ಸಾರು: ನಾರಿಯರ್ ನಿಖಿಲೋಪಚಾರವ ಮಾಡಿ ಕೈವಾರಿಸಿ ತೊಡೆದಟ್ಟಲೊಡನೆ ಪಾರಿಯ ವಾದ್ಯ ಘೋಷಣಿಸಲ್ಕೆ ದಿವ್ಯವಿಭೇರಿಯ ಹೊಡೆದರರೂರೊಳಗೆ (ವೀರಹತ. ೧೮-೧೦೦). [ಘೋಷಣ + -ಇಸು$_3$]

ಘೋಷಣೆ(ನಾ). ೧.=ಘೋಷಣ ೧: ಕ್ರಾಂತಿಗೆ ಜಯವಾಗಲಿ . . . ಇದೇ ಅವರ ಮೊದಲ ಘೋಷಣೆ (ಅತ್ಮಾರ್ಪ. ೧೨೪). ೨. ಆಜ್ಞೆ ಮಾಡುವ ಅಧಿಕಾರ: ಚತುರಂಗ ಸೇನೆಯಂ ಸಕಲ ಭಂಡಾರಮಂ . . . ಜಗದಾಣೆ ಘೋಷಣೆಯುಮಂ ಕಟಕವನು ಸಪ್ತದ್ವೀಪಂಗಳ ಆನಂದದಿಂದಿತ್ತಂ (ಹಜಕಾ. ೮-೪೭). ೩. (ಶಾಸನವನ್ನು) ಜಾರಿಗೆ ತರುವಿಕೆ; ಪ್ರಸಾರ ಮಾಡುವಿಕೆ (Promulgation. ಪತ್ರಿನಿ. ೬೩). ೪. ಚುನಾವಣೆಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಪ್ರಚಾರಸೂತ್ರ: ಅವರು ಘೋಷಣೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿದರು (ಪುನರು. ೨೪೦). [ಸಂ. ಘೋಷಣಾ]

ಘೋಷಣೆವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆ; ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದು: ತ್ರಿಣಯನಶೌರ್ಯಂ ತಾಂ ಘೋಷಣೆವಡೆವುದು ಲೋಕಲಯದೊಳೆನ್ನಂ ಪೋಲ್ತಿರ್ದನಿತಱೊಳೆನೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾಲನೆನಾಂ ಮತ್ತನಗೆ ಮರ್ತ್ಯ ನೀನಿದಿರಾಂಪಾ (ಜಗವಿ. ೭-೨೮). [ಘೋಷಣೆ + ಪಡೆ$_1$]

ಘೋಷಬಾರೆ 'ಗೋಪ್ಪಾರೆ' ನೋ.

ಘೋಷಯಾತ್ರೆ (ನಾ). (ರಾಜ ಅಥವಾ ಅವನ ಅಧಿಕಾರಿ) ಗೊಲ್ಲರ ಹಳ್ಳಿಗೆ ಮಾಡುವ ಪ್ರಯಾಣ; P ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಒಂದು ಪ್ರಸಂಗ: ದುರ್ಯೋಧನನು . . . ಘೋಷಯಾತ್ರೆಯ ನೆಪವಾಗಿ ತನ್ನ ಪರಿವಾರದೊಡನೆ ದ್ವೈತವನದಲ್ಲಿ ಬಂದು ನೆಲಸುತ್ತಾನೆ (ಭಾರದ. ೧೧೪). [ಘೋಷ + ಯಾತ್ರೆ]

ಘೋಷವತ್ತು (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಉಚ್ಚಾರಣೆಯಲ್ಲಿ 'ಘೋಷ' ವೆಂಬ ಬಾಹ್ಯ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನುಳ್ಳ ವರ್ಣ; ಘೋಷವರ್ಣ: ದಿಶಾದೀನಾಂಕಃ- ದಿಶಾದಿಗಳ ಶಕಾರಕ್ಕೆ ಕಕಾರಮಕ್ಕುಂ, ಅಘೋಷವುಂ, ಘೋಷವತ್ತುಂ ಪರಮಾದೊಡೆ (ಶಾಶಕ್ಕ. ೬೯). [ಸಂ. ಘೋಷವತ್]

ಘೋಷವರ್ಣ (ನಾ).=ಘೋಷ ೫: ಪೂರ್ವದ್ರಾವಿಡ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿನ ಪದಗಳ ಆದಿಯಲ್ಲಿ-ಘೋಷವರ್ಣಗಳಿದ್ದುವೇ ಅಥವಾ ಅಘೋಷವರ್ಣಗಳಿದ್ದುವೇ ಎಂಬುದು ಬಹು ದೊಡ್ಡ ಸಮಸ್ಯೆ (ದ್ರಾವಿವಿ. ೨೩೪). [ಘೋಷ + ವರ್ಣ]

ಘೋಷಸ್ಪರ್ಶ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ]ವರ್ಗೀಯವಾದ ಘೋಷವರ್ಣ; ಪ್ರತಿ ವರ್ಗದ ಮೂರು, ನಾಲ್ಕು ಮತ್ತು ಐದನೆಯ ಅಕ್ಷರಗಳು: ಘೋಷ ಸ್ಪರ್ಶಗಳೂ ಮೂಲದ್ರಾವಿಡದ ಆಸ್ತಿಯಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ಸಕಾರಣವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದೆ (ದ್ರಾವಿವಿ. VII, ಮುನ್ನುಡಿ). [ಘೋಷ + ಸ್ಪರ್ಶ]

ಘೋಷಾ 'ಗೋಷಾ' ನೋ.

ಘೋಷಾಕರ (ನಾ). ಗೋಪಾಲಕರು ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನಿಡುವ ಕಣಜ,- ಕೋಠಿ; ಹುಲ್ಲು, ತೌಡು ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ದಾಸ್ತಾನು ಮಾಡುವ ಮಳಿಗೆ: ಘೋಷಾಕರ ಸಂಗ್ರಹಾಕರ ಗೋವ್ರಜಂಗಳುಮಂ . . . ಇಂತು ಮಾಡಿ (ಆದಿಪು. ೮-೬೩ ವ). [ಘೋಷ + ಆಕರ$_3$]

ಘೋಷಾಪದ್ಧತಿ 'ಗೋಷಾಪದ್ಧತಿ' ನೋ.

ಘೋಷಿ (ಗು). ೧. ಶಬ್ದಮಾಡುವ; ಕೂಗುವ; ಸಾರುವ. (ನಾ). ೨. [ವ್ಯಾಕ] ಮೃದು ವ್ಯಂಜನಾಕ್ಷರ; ಘೋಷಾಕ್ಷರ. [ಸಂ. ಘೋಷಿನ್]

ಘೋಷಿತ (ಗು). ೧. ಕೂಗಿ ಹೇಳಿದ; ಸಾರಿದ; ಪ್ರಕಟಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಶಬ್ದ; ಧ್ವನಿ. ೩. ಕೂಗಾಟ; ಗದ್ದಲ. [ಸಂ.]

ಘೋಷಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗು; ಸಾರು; ಡಂಗುರಹೊಡೆ: ಧರ್ಮಯುದ್ಧಮನುಭಯಬಲಂಗಳೊಳಮಾನಂದಭೇರಿಯಂ ಪೊಯ್ಸಿ ಘೋಷಿಸಲ್ವೇೞ್ದು (ಆದಿಪು. ೧೪-೧೦೪ ವ); ಸುರಮುನಿಗಳುಱೆ ಘೋಷಿಸಿದರು (ತೊರರಾ. ೧-೭-೫೬). ೨. (ಶಾಸನವನ್ನು, ಕಾನೂನನ್ನು) ಜಾರಿಗೆ ತರು; (ಸಂಘ, ಸಂಸ್ಥೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಮತ, ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ಪ್ರಸಾರ ಮಾಡು: ಉಭಯಬಲಮುಮುಭಯ ಘೋಷಣೆಯಂ ಘೋಷಿಸಿ ಕಾಳಗಮನುಟಿದಿರ್ಪುದುಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೪-೮೩ ವ); ಭಕ್ತರಿದ್ದಲ್ಲಿ ದೇವರು ಎಂದು ಘೋಷಿಸುವುದರಲ್ಲಿಯೂ ಜಗತ್ತಿನ ಸಂತವರ್ಗದ ಸಂದೇಶದಲ್ಲಿ ಏಕತೆಯಿರುವುದನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಗುರುತಿಸಬಹುದು (ಜಗದಾ. ೪೦). [ಘೋಷಣ + -ಇಸು$_3$]

ಘೋಸ 'ಗೋಸ$_1$' ನೋ.

ಘೋಸಣೆ 'ಗೋಸಣೆ' ನೋ.

ಘೋಸನೆ 'ಗೋಸನೆ' ನೋ.

ಘೋಳ್ 'ಗೋಟ್$_3$' ನೋ.

ಘೋಳ 'ಗೋಟ' ನೋ.

ಘೋಳಾಘೋಳಿ (ನಾ). ಗದ್ದಲ; ಗಲಾಟೆ; ಲಗ್ಗೆ: ತೂಳುವಱೆಗಳ ಭಟರ ಘೋಳಾಘೋಳಿ ದೆಸೆಗಳ ಬಗಿಯೆ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೮-೧); ಮೂಲಕಾಸುರ ಬಂದು ಲಂಕೆಯ ಮೇಲೆ ಮುತ್ತಿಗೆಯಿಕ್ಕಿ ಘೋಳಾಘೋಳಿಯಲಿ ಹೊಯ್ದಾಡಿ ಮುರಿದೋಡಿದ ವಿಭೀಷಣನು (ಮೂಲರಾ. ೧-೧). [←ಮರಾ ಘೋಳ]

ಘೋಳಾಯಿಲ 'ಗೋಟಾಯಿಲ' ನೋ.

ಘೋಳಾಯಿಲದಳ (ನಾ). ಕುದುರೆ ಸವಾರರ ದಳ; ಅಶ್ವದಳ: ಅರಮನೆಯ ಘೋಳಾಯಿಲದಳದ ರಾವುತನಾದ ಪುಟ್ಟಗಿರಿಯೆಂಬವನು ಒಂದು ಹೊಸ ನಾಣ್ಯವನ್ನು ಹಿಡಿದು ಹಿಗ್ಗುತ್ತ ಬರುವವನು (ಸಂಸಕ. ೧೨೨). [ಘೋಳಾಯಿಲ (<ಗೋಟಾಯಿಲ) + ದಳ$_2$ (=ದಲ)]

ಘೋಳಾಯ್ತ 'ಘೋಟಾಯ್ತ' ನೋ.

ಘೋಳಾಯ್ಲ 'ಗೋಟಾಯಿಲ' ನೋ.

ಘೋಳಿಗೆ 'ಗೋಟಿಗೆ' ನೋ.

ಘೋಳಿಡಿಸು 'ಗೋಟಿಡಿಸು' ನೋ.

ಘೋಳಿಡು 'ಗೋಟಿಡು' ನೋ.

ಘೋಳಿಸು, ಗೋಳಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಕಲಕು; ಕದಡು; ಬೆರಸು: ಘೋಳಿಸಿದ ಕರ್ಪೂರ ಕಸ್ತುರಿ ವೀಳೆಯವ ಕೊಂಡೆದ್ದು ಸಮರಾಭೀಳ ಗದೆಯನು ತಿರುಹಿದನು . . . ಭೂಪ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೫-೪೨). **ಗೋಳಿಸು$_2$:** ಕಡಲೆಹಿಟ್ಟು, ತುಪ್ಪ, ಸಕ್ಕರೆ ಬೆರೆಯುವಂತೆ ಗೋಳಿಸ ಬೇಕು (ರೂಢಿ). [?. /ಮರಾ. ಘೋಳಣೇ$_0$]

ಘೋಳ್ಗುಟ್ಟಿಸು 'ಗೋಳ್ಗುಟ್ಟಿಸು' ನೋ.

ಘೋಟ್ 'ಗೋಟ್$_3$' ನೋ.

ಘೋಟ 'ಗೋಟ' ನೋ.

ಘೋಟಯಿಲ 'ಗೋಟಾಯಿಲ' ನೋ.

ಘೋಟಾಯಿಲ 'ಗೋಟಾಯಿಲ' ನೋ.

ಘೋಟಾಯ್ತ, ಘೋಳಾಯ್ತ (ನಾ). ಕುದುರೆ ಸವಾರ; ಗೋಳಾಯಿಲ: ಇರದೊಗೆದುದಲ್ಲಿ ಸೂಟಾಯ್ತರ ಕಳಕಳವಚ್ಚುಳಾಯ್ತರುಲಿಪುಂ ನಾಗಾಯ್ತರ ಗಳಘರ್ಜನೆ ಘೋಟಾಯ್ತರ ಬಹಳಧ್ವಾನವಮಾ ಸಭಾಭ್ಯಂತರದೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೧೧-೭೪); ಅಂತು ಘೋಟಾಯ್ತ[ಪಾಠಾಂ. ಯಿಲ, ಯ್ಲ]ರ ಕಾಳೆಗಮಗುರ್ವವಡೆಯೆ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೩-೧೨೧ ವ). **ಘೋಳಾಯ್ತ:** ಗಿರಿಧರನ ತುರಗದಳವೊಡಹಾಯ್ದು ಪೊಕ್ಕು ಸಂಗರರಂಗದೊಳು ಮುಳಿದು ಘೋ[ಪಾಠಾಂ. ಹೋ]ಳಾಯ್ತರಾರ್ಪಿನಿಂದ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೬-೨೯).

[ಘೋಟ (<ಗೋಟ) + – ಆಯ್ತ]

ಘೋಟಾಯ್ಲ 'ಗೋಟಾಯಿಲ' ನೋ.

ಘೋಟಿಗೆ 'ಗೋಟಿಗೆ' ನೋ.

ಘೋಟಿಡು 'ಗೋಟಿಡು' ನೋ.

ಘ್ರಾಣ (ನಾ). ೧. ಮೂಗು; ನಾಸಿಕ: ಘ್ರಾಣಂ ಮಂಜುಳಮುಖ ಕಲ್ಯಾಣಂ ಜಗದೇಕಜೀವನೆನಿಸುವ ಪವನಪ್ರಾಣಂ ಸರ್ವಾವಯವತ್ರಾಣಂ ಪರಿಮಳಪರೀಕ್ಷೆಗಂತದು ತಾಣಂ (ಗಿರಿಕ. ೧೦-೫೧); ಕಂಡಱಿವವ್ಯೆಸಲೇ ನಯನೇಂದ್ರಿಯಂ ಘ್ರಾಣ ಕೊಂಡಱಿವವ್ಯೆಸಲೆ ವಾಸನೆಯ . . . ದೂರದಿಂದ (ಹಚಕಾ. ೭-೨೦); ಚಕ್ಷುಸ್ಸು, ಶ್ರೋತ್ರ, ಘ್ರಾಣ, ರಸನ, ಮತ್ತು ತ್ವಕ್ ಎಂಬುವು ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳು (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೭೦). ೨. ಮೂಸುವಿಕೆ; ವಾಸನೆ ನೋಡುವಿಕೆ. ೩. ವಾಸನೆ; ಕಂಪು. [ಸಂ.]

ಘ್ರಾಣಗಹ್ವರ (ನಾ). ಮೂಗಿನ ರಂಧ್ರ, –ಹೊಳ್ಳೆ: ಖುರದಿಂ ಬಾರಿಸುತುಂ ಧರಾವಳಯಮಂ . . . ಘ್ರಾಣಗಹ್ವರದಿಂ ಘೋರಸಮೀರನಂ ಪಸರಿಸುತ್ತಿರ್ದತ್ತುದಾತ್ತಂ ಹಯಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೮-೧೫೫).

[ಘ್ರಾಣ + ಗಹ್ವರ]

ಘ್ರಾಣತರ್ಪಣ (ಗು). ೧. ಮೂಗಿಗೆ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. (ನಾ). ೨. (ಅತ್ತರು, ಪನ್ನೀರು ಮೊದಲಾದ) ಪರಿಮಳದ ದ್ರವ್ಯ: "ಸುರಭಿಃ, ಘ್ರಾಣತರ್ಪಣಃ, ಇಷ್ಟಗಂಧಃ, ಸುಗಂಧಿಃ–೪ಪರಿಮಳ ದ್ರವ್ಯದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೪೪). ೩. ಪರಿಮಳ; ಸುವಾಸನೆ; ಸೌರಭ.

[ಘ್ರಾಣ + ತರ್ಪಣ]

ಘ್ರಾಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ; ಮೂಗಿ: "ಘ್ರಾ[ಪಾಠಾಂ. ಘ್ರು, ಘ್ರೂ]ಣಿಯೆನೆ ಮೂಗಿ" (ಮಂಗರಾ. ೫೨-೯). [?]

ಘ್ರಾಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ವಾಸನೆ ನೋಡು; ಮೂಸು: ಪುಷ್ಪಪರಿಮಳವು . . . ಘ್ರಾಣಿಸುವರಿಗೆ ಶಿರೋವೇದನೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ (ಸೌಗಂಧಿ. ೩೦೩-೧); ಘ್ರಾಣಿಸೈ ಸಂತಸ ವಸಂತವೇ (ವಿಜಾಮಂ. ೬೯).

[ಘ್ರಾಣ + – ಇಸು$_3$]

ಘ್ರಾಣೀಯ (ಗು). ಮೂಸಿ ನೋಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ; ಆಘ್ರಾಣಿಸಲು ತಕ್ಕುದಾದ: ಸಂದರ್ಶನೀಯಂ ದಳತ್ಪುಷ್ಪತತಿಘ್ರಾಣೀಯಂ . . . ಸತತಂ ಪೌರರ್ಗೆ ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಸುಖದೊದವಂ ನಂದನಂ ಮಾಟ್ಪುದೆಂದುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೧೧೨). [ಸಂ.]

ಘ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯ (ನಾ). ವಾಸನೆಯನ್ನು ನೋಡತಕ್ಕ ಇಂದ್ರಿಯ; ಮೂಗು: ಘ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯ ವಿಷಯದಿಂದೆ ಭ್ರಮರ ಕೆಡುವುದು ಸಂಪಿಗೆಯ ಪುಷ್ಪದಲ್ಲಿ (ಅಖಂಡೇ. ೭-೪). [ಘ್ರಾಣ + ಇಂದ್ರಿಯ]

ಘ್ರಾತ (ಗು). ಮೂಸಿದ; "ಮೂಸಿ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ" (ಅಮರ. ಟೀಕೆ).

[ಸಂ.]

ಘ್ರಾತವ್ಯ(ಗು).=ಘ್ರಾಣೀಯ: ಕ್ರಿಯಾಶಕ್ತಿಯುಕ್ತಾಚಾರ ಪರಿಲಸಿತ ಲಿಂಗದ ಸುನಾಸಿಕದ ಮುಖದೊಳು ಸುಚಿತ್ತವೆನಿಸುವ ಹಸ್ತದಿಂ ಸ್ಥಿರತೆಯಿಂ ಘ್ರಾತವ್ಯವಾದ ಸದ್ವಸ್ತುವ ಹರುಷದಿಂದಿತ್ತು (ಲಶಿಚಿಂ. ೫೩-೫೭).

[ಸಂ.]

❋

ಙ

ಙ (ನಾ). ೧. ಕನ್ನಡ ವರ್ಣಮಾಲೆಯ ಇಪ್ಪತ್ತೈದನೆಯ ಅಕ್ಷರ; ಕವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಐದನೆಯದಾದ ಅನುನಾಸಿಕಾಕ್ಷರ; ಙಕಾರ: ವರ್ಗಂಗಳೈದನೆಯ ಅಕ್ಕರಂಗಳನುನಾಸಿಕಂಗಳಾವುವೆಂದೊಡೆ — ಙ ಞ ಣ ನಮಂಗಳ್ (ಶಮದ. ನ. ೨೫ ವೃತ್ತಿ). ೨. [ಗಣಿತ] ಐದು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ: "ಙಣಮುಶಮದ್ಯೈದು" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೪-೧೦).

ಙವನ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠಧ್ವನಿ; ಮಧುರವಾದ ಕಂಠ: ಙವನಂ ಭಾವಳಯಂ ಸಿಂಹವಿಷ್ಟರಂ ಚಮರಮುಮರತೂರ್ಯಮಶೋಕಂ ಧವಳಚ್ಛತ್ರಂ ಸುರಪುಷ್ಪ ಜಿನನಾಥನೆ ನಿನ್ನೊಳೆಸೆವುವು ನಿಚ್ಚಂ (ಜಿನಾಲಿ. ೭). [ಸಂ.]

❋

ಚ (ನಾ). ೧. ಕನ್ನಡ ವರ್ಣಮಾಲೆಯ ಇಪ್ಪತ್ತಾರನೆಯ ಅಕ್ಷರ. ೨. [ಗಣಿತ] ಆರು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : " ಚಷಮಾಣು " (ಮಂಗರಾ. ೧೦೪-೧೧).

ಚಉಕ 'ಚೌಕ₂' ನೋ.

ಚಉಗ್ರಾಮ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಹಳ್ಳಿಗಳ ಕೂಟ,-ಸಮೂಹ: ಚಉಗ್ರಾಮದವರ ಕರಿಸಿಕೊಂಡು (ಮೈ ಆ ರಿ. ೧೯೨೯, ೭೧-೧೪ ; 1817) : ನಮ್ಮ ಚಉಗ್ರಾಮದ ಗಉಡಗಳು (ಎಕ. XII, ಶಿರಾ. ೯೩-೧೫ ; ?). 'ಚೌಗಾವೆ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಚತುರ್ಗ್ರಾಮ]

ಚಉಟ 'ಚೌಟ' ನೋ.

ಚಉಟ್ಟ 'ಚೌಟ' ನೋ.

ಚಉರ 'ಚಪರ' ನೋ.

ಚಊರ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಸಿರಿಯೂರರಾ ಮಗನು ಮಾರಿಸಿಜ್ಗ ಇನ್ಬತೂರ ತುಱುಗೊಳೆ ಸತನ್ ಚಊರ ಆಳೆ ಸತ (ಎಕ. IX, ಬೆಂಗಳೂ. ೩೮-೫ ; ಸು. 1000). [?]

ಚಂ 'ಚೆಂ₁' ನೋ.

ಚಂಕತಟ (?) (ನಾ). ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಎದುರಾಳಿಯ ಏಟನ್ನು ತಡೆಯುವ ಒಂದು ಕ್ರಮ ; ಅಡ್ಡಹೊಡೆತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ (?) : ಮೊನೆಯೊಳು ಕಡುಗ ಕಾರವಟ್ಟಂ ಚಂಕ[ಪಾಠಾಂ. ಚಕಟ]ತಟವದ್ದಳಂ ಪೋರಗಂಗಳೆಂಬಡ್ಡ ವೊಯಿಲಿಂ ನಿವಾರಿಸುತಿರ್ದರು (ಸೋಮಚ. ೫-೧೫). [?]

ಚಂಕ್ರಮಣ (ನಾ). ತಿರುಗಾಟ ; ಸಂಚಾರ ; ಸುತ್ತಾಟ : ಸುವಿಧಿಯೆಂಬ ಚಂ[ಪಾಠಾಂ. ಸಂ]ಕ್ರಮಣಯಷ್ಟಿಯುಂ ಗಿರಿಕೂಟಮೆಂಬ ದಿಗವಲೋಕನ ಗೃಹಮುಂ (ಶಾ ಪು ಂ ಪು. ೭೨-೩) ; ಚಕಿತಚಂಕ್ರಮಣಸ್ಖಲಿತಪದಪಲ್ಲವ ಲಾವಣ್ಯರಾಗಾರ್ಚಿತಪದಪಥದತ್ತದೃಷ್ಟಿಯುಂ (ಲೀಲಾವ. ೧೪-೪೯ ವ).
[ಸಂ.]

ಚಂಗ₁ (ಗು). ೧. ಚುರುಕಾದ; ಸೂಕ್ಷ್ಮಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ. ೨. ಚೆಲುವಾದ ; ಸುಂದರವಾದ. 'ಚಂಗಿ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚಂಗ₂ (ನಾ). ಗಂಜೀಫಿನ ಆಟದ ಎಲೆಗಳಲ್ಲೊಂದು; ಗಂಜೀಫಿನ ಎಂಟು ಬಣ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಬಣ್ಣ : (+). ☞ ಗಂಜೀಫಿನ ಎಂಟು ಎಲೆಗಳು-ಚಂಗ, ಕಾಂಚನ, ವರಾತ, ಕುಮಾಶ, ತಾಜ, ಗುಲಾಮ, ರೂಪ ಮತ್ತು ಶಮಶೇರ. [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಚಂಗ್]

ಚಂಗ₃ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಚಂಗ, ಲೋಧ್ರ (ಮೈಜಿಗಿ. ೭೩-೧೪೯೧).
[?]

ಚಂಗಣಗಿಲೆ 'ಚೆಂಗಣಗಿಲೆ' ನೋ.

ಚಂಗಣಗಿಲ್ 'ಚೆಂಗಣಗಿಲೆ' ನೋ.

ಚಂಗಣಗಿಲು 'ಚೆಂಗಣಗಿಲೆ' ನೋ.

ಚಂಗದಿರ್ 'ಚೆಂಗದಿರ್' ನೋ.

ಚಂಗದಿರ 'ಚೆಂಗದಿರ' ನೋ.

ಚಂಗನೆ 'ಚೆಂಗನೆ' ನೋ.

ಚಂಗಲ (ನಾ). ಸುವಾಸನೆಯುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೆಂಬಣ್ಣದ ಹುಲ್ಲು : (+). [←ತೆಲು. ಚೆಂಗಲಿ]

ಚಂಗಲಕೋಷ್ಟ 'ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ' ನೋ.

ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಟ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ವ್ಯಾಧಿಃ, ಕುಷ್ಠಂ, ಪಾರಿಭಾವ್ಯಂ, ವಾಪ್ಯಂ, ಪಾಕಲಂ, ಉತ್ಪಲಂ-೬ ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠಂ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೩): ಗಂಧಿಕತಗರ, ನೈದಿಲಗಡ್ಡೆ, ಯಷ್ಟಿಮಧುಕ, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ . . . ಹಸುವಿನ ಹಾಲಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಕುಡಿಯ ಕೊಡಿಸಲು ಪಿತ್ತದೋಷಯುಕ್ತವಾದ ಯೋನಿ ಶುದ್ಧವಹುದು (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೪೧). **ಚಂಗಲಕೋಷ್ಟ:** ಅರಿಸಿನ, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಟ . . . ಶ್ರೀ ತೊಳಸಿ ಬೇರು, ಇವಿಷ್ಟನ್ನೂ ಸಮಭಾಗವಾಗಿ, ಬಿಸಿನೀರಿನಿಂದರೆದು ಕೊಡಲು ಶೀತಜ್ವರ ಪರಿಹಾರಮಕ್ಕುಂ (ಸಕವೈ. ೬೩).
[ಚಂಗಲ + ಕೋಷ್ಠ₁. / ತೆಲು. ಚೆಂಗಲ್ವಕೋಸ್ಟು]

ಚಂಗಲನೀರಕೋಷ್ಠ (ನಾ). = ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ : ಚಂಗಲನೀರಕೋಷ್ಠ, ಶ್ರೀಗಂಧ, ಲಾಮಂಚ . . . ಇವಿಷ್ಟನು ಹಸುವಿನ ಹಾಲಿಂದ ಅರೆದು (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೧೩೩). [ಚಂಗಲ + ನೀರ? + ಕೋಷ್ಠ₁]

ಚಂಗಲವೆ 'ಚೆಂಗಲವೆ' ನೋ.

ಚಂಗಳವೆ 'ಚೆಂಗಲವೆ' ನೋ.

ಚಂಗಳ್ವನಯ್ಕ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀ ರಾಜೇನ್ದ್ರ ಚೋಳದೇವರಾಜ್ಯದಿಂ ಚಂಗಳ್ವನಯ್ಕ ಪೋಗೆ ಚಂಗಳ್ವಗಂ ಕಾದಿ (ಎಕ. IV, ಎಡತೊ. ೩೭-೮ ; 1034). [☞ ಇದು 'ಚಂಗಾಳ್ವ ನಾಯ್ಕ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತ.]

ಚಂಗಾಟ 'ಚೆಂಗಾಟ' ನೋ.

ಚಂಗಾವಿ 'ಚೆಂಗಾವಿ' ನೋ.

ಚಂಗಾಳುವ 'ಚಂಗಾಳ್ವ' ನೋ.

ಚಂಗಾಳ್ವ, ಚಂಗಾಳುವ, ಚಾಂಗಾಳ್ವ, ಚೆಂಗಾಳ್ವ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ರಾಜವಂಶದ ಹೆಸರು : ತುಂಗ ಚಂಗಾಳ್ವಾಧಿಪನು ಕದನದೆ ಸೋತು ಕಂಗೆಟ್ಟು ಕಾಣಿಕೆಯಿತ್ತ ಮಂಗಲ ಗಜಶಾಲೆ . . . ಒಪ್ಪಿದುದು (ಕಂನವಿ. ೬-೩೦). ೨. ಆ ವಂಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು : ಶ್ರೀ ನೊಲೆನಾಡ ಕುಡಲುರ ನಿಗಳಜ್ಕಮಲ್ಲ ಚಂಗಾಳ್ವ ಪರಿವೃಷಯ್ದನ್ದು (ಎಕ. IV, ಹೆಗ್ಗಡ. ೧೦೪-೫ ; 1037) ; ಆನನ ಕಾಶ್ಮೀರದ್ರುಮಂ ಪತ್ತಿದ ನಿಗಳದ ಚಂಗಾಳ್ವನಂಗಕ್ಕೆ ಸೇವಾ ಜನಿತಾರಾಗಂಬೊಲಾಗಳ್ ಮೆಱೆವುದನುದಿನಂ ಸೋಮಭೂಮಿಾಶಪಾದಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೯೭-೪೫ ; 1182 ?). **ಚಂಗಾಳುವ :** ೨. ಚಂಗಾಳುವ ನೇಱಿದ ಮಾತಂಗದ ಮೊಗದೊಡ್ಡಿನಲ್ಲಿ ಸಬಳದ ಮುಸೆಗಳು ಪಿಂಗದೆ ಪೋಲ್ತೆಸೆದಿಬ್ದುವು (ಎಕ. XVI, ಚಳ್ಳನಾ. ೯೮-೩೪ ; 1169) **ಚಾಂಗಾಳ್ವ :** ೨. ತಿಲುಗರ ಮಾರಿ ಚಾಂಗಾಳ್ವ ಕಿಱುಸೋದರಂ ಕೂಡಿ ತುಱುವ ಕೊಣ್ದು ಪೋಗೆ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೪೪, ೧೩-೬ ; 1036). **ಚೆಂಗಾಳ್ವ :** ೧. ಚೆಂಗಾಳ್ವ ಮಹೀನಾರೀಧವ ನಿಜಸಚಿವರುಚಿರಕುಲದುಗ್ಧಾಂಭೋನಿಧಿಗೆ ತಾರಾ ತರುಣೀವಲ್ಲಭ (ಜಯುಕಾ. ೧-೧೨). [?]

ಚಂಗಿ (ನಾ). ಚೆಲುವೆ; ಸುಂದರಿ. 'ಚಂಗಿಯಲ್ಲಮ್ಮ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಚಂಗೀ]

ಚಂಗಿಯಲ್ಲಮ್ಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬ ಗ್ರಾಮದೇವತೆಯ ಹೆಸರು : ವರವ ಪಾಲಿಸೇ ಊರ ಚಂಗಿಯಲ್ಲಮ್ಮ (ನಾಪದ. ೨೩) ; ಪರಿಪರೀಂದ ಹರ್ಕೆ ಕೊಡೆ ಚಂಗಿಯಲ್ಲಮ್ಮ (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೩೨). ☞ ತ್ರಿಪುರಸುಂದರಿಯ ಸ್ವರೂಪವೆಂದು ಈ ದೇವತೆಯನ್ನು ಪೂಜಿಸುತ್ತಿರಬಹುದು.
[ಚಂಗಿ + ಎಲ್ಲಮ್ಮ]

ಚಂಗಿಸು 'ಚೆಂಗಿಸಂ' ನೋ.
ಚಂಗು₁ 'ಚೆಂಗಂ₁' ನೋ.
ಚಂಗು₂ 'ಚೆಂಗಂ₂' ನೋ.
ಚಂಗು₃ 'ಚೆಂಗಂ₄' ನೋ.
ಚಂಗುಡಿ 'ಚೆಂಗುಡಿ' ನೋ.
ಚಂಗುಲಾಬಿ 'ಚೆಂಗುಲಾಬಿ' ನೋ.
ಚಂಗುಪಾಱು (ಕ್ರಿ). ಭಂಗನೆ ಹಾರು, –ನೆಗೆ : ನಭವನು ಚಂಗುಪಾಱುತ ತಾಳವುರಗಳ ಭಂಗಿಸುವ ಕಾಲ್ಗಳಲಿ ನಿಂದನು ವೀರನಭಿಮುಖಿಕೆ (ನಿಭಾಗ. ೦೦-೬೫-೩೭). [ಚಂಗು₁ (<ಚೆಂಗು₁) + ಪಾಱು₁]
ಚಂಗೂಲಿ 'ಚೆಂಗೂಲಿ' ನೋ.
ಚಂಚ 'ಚೆಂಚ₁' ನೋ.
ಚಂಚತ್ತು (ನಾ). [ಜೈನ] ಋತು, ವಿಮಳ, ಚಂದ್ರ, ವಲ್ಗು, ವೀರ, ಅರುಣ, ನಂದನ, ನಳಿನ, ಕಾಂಚನ, ಲೋಹಿತ, ಚಂಚತ್ತು, ಮರುತ, ಋದ್ವಿಷ, ವೈಡೂರ್ಯ, ರುಚಿಕ, ರುಚಿರ, ಅಂಕ, ಸ್ಫಟಿಕ, ತಪನೀಯ, ಮೇಘ, ಅಭ್ರ, ಹಾರಿದ್ರ, ಪದ್ಮ, ಲೋ[ರೋ ?]ಹಿತ, ವಜ್ರ, ನಂದ್ಯಾವರ್ತ, ಪ್ರಭಾಕರ, ಪೃಷ್ಠಕ, ಗಜ, ಮೈತ್ರ, ಪ್ರಭೆ, ಅಂಜನ, ವನಮಾಲಕ, ನಾಗ, ಗರುಡ, ಲಾಂಗಲ, ಬಲಭದ್ರ, ಚಕ್ರ, ಅರಿಷ್ಟ, ಸುರಸಮಿತ, ಬ್ರಹ್ಮ, ಬ್ರಹ್ಮೋತ್ತರ, ಬ್ರಹ್ಮಹೃದಯ, ಲಾಂತವ, ಶುಕ್ರ, ಶತಾರ, ಆನತ, ಪ್ರಾಣತ, ಪುಷ್ಪಕ, ಶತಾಕ, ಆರಣ, ಅಚ್ಯುತ, ಸುದರ್ಶನ, ಅಮೋಘ, ಸುಪ್ರಬುದ್ಧ, ಯಶೋಧರ, ಸುಭದ್ರ, ಸುವಿಶಾಲ, ಸುಮನಸ, ಸೌಮನಸ್ಯಕ, ಪ್ರೀತಿಂಕರ, ಆದಿತ್ಯ ಮತ್ತು ಸರ್ವಾರ್ಥಸಿದ್ಧಿಗಳೆಂಬ ಅರುವತ್ತುಮೂರು ಇಂದ್ರಕಗಳೆಂಬ ವಿಮಾನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ೧. ಋತು . . . ೧೧. ಚಂಚನ್ನಾಮಂ [ಪಾಠಾಂ. ಚಂಚನಾಮಂ] . . . ೬೩. ಸರ್ವಾರ್ಥಸಿದ್ಧಿ ಎಂಬಿವು ಅನುಕ್ರಮದಿಂ ಅಱುವತ್ತಮೂಱು ಇಂದ್ರಕಂಗಳ ಪೆಸರ್ಗಳ್ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೧೩). [ಸಂ. ಚಂಚತ್]
ಚಂಚತ್ಪುಟ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ನೂರೆಂಟು ತಾಳಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಚಂಚತ್ಪುಟ . . . ಜಯಮಾಳವೆಂಬಿವು ಮೊದಲಾದ ನೂಱೆಂಟು ತಾಳಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೩೮). [ಸಂ.]
ಚಂಚರೀಕ (ನಾ). ದುಂಬಿ; ಭ್ರಮರ : "ಮಧುಕರಃ . . . ಚಂಚರೀಕಃ, ಅಲೀ, ದ್ವಿರೇಫಃ – ಈ ೧೩ ತುಂಬಿ" (ಹಲಾಯು. ೪೩-೧೦೧) : ನೀರರುಹಂಗಳನೊಲ್ಲದೆ ಚಂಚರೀಕತತಿ ಗಂಧಹಸ್ತಿಯೊಳ್ ನೆಲಸುವವೋಲ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೯೭). [ಸಂ.]
ಚಂಚಲ, ಚಂಚಳ (ಗು). ೧. ಚಲಿಸುವ; ಅಲುಗುವ; ಚಪಲಸ್ವಭಾವದ: ಪೋಗಿನ್ನೆಲೆ ಪೋಗಲಾರ್ಪುಡಲೆ ಚಂಚಲಚೇಷ್ಟಿತ ನೋಟ್ಟಿಂ (ಜಗವಿ. ೩-೩೭) ; ಮೇಲೆ ಮರ ಚಲಿಸಿದರೆ ಚಲಿಪ ಚಂಚಲ ಛಾಯೆ (ಕಲ್ಲೋಲ. ೧೫-೨) ; ಚಕಚಕ ಚಂಚಲ ಮಿಂಚಿನ ಗೊಂಚಲ ಚಕಮಕಿ ಚಲಮಲ (ಗರಿ ೧೨೩-೧೦). (ನಾ). ೨. ಕಾದಲ; ಪ್ರೇಮಿ. ೩. ವ್ಯಭಿಚಾರಿ; ಜಾರ. ೪. ಗಾಳಿ. ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ ; ಪುರಲೆ : "ಚಂಚಲಂ ಪುಱಿಲೆಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೫೨-೯). **ಚಂಚಳ:** ೧. "ಲೋಲಂ, ಚಪಳಂ . . . ಸಂ[ಚಂ]ಚಳಂ– ಈ ೧೧ ಸಂಚಳಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೫-೧೦). [ಸಂ.]
ಚಂಚಲಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚಂಚಲವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಸ್ಥಿಮಿತವಿಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡು : ಪಾಠಕ್ಕೆ ಬದಲು ಆ ವಸ್ತುಗಳೇ ಮಕ್ಕಳ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸಿ ಚಂಚಲಗೊಳಿಸಿ ಬಿಡುತ್ತವೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೨೮೫). [ಚಂಚಲ + ಕೊಳ್₁ + – ಇಸು₃]

ಚಂಚಲತನ (ನಾ). = ಚಂಚಲತ್ವ : ಆದರೆ ಅದೇ ಚಂಚಲತನ ಕಮಲೆ ತೋರಿದರೆ ಕೇಶವನಿಗೆ ಹಿಡಿಯುವುದಿಲ್ಲ (ನವನೀ. ೩). [ಚಂಚಲ + – ತನ]
ಚಂಚಲತೆ (ನಾ) = ಚಂಚಲತ್ವ : ಚಂಚಲತೆ ಪೊರ್ದದಿರೆ ರೋಮಾಂಚನ ಮಂದಲರೆ . . . ಇಳೀಶನೊಪ್ಪಿದಂ (ಉದ್ಭಟ. ೧೧-೧೨೭). [ಸಂ. ಚಂಚಲತಾ]
ಚಂಚಲತ್ವ (ನಾ). ಚಪಲತೆ ; ಅಸ್ಥಿರತೆ ; ಚಾಂಚಲ್ಯ. [ಸಂ.]
ಚಂಚಲವರ್ಣಕೆ (ನಾ). ೧. ಬಣ್ಣ ಬದಲಾಯಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪ್ರಾಣಿ; ಗೋಸುಂಬೆ ; ಊಸರವಳ್ಳಿ. ೨. ನಕ್ಷತ್ರಪುಂಜಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದರ ಹೆಸರು : ಚಂಚಲವರ್ಣಕೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಂತಿಯುತ ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿಲ್ಲ, ಅದರ ಗ್ರೀಕ್ ಹೆಸರು ಕಮಿಲಿಯನ್ – ಬಣ್ಣಬದಲಾಯಿಸುವ ಹಲ್ಲಿ ಎಂದು (ನಕ್ಷತ್ರ. ೬೫). [ಸಂ. ಚಂಚಲವರ್ಣಕಾ]
ಚಂಚಲಾಕ್ಷಿ (ನಾ). ಚಂಚಲವಾದ ದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳವಳು : ಮುಂಚರಿಸಿ ಕೊಂಡಿದ್ದು ಬಿಟ್ಟು ಚಂ[ಪಾಠಾಂ. ಸಂ]ಚಲಾಕ್ಷಿಯರಂ ಬಳಿಕ ತಾನರ್ಥಿಯಿಂ ಮಾಳ್ಪ (ಬಸವು. ೪೫-೨೪). [ಸಂ. ಚಂಚಲಾಕ್ಷೀ (ಚಂಚಲ + ಅಕ್ಷಿ + –)]
ಚಂಚಲಿ 'ಚೆಂಚಲಿ' ನೋ.
ಚಂಚಲಿತ (ಗು). ಚಂಚಲಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ; ಕದಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. [ಸಂ.]
ಚಂಚಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚಂಚಲವಾಗು ; ಅಸ್ಥಿರವಾಗು ; ಏಕಾಗ್ರತೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು : ಸರ್ವಂ ಖಲ್ವಿದಂ ಬ್ರಹ್ಮೋಕ್ತಿಯಲಿ ಚಂಚಲಿಸದಿರು (ಗಗಶಾ. ೧೩-೪೭) ; ಚಂಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ ಮನಸ್ಸನ್ನು ವಶೀಕರಿಸು (ಗುರುಚ. ೮೦) ; ತಿಳಿಗೊಳನ ತಾವರೆಯ ಸೆರೆಯ ತುಂಬಿಗಳಂತೆ ಚಂಚಲಿಪ ಕಣ್ಗಳಿಗೆ ಕವಿದು ಬರೆ ಸುರುಳಿಯುಂಗುರಗುರುಳ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೭-೪೫೪). [ಚಂಚಲ + – ಇಸು₃]
ಚಂಚಲೆ, ಚಂಚಳೆ (ನಾ). ೧. ಚಂಚಲಸ್ವಭಾವದವಳು ; ಸ್ಥಿರತೆಯಿಲ್ಲದವಳು : ಲಲನೆಯೆಂದರೆ ಚಂಚಲೆಯಾಗಿ ಬಳಕುತ್ತಿರುವ ಲತಾಂಗಿ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. VIII ಮುನ್ನುಡಿ) ; ಹೆಣ್ಣು ಚಂಚಲೆಯಾಗಿ, ಧೈರ್ಯತಾಳಿ ಪ್ರಣಯಕ್ಕಾಗಿ . . . ಗಂಡಿನ ಬೆನ್ನಟ್ಟಿ ಹೋಗುವುದು (ಕನ್ನಜಾ. ೧೧೪). ೨. ಐಶ್ವರ್ಯದ ಅಧಿದೇವತೆಯಾದ ಲಕ್ಷ್ಮಿ. ೩. ಮಿಂಚು : "ಘನದೀಪ್ತಿ ಸೌದಾಮಿನಿ . . . ಚಪಲೆ ಚಂಚಲೆಯೆನಲು ಮಿಂಚೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೩-೪). **ಚಂಚಳೆ:** ೧. ತಟಚ್ಚಂಚಳೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀಕಾಂತೆ ಪೂರ್ವಸ್ಥಿತಿಯನುಱಿದತಿಸ್ಥೈರ್ಯಮಂ ತಾಳ್ದಿದಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೧೯). [ಸಂ. ಚಂಚಲಾ]
ಚಂಚಸೊಪ್ಪು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ಚುಂಚುರಃ, ಚುಂಚುಪತ್ರ– ಈ ಯೆರಡುಂ ಚಂಚಸೊಪ್ಪು" (ಒಷಧಿ ೫೭). [ಚಂಚ₀ + ಸೊಪ್ಪು₃]
ಚಂಚಳ 'ಚಂಚಲ' ನೋ.
ಚಂಚಳೆ 'ಚಂಚಲೆ' ನೋ.
ಚಂಚಿ 'ಸಂಚಿ' ನೋ.
ಚಂಚಿತಿ 'ಚೆಂಚಿತಿ' ನೋ.
ಚಂಚು₁ 'ಚೆಂಚ₁' ನೋ.
ಚಂಚು₂ (ನಾ). ೧. ಪಕ್ಷಿಯ ಕೊಕ್ಕು, –ಮೂತಿ : "ಚಂಚೂ ತ್ರೋಟಿ ಚಂಚು ತುಂಡಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೧-೧೦) ; "ಪಕ್ಷಿಯಾ ಮುಖಮದು ತ್ರೋಟಿ ಚಂಚೂ ಚಂಚುವಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೫೦-೧) ; ಅಂಚೆ ಚಂಚುವಿಂ ನಲಿದು ಮೃಣಾಳಮಂ ಸವಿವುದಾಯ್ತು (ಜಗವಿ. ೪-೩೭) ; ಗಿಳಿಗಳ ಚಂಚುವಿಂದೊಡೆದ ಮಾವಿನ ಪಣ್ಣ ರಸಪ್ರವಾಹದಿಂ ಬೆಳೆವುವು . . . ಬಂಧುರ ಗಂಧಶಾಲಿಗಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೧೫). ೨. ಹರಳೆಂಗಿಡ ; ಔಡಲ. [ಸಂ.]

ಚಂಚುಕ, ಚಚ್ಚುಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ ; ಹಸುಂಬ: "ಚಂಚುಕ [ಪಾಠಾಂ. ಚಚ್ಚುಕ]ಮೆನಲು ಪಸುಬನೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೫೨-೮).

ಚಚ್ಚುಕ: ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [?]

ಚಂಚುಗೂಡು (ಕ್ರಿ). ಕೊಕ್ಕಿಗೆ ಕೊಕ್ಕು ಕೂಡಿಸು,-ಸೇರಿಸು : ನೆನೆನೆನೆದು ಕಾಂತೆಯಂ ಕಳಹಂಸಂ ಇರೆ ಸಿರಿ ಬರ್ಪಂದದೆ ಸುಂದರಿ ಬರೆ ಪರಿತಂದು ಚಂಚುಗೂಡುತೆ ಪಕ್ಷಾಂತರದೊಳ್ ಮುಸುಂಕಿ ಬಿಬ್ಬಿರಬಿರಿವಂತಪ್ಪಿದುದು ದೇಹಮೊಂದೆಂಬಿನೆಗಂ (ಗಿರಿಕ. ೨-೫೯). [ಚಂಚು$_2$ + ಕೂಡು$_1$]

ಚಂಚುಘಾತ (ನಾ). ಕೊಕ್ಕಿನಿಂದ ಕುಕ್ಕುವಿಕೆ. [ಚಂಚು$_2$ + ಘಾತ$_2$]

ಚಂಚುದೊಡ್ಡಿ (ನಾ). ಬೇಡರ ಬೀಡು,-ಹಳ್ಳಿ: "ಪಕ್ಕಣಃ, ಶಬರಾಲಯಃ- ಬೇಟೆಗಾರರಿರುವ ಹಳ್ಳಿ, ಬೇಡರ ಪಾಳ್ಯ ಚಂಚುದೊಡ್ಡಿಗೂ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೯೩). [ಚಂಚು$_1$ (<ಚೆಂಚ$_1$) + ದೊಡ್ಡಿ$_1$ (<ತೊಟ್ಟಿ$_1$)]

ಚಂಚುಪುಟ (ನಾ). ಪಕ್ಷಿಯ (ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡಿರುವ) ಕೊಕ್ಕು : ತದೀಯ ಚಂಚುಪುಟಕೋಟಿಗಳಿಂದಮೆಬಲ್ವ ಕಾಂಚನೋಜ್ವಳಕಣಿಶಂಗಳೊಪ್ಪಿದುವು (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೧೮); ಲಲಿತ ಶುಕಚಯ ಚಂಚುಪುಟದಿಂ ದಳಿತ ಜಂಬೂ ಪಕ್ವಫಲ ರಸಲುಳಿತನವಮಕರಂದಮಧುರೋರ್ಝರ ನಿವಾತದಲಿ (ಕುಮಾ.ಉ. ೭-೨೭); ತನಿವಣ್ಣಂ . . . ಚಂಚುಪುಟದಿಂದಂ ಮೆಲ್ಪಿನಿಂ ಸೀಳ್ದು (ಶಬಶಂ. ೨-೪೯). [ಚಂಚು$_2$ + ಪುಟ$_3$]

ಚಂಚುಮೂಗು(ನಾ). ಪಕ್ಷಿಯ ಕೊಕ್ಕಿನಂತೆ ಇರುವ ಮೂಗು; ಚೂಪಾದ ಉದ್ದನೆಯ ಮೂಗು: ತೆಳುವಾದ ಮೈ, ಚಂಚುಮೂಗು, ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳು (ನಿಷ್ಕಾಮು. ೨). [ಚಂಚು$_2$ + ಮೂಗು$_1$]

ಚಂಚುರ (ಗು). ೧. ಚತುರತೆಯ ; ನಿಪುಣತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ: ನಿಷ್ಣಾತವಾದ : ಸಾರವಿಚಾರ ಚಂಚುರ[ಪಾಠಾಂ. ಬಂಧುರ]ಮತಿಪ್ರಸರಂ . . . ಈತನೆಂದು ಕೆಯ್ವಾರದೆ ಬಣ್ಣಿಕುಂ ವಿಬುಧಮಂಡಳಿ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೯೭). ೨. ಸುಂದರವಾದ ; ಚೆಲುವಾದ : ಸಲೆ ನಾವ್ಯಮಾಯ್ತು ಚಂಚುರ ಮುಚುಕುಂದ ಸಂಚಯದೊಳಂ . . . ಮಧುಪಮಾಳೆಗೆ ಮಾಧವದೊಳ್ ಮಧೂತ್ಕರಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೬೪). ೩. ಅತಿಶಯವಾದ ; ಹೆಚ್ಚಾದ ; ಮೇಲಾದ : ಮಿಂಚುಗಣ್ಣುಬಲೆಯರಿಗೆ ತನಗಂದಾದ ಪಂಚಸಂಪತ್ತು ತಾನುಸುರಿ ಚಂಚುರಾನಂದದೊಳಿರ್ದನಾ ನೃಪನು (ಭರತೇ. ೭೨-೯೧). [ಸಂ.]

ಚಂಚುರತೆ (ನಾ). ಜಾಣತನ ; ನಿಪುಣತೆ : ಬಳಬಳಿಕೆಯ ಚಂಚುರತೆಯಂ ಹಸ್ತಚಾರಣದ ವಿಸ್ತಾರವಮಂ . . . ತೋಱುತ್ತುಮಿರೆ (ಕುಸುಮಾ. ೭-೬೩ವ). [ಸಂ. ಚಂಚುರತಾ]

ಚಂಚೂಪುಟ (ನಾ). = ಚಂಚುಪುಟ : ಆರಕ್ತಮಾದ ನೇಱಿಲಂ ಕೊಕ್ಕಿಂ ಕರ್ದುಂಕಿ ಚಂಚೂಪುಟಮನೂಱಿ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨೩-೧೪). [ಸಂ. (ಚಂಚೂ + ಪುಟ)]

ಚಂಡ$_1$ (ಗು). ೧. ಉಷ್ಣವಾದ ; ಶಾಖದಿಂದ ಕೂಡಿದ. 'ಚಂಡಾಂಶು' ಪರಾ. ೨. ತೀವ್ರವಾದ ; ಪ್ರಖರವಾದ : ಆತ್ಮಾನುರಾಗದಲಿ ಚಂಡತೇಜದಿ ನಡೆವುತಿರಲು (ಬಸವು. ೫-೦೪). ೩. ಕೋಪದಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಕ್ರುದ್ಧ. ೪. ಕ್ರೂರವಾದ ; ಕರ್ಕಶ. ೫. ದುಷ್ಟತನದ ; ತುಂಟ. 'ಚಂಡಾಳಿ$_1$' ಪರಾ. ೬. ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಚುರುಕಾದ. 'ಪ್ರಚಂಡ' ಪರಾ. ೭. ಬಲಿಷ್ಠವಾದ; ಬಲಾಢ್ಯ : ಚಂಡವಿರೋಧಿಸಾಧನತಮುಸ್ತಮುಮೋಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೩) ; ಚಂಡರಿಪುಬಲವಿಲಯಹರನುದ್ದಂಡಬಲಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರವನು ಕೈಕೊಂಡು ಸುರಪನ ಸೂನು ನಡೆದನು (ಕುಮಾ.ವಿ. ೬ ಸೂಚನೆ). (ನಾ). ೮. ಈಶ್ವರನ ಪ್ರಮಥ ಗಣದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ; ಚಂಡೀಶ. ೯. ಕ್ರೋಧ ; ಉದ್ವೇಗ. ೧೦. ಬಹಳ ಸಿಟ್ಟುಳ್ಳವನು ; ಕೋಪಿಷ್ಟ : "ಚಂಡಃ, ಅತ್ಯಂತ ಕೋಪನಃ-೨ ಬಹಳ ಸಿಟ್ಟುಗಾರ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೮೫). ೧೧. ಶೂರ ; ಪರಾಕ್ರಮಿ: ಕುದುರೆಯ ತುಂಡುತುಂಡಾಗಿ ಮಗುಚುತ ಬಪ್ಪ ಚಂಡನಾರು (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೦-೯೧). ೧೨. ಶಿವ. ೧೩. ಷಣ್ಮುಖ. ೧೪. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಹೆಸರು. ೧೫. ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು: ನಾದ . . . ಮೆಂಬವೆಂಬೈದು ಮಂತ್ರಿನರಕಂಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಚಂಡವೆಂಬರಸು ನರಕವಿಹುದು (ವಿವೇಕ. ೧೮೦). [ಸಂ.]

ಚಂಡ$_2$ (ನಾ). (?) : "ಚಂಡಂ ನಾಗಾರಿಯಿಂದ[ಡ]ಂಡೆಯುವಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೬-೮೬). [?]

ಚಂಡಕನರಿ 'ಚೆಂಡಕನರಿ' ನೋ.

ಚಂಡಕರ (ನಾ). ೧. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಕಿರಣ. ೨. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಕಿರಣಗಳನ್ನುಳ್ಳವನು ; ಸೂರ್ಯ : ಪರ್ವಿದ ಮಾರ್ವಕ್ಷಣದೊಳೆ ಕಿಡುವಂತೆ ಚಂಡಕರ ಕರಹತಿಯಿಂ (ಸಂರಾಮಾ. ೧೩-೧೩೦) ; ಚಂಡಕರಂ ಘನಾಂತರದಿನೊರ್ಮೊದಲಂದುದಯಿಪ್ಪ ಮಾಟ್ಕೆಯಿಂ (ನೇಮಿಪು. ೯-೧೦೦) ; ಚಂಡಕರಂ ಪ್ರಾಕ್ಶೈಲಶಿಖಂಡಮನೇಱಿದೊಡೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೮-೨೨) ; ಚಂಡಮುನಿ ಮಂತ್ರಾಹ್ವಯದಿ ಬರೆ ಚಂಡಕರ ತತ್ತೇಜನಾಹವಚಂಡವಿಕ್ರಮನವನಿಯಲಿ ಜನಿಸಿದನು ಕಲಿಕರ್ಣ (ಕುಮಾ.ಆ. ೩ ಸೂಚನೆ). [ಚಂಡ$_1$ + ಕರ$_3$]

ಚಂಡಕೋಲಾಹಲ (ನಾ). ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು . ಶುನಕ . . . ಆವಿಕವೆಂಬೈದು ಮಂತ್ರಿನರಕಂಗಳ ನಡುವೆ ಚಂಡಕೋಲಾಹಲವೆಂಬರಸು ನರಕವಿಹುದು (ವಿವೇಕ. ೧೮೦). [ಚಂಡ$_1$ + ಕೋಲಾಹಲ]

ಚಂಡಣೆ$_1$ (ನಾ). ಉಗ್ರತೆ; ತೀಕ್ಷ್ಣತೆ; ಉದ್ವೇಗ: ಕೆಣಕಿದುರಿಯಂದದಲಿ ದಂಡೆಯೊಳಣೆದ ಕಾಳೋರಗನವೊಲು ಚಂಡಣೆ [ಪಾಠಾಂ. ಚಡ್ಡಣೆ]ಯ ಚಪಳಕ್ರೋಧಶಿಖಿ ಮೋಹಿದುದು ಮೋಱೆಯಲಿ (ಕುಮಾ.ಕ. ೨೦-೯). [ಚಂಡ$_1$ + - ಅಣೆ$_4$]

ಚಂಡಣೆ$_2$ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯ ಮುಗಿದ ಮೇಲೆ ನಿಲ್ಲುವ ಭಂಗಿ : ರೂಪುರೇಖೆ ಧಾಪಣೆ ತೂಕವಣೆಯಂಕೆ ಝುಂಕೆ ಢಾಳಡಿಳ್ಳಾಯೆ ಚಂಡಣೆ ಚಳಬಳಿಕೆ ಉಲ್ಲಾಸದಚ್ಚರಿವಡೆಯೆ ನರ್ತಿಸುತ್ತುಮಿರೆಯುಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೬-೭೭ ವ). [< ಸಂ. ಭಂಡನ]

ಚಂಡಣೆಗುಡು (ಕ್ರಿ). [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯ ಮುಗಿದ ಮೇಲೆ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಭಂಗಿಯಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲು: ತೊಡರದ ಪಹರಣೆಯಿಂ ಪಯದೊಡನುಗ್ಗಡಿಸುವುದು ತೂಕದೆಸಕಂ ಜತಿಯಂ ನಡೆಯಿಪುದು ಕಿತ್ತು ಚಂಡಣೆಗುಡುವುದು ನಚ್ಚಣಿಯರಾಟಮೇನಚ್ಚರಿಯೋ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೫-೭೫). [ಚಂಡಣೆ$_2$ + ಕುಡು$_1$ (<ಕೊಡು$_1$)]

ಚಂಡದೇವತೆ (ನಾ). ಉಗ್ರದೇವತೆ; ಮಾರಿ: ಗಂಡನ ಕಯ್ಯಿಂದ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಂಡು ಭೂಮಂಡಲದೊಳಗೆ ತೊಳಲುವ ಚಂಡದೇವತೆಯುಂಟವಳೊರ್ವಳ ಬಲಗೊಂಡು (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೪-೪೦). [ಚಂಡ$_1$ + ದೇವತೆ]

ಚಂಡದೈವ (ನಾ). ಭಯಂಕರವಾದ ದೈವ ; ಅಂಜಿಕೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ದೇವರು: ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುವಿನೆದೆಯನುಱೆ ಬಗಿದ ಚಂಡದೈವದ ಪೆಸರನುಸಿರುವನ ದೆಸೆಗಳ್ಗಲಿದಳುಕನಿವನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೦-೫೭). [ಚಂಡ$_1$ + ದೈವ]

ಚಂಡನಂಗೈ (ಕ್ರಿ). ಹಿಟ್ಟುಮಾಡು: ತಂಡುಲವ ತಿಲವನುದ್ದಂ ಗೋದಿಯಂ ಜವದಿ ಚಂಡನಂಗೈವುತಂ ಸಣ್ಣಿಸುತ ನಾದಿ (ಲಿಂಗಪು. ೮-೧೧). [ಚಂಡನ$_0$ + ಗೈ (<ಕೆಯ್$_1$)]

ಚಂಡಭಾಗ (ನಾ). (ಕರಾ) ನೈವೇದ್ಯದಲ್ಲಿ ಚಂಡೀಶ್ವರನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸುವ ಭಾಗ : ಚಂಡಭಾಗವನ್ನು ಕೊಡದೇ ಯಾರು ಉಣ್ಣುವನೋ ಅವನಿಗೆ ಪಾಪ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ (ತುಳುನಾ. ೨೩೪). 'ಚಂಡಾಂಶ' ಪರಾ. [ಚಂಡ$_1$ + ಭಾಗ]

ಚಂಡಭೈರವ (ನಾ). ಪ್ರಚಂಡನಾದ ಭೈರವ : ಚಂಡಭೈರವಂ . . . ಸಲೆ ಸೇವಿಪಂ ರವಿಸುತಾಶಾದ್ವಾರವಂ ಲೀಲೆಯಿಂ (ಶಬಶಂ. ೧-೫೯). [ಚಂಡ$_1$ + ಭೈರವ]

ಚಂಡಮರೀಚಿ (ನಾ).=ಚಂಡಕರ ೨ : ಚಂಡಮರೀಚಿಗಸ್ತಮಯಮಿಲ್ಲದು ದೊಂದೆಡೆ ನಿಮ್ಮ ಕೇಳ್ದುದುಂ ಕಂಡುದುಮುಳ್ಳೊಡಿನ್ ಬೆಸಸಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೪೮) ; ಅನಿಳಾಧ್ವದೊಳ್ ಪೊಳೆಯುತಿರ್ದುದು ಚಂಡಮರೀಚಿಮಂಡಲಂ (ಜಗವಿ. ೪-೬೧). [ಚಂಡ$_1$ + ಮರೀಚಿ]

ಚಂಡಮಾರಿ (ನಾ).=ಚಂಡದೇವತೆ: ಪಾಪಕಳಾಪಂಡಿತೆ ಚಂಡಮಾರಿದೇವತೆ ಯಿರ್ಪಳ್ (ಯಶೋಜ. ೧-೩೪) ; ಚಂಡಮಾರಿಯು ನಸುದೆಱೆದ ಬಹಳ ಮುಖಮಂಡಲಗಳ ಶಂಕೆಯನು ಕಂಡರ ಮನಕೆ ಪುಟ್ಟಿಸುತ ಸಾಲ್ಪಿಡಿ ದಂಬುಗಂಡಿಗಳಿಹವದಱೊಳಗೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೪-೮೭). [ಚಂಡ$_1$ + ಮಾರಿ]

ಚಂಡಮಾರುತ (ನಾ). ಪ್ರಬಲವಾದ ಗಾಳಿ ; ಬಿರುಗಾಳಿ : ಇವು . . . ಬಹುಬಲವಾಗಿ ಬೀಸುತ್ತವೆ. ಅಲ್ಲಿ ಇವಕ್ಕೆ ಚಂಡಮಾರುತಗಳು ಅಥವಾ ಆಕ್ರೋಶಚತ್ವಾರಿಂಶಗಳು (Roaring forties) ಎಂದು ಹೆಸರು (ಭೂವಿವ. ೬೧). [ಚಂಡ$_1$ + ಮಾರುತ]

ಚಂಡರುಚಿ (ನಾ). ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಕಿರಣಗಳನ್ನುಳ್ಳವನು ; ಸೂರ್ಯ : ಶಶಿಯಂ ಘಾತಿಸಿ ಸೂರ್ಯಂಗಶೇಷಧನವಂ ಬೞಿಕ್ಕೆ ನೀನಿತ್ತೊಡೆ ತಚ್ಛಶಿ ಪಲವು ಯೋನಿಯೊಳ್ ನಿಂದಶಾಂತಮತಿ ಚಂಡರುಚಿ ನಿಶಾಚರನಾದಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೮೮). [ಚಂಡ$_1$ + ರುಚಿ]

ಚಂಡವಾಳ, ಚಂಡಿವಳ, **ಚಂಡಿವಾಳ** (ನಾ). ವ್ಯವಹಾರದ ಗಂರಂತಾಗಿ ಮುಂಗಡ ಕೊಡುವ ಹಣ ; ಸಂಚಕಾರ : (೬). **ಚಂಡಿವಳ :** (ಕಿಸಂಗ್ರಾ. ೬೨). **ಚಂಡಿವಾಳ :** (೬). [?]

ಚಂಡವಿಕ್ರಮ (ನಾ). ೧. ಅತಿಶಯವಾದ ಪರಾಕ್ರಮ : ಮೇಳಿಸುತುಂ ಚಂಡವಿಕ್ರಮಾಡಂಬರಮಂ . . . ಸಾರ್ತಂದಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೫೮). ೨. ಅತ್ಯಂತ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನುಳ್ಳವನಂ ; ಮಹಾಶೂರ : ಚಂಡಮುನಿ ಮಂತ್ರಾಹ್ವಯದಿ ಬರೆ ಚಂಡಕರ ತತ್ತೇಜನಾಹವಚಂಡ ವಿಕ್ರಮನ ವನಿಯಲಿ ಜನಿಸಿದನು ಕಲಿಕರ್ಣ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೩ ಸೂಚನೆ). [ಚಂಡ$_1$ + ವಿಕ್ರಮ]

ಚಂಡವೇಗ (ನಾ). ೧. ತೀವ್ರವಾದ ವೇಗ ; ಅತ್ಯಂತ ವೇಗ : ಆ ಕಾಂತೆ . . . ಬಾಳಮತ್ತಪರವಮುಮಂ ಕೊಂಡು ಚಂಡವೇಗದಿನೆಯ್ದಿ (ನೇಮಿಪು. ೪-೬ ವ). ೨. [ಕಾಮಶಾ] ರತಿಭೇದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ವಿಂಗಡಿಸಿದ ಮೂರು ಪುರುಷವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು : ವೇಗ ಗತಿಯಿನಾಯ್ತು ಮಂದವೇಗ ಮಧ್ಯವೇಗ ಚಂಡವೇಗವೆಂಬ ಪೆಸರು ಪುರುಷರಿಂಗೆ ಸುರತದೊಳ್ (ಜನವ. ೪-೩೬). [ಚಂಡ$_1$ + ವೇಗ]

ಚಂಡವೇಗಿ (ನಾ).=ಚಂಡವೇಗಿನಿ : ವೇಗಗತಿಯಿನಾಯ್ತು . . . ಪೆಸರು ಪುರುಷರಿಂಗೆ ಸುರತದೊಳ್ ತೂಗಿದಂದದಿಂದೆ ಮಂದವೇಗಿ ಮಧ್ಯವೇಗಿ ಚಂಡವೇಗಿಯೆಂಬುದಾದುದಬಲೆಯರ್ಗೆ ನಲ್ಲಳೆ (ಜನವ. ೪-೩೬). [<ಸಂ. ಚಂಡವೇಗಿನೀ]

ಚಂಡವೇಗಿನಿ (ನಾ). [ಕಾಮಶಾ] ರತಿಭೇದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ವಿಂಗಡಿಸಿದ ಮೂರು ಸ್ತ್ರೀವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವಳು; ಸುರತದಲ್ಲಿ ಅತಿವೇಗಾಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವಳು: ಮಂದವೇಗಿನಿ ಮಧ್ಯವೇಗಿನಿ ಚಂಡವೇಗಿನಿ ಯರೆಂಬ ತ್ರಿವಿಧ ರತಿಭೇದಕಾಂತೆಯರಿಂ (ವಿವೇಕ. ೨೨೯). [ಸಂ. ಚಂಡವೇಗಿನೀ]

ಚಂಡಾಂಶ (ನಾ).=ಚಂಡಭಾಗ : ಸರ್ವಪ್ರಯತ್ನಗಳಿಂದ ಚಂಡಾಂಶವನ್ನು ಬಿಡತಕ್ಕದ್ದು (ತುಳುನಾ. ೨೩೪). [ಚಂಡ$_1$ + ಅಂಶ]

ಚಂಡಾಂಶು (ನಾ). ೧. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಕಿರಣ. ೨. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಕಿರಣ ಗಳನ್ನುಳ್ಳವನು ; ಸೂರ್ಯ. ೧, ೨ : ಮದವತ್ಕಂಸಂಗಕಾಂಡ ಕ್ಷಯ ಸಮುದಿತಚಂಡಾಂಶು ಚಂಡಾಂಶುವೆಂಬಂದದಿನೊಪ್ಪುತ್ತಿರ್ಪುದು . . . ಈ ದಿವ್ಯರೂಪಂ (ಜಗವಿ. ೩-೨). [ಚಂಡ$_1$ + ಅಂಶು]

ಚಂಡಾಡು 'ಸೆಂಡಾಡು' ನೋ.

ಚಂಡಾತ$_1$ (ನಾ).=ಚಂಡಾತಕ : "ಚಂಡಾತಮೆನೆ ನಿಱಿಚಲ್ಲಣಂಗಳಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೦-೨೯). [< ಸಂ. ಚಂಡಾತಕ]

ಚಂಡಾತ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ಕಣಗಿಲೆ : "ಪ್ರತಿಹಾಸಃ, ಶತಪ್ರಾಸಃ, ಚಂಡಾತಃ, ಹಯಮಾರಕಃ, ಕರವೀರಃ – ೫ ಗನ್ನೇರಳೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೧೪). [ಸಂ.]

ಚಂಡಾತಕ (ನಾ). (ಸ್ತ್ರೀಯರು ಧರಿಸುವ) ಅರೆತೊಡೆಯ ಚಣ್ಣ,-ಚಡ್ಡಿ ; ಅರ್ಧೋರುಕ ; "ವರ ಯುವತಿಯರು ಅರ್ಧತೊಡೆ ಪರಿಯಂತರ ಉಡುವಂಥಾ ಸೀರೆ" (ನಾಚಿರಾ. ೬); "ಅರ್ಧೋರುಕಂ ಚಂಡಾತಕಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೭೮-೨೧). [ಸಂ.]

ಚಂಡಾಮಯ (ನಾ). ತೀವ್ರವಾದ ರೋಗ ; ದೊಡ್ಡಖಾಯಿಲೆ : ಉಂಡೊಡೆ ಕಿಡುವುದು ಪಿರಿದೇಂ ಕಂಡೊಡೆ ಪೆಸರ್ಗೊಂಡೊಡೊರ್ಮೆ ನೆನೆದೊಡೆ ಕಿಡುಗುಂ ಚಂಡಾಮಯವೆನಿಪೌಷಧಮಂಡಳಿಯಿಂ ಸೇವ್ಯಮಲ್ಲಿ ಗಂದಿಗವಸರಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೮೪). [ಚಂಡ$_1$ + ಆಮಯ]

ಚಂಡಾಲ, ಚಂಡಾಳ (ನಾ). ೧. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಶೂದ್ರನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವನು : "ಚಂಡಾಲಃ–ಇದು, ಯಃ–ಯಾವನು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣ್ಯಾಂ–ಬ್ರಾಹ್ಮಣಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ, ವೃಷಲೇನ–ಶೂದ್ರನಿಂದ, ಜನಿತಃ–ಹುಟ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟನೊ ಅವನ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೬೫); ಪೊನ್ನ ಪಂಜರಮಂ ಪೊತ್ತಿರದೇಟ್ಟಂದಂ ಚಂಡಿಕೆವೆರಸಿದ ಚಂಡಾಲಬಾಲಕಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೩೭). 'ಚಂಡಾಲತ್ವ' ಪರಾ. ೨. ಚಂಡಾಲ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದವನು ; ಪಂಚಮಂ ; ಹೊಲೆಯಂ : "ಚಂಡಾಲಃ . . . ಪುಲ್ಕಸಃ–೧೦ ಹೊಲೆಯವನ ಪೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೬೦). ೩. ಕ್ರೂರಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು ; ಕ್ರೂರಿ : ಜಾತಿಚಂಡಾಲ ಕರ್ಮಚಂಡಾಲ ವೃತ್ತಿಚಂಡಾಲ ಸಂಕಲಿತಚಂಡಾಲರೆಂಬ ಚತುರ್ವಿಧ ಚಂಡಾಲರುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೪೫) ; ಆ ಕುಮತಿ . . . ಭಯಾಕಾರದೊಡಲ ಚಂಡಾಲರು ಕರೆಸಿ ಬೆಸಸಿದಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೮-೨೯). **ಚಂಡಾಳ :** ೧. "ಚಂಡಾಳಂ ತಾಂ ಹೊಲೆಯಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೬-೮೭). ಪರಿಕಿಸದೀ ಧರ್ಮ್ಮದೊಳ್ . . . ಅರೆವೀಸಮನಳಿಪಿಕೊಣ್ಡಂ ಚಣ್ಡಾಳ (ಎಇ XXVII, ೦೫-೬೦ : 1114). [ಸಂ.]

ಚಂಡಾಲತ್ವ (ನಾ). ಚಂಡಾಲನಾಗಿರುವಿಕೆ : ಬ್ರಾಹ್ಮಣಿಯೊಳಂತೆನಗೆ ಶೂದ್ರನ ಬೀಜದಿಂದಲಿ ಜನನವಾಯ್ತುದಱಿಂದ ಚಂಡಾಲತ್ವ ಸಿದ್ಧಿಸಿತು (ತಿಮ್ಮಆ. ೨-೮). [ಸಂ.]

ಚಂಡಾಲವಲ್ಲಕಿ, **ಚಂಡಾಳವಲ್ಲಕಿ** (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ತಂತೀವಾದ್ಯ ; ಕಿನ್ನರಿಯಂತಹ ಕೀಳಂದರ್ಜೆಯ ವಾದ್ಯ. **ಚಂಡಾಳವಲ್ಲಕಿ :** "ಚಾಂಡಾಳಿಕೆ ಚಂಡಾಳವಲ್ಲಕೀ ಪರ್ಯಾಯಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೧-೩೮). [ಸಂ. ಚಂಡಾಲವಲ್ಲಕೀ]

ಚಂಡಾಲಿ, ಚಂಡಾಳಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಚಂಡಾಲಸ್ತ್ರೀ ; ಹೊಲತಿ. ೨. ನೀಚಳಾದವಳು ; ದುಷ್ಟೆ ; ಕೆಡುಕಿ : ಥೂ, ಚಂಡಾಲಿ ಎಂದು ಬಯ್ದಳು (ರೂಢಿ). **ಚಂಡಾಳಿ$_2$:** ೨. ತುಂಬಾ ಕೋಪದಲ್ಲಿ ಚಂಡಾಳಿ ಎಂದುಬಿಟ್ಟಳು (ರೂಢಿ). [ಸಂ. ಚಂಡಾಲೀ]

ಚಂಡಾಲೆ (ನಾ). = ಚಂಡಾಲಿ : ವಿಶ್ರುತ ದಕ್ಷಿಣಾಪಥದಿನೊರ್ವಳ್ ಕನ್ನೆ ಚಂಡಾಲೆ ದರ್ಶನತಾತ್ಪರ್ಯದಿ ರಾಜಕೀರಸಹಿತಂ ಬಂದಿರ್ದಪಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೪). [ಚಂಡಾಲ + – ಎ$_2$]

ಚಂಡಾವುರ (ನಾ). ಒಂದುಂ ಬಗೆಯಂ ಅಡಕೆ : ನೆಲವತ್ತಿರ್ಗೆ ಸಾಸಿರಕ್ಕೆ ಪನ್ನೊಂದಡಕೆಯ ಸೊಜ್ಜಮುಮಂ ಚಂಡಾವುರಂ ಬೆಳೆವೊದಲಾಗುಳಿದಡಕೆಗಳ್ಗೆಲ್ಲಂ ಸಾಸಿರಕ್ಕೆ ಇರ್ಪತ್ತೊಂದಡಕೆಯ ಸೊಜ್ಜಮುಮಂ . . . ಬಿಟ್ಟರ್ (ಎಇ. XVIII, ೧೯೨-೩೪ ; 1184). [?]

ಚಂಡಾಸಿ (ನಾ). ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಖಡ್ಗ ; ಭಯಾನಕವಾದ ಕತ್ತಿ : ಅದಟಿಂದುರ್ಕಿದ ವೈರಿ × × × ಜರನಾಟಂದಿಕ್ಕಿ ಚಂಡಾಸಿಯಿಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೨೨೧-೧೧ ; 1283). [ಚಂಡ$_1$ + ಅಸಿ$_8$]

ಚಂಡಾಹಿ (ನಾ). ಘೋರವಾದ ಸರ್ಪ: ಚಂಡಾಹಿತುಂಡಖಂಡಿತಪುಂಡರೀಕಾಕ್ಷವದನವಿನ್ಯಸ್ತನಿರಸ್ತತರಳತಾರನೇತ್ರರುಂ . . . ಆಗೆ (ಜಗವಿ. ೩-೯೪ ವ).
[ಚಂಡ$_1$ + ಅಹಿ]

ಚಂಡಾಳ 'ಚಂಡಾಲ' ನೋ.

ಚಂಡಾಳವಲ್ಲಕಿ 'ಚಂಡಾಲವಲ್ಲಕಿ' ನೋ.

ಚಂಡಾಳಿ$_1$ (ನಾ). ದುಂರುಂಳದುಂಬಿ ; ದುಷ್ಟಭ್ರಮರ : ಚಂಡಾಳೀ ಚಂಡಗೀತಧ್ವನಿಯನೊದೆದು . . . ಉಣ್ಮೆ ಪೊಣ್ಮೆತ್ತು . . . ತೂರ್ಯ ಪ್ರಣಾದಂ (ಲೀಲಾವ. ೩-೭೧) ; ನಿಸದಂ ಚಂಡಾಳಿಯ ಬಾಧೆಯ ತೊಲಗಿಸೆನುತ್ತೆಱಗಿದ ಮಲ್ಲಿಗೆ ಮೊಗ್ಗೆಯೊಲೆಸಕಂಬಡೆದೊಪ್ಪಿದುದಾ ಕಾಂತೆಗೆ ಮೂಗಿನ ನುಣ್ಮುತ್ತು (ಉದ್ಯದೇ. ೨-೫೦) ; ಪಳಿಗಂಜದೆ ಪುಷ್ಪಿತಲತೆ ನಿಶಾವಧುಗಳ ನೆರೆವ ಚಂಡಾಳಿ (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೧೭-೧೭). [ಚಂಡ$_1$ + ಅಳಿ$_5$ (= ಅಲಿ$_2$)]

ಚಂಡಾಳಿ$_2$ 'ಚಂಡಾಲಿ' ನೋ.

ಚಂಡಿ$_1$, ಚೆಂಡಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ತಲೆ: ವಾಸಿಷ್ಠಚರಣಕೆ ಚಂಡಿಯೂಡುತ ಹಿತದಿ ನುತಿಸಿದ ಮಂಡಲಾಧಿಪನ ನೋಡಿ (ಹಮಚ. ೧೯). ೨. ಚೆಂಡು ; ತೆನೆ : ಬೆಳೆ ಪರಿಪಕ್ವವಾಗಿರುವಾಗ ಪಿಶುನರು ಬಂದು ಚಂಡೀ ಕೊಯ್ಯುವರು (ಸಾಲಂಸಾ. ೭೫); ಒಂದೇ ವೇಳೆಗೆ ನೂರಾರು ಕುಡುಗೋಲುಗಳು ಸರಸರನೆ ತೆನೆಯ ಚಂಡಿಗಳನ್ನು ಹಾರಿಸತೊಡಗಿದವು (ಜಿವಿ. ೭೭). **ಚೆಂಡಿ$_2$** : ೨. ಪುಂಡೀಯ ಪಲ್ಲೇದ ಚೆಂಡಿಯ ಕಡಿದಂಗ (ಕನ್ನಜಾ. ೧೧೦).
[ಚಂಡು$_1$ (<ಸೆಂಡು)]

ಚಂಡಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಹಟಮಾರಿತನ ; ಛಲ; ಪಂಥ: "ಚಂಡಿಯೆನೆ ಮಾ[ಪಾಠಾಂ. ನಾ]ಸಿಯುಕ್ಕುಂ" (ಭಾರನಿ. ೩೭); ಕೊಂಡಾಡುವರು ಕೋವಿದರು . . . ಮಿಕ್ಕವರು ಚಂಡಿಯ ಬಿಡುವರು ಮಂತ್ರಿಯ ಮಾತನುದ್ದಂಡಿಸಲಱಿಯದ ನೃಪಗೆ (ರಾಮವಿ. ೧೩-೧೨೦); ನಾವು ಕೊಟ್ಟುದನುಂಡು ಬದುಕುವುದಲ್ಲದೇಕೀ ಚಂಡಿ (ನಿಭಾಗ. ೯-೨-೨೮). ೨. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದುದು ; ಉಗ್ರವಾದುದು : ತುಂಡುಗಿಡಿಗಳ ತೂಱುಗಿಡಿಗಳ ಗುಂಡುಗಿಡಿಗಳ ಘಾಡಣೆಯ ಕಿಡಿ ಚಂಡಿಯಾಯ್ತು ಚತುರ್ವದನನಿರ್ಮಿತ ಮಹಾಭವನ (ತೊರರಾ. ೫-೮-೮೨). ೩. ಸಮಸ್ಯೆ ; ತೊಡಕು : ದಂಡನಾಯಕಗೆ ಪಟ್ಟವ ಕಟ್ಟಿದಾಗ ಮುಂಕೊಂಡೊಂದು ಲಿಪಿ ಬಿದ್ದು ಸಭೆಗೆ ಚೆಂ[ಚಂ]ಡಿಯಾಗಿರಲದನೋದಿ ತೆಗೆಸಿದನುದ್ದಂಡ ಬಸವ ಬಹುಧನವ (ಮೋಳಿಪು. ೪-೧೪). ೪. ಕೀಳಂತನ. 'ಚಂಡಿಗುನ್ನಿ' ಪರಾ. ೫. ಉಗ್ರನಾದವನು ; ಪ್ರಚಂಡ : ಛಲಚೇತನನು ಸಲೆ ಚಂಡಿಯಾದನು ಕಳನ ಚೌಕದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೩-೧೫). ೬. ಹಟಮಾಡುವ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಹಟಮಾರಿ.

ಚಂಡಿಮಾಡು = ಹಟಹಿಡಿ ; ಮೊಂಡುತನಮಾಡು : ಚಂಡಿಮಾಡಿದನು ಸಣ್ಣರಸು ದೇವರ ಸಭಾಮಂಡಲಕೆಯ್ದುಸೆಂದೆನ್ನ (ಭರಚ. ೨೫-೨೦) ; ಅನೇಕ ಮಕ್ಕಳು ಎದೆಹಾಲನ್ನು ಬಿಡಿಸುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಚಂಡಿಮಾಡುವುವು (ಗೃಹವಿ. ೧೦೯). [<ಸಂ. ಚಂಡ]

ಚಂಡಿ$_3$ (ನಾ). ೧. ಹಟಮಾರಿಯಾದ ಹೆಣ್ಣು ; ಮೊಂಡಿ. ೨. ಬಹಳ ಕೋಪವುಳ್ಳವಳು ; ಕೋಪಿಷ್ಠೆ. ೩. ಕೆಟ್ಟಹೆಣ್ಣು ; ನೀಚ ಹೆಂಗಸು : ಲೋಗರ ಪತಿಯ ಮಱಸಿಕೊಂಡಿಪ್ಪ ಚಂಡಿಯರಿಗೆ ಮತ್ತೆ ನಾಚಿಕೆಯಿಲ್ಲ ಕೇಳಾ (ಉರಿವ. ೩೧-೨೪). ೪. ಹೆಣ್ಣು ; ಹೆಂಗಸು; ಮಡದಿ ಚಂಡಿವಿತ್ತಾದೀಷಣ ತ್ರಯಖಂಡನಕ್ಷಮನೆಂದೆನಿಸಿದೆಮ್ಮೋಪನೇ ಬಾರಾ (ಬಸಪು. ೨೪-೩೯): ಬಂಡಣವನು ಮಾಡಲಮ್ಮದೆ ತಾ ತನ್ನ ಚಂಡಿಯ ಲಂಕೆಯಿಂ ಕಳ್ದುಕೊಂಡು ಬಂದ ಗಡೆಂಬ ಪರಿಹಾಸದ ಬಲು ಭಂಡಾಟಕೀಡಾಗಬಹುದೆ (ರಾಮವಿ. ೧೪-೮೦). ೫. ದುರ್ಗಾದೇವತೆ ; ಚಾಮುಂಡಿ ; ಪಾರ್ವತಿ : "ಉಮೆ ಪಾರ್ವತಿ ಕಾತ್ಯಾಯನಿ ಹಿಮವತ್ಸುತೆ ಚಂಡಿ . . . ಕಾಳಿಯೆಂಬಿವಂಬಿಕೆಯ ಪೆಸರ್" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩-೧೭) : ಈಕೆಯದಾವಳೊ . . . ಚಂಡಿಯೋ ಮಹಾಭೈರವಿಯೋ (ಜಗವಿ. ೩-೧೫); ಚಂಡಿ ಚಾಮುಂಡಿ ಪೇಳ್‌ಬೇಕಾದುದೇನು? (ಗಿರಿ. ೩೭-೯). ೬. ಉದ್ದಾಲಕ ಋಷಿಯ ಪತ್ನಿಯ ಹೆಸರು: ವಿಪ್ರನುಂಟೊರ್ವನುದ್ದಾಲಕಾಖ್ಯಂ . . . ವೈವಾಹದೊಳ್ ವಧುವಾದಳಾ ತಂಗೆ ಚಂಡಿಯೆಂಬಾಕೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೦-೨೩). ೭. ಒಂದುಂ ಬಗೆಯಂ ಮರ: ಅಲ್ಲಿಂದಂ ತೆಂಕಲು ಚಂಡಿಯ ಮರನಲಿ ನಟ್ಟಕಲು (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೧೦೫-೫೩ ; ಸು. 1405). ೮. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ : "ಚಂಡಾದನಂ—ಚಂಡಿಯೆಂಬ ಗಂಧದ್ರವ್ಯ" (ಒಷಧಿ. ೫೫). [ಸಂ. ಚಂಡೀ]

ಚಂಡಿ$_4$ 'ತಂಡಿ' ನೋ.

ಚಂಡಿಕಾಧ್ವಜ (ನಾ). ದುರ್ಗೆಯ ಚಿಹ್ನೆಯುಳ್ಳ ಬಾವುಟ: ಒಪ್ಪಿತಾ . . . ರಾಕ್ಷಸಕುಲದ ಬಲದ ನೆಲದೊಲಿದ ಚಂಡಿಕಾಧ್ವಜ ಚಿತ್ರಚಿಹ್ನೆ! (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೧೭-೧೭೭). [ಸಂ. (ಚಂಡಿಕಾ + ಧ್ವಜ)]

ಚಂಡಿಕಾರಮಣ (ನಾ). ದುರ್ಗಿಯ ಪತಿ; ಶಿವ: ಚಂಡಿಕಾರಮಣಂಗೆ ಕೂಡಲಸಂಗಮೇಶಂಗೆ . . . ಸಮರ್ಪಣಂಗೆಯ್ದು (ಬಸಪು. ೫೮-೭೭) ; ಆ ಗಾಂಡೀವ ಕೋದಂಡಮನುದ್ದಂಡ ಚಂಡಿಕಾರಮಣಂ ಸೆಳೆದುಕೊಳ್ವುದುಂ (ಶಬಶಂ. ೪-೫೯ ವ). [ಸಂ. (ಚಂಡಿಕಾ + ರಮಣ)]

ಚಂಡಿಕಾರ್ಚನೆ (ನಾ). ಚಂಡಿಕಾದೇವತೆಯ ಪೂಜೆ ; ದುರ್ಗಾಪೂಜೆ : ಚಂಡಿಕಾರ್ಚನೆಗೆ ನಡೆಯೆಂದು ಕಳುಹಿದೊಡೆ ನೀಂ ಮಾಡಿದುಜ್ಜುಗಮಿದೇನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೧-೫೨). [ಸಂ. ಚಂಡಿಕಾರ್ಚನಾ (ಚಂಡಿಕಾ+ಅರ್ಚನಾ)]

ಚಂಡಿಕಾಲಯ (ನಾ). ಚಂಡಿಯ ಗುಡಿ ; ದುರ್ಗೆಯ ದೇವಸ್ಥಾನ : ಚಂಡಿಕಾಲಯಕೆ ಪೊಸಪೂಗಳಂ ತಿಱಿತಂದು ಪೂಜಿಸುವೊಡೊಳವುಗುವ ತಾಪಸಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೧-೭೩) ; ಊರ ಹೊರಬನದೊಳಿಹ ಚಂಡಿಕಾಲಯಕ್ಕೆ ನೀಂ . . . ಪೋಗಿ ಗೌರಿಯಂ ಪೂಜಿಪುದು (ಚಂದ್ರಸ. ೯೪).
[ಸಂ. (ಚಂಡಿಕಾ + ಆಲಯ)]

ಚಂಡಿಕೆ$_1$ 'ಚೆಂಡಿಕೆ' ನೋ.

ಚಂಡಿಕೆ$_2$ (ನಾ). ದುರ್ಗಾದೇವತೆ ; ಚಂಡಿಕಾದೇವಿ : ಮಂಡೋದರಿ ಲಯಸಮಯದ ಚಂಡಿಕೆಯಂತೆ ಮಾಮಸಕಂ ಮಸಗಿ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೧-೧೦೭ವ): ಜವನ ಪೊಡಪ್ಪು ಚಂಡಿಕೆಯ ಕಾಯ್ಪು . . . ಅಮರೇಂದ್ರನ ವಜ್ರಭವಾನಳಾರ್ಚಿ ತಳ್ತಪೊಲ್ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೮೭-೧೧ ; 1177) ; ಚಂಡಿಕೆಯಂ ಸಮರ್ಚಿಸಿ ಕುಮಾರಿಕೆಯಂ ಪಡೆದು (ಉದ್ಭಟ. ೭-೧೩೫).
[ಸಂ. ಚಂಡಿಕಾ]

ಚಂಡಿಕೆಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಜುಟ್ಟನ್ನು ಕಟ್ಟು ; ಶಿಖಾಬಂಧನಮಾಡು : ಕುರುಳು ಪಂಕ್ತಿಯ ನುಣ್ಪುಗೊಳಿಸಿ ಚಂಡಿಕೆಗಟ್ಟಿ . . . ಕಳಿಪುವೆನು (ಗೀತಗೋ. ೭-೧೭).
[ಚಂಡಿಕೆ$_1$ (<ಚೆಂಡಿಕೆ) + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಚಂಡಿಕೆಬಿಡು (ಕ್ರಿ). ಜುಟ್ಟನ್ನು ಬಿಡು,–ಬೆಳೆಯಿಸು : (ಕ).
[ಚಂಡಿಕೆ$_1$(<ಚೆಂಡಿಕೆ) + ಬಿಡು$_1$]

ಚಂಡಿಕೆವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಜುಟ್ಟನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳು : ನರಕದೊಳಾಳಲೀಯದೆ ಚಂಡಿಕೆವಿಡಿದುದ್ಧರಿಸಲೆಂದಾಳ್ಗೊಂಡ ಗುರುವೆ (ಬಸರ. ೪-೩೨) ; ಎಲೆ ಪೋಗದಿರೆನುತಂ ಚಂಡಿಕೆವಿಡಿದೆಳೆಯೆ (ವೃಷವಿ. ೯-೯೭).
[ಚಂಡಿಕೆ$_1$ (<ಚೆಂಡಿಕೆ) + ಪಿಡಿ$_1$]

ಚಂಡಿಕೆವೆರಸು (ಕ್ರಿ). ಜುಟ್ಟನ್ನು ಹೊಂದಿರು: ಏಟ್ಟುಂದಂ ಚಂಡಿಕೆವೆರಸಿದ ಚಂಡಾಲಬಾಲಕಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೩೭). [ಚಂಡಿಕೆ$_1$ (<ಚಂಡಿಕೆ) + ಬೆರಸು$_1$]

ಚಂಡಿಗ (ನಾ). ಛಲವುಳ್ಳವನು ; ಹಟಮಾರಿ : ಸುಡುಗಾಡನತ್ಯಾನಂದದಿಂ ಕಾವ ಚಂಡಿ[ಪಾಠಾಂ. ದು]ಗನ ಕಯ್ಯೊಳೀ ಹೀನವನಿತೆಯ ಕೊಲಿಸುವೆಂ (ಹಚಕಾ. ೧೩-೯). [ಚಂಡಿ$_2$ + – ಗ$_2$]

ಚಂಡಿಗುನ್ನಿ (ನಾ). ೧. ಕೀಳಾದ ನಾಯಿ. ೨. (ಆಲಂ) ಕೀಳಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಕ್ಷುದ್ರಮನುಷ್ಯ : ಬಸವರಾಜನನಾವನುಂ ಕೊಂಡಿಸಿದಡಿನ್ನಾ ಚಂಡಿ ಗುನ್ನಿಯ ರಸನೆಯುಂ ತವೆ ಕೊಯ್ದು . . . ಮಳಲಂ ತರಿಸಿ ಬಾಯ್ದುಂಬಿ ಸಿದಪೆಂ (ಬಸಪು. ೧೧-೧೯). 'ಚಂಡಿನಾಯಿ' ಪರಾ.

[ಚಂಡಿ$_2$ + ಕುನ್ನಿ$_1$]

ಚಂಡಿಗೊಳ್, ಚಂಡಿಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹಟಮಾಡು ; ಮೊಂಡುಹಿಡಿ; ಚಂಡಿತನಮಾಡು : ಚಂಡಿಗೊಂಡು ನಿಲುತ್ತ ನಡವುತ . . . ಮುಂಡು ಗಾಱನು ದಸರಿದೇವನ ಬಳಿವಿಡಿದು ಸಾರ್ದು (ಬಸಪು. ೩೮-೧೮) ; ಚಂಡಿಗೊಂ [ಪಾಠಾಂ. ಕೊಂ]ಡರೆ ನನಗೆ ನಿನ್ನಿನ ಭಂಡತನ ಬಾರದಲೆ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೬-೫೮); ಆ ನೃಪಂ ರಮಾವಲ್ಲಭನ ದರ್ಶನಕೆ ಮಾತೆಯುಂ ಕರೆಯಲವಳೊಲ್ಲೆ ನಾನಿಲ್ಲಿರದೊಡೀ ಬದುಕ ಸಾಗಿಸುವರಾರೆಂದು ಚಂಡಿಗೊಳಲು (ಜೈಮಿಭಾ. ೪-೭೮). ೨. (ಆಲಂ) ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲು ; ದೃಢವಾಗಿರು : ಕುಸುಮ ಕೋದಂಡನಂಗೋಪಾಂಗದೊಳು ಕಂಡಮಾತ್ರದೊಳು ಕಣ್ಗಳ ಪುತ್ರಿಕೆಗಳು ಚಂಡಿಗೊಂಬಂತೆ ನೋಡಿದಳು (ನೇಮಿಸಂ. ೨೦-೪೮) ; ಕಂಡಮಾತ್ರದೊಳಾ ಕುಲಟೆಯ ಕಣ್ಣೆಂಬ ಭಂಡಾಟದ ಮಧುಪಗಳು ಚಂಡಿಗೊಂಡುವು ಕುವರನ ನಿಡುದೋಳೆಂಬ ದುಂಡದಂಡೆಯ ಸರಿಸದೊಳು (ಪ್ರಭಂಜ. ೩-೬೯) : ಕ್ಷಿತಿ ಯೊಳು ನಿಜಛಾಯಮುಂ ಕಂಡು ಚಂಡಿಗೊಂಡತುಳತುಳ ಪ್ರತಾಪ ಮಿಗಲು (ನಂದಿಮಾ. ೧೩-೨೦). **ಚೆಂಡಿಗೊಳ್ಳು** : ೧. ಹೋರಿಯ ಕಟ್ಟಿ ಹೊಲನ ಹೊಡುವಾಗ ಅದು ಚೆಂಡಿಗೊಂಡು ಬಿದ್ದು ಬಡಿದಡೇಳದಿರಲು (ಭೈರಸೂ. ೩೭೯). [ಚಂಡಿ$_2$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಚಂಡಿಡು (ಕ್ರಿ). ತಲೆ ಕೊಡು ; ಬಲಿಯಾಗು : ಉಚ್ಚಂಗಿಯ ಕೋಟೆಗೆ ರಾಜಾದಿತ್ಯನ ಕಾಳೆಗಕೆ ಚಂಡಿಡೆ ಬಾಸಗಾವುಣ್ಡಂಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಕೊಡಂಗೆ ಖ ೫ (ಎಕ. XV, ಬೇಲೂರು. ೩೦೮-೭ ; 971). [ಚಂಡು$_1$ (<ಸೆಂಡು)+ಇಡು$_1$]

ಚಂಡಿತನ (ನಾ). ೧. ಹಟಮಾರಿತನ; ಮೊಂಡುತನ: ಪೆಂಡತಿ ತವವರ್ಣನೆಗೆ ಮುಳಿದು ಪೇಳದೆ ಪೋದ ಚಂಡಿತನಕವಳ ತಾಯ್ತುಂದೆಗಳ್ಕಳುಹೆ ಬಂದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೮-೪೭) ; ಕಂಡಕಂಡವರೆಲ್ಲ ಚಂಡಿತನವೆನಲಾಯ್ತು (ಕವಿಸೋ. ೩೭-೩) : ಇನ್ನು ಸುಮ್ಮನೆ ಚಂಡಿತನಮಾಡಿ . . . ಮಾತಾಡಬೇಡ (ಪತಿ. ೯೪). ೨. ಉಗ್ರತೆ ; ಪರಾಕ್ರಮ : ಶಿಖಂಡಿಯನು ಮುಂದಿರಿಸಲಾತನ ಕಂಡು ನಾವ್ ಕಾಳೆಗವ ಮಾಡೆವು ಕೈದುಗಳ ಬಿಸುಟು ಚಂಡಿತನವನು ಮಾದು ಮಿಗೆ ಕೈಕೊಂಡು ಫಲುಗುಣನೆಸಲಿ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೭-೨೭). [ಚಂಡಿ$_2$+ – ತನ]

ಚಂಡಿನಾಯಿ (ನಾ). ೧. ಕೀಳುನಾಯಿ ; ಹೀನವರ್ಗದ ನಾಯಿ. ೨. (ಆಲಂ) ಕೀಳುನಡತೆಯ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಕಾಳುದೈವಕ್ಕೆಱಗಿ ನಾನು ಶಿವಭಕ್ತ ನೆನಿಸಿಕೊಂಬ ಚಂಡಿನಾಯಿಗಳ ಕಂಡು ಎನ್ನ ಮನ ಹೇಸಿತ್ತು ಕಾಣಾ (ಮಡಿಮಾ. ೨೮-೪೦). [ಚಂಡಿ$_3$ + ನಾಯಿ (<ನಾಯ್)]

ಚಂಡಿಪೋರು (ಕ್ರಿ). ಹಟಮಾರಿತನವನ್ನು ಮಾಡು ; ಛಲಹಿಡಿ : ನೀನೆಂದುದಂ ಮಾಡೆನೆಂದಾ ಚಂಡಿ ಚಂಡಿಪೋರೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೦-೨೪).

[ಚಂಡಿ$_2$ + ಪೋರು$_1$ (<ಪೋರ್$_1$)]

ಚಂಡಿಲ, ಚಂಡಿಳ (ನಾ). ಕೆಲಸಿಗ ; ಕ್ಷೌರಿಕ; ಹಜಾಮ: "ದಿವಾಕೀರ್ತಿ ಚಂಡಿಲನು ನಾವಿಂದನಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೧-೧). **ಚಂಡಿಳ** : "ಕ್ಷುರ ಮರ್ದೀ, ದಿವಾಕೀರ್ತಿಃ, ಚಂಡಿಳಃ, ನಾಪಿತಃ—ಈ ೪ ನಾವಿದಂ" (ಹಲಾಯು. ೯೭-೪೩೫). [ಸಂ.]

ಚಂಡಿವಳ 'ಚಂಡವಾಳ' ನೋ.

ಚಂಡಿವಾಳ 'ಚಂಡವಾಳ' ನೋ.

ಚಂಡಿಸು$_1$ 'ಚೆಂಡಿಸು' ನೋ.

ಚಂಡಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹಟಹಿಡಿ: ಮೊಂಡಾಟಮಾಡು: ಕಂಡುದನೆ ನುಡಿದು ಕಲ್ಪಿಪ ಪೆಂಡತಿಯರ ನುಡಿಯನುಱದೆ ಮನದನುವಿಂಗಾ ಚಂಡಿಪ ಚಪಲೆಯ ನುಡಿಗೇಗೊಂಡಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೧೪-೪೭) ; ಶ್ರೀದೇವಿಯು . . . ನಾನು ಸುಮ್ಮನೆ ಬಿಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಚಂಡಿಸಿದಳು (ಶ್ರೀಕಾಯ. ೩೦೫). ೨. ಸಿಟ್ಟಿಗೊಳ್ಳು ; ಕೋಪಿಸು : ಭೇರುಂಡನ ತುಂಡದೊಂದು ಶರಭಂ ಜಗುಟ್ಟಿದ್ದೊಯ್ಯನೆ ಬೀೞೆ ಬೇಗದಿಂ ಚಂ[ಪಾಠಾಂ. ಖಂ]ಡಿಸಿ ಪಾಱದೊಂದೆಱಗಲೊಂದೆಱಲುತ್ತಿರೆ ವಕ್ರಮಾ ನಭೋಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ನಿಂದುದನಭೀಕ್ಷಿಸಿದಂ (ಲೀಲಾವ. ೮-೨೭). ೩. ಎದುರುಬೀಳು ; ಪ್ರತಿಭಟಿಸು ; ತೊಂದರೆ ಕೊಡು : ಕಪ್ಪವ ಕೊಡದೆ ಕೂಟವ ಮಾಡದೆ ಮೇರೆದಪ್ಪಿ ಚಂಡಿಸಿ ಚಲವಿಡಿದು ಇಪ್ಪುದ ಕಂಡು ಕಂಠೀರವರಾಜಕಂದಪ್ಪಸನ್ನಿಭ ಕೋಪಿಸಿದ (ಕಂನವಿ. ೧೮-೨೦) ; ಚಂಡಿಪರೊಳ್ ಶೌರ್ಯಂ ಸುಗಿದಂಡಿಪರೊಳ್ ಕರುಣಮಿಟ್ಟ ಕಟ್ಟಾಜ್ಞೆಯನುದ್ದಂಡಿಪರೊಳ್ ಕ್ರೌರ್ಯಂ ನೆಲೆಗೊಂಡಿರೆ ದೊಡದೇವನವನಿಮಂಡಲಮಾಳ್ಗುಂ (ಚಿಕವಿ. ೩-೧೩೨).

[ಚಂಡಿ$_2$ + – ಇಸು$_2$]

ಚಂಡಿಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಮೊಂಡುಹಿಡಿ ; ಹಟಮಾಡು : ಆ ರಾಯನು ಚಂಡೀ ಹಿಡಿದು ತಾನು ದಾರಿಯನ್ನು ಬಿಡದೆ . . .ಆತನನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ನೋಯಿಸಲು (ಕೃವಾಆ. ೩೨೩) ; ಇದೇನು ಅನೂ—ಮಗುವಿನ ಹಾಗೆ ಚಂಡಿಹಿಡಿಯುತ್ತೀ (ನಟಸಾ. ೨೪೧) ; ಮಗು ದೀಪಕ ತಾನಿದ್ದಾಗ ಚಂಡಿಹಿಡಿದು . . . ಮನೆಗೆ ಬರಲು ಮನಸ್ಸು ತೋರಿಸಿರಲಿಲ್ಲ (ತೀಮೋಡ. ೭೭) ; ನೀನು . . . ಬರಲಾರೆನೆಂದು ಚಂಡಿಹಿಡಿದು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದು ನ್ಯಾಯವೇ ? (ಪತಿ. ೭೮). [ಚಂಡಿ$_3$ + ಹಿಡಿ$_1$ (<ಪಿಡಿ$_1$)]

ಚಂಡಿಳ 'ಚಂಡಿಲ' ನೋ.

ಚಂಡೀಶ್ವರ (ನಾ). ೧. ದುರ್ಗೆಯ ಪತಿ; ಶಿವ. ೨. ಶಿವನ ಪ್ರಮಥರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ : ಶಿವಾಲಯಕ್ಕೆ ಹೋದರೆ ಚಂಡೀಶ್ವರನನ್ನು ದರ್ಶನಮಾಡದೆ ಬರಬಾರದು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಚಂಡು$_1$ 'ಸೆಂಡು' ನೋ.

ಚಂಡು$_2$ (ನಾ). ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಮೂವತ್ತೆರಡು ಆಯುಧಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಖಡ್ಗ . . . ಚಂಡು . . . ಜವದಾಡೆಗಳೆಂಬ ಬತ್ತೀಸಾಯುಧಗಳಿಂ (ವಿವೇಕ. ೨೭೨). [?]

ಚಂಡುಮಲ್ಲಿಗೆ 'ಚೆಂಡುಮಲ್ಲಿಗೆ' ನೋ.

ಚಂಡುಹಾರಿಸು (ಕ್ರಿ): ತಲೆಯನ್ನು ಹಾರಿಸು : ರಾಮರಾಜನನ್ನು ಸೆರೆ ಹಿಡಿದು ಅಹಮ್ಮದನಗರದ ಸುಲ್ತಾನನು ಸ್ವತಃ ಅವನ ಚಂಡುಹಾರಿಸಿದನಂತೆ (ಹಿಂದುಇ. ೧೪೭).

[ಚಂಡು$_1$ (<ಸೆಂಡು) + ಹಾರಿಸು (<ಪಾಱಿಸು)]

ಚಂಡುಹೂವು 'ಚೆಂಡುವೂ' ನೋ.

ಚಂಡೆ$_1$ 'ಚೆಂಡೆ$_1$' ನೋ.

ಚಂಡೆ$_2$ (ನಾ). ೧. ದುರ್ಗಾದೇವತೆ; ಚಂಡಿಕಾದೇವಿ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ ; ಕರಿಯ ಕಚೋರ : "ರಾಕ್ಷಸೀ, ಚಂಡಾ . . . ಗಣಹಾಸಕಃ-೬ ಕರೀಕಚೋರ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೪). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ.

[ಸಂ. ಚಂಡಾ]

ಚಂಡೆಮುಳ್ಳು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : ಕೆಂಪುಸೀಗೆ, ಕಾಡುಸೀಗೆ, ಅಂತಿರಿಕೆ, ಚಂಡೆಮುಳ್ಳು (ಮೈಜಿಗಿ. ೧-೯).

[ಚಂಡೆ$_2$ + ಮುಳ್ಳು (<ಮುಳ್$_2$)]

ಚಂಡೇಶ (ನಾ). ೧. ಚಂಡಿಕೆಯ ಪತಿ ; ಶಿವನ ಒಂದು ಹೆಸರು. ೨. ಶಿವನ ಪ್ರಮಥರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ : ಮನದೊಳ್ಳೆನಿತು ಶಿವಭಕ್ತಿರದ ದುರ್ಭಾವನೆಯ್ತಂದು ಶಿವಲಿಂಗಮಂ ಮುಟ್ಟುತಿರೆ ಕಂಡು ಸಯ್ರಿರದೆ ಚಂಡೇಶನುರಿದೆದ್ದು ಕೋಲ್ಗೊಂಡು (ಚಂಡೇರ. ದೇ. ೨೪೯-೨೪); ಕಡುಶಿವಾರ್ಚಕನೆಸೆವ ಚಂ[ಪಾಠಾಂ. ತಂ]ಡೇಶ ತಂದೆಗಳ ಚರಣಾಂಬುಜಕ್ಕೆ ಶರಣು (ಲಶಿಚಂ. ೩೫-೨೦). [ಸಂ. (ಚಂಡಾ + ಈಶ)]

ಚಂಡೇಶ್ವರ (ನಾ).=ಚಂಡೇಶ. [ಸಂ. (ಚಂಡಾ + ಈಶ್ವರ)]

ಚಂಡೋಲ₁ (ನಾ). (ಇಂಪಾದ ಸ್ವರವುಳ್ಳ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ : ಮುಂಜಾವಿನಲ್ಲಿ ನಾನು ಬಂದಕೂಡಲೇ ಚಂಡೋಲಪಕ್ಷಿಗಳು ನನ್ನೆದುರಿಗೆ ಬರಬೇಕೆಂಬ ಹವಣಿಕೆಯಿಂದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹಾರಿ ಇಂಪಾದ ರಾಗ ಮಾಡುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೨೭). [←ಮರಾ. ಚಂಡೋಲ ; ಹಿಂ. ಚಂಡೂಲ]

ಚಂಡೋಲ₂ (ನಾ). ಅಫೀಮು ; ಅಪಿನಿ : ಅವನು ಭಾಂಗ, ಗಾಂಜಾ, ಚಂಡೋಲ ಸೇದುತ್ತಾನೆ (ಸ್ವ. ಶಿಜ. ೭೦).

[←ಮರಾ. ಚಂಡೋಲ ; ಹಿಂ. ಚಂಡೂ]

ಚಂತಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಉರ್ಬ್ಬಿಯೊಳ್ಸಕಲದೊಳೊರ್ಬ್ಬನೆ ಗಣ್ಣ ಶ್ರೀಚನ್ತಮನೆನ್ನುಮೊಳ್ಪಿಡೆಯನ್ ಗೊನ್ತಿಸುತರಿಂ ಪರಾಕ್ರಮನ್ ಬಲ್ಲಡೆ ಸೂದ್ರಕನ್ (ಎಇ. XXIV, ೨೬-೬ ; ಸು. 885).

[ಚಂತ? + ಅಮ (<ಅಮ್ಮ₁)]

ಚಂತ್ರಾಬೋರ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಚನ್ತ್ರಾಬೋರ್ಯಸ್ಯ ಕಾಶ್ಯಾ(ಶ)ಪಗೋತ್ರ ಪಾಲಶರ್ಮ್ಮಣಾ (ಇಆ. VII, ೧೮೮-೮೨ : 668).

[? + ಬೋಯ]

ಚಂದ₁, ಚೆಂದ₁ (ನಾ). ೧. ಅಂದ; ಸೊಗಸು; ಚೆಲುವು: "ಚಂದ ಲಾವಣ್ಯ ಸಸಿಗಳೊಳ್ ಚಂದ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೦೦) ; ಪಲವುಮಂದದ ಚಂದದ ಚಿನ್ನ ಪೂಗಳಿಲ್ಲದೆ ಲುಳಿತಾಳಕಂ . . . ಸೊಗಯಿಪ್ಪುದೀಕೆಯಾ (ಆದಿಪು. ೩-೪೮); ರನ್ನದ ಬಾಯಿನಕ್ಕೆ ಪಲವಂದದ ಚಂದದ ಸೀರೆಗೆನ್ನವರ್ತನ್ನವರೆನ್ನದಿತ್ತು (ಮಲ್ಲಿಪು. ೪-೧೦೪) ; ಚಂದ ಮಿಗೆ ಸಾವಿರದ ಸಂಖ್ಯೆಯರಿಂದುಮುಖಿಯರ ತಳಿಗೆಯಾರತಿ ಸಂದಣಿಸಿದವು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೩-೧೧) ; ನೆತ್ತಿ ಬಿರಿದರು ಚಂದದಂತ ಮುರಿದರು ಚಂದ ಗಿರಿವಿದಾರಣದೊಳು ಕರಿಗೆ (ಇಂಚಾಪ. ೭೦-೩೭); ತುಂಬೀ ಸ್ವರ ಚಂದ, ರಂಭೇ ಯೌವನ ಚಂದ (ಗಾದೆ). ೨. ಹೋಲಿಕೆ ; ಸಾದೃಶ್ಯ : "ಒಗೆಗುಂ ತಾವಂದ ಚಂದಮೆನೆ ಪೋಲ್ವೆಯೊಳಂ" (ಕವಿಕಂ. ೧೩೯); ಕಳವಳಿಕೆ ಮಿಗೆ ತಂದು ಕಂದನ ಕೊಲಲು ಕೆಡಹಿದ ಕುಱಿಯ ಚಂದದಿ ತಲೆಯ ಕಾಲೊಳಗಿಕ್ಕಿ ಕೈಯನು ಬಿಗಿದು ಕೆಡಹಿರಲು (ಸಂಭಪ. ೮-೪೩). ೩. ರೀತಿ ; ವಿಧ ; ಪ್ರಕಾರ: "ಸ್ವಸ್ತಿಕಃ, ವರ್ಧಮಾನಃ, ನಂದ್ಯಾವರ್ತಃ, – ಈ ೩ ಮೊದಲಾಗುಳ್ಳುವು ಅರಮನೆಯ ಚಂ[ಪಾಠಾಂ. ಛಂ]ದಂಗಳ್" (ಹಲಾಯು. ೫೦-೧೫೦) ; ದುರ್ಬೋಧೆಗಳ ನಾನಾಚಂದದಲಿ ಬೋಧಿಸಿ ಸುನೀತಿಯನಂದಗೆಡಿಸಿ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೮-೫೪) ; ಕರ್ಮವೆ ಮೂಱು ಚಂದದಿಂ ಸಂಚಿತಾರಬ್ಧವಾಗಾಮಿಯೆಂದು ಫಲಿಸುತ್ತಮಿಹುದಲ್ಲಿ (ಅನುಸಾ. ೭-೨-೧); ಅಂದು ವಿರಹವ್ಯಥೆಯ ನಾನಾಚಂದದಲಿ ಶೈತ್ಯೋಪಚಾರಗಳಿಂದ ಸಂತೈಸಿದರು (ನಳಚ. ೧-೪೪) ; ಒಲಿದವಳೋಪನ ಹಲವು ಚಂದದಿ ಪೊಗಳ್ದು ಲಿದಳೆಂದೆನದಿರು ಗಿಳಿಯೆ (ಭರಚ. ೬-೯೧). ೪. ಸರಿಯಾದುದು; ಯೋಗ್ಯವಾದುದು ; ಒಪ್ಪವಾದುದು : ಒಂದಿಂದ್ರಿಯದ ಸುಖವನೊಂದು ಮುಖಕರ್ಪಿಸಲು ಚಂದವಾಗದು ಪ್ರಾಣಲಿಂಗಿಗೆ ವಿಚಾರಿಸಲು (ದೀಕ್ಷಾಬೋ. ೧೨೫-೪) ; ಮಂದರಗಿರಿಯ ಪೊತ್ತುದು ಏನು ಚಂದವೆ ಕಂದನೊಯ್ದು ಆಡವಿಯೊಳಿಡುವುದಾವ ನ್ಯಾಯವೆ (ಪುರಂದ. ೨-೭೩-೨) ; ಲಜ್ಜೆ ವಧುವಿಗೆ ಚಂದ . . . ಮಜ್ಜಿಗೆ ಊಟಕೆ ಚಂದ (ಇಂಚಾಪ. ೯೪-೫೭) ; ನಾಗರಿಕರ ಮಾತು ನಗರದಲ್ಲಿ ಚಂದ (ಗಾದೆ). ೫. ಕ್ಷೇಮ ; ಕುಶಲ ; ಸೌಖ್ಯ : ಮಂದಾಕಿನಿಯು ಚಂದವೆಯೆಂದು ಕುಶಲವನ್ನ ನಸುನಗುತ ಕೇಳಲು (ಸೌಗಂಧಿ. ೨೫). **ಚೆಂದ₁** : ೧. ಬೆಳ್ಳಲೆಗಳ . . . ಹೊಂದಾವರೆಯಂತ ವಾಮಹಸ್ತದೊಳಾಂತ ಚಂದವನೇನ ಬಣ್ಣಿಸುವೆ (ಮೋಹತ. ೧೬-೩೧). ೨. "ಅಂದಂ, ಚೆಂದಂ, ಅನ್ನಂ–ಈ ೩ ಪೋಲ್ವೆ" (ಕಶಸಾ. ೧೫-೨೯೫). ೩. ಇಂದು ನಿಮಗೀ ಹದನ ನಾನೇ ತಂದು ಬಳಿಕೆನ್ನೊಡಲ ಸಲಹುವ ಚೆಂದ ಪೊಳ್ತಿತು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೧೦-೩೪). ೪. ಮಗನೆ ಕೇಳ್ಳೆ ಪಾರ್ಥ ಕೂರಂಬುಗಳ ಹಾಸಿಕೆ ಚೆಂದವಾಯಿತು ಹೊಗರಲಗ ತಲೆಗಿಂಬ ರಚಿಸು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೧೦-೨೨); ಇನಿತೊಂದು ಗರ್ವದ ಬಿಱುನುಡಿ ಚೆಂದವೆ ನಿನಗೆ (ಮೋಹತ. ೧೨-೯೩). ೫. ಹರಿಶರಣರಾದರಿಗೆ ಚೆಂದವಾಗದ ಕಾರ್ಯವಾವುದು (ಕೋಗಯು. ೧೮-೫೩). ೬. ಅಭಿಲಾಷೆ ; ಇಚ್ಛೆ ; ಆಸಕ್ತಿ : ಕೃತಿಯಿದ ಚೆಂದದೆ ಬುಧರು ಲಾಲಿಪುದು (ಕಂನವಿ. ೧-೧೩).

ಚಂದಚಂದ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ತಂದಡವಿ ಗಿಡು ಮರ ಹಗಿನವಂ ಚಂದ ಚಂದದ ಸೊಪ್ಪು ಸೊಗಡಂ ಪಲವು ಸೆಕ್ಕೆಗಳ ಹೊತ್ತುಕೊಂಡೈತಹನು (ಬಸವು. ೪೩-೩೭).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಚನ್ತ ; ತುಳು. ತೆಲು. ಚಂದ./ಸಂ. ಛಂದ]

ಚಂದ₂, ಚಂದು₁, ಚೆಂದ₂ (ನಾ). ೧. ಚಂದ್ರ ; ಚಂದ್ರಮ; ತಿಂಗಳು: "ಜೊನ್ನೊಡಲಂ . . . ಚಂದಂ . . . ತಿಂಗಳ್–ಈ ೨೦ ಚಂದ್ರನ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೨-೨೩); "ಚಳಿಗದಿರಂ . . . ಐಕಿಲ್ವೆಳಗಂ ತಣ್ಣದಿರ ಮಂಜುಗ್ಗೆಯಂ ಚಂದಂ" (ಕವಿಕಂ. ೪೩) ; ಗರಣ ತಾಗಿದ ಚಂದನಂತೆ . . . ಮನಸು ತಳ್ಳಂಕಗೊಂಡುತಂ (ಪ್ರಭುಪು. ೬-೩೦). ೨. ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಕುಪ್ಪಯ್ಯನುಂ ಚನ್ದನುಂ ಬಿಕ್ಕಿಯುಂ ತಮುತ್ತ ಮೂವರುಂ ಕಲ್ಲ ನಿಱಿಸಿದರ್ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೪೫೪-೭; 973). **ಚಂದು₁** : ೧. ಎಳ ಮಿಸೆಯದೇಂ ಬಳೆದುದೊ ಚಂದುಮೊಗದ ಕಱಿಗೆಱೆದೊರೆವೊಲ್ (ಚಿಕವಿ. ೪-೧೫೮). 'ಚಂದುಮಾಮ', 'ಚಂದುಮಟ್ಟು' ಪರಾ. ೩. ತೇದಿ ; ದಿನಾಂಕ ; ತಾರೀಖು: (ಶಿ). **ಚೆಂದ₂**: ೧. 'ಚೆಂದಗಲೆ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಚಂದ್ರ]

ಚಂದ₃ 'ಛಂದ₁' ನೋ.

ಚಂದ₄ 'ಚಂದಾ' ನೋ.

ಚಂದಂಬೆಱು (ಕ್ರಿ). ಅಂದವನ್ನು ಪಡೆ ; ಚೆಲುವಾಗು ; ಸೊಗಸಾಗು : ಹರಿದೇವಂ ಪೇಳ್ದ ಸತ್ಕಾವ್ಯಮಂ ಚಂ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆಂ]ದಂಬೆತ್ತಿರಲೋದು ವಾರ್ತ ಸುಖದಿಂ ಕೇಳ್ವಾದರಿಪ್ಪರ್ಗೆ ಸಾನಂದಂ ಮಾಡುಗೆ ಪುಣ್ಯಭೋಗ ಚಯಮಂ (ಗಿರಿಕ. ೧೦–೧೧೩). [ಚಂದ₁ + ಪೆಱು₁]

ಚಂದಕಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಚಂದಕಲ (ಚಂದೋರ).–ದೊಡ್ಡ ಮರ ; ಕಟ್ಟಿಗೆ ಕೆಲಸದ್ದಲ್ಲ. ಅಂಟು ಔಷಧಿ (ಕಥಾಗಿ. ೩೯); ಕಂಚುಪ್ರಾಂತಿ, ಚಂದಕಲ, ಬಟ್ಟಚೆಂದ್ರಿಕೆ, ಉಪ್ಪಿಗೆ (ವೃಜಿಗಿ. ೫೦-೧೦೩೩).

[←ಮರಾ. ಚಂದರ]

ಚಂದಕಾಣಿಸು, ಚೆಂದಕಾಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಣು; ಶೋಭಿಸು: ಅವನು ಚಿತ್ರದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಚಂದಕಾಣಿಸುತ್ತಾನೆ (ರೂಢಿ). **ಚೆಂದಕಾಣಿಸು** : ೨. ಶೋಭಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು : ನೀವು ನಮ್ಮ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಬಂದು ಅದನ್ನು ಚೆಂದಕಾಣಿಸಬೇಕು (ರೂಢಿ). [ಚಂದ₁ + ಕಾಣಿಸು]

ಚಂದಕಾಣು, ಚೆಂದಕಾಣು (ಕ್ರಿ). ಚೆಲುವಾಗಿ ತೋರು : "ಒಪ್ಪು, ಅಮರು, ಎಸೆ, ಕಂಗೊಳಿಸು, ಒಡಂಬಡು, ಚಂದಕಾಣು, ಸೊಗಸು" (ಕಂನುಹು. ೮೦). **ಚೆಂದಕಾಣು** : ಉಡಿಗೆತೊಡಿಗೆಗಳಿಂದ ಹೆಂಗಸು ಚೆಂದ ಕಾಣುವಳು (ಇಂಚಾಪ. ೨೩೩-೫೩). [ಚಂದ₁ + ಕಾಣು (<ಕಾಣ್)]

ಚಂದಕಾಱ (ನಾ). ಸೊಗಸುಗಾರ; ಅಂದಗಾರ: ಅವಿಚಳಲೀಲೆಯೊಳಾಱು ಖಂಡದ ರಾಜನಿವಹದ ಸಂಪತ್ತನೆನ್ನ ತವರುಮನೆಯ ಚಂದಕಾಱ ನೀನಾಳೆಂದು ದಿವಿಜ ತಿಲಕವಿಟ್ಟಳೊಡನೆ (ಭರಚ. ೩೫-೬೨). [ಚಂದ₁+ –ಕಾಱ]

ಚಂದಗಮುಂಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಭವಗಮುಣ್ಡನು ಚನ್ದಗಮುಣ್ಡನು ಹೆಡೆವೊಟಲ್ನಾಡು ಬನವಸಿಯ ನಗರಮುಂ ಸಾಕ್ಷಿ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೫೭೦-೩೭; 692). [ಚಂದ$_2$ + ಗಮುಂಡ$_0$ (<ಗಾಮುಂಡ)]

ಚಂದಗಲ್ (ನಾ). ಚಂದ್ರಕಾಂತಶಿಲೆ: "ಚಂದ [ಪಾಠಾಂ. ದ್ರ]ಗಲ್ಮಳಿರ್ಗಲ್ಲೆ ನಲೊಸರ್ಗಲ್" (ಚತುವಿ. ೧೦೦). [ಚಂದ್$_2$ + ಕಲ್$_3$]

ಚಂದಗೆಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸೊಗಸನ್ನು ಕೆಡಿಸು; ಅಂದಗೆಡುವಂತೆ ಮಾಡು: ಮತ್ತೆ ಕೆಲ ಹೋಳುಗಳ ಚಂದಗೆಡಿಸದೆ ಶುಂಠಿಯುಳ್ಳಿಗಳನಿಕ್ಕಿ ಯೇಲಕ್ಕಿಯಂ ತಳಿದುಕೊಂಡು (ಸೂಪಶಾ. ೪-೭೯). [ಚಂದಗೆಡು + - ಇಸು$_3$]

ಚಂದಗೆಡು, ಚೆಂದಂಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಸೊಗಸುಗುಂದು; ಅಂದಗೆಡು: ಇಂದು ಕೊಡುವೊಡೆಯಂ ಕೊಳುವವಂ ಚಂ[ಪಾಠಾಂ. -ಛಂ]ದಗೆಟ್ಟರು ಈ ದಿನದೊಳೇನೆಂದು ನಗುವವರೊ (ಬಸಪು. ೨೯-೧೫). **ಚೆಂದಂಗೆಡು:** ಚಂದಂಗೆಡದ್ವೈಗಣೆಯುಂ ನಾಲ್ದಲೆಯಾನದವಾಣೀಶಂ . . . ಎಂಬಂದದಿನತಿವಿಭ್ರಾಜಿಸಿದಂ ರಾಜಪ್ರಭಾರಾಜಸುತಂ (ಜಯುಕಾ. ೨-೬೯). [ಚಂದ$_1$ + ಕೆಡು$_1$]

ಚಂದಗೇಡಿ, ಚೆಂದಗೇಡಿ (ನಾ). ೧. ಅಂದವಿಲ್ಲದವನು; ಕುರೂಪಿ: "ಚಂದಗೇಡಿ-ಕುರೂಪಿ" (ಜಾನಕೋ. ೫೪); ಚಂದಗೇಡಿ ಕೊರಳಾಗೆ ಚವುಕ ಕಟ್ಟಿದರೆ ಮಂದಿ ನೋಡಲೆಂದು ಕಂಬಿಯ ಮೇಲೆ ಕೂತ (ಗಾದೆ). ೨. ಅಂದವನ್ನು ಕೆಡಿಸುವವನು. 'ಚಂದಗೇಡಿತನ' ಪರಾ. **ಚೆಂದಗೇಡಿ:** (ಈ). [ಚಂದ$_1$ + ಕೇಡಿ$_1$]

ಚಂದಗೇಡಿತನ, ಚೆಂದಗೇಡಿತನ (ನಾ). ಚಂದವನ್ನು ಕೆಡಿಸುವಿಕೆ; ಅಂದವನ್ನು ಹಾಳುಮಾಡುವಿಕೆ: ಈ ಅಂದನಿಸಿಕೊಂಬೋ ಚಂದಗೇಡಿತನಾ ಯಾಕ ಬೇಕವ್ವಾ ನಮಗ? (ಹೊಸಂಸಾ. ೭೮). **ಚೆಂದಗೇಡಿತನ:** ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ವಿಕೃತಿಗೊಳಿಸುವ ಚೆಂದಗೇಡಿತನವನ್ನು ಚಾತುರ್ಯದಿಂದ ಬದಿಗೊತ್ತಿ (ನೆಲಮು. VII ನಾಲ್ಕುಮಾತು). [ಚಂದಗೇಡಿ + - ತನ]

ಚಂದಣ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ಚಂದನವೃಕ್ಷ; ಶ್ರೀಗಂಧ: "ಗಂಧಸಾರಃ, ಮಲಯಜಃ, ಭದ್ರಶ್ರೀಃ, ಚಂದನಃ-ಳಿ ಚಾದನಗಿಡ,ಚಂದಣ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೮೦); ಕರಚಂಡಘಾತದೊಳ್ ತೊಂಡುಗೆಡದ ತುರಗದಳಂಗಳುಂ ಬಿಜಿಸಿಡಿಲ ಬಳಗಂ ಚಂದಣದ ಪೆರ್ಮರಗಾಡಂ ದಿಂಡುಗೆಡಪಿದಂತಿರ್ದುವು (ಅನಂಪು. ೧೪-೭ ವ); ಬಸುರಿ ಬಿಳುನೆತ್ತಿ ತುಂಬುರ ಬಿಕ್ಕಿ ನೆಲ್ಲ ಚಂದಣವತ್ತಿ . . . ನಾನಾವೃಕ್ಷಜಾತಿಯಿಂದೆಸವ ಘೋರಾರಣ್ಯ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ಸಿಂಗಿರಾ. ೩೦-೯). [<ಪ್ರಾ. ಚಂದಣ./ಸಂ. ಚಂದನ]

ಚಂದಣಗಿತ್ತಿ (ನಾ). ಅಡಿಗೆಯವಳು; ರಂದಣಗಿತ್ತಿ: ಬಂದ ಚಂದಣಗಿತ್ತಿಯರೆಲ್ಲರು ಓಗರವನುಂಡು ಹೋದರಲ್ಲದೆ ಮದುವಣಿಗನ ಕಂಡು ಹೋದುದಿಲ್ಲ (ಪೋಳಿಮಾ. ೧೯೫-೭೨೭).

[☞ ಇದು 'ರಂದಣಗಿತ್ತಿ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು.]

ಚಂದನ (ನಾ). ೧.=ಚಂದಣ: "ಚಂದನಂ, ಮಳಯಜಂ, ಶ್ರೀಖಂಡ (ಃ)ಂ, ರೋಹಿಣೀದ್ರುಮಃ - ಈ ಳಿ ಸಿರಿಗಂಧಂ" (ಹಲಾಯು. ೬೯-೩೯೦); ಮಲಯಮೇಖಲೆಯಂತೆ ಚಂದನಪಲ್ಲವಾವತಂಸೆಯುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೯); ಚಂದನದ ಕುಜದೊಳ್ ಕುಸುಮಮವಜಿಸುವರೆ (ನಂಬಿರ. ೧೩-೭). ೨. ಶ್ರೀಗಂಧದ ಕೊರಡನ್ನು ತೇದುಮಾಡಿದ ಗಂಧ: "ರೋಹಿಣಿ ಮಲಯಜಂ ಚಂದನಂ ಗಂಧಮೆಂದೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೯೯-೨೦); ಬೆಳಗುವ ಚಂದನದಣ್ಪಂ . . . ಕರಮೆಸೆದಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೯); ಮೃಗಮದಘುಸೃಣಚಂದನಚರ್ಚೆಯೊಳಂ . . . ಪಸದನಂಗೆಯ್ದು (ಜಗವಿ. ೪-೮೦ ವ). **ಚಂದನಚಂದ್ರ**=ತಂಪನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಚಂದ್ರನಂತಿರುವವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು: ಧರೆಯ ಪೊರೆವ ಚನ್ದನಚಂದ್ರ ಪಗೆವರಾದಿತ್ಯ ನಾಮಾದಿ ಸಮಸ್ತಪ್ರ[ಶ]ಸ್ತಿಸಹಿತ ಶ್ರೀ ಮನ್ನ ನ್ನೆಯ ನಾಯಿಮರಸ [ನುಂ] (ಸೌಇಇ. XX, ೨೬-೧೧; 1040). [ಸಂ.]

ಚಂದನಕರ್ದಮ (ನಾ). ಶ್ರೀಗಂಧದ ಕೊರಡನ್ನು ತೇದುಮಾಡಿದ ಕಲ್ಕ,-ಲೇಪನದ್ರವ್ಯ: ಚಂದನಕರ್ದಮದಣ್ಪು . . . ಬಗೆಗೊಂಡುದು (ಜಗವಿ. ೨-೭೧). [ಚಂದನ + ಕರ್ದಮ]

ಚಂದನಕುಜ (ನಾ). ಗಂಧದ ಮರ; ಶ್ರೀಗಂಧ: ಪಾವು ಸುತ್ತಿರಲನಾಹತಲೀಲೆಯೊಳಂದು ಬಾಳಚಂದನಕುಜದಂತೆ ಕೃಷ್ಣನೆಸೆದಿರ್ದೊಡಂ (ಜಗವಿ. ೩-೯೧). [ಚಂದನ + ಕುಜ]

ಚಂದನಕೆಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು: ಆತನ ಮಗ ಹಿಟೆಯ ಚಂದನಕೆಟಿಯ ಬಡ × × ಇಟಿದು ದನವ ಕೊಂಡು ಹೋ ಹಲ್ಲಿ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೭೭-೪; ?). [ಚಂದನ? + ಕೆಟಿ]

ಚಂದನಕ್ಷೋದ (ನಾ). ಚಂದನದ ಚೂರ್ಣ; ಗಂಧದ ಹುಡಿ: ಕಂಪಿಲ್ಲದ ಬಿಸಿಲುಣ್ಮುವ ಕಂಪಿಲ್ಲದ ಸಾಂದ್ರಚಂದನಕ್ಷೋದಂ . . . ಎಂಬೆಂ ಪೊಸಬೆಳ್ದಿಂಗಳಂ ಬಟಿಕ್ಕೇನೆಂಬೆಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೪೪). [ಚಂದನ + ಕ್ಷೋದ]

ಚಂದನಗಾಡು (ನಾ). ಗಂಧದ ಮರಗಳ ಕಾಡು: ಬದಿರ್ವೆತ್ತಗಳ ಲೋಬಾನಚಂದನಗಾಡಿನೊಳ್ ಪಂದಿ ಮತ್ತೇಭಂಗಳಿರೆ ಕಂಡರವರು (ಪೋಹತ. ೧೯-೨೧). [ಚಂದನ + ಕಾಡು$_2$]

ಚಂದನಚರ್ಚೆ (ನಾ). ಚಂದನವನ್ನು ಬಳಿಯುವುದು; ಗಂಧದ ಲೇಪ: ದಿವ್ಯ ಭಾಷಾರಸ ಪೂರ್ಣಮಂ ಶ್ರುತಪಯೋಧಿಯನೀಸಿದ ವರ್ಧಮಾನ ಭಟ್ಟಾರಕರಂ ವಚಸ್ಸುರಭಿ ಚಂದನಚರ್ಚೆಗಳಿಂದಮರ್ಚಿಪೆಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧-೦೪). [ಚಂದನ + ಚರ್ಚೆ]

ಚಂದನಬಟವ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಸಸ್ಯ: ಚಿಲ್ಲೀ (ಚಂದನಬಟವ) . . . ಜೇಷ್ಠಮಧು ಇವೆಲ್ಲ ಮಧುರ (ಅಷ್ಟಾಂಗ. ೧೩೪-೯೩ ಅರ್ಥ).

[←ಮರಾ. ಚಂದನಬಟವಾ]

ಚಂದನವಕ್ಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ: ಶಕುನಿ ಚಂದನ[ಪಾಠಾಂ. ಣ]ವಕ್ಕಿ ಚಕೋರಿ . . . ಗಿಡುಗಂಗಳೆಂಬ ಖಗವ್ರಂದದಿನಲ್ಲಿಯರಣ್ಯಮೊಪ್ಪುಗುಂ (ಗಿರಿಕ. ೧-೭೪). [ಚಂದನ? + ಪಕ್ಕಿ$_1$]

ಚಂದನಸಾರ (ನಾ).=ಚಂದನಕರ್ದಮ: ಘನಸಾರ ಚಂದನಸಾರ ಪ್ರಮೃಷ್ಟ ಕರತಳನುಮಾಗಿ (ಆದಿಪು. ೧೧-೨೭ ವ). [ಚಂದನ + ಸಾರ$_3$]

ಚಂದನಾಚಲ (ನಾ). ಗಂಧದ ಮರಗಳು ಬೆಳೆಯುವ ಬೆಟ್ಟ; ಮಲಯ ಪರ್ವತ. [ಚಂದನ + ಅಚಲ]

ಚಂದನಾದಿಚೂರ್ಣ (ನಾ). ಶ್ರೀಗಂಧವೇ ಮೊದಲಾದ ದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಔಷಧಿಚೂರ್ಣ: ಚಂದನಾದಿಚೂರ್ಣ . . . ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಸರ್ವಪೈತ್ಯ, ಸಕಲ ಮೂತ್ರರೋಗ, ವಾತಜ್ವರ ಮುಂತಾಗಿ ಗುಣಮಕ್ಕುಂ (ಸಕವೈ. ೦೪೩): ಚಂದನಾದಿಚೂರ್ಣಃ-ತೃಷೆಗೆ-ಶ್ರೀಗಂಧ, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಟ . . . ದ್ರಾಕ್ಷೆಹಣ್ಣು ಇವನ್ನು ಸಮಾನತೂಕದಿಂದ ಚೂರ್ಣವ ಮಾಡಿ ಸಕ್ಕರೆ ಸಹ ಮೆಲ್ಲಲು ತೃಷೆ, ಛರ್ದಿ, ಬಿಕ್ಕಳು, ಪಿತ್ತ, ಭ್ರಮೆ, ಅರೋಚಕ, ಇವು ಗುಣ (ವಿವೈವಿ. ೨೭). [ಚಂದನ + ಆದಿ$_2$ + ಚೂರ್ಣ$_2$]

ಚಂದನಾದಿತೈಲ (ನಾ). ಶ್ರೀಗಂಧ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಸಾರವನ್ನು ಬೆರಸಿದ ಎಣ್ಣೆ: ಚಂದನಾದಿತೈಲ-ಶ್ರೀಗಂಧ, ಯಷ್ಟಿಮಧುಕ, ಅಗಿಲು . . . ಒಂದು ಬಳ್ಳ ಎಣ್ಣೆಯನ್ನು ಹನಿಸಿ ಕಾಯಿಸಿ ಪಾಕದಲ್ಲಿಳುಹಿಕೊಂಡು ದೇಹಕ್ಕೆ ಲೇಪವನ್ನು ಮಾಡಲು ಪಿತ್ತಜ್ವರ, ದಾಹಜ್ವರ ಸಹ ಮಾಣುವುವು (ಸಕವೈ. ೮೪). [ಚಂದನ + ಆದಿ$_2$ + ತೈಲ]

ಚಂದನೋಪಲ (ನಾ). ಗಂಧ ತೇಯುವ ಕಲ್ಲು; ಸಾಣೆಕಲ್ಲು: "ತೇಪಸಾಣೆಯು ಕಲ್ಲು ಚಂದನೋಪಲಮೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೬೦-೧೯).

[ಚಂದನ + ಉಪಲ]

ಚಂದಪ್ಪ (ನಾ). ಚಂದ್ರ; ಶಶಿ: ಚಂದಪ್ಪ ಮೂಡ್ಯಾನ ಚಿಗರೀಯ ನೇರ್ಯಾನೋ (ಗಾಳಿಗು. ೦೭). [ಚಂದ$_2$ + ಅಪ್ಪ$_1$]

ಚಂದಮು, ಚಂದವ, ಚಂದುವ, ಚೆಂದವ (ನಾ). ಚಂದ್ರ; ಶಶಿ : ಚಂದಮನಿಂ ಬಾಂದೊಱೆಯಿಂ ಪವಳದ ಚಂದಮನೇಳಿಪವೊಲ್ (ಉದ್ಯದೇ. ೬-೨೦). **ಚಂದವ:** ಬೆಳ್ಗೊಡೆಯಾಗಸಕೆಟ್ಟಿ ಚಂದವಂ ಗಡ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೧೮೩). **ಚಂದುವ:** ಅರಲಂಬಿಂ ಗಱಿಸನ್ನೆದೋಱುವನನಂಗಂ ಚಂದುವಂ ಕೂಂಕುವಂ ಕರದಿಂ ತೆಂಬೆಲರೆಂಬನಡ್ಡಸುಟಿವಂ (ಅನಂಪು. ೮-೨೧). **ಚೆಂದವ:** ಇರುಳ್ಗಣ್ಣನೆಂದು ಚೆಂದವನಕ್ಕುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೮೯-೨೮). 'ಚೆಂದವಗಲ್' ಪರಾ. [<ಪ್ರಾ. ಚಂದಮ. / ಸಂ. ಚಂದ್ರಮಸ್]

ಚಂದಮಾಮ, ಚಂದಮಾವ, ಚಂದುಮಾಮ (ನಾ). (ಮಕ್ಕಳು) ಚಂದ್ರನನ್ನು ಅಕ್ಕರೆಯಿಂದ ಸಂಬೋಧಿಸುವ ಹೆಸರು ; "ಮಕ್ಕಳು ಚಂದ್ರನಿಗೆ ಕರೆಯುವುದು" (ಜಾನಕೋ. ೩೪) : "ಚಂದಮಾಮ" ಎಂದು ಕರೆವುದಾರನು ಅಮ್ಮ? (ಕಪಪು. V, ೧೩೬). **ಚಂದಮಾವ:** ಕುವಲಯನೇತ್ರನ ಭಾವ ಕಬ್ಬುವಿಲ್ಲನ ಮಾವ ಕುಮುದಗಳ ಜೀವವೊಪ್ಪುವ ಚಂದಮಾವ (ಸಾರಂಗ. ೩೧). **ಚಂದುಮಾಮ:** ಮಗುವಿಗೆ ಚಂದುಮಾಮನನ್ನು ತೋರಿಸು (ರೂಢಿ). [ಚಂದ$_{2}$ + ಮಾಮ]

ಚಂದಮಾವ 'ಚಂದಮಾಮ' ನೋ.

ಚಂದಮ್ಮ (ನಾ). ಒಂದು ಕ್ಷುದ್ರದೇವತೆಯ ಹೆಸರು : ಮಾರಿ ಮಸಣಿ ಜಕ್ಕಿ . . . ಕಚ್ಚಿನ ಗಡಿಗೆಮ್ಮ ಸುಳ್ಳು ಚಂದಮ್ಮನು ಖಂಡಿ ಕೇತಾರಯ್ಯ (ವಿಸಾಸು. ೩೮-೨). [ಚಂದ$_{2}$ + ಅಮ್ಮ$_{2}$]

ಚಂದಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಚನ್ದಯ್ಯಂ (ಎಕ. X, ಗೋರೀಬಿ. ೭೦-೧ ; ಸು. ೩00) ; ನಾಗಮಯ್ಯನ ಮಗಂ ಚನ್ದಯ್ಯನುಂ ಸಿರಿಯಣ್ಣನುಂ (ಎಕ. X, ಚಿಂತಾಮ. ೪೪-೧೩ ; 960 ?).

[ಚಂದ$_{2}$ + ಅಯ್ಯ$_{1}$]

ಚಂದಲದೇವಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು: ಶ್ರೀ[ನೃ]ತ್ಯವಿದ್ಯಾಧರಿ ಚಂದಲದೇವಿಯರ ಬಿಂನಪದಿಂದ (ಕಇಲಿ. ೯೨-೧-೪೪ ; 1082) ; ನನ್ನಿಯೊಳಿನ್ನು ಗರ್ಬ್ಬಿತೆಯರಾಗ್ಗಳ ಚಂದಲದೇವಿಯುಂದದಿಂ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೬೪-೮೯ ; 1112 ?). [ಚಂದಲ$_{0}$ + ದೇವಿ]

ಚಂದವ 'ಚಂದಮು' ನೋ.

ಚಂದವರಿ (ಕ್ರಿ). ಅಂದಗೆಡು; ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತವಾಗು: ಬಳಿಸಂದ ದಂಡೊಡೆದು ಚಂದವರಿಯಲು ಮಂದಾನಿಲನಂ ಪರಿದೈದಿ . . . ಸೂಚಿಸಲ್ಕೆ (ನವಮೋ. ೬-೩೦). [ಚಂದ$_{1}$ + ಪರಿ$_{1}$]

ಚಂದವಳಿ (ಕ್ರಿ). ಅಂದಗೆಡು ; ಸೊಗಸುಗುಂದು : ಪರಿಮಳಿಸದಡೆ ಚಂದವಳಿದಡೆ ವಿರಸವಾದಡೆ ಬೇಱೆ ಕಂಪಾವರಿಸಿದಡೆ (ಬಸಪು. ೪೪-೨೬).

[ಚಂದ$_{1}$ + ಅಳಿ$_{1}$ (<ಅಱಿ$_{1}$)]

ಚಂದವಾವುಗೆ (ನಾ). ಸೊಗಸಾದ ಪಾದುಕೆ; ಚೆನ್ನಾದ ಹಾವುಗೆ: ದೇವರ ಚಂದ[ಪಾಠಾಂ. ಚಮ್ಮ, ಸಮ್ಮ] ವಾವುಗೆಗಳಂ ಪಿಡಿದೆಂಬುದನಿಂಬುಕೆಯ್ವ ಸದ್ಭಾವಮೆ ಸಾಲ್ಗುಂ (ಪಂಠಾಮಾ. ೭-೬೮). [ಚಂದ$_{1}$ + ಪಾವುಗೆ]

ಚಂದಸಿಗ 'ಛಾಂದಸಿಗ' ನೋ.

ಚಂದಳ 'ಚೆಂದಳ' ನೋ.

ಚಂದಳಿರ್ 'ಚೆಂದಳಿರ್' ನೋ.

ಚಂದಾ, ಚಂದ$_{4}$ (ನಾ). ವಂತಿಗೆ ; ವರ್ಗಣಿ : ಗ್ರಾಮಸ್ಥರು ಚಂದಾ ಹಾಕಿ ಕೊಟ್ಟರು (ಹುಟ್ಟಹ. ೧೩) ; ನಮ್ಮ ಸಮಿತಿಗೆ ನೀವು ಏನೂ ಚಂದಾ ಕೊಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ (ಭಾರತಿ. ೩೧) : ಚಂದಾ ವಸೂಲಿಗೆ ಬಂದಿರುವೆವೆಂದು ಹೇಳಿದ ಕೂಡಲೇ . . . ಬೈದು, ಹೊರಗೆ ಕಳುಹಿಸಿದರು (ರಾಯುಕ. ೬೧). **ಚಂದ$_{4}$:** ಸಂಘದ ವಾರ್ಷಿಕ ಚಂದ ಎರಡುರೂಪಾಯಿ (ರೂಢಿ).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚಂದಾ]

ಚಂದಾಉರ 'ಚಂದಾವುರ' ನೋ.

ಚಂದಾದಾರ (ನಾ). ವಂತಿಗೆ ಕೊಡುವವನು ; ವರ್ಗಣಿದಾರ ; ಪತ್ರಿಕೆ, ಪುಸ್ತಕ, ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ ನಿಯತವಾದ ಅವಧಿಗೆ ಹಣ ಸಂದಾಯಮಾಡಿ ಆಯಾ ಪತ್ರಿಕೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಪಡೆಯುವವನು : ಹಲವಾರು ಬಗೆಯ ದೈನಿಕ, ಸಾಪ್ತಾಹಿಕ, ಮಾಸಿಕ ಪತ್ರಿಕೆಗಳಿಗೆ ಅವರು ಕಾಯಂ ಚಂದಾದಾರರಾಗಿದ್ದರು (ರತ್ನಗೋ. ೩).

[ಚಂದಾ + – ದಾರ$_{4}$]

ಚಂದಾಪಟ್ಟಿ (ನಾ). ಚಂದಾ ಕೊಡುವವರ ಪಟ್ಟಿ; ವರ್ಗಣಿ ಕೊಡುವವರ ಯಾದಿ : ಕೆಲವರು ಅವನು ಬಂದೊಡನೇ ಚಂದಾಪಟ್ಟಿಗೆ ಸಹಿಹಾಕಿ ಶ್ರೀರಾಮರಕ್ಷೆ ಎಂದು ಕೈಮುಗಿದು ಬಿಡುವರು (ವೈದ್ಯವಿ. ೭೩).

[ಚಂದಾ + ಪಟ್ಟಿ$_{2}$]

ಚಂದಾಯ$_{1}$, ಚಂದಿ (ನಾ). "ಇಪ್ಪಾರುಚಾವಣಿಯ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಗೋಡೆಯ ತ್ರಿಕೋನಾಕಾರದ ಭಾಗ ; ಚಂದಾಯ" (Gable. ಇಂಕನಿ). **ಚಂದಿ:** 'ಚಂದಿಗೋಡೆ' ಪರಾ. [←ಮರಾ. ಚಾಂದಈ]

ಚಂದಾಯ$_{2}$ (ನಾ). ಚಂದಾ ಮೂಲಕ ಬರುವ ಆದಾಯ : ತನ್ನ ಪಾಠಶಾಲೆಗಾಗಿ ಏನಾದರೂ ಚಂದಾಯವನ್ನು ದೊರಕಿಸಬೇಕೆಂಬುದು ಆತನ ಬಯಕೆ (ಗೌರಾಂಗ. ೩೧). [ಚಂದಾ + ಆಯ$_{7}$]

ಚಂದಾವುರ, ಚಂದಾಉರ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಕಾದಂಬ ಚಕ್ರವರ್ತ್ತಿ ಚಂದಾವುರದ ತೈಲಪದೇವನ ಮಗ ಕಾವದೇವನ ಪೆಂಪೆಂತೆಂದಡೆ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೩೦-೧ ; ಸು. 1000 ?) ; ಸಂಕಿಯ ಸಹಣಿಯಾರು ಘಟ್ಟದ ಕೆಳಗಣ ಚಂದಾವುರದ ಬನವದೇವನ ಮೇಲೆ ನಡದಲ್ಲಿ (ಎಕ. VII, ಹೊನ್ನಾಳಿ. ೧೧೭-೩ ; 1319 ?). **ಚಂದಾಉರ:** ಶ್ರೀವೀರಕಾವದೇವರಸರು ರಾಜಧಾನಿ ಚಂದಾಉರದಲು ಸುಖ ಸಿಂಹಾಸನಾಧಿರೂಢರಾಗಿ (ಎಇ. XXVII, ೨೮-೨೩ ; 1256). [ಚಂದ$_{2}$? + ಪುರ$_{3}$]

ಚಂದಿ 'ಚಂದಾಯ$_{1}$' ನೋ.

ಚಂದಿಕಬ್ಬೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ಶಾನ್ತನ ಲಲಿತಶ್ರೀವನಿತೆಯಾದ ವಿಭವಮನೇವೊಗಳ್ವುದೋ ಚಂದಿಕಬ್ಬೆಯರಸಿಯ ಪೆಂಪ (ಸೌಇಇ. XX, ೧೮-೨೨ ; 980). [ಚಂದಿಕ$_{0}$ + ಅಬ್ಬೆ$_{1}$]

ಚಂದಿಗ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಓಲೆಯ ಚನ್ದಿಗನುಂ ಗಾಳಿಗನುಂ ಮೊದಲಾಗೆ ಆಯ್ನೂರ್ಬ್ಬರುಂ ತುಪ್ಪವನುಟಿದೋರ್ (ಸೌಇಇ. XI–i, ೧೨-೧೪ ; 868) ; ಸಾನ್ತರನ ಶ್ರಿಯಾಚಳವಿ ಶ್ರಿಮತ್ ಚನ್ದಿಗಮ್ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೨೮೪-೪ ; 902). [<ಚಂದ$_{2}$]

ಚಂದಿಗವೊಳಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಕೊಣ್ಡ ಚನ್ದಿಗವೊಳಲ ನಡುವಣ ಪೊಲದ ಕುಳಿಯ ಕೆಯ್ಯ ಪೊರೆಯ ಗುಣೆಗನಲು ಮತ್ತರ್ ೧ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೨೮೭-೧೧ ; 1012).

[ಚಂದಿಗ + ಪೊಳಲ್ (<ಪೊಟಲ್)]

ಚಂದಿಗೋಡೆ (ನಾ). ಚಂದಾಯದ ಗೋಡೆ : ತಾಟು ಮಾಡಬೇಕಾದರೆ, ಮೊದಲು ಚಂದೀಗೋಡೆಗಳ ಮೇಲೆ ಬೆಲಗುಗಳನ್ನು ಅಡ್ಡಹೇರುವರು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೧೮). [ಚಂದಿ (<ಚಂದಾಯ$_{1}$) + ಗೋಡೆ]

ಚಂದಿಯಣ್ಣ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಚನ್ದಿಯಣ್ಣಂಕ × × × ಆದಿ ಪಲರಂ (ಎಕ. III, ನಂಜನ. ೭೩-೮ ; 870). [<ಚಂದ$_{2}$ + ಅಣ್ಣ$_{1}$]

ಚಂದಿಯಮ್ಮರಸ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಚನ್ದಿಯಮ್ಮರಸರ್ದೇವಗ್ಗ್ರ ಪುಣ್ಣಮ್ ಕೊಟ್ಟರ್ (ಎಕ. XI, ಚಿತ್ರದು. ೨೪-೧ ; ಸು. 500 ?). [<ಚಂದ$_{2}$ + ಅಮ್ಮ$_{1}$ + ಅರಸ$_{1}$]

ಚಂದಿಯರಸ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಭೂಮಿಯುಂ ಕೊಣ್ಡು ಸಾಹಸದಿಂ ಮಾಡಿ ಚನ್ದಿಯರಸರು ದೇವಗ್ಗೆಗೊಟ್ಟರ್ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೨೮೬-೭ ; ಸು. 900). [<ಚಂದ$_{2}$ + ಅರಸ$_{1}$]

ಚಂದಿರ$_1$ 'ಸಂದುರ' ನೋ.

ಚಂದಿರ$_2$ (ನಾ). **ಚಂದ್ರ; ತಿಂಗಳು:** "ಜೊನ್ನೊಡಲಂ . . . ಚಂದಿರಂ ಚಂದಂ . . . ತಿಂಗಳ್ – ಈ ೨೧ ಚಂದ್ರನ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೨-೨೩); ಚಂದಿರ ವೀರವಸಂತ ಮಂದಾನಿಲ ಬಂದಿರೆ ಮೂವರ ಕರೆದು (ವೋಹತ. ೫-೩೬); ಚಂದಿರನೊಳಗೆ ಕಪ್ಪುಂಟು ಬೆಳ್ದಿಂಗಳು ಕಂದಿ ಕುಂದಿಹುದೊ ನಿರ್ಮಲವೊ (ಭರಚ. ೧-೧೦); ನಂದಿಯನು ಏಱಿದನ ಚಂದಿರನ ಸೂಡಿದನ ಕಂದನ ಬೇಡಿ ನಲಿದಾನು ನೆನೆವುತ್ತ ಮುಂದೆ ಪೇಳುವೆನು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧); ಚಂದಿರನುಂ ರೋಹಿಣಿಯೊಡನೊಂದಿ ಪೊದಟ್ದುದಿಸಿ ಬಂದಂ (ಚಿಕವಿ. ೬-೨೩೦). [ಸಂ.]

ಚಂದಿರವಟ್ಟು$_1$ (ನಾ). ಕುಂಕುಮದ ಬೊಟ್ಟು; ಸಿಂಧೂರದ ತಿಲಕ: ಮೂಡಲ ಬಾನಿನ ಹಣೆಯ ಮೇಲೊಂದು ಚಂದಿರವಟ್ಟು (ನೂರಜ. ೬೬). [ಚಂದಿರ$_1$ (<ಸಂದುರ) +ಬಟ್ಟು$_1$ (<ಬಟ್ಟ$_1$)]

ಚಂದಿರವಟ್ಟು$_2$ (ನಾ). **ಚಂದ್ರಮಂಡಲ:** ಮೃಗಮದದೊಳಗೆ ನಱುಗಂ ಪೆಲರ್ವಟ್ಟೆಯೊಳಗೆ ಚಂದಿರವಟ್ಟು . . . ಎಡೆವಡೆದಂತೆ (ಉದ್ಭದೇ. ೩-೭). [ಚಂದಿರ$_2$ + ಬಟ್ಟು$_1$ (<ಬಟ್ಟ$_1$)]

ಚಂದು$_1$ 'ಚಂದ$_2$' ನೋ.

ಚಂದು$_2$ (ನಾ). ಕಾಣಿಕೆ; ಕೊಡುಗೆ (?): ಚಂದ್ರಗಿರಿಯ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ದೇವರಿಗೆ ಅನಾದಿಪೂರ್ವದಲಿ ಚಂದು ಬಹದಂತಾ ತಂಮಡಿಯ ಹಳಿ(ಯ) ಯಂಬ ಪುರವನೂ ಸಿವರಾತ್ರಿ ಮೊದಲಾಗಿ ಬಹದಂತಾ ಕಾಣಿಕೆವನೂ ಆ ದೇವರಿಗೆ ಅಮ್ರುತಪಡಿಗೆ ಸರ್ವ್ವಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಚ[ಂ]ದು ಬರಲಾಗಿ . . . ಆ ದೇವರ ಕಾಣಿಕೆ ಆ ದೇವರಿಗೆ ಚಂದು ಬಹುದೆಂದು . . . ಬಿಂನಹವ ಮಾಡಿದಕ್ಕೆ (ಸೌಇಇ. IX–ii, ೪೨೯-೧೧; 1405). [?]

ಚಂದುಟಿ 'ಚೆಂದುಟಿ' ನೋ.

ಚಂದುಮಾಮ 'ಚಂದಮಾಮ' ನೋ.

ಚಂದುವ 'ಚಂದವ' ನೋ.

ಚಂದುವಟ್ಟು (ನಾ). = **ಚಂದಿರವಟ್ಟು$_2$:** ಮೊಸಳೆ ಮುಸುಂಕದಚ್ಚ ಪೊಸ ಬಾಂಬೊಟಿಯಿಂಬೊನಲ್ . . . ಕ ಱಿ ಯೊ ಂ ದ ದ ಚ ಂ ದು ವ ಟ್ಟು ಮಾಮಸಗಿತೊ ಗಂಡುಮೇಳಿಗರ ಕೈಬೆಮರೊಂದದ ಸೂಳೆಮೇಳಮೇಂ (ಚಿಕವಿ. ೬-೧೫೫). [ಚಂದು$_1$ (<ಚಂದ$_2$) + ಬಟ್ಟು$_1$ (<ಬಟ್ಟ$_1$)]

ಚಂದುಳ್ಳಿ 'ಚಂದೊಳ್ಳೆ' ನೋ.

ಚಂದೆಂಗು 'ಚೆಂದೆಂಗು' ನೋ.

ಚಂದೊಳ್ಳೆ, ಚಂದುಳ್ಳಿ, ಚೆಂದುಳ್ಳಿ, ಚೆಂದುಳ್ಳೆ, ಚೆಂದೊಳ್ಳೆ (ಗು). ಬಹಳ ಚೆಲುವಾದ,–ಅಂದವಾದ: ಗರತಿಯ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಚಂದೊಳ್ಳೆ ಹೆಣ್ಣು ಎನಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಳು (ಸಂಧ್ಯಾರಾ. ೨೧). **ಚಂದುಳ್ಳಿ:** ಬಂದೆ ನಿನ ಬಳಿಗೆ ಸರಸತಿಯೇ ಚಂದುಳ್ಳಿ ಹಾಡ ಕಲಿಸಮ್ಮ (ಜಗೀತ. ೬); ಚಂಡಾಡಿರೊ ಚಂಡಿಟ್ಟಾಡಿರೊ ನಮ್ಮ ಚಂದುಳ್ಳಿ ರಾಮಾನ ಕೊಂಡಾಡಿರೋ (ಹುಟ್ಟಹ. ೨೭). **ಚೆಂದುಳ್ಳಿ:** ಸರಸತಿ ಚೆಂದುಳ್ಳಿ ಹಾಡ ಕಲಿಸಮ್ಮ (ಹಳ್ಳಿಬಾ. ೧೧). **ಚೆಂದುಳ್ಳೆ:** ಅವನ ಮಗಳಿಗೆ ಇಂತ ಚೆಂದುಳ್ಳೆ ಗಂಡು ಸಿಗುವುದೆಂದರೇನು (ಹೊಸಕ್ಷ. ೫೨). **ಚೆಂದೊಳ್ಳೆ:** ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಮ್ಮ ತಡ ವಾದರೂ ಚೆಂದೊಳ್ಳೆ ಮಗನನ್ನೇ ಹಡದಳವ್ಮಾ (ಹೇಮುಕೂ. ೧೮). [<ಚಂದ$_1$]

ಚಂದ್ರ$_1$ 'ಸಂದುರ' ನೋ.

ಚಂದ್ರ$_2$ (ಗು). **೧. ಹೊಳೆಯುವ; ಲಕಲಕಿಸುವ; ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ.** (ನಾ). **೨.** ತಿಂಗಳು; ಶಶಿ: "ಇಂದುಃ, ಚಂದ್ರಃ . . . ದಾಕ್ಷಾಯಣೀರಮಣಃ–ಈ ೨೧ ಚಂದ್ರನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೮-೪೨); ಚಂದ್ರನ ಬಲದಿಂದಮೆನ್ನನಲೆದಪ್ಪುವದರ್ಕೆನಗೀಗಳೊಂದಿ ಚಂದ್ರನ ಬಲಮೊಳ್ಳಿತಾಗಿ ಸಲೆಯಿಲ್ಲದೊಡಾವುದುಮೊಳ್ಳಿಕೆಯ್ಯುಗ್ಗಮೇ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೬೮); ಚಂದ್ರನ ಶೈತ್ಯದಲು ಬೆಳೆದ ಕಾಯಕ್ಕೆ ಬೆಳದಿಂಗಳ ಬಯಸುವ ಹಂಗೇಕಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೪೪೨); ಲಕ್ಷ್ಮೀರಮಣನಾಸ್ಯಚಂದ್ರನಾನಂದವಮಂ ನಮಗೀಯಲಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧-೧). **೩.** ಆಹ್ಲಾದಕರವಾದ ವಸ್ತು. **೪.** ಚಿನ್ನ; ಬಂಗಾರ. **೫.** ಕರ್ಪೂರ. 'ಚಂದ್ರದ್ರವ' ಪರಾ. **೬.** ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ; ಅರುಣವರ್ಣ. **೭.** (ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಪದವಾದಾಗ) ಮುಖ್ಯನಾದವನು; ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಕೃತಿಪತಿ ನರೇಂದ್ರಚಂದ್ರಂ(ಕಾದಂಪೂ. ೭). **೮.** ರಜ; ಧೂಳಿ. **೯.** ನವಿಲುಗರಿಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಕಣ್ಣು; ಪೀಲಿ. **೧೦.** ಆಸನ; ಪೀಠ. **೧೧.** ಮನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. 'ಚಂದ್ರಶಾಲೆ' ಪರಾ. **೧೨.** ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಕಾಂಪಿಲ್ಲ. **೧೩.** ಕಾಡು; ಅರಣ್ಯ. **೧೪.** ನೀರು; ಜಲ. **೧೫.** ಪರಮಾತ್ಮ: ಸುಖಸ್ವರೂಪನಾದುದರಿಂದ ಚಂದ್ರನೆಂದು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಹೆಸರು (ಹಸಾರ. ೬-೨ ತಾತ್ಪರ್ಯ); "ವಿಧು ವಿಪಿನ ಧೂಳಿ ಪೀಠಂ ಸದನಾರುಣ ನವಿಲುಗಱಿಯ ಕಣ್ ಕರ್ಪೂರಂ ಪುದಿದೆಂಟು ಲೆಕ್ಕದೊಳಗಿಹುದಿದು ವರಚಂದ್ರಾಖ್ಯೆಯೆನಿಕು" (ನಾನಾಕಂ. ೧೦೦); "ಅರಣ್ಯ ರಜಂ ಸುಧಾಕರಂ ವಿಷ್ಟರ ಮುಖ್ಯ ಬರ್ಹಭವನಾರುಣ ಮೆಂಬಿವು ಚಂದ್ರವಾಚಕಂ" (ನಾನಾರ. ೭೦). **೧೬.** [ಗಣಿತ] ಒಂದು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ: "ಏಗ, ಏಕ, ಹಿಮಗು, ಹಿಮಕರ, ಶಶಿ, ಶಶಿಧರ, ಚಂದ್ರ . . . ಸಿತಕರ ಇಂತಿನಿತುಂ ೧ಕ್ಕೆ ಹೆಸರು" (ವ್ಯವಹಾ.೧೦-೯). **೧೭.** [ಛಂದ] ಒಂದು ಗುರುವಿನ ಅನಂತರ ಎರಡು ಲಘುಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಅಕ್ಷರಗಣ; ಭಗಣ (–UU): "ಗುರು ಮೊದಲೊಳಿರೆ ಚಂದ್ರನಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ.೧೦೭-೨೦); ಮಿಂಚುವ ಚಂದ್ರಂಗಂಚೆಯ ರುದ್ರರ್ ಸಂಚಲನೇತ್ರೀ ಕಾಂಚನಮಾಲೀ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೬೮). **೧೮.** [ಜೈನ] ಅರುವತ್ತುಮೂರು ಇಂದ್ರಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ತತ್ಕುಳದರಿಷ್ಟ ಪ್ರಾಗ್ದಿಗ್ದೇಶದವೋಘ . . . ಚಂದ್ರ ಸುಪ್ರತಿಷ್ಠಮೆಂಬ ಕೂಟಾಷ್ಟಕಂಗಳೊಳ್ ರಮಿಯಿಸುವ (ಆದಿಪು. ೭-೩ ವ); ೧. ಋತು, ೨. ವಿಮಳಂ, ೩. ಚಂದ್ರಂ . . . ೬೩ ಸರ್ವಾರ್ಥಸಿದ್ಧಿಯೆಂಬಿವು ಅನುಕ್ರಮದಿಂ ಅಱುವತ್ತುಮೂಱು ಇಂದ್ರಕಂಗಳ ಪೆಸರ್ಗಳ್ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೧೩). **೧೯.** = ಚಂದ್ರಸ್ವರ. 'ಚಂದ್ರೋದಯ' ಪರಾ.

ಚಂದ್ರನ ಕಲ್ = ಚಂದ್ರನ ಚಿಹ್ನೆಯುಳ್ಳ ಗಡಿಕಲ್ಲು: ಈಶಾನ್ಯದೊಳ್ ಕವಿಲೆಯ ಕಲ್ . . . ನೈರಿತ್ಯದೊಳ್ ಚಂದ್ರನ ಕಲ್ (ಎಇ. XVI, ೫೬-೩೩; 1050). [ಸಂ.]

ಚಂದ್ರಂಕಿ (ನಾ). ರೇಶ್ಮೆಹುಳು ಗೂಡುಕಟ್ಟಲು ಬಿದಿರಿನಲ್ಲಿ ಹೆಣೆದು ಮಾಡಿದ ತಟ್ಟಿ; ☞ ಇದಕ್ಕೆ ಚಂದ್ರಿಕೆ ಎಂತಲೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ: ಹಕೀಂನು ಪಾಳಿಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿದನು. ಸುತ್ತಲೂ ಮನೆಗಳು. ಆದರ ನಡುವೆ ಸುಮಾರು ಒಂದು ಎಕರೆಯಷ್ಟು ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಒಂದು ಬಯಲು. ಅಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರಂಕಿಗಳು, ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ತಡಕೆಗಳು (ಮಲ್ಲಿ. ೧೪೦). [?]

ಚಂದ್ರಕ (ನಾ). **೧.** ನವಿಲುಗರಿಯ ಕಣ್ಣು; ಪೀಲಿ: "ಚಂದ್ರಕಃ, ಮೇಚಕಃ –ಈ ೨ ಹೀಲಿಯ ಕಣ್ಣು" (ಹಲಾಯು. ೪೧-೮೯); ನಿರಂತರೋಚ್ಛ್ರಿತವಿಚಿತ್ರ ಚಂದ್ರಕಚ್ಛತ್ರಚ್ಛಾಯಾನಿರಾಕೃತಾತಪನುಂ (ಆದಿಪು. ೩-೯೦ ವ). **೨.** [ಜೈನ] ಒಂದು ಇಂದ್ರಕದ ಹೆಸರು: ಚಂದ್ರಕಮೆಂಬ ಮೊದಲಿಂದ್ರಕದೊಳ್ . . . ಪುಟ್ಟಿದಯ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೮೩ ವ). [ಸಂ.]

ಚಂದ್ರಕತಿಲಕ (ನಾ). ಹಣೆಗೆ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ತಿಲಕ,–ನವಿಲುಗರಿಯ ಆಕಾರದ ತಿಲಕ: ಚಂದ್ರಕತಿಲಕದ ರಾಗಂ ಚಿತ್ತದನುರಾಗಮಂ ಸೂಚಿಪಂತೆ ಸೊಗಸೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೧-೮). [ಚಂದ್ರಕ + ತಿಲಕ]

ಚಂದ್ರಕಬಲ, ಚಂದ್ರಕಬಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಕರ್ಪೂರದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪರಿಮಳದ ಅಲಂಕಾರದ್ರವ್ಯ: ಶರನ್ನಿಶಾ ಸಮಯಸಮುದಿತತಾರಾತರಳಮುಕ್ತಾಭರಣಕಿರಣಚಂದ್ರಿಕಾಚಂದ್ರಕಬಲ

[ಪಾಠಾಂ. ಳ] ವಿಳಸಿತದಿಗಂಗನಾಮುಖನುಮಾಗಿ (ಆದಿಪು. ೩-೯೦ ವ); ಚಿನ್ನಪೂಗಳಂ ಮೆಱೆವಂತೆ ಚಂದ್ರಕಬಲ[ಪಾಠಾಂ. ಳ]ಪುಂ ತೊಡೆವಂತೆ ಮಹೀಕಾಂತೆ ಸೊಗಯಿಸೆ (ಆದಿಪು. ೭-೩೬ ವ); "ಸರ್ವಗಂಧಾ" (ಆದಿಪು. ಕೋಶ); ಮಕರಂದಬಿಂದುಸಂದೋಹ ಚಂದ್ರಕಬಲ ಚಂದ್ರಕಿತ ಮುಖಚಂದ್ರರಾಗಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೨ ವ). **ಚಂದ್ರಕಬಳ:** ಮೇಲಿನ 'ಆದಿಪು' ಪ್ರಯೋಗಗಳ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [?]

ಚಂದ್ರಕಬಳ 'ಚಂದ್ರಕಬಲ' ನೋ.

ಚಂದ್ರಕಬಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಸೂತ್ರನಾಭಿ ; ಶಿವನಾಭಿ ಬಳ್ಳಿ : (ಕ). [ಚಂದ್ರಕ? + ಬಳ್ಳಿ]

ಚಂದ್ರಕಲಾಪ, ಚಂದ್ರಕಳಾಪ (ನಾ). ೧. ಚಂದ್ರನನ್ನೇ ಅಲಂಕಾರವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡವನು ; ಶಿವ : ಚಂದ್ರಕಲಾಪಂಗೆ . . . ತುಂಗ ವೃಷಭೇಂದ್ರವಾಹಂಗೆ ಶುಭಮಸ್ತು ಶೋಭಸಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೬-೪೨). **ಚಂದ್ರಕಳಾಪ :** ೨. ನವಿಲುಗರಿಯ ಅಲಂಕಾರವುಳ್ಳವನಂ ; ಕೃಷ್ಣ : ಉದಂಚಿತಚಂದ್ರಕಳಾಪನೆಲ್ಲಿದಂ . . . ಎನುತ್ತೈದಿವಂದು (ಜಗವಿ. ೩-೯೦). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಕಲಾಪ$_2$]

ಚಂದ್ರಕಲೆ, ಚಂದ್ರಕಳ (ನಾ). ೧. ಚಂದ್ರನ ಹದಿನಾರು ಕಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿಮಾತ್ರೆ : ಚಂದ್ರಕಲೆ . . . ಕಾದಾಱಿದ ನೀರು ಸಕ್ಕರೆ ಸಹ ಕೊಡಲು, ಸಕಲ ಕ್ಷಯುವ್ಯಾಧಿ, ಮಹೇಶ್ವರ ವ್ಯಾಧಿ, ಮಹೇಶ್ವರಜ್ವರ ಹರ (ವಿವೈವಿ. ೨೭). ೩. [ಕಾಮಶಾ] ಕಾಮೋದ್ರೇಕವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಸ್ಥಾನ : ಕೆಳಗು ಬೊಟ್ಟಡಿ . . . ಪಣೆನೆತ್ತಿಗಳಿವಿನಿತು ಚಂದ್ರಕಲೆಯಿಪ್ಪ ತಾಣಂ (ಜನವ. ೩-೧). **ಚಂದ್ರಕಳೆ:** ೩. ಎಲ್ಲಿ ಮರ್ಮಂ ತೋರ್ಪುದಲ್ಲಿಯೇ ಚಂದ್ರಕಳೆ(ಜನವ. ೮-೬೦). ೪. ಬೆಳುದಿಂಗಳು : ಕತ್ತರಿಸಿ ಚಂದ್ರಕಳೆಯುಂ ಪತ್ತಿಸಿದಂತೆಸೆವ ಸತಿಯ ಸುಲಿಪಲ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೭೫) ; ಚಂದ್ರಕಳೆ ಕಣ್ದೆಱೆದಂತೆ ನೆಱೆ ಮೆಱೆದು ನಡೆತಂದು ನಗತನೂಜೆ ಚಂದ್ರಧರನ ಮುಂದೆ ನಿಂದು (ಗಿರಿಕ. ೫-೭೬ ವ); ಕಾನನಾಂತರದೊಳಗೆ ಚಂದ್ರಕಳೆಯಂತೆ (ಕಎಪು. ೩೪-೪). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಕಲೆ$_3$]

ಚಂದ್ರಕವಾಟ (ನಾ). [ಜೈನ] ಒಂದು ಗುರುಪರಂಪರೆ,-ಶಾಖೆ : ಆ ಚನ್ದ್ರಕವಾಟಾನ್ವಯವರಿಷ್ಠರ್ ಅಜಿತಸೇನಭಟ್ಟಾರಕರ್ (ಎಇ. XVI, ೫೫-೨೩ ; 1053). [?]

ಚಂದ್ರಕಳಾಪ 'ಚಂದ್ರಕಲಾಪ' ನೋ.

ಚಂದ್ರಕಳೆ 'ಚಂದ್ರಕಲೆ' ನೋ.

ಚಂದ್ರಕಾಂತ (ನಾ). ಚಂದ್ರಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ದ್ರವಿಸುವುದೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಿಳಿಯ ಕಲ್ಲು; ಶಶಿಕಾಂತ: "ಓಮುಗು ಚಂದ್ರಕಾಂತಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩೧-೭) ; ಚಂದ್ರಕಾಂತವೊಸರ್ವಂತಿರೆ ಗೋರಿಕಲ್ಲೊಸರ್ಗುಮೇ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೧-೧೩) ; ಚಂದ್ರಕಾಂತದ ಗವಾಕ್ಷಂಗಳೊಳಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೮-೫೦ ವ). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಕಾಂತ$_2$]

ಚಂದ್ರಕಾಂತಪುತ್ರಿಕೆ (ನಾ). ಚಂದ್ರಕಾಂತಶಿಲೆಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಪುತ್ಥಳಿ,-ಮೂರ್ತಿ: ಇಂದುಕರಶ್ಚ್ಯುತ ಚಂದ್ರಕಾಂತಪುತ್ರಿಕೆಯೊಸರ್ವಂತೆ ರ್ಘುಮ್ಮಗೆ ಬೆಮರ್ತಿರವಿಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೯೬). [ಚಂದ್ರಕಾಂತ+ಪುತ್ರಿಕೆ]

ಚಂದ್ರಕಾಂತಶಿಲೆ (ನಾ).=ಚಂದ್ರಕಾಂತ : ಚಂದ್ರಕಾಂತಶಿಲೆಯಲ್ಲಿ ಪವಶ್ರೀಖಂಡಮನಿಟ್ಟು ಕರಾಬ್ಜದಿಂ . . . ಸಾಂದ್ರಚಂದನದ ಘಟ್ಟಿಗೆ ನೀರಂ ಪಾರದೆ ಮಾಳ್ಪುದನೀಕ್ಷಿಸುತ್ತ (ರಾಜಶೇ. ೨-೧೦೯); ನಿನ್ನ ಕಣ್ಣೇನು ಚಂದ್ರಕಾಂತಶಿಲೆಯೆ? ಬೆಳ್ದಿಂಗಳಿಗೆ ಇಂತು ಸೋರುವುದಕೆ? (ಚಂದ್ರಸ. ೮೪).

[ಚಂದ್ರಕಾಂತ + ಶಿಲೆ]

ಚಂದ್ರಕಾಸಿಸೊಪ್ಪು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು : (ವ್ಯಾಜಗ. ೫೪-೧೦೮೮). [ಚಂದ್ರಕಾಸಿ? + ಸೊಪ್ಪು$_3$]

ಚಂದ್ರಕಾಳಿ, ಚೆಂದ್ರಕಾಳಿ (ನಾ). = ಚಂದ್ರಗಾವಿ ೧ : ಸ್ವರ್ಣವರ್ಣದ ಹೆಂಗಳೆಯರಿಗೆ ಕರಿಯ ಚಂದ್ರಕಾಳಿಯ ಸೀರೆಯೂ . . . ಸೇರುವವು (ಅಂಬಿಕ. ೨೭). **ಚೆಂದ್ರಕಾಳಿ :** ಅವಳು ಚೆಂದ್ರಕಾಳಿ ಸೀರೆ ಉಟ್ಟಿದ್ದಾಳೆ (ರೂಢಿ). [<ಚಂದ್ರಗಾವಿ]

ಚಂದ್ರಕಿ (ನಾ). ಹೀಲಿಗಳನ್ನುಳ್ಳದು ; ನವಿಲು : ಸಂಕ್ರುದ್ಧವೈವಸ್ವತೋಪಮವಿದ್ವಿಷ್ಟಫಣೀಂದ್ರ ಚಂದ್ರಕಿರವಂ [ಪಾಠಾಂ. ಕರೆವಂ] (ಆದಿಪು. ೧೧-೧೦). [ಸಂ. ಚಂದ್ರಕಿನ್]

ಚಂದ್ರಕಿತ (ಗು). ಕೆಂಪುಬಣ್ಣವನ್ನು ಪಡೆದ : ಗುರುಚರಣ ಸರಸೀರುಹ ಮಕರಂದಬಿಂದುಸಂದೋಹ ಚಂದ್ರಕಬಲ ಚಂದ್ರಕಿತ ಮುಖಚಂದ್ರರಾಗಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೨ ವ). [ಸಂ.]

ಚಂದ್ರಕಿರಣ (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಪ್ರಕಾಶ,-ಕಾಂತಿ : ಚಂದ್ರಕಿರಣಸ್ಪರ್ಶನದಿನೊಸರ್ದು ಪರಿತರ್ಪ ಚಂದ್ರಕಾಂತದ ರಸಮನುಂಡು (ಉದ್ಭಟ. ೩-೯೯).

[ಚಂದ್ರ$_2$ + ಕಿರಣ]

ಚಂದ್ರಕಿವಾಹ (ನಾ). ನವಿಲನ್ನು ವಾಹನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು; ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿ ; ಷಣ್ಮುಖ : ಚಾರುಚಂದ್ರಕಿವಾಹಂ ದಶಕೋಟಿಭೈರವಯುತಂ . . . ಚಂಡಭೈರವಂ . . . ಸಲೆ ಸೇವಿಪಂ (ಶಬಶಂ. ೧-೫೯).

[ಚಂದ್ರಕಿ + ವಾಹ]

ಚಂದ್ರಕೋರೆ (ನಾ). ಅರ್ಧಚಂದ್ರನ ಆಕೃತಿ: ಅದರಲ್ಲಿ ಬೆರಳು ಓಡಿಯುವಷ್ಟು ಚಂದ್ರಕೋರೆಯಂಥ ಗೂಡು (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೨೨೬).

[ಚಂದ್ರ$_2$ + ಕೋರೆ$_1$]

ಚಂದ್ರಕೋಲು (ನಾ). ಹೆಂಗಸರು ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಿನ್ನದ ಆಭರಣ : (ಕ). ℙ ಅರ್ಧಚಂದ್ರನ ಆಕೃತಿಯ ಈ ಆಭರಣದ ತುದಿಗೆ ನಾಗ,ವಿಷ್ಣು ಮುಂತಾದವರ ಚಿತ್ರವಿರುತ್ತದೆ.

[←ಮರಾ. ಚಂದ್ರಕೋರ]

ಚಂದ್ರಖಂಡ (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಒಂದು ಅಂಶ ; ಚಂದ್ರಕಲೆ : ವಿಳಸದ್ವಿದ್ಯುಜ್ಜಟಾಮಂಡಳಮಮರನದೀಚಂದ್ರಖಂಡಾನ್ವಿತಂ (ರಾಜಶೇ. ೩-೧೦೯).

[ಚಂದ್ರ$_2$ + ಖಂಡ]

ಚಂದ್ರಗತಿ (ನಾ). ೧. ಚಂದ್ರನ ಚಲನೆ. ೨. [ಜೈನ] (ಚಂದ್ರನು ತನ್ನ ಬೆಳುದಿಂಗಳನ್ನು ಪ್ರಸರಿಸುವಾಗ ಧನವಂತರ ಮತ್ತು ಬಡವರ ಮನೆಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಮಾಡದಿರುವಂತೆ) ಯತಿಗಳು ಎಲ್ಲರ ಮನೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮಾಡುವ ಚರಿಗೆ : ಉತ್ತಮಮಧ್ಯಮಜಘನ್ಯಾಗಾರಂಗಳೊಳ್ ಚಂದ್ರಗತಿಯಿಂ ಸಲುತ್ತುಂ (ಆದಿಪು. ೯-೧೩೦ ವ); ಪುಗಲ್ ತಕ್ಕ ಮನೆಗಳೊಳ್ ಚಂದ್ರಗತಿಯಿಂ ಚರಿಗೆವುಗುತ್ತುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೨೦ ವ).

[ಚಂದ್ರ$_2$ + ಗತಿ]

ಚಂದ್ರಗಲ್ (ನಾ).=ಚಂದ್ರಕಾಂತ: "ಚಂದ್ರ[ಪಾಠಾಂ. ದ]ಗಲ್ಕುಳಿರ್ಗಲ್ಲೆನಲೊಸರ್ಗಲ್" (ಚತುನಿ. ೧೧೦). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಕಲ್$_3$]

ಚಂದ್ರಗಾವಿ (ನಾ). ೧. ಸಿಂಧೂರದ ಬಣ್ಣ ; ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ : ಎಳೆದು ಬಿಳಿದು ಚಂದ್ರಗಾವಿ ಸಂಪಗೆವಣ್ಣ ಹಳದಿ ತನ್ನದು ನನ್ನದೆನುತ ಕಲಹವಾಡುತ ಬಿರುದಿಗೆ ಪೊಱಮಟ್ಟರು ಕಲಿಗಳು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೧-೧೯) ; ಹಳದಿ ಪೊಪ್ಪಳಿ ಚಂದ್ರಗಾವಿ . . . ಬಿಳುವಟ್ಟೆ ನಾನಾವರ್ಣದ ಜವಳಿಯ ಮಳಿಗೆಗಳೆಸೆದುವು (ಕಂನವಿ. ೬-೭೧). ೨. ಸಿಂಧೂರಬಣ್ಣದ ಸೀರೆ,-ವಸ್ತ್ರ : ಚಂದ್ರಗಾವಿಯನುಟ್ಟು ದುಂಡುಮುತ್ತನೆ ಕಟ್ಟಿ . . . ಬಂದಳೆ ಕೇರಿಗಾಗಿ (ಪುರಂದ. ೩-೧೩೦-೧) ; ನೆಟ್ಟನೆ ನಿಱಿಗಳೆದುದು ಚಂದ್ರಗಾವಿಯ ಬಟ್ಟಪಾವುಡೆ ಸಹವಾಗಿ (ಮೋಹತ. ೧೬-೩೮) ; ಮೇಲುಮುಸುಕಿಟ್ಟ ಚಂದ್ರಗಾವಿ ಸಹವಾಗಿ ನನ್ನ ಊಳಿಗದವರು . . . ಹೋಗುವಾಗ (ವಚಕಾ. ೩೪).

[ಚಂದ್ರ$_1$ (<ಸೆಂದುರ) + ಕಾವಿ]

ಚಂದ್ರಗಾವಿಸೀರೆ (ನಾ).=ಚಂದ್ರಗಾವಿ ೨ : ದ್ರೌಪದಿಯು . . . ಚಂದ್ರಗಾವೀಸೀರೆಯನ್ನುಟ್ಟು (ಕೃವಾವಿ. ೩೦) ; ಚಂದ್ರಗಾವೀಸೀರೆ ಚಂದ್ಮಾಣೆ ದೊಡ್ಡಮ್ಮ (ಹುಟ್ಟುಹ. ೫೭). [ಚಂದ್ರಗಾವಿ + ಸೀರೆ₂]

ಚಂದ್ರಗೃಹ (ನಾ). = ಚಂದ್ರಶಾಲ : ನಾಯಕನೂ ಸಹ . . . ತನಗಾಗಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ್ದ ಚಂದ್ರಗೃಹದ ಕಡೆಗೆ ನಡೆದ (ಹೇಮುಕೊ. ೨೨).
[ಚಂದ್ರ₂ + ಗೃಹ]

ಚಂದ್ರಗ್ರಹಣ(ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಮೇಲೆ ಭೂಮಿಯ ನೆರಳು ಬೀಳುವುದು; ಉಪರಾಗ: ಭೂಮಿಯ ನೆರಳು ಚಂದ್ರನ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದಾಗ ಚಂದ್ರಗ್ರಹಣ (ಆಕಾಶ. ೪೨) : ಚಂದ್ರನಿಗೂ ಸೂರ್ಯನಿಗೂ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಭೂಮಿಯಿದ್ದು ಭೂಮಿಯಿಂದ ನೆರಳು ಚಂದ್ರನ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಅವನು ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಕಾಣದೆ ಹೋದರೆ ಚಂದ್ರಗ್ರಹಣ (ಭೂರಚ. ೨೦). 'ಸೂರ್ಯಗ್ರಹಣ' ಪರಾ. [ಚಂದ್ರ₂ + ಗ್ರಹಣ]

ಚಂದ್ರಚಾವಡಿ (ನಾ). = ಚಂದ್ರಶಾಲ : ಅನಂಗನಾಶನನೊಪ್ಪಿ ಕುಳ್ಳಿರ್ದ ಚಂದ್ರಚಾವಡಿಗೆ ಬಂದು ನಿಲ್ಲಲು (ನಿಜಸಾಂ. ೧೨೨-೧೮೩).
[ಚಂದ್ರ₂ + ಚಾವಡಿ]

ಚಂದ್ರಚೂಡ (ನಾ). ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರನನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು ; ಶಿವ : ಚಂದ್ರಚೂಡಂ ತ್ರಿಪುರಮನಿಸಲೆಂದಿರ್ದವೋಲ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೪-೧೭೬) ; ಮಗನ ಕರುಣಾಸ್ಯಮಂ ಚಂದ್ರಚೂಡಂ ಕಂಡು (ಬಸರ. ೧-೫೩) ; ಚಂದ್ರಚೂಡ ಶಿವಶಂಕರ ಪಾರ್ವತಿರಮಣ ನಿನಗೆ ನಮೋನಮೋ (ಪುರಂದ. ೧-೧೮೬ ಪಲ್ಲವಿ). [ಸಂ. (ಚಂದ್ರ + ಚೂಡಾ + –)]

ಚಂದ್ರಜ (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಮಗ ; ಬುಧ : ಶನಿಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರಜರ್ ಮೇಷಕ್ ಶಶಿಭಾರ್ಗವರವಿಕುಜರೇಕಾಲಯುನಿವಾಸಿಗಳೆನಿಪ್ಪೊಡಯ್ದು ವರ್ಷಂ ಬಾಳ್ಗುಂ (ಜಾತತಿ. ೬-೨೪). [ಸಂ.]

ಚಂದ್ರಜೋತಿ (ನಾ).=ಚಂದ್ರಜ್ಯೋತಿ ೧: ಪರಿಪೂರ್ಣೇಂದುಮುಖಿಯರ ನೆಟಿ ಬೆಳ್ಳಗೆ ಜೊನ್ನದುರುಳಿಗಳೆಂದೆನೆ ಮೆಟಿದುವು ಚಂದ್ರಜೋತಿಗಳು (ಕಂನವಿ. ೨೦-೧೦೫). [ಚಂದ್ರ₂ + ಜೋತಿ]

ಚಂದ್ರಜ್ಞಾನ (ನಾ). ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಶಿವಾಗಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಕಾಮಿಕ . . . ವಿಮಲ, ಚಂದ್ರಜ್ಞಾನ . . . ವಾತುಲಗಳೆಂಬ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಶಿವಾಗಮಗಳು (ಭಾರದ. ೬೨). [ಸಂ.]

ಚಂದ್ರಜ್ಞಾನಾಗಮ (ನಾ).=ಚಂದ್ರಜ್ಞಾನ: ಕಾಮಿಕಾಗಮ . . . ಚಂದ್ರಜ್ಞಾನಾಗಮ . . . ವಾತೂಲಾಗಮವೆಂಬವಿಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ದಿವ್ಯಾಗಮಗಳಕ್ಕುಂ-(ವಿವೇಕ. ೬೮). [ಚಂದ್ರಜ್ಞಾನ + ಆಗಮ]

ಚಂದ್ರಜ್ಯೋತಿ (ನಾ). ೧. ಚಂದ್ರಪ್ರಕಾಶ; ಬೆಳುದಿಂಗಳು. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮತಾಪು. [ಚಂದ್ರ₂ + ಜ್ಯೋತಿ]

ಚಂದ್ರತೊಲೆ (ನಾ). ಚಂದ್ರನಿಂದ ಕೂಡಿದ ತುಲಾರಾಶಿ: ಬುಧವಾರ ಸಿದ್ಧಯೋಗದಂದು ವಿಸಾಕೆನಕ್ಷತ್ರ ಚಂದ್ರತೊಲೆ × × × (ಸೌಇಇ. XX, ೨೮೪-೬ ; 1033). [ಚಂದ್ರ₂ + ತೊಲೆ₃]

ಚಂದ್ರದಾರ (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಹೆಂಡತಿ; ಅಶ್ವಿನಿ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು. [ಚಂದ್ರ₂ + ದಾರ₃]

ಚಂದ್ರದ್ರವ (ನಾ). ಕರ್ಪೂರದ ರಸ : ಸಳಿಳಂ ಚಂದ್ರದ್ರವಾಭಂ ತರುಣತೃಣಗಣಂ ಮುಷ್ಟಿಮಾತ್ರಂ ಸುಪತ್ರಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೩೩).
[ಚಂದ್ರ₂ + ದ್ರವ]

ಚಂದ್ರಧರ (ನಾ). ಚಂದ್ರನನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು ; ಶಿವ : "ಗಂಗಾಧರಂ ಕಪಾಳಧರಂ . . . ಗಿರಿತನಯಾರ್ಧಾಂಗಧರಂ ಪೃಥುಜಟಾಧರಂ ಚಂದ್ರಧರಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩-೧೪) ; ಗಿರಿಜೆಯುಂ ಚಂದ್ರಧರನುಂ ಕಂಡು ನಸುನಗುತೆ (ನಂಬಿರ. ೧-೪೯). [ಸಂ.]

ಚಂದ್ರನಾಡಿ (ನಾ). ಸ್ತ್ರೀಯರ ಯೋನಿಯಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ನಾಡಿ ; ಕಾಮಚ್ಛತ್ರ : ನಯದಿಂದೆ ಚಂದ್ರನಾಡಿಯನು ತರ್ಜನಿಯೊಳಿಚ್ಛೆಯೊಳಲೆವುದು (ಜನವ. ೮-೩೩). [ಚಂದ್ರ₂ + ನಾಡಿ₁]

ಚಂದ್ರನೀಚ (ನಾ). ೧. [ಜ್ಯೋತಿ]ಚಂದ್ರಗ್ರಹದ ನೀಚಸ್ಥಾನ; ವೃಶ್ಚಿಕ ರಾಶಿ. ೨. "ಒಂದು ಗ್ರಹಪಥದಲ್ಲಿ (ಮು., ಚಂದ್ರಪಥದಲ್ಲಿ) ಭೂಮಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಹತ್ತಿರದ ಬಿಂದು" (Perigee. ಇಂಕನಿ).
[ಚಂದ್ರ₂ + ನೀಚ]

ಚಂದ್ರಪಾದ (ನಾ). ೧. ಚಂದ್ರನ ಕಿರಣ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ : ಸಮುದ್ರಬಳ್ಳಿ, ಸಮುದ್ರಹಾಲೆ, ಚಂದ್ರಪಾದ (ವ್ಯಜಿಗಿ. ೯-೧೪೫).
[ಚಂದ್ರ₂ + ಪಾದ]

ಚಂದ್ರಪುಷ್ಪ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ: ಚಂದ್ರಕಾಂತಿ, ಚಂದ್ರಪುಷ್ಪ (ವ್ಯಜಿಗಿ. ೦೭-೨೮೫). [ಸಂ.]

ಚಂದ್ರಪ್ರಭ (ನಾ). ೧. ಚಂದ್ರನ ಕಾಂತಿಯನ್ನುಳ್ಳದು. ೨. [ಜೈನ] ತೀರ್ಥಂಕರರಲ್ಲಿ ಎಂಟನೆಯವನು. ೧, ೨: ವದನಂ ಚಂದ್ರಪ್ರಭಂ ವಿಕ್ರಮುಭುಜಮಜಿತಂ ಪಾಣಿಪದ್ಮಪ್ರಭಂ ಸಂಪದಮೆಂದುಂ ವರ್ಧಮಾನಂ (ಲೀಲಾವ. ೧-೯೫) ; ಚಂದ್ರಪ್ರಭಚರಿತಮನಾಚಂದ್ರಾರ್ಕಸ್ಥಾಯಿಯಿಂತಿದೆನೆ ಪೇಟ್ದು ಶರಚ್ಚಂದ್ರೋಜ್ಜ್ವಳಕೀರ್ತಿಗೆ ಸುಕವೀಂದ್ರಂ ನೆಲೆಯಾದನಾದ ಮಗ್ಗಳದೇವಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೬-೮೩). [ಸಂ. (ಚಂದ್ರ + ಪ್ರಭಾ + –)]

ಚಂದ್ರಬಲ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] (ಮದುವೆ ಮುಂತಾದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ) ಚಂದ್ರನು ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಶುಭ ; ದೈವಾನುಕೂಲ : ದಮಿತಾರಿಯ ಬಲಂ ಚಂದ್ರಬಲಮಿಲ್ಲ ದಂಕಕಾಱನಂತೆ ಸೋಲ್ತು (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೩೦ ವ) ; ಎಮ್ಮವರು ಬೆಸಗೊಂಡರೆ . . . ಚಂದ್ರಬಲ ತಾರಾಬಲವುಂಟೆಂದು ಹೇಳಿರಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೮೩) ; ಸಿಂಘಣರಾಯನೆಂಬ ಯಾದವನಾರಾಯಣನ ಅವತಾರಕ್ಕೆ ತಾರಾಬಲಂ ಅಯಿಶ್ವರ್ಯ್ಯಕ್ಕೆಯಾದಿತ್ಯಬಲಂ ಚತುರೋಪಾಯಕ್ಕೆ ಚಂದ್ರಬಲಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೨೦೨-೧೦ ; 1244). 'ತಾರಾಬಲ' ಪರಾ.
[ಚಂದ್ರ₂ + ಬಲ]

ಚಂದ್ರಬಾಲೆ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಏಲಕ್ಕಿ: "ಪೃಥ್ವೀಕಾ, ಚಂದ್ರಬಾಲಾ . . . ದೊಡ್ಡಯಾಲಕ್ಕೀ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೩). [ಸಂ. ಚಂದ್ರಬಾಲಾ]

ಚಂದ್ರಬಾವುಲಿ (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಆಕಾರದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಿವಿಯ ಆಭರಣ: ಚಂದ್ರಾವಳಿಯ ಸೀರೆ ಚಂದ್ರಮ್ಮ ಉಟ್ಟಿಹಳು . . . ಕಿವಿಯಾಗ ಚಂದ್ರಬಾವುಲಿ ಗುಬ್ಬಿಬಾವುಲಿ (ಸಿದ್ಧಪು. ೧೯-೬೯).
[ಚಂದ್ರ₂ + ಬಾವುಲಿ₂]

ಚಂದ್ರಬಾಳಿ (ನಾ). ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮುತ್ತಿನ ಆಭರಣ: ಹರಳು ವಜ್ರದೋಲೆ ಬುಗುಡಿಯು ಚಳಕು ಗಿಳಿಬಾವಲಿ ಚಂದ್ರಬಾಳ್ಯದ ಥಳಕು (ಕರ್ನಾಕ. ೨೮೭). [←ಮರಾ. ಚಂದ್ರಬಾಳೀ]

ಚಂದ್ರಬಾಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಳೆ; ಕೆಂಪು ಬಾಳೆ : ಬಾಳೆಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಜಾತಿಗಳಿವೆ–ರಸಬಾಳೆ, ಚಂದ್ರಬಾಳೆ, ರಾಜಬಾಳೆ (ವ್ಯವಮ. ೫೭).
[ಚಂದ್ರ₁ (<ಸಿಂದುರ) + ಬಾಳೆ₁ (<ಬಾಟಿ[3])]

ಚಂದ್ರಬಿಂಬ (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಬಿಂಬ,–ಆಕೃತಿ : ಅಳಿಕುಳರುಚಿಯುಂ ನೀಳೋತ್ಪಳದಳಮುಂ ಚಂದ್ರಬಿಂಬಮುಂ ಪೊಂಗಳಸಂಗಳ ಚೆಲ್ವನಿಭಗತಿಯ ನೀಳ್ಕುಳಿಗೊಣ್ಡುದು ರೂಪು ರೂಪವಿದ್ಯಾಧರಿಯ (ಸೌಇಇ. XX, ೪೯-೩೨; 1076 ?) ; ಇಟ್ಟಣಿಸಿದ ಬೆಳಗಿಂ ದಟ್ಟಯ್ಸಿ ತೋರ್ಪ ಚಂದ್ರಬಿಂಬಮಂ ನೋಳ್ಪಾಗಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೪-೧೦೨ ವ); ಚಂದ್ರಬಿಂಬ ಜಾತ ನೂತ್ನ ಚಂದ್ರಿಕಾಚ್ಛಸಾರಮಂ ಸಾಂದ್ರಮೋದದಿಂ ಚಕೋರಿಕಾಳಿ ಸೇವಿಪಂತೆ ಪೋಲ್ (ಉದ್ಭಟ. ೫-೭೩). [ಚಂದ್ರ₂ + ಬಿಂಬ]

ಚಂದ್ರಭುವನ (ನಾ). = ಚಂದ್ರಲೋಕ : ಮೇಲೆ ನೆಗೆದೊತ್ತರಿಸಿ ನಡೆವ ಮುತ್ತಿನ ಸತ್ತಿಗೆಗಳಿಂ ಚಂದ್ರಭುವನಮವತರಿಸಿದಂತೆಯುಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೭೭ ವ). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಭುವನ]

ಚಂದ್ರಮ (ನಾ). ಚಂದ್ರ; ತಿಂಗಳು : "ಇಂದು ಜೈವಾತೃಕಂ . . . ಚಂದ್ರಮಂ . . . ದ್ವಿಜರಾಜನೆನೆ ಸುಧಾಂಶುವೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧-೪); ಚಕೋರಂಗೆ ಚಂದ್ರಮನ ಬೆಳಗಿನ ಚಿಂತೆ (ಬಸವ. ೩೬೪); ಚಂದ್ರಮನಂ ತಮಂ ವಿಮಳನಂ ನಿಃಕಾರಣಂ ಪೀಡಿಪಂತಿರೆ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೩-೪೮); ಶರಚ್ಚಂದ್ರಿಕೆಯ ಬಳಸಿನೊಳಗಣ ಚಂದ್ರಮನಂತಿರ್ದನನುಪಮಂ ಜಿನ ಚಂದ್ರಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೧-೩೦). [ಸಂ. ಚಂದ್ರಮಸ್]

ಚಂದ್ರಮಂಡಲ (ನಾ). = ಚಂದ್ರಬಿಂಬ : ಪರಿಪೂರ್ಣ ಚಂದ್ರಮಂಡಲ ದಿರವಂ ಕಂಡಾಗಳವನಿಪಂಗಿಂತೆಂದಂ (ಗಿರಿಕ. ೪-೧೦೩); ಚಂದನ ಬಹುತಂಪು ಚಂದನಕಿಂತಲು ಬಹುತಂಪು ಚಂದ್ರಮಂಡಲವು (ಇಂಚಾಪ. ೭೬-೭೦). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಮಂಡಲ]

ಚಂದ್ರಮಯೂಖ (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಕಿರಣ: ರಜನೀಸತಿ ಚಂದ್ರಮಯೂಖ ಮಹಾಹ್ರದದೊಳಗೆ ಮುಳುಂಕಿದಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೩೧). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಮಯೂಖ]

ಚಂದ್ರಮಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಉಜ್ಜ(ಜ್ಜ್ವ)ಲ ಚಂದ್ರಮಯ್ಯ ಗಳ ಮಲ್ಲಂ ವೀರಗೋಪಾಳ ದ್ರೋಹರ ಸನ್ನಿಪಾತ ಕಿಱಿಯ ಭೈರವ ಪ್ರತ್ಯಂತ ಮಾರ್ತ್ತಣ್ಡ ಶ್ರೀಮತ್(ದ್)ಬಪ್ಪುವರಸ(ಸರ್)(ಇಅ.X, ೧೦೪-೩; 934). [ಚಂದ್ರಮ + ಅಯ್ಯ$_1$]

ಚಂದ್ರಮಲ್ಲಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಲ್ಲಿಗೆ; ಸಂಜೆಮಲ್ಲಿಗೆ: ರತಿದೇವಿಯೆನಿಪ ಪಾರ್ವತಿ ಸತತಂ ನೊಸಲೆಡೆಯೊಳಿಡುವ ಚಂದ್ರದ ಬೊಟ್ಟಿಗೆ ಪ್ರತಿಮಾನಮೆಂದೆನಿಪ ವಿಕಸಿತ ಕುಸುಮಿತ ಚಂದ್ರಮಲ್ಲಿಗೆ ಗಳೆಸೆದಿರ್ಕುಂ (ಮಲ್ಲಕಾ. ೪-೪೭೦). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಮಲ್ಲಿಗೆ]

ಚಂದ್ರಮಾವು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಾವು; ಕೆಂಬಣ್ಣದ ಮಾವು: ಚಂದ್ರಮಾವು ವಸಂತಮಾಸದ ಫಲ : ಸುಮಧುರಫಲ (ಚಂದ್ರಮಾ. I, ಮುನ್ನುಡಿ). [ಚಂದ್ರ$_1$ (<ಸಿಂದುರ) + ಮಾವು]

ಚಂದ್ರಮುರು (ನಾ). = ಚಂದ್ರಮುರುಗು : ಬುಗುಡಿ, ಚಂದ್ರಮುರು . . . ಡಾಬು ಮೊದಲಾದ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿಕೊಂಡು (ಮಲೆಮಂ. ೩೪). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಮುರು$_1$ (<ಮುರಿ$_3$)]

ಚಂದ್ರಮುರುಗು 'ಚಂದ್ರಮುರುವು' ನೋ.

ಚಂದ್ರಮುರುವು, ಚಂದ್ರಮುರುಗು (ನಾ). ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಅರ್ಧ ಚಂದ್ರಾಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮುತ್ತಿನ ಆಭರಣ : ಕರ್ಣದಿ ಚಂದ್ರಮುರುವು ಬಾವುಲಿ ಬುಗುಡಿ . . . ಶೋಭಿಸುತ (ಕುಚೇಲೋ. ೧೨೭). **ಚಂದ್ರಮುರುಗು** : (ಕಿ). [ಚಂದ್ರ$_2$+ಮುರುವು$_1$]

ಚಂದ್ರಮೂಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ : ಚಂದ್ರಮೂಲ, ಕಚೋರ (ವೃಜಿಗಿ. ೪೮-೫೫). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಮೂಲ]

ಚಂದ್ರಮೌಲಿ, ಚಂದ್ರಮೌಳಿ (ನಾ). ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರನನ್ನು ಧರಿಸಿ ದವನು; ಶಿವ : ಚಂದ್ರಮೌಲಿಮನವುತ್ಸುಕಾತಂದ್ರೆ . . . ಪೂಜ್ಯೆ ಜಯ ಪಾರ್ವತೀ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೪-೬-೫೨) **ಚಂದ್ರಮೌಳಿ:** ಚಂದ್ರಮೌಳಿಗಜಾತಂಗೆ . . . ನತಪ್ರಾತಂಗೆ ಬೇಡೆ ಬಂದವು ನೂತನಭುವನೈಕ ಭಾಗ್ಯವತಿ ಪಾರ್ವತಿ ಯಂ (ಗಿರಿಕ. ೧೦-೨೫). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಮೌಲಿ]

ಚಂದ್ರಮೌಳಿ 'ಚಂದ್ರಮೌಲಿ' ನೋ.

ಚಂದ್ರಯಾನ (ನಾ). ಚಂದ್ರಮಂಡಲದ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗುವ ವಾಹನ; ರಾಕೆಟ್ಟು: ಎತ್ತು, ಚಕ್ಕಡಿ . . . ವಿಮಾನ, ಚಂದ್ರಯಾನ (ನೆಲಮು. ೨೧-೬). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಯಾನ]

ಚಂದ್ರರಾಗ (ನಾ). ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ : ಚಂದ್ರರಾಗ ಸೂರ್ಯರಾಗ ವಸ್ತ್ರದ ಗುಣ–ಇದು ಕಾಂತಿಪ್ರದವಾಗಿ . . . ಐಶ್ವರ್ಯಪ್ರದವಾಗುವುದು (ಸಕವೃ. ೩೫). 'ಸೂರ್ಯರಾಗ' ಪರಾ. [ಚಂದ್ರ$_2$ + ರಾಗ]

ಚಂದ್ರರಿಷ್ಟ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಜಾತಕನಿಗೆ ಅಶುಭಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರನು ನಿಂತು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಅರಿಷ್ಟ,–ಅಶುಭಫಲ: ಪೂರ್ಣನಾಗಿ ಶುಭದ್ವಾದಶಭಾಗದೊಳ್ ನಿಲೆ ಶಶಾಂಕಂ ಚಂದ್ರರಿಷ್ಟಾಪಹಂ (ಜಾತತಿ. ೭-೧). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ರಿಷ್ಟ]

ಚಂದ್ರರೋಚಿ (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಕಿರಣ: ಕುರುರಾಜಾಂಬುಜಚಂದ್ರರೋಚಿ ಕುರುರಾಜಾದ್ರೀಂದ್ರ ವಜ್ರಾಯುಧಂ (ಗದಾಯು. ೧-೭೪). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ರೋಚಿ]

ಚಂದ್ರಲೇಖೆ (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಕಲೆ; ಚಂದ್ರಬಿಂಬದ ಹದಿನಾರು ಭಾಗ ಗಳಲ್ಲೊಂದು. [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಲೇಖೆ]

ಚಂದ್ರಲೋಕ (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಲೋಕ; ಚಂದ್ರಮಂಡಲ; ಚಂದ್ರ ಗ್ರಹ: ತಾರಕಾ ಚಕ್ರಮನತಿಕ್ರಮಿಸಿ ಚಂದ್ರಲೋಕಮಂ ಪೊಕ್ಕು (ಕಾದಂಪೂ. ೬೦೪); ಮನುಷ್ಯ ಚಂದ್ರಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಬಂದಿರುವುದು ಈ ಶತಮಾನದ ಒಂದು ಮಹತ್ಸಾಧನೆ (ರೂಢಿ). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಲೋಕ]

ಚಂದ್ರವಂಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೋಳಿನ ಆಭರಣ : ಸ್ತ್ರೀಪಾತ್ರ ದವರು ರಾಕುಡಿ, ಚಂದ್ರವಂಕಿ, ಜಡೆ, ಅಡ್ಡಬಾಸ ಮುಂತಾದ ಹಳೇ ಅಭರಣಗಳನ್ನು ತೊಟ್ಟು ಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ (ಅಥಾನ್ನ. ೭೦). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ವಂಕಿ]

ಚಂದ್ರವಂಶ (ನಾ). ಕ್ಷತ್ರಿಯರಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಂಶ; ಚಂದ್ರನು ಮೂಲ ಪುರುಷನಾದ ವಂಶ : ಚಂದ್ರವಂಶದ ದೊರೆಗಳು (ಮಹಾಮಂ. I, ೧). 'ಸೂರ್ಯವಂಶ' ಪರಾ. [ಚಂದ್ರ$_2$ + ವಂಶ]

ಚಂದ್ರವರ್ತ್ಮ (ನಾ). [ಛಂದ] ಅಕ್ಷರಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ; ಪ್ರತಿ ಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ ಹನ್ನೆರಡು ಅಕ್ಷರಗಳು ಇರುವ ಜಗತೀ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ : ಚಂದ್ರವರ್ತ್ಮಕಲೆ ಬರ್ಪ ಗಣಚಯಂ ರುಂದ್ರವಹ್ನಿಸುರ ಚಂದ್ರಶಿಖಿಸಖಂ ಚಂದ್ರಬಿಂಬಮುಖಿ ಕೇಳ್ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೩೭). 'ಚಂದ್ರಿಕೆ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಚಂದ್ರವರ್ತ್ಮನ್]

ಚಂದ್ರವಾದ್ಯ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮ ವಾದ್ಯ: (ಕಿಸಂಗ್ಗಾ. ೧೨೫). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧ್ವಜ (?) : ವಿಶೇಷ ಬಿರುದುಗಳು . . . ಬಿಳಿ, ಕೆಂಪು, ಹಸರು ಮತ್ತು ಹಳದಿ ಛತ್ರಿಗಳು, ಸೂರ್ಯವಾದ್ಯ, ಚಂದ್ರ ವಾದ್ಯ, ಒಂಟೆ ಮೇಲೆ ನಿಶಾನಿ, ಚಾಮರ ೪ (ಗುರುಚ. ೧೧). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ವಾದ್ಯ]

ಚಂದ್ರವಿಮಾನ (ನಾ). [ಜೈನ] ಸ್ವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಇನಿಸಗ್ಗಳಂ ಚಂದ್ರ ಕಾಂತಮಣಿಮಯಮಪ್ಪ ಚಂದ್ರವಿಮಾನಮುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೫೨ವ). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ವಿಮಾನ]

ಚಂದ್ರವೀಧಿ (ನಾ). ೧. ಪಟ್ಟಣಗಳ ದಕ್ಷಿಣೋತ್ತರವಾದ ಬೀದಿ. ೨. ಬೆಳುದಿಂಗಳು ತುಂಬಿರುವ ಬೀದಿ,–ಪ್ರದೇಶ: ಈ ಚಂದ್ರವೀಧಿಗೆ ರಸಿಕರೆ ವಿಬುಧರೆ ಬನ್ನಿರಿ ಕವಿಸಹೃದಯರೆ (ಚಂದ್ರವೀ. ೧-೬). 'ಸೂರ್ಯ ವೀಧಿ' ಪರಾ. [ಚಂದ್ರ$_2$ + ವೀಧಿ]

ಚಂದ್ರವೆಳಕು (ನಾ). ಬೆಳುದಿಂಗಳು; ತಿಂಗಳ ಬೆಳಕು : ಚಂದ್ರವೆಳಕಿ ನಂಬಲಿಯ ಶುಚಿಯ ಹುಳಿಗಂಜಿ ನಂಜಿಕೊಂಡು (ಮುಕ್ತಕಂ. ೭೮-೧೬) [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಬೆಳಕು$_2$ (<ಬೆಳಗು$_2$)]

ಚಂದ್ರಶಾಲ (ನಾ). ಮಹಡಿಯ ಮೇಲಿರುವ ಮಚ್ಚು,–ಅಂಗಳ : ಉದ್ದಾಮಾಯುತ ಚಂದ್ರಶಾಲಮುಂಪಮಾತೀತಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೪೮). [ಸಂ. ಚಂದ್ರಶಾಲಾ]

ಚಂದ್ರಶಾಲೆ (ನಾ). ೧.=ಚಂದ್ರಶಾಲ: ಮಂದಿರದ ಚಂದ್ರಶಾಲೆಯ ಲ್ಲೊರ್ವ ಪದಸ್ಥಿ ತಿಲಕವನಿಡುತಿರ್ದಳ್ (ಹಮ್ಮೀರ. ೨-೭೫ ವ); ಉಪ್ಪರಿಗೆ ದುದಿನೆಲೆಯ ಚಂದ್ರಶಾಲೆಗೆ ಬಂದಳಂಬುಜಾಕ್ಷಿ (ಜೈಮಿಭಾ ೩೦-೩೬); ಚಂದ್ರಶಾಲೆಯೊಳೊರ್ವಯುಂ ಶತಪಥಂಬೋಗೆ ಬಸವಟಿವ ಗರ್ಭಿಣಿ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩೩-೫); ನಾಲ್ಕಾರು ಅಂತಸ್ತುಗಳುಳ್ಳ ಚಂದ್ರಶಾಲೆಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಅವುಗಳನ್ನು ರೇಷ್ಮೆಯ ಬಟ್ಟೆಯಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸುತ್ತಾರೆ (ಪ್ರವಾಇ. II, ೮೧) ೨. ಮೊಗಸಾಲೆ; ಪಡಸಾಲೆ: "ಲಕ್ಷಿಸಲು ಮೊದಲ ಮನೆ ಚಂದ್ರಶಾಲೆಯೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬೦-೧೪); ಬ್ರಹ್ಮ ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳೆಲ್ಲ ಆಗ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಚಂದ್ರಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಲೆಯುತ್ತಾರೆ (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೧೫); ಅಗ್ರಶಾಲೇ ಊಟ ಚಂದ್ರಶಾಲೇ ನಿದ್ದೆ (ಗಾದೆ).
[ಚಂದ್ರ$_2$ + ಶಾಲೆ$_1$]

ಚಂದ್ರಶಿಲೆ (ನಾ). ೧. = ಚಂದ್ರಕಾಂತ. ೨. ಚಂದ್ರಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ಸಿಗುವ ಕಲ್ಲು: ಚಂದ್ರಗ್ರಹದಿಂದ ತಂದ ಚಂದ್ರಶಿಲೆಗಳನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶನಕ್ಕಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಶಿಲೆ]

ಚಂದ್ರಶೇಖರ (ನಾ).=ಚಂದ್ರಮೌಳಿ: ಮಹಾದೇವಿ ಚಂದ್ರಶೇಖರಲಿಂಗ ದಾಲಯಕ್ಕೆ ಬಂದು . . . ಪೂಜಿಸುತ್ತಿರ್ದಳ್ (ಹಮ್ಮೀರ. ೨-೧೩ ವ).
[ಚಂದ್ರ$_2$ + ಶೇಖರ]

ಚಂದ್ರಸಾಲೆ (ನಾ.)=ಚಂದ್ರಶಾಲ: ಚಂದ್ರ ಸಾ[ಪಾಠಾಂ. ಶಾ]ಲೆ ಸುಚಿತ್ರ ಸಾಲೆಗಳೊಳಱಸಿದಳಾ ಲೋಲಲೋಚನೆ ರಾಮನನು (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೩-೪೧); ಚಂದ್ರಸಾಲೆ: ಛಾವಣಿ ಇರುವ, ಅಥವಾ ಇಲ್ಲದ, ಮೇಲ್ಮಚ್ಚು; ಏನಿಲ್ಲ ವೆಂದರೆ ಮೂರುಕಡೆ ತೆರೆದಿದ್ದದ್ದು (ನಮ್ಮನು. ೨೪೨). [ಚಂದ್ರ$_2$+ಸಾಲೆ$_3$]

ಚಂದ್ರಸೀಬೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೀಬೆ; ಕೆಂಪು ತಿರುಳನ್ನುಳ್ಳ ಸೀಬೆ: ನಮ್ಮ ತೋಟದಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರಸೀಬೆಯ ಮರವಿದೆ (ರೂಢಿ).
[ಚಂದ್ರ$_1$ (<ಸೆಂದುರ) + ಸೀಬೆ]

ಚಂದ್ರಸ್ವರ (ನಾ). [ಯೋಗ]ಮೂಗಿನ ಎಡ ಹೊರಳೆಯಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರ ಎಂಬ ವಾಯುವಿನ ಸಂಚಾರ: ದೂರಪ್ರಯಾಣಕ್ಕೆ ಚಂದ್ರಸ್ವರ ಸಮೀಪ ಪ್ರಯಾಣಕ್ಕೆ ಸೂರ್ಯಸ್ವರ . . . ಮೊದಲಾದುವುಗಳಂ ತಿಳಿದು (ವಿವೇಕ. ೧೪೩); ಮತ್ತಮಾ ನಾಸಾವಾಮಭಾಗ ಸಂಚಾರಿಯಾದ ಪವನಂಗೆ ಚಂದ್ರ ಸ್ವರ ಸಂಜ್ಞೆ (ವಿವೇಕ. ೧೮೮); ಪುರುಷ ಶಿಶು ಪುಟ್ಟುವದು ಸೂರ್ಯಸ್ವರ ಸ್ತ್ರೀಯಳಿಗೆ ಪುರುಷಂಗೆ ಚಂದ್ರಸ್ವರ ನಡವಾಗ ಕ್ರೀಡಿಸಲು (ನವಮೋ. ೧೪-೪೫). 'ಸೂರ್ಯಸ್ವರ' ಪರಾ. [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಸ್ವರ]

ಚಂದ್ರಹಲಸು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಲಸು; ಕೆಂಪು ತೊಳೆಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಹಲಸು: ಚಂದ್ರಹಲಸು ತಿನ್ನಲು ಬಲು ರುಚಿ (ರೂಢಿ).
[ಚಂದ್ರ$_1$ (<ಸೆಂದುರ) + ಹಲಸು (<ಪಲಸು)]

ಚಂದ್ರಹಾರ (ನಾ). ಹೆಂಗಸರು ಕೊರಳಿನಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಿನ್ನದ ಸರ: ಚಂದ್ರಾವಳಿಯು ಸೀರೆ ಚಂದ್ರಮ್ಮ ಉಟ್ಟಿಹಳು ಚಂದ್ರ ಹಾರ ಮೂಗಿನಲಿ ನತ್ತು ಕಿವಿಯಾಗ ಚಂದ್ರಬಾವುಲಿ ಗುಬ್ಬಿಬಾವುಲಿ (ಸಿದ್ಧಪು. ೧೯-೬೯). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಹಾರ$_3$]

ಚಂದ್ರಹಾಸ (ನಾ). ೧. ಬೆಳುದಿಂಗಳಿನಂತಹ ನಗೆ: ಬಂತಿದೊ ಶೃಂಗಾರ ಮಾಸ ಕಂತು ನಕ್ಕ ಚುದ್ರಹಾಸ (ನಾದಲೀ. ೬೨-೨). ೨. ಚಂದ್ರನನ್ನು ನೋಡಿ ನಗುವವನು,-ಹೀಯಾಳಿಸುವವನು: ನಿರ್ಮಲಮುಖಾಂ ಬುಜದಿಂ ಶಶಾಂಕನಂ ಕಳಕಳಿಸಿ ನಗುವನದಱಿಂ ಚಂದ್ರಹಾಸನೆಂದಿಳೆಯೊಳೀ ತಂಗೆ ಪೆಸರಾಗಲಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೮-೬೦). ೩. ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತನಾದ ಕುಂತಳ ದೇಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ: ಸಂತಾನಮಿಲ್ಲದ ಕುಳಿಂದನ ಬಾಳ್ಕೆಗುತ್ತಮ ಕುಮಾರನಾದಂ ಚಂದ್ರಹಾಸಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೮-೬೩). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖಡ್ಗ: "ತರವಾರಿ ಮಂಡಲಾಗ್ರಂ ಚಂದ್ರಹಾಸಂ . . . ಅಡಾಯುಧ ಮೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೮೮-೩೭); ಮೆಯ್ಯಲಿ ಪಾಯ್ದಂ ರಥದಿಂ ನೆಲಕ್ಕೆ ಜಡಿಯುತ್ತುಂ ಚಂದ್ರಹಾಸಾಸಿಯುಂ (ಪಂರಾಮಾಂ. ೧೪-೧೮೮); ಕರಾಗ್ರದ ಚಂದ್ರಹಾಸವ ಸೂತಗಿತ್ತು . . . ಚಾಪಕೆ ನೀಡಿದನು ಕರವ (ತೊರಾ. ೧-೧೫-೧೬); ಬಿಡಾರದ ಎರಡು ಗೋಡೆಗೂ ಕತ್ತಿ, ಚಂದ್ರಹಾಸ, ಬಿಲ್ಲು ಬಾಣಗಳು ನೇತಿದ್ದವು (ಅಳಾಕ. ೯೧). 'ಚಂದ್ರಾಯುಧ' ಪರಾ.
[ಚಂದ್ರ$_2$ + ಹಾಸ$_2$]

ಚಂದ್ರಹಿಟ್ಟು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಕುಂಕುಮದ ಮರ . . . ಚಂದ್ರಹಿಟ್ಟು, ಊರಬತ್ತಿ, ನ್ಯಾಮತಿ (ಮೈಜಿಗ. ೫೨-೧೦೩೯). [?]

ಚಂದ್ರಾಚೂಡ (ನಾ).=ಚಂದ್ರಚೂಡ: ಹರುಷಂ ಮೂಡಿ ಚಂದ್ರಾಚೂಡ ನೆಲ್ಲರುಮಂ ಕಳುಹಿ (ಬಸಪು. ೧-೫೧). [<ಸಂ. ಚಂದ್ರಚೂಡ]

ಚಂದ್ರಾತಪ(ನಾ). ೧.ಬೆಳುದಿಂಗಳು; ತಿಂಗಳ ಬೆಳಕು: "ಚಂದ್ರಾತಪಮುಂ ಚಂದ್ರಿಕೆಯುಂ ಮೆಸೆವ ತತ್ಕೌಮುದಿಯುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೩-೭೧); ಶರಚ್ಚಂದ್ರಾತಪದೊಳ್ ಪಗಲಿನ ಶರದಾತಪ ಪರಿಶ್ರಮಮನಾಱಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೧೨-೧೧ ವ); ಚಂದ್ರಾತಪಮಮೃತರಸಾಕಾರಮಾಯ್ತು (ಕಾದಂಪೂ. ೬೩೪); ಪಿಂಗಿತು ತಮಂ ಸಾಂದ್ರಚಂದ್ರಾತಪಂ ಪಸರಿಸಿತು (ಹಚಕಾ. ೩-೮೬). ೨. ಅಕ್ಕಪಕ್ಕಗಳಲ್ಲಿ ಗೋಡೆಗಳಿಲ್ಲದೆ ಮೇಲೆ ಛಾವಣಿ ಮಾತ್ರವಿರುವ ವಿಶಾಲವಾದ ಮೊಗಸಾಲೆ. ೩. ಮೇಲ್ಕಟ್ಟು;ಬಿತಾನ: ಸಭಾಮಂಟಪವು ಚಂದ್ರಾತಪದಿಂದಲೂ ಸುಗಂಧಪುಷ್ಪಮಾಲೆಗಳಿಂದಲೂ ಅಲಂಕೃತ ವಾಗಿದ್ದಿತು (ಭೀಷ್ಮಚ. ೮೦); ಅದರ ಮೇಲುಗಡೆ ವಜ್ರಗಳ ಗೊಂಚಲು ಗಳಿಂದ ಖಚಿತವಾದ ಚಂದ್ರಾತಪಗಳು ಲಂಬಾಯ ಮಾನವಾಗಿವೆ (ಕೋಹಿನೂ. ೨೮). [ಸಂ.]

ಚಂದ್ರಾತ್ಮಜ (ನಾ).=ಚಂದ್ರಜ. [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಆತ್ಮಜ]

ಚಂದ್ರಾಭದೇವ (ನಾ). [ಜೈನ]ಲೌಕಾಂತಿಕದೇವರಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು: ಸೂರ್ಯಾಭದೇವ ಸಂಖ್ಯಾನಮೊಂಬೈಸಾಸಿರದೊಂಬತ್ತು ಚಂದ್ರಾಭದೇವರ್ ಪನ್ನೊಂದುಸಾಸಿರದ ಪನ್ನೊರ್ವರ್ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೨೨)
[ಸಂ.]

ಚಂದ್ರಾಭರಣ (ನಾ). ಚಂದ್ರನನ್ನೇ ಆಭರಣವಾಗಿ ಧರಿಸಿದವನು; ಶಿವ: ಚಂದ್ರಾಭರಣಂ ಮನಮೊಸೆದು ತಾಳಿಗಟ್ಟಿದನೆನೆ ಮೆಱೆದುದು ಕೊರ ಲೊಳೇಕಮುಖರುದ್ರಾಕ್ಷಂ (ಗಿರಿಕ. ೩-೮೬). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಆಭರಣ]

ಚಂದ್ರಾಭಾಸ (ನಾ).=ಚಂದ್ರಾಭದೇವ: ಆದಿತ್ಯವಹ್ನಿಮಧ್ಯದೊಳ್ ಚಂದ್ರಾಭಾಸ ಸತ್ಯಾಭಾಸರುಂ . . . ಇರ್ಪರ್ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೨೨).
[ಚಂದ್ರ$_2$ + ಆಭಾಸ]

ಚಂದ್ರಾಮ (ನಾ).=ಚಂದ್ರಮ: ಬಿದಿಗೆಯಲಿ ಚಂದ್ರಾಮ ಬರೆ, ಸಗೆಯ ಬೀರಿ (ಪಯಣ. ೧೬-೧೪); ಒಮ್ಮೆ ತುಂಬಿದ ಚಂದ್ರಾಮನನ್ನು ನೋಡುತಿದ್ದ (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೨೧೩); ಅವನಿಗೆ ಬಂಗಾರದಂಥ ಬಾಬು, ಚಂದ್ರಾಮನಂಥ ಬಾಬು, ಎಂದು ಹುಡುಗನನ್ನು ಕೆರಳಿಸಿಬಿಟ್ಟು ಅವನು ರೇಗಿ ಕೆಂಡವಾಗುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು (ಇಪ್ಪಕ. ೩೦೨). [<ಸಂ. ಚಂದ್ರಮಸ್]

ಚಂದ್ರಾಯುಧ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖಡ್ಗ: ಹಂದೆಯ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರಾಯುಧವಿರ್ದು ಫಲವೇನು (ಬಸವ. ೧೦೮); ಹರಿಕುಲಿಶನು ತನ್ನ ಚಂದ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಸರ್ಪದ ಹೆಡೆಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸತೊಡಗಿದನು (ಮಣಿಸ. ೯೦). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಆಯುಧ]

ಚಂದ್ರಾರ್ಧ (ನಾ). ೧. ಅರ್ಧಚಂದ್ರ; ಚಂದ್ರನ ಅರ್ಧಭಾಗ: ಇವರು ಥಟ್ಟನು ನಿಲಿಸಿದರು ಚಂದ್ರಾರ್ಧಸದೃಶದಲಖಿಳ ಮೋಹರವ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧-೪೯). ೨. ಒಂದು ಆಯುಧ: ಬಿಲ್ಲು ತೀರು ಹದೆ . . . ನಾರಾಚ ಚಂದ್ರಾರ್ಧ ಶೂಲ . . . ಖೇಟಕ ಮುಂತಾದ ಶತ್ರುಜಯಾತ್ಮ ರಕ್ಷಾಧಿಸಾಧನವಿಶೇಷಂಗಳಿಂದಲುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೬೩). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಅರ್ಧ]

ಚಂದ್ರಾಲೋಕ (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಕಾಂತಿ; ಬೆಳುದಿಂಗಳು: ಪೊದಬ್ದು ಪಜ್ಜಳಿಪ ಚಂದ್ರಾಲೋಕಮಂ ಕಂಡು ತತ್ಪೂತಾತ್ಮಂ ನೆನೆದಂ ತನತ್ತು ಜನನಸ್ನಾನಕ್ಕೆ . . . ಕವಿದಬ್ಧಿಕ್ಷೀರಪೂರೌಘಮಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೩-೨೫). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಆಲೋಕ]

ಚಂದ್ರಾವರ್ತ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸನ್ನಿಪಾತರೋಗ: ಇನಿತು ಸನ್ನಿಪಾತ ರೋಗಲಕ್ಷಣಂ . . . ಚಂದ್ರಾವರ್ತವೆಂಬುದು ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆದರೂ, ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷದಲ್ಲಾದರೂ ಅಹುದು (ವಿವ್ಯವಿ. ೧೯೦) [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಆವರ್ತ]

ಚಂದ್ರಾಶ್ಮ (ನಾ). = ಚಂದ್ರಕಾಂತ: "ಚಂದ್ರಾಶ್ಮಾ-ಚಂದ್ರಕಾಂತದಶಿಲೆ" (ಓಷಧಿ. ೫೪); ನಿರ್ಜರಕಾಂತಾನನಚಂದ್ರನಿಂದೊಸರ್ದ ಚಂದ್ರಾಶ್ಮಾಂಬುವಂ ಪೀರ್ದು (ರಾಜಶೇ. ೧-೧೧೭). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಅಶ್ಮ]

ಚಂದ್ರಾಸ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖಡ್ಗ; ಚಂದ್ರಹಾಸ: ರಾವಣ ತನ್ನ ಚಂದ್ರಾಸದಲಿ ವಿಹಗನ ಬೆನ್ನ ಹೊಯ್ದರೆ ಕಡಿಗಳೆರಡರ ನೆತ್ತರುಕ್ಕುತಿರೆ (ಕೌಶಿರಾ. ೬-೪೩); ಚಂದ್ರಾಸವನು ಪರೆದೆಯಲಿ ಸನ ಗೊಳಿಸಿಂದಾಡುವರೆ (ಜನಧಾ. ೫೮-೬೩). [<ಸಂ. ಚಂದ್ರಹಾಸ]

ಚಂದ್ರಿ (ಗು). ೧. ಹೊಳೆಯುವ; ಹೊನ್ನಿನ ಕಾಂತಿಯ. (ನಾ). ೨. ಚಂದ್ರನ ಮಗ; ಬುಧ. [ಸಂ. ಚಂದ್ರಿನ್]

ಚಂದ್ರಿಕಾಕಿರಣ (ನಾ). ೧. ಬೆಳುದಿಂಗಳ ಕಾಂತಿ. ೨. (?): ವೇಧಿಸಿಕೊಂಬ ಒಂದಾದಲ್ಲಿ ಅದು ಖಂಡನೆಗು ಪತ್ರದ ಚಂದ್ರಿ[ಪಾಠಾಂ. ಡಿ]ಕಾಕಿರಣದಂತೆ (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೨೮-೪೯೫). [ಸಂ. (ಚಂದ್ರಿಕಾ + ಕಿರಣ)]

ಚಂದ್ರಿಕಾತಿಮಿರ(ನಾ). ಬೆಳುದಿಂಗಳು: ಚಂದ್ರಿಕಾತಿಮಿರಗುಣಂ-ಪಿತ್ತವನ್ನು ಶಮನವಮಾಡಿ ಕಣ್ಣಿನರೋಗ, ದಾಹ, ಜ್ವರ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದೇ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳ ಗುಣಗಳು (ಸಕವ್ಯ. ೫೮). [ಸಂ. (ಚಂದ್ರಿಕಾ+ ಅತಿಮಿರ)]

ಚಂದ್ರಿಕಾವಾಟ (ನಾ). = ಚಂದ್ರಕವಾಟ: ಚಂದ್ರಿಕಾವಾಟೇ ಸೇನಾನ್ವಯಾನುಗಾಯ (ಎಇ. XIII, ೧೯೩-೭; 902). [<ಚಂದ್ರಕವಾಟ]

ಚಂದ್ರಿಕಾವಿಹರಣ(ನಾ). ಬೆಳುದಿಂಗಳಿನಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ವಿಹಾರ: ನರೇಂದ್ರ ಚಂದ್ರಂ ಚಕೋರನಂತೆ ಚಂದ್ರಿಕಾವಿಹರಣವಿನೋದಕ್ಕೆ ಬಗೆದಂದು(ಚಂದ್ರಪು. ೮-೪೩ ವ). [ಸಂ. (ಚಂದ್ರಿಕಾ + ವಿಹರಣ)]

ಚಂದ್ರಿಕಾಸ್ರಾವ (ನಾ). = ಚಂದ್ರಕಾಂತ: "ಚಂದ್ರಿಕಾಸ್ರಾವಂ-ಚಂದ್ರಕಾಂತ" (ಓಷಧಿ. ೫೫). [ಸಂ.]

ಚಂದ್ರಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಬೆಳುದಿಂಗಳು; ತಿಂಗಳ ಬೆಳಕು: "ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಾಭ್ಯುಪದೇಶಂಗಳ್ ಚಂದ್ರಾತಪಮುಂ ಚಂದ್ರಿಕೆಯುಮೆಸೆವ ತತ್ಕೌಮುದಿಯುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೩-೭೧); "ಚಂದ್ರಿಕೆ ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನೆ ಕೌಮುದಿಯು ಬೆಳ್ದಿಂಗಳ್" (ಮಂಗರಾ. ೧೧-೪); ಶರದದ ಚಂದ್ರನಂ ವಿಮಲಚಂದ್ರಿಕೆ . . . ಪೊರ್ದುವಂತೆ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೩೯); ಚಾರುಚಂದ್ರಿಕೆಯ ಬೀಜಂಗಳೋ . . . ಎನೆ ತರಳತಾರಾಳಿ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ಹಡಕಾ. ೩-೭೯). ೨. ಚಂದ್ರನ ಹದಿನಾರು ಕಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಅಮೃತ, ಮಾನದ . . . ಚಂದ್ರಿಕೆ ಕಾಂತಿ ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನೆ . . . ಕಾಮದಾಯಿನಿಯೆಂಬ ಷೋಡಶಕಲೆಗಳಿಂ ಭರಿತನಾಗಿ (ವಿವೇಕ.೨೬೭). ೩. ಬರೆಹವನ್ನುಳ್ಳ ಓಲೆಗರಿಯ ಕೋಶ-ಕೊಳವೆ: ಸುಲಭರಾಯಸ ಪತ್ರಿಕೆಯ ಚಂದ್ರಿಕೆಯೊಳಿಂ[ಳಗಿಂ]ದುರ್ಚಿ (ಸನತ್ಕು. ೧೨-೫೩); ಗಣಾಧಿಪನ ಕರೆದಿತ್ತು ನೀನಿದನೋದೆನಲು ಚಂದ್ರಿಕೆಯ ತೆಗೆದೋದಿದನು(ಶಂಕದಾ. ೯-೫). ೪. ಹಣ್ಣು ಪಕ್ವವಾಗಿರುವುದನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಕೊರೆದು ಮಾಡುವ ರಂಧ್ರ; ಉಂಡಿಗೆ: ಚಂದ್ರಿಕೆ ಹಾಕಿ ನೋಡಲಾಗಿ ಕಲ್ಲಂಗಡಿ ಹಣ್ಣು ಪೂರ್ಣ ಪಕ್ವವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಖಾತ್ರಿಯಾಯಿತು (ರೂಢಿ). ೫. [ಛಂದ] ಪ್ರತಿಪಾದದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವ ಒಂದು ಸಮವೃತ್ತ: ಚಂದ್ರಿಕಾತ್ಮಕರಮಪ್ಪ ಗಣಚಯಂ ಚಂದ್ರಿಕಾಖ್ಯಮುಸಿರಾಬಿ ನೆಲೆಯೊಳಂ ರುಂದ್ರವಪ್ಪಿ ಸುರ ಚಂದ್ರ ಶಿಖಿಸಖಂ ಚಂದ್ರಬಿಂಬಮುಖಿ ಕೇಳ ಕೆಳದಿ ನೀಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೮೭ ಅಡಿಟಿ). 'ಚಂದ್ರವರ್ತ್ಮ' ಪರಾ. ೬. ಅಕ್ಷರಛಂದಸ್ಸಿನ ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ಪಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ವೃತ್ತ: ಅಮರಯುಗ ಮುಮಗ್ನಿಯುಂ ಲಗಂ ಕ್ರಮದಿನೊಡನೆ ಬಂದು ನಿಲ್ಕೆ ವಿಶ್ರಮಮದೆಸೆಯೆ ದಿಕ್ಪ್ರದೇಶದೊಳ್ ಕಮಲವದನೆ ಚಂದ್ರಿಕಾಹ್ವಯಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೧೪). [ಸಂ. ಚಂದ್ರಿಕಾ]

ಚಂದ್ರಿಯಮ್ಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಚನ್ದ್ರಿಯಮ್ಮ ಗಹಿಯ ಸಾಹಸ ಪುತ್ರಾಯ ಪರಮೇಶ್ವರಭಟ್ಟೋಯ (ಇಆ. VI, ೬೭-೭; 808). [<ಚಂದ್ರ$_2$ + ಅಮ್ಮ$_1$]

ಚಂದ್ರುಟಿ, ಚಂದ್ರೋಟಿ (ನಾ). (ಕರಾ) ಅಚ್ಚಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೀನು. **ಚಂದ್ರೋಟಿ:** ಚಂದ್ರೋಟಿ ಸೋರಾ ಹಿರಿ ಬಣಗು ಭಾರಾ ಮತ್ಸ್ಯಾವತಾರ (ಕ್ರೌಂಚಧ್ವ. ೫-೧೫). [?]

ಚಂದ್ರೋಚ್ಚ (ನಾ). ೧. [ಜ್ಯೋತಿ] ಚಂದ್ರಗ್ರಹದ ಉಚ್ಚಸ್ಥಾನ; ವೃಷಭರಾಶಿ. ೨. ಚಂದ್ರಪಥದಲ್ಲಿ ಭೂಮಿಯಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ಎತ್ತರವಾಗಿರುವ ಸ್ಥಾನ: ಭೂಮ್ಯುಚ್ಚ, ಚಂದ್ರೋಚ್ಚ (Apogee. ಪಾ೦ನಿ. ೫). 'ಚಂದ್ರನೀಚ' ಪರಾ. [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಉಚ್ಚ]

ಚಂದ್ರೋಟಿ 'ಚಂದ್ರುಟಿ' ನೋ.

ಚಂದ್ರೋದಯ (ನಾ). ೧. ಚಂದ್ರನು ಹುಟ್ಟುವಿಕೆ,-ಮೂಡುವಿಕೆ: ಚಂದ್ರೋದಯದಬ್ಧಿಯಂತೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೫೪); ಚಂದ್ರೋದಯಕ್ಕೆ ಅಂಬುಧಿ ಹೆಚ್ಚುವುದಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೨೫): ಚೆಲ್ವಾಯ್ತು ಚಂದ್ರೋದಯಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೮-೧೧೪). ೨. = ಚಂದ್ರಸ್ವರ: ಕರತಳದಿಂದ ನಾಸಿಕದೆರಲ ಚಂದ್ರೋದಯವನೀಕ್ಷಿಸಿ ದೇವ ಹೊಙಮಂಟ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೬-೫). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬತ್ತ: ಕಡುಸೊಬಗಾಂತಿಹ ಚಂದ್ರೋದಯಶಾಲಿಯೆಡೆ ವಿಡದೆಸೆದುವರ್ತಿಯಲಿ (ಕಂನವಿ. ೫-೭೦). ೪. ಮಂಟಪದ ಮೇಲ್ಕಟ್ಟು: ವಿತಾನ: "ಚಂದ್ರೋದಯಃ, ವಿತಾನಂ, ಉಲ್ಲೋಚಃ, ಖಜಕಃ – ಈ ೪ ಮೇಲ್ಕಟ್ಟು" (ಹಲಾಯು. ೫೨-೧೫). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಉದಯ]

ಚಂದ್ರೋಪಲ, ಚಂದ್ರೋಪಳ (ನಾ). ಚಂದ್ರಕಾಂತ ಶಿಲೆ; ಇಂದೂಪಲ: ಚಾರು ಚಂದ್ರೋಪಲದ ಕರಡಿಗೆಯೊಳಾ ನಿಶಾನಾರಿ ನೀಲದ ಹಾರಮಂ ಬಯ್ಚಿದಳೊ . . . ಎನಲು ಸೂರಿಗಳು ಬಣ್ಣಿಸೆ ಸುಧಾರೋಚಿ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ಹಡಕಾ. ೩-೮೭); ಚಾರು ಚಂದ್ರೋಪಲದ ರಮ್ಯಾಗಾರದಲಿ . . . ಮಲಗುವ ಮಹೀಪತಿ ನೀರೊಳೊಙಗುವವನು (ಕುವ್ಯಾಗ. ೩-೪೦). **ಚಂದ್ರೋಪಳ:** ಮಧ್ಯದೊಳ್ ಶೋಭಿಸಿ ತೆಳ್ಪಂ ತಾಳ್ದ ಚಂದ್ರೋಪಳಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೭೬). [ಚಂದ್ರ$_2$ + ಉಪಲ]

ಚಂದ್ರೋಪಳ 'ಚಂದ್ರೋಪಲ' ನೋ.

ಚಂಪ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಡುಮರ; ಕೋವಿದಾರವೃಕ್ಷ. [ಸಂ.]

ಚಂಪಕ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವೃಕ್ಷ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು; ಸಂಪಿಗೆ: "ಚಂಪಕಮೆನಲ್ ಸಂಪಗೆ" (ಮಂಗರಾ. ೩೮-೨೪); ಈ ಚಂಪಕಕ್ಕೆ ಪೂಗಳ್ ದೊರೆಯೇ (ಆದಿಪು. ೧೧-೧೧೪); ಅಲರ ಜೊಂಪದಿನಂದೆಸೆದತ್ತು ಚಂಪಕಂ (ಜಗವಿ. ೧೪-೩೨); ತಿಲಕವಶೋಕೆ ಚಂಪಕ ಪೂಗ . . . ಇಲ್ಲಿ ನೋಡಿವೆ ಭೂಮಿಸುತೆ ಭೂಜಾತಸಂತತಿಯ (ತೊರರಾ. ೩-೧-೨೯). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ; ಕೇಸರಿಬಣ್ಣ: ಸಂಜೆಯ ಸೂಟಿಗೆ ವಂದ ಚಂದ್ರಮನ ಸೊಂಪಿನಂತೆ ಚಂಪಕಮಾಗೆ ಪೂತ ಸಂಪಗೆಯ ಸಾಲ್ಗಳ್ (ಅನಂಪು. ೧-೯೦ ವ). ೩. = ಚಂಪಕಮಾಲೆ ೨: ಗುರುವೊಂದು ಬಂದೊಡುತ್ಪಲಮಕ್ಕು . . . ನಾಲ್ಕು ಲಘುವಿರಲು ಚಂಪಕಮಕ್ಕು (ಮಂಗರಾ. ೧೦೮-೨೨). [ಸಂ.]

ಚಂಪಕಚ್ಛಾಯೆ (ನಾ). ೧. ಸಂಪಿಗೆಹೂವಿನ ಬಣ್ಣ. ೨. ಸಂಪಿಗೆಹೂವಿನಂತೆ ದೇಹಕಾಂತಿಯನ್ನು ಉಳ್ಳವಳು : ಪೊಂಬಣ್ಣ ಚಂಪಕಚ್ಛಾಯೆ ಮನೋಹರ ಮಧ್ಯಮರೂಪೆ ಸುವಿಷ್ಟರೆಯೆನಿಕುಂ ಚಾಪಮಧ್ಯಮದ್ರೋಕ್ಕಾಣಂ (ಜಾತತಿ. ೧೯-೨೬).
[ಸಂ. ಚಂಪಕಚ್ಛಾಯಾ (ಚಂಪಕ + ಛಾಯಾ)]

ಚಂಪಕಮಾಲೆ (ನಾ). ೧. ಸಂಪಿಗೆಹೂವಿನ ಮಾಲೆ. ೨. [ಛಂದ] ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪಾದದಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವ ಒಂದು ಸಮಪಾದ ವೃತ್ತ : ತ್ರಿದಶರವೀಂದುಭಾಸ್ಕರಗಣತ್ರಿತಯಾಗ್ರದೊಳಗ್ನಿ ಚಿಲ್ವುವೆತ್ತುದಯಿಪಿನಂ ತ್ರಯೋದಶದೊಳೊಂದಿರೆ ವಿಶ್ರಮಣಂ . . . , ಓದು ಗಡ ಚಂಪಕಮಾಲೆಯಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೭೯).
[ಚಂಪಕ + ಮಾಲೆ$_2$]

ಚಂಪಕಸ್ರಜ (ನಾ). ಸಂಪಿಗೆಹೂವಿನ ಮಾಲೆ : ಸುರಚಾಪಚಂಪಕಸ್ರಜ ಕುರವಣಿಸುತ್ತಸಿತಜಳದ ಮದಮಧುಪ ಸಮುತ್ಕರಮೆಱಗಿದಂತೆ ಮೆಱೆದುದು ಪರಿಕಿಸದಾತ್ಮೀಯಜೀವನವ್ಯಯಭಯಮಂ (ರಾಜಶೇ. ೮-೧೧೦). [ಚಂಪಕ + ಸ್ರಜ]

ಚಂಪನಚೂರು (ನಾ). ಸಣ್ಣಸಣ್ಣಚೂರು ; ತುಂಡುತುಂಡು : ಇದ್ದ ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ಹರಿದು ಹಂಚಿ ಚಂಪನಚೂರು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಗಂಡುಗಲಿಗಳನ್ನು ನೋಡಿ (ಮೊಮಗು. ೨೭). 'ಚಕಣಾಚೂರು' ಪರಾ.
[? + ಚೂರು$_3$]

ಚಂಪು (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಗದ್ಯಪದ್ಯಮಿಶ್ರವಾದ ಒಂದು ಕಾವ್ಯರೂಪ: ಬೆರಸಿ ಬರೆ ಗದ್ಯಪದ್ಯಮವೆರಡುಂ ಕೃತಿ ಚಂಪುವೆಂಬ ಪೆಸರಂ ಪಡೆಗುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೯೫೦) ; ಗದ್ಯಪದ್ಯಗಳೆರಡೂ ಇರತಕ್ಕ 'ಮಿಶ್ರ' ಕಾವ್ಯವು 'ಚಂಪು' ಎನ್ನಿಸುತ್ತದೆ (ಕೃಬಿಡಿ. ೧೮೧). [ಸಂ. ಚಂಪೂ]

ಚಂಪೂ (ನಾ).=ಚಂಪು. 'ಚಂಪೂಕಾವ್ಯ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚಂಪೂಕಾವ್ಯ (ನಾ).=ಚಂಪು : ಗದ್ಯಕಾವ್ಯ ಪದ್ಯಕಾವ್ಯ ಚಂಪೂಕಾವ್ಯ ಗೀತಪ್ರಬಂಧ ಕ್ಷುದ್ರಪ್ರಬಂಧಗಳೆಂಬ ಪಂಚವಿಧ ಕಾವ್ಯಪ್ರಬಂಧಂಗಳಂ (ವಿವೇಕ. ೨೨೬). [ಚಂಪೂ + ಕಾವ್ಯ]

ಚಂಪೆ (ನಾ). ಕೆನ್ನೆ ; ಕಪೋಲ : ಎಷ್ಟು ಅವನ ಪೊಗರು . . . ಚಂಪೆಗೆ ಎರಡು ಕೊಡಬೇಕಾಗಿತ್ತು (ಸಣ್ಣಕ. VI, ೧೨೮). [←ತೆಲು. ಚಂಪ]

ಚಂಪೆಯ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಡೇರೆ : ಪುದಿಯೆ ಕವಿಲ್ತ ಕೇಸರದ ದೂಸಮಶೋಕೆಯ ವೀಣೆಯಂ ಪ್ರಿಯಾಳದ ಗುಡಿ ನಾಗಚಂಪಕದ ಚಂಪೆಯಮಾಮ್ರದ ಕೊಂಚೆಯಂ . . . ಒಪ್ಪಿ ತೋಱಿದುವು ಮನೋಜ ರಾಜಶಿಬಿರಂಗಳೆಂಬಿನೆಗಂ ವನಾಳಿಗಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೬೨) ; ಮೊಗಸಾಲೆ ಚಂಪೆಯಂ ಚೌಕಿಗೆ ಮೆಱೆದಿರೆ ಹರಿಸದಿಂದೆ ಬೀಡಂ ಬಿಟ್ಟು (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೧೯೯) ; ರಾಜಪಸಾಯಿತರ ಗುಡಿ ಗೂಢಚಂಪೆ[ಪಾಠಾಂ. ಪ]ಯವೇಱಿದವು ರಥವ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೪-೧೭). [?]

ಚಂಬಕ, ಚಂಬಿಕ, ಚೆಂಬಕ, ಚೆಂಬುಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ : ಹೊಯ್ವ ನಿಸ್ಸಾಳದ ಭೇರಿಯ ತಂಬಟದ ಚಂಬಕದ ವೀರವ್ಯಂದದ (ಗಿರಿಕ. ೬-೬೬ ವ) ; ಚಂಬಕನ ಬೊಂಬುಳಿಯ . . . ಕಂಸಾಳರವದೊಳಗೆ ನಡೆದನು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೬-೨೦) ; ಮೊಱೆವ ಭೇರಿಯ ರಾಯಗಿಡಿಗನ ಜಡಿವ ಚಂಬಕನ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೪-೩೩) ; ಎಸೆವ ವೀರಣ ಡಮಾನ ಚಂಬಕ . . . ಮದ್ದಳೆಗಳೆಂಬ ಬಹುವಾದ್ಯದುಬ್ಬಟೆ (ಚಬಪು. ೫-೭) ; ಚಂಬಕ ಡವುಡೆ ನಫಿರಿ . . . ನಿಸ್ಸಾಳೆಗಳಬ್ಬರ ತುಂಬಿತಾಕಾಶಮಂಡಲವ (ಕಂನವಿ. ೧೪-೨). **ಚಂಬಿಕ :** ಕಂಸಾಳ ಕರಡೆ ಚಂಬಿಕ . . . ಮೊರೆದವು (ತುರಂಗ. ೫೬-೪೭). **ಚೆಂಬಕ :** ಡಮರುಗ ಡೌಡೆ ಮದ್ದಳೆಗಳೊರಣದಿ ಚೆಂಬಕಂ ಹೆಗ್ಗಹಳೆ ಕಿಱುಗಹಳೆಯೊತ್ತೆ (ಲಶಿಚಂ. ೩೦-೬೫) ; ಚಿನ್ನದ ಚೀಱುಗಳ ನಿಡುಗೊಂಬುಗಳ ಚೆಂಬಕನ [ಪಾಠಾಂ. ನಾರಾಚ] ನಿರ್ಘೋಷ ಡೋಱುಗಳೆದವು ನೆಲನನು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೦-೭) ; ಚೆಂಬಕ ಕಾಳೆ ಚೀಱುತಿರಲ್ಕೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೫-೧೦). 'ಚೆಂಬಕವಱೆ' ಪರಾ. **ಚೆಂಬುಕ:** ಉಲಿವ ಕಹಳೆಯ ಚೆಂಬುಕನ ಕಳಕಳಿಕೆ ಮಿಗೆ ಕೈಕೊಂಡುದನಿಲಕುಮಾರಕನ ಸೇನೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೨-೮).
[←ತಮಿ. ಚಾಮ್ಪು]

ಚಂಬಕವರೆ 'ಚಂಬಕವಱೆ' ನೋ.

ಚಂಬಕವಱೆ, ಚಂಬಕವರೆ, ಚಂಬಕಹಱೆ, ಚೆಂಬಕವಱೆ (ನಾ).= ಚಂಬಕ : ಮೊಱೆವ ಚಂಬಕವಱೆಯ ಮೊಳಗುವ ಪಳಹದ . . . ಕಳಕಳಂ (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೧ ವ). **ಚಂಬಕವರೆ :** ಯುದ್ಧಸಮಯದಲ್ಲಿ ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದ ವಾದ್ಯಗಳೂ ಹಲವಾರು : ಭೇರಿ, ಚಂಬಕವರೆ . . . ಶಂಖ ವಾಸ, ಇತ್ಯಾದಿ (ನಂಜುಂಡ ೧೩೦). **ಚಂಬಕಹಱೆ :** ಚಂಬಕಹಱೆ ಬುರುಸುಗಳ ಮುಂಬರಿದೆಸೆವಬ್ಬರ ಚೌದೆಸೆಯೊಳು ತುಂಬಿತು (ಕಂನವಿ. ೧೪-೯೯). **ಚೆಂಬಕವಱೆ :** ಭೇರಿ ಬೊಂಬುಳಿ ಗೋಮುಖ ಡೌಡೆ ಚೆಂಬಕವಱೆ ಢಕ್ಕೆ ಡಮರುಗಗಳ ರವ ತುಂಬಿತು ದಿಗುಮಂಡಲಮಂ (ಅಂಜಚ. ೬-೧೦೭) ; ಹತ್ತು ಚೆಂ[ಪಾಠಾಂ. ಚಂ]ಬಕವಱೆ ಹತ್ತು ಬೊಂಬುಳಿ ಜುಂಚೆ ಹತ್ತು ಬೀರಣವಱೆ ಹತ್ತು (ಕುರಾಸಾಂ. ४೧-೬೭) ; ಹೆಗ್ಗಾಳೆ ತಿತ್ತಿಱೆ ಜುಂಚೆ ಚೆಂಬಕವಱೆಗಳ ಧನಿಯು (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೨೦-೭೦) ; ತಂಬಟ ತುಡುಮು ತಿತ್ತಿಱೆ ಕಾಳೆ ವೀರಣ ಚೆಂಬಕವಱೆ ಕೊಂಬು ಡೌಡೆ ಬೊಂಬುಳಿ ಗಿಡಿಬಿಡಿ ವೀರವ್ಯಂದದ ನಾದ ತುಂಬಿತು (ಭರಚ. ३೦-೫೯).
[ಚಂಬಕ + ಪಱೆ$_1$]

ಚಂಬಕಹಱೆ 'ಚಂಬಕವಱೆ' ನೋ.

ಚಂಬಾರ್ 'ಚಮ್ಮಾರ' ನೋ.

ಚಂಬಾರ 'ಚಮ್ಮಾರ' ನೋ.

ಚಂಬಿಕ 'ಚಂಬಕ' ನೋ.

ಚಂಬು 'ಚೆಂಬು$_1$' ನೋ.

ಚಂಬುಕುಟ್ಟಗ 'ಚೆಂಬುಕುಟಿಗ' ನೋ.

ಚಂಬುಕುಟ್ಟಿಗ 'ಚೆಂಬುಕುಟಿಗ' ನೋ.

ಚಂಬುಳಾಕರವಿದ್ಯೆ (ನಾ). ಮಾಯಾವಿದ್ಯೆ : ಚಂಬುಳಾಕರವಿದ್ಯೆಯಲಿ ಕಣ್ಣಿಂಬುಗೊಳದಂತನುಜಗೆಸಗಿ ವಿಡಂಬಿಯಿತರ ಸೇನೆ ತಾರಕ ಗುಹನ ತೆರದಿಂದಾ . . . ಪಡಲಿಡಿಸಿದನು ವಾಹಿನಿಯಾ (ಜರಾಮಾ. ೧೧೯-೫೪).
[? + ವಿದ್ಯೆ]

ಚಂಬೆ$_1$ 'ಸಂಬೆ' ನೋ.

ಚಂಬೆ$_2$ (ನಾ). ಸುಗಂಧ ; ಕಂಪು (?) : ಛತ್ರಚಾಮರ ಧ್ವಜ ವಾಲಗದಿಂ ಚಂಬೆ ಕಸ್ತೂರಿ ಕಮ್ಮೆಣ್ಣೆಯವರು (ಬಿಜ್ಜರಾ. ೧೧-೬೬). [?]

ಚಂಬೊನ್ 'ಚೆಂಬೊನ್' ನೋ.

ಚಂಬೋತ 'ಚೆಂಬೋತ' ನೋ.

ಚಕ್$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಪೇರುರಮಂ ಥೊಕ್ಕನೆ ಕುತ್ತಿ ಚಕ್ಕನೆ ಭುಜದ್ವಂದ್ವಂಗಳಿಂದೆತ್ತಿ (ಎಕ. VI, ತರೀಕೆ. ४೫-೩೩ : 1196) ; ಜೊಱ್ಜೆಂಬ ಛುಮ್ಮೆಂಬ ಚಕ್ಕೆಂಬ . . . ಕೂರಸಿಗಳುರವಣೆಯ ದನಿಯ ದಸುತಂ ಪುಟ್ಟೆ (ಇಹರ. ದೇ. ४೧-೨४).

ಚಕ್$_2$ 'ಚೆಕ್ಕು$_2$' ನೋ.

ಚಕಚಕ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಚಕಚಕ ಚಂಚಲ ಮಿಂಚಿನ ಗೊಂಚಲ (ಗರಿ. ೧೨೩-೧೨) ; ಗೋಪುರದ ಕಳಸ ಬಿಸಿಲಲ್ಲಿ ಚಕಚಕ ಎಂದು ಮಿರುಗುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). ೨. ಹೊಳೆಯುವಿಕೆ; ಲಕಲಕಿಸುವಿಕೆ; ಕಾಂತಿ: ವ್ಯಾಕೋಚ ಪಂಕಜದ ಚಕಚಕವ ನೋಡದಂಬರಮಣಿಯ ಸಂಭ್ರಮಂ (ವೆಂಕಾರಾ. ೧-೫-೭೫). 'ಚಕಚಕಿಸು' ಪರಾ. [←ತೆಲು. ಚಕಚಕ]

ಚಕಚಕಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೊಳೆಯುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಲಕಲಕಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು : ನನ್ನ ಕಿವಿಯಲ್ಲಿರುವುದು, ಮುಖವನ್ನು ಚಕಚಕಗೊಳಿಸುವ ಸಿನಿಮಾ ಫ್ಯಾಷನ್ನಿನ ಹೊಸಮಾದರಿಯ ಲೋಲಾಕಲ್ಲ (ಪತಿ. ೧೫). [ಚಕಚಕ + ಕೊಳ್$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಚಕಚಕಿತ (ಗು). ಮಿರುಗುವ ; ಲಕಲಕಿಸುವ : ಚಕಚಕಿತ ಮುಕ್ತಾಹಾರ ಭಾರ . . . ವಕ್ಷಸ್ಥಲನುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೪–೭೮ ವ) ; ಚಕಚಕಿತ ಕೋಟೀರ ಯುತ ಮಸ್ತಕಕೆ ಸುಳಿಶುದ್ಧಗಳನರಸುವದು ಕುಲರಾ ಮತವಲ್ಲ (ಅನಂರಾ. ೧–೧.೧೨). [<ಚಕಚಕ]

ಚಕಚಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೊಳೆ; ಪ್ರಕಾಶಿಸು; ಲಕಲಕಿಸು: ಚಕಚಕಿಸುವ ಚಿಂಬೊನ್ನ ಪಟ್ಟೆಯು . . . ಮಯೂಖಮಂಜರಿಗಳಿಂ ಮಾರ್ತಾಂಡಮಂಡಳಮಂ ಮಸುಳಿಸುತ್ತುಂ (ಮಹಾನೀ. ೧೨–೨೨ ವ) ; ಚಕಚಕಿಸುವ ಪೊನ್ನ ಕಳಸದಿಂ ದೊಪ್ಪುವ ಶಿಖರದಿಂ (ಜೀವಂಸಾಂ. ೧–೪೩); ಚಕಚಕಿಸುತ ರನ್ನಗನ್ನಡಿಯಲ್ಲಲ್ಲಿ ಮಕರಿಸೆ ಸಾಲು ಸಾಲಾಗಿ (ಭರಚ. ೧೨–೧೮) ; ಚಕಚಕಿಸಿದುವು ತಾರಾಳಿ (ಕಂಸವಿ. ೯–೯೩). [ಚಕಚಕ + – ಇಸು$_3$]

ಚಕಡ ‘ಚಕ್ಕಡಿ$_2$’ ನೋ.

ಚಕಡಿ ‘ಚಕ್ಕಡಿ$_2$’ ನೋ.

ಚಕಣಾಚೂರು, ಚಕ್ಕಣಚೂರು (ನಾ). (ಉಕ) ಪುಡಿಪುಡಿಯಾದುದು ; ಚೂರುಚೂರಾಗಿರುವುದು ; ಚಂಪನಚೂರು : ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಬಾಂಬೇ ಬಿದ್ದು ಚಕಣಾಚೂರಾಗಿದ್ದರೂ ಪರವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ (ದಿನಾರಿ. ೪೭). **ಚಕ್ಕಣಚೂರು :** ಮಕ್ಕಳ ಕೈಗೆ ಈ ಕಾಗದ ಸಿಕ್ಕರೆ ಚಕ್ಕಣಚೂರಾಗದೆ ಉಳಿದೀತೆ ? (ರೂಢಿ).
[←ಹಿಂ. ಚಕನಾಚೂರ್ ; ಮರಾ. ಚಕನಚೂರ್, ಚಕನಾಚೂರ್]

ಚಕಬಂದಿ, ಚಕ್ಕುಬಂದಿ, ಚಕ್ಬಂದಿ (ನಾ). ಮನೆ, ಹೊಲ ಮುಂತಾದ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳ ಸೀಮಾವಿವರ ; ಗಡಿಗಳ ನಿರ್ದೇಶ : ‘ ವಾರಂಟ್ ’ ದೊರಕಿಸುವ ಮುನ್ನ ನಾವು ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕುವ ಮನೆಯ ‘ ಚಕಬಂದಿ ’ . . . ಒಪ್ಪಿಸಬೇಕಾಗುವುದು (ಬಂಗಾರ. ೨೬೩). **ಚಕ್ಕುಬಂದಿ:** ಭೂಮಿಯ ಮೇರೆಗಳ ವರ್ಣನೆ ಅಥವಾ ಚಕ್ಕುಬಂದಿಯ ನಿರೂಪಣೆಯು ಶಾಸನದಲ್ಲಿರಬೇಕು (ಕಶಾಅ. ೪೭). **ಚಕ್ಬಂದಿ :** (ರೈಸ್‌ಗೆ. II, ೫೪೫).
[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚಕಬಂದೀ]

ಚಕಮಕ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಮಿಂಚಿ ಚಕಮಕ, ಬಾಗಿ ತೂಗುತ ಮಣಿದು ಬಳಕುತ ತಡೆದಿದೆ (ಅರಳು. ೨೦೦–೧).

ಚಕಮಕಿ, ಚಕಮುಕಿ, ಚಕ್ಕಮಂಕ್ಕಿ, ಚಕ್ಕಮುಂಕ್ಕಿ (ನಾ). ೧. ಬೆಂಕಿ ಹೊತ್ತಿಸುವುದಕ್ಕೆಂದು ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದ (ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಟ್ಟಿಕಲ್ಲು ಹಾಗು ಉಕ್ಕಿನ ತುಂಡುಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ) ಸಾಧನ ; ಬೆಂಕಿ ಹೊತ್ತಿಸುವ ಉಪಕರಣ : ದೋತ್ರ, ರುಮಾಲ, ಗೊಂಗಡಿ, ತಂಬಾಕ, ಚಕಮಕಿ, ಇಷ್ಟು ಪದಾರ್ಥಗಳು ನಿತ್ಯದ ಚರಿತಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಬೇಕು (ಮುಂಬಯಿ. ೫–೨೪೭) ; ಇನ್ನು ಕೆಲವರ ಕೈಯಲ್ಲಿ, ಚಕಮಕಿ ಕುಕ್ಕಿದಾಗ ಹಾರುವ ಬಂದೂಕ (ಇಪ್ಪಕ.೩೭). ೨. (ಅಲಂ)ಸಣ್ಣಪುಟ್ಟ ಜಗಳ,– ಕದನ : ಮನಸ್ತಾಪಗಳ ಚಕಮಕಿ ಕಿಡಿಗಳೆದ್ದು ದಾಂಪತ್ಯಜೀವನವು ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಕುಂಠಿತವಾಗಬಹುದು (ಕನ್ನಜಾ. ೧೨೨) ; ಮೊಗಲ್ ದಂಡಿಗೂ ಪೋರ್ತುಗೀಸರಿಗೂ ಆಗಿಂದಾಗ ಚಕಮಕಿಗಳಾಗುತ್ತಿದ್ದವು (ಅಕ್ಕರ. ೭೭) ; ಕಟುವಾದ ಚಕಮಕಿಗಳು ಈ ತಿಂಗಳಿನಲ್ಲಿ ನಡೆದುಹೋಗಿದ್ದುವು (ಮುತ್ತ್ಯ.ದ. ೪೫) ; ಮಾತಿನ ಚಕಮಕಿ ತಪ್ಪುವಂತಾದರೆ ಮುಂದುವರಿಸಿದರೂ ಆದೀತು (ಕಾಗೆಕ.೧೦೦). **ಚಕಮುಕಿ:** ೧. ಯರಡು ಜನರನ್ನು ಚಕಮುಕಿ ಬಂದೂಕು, ಮದ್ದುಗುಂಡು ಮುಂತಾದ್ದನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಕಳುಹಿದರೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೫೫) : ಜಲದ ತರಂಗವು ಒಡಿದ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಚಕಮುಕಿ ಹೊಡಿದಂತಾಗುವುದು (ದೇವೀಚಾ. ೭೬). **ಚಕ್ಕಮಕ್ಕಿ :** ೧. ಚಕ್ಕಮಕ್ಕಿಯಂತೆ ಕಿಡಿಗಳನ್ನು ಹಾರಿಸುವ, ತೀವ್ರಗತಿಯ ಸಂಭಾಷಣೆಯ ಶೈಲಿ . . . ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ (ಶೂನ್ಯಕು. ೯೭). ೨. ಈ ಎರಡುಪಕ್ಷಗಳಿಗೆ ಮೇಲಿಂದ ಮೇಲೆ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಕಾರಣದಿಂದ ಚಕ್ಕಮಕ್ಕಿ ಹಾರುತ್ತಲೇ ಇತ್ತು (ಊರುಕ. ೭೬). **ಚಕ್ಕಮುಕ್ಕಿ :** ೧. ಚಕ್ಕಮುಕ್ಕಿ ಕಲ್ಲಿನ ತುಪಾಕಿಯವರು ತಮ್ಮ ಆಯುಧಸಲಕರಣ ಸಮೇತ ತೆರಳಲಿ (ಪೇಟಮಾ. ೨); ಹಗಲೆ ಇರುಳಾಯ್ತೋ ಎನಲ್ಕೊಂದು ತೆಕ್ಕನುಕ್ಕಿತು, ಚಕ್ಕಮುಕ್ಕಿಯಂ ಕುಕ್ಕಿದೊಲ್, ಭಾಸ್ಕರ ಲಕ್ಷತಿಗ್ಮಖರರೋಚಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೯೫–೩೦೮).

ಚಕಮಕಿಯ ಕಲ್ಲು, ಚಕ್ಕಮುಕ್ಕಿಯ ಕಲ್ಲು=ಚಕಮಕಿಯಲ್ಲಿ ಕಿಡಿ ಹಾರಿಸುವುದಕ್ಕೆಂದು ಬಳಸಲಾಗುವ ಕಲ್ಲು ; ಬೆಣಚುಗಲ್ಲು : ಚಕಮಕಿಯ ಕಲ್ಲು, ಇದೇ (ಬೆಣಚುಗಲ್ಲು) ಜಾತಿಯ ಶಿಲೆಯು (ಮುಂಬಯಿ. ೩–೪೫) ; ಚಕ್ಕಮುಕ್ಕಿಯ ಕಲ್ಲಿನಂತರಂಗದೊಳಗ್ನಿ ಗುಪ್ತವಾಗಿರ್ಪಂತೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೩–೭೦೯). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚಕಮುಕ್. / ಮಲ. ಚಕ್‌ಮುಕ್ ; ತೆಲು. ಚಕಮುಕಿ]

ಚಕಮಕಿಸು (ಕ್ರಿ).=ಚಕಚಕಿಸು: ಮುಂಗಡೆಯೊಳು ಚಕಮಕಿಸುವ ಮಂಗಳ ಘನಮಂಟಪದೊಳಗಿರದೆ (ಯೋಗಾಂವಿ. ೫–೨೮). [ಚಕಮಕ+ – ಇಸು$_3$]

ಚಕಮುಕಿ ‘ಚಕಮಕಿ’ ನೋ.

ಚಕರಾಲಿ (ನಾ). ಮೋಸಗಾರ ; ವಂಚಕ : ಅಯ್ಯ ಭಾರೀ ಚಕರಾಲೀ! ಹೈಸ್ಕೂಲು ತರಿಸಿಕೊಡತ್ತೀನಿ ಅಂತ ಹೊಡಕೊಂಡುಹೋಗಲಿಲ್ಲವೇ ಎಂಟು ಹತ್ತುಸಾವಿರ ರೂಪಾಯಿಯನ್ನ ? (ಮರಳಿ. ೬೮). [?]

ಚಕಲಂಕ (ನಾ). (?) : ಕಾಳಗ ಕಾದಲಿ ಬಂದಾಗ ಮೈಲುನಾಯಕನ ಮಗಂ ಚಕಲಂಕರಾಮನಾಯ್ಕನು ದೇವಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತನಾದ (ಕಇ. V, ತಿ೦–೫; 1192). [?]

ಚಕಾರ (ನಾ). ೧. ಚ ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ : ವಾಲ್ಮೀಕಿರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ . . . ಹೇಳಿರುವ ಚಕಾರ ತುಕಾರಗಳಿಗೆಲ್ಲ ಅಕ್ಷರಶಃ ಸತ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತ ಹೋಗುವುದು ಸರಿಯಾಗಲಾರದು (ಭಾರದ. ೮೭). ೨. ಒಂದು ಅಕ್ಷರದಷ್ಟು ಮಾತು ; ಒಂದು ಶಬ್ದದಷ್ಟಾದರೂ ಮಾತು : ಎಷ್ಟು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದರೂ ಅವನು ಚಕಾರವನ್ನೂ ನುಡಿಯಲಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ).

ಚಕಾರ ಎತ್ತು, ಚಕಾರವೆತ್ತು = ಸ್ವಲ್ಪವಾದರೂ ಮಾತನಾಡು; ತಂಟೆಪಿಟಕ್ಕೆನ್ನು: ಈಗ ಚಕಾರ ಎತ್ತದ ಈ ‘ ಮಹಾಪ್ರಾಣಿ ’, ಆಮೇಲೆ ಒಂಟಿಯಾಗಿ ತೆರೆ ಚಿಮ್ಮಿಸುವ ಅಳಲ ಮೊರೆ (ಬದ್ಧಪ್ರ. LV ಮುನ್ನುಡಿ) ; ನನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾಗಿ ಅವರು ಚಕಾರವೆತ್ತುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ವಿಮೋಚ. ೧೫೮). **ಚಕಾರಶಬ್ದ**=ಒಂದಾದರೂಮಾತು : ಅವರು ಒಂದು ಚಕಾರಶಬ್ದ ಮಾತಾಡಲಿಲ್ಲ (ಮುಂಬಯಿ. ೪–೫೭) ; ತಂದೆಯ ಮುಂದೆ ಚಕಾರಶಬ್ದವನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಚಿವರಿ. ೧೩) ; ಈ ಪತ್ರದಲ್ಲಿ ಆ ಬಗ್ಗೆ ಚಕಾರಶಬ್ದವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವದು ಅಚ್ಚರಿಯ ಸಂಗತಿಯಾಗಿದೆ(ಮುತ್ತ್ಯ.ದ. ೦೪).
[ಸಂ.]

ಚಕಾರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಒಂದು ಮಾತನ್ನಾದರೂ ಆಡು : ಕೊಡಹಿ ಬಿಸುಟಾ ನಾಗನಂದದಿ ಚಕಾರಿಸದೆ ಗಂಡಿಕೆಯನುಳಿದವರ ಸೊಕ್ಕು ಸೆಣಸನ್ನುಸಿಕನಾಲಿಸಿದೆ (ಹೆಬ್ಬರ. ೦೪–೦೦೪). [ಚಕಾರ + – ಇಸು$_3$]

ಚಕಿತ$_1$ (ಗು). ೧. ಅಲುಗುವ ; ಅಸ್ಥಿರವಾದ ; ಚಂಚಲವಾದ : ಚಕಿತ ಕುರಂಗನಯನೆಗೆ ತಂದುಡಿಸಿದರು ನವದುಕೂಲವನು (ಬಸಪು. ೪–೩೪). ೨. ಗಾಬರಿಗೊಂಡ ; ಭಯಪಟ್ಟ : ಆಳುರ್ವ ಕೋಪಶಿಖಿಗಳ ನಡುವಿರ್ತಲೆ ಪೊತ್ತಿದ ಪುಳ್ಳಿಯ ಪುಟುವೊಲಿರ್ದನತಿಚಕಿತಚಿತ್ತನಪರಾದಿತ್ಯಂ (ಗದಾಯು. ೧–೨೩) ; ಚಕಿತಾರಾತಿಚತುರ್ಬಲಂ ಬಲಯುತಂ . . . ಲಕ್ಷ್ಮಣಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೭–೭೨). ೩. ಬೆರಗುಗೊಂಡ ; ವಿಸ್ಮಿತವಾದ. (ನಾ). ೪.

ಗಾಬರಿಗೊಂಡವನು : ಚಕಿತನಹನೇ ಬಲ್ಲವನು ದುಃಖಿಕೆ (ತಿಮ್ಮಶಾಂ. ೭-೭೩). ೫. ಬೆರಗುಗೊಂಡವನು; ವಿಸ್ಮಯಂಪಟ್ಟವನು : ಯುಕುತಿ ಯಿನ್ನಿದಕಿಲ್ಲ ಪಾರ್ಥನ ಶಕುತಿ ಘನವೀ ರಾಜಕಾರ್ಯಕೆ ಚಕಿತರಾದೆವು ರಾಯ ಚಿತ್ತೈಸು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೮-೭೦) ; ಸಿದ್ಧನಾಥ ಚಕಿತನಾಗಿ ಆ ಪ್ರಾಣಿಯ ಮುಖವನ್ನೆ ಕೆಲಹೊತ್ತು ದಿಟ್ಟಿಸುತ್ತಿದ್ದ (ಅಶ್ವಮ. ೭) ; ಬೇರೆ ಏನೂ ಮಾತಾಡದಷ್ಟು ಅವರು ಚಕಿತರಾಗಿದ್ದರು (ಸಮಜೀ. ೨೪೨). [ಸಂ.]

ಚಕಿತ₂ (ನಾ). ವೇಗ : ಶೀಘ್ರತೆ (?) : ಸಖಿರಜದ ಕಣಿಕಮಂ ಚಕಿತದಿಂ ಶೋಧಿಸುತಲಖಿಳ ಚೊಕ್ಕಳಮಾಗಿ ಸೂಸಲಂ ಕಲಸುತಂ ಪಕುಬಟ್ಟಿತಿ ನೊಳಿಟ್ಟೆರಡು ದೆಸೆಯ ನಿಟ್ಟಿಸುತ (ಲಿಂಗಪು. ೮-೧೪). [?]

ಚಕಿತಮಾನಸ (ನಾ). ಬೆರಗುಗೊಂಡ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು: ಬೊಪ್ಪನ ನೋಡಿ ಚಕಿತಮಾನಸನಾಗಿ ಪಿತನದೇಂ ಕಾರಣದಿ ಭ್ರುಕುಟಿಯಂ ಬಂಧಿಸಿದನೆನ್ನ ಮನ್ನಿಸದೆಂದು ತನ್ನೊಳಾಲೋಚಿಸಿದನು (ವಂಕಾರಾ. ೨-೮ ೨).
[ಚಕಿತ₁ + ಮಾನಸ₂]

ಚಕಿತಲೋಚನೆ (ನಾ). ಚಂಚಲವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಉಳ್ಳವಳು; ಚಂಚಲಾಕ್ಷಿ : ಚಕಿತಲೋಚನೆ ನಾರಿಯಾ ನಾರಿಯಾಗಿ ಪುಟ್ಟುವಳಾ ಸಿಖಂಡಿ ಬಳಿಕ (ವೀಶ್ರೀಪು. ೪-೭-೭). [ಸಂ. ಚಕಿತಲೋಚನಾ (ಚಕಿತ + ಲೋಚನ + –)]

ಚಕಿತಾಕ್ಷಿ (ನಾ).=ಚಕಿತಲೋಚನೆ : ಕಪೋಲಮೂಲಮಂ ಮುಟ್ಟಿದುವಾ ಚಕಿತಾಕ್ಷಿಯ ಹರಿನೀಳಾಳಕಂಗಳಾನನಸರೋಜಿನೀಮಧುಪಂಗಳ್ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೩-೯೪). [ಸಂ. ಚಕಿತಾಕ್ಷೀ (ಚಕಿತ + ಅಕ್ಷಿ + –)]

ಚಕಿಲ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ತಕ್ಕೆಯ ಚಕಿಲದೂರಟಿವಿನೊಳಿ ಕಾದಿ ಸತ್ತ (ಎಕ. X, ಚಿಂತಾಮ. ೧೨೦-೧ ; ಸು. 1000). [?]

ಚಕೋತ₁ 'ಚಕ್ಕವತ್ತಿ' ನೋ.

ಚಕೋತ₂ 'ಚಕ್ಕೋತ₂' ನೋ.

ಚಕೋತ್ರು 'ಚಕ್ಕವತ್ತಿ' ನೋ.

ಚಕೋರ(ನಾ). ೧. ಬೆಳುದಿಂಗಳನ್ನೇ ಸೇವಿಸಿ ಬದುಕುವುದೆಂದು ಪ್ರತೀತಿಯಿರುವ ಪಕ್ಷಿ ; ಬೆಳುದಿಂಗಳ ಹಕ್ಕಿ ; ಜೊನ್ನವಕ್ಕಿ : ಕೀರ ಚಕೋರ ಸಾರಸ ಮಯೂರಾರಾವದಿಂ ಬನ್ನಿಮಿತ್ತಿರಿಮೆಂಬಂತೆವೊಲಾಯ್ತು (ಸುಕುಮಾ. ೪-೪೪) ; ಚಕೋರಂಗೆ ಚಂದ್ರಮನ ಬೆಳಗಿನ ಚಿಂತೆ (ಬಸವ. ೩೭೪) ; ಚಂದ್ರಕಳೆಯಂ ದಳವೇಱಿಸಿ ಚಕೋರಮಾಲೆಗೆ ಸುಖಮಂ ಮಾಡುತ್ತುಂ (ಗಿರಿಕ. ೭-೪೨ ವ). ೨. ಕಪಿಂಜಲಪಕ್ಷಿ : "ಜೀವಂಜೀವಃ, ಕಪಿಂಜಳಃ, ಚಕೋರಃ, ಹಾರೀತಃ, ವಂಜುಳಃ, ಕಪೋತಃ – ಈ ೬ ಹೊಱಸು" (ಹಲಾಯು. ೪೨-೧೦೦) ; ಕಾರಂಡೆ ಹರಡೆ ಚಕೋರ ತಿತ್ತಿರಿ (ಭೈರವೇ. ೧-೫೫). [ಸಂ.]

ಚಕೋರಕ (ನಾ). = ಚಕೋರ ೧ : ಶ್ರೀವಧುವಿನಂಬಕಚಕೋರಕಂ ಪೊರೆಯೆ (ಜಮಿಭಾ. ೧-೧). [ಸಂ.]

ಚಕೋರಾಕ್ಷಿ (ನಾ). ಚಕೋರಪಕ್ಷಿಯ ಕಣ್ಣುಗಳಂತೆ ಕಣ್ಣುಳ್ಳವಳು ; ಚೆಲುವಾದ ಕಣ್ಣುಳ್ಳವಳು : ಚಕೋರಾಕ್ಷಿಯನಿತ್ತ ನೋಡು ನೋಡೆಂದಾಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೧೩೭ ವ). [ಸಂ. ಚಕೋರಾಕ್ಷೀ (ಚಕೋರ+ಅಕ್ಷಿ+–)]

ಚಕೋರಾಸನ (ನಾ). [ಯೋಗ] ಆಸನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಮುಖ್ಯವಾದ ಕೆಲವು ಆಸನಗಳು . . . ೩೧. ಚಕೋರಾಸನ ೩೨. ಟಿಟ್ಟಿಭಾಸನ (ಭಾರದ. ೧೬೭). [ಚಕೋರ + ಆಸನ]

ಚಕೋರಿ (ನಾ). ೧. ಹೆಣ್ಣುಚಕೋರಪಕ್ಷಿ : ಚಂದ್ರಂ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳಂ ಬೀಱೆ ಚಕೋರಿಗಳ್ ನಲಿದುಲಿಯೆ (ಗಿರಿಕ. ೮-೮ ವ) ; ಚಿಲಿಮಿಲಿಗ ಜಾಣ್ಣಕ್ಕಿ ಚಕೋರಿ ಕಳಿಂಗ ಕಳವಿಂಕ (ತೊರರಾ. ೩-೧-೩೩). ೨. (ಅಲಂ) ಉಪವಾಸಿ: ವುಂಡರೆ ಭೂತವೆಂಬರು ವುಣ್ಣದಿದ್ದರೆ ಚಕೋರಿಯೆಂಬರು (ಪದಗೋ. ೧೧೮-೧೩೩). [ಸಂ. ಚಕೋರೀ]

ಚಕೋರಿಕೆ (ನಾ).=ಚಕೋರಿ ೧ : ಶಕುಂತಪಾಳಿಕೆಯರ್ . . . ದೀಹದ ಚಕೋರಿಕೆಗಳಟ್ಟಿಱಿಂ ಮುಕ್ಕುಳಿಪ ಮುಂಡಾಡುವ ಕರ್ದುಂಕುವೊದೆವ ಚೆಲ್ಲಿಕೆ ವೈಸಾರ್ಚಿಯುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೪೩ ವ). [ಸಂ. ಚಕೋರಿಕಾ]

ಚಕೋರೇಕ್ಷಣ (ನಾ). ೧. ಚಕೋರಪಕ್ಷಿಯ ಕಣ್ಣು. ೨. ಚಕೋರದ ಕಣ್ಣುಗಳಂತೆ ಚೆಲುವಾದ ಕಣ್ಣು : ಚಕೋರೇಕ್ಷಣಸ್ಫುರಿತಂಗಳ್ ಮದನಾಯುಧಾಕೃತಿಗಳಾಕರ್ಣಾಂತಂಗಳ್ . . . ಕುರಂಗಾಕ್ಷಿಯಾ (ಗದಾಯು. ೮-೫೫). [ಚಕೋರ + ಈಕ್ಷಣ]

ಚಕ್ಕ₁, ಜಕ್ಕ₁ (ನಾ). ಚಕ್ರ; ಗಾಲಿ; ರಥಾಂಗ. 'ಚಕ್ಕವಕ್ಕಿ' ಪರಾ. **ಜಕ್ಕ₁** : "ಜಕ್ಕ (ಚಕ್ಕ) – ಚಕ್ರ = ರಥಾಂಗ" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೩). 'ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಚಕ್ರ]

ಚಕ್ಕ₂, ಛಕ್ಕ (ನಾ). ೧. ಆರು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : ತಾಳ ಚವ್ವ ಚಕ್ಕ ಕುಣಿತ ತಕ್ಕ ತಕ್ಕ (ಗರಿ. ೯೯-೩). ೨. ಪಗಡೆಯಾಟದಲ್ಲಿ ಬೀಳುವ ಆರರ ಗರ : ಒಂದು ಚಕ್ಕ ಬಿದ್ದರೆ, ನಿನ್ನ ಕಾಯನ್ನು ಹೊಡೆಯಬಹುದು (ರೂಢಿ). **ಛಕ್ಕ**: ೩. ಇಸಪೇಟಿನಲ್ಲಿ ಆರಂ ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ ಎಲೆ.
[←ಹಿಂ.ಮರಾ. ಛಕ್ಕಾ./ಪ್ರಾ. ಛಕ್ಕ, ಛಕ್ಕಾ./ಸಂ. ಷಟ್ಕ]

ಚಕ್ಕಂಡು (ನಾ). (?) : ಹಿಂದಣ ಕಾಲ್ ಚಕ್ಕಂಡಿನೊಳಂ . . . ಸುಗುಶಲ್ಯ ಪನ್ನೆ ಕಾಡುಂಗೊಟ್ಟಿಯ ತಂದು ನರವಮೂತ್ರದಿಂ ಕುದಿಸಂದಿಕ್ಕಿಯೆ ಕಟ್ಟು ಕವಳಂ ನೆಱೆ ಪೇಟ್ಟಿಂ (ಅಶ್ವವೈ. ೧೮-೩). [?]

ಚಕ್ಕಂದ, ಚೆಕ್ಕಂದ (ನಾ). ೧. ಸಂತೋಷ ; ಉಲ್ಲಾಸ ; ವಿಲಾಸ : ಶಾಲಿಯ ಪಾಲನುಂಡು ಗಿಳಿಗಳ್ ಚಕ್ಕಂದದಿಂದುಕ್ಕಿ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೨-೭) ; ಒಕ್ಕಲನು ನಲುಗಿಸದೆ . . . ಕಕ್ಕುಲತೆಯಿಂದ ನಡೆಯಿಸುವ ಅರಸು ತಾ ಚಕ್ಕಂದವಿರುವ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೭೨೭) ; ಅಂಧಕೂಪದಲಿ ಬಿದ್ದವನ ನೋಡಿ ನಿನಗೆ ಚಕ್ಕಂದವಾಗಿದೆಯೊ ಕಾಣೆ (ವಿದಾಕ. ೮೭-೭) ; ಮತೋಪದೇಶಕರ ಜೀವನವು ಚಕ್ಕಂದದ ಜೀವನವಲ್ಲ (ಮಾನಸಾ. ೨೭). ೨. ವಿನೋದ; ಲಲ್ಲೆ; **ಸರಸ** : ಚಂದನಗಂಧಿಯ ಚದುರೆಯ ಚಕ್ಕಂದ (ಶತಸಾಂ. ೨೮-೪೨) ; ಫೌಜದಾರರು . . . ತಮ್ಮ ಪ್ರೇಯಸಿಯೊಡನೆ ಚಕ್ಕಂದ ನಡೆಸಿದ್ದರು (ನಾಪೋಲೀ. ೨೬೪); ನಿನ್ನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಚಕ್ಕಂದ ಆಡ್ತಾ ನಿಂತುಕೊಳ್ಳೋಕೆ ನನಗೆ ಪುರಸತ್ತಿಲ್ಲ (ಸ್ವಾಮಿಸ್ಕೇ. ೧೫೦). **ಚೆಕ್ಕಂದ** : ೧. ಶಾಂತಿ ಒಂದು ವಾರದ ವರೆಗೆ ವಾಸಂತಿಯ ಜೊತೆಗೆ ಚೆಕ್ಕಂದದಿಂದ ಇದ್ದು ಮರಳಿ ತನ್ನೂರಿಗೆ ಹೊರಟು ಹೋದಳು (ತೀವೋಡ. ೧೧೦).

ಚಕ್ಕಂದ ಮಾಡು=ಲಲ್ಲೆಯಾಡು; ಸರಸವಾಡು: ನಿನಗೇನು ಸಾಲೆಯಿಲ್ಲ. ಮಾಲೆಯಿಲ್ಲ. ಮನೆಯೊಳಗ ಕುಳಿತು ಚಕ್ಕಂದ ಮಾಡತೀಯಾ ? (ರಕ್ತಧ್ವ. ೭೨) ; ನನ್ನ ಹೆಂಡತಿಯ ಮುಂದೆ ಕುಳಿತು ಚಕ್ಕಂದ ಮಾಡಿ ಜಂಬ ಕೊಚ್ಚಿಕೊಳುತ್ತೇನೆ (ಗ್ರಾಳಪ. ೫೨). **ಚಕ್ಕಂದವಾಡು** =ಚಕ್ಕಂದಮಾಡಂ : ಮಿಕ್ಕ ನಾರಿಯರೊಳ್ಮತ್ತೆ ಮನಕೆ ಬಂದ ಚಕ್ಕಂದವಾಡಿದಂತೆ (ಪಂದ್ರಾವ. ೧೧) ; ಅವನಿಗೆ ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಹುಡುಗಿಯರ ಜತೆಯಲ್ಲೆಲ್ಲ ಚಕ್ಕಂದವಾಡುವ ಚಪಲ (ಪುನರು. ೫೦); ನಾಲ್ಕಾರು ಹುಡುಗರು ಮರದ ನೆರಳಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಚಕ್ಕಂದ ವಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಮಗ್ನರಾಗಿದ್ದರು (ಕದಂಬ.೪೫). **ಚಕ್ಕಂದ ಹೊಡೆ**=ಚಕ್ಕಂದ ಮಾಡಂ: ಅವಳು ಹೇಗೆ ಚಕ್ಕಂದ ಹೊಡೀತಾಳೇ ಅಂತಿ? (ಕುಸುಸಂ. ೨೨).
[ದೇ. ॥ ತಮಿ. ಚಕ್ಕನ್ದ ; ತುಳು. ಚಕ್ಕಂದ, ಚಕ್ಕಂದೊ]

ಚಕ್ಕಂಬಟ್ಟಲು (ನಾ).=ಚಕ್ಕಳಬಕ್ಕಳ : ಅವನೂ ಕೆಲವು ಪ್ಲೇಯರುಗಳೂ ಚಕ್ಕಂಬಟ್ಟಲು ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಕುಳಿತಿದ್ದರು (ಸ್ವಾಮಿಸ್ಕೇ. ೨೦೩).
[<ಚಕ್ಕಳಬಕ್ಕಳ]

ಚಕ್ಕಡಿ₁ 'ಜಕ್ಕಡಿ' ನೋ.

ಚಕ್ಕಡಿ₂, ಚಕಡ, ಚಕಡಿ, ಛಕಡಿ, ಛಕ್ಕಡಿ (ನಾ). (ಉಕ) ಎತ್ತಿನ ಬಂಡಿ ; ಗಾಡಿ : ಬಂಡಿಗಳೂ ಚಕ್ಕಡಿಗಳೂ ನೇಗಲುಗಳೂ ಆದವೆಂದು

ಹೇಳಿದನು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೨೬೯); ಸವಾರಿ ಹಾಕಿದ ನಾಲ್ಕಾರು ಚಕ್ಕಡಿಗಳಿಗೆ ಎತ್ತುಗಳನ್ನು ಹೂಡಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿದ್ದರು (ಕರಿಹಾ. ೯); ಉರುಸಿನ ದಿನ ಸುತ್ತಲೂ ಹಳ್ಳಿಯ ಜನ ಚಕ್ಕಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಬರತೊಡಗಿದರು (ಹಬ್ಬಿಬ. ೨೧೭). **ಚಕಡ :** "ಸಾಮಾನು ಸಾಗಿಸುವ, ಬೇಸಾಯದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ, ಎರಡು ಚಕ್ರದ ಬಂಡಿ, ಚಕಡ ಬಂಡಿ" (Cart. ಇಂಕನಿ). **ಚಕಡಿ :** ಆ ದೆವ್ವಗಾಳಿ ಬಿಟ್ಟು ನಾಲ್ಕು ಚಕಡಿ ಕಾಯಿ ಬಿತ್ತ (ರಕ್ತಧ್ವ. ೬). **ಛಕಡಿ:** ಕಬ್ಬಿಣದ ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಛಕಡಿಯ ಮೇಲೆ ತಂದು (ಕಥಾಗ. ೨೭). **ಛಕ್ಕಡಿ :** ಮೂರು ಮೈಲಿನ ಮೇಲಿಂದ ಲಗಳಿಗಳಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೆ ಛಕ್ಕಡಿಗಳಲ್ಲಿ ನೀರು ತರುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ (ಕಥಾಗ ೨೭೭). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಛಕಡಾ./ಪ್ರಾ. ಸಗಡ./ಸಂ. ಶಕಟ]

ಚಕ್ಕಣ, ಚಾಕಣ (ನಾ). ಮದ್ಯಪಾನಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚು ರುಚಿ ಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಡುನಡುವೆ ನಂಚಿಕೊಳ್ಳುವ ಖಾರವಾದ (ಮಾಂಸದ) ಪದಾರ್ಥ; **ಚಕ್ಷಣ:** ಕುಡಿಬಿದಿರ ಕುಡಿಯ ಮಾವಿನ ಮಿಡಿಯ . . . ಅಲ್ಲವಲ್ಲಣೆಗೆಯ ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚಿ, ಸಿ]ಕ್ಕಣಂಗಳಂ ಸವಿಸವಿದು (ಪಂಪಭಾ. ೪-೮೭ ವ); ಗೇಯದೊಳೀಕೆ ಸೋರ್ಕನಿಕ್ಕಿದಳೆನೆ ಕಳ್ಗೆ ಚಕ್ಕಣಮೆನಿಪ್ಪುದು (ಪಂಪಭಾ. ೭-೯೦). **ಚಾಕಣ :** ಚಾಕಣವಿಲ್ಲದ ಹೆಂಡ ರುಚಿಸುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ).
[<ಪ್ರಾ. ಚಕ್ಖಣ. / ಸಂ. ಚಕ್ಷಣ]

ಚಕ್ಕಣಚೂರು 'ಚಕಣಾಚೂರು' ನೋ.

ಚಕ್ಕಣಮಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಚಕ್ಕಣವನ್ನು ಇಡಂ: ಹರನುರಿಗಣ್ಣ ಮೇಲೆ ನಲಿದಾಡುವರಂಗನೆಯರ್ಕಳಂಬುಜೋದರನ ಕರಾಗ್ರಚಕ್ರದೊಳೆ ಚಕ್ಕಣ ಮಿಕ್ಕುವರಬ್ಜಗರ್ಭನೊಳ್ ಸರಸಮನಾಡಿ ಪಾಶದೊಳೆ ಕಟ್ಟುವರ್ (ಕವಿಜ. III, ೩೨ ಬತ್ತೀಸ). [ಚಕ್ಕಣ + ಇಕ್ಕು]

ಚಕ್ಕನೆ (ಅ). ಥಟ್ಟನೆ; ಬೇಗನೆ; ಕೂಡಲೆ: "ಚಕ್ಕನೆಯೆನೆ ಬೇಗದೊಳಂ" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೦೫); ಎಚ್ಚ ಶರಮಂ ಕಲಿ ಚಕ್ಕನೆ ಕಿಟ್ಟುರಃಪ್ರದೇಶಮನಿಸೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೧೭); ಚಿಕ್ಕವೇಷವ ಬಿಟ್ಟು ದೊಡ್ಡವೇಷವ ತೋಱಿ ಚಕ್ಕನೆನ್ನೊಡನೆ ಮಾತಾಡು (ಭರಜ. ೭-೪೮). [ಚಕ್$_1$ + – ಅನೆ$_1$]

ಚಕ್ಕಪಾರೆ (ನಾ). ಹುಲ್ಲು ತೆಗೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಧನ; ಕೊಕ್ಕೆ ಇರುವ ಗುದ್ದಲಿ: ಬೇರು ಕಿತ್ತುಹೋಗದ ಹಾಗೆ ಚಕ್ಕಪಾರೆಯಲ್ಲಿ ಸುತ್ತ ಅಗೆದು (ಸಕಪ್ಪ. ೨೯೮). [←ತೆಲು. ಚೆಕ್ಕುಡುಪಾರ, ಚೆಕ್ಕುಡುಪಾಱ]

ಚಕ್ಕಬೆರಳು (ನಾ). ಕೊಕ್ಕೆಯಿರುವ ಬೆರಳು; ಕೊಂಡಿಯಿರುವ ಬೆರಳು: ಬೆಳ್ಳೇಡಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು . . . ಅವುಗಳ ಕೊಂಬು ಮತ್ತು ಚಕ್ಕಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಮುರಿದು ಬುಟ್ಟಿಯೊಳಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಳು (ಮಲೆಮ. ೭೫೪).
[ಚಕ್ಕ$_0$ + ಬೆರಳು (<ಬೆರಲ್)]

ಚಕ್ಕಮಂಕಿ 'ಚಕಮಂಕಿ' ನೋ.

ಚಕ್ಕಮುಕ್ಕಿ 'ಚಕಮುಕಿ' ನೋ.

ಚಕ್ಕಮುಕ್ಕಿಹತ್ತಿ (ನಾ). (ಚಕಮುಕಿಯಲ್ಲಿ ಕಿಡಿ ಹಾರಿದಾಗ ಹೊತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆಂದು ಇಡುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹತ್ತಿ; ಬೂರುಗದ ಹತ್ತಿ; ದೂದಿ: (ಕ).

ಚಕ್ಕಮುಕ್ಕಿಹತ್ತಿಗಿಡ = ಬೂರುಗದ ಗಿಡ; ಶಾಲ್ಮಲಿ: ಪಿಚ್ಛಿಲಾ, ಪೂರಣೀ, ಮೋಚಾ, ಚಿರಾಯುಃ, ಶಾಲ್ಮಲಿಃ – ೫ ಬೂರುಗದ ಗಿಡ, ಚಕ್ಕಮುಕ್ಕೀಹತ್ತೀ ಗಿಡ, ಬೆಂಡುಹತ್ತೀಗಿಡ, ಎಲವದ ಮರ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೧೭).
[ಚಕ್ಕಮುಕ್ಕಿ (<ಚಕಮುಕಿ) + ಹತ್ತಿ (<ಪಟ್ಟಿ)]

ಚಕ್ಕರ್, ಚಕ್ಕರು (ನಾ). ೧. ಸುತ್ತುವಿಕೆ; ಮಂಡಲಾಕಾರವಾಗಿ ತಿರುಗುವುದು: ಒಂದರ ಹಿಂದೊಂದು ತಿರುಗುವಿಕೆಗಳನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಚಕ್ಕರ್ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ(ಅಭಾನ್ಯ. ೯೦). ೨.(ಆಲಂ)ಸೊನ್ನೆ; ಲೋಪ; ತಪ್ಪಿಸುವಿಕೆ: ತನ್ನ ಕ್ಲಾಸಿಗೆ ಒಂದೆರಡು ಪೀರೀಡು ಚಕ್ಕರ್ ಹೊಡೆದರೂ ಪರವಾ ಇಲ್ಲ (ಸ್ವಾಮಿಸ್ನೇ. ೧೫೭); ಆಗ ತಪ್ಪಿದರೆ ಹೋಟೆಲಿನಲ್ಲಿ ಊಟಕ್ಕೇನೆ ಚಕ್ಕರ್ (ದಿಲ್ಲಿಪ. ೩): ಆಫೀಸಿಗೆ ಅರ್ಧದಿನ ಚಕ್ಕರ್ ಹಾಕಿ . . . ಮನೆಗೆ ಬಂದಿದ್ದೆ (ರೂಪಸಂ. ೧೩). **ಚಕ್ಕರು:** ೨. ಬಾಯಾರಿ ಬಂದವನಿಗೆ ಎಳನೀರು 'ಚಕ್ಕರು' ಕೊಡಲಿಕ್ಕೆ ಉಪಾಯವಿದುಯೆಂದು ತೋರಿದ್ದರೂ, ಆ ದಿನ ಚಂದ್ರಯ್ಯನಾಡಿದ್ದು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾಗಿಯೆ (ಸರಸ. ೧೩); ಶಾಲೆಗೆ ಚಕ್ಕರು ಹಾಕಿದ್ದಾನೆ (ಶಾಲಮ. ೧೪೯). [←ಹಿಂ. ಮರಾ, ಚಕ್ಕರ್]

ಚಕ್ಕರಿ (ಕ್ರಿ). ಚಕ್ಕೆಂದು ಕತ್ತರಿಸು: ಇಕ್ಕಿದನು ಸೂರಿಯೊಳ್ ಕಣೆಗಳಂ ತಲೆಗಳಂ ಚಕ್ಕರಿಯೆ (ತುರಂಗ. ೬೪-೮). [ಚಕ್$_1$ + ಅರಿ$_1$]

ಚಕ್ಕರು 'ಚಕ್ಕರ್' ನೋ.

ಚಕ್ಕಲಗುಲಿ 'ಚಕ್ಕಲಗುಳಿ' ನೋ.

ಚಕ್ಕಲಗುಳಿ, ಚಕ್ಕಲಗುಲಿ, ಚಕ್ಕಳಗುಳಿ, ಚಕ್ಕಳಿಗುಳಿ, ಚಕ್ಕುಲಗುಲಿ, ಚಕ್ಕುಳಿಗುಳಿ, ಚೆಕ್ಕುಲಗುಲಿ (ನಾ). ೧. ಪಕ್ಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಬೆರಳಾಡಿಸಿ ನಗಿಸುವ ಕ್ರಿಯೆ; ಕಚಗುಳಿ: ಮೈಮರೆತು ಕುಳಿತಿರುವಾಗ ಯಾರಾದರೂ ಚಕ್ಕಲಗುಳಿ ಇಟ್ಟರೆ ಉಂಟಾಗುವ ರಂಜನೆಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಬೆಲೆಯುಳ್ಳದ್ದಲ್ಲ (ಗಾನಕ.೮೧). **ಚಕ್ಕಲಗುಲಿ:** ೧. ವಿಧಿಯಮ್ಮ ಚಕ್ಕಲಗುಲಿ ಆಡಸ್ತಾ ಇರಬೈದು ಮೊಗೀಗೆ (ಸರ್ವಮಂ. ೧೩). **ಚಕ್ಕಳಗುಳಿ :** ೧. ಮಗುವಿಗೆ ಚಕ್ಕಳಗುಳಿ ಇಟ್ಟು ನಗಿಸಿದಳು (ರೂಢಿ). **ಚಕ್ಕಳಿಗುಳಿ:** ೧. ಚಕ್ಕಳಿಗುಳಿಯ ನಿಕ್ಕಿದನು, ಪಕ್ಕೆ ಬಿರ್ಬಿರಿ ಬಿರಿಯುವಂತೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೯೨-೩೯೪). **ಚಕ್ಕುಲಗುಲಿ :** ೧. ಚಕ್ಕುಲಗುಲಿಯಿಡುವ ಬೆರಳುಗಳು (ನಮ್ಮೂರ. ೫, ಮುನ್ನುಡಿ). **ಚಕ್ಕುಳಿಗುಳಿ:** ೧. ವೈದ್ಯನಾಥನ ಪಾದಗಳೂ . . . ವೇದವತಿಯ ಕಾಲುಗಳೂ ಚಕ್ಕುಳಿಗುಳಿಯಿಟ್ಟ ಹಾಗೆ ಅಲುಗಿದವು (ಸುಖಿವಿ. ೮೭). **ಚೆಕ್ಕುಲಗುಲಿ :** ೨. (ಆಲಂ) ಉತ್ತೇಜನ; ಪ್ರೋತ್ಸಾಹ; ಹುರುಪು: ಇದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಅನೇಕ ನೆನಪುಗಳು ನನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ . . . ಆಗಾಗ್ಗೆ ಚೆಕ್ಕುಲಗುಲಿಯಿಕ್ಕುತ್ತಿರುತ್ತವೆ (ಶ್ರೀಪ್ರಪ್ರ. ೨೦೯). 'ಕಚಕುಳಿ' ಪರಾ.
[ದೇ.॥ ತೆಲು. ಚಕ್ಕಿಲಿಗಿಲಿ, ಚಕ್ಕಿಲಿಗಿಂತ]

ಚಕ್ಕಲಿ 'ಚಕ್ಕುಲಿ' ನೋ.

ಚಕ್ಕಲುಬಕ್ಕಲು 'ಚಕ್ಕಳಬಕ್ಕಳ' ನೋ.

ಚಕ್ಕವಕ್ಕಿ, ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿ (ನಾ). ಚಕ್ರವಾಕಪಕ್ಷಿ; ಎಣೆವಕ್ಕಿ: ಚಕ್ರಪಕ್ಷಿ– ಚಕ್ಕವಕ್ಕಿ (ಶಮದ. ೨೬೧ ಪ್ರಯೋ). **ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿ :** "ಕೋಕಃ, ಚಕ್ರಃ, ಚಕ್ರವಾಕಃ, ರಥಾಂಗಃ – ಈ ೪ ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿ" (ಹಲಾಯು. ೪೧-೯೧); "ಪೊಣರ್ವಕ್ಕಿ ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿ . . . ಅಮಳ್ವಕ್ಕಿ– ಈ ೭ ಚಕ್ರವಾಕಂ" (ಕಶಸಾ. ೧೧-೨೦೦); ಬನಮಂ ಕೋಗಿಲೆ ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿ ಪಗಲಂ ಪೂಗೊಂಚಲಂ ತುಂಬಿ . . . ನೆನೆವಂತಾಂ ನೆನೆವೆಂ ಸರೋಜಮುಖಿಯಂ (ಆದಿಪು. ೧೨-೩೨); ಚೆನ್ನಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ಒಂದಿರುಳಗಲಿದರೆ ತೆಕ್ಕೆ ಸಡಿಲಿದ ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿಯಂತಾದೆನವ್ವ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೧೪೨-೩೨೩); ವಿರಹವ ಬೀಳುಕೊಟ್ಟುವು ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿಗಳು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೧-೨೮); ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿಗಳು ಸೂರ್ಯನ ಮುಂದೆ ದುಗುಡವನಿಕ್ಕಿ ನುಣ್ದನಿ ಮಾಡುವಂತೆ (ಭರಜ. ೫-೫೯). [ಚಕ್ಕ$_1$ + ಪಕ್ಕಿ$_1$]

ಚಕ್ಕವತ್ತ 'ಚಕ್ಕವತ್ತಿ' ನೋ.

ಚಕ್ಕವತ್ತಿ, ಚಕೋತ$_1$, ಚಕೋತ್ತು, ಚಕ್ಕವತ್ತ, ಚಕ್ಕೊತ್ತ, ಚಕ್ಕೊತ್ತಿ, ಚಕ್ಕೋಟಿ, ಚಕ್ಕೋತ$_1$, ಚೆಕ್ಕವತ್ತ, ಚೆಕ್ಕೆವತ್ತ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತರಕಾರಿಸೊಪ್ಪು: "ಹಿಲಮೋಚಿಕಾ ವಾಸ್ತುಕಂ ಈ ೨ ಚಕ್ಕವತ್ತಿ" (ನಾಚಿರಾ. ೧೧೨). **ಚಕೋತ$_1$:** ಸಣ್ಣ ಎಲೆಯ ಚಿಲ್ಲಿ (ಚಕೋತ ಜಾತಿ)ಯ ಗುಣವು ಚಕೋತದಂತೆ ಇರುತ್ತದೆ (ಅಷ್ಟಾಂಗ. ೧೩೯-೯೪ ಅರ್ಥ). **ಚಕೋತ್ತು :** ಮೆಂತೆ, ಹರಿವೀಪಲ್ಲೆ, ಚಕೋತ್ತಿನ ಪಲ್ಲೆ ಹಾಗೂ ರಾಜಗಿರಿಯಪಲ್ಲೆ . . . ಕೋತಂಬರಿಯ ಬೀಜವನ್ನು ಹಾಕಬೇಕು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೧೪೨). **ಚಕ್ಕವತ್ತ:** "ವಾಸ್ತುಕವೆಂಬುದು ಚಕ್ಕವತ್ತ (ಇದೊಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು)" (ಹಲಾಯು. ೨೭-೧೦); "ವಾಸ್ತುಕಂ – ಚಕ್ಕವತ್ತ" (ಒಷಧಿ.

೧೪೯); ಚಕ್ಕವತ್ತಂ ಚಿಲಿಕಿ ರಾಜಗಿರ್ಕೆಸವು ನುಗ್ಗೆದೊಗ್ಗಳೆಯೆಲೆವಾದುರವಂ ಬಡಿಸಿದರ್ (ಧರ್ಮಾಪ. ೨-೫೬) ; ಕೀರೆ ನಱುವಲು ಚಕ್ಕವತ್ತ ಸೊಲೆ ಸಬ್ಬಸೀಗೆ ಮೊದಲಾದ ಸೊಪ್ಪುಗಳ ಬೇಱ ಬೇಱುಕ್ಕರಿಸಿ (ಸೂಪಶಾ. ೪-೧೬) ; ಚಕ್ಕವತ್ತ . . . ಸೈಂಧವ, ಇವಿಷ್ಟು ವಿಷ ತಾಗಿದ್ದವರಿಗೆ ಪಥ್ಯವರ್ಗ (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೧೮೯). **ಚಕ್ಕೊತ್ತ :** ಕೀರೆಯು ಸೊಪ್ಪು ಕೆಂಪಿನ ಚಕ್ಕೊತ್ತ . . . ಇವು ಜ್ವರ ಬಂದವರಿಗೆ ಪಥ್ಯ (ವೈದ್ಯಸಾ. I, ೫೫). **ಚಕ್ಕೊತ್ತಿ :** 'ಚಕ್ಕೊತ್ತಿಸೊಪ್ಪು' ಪರಾ. **ಚಕ್ಕೋಟಿ :** ಚಕ್ಕೋಟಿ ರಸಪಲ್ಲೆ, ಇಕ್ಕೊಂಡು ಉಣಲಿಲ್ಲ (ಜನಗೀ. ೭). **ಚಕ್ಕೋತ$_1$:** ಚಕ್ಕೋತದ ಪಲ್ಯ ರುಚಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). **ಚಿಕ್ಕವತ್ತ :** "ಚಿಕ್ಕವತ್ತ[ಪಾಠಾಂ. ವಂತ] ವಾಸ್ತುಕಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೨೯-೫) ; "ತಾಮ್ರಪುಷ್ಪಃ – ಚಿಕ್ಕವತ್ತ" (ಒಷಧಿ. ೬೭). **ಚಿಕ್ಕವತ್ತ:** ಚಿಕ್ಕವತ್ತದ ಬೀಜವಂ ಹಸಿಯ ಹಾಲಿಂ ಕುಡಿಯೆ ಮೂತ್ರಕೃಛ್ರ ಹರ (ವಿಷ್ಣುವಿ. ೧೫೨). [<ಸಂ. ಚಕ್ರವರ್ತಿನ್]

ಚಕ್ಕಳ$_1$ (ನಾ). ೧. ತೊಗಲು; ಚರ್ಮ : ತೆಳುದೊಗಲ ಚಕ್ಕಳದ ಕೈಚಪ್ಪಳೆಯವರು ಹಂತಿಯಲಿ ಕುಡಿದರು ಕೆಳೆಯರಿಗೆ ಸವಿದೋಱ ಪೂತನಿನಿಕರ ಗಡಣದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೫-೩೧) ; ಅವರು ಹೊಸ ಚಕ್ಕಳದ ಮೋಜಗಳನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಂಡು (ಟಾಕತ. ೭) ; ಮಹಾಪ್ರಾಣಿಯೊಂದರ ಚಕ್ಕಳದಿಂದ ಅದನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದ ಹಾಗಿತ್ತು (ಗಲಿಪ್ರ. ೨೬) ; ಒಂದೆ ಹಿಡಿ ಮೂಳೆ ಚಕ್ಕಳ ಅಷ್ಟೆ (ಅಮತಂ. ೯) ; ಆಗೊಂದು ಈಗೊಂದು ಬೀಳುತ್ತಿದ್ದ ಎಲೆ ಚಕ್ಕಂದವಾಡದೆ ಚಕ್ಕಳದ ಹಾಗೆ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ನೆಲೆಸುತ್ತಿತ್ತು (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೨೭೦). ೨. ಹುಣ್ಣು ಮಾಯುವಾಗ ಮೇಲೇಳುವ ಹಕ್ಕಳೆ : "ಚಕ್ಕಳ–ಹಕ್ಕಳೆ ; ಮೇಲದೊಗಲು" (ಜಾನಕೋ. ೫೩). ೩. ಸತ್ತ ಕರುವಿನೊಳಗೆ ಹುಲ್ಲು ತುಂಬಿ ಮಾಡಿದ ಕರುವಿನಾಕಾರದ ಬೊಂಬೆ : ಹಾಲು ಕರೆಯುವಾಗ ಈ ಹಸುವಿನ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಚಕ್ಕಳವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ).

ಚಕ್ಕಳದ ಹಕ್ಕಿ = ತೊಗಲಬಾವಲಿ : ಬಾವಲಿ ; ಕಪಟ ; ಕಣ್ಕಪಟ ; ಚಕ್ಕಳದಹಕ್ಕಿ (Bat. ಇಂಕನಿ).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಚಕ್ಕಿಲಿ=ಚಮ್ಮಾರ]

ಚಕ್ಕಳ$_2$, ಚಕ್ಕುಲ (ನಾ). ೧. ಬಿದಿರು, ಜೊಂಡು ಅಥವಾ ಬೆತ್ತದಿಂದ ಹೆಣೆದುಮಾಡಿದ ಸಣ್ಣ ಚಾಪೆ; ವೇತ್ರಾಸನ; ಮಂದಲಿಗೆ : "ವೇತ್ರಾಸನಂ,ಆಸಂದೀ-ಈ ೨ ಬೆತ್ತದ ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಜ]ಕ್ಕಳಂ"(ಹಲಾಯು. ೫೨-೧೫೬); "ಆಸಂದಿ ವೇತ್ರಾಸನಂ ಚಕ್ಕಳಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬೨-೨೧) ; ಮೃಡನಂ ಜಾನಿಸುವೆಡೆಯೊಳ್ಬಿಡೆ ಚಕ್ಕಳ[ಪಾಠಾಂ. ಣ]ದಿಂದೆ ನಾಲ್ವೆರಲ್ನೆರದಿಪ್ಪಂದದ ಯೋಗಿಯೆಂದು ನುಡಿವರ ನುಡಿಯಂ ನಂಬಲ್ಕೆ ಸಲ್ಲ (ಸಮಪ. ೧೨-೨೪); ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಹಾಸುವ ಬಿದಿರ ಚಾಪೆ ಕುಳಿರುವ ಚಕ್ಕಳಕ್ಕೆ ವೊಂದು ಹಣ (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೩೩-೫೮ ; ಸು. 1430) ; ಕಾಣಿಕೆಯ ಕಪ್ಪಗಳಾ ಚೊಕ್ಕರಾಯಗೆ ನೀಡುತಡ್ಡಬಿದ್ದೆದ್ದರು ಚಕ್ಕಳವೀಯೆ ಕುಳಿತರು (ಭರಜ. ೩೧-೨೨). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಾತ್ರೆ : "ಚಕ್ಕಳಮಿಳನಂ ಸುಪಾತ್ರೆ ಸೊರೆಯೆಂಬಿವಕೆಯ್ದೆ ಕಟಾಹವಾಚಕಂ" (ನಾನಾರ. ೧೦೮) ; ಸಗೌರರುಚಿ ಘಟಮಂ ಚಕ್ಕಳಮಂ ಪಿಡಿದಿರ್ಪಳ್ ಸುರಕುಳ ಗಮನಾಸಕ್ತೆ ಕನ್ಯಕಾಂತ್ಯತ್ರ್ಯಂಶಂ (ಜಾತತಿ. ೧೯-೧೮). **ಚಕ್ಕುಲ :** ೧. ಸಾಷ್ಟಾಂಗವೆಱಗಿ ಬಂದು ಚಕ್ಕುಲವಿಡಿದು ಕುಳ್ಳಿರ್ದ (ನಿಜಸಾಂ. ೩೧-೧೮೩).

[<ಪ್ರಾ. ಚಕ್ಕಲ]

ಚಕ್ಕಳಗುಳಿ 'ಚಕ್ಕಲಗುಳಿ' ನೋ.

ಚಕ್ಕಳಗೊಂಬೆ (ನಾ). ಚರ್ಮದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಗೊಂಬೆ : ಊರೊಳಗೆ ಕೋಲೇಬಸವಣ್ಣನಾಟ, ಡೊಂಬರ ಆಟ, ಯಕ್ಷಿಣಿ ಆಟ, ಚಕ್ಕಳಗೊಂಬೆ ಆಟ ಮುಂತಾದವು ಕಾಯ್ದುಕೊಂಡಿದ್ದವು (ಹುಟ್ಯಹ. ೭೩).

[ಚಕ್ಕಳ$_1$ + ಗೊಂಬೆ$_1$]

ಚಕ್ಕಳಬಕ್ಕಳ, ಚಕ್ಕಲುಬಕ್ಕಲು, ಚಕ್ಕಳಮಕ್ಕಳ, ಚಕ್ಕಳಮುಕ್ಕಳ, ಚಕ್ಕಳೆಮುಕ್ಕಳೆ (ನಾ). ಕಾಲು ಮಡಿಸಿಕೊಂಡು ಕೂಡುವುದು ; ಪದ್ಮಾಸನ : ಭುಂಜಿಸಿದ ನಂತರ ಚಕ್ಕಳಬಕ್ಕಳ ಹಾಕಿ . . . ಚಿತ್ತವು ವಿಮುಕ್ತವಾಗು ವವರೆಗೆ ಈ ಚಕ್ಕಳಬಕ್ಕಳವನ್ನು ಮುರಿಯುವುದಿಲ್ಲ . . . ಎನ್ನುವನು (ತೀರ್ಥಕ. ೭೫) ; ಊಟವಾದ ಮೇಲೆ ಭಿಕ್ಷಾಪಾತ್ರೆಯೊಡನೆ ಹಿಂದಿರುಗಿ, ಚಕ್ಕಳಬಕ್ಕಳ ಹಾಕಿ . . . ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವನು (ಬುದ್ಧಪ. ೯೧). **ಚಕ್ಕಲುಬಕ್ಕಲು :** ಒಬ್ಬ ಪೂಗಿ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಚಕ್ಕಲು ಬಕ್ಕಲು ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಕುಳಿತಿದ್ದವನು, ಕುಳಿತಿದ್ದಹಾಗೆಯೇ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರಲಾರಂಭಿಸಿದನು (ಪ್ರವಾಇ. II, ೯೧). **ಚಕ್ಕಳ ಮಕ್ಕಳ :** ಕುರ್ಚಿ ಮೇಲೆ ಚಕ್ಕಳಮಕ್ಕಳ ಹಾಕಿ ಕುಂತ (ಸಾಕಾಪ್ರ. ೨೬೧) ; ಚಕ್ಕಳಮಕ್ಕಳ ಹಾಕ್ಕೊಂಡು ಕೂತ (ಹುಚಾ್ಟ. ೧೦೭). **ಚಕ್ಕಳಮುಕ್ಕಳ:** ಚಕ್ಕಳಮುಕ್ಕಳ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಕೂಡು (ರೂಢಿ) **ಚಕ್ಕಳೆಮುಕ್ಕಳೆ :** ವಾಡಿಕೆಯಂತೆ (ಕಾಲುಗಳನ್ನು) ಚಕ್ಕಳೆಮುಕ್ಕಳೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಹಸಿರುಹುಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತನು (ಹಿಂಕಿರು. ೩೦). [ಚಕ್ಕಳ$_2$ + ಬಕ್ಕಳ?]

ಚಕ್ಕಳಮಕ್ಕಳ 'ಚಕ್ಕಳಬಕ್ಕಳ' ನೋ.

ಚಕ್ಕಳಮುಕ್ಕಳ 'ಚಕ್ಕಳಬಕ್ಕಳ' ನೋ.

ಚಕ್ಕಳಿಗುಳಿ 'ಚಕ್ಕಲಗುಳಿ' ನೋ.

ಚಕ್ಕಳಿ 'ಸಗ್ಗಳಿ' ನೋ.

ಚಕ್ಕಳಿಮುಕ್ಕಳಿ 'ಚಕ್ಕಳಬಕ್ಕಳ' ನೋ.

ಚಕ್ಕಟಿ (ಕ್ರಿ). ಚಪ್ಪಟೆಯಾಗು ; ಹತ್ತೆಬೀಳು : ಚಕ್ಕಟಿದ ಮೊಲೆಗಳುಂ ಕೈಮಿಕ್ಕಂಕುರದುಗಿಯುಂ (ಲೀಲಾವ. ೧೩-೯೨).

[ದೇ. ॥ ತಮಿ. ಚಕ್ಕಳಿ ; ಮಲ. ಚಕ್ಕಟಿ]

ಚಕ್ಕಾಚೂರು (ನಾ). ಸಣ್ಣಸಣ್ಣ ಚೂರು ; ಚಿಕ್ಕಚಿಕ್ಕಿಯಾದ ಚೂರು : ಮಗು ಕಾಗದವನ್ನು ಚಕ್ಕಾಚೂರು ಮಾಡಿತು (ರೂಢಿ).

[←ಹಿಂ. ಚಕಚೂರ್]

ಚಕ್ಕು$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ. 'ಚಕ್ಕುಮೊಕ್ಕು' ಪರಾ.

ಚಕ್ಕುಚಕ್ಕು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ನಿಶಾತಶರಾಳಿಗಳೆಯ್ದೆ ಚಕ್ಕುಚಕ್ಕನೆ ಕೊಳೆ ಮೊಕ್ಕುಮೊಕ್ಕನೆ ಶಿರಂಗಳುರುಳ್ದುವು ವೈರಿಭೂಪರಾ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೧೯); ಆ ಶರಗಳು ಚಕ್ಕುಚಕ್ಕೆಂದು ತಾಗಿ ಮೊಕ್ಕುಮೊಕ್ಕೆಂದು ವೈರಿಭೂಪರ ಶಿರಗಳು ನೆಲಕ್ಕುರುಳುತ್ತಿದ್ದವು (ಭಾಮುಹ. ೨೭).

ಚಕ್ಕು$_2$ 'ಸೆಕ್ಕಿ$_1$' ನೋ.

ಚಕ್ಕು$_3$ 'ಚೆಕ್ಕು$_2$' ನೋ.

ಚಕ್ಕು$_4$ 'ಚೆಕ್ಕು$_3$' ನೋ.

ಚಕ್ಕು$_5$ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ತಂತಿವಾದ್ಯದಲ್ಲಿ ನಾದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಆರು ಬಗೆಯ ಸಾಧನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು (?) : ಬಿರಟಿ ಚಕ್ಕು ಸನ್ನೆ ಬಿಗಿ ಜಬ್ಬು ಜೀವಾಳವೆಂಬಾಱುಬಗೆಯಾದ ನಾದಕಟ್ಟುಗಳಿಂ ತಂತ್ರಿಗಳಂ ಸವರಿಸಿ (ವಿವೇಕ. ೨೩೭). [?]

ಚಕ್ಕುದಱ 'ಚೆಕ್ಕುದಱ' ನೋ.

ಚಕ್ಕುಬಂದಿ 'ಚಕಬಂದಿ' ನೋ.

ಚಕ್ಕುಮಲಕು 'ಚಕ್ಕುಮಲುಕು' ನೋ.

ಚಕ್ಕುಮಲುಕು, ಚಕ್ಕುಮಲಕು (ನಾ). ಚಾಲಾಕು (?): ಸರಸದ ವಿರಸದ ವಿಡಿದಿ ತಿಳಿವುಮುಳುಪಿನ ತಾಣ ನೆಱನೋಟ ಬೇಟದಾಗರ ಪುಸಿ ನುಸುಳ ಹಸರ ಬೆರಸು ಬೆಲ್ಲಣಿಯಿಕ್ಕೆ ಯಾಸೆವಾಸೆಯ ದೇಶ ಚಕ್ಕುಮಲುಕಿನ ಚಾವಡಿ (ನಂದಿಮಾ. ೨೩-೦೭) **ಚಕ್ಕುಮಲಕು :** ಚಲುವೆಯೆಂದೊಬ್ಬನ ಕಳುಹಿ ಚಕ್ಕುಮಲಿ[ಲ]ಕೀಲಿ ದ್ವಾರಕಿಯಾ ನಿಲಯಾನನೊಲಿಸಿಕೊಂಡೆಲ್ಲೆ ಗಯ್ಯಾಳಿ ರುಕ್ಮಿಣಿ (ಶ್ರೀಕೃಪಾ. ೪೧). [?]

ಚಕ್ಕುಮೊಕ್ಕು(ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಬೇವ ಶವಸಂಘಾತಂಗಳಂ ಚಕ್ಕುಮೊಕ್ಕೆಂದಾಗಳ್ ಕಡಿದುಗ್ರಭೂತನಿಕರಂ ಕೆಯ್ಯ್ ಬೇಯೆ ಬಾಯ್ ಬೇಯೆ ತಿಂಬಂದಂ ತನ್ನ ಮನಕ್ಕಗುರ್ವಿಸುವಿನಂ ದುರ್ಯೋಧನಂ ನೋಡಿದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೭೦).

ಚಕ್ಕುಲ 'ಚಕ್ಕಳ$_2$' ನೋ.

ಚಕ್ಕುಲಗುಳಿ 'ಚಕ್ಕಲಗುಳಿ' ನೋ.

ಚಕ್ಕುಲಿ, ಚಕ್ಕಲಿ, ಚೆಕ್ಕುಲಿ (ನಾ). ಅಕ್ಕಿ, ಕಡಲೆ ಮತ್ತು ಉದ್ದಿನ ಹಿಟ್ಟಿಗೆ ಉಪ್ಪು, ಕಾರ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಬೆರಸಿ ಕರಿದು ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಕ್ರಾಕಾರವಾದ ತಿಂಡಿ : ಶಷ್ಕುಲಿ – ಚಕ್ಕುಲಿ (ಶಮದ. ೨೬೩ ಪ್ರಯೋ); ನಾಡೆ ರುಚಿವೆರಸಿದ ಲಡ್ಡುಗೆ ಚಕ್ಕುಲಿ ಗಾರಿಗೆ ಪೂರಿಗೆ ಮೊದಲಾಗಿರ್ದ ಪಲವು ಭಕ್ಷ್ಯಮಂ . . . ಮೆಲ್ದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೪೭); ತಱಗು ಚಕ್ಕುಲಿ ಹೂಸಣಂಬ ಹೂರಿಗೆಗಳಂ . . . ತೆಱಹಿಲ್ಲೆನಿಸಿ ಗಡಣಿಸುತ್ತ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೮-೮೫) : ನವಗ್ರಹ ಹೋಮಕ್ಕೆ ಸಲಗೆವೊಂದು ಘಳವಳಿಗೆಯು ಚಕ್ಕುಲಿಗೆ ಕೊಳಗ ಹನ್ನೊಂದು (ಎಕ. III, ತಿರುಮ. ೯೭-೫೩ ; 1276). **ಚಕ್ಕಲಿ :** ಬುರುಬುರಿ ಚಕ್ಕಲಿ ಗಿಲಿಗಿಂಚಿ ಮಾಡಿದರು (ಸಿದ್ಧಪು. ೧೭-೩೫). **ಚೆಕ್ಕುಲಿ :** ಚೆ[ಪಾಠಾಂ. ಚ]ಕ್ಕುಲಿ, ದೆಕ್ಕಾಳಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೬೭ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). [<ಸಂ. ಶಷ್ಕುಲೀ, ಶಸ್ಕುಲೀ]

ಚಕ್ಕುಹುಂಡಿ (ನಾ). ಬ್ಯಾಂಕಿನಲ್ಲಿ ಠೇವಣಿದಾರನು ತನ್ನ ಹೆಸರಿಗಿರುವ ಹಣದಲ್ಲಿ ಇಂತಿಷ್ಟನ್ನು ಇಂಥವರಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಬರೆದು ಕೊಡುವ ಅಧಿಕಾರಯುಕ್ತವಾದ ಪತ್ರ : ನಗದುಹಣದ ಜೊತೆಯಲ್ಲಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಕ್ಯಾಷ್ ಆರ್ಡರ್ ಎಂಬ ಚಕ್ಕುಹುಂಡಿಗಳ ಮೂಲಕವಾಗಿಯಾಗಲೀ ಪಾವತಿ ಮಾಡುವಂತೆ ಇಂಡಾರ್ಸ್ ಷರಾ ಬರೆದು ಗ್ರಾಮಗಳಿಗೆ ರವಾನಿಸಲ್ಪಡುವುದು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೬).

[ಚಕ್ಕು$_4$ (<ಚೆಕ್ಕು$_3$) + ಹುಂಡಿ$_2$]

ಚಕ್ಕುಳಿ (ಕ್ರಿ). ಚಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ಪದರ ಕಳಚು : ಕಲುಕುಟಿಗ ಮುಟ್ಟಿ ಚಕ್ಕುಳಿವಲ್ಲಿ [ಪಾಠಾಂ. ಚಕ್ಕೇಳುವಾಗ] ಪ್ರಾಣಲಿಂಗ ಭಿನ್ನವಾಯಿತ್ತೆ . . . ಪೂಜಾಲಿಂಗ ಭಿನ್ನವಾಯಿತ್ತಲ್ಲದೆ (ಚನ್ನವ. ಕ. ೨೦೭-೪೮೪).

[ಚಕ್ಕೆ (<ಸೆಕ್ಕೆ$_1$) + ಉಳಿ$_1$ (<ಉೞಿ$_1$)]

ಚಕ್ಕುಳಿಗುಳಿ 'ಚಕ್ಕಲಗುಳಿ' ನೋ.

ಚಕ್ಕೆ 'ಸೆಕ್ಕೆ$_1$' ನೋ.

ಚಕ್ಕೆಗಲ್ಲು (ನಾ). ತೆಳ್ಳಗೆ ಚಕ್ಕೆಯಂತಿರುವ ಕಲ್ಲು : (ಕ).

[ಚಕ್ಕೆ (<ಸೆಕ್ಕೆ$_1$) + ಕಲ್ಲು (<ಕಲ್$_3$)]

ಚಕ್ಕೊತ್ತ 'ಚಕ್ಕವತ್ತಿ' ನೋ.

ಚಕ್ಕೊತ್ತಿ 'ಚಕ್ಕವತ್ತಿ' ನೋ.

ಚಕ್ಕೊತ್ತಿಸೊಪ್ಪು 'ಚಕ್ಕೋತಸೊಪ್ಪು' ನೋ.

ಚಕ್ಕೋಟಿ 'ಚಕ್ಕವತ್ತಿ' ನೋ.

ಚಕ್ಕೋತ$_1$ 'ಚಕ್ಕವತ್ತಿ' ನೋ.

ಚಕ್ಕೋತ$_2$, ಚಕೋತ$_2$ (ನಾ). ಈಳೆ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು : ಕಿತ್ತಳೆ ಕಿಱುಕಿತ್ತಳೆ ಚಕ್ಕೋತ ಮಾದಳ ದ್ರಾಕ್ಷಿ . . . ಸಾರ್ವರ್ತುಕಮಾದ ಫಲಂಗಳುಳ್ಳ ತರುನಿಕರಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೦೧) : ಹುಲ್ಲೆಕರುವಲ್ಲಿ ಹುದೆ, ಕರಿಗಣಿಕೆ ಹಣ್ಣು ರಸಬಾಳೆ ದಾಳಿಂಬೆ ಚಕ್ಕೋತಹಣ್ಣು ? (ಅಹಲ್ಯ. ೪೮-೧೬) ; ಈ ಚಕ್ಕೋತದ ತೊಳೆ ಬಿಡಿಸಿ ಬಾಯಿಗೆ ಹಾಕ್ಕೋತಾ ನಿಂತಿರು (ದಿನಾರಿ. ೧). **ಚಕೋತ$_2$:** ಚಕೋತದ ಹಣ್ಣು ಮರದ ತುಂಬಾ ಬಿಟ್ಟಿದೆ (ರೂಢಿ).

[←ಹಿಂ. ಚಕೋತರಾ; ಮರಾ. ಚಕೋತರಾ, ಚಕೋತ್ರ, ಚಕೋತ್ರಾ./ತುಳು. ಚಕೋತ್ರ]

ಚಕ್ಕೋತಸೊಪ್ಪು, ಚಕ್ಕೊತ್ತಿಸೊಪ್ಪು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತರಕಾರಿ ಸೊಪ್ಪು ; ಚಕ್ಕವತ್ತ : (ಮೃಜಿಗಿ. ೧೦-೧೭೫). **ಚಕ್ಕೊತ್ತಿಸೊಪ್ಪು :** ಚಕ್ಕೊತ್ತಿಸೊಪ್ಪು, ಮೆಂತ್ಯದ ಸೊಪ್ಪುಗಳನ್ನು ಸಸಿಗಳಲ್ಲೇ ಕಿತ್ತು ಅಡಿಗೆ ಮಾಡಿದರೆ ಮೇಲು (ತರಬೆ. ೧೭). [ಚಕ್ಕೋತ$_1$ (<ಚಕ್ಕವತ್ತಿ)+ಸೊಪ್ಪು$_3$]

ಚಕ್ಬಂದಿ 'ಚಕಬಂದಿ' ನೋ.

ಚಕ್ಯಾರ (ನಾ). ದೇವಾಲಯದ ನರ್ತಕಿ ; ದೇವದಾಸಿ : ತಮಿಳುನಾಡು ಆಂಧ್ರಗಳ ದೇವದಾಸಿಯರು, ಕೇರಳದ ಚಕ್ಯಾರರು ಈ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವರು (ಭಾರದ. ೫೫೧). [?]

ಚಕ್ರ$_1$ (ನಾ). **೧.** ಗಾಲಿ : " ಚಕ್ರಂ, ರಥಾಂಗಂ– ಈ ೨ ಗಾಲಿ" (ಹಲಾಯು. ೭೩-೨೯೩) ; ಭೀಕರ ರಥಚಕ್ರಮಂ ಪಿಡಿದು ನುಂಗಿದಳೊರ್ಮೆಯೆ ಧಾತ್ರಿ ಕೋಪದಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೨೦೬) ; ಅರಿಸ್ತೇನಾಚಕ್ರ ಚಕ್ರಂ ಪೊರಳೆ . . . ವೈರಿರಕ್ತಾಂಬುವನೆ ನಿಜಯಶೋವಲ್ಲಿಗೆತ್ತುತ್ತವಿಪ್ಪಂ (ಎಕ. V, ಹಾಸನ. ೧೩೦-೧೧ ; 1147 ?) ; ಸಾರಥಿ ಹೆಳವನು ಒಂದೆಯೆ ಚಕ್ರವು ಹಯುವೇಳು ಕಡಿವಾಣ ಹಾವು (ಇಂಚಾಪ. ೨೨೧-೯೨). **೨.** ಕುಂಬಾರನ ತಿಗುರಿ : "ಚಕ್ರಮೆನೆ ತಿಗುರಿ" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೩-೮) ; ಕುಡಿಕೆಗೆ ಬೇಕಷ್ಟೆ ಕೋಲು ಕೈಚಳಕವು ಚಕ್ರವು ಬೆಂಕಿಯು ಕಾವು (ಇಂಚಾಪ. ೧೮೫-೧೧). **೩.** ವರ್ತುಳ ; ಮಂಡಲ ; ಸುತ್ತು : ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಒಂದು ಚಕ್ರದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮಿಬ್ಬರನ್ನು ನಡುವೆ ಮಾಡಿ ಕುಣಿದು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಜೊತೆಗಾರರೊಡನೆ ಸೇರುವರು (ಮೋದಿಮ. ೧೧೩). **೪.** ಒಂದು ಬಗೆಯ ವರ್ತುಲಾಕಾರದ ಆಯುಧ ; ಚಕ್ರಾಯುಧ : " ಪಾಱುಂಬಳೆ ಚಕ್ರಂ " (ಚತುನಿ. ೭೮). **೫.** ವಿಷ್ಣುವಿನ ಕೈಯಲ್ಲಿರುವ ಆಯುಧ ; ಸುದರ್ಶನ : "ಚಕ್ರಂ ಸುದರ್ಶನಮೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬-೨೦) ; ಪಿಡಿಯೆಂ ಚಕ್ರಮನೆಂಬ ಚಕ್ರಿಯನಿಳಾಚಕ್ರಂ ಭಯಂಗೊಳ್ವಿನಂ ಪಿಡಿಯಿಪ್ಪೆಂ ಕರಚಕ್ರಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೨೫) ; ಮುರಾರಾತಿ ಹಸ್ತಾಗ್ರದೊಳ್ ಸಂಗತಿವೆತ್ತಿರ್ದತ್ತು ಚಕ್ರಂ (ಜಗವಿ. ೭-೭೧). 'ಚಕ್ರವರ್ತನ' ಪರಾ. **೬.** ಭೂಮಿ. 'ಚಕ್ರನಾಥ' ಪರಾ. **೭.** ದೇಶ; ರಾಜ್ಯ : ಈ ಪ್ರಸಂಗವನ್ನು " ಧರ್ಮಚಕ್ರಪ್ರವರ್ತನ " ಎಂದು ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ' ಚಕ್ರ ' ವೆಂದರೆ ' ರಾಜ್ಯ ' (ಭಾರದ. ೧೯೬). **೮.** ಗುಂಪು ; ಮಂಡಲಿ ; ಸಮೂಹ : ಬೆದಱಿ ಪುಗೆ ದಿಶಾಚಕ್ರಮಂ ವೈರಿಚಕ್ರಂ (ಜಗವಿ. ೭-೭೧) **೯.** ಪಡೆ; ಸೇನೆ; ಸೈನ್ಯ : "ಪೃತನಾ . . . ಚಕ್ರಂ, ಚಮೂಃ, ವರೂಥಿನೀ, ಅನೀಕಿನೀ, ಅನೀಕಂ-ಈ ೧೦ ಪಡೆ" (ಹಲಾಯು. ೭೫-೩೦೩); ಇದಱಿನೊಳ್ ಶ್ವೇತಾತಪತ್ರಸ್ಥಗಿತ ದಶದಿಶಾಮಂಡಲಂ ರಾಜಚಕ್ರಂ ಪುದಿದಟ್ಟಾಡಿತ್ತು (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೫೬). **೧೦.** ಸೈನ್ಯವ್ಯೂಹದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ. 'ಚಕ್ರವ್ಯೂಹ' ಪರಾ. **೧೧.** ಸುಳಿ; ತಿರುವು. **೧೨.** ದಿಗಂತ ; ಕ್ಷಿತಿಜ ; ಆಕಾಶ. **೧೩.** ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ ; ಚಕ್ರವಾಕ : " ಕೋಕಂ ರಥಾಂಗಂ ಪೊಣರ್ವಕ್ಕಿ ಚಕ್ರಂ" (ವಸುಕೋ. ೪೨-೧೭) ; ಪದ್ಮವದನಂ ಕಳಪ್ಪಂಘ್ರಿ ಚಕ್ರಸ್ತನಂ . . . ಒಪ್ಪೆ ಕಂನೆಗೇಱಿಯಂ ಚಟ್ಟಂ ಧನಂಗೊಟ್ಟು ಕಟ್ಟಿಸಿ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೧೯೩-೧೦೭ ; 1161) ; " ಬಿಹ್ವದೊಳು ಕ್ರೂರಾಸ್ತ್ರದೊಳು ಗಾಳಿ ತಿಗುರಿಯೊಳು ಸೇನೆಯೊಳು ಕೋಕದೊಳು ಚಕ್ರಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೬೧-೫೨). **೧೪.** ಬಲೆ : "ಗಾಲಿಯೊಳುಂ ಚಕ್ರದೊಳುಂ ಕುಲಾಲನೊಳು ಚಕ್ರಜಿ[ಬಿ]ಹ್ವೆ ನಭವೃತ್ತದೊಳುಂ ಮೇಲೆ ರಥಾಂಗದಿ ಬಲೆಯೊಳು ಲಾಲಿಸಲೊಂಭತ್ತು ಚಕ್ರಶಬ್ದಂ" (ನಾನಾಕಂ. ೩೨); " ರಥಾಂಗ ಕುಲಾಲ ಚಕ್ರವ್ಯೂಹಾಗಸ ಖಡ್ಗ ವೃತ್ತ ಬಲೆ ಗಾಲಿಗಳಿಂತಿವು ಚಕ್ರವಾಚಕಂ " (ನಾನಾರ. ೫೦). **೧೫.** ಒಂದು ನಾಣ್ಯದ ಹೆಸರು ; ಪಾವಲಿ : ಚಕ್ರಕ್ಕೆ ಮೊರಂಟೆಯಾದರೆ ಆರು, ಬೈಗೆಯಾದರೆ ನಾಲ್ಕು (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೪೯). **೧೬.** [ಯೋಗ] ಶರೀರದೊಳಗಿನ ಮೂಲಾಧಾರ, ಸ್ವಾಧಿಷ್ಠಾನ, ಮಣಿಪೂರ, ಅನಾಹತ, ವಿಶುದ್ಧ, ಆಜ್ಞಾ ಎಂಬ

ಆರು ಕೇಂದ್ರಗಳು. 'ಷಟ್ಚಕ್ರ'ಪರಾ. ೧೬. [ಜ್ಯೋತಿ] ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಉದಯಾದ್ಯೇಕ ಗೃಹಾಂತರಿತದೊಳೇಟುಂ ನಿಂದೊಡದುವೆ ಚಕ್ರಂ (ಜಾತತಿ. ೧೩-೪). ೧೭. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಚಿತ್ರಕಾವ್ಯ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ: ಶ್ರೀಮದರ್ಧಭ್ರಮಂ ಚಕ್ರನಾಮಂ ಮುರಜಬಂಧಕಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೧೧೦); ಶರಶೂಲಚಾಪಚಕ್ರಾಸಿರೂಪವಿಭರಥ ತುರಂಗ ಪದಗತಪಾಶಂ ಮುರಜಂ ಗೋಮೂತ್ರಿಕೆ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೫೬೯). ೧೮. [ನಾಟ್ಯ] ಸಂಯುಂತಹಸ್ತಗಳ ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ೧. ಅಂಜಲಿ . . . ೧೨. ಶಂಖ, ೧೩. ಚಕ್ರ (ಅಭಾನ್ನ. ೪೮). ೨೦. [ಜೈನ] ಪಾರಿವ್ರಾಜಕಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಸೂತ್ರ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಚಕ್ರಮೆಂಬುದು ಧರ್ಮಚಕ್ರಧರನಪ್ಪ ಜಿನಪತಿಯನಾರಾಧಿಸಿ . . . ದಿವ್ಯಚಕ್ರಮಂ ಪರಮಾತ್ಮಚಕ್ರಮಂ ಪಡೆಯಲಕ್ಕುಂ (ಚಾವುಂಪು. ೨೪೯). ೨೧. (ಆಲಂ) ಸೊನ್ನೆ; ಇಲ್ಲದಂತಾಗುವಿಕೆ: ಏಳೆಂಟು ಮನೆಯವರು ಕೂಲಿನಾಲಿ ಮಾಡಿ ಕಾಲ ಕಳೀತಿದ್ದರು, ಬಿಟ್ಟಿಯು ದಾಳಿಯಿಂದ ಅದಕ್ಕೂ ಚಕ್ರ ಬರುತ್ತಿತ್ತು (ಪ್ರೀವಾಶ್ರ. ೨೬೭); ಘಟಿಂಗರು ನನ್ನ ನೌಕರಿಗೆ ಚಕ್ರ ತರುತ್ತಾರೆಂಬುದು ನನಗೆ ಗೊತ್ತಿದೆ (ಎಡಹ. ೬೯).

ಚಕ್ರಹಾಕು = ಇಲ್ಲವಾಗಿಸು: ಉಳಿದ ದವಸಕ್ಕೆ ಚಕ್ರಹಾಕುತಾ ಕಂಡರೆ ಸುಂಕ, ಕಾಣದಿದ್ದರೆ ಬಿಂಕ ಎಂದು ಮೆರೆಯತಕ್ಕ ರೈತರು ಅನೇಕರಿದಾರೆ (ಅದೂಟ. ೧೮). [ಸಂ.]

ಚಕ್ರ₂ (ನಾ). ಪಟೇಲ, ಶಾನುಭೋಗರ ಕೈಕೆಳಗೆ ಕೆಲಸಮಾಡುವ ಸೇವಕ; ನೀರುಗಂಟಿ: ನೀರುಗಂಟಿ . . . ಇವನಿಗೆ ಕೆಲವು ಕಡೆ ಚಕ್ರನೆಂದು ಹೆಸರುಂಟು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೧); ಆಯಾ ಗ್ರಾಮದ ತೋಟಿ, ತಳವಾರ, ಚಕ್ರ ಮೊದಲಾದವರನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಬೇಕು (ಅದೂಟ. ೫).

[< ಚಾಕರ ?]

ಚಕ್ರ₃ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೀನು: ಕೂಡಿಲು ಚಕ್ರ ಗೆಂಡೆ . . . ಗಿಱಿಲುಗಳೆಂಬ ಹೊಳೆವಳಿಯ ಮೀನ್ಗಳಂ ತವಿಸುತಿಹ ಬೇಡರಂ ನೋಡಿದಂ ಭೂಪಾಲನು (ಹಚಿಕಾ. ೫-೪೭). [?]

ಚಕ್ರಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಚಕ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಕೈಗೆತ್ತಿಕೊಳ್ಳು: ದಾನವರಿಪು ಚಕ್ರಂಗೊಳೆ ಕೌರವಾರಿ ಗದೆಗೊಳೆ ಪೊಣರ್ಕೆಗಾಪಂ ನಿಲ್ವಂ (ಶಮದ. ೧೬೭ ಪ್ರಯೋ). [ಚಕ್ರ₁ + ಕೊಳ್₁]

ಚಕ್ರಕಾಣಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ: ಚಕ್ರಕಾಣಿಕೆ ಕಡಾಯ ಸರ್ವಬಾಧ ಪರಿಹಾರವಾಗಿ ಬಿ[ಟ್ಟೆ]ವೆಂದು ಪರದತ್ತುವ ಮಾಡಿ (ಸೌಇಇ. XX, ೨೪೩-೧೪; 1547). [ಚಕ್ರ₁ + ಕಾಣಿಕೆ (< ಕಾಣ್ಕೆ)]

ಚಕ್ರಕಾರಕ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪರಿಮಳದ್ರವ್ಯ. ೨. "ಹುಲಿಯುಂಗುರಂ ಗಿಡ" (ಅಮರ. ಟೀಕ). [ಸಂ.]

ಚಕ್ರಗತಿ (ನಾ). ವರ್ತುಲಾಕಾರವಾದ ಚಲನೆ; ಸುತ್ತುಹಾಕುವಿಕೆ: ಕಥೆಯ ಬೆಳವಣಿಗೆ . . . ವರ್ತಮಾನದಿಂದ ಹಳೆಯ ನೆನಪಿಗೆ, ಹಳೆಯ ನೆನಪಿನಿಂದ ಮತ್ತೆ ವರ್ತಮಾನಕ್ಕೆ ಹೀಗೆ ಚಕ್ರಗತಿಯಲ್ಲಿ ಸುತ್ತುತ್ತದೆ (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೨೯೪).

[ಚಕ್ರ₁ + ಗತಿ]

ಚಕ್ರಗಾಲು (ನಾ). ಖಡ್ಗಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭಂಗಿ: ಪಾದಗಳಿಂದ ಯೆದೆಯಲ್ಲಿ ಚಕ್ರಾಕಾರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ತಾಡನವು ಆವುದು ಉಂಟು ಅದು ಚಕ್ರಗಾಲು (ಖಡ್ಗಟೀ. ೪-೩೦); ಸಮಪಾದದಿಂದ ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ಯೇಳುವಾಗ ಎಡದ ಪಾದದ ಪಾರ್ಶ್ವಉ ಬಲದ ಅಂಗ್ಯೆಯೊಡನೆ ಕೂಡಿಸುವದು ವಿಪರ್ಯಾಸದಿಂದ ಕೂಡಿಸುವುದಾದರೆ ಅದು ಚಕ್ರಗಾಲುಯೆಂಬುದು (ಖಡ್ಗಟೀ. ೪-೫೭). [ಚಕ್ರ₁ + ಕಾಲು₁ (< ಕಾಲ್₁)]

ಚಕ್ರಗುತ್ತಿ, ಸಕ್ಕರೆಗಂತ್ತಿ, ಸಕ್ಕರೆಗುತ್ತು (ನಾ). ಬಾಯಿ ಕಟ್ಟಿರುವ ಮೂಟೆಯನ್ನು ಚುಚ್ಚಿ ಧಾನ್ಯಗಳನು (ಪರೀಕ್ಷಾರ್ಥವಾಗಿ) ಹೊರತೆಗೆಯುವ ಸಾಧನ: ಚಕ್ರಗುತ್ತಿಯಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪಬೇಳೆ ತೆಗೆ (ರೂಢಿ). **ಸಕ್ಕರೆಗುತ್ತಿ:** ಸಕ್ಕರೆಗುತ್ತಿಯಿಂದ ಚೀಲದ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸು (ರೂಢಿ). **ಸಕ್ಕರೆಗುತ್ತು:** ಕಾಳಿನ ಮೂಟೆಗೆ ಹಾಕುವ ಸಕ್ಕರೆ ಗುತ್ತನ್ನು ಆ ಡಾಕ್ಟರ ವ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿ ತಿ ವಿ ದ ರೂ ಒಂದು ಮೂ ಳೆ ಯೂ ಸಿಗಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ! (ಹುಚ್ಚುಹು. ೩೩). [?]

ಚಕ್ರಗೋಷ್ಠಿ (ನಾ). ಬೇರೆಬೇರೆ ದೇಶದ ರಾಯಭಾರಿಗಳು ಅಥವಾ ಮುಖಂಡರು ಒಂದೆಡೆ ಸೇರಿ ನಡೆಯಿಸುವ ಚರ್ಚೆ; ದುಂಡುಮೇಜಿನ ಪರಿಷತ್ತು: ಚಕ್ರಗೋಷ್ಠಿಗಳು, ರಾಯಭಾರಿ ಸಭೆಗಳು . . . ಫಲಕಾರಿಯಾಗಲಿಲ್ಲ (ಭಾರದ. ೩೭೪); ೧೯೩೦-೩೨ರ ಚಕ್ರಗೋಷ್ಠಿ ಬ್ರಿಟಿಷರು ಹೂಡಿದ ಒಂದು ಕಪಟನಾಟಕವೆನ್ನಬಹುದು (ಎಚ್ಚಸಾ. ೧೧).

[ಚಕ್ರ₁ + ಗೋಷ್ಠಿ]

ಚಕ್ರತೀರ್ಥ (ನಾ). ಸುಳಿಗಳಿರುವ ತೀರ್ಥ; ಆವರ್ತಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜಲಾಶಯ: ಬಗೆಬಗೆಯ ಬಯಕೆಗಳ ಚಕ್ರತೀರ್ಥವಾದ ಈ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಸಿಲುಕಿದ ನಮ್ಮ ಸ್ಥಿತಿಯೂ ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಿದೆ (ಬೆತಂಬಾ. ೩೩).

[ಚಕ್ರ₁ + ತೀರ್ಥ]

ಚಕ್ರದಂಡ (ನಾ). ತಿರುಗಿಸುತ್ತಿರುವ ದೊಣ್ಣೆ,-ಕೋಲು (?): ಕುಱುವಿಡಿದು ಕಂಡಿಹೆನೆಂದಡೆ ಪುಣ್ಯವ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬರು ಅಱಿದು ಕಂಡಿಹೆನೆಂದಡೆ ಕಾಯದ ಕರಣಂಗಳ ಬಿಡಬೇಕೆಂಬರು ಕಟ್ಟೆನಯ್ಯಾ ಚಕ್ರದಂಡದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿದ ಮರ್ಕಟನಂತೆ (ಮೋಳಿಮಾ. ೨೫-೧೦೨). [ಚಕ್ರ₁ + ದಂಡ]

ಚಕ್ರದೃಶ್ಯ (ನಾ). "ಪ್ರಕೃತಿದೃಶ್ಯ, ಮೊ.ಗಳ ಚಿತ್ರವು ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಒಂದು ವರ್ತುಲನಾಳಿಯಾಕಾರದ ಅಂತಃಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಅಳವಡಿಸಿರುವುದನ್ನು ಪ್ರೇಕ್ಷಕನು ಒಳಗಡೆ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಂತು ನೋಡುವ ದೃಶ್ಯ" (Cyclorama. ಇಂಕನಿ). [ಚಕ್ರ₁ + ದೃಶ್ಯ]

ಚಕ್ರಧರ (ನಾ). ೧. ಚಕ್ರವನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು; ವಿಷ್ಣು: ಚಕ್ರಧರನಾಂತ ಧರಣೀಚಕ್ರದ ಪಿರಿದಪ್ಪ ಭರಮುನಾರಾಂಪರೊ (ಬಂಹರಿ. ೧೪-೧೦); ತಡವರಿಸದೆಲೆ ಚಕ್ರಧರ . . . ಪೊಱಮಟ್ಟು ಬಾರಾ (ಬಸಪು. ೫೩-೬೩); ಸರ್ವೇಶ್ವರಂ . . . ಚಕ್ರಮಂ ಹರಿಗೆ ಕರುಣಿಸಲಾಗಿ ಚಕ್ರಧರನೆಂಬ ಪೆಸರು ಸಂದುದು (ವೀಕೃಷ್ಣ. ೨-೧೩-೬); ನಕ್ರಹರನು ಬಂದ ಚಕ್ರಧರನು ಬಂದ (ಪುರಂದ. ೧-೪೮-೪). ೨. ಸಾಮ್ರಾಟ; ಚಕ್ರವರ್ತಿ: ಚಕ್ರಧರನಧರಕಿಸಲಯದ ಮೇಲೆ ದಂತಕಾಂತಿ ಲತಾಂತಪ್ರಭೆಗಳ್ ಪಸರಿಸೆ (ಆದಿಪು. ೪-೨೬ ವ); ದಾರಿದ್ರ್ಯದ ಮಾತಿಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯುಂ ಬಾಟಿಸ್ತಿಗಮುಖಿಳ ಧರಾಚಕ್ರದೊಳ್ ತಾನೆ ನಿಪ್ಪಗ್ಗದ ಮಾತಂ ಮಾಡಿದಂ ಚಕ್ರಧರಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೧೦೩). ೩. ಚಕ್ರವಾಕ; ರಥಾಂಗ: "ಚಕ್ರವಾಕಃ, ಚಕ್ರಧರಃ-ಈ ಯೆರಡುಂ ಚಕ್ರವಾಕ ಪಕ್ಷಿ" (ಓಷಧಿ. ೫೫). ೪. ಆದಿಶೇಷ. 'ಚಕ್ರಧರತಲ್ಪ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚಕ್ರಧರತಲ್ಪ (ನಾ). ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಹಾಸಿಗೆಯಾದುದು; ಆದಿಶೇಷ: ಚಕ್ರಧರತಲ್ಪರಾಜ ವಿರಾಜಿತಾಭರಣ . . . ಸಂಗಮೇಶ ರಕ್ಷಿಪುದೆನ್ನನು (ಪ್ರೌಢರಾ. ೮-೧). [ಚಕ್ರಧರ + ತಲ್ಪ]

ಚಕ್ರಧರತ್ವ (ನಾ). ಚಕ್ರವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವಿಕೆ: ಚಕ್ರಧರತ್ವಮುಂದು ಸಫಲಂ . . . ಆ ವಿಕ್ರಮು ಸಾಲ್ವನಂ ತವಿಸಿದಂದು (ಜಗವಿ. ೧-೭೩). [ಸಂ.]

ಚಕ್ರಧಾರಿ (ನಾ). ೧. ಚಕ್ರವನ್ನು ಹಿಡಿದವನು; ವಿಷ್ಣು. ೨. ಸುಳಿ ಅಥವಾ ಆವರ್ತ ಉಳ್ಳದು. ೧, ೨: ವಿಷ ಚಕ್ರಧಾರಿ ಪೆಂಪಿನ ಭುಜಗೇಂದ್ರ ಮಾಪತಿಗಳಂತೆ . . . ಸರಸಿ ರಾಜಿಕುಮುನ್ನತ ನಿರ್ಮಳಾಕರಂ (ಹಮ್ಮೀರ. ೪-೧೯). [ಸಂ. ಚಕ್ರಧಾರಿನ್]

ಚಕ್ರಧಾರೆ (ನಾ). ಚಕ್ರದ ಅಂಚು; ಗಾಲಿಯ ಸುತ್ತು,-ಪಟ್ಟೆ: "ಚಕ್ರಧಾರಾ, ಪ್ರಧೀಃ, ನೇಮಿಃ - ಈ ೩ ನೆತ್ತಿಪಟ್ಟೆಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೭೩-೨೯೩).

[ಚಕ್ರ₁ + ಧಾರೆ]

ಚಕ್ರನಾಥ (ನಾ). ಭೂಮಂಡಲದ ಒಡೆಯ ; ಚಕ್ರವರ್ತಿ : ಮೆೞ್ದಂ ಭಕ್ತಿಯಂ ಚಕ್ರನಾಥಂ (ಆದಿಪು. ೧೬-೨). [ಚಕ್ರ$_1$ + ನಾಥ]

ಚಕ್ರನಾಭಿ (ನಾ). ಬಂಡಿ ಅಥವಾ ರಥದ ಗಾಲಿಯ ನಡುವಿನ ಗಡ್ಡೆ ; ಗುಂಭ : "ಅಚ್ಚನ್ನೂ ಅರೆಕಾಲುಗಳನ್ನೂ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿರುವ ಚಕ್ರದ ಮಧ್ಯಭಾಗ : ಗುಂಬ ; ಚಕ್ರನಾಭಿ " (Nave ಇಂಕನಿ). [ಚಕ್ರ$_1$+ನಾಭಿ]

ಚಕ್ರನೇಮಿ (ನಾ).=ಚಕ್ರಧಾರೆ ೧ : ಚಟುಳಿತ ಚಕ್ರನೇಮಿ ಪರಿವರ್ತನ ಘಟ್ಟನಘಾತ ನಿರ್ಭರ ಸ್ಫುಟಿತ ಧರಾತಳಂ ವಿಜಯನುಗ್ರರಥಂ ಪರಿದತ್ತು ದಲ್ . . . ಸಂಗರರಂಗಭೂಮಿಯೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೧೪೬) ; ಚಕ್ರನೇಮಿ ವೃತ್ತಿಯ ಈ ಜಗತ್ತು ಇದ್ದಹಾಗೆ ಇರತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ – ಸದಾ ಭ್ರಮಣಶೀಲ (ಎಮುಕ. III, ಮುನ್ನುಡಿ). [ಚಕ್ರ$_1$ + ನೇಮಿ]

ಚಕ್ರಪಕ್ಷಿ (ನಾ). ಚಕ್ರವಾಕ ; ರಥಾಂಗ: " ಚಕ್ರಪಕ್ಷಿ – ಚಕ್ಕವಕ್ಕಿ" (ಶಮದ. ೨೬೧ ಪ್ರಯೋ). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಪಕ್ಷಿ]

ಚಕ್ರಪರಿವರ್ತನ (ನಾ). [ಜೈನ] ದ್ರವ್ಯಕ್ಷೇತ್ರ, ಕಾಲ, ಭವ, ಭಾವ ಪರಿವರ್ತನೆಗಳಿಗೆ ಮತ್ತೆಮತ್ತೆ ಈಡಾಗುವಿಕೆ; ಮತ್ತೆಮತ್ತೆ ಹುಟ್ಟುವಿಕೆ : ಮುನ್ನಮೆ ಕೈಕೊಂಡ ದ್ರವ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಕಾಲಭವಭಾವಂಗಳೊಳ್ ಮೞ್ದಪ್ಪೊಡಂ ಪರಿವರ್ತಿಸದೆ ಬೇಱೆವೇಱೆ ಪರಿವಡಿದಪ್ಪದೆ ಪುಟ್ಟುವುದು ಚಕ್ರಪರಿವರ್ತನಮೆಂಬುದು (ಸುಕುಮಾ. ೬-೬ ವ). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಪರಿವರ್ತನ]

ಚಕ್ರಪಾಣಿ (ನಾ). ಕೈಯಲ್ಲಿ ಚಕ್ರವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವನು ; ವಿಷ್ಣು. [ಚಕ್ರ$_1$ + ಪಾಣಿ$_2$]

ಚಕ್ರಪೂಜೆ (ನಾ). [ಜೈನ] ಚಕ್ರರತ್ನದ ಪೂಜೆ,– ಆರಾಧನೆ : ಬೞಿಯಂ ಚಕ್ರಪೂಜೆಯಂ ಮಾಡಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೭೫ ವ). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಪೂಜೆ$_2$]

ಚಕ್ರಬಂಧ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸ್ಪರ್ಧೆ ; ಅನೇಕ ಮನೆಗಳಿರುವ ಒಂದು ಆಕೃತಿಯ ಒಂದೊಂದು ಖಾನೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದೊಂದು ಅಕ್ಷರವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಅರ್ಥ ಬರುವಂತೆ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ರಚಿಸುವಿಕೆ ; ಪದರಂಗ : ಚಕ್ರಬಂಧದ ಒಗಟ, ರಾಶಿಭವಿಷ್ಯ . . . ಬಂಧಿತರ ಕೈಬಿಸಿಯಾಟ (ಅರಳು. ೪೨೫-೨೨); ಚಕ್ರಬಂಧಸ್ಪರ್ಧೆಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಹಣ ಸಂಪಾದಿಸಿದರಾಯ್ತು (ನಿಶಉ. ೧೨೯). ೨. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಿತ್ರಕಾವ್ಯ ; ಚಕ್ರದ ಆಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಪದ್ಯವನ್ನು ರಚಿಸುವಿಕೆ : 'ಚಕ್ರಬಂಧ', 'ಮುರಜಬಂಧ' ಮುಂತಾದ ಚಿತ್ರಬಂಧಗಳು (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೬೭ ಅಡಿಟಿ). ೩. [ಸಂಗೀತ] ವೀಣೆಯನ್ನು ನುಡಿಸುವ ಒಂದು ರೀತಿ : ವೆಂಕಟರಮಣದಾಸರು, ಚಕ್ರಬಂಧವನ್ನು ನುಡಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಅವರ ಬೆರಳುಗಳು . . . ಆಡುವುದನ್ನು ನೋಡುವುದೇ ಒಂದು ಸೊಗಸಾದ ದೃಶ್ಯ (ಸಂಗೀತ. ೬೯). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಬಂಧ]

ಚಕ್ರಬಡ್ಡಿ (ನಾ). ಬಡ್ಡಿಯ ಮೇಲೆ ಬಡ್ಡಿ : ಸರಳಬಡ್ಡಿ, ಚಕ್ರಬಡ್ಡಿಗಳನ್ನು ತೆರುವುದರಲ್ಲೇ ಅವರ ಹಣ ಬಿದ್ದುಹೋಗಿತ್ತು (ಹೇಮುಕೂ. ೩೪); ಅವನು ಮೋಹನನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದ ಕಿರುಕುಳಗಳನ್ನು ಅಂದು ಅವನಿಗೆ ಪವಿತ್ರಪುರದ ಜನರು ಚಕ್ರಬಡ್ಡಿ ಸಮೇತ ಹಿಂತಿರುಗಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದರು (ಪಂಜಪಂ. ೨೨೮) ; ಚಕ್ರಬಡ್ಡಿ, ಚಾಲ್ತಿಬಡ್ಡಿಗೆಂದು ಕೊಟ್ಟು ಕೊಟ್ಟು . . . "ಪ್ರಾಂಸರಿ ನೋಟು" ಬರೆಯಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು (ಮೂಲಾನ. ೧೮೫). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಬಡ್ಡಿ$_2$]

ಚಕ್ರಬಾಣ (ನಾ). ಚಕ್ರಾಕಾರವಾಗಿ ಸುತ್ತುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಡುಮದ್ದು : " ಚಕ್ರಬಾಣ; ಸುತ್ತುವ ಚಕ್ರದಿಂದ ಹಾರಿಸುವ ಆಕಾಶಬಾಣ" (Girandole. ಇಂಕನಿ). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಬಾಣ$_2$]

ಚಕ್ರಬಿಂಬ (ನಾ).=ಚಕ್ರವ್ಯೂಹ ೧ : ಚಕ್ರಬಿಂಬದಿ ಘನಪರಾಕ್ರಮಿಯಾದ . . . ಅಭಿಮನ್ಯುವನು ರಣದಿ . . . ಕೊಂದರೈ (ತಿಮ್ಮಸ್ಸೀ. ೧-೫೭). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಬಿಂಬ]

ಚಕ್ರಭೃತ್ಕುಲ (ನಾ). ಚಕ್ರವರ್ತಿಕುಲ,–ವಂಶ: ಜಗಜ್ಜನಮತಿಮುಗ್ಧಬಾಳ ನರಪಾಳಕಮಾದುದು ಚಕ್ರಭೃತ್ಕುಲಂ (ಆದಿಪು. ೪-೮೨). [ಸಂ. (ಚಕ್ರಭೃತ್ + ಕುಲ)]

ಚಕ್ರಭೃತ್ತು (ನಾ). ೧. ಚಕ್ರವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವನು : ವಿಷ್ಣು : " ಚಕ್ರಭೃದ್ಗೋವಿಂದಂ ಹರಿ ಶೌರಿ . . . ಸುಪರ್ಣಧ್ವಜಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪-೨೨). ೨. ಭೂಮಂಡಲವನ್ನು ಆಳುವವನು ; ಚಕ್ರವರ್ತಿ. 'ಚಕ್ರಭೃತ್ಕುಲ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಚಕ್ರಭೃತ್]

ಚಕ್ರಭೃತ್ತ್ವ (ನಾ). ೧. ಚಕ್ರವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವಿಕೆ. ೨. ಚಕ್ರವಾಕಪಕ್ಷಿಯನ್ನು ಪೋಷಿಸುವಿಕೆ. ೩. ಭೂಮಂಡಲವನ್ನು ಪಾಲಿಸುವಿಕೆ. ೨, ೩: ಎನಗಂ ಭೂಪತಿಗಂ ಸಮಾನಮೆ ಕರವ್ಯಾಪ್ತಾಖಿಲಾಶತ್ವಮತ್ಯನುರಕ್ತಪ್ರಕೃತಿತ್ವಮಭ್ಯುದಯವತ್ತ್ವಂ ಚಕ್ರಭೃತ್ತ್ವಂ ದಲೆಂದಿನಂ . . . ಅಪರಪಾರಾವಾರಮಂ ಪೊರ್ದಿದಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೨). [ಸಂ.]

ಚಕ್ರಮಂಡಲ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ನೂರೆಂಟು ಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಚಕ್ರದಂತೆ ತಿರುಗುತ್ತ ಮಾಡುವ ನೃತ್ಯ: ಸ್ಥಿತಮೆಂಬ ಚಾರಿಯಂ ಪದಗತಿಯಿಂದಂ ಮಾಡಿ ಡೋಲಹಸ್ತಮುಮಾಗಲ್ ಸತಿ ಕೇಳ್ ಚಕ್ರದವೊಲ್ ಮೇಣತಿಶಯದಿಂ ತಿರುಗೆ ಚಕ್ರಮಂಡಲಕರಣಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೪-೧೧೨). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಮಂಡಲ]

ಚಕ್ರಮಂಡಿಗಾಲು (ನಾ). ಖಡ್ಗಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭಂಗಿ : ಮೊದಲ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಯಿದ್ದವನಾಗಿ ಮೊಳಕಾಲ್ಗಳ ಹೊರಕಡೆಯ ಪಾರ್ಶ್ವ ಪ್ರದೇಶದ ಭೂಮಿಯ ಮುಟ್ಟುವದೂ ಬೀಳುವ ಹಾಗೆ ಆವದುಂಟೊ ಅದು ಚಕ್ರಮಂಡಿಗಾಲುಯೆಂಬುದು (ಖಡ್ಗಟೀ. ೪-೬೩). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಮಂಡಿ$_1$ + ಕಾಲು$_1$ (<ಕಾಲ್$_1$)]

ಚಕ್ರಮಟ್ಟ (ನಾ). ಚಕ್ರಸದೃಶ ; ವರ್ತುಲಾಕಾರ (?) : ಪದ್ಮಾಸನ :– ಇದರಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಮೆಯು ಚಕ್ರಮಟ್ಟವಾಗಿ ಕುಳಿತಿರುವಂತೆ ಕೆತ್ತಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ (ಭಾರದ. ೫೧೫). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಮಟ್ಟ$_1$]

ಚಕ್ರಮರ್ದ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ಚಗಚೆ : " ಕರವಸಂ ಚಕ್ರಮರ್ದಂ ಚಗಚೆಯಕ್ಕುಂ " (ಮಂಗರಾ. ೩೯-೨೭). [ಸಂ.]

ಚಕ್ರಮರ್ದಕ (ನಾ). =ಚಕ್ರಮರ್ದ. [ಸಂ.]

ಚಕ್ರಮರ್ದನ (ನಾ).=ಚಕ್ರಮರ್ದ: "ಏಡಗಜಃ, ಪ್ರಪುನಾಟಃ, ದದ್ರುಘ್ನಃ, ಚಕ್ರಮರ್ದನಃ–ಈ ೪ ತಗ(ಚೆ)ಟೆ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೧-೪೬೫). [ಸಂ.]

ಚಕ್ರಮಾರುತ (ನಾ). ಸುಂಟರಗಾಳಿ ; ಆವರ್ತಮಾರುತ : ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಚಕ್ರ(ಆವರ್ತ)ಮಾರುತ (Cyclones)ಗಳಿಗೆ ಹೆದರುವಂತೆಯೇ ಮರಳು ಕಾಡುಗಳಲ್ಲಿ ಧೂಳಿಮಾರುತ(Dust storms)ಗಳಿಗೆ ಬಹಳ ಹೆದರಬೇಕು (ಭೂವಿವ. ೨೫೯). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಮಾರುತ]

ಚಕ್ರಮಿಥುನ (ನಾ).ಚಕ್ರವಾಕ ದಂಪತಿ : ನೆನೆಯಿಸಿದತ್ತು ಮಿಥುನಂ ದಿನಮುಖಮಂ ಕಂಡ ಚಕ್ರಮಿಥುನಾಕೃತಿಯಂ (ಪುಲ್ಲಿಪು. ೧೩-೨೦). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಮಿಥುನ]

ಚಕ್ರಮುದ್ರೆ (ನಾ). ೧. ಮಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಚಕ್ರದ ಆಕೃತಿಯುಳ್ಳ ಮುದ್ರೆ; ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಮಾಧ್ವರು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಮುದ್ರೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಚಕ್ರಮುದ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಹಿಂಕಾರನಾಮದಿಂದಲೂ . . . ಇರುವನು (ಹಸಾರ. ೮-೨೮ ತಾತ್ಪರ್ಯ). ೨. ಮಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಸ್ತಮುದ್ರೆ : ಚಕ್ರಮುದ್ರೆ . . . ಸಂಹಾರಮುದ್ರೆಯೆಂಬಾದಿಯಾಗಿ ಸಕಲಮುದ್ರೋಪಮುದ್ರಾಬಂಧಲಕ್ಷಣಗಳಂ ಗುರುಮುಖದಿಂದಱಿತು (ವಿವೇಕ. ೧೧೩). 'ಶಂಖಮುದ್ರೆ' ಪರಾ. [ಚಕ್ರ$_1$ + ಮುದ್ರೆ]

ಚಕ್ರಯಾನ (ನಾ). ಗಾಲಿಗಳುಳ್ಳ ವಾಹನ. [ಚಕ್ರ$_1$ + ಯಾನ]

ಚಕ್ರಯುಗ (ನಾ).=ಚಕ್ರಮಿಥುನ: "ತರು ಖರ್ಜೂರ ವನಾಶ್ವ ಚಕ್ರಯುಗ ಭೇಕಂ ಶ್ರೇಷ್ಮಮುಂ ಕೋಕವಮಕ್ಕು" (ನಾನಾರ. ೧೨೯). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಯುಗ]

ಚಕ್ರಯೋಗ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಆಕೃತಿಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಜನನ ಲಗ್ನದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಒಂದು ಬಿಟ್ಟು ಒಂದು (ಏಕಾಂತರ) ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಏಳುಗ್ರಹಗಳು ಇರುವುದು : ೧, ೩, ೫, ೭, ೯, ೧೧ ಈ ಆರು ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಏಳುಗ್ರಹಗಳೂ ಇದ್ದರೆ ಚಕ್ರಯೋಗ (ಜಾತತಿ. ೧೩-೪ ಅಡಿಟಿ). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಯೋಗ]

ಚಕ್ರರಕ್ಷಕ (ನಾ). ಸೇನೆಯ ರಕ್ಷಕ: ಅವನ ಹಿಂದೆ ಅವನ ಚಕ್ರರಕ್ಷಕರಾದ ಯುಧಾಮನ್ಯು ಉತ್ತಮೌಜರೂ ನ್ಯಗ್ಗಿದರು (ವಚಭಾ. ೨೮೭). [ಚಕ್ರ$_1$ + ರಕ್ಷಕ]

ಚಕ್ರರತ್ನ (ನಾ). [ಜೈನ] ಚಕ್ರವರ್ತಿಯಾಗುವವನ ಆಯುಧಾಗಾರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಚಕ್ರಾಯುಧ: ಈ ರಾಜ್ಯಾಶ್ರಮಮುನಿಯ ಆಯುಧಾಗಾರದೊಳ್ ಚಕ್ರರತ್ನಂ ಪುಟ್ಟಿತ್ತು (ಆದಿಪು. ೬-೨೪ ವ). [ಚಕ್ರ$_1$ + ರತ್ನ]

ಚಕ್ರಲಾಭ (ನಾ). [ಜೈನ] ಐವತ್ತುಮೂರು ಗರ್ಭಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಚಕ್ರರತ್ನವು ದೊರೆಯುವುದು: ಚಕ್ರಲಾಭ ದಿಗ್ವಿಜಯ ಚಕ್ರಾಭಿಷೇಕ . . . ಗರ್ಭಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಗಳುಂ (ಆದಿಪು. ೧೫-೧೫ ವ) ; ೧೪ ರತ್ನಗಳಿಗೂ ೯ ನಿಧಿಗಳಿಗೂ ಒಡೆಯನಾಗಿ ಸಕಲರಿಂ ಅಭಿಷಿಕ್ತನಾಗಿ ಅಧಿರಾಜನೆಂಬ ಹೆಸರಂ ಪಡೆಯುವುದೇ ಚಕ್ರಲಾಭವೆಂಬ ೪೪ನೆ ಕರ್ಮವು (ಪುರುಚ. ೨೦೩). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಲಾಭ]

ಚಕ್ರಲಿಪಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಲಿಪಿ: ಬಿಂದುಲಿಪಿ, ಚಕ್ರಲಿಪಿ, ಲೇಖಲಿಪಿಯಾ ಅಗಣಿತ ಲಿಪಿಗಳನೋದಲರಿಯದೆ ಬಿಜ್ಜಳರಾಯನ ಸಭೆಯೊಳ್ ಕಳಕಳಗೊಳುತಿದ್ದರು ವಿದ್ವಾಂಸರುಗಳೆಲ್ಲ (ಭಾಸ್ಕರ. ೭೭-೫). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಲಿಪಿ]

ಚಕ್ರಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುವಾಸನೆಯ ಹುಲ್ಲು : "ಚೂಡಾಲಾ, ಚಕ್ರಲಾ, ಉಚ್ಚಟಾ – ೩ ಒಂದು ಗಡ್ಡೆವಳಗೆ ಅನೇಕ ಮೋತೆಗಳುಳ್ಳ ಗಂಟುಮುಸ್ತಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೦). [ಸಂ. ಚಕ್ರಲಾ]

ಚಕ್ರವರಿಸೆ (ನಾ). ೧. ಖಡ್ಗಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವರಸೆ: "ಒಂದು ತೆರದ ಕತ್ತಿಯ ವರಿಸೆ; ಚಕ್ರವರಿಸೆ" (Counter. ಇಂಕನಿ). ೨. ಅಂಗಸಾಧನೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ: "(ಅಂಗಸಾಧನೆಯಲ್ಲಿ) ಚಕ್ರವರಿಸೆ" (Circle. ಇಂಕನಿ). [ಚಕ್ರ$_1$ + ವರಿಸೆ]

ಚಕ್ರವರ್ತ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು : ಹುರುಳಿ, ಚಕ್ರವರ್ತದ ಸೊಪ್ಪು . . . ಅಂತ್ರವೃದ್ಧಿಗಳಿಗೆ ಪಥ್ಯ (ವೈದ್ಯಸಾ. I, ೩೩೦) ; ಚಕ್ರವರ್ತದ ಸೊಪ್ಪು, ಚಿಲಿಕೀರೆ ಸೊಪ್ಪು ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಜ್ವರದವರಿಗೆ ಪಥ್ಯದ್ರವ್ಯಗಳು (ಸಕವ್ಯ. ೧೦೨). [<ಸಂ. ಚಕ್ರವರ್ತಿನ್ ?]

ಚಕ್ರವರ್ತನ (ನಾ). ೧. ತಿಗುರಿಯ ಮೂಲಕ ಮಾಡುವ ಜೀವನ; ಕುಂಬಾರನ ವೃತ್ತಿ. ೨. ಸುದರ್ಶನಚಕ್ರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು ; ವಿಷ್ಣು. ೩. ಭೂಮಂಡಲವನ್ನು ಆಳುವವನು; ಅರಸ. ೪. ಉತ್ತಮನಾದವನು ; ಪೂಜ್ಯನಾದವನು : "ಉತ್ತಮ ಕೃಷ್ಣಂ ನೃಪ ಕುಲಾಲ ಕ್ರಮದೋಳ್ ನಾಲ್ಕಾಮ ಚಕ್ರವರ್ತನಮೆನಿಕುಂ" (ನಾನಾಕಂ. ೧೫೭). [ಚಕ್ರ$_1$ + ವರ್ತನ]

ಚಕ್ರವರ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಕುಂಬಾರ ; ಕುಲಾಲ. ೨. ವಿಷ್ಣು ; ಕೃಷ್ಣ. ೩. ಭೂಮಂಡಲವನ್ನು ಆಳುವವನು ; ಸಾಮ್ರಾಟ ; ಸಾರ್ವಭೌಮ : "ಭುವನೈಕವಲ್ಲಭಂ ಚಕ್ರವರ್ತಿ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೯-೪೭) ; "ಚಕ್ರವರ್ತೀ, ಸಾರ್ವಭೌಮಃ – ಈ ೨ ಚಕ್ರವರ್ತಿ" (ಹಲಾಯು. ೭೦-೨೬೪) : ನಿಯಮದೊಳಿರ್ದ ಭರತೇಶ್ವರ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯಿರವನಱಿದು (ಆದಿಪು. ೧೩-೧೧ ವ) ; ಜಾರ್‌ಚಕ್ರವರ್ತಿಗೂ ಅವನು ಗೊತ್ತು (ಮಲೆನಾ. ೬೪). ೪. ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಪೂಜ್ಯವ್ಯಕ್ತಿ. ೫. = ಚಕ್ಕವತ್ತಿ : ಪ್ರತಿನಿತ್ಯವು ಪರಮಶಿವನಿಗೆ ಉತ್ತಮವ್ರೀಹಿಯ ಅಕ್ಕಿಯನ್ನು, ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಸೊಪ್ಪನ್ನು ಪರಮಶಿವನಿಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಪುರಾವಿ. ೯೪). ೬. [ಯೋಗ] ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯರಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರ್ಗ : ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯರಲ್ಲಿ ದೇವ, ಮನುಷ್ಯ, ಪಿತೃ, ಚಕ್ರವರ್ತಿ, ಮನುಷ್ಯೋತ್ತಮ ಎಂದು ಐದು ವಿಧಗಳು. ಇವರು ನಿತ್ಯಜ್ಞಾನಾನಂದಸ್ವರೂಪಯೋಗ್ಯತೆಯುಳ್ಳವರು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೮೭) ; "ಶೌರಿಯೊಳು ವಾಸ್ತುಕದೊಳವನೀಶನೊಳು ಕುಂಭಕಾರನೊಳು ಚಕ್ರವರ್ತಿಯೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೫೦-೫೨) ; "ಕುಲಾಲಾವನೀಶಂ ಮಾನ್ಯಂ ನಾರಾಯಣಂ ವಾಸ್ತುಕಮಿವಿನಿತು ಚಕ್ರವರ್ತ್ಯಾಭಿಧಾನಂ" (ನಾನಾರ. ೧೪೬). [ಸಂ. ಚಕ್ರವರ್ತಿನ್]

ಚಕ್ರವರ್ತಿತ್ವ (ನಾ). ಚಕ್ರವರ್ತಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ; ಸಾಮ್ರಾಟನಾಗಿರುವಿಕೆ: ನಿಜಸಕಳಚಕ್ರವರ್ತಿತ್ವಕ್ಕಂದಡಿಯಿಡುವಂತೆ ನಿರಂತರಮಡಿಯಿಟ್ಟಂ (ಆದಿಪು. ೮-೪೧). [ಸಂ.]

ಚಕ್ರವರ್ತಿನಿ (ನಾ). ೧. ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಹೆಂಡತಿ ; ಪಟ್ಟದ ರಾಣಿ. ೨. ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಒಡತಿ ; ಸಾಮ್ರಾಜ್ಞಿ : ಈ ಚಕ್ರವರ್ತಿನಿಯವರು ಒಳ್ಳೆ ಪ್ರೀತಿವಂತರೂ ಪರೋಪಕಾರಿಗಳೂ ಇದ್ದಾರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೩). ೩. ಸುವಾಸನೆಯುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ; ಕೋರಿಂದೆ; "ಸಾರಣೆಗಿಡ, ಮುಳ್ಳಗಸೆ" (ಅಮರ. ೞ೬೪) : "ಜನೀ, ಜತೂಕಾ, ಜನನೀ, ಜತುಕೃತ್, ಚಕ್ರವರ್ತಿನೀ, ಸಂಸ್ಪರ್ಶಾ – ೬ ಕೋರಿಂದೇ ಗಿಡದ ಪೆಸರು, ಚಕ್ರವರ್ತೀ ಸೊಪ್ಪು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೯). [ಸಂ. ಚಕ್ರವರ್ತಿನೀ]

ಚಕ್ರವಲೆ (ನಾ). ಗುಂಡಗಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ : ಹೊಸೆದಿಕ್ಕಣ್ಣವಲೆ ಚಕ್ರವಲೆ ಮಿಗೆ ಮುಕ್ಕಣ್ಣವಲೆ ಪೇರ್ವಲೆಯ ಪೊಱೆಗಳು ವಿಂಧಕನ ಕೂಡೆ (ಸ್ವಾಳಭಾ. ೫-೧೮). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಬಲೆ$_1$]

ಚಕ್ರವಲ್ಲಭ (ನಾ). ಸಾಮ್ರಾಟ; ಚಕ್ರವರ್ತಿ: ಚಕ್ರವಲ್ಲಭನಾಸ್ಥಾನಮಂಟಪದೊಳ್ ದೂರಾವನತಮಣಿಮಕುಟನಾಗಿ ಕಂಡು (ಆದಿಪು. ೧೩-೪೦ ವ). [ಚಕ್ರ$_1$ + ವಲ್ಲಭ]

ಚಕ್ರವಾಕ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ ; ಬಿಸಿಲುಹಕ್ಕಿ ; ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿ: "ಚಕ್ರಮಾ ಕೋಕಂ ರಥಾಂಗಮೆನೆ ಚಕ್ರವಾಕಂ" (ಮಂಗರಾ. ೫೦-೩). "ಎಣೆಸಲ್ ಬಿಸಿಲ್ವಕ್ಕಿ ಚಕ್ರವಾಕಮೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೬೫) ; ಚೆಲ್ವುವೆತ್ತುದುದಯಮೆಂ[ಮಂ]ದು ಪದ್ಮಿನೀಚಕ್ರವಾಳ ಚಕ್ರವಾಕಚಕ್ರ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯಾ (ಆದಿಪು. ೧೨-೫೫) ; ನದಿಯೊಳಗೆ ಚಕ್ರವಾಕಗಳು ಈಜುತ್ತಿರುವಂತೆಯೂ ಕಾಣಿಸಿತು (ಶ್ರೀಕಾಂತ. II, ೪). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುದುರೆ : ಬಾಲಮುಮಂಗೋಪಾಂಗಂ ಕಾಲುಂ ಕರಿದಕ್ಕೆ ಪೀತರುಚಿಯುಪ್ಪೊಡಮಕ್ಕಾ ಲಲಿತ ಹಂಸರುಚಿಯಂ ಪೋಲೆ ತನುಚ್ಛಾಯೆ ಚಕ್ರವಾಕಂ ತುರಗಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೨-೨೫). ೩. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಚಕ್ರವಾಕ ೧೬ನೇ ಮೇಳಕರ್ತರಾಗ . . . ಭಕ್ತಿಕರುಣಾರಸ ಪ್ರಧಾನರಾಗ (ಸಂಗೀಶಂ. ೧೫೬) ; ಮಹಾವೈದ್ಯನಾಥ ಅಯ್ಯರ್ . . . ಚಕ್ರವಾಕರಾಗವನ್ನು ಹಾಡಿ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಆಹ್ಲಾದವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದರು (ಸಂಗೀತ. ೫). [ಸಂ.]

ಚಕ್ರವಾಕಧ್ವಜ (ನಾ). ಚಕ್ರವಾಕದ ಚಿಹ್ನೆಯನ್ನು ಧ್ವಜದಲ್ಲಿ ಉಳ್ಳವನು; ಮನ್ಮಥ: ಚಕ್ರೇಶನನುಜಾತ ನರಸುರನಾಗಭೂಚಕ್ರಮೋಹನಮೂಲಕರ್ತಾ ಚಕ್ರವಾಕಧ್ವಜ ತೇ ನಮೋನಮಯೆಂದು ಚಕ್ರಿಯ ಸಖನೆದ್ದು ನಿಂದ (ಭರತ. ೪೭-೮೪). ▯ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಮನ್ಮಥನು ಮಕರಧ್ವಜ. [ಚಕ್ರವಾಕ + ಧ್ವಜ]

ಚಕ್ರವಾಡ (ನಾ). ೧. ವರ್ತುಳ; ಮಂಡಲಾಕೃತಿ. ೨. ದಿಗಂತ; ಕ್ಷಿತಿಜ. ೩. ಸಮೂಹ ; ರಾಶಿ. ೪. = ಚಕ್ರವಾಡಿಕೆ. [ಸಂ.]

ಚಕ್ರವಾಡಿಕೆ (ನಾ). ಭೂಮಿಯ ಸುತ್ತಲೂ ಇರುವುದೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾದ ಪರ್ವತಶ್ರೇಣಿ: ಮತ್ತಮಾ ಚಕ್ರವಾಡಿಕೆಯ ಕೆಳಗಣ ತಪ್ಪಲುಗಳಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧರುಗಳು ಮೊದಲಾದವರುಗಳು ಇರುತ್ತಿಹರು (ದಶಟೀ. ೫೮-೨). [ಸಂ. ಚಕ್ರವಾಡಿಕಾ]

ಚಕ್ರವಾತ (ನಾ). = ಚಕ್ರಮಾರುತ: ಚಕ್ರವಾತ, ಸುಳಿಗಾಳಿ (Cyclone. ಪಾಠಿನಿ. ೨೬). [ಚಕ್ರ$_1$ + ವಾತ]

ಚಕ್ರವಾಲ, ಚಕ್ರವಾಳ (ನಾ). ೧. ವರ್ತುಳ; ಮಂಡಲಾಕೃತಿ. ೨. ದಿಗಂತ: ಕತ್ತಲಿಸಿತೊಡನೆ ಮುಂದಣ ಚಕ್ರವಾಲಂ (ಗಿಳಿವಿಂ. ೪೯-೪). ೩. ಸಮೂಹ; ಗುಂಪು: ರಾಘವಂ ಪೋಗೆ ಕಣ್ಗಂ ಬಗೆಗಮಿಬ್ಬೆಕೆಯಾದತ್ತು ಸಭಾಚಕ್ರವಾಲಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೬-೦೫೬). ೪.=ಚಕ್ರವಾಡಿಕೆ. **ಚಕ್ರವಾಳ:** ೧. ಭಾಸ್ಕರನು ಚಕ್ರವಾಳ (Cyclic Method) ವಿಧಾನದಿಂದ ಪೂರ್ತಿಗೊಳಿಸಿದನು (ಗಣಿಶ. ೩೦೫). ೩. ಚೆಲ್ವುವೆತ್ತುದುದಯ ಮಂ[ವಂ]ದು ಪದ್ಮಿನೀ ಚಕ್ರವಾಳ ಚಕ್ರವಾಕಚಕ್ರಚಕ್ರವರ್ತಿಯಾ (ಆದಿಪು.೧೨-೫೫). ೪. ಮ[ಹಾಕ್ಷೀ] ರಾಬ್ಧಿ ಡಿಂಡೀರಪಾಂಡುರಮಾಕ್ರಾಂತಸಿ (ಸು) ಶೈಲ ಸಾಗರ ಧರಾಶಾಚಕ್ರವಾಳಾಂಬರಂ ಪರಮಶ್ರೀವಿಜಯಪ್ರಭೂತಿಜ ಯಶ[ಂ] . . . ನೆಲೆಗೊಳ್ಗಾಚಂದ್ರತಾರಂಬರಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೨೩೬); ನೂರು ಚಕ್ರವಾಳವಲ್ಲ, ಸಾವಿರ ಚಕ್ರವಾಳಗಳ ಆಚೆ ನಿಂತಿರಲಿ . . . ಕೇಳಿದವರು 'ಗುರು ನನ್ನನ್ನೇ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ, ನನಗೇ ಬೋಧಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ' ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಹತ್ತುಮ. ೪೩). [ಸಂ.]

ಚಕ್ರವಾಳ 'ಚಕ್ರವಾಲ' ನೋ.

ಚಕ್ರವಾಳಗದ್ಯ (ನಾ). ಗದ್ಯದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಪದಪುಂಜಗಳ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ: ಮುಕ್ತಪದಗ್ರಹಣ ಚಕ್ರವಾಳಗದ್ಯಂ (ಜಗವಿ.೧೨-೫೭ ವ). [ಚಕ್ರವಾಳ (=ಚಕ್ರವಾಲ) + ಗದ್ಯ]

ಚಕ್ರವೀಟ್ (ಕ್ರಿ). ಉರುಳಿ ಬೀಳು; ಹೊರಳು: ಕರಚಕ್ರಂಗಳ ನೊರ್ವರೊರ್ವರನಿಡಲ್ಕಾಳೆರ್ದು ಪೋಟಾಯ್ಲರಂಬರವಿಂಬಂ ಕುಡದೆಂಬಿನಂ ಪರಿದು ಚಕ್ರಂ ಕೊಂಡವಾ ಭೋಗವಂ ತುರಗಾರೂಢರುಮಾ ತುರಂಗಮುಮುಮುಂದೊರೊಂದಟಿೞ್ ಚಕ್ರವಿಟ್ಟರೆ ಯುದ್ಧಾಂಗದ ಮಧ್ಯದೊಳ್ ಮರುಳ ತಂಡಂ ತಮ್ಮೊಳೊಂದಾರ್ವಿನಂ (ಮಹಾನೀ. ೧೨-೩೭). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಬೀಟ್$_1$]

ಚಕ್ರವೃದ್ಧಿ (ನಾ). = ಚಕ್ರಬಡ್ಡಿ. [ಚಕ್ರ$_1$ + ವೃದ್ಧಿ]

ಚಕ್ರವ್ಯೂಹ (ನಾ). ೧. (ಚಕ್ರಾಕಾರವಾಗಿದ್ದು, ಭೇದಿಸುವುದಕ್ಕೆ ತೊಡಕು ತೊಡಕಾಗಿರುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೈನ್ಯವ್ಯೂಹ: ಅಂತೊಡ್ಡಿದ ಚಕ್ರವ್ಯೂಹದ ನಡುವೆಡೆಯಱಿದು (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೮೬ ವ); ಗುರು ಪಣ್ಣಿದ ಚಕ್ರವ್ಯೂಹರಚನೆ ಪೆಱಗಱಿದು ಪುಗಲ್ (ಗದಾಯು. ೪-೫೪); ಚಕ್ರವ್ಯೂಹವನು ನಲವಿಂದ ಬಲಿದನು ನಿಲಿಸಿದನು ಕಾಂಭೋಜಭೂಪತಿಯ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೯-೧೯). ೨. (ಆಲಂ) ಇಕ್ಕಟ್ಟಿನ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ: ಈ ಚಕ್ರವ್ಯೂಹದಿಂದ ಪಾರಾಗಿ ಹೋಗಲು ಯಾವ ಕಡೆಗೂ ದಾರಿಯೇ ಇಲ್ಲ (ಇಪ್ಪಕ. ೩೭೯); ಈ ಚಕ್ರವ್ಯೂಹದಿಂದ ಪಾರಾಗುವ ದಾರಿ ನನಗೆ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲ (ಹೊಸಕ್ಷ. ೨೦೭); ತಾನು ಆ ಘಟನಾಪರಂಪರೆಯ ಚಕ್ರವ್ಯೂಹದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿಕೊಂಡಂತೆ ಅವನು ಭಾವಿಸಿದ್ದನು (ಪುನರು. ೮೮). [ಚಕ್ರ$_1$ + ವ್ಯೂಹ]

ಚಕ್ರಶಕ್ತಿ (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಜಂಘೆಯ ಮೇಲುಗಡೆ ಇರುವ ಒಂದು ಭಾಗ: ಸ್ಫುರೆಯಿಂ ಮೇಲ್ ಚಕ್ರ(ಚಂದ್ರ)ಶಕ್ತಿ ಬೆರಸಿರ್ಕು- (ಅಶ್ವಶಾ. ೯-೫೨); ಓರಂತೆ ಚಕ್ರಶಕ್ತಿಯ ಸಾರಣ ಕೆಟಗೆಸೆವ ಜಂಘೆಯೆಂಬಭಿಧಾನಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೯-೫೪). [?]

ಚಕ್ರಶ್ಲೋಕ (ನಾ).=ಚಕ್ರಬಂಧ ೨: ಸಂತಂ ಬಾಟ್ಪುದು ಮಿಾಱಿದಾ ನರಪನೊಳ್ ಸೌಜನ್ಯಲಕ್ಷ್ಮೀಮದಾಂಧಂ ತನ್ನಿಚ್ಚೆಯ ಮೆಚ್ಚಿ ನೀಂ ಪರಗುಣಾದಾರ್ಯಾಭಿಮಾನಂಗಳಿಂ ಪಿಂತಂ ನೋಡದೆ ಪಾಟಿಗೆಟ್ಟಬೆಪಿನಿಂ ಬಾಟ್ಪಂತೆ ಬಾಟ್ಪಿಯ್ಯನಾಪ ಸಂತಂ ತಾಂ ಪಸತಂದನಟ್ಟಿ ಪೆಱುಗುಂ ದಾನಂಗಳಂ ಭೂಪನಾ ॥ ಚಕ್ರಶ್ಲೋಕ ॥ (ಕವಿರಾ. ೨-೧೪೦). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಶ್ಲೋಕ]

ಚಕ್ರಸಂಭವ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಚಕ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು: ವಸುಧಾಪತಿ ವಿನತಂ ಚಕ್ರಸಂಭವಂ (ಜಾತತಿ. ೧೩-೧೪). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಸಂಭವ]

ಚಕ್ರಸಹಾಯ (ನಾ). ೧. ಸುದರ್ಶನಚಕ್ರವನ್ನು ಆಯುಧವನ್ನಾಗಿ ಹೊಂದಿರುವವನು; ವಿಷ್ಣು. ೨. ಚಕ್ರವಾಕಪಕ್ಷಿಗಳ ಮಿತ್ರ; ಸೂರ್ಯ. ೧, ೨: ಮುಸಕಂಗುಂದೆ ನಿಶಾಟಕೋಟಿ . . . ಪೀತಾಂಬರೋಲ್ಲಸಿತಂ ಚಕ್ರಸಹಾಯನಾಕ್ರಮಿಸಿದಂ ಭೂಚಕ್ರಮಂ ಪಾದದಿಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೮-೨೩). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಸಹಾಯ]

ಚಕ್ರಾಂಕ (ನಾ). ೧. ರಥದ ಗಾಲಿಗಳ ಗುರುತು. 'ಚಕ್ರಾಂಕವ್ಯಂಜಿತ' ಪರಾ. ೨. ಚಕ್ರದ ಅಂಕಿತವುಳ್ಳವನು: ಅಖಿಲಧರಿತ್ರೀಚಕ್ರಾವನನಿಪುಣಂ ನತಶಕ್ರಾದಿಮುದಿವಿಜನೆನ್ನುಮಿಾ ಚಕ್ರಾಂಕಂ (ವಸ್ತುಪು. ೧೦-೭೭). ೩.=ಚಕ್ರವಾಕ ೧: ಕೋಡಿ ಹಿಮದಿಂ ಚಕ್ರಾಂಕವುಳ್ಕಿರ್ದುವು (ಪುಷ್ಪಪು. ೬-೪೦). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಅಂಕ$_2$]

ಚಕ್ರಾಂಕಣ (ನಾ). ಚಕ್ರದ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಮುದ್ರೆ ಹಾಕುವಿಕೆ: (ಶ). [<ಸಂ. ಚಕ್ರಾಂಕನ]

ಚಕ್ರಾಂಕನ (ನಾ). ಚಕ್ರದ ಮುದ್ರೆಯನ್ನು ಕಾಯಿಸಿ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಮುದ್ರೆಯೊತ್ತುವಿಕೆ; P ಇದು ವೈಷ್ಣವ ಮತಸ್ಥರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಂಪ್ರದಾಯ: ಅನೇಕರು ಚಕ್ರಾಂಕನ ಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡು ವೈಷ್ಣವರಾಗಿ (ಕಥವಿ. I, ೧೩). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಅಂಕನ]

ಚಕ್ರಾಂಕಯುಗ (ನಾ). = ಚಕ್ರಮಿಥುನ: ಬೆಚ್ಚಿದವು ಚಕ್ರಾಂಕಯುಗ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೨-೫೦). [ಚಕ್ರಾಂಕ + ಯುಗ]

ಚಕ್ರಾಂಕವ್ಯಂಜಿತ (ಗು). ೧. ರಥದ ಗಾಲಿಗಳ ಗುರುತುಗಳಿಂದ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಶೋಭಿಸುವ. ೨. ಚಕ್ರವಾಕಪಕ್ಷಿಗಳಿಂದ ಸೂಚಿತವಾದ. ೧, ೨: ಕಂಜವನದಂತೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀರಂಜಿತಮುಂ ಚಿತ್ರಪತ್ರಮುಂ ಚಕ್ರಾಂಕವ್ಯಂಜಿತಮುಮಪ್ಪ ಬೀಡಂ ಮಂಜಿಷ್ಠಿಱಿವಂತಿರುಳೊಳಿಱಿದನಶ್ವತ್ಥಾಮಂ (ಗದಾಯು. ೯-೩೨). [ಚಕ್ರಾಂಕ + ವ್ಯಂಜಿತ]

ಚಕ್ರಾಂಗ (ನಾ). ೧. ಚಕ್ರವಾಕಪಕ್ಷಿ. ೨. ಹಂಸಪಕ್ಷಿ: ಹಂಸಃ, ಶ್ವೇತಚ್ಛದಃ, ಚಕ್ರಾಂಗಃ, ಮಾನಸೌಕಾಃ (ಕಸಃ)–ಈ ೪ ಹಂಸಂ" (ಹಲಾಯು. ೪೨-೯೮); ಚಕ್ರಾಂಗವಾಹನಾನನವಾಜಿಶಾಲಹರ ಶುಕ್ರಶಿಷ್ಯಾಧಿಪ ಶಿರೋಮಾಲ (ಪ್ರಾಢರಾ. ೮-೧). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಅಂಗ$_2$]

ಚಕ್ರಾಂಗಿ (ನಾ). ೧. ಹೆಣ್ಣು ಹಂಸಪಕ್ಷಿ; ಹಂಸಿ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ; ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ: ಘಟಿಲನೆ ಚಕ್ರಾಂಗಿ [ಪಾಠಾಂ. ಕಿ]ಯುಮಂ ಕಟಿಯಿಂದರೆದೀಂಟೆ ಕಿಡುಗುಮಾಖುಗಳ ವಿಷಂ (ಖಮುದ. ೧೨-೨೧). [ಸಂ. ಚಕ್ರಾಂಗೀ (ಚಕ್ರ + ಅಂಗ + –)]

ಚಕ್ರಾಂಶು (ನಾ). ಚಕ್ರಾಯುಧದ ಕಿರಣ,–ಕಾಂತಿ: ಸಮುದಿತಾರ್ಕಾಕಾರಚಕ್ರಾಂಶುವಿಂ . . . ಚೆಲ್ವಾದನಬ್ಜೋದರಂ (ಜಗವಿ. ೧-೪೯). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಅಂಶು]

ಚಕ್ರಾಚಕ್ರಿ (ನಾ). ಚಕ್ರಗಳನ್ನು ಪರಸ್ಪರ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ಮಾಡುವ ಯುದ್ಧ: ಚಕ್ರಾಚಕ್ರಿಯುಂ ಖಬ್ಗಾಖಬ್ಗಿಯುಮಾಗೆಯುಂ ಪೆಣೆದಿರುವ ಪದದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೮೨ ವ). [ಸಂ.]

ಚಕ್ರಾಟ (ನಾ). ೧. ಮಾಂತ್ರಿಕ; ಗಾರುಡಿಗ. ೨. ಖಳ; ನೀಚ. [ಸಂ.]

ಚಕ್ರಾಣಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: ಚಕ್ರಾಣಿಕೆ, ನೀರುಪಾಟಿ (ಮ್ಯಾಜಿಗ. ೮-೧೩೦). [?]

ಚಕ್ರಾತ್ಮಕ (ನಾ). ಚಕ್ರಾಕಾರವಾದುದು; ಚಕ್ರದಂತಿರುವುದು: ಜಗತ್ಪ್ರವಾಹದಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಸ್ಥಿತಿಲಯಾದಿಗಳು ಚಕ್ರಾತ್ಮಕವಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾನವನ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳ ಆಯುಸ್ಸೂ ಚಕ್ರಾತ್ಮಕ ಮತ್ತು ಪರಿಮಿತ (ಮುಕ್ತ್ವಾರ. ೯೬ ಮೀಠಿಕೆ). [ಸಂ.]

ಚಕ್ರಾಧಾರ (ನಾ). ಭೂಮಿಗೆ ಆಧಾರವಾಗಿರುವವನು; ಕೂರ್ಮ: ವಿಷ್ಣು: ಕ್ಷೀರವಾರಿಧಿಶಯನ . . . ಚಕ್ರಾಧಾರ ಭವದೂರ (ಹರಿಸಾ. ೫). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಆಧಾರ]

ಚಕ್ರಾಧಿನಾಥ (ನಾ).=ಚಕ್ರನಾಥ: ಚಕ್ರಾಧಿನಾಥಂಗೆ ಜಯಪ್ರಾರಂಭಗಚ್ಛ ಸ್ಫಟಿಕಕಳಶವಂ ತೀವಿ ದಿವ್ಯಾಂಬುವಿಂ ನಾಕಜನಾಥಂ ಮಜ್ಜನಕ್ಕೆತ್ತಿದ ತೆಱದೆ ಸುಧಾಸೂತಿ ಕಣ್ಗೆಡ್ಡಮಾದಂ (ಆದಿಪು. ೧೨-೮). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಅಧಿನಾಥ]

ಚಕ್ರಾಧಿಪ (ನಾ).=ಚಕ್ರನಾಥ: ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕಂ ನೆಗಟ್ಟುದೆಂದು ಚಕ್ರಾಧಿಪಂ ಮನಂಗೊಳೆ ಪೇೞ್ದಂ (ಆದಿಪು. ೧೫-೧೬). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಅಧಿಪ]

ಚಕ್ರಾಧಿಪತ್ಯ (ನಾ). ಚಕ್ರವರ್ತಿಯು ಆಳುವ ರಾಜ್ಯ; ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ: ಭಾರತವು ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಚಕ್ರಾಧಿಪತ್ಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿತ್ತು (ರೂಢಿ). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಆಧಿಪತ್ಯ]

ಚಕ್ರಾಧೀಶ (ನಾ). = ಚಕ್ರನಾಥ: ಇಲಾಚಕ್ರವಿಖ್ಯಾತ ಭೂಭೃತ್ಪ್ರಭು ಚಕ್ರಾಧೀಶನೊಳ್ ಮಚ್ಚರಿಪವೊಲೆಸೆದಿರ್ದತ್ತು ರೌಪ್ಯಾಚಲೇಂದ್ರಂ (ಆದಿಪು. ೧೩-೪೬). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಅಧೀಶ]

ಚಕ್ರಾಭಿಷೇಕ (ನಾ.)[ಜೈನ]ಐವತ್ತುಮೂರು ಗರ್ಭಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಅಂತು ಚಕ್ರಾಭಿಷೇಕೋತ್ಸವಾನಂತರಂ (ಆದಿಪು. ೧೫-೨ ವ): ಚಕ್ರಲಾಭಮುಂ ಚಕ್ರಾಭಿಷೇಕಮುಂ . . . ಅಪ್ಪಯ್ವತ್ತುಮೂಱು ಗರ್ಭಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಯೊಳು (ಚಾವುಂಪು. ೨೩೦); ಸಕಲರಾಜಾಧಿರಾಜರುಗಳಿಂ ಅಭಿಷೇಕವಂ ಪಡೆದು ಸಕಲರಿಂ ಪೂಜಿತನಾಗಿ ಪುನಃ ಚಕ್ರಪೂಜೆಯಂ ಮಾಡಿ ಸರ್ವರಿಂದಲೂ ವಿಶ್ವಂಜಯ ದಿಶಾಂಜಯ ದಿವ್ಯಮೂರ್ತಿಯೆಂದು ಪೊಗಳಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುವುದೇ . . . ಚಕ್ರಾಭಿಷೇಕವೆಂಬ ೪೭ನೆ ಕರ್ಮವು (ಪುರುಚ. ೨೦೩). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಅಭಿಷೇಕ]

ಚಕ್ರಾಯುಧ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವರ್ತುಲಾಕಾರವಾದ ಆಯುಧ,–ಅಸ್ತ್ರ; ಸುದರ್ಶನ ಚಕ್ರ. ೨. ಚಕ್ರವನ್ನು ಆಯುಧವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು; ವಿಷ್ಣು: ಎಲೆ ಚಕ್ರಾಯುಧ . . . ನೀನಱಿವುಗೆಟ್ಟೀತಂದ್ರಿಯಿಂ ದೊಂದಿ ಸಾಯಲಿದೇಂ ತಕ್ಕುದೆ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೫-೨೫). ೩. = ಚಕ್ರರತ್ನ: ಆಯುಧಶಾಲೆಯೊಳ್ . . . ಚಕ್ರಾಯುಧಮಿಂದು ಬಂದು ನೆಲಸಿರ್ದುದು (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೫೩). ೪. [ಜೈನ] ದೈವಾಯತ್ತವಾಗಿ ಚಕ್ರವನ್ನು ಪಡೆದವನು; ಚಕ್ರವರ್ತಿ: ಚಕ್ರಾಯುಧಂಗೆ ಗುರು ಪೆಱನೊಳನೇ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೯೮); ಚಕ್ರಾಯುಧನಂ ಬಿನ್ನಪಂಗೆಯ್ಯಲ್ವೇಟ್ಟುದುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೧೨೨ ವ). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಆಯುಧ]

ಚಕ್ರಾರ (ನಾ). ಗಾಲಿಯ ಅರೆ; ಚಕ್ರದ ಒಳ ಸುತ್ತಿನ ಅರೆಕೋಲು: ಚಕ್ರಾರಪಂಕ್ತಿಯುರುಳಿದಂತೆ ಇದರ ಕಥೆ (ಬದ್ಮಶ್ರ. XXVI, ಮುನ್ನುಡಿ). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಅರ$_9$]

ಚಕ್ರಾರಾವ (ನಾ). ಗಾಲಿಗಳ ಸದ್ದು,–ಶಬ್ದ: ಪೊಳೆವ ಬಾಳುಳ್ಕಂಗಳಂ ಪೋಲೆ ಪಾಯಿಸಲೆಂದಿರ್ದಳವಂ ಪೊದಟ್ಟಿಸುವ ಚಕ್ರಾರಾವಮೋರಂತೆ ಚೋದಿಸಲೆಂದಿರ್ದ ರಥಂ . . . ನೋಟಕ್ಕೇನಗುರ್ವಾದುದೋ (ಆದಿಪು. ೧೪-೧೦೦). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಆರಾವ]

ಚಕ್ರಾಹ್ವ (ನಾ). ಚಕ್ರವಾಕಪಕ್ಷಿ: ಇಂದ್ರಿಯಸುಖಾರ್ಥಿ ಸಂಸಾರಗುಹಾಗಹ್ವರ ದೊಳಗಿರ್ಪನ ಚಕ್ರಾಹ್ವದವೊಲ್ ಮಱುಗದೇಂ ಸುಖಂಬಡೆದಪನೇ (ಆದಿಪು. ೩-೬೮). [ಸಂ.]

ಚಕ್ರಿ (ನಾ). ೧. ಗಾಲಿಯನ್ನು ಉಳ್ಳುದು; ಬಂಡಿ; ರಥ: "ಚಕ್ರಿಯೆಂದೆನಲ್ ಭಂಡಿಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೮೪-೨೩). ೨. ಕುಂಬಾರ; ಕುಲಾಲ: "ಕುಲಾಲಾಖ್ಯಂ ಚಕ್ರಿ ಕುಂಭಕಾರನವಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೪-೬೪): ಚಕ್ರಿ ಇಕ್ಕಿದ ಕಿಚ್ಚಿನಂತೆ ಅರ್ಕಚಂದ್ರನಂತೆ ಆರಾರ ಚಿತ್ತಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚು ಕುಂದಿಲ್ಲದೆ ನಿಶ್ಚಿಂತನಾದೆಯಲ್ಲಾ (ಮೋಳಿಮಾ. ೦೩೪-೫೦೮). ೩. ಚಕ್ರಾಯುಧವನ್ನು ಉಳ್ಳವನು; ವಿಷ್ಣು; ಕೃಷ್ಣ: ಪಿಡಿಯೆಂ ಚಕ್ರಮನೆಂಬ ಚಕ್ರಿಯಿಂ . . . ಪಿಡಿಯಿಪ್ಪೆಂ ಕರಚಕ್ರಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೨೫); ಪಾಂಡುತನಯರಿಗೆ ಚಕ್ರಿ ತಾ ಬಂದವರ ಸೇವಾಚಕ್ರದೊಳಗಿಹನು (ಕುಮ್ಯಾಭಾ. ೩-೦೩೦). ೨, ೩: ಅಜಾಂಡಘಟಮಾಲಾಚಕ್ರಿಯೊಳ್ ಮಗನಂ ಬೇಡಿದನೊಲ್ದನಿಲ್ಲ ಗುರು ವಿದ್ಯಾವಿತ್ತಮಂ ವಿತ್ತಮಂ (ಜಗವಿ. ೭-೦೫). ೪. ಚಕ್ರವರ್ತಿ; ಸಾಮ್ರಾಟ: ಜಗದ ಬಡತನಮನೊರ್ವೆಯೆ ಬಗೆದಂತಿರೆ ಕಿಡಿಪ ಚಕ್ರಿ ತನ್ನಿರ್ದೆಡೆಯೊಳ್ ನೆಗಟ್ದ ಬಡತನಮನದೇಕೆ ಗಡಂ ಸೈರಿಸುವವೆಸೆ ಪೊದಟ್ದುದು ಮಧ್ಯಂ (ಆದಿಪು. ೮-೩೦): ಚಕ್ರಿಯೊಳ್ಪಡೆದು ಶಾಸನಮಂ (ಸೌಇಇ. XI-1, ೬೪-೧೫: 1028); ಶ್ರೀಮಚ್ಚಾಳುಕ್ಯಚಕ್ರಿಯ ರಾಜಧಾನಿ ಕಲ್ಯಾಣದೊಳ್ (ಸೌಇಇ. XI-1, ೦೦೩-೦೦; 1070 ?). ೫. ಚಕ್ರವಾಕಪಕ್ಷಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದು. ೩, ೫: ಸಿರಿಯರಸನೆಂಬಂತೆ ಚಕ್ರಿಯೆಂದೆನಿಸಿತ್ತು . . . ಪುಂಡರೀಕಂ (ನವಮೋ. ೮-೩೩). ೬. ಕತ್ತೆ; ರಾಸಭ. ೭. ಹಾವು; ಸರ್ಪ: "ಅಹಿ ಚಕ್ರಿ ಕಾಕೋದರಂ . . . ವ್ಯಾಳನೆನಲು ಸರ್ಪಂಗೆ ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೦೦೮-೦): "ಅ ಹರಿ ನೃಪ ಕುಂಬಾರಂ ಊಹಿಸೆ ಗಿರಿ ಪಾವು ಪಂಚಶಬ್ದಂ ಚಕ್ರೀ" (ನಾನಾಕಂ. ೦೦೬); "ಹರಿ ಭೂಪಾಲಂ ಕುಲಾಲಂ ಫಣಿ ಕರಮಿನಿತುಂ ಚಕ್ರಿಶಬ್ದಂ" (ನಾನಾರು. ೮೧). [ಸಂ. ಚಕ್ರಿನ್]

ಚಕ್ರಿಕ (ನಾ). ಚಕ್ರವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವವನು. [ಸಂ.]

ಚಕ್ರಿಕಾವರ್ತಿ (ನಾ). ಕೃತ್ರಿಮವಾದ ಉಪಾಯವುಳ್ಳವನು; ಕಪಟ ವ್ಯವಹಾರದವನು: ಚಕ್ರಿ ಚಕ್ರಿಕಾವರ್ತಿಯುಪ್ಪುದಱಿಂದಾ ವನಾಂತರಾಳಕ್ಕೊರ್ವನೆ ಬಂದು (ಪಂಪಭಾ. ೫-೧೯ ವ). [ಸಂ. ಚಕ್ರಿಕಾವರ್ತಿನ್]

ಚಕ್ರಿಪದ (ನಾ). ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಪದವಿ,–ಸ್ಥಾನ: ಅಡಿಯಿಡುವಂತಿರಯ್ದನೆಯ ಚಕ್ರಿಪದಕ್ಕೆ ಜನಾರ್ಭಕಂ ತಳರ್ನಡೆ ನಡೆದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೮೨). [ಚಕ್ರಿ + ಪದ$_3$]

ಚಕ್ರಿಯೋಧ (ನಾ). ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಸೈನಿಕ: ಚಕ್ರಿಯೋಧರುಂ ವಿಜಯಶ್ರಮವಿನೇಯಪರರಾಗಿ . . . ವಿಶ್ರಮಿಸಿದರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೨೪ ವ). [ಚಕ್ರಿ + ಯೋಧ]

ಚಕ್ರಿಶಾಯಿ (ನಾ). ಸರ್ಪದ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿರುವವನು; ಶೇಷಶಾಯಿ; ವಿಷ್ಣು: ಹಾ ವಿಧಿಯೆ ಹಾ ಚಕ್ರಿಶಾಯಿಯಾ ಪರಿಪರಿಯ ರಕ್ಕಸರ ಭವಣೆಯಂ ಪರಿಹರಿಸಿ ರಕ್ಷಿಸಿದ ಭೀಮ (ಕುಮೂವಿ. ೯); ಚಕ್ರಿಶಾಯಿಯುಪ್ಪ ಚಕ್ರಿಯನು ಗ್ರಹದಿಂ ಸಹಿತಮಾ ಚಕ್ರಮಂ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಕೈಕೊಂಡು (ಅದ್ಭುತ. ೭-೧೨). [ಸಂ. ಚಕ್ರಿಶಾಯಿನ್]

ಚಕ್ರಿಸೈನಿಕ (ನಾ). ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಸೈನ್ಯ,–ದಂಡು: ಕುಸುಮಿತ ಮಂದಾರಚ್ಛಾಯ . . . ಪ್ರಸರಂಗಳೊಳೆಸಿದ ಚಕ್ರಿಸೈನಿಕಂ ನೀಗಿತಧ್ವಗಮನಶ್ರಮಮಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೬೫). [ಚಕ್ರಿ + ಸೈನಿಕ]

ಚಕ್ರೀವತ್ತು (ನಾ). ಕತ್ತೆ: "ಖರ ಚಕ್ರೀವದ್ವಾಲೇಯ ರಾಸಭಾಖ್ಯಾತಿ ಗರ್ದಭಂ ತಾನದು ವೇಸರಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೮೮-೩೯). [ಸಂ. ಚಕ್ರೀವತ್]

ಚಕ್ರೇಶ (ನಾ). ೧. ವಿಷ್ಣು. ೨. ಭೂಮಂಡಲದ ಅಧಿಪತಿ; ಚಕ್ರವರ್ತಿ. ೩. [ಜೈನ] ಚಕ್ರರತ್ನದ ಒಡೆಯ. ೨, ೩: ಚಕ್ರಂ ಪುಟ್ಟಿದೊಡೀಗಳ್ ಚಕ್ರೇಶ್ವರನೆಂಬ ಪೆಸರುಮಾಯ್ತಕ್ಕುವು ತಾಂ ಚಕ್ರೇಶನಾದೊಡಂ ತನ್ನಾಕ್ರಮಣವನೆನ್ನೊಳೇಕೆ ಕೆಮ್ಮನೆ ತೋರ್ಪಂ (ಆದಿಪು. ೦೪-೭೯). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಈಶ]

ಚಕ್ರೇಶ್ವರ (ನಾ). ೧.=ಚಕ್ರೇಶ ೨ : ಈ ಮಾಟ್ಕೆಯಿಂ . . . ಭೂಷಣಾಂಗ ದಳಮಂ ಚಕ್ರೇಶ್ವರಂ ತಾಳ್ದಿದಂ (ಆದಿಪು. ೪-೩೫) ; ಚಕ್ರೇಶ್ವರ ಮಂಡಳೇಶ್ವರಂ ಬೆಸಸೆ ನೆಗಟ್ದ ಕವಿ ಕವಿರತ್ನಂ (ಅಜಿಪು. ೧೨-೪೫). ೨.=ಚಕ್ರೇಶ ೩: ಚಕ್ರಂ ಪುಟ್ಟಿದೊಡೀಗಳ್ ಚಕ್ರೇಶ್ವರನೆಂಬ ಪೆಸರು ಮಾಯ್ತು (ಆದಿಪು. ೧೪-೬೯). [ಚಕ್ರ$_1$ + ಈಶ್ವರ]

ಚಕ್ಲಿ$_1$ (ನಾ). ಹುಣಿಸೆಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: (ಕ). [←ತುಳು. ಚಕ್ಕುಲಿ]

ಚಕ್ಲಿ$_2$ (ನಾ). ಭೂಮಿಯ ಕ್ಷೇತ್ರವನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣ: ಚಕ್ಲಿಯೆಂದರೆ ಅರ್ಧಕೂರಿಗೆಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗುವದಿಲ್ಲ (ಕಥಾಗ. ೩೬೬). [←ಮರಾ. ಸಾಖಳೀ?]

ಚಕ್ಷಣ (ನಾ). = ಚಕ್ಕಣ. [ಸಂ.]

ಚಕ್ಷು (ನಾ). ಕಣ್ಣು ; ನೇತ್ರ : "ಚಕ್ಷು ನೇತ್ರಂ ನಯನಮಂಬಕಂ . . . ಕಣ್ಗಳೆನಿಸಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೯೩-೨) ; ಇಂದ್ರ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರ ಮನದಲ್ಲಿ ಚಕ್ಷುವಿನಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಜನನವು (ಬಸವ. ೫೩೬) ; ಭಗವಂತನು . . . ಮಧ್ಯಮಮಾರ್ಗವನ್ನು ಕಂಡುಕೊಂಡನು; ಇದರಿಂದ ಚಕ್ಷು ಉಂಟಾಯಿತು, ಜ್ಞಾನ ಉಂಟಾಯಿತು (ಭಾರದ. ೧೯೬). [<ಸಂ. ಚಕ್ಷುಸ್]

ಚಕ್ಷುಃಪ್ರೀತಿ (ನಾ). ಮೊದಲಸಲ ನೋಡಿದ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಉಂಟಾಗುವ ಪ್ರೀತಿ ; ಕಣ್ಬೇಟ . ◼ ಇದು ಚಕ್ಷುಃಪ್ರೀತಿ, ಮನಸ್ಸಂಗ, ಸಂಕಲ್ಪ, ಜಾಗರ, ಕಾರ್ಶ್ಯ, ಅರತಿ, ಲಜ್ಜಾತ್ಯಾಗ, ಮೋಹೋನ್ಮಾದ, ಮೂರ್ಛಾವಸ್ಥೆ, ಮರಣ ಎಂಬ ಹತ್ತುಬಗೆಯ ಮದನಾವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು : ಚಕ್ಷುಃಪ್ರೀತಿಯದಿನಿಯನನೀಕ್ಷಿಪುದು (ರಸರ. ೧-೪೦ ಸೂತ್ರ). [ಸಂ. (ಚಕ್ಷುಸ್ + ಪ್ರೀತಿ)]

ಚಕ್ಷುಃಶ್ರವ (ನಾ). ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನೇ ಕಿವಿಗಳಾಗಿ ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಪ್ರಾಣಿ; ಸರ್ಪ. [ಸಂ. (ಚಕ್ಷುಸ್ + ಶ್ರವಸ್)]

ಚಕ್ಷುಬಂಧನ (ನಾ). ಕಣ್ಣು ತೆರೆಯದಂತೆ ಮಾಡುವಿಕೆ ; ಕಣ್ಣುಕಟ್ಟು (?) : ಚಕ್ಷುಬಂಧನಕ್ಕೆ :– ಕೋಳಿವಿಷ್ಟೆಯ ಜೇನುತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ತಿಲಕವಿಡೆ ಚಕ್ಷುಬಂಧನ (ವಿಷ್ಣುವಿ. ೨೦೬). [ಚಕ್ಷು + ಬಂಧನ]

ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯ (ನಾ). ಕಣ್ಣು ; ನೇತ್ರೇಂದ್ರಿಯ: ಶಬ್ದಾದಿಗಳೈದರಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರುವ ರೂಪೇತರದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡದುದಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಇಂದ್ರಿಯವು ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯವೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು (ತತ್ತ್ವಶು. ೬). [ಸಂ. (ಚಕ್ಷುಸ್ + ಇಂದ್ರಿಯ)]

ಚಕ್ಷುರೋಗ (ನಾ). ಕಣ್ಣಿನ ರೋಗ; ನೇತ್ರರೋಗ: ಮುಳ್ಳುಮುತ್ತುಗದ ರಸದಲ್ಲಿ ಹುಲಿಗಿಲ ಬೀಜವಂ ಅರೆದು ಗುಳಿಗೆಯಂ ಮಾಡಿ ಹಚ್ಚಲು ಎಲ್ಲಾ ಚಕ್ಷುರೋಗಂ ಕೆಡುಗುಂ (ವಿಷ್ಣುವಿ. ೧೩೪). [ಚಕ್ಷು + ರೋಗ]

ಚಕ್ಷುರ್ಗ್ರಾಹ್ಯ (ಗು). ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ಗ್ರಹಿಸತಕ್ಕ ; ನಯನಕ್ಕೆ ಗೋಚರವಾಗತಕ್ಕ : ಪ್ರಾಣಲಿಂಗವು ಸಕಲ ನಿಷ್ಕಲ ಮತ್ತು ಮನೋಗ್ರಾಹ್ಯವು, ಇಷ್ಟಲಿಂಗವು ಸಕಲ ಮತ್ತು ಚಕ್ಷುರ್ಗ್ರಾಹ್ಯವು (ಭಾರದ. ೨೫೩). [ಸಂ. (ಚಕ್ಷುಸ್ + ಗ್ರಾಹ್ಯ)]

ಚಕ್ಷುರ್ದರ್ಶನಿ (ನಾ). [ಜೈನ] (?) : ದರ್ಶನಾನುವಾದದಿಂ ಚಕ್ಷುರ್ದರ್ಶನಿಗಳ್ಗೆ ಮಿಥ್ಯಾ ದೃಷ್ಟ್ಯಾದಿ ಕ್ಷೀಣಕಷಾಯಾಂತಂಬರಂ ಲೋಕಾಸಂಖ್ಯೇಯ ಭಾಗಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೬). 'ಅಚಕ್ಷುರ್ದರ್ಶನ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಚಕ್ಷುರ್ದರ್ಶನಿನ್]

ಚಕ್ಷುರ್ವಿಜ್ಞಾನ (ನಾ). ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ ಪಡೆಯುವ ಜ್ಞಾನ; ನೇತ್ರೇಂದ್ರಿಯದಿಂದ ಗ್ರಾಹ್ಯವಾದ ಅರಿವು : ಪ್ರವೃತ್ತಿವಿಜ್ಞಾನವು– ಚಕ್ಷುರ್ವಿಜ್ಞಾನ, ಶ್ರೋತ್ರವಿಜ್ಞಾನ . . . ಮನೋವಿಜ್ಞಾನ ಎಂದು ಆರು ಪ್ರಕಾರವಾಗಿದೆ (ಹಿಂದಸಾ. ೨೯). [ಸಂ. (ಚಕ್ಷುಸ್ + ವಿಜ್ಞಾನ)]

ಚಕ್ಷುಶ್ರವಣ (ನಾ).=ಚಕ್ಷುಃಶ್ರವ: ಅತುಳ ಚಕ್ಷುಶ್ರವಣಾಭರಣ ಸುಕ್ಷ್ವೇಡನಗ್ರೀವ ರಕ್ಷಿಸುಗೆ (ನವಮೋ. ೧೬-೧). [<ಸಂ. ಚಕ್ಷುಃಶ್ರವಣ]

ಚಕ್ಷುಶ್ರವಾಕಲ್ಪ (ನಾ). ಸರ್ಪವನ್ನೇ ಆಭರಣವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು; ಶಿವ: ಚಕ್ಷುಶ್ರವಾಕಲ್ಪ ದಕ್ಷಮುಖಶಿಕ್ಷ (ಉದ್ಭದೇ. ೩-೫೦). [<ಸಂ. ಚಕ್ಷುಃಶ್ರವಾಕಲ್ಪ]

ಚಕ್ಷುಶ್ರೋತ್ರ (ನಾ).=ಚಕ್ಷುಃಶ್ರವ : (ಕ). [<ಸಂ. ಚಕ್ಷುಃಶ್ರೋತ್ರ]

ಚಕ್ಷುಶ್ಶ್ರವಾಶ (ನಾ). ಹಾವನ್ನು ತಿನ್ನುವ ಪ್ರಾಣಿ; ನವಿಲು: "ಚಕ್ಷುಶ್ಶ್ರವಾಶಂ ಕಳಾಪಿ . . . ನವಿಲೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೫೦-೨). [ಸಂ.]

ಚಕ್ಷುಶ್ಶ್ರುತಿ (ನಾ). = ಚಕ್ಷುಃಶ್ರವ : ಚಕ್ಷುಶ್ಶ್ರುತಿಗಳಂತೆ ವಾಯುಭಕ್ಷಕರಾಗಿರ್ದ ಮುಮುಕ್ಷುನಿಕರಮುಮಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೧೯-೧೦). [ಸಂ. (ಚಕ್ಷುಸ್ + ಶ್ರುತಿ)]

ಚಕ್ಷುಷ್ಮಂತ (ನಾ). ೧. ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನು ; ದೃಷ್ಟಿಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು. ೨. ಮುಂದಾಲೋಚನೆಯುಳ್ಳವನು ; ದೂರದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳವನು : ಕಾಂತಿಪ್ರಸಾದಗುಣದದಗುಂತಿಗಳಿಂದುಗವಿಳೇಶ್ವರೇಂದುಗವೊಡನತ್ಯಂತಂ ಸಮನಿಸಿ ಚಕ್ಷುಷ್ಮಂತರ ಕಣ್ಗಂ ಮನಕ್ಕಮಿತ್ತುದು ಮುದಮಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೧೩೬). [ಸಂ. ಚಕ್ಷುಷ್ಮತ್]

ಚಕ್ಷುಷ್ಯ (ಗು). ೧. ಕಣ್ಣಿಗೆ ಹಿತವಾದ ; ಚೆಲುವಾದ ; ಕಂಗೊಳಿಸುವ : ಆಯುರಾರೋಗ್ಯಾಭಿವೃದ್ಧಿಯಾಗಿ, ಚಕ್ಷುಷ್ಯವಾಗಿ, ಐಶ್ವರ್ಯಪ್ರದವಾಗಿರುವುದು (ಸಕವೈ. ೩೩). (ನಾ). ೨. ಚೆಲುವನಾದವನು ; ದರ್ಶನೀಯನಾದವನು: "ಚಕ್ಷುಷ್ಯಃ, ಸುಭಗಃ–ಈ ೨ ಸೊಬಗಂ" (ಹಲಾಯು. ೬೦-೨೦೨). [ಸಂ.]

ಚಕ್ಷುಷ್ಯೆ (ನಾ). ಕಣ್ಣಿಗೆ ಲೇಪಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಂಜನ: "ಚಕ್ಷುಷ್ಯೆ ಕುಲಾಲಿ ಕುಲತ್ಥಿಕೆ ಎಂದು, ಕುಲಥಾಂಜನ, ಕಂಬೆಳಗಿನ ಬೀಜಮೆಂದೂ, ಎಂಬರು" (ನಾಚಿಧಾ. ೮). [ಸಂ. ಚಕ್ಷುಷ್ಯಾ]

ಚಕ್ಷುಸ್ಸು (ನಾ).=ಚಕ್ಷು : ಚಕ್ಷುಸ್ಸು, ಶ್ರೋತ್ರ, ಘ್ರಾಣ, ರಸನ ಮತ್ತು ತ್ವಕ್ ಎಂಬುವು ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳು (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೬೦). [ಸಂ. ಚಕ್ಷುಸ್]

ಚಕ್ಷೂರಾಗ (ನಾ).=ಚಕ್ಷುಃಪ್ರೀತಿ: ಯಾರಿಗಾದರೂ, ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಆನಂದಮಯವಾದ ಪ್ರೀತಿಯುಂಟಾದರೆ ಜನರು ಅದಕ್ಕೆ ತಾರಾಮೈತ್ರಿಯೆಂತಲೂ, ಚಕ್ಷೂರಾಗವೆಂತಲೂ, ಅನ್ನುತ್ತಾರೆ; ಅದನ್ನೇ ಬಲ್ಲವರು ಅಬಾಧಿತವಾದಂಥ ಅಕೃತ್ರಿಮಪ್ರಣಯವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ (ಉರಾಜ. ೧೩೬). [ಸಂ. (ಚಕ್ಷುಸ್ + ರಾಗ)]

ಚಗಚೆ, ಚಗಚ್ಚೆ, ಚಗತೆ, ಚೊಗಚೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ; ಚಕ್ರಮರ್ದ : "ಕರವಸಂ ಚಕ್ರಮರ್ದಂ ಚಗಚೆಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩೯-೨೬) : ಚಾರು ಚಗಚೆ ದೊಟ್ಟೆಲ್ಸೆಂಬೆಗಳ ಸುಸಾರದ ಶಾಖಾಳಿಗಳಂ ಸಲೆ ಸಂಭಾರಂ ಬೊರೆದುಪ್ಪಿನಕಾಯಿಗಳಿಡೆಮಾಡಿದಳು (ಮದೇಪು. ೨೬-೬). **ಚಗಚ್ಚೆ :** ಅರಗಾಮಳಕಫಳಂ ವೃಕ್ಷ ರಾಜಪತ್ರಂ ಚಗಚ್ಚೆ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ಯೆಕ್ಕೆಯಿಮಂ ಕೊಂಡರೆದಿಂಬಾಗಿರೆ ಪೂಸುಗೆ ಶಿರೋವ್ರಣಂ ತರ್ದು ದುಂದುಜಿಂಬಿಷ್ಮ ಕಿಡುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೫೮). **ಚಗತೆ:** "ಗಜಾಖ್ಯಾ–ಚಗತೆ" (ಔಷಧಿ.೪೫). **ಚೊಗಚೆ:** ಮಲ್ಲಿಗೆ ಸೇವಂತಿಗೆ . . . ಚೊಗಚೆ ಎಂಬ ಹೂಗಳೂ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೧೯೬). 'ತಗಚೆ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಚಕ್ರಗಜ]

ಚಗಚ್ಚೆ 'ಚಗಚೆ' ನೋ.

ಚಗತಳಿ 'ಚಗತಿಳಿ' ನೋ.

ಚಗತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಸಸ್ಯ (?) : ಕೆಂಪಿನ ಕಣಗಿಲು ಬೇರ ತೊಕ್ಕು, ಕಕ್ಕೇ ಚಿಗುರು ಚಗತಿ ಬೀಜ . . . ಇವಂ ನಿಂಬೇಹುಳಿಯಲ್ಲರೆದು ಲೇಪಿಸುವಂ ಮಾಡೆ ಮೈಯ ಸರ್ವ ತಿಮಿರ ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿಷ್ಣುವಿ. ೬೯). 'ಚಗಚೆ' ಪರಾ. [?]

ಚಗತಿಳಿ, ಚಗತಳಿ, ಚಿಗೆತಳಿ (ನಾ). ಸಣ್ಣ ಚೂರು,–ತುಂಡು: ಹದನಾಗಿ ಕೆಂಡದೊಳು ಬೆಂದ ಬಾಳೆಯಕಾಯ ಪುದಿದ ಸಿಪ್ಪೆಯ ತೆಗೆದು ಕುಯ್ದು ಚಗತಿ[ಪಾಠಾಂ. ಚಿತ್ತ, ಸೆಗ]ಳಿಗಳುಮನುದಕದೊಳು ತವರಾಜನಂ ಕದಡಿ (ಸೂಪಶಾ. ೪-೮೯). **ಚಗತಳಿ :** ಮೆತ್ತನುಕ್ಕರಿಸಿಕೊಂಡೀರ ಪಲಸಿನ ಕಾಯ ನೊತ್ತಿ ಹಿಳಿದದನು ಚಗ [ಪಾಠಾಂ. ಚಿಗೆ]ತಳಿ ಮಾಡಿ (ಸೂಪಶಾ. ೫-೭೯); ಸುಟ್ಟ ಬಾಳೆಯ ಕಾಯ . . . ತಿರುಳ ತೆಗೆದು ಚ[ಗ]ತಳಿಯಾಗಿ ಕೊಯ್ದು (ಭೀಮಸೂ. ೪೨). **ಚಿಗೆತಳಿ :** ಮೇಲಿನ 'ಸೂಪಶಾ ೫-೭೯' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [?]

ಚಗತೆ 'ಚಗಚೆ' ನೋ.

ಚಗರೆ (ನಾ). ಮೇಯುವಿಕೆ (?): ಅರವ ಕತ್ತೆ ಚಗರೆಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಹಾಗೆ (ಗಾದ). 'ಚರೆಯು' ಪರಾ. [?]

ಚಗಳಿಇರುವೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಸುಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಇರುವೆ : ಕೆಂಜಿಗ : ನಸುಗೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಚಗಳಿಇರುವೆಗಳು ಎಲೆಗಳ ಮೇಲೆಯೂ ಕೊಂಬೆಗಳ ಮೇಲೆಯೂ ಹರಿದಾಡುತ್ತಿದ್ದುವು (ಕಾನೂರು. ೨೯೯). 'ಚೌಳಿ$_1$' ಪರಾ. [ಚಗಳಿ$_0$+ಇರುವೆ$_1$(<ಇಱುಂಪೆ)]

ಚಗಳಿಸು (ಕ್ರಿ). (ಉಕ) (ತುತ್ತನ್ನು) ಅಗಿ; ಚರ್ವಣಮಾಡು : ತುತ್ತನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಚಗಳಿಸಿ ತಿನ್ನಬೇಕು (ರೂಢಿ).

[ಚಗಳಿ$_0$ (P ←ಮರಾ. ಚಘಳಣೇ) + – ಇಸು$_3$.]

ಚಗಳು 'ಚಿರಳ್' ನೋ.

ಚಗಿಸು (ಕ್ರಿ). = ಚಗಳಿಸು (?): ಪಂಚಾಸ್ಯನಾಹವಕೆ ಸಾರಗನ ಸೇನೆ ಪುಲ್ಲಂ ಚಗಿಸಿದಂತೆ ಕೊಳದಾ ದುಷ್ಟನೊಳು ಕಾರ್ಯ ಮುಂಚಿದಳಲಿನೊಳೊರಲು ವರು ಶೋಕ ನಿನ್ನಿಂದ ತಣ್ಪಸುವೆವೆಂಬ ಕಿತರದಿಂ ಚಲಿಸಲಾಗದೇನಾದಡಂ ಸಾಹಸರನಂಚಿನೊಳಗರಸವರಕಾರಣದಿ ಕಾರ್ಯ ಹಸ್ತಂ ಚಗಿಸುತಾತನೆಂದೊತ್ತಿ ಪಾದವ ಪಿಡಿದ ಸುಕುಮಾರಿ ಕೇಳೆಂದನು (ಜಿನಮು. ೨೪-೪೪). 'ಜಗಿ$_1$' ಪರಾ. [?]

ಚಚು, **ಚಾಚೂ** (ನಾ). ೧. ಚ ಮತ್ತು ಚು ಎಂಬ ಅಕ್ಷರಗಳು. ೨. (ಆಲಂ) ಮಾತಿನಲ್ಲಿಯ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅಕ್ಷರ,-ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವಿವರ : ಅವರ ಹಸ್ತಪ್ರತಿಗೆ ಚ–ಚು ತಪ್ಪದಂತೆ ಅಚ್ಚು ಮಾಡಿಸುವುದು ಕಷ್ಟದ ಕೆಲಸ(ಬಿಟ್ಟಅ. ೪ ಅರಿಕೆ) ; ವಾಲ್ಮೀಕಿಯ ಮಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಚ–ಚು ತಪ್ಪದೆ ಎಲ್ಲವೂ ನಿಜವೆಂದು ಸಂಪ್ರದಾಯ ಶರಣರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಭಾರದ. ೮೭). **ಚಾಚೂ :** ೨. ಮಾಡಿದ್ದು ನೋಡಿದ್ದು ಆಡಿದ್ದು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ 'ಚಾ ಚೂ' ತಮಗೆ ವರದಿ ಒಪ್ಪಿಸಬೇಕೆಂಬ ಇಷ್ಟ (ಸುವಸಂ. ೧೨) ; ಅದರ ಚಾಚೂ ಕೂಡ ಅವರು . . . ಯಾರೊಡನೆಯೂ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳದಿರುವುದೂ ಒಂದು ವಿಶೇಷವೇ (ಕಾಬಝೂ. ೨೭) ; ಪ್ರಭುಗಳು ತಮ್ಮ ನುಡಿಯನ್ನು ಚಾಚೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಪಡಿಸಲಾರರು (ಕುರುಕಾ. ೨೩).

ಚಚ್ಚ (ನಾ). ಗರುಡ : ಚಚ್ಚಾ [ಪಾಠಾಂ. ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯ] ರವಕೆ ಭುಜಂಗನ ಕೊರಲಂತೆ ಬಾಗಿದಂ (ಅದಿಪು. ೧೨-೧೦೦). [<ಸಂ. ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯ]

ಚಚ್ಚಕಾರ (ನಾ). (ನೃತ್ಯಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ) ಪಾದದಿಂದ ತಾಳ ಹಾಕುವಿಕೆ : "ಆಡಲನುಗೆಯ್ವ ಪದಹತಿ ಚಚ್ಚಕಾರಮಕ್ಕುಂ" (ಮುಂಗರಾ. ೨೪-೮).

[?]

ಚಚ್ಚಗೊಟ್ಟೆ, ಚಚ್ಚಗೋಷ್ಟಿ, ಚಚ್ಚಗೋಷ್ಠಿ (ನಾ). ಬೈಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಾತು ; ನಿಂದೆಯ ನುಡಿ : ಆಳಿ ಮೇಳ ಚಚ್ಚಗೊಟ್ಟೆ ಚೌವಟತನಕಾಗಿ ವ್ರತದಾಳಿಯ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳದೆ ತನುವಿಗೆ ಕಟ್ಟು ಮನಕ್ಕೆ ವ್ರತ ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯ ವಿಸರ್ಜನವಾಗಿ ಮಾಡಿ ಕೊಂಬುದೆ ಸ್ವಯವ್ರತ (ಏಲೇಶ್ವ. ೪೪೦-೫೫). **ಚಚ್ಚಗೋಷ್ಟಿ:** ಸತ್ಯನಾಗಿದ್ದು ಭಕ್ತರು ಜಂಗಮದಲ್ಲಿ ಚಚ್ಚಗೋಷ್ಠಿಯನಾಡುತ ವಿಟ್ಟಿಯ ಭಂಡರಿಗೆ ಸತ್ಯ ಸದಾಚಾರ ಮುಕ್ತಿಭಾವವೊಂದೂ ಇಲ್ಲ(ಏಲೇಶ್ವ. ೬). **ಚಚ್ಚಗೋಷ್ಠಿ :** ಚಚ್ಚಗೋಷ್ಠಿಯ ಮಾಡುವ ವಿಟ್ಟಿಯ ಭಂಡರಿಗೊಪ್ಪೆ (ಅಂಬಿವ. ೪೨) ; ಚಚ್ಚಗೋಷ್ಠಿಯಿಂದ ಒಡೆಯತನ ಹುಚ್ಚಾಗಿ ಕೆಟ್ಟಿತ್ತು (ಶಿವಮಂ. ೭೫). [< ಪ್ರಾ. ಚಚ್ಚಾರ]

ಚಚ್ಚಗೋಷ್ಟಿ 'ಚಚ್ಚಗೊಟ್ಟೆ' ನೋ.

ಚಚ್ಚಗೋಷ್ಠಿ 'ಚಚ್ಚಗೊಟ್ಟೆ' ನೋ.

ಚಚ್ಚಪುಟ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ತಾಳ ಪ್ರಭೇದ : ವಿತತ ಘನ ಶುಷಿರ ವಾದ್ಯಲಯ ಚಚ್ಚಪುಟ ಚಾಚಪುಟ ಪರಮೇಶ್ವರ ಮುಖಕಮಳವಿನಿರ್ಗ್ಗತ ಸು[ಶು]ದ್ಧ ಸಾಳಂಗಬ್ರಹ್ಮವೀಣಾದಿ ಗೇಯ (ಕೂಲ್ಶಾಶಾ. ೨೨-೦೪ ; 1209) ; ಅಂಬಿಕಾಪತಿ ನೃತ್ಯಕಂ ನಿಲಲುಮಾಮಹೇಶಂಬೊಲೆಸೆವೆರಡು ತಾಳಂಗೊಂಡು ಚಚ್ಚಪುಟವಿಂಬಿನಿಂ . . . ಸವಿ ತುಂಬಿ ತುಳ್ಕಾಡುತಿರೆ ನಂಬಿಯಿದಿರೊಳಗಭವನಿಂಬಿನಿಂ ನೆಱೆ ನಟಿಸಿದಂ (ಜೀರಮ. ೧೦-೩೩); ಚಚ್ಚ [ಚ್ಚ] ಪುಟದ ಚಾಚು [ಚ] ಪುಟದ ಸಾಂಬ್ರಾಣಿಯ ಕೆಚ್ಚು ಕೀಲಣೆಗಳ ನಡುವೆ (ಭರಜ. ೦೨-೮೩). 'ಚಾಚ ಪುಟ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚಚ್ಚರ, ಚೆಚ್ಚರ, ಚೆಚ್ಚರು (ನಾ). ೧. ಬೇಗ ; ಶೀಘ್ರತೆ ; ಜಾಗ್ರತೆ : "ಚಚ್ಚರಮೆನೆ ತುರಿಪಮಪ್ಪುದು" (ಚಚುವಿ. ೨೯) ; "ಚಚ್ಚರೆನೆ ಚಡು ಪಡನೆಯೆನೆ ಬೇಗ" (ಕಶರ. ೩೫); ಪಟೆಯುಂ ತನಗುಂ ಪೊರ್ದದಿರ್ಕುಮೆ ಚಚ್ಚರದಿಂ (ಮದತಿ. ೮-೧೪) ; ನಾವಾತನನು ರಣದೊಳು ಭರದೆ ಗೆಲಿದೀ ಕನ್ನೆಯಂ ಚಚ್ಚರದೆ ಕೊಂಬೆವೆನುತ್ತೆ (ಕುಮುರಾ. ೨-೪೫); ಚಚ್ಚರದಿಂ ನಿದ್ರಿತ ನರನೆಚ್ಚಱಿಕೆಯನೆಯ್ದೆ ಪಡೆದವೊಲ್ (ಬಾಧಪು. ೫-೯೦). ೨. ಎಚ್ಚರಿಕೆ ; ಜಾಗರೂಕತೆ : ಅಪರಂಜಿ ಅಂಥ ಚಚ್ಚರದ ಹೆಣ್ಣೇನಲ್ಲ ತಕ್ಕಷ್ಟು ಮೈಮರೆದು ನಡೆವವಳೆ (ನವರಾ. III, ೫೬) ; ಈ ಜಂತುಗಳಿಗೆ ಚಚ್ಚರ ಕಡಮೆ; ಶ್ರಮಪಟ್ಟು ತಿಂಡಿಯನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳಲಿಲ್ಲ(ಸುಮಚ. ೨೬). **ಚೆಚ್ಚರ:** ೧. ಚೆಚ್ಚರದಿಂ ಬಟಿಸಂದು ಮಱುಗಿ ಬರ್ಪನ್ನ ಬಲಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೬೨೫); ಬಾಲೆಯರಂ ಕೆಲರ್ ಪಿಡಿದು ಚೆಚ್ಚರದಿಂದದರೀಪುಟಂಗಳಂ ಕೀಲಿಸಿ (ಶಂರಾಮಾ. ೪-೦೦೨); ಪರವೆಯರ ವಾರ್ತೆಯಂ ಕೊಂಡು ಚೆಚ್ಚರ [ಪಾಠಾಂ. ಸಂಭ್ರಮ]ದಿಂದೆ ಬರಲ್ (ನಂಬಿರ. ೧೭-೧೦೮) ; ಪಗಲಾಣ್ಮನ ಮೆಯ್ ಬಿಸುಪೇಱೆ ಮಾಗೆ ಚೆಚ್ಚರದೊಳೆ ಪಾಱೆ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೫೩). ೨. ಮುರಿದು ದಂಡೆಯ ನೋಡಿ . . . ಚೆಚ್ಚರದಿ ಲಾಗಿಸಿ ವೈರಿಯುರವ ಗರ್ಜಿಸಿ ಭೈರವಾಂಕ ತಿವಿಯೆ (ಭೈರವೇ. ೯-೧೨೭). **ಚೆಚ್ಚರು :** ೨. ಎನ್ನೊಳಾದನಿತ ಪೇಳ್ವೆವೞಿವುದು ಚೆಚ್ಚರಿಂ (ಮನೋವಿ. ೦-೪೮).

[ದೇ.೫ ತುಳು. ಚಚ್ಚರ ; ತೆಲು. ಚೆಚ್ಚರ./ಸಂ. ಸತ್ವರ]

ಚಚ್ಚರಂ, ಚರ್ಚರಂ, ಚೆಚ್ಚರಂ (ಅ). ೧. ಬೇಗನೆ ; ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ; ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ : ಮುರಾರಿಯ ತಂಗೆಯನಪ್ಪಿಕೆಯ್ದು ಚಚ್ಚರಮೊಳಪೊಯ್ದು (ಶಂಪಭಾ. ೪-೩೪); ಅವಳ ದೀರ್ಘಾಪಾಂಗದೇಶಕ್ಕೆ ಚಚ್ಚರಮಾಗಳ್ ಪರಿತಂದ ಸೇದೆ [ಯೊದವಲ್] (ಕಾದಂಉ. ೪೩); ಅತುಳತರ ಗುಪ್ತಕಾರ್ಯಸ್ಥಿತಿಯಾಳೋಚನೆಗಳುಂಟು ನೀಂ ಚಚ್ಚರಮುಪ್ರತಿಮಂ ಕಾಮುನನೊಡಗೊಂಡು ತರ್ಪುದು (೧ರಿಕ. ೭-೧೭). **ಚರ್ಚರಂ :** ೨. ಜಾಗರೂಕವಾಗಿ; ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದ : ಮಿಡಿಯಂ ಕೊಳೆ ಮಣ್ಣಿಂದಂದರಯದವರ್ಚರ್ಚರಮವಜ್ಞೆಯಿಂ ನೋಡದೆ ಮಾಡಿದ ರೂಪಿನಂತೆ ನೇರ್ಪಿಲ್ಲದ ವಿಕಟಾಕೃತಿಯ ಹುಂಡ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳುಂ (ಶ್ರಾವಕಾ. ೨೧-೨). **ಚೆಚ್ಚರಂ :** ೧. "ಝಡಿತಿ ಲಘು ಶೀಘ್ರಂ ಸತ್ವರಮಾಶು ಚೆಚ್ಚರಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೦೩-೦೩); ಚೆಚ್ಚರಮುಪರಾಂಬುರಾಶಿಗಿೞಿವಂತಿೞಿದಂ ಕಮಳೈಕಬಾಂಧವಂ (ಶಂಪಭಾ. ೧೧-೫೧) : ಈ ಕಜ್ಜದೊಳ್ ನೀಂ ತೊಡರ್ದು ಮರುಳೆ ಬೆಂಡಾಗದಿರ್ ಪೋಗು ನೀಂ ಚೆಚ್ಚರಂ (ಗದಾಯು. ೯-೧೫) ; ತಡೆಯಲೆಡೆಯಿಲ್ಲ ಚೆ(ಚೆ)ಚ್ಚರಮೊಡರ್ಚು ನಿನಗಾರ್ಮುಮಪ್ಪ ಧರ್ಮಮಂ (ಜೀವಸಂ. ೨೭-೫೦). ೨. ಚೆಚ್ಚರಮೆನೆ ಕಲ್ಪಲತಿಕೆಗಚ್ಚರಿಯರ್ ಮೆಲ್ಲನಮೃತರಸಮಂ ಪೊಯ್ವಂ

ತುಚ್ಛವದಿಂದಾ ಸೌಂದರಿಗೊಚ್ಚಿರೆಗಣ್ಣಬಲೆಯರ್ಕಳೆಟ್ಟಿದರ್ ನೀರಂ (ಉದ್ಭಟ. ೮-೨೨). ೩. ದಿಟವಾಗಿ; ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ: ಚೆಚ್ಚರಮಾಪನೀತಳಂ ತನಗೆ ಸಾರ್ದವೊಲೊರ್ವ ದಲುಣ್ಮೆ ಪೊಣ್ಮೆದಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೮೧); ಮನಸಿಜನೆಚ್ಚೊಡಾವ ತೆಱನಕ್ಕುಮೊ ಚೆಚ್ಚರಮೆನ್ನ ಪೇಟ್ದುದಂ ತನಗಿ ವನೆಯ್ದಿ ಬಿನ್ನವಿಪಿನಂ ಪಿಡಿದಿರ್ಕುಮೆ ದೇವ ಜೀವಮಂ (ವರ್ಧಪು. ೪-೬೦). ೪. "ನಿರ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ" (ಕಾದಂಬ. ಅಡಿಟಿ): ಪುರುಷಾರ್ಥತ್ರಿತಯಮುಮನಪ ಧರಿಸದೆ ವೈರಾಗ್ಯಮೇಕೆ ಪುಟ್ಟಿದುದೊ ಚೆಚ್ಚರಮೆಂಬುದನಾಂ ಪೋಗಿಯು ತಿಳಿವೆಂ (ಕಾದಂಬ. ೪೩೩). [<ಚಚ್ಚರ]

ಚಚ್ಚರಂದಳೆ (ಕ್ರಿ). ಎಚ್ಚರಿಕೆ ವಹಿಸು; ಜಾಗರೂಕತೆಯನ್ನು ಹೊಂದು: ನಳಿನಾಕ್ಷಿಯೊರ್ವಳೀಕ್ಷಣರಜ್ಜುವಿಂ ವಿಧುವನೆಳೆತಂದು ಕಾಣಿಸಿದಪಳೋ ಯೆನಲ್ ಚಚ್ಚರಂದಳೆದೊಳಗೆ ಮೌಕ್ತಿಕದಚೆಂಡನೊರ್ವಳ್ ಪೊಯ್ಯು ತಿರ್ದಳ್ ವಿಲಾಸದಿಂದೆ (ಜಿಬಪು. ೧೦-೦೬). [ಚಚ್ಚರ + ತಳೆ$_1$]

ಚಚ್ಚರಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಾಳ: ತ್ರಿವಿಡ ಚಚ್ಚರಿ ಝಂಪೆಯಟಿಯೇಕತಾಳವುಂ ವಿವರವಱಿತುಂ ತಾಳಧಾರಿಗಳು ನುಡಿಸೆ (ಪ್ರಭುಪು. ೨-೬೭). [<ಪ್ರಾ. ಚಚ್ಚರೀ. / ಸಂ. ಚರ್ಚರೀ]

ಚಚ್ಚರಿಗ, ಚೆಚ್ಚರಿಗ (ನಾ). ೧. ಆತುರಗಾರ; ದುಡುಕುವವನು: (+). ೨. ದುಡುಕಿ ಮಾತಾಡುವವನು: ಚ [ಪಾಠಾಂ. ಚೆ] ಚ್ಚರಿಗಂ ಪರಿವಾಯುಂ ತುಚ್ಛಳನತ್ಯುಗ್ರಕೋಪಿ ಮೂರ್ಖಂ ಕಿಸಱೊಳ್ ಕಿಚ್ಚಿಡುವನೆನಿಪ ಖಳನುಂ ಚಚ್ಚರಿಗನೆನಿಕ್ಕುವೊಂದಿ ಜೈನರ ಕೆಲದೊಳ್ (ಸಮಹ. ೬-೧೮೩). **ಚೆಚ್ಚರಿಗ:** ೩. ವೇಗವುಳ್ಳವನು: "ಪ್ರಪೂರ್ಣಃ, ತ್ವರಿತಃ, ತೂರ್ಣಃ, ಉತ್ಸುಕಃ, ಪ್ರಸೃತಃ—ಈ ೫ ಚೆಚ್ಚರಿಗಂ" (ಹಲಾಯು. ೩೭-೧೯೮); "ತ್ವರಿತನುತ್ಸುಕನೆನಲು ಪ್ರಶ್ರಿತಂ ತೂರ್ಣನೆಂದರೆ ಚೆ[ಚೆ]ಚ್ಚರಿಗನಕ್ಕು" (ತುಂಗರಾ. ೬೯-೧೨). [ಚೆಚ್ಚರ + – ಇಗ]

ಚಚ್ಚಹುಚ್ಚಗೆ (ಅ). ಅಡ್ಡತಿಡ್ಡವಾಗಿ; ಕ್ರಮತಪ್ಪಿ; ಹುಚ್ಚುಹುಚ್ಚಾಗಿ: ಚಚ್ಚಹುಚ್ಚಗೆ ನಡೆದರು ಭುಜಬಲಿರಾಜ ಮೆಚ್ಚುವನದಿಕಂಜರವರು ಹುಚ್ಚು ನಡೆಗೆ ನೀನು ಮೆಚ್ಚಿಯೆಂದವರೆಲ್ಲ ಬೆಚ್ಚಿ ದೂರದೊಳಿರುತಿಹರು (ಭರಚ. ೨೦-೦೨೧). [ಚಚ್ಚಹುಚ್ಚು + – ಅಗೆ$_3$]

ಚಚ್ಚಹುಚ್ಚು (ನಾ). ಹುಚ್ಚುಹುಚ್ಚು; ಅಸಂಬದ್ಧವಾದುದು; ವಿಕೃತಿ: ಚಚ್ಚಹುಚ್ಚಾಗದೆ ಚಂದಚಂದಹೊಳು ಪಳಚ್ಚನೆ ಪಾಡಿದರೊಸೆದು (ಭರಚ. ೦೨-೮೩); ಚಚ್ಚಹುಚ್ಚಂಗವನಂದಚಂದವ ಮಾಡಿ ಮೆಚ್ಚಿ ಕೈವಿಡಿದಿಹೆರುಂಟು ಉಚ್ಚಳಿಸುವ ಚೆಲ್ವನಂಗವ ತಪಸಿಗೆ ವೆಚ್ಚಿಪರಾರಿವರಂತೆ (ಭರಚ. ೬೦-೦೦೩). [ಚಚ್ಚ? + ಹುಚ್ಚು (<ಪುಚ್ಚು)]

ಚಚ್ಚು$_1$, ಚೆಚ್ಚು$_1$, ಜಜ್ಜು, ಜಜರ್, ಜೆಜ್ಜು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೊಡೆ; ಬಡಿ; ಕುಟ್ಟು; ನುರಿಸು: ಡೊಣ್ಣೆಯೊಳು ಚಚ್ಚಿ ಕೆಲವು ಮಿಗಗಳ ಕೊಂದರು (ನೇಮಿಸಂ. ೨-೩೧); ಎತ್ತಿ ಕರ್ತ್ತರಿ ಚಚ್ಚು ಶಿವಿವತ್ತಿ ಹಳಚು (ಜಿನಮು. ೧೯-೩೩). **ಚೆಚ್ಚು$_1$:** ಅವಳು ಕೋಪದಿಂದ ಮಗುವನ್ನು ಚೆಚ್ಚಿದಳು (ರೂಢಿ). **ಜಜ್ಜು:** ೧. ಕೂರ್ಮನೆರ್ದೆಯೊಡೆದು ಬೃಹತೀಫಲವನು ಜಜ್ಜಿದಂತಾದುದೀ ವೃಷಪತಿಯು ಸಮರಜಯ(ಚಿಬಪು. ೪೪-೨೦); ಗೋಧಿಯನ್ನು ಜಜ್ಜಿ ಕಾಳುಗಳನ್ನಾಗಿಮಾಡಿ ಅಕ್ಕಿಯಂತೆ ಬೇಯಿಸಿ ನಿತ್ಯದ ಊಟಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು (ಅಡುಸ್. ೭೩); ಈ ಹಾರೆಯಿಂದಲೇ ತಲೆ ಜಜ್ಜಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ (ಚಂದ್ರಕಾ. ೨೩). △ **ಜಜರ್:** ೨. ನುಗ್ಗಾಗು; ನೆಗ್ಗು: ಪಾದ ಪ್ರಹಾರಂಗಳಿಂ ಗುಂಜರ್ಗೊಂಡಂ ಫಣಿಪನಗ್ಗಿದುವು ದಿಗ್ಗಜಂ ಜರ್ಜದುದು ಕಚ್ಛಪಾಂಗಂ (ಚಿಬಪು. ೨೮-೧೧). ೩. ಉತ್ಸಾಹಗುಂದು; ಕುಗ್ಗು. 'ಜರ್ಜಿಸಂ' ಪರಾ. **ಜೆಜ್ಜು:** ೧. ಮುಂಬಲ್ಲು ಬಿದ್ದು ಪೀಳಿರುವ ಕಱೆಲ್ಲಳು ಜೆಜ್ಜಿ ತಿಂಬರಲ್ಲದೆ ಬಿಟ್ಟರಾರು (ಭರಚ. ೬೦-೦೧೨). [ದೇ.॥ ತುಳು. ಜಜ್ಜು ; ತೆಲು. ಚಱಚು]

ಚಚ್ಚು$_2$ 'ಚರ್ಜು$_1$' ನೋ.

ಚಚ್ಚುಕ 'ಚುಂಚುಕ' ನೋ.

ಚಚ್ಚುಮಳೆ (ನಾ). ಚಚ್ಚುವ ಮಳೆ; ಭಾರಿಮಳೆ; ರಭಸದ ಮಳೆ: ಮುಂಗಾರಿನ ಚಚ್ಚುಮಳೆಗೆ ಸಿಕ್ಕಬೇಡ (ರೂಢಿ). [ಚಚ್ಚು$_1$ + ಮಳೆ (<ಮುಱೆ)]

ಚಚೌಕವ್ಮೈಲು (ನಾ). ಚದರ ಮೈಲು; ಚೌರಸ ಮೈಲು: ಸಿಂಹಲ ದ್ವೀಪದ ಕ್ಷೇತ್ರಫಲ ಸುಮಾರು ೨೫ ಸಾವಿರ ಚಚೌಕ ಮೈಲು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೨೦೦). [<ಚೌಕ + ಮ್ಯಾಯಿಲ್$_2$]

ಚಜ್ಜ 'ಛಜ್ಜ' ನೋ.

ಚಜ್ಜೆ$_1$ 'ಸಜ್ಜೆ$_1$' ನೋ.

ಚಜ್ಜೆ$_2$ 'ಸೆಜ್ಜೆ$_2$' ನೋ.

ಚಟ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಪದ: ಬಾಣಲೆಯಿಂದ ಕಡಲೆ 'ಚಟ್' ಎಂದು ಸಿಡಿಯಿತು (ರೂಢಿ).

ಚಟ (ನಾ). ಗೀಳು; ತೆವಲು; ತೀವ್ರಾಸಕ್ತಿ: ಯಾವದಾದರೊಂದು ಕೆಟ್ಟಚಟ ಬಿದ್ದ ಬಳಿಕ ಅದು ಬೇಗ ಬಿಡುವುದಿಲ್ಲ (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೩); ಮನುಷ್ಯನೆಂದರೆ ಚಟಗಳ ಒಂದು ಮೂರ್ತಿ (ಮುಂಗಾಪು. ೩೩); ಭಾಷಾಸೇವೆ ಹಲವರಿಗೆ ಆಟವೆನಿಸಿದರೆ ಇನ್ನೂ ಕೆಲವರಿಗೆ ಚಟವಾಗಿದೆ (ಹುಚ್ಚುಹು. ೬೩); ಇನ್ನೂ ನಿಮಗೆ ದುಂದು ಖರ್ಚಿನ ಚಟ ಬಿಟ್ಟಿಲ್ಲ (ಮಂಹಾಗ. ೩೩೪). [?. / ಹಿಂ. ಚಟ = ಕಳಂಕ, ದೋಷ, ಐಬು]

ಚಟಕ್$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಅವನು ಚಟಕ್ಕೆಂದು ಹೊರಟು ಬಿಟ್ಟನು (ರೂಢಿ). 'ಚಟಕ್ಕನೆ' ಪರಾ.

ಚಟಕ$_1$ (ನಾ). ಗುಬ್ಬಿ; ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ: ಚಟಕ ಚಾಟಣಕ ಚಕ್ರವಾಕ ಕರಟ ಬಳಾಹಕ ಗೃಧ್ರ ಪಿಕ ಮರಕುಟಿಕ (ಮುದೇಪು. ೩-೯). [ಸಂ.]

ಚಟಕ$_2$ (ನಾ). ದರ್ಭೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕೂರ್ಚ, –ಪ್ರತಿಮೆ. 'ಚಟಕ ಶ್ರಾದ್ಧ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚಟಕಶ್ರಾದ್ಧ (ನಾ) ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ದರ್ಭೆಯನ್ನು ಇಟ್ಟು ಕೊಂಡು ಮಾಡುವ ಶ್ರಾದ್ಧ. [ಚಟಕ$_2$ + ಶ್ರಾದ್ಧ]

ಚಟಕಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚಟ್ಟನೆ ಹರಿದು ಹಾಕು, –ಕತ್ತರಿಸಿಬಿಡು: (+). [?]

ಚಟಕಿ (ನಾ). ೧. ಹೆಣ್ಣು ಗುಬ್ಬಿ, –ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ. ೨. ಗುಬ್ಬಿಯ ಹೆಣ್ಣುಮರಿ. [ಸಂ. ಚಟಕಾ]

ಚಟಕ್ಕನೆ (ಅ). ಕೂಡಲೆ; ಒಮ್ಮೆಲೆ; ತಕ್ಷಣ: ಅವಳು ಮಲಗಿಕೊಂಡದ್ದನ್ನು ಕಂಡು. . . . ಚಟಕ್ಕನೆ ಎದ್ದುನಿಂತು ಆಕಳಿಸಿದ (ಎಡಹ. ೧೦೬). [ಚಟಕ್ + – ಅನೆ$_1$]

ಚಟಗಾರ (ನಾ). ತೆವಲು ಉಳ್ಳವನು; ಗೀಳುವುಳ್ಳವನು: ಬೆಳಗಾಗುತ್ತಲೆ ಬಂದು ರಾತ್ರಿಯಾದ ಮೇಲೆ ಹೋಗುವ ಚಹದಂಗಡಿಯ ಚಟಗಾರರಲ್ಲಿ ಅವನು ಒಬ್ಬನೆನ್ನಬಹುದು (ಜೀಸಬಾ. ೧೬). [ಚಟ + – ಗಾರ (< – ಕಾಱ)]

ಚಟಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ತೀವ್ರಾಸಕ್ತಿ ಹೊಂದು; ಗೀಳುಹಿಡಿ: ವಟಪಕ್ವ ಫಲರುಚಿರಾಧರೆಯಾ ನಿಷ್ಕುಟಲಕುಮಾರ ಚಂದ್ರಮನ ಚಟುಲ ಚಕೋರ ಲೋಚನಪುತ್ರಿಕೆಗಳು ಚಟಗೊಂಬಂತೆ ನೋಡಿದಳು (ನೇಮಿಸಂ. ೧೯-೨೧೯). [ಚಟ + ಕೊಳ್$_1$]

ಚಟಚಟ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಚಟಚಟ ಹೆಜ್ಜೆಹಾಕು; ಕತ್ತಲೆಕಿನಲ್ಲೇ ಊರುಸೇರಬೇಕು (ರೂಢಿ).

ಚಟಚಟನೆ (ಅ). ಚಟಚಟ ಎಂಬ ಶಬ್ದದೊಡನೆ: ಹುಲ್ಲು ವಿಪ್ರನ ಕಪಾಲಕದಪುಗಳಲ್ಲಿ ಚಟಚಟ[ಪಾಠಾಂ. ಚಟಚಟ]ನಪ್ಪಳಿಸಿ ಅವಳಿಲ್ಲಿಗೆಳತಹುದೆಂದು ನುಡಿದನು (ಜೈನಭಾ. ೨೦-೪೩). [ಚಟಚಟ + – ಅನೆ$_1$]

ಚಟಪಟ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಪದ. 'ಚಟಪಟಗುಟ್ಟು' ಪರಾ.

ಚಟಪಟಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಚಟಪಟ ಎಂದು ಸದ್ದುಮಾಡು : ಚಟಪಟ ಗುಟ್ಟಿ ಚಟಾಕಿಯು ಮುಂಗಡೆ ಠೀವಿಯ ತೋರಂತ ಬರುತಿರಲು (ಸಮಾಲೋ. ೧೯೦). [ಚಟಪಟ + ಗುಟ್ಟು$_1$]

ಚಟಪಟಿಕೆ$_1$ 'ಚಡಪಡಿಕೆ' ನೋ.

ಚಟಪಟಿಕೆ$_2$ 'ಚಟವಟಿಕೆ' ನೋ.

ಚಟಪಟಿಸು 'ಚಡಪಡಿಸು' ನೋ.

ಚಟಮಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ಉದ್ವೇಗಗೊಳ್ಳು; ಉದ್ವಿಗ್ನವಾಗು: ಚಟಮಟಿಸಿ ಕೋಪದಿಂ ಜನನಿಯಂ ದೂರಿದಂ (ಪರಶು. ೨-೨೮) ; ಪಟು ಪರಾಕ್ರಮಿ ಜ್ವಾಲವದನನು ಚಟಮಟಿಸಿ ಕ್ರತುಭುಜರ . . . ನೆರವಿಯ ನಿಱಿದು (ಅಂಬಿಕಾ. ೧೬-೩೬). [<ಚಟಪಟ + – ಇಸು$_3$]

ಚಟಮಾರಿ (ನಾ). ಚಟಕ್ಕೆ ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರುವವನು,–ದಾಸನಾದವನು: ಅವನೊಬ್ಬ ಬೀಡಿಯ ಚಟಮಾರಿ (ರೂಢಿ).
[ಚಟ + – ಮಾರಿ$_2$]

ಚಟವಟ, ಚಟುವಟ (ನಾ). ಲಗುಬಗೆ; ತ್ವರಿತ; ಚಪಲತೆ: ಕುದುರೆಗಳು . . . ಚಟವಟದಿಂದ ಪುನರಪಿ ಎದ್ದು ತಮ್ಮಯ ಸ್ಕಂಧಗಳಿಗಂಟಿರ್ದ ಕುಂಕುಮ ರುಜಾಡಿಸಿದವಾಗ (ರಘುವಂ. ೪೨-೬೭). **ಚಟುವಟ** : ಈ ಬಳು ವಟದ, ಈ ಚಟುವಟದ ಎಲ್ಲ ಮೂರ್ತಿಗಳೂ ಅವನವೇ (ನವಶಿ. ೬೩).
[<ಚಟಪಟ?]

ಚಟವಟಿಕೆ, ಚಟಪಟಿಕೆ$_2$, ಚಟುವಟಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಲಗುಬಗೆ; ಬೇಗ; ತ್ವರಿತ; "ಚಪಲತನ" (ಗಂಗಾಮ. ೧೨೬). ೨. ಪಟುತ್ವ; ಲವಲವಿಕೆ; ಉತ್ಸಾಹ: ಮಕ್ಕಳ ಚಟವಟಿಕೆ ಮುದುಕರಿಗಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). ೩. ಕೆಲಸ; ಕ್ರಿಯೆ; ಕಾರ್ಯಕಲಾಪ: (೩). **ಚಟಪಟಿಕೆ$_2$**: (೩). **ಚಟುವಟಿಕೆ** : ೨. ಬಲವಾಗಿದ್ದರೆ ಮನುಷ್ಯನು ಬಹಳ ಚಟುವಟಿಕೆಯಾಗಿರುತ್ತಾನೆ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೦೫೩). ೩. ಉಪಾಧ್ಯಾಯರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಚಟುವಟಿಕೆ, ನಿಯಮಗಳ ಪ್ರಕಾರ ನಡೆಯುವುದು . . . ಇವೆಲ್ಲ ಹೆಚ್ಚುತ್ತ ಬಂದುವು (ರಂಗಳ. ೦೦೨) ; ಶಾರದೆ . . . ಅದುವರೆಗೆ ನಡೆಸಿದ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳ ಸಿಂಹಾವಲೋಕನ ಮಾಡಿ (ವಿದ್ಯಾರಿ. ೨೦). [ಚಟವಟ + – ಇಕೆ]

ಚಟಾಕಿ (ನಾ). ೧. ಪಟಾಕಿ: ಚಟಪಟಗುಟ್ಟಿ ಚಟಾಕಿಯು ಮುಂಗಡೆ ಠೀವಿಯ ತೋರುತ ಬರುತಿರಲು (ಸಮಾಲೋ. ೧೯೦) ; ಹುಡುಗರು ಚಟಾಕಿಗಳನ್ನು ಹಾರಿಸುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ). ೨. (ಅಲಂ) ಚುಟುಕಾದ ಚುರುಕುಮಾತು : ಇದೊಂದು ಹಾಸ್ಯದ ಚಟಾಕಿ ಎಂಬಂತೆ ನಕ್ಕು (ನಡದಾ. I, ೩೦೪) ; ಮುಖಿಸ್ವಾಮಿ ನಗೆಯ ಚಟಾಕಿಗಳನ್ನು ಹಾರಿಸಿ ಅವರೆಲ್ಲರನ್ನು ನಗಿಸುವವನು (ದೇವಸಾ. ೦೨). [<ಚಟ್]

ಚಟಾಕು (ನಾ). ಅಳತೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣ; ಸೇರಿನ ಹದಿನಾರನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ: ಎಳ್ಳು ಚಟಾಕಿನಂತೆಯೆ ಜೋಳವನ್ನು ಅಳೆಯಿಸಿಕೊಂಡು ಅವನು ಹೊರಟು ಹೋದ (ಜನಜೀ. ೨) ; ಪೇಟೆಯಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಚಟಾಕಿನಂತೆ ಕೊಂಡು ತರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ (ಪ್ರೇಮಾಶ್ರ. ೪). 'ಚಿಟ್ಟಿ$_1$' ಪರಾ.
[←ಹಿಂ, ಮರಾ. ಛಟಾಕ್]

ಚಟಿ$_1$ (ನಾ). ಖಡ್ಗಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರಿಸೆ: ಗತಿಪಸರವಡ್ಡಾಯು ವಂಕತಿಕೆ . . . ಸಿಂಹಾನೀಕ ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಕ]ಟಿಯೆಂಬ ಚತುರ ಠಾಣದ ತರಹರದೊಳು ಹಲಗೆಯ ಮಗ್ಗುಲೊಳು ಖಡ್ಗಮಂ ಜಡಿದರು (ಸೋಮಚ. ೫-೦೪). [?]

ಚಟಿ$_2$ 'ಚಟ್ಟಿ$_1$' ನೋ.

ಚಟಿ$_3$ (ನಾ). (?) : ಪಗಲಿರುಳು ಬಿಡದೊಡರಿಚಿರ್ದರ ಚಟಿಯ ಕೊನೆಳ ಸಲ್ಲುಡನೆ ದಾಸಯ್ಯ (ಮಧೇಶು. ೭-೪೩). [?]

ಚಟಿಕಾಶಿರ (ನಾ). ಹಿಪ್ಪಲಿಯ ಬೇರು : ಗ್ರಂಥಿಕಂ, ಪಿಪ್ಪಲಿಮೂಲಂ, ಚಟಿಕಾಶಿರಃ ೩ ಹಿಪ್ಪಲಿಯ ಬೇರು (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೬೪).
[ಸಂ. (ಚಟಿಕಾ + ಶಿರ)]

ಚಟಿಕೆ$_1$ 'ಚಟ್ಟಿಗೆ' ನೋ.

ಚಟಿಕೆ$_2$ (ನಾ). ೧. ಹೆಣ್ಣು ಗುಬ್ಬಿ : ಕಟ್ಟಿದಿರೊಳೊಂದು ಚಟಿಕೆ ನೀಡ ದೊಳಿರ್ದುಂ ಕಿಱುಮಱಿಯುಂ . . . ಲಲ್ಲೆಗೆಯ್ವುದಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೦೫-೦). ೨. ಹಿಪ್ಪಲಿ ಬೇರು ; ಮೋಡಿಯೆಂಬ ಔಷಧಿ ದ್ರವ್ಯ.
[ಸಂ. ಚಟಿಕಾ]

ಚಟಿಗೆ 'ಚಟ್ಟಿಗೆ' ನೋ.

ಚಟಿದಾರ (ನಾ). ಕುಂಬಾರನು (ತಿಗುರಿಯ ಮೇಲಿರುವ) ಮಡಕೆಯನ್ನು ಕೊಯ್ಯುವ ದಾರ: ಕನಸಿನ ಕಾಯಂ ವ್ಯಕ್ತಿಕೆಯಾಗಿರೆ ನೆನಹುಂ ಚಟಿ[ಪಾಠಾಂ. ಟಿ]ದಾರಂಗಳವಾಗಿರೆ (ಕುಂಬಾ. ೨೫೨-೬); ಅದರಿಂದ ತಿರುಗಿಸಿ ಮಾಡಿಥ ಮಡಕೆಗಳನ್ನು ನೆನಹೆಂಬ ಚಟಿದಾರಗಳಿಂದ ಕೊಯ್ದು ಕರಣಗಳಿಂದ ತಿದ್ದಿ ಬಡಿದು (ಕರಜ. ೧೧). [ಚಟ$_2$ (<ಚಟ್ಟಿ$_1$) + ದಾರ$_1$]

ಚಟು (ನಾ). ೧. ಪ್ರಿಯವಾದ ಮಾತು ; ಹಿತವಾದ ನುಡಿ: "ಚಟು (೬). ಚಾಟು (೬)–ಪ್ರಿಯವಚನಂ" (ಹಲಾಯು. ೨೯-೧೪೪) ; "ಪ್ರಿಯವಪ್ಪ ನುಡಿ ಚಟು ಚಾಟುವಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೨೬-೨). ೨. ಹೊಟ್ಟೆ. [ಸಂ.]

ಚಟುಕು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಆ ಸತಿಯನಂತೊಮ್ಮೆ ಹೊಡೆಯಲು ಚಟುಕು ಚಟುಕೆನಲು (ಬಸವು. ೫೨-೧೬).

ಚಟುಪಡಿಕೆ 'ಚಡಪಡಿಕೆ' ನೋ.

ಚಟುಲ, ಚಟುಳ (ಗು). ೧. ಚಲಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ; ಚಂಚಲ : ಚಟುಲವಮರಲಾನಿಲೋದ್ಧತ ಪಟುಕೈತಕ ಧೂಳಿ ಪಡೆದುದು . . . ವಿಳಾಸವುಂ ಪ್ರಯಾಣಾಂತರದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೧೭) ; ಮುದ್ಗರಕುಂತ ಚಟುಲ ತೋಮರ ಗದಾಚಕ್ರ . . . ಮೊದಲಾದಾಯುಧಂಗಳಾಂತು (ಕೌಶಿಕಾಸು. ೬೩-೬೦). 'ಚಟುಲನಯನ' ಪರಾ. ೨. ವೇಗದಿಂದ ಕೂಡಿದ; ತ್ವರಿತವಾದ: ಮಕುಟ ಸಂಘಟಿತ ಚಕ್ರ ಚಟುಲಗತಿ ನಿಯುದ್ಧಾಯುಧಪಾತರುಧಿರ ಕರ್ದಮುಸಮ್ಮರ್ದಿತಮುಂ (ಗದಾಯು. ೪-೩೭) ; ಭಾಳತಟಪಟು ಚಟುಲದಹನ ವಿಶಾಲ ನಯನಂ (ಬಸವು. ೫೦-೮೨). ೩. ಸುಂದರವಾದ ; ಚೆಲುವಾದ ; ಚೊಕ್ಕವಾದ : ಚಟುಲಸ್ವರೂಪ ನೊಪ್ಪಿದನಜನ ತನುವೆರಳ್ ಸೀಳಾಗೆ (ಜಬಪು. ೧೭-೫). (ನಾ). ೪. ವೇಗ; ತ್ವರಿತ ; ಜಾಗ್ರತೆ : ಚಟುಲದಿ ವಿನಿಯೋಗವಿದಕೆ ಪೇಳುವೆ ಲಕ್ಷ್ಯಂ (ತತ್ತ್ವನಿ. ೦೪೫). **ಚಟುಳ** : ೧. ಧನಂಜಯರಥ ಚಟುಳ ಚಕ್ರನೇಮಿ ಧಾರಾಪರಿವೃತ (ಹಂಪಭಾ. ೦೫-೫೦ ವ). ೨. ಕೆಂಧೂಳುಪ್ಪರಿಸಿದುದು ಚಟುಳ ಚಾತುರ್ಬಲದ ಪದಹತಿಗೆ (ಕುಮಾರ. ೨-೨೮) ; ಕೊಂಡು ಹೋಗಾ ವಿಬುಧರಿಪು ವೇತಂಡ ಪಂಚಾನನನಾಹವ ಚಂಡ ಚಟುಳಪರಾಕ್ರಮನ ಮಾಯಾ ಕ್ರಿಯಿಕ್ರಮನ (ಕೌರರಾ. ೧-೯-೩). ೩. ಚಟುಳ ಮಣಿ ಕಿಂಕಿಣೀ ಪರಿಘಟಿತ ನಿಜಾಯೋಗಮಾಗಲೆಸೆದುದು (ಧರ್ಮನಾ. ೪-೦೬). [ಸಂ.]

ಚಟುಲಗಾರ್ತಿ (ನಾ). ಚುರುಕಾದವಳು : ಸುಂದರಿ ಒಳ್ಳೆಯ ಚಟುಲಗಾರ್ತಿ (ಮಹಾಗ. ೦೫೭).
[ಚಟುಲ + – ಕಾರ$_1$ (<–ಕಾರ) + – ತಿ$_1$ (<– ಇತಿ)]

ಚಟುಲತೆ, ಚಟುಳತೆ (ನಾ). ೧. ವೇಗ ; ಚಪಲತೆ ; ಲಗುಬಗೆ : ಏನುಂ ತಳ್ವಲ್ಲದಾನೀಗಳೆ ಚಟುಲತೆಯಿಂ ನಿನ್ನನೆಯ್ದುರ್ಪೆನೆಂದೇನಾನುಂ ಸೂರುಳ್ಗಳಿಂ ನಂಬಿಸಿದೊಡೆ (ಸುಕುಮಾ. ೭-೨೦). **ಚಟುಳತೆ** : ೨. ಸೊಗಸು ; ಚೆಲುವು ; ಸೌಂದರ್ಯ : ಗಗನಾಭೋಗಮೆಲ್ಲಂ ಕರಂ ಚೆಲ್ವಾದತ್ತೆಂ ಬಂದದೇಂ ಬಂದುದೊ ಚಟುಳತೆಯಿಂ ದೇವದೇವೀನಿಕಾಯಂ (ಸುಕುಮಾ. ೮-೬೪). [ಸಂ. ಚಟುಲತಾ]

ಚಟುಲನಯನ (ನಾ). ಚಂಚಲವಾದ ಕಣ್ಣು; ಚಪಲ ದೃಷ್ಟಿ : ಚಟುಲ ನಯನದ ಕುಟಿಲಕುಂತಳೆ ತಮ್ಮಾಳ್ದಂಗೀ ವಿವರವುನಱೆಗೆಯ್ವುದುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೨೪-೧೪). [ಚಟುಲ + ನಯನ]

ಚಟುಲಲೋಚನೆ (ನಾ). ಚಂಚಲವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವಳು; ಚಂಚಲಾಕ್ಷಿ : ಚಟುಲಲೋಚನೆಯಂತೆ ಕುಟಿಲಕುಂತಳೆಯಂತೆ ಪಿಟು ಹೆಣ್ಣಿನಂತೆ ಹಗಲಲ್ಲಿ ಇರುಳು ಸಂಗಟನ ಕಾಯಂತೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೩೦೭೩).
[ಸಂ. ಚಟುಲಲೋಚನಾ (ಚಟುಲ + ಲೋಚನ + –)]

ಚಟುವಟ 'ಚಟವಟ' ನೋ.

ಚಟುವಟಿಕೆ 'ಚಟವಟಿಕೆ' ನೋ.

ಚಟುಹುಟುಗಾರ್ತಿ (ನಾ). ಚಟುವಟಿಕೆಯುಳ್ಳವಳು; ಉತ್ಸಾಹಗಾರ್ತಿ: ಕುಟಿಲಕುಂತಳೆಯುಳ ಚಟುಹುಟುಗಾರ್ತಿಯು ನಟನೆಯ ನಡೆಯ ನಾಯಕಿಯ . . . ಪೊಂದುವುದೆಂದೊ (ಶತಸಾಂ. ೨೪-೩೦).
[ಚಟುಹುಟು? + –ಕಾಱ + – ತಿ$_1$ (<– ಇತ್ತಿ)]

ಚಟುಳ 'ಚಟುಲ' ನೋ.

ಚಟುಳತೆ 'ಚಟುಲತೆ' ನೋ.

ಚಟುಳಿತ (ಗು). ೧. ವೇಗವಾಗಿ ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ : ಚಟುಳಿತ ಚಕ್ರನೇಮಿ ಪರಿವರ್ತನ ಘಟ್ಟನ ಘಾತ . . . ವಿಜಯನುಗ್ರ ರಥಂ ಪರಿದತ್ತು (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೧೪೬). (ನಾ). ೨. ನಡುಗುವಿಕೆ: ಕಂಪನ; ಸ್ಪಂದನ : ಪೊಟ್ಟಗೊಡೆದತ್ತು ರಟತ್ಪಟು ಪಟಹ ಶಂಖ ಭೇರಿಯ ಚಟುಳಿತದಿಂದಟಳೆಪಟಳಮಂಬರ ಪಟಳಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೬೭). [ಸಂ. ಚಟುಲಿತ]

ಚಟೂಕ್ತಿ (ನಾ). ಪ್ರಿಯ ವಚನ; ಸಂತೋಷ ಪಡಿಸುವ ನುಡಿ; ಸ್ತುತಿಯ ಮಾತು: ವಿನೋದದಿಂ ಮುಳಿದೆನಾಂ ನೀನಂಜಲೇಕೆಂದು ಕೋಮಲೆಯುಂ ಕೋಟಿ ಚಟೂಕ್ತಿಯಿಂದೊಸೆಯಿಸುತ್ತಿರ್ದಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೮-೫೩).
[ಚಟು + ಉಕ್ತಿ]

ಚಟೂರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮುಖಸ್ತುತಿ ಮಾಡಿ ಮೋಸಗೊಳಿಸು : ಲಕ್ಷ್ಮೀ ವಿಡಂಬಂ ವಿಡಂಬಿಸದಂತಾಗಿರೆ ಮಾನ್ಯರೆಲ್ಲ ತೆಱದಿಂದಂ ಪೊಕ್ಕು ನಿನ್ನಂ ಚಟೂರಿಸದಂತಾಗಿರೆ ಕಾಮಿನೀತತಿ ವಿಲಾಸಾಪಾಂಗದಿಂದು ಪ್ರಕಾರಿಸದಂತಾಗಿರಲಾತ್ಮವಂತನೆನಿಸೆಂದುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೫೭೪).
[<ಚಟು + – ಇಸು$_3$]

ಚಟೆಕಾರ 'ಚಟ್ಟಿಗಾರ' ನೋ.

ಚಟ್ಟ$_1$, ಚಟ್ಟು$_1$, ಚಟ್ಟೆ$_2$, ಚಟ್ಟು$_1$ (ನಾ). ೧. ಸಮತಲವಾಗಿರುವುದು; ಮಟ್ಟವಾದುದು; ಚಪ್ಪಟೆ : (+). ೨. ಗಾಡಿ, ಮಂಚ, ಕುರ್ಚಿ, ಚಿತ್ರಪಟ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಚೌಕಟ್ಟು ಅಥವಾ ಅದರ ಭಾಗ: 'ಗಾಡಿಚಟ್ಟ' ಪರಾ. ೩. ಹೆಣವನ್ನು ಸಾಗಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಬಿದಿರಿನ ಚೌಕಟ್ಟು; ಸಿದಿಗೆ : ಅಮ್ಮನವರು ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ ಅಯ್ಯನವರು ಚಟ್ಟಕ್ಕೆ (ಗಾದೆ). ೪. ಕಟ್ಟಳೆ; ನಿಯಮ; ವಿಧಿ: (+). ೫. ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟು; ಸೊಗಸು; ಅಣಿ : (+). ಚಟ್ಟು$_1$: ೬. (ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯ) ಮೇಲೆ ಹೊದಿಸುವ ಬಟ್ಟೆ, – ಮೇಲ್ಕಟ್ಟು, – ಹೊದಿಕೆ : (+). 'ಗುಬ್ಬಿ ಚಟ್ಟು' ಪರಾ. ೭. ಬೀಜ ಬಲಿಯದ ಕಾಯಿ; ಎಳೆಯ ಕಾಯಿ; ಹೀಚು : ಅವರೇಕಾಯಿ ಚಟ್ಟು (ರೂಢಿ). ೮. ಗಡುಸುತನ; ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ : (+). ೯. ಬೀಜ ತೆಗೆದು ಒಣಗಿಸಿಟ್ಟ ಕಾಯಿ : ನೆಲ್ಲಿಚಟ್ಟು (ರೂಢಿ). ಚಟ್ಟೆ$_2$: ೧. ಪಾರ್ಶ್ವಾಸ್ಥಿಗಳು ದೇಹದ ಮುಂದುಗಡೆಯ ಎದೆಯ ಚಿಪ್ಪು ಎಂಬ ಚಟ್ಟೆಯಾದ ಎಲುಬಿಗೆ ಸಂಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ (ಪ್ರಾಣಿಶಾ. ೩). ಚಟ್ಟು$_1$: ೭. ಈ ಮರದ ಹುಣಿಸೇಹಣ್ಣು ಬಹಳ ರುಚಿ, ಚಟ್ಟಾಗಿರಲಿ, ದೋರೆಗಾಯಾಗಿರಲಿ ಅಥವಾ ಹಣ್ಣೇ ಆಗಲಿ (ನನ್ನೂರು.೧೯೯). ೯. ತಿನ್ನಲು ಮಾಡಿಟ್ಟ ಹಲಸಿನ ಹಣ್ಣಿನ ಚಟ್ಟುಕೊಡುತ್ತಾಳೆ (ಎರುಳ. ೬೨).

ಚಟ್ಟದ ತೋಳು, ಚಟ್ಟಿನ ತೋಳು = ಗಾಡಿಯ ಚೌಕಟ್ಟಿಗೆ ಎರಡೂ ಮಗ್ಗುಲಲ್ಲಿ ಸಾಲಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿದ ಕಡ್ಡಿ, – ಕೋಲು; ಗುಜ್ಜುಗೋಲು; ಕಳಗ : (+).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಚಟ್ಟ; ತುಳು. ಚಟ್ಟ, ಚಟ್ಟಿ; ತೆಲು. ಚಟ್ಟ]

ಚಟ್ಟ$_2$ 'ಚರಟ' ನೋ.

ಚಟ್ಟ$_3$, ಚಟ್ಟ$_2$ (ನಾ). ನಿಪುಣ; ಶ್ರೇಷ್ಠ. 'ಮಾಣಿಕಚಟ್ಟ' ಪರಾ. ಚಟ್ಟ$_2$: (+). [<ಸಂ. ಶ್ರೇಷ್ಠ]

ಚಟ್ಟ$_4$, ಚಟ್ಟು$_3$ (ನಾ). ಶಿಷ್ಯ; ಗಂಡ್ಡ : ಸಭಾವಳಯದೊಳೆನ್ನನೇಳಿಸಿದ ನಿನ್ನನನಾಕುಳಮೆನ್ನ ಚಟ್ಟರಿಂ ತಳವೆಳಗಾಗಿ ಕಟ್ಟಿಸದೆ ಮಾಣ್ಗೊಡೆ ಕೆಮ್ಮ [ನೆ] ವಿಾಸಪೊತ್ತನೇ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೩೦); ಶ್ರೀ ಪಱಿಕಱ ಮಾರುಗ ಬಲರ ಚಟ್ಟ ಸುಟಬಣ್ಣರ ಸುಲ (ಎಇ. II, ೬೦-೩; ಸು. 1100); ಕಂಸಂ ವಸುದೇವಂಗೆ ಚಟ್ಟನಾಗಿ . . . ಧನುರ್ವಿದ್ಯೆಯಂ ಸಾಧಿಸುತ್ತುಮಿರ್ದಾಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೬-೫೦ ವ); ಕಂಸಂ ನಾಂ ಬಿಲ್ಲಳ್ವೆಯ ಚಟ್ಟನೆನ್ನೋಜನನುವರದೊಳ್ ಕುಸಿದಿರಲಾಗದೆಂದು ರಥಮಂ ಬೇಡಿಕೊಂಡು ಸಮರಸನ್ನದ್ಧನಾಗಿ (ಬಂಹರಿ. ೫-೨೪ ವ). ಚಟ್ಟು$_3$: ತಾನುಂ ತನ್ನ ಚಟ್ಟುಗಳುಮಾನೆಯಸರ ಮನೆಗೆ ತಂದರಸಂಗೊಪ್ಪಿಸಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೨-೧೩೪).
[<ಪ್ರಾ. ಚಟ್ಟ. / ಸಂ. ಛಾತ್ರ]

ಚಟ್ಟ$_5$ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಬನವಸೆಯ ಚಟ್ಟನಾಗರಕಣ್ಣಕ್ಕೆಮು ನಿದು ಪರಿಯನಟ್ಟದಡೆ (ಎಇ. VIII, ಸೊರಬ. ೨೩೪-೭; 999); ಮನ್ನೆಯ ಚಟ್ಟಂ ಬಿಟ್ಟಂ ಮನ್ನೆಯಮಂ (ಇಆ. XVIII, ೨೬೪-೪೦; 1022). [?]

ಚಟ್ಟಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಹೆಣ ಸಾಗಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬಿದಿರಿನ ಚೌಕಟ್ಟನ್ನು ಕಟ್ಟು; ಸಿದಿಗೆಯನ್ನು ರಚಿಸು : ಸತ್ತ ಮೇಲೆ ಹೆಣ ಸಾಗಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಆ ದೇಶದವರು ನಮ್ಮ ಹಾಗೆ ಚಟ್ಟಕಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ (ಪಂಚಾಪ್ರು. ೬೭); ಅವನು ಸತ್ತೇ ಹೋಗಲಿ ಅವನ ಚಟ್ಟಕಟ್ಟಲಿ (ಜಾನಗೀ. ೦೦೫). ಲೋ ! ಕಾಮಣ್ಣನ್ನ ಚಟ್ಟ ಕಟ್ಟೋಣ್ವೊ (ಧನ್ಯಮು. ೨೬); ಮಟ್ಟುಮಿಾರಿ ಉಂಡರೆ ಚಟ್ಟಕಟ್ಟುವದೇ (ಗಾದೆ). [ಚಟ್ಟ$_1$ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಚಟ್ಟಗೆಯಿ (ನಾ). ಶಿಷ್ಯರಿಗಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಭೂಮಿ : ಭಳಾರಿಗೆ ಮತ್ತ ೬ ಭಟ್ಟಗೆಯಿ ಚಟ್ಟಗೆಯಿ ಮತ್ತ ೬ (ಸೌಇಇ. IX–1, ೭೪-೭; 981); "ಚಟ್ಟಗೆಯಿ" ಎಂದರೂ ಚಟ್ಟವೃತ್ತಿಯೆಂದೇ ಅರ್ಥ (ಕಶಾಅ. ೨೨೯).
[ಚಟ್ಟ$_4$ + ಕೆಯಿ (<ಕೆಯ್$_4$)]

ಚಟ್ಟಣಿ, ಚಟ್ನಿ, ಚಟ್ನಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವ್ಯಂಜನ; ನಂಜಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ರುಬ್ಬಿ ಅಥವಾ ಕುಟ್ಟಿಮಾಡಿದ ಖಾರವಾದ ಪದಾರ್ಥ,– ಹಿಂಡಿ: ನಾನು . . . ಚಟ್ಟಣಿ ರುಬ್ಬಿ ಕೊಡಬೇಕು (ಗಾಳಿಪ. ೦೭೩). ಚಟ್ನಿ: ಚಟ್ನಿ ಕೋಸಂಬರಿ ಕಾಯಿರಸಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ದೇಶದವರ ಕೌಶಲ್ಯವು ವರ್ಣಿಸತಕ್ಕಂಥಾದ್ದಿರುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೧೬೭); ಚಪಾತಿಗೆ ಅತ್ಯುತ್ತಮ ಕೊಬ್ಬರಿಯ ಚಟ್ನಿಯನ್ನು ತಯಾರಿಸಿ ಇಟ್ಟಿದ್ದಳು (ಗಂಮಾಯ.೦೫). ಚಟ್ನಿ: ನಮ್ಮ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಇಡ್ಲಿ ಚಟ್ನಿ ಅಲ್ಲದೆ ಉಪ್ಪಿಟ್ಟೂ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಕಪವು. ೩-೬); ನಂಜುವುದಕ್ಕೆ ಹುಚ್ಚೆಳ್ಳಿನ ಚಟ್ನಿ ಬಿಟ್ಟು ಇನ್ನೊಂದನ್ನು ಕಾಣ (ದಾನಚಿಂ. ೮೫); ಕುಟೇರ, ನುಗ್ಗಿ, ತುಳಸಿ . . . ಮುಂತಾದವುಗಳ ಚಟ್ನಿಯು ಗ್ರಾಹಕ (ಅಷ್ಟಾಂಗ. ೦೪೧-೦೦೫ ಟೀಕೆ).

ಚಟ್ನಿಮಾಡು; ಚಟ್ನಿಮಾಡು = ೧. ಚಟ್ಟಣಿ ತಯಾರಿಸು : ರೊಟ್ಟಿಗೆ ನಂಜಿಕೊಳ್ಳಲೆಂದು ಚಟ್ನಿ ಮಾಡಿದ್ದರು (ರೂಢಿ). ೨. (ಅಲಂ) ನುಗ್ಗುಮಾಡು; ಅರೆದಂ ಪೀಡಿಸು : ಸಂಸಾರದೊಳಗೆ ವಿಧಿ ರುಬ್ಬುಗುಂಡಾಗಿ ಚಟ್ನಿಮಾಡಿದನೆನ್ನ ತಿರುವಿ (ಇಂಚಾಪ. ೫೯-೮೪).
[←ಮರಾ. ಚಟಣೀ, ಚಟನೀ; ಹಿಂ. ಚಟನೀ; ಸಿಂಧಿ. ಚಟಣೀ]

ಚಟ್ಟಣೆ (ನಾ). ಪಾತ್ರೆಗಳ ಮುಚ್ಚಳ; ರ್ಝಾಕಣಿ (ಉಕ): "ಆಹಾರ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಬಿಸಿಯಾಗಿಟ್ಟಿರಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಲೋಹ, ಮೊ.ಗಳ ಮುಚ್ಚಳ; ಚಟ್ಟಣೆ" (Dish-Cover. ಇಂಕನಿ). [<ಸಂ. ಛಾದನ ?]

ಚಟ್ಟನೆ (ಅ). = ಚಟಕ್ಕನೆ: "ಫಕ್ಕನೆ, ಭೊಂಕನೆ . . . ಚಟ್ಟನೆ, ಚಕ್ಕನೆ, ಗವ್ವನೆ, ಗಕ್ಕನೆ, ಬುದಿಂಗನೆ, ಪುಸುಕನೆ" (ಕಂನುಹು. ೬೮೪); ಗಣಪತಿಯು . . . ಅದರ ಮೇಲೆ ಚಟ್ಟನೆ ಹಾರಿ ಕೂತುಕೊಂಡು ಮನೆಗೆ ಹೋದನು (ಮುಂಬಯು. ೪-೮೦); ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನು ಹೇಳಿದ ಯೋಗವು . . . ಸಂಸಾರದ ಕಟ್ಟನ್ನು ಚಟ್ಟನೆ ಕಳಚಬಲ್ಲದು (ಗೀತಾಸಂ. ೩). [ಚಟ್ + – ಅನೆ$_1$]

ಚಟ್ಟಬ್ಬೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು: ಪುತ್ರಿ ಗುಣಾನ್ವಿತೆ ಚಟ್ಟಬ್ಬರಸಿಗೆ ದೊರೆಯಾರ್ದಾನಥರ್ಮ್ಮಶೀಳೋನ್ನತಿಯೊಳ್ (ಮೈಅರಿ. ೦೯೩೦, ೭೪-೭೭; 1053 ?). [ಚಟ್ಟ$_5$ + ಅಬ್ಬೆ$_1$]

ಚಟ್ಟಯದೇವ 'ಚಟ್ಟಯ್ಯದೇವ' ನೋ.

ಚಟ್ಟಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಬಯುಳಯ್ಯ ಮಗ ಚಟ್ಟಯ್ಯನಳಿಯ ಕನ್ನಯ್ಯ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೪೩೩-೬; 972); ಹೊನ್ನಯ್ಯನ ಮಗ ಚಟ್ಟಯ್ಯಂ ಕಲ್ಲಂ ನಿಱಿಸಿದ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೬೪-೦೩; 1032).

[ಚಟ್ಟ$_5$ + ಅಯ್ಯ$_1$]

ಚಟ್ಟಯ್ಯದೇವ, ಚಟ್ಟಯಂದೇವ (ನಾ). = ಚಟ್ಟಯ್ಯ: ಚಟ್ಟಯ್ಯದೇವನ ಪರಿ ಬನ್ದು ಊರನಿಱಿದಲ್ಲಿ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೧೭-೪; 1015). **ಚಟ್ಟಯದೇವ**: ತದಾತ್ಮಜಂ ಚಟ್ಟಯದೇವನಿಂ (ಇಆ. X, ೨೩೦-೦೩; 1108). [ಚಟ್ಟಯ್ಯ + ದೇವ]

ಚಟ್ಟವೃತ್ತಿ (ನಾ). ಶಿಷ್ಯರ ಅಥವಾ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಉಪಭೋಗಕ್ಕಾಗಿ ಬಿಟ್ಟ ಭೂಮಿ: ದೇವರ ಅಂಗಭೋಗಕಂ ದೇ[ಗು]ಲಕಂ ಮಾಟಕ್ಕಂ ಚಟ್ಟವೃತ್ತಿ ಬಾಲಶಿಕ್ಷೆಯನಿತುಮಂ ನಡೆಯಿಸುವನ್ನಾಗಿ (ಸೌಇಇ. XI-ii, ೦೭೦-೮೮; 1121).] ಚಟ್ಟ$_4$ + ವೃತ್ತಿ]

ಚಟ್ಟಸಮಯ (ನಾ). ಶಿಷ್ಯರ ಸಮೂಹ,–ಗುಂಪು; ಇಪ್ಪಜನಕ್ಕೆ ಚಟ್ಟ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಮಹಾಜನಭೋಜನಕ್ಕೆ ಯುಕ್ತಿ ಕ್ರಮಪ್ಪ . . . ಚರಾಚರೋರ್ವ್ವಿಯೊಳು (ಎಇ. XVIII, ೦೭೪-೯; 1044). [ಚಟ್ಟ$_4$ + ಸಮಯ]

ಚಟ್ಟಳಿಕು (ಕ್ರಿ). (?): ಹಿಮಗಿರಿಗಳನೆಂಬ ಗುಂಡವ ಮಾಡಿದ ಕ್ರಮದಪ್ಪ ಮೂರ್ತಿಯ ಚಟ್ಟಳಿಕಿ ವಿಮಲ ಶಕ್ತಿಯ ಹಾಸು ದಟ್ಟನೆ ಮಾಡಿ (ದೇವಾಂಪು. ೩-೯೯). [?]

ಚಟ್ಟಳೆ$_1$ 'ಚಡ್ಡಣೆ' ನೋ.

ಚಟ್ಟಳೆ$_2$ (ನಾ). ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆ: ಚಟ್ಟಳೆಯಲ್ಲಿ ಬಟ್ಟ ಸೊರೆಯೊಳ್ ಪೊಸಗಾಜಿನ ಪಾರು ಪಾತ್ರೆಯೊಳ್ ಬಟ್ಟಲೊಳಿಂದುಕಾಂತಮಯ ಭಾಜನದೊಳ್ಪರಲಾವೆಯೋ ಡಿನೊಳ್ . . . ತಿಳಿಗಳ್ಳನದಂ ನೆಱೆ ತುಂಬಿ ತಂದು ಮುಂದಿಟ್ಟುದು ಮಾಱದಗ್ರುಜರನುಕ್ರಮಮಂ ಶಬರೀ ಸಮೂಹಕಂ (ಬಾಧಪು. ೧೧-೧೩೦). ಚಟ್ಟಳೆಯಲ್ಲಿ ತೀವಿದ ಸುರಾರಸಮಂ ಕುಡಿಯುತ್ತು ಮರ್ದನೇರ್ಪಟ್ಟನಿಯಳ್ಳಿ ನೀಡಿ (ಬಾಧಪು. ೧೧-೦೩೩). [<ಚಟ್ಟಿ$_1$?]

ಚಟ್ಟಿ$_1$, ಚಟ್ಟೆ, ಚಿಟ್ಟಿ$_1$, ಸಟ್ಟಿ (ನಾ). ೧. (ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ) ಅಗಲವಾದ ಪಾತ್ರೆ. ೨. ಮಡಕೆ: "ಭಾಂಡದೊಳು ಸಂಕೆಯೊಳ್ ಚಟ್ಟಿ" (ಕಬ್ಬಮಂ. ೯೦); ಚಟ್ಟಿಪೆಂಗಳು ಕೆಲಬರು ಸುಳಿದರು ಹೊನ್ನ ಚಟ್ಟಿ ಸಟ್ಟುಗಗಳನಾಂತು (ಭರಜ. ೪-೭೦); ಸುಲಲಿತವೆನಿಪ್ಪ ಚಟ್ಟಿಯ ಮೊಸರನಿಳಿಪಿಕೊಂಡು (ಸಿದ್ಧೇಪು. ೩-೧೮); ಇವುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಬೇರೊಂದು ಚಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಹಸುವಿನ ಬೆಣ್ಣೆ ಸಹಿತ ಒಗ್ಗರಿಸಿ . . . ಕೊಡಲು ದಾಹಜ್ವರ ಬಿಡುವುದು (ಸಕವೈ. ೯೩); ಹುಟ್ಟು ಮೊದಲೀಗರುಹಲೀ ನರಚಟ್ಟಿ ದಿವ್ಯಶರೀರವಾದುದು ನಿಮ್ಮ ಕೃಪೆಯಿಂದ (ಅಂಬಿಕಾ. ೪೭-೩); ಅಟ್ಟು ಉಂಡೇನೆಂದು ಚಟ್ಟೀಕುಡಿಕೆ ತಂದೆ (ಜಗೀತ. ೦೭). **ಚಟ್ಟೆ**: ೨. 'ಚಟಿದಾರ' ಪರಾ.

ಚಿಟ್ಟಿ$_1$: ೨. ಚಿಟ್ಟಿ ಮಡಕೆಗಳೊಳಗೆ ಭಿನ್ನಪರಿಮಳಂಗಳಂ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು (ಸೂಪಶಾ. ೪-೪); ಚಿ[ಪಾಠಾಂ. ಚ]ಟ್ಟಿಯೊಳು ತುಪ್ಪವೆಱೆದಿಂಗಿಕ್ಕಿ ಪೊಗ್ಗರಣೆಗೊಟ್ಟು (ಸೂಪಶಾ. ೪-೩೭). **ಸಟ್ಟಿ**: ೨. 'ಕೈಸಟ್ಟಿ' ಪರಾ.

[ದೇ.೩ ತಮಿ. ಮಲ. ತುಳು. ತೆಲು. ಚಟ್ಟಿ]

ಚಟ್ಟಿ$_2$ (ನಾ). (ಕರಾ) ಅಕ್ಕಿ, ಉದ್ದು ಇತ್ಯಾದಿ ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಒರಟಾಗಿ ಹುಡಿಮಾಡಿ ಕಲಸಿ ಕಾವಲಿಯ ಮೇಲೆ ತಟ್ಟಿ ಬೇಯಿಸಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಿಂಡಿ,–ರೊಟ್ಟಿ: ರುಚಿಯಾದದ್ದಕ್ಕೆ ಏನೋ, ಎರಡು ಇಂಥಾ ಚಟ್ಟಿ ತಿಂದರೂ, ಹೊಟ್ಟೆಯ ತುದಿಗೂ ಮುಟ್ಟಿದ ಹಾಗೆ ಕಾಣಿಸುವುದಿಲ್ಲ (ಮರಮ. ೬೨). [<ಚಟ್ಟಿ$_1$]

ಚಟ್ಟಿ$_3$ 'ತಟ್ಟಿ$_1$' ನೋ.

ಚಟ್ಟಿ$_4$ 'ಭಟ್ಟಿ' ನೋ.

ಚಟ್ಟಿ$_5$ 'ಸೆಟ್ಟಿ' ನೋ.

ಚಟ್ಟಿಗ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಕಟ್ಟಾನೆಮಲ್ಲನಂ ಕಡುಗಟ್ಟಿಗನುತ್ತಿಗನು ನೊಲಿಪವನಂ ಚಟ್ಟಿಗನಂ ತಟ್ಟುಚಿಟ್ಟಿಱಿ (ಎಕ. XV, ಅರಸಿ. ೨೩೭-೧೪; 971); ತುಱುಂಗಳೊ[ಳ್ಪಾ][ರ್ಟ್ಟ]ದ್ದುದಂ ಕೇಟಲಾಗದು . . . ಚಟ್ಟಿಗನ ಸಿರಿಗನ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೩೨-೩; ?). [ಚಟ್ಟಿ$_5$ + – ಇಗ]

ಚಟ್ಟಿಗೆ, ಚಟಿಕೆ$_1$, ಚಟಿಗೆ (ನಾ). = ಚಟ್ಟಿ$_1$ ೨: ಬೈಚಿಟ್ಟ ಬೆಣ್ಣೆಯ ಚಟ್ಟಿಗೆಗಳ ತೆಗೆದಷ್ಟನು ಸವಿದನು (ಪ್ರಸಭಾ. ೦೭-೨೪). **ಚಟಿಕೆ$_1$**: ವರ ಚಿಂತಾಮಣಿಯಿರುತಿರೆ ಗಾಜಿನ ಚಟಿಕೆಯ ಹಿಡಿದಂತೆ (ಸುಸಾರ. ೧೧೪-೬). **ಚಟಿಗೆ**: ತುಪ್ಪದ ಚಟಿಗೆಯನ್ನು ನೆಲುವಿಗೇರಿಸು (ರೂಢಿ). [<ಚಟ್ಟಿ$_1$]

ಚಟ್ಟಿಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ನಾಗಚನ್ದ್ರಭಟ್ಟ ಪುತ್ರಾಯ ಚಟ್ಟಿಮ ಭಟ್ಟಾಯ . . . ರಾಜಾದಿತ್ಯೇನ ಗ್ರಾಮದ್ವಯಂ ದತ್ತಂ (ಮೈಅರಿ. ೦೯೩೩, ೪೦-೩೪; 951). [ಚಟ್ಟಿ$_5$ (<ಸೆಟ್ಟಿ) + ಅಮ (<ಅಮ್ಮ$_1$)]

ಚಟ್ಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಲೆ ಬಗ್ಗಿಸು,–ತಗ್ಗಿಸು; ಹಲುಗಿರಿದು ಹುಬ್ಬೇಱಿಸುತ ಹಣುಗುತ್ತ ಹೆದಱುತ ತಲೆಯ ಚಟ್ಟಿಸುತ (ತೊರರಾ. ೩-೬-೪೩).

[ಚಟ್ಟು ? + – ಇಸು$_3$]

ಚಟ್ಟಿಱು, ಚಿಟ್ಟರಿ, ಚಿಟ್ಟಿಱು, ಚೆಟ್ಟಿಱು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಸುಗಂಧ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ಲೇಪಿಸು,–ಬಳಿ,–ಹಚ್ಚು: (ಕ). ೨. = ಚಟ್ಟುಬಡಿ: "ಸ್ಥಾಸಕಂ, ಹಸ್ತಬಿಂಬಂ – ಈ ೨ ಚಟ್ಟಿಱಿವುದು" (ಹಲಾಯು. ೬೯-೩೮೬); ಚಟ್ಟಿಱಿದ ಗೋಡೆಗಳ ರಕುತದ ಹೇಸಿಕೆಯನು . . . ನೆರಹಿದಂ ನಿಳಯದೊಳಗೆ (ಹಜಕಾ. ೧೧-೩೦); ಚಟ್ಟಿಱಿದು ಘಟಮನರ್ಚಿಸಿ ನೆಟ್ಟನೆ ಪೊಸ ಪೂಗಳಿಂದಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧೧-೦೫೮); ಬಾಗಿಲರ್ಚಿಸಿ ಚಿಗುರಿಕ್ಕಿ ಚಟ್ಟಿಱಿದು (ಪಸಾರ. ೯೩೩); ದಿಗ್ಭಿತ್ತಿಯೊಳ್ಕೂಡಿ ಚಟ್ಟಿಱಿದಂತಿ ದ್ದರ್ ಪುದ ಪ್ರತ ಕ್ಕ ರ ತೇಜಂ ದೇವರಾಜೇಂದ್ರನಾ (ಸೌಇಇ. IV, ೨೭೭-೨೮; ಸು. 1380); ನೃಪನೊಡಹುಟ್ಟಿದನ ಹೊಯ್ದರುಣಜಲದಲಿ ಚಟ್ಟಿಱಿದು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೦-೨); ಚಟ್ಟಿಱಿದು ಚಪ್ಪರಿದು ನುಂಗುವ ಭೂತಕೋಟಿಗಳನಟ್ಟಿ (ತೊರರಾ. ೬-೬-೧೨). **ಚಿಟ್ಟರಿ**: ೨. ದರಹಾಸಂ ಜೊನ್ನಮಂ ಚಿಟ್ಟರಿದು ಕರೆಯೆ ತದ್ರೂಪಮಂ ನೋಡಲಾಗಳ್ (ಚಂದ್ರಭ್ರು. ೦೫-೪). **ಚಿಟ್ಟಿಱು**: ೨. ಅಸ್ರಾಂಬುವಿಂ ಚಿ[ಪಾಠಾಂ. ಚ]ಟ್ಟಿಱಿದು ಕರುಳಿನಿಂ ತೋರಣಂಗಟ್ಟಿ (ಜಗವಿ. ೬-೧೧). **ಚೆಟ್ಟಿಱು**: ಮೇಲಿನ 'ಜಗವಿ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಚಟ್ಟು$_5$ + ಇಱು$_1$]

ಚಟ್ಟು$_1$ 'ಚಟ್ಟಿ$_1$' ನೋ.

ಚಟ್ಟು$_2$, ಚೆಟ್ಟು$_2$ (ನಾ). ೧. ಅಶುದ್ಧತೆ; ಕೊಳೆ; ಹೊಲಸು. 'ಮುಟ್ಟು ಚಟ್ಟು' ಪರಾ. ೨. ನಾಶ; ಕೆಡುಕು; ಹಾಳು: ಅವನನ್ನು ಚಟ್ಟು ಮಾಡಿದರು (ರೂಢಿ). **ಚೆಟ್ಟು$_2$**: (ಕ).

[ದೇ.೩ ತಮಿ. ಚಟ್ಟು; ತುಳು. ಚಟ್ಟ್; ತೆಲು. ಚೆಡು=ಕೆಡು]

ಚಟ್ಟು$_3$ 'ಚಟ್ಟ$_4$' ನೋ.

ಚಟ್ಟು$_4$ (ನಾ). ಸಣ್ಣಕಲ್ಲುಂ ತುಂಬಿದ ಭೂಮಿ; ಕಲ್ಲು ಭೂಮಿ: ಈ ಚಟ್ಟನಲ್ಲಿ ಏನು ಬೆಳೆ ಬಂದೀತು (ರೂಢಿ). [←ತೆಲು. ಚಟ್ಟು]

ಚಟ್ಟು$_5$, ಚಿಟ್ಟು$_3$ (ನಾ). ೧. ಗೋಡೆಗೆ ಕೈಯಿಂದ ಒತ್ತುವ ಬಣ್ಣದ ಗುರುತು. 'ಚಟ್ಟುಬಡಿ' ಪರಾ. ೨. ಪ್ರಥಮ ಋತುಮತಿಯಾದವಳು ಗೋಡೆಗೆ ಒತ್ತುವ ಅರಿಸಿನದಿಂದ ಅಂಕಿತವಾದ ಹಸ್ತದ ಗುರುತು. ೩. ಪರಿಮಳ ದ್ರವ್ಯದ ಲೇಪನ; ಸುಗಂಧದ ಲೇಪ: "ಚರ್ಚಾ, ಚರ್ಚಿಕ್ಯಂ, ಸ್ಥಾಸಕಃ—ಈ ೩ ಗಂಧವನಿಟ್ಟು ತೊಳೆವುದರ ಪೆಸರು. ಚಟ್ಟೆಂದು ಎಂಬರು" (ನಾಚಿರಾ. ೧೨೪). ೪. ನಕಲು. 'ಚಟ್ಟುಹೊಡೆ' ಪರಾ. **ಚಿಟ್ಟು$_3$:** ೧. ಕೋಣವೊಂದು ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗಿತ್ತು. ಅದರ ಶರೀರದ ಮೇಲೆಲ್ಲಾ ಭಕ್ತಜನರ ಕೈಯ ಕೆಂಪು ಚಿಟ್ಟುಗಳು ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದವು (ಬಾಣಅ. ೪೭). ೨. ಚಿಟ್ಟು ಬಡಿಸುವಶಾಸ್ತ್ರ, ಇನ್ನೂ ಏನೇನೋ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳು ಆದುವು (ಚಿಲುಮ. ೩೦೯). ೩. ಪುಣುಂಗಿನ ಚಿಟ್ಟು ಹರಿಣ ಗೋರೋಚನ ಕೃಷ್ಣಾಜಿನಪುಲಿಚರ್ಮ ನರಿಗೊಂಬುಗಳನಿತ್ತರೊಲಿದು (ಮೋಹತ. ೧೯-೭೩).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚಟಙ್ಕು = ಹುಡುಗಿಯು ಪ್ರಥಮ ಋತುಮತಿಯಾದಾಗ ಮಾಡುವ ಸಮಾರಂಭ]

ಚಟ್ಟು$_6$ (ನಾ). ಜಟ್ಟಿ ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರಸೆ: ಎಸೆವ ಮುಹಗ್ಗಳಂ ಠಡಕಿ ಕಕ್ಷವಡಂ . . . ಪಾಸಗೆವನ್ನಿಮುಟ್ಟೆ ಚಟ್ಟು ಸಿರಣವಟ್ಟೆ ಬಾಹುದಣೆ ಖಮ್ಮುರಿ ಕತ್ತರಿ . . . ಜಿಟ್ಟಿಗನ ನಚ್ಚಿನ ಬಿನ್ನಣಮೊಪ್ಪೆ ಕಾದಿದರ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೭೮). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚಟಙ್ಕು]

ಚಟ್ಟುಕ (ನಾ). ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸುವವನು,-ಲೇಪಿಸುವವನು; ಘಟಿವಳ: ತಟ್ಟುಕಂ ಚಟ್ಟುಕಂ ತಟ್ಟು ಚಟ್ಟು ಶಬ್ದೌ ಶ್ರೀಖಂಡ ಕುಂಕುಮಾದಿ ಗಂಧದ್ರವ್ಯ ಕರ್ದಮ ಕೃತ ಸ್ಥಾಸಕ ವಚನೌ ತತ್ಕುರ್ವನ್ (ಶಬ್ದಾನು. ೪೪೦ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). [ಚಟ್ಟು$_5$ + – ಕ$_3$]

ಚಟ್ಟುಗ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಬಂಟುಗ ಮದಭಂಜನಂ ಜಯಾಂಗನಾ ಮನೋರಞ್ಜನಂ ಚಟ್ಟುಗ ಮದೇಭ ಪಞ್ಚಾನನಂ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೧೦೯-೪; 1042). [<ಚಟ್ಟ$_6$]

ಚಟ್ಟುಬಡಿ (ಕ್ರಿ). ಮಡಕೆ, ಗೋಡೆ, ಬಾಗಿಲು ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಮೇಲೆ, ಕೈಯಿಂದ ಬಣ್ಣವನ್ನು ಒತ್ತು; ಗುರುತು ಮಾಡು: ಬಾಗಿಲು, ಗೋಡೆಗಳ ಮೇಲೆ ಚಟ್ಟು ಬಡಿದಿದ್ದರು (ರೂಢಿ); ಚಟ್ಟು ಬಡಿದಿದ್ದ ಮಡಕೆಗಳನ್ನು ಸಾಲಾಗಿ ಇಟ್ಟು ಪೂಜಿಸಿದ್ದರು (ರೂಢಿ).

[ಚಟ್ಟು$_5$ + ಬಡಿ$_1$]

ಚಟ್ಟುಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಗೋಡೆಗೆ ಕೈಯಿಂದ ಬಣ್ಣವನ್ನು ಒತ್ತು: ಹಗೆ ಮನೆಗೆ ಪುಣ್ಯಾಹಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಚಟ್ಟುಹೊಡೆ (ರೂಢಿ). ೨. ನಕಲು ಮಾಡು; ಕಾಪಿಹೊಡೆ: ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಪರೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿದ್ದುದನ್ನೇ ಚಟ್ಟು ಹೊಡೆದಿದ್ದರು (ರೂಢಿ). ೩.(ಕರಾ). ಮತ್ತೊಬ್ಬರು ಹೇಳಿದ್ದನ್ನೇ ಹೇಳು: ಏನೂ ಕೆಲಸವಿಲ್ಲ, ಸುಮ್ಮನೆ ಚಟ್ಟುಹೊಡೆಯುತ್ತಾನೆ (ರೂಢಿ). [ಚಟ್ಟು$_5$ + ಹೊಡೆ$_1$ (<ಪೊಡೆ$_1$)]

ಚಟ್ಟೆ$_1$, ಚೊಟ್ಟೆ$_1$ (ನಾ). ೧.(ಯೂರೋಪಿನವರ ಮಾದರಿಯ)ಉಡುಗೆ ತೊಡುಗೆ. 'ಚಟ್ಟೆಗಾರ' ಪರಾ. ೨. ಮೈಮೇಲೆ ಬೆಳ್ಳಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಉಬ್ಬಿದ ಮಚ್ಚೆಗಳೇಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗುಹ್ಯರೋಗ; ಪರಂಗಿ ರೋಗ: (+). **ಚೊಟ್ಟೆ$_1$.**

ಚೊಟ್ಟೆಯುವ=ಯೂರೋಪಿನವರ ಮಾದರಿಯ ವೇಷಧರಿಸಿದವನು; ಚಟ್ಟೆಕಾರ: ಬಾಗಿಲಿಗೆ ಬೀಗ ಹಾಕಿಸಿ ಬಿಟ್ಟರು. ಮುನಿಸಾಮಪ್ಪನವರು ಚೊಟ್ಟೆಯವನಿಗೆ ಹೇಳಿ (ಚಂಗೂಲಿ. ೧೩೮).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚಟ್ಟೈ; ಮಲ. ತುಳು. ತೆಲು. ಚಟ್ಟ]

ಚಟ್ಟೆ$_2$ 'ಚಟ್ಟ$_1$' ನೋ.

ಚಟ್ಟೆ$_3$ 'ತಟ್ಟೆ$_1$' ನೋ.

ಚಟ್ಟೆಕಾರ 'ಚಟ್ಟೆಗಾರ' ನೋ.

ಚಟ್ಟೆಗಾರ, ಚಟಿಕಾರ, ಚಟ್ಟೆಕಾರ (ನಾ). ೧. ಯೂರೋಪಿನವರ ವೇಷವನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು: (+). ೨. ಯೂರೋಪಿನ ಹಾಗು ಏಷ್ಯಜನರ ಸಂಕರ ಜಾತಿಯವನು; ಆಂಗ್ಲೊ ಇಂಡಿಯನ್: ಬ್ರೌನ್ ಎಂಬ ಚಟ್ಟೇಗಾರನು ಆ ದಿವಸ ಗಾಡಿ ಹೊಡೆಯುತಾ ಇದ್ದನು (ಮಾಮುರಾ. ೧೭). **ಚಟಿಕಾರ:** ೨. ಚಟಿಕಾರರುಚೌಕಿ ಮಾಡುತ, ನಡಿದರೊ ಹೇಳದೆ ಗುಡದಾಗ (ಕನ್ನಜಾ. ೮೮). **ಚಟ್ಟೆಕಾರ:** (+).

[ಚಟ್ಟೆ$_1$ + – ಕಾರ$_1$ (< – ಕಾಱ). / ತಮಿ. ಚಟ್ಟೈಕ್ಕಾರನ್; ಮಲ. ಚಟ್ಟಕ್ಕಾರನ್; ತುಳು. ಚಟ್ಟೆಗಾರೆ; ತೆಲು. ಚಟ್ಟಕಾರ]

ಚಟ್ಟೋಜ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಅರ್ಜುನೋಜನ ಮಗಂ ಚಟ್ಟೋಜ ಕಲ್ಲುಂ ಮಾಡಿಸಿದ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೦೭-೦೦; 1016); ಗೊಯ್ದುಸೆಟ್ಟಿಯ ಬೆಸವಗಂ ಅಕ್ಕಶಾಲೆ ಚಟ್ಟೋಜನ ತಮ್ಮಂ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೪೩-೩೯; 1172 ?). [ಚಟ್ಟ$_6$ + ಓಜ$_1$ (<ಒವಝು)]

ಚಟ್ಟಗ್ರಾಮ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಪಾವಕದಿಶಿ ಶಮೀ ಯಿ ಕ್ರಿಷ್ಣಪಾಷಾಣಂ ಚ[ಟ್ಟಗ್ರಾ]ಮಶಃ ಕ್ರಿಷ್ಣಪಾಷಣಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೪-೧೩; ೬೩೩). [ಚಟ್ಟ? + ಗ್ರಾಮ]

ಚಟ್ಣಿ 'ಚಟ್ಟಣಿ' ನೋ.

ಚಟ್ಣಿಪುಡಿ (ನಾ). ಕಡಲೆಬೇಳೆ, ಉದ್ದಿನಬೇಳೆ, ಕೊಬ್ಬರಿ, ಮೆಣಸಿನ ಕಾಯಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಹಾಕಿ ಮಾಡಿದ ನಂಜಿಕೆಯ ಪದಾರ್ಥ: ಚಟ್ಣಿಪುಡಿ ಮುಗಿದು ಹೋಗಿದೆ (ರೂಢಿ). 'ಪುಡಿಚಟ್ಣಿ' ಪರಾ.

[ಚಟ್ಣಿ (<ಚಟ್ಟಣಿ) + ಪುಡಿ]

ಚಟ್ನಿ 'ಚಟ್ಟಣಿ' ನೋ.

ಚಡ್‌ಸಾಲ್ 'ಭಡಸಾಲ್' ನೋ.

ಚಡ (ನಾ). ೧. ಬೇಗ (?): ಬಂದಪನೆತ್ತಿ ವಿಕ್ರಮದಿನೀಟ್ಟುಳಿಗೊಂಡಪನಂತೆ ಕೂಸ ನಿನ್ನಿಂದೆಮಗೊಳ್ಳೆಯಂ ಬಿಡುವೆ ಪೇಟ್ ತನಗಿಕ್ಕಿದ ಕೋಂಟೆ ತಾಂ ಚಡಂ ಬಂದು ನಿಜೇಶನಾತಕೊಟಿಯಂ ತಿಟಿವಂ ಗಟಪಲ್ಕೆ ಬೇಡ ಪೋಗೆಂದುಬಿದೊತ್ತಿ ಚಪ್ಪರಿಸೆ ಪೋದನವಂ ಪಗೆಸಾರಿ ಕೋಪದಿಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೭-೭೭). ೨. [ಸಂಗೀತ] ರಾಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗತ್ತು (?): ಗಹಗಹಿಕೆ ಗೊಂಡಂ ಗೊಂಡಿ ಚಡಂ ಬಾಹಟಂ ಲಾಲಂಗಿ ತನ್ನೆವಣೆ ನಿಸ್ಸರಣೆ ರಂಗರಕ್ತಿ ಬೇಗ ವಣಿತು ತರಹರಂ ಸುರಿಪೊಟ್ಟಜೆ . . . ಬೆಡಂಗುವಡೆಯು ಪಾಡುತ್ತಿರೆಯುಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೭-೭೭ ವ). [?]

ಚಡತ (ನಾ). ಮನೆಯ ಮುಂದಿನ ಜಗಲಿ; ಕಟ್ಟೆ: ಅವರೆಲ್ಲ ಮನೆಯ ಮುಂದಿನ ಚಡತದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿದ್ದರು (ರೂಢಿ). [?]

ಚಡತಿ (ನಾ). ಅಸೂಯೆ; ಹೊಟ್ಟೆಕಿಚ್ಚು; ಕರುಬು: (+). [?]

ಚಡಪಡ (ನಾ). ೧. ಅಸಮಾಧಾನ; ಕಳವಳ. 'ಚಡಪಡಿಕೆ' ಪರಾ. ೨. ಆತುರ; ಅವಸರ; ಗಡಿಬಿಡಿ. 'ಚಡಪಡಿಸು' ಪರಾ. [?]

ಚಡಪಡನೆ, ಚಡಪುಡನೆ, ಚಡುಪಡನೆ, ಚಡುಪುಡನೆ, ಚಡುಹುಡನೆ (ಅ). ಲಗುಬಗೆಯಿಂದ; ಬೇಗನೆ; ತ್ವರಿತವಾಗಿ: "ಚಚ್ಚರಂ . . . ಚಡಪಡನೆ ಭೋರನೆ . . . ಶೀಘ್ರಾರ್ಥ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೬೨). **ಚಡಪುಡನೆ:** "ಚಟ್ಟನೆ" (ಜಾನಕೋ. ೩೪) **ಚಡುಪಡನೆ:** "ಭೋಂಕನೆ ಚಡು[ಪಾಠಾಂ. ಡ]ಪಡನೆ ಚಚ್ಚರಂಗಳ್ . . . ತುರಿಹಮುಂ" (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೪೯). **ಚಡುಪುಡನೆ:** ಭೋಂಕಲ್ ಚಡುಪುಡನೆ ಗಿಬ್ಬಿತಿಬ್ಬನೆಯುಂ . . . ಒದವುಗುಂ ಶೀಘ್ರಾರ್ಥಂ (ಶಮದ. ೩೦೫). **ಚಡುಹುಡನೆ:** ಚಡುಹುಡನುಂಡು . . . ನಡೆದರ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೮-೩೫). 'ಸಡುಹುಡನೆ' ಪರಾ. [ಚಡಪಡ + – ಅನೆ$_1$]

ಚಡಪಡಿಕೆ, ಚಟ್ಟುಪಟಿಕ್ಕೆ, ಚಟುಪಡಿಕೆ (ನಾ). =ಚಡಪಡ ೧ : ಒಳಗಿನ ಚಡಪಡಿಕೆಯನ್ನು ಆಡಿ ತೋರಿಸುವಂತಿಲ್ಲ (ವ್ಯನಿ. ೫೯) ; ಸಾವಿತ್ರಿಯ ಚಡಪಡಿಕೆ ಕಣ್ಣೀರ ಕೋಡಿಯಾಗಿ ಹರಿಯ ತೊಡಗಿತು (ಬಪರಿ. ೨೪೩) ; ಒಂದು ಒಂದೂವರೆ ತಾಸು ಕುಳಿತರೂ ಯಾರೂ ಬರಲಿಲ್ಲ ಅವನಿಗೆ ಚಡಪಡಿಕೆಯಾಗಹತ್ತಿತು (ಕೃಶಕ್ಕ. ೧೬೪) ; ಯಶೋದೆಗೆ ತಡವಾದಂತೆ ಚಡಪಡಿಕೆ ಹೆಚ್ಚಾಯಿತು (ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ೨೫೮). **ಚಟಪಟಿಕ್ಕೆ₁ :** (೬). **ಚಟುಪಡಿಕೆ :** ಅನಂತನ . . . ಈ ವ್ಯರ್ಥ ಚಟುಪಡಿಕೆಯನ್ನು ಕಂಡು ಕಮಾಂಡರರೇ ಹೇಳಿದರು (ಸಮುಸಾ. ೦೦೪). [ಚಡಪಡ + – ಇಕೆ]

ಚಡಪಡಿಸು, ಚಟಪಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕಳವಳಗೊಳ್ಳು; ವ್ಯಥೆಪಡು : ಕರುಗಳು ಕಣ್ಣುಮರೆಯಾದ ಕೂಡಲೆ ದನಗಳು ಚಡಪಡಿಸುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೨೩) ; ೨. ಅವಸರಪಡು ; ಆತುರಪಡು : ಯಾವಾಗ ಅವರನ್ನು ನೋಡಿಯೇನೆಂದು ಆತ ಚಡಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದ (ಪ್ರವಾಇ. II, ೧೯೬) ನನಗೂ ಅವರಂತೆ ಕುಣಿದಾಡಬೇಕು ಎಂದು ಕೈಕಾಲುಗಳು ಚಡಪಡಿಸುತ್ತಲೇ ಇದ್ದುವು (ಶಾಲಿಮು. ೨೩೦). ೩. ಒದ್ದಾಡು ; ಹೊರಳಾಡು : ಒಬ್ಬನು ಆ ಚಡಪಡಿಸುವ ಆತನ ಎರಡೂ ಕೈಗಳನ್ನು ಬಲವಾಗಿ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡನು (ವೀರಬಂ. ೫೦) ; ಕಾಯ್ದ ಹಂಚಿನ ಮೇಲೆ ಹುರಿಯಲು ಹಾಕಿದ ಅರಳಿನ ಜೋಳದ ಕಾಳಿನಂತೆ ಚಡಪಡಿಸಿದನು (ಜಂಪುಟ. ೩೦) ; ನಿಮ್ಮ ಕುದುರೆ ನೆಮ್ಮದಿಯಿಲ್ಲದೆ ಚಡಪಡಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ಶಾಲಿಮ. ೮೪). **ಚಟಪಟಿಸು :** ೩. ಅಶಾಂತಿಯಿಂದ ಅವಳು ಚಟಪಟಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು (ವಂಶವೃ. ೦೯೯). [ಚಡಪಡ + – ಇಸು₃]

ಚಡಪುಡನೆ 'ಚಡಪಡನೆ' ನೋ.

ಚಡರ (ನಾ). ಕವಚ : "ಸನ್ನಾಹಂ, ಕವಚಂ, ಚಡರಃ . . . ಜಾ(ಳಿ)ಳಕಾ– ಈ ೧೦ ಕವಚಂ" (ಹಲಾಯು. ೬೬-೩೦೫) [ಸಂ]

ಚಡಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಅರಿಸಿನ, ಬೂರುಗ, ಚಡಲೆ, ನಾರವಳ್ಳಿ, ನೀರವಳ (ನಮ್ಮಸು. ೨೩೬). [?]

ಚಡಾಯ, ಚಢಾಯಿ, ಛಡಾಯ (ನಾ). ೧. (ಪದವಿಯಲ್ಲಿ) ಉನ್ನತಿ ; ಬಡತಿ : ರಾಜಪುತ್ರರ್ಗೆ ಪಸಾಯವುಮಂ ಕೊಡಿಸುತ್ತಂ ವೀರಭಟರ್ಗೆ ಚಡಾಯವುಮಂ ಮಾಡಿಸುತಂ (ಬಸರ. ೬-೩೪). ೨. ಅತಿಶಯ ; ಆಧಿಕ್ಯ : ರಾಯರಧಿಕರು ಚಟುಳ ಚರಣ ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಛ]ಡಾಯ ಮಾನಿತರಿಳಿದುದಾಖಳರಾಯ ದುರ್ಗವ (ತೊರರಾ. ೬-೦೮-೪). **ಚಢಾಯಿ** ೩. ಮೇಲೇರಿ ಹೋಗುವುದು ; ದಾಳಿ : ನಿಂ ಚಢಾಯಿ ಮಾಡುವ ನೀತಿ ಅಸಲ್ ನಿರ್ಭೀತಿ ಹೇಳಿಕೇಳಿ (ಅರಳು. ೩೯೬-೦೦). **ಛಡಾಯ :** ಮೇಲಿನ 'ತೊರರಾ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ.

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚಢಾಈ]

ಚಡಾಯುತಿಕೆ (ನಾ). (ಕುಂದುರೆಯನ್ನು) ಏರುವ ಕ್ರಮ,–ಆರೋಹಣ ವಿಧಿ (?) : ವಾಮರಾಜ ಪ್ರಿಯ ತನೂಜಾತ ರೂಪುರೇಖ ಥಾಪನೆ ಬಯ್ಸಿಕೆ ತೊಡೆಮಡ ಕಯ್ದನಿಯೆಂಬ ಚಡಾಯುತಿಕೆಗಾಯತಿಕೆವಡೆದಾರೂಢ ವಿದ್ಯಾವಿಲಾಸ (ಸೌಇಇ. IX–I, ೩೯೩-೩೦ : 1226). [?]

ಚಡಾಯಿಸು, ಛಡಾಯಿಸು, ಛಡಾಯ್ಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಏರು; ಹೆಚ್ಚಾಗು; ಚಡಾಳಿಸು : (೬). ೨. ಎತ್ತರಿಸು ; ಹೆಚ್ಚಿಸು ; ಹೆಚ್ಚುಮಾಡು : (೬). ೩. (ಹೊಡೆತ, ಏಟು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ಕೊಡು; ಹಾಗಿಸು : (೬). ೪. ಚಬಕದಿಂದ ಅಥವಾ ಬೆತ್ತದಿಂದ ಥಳಿಸು : (೬). **ಛಡಾಯಿಸು :** ೨. ಜಮಾಬಂದಿಗೆ ಜಾಸ್ತಿ ಛಡಾಯಿಸಿ ತನ್ನ ಕೈಕಾಗಜಕ್ಕೆ ಕೂಡಿ ಬರಬೇಕೆಂಬದಾಗಿ (ಮಹಾವಂ. II, ೭೧). **ಛಡಾಯ್ಸು :** ೩. ಆಗ ಅಡ್ಡೇ ಇದ್ದ ಮಾತ್ನೆಲ್ಲಾ ಈಗ ಒಂದಕ್ಕೆರಡಾಗಿ ಛಡಾಯ್ಸಿದೀನ್ನೂ (ದುರಂಸಾ. ೬೩).

[ಚಡಾಯ + – ಇಸು₃]

ಚಡಾವು, ಛಡಾವು (ನಾ). ೧. ಏರಿಕೆ ; ಉನ್ನತಿ ; ಬಡತಿ : (೬). ೨. ಏರುನೆಲ; ದಿಣ್ಣೆ : ಚಡಾವಿನಲ್ಲಿ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗದೆ ನಿಂತುಬಿಡುತ್ತಿದ್ದಿತು (ಬೈಸರ್ಪ. ೦೩೦). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೆಟ್ಟು : ಕೆಲವರು ತುರುಕರ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಚಡಾವುಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೮); ಕಾಲೊಳಗಿನ ಹರಿದು ಹೋದ 'ಚಡಾವ'ನ್ನು ನೆಲಕ್ಕೆ ಅಪ್ಪಳಿಸಿದನು (ಸಕುಮಂ. ೪೪); ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಸೊಗಸಾದ 'ಕಿರಿಕಿರಿ' ಚಡಾವು (ಬಾಳಹೊ. ೨). **ಛಡಾವು :** ೩. ನಾನು ಜುಬ್ಬ ತೊಟ್ಟು ಪೈಜಾಮ ಹಾಕಿ ಕಾಲಿಗೆ ಪಂಜಾಬಿ ಮಾದರಿಯ ಛಡಾವನ್ನು ಮೆಟ್ಟಿದ್ದೆ (ಧರ್ಮಶ್ರೀ. ೧೦೫).

[←ಹಿಂ. ಚಢಾವ್, ಚಢೌವಾ ; ಮರಾ. ಚಢಾಲೂ, ಚಢಾವ್]

ಚಡಾಳ, ಚಢಾಳ, ಛಡಾಳ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಳ ; ಅತಿಶಯ ; ಆಧಿಕ್ಯ : ಭ್ರುಮರಮುದ್ರ್ಯಮರಂಗಳ ಗಾವರಕ್ಕೆ ಜಾವಳಿಸಿ ಚಡಾಳದೊಳ್ಮೊರೆವುವು (ಅನಂಪು. ೧-೬೭) ; ಸಿರಿಯ ಚಡ[ಪಾಠಾಂ. ಛಾ]ಳದಲಿ ತಂದಖಿಳ ವಸ್ತುವ ನಾಲಯದೊಳೊಪ್ಪಿಸಿದನು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೫-೬೫) ; ಹೇಳಿ ಹೇಳಭಿಮಾನಭಂಗಚ[ಪಾಠಾಂ. ಛ]ಡಾಳವಾರಿಂದಾದುದು (ತೊರರಾ. ೩-೫-೪) ; ತೋಳ ಮೂಲಗಳೊಡೆವಂತೆ ಬಿರ್ಮೊಲೆಯು ಚಡಾಳದಿ ಮೆರೆವ ಹೆಣ್ಣುಗಳು (ಮೋಹತ. ೦೪-೬೦) ; ಗಂಧರ್ವ ವಿದ್ಯಾಚಾರ್ಯ ನೃಪಸುತರೂ ಮೇಳೈಸಿ ವೀಣೆಯನು ಕಲಿವ ಚಡಾಳವೇನು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೦೬-೧) ; ನಾಲಗೆದೆರೆದವ ನುಡಿವೊಂದು ನುಡಿಯ ಚಡಾಳವನೇನ ಬಣ್ಣಿಪೆನು (ಭರತ. ೫೭-೨೪). **ಚಢಾಳ :** ಬಲ್ ಚದುರ ಚಾವಡಿ ಚಢಾಳದೋಳಿ ಚೀಟದ ಥಾಟಿ ಸಿಂಗರದ ರಂಗಭೂಮಿ (ಪದ್ಮರಾ. ೯-೮೬). **ಛಡಾಳ :** ಮುನಿವ್ರಜ . . . ಕಡು ಶೋಕರಸದ ಛಡಾಳವನು ನಿಲಿಸಿದರು (ಕುವ್ಯಾಆ. ೫-೨೮); ಬಿಸಿಲ ಛಡಾಳದಿ ಬೆಂದರ್ಗೆ ಮಡುನೀರು ಸಸಿನೆಳಲಿದಿರ್ವಂದಂತೆ (ಮೋಹತ. ೨೭-೧೭).

[<ಪ್ರಾ. ಛಡಾಲ]

ಚಡಾಳತೆ, ಛಡಾಳತೆ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಳ ; ಆಧಿಕ್ಯ : ಚತುರಂಗದ ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಛ]ಡಾಳತೆಯಿಂದ ಚೂರಿಸುವಸ್ತ್ರ ಶಸ್ತ್ರದಲಿ ಹೊದೆಸಿಕೊಂಡುದು ಕಪಿಬಲವನು (ತೊರರಾ. ೬-೦೭-೩೦). **ಛಡಾಳತೆ :** ನಿಮ್ನಾತನುಗಿದೆಬ್ಬಿಸಿದ ಹುಲಿಯೋ ನೊಂದ ಹಂದಿಯೊ ಹಸಿದ ಭುಜಗನೋ ಕಾದ ಕಟ್ಟುಕ್ಕಿನ ಛಡಾಳತೆ[ಪಾಠಾಂ. ಳಿಕೆ]ಯೊ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೬. ೬). [ಚಡಾಳ + – ತೆ₃]

ಚಡಾಳಧ್ವನಿ (ನಾ). ಅಧಿಕವಾದ ಧ್ವನಿ ; ಅತಿಶಯವಾದ ಧ್ವನಿ : ಅದೆ ರಘುಕ್ಷಿತಿಪಾಲಕನ ಚಾಪದ ಚಡಾಳಧ್ವನಿ[ಪಾಠಾಂ. ಧ್ವಾನ]ಯ ಚಿತ್ತೈಸಿದಿರೆ ಮುಂದಿದೆ ಸಮರಭೈರವನುಗ್ರಸಿಂಹರವ (ತೊರರಾ. ೩-೬-೩೩).

[ಚಡಾಲ + ಧ್ವನಿ]

ಚಡಾಳಿಕೆ, ಛಡಾಳಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಉಗ್ರತೆ ; ರಭಸ : ಬಲು ಬಿಸಿಲೊಂದು ಚಡಾಳಿಕೆ ಜಗವ ಭಂಗಿಸಿತು (ಮೋಹತ. ೦೯-೪೬) ; ಇವರ ಬಲುಹು ಮತ್ತಿವರಟ್ಟುಳಿ ಮೇಣಿವರ ಚಡಾಳಿಕೆ ಇವರ ಕಿಟುಕು (ಭಕ್ತಸ. IV, ೦೪). **ಛಡಾಳಿಕೆ :** ೨. ಅತಿಶಯ ; ಆಧಿಕ್ಯ : ನಾಟ್ಗೆ ಬಸಂತನ ಕಾಪು ಕಾಮದೇವನ ರತಿಯಾಜ್ಞೆ ಚಂದ್ರನ ಛಡಾಳಿಕೆ[ಪಾಠಾಂ. ತಳಾರಿಕೆ] ತಂಬೆಲರೊಂದು ಬೆಂಬಲಂ (ಅನಂಪು. ೦-೮೬). (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೪-೨೫ ನೋ).

[ಚಡಾಳ + – ಇಕೆ]

ಚಡಾಳಿಸು, ಚಡಾಳೈಸು, ಚಢಾಳಿಸು, ಚೌಡಾಳಿಸು, ಛಡಾಳಿಸು (ನಾ). ೧. ಅಧಿಕವಾಗು ; ಮೇಲಾಗು ; ಆಧಿಕ್ಯವನ್ನು ಪಡೆ : ತೋಳು ಸಾವಿರವಮರಪತಿ ತೆಳುವಾಳಿನೊಕ್ಕಲು . . . ಶೂಲಿ ಬಾಗಿಲ ಕಾಯ್ವನೀಸು ಚಡಾಳಿಸಿದ ಸಿರಿ ಯಾರಿಗೆ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೯-೬೬); ಮೇಲಣಾಪದರಣಾಂಬು ಕುದಿವುತಿರ್ದುದು ಶಿಖಿ ಚಡಾಳಿಸಲ್ (ಚಬಪು. ೩೦-೬). ೨. ಚಾತುರ್ಯದಿಂದ ಜೋಡಿಸು ; ಸೊಗಸಾಗಿ ಅಳವಡಿಸು : ಜಂತ್ರವೀಣೆಯ ತಂತ್ರಿಗಳನು ಚಡಾಳಿಸಿ ಕಂತುವಿನಂಕಮಾಲೆಯುನು . . . ಬಾಜಿಪ ಕಾಂತೆ ಕಣ್ಣೆ

ಸೆದಳು (ಅಂಜನ. ೫-೧೩೨) ; ಹಸುರಂಗಿಯನು ತೊಟ್ಟನು ಚಡಾಳಿಸಿ ಪದದೊಳಿಕ್ಕಡವ (ಕುಮಾ.ಅ. ೦೩-೦೯) ; ಪೊನ್ನ ದಂಡಿಗೆಯು ಚಡಾಳಿಸಿ ಬಿಗಿದನು (ತ್ರಿಭುಕಿ. ೬-೨೬). ೩. ತುಂಬು; ವ್ಯಾಪಿಸು ; ಹಬ್ಬು: ಬಲುಗಾಳಿಗದ ಭಾರಣೆಯು ಬಲುಹು ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಛ]ಡಾಳಿಸುತತಲಿರ್ದುದು ಚತುರ್ದಶ ಭುವನವೀಧಿಗಳ (ತೊರವೆ. ೬-೦೮-೦೦) ; ಅವನ ಕೀರ್ತಿ ಚಡಾಳಿಸಿತು ತ್ರ್ಯಜಗವನು (ನಳಚ. ೪-೦). ೪. ಪ್ರಜ್ವಲಿಸು; ಥಳಥಳಿಸು : ಬಾಲ ಸೂರ್ಯನವೋಲ್ . . . ತೇಜದ ವಿಕಾರ ಚಡಾಳಿಸಿತು (ಕುಮಾ.ದ್ರೋ.೬. ೦೮-೩೦) ; ದುಕೂಲ ಮಣಿಭೂಷಣವ ಧರಿಸಿ ಚಡಾಳಿಸುವ ಕಾಂತಿಯುಲಿ ಸಿಂಹಾಸನದಿ ಕುಳ್ಳಿರ್ದ (ನಳಚ. ೯.೦). ೫. ಉರವಣಿಸು; ರಭಸಗೊಳ್ಳು: ಗುರು ಚಡಾಳಿಸಿ ಹೊಕ್ಕನೊಪ್ಪಿಂಗುರವಣಿಸಿದನು ಬಾಹ್ಲಿಕನು (ಕುಮಾ.ವಿ. ೮-೭೯) ; ಹೊಗೆ ಚಡಾಳಿಸಿ ಹಬ್ಬಿತಂಬರವ (ಕೌಶಿಕಾ. ೨೨-೩೫) ; ತೋಳಿರಡನು ಕಟ್ಟಿ ಜಯರಾಜನಿತ್ತ ಚಡಾಳಿಸಿ ತರುತ್ತಿದ್ದನತ್ತ (ಭರತೇ. ೩೪-೯೬).

ಚಡಾಳ್ವಿಸು: ೨. ಕರದ ಬಿಲ್ವಿದೆಯುಂ ಚಡಾಳ್ವಿಸುತಾಗ ಶತಮಾಯನಿಂದ್ರನ ಸರಿಸದೊಳ್ ನಿಂದು (ಚಂಪು. ೪೯-೨೦). **ಚಥಾಳಿಸು :** ೧. ಕೀಲಿಸಿದ ಹೃದ್ವೀಜಬಿಂದು ಚಥಾಳಿಸಿದ ಶೀತಾಂಶುವಾಗಲು (ಪ್ರಭುಲೀ. ೨-೧೧) : ವಿಪರಸದ ಬೊಬ್ಬೆಗೆ ಚಪಲತೆ ಚಥಾಳಿಸಿತು (ತುರಂಗ. ೬೯-೪೦). ೫. ಕಣೆಗಳಿಂ ಚಥಾಳಿಸಿ ಭಟರ ಕಣೆಗಳಿಂ ಮನ್ನಿಸಿದನು (ತುರಂಗ. ೬೪-೪).

ಚೌಡಾಳಿಸು : ೫. ಚೌಡಾಳಿಸಿಯ್ಮೆಯಂಟರೊಳಗೆ ಕಾಯನು ಕೊಂದು ಅವುಕಿ ಬೆತ್ತಿಯೊಳು ಜೋಡಿತ್ತಿ . . . ಹಳದಿ ಜೋಡ ಬವರಕ್ಕೆ ನಿಲಿಸಿ ಯಾಡಿದರು (ಸೌಂದಕಾ. ೪-೪೦). **ಛಡಾಳಿಸು :** ೧. ಮನಂ ಸೋಲ್ಪು ಕಾಂತನಂ ಕಾತರದೆ ಡಾವರಿದೀಕ್ಷಿಸೆ ಛಡಾಳಿಸಿದ ರಾಗದಿಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೯೪); ನಾಲಗೆಯು ನೆಣಗೊಬ್ಬು ವಿಕ್ಕು ಛಡಾಳಿಸಿದರೇನಹುದು (ಕುಮಾ.ಕ. ೧೬-೦೭) : ಉರಿ ಛಡಾಳಿಸಿಕೊಡನೆ ಧೂಮವು ಪುರವ ಮುಚ್ಚಿದುದು (ಅಂಬಿಕಾ. ೪೪-೩೫). ೪. ಥಾಳದ ಬೆಂಬಟ್ಟಿಡಿದು ಛಡಾಳಿಸೆ ದ್ಯಗ್ರುಚಿ (ಉದ್ಭಟ. ೦೧-೧೬) : ಮಿತ್ರ ಕುಳಿತಳು ಕಾಂತಿ ಛಡಾಳಿಪ ಮಣಿಮಂಚದೆಡೆಯು ಆಳಿಯರ್ . . . ಪ್ರಕ್ಷಾಲಿಸಿದರು ಪದಯುಗವ (ಮೋಹತ. ೨೬-೩೩). ೫. ಕೈದುಕಾಱರ ಗುರು ಛಡಾಳಿಸಿ ಮೈದೆಗೆದು ನಿರ್ಜರರ ನಗರಿಗೆ ಹಾಯ್ದನು (ಕುಮಾ.ದ್ರೋ.೬. ೦-೩) : ಮತ್ತೆ ಖಳರು ಛಡಾಳಿಸುತ ಮೇಲೇಱಿದರು ಘನತರದ ಕೋಪದಲಿ (ಜೀವಂಧ. ೬-೦೩) ; ಈ ದೇಹ ಸುಖದನುಭವ ಛಡಾಳಿಸಿ ಮರಳಿ ನಿನ್ನೆಡೆಗೆಳೆದು ತಹುದು (ಅಕ್ರೂ.ಕ. ೪-೭೩). ೬. ವಿರೋಧಿಸು ; ಎದುರುಬೀಳು : ಕೇಳಿಯೊಳಿನಿಯಂಗೆ ಸುಖವನೆಯ್ದಿಸದೆ ಛಡಾಳಿಸಿದವಳ ಪೇರುರವ ಬಾಳಿನೊಳ್ ಸಿಗಿವಂತೆ . . . ಸೀಳಿದಳೊಂದು ಬೆಳ್ಳಿಲೆಯು (ಮೋಹತ. ೦೬-೩೩).

[ಚಡಾಳ + – ಇಸು₃]

ಚಡಾಳ್ವಿಸು 'ಚಡಾಳಿಸು' ನೋ.

ಚಡಿ₁ (ನಾ). ಸಣ್ಣಮಾರ್ಗ, ಕಿರುದಾರಿ: ಈಶಾನ್ಯ ಚಡಿಯ ದಾರಿಯಿನ್ನೀವಳಯ ಸೀಮೆಯುಂ (ಎಕ. V, ಹಾಸನ. ೬೦-೪೨; 1218); ಹಾಂಬೇಜಿಯಂಥ ದೊಡ್ಡ ಪ್ರವಾಹವು ನಾಲ್ಕು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಮುರಿದು ಈ ಭೂಮಿಯ ಚಡಿಯಲ್ಲಿ ಧುಮುಕುವ ನೋಟವು ಅತಿ ಮನೋಹರವಾಗಿದೆ (ದಾಂಪ್ರ. I, ೩೦೭).   [< ಪ್ರಾ. ಛೇಂಡೀ]

ಚಡಿ₂ 'ಛಡಿ' ನೋ.

ಚಡಿ₃ (ನಾ). ಮರಗೆಲಸದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಮರದ ತುಂಡುಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸುವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಪಡ ಅಥವಾ ಕೂರು ; ಕೊಲು : (ಶಿ).

[?]

ಚಡಿಕೆ, ಚಳಕ₁, ಚಳಕಿ₁, ಛಡಕಿ, ಛಡಿಕೆ (ನಾ) ಜಟ್ಟಿಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರಸೆ : ಡೊಕ್ಕರಂ ಚಡಿಕೆ ತುಳಾಡಿ ಪೊಟ್ಟ ಮುಡುಹಂ ಮುಹಡಂ ದಣುವಟ್ಟ ಪಟ್ಟಿಸಂ (ಅನಂಪು. ೨-೨೬) ; ಒಡೆಮುರಿವಪಟ್ಟಿಸಕೆ ಬಾಡುವ ಚಡಿಕೆ [ಪಾಠಾಂ. ಝುಡಿತೆ]ಗೊದಗುವ ಭಟರು ಹೆಣಗಿದರು (ಕುಮಾ.ಸ. ೨-೯೭). **ಚಳಕ₁ :** ತವದ ನಿಜಕೋಪದಿಂ ಚಳಕವಿನ್ನಣಂಗೊಂಡು ತಕ್ಕಿನೊಳ್ . . . ಡೊಕ್ಕರಿಸಿ ಕೊಂದನಾ ಮುಷ್ಟಿಕನಂ (ಜಗವಿ. ೬ ೩೮) ; ಕೇಣವಿಲ್ಲದೆ ಚಾರಿ ಚಳಕ ಚಾಳಿಯ ಚದುರ್ ಪಾಣಿಲಾಘವ ಪಂಥ ಪಾಡುಗಳನಱಿದು (ಕ್ಷಮಿಧಾ. ೨೨-೬) ; ಪರಿವಿಡಿಯೊಳ್ ಚಳಕಂ ಮೆಯ್ಸಿರಿಯೆಬ್ಬಟ ಠಾಣದೊಳ್ಪು ಪೆಣಗುವ ಸ್ಥೈರ್ಯಂ ದೊರೆಕೊಂಡ ಕುವರನಿರವಂ ನಿರವಿಸಿದರ್ ಗರುಡಿಯೋಜರವನೀಪತಿಯೊಳ್ (ಚಳವಿ. ೪-೦೩೩). **ಚಳಕಿ₁ :** ಚಳಕಿ ಚಳವಾಗೆ ಪಾರಂ ಸೆಳೆವೆಳೆವಂ ಪಟ್ಟಸಂಡಿ ಪುಟಪಟ್ಟರೆ . . . ಕೊಬಗಿದಂ ಚಾಣೂರಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೮-೧೦೮). **ಛಡಕಿ:** ಎಸೆವ ಮುಹಗ್ಗಳಂ ಛ[ಪಾಠಾಂ. ಠ] ಡಕಿ ಕಕ್ಕವಡಂ ಮುಹಡಂ . . . ಬಾಹುದಣೆ ಖಮ್ಮರಿ ಕತ್ತರಿ ಮೋಡವಂಕುಶಂ ಸಸಿಕುವೆನಿಪ್ಪ ಚಿಟ್ಟಗನ ನಚ್ಚಿನ ಬಿನ್ನಣವೊಪ್ಪೆ ಕಾದಿದರ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೭೮). **ಛಡಿಕೆ :** ಚೊಕ್ಕೆಯದಾಸಿಗೆ ಪೊಕ್ಕಮಲ್ಲನನಿಕ್ಕಿ ಮೆಟ್ಟಿ ವಜ್ರದ ಬಳ್ಳಿಯಂತೆ ಛಡಿಕೆಯೊಳ್ ಬಗಿದು ಚಾಳಿಸಿ ನೂಂಕುವ ನೂಂಕೆ ಪೋಗದೆ ನಿಂದ ಸೆಳಿಹನಂ ಸೆಳೆದು ಕೆಡಪಿ (ಗಿರಿಕ. ೨-೦೦೫ ಪ).

[ದೇ.೩ ತೆಲು. ಚಡಿಕಿ, ಚಲಿಕಿ, ಛಡಿಕಿ]

ಚಡಿತ₁, ಛಡತ, ಛಡಿತ₂ (ನಾ). ಮರದ ಸಾಮಾನುಗಳು ಬಿಗಿಯಾಗಿ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ ; ಹೊಂದಾಣಿಕೆ : ಗಾಜನ್ನು ಪಠದ ಚೌಕಟ್ಟನ ಚಡಿತಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಕೂಡಿಸಿ ಆಮೇಲೆ ಪಠವನ್ನು ಜೋಡಿಸಬೇಕು (ರೂಢಿ). **ಛಡತ :** ಬಾಗಿಲಿನ ಛಡತ ಸರಿಯಾಗಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). **ಛಡಿತ₂ :** ಮೇಜದ ಖಾನೆ ಯಾಕೋ ಛಡಿತಕ್ಕೆ ಸರಿಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ).   [<ಚಡಿ₃]

ಚಡಿತ₂ (ನಾ). ೧. ಅಧಿಕವಾದ ಬೆಲೆ ; ಏನು ಬೆಲೆ : ಮಾರುಕಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಅಡಕೆ ೨೫೦ ರೂ ಚಡಿತಕ್ಕೆ ಹೋಗಿತ್ತು (ರೂಢಿ). (ಗು). ೨. ಹೆಚ್ಚಾದ: ಪೊಡವಿಯೊಳು ಇದು ಮೊದಲು ಚಡು[ಡಿ]ತಚಾಡಿಯನಾಡೆ ಬುಡ ಮುಟ್ಟ ನಾಲಿಗೆಯು ಕೆಡಹಿ ಕೊಯ್ಸುವೆನು (ಶರಲೀ. ೩೩೩-೫).

[←ಮರಾ. ಚಢತಾ]

ಚಡಿತ್ತ, ಛಡಿತ₁ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಂಕ,–ತೆರಿಗೆ (?) ಭೂದಾನ ದರ್ವಾದ ತಾಂಬ್ರ ಶಾಸನ . . . ೧ ಉಭಯಂ ಗ ೩೫॥೧ ಮೆಣಸಿನ ಚಡಿತ್ತ ದಿಂದಲೂ ಗ ೨೨॥ ಉಭಯಂ ಗ ೩೫॥೩ (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೫೮-೦೫ ; 1630): ಮೆಣಸಿನ ಚಡಿತ್ತಗರ ೨॥ ಉಭಯಂ ೧೫೭೧ (ಮೈಆರಿ. ೦೯೩೩, ೨೮-೨೬ ; 1630). **ಛಡಿತ₁ :** ಪಕಲ ಬಿರಾಡದಿಂದ ಗ ೧೦ ಭತ್ತ ಮೆಣಸಿನ ಛಡಿತ ಗ ೪ ಭತ್ತ ಸುಂಕದಿಂದ ಗ ೯ (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೦೦೬-೦೯ ; 1702).   [?]

ಚಡಿಫೌಜು 'ಚಡೆಪವುಜು' ನೋ.

ಚಡಿಬಾಣ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಣ : ಬಾಣಕಾರರು ರಾಮಬಾಣ ಕುಮಾರಬಾಣ, ಚಡಿಬಾಣವೆಂಬ ನಾಲ್ಕಾರು ದಿನಸಿನ ಬಾಣಗಳನ್ನು ಎತ್ತುಗಳ ಮೇಲೆ ಹೇರಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದರು (ಬಖೈರು. ೦೪).   [ಚಡಿ? + ಬಾಣ₃]

ಚಡಿಮರಿ (ನಾ). [ವೀಶೈ] "ಸಮಾಜದ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮ ಏರ್ಪಡಿಸುವ ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕನು, ಮಠಪತಿ" (ಶರಸಾ. ೨೪-೭).

[ಚಡಿ? + ಮರಿ (<ಮಱು)]

ಚಡಿಯೇಟು (ನಾ). ಬೆತ್ತದ ಏಟು,– ಹೊಡೆತ: ನಾನೊಮ್ಮೆ ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ರೈತನೊಬ್ಬನಿಗೆ ಚಡಿಯೇಟು ಬಾರಿಸುತ್ತಿದ್ದುದನ್ನು ನೋಡಿದೆ (ಪುನರು. ೨೦೯).   [ಚಡಿ₂ (<ಛಡಿ) + ಏಟು₁]

ಚಡುಪಡನೆ 'ಚಡಪಡನೆ' ನೋ.

ಚಡುಪುಡನೆ 'ಚಡಪಡನೆ' ನೋ.

ಚಡುಹುಡನೆ 'ಚಡಪಡನೆ' ನೋ.

ಚಡೆಪವುಜು, ಚಡಿಫೌಜು (ನಾ). ಲಷ್ಕರೀಸಾಮಗ್ರಿಗಳ ಆಡಂಬರವಿಲ್ಲದೆ ಹೊರಟ ಸೈನ್ಯ; ಚಿಕ್ಕಪುಟ್ಟ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೊರಟಿರುವ ಸೈನ್ಯ: (೬). **ಚಡಿಫೌಜು:** ಜನರಲ್ ಫ್ಲಾಯಿಡ್ ಸಾಹೇಬರವರು ಚಡಿಫೌಜು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಂದು ಇದ್ದಾರೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೯೩). [←ಮರಾ. ಸಡೀಫೌಜ್]

ಚಡೆಸವಾರಿ (ನಾ). ಪರಿವಾರವಿಲ್ಲದೆ ಹೊರಟ ಸವಾರಿ; ಏಕಾಕಿಯಾಗಿ ಹೊರಟಿರುವುದು: ಏನು ನಸುಕಿನಲ್ಲಿಯ ಚಡೆಸವಾರಿ ಹೊರಟಿರಿ? (ರೂಢಿ).
[←ಹಿಂ. ಛಡೀಸವಾರೀ; ಮರಾ. ಸಡೇಸ್ವಾರೀ]

ಚಡ್ಡಣ 'ಚಡ್ಡಣೆ' ನೋ.

ಚಡ್ಡಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ವಿಶಾಲವಾಗಿ ಕಟ್ಟು; ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಕಟ್ಟು: ಒಡ್ಡಿದರು ದಡಿವಲೆ ಸಿಡಿವಲೆ ಕಡ್ಡಿವಲೆ ಕುಣಿವಲೆಯನಗಲಕೆ ಚಡ್ಡಣಿ[ಪಾಠಾಂ.ಪಿ]ಸಿದರು ಬೀಸುವಲೆ ಬೆಳ್ಳಾರವಲೆಗಳಲಿ ಅಡ್ಡವಿಸಿ ಸೋಹಿದರು (ತೊರವಿ. ೩-೩-೦೨).
[ಚಡ್ಡಣ (<ಚಡ್ಡಣೆ) + – ಇಸು$_2$]

ಚಡ್ಡಣೆ, ಚಟ್ಟಳೆ$_1$, ಚಡ್ಡಣ (ನಾ). ಅತಿಶಯ; ಆಧಿಕ್ಯ: ಉಪಹಾಸದ ನುಡಿಯ ವ್ಯಾಳುಲ್ಲಣೆಯ ರೋಮಾಂಚನದ ಚಡ್ಡಣೆಯ . . . ಚೌಪಟಮಲ್ಲನಿದ್ದನು ರಿಪುಬಲವ ಲೆಕ್ಕಿಸದೆ ಕಲಿದ್ರೋಣ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೭-೩೬): ದಂಡೆಯೊಳೆಣೆದ ಕಾಳೋರಗನವೊಲು ಚಡ್ಡಣೆಯ ಚಪಳಕ್ರೋಧಶಿಖಿ ಮೋಹಿದುದು ಮೋಡಿಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೦-೯). **ಚಟ್ಟಳೆ$_1$:** ಚಟ್ಟಳೆಯ ಚತುರಾಸ್ಯನಿವರೊಡಹುಟ್ಟಿದರ ಸಮುದೋಳಿ ಗಡ ಜಗಜಟ್ಟಿಗಳು ತಾವಿವರೆನುತ ತಲೆದೂಗಿದನು ಮಗಧ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೨-೯೩). **ಚಡ್ಡಣ:** ಕೋಡಿಶಾವನಮಧ್ಯದಲಿ . . . ಸಿಡಿಲಿನ ಚೀಟಿಕೆಯಚಡ್ಡಣದ ರವ ರಾಘವನ ಕಿವಿಗಳಿಗೆ(ತೊರವಿ. ೩-೦೨-೦೪).[<ಪ್ರಾ. ಚಡಣ./ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚಢನಾ]

ಚಡ್ಡಿ$_1$, ಚೆಡ್ಡಿ (ನಾ). ೧. ಅರೆ ಚಲ್ಲಣ; ಚಣ್ಣ; ನಿಕ್ಕರು: ಚಡ್ಡಿಗಳ ತೊಟ್ಟು (ಸೌಗಂಧಿ. ೩೦-೪); ಚಡ್ಡಿಯ ಜೋಬಿನ ತುಂಬ ರೂಪಾಯಿಗಳು (ಬಳಜೀ. ೧೦೩); ಉಂಡು ಏಳುವಾಗ ಒಂದು ಲಾಡನ್ನು ಅವನು ತನ್ನ ಚಡ್ಡಿಯ ಕಿಸೆಗೆ ತುರುಕಿಕೊಂಡನು (ಕುಳಕ. ೬೨). ೨. ಗುಹ್ಯಭಾಗಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಮುಚ್ಚತಕ್ಕ ಬಿಗಿಯಾದ ಕಾಸೆ; ಕಾಚ; "ಸುತ್ತು ಲಂಗೋಟ" (ಜಾನಕೋ. ೩೪): ಹಿಂದು ಹುಡುಗರ ಸಂಗಡ ಚಡ್ಡಿಯನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಈಜಲಿಕ್ಕೆಂದು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಳು (ಫಲಂಸಂ. ೨೭). **ಚೆಡ್ಡಿ:** ೧. ಲಂಗ ಚಡ್ಡಿ ಹೊಲಿದು ತರುವೆ (ಕಪಪು. ೨-೩೮); ಅಗಸನಿಂದ ಬಂದ ಚಡ್ಡಿ ಪರಟನ ಅಲಂಕಾರ (ಮಾರ್ಗದ.೨೪); ಪಂಚೆಯನ್ನು ಬಿಚ್ಚಿ ಕಳಚುವಂತೆ ಚಡ್ಡಿಯನ್ನು ಕಳಚಲಾದೀತೆ (ರಂಗಕ. ೨೮). [← ತೆಲು. ಚಡ್ಡಿ]

ಚಡ್ಡಿ$_2$ 'ಸಡ್ಡೆ$_2$' ನೋ.

ಚಡ್ಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಿದ್ಧವಾಗು; ಸಿದ್ಧಗೊಳ್ಳು: ಒಡ್ಡಿದ ಸಾರಿಯುಂ ತಿವಿವ ಕಯ್ಯೊಡನಿಕ್ಕುವ . . . ತಿದ್ದಿ ಕೊಳ್ಳೆನಲ್ ಚಡ್ಡಿಸಿ ನಿಲ್ಪ ನೂತನ ದುರೋದರಕೇಳಿ ಪಳಾಳವಲ್ಲವೇ (ನಳಚಂ. ೭೩೭). [?]

ಚಡ್ಡೆ 'ಸಡ್ಡೆ$_1$' ನೋ.

ಚಡ್ಡೆಗೊಳ್ 'ಸಡ್ಡೆಗೊಳು' ನೋ.

ಚಢ, ಛಡ (ನಾ). ಏರಿಕೆ; ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹತ್ತುವುದು. 'ಚಢಸವಾಲು' ಪರಾ. **ಛಡ:** 'ಛಡಸವಾಲು' ಪರಾ. [<ಪ್ರಾ. ಚಡ, ಚಢ]

ಚಢಸವಾಲು, ಛಡಸವಾಲು (ನಾ). ಹರಾಜಿನಲ್ಲಿ ಏರಾಟದ ಬೇಡಿಕೆ; ಹರಾಜಿನಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ಬೆಲೆಗೆ ಸವಾಲು ಹಾಕುವುದು: ಚಢಸವಾಲಿಗೆ ನೀವೆಲ್ಲ ಏರಿರಬೇಕೆಂದು ದೇವರ ಕಡೆಯಿಂದ ನಾನು ಆಶೀರ್ವಾದ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ (ಗಂಗಾಳ. ೦೩೪). **ಛಡಸವಾಲು:** ರೈತರುಗಳ ಜಮೀನನ್ನು ತಮ್ಮವರ ಕಡೆಯಿಂದ ಛಡಸವಾಲು ಮಾಡಿಸಿ ಕೊಂಡುಕೊಳ್ಳುವುದು(ಕಲಿನ. ೨೩೩). [ಚಢ + ಸವಾಲು]

ಚಢಾಯಿ 'ಚಡಾಯು' ನೋ.

ಚಢಾಳ 'ಚಡಾಳ' ನೋ.

ಚಢಾಳಿಸು 'ಚಡಾಳಿಸು' ನೋ.

ಚಣ$_1$ (ನಾ). ಕ್ಷಣ; ಸ್ವಲ್ಪಹೊತ್ತು: "ಕ್ಷಣಂ ಚಣ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೦೯). "ಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಬಂದವುದು ಚಣವೆಂದು" (ಕಕರ. ೩೬); ಶಿವನು ಭವನುಂ ದೈವವಂ ಸೃಜಿಸುವನು ಚಣಮಾತ್ರದೊಳೆಲವೊ ಕೇಳಾ (ಬಸವು. ೩೦-೩೫); ಚಣದೆ ಶಾನ್ಯೆದುತ್ತಮಪ್ಪಳಿಸಿದನು ಸಹಭವನ (ರಾಮಾಸಂ. ೪-೧-೬೬); ಮಾವನ ಸ್ಥಿತಿಗತಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಚಣವೂ ಯೋಚಿಸಿದವನಲ್ಲ (ಪದ್ಮಸ. ೨೦೭); ಸಾಧ್ವಿಯು ನಿಂದಳು ಚಣ ಮೈಮರೆಯುತಲಿ (ಕವಿಸೋ. ೩೭-೦೪).
ಚಣಚಣ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಚಣಚಣವು ಹೊಸ ಹಸಿವು ಅದಾಗಿ ಇದಕಾಗಿ ಮತ್ತೊಂದಕಾಗಿ (ಮುಂಕುಳ. ೨೦೮); ಗೆಣೆಯನಾಡಿದ ಆಟ ಮನದಾಗ ಊರಿ ನಿಂತ್ಹಾಂಗ ಆ ಹುಡುಗಿ ಚಣಚಣಕ ನೆನಸಿ ಅಳತಾಳೊ (ಕನ್ನಜಾ. ೦೦೮). [<ಸಂ. ಕ್ಷಣ]

ಚಣ$_2$ (ನಾ). ಸಮರ್ಥ. 'ಅಕ್ಷರಚಣ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚಣಂಗ 'ಚಣಗೆ' ನೋ.

ಚಣಂಗಿ 'ಚಣಗೆ' ನೋ.

ಚಣಕ$_1$ (ನಾ). ಅರ್ಧತೊಡೆಯವರೆಗೆ ಮಾತ್ರ ಇರುವ ಚಲ್ಲಣ; ಅರ್ಧೋರುಕ; ಚಡ್ಡಿ: "ಚಣಕಂ = ಚಲ್ಲಣಂ (ಅರ್ಧೋರುಕಂ)" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೨). "ಚಲ್ಲಣದಲ್ಲಿ ಮಾತು ಚಣಕಂ" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೨೭); ಶ್ರೀದ್ವಾರವೊಂದಕ್ಕೇ ತನ್ನ ಚಣಕವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ್ದನಂತೆ (ವಿಗಡ. ೪೩-೭).
[<ಸಂ. ಚಂಡಾತಕ]

ಚಣಕ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ದ್ವಿದಳ ಧಾನ್ಯ; ಕಡಲೆ; "ತಾಂ ಹರಿಮಂಥಂ ಚಣಕಾಖ್ಯಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೪-೦೭): ಅಂತು ಕೊಂಡ ಪದವಟಿಗಳೊಳ್ . . . ಚಣಕ ಕುಸುಂಭ ಕಾರ್ಪಾಸ ಸರ್ಷಪ ಜೀರಕ ಧಾನ್ಯಕಾದಿ ವಿವಿಧ ಧಾನ್ಯಭೇದಂಗಳುಂ (ಆದಿಪು. ೬-೭೨ ವ); ಕಣಿಕಮಂ . . . ವಿದಿದಾವಿಪದಾಕೃತಿಯಾಗಿ ಕೂಡಿಕೊಂಡೂಣಗಿಸಿದಿಂ ಬಟಿಕ್ಕೆ ಚಣಕೋದಕದಿಂ ತೆಗಪಿ (ಲೋಕೋಪ. ೮-೦೩); ಚಣಕಮುದ್ಗಮಾಷಗೋಧೂಮ ಶಾಲಿಯೆಲ್ಲ ಧಾನ್ಯಗಳ ಸಂಪತ್ತಿ (ಶಾಂತೀಚ. ೬-೦೩). [ಸಂ.]

ಚಣಕಡಿಕ (ನಾ). ಒಂದು ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಕತ್ತರಿಸಬಲ್ಲವನು, – ಕಡಿಯುವುದರಲ್ಲಿ ನಿಪುಣನಾದವನು: ಚಣಕಡಿಕನ ಕಡುಗಮುದೋರ್ಚಣಕೊಂದೈದಾರುಕೋಟಿ ಸಬವಂ ಕೆಡೆವೊಲ್ (ಷಡಕ್ಷಂ. ೯೧). [ಚಣ$_1$ + ಕಡಿಕ$_2$]

ಚಣಕಾಲ (ನಾ). ಒಂದು ಕ್ಷಣದಷ್ಟು ಸಮಯ; ಸ್ವಲ್ಪಹೊತ್ತು: ಚಣಕಾಲ ಮೈ ನಡುಗುತ್ತಿತ್ತು (ಮುರುಳು. ೪೫); ಅಬ್ಬಕಬ್ಬೆ ಚಣಕಾಲ ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತಳಾದಳು (ದಾನಚಿಂ. ೫೮) [ಚಣ$_1$ + ಕಾಲ]

ಚಣಕಿ (ನಾ). ಚೌಡಿಕೆಯಂತಹ ಒಂದು ವಾದ್ಯ; ತುಣತುಣಿ: ಚಣಕಿ ನುಡಿಸುತ್ತಾ ಜೋಗಿ ಹಾಡತೊಡಗುವನು (ರೂಢಿ). [←ಮರಾ. ಚಾಣಕೀ]

ಚಣಕು (ಕ್ರಿ). = ಚಲಂಕು ೨: ನೆರೆದು ಬಹ ಬಲಪರಾಕ್ರಮಗಳನು ಕಲಕಿ ಚಣಕಿದನದೇನು ಸಾಹಿಸಿಕನೆಂದಾರು ಬಣ್ಣಿಸಲಕ್ಕು ಮೋ (ಮಂಕಾರಾ. ೬-೦೩-೪). [<ಚಲಂಕು]

ಚಣಕೆ (ನಾ). ೧. ಹೋಳುಮಾಡುವ ಸಾಧನ (?): ಉದರ ಸೀಳುವುತ್ತರಿ ಸಂಪ್ರಿ ಹಸ್ತ ಕತ್ತರಿಸು ಹೋಳಿಸಗು ಶಿರವರಿದೆನದಗಿದಗೆಂದು ಹೆಣಗಿದರ್ ಚಣಕೆಯಂತೆ (ಜನಮು. ೨೯-೩೭); ಸೇನೆ ಸಹಿತಭ್ರುರಾಜೇಂದ್ರರುಂ ಚಣಕೆಗಳ್ ಲೂಣಿಸುತ ಮಾನಿಸದೆ ಲೀನಿಸುತಲಂಗಮಂದಿದೂನಿಸುತ . . . ಕರುಳ್ಗಳ್ಚಿ ಚಿಲಿಮಿಲಿನೆ ಪರಿದು (ಜನಮು. ೩೦-೪೩). ೨. ಚೂರು; ಚಕ್ಕೆ (?): ಕಣೆಯಾ ಕಣ್ಣಾನಕೆಣೆಯಗೊಡದಿಹ ಮಿಣಂಗು ಮಿಂಚಿನ ಚಣಕೆಗಳೊ ಸಂದಣೆಯ ಮಿನ್ನಗಳೊ (ಜಿರಾಮಾ. ೨೩೦-೪೬). [?]

ಚಣಗ 'ಚಣಗೆ' ನೋ.

ಚಣಗಿ 'ಚಣಗೆ' ನೋ.

ಚಣಗೆ, ಚಣಂಗ, ಚಣಂಗಿ, ಚಣಗ, ಚಣಗಿ, ಚಣೆಗಿ, ಚನ್ನಂಗಿ₂, ಚಾಣಂಗಿ (ನಾ). ಕಡಲೆ : "ಮಾಂಗಲ್ಯಕಃ,ಮಸೂರಃ – ಈ ೨ ಚಣಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೯೩-೪೨೭). **ಚಣಂಗ :** "ಜಲಭಂಗಂ ವಿರಹಂ ಕವಂಡಲು ಚಣಂಗಂ ಕೋರಕಾವಳ್ಳಿಯುತ್ಕಲಿಕಾಖ್ಯಂ" (ನಾನಾರ. ೦೦೩). **ಚಣಂಗಿ :** "ಚಣಂಗಿ ಖಂಡಿಕಮೆನಲು ಕಡಲೆ" (ಮಂಗರಾ. ೦೦೦-೪). **ಚಣಗ:** ಅರಸಿನ ಜೀರಿಗೆ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥ ಮೆಂಥೆಯ ಕರಿಯ ಹೆಸಱು ಎಳ್ಳು ಚಣಗ ಹರಿಮಂಥ ತೊಗರಿ ಕಲ್ಲುಪ್ಪು ಲವಂಗವು (ಜ್ಞಾ ಸ ಚ. ೩೭-೦೦೩). **ಚಣಗಿ :** ಅದಿಮಾರ್ಮುತ್ತೆಯುಂ ಪೂವಿನೆಸಳುಂ ಚಣಗಿಯುಂ ಜವೆಯ ಸುಳಿಯುಂ ಯಥಾಕ್ರಮದಿನಾಕಾರಂಗಳುಂ ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ (ಕಸೂಪ್ರ. ೪೦) ; ಗೋದುವೆ ಚಣಗಿ ಹೆಸಱುದ್ದುಗಳನಡಕಿದರು (ಪ್ರಭುಲೀ. ೨೩-೩೭) ; ಹೇಮನಗದ ಬಣ್ಣದೊಳೆಸೆವ ತೊಗರಿ ಶೋಭನ ತೋಯ ಬಗೆವೆತ್ತ ಚಣಗಿ ಬೇಳೆಯ ಪರಿಪಿನಂ . . . ಕಲಸುತುಂಬುದು (ಲಿಂಗಪು. ೮-೨೩). **ಚಣೆಗಿ :** ವಟಾಣಿ ಧಾನ್ಯವೆಂದರೆ ಚಣೆಗಿ ಲಂಕಿ ಬಟ್ಟಗಡಲಿ ಕರಿಹೆಸರು ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಬಿತ್ತಬೇಕು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೬೦). **ಚನ್ನಂಗಿ₂:** ಬಟ್ಟಗಡ್ಲೆ ಚನ್ನಂಗಿ ತೊಗರಿ ಅವರಿ ವುಂಡಿ ಸಾಸಿವೆ ಈ ಧಾನ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ತಮಗೆ ಬೇಕಾದವುಗಳನ್ನು ಅಕ್ಕಡಿಯಿಂದ ಬಿತ್ತುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೨೦೦); ಜೋಳ, ಬಟಗಡ್ಲೆ, ಚನ್ನಂಗಿ, ಅವರಿ ಸ್ವಲ್ಪಸ್ವಲ್ಪ ಬೆಳೆಯುತ್ತವೆ (ಧಾರಜಿ. ೯). ಉದ್ದು, ಚನ್ನಂಗಿ . . . ಸೆರೆ–ಇವೆಲ್ಲಾ ರಾಜಸ ಆಹಾರದಲ್ಲಿ ಬರುವವು (ಬ್ರಹ್ಮಜೀ. ೦೩೩). **ಚಾಣಂಗಿ :** ಚಾಣಂಗಿ ಬೇಳೆಯ ಹಾಗೆ ಸರ್ವಾಂಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ಫೋಟಕಗಳುಂಟಾಗಿಹವು (ವೈದ್ಯಸಾ. I, ೩೭೯). [<ಸಂ. ಚಣಕ]

ಚಣಪುಟ (ನಾ). ಸ್ತನಾಗ್ರ ; ಚೂಚುಕ (?) : ಪೊಣರ್ವಕ್ಕಿ ಬಸಿರಕೊಳ ದಿಂದಣೆಯುರಮೆಯ್ದುಂದು ರಂಜಿಪುವೆಂಬಾ ಅಣಕವನಾಂತುದು ಸತಿಯರ ಚಣಪುಟ ನೀರಂಧ್ರ ಬಂಧುರ ಸ್ತನಯುಗಳಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರಭು. ೦೪-೨೩). [?]

ಚಣಯಿಗೆ (ನಾ).=ಚಣಗೆ (?): ದ್ರವ್ಯೇಂದ್ರಿಯಂ ನಿವೃತ್ತಿಯುಮುಪಕರಣ ಮುಮೆಂದಿತ್ತೆಱನೆಂತೆನೆ ಚಕ್ಷುವಿಂಗೆ ಚಣಯಿಗೆಯಾಕಾರಂ ಶ್ರೋತಕ್ಕೆ ಯವೆಯಮೆಯ ಸುಳಿಯಾಕಾರಂ (ಪಸಾರ. ೧೮೭-೦). [?]

ಚಣಾರ್ಧ (ನಾ). ಅರ್ಧಕ್ಷಣ ; ಕ್ಷಣಾರ್ಧ ; ಸ್ವಲ್ಪಕಾಲ: ಹಿರಿಯ ಅಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನು ಒಲಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದರಲ್ಲಿ ಭರಮ ಹೆಗ್ಗಡೆ ತನ್ನ ಆತ್ಮಗೌರವ ವನ್ನೂ ಮರೆಯಬಲ್ಲವನು,ಎಂಬುದು ಅವನಿಗೆ ಚಣಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಹೊಳೆಯಿತು (ಸವತಿ. ೩೪). [<ಸಂ. ಕ್ಷಣಾರ್ಧ]

ಚಣೆಗಿ 'ಚಣಗೆ' ನೋ.

ಚಣೆನ (ನಾ). (ಕರಾ). ಅಳಿಲು ; ಇಣಚಿ. [←ತುಳು. ಚಣಿಲ್, ಚನಿಲ್]

ಚಣ್ಣ 'ಚಲ್ಲಣ' ನೋ.

ಚತು (ನಾ). ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆ ; ನಾಲ್ಕು : "ಚೌ ಚತು ಸಮುದ್ರ . . . ಜಳರಾಶಿಯೆಂದು ನಾಲ್ಕಱ ನಾಮಂ" (ಶ್ಚವಣಾ. ೯-೪) ; ವೇದ ಚತು ವೇದಾಂಗ ಷಡುವಿಧ (ಗಗಶಾ. ೩-೦೦). [<ಸಂ. ಚತುರ್]

ಚತುಃಕಷಾಯ 'ಚತುಷ್ಕಷಾಯ' ನೋ.

ಚತುಃಕಷಾಯಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಕ್ರೋಧ, ಮಾನ, ಮಾಯೆ, ಲೋಭ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಕಷಾಯಂಗಳನ್ನುಳ್ಳವನು : ಕಷಾಯಾನು ವಾದದಿಂ ಚತುಃಕಷಾಯಿಗಳ್ಗಂ ಅಕಷಾಯಿಗಳ್ಗಂ ಸಾಮಾನ್ಯೋಕ್ತ ಸ್ಪರ್ಶನಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೯). [ಸಂ. ಚತುಃಕಷಾಯಿನ್]

ಚತುಃಪದಿ 'ಚತುಷ್ಪದಿ' ನೋ.

ಚತುರ₁ (ನಾ). ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆ; ನಾಲ್ಕು: ದಿವ್, ಸೃಜ್, ಚತುರ್ . . . ಇವು ಮೊದಲಾದ ವ್ಯಂಜನಾಂತಕ್ಕೆ ದಿವ, ಸೃಜ, ಚತುರ ಎಂಬಂತತ್ವಮಾ ದೊಡಂ (ಶಮದ. ೬೭ ಪ್ರಯೋ). [ಸಂ. ಚತುರ್]

ಚತುರ₂ (ಗು). ೧. ಜಾಣತನವುಳ್ಳ ; ಕುಶಲ : ಸಹಜಕವಿ ಚತುರಕವಿ ನಿಃಸಹಾಯ ಕವಿ(ಸುಕುಮಾ. ೧-೩೨); ಭಾರತೀಪತಿ ಚತುರ ಪರಿಮಿತೋದಾರ ಗಂಭೀರ ಭಾಷಿತಂಗಳಿಂ ಬಿನ್ನಪಂಗೆಯ್ಯೆ (ಅಗವಿ. ೧-೭೬) ಚಿಕ್ಕ ಬಿಲ್ಲೆ ಗಳನ್ನೂ ಗುಂಡುಗಳನ್ನೂ ಚತುರ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಜೋಡಿಸುವುದು (ಶಿಕ್ಷದ. ೮೪). ೨. ಚಟುವಟಿಕೆಯುಳ್ಳ ; ಲಗುಬಗೆಯ. (ನಾ). ೩. ದಕ್ಷ ನಾದವನು; ಬಲ್ಲವನು; ಜಾಣ: "ಚತುರಃ . . . ಶಿಕ್ಷಿತಃ, ಪ್ರವೀಣಃ– ಈ ೧೧ ಬಲ್ಲವಂ" (ಹಲಾಯು. ೩೩-೦೮೦); "ಚದುರಂ ಚತುರಂ" (ಶವಿಶಂ. ೨೩೭): ಚತುರರೆರ್ದೆಯಿಂದವಿಂಟೆಯಳ್ . . . ತನ್ನೀ ಕೃತಿಕಾಂತೆ (ಲೀಲಾವ. ೦-೮೦) ; ಚತುರಂ ನೀಱನುದಾರನುಜ್ವಲಯಶಂ (ಅನಂಪು. ೧-೩೦). ೪. [ನಾಟ್ಯ]ನೂರೆಂಟು ಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಎಡಗೈಯನ್ನು ಅಲ ಪಲ್ಲವ ಹಸ್ತದಲ್ಲೂ ಬಲಗೈಯನ್ನು ಚತುರ ಹಸ್ತದಲ್ಲೂ ಎದೆಯ ಹತ್ತಿರ ಹಿಡಿದು ಒಂದು ಕಾಲಿನಿಂದ ಉದ್ಘಟ್ಟಿತ ಮಾಡುವುದು : ಎಡಗಯ್ಯಲಪಲ್ಲವ[ಮು]ಂ ಪಡೆದೆರ್ದೆಯಲ್ಲಿರ್ದು ಬಲದ ಕೈ ಚತುರಾಖ್ಯಮ ನೊಡರ್ಚುತಲ್ಲುದ್ಘಟ್ಟವಮದೊಡವರ್ಚಿರೆ ಪಾದಮೊಂದು ಕರಣಂ ಚತುರಂ (ಚಾಸ್ಕರಂ. ೪-೯೪). ೫. [ನಾಟ್ಯ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಸ್ತಮುದ್ರೆ; ಅಸಂಯುತ ಹಸ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಅಸಂಯುತ ಹಸ್ತಗಳು ಯಾವುವೆಂದರೆ – ೧. ಪತಾಕ . . . ೧೭. ಚತುರ . . . ೨೪. ತಾಮ್ರಚೂಡ (ಅಭಾನ್ಯ. ೪೮). [ಸಂ.]

ಚತುರಂಗ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ಅಂಗಗಳನ್ನುಳ್ಳದು: ಆ ಧ್ಯಾನಯೋಗಂ . . . ಧ್ಯಾನಂಧ್ಯೇಯಂ ಧ್ಯಾತೃಫಲಮೆಂದು ಚತುರಂಗಮಕ್ಕುಂ (ಅಜಿಪು. ೮-೨೮ ಪ). ೨. ನಾಲ್ಕು ಅಂಗಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಸೈನ್ಯ; ಆನೆ, ಕಂದುರೆ, ರಥ, ಕಾಲಾಳು ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಸೈನ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದಂದಂ : ಚತುರಂಗಂ ಚತುರಂಗ ಸೈನ್ಯದೊಳಡು[ರ್ತಂ]ತಿಜ್ಜಿನೆಯ್ದುಂದು ತಾಗಿ (ಹಂಪಭಾ. ೧೧-೭) : ಚತುರಂಗಕ್ಕೆಡರಿಲ್ಲ ರಾಯ ನಿನಗೇನು ಮಾಡುವ ರಾಜಕಾರ್ಯವೆಂದಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨-೩೪). 'ಚತುರಂಗಬಲ' ಪರಾ. ೩. ಚದುರಂಗದ ಆಟ: ಚತುರಂಗ . . . ಕಂತುಕ ದ್ಯೂತಾದಿ ಖೇಲನಗಳಿಂ (ವಿವೇಚ. ೨೦೪). [ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಅಂಗ)]

ಚತುರಂಗದಂಡಾಸನ (ನಾ). [ಯೋಗ] ಯೋಗಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಮುಖ್ಯವಾದ ಕೆಲವು ಆಸನಗಳು ೧. ಉತ್ತಾನಾಸನ. ೨. ಚತುರಂಗ ದಂಡಾಸನ (ಧಾರದ. ೦೬೭). [ಚತುರಂಗ + ದಂಡ + ಆಸನ]

ಚತುರಂಗಬಲ (ನಾ). ಆನೆ, ಕುದುರೆ, ರಥ ಮತ್ತು ಕಾಲಾಳು ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಅಂಗಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಸೈನ್ಯ : ಚತುರಂಗಬಲ ಸಮನ್ವಿತರ್ . . . ಅವನತರಾದರ್ ಚಕ್ರಿಗಳ್ಗೆ (ಆದಿಪು. ೦೨-೩೩); ಬೆಂಗೊಟ್ಟುದು ದಶಮುಖ ಚತುರಂಗಬಲಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೦೦-೨೦೭). [ಚತುರಂಗ + ಬಲ]

ಚತುರಂಗುಲ, ಚತುರಂಗುಳ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ಅಂಗುಲ: ಚತುರಂಗುಲ ಪ್ರಮಾಣೋಛ್ರಿತ ಖಡ್ಡಿ ಪ್ರಾಪ್ತರ್ . . . ಕುಂದಾಚಾರ್ಯರ್ (ಸುಕುಮಾ. ೦-೦೩); ಚತುರಂಗುಲ ಚಾರಣ ಋದ್ಧಿ ತಮಗೆ ಸಮನಿಸಿದುದು (ಪಂರಾಮಾ. ೦-೦೨). **ಚತುರಂಗುಳ:** ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಕಕ್ಕೆ ಗಿಡ: "ಶಮ್ಯಾಕಃ, ಚತುರಂಗುಳಃ . . . ೮ ಕಕ್ಕೇಗಿಡದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೦೩): ಸರ್ವಾಂಗೀಣ ಸಾಂದ್ರ ಹರಿದ್ರ ವಿಲೇಪನ ವಿಲಿಪ್ತ ಹರಿ ತಾಲಿ ಪಂಕಪಿಂಗಲ ಶಿಲಾಸ್ತಂಭ ವಿಭ್ರಮ ನಿತಂಬ ಶಿಖರ ತರಂಗಿತ ಚತುರಂಗುಳಾಗ್ರ ಪಲ್ಲವ ನಿವಸನಂ (ಆದಿಪು. ೦೩-೪೩ ಪ). [ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಅಂಗುಲ)]

ಚತುರಂಗುಳ 'ಚತುರಂಗುಲ' ನೋ.

ಚತುರಂತ (ಗು). ೧. ನಾಲ್ಕು ಎಲ್ಲೆಗಳನ್ನುಳ್ಳ ; ನಾಲ್ಕುದಿಕ್ಕಿನ ಸಮುದ್ರಗಳೇ ಮೇರೆಯಾದ : ಇಂತು ಚತುರಂತ ಧಾತ್ರೀಕಾಂತೆಯ ನಳವಡಿಸಿ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೦೩೭-೫ : 1068). (ನಾ). ೨. ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ ; ಅಂದಣ. 'ಚತುರಂತಯಾನ' ಪರಾ. [ಸಂ (ಚತುರ್ + ಅಂತ)]

ಚತುರಂತಕ್ಷಿತಿ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಎಲ್ಲೆಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಭೂಮಿ ; ನಾಲ್ಕು ಸಮುದ್ರದವರೆಗೆ ಹಬ್ಬಿರುವ ಭೂಮಿ: ಚತುರಂತಕ್ಷಿತಿ ಗರ್ಭಸ್ಥಿತನದು ಗಡಿಮೆಂದು ಮುದ್ರಿಪಂತಾಯ್ತು ಯಶಸ್ವತಿಯ ಪದನ್ಯಾಸಂ (ಆದಿಪು. ೮-೩೨) ; ಚತುರಂತಕ್ಷಿತಿಕಾಂತೆ ಕೇಳ್ ಜಲಧಿ ಕೇಳ್ ಸಪ್ತಾರ್ಚಿ ಕೇಳ್ . . , ಪಗೆವನಂ ಕೊಂದೆನ್ನ ಕೋಪಾಗ್ನಿಗಾಹುತಿಯಂ ಮಾಳ್ಪೆಂ (ಗದಾಯು. ೬-೨೩); ಚತುರಂತಕ್ಷಿತಿಭಾರಮಂ ತಳೆಯಲಾಂ ಸಾರ್ದಿದೆರ್ಡಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೦೩). [ಚತುರಂತ + ಕ್ಷಿತಿ]

ಚತುರಂತಯಾನ (ನಾ). ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ ; ಅಂದಣ : ಕನ್ನೆಯಂ ನೆರೆಯೆ ಕೈಗೆಯ್ಸಲ್ವೇಟ್ಟು ಮನುಷ್ಯವಾಹ್ಯಮಪ್ಪ ಚತುರಂತಯಾನವನೇಱಿಸಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೯೦ ವ) ; ಕೇಳು ನೃಪ ಚತುರಂತಯಾನದ ಮೇಲೆ ಕುಳ್ಳಿದ್ದು ಭಯ ಚಾಮರ ಢಾಳಿಸಲು ಶಶಿಯಂತೆ ಧವಳಚ್ಛತ್ರ ಥಳಥಳಿಸೆ (ತಿಮ್ಮಅ. ೪-೯೪). [ಚತುರಂತ + ಯಾನ]

ಚತುರಕಳ್ಳಿ 'ಚದರಗಳ್ಳಿ' ನೋ.

ಚತುರಚೂಡಾಮಣಿ (ನಾ). ಬುದ್ಧಿವಂತರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು; ಶ್ರೇಷ್ಠಜ್ಞಾನಿ : ಮಣಿಕೂಟಮೆಂಬ ಶೈಲಾಗ್ರಣಿ ಕಣ್ಗೊಲವಾಯ್ತು ಚತುರಚೂಡಾಮಣಿಯ (ಚಂದ್ರಪು. ೦೮-೩೦). [ಚತುರ+ಚೂಡಾಮಣಿ]

ಚತುರಣ (ಗು). ಚೌಕಾಕಾರವಾದ : ಸಂಕೆಯನ ಹಳಿಯನು ಮಾಕಲ ನಾಯಕನ ಮಗ ಚಿಮೆಯ ನಾಯಕಂಗೆ ಚತುರಣ ಸೀಮೆಯೊಳಗಾಗಿ ಕೊಟ ಪೂಜೆಗೊಡಗಿಯ ಕ್ರಮವೆಂತೆಂದಡೆ (ಎಕ. XVI, ತುಮಕೂ. ೮೫-೦೪; 7). [<ಸಂ. ಚತುರ್ಣ]

ಚತುರತನ (ನಾ). ಚಾತುರ್ಯ; ಕುಶಲತೆ; ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆ: ಚತುರತನದಲಿ ನುಡಿದ ನುಡಿಗಳ ಸತಿಗೆ ಮರುಳಾದವನು (ಕೌಶಿಕಾ. ೦೯-೭).

[ಚತುರ + – ತನ]

ಚತುರತರ (ಗು). ಬಹಳ ಚಾತುರ್ಯವುಳ್ಳ : ಸಭಾಸದರೆಲ್ಲರ್ ಮೆಚ್ಚೆ ಚತುರತರ ಚತುರ್ವಿಧ ನರ್ತನಮಂ ಬಿತ್ತರಿಪ ರಂಭಾದಿ ದಿವ್ಯನರ್ತಕಿಯರಿಂ (ಕಬಕ. ೦-೭೯ ವ). [ಸಂ.]

ಚತುರತೆ (ನಾ). = ಚತುರತನ : ಜಗತ್ಕಾಂತ ವಚಶ್ಚತುರತೆಯೆಂದಿಂತಿವು ಭಾವಿಸುವೊಡಗ್ಗಳಂಗೆ ನಿಸರ್ಗಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೫೪) : ಚತುರತೆಯಂ ಕೀರ್ತಿಸುವೊಡಮತಿ ಶ್ರುತಾವಧಿ ವಿಬೋಧವೊಡವುಟ್ಟಿದವು (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೦೫-೮) : ಪರಿಮಿತಾಕ್ಷರತತಿಯೊಳಪರಿಮಿತಾರ್ಥ ರಚನೆಯಲಿ ವಿರಚಿಸುವುದದು ಕವಿಯ ಚತುರತೆ (ಬಸಪು. ೦-೩೨) : ನುತ ಸೊಬಗು . . . ಸೌಭಾಗ್ಯದ ಸುಲಕ್ಷಣದಲಿ ಸುಶೀಲದಲಿ ಚತುರತೆಯೊಳನುನಯದಿ ಲೋಕದ ಸತಿಯರನು ಗೆಲಿದುದು (ಜೀವಂಚ. ೨-೫೪). [ಸಂ. ಚತುರತಾ]

ಚತುರತ್ವ (ನಾ).=ಚತುರತನ: ಚಾರಿತ್ರ್ಯವಿಲ್ಲದ ಚಾರುತ್ವವೇತಕೆ ಬರಿಯ ಚತುರತ್ವವೆ ಸಾಕೆ (ಇಂದಾಪ. ೧೭೮-೭೯). [ಸಂ.]

ಚತುರಧಿಪತಿ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ವಿಭಾಗಗಳ ಅಥವಾ ಜಿಲ್ಲೆಗಳ ಒಡೆಯ,–ಅಧಿಕಾರಿ. ೨. ಚತುರಂಗ ಸೇನೆಯ ಅಧಿಪತಿ.

[ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಅಧಿಪತಿ)]

ಚತುರಭಾವ (ನಾ). ಚಾತುರ್ಯ ; ನೈಪುಣ್ಯ : ಕುಟಿಳ ನೀಳ ಕುಂತಳ ಕಲಾಪೆಯರ ಚತುರಭಾವಕ್ಕೆ ತಾಮುಂ ಸೋಲ್ತು (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೩೦ ವ).

[ಚತುರ$_2$ + ಭಾವ$_2$]

ಚತುರವೃತ್ತಿ (ನಾ). ಜಾಣತನ; ಚಾತುರ್ಯ: ರತಿವನಿತೆಗೆ ವಿಧವತೆಯಂ ಶ್ರುತದೇವಿಗೆ ಚತುರವೃತ್ತಿಯಂ ಮಾಳ್ಪ ತಪಶ್ರುತಮೆರಡುಂ ನಿರುಪಮಮಿಾ ಕ್ಷಿತಿಯೊಳ್ ಶ್ರುತಕೀರ್ತಿದೇವ ಭಟ್ಟಾರಕರ (ಚಂದ್ರಪು. ೦-೩೫). [ಚತುರ$_2$ + ವೃತ್ತಿ]

ಚತುರಶೀತಿ (ನಾ). ಎಂಬತ್ತುನಾಲ್ಕು : ಅಂಭೋದನಿನಾದಂ ಭದ್ರಮನಂ ಮನೋಜವಂ ಲಕ್ಷಪ್ರಮಿತಂ (ಆದಿಪು. ೦೦-೨೯) ; ಚತುರಶೀತಿ ಸಹಸ್ರ ಯೋಜನೋತ್ಸೇಧದೊಳ್ ಕಾಳೋದಕ ಸಮುದ್ರಮಿರ್ದುದು (ಅಜಿಪು. ೦೦-೦೩ ವ). [ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಅಶೀತಿ)]

ಚತುರಶ್ರ (ಗು). ೧. ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಗಳುಳ್ಳ ; ನಾಲ್ಕು ಕೋಣಗಳುಳ್ಳ ; ಚೌಕೋನಾಕಾರದ. ೨. ಕ್ರಮಬದ್ಧವಾದ ; ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಾದ. ೩. ಒಪ್ಪುವಂತಹ ; ಹಿತವಾದ. (ನಾ). ೪. ಚೌಕವಾದಂದು ; 'ಚೌಕಾಕಾರವಾದುದಂ : ಪಂಚರತ್ನ ಹಿರಣ್ಮಯಂ ಚತುರಶ್ರಂ ಮೂಱುಂ ಯೋಜನದಳವಿಯ ಸಭಾಮಂಟಪಮಂ . . . ತಂದು ಮುಂದಿಟ್ಟು (ಪಂಪಭಾ. ೬-೨ವ); ಶಶಿಹಾಸನಭವನರಸಿಯ ಮುಂದೆ ಚತುರಶ್ರದೊಳ್ಕುಂಡಮಂ ತೆಗಸಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೦-೬೬). ೫. ಮೇರೆ ; ಎಲ್ಲೆ; ಸೀಮೆ: ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಬುದ್ಧಿಗೆ ಸುಖದುಃಖಗಳ ಚತುರಶ್ರವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ (ಶಾಂಪೂಜ. ೯೭) ೬. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಾಳ : ಚಂಚತ್ಪುಟ . . . ಚತುರಶ್ರ . . . ಜಯಾಳಮೆಂಬಿವು ಮೊದಲಾದ ನೂಱೆಂಟುತಾಳಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೩೮) ; (೧) ತ್ರಿಶ್ರ (೨) ಚತುರಶ್ರ . . . (೫) ಸಂಕೀರ್ಣ ಈ ಐದು ಜಾತಿಗಳೂ ಲಘುವಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಸಲ್ಲುತ್ತವೆ (ಸಂಗೀಚಂ. ೫೬). [ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಅಶ್ರ)]

ಚತುರಸ, ಚದುರಸ (ನಾ). ಚೌಕೋನ: ಚತು[ಪಾಠಾಂ. ದು]ರಸದೊಳಗಣ ನಿಲವ ಕಾಣಬೇಕು (ಅವಚಂ. ೦೨೯-೫೮೬). ಚದುರಸ : ವಿರೂಪಾಕ್ಷದೇವರ ಕೆಯಿಂ ಮೂಡಲಾ ಗಡಿಂಬದಿಂ ಕೆನ್ನೆಲ ಚದುರಸ ಮತ್ತ ೧ (ಸೌಇಇ. IX-I, ೨೫೩-೯೨ : 1149) : ಎಂಟರಳತೆ ಹದಿನಾಱಱ ಚದುರಸವ ಮೂವತ್ತೆರಡಱ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಚಿಸ್ತ ಕಂಬಿಯನಿಕ್ಕಿ ಮೂಱಱಲ್ಲಿ ಭಾಗಿಸಲಾಗಿ ಎರಡು ಒಳಗು ನಿಂದಿತ್ತು (ಸರ್ವಪ. ೦೦೯-೬೦೬); ಬೆಲ್ಲಕ್ಕೆ ಚದುರಸ [ಪಾಠಾಂ. ಚದುರರಸ] ವಲ್ಲದೆ ಸಿಹಿಗೆ ಚದುರಸ[ಪಾಠಾಂ. ಚದುರರಸ]ಉಂಟೆ (ಅಂಬಿಮ. ೩೯೦-೪೯). [<ಸಂ. ಚತುರಸ್ರ]

ಚತುರಸ್ರ (ಗು). ೧. ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಗಳುಳ್ಳ; ನಾಲ್ಕು ಕೋಣಗಳುಳ್ಳ; ಚೌಕೋನಾಕಾರದ : ಚತುರಸ್ರಾಷ್ಟಾಸ್ರವೃತ್ತೋದರ ಕುಮುದ ಕಪೋತಾಂಸಕಂಠಗಳಾಲಂಬಿತ ಘಂಟಾಚಾಮರೋಜ್ಜೃಂಭಿತಮಣಿಫಳಕಂಗಳ್ (ಅಪಂಪು. ೦೦-೨೮). ೨. ಕ್ರಮಬದ್ಧವಾದ ; ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಾದ. (ನಾ). ೩. ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಗಳನ್ನು ಉಳ್ಳುದು ; ಚೌಕೋನ ; ಚೌಕ : ಚತುರಸ್ರಾಶ್ವತ್ಥದಳಪ್ರತಿಮರುಚಿಸ್ಥಗಿತಮಣಿವರಾಂಗಂ ಶುಭಂ (ಲೋಕೋಪ. ೦೦-೫೩) ; ಬಳಿಕ ದೇವಿಯ ಮುಂದೆ ಚತುರಸ್ರದಲ್ಲಿ ಅವನು ಕುಂಡವನ್ನು ತೆಗೆಸಿದ (ಬಿದುರಿ. ೦೮೩) ; ಶಿವಲಿಂಗ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು . . . . ಆಯಾಯ ಲಿಂಗಗಳಿಗೆ ಆಧಾರವಾಗಿರುವ ಚತುರಸ್ರ, ಅಷ್ಟಾಸ್ರ, ವೃತ್ತಪೀಠಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ (ಭಾರದ. ೭೯). ೪. [ಜ್ಯೋತಿ] ಲಗ್ನದಿಂದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಹಾಗು ಎಂಟನೆಯ ರಾಶಿಗಳು : ವ್ಯವಹರಿಪ ಸಂಜ್ಞೆ ಚತುರಸ್ರವದೆಂದಪ್ಪವು ಚತುರ್ಥಗೃಹಕೆ (ಜಾತತಿ. ೦-೩೪). ೫. [ನಾಟ್ಯ] ಇಪ್ಪತ್ತುಮೂರು ದೇಶೀಯ ಸ್ಥಾನಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಪಾದಗಳಿಗೆ ಒಂದೂವರೆ ಗೇಣು ಅಂತರವಿರುವಂತೆ ನಂದ್ಯಾವರ್ತ ಸ್ಥಾನಕಗಳಲ್ಲಿ ನಿಂತುಕೊಳ್ಳುವುದು : ಉರು ನಂದ್ಯಾವರ್ತದೆ ಸಂದಿರು ತೊಗ್ಗೇಣರೆಯನುಳಿದು ನಿಲೆ ಚತುರಸ್ರಂ (ಶಾಸ್ತ್ರರಂ. ೭-೩೯). ೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಸ್ತಮುದ್ರೆ : ಮೂವತ್ತು ನೃತ್ತ ಹಸ್ತಗಳಲ್ಲಿ

ಒಂದು: ಒದವಿದ ಕಟಕಾಮುಖಮೆರಡೆರ್ದೆಗಿದಿರಾಗೆಂಟು ಬೆರಲ ತೆಱಂ ನಿಂದಿರ್ದದೆ ಭುಜಕೆ ಸಮದಿನಿರೆ ಕೇಳ್ ಚದುರೇ ಚತುರಸ್ರಹಸ್ತಮೆಂದೆನಿಸಿರ್ಕುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨-೪೩) ; ಈ ಕೆಳಗೆ ಹೇಳಿರುವ ಹಸ್ತಗಳು ನೃತ್ತಹಸ್ತಗಳು ೧. ಚತುರಸ್ರ ೨. ಉದ್ವೃತ್ತ . . . ೩೦. ವಲಿತ (ಅಭಿನ್ಯ. ೪೯).
[ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಅಸ್ರ)]

ಚತುರಸ್ರಂಬೆಟು (ಕ್ರಿ). ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಗಳನ್ನು ಪಡೆ ; ಚೌಕವಾಗು : ಚತುರಸ್ರಂಬೆತ್ತ ವೇತ್ರಾಸನವೊಲದುಮಿರ್ಕುಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೦-೬೭).
[ಚತುರಸ್ರ + ಪೆಟು$_1$]

ಚತುರಾಂತರ (ನಾ). ಚೌಕದ ಮಧ್ಯಭಾಗ : ಆರ್ದ್ರವೃತ್ತಿಕಾವಿರಚಿತಮಪ್ಪ ಚತುರಾಂತರದೊಳ್ ಮುತ್ತಿನ ಚೌಕದ ನಡುವಣ . . . ದುಗುಲದ ಪಸೆಯೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೭೪ ವ) ; "ಹಸೆಯ ಜಗುಲಿ" (ಪಂಪದೀ. ೦೨೪). [ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಅಂತರ)]

ಚತುರಾಕ್ಷ (ನಾ). ಜಾಣತನವೇ ಕಣ್ಣಾಗಿರುವವನು ; ಕುರುಡ ; ಭಾನುವಿನ ಭಾರಣೆಯ ಪೋಲುತ್ಥಾನಮುಖ ಚತುರಾಕ್ಷ [ಪಾಠಾಂ. ಚತುರಾಂಧ] ಭೂಪನ ಸೂನು ಹೊಕ್ಕನು ರಂಗವನು ಭೀಷ್ಮಾದಿಗಳಿಗೆಱಗಿ (ಕುಮಾ.ಆ. ೭-೨೭). [ಸಂ. (ಚತುರ + ಅಕ್ಷಿ + –)]

ಚತುರಾಘಾಟ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಎಲ್ಲೆ,-ಗಡಿ,-ಮೇರೆ : ಸರ್ವಬಾಧಾಪರಿಹಾರವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟ ಮತ್ತನ್ನೂರ್ಱಯ್ವತ್ತರ್ದಱ ಚತುರಾಘಾಟದ ಸೀಮೆ ಯಾವುದೆಂದಡೆ (ಸೌಇಇ. XX, ೦೮-೩೭: 980) ; ರಾಮನಾಥದೇವರ ಭೂಮಿಯಿಂ ಪಡುವಲು ಚತುರಾಘಾಟ ಲಿಂಗಮುದ್ರೆಯ ಕಲ್ಲಿನ ಸೀಮೆಯಿಂದೊಳಗೆ (ಕಇ. IV, ೦-೦೦೦ : 1204).
[ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಆಘಾಟ)]

ಚತುರಾತ್ಮ (ನಾ). ೧. ಸಂಕರ್ಷಣ, ಅನಿರುದ್ಧ, ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ, ವಾಸುದೇವ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ರೂಪಗಳನ್ನುಳ್ಳವನು. ೨. ಚುರುಕುಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು ; ಕೌಶಲವನ್ನುಳ್ಳವನು ; ಜಾಣ. ೧, ೨ : ಹರಿಯೆಂಬಂತೆಯೆ ಕೃಷ್ಣನದಾವನೊ ಚತುರಾತ್ಮನು ಸಲೆ ನಿಷ್ಕ್ರಿಯನು (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೯೬).
[ಸಂ. ಚತುರಾತ್ಮನ್ (ಚತುರ್ + ಆತ್ಮನ್ ; ಚತುರ + ಆತ್ಮನ್)]

ಚತುರಾನನ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ಮುಖಗಳನ್ನುಳ್ಳವನು ; ಬ್ರಹ್ಮ : ಚತುರಾನನನಂ ಬಿಡಿಸಿದರತಿಶಯಿತಾರ್ಥಮನೆ ತೋಱ ಪದಿಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೦-೩೭) : ಘನ ರಜೋಗುಣದಲ್ಲಿ ಚತುರಾನನ ತಮೋಗುಣದಲ್ಲಿ ಶಂಕರನೆನಿಸಿ ಸತ್ವಗುಣಾನುಗತಿಯಲಿ ವಿಷ್ಣುವೆಂದೆನಿಸಿ (ಕುಮಾ.ಸ. ೯-೩). ೨. ಚಾತುರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬಾಯಿ ಉಳ್ಳವನು; ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ನಿಪುಣ : ಆ ಸರಸತಿಯಂ ಚತುರಾನನಪರಿಚಿತೆಯೆನಿಸಿದನದೇಂ ಸಮರ್ಥನೊ ಪದ್ಮಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೨): ಅಬ್ಜಭವನಂತೆ ಚತುರಾನನಂ . . . ಎಂದು ಧರ್ಮಜನ ಧರೆ ಪೊಗಳುತಿರೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨-೦೩) . ೩. ಒಬ್ಬ ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟುಕಾರನ ಹೆಸರು; ಚತುರಾಸ್ಯ ಬೊಮ್ಮರಸ: ಕವಿ ಚತುರಾನನನೆಂದೆನಿಸುವ ನಾಮದೆ . . . ಅಚ್ಚಗನ್ನಡ ವಿವರಣೆ ಚೆಲ್ವಾಗೆ ರಚಿಸಿದಂ ಚತುರಾಸ್ಯಂ (ಚತುನಿ. ೩). [ಸಂ. (ಚತುರ್+ಆನನ; ಚತುರ+ಆನನ)]

ಚತುರಾಶಿಗಿಡ(ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಕಾಡು ಸಬ್ಬಸಿಗೆ, ಚತುರಾಶಿಗಿಡ (ಮೈಶಗಿ. ೩೮-೭೫೩). 'ಚೇತರಾಶಿ' ಪರಾ.
[ಚತುರಾಶಿ$_0$ + ಗಿಡ (<ಗಿಡು)]

ಚತುರಾಶ್ರಮ (ನಾ). ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ, ಗಾರ್ಹಸ್ಥ್ಯ, ವಾನಪ್ರಸ್ಥ ಮತ್ತು ಸಂನ್ಯಾಸವೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಆಶ್ರಮಗಳು : ಚಾತುರ್ವರ್ಣ್ಯದ ಕರ್ತವ್ಯಗಳು, ಚತುರಾಶ್ರಮದ ಕರ್ತವ್ಯಗಳು . . . ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ (ಭಾರದ. ೬೩). [ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಆಶ್ರಮ)]

ಚತುರಾಶ್ರಯ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಮೇರೆ,-ಎಲ್ಲೆ : ಶ್ರೀಮನು ಮಹಾಮಹಿಮ ಕಪಿಲಸಿದ್ಧಮಲ್ಲೇಶ್ವರ ದೇವರ ಕ್ಷೇತ್ರದ ಚತುರಾಶ್ರಯದ ನಾಲ್ಕುಂ ದೆಸೆಯ ವಳಿಯದೊಳಗೆ (ಎಇ. XXIII, ೦೯೩-೪೮ ; 1265).
[ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಆಶ್ರಯ)]

ಚತುರಾಸೀತಿ (ನಾ).=ಚತುರಶೀತಿ: ಪೆರ್ಮಟ್ಟ ಪಱಘೋಷಣಂ ಚತುರಾಸೀತಿ ನಗರಾಧಿಷ್ಠಿತಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೪೧-೮ : 1068).
[<ಸಂ. ಚತುರಶೀತಿ]

ಚತುರಾಸ್ಯ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ಮುಖಗಳನ್ನುಳ್ಳವನು ; ಬ್ರಹ್ಮ : ಚತುರಾಸ್ಯಂಗಂ ನೆಗಟ್ದ ಹಿಪತಿಗಮುಳಂಬಂ (ಜನಾಅ. ೭-೭) ; ಚತುರಾಸ್ಯೇಂದ್ರಾದಿ ದೇವರ್ ನಡೆದು ಜಲಧಿತಲ್ಪಂಗೆ ದೈತ್ಯೇಂದ್ರರುದ್ವೃತ್ತತೆಯಂ ಪುಯ್ಯಲ್ಚೆ (ಜಗವಿ. ೨-೪೪). ೨ ಸುಂದರವಾದ ಮುಖವುಳ್ಳವನು. ೩. ಜಾಣ್ಮೆಯ ಮಾತನ್ನಾಡುವವನು ; ವಾಕ್ಚತುರ. ೧, ೨, ೩ : ಈ ಮಹಾ ಪುರುಷಂ . . . ಚತುರಾಸ್ಯನಾಗಿಯುಂ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನಲ್ಲು (ಜಗವಿ. ೮-೦೦ ವ). ೨, ೩ : ಆ ಜಿನೇಶ್ವರಂ . . . ಚತುರಾಸ್ಯನುಮಚ್ಛಾಯನುಮಕ್ಷಿಸ್ಪಂದಮ್ಮೇತನುಂ . . . ಗಗನಗಮನಮಾಗಿ (ಸುಕುಮಾ. ೮-೬೯ ವ) : ಚತುರಾಸ್ಯನತುಳ ಮತಿಯಿಂ . . . ನೆಗಟ್ದಂ ಚತುರ್ಗುಣಂ ಸಕಳ ರಾಜನೀತಿಯೊಳ್ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೭-೯೮). ೪. = ಚತುರಾನನ ೩ : ಅಚ್ಚಗನ್ನಡ ವಿವರಣೆ ಚೆಲ್ವಾಗೆ ರಚಿಸಿದಂ ಚತುರಾಸ್ಯಂ (ಚತುನಿ. ೩).
[ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಆಸ್ಯ; ಚತುರ + ಆಸ್ಯ)]

ಚತುರಾಸ್ಯತೆ (ನಾ). [ಜೈನ] ಕೇವಲ ಜ್ಞಾನಿಯಾದವನಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಹತ್ತು ಅತಿಶಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಒಮ್ಮೆಲೆ ನಾಲ್ಕು ಕಡೆಯೂ ನೋಡುವ ಶಕ್ತಿ : ಚತುರ ಚತುರಾಸ್ಯತೆ . . . ಗತಚ್ಛಾಯತೆಯಿವೀರೈದತಿಶಯವು ಜನನ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೭೦-೬೪). [ಸಂ. ಚತುರಾಸ್ಯತಾ]

ಚತುರಾಸ್ಯತ್ವ (ನಾ).=ಚತುರಾಸ್ಯತೆ : ಚತುರಾಸ್ಯತ್ವಮಭುಕ್ತಿಭಾವಮನಿಮೇಷತ್ವಂ . . . ಅಚ್ಛಾಯತೆಯೆಂಬ ಪತ್ತತಿಶಯಂ ತೀರ್ಥೇಶನೊಳ್ ಶೋಭಿಕುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೦೩-೦೦೩). [ಸಂ.]

ಚತುರಾಸ್ಯಪ್ರಿಯೆ (ನಾ). ಸರಸ್ವತಿ : ಪುಸ್ತಕಹಸ್ತಾನ್ವಿತೆ ಪುಣ್ಯಕಥೆಯ ನೊರ್ವಳೆ ಚತುರಾಸ್ಯಪ್ರಿಯೆ ಸುರಾಗದಿಂ ವಾಚಿಸಿದಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೮೬).
[ಚತುರಾಸ್ಯ + ಪ್ರಿಯೆ]

ಚತುರಿಂದ್ರಿಯ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ; ಕಣ್ಣು, ಮೂಗು, ನಾಲಗೆ ಮತ್ತು ಚರ್ಮ. ೨. (ಕಿವಿಯನ್ನುಳಿದು) ನಾಲ್ಕು ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೊಂದಿರುವ ಜೀವಿ : ಸ್ಪರ್ಶನ ರಸನ ಘ್ರಾಣ ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯ ಸಮನ್ವಿತಂಗಳಪ್ಪ ಮಧುಕರಾದಿ ಚತುರಿಂದ್ರಿಯಂಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೦೦-೬೦ವ); ದಂಶಮಶಕ ಮಕ್ಷಿಕಾ ಭ್ರಮರ ಪತಂಗಾದಿ ಚತುರಿಂದ್ರಿಯಂಗಳ್ ಸ್ಪರ್ಶನ ರಸನ ಘ್ರಾಣ ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯ ಪರಿಚ್ಛಿತ್ತ್ಯುಪೇತಂಗಳಪ್ಪುವು (ತತ್ತ್ವಾಪ್ರ. ೯೮). [ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಇಂದ್ರಿಯ)]

ಚತುರಿಕೆ$_1$ (ನಾ). ಚಾತುರ್ಯ ; ಚದುರು ; ನೈಪುಣ್ಯ : ತತವಿತತಘನ ಸುಸಿರ ವಾದ್ಯದ ಚತುರಿಕೆಗೆ . . . ನಲಿದು ನರ್ತಿಪುದು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೭೦-೩೦); ಅಥವನಂ ಜಱಿವ ಚತುರಿಕೆಯ ಮಾತುಗಳನು ಸೊಲ್ಲುಸೊಲ್ಲೆಂದು ಮೂದಲಿಸುತುಂ (ಚಬಪು. ೩೩-೨೨). [ಚತುರ$_2$ + – ಇಕೆ]

ಚತುರಿಕೆ$_2$ (ನಾ). ೧. ಚತುರೆಯಾದವಳು ; ಜಾಣೆ. ೨. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ನಾಯಿಕೆಯ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಪರಿಚಾರಿಕೆಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳು : ಇತ್ತ ಚತುರ ಚತುರಿಕೆಯರಪ್ಪ ಪರಿಚಾರಕಿಯರುಂ . . . ಮಂಗಳಮಸದನಂಗೊಳಿಸಲವಸರಂಬಡೆದು (ಪುಷ್ಪಪು. ೮-೫೩ ವ) ; ಅಭಿಸಾರಿಕೆ, ಚತುರಿಕೆ, ಸಹಸಂಚಾರಿಕೆ, ದೂತಿಕೆಯರೆಂಬ ಚತುರ್ವಿಧ ಸಖಿಯರಿಂ (ವಿವೇಕ. ೨೨೯).
[ಸಂ. ಚತುರಿಕಾ]

ಚತುರುಪಧಾವಿಶುದ್ಧ (ಗು). ೧. ಧರ್ಮ, ಅರ್ಥ, ಕಾಮ, ಭಯ ಈ ನಾಲ್ಕು ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಪರೀಕ್ಷೆಗಳಿಂದ ಪರಿಶುದ್ಧನೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ : ಚತುರುಪಧಾವಿಶುದ್ಧಮತಿಚಿತ್ರಭವ ಪ್ರತಿರೂಪ ಸುಂದರಾಕೃತಿ . . . ಕಸವಯ್ಯನಾಯಕನೊಳೆಯ್ದೆ ಜಗನ್ನುತಿವೆತ್ತು ತೋಱುಗುಂ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೪೨-೪೩ : ಸು. 1162) : "ರಾಜಭಕ್ತಿ, ಅಸ್ವಾರ್ಥಪರತೆ, ಜಿತೇಂದ್ರಿಯತ್ವ, ಧೈರ್ಯ-ಈ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಪರೀಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಶುದ್ಧವಾಗಿರುವ" (ಶಾಶಮಂ. ೬೮೧ ಟಿಪ್ಪಣಿ). (ನಾ). ೨. ಮೇಲಿನ ಪರೀಕ್ಷೆಗಳಿಂದ ಶುದ್ಧನೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು : ಚತುರುಪಧಾವಿಶುದ್ಧನುಂ ಬುದ್ಧಿವೃದ್ಧನುಂ . . . ಭದ್ರಮೂರ್ತಿಯುಮಪ್ಪ ವಸುಭಾಗಭಟ್ಟನಿಂತೆಂದಂ (ಪಂಚತಂ. ೦೬-೧೩) : ಚತುರುಪಧಾವಿಶುದ್ಧನನವದ್ಯಚರಿತಂ . . . ನೃಪನೇಂ ವಿವೇಕಿಯೋ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೬೩) : ಚತುರುಪಧಾವಿಶುದ್ಧನಧಿಕಾರಿ ಕಳಾವಿದಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೬-೫೪).

[ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಉಪಧಾ + ವಿಶುದ್ಧ)]

ಚತುರುಪಧಾಶುದ್ಧಿ (ನಾ). ಧರ್ಮ, ಅರ್ಥ, ಕಾಮ, ಭಯಂಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಪರೀಕ್ಷಿತನಾಗಿ ಶುದ್ಧಿಹೊಂದುವಿಕೆ : ವಿದಿತಂ ಪಂಚಾಂಗಮಂತ್ರಸ್ಥಿತಿ ಚತುರುಪಧಾಶುದ್ಧಿ ಸಿದ್ಧಿತ್ರಯಾಸಂಪದಮಾ ಷಾಡ್ಗುಣ್ಯವೃತ್ತಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೯-೦೧೬).

[ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಉಪಧಾ + ಶುದ್ಧಿ)]

ಚತುರುಪಾಯ (ನಾ). (ಕಾರ್ಯಸಾಧನೆಗೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗುವ) ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಉಪಾಯಗಳು; ಸಾಮ, ದಾನ, ಭೇದ, ದಂಡ: ವಿದಿತಂ . . . ಚತುರ ಚತುರುಪಾಯಪ್ರಯೋಗಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೯-೦೦೬).

[ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಉಪಾಯ)]

ಚತುರೋಕ್ತಿ (ನಾ). ಚಾತುರ್ಯದ ಮಾತು; ಚಮತ್ಕಾರಪೂರ್ಣವಾದ ಮಾತು : ಸ್ತುತಿಗೆಯ್ವಂ . . . ಚತುರೋಕ್ತಿ ಪ್ರಚುರಾರ್ಥ ಕಾವ್ಯಜನಿತೋರ್ವೀಹರ್ಷನಂ ಹರ್ಷನಂ (ಜಗವಿ. ೦-೮) : ನಾಗರಿಕನುಕ್ತಿಗೆ ಚತುರೋಕ್ತಿ ಚತುರ್ಮುಖಂ ಮೆಚ್ಚುತ್ತುಂ ಪೋಗೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೬೨ ವ).

[ಚತುರ₂ + ಉಕ್ತಿ]

ಚತುರೋಪಾಯ (ನಾ). ೧. = ಚತುರುಪಾಯ: "ಕೊಟ್ಟು ಕೊಳ್ವುದು ದಾನಮೆನಿಸಿಕ್ಕು ವೈರಮಂ ಪುಟ್ಟಿಸಲು ಭೇದಮೆನಿಸಿಕ್ಕು ಶಿಕ್ಷಿಸಲೊಡಂಬಟ್ಟೊಡದು ದಂಡಮೆನಿಸಿಕ್ಕು ಸೈರಣೆ ಸಾಮಮಕ್ಕು ತಾವಿಂತಿವೆಯ್ದೆ ಮುಟ್ಟೆ ಚತುರೋಪಾಯಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೭೯-೬) : ಉಗ್ರಪಂಚಾನನಂ ಗೆಲ್ವ ಚತುರೋಪಾಯಮಂ ಬಿಟ್ಟು ತಾನಳ್ಕಿ ಬಳ್ಕಿ ಕಡುದೈನ್ಯದಿಂದೀಗ ಮುಗ್ಧಾಂಗಮಂ ತಳೆದಿರ್ಪುದು ಏನಿದಚ್ಚರಿಯೆಂದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೬-೨೮). ೨. ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಉಪಾಯಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲವನು : ಸುರಪುರನಿಲಯ ಚೆನ್ನಿಗರಾಯ ಚತುರೋಪಾಯ ರಕ್ಷಿಸು ನಮ್ಮನನವರತ (ಹರಿಸಾ. ೦). [<ಸಂ. ಚತುರುಪಾಯ]

ಚತುರ್ಗತಿ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕುಗತಿ ; ನಾಲ್ಕು ಅವಸ್ಥೆ. ೨. [ಜೈನ] ದೇವ, ಮನುಷ್ಯ, ತಿರ್ಯಕ್, ನಾರಕ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ ಜನ್ಮಗಳು: ತಪಃಪೋತದಿನಣ್ಣ ನೀಂ ತಡಿಯನೆಯ್ದಂತಲ್ಲದಿಂತೀ ಚತುರ್ಗತಿಸಂಸಾರ ಪಯೋಧಿಯಂ ಪೊಱಮಡಲ್ ಮತ್ತಿಲ್ಲ ನೀನಾರ್ತಪಯ್ (ಆದಿಪು. ೩-೫೬) : ಇನ್ನೆವರಂ ಚತುರ್ಗತಿಗಳೊಳ್ತಿರಿತಂದು ಜವಂಗೆ ಪೇಡಿಯಾದೆಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೩-೯೨). [ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಗತಿ)]

ಚತುರ್ಗುಣ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕುಮಡಿ, -ಪಟ್ಟು. 'ದ್ವಿಗುಣ' ಪರಾ. ೨. [ದ್ವೈತ] ಸತ್, ಚಿತ್, ಆನಂದ, ಆತ್ಮ ಎಂಬ ಭಗವಂತನ ನಾಲ್ಕು ಗುಣಗಳು. 'ಚತುರ್ಗುಣೋಪಾಸಕ' ಪರಾ.

[ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಗುಣ)]

ಚತುರ್ಗುಣಿತ (ಗು). ನಾಲ್ಕರಿಂದ ಗುಣಿಸಿದ ; ನಾಲ್ಮಡಿಯಾದ : ಆ ಸಂಕಟಸಮಯದಲ್ಲೂ ಅವನು ದ್ವಿಗುಣಿತ ಚತುರ್ಗುಣಿತ ಬಲಿಷ್ಠನಾದನು (ಅಂಬಿಕ. ೦೦೫). [ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಗುಣಿತ)]

ಚತುರ್ಗುಣೋಪಾಸಕ (ನಾ). [ದ್ವೈತ] ಭಗವಂತನ ನಾಲ್ಕು ಗುಣಗಳನ್ನು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡುವವನು : ಮನುಷ್ಯೋತ್ತಮರು ಚತುರ್ಗುಣೋಪಾಸಕರು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೯೦).

[ಚತುರ್ಗುಣ + ಉಪಾಸಕ]

ಚತುರ್ಗ್ರಾಮ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಹಳ್ಳಿಗಳು ; ಚೌಗಾವೆ.

[ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಗ್ರಾಮ)]

ಚತುರ್ಜಾತಕ (ನಾ). [ವೈದ್ಯ] ದಾಲ್ಚಿನ್ನಿ, ಏಲಕ್ಕಿ, ನಾಗಕೇಸರಿ, ಜಾಪತ್ರೆ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಔಷಧಿದ್ರವ್ಯಗಳು : ೨ ಹಲಹಿಪ್ಪಲಿ. ತವಕ್ಷೀರ ೪ ಹಲ, ಚತುರ್ಜಾತಕ ೧ ಹಲ ಜೇನುತುಪ್ಪ ೬ ಹಲ ಸಹ ಹಾಕಿ ಕಲಸಿ ಸೇವಿಸಲು ಕ್ಷಯವ್ಯಾಧಿ . . . ಗುಣಮಕ್ಕು (ಕಳವ್ಯ. ೨೫೮). [ಸಂ.]

ಚತುರ್ಜ್ಞಾನ (ನಾ). [ಜೈನ] ಮತಿ, ಶ್ರುತ, ಅವಧಿ ಮತ್ತು ಮನಃಪರ್ಯಾಯಂಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಜ್ಞಾನಗಳು : ಅಂತೊಗೆದ ಚತುರ್ಜ್ಞಾನದೊಳಾವಗಮೆಸೆದು ಜ್ಞಾನರೂಪನಾದಿಬ್ರಹ್ಮಂ (ಆದಿಪು. ೯-೮೮); ದೇದೀಪ್ಯಮಾನ ಪ್ರಭಾಭಾಸುರಗಾತ್ರಂ ಚತುರ್ಜ್ಞಾನನೇತ್ರರಂ . . . ಕಂಡು (ಸುಕುಮಾ. ೮-೪೮ ವ). [ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಜ್ಞಾನ)]

ಚತುರ್ಣಿಕಾಯ (ನಾ). [ಜೈನ] ಭವನವಾಸಿ, ವ್ಯಂತರ, ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕ ಮತ್ತು ಕಲ್ಪವಾಸಿಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಕಾರದ ದೇವತೆಗಳ ಸಮೂಹ : ಅಮರಪತಿ ಚತುರ್ಣಿಕಾಯಾಮರೇಂದ್ರಪರಿವೃತಂ ಬಂದು (ಮಲ್ಲಿಪು. ೦೩-೦೬೫). [<ಸಂ. ಚತುರ್ನಿಕಾಯ]

ಚತುರ್ಥ (ಗು). ೧. ನಾಲ್ಕನೆಯ. 'ಚತುರ್ಥಾಂಶ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ನಾಲ್ಕನೆಯ ವರ್ಣಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು ; ಶೂದ್ರ : ಈ ಕಿಱಿಗೆ ಸಂಸ್ಕಾರ ಜಲಶುದ್ಧಿ ದೊರಕದು ಚತುರ್ಥನಿದನಗೆದಾತಂ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೪-೬೨).

[ಸಂ.]

ಚತುರ್ಥಧ್ಯಾನ (ನಾ). [ಜೈನ] ಆರ್ತ, ರೌದ್ರ, ಧರ್ಮ ಮತ್ತು ಶುಕ್ಲ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಧ್ಯಾನಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯದು ; ಶುಕ್ಲಧ್ಯಾನ : ಧ್ಯಾನಾನಳದಗ್ಧ ಶೇಷಾಶೇಷ ಕರ್ಮೇಂಧನನುಮಾಗಿ (ಆದಿಪು. ೦೬-೭೪ ವ).

[ಚತುರ್ಥ + ಧ್ಯಾನ]

ಚತುರ್ಥಸ್ನಾನ (ನಾ). ಮುಟ್ಟಾದವಳು ನಾಲ್ಕನೆಯ ದಿನ ಮಾಡುವ ಸ್ನಾನ : ಮರುದೇವಿ ಮಹಾದೇವಿ ಚತುರ್ಥಸ್ನಾನದೊಳ್ ಕಲ್ಪದ್ರುಮದುಕೂಲವಸನೆಯುಂ . . . ಆಗಿ (ಆದಿಪು. ೭-೨೬ ವ) : ದೇವಕಿದೇವಿ ಪುಷ್ಪವತಿಯಾಗಿ ಚತುರ್ಥಸ್ನಾನಾನಂತರಂ ಮಂಗಳ ಪ್ರಸಾಧನಮನಪ್ಪುಕೆಯ್ದು (ಜಗವಿ. ೨-೫೯). 'ನಾಲ್ನೀರ್' ಪರಾ.

[ಚತುರ್ಥ + ಸ್ನಾನ]

ಚತುರ್ಥಾಂಶ (ನಾ). ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ ; ಕಾಲುಭಾಗ : ನಕ್ಷತ್ರತಾರಾಗಣಕ್ಕೆಯುತ್ಕೃಷ್ಟದಿಂ ಪಲ್ಯೋಪಮ ಚತುರ್ಥಾಂಶಂ ಜಘನ್ಯದಿಂ ಪಲ್ಯೋಪಮಾಷ್ಟಮ ಭಾಗಮಕ್ಕುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೦೦-೫೯ ವ).

[ಚತುರ್ಥ + ಅಂಶ]

ಚತುರ್ಥಿ (ನಾ). ೧. ಚಾಂದ್ರಮಾನ ಮಾಸದ ಒಂದು ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ತಿಥಿ ; ಚೌತಿ : ಷಷ್ಟಿ ಅಷ್ಟಮಿ ನವಮಿ ಪಾಡ್ಯ ಚತುರ್ಥಿ ಪೌರ್ಣಮಿ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ ಈಸು ತಿಥಿಗಳು ಅಶುಭ (ಗಗತಾ. ೪-೬೭). ೨. [ವ್ಯಾಕ] ನಾಮ ವಿಭಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯದು : ನಿನಗೆ ಯೆನಗೆ ತನಗೆಯೆಂಬೀ ನುಡಿ ಚತುರ್ಥಿಯೊಳ್ (ಶಾವ್ಯಾವ. ೦೫೨) : ನುತಸಂಪ್ರದಾನ ರೂಢಂ ಚತುರ್ಥಿ (ಶಮದ. ೦೨೯). [ಸಂ. ಚತುರ್ಥೀ]

ಚತುರ್ದಂಡಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಸಂಗೀತ ರಚನೆಗಳು : ಗೀತ, ಆಲಾಪ, ಠಾಯ ಮತ್ತು ಪ್ರಬಂಧ ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ರಚನೆಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಇವನ್ನು 'ಚತುರ್ದಂಡಿ' ಎಂದು ವೆಂಕಟಮಖಿ ಕರೆದಿದ್ದಾನೆ (ಸಂಗೀಶಂ. ೬೦). [ಸಂ. ಚತುರ್ದಂಡೀ]

ಚತುರ್ದಂತ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ಹಲ್ಲು : ಗಜ್ಜನಂಗರಚನೆಯಿಂದ್ಯ ರಾವಣನುಂ ಕುಮಾರಚೂಡಾಮಣಿ ಲಾಲಾಜಲದೊಳಂ ಚತುರ್ದಂತದೊಳಂ (ಪಂಪಾಮಾ. ೩-೧೩೦). ೨. ನಾಲ್ಕು ಕೋರೆಗಳನ್ನುಳ್ಳುದು ; ಐರಾವತ : ಲಲಿತಾಂಗುಲಿ ಭಾಸುರಭದ್ರ ಲಕ್ಷಣಾಲಂಕೃತಂ ಚತುರ್ದಂತಂ (ಅಜಿಪು. ೫-೬೬). [ಸಂ. (ಚತುರ್ + ದಂತ)]

ಚತುರ್ದಶ (ಗು). ೧. ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ. (ನಾ). ೨. ಹದಿನಾಲ್ಕು : ವೃಷಭಾದ್ರಿಗಳಿಂದಂ ಚತುರ್ದಶ ಮಹಾವಾಹನಗಳಿಂದಮೆಸೆದು (ಆದಿಪು. ೧-೪೮ ವ). [ಸಂ. ಚತುರ್ದಶನ್ (ಚತುರ್ + ದಶನ್)]

ಚತುರ್ದಶಧರೆ (ನಾ). = ಚತುರ್ದಶಲೋಕ : ಜೀವಾಂತರಾತ್ಮ ಪರಮಾತ್ಮ ಚೇತನರೂಪ ಪಾವನ ಚತುರ್ದಶಧರಾಜನಾಧೀಶ (ವೀರ್ಯಪು. ೪-೪-೨). [ಚತುರ್ದಶ + ಧರೆ]

ಚತುರ್ದಶಪದಿ (ನಾ). [ಛಂದ] ಹದಿನಾಲ್ಕು ಚರಣಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪದ್ಯ ; ಸುನೀತ ; ಇಂಗ್ಲಿಷಿನ ಸಾನೆಟ್‌ರೂಪದ ಪದ್ಯ : ಈವರೆಗೆ ಕೆಲಕೆಲವು ವೈಣಿಕಗೀತಗಳನ್ನೂ ಚತುರ್ದಶಪದಿಗಳನ್ನೂ . . . ರಚಿಸಿಲ್ಲದುದರಿಂದ (ಹಕ್ಕಿ ಕಿ. ೪ ಮುನ್ನುಡಿ) [ಸಂ. ಚತುರ್ದಶಪದೀ]

ಚತುರ್ದಶಪೂರ್ವ (ನಾ). [ಜೈನ] ಶ್ರುತಾಂಗಗಳ ವಿವರಣೆಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ – ಉತ್ಪಾದ, ಅಗ್ರಾಯಣೀಯ, ವೀರ್ಯಪ್ರವಾದ, ಅಸ್ತಿನಾಸ್ತಿಪ್ರವಾದ, ಜ್ಞಾನಪ್ರವಾದ, ಸತ್ಯಪ್ರವಾದ, ಆತ್ಮಪ್ರವಾದ, ಕರ್ಮಪ್ರವಾದ, ಪ್ರತ್ಯಾಖ್ಯಾನ, ವಿದ್ಯಾನುವಾದ, ಕಲ್ಯಾಣ, ಪ್ರಾಣಾವಾಯಂ, ಕ್ರಿಯಾವಿಶಾಲ, ಲೋಕಬಿಂದುಸಾರ ಎಂಬ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಪೂರ್ವಗ್ರಂಥಗಳು : ಗುರುವಿನನುಮತದಿಂ ದ್ವಾದಶಾಂಗ ಚತುರ್ದಶಪೂರ್ವಂಗಳಂ ಕಲ್ತು (ಆದಿಪು. ೦೪-೦೩೯ ವ) : ದ್ವಾದಶಾಂಗ ಚತುರ್ದಶಪೂರ್ವಮಂ . . . ಕಲ್ತು (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೦೦೫ ವ). [ಚತುರ್ದಶ + ಪೂರ್ವ]

ಚತುರ್ದಶಭುವನ (ನಾ). = ಚತುರ್ದಶಲೋಕ : ಈ ಚತುರ್ದಶಭುವನಮಬೆಲೆಯೆನಿಪ ಕೃತಿಯುನಮಳಾಕೃತಿಯುಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೦-೪೬) ; ಇಕ್ಷ್ವಾಕುವಂಶದೊಳಗಣ ಚತುರ್ದಶ ಭುವನಪತಿಗಳೊಳಗಿಂದುತನಕಾನೆಯೆ ಹುಸಿಹೂದ್ದವರಿಲ್ಲ (ಹಕೀಶ. ೨-೬) : ಏಕಾಂತರಾಮನನಂತತೇಜೊಮಹಿಮೆಯುದು ಲೋಕಾಂತವಾಯಿತ್ತೀ ಚತುರ್ದಶಭುವನಮಧ್ಯದಲಿ (ಬಸಪು. ೫೨-೪೫) : ಈ ಕಾಳಗ ಚತುರ್ದಶಭುವನಜನ ಸಂಕ್ಷೋಭವಾಯ್ತೆಂದ (ಕುಮಾ. ೩೨-೧೧) [ಚತುರ್ದಶ + ಭುವನ]

ಚತುರ್ದಶಮನು (ನಾ). ೧. ಸ್ವಾಯಂಭುವ, ಸ್ವಾರೋಚಿತ, ಉತ್ತಮ, ತಾಮಸ, ರೈವತ, ಚಾಕ್ಷುಷ, ವೈವಸ್ವತ, ಸಾವರ್ಣಿ, ದಕ್ಷಸಾವರ್ಣಿ, ಬ್ರಹ್ಮಸಾವರ್ಣಿ, ಧರ್ಮಸಾವರ್ಣಿ, ರುದ್ರಸಾವರ್ಣಿ, ದೇವಸಾವರ್ಣಿ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರಸಾವರ್ಣಿ ಎಂಬ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಜನ ಮನುಗಳು. ೨. [ಜೈನ] ಪ್ರತಿಶ್ರುತಿ, ಸನ್ಮತಿ, ಕ್ಷೇಮಂಕರ, ಕ್ಷೇಮಂಧರ, ಸೀಮಂಕರ, ಸೀಮಂಧರ, ವಿಮಲವಾಹನ, ಚಕ್ಷುಷ್ಮಂತ, ಯಶಸ್ವಿ, ಅಭಿಚಂದ್ರ, ಚಂದ್ರಾಭ, ಮರುದ್ದೇವ, ಪ್ರಸೇನಜಿತು, ನಾಭಿರಾಜ ಎಂಬ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮನುಗಳು : ಅಜ್ಞಾನತ್ರಯರಹಿತರ್ . . . ಅಧಿಕಪ್ರಜ್ಞರ್ ಪುಟ್ಟುವರೀ ನೆಲನಾಡಾಮುದ್ರಿತಮೆನಲ್ ಚತುರ್ದಶ ಮನುಗಳ್ (ಪಂಪಾಮಾ. ೦-೬೪). 'ಕುಲಂಕರ' ಪರಾ. [ಚತುರ್ದಶ + ಮನು]

ಚತುರ್ದಶಮಾರ್ಗಣೆ (ನಾ). [ಜೈನ] ಜೀವಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ವಿವಿಧ ರೂಪಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಹದಿನಾಲ್ಕು ವಿಭಾಗ ; ಗತಿ, ಇಂದ್ರಿಯ, ಕಾಯ, ಯೋಗ, ವೇದ, ಕಷಾಯ, ಜ್ಞಾನ, ಸಂಯಮ, ದರ್ಶನ, ಲೇಶ್ಯಾ, ಭವ್ಯ, ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವ, ಸಂಜ್ಞಾ, ಆಹಾರ ಎಂಬ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮಾರ್ಗಣಗಳು : ಗತೀಂದ್ರಿಯ ಕಾಯ ಯೋಗ ವೇದ ಕಷಾಯ ಜ್ಞಾನ ಸಂಯಮ ದರ್ಶನ ಲೇಶ್ಯಾ ಭವ್ಯ ಸಮ್ಯಕ್[ಕ್ತ್ವ] ಸಂಜ್ಞಾಹಾರಗಳೆಂಬ ಚತುರ್ದಶ ಮಾರ್ಗಣೆಗಳೊಳಂ . . . ಸುಳಿವ ಜೀವಂಗಳೆಲ್ಲಂ ಸಂಸಾರಿ ಜೀವಂಗಳೆಂಬುವಕ್ಕು (ಜೀವಸಂ. ೩-೭ ವ). [ಚತುರ್ದಶ + ಮಾರ್ಗಣೆ]

ಚತುರ್ದಶರತ್ನ (ನಾ). (ಸಮುದ್ರ ಮಂಥನದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ) ಲಕ್ಷ್ಮಿ, ಕೌಸ್ತುಭ, ಪಾರಿಜಾತಕ, ಸುರೆ, ಧನ್ವಂತರಿ, ಚಂದ್ರ, ಕಾಮಧೇನು, ಐರಾವತ, ರಂಭೆ ಮೊದಲಾದ ಅಪ್ಸರೆಯರು, ಉಚ್ಚೈಶ್ರವಸ್ಸು, ವಿಷ, ಶಂಖ, ಅಮೃತ, ಹರಿಧನುಸ್ಸು ಎಂಬ ಹದಿನಾಲ್ಕು ರತ್ನಗಳು. ೨. [ಜೈನ] ಗೃಹಪತಿ, ಸೇನಾಪತಿ, ಶಿಲ್ಪಿ, ಪುರೋಹಿತ, ಸ್ತ್ರೀ, ಆನೆ, ಕುದುರೆ, ಚಕ್ರ, ಖಡ್ಗ, ಛತ್ರ, ದಂಡ, ಮಣಿ, ಚರ್ಮ, ಕಾಕಿಣಿ ಎಂಬ, ಚಕ್ರವರ್ತಿಗೆ ದೊರೆಯುವ ಏಳು ಜೀವ ರತ್ನಗಳು ಮತ್ತು ಏಳು ಅಜೀವ ರತ್ನಗಳು. 'ಅಜೀವರತ್ನ', 'ಜೀವರತ್ನ' ಪರಾ. [ಚತುರ್ದಶ + ರತ್ನ]

ಚತುರ್ದಶಲೋಕ (ನಾ). ಹದಿನಾಲ್ಕು ಲೋಕಗಳು ; ಭೂ, ಭುವ, ಸುವ, ಮಹ, ಜನ, ತಪ, ಸತ್ಯ ಎಂಬ ಏಳು ಮೇಲುಲೋಕಗಳು ಮತ್ತು ಅತಲ, ವಿತಲ, ಸುತಲ, ತಲಾತಲ, ಮಹಾತಲ, ರಸಾತಲ, ಪಾತಾಲವೆಂಬ ಏಳು ಕೆಳಲೋಕಗಳು : ಚತುರ್ದಶಲೋಕಮನೆಯ್ದೆ ಗರ್ಭದೊಳ್ ಧರಿಯಿಸಿದಚ್ಯುತಂ ಬಳೆಯ ತನ್ನುದರಾಂತರದೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೨-೯೮). ಪುಟ್ಟಿದರ್ದನೀಗಳ್ ಚತುರ್ದಶಲೋಕಪ್ರಭು (ಜಗವಿ. ೩-೦೯). [ಚತುರ್ದಶ + ಲೋಕ]

ಚತುರ್ದಶವಿದ್ಯೆ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ವೇದ, ಆರು ವೇದಾಂಗ ಮತ್ತು ಮೀಮಾಂಸೆ, ನ್ಯಾಯ, ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ, ಪುರಾಣ ಎಂಬ ಹದಿನಾಲ್ಕು ವಿದ್ಯೆಗಳು: ವೇದ ಚತು ವೇದಾಂಗ ಷಡು ವಿಧವಾದ ಸ್ಮೃತಿಪೌರಾಣದ್ವಯ ವಿನ್ನಾದ ಘನ ಮೀ ಮಾಂ ಸೆ ನ್ಯಾಯಾದ್ಯಮವಿನಿತುಬೆರೆಸೆ . . . ಚತುರ್ದಶವಿದ್ಯೆದೊಳಗೆಯು ಸಾತಿಶಯ ಮೀಮಾಂಸೆ ವಿಂಶತಿ ರೀತಿಯಾಗಿಹುದು (ಗಗಶಾ. ೩-೦೦). ೨. [ಜೈನ] ತಂತ್ರ, ಸಾಮುದ್ರಿಕ, ಸ್ವಪ್ನ, ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯ, ಯೋಗ, ಶಿಲ್ಪ, ಕೋಶ, ಅಶ್ವ, ಕೃಷಿ, ನಾಟ್ಯ, ವಾಸ್ತು, ರಸಾಯನ, ಧನುಷ್ಯ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂಬ ಹದಿನಾಲ್ಕು ವಿದ್ಯೆಗಳು. [ಚತುರ್ದಶ + ವಿದ್ಯೆ]

ಚತುರ್ದಶಿ (ನಾ). ಚಾಂದ್ರಮಾನ ಮಾಸದ ಒಂದೊಂದು ಪಕ್ಷದ ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ ತಿಥಿ : ಮಾಘ ಬ ಚತುರ್ದ್ದಶಿಯಲ್ಲು ಜಿನರಾತ್ರ ಮಹೋತ್ಸವಕ್ಕೆ (ಎಕ. XI, ಹೊಳಳ. ೦-೨೦ : 1164) : ಆ ಪಕ್ಷಂಗಳೊಳಗೆ ಈಶ್ವರನಧಿದೇವತೆಯಾದ ಚತುರ್ದಶಿ (ವಿವೇಕ. ೩೨೦). [ಸಂ. ಚತುರ್ದಶೀ]

ಚತುರ್ದಿಕ್ಕು (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕುಗಳು ; ಪೂರ್ವ, ಪಶ್ಚಿಮ, ಉತ್ತರ ಮತ್ತು ದಕ್ಷಿಣ : ಅಳೆದ ಭೂಮಿಯ ಚತುರ್ದಿಕ್ಕಿನ ಮೂಲೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಗುರುತು ಮಾಡುವಿಕೆ (ಭೂಮಿಅ. ೦೪). [<ಸಂ. ಚತುರ್ದಿಶ್]

ಚತುರ್ನಿಕಾಯ (ನಾ). = ಚತುರ್ಣಿಕಾಯ : ಕೇವಲಿಪೂಜೆಗೆ ಬಂದತ್ತು ಚತುರ್ನಿಕಾಯ ದೇವನಿಕಾಯಂ (ಪಂಪಾಮಾ. ೮-೫೦) : ಚತುರ್ನಿಕಾಯಾಃ – ಭವನವಾಸಿ ವ್ಯಂತರ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕ ವೈಮಾನಿಕಭೇದದಿಂ ಚತುಃಸಂಘಾತಮನುಳ್ಳರಪ್ಪರ್ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೦೭೪). [ಸಂ. (ಚತುರ್ + ನಿಕಾಯ)]

ಚತುರ್ನಿಕಾಯಾಮರ (ನಾ).=ಚತುರ್ಣಿಕಾಯ: ಅಂತು ಚತುರ್ನಿಕಾಯಾಮರಜನಂಬೆರಸು . . . ಪೋದಂ (ಅಜಿಪು. ೫-೬೦ ವ): ಈ ಗತಿ ಚತುಷ್ಟಯದೊಳುತ್ಕೃಷ್ಟಮೆನಿಸಿದ ಚತುರ್ನಿಕಾಯಾಮರರೊಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೪-೧೦೦). [ಚತುರ್ನಿಕಾಯ + ಅಮರ್ಕ]

ಚತುರ್ನೃಪವಿದ್ಯೆ (ನಾ). ಅರಸನು ಕಲಿತುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದ ನಾಲ್ಕು ವಿದ್ಯೆಗಳು ; ಸಾಮ, ದಾನ, ಭೇದ, ದಂಡಗಳೆಂಬ ಉಪಾಯಗಳು: ತ್ರಿವಿಧಶಕ್ತಿಪ್ರಯುಕ್ತನುಂ ಚತುರ್ನೃಪವಿದ್ಯಾವಿಶಾರದನುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೪೫ ವ). [ಸಂ. ಚತುರ್ನೃಪವಿದ್ಯಾ (ಚತುರ್ + ನೃಪ + ವಿದ್ಯಾ)]

ಚತುರ್ಬಲ (ನಾ). ಆನೆ, ಕುದುರೆ, ರಥ, ಮತ್ತು ಕಾಲಾಳು ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಸೈನ್ಯ; ಚತುರ್ಬಲಮಂ ನೆರಪುತ್ತುಂ . . . ಚಂಪಾಪುರಮಂ ಪರಿಯಿಟ್ಟು ಮುತ್ತಿದಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೧೨೭); ನೆಗಹಿ ಬೀಸುವ ಚೌರಿಗಳ ಸನ್ನೆಗೆ ಚತುರ್ಬಲವೆಲ್ಲ ದ್ರೋಣನ ದ್ರುಗುಪಥಕೆ ತೋಚಿದರಂತಂತಮ್ಮಾಳು ಕುದುರೆಗಳ (ಕುಮಾ.ದ್ರೋ. ೯-೧೭); ಚತುರ್ಬಲ ನಿಜನಾಮ ಶಿಕ್ಷೆ ವರಚೇತನ ಸೂಚನೆಯಿಂತು ಸಂಜ್ಞೆಯಕ್ಕು (ನಾನಾರ. ೧೦೦).
[ಸಂ (ಚತುರ್ + ಬಲ)]

ಚತುರ್ಭಕ್ತಿ (ನಾ).[ಜೈನ]ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಭಕ್ತಿ: ಅರ್ಹದ್ಭಕ್ತ್ಯಾಚಾರ್ಯಭಕ್ತಿ ಬಹುಶ್ರುತಭಕ್ತಿ ಶ್ರುತಭಕ್ತಿಯೆಂಬ ಚತುರ್ಭಕ್ತಿಯುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೦-೨೨ ವ). [ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಭಕ್ತಿ)]

ಚತುರ್ಭದ್ರ (ನಾ). ಧರ್ಮ, ಅರ್ಥ, ಕಾಮ ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳು [ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಭದ್ರ)]

ಚತುರ್ಭಾವ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ವಸ್ತುಗಳು : ಆ ತ್ರಿವಿಧ ಏಕವಾಗಿ ಅಪ್ಪುತತ್ತ್ವವ ಕೂಡಲಿಕ್ಕೆ ಆ ಚತುರ್ಭಾವ ಏಕವಾಗಿ ಪೃಥ್ವಿತತ್ತ್ವವ ಕೂಡಲಾಗಿ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಎಲ್ಲಿ ಅಡಗಿತ್ತು (ಪ್ರೋಲಿಮಾ. ೭-೨೫). [ಸಂ. (ಚತುರ್+ಭಾವ)]

ಚತುರ್ಭುಜ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ತೋಳುಗಳು. ೨. ನಾಲ್ಕು ತೋಳುಗಳುಳ್ಳವನು : ಪರಶು ಫಲಾಕ್ಷಸೂತ್ರ ವರದೋಚಿತಚಿಹ್ನ ಚತುರ್ಭುಜಂ ಮನೋಹರ ವೃಷಲಾಂಛನಂ (ಆದಿಪು. ೧-೮). ೩. ಹರಿ; ವಿಷ್ಣು: ಪುಣ್ಯೋದಯದಿಂ ಚತುರ್ಭುಜನೆ ಪುಟ್ಟಿದಪಂ (ಜಗವಿ.೨-೮೪); ರತಿಕಾಂತ ಹರಭಕ್ತನೀತೆಜಿದಿ ನುಡಿಯಲವ ಚತುರ್ಭುಜನ ಸತಿಯು ಕಾರುಣ್ಯ ನಿನಗಿಲ್ಲ ಎಂದತಿ ಕೋಪದಿಂ ತಿರುಗಿ ತನ್ನ ಗೃಹಕಂ ಪೋಗೆ (ಪ್ರೌಢರಾ. ೦೫-೨೪). ೪. (ಆಲಂ) ಮದುವೆಯಾದವನು ; ವಿವಾಹಿತ : ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ನವಕರಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ಬೇಗನೆ ಚತುರ್ಭುಜನಾಗು ಎಂದು ಆಶೀರ್ವದಿಸಿದರು (ಜಯಂತ. ೨೨೮). [ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಭುಜ)]

ಚತುರ್ಮಡಿ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಮಡಿ ; ನಾಲ್ಕರಷ್ಟು : ಇದರ ಚತುರ್ಮಡಿ ಮೊಸರ ನೀರನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಪಾಕ ಮಾಡುವಾಗ ಹಾಕುವ ಕಲ್ಕದ್ರವ್ಯ (ಸಕವೈ. ೦೦೫). [ಸಂ. ಚತುರ್ + ಮಡಿ₃]

ಚತುರ್ಮುಖ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ಮುಖಗಳನ್ನುಳ್ಳವನು ; ಬ್ರಹ್ಮ ; ಇರ್ದಂ ಜಗತ್ಪ್ರತಿಯೊಡ್ಡೋಲಗದೊಳ್ ಚತುರ್ಮುಖಂ . . . ವಾಣೀವಧೂಟೀಸಖಂ (ಜಗವಿ. ೦-೨೭) : ಚತುರ ಚತುರ್ಮುಖನೆಲ್ಲಾ ಶ್ರುತಿಗಳ ನೋಲವಿಂದೆ ಕಲ್ತು (ಗಿರಿಕ. ೧-೯). ೨. [ಜೈನ] ಮಹಾಸಾಮಂತರಂ ಮಾಡುವ ಜಿನಪೂಜೆ ; ಸರ್ವತೋಭದ್ರ ಪೂಜೆ : ಮಹಾಮಂಡಳಿಕ ಪ್ರಮುಖಮುಕುಟಬದ್ಧರ್ ಮಾಟ್ಪ ಚತುರ್ಮುಖಮುಂ (ಆದಿಪು. ೦೫-೧೪ ವ). [<ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಮುಖ)]

ಚತುರ್ಮುಖತಂತ್ರ (ನಾ). ಬಿಂಬಾಗಮದ ಹದಿನೈದು ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಚತುರ್ಮುಖತಂತ್ರ ಮಲಯತಂತ್ರ . . . ಮಹಾಸಾರಮೆಂದು ಬಿಂಬಾಗಮದ ಹದಿನೈದು ಭೇದಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೭೦).
[ಚತುರ್ಮುಖ + ತಂತ್ರ]

ಚತುರ್ಯುಗ (ನಾ). ಕೃತ, ತ್ರೇತಾ, ದ್ವಾಪರ ಮತ್ತು ಕಲಿ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಯುಗಗಳು : ಧರೆಯೊಳು ಚತುರ್ಯುಗಂಗಳು ಮರಳಿ ಮರಳಿ ಸಾವಿರ ಬಾರಿ ಬಂದಡಜಗೊಂದು ದಿನ (ಹರಿಕಾ. ೨-೨೫).
[ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಯುಗ)]

ಚತುರ್ವಕ್ತ್ರ (ನಾ).=ಚತುರ್ಮುಖ ೧ (೬). [ಸಂ.(ಚತುರ್ + ವಕ್ತ್ರ)]

ಚತುರ್ವರ್ಗ (ನಾ). ಧರ್ಮ, ಅರ್ಥ, ಕಾಮ ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳು : ಸಮನಿಪ ಧರ್ಮಕ್ಕವಿರುದ್ಧಮರ್ಥಮರ್ಥಕ್ಕೆ ಕಾಮಮವಿರುದ್ಧಮನುಕ್ರಮದೊಳೆ ಕಾಮಕ್ಕಂ ಕಡೆಯ ಮೋಕ್ಷಮವಿರುದ್ಧಮೆನೆ ಚತುರ್ವರ್ಗಫಲಂ (ಅಜಿಪು. ೨-೪೭).
[ಸಂ. (ಚತುರ್ + ವರ್ಗ)]

ಚತುರ್ವರ್ಣ (ನಾ). ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಕ್ಷತ್ರಿಯ, ವೈಶ್ಯ ಮತ್ತು ಶೂದ್ರ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ವರ್ಣಗಳು : ಭರತಚಕ್ರವರ್ತಿಯು ಔದ್ಯೋಗಿಕದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಜನತೆಯನ್ನು ಚತುರ್ವರ್ಣಗಳಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿದನು (ಭಾರದ. ೦೬೨).
[ಸಂ. (ಚತುರ್ + ವರ್ಣ)]

ಚತುರ್ವಲ (ನಾ). =ಚತುರ್ಬಲ : ನೆರೆದು ಚತುರ್ವಲಂಬೆರಸು ಬಂದುಱಿದೊಡ್ಡಿದ ಗಂಡರಾರುಮೆನ್ನಱಿಯದ ಗಂಡರೇ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೮೪).
[<ಸಂ. ಚತುರ್ಬಲ]

ಚತುರ್ವಲಯ, ಚತುರ್ವಳಯ (ನಾ). (?): ಉತ್ತರೋತ್ತರ ಚತುರ್ವಲಯ[ಪಾಠಾಂ. ಚತುರ್ವಳಯ, ಛತ್ರವಳಯ]ಕಾನಿದ್ದಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರಸೂರ್ಯ ತಾರಾಮಂಡಲ ತಾನಿದ್ದಲ್ಲಿ (ಅವಚ. ೮೫-೩೭೦). **ಚತುರ್ವಳಯ**: ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ.
[ಸಂ. (ಚತುರ್ + ವಲಯ)]

ಚತುರ್ವಳಯ 'ಚತುರ್ವಲಯ' ನೋ.

ಚತುರ್ವಿಂಶತಿ (ನಾ). ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು: ಚತುರ್ವಿಂಶತ್ಯರ್ಹತ್ಪ್ರತಿಮಾವಿರಾಜಮಾನ ಹೇಮದಾಮ ವಿಲಂಬಿತ ಘಂಟಾ ಸಮನ್ವಿತ ವಂದನಮಾಲೆಗಳೊಳಂ (ಆದಿಪು. ೦೬-೩೭ ವ); ಜೈನ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ . . . ಚತುರ್ವಿಂಶತಿ ಕಾಮದೇವರೂ, ಏಕಾದಶರುದ್ರರೂ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವರು (ಸಾಹಿಸ. ೦೬೩). [ಸಂ.]

ಚತುರ್ವಿಧ (ಗು). ೧. ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ; ನಾಲ್ಕು ರೀತಿಯ: ವನಮಾಲಾ ಮಹಾದೇವಿ ಪುತ್ರಕಾಮ್ಯದಿಂದವೌಷಧಾನ್ನದಾನಾದಿ ಚತುರ್ವಿಧ ಧರ್ಮತತ್ಪರೆಯಾಗಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೧೦೮ ವ). (ನಾ). ೨. ನಾಲ್ಕು ರೀತಿ; ನಾಲ್ಕು ಬಗೆ : ಚತುರ್ವಿಧಮಪ್ಪ ದತ್ತಿಯುಂ . . . ಆರ್ಯಷಟ್ಕರ್ಮಂಗಳುಮಿವು ಕುಲಾಚಾರಂಗಳೆಂದಱಿಯೆ ಪೇಟ್ದು ಕೈಕೊಳಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೦೫-೦೩ ವ). [ಸಂ. (ಚತುರ್ + ವಿಧ)]

ಚತುರ್ವಿಧಜೀವ (ನಾ). ಸ್ವೇದಜ, ಅಂಡಜ, ಉದ್ಭಿಜ ಮತ್ತು ಜರಾಯುಜ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಜೀವಗಳು. [ಚತುರ್ವಿಧ+ಜೀವ]

ಚತುರ್ವಿಧಪದ (ನಾ). ಸಾಲೋಕ್ಯ, ಸಾಮೀಪ್ಯ, ಸಾರೂಪ್ಯ ಹಾಗು ಸಾಯುಜ್ಯ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಮೋಕ್ಷಗಳು : ನಿಮ್ಮ ಶರಣರ ಚರಣದ ಭಕ್ತಿಯೇ ಎನಗೆ ಸಾಲೋಕ್ಯಪದವಯ್ಯ . . . ಇಂತೀ ಚತುರ್ವಿಧ ಪದಂಗಳಲ್ಲದೆ ಅನ್ಯವ ನಾನಱಿಯೆನಯ್ಯ (ಉರಿಪ. ೯೮-೮೦).
[ಚತುರ್ವಿಧ + ಪದ₂]

ಚತುರ್ವಿಧಪದವಿ (ನಾ).=ಚತುರ್ವಿಧಪದ : ಚತುರ್ವಿಧಪದವಿಯ ಹಾರ ಅರಿಷಡ್ವರ್ಗಕ್ಕಳುಕ . . . ನಮ್ಮ ಬಸವಣ್ಣನು (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೮೪-೨೦೮).
[ಚತುರ್ವಿಧ + ಪದವಿ]

ಚತುರ್ವಿಧವಾದ್ಯ (ನಾ). ತತ, ಅವನದ್ಧ, ಘನ ಮತ್ತು ಸುಷಿರ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯಗಳು. [ಚತುರ್ವಿಧ + ವಾದ್ಯ]

ಚತುರ್ವಿಧಸಂಘ (ನಾ).[ಜೈನ]ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಶಿಷ್ಯರ ಸಂಘ: ಮಹಾವೀರನ ಶಿಷ್ಯಸಂಘಕ್ಕೆ 'ಚತುರ್ವಿಧಸಂಘ' ವೆಂದು ಹೆಸರು : ಶ್ರಮಣರು, ಶ್ರಮಣೆಯರು, ಶ್ರಾವಕರು, ಶ್ರಾವಕಿಯರು (ತೀರ್ಥಕ. ೧೦೪). [ಚತುರ್ವಿಧ + ಸಂಘ]

ಚತುರ್ವಿಧಾಮರ (ನಾ). = ಚತುರ್ಣಿಕಾಯ : ನಿರುತಂ ಭಾವನರುಂ ವನಾವಸಥರುಂ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕರುಂ ಕಲ್ಪವಾಸರುಮಪ್ಪಾಗಿರ್ದ ಚತುರ್ವಿಧಾಮರರುದಾರರ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೦-೧೩). [ಚತುರ್ವಿಧ + ಅಮರ್ತ]

ಚತುರ್ವಿಧಾರಾಧನೆ (ನಾ). [ಜೈನ] ಸಮ್ಯಕ್‌ದರ್ಶನ, ಸಮ್ಯಕ್‌ಜ್ಞಾನ, ಸಮ್ಯಕ್‌ಚಾರಿತ್ರ ಮತ್ತು ಸಮ್ಯಕ್ ತಪಸ್ಸು ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಆರಾಧನೆಗಳು: ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನ ಜ್ಞಾನಚಾರಿತ್ರತಪಸಾಂ ಸ್ವೀಕರಣಮಾರಾಧನಾನಾಮುಮೆಂಬ ಚತುರ್ವಿಧಾರಾಧನೆಗಳನಾರಾಧಿಸಿ (ಸುಕುಮಾ. ೧೨-೪೦ ವ) : ಆನೆ ಸೆಜ್ಜೆಯ ಬಸದಿಯೊಳ್ ಚತುರ್ವ್ವಿಧಾರಾಧ [ನೆ] [ಯಿ]ನಾರಾಧಿಸಿ (ಸೌಇಇ. XX, ೩೨-೩೭ ; 1077). [ಚತುರ್ವಿಧ + ಆರಾಧನೆ]

ಚತುರ್ವಿಧಾಹಾರ (ನಾ). ೧. ಅನ್ನ, ಪಾನ, ಖಾದ್ಯ ಮತ್ತು ಲೇಹ್ಯ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಆಹಾರಗಳು. ೨. [ಜೈನ] ಲೇಪ್ಯಾಹಾರ, ಓಜಾಹಾರ, ಕಬಳಾಹಾರ ಮತ್ತು ಮಾನಸಾಹಾರ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಆಹಾರಗಳು : ರಾಗದ್ವೇಷವಿಲ್ಲದೆಯುಂ ಕೀರ್ತಿಕಾಮನಲ್ಲದೆಯುಂ ಚತುರ್ವಿಧಾಹಾರ ನಿವೃತ್ತಿಗೆಯ್ದು (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೦-೨೧). [ಚತುರ್ವಿಧ + ಆಹಾರ]

ಚತುರ್ವೇದ (ನಾ). ಋಕ್ಕು, ಯಜುಸ್ಸು, ಸಾಮ ಮತ್ತು ಅಥರ್ವಣ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳು : ಸಂಖ್ಯಾವಾಚಿ ಸಮಾಸಕ್ಕೆ—ಏಕಾಂಗ . . . ತ್ರಿಲೋಕ, ಚತುರ್ವೇದ, ಪಂಚಭೂತ (ಶಮದ. ೮೨ ಪ್ರಯೋ) ; ಸದಾಶಿವ ಮುಖದಲಾ ಚತುರ್ವೇದವುದಿಸಿದವು (ಗಗಕಾ. ೩-೪). [ಸಂ. (ಚತುರ್ + ವೇದ)]

ಚತುರ್ವೇದಪಾಠ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳ ಪಠನ : ಚತುರ್ವೇದಪಾಠ ತೀವ್ರವಾದರೇನು ಲಿಂಗಾರ್ಚನೆ ಹೀನನಾದರೆ ಶಿವಶಿವಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೆಂಬೆನೆ (ಬಸವ. ೫೮೮). [ಚತುರ್ವೇದ + ಪಾಠ]

ಚತುರ್ವೇದಪಾರಂಗತ (ನಾ). = ಚತುರ್ವೇದಪಾರಗ : ಅತಿಶಯದ ಚತುರ್ವೇದಪಾರಂಗತನತುಳ ಶಿವಧರ್ಮಮಾರ್ಗಾಯತ ಪವಿತ್ರಚರಿತ್ರನು (ಬಸವು. ೪೬-೨). [ಚತುರ್ವೇದ + ಪಾರಂಗತ]

ಚತುರ್ವೇದಪಾರಗ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದವನು: ಚತುರ್ವೇದಪಾರಗರ ಮನೆಯ ಮುಂದಣ ಚತುಶ್ಶಾಲೆಯೊಳ್ ಬೀಡಂ ಬಿಟ್ಟು (ಪಂಪಭಾ. ೩-೨೨ ವ) ; ಸಾಸಿರ ಕವಿಲೆಯನಲಂಕಾರಸಹಿತಂ ಚತುರ್ವೇದಪಾರಗರಪ್ಪ ಸಾಸಿರ್ವ್ವರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ್ಗ್ಗಂ ದಾನಂಗೊಟ್ಟ ಫಳಮಕ್ಕು (ಸೌಇಇ. XX, ೪೬-೪೩; 1072). [ಚತುರ್ವೇದ + ಪಾರಗ]

ಚತುರ್ವೇದಿ (ನಾ). ಚತುರ್ವೇದಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲವನು : ನಿಮ್ಮ ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಂಗಳು ಮೂರುತಿಗೊಂಡಲ್ಲಿ ಚತುರ್ವೇದಿಗಳಿಗೊಮ್ಮೆ ಅಕ್ಕಿಕೆತ್ತೆ ಅಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೫೮೫) : ಅಗಲುಂ ನಿಮ್ಮೊಲಿವ ನೋಟದಿ ಮೂಗನುಂ ಚತುರ್ವೇದಿಯಾಗನೆ ಈಗ ನಿಮ್ಮ ಕೃಪಾವಲೋಕದಿ ಹುಟ್ಟುಗುರುಡಂಗೆ ಆಗಳಲರವೆ ದೃಷ್ಟಿಗಳು (ಬಸವು. ೪೭-೬೫). 'ತ್ರಿವೇದಿ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಚತುರ್ವೇದಿನ್]

ಚತುರ್ಹಾಯಣಿ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ವರ್ಷದ ಕಡಸು ; ಮಣಕ . [ಸಂ. ಚತುರ್ಹಾಯಣೀ]

ಚತುಶ್ಶಾಲೆ (ನಾ). ನಾಲ್ಕುಕಡೆಗೂ ಕೈಸಾಲೆ ಕಟ್ಟಿರುವ ಅಂಗಳ; ಚೌಕಿಗೆ: ಚತುರ್ವೇದಪಾರಗರ ಮನೆಯ ಮುಂದಣ ಚತುಶ್ಶಾಲೆಯೊಳ್ ಬೀಡಂ ಬಿಟ್ಟು (ಪಂಪಭಾ. ೩-೨೨ ವ). [ಸಂ. ಚತುಶ್ಶಾಲ (ಚತುರ್ + ಶಾಲಾ +–)]

ಚತುಷ್ಕ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ; ನಾಲ್ಕರ ಗುಂಪು, – ಸಮುದಾಯ : ಶುದ್ಧಾಕ್ಷರಂಗಳುಮಂ ಯೋಗವಾಹಚತುಷ್ಕಮುಮಂ ಸಂಯೋಗಾಕ್ಷರಂಗಳುಮಂ ಬ್ರಹ್ಮಿಗೆ ದಕ್ಷಿಣಹಸ್ತದೊಳುಪದೇಶಂಗೆಯ್ದು (ಆದಿಪು. ೮-೫೯ ವ); ಪೃಥ್ವ್ಯಪ್ತೇಜೋವಾಯುರೂಪ ಧಾತು ಚತುಷ್ಕ ವಿರಹಿತನೆ ನಾಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೩೭೭). ೨. ಚೌಕ; ಅಂಗಳ: ಆಗಳಾ ಪುರದ್ವಾರಚತುಷ್ಕದೊಳ್ ಯದುಬಲಂ ತಳರ್ದತ್ತು (ಜಗವಿ. ೭-೪೭). [ಸಂ.]

ಚತುಷ್ಕಗೋಪುರ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ಗೋಪುರ. ೨. ನಾಲ್ಕು ಗೋಪುರಗಳನ್ನುಳ್ಳುದು : ವಿಭೂತಿಯನಾಂತುದಿಂತು ಕೌಶಂಬಿಪುರಂ ಜಿತಾಮರಪುರಂ ಕಮನೀಯ ಚತುಷ್ಕಗೋಪುರಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೭೯). [ಚತುಷ್ಕ + ಗೋಪುರ]

ಚತುಷ್ಕಷಾಯ, ಚತುಃಕಷಾಯ (ನಾ). [ಜೈನ]ಕ್ರೋಧ, ಮಾನ, ಮಾಯಾ ಮತ್ತು ಲೋಭ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಕಷಾಯಗಳು : ಜಿನಪತಿಮತರಚಿತವಿವಿದರ್ಥಸಲಿಲ ಧೌತಮತಿಯುಂ . . . ಚತುಷ್ಕಷಾಯಮಥನನುಂ (ಚಾವುಂಪು. ೫-೨೦). **ಚತುಃಕಷಾಯ:** ಚತುಃಕಷಾಯ [ಪಾಠಾಂ. ಚತುಷ್ಕ,ಚತುಷ್ಕಷಾಯ] ಘಾತಿತಾಶೇಷಾನುಭಾಗಾಶ್ವಕರ್ಣಕರಣಪೂರ್ವಸ್ಪರ್ಧಕಾಭಿಘಾತದಿನಂತರ್ಮುಹೂರ್ತಕಾಲದಿಂ ಕಿಡಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೦೦-೧೪ ವ): ಚತುಃಕ[ಪಾಠಾಂ. ಷ್ಕ]ಷಾಯ ದರ್ಪದಳನನುಂ (ಅಜಿಪು. ೩-೧ವ). [ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಕಷಾಯ)]

ಚತುಷ್ಕಾಲ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ನಾಲ್ಕು ಕಾಲದ ಲಯ : ಅವರ ಪ್ರತಿದಿನದ ಸಾಧನದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ಸ್ಥಾಯಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಚತುಷ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಾಸ . . . ತಾನಗಳ ಅಭ್ಯಾಸ ಇವು ಕೂಡಿದ್ದುವು (ಸಂಗೀತ. ೭೫). [ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಕಾಲ)]

ಚತುಷ್ಕೋಣ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆ : ವೇದಿಕೆಯೊಳ್ ರಂಜಿಸಿದು ವೆಳನೇಸರಿಂ ಸೆನೆಯುಸುವ ಚತುಷ್ಕೋಣ ಶೋಣಮಣಿಕಲಶಂಗಳ್ (ಪಂಚಾಮಾ. ೫-೧೨೭). ೨. ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಆಕೃತಿ ; ಚೌಕೋನ: ಹೀಗೆ ಶಂಕುವಿನ ಸಹಾಯದಿಂದ ಕಂಡುಹಿಡಿಯುವ ತ್ರಿಕೋಣ ಚತುಷ್ಕೋಣಗಳಿಗೆ "ವಸಲೆ"ಯೆಂದು ಹೇಳುವುದೂ ಉಂಟು (ಭೂಮಿಅ. ೩). [ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಕೋಣ)]

ಚತುಷ್ಟಯ (ಗು). ೧. ನಾಲ್ಕು ವಸ್ತು ಅಥವಾ ವಿಭಾಗಗಳನ್ನುಳ್ಳ. ೨. ನಾಲ್ಮಡಿಯಾದ ; ನಾಲ್ಕುಪಟ್ಟು ಇರುವ. (ನಾ). ೩. ನಾಲ್ಕರ ಸಮುದಾಯ, –ಗುಂಪು: ಮನ ಬುದ್ಧಿ ಚಿತ್ತ ಅಹಂಕಾರವೆಂಬ ಚತುಷ್ಟಯವ ಕಂಡು (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೫೦-೫೭೦); ಸಾಕು ಪಾರ್ಥನ ಬಿನ್ನಹವ ಕಿಡೆನೂಕದಿರು ನೆಳಲಿಂಗೆ ಬೇಜಿ ವಿವೇಕ ಚೇಷ್ಟೆಗಳೇ ಸಹೋದರರೀ ಚತುಷ್ಟಯಕೆ . . . ಬೇಜಿ ಕಾರ್ಯವ್ಯಾಕುಳತೆ ಬೇಡೆಂದು ಮುರರಿಪು ತಿರುಹಿದನು ನೃಪನ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೭-೫೩). [ಸಂ.]

ಚತುಷ್ಪಥ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಹಾದಿಗಳು ಕೂಡುವ ಸ್ಥಳ ; ಚೌವಟ ; ಚೌಕ : ಪೂವನೆತ್ತುವ ಪುಷ್ಪಲಾವಿಕಾ ಚತುಷ್ಪಥದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೭೨ ವ) : ಚತುಷ್ಪಥದಲ್ಲಿ ರತ್ನರಾಶಿಯಂತೆ ಮನುಷ್ಯಜನ್ಮಂ ಪಡೆಯಲರಿದು (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೩೩೨). [ಸಂ.]

ಚತುಷ್ಪದ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಕಾಲುಗಳನ್ನುಳ್ಳುದು ; ಚತುಷ್ಪಾದಿ : ಪಕ್ಷಿ ಚತುಷ್ಪದ ಸರೀಸೃಪಾದಿ ತಿರ್ಯಗ್ಜಾತಿಗಳುಂ (ಆದಿಪು. ೧೭-೪೦ ವ). [ಸಂ.]

ಚತುಷ್ಪದಿ, ಚತುಃಪದಿ (ನಾ). [ಛಂದ] ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಒಂದು ಪದ್ಯಜಾತಿ; ಚೌಪದಿ: ಅಂತುಂ ಯತಿಯುಂ ಪೇಟ್ಗೆ ವರ್ಣಂತಾದ್ಯದೊಳಲಸದಾರ್ಯೆಯೊಳ್ ಕಂದದೊಳಂ ಸಂತಂ ದ್ವಿತೀಯ ಪಾದಗತಾಂತದೊಳಕ್ಕದು ಚತುಷ್ಪದೀಪದವಿಗಳೊಳ್ (ಕವಿರಾ. ೧-೭೭) : ತ್ರಿಪದಿ,

ಚತುಷ್ಪದಿ, ಷಟ್ಪದಿ, ಅಷ್ಟಪದಿ . . . ಆದಿಜಾತಿಗಳ್ [ಉಂ] ಉಂಟು (ಛಂದೋಂಬು. ೬. ೧-೭೭). **ಚತುಃಪದಿ :** ಉಲ್ಲಸಿತ ಜಾತಿಯಾದ ಚತುಃಪದಿ [ಪಾಠಾಂ. ಚತುಷ್ಪದಿ]ಚ್ಛಂದದೊಳ್ ಪಾಡೆ (ಅನಂಪು. ೬-೭೦ ವ).
[ಸಂ. ಚತುಷ್ಪದೀ]

ಚತುಷ್ಪಾಠಿ$_1$ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ನಾಲ್ಕು ದರ್ಶನಗಳನ್ನು ಕಲಿಸುವ ಪಾಠಶಾಲೆ : ತರ್ಕ ವಾಚಸ್ಪತಿಗಳ ಚತುಷ್ಪಾಠಿಯ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ . . . ಪ್ರಯಾಣ ಹೊರಟರು (ನಿಬಂಧ. I, ୯೭) ; ಈ ಶಿಕ್ಷಣದ ವಿಶೇಷ ಅನುಶೀಲನೆ ಟೋಲ್‌ಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಚತುಷ್ಪಾಠಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತು (ನಿಬಂಧ. I, ೩೧೭) ; ಚತುಷ್ಪಾಠೀ–ಬಂಗಾಳದಲ್ಲಿದ್ದ ವೇದ ಪಾಠಶಾಲೆಗಳು ನಾಲ್ಕು ದರ್ಶನಗಳನ್ನು ಕಲಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಶಾಲೆಗಳು (ನಿಬಂಧ. I, ೩೧೭ ಅಡಿಟಿ). [ಸಂ. ಚತುಷ್ಪಾಠೀ]

ಚತುಷ್ಪಾಠಿ$_2$ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳನ್ನು ಕಲಿತವನು; ಚತುರ್ವೇದಿ. 'ಘನಪಾಠಿ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಚತುಷ್ಪಾಠಿನ್]

ಚತುಷ್ಪಾದ (ನಾ). = ಚತುಷ್ಪದ : ಧರ್ಮ, ಸತ್ಯ, ದಯಾ, ದಾನವೆಂಬ ೪ ಪಾದಗಳುಳ್ಳ ಧರ್ಮವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುತ್ತಾ ಮಾಡಿಸುತ್ತಾ ಚತುಷ್ಪಾದ ನಾಯಕನಾಗಿಯೂ . . . ಇದ್ದು ಸರ್ವಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ವಿಹಾರಮಾಡುತ್ತಿರುವನು (ಹಸಾರ. ೭–೭ ತಾತ್ಪರ್ಯ). [ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಪಾದ)

ಚತುಷ್ಪಾದಿ (ನಾ). = ಚತುಷ್ಪದ : ನಾನಾ ಭೇದ ಸತ್ವವ್ರಜದೊಳಿದು ಚತುಷ್ಪಾದಿ ತದ್ಭೇದದೊಳ್ ತಾನಿದು ಶುಂಡಾಳಂ (ಸುಕುಮಾ. ೩-೭).
[ಸಂ. ಚತುಷ್ಪಾದಿನ್]

ಚತುಷ್ಷಷ್ಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆ ; ಅರುವತ್ತನಾಲ್ಕು : ಚತುಷ್ಷಷ್ಟಿ ಚಮರರುಹದ ಪೊದಟ್ಟು ಪೊಳೆಪು ದೆಸೆಗೆಸೆದಿರ್ಕುಂ (ಆದಿಪು. ೧೦-೯೦).
[ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಷಷ್ಟಿ)]

ಚತುಷ್ಷಷ್ಟಿಕಲೆ (ನಾ). = ಚೌಷಷ್ಟಿಕಲೆ : ನೋಂತು ಚತುಷ್ಷಷ್ಟಿಕಲೆಗಳು ವೆಣ್ಬರಿಜಾಂತು ಸೇರಿದುವೊ ಎಂಬಂತೆ (ಹರಿಬ. ೧-೧೮).
[ಚತುಷ್ಷಷ್ಟಿ + ಕಲೆ$_3$]

ಚತುಸ್ಸಂಜ್ವಲನ (ನಾ). [ಜೈನ] ಕ್ರೋಧ, ಮಾನ, ಮಾಯಾ, ಮತ್ತು ಲೋಭ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಕಷಾಯಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಸ್ಥಿತಿ (?) : ತನ್ನ ಪರಿಣಾಮವಿಶೇಷದಿಂ ಚತುಸ್ಸಂಜ್ವಲನ ನವನೋಕಷಾಯಂಗಳೆಂಬ ಪದಿಮೂಱುಂ ಪ್ರಕೃತಿಗಳನಂತರಕರಣಂ ಮಾಡಿ (ಆದಿಪು. ೧೦-೦೯ ವ).
[ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಸಂಜ್ವಲನ)]

ಚತುಸ್ಸಮಯ (ನಾ). ಮಾಹೇಶ್ವರ, ವೈಷ್ಣವ, ಬೌದ್ಧ ಮತ್ತು ಜೈನ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಮತಗಳು . 'ಚತುಸ್ಸಮಯಸಮುದ್ಧರಣ' ಪರಾ.
[ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಸಮಯ)]

ಚತುಸ್ಸಮಯಸಮುದ್ಧರಣ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಮತಗಳನ್ನೂ ಕಾಪಾಡುವವನು : ಶರಣಾಗತ ವಜ್ರಪಂಜ[ರರುಂ ಚ]ತುಸ್ಸಮಯಸಮುದ್ಧರಣರುಂ (ಸೌಇಇ. V, ೮೪೯–೩೦: 1044); ಚತುಸ್ಸಮಯಸಮುದ್ಧರಣರೆನಿಪ್ಪ ಮಳಯಶ್ರೀಗೆ ನೋಂತರ್ (ಕೊಲ್ಹಾಶಾ. ೦೩-೪೦ : 1186).
[ಚತುಸ್ಸಮಯ + ಸಮುದ್ಧರಣ]

ಚತುಸ್ಸಮಯಾಶ್ರಯ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಮತಗಳಿಗೂ ಆಶ್ರಯಂ ಕೊಡುವವನು : ಚತುಸ್ಸಮಯಾಶ್ರಯ (ಹ್ಯಆರಿ. ೦೯೩೭, ೨೯-೦೯ : 872) ; ಧರ್ಮ್ಮಸಾರತಿ ಚತುಸ್ಸಮಯಾಶ್ರಯಸಕಳಭುವನವಿಖ್ಯಾತಕೀರ್ತ್ತಿ (ಕಇಇ. ೦೩-೦೮-೦೩ : ಸು. 932). [ಸಂ. (ಚತುಸ್ಸಮಯ + ಆಶ್ರಯ)]

ಚತುಸ್ಸಾಗರ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕಿನ ಮಹಾಸಮುದ್ರಗಳು : ಬಲದಿಂ ಚತುಸ್ಸಾಗರದ ವೇಳೆಯ ಧರಾಮಂಡಲಂಗಳಂ . . . ಆಳೆಯಂಥಾಸುರಂ (ಚಿಬಪು. ೯೭-೦೨). [ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಸಾಗರ)]

ಚತುಸ್ಸಾರ (ನಾ). [ವೀಶೈ] (?) : ನವಸಾರ ಅಷ್ಟಸಾರ ದಶಸಾರ ಪಂಚಸಾರ ಚತುಸ್ಸಾರಯೇಕಸಾರಯಿಂತಿವಸಳಿಗಳೆದ ಮಹಾಮಹಿಮನ ನಿಲವು ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣ (ಪದಗೋ. ೦೩-೦೭೩). [ಸಂ. (ಚತುರ್ + ಸಾರ)]

ಚತುಸ್ಸೀಮೆ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕಿನ ಮೇರೆ: ಆ ಗ್ರಾಮದ ಚತುಸ್ಸೀಮೆಯ ವಿವರ (ಮ್ಯಆರಿ. ೧೯೪೭, ೦೮-೯ : 1488).
[ಸಂ. ಚತುಸ್ಸೀಮಾ (ಚತುರ್ + ಸೀಮಾ)]

ಚತೂರಸ (ನಾ). ಕಟು, ತಿಕ್ತ, ಅಮ್ಲ ಮತ್ತು ಕಷಾಯಂ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ರಸಗಳು : (೬). [ಸಂ. (ಚತುರ್ + ರಸ)]

ಚತ್ತಣ (ನಾ). ಎತ್ತು ಹೂಡಿ ಬಾವಿಯಿಂದ ನೀರೆತ್ತುವ ಸಾಧನ ; ಕಪಿಲೆ : "ಕಪಿಲೆ ಚತ್ತಣಂ" (ಶವಿಕಂ. ೨೭೧). [?]

ಚತ್ತರಿ 'ಛತ್ರಿ$_2$' ನೋ.

ಚತ್ತರಿಕೆ 'ಚತ್ತರಿಗೆ' ನೋ.

ಚತ್ತರಿಗೆ, ಚತ್ತರಿಕೆ, ಛತ್ತರಿಗೆ (ನಾ). ಕೊಡೆ ; ಛತ್ರಿ : ಬೆಂಗದಿರನ ಕಿರಣ ಬೀಳದಿರಲೆಂದು ನೆಳಲಿನ ಚತ್ತರಿಗೆ ಹಿಡಿದ ಐರಾವತ (ಚಂತನ. ೩೦-೦೨) ; ನನ್ನ ಬೆನ್ನ ಮೇಲೆ ಒಂದೆರಡು ಬೆತ್ತದ-ಚತ್ತರಿಗೆಯ ಬೆತ್ತದ ಏಟುಗಳು ಬಿದ್ದಾಗ ತಿಳಿಯಿತು (ಶ್ರೀಕಾಂತ. I, ೩) ; ಈ ಹುಡುಗಿ ಹೊತ್ತು ಬಂದ ಹಾಗೆ ಚತ್ತರಿಗೆ ಹಿಡಿಯುವವಳಲ್ಲ (ಅರಗಿ. ೨೩೯). **ಚತ್ತರಿಕೆ :** ಶೇಷನು ತನ್ನ ಸಾವಿರ ಹೆಡೆಗಳನ್ನು ಪಸರಿಸಿ ಕೃಷ್ಣನ ಮೇಲೆ ಚತ್ತರಿಕೆ ಹಿಡಿದನು (ಭಾಮ್ಮ ಕ. ೩೦೦) ; ಬರಿಗಾಲಿನಿಂದ ನಡೆಯುವ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಚತ್ತರಿಕೆ ಇಲ್ಲದಿರುವ ರಾಮು (ತುಳಸಿ. ೦೭೭). **ಛತ್ತರಿಗೆ :** ತಾಳೆ . . . ಎಲೆಗಳನ್ನು ಮನೆಗೆ ಹೊಚ್ಚುವರು ; ಅವುಗಳಿಂದ ಛತ್ತರಿಗೆಗಳಾಗುತ್ತವೆ (ಕಭಾಗ. ೯೦).
[<ಸಂ. ಛತ್ರಿಕಾ]

ಚತ್ತಾಣ (ನಾ) [ಕಾವ್ಯವಿ] ಕಂದ ಪದ್ಯಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿದ್ದು ಕೆಲವು ವೃತ್ತಗಳು, ಚೌಪದಿ, ಅಕ್ಕರ, ಗೀತಿಕೆ ಮತ್ತು ತ್ರಿಪದಿಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾವ್ಯಪ್ರಭೇದ : "ಚತ್ತಾಣಂ ಕೃತಿಭೇದಂ" (ಶಬ್ದಾನಿ. ೩೩) : "ಕಬ್ಬವೆಸರ್ ಚತ್ತಾಣವೆನಿಪ್ಪುದು" (ಚತುನಿ. ೦೦೧) ; ನುಡಿಗೆಲ್ಲಂ ಸಲ್ಲದ ಕನ್ನಡದೊಳ್ ಚತ್ತಾಣಮುಂ ಬೆದಂಡೆಯುಮೆಂದೀಗಡಿನ ನೆಗಟ್ಟಿಯ ಕಬ್ಬದೊಳೊಡಂಬಡಂ ಮಾಡಿದರ್ ಪುರಾತನ ಕವಿಗಳ್ (ಕವಿರಾ. ೧-೩೨) ; ಕಂದಂಗಳ್ ಪಲವಾಗಿರೆ ಸುಂದರ ವೃತ್ತಂಗಳಕ್ಕರಂ ಚವುಪದಿ ಮತ್ತಂ ದಲ್ ಗೀತಿಕೆ ತಿವದಿಗಳಂದಂಬೆತ್ತೆಸೆಯೆ ವೇಟ್ಟೊಡದು ಚತ್ತಾಣಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೩೩) : 'ಚತ್ತಾಣ'ವು ದೇಸಿಗಬ್ಬವೇ ಆದರೂ . . . ಶ್ರವ್ಯವೇ ಹೊರತು ದೃಶ್ಯಕ್ಕೊಪ್ಪುವುದಲ್ಲ (ಪಾರ್ತಿಸು. ೩೮). 'ಚಿತ್ರಾಯತನ' ಪರಾ. [?]

ಚತ್ತಾರು (ನಾ). ಛತ್ರ ; ಸತ್ರ (?) : ಸಮರ್ಪಿಸಿ ಕೊಟ್ಟ ಧರ್ಮಸದನ ಚತ್ತಾರು ಉಂಬವೆಂತೆಂದರೆ ಕೋಳಾಲಸೀಮೆಯೊಳಗಣ ಕೊತನೂರು ಪಟ್ಟಡೆ ಸ್ಥಳದ ಕೆಂದಟ್ಟು ಗ್ರಮ ೧ (ಎಕ. X(8), ಕೋಲಾರ. ೩೦೯-೦೦ : ಸು. 17ನೆಯ ಶತ). [?]

ಚತ್ತು 'ಛತ್ತು' ನೋ.

ಚತ್ರ$_1$, ಛತ್ರ$_1$(ನಾ). ಧರ್ಮಕ್ಕಾಗಿ ಉಚಿತವಾದ ವಸತಿ ಹಾಗು ಊಟಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸುವ ಸ್ಥಳ ; ಧರ್ಮಾಲಯ ; ಧರ್ಮಸತ್ರ: ಬಾಡಿಗೆಯ ಮನೆಗೆ ತಿವಿದುಕೊಳ್ಳ ಚತ್ರದ ಕೂಟ್ಗೆ ಮಯ್ಯಾಂಪ ನಡುಮನೆಯೊಳ್ ಬಾವಿಯನಗಟ್ವ . . . ಕಟ್ಟಗ್ಗರಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೦೬೨) ; ಗೊಗ್ಗರಸಗೆ ಚತ್ರಕೆ ಅರಕೆರೆಯಲು ಬಿಟ್ಟ ಗಟ್ಡಿ ಕಮ್ಮ ೩೫ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೨೩-೧೦ : 1115). **ಛತ್ರ$_1$:** ಛತ್ರದ ಗೃಹಂ ಪ್ರತಿಶ್ರಯವಕ್ಕು (ಮಂಗರಾ. ೫೮-೯) ; ಉಭಯಂ ನಾಲ್ವತಮೂರೊನ್ನನು ನಂಮ ಛತ್ರದ ಧರ್ಮವ ನಡಸುವರಿಗೆ ತೆತ್ತು (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೭೦-೫೨ : 1431): ವಿನಾಯಕ

ದೇವರ ಸನ್ನಿಧಿಯಲಿ ದಿನಂಪ್ರತಿ ಆರು ಮನ್ನಿ ಬ್ರಾಂಹ್ಮರಿಗೆ ಛತ್ರವನೂ ಇಕಿಸಿ (ಎಕ. X, ಮುಳುಬಾ. ೨೫೯-೨೩ : 1442); ಯಿಪ್ಪನೂ . . . ಛತ್ರಕೆ ಸಲವಾಗಿ ಜನಾರ್ದನದೇವರ ಸನ್ನಿಧಿಯಲಿ ಧಾರೆಯನೆಱೆದು ಬಿಟ್ಟೆವಾಗಿ (ಎಕ. XIV, ಶ್ರೀರಂಗ, ೧೪೮-೨೦ : 1598).

[<ಸಂ. ಸತ್ರ]

ಚತ್ರ₂ (ನಾ). = ಚತ್ತ್ರರಿಗೆ : ಹೊಳೆವ ಮುತ್ತಿನ ಚತ್ರದ ನೆಳಲೊಳು ಬರುವಿಳೆಯಾಣ್ಮನಾರಬ್ಬನೇತ್ರ (ಕಂಸವಿ. ೨೫-೨೭). [<ಸಂ. ಛತ್ರ]

ಚತ್ರಕೀಯ (ನಾ). (?) : ಯತಿಯೊಳ್ ಗೋಪುಚ್ಛೆ ತನ್ನೊಳ್ ನೆಲಸಿ ನೆಗಟ್ದಿನಂ ಮಾರ್ಗದೊಳ್ ಚತ್ರಕೀಯಂ[ಪಾಠಾಂ. ಚಕ್ರಿಚಕ್ರಿ]ಕೃತಕೂಚಾಡಂಬರಂ ರಂಜಿಸುವಿನಮೆಸೆಗುಂ (ಅಜಿಪು. ೫-೦೨). [?]

ಚತ್ರಿಕೆ 'ಛತ್ರಿ₂' ನೋ.

ಚತ್ವ (ನಾ). ಚ ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ : ಇರೆ ಯಲರಹಿತ ವ್ಯಂಜನ ಪರಮಾಗಿ ಸಕಾರವಮಲ್ಲಿ ಬಹುಳಂ ಚತ್ವಂ (ಶಮದ. ೬೮). [ಸಂ.]

ಚತ್ವರ (ನಾ). ೧. ಚೌಕೋನಾಕಾರದ ಅಂಗಳ : "ಅಂಗಣದಲ್ಲಿಯುಂ ಚತ್ವರಮೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೩೬-೩೦); "ಗೃಹಾಂಗಣಮನುಡಿಯುತ್ತ ಚತ್ವರಮೆಂಬುದು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೦-೧೭). ೨. ಯಜ್ಞಕ್ಕಾಗಿ, ಸಮತಟ್ಟಾಗಿ ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸಿದ ಭೂಭಾಗ. ೩. ಹಲವು ದಾರಿಗಳು ಕೂಡುವ ಸ್ಥಳ : ಸೂಳೆಗೇರಿಗಳೊಳಂ ಚತ್ವರಂಗಳೊಳಂ ಧರ್ಮದ ಚಾವಡಿಗಳೊಳಂ . . . ತಮ್ಮ ಚಾರರಂ ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿ (ಭಾರಶಾಂ. ೪೩೫-೭೦). [ಸಂ.]

ಚದರ, ಚದರು₂, ಚದುರು₃ (ನಾ). ಚಚ್ಚೌಕ ; ಚೌರಸ : ಕೋಟಿ ಸುತ್ತಳತೆ ೩ ಚದರ ಮೈಲಿ (ದಿಲ್ಲಿಪ. ೩೪); ಏಷ್ಯಾಖಂಡವು ಸುಮಾರು ೧ ಕೋಟಿ ೭೦ ಲಕ್ಷ ಚದರ ಮೈಲುಗಳುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ . . . ಇದೆ (ಭೂಗೋಳ. ೨೦). **ಚದರು₂** : (ಈ). **ಚದುರು₃** : 'ಚದುರುಬಿಲ್ಲೆ' ಪರಾ. [<ಚತುರ₁ ?]

ಚದರಗಳ್ಳಿ, ಚತುರಕಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಳ್ಳಿ : ಬೊಂತೆಗಳ್ಳಿ, ಚದರಗಳ್ಳಿ (ಮೃಜಿಗಿ. ೩೫-೬೯೦). **ಚತುರಕಳ್ಳಿ** : (ಈ). [ಚದರ₀+ಕಳ್ಳಿ₂]

ಚದರಡಿ (ನಾ). ಚೌರಸ ಅಡಿ ; ಒಂದು ಅಡಿ ಉದ್ದ ಹಾಗು ಒಂದು ಅಡಿ ಅಗಲವಾಗಿರುವುದು : ಗಾಳಿಗೆ ಅದರ ಮೈಯನ್ನು ಒಡ್ಡುವಾಗ ಒಂದು ಚದರಡಿ (೧೪೪ ಚದರ ಇಂಚು) ಸ್ಥಳವು ಸಿಗುವುದು (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೪೧). [ಚದರ + ಅಡಿ₁]

ಚದರಾಸಿಸೊಪ್ಪು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು : (ಮೃಜಿಗಿ. ೫೪-೧೦೯೦). 'ಚೀತರಾಶಿ' ಪರಾ. [ಚದರಾಸಿ? + ಸೊಪ್ಪು₁₃]

ಚದರಿಸು 'ಕೆದಱಿಸು' ನೋ.

ಚದರು₁ 'ಕೆದಱು₁' ನೋ.

ಚದರು₂ 'ಚದರ' ನೋ.

ಚದಲು 'ಕೆದಱು₁' ನೋ.

ಚದಱು 'ಕೆದಱು₁' ನೋ.

ಚದಿ (ನಾ). ೧. ಮೊಂಡುತನ ; ಹಟ ; ಚಂಡಿತನ. 'ಚದಿಹಿಡಿ' ಪರಾ. ೨. ಮೋಸ ; ದ್ರೋಹ : ಆವಾಗ್ಯೆ ಅಪ್ಪಾಜ್ಯೆಯನು ಈ ಗುಂಡು ಇಟ್ಟಾಡಿ ಚದಿಮಾಡಿದ ಪೂರ್ವೋತ್ತರ ಅರಿಕೆಮಾಡುವ ಬಗ್ಯೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೪೫) : "ನಾನು ಎಂದಿಗೂ ಚದಿಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ" ಚೆಂಗುಮಣಿ ಪ್ರಭುಗಳ . . . ಪಾದ ಹಿಡಿದು ಪ್ರಮಾಣ ಮಾಡಿದ (ಹುಲಿಹಾ. ೧೨).

[←ತುಳು. ಕೊಡ. ಚದಿ]

ಚದಿಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಚಂಡಿತನಮಾಡು ; ಮೊಂಡು ಹಿಡಿ ; ಹಟಮಾಡು : ಮಗು ಯಾಕೋ ಚದಿಹಿಡಿದಿದೆ (ರೂಢಿ). 'ಚಂಡಿಹಿಡಿ' ಪರಾ.

[ಚದಿ + ಹಿಡಿ₁ (<ಪಿಡಿ₁)]

ಚದುಂಪಿಸು 'ಚದುಪಿಸು' ನೋ.

ಚದುಕ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಕಂಬಗಳ ಆಧಾರವುಳ್ಳ ಮಂಟಪ : ಮುದದೆಸೆದಿರ್ಪ ಬದ್ದವಣಮುದ್ದವಣಂ ರಿಚಿ ಪಾಟವಾಟವೆತ್ತಿದ ಗುಡಿ ತೋರಣಂ ಸಸಿ ಮೊಸರ್ ಪಸೆ ಸೇಸೆ ವಿಲಾಸಿನೀಜನಂ ಚದುಕಮಿಪ್ಪೊಡ್ಡುಗಟ್ಟೆ . . . ಕಟ್ಟಿದನಪರಾಜಿತಂಗೆ ಪರಮೋತ್ಸವದಿಂ ಯುವರಾಜಪಟ್ಟಮಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೨-೩೯). [<ಸಂ. ಚತುಷ್ಕ]

ಚದುಕು 'ಸದಕು₁' ನೋ.

ಚದುಪಿಸು, ಚದುಂಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮೋಸಮಾಡು ; ವಂಚನೆಮಾಡು ; ಮರುಳುಮಾಡು ; ನಂಬಿಸು : ಹೃದಯದ ಕಪಟವ ಕಾಣಿಸಿ ಕೊಳ್ಳದೆ ಮೃದುವಾಕ್ಯದಿಂದ ಸಜ್ಜನರಾ ಚದುಪಿಸಿ ಜೀವವ ಕೊಂಬ ಕೂಳರದೊಂದು ಚದುರು ಗೆಲುವರಳವಲ್ಲ (ಜಂಪ್ರಸಾಂ. ೧-೪೭); ಇದಕೆ ನಾವೊಪ್ಪಿದೆ ವಾದರಪ್ಪಾಜಿಯ ಮೃದುಪಾದಪದ್ಮಂಗಳಾಣೆ ಚದುಪಿಸಿ ನಮ್ಮನು ಮಾಜುವರಿಂತು ಮಾಡಿದರದಕೇನಾಯ್ತು ಕೇಳು (ಭರಜ. ೫೬-೭೩). **ಚದುಂಪಿಸು** : ನಾಂ ಪಡೆಗೂಡಿ ಪೋಗುವೆನೆಂದು ಮಂತ್ರಿ ಚದುಂಪಿಸಿ ಬೀಳ್ಕೊಂಡನೊಡನೆ (ಭರಜ. ೫೬-೨೦). [ಚದುಪು + –ಇಸು₃]

ಚದುಪು (ನಾ). ೧. ಚದುರು; ಚಾತುರ್ಯ ; ಚಮತ್ಕೃತಿ : ನಿರ್ಭಯಂ ಯುತನಾಗಿ ಕಾಳಗದ ಚದುಪನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸೆನುತಾತನಂ ಸೈತಿಟ್ಟು (ಪರಶು. ೨೮-೦೫); ಬವರದೊಳು ರಥವ ಚದುಪಿಂದೆನ್ನ ಬಲವರಿದು ರಥವ ಹರಿಸು (ತುರಂಗ. ೩೭-೪೭) ; ಭೀಷ್ಮ ಚದುಪಿಂದ ಬಾಣಾಂಬುಧಿಯೊಳದ್ದಿದನು ಮಾರ್ಗವನು ಮಾರ್ಗಣಕೆ ಯಮುನಗರಿಗೆ (ತುರಂಗ. ೪೭-೦೩). ೨. ವಂಚನೆ; ಕಪಟ; ಮೋಸ: ಈ ಮನಂ ಚದುಪು ಚಾಳೆಯವೆ ಮೆಯ್ಯಾಗಿರ್ಪುದು (ಮನೋವಿ. ೪-೨); ಗನ್ನಗದುಕು ಬಱಿಯ ಬೋಸರಣೆ ಚದುಪು ಬೆಳಕ್ಕೆ ಡಾಳಕತನ (ಜಂಪ್ರಸಾಂ. ೧೮-೮೫) ; ನಾಭೀಕರ್ಣಕಾರವ ಚದುಪಿನಿಂದವ ಮತ್ತೆ ಸಂಧಿಸಿ ಗದೆಯೊಳಪ್ಪಳಿಸಾ ರಥಾಂಗವ ನಡೆಯ ಮಾಯಾವಿ (ಅಂಬಿಕಾ. ೩೮-೪೭). [<ಚದುರ್ + –ಪು₂./ತುಳು. ಚದುಪು]

ಚದುರ್, ಚದುರು₂, ಚೆದುರು₂ (ನಾ). ೧. ಜಾಣತನ; ಚಾತುರ್ಯ; ಕೌಶಲ ; ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆ : "ಚದುರೆನೆ ಚಾತುರ್ಯಮಪ್ಪುದು" (ಚತುನಿ. ೪೪); ವಿಧಿ ರತ್ನವ್ರಾತಮಂತಃಪುರಂ . . . ಎಮ್ಮನೀಡಾಡಿ ಸಲ್ಗುಂ ನಿಧನಕ್ಕಂತಪ್ಪವಂ ಮುಂ ಬಿಸುಡುವುದೆ ಚದುರ್ (ಆದಿಪು. ೪-೭೮) ; ಜಸಮುಂ ಧರ್ಮಮುಮನುಪಾರ್ಜಿಸುವೊಡೆ ಚದುರದುವೆ ನಿಟ್ಟೆ ನಿಮಗೆ (ಅಜಿಪು. ೨-೭೮) : ಚದುರಿಂ ನಾಂಟೆ ವಿವೇಕದಿಂ ನ(ದೆ)ಡಪಿ . . . ಸಂಪದದಿಂದಂ ಫಲಮಾಯ್ತು ಸರ್ವಜನಕಂ ಶ್ರೀಶಿಷ್ಟಕಲ್ಪದ್ರುಮಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧೨-೬೫) ; ಚಲ್ಲವಾಡುತ್ತೆ ಚದುರೊದವೆ ಬಣ್ಣಿಸುತೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೭-೩೦). ೨. ಮೋಸದ ಮಾತು; ಸುಳ್ಳು ನುಡಿ. 'ಚದುಪು' ಪರಾ. **ಚದುರು₂** : ೧. ಚದುರುಮಾತೀವ ಪೆಂಪುಂ ನುಡಿಯ ಬಲ್ಮೆಯುಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೨-೧೪) ; ವಿಲಾಸದ ತಾಣಂ ಚದುರಿಂಗೆ ತಾ[ಯ್ಗ]ಱು ವಿನೋದಕ್ಕಾದಿ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೬೮) ; ಚದುರುಂ ಮಿಕ್ಕಿರ್ದ ತಕ್ಕುಂ ನೆಲಸಿದ ಸೊಬಗುಂ . . . ಕೈಮಿಗೆ ನೆಲಸನಿತಂ ಗೆಲ್ದು (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೧೧೯) ; ಅತಿ ಚದುರಿನಿಂ ವಾಮಲೋಚನೆ ಹೇಳುತಿರೆ (ಬಸಪು. ೦೨-೩೨) ; ಹೃದಯವನಿದಿರಿಗೆ ಕಾಣಿಸದಿರಬೇಕು ಹದಿರು ಚದುರುಗಳು ಬೇಕು (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೪-೨೦): ಮೆಚ್ಚಿದನಭವನವನ ಚದುರಿಂಗೆ (ಚೆಬಪು. ೨೦-೦೫). ೩. ಚಮತ್ಕಾರದ ಮಾತು ; ವಕ್ರೋಕ್ತಿ : ಹದುರಿನ ನೆಲ ಚದುರಿನ ಚಾರಚಾವಡಿ ಮುದದ ಮಂದಿರ . . . ಎನಿಪ ಸೂಳೆಗೇರಿಯು (ಅಂಜಜ. ೩-೯೦); ಚದುರಂ ನುಡಿದ ನಾಲಗೆಯ ಮೊಟ್ಟಮೊದಲಿಗೆ ಕೊಯ್ದು (ಬಸಪು. ೪೫-೨೯) ; ವಿರಹ ಮೋಹನ ಲಲ್ಲೆ ಚಲ್ಲವು ಹದುರು ಚದುರುಗಳು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೦೭-೨೬); ಹದಿರು ಚದುರಿನಾಗರ ತೌಳಿಯ ಪೇಟೆಯೊದವಿದ ಮೋಹನಶಾಲೆ

(ಕಂನವಿ.೨ ೮೭) **ಚೆದುರು**: ೧. ಗಂಡನನ್ನೂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಬಂದು ಬಾಳ್ವೆ ಮಾಡುವ ಚೆದುರು ನಿನಗಲ್ಲದೆ ಇನ್ನಾರಿಗೆ ? (ಷಟ್. ೮). ೩. ಅಳ್ಕಱಿಪ್ಪುಗೆ ಚೆಲ್ಲಂ ಚೆದುರೋಜೆ ಚಾಟುತನಮಂದಂ . . . ಎಲ್ಲಮುವರ್ಗೇಂ ಮೈಸಂದು ಮಚ್ಚಿದುರ್ದದೋ (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೮೩).

[ದೇ. ■ ತಮಿ. ಚತುರ್ ; ತುಳು. ಚದುರ ; ತೆಲು. ಚದುರು.]

ಚದುರ (ಗು). ೧. ಜಾಣತನದಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಜಾಣ್ಮೆಯ. 'ಚದುರ ಗೊಟ್ಟಿ' ಪರಾ. ೨. ಸೊಗಸಾದ ; ಮನೋಹರವಾದ. 'ಚದುರ ವಚ್ಚ', 'ಚದುರವನ' ಪರಾ. (ನಾ). ೩. ಜಾಣ ; ಬುದ್ಧಿವಂತ ; ಕುಶಲ : "ಚದುರಂ ಚತುರಂ" (ಕವಿಕಂ. ೨೫೭) ; ಆ ನಾಡವರ್ಗಳ್ ಚದುರರ್ ನಿಜದಿಂ ಕುಱಿತೋದದೆಯುಂ ಕಾವ್ಯ ಪ್ರಯೋಗ ಪರಿಣತ ಮತಿಗಳ್ (ಕವಿರಾ. ೧-೩೮), ಏಂ ಚದುರಂ ಗಳ ಬದ್ದದಲ್ಲಟಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೮೨); ಓದುಗಳಂ ಬಲ್ಲ ಚದುರರೇನಾನುಮೊಂದನೆಲ್ಲಾತೆಱದಿಂ ಮಾಟ್ಪರ್ (ಪಂಚತಂ. ೭೩-೧) ; ಭುವನದಲಿ ಬಾಹಿರರಾವು ನೀವತಿ ಚದುರರಾದಿರಲಾ (ಕುಮಾ.ಕ. ೯-೧೭) ; ಚದುರರ ತಲೆವಣಿ ತದ್ಭವ ಮೋಕ್ಷ ಸಂಪದನ ಬಣ್ಣಿಸಲೆನ್ನ ಹವಣೆ (ಭರತ. ೧-೨೦). [<ಸಂ. ಚತುರ]

ಚದುರಂಗ$_1$ (ನಾ). ೧. ರಾಜ, ಮಂತ್ರಿ, ಆನೆ, ಕುದುರೆ, ಒಂಟೆ, ಕಾಲಾಳುಗಳೆಂಬ ಕಾಯಿಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಅರುವತ್ತುನಾಲ್ಕು ಮನೆಗಳ ಪಟದಲ್ಲಿ ಆಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ : ನೆಲನೊಡ್ಡಿನಿಂದ ಚತುರಂಗವುಮೊರ್ಮೊದಲೆ ನಡುಗಿದುದು ಕೂಡಿದ ಚದುರಂಗದ ಮಣೆಯನಲ್ಗಿದಂತಪ್ಪಿನೆಗಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೭೦) ; ಚದುರಂಗದ ನೆತ್ತದ ಗೌರವದ ಗೊಟ್ಟುಗುಟಿಯುಂ ಮುಟ್ಟಂ ಮನೆಯೊಳ್ ಪಡೆದಿರಿಸುಗೆ ತಾನುಂ ಕಲ್ವುದು ಗಣಿಕೆಗವುದನೆ ಕಲಿವುದತಿನಯದಿಂದಂ (ಸುದತಿ. ೧೧-೩೦) ; ಸರಿಸದ ಮೇಲೆ ಹಿಡಿಯ ಹೋದಡೆ ಚದುರಂಗದ ಮೇಲೆ ಮುಸಿಯ ಕೋಱದ (ಬಸವ. ೭೨೪) ; ಆಡುವ ಪಗಡೆ ಲೆತ್ತ ಚದುರಂಗಂಗಳಂ ಬಿಸುಟ್ಟೋಡುತಿಹ . . . ಅಖಿಳ ಸ್ತ್ರೀಯರು (ಚಬಪು. ೧೯-೨೮). ೨. [ಸಂಗೀತ]ರಾಗದ ಒಂದು ಬಂಧ (?) : ನಿಬದ್ಧ ಗಾಯನದಲ್ಲಿ (೧) ಬರೇ ರಾಗಲಯ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಪ್ರೌಢಬಂಧಗಳೂ (ಧ್ರುವ, ಪದ, ವರ್ಣ, ಗೀತ, ಸ್ವರಜತಿ, ತಿಲ್ಲಾನ, ತ್ರಿವಟ್, ಚದುರಂಗ, ಪಲ್ಲವಿ ಇತ್ಯಾದಿ) . . . ಕೃತಿಗಳೂ ಸೇರುತ್ತವೆ (ಭಾರದ. ೫೪೨). [<ಸಂ. ಚತುರಂಗ]

ಚದುರಂಗ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು: ಬೀದಿಯ ಬದಿ ಬದಿಗೆ ಚದುರಂಗವುದುರ್ಯಾವು (ಹೂಹಾದಿ. ೪೯-೧). [?]

ಚದುರಂಗಕಾಱ (ನಾ). ಚದುರಂಗದಾಟವನ್ನು ಆಡುವವನು : ಚದುರಂಗಕಾಱರ . . . ಬೀಣೆಗಾಱರಾಗರಮನೆ ಪೆಂಪು ಸೊಂಪನೊಳಕೊಂಡೆಸೆದಿರ್ಪುವು ಸೂಳೆಗೇರಿಗಳ್ (ಕಬ್ಬಿಗಕಾ. ೪೨). [ಚದುರಂಗ$_1$ + – ಕಾಱ]

ಚದುರಂಧರ (ನಾ). (?): ಅದಱಿಂ ಭೃತ್ಯರ್ ನಾಲ್ವರ್ ಚದುರಂಧರರಲ್ಲಿ ಪುಸಿಯನಿನಿಸೊಲ್ಲದನುಂ ಸದಮಳ ನಿರ್ಮಳನುಮಂತೆ . . . ವಿನಯಾಸ್ಪದನುಂ (ಸುದತಿ. ೧೦-೩೫). [?]

ಚದುರಗೊಟ್ಟಿ (ನಾ). ಜಾಣ್ಮೆಯ ಮಾತು; ಚತುರ ಸಲ್ಲಾಪ. 'ಚದುರಗೊಟ್ಟಿಗ' ಪರಾ. [ಚದುರ + ಗೊಟ್ಟಿ$_1$]

ಚದುರಗೊಟ್ಟಿಗ (ನಾ). ಚತುರನಾದ ಮಾತುಗಾರ : ವಿಳಾಸದ ಕಣಿಯೆಲ್ಲಿದಂ ಚದುರಗೊಟ್ಟಿಗ[ಪಾಠಾಂ. ಪುಟ್ಟಿದ]ನೆಲ್ಲಿದಂ (ಆದಿಪು. ೩-೧೫) : (ರಸರ. ೧-೮೮ ನೋ). [ಚದುರಗೊಟ್ಟಿ + – ಗ$_2$]

ಚದುರತನ (ನಾ). ಜಾಣ್ಮೆ ; ಚತುರತೆ; ಚಾತುರ್ಯ: ತನಕ್ಕೆ–ಕಲಿತನಂ, ಚದುರತನಂ, ಆಳ್ತನಂ (ಶಮದ. ೨೧೦ ಪ್ರಯೋ). [ಚದುರ + – ತನ]

ಚದುರತೆ (ನಾ). = ಚದುರತನ: ಆ ಹೆಣ್ಣು ನಡಿಸಿದ ಕಡು ಚದುರತೆಯನೇ ಪೇಳ್ವೆ (ಕಂನವಿ. ೩-೧೭೫). [<ಸಂ. ಚತುರತಾ]

ಚದುರಭಟ (ನಾ). ಚತುರನಾದ ಭಟ, –ಸೈನಿಕ : ಲಲಿತ ಚಿತ್ರದ ಚದುರಭಟರವ್ವಳಿಸಿ ಹೊಯ್ದಾಡಿದರು (ಕುಮಾ.ದ್ರೋ. ೧೪-೮). [ಚದುರ + ಭಟ]

ಚದುರವಚ್ಚ (ನಾ). ಸೊಗಸಾದ ಆಭರಣ; ಮನೋಹರವಾದ ಒಡವೆ : ಚದುರವಚ್ಚದಿ ಕಲಿತ ಮುರಜಾನುಮೋದಕರ ತರುಣಿಯರ ಕಂಡನಾಗ (ಮಂಕಾರಾ. ೫-೪-೧೧). [ಚದುರ + ವಚ್ಚ$_3$]

ಚದುರವನ (ನಾ). ಮನೋಹರವಾದ ಉದ್ಯಾನ ; ಸೊಗಸಾದ ವನ : ವಿಪಣಿಯನಂಗನ ಚದುರವನದೊಲೆಸೆದತ್ತು (ವರ್ಧಚ. ೧-೧೧೨).

[ಚದುರ + ವನ]

ಚದುರಸ 'ಚತುರಸ' ನೋ.

ಚದುರಸಿಕೆ 'ಚದುರಸಿಗೆ' ನೋ.

ಚದುರಸಿಗೆ, ಚದುರಸಿಕೆ (ನಾ). ಚಚ್ಚೌಕವಾದ ವಸ್ತ್ರ ; ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಯಿರುವ ಮೇಲುಹೊದಿಕೆಯ ಬಟ್ಟೆ; ಚೌಕ : ಕುದುರೆಯಿಂದಿೞಿದು ಪಲ್ಲಣಮುಂ ಚದುರಸಿಗೆಯುಮುಂ ಕೀಟುಮುಂ ಕಳೆದು (ವಡ್ಡಾರಾ.೧೭೨-೨೦). **ಚದುರಸಿಕೆ**: ಗೊಲ್ಲನು ನದಿಯ ಸ್ನಾನವ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಮದನ ತಿಲಕವ ಫಣೆಯೊಳಿಟ್ಟು ಚದುರಸಿಕೆಯನು ಹಾಕಿದ (ಗೋಹಾಡು. ೨೪).

[<ಸಂ. ಚತುರಶ್ರಕ]

ಚದುರಾಂಗರನಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಇದಾರ್ಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿ ಚದುರಾಂಗರನಯ್ಯ ಮಾರಸಿಙ್ಗನಾಯ್ಗ ಈಸರಯ್ಯ ಜಯಸಿ × × ಙ್ಗ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೪೩, ೪೭-೨೭ ; ಸು. 790). [?]

ಚದುರಿಕೆ (ನಾ). =ಚದುರತನ: ಮರುಳೆ ಮರುಳ್ತನದಿಂದುರ್ವರೇಶನಾಸ್ಥಾನರಂಗದೊಳ್ ನೀಂ ಪಿತ್ತಜ್ವರಮಾದರಂತೆ ಗಟಪುವ ಸಿರಿಸಿಲ್ಲದೆ ನುಡಿವ ಬಡತನಂ ಚದುರಿಕೆಯೇ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೧೧೮) [ಚದುರ್ + – ಇಕೆ]

ಚದುರಿಗ (ನಾ). ಜಾಣ ; ಬುದ್ಧಿವಂತ : ಕುಡುವುದು ಕುಡದೊಡಂ ನಡೆಯುದು ಪಿರಿದೀಯದೊಡೆ ಸೊಡರ್ಗುಡಿಗೆಣ್ಣೆಯೆಱೆವಂತೆ ಬೆಲೆವೆಣ್ಗೆ ಕುಡುವುದು ಹದಕೆ ಚದುರಿಗಂ (ಅನಂಪು. ೮-೨೬).

[ಚದುರ್ + – ಇಗ]

ಚದುರಿಗತನ (ನಾ).=ಚದುರತನ: ಧರಣೀಪತಿಯನುಪಚರಿಸಿದನು ಚದುರಿಗತನದಿ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ (ಕುಮಾ.ಸ. ೧೬-೪೩). [ಚದುರಿಗ + – ತನ]

ಚದುರಿಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಜಾಣತನದಿಂದ ಮುಚ್ಚು, – ಮರೆಮಾಡು : ಠಕ್ಕನ ಠಕ್ಕಿಪ ತೆಱನನು ಚದುರೆ ಚದುರಿಸದೆ ನೀನುಸುರಾ (ಉರಿವ. ೨೯-೧೧); ಇದನೊರ್ವ ತಸ್ಕರಂ ತದ್ಗುಣಾಂಬೋಧಿಯಂ ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ದುರಿಸಿ ಬಳಿಕ್ಕ ಕಳ್ದೀಱಿ (ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವ. ೧೧-೬೬). ೨. ಸೊಗಸುಗೊಳಿಸು ; ಕೌಶಲವನ್ನು ತೋರು : ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಗಂಧರೇಖೆಯ ಚದುರಿಸಿ ತಿದ್ದಿತಿಲ್ಲಾಗ (ಭರಜ. ೧೬-೧೩). [ಚದುರ್ + – ಇಸು$_3$]

ಚದುರಿಸು$_2$ 'ಕೆದಱಿಸು' ನೋ.

ಚದುರು$_1$ 'ಕೆದಱ್$_1$' ನೋ.

ಚದುರು$_2$ 'ಚದುರ್' ನೋ.

ಚದುರು$_3$ 'ಚದರ' ನೋ.

ಚದುರುಗೆಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬುದ್ಧಿಗೆಡಿಸು ; ಮಂಕುಗೊಳಿಸು ; ಮೋಸಗೊಳಿಸು : ಮಾಯೆಯ ಚೆಲುವಿನಂತಿರೆ ಚದುರುಗೆ[ಪಾಠಾಂ. ಕೆ]ಡಿಸಿತು ತಿಳಿಯಲರಿದೆನಿಸಿ (ಕುಮಾ.ಅ. ೨೩-೧೬).

[ಚದುರುಗೆಡು (<ಚದುರ್ಗಿಡು) + – ಇಸು$_2$]

ಚದುರುಗೆಡು 'ಚದುರ್ಗಿಡು' ನೋ.

ಚದುರುನುಡಿ (ನಾ). ಚಾತುರ್ಯದ ಮಾತು ; ಜಾಣ್ನುಡಿ : ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಐಶ್ವರ್ಯ ಅದರ ಚದುರುನುಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಡಗಿದೆ (ಕಾವ್ಯಕು. ೯೨)

[ಚದುರು$_2$ (<ಚದುರ್) + ನುಡಿ$_2$]

ಚದುರುಬಿಲ್ಲೆ (ನಾ). ಚಚ್ಚೌಕವಾದ, ನೆಲಕ್ಕೆ ಹಾಕುವ ಬಿಲ್ಲೆ,-ಹೆಂಚು: ಚದುರುಬಿಲ್ಲೆಯ ನೆಲವು ಬಹುಬೇಗ ಕೊಳೆಯಾಗಿಬಿಡುತ್ತದೆ (ಗೃಹವಿ. ೧೭೨). [ಚದುರು$_3$ (<ಚದರ) + ಬಿಲ್ಲೆ]

ಚದುರುವಾತು (ನಾ).=ಚದುರರನಂಡಿ : ಮುಂದವೆತ್ತು ಕಮಲದಳಾಯ ತಾಕ್ಷಗೆ ಹಲಾಯುಧ ಪೇಳ್ದ ಚದುರುವಾತಿನಲಿ (ಮೋಹತ. ೦೪-೩).
[ಚದುರು$_2$ (<ಚದುರ್) + ಮಾತು$_1$]

ಚದುರೆ (ನಾ). ಜಾಣೆ ; ಕುಶಲೆ; ಚತುರೆ : ಅಕ್ಕನ ಅಕ್ಕಿಪ ತೆಱನನು ಚದುರೆ ಚದುರಿಸದೆ ನೀನುಸಿರಾ (ಉಂಶಿವ. ೨೯-೧೦) ; ತಾನವಂ ಚದುರಂ, ತಾನವಳ್ ಚದುರೆ (ಶಮುದ. ೦೪೩ ಪ್ರಯೋ) ; ಚದುರೆಯ ಚಟುಲ ಚಕೋರಾಕ್ಷಿಗಳೊಳಗೊದವಿದ ಮೂವಣ್ಣದ ರುಚಿಯುವಳೆಚಿವುದಕದೊ ಳೊಡವೆರೆಯಲು (ಜಯುಚಾ. ೧-೪೨) ; ನುಣ್ಗೊಡಲು ಬೆರಲೊಂದಾದುದೆನೆ ಬಾಜಿಸಿದಳಾ ಚದುರೆ(ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೮-೭); ಕುದುರೆಯ ಚದುರೆಯ ಹದಿರೆರಡು ಒಂದಯ್ಯ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೭೬೭). [ಚದುರ + -ಎ]

ಚದುರೆವೆಣ್ (ನಾ). ಜಾಣೆಯಾದ ಹೆಂಗುಸು ; ಚತುರೆಯಾದ ಸ್ತ್ರೀ : ವದನಕ್ಕೆ ಮಸಿಸುಣ್ಣವ ಬರೆಯುಸಿಕೊಂಡ ಚದುರೆವೆಣ್ಣಲ್ಲವೆ ನೀನು (ಕಂಶವಿ. ೬-೧೪೬). [ಚದುರೆ + ಪೆಣ್]

ಚದುರೇರು (ಕ್ರಿ). ಜಾಣ್ಮೆ ಹೆಚ್ಚಾಗು ; ಚಾತುರ್ಯ ಹೆಚ್ಚಾಗು : ಹಿಂದಿನ ಸವಿಗೊರಳು ಕುದುರಿದ ಕೋಗಿಲೆಯುದು ಚದುರೇರಿ ಹಾಡ ತೊಡಗಿದುದು (ನಾಡೋಜ. ೦೬೫). [ಚದುರ್ + ಏರು$_1$ (<ಏಱು$_1$)]

ಚದುರೋಕ್ತಿ (ನಾ).=ಚತುರೋಕ್ತಿ : ಹಿಸುಣರ ಜಾಳಿಗರ ಚದುರೋಕ್ತಿ ನಮಗೇಕೆಂದಳವರೊಡನೆ (ತೊರರಾ. ೨-೦-೨೭).
[<ಸಂ. ಚತುರೋಕ್ತಿ]

ಚದುರ್ಗಿಡು, ಚದುರಂಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಬುದ್ಧಿ ಮಂಕಾಗು ; ಚಾತುರ್ಯ ಕೆಡು : ಕುದುಗುಳೆ ರಕ್ಕಸರ್ ಬಿಸುಗೆಗಳ್ವೆರಸುಗ್ರಮಹಾಗಜಂಗಳಂ ಚದುರ್ಗಿಡೆ [ಪಾಠಾಂ. ಗಜಂಗಳಂ ಚೆಲುಂಗದೆ ಬಿಡೆ] ನುಂಗಿ ಬಿಕ್ಕಿ ಕುಡಿದರ್ ಬಿಸುನೆತ್ತರ ಕಾಟ್ಟುರಂಗಳಂ(ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೮); ಮದುವೆಯ ದಿವಸದಂದು ಬರವೇಟ್ಟುದು ನೀನೆಂದೆನ್ನನಂದು ನೀಂ ಚದುರ್ಗಿಡೆ ನುಡಿದೊಡಾಂ ನುಡಿದ ನನ್ನಿಗೆ ವಂದೆಂ (ಸುಕುಮಾ. ೭-೨೨). **ಚದುರುಗೆಡು** : ಇದನು ನೀನನು ಭವಿಸಲೊಲ್ಲದೆ ಚದುರುಗೆಡು[ಪಾಠಾಂ. ಡೆ]ವರೆ (ತೊರರಾ. ೫-೩-೩೭).
[ಚದುರ್ + ಕೆಡು (<ಕೆಡು$_1$)]

ಚದ್ದರು 'ಚಾದರ' ನೋ.

ಚನ (ನಾ). ಕಡಲೆ : ಕಡಲೆ, ಚನ (ವ್ಯುಜಿಗಿ. ೨೦-೩೮೨).
[←ಹಿಂ. ಚನಾ. / ಸಂ. ಚಣಕ]

ಚನಕು (ಕ್ರಿ). ರೇಗಿಸು ; ಪೀಡಿಸು ; ಕೆರಳಿಸು : ಚೇಷ್ಟೆಗಳಲಖಿಳ ದೇವಾ ಸುರರನು ಚನಕಿ ನಾನಾಪರಿಯ ಕುಣಿಸಿ ಕೂಗಿಸಿ ಕೊಡಹಿ ಕಿನಿಸು ಭ್ರಾಂತಿ ವಿಕಾರಿ ಎನಿಸುತಂ (ವಂಕಾರಾ. ೨-೩೫-೨೫) ; ನಿದ್ರೆಯಿಂದಿರ್ಪ ನೀ ದೈತ್ಯ ಪತಿಯಿವನ ಚನಕಿದರೆ ಕಲ್ಪಾಂತರುದ್ರನಂದದಲಸುರಪಡೆಯ ನುಂಗದೆ ಮಾಣನು (ವಂಕಾರಾ. ೬-೨೫-೧೫). [←ತೆಲು. ಚೆನಕು, ಚಿಣುಕು]

ಚನಪೌಸ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀ ಚನಪೌಸ (ಎಕ. II, ೪೫೦ ; ಸು. 1000). [?]

ಚನ್ನ$_1$ 'ಚೆನ್ನ' ನೋ.

ಚನ್ನ$_2$ (ಗು). ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ ; ಆಚ್ಛಾದಿಸಿದ : ಛನ್ನ, ಚನ್ನ (ಶಬ್ದಾನು. ೦೪೨ ಪ್ರಯೋ). [<ಸಂ. ಛನ್ನ]

ಚನ್ನಂಗ 'ಚೆನ್ನಂಗಿ' ನೋ.

ಚನ್ನಂಗಿ$_1$ 'ಚೆನ್ನಂಗಿ' ನೋ.

ಚನ್ನಂಗಿ$_2$ 'ಚಣಗೆ' ನೋ.

ಚನ್ನಂಗಿನರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನರಿ : ಸೀಳುನಾಯಿ, ಕೆಂಪುನರಿ, ಚನ್ನಂಗಿನರಿ (ನಮ್ಮಸು. ೨೪೯). [ಚನ್ನಂಗಿ$_0$ + ನರಿ]

ಚನ್ನಂಗಿಬಿದಿರು 'ಚೆನ್ನಂಗಿಬಿದಿರು' ನೋ.

ಚನ್ನಂಗಿಬೇಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೊಗರಿ ಬೇಳೆ : ಚನ್ನಂಗಿ ಬೇಳೆ ತುಂಬ ಬೇಗ ಬೇಯುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). [ಚನ್ನಂಗಿ$_2$ (<ಚಣಗೆ) + ಬೇಳೆ]

ಚನ್ನಂಗಿಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : (ವ್ಯುಜಿಗಿ. ೪೯-೯೭೫).
[ಚನ್ನಂಗಿ$_1$ (<ಚೆನ್ನಂಗಿ) + ಮರ$_1$]

ಚನ್ನಕಳನಿ (ನಾ). ಕೆಂಪು ಭೂಮಿ; ಕೆಬ್ಬೆ(?) : ವೆಲ್ಲ ಸಮ್ಯಂಗೆ ಕೊಟ್ಟೋದು ಕಂಡುಗದಯ್ಗಳ ಕಳನಿಯುಂ ಚನ್ನಕಳನಿಘೆಲೆತೋಟ್ಟಪಟ್ಟು . . . ಮೇಲೆ ಏಣ್ಣಾಣ್ಣಾಗಂ (ಎಕ. X, ಮುಳುಬಾ. ೮೦-೭ ; 767).
[ಚನ್ನ$_1$ (<ಚೆನ್ನ) + ಕಳನಿ (<ಕಟನಿ)]

ಚನ್ನಡಿ 'ಚೆನ್ನಡಿ' ನೋ.

ಚನ್ನತು 'ಚೆನ್ನಿತ್ತು' ನೋ.

ಚನ್ನಪ್ಪೆಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಮತ್(ಮಚ್)ಚ್ಛ(ಚ್ಚ)ನ್ನ ಪ್ಪೆಯ ಭಟ್ಟಾಯ (ಇಆ. XII, ೨೬೭-೫೦ ; 972).
[ಚನ್ನ$_1$ (<ಚೆನ್ನ) + ಅಪ (<ಅಪ್ಪ$_1$) + ಅಯ$_1$ (<ಅಯ್ಯ$_1$)]

ಚನ್ನಭಕ್ತಿ 'ಚೆನ್ನಭಕ್ತಿ' ನೋ.

ಚನ್ನಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಶ್ರೀಮಂ ಬಲದೇವನುಂ ಗೋವಣ್ಣ ಯ್ಯ[ನುಂ] [ಚೆ]ನ್ನಯ್ಯ × × ತದಿಟ್ಟು (ಸೌಇಇ. XI-1, ೦೩-೮ ; 869).
[ಚನ್ನ$_1$ (<ಚೆನ್ನ) + ಅಯ್ಯ$_1$]

ಚನ್ನರಸಿ (ನಾ). ಚೆಲುವೆಯಾದ ಅರಸಿ ; ಸುಂದರಳಾದ ರಾಣಿ : ನನ್ನ ಚನ್ನರಸಿ ಗೌರಿ ಸತ್ತಿಲ್ಲ (ತುಂಗಭ. ೫೭). [ಚನ್ನ$_1$ (<ಚೆನ್ನ) + ಅರಸಿ]

ಚನ್ನಿ 'ಚೆನ್ನಿ' ನೋ.

ಚನ್ನಿಗ 'ಚೆನ್ನಿಗ' ನೋ.

ಚನ್ನಿಗತನ 'ಚೆನ್ನಿಗತನ' ನೋ.

ಚನ್ನಿಗರಾಯ 'ಚೆನ್ನಿಗರಾಯಂ' ನೋ.

ಚನ್ನು 'ಚೆನ್ನು' ನೋ.

ಚನ್ನೆ 'ಚೆನ್ನೆ$_1$' ನೋ.

ಚನ್ನೆಗ್ಗಿಲು 'ಚೆನ್ನೆಗ್ಗಿಲು' ನೋ.

ಚನ್ನೆಮಣೆ 'ಚೆನ್ನೆಮಣೆ' ನೋ.

ಚನ್ನೆಯ್ದಿಲ್ 'ಚೆನ್ನೆಯ್ದಿಲ್' ನೋ.

ಚನ್ನೈದಿಲು 'ಚೆನ್ನೆಯ್ದಿಲ್' ನೋ.

ಚಪ (ನಾ). ಬಿದಿರು ; ವೇಣು : "ತ್ವಚಿಸಾರಃ, ಚಪಃ, ವಂಶಃ, ವೇಣುಃ, ತ್ವಕ್ಸಾರಃ, ಮಸ್ಕರಃ–ಈ ೬ ಬಿದಿರ್" (ಹಲಾಯು. ೩೪-೫೦) ; "ವಂಶಂ ಚಪಂ ಮಸ್ಕರಂ ವೇಣು ತ್ವಕ್ಸಾರಮೆನಲುಂ ಚೆಲ್ವ ಬಿದಿರಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೩೮-೨೩). [ಸಂ.]

ಚಪಕ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಸಣ್ಣಸಣ್ಣ ತೆರೆಗಳು 'ಚಪಕ್ ಚಪಕ್' ಯೆಂದೆನ್ನುತ್ತ . . . ಬಂದಪ್ಪಳಿಸುತ್ತಿದ್ದವು (ಪ್ರತಿಬಿಂ. ೩೦).

ಚಪಕಾರಕ (ನಾ). ಬಿದಿರಿನ ಕೆಲಸಮಾಡುವವನು ; ಮೇದ : "ವಂಶ ಚ್ಛೇದಿ ಚಪಕಾರಕಂ ಮೇದಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೦-೨). [ಸಂ.]

ಚಪಗಾಲು 'ಚಪ್ಪಂಗಾಲು' ನೋ.

ಚಪಗೊಡಲಿ 'ಚಪ್ಪಗೊಡಲಿ' ನೋ.

ಚಪಡಿ (ನಾ). (ಕರಾ) ೧. ಇಂದ್ರಜಾಲ. ೨. (ಆಲಂ) ಕುಯುಕ್ತಿ ; ಮೋಸ : ಏನೆಲ್ಲ ಚಪಡಿಮಾಡಿ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರ ಮನಸ್ಸೇ ತಿರುಗಿಸಿ ಬಿಟ್ಟರೋ (ವಾಗ್ಮೀವಿ. ೩೭). [←ತುಳು. ಚಪ್ಪುಡಿ]

ಚಪರಾಶಿ 'ಚಪರಾಸಿ' ನೋ.

ಚಪರಾಸಿ, ಚಪರಾಶಿ, ಚಪ್ರಾಸಿ, ಛಪ್ರಾಸಿ (ನಾ). ಬಿಲ್ಲೆ ಧರಿಸಿದ ಊಳಿಗದವನು ; ಕಚೇರಿಯ ಸಿಪಾಯಿ : ಚಪರಾಸಿ ದಾದೂ ಅತ್ತ ಇತ್ತ ಅಲೆದಾಡಿ ಒಳಗೆ ಬಂದು ಹೇಳಿದ (ಜೀವರಂ. ೧೩) ; ಬೆಲ್ಲನ್ನು ಬಾರಿಸಿ ಒಮ್ಮೆಲೇ ಚಪರಾಸಿಯನ್ನು ಕೂಗಿದರು (ಕನಸಿ. ೧೨೪). **ಚಪರಾಶಿ :** ಚಪರಾಶಿಯೂ ಒಳಗೆ ಮ್ಯಾನೇಜರರಿಲ್ಲದ ಸಂಧಿ ಸಾಧಿಸಿ . . . ತನ್ನ ಪ್ರೇಮಪಾತ್ರದ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗಿದ್ದ (ಮೋಜೀವ. ೭೨). **ಚಪ್ರಾಸಿ :** ಕಾರಕೂನ, ಗೇಟ್‌ಮನ್, ಚಪ್ರಾಸಿ, – ವ್ಯಂಜನ ವರ್ಗೀಕರಣ ! (ಚಿಂತನ. ೬೦-೧೩) ; ಚಪ್ರಾಸಿಯನ್ನು ಕರೆದು ಅಪ್ಪಣೆಕೊಟ್ಟರು (ಇಪ್ಪಳ. ೮೯). **ಛಪ್ರಾಸಿ :** ಅಂವಾ ಮಾಮಲೇದಾರ. ನಾನು ಛಪ್ರಾಸಿ (ಜೀವರಂ. ೩) ; ಏ ಛಪ್ರಾಸಿ . . . ನಿನ್ನೆ ಪಾರ್ಸಲ್ ಬಂದದಲ್ಲಾ ಅದನ್ನ ತಗೊಂಡು ಬಾ (ಫಲಸಂ. ೬೦). [←ಹಿಂ. ಚಪರಾಸೀ; ಮರಾ. ಚಪರಾಸೀ, ಚಪರಾಶೀ]

ಚಪಲ, ಚಪಳ$_2$ (ಗು). ೧. ಅತ್ತಿತ್ತ ಚಲಿಸುವ; ಅಸ್ಥಿರವಾದ ; ಚಂಚಲ : ಚಪಲ ಚಕೋರಲೋಚನೆಯ ವಾರ್ತೆಗೆ ಚಿತ್ತಮನೊಲ್ದು ಮಾಡಿ(ಉದ್ಭಟ. ೭-೨). 'ಚಪಲಚಿತ್ತ' ಪರಾ. ೨. ವೇಗಶಾಲಿಯಾದ ; ಚಟುವಟಿಕೆಯುಳ್ಳ; ಚುರುಕಾದ: ಕುಳಿಂದಕನೆಂಬ ಬೇಡದೊರೆ . . . ಚಪಲ ಹಯವನ್ನೇರಿ ಬಿಲ್ಲು ಹಿಡಿದು ಅತಿವೇಗದಿಂದ ಬೆಂಬತ್ತಿದ (ಬಿದುರಿ. ೧೫೮). ೩. ದುಡುಕಿನ ಸ್ವಭಾವದ ; ಹಿಂದೆ ಮುಂದೆ ನೋಡದೆ ಮುನ್ನುಗ್ಗುವ ; ವಿವೇಕವಿಲ್ಲದೆ ತಪ್ಪುಮಾಡುವ. ೪. ಕ್ಷಣಿಕವಾದ ; ಆ ಕ್ಷಣದ. ೫. ತಲ್ಲಣಗೊಂಡ ; ತಳಮಳ ಹೊಂದಿದ. (ನಾ). ೬. ಚಂಚಲತೆ ; ಅಸ್ಥಿರತೆ. ೭. ವೇಗ ; ಶೀಘ್ರತೆ. ೮. ಪಾದರಸ ; ಪಾರದ : "ಪಾರದಂ ಚಪಲಮೆನೆ ರಸಮೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೯೭-೧೫). ೯. ತೀವ್ರವಾದ ಆಸೆ; ವಿಶೇಷಾಸಕ್ತಿ: ಯಾವ ಕರ್ಮಶೇಷ ನನ್ನಲ್ಲಿಂತಹ ಚಪಲವನ್ನು ಪ್ರೇರೇಪಿಸುತ್ತಿದೆ? (ಚಿತಂಬಾ. ೨೨): ಓಡುವ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಕಂಡಾಗ ನಾನೂ ಸವಾರಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಚಪಲ ಮನಸ್ಸಿಗೆ (ಹುಚ್ಚುಹು. ೧೬) ; ನೀವೂ ಕೂಡ ತೀರ ಅಜ್ಜರ ಹಾಗೆ ಚಪಲ ಪಡುತ್ತೀರಲ್ಲ (ಮಾಂಗಲ್ಯ. ೩೫). ೧೦. ಚಂಚಲ ಸ್ವಭಾವದವನು; ಚಪಲಚಿತ್ತ: ಚಪಲಂ ಮೇಳದ ಪಂದೆ ಬೆರ್ಚಿದಿದಿರೊಳ್ ಮಾತಾಡೆ (ಪಂಚಾಮಾ. ೧೨-೭೪). ೧೧. ವೇಗಶಾಲಿಯಾದವನು; ಚುರುಕಾದವನು: ಚಪಲನಾದ ನಾಯಕನು ಚಾತುರ್ಯದಿಂದ ಖಡ್ಗಕ್ಕೆ ತನ್ನ ಢಾಲನ್ನೊಡ್ಡಿ ಹೊಡೆತವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡನು (ಕುಮುದಿ. ೧೭). ೧೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಪರ್ಪಟಃ – ಪಾಪ, ಚಪಲ, ಗೇರು" (ಓಷಧಿ. ೯೦). ೧೩. ವಾಯು. 'ಚಪಲವೇಗಿ' ಪರಾ. **ಚಪಳ$_2$:** ೧. ಚಪಳ ಕಪಿ ವನಮದಾನೇಕಪಕ್ಕೆ ಪಕ್ಕಾಗೆ ಪೊಕ್ಕು (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೧೧೧) ; ಚಪಳ ವಿಶಾಳಲೋಚನೆ ಜಯಾಂಗನೆ ಧಾರೆಯೊಳಿರ್ದು ನೋಡಿ ಮನ್ನಿಪಳ್ (ಅನಂಪು. ೨-೭). ೬. "ಲೋಲಂ, ಚಪಳಂ . . . ಸಂಚಳಂ– ಈ ೧೦ ಸಂಚಳಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೫-೧೦). ೭. "ದ್ರಾಕ್, ಚಪಳಂ, ಲಘು . . . ಝಟಿತಿ–ಈ ೧೬ ಶೀಘ್ರಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೬-೧೨). ೧೦. ಬಂಚಿಸಿ ತನ್ನನುಜೆಯ ಧನಮಂ ಚಪಳಂ ಕೊಂಡು ಪುಸಿದು ಕಳವಳಿಸಿ ಖಳಂ ಪಂಚತ್ವಮನೈದಿ . . . ಈಗಳಲ್ತೆ ವಾನರನಾದಂ (ಆದಿಪು. ೫-೧೮): ತಪಸ್ವಿಗಳುಮೆಯ್ದೆ ಮನಮಂ ತಗೆಯಲ್ಪಡೆಯರೆನೆ ಚಪಳರಕ್ಕಟ ಪಡೆದಪರೆ (ಅಜಿಪು. ೨-೯೦) ; ಚಪಳನಿವಂ ಕಡುಗಲಿಪಂ ವಿಪರೀತಮನೆನ್ನ ಮುಂದೆ ನುಡಿದಪಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೧೪); ಇಂತಪ್ಪ ಚಪಳರೆಮ್ಮೊರೊಳಗೆ ಮಱದಿಲ್ಲ (ಸಂಬಿರ. ೭-೨೬). [ಸಂ.]

ಚಪಲಚಿತ್ತ (ನಾ). ಚಂಚಲವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು ; ಅಸ್ಥಿರಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು: ನಮ್ಮ ಈ ಭೌತವಿಜ್ಞಾನಿಯೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಚಪಲಚಿತ್ತರಿಗೆ ತಮ್ಮನ್ನು ಹುಡುಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಆಶೆಯೂ ಇಲ್ಲ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೧೦೭).
[ಚಪಲ + ಚಿತ್ತ]

ಚಪಲತನ, ಚಪಳತನ (ನಾ). ೧. ಅತ್ತಿತ್ತ ಚಲಿಸುವಿಕೆ ; ಚಂಚಲತೆ ; ಅಸ್ಥಿರತೆ: (೩). **ಚಪಳತನ:** ೨. ಅವಿವೇಕ; ದುಡುಕುತನ: ಆನಪ್ಪೊಡೆ ದೇವತೆಯೆಂ ನೀನಱಿಯದೆ ಕೊರ್ವಿ ಚಪಳತನದಿಂದೆನ್ನಂ ಮಾನಿಸೆಯೆಗೆತ್ತು ನುಡಿದೈ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೧೧೨). [ಚಪಲ + –ತನ]

ಚಪಲತಾಸಂಗ (ನಾ). ೧. ಎಳೆಯ ಬಿದಿರಿನ ಸಂಬಂಧ. ೨. ಚಂಚಲತೆಯ ಸಂಪರ್ಕ. ೧, ೨ : ಚಪಲತಾಸಂಗಂ ವಿಪತ್ಪಕ್ಷಮದ್ರಿಗಳೊಳ್ . . . ಒಪ್ಪುಗುಮುರ್ವೀಶರೊಳೊಪ್ಪದು (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೫೬).
[ಸಂ. (ಚಪ + ಲತಾ + ಸಂಗ; ಚಪಲತಾ + ಸಂಗ)]

ಚಪಲತೆ, ಚಪಳತೆ (ನಾ). ೧=ಚಪಲತನ ೧: ಕಪಿಗೆ ಚಪಲ [ಪಾಠಾಂ. ಳ]ತೆ ಸಹಜಂ (ಗದಾಯು. ೩-೪೦). ೨. ಹೊಂದಿಕೆ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ; ಅಸಂಬದ್ಧತೆ. ೩. ಕಳವಳ; ಉದ್ವೇಗ. ೪. ಚುರುಕುತನ; ತೀವ್ರತೆ. ೫.[ಕಾವ್ಯವಿ] ಸಂಚಾರಿಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಮನಸ್ಸಿನ ಅಸ್ಥಿರತೆ,– ವ್ಯಗ್ರತೆ: ಮತಿ ನಿರ್ವೇದ . . . ಚಪಲತಾಲಸ್ಯ . . . ವ್ಯಾತಿಗಳಿವಿಂತೆಯ್ದೆ ಸಂಚಾರಿ ಭಾವಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೯೫): ಮತಿ ಲಜ್ಜೆ . . . ಚಪಲತೆ . . . ಅಪಸ್ಮಾರಗಳೆಂಬ ಮೂವತ್ತುಮೂಱು ಸಂಚಾರೀಭಾವಂಗಳಿಂ (ವಿವೇಕ. ೨೨೭). **ಚಪಳತೆ :** ೧. ಸವಿಾಪದೊಳಂ ಚಪಳತೆಯೊಳಂ ಪದನೆರಡು ಸೂಱುಚ್ಚರಿಪುದು (ಶಮುದ. ೧೯೫ ವೃತ್ತಿ) : ಆವ ಸಾಧನದಿಂದ ಚಪಳತೆ ಭಾವ ಸಂಶಯವಳಿದು ಮಚ್ಚಿರುವೀ ವಿಷಯಸುಖದೆಳಲನೆಂತೋಕರಿಸಿ ಬಿಸುಡುವುದು (ಗಗತಾ. ೧೩-೯). [ಸಂ. ಚಪಲತಾ]

ಚಪಲತ್ವ (ನಾ).=ಚಪಲತನ ೧ : ಚಪಲತ್ವಂ ಪರಿದೆಯ್ದೆ ತನ್ಮರಕೆ ಬಂದು (ದಿವ್ಯಪ. ೧೨-೧೧). [ಸಂ.]

ಚಪಲವೇಗಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಒಂದು ವಿದ್ಯೆಯ ಹೆಸರು ; ವಾಯುವಿನಂತೆ ವೇಗವಾಗಿರುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ: ಮನೋವೇಗಿ ಚಂಡವೇಗಿ ಚಪಲವೇಗಿ . . . ಎಂಬಿವು ಮೊದಲಾಗಿ ಕುಲವಿದ್ಯೆ ಜಾತಿವಿದ್ಯೆಗಳೊಳ್ ಸಂಪನ್ನನಾಗಿರ್ದು (ಚಾವುಂಪು. ೨೦೦). [<ಸಂ. ಚಪಲವೇಗಿನೀ]

ಚಪಲಾಕ್ಷಿ, ಚಪಳಾಕ್ಷಿ (ನಾ). ೧. ಚಂಚಲವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನುಳ್ಳವಳು ; ಚಂಚಲಾಕ್ಷಿ. ೨. ಮಿಂಚನ್ನೇ ಕಣ್ಣಾಗಿ ಉಳ್ಳವಳು. ೧, ೨: ಚಪಲಾಕ್ಷಿ ಘನಾಗಮಲಕ್ಷ್ಮಿ ಕಂಡು ಹರ್ಷದಿನುಗುತಿರ್ಪ ಕಣ್ಬನಿಯ ಸೋನೆವೊಲಾದುವು ಭೂರಿವೃಷ್ಟಿಗಳ್ (ಜಗಪಿ. ೪-೩೦). **ಚಪಳಾಕ್ಷಿ:** ೧. ಮೆಱ ಬಂದು ನೀಂ ಬನಕ್ಕಂ ಚಪಳಾಕ್ಷಿ ನಿನ್ನ ನಡೆಯಂ ನುಡಿಯಂ ಮುಡಿಯಂ ವಿನೋದದಿ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೭೬).
[ಸಂ. ಚಪಲಾಕ್ಷೀ (ಚಪಲ + ಅಕ್ಷಿ + –) (ಚಪಲಾ + ಅಕ್ಷಿ + –)]

ಚಪಲಾವೇಗ (ನಾ). ಮಿಂಚಿನ ವೇಗ : ಚಪಲವೇಗಂ ನೆಗೆದಂ ಗಗನಕ್ಕೆ ವಿಜಿತಚಪಲಾವೇಗಂ (ಪಂಚಾಮಾ. ೪-೧೦೩).
[ಸಂ. (ಚಪಲಾ + ವೇಗ)]

ಚಪಲೆ, ಚಪಳೆ (ನಾ). ೧. ಚಪಲ ಸ್ವಭಾವದಳು; ಚಂಚಲೆ: ಅತಿಮನದ ಚಪಲೆ [ಪಾಠಾಂ. ಳೆ]ಯರು ಮೋಹಿಸಿತರಸನಿದಿರಿನಲಿ (ಕೊರರಾ. ೧-೫-೨೮). ೨. ಮಿಂಚು; ವಿದ್ಯುತ್ತು: "ಶಂಪಾ, ಚಪಲಾ, ಕ್ಷಣಿಕಾ . . . ಐರಾವತೀ (ಚ ವಿಜ್ಞೇಯಾ ಈ ೧೧ ಮಿಂಚು" (ಹಲಾಯು. ೧೦-೬೦) : "ಚಪಲೆ ಚಂಚಲೆಯೆನಲು ಮಿಂಚೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೩-೪). ೩. ಹಿಪ್ಪಲಿ. **ಚಪಳೆ:** ೧. ಲಕ್ಷ್ಮೀಕಾಂತೆ ಕರಂ ಚಪಳೆ ಸೊಡರ ಕುಡಿಯಂ ಪೋಲ್ವಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೫೫) ; ನಿಷ್ಠುರ ಚಪಳೆಯರು ದುರ್ವ್ಯಸನಿಯರು ಜನಮೋಹಪಾಶೆಯರು (ಬಸಪು. ೪೦-೫೪). [ಸಂ. ಚಪಲಾ]

ಚಪಳ$_1$ 'ಚಪ್ಪಳ$_2$' ನೋ.

ಚಪಳ$_2$ 'ಚಪಲ' ನೋ.

ಚಪಳತನ 'ಚಪಲತನ' ನೋ.

ಚಪಳತೆ 'ಚಪಲತೆ' ನೋ.

ಚಪಳಾಕ್ಷಿ 'ಚಪಲಾಕ್ಷಿ' ನೋ.

ಚಪಳಿಕೆ (ನಾ). = ಚಪಲತನ ೧ : "ಚಾಪಲ್ಯಂ = ಚಪಳಿಕೆಯಂ" (ನೀತಿವಾ. ೨೩-೩೩); ಕಪಿ ಚಾವಟಿಯ ಚಪಳಿಕೆ ನವ್ಮೊಡನೆ ವಿಸ್ಫುಟವೆ (ತೊರರಾ. ೬-೨೨-೧೯). [ಚಪಳ್ಯ (=ಚಪಲ) + – ಇಕೆ]

ಚಪಳಿಗ (ನಾ). ಚಪಲನಾದವನು; ಚಂಚಲಚಿತ್ತ: ಅತಿ ಚಪಳಿಗ ಜಂಗಮ ಸಂಸಾರಿಯಾದ ಭಕ್ತ ನಿಃಸಂಸಾರಿಯಾದ ವೈರಾಗ್ಯ ಸಂಸಾರನಿಷ್ಠ ಒಂದಾದೆಡೆ ತೆಱಹಿಲ್ಲ ಕೂಡಲ ಚೆನ್ನಸಂಗಯ್ಯ ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ (ಚನ್ನವ. ಕೆ. ೩೩೯-೭೦೨). [ಚಪಳ್ಯ (=ಚಪಲ) + – ಇಗ]

ಚಪಳೆ 'ಚಪಲೆ' ನೋ.

ಚಪಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). (ತಿನ್ನುವಾಗ) ಬಾಯಿ ಚಪ್ಪರಿಸು; ಚಪಚಪ ಸದ್ದು ಮಾಡು : (ಕ). 'ಚಪ್ಪರಿಸು' ಪರಾ. [ಚಪ್ಪ + ಆಡಿಸು]

ಚಪಾತಿ (ನಾ). ಲಟ್ಟಣಿಗೆಯಿಂದ ಲಟ್ಟಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಗೋಧಿಯ ರೊಟ್ಟಿ; ಬಿಳಿಹೋಳಿಗೆ (ಉಕ) : ಮರುದಿನದಿಂದ ಮನೆಯಲ್ಲೇ ಚಪಾತಿ ಮಾಡ ಲಿಕ್ಕೆ ಸುರುವಾಯಿತು (ವ್ಯನಿ. ೨೦೭): ಚಪಾತಿ ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡು ಯಶೋದಾ, ದೇಹಕ್ಕೆ ಒಳ್ಳೆಯದು (ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ೯೭). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚಪಾತೀ./ಪ್ರಾ. ಛಪ್ಪತ್ತಿಅ]

ಚಪೇಟ (ನಾ). ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಬಿಚ್ಚಿ ಹಿಡಿದ ಅಂಗೈ; ಬಿಚ್ಚಿದ ಕೈ : ಘಾತಿಸಿ ಚಪೇಟ ಚರಣಾಘಾತದೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೩-೧೭); ಭೀಮಸೇನನ ಚಲಗತಿಯ ಚಾತುರ ಚಪೇಟ ಪದಪ್ರಹಾರದಲಿ (ಕುವ್ಯಾ.ಗ. ೪-೨೩); ಚಾತುರಂಗವನುರುಚಪೇಟನಿಘಾತದಲಿ ನಿರ್ಜ್ಸೆಸಿ (ತೊರರಾ. ೬-೩೯-೨೦). [ಸಂ.]

ಚಪೇಟಕ (ನಾ).=ಚಪೇಟ : ಇಟ್ಟಣಿಸಿ ನಗುತವಳು . . . ಮುನಿಪನ ತೊಟ್ಟುಳಿಕೆಯಲಿ ಚಾಚಿದಳು ಚಾಪಳ ಚಪೇಟಕವ[ಪಾಠಾಂ.ದ ಚೇಷ್ಟೆಯಲಿ] (ತೊರರಾ. ೧-೧೦-೦೨); ಅರಿಯ ಕೊರಳಿಗೆ ಚಾಚು ಚಪಳ ಚಪೇಟಕವ ಚೂರಿಸುವ ಖಂಡೆಯವ (ತೊರರಾ. ೬-೪೫-೩೭). [ಸಂ.]

ಚಪೋಡು 'ಚಪ್ಪೋಡು' ನೋ.

ಚಪ್ಪಂಗಾಲು, ಚಪಗಾಲು (ನಾ).=ಚಕ್ಕಳಬಕ್ಕಳ: ತಾಯಿಯೂ ಮಗಳೂ . . . ಚಪ್ಪಂಗಾಲು ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಕುಳಿತರು (ಮಲೆನಾ. ೦೫೯). **ಚಪಗಾಲು:** ಒಳಗೊಬ್ಬ . . . ಚಪಗಾಲು ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಕುಳಿತಿರುವುದು ಮಸಮಸಕಾಗಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ಪೂರ್ವರಂ. ೪). [←ತಮಿ. ಚಪ್ಪಣಙ್ಕಾಲ್]

ಚಪ್ಪಕೊಡಲಿ 'ಚಪ್ಪಗೊಡಲಿ' ನೋ.

ಚಪ್ಪಗೆ 'ಸಪ್ಪಗೆ' ನೋ.

ಚಪ್ಪಗೊಡಲಿ, ಚಪಗೊಡಲಿ, ಚಪ್ಪಕೊಡಲಿ, ಚಿಪ್ಪಗೊಡಲಿ (ನಾ). ಚಪ್ಪಟೆಯಾದ ಕೊಡಲಿ; ತೆಳ್ಳಗಿರುವ ಅಲಗನ್ನುಳ್ಳ ಅರ್ಧಚಂದ್ರಾಕೃತಿಯ ಕೊಡಲಿ; ಗಂಡಂಗೊಡಲಿ : ದರ್ಪವುಳ್ಳ ಮಹಾಮಾಯಿ ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಚಪ್ಪಗೊಡಲಿಯಾಗಿ ಇರುತಿಪ್ಪದೀ ಚರಣ (ವಿಶ್ವಸು. ೬೯-೪); ಕಣೆಗಳಂ ಭಾರ್ಗವನ ಚಪ್ಪಗೊಡಲಿಯನರಿಯವೇಳ್ಕೆಂದು ತುಳ್ಕುತಂ (ಪರಶು. ೨೮-೧೦). **ಚಪಗೊಡಲಿ:** ನನ್ನ ಕೈಗೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಹದನವಾದ ಚಪಗೊಡಲಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು . . . ಟೊಂಕಕ್ಕೆ ಹಗ್ಗ ಕಟ್ಟಿದರು (ಮೀದಿಮ. ೦೩). **ಚಪ್ಪಕೊಡಲಿ:** ಪರಶುರಾಮ (ತನ್ನ ಚಪ್ಪಕೊಡಲಿಯ ಕಡೆಗೆ ನೋಡುತ್ತ) (ತುಳಸಿ. ೮೩). **ಚಿಪ್ಪಗೊಡಲಿ:** ವೃದ್ಧನಾತ್ಮಸಂಭವ ಬಿಲ್ಲ ಬಿಸುಟು ಚಿಪ್ಪಗೊಡಲಿಯ ಕೊಂಡಾರ್ಭಟಿಸಿ ಹೊಡೆದರೆ ಬಲರಾಮನ ಕೆಯ್ಯ ಕಾರ್ಮುಕ ಕಡಿದುದು ತುಂಡಾಗಿ ನೆಲಕೆ (ಮೋಹತ. ೩೮-೫೭). [<ಚಪ್ಪ$_1$ + ಕೊಡಲಿ]

ಚಪ್ಪಗೋಡು 'ಚಪ್ಪೋಡು' ನೋ.

ಚಪ್ಪಟ 'ಚಪ್ಪಟೆ' ನೋ.

ಚಪ್ಪಟಿಕಲ್ಲು 'ಚಪ್ಪಡಿಕಲ್ಲು' ನೋ.

ಚಪ್ಪಟೆ, ಚಪ್ಪಟಿ, ಚಪ್ಪಟ್ಟೆ, ಚಪ್ಪಡಿ, ಚಪ್ಪಡೆ (ನಾ). ೧. ಸಮಂತಲವಾಗಿರುವುದು; ಅಗಲವಾಗಿ ತಗ್ಗು ತಿಟ್ಟುಗಳಿಲ್ಲದೆ ಮಟ್ಟವಾಗಿರುವುದು; ಸಪಾಟಾಗಿರುವುದು: ಎತ್ತ ಮೆಟ್ಟಿತ್ತ ಚಪ್ಪಟೆಯೆಂದು ನಗುತಂ ಹೋಗಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೮೪ ವ); ಕುಟಿಯಪ್ಪ ನೆತ್ತಿಯಿಂ ಬಡವನನೂನ ದುಃಖ ಪರನಪ್ಪನೆ ಚಪ್ಪಟೆಯಪ್ಪ ಮಂಡೆಯಿಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧೧-೨೪); ಮೆಟ್ಟಿತ್ತಲತ್ತ ಚಪ್ಪಟೆಯೆಂಬಂತಿರಲಾಂ ಬೇಟ್ಟನಿತರ್ಥಂ ದೊರೆಕೊಂಡಪುದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೩೦); ಒತ್ತಿ ಪಿಡಿವನುಗುರಿಡುವನು ಬಲಿದಟ್ಟಿ ಚಪ್ಪಟೆ ಮಾಳ್ಪ (ಭರತ. ೪೦-೦೩೧); ಚಿತ್ರಮಿದು ಜಗದೊಳೆತ್ತ ಮೆಟ್ಟಿತ್ತ ಚಪ್ಪಟೆಯೆಂಬ ನಾಣ್ನುಡಿಯನಭಿನಯಿಸುವಂತಾದುದು (ಜಿಬಪು. ೩೭-೬೪); ಎತ್ತು ಮೆಟ್ಟಿತ್ತು ಚಪ್ಪಟೆಯಾಯ್ತೆಂಬಿನಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೫೦ ಪ್ರಯೋ); ಚೀಣದೇಶದಲ್ಲಿ ಚಪ್ಪಟೆಯಾದ ಮೂಗಿಗೆ ಆದರವಿದೆ (ಕಮಳ. ೭೫). **ಚಪ್ಪಟಿ:** ೧. ಲೋಕದ ಸಕಲಜನರ ಬುಡದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕು ಚಪ್ಪಟೆಯಾಗಿ ಹೋದ ಹರಲಾಲನಿಗೇ ಗೊತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ, ತನ್ನ ಮನೋಲೋಕದಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟೊಂದು ಸ್ನೇಹರಸವಿತ್ತೆಂಬದು (ಇಪ್ಪಳ. ೩೦೩). (ಗು). ೨. ಸಮತಲವಾದ; ಸಪಾಟಾದ . 'ಚಪ್ಪಟಿಕಲ್ಲು' ಪರಾ. **ಚಪ್ಪಟ್ಟೆ:** ೧. ಪೂರ್ವ ಸಮುದ್ರತೀರವು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಚಪ್ಪಟ್ಟೆಯಾಗಿದೆ (ಭೂಗೋಳ. ೭೮). **ಚಪ್ಪಡಿ :** ೩. ಮಟ್ಟವಾಗಿರುವ ಅಗಲವಾದ ಕಲ್ಲು; ಹಾಸುಗಲ್ಲು : ಪರಮಬಿಂದುಸ್ಥಲಂ ಕಲೆ ಪಂಚ ಚಪ್ಪಡಿಗಳ್ . . . ಚತುರ್ವಾಕು ತೊಲೆಗಳುಂ (ಏಕೋಪು. ೪-೨೭); ಹತ್ತಿ ಹೋಗಲು ಚಪ್ಪಡಿಯ ಮೆಟ್ಟಲು ಮಾಡಿದ್ದರು (ಪ್ರವಾಇ. II, ೨೦೦). ೪. ಫಲಕ; ಹಲಗೆ: ಗಾಜಿನ ಚಪ್ಪಡಿಯ ಮೂಲಕ ರಶ್ಮಿಗಳು ಭಂಗ ಹೊಂದಿ ಹೊರಗೆ ಬಂದರೆ . . . ಮಿಥ್ಯಾಪ್ರತಿಬಿಂಬವೆಂದು ಹಿಂದೆ ತಿಳಿದಿದ್ದೇವೆ (ಭೌತವಿ. ೨೦೭). **ಚಪ್ಪಡೆ:** ೧. 'ಚಪ್ಪಡೆವೆಱು' ಪರಾ.

ಚಪ್ಪಡಿಎಳೆ=೧. ಚಪ್ಪಡಿಯನ್ನು ಹಾಕು; ಹಾಸುಗಲ್ಲನ್ನು ಎಳೆ. ೨. (ಅಲಂ) ಹಾಳುಮಾಡು; ನಾಶಮಾಡು: ಮಕ್ಕಳುಮರೀ ತಲೆ ಮೇಲೆ ಚಪ್ಪಡಿ ಎಳೆಯೋಕೆ? (ಚಂದಕೋ. ೬೦). **ಚಪ್ಪಡಿಹಾಕು**=ಚಪ್ಪಡಿ ಎಳೆ ೨. : ಒಳ್ಳೆಯ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಚಪ್ಪಡಿ ಹಾಕಿದರು (ರೂಢಿ). **ಚಪ್ಪಡಿಹಾಸು**= ಚಪ್ಪಡಿಎಳೆ ೨. : ಕೊನೆಗೂ ಅವನ ಮೇಲೆ ಚಪ್ಪಡಿ ಹಾಸಿದರು (ರೂಢಿ). [ದೇ.೩ ತಮಿ. ಚಪ್ಪಟ್ಟೈ, ಚಪ್ಪಡಿ; ಮಲ. ಚಪ್ಪಡ; ತುಳು. ಚಪ್ಪಟೆ; ತೆಲು. ಚಪ್ಪಿಡಿ. / ಮರಾ. ಚಪಟಾ, ಚಾಪಟ್, ಸಪಾಟ್. / ಸಂ. ಚರ್ಪಟ]

ಚಪ್ಪಟೆಕಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಳ್ಳಿ; ಪಾಪಾಸುಕಳ್ಳಿ: ಪಾಪಾಸುಕಳ್ಳಿ, ಶಿವರಾಮಕಳ್ಳಿ, ಚಪ್ಪಟೆಕಳ್ಳಿ (ವ್ಯಜಿಗಿ. ೫೮-೦೦೬೦). [ಚಪ್ಪಟೆ + ಕಳ್ಳಿ$_2$]

ಚಪ್ಪಟೆಮೂಗು, ಚಪ್ಪಟ್ಟೆಮೂಗು (ನಾ). ಚಪ್ಪಟೆಯಾದ ಮೂಗು; ತಟ್ಟೆಯಾದ ಮೂಗು: "ಖುರಣಸ್, ಖುರಣಸ–ಚಪ್ಪಟೆಮೂಗಿನವನು" (ನಾಚಿರಾ. ೬). **ಚಪ್ಪಟ್ಟೆಮೂಗು:** "ಖುರಣಾಃ, ಖುರಣಸಃ–೨ ಗಂಟು ಮೂಗಿನವನು ಚಪ್ಪಟ್ಟೆಮೂಗಿನವನು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೫೭). [ಚಪ್ಪಟೆ + ಮೂಗು$_1$]

ಚಪ್ಪಟೆಹಂಬು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ : (ವ್ಯಜಿಗಿ. ೫೫-೧೧೦೫). [ಚಪ್ಪಟೆ + ಹಂಬು]

ಚಪ್ಪಟ್ಟೆ 'ಚಪ್ಪಟೆ' ನೋ.

ಚಪ್ಪಟ್ಟೆಮೂಗು 'ಚಪ್ಪಟೆಮೂಗು' ನೋ.

ಚಪ್ಪಡಿ 'ಚಪ್ಪಟೆ' ನೋ.

ಚಪ್ಪಡಿಕಲ್ಲು, ಚಪ್ಪಟಿಕಲ್ಲು (ನಾ).=ಚಪ್ಪಡಿ ೧: ಅಡಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಚಪ್ಪಡಿ ಕಲ್ಲು ಸಿಕ್ಕಿತು (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೬೨). **ಚಪ್ಪಟಿಕಲ್ಲು:** ಕಂಬಗಳ ಮೇಲೆ ಬರುವ ಚಪ್ಪಟಿಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ರೇಖಾಚಿತ್ರ ಬರುವಂತೆ ಹರಡಿರುವರು (ಹೊಯ್ಸಳ. ೧೮). [ಚಪ್ಪಡಿ (<ಚಪ್ಪಟೆ) + ಕಲ್ಲು (<ಕಲ್$_{3}$)]

ಚಪ್ಪಡಿಸು 'ಚಪ್ಪರಿಸು' ನೋ.

ಚಪ್ಪಡೆ 'ಚಪ್ಪಟೆ' ನೋ.

ಚಪ್ಪಡೆವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಚಪ್ಪಟೆಯಾಗು ; ಸಮತಟ್ಟಾಗು : ಕೊತ್ತಿಗಣ್ಗಳ ಕೋತಿಮುಸುಡಿನ ಚಪ್ಪಡೆವೆತ್ತು ನಡೆವ ಹೆಜ್ಜೆಯಿಂದ . . . ಭೂತವೆ ನಡೆತಪ್ಪಂತೆ ಮನೆಗೆ ಬರಲು (ನೇಮಿಷಂ. ೭-೧೦೪).
[ಚಪ್ಪಡೆ (<ಚಪ್ಪಟೆ) + ಪೆಱು$_{1}$]

ಚಪ್ಪನ್ನ 'ಛಪ್ಪನ್ನ' ನೋ.

ಚಪ್ಪನ್ನಕೋಟಿ (ನಾ). ಐವತ್ತಾರು ಕೋಟಿ: ಚಪ್ಪನ್ನಕೋಟಿ ಯಾದವರು ಹತ್ತಿದರು (ಪೋಹತ. ೩೬-೪೮) ; ಚಪ್ಪನ್ನಕೋಟಿ ಯಾದವರಂ ತಮ್ಮಮ್ಮನೆ ಯೊಳೊಪ್ಪೆ (ತುರಂಗ. ೮೦-೨೦). [ಚಪ್ಪನ್ನ (<ಛಪ್ಪನ್ನ) + ಕೋಟಿ$_{1}$]

ಚಪ್ಪನ್ನದೇಶ 'ಛಪ್ಪನ್ನದೇಶ' ನೋ.

ಚಪ್ಪನ್ನಭಾಷೆ 'ಛಪ್ಪನ್ನಭಾಷೆ' ನೋ.

ಚಪ್ಪನ್ನೈವತ್ತಾರು 'ಛಪ್ಪನ್ನೈವತ್ತಾರು' ನೋ.

ಚಪ್ಪಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಕೊಟಿಯಮ್ಮನ ಅಳಿಯಂ ಚಪ್ಪಯ್ಯನ ಮಗಂ ಪುನ್ನಿ ಗೋಸಾಸಿ ಕೆಱೆಯಂ ಮ್ಮಾಡಿಸಿ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೧೦೦-೨; 986 ?). [ಚಪ್ಪ$_{0}$ + ಅಯ್ಯ$_{1}$]

ಚಪ್ಪರ (ನಾ). ೧. ಚಾವಣಿ ; ಮೇಲ್ಕಟ್ಟು ; ವಿತಾನ : ಕವರೆಂಬುದು ಚಪ್ಪರದೊಳ್ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೫); ಚಪ್ಪರಮಂ ಬೆಳ್ವಟ್ಟೆಗಳಿಂ ಪರುಠವಿಸಿದರು (ಚಕವಿ. ೪-೨೬) ; ಕನಕದ ಕಂಭಗಳು ಘನ ಚಪ್ಪರಗಳು (ಯನಳ. ೦೩) ; ಹಂಚಿನ ಚಪ್ಪರದ ತೂತುಗಳೊಳಗಿಂದೆಲ್ಲ ಸೂರ್ಯನ ಬೆಳಕು ನೇರವಾಗಿ ಸುರಿಯುತ್ತಿತ್ತು (ನಿರಾಥ. ೫೫). ೨. ಬಳ್ಳಿ ಮೊದಲಾದುವು ಹಬ್ಬು ವುದಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿ ಎತ್ತಿಕಟ್ಟಿದ ಚೌಕಟ್ಟು ; ಕಾವಣ : "ಕಾವಣ ಪಂದರಮುಮೆನಲ್ಕಾವಗ ಚಪ್ಪರಮೆನಿಕ್ಕು" (ಕವಿಕಂ. ೦೭೭) ; ಮಧುರ ದ್ರಾಕ್ಷೆಯ ಚಪ್ಪರಂಗಳಿಂ (ಉದ್ಭಟ. ೯-೨೫); ದ್ರಾಕ್ಷೆಯ ಚಪ್ಪರ (ಸೌಗಂಧಿ. ೩೭-೦೨) ; ಪಡುವಲಕಾಯಿ ಬಳ್ಳಿಗೆ ಚಪ್ಪರವೇ ಒಳ್ಳೆಯದು (ಆಡುಸೌ. ೦೨೯) ; ೩. ಶುಭಕಾರ್ಯಗಳಿಗಾಗಿ ಹಸುರುವಾಣಿಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಹಂದರ : ಚಪ್ಪರಂಗಳ ಚೆಲ್ವುಮಂ ಮಂಟಪಂಗಳ ವಿಳಾಸ ಮುಮಂ . . . ನೋಡುತ್ತುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೧೭೦) ; ಪವಳದ ಚಪ್ಪರ ವಿಕ್ಕಿ ನಮ್ಮವರೆನ್ನ ಮದುವೆಯ ಮಾಡಿದರು (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೭-೬); ಮದುವೆಯ ಚಪ್ಪರದ ಮುಂದಿಳಿಹಿದಂತಿರ್ದಂ (ನಂಬಿರ. ೬-೨೨) ; ಮದುವೆಗೆ ಲಗ್ನವನ್ನೂ ಇಟ್ಟರು; ಚಪ್ಪರ ತೋರಣ ಮಾಡಿಸಿದರು (ಊಕಥ. ೬೦). ೪. ಗುಡಿಸಲು ; ಜೋಪಡಿ : ಅಂಬಿಗನು ಸಮೀಪದಲ್ಲೆ ಇದ್ದ ಸಂಗನ ಚಪ್ಪರಕ್ಕೆ ನಡೆದನು (ಇಂದುಮು. ೪೫); ಚಪ್ಪರಕ್ಕೆ ಗತಿಯಿಲ್ಲದವ ಉಪ್ಪರಿಗೆ ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದ (ಗಾದೆ). ೫. ಅಂಗಳ ; ಪ್ರಾಂಗಣ : "ಪ್ರಾಂಗಣ ಪಂದರಂಗಳಿವು ಚಪ್ಪರಮೆಂದೆನಿಕುಂ" (ನಾನಾರ. ೧೪೪).

ಚಪ್ಪರಕಾಣಿಕೆ=(ಮದುವೆಯ) ಚಪ್ಪರದ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ತೆರಿಗೆ : ಯಿವರಿಗೆ ಚಪರಕಾಣಿಕೆಯಿಲ್ಲ ಮರ್ರಿಕಾಣಿಕೆಯಿಲ್ಲ ಡೊಂಬಕಾಣಿಕೆಯಿಲ (ಎಕ. XVI, ಗುಬ್ಬಿ. ೬೯-೩೨ ; ?). **ಚಪ್ಪರಗಾಲಮಂಚ** = ಚಪ್ಪರಮಂಚ : (+). **ಚಪ್ಪರದ ಹಣ**=ಚಪ್ಪರಕಾಣಿಕೆ: 'ಚಪ್ಪರದ ಹಣ' ವೆಂದು ಕರೆಯುವ ಅದನ್ನು ಊರಿನ ದೇವಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟುಕೊಡುತ್ತಾರೆ (ಕಶಾಅ. ೪೦೮ ಅಡಿಟ).
[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತೆಲು. ಚಪ್ಪರ; ತುಳು. ಚಪ್ಪರ, ಚಪ್ಪರೊ. / ಹಿಂ. ಛಪ್ಪರ್ : ಮರಾ. ಛಪ್ಪರ, ಛಪರ್]

ಚಪ್ಪರಣೆ (ನಾ). ೧. (ತಿನ್ನುವಾಗ) ತುಟಿಗಳಿಂದ ಮಾಡುವ ಚಪ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದ ; ಆಸ್ವಾದನೆ ; ಸಶಬ್ದವಾಗಿ ಸವಿಯುವಿಕೆ : ಚುಂಬನ ಮಪ್ಪು ಚಪ್ಪರಣೆ ಬೇಡುವ ಬಕ್ಕುಡಿ ಕಾಯ್ದು ಕೊಡುವಟ್ಟುಂಬರಿ ಯೆಂಬಿವಾಗೆ ಸಲೆ ತನ್ನವು (ಅರ್ಧನೇ. ೫-೭೦); ಆತಂ . . , ಕೇರಿಯೊಳಾ ದೊಡಂ ನೆರೆಯೆಂಬುದಂ ಚಪ್ಪರಣೆಯೊಳಾದೊಡಂ ಪಣ್ಣೆಂಬುದಂ ಸ್ವೈರಿಸಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೦೪೮). ೨. ಹೂಡಿದ ಕುದುರೆ, ಎತ್ತು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ವೇಗಗೊಳಿಸಲು ಅಥವಾ ನಿಲ್ಲಿಸಲು ಸಾರಥಿಗಳು ಮಾಡುವ ಶಬ್ದ ; ತಟ್ಟುವಿಕೆ : ಸೂತರ ಚಪ್ಪರಣೆಗಳ ಮೀಱಿ ಖುರದಲಿ ಪೊಪ್ಪರಿಸಿ ಹೊಯ್ದಾಡಿದವು . . . ತೇಜಿಗಳು (ಕುವ್ಯಾಭ. ೨೨-೧೭) ; ಹೇರ್ಗಳಿಂ ಬಿಸುಟ ಹೋರಿಗಳ ಚಪ್ಪರಣೆಯಿಂ ನಿಲಿಸಿ ಮೂಗುನೇಣೆಡುತೆ (ಚಬಪು. ४೭-४६) ; ರಾವುತರ . . . ಚಪ್ಪರಣೆಯೊಳ್ ಕಿಳಿರ್ವ ಹಯದ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೦-೫). ೩. ಹಕ್ಕಿಗಳ ಚಿಲಿಪಿಲಿ ಧ್ವನಿ : "ಬೆಜ್ಜೆ=ಚಪ್ಪರಣೆ" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೨) ; "ಬಗ್ಗು ಬಿಪ್ಪಂಡಮೆನೆ ಚಪ್ಪರಣೆಯು" (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೭೭) ; "ಗಿಳಿವಾತು ಬೆಜ್ಜೆ ಜಡಿಪಂ ಬಗ್ಗು ಬಿಪ್ಪಂಡವೆಂದೆಂಬಿವು ಚಪ್ಪರಣೆಯೆನಿಕು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೩೦) ; ಕಳಕುಠಂಗಳ ಬಗ್ಗಣೆ ಗಿಳಿಗಳ ಚಪ್ಪರಣೆಯಳಿಗಳಿಂಚರಮೆಸೆಗುಂ (ಶಬಶಂ. ೨-೪೫). ೪. ಹುರಿದುಂಬಿಸುವಿಕೆ ; ಪ್ರೋತ್ಸಾಹ : ಹುರುಡು ಜಾಣುಮ ಚಳಬಳಿಕೆ ಚಪ್ಪರಣೆ ವಂಚನೆ ನೇಹವೆಂಬೀ ಪರಿಯ ಮಾಯಾ ಪಯದ ಮಹಿಳಾಜನ ವಿರಾಜಿಸಿತು (ತೊರರಾ. ೧-೫-೩೨). ೫. ಗದರಿಸುವಿಕೆ ; ಜಂಕಣೆ : "ಬಿಪ್ಪಂಡ . . . ಚಪ್ಪರಣೆಯುಮನ್ನೆ ಠಖುಂಕಣೆಯು ತಾನಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೧೨೩) ; ಅಂದಿನ ದರ್ಪಮನಂದಿ ನೊಂದು ಚಪ್ಪರಣೆಯನಿಂದು ತೋಱು ಖಳ ದುಷ್ಟ (ಶೃಂಗಾರ. ೧-೫೦).
[ಚಪ್ಪರಿ (<ಚಪ್ಪರಿ) + - ಅಣೆ$_{4}$]

ಚಪ್ಪರದವರೆ (ನಾ). ಚಪ್ಪರದ ಮೇಲೆ ಹಬ್ಬಿ ಬೆಳೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅವರೆ: ಪಲಸು ತಡುಗಣಿ ಬಾಳೆ ಚಪ್ಪರದವರೆ ಚಂಬೆಗಳ . . . ಸವಿಯೊಪ್ಪರಣೆ ಘಮಘಮಿಸಲಿಕೆ ಬಡಿಸಿದರು (ಅನಂರಾ. ೬-೨೫-೩೯).
[ಚಪ್ಪರ + ಅವರೆ$_{1}$]

ಚಪ್ಪರದ್ರಾಕ್ಷೆ (ನಾ). ಚಪ್ಪರ ಹಾಕಿ ಬೆಳೆಸಿದ ದ್ರಾಕ್ಷೆ: "ಮೃದ್ವೀಕಾ, ಗೋಸ್ತನೀ, ದ್ರಾಕ್ಷಾ, ಸ್ವಾದ್ವೀ, ಮಧುರಸಾ – ಈ ದ್ರಾಕ್ಷೆ ಹೆಸರುಗಳು . . . ಚಪ್ಪರದ್ರಾಕ್ಷೆಗೂ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೨೦).
[ಚಪ್ಪರ + ದ್ರಾಕ್ಷೆ]

ಚಪ್ಪರಬದನೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು ; ಟೊಮ್ಯಾಟೊ ; ತೆಕ್ಕಾಳಿ : ಗೂದೆಹಣ್ಣು, ಚಪ್ಪರಬದನೆ, ಟೊಮಾಟೋ, ತೆಕ್ಕಾಳಿ (ಮ್ಯಜಿಗಿ. ೫೦-೦೦೩೦) ; ಅಯ್ಯನ ಚಪ್ಪರಬದನೆಯನ್ನು ಕರಿಯನ ಹಸು ಮೇದಿದ್ದಿತು (ಗರುದಾ. ೧೦೨). [ಚಪ್ಪರ + ಬದನೆ$_{1}$ (<ಬದನೆ)]

ಚಪ್ಪರಮಂಚ (ನಾ). ಮೇಲ್ಕಟ್ಟು ಅಥವಾ ಸೊಳ್ಳೆಪರದೆ ಕಟ್ಟಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ರಚಿಸಿದ ಚೌಕಟ್ಟುಳ್ಳ ಮಂಚ ; ಮೇಲು ಚಪ್ಪರವುಳ್ಳ ಮಂಚ : ಚಪ್ಪರಮಂಚದ ಮೇಲೆನ್ನನೊಲಿದು ನೀನಪ್ಪಿ ಕೊಂಡಿರೊ ಬೆಚ್ಚಂತೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೬-೬೫) ; ದಪ್ಪಕರತಿಯು ವಸಂತ ಕೇಳಿಯ ಚಿತ್ರವಿಪ್ಪುದ ನೋಡಿ ಸಂತಸದಿ ಚಪ್ಪರಮಂಚದ ಮೇಲೆ ಕುಂಕುಮದಲರ್ಸುಪ್ಪತ್ತಿಗೆಯಲಿ ಮಂಡಿಸಿದ (ಪೋಹತ. ೨೨-೦೨) ; ಚಪ್ಪರಮಂಚ ಗುಜ್ಜರಿಗಾಲಮಂಚ ಮೇಲುಪ್ಪರಮಂಚ . . . ಸೆಳೆಮಂಚ ವೊಪ್ಪವಾಂತೆಸೆದುವಲ್ಲಲ್ಲಿ (ಭರಚ. ೦೫-೨೬).

ಚಪ್ಪರಮಂಚದಾಟ = ಒಂದು ಬಗೆಯ ನರ್ತನ : ಚಪ್ಪರಮಂಚದಾಟ ಎಂಬುದು ಈ ಸ್ತ್ರೀಪಾತ್ರದ ನರ್ತನಗಳೊಳಗೊಂದು (ಪಾರ್ತಿಸು. ೩೩).
[ಚಪ್ಪರ + ಮಂಚ]

ಚಪ್ಪರಿ 'ಚಪ್ಪರಿ' ನೋ.

ಚಪ್ಪರಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಚಪ್ಪರಿಸುವುದು ; ತಟ್ಟುವುದು ; ಚಪ್ಪರಣೆ : ಅದರ ಬೆನ್ನಿಗೊಂದು 'ಶಹಬಾಸಗಿರಿ'ಯ ಚಪ್ಪರಿಕೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರು (ಗಂಗಾವ. ೧೮೪). ೨. ಹೊಗಳಿಕೆ ; ಶ್ಲಾಘನೆ : ಶಶಿಬಿಂಬದ ಪಂಗದೇಕೆ ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಪ]ಪ್ಪರಿಕೆಯೊಳಪ್ಪುದೇಂ ತನಗೆ ಪೇಟ್ ಮಧುವಿಂ ಪುರುಳುಂಟೆ (ಲೀಲಾವ. ೧೦-೬೩).

[ಚಪ್ಪರಿ (< ಚಪ್ಪರಿ) + – ಕೆ]

ಚಪ್ಪರಿಸು, ಚಪ್ಪಡಿಸು, ಚಪ್ಪಳಿಸು$_2$, ಛಪ್ಪರಿಸಂ, ತಪ್ಪಡಿಸಂ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಿನ್ನುವಾಗ ನಾಲಗೆಯಿಂದ ಅಥವಾ ತುಟಿಗಳಿಂದ ಚಪ್ಪೆಂದು ಸದ್ದು ಮಾಡು ; ಚೀಪು ; ಸವಿ : ದುಷ್ಟ ಚವುೂರ ಚಪ್ಪರಿಸಿದುದೊ ಕೆಡೆದನೊ ಹಳ್ಳಕೊಳ್ಳದಲಿ (ತೊರರಾ. ೨-೫-೨೦) ; ಚದುರನಧರಸುಧೆಯಿಾಂಟಿ ಚಪ್ಪರಿಪಾ ವಿಧವೆನಗೆಂದಿಗಾಗುವುದೊ (ಕಂನವಿ. ೯-೧೨೦) ; ಪಲ್ಯವನ್ನು ಚಪ್ಪರಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಹಾಗೆ ಹಠಟೆಯೂ ಸಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ನಾಪೋಲೀ ೦೪೫) ; ನಾಲಿಗೆ ಚಪ್ಪರಿಸುವ ಆಳವಿನಲ್ಲಿ ಬರುವುದಷ್ಟೇ ಪುರಸೊತ್ತು (ದೀಪಹ. II, ೧೯೫). ೨. ಧ್ವನಿಮಾಡು ; ಕೂಗು : ಅಳ್ಕಂ ಬಳ್ಕಂ ಚಳವಳಿಸಂ ಚಪ್ಪರಿಸಂ ತಳವಳಿಸಂ (ಅಜಿಪು. ೫-೯೦) ; ಕಡು ಕೊಬ್ಬಿ ಚಪ್ಪರಿಪ ರಾಜಶುಕಾಳಿಯಿನಾವ್ರುವೊಪ್ಪುಗುಂ (ಗಿರಿಕ. ೨-೩೩) ; ಕುಪ್ಪಳಿಸಿದೊಡಂ ಬೀಟದೆ ಚಪ್ಪರಿಸುತೆಚ್ಚರೆಕ್ಕೆಯಿಂ ಬಿಲ್ಲಾಳ್ಗಳ್ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೬೯) ; ಅಬ್ಬರಣೆಯಲಿ ಚಪ್ಪರಿಸಿ ನೆಗಹಿದರು ಬಲು[ಪಾಠಾಂ. ಚಪ್ಪರಣೆಯಲಿ ಮುಸುಕಿದರು] ಮುಷ್ಟಿಗಳ ನೆಗಹಿನಲಿ (ತೊರರಾ. ೬-೭-೨೬). ೩. ಚಪ್ಪೆಂದು ಸದ್ದಾಗುವಂತೆ ತಟ್ಟು,–ಬಡಿ,–ಅಪ್ಪಳಿಸಂ : ಉಪ್ಪಿಲ್ಲಣಂಗು ಸಾಸವೆ ತಪ್ಪಿಲ್ಲದ ಮೆಣಸು ಸುಂಟಿ ಪೊಸಸುಣ್ಣಮಿವಂ ಚಪ್ಪರಿಸಿ ಬಡಿದು ಮೆಯ್ಯಂ ಸೊಪ್ಪಾಗಿರೆ ಮೋದಿ ಪೂಸುವರ್ ನಿರ್ದಯೆಯಿಂ (ಧರ್ಮಾವ್ಮ. ೩-೭೧) ; ಸೊಳ್ಳೆಯ ಹುಳುಗಳ ಕಾಟದಿಂದ ಅವನು ಮೈಯನ್ನೆಲ್ಲ ಚಪಚಪನೇ ಚಪ್ಪರಿಸಿಕೊಳ್ಳಹತ್ತಿದನು (ಇಪ್ಪಕ. ೩೩೭). ೪. (ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುವಂತೆ) ಮೈದಡಹು ; ನೇವರಿಸಂ : ಕರಂ ರಯ್ಯಮೆನೆ ಪಾಡುತಿರ್ದಳನೊಯ್ಯನೆ ಕಡೆಗಣ್ಣೊಳಡರೆ ಚಪ್ಪರಿಸುತ್ತುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೩೧೯) ; ಕರುಣದಲಿ ಚಪ್ಪರಿಸಿದನು ಕಂಧರವ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೦-೩೫) ; ಅರಿಗಂಡಭೈರವ ಚುಬುಕಿಜಿದು ಚಪ್ಪರಿಸಿದನು ಭುಜವ (ತೊರರಾ. ೪-೦೨-೨೯) ; ವಿಹಗಾಧೀಶ ತದ್ಭುಜವ ಚಪ್ಪರಿಸಿ . . . ಬೊಬ್ಬಿಱಿದ (ಮೋಹತ. ೩೮-೩೪) ; ತುರಂಗಂಗಳಂ ಚಪ್ಪರಿಸಲು . . . ಕಾರ ಮಿಂಚಿನ ತೆಱದೊಳುರವಣಿಸಿದುವು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೫-೪೫). ೫. ಗದರಿಸು ; ಬೆದರಿಸು : ಇರು ಮಟ್ಟಮೆಂದು ತಾಂ ಚಪ್ಪರಿಸಿದೊಡಾನಿರೆನೆ ಮುಚ್ಚುಮಱಿಯೇಕೆಯೊ (ಅರ್ಧನೇ. ೫-೯) ; ಪಾಮರೀಯುವತಿಯರಾರ್ದು ಚಪ್ಪರಿಸೆ ಕೋಗಿಲೆಯಿಾಂಚರಮೆಂದು ಬೆರ್ಚಿ ಪಾಱವು ಗಿಳಿವಿಂಡು (ಅನಂಪು. ೧-೮೨) ; "ಅದನ್ನೆಲ್ಲಾ ಹೇಳಬಾರದು" ರಾಮಿಾ ಚಪ್ಪರಿಸಿದ (ಕತ್ತಜಿ. ೫೧). ೬. ಕಡೆಗಣಿಸು ; ಅಲಕ್ಷಿಸಂ ; ಪ್ರತಿಭಟಿಸು : ಕಪ್ಪಮಿಾಯದೆ ಚಪ್ಪರಿಸುವ ಮಂಡಲಿಕರುಮಂ (ಆದಿಪು. ೪-೮೨ ವ). ೭. ಹೀಯಾಳಿಸಂ ; ಹಂಗಿಸು ; ಮೂದಲಿಸು : ನಳಿತೋಳ ಪಿಂಡುಗಂಕಣದ ಸರಂ ಮೊರೆವಳಿಗಳ ಸರಮಂ ಚಪ್ಪರಿಸುವಿನಂ ಚೆನ್ನೆ ಪೊನ್ನೆಯರಲಂ ಕೊಯ್ದಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೧-೦೦೨) ; ಅಪ್ಪಲೆ ನೀಂ ಪರವೆಣ್ಗಳನಪ್ಪುವುದನೆ ಬಯಸುತಿರ್ಪೆಯಪ್ಪೆಂದು ಕರಂ ಚಪ್ಪರಿಸಿ ನಾರಕರ್ ತಂದಪ್ಪಿಸುವರ್ ಕಾಯ್ದ ಲೋಹಮಯ ಪುತ್ರಿಕೆಯಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೦-೪೩) ; ಚಪ್ಪರಿಸುವ ಮೂದಲಿಸುವ ಹೂಂಕರಿಸುವ ಬಗ್ಗಿಸುವ ಕಳಕಳಂ ಬಳೆವಿನೆಗಂ (ವರ್ಧಪು. ೮-೪೬) ; ಕೊರಳ ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಳ್ಳೆನುತ ಚಪ್ಪರಿಸಿ ದ್ರುಪದ ವಿರಾಟರೆಚ್ಚರು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೨-೫೪). ೮. ಆಕ್ರಮಿಸು ; ಆವರಿಸು : ಮದಾಕೃತಿಯಂ ಮಾಸಿಸಿ ಮುಪ್ಪು ಚಪ್ಪರಿಸೆಯುಂ (ಆದಿಪು. ೦-೮೦) ; ಚಪ್ಪರಿಸಿ ಬಂದು ನಿನ್ನಂ ಮುಪ್ಪಡಸಿದುದಣಲೊಳ್ ಅಡಸಲಿರ್ದಂ ಜವಂ (ಅಜಿಪು. ೨-೯೭) ; ಮುಪ್ಪು ಚಪ್ಪರಿಸೆ ಪರಾಧೀನನೆನಿಸುವೆನೆ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೦-೦೩೦) ; ಉಪ್ಪರಿಸಿತ್ತು ಸೂರ್ಯನ ರಥಂಬರಮಷ್ಟದಿಶಾವಿಭಾಗಮಂ ಚಪ್ಪರಿಸಿತ್ತು . . . ಭೇರಿಯ ಭೂರಿಗಭೀರನಿಸ್ವನಂ(ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೮-೬) ; ಚಪ್ಪರಿಸಲರಿದೀ ನಿಶಾಟನ ನಿಪ್ಪಸರದಿಂ ಪಾಂಡವರಿಗಣಿದಪ್ಪಿತೆಂದರೆ ಸಾಮವೇ ಹಿತವು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೦-೨೭). **ಚಪ್ಪಡಿಸು** : ೪. ಅವಳ ದೇಹವು ನನ್ನ ದೇಹಕ್ಕೆ ಜೋಗುಳ ಹಾಡಿ ಚಪ್ಪಡಿಸಿ ಉಯ್ಯಾಲೆಯಾಡಿಸಿ ಮಲಗಿಸಿತು (ಮುಕ್ತಿ. ೩೯). **ಚಪ್ಪಳಿಸು$_2$** : ೩. ಲಲನೆಯಂಜುಲಿ ಸಲಿಲದಿಂ ಚಪ್ಪಳಿಸುತಂ ಬೆನ್ನೊಳು ಶಿರಸಿನೊಳು ಜಲವನೊತ್ತುವಳಾತ್ಮಜೆಗೆ (ಬಸಪು. ೧೫-೯). **ಛಪ್ಪರಿಸು** : ೫. ಮಹಾಪಾತಕನು ಬಾಗಿಲಿಂಗೆ ಬಾರದಿರೆಂದು ಛಪ್ಪರಿಸಿ ಜಱಿದು ವೃಷಭನಂ ರಥಂಕಿಸುತ್ತೆ ನಿಲಿಸಿ (ಸಿಂಗಿರಾ. ೪-೩೮). **ತಪ್ಪಡಿಸು** : ೪. ತಲೆದಡವಿ ತಪ್ಪಡಿಸಿ ಬಾಲ ಸಿದ್ಧರಾಮ ಕಾಲಭೈರವನು ತೋರುವನು . . . ಬಂಗಾರ ಸಿರಿಗಿರಿಯ (ಸಿದ್ಧಪು. ೬-೭) ; ಅದನ್ನು ತೊಡೆಯ ಮೇಲೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ತಪ್ಪಡಿಸಿದಳು (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೫೭೭).

[ಚಪ್ಪರಿ (<ಚಪ್ಪರಿ) + – ಸು$_1$./ತೆಲು. ಚಪ್ಪರಿಂಚು, ಚಪ್ಪಳಿಂಚು]

ಚಪ್ಪಲರ್, ಚಪ್ಪಲರು (ಕ್ರಿ). ೧. ಚಪ್ಪಟೆಯಾಗು ; ತಟ್ಟೆಯಾಗು ; ಗುಜ್ಜುಗೊಳ್ಳು : ಎಸಟಿಸಟ್ಟಪ್ಪದೆ ಮೊಗಮಿಱಿದು ಕಾರ್ದು ಚಪ್ಪಲರ್ವಿನೆಗಂ ಸಿಪ್ಪಿಟ್ಟು ಕರೆದುಕೊಂಡುವು ಸಪ್ಪದಮುಪ್ಪಳದಿನೊಱೆವ ನಱುವಂಡುಗಳಂ (ಲೀಲಾವ. ೯-೮೭) ; ನಸು ಜೋಲ್ದುಡೆ ಕೊಂಕಿದೋಲೆ ಚಪ್ಪಲರ್ದ ಘನಸ್ತನಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೯-೬೦) ; ಚಪ್ಪಲರ್ವಿನಂ ಮೊಲೆ ತೆಕ್ಕೆಗೆ ಸಾರ್ದು (ಮನ್ಮವಿ. ೩-೦೩). ೨. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅರಳು : ಚಪ್ಪಲರ್ದ ಕೊಸವುಗಳು ಕರವೊಪ್ಪಿದವು ಮನೋಜರಾಜ ರಾಜ್ಯೋದಯದೊಳ್ (ವರ್ಧಮಾ. ೧೦-೩೮). **ಚಪ್ಪಲರು** : ೧. ಸಡಿಲಿದ ತಕ್ಕೆ ಚಪ್ಪಲರಿದ ಮೊಗ ನಸುಮಿಡುವಳ್ಳೆ ಬೆಂಡೆದ್ದ ಕಣ್ಣು . . . ಬೆಳ್ಪಡರ್ದ ಬಾಯ್ದೆಱೆ ಚೆಲ್ವ ಬೀಱೆ (ನಾಗಕು. ೬-೬೦). [<ಚಪ್ಪೆ$_1$ + ಅಲರ್$_1$]

ಚಪ್ಪಲರು 'ಚಪ್ಪಲರ್' ನೋ.

ಚಪ್ಪಲಿ, ಚಪ್ಪಲಂ, ಚೆಪ್ಪಲಿ (ನಾ). ಕಾಲಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ತೆಳ್ಳಗಿರುವ ಚರ್ಮದ ಮೆಟ್ಟು ; ಪಾದರಕ್ಷೆ : ಹೊಸ ಚಪ್ಪಲಿಯನ್ನು ಕೊಂಡವನು ಹಳೆಯದನ್ನೆಸೆದು ಬಿಡುವಂತೆ ಶ್ಯಾಮ್ ನನ್ನನ್ನು ದೂರಕ್ಕೆ ಎಸೆದಿದ್ದ (ಅಲಹೂ. ೦೫೬) ; ಭಾರತೀಯರು ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಚಪ್ಪಲಿಗಳು (ಅಗಸ್ಕ. ೪೦) ; ಚಮ್ಮಡ ಸುಲಿದು, ಚಪ್ಪಲಿಗೆ ಉಂಗುರ ಹೊಲಿಸಿಬಿಡುತ್ತೇನೆಯೇ (ನಡದಾ. I, ೫೦೬). **ಚಪ್ಪಲು** : ಚಪ್ಪಲು, ನೈಟ್‌ಗೌನು ಈಚೆ ತೆಗೆದು, ಬಾತ್‌ರೂಮನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ (ಆಳನಿ. ೧೬) ; ನೀಲೀಬಣ್ಣದ ಪ್ಲಾಸ್ಟಿಕ್ ಚಪ್ಪಲು . . . ಎಷ್ಟು ಮಾಟವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತವೆ ಕಂಡೆಯಾ ? (ಚಿಂದುಟ. ೬೧). **ಚೆಪ್ಪಲಿ** : ಚೆಪ್ಪಲಿ. ಇದು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಕೆರಹು. ತಮಿಳಿನಲ್ಲಿ ಶೆರಪ್ಪು. ತೆಲುಗಿನಲ್ಲಿ ಇದರ ಬಹುವಚನ ಚೆಪ್ಪುಲ್. ಚೆಪ್ಪುಲ್ ಬಹುವಚನ ಎಂದು ಕಾಣದ ಜನ ಇದನ್ನು ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ಚೆಪ್ಪಲಿ ಎಂದು ಮಾಡಿ ತಂದು ಕೊಂಡಿದೇವೆ (ನಮ್ಮನು. ೦೦೫).

[←ಹಿಂ. ಚಪ್ಪಲ್ ; ಮರಾ. ಚಪ್ಪಲ್, ಚಪಲ್, ಚಪಳೀ]

ಚಪ್ಪಲಿಚೆಂಡು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : (ಶ). [?]

ಚಪ್ಪಲು 'ಚಪ್ಪಲಿ' ನೋ.

ಚಪ್ಪಳ$_1$ 'ಚಪ್ಪಳೆ' ನೋ.

ಚಪ್ಪಳ$_2$, ಚಪಳ$_1$ (ನಾ). ತೊಡೆಯ ಹೊರಭಾಗ : ಹೊಡೆದರೆ ನಡುಬೆನ್ನು ಮುಂಡೆ ಚಪ್ಪಳಗಳ ಒಡಗೂಡಿ ಕರುಳ ಗುಂಡಿಗೆಯ ಬಿಡದೆ ಚೆಲ್ಲಿತು ರಕ್ತ(ಹರಿಸಾಂ. ೩-೬೪). **ಚಪಳ$_1$** : ಕುದುರೆ . . . ಕಂದ ಮುಖ ತಲೆಯ ಕೂದಲು ಸತ್ವವಾಗಿ ಚಪಳವೂ ಎದೆಯೂ ಉಬ್ಬಿ ದೊಡ್ಡಿತ್ತಾಗಿ ಇರಲು (ಅಶ್ವವೈ. ೫-೨೨ ಟೀಕ). [<ಚಪ್ಪೆ$_1$]

ಚಪ್ಪಳಿಕ್ಕು 'ಚಪ್ಪಳೆಯಿಕ್ಕು' ನೋ.

ಚಪ್ಪಳಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಚಪ್ಪಾಳೆ ತಟ್ಟು; ಸಪ್ಪಳಮಾಡು: ಪುಷ್ಪಕದೊಳಗೆ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ ಚಪ್ಪಳಿಗೊಳಲೊಯ್ದು ಹಾಕುವುವು ದೊಡ್ಡ ಕಪ್ಪಟವಾದ ಕೊಳದಲಿ (ಬಿಜ್ಜರಾ. ೨-೬೩). [<ಚಪ್ಪಳೆ + ಕೊಳ್$_1$]

ಚಪ್ಪಳಿಸು$_1$ (ಕ್ರಿ).=ಚಪ್ಪಳೆಯಿಕ್ಕು : ಆ ಕೂಸು . . . ನಗುಗುಂ ಕೈ ಚಪ್ಪಳಿಸುಗುಂ ಹಲವನುಲಿಗುಂ (ಬಾಲಚಿ. ೧೩೨-೨೦); ಚಪ್ಪಳಿಸಿ ಕೈಗಳಂ ಕುರುನೃಪತಿ ಕಟ್ಟನಕಟ (ತುರಂಗ. ೭೦-೬೬). [ಚಪ್ಪಳೆ + – ಇಸು$_3$]

ಚಪ್ಪಳಿಸು$_2$ 'ಚಪ್ಪರಿಸು' ನೋ.

ಚಪ್ಪಳೆ, ಚಪ್ಪಳ್$_1$, ಚಪ್ಪಾಳೆ$_1$, ಚೆಪ್ಪಾಳೆ, ಛಪ್ಪಳೆ, ತಪಾಳೆ, ತಪ್ಪಣ್$_2$, ತಪ್ಪಣೆ, ತಪ್ಪಳೆ, ತಪ್ಪಾಳೆ (ನಾ). ಎರಡೂ ಅಂಗೈಗಳನ್ನು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ತಾಟಿಸಿ ಮಾಡುವ ಶಬ್ದ; ಕೈಪರೆ ; ಕರತಾಡನ: "ತಾಳಃ . . . ಕಾಲದಿಂದ ಗೀತಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಳೆಯ ಮಾಡುವ ಚಪ್ಪಳೆಯ ಪೆಸರು" (ನಾಚಿರಾ. ೯೬). **ಚಪ್ಪಳ್$_1$** : ಕರಗಳೆರಡಂ ಕೂಡಿ ಚಪ್ಪಳಮನಿಕ್ಕುತಂ (ಸಿದ್ಧಕಾ. ೪-೨೦). **ಚಪ್ಪಾಳೆ$_1$:** ಚಪ್ಪಾಳೆಗಳ ರವ ಕೊಂಬು ಕೊಳಲು ಹೊನ್ನ ತಪ್ಪಟೆಗಳ ದನಿಯಿಂದ . . . ತೇರು ಬಂದೊಪ್ಪಿತು (ಕಂನವಿ. ೨೫-೧೦೦); ಚಪ್ಪಾಳೆಗಳಂ ಹುಯ್ಯುತ (ಸೌಗಂಧಿ. ೨೯೬-೮); ಅವಳ ಮಾತಿಗೆ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಚಪ್ಪಾಳೆಗಳು . . . ಕೇಳಿಬರುತ್ತಿದ್ದವು (ಅಪನಾ. ೧೩೪). **ಚೆಪ್ಪಾಳೆ :** ಕಿರುದನಿಯ ನಗು ಚೆಪ್ಪಾಳೆ ಮುತ್ತುಗಳು ಪಿಸುಮಾತು ಹಾಡು (ಮಲೆನಾ. ೧೯೬). **ಛಪ್ಪಳೆ:** 'ಛಪ್ಪಳೆಯಿಡು' ಪರಾ. **ತಪಾಳೆ :** 'ಕೈತಪಾಳೆ' ಪರಾ. **ತಪ್ಪಣ್$_2$:** 'ಕೈದಪ್ಪಣೆ' ಪರಾ. **ತಪ್ಪಣೆ :** 'ತಪ್ಪಣೆಗುಟ್ಟು' ಪರಾ. **ತಪ್ಪಳೆ :** ಮೆಲ್ನುಡಿ ಮುದ್ದುಗೆಯ್ತವಿಂಪೊದವಿದ ನುಣ್ನೊದಟ್ನುಡಿ ಮುದಂ ಮಿಗೆ ತಪ್ಪಳೆಗಾಡುವಾಯತಂ (ದಶಕು. ೫-೬೨). 'ತಪ್ಪಳೆಗಂಟ್ಟು' ಪರಾ. **ತಪ್ಪಾಳೆ :** ಪುಟ್ಟಕೈಯಲಿ ತಪ್ಪಾಳೆಯನಿಕ್ಕುವಳು ತಪ್ಪು ದಟ್ಟಡಿಯಿಟ್ಟು ನಡೆವಳು (ಕವಿಕ. II, ೪೮೫ ಪದ್ಮಿನೀಕಲ್ಯಾಣ).

ಚಪ್ಪಾಳೆ ತಟ್ಟು=ಕರತಾಡನ ಮಾಡು : ಚಪ್ಪಾಳೆ ತಟ್ಟಿ ನಾ ಪಾಡುವೆ (ಪುರಂದ. ೧-೮೨-೧) ; ಜನ ಯಾವುದಕ್ಕೆ ಚಪ್ಪಾಳೆ ತಟ್ಟುವುದೊ ಅದನ್ನೇ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿಬಿಡುವುದು (ಭಾರದ. ೫೭೪). **ಚಪ್ಪಾಳೆ ಬಾರಿಸು**= ಚಪ್ಪಾಳೆತಟ್ಟು : ಆತ ಚಪ್ಪಾಳೆ ಬಾರಿಸುತ್ತಾ ಹೇಳಿದ (ಅಶ್ರಮ. ೮೭). **ಚಪ್ಪಾಳೆಹಾಕು**=ಚಪ್ಪಾಳೆ ತಟ್ಟು : ಸುತ್ತಣ ಜನ ಪ್ರಶಂಸಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಚಪ್ಪಾಳೆಹಾಕುತ್ತಿರುವಂತೆಯೂ ಕನಸು ಕಟ್ಟಬಹುದು (ಶಿಕ್ಷದ. ೬೫೦).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚಪ್ಪಾಣಿ ; ತುಳು. ಚಪ್ಪಳೆ ; ತೆಲು. ಚಪ್ಪಟ್ಲು]

ಚಪ್ಪಳೆಗುಟ್ಟು, ತಪ್ಪಣೆಗುಟ್ಟು, ತಪ್ಪಳೆಗುಂಟ್ಟು (ಕ್ರಿ).=ಚಪ್ಪಳೆಯಿಕ್ಕು: ತೂಗಿ ತೊನೆದು ಕೈ ಚಪ್ಪಳೆಗುಟ್ಟುತೆ (ಭ್ರಂಗೀರ. ಹ. ೪೭೩-೧೩) ; ಧಿಟ್ಟ ಚಂಚರು ಬಂದು ಚಪ್ಪಳೆಗುಟ್ಟಿ ಯೇಡಿಸಿ ಕಾಡಿದಲ್ಲದೆ ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗರು ನಿನ್ನನೆನ್ನಯ ಪಳ್ಳಿಗೈತಂದು (ಬಸವು. ೧೮-೧೫). **ತಪ್ಪಣೆಗುಟ್ಟು :** ಮದಿರಾರಸದ ಮದವೇಱೆ . . . ತೊದಟ್ನುಡಿಯಿಂದಂ ಕರದು ಬಯ್ದುತ್ತುಮುಟ್ಟುದಂ ಬಿಟ್ಟು ತಪ್ಪಣೆಗುಟ್ಟುತುಂ ಕುಣಿದು (ಬಾಹುಪು. ೧೦-೧೩೯ ವ). **ತಪ್ಪಳೆಗುಟ್ಟು :** ತಪ್ಪಳೆಗುಟ್ಟುತ ತಾರೆಲೆವಾಡುತ ಒಪ್ಪ ಗೋವಳರ ಮಧ್ಯದೊಳು ಒಪ್ಪದಿನಾ ಬಲಕೇಶರೀವರ್ಧಿರು ಬರ್ಪ ಪಟ್ಟಣದ ದಾರಿಯೊಳು (ನೇಮಿಸಂ. ೧೭-೧೦೩).

[ಚಪ್ಪಳೆ + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಚಪ್ಪಳೆಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕೈಯಿಂದ ತಟ್ಟು; ಚಪ್ಪರಿಸಂ; ಸದ್ದು ಹೊಡೆ : ನಿಪ್ಪಸರದೆ ತೋಳ ಮೊದಲ ಚಪ್ಪಳೆಗೊಳಿಸಿ ದಂಡೆಯ ಹೂಡಿ ನಿಂದಿರು ವೊಪ್ಪವನೇನ ಬಣ್ಣಿಪೆನು (ಮೋಹತ. ೦೨-೮೪).

[ಚಪ್ಪಳೆ + ಕೊಳ್$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಚಪ್ಪಳೆಯಿಕ್ಕು, ಚಪ್ಪಳಿಕ್ಕು, ಚಪ್ಪಾಳೆಯಿಕ್ಕು, ತಪ್ಪಳಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಚಪ್ಪಾಳೆ ತಟ್ಟು ; ಕೈಪರೆಗುಟ್ಟು; ಕರತಾಡನಮಾಡು: ಚಪ್ಪಳೆಯಿಕ್ಕಿ ನಲಿದು ಕೊಂಡಾಡಿ . . . ಡಾಕಿನಿತಂಡವೆಸೆದುವಾ ರಣದೆ (ಕಂನವಿ. ೧೫-೬೨); ನೋಡಿ ಚಪ್ಪಳೆಯಿಕ್ಕಿ . . . ಕೇಕೆ ಹಾಕಿದೆ ಮಗುವು (ಹೂಹಾದಿ. ೧೬-೩). **ಚಪ್ಪಳಿಕ್ಕು :** ಓತು ಕುಣಿವರು ಚಪ್ಪಳಿಕ್ಕಿ (ಬಸವು. ೪-೮) ; ನುಡಿವ ನಾಲಿಗೆಯ ಪಿಡಿದು ಬಿಡದೆ ಥಣಥಣರೆಂದು ಬಡಿದು ಚಪ್ಪಳಿಕ್ಕುತ್ತ (ಪುರಂದ. ೧-೫೩-೧) ; ಸರ್ವರು ಮುತ್ತಿ ಕದುಬಿ . . . ಚಪ್ಪಳಿಕ್ಕುತ ನಗುತಿರೆ (ನವಮೋ. ೧೦-೫೨). **ಚಪ್ಪಾಳೆಯಿಕ್ಕು :** ನಿರ್ದಯ ಅವಿವೇಕತನದ ಪತನಕ್ಕೆ ಚಪ್ಪಾಳೆಯಿಕ್ಕುವನು (ಪ್ರಬಂಧ. ೩೦). **ತಪ್ಪಳಿಕ್ಕು :** ಕಾಲನಾಡಿಸೈ ಕುಮಾರ ಎಂದು ಕಾಂತೆಯರ್ ಮುಂದೆ ನಿಂದು ತಪ್ಪಳಿಕ್ಕಿಯಾಡಿಸಲ್ ವಿಲಾಸದಿಂ . . . ಆಡಿದಂ ಕುಮಾರಕಂ (ದಶಕು. ೨-೭೪).

[ಚಪ್ಪಳೆ + ಇಕ್ಕು]

ಚಪ್ಪಟಿ, ಚಾಪಳಿ (ನಾ). ೧. ಚಪ್ಪಟೆಯಾದುದು : "ಚಪ್ಪ [ಪಾತಾಂ. ಕ್ಕ] ಟಿಯೆಂದುವೊತ್ತಿ ಚಪ್ಪಟೆಯಾದುದು"(ಶಮುದ. ಮು. ೩೩ ವೃತ್ತಿ); "ಚಪ್ಪಟಿ [ಪಾತಾಂ. ಕಚ್ಚಟಿ]ಯೆನಲ್ಕೆ ಚಪ್ಪಟೆ" (ಸಂಜೀವ. ೫); ಚಪ್ಪಟಿ, ಪುಚ್ಚಟಿ (ಶಬ್ದಾನು. ೦೪೦ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). **ಚಾಪಳಿ:** (ಗು) ೨. (ಕರಾ) ಸಮತಲವಾದ; ಸಪಾಟಾದ; ಹೆಚ್ಚು ಉಬ್ಬಿಲ್ಲದಿರುವ: ಚಾಪಳಿ ಗೊರಟುಳ್ಳ ಮಾವಿನ ಹಣ್ಣು ಹೆಚ್ಚು ಚೆನ್ನಾಗಿರುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ).

[?. / ತಮಿ. ಚಪ್ಪಳಿ=ಚಪ್ಪಟೆಯಾಗು]

ಚಪ್ಪಾಣಿಮುತ್ತು (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮುತ್ತು: ಚಪ್ಪಾಣಿಮುತ್ತು ಬಾಯಿ ಬಿಚ್ಚಿಹೋಗುವಾಗ ದುಃಖ ಬೇಡ (ಪುರಂದ. ೩-೬೭-೫).

[<ಚಪ್ಪು$_1$ + ಆಣಿಮುತ್ತು]

ಚಪ್ಪಾಳೆ 'ಚಪ್ಪಳೆ' ನೋ.

ಚಪ್ಪಾಳೆಯಿಕ್ಕು 'ಚಪ್ಪಳೆಯಿಕ್ಕು' ನೋ.

ಚಪ್ಪಿರಿ, ಚಪ್ಪರಿ, ಚೆಪ್ಪರಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಆಸ್ವಾದಿಸು; ನಾಲಗೆ, ತುಟಿಗಳಿಂದ ಸವಿಮಾಡಿಕೊಂಡು ತಿನ್ನು ; ಹೀರು ; ಚಪ್ಪರಿಸು : ಜನ್ನಯ್ಯನುಂಡು ಮಿಕ್ಕುದ ಚಪ್ಪಿರಿದು ಸವಿದ (ಜನ್ನವ.ಕ. ೩೭೦-೭೭೦); ಕಡುವುಳಿಗಳ್ಳನೊಂದು ತಿಳಿವಟ್ಟಲನಿಟ್ಟೆಱೆಯಲ್ಕೆ . . . ಕುಡಿದು ಚಪ್ಪಿರಿದು (ದಶಕು. ೮-೨೦೪) ; ಮೊಗದೊಳು ಮೊಗವಿಟ್ಟು ಚೆಂದುಟಿ ರಸವ ಸವಿದು ಚಪ್ಪಿರಿದ (ಕಂನವಿ. ೦೦-೪೦). ೨. (ಅಲಂ) ಅನುಭವಿಸಂ : ಸೌಖ್ಯಮಂ ಚಪ್ಪಿರಿದು (ಸ್ವರೂಪಾ. ೩-೨೬). **ಚಪ್ಪರಿ :** ೧. ಕೆಳಗೆ ನಿಂದು ಚಪ್ಪರಿದಡೆ ತೊಟ್ಟು ಬಿಟ್ಟತ್ತೇ ಹಣ್ಣು (ಮೋಳಿಮಾ. ೩೦-೧೨೪) ; ಚಪ್ಪರಿದೀಂಟಿ ನೂತ್ನ ಕಣಿಶೋದ್ಭವ ಸಾರವಂ (ಉದ್ಭಟ. ೩-೨೦) ; ಮರುಳುಗಳು ಬಾಯ ಬಿಡುತ ಮುಕ್ಕುಳಿಸಿ ಚಪ್ಪರಿದು ದಣಿವಂದದಿಂ (ವೀಶೈವು. ೨-೭-೪೬) ; ರಸ ರಸಾಯನವ ಚಪ್ಪರಿದು (ಮೋಹತ. ೩-೫೭). ೩. ಮೆಲುಕು ಹಾಕು: ಅದನ್ನೇ ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಮಾತಾಡಿ ಅದನ್ನು ಚಪ್ಪರಿಯೋ ನಮ್ಮ ನಡತೆ ಸರೀನೆ ? (ನಿಂದನಿ. ೦೩೪). **ಚೆಪ್ಪರಿ:** ೧. ಈಶ್ವರಂ ತೆರೆಯ ಮಱೆಯೊಳ್ ಮುನ್ನಿನಂದದಿಂ ಚೆಪ್ಪರಿವುತಾರೋಗಿಸದಿರಲು (ಚೆಬಪು. ೫೫-೧೨).

[ಚಪ್ಪು + ಇರಿ$_1$]

ಚಪ್ಪು, ಜಬ್ಬು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಗಿದು ತಿನ್ನು ; ಅರೆದು ತಿನ್ನು ; ಮೆಲುಕಾಡಿಸು. 'ಚಪ್ಪಿರಿ' ಪರಾ. **ಜಬ್ಬು$_1$:** ೨. ಚೀಪು; ಸೀಪು: ಮಗು ದೊಡ್ಡದಾದರೂ ವೊಲೆ ಜಬ್ಬುತ್ತಲೇ ಇದೆ (ರೂಢಿ).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತೆಲು. ಚಪ್ಪು; ಮಲ್ತೊ. ಚೊಪ್ಪೆ]

ಚಪ್ಪೆ$_1$, ಚೆಪ್ಪೆ, ಛಪ್ಪೆ (ನಾ). ೧. ಚಪ್ಪಟೆಯಾದುದು ; ತಟ್ಟೆಯಾದುದು. 'ಚಪ್ಪಲರ್' ಪರಾ. ೨. ತೊಡೆಯ ಹೊರಭಾಗ: ಆ ಆಕಳಿನ ಮುಂಗಾಲಿನ ಚಪ್ಪೆಗೆ . . . ಮೆಲ್ಲನೆ ತಿವಿಯಿತು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೯೦) : ಚಪ್ಪೆ

ಗಳೆರಡೂ ಬಂಡಿಯ ಗಾಲಿಯಂತಾಗಿದ್ದುವು (ಬೆಳುಮ. ೧೭೭) ; ಅದರ ಚಪ್ಪೆ ಎಲುವಿನ ಮಗ್ಗುಲಲ್ಲಿ . . . ಅದರ ಹೆಸರು ಬರೆದನು (ಬಂಗಾಹ. ೪೩). **ಚೆಪ್ಪೆ:** ೧. 'ಚೆಪ್ಪೆವಡೆ' ಪರಾ. ೨. 'ಚೆಪ್ಪೆಜಾಡ್ಯ' ಪರಾ. **ಛಪ್ಪೆ:** ೨. ಟೊಂಕದ ಎರಡೂ ಮಗ್ಗುಲಿಗೆ ದೊಡ್ಡವೆರಡು ಛಪ್ಪೆಯ ಎಲುವುಗಳಿವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೩೦೨).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚಪ್ಪೈ; ಮಲ. ಚಪ್ಪು; ತೆಲು. ಚಪ್ಪಿ]

ಚಪ್ಪೆ$_2$ 'ಸಪ್ಪೆ' ನೋ.

ಚಪ್ಪೆ$_3$ 'ಛಾಪು' ನೋ.

ಚಪ್ಪೆ$_4$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಚಪ್ಪೆಸೊಪ್ಪಿನ ರಸವನೂ ಎಣ್ಣೆಯನೂ ಕೂಡಿ ಮಸ್ತಕಕ್ಕೆ ಒತ್ತಿಸಲು ಪಕ್ಷಿಗ್ರಹ ಹರವಹುದು. ಚಪ್ಪೆಯ ಬೀಜವ ತೇದು ಪಾನ ಲೇಪನಗಳ ಮಾಡಿಸಲು ಪಕ್ಷಿಗ್ರಹ ಹರವಹುದು (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೧೪). [?]

ಚಪ್ಪೆಗಲ್ಲು (ನಾ). ಚಪ್ಪಟೆಯಾದ ಕಲ್ಲು ; ಚಪ್ಪಡಿಗಲ್ಲು; ಹಾಸುಗಲ್ಲು: ಒಂದಗುಳು ಚಪ್ಪೆಗಲ್ಲಿನಂದ ಒಂದಗುಳು ಅಡ್ಡಗಲ್ಲಿನಂದ ಒಂದಗುಳು ಊರ್ಧ್ವಗಲ್ಲಾಗಿ ನಿಂದಿಹುದಾಗಿ (ಮೋಳಮೂ. ೨೨೫-೭೭೮).

[ಚಪ್ಪೆ$_1$ + ಕಲ್ಲು (<ಕಲ್$_3$)]

ಚಪ್ಪೆಜಾಡ್ಯ, ಚೆಪ್ಪೆಜಾಡ್ಯ (ನಾ).=ಚಪ್ಪೆರೋಗ : (ಎಸಮ್ಮ. XV, ೩೬). **ಚೆಪ್ಪೆಜಾಡ್ಯ :** ಕೆಲವು ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ದನಕರುಗಳಿಗೆ ದೊಡ್ಡಜಾಡ್ಯ ಚೆಪ್ಪೆಜಾಡ್ಯ ನರಡಿ . . . ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವುದುಂಟು (ಗ್ರಾಮೂಳ. ೧೧೫).

[ಚಪ್ಪೆ$_1$ + ಜಾಡ್ಯ]

ಚಪ್ಪೆರೋಗ (ನಾ). ದನಗಳಿಗೆ ಭೇದಿ ವಿಪರೀತವಾಗುತ್ತ ಜಂಘಾಬಲ ಉಡುಗಿ ಹೋಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ : ಚಪ್ಪೇರೋಗದ ಉಚ್ಚಾಟ ಹೆಚ್ಚಿದಾಗ ಊರು ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಗೋಗಲ್ಲು ಪೂಜೆ ಮಾಡುವ ವಾಡಿಕೆ (ಹುಟ್ಟುಹ. ೭೦) ; ಇದು ಚಪ್ಪೆರೋಗ . . . ಎಂಬ ರೋಗವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ (ಪರಜೀ. ೪೧). [ಚಪ್ಪೆ$_1$ + ರೋಗ]

ಚಪ್ಪೋಡು, ಚಪೋಡು, ಚಪ್ಪಗೋಡು, ಚೆಪ್ಪೋಡಂ (ನಾ). ೧. ತಾಮ್ರಶಾಸನ; ಲಿಖಿತವಾದ ಅಧಿಕಾರಪತ್ರ: ಸಾತಿಶಯ ಪದ್ಮಂಗಳೇ ವಜ್ರಮಯದ ವಿಖ್ಯಾತವೆಂದೆನಿಪ ಚಪ್ಪೋಡಾಗಿರುತಿರ್ದವು (ವೀಶ್ವಪು. ೮-೧೭-೪೫) ; ಚಪ್ಪೋಡ ತಿಳಿದಱಿಹಿದಾತಗಂ ಸೇನಾಧಿಪಟ್ಟಗಟ್ಟುತ್ತ . . . ನನ್ನರ್ಧಸಿಂಹಾಸನಾರೂಢನಂ ಮಾಳ್ಪೆಂ (ಪ್ರಭುಪು. ೭-೧೭). ೨. ಸೊಮ್ಮು ; ಸ್ವತ್ತು ; ಆಸ್ತಿ : ವಿಜ್ಞಾನವು ಯಾವೊಂದು ದೇಶದ ಚಪ್ಪೋಡೂ ಅಲ್ಲ (ವಿಕಾಸ. ೫೦). **ಚಪೋಡು :** ೧. ಯಿ ಚಪೋಡ ಬರದಾತ ನಾಗೇನಹಳಿ ಚಕ್ರಪ್ಪನ ಪೌತ್ರರಾದ . . . ಹುಚಣ್ಣನ ಕೈಯ ಬರಹ (ಎಕ. XII, ತುಮುಕೂ. ೪೫-೯೪ ; 1679). **ಚಪ್ಪಗೋಡು :** ೧. ಮೇಲು ಕೋಟೆ ಚಪ್ಪಗೋಡು ಇಲ್ಲದೆ ಬರಿಯ ಕಾಗದದಲ್ಲಿ ಈಚೆಗೆ ಅನಾಮಧೇಯ ಗುರುಗಳಿಂದ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಪಡೆದವರು ಬರಿಯ ಬುಡ್ಡ ದಾಸಯ್ಯಗಳು (ಗರುಡಾ. ೧೭೬). **ಚೆಪ್ಪೋಡು:** ೨. ಈ ಭೂಮಿ ಯಾವೊಬ್ಬನ ಚೆಪ್ಪೋಡಲ್ಲ; ಅದು ದೇವರದು (ಪುನರು. ೩೦೫) ; ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿ ಯಾವೊಂದು ಜನಾಂಗದ . . . ಚೆಪ್ಪೋಡಲ್ಲ, ಸ್ವಂತ ಆಸ್ತಿಯಲ್ಲ (ಶ್ರೀಷ್ಕಪ್ರ. VIII, ಮುನ್ನುಡಿ). P ಇದು 'ತಾಮ್ರಪತ್ರ' ಎಂಬ ಸಂಸ್ಕೃತ ಶಬ್ದದ ಅನುವಾದವಿರಬಹುದು. [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಚೆಪ್ಪೇಟು]

ಚಪ್ರಾಸಿ 'ಚಪರಾಸಿ' ನೋ.

ಚಬಕ 'ಚಬುಕು' ನೋ.

ಚಬಕಾರ 'ಚಬುಕಾರ' ನೋ.

ಚಬಿಕು 'ಚಬುಕು' ನೋ.

ಚಬುಕ 'ಚಬುಂಕು' ನೋ.

ಚಬುಕಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಚಾಟಿಯಿಂದ ತಿವಿದು ವೇಗಗೊಳಿಸು,-ಚುರುಕುಗೊಳಿಸು : ಪತ್ತಿರ್ದ ಕುದಿರೆಯಂ ಚಬುಕಂಗೆಯ್ಯೆ (ಚಂದ್ರಛ್ಮ. ೭-೧೦೯).

[ಚಬುಕ (<ಚಬುಂಕು) + ಕೆಯ್$_1$]

ಚಬುಕಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). = ಚಬುಕಂಗೆಯ್ : ಬಾಲಕಿಯು ತನ್ನ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಹಿಮ್ಮಡಿಯಿಂದ ಚಬುಕಾಯಿಸುತ್ತಾ . . . ಮುಂದೆ ಓಡಿಸಿಕೊಂಡು ಹೊರಟುಹೋದಳು (ಝೂಠಾಣ. ೧೩).

[<ಚಬುಕು + - ಇಸು$_3$]

ಚಬುಕಾರ, ಚಬಕಾರ, ಸಬಕಾರ (ನಾ). ಸೋಪು ; ಸಾಬೂನು ; ಸಬ್ಬು: "ಚಬಕಾರ, ಚಬುಕಾರ–ಸಬಕಾರ" (ಗಂಗಾಮ. ೦೨೮). **ಚಬಕಾರ:** ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. **ಸಬಕಾರ :** ಆ ಕೊಳೆಗೆ ನಾಲ್ಕು ಬಿಲ್ಲೆಯ ಸಬಕಾರ ಸಾಕಾಗಿದ್ದಿತು (ಜಯಂತ ೩೪೩) ; ಸಬಕಾರದ ನೊರೆಯನ್ನು ಮುಖದ ತುಂಬ ಮೆತ್ತುತ್ತಾರೆ (ದೇಶನ್ಮ. ೬೯) ; ತಲೆಗೆ ಸಬಕಾರ ಹಚ್ಚುವದರಿಂದ ಕೂದಲುಗಳು ಬಿರುಸಾಗಿ ಬೆಳ್ಳಗಾಗುವವು (ಬ್ರಹ್ಮಜೀ. ೦೨೦). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚವುಕ್ಕಾರ; ಮಲ. ಚವುಕ್ಕಾಯರ್; ತುಳು. ಚಬಕಾರ, ಚಬುಕಾರ, ಸೌಕಾರ; ತೆಲು. ಚವುಕಾರ, ಚೌಕಾರ]

ಚಬುಕು, ಚಬಕ, ಚಬಿಕು, ಚಬುಂಕ, ಚಾಬೂಕು, ಚುಬುಕು$_2$, ಸಬಕ (ನಾ). ೧. ಚಾವಟಿ; ಚಾಟಿ; ಚಡಿ: ಚಟುಲ ಹಯಗಳ ಚಬುಕನಿಕ್ಕಲು ಪುಟನೆಗೆದು , . . ತುಳಿದುವು ದಿವವನಾಕ್ಷಣಕೆ (ಕೌಶಿರಾ. ೧೯-೧೧); ಬಲೆ ಪಟ ಹನುಮನ ಬಾಲ ಚಬುಕು ಕೊಳ್ಳಿ ತೊಲಗದ ಕಂಭ ಮುಂದುಲಿವ ತಲೆ ಕಳಸದ ಬರಿದಿನ ಹರಿಗೆಯ ಮಂದಿ ಕಲಹಕ್ಕೆ ಪೊಱಮಟ್ಟರು (ಕುಠಾಸಾಂ. ೧೦-೩೩); ಖಂಡದ ಹಿಡಿಗಲ್ಲು ನರದ ಚಬುಕುಗಳ ಗಂಡುಭೂತಗಳೆದ್ದವಾಗ (ಹರಿಸಾಂ. ೫೪-೫೭) ೨. (ಆಲಂ) ಚುರುಕಂ ; ಚಪಲತೆ : ಸುಬ್ಬು ಎಳೆ ನಾಗರಹಾವಿನಂತೆ ಚಬುಕಾಗಿ . . . ತಿರುಗುತ್ತಿದ್ದ (ಭೀಮಕಾ.೮೨). **ಚಬಕ:** ೧. ಸಾರಥಿಯು ಪುನಃ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಚಬಕದಿಂದ ಹೊಡೆಯುವನು (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೨೯) ; ಒಂದು ದಿನ ಪೋಲೀಸರ ಚಬಕ ಬಿದ್ದು ನನ್ನ ಮೇಲೆ ಬಾಸಾಳವೆದ್ದಿತು(ಗಾಳಿಪ. ೧೨೯); ಕುದುರೆಗೊಂದು ಚಬಕದೇಟನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಹೇಳಿದ (ಶಾಪ. ೮೩). **ಚಬಿಕು:** ೧. ಆ ರಾಯನು . . . ತನ್ನ ಚಬಿಕಿನ ಪೆಟ್ಟಿನಿಂದ ಆತನನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ನೋಯಿಸಲು (ಕೃಪಾಅ. ೩೨೩). **ಚಬುಕ:** ೧. ಚಬುಕ ಚಾಟಿ ಚಮ್ಮಟಿಕೆಯಿಂದಚ್ಚಟಚ್ಚ ಬಡಿದು . . . ಭಂಗಬಡಿಸೆಂದು ನಿರವಿಸಿದನು (ಚಬಪು.೫೭-೪೨). **ಚಾಬೂಕು :** ೧. ಕಾಕಾನಿಂದ ಚಾಬೂಕ ಏಟು ತಿಂದ (ದೀಪಹ. II, ೧೯೮); ಬಡ ಟಾಂಗಾದವನ ಟೊಪ್ಪಿಗೆ ಎಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಯಿತೊ, ಚಾಬೂಕು ಯಾರ ಕೈ ಸೇರಿತೊ! (ಶ್ರೀಕಾಂತ. III, ೬೪). **ಚುಬುಕು$_2$:** ೧. ಸೈರಿಸದೆ ಆರ್ಪವರ ಚುಬುಕಿನ ಎಮ್ಮಬಾರಿನ ಪರಮಸೇವೆಗೆ ನಿನ್ನನ್ನು . . . ಎಳೆದೊಯ್ಯುತ್ತಿದೆ (ಬಟ್ಟಅ. ೨೦-೧) . **ಸಬಕ :** ೧. ಚರ್ಮದ ಜೀನೂ ಮತ್ತು ಬಟ್ಟೆಯ ಸಬಕವೂ ಅವೆ (ಚಂಗಾಳ್ಮ. ೨೬).

ಚಬುಕುಮಾಡು, ಚಬಕುಮಾಡು = (ಕುದುರೆಯನ್ನು) ಚಬುಕಿನಿಂದ ಹೊಡೆದು ಚುರುಕುಗೊಳಿಸು : ಛಾಯಾಗುಪ್ತನು ರಥಾಶ್ವಮಂ ಚಬುಕುಮಾಡಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೨೯೭-೧) ; ರಾಕ್ಷಸನು–ಅಶ್ವಮಂ ಚಬುಕುಮಾಡುತ್ತಾ ಬರುತ್ತಿದ್ದನು (ಮುದ್ರಾಮಂ. ೧೫೦); ರಥಾಶ್ವಗಳ ಶರೀರಗಳಂ ಸವರಿ ಚಬಕುಮಾಡಿ . . . ರಥವನ್ನು ನಡೆಸು (ಕೃಪಾವಿ. ೯೭).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಚಾಬುಕ್; ಮರಾ. ಚಾಬೂಕ್]

ಚಬ್ಬಣವಾವಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ತೆಂಕಲು ಚಬ್ಬಣವಾವಿಯ ಸೀಮೆ (ಕಇ. II, ೧೦-೨೩ : 1092) ; ಚಬ್ಬಣವಾವಿಯ ಮಲ್ಲೇಶ್ವರದೇವರಿಗೆ ಸಿನ್ನಿಖೇಡದಲು ಬಿಟ್ಟ ಭೂಮಿ (ಕಇ. II, ೦೬-೦೫; 1122). [?]

ಚಬ್ಬಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಅವರಣ್ಣಂ ಚಬ್ಬಯ್ಯಂ ಕಲ್ಲಂ ನಿಱಿಸಿದಂ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೩೮೬-೭ ; 1004). [ಚಬ್ಬ$_0$+ಅಯ್ಯ$_1$]

ಚಬ್ಬಿಜೋಯಿ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು : ರಾಜಾದಿತ್ಯರಸರ್ ಕೋಸವಳಂ ಸವಲಖ್ಖೆಯ ಭಾಗಮುಮಂ ಚಬ್ಬಿಜೋಯಿ ಯೆಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಸಾಸಿರಮುಮಂ . . . ಪ್ರತಿಪಾಳಿಸುತ್ತುಂ (ಕಇಳ. ೨೨-೭-೨೪; 1083). [?]

ಚಬ್ಬಿಸೆಟ್ಟಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಬಸವಸೆಟ್ಟಿಯ ಮಗಂ ಚಬ್ಬಿಸೆಟ್ಟಿ (ಎಕ. IX, ದೊಡ್ಡಬ. ೯-೮ ; 918). [ಚಬ್ಬ$_0$ + ಸೆಟ್ಟಿ]

ಚಬ್ಬೆ 'ಸಬ್ಬೆ' ನೋ.

ಚಮ (ನಾ). ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಕುಡಿಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬಳಸುವ ಪಾತ್ರೆ,– ಪಾನಪಾತ್ರೆ : ದಶಚಮದಿ ಹದಿನಾಲ್ಕುಗೃಹಗಳು ಮುಸಲ ಶಮ್ಯವುಲೂಖಲಂಗಳು . . . ಅಗ್ನೀಧ್ರರಾ ದ್ವಾದಶಕರೊಪ್ಪಿದರು (ಕೌಶಿರಾ. ೧-೫೯). P ಯಾಗದಲ್ಲಿ ೧. ಹೋತೃವಿಗೆ 'ಮಂಡಲ,' ೨. ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ 'ಚತುರಸ್ರಕ', ೩. ಉದ್ಗಾತೃವಿಗೆ 'ತ್ರ್ಯಸ್ರಿ', ೪. ಯಜಮಾನನಿಗೆ 'ಪೃಥು', ೫. ಪ್ರಶಾಸ್ತೃವಿಗೆ 'ಅವತಷ್ಟ', ೬. ಬ್ರಹ್ಮಶಂಸಿಗೆ 'ಉತ್ತೋಷ್ಟ', ೭. ಪೋತೃವಿಗೆ 'ವಿಶಾಖಿ', ೮. ನೇಷ್ಟೃವಿಗೆ 'ದ್ವಿಗೃಹೀತಕ', ೯. ಅಚ್ಛಾವಾಕನಿಗೆ 'ರಾಸ್ನಾವ', ೧೦. ಅಗ್ನೀಧ್ರನಿಗೆ 'ಮಯೂಖಕ' ಎಂಬ ಹತ್ತುಬಗೆಯ ಚಮಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಋತ್ವಿಜರಿಗೆ ವಿಧಾಯಕವಾಗಿವೆ. [<ಸಂ. ಚಮಸ]

ಚಮಕ$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಪದ : ದುಮುದುಮು ತತ್ತೊಂ ತತ್ತೊಂಗೆನುತಂ ಚಮಕಂ ತಕನಕ ತಕ ಎಂದೆನುತಂ (ತುಂಗಭ. ೨).

ಚಮಕ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ವೇದಸೂಕ್ತದ ಹೆಸರು : ಚಮಕದಿಂದ ಖಿಲಾಧಿಪತ್ಯವ ನಮಕದಿಂದಖಿಲಾತ್ಮಭಾವವಮರಮನುಜಭುಜಂಗ ಮುಖದೊಳ್ಬಿತ್ತರಿಸುತಿರಲು (ವಿವೇಭ. ೧೨-೯೯). [ಸಂ.]

ಚಮಕಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕೋರೈಸು; ಕುಕ್ಕು : ಅದನ್ನು ನೋಡಿದಂತೆಲ್ಲ ಕಣ್ಣು ಚಮಕಾಯಿಸಿ ಹೋಯಿತು (ಎಳಕ. ೫೯). ೨. = ಚಮಕಿಸು ೩ : ನನ್ನ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಚಮಕಾಯಿಸುವುದರೊಳಗೆ ಭೀಮರಾಜನು ಮಾಯವಾಗಿ ಹೋಗಿದ್ದನು (ಶ್ರೀರಾಯ. ೨೦೬) ; ನಾಯಕನು . . . ಕುದುರೆಯನ್ನು ಚಮಕಾಯಿಸಿದನು (ಮಲ್ಲಿ. ೫೭). ೩. ನಡುಗಿಸು ; ಬೆದರಿಸು ; (ಕ).

[ಚಮಕಾ$_0$ (← P ಹಿಂ. ಚಮಕಾನಾ) + – ಇಸು$_3$]

ಚಮಕಿ (ನಾ). ೧. ಬೇಗಡೆ; ಗುನ್ನಾಂಪಟ್ಟೆ. ೨. ಹೊಳೆಯುವ ವಸ್ತು,– ಪುಡಿ; ಕಿವಿಗಳೆರಡರಲ್ಲೂ ಮಿರುಗುವ ಚಮಕಿಯ ಕಾಗದದ ಓಲೆ (ಅಲಹೂ. ೯): ನಾವು ಚಮಕಿಯ ಅಂಗಿಯನ್ನು ತೊಟ್ಟು (ಅಲಿಮ. ೨೨); ಚಮಕಿಯ ಕುಂಕುಮದ ಬಾಸಿಂಗ . . . ಮೆರಗು ಕೊಡುತ್ತಿತ್ತು (ಅಲಹೂ. ೮೪). ೩. ಖಡ್ಗಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರಸೆ ; ಮಿಂಚಿನ ವೇಗದ ಹೊಡೆತ: ಯಿಬ್ಬರು ಸಾಧಕರ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಯಿದ್ದಂಥಾ ಬಂಡಿಕೋಲ್ಗಳ ವಳಗೆ ವಂದು ಬಂಡಿಕೋಲಿನ ಕೂಡಿ ಯಿದಿರಾಗಿ ಯಿದ್ದ ವೈರಿಯ ವಕ್ಷಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ದೃಢವಾಗಿ ಯಿದ್ದಂಥಾ ಏಟು ಯಾವದು ಅದು ಚಮಕಿಯೆಂದು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವುದು (ಖಡ್ಗಟೀ. ೫-೫೯). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚಮಕೀ]

ಚಮಕಿತ (ಗು). ೧. ಚಕಿತ; ವಿಸ್ಮಯಗೊಂಡ; ಬೆರಗಾದ. (ನಾ). ೨. ವಿಸ್ಮಿತನಾದವನು: ಒಡನೇ ಅವರು ಮಾಯವಾದದ್ದನ್ನು ಕಂಡ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೆಲ್ಲರೂ ಚಮಕಿತರಾದರು (ಪುರಾವಿ. ೧೧೪) ; ಭೂಪತಿಯು ಚಮಕಿತನಾಗಿ ನಿಂತು ಚಾರುನ ಮುಖದ ಕಡೆಗೆ ನೋಡುತ್ತಾ ನಿಂತುಕೊಂಡನು (ಇಪ್ಪಕ. ೨೯೪); ದರವಾನನು ತೂಕಡಿಸುತ್ತ ತೂಕಡಿಸುತ್ತ ಹಠಾತ್ತಾಗಿ ಒಂದು ಸಲ ಚಮಕಿತನಾಗಿ ಎಚ್ಚರಗೊಂಡರೆ (ನಿಬಂಧ. II, ೩೭೭).

[<ಸಂ. ಚಮತ್ಕೃತ]

ಚಮಕಿಬಟ್ಟು (ನಾ). "ಉಡುಪು, ಮೊ. ಗಳಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಹೊಲಿಯುವ ನಾಣ್ಯದಾಕಾರದ, ಬೆಳ್ಳಿ, ಮೊ. ಗಳ ಅಲಂಕಾರದ ಬಟ್ಟು" (Sequin. ೮೦೫೨). [ಚಮಕಿ + ಬಟ್ಟು$_1$ (<ಬಟ್ಟ$_{11}$)]

ಚಮಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಲಕಲಕಿಸು; ಥಳಥಳಿಸು: ಕೆಂಪು ಬೆರೆತ ಜರಿಯ ದಡಿ ಹೆಚ್ಚು ಝಗಝಗಿಸಿ ಚಮಕಿಸುತ್ತದೆ (ಚಂದುಟ. ೬೦); ನಗುವಾಗ್ಗೆ ಆಕೆಯ ತುಟಿಗಳೆರಡೂ ತೆರೆದು ಚಮಕಿಸಿದವು (ಚಂದುಟ. ೮೮). ೨. ಜಳಪಿಸು ; ಹೊಳೆಯಿಸು : (ಕ). ೩. ಚಾಟಿಯಿಂದ ಬಡಿದು ಚುರುಕುಗೊಳಿಸು: ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಚಮಕಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ಅರ್ಯಕ. ೦೨೪).

[ಚಮಕು + – ಇಸು$_3$]

ಚಮಕು (ನಾ). ೧. ಥಳಕು ; ಥಳಥಳಿಸುವಿಕೆ : ಚಿತ್ರದ ಎಚ್ಚರವು ಅವರಿಗೆ ಸೊನ್ನೆ ; ಅವರಿಗೆ ಚಮಕು ಬೇಕು (ನಿಬಂಧ. II, ೨೦೮). ೨. ಹೊಳಪು : ಚನ್ನಬಸವಾಂಕನ ಬರವಣಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಚದುರಿನ ಚಮಕಿಲ್ಲ (ಕಸಾಹ. ೩೩೦). ೩. ಚುರುಕು ; ಚೋಟಿ : ಹವಾದೊಳಗ ಹಾರಾಡಿದರ ಚಮಕ ಹತ್ತಲಿಕ್ಕೆ ಬೇಕು. ಚಮಕ ಇಲ್ದ ಗಾಳಿ ಎಲ್ಲೈತಿ (ರಕ್ತರ್ನ. ೩೨೭).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚಮಕ್]

ಚಮಗಾರ, ಸಮಗಾರ, ಸಮ್ಮಗಾರ, ಸಮ್ಮಗಾಱ (ನಾ). ಚರ್ಮದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು ; ಮೋಚಿ : ಹಾದಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಗುವ ಚಮಗಾರನನ್ನು ಮುಟ್ಟಿ ಹಾಗೇ ಮನೆ ಒಳಕ್ಕೆ ಹೊಕ್ಕು ಈತ ತಾಯಿಯನ್ನು ಮುಟ್ಟುವನು (ಗೌರಾಂಗ. ೧೧) ; ಚೆಂದವಾದ ಚಪ್ಪಲಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ . . . ಕೊಳ್ಳಲು ಒತ್ತಾಯ ಮಾಡುವ ಚಮಗಾರನನ್ನು ನೀವು ನೋಡಿರಬಹುದು (ಮಾವಾದ. ೧೦೮). **ಸಮಗಾರ** : "ಸಮಗಾರ–ಚರ್ಮಕಾರ" (ಗಂಗಾಮ. ೩೨೦) ; ಚರ್ಮದ ಮೇಲೆ ಆಸಕ್ತನಾಗುವವನು ಸಮಗಾರನೇ ಸರಿ ಎಂದು ಅಷ್ಟಾವಕ್ರ ಮಹರ್ಷಿಗಳೆನ್ನುವರು (ಬ್ರಹ್ಮಜೀ. ೧೯೦); ಹಲವು ಸಮಗಾರರು ಕೂಡಿ ತೊಗಲೆಲ್ಲಾ ಹದ ಕೆಡಿಸಿದರು (ಗಾದೆ). **ಸಮ್ಮಗಾರ**: ಬ್ರಹ್ಮವನರಿದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಸರ್ವ ಜೀವ ಹತಕರ್ಮಕ್ಕೊಳಗಾದಲ್ಲಿ ಸಮ್ಮಗಾರ (ಕಣ್ಣುಮು. ೧೧). **ಸಮ್ಮಗಾಱ**: "ಚರ್ಮಕಾರ" (ನಾಚಿರಾ. ೬); "ಚರ್ಮಕೃತ್ಯಂ ಪಾದುಕಾಕಾರನೆಂದೆನಲು ಸಮ್ಮಗಾಱಂ" (ಮಂಗರಾ. ೦೧೨-೬); ಶ್ರೀಮಹಾಚಾತುರ್ವ್ವಿದ್ಯ ಸಮುದಯಮಿಬ್ರ್ಯಾಸಿರ್ವ್ವರುಂ ಈ ಊರ ಸಮ್ಮಗಾಱರಾ ಕವಱಿತ್ತಿಯಾನ್ನಿಟ್ಟಾರ್ (ಕಇ. I, ೪-೩; ಸು. ೮ನೆಯ ಶತ); ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಸಕಾರಂ-ಕ್ರಕಚ–ಕರಗಸ; ಚರ್ಮಕಾರ–ಸಮ್ಮಗಾಱ (ಶಮದ. ೨೬೩ ಪ್ರಯೋ) ; ಹುಸಿವೊಳೆತುದಂತ್ಮಜೆಯಲಾ ಹುಸಿಯೆಸೆದುದುಂಕುರ ಸಮ್ಮಗಾಱನಲಿ (ಕೌಶಿರಾ. ೧೧-೩೦) ; ದೂಸಿಗರ ಪೂವಡಿಗರ ಸಮ್ಮಗಾಱರ . . . ನಾಡಿಗರೊಂದು ಜಂಗುಳಿ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭೮-೧೪). P. ಸಂಸ್ಕೃತದ 'ಚರ್ಮಕಾರ' ಎಂಬ ಪದದಿಂದ 'ಚಮ್ಮಗಾರ' ಎನ್ನುವುದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ತದ್ಭವ. 'ಚಮಗಾರ' ಎನ್ನುವುದು ಅದರ ಮುಂದಿನ ರೂಪ. ಸಕಾರದಿಂದ ಮೊದಲಾಗುವ ಮತ್ತು ಶಕಟರೇಫದಿಂದ ಕೊನೆಗಾಣುವ 'ಸಮ್ಮಗಾಱ'ವು ಕವಿಗಳಂ ಪ್ರಾಚೀನವೆಂದು ರೂಪಿಸಿಕೊಂಡ ಸ್ವರೂಪಗಳಿರಬಹುದು. [<ಸಂ. ಚರ್ಮಕಾರ]

ಚಮುಚ, ಚಮುಚೆ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕ ಸವುಟಿನಾಕಾರದ ಸಾಧನ : ಖಾರವನ್ನಾದರೂ ತಿನ್ನೋಣವೆಂದರೆ ಅದೂ ಅಷ್ಟೆ, ಉಳಿದಿದೆ–ಒಂದು ಚಮಚ, ಎರಡು ಚಮಚ (ಅಗಸ್ತ್ಯ. ೬) ; ಚಾಕು ಚಮಚಗಳ ಉಪಯೋಗ ಗೊತ್ತೇ ಇಲ್ಲ (ಪ್ರವಾಇ. II, ೦೮೦). **ಚಮುಚೆ** : ತಮ್ಮನ ತಟ್ಟೆಗೆ ಒಂದು ಚಮಚೆ ತುಪ್ಪ ಹೆಚ್ಚು ಬಿತ್ತು (ಚಂದುಟ. ೧೧) ; ಚಮಚೆಯಿಂದ ಹಾಲನ್ನು ಕುಡಿಸುತ್ತಿದ್ದೆ (ಜನಜೀ. ೦೦೩) ; ನನಗೆ ನಿನ್ನ ಚುನಾವಣೆ ಗೀತೆಯನ್ನು ಚಮಚೆಯಿಂದ ಕುಡಿಸು (ಹನ್ನೊಂದ. ೩೫).

[←ಪಾರ. ಚಮ್ಚ, ಚುಮ್ಚ ; ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚಮಚಾ./ಸಂ. ಚಮಸ]

ಚಮಚಿ 'ಚಮಚ' ನೋ.

ಚಮಟ$_1$ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚು ಬೆವರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ (?) : ಈ ಗುಳಿಗೆಯಂ ಗರುಗದ ರಸದಲ್ಲಿ ಕೊಡಲು ಚಮಟ ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿವೈವಿ. ೩೫) [←ತೆಲು. ಚೆಮಟ, ಚೆಮ್ಮಟ]

ಚಮಟ$_2$ 'ಚಮಡ' ನೋ.

ಚಮಡ, ಚಮಟ$_2$, ಚಮ್ಮಡ (ನಾ). ತೊಗಲು; ಚರ್ಮ: ಅದರ ಚಮಡ ಸುಲೀದೆ ಬಿಡ್ಬಾರ್ದು (ಕಾನೂರು. ೨೭೭); ಕಂಭಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿ ಚಮಡ ಸುಲೀತೇನೆ (ಅಗಸ್ತ್. ೯೨) ; ಅವಳಿಗೆ ಈ ದಿನ ಚಮಡ ಸುಲೀದಿದ್ದರೆ ನನ್ನ ಹೆಸರು ಬೇರೆ ಕರೀಬೇಕು (ಮಗಮಾಂ. ೩೭). **ಚಮಟ**$_2$: ಲೇ, ಸುಳ್ಳು ಹೇಳಿದರ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರ ಚಮಟಾ ಬೆಳಗೇನು (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೫೭). **ಚಮ್ಮಡ** : ಚಮ್ಮಡ ಸುಲಿದು, ಚಪ್ಪಲಿಗೆ ಉಂಗುರ ಹೊಲಿಸಿಬಿಡುತ್ತೇನೆಯೋ (ನಡದಾ. I, ೫೦೭). [←ಹಿಂ. ಚಮಡಾ, ಚಮಡೀ; ಮರಾ. ಚಮಡೀ]

ಚಮತು (ನಾ). ಚಮತ್ಕಾರ; ಚಾತುರ್ಯ: ಈ ಹೊಸ ಸರ್ವಜ್ಞ . . . ಯಾವ ಸ್ವಂತ (ಚಮತು)ಮಾಡಲಿರುವನೆಂಬುದು ಅವರಿಗೆ ಗೋಚರಿಸಲಿಲ್ಲ (ಕನಕ. ೨೫). [<ಸಂ. ಚಮತ್ ?]

ಚಮತುಕಾರತ್ವ (ನಾ). = ಚಮತ್ಕಾರ ೨: ಚಮತುಕಾರತ್ವದಿಂ ಬಾಡಬಂ ನಲಿವಂತೆ ಸುಮತಿ ತತ್ಪರಶುವಂ ಬೀಸಿಡಲ್ ಸಾರಥಿಯ ಕಂಠಮಂ ಕಡಿದೊಯ್ದುದು (ಪರಶು. ೩೦-೩೭). [<ಸಂ. ಚಮತ್ಕಾರತ್ವ]

ಚಮತುಕೃತಿ (ನಾ). = ಚಮತ್ಕಾರ ೨ : ಅಮರಪುರಪಾಲನದ ಲೀಲಾ ಚಮತುಕೃತಿಗಿನ್ನೇನನೆಂಬೆನು (ನಿಘಾಗ. ೮-೨೦-೦೭). [<ಸಂ. ಚಮತ್ಕೃತಿ]

ಚಮತ್ಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೋಜಿಗವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡು ; ಆಶ್ಚರ್ಯಗೊಳಿಸು : ಸುಖಂ ಸುಳಿದಾಡೆ ಲೀಲೆ ಮೋಹರಿಸೆ ಗಳಂ ಚಮತ್ಕರಿಸೆ ಗದ್ಗದಮಾಂತಿರೆ (ಗಿರಿಕ. ೩-೨೮) ; ತಳಹತ್ತಂ ದಣುವಟ್ಟೆ . . . ಬಾಹುತಳಂ ಚಮತ್ಕರಿಸೆ ನಾನಾಕೌಶಲಂದೋಱಿದರ್ (ಶಬಶಂ. ೪-೭೫). ೨. ಅತಿಶಯಿಸು : ಚೆಲ್ವಂ ಚಮತ್ಕರಿಸುವಂತೆ ಸಾಹಿತ್ಯಮಂ ಸಯ್ತಿಡುವಂತೆ ಪ್ರಾಣಮಂ ಪರಿರಕ್ಷಿಪಂತೆ . . . ಪಾರ್ವತಿಯಂ ಸಲಹುತ್ತುಮಿರೆಯಿರೆ (ಗಿರಿಕ. ೩-೦೧೯ ವ). [ಚಮತ್ಕರಣ$_0$ + – ಇಸು$_3$]

ಚಮತ್ಕಾರ (ನಾ). ೧. ಸೋಜಿಗ; ಆಶ್ಚರ್ಯ; ವಿಸ್ಮಯ. ೨. ಚಾತುರ್ಯ ; ಕೌಶಲ : ನಯಾನೀಕ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಮಹಾಮಂತ್ರ ನಿಚಯ ಚಮತ್ಕಾರಮತಿವಿವೇಕ ಬುದ್ಧ್ಯಾಜೀವಿ (ಎಇ. XIII, ೩೩೦-೨೦ ; 929) ; ವರಪ್ರಸಾದಮ್ಮೂಱು[ರಾ]ಯಾಸ್ಥಾನ ಚಮತ್ಕಾರಬಗೆಕಾಱ (ಚೊಂಕಶಾ. ೦೯೩೭, ಸಿಂದಗಿ. ೦೦-೮ ; 973) ; ಬಲಾತ್ಕಾರವಿದ್ದರೂ ಚಮತ್ಕಾರವಿರಬೇಕು (ಗಾದೆ). ೩. ಶೀಘ್ರತೆ ; ತ್ವರಿತತೆ ; ಬೇಗ : (ಶ). ೪. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಆನಂದ : ಆಹ್ಲಾದವಿಶೇಷಕ್ಕೆ "ಚಮತ್ಕಾರ"ವೆಂಬ ಹೆಸರೂ ಉಂಟು (ಭಾರಮೀ. ೧೫೫). [ಸಂ.]

ಚಮತ್ಕಾರಿ (ಗು). ೧. ಸೋಜಿಗವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ; ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ. ೨. ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ; ಅಸಾಮಾನ್ಯವಾದ. (ನಾ). ೩. ಚತುರನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಚಮತ್ಕಾರ ಮಾಡುವವನು : (ಶ). [ಸಂ. ಚಮತ್ಕಾರಿನ್]

ಚಮತ್ಕಾರಿತ (ಗು). ಚಕಿತಗೊಳಿಸಿದ ; ವಿಸ್ಮಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದ ; ಆಶ್ಚರ್ಯಗೊಳಿಸಿದ : ನಿಖಿಳಜಗದಾಶ್ಚರ್ಯ ಶೌರ್ಯರಸ ಬಹುಲ ಬಾಲಕ್ರೀಡಾ ಚಮತ್ಕಾರಿತ ವೀರಚಕ್ರನುಂ (ಆದಿಪು. ೮-೪೨ ವ). [ಸಂ.]

ಚಮತ್ಕೃತ (ಗು). ೧. ಚಕಿತ; ವಿಸ್ಮಿತ. (ನಾ). ೨. ವಿಸ್ಮಿತನಾದವನು; ವಿಸ್ಮಯಂಗೊಂಡವನಂ : ಅವನಂ ಚಮತ್ಕೃತನಾಗಿ ಅಲ್ಲಿಯೇ ನಿಂತನು (ಕಪಾಕುಂ. ೨೩). [ಸಂ.]

ಚಮತ್ಕೃತಿ (ನಾ). ೧. ಸೋಜಿಗ ; ಆಶ್ಚರ್ಯ : ಮಿಂಚುವ ವಿಭೂಷಣಕೆ ಮುಸುಕಿಟ್ಟು ಸುಳಿವರ್ಗೆ ಹೊಂಚುವ ಚಮತ್ಕೃತಿಯನಳವಡಿಸಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೬-೦೦). ೨. ಕೌಶಲ ; ಚಾತುರ್ಯ : ಸತ್ಕೃತಿ . . . ಚಮತ್ಕೃತಿಯಂ ಪಡೆದು ಸೊಬಗುವಡೆದತ್ತೀಗಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೫) ; ಈ ಕೃತಿ ಪುಣ್ಯಾಕೃತಿ ತಾಂ ಚಮತ್ಕೃತಿವಿಲಾಸಾವಾಸಂ(ಸುಕುಮಾ. ೧-೪೫); ಶ್ಯಾಮಕಂಧರನೀವನೀ ಕೃತಿಗತಿಚಮತ್ಕೃತಿಯ (ಬಸಪು. ೧-೫). ೩. ಆಹ್ಲಾದ ; ಆನಂದ : ಮತ್ಕೃತಿ ಚಮತ್ಕೃತಿಯಂ ಧರೆಗುಂಟುಮಾಡುಗುಂ (ಜಗವಿ. ೧-೧೫). [ಸಂ.]

ಚಮನ್, ಚಮಾನು, ಚಮಾಲು (ನಾ). ಹೂದೋಟ; ಪುಷ್ಪೋದ್ಯಾನ: ಕೈದಿ ಕಛೇರಿ ಮುಂದಿನ ಸಣ್ಣ ಚಮನ್‌ನಲ್ಲಿ ಬಹಳ ದಕ್ಷತೆಯಿಂದ ಹೂಗಿಡಗಳ ಪಾತಿ ಕಟ್ಟಿ . . . ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ (ಕಲನಿ. ೪೦೯) ; ಮನೆಯ ಮುಂದೆ ಚಮನ್, ರೋಜಾ, ಡೇರಾ, ನಂದಿಬಟ್ಟಲು ಗಿಡಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಪನ್ನೇರಳೆ ಹಣ್ಣಿನ ಮರ (ಹೊಸಕ್ಕಿ. ೦೨೩). **ಚಮಾನು** : ದಕ್ಷಿಣಾಮೂರ್ತಿ ದೇವಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಚಮಾನು ಗುರಿಕಾರ ಕಪನ್ನೆಯ ಹಿತ್ತಾಳೆ ಚೌಕಟ್ಟು ಗುಬ್ಬೀಕದ ಸಹ ಮಾಡಿಸಿ ಒಪ್ಪಿಸಿದ ನಿಲುವಿನ ಸೇವಾರ್ಥ (ಎಕ. XIV, ಚಾಮರಾ. ೨೩೭-೧ ; ?). **ಚಮಾಲು** : ಚಮಾಲನ್ನಂತು ನೋಡುವುದಕ್ಕೇ ಆಗದು, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹುಲ್ಲು ಕೂಡ ಬೆಳೆದಿಲ್ಲ (ಕಿಂಕಥ. ೧೯೪). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚಮನ್]

ಚಮರ (ನಾ). ೧. ಉದ್ದವಾದ ಕೂದಲು ಮತ್ತು ಗೊಂಡೆಬಾಲವುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೃಗ. ೨. ಚಮರಮೃಗದ ಬಾಲದ ಕೂದಲಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಕುಂಚ,–ಚಾಮರ : "ಚಾಮರ ಚಮರಮುದಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ.೨೭೭) ; ಇಕ್ಕೆಲದ ಚಮರ ಸೀಗುರಿಯಿಂದೆ ಮೆಱೆವುತಂ (ನಂಬಿರ. ೩-೬೫) ; ಕರಗ ಕಾಳಾಂಜಿ ಬಡಪ ಗಿಂಡಿ ಚಮರವ ಧರಿಸಿದೂಳಿಗದವರು (ಕಂನವಿ. ೦೨-೩೭). [ಸಂ.]

ಚಮರಗಾರ್ತಿ (ನಾ). ಚಾಮರ ಬೀಸುವವಳು ; ಚಾಮರ ಬೀಸುವ ಊಳಿಗದವಳು: ಕಸ್ತೂರಿ ಹಿಂಗದ ಚಮರಗಾರ್ತಿಯರು ಹೊಂಗದಳಿಯ ಕೋಮಲಪತ್ರವೀಜನದಂಗನೆ ಮೆಱೆದಳೊತ್ತಿನಲಿ (ಮೋಹತ. ೫-೩೯). [ಚಮರ + – ಕಾಱ + – ತಿ$_1$ (< – ಇತ್ತಿ)]

ಚಮರಜ (ನಾ). (ಚಮರೀಮೃಗದ ಕೂದಲಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ) ಚಾಮರ: ಒರ್ವಳ್ ಕೊಡೆವಿಡಿವುದು ಮತ್ತೊರ್ವಳ್ ಚಮರಜಮ [ಪಾಠಾಂ. ಚಾಮರವ] ನಿಕ್ಕುತಿರ್ಪುದು (ಗದಾಯು. ೯-೩೦) ; ಚಮರಜಮನಿಕ್ಕೆ ಖಚರ ಪ್ರಮದಾಜನಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೦೪-೦೨೮). [ಸಂ.]

ಚಮರಧಾರಿಗ (ನಾ). ಚಾಮರದ ಆಳು : ಹಡಪ ಬಾಹಿಯ ಚಮರಧಾರಿಗರ ದೊರೆಗಳುಳಿದರು ಬೆದಱಿ ರಥದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೧-೦೪). [ಚಮರಧಾರ$_0$ + – ಇಗ]

ಚಮರರುಹ (ನಾ).=ಚಮರಜ : ತಚ್ಚಮರರುಹ ಮಹಾಶೋಭೆ ಕೈಗಣ್ಮೆ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೦೪) ; ಚಮರರುಹದ್ವಯಂ ಬೆಳಪ ಬೆಳ್ಗೊಡೆ ಪೂಮಟಿ ಭಾಪ್ರತಾನಮತ್ತಮುಮಣಿಪೀಠಮಿಂದ್ರಸಭೆಯೆಂಬಿವು ಘಾತಿ ಚತುಷ್ಕಘಾತದಿಂ ಸಮನಿಸೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೬೩) ; ಚಮರರುಹಾಗ್ರಮಂ ಪಿಡಿದು (ಕಾದಂಬ. ೯೮) ; ಇಕ್ಕುವ ಚಮರರುಹಂ ತನ್ನ ಕಣ್ಗೆ ಮಱಿಯಾದಪುದು (ಅಜಪು. ೫-೩೪) ; ದೇಸೆ ವೆತ್ತು ವು ಕಮಳಭವಂಗಿಕ್ಕುವಮಳ ಚಮರರುಹಂಗಳ್ (ಜಗವಿ. ೧-೩೮). [ಸಂ.]

ಚಮರಾಲವಟ್ಟ (ನಾ). ಚಮರಮೃಗದ ಕೂದಲಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಬೀಸಣಿಗೆ; ಚಾಮರ: ಆಳಿಯರ್ ಬೀಸುವ ಚಮರಾಲವಟ್ಟ ತಣ್ಗಾಳಿಯಿಂದವಳೊಡಲ್ಗಿಚ್ಚು . . . ಭಡಾಳಿಸಿತು (ಮೋಹತ. ೨೭-೬೨). [ಚಮರ + ಆಲವಟ್ಟ]

ಚಮರಿ (ನಾ). ೧. ಹೆಣ್ಣು ಚಮರಮೃಗ : "ಆ ರೋಮಿ ಗೋಕರ್ಣಮೆನಲು ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಲ್ಚ]ಮರಿಯು ಮೃಗ[ಪಾಠಾಂ. ಚಮರಿಮೃಗ]ಮದು" (ಮಂಗರಾ. ೪೯-೧೧) ; ಮುಸುಂಗಳಿವು ಕಸ್ತೂರಿಯ ಮೃಗವಿವು ಚಮರಿಯಿವು . . . ಗಜಗಮನೆ ನೋಡು (ತೊರರಾ. ೩-೧-೩೦) ; ಉಡುಗುತ್ತಲ್ಲಿರ್ಪುದುದ್ಯಚ್ಚಮರಿ ರಜಮನಾ ತಾಣದೊಳ್ ಹಸ್ತಿ ಕೈನೀರಿಡುತಂ ಸಮ್ಮಾರ್ಜನಂಗೈವುದು (ರಾಜಶೇ. ೧-೦೨೬). ೨. ಚಮರಮೃಗದ ಬಾಲದ ಕೂದಲು: ಆನೆಗಳ ದಂತಂಗಳುಂ ಮುತ್ತುಗಳುಂ ಪುಲಿಯ ತೊವಲ್ಗಳುಮಂ ಚಮರಿಗಳುಮಂ ಕೊಂಡು ಬಂದು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೦೬೩-೦೫) ; ಚಮರಿಯನೆಯ್ದೆ ಕರ್ಬುನದ ಮುಟ್ಟುಗಳಂ ಪಿಡಿದಿರ್ದು ಮಾಡು ನೀಂ (ಅಟ್ಟಮ. ೬-೨೨). ೩. ಚೌರಿ; ಚಾಮರ: ತಾಳಿಸುವ ಹಲವು ಚಮರಿಗಳ ಮಧ್ಯದೊಳೋಲಗಂಗೊಟ್ಟು ಕುಳ್ಳಿರ್ದ (ಹಚಕಾ. ೦೦-೩೬); ನನೆದವು ಬಾಹುರಕೆ ಹಕ್ಕರಿಕೆ ಹಲ್ಲಣ ಜೋಡು ಸೀಸಕ ಛತ್ರ ಚಮರಿಗಳು (ಕುಮಾರವ್ಯಾಸ. ೩-೪೦). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೀನು : "ಚಮರೀ–ಚಮರೀಮೃಗ, ಮೀನಭೇದ" (ಒಷಧಿ. ೫೪). [ಸಂ. ಚಮರೀ]

ಚಮರಿಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ಕೋವಿದಾರವೃಕ್ಷ. [ಸಂ.]

ಚಮರಿಮೃಗ (ನಾ).=ಚಮರೀಮೃಗ : "ಆ ರೋಮಿ ಗೋಕರ್ಣಮೆನಲು ಚಮರಿ ಮೃಗ[ಪಾಠಾಂ. ಚಮರಿಯುಮೃಗ]ಮದು" (ಮಂಗರಾ. ೪೯-೧೧). [ಚಮರಿ + ಮೃಗ]

ಚಮರೀಜ (ನಾ). = ಚಮರಜ : ನಾನಾಚಮರೀಜವಾಯು ಸಭೆಯಂ ತಳ್ಪೊಯ್ಯಲಿರ್ದಾ ಜಗತ್ಪತಿಯೊಡ್ಡೋಲಗದೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೧-೨೬). [ಸಂ.]

ಚಮರೀಜಕಾಂತೆ (ನಾ).ಚಾಮರ ಬೀಸುವ ದಾಸಿ: ಚಮರೀಜಕಾಂತೆಯರ್ ಸಿತಚಮರದ ವಿಕ್ಷೇಪದಿಂದಮೆಸೆದರ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೭೩). [ಚಮರೀಜ + ಕಾಂತೆ]

ಚಮರೀಮೃಗ (ನಾ). = ಚಮರಿ ೧ : ಚಮರೀಮೃಗಶಿಶು ತಂದುದು ನಮಗಿದು ಸಾಫಲ್ಯಮಾಯ್ತು (ಕುಸುಮಾ. ೭-೮೬) ; ಬಳಿಕಲ್ಲಿ ಕಸ್ತೂರಿಮೃಗ ಚಮರೀಮೃಗ . . . ಪವಿತ್ರಮೃಗ ಜಾತಿಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೦೨) ; ಉರಿಗಣ್ಣ ಚಮರೀಮೃಗಂ ಹೇರಣಲು ಚಿತ್ರಕ (ರುಕ್ಮಾಂಗ. ೦೦-೪). [ಸಂ.]

ಚಮರೀರುಹ (ನಾ).=ಚಮರಜ: ಮಿಳಿರ್ವನ್ನಂ ಚಮರೀರುಹಂ ಮಿಱುಗುವನ್ನಂ ಪಾಂಡರಚ್ಛತ್ರಮಂಡಳಂ (ಜಗವಿ. ೪-೯೯) ; ಜಿನಾಂಬಿಕೆಗಿಕ್ಕಿದರಮರಿಯರಮರೆ ಧವಳಚಮರೀರುಹಮಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೬೪). [ಸಂ.]

ಚಮಸ (ನಾ). ೧. ಯಾಗಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಕುಡಿಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬಳಸುವ ಪಾತ್ರೆ,– ಪಾನಪಾತ್ರೆ: ಚಮಸ ದರ್ವೀ ಆಜ್ಯಸ್ಥಾಲೀ . . . ಪ್ರಮುಖಪಾತ್ರವಿಶೇಷಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೦೩೫) ; ವಿಹರಿಸುವ ದರ್ಭಾಸ್ತರಣದ ಚಮಸಾದಿಗಳ ಬಹುಸಾಧನಂಗಳಿಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೩-೩೮) ; ಸೋಮಲತೆಗಳನ್ನು ಕೊಂಡು ತಂದು ಚಮಸಗಳೆಂಬ ಪಾತ್ರೆಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಮರಸವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿ (ಶಿವದ. ೨೦೨-೦೪). 'ಚಮು' ಪರಾ. ೨. ಚಮಚ; ಸಣ್ಣ ಆಕಾರದ ಸವುಟು : ಪಾಯಸದ ಸವಿಯನಱಿಗುಮೆ ಚಮಸಂ (ನೀತಿಮಂ. I, ೩೦೪). ೩. ಅಕ್ಕಿಹಿಟ್ಟು, ಗೋಧಿಹಿಟ್ಟು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯು ಸಿಹಿತಿಂಡಿ,–ಮಿಠಾಯಿ. [ಸಂ.]

ಚಮುಸಿ (ನಾ). = ಚಮಸ ೧ : "ಚಮುಸಿ–ಸೋಮಪಾನಪಾತ್ರ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೮೬). [ಸಂ. ಚಮಸೀ]

ಚಮಾನು 'ಚಮನ್' ನೋ.

ಚಮಾಲು 'ಚಮನ್' ನೋ.

ಚಮು (ನಾ). ೧. ಪಡೆ; ಸೈನ್ಯ: "ಪೃತನಾನೀಕ ಧ್ವಜಿನೀ ಪತಾಕಿನೀ ಸೇನೆ ಬಳ ಚಮೂ ಚಕ್ರಾಖ್ಯಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೮೩-೭); "ಪೃತನಾ, ಸೇನಾ . . . ಚಮೂಃ, ವರೂಥಿನೀ, ಅನೀಕಿನೀ, ಅನೀಕಂ–ಈ ೧೦ ಪಡೆ" (ಹಲಾಯು. ೭೫-೩೦೩). ೨. ೭೨೯ ಆನೆ, ೭೨೯ ರಥ, ೨೧೮೭ ಕುದುರೆ, ೩೬೪೫ ಕಾಲಾಳು–ಇವುಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಒಂದು ಸೈನ್ಯದಳ: "ಪೃತನೆಯುವು ಮುಂದೆ ಮೂಱಾಗೆ ಚಮು" (ಮಂಗರಾ. ೮೬-೩೦). [ಸಂ. ಚಮೂ]

ಚಮೂನಾಥ (ನಾ). ಪಡೆವಳ; ದಂಡಾಧಿಪತಿ; ಸೇನಾನಿ : ಚಮೂನಾಥ ಚಕ್ರಾಧಿನಾಥಂಗೆ ಜಯಪ್ರಾರಂಭಗಚ್ಛಸ್ಫಟಿಕಕಳಶಮಂ ತೀವಿ (ಆದಿಪು ೦೨-೮) ; ಗಂಗರಾಜ ಚಮೂನಾಥನ ಜನನಿ (ಎಕ. II, ೦೦೮-೨೩ ; 1120). [ಸಂ. (ಚಮೂ + ನಾಥ)]

ಚಮೂಪ (ನಾ). = ಚಮೂನಾಥ : ಅರಮನೆಯೊಳೊಡನೆಯು ಚಮೂಪರೊಡಗೂಡಿ ಮಜ್ಜನ ಭೋಜನಂ ಮಾಡಿ ಪವಡಿಸಲು (ಹಚಕಾ. ೪-೫೩೩). [ಸಂ.]

ಚಮೂಪತಿ (ನಾ).=ಚಮೂನಾಥ : "ಚಮೂಪತಿಯನೀಕಸ್ಥನೆನೆ ದಂಡನಾಥನಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೮೦-೮) ; ಸಿಂಧುರಾರಾತಿಯುಂ . . . ಚಮೂಪತಿ ಕಂಡಂ (ಆದಿಪು. ೦೬-೪೫) ; ಜನಪತಿ ಮೆಚ್ಚಿ ತನ್ನಯ ಚಮೂಪತಿ ಮಾಡಿದಂ (ಅಜಿಪು. ೦-೪೩). [ಸಂ. (ಚಮೂ + ಪತಿ)]

ಚಮೂರ (ನಾ). ಹುಲಿ ; ವ್ಯಾಘ್ರ : "ವ್ಯಾಘ್ರಂ ತರಕ್ಷು ಮೃಗರಿಪು. ಚಮೂರವೆನೆ ಶಾರ್ದೂಲಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೦-೦) ; "ಚಮೂರವೆನೆ ಹುಲಿ" (ಮಂಗರಾ. ೪೭-೭) ; ಹರಿಣ ಚಮೂರಂಗಳ್ ಶಾಂತರೂಪದಿಂದಿರ್ದುವಜಿತನಾಥನ ಕೆಲದೊಳ್ (ಅಜಿಪು. ೭-೬) ; ತೊಟ್ಟನೆ ಬೀಱ ಮೇಲೆ ಪುಲಿದೋಲ್ ನಿಜದೀವದ ಪುಲ್ಲೆ ಬೆರ್ಚಿ ಧೀಂಕಿಟ್ಟು ಚಮೂರವೆಂದು ಬಿಱುತೋಡೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೦೦೦). [?]

ಚಮೂರು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಿಂಕೆ ; "ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಚರ್ಮವುಳ್ಳ ಜಿಂಕೆಯ ಭೇದಗಳು" (ಅಮರ. ಟೀಕೆ). [ಸಂ.]

ಚಮೂವಲ್ಲಭ (ನಾ).=ಚಮೂನಾಥ: ವಾಜಿಗಳಂ ವಿಳಾಸಿನಿಯರಂ ತನ್ದಂ ಚಮೂವಲ್ಲಭಾಭರಣಂ ಶ್ರೀಪತಿ (ಸೌಇಇ. XX, ೭೪-೯ ; 1112). [ಸಂ. (ಚಮೂ + ವಲ್ಲಭ)]

ಚಮ್ಮ, ಚೆಮ್ಮ, ಸಮ್ಮ₁, ಸಮ್ಮ₂ (ನಾ). ಚರ್ಮ ; ತೊಗಲು : ತನುವೆಂಬ ಮನೆಗೆ ಅಸ್ಥಿಂಗಳು ಚಮ್ಮ[ಪಾಠಾಂ. ರ್ಮ]ದ ಹಂಜರ ನರದ ಭೀಮಗಟ್ಟು (ಅದವ. ೦೫-೩೩) ; ಮೆಱದಿರಾಗಿ ತಾಗಿದ ಗಜಾಸುರನಂ ಪಿಡಿದೆತ್ತಿ ಚಮ್ಮಮಂ ಸಟಸಟಸಟನೆ ಸೀಳ್ದು ಬಿದಿರ್ಚಿಯಾಡುತ (ಎಕ. XVI, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೭೦-೨೩ ; 1235). **ಚೆಮ್ಮ** : 'ಚೆಮ್ಮಾವುಗೆ' ಪರಾ. **ಸಮ್ಮ₁**: "ಸಮ್ಮ (ಸಮ, ಚಮ್ಮ)–ಚರ್ಮ(ನ್)=ತೊಗಲು" (ತದ್ಭಕೋ. ೪೩). 'ಸಮಗಾರ' ಪರಾ. **ಸಮ್ಮ₂**: "ಸೆಱ ತೋಲ್ ತೊವಲುಂ ಸಮ್ಮಮದಿರದಕ್ಕುಂ ಚರ್ಮ" (ಕವಿಕಂ. ೮೫) ; "ಸಮ್ಮವೆನೆ ಚರ್ಮ" (ಕಶರ. ೦೦೩) ; ನುಣ್ಪುವಟ್ಟು ತೋಱ ಬಿಗಿದುಟ್ಟ ಪುಲಿದೊವಲೊಳಂ ತಕ್ಕಿನಿಂ ಮಿಕ್ಕು ಪೋದರ್ದಾನೆರಕ್ಕಸನ ಸ[ಪಾಠಾಂ. ಚ]ಮ್ಮದ ಮೇಲ್ವೊದಿಕೆಯೊಳಂ ಚೆಲ್ವನಾಂತು (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೦೬೭) ; ಕಣ್ಣಪ್ಪನಡಿಗೆರ್ಪು ಭರದಿನೊರಸಲ್ಕಮವೆಡೆದು ಪೋದುದು (ಅರಾಜ. ೩-೨೮); ಮೆಯ್ಯ ಸಮ್ಮಂ ಸುಗಿದು (ಭಾವಚಂ. ೫-೭) ; ನಸುನಗುತ್ತೆರಳೆಯಂ ತಾಳ್ದು ಪುಲಿಯಂ ಸೀಳ್ದು ಪೊಸಸಮ್ಮವುಟ್ಟು ಫಣಿಗಳ ತೊಟ್ಟು ಕೈದುಗಳನೆಸಕದಿಂ ಧರಿಸಿ (ಚಬಪು. ೨೦-೩೦) ; ಶಿರಮಾಲೆಯಾಭರಣ ನಿರ್ಮಲ ದುಕೂಲಂ ಸಮ್ಮದಂಬರಂ ಕುಂಕುಮದ ತಿಲಕ ಪಣೆಗಣ್ ವಿರಾಜಿಸುವರ್ಧನಾರೀಶ ಸಿದ್ಧನಂಜೇಶ ಸಲಹಾ (ಗುರುಜಾ. ೦೦-೦) ; ಪೊಂಬುಲಿ ಸಮ್ಮಮಾನೆದಲೆಮುತ್ತು ಮೊಲಂಗಳ ಬಿಕ್ಕು . . . ಪೀಲಿಯೆಂಬಿವಂ ತುಂಬಿದ ಕಂಬಿಯುಂ ತಳೆದದೇಂ ತಳರ್ದತ್ತೊ ಪುಳಿಂದಸಂಕುಳಂ (ರಾಜಶೇ. ೫-೦೦೪); ಮೆತ್ತನೆಯಾದ ಸಮ್ಮದೆ ಮನೋಹರ ಮೆಂಡೆನಿಸಿರ್ದ ತೆಳ್ವಸಿರ್ ಬಿತ್ತರವಾಗಲ್ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೦೩-೨೬). 'ಸಮ್ಮವಾವುಗೆ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಚರ್ಮನ್]

ಚಮ್ಮಖಿಳ್ಳ (ನಾ). ಚರ್ಮದ ಮೇಲಿನ ಕಲೆ,– ಕೆಂಪುಚುಕ್ಕೆ : ತಲೆಗಾತ್ರಸ್ಫುರಣಂ ನರವುಲಿ ಕಾರೆಳ್ಳಟ್ಟಿ ಚ(ಂ)ಮ್ಮಖಿಳ್ಳೆಂದಿನಿತುಂ ಬಲದೊಳ್ ಪುರುಷಂಗೆಡದೊಳ್ ಲಲನೆಗೆ ಸಮನಿಸಿದೊಡಿಷ್ಟಫಲಮಂ ಕುಡುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧೧–೬೪). [ಚಮ್ಮ + ಖಿಳ್ಳ$_0$ (←ಪ್ರಾ. ಖಿಲ್ಲ = ಗುಳ್ಳೆ)]

ಚಮ್ಮಟ (ನಾ). ಚರ್ಮದ ಹೊದಿಕೆಯುಳ್ಳ ಗುರಾಣಿ,– ಖೇಟಕ : ಬಹುಭಾರಣದ ಚಮ್ಮಟದ ಖಡುಗದ ಪಾರಗದ ಪರಿಣತರು ಹೆಣಗಿದರು (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ೧೪–೫). [<ಸಂ. ಚರ್ಮಪಟ]

ಚಮ್ಮಟಿಕೆ$_1$, ಚಮ್ಮಟಿಗೆ$_1$, ಚಮ್ಮಟ್ಟಿಗೆ$_1$, ಚಮ್ಮಡಿಕೆ(ನಾ). ಕಮ್ಮಾರನು ಬಳಸುವ ದೊಡ್ಡ ಸುತ್ತಿಗೆ : ಮಾಯೆಗಲುಗದ ಧೈರ್ಯವೆಂಬಡೆಯ ಮೇಲಿರಿಸಿ ನಿತ್ಯವೆಂದೆಂಬ ಚಮ್ಮಟಿಕೆ[ಪಾಠಾಂ. ಗೆ]ಯಿಂ ಪೊಡೆವುತಂ(ಇಚಿ^ರ. ದೇ. ೧೦೭–೨೧). **ಚಮ್ಮಟಿಗೆ$_1$:** ಕಾಯ್ದ ಮೊಳೆಯ ಚಮ್ಮಟಿಗೆಗಳಿಂದೆ ಅಡಸಿ ಹೊಯ್ಕೆ (ಸಾನಂಜ. ೬–೧೦ ರಗಳೆ) ; ಅಸ್ತ್ರಗಳನು ಮುಱಿಯದೆ ಚಮ್ಮಟಿಗೆಯೊಳು ಕೊಱಿಯದೆ ಗರಗಸವಿಡಿದು ಕೈಕಾಲ್ಗಳ ಬಱಿದೇಕೆ ಕೊಂದೆನೊ ರಣದಿ (ವರ್ಧಚ. ೮–೧೨); ಕಲ್ಲುಗಳಿದ್ದರೆ . . . ಚಾನಗಳಿಂದಾಗಲಿ ಚಮ್ಮಟಿಗೆಯಂಥ ದೊಡ್ಡ ಸುತ್ತಿಗೆಯಿಂದಾಗಲಿ ಒಡೆದು ತಂದು ಹೊಲದ ಮೇರೆಗೆ ಹಾಕಬೇಕು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೪೧). **ಚಮ್ಮಟ್ಟಿಗೆ$_1$:** (೩). **ಚಮ್ಮಡಿಕೆ :** ಚಮ್ಮಡಿಕೆ ಮೊದಲಾದುವಱಿಂ ಬಡಿವ (ಶಾಸ್ತ್ರಟೀ. ೬೦–೨).

[ದೇ.೫ ತಮಿ. ಚಮ್ಮಟ್ಟಿ; ತುಳು. ಚವುಟಿಗೆ; ತೆಲು. ಸಮ್ಮೆಟ]

ಚಮ್ಮಟಿಕೆ$_2$ 'ಚಮ್ಮವಟ್ಟಿಗೆ' ನೋ.

ಚಮ್ಮಟಿಗೆ$_1$ 'ಚಮ್ಮಟಿಕೆ$_1$' ನೋ.

ಚಮ್ಮಟಿಗೆ$_2$ 'ಚಮ್ಮವಟ್ಟಿಗೆ' ನೋ.

ಚಮ್ಮಟ್ಟಿಗೆ$_1$ 'ಚಮ್ಮಟಿಕೆ$_1$' ನೋ.

ಚಮ್ಮಟ್ಟಿಗೆ$_2$ 'ಚಮ್ಮವಟ್ಟಿಗೆ' ನೋ.

ಚಮ್ಮಡ 'ಚವುಡ' ನೋ.

ಚಮ್ಮಡಿಕೆ 'ಚಮ್ಮಟಿಕೆ$_1$' ನೋ.

ಚಮ್ಮಡೆಗದ್ದೆ (ನಾ). ಕೆಂಪುಮಣ್ಣಿನ ಗದ್ದೆ (?): ಶೇರಿದ ಚಂಮಡೆಗದ್ದೆ ತೆವರ ಯಸಗಮೆಳೆ (ಎಕ. III, ತಿರುಮ. ೬೩–೫೦೩ : 1744).

[ಚಮ್ಮಡೆ$_0$ + ಗದ್ದೆ (<ಗಟ್ಟಿ)]

ಚಮ್ಮಣಿವಟ್ಟು 'ಚೆಮ್ಮಣಿವಟ್ಟು' ನೋ.

ಚಮ್ಮರ 'ಚಮ್ಮಾರ' ನೋ,

ಚಮ್ಮರಿಗೆ (ನಾ). ಚಾಟಿ ; ಬಾರುಕೋಲು ; ಕೊರಡೆ: ಅಱುವತ್ತಾಱು ಮಂಡಳಿಕರ ಬೆಂನ ಚಂಮರಿಗೆ ಹೊಳಿಕಲ್ಲ ಬೆಣೆಯನಾಯ್ಕನ ಮಗ ಕಂಬೆಯ ನಾಯ್ಕ (ಎಕ. XVI, ತಿಪಟೂ. ೧೬೦–೧೧ : 1277).

[<ಚಮ್ಮಟಿಗೆ?]

ಚಮ್ಮವಟ್ಟಿಗೆ, ಚಮ್ಮಟಿಕೆ$_2$, ಚಮ್ಮಟಿಗೆ$_2$, ಚಮ್ಮಟ್ಟಿಗೆ$_2$, ಸವುಟಿಗೆ, ಸಮ್ಮಟಿಗೆ (ನಾ). ಬಾರುಕೋಲು ; ಚಾವಟಿ : ತತ್ತುರಂಗವನು ತೆಗೆದಂಗಣಕೆ ಹಲ್ಲಣಿಸಿ ಹತ್ತಿ ಹೊಯ್ದಾ ಚಮ್ಮವಟ್ಟಿಗೆಯ ಹುಯ್ಲಿಗೆ ಕಱುತ್ತು ನಭಕುಪ್ಪರಿಸೆ. ಜಗುಳ್ದಧೋಗತಿಗೆ ಬೀಳ್ವಂದದಿಂ ಬಿಳ್ದನವನು (ಸಮ್ಮಕೌ. ೧೧–೬೦). **ಚಮ್ಮಟಿಕೆ$_2$:** ಬಿರುದರ ಬೆನ್ನ ಚಮ್ಮಟಿಕೆ ಗಂಡರ ದಾವಣಿ ವೀರಘಂಟೆಯುಪ್ಪರಗುಡಿ ಬಿಲ್ಲ ಜೇವಣಿಕೆ ಕಣ್ಣಲೆ ಕಾಸದೆಯೆಂಬ ಡೊಂಬಿನಾಳ್ ಧುರಧರೆಯೊಳ್ ಸಹಸ್ರಮಿದಿರಾದಡಮಂತಕನೆಮ್ಮವೋರಿಯಂತಿರೆ ಕಡೆವೊಯ್ವೆನಲ್ಲದಡೆ ಮಾಡುವೆನಗ್ನಿಮುಖ ಪ್ರವೇಶಮಂ (ಮಹಾನೇ. ೧೧–೧೩೭) ; ಚಮ್ಮಟಿಕೆಯಿಂ ಪಿಡಿದು ರಥವನು ತಿರುಗಿಸುತ ಲಂದು (ರಾವದಿ. ೫೯): ಎತ್ತಿ ಚಮ್ಮಟಿಕೆಯನ್ನು ಚಪ್ಪರಿಸುತ್ತ ವಾಜಿಗಳನ್ನು ಗರಗರಸುತ್ತ (ಮುಲ್ಲಾ ಶಾ. ೫–೩೦). **ಚಮ್ಮಟಿಗೆ$_2$:** "ಚರ್ಮದಂಡಃ, ಕಶಾ – ಈ ೨ ಚಮ್ಮಟಿಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೭೩–೨೧೮) : "ಕಶೆ ಚರ್ಮದಂಡಮೆನೆ ಚಮ್ಮಟಿಗೆಯೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೮೧–೧೩) : ಅನ್ನೆಗಂ ನಕುಳನುಮಂಕವಣೆಯುಂ ಬಾಳುಂ ಬಾರುಂ ಚಮ್ಮಟಿಗೆಯುಮನೊರ್ವ ಕೀಲಾಳಿಂ ಪಿಡಿಯಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದು (ಪಂಪಭಾ. ೮–೫೪ ವ); ಬಟಲೆಲ್ವೊಡಲೊಳ್ ಚಮ್ಮಟಿಗೆಗುತ್ತುಗಳುಮಂ . . . ಮೆಯ್ಯೊಳ್ಪೊವಲ್ಪೊರಜೆಗಳ ಕಟ್ಟಿಂ ಪುಟ್ಟಿದ ಬೇನೆಯುಮನೆಂತು ಸೈರಿಸಿದೆ (ಕಾದಂಬ. ೭೩೧); ಕಟಿಕಿ ಚಮ್ಮಟಿಗೆ ಮುಟ್ಟಿದವೊಲ್ ನಸುಬೆರ್ಚಿ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೮೨೩) : ವೀರಘಂಟೆಯ ಹೊನ್ನ ಗುಬ್ಬಿಯ ರನ್ನವಟ್ಟೆಯ ಬೆನ್ನ ಚಮ್ಮಟಿಗೆಯ ಬಿಳಿಯ ಚವರದ . . . ತಟ್ಟನೊಟ್ಟಜೆಯ ಕಟ್ಟುಬ್ಬಟೆಯ ಬಿರುದಿನ ಹರಿಗೆಕಾಱರ ಪರಿವೀಥಿಯೊಳಂ (ಗಿರಿಕ. ೬–೫೫ ವ) : ಮಡದತಾಂಕಿ ಚಮ್ಮಟಿಗೆಯಂ ತೆಗೆದೊತ್ತದ ಮುನ್ನಮಾ ಹಯಂ ಮಿಡಿದವೊಲಾರ್ಪಿನಿಂ ನೆಗೆದು ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಕಿಗೆ ವಾಯ್ದು (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೧೧–೩೦) ; ತುರಗವನು ಬೋಳಯಿಸಿ ವಾಘೆಯ ತಿರುಹಿ ಚಮ್ಮಟಿಗೆಯಲಿ ತೇಜಿಯ ಬರಿಯ ಬೆದಱಿಸಿ ಕೃಷ್ಣ ಪಾರ್ಥನ ರಥವ ಲುಳಿವಡೆದ (ಕುಮಾವ್ಯಾಭೀ. ೩–೨); ಎಸೆವ ಮಿಳಿ ಸರ್ಪಮುಪನಿಷದಾಳಿ ಹಯ ರಜ್ಜು ಮಿಸುಪ ಚಮ್ಮಟಿಗೆಯೋಂಕಾರಂ (ಚಬಪು. ೪೮–೪೨) ; ಈ ಚಮ್ಮಟಿಗೆ ಸುಲಿದು, ಬೆನ್ ಪಸುರ್ಗಟ್ಟಿ (ಅಶ್ವತ್ಥಾ. ೬–೯೫) ; ತನ್ನ ಕೋಣೆಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ತನ್ನ ಕಲ್ಪನಾವಿಲಾಸಕ್ಕೆ ಚಮ್ಮಟಿಗೆಯನ್ನು ಬೀಸಿ ಎತ್ತೆತ್ತೋ ಹರಿಬಿಡುವನು (ಜಯಂತ. ೬೯). **ಚಮ್ಮಟ್ಟಿಗೆ$_2$:** "ಚರ್ಮಪಟ್ಟಿಕಾ–ಚಮ್ಮಟ್ಟಿಗೆ, ಸವುಟಿಗೆಯೆನಲುಮಕ್ಕುಂ"(ಶಮದ. ೨೯೪ ಪ್ರಯೋ): "ಚಮ್ಮಟಿಗೆ – ಚಮ್ಮಟ್ಟಿಗೆ" (ಶಬ್ದಾನು. ೩೭೮ ಪ್ರಯೋ). **ಸವುಟಿಗೆ :** "ಚರ್ಮಪಟ್ಟಿಕಾ–ಚಮ್ಮಟ್ಟಿಗೆ, ಸವುಟಿಗೆಯೆನಲುಮಕ್ಕುಂ" (ಶಮದ. ೨೯೪ ಪ್ರಯೋ) ; "ಸವುಟಿಗೆ, ಚಮ್ಮಟಿಗೆ–ಚರ್ಮಪಟ್ಟಿಕಾ" (ತದ್ಭಕೋ. ೪೩). **ಸಮ್ಮಟಿಗೆ :** ರಾಹುವ ಕೇತುವ ಬಲಿದಿಕ್ಕುಳಿನಿಂ ತೆಗೆದಂಥಾಸುರ ನೆರ್ದೆಗಲ್ಲೊಳ್ ವಜ್ರದ ಸಮ್ಮಟಿಗೆಯ ನಿಗುಚಿ ಕುಳಿಕನ ವಿಷದಿಂ ನೀರೂಡಿಸಿ (ವೀರೇಶ. ೨–೯). [<ಸಂ. ಚರ್ಮಪಟ್ಟಿಕಾ]

ಚಮ್ಮವಾವುಗೆ, ಚಮ್ಮಾವುಗೆ, ಚೆಮ್ಮಾವುಗೆ, ಸಮ್ಮವಾವುಗೆ, ಸಮ್ಮಾವುಗೆ (ನಾ). ಚರ್ಮದ ಪಾದುಕೆ,– ಪಾದರಕ್ಷೆ: ಸೊಸೆವಿರ್ಗೆಲ್ಲಂ ಸಲೆ ಚಮ್ಮ [ಪಾಠಾಂ. ರ್ಮ]ವಾವುಗೆಯನಾ ಲಲನೆ ಮಹೋತ್ಸಾಹದಿಂದೆ ಮಾಡಿಸಿ ಕೊಟ್ಟಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧–೨೩೦). **ಚಮ್ಮಾವುಗೆ :** ಒಡೆಯರು ಜೋಗೈಸುವ ಚಮ್ಮಾವುಗೆಯ ಮಾಡಯ್ಯಾ ಅಯ್ಯಾ ನಿಮ್ಮ ಶರಣರ ಪಾದಕ್ಕೆ ಚಮ್ಮಾವುಗೆಯ ಮಾಡಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೩೬೦) : ಮೂವತ್ತಿರ್ವರ್ ಸೊಸೆವಿರ್ಗಂ ಚಮ್ಮಾವುಗೆಯಂ ಮಾಡಿಸಿ ಕೊಟ್ಟಳ್ (ಜೀವಸಂ. ೧೦೮–೩೭ವ); ಆತನಾ ಕಂಬಳಮಂ ಕಂಡು ಕರ್ಕಶಮದನೊಲ್ಲೆನೆಂದು ಮರಳಿ ಕಳಿಪಲಾ ಯಶೋಭದ್ರೆ ಮೂವತ್ತಿರ್ವರ್ ಸೊಸೆಯರ್ಗೆ ಚಂಪಾ [ಮ್ಮಾ] ವುಗೆಗಳಂ ಮಾಡಿಸೆ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೬–೩೩) : ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯಿಂದಿಳಿದು ಚಮ್ಮಾವುಗೆ ಮೆಟ್ಟಿ (ಭರಜ. ೪೭–೧೨) ; ಹರಳಯ್ಯ ಬಸವೇಶಂಗೆ ಪ್ರೀತಿಯಿಂ ನಮಿಸಿ ಚಮ್ಮಾವುಗೆಯ ಮುಂದಿಟ್ಟು ಮೆಟ್ಟೆನ್ನ ಗುರುವೆ ಎನಲು (ಪ್ರಭುಪು. ೯–೧೦೦) ; ಶಿವಕವೀಶ್ವರರ ಪ್ರಸಾದವಂ ಸವಿವೆ ಮೇಣವರ ಚಮ್ಮಾವುಗೆಯ ಮುಡಿದು ಮುಕ್ತ್ಯಂಗನೆಯ ತವಕದಿಂ ನೆರೆವೆನು (ಏಕೋಪು. ೩–೫). **ಚೆಮ್ಮಾವುಗೆ:** ಒಪ್ಪವನಿಕ್ಕಿದ ಎಪ್ಪತ್ತುಗೊಂಡೆಯ ಸರ್ಪನ ಹೆಡೆಗೈಯುತಲಿ ಚೆಮ್ಮಾವುಗೆಯ ಸುಪ್ಪಾಣಿಯಿಂದ ನಯವಿಟ್ಟ (ಶರಜ. ೨೯೯) : ಈ ಚೆಮ್ಮಾವುಗೆಗಳನ್ನಾದರೂ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ನನ್ನ ಕುಲಕೋಟಿಯನ್ನೆಲ್ಲ ಉದ್ಧರಿಸುವ ಕೃಪೆಮಾಡಿರಿ! (ಶರಜ. ೩೧೦). **ಸಮ್ಮವಾವುಗೆ:** ಸೊಸೆವಿರ್ಗೆಲ್ಲಂ ಸುಸಮಾನಚಿತ್ತದಿಂದಿಂದು ಸಮ್ಮವಾವುಗೆಯನಲ್ತೆ ಮಾಡಿಸಿಕೊಟ್ಟಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧–೨೩೦) ; ದೇವರ ಸಮ್ಮವಾವುಗೆಗಳಂ ಪಿಡಿದೆಂಬುದ ನಿಂಬುಕೆಯ್ವ ಸದ್ಭಾವವಮೆ ಸಾಲ್ಗುಂ (ಪಂಚಾಮಾ. ೭–೬೮) : ಬೀದಿವಮಾರುತ ರುಗ್ಮಿಣಿನ ಪುರಕೆ ಪೋದ ಕಾವನ ಕೈಸೆಟಿ ತಂದು ಭೂವರ ಕೇಳ್ನಿನ್ನ

ಪದಪದ್ಮಕೆ ಸಮ್ಮಪಾವುಗೆಗಳನಿಕ್ಕಿಸುವೆವು (ನೇಮಿಸಂ. ೨೬-೯೧); **ಸಮ್ಮಾವುಗೆ:** ಪೊರೆವ ಸಮ್ಮಾವುಗೆಯ ಮುಖಕದಿಂ ತೆಗೆದುಟ್ಟ ಪೊಸ ದುಕೂಲದ ಮುಂಜೆರಂಗಿನಿಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೫-೪೨) ; ಲಳಿತ ದಾಮೋದರಂ ವರಸೋಮಯಾಜಿಗಳ್ಪಳೆಯ ಸಮ್ಮಾವುಗೆಯ ಮಾಧವಂ (ಅರಾಜ. ೭-೧೬); ಜಿನಮುನಿಗಳೊಡನೆ ವಾದಿಸಿಯವರು ಸೋಲ್ತು ಪದವಿನತರಾಗಲ್ಕೆ ಸಮ್ಮಾವುಗೆಯ ಸೇವೆಯಂ ಕೊಟ್ಟವರ ರಕ್ಷಿಸಿದನು (ವೀಶೈಪು. ೪-೯-೮೬) ; ಚಿನ್ನಗಂಬಿಯ ಪಟ್ಟೆ ಪಚ್ಚಡಂಗಳನೊಲಿದು ಚನ್ನಾಗಿ ವಲ್ಲಿವಾಟವ ಪೊದೆದು ಯಡಕೆರದಿ ಪೊನ್ನೊಳ್ಪರೆ ಕಠಾರಿಯುಮನಾಂತು ವರಹಸ್ತದೊಳಕುಚ್ಚಮಂ ಪಿಡಿದು ನಡಿಯೇಯಿನ್ನು ಪರಿಸರಿವಿನದ ಸಮ್ಮಾವುಗೆಯ ಮೆಟ್ಟಿ (ನವಮೋ. ೧೭-೫೭). [ಚಮ್ಮ + ಪಾವುಗೆ. / ಸಂ. ಚರ್ಮಪಾದುಕಾ]

ಚಮ್ಮಳಗೆ 'ಚಮ್ಮಾಳಿಗೆ' ನೋ.

ಚಮ್ಮಳಿ (ನಾ). ನವಗ್ರಹಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಂ ; ಕೇತು : "ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚಿ]ಮ್ಮಳಿಯೆಂದು ಕೇತು" (ಕಶಸಾ. ೩-೩೨). ; "ಉಚಿ ಚಮ್ಮಳಿ ಕೇತು ರಾಹು ಬಾಂಬಾವಕ್ಕಂ" (ಕವಿಕಂ. ೪೨). 'ಚಾಟ್' ಪರಾ. [?]

ಚಮ್ಮಳಿಕೆ (ನಾ). = ಚಮ್ಮಳಿ ಚಮ್ಮಳಿಕೆಯೆನೆ ಕೇತು " (ಕಶರ. ೫೫). [< ಚಮ್ಮಳಿ]

ಚಮ್ಮಾರ, ಚಂಬಾರ್, ಚಂಬಾರ, ಚಮ್ಮರ (ನಾ). ಚರ್ಮದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು ; ಚಮಗಾರ ; ಸಮಗಾರ: "ಚಮ್ಮಾರ – ಚರ್ಮಕಾರ" (ಶಬ್ದಕೋ. ೧೨). **ಚಂಬಾರ್:** (ಕೃಸ್‌ಗೆ. II, ೫೪೫); (ವ್ಯಗೆಜಿ. IV, ೩೬೬). **ಚಂಬಾರ:** (ಎಸಮ್ಮ. XVII, ೨). **ಚಮ್ಮರ:** ಚಮ್ಮರನ ಕಣ್ಣು ಮಬ್ಬೇರಿದುದು, ಕಿವಿ ಕೇಳದಾದುದು (ಕಗದ್ಯ. ೭೯). [< ಸಂ. ಚರ್ಮಕಾರ]

ಚಮ್ಮಾರುಲಿ (ನಾ) ಚರ್ಮದ ಮೆಟ್ಟು (?) : ಮೆಟ್ಟಿದ ಚಮ್ಮಾರುಲಿಯ ಹೆಟ್ ನೊಸಲೊಳಗಿಟ್ಟ ಕಸ್ತೂರಿಯ ತಿಲಕದ ಮುಟ್ಟಿ ಪಿಡಿದ ಕೈಸಾಣೆಯ ಕೊನಬುಗಳಿಟ್ಟಣಿಸಿಹರು ಬೀದಿಯಲಿ (ಕಂನವಿ. ೬-೧೯೫). [?]

ಚಮ್ಮಾವುಗೆ 'ಚಮ್ಮಪಾವುಗೆ' ನೋ.

ಚಮ್ಮಾಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ : ಚಮ್ಮಾಳ ಬಾರಿಸುವವರು ಬಂದರು (ರೂ೦). [← ಭುರಾ. ಸಂಬಳ್]

ಚಮ್ಮಾಳಿಗೆ, ಚಮ್ಮಳಗೆ, ಚವ್ಮೋಳಗೆ, ಚಿಮ್ಮಣಿಗೆ (ನಾ). ಚರ್ಮದ ಪಾದುಕೆ: ನಂಬಿಯಣ್ಣಂ ಪರಮಲೀಲೆಯೊಳುದ್ದ ಚಮ್ಮಾಳಿ[ಪಾಠಾಂ. ವು]ಗೆಗಳಂ ಮೆಟ್ಟಿ (ಬಸಪು. ೨೬-೦೪) ; ಹಳ್ಳಯನೆಂಬೊ ಮಾದಿಗ ತನ್ನ ಸತಿಗೂಡಿ ಒಳ್ಳೆ ರೌಪಾದ ಚಮ್ಮಾಳಿಗೆಯ(ಬಿಜ್ಜಳರಾ. ೭-೧೦). **ಚಮ್ಮಳಗೆ :** ಚಮ್ಮಳಗಿ[ಗೆ]ಯ , ಮೆಟ್ಟಿ ವಾರೆಮುರುಬ ಕಟ್ಟಿ (ವಿಸಾಸು. ೧೬-೩). **ಚವ್ಮೋಳಗೆ :** ಚವ್ಮೋಳಗೆಯ ಮೆಟ್ಟಿದವಗುಂಟೇ ಕಂಟಕಗಳ ಭಯ (ಜಗದಾ. ೨೦೪). **ಚಿಮ್ಮಣಿಗೆ :** ಸರ್ವರು ಮೆಟ್ಟುವದಕ ಕಾಲೊಳು ಚಿಮ್ಮಣಿಗೆ (ಕನ್ನಜಾ. ೮೧) ; ಮೆಟ್ಟಿದಾನ ಚಿಮ್ಮಣಿಗೆ ಉಟ್ಟಿದಾನ ಧೋತರ (ಲೋಕಗೀ. ೧೬೭). [ಚಮ್ಮ + ?]

ಚವ್ಮೋಳಗೆ 'ಚಮ್ಮಾಳಿಗೆ' ನೋ.

ಚಯ್$_1$(ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಪದ : ಚಯ್‌ಚಯ್ಯೆಂಬಾಗಳ್ ಮೆಯ್ ಮೆಯ್ ಚಲದಿಂ ಪುಟ್ಟಿ ಪೊಣರ್ದು ತಳ್ತಿಬಿವು[ರ್ಕಿಂ] (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೩೪).

ಚಯ್$_2$, ಚಯ್ಯ, ಚೆಯ್$_1$, ಚೈ (ನಾ). ಚೆಲ್ಲಾಟ ; ವಿನೋದ . 'ಚಯ್ಯಾಡು' ಪರಾ. **ಚಯ್ಯ :** "ಚಯ್ಯವು[ಪಾಠಾಂ. ಚೆಯ್ಯಾಟ, ಚೆಯ್ಯಾಟ]ವೆನಲ್ ಚೆಲ್ಲಾಟವಮಕ್ಕುಂ" (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೨೦) ; ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಬ]ಯ್ಯವಾಡುವುದೇಡಿಪುದು (ರಾಮವಿ. ೧೭-೮೬). **ಚೆಯ್$_1$:** 'ಚೆಯ್ಯಾಟ' ಪರಾ. **ಚೈ :** 'ಚೈಗುಡು' ಪರಾ. [?]

ಚಯ (ನಾ). ೧. ಗುಂಪು ; ಮೊತ್ತ ; ರಾಶಿ ; ಸಮೂಹ : ದಿಗಂಬರ ತೆಟಂಬರಂ ಬಳಸೆ ಕೀರ್ತಿವಲ್ಲೀಚಯಂ (ಆದಿಪು. ೩-೫೭) ; ಸ್ಮರಕಾಂತಾರತ ಘರ್ಮಬಿಂದುಚಯಮೋ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೪೧); ಇಂದ್ರಿಯಚಯವ ಗೆಲುವದೆ ತನ್ನ ಗೆದ್ದುದದು (ನೀಗಟ್ಟು. ೧೨೯). ೨. ಮಣ್ಣಿನ ದಿಣ್ಣೆ : ೩. ಕೋಟೆಯ ಸುತ್ತುಗೋಡೆ,–ಪ್ರಾಕಾರ. [ಸಂ.]

ಚಯನ (ನಾ). ಕೂಡಿಹಾಕುವಿಕೆ; ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವಿಕೆ; ಶೇಖರಿಸುವಿಕೆ; ರಾಶಿಮಾಡುವಿಕೆ : ಚಯನಂ ಮುಗಿಯೆ ಬಲವಂದು ಮಡವಂದು ಮಾ ಚಿತೆಯಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೨೦-೨೨೯). 'ಸಂಚಯನ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚಯಿತ್ರ (ನಾ). = ಚೈತ್ರ ೨ : ಚಯಿತ್ರ ಸು ೧೦ ಬ್ರಿ ದಂದು (ಎಕ. XI, ಚಿತ್ರದು. ೧೨-೧೪ ; 1286). [< ಸಂ. ಚೈತ್ರ]

ಚಯಿತ್ರಪೈಯಿತ್ರ (ನಾ). = ಚೈತ್ರಪವಿತ್ರ : ಶ್ರೀಗ್ರಾಮೇಶ್ವರದೇವರಂಗಭೋಗಕ್ಕಂ ನಿತ್ಯನಿವೇದ್ಯಕ್ಕಂ ಖಂಡಸ್ಫುಟಿತ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರಕಂ ಚಯಿತ್ರಪೈಯಿತ್ರಕ್ಕಂ . . . ಬಿಟ ಗರ್ದೆ (ಸೌಇಇ. XX, ೭೬-೫೭ ; 1118). [< ಚೈತ್ರಪವಿತ್ರ]

ಚಯ್ಯ 'ಚಯ್$_2$' ನೋ.

ಚಯ್ಯಾಟ, ಚೆಯ್ಯಾಟ (ನಾ). ಚೆಲ್ಲಾಟ ; ವಿನೋದ ; ಚೇಷ್ಟೆ : "ಚಯ್ಯಾಟ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆಯ್ಯವು]ವೆನಲ್ ಚಲ್ಲಾಟವಮಕ್ಕುಂ" (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೨೦). **ಚೆಯ್ಯಾಟ:** ಕುಚೇಷ್ಟಿತದ ಚೆಯ್ಯಾಟದ ಮುಗುಳ್ನಗೆ ಮೆತ್ತು (ಮುಂತ್ರಶ. ೮೮-೯). [ಚಯ್$_2$ + ಆಟ]

ಚಯ್ಯಾಡಂಬರ (ನಾ). ಕಾಂತಿ ; ಶೋಭೆ : ಇಂದ್ರವಜಕ್ಕೆ ಚಯ್ಯಾಡಂಬರ ಮೆಂಬಂತಿರಲೊಪ್ಪಂಬಡೆದಾತನಿರೆ × × ಎಟಿಯಂಗನೃಪಂ (ಮ್ಯಆರಿ. ೦೯೨೮, ೯-೧೧ ; 1133). [?]

ಚಯ್ಯಾಡು, ಚೆಯ್ಯಾಡು (ಕ್ರಿ). ಚಲ್ಲಾಟವಾಡು ; ವಿನೋದಮಾಡು: ಕೆಯ್ಕೊಕಲೆತ್ತಿಯಾನೀ ಮೆಯ್ಯಾರ್ವಿನವುಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಪಣೆಯಿಂ ಪಣೆಯಾದೊಯ್ಯನಣೆದಣೆದು ತಣಿಯದೆ ಚಯ್ಯಾಡುವ ತಸೆಯನೆನಗದೆಂದಾದಪನೋ (ಧರ್ಮನಾ. ೩-೧೨೦). **ಚೆಯ್ಯಾಡು:** ದೂರದಿಂದೆ ಪರಿತಂದಪ್ಪುಪ್ಪೆನುತ್ತಪ್ಪಿ ಪೊಯ್ಯಗೆ ಚೆಯ್ಯಾಡುವ ಪೋಲುದಂ ಮುಸುಕಿಡುತ್ತೋಯೆಂಬ. . . ಕಂದೆನೊಳ್ ನಲಿವ ಪೆಣ್ಣಿಂ ನೋಂಟಿಯಂ ನೋಂತಳೋ (ಜಗವಿ. ೨-೬೭). 'ಚೈಗುಡು' ಪರಾ. [ಚಯ್$_2$ + ಆಡು$_1$]

ಚಯ್ಯಾಳಿ (ನಾ). (ಸಂತೋಷದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ)ವಾದ್ಯವನ್ನು ನುಡಿಸುವ ಒಂದು ಗತ್ತು (?): ಹೊಟ್ಟೀ ಬಸಪ್ಪನು ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ 'ಚಯ್ಯಾಳಿ'ಯ ಗತ್ತನ್ನು ಹಿಡಿಯುತೊಡಗಿದನು (ಹಬ್ಬಿಬ. ೩೮). [?]

ಚರ (ಗು). ೧. ಚಲಿಸುವ; ಗತಿಯುಳ್ಳ; ನಡೆಯುವ. ೨. ಸ್ಥಳದಿಂದ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಸಾಗಿಸಬಹುದಾದ : ವಾರೆಸುದಾರರು ಜಮೀನುಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ನಿರಾಕರಿಸಿದಾಗ ಓಡಿಹೋದವನ ಚರ ಆಸ್ತಿ ನಮಗೆ ಸೇರುತ್ತದೆ (ಪ್ರವಾಇ. II, ೪೭೮). (ನಾ). ೩. ಚಲಿಸುವವನು ; ನಡೆಯುವವನು : ಪರನಪರಂ ಭವನಭವಂ ಚರನಚರಂ . . . ಎನಿಪ ಗಣಿತ ವಿರುದ್ಧಗುಣ ನಿನ್ನ ನಿಜವದೇಂ ಕೇವಳಮೋ (ಜಗವಿ. ೩-೯೭). ೪. ಚಲಿಸುವ ವಸ್ತು ; ಪ್ರಾಣಿ : ಪುರಗಗನಜಲವನಚರಂಗಳು ಚರಗಳಿವು (ಅಮೃತ. ೪-೧೪). 'ಚರಾಚರ' 'ಜಲಚರ' ಪರಾ. ೫. ಗೂಢಚಾರ; ಬೇಹುಗಾರ : "ಅಪಸರ್ಪಃ, ಚರಃ, ಚಾರಃ–ಈ ಮೂರು ಅರಸಾಳು" (ಹಲಾಯು. ೭೦-೨೭೧) : ಅವಧರಿಪುದೆಂದು ಚರನಿಂತೆಂದಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೪-೩೬); ವಿಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಸೆಱಗ ಹಿಡಿದನು ದ್ರೋಣನೆಂದರು ಚರರು ಭೂಪತಿಗೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೮-೮). ೬. [ವೀಶೈ] ಜಂಗಮ : ಜಂಗಮವೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಚರಾದಿಗಳು (ಅವಚಂ. ೨೫೮-೧೧೭೩); ನಟವರ ಕಾಯಕವ ಮಾಡಿ ದೊರೆದರ್ಥದಿಂ ಚರಕೆ ಭಕ್ತಿಯಂ ನಡೆಸುತಿರಲು (ಪ್ರಾಂಧರಾ. ೨-೬) :

ಚರವು ಗೋಕ್ಷೀರವಂ ಬೇಡೆ ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯತ್ತ ಬಱಡುಗವಿಲೆಯ ಕರೆದು ಸಲಿಸಿದಂ (ರಾಘವ. ೮-೩೯). ೭. [ವಿಜ್ಞಾ] ವಿದ್ಯುದ್ವಾಹಿಯಾದ ಕಣ: ವಿದ್ಯುತ್ತನ್ನು ಹೊತ್ತ ಅಣುಭಾಗಗಳಿಗೆ ಚರಗಳೆಂದು (Ions) ಹೆಸರು (ಭೌತವಿ. ೩೪೬). [ಸಂ.]

ಚರಂಡಿ (ನಾ). ಕೊಳಚೆನೀರು ಹರಿದಂ ಹೋಗಲು ಮಾಡಿದ ಮೋರಿ; ಗಟಾರ : ನಮ್ಮ ನಗರಗಳ ಚರಂಡಿಗಳಲ್ಲೂ ಸಿಗದು ಇಂಥ ದುರ್ಗಂಧ ! (ಮೂನಸ. ೭೮) : ಅಡುಗೆಮನೆಯ ಕೊಳಚೆನೀರನ್ನು ನಲ್ಲಿಗಳ ಅಥವಾ ಚರಂಡಿಗಳ ಮೂಲಕ ದೂರ ಒಯ್ಯಬೇಕು (ಅಡುಶಾ. ४०) : ಅವಳು ಆ ಪತ್ರವನ್ನು ಚರಚರನೆ ಹರಿದು ಚರಂಡಿಗೆ ಹಾಕಿ . . . ನಡೆದುಬಿಟ್ಟಳು (ರಂಗರೋ. ೧೭೪) ; ಅಲೆಕ್ಸಿ ಗುಂಡಿ ತೋಡಿ, ಚರಂಡಿ ಹೊಡೆದು ತನ್ನ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮುಗಿಸಿದನು (ಯೋಧಋ. ೧೭).

[?. / ಫಾರ. ಚಿರಾಂಡಿ = ಗಲ್ಲಿ]

ಚರಂಡಿತನ (ನಾ). ಕೊಳೆಮಾಡುವಿಕೆ; ಹೊಲಸುತನ: ಚಂಡಿಕೆಯ ತೆಗೆದ ಚೆಂಡಿನೊಳಿಂದು ಮಾಡಿದ ಚರಂಡಿತನವನು ತೊಳೆವ ಚಂಡಿಕೆಯ ಚೆಂಗಾಲ! (ನವ್ಯಧ್ಮ. ೦೨-೬). [ಚರಂಡಿ + – ತನ]

ಚರಂತ 'ಚರಂತಿ' ನೋ.

ಚರಂತಿ, ಚರಂತ (ಗು). ೧. ಚಲಿಸುವ : ತುಟಿಗೆ ತುಟಿಯಿಡುವ ರತಿಕಾಮರ ಜೋಡಿ! ಚರಂತಿ ತ್ರಿಶಂಕು ಸ್ವರ್ಗದ ಹೊಸ ಮೋಡಿ! (ಜಂತಸ. ೬೦-೩). (ನಾ). ೨. [ವೀಶೈ] ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯವ್ರತವನ್ನು ಕೈಕೊಂಡ ಜಂಗಮಂ : ಚೆನ್ನರಾಜದೇವರು ಮಠವ ಕಟ್ಟಿಸಿ ಚರಂತಿಗಳ ದಾಸೋಹಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟ ಗದ್ದೆ (ಪ್ರುಆರಿ. ೧೯೨೮, ೫೫-೫ ; ?) ; ಯಾ ಮಠದ ಚರಂತಿ ಹಿರೇರು (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೦೦೬-೫ ; ?). **ಚರಂತ** : ೨. ಚರಂತರ ಮಠದಲ್ಲಿ ಈ ದಿನ ಪುರಾಣ ಪ್ರವಚನವಿದೆ (ರೂಢಿ). [<ಸಂ. ಚರತ್]

ಚರಕ₁ (ನಾ). ೧. ಅಲೆದಾಡುವವನು. ೨. ಯಾತ್ರಿಕನಾದ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ. ೩. ಬೇಹುಗಾರ ; ಗೂಢಚಾರ. ೪. ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವೈದ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞನಾದ ಒಬ್ಬ ಋಷಿಯ ಹೆಸರು. ೫. ಚರಕಋಷಿಯಿಂದ ರಚಿತವಾದ ವೈದ್ಯಗ್ರಂಥ ; ಚರಕಸಂಹಿತೆ. [ಸಂ.]

ಚರಕ₂ (ನಾ). ೧. ನೂಲುವ ರಾಟೆ: ಅವಳು ಚರಕ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ದಾರ ತೆಗೆಯುವುದಕ್ಕೆ ಕುಳಿತುಕೊಂಡಳು (ದೇಜಾಂಕ. ೫೬) ; ಕೈಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ತಕಲಿ, ಚರಕಗಳಂಥ ಸಣ್ಣ ಉಪಕರಣಗಳಿಂದ ಎಳೆಗಳನ್ನು ತೆಗೆಯುತ್ತಿದ್ದರು (ಗೃಹವಿ. ೭೨). ೨. ಅರೆಯುವ ಯಂತ್ರ ; ಗಾಣ : ಬಂಡವಾಳಗಾರನು . . . ಇಡೀ ರೈತವರ್ಗವನ್ನು ಸರಕಾರೀ ಕರ-ಕಂದಾಯಗಳ ಚರಕದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ತೆಗೆದು ಸಿಪ್ಪೆಸುಪ್ಪೆಯಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (ಮೂವಾದ. ೦೪೭). ೩. ಚಕ್ರ; ಗಾಲಿ : ದರುಮದ ಚರಕಂ ನನ್ನಿಯ ಪೊರ್ಕುಳಮಾರಿವು ಸಮಾಧಿ ಧೃತಿಯುಮಿರೆ ನೇಮಿ (ಸೌನಂದ. ೩-೦೦). [←ಮರಾ. ಚರಕ್; ಫಾರ. ಚರ್ಖ್; ಹಿಂ. ಚರ್ಖ್, ಚರ್ಖಾ / ಸಂ. ಚಕ್ರ]

ಚರಕಿ, ಚರಿಕಿ (ನಾ). ೧. ಲೋಹ, ದಂತ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ತಕ್ಕ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಕಡೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಯಂತ್ರ ; ಕಡೆತದ ಯಂತ್ರ; ಲೇತ್‌ಯಂತ್ರ: ಚರಕಿಯ ಭಾಗಗಳನ್ನು ತಕ್ಕಂತೆ ಅಳವಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ . . . ಗಾಡಿಯುಳ್ಳ ಚರಕಿ ಯಂತ್ರದ ತಳಚೌಕಟ್ಟು (Lathe-bed. ಇಂಕವಿ). **ಚರಿಕಿ:** ೨. ಕುಂಬಾರನ ತಿಗುರಿ : (ಕ). ೩. ಬೀಸುವ ಕಲ್ಲು : (ಕ). [←ಮರಾ. ಚರಕೀ, ಚರಖೀ ; ಫಾರ. ಚರ್ಖಾ ; ಹಿಂ. ಚರ್ಖೀ]

ಚರಗ 'ಚರುಗ' ನೋ.

ಚರಚಕ್ರವರ್ತಿ (ನಾ). ಜಂಗಮರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು: ಮಲೆಯ ವೀರೇಶ ಸಿದ್ಧರಾಮಸ್ವಾಮಿಯಾ ಕರಕಮಲ ಸಂಭೂತ ಚರಚಕ್ರವರ್ತಿ (ವೀಶೈಪು. ೦-೦-೬). [ಚರ + ಚಕ್ರವರ್ತಿ]

ಚರಚರ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಚರಚರನೆ' ಪರಾ.

ಚರಚರನೆ (ಅ). ಚರಚರ ಎಂಬ ಶಬ್ದದೊಂದಿಗೆ: ಕಲುಷದೈತ್ಯರನೆಲ್ಲ ಚರಚರನೆ ಸೀಳಿ (ಪಾದಿಕೀ. ೨೮-೦) ; ಆ ಪತ್ರವನ್ನು ಚರಚರನೆ ಹರಿದು ಚರಂಡಿಗೆ ಹಾಕಿ . . . ನಡೆದುಬಿಟ್ಟಳು (ರಂಗರೋ. ೧೭೪) .

[ಚರಚರ + – ಅನೆ₁]

ಚರಜಂದಗಿ, ಚರಜಂದಿಗಿ, ಚರಜಂದಿಗೆ (ನಾ). ಸ್ಥಳದಿಂದ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಸಾಗಿಸಬಹುದಾದ ಆಸ್ತಿ ; ಚರಆಸ್ತಿ : ಮನೆಗಳನ್ನು ಜಪ್ತಿಮಾಡಿ ಹಿಂಡುವ ಎಮ್ಮೆಯನ್ನು (ಕರಸಹಿತ) ಇತರ ಚರಜಂದಗಿಯನ್ನು ಜಪ್ತಿ ಮಾಡಿದರು (ಕಠವೀ. ४३). **ಚರಜಂದಿಗಿ:** ಚರಜಂದಿಗಿ ವಿಷಯವಾದ ಹಕ್ಕು ಅಥವಾ ಅಂಥಾ ಜಂದಗಿಯ ಮೌಲ್ಯವನ್ನು ಕುರಿತ ದಾವೆ (ಗ್ರಾಮೂಕ. ೨೦). **ಚರಜಂದಿಗೆ** : " ಚರಜಂದಿಗೆ, ಜಂಗಮದ್ರವ್ಯ " (Chattel. ಪಾರಿವಿ. ೦೪).

[ಚರ + ಜಂದಗಿ]

ಚರಜಂದಿಗಿ 'ಚರಜಂದಗಿ' ನೋ.

ಚರಜಂದಿಗೆ 'ಚರಜಾದಗಿ' ನೋ.

ಚರಟ, ಚಟ್ಟ₂, ಚೆಟ್ಟ₁ (ನಾ). ೧. ದ್ರವವಸ್ತುಗಳ ತಳದಲ್ಲಿ ನಿಂತ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ವಸ್ತು; ಗಷ್ಟು; ಗಸಿ: ಸಬಕಾರದ ಚರಟವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಕಾಜನಿಂದ ಆಗುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ४-೨೨೨) ; ಬರೀ ಸಾರಿನ ಚರಟ ಇದೆ (ರೂಢಿ). ೨. ನಿಸ್ಸಾರವಾದ ವಸ್ತು ; ಸಾರ ತೆಗೆದ ವಸ್ತು : ಕಾಫಿಯ ಚರಟವನ್ನು ಪಾತ್ರ ತೊಳೆಯುವುದಕ್ಕೆ ಬಳಸಬಹುದು (ರೂಢಿ). ೩. ಶರೀರದ ಹೊರಪದರ; ಚರ್ಮ; ತೊಗಲು. **ಚಟ್ಟ₂:** (ಕ). **ಚೆಟ್ಟ₁:** ೨. 'ಚೆಟ್ಟಬೆಳಗಂ' ಪರಾ.

ಚಟ್ಟಾಎತ್ತು = ಚರ್ಮವನ್ನು ಸುಲಿ ; ಹಿಂಸೆಮಾಡು : ಕೆಟ್ಟಗಿಟ್ಟ ಹಡದೀ ನಿನ್ನ ಚಟ್ಟಾಎತ್ತೀನ (ಕನ್ನಜಾ. ೬೦). ಚರಟಾನೇ ಬೆಳಗು, **ಚಟ್ಟಾನ ಬೆಳಗು**=ಚಟ್ಟಾಎತ್ತು: ಸುಳ್ಳು ಬದ್ದೀ ಅಂದ್ರ ನಿನ್ನ ಚರಟಾನೇ ಬೆಳಗೇನು (ತಿರುಗು. ೭೬) : ನಿನ್ನ ಚರಟಾನೇ ಬೆಳಗೇನು (ಮಿಂಚಹು. ೦೦೭) ; ಇಂವನು ಚಟ್ಟಾನ ಬೆಳಗತಾನ (ದೀಪಹ. II, ೫೭).

[ದೇ.॥ ತುಳು. ಚಟ್; ತೆಲು. ಚಟ್ಟ]

ಚರಣ (ನಾ). ೧. ನಡೆ; ಸಂಚಾರ. ೨. ನಡೆವಳಿಕೆ; ಆಚರಣೆ; ವ್ಯವಹಾರ. 'ತಪಶ್ಚರಣ' ಪರಾ. ೩. ಅಡಿ; ಪಾದ: "ಅಂಘ್ರಿಃ, ಚರಣಃ, ಪಾದಃ– ಈ ೩ ಕಾಲ್" (ಹಲಾಯು. ೮೪-೩೫೬) : ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಕ]ರಣದ ಚಾರಿಯ ಚಲ್ಲಿಯ ಪರಿಕ್ರಮಕ್ರಮದ ಭಂಗಿಗಳ್ ನೆಗಟ್ಟೆಡೆಯೊಳ್ (ಆದಿಪು. ४-३४) ; ಚರಣದೆ ಕಾಂಚಿಯಂ ಗುರುನಿತಂಬದ ಪರ್ವುಗೆಯಿಂದೆ ಮಧ್ಯಮಂ . . . ವಿರಹವಿಹ್ವಲೆಯಾಗಿ ಲತಾಂಗಿ ತಾಳ್ದಿವಳ್ (ಕಾದಂಬ. ೩೩೩) : ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವಾ ನಿಮ್ಮ ಚರಣಕಮಲದಲಾನು ತುಂಬಿ (ಬಸವ. ४४२) ; ಎಂತುಮಾರ ಚರಣಂ ಶರಣಂ (ಜಗವಿ. ೦-೩४): ತಿರುನೀಲಕಂಠರ ಚರಣವಂ ಪಿಡಿದು (ತಿರುಶ. ದೇ. ೬-೦೬) ; ಹಿಂದೆ ಚರಣದಲೊದೆದನೊಬ್ಬನ (ಕೌಶಿಲಾ. ३೬-३೦). ೪. [ಛಂದ] ಪದ್ಯದ ಪಾದ,–ಪಂಕ್ತಿ: ಕವಿತೆಯಲ್ಲಿ ಎರಡು, ಮೂರು . . . ಭಾಗಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ, ಒಂದೊಂದಕ್ಕೆ ಅಡಿ, ಚರಣ, ಪಾದ, ಪದ ಮುಂತಾದ ಹೆಸರುಗಳನ್ನಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ (ಛಂದಶಾ. ೦४). ೫. [ಗಣಿತ] ಎರಡು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : "ಕ್ರಮ ಚರಣಂ ಪದಯುಗಳಂ ಸಮ ಉಭಯಂ ಬಾಹು ಕಿವಿಗಳೆರಡಱ ನಾಮಂ" (ವ್ಯವಹಾ. ४-२). ೬. [ಜೈನ] ನಾಲ್ಕು ಅನುಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯದು ; ಮುನಿಗಳ ಹಾಗು ಶ್ರಾವಕರ ಆಚರಣೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರಭಾಗ: ಪ್ರಥಮ, ಕರಣ, ಚರಣ, ದ್ರವ್ಯ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಅನುಯೋಗಗಳನ್ನು ಜೈನರ ಚತುರ್ವೇದಗಳೆಂದು ಕರೆಯಬಹುದು (ಭಾರದ. ೦೭४). 'ಚರಣಾನುಯೋಗ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚರಣಗ್ರಂಥ (ನಾ). [ಜೈನ] ಚರಣಾನುಯೋಗವನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಗ್ರಂಥ : ಆಚಾರವಾರಾಧನೆ ಮೊದಲಾಗೊಡೆಯ ಚರ[ಪಾಠಾಂ. ಶ್ರವ]ಣ ಗ್ರಂಥಂಗಳುಮಂ . . . ಕಲ್ತೊಡಲ್ಲದೆ (ವಡ್ಡಾ.ರಾ. ೬-೭).
[ಚರಣ + ಗ್ರಂಥ]

ಚರಣಚೌಪಟ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠ ಕಾಲಾಳು ; ಪರಾಕ್ರಮಿಯಾದ ಪದಾತಿ: ನೆರಹಿದನು ಹದಿನಾಱುಸಾವಿರ ಕರಿಘಟೆಯನು . . . ಚರಣಚೌಪಟರೈದು ಲಕ್ಷವ (ಕುಮಾ.ಆ. ೨೨-೩). [ಚರಣ + ಚೌಪಟ (<ಚೌಪಟ್ಟ)]

ಚರಣತಲ, ಚರಣತಳ (ನಾ). ೧. ಕಾಲಿನ ತಳಭಾಗ ; ಅಂಗಾಲು : "ಚರಣತಲ [ಪಾಠಾಂ. ಳ] ಮೆಂದೊಡಂಗಾಲೆನಿಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೨೮-೧೮). **ಚರಣತಳ:** ೧. ಚರಣತಳಪ್ರಘಾತದೆ ಪದಾತಿಗಳಂ ನಖರಪ್ರಹಾರದಿಂ ತುರಗದಬಂಗಳಂ . . . ನುರ್ಗುಮಾಡಿ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೦-೯೬). ೨. ಕಾಲು; ಪಾದ : ಚರಣತಳಕ್ಕೆ ಬೀೞ್ವ ಮಣಿಕಾಂಚಿಯನೆತ್ತಿದೆ ಚುರ್ಚುರ್ತಿರ್ಪ ನೂಪುರಮನೆ ಸ್ಥಿತು ಸಾರ್ಚಿದೆ . . . ಬಂದು ಸಂಭ್ರಮದಿನೀಕ್ಷಿಸು ತಿರ್ದಳಿಳೇಶಕಂತುವಂ (ಕುಸುಮಾ. ೮-೧೦) ; ನಂಬಿಯಣ್ಣಂ ಪೂರ್ವಮಂ ನೆನೆದು ಪರಿತಂದು ಚರಣತಳದೊಳು ಬೀಳುತುಂ (ನಂಬಿರ. ೭-೧೨೮).
[ಚರಣ + ತಲ₂]

ಚರಣತಳ 'ಚರಣತಲ' ನೋ.

ಚರಣದೊಡರು (ನಾ). ಕಾಲಿನ ಆಭರಣ ; ಅಂದುಗೆ : ಚೆರಳತ್ತು ನಡೆಗಲಿಸೆ ಚರಣದೊಡರುಲಿಯ ಘತ್ಕಾರದಿಂ ನಡೆವುತ್ತ (ನವಮೋ. ೧೫-೫೫).
[ಚರಣ + ತೊಡರು₂(<ತೊಡರ್₃)]

ಚರಣನ್ಯಾಸ (ನಾ).=ಚರಣವಿನ್ಯಾಸ ೧ : ಚರಣನ್ಯಾಸೋಚಿತಮೋದುರ ಕಾಂಚನಕಮಳಸಪ್ತಕಂ ಕರಮೆಸೆಗುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೬-೩೬) ; ಚರಣನ್ಯಾಸ ದೊಳಾಂಪರಂಬುಜಮನೇಟಂ ದೇವದೇವಂಗೆ ದೇವರಿಳಾಮಂಡಳಮಂ ಮಹಾನಿಲಕುಮಾರರ್ . . . ಪರಿಸ್ಫುರಿತಾದರ್ಶಮಿದೆಂಬಿನಂ ಬೆಳಗು ವರ್ತಂತವ್ವು ಸದ್ಭಕ್ತಿಯಿಂ (ಅನಂಪು. ೦೪-೩೫). [ಚರಣ + ನ್ಯಾಸ]

ಚರಣಪೆಂಡೆಯ (ನಾ). ಕಾಲಿಗೆ ತೊಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ: ತಮ್ಮ ನಾಟ್ಯಕ್ಕೆ . . . ನವರತ್ನದ ಬಿರುದಿನ ದಿವ್ಯ ಚರಣಪೆಂಡೆಯವನಿಕ್ಕಿ ದರು (ಕಂನವಿ. ೨೪-೨೬) ; ಆಗಿನ ಅವರ ಆಭರಣಗಳೆಂದರೆ . . . ಕಿರು ಪಿಲ್ಲಿ, ಚರಣಪೆಂಡೆಯು, ಪಾಯುವಟ್ಟ (ಕರ್ಣಾಜ. ೧೬೨).
[ಚರಣ + ಪೆಂಡೆಯ(<ಪೆಂಡೆ)]

ಚರಣಭಜಕ (ನಾ). ಪಾದಸೇವಕ ; ಭಕ್ತ : ಚರಣಭಜಕಕಟುಂಬನೆಂಬೀ ಬಿರುದ ಪಾಲಿಸಿ . . . ಕೊಡುವುದೆಮಗೆ ಮಹಾಪ್ರಸಾದವನು (ಕುಮಾ.ಸ. ೧೦-೩೮). [ಚರಣ + ಭಜಕ]

ಚರಣವಲ್ಮೀಕ (ನಾ). ಹುತ್ತಗಾಲು ರೋಗ : "ಚರಣವ[ಪಾಠಾಂ. ವಾ] ಲ್ಮೀಕಮೆನೆ ಹುತ್ತುಗಾಲಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೩-೨). [ಚರಣ+ವಲ್ಮೀಕ]

ಚರಣವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಪಾದಗಳನ್ನು ಹಿಡಿ : ಕರವ ಪಿಡಿಯ ಸಾರ್ಸಾರೆಂದು ಜಱೆದೊಡೆ ಚರಣವಿಡಿದು ದುಃಖಿಸುತ (ಕಂನವಿ. ೬-೦೬೭).
[ಚರಣ + ಪಿಡಿ₁]

ಚರಣವಿನ್ಯಾಸ (ನಾ). ೧. ಪಾದಗಳನ್ನು ಇಡುವಿಕೆ ; ಹೆಜ್ಜೆಯಿಡುವಿಕೆ. ೨. [ಛಂದ] ಪದ್ಯದ ಪಾದಗಳ ರಚನೆ. ೧, ೨ : ಚರಣವಿನ್ಯಾಸದೊಳ ಪ್ರಗಲ್ಭನು ತಾನು . . . ಕುಕವಿಯು ಬಾಲಕನಿವನು (ಇಂಚಾಕ. ೦೭೩-೫೫).
[ಚರಣ + ವಿನ್ಯಾಸ]

ಚರಣಸಂಘಟ್ಟ (ನಾ). ಪಾದಗಳ ಹೊಡೆತ,-ತುಳಿತ : ತನ್ನ ನಿಷ್ಠುರ ಚರಣಸಂಘಟ್ಟದೊಳ್ ಪಡಲ್ವಟ್ಟ ವೀರಭಟರ ಮಕುಟಂಗಳೊಳ್ ತಲೆಗರೆದಿರ್ದನೆ ಗೆತ್ತು ಸೋದಿಸಿ ನೋಡಿಯುಂ . . . ಕಾಣದೆ(ಗದಾಯು. ೬-೨೮ ವ).
[ಚರಣ + ಸಂಘಟ್ಟ]

ಚರಣಹತಿ (ನಾ). ೧.=ಚರಣಸಂಘಟ್ಟ : ಚಾತುರಂಗದ ಚರಣಹತಿ ನಿರ್ಧೂತ ಧೂಳೀಮಯಮಖಿಳದಿಗುಜಾತಮೆನೆ ಘಟ್ಟಣೆಯಲೇಱಿತು ಪಾಂಡುಸುತಸೇನೆ (ಕುಮಾ.ದ್ರೋ. ೦೮-೨೫). ೨. ಹೆಜ್ಜೆಯ ಗುರುತು : ಇದುವೆ ಮೊಲ ಪೋದ ಪೆಜ್ಜೆಯು ಹರಿಣ ಚರಣಹತಿ . . . ಬಗ್ಗದಡಿ ಹೆಗ್ಗುರುತು (ನವಮೋ. ೦೬-೧೯). [ಚರಣ + ಹತಿ]

ಚರಣಹೇತಿ(ನಾ). ಕಾಲುಗಳನ್ನೇ ಆಯುಧವನ್ನಾಗಿ ಉಳ್ಳುದು; ಹುಂಜ; ಕುಕ್ಕುಟ : "ಕೃಕವಾಕು ತಾಮ್ರಚೂಡಾಭಿಖ್ಯಂ ತಾಂ ಚರಣಹೇತಿ ಕುಕ್ಕುಟಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೩-೧೮). [ಚರಣ + ಹೇತಿ]

ಚರಣಾನುಯೋಗ (ನಾ). [ಜೈನ] ಸದಾಚಾರವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರಭಾಗ : ಚರಣಾನುಯೋಗಮೆಂಬುದು ಕಷಾಯೇಂದ್ರಿಯೋಪಸರ್ಗ ಪರೀಷಹ ವಿಜಯಿಗಳಪ್ಪ ಚಾರಿತ್ರಮಾನಿಗಳ ಸದಾಚಾರ ಪ್ರಕಾಶನಂ ಗೆಯ್ವುದು (ಚಾವುಂಪು. ೩೮೪-೫); ಪ್ರಥಮ ಕರಣ ಚರಣಾನುಯೋಗಂಗಳಂ ನಿರವಶೇಷಂ ಕಲ್ತೊಡಲ್ಲದೆ ಜೋಯಿಸಮಂ ಕಲಲ್ಬಾರದು (ಸುಕುಮಾ. ೩-೩೫ ವ). [ಚರಣ + ಅನುಯೋಗ]

ಚರಣಾಭರಣ (ನಾ). ಕಾಲಿಗೆ ತೊಡುವ ಆಭರಣ: ಸಾಲದೇ ನಿಮಗಿನ್ನು ಕೌರವರೋಲಗದ ಫಲವಾಯ್ತಲಾ ವನಮಾಲೆ ಕೊರಳಿಂಗಲ್ಲ ಚರಣಾಭರಣವಾಯಿತೆಲೆ (ಕುಮಾ.ಸ. ೦೬-೬೦). [ಚರಣ + ಆಭರಣ]

ಚರಣಾಯುಧ (ನಾ).=ಚರಣಹೇತಿ : "ಕೃಕವಾಕುಃ, ತಾಮ್ರಚೂಡಃ, ಕುಕ್ಕುಟಃ, ಚರಣಾಯುಧಃ—ಈ ೪ ಕೋಟಿ" (ಹಲಾಯು. ೪೧-೯೪) ; ಕರಮೆಸೆಯೆ ಸಮೆದು ಬಂದುದು ಚರಣಾಯುಧಮದಱ ಚಿತ್ರಪರಿಶೋಭೆಗೆ ಬೆಂತರನೊಂದಾಶ್ಚರ್ಯಸಿರ್ದುದು (ಯಶೋಚ. ೩-೨೪) ; ಬಲಿದ ಚರಣಾಯುಧದವೊಲು ಪರರಳವನೀಕ್ಷಿಸಿ ಕಪಿಯವೊಲು ಮೈವಳಿಯ ಹತ್ತಿದ ರಂದು ಕಡಿತಲೆಗಾಱಿರುಭಯದಲಿ (ಕುಮಾ.ಭೀ. ೪-೩೫) ; ಪಾರಾವತಂ ಪರಪುಷ್ಟಂ ಚರಣಾಯುಧಂ ಶಕುನಿ . . . ರತ್ನಖಗಮಿರ್ಕುಂ ತದ್ವನಾ ಗೌಘದೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೫-೫೯). [ಚರಣ + ಆಯುಧ]

ಚರಣಿ (ನಾ). ಕುದುರೆ, ದನ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಗೆ ಮೇವನ್ನು ಹಾಕಲು ಮಾಡಿದ ಮರದ ಚೌಕಟ್ಟು ; ಗೋದಲೆ ; ಚಂಡಿಗೆ : ಕುದುರೆಯ ಮಂದುರತಮಂ ಮಾಱಿ ಪುಗುವಂತೆ ಪೊಕ್ಕು ಚರಣಿಯ ಪುಲ್ಲೊಳ್ ಪೊರಳಲೊಡಂ (ಪಂಚತಂ. ೦೬೯-೦೦); ತುರಗದುರದುದ್ದ ಮಾಡ್ದುದು ಚರಣಿಯು ನದಱೊಳಗು ಹಸ್ತವಿಸ್ತಾರಂ ಮತ್ತೆರಡುಂ ಕೆಲದೊಳ್ ಮುಂಡಿಗೆ (ಅಶ್ವಶಾ. ೭-೮) ; ಕೊಂದೆಳದು ಹಾಯ್ಕಿದಳ್ಚರಣಿಯೊಳಗೆ (ಪಾಕಿತೋಪು. ೪-೬೩) ; ಮರದ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ, ಛತ್ರದ ತೊಂಬೆ, ಹುಲ್ಲಿನ ಚರಣಿ ಒಂದನ್ನೂ ಬಿಡಬೇಡ (ನಿಶಿಅ. ೨೬೮).
[ತುಳು. ಚರಣಿ = ಹುಲ್ಲುಗಾವಲು, ಗೋಮಾಳ./ಹಿಂ. ಚರನೀ]

ಚರಣೋಪಾಂತ (ನಾ). ಕಾಲಿನ ಬಳಿ,-ಹತ್ತಿರ; ಪಾದದ ಸಮೀಪ: ಅನಂತವೀರ್ಯಕೇವಲಿಗಳ ಚರಣೋಪಾಂತದೊಳ್ ಕೈಕೊಂಡ ಪರಾಂಗನಾ ವಿರತಿವ್ರತದ ಭಂಗಮಂ ಬಗೆಯದೆ (ಪಂರಾಮಾ. ೯-೧೦೩ ವ).
[ಚರಣ + ಉಪಾಂತ]

ಚರಪಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು (?) : ಅನ್ತೆ ಬನ್ದು ಕೊಟ್ಟಲೆ ಪಳ್ಳದ ಅಲಕಿಱುಕಿಯ ಕರ್ಗ್ಗಲ್ಲೊಱ್ಬಿಯ ಪೂಣಾಶೆ ಪಡಿಯ ಘೊರಪಡಿಯ ಬಳಿಪೂಣಾಶೆಯ ಚರಪಡಿಯ ತುಱ್ದಿಲೊಟ್ಬಿಯ ಇಶನ್ಯದಿಶಿ ಒಳಗೆಱಿಯ ಬರಡಗೆಱ (ಎಳ. XVI, ತಿಪಟೂ. ೦೪೦-೬೨ ; ಸು. ೯೦೦). [?]

ಚರಪಾಠ (ನಾ). "ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಸ್ವರೂಪವಿಲ್ಲದ, ಅಸಂಗತವಾದ, ಅವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾದ, ಸ್ಥಿರಸ್ವರೂಪವಿಲ್ಲದ ಪಾಠಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯವಾಗುವಂಥದು. ಅಂಥ ಪಾಠವನ್ನು ಚರಪಾಠ(fluid text) ಎಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ" (ಭಾರಶ. ೦೦೬). [ಚರ + ಪಾಠ]

ಚರಪು 'ಸೆಱಪು' ನೋ.

ಚರಬಂಡವಲ (ನಾ). ೧. ದನಕರಂ ಮೊದಲಾದ ಚರ ಆಸ್ತಿ : (ಕ). ೨. ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿಸಿದ ಬಂಡವಾಳ: (ಮುಂಬಯಿ. ೬: ೫-೦೦೦). 'ಚಲಬಂಡವಾಳ' ಪರಾ. [ಚರ + ಬಂಡವಲ]

ಚರಬಿ 'ಚರ್ಬಿ' ನೋ.

ಚರಮ (ಗು). ೧. ಕಡೆಯ ;ಕೊನೆಯ; ಅಂತಿಮವಾದ: ಚರಮಾವಸ್ಥಿತ ವೀತರಾಗಹೃದಯಚ್ಛದ್ಮಸ್ಥ . . . ತವಿಸಿದಂ ಪಂಚಾಂತರಾಯಂಗಳಂ (ಅನಂಪು. ೯-೦೧೯) ; ಅಂತರಿಕವಾದ ಕವಿಯ ಧ್ಯಾನಾತ್ಮಕ ಅಥವಾ ಭಾವಾತ್ಮಕ ಜೀವನವು ಸ್ವಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನೇ ತನ್ನ ಚರಮ ಗುರಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾತ್ರ ಕಾವ್ಯರೂಪವನ್ನು ತಳೆಯುತ್ತದೆ (ಭಾವಗೀ. ೪). ೨. ತೀರ ಕೆಳವಂಟ್ಟದ; ಅತ್ಯಂತ ಕೀಳಾದ. ೩. ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕಿನ; ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯವಾದ: ಲೋಕಯಾತ್ರೆಗೈದು ಮನೆಯಿಂ ಪುಗುತರ್ಪಿನಿಯಂಗೆ ಚರಮದಿಕ್ಕಾಂತೆ ರನ್ನವಟ್ಟಲೊಳ್ ಪಿಂಗದೆತ್ತಿದಾರತಿಯ ಕೆಂಬೆಳಗೆನೆ ಸಂಧ್ಯಾರಾಗಮೆತ್ತಂ ಪರಿಯೆ (ಜಾಮಾಕ್ಕ. ೨೨-೬). (ನಾ). ೪. ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ರುವುದು ; ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿರುವುದು : ಪರಪದ ಪೂರ್ವಂ ದ್ವಿತ್ವಾಕ್ಷರಪರಾಗಿರೆ ಪೂರ್ವಪದದ ಚರಮಂ ಹ್ರಸ್ವಾಕ್ಷರಮಾಗೆ ಸಂಧಿದೋಷಂ (ಶಮದ. ೫೯). ೫. ಅಂತ್ಯ ; ಕೊನೆ: ಚರಮದೊಳಯ್ದುಂ ಜ್ಞಾನಾವರಣಮುಮಂ . . . ಪರಿಹರಿಸಿದನಯ್ದುಮಂತರಾಯಗಳುಮಂ (ಮಲ್ಲಿಪು.೦೪-೯೦). ೬. ತರುವಾಯಂ ; ಬಳಿಕ : "ಪಶ್ಚಾತ್, ಚರಮಂ — ಈ ೨ ಬೞಿಕಂ" (ಹಲಾಯು. ೦೦೭-೨೨): "ಚರಮಮೆನೆ ಪಶ್ಚಾದೆನಲು ಬೞಿಕಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೦೨೯-೦೨): ಅಘಾತಿಗಳ ಚರಮದೊಳು ವಿಘ್ನಂ ಪರಿಸಲ್ಪಟ್ಟುದು (ಗೊಮ್ಮಸಾ. ೨-೪). [ಸಂ.]

ಚರಮಕಲ್ಯಾಣ (ನಾ). [ಜೈನ] ಜಿನನ ಪಂಚಕಲ್ಯಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ ಕಲ್ಯಾಣ ; ಪರಿನಿರ್ವಾಣಕಲ್ಯಾಣ : ಪರಮನ ಚರಮಕಲ್ಯಾಣಂ ಪರಿಪೂರ್ಣಮಾಗೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೩೭ ವ). [ಚರಮ + ಕಲ್ಯಾಣ]

ಚರಮಗೀತ (ನಾ). ಸತ್ತುಹೋದವರಿಗಾಗಿ ದುಃಖಿಸಿ ಅವರ ಗುಣಗಾನ ಮಾಡುವ ಹಾಡು : ತೆಳರಿಗೊಂದು ಚರಮಗೀತ ಹಾಡಲೆಂದು ಬಯಸಿ, ಇಂತು ನುಡಿದೆ ನಾನು (ಮಾಂದಳಿ. ೩೭-೦೩). [ಚರಮ + ಗೀತ]

ಚರಮಗೀತೆ (ನಾ). = ಚರಮಗೀತ : "ಅಳುಹಾಡು . . . ವಿಲಾಪಗೀತೆ; ಚರಮಗೀತೆ" (Elegy. ಇಂಕನಿ). [ಚರಮ + ಗೀತೆ]

ಚರಮತನು (ನಾ). ೧. ಕೊನೆಯ ದೇಹ; ಕೊನೆಯ ಜನ್ಮ. ೨.[ಜೈನ] ಕೊನೆಯ ಜನ್ಮದವನು; ಮೋಕ್ಷಗಾಮಿ.: ಅಮೂರ್ತರ್ ಚರಮತನು ಸಮಾಕಾರರ್ (ಆದಿಪು. ೧-೨) ; ಪರಮಶ್ರೀವಲ್ಲಭಂಗೀ ಚರಮತನುಗಿದೇ ಬಾಟಕ್ಕೆ (ಪಂಚಾಮಾ. ೬-೦೨೫). [ಚರಮ + ತನು]

ಚರಮದೇಹ (ನಾ).=ಚರಮತನು ೧ : ಚರಮದೇಹ ಶತಾತ್ಮಜರಿಂದಮಾ ಮಹೋತ್ಪಲಮುಖಿಯಿಂದಮಾ ಸತಿ . . . ಪಡೆದಳ್ . . . ವ್ಯಮೆಯುಂ (ಆದಿಪು. ೮-೪೫) ; ಚರಮದೇಹಮಂ ತಾಳ್ದಿ (ಜಾಪುಂಪು. ೩೨-೦೫). [ಚರಮ + ದೇಹ]

ಚರಮದೇಹಧರ (ನಾ). [ಜೈನ] ಕೊನೆಯ ಸಲ ದೇಹವನ್ನು ಧರಿಸಿದವನ ; ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಜನ್ಮವಿಲ್ಲದವನು ; ಮೋಕ್ಷಗಾಮಿ : ನೀಂ ಚರಮದೇಹಧರನ್ನೆ (ಅಜಿಪು. ೬-೭೨). [ಸಂ.]

ಚರಮದೇಹಧಾರಿ (ನಾ).=ಚರಮದೇಹಧರ: ಇವರಿರ್ವರರಸುಗಳಪ್ಪೊಡೆ ಚರಮದೇಹಧಾರಿಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೪-೦೦೦ ವ). [ಸಂ. ಚರಮದೇಹಧಾರಿನ್]

ಚರಮದೈಹಿಕ (ಗು). ೧. ಚರಮದೇಹಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ. (ನಾ). ೨.= ಚರಮದೇಹಧರ : ನೀ ಚರಮದೈಹಿಕನೆನು ಧರೆಯೊಳೀ ನಿನ್ನಂತೆ ಪುಣ್ಯಾತ್ಮರುಗಳಾರ್ಪೈ (ಗಗಚಾ. ೦೭-೪೭). [ಸಂ.]

ಚರಮಧ್ಯಾನ (ನಾ). [ಜೈನ] ಆರ್ತ, ರೌದ್ರ, ಧರ್ಮ ಮತ್ತು ಶುಕ್ಲ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಧ್ಯಾನಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯದು; ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವಾದ ಧ್ಯಾನ : ಪರಮಜಿನಪತಿಯ ಚರಮಧ್ಯಾನದಂತೆಯುಂ . . . ಮಾನ್ನೀರೆ ಮೇರೆದಪ್ಪಿದಂತಪ್ಪುದುಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೦೨-೦೫೨). [ಚರಮ + ಧ್ಯಾನ]

ಚರಮವಾಕ್ಯ (ನಾ). ೧. ಕೊನೆಯ ಮಾತು : ಸಾಯುವಾಗ ಅತನಾಡಿದ ಚರಮವಾಕ್ಯ ಎಲ್ಲರ ಕಣ್ಣಲ್ಲೂ ನೀರು ತರಿಸಿತು (ರೂಢಿ). ೨. ಸತ್ತವರ ಸ್ಮಾರಕವಾಗಿ ಅವರ ಸಮಾಧಿಯ ಮೇಲೆ ಬರೆದ ವಾಕ್ಯ : ಕೆಲವು ಹೊಸ ಗೋರಿಗಳು ಕಂಡುಬಂದವು. ಅವುಗಳ ಮೇಲೆ ಚರಮವಾಕ್ಯ ಗಳಿದ್ದುವು (ನಿಕಾಂ. ೦೯೨). [ಚರಮ + ವಾಕ್ಯ]

ಚರಮಶರೀರ (ನಾ). ೧.=ಚರಮತನು ೧ : ಚರಮಶರೀರಮಂ ಪಡುವ ಕೆಯ್ದುಗಳಿಲ್ಲ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೦೪-೪೩). ೨.=ಚರಮತನು ೨: ಚರಮಶರೀರಂ ಸಗರಂ ಚರಮಶರೀರರ್ ನಿಜಾಗ್ರಜಾತರ್ ನೀನುಂ ಚರಮಶರೀರಂ (ಅಜಿಪು. ೦೦-೩೫). [ಚರಮ + ಶರೀರ]

ಚರಮಶ್ಲೋಕ (ನಾ). = ಚರಮಗೀತ : ನಿನ್ನ ಸಾಹಸಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸುವ ಚರಮಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಾಪಕುಮಾರಿಯ ಹೆಸರೂ ಸೇರಿ ಕೊಳ್ಳಲಿ (ಆರ್ಯಕ. ೯೮). [ಚರಮ + ಶ್ಲೋಕ]

ಚರಮಸಮಯ (ನಾ). ೧. ಆಯುಸ್ಸಿನ ಕಡೆಗಾಲ ; ಅಂತ್ಯಸಮಯ ; ಮರಣಪೂರ್ವಕಾಲ : ಸ್ವಕೀಯ ಚರಮಸಮಯದೊಳ್ . . . ಪದಿಮೂಱುಂ ಪ್ರಕೃತಿಗಳುಮಂ ನಿರ್ಮೂಲಂ ಕಿಡಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೦೬-೪೯ ವ): ಚರಮಸಮಯದೊಳೆ ಬೋಧಾವರಣಮನಯ್ದಂತರಾಯಂ . . . ತೂಳ್ದಿ ತಾಳ್ದಿದಂ ಗುಣಗಣಮಂ (ವರ್ಧಪು. ೦೫-೬೮). ೨. ಕೊನೆಯ ಅವಕಾಶ : ಸಿಂಹಾಸನಾರೋಹಣಕ್ಕಿದುವೆ ಚರಮಸಮಯಮೆಂದಱಿವುವಂತೆ (ಪಂಚಾಮಾ. ೦೪-೦೨೫ ವ). [ಚರಮ + ಸಮಯ]

ಚರಮಸ್ವರ (ನಾ). ಶಬ್ದದ ಕೊನೆಯ ಸ್ವರ : ಚರಮಸ್ವರಕ್ಕೆ ಚರಮಾಕ್ಷರ ಕಕ್ಕುಂ ಲೋಪಂ (ಶಮದ. ೨೦೯). [ಚರಮ + ಸ್ವರ]

ಚರಮಾಂಗ (ನಾ). ೧.=ಚರಮತನು ೧ : ಕೊರಗದೆ ಕರಗದೆ ಪರಮನ ಚರಮಾಂಗಂ ದೀಪ್ರದೀಪಮೆನಿತೊದವಿದೊಡಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೦೪-೨೮). ೨.=ಚರಮದೇಹಧರ: ಪುರುಪರಮೇಶ್ವರಪುತ್ರಂ ಚರಮಾಂಗಂ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯೆಂದೊಡೆ ಪೇೞಲ್ ದೊರೆ ಪೆಱರಾರ್ ಭರತನೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೦೨-೦೦೯) : ಈ ದಶರಥಾಗ್ರತನೂಭವನೇಕವಾಕ್ಯನಾಶಾಕರಿಕರ್ಣಚಾಮರಯಶಂ ಚರಮಾಂಗನನಂತವೀರ್ಯಂ (ಪಂಚಾಮಾ. ೫-೭೨). [ಚರಮ + ಅಂಗ]

ಚರಮಾಕ್ಷರ(ನಾ). ಶಬ್ದದ ಕೊನೆಯ ಅಕ್ಷರ; ಅಂತ್ಯಾಕ್ಷರ : ಚರಮಸ್ವರಕ್ಕೆ ಚರಮಾಕ್ಷರಕಕ್ಕುಂ ಲೋಪಂ (ಶಮದ. ೨೦೯). [ಚರಮ + ಅಕ್ಷರ]

ಚರಮಾದರ್ಶ (ನಾ). ಕೊನೆಯ ಧ್ಯೇಯ ; ಪರಮಾದರ್ಶ : ಅದು ಚರಮಾದರ್ಶವಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ನಮ್ಮ ಪೂರ್ವಿಕರ ಆದರ್ಶ (ಶೀಪ್ರಕ್ಕಿ. ೦೨೭). [ಚರಮ + ಆದರ್ಶ]

ಚರಮೂರ್ತಿ (ನಾ).=ಚರಂತಿ ೨: ಚರಮೂರ್ತಿಯಾನೆ ನಿನ್ನಂ ಕರೆಯುತ್ತಿರೆ ಕೇಳದಂತೆ ತಳರ್ದಪೆ (ವೃಷವಿ. ೨೬-೨೩) ; ವಿವಾಹ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳದೆ ಚರಮೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಅಲೆಯುತ್ತಿದ್ದ (ಗಿರಿಪ. ೩೫) : ಶ್ರೀಶರೀಫರು ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ ಚರಮೂರ್ತಿಗಳಾಗಿದ್ದರು (ಶರೀಫ. ೬೯ ಕವಿಕಾವ್ಯಪರಿಚಯ). [ಚರ + ಮೂರ್ತಿ]

ಚರಯಿಸು 'ಚರಿಸು' ನೋ.

ಚರರೂಪು (ನಾ). ಜಂಗಮನ ರೂಪು: ಹರನು ಚರರೂಪಿಂದೆ ಹರಿಯೆಂದು ನುಡಿವೇಳೆ ಕರದ ಹುಟ್ಟಿಂದ ತಿವಿದೀಶನೊಲಿಸಿದ ಗುರುವೆ ಸತ್ಯಕ್ಕ ಶರಣಾಗು (ಕರ್ನಾಕ. ೦೬೨). [ಚರ + ರೂಪು]

ಚರಲಿಂಗ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಜಂಗಮರೂಪವಾದ ಲಿಂಗ; ಜಂಗಮ: ಭಾವುರೇ ಚರಲಿಂಗಜೀವಕಳಾವ ಚರಲಿಂಗೈಕಜೀವನ (ಬಸಪು. ೩೬-೩೪); ಸರ್ವಕರಣಂಗಳಂ ಚರಲಿಂಗ ಮುಖವ ಮಾಡಿ ಆತ್ಮವಿದ್ಯಾಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಮನ ಸಂದು (ಶೂನಸ. ೨೬); ಶಿವನು ಚರಲಿಂಗವಾಗಿ ಬಂದು, ಚೂತಫಲವಂ ಬೇಡಲು, ಪವಾಡದಿಂದ ಚೂತಫಲವಂ ಮಾಡಿ ಇತ್ತು (ಭೈರಸೂ. ೯). [ಚರ + ಲಿಂಗ]

ಚರಲೋಕ (ನಾ). ಸ್ಥಿರವಲ್ಲದ ಲೋಕ; ಮರ್ತ್ಯಲೋಕ: ಚರಲೋಕ ಸ್ಥಿರವೆಂದು ವರರೆಲ್ಲ ನೆರೆನಂಬಿ, ತಿರುತಿರುಗಿ ತಿರೆಯೊಡನೆ ಕೆಡುತಿಹರಲಾ! (ಕಎಪು. ೨೬-೩). [ಚರ + ಲೋಕ]

ಚರವಿಗೆ 'ಚರಿಗೆ₁' ನೋ.

ಚರಸಹ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುದುರೆ; ಪಳಗಿಸಿದ ಕುದುರೆ (?): ಈ ಐದು ಕ್ರಿಯೆಗಳನು ತಿಳಿದು ತಿದ್ದಿದ ಕುದುರೆ ಚರಸಹನೆನಿಸಿಕೊಂಬುವುದು (ಅಶ್ವಟೀ. ೨೫-೧೦). [?]

ಚರಸೇವೆ (ನಾ). ಜಂಗಮಸೇವೆ: ಶ್ರದ್ಧೆ ಸನ್ಮಾರ್ಗ ಭಕ್ತಿ ಇಲ್ಲದಲ್ಲಿ ಗುರು ಭಕ್ತಿ ಶಿವಲಿಂಗಪೂಜೆ ಚರಸೇವೆ ತ್ರಿವಿಧವೂ ಇತ್ತಲೆ ಉಳಿಯಿತ್ತು (ಮುದೇವ. ೨೭೪-೧೭); ಕೊಟೆಯದಿರಿ ಶಿವಪೂಜೆಯ ಬಿಟೆದು ಮುಟೆಯದಿರಿ ಚರ ಸೇವೆಯ (ಸರ್ವವ ೩೪-೦೬೯). [ಚರ + ಸೇವೆ₁]

ಚರಸೋಪಾನ(ನಾ). "ಪ್ರಯಾಣಿಕರನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಲಿ ಕೆಳಕ್ಕಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಚರಸೋಪಾನ; ತಿರುಗು ಮೆಟ್ಟಿಲು" (Escalator. ಇಂಕನಿ). [ಚರ + ಸೋಪಾನ]

ಚರಸ್ವತ್ತು (ನಾ). = ಚರಜಿಂದಗಿ: ನಮ್ಮ ಸ್ಥಿರ ಹಾಗು ಚರಸ್ವತ್ತುಗಳೆಲ್ಲ ಇವರದೇ ಅಲ್ಲವೆ? (ದಾನಚಿಂ. ೦೦೭). [ಚರ + ಸ್ವತ್ತು]

ಚರಾಕು (ನಾ). ಹುಲ್ಲುಗಾವಲು. [←ಹಿಂ. ಚರಾಗಾಹ್]

ಚರಾಚರ (ಗು). ೧. ಚಲಿಸುವ ಮತ್ತು ಚಲಿಸಲಾರದ; ಸ್ಥಾವರವಾದ ಹಾಗು ಜಂಗಮವಾದ: ಪರಮಾಗಮಮೂರ್ತಿ ಚರಾಚರ ಲೋಕಾ ಲೋಕ ಸಂಪ್ರದಾಯಿನಿ . . . ಸರಸ್ವತೀದೇವಿ ವರದೆಯಕ್ಕೆಮಗೆಂದುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೨); ಜಗದೊಳುಳ್ಳ ಚರಾಚರ ಪ್ರಾಣಿಗಳವೆಲ್ಲಿರ್ದೆಡೆಯೊಳಸುಗಳ ತಗಹು ಬಿಟ್ಟವು (ಬಸಪು. ೨೮-೫೩). (ನಾ). ೨. ಸ್ಥಾವರ ಹಾಗು ಜಂಗಮ ವಸ್ತುಗಳು: ಧರೆ ಗಗನವಡಕಿ ಕಾದುವಡೆಡೆಯಲಿಹ ಚರಾಚರ ವೆಲ್ಲಿ ಹೊಗಲಿ (ಹಹಕಾ. ೨-೨೩). ೩. ಸ್ಥಾವರ ಹಾಗು ಜಂಗಮ ವಸ್ತು ಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜಗತ್ತು: ಈ ಚರಾಚರ ವಿಚಾರ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ನಿಮ್ಮಡಿಗ ಗೋಚರವೆ ಶಿವಶಿವಾ (ಕೃಮಿಥಾ. ೨-೫೫); ಅವನೊಳಡಗುವುದಖಿಳ ಚರಾ ಚರವಾ ವಿಷ್ಣುಗಾನೆಬಿಗುವೆನು (ಹರಿಬ. ೮-೧). [ಚರ + ಅಚರ]

ಚರಾದಾಯ (ನಾ). ೧. ಸ್ಥಳದಿಂದ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಸಾಗಿಸಬಹುದಾದ ವಸ್ತು, ಪ್ರಾಣಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಬರುವ ಆದಾಯ: ತೋಟ ತುಡಿಕೆ ಕಳಕೋಠಾರ ಸುಂಕ ಚರಾದಾಯ (ಮೈಆರಿ. ೦೯೪೬, ೦೮-೦೯; 1488); ಚರಾದಾಯ ಸ್ಥಿರಾದಾಯ (ಮೈಆರಿ. ೦೯೩೦, ೯೩-೩೦; 1604); ಗ್ರಾಮಾ ದಾಯ ಚರಾದಾಯ ಹೊರಾದಾಯ ಇವು ಮೊದಲಾದ ಆ ಸಕಲ ಸ್ವಾಮ್ಯ ವನೂ . . . ಅನುಭವಿಸಿಕೊಂಡು ಬಹರು (ಎಕ. XIV, ಮೈಸೂರು. ೧೦೫-೪೦೪; 1674). 'ಸ್ಥಿರಾದಾಯ' ಪರಾ. ೨. ವಾರಸುದಾರ ರಿಲ್ಲದ ದನಕರುಗಳ ಮಾರಾಟದಿಂದ ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಬರುವ ಆದಾಯ: ಈ ವೃತ್ತಿಗೆ ಸಲ್ಲುವ . . . ಹುಲ್ಲುಹಣ ಚರಾದಾಯ ಹೊರಾದಾಯ ಶೀಗೇಮಡಿ ಪತಂಗ (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೩). ೩. ಸಂಬಳವಲ್ಲದೆ ಮೇಲೆ ಬರುವ ಲಂಚ, ರುಷುವತ್ತು ಮೊದಲಾದ ಆದಾಯ: (ಕ). [ಚರ + ಆದಾಯ]

ಚರಾಯ 'ಚರಾಯಿ' ನೋ.

ಚರಾಯಿ, ಚರಾಯ (ನಾ). ೧. ಹುಲ್ಲುಗಾವಲು; ಹುಲ್ಲಿನ ಬಯಲು: (ಕ). ೨. ಹುಲ್ಲುಗಾವಲಿನಲ್ಲಿ ದನಕರುಗಳನ್ನು ಮೇಯಿಸುವಿಕೆ: ಲಕ್ಷ್ಮಿನಲ್ಲಿ ಇದ್ದಂಥಾ ಲಾಗರಾದ ಎತ್ತುಗಳನ್ನು ಮಹಾರಾಜರವರು ತಮ್ಮ ವಶಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು, ಹುಲ್ಲು ನೀರು ಇದ್ದಲ್ಲಿಗೆ ಚರಾಯಿಗೆ ಕೂಡಿಸಿ ದರು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೦೭೬). **ಚರಾಯ:** ೧. ಚಿತ್ರದುರ್ಗದ ದನಗಳು ಬೂದಿ ಹಾಳ್ ಚರಾಯದಲ್ಲಿ ಮೆಯ್ಯುವವು (ಚಿತ್ರಬಾ. ೭೫). [←ಮರಾ. ಚರಾಯಿ; ಹಿಂ. ಚರಾಈ, ಚರಹೀ]

ಚರಾರ್ಚನೆ (ನಾ). ಚರಸೇವೆ; ಜಂಗಮಾರ್ಚನೆ: ಗಳಗಳನೆ ಬಳೆದು ಧನವಂ ಗಳಿಸಿ ಚರಾರ್ಚನೆಯನೆಸಗಿ ಹರಕೃಪೆವಡೆದು (ರಾಜಶೇ. ೦೩-೦೦೯). [ಚರ + ಅರ್ಚನೆ]

ಚರಾವು (ನಾ). ಹುಲ್ಲುಗಾವಲು: ಚರಾವಿನ ನೆಲದ ವಿಸ್ತಾರಕ್ಕೂ, ಉಳುಮೆಗೆ ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳುವ ನೆಲದ ವಿಸ್ತಾರಕ್ಕೂ, ಅಜಗಜಾಂತರ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದೆ (ಜಕಿಸಂ. ೪೬). [←ಹಿಂ. ಚರಾಊ]

ಚರಾಸ್ತಿ (ನಾ). =ಚರಜಿಂದಗಿ: (Personal-estate. ಪಕ್ರಿನಿ. ೩೫). [ಚರ + ಆಸ್ತಿ]

ಚರಿ₁ (ಕ್ರಿ). (?): ಮೊರೆಹೊಕ್ಕರ ಕಾವ ಮಾರಾಂತರ ಕೊಲುವ ಕಸ್ತೂರಿ ಕೋಲಾಹಲ ಚರಿದು ಚಲ್ವರ ಗಂಡ ಹರತಿಯಿಮ್ಮಡಿರಂಗಪ್ಪನಾಯಕ ಅಯ್ಯನವರ (ಎಕ. XII, ತಿಪ. ೮೪-೫; 1612). [?]

ಚರಿ₂ 'ಸಚ್ಚ₂' ನೋ.

ಚರಿ₃ (ನಾ). ಸಖಿ; ಸೇವಕಿ: ರಾಕ್ಷಸಿ ನಾಸವೀಕ್ಷಿಸುತಾ ಚರಿಯರ ವ್ಯೃಸಳುತಲೇನೆನಲು (ಜಿರಾಮಾ. ೨೪೮-೧). [ಸಂ. ಚರೀ]

ಚರಿ₄ (ನಾ). ಕೈಯಿಂದ ಹೊಸೆದು ಮಾಡಿದ ನಾರಿನ ಅಥವಾ ಸೆಣಬಿನ ಹುರಿ: ಬೇನೆಯು ಮನುಷ್ಯನು ಮರಣೋನ್ಮುಖನಾದನೆಂದರೆ ಅವನ ಬಾಯಲ್ಲಿ ಸಕ್ಕರೆ ಕೂಡಿಸಿದ ನೀರು ಹಾಕಿ, ಕಾಲುಗಳನ್ನು ಚಾಚಿ ಅಂಗುಷ್ಠ ಗಳನ್ನು ಚರಿಯಿಂದ ಬಿಗಿಯುವರು (ಕಧಾಗ. ೨೨೯). [←ಮರಾ. ಚರೀ]

ಚರಿಕೆ 'ಚರಕಿ' ನೋ.

ಚರಿಗೆ₁, ಚರವಿಗೆ, ಚರುವಿಗೆ, ಚವರಿಗೆ, ಚೆರಿಗೆ, ಚೌರಿಗೆ₁ (ನಾ). ಚೆಂಬು, ತಂಬಿಗೆ, ಬಿಂದಿಗೆ, ತಪ್ಪಲೆ ಮೊದಲಾದ ಲೋಹದ ಪಾತ್ರೆ: ಧರ್ಮ ಪತ್ನಿ ಚರಿಗೆಯಲ್ಲಿ ನೀರು ತಂದು ಕೊಟ್ಟರು (ನಡಬಾ. II, ೦೦೫೮); ಒಲೆಯ ಮೇಲೆ ತಕಪಕಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಅನ್ನದ ಹಿತ್ತಾಳೆ ಚರಿಗೆಯನ್ನು ಒಲೆಯ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಟ್ಟದ್ದ ತಾಮ್ರದ ಬಾಗುಮರಿಗೆಗೆ ಎತ್ತಿ ಇಳಿಸಿ . . . ಅನ್ನ ಬಸಿಯಲು ಅಣಿ ಯಾಗುತ್ತಿದ್ದಳು (ಮಲೆಮ. ೩೦೦); ಪಾಕಶಾಲೆಯ ರೂಪರೇಷೆ ತಕ್ಕಮಟ್ಟಿಗೆ ಪ್ರದರ್ಶಿತವಾಗಿತ್ತು. ಬಾಗುಮರಿಗೆ . . . ಮೊಸರುಗಡಿಗೆ, ಮಜ್ಜಿಗೆ ಚರಿಗೆ . . . ನೊಣಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ (ಕಾಸೂರು. ೫೦). **ಚರವಿಗೆ:** ಚರವಿಗೆ ಯಲ್ಲಿ ನೀರನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ತುಂಬಿಟ್ಟರಬೇಕು (ರೂ೦). **ಚರುವಿಗೆ:** ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನ ಬಾಣಸಕೊಂದು ಚರುವಿ[ಪಾಠಾಂ. ಚಾರಿ]ಗೆಯೊ ಸಟ್ಟುಗವೊ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೯-೩); ಇವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕೂಡಿ ತಾಮ್ರದ ಚರುವಿಗೆಯಲ್ಲಿ . . . ಅಟ್ಟು (ಸೂಶಾಸ್ತ್ರ. ೦೬೯); ಕೊಡಪಾನ ಚರುವಿಗೆ ಗಿಂಡಿ (ಸಿದ್ಧಕಾ. ೦೩-೪೨). **ಚವರಿಗೆ:** ಒಂದು ಚವರಿಗೆ ನೀರು ತರೋ ಅಪ್ಪರಲ್ಲೇ ಸುಸ್ತಾಗಿ ಬುಟ್ಟು (ವಾಲ್ಮಿಮು. ೦೩೦); ಒಂದು ಚವರಿಗೇಲಿ ತಗೊಂಡು ಒಯ್ಯ ಬಾರದೇನ್ರಪ್ಪ? (ಅವತಂ. ೭೬). **ಚೆರಿಗೆ:** ಚೆರಿಗೆ ಪಾತ್ರೆಗಳು ಬರಿದಾಗುವವು (ನಾಟಿಕೆ. ೫೦). **ಚೌರಿಗೆ₁:** ಅತ್ತಿಯು ಮುಣೆ ಬಂದೊ ಮುತ್ತಿನ ಚೌರಿಗೆ ಬಂದೊ ಹಡೆದವ್ವ ನೀರ ಥದಮಾಡಿ (ಹಳ್ಳಿಬಾ. ೫೫); ಚೌರಿಗೆ ತೆಗೆದು ಕೊಂಡು ಕಾನೇ ನೀರಿಗೂ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಳು(ಸರ್ವಮಂ. ೯); ಅಮ್ಮಯ್ಯನು ಚೌರಿಗೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಭಾವಿಯ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಹೊರಟರು . . . ಅವನು ಐದಾರು ಚೌರಿಗೆ ಸೇದಿಕೊಟ್ಟ (ಚಂಗಾಳ್ಯ. ೦೦).

ಚರಿಗೆಕಾಯು = ಹೊಟ್ಟೆ ಹಸಿ : ನೈವೇದ್ಯದ ಅಕ್ಕಿ ಎಸರುನೀರನ್ನು ಸೇರುವ ಮೊದಲೇ, ಐತಾಳರಿಗೆ ಚರಿಗೆಕಾಯುತ್ತದೆ (ಮುಂಮ. ೧೧).
ಚರಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗು=ಮಲವಿಸರ್ಜನೆಗೆ ಹೋಗು: ಶಿವಪುತ್ರ ಬಾಗಿಲಿಗೆ ಬರುವುದಕ್ಕೂ, ಬಸವ್ವ 'ಚರಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು' ಹೋದವಳು ಹಿಂದಿರುಗುವುದಕ್ಕೂ ಸರಿಹೋಯಿತು (ಬರಹಾ. ೪೪).
[ದೇ. ॥ ತುಳು. ಚರಿಗೆ, ಚೆರಿಗೆ; ತೆಲು. ಚೆರವ. / ಹಿಂ. ಚರವಾ ; ಮರಾ. ಚರವೀ. / ಸಂ. ಸರಕ]

ಚರಿಗೆ$_2$ 'ಚರಿಯೆ' ನೋ.

ಚರಿಗೆಗುಡು 'ಚರಿಗೆಗೊಡು' ನೋ.

ಚರಿಗೆಗೊಡು, ಚರಿಗೆಗುಡು (ಕ್ರಿ). [ಜೈನ] ಭಿಕ್ಷೆಗೆ ಹೊರಡು; ಚರಿಗೆಗೆ ಬರು : ಮುನಿಪತಿ ಚರಿಗೆಗೊಟ್ಟನರಣ್ಯದಿಂದಾ ರಾಜವೀಧಿಯೊಳು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩-೩). **ಚರಿಗೆಗುಡು:** ಕಿಸುಕುಳರೂಪಿಂ ಕೃತಕರ್ಷಿಯಾಗಿ . . . ಚರಿಗೆಗುಡುವುದುಂ [ಪಾಠಾಂ. ವರ್ಪುದುಂ] (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೬೬) ; ಆ ನಗರಕ್ಕರಣ್ಯದಿಂ ಚರಿಗೆಗೊಟ್ಟನಂಗಜಮಲ್ಲಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೦-೮೦); ಅರಮನೆ ವಾಗಿಲೊಳ್ ಚರಿಗೆಗೊಟ್ಟವರಂ ನಿಲಿಸಲ್ಕೆ ಪೋಪ ಭೂವರನೊಡವೋಗಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೪೮). [ಚರಿಗೆ$_2$ (<ಚರಿಯೆ) + ಕೊಡು$_1$]

ಚರಿಗೆದೋಱು (ಕ್ರಿ). ಭಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸು ; ಭೋಜನಮಾಡು : ಕಿತ್ತಯ್ಯಂಗಳನೆಮ್ಮಲ್ಲಿಗೊಡಗೊಂಡು ಬಂದು ಚರಿಗೆದೋಱೆ ನೀಮುಂ ಬಿಜಯಂಗೆಯ್ಮಿಮೆನೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೮೦-೧೫).
[ಚರಿಗೆ$_2$ (<ಚರಿಯೆ) + ತೋಱು]

ಚರಿಗೆನಿಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚರಿಗೆಗಾಗಿ ಬಂದ ಮುನಿಗಳನ್ನು ಊಟಕ್ಕಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಅರಸಿ ತಾ ಮಲಧಾರಿದೇವರ ಚರಿಗೆನಿಲಿಸಲೆ ಬಂದಿಸಿರೆ ನಿನ್ನರಸನಾಗಲಿಯುಳ್ಳೊಡಾತ್ಮಜನಾಗಲೆಲೆ ಮಗಳೇ ಚರಿಗೆನಿಲಿಸಲೆ ನಿಲ್ವೆವೆನುತವೆ ಪರಸಿ ಬಿಜಯಂಗೈಯೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩-೧೮).
[ಚರಿಗೆ$_2$ (<ಚರಿಯೆ) + ನಿಲಿಸು]

ಚರಿಗೆವರ್ (ಕ್ರಿ). ಆಹಾರದ ಭಿಕ್ಷೆಗೆ ಬರು; ಪಾರಣೆಗೆ ಬರು: ಇಂದೆಮ್ಮ ಮನೆಗೆ ಚರಿಗೆವರಲ್ವೇಟ್ಕುಮೆಂದು ನುಡಿದೊಡೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೬೦-೨೬) : ಮುನಿವರರೆಂತೀ ಗಿರಿಗೆ ಚರಿಗೆವರ್ಪರ್ (ಆದಿಪು. ೫-೬) ; ಕಿಸುಕುಳ ರೂಪಿಂ ಕೃತಕರ್ಷಿಯಾಗಿ . . . ಚರಿಗೆವರ್ಪುದುಂ [ಪಾಠಾಂ. ಗುಡುವುದುಂ] (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೬೬). [ಚರಿಗೆ$_2$ (<ಚರಿಯೆ) + ಬರ್$_1$]

ಚರಿಗೆವುಗಿಸು 'ಚರಿಗೆವೊಗಿಸು' ನೋ.

ಚರಿಗೆವುಗು 'ಚರಿಗೆವೊಗು' ನೋ.

ಚರಿಗೆವೊಗಿಸು, ಚರಿಗೆವುಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಆಹಾರದ ಭಿಕ್ಷೆಗೆಂದು ಮನೆಮನೆಗೆ ಕಳುಹಿಸು: ಋಷಿಸಮುದಾಯವೆಲ್ಲಮಂ ಚರಿಗೆವೊ[ಪಾಠಾಂ. ವು]ಗಿಸುತ್ತುಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೮೫-೧೧). **ಚರಿಗೆವುಗಿಸು :** ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಚರಿಗೆ$_2$ (<ಚರಿಯೆ) + ಪೊಗಿಸು]

ಚರಿಗೆವೊಗು, ಚರಿಗೆವುಗು (ಕ್ರಿ). ಆಹಾರದ ಭಿಕ್ಷೆಗಾಗಿ ಮನೆಯೊಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸು,– ಬರು : ನಿರ್ಮಳಚರಿತಂ ಚರಿಗೆವೊಕ್ಕನರಸನ ಬೀಡಂ (ಆದಿಪು. ೫-೧೧). 'ಚರಿಗೆವೊಗಿಸು' ಪರಾ. **ಚರಿಗೆವುಗು :** ಕಿಱುಮನೆ ಪೆರ್ಮನೆಯೆನ್ನದುಣಲ್ಕೆಂದು ಮನೆಗಳಂ ಚರಿಗೆವುಗುತ್ತುಂ ಬರ್ಪೊರ್ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೬೮-೬) ; ಸಾಕೇತನಗರಕ್ಕೆ ಪ್ರೀತಿಂಕರಮುನಿ ಚರಿಗೆವುಗೆ (ಚಾವುಂಪು. II, ೩೮-೨೪). [ಚರಿಗೆ$_2$ (<ಚರಿಯೆ) + ಪೊಗು]

ಚರಿಗೆವೋಗು (ಕ್ರಿ). ಭಿಕ್ಷೆಗಾಗಿ ಹೋಗು : ನೀಮೀ ನಗರಕ್ಕಾಗಿ ಚರಿಗೆ ವೋಗುತ್ತುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೫-೨) : ಅತಿಕ್ಷಪಿತಕಾಯರಾಲೋಕನಗರಕ್ಕೆ ಚರಿಗೆವೋ[ಪಾಠಾಂ. ಚರಿಗೆಗೆ ಪೋ, ಚರಿಗೆಗೆ ಪೋ]ದೊಡೆ (ಶಂರಾಮಾ. ೧೫-೪೪ ವ). [ಚರಿಗೆ$_2$ (<ಚರಿಯೆ) + ಪೋಗು$_1$]

ಚರಿಚಲಿ 'ಚೆಂಚಲಿ' ನೋ.

ಚರಿಜಲಿ 'ಚೆಂಚಲಿ' ನೋ.

ಚರಿತ (ಗುಂ). ೧. ಮಾಡಿದ; ನೆರವೇರಿಸಿದ; ಸಾಧಿಸಿದ. 'ಚರಿತಾರ್ಥ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ಗಮನ ; ಗತಿ ; ನಡಗೆ. ೩. ನಡೆದುದು ; ಆಗಿ ಹೋದಂದು. ೪. ಜೀವನಕಥೆ; ಚರಿತ್ರೆ; ಇತಿಹಾಸ : ತ್ರಿಷಷ್ಟಿಶಲಾಕಾ ಪುರುಷರ್ಕಳ ಚರಿತಂಗಳುಮನಾಚಾರಮಾರಾಧನೆ ಮೊದಲಾಗೊಡೆಯಂ ಕರಣಗ್ರಂಥಂಗಳುಮಂ . . . ಕಲ್ತೊಡಲ್ಲದೆ ಪೇಟಲಾಗದು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೬-೩) ; ಕವಿರತ್ನನೆನನ್ವಿತಮಾದುದು ಸಗರಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಚರಿತಂ (ಅಜಿಪು. ೧೨-೨೬). ೫. ನಡೆವಳಿಕೆ ; ಆಚಾರ ; ಶೀಲ : "ಚರಿತಂ ರೀತಿ ಚಾರಿತ್ರಮನೆ ಶೀಲಮನೆ ಚರಿತ್ರಮೆನಲ್ಕೆಯಾಚಾರಕಕ್ಕು ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೬೪-೩) : ಆ ಯವ್ವನದೊಳವರ ಚರಿತಂ ಕರಂ ಪೊಸತು (ತಿರುರ. ದೇ.೪-೩). ೬. ವಿಧಿ ; ಕ್ರಮ : ಹರುಷದಿಂದಾ ಕೈಯಲಾ ಅಮೃತಲಿಂಗವಂ ಚರಿತದಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಿ ಮಹಾಪೂಜೆಯಂ ಮಾಡಿ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೩-೫೬). ೭. ಅದ್ಭುತಕಾರ್ಯ ; ಸಾಹಸಕೃತ್ಯ. ೮. (ಅಲಂ) ಆಡಳಿತ; ಆಳ್ವಿಕೆ: ತಿರಿಕನನು ಕರತಂದು ಧರಣಿಯ ಚರಿತದೊಳಗಿರಿಸಿದರೆ ಮರ್ಕಟ ಶರೆಯ ಸೇವಿಸಿದಂತೆ ಕುಣಿವರೆ ಭಗಿನಿಭಗಭಾಗ್ಯಾಧರವ ತಿಂದಿರ ಲಾರದಲೆ ಇದಗರೆದೆಯಾಕೆಯು ನೋಡಿ ನೃಪನನುಸರಿಸಿ ಇಹನೆಂದಂತರಂಗದಿ ತಿಳಿವುದೆನೆ ಮಂತ್ರಿ (ಬಿಜ್ಜಪು. ೬೨-೫೪). [ಸಂ.]

ಚರಿತಂ (ಅ). ಬೇಗನೆ ; ತ್ವರಿತವಾಗಿ : ಪತ್ತೆಂಟು ದೇಸೆ ವಿಳಾಸದೊಳ್ ತೊಡರೆ ಚರಿತಂ ಬಂದರ್ ಕಣ್ಗೊಪ್ಪಿರಲ್ ವರಭೋಗಿಯರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೧೦೨). [<ತ್ವರಿತ ?]

ಚರಿತಪುರಾಣ (ನಾ). ಮಹಾಪುರುಷರ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಪುರಾಣ : ಚರಿತಪುರಾಣದೊಳೊಂದಕೆ ಬರೆದರ್ ಬರೆದಿಕ್ಕಿದತ್ರಿಷಷ್ಟಿ ಸಲಾಕಾಪುರುಷಪುರಾಣವಂ (ಚಾವುಂಪು. ೪-೨೦) : ಚರಿತಪುರಾಣ ಮನಱಿಯದೆ ತುರಿಪದಿನಧ್ಯಾತ್ಮಿಯಾಗಿ ನೆಗಟ್ದನ ತಪಮುಂ . . . ಪಂದೆಯ ಬಿಡುದುಂ ಸುಖಮಾಗಲಾಱಮೆಂದುಂ ಕಡೆಯೊಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೪೪). [ಚರಿತ + ಪುರಾಣ]

ಚರಿತಾರ್ಥ (ಗುಂ). ೧. ಗುರಿಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದ ; ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡ (ನಾ). ೨. ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿ; ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿ; ಉದ್ದಿಷ್ಟ ಪ್ರಾಪ್ತಿ : ನನ್ನೊಳಗು ಹೊರಗು ನಾ ಗುಡಿಬಳಸಿನೊಳಗಲೆದ ಚರಿತಾರ್ಥ ಪೆಡೆಗೊಂಡಿತೀ ಕಬ್ಬದೊಳಗೆ (ಮುರಿದೀ. ೫೦-೪). ೩. ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದವನು ; ಕೃತಾರ್ಥ ; ಧನ್ಯ : ಪರಮಾಯು ಮೂಱುದಿವಸಂ ಚರಿತಂ ಚರಿತಾರ್ಥನಾ[ಗುನೀ]ನೆಂಬವೊಲ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೮೩) ; ಬಿನ್ನಪಮಂ ಬಗೆಗೊಳ್ವುದು ಚರಿತಾರ್ಥನಾಗೆ ಮಾಡುವುದೆನ್ನಂ (ಶಂರಾಮಾ. ೪-೦೩೬) ; ಏಂ ಚರಿತಾರ್ಥನೊ ಸಾರ್ವಭೌಮರೊಳ್ ಯಮತನಯಂ (ಜಗವಿ. ೦೬-೫); ನಿಮ್ಮ ಕಾರುಣ್ಯೋದಯವು ಯೆಮಗಾಯ್ತಲಾ ಚರಿತಾರ್ಥರಾವೆಂದ (ಕುಮಾಅ. ೧೧-೨೮). ೪. ಬದುಕಂ; ಹೊಟ್ಟೆಪಾಡು: ವಸುಮತಿ ಈ ಹೊಲಗಳಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಬೆವರು ಹರಿಸಿ ಚರಿತಾರ್ಥವನ್ನು ಚೊಕ್ಕಟವಾಗಿ ಸಾಗಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು (ಮುಕ್ತಮು. ೬) ; ಅವಳ ತಂದೆ . . . ಬಂದುದರಲ್ಲಿಯೇ ಚರಿತಾರ್ಥ ಸಾಗಿಸುತ್ತಿದ್ದ (ಅಶ್ರುಮು. ೪೬) ; ಅವರಿಗೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದ ಸಂಭಾವನೆಯೂ, ಹೊಲಗದ್ದೆಗಳಿಂದ ಬರುವ ಉತ್ಪನ್ನಗಳೂ ಸೇರಿ ಅವರ ಚರಿತಾರ್ಥ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತು (ರಾಜ್ಯೋದ. ೫).
[ಚರಿತ + ಅರ್ಥ]

ಚರಿತಾರ್ಥತ್ವ (ನಾ). ಕೃತಕೃತ್ಯತೆ ; ಕೃತಾರ್ಥತೆ : ಇದುವೆ ಪರ ತತ್ವಾನುಭವಸುಖವಿದುವೆ ಚರಿತಾರ್ಥತ್ವಮಿಂದಿರವಿದುವೆ ತುದಿಪದವೆಂದು ನಿನ್ನಿಂದವೆ ವಿದಿತವಹುದು (ಬಸವಪು. ೨-೩೬). [ಸಂ.]

ಚರಿತೆ (ನಾ). ೧. ಚಾರಿತ್ರ್ಯ; ಶೀಲ; ಸ್ವಭಾವ: ವಿತರಣ ಧೈರ್ಯ ವಿದ್ಯಾ ಗೌರವಂಗಳಲಿ ಸುರಮಹೀಜನರಾಜ ರುದ್ರರ ಚರಿತೆಗಳಿಗಿಮ್ಮಡಿಯೆನಿಸಿ ಸತ್ಪುರುಷನಿಲ್ಲಿಗೆ ಸಲಹ ಬಂದನು (ಬಸಪು. ೩-೬೪). **೨. ಕಥೆ ; ಜೀವನ ಚರಿತ್ರೆ** : ಮುನ್ನಿನ ವೃದ್ಧಭಕ್ತರ ಚರಿತೆಗಳನೊರೆದುದ್ಧರಿಸಿ ಜಗದೇವನಂ ಸಲಹಿದನು ಬಸವೇಶ (ಬಸಪು. ೬೦ ಸೂಚನೆ) ; ವಿಘ್ನೇಶ್ವರನು . . . ಸರಸ್ವತಿಯರೀ ಕೃತಿಗೆ ನೆಟಿ ಬಾರದಿರರದೇಕೆಂದೊಡೆ ಮಹಾಶಿವಶರಣ ಶಂಕರದಾಸಿಮಯ್ಯನ ಚರಿತೆಯಾದುದಱಿಂದೆ (ಶಂಕದಾ. ೧-೧೦).
[ಸಂ. ಚರಿತ]

ಚರಿತ್ರ (ನಾ). ೧. ನಡೆ ; ನಡೆವಳಿ ; ಆಚಾರ : "ಚರಿತ್ರಂ, ಚರಿತಂ, ಶೀಲಂ, ಚಾರಿತ್ರಂ—ಈ ೪ ಆಚಾರಂ" (ಹಲಾಯು. ೬೬-೨೮೩) ; ಹಾಗು ನಿರೋಧದ ಆಗುಹೋಗನಱಿಯದ ಶರಣನ ಚರಿತ್ರವ ನೋಡಿ ನೋಡಿ ಬೆಱಗಾದೆನಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೯೦೩). **೨. ಇತಿಹಾಸ; ಜೀವನ ಕಥೆ; ನಡೆದು ಹೋದ ಸಾಹಸಾದಿಗಳ ನಿರೂಪಣೆ.** 'ಚರಿತ್ರಗಾರ' ಪರಾ. **೩.** ಆಚರಣೆ ; ಅನುಷ್ಠಾನ. **೪.** ಕೆಲಸ; ಕರ್ತವ್ಯ. **೫.** ಸಾಹಸಕಾರ್ಯ ; ಅದ್ಭುತ ಕೃತ್ಯ. **೬.** ಸ್ವಭಾವ ; ಮನೋಧರ್ಮ. [ಸಂ.]

ಚರಿತ್ರಕಾರ (ನಾ). ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಬರೆಯುವವನು; ಇತಿಹಾಸಕಾರ: ಚರಿತ್ರಕಾರರು . . . ಹೇಳಿರುವ ಕೆಲವು ಅಂಶಗಳನ್ನು ನನಗೆ ಸರಿಯೆಂದು ತೋರಿದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದೇನೆ (ಸಚತಿ. IV ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ).
[ಚರಿತ್ರ + –ಕಾರ$_1$ (<–ಕಾಱ)]

ಚರಿತ್ರವಂತ (ನಾ). ಶೀಲವನ್ನು ಕಾಯ್ದುಕೊಂಡವನು ; ಶೀಲವಂತ ; ಚಾರಿತ್ರವುಳ್ಳವನು : ವಿವಾಹಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಅವರು ಚರಿತ್ರವಂತರಾಗಿ ಉಳಿಯಲಿಕ್ಕೇ ಬೇಕು (ಬ್ರಹ್ಮಚೀ. ೪). [ಚರಿತ್ರ + –ವಂತ]

ಚರಿತ್ರವತಿ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಶೀಲವುಳ್ಳವಳು ; ಪತಿವ್ರತೆ : "ಕುಲವಧು ಸಾಧ್ವಿ ಪತಿವ್ರತೆ ಕುಲಪಾಲಿಕೆ ಸತಿ ಚರಿತ್ರವತಿಯಕ್ಕುಂ"(ವಸ್ತುಕೋ. ೩೨-೪): ಆತನ ಪಿರಿಯರಸಿ ಗುಣಾನ್ವಿತೆ ಪತಿವ್ರತೆ ಚರಿತ್ರವತಿ ವಿಶದ ಗುಣಖ್ಯಾತವತಿ . . . ಚಂಡಿಕಬ್ಬೆಯೆನೆ ಪೊಗಳ[ದ]ರಾರ್ (ಸೌಇಇ. XX, ೪೬-೧೭ ; 1074). [ಸಂ. ಚರಿತ್ರವತೀ]

ಚರಿತ್ರವಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಮತ್ಕನ್ನಯ್ಯ ಚರಿತ್ರ ವಳ್ಳಿಯುಮಂ ಪೆರ್ಬ್ಬಾಳುಮಂ ಬಿದಿರುವಳ್ಳಿಯುಂ × × × (ಎಕ. XI, ಚಿತ್ರದು. ೪೯-೫೦ ; 947). [ಚರಿತ್ರ + ಪಳ್ಳಿ$_1$]

ಚರಿತ್ರೆ (ನಾ). =ಚರಿತ್ರ ೨: ಇಂದಿನ ಬಾಳು ನಾಳೆಗೆ ಚರಿತ್ರೆ (ಸಾಹಿಚೀ. ೩೩).
[ಸಂ. ಚರಿತ್ರ]

ಚರಿಯ 'ಚರಿಯೆ' ನೋ.

ಚರಿಯಿಸು 'ಚರಿಸು' ನೋ.

ಚರಿಯೆ, ಚರಿಗೆ, ಚರಿಯ, ಚರುವೆ, ಚರೆಯ (ನಾ). ೧. ಆಚರಣೆ ; ಚರ್ಯೆ: ನಿತ್ಯ ಪುನೀತ ಶೀಲ ಬ್ರತ ಚರಿಯೆಯಂ [ಪಾಠಾಂ. ಶೀಲವ್ರಾತ ಚರಿಯಂ] ಸಿಕ್ಕಿಗೊಳಿಸಿದೆಯೊ (ಬಸಪು. ೪೬-೨೩). **ಚರಿಗೆ : ೨.** [ಜೈನ] ಮುನಿಗಳು ಆಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಸಂಚಾರ ; ಭಿಕ್ಷಾಟನೆ : ಮಿಂದುಂಡೀಗಳೆ ಬಿಜಯಂಗೆಯ್ಯೆಂದಿರೆ ಕುಳಾದ್ರಿಧೈರ್ಯಂಗೆ ಚರಿಗೆ ಮಾಣ್ದತ್ತಿನಿಸುಂ (ಆದಿಪು. ೯-೦೨೪); ಮುನಿಗಳ್ ಚರಿಗೆಗೆ ಬರುತಿರೆ (ಪಂಚತಂ. ೦೯೦-೨೦) ; ಮುನಿಗಳ ಚರಿಗೆಯ ಕಾಲವನಱಿದರಮನೆಯ ಬಾಗಿಲಿಗೆ ನಡೆದನು (ಭರತ. ೩-೨). **೩.** ಊಟ ; ಔತಣ : ತಡೆದನವನೆಲ್ಲರಂ ತನ್ನ ನಿಳಯದ ಚರಿಗೆಗೆ (ಸೋಮಚ. ೨-೯೨). **ಚರಿಯ : ೧.** ಚರಿಸಲಾಗದವರ ಚರಿಯ್ನು ನಿರತೆಗೇಳಲಾಗದವರ ಸರಿಯೊಳಾವ ಭುಕ್ತಿ ಭೋಗಮಾಡಲಾಗದು (ಶಿವಗೀ. ೯೩೫); ಎರಡು ವಿಂಶತಿ ವರುಷಕೆ ಈ ಪರಿಯ ಚರಿಯ ಮಾಡಿದ ಪರಮಹರುಷದಿ (ಜಗದಾ. ೦೩೪). **೪. ನಡೆವಳಿಕೆ:** ಚಾರೆಯರು ತಲೆವಾಗಿಲ ನಿಕ್ಕಿ ನೋಡುವ ಚರಿಯಗಳ ಕಂಡು (ವಂಕಾಶಾ. ೩-೬-೧). **ಚರುವೆ: ೩.** ಆದಯ್ಯನರಸಿ ಪದ್ಮಾವತಿಯುಮಿರದೆ ಜಂಗಮಕೆಂದು ಮಾಡಿದನ್ನವ ಜಿನರ ಚರುವೆಗೆಂದೊಯ್ಯಲು (ಹಲಪು. ೩೬-೩೬). **ಚರೆಯ : ೫.** ಮೇಯುವುದು : ಮಂದಮತಿಯು ಮುಂದೆ ತಲೆಯು ಚುಂಚಂ ಪಿಡಿದು ಚರೆಯಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟ ಗೂಂಟನೆಟಿದು ತಪ್ಪಂತೆ ತಂದು (ಅರ್ಥನೀ. ೬-೬೬ ವ).

ಚರಿಗೆಮಾಡು=ಊಟಮಾಡು ; ಆರೋಗಿಸು: ಆನುಂ ಭಕ್ತಿಯಿಂದಂ ದಿವ್ಯಾಹಾರವಂ ಮಗುಟಿಮಗುಟಿ ಬಡ್ಡಿಸೆ ಚರಿಗೆಮಾಡಿ [ಪಾಠಾಂ. ಯುಂಡು] (ವಡ್ಡಾರಾ. ೯೪-೨೬). [<ಸಂ. ಚರ್ಯಾ]

ಚರಿಷ್ಣು (ಗು). ೧. ತಿರುಗಾಡುವ. ೨. ಅಸ್ಥಿರವಾದ. [ಸಂ.]

ಚರಿಸು, ಚರಯಿಸು, ಚರಿಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ನಡೆ; ಚಲಿಸು; ಸಂಚರಿಸು: ಹಂಸನಂತೆ ರಮಣೀಯ ನೂಪುರನಿನಾದಾನಂದಿತ ಮಾನಸಸರೋವರದೊಳ್ ಚರಿಸಿಯುಂ(ಕಾದಂಪೂ. ೩೦೪); ಮಹಾಶರಣರ್ಗೆ ಗುರುವೆನಿಸಿ ಸಕಲ ದೇಶಂಗಳಂ ಚರಿಸಿದಂ (ಚಬಪು. ೦-೦೮) ; ಆಗಸದೊಳು ಚರಿಸುವ ಸುರಸತಿಯರ ಸೋಗೆಮುಡಿಗೆ ಪೂಜ್ಯವಾಗಿ . . . ಪೂಗವೃಕ್ಷಗಳೊಪ್ಪುತಿಹುವು (ಕಂವಿ. ೨-೪೦). **೨.** ಅಲುಗು; ಅಲ್ಲಾಡು: ಬೆದಱಿ ಭೂಕಂಪದಲ್ಲಿ ಕುಲಗಿರಿಯದಿರುವಂತಿರೆ ಚರಿಸಿ . . . ಕಲಿಕರ್ಣ ಮೈಮಱೆಯೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೩-೨೯). **೩.** ಆಚರಿಸು ; ನಡೆದುಕೊಳ್ಳು ; ಅನುಷ್ಠಾನಮಾಡು : ತಂತಮ್ಮಾಪ್ಪರ್ ಚರಿಸುವ ಪೋಜೆಯೊಳೀಕೆಯೊ ಚರಿಯಿಸರನ್ನರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೪೨) ; ಪರಬ್ರಹ್ಮನು ಹರಂ ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಧ]ರಿಸುವರು ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯವಂ(ಬಸಪು. ೫೫-೪೦);ಮುನೀಂದ್ರಂ ಚರಿಪಂ ಸತಿವೆರಸು ತಪವನೀ ಪರ್ವತದೊಳ್ (ಶಾಕುಂತ. ೧೧೦-೧೬೩). **೪.** ಇರು ; ವ್ಯವಹರಿಸು ; ವರ್ತಿಸು : ನಾನಾಭೋಜ್ಯಕ್ಕೆ ಪಕ್ಕಾಗುತೆ ಚರಿಸಿದೆನಿನ್ನಾಱಿನಿನ್ನಾಱಿ ನಯ್ದೋ (ರಕ್ಷಾಶ. ೪) ; ಈ ಪ್ರಕಾರದಿ ಚರಿಸುತಿರೆ ಸಾತ್ವಿಕ ಸುಭಕ್ತಿ ಸ್ಥಿರವುನಸ್ಕನು (ಬಸಪು. ೪೬-೪) ; ಸಿರಿ ಸರಸ್ವತಿ ಚಂಡಿ ದುರ್ಗಿಯರೆಂಬ ನಾಮದಲಿ ಚರಿಸುತಿಹ ನಿನ್ನೇಕಮೂರ್ತಿಯ ಪರಿಯನಱಿವವರಾರು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೬-೧೦೪). **ಚರಯಿಸು : ೧.** "ಚರಯಿಸು (ಚರಿಯಿಸು) ಭ್ರಮಣೇ" (ಶಮಧಾ) ; ಚರಿಸಿದಂ, ಚರಯಿಸಿದಂ (ಶಮದ.೭೪ ಪ್ರಯೋ) ; ಕನಸಿನೊಳ್ ಚರಯಿಪಂತೊಲ್ ಪೋಗುತಿರ್ದನ್ (ಸಂಸಪ. ೩೨-೦೮೮). **ಚರಿಯಿಸು: ೧.** ಚರಿಯಿಪ ವನದೇವತೆಯರ ಚರಣಾಲಕ್ತಕದೆ ಪೊರೆದು ಪೆನಿಪುವು . . . ಚಂದಿರದುರ್ಗಗಲ್(ಕಾದಂಪೂ. ೯೬); ಚರಿಯಿಸಿ ನಿಚ್ಚಪಚ್ಚ ವನದೊಳ್ (ಜಗವಿ.೦೬-೦೨೮); ಕೇಳು ನೀನೆಲೆ ಪಾರ್ಥ . . . ರವಿರಥ ಕಾಲ ಚಕ್ರವನ್ನೆದಿ ಗಗನಾಂಗಣದಿ ಚರಿಯಿಪುದ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೬-೩೨). **೨.** ಸ್ಥಿರನಾಗಿ ಗುಣದೊಳೆಸಗುವ ನರನುಂ ವೈರಾಗ್ಯಮುಳ್ಳನುಂ . . . ಉರ್ವರೆ ಚರಿಯಿಸುವೊಡಮುಱಿವರಲ್ಲರುತ್ತಮಗುಣಮಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೦೫೩). **೩.** ಪಿರಿದಪ್ಪಾದರದಿಂದಂ ಪುರಾಣಮಂ ಕೇಳ್ವರಲ್ಲದಾ ತೆಱದಿಂದಂ ಚರಿಯಿಸುವರಲ್ಲರನ್ನರ್ (ಸಮುಪ. ೬-೨೪) ; ಗುರುವಚನಮನುಲ್ಲಂಘಿಸಿ ಚರಿಯಿಸಲಣಮಾಗದು(ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೦೫೦). **೪.** ಜನನಾಥಂ ಕಾಮಾಸಕ್ತನಾಗಿ ಮದದಂತಿಯಂತೆ ಚರಿಯಿಸಿ (ಪಂಚತಂ. ೧೫-೨೦); ಎರಡನೆಯ ಸುಷಮಕಾಲದ ಪೊರೆಯೊಳ್ ಮೂಱನೆಯ ಸುಷಮದುಷ್ಷಮಕಾಲಂ ಚರಿಯಿಸುಗುಂ (ಪಂಚಾವಪ. ೦-೫೬); ನೆರೆಗೆ ಪೋಗಿ ಮಕ್ಕಳೊಳಂ ಪೆಂಡಿರೊಳ ಮೊಡಗೂಡಿ ಸುಖದಿಂ ಚರಿಯಿಸುವೆಂ ಮೆಚ್ಚಿದಂದದಿಂ ಭೋಗಿಸುವೆಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦-೦೩೦).

ಚರಿಸಾಡು, ಚರಿಸಿಯಾಡು=ಅಲೆದಾಡು; ಸಂಚ್ರಾಡು: ನಡೆದಡೆ ಹಜ್ಜೆಯಿಲ್ಲ ಸುಳಿದಡೆ ನೆಳಲಿಲ್ಲದೆ ಬಯಲ ಬೆಳಗೆ ಸ್ವರೂಪವಾಗಿ ಚರಿಸಾಡುತ್ತ ತನ್ನನರ್ಚಿಸುವ ಭಕ್ತರ ನೋಡುತ್ತ ಬಪ್ಪಲ್ಲಿ (ಪದಗೋ. ೯೬) ; ನಿರಾಶಾ ಭರಿತನಾಗಿ ಚರಿಸಾಡುತ್ತಲು (ಶೂನ್ಯಸಂ. ೨೬೩-೧೦). [ಚರಣ + –ಇಸು$_3$]

ಚರು$_1$ (ನಾ). (ಶೂಾ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಣ್ಣ ವಿಮಾನ
[←ತುಳು. ಚರು]

ಚರು$_2$ (ನಾ). ೧. ಹೋಮಕ್ಕಾಗಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಅನ್ನ ; ಹವಿಸ್ಸು : "ಹವ್ಯಂ, ಪಾಕಃ, ಚರುಃ, ಸಾನ್ನಾಯ್ಯಂ, ಹವಿಃ—ಈ ೫ ಚರು " (ಹಲಾಯು. ೬೯-೩೬೨); ಜಲಗಂಧಾಕ್ಷತೆ ಪುಷ್ಪಾವಲಿ ಚರು ದೀಪಪ್ರದೀಪ ಧೂಪ ಫಲಂ-ಗಳ್ . . . ತಳತಳ ತೊಳಗಿದುವು (ಆದಿಪು. ೭-೧೦೫); ಚಾರುಚರುನಿಚಯದಿಂ ಘನಸಾರಾಗರುಂ ಧೂಮಲೇಖೆಯಿಂ . . , ಜಿನೇಂದ್ರನನಾರಾಧಿಸಿದಂ ನರೇಂದ್ರ ಚೂಡಾರತ್ನಂ (ಶಾಂತಿ ಪು. ೩೩-೩); ಲಡ್ಡುಗೆಯುಂ ಬೆಣ್ಣೆಂಗೆ ಹೆಂಡಮುಂ ಮಾರಿಗೆ ಧೂಮ್ರ್ಯಯುಂಗೆ ಚರುವಂ ಪದೆದೆತ್ತುವೆಂ (ಸ್ವಾರ್ಥಾ. ೮-೯೪); ಕೊಟ್ಟನು ಚರುವವಾಡಲು ದೈತ್ಯ ಬಂಡೋದರಿಗೆ ತಲೆಯೊಡೆದ (ಶಾಶಿರಾ. ೩೮-೨೫). ೨. ಹವಿಸ್ಸಿನ ಪಾತ್ರೆ: "ಉಖಾ, ಸ್ಥಾಳೀ, ಚರುಃ, ಕುಂಭೀ, ಪಿಠರಂ, ಕುಂಡಂ—ಈ ೬ ಮಡಕೆ" (ಹಲಾಯು. ೩೨-೦೩೯); ಕೈಯಲ್ಲಿ ಚರುವನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಅಗ್ನಿನಾರಾಯಣನು ಪ್ರಕಟನಾದನು (ತುಳಸಿ. ೩೪). ೩. ಬಲಿ: ಇದೇನು ಭೂತದ ಚರುವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತೀರಾ? (ಮರಮ. ೩೯); ಈರಮ್ಮನು ಚರು, ಓಕಳಿ . . ಮುಂತಾದ ಸಲಕರಣೆಗಳನ್ನು ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸಿ-ಭಟ್ಟರ ಅಡುಗೆಗೆ ಬೇಕಾದ ಲವಾಜಮೆಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸಿದಳು (ಸಂಜಶಂ. ೪೦). ೪. (ಆಲಂ) ಆಹಾರ ; ಊಟ : ಒಂದು ಚರುವನ್ನು ರಾತ್ರಿ ಅವರಲ್ಲಿಯೇ ತೆಗೆಯುವ (ಮುಗಿಯು. ೦೮೫). [ಸಂ.]

ಚರುಕ (ನಾ). ೧. ಹವಿಸ್ಸು ; ನೈವೇದ್ಯ : ಅನೇಕ ಭಕ್ಷ್ಯೋಪದಂಶ ರಸಪ್ರಚುರ ಚಾರುಚರುಕಂ[ಪಾಠಾಂ. ಚರು]ಗಳಿಂದಂ (ಆದಿಪು. ೨-೩೨ ವ) ; ಲಲಿತೇಷ್ಟಲಿಂಗ ಪ್ರಸಾದವೇ ಚರುಕಮಾದನೊಲಿದು ತಾನುಪಭೋಗಿಸುವುದು(ರಾಘಾಕ. ೦೨-೧೬). ೨. ಹವಿಸ್ಸಿನ ಪಾತ್ರೆ. ೩. ಪಾಕಪಾತ್ರೆ: ಚರವನಿತ್ತನು ನಿನಗೆ ಹೇಮದ ಚರುಕವಿದೆ ವಿವಿಧಾನ್ನ ಪಾನೋತ್ಕರದ ತವನಿಧಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧-೯). [ಸಂ.]

ಚರುಕಲು (ನಾ). ಅಗಲ ಬಾಯಿಯ ಪಾತ್ರೆ: ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಉಳಿದ ಅನ್ನವನ್ನು ಚರುಕಲಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಮುಚ್ಚಿಡಬೇಕು (ಜಾಪ). [<ಸಂ. ಚರುಕ ?]

ಚರುಗ, ಚರಗ, ಚರಗು; ಚೆರಗ, ಸರುಗ, ಸರುಗು (ನಾ). ೧. ಹೊಲ, ಗದ್ದೆಗಳಲ್ಲಿ ಪೈರು ಬೆಳೆದಾಗ ರೈತರು ಭೂಮಿತಾಯಿಗೆ ನೈವೇದ್ಯವೆಂದು ಕ್ಷೇತ್ರದ ತುಂಬ ಚೆಲ್ಲುವ ಕಡುಬು ಮುಂತಾದ ಭಕ್ಷ್ಯ : "ಚರುಗ = ಹೊಲದೊಳಗೆ ಚೆಲ್ಲುವ ಆಹುತಿಯ ಅನ್ನ" (ಗಂಗಾಮ್ಮ. ೦೫೯). ೨. ದೇವತೆಯ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಹೊಲದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಊರಿನ ಸುತ್ತ ಚೆಲ್ಲುವ ಕೋಣದ ರಕ್ತ ಮತ್ತು ಮಾಂಸದ ಬಲಿ : (೬). **ಚರಗ** : ೧. ಊರ ಒಕ್ಕಲಿಗರ ಚರಗದ ಬುಟ್ಟಿಗಳೆಲ್ಲ ಹೊರಬಿದ್ದವು. ತಮ್ಮ ದೇವರಿಗೂ ಚರಗ ಸಲ್ಲಬೇಕೆಂದು ಹೆಂಡತಿ ಸೂಚಿಸಿದಳು (ಗರಡಾ. ೭೩); ಚರಗವನ್ನು ಚೆಲ್ಲಿದಂತೆ ಚೆದರಿ ಹೋಗಿರಬಹುದು (ಶಬಸಾ. ೩೨). **ಚರುಗು** : ೧. ಬಂಡಿ ತೀವಿದ ಚರುಗು [ಪಾಠಾಂ. ಕೂಟು, ಚರುಗಳ್]ವೆರಸು ತನ್ನ ಮಗನಪ್ಪ ಮುಂಡಕೌಶಿಕನಂ ಕುಂಭಂಗಾಹಾರ ನಿಮಿತ್ತಮಟ್ಟಿದೊಡೆ (ಚಾವುಂಪು. II, ೩೯-೩೩) ; ಜಿನಪದಯುಗಳಕ್ಕೆತ್ತಿ ನೈವೇದ್ಯಮಂ ಜಾತ್ರೆಗೆ ಬಂದವರ್ಗತ್ತೆ ಕೋರ್ಪರ್ ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಪ]ರುಗಂ (ಸಮುಪ. ೨-೬೯). **ಚೆರಗ** : ೧. ಹೊಲಕೆ ಒಕ್ಕಲಿಗ ಚೆರಗೊಗೆದು (ಶರಚ. ೦೭); ಜೋಕುಮಾರನ ಅಳಕ ಅಂಬಲಿಯೇ ಒಕ್ಕಲಿಗನು ತನ್ನ ಬೆಳಸಿಗೆ ಒಗೆಯುವ ಮೊದಲನೆಯ ಚೆರಗ (ಜನಗೀ. ೦೭ ಮೊದಲಮಾತು). **ಸರುಗ** : ೧. ಮತ್ತಂ ಶುಚಿಭೂತರಾಗಿ ಚಕ್ಕುಲಿಯಂತೆ ಪಿಟ್ಟನಿಂ ಬಟ್ಟಿತುವಾಗಿ ಬರೆದುಮೆ ಮೇಲೆ ಸರುಗದ ಮುದ್ದೆಗಳನಿಟ್ಟು (ಪಸಾರ. ೪೬೫) ; ಪಾಪವ್ವ 'ಸರುಗ' ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಬಂದು ಎತ್ತುಗಳ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆಮಾಡಿ 'ಸರುಗ' ಚೆಲ್ಲಿದಳು (ನಡೀಪ. ೬೬). **ಸರುಗು** : ೧. ಆದರದಿಂದನರ್ಘ್ಯಮಣಿವಿಷ್ಟರದೊಳ್ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು ಸರುಗಮುಂಕೊಂಡುದಟಿಂ (ಆದಿಪು. ೧೫-೩೯) ; ಗಂಧ ಮಾಲ್ಯಾದಿಗಳನರ್ಚಿಸಿದ ಸಿಂಹಾಸನವನೇಱ ನಾಯ್ ಸರುಗನುಣೆ ಕಂಡುದಱಿಂ (ಚಾವುಂಪು. ೭೫-೨೩) ; ಗಂಧಧೂಪದೀಪಕ್ಕಂ ಸರುಗಿಗ[ಂ] . . . ಕುಡುವ ಭೂಮಿ (ಎಇ. XVII, ೧೨೨-೭ ; 1047) ; ಪರಕೆಯನೀಯದೆ ಮೀಸಲ ಸರುಗಂ ಮುಂದಿಡದೆ ತಡೆಯದೊಡದೆ ಪಲರುಂ ಬೆರಸರ್ಚನೆ ಮಾಡದೆ ಮಾಣ್ದಡೆ ಪೀಡೆಗಳೇಕೆ ಮಾಣ್ಬುವೆಂದು ಜಡಾತ್ಮರ್ (ಪಸಾರ. ೪೬೫).

ಚರಗಚಲ್ಲು, ಸರುಗಚೆಲ್ಲು = ಭೂಮಿತಾಯಿಗೆ ನೈವೇದ್ಯಕ್ಕೆಂದು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಚರುಗವನ್ನು ಚಲ್ಲು : ನಾಡಿನ ಒಕ್ಕಲು ಜನ ಶೀಗಿಹುಣ್ಣಿಮೆಯ ದಿನ ಹೊಲದಲ್ಲಿ 'ಚರಗ' ಚಲ್ಲಲು ಹೋಗುತ್ತಾರಷ್ಟೆ ? (ಶರೀಪ. ೩೭) ; ಕಲ್ಲಪ್ಪ ರಾಸಿಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದ. ಕಣದ ಸುತ್ತೆಲ್ಲ 'ಸರುಗ' ಚೆಲ್ಲಿದ (ದಿಪಾಅ. ೩). **ಚೆರಗ ತೂರಾಡು** = ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ಚಲ್ಲು ; ಹಾಳುಮಾಡು ; ಪೋಲುಮಾಡು : ತವ್ವ ಹರೆಯದ ರೂಪಿನ ಚೆರಗ ತೂರಾಡಬಾರದೆಂದು ಬಸವಂತಿ ಜಪ್ಪಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು (ದೀಪಹ. II, ೦೪೦)

[<ಸಂ. ಚರುಕ]

ಚರುಗು 'ಚರುಗ' ನೋ.

ಚರುಪು 'ಸೆಱಪು' ನೋ.

ಚರುವಿಗೆ 'ಚರಿಗೆ$_1$' ನೋ.

ಚರುವೆ 'ಚರಿಯೆ' ನೋ.

ಚರೆ, ಚೆರೆ (ನಾ). ಬಂದೂಕಿನಿಂದ ಹಾರಿಸುವ ಚಿಕ್ಕ ಸೀಸದ ಗುಂಡು ; ಸಿಡಿಮದ್ದು : ಕೋವಿಯನ್ನು ಕೆಳಗೂ ಮೇಲೂ ಅಲ್ಲಾಡಿಸುತ್ತ ಹಾರಿಸಿದಾಗ ಎಲ್ಲಿಯೋ ಚರೆಯೆಲ್ಲ ನೆಲಕ್ಕುರುಳಿ ಹೋಗಿದ್ದುವು (ಕಾನೂರು. ೩೦). **ಚೆರೆ** : ಸಿಡಿಮದ್ದು ಚೆರೆ ಬಿದ್ದು, ಜಗ್ಗದೆಯೆ ನುಗ್ಗಿದರು (ಇಂಗೀತ. ೨೨-೧) ; ಜೇಬಿನಿಂದ ಚೆರೆಯನ್ನು ತೆಗೆದು ಅಂಗೈಯ ಮೇಲೆ ಅದರ ಪ್ರಮಾಣ ನಿರ್ಣಯ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಕೋಳಿ . . . ಓಡತೊಡಗಿತು (ಕಾನೂರು. ೪೩)

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಛರಾ]

ಚರೆಗುಂಡಿನಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಕ್ಯಾನ್ನಾಗಿಡ, ಚರೆಗುಂಡಿನ ಗಿಡ, ಸರ್ವಜಯ, ಹೂದಿಂಗಣ (ವೃಕ್ಷಿಗಿ. ೦೭-೨೯೯).

[? + ಗಿಡ (<ಗಿಡು)]

ಚರೆಯು 'ಚರಿಯೆ' ನೋ.

ಚರ್ಕಣ (ನಾ). ಹೆಂಡ ಕುಡಿಯುವುದರಿಂದುಂಟಾದ ಮದ (?) : ಪಾನಂಗೋಷ್ಠಿಕೆಯುದಾಪಾನಂ ಶುಂಡಾಪ್ರಪಾನಂ ಕಳ್ಗುಡಿಹ ಕಡುಸೊಕ್ಕಿರ್ಪ ಚರ್ಕಣಂ ತಾನದು ಪೆಸರೊಳದುಂ (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೩-೬). [?]

ಚರ್ಚನೆ (ನಾ). ಗಂಧ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಮೈಗೆ ಲೇಪಿಸುವುದು ; ಅನುಲೇಪನ. 'ಚರ್ಚನೆಗೈ' ಪರಾ.

[ಸಂ. ಚರ್ಚನ]

ಚರ್ಚನೆಗೈ (ಕ್ರಿ). ಬಳಿ ; ಲೇಪಿಸು : ಮಿಱುಗುವ ಕುಂಕುಮ ಗಂಧವ ಮುನಿಗಳ ಚರಣಕ್ಕೆ ಚರ್ಚನೆಗೈದು (ಜ್ಞಾನಪ. ೨೭-೮೬).

[ಚರ್ಚನೆ + ಗೈ (<ಕೆಯ್$_1$)]

ಚರ್ಚರಂ 'ಚಚ್ಚರಂ' ನೋ.

ಚರ್ಚರಿ (ನಾ). ೧. ಉಲ್ಲಾಸದ ಆಟ ; ವಿನೋದ ; ಚಲ್ಲಾಟ. ೨. ಸಂತೋಷದ ಕೂಗು ; ಹರ್ಷೋದ್ಗಾರ. ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಾಡು ; ನೃತ್ಯಗೀತ : ಸಂಗೀತದಿಂ ಚರಮನನುಸರಿಸಿ ಪೌರಜನಂಗಳ ಚರ್ಚರಿಯ ನಿನದಂ ಪೆರ್ಚುತಿದೆ (ಮಿತ್ರಗೋ. ೭) ; ಗರಿಯ ಏಕ್ಕರನೊ ಕಿನ್ನರನೊ ಬಗೆವೆದೆಯ ಮಾಧುರಿಯನರುಹೆಮಗೆಂದು ಮಾಲಿಸಿಲ್ಲ ಸುರೆಯ ಚರ್ಚರಿದಲಕ್ಕರೆಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಏದಿ ಸುರಿದಿಂತು ದಿವ್ಯ ಹರ್ಷಾವೇಶವಂ (ಗೀವಿಂ. ೭-೭೩೬). [ಸಂ. ಚರ್ಚರೀ]

ಚರ್ಚಾಕೂಟ (ನಾ). ಚರ್ಚೆ ನಡೆಯುವ ಸಭೆ ; ಆಯ್ದುಕೊಂಡ ಒಂದು ಹೇಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಉತ್ತರಪಕ್ಷಗಳಾಗಿ ಅಥವಾ ಪಕ್ಷ-ವಿರುದ್ಧ ವರ್ಗಗಳಾಗಿ ವಾದಮಾಡುವ ಸಭೆ: ಉಪಾಧ್ಯಾಯ-ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ ಸಹಕಾರ ಬೋಧನಕ್ರಮ – ಇದು ಚರ್ಚಾಕೂಟದ ಬೋಧನಕ್ರಮದಂತಿದ್ದು . . . ಯೂರೋಪು ಮುಂತಾದೆಡೆ ಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ಬಂತು (ಶಿಕ್ಷದು. ೨೯೮); ಚರ್ಚಾಕೂಟಕ್ಕಾಗಿ . . . ಗ್ರಂಥಾಲಯದ ಕಟ್ಟಡದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಕೋಣೆಗಳಿರಬೇಕು (ಗ್ರಂಥಾಲ. ೬). [ಸಂ. (ಚರ್ಚಾ + ಕೂಟ)]

ಚರ್ಚಾತೀತ (ಗು). ವಾದಕ್ಕೆ ನಿಲುಕದ, -ಮೀರಿದ ; ವಾದಾತೀತವಾದ : "ಚರ್ಚಾಸ್ಪದವಲ್ಲದ; ಚರ್ಚಾತೀತ" (Beyond dispute. ಪತ್ರಿವಿ. ೩೨). [ಸಂ. (ಚರ್ಚಾ + ಅತೀತ)]

ಚರ್ಚಾಮಂದಿರ (ನಾ). ಚರ್ಚೆ ನಡೆಸುವ ಮಂದಿರ : ನ್ಯಾಯದರ್ಶಿಗಳು ಗುಂಪುಗುಂಪಾಗಿ ಹೊರಟು ಚರ್ಚಾಮಂದಿರದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದರು (ಪುನರು. ೩೬). [ಸಂ. (ಚರ್ಚಾ + ಮಂದಿರ)]

ಚರ್ಚಾಸ್ಪದ (ಗು). ಚರ್ಚೆಗೆ ಅವಕಾಶವಿರುವ ; ಚರ್ಚೆಮಾಡಬೇಕಾದ ; ವಾದವಿವಾದಗಳಿಗೆ ಈಡಾಗಿರುವ : ಇದೇ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಚರ್ಚಾಸ್ಪದವಾದ ೨ನೆಯ ಸೂತ್ರವು ಹೊಸ ಪ್ರತಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದಿದೆ (ಶಮಪಾಂ. ೫೧). [ಸಂ. (ಚರ್ಚಾ + ಆಸ್ಪದ)]

ಚರ್ಚೆ (ನಾ). ೧. ಚರ್ಚೆ ; ವಾಕ್ಕಲಹ : ಜೂಜಾಟಕೆ ಸೂಳೆಬೂಟಕೆ ರುಣದ ಸಂವಾದ ಪೆಗ್ಗಡಿಗಳ ಚರ್ಚೆ ರಾಜವೀಥಿಯೊಳಿರ್ದಾಡುವ ಸಂದಣಿ ಮಾಜದು ನಿತ್ಯಕೃತ್ಯದಲಿ (ಮೋಹತ. ೨೦-೨೬). ೨. ವಿಚಾರಣೆ ; ಪರಿಶೋಧನೆ. [ಸಂ.]

ಚರ್ಚಿಕೆ (ನಾ). ಗಂಧಾದಿಗಳನ್ನು ಬಳಿಯುವಿಕೆ ; ಅನುಲೇಪನ : ನವ ಓಪ್ಪ ಚರ್ಚಿಕಾಶಸ್ತ್ರಮುಪಾತ್ತ ದರ್ಭರಚನಂ . . . ಪೂರ್ಣ ಕಲಶಂ ತಳೆದತ್ತು ತುಳಂ ವಿಳಾಸಮಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೫೩). [ಸಂ. ಚರ್ಚಿಕಾ]

ಚರ್ಚಿತ (ಗು). ೧. ಬಳಿದ; ಸವರಿದ; ಲೇಪಿಸಿದ: ನಾಕಲೋಕಚರದ ಚರ್ಚಾಚರ್ಚಿತ ಸುರಭಿ ನಮೇರು . . . ಸಮುತ್ತುಂಗ ಮಣಿಪೀಠಪ್ರತಿಮಮಪ್ಪ ಸೌಧರ್ಮೇಂದ್ರನುತ್ಸಂಗದೊಳ್ ತೀರ್ಥಕರಕುಮಾರರು ಬರೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೧೩ ವ): ಘನಸಾರಸುರಭಿ ಮಳಯರುಹ ಚರ್ಚಿತಮುಂ . . . ಸ್ವಸ್ತಿಕಪ್ರಶಸ್ತ ಮಣಿದರ್ಪಣ ಸಮರ್ಪಿತಮುಮಪ್ಪ ಕಳಧೌತ ಮಂಗಳ ಕಳಶಮಂ ಬಳಸಿ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೯-೧೧೧) ; ಮಂಜುಳ ಹರಿದ್ರ ಕುಂಕುಮಚರ್ಚಿತಾಂಗದಿಂ ಚೆಲ್ವಿಂದೆ ಸಂಗಡಿಸಿದ ಅಂಜಲಿಗಳಿಂ ಮೆಜೆವ ದಂಪತಿಗಳಭಿನಮಿಸೆ (ಕೃಮಿಥಾ. ೩೦-೩೨). ೨. ಚರ್ಚಿಸಿದ; ವಿಚಾರಿಸಿದ ; ವಿಮರ್ಶೆಮಾಡಿದ. ೩. ಇಚ್ಛಿಸಿದ ; ಬಯಸಿದ. [ಸಂ.]

ಚರ್ಚಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ವಾದ ಮಾಡು ; ವಿವಾದ ಮಾಡು : ದೇವರಕ್ಷಕನಪ್ಪುದಾಗಮಮನೋವದೆ ಮೆಚ್ಚಿ ಚರ್ಚಿಸದಿರ್ಪುದೊಯ್ಯನೆ ಪಾಪದೊಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೧೧೧). ೨. ಪರಿಶೀಲಿಸು ; ವಿಚಾರಿಸು ; ಯೋಚಿಸು : ಕೇಳಿಮಿದಿಂತುಟೆಂದು ಚರ್ಚಿಸಿ ನಾಡಿವಂತು ಬೇಟ ವೆಚತಾವುದು ಕೇಳಿಕೆಯುಂ ವಿಟತ್ವಮುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೯೧); ಸುಮತಿ . . . ಅವರ ಬಗೆಯ ನಚಿದುಪಾಯಮನಾಗಳೆ ಚರ್ಚಿಸಿ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೧೫ ವ); ತವ್ಮೊಳ್ ಚರ್ಚಿಸಿ ಕಳ್ನ್ಯಾಳ್ ವಿಷಮಂ ಬೆರೆಯಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದರ್. (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೨೦೦); ಸಾಧಕಬಾಧಕಗಳನ್ನು ಮುಂದಿಟ್ಟು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಚರ್ಚಿಸಿದರು (ಹಿಂಕಿರು. ೩೫). [ಚರ್ಚೆ + – ಇಸು$_3$]

ಚರ್ಚು$_1$, ಚಚ್ಚು$_2$, ಚೆಚ್ಚು$_3$ (ಕ್ರಿ). (ಕಂಕುಳಲ್ಲಿ) ಎತ್ತಿಕೊಳ್ಳು: "ಚರ್ಚು –ಶಿಶುಸಂಧಾರಣೇ" (ಶಮಧಾ. ವ); ಚರ್ಚಲ್ ಶಶಿಶಿಶುವಂ ಕಚಿಗರ್ಚಲ್ ಘನಘಟೆಯನರ್ಚಲಮರದ್ರುಮಮಂ . . . ಒಡರ್ಚಿದುವೆನೆ ನೀಳ್ದ ವಿದಬ ಶಿಖರಕರಂಗಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೫೫೬). **ಚಚ್ಚು$_2$**: ಮಗುವನ್ನು ಬಗಲಿಗೆ ಚಚ್ಚಿಕೊಂಡು (ಮರಮ. ೨೬); ಅವನನ್ನು ಬಗಲಲ್ಲಿ ಚಚ್ಚಿಕೊಂಡೇ ಅಚ್ಯುತನ ವಿರಾಮ ಕಳೆಯುತ್ತದೆ (ಮುಗಿಯು. ೩೪೦). **ಚೆಚ್ಚು$_3$**: ತುಂಬಿದ್ದ ಕೊಡವನ್ನು ಹಗ್ಗದ ಕೊಂಡಿಯಿಂದ ಬಿಡಿಸಿ, ಸೊಂಟಕ್ಕೆ ಚೆಚ್ಚಿ ಬಚ್ಚಲ ಮನೆಯತ್ತ ನಡೆದೇಬಿಟ್ಟಳು (ಮೂರುದಾ. ೧೯೭). [?]

ಚರ್ಚು$_2$ (ನಾ). ಕ್ರೈಸ್ತರ ಪ್ರಾರ್ಥನಾಮಂದಿರ : ಚರ್ಚಿನ ಗೋಪುರದಿಂದ ಬರುವ ಗಂಟೆಯ ಸದ್ದು (ಮಳೆನಾ. ೦). [←ಇಂ. Church]

ಚರ್ಚೆ (ನಾ). ೧. ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಗಳ ಅನುಲೇಪನ : "ಸಮಾಲಂಭನಂ, ಚರ್ಚಾ, ಮಾರ್ಷ್ಟಿಃ–ಈ ೩ ಚರ್ಚೆ" (ಹಲಾಯು. ೮೯-೩೮೬); ತರಳಿಕೆ ತಂದ ಚಂದನದ ಚರ್ಚೆಗಳಿಂ . . . ಮೂರ್ಛೆಯಿಂದೆಚ್ಚತ್ತು (ಕಾದಂಪೂ. ೮೮೪) ; ಮೃಗಮದ ಘುಸೃಣ ಚಂದನ ಚರ್ಚೆಯೊಳಂ (ಜಗವಿ. ೪-೮೦ ವ). ೨. ಚಿಂತನೆ ; ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಆಲೋಚಿಸುವುದು ; ಪರ್ಯಾಲೋಚನೆ : "ಚಿಂತೆಯಲ್ಲಿಯುಂ ಚರ್ಚಾ ಎಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೦೩೨-೮) ; ಕವಿಕಾವ್ಯದ ವಿಷಯವಾಗಿ ಕೆಲವು ಮಾತುಗಳನ್ನು ಚರ್ಚೆಗೆ ಎತ್ತಿಕೊಂಡಿರುವರು (ಸಾಹಿಸ. ೧೧೪). ೩. ದುರ್ಗೆ; ಚಾಮುಂಡಿ; ಭೈರವಿ: "ಚಾಮುಂಡಿ ಕರ್ಣಮೋಟಿ ಮಹಾ ಮಾಯಾಮೂರ್ತಿ ಚರ್ಚೆಯುಂ ಭೈರವಿಯಾ ನಾಮಮಿವಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪-೧೯) ; "ಚಾಮುಂಡಿ ಚರ್ಚೆ ಭೈರವಿಯೆನಲು ವನದೇವಿ" (ಮಂಗರಾ. ೫-೧೪). ೪. ಕಾರಣ ಸಹಿತವಾಗಿ ವಿಮರ್ಶಿಸುವುದು; ತರ್ಕ. ೫. ವಾಗ್ವಾದ; ವಿವಾದ. ೬. ಉತ್ಸವ ; ಸಂತೋಷ ; ಉಲ್ಲಾಸ : "ಮುದಮೆವಲು ಚರ್ಚೆ" (ಮಂಗರಾ. ೯೬-೦೬). ೭. ರತಿಕ್ರೀಡೆ; ಮೈಥುನ. ೮. ಮಾತು; ಉಕ್ತಿ. ೯. ವ್ರತ. ೧೦. ಪ್ರತಿಮೆ. ೧೧. ನೀರುಗುಳ್ಳೆ ; ಬುದ್ಬುದ. "ಸ್ನೇಹಂ ಯುಕ್ತಿ ಪ್ರತಿಮೋತ್ಸಾಹಂ ವ್ರತ ಚಿಂತೆ ಚಂಡಿಕಾದೇವಿಯರುಂ ದೇಹಕ್ಕನುಲೇಪನಕಂ ಮೋಹದಿ ಪುಟ್ಟುವದು ನವಮ ಚರ್ಚಾಶಬ್ದಂ" (ನಾನಾಕಂ. ೦೦೩); "ರತಿಯೊಳ್ ಚಿಂತೆಯೊಳ್ . . . ವ್ರತದೊಳ್ ಲೇಪನಬುದ್ಬುದೋತ್ಸವಗಳೊಳ್ ಚರ್ಚಾಭಿಧಾನಂ" (ನಾನಾರ. ೭೪). [ಸಂ. ಚರ್ಚಾ]

ಚರ್ಚೆಗೈ (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಳಿ; ಸವರು. ೨. ನೇವರಿಸು: ಪೊಚ್ಚ ಪೊಸ ಸುರಚಾಪದಂತೆಸೆವ ವಾಲಧಿಯ ಚರ್ಚೆಗೈವುತಮಣೆದು ಕೊರಳ ಕೊಂಕಿಸಿ ಮರುತನಚ್ಚರಿಯ ಕುವರ . . . ಉಲ್ಲಾಸದಿಂದೆಸೆದನು (ಮಂಕಾರಾ. ೫-೧-೦೫). ೩. ಚರ್ಚೆಮಾಡು; ಚರ್ಚಿಸು; ವಾದಿಸು. [ಚರ್ಚೆ+ಗೈ (<ಕೆಯ್$_1$)]

ಚರ್ದಿ (ನಾ). ಕಾರಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ; ಓಕರಿಕೆ; ವಾಂತಿ; ವಮನ. 'ಚರ್ದಿಸು' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಛರ್ದಿ]

ಚರ್ದಿಸು (ಕ್ರಿ). ಓಕರಿಸು ; ಕಾರಿಕೊಳ್ಳು ; ವಾಂತಿಮಾಡು : ಕುಡೆ ವಿಧಿಪೂರ್ವಕಂ ಸುರಸಮಪ್ಪದನ್ನಮನುಂಡು ತೃಪ್ತಿಯಂ ಪಡೆದು ಬಚಿಕ್ಕೆ ಚರ್ದಿಸಿದೊಡಂತದನಾ ಸತಿ ತನ್ನ ಕೈಗಳಿಂದುಡುಗಿ (ಮಹಾನೀ. ೭-೦೩೪). 'ಛರ್ದಿಸು' ಪರಾ. [ಚರ್ದಿ + – ಸು$_1$]

ಚರ್ಪಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಚರ್ಪಟಮಂಜರಿ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಹೇಳು. ೨. ಹೀಯಾಳಿಸು; ಬಡಬಡಿಸು. ೧, ೨: ಜೀವದ ಚಿತ್ತು, ಜಗತ್ತಿನ ಸತ್ತು, ತಿಳಿದಾನಂದದ ಸಂವಿತ್ತು, ಚರ್ಪಟಿಸಲಿ ಅದ್ವೈತದ ವಾದ ಜಾಣ ಬೊಮ್ಮ ಮೌನದೊಳಿತ್ತು (ಅರಳು. ೨೫೮-೩). [ಚರ್ಪಟ$_0$ + – ಇಸು$_3$]

ಚರ್ಬಿ, ಚರಬಿ (ನಾ). ಕೊಬ್ಬು ; ನೆಣ ; ಮಜ್ಜೆ : ಚರ್ಬಿ ಇಲ್ಲದ ನನ್ನ ಮಗ ಇವನು (ಧೀಮಾಕಾ. ೨೨೨). **ಚರಬಿ**: ಅಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಚರಬಿ ಇಟ್ಟಿದ್ದೆ. ತಂದುಕೊಡು ಕತ್ತಿಗೆ ಹಚ್ಚಬೇಕು (ಮುಳಿನಾ. ೯೪) ; ಚರಬಿ ಮಿಶ್ರಿತ ಇಂಗ್ರೇಜೀ ಬಿಸ್ಕೀಟುಗಳನ್ನು ತಿಂದು ನಿಮ್ಮ ಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಡಿರಿ (ಕುರಿಹಿಂ. ೦೩೩) ; [←ಪಾರ. ಚರ್ಬೀ; ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚರಬೀ]

ಚರ್ಮ (ನಾ). ೧. ತೊಗಲು ; ತ್ವಕ್ಕು ; ಅಜಿನ : "ತೋಲ್ ತೊವಲುಂ ಸಮ್ಮವಮದಿರದಕ್ಕುಂ ಚರ್ಮ" (ಕವಿಕಂ. ೮೩). ೨. ಗುರಾಣಿ; ಢಾಲು: "ಖೇಟಕಂ, ಫಳಕಂ, ಚರ್ಮ, ಆವರಣಂ—ಈ ೪ ಹರಿಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೭೬-೩೦೬). [ಸಂ. ಚರ್ಮನ್]

ಚರ್ಮಕಷೆ (ನಾ). ಸೀಗೆಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ [<ಸಂ. ಚರ್ಮಕಷಾ]

ಚರ್ಮಕಾರ (ನಾ). ಮೆಟ್ಟು ಹೊಲಿಯುವವನು; ಚಮ್ಮಾರ; ಸಮಗಾರ: "ಡೋಹಾರಃ— ಚರ್ಮಕಾರಂ" (ಶಾಕಶ್ಮ. ೬೬) ; ಹೊಲೆಯನೊಮ್ಮೆಯು ಪಾಡಲಿಕೆಯರವಿಂದನಾಭನ ನಾಮಮಾತ್ರದಲಿ ರೂಢಿಸಿಯೆನುತ ಚರ್ಮ ಕಾರರ ಗೂಡಿನಲಿ ಜನಿಸುವನು (ಕುವ್ಯಾಆ. ೬೦೩. ಪರಿ. ೩೪೩). [ಸಂ.]

ಚರ್ಮಕೃತ್ತು (ನಾ).=ಚರ್ಮಕಾರ : "ಚರ್ಮಕೃತ್, ಪಾದುಕಾಕಾರಃ— ಈ ೨ ಸಮ್ಮಗಾಱಂ" (ಹಲಾಯು. ೯೮-೪೪೨). [ಸಂ. ಚರ್ಮಕೃತ್]

ಚರ್ಮಗತ (ಗು). ಚರ್ಮಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ; ಚರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ: ಅನ್ನಗತ ಪ್ರಾಣ, ಚರ್ಮಗತ ದೃಷ್ಟಿ (ಗಾಥ). [ಚರ್ಮ + ಗತ₂]

ಚರ್ಮಘರ್ಘರ (ನಾ). ಎಣ್ಣೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಹಾಕಲು ಮಾಡಿದ ಚರ್ಮದ ಬುದ್ದಲಿ,-ಬುಡ್ಡಿ : "ಚರ್ಮಘರ್ಘರ[ಪಾಠಾಂ. ಗರ್ಗಟ, ಗರ್ಗರ]ಮೆನಲು ಬುದ್ದಳಿಗೆ ನಾಮಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೬೩-೨೬). [ಚರ್ಮ + ಘರ್ಘರ₂ (<ಗರ್ಗರ₁)]

ಚರ್ಮಚಕ್ಷು (ನಾ). ಪ್ರಾಕೃತಿಕವಾದ ಕಣ್ಣು ; ಭೌತಿಕ ದೃಷ್ಟಿ; ಹೊರ ಗಣ್ಣು : ಈ ಚರ್ಮಚಕ್ಷುಗಳಿಂ ಕಾಣ್ಬ ಪದಾರ್ಥಮಿಲ್ಲೆನುತೆ (ಜಗವಿ. ೦-೬೩) ; ಚರ್ಮಚಕ್ಷುಗಳಂತೆ ಅಂತಃಚಕ್ಷುಗಳೂ ಉಪಯೋಗಕ್ಕೆ ಬಾರದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನಂಥ ವರ್ಗವನ್ನು ಅಪವಾದವೆಂದು ಬಿಟ್ಟು ಬಿಟ್ಟರೂ (ಪ್ರಬಂಧ. ೪೬). [ಚರ್ಮ + ಚಕ್ಷು]

ಚರ್ಮಣ (ನಾ). ವಾಗ್ಮಿ ; ಅವಧಾನಿ ; ಅನೇಕರ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ಏಕಕಾಲ ದಲ್ಲಿ ಕೂಡಲೆ ಉತ್ತರ ಹೇಳಬಲ್ಲವನು : "ಮೇಳೈಸಿ ನಾನಾರವಕ್ಕೆ ಪ್ರುತಿಗೈವವಂ ಚರ್ಮಣಂ ವಾಗ್ಮಿಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೦೦೬-೦೬). [?]

ಚರ್ಮದಂಡ (ನಾ). ಚರ್ಮದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಚಾಟಿ ; ಕಶಾದಂಡ ; ಬಾರುಕೋಲು; ಚಮ್ಮಟಿಗೆ: "ಚರ್ಮದಂಡಃ, ಕಶಾ—ಈ ಚಮ್ಮಟಿಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೭೩-೨೮೮) ; "ಕಸೆ ಚರ್ಮದಂಡಮೆನೆ ಚಮ್ಮಟಿಗೆಯೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೮೦-೦೩). [ಚರ್ಮ + ದಂಡ]

ಚರ್ಮಪಟ್ಟಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಚರ್ಮದ ಬಾರು. ೨. ಪಗಡೆ ಮೊದಲಾದು ವನ್ನು ಆಡಲು ಬಳಸುವ ಚರ್ಮದ ಹಾಸು ; ಪಟ್ಟ. [ಚರ್ಮ + ಪಟ್ಟಿಕೆ]

ಚರ್ಮಪಾದುಕ (ನಾ). ತೊಗಲಿನ ಹಾವುಗೆ ; ಚರ್ಮದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಮೆಟ್ಟು ; ಪಾದರಕ್ಷೆ : "ಚರ್ಮಪಾದುಕಮುಪಾನತಿಯೆನಲ್ ಕೆರವು" (ಮಂಗರಾ. ೬೦-೦೮). [ಸಂ. ಚರ್ಮಪಾದುಕಾ]

ಚರ್ಮಪಾದುಕೆ (ನಾ).=ಚರ್ಮಪಾದುಕ. [ಚರ್ಮ + ಪಾದುಕೆ]

ಚರ್ಮಪಾಶ (ನಾ). ಚರ್ಮದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಹಗ್ಗ,-ಮಿಣಿ : "ಮಿಣು ಚರ್ಮಪಾಶಂ" (ಮಂಗರಾ. ೮೪-೨೩). [ಚರ್ಮ + ಪಾಶ]

ಚರ್ಮಪ್ರಭೇದಿಕೆ (ನಾ). ಚಮ್ಮಾರನು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಚೂರಿ,-ಉಳಿ ; "ಚರ್ಮ ಕತ್ತರಿಸುವ ಸಾಧನ" (ಅಮರ. ೬೬೪). [ಸಂ. ಚರ್ಮಪ್ರಭೇದಿಕಾ]

ಚರ್ಮಪ್ರಸೇವಿಕೆ (ನಾ). ತಿದಿ : "ಚರ್ಮಪ್ರಸೇವಿಕೆ = ತೊಗಲ ತಿದಿ" (ಗಂಗಾಮ. ೦೨೯). [ಸಂ. ಚರ್ಮಪ್ರಸೇವಿಕಾ]

ಚರ್ಮಯಷ್ಟಿ (ನಾ).=ಚರ್ಮದಂಡ : "ಕಶಾಹ್ವಯಂ ಚರ್ಮಯಷ್ಟಿ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೮೬-೨೩). [ಚರ್ಮ + ಯಷ್ಟಿ]

ಚರ್ಮಯಷ್ಟಿಕೆ (ನಾ).=ಚರ್ಮದಂಡ. [ಚರ್ಮ + ಯಷ್ಟಿಕೆ]

ಚರ್ಮರತ್ನ (ನಾ). [ಜೈನ]ಚಕ್ರವರ್ತಿಯಾಗುವವನಿಗೆ ತಾನಾಗಿ ದೊರಕುವ ಏಳು ಅಜೀವರತ್ನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; P ನೀರಿನ ಮೇಲೆ ತೇಲಿ ಹೋಗಲುಂ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಚರ್ಮದ ಸಾಧನ. ಇದರ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯು ಅಗಾಧ ಜಲದುರ್ಗಗಳನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಬಲ್ಲನು. ಮಳೆ ಬಂದಾಗ ಮೇಲೆ ಛತ್ರರತ್ನವನ್ನು ಹಿಡಿದು, ಚರ್ಮರತ್ನದ ಮೇಲೆ ಅಪಾರ ಸೈನ್ಯದೊಡನೆ ನಿಶ್ಚಿಂತನಾಗಿ ನಿಂತು ಕೊ ಳ್ಳ ಬ ಹು ದು : ಅಗಾಧಜಲದುರ್ಗಸಮುತ್ತರಣನಿರತಸಕಲಶಿಬಿರ ಸಂಧಾರಣಶಕ್ತಿಯುಕ್ತಮಪ್ಪ ವಜ್ರಮಯಮೆಂಬ ಚರ್ಮರತ್ನಮುಂ (ಆದಿಪು. ೦೦-೩ ವ) ; ನೆಲನೆಲ್ಲಮನವರೇಕಾರ್ಣವಂ ಮಾಡಿದೊಡಡಿಯೊಳ್ ಪಾಸಿದ ಚರ್ಮರತ್ನಮುಂ ಮೇಲೆ ಪಿಡಿದ ಛತ್ರರತ್ನಮುಂ ಕಾಯೆ(ಅಜಿಪು. ೯-೩೪ ವ) ; ಗಗನತಳದಂತೆ ಪೆರ್ಮೆಯಂ ತಳೆದ ವಜ್ರಮಯಮೆಂಬ ಚರ್ಮ ರತ್ನಮುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೦೦೦ ವ). [ಚರ್ಮ + ರತ್ನ]

ಚರ್ಮವಾದ್ಯ (ನಾ). ತೊಗಲಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಹರೆ, ಮೃದಂಗ, ತಬಲ ಮುಂತಾದ ವಾದ್ಯ : ಇಲ್ಲಿ ಚಂಡೆ . . . ಎಂಬ ಒಂದು ಚರ್ಮವಾದ್ಯವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ (ಯಕ್ಷಗಾ. ೦೬). [ಚರ್ಮ + ವಾದ್ಯ]

ಚರ್ಮಾವುಗೆ, ಚರ್ಮಾವುಗೆ (ನಾ).=ಚರ್ಮಪಾದುಕ: ಸೊಸೆವಿರ್ಗೆಲ್ಲಂ ಸಲೆ ಚರ್ಮ [ಪಾಠಾಂ. ಮ್ಮ] ವಾವುಗೆಯನಾ ಲಲನೆ ಮಹೋತ್ಸಾಹದಿಂದೆ ಮಾಡಿಸಿ ಕೊಟ್ಟಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧೦-೦೨೦). **ಚರ್ಮಾವುಗೆ:** ಜನಪವೋಲಗದ ಚಾವಡಿಗೆಯ್ದಿ ಕೇಳ್ದನಾ ಚರ್ಮಾವುಗಾರವೆಂದು (ಗುರುಚಾ. ೦೩-೫೫). [ಚರ್ಮ + ಪಾವುಗೆ]

ಚರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). "ಚರ್ಮ ಮತ್ತು ಚರ್ಮರೋಗ ವಿಷಯಕ ವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರ ; ಚರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ" (Dermatology. ಇಂಕಸ). [ಚರ್ಮ + ಶಾಸ್ತ್ರ]

ಚರ್ಮಸೇವನ (ನಾ). ತಿದಿ : "ಧೃತಿ ಚರ್ಮಸೇಚ[ವ]ನಮೆನಲ್ಕೆ ತಿದಿಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೦೩೩-೩೦). [ಸಂ. (ಚರ್ಮ + ಸೇವನ)]

ಚರ್ಮಾಂಬರ (ನಾ). ತೊಗಲಿನ ಬಟ್ಟೆ, –ವಸ್ತ್ರ, –ಉಡುಗೆ : ಹರಿಣ ಶಾರ್ದೂಲಾದಿ ಚರ್ಮಾಂಬರವೆ ಸಮಕಟ್ಟೆಮಗೆ ರತ್ನಾಭರಣವೇ ರುದ್ರಾಕ್ಷಿ ಯೆಂದಳು ನಗುತ ತರಳಾಕ್ಷಿ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೨೦-೭). [ಚರ್ಮ + ಅಂಬರ]

ಚರ್ಮಾಕ್ಷಿ (ನಾ). = ಚರ್ಮಚಕ್ಷು : ಹರನನೀ ಚರ್ಮಾಕ್ಷಿಯಲಿ ಗೋಚರಿಸ ಬೇಡಿದುದಂಬು ಮರ್ತ್ಯದೊಳಿರವು ಮರ್ಥು ಭಾವಿಸ್ವ ಪುಣ್ಯವೆನುತ್ತ ಬಿಸುಸುಯ್ದು (ಕುವ್ಯಾಆ. ೭-೨). [ಚರ್ಮ + ಅಕ್ಷಿ]

ಚರ್ಮಾಯತನಪಕ್ಷಿ (ನಾ). ಬಾವಲಿ ; ಕಣ್ಣುಕಪ್ಪಡಿ : ಜಠನದಪ್ಪದ ಕೊನೆವಿಡಿದು ನೇಲುವ ಚರ್ಮಾಯತನಪಕ್ಷಿಯು ಕಂಡು ನಗುತೆ (ವೀಂಚಚ. ೨೯-೬೨). [ಚರ್ಮ + ಆಯತನ + ಪಕ್ಷಿ₁]

ಚರ್ಮಾವುಗೆ 'ಚರ್ಮಾವಾವುಗೆ' ನೋ.

ಚರ್ಮಿ (ಗು). ೧. ಗುರಾಣಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡ.(ನಾ). ೨. ಹರಿಗೆ; ಗುರಾಣಿ : "ಫಳಕಂ ಖೇಟಕಂ ಚರ್ಮಿ ಹರಿಗೆಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೮೬-೩೦). ೩. ಗುರಾಣಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡವನು ; ಯೋಧ : "ಚರ್ಮಿ, ಫಲಕಪಾಣಿ-ಕಡಿತಲೆಗಾಱ" (ನಾಚಿರಾ. ೩). ೪. "ಭುಜಪತ್ರೆಗಿಡ" (ಅಮರ. ೮೬೪). [ಸಂ. ಚರ್ಮಿನ್]

ಚರ್ಮೇಂದ್ರಿಯ (ನಾ). ೧. ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ಚರ್ಮ ; ಸ್ಪರ್ಶೇಂದ್ರಿಯ. ೨. ಭೌತಿಕಜಗತ್ತಿಗೆ ಸೀಮಿತವಾದ ಇಂದ್ರಿಯ ; ಚರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಗೋಚರಿಸುವ ಮಹಾಭೌತಿಕ ಸೃಷ್ಟಿ; ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗುವ ಸಾಹಿತ್ಯ ಸೃಷ್ಟಿ; ಮನಸ್ಸಿಗೇ ಹೊಳೆಯುವ ಕಲ್ಪನಾಸೃಷ್ಟಿ (ಸಾಹಿವಿ. ೦೪೨). [ಚರ್ಮ + ಇಂದ್ರಿಯ]

ಚರ್ಯ (ನಾ). ೧. ನಡತೆ; ನಡೆವಳಿ: ನಾವು ಅವಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಿದ ಚರ್ಯವು ಅಷ್ಟು ಶ್ಲಾಘ್ಯತರವಾದ್ದೆಂದು ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ (ಪಟಿಮಾ. ೩೦). ೨. ಆಚರಣೆ; ಅನುಷ್ಠಾನ: ಶೈವಾಗಮಗಳೆಲ್ಲವೂ ಜ್ಞಾನ, ಯೋಗ, ಕ್ರಿಯಾ, ಚರ್ಯ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ವಿಷಯಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸತಕ್ಕವುಗಳಾಗಿವೆ (ಭಾರದ. ೨೦೦). [ಸಂ. ಚರ್ಯಾ]

ಚರ್ಯಾಧಿಕಾರ (ನಾ). ೧. ಅನುಷ್ಠಾನದ ಯೋಗ್ಯತೆ. ೨. ಅನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಿ ಸಿದ್ಧಹಸ್ತನಾದವನು: ಆರ್ಯಾಶತಕಮಂ . . . ಚರ್ಯಾಧಿಕಾರನತ್ಯಾಶ್ಚರ್ಯಮರವಾಣಿಯಿಂದಮೆಸಗಿದನೊಲವಿಂ (ಜಾ ಕು ಂ ಕ. ೬-೧೧). [ಸಂ. (ಚರ್ಯಾ + ಅಧಿಕಾರ)]

ಚರ್ಯಾಪಾದ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಆಚಾರ ಸಂಪ್ರದಾಯ ಹಾಗೂ ವ್ರತಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಆಗಮಭಾಗ: ಚರ್ಯಾಪಾದವು ಆಚಾರಸಂಪ್ರದಾಯಗಳನ್ನೂ ವ್ರತನಿಯಮಗಳನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತದೆ (ಭಾರದ. ೨೦೦). [ಸಂ. (ಚರ್ಯಾ + ಪಾದ)]

ಚರ್ಯಾಮಾರ್ಗ (ನಾ). ೧. [ಶೈವ] ಚರ್ಯಾಮಾರ್ಗ, ಕ್ರಿಯಾಮಾರ್ಗ, ಯೋಗಮಾರ್ಗ ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನಮಾರ್ಗ ಎಂಬ ಮೋಕ್ಷ ಸಾಧನೆಯ ನಾಲ್ಕು ಮಾರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಚರ್ಯಾಮಾರ್ಗ ಅಥವಾ ದಾಸ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಸಾಧಕನು ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಶಿವಾರ್ಚನೆಗೆ ಸಲಕರಣೆಗಳನ್ನೊದಗಿಸಿ . . . ಶಿವಭಕ್ತರ ಸೇವೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು . . . ಸಾಲೋಕ್ಯ ಪದವಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವನು (ಭಾರದ. ೨೦೭). ೨. [ಜೈನ] ಚರಿಗೆಗಾಗಿ ಹೋಗುವ ಉದ್ದೇಶ: ಚಂಪಾನಗರಕ್ಕೆ ಚರ್ಯಾಮಾರ್ಗದಿಂ ಬರುತ್ತಂ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೩೩ ವ). [ಸಂ. (ಚರ್ಯಾ + ಮಾರ್ಗ)]

ಚರ್ಯೆ (ನಾ). ೧. ನಡೆ; ನಡತೆ; ವರ್ತನೆ: ಗುರು ಆಕೆಯ ಚರ್ಯೆಗೆ ವಶನಾಗಿ, ಆಕೆಗೆ ಧರ್ಮವನ್ನು ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿದನು (ಹತ್ತುಕ. ೦೮); ಹೆಂಡತಿಯಾದವಳಿಗೆ ಗಂಡನ ಚರ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಮರುಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಅಧಿಕಾರವಿದೆಯೇ? (ಕಾವೇರಿ. ೦೯೩). ೨. ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ. 'ಮುಖಚರ್ಯೆ', ಪರಾ. ೩. [ಜೈನ] ಅಹಿಂಸೆಯ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ,-ಆಚರಣೆ: ಚರ್ಯೆಯೆಂಬುದು ದೇವತಾರ್ಥಮುಂ ಮಂತ್ರಸಿಧ್ಯರ್ಥಮುಂ ವೇಷಣಾರ್ಥಮುಂ ಆಹಾರಾರ್ಥಮುಂ ಭೋಗಾರ್ಥಮುಮಾಗೆ ಜೈನನಪ್ಪಾತಂ ಹಿಂಸೆಗೆಯ್ವನಲ್ಲಂ (ಚಾವುಂಪು. ೨೯೬). [ಸಂ. ಚರ್ಯಾ]

ಚರ್ವಣ (ನಾ). ೧. ಅಗಿದು ತಿನ್ನುವುದು; ನುರಿಸುವುದು: ಸಮ್ಮಾರ್ಜತೋಜ್ಜ್ವಲದಶನನಿಚಯತಾಂಬೂಲಚರ್ವಣಭರಿತಕಪೋಲರುಂ ಗೋ ೬ ನಿಯೋಗ ದಂಡಧರರುಮಾಗಿ(ಜಗವಿ. ೪-೮೦ ವ). ೨. ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮೆಲುಕು ಹಾಕುವಿಕೆ; ಪುನಶ್ಚಿಂತನೆ: ಅನುಭವದ ಚರ್ವಣರೂಪದ ಪುನರನಂಭವವೇ ಕಲಾಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಅನುಭವ (ಸೌಂದಶ. ೦೯). [ಸಂ.]

ಚರ್ವಣೆ (ನಾ). = ಚರ್ವಣ ೨: ಅವುಗಳ ಚರ್ವಣೆಯಿಂದ ಆಸ್ವಾದ್ಯವಾದುದೇ ಅಲೌಕಿಕ ಕರುಣಾರಸ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೦೯ ಅಡಿಟಿ). [ಸಂ. ಚರ್ವಣ]

ಚರ್ವಿ (ನಾ). (?): ಉದಿಪುದು ಮಮಾಹಮೆಂಬುರು ಭ್ರಾಂತಿ ದುರ್ಮಾರ್ಗ ಪದವಿಯಂ ಪಿಡಿದ ಚರ್ವಿಯು ಜನಿಸಿ ವೈಕರ್ನ್ಯ ವಿಧಿಯೆನಿಪ ಕೃಷ್ಣ ಜಿಹ್ವೆಯು ಮನೋಭ್ರಮೆಯಿಂದ ಭಾವಿಸುತಮಾವಿಸುತಿಹುದು (ಬಂಕಾಶ. ೩-೨೦-೬೦). [?]

ಚರ್ವಿತ (ಗು). ೧. ಅಗಿದು ನುರಿಸಿದ. ೨. ತಿಂದ; ಉಂಡ; ರುಚಿ ನೋಡಿದ. 'ಚರ್ವಿತಚರ್ವಣ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚರ್ವಿತಚರ್ವಣ (ನಾ). ೧. ತಿಂದುದನ್ನೇ ಮತ್ತೆ ತಿನ್ನುವುದು; ಅಗಿದುದನ್ನೇ ಮರಳಿ ಅಗಿಯುವುದು. ೨. (ಅಲಂ) ಮಾಡಿದುದನ್ನೇ ಮಾಡುವಿಕೆ; ವ್ಯರ್ಥವಾದ ಪುನರುಕ್ತಿ; ತೌಡು ಕುಟ್ಟುವುದು: ನಿಚ್ಚಮಿಾ ಪಿಷ್ಟಪೇಷಣಮಿಾ ಚರ್ವಿತಚರ್ವಣಂ ಸುಖಮಿದೇಂ ನಿನ್ನಂ ಮರುಳ್ಮಾಡಿತೋ (ಅದಿಪು. ೬-೬೯); ಭವಜಲರಾಶಿಯೊಳ್ ಮುಳುಗಲಟ್ಟಿಯ ಚರ್ವಿತಚರ್ವಣಕ್ಕೆ (ಅಜಿಪು. ೦೦-೩). [ಚರ್ವಿತ + ಚರ್ವಣ]

ಚರ್ವಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಿನ್ನು; ಸೇವಿಸು: ಕೈಬಾಯಿಗಳ ತೊಳೆದು ತಾಂಬೂಲವಂ ಚರ್ವಿಸಿ (ನವಮೋ. ೧೦-೬೨). [ಚರ್ವಣ + - ಇಸು₃]

ಚರ್ವು 'ಜರ್ವು₁' ನೋ.

ಚಲ್₁ 'ಸಲ್₁' ನೋ.

ಚಲ್₂ 'ಚಲ್ಲು₁' ನೋ.

ಚಲ₁, ಚಳ₁, ಛಲ₁ (ನಾ). ೧. ಪಟ್ಟುಹಿಡಿಯುವುದಂ; ಹಿಡಿದುದನ್ನು ಬಿಡದೆ ನಡೆಸುವ ದೃಢಚಿತ್ತತೆ; ಸ್ಥಿರಸಂಕಲ್ಪ; ಮನೋನಿಶ್ಚಯ: ಕಂದರ್ಪಂ ಚಲದೆನ್ನೊಳ್ಪಿಂದಂ (ಕವಿರಾ.೨-೮೨). ಚಲದೊಳ್ ದುರ್ಯೋಧನಂ ನನ್ನಿಯೊಳಿನತನಯಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೪-೬೪); ಕಿಡದ ಜಸಕ್ಕೆ ತಾನೆ ಗುಜ್ಜಿಯಾದ ಚಲಂ . . . ಅಳ್ದ ಚಲಂ ಚಲದಂಕಕಾಜಿನ(ಎಕ. II, ೦೩೩-೨೦ : 982); ಚಲದಿಂ ಯದುಬಲವಾಂತಿಸೆ ಸಲೆ ಶರತತಿ ಖಚರರಪಘನಂಗಳನಾಗಳ್ ಗೆಲೆ . . . ನಭಶ್ಚರಸೈನ್ಯಂ (ನೇಮಿಪು. ೭-೮೯). ೨. ಮೊಂಡುತನ; ಹಟಮಾರಿತನ: ಚಲದಿಂ ಕೃಷ್ಣೆಯ ಕೇಶಮಂ ಪಿಡಿದ ನಿನ್ನಿಂದಾದ ಟಲ್ ನಿನ್ನುರಸ್ಥಲಮಂ ಪೋಟಿದೆ ಪೋಪುದಲ್ಲು (ಪಂಪಭಾ. ೦೨-೦೪೬). ೩. ಹಿಡಿತ; ಬಿಗಿ: ಶ್ಲೇಷ್ಮದ ಚಲ ಕತ್ತರಿಸಿ ಬೀಳುವುದು (ಸಕವ್ಯ. ೨೨೩). **ಚಳ₁**: ೧. ಪುಗೆ ನೃಪಸಂಕುಳಂ ಮನಸಿಜಗ್ರುಹವಾಗ್ರುಹದಿಂದೆ ಪತ್ರಲಂ ದೂಗೆಯ ವಿಕಾರಚೇಷ್ಟೆ ಚಳವಂ ನುಡಿದು (ನೇಮಿಪು. ೯-೮೯). **ಛಲ₁**: ೧. ಛಲ ಬೇಕು ಶರಣಂಗೆ ಪರಧನವನೊಲ್ಲೆನೆಂಬ (ಬಸವ. ೬೭೬); ಛಲದಿಂ ಪೋರಿದರೆಲ್ಲರಂ ಗೆಲಿದು ಬಂದಾ ಪೆಣ್ಣ ಕೊಂಡೋಡಿದಂ (ಸೋಮೇಶ. ೪೪); ಎಲವೆಲವೊ ಕಲಿಯಾಗು ಮಾರುತಿ ಗೆಲಿದನೆಂದಿರಬೇಡ . . . ಛಲವದುಳ್ಳಡೆ ಸಾಕು (ಕುಮಾರ್ದ್ರೋ. ೦೩-೩೨). 'ಛಲವಿಡಿ' ಪರಾ. ೪. ಹಟಗಾರ; ದೃಢಸಂಕಲ್ಪವುಳ್ಳವನು: ಮೂಜಗದೊಳ್ ಮೆಚ್ಚಿವ ಮಾನವದೇವಂ ಗೆಲಿದಂ ಅಸ(ಶ)ನ ಬೆಸನವ ಛಲರಧಿಕಂ ಹಾಲ ಬಸವಿದೇವಮುನೀಸಂ (ಎಕ. XXI, ೦೩-೬೯ : 1260).

ಚಲಚಲ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಚಲಚಲದಾಂತು ಕಾದುವ ಸುಯೋಧನ ಸಾಧನದೊಡ್ಡುಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೩೩). **ಚಲಕೆ ನಲ್ಲಾತಂ**=ದೃಢಸಂಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು: ಮಹಾರಾಜಾಧಿರಾಜ ಪರಮೇಶ್ವರ ಪರಮಭಟ್ಟಾರಕಂ ಚಲಕೆ ನಲ್ಲಾತಂ ಶ್ರೀಮತ್ಕನ್ನರದೇವನ ರಾಜ್ಯಮುತ್ತರೋತ್ತರಾಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಸಲುತ್ತಮಿರೆ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೬೬-೨ : 966); ಚಲಕೆ ನಲ್ಲಾತಂ ಶ್ರೀಮತ್ಕನ್ನರದೇವಂ (ಎಇ. IV, ೩೫೨-೨ ; 975). **ಚಲಕೆ ಮೊದಲಿಗಂ**=ದೃಢಸಂಕಲ್ಪವನ್ನು ಪಾಲಿಸುವವರಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿಗನಾದವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು: ಅಸತಿವಿದೂರನಾಳ್ದಾನಿ ವೀರಂ ಚಾಳುಕ್ಯಾರ್ಜುನಂ ಚಲಕೆ ಮೊದಲಿಗಮರಟ್ಟಗಣ್ದಾನಕಳಂಕ ಮಹೇಶ್ವರಂ (ಎಕ. XIV, ಮೈಸೂರು. ೦೨೭-೪; ಸು. ೧೦೦೦). **ಚಲಕ್ಕೆಬಲ್ಲಂ**=ದೃಢನಿಶ್ಚಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಪರಾಕ್ರಮ ಉಳ್ಳವನಂ; ಒಂದು ಬಿರುದು: ಉದಾರ ಮಹೇಶ್ವರಂ ಚಲಕ್ಕೆ ಬ[ಲ್ಲ]ಣ್ಣಂ ಶೌರ್ಯ್ಯಮಾರ್ತ್ತಣ್ಣಂ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೦೦೩-೭ : 1074). **ಚಲದಂಕ, ಛಲದಂಕ**=ಹಟವುಳ್ಳ ವೀರ; ದೃಢನಿಶ್ಚಯವುಳ್ಳವನು; ಒಂದು ಬಿರುದಂ: ಚಲದಂಕ ಕಂಠೀರವ ನರಸೇಂದ್ರ ಭೂತಳವ ಪಾಲಿಸುತಿರ್ಕೆಯಲಿ (ಕಂಪವಿ. ೮-೨); ಗುಂಟಲಗಾಳಗತ್ತರಿ ಗರಗಸದ ಬಿರುದಾಳಿಗಳ ಛಲದಂಕ ರಾವುತರೊತ್ತಿ ನೂಕಿದರು (ಕುಮಾಭೀ. ೪-೩೬); ಬಲಗೊಂಡೆನಧಿಕ ಪ್ರವೀಣನ ಬಾಣನ ಕಲೆಗಳಾಸಾರ ಮಯೂರನ ಸುಲಲಿತ ವಾಕ್ಯಭೂಷಣ ಕಾಳಿದಾಸನ ಛಲದಂಕನ ರಾಘವಾಂಕನ (ಶ್ರೀಭುಕಿ. ೨-೦೬). **ಚಲದಂಕಕಾಜ**=ಚಲದಂಕ:

ಪರಸೈನ್ಯವುಂ ಪೆಱಂಗೆಡೆಗುಡದಟ್ಟಿ ಕೊಲ್ವ ಚಲವನ್ನಾಳ್ದಚಲಂ ಚಲದಂಕ ಕಾಱನ (ಎಕ. II, ೦೩೩-೨೫ ; 982). **ಚಲದಂಕಮಲ್ಲ, ಛಲದಂಕಮಲ್ಲ**= ೧. ದೃಢಚಿತ್ತದಿಂದ ಕಾದಾಡುವ ವೀರ ; ಒಂದು ಬಿರುದಂ : ಚಲ ದಂಕಮಲ್ಲನಾದ ಕಂಠೀರವನರಸರಾಜನು . . . ಪರಾಕ್ರಮದಿಂದ ಕಾದಿ ದನು (ಕವೀರ. ೧೨೯) : ಚಲದಂಕಮಲ್ಲನೂ ಅಭಿಮಾನಧನನೂ ಎನಿಸಿದ ಸುಯೋಧನನು ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತನಾದನು (ಭಾಮಹ. ೪೦). ೨. ಹಟಗಾರ : 'ಛಲದಂಕಮಲ್ಲರೂ, ಮಾನಧನರೂ' ಆಗಿ ವರ್ತಿಸುತ್ತಾರೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೧೦೫); **ಚಲದಂಕರಾಮ**=ರಾಮನಂತೆ ಸ್ಥಿರಸಂಕಲ್ಪದಿಂದ ಹೋರಾಡುವವನು; ಒಂದು ಬಿರುದಂ : ನರಸಂಕಭೀಮಂ ಚಲದಂಕರಾಮಂ ಗಣ್ಡರ ಗಣ್ಡಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೧೮-೯ ; 980) ; ಸನಿವಾರಸಿದ್ಧಿ ಗಿರಿದುರ್ಗಮಲ್ಲ ಚಲದಂಕ ರಾಮ (ಕಇಅ. ೭೪-೦೨-೦೪ ; 1170) ; ಸೇಡಿಂಬದ ವಿಪ್ರರೊಂದಳವನೇ ವೊಗಳ್ವೆಂ ಚಲದಂಕರಾಮರ (ಕಇಅ. ೯೭-೪-೫೨ ; 1೭ನೆಯ ಶತ). **ಚಲದ ವಿನಾಯಕ**=ನಿರ್ಧಾರಕ್ಕೆ ಬರುವ ಅಡ್ಡಿಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸತಕ್ಕವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಪುರುಷಕಾರದ ತಾಯ್ಗರು ಪೆಂಪಿನಾಗರಂ ಚಲದ ವಿನಾಯಕಂ ನೆಗಳ್ದ ಜಕ್ಕಣಂ (ಕಇ. I೪, ೦೦-೩೫; 1121). **ಚಲದುತ್ತರಂಗ**= ಸ್ಥಿರಸಂಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಮಿಗಿಲಾದವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದಂ : ಪಿವೊಗಟ್ವಿ ನೆವ್ವಱಿಯೆಂ ಚಲದುತ್ತರಂಗನಂ (ಎಕ. II, ೫೯-೮೭ ; 974). ನನ್ನಗಿರಿನಾಥಂ ಚಲದುತ್ತರಂಗ ಜಗದೇಕವೀರ ನೊಳಂಬಕುಲಾಂತಕದೇವ (ಎಇ. VI, ೨೫೯-೨ ; 975). **ಛಲದಾಳು**=ಹಟಸ್ವಭಾವದವನು; ಚಲಗಾರ: ಕಲಿಯ ಕಾಲತೊಡರು ಛಲದಾಳಿಗ[ಪಾಠಾಂ. ಕಲಿತನಕ್ಕೆ]ಲ್ಲದೆ ಇಕ್ಕಬಾರದು (ಬಸವ. ೬೭೫).

ಚಲ₂, ಚಳ₂(ಗು). ೧. ಅಲುಗುವ; ನಡುಗುವ; ಚಂಚಲವಾದ; ಅಸ್ಥಿರ ವಾದ. ೨. ಚಲಿಸುವ ; ನಡೆಯುವ : ಸಾಗುವ ಚಲ[ಪಾಠಾಂ. ೪]ಕಲ ಹಂಸಸಾರಸರಥಾಂಗಮದಾಲಿನಿನಾದಕೈರವೋತ್ಪಲಶತಪತ್ರ . . . ಗಂಧ ಬಂಧುರಂ ಲಲಿತನ್ಯವಾಂಗನಾಲಕಚಯಂಗಳನಾಡಿವುದಾಯ್ತು (ಆದಿಪು. ೪-೯೩). ೩. ಕದಡಿದ; ಕ್ಷುಬ್ಧವಾದ; ಉದ್ರಿಕ್ತವಾದ. (ನಾ). ೪. ಚಂಚಲನಾದವನು: ಗಾಳಿಗೊಡ್ಡಿದ ದೀಪಾಂಕುರದಂತೆ ತನ್ನ ನಿಯ್ಯುವಂ ಕಾಮಂ ಚಲಂ ಮಾಡಿದಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೫೫). ೫. ಕ್ಷೋಭೆ ; ಉದ್ವೇಗ. ೬. ಗಾಳಿ; ವಾಯು. 'ಚಲಗತಿ' ಪರಾ. ೭. ವೇಗಶಾಲಿ. ೬, ೭: ಘನಕು ಘನನ ಚಲಕು ಚಲನ ನೋಡೆನ್ನಿನನ (ಹಂಸದ. ೬೩-೨೨). **ಚಳ₂**: ೧. ಚಳ ಚಮರರುಹಸಮಾಜಾನಿಳನಿಂದೊಗೆದೆಸೆವ ಚಾರು ಕರ್ಪೂರರಜೋವಳಿಯಿಂ . . . ಗೆಲೆವಂದುದೋಲಗಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೨-೮೪). ೮. ಚಂಚಲವಾದುದಂ: ಚಳವಂಭೋಬಿಂದು ಮುಕ್ತಾಫಲವೆನಿಸುವವೊಲ್ ಶುಕ್ತಿಕಾಸಂಗದಿಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೦೯).

ಚಳವಾಗು=ತಡವರಿಸು ; ಕ್ರಮತಪ್ಪು : ಅರಗಿಳಿಗಳ್ ನಿರ್ಮಳ(ಲ) ಮುನಿಸೋ(ರೋ)ದುವೋದಂ ಚಳವಾದೆಡೆಯಱಿದು ಪೇದ್ವು(ಳ್ವು) ಪಿರುಳುಂ ಪಗಲುಂ (ಎಇ. XVI, ೩-೦೦ ; 980). [ಸಂ.]

ಚಲಂಕು, ಚಲಂಗಂ, ಚಲಕು, ಚಲಗಂ, ಚಲುಂಕು, ಚಲುಕು, ಚೆಲಂಕಂ, ಚೆಲಂಗು, ಜಲಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ಎರಚು ; ಚಿಮುಕಿಸು ; ಚೆಲ್ಲು: "ಚಲಕು, ಚಲಂಕು–ಕರವಿಮೋಚನೇ (ಕೈಯಿಂದ ಬಿಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು)" (ಶಮುಧಾ). **ಚಲಂಗು**: ೧. "ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ಲಂಗು–ಕರಮುಕ್ತೌ (ಕೈಯಿಂದ ಬಿಡು)" (ಶಮುಧಾ). **ಚಲಕು**: ೧. 'ಚಲಂಕು' ಉಲ್ಲೇಖಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವ 'ಶಮುಧಾ' ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. ೨. ಬಿಸಾಡಂ; ಒಗೆ; ಬಿಸುಡು: (ಕ). ೩. ಕಲಕಂ: ಅಱುಲ್ಗಳನುಱ್ ತಱಿದೊಲವಿಂ ತಱುಂಬುತೊತ್ತುಂಬತ್ತು ಗರದಿನೆಕ್ಕಸರಂಗೆಯ್ದೊಬಿಲ್ದು ತಳಿವುತ್ತೆ ನೆಱ್ ಬಾಂದೊಱ್ಯಂ ಚಲುಕುತ್ತ ತಳರ್ದರಭವಗಣಂಗಳ್ (ವೀರಾ. ೦೦-೬೦). **ಚಲಗು**: ೨. "ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಬ]ಲಗೆ [ಪಾಠಾಂ. ಕೆ]ನೆ ಬಿಸುಡೆಂಬರ್ಥಂ" (ರನ್ನಕಂ. ೪). **ಚಲುಂಕು** : ೧. "ಚಲುಕು, ಚಲುಂಕು–ಜಲೋತ್ಸರ್ಜನೇ (ದ್ರವವನ್ನು ಚೆಲ್ಲು)" (ಶಮುಧಾ) : ನಿತ್ಯಬಿಂದುಗೆ–ಬೆಡಂಗು . . . ಚಲುಂಕಿದಂ, ಪಲುಂಬಿದಂ (ಶಮದ. ೩೭ ಪ್ರಯೋ) ; ಶೀತಳಾಂಬುವಂ ಮಾನಿನಿ ಪಾಣಿ ಪಲ್ಲವದಿನೆಲ್ಲರ ಮೇಲೆ ಚಲುಂಕಿಯಾಡಿದಳ್ (ವಳಚಂ. ೦೩೩). **ಚಲುಕು** : ೧. 'ಚಲ್ಲುಕಾಡು' ಪರಾ. **ಚೆಲಂಕು**: ೧. "ಚೆ [ಪಾಠಾಂ. ಚ] ಲಂಕೆಂದು ಕರವಿಮೋಚನಂ" (ಶಶಸಾ. ೨೮-೫೯೯) . ೨. "ಚೆ(ಛೆ)ಲಂಕಿದಂ=ಈಡಾಡಿದಂ" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೩). **ಚೆಲಂಗು** : ೧. 'ಚಲಂಗು' ಉಲ್ಲೇಖಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವ 'ಶಮುಧಾ' ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. **ಜಲಕು**: ೧. "ಜಲಕೆಂದು ಕರ ವಿಮೋಚನ" (ಶವಿಳಂ. ೨೩೯). 'ಕಲಂಕಂ', 'ಚಲ್ಲು₁' ಪರಾ. [?]

ಚಲಂಗು 'ಚಲಂಕು' ನೋ.

ಚಲಂಬಿಡಿ, ಚಲವಿಡಿ, ಛಲವಿಡಿ (ಕ್ರಿ) ಹಟಹಿಡಿ ; ದೃಢನಿಶ್ಚಯವನ್ನು ತೊಡು : ಕೆಲರ್ ನೆತ್ತರೊಳ್ ಮಿಂದಾ ತಮಗೆ ದೋಷಮಿಲ್ಲೆಂದದರ್ಕೆ ದಿವ್ಯಂಬಿಡಿವಂತೆ ವಂಬಿಸಲ್ ಚಲಂಬಿಡಿದು ನಿಂದಣಂತರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೩೦ ವ); ಸ್ಮೂಸೆಂದುಂ ಬಾಂಬರನ್ ಅಳದಿರ್ಕೆಂದು ಚಲಂಬಿಡಿದು ತಱಿ ಸಂದರರೆಬರ್ (ಬದ್ಯಪ್ರ. ೦೨-೨೪೭). **ಚಲವಿಡಿ** : ಚಲವಿಡಿದೀಗಳಿಂತುಟು ನೆಲಂಬಿಡಿದಿರ್ಪುದು (ಚಳವಿ. ೫-೪೩): ಸತ್ಯಕೀರ್ತಿಯು . . . ಚಲವಿಡಿದನು (ಕವಿಕ. ೬). **ಛಲವಿಡಿ** : ಛಲವಿಡಿದೊಂದನೆಳಸಿ ಬಾರಿವರಿಯದೆ ನೆಲೆವಿಡಿ ದೊಂದಱೊಳಿರದೆ (ಹದಿಬ. ೩-೩೭). [ಚಲ₁ + ಪಿಡಿ₁]

ಚಲಕು 'ಚಲಂಕು' ನೋ.

ಚಲಗತಿ, ಚಳಗತಿ (ನಾ). ವೇಗವಾದ ಗತಿ ; ವಾಯುವೇಗ : ನೂಱಾನೆ ಯಲಿ ನಿನ್ನವನಳಿವಿಗೊಟ್ಟನು ಭೀಮಸೇನನ ಚಲಗತಿಯು ಚಾತುರ ಚಪೇಟ ಪದಪ್ರಹಾರದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೪-೨೩). **ಚಳಗತಿ** : ಚಳಗತಿಯ ವಾಜಿಗಳು ಕೊಂಡೊಯ್ದುಳುಹಿದವು ತಮಸೆಯಲಿ (ತೊರರಾ. ೨-೪-೮). [ಚಲ₂+ಗತಿ]

ಚಲಗಾರ, ಛಲಗಾರ (ನಾ). ಹಟಗಾರ; ಚಲವುಳ್ಳವನು (ಕ). **ಛಲಗಾರ**. 'ಛಲಗಾರ್ತಿ' ಪರಾ. [ಚಲ₁ + -ಗಾರ (< -ಕಾಱ)]

ಚಲಗು 'ಚಲಂಕು' ನೋ.

ಚಲಚಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚಂಚಲವಾಗು; ಗಾಬರಿಹೊಂದು: ಅವಳ ಕಣ್ಣುಗಳು ಚಲಚಲಿಸುತ್ತಿದ್ದುವು (ಘೂರಾಹ. ೪೬೫). [<ಚಲ₂ + - ಇಸು₂]

ಚಲಚಿತ್ತ, ಚಳಚಿತ್ತ (ನಾ). ೧. ಚಂಚಲವಾದ ಮನಸ್ಸು. ೨. ಚಂಚಲ ವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು : ಅಸ್ಥಿರಬುದ್ಧಿಯವನು : ಮತ್ತನತಿ ಶ್ರಾಂತನು ಪ್ರಮದೋನ್ಮತ್ತನತಿಕುಪಿತಾನನನು ಚಲಚಿತ್ತನತಿಕಾಮುಕನು . . . ಇಂತೀ ಹತ್ತುಜನವಾವಾಗ ಧರ್ಮದ ತತ್ತ್ವವಱಗಳನಱಿಯರ್ೈ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೩-೭೭): ನೆತ್ತಿಮುಸುಕಿನ ಕೈಯ ಗಲ್ಲದ ಕುತ್ತದಲೆ ನೆಟ್ಟಾಲಿಗಳ ಚಲಚಿತ್ತರಿದ್ದುದು ಸಕಲನಾಯಕವಾಡಿ ದುಗುಡದಲಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೫-೬). **ಚಳಚಿತ್ತ** : ೩. ಚಳಚಿತ್ತರ್ಗೆ ಬಿಂಕದ ಕದಂ ಸತ್ಯಹೀನರ್ಗೆ ಸೋಂಕದ ಕದಂ (ನಂದಿರ. ೦೭-೬೫) : ಚಳಚಿತ್ತಂ ಜಾಡ್ಯವೃತ್ತಂ ಚಪಳಮತಿಮದಾಂಧಂ (ಶಬಶಂ. ೫-೦೮). [ಚಲ₂ + ಚಿತ್ತ]

ಚಲಚಿತ್ರ (ನಾ). ಚಲನಚಿತ್ರ; ಸಿನೇಮ: ಇಂದಿಗೂ ನಮ್ಮ ಚಲಚಿತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಹದಿನೈದಕ್ಕೆ ಕಡಿಮೆ ಹಾಡುಗಳಿಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅವು ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ (ಭಾರದ. ೫೩೫). [ಚಲ₂ + ಚಿತ್ರ]

ಚಲತನ (ನಾ). ಚಂಡಿತನ ; ಮೊಂಡುತನ ; ಹಟಮಾರಿತನ : ಎಳೆಗೆ ನಿನ್ನೊಡನೆ ನಾನೇಂ ಹರಿಯ ಹೋರುವೆಂ ಚಲ[ಪಾಠಾಂ. ಛಲಿ]ತನಕಲಸಿದೆ ನಾಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೦೦-೩೦). [ಚಲ₁ + - ತನ]

ಚಲತ್ವ (ನಾ). ೧. ಚಂಚಲತೆ ; ಅಸ್ಥಿರತೆ. ೨. ನಡುಗುವಿಕೆ ; ಕಂಪನ. [ಸಂ.]

ಚಲದಲ, ಚಲದಳ, ಚಳದಳ (ನಾ). ಅಲುಗಾಡುತ್ತಲೆ ಇರುವ ಎಲೆಗಳನ್ನುಳ್ಳದು ; ಅ ರ ಳಿ ಮ ರ ; ಅಶ್ವತ್ಥ. **ಚಲದಳ**: "ಚಲದಳಮಶ್ವತ್ಥಂ" (ವಸ್ತು.ಕೋ. ೩೩-೪). **ಚಳದಳ**: "ಚಳದಳಂ ಪಿಪ್ಪಲಂ ಬೋಧಿಯಶ್ವತ್ಥಮೆನಲರಳಿಯುಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩೪-೧೧).
[ಚಲ$_2$ + ದಲ]

ಚಲದಳ 'ಚಲದಲ' ನೋ.

ಚಲದಿ 'ಶಲದಿ$_2$' ನೋ.

ಚಲನ, ಚಳನ (ನಾ). ೧. ಸರಿದಾಡುವಿಕೆ ; ಸಂಚಾರ ; ಗಮನ ; ಗತಿ; ನಡೆ. ೨. ಅಲುಗಾಟ ; ನಡುಕ ; ಕಂಪನ. ೩. ಅಡಿ ; ಚರಣ ; ಪಾದ : ಕೇಳೀವನಸ್ಥಾನದೊಳ್ ಚಲನನ್ಯಾಸವಿಲಾಸಮಂ ಮೆಱೆದು (ಶಂರಾಮೂ. ೯-೧೦). ೪. ಗಾಳಿ ; ವಾಯು. 'ಚಲನಭವ' ಪರಾ. ೫. [ನಾಟ್ಯ] ಕಣ್ಣಿನ ಒಂಬತ್ತು ಭಾವವಿನ್ಯಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಭ್ರಮಣ . . . ಚಲನ . . . ಪ್ರಾಕೃತ ಈ ಒಂಬತ್ತು [ಸ್ವನಿಷ್ಠ] ಅಲಿಯ ಭೇದಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩-೩೪ ವ). **ಚಳನ**: ೩. ಅದನಾಳ್ದನವನತಾರಾತಿ ನೃಪವಮಣಿಮಯಕಿರೀಟಪ್ರಭಾಲೀಢಚಳನನಳಿನಯುಗ್ಮಂ (ಸು ಉ ಮೂ. ೦-೭೪ ವ) ; ಶ್ರುತಕೇವಳಿಗಳ ಚಳನಂ-ನಮಗೆಚಳಸುಖಮನೀಗನವರತಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೦-೦೩) ; ಚಳನನಿತಂಬಬಿಂಬಕುಚಕರ್ಣಕಪೋಲಲಲಾಟದೇಶದೊಳ್ ತೊಳಗಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೮-೦೦೦). [ಸಂ.]

ಚಲನಕ (ನಾ). ಅರ್ಧದವರೆಗೆ ತೊಡೆ ಮುಚ್ಚುವ ಹೆಂಗಸರ ಒಳ ಉಡುಪು ; ಅರ್ಧೋರುಕ ; ಚಂಡಾತಕ. [ಸಂ.]

ಚಲನಚಿತ್ರ (ನಾ). = ಚಲಚಿತ್ರ: ಚಲನಚಿತ್ರದ ಪಟವು ಸುರುಳಿ ಬಿಚ್ಚಿದ ಹಾಗೆ (ಇಂಚಾಪ. ೩೦-೪೦). [ಚಲನ + ಚಿತ್ರ]

ಚಲನಭವ (ನಾ). ವಾಯುವಿನ ಮಗ ; ಭೀಮಸೇನ: ದುಶ್ಶಾಸ ಚಲನಭವನಂ ಕೆಣಕುತ (ತುರಂಗ. ೭೩-೭). [ಚಲನ + ಭವ]

ಚಲನವಲನ (ನಾ). ೧. ಸಂಚಾರ ; ಗತಿ : ಭೂಮಿಯ ಚಲನವಲನಗಳು ನಿಂತುಹೋದುವು (ಶಾಂತಲಾ. ೨೩೮). ೨. ಹೋಗುವಿಕೆ, ಬರುವಿಕೆ, ಮಾತಾಡುವಿಕೆ ಮುಂತಾದ ಕ್ರಿಯೆಗಳು ; ಚಟುವಟಿಕೆ ; ಸುಧಾಕರನು ಗುಪ್ತಚಾರನಾಗಿ ಮಾರುವೇಷದಿಂದ ನಮ್ಮ ಚಲನವಲನಗಳನ್ನು ಪತ್ತೆ ಹಚ್ಚಲು ಈಗಾಗಲೇ ತಿರುಗಾಡುತ್ತಿರುವನು (ದೇಶಧು. ೪೪) ; ಅವರ ಚಲನವಲನಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವೇನಾದರೂ ಇತ್ತೇ? (ಜೀವಾತ್ಮ. ೨೩೦).
[ಚಲನ + ವಲನ]

ಚಲನಶಕ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಚಲಿಸುವ ಶಕ್ತಿ ; ಸಂಚರಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ : ವಾಯುವಿನಲ್ಲಿ ಚಲನಶಕ್ತಿಯೂ, ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪನಶಕ್ತಿಯೂ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ನೆಲಸಿರುವುದನ್ನು . . . ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ (ಶಕ್ತಿ.ವಿ. ೩೦). ೨. ಚಲನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಶಕ್ತಿ; ಕಾರ್ಯಮಾಡುತ್ತ ಇರುವ ಶಕ್ತಿ: "ಚಾಲನಶೀಲಶಕ್ತಿ, ಚಲನಶಕ್ತಿ" (Energy, Kinetic. ಪಾರಿಸಿ. ೩೭). ೩. [ವಿಜ್ಞಾ] "ಒಂದು ಕಾಯವನ್ನು ಚಲನಗೊಳಿಸುವ, ಅಳೆಯಲಾಗುವ, ಒಂದು ಪ್ರಭಾವ ; ಬಲ. (ಹಿಂದೆ) ಚಲನಶಕ್ತಿ." (Force. ಇಂಶನಿ). [ಚಲನ + ಶಕ್ತಿ]

ಚಲನಸಂಭವ (ನಾ). ೧. ವಾಯುವಿನ ಮಗ; ಆಂಜನೇಯ; ಮಾರುತಿ: ಆ ಚಲನಸಂಭವ ನಿದ್ದೆಯಿಂದೆಚ್ಚತ್ತಿಸಿ ಘರ್ಜಿಸಿದ (ಶೌರಿರಾ. ೨೮-೨೪). ೨. ಭೀಮಸೇನ : ಚಲನಸಂಭವನೊರ್ವ ತಾನಾಳ ಮೇಲಿದಿರಾದನೆಂಬುದಿದು ಮಿಥ್ಯೆ (ತುರಂಗ. ೭೪-೦೩). [ಚಲನ + ಸಂಭವ]

ಚಲನಸಖ (ನಾ). ವಾಯುವಿನ ಮಿತ್ರ; ಅಗ್ನಿ: ಚಲನಸಖ ಸಾಕ್ಷಿಕದಲಾ ಕುಂಡಲೆ ಕುಶೇಶಯಲೋಚನೆಯನಿತ್ತಳು ಕುಬೇರಪ್ರಭಗೆ (ನಿ ಭಾ ಗ. ೯-೦೩-೩೮). [ಚಲನ + ಸಖ]

ಚಲನಸುತ (ನಾ). = ಚಲನಭವ ೨: ಕೊಳುಗುಳದ ಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿಗಾಯಿತು ಚಲನಸುತನಲಿ ಮದುವೆ (ಕುಮಾ.ಭಾ. ೦೯-೮೭). [ಚಲನ + ಸುತ]

ಚಲನಾಂಗ (ನಾ). ಚಲನಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ ಅಂಗ,-ಅವಯವ : ಹೀಗೆ ಚಲನಾಂಗಗಳೆಲ್ಲ ಎದೆಗೆ ಸೇರಿವೆ (ಕೀಟಚ. ೦೮). [ಚಲನ + ಅಂಗ$_2$]

ಚಲನಿ (ನಾ). = ಚಲನಕ. [ಸಂ. ಚಲನೀ]

ಚಲನೆ (ನಾ). = ಚಲನ ೨ : ಈ ಪರಿವರ್ತನೆ ಸುಲಭವಾಗಿ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಗಡಿಯಾರದಲ್ಲಿ ಗಂಟೆಯ ಮುಳ್ಳಿನ ಚಲನೆಯಂತೆ (ಪ್ರಾವಿಮಿ. ೩೨೪). [ಸಂ. ಚಲನ]

ಚಲನೆಗೈ (ಕ್ರಿ). ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಚಂಚಲಗೊಳಿಸು: ನಿನ್ನ ಪತಿ ತಪೋನೈಷ್ಠ್ಯಯಿಂದಾನಿರಲು ತತ್ತಪೋ [ಪವ] ಚಲನಗೈಯಲು ಕೋಪದಿಂ ನೋಡೆ ದಹನವಾದಾ (ಪವಮೋ. ೭-೪೩). [ಚಲನೆ + ಗೈ (<ಕೆಯ್^{1})]

ಚಲಪತ್ರ (ನಾ). = ಚಲದಲ : ಪಲಸು ನೇಱಲು ಚೂತ ಪಿಚುಮಂದ ನ್ಯಗ್ರೋಧ ಚಲಪತ್ರ ಬಿಲ್ವಾಮಲಕ . . . ಸಾಲುಮರಗಳೊಪ್ಪಿರುದುವು (ಪ್ರೋಹತ. ೨-೩೪). [ಚಲ$_2$ + ಪತ್ರ]

ಚಲಪದ (ನಾ). ಹಟದ ಸ್ಥಿತಿ ; ಮೊಂಡುತನದ ರೀತಿ : ನೀತಿಮಾರ್ಗದಿ ತಿಳುಹಿ ಪಾರ್ಥನ ಗಯನ ಕಳುಹೆನೆ ಚಲಪದದಿ ಕೊಡೆನೆನಲು ಮುರಳಿ ಸುಭದ್ರೆ ಗಮಿಸಿದಳು (ಕೋಗಯು. ೦೩ ಸೂಚನೆ). [ಚಲ$_1$ + ಪದ$_2$]

ಚಲಪಿಲ್ಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಿಲ್ಲಿ : ಕಾಲ್‌ಪಿಲ್ಲಿ ಚಲಪಿಲ್ಲಿ ಕೈ ಬಳೆಯ ದನಿಯಲ್ಲಿ . . . ಬಾ (ಬಣ್ಣಬಿ. ೦೨ ೦೭). [ಚಲ$_2$ + ಪಿಲ್ಲಿ$_1$]

ಚಲಪ್ರತಿಮೆ (ನಾ). ಸ್ಥಳದಿಂದ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಸಾಗಿಸಬಹುದಾದ ಪ್ರತಿಮೆ, ಉತ್ಸವಮೂರ್ತಿ : "ಚಲ" ಪ್ರತಿಮೆಗಳು . . . ಒಂದೆಡೆಯಿಂದ ಮತ್ತೊಂದೆಡೆಗೆ ಸಾಗಿಸಬಹುದು (ಭಾರದ. ೫೦೨). [ಚಲ$_2$ + ಪ್ರತಿಮೆ]

ಚಲಬಂಡವಾಳ (ನಾ). ಸ್ಥಿರವಾಗಿರದ ಬಂಡವಾಳ ; ಚಲನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಬಂಡವಾಳ : 'ಚಲಬಂಡವಾಳ' ಎಂದರೆ ಶ್ರಮಶಕ್ತಿಯು ಮೇಲೆ ಕೂಲಿ- ಸಂಬಳಗಳ ರೂಪದಲ್ಲಿ ವೆಚ್ಚಮಾಡಿದ ಬಂಡವಾಳ (ಮಾವಾದ. ೦೨೨). 'ಚರಬಂಡವಲ' ಪರಾ. [ಚಲ$_2$ + ಬಂಡವಾಳ (<ಬಂಡವಲ)]

ಚಲಬ್ಬೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರಿ (ಶ್ರೀ)ಬಿಜ್ಜೇಸ್ವರದ ಸೂಳೆ ಚಲಬ್ಬೆ (ಇಕ. ೫, ೦೭೦-೦; 7ನೆಯ ಶತ). [? + ಅಬ್ಬೆ$_1$]

ಚಲಮಲ (ನಾ). ೧. ಹೊಳಪು ; ಚಕಚಕ; ಮಿನುಗುಟ್ಟುವಿಕೆ : ಚಕಚಕ ಚಂಚಲ ಮಿಂಚಿನ ಗೊಂಚಲ ಚಕಮಕಿ ಚಲಮಲ (ಗರಿ. ೦೨೩-೦೨). ೨. ಚಂಚಲತೆ ; ಕಂಪನ. 'ಚಲಮಲಿಸು' ಪರಾ. [?]

ಚಲಮಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ನಡುಗು ; ಚಡಪಡಿಸು : ನಾನು ಹೆದರಿದ ಮೊಲ ಚಲಮಲಿಸುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡಿ ಉದ್ಗರಿಸಿದೆನು (ಇಪ್ಪತ್ತ. ೦೮೪).
[ಚಲಮಲ + - ಇಸು$_3$]

ಚಲಮಱು (ಕ್ರಿ). ಚಲವನ್ನು ತಿಳಿ; ದೃಢನಿಶ್ಚಯವನ್ನು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳು: ಬಲ್ವಡೆ ಸು(ಶೂ)ದ್ರಕನೆ . . . ಮುತ್ತಿ ಆನೆಯಂ ಕದಿಪೊಂಗಂ ಚಲಮಱುಪೊಂಗಂ ಅಟ್ಟಿಪೊಂಗಂ ಕುಡಲ್ವಪ್ಪೊಂಗಂ ಏರ್ಚ್ಚನೋ ಅರ್ಜುನ್ (ಎಇ. XXIV, ೯೩-೮ ; 895). [ಚಲ$_1$ + ಅಱು]

ಚಲಮೂರ್ತಿ (ನಾ). = ಚಲಪ್ರತಿಮೆ: ಚಲಮೂರ್ತಿಗಾಗಿ ಅರ್ಧಮಂಟಪವನ್ನು ಸೇರಿಸಲಾಯಿತು (ಹೊಯ್ಸಳವಾ. ೧೮). [ಚಲ$_2$ + ಮೂರ್ತಿ]

ಚಲಮೆ 'ಚಲುಮೆ$_1$' ನೋ.

ಚಲವಾದಿ$_1$, ಛಲವಾದಿ (ನಾ). ಚಲವನ್ನು ಹಿಡಿದವನು ; ದೃಢಸಂಕಲ್ಪವುಳ್ಳವನು ; ಛಲಿ : ಕಡುಚಾಗಿ, ಚಲವಾದಿ (ಕಮದ. ೦೭೫ ಪ್ರಯೋ) ; ಚಲವಾದಿಯ ಸಂಗಡ ಹಟವಾದಿ ಸೇರಿದ ಹಾಗೆ (ಗಾದೆ). **ಛಲವಾದಿ**: ಛಳಿಗಂಡಪೊಲು ಮೂರ್ಛೆಗೈಸಿ ಪಡಿಸಿದತಿ ಛಲವಾದಿ ಛಂದವಿದೆನ್ನ (ಶತಸಾಂ. ೬೯-೪೯). [ಚಲವಾದ$_0$ + - ಇ$_3$]

ಚಲವಾದಿ₁ (ನಾ). ಮಾದಿಗರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಂಗಡ ಮತ್ತು ಆ ಪಂಗಡಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು; ಕುಳವಾಡಿ: ಸುಂಕ ತಳವಾಜಿ ಆನುವು ಮಗವೆ ಚಲವಾದಿ ಸಂಗೆಡಿ ಪಂತಗಾಜಿರಿಗೂ ಇದೇ ಭಾಷೆ (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೫೩೨-೨೦; 1530); ಜೊತೆಗೆ ನಾಲ್ಕು ಜನ ಚಲವಾದಿಗಳು ಒಬ್ಬರಾದ ಮೇಲೆ ಒಬ್ಬರು ತಮ್ಮ ಕೊಂಬುಗಳನ್ನು ಊದಿದರು (ಚಕರಾ. ೩೪೩).
[ದೇ.? ತಮಿ. ಚಲವಾತಿ ; ತೆಲು. ಚಲವಾದಿ]

ಚಲವಾದಿಘಂಟೆ (ನಾ). ಚಲವಾದಿಯು ಹೆಗಲ ಮೇಲೆ ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಬಾರಿಸುತ್ತಾ ಹೋಗುವ ಗಂಟೆ : ಮಾಯಾಮರತಾಪು, ಪಂಚನಿಶಾನಿ, ಡವಣೆ, ಅರಲಿವಸ್ತ್ರ, ಚಲವಾದಿಘಂಟೆ (ಗುರುಚ. ೦೦). [ಚಲವಾದಿ₁+ಘಂಟೆ]

ಚಲವಿಡಿ 'ಚಲುಂಬಿಡಿ' ನೋ.

ಚಲವಿತ್ತ (ನಾ). ೧. ಅಸ್ಥಿರವಾದ ಸಂಪತ್ತು. ೨. ಸಂಪತ್ತು ಸ್ಥಿರವಾಗಿಲ್ಲದವನು : ಚಲವಿ[ಪಾಠಾಂ. ಚಿ]ತ್ತಂ ಬಲಹೀನಜಾನು ಚಪಲಂ . . . ಮೇಷಜಂ (ಜಾತತಿ. ೦೭-೦). [ಚಲ₂ + ವಿತ್ತ]

ಚಲವೀಣೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವೀಣೆ : ಧ್ರುವವೀಣೆ, ಚಲವೀಣೆ . . . ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾನೆ (ಭಾರಚ. ೫೩೮). [ಚಲ? + ವೀಣೆ]

ಚಲವು 'ಶಲವು' ನೋ.

ಚಲಾಂಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ ; ಟಿಟ್ಟಿಭ : "ಟೀವಂ ಚಲಾಂಡ ಮೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೫೨-೧೧). [?]

ಚಲಾಕಿ 'ಚಾಲಾಕಿ' ನೋ.

ಚಲಾಕು 'ಚಾಲಾಕು' ನೋ.

ಚಲಾಯಿಸು, ಚಲಾಯ್ಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ನಡೆಸು; ಬಳಸು; ಉಪಯೋಗಿಸು: ಕಾನೂನು ಮೇರೆಗೆ ತಮಗೆ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಚಲಾಯಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಗ್ರಾಮಾಕ.೯೩); ಎಂಥ ನಿರಂಕುಶನಾದ ರಾಜನಾದರೂ ಅವನು ತನ್ನ ಗುಣಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ತನ್ನ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವನ್ನು ಚಲಾಯಿಸುವನು (ರಾಜ್ಯಾಂಗ. ೫೦) : ಯಾವಯಾವದೋ ಸಿನಿಮಾ ಹಾಡುಗಳನ್ನು ಅವರು ಚಲಾಯಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಮೂಲಾಸ. ೦೨೫). ೨. ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು; ತಿರುಗಿಸು: ಈಗ ಮೊದಲಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಚರಖಾ ಚಲಾಯಿಸುತ್ತಲೂ ಇದ್ದೇನೆ (ಕಲಕ. ೭೦). **ಚಲಾಯ್ಸು :** ೧. ವುಡಾನ್ನು ಯಂಬ ಹೆಸರಿನ ವಂಟ ಕುದುರೆ ಚಲಾಯ್ಸಿ ಅವರನ್ನ ಹೊಡೆಯುತ್ತಿದ್ದಲ್ಲಿ (ಹೈದರ. ೩೦). [ಚಲಾಯಿ₀ (P ←ಹಿಂ. ಚಲಾನಾ) + – ಇಸು₃]

ಚಲಾಯ್ಸು 'ಚಲಾಯಿಸು' ನೋ.

ಚಲಾವಣೆ (ನಾ). ೧. ನಡೆಸುವಿಕೆ; ಬಳಕೆ;(ನಾಣ್ಯಗಳಂತೆ)ವಿನಿಮಯದ ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿರುವಿಕೆ; ಪಹಿವಾಟು : ಚಲಾವಣೆ, ಟಂಕನ ಮತ್ತು ವಿಧಿಮಾನ್ಯ (ಭಾಧಾಸ. ೨೮೦); ಈಗ ಚಿನ್ನ ಯಾವ ರೀತಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಚಲಾವಣೆ ಮೌಲ್ಯ ಹೊಂದಿದೆಯೋ ಹಾಗೆ ತಂಬಾಕು ನಾಣ್ಯವಾಗಿದ್ದಿತು (ಕಸಬು. ೫೬); ಪದಗಳು ಜನಮನದ ಟಂಕಸಾಲೆಯಲ್ಲಿ . . . ಚಲಾವಣೆಗೆ ಬರುವ ನಾಣ್ಯಗಳಿದ್ದಂತೆ (ಸೌಂದಆ. ೪೨). ೨. ಸಾಗಾಟ ; ಸಾಗಾಣಿಕೆ: ಒಂದೆರಡು ಪರ್ಮಿಟು ಮಾಡಿಸಿ ಮ್ಯಾಲು ಚಲಾವಣೆ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ನಮ್ಮ ರಥ ಸಾಗಲಾರದು (ದೇಶಭು. ೬೪). [← ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು, ಹಿಂ. ಚಲಾವನಾ=ಮರಾ. ಚಲನೀ= ಚಲಾವಣೆಯಲ್ಲಿರುವ]

ಚಲಿ₁ 'ಚಿಲ್ಲ₁' ನೋ.

ಚಲಿ₂, ಛಲಿ (ನಾ). ಛಲವುಳ್ಳವನು; ದೃಢಸಂಕಲ್ಪವುಳ್ಳವನು: ಅಮುಮ ದಂಡಾಧಿಪ ಕಿರೀಟಪದನೊಪ್ಪಿದಂ ಅಮುಮ ಚಲಿ [ಪಾಠಾಂ. ಛಲಿ]ನಾಯಕರ ದೇವನಿಂತೊಪ್ಪಿದಂ (ಬಸರ. ೯-೨೦೦). **ಛಲಿ:** ಭಕ್ತಿಯ ಬಲಿಯು ವಿರಕ್ತಿಯ ಛಲಿಯ ಸನ್ಮುಕ್ತಿಯ ನೆಲೆಯರ್ಘಾರ್ಣವಕೆ ಭೈತ್ರ . . . ಗೌರನ ನವ್ಯ ಕಾವ್ಯ (ಪೋಕಶು ೫-೨). [ಚಲ₁ + – ಇ₃]

ಚಲಿ₃ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ಚೆನ್ನಂಗಿ: "ಚೆನ್ನಂಗಿ ಚಲಿಯುಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೩೭-೦೦). [?]

ಚಲಿಂದಲ 'ಚಲಿವಿಂದರ' ನೋ.

ಚಲಿಕಿಸು (ಕ್ರಿ) .ಕತ್ತರಿಸು; ತುಂಡರಿಸು: ಈಗ ಚಲಿಕಿಸಿ ಶಿರವನು ಕ್ರೂರದಿ ಕೊಂದಾನೆ (ಹಮುಚ. ೦೮೦) ; ಸತಿಶಿರಮಂ ಚಲಿಕಿಸು ಖಡ್ಗದಿಂ ತಡೆಯದೆ (ಹಮುಚ. ೨೦೦). [? + – ಇಸು₃]

ಚಲಿಕ್ಕ 'ಚಳುಕ್ಕ' ನೋ.

ಚಲಿತ, ಚಳಿತ₁ (ಗು). ೧.ಹೆಜ್ಜೆಯಿಟ್ಟ ; ಹೊರಟುಹೋದ ; ಮುಂದೆ ಹೋದ. ೨. ಕದಲಿಸಿದ ; ಕದಡಿದ ; ಸಂಚಲಗೊಳಿಸಿದ. ೩. ನಡುಗಂವ ; ಕಂಪಿಸುವ. ೪. ಅಲುಗಾಡುವ ; ಚಲಿಸುವ : ಚಲಿತ ಭ್ರೂಚಾಪದಂಡಂ ನಿಶಿತಕರಜಹೇತಿಕ್ಷತಂ (ರಾಜಶೇ ಪ. ೦೩-೩೦). (ನಾ). ೫. ಚಂಚಲವಾದುದು ; ಚಪಲವಾದುದು : ಪದ್ಮಪತ್ರದ ಜಲಬಿಂದುವಿನಂತೆ ಚಲಿತಮಾದುದು ಚಿತ್ತಂ (ಪಂಚಾಮೂ. ೯-೭೬). **ಚಳಿತ₁ :** ೧. ಪ್ರಥಮಮಚಳಿತದಕ್ಷಿಣಚರಣನಾಗಿ ನಿಜನಿವಾಸದಿಂ ಪೊ ಱ ಮ ಟ್ಟು (ಶಂಪಭಾ. ೮-೦೨ ಪ). [ಸಂ.]

ಚಲಿಮಿಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹಾತೊರೆ ; ಆತುರಪಡು ; ಉತ್ಕಂಠವಾಗು : ಚಲಿಮಿಲಿಸುತಿವೆ ಧಾತು ಪಂಚಭೂತಾಹುತಿಗೆ ಛಲ ಬ್ಯಾಡ ವ್ರತಕೆ (ಜನಪಮು. ೪೬-೦೪). 'ಚಲಮಲಿಸು' ಪರಾ. [? + – ಇಸು₃]

ಚಲಿಯಿಸು 'ಚಲಿಸು' ನೋ.

ಚಲಿವಿಂದರ, ಚಲಿಂದಲ(ನಾ). ಪ್ರಯಾಣಿಕರ ಉಪಯೋಗಕ್ಕಾಗಿ ರಸ್ತೆಗಳ ಪಕ್ಕಗಳಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ನೀರಿನ ಆಶ್ರಯ ; ಅರವಟ್ಟಿಗೆ : (+). **ಚಲಿಂದಲ :** (ಎಸಮ್ಮ. XV, ೪೩).
'[←ತೆಲು. ಚಲಿವಿಂದಲ, ಚಲಿಪಂದಿಲಿ, ಚಲಿವಂದ್ರಿ, ಚಲಿವೆಂದ, ಚಲಿವೇಂದರ, ಚಲಿವೇಂದಲ, ಚಲಿವೇಂದ್ರ]

ಚಲಿಸು, ಚಲಿಯಿಸು, ಚಳಯಿಸು, ಚಳಿಯಿಸು, ಚಳಿಸು₃ (ಕ್ರಿ). ೧. ನಡೆ ; ನಡೆದಾಡು ; ಓಡಾಡು : ಮಹಾಪ್ರಧಾನರ ನಡುವೆ ಚಲಿಸುವ ಚಾತುರಂಗದ ಸುಳಿಯ ಸಂದಣಿಯ (ಕುಪ್ಯಾಕ. ೮-೨೦) ; ತಂಡತಂಡದೆ ಕೃಷ್ಣನಗರಿಯೊಳ್ ಚಲಿಸುವ ಮಂಡಳಿಕರ ಕಾಲ ಕಡಗ ಪೆಂಡೆಯ ತಾಟಾಡಿ ಸಿಡಿದ ರತ್ನಗಳ ಕೈದಂಡೆಯೊಳ್ ಸಿಕ್ಕಿ ಬಾಚುವರು (ಮೋಹತ. ೩-೬೦); ಅಲ್ಲಿನ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಚಲಿಸುವ ಪುಸ್ತಕಭಂಡಾರಗಳು (ಶಂಗಾಳ್ಳ. ೪). ೨. ಅಲುಗಾಡು ; ಹೊಯ್ದಾಡು : ಚಿತ್ರಿತ್ತ ಚಲಿಸದಚಲಂ ನಡೆದು ಬರುತಿರ್ದ (ಬಸರ. ೩-೩೭); ಉದ್ದಂಡ ಪದಹತಿಗಳೆ ಚಲಿಸಿ ದಿಗುಮಂಡಲಂ ಕಿವುಡಾಗೆ ಬಹುವಾದ್ಯಧ್ವನಿಗಳಿಂದ (ಬಸಪು. ೫-೦೪) ; ಅರೆಮುಗಿದ ಲೋಚನದ ಸಂಪುಟವರಳೆ ಚಲಿಸುವ ಚಂಚುಪುಟದುಪ್ಪರಿಸಿದಂಘ್ರಿಯ . . . ಸುರಿವ ನೆತ್ತರ ಪತಿಯ ಸುತ್ತಲು ತಿರುಗಿ ಚೀಱುವ ವಿಹಗಸತಿಯನು ಕಂಡನಾ ಮುನಿಪ (ಕೊರರಾ. ೦-೨-೦೪). ೩. ಕದಡು ; ಕ್ಷೋಭೆಗೊಳ್ಳು; ದೃಢತೆಯಿಲ್ಲವಾಗಂ ; ಧವಳಚಾಮರಂ ಕಯ್ಗಳೊಳ್ ಮನಂ ಚಲಿಸೆ ಮಾಸಿ ಶಾಱಿದ ಕುರುಳ್ಗಳುಂ ತನ್ನ ಬಿನ್ನನಿರ್ದ ಮೊಗದಿಂ ತವಿಲ್ದಿರೆ ವಿಲಾಸಮುಂ ಮುಂದೆ ಕಂಡನಲ್ಲಿ ಕಮಳಾಕ್ಷಿಯಂ ವೃಷಭಲಕ್ಷಣಂ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯಂ (ಗಧಾಯು. ೯-೩). ೪. ಅಪಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೋಗು ; ಹಾದಿತಪ್ಪು : (+). ೫. ಚಲ್ಲಾಟವಾಡು: (+). **ಚಲಿಯಿಸು :** ೨. ಚಲಿಯಿಸಿದವುದಸಿ ತೋತ್ಪಲದಳವೆಲರಲೆಪಂಗಳಿಂದಿದೆಂಬಿನೆಗಂ ಕೆತ್ತ ಲೊ ಡ ರ್ಚಿ ದ ತ್ತು ಬಲಗಣ್ಣಲರ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೩೯೦) ; ಬಿಡೆನೀಶಾ ನಿಮ್ಮ ಪಾದಾಬ್ಜಮಂ . . . ಬಲ್ಪಿಡಿದಂ ಮತ್ತತ್ತಮಿತ್ತಂ ಚಲಿಯಿಸದೆ (ರಕ್ಷಾಶ. ೯೮). ೬. ಕದಲಿಸು ; ಉದ್ರೇಕಿಸು ; ಕ್ಷೋಭೆಗೊಳಿಸು : ಮುನಿಗೆ ಪಲವುಪಸರ್ಗಮಂ ಮಾಡುತ್ತಮೆಂತುಂ ಚಲಿಯಿಸಲಾಱದೆ ನಾಣ್ಚಿ ಮಯ್ಗರೆದು

ಪೋದಂ (ಚಾವುಂಪು. ೪೪) ; ಹರನ ಚಿತ್ತಮಂ ಚಲಿಯಿಸಿ ಕಡುತಪಮಂ ಕಿಡಿಸೆಂದು ಪೇಳೆ (ಗಿರಿಜೆ. ೨ ಕಥಾಗರ್ಭ). **ಚಳಯಿಸು:** ೭. ಸಡಿಲಿಸು; ಅಳ್ಳಕಮಾಡು: ಕಳೆದುದು ಪತ್ರಭಂಗದ ಬೆಡಂಗುಗಳಂ ಕುಟಿಲಾಲಕಂಗಳಂ ಬಳೆಯಿಸಿದತ್ತು, ಕಣ್ಗೆಸೆವ ರಾಗಮನೆಯ್ದಿಸಿ ಕೇಶಹಸ್ತಮಂ ಚಳಯಿಸಿದತ್ತು, ಮೆಯ್ಗೆ ಪುಳಕೋದಯಮಂ ಪಡೆದತ್ತು ತಲ್ಲತಾಲಿಳಿತೆಯರ್ಗಿತ್ತುದಿಂತು ಜಲಕೇಳಿ ಮನೋಭವಕೇಳಿ ಲೀಲೆಯಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೦೪೪). **ಚಳಿಯಿಸು :** ೧. ಮಿಳಿ ಪೆಗಲೊಳ್ ಕೈಯೊಳ್ ಸಂಬಳಿಗೋಲ್ . . . ಜರ್ಜರರ್ಪದಿಂ ಪೊಟಲ ಜನಂಗಳ ಕಿವಿಯೊಳ್ ಚಳಿಯಿಸುತುಂ ಬಂದು ನೋಟ್ಟು ಬಹಳಾಗ್ರಮಂ (ಮಹಾನೀ. ೮-೨೩). ೨. ಅನಿಲಾಹತಿಯಿಂ ಚಳಿಯಿಕುಮನೋಕಹಾನೀಕಮದ್ರಿ ಚಳಿಯಿಕುಮೆ (ಅಜಿಪು. ೧೦-೪೮) ; ಅಳರಲೆಗಳಲುಗೆ ಮಾಂಗಾಯ್ ಚಳಿಯಿಸೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೦೨-೬೬). ೩. ಕಾವಮಂ . . . ಸಂಚಳಿಸದ ಶಂಕರನ ಮನಂ ಚಳಿಯಿಪುದಂ ಸಾರ್ದು ಪಾರ್ದು ತೆಗೆನೆಚಿದಿರ್ದಂ (ಗಿರಿಜೆ. ೮-೪೪). ೪. ಕೆಲಬಮರ್ಗನು ಜರ್ ಚಳಿಯಿಸುತ್ತಿರೆ ಮಗುಟ್ಟುವರಂ ಧರ್ಮದೊಳೆ ನಿಚಿಪುದುಂ (ಶಾಸ್ತ್ರಟೀ. ೯೪-೧). ೭. ಅಚಳಿತಧೈರ್ಯನ ಮನಮಂ ಚಳಿಯಿಸಲಾಜದಚ್ಚರಸೆಯರಚ್ಚಿಗಂಗೊಂಡಂತಾಗೆಯುಂ (ಶಂಶಭಾ. ೬-೯೪ ವ). ೮. ಸೋಲಿಸು ; ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿಸು : ಈತನ ಶೌರ್ಯಮುಮಿಾ ಮಹೋಗ್ರಸಂಗ್ರಾಮದೊಳೆನ್ನುಮಂ ಚಳಿಯಿಸಲ್ ಬಗೆದವ್ವುದು (ಶಂಶಭಾ. ೦೨-೫೪) ; ಸುಚತುರಕವಿರವಿಗಳಖಿಳಚೇತೋಗಗನಪ್ರಚುರತಮಸ್ತಿಮಿರಮನಳಜಿ ಚಳಿಯಿಸಲ್ ನೆರೆಗುಮುಟಿದವರ್ ನೆರೆದಪರೇ (ವರ್ಧಪು. ೧-೦೪). ೯. ಅಲುಗುಂವಂತೆ ಮಾಡು; ಕಂಪಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು; ಚಂಚಲವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು : ಎಚಿಸಿದ ಬಿಲ್ಲಂತೆ ಶರೀರಮಂ ಚಳಿಯಿಸದೆ ಪಾರ್ಶ್ವದೊಳ್ ಪಟ್ಟಿರ್ಪುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦೨-೦೮). **ಚಳಿಸು₂ :** ೨. ಚಳಿಸಿದ ರಸದಿಂಬುಣ್ಣಳ ನಿಲಿಸದಿರದು (ಶೋಕೋಪ. ೯-೦೬೯): ಫಳರಸವೆ ಮದಧಾರೆ ಚಳಿಪ ತಳಿಗೋರ್ಂಚಲುಜ್ವಳ ಕರ್ಣಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೩೦).

ಚಲಚಲಿಸು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಮಹಾವಾದ್ಯರವ ಚಲಚಲಿಸುತಿಹುದೆತ್ತೆತ್ತಲು (ಜಿನಭಾ. ೩೦-೯). **ಚಲಿಸದ ತನ** = ನಿಶ್ಚಲತೆ ; ದೃಢತೆ : ಅನುದಿನವಲಸದೆ ಚಲಿಸದತನದಿಂದ ಜೀವಂಗೆ ಕರಣೇಯ (ಪರಬೋ. ೩-೦೭-೬). [ಚಲನ + – ಇಸು₃]

ಚಲುಂಕು 'ಚಲಂಕು' ನೋ.

ಚಲುಕಾಡು(ಕ್ರಿ). ಚೆಲ್ಲಾಡು ; ಎರಚಾಡು : ಪಾಡುತದಜಿಳು ಕೃಷ್ಣನನು ಚಲು[ಪಾಠಾಂ. ತುಳು]ಕಾಡುತುದಕವನೊಬ್ಬರೊಬ್ಬರ ನೋಡಿ ನಗುತಬಲೆಯರು ವಿಹರಿಸುತಿರೆ (ನಿಭಾಗ. ೦೧-೦೯-೪೩).

[ಚಲುಕು (<ಚಲಂಕು) + ಆಡು₁]

ಚಲುಕು 'ಚಲಂಕು' ನೋ.

ಚಲುಮೆ 'ಚೆಲುಂಮೆ₁' ನೋ.

ಚಲುವ 'ಚೆಲ್ವ' ನೋ.

ಚಲುವತನ 'ಚೆಲ್ವತನ' ನೋ.

ಚಲುವತಿ (ನಾ). ೧. ಚೆಲುವೆ; ಸುಂದರಿ: (೬). ೨. ರತಿದೇವಿ: (ಚತುನಿ. ೬. I, ೯೦). [ಚಲುವ (<ಚೆಲ್ವ) + – ತಿ₁ (<– ಇತ್ರಿ)]

ಚಲುವನೆ 'ಚೆಲ್ವನೆ' ನೋ.

ಚಲುವರಾಯ 'ಚೆಲ್ವರಾಯ' ನೋ.

ಚಲುವಳಿ 'ಚೆಲುಂವಳಿ' ನೋ.

ಚಲುವಾನ್ 'ಚೆಲುವಾನ್' ನೋ.

ಚಲುವಿಕೆ 'ಚೆಲ್ವಿಕೆ' ನೋ.

ಚಲುವು 'ಚೆಲ್ವು₁' ನೋ.

ಚಲುವೆ₁ 'ಚೆಲ್ವೆ' ನೋ.

ಚಲುವೆ₂ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ : ಹರಡೆ ಚಲುವಿಲಿಗನು ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚಿ]ಲುವೆ ಗಿಜುಗಿರಳೆ ಕಮ್ಮರನಸಗ ಕೊಟ್ಟುಳ್ಳೆ ಹೊಜಸು ಹೊಡೆಗಳೆಂಬ ಪಕ್ಕಿಗಳವಜಿಳೊಪ್ಪಿದವು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩-೨೦). [?]

ಚಲುವೆ₃, ಚೆಲವೆ, ಚೆಲುವೆ₂ (ನಾ). ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಮಡಿ ಮಾಡುವಿಕೆ,–ತೊಳೆದು ಹಸನುಗೊಳಿಸುವಿಕೆ,–ಶಂಚಿಮಾಡುವಿಕೆ : ಗಡುಸಾದ ನೀರು (Hard water) ಚಲುವೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲ (ಗೃಹವಿ. ೯೬). **ಚೆಲವೆ:** ಚೆಲವೆ (ಮಡಿ) ಮಾಡಿರದ ಮೃದುವಾದ ಒಂದು ಚೀನಾ ರೇಷ್ಮೆ (ಬಟ್ಟೆ) (Pongee. ಇಂಕನಿ). **ಚೆಲುವೆ₂ :** ಓದುತ್ತ ಓದುತ್ತ ಅವರ ಮುಖ ಚೆಲುವೆಯ ಅರಿವೆಯಂತಾಯ್ತು (ನುರಳಿ. ೦೬೯); ತೊಟ್ಟುಕೊಂಡ ಮೇಲೆ ಬಹಳ ಬೆಳ್ಳಗೆ ಚೆಲುವೆಮಾಡಿ ಗಂಜಿಹಾಕಿ ಮಾರುತ್ತಾರೆ (ಪ್ರಪಾಇ. II, ೨೬೪). [ದೇ.ಶ ತಮಿ. ಚಲವೈ ; ತುಳು. ಚಲುವೆ]

ಚಲುವೆಜು 'ಚೆಲ್ವವೆಜು' ನೋ.

ಚಲೆ (ನಾ). ೧. ನಿಂತಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲದವಳು ; ಚಂಚಲಸ್ವಭಾವದವಳು ; ಅಸ್ಥಿರೆ. ೨. ಹಾದರಗಿತ್ತಿ ; ವ್ಯಭಿಚಾರಿಣಿ : "ಸ್ವೈರಿಣಿ ವಿದರ್ಶಿನಿಯನೀತೆ ಚಲೆ ಕುಲಟೆಯುಭಿಸಾರಿ ಪಾಂಸುಲೆ ಬಂಧಕಿಯೆನಲ್ಕೆ ಹಾದರದ ನಾರಿಯೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೯೦-೪). [ಸಂ. ಚಲಾ]

ಚಲ್ಲ₁, ಚಲ್ಲಂ₃, ಚೆಲ್ಲ₃, ಚೆಲ್ಲ₁, ಚೆಲ್ಲಂ₂ (ನಾ). ೧. ಸರಸ ; ವಿನೋದ; ವಿಲಾಸ ; ಒಯ್ಯಾರ : ಫುಲ್ಲಶರನುಮಂ ಚಲ್ಲದೊಳ್ ಪದವಡಿಸಲುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೭೩ ವ) ; ಚಲ್ಲಂ ಚಳೆಯಂಗುಡುತ್ತುಮಿರೆ (ಅರ್ಧನೇ. ೨-೯೫) : ಪೆಣ್ಣಾನೆಯೊಂದು ಚಲ್ಲದೊಳು ತೆಗೆದೊಡೆರಳ್ವೆಣ್ಣಾನೆ ಬರ್ಪ ತೆಜದೊಳು (ಭರಚ. ೪೦-೮೫) ; ಪಲ್ಲಮಜಿಯ ಚಲ್ಲದ ಸೊರ್ಕನಿಟಿಕೆಯ್ದು ಬೀರದ ಜೋದರ ದಟವುಟದಿಂ (ಧಾಮೂಶ್ಯ. ೯೪-೦೮). ೨. ನಗು : "ಚಲ್ಲ [ಪಾಠಾಂ. ಲ್ಲೆ] ನಗೆ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೬೭). **ಚಲ್ಲು₃:** ೧. 'ಚಲ್ಲಂಬಡಿ' ಪರಾ. (ಗು). ೩. ಗಾಂಭೀರ್ಯವಿಲ್ಲದಿರಂವ ; ಹಗುರಸ್ವಭಾವದ ; ಕಂಚೇಷ್ಟೆಯ ಸ್ವಭಾವದ: ಸ್ವಲ್ಪ ಚಲ್ಲುಸ್ವಭಾವದ ಮನುಷ್ಯ (ಚಿತ್ರಕೂ. ೦೦೪). **ಚೆಲ್ಲ₃ :** ೧. 'ಚೆಲ್ಲನೋಟ' ಪರಾ. **ಚೆಲ್ಲ₁ :** ೧. "ಚೆಲ್ಲಮನೆ ಸರಸಮಕ್ಕುಂ" (ಚತುನಿ. ೦೪೫); ಚೆಲ್ಲಂ ಬೇಂಟದ ತೋಟಿಯೊಳ್ ತೊಡರೆ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೩೫೦ ಕೂದ್ರಳ) ; ಅಟಿಪಿನ ಲಲ್ಲೆಯ ಚೆಲ್ಲದ ಪುರುಡಿನ ಮುಳಿಸಿನ ನೆವದ ಪಡೆಮಾತುಗಳಂ ನುಡಿದುಂ (ಶಂಶಭಾ. ೬-೯೪ ವ); ಅಲ್ಲದ ಚೇಳಿನ ಚೆಲ್ಲಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಇವರೆಲ್ಲರೂ ನಾಣುಗೆಟ್ಟರಲ್ಲಾ (ಸರ್ವವ. ೯೨-೩೦೬) : ಅಲರ್ಗಣ್ ಚೆಲ್ಲಮಂ ಸೂಸೆ (ಜಗವಿ. ೦೪-೦೦೪). ೨. "ಹಸನಂ ಚೆಲ್ಲಂ" (ಚತುನಿ. ೬೭). **ಚೆಲ್ಲು₂ :** ೧. ಕಂತು ಪಡೆದಗ್ಗದ ಮೋಹನಶಕ್ತಿಸಂಕುಳಂ ಗಡಮೆನೆ ಚೆಲ್ಲಿ ನೇಟ್ಗೆನಡೆ ನೋಟ್ಟರ ಕಣ್ಗಳನೆಯ್ದೆ ಮಂಚಲಂಬಡಿವ ವಿಳಾಸಿನೀನಿವಹಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೧-೬೭). ೩. ಆ ಎದುರು ಮನೆ ಚೆಲ್ಲು ಹುಡಿಗಿ ರಾಜ ಇದಾಳಲ್ಲ (ನಡೆದಾ. I, ೩೦೬). ೪. ಕಂಚೇಷ್ಟೆಯ ಸ್ವಭಾವದ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತೋರಿದುದನ್ನು ಬಾಯುಲ್ಲಿ ಆಡಿ ತೋರಿಸಿ ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ 'ಚೆಲ್ಲು' ಎನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ (ಕಂಕಣ ೩೪). [?./ತೆಲು. ಚರಲು, ಚಿರಲು = ಉತ್ಸಾಹಗೊಳ್ಳು./ ಸಂ. ಚಲ್ = ವಿನೋದಮಾಡು.]

ಚಲ್ಲ₂ 'ಸೆಳ್ಳ' ನೋ.

ಚಲ್ಲಂಬೆರಸು, ಚೆಲ್ಲಂಬೆರಸು (ಅ). ಸರಸದಿಂದ ಕೂಡಿ ; "ಚಲ್ಲಾಟದೊಡನೆ" (ಶಂಪದೀ. ೨೬೬): ಕಡೆಗಣ್ಣ ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ಲ್ಲಂಬೆರಸು ಸೂಸುವ ವಾಸವಸ್ತ್ರೀಯರ ಮುಖಾಬ್ಜಾಸವ ಸಂಬಂಧಿಗಳಪ್ಪ ಶೇಷಾಕ್ಷತಂಗಳಂ . . . ಸೇಸೆಗೊಳುತ್ತುಂ (ಶಂಶಭಾ. ೮-೨೭ ವ) : "ಪ್ರಸಾರದಿಂದ ಕೂಡಿ" (ಶಂಪನಿ). **ಚೆಲ್ಲಂಬೆರಸು :** ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಚಲ್ಲ₁ + ಬೆರಸು₃]

ಚಲ್ಲಂಬೇಱು (ಕ್ರಿ). ವಿಲಾಸವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸು: ಚಲ್ಲಂಬೇಱಿದ ನೋಟದೊಳ್ಪು ನಯದಿಂ ನಾಣ್ದಾಣದೊಪ್ಪಂಗಳಂ ಬಲ್ಲಂದಂದದೆ ಶೋಱು ವೋಜೆ . . ಒರ್ವಳಂಗಜರಸಂ ಕೈಗಣ್ಮೆ ಬಂದಿರ್ದಳಂ ನೋಡದಂತೆ ನೋಡಿ (ಬಂಹರಿ. ೩-೫೦). [ಚಲ್ಲ$_1$ + ಪೇಱು$_1$]

ಚಲ್ಲಕಾತಿ 'ಚಲ್ಲಗಾರ್ತಿ' ನೋ.

ಚಲ್ಲಕಾರ್ತಿ 'ಚಲ್ಲಗಾರ್ತಿ' ನೋ.

ಚಲ್ಲಗಣ್, ಚೆಲ್ಲಗಣ್ (ನಾ). ಸರಸವನ್ನು ಬೀರುವ ಕಣ್ಣು; ಚೆಲುವಾದ ಕಣ್ಣು: ಸೊಗಯಿಪ ಚಲ್ಲಗಣ್ (ಎಕ. VI, ತರೀಕೆ. ೪೫-೩೪; 1196); ಚಲ್ಲಗಣ್ಗಡೆಯ ಕುಡಿವೆಳಗೆಂಬುರುಳ್ಗಣ್ಣಿಯಲ್ಲಿ ಪಥಿಕಮನೋಮೃಗವನೆಯ್ದೆ ಬೀಱಿ ತಂದಿಲ್ಲಿ ತಡೆವರ್ (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೯); ಚಲ್ಲ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆಲ್ಲ]ಗಂಗಳ ಚದುರೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೯-೬). **ಚೆಲ್ಲಗಣ್**: ನಗೆಗಣ್ ಮಱುವಲ್ಲೆಯ ಚೆಲ್ಲಗಣ್ಗಳಿಂ ನೂರ್ಮಡಿ ಚೆಲ್ವನಾನೆ (ಶಬ್ದಕಾ. ೩೪೮); ನಗೆಗಣ್ಣ ಮುಗುಳ್ನಗೆ ಚೆಲ್ಲಗಣ್ಣ ಚಾಪಳಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೨೪); ಮಣಿಹಾರಂ ವಿಟವೇತ್ರವಾಗುರಮೆನಲ್ ಸಾರ್ದಿರ್ಪನಂ ಚೆಲ್ಲಗಣ್ ಗಣಿಕಾವಲ್ಲಭ ಸಂಕುಲಕ್ಕೆ ಮಥಿಸಲ್ ಸಾಕೆಂಬಿನಂ (ದಶಕು. ೧೧-೫೮).
[ಚಲ್ಲ$_1$ + ಕಣ್]

ಚಲ್ಲಗಾಯ್ 'ಚೆಳ್ಳೆಗಾಯ್' ನೋ.

ಚಲ್ಲಗಾರ್ತಿ, ಚಲ್ಲಕಾತಿ, ಚಲ್ಲಕಾರ್ತಿ, ಚಲ್ಲೆಗಾರ್ತಿ, ಚೆಲ್ಲಕಾತಿ, ಚೆಲ್ಲಗಾತಿ, ಚೆಲ್ಲಗಾರ್ತಿ, ಚೆಲ್ಲೆಗಾತಿ (ನಾ). ವಿಲಾಸವತಿ; ಸರಸವತಿ; ರಸಿಕಳಾದ ಸ್ತ್ರೀ: "ಸರಸವತಿ ಚಲ್ಲಗಾರ್ತಿ" (ಕವಿಕಂ. ೧೬೪); ಎಡೆಯಾಡುವ ಚಲ್ಲಗಾರ್ತಿಯರ ಹುಲ್ಲೆಗಣ್ಗಳ ಕಾಂತಿಕೌಮುದಿಗಳಿಂ (ಅನಂಪು. ೦-೧೦೫ ವ); ಒರ್ವಳ್ಚಲ್ಲ [ಪಾಠಾಂ. ಲಲ್ಲೆ]ಗಾರ್ತಿ ದೂದವಿಯೊಡನೆ ನಗೆ ಮಿನುಗೆ ಮೊಗಮಂ ನೋಡಿ (ರಾಜಶೇ. ೦೦-೦೪೮ ವ). **ಚಲ್ಲಕಾತಿ**: ಮುಂಗುರುಳುಗಳ ತಿರ್ದುತ ಮೆಲ್ಲನಡಿಯಿಟ್ಟಳು ಚಲ್ಲಕಾತಿ (ಜಂಪ್ರಸಾಂ. ೯-೦೫೮). **ಚಲ್ಲಕಾರ್ತಿ**: ಚಲ್ಲಕಾರ್ತಿಯರ್ ಚಲ್ಲದಿಂ ನಿವಾಳಿಸಿ ನಾಣಂ ಬಱಿದೀಡಾಡಿಯುಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೫-೨ ವ). **ಚಲ್ಲೆಗಾರ್ತಿ**: "ಚಲ್ಲೆಗಾರ್ತಿಯೆನೆ ಸರಸವತಿ" (ಕಶರ. ೩೫). **ಚೆಲ್ಲಕಾತಿ**: ತನ್ನ ಸೇವೆಯ ಚೆಲ್ಲಕಾತಿಯರ ಮೇಳದೊಳು (ಭರತ. ೫೫-೬೯). **ಚೆಲ್ಲಗಾತಿ**: ಚದುರೆಯೆ ಚೆಲ್ಲಗಾತಿಯೆ (ಗೀತಗೋ. ೫೫-೧೧). **ಚೆಲ್ಲಗಾರ್ತಿ**: "ಚೆಲ್ಲಗಾರ್ತಿಯೆಂದು ಸರಸವತಿ" (ಕಶಸಾ. ೧೯-೩೭೬). ಕಣ್ಚೆಲ್ಲದೊಳೆ ಗೆಲ್ವಳಿನ್ನಿವಳಲ್ಲದೆ ಜಗದೊಳಗೆ ಚೆಲ್ಲಗಾರ್ತಿಯರೊಳರೇ (ಲೀಲಾವ. ೨-೮೬); ಅವರೊಳೊರ್ವಳ್ ಜಕ್ಕಜವ್ವನದ ಚೆಲ್ಲಗಾರ್ತಿ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೦-೧೫). **ಚೆಲ್ಲೆಗಾತಿ**: ಮೆಲ್ಲೆದೆಯ ವರಿಗೆ ಬಾಹುಬಲಿಯ ಕೃತಿ ಚೆಲ್ಲೆಗಾತಿಯು ಲಲ್ಲೆವಾತು (ನಾಗಕು. ೦-೭೬).
[ಚಲ್ಲ$_1$ + - ಕಾಱ + - ತಿ$_1$ (< -ಇತ್ತಿ)]

ಚಲ್ಲಣ, ಚಣ್ಣ, ಚಲ್ಲಾಣ, ಚೆಲ್ಲಣ, ಚೊಣ್ಣ, ಚೊಲ್ಲಣ (ನಾ). ೧. ಮೊಣಕಾಲವರೆಗೆ ಬರುವ ಉಡುಪು; ಚಡ್ಡಿ; ಅರ್ಧೋರುಕ: "ಚಂಡಾತಕಮೆಂಬುದು ಚಲ್ಲಣಂ" (ಹಲಾಯು. ೯೦-೩೯೩); "ಚಣಕಂ—ಚಲ್ಲಣಂ (ಅರ್ಧೋರುಕಂ)" (ಶಮುದ. ಪರಿ. ೨); ಆಗಳಂಗರಾಜ . . . ಇಂಬಾಗಿ ಚಲ್ಲಣಮನುಟ್ಟು (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೦೦೮ ವ); ಉಟ್ಟ ಚಲ್ಲಣ ಕೈಯ ಪಟ್ಟೆಯವಿಡಿದು ಗರುಡಿಯ ಕಟ್ಟೆ ಶ್ರವವ ಮಾಡುವಂತೆ ತನ್ನ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡರೆ ಶಿವ ಮೆಚ್ಚುವನೆ (ಬಸವ. ೬೬೮); ಮುಂಜೆಱಗುಗಳ ಚಂದ್ರಿಕೆ ಪಟದ ಚಲ್ಲಣದ . . ವನಿತೆಯರು ಬಳಸಿದರು (ತೊರರಾ. ೦-೦೬-೫೨); ಪಟ್ಟಾವಳಿ ಚಲ್ಲಣವ ತೊಟ್ಟು ಪೆರ್ದೊಡೆಗೆ (ಮೋಹತ. ೦೨-೪೫). ೨. ಷರಾಯಿ; ಇಜಾರ: ಚೆಲೆಬಾಳುವ ಷರಟು ಹಾಕಿ ಉಲನ್ ಚಲ್ಲಣವನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದ (ವಂಶವೃ. ೩೩೬). **ಚಣ್ಣ**: ೨. ಅವರ ಅಂಗಿ . . . ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ ಚಣ್ಣ ನೋಡಿದರೇ ಹೇಳಿಬಿಡಬಹುದು (ತುಂಗಭ. ೩); ಖಾಕಿ ಚಣ್ಣ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಕಚೇರಿಗೆ ಹಾಜರಾಗಿ ಸಿಪಾಯರಿಂದ ನಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುವದು ತಪ್ಪುತ್ತಿತ್ತಲ್ಲ (ಗಂಪಾಯ. ೮೨೦); ಚಣ್ಣ ಪೈರಣು ಹಾಕಿದ್ದರೆ ಬರುತ್ತಿತ್ತು (ಕುರಿಹಿಂ. ೦೨೯); ಪಿಸ್ತೂಲು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಚಣ್ಣದ ಕಿಸೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟಿ (ಮೇದಿಮ. ೬೯). **ಚಲ್ಲಾಣ**: ೧. ಉಲಿವ ಪೊಕ್ಕುಳ ಘಂಟೆ ಚಲ್ಲಾಣದುರೆ ಗೆಜ್ಜೆ (ನವಮೋ. ೧೨-೬೮). **ಚೆಲ್ಲಣ**: ೧. ಸಲ್ಲಲಿತವಾದ ಚೆಲ್ಲಣದ ಚಿತ್ರಿಸಿದ ಪತಾಕಾಂಚಲದಂತೆ ಪಲ್ಲವದ ಶೋಭೆಯಂ ಪಳಚ್ಚನೆ ಮೆಱೆವ ಬಾಲಗಚ್ಚೆಯ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೭-೯೩ ವ); ಉಲಿವ ಗೆಜ್ಜೆಯ ಚೆಲ್ಲಣದ ಹೊಂಬಳಿದ ಹರಿಗೆಯ ಹೊಳೆವ ಕಡಿತಲೆಗಳ ವಿಲಾಸದೊಳೆಂದು ಹೊಕ್ಕುದು ಕುಳುವ ಪಡೆ (ಕುವ್ಯಾಧೀ. ೪-೩೩); ಚೆಲ್ಲಣ ಕಾಸೆ ಕುಪ್ಪಸ ಮೊಲೆಕಟ್ಟುಗಳ್ (ಮೋಹತ. ೨೪-೪). **ಚೊಣ್ಣ**: ೨. ನನ್ನ ಬಿಳಿಚೊಣ್ಣದ ಸಂಗಡಿಗರೊಡನೆ ಆಡುತ್ತಿದ್ದೆ (ಗಾಳಿಪ. ೨); ಚೊಣ್ಣದ ಕಿಸೆಯಲ್ಲಿ ಹುರಿಗಡಲೆ ಇದ್ದುವು (ಜಯಂತ. ೨೦). **ಚೊಲ್ಲಣ**: (೬).
[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಚಲ್ಲಡ; ತುಳು. ಚಲ್ಲಣ್; ತೆಲು. ಚೆಲ್ಲಡ; ಚಲ್ಲಾಡ. / ಸಂ. ಚಲನಕ, ಚಂಡಾತಕ].

ಚಲ್ಲಣಂದೆಗೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಚಡ್ಡಿಯನ್ನು ಕಳಚಿಸು. ೨. (ಆಲಂ) ಅವಮಾನ ಮಾಡು; ಭಂಗಿಸು: ನಿಚ್ಚಟದ ರಾವುತರಂ ಚಲ್ಲಣಂದೆಗೆದುಂ ಮುಂಗುಡಿಯ ರಾವುತರಂ ಭಂಗಿಸಿ ತಿವಿದು (ಮಳರಹ. ೨೨೬-೧೫). [ಚಲ್ಲಣ + ತೆಗೆ$_1$]

ಚಲ್ಲಣಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಚಡ್ಡಿಯನ್ನು ಧರಿಸು; ಚಣ್ಣವನ್ನು ತೊಟ್ಟುಕೊಳ್ಳು: ಸಾಸಿರದೆಂಟನೆಯ ದಳದಲ್ಲಿ ಖೇಚರಿ ಚಲ್ಲಣಗಟ್ಟಿ ವಾಸುಗಿಯ ಫಣಾಮಣಿಯು ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವುದ ಕಂಡೆ (ಅವಜಂ. ೬೦-೨೬೦). [ಚಲ್ಲಣ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಚಲ್ಲಧ್ವಜ (ನಾ). ಯಾವಾಗಲೂ ಸೋಲದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಒಂದು ಬಿರುದು (?): ಮಾಸಾಮುನ್ನ ಚಲ್ಲಧ್ವಜ ರಣದುತ್ತರಂಗನೆನ್ನುವೊಳ್ಳಿದಂ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೮೮-೨: 912). [Pಇದು 'ಚಲಧ್ವಜ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಚಲ್ಲಪಿಲ್ಲಿ 'ಚಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿ' ನೋ.

ಚಲ್ಲವಂತ 'ಚಲ್ಲವತ್ತ' ನೋ.

ಚಲ್ಲವತ್ತ, ಚಲ್ಲವಂತ, ಚಲ್ಲವರ್ತ, ಚಲ್ಲವೊತ್ತ, ಚೆಲ್ಲವತ್ತ, ಚೆಲ್ಲವೊತ್ತ (ನಾ). ಸವಿಮಾತುಗಳಿಂದ ಮರುಳುಮಾಡಿ ದ್ರೋಹ ಬಗೆಯುವವನು; ಠಕ್ಕ; ವಂಚಕ: "ನಂಬಿಸಿ ತಿಂಬುವನಂ ಬುಧರೆಂಬರ್ ಬೊಂದುಕನು ಚಲ್ಲವತ್ತನುಮೆಂದುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೦೫೫); ಕೆಮ್ಮಗೆ ನಾಡ ಚಲ್ಲವ[ಪಾಠಾಂ. ವೊ]ತ್ತರ ನುಡಿಗೊಳ್ಳದಿರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೪೨); ನಂಬುಗೆ ಚಲ್ಲವತ್ತರೊಳ್ . . . ಉಂಟುಮಾಡವೆ ಕೇಡಂ (ನೀತಿಮುಂ. I, ೦೦೫). **ಚಲ್ಲವಂತ**: "ಚಲ್ಲವಂತ[ಪಾಠಾಂ. ವತ್ತ]ನುಮೆನಲ್ ನಂಬಿಸಿಯೆ ತಿಂಬಾತನಕ್ಕು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೪೭). **ಚಲ್ಲವರ್ತ**: "ಬೊಂದುಕಂ ಚಲ್ಲವರ್ತ[ಪಾಠಾಂ. ವತ್ತ, ವೊತ್ತ]ನೆನೆ ನಂಬಿಸಿಯೆ ತಿಂಬವನ ಪೆಸರಕ್ಕು" (ಶಬ್ದಕೈ. ೫೫). **ಚಲ್ಲವೊತ್ತ**: "ಚಲ್ಲವೊತ್ತರ್ = ನಂಬಿಸಿ ತಿಂಬವರ್" (ಶಮುದ. ಪರಿ. ೨); ಎಲ್ಲಿಯಾನುಂ ಬಂದ ಚಲ್ಲವೊತ್ತನ ಬೆಲ್ಲವಾತುಗಳಂ ಕೈಕೊಂಡು ರಾಜ್ಯಹಾನಿ ಕಿಡಿಸಲ್ಪಗೆದೆಯುಪ್ಪೊಡದನುಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಬಾರದು (ಪಂಚತಂ. ೦೮೫-೯). **ಚೆಲ್ಲವತ್ತ**: "ಬೊಂದುಕನೆಂದುಂ, ಚೆಲ್ಲವತ್ತನೆಂದುಂ ನಂಬಿಸಿ ತಿಂಬಪಂ" (ಕಶಸಾ. ೦೬-೩೩೮); ಬೇಳ್ಪ ತಿರಿಕುಳಿಯಲ್ಲದರ ಚೆಲ್ಲವತ್ತನಂ (ಸಂಸಪ. ೨೪-೧೧). **ಚೆಲ್ಲವೊತ್ತ**: ಮೇಲಿನ 'ಕಬ್ಬಿಕೈ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [?]

ಚಲ್ಲವರ್ತ 'ಚಲ್ಲವತ್ತ' ನೋ.

ಚಲ್ಲವಾಡು, ಚಲ್ಲಾಡು$_2$, ಚೆಲ್ಲವಾಡು, ಚೆಲ್ಲಾಡು$_2$ (ಕ್ರಿ). ವಿನೋದ ಮಾಡು; ಸರಸವಾಡು: ಚಲ್ಲವಾಡಿ ಪೂವೆತ್ತುವ ಮಾಲೆಗಾರ್ತಿಯರ ನಂದರಿಕೇಸರಿ ನಿಂದು ನೋಡಿದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೮೦); ಬೆಣ್ಣೆಯ ಚಿನಕಂಗೆ

ಕೆಂಡದುಂಡಲಿಗೆಯ ಮಾಡಿ ಚಲ್ಲವಾಡಿದರೆ ಹಲ್ಲು ಹೋಹುದು (ಬಸವ. ೬೩೧ ಅ); ಹೋಹ ಮಾರಿಯ ಚಲ್ಲವಾಡುವರು (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೨೬೮-೩೫ : ಸು. 1266). **ಚಲ್ಲಾಡು$_2$:** ನಲ್ಲನೆರ್ದೆಯಂ ಸಾರ್ದಲ್ಲಿ ಚಲ್ಲಾಡಿ (ಚಳವಿ. ೧-೫). **ಚೆಲ್ಲವಾಡು :** ನೇವುರದ ನುಣ್ಚರಕ್ಕೆ ಮರಳ್ದ ಮರಾಳಬಾಳಕಂಗಳ ಮೊಗದೊಳ್ ಮುಗುಳ್ನಗೆವಾಲಂ ಚೆಲ್ಲಿ ಚೆಲ್ಲವಾಡುತ್ತುಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೦-೯೨ ವ); ಬುಲ್ಲವಿಸಿದನು ಕೋಪಶಿಖಿಯಲಿ ಚೆಲ್ಲವಾಡುತ ಕೊರಳು ಕೈಗಳ ಬಿಗಿದ ಬಾಲದಲಿ (ಕೌಶಿರಾ. ೨೧-೪೮); ಒಲ್ಲದವಳೊಡನಾಡಿ ಚೆಲ್ಲವಾಡುವನೆಗ್ಗ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೭೦೭). **ಚೆಲ್ಲಾಡು$_2$:** ಮಳೆ ಸುಗ್ಗಿಗಳ ತಡೆದು ಮೆಲ್ಗೆಲ್ಲ ಕುಳಿರ ತೆರೆ ಚೆಲ್ಲಾಡುತಿರಲು (ಕಾಲೂರ. ೭೦-೧೨೮). [ಚಲ್ಲ$_1$ + ಆಡು$_1$]

ಚಲ್ಲವೊತ್ತ 'ಚಲ್ಲವತ್ತ' ನೋ.

ಚಲ್ಲಾಟ$_1$, ಚೆಲ್ಲಾಟ$_1$ (ನಾ). ಚಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗಿ ಚಲ್ಲುವುದು,-ಎಸೆಯುವುದು ; ತೂರಾಡುವುದು : (ಶ). **ಚೆಲ್ಲಾಟ$_1$:** (ಶ).

[ಚಲ್ಲು$_1$ + ಆಟ]

ಚಲ್ಲಾಟ$_2$, ಚೆಲ್ಲಾಟ$_2$(ನಾ). ೧. ವಿನೋದ ; ಸರಸ ; ಲೀಲೆ ; ವಿಲಾಸ : ಭಾವದಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಕೂಡಣ ಚಲ್ಲಾಟದಿಂದ ಸಂಚರಿಸುತ್ತ ತಾನೇ ಜಂಗಮನಾದನಯ್ಯಾ (ವಚಶಾ. II, ೦೫೨); ಅತಿವಿಳಾಸಮನೆಸಗುತ್ತೆಸೆದಿರ್ಪೆಳವೆಣ್ಗಳ ಚಲ್ಲಾಟಮಂ ನೋಡುತ್ತ (ಉದ್ಭಟ. ೩-೩೨ ವ). ೨. ಗಾಂಭೀರ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ : ಅವಳ ಚಲ್ಲಾಟದ ನಡವಳಿಕೆ ಗೌರವಕ್ಕೆ ಧಕ್ಕೆ ತರುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). **ಚೆಲ್ಲಾಟ$_2$:** ೧. ಚೆಲ್ಲಾಟಂ ಕಲಹಂ ರತಿ ಸಲ್ಲೀಲೆ (ಮನ್ಮವಿ. ೫-೩೫); ಅಳಿಗಳವೃಗೆ ಸಿಂಗವಟಿಗಳ ಚೆಲ್ಲಾಟ (ಕಂನವಿ. ೦೦-೪೪); ಬೆಕ್ಕಿಗೆ ಚೆಲ್ಲಾಟ, ಇಲಿಗೆ ಪ್ರಾಣಸಂಕಟ (ಗಾದೆ). ೨. ನಲ್ಲ ಕಂಡರೆ ಚೆಲ್ಲಾಟವಾಡುವ ಚೆಲುವೆಯ ಗತಿಯೇನು? (ಪೋಲಿಮೂ. ೦೩೦ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ).

[ಚಲ್ಲ$_1$ + ಆಟ. / ತೆಲು. ಚೆಲ್ಲಾಟ]

ಚಲ್ಲಾಟಂಬೆಱು (ಕ್ರಿ). ಸರಸವಾಡು; ಸಂತೋಷಿಸು; ವಿನೋದಪಡು: ಚಲ್ಲಾಟಂಬೆತ್ತು ಕಾಂತಾಮಣಿಯುಗುರಿಸಿದಳ್ ತೈಲಮಂ ಬಾಲೆಗಾಗಳ್ (ಉದ್ಭಟ. ೮-೧೫). [ಚಲ್ಲಾಟ$_2$ + ಪೆಱು$_1$]

ಚಲ್ಲಾಡು$_1$, ಚೆಲ್ಲಾಡು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ತೂರಾಡು ; ಈಡಾಡು ; ಒಗೆದಾಡು : ಫುಲ್ಲನಾಭನ ಪ್ರಾಣವಲ್ಲಭೆಯ ನೆಱೆ ಸಿರಿಯು ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ಲ್ಲಾಡುತುಱೆ ಮೆಱೆದ ಕಲ್ಯಾಣಪುರದ ಸುತ್ತೆಲ್ಲ (ಗುಛಚ. ೦-೨೦). **ಚೆಲ್ಲಾಡು$_1$:** ೧. ಬಿರಿದಚ್ಚಲರ ಧೂಳಿಗಳ ಚೆಲ್ಲಾಡಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩-೨೪); ಹಿಗ್ಗಿರ್ಪ ಕಂಗಳಿಗೆ ಚೆಲ್ವಿಕೆಯ ಚೆಲ್ಲಾಡಿ (ಕಾಲೂರ. ೦೦೮-೨೪೭). ೨. ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಬಿದ್ದಿರು ; ಯಥೇಷ್ಟವಾಗಿ ಇರು ; ಇಟ್ಟಾಡು : ಹೊರಗಡೆ ತ್ರಯೋದಶಿ ಚಂದ್ರನ ಬೆಳಕು ಚೆಲ್ಲಾಡುತ್ತಿತ್ತು (ಹಂಗಾಳ. ೫೦೫): ಎರಡಾಣೆ ನಾಕಾಣೆಗೆ ಸೇರಕ್ಕಿ ಬಿದ್ದು ಚೆಲ್ಲಾಡೋದು (ನನ್ನೂರು. ೩೦೭). [ಚಲ್ಲು$_1$ + ಆಡು$_1$]

ಚಲ್ಲಾಡು$_2$ 'ಚಲ್ಲವಾಡು' ನೋ.

ಚಲ್ಲಾಣ 'ಚಲ್ಲಣ' ನೋ.

ಚಲ್ಲಾನೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ವಲೀವರ, ಚಲ್ಲಾನೆ . . . ಗೂಗ (ಮೃಜಿಗಿ. ೩೦-೬೦೭). [?]

ಚಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿ, ಚಲ್ಲಪಿಲ್ಲಿ, ಚಲ್ಲಿಪಿಲ್ಲಿ, ಚೆಲ್ಲಪಿಲ್ಲಿ, ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿ, ಚೆಲ್ಲಿಪಿಲ್ಲಿ(ನಾ). ಅತ್ತಿತ್ತ ಚೆದರಿದ ಸ್ಥಿತಿ; ಅವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ರೀತಿ; ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತತೆ : ಅವರ ಫೌಜಿಗೆ ಬಹಳ ಪೆಟ್ಟಾಗಿ . . . ಕಡೆಗೆ ಇದಿರಿಗೆ ನಿಲ್ಲಲಾರದೆ ಚಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿ ಆದ್ದರಿಂದ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೪೩); ಉದ್ದಿನ ಮೂಟೆಯು ಉರುಳಿ ಹೋದರೆ ಅದರೊಳಗಿರುವ ಕಾಳುಗಳು ಚಲ್ಲಿ ಚಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗಿ ಹೋಗುವಂತೆ (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೧೨೮); ಮನಸು ಚದರಿ ಚಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಯಿತು (ಹೂಬಿಸಿ. ೧೨). **ಚಲ್ಲಪಿಲ್ಲಿ :** ಗಲ್ಲೆಯೊಡೆಯ ಶಿವಿದನು ಗಡೆಯುವರನು ಚಲ್ಲಪಿಲ್ಲಿಯ ಮಾಡಿದನು (ಕುರಾಸಾಂ. ೦೩-೨೦). **ಚಲ್ಲಿಪಿಲ್ಲಿ:** ಬಲದಲ್ಲಿ ಕೆಲಫೌಜು ನಿತ್ರಾಣಿಸಲಾಱದೆ ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚಿ]ಲ್ಲಿಪಿಲ್ಲಿಯಾದುದು (ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವ. ೮-೩೦). **ಚೆಲ್ಲಪಿಲ್ಲಿ:** ಠಾಣ್ಯವನೆಲ್ಲವ ಹೊಕ್ಕಿಱಿದಿಱಿದು ಚೆಲ್ಲ[ಪಾಠಾಂ. ಚಲ್ಲಿ]ಪಿಲ್ಲಿಯ ಮಾಡಿ (ಕುರಾಸಾಂ. ೫-೪೫). **ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿ :** ಸಾಮಾನುಗಳೆಲ್ಲ ಅತ್ತಿತ್ತ ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗಿದ್ದವು (ಕೊತಕಾ. ೭೦); ಪಾಂಡ್ಯ ಸೈನ್ಯಗಳು ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗಿ ಓಡುತ್ತಿದ್ದವು (ಶ್ರೀರಾಯ. ೩೦೯); ಕೈಯಲ್ಲಿದ್ದ ಬಟ್ಟಲು ಕೆಳ ಉರುಳಿ ಇದ್ದ ದೋಸೆ ಎಲ್ಲಾ ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗಿ ಕೆಳಬಿತ್ತು (ಪದ್ಮಸ. ೫೫). **ಚೆಲ್ಲಿಪಿಲ್ಲಿ :** ದೇವತೆಗಳು . . . ಕಲ್ಲುತಾಗಿದ ನೆಲ್ಲಿಯಂತೆ ಚೆಲ್ಲಿಪಿಲ್ಲಿಯಾಗುವಂ ತೋಡಿದುವಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲದೆ (ನೇಮಿಸಂ. ೨೫-೫೫).

[<ಚಲ್ಲು$_1$. / ತುಳು. ಚಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿ]

ಚಲ್ಲಿ$_1$, ಜಲ್ಲಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಚೂರು ; ತುಣುಕು ; ತುಂಡು ; ಹೋಳು : ಒಗುಮಿಗೆ ಬೇಳೆಗೆಯ್ದು ಮೆಟಸಂ ತಳಿದಲ್ಲದ ಚಲ್ಲಿಯಂ ಪವಣ್ಬಿಗೆ ಕಲಸಿರ್ದ ತಣ್ಗಲಸುಗೂಟನಿಳಾಪತಿಗಿತ್ತನಟ್ಟಿಯಿಂ (ಲೀಲಾವ. ೫-೭೦); ಚಳಿಯುದಂಗೋಪಾಂಗಮಂ ಚಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದೊಡಂ ತಳ್ತೊಳಗಿರ್ದೊಡಂ ಕಡೆಗದೆಂದುಂ . . . ದೇಹದಿನಾತ್ಮಂ ಪೆಱನೆಂಬ ಬುದ್ಧಿ ನಿನಗೀಗಳ್ ಸಾರ್ದುದು (ಧರ್ಮನಾ. ೫-೦೦೯); ಕಾಡೆ ಕವಟೆಕಾಯ ತಂದು ಚಲ್ಲಿಯ ಮಾಡಿ ಕೂಡೆ ವರಳೊಳಗಿಡುವುದು (ಸಾಳ್ವಸಾಂ.೯). **ಜಲ್ಲಿ$_1$:** ೨. ರಸ್ತೆಯನ್ನು ಭದ್ರಪಡಿಸಲು ಹಾಗು ಸಿಮೆಂಟ್ ಕಾಂಕ್ರೀಟ್ ತಯಾರಿಸಲು ಹಾಕುವ ಕಲ್ಲಿನ ಚೂರು,-ತುಂಡು: ಬದುಕಿನ ನಡುಕಟ್ಟನಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿ ಮೈಯ ಕಲ್ಲ ಜಲ್ಲಿ(ಗರಿ. ೯೪-೫); ರಸ್ತೆಗೆ ಜಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಏನೆಂಬುದು ತಿಳಿದೇ ಇರಲಿಲ್ಲ (ರಂಗಳ. ೨೩). ೩. (ಅಲಂ) ಸುಳ್ಳು ; ಸತ್ವವಿಲ್ಲದ ವಿಚಾರ : ದುರಗಿ ಆಡಿದ ನುಡಿಯ ಬೇಡೆನ್ನರಲ್ಲಿ; ಕಾಳಿ ಹೇಳುವ ಮಾತಿನಲಿ ಇಲ್ಲ ಜಲ್ಲಿ (ಸವಚಾ. IV, ೨೭-೧೨).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಚಲ್ಲಿ ; ತುಳು. ಚಲ್ಲಿ, ಜಲ್ಲಿ ; ತೆಲು. ಜಲ್ಲಿ]

ಚಲ್ಲಿ$_2$, ಛಲ್ಲಿ$_1$ (ನಾ). ೧. [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯದ ಒಂದು ಗತಿ,– ಪಾದವಿನ್ಯಾಸ : ರಸಭಾವಾಭಿನಯಂಗಳ್ ಪೊಸವೆ ಪುಗಲ್ ಪೊಸವೆ ಚಲ್ಲಿಗಳ್ ಪೊಸವೆ ನಯಂ ಪೊಸವೆ ಕರಣಂಗಳುಂ ನಿಪ್ಪೊಸವೆನೆ ಪೊಸಯಿಸಿದಳಾಕೆ ನಾಟ್ಯಾಗಮಮಂ (ಆದಿಪು. ೯-೨೫); ಚರಣದ ಚಾರಿಯ ಚಲ್ಲಿಯ ಪರಿಕ್ರಮಕ್ರಮದ ಭಂಗಿಗಳ್ ನೆಗಟ್ಟಿಡೆಯೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೯-೩೯). **ಛಲ್ಲಿ$_1$:** ೨. [ಸಂಗೀತ] ಮೃದಂಗ ಬಾರಿಸುವ ಒಂದು ಮಟ್ಟು,-ಗತ್ತು : ವಾದ್ಯವಿದ್ಯಾಧರನಪ್ಪ ವಿದ್ಯಾಧರಮಾರ್ದಂಗಿಕಂ ಮೃದಂಗಸಂಗತೋತ್ಸಂಗವಾಗಿ . . . ಬೊಲ್ದಾವಣೆ ಬೊಲ್ದಾವಣೆ ಛಲ್ಲಿ ಪಾಡು ಪದಂ . . . ಜೋಕೆಯೆಂಬ ದೇಸೆಯ ಶಬ್ದಂಗಳೆಸೆಯೆ ಬಾಜಿಸುತ್ತಿರೆಯುಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೬-೭೭ ವ).

ಛಲ್ಲಿಮಾಡು=ನರ್ತನಮಾಡು ; ನಾಟ್ಯವಾಡು : ವರ್ಗ ದ್ವಿತೀಯಾಕ್ಷರಂಗಳ್ಗೆ–ವಖ್ಯಾಣಂ . . . ಛಲ್ಲಿಮಾಡಿದಂ (ಛಲ್ಲಂ ಮಾಡಿದಂ) (ಶಮದ. ೧೫ ಪ್ರಯೋ). [<ಪ್ರಾ. ಚಲ್ಲಿ=ನೃತ್ಯದಲ್ಲಿಯ ಗೀತೆ. / ತಮಿ. ಚಲ್ಲಿ=ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ]

ಚಲ್ಲಿ$_3$, ಚಲ್ಲೆ$_2$, ಚೆಲ್ಲಿ (ನಾ). ಕನ್ನಡಿ : ದರ್ಪಣ : "ಕನ್ನಡಿಗೆ ಕೈಪಿಡಿ ಚಲ್ಲಿ [ಪಾಠಾಂ. ಲ್ಲೆ]ಯೆಂದು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೬೫); ಬಲ್ಲವನೆಲ್ಲರಿಗೆ ಲಲ್ಲೆಯ ನುಡಿವನೆ ಬಲ್ಲವನಿರವು ಚಲ್ಲಿಯ ರೂಹಿನಂತೆ ಯಿದ ಬಲ್ಲವರಾರೊ(ಪದಗೋ. ೪೮-೧೦೫). **ಚಲ್ಲೆ$_2$:** "ಚಲ್ಲೆಯೆನೆ ದರ್ಪಣಂ ನೇರಾದುದು" (ಕಶರ. ೩೪). **ಚೆಲ್ಲಿ:** ಒಲವಿಂದೀವೊಡೆ ಗೋವಂಗಲಗೆ ಕೊಟಲ್ ಕೋಡ ಕಾಳೆ ಕೋಲುಡೆದೋಲ್ ಕಂಬಲ ಕಲ್ಲಿ ಚೆಲ್ಲಿ ಪೀಲಿಯ ತಲೆಸುತ್ತಲ್ಲದೆ ಮಹಾಗ್ರಪೂಜೆ ವಿರುದ್ಧಂ (ಜಗವಿ. ೧೭-೨೨). [?]

ಚಲ್ಲಿಪಿಲ್ಲಿ 'ಚಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿ' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲಿಸು$_1$, ಚೆಲ್ಲಿಸಂ$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಎರಚುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಚೆಲ್ಲುವಂತೆ ಮಾಡಂ : ಪಾವುಗಳಂ ಕರ್ಚಿಸುತ್ತುಂ ಪಲ್ಲಿಯಿಂದಂ ಬೆದಱಿಸುತ್ತುಂ ಕಿಚ್ಚಂ ಚೆಲ್ಲಿಸುತಂ (ಧರ್ಮಪ. ೧-೭೬ ವ) ; ಅಲ್ಲಿ ಉಳಿದಿದ್ದ ಒಂದು ಕೆಂಡವನ್ನು ತರಿಸಿ ಅದಕ್ಕೆ ಅಮೃತದ ನೀರನ್ನು ಚೆಲ್ಲಿಸಿದನು (ಪಂಜಾಮ್ಮ. ೪೦). ೨. ಸುರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಸುರಿಸಂ : (+). ಚೆಲ್ಲಿಸು$_1$: ೧. ಮಲ್ಲಿಗೆ ಯರಳಂತೆ ಬೆಳ್ಗಾಳು ಬಹುವರ್ಣದಲ್ಲಿ ರಂಜಿಪ ಬಣ್ಣಗೂಳು . . . ಚೆಲ್ಲಿಸಿದಳು ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ (ಪೋಹತ. ೩೦-೩೬) ; ಒಂದು ಖಂಡಿಗ ರಾಗಿಯನ್ನು ಚೆಲ್ಲಿಸಿದೆ (ಹಂಗಾಳ್. ೪೩೦). ೨. ಆಲಿನೀರ್ಗಳಂ ಚೆಲ್ಲಿಸಿಕೊಳುತ್ತೆ (ನಂಬಿರ. ೧೨-೦೦೭). [ಚೆಲ್ಲು$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಚೆಲ್ಲಿಸು$_2$, ಚೆಳ್ಳಿಸು, ಚೆಲ್ಲಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ). ಚೂರುಮಾಡು ; ತುಂಡುಮಾಡು ; ಕತ್ತರಿಸು : ತಾಳಿಸಿದ ಬದನೆಯ ಕಾಯ ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ಲ್ಲಿಸಿದ ನೀರುಳ್ಳಿ ಶುಂಠಿ ಸಹಿತಿಕ್ಕುವುದು (ಸೂಪಶಾ. ೪-೨೯). **ಚೆಳ್ಳಿಸು:** ನೀರುಳ್ಳಿಯ ಗಡ್ಡೆಯಂ . . . ಚೆಳ್ಳಿಸಿ ಜಾಜಿಯಂ ಕಲಸಿ ಮೆಲ್ಲದ ಮಾನವನೇನ ಬಲ್ಲನೋ (ನೀತಿಸಾ. ೬೪೭). **ಚೆಲ್ಲಿಸು$_2$:** ಚೆಲ್ಲಿಸಿದ ನೀರುಳ್ಳಿ ನಿಂಬೆಹುಳಿ ಮೆಣಸು ಹಸಿಯಲ್ಲ ಸಕ್ಕರೆ ಹುಳಿಯ ಬೆರೆಸಿ ಪಾಕಂ ಮಾಡಿ (ಸೂಪಶಾ. ೬-೧೭).

[ಚೆಲ್ಲಿ$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಚೆಲ್ಲು$_1$, ಚಲ್$_2$, ಚೆಲ್ಲು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹರಡು; ಪಸರಿಸು : ಕ್ರೂರಾಕಾರ ಮನೆಯ್ದೆ ತಾಳ್ದಿ ತಮಮಂ ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ಲ್ಲುತ್ತುಮಿರ್ದಲ್ಲಿಯುಂ . . . ರಾಹು ಬಂದು (ಜಾಧಪು. ೩-೦೩) ; ಬೆಳುದಿಂಗಳು ಹಾಲು ಚೆಲ್ಲಿದ ಹಾಗಿದ್ದ (ದೂಂ). ೨. ಚದರಿಹೋಗು; ದಿಕ್ಕಾಪಾಲಾಗು; ಸಮಸ್ತಜನಮನಕ್ಕನು ರಾಗಮನಗಲಲ್ಲಿಗೆ ಚೆಲ್ಲಿದೆಲ್ಲಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋತ್ತಮರು ಬಂದು ಕೂಡಲ್ (ಉದ್ಭಟ. ೪-೦೦೨ ವ) ; ಮುಂದೆ ಹೆಣದಿನಿಹಿಗಳೆ ಖಗಮೃಗ ವೃಂದ ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ಲ್ಲಿತು ಭೂತಪೂತನಿವೃಂದ ಕೆದಱಿತು (ಕುಮ್ಮಾ.ಗ. ೧೨-೪): ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ಲ್ಲಿತಾಕ್ಷಣ ನೆರೆದ ಸೇನಾವಲ್ಲಭರು (ತೊರರಾ. ೪-೪-೩೦). ೩. ಸಿಂಪಿಸು ; ಚಿಮುಕಿಸಂ ; ತಳಿ : ಬದ್ಧಜಲವಂ ಚೆಲ್ಲಿ ಚೆಲ್ಲಿ ತದುದ್ಧರಾಗ್ನಿಯನಂತು ಕೆಡಿಸಿ (ಬಸಪು. ೩-೫) . ೪. ಬಿಸುಡು ; ಎಸೆ : ಒಡೆದ ಹುಳಿಮಜ್ಜಿಗೆಯ ತಿಳಿಯುಮಂ ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ಲ್ಲಿ ಪಾವಡೆಯಲ್ಲಿ ಹಿಂಡಿ (ಸೂಪಶಾ. ೨-೦೬) ; ಆ ವಿಳಾಸದ ಕಾರ್ಡನ್ನು ಅಲ್ಲಿಯೇ ಚೆಲ್ಲಿ . . . ಓಡಹತ್ತಿದನು(ಜೀವಪ್ರ. ೨೩). ೫. ಧಾರಾಳವಾಗಿ ಖರ್ಚುಮಾಡು, –ವ್ಯಯಮಾಡು : ಗಳಿಸಿ ತಂದೆಮಗರ್ಥವೀವುದನುಳಿದು ಭಂಡಾರವನೆ ಮಿಂಡರ್ಗೆಳಸಿ ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ಲ್ಲುವುದುಚಿತವೇ ಯೆಂದಾಗ್ರಹಿಸಿ ನುಡಿದು (ಬಸಪು. ೦೦-೬). ೬. ಕೆಡಹು ; ಬೀಳಿಸು : ಆರು ಕೊಂಡರು ಹೇಳು ನಡೆವುತ ದಾರಿಯಲಿ ಕೆಡಹಿದೆಯೊ ವ್ಯಮಱಿದಲ್ಲಿ ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ಲ್ಲಿದೆಯೊ (ಬಸಪು. ೧೪-೨೬) ; ಭಾವನಂಟ ಬಂದಾಗ್ಲೂ ಹಾಲು ಚೆಲ್ಲೋದು ಬಿಡಲಿಲ್ಲ (ಗಾದ). ೭. ಇಡು ; ಹಾಕು ; ಇರಿಸು : ಕುಡಿಯುವ ನೀರೊಳಗೆ ಮೊದಲೇ ಒಂದು ಶೀತೋಷ್ಣಮಾಪಕ ಯಂತ್ರವನ್ನು ಚೆಲ್ಲಿಟ್ಟಿರಬೇಕು (ಮುಂಬಯು. ೩-೧೨೨). ೮. ಎರಚಂ ; ತೂರು : ಕಾಲಮೃತ್ಯುವಿನ ಎರಡು ಕಣ್ಣಲಿ ಚೆಲ್ಲಿ ಮಣ್ಣಂ (ಬಸಪು. ೪೭-೧); ಗದ್ದೆಗಳಿಗೆ ಬೀಜವನ್ನು ಚೆಲ್ಲಿದ ಮೇಲೆ ಮರುದಿವಸದವರೆಗೂ ನೀರನ್ನು ಬಂದುಮಾಡಬೇಕು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೩೭). **ಚಲ್$_2$:** ೬. ನೀರ್ಗುಡಿವ ಸೌಹೃದಯರ್ಕಳಕ್ಕಿಗುರೆ ಕೋಮಲೆಯರಕ್ಕಿಗಳ್ ಚದುರಿನಿಂದಂಜುಳಿಗಳಲ್ಲೆಸೆಯೆ ಚಲ್ಲಪರ್ಮಿನ್ನಗಲೆಂದುಚ್ಚರಿಸುತೆ (ಪರಿಶು. ೪-೨೦). **ಚೆಲ್ಲು$_1$:** ೧. ಚೆಲ್ಲುತುಮಾಸ್ಯದಿಂ ಮಿಗೆ ಮುಗುಳ್ನಗೆಯಂ (ಕುಸುಮಾ. ೩-೦೩೮) ; ಕಾಂತೆಯರ್ ಬರೆ ಕಟಾಕ್ಷಮಂ ಚೆಲ್ಲುತುಂ (ನಂಬಿರ. ೧೦-೪); ಬಿಲ್ಲನೊದಱಿಸಿ ವೈರಿಭಟರಿಗೆ ಚೆಲ್ಲಿದನು ಭೀತಿಯನು (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೦೮-೩) ; ಮಲ್ಲಿಗೆಯರಳ್ಗೂಡಿ ಪಾಲ್ದಳಿದಂದದಿ ಚೆಲ್ಲಿತು ಬೆಳುದಿಂಗಳಿಳೆಗೆ (ಮೋಹತ. ೦೮-೦೦೨) ; ಆ ದಿನ ಮಳೆಯಿಲ್ಲದ ಸ್ವಚ್ಛ ಬಿಸಿಲು ಚೆಲ್ಲಿದ ದಿನ (ಗರಿಜಾ. ೦). ೨. ಘುಳುಘುಳಿಸಿ ಬರ್ಪ ಮತ್ತಗಜವಂ ಭೋಂಕನೆ ಕಂಡು . . . ಮಕ್ಕಳೆಲ್ಲಂ ಚೆ[ಪಾಠಾಂ. ಚ]ಲ್ಲಿ ಪೋಗೆ (ನಂಬಿರ. ೨-೨೬) ; ಅಂಬರದ ಸುರರ ವಿಮಾನತತಿ ಚೆಲ್ಲಿದವು ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ (ತೊರರಾ. ೪-೪-೦೭) ; ವಿಸ್ಮಯಂಬಡೆದು ಚೆಲ್ಲಿದ ಕರಣಂಗಳಂ ಮೆಲ್ಲನೆ ಸಂತೈಸಿಕೊಂಡು (ರಾಜಶೇ. ೭-೭೧ ವ). ೩. ಮರಾಳಬಾಳಕಂಗಳ ಮೊಗದೊಳ್ ಮುಗುಳ್ನಗೆವಾಲಂ ಚೆಲ್ಲಿ ಚೆಲ್ಲ ಮಾಡುತ್ತುಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೦-೯೩ ವ) ; ಮರುಗದ ಮಡಿಯೊಳ್ ಕತ್ತುರಿಯಂ ಚೆಲ್ಲು (ನಂಬಿರ. ೧೪-೩೮). ೪. ನಿನ್ನ ಕೈಯೊಳಗಿನ ಕೋಲು ಇತ್ತ ಕಡೆಗೆ ಚೆಲ್ಲು (ಮುಂಬಯು. ೩-೦೧೯). ೫. ಸಕಲಭಂಡಾರವನು ಭೂಸುರನಿಕರದಲಿ ಚೆಲ್ಲಿದನು (ಕುಮ್ಮಾ.ಆ. ೪-೨೨). ೬. ತೆಗೆದೀಂಟಿ ಜಲವಂ ಬಿಡೆ ಅವ್ೆ್ಳ್ ತೀವಿಕೊಂಡು ಚೆಲ್ಲುವ ಪದದೊಳ್ (ಗರಿಕ. ೦-೦೨೦) ; ಮಸಗೆ ಮೊಗೆದನು ಹೊಗುವ ಸೇನಾಪ್ರಸರವನು ಕುಡಿತೆಯಲಿ ಚೆಲ್ಲಿದನಸಮಬಲನಡಹಾಯ್ದು ಕೊಂಡನು ನೆಲನನಳವಿಯಲಿ (ಕುಮ್ಮಾ.ಕ. ೧೨-೨೩). ೮. ಚೆಲ್ಲಿದರು ಒಬ್ಬರೊಬ್ಬರಿಗೆ ಜೀರಿಗೆವೆರಸು ಚೆಲ್ಲವಂ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೮-೮೮) ; ಮಲ್ಲಿಗೆ ದಾಸಣ ಹೂವ ಸಂಪಗೆಯಂತೆ ಚೆಲ್ಲಿತು ಬಣ್ಣಗೂಳುಗಳ (ಮೋಹತ. ೦೩-೩೬) ; ಮಂಕುಬೂದಿಯನ್ನು ಚೆಲ್ಲಿದಳು (ಹಾಕುತ್. ೯೩). ೯. ವರ್ಷಿಸು ; ಸುರಿ ಕುಳ್ಳಿರ್ದರ ಮುಖದೊಳಂ ಕಣ್ಗೊಳಂ ಮಯ್ಯೊಳಂ ತುಷ್ಟಂ ಚೆಲ್ಲೆ (ನಂಬಿರ. ೬-೪೨) ; ಚೆಲ್ಲಿದವು ಸಹದೇವ ಶಿರದಲಿ ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಮೊಗ್ಗೆಗಳ ಮಳೆ (ಕುಮ್ಮಾ.ಸ. ೯-೬೫). ೧೦. (ಬಾಣ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ಪ್ರಯೋಗಿಸಂ,– ಬಿಡು : ಚೆಲ್ಲಿದರು ಕೂರಂಬುಗಳನೆಡದಲ್ಲಿ ಬಲದಲಿ ಹಿಂದೆ ಮುಂದೆಸೆ ಝಲ್ಲರಿಯ ಶರಜಾಳ ಝೊಂಪಿಸಿತಬುಜಸಖಸುತನ (ಕುಮ್ಮಾ.ಕ. ೦೦-೩೫). ೧೧. ಬೀಸು; ಆಡಿಸು : ಚಾಮರ ಛತ್ರ ಕುಂಚ ಸಿತ ಚೌರಿಯ ಚಮತ್ಕಾರದಿಂ ಚೆಲ್ಲುವಾ ಮಡದಿಯರು ಯಿಕ್ಕೆಲದಿ ನಿಂದು (ನವಮೋ. ೦೦-೦೭). ೧೨. ಚಾಚು ; ನೀಡು : ಅವಯವಂಗಳನಲ್ಲಿ ಚೆಲ್ಲಿದಳು ಭಲದಿಂದೆ (ಕಾಶಿರ. ಹ. ೫೭-೩೦) ; ಆಕಾಶದ ಸುತ್ತೆಲ್ಲ ನೋಡಿ ಕೈಮುಗಿದು, ಚೆಲ್ಲಿದ ಗೋಣಿನಿಂದ ದಿಕ್ಕುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಕೇಳುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು (ಪಾವಕ. ೩) ; ಬೆಂಚಿನ ಕೆಳಗೆ ಕೈಕಾಲು ಚೆಲ್ಲಿದ (ಕುರಿಹಿಂ. ೦೨೨). ೧೩. ಕಳೆ ; ನೀಗಂ : ಕೆಲ್ಲಗೆಡೆದವು ಕರಿಗಳಸುಗಳ ಚೆಲ್ಲಿದವು ತೇಜಿಗಳು (ಕುಮ್ಮಾ.ಭೀ. ೭-೨).

ಚಲ್ಲಬಡಿ, ಚಲ್ಲವಡಿ, ಚೆಲ್ಲಬಡಿ = ಚದರಿಹೋಗುವಂತೆ ಹೊಡೆ ; ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗುವಂತೆ ಬಡಿ : ಅಲ್ಲಿ ಬಂದ ಮೃಗವಂ ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ಲ್ಲಬಡಿವುತುಂ (ಕಣ್ಣರ. ಹ. ೩೫-೨೦) ; ಅಲ್ಲಿ ನೆರೆದಾ ಕ್ಷತ್ರವರ್ಗವ ಚಲ್ಲಬಡಿದು (ಕುಮ್ಮಾ.ಆ. ೨-೩೩) ; ಚಲ್ಲಬಡಿವೆ ತನ್ನ ಸೇನೆಯ ಕರೆಯೊ ನಮ್ಮೆಲ್ಲ ವ್ಯಂತರಿಗರನು (ಭರತ. ೨೪-೪೬) ; ಕಾಪಿನವರನು ಚಲ್ಲಬಡಿದು (ರಾಮಾಸಂ. ೬-೬-೪೦) ; ಮೂಷ್ಟು ಬನದೊಳಗೆ ಮೃಗರೆದಮಾ ತುಂಬಿಗಳು ಚಲ್ಲವಡಿದಂತೆ ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ ಪಾಱೆ . . . ಬರುತಿರ್ದಳಂತಾ ಭವಾನಿ (ವೀರಶೈಪು. ೨-೪-೨೦) : ಸುರಬಲಂಗಳಂ ಚಲ್ಲವಡಿದಣ್ಣನಂ ತೋಱೆತೋಱೆನುತ್ತೆ (ಚಬಪು. ೩೦-೪೬) ; ಸುಶರ್ಮನವದಿರ ಚೆಲ್ಲಬಡಿದನು ದಳದ ನಾಯಕರೆಲ್ಲರಿಗೆ ಸವಿದೋಱಿದನು ಬಲುಗದೆಯ ಹೊಯ್ಲುಗಳ (ಕುಮ್ಮಾ.ಕ. ೦೫-೩೪) ; ಮುಱಿಮೂಳೆಯುವನೆಲುಗಳ ಚೆ[ಪಾಠಾಂ. ಚ]ಲ್ಲಬಡಿ ಮೋದೆನುತ ಕಂಗಳು ದಳ್ಳುರಿಯನುಗುಳಲ್ಕೆ (ನಿಜಾಗ. ೫-೦೦-೭) ; ಉಱುಬುವ ರಥಾರೂಢರಂ ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ ಚೆಲ್ಲಬಡಿದು . . . ಮತ್ತವನ ಚಾಪವಂ ಕೋಪದಿಂ ಖಂಡಿಸಿದನು (ಚಬಪು. ೩೯-೨೦) ; ವೈರಿಗಳನು ಚೆಲ್ಲಬಡಿದು ದೆಸೆಗಟ್ಟಿ ನಿಲ್ಲದೈತಂದು ಸತ್ಯಾಗಾಲದ ಪಾಳ್ಯವೆಲ್ಲವ ಸೂಱೆಯಾಡಿದನು (ಕಂಠವಿ. ೩-೩೬). **ಚಲ್ಲವರಿ, ಚಲ್ಲುವರಿ, ಚಲ್ಲೆವರಿ, ಚೆಲ್ಲವರಿ, ಚೆಲ್ಲುವರಿ** = ಹರಡು ; ಚದರಂ ; ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸಂ ; ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗು : ನೆಲ್ಲಿಯಕಾಯ್ಗಳ ಹೆಗ್ಗದಿಗೆ

ಯೊಳಿಡೆ ಚಲ್ಲವರಿದು ಬೀಳುವಂತೆ ಬಲ್ಲಿದ ಖಾನರು ಚಿಗಿದು ಬಿಟ್ಟಾಕ್ಷಣ ಹಲ್ಲ ಕಿರಿದರಗಳೊಳಗೆ (ಕಂನವಿ. ೦೪-೭೯) : ನೆಗೆವ ಮೃಗೇಂದ್ರಗಳಿಂ ಚಲ್ಲವರಿದ ಪುಲ್ಲೆಗಳಿಂ ಸಮ್ಮರ್ದಂಬಡೆವ ಪೊಮ್ಮಟಿಗಳಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೧-೧೩೩ ವ); ಪುಲಿ ಬರವ ಕಾಣುತೆ ಹರಿಣಚಯ ಚಲ್ಲವರಿದಂತೆ ತರುಣಿಯರು ಬಿರದೆ ಮುರಿದೋಡುತ್ತೆ . . . ಇರಲು (ನವಮೋ. ೦೦-೬೩) ; ನಾಡೆಲ್ಲ ಹಸಿರು ಬೆಳೆಗಳಿಂದ ತುಂಬಿ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯೂ ಚೆಲುವು ಚಲ್ಲವರಿದಿತ್ತು (ಜೀವರಂ. ೫೦) ; ಚಲ್ಲುವರಿದ ಹೆಳಲಿನ ತುದಿ ಎಷ್ಟು ಮನೋಹರ (ಚಂದುಟ. ೬೦) ; ಅಲ್ಲಿ ಸಿಡಿಲುಗಳೆಱಗಿದಂದದಿ ಬಲ್ಲಿದರ ಹರಿಗೆಗಳು ಮೊಳಗಲು ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ಲ್ಲವರಿದಿಱಿದಾಡಿದುದು ಯಾದವರ ಪರಿವಾರ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೯-೦೩) ; ತಲ್ಲಿಗರ್ ಬಿಲ್ಲಂ ಕಂಡ ಕಾಗೆಯಂತೆ ಚಲ್ಲವರಿಯೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೬೯) ; ಪುಲ್ಲಶರನ ಮಾರ್ಬಲ ಬನದೊಳು ಪೊಕ್ಕು ಚೆಲ್ಲವರಿದು ಪೀಡಿಸಲು ಪಲ್ಲವಿಸಲು ಸದನದೊಳಿರ್ದ ರಿಸಿಗಳು ಗಲ್ಲಕೆ ಕರವ ಸಾರ್ಚಿದರು (ಮೋಹತ. ೭-೦೦) ; ದಿಕ್ಕುದಿಕ್ಕಿಗೆ ಚೆಲ್ಲವರಿದುದು ಪಾಯ್ದಳ (ನಾಗಳು. ೧೪-೬೬) ; ನೆಱ ಚಲ್ಲುವರಿದು ಸೂಸುವ ಕಣ್ಮವಣೆಯೆನಿಸಿ ಮೆಱೆದರಲ್ಲಿಯ ವಾರನಾರಿಯರು (ಭಿಕ್ಷಾಟ. ೨-೮) ; ಕೈಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ದಿಕ್ಕುದಿಕ್ಕಿಗೆ ಮತಾನುಯಾಯಿಗಳು ಚೆಲ್ಲುವರಿದಾಗ ಎಷ್ಟೋ ನಾಶವಾದುವು (ಚೂನ್ನಳು. ೧೭, ಹಿನ್ನಲೆ). **ಚಲ್ಲೆಪೊಯ್** = ಚದರುವಂತೆ ಹೊಡೆ: ಪೊದಱುಗಟ್ಟುವ ಕದಲೆಗದಿರನುರದಿನುರವಣಿಸಿ ನೆತ್ತಿಯಿಂ ಪೊತ್ತು ನೆಗೆದು ಚಂಚುವಿಂ ಚೆಲ್ಲೆಪೊಯ್ದು ನಖದಿಂ ನಲಿಗೆದಱ (ಅನಂಪು. ೭-೮೦ ವ). **ಚೆಲ್ಲಿಕೊಡು** = ಬಿಟ್ಟುಬಿಡಂ ; ಬಿಸುಡಂ : ಮನವೇಲ ಹುಡುಗಿಯನ್ನು ತನ್ನ ಅಪ್ಪುಗೆಯಿಂದ ಚೆಲ್ಲಿಕೊಟ್ಟು . . . ಅಲ್ಲಿಂದ ಜಾರಿಕೊಂಡ (ಆಚೋಲೀ. ೦೪) ; ಆವೇಶ ಬಂದವಳಂತೆ ಹೊದಿಕೆಯನ್ನು ಚೆಲ್ಲಿಕೊಟ್ಟು ಹಾಸಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಎದ್ದು ಕುಳಿತಳು (ಮೂರುದಾ. ೨೭೭). **ಚೆಲ್ಲಿಕೊಳ್** = ಎರಚಿಕೊಳ್ಳು ; ಸಂರಿದುಕೊಳ್ಳು : ತುಱುಗಿದ ಕಾಯಿಪಣ್ಗಳ ಸಾಲವೃಕ್ಷವ ಮುಱಿದು ದೂಳಿಯ ಚೆಲ್ಲಿಕೊಳುತ . . . ಬಂದುದು ಬಿಱುಗಾಳಿ ಮದಗಜದಂತೆ (ಮೋಹತ. ೪-೩೭) ; ಕೇತಕಿಯರಳ ಧೂಳ್ಗಳ ಚೆಲ್ಲಿಕೊಳುತಳಿವ್ರಾತಕಲರ ಮಧುಮದವ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದೀಯುತನಿಲದಂತಿ ವನದೊಳಗಾತುರದಲಿ ಚರಿಸಿದುದು (ಕಂನವಿ. ೯-೯).

[ದೇ.: ತಮಿ. ತುಳು. ಚಲ್ಲು ; ಕೊಡ. ಚೆಲ್ಲ್ ; ತೆಲು. ಚಲ್ಲು]

ಚಲ್ಲು₂ 'ಸೆಳ್ಳು₁' ನೋ.

ಚಲ್ಲು₃ 'ಚಲ್ಲ₁' ನೋ.

ಚಲ್ಲುಚಾಲು (ನಾ). ಗಾಂಭೀರ್ಯವಿಲ್ಲದ ನಡವಳಿಕೆ ; ಕೆಟ್ಟಚಾಳಿ ; ಹೀನವಾದ ನಡತೆ : ಸತ್ತ ಹೆಣದ ಹೆಬ್ಬೆಟ್ಟಿನ ಗುರ್ತನ್ನು ಹಾಕಿ ಮಗನಿಗೆ ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿ ಚಲ್ಲುಚಾಲಿನ ಬಜಾರಿಗೆ ಸ್ವತ್ತು ಸೇರುವಂತೆ ಮಾಡಬಾರದು (ಹುಟ್ಟುಹ. ೧೫೬).

[ಚಲ್ಲು₃ (<ಚಲ್ಲ₁) + ಚಾಲು]

ಚಲ್ಲುತನ, ಚೆಲ್ಲುತನ (ನಾ). ಗಾಂಭೀರ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಲಲ್ಲೆಗಾರಿಕೆ ; ಲಘುಮನೋಭಾವ: (+). **ಚೆಲ್ಲುತನ:** ಇವೆಲ್ಲಾ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಆವರಣದಲ್ಲಿವೆ ಅಂತ ಮೊದಲೇ ಒಂದು ಪೂಜ್ಯಭಾವನೆಯ ಪಕ್ಷಪಾತ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೇರೂರಿರುವುದರಿಂದ, ನೋಡುವ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಅದರಲ್ಲೇನೂ ಚೆಲ್ಲುತನ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ (ಕಲ್ಲಕಾ. ೬): ಹಿಂದಿನ ಚೆಲ್ಲುತನವೆಲ್ಲ ಈಗ ಅಡಗಿದೆ (ಹುಲಿಹಾ. ೨೬೭).

[ಚಲ್ಲು₃ (<ಚಲ್ಲ₁) + – ತನ]

ಚಲ್ಲುಬಡಿ (ಕ್ರಿ). ಲಲ್ಲೆಯಾಡಂ; ವಿಲಾಸಮಾಡಂ: ಆ ಉಡುಗಿ ಕಂಡಕಂಡ ಗಂಡಸರ ತಾವ ಚಲ್ಲುಬಡೀತೈತೆ. ಇದೇನು ಚಂದವಾ ? (ಕಂಕಡ. ೬೦).

[ಚಲ್ಲು₃ (<ಚಲ್ಲ₁) + ಬಡಿ₁]

ಚಲ್ಲುವಡು (ಕ್ರಿ). ವ್ಯಾಪಿಸು ; ಆಕ್ರಮಿಸು: ಎಲ್ಲ ನಾಡುಗಳ . . . ಚಲ್ಲುವಡುತ ಗಡಿಸೆಱಗಿಗೆ ಪರಿದು (ಚಳಸ. ೧೯). [<ಚಲ್ಲು₁ ?]

ಚಲ್ಲೆ₁ 'ಚೆಲ್ಲೆ' ನೋ.

ಚಲ್ಲೆ₂ 'ಚೆಲ್ಲಿ₃' ನೋ.

ಚಲ್ಲೆ₃ 'ಚಲ್ಲ₁' ನೋ.

ಚಲ್ಲೆಗಣ್ 'ಚೆಲ್ಲೆಗಣ್' ನೋ.

ಚಲ್ಲೆಗಾರ್ತಿ 'ಚೆಲ್ಲಗಾರ್ತಿ' ನೋ.

ಚಲ್ಲೆನೋಟ, ಚೆಲ್ಲೆನೋಟ (ನಾ). ಸರಸವಾದ ನೋಟ ; ಸೊಬಗಿನ ನೋಟ ; ವಿಲಾಸದ ದೃಷ್ಟಿ : ಚಲ್ಲೆನೋಟದಿ ರಂಗಕೇಳಿಯನೆಸಗೆಂಬ ವಲ್ಲಭೆಯೆಂದು ವಂದಪಳೊ (ಕಕಸಾಂ. ೨೩-೧೨). **ಚೆಲ್ಲೆನೋಟ:** ಮೆಲ್ಲಾವುತುದೋಱುತೊಯ್ಯನೆ ಚೆಲ್ವಿನೊಳಂ ಚೆಲ್ಲೆನೋಟಮಂ ಚೆಲ್ಲುವೆನೋ (ಚಕವಿ. ೬-೨೦೩). [ಚಲ್ಲೆ₃ (<ಚಲ್ಲ₁) + ನೋಟ]

ಚಲ್ಲೆಹ 'ಸಲ್ಲೆಹ' ನೋ.

ಚಲ್ವ 'ಚೆಲ್ವ' ನೋ.

ಚಲ್ವಿಕೆ 'ಚೆಲ್ವಿಕೆ' ನೋ.

ಚಲ್ವು 'ಚೆಲ್ವು₁' ನೋ.

ಚಲ್ವೆ 'ಚೆಲ್ವೆ' ನೋ.

ಚವ₁ 'ಚೆವು' ನೋ.

ಚವ₂, ಚವ್ವ₃, ಚೌ₂ (ನಾ). (ಉಕ) ೧. ರುಚಿ ; ಸೊಗಸು : ನಾಲಗೆಗೆ ಚವ ಇಲ್ಲ, ಏನೂ ಬೇಡ (ರೂಂ). **ಚವ್ವ₃:** 'ಚವ್ವಗೆಡು' ಪರಾ. **ಚೌ₂:** ೨. ಚೆನ್ನಾಗಿರುವುದಂ; ಉತ್ತಮಸ್ಥಿತಿ; ಸುಖ; ಬೈವಿ (ಉಕ): ಎಲ್ಲರಗಿಂತ ಚೌ ಇರೋದು ನಂದು. ಆಳಿದ್ದಾವ ರಾಜಾ ಆಗೇನಿ (ಕ್ರೀಮೂಕ್ರ. ೨೬೬). ೩. (ಅಲಂ) ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಗೌರವ,–ಘನತೆ (?):- ಏ ಚೌ ಅದ ಏನ ಬಾಯಾಗ ? ಒಳಗ ಹೊರಗ ಯಾರ್ಯಾರ ಕೇಳ್ಯಾರಂಬೂ ಅಂಜಿಕೀ ಅಳಕಾ ಏನೂ ಇಲ್ಲೇನು ನಿನಗೆ? (ದೀಪನಿ. ೫೦).

[←ಮರಾ. ಚವ್]

ಚವಂಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ ; ಚೌಕಾಬಾರದ ಆಟ; ಚಕ್ಕದ ಆಟ (ಉಕ): ಹಗಲೆಲ್ಲ ಬೀದಿಯ ಮುದುಕಿಯರೊಡನೆ ಚವಂಗ, ಗೊಟಗುಣಿ ಆಡುವುದೇ ಅಜ್ಜಿಯ ಕೆಲಸ (ನದೀಪ. ೭೯). [?]

ಚವಕ 'ಚೌಕ₂' ನೋ.

ಚವಕಿ 'ಚೌಕಿ' ನೋ.

ಚವಚವನೆ (ಅ). ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ (?) : ಶಿವಸಿದ್ಧಿಯನು ನೀವು ನಿಮ್ಮೊಳ ಕಂಡನುಭವಿಸಿದೊಡಹುದೆ ದೇವಿಯರೆ ನವಗಿಷ್ಟು ಬುದ್ಧಿಗಲಿಸಿಯೆಂದು ಗಲ್ಲವ ಚವಚವನಲುಗಿ ಕೇಳುವನು (ಭರಚ. ೪೩-೫೯).

[ಚವಚವ₀ + – ಅನೆ₁]

ಚವಟ 'ಚೌಟ' ನೋ.

ಚವಡಿ 'ಚಾವುಂಡಿ' ನೋ.

ಚವಡಿಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಕ್ಷುದ್ರದೇವತೆಯ ಹೆಸರು : ಎಲ್ಲಾಯಿ ಯಕನಾತಿ ಬನದ ಶಂಕರಿ . . . ಕಲ್ಲದ ಚವಡಿಕಿ ಮಾರಿಮಸಣಿ (ವಿಶಾಸು. ೫೮-೨). [<ಸಂ. ಚಾಮುಂಡಿಕಾ]

ಚವಡಿಕೆ, ಚೌಟಗಿ, ಚೌಡಕಿ, ಚೌಡಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ ; ಒಂದು ಕಡೆಗೆ ಚರ್ಮದ ಆವರಣವಿದ್ದು, ಉದ್ದವಾದ ಹಿಡಿಕೆಯೂ, ಚರ್ಮದ ನಡುವಿನಿಂದ ಒಂದು ತೆಳ್ಳಗಿನ ಹುರಿಯೂ ಜೋಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ವಾದ್ಯ : (+). **ಚೌಟಗಿ:** ಗೊಂದಲದವರು ಬಂದು ಚೌಟಗಿ ಬಾರಿಸಿಕೊಂಡು 'ಜೀಜೀ' ಅಂತ ಹೇಳ್ತಾರಲ್ಲ, ಕೇಳಿದೀಯೇನು ? (ಬೆಳಂಮು. ೮೩). **ಚೌಡಕಿ:** ಗೊಂದಲಿಗರು . . . ಇಬ್ಬರು

ಮೂವರು ಕೂಡಿ, ಸಂಬಾಳ, ಚೌಡಕಿಗಳನ್ನು ಬಾರಿಸುತ್ತಾ, ಭವಾನಿಯ ಹಾಡುಗಳನ್ನು ಹಾಡುತ್ತಾ ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡುವರು (ಕಭಾಗ. ೨೦೦) ; ಚೌಡಕಿಯ ನಾದ, ಸುತಿಯ ಸೂರು, ತಾಳೆ ಹೆಜ್ಜೆಗಳ ಗತ್ತಿನ ಕಡತ (ಪೆಟ್ಟು) . . . ಇಂಪಾಗಿ ಇನ್ನಷ್ಟು ಕೇಳಬೇಕೆಂದೆನಿಸುವುದು (ಕನ್ನಜಾ. ೧೩). **ಚೌಡಿಕೆ:** " ಚವಡಿಕೆ (ಚೌಡಿಕೆ)–ಸುತಿ " (ಜಾನಕೋ. ೫೫).

[←ಮರಾ. ಚವಂಡಕೀ, ಚೌಂಡಕೀ, ಚೌಂಡಕೀ]

ಚವತಿ 'ಚೌತಿ' ನೋ.

ಚವತಿಚಂದ್ರ 'ಚೌತಿಚಂದ್ರ' ನೋ.

ಚವರ, ಚಉರ, ಚವಲ$_1$, ಚವುರ$_1$, ಚವುಲ, ಚೌರ$_2$ (ನಾ). ೧. ಚಮರ; ಚಾಮರ: " ಚವರಂ ಚಾಮರಮಂತದು " (ಚಶುನಿ. ೯೬) ; ಮಂಗಳಾರತಿಯಿತ್ತು ಚವರ ಸೀಗುರಿಯಿಕ್ಕಿ (ಬಸರ. ೩-೮೧) ; ನೆರೆದಲರ ಚವರಮಂ ಬಿತ್ತರದಿಂ ಬೀಸುತ್ತುಮಿರ್ದರ್ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೦೩೮) ; ಪಿಡಿದೆರಳ್ ಸತ್ತಿಗೆಗಳೆರಡೆರಳ್ ಚವರಗಳ (ಚಬಪು. ೪೭-೩೭) ; ಚವರದ ಕುಂಚದಾರತಿಯ . . . ಬೋನವಮಂ ಸವಿವಡಿಯೂಡುವಾಳಿಯರುಮಂ ಪದೆದಿತ್ತಳವಳ್ ವಿಳಾಸದಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೯-೩೯). **ಚಉರ:** ೧. ಧಾರೆಯಿಱದು ಕೊಟ ಹಳಿ ಚಂನ ಮಾಡಲಾಗಿ ಚಉರ ಮರಿಯಾದಿಯಲು (ಎಕ. X(೩), ಕೋಲಾರ. ೦೪೮-೧೭ ; 1582). **ಚವಲ$_1$:** ೧. ಜನಿತ ವಿದ್ಯಾದೇವತೆಯರಾ ವನಿತೆಗಾಳಿಯರಾಗಿ ಬೆಳ್ಳಲೆಯನು ಗಳಿಸಿ ಕೊಡೆವಿಡಿದು ಢಾಳಿಸಿದರು ಚವಲಗಳನು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೦-೨೭) ; ಕರಿಯಾವ್ವಾಗೆ ಧೊರೆಗಾಳು ಬೀಸ್ಯಾಕೊ ಚವಲಾವ (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೪೫). ೨. ಚಾಮರ ಬೀಸುವ ಊಳಿಗ: ಅಕ್ಕಸಾಲೆಯ ಕಾಳಯ್ಯ ಕಾಲಾಳು ಚವಲದ ಚಿಕ್ಕ (ನಾಗಳು. ೦೬-೨೬). **ಚವುರ$_1$:** ೧. ನನ ತಮ್ಮ ಎತ್ತರಿಸಿ ಬೀಸೋ ಚವುರವ (ಗರತಿ. ೪೧). **ಚವುಲ:** ೧. ಹಾಸವ್ವೊಜ್ಜುರದ ಹಲಗೆಯ ತುಳಸವ್ವ ಬೀಸವ್ವ ಬೆಳ್ಳಿ ಚವುಲವ (ನಾಪದ. ೧೪). **ಚೌರ$_2$:** ೧. " ಚೌರಮೆನೆ ತಾಂ ಬರ್ಕುಂ ಚಾಮರಕೆ " (ಕಶರ. ೩೭) ; ಚೌರ ಬೀಸುತ್ತಿದ್ದವು ಚೌರ (ಅಮನಿ. ೫).

ಚವರ ಬೀಸು=೧. ಚಾಮರದಿಂದ ಗಾಳಿ ಹಾಕು. ೨. (ಆಲಂ) ಪೊರಕೆಯಿಂದ ಹೊಡೆ: ಇನ್ನೂ ನಿಮಗೆಷ್ಟು ಚವರಾ ಬೀಸಲೀ ಎಂದು ಕಸ ಉಡುಗುತ್ತ ಕಸಬರಿಗೆ ಸುಮ್ಮನೆ ಮೇಲೆ ಮಾಡಿದೆ (ಹುಡ್ಯಾಟ. ೫).

[<ಸಂ. ಚಾಮರ]

ಚವರಂಗ 'ಚೌರಂಗ' ನೋ.

ಚವರಬೊಂಬಾಳ, ಚವಲಬೊಂಬಾಳ, ಚೌರಬೊಂಬಾಳ (ನಾ). ರಾಜಯೋಗ್ಯವಾದ ಚಾಮರದ ಅಲಂಕಾರವುಳ್ಳ ಒಂದು ವಿಶೇಷ ರೀತಿಯ ಅಂದಣ,–ಪಾಲಕಿ: ಚವರಬೊಂಬಾಳ ಪಟ್ಟದ ರಾಜಗಲ್ಲದೆ ಯುವರಾಜ ಗುಂಟಿ ಲೋಕದೊಳು (ಭರತ. ೮೦-೨೭). **ಚವಲಬೊಂಬಾಳ:** ಭವರೋಗಹರ . . . ಲಲಿತ ಚವಲಬೊಂಬಾಳವನೇಱ ಮೆಲ್ಲಡಿಯಿಟ್ಟ ವಿವರವನೇನ ಬಣ್ಣಿಪೆನು (ಮೋಹತ. ೪೨-೨೨) ; ಚವಲಬೊಂಬಾಳವನಿಳಿದ ಮಾಧವನು (ಮೋಹತ. ೪೨-೩೭). **ಚೌರಬೊಂಬಾಳ:** ಒಪ್ಪುವ ಚೌರಬೊಂಬಾಳವಡರ್ದು ದಿಗ್ವಿಜಯಕ್ಕೆ ಪೊಱಮಟ್ಟ (ರಾಘಕ. ೧೯-೫೭).

[ಚವರ + ಬೊಂಬಾಳ]

ಚವರಿ, ಚವಲಿ$_1$, ಚವುರಿ, ಚವುಲಿ, ಚೌರಿ$_1$, ಚೌಲಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಚಮರೀಮೃಗದ ಕೂದಲು: ತನ್ನ ಬೆನ್ನೊಳ್ ಪರೆದೊಪ್ಪಲ್ ಕೇಶಪಾಶಂ ಕಱಯ ಚವರಿಯಂ ಕಟ್ಟಿದಂತೆ (ಜಗವಿ. ೧೬-೧೩೩) ; ಬಾಲದ ಮೇಲಿನ ಕೂದಲು ಚವರಿಯಂತೆ ಒಪ್ಪುವವು (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೫೫). ೨.= ಚವರ ೧: ಬಿರುದಿನ ಬಳಿಯ ಚವರಿಯ ಬೀಸಿ ಮಲೆತರ ತಲೆಯ ಶೂಲದೊಳೊತ್ತಿ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ಓರಿಇ. ೬-೩೦) ; ಚವರಿ ಸೀಗುರಿ ಮುಂದೆ ಯುವತಿಯರ್ ಕುವರರು (ಭೈರವೇ. ೨-೬೧) ; ಮಹಾರಾಜರವರು ತಮ್ಮ ಭುಜಬಲದಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಿದ . . . ಸೂರೇಪಾನ, ಚವರಿ, ವಟಪಾವಡೆ ಮುಂತಾದ ಬಿರುದುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದಿದ್ದರು (ಚಾಮವಂ. ೩೬); ತಂಗಾಳೀಯಾ ಕೈಯೊಳಗಿರಿಸೀ ಎಸಳೀನಾ ಚವರಿ (ಗರಿ. ೨-೪). ೩. ಹೆಂಗಸರು ಕೇಶಶೃಂಗಾರಕ್ಕೆಂದು ಜೋಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಕೂದಲ ಕಂಚ್ಚು; ಗಂಗಾವನ (ಉಕ) ಅವಳ ಜಡೆ ಚಿಕ್ಕದಾದುದರಿಂದ ಚವರಿ ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡು ಜಡೆ ಹೆಣೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ (ರೂಢಿ). **ಚವಲಿ$_1$:** ೨. ಕಂದಾಟರದ ಕಾಗಕೆ ಕಳಿಹಿದಲಿ ಪರಬಳಸಿಂಗದ ಮೇಲೆ ಬಿಳಿಯ ಚವಲಿಯ ಕಟ್ಟಿ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೦೦೪-೬ ; 1329?). ೩. ವನಿತಾ ಚೋಲ್ಲಿಹಕಂ ಚವಲಿಯಹುದೆ ಚೂಡಾರತ್ನಾ (ನೀತಿಸಾ. ೪೮೯). ೪. ತಲೆಯಂಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಆಭರಣ: ಅಲರು ಚವಲಿ ಬೈತಲೆವಣಿ ಮುತ್ತಿನ ಬಲೆಯಿಲ್ಲ ಬಂದರೊಷ್ಪದೊಳು (ಭರತ. ೦೬-೨೫) ; ಬೆನಕ ನಿಮ್ಮವ್ವಾಗೆ ಬೆಳ್ಳೀಯ ಶಿವದಾರ ಕುಣಿಕಾಲು ಚವಲೀ ಕೊನೆ ಮುಡಿಯೋ (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೩೦); ಹಬ್ಬಿಗೆಲ್ಲಿ ಮರೆತೆ ಹವಳಾವ ಜಾಣಾನ ಮಗ್ಗುಲಲ್ಲಿ ಮರೆತೆ ಚವಲಿಯ (ಜ್ಯಸರ್ವ. ೦೩೧). **ಚವುರಿ:** ೧. ಸುಮನಃ-ಹುವ್ವು, ವಾಲ-ಚವುರಿಯ (ಚಾಹಟೀ. ೨-೬-೩೫ ವ). ೨. ಕೋಳುಗಳ ನೀಡಿ ಚವುರಿಗಳ ಬೀಸುವ ಹೆಣ್ಣುಗಳ ನಡುವೆ (ವಡಕಾ. ೫೦) ; ಸತ್ತಿಗೆ ಸೀಗುರಿ ಸೂರೆಪಾನ ಕುಂಚ ಚವುರಿ ಬೀಸಣಿಗೆ . . . ಕಣ್ಣೀರವಾದಿ ಬಿರುದುಗಳು ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಹಿಡಿದು ಊಳಿಗಗುಡುತ್ತ (ಬಟ್ಟಿಆ. ೩೦-೮). ೩. ಎಡಗಯ್ಯೊಳ್ ಕೊಟ್ಟರ್ಥದಂತೆ ತಳಿಗೆಯ ಕೂಟನಂತೆ ಮುಡಿದ ಚವುರಿಯಂತೆ ನೆಲಹಿನ ಮೊಸರಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮-೦೪೨ ಅಂಬು). ೫. ಚಿತ್ರದುರ್ಗದ ಪಾಳೆಯಗಾರರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಒಂದು ನಾಣ್ಯ: ದುರ್ಗವು ಕೈವಶವಾದ ಮೇಲೆ . . . ಸಿಕ್ಕದ ನಾಣ್ಯಗಳ ವಿವರ: ೬,೪೦೦,೦೦೦ –ಬೆಳ್ಳೀನಾಣ್ಯ . . . ೧,೦೦೦,೦೦೦ – ಚವುರಿ (ಚಿತ್ರಪಾ. ೦೦೩). **ಚವುಲಿ:** ೪. ಆಕೆ ಚವುಲಿ, ಬೈತಲೆಮಣಿ ಮುಂತಾದ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದಾಳೆ (ರೂಢಿ). **ಚೌರಿ$_1$:** ೨. ಅಳವಡಿಸಿಕ್ಕಿದಾ ಬಿಳಿಯ ಚೌರಿಗಳುಜ್ವಲಕಾಂತಿ ನೀಳ್ದುಗೊಂದಳಿಸಿರೆ (ಕುಸುಮಾ. ೮-೬೫) ; ನೆಗಹಿ ಬೀಸುವ ಚೌರಿಗಳ ಸನ್ನೆಗೆ ಚತುರ್ಬಲವೆಲ್ಲ ದ್ರೋಣನ ದೃಗುಪಥಕೆ ತೋಱದರು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೯-೧೭). ೩. ಬಾಲೆ ಮಾಣಿಕವನುಡು ಸಾದ ಕಿವಿಯಲಿ ಕೂಡು ಕಾಲ ಪೆಂಡೆಯವ ಮುಡಿ ಚೌರಿಯಂ ಕಾಲ್ಗಟ್ಟು (ಹಡಕಾ. ೪-೪೯) ; ಅಂಗನೆ ಚೌರಿ ಕಾಲಿಗೆ ಕಟ್ಟಿ ಮುಂಗೈಗೆ ತಾಳಿಯ ಬಿಗಿದು . . . ರಂಗನ ಸ್ಮರಿಸುತ ಹೊಱಗೆ ಹೊಱಟಳು (ಪುರಂದ. ೧-೦೦೧-೫). ೪. ಹೆರಳಿಂಗೆ ರನ್ನ ಕೆತ್ತಿಸಿದ ರಾಗಟೆ ಚೌರಿ ಗೊಂಡೆ ಮುತ್ತಿನ ಕುಚ್ಚುಗಳು (ಶ್ರೀಕೃಪಾ. ೧೧). ೬. (ಮಂಟಪ ಮುಂತಾದುವುಗಳ) ಅಲಂಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಕಟ್ಟುವ ಕುಚ್ಚು: ಕಟ್ಟಿದ ಚೌರಿಗಳ್ ಗಗನಮಂ ಮಿಗೆ ಚುಂಬಿಪ ಕೂವಕಂಭಂ (ದಕಳು. ೦೨-೫೪) ; ಆಯಿದನು . . . ಕುಣಿವ ಗಂಟೆಯ ಹೊಳೆವ ಹೊಂಗಱಯ ಬಾಯಿಧಾರೆಯ ತೈಲಲೇಪನದಾಯತದ ಚೌರಿಗಳ ರಿಪುಭಟನಾಯುಷದ ಕಡೆವಗಲಭುಕ್ತಿಯ ಶಕ್ತಿಯನು ನೃಪತಿ (ಕುವ್ಯಾಶ. ೩-೬೫) ; ಬಿಳಿಯ ಚೌರಿಯ ಮೇಲುಗಟ್ಟಿನ ಹೊಳಹು ಮಿಗೆ ರಚಿಸಿದರು ಸತಿಯ ವಿವಾಹಮಂಟಪವ (ನಳಚ. ೩-೬). **ಚೌಲಿ$_1$:** ೩. ಚೌಲಿ, ಟೇಪು, ಪಿನ್ನು ಮೊದಲಾದುವು ಹೆಂಗಸರ ಕೇಶಾಲಂಕಾರ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳು (ರೂಢಿ). [<ಸಂ. ಚಮರೀ]

ಚವರಿಕೊಟ್ಟು, ಚೌರಿಕೊಟ್ಟು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚವರಿ ಸೇರಿರುವ ತಲೆಯ ಆಭರಣ; ಚಿನ್ನದ ಕೊಪ್ಪಿನಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟಿರುವ ಚಮರೀಮೃಗದ ಕೂದಲಿಂದ ಮಾಡಿದ ಗೊಂಡೆ; ಚವಲಿತುಂಬು: (ಕ). **ಚೌರಿಕೊಟ್ಟು:** ರೇಗಟೆ, ಕೇದಿಗೆ, ಚೌರಿಕೊಟ್ಟು, ಜಡೆಬಂಗಾರ, ಗೊಂಡ್ಯ . . . ಡಾಬು ಮೊದಲಾದ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿಕೊಂಡು (ಮಲಿಮಂ. ೩೮). [ಚವರಿ + ಕೊಟ್ಟು$_2$]

ಚವರಿಕೊಪ್ಪು (ನಾ). =ಚವರಿಕೊಟ್ಟು : (೩). [ಚವರಿ + ಕೊಪ್ಪು₃]

ಚವರಿಗೆ 'ಚರಿಗೆ₁' ನೋ.

ಚವರಿಬಿಜ್ಜಣ (ನಾ). ಚವರಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಬೀಸಣಿಗೆ : ಚವರಿ ಬಿಜ್ಜಣವಿಡಿದು ಬಾಗಿರ್ದ ಮಯಕುವರಿ, ಹೆದರುತಂಜುತೆ ಮೆಲ್ಲನೆಯ ಮಾತು ತೆಗೆದಳು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೫೦-೨೫೩). [ಚವರಿ + ಬಿಜ್ಜಣ]

ಚವರಿಮಿಗ (ನಾ). =ಚಮರೀಮೃಗ: ಮಜ್ಜಿಯಾನೆಗಳ್ ಕಲಂಕಿದ ದಡೆಯಂ ತುದಿವಾಲದಿಂ ಬಟ್ಟಿಪ ಚವರಿಮಿಗಂಗಳಿಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪೩-೨೫).
[ಚವರಿ + ಮಿಗ]

ಚವರೀಮೃಗ (ನಾ). =ಚಮರೀಮೃಗ : "ಸೃಮರಃ–ದೊಡ್ಡ ಚವ[ಪಾಠಾಂ. ಮ]ರೀಮೃಗ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೩೬). [<ಸಂ. ಚಮರೀಮೃಗ]

ಚವರೆ (ನಾ). (?) : ದೇವಿಯರ ಚವರೆಯಲು × × × ಕಲುಕುಳ (ಶಾಶಾಸ. ೦೯೩೨. ಉಡುಪಿ. ೩೪೨-೩೦ ; ?). [?]

ಚವರ್ಗ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಚ, ಛ, ಜ, ಝ, ಞ ಎಂಬ ಐದು ಅಕ್ಷರಗಳ ಗುಂಪು : ಚಟವರ್ಗಂ=ಚವರ್ಗ ಟವರ್ಗಂಗಳ್ (ಶಮದ. ೬೫ ಟೀಕೆ) ; ವರ್ಗಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಕವರ್ಗ, ಚವರ್ಗ, ಟವರ್ಗ, ತವರ್ಗ, ಪವರ್ಗ ಎಂದು ಆಯಾ ವರ್ಗದ ಮೊದಲನೆಯ ವ್ಯಂಜನದ ಹೆಸರನ್ನು ಇಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ (ಮಧ್ಯಮ. ೦೩). [ಚ + ವರ್ಗ]

ಚವಲ₁ 'ಚವರ' ನೋ.

ಚವಲ₂ (ನಾ). ಹುಟ್ಟುಕೂದಲನ್ನು ತೆಗೆಸುವುದು ; ಮುಡಿ ತೆಗೆಸುವುದು; ಚೌಲಕರ್ಮ; ಜಾವಳ ಇಳಿಸುವಿಕೆ (ಉಕ): ಹುಟ್ಟಿದಾಗ ಹಾಡುವ ಹಾಡುಗಳಿವೆ; ಚವಲದ ಹಾಡುಗಳಿವೆ (ಜಾನಗೀ. ೦೭); ಮದುವೆ, ಮುಂಜಿ, ಚವಲ . . . ಮತೀಯ ಪ್ರೇರಣೆಗಳನ್ನು ಬಿಂಬಿಸುವ ಸಾವಿರಾರು ಹಾಡುಗಳಿವೆ (ಸುವರ್ಣ. ೦೨೫). [<ಸಂ. ಚೌಲ]

ಚವಲ₃, ಚವಲಿ₂, ಚೌಲ₂, ಚೌಲಿ₂ (ನಾ). ಎರಡಾಣೆ ಬೆಲೆಯ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಒಂದು ಚಿಕ್ಕ ನಾಣ್ಯ : ಒಂದು ಚವಲ ದಕ್ಷಿಣೆ ಕೊಡಬೇಕು (ಕರುಳ. ೪೭) ; ಅವರದು–ಚವಲದಲ್ಲಿಯ ಡೌಲು ! (ಸುತ್ತುಮು. ೦೫) ; ಒಂದು ಚವಲ 'ಇನಾಂ' ಎಂದು ತಮ್ಮ ಒಕ್ಕಲುಗಳಿಗೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಪರಾವ. ೧೬೦). **ಚವಲಿ₂** : ಗೌಡ ಬೇಡಬೇಡವೆಂದರೂ ಎರಡಾಣೆಯ ಚವಲಿ ಯೊಂದನ್ನು ಅವನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ತುರುಕಿದರು (ಮುಕುರುದಾ. ೪) : 'ಚವಲಿ ಯಲ್ಲಿಯ ಡವಲು' ಎಂಬಂತೆ ವಿಶೇಷ ಆಭರಣಗಳಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ (ಮುಂಗಾಪು. ೨೯). **ಚೌಲ₂** : ನೀರು ತುಂಬಿದ ಪಂಚಪಾತ್ರೆಯೊಳಗೆ ಒಂದು ಚೌಲವನ್ನು ಚಲ್ಲಿ . . . ವಕ್ರರೇಷೆಯಿಂದ ನೋಡಿರಿ ; ಅದು ಪಾವಲಿಯಷ್ಟು ದೊಡ್ಡ ದಾಗಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೯೩). **ಚೌಲಿ₂** : ಗಡಿಯಾಳಗಳು ತೀರ ಸಣ್ಣವೆಂದರೆ ಚೌಲಿಯಷ್ಟು ಇರುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೮೬).
[←ಮರಾ. ಚವಲ್, ಚವಲೀ. / ತಮಿ. ಚವಲ ; ತುಳು. ಚವಲೊ ; ತೆಲು. ಚವಲ]

ಚವಲಂಬ (ನಾ). ಕಣ್ಣಿವೆ ; ರೆಪ್ಪೆ: "ಚವಲಂಬಮೆಂದು ಕಣ್ಣವೆ" (ಕವಿಕಂ. ೧೮೫); ಪೊಂಗಿಚ್ಚಿಯ ಕವಲಂಬಂ ಚವಲಂಬಮಾಡದ ಮುನ್ನಮೋಡುವಿನಂ ಪೋಗೆಚ್ಚಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೪೫-೨) ; ಚವಲಂಬವನವಲಂಬಿಸಿ ನಗೆಯು ಕಣ್ಣ ಗೊನೆಗಿದೆ (ಅರಳು. ೪೯೫-೦). [?]

ಚವಲಬೊಂಬಾಳ 'ಚವರಬೊಂಬಾಳ' ನೋ.

ಚವಲಿ₁ 'ಚವರಿ' ನೋ.

ಚವಲಿ₂ ಚವಲ₃' ನೋ.

ಚವಲಿತುಂಬು (ನಾ). ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಆಭರಣ : ಆಕೆ ಚವಲಿತುಂಬು ಹಾಕಿಕೊಂಡಿದ್ದಾಳೆ (ರೂಢಿ).
[ಚವಲಿ₁(<ಚವರಿ) + ತುಂಬು₂]

ಚವಳಿ, ಚವಳೆ, ಜವಳಿ₄ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತರಕಾರಿ ; ಗೋರಿ ಕಾಯಿ: ಹೀರೆ ಸೌತೆ ಕೂಷ್ಮಾಂಡೆಳೆಗೂಗುರಿ ಕಾರಸೆಗದಳಿ ಚವಳಿ ಬಿಂಬಂ ಬಿಜುಸೇಬಿದ ಮಡಿವಾಗಲ ಹಾಗಲ . . . ಶಾಖಾಳಿಗಳಂ ಸಲೆ ಸಂಭಾರಂ ಬೊರೆದುಪ್ಪಿನಕಾಯಿಗಳನೆಡೆವಮಾಡಿದಳೆಡೆವಿಡದೆ (ಮುದೇಪು. ೩೭-೭); **ಚವಳಿ**, ಬದನೆ, ಅವರೆ, ಸವತಿ, ಕೋತಂಬರಿ, ಸಾಸಿವೆ, ಮುಂತಾದ ತೋಟಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಪಲ್ಲೆಕಾಯಿಗಳು (ಕೃಭಾಗ. ೪೫೭) ; ಗೋವಿನ ಜೋಳದೊಡನೆ ಚವಳಿಯನ್ನು ತುಸು ಕೂಡಿಸಿದರೆ, ಬಾಳಕ ಬಹಳ ಒಳ್ಳೆಯದಾಗುವದು (ಗೋಗ್ರಾಸ. ೭೦). **ಚವಳೆ** : ಚವಳೆ ಹೀರಿ ಹಾಗಲು . . . ಎಂಬ ಕಾಯಿ ಎಲೆ ಪಲ್ಲೆಗಳು (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೦೯೫). **ಜವಳಿ₄**. 'ಜವಳಿಕಾಯಿ' ಪರಾ.
[← ಮರಾ. ಚವಳೀ, ಚಂವಳೀ]

ಚವಳಿಕಾಯಿ, ಜವಳಿಕಾಯಿ (ನಾ). ಗೋರಿಕಾಯಿ: ಅವ್ವ ಝುರಡಿಯೊಳಗೆ ಹಾಕಿಟ್ಟ ಚವಳಿಕಾಯಿ ಆರಿಸುತ್ತ . . . ಕೂತಿದ್ದಳು (ಪ್ರನಿ. ३೭೦). **ಜವಳಿಕಾಯಿ** : ಕಡೂರಿನಿಂದ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಗೋರಿಕಾಯಿಯನ್ನು 'ಜವಳೀ ಕಾಯಿ' ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಸುವರ್ಣ. ३೬೦).
[ಚವಳಿ + ಕಾಯಿ₄(<ಕಾಯ್₄)]

ಚವಳೆ 'ಚವಳಿ' ನೋ.

ಚವಿ (ನಾ). ಹೊಳಪು ; ಕಾಂತಿ : "ಕಳೆಗದಿರು ಮಿನುಗು . . . ಬೆಳಗುಂ ಚವಿಯುಂ ತಿಳಿವೆಸರ್ ಕಾಂತಿಗೆ " (ಅಭಿಮಂ. ೦೩) ; ನುಡಿಯ ಪಲ್ಗಳ ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಛ]ವಿಯುಂ ತುಟಿದಳಿರ ಕೆಂಪುಮೇಂ ಕೆದಱಿದುದೋ (ಅರ್ಧನೇ. ೦-೯೩) ; ಮಿಸುನಿ ರತುನದ ಚವಿ[ಪಾಠಾಂ. ರತ್ನಪ್ರಭೆ]ಗಳಲ್ಲಿ ರಂಜಿಸುವ ಮಂಟಪದೊಳಗೆ . . . ಅವನೀಶನಿದ್ದನು ಸಿಂಹಪೀಠದಲಿ (ನಳಚ. ೪-೨೫).
[<ಸಂ. ಛವಿ]

ಚವಿಕೆ (ನಾ). ಮೆಣಸಿನ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಔಷಧಿ ಸಸ್ಯ : (೩).
[←ಮರಾ. ಚವಕ್]

ಚವಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಳತಳಿಸು; ಮಿರುಗು; ಪ್ರಕಾಶಿಸು; ಹೊಳೆ.
ಚವಿಚವಿಸು, ಚವಚವಿಸು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಹರಳೋಲೆ ಮಕರಿಕಾಪತ್ರ ಮುಂಕುತಿ ಸಣ್ಣಗೆಜ್ಜೆಯ ತಿಲಕ ಚವಿಚವಿಸೆ (ಭರತ. ४೦-೫೩) ; ನೀನೀಗ ಧವಳಪಟ್ಟಿಯ ನೂಂಕಿ ಮೊಗದೋಱಿ ಮೋಹನ ಚವಚವಿಸಿದು ದೆಂದರವರು (ಭರತ. ೦೪-೦೩೬). [ಚವಿ + – ಇಸು₃]

ಚವು₁ 'ಚೌ₁' ನೋ.

ಚವು₂ 'ಚೆವು' ನೋ.

ಚವುಂಡನಾಯಕ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಲೋಕವಿದ್ಯಾಧರನ ವಾಳೆಯಜಿಪ್ಪ ಚವುಣ್ಡನಾಯಕ ಅವಂಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಮಣ್ಣ ಬಸದಿಗೆ (ಎಕ. VI, ಕಡೂರು. ೮-೦೦ ; ಸು. ೯೦೦). [<ಚಾವುಂಡ + ನಾಯಕ]

ಚವುಕ 'ಚೌಕ₂' ನೋ.

ಚವುಕಛತ್ರಿ (ನಾ). ಚಚ್ಚೌಕವಾದ ಕೊಡೆ,–ಛತ್ರಿ: ಮುತ್ತಿನ ಚವುಕಛತ್ರಿ ವಲ್ಲವದ ಜಲ್ಲರಿಗಳೆತ್ತಿದವು (ಸಿಂಗಿರಾ. ೭-೪೩). 'ಚವುಕಸತ್ತಿಗೆ' ಪರಾ.
[ಚವುಕ (<ಚೌಕ₂) + ಛತ್ರಿ₂]

ಚವುಕವಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೀರೆ : ಭುವನಕೋಶದ ಸೀರೆ ಶುಭ್ರ ಪಟ್ಟಾವಳಿ ನವರಂಗವು ಕರ್ಕವಾಡ ಚವುಕವಳಿಯು ಸಿಂಹಳಾಂತಕ ಕಂಠಿಯು ಅವುಗಿದೇವನ ಮನೆಯೊಳಗೆ (ಅಮುಸಾಂ. ४-३३).
[ಚವುಕ (<ಚೌಕ₂) + ವಳಿ₅ (<ಪಟ್ಟಿ₇)]

ಚವುಕಸತ್ತಿಗೆ 'ಚೌಕಸತ್ತಿಗೆ' ನೋ.

ಚವುಕಳಿ 'ಚೌಕಳಿ' ನೋ.

ಚವುಕಿ 'ಚೌಕಿ' ನೋ.

ಚವುಕಿಗೆ 'ಚೌಕಿಗೆ' ನೋ.

ಚವುಕು 'ಚೌಕ₂' ನೋ.
ಚವುಕುಳಿ 'ಚೌಕಳಿ' ನೋ.
ಚವುಗಾವೆ 'ಚೌಗಾವೆ' ನೋ.
ಚವುಟು (ನಾ). (?) : ಪಟ್ಟನೇಗಾಣ (ವಾಣಿ) × × × ಮಾನಿ ಚವುಟುಂ ಪ್ರತಿಗೃಹೇ ಮಾಲಾಕಾರಿಷು ಪುಃಪಸೂತ್ರತ್ರಯಂ ಚ ದತ್ತವಾನ್ (ಕಇಅ. ೬೦-೪೩-೩೩ ; 1104). [?]
ಚವುಡಂಗಿ, ಚೌಡಂಗಿ, ತವುಡಂಗಿ, ತೌಡಂಗಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಮೂತ್ರರಕ್ತಕ್ಕೆ:–ಚತುರ್ಭಾಗ ಚವುಡಂಗಿರಸ ಆವಿನ ನೊರೆಪಾಲು ಕುಡಿಸುವುದು (ವಿವೈವಿ. ೧೨೪). **ಚೌಡಂಗಿ :** ಚೌಡಂಗಿ ಸೊಪ್ಪಿನ ರಸ, ನೆಲ ಗುಳ್ಳದ ರಸ ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳದ ರಸ (ಸಕವೈ. ೫೦. ೪೪೪). **ತವುಡಂಗಿ:** "ತವು [ಪಾಠಾಂ. ತೌ]ಡಂಗಿ ಅಜಗಂಧಿಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೦-೩೨). **ತೌಡಂಗಿ :** ಮೇಲಿನ 'ಮಂಗರಾ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [?]
ಚವುಡಿ 'ಚಾವುಂಡಿ' ನೋ.
ಚವುತಿ 'ಚೌತಿ' ನೋ.
ಚವುಥಾಯ 'ಚೌಥಾಯಿ' ನೋ.
ಚವುದಂತ 'ಚೌದಂತ' ನೋ.
ಚವುದರಿ 'ಚೌಧುರಿ' ನೋ.
ಚವುದಳ 'ಚೌದಳ' ನೋ.
ಚವುಪಟಮಲ್ಲ 'ಚೌವಟಮಲ್ಲ' ನೋ.
ಚವುಪದಿ 'ಚೌಪದಿ' ನೋ.
ಚವುಪರ್ಣ (ನಾ). ಗರುಡ : [ಸಿ]ರೆಯೊಳು ಕಾಳ್ಗಾನಂ ಜಲದೊಳಂಬುಜ ದಾಶರಥಂಗೆ ರಾಘವಂ ಕಲಿ ಚವುಪರ್ಣನಾ ವಿನತೆಗಂತನುರಾಗದೆ ಪುಟ್ಟ ಕೀರ್ತ್ತಿಯಂ ನಿಲಿಸುವ ಪಾಂಗಿನಿಂ (ಕಇ. IV, ೨೨-೧೬ : 1024). [<ಸಂ. ಸುಪರ್ಣ]
ಚವುಬಾರ 'ಚೌಬಾರ' ನೋ.
ಚವುರ₁ 'ಚವರ' ನೋ.
ಚವುರ₂ 'ಚೌರ₁' ನೋ.
ಚವುರಸ 'ಚೌರಸ' ನೋ.
ಚವುರಾಶಿ 'ಚೌರಾಸಿ' ನೋ.
ಚವುರಿ 'ಚವರಿ' ನೋ.
ಚವುರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚಾಮರ ಬೀಸು; ಚಾಮರಸೇವೆ ಮಾಡು: ಎಸಳಸಳಿನ ಸಿರಸಲ ಚವುರಿಸುವದು ಮೈಯನ್ನ ಬೀಸಲು ಮೈನವಿರೇರಿದ ನೇರಿಳೆ ನವಕನ್ನೆ (ಮುಕ್ತಕಂ. ೪೪-೭). [ಚವುರ (<ಚವರ) + – ಇಸು₃]
ಚವುರಿಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : (ಮೃಶಿಗಿ. ೦೪-೨೬೪). [ಚವುರಿ₁ + ಹುಲ್ಲು (<ಪುಲ್)]
ಚವುಲ 'ಚವರ' ನೋ.
ಚವುಲಿ 'ಚವರಿ' ನೋ.
ಚವುವಟ್ಟೆ, ಚವ್ವಟ್ಟೆ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ಹಾದಿಗಳ . ೨. ನಾಲ್ಕು ಹಾದಿ ಕೂಡುವ ಸ್ಥಳ ; ಚೌವಟ ; ಚೌಕ : ಜೂದಿನ ಕಟ್ಟೆ ಮೈಲಿಗೆ ಸಂತೆಯಂಗಡಿ ಬೀದಿ ಚವುವಟ್ಟೆ [ಪಾಠಾಂ. ಚವ್ವಟ್ಟೆ, ಚಾವ್ವಟ್ಟ]ಗಳೊಳಗೆ ಬಾದುರನವರ ಕಾಣದೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೦೮-೦೨೮). **ಚವ್ವಟ್ಟೆ:** ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಚವು₁ (<ಚೌ₁) + ಬಟ್ಟೆ₃]
ಚವುಷಷ್ಟಿ 'ಚೌಷಷ್ಟಿ' ನೋ.
ಚವುಸರ 'ಚೌಸರ' ನೋ.
ಚವುಳಪ್ರಪ್ಪ (ನಾ). ಸವುಳಂಭೂಮಿ ; ಚೌಳುನೆಲ (?) ಗೋವಣ್ಣ ದೇವಣ್ಣಂಗಳ ಕಯಲು ಕೊಂಡ ಚವುಳಪ್ರಪ್ಪದ ಕಂಬ ೩ ಕಂ ಸಿಧಾಯ ಬೆ ೩ (ಎಕ. XI, ಹೊಳಲ್ಕೆ. ೦೩೬-೬೩ ; 1307). [ಚವುಳು (<ಸವುಳು₁) + ಪ್ರಪ್ಪ ?]
ಚವುಳಿ 'ಚೌಳಿ₁' ನೋ.
ಚವುಳು 'ಸವುಳು₁' ನೋ.
ಚವುಳುಪ್ಪು 'ಸವುಳುಪ್ಪು' ನೋ.
ಚವುಳುಭೂಮಿ 'ಸವುಳುಭೂಮಿ' ನೋ.
ಚವುಳುಮಣ್ಣು 'ಸವುಳುಮಣ್ಣು' ನೋ.
ಚವೆ 'ಚವ್ವೆ' ನೋ.
ಚವ್ಯ (ನಾ). = ಚವ್ವೆ : "ಕೃಕವಾಕು ಮಸ್ತಕಂ ನೇತ್ರಿಯೆನೆ ಚವ್ಯವಕ್ಕು [ಪಾಠಾಂ. ಚವ್ವಮಕ್ಕು, ಚವ್ವೆಯಕ್ಕು]" (ಮಂಗರಾ. ೪೨-೩೮) ; "ಚಿಕ್ರಿಕಾ – ಚವ್ಯ" (ಒಷಧಿ. ೩೩) ; ತ್ರಿಕಟುಕಮುಂ . . . ಜೀರಕ ಚವ್ಯ ಲವಣ ಸಂವರ್ಚಕಮುಮ್ಮಿತಂ ಶ್ಲೇಷ್ಮವಾತಶೂಲಾಪಹರಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೦೦-೦೦). [ಸಂ.]
ಚವ್ವ₁ 'ಚವ್ವೆ' ನೋ.
ಚವ್ವ₂ 'ಚೌ₁' ನೋ.
ಚವ್ವ₃ 'ಚವ್ವ₂' ನೋ.
ಚವ್ವಂಗುಲ 'ಚೌವಂಗುಲ' ನೋ.
ಚವ್ವಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಹದಗೆಡು ; ರೀತಿಗೆಡು : ಕಾಲು ಬಿದ್ದರು ಇವಗ ಕರುಣ ಹುಟ್ಟುವದಿಲ್ಲ ನೀತಿ ನಡಾವಳಿಯಿಂದ ಚವ್ವಗೆಟ್ಟನೆ, ಮತಿಗೆಟ್ಟನೆ (ಮಣ್ಣುಹ. ೮೩). [ಚವ್ವ₃ (<ಚವ್ವ₂) + ಕೆಡು₁]
ಚವ್ವಟ 'ಚೌವಟ್ಟ' ನೋ.
ಚವ್ವಟ್ಟೆ 'ಚವುವಟ್ಟೆ' ನೋ.
ಚವ್ವಲಿಸು 'ಜವ್ವರಿಸು' ನೋ.
ಚವ್ವಾಳಿ (ನಾ). (ಉಕ) ಉದ್ದವಾದ ನಾಲ್ಕು ಸೀಳುಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸಿ ಹೊಲಿದ ಚೌಕಾಕಾರದ ಬಟ್ಟೆ ; ಹಾಸುವ ಜಮಖಾನದಂತಹ ಬಟ್ಟೆ : ಆ ಹೊರಸಿನ ಮೇಲೆ ಏನೋ ಒಂದು ಚವ್ವಾಳಿಯ ಹಾಗೆ ಒಗೆದದ್ದು (ಕನ್ನಡಿ. ೦೦೨) ; ಒಬ್ಬಳು ಚವ್ವಾಳಿಯ ಒಂದು ಚುಂಗು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು . . . ಧೂಳಿಬ್ಬಿಸಿದ್ದರೆ (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೨೩೪). [← ಮರಾ. ಚವಾಳ, ಚವಾಳೇ]
ಚವ್ವಿ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ ; ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಮಲಗಿಸುವಾಗ ಮೆಲ್ಲಗೆ ತಟ್ಟುವುದಕ್ಕೆ ಹೇಳುವ ಮಾತು : ಆ ಚಳಿಗಾಳಿಗೆ ಶಿವು . . . ಕುಸಗುಡಹತ್ತಿದ. ಪಾರ್ವತಿ ಅವನ ಮಗ್ಗುಲಲ್ಲಿಯೇ ಮಲಗಿ ಚವ್ವಿಬಡಿಯ ಹತ್ತಿದಳು (ನಡುಗೋ. ೩೮).
ಚವ್ವೀಶ 'ಚೌವೀಸ' ನೋ.
ಚವ್ವೆ, ಚವೆ, ಚವ್ವ₁ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಕೃಕವಾಕು ಮಸ್ತಕಂ ನೇತ್ರಿಯೆನೆ ಚವ್ವೆಯಕ್ಕು [ಪಾಠಾಂ. ಚವ್ಯವಕ್ಕು, ಚವ್ವಮಕ್ಕು]" (ಮಂಗರಾ. ೪೨-೩೮). **ಚವೆ :** ತಾಳೀಸಪತ್ರ ದು ೧½ ೩ ತೂಕ, ಮೆಣಸು ದುಡ್ಡು ೩ ತೂಕ, ಚವೆ ದು ೩ ತೂಕ . . . ಇಷ್ಟನ್ನೂ ಇಡಿದು ಚೂರ್ಣವಂ ಮಾಡಿ (ವಿವೈವಿ. ೩೨). **ಚವ್ವ₁ :** ಮೇಲಿನ 'ಮಂಗರಾ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [<ಸಂ. ಚವ್ಯಾ]
ಚಷಕ (ನಾ). ಮದ್ಯವನ್ನು ಕುಡಿಯುವ ಬಟ್ಟಲು ; ಪಾನಪಾತ್ರೆ : "ಮಧುಪಾತ್ರಂ ಚಷಕಂ" (ವಸುಕೋ. ೪೯-೨೬); "ಗರ್ಗರಃ, ಅನುತರ್ಷಃ, ಚಷಕಃ, ಸರಕಃ–ಈ ೪ ತಿಳಿವಟ್ಟಲ್" (ಹಲಾಯು. ೫೪-೦೬೨) ; ಇರೆ ನವ ಪದ್ಮರಾಗ ಚಷಕಂ ನಿಜಹಸ್ತತಳಾಗ್ರದೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೦೬-೦೦೫). [ಸಂ.]

ಚಷಕಭಾಂಡ (ನಾ). ಮದ್ಯದ ಪಾತ್ರೆ : ಕಡುಮುಳಿದವರ್ನೂಂಕೆ ಚಷಕ ಭಾಂಡದ ಮೇಲೆ ಪೊಡೆಗೆಡೆಯುತೆ (ಅರಾಕ. ೬-೦೩). [ಚಷಕ + ಭಾಂಡ]

ಚಷಾಲ (ನಾ). ಯಜ್ಞಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಯೂಪಸ್ತಂಭದ ತುದಿಗೆ ಸೇರಿಸಿದ ಮರದ ಬಳೆ: ಯೂಪಮಂತೇಕವಿಂಶತಿಗಳುತ್ಕೃಷ್ಟ ತ್ರಿವೃತ್ಸೂತ್ರಭೂಷಿತ ಚಷಾಲದಿಂ ಮೆಱೆದುವಾ ಮಂಟಪದೊಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೩-೩೭). [ಸಂ.]

ಚಷ್ಕ(ನಾ). ಅಪಹರಿಸುವುದು ; ಲಪಟಾಯಿಸುವುದು : ಹೊರಡುವವರು . . . ಹೆಣ್ಣಿನವರಲ್ಲಿ ಯಥೇಷ್ಟವಾಗಿ ಪಾತ್ರೆ–ಪಳಗಗಳನ್ನು 'ಚಷ್ಕ' ಹೊಡೆದಿದ್ದರು (ಮನಿಬಿ. ೨೫): ಹಗಲು ಹೂ ಮೊಡುವುದು, ರಾತ್ರಿ ಹೂವಿನ ಕಾಲು ತಲೆ ಕಡಿದು 'ಚಷ್ಕ' ಮಾಡುವುದು (ದೀಪಹ. I, ೭): ಅಪ್ಪನ ಪಾಕೀಟನೊಳಗಿಂದ ಐದುರೂಪಾಯಿಯ ನೋಟನ್ನು ಚಷ್ಕಮಾಡಿ . . . ಒಂದು ಮಟ್ಟವನ್ನು ಮುಟ್ಟಿದ್ದನು (ಗಂಪಣಾಯಿ. ೫೯).
[←ಹಿಂ. ಚಸನಾ ; ಮರಾ. ಚಸಣೇ=ಮೋಸ]

ಚಷ್ಮ (ನಾ). ಕನ್ನಡಕ ; ಉಪನೇತ್ರ ; ಚಾಳೀಸು (ಉಕ) : ದಶದಿಶೆ ನಿಶೆಯು, ಜಗವೆಲ್ಲಾ ನಿಶೆಯು ನಿಶನಿರಂತರ ಚಷ್ಮ (ಚಂತನ. ೭೫-೯).
[←ಪಾರ. ಚಷ್ಮಾ; ಹಿಂ. ಚಶ್ಮಾ; ಮರಾ. ಚಷ್ಮಾ, ಚಶ್ಮಾ, ಚಸ್ಮಾ]

ಚಸಕ (ನಾ).=ಚಷಕ: "ಚಸಕ–ಶಾಕಗಳ ಪಾತ್ರೆ" (ಅಕಾನಿ. ೧೦-೦೭).
[<ಸಂ. ಚಷಕ]

ಚಹ, ಚಹಾ, ಚ್ಹಾ$_2$ (ನಾ). ಟೀಸೊಪ್ಪು ಮತ್ತು ಅದರಿಂದ ಮಾಡಿದ ಪಾನೀಯಂ : ಚಹದ ಗಿಡದ ಮೂಲಸ್ಥಾನವು ಚೀನ (ಸಸ್ಯಶಾ. ೦೩೪); ಚಹಕ್ಕೆ ರೊಕ್ಕ ನೀನು ಕೊಟ್ಟುಬಿಡು (ಚಂದುಟ. ೫೭); ಎರಡು ಕಪ್ಪು ಚಹ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಹೇಳು (ಅಚೋಲೀ. ೦೪೯). **ಚಹಾ:** ಚಹಾತೊಪ್ಪಲದ ಬೀಜವು ಸಣ್ಣದಾಗಿ ಕಸಕಸಿಯಂತೆ ಇರುತ್ತದೆ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೨೦೦); ಚಹಾ ಆಗಲಿ, ಬಿಸಿ ಇರುವಾಗಲೆ . . . ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಿ (ಒಂಟದ. ೧೭೦); ಗೋಪಾಲ ಎರಡು ಚಹಾ ತಗೊಂಡು ಬಾ (ಬಿನ್ನುಹಿಂ. ೧೧). **ಚ್ಹಾ$_2$:** ಒಂದೊಂದು ಕಪ್ಪು 'ಚಾ'ನಾದರೂ ಕುಡಿಯೋಣ (ಚಂದುಟ. ೫೭); ಇಬ್ಬರು ಚಾ ಕುಡೀಲಿಕ್ಕೆ ಹೋಗಿದ್ದರು (ರಕ್ತಧ್ವ. ೨೦).
[←ಚೀನಿ. ಚಾ. / ಪೋರ್ಚು.ಚಾ. / ಹಿಂ. ಚಾ, ಚಾಯ್ ; ಮರಾ. ಚಹಾ]

ಚಹಡ, ಚಹಡಿ, ಚಹಡೆ, ಚಾಡ$_1$, ಚಾಡಿ, ಚಾಹಡ, ಛಾಡ, ಛಾಡಿ (ನಾ). ೧. ಇನ್ನೊಬ್ಬರನ್ನು ಕುರಿತು ದೋಷಾರೋಪಣೆ ಮಾಡಿ ಹೇಳುವುದು ; ಕೊಂಡೆಯ ; ಪಿಸುಣು : ಪೈಶೂನ್ಯಮೆಂಬುದು ಪರರ ಕೆಡಿಪೆನೆಂಬಾಸುರ ಚಹಡ ಕೊಂಡೆಯವು (ದ್ವಾದಶಾ. ೨೯-೭೭೦). **೨.** ಚಾಡಿ ಹೇಳುವವನು ; ಚಾಡಿಕೋರ; ಹಿಸುಣ: "ದುಸ್ಥಿತಿಪ್ರೇರಕಂ ಚಹಡಂ" (ಮಂಗರಾ. ೭೨-೨೩); ವೀರೇಶ ನೀಂ ಸೌಂದರ್ಯದೂಪಾಟಮಂ ತೊಳೆದು ಪೊದಿಸು ನಾರದ ಸ್ನೇಹ ಚಹಡನಾಗು (ಪ್ರಭುಪು. ೬-೬೦). 'ಚಹಡತನ' ಪರಾ. **ಚಹಡಿ:** ೧. ನಾರದನು ಚಹಡಿಯ ಹೇಳಿ ಹಲವಂಗದಲಿ ಬಳಿಕಾ ಫಾಳಿಯನು ಕಳುಹಿದನು ಕೋಪಾಗ್ನಿಯನು ಹೊತ್ತಿಕ್ಕಿ (ತಿಮ್ಮಣಾಂ. ೫-೦೦೭); ಖೂಳ ನಾರದ ಬಂದು ಬಾಣನೊಳ್ ಚಹಡಿಯ ಹೇಳಲುಜ್ಜುಗ ವೆತ್ತನಂತೆ (ಮೋಹತ. ೩೩-೪೦); ಮಂಚಣ್ಣ ಚಹಡಿಯಂ ವಿಸ್ತಾರದಿಂ ಪೇಳೆ (ಚಬಪು. ೭ ಸೂಚನೆ). **ಚಹಡೆ:** ೧. ದುರ್ಜನರ ಚಹಡೆಯ ಮಾತುಗಳ ಕೇಳ್ದು (ಚಬಪು. ೮-೯). **ಚಾಡ$_1$:** ೧. ನಾರದಂ . . . ಚಾಡವ ಪೇಳೆ (ಗುರುಜಾ. ೮-೬೨); ಆಡದಿರು ಪುಸಿ ನಿಂದ್ಯ ನಿಷ್ಠುರ ಚಾಡಮಂ (ಶಂಕೆದಾ. ೦೭-೪೮). **ಚಾಡಿ:** ೧. "ಪಿಸುಣ ಕೊಂಡೆಯ ಚಾಡಿಯೆನೆ ಕುತ್ಸಿತಕ್ಕೆ ಪೆಸರೆಸಗು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೬೬); ಚಾಡಿಗಳ್ ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲಿ ನುಡಿದಾಡುವ ನಾಲಿಗೆ ಕೀಳುವರಲ್ಲಿ (ಪುರಂದ. ೨-೫೯-೩); ಅರಮನ್ರೆಮಾಡಿ ಚಾಡಿಯ ಹೇಳಿದರು (ಎಕ. XI, ಪೊಳೆಕಾ. ೯-೬. 1551); ಅವರು ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ, ಬಿಡದೆ ಹೋದರೆ ದೋಷವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿ, ಚಾಡಿಯನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು (ಕೃಪಾಳ.೩೬೦). ೩. ಸೂಚನೆ.'ಚಾಡಿಯೋಲೆ' ಪರಾ. **ಚಾಹಡ:** ೧. ಮಹ ರಸಿಕತನದೊಳು ಚಾಹಡವ ಪೇಳೆ ದೇವದಾನವರು ಕನಲ್ದುರುಳುತಿಹರು (ಪ್ರಭುಪು.೭-೩೭). **ಛಾಡ:** ೧. ಛಾಡವ ಪೇಳಿ ಉತ್ತಮರನ್ನ ಬಳಲಿಸಿ ನಾಡೊಳು ಸ್ವಾಮಿದ್ರೋಹತನದಲ್ಲಿ ಆಡಬಾರದ ಮಾತುಗಳೆಲ್ಲ ಸರ್ವದಾ ಜೋಡಿಸಿನುಡಿವುತ್ತ (ವಿಶಾಸು. ೮೪-೬). **ಛಾಡಿ:** ೧. ಛಾ[ಪಾಠಾಂ. ಚಾ]ಡಿ ಹೇಳಲುಬೇಡ ನಾಲಿಗೆ ನಿನ್ನ ಬೇಡಿಕೊಂಬುವೆನು ನಾಲಿಗೆ (ಪುರಂದ. ೧-೦೮೩-೨); ಬೇಡಿರಿ ಬೇಡಿರಿ ಹೀಗೆ ಛಾಡಿ ಹೇಳುವುದನ್ನು ಯಾರು ಕಲಿಸಿದರು (ಜನಸಾ.೦೦೫). [?. / ತಮಿ. ತುಳು. ತೆಲು. ಚಾಡಿ./ಮರಾ. ಚಹಾಡ್, ಚಹಾಡೀ, ಚಾಡೀ]

ಚಹಡತನ, ಚಾಡತನ(ನಾ). ಚಾಡಿಹೇಳುವ ಸ್ವಭಾವ; ಚಾಡಿಕೋರತನ: ಚಹಡತನಗಳನಱಿಯೆ ಏಗುವೆ ನೀನು ಹಸುಳೆಯಲಾ (ಶಾಶಿರಾ. ೧೮ ೩೮). **ಚಾಡತನ:** (೩). [ಚಹಡ + – ತನ]

ಚಹಡಿ 'ಚಹಡ' ನೋ.

ಚಹಡೆ 'ಚಹಡ' ನೋ.

ಚಹರೆ, ಚೇರೆ, ಚೇಹರಾ (ನಾ). ಕೃತಿ ; ಆಮುದ್ರೆ ; ಲಕ್ಷಣ : ಅವನಿಗೆ ಸಾಮಾನ್ಯ ನಡವಳಿಕೆಯಲ್ಲೂ ನಾಟಕದ ಚಹರೆ ರೀತಿ ಬಂದುಬಿಟ್ಟಿತ್ತು (ಅಲಹೂ. ೧೭); ಈ ಬಂದೂಕಿನ ಚಹರೆಯೂ . . . ನಿನ್ನ ಬಂದೂಕಿನ ಚಹರೆಯೂ ಒಂದೇ ಆಗಿದೆ (ಪಂಜಪಂ. ೨೨೦). 'ಮುಖಚಹರೆ' ಪರಾ. **ಚೇರೆ:** ಆರು ತಿಂಗಳ ಕೂಸು, ಚೇರೆ ಬದಲಾಯಿಸಿತು (ಕನ್ನಜಾ. ೦೮೯). **ಚೇಹರಾ:** ನಮಗೆ ಮೊದಲು ಚೇಹರಾ ಮಾತ್ರ ತೋರಿಸಬೇಕು (ರಕ್ತಧ್ವ. ೩೦೮). [←ಪಾರ. ಚಿಹ್ರಾ; ಹಿಂ. ಚೆಹರಾ; ಮರಾ. ಚಹರಾ, ಚೇಹರಾ, ಚೇಹೇರಾ]

ಚಹರೆಪಟ್ಟಿ (ನಾ). ಆಕಾರ, ಲಕ್ಷಣ, ಮುಖಮುದ್ರೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ವಿವರ,–ತಪಶೀಲು : ಸಾಹಿತಿಯ ಚಹರೆಪಟ್ಟಿಯನ್ನು ಬರೆಯಹೊರಟವನು ಅವನ ಬಡತನವನ್ನು ಮೊದಲು ಕಾಣಿಸದೆ ವಿಧಿಯಿಲ್ಲ (ಅಲಮು. ೧೦೪). [ಚಹರೆ + ಪಟ್ಟಿ$_2$]

ಚಹಾ 'ಚಹ' ನೋ.

ಚಹಾಪಾಣೆ (ನಾ). ಚಹ, ತಿಂಡಿ, ನೀರು ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು ; ಚಹ ಹಾಗೂ ಫಲಾಹಾರ : ಅವನು ಬಾಚಿದ ಬಿಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಈ ಚಹಾಪಾಣೆಯ ವೆಚ್ಚವೂ ಸೇರಿತ್ತು (ದೇಕನ್ನ. ೧೦೪).
[←ಮರಾ. ಚಹಾಪಾಣೀ]

ಚಹಾಪಾನ (ನಾ). ಚಹವನ್ನು ಕುಡಿಯುವುದು : ಚಹಾಪಾನ ನಮ್ಮ ನೀರಡಿಕೆಯನ್ನು ಹಿಂಗಿಸಿದುದಲ್ಲದೆ ನಮ್ಮ ಮನಸ್ಸುಗಳಿಗೂ ನವಚೇತನ ನೀಡಿತು (ಕಾಲಯಾ. ೧). [ಚಹಾ (<ಚಹ) + ಪಾನ]

ಚಳ$_1$ 'ಚಲ$_1$' ನೋ.

ಚಳ$_2$ 'ಚಲ$_2$' ನೋ.

ಚಳ$_3$ (ನಾ). ಬೆಲ್ಲ: ಮಲಯರುಹಂ ನುಗ್ಗಿಯ ಬೇರ್ ಜಲಮಂಬುದಮನೆಲೆ ಮಾಂಸಿ ಚಳಮೇಲೆಯಿವಂ ತಳಿವುದು (ಲೋಕೋಪ. ೭-೪೩). [?]

ಚಳಂಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಔಷಧಿ ದ್ರವ್ಯ : ಹಲಸಂದೆ ಔಡಲ ಚಳಂಕಿ ಇವು ಕ್ರಿಮಿದೋಷಹರ (ಅಶ್ವಟೀ. ೯೦-೨). [?]

ಚಳಕ$_1$ 'ಚಡಿಕೆ' ನೋ.

ಚಳಕ$_2$ (ನಾ). ೧. ವೇಗ; ಚಪಲತೆ ; ಶೀಘ್ರತೆ: "ಚಳಕಮೆನಲ್ ವಹಿಲಮೆಂದು ತಿಳಿಗೆ ವಿದಗ್ಧರ್" (ಭಾರನಿ. ೧೧): ಕಲಕಿದನು ಬಲಜಲಧಿಯನು ಬಲು ಚಳಕದಲಿ ತೆಗೆದೆಸುತ (ಸಂಭಪ. ೦೯-೭): ಊರ್ವಿಳಾಪತಿ

ಚಳಕ[ಪಾಠಾಂ. ದಳಯ, ನಿಳಯ]ದಿಂದ್ಯೆತಂದು ಕಂಡನು ಕಪಟರಕ್ಕಸಿಯ (ತೊರರಾ. ೩-೪-೨೬); ಚಳಕದೆ ಕಳಸದ ಘಟ್ಟವನಿಳಿದು (ಕಿಲನ್ನ. ೧೦-೩೪). ೨. ಜಾಣ್ಮೆ; ಚಾತುರ್ಯ; ಕೌಶಲ; ಚಮತ್ಕಾರ: ಆ ಬಿಲ್ಲನಾ ರಥವ ತಳುವದೆ ಕಡಿದು ಭಂಗಿಸಿದನವನ ಕೈಯ ಚಳಕವನೇನ ಬಣ್ಣಿಪೆನು (ನೇಮಿಸಂ. ೦೨-೬೯); ಈ ಉಳಿಯಾ ಬಿನ್ನಣಮಾ ಯೊಡಲ್ಮಣಿತ ವಿಶಾಯಿಂದಾಳಮಿ ಬೀರವಿ ಚಳಕಂ ಶ್ರೀಚಿಕದೇವನೊಳ್ ಮೆಱೆಗುಂ (ಚಿಕವಿ. ೪-೦೪೮); ಬಿರಿಮುಗುಳ ಬಿಡಿಸುತ್ತಲಿರ್ದನು ಕರದ ಚಳಕದಲಿ (ಅಂಬಿಕಾ. ೪-೨೭): ಕೆಲವರು ರಂಗೋಲಿಯ ಕೆಳಗೆ ತೂರುವ ಚಳಕವನ್ನು ತೋರಿಸಿದರು (ನಂಟರು. ೩೦). 'ಚಾಲಾಕು' ಪರಾ. [?]

ಚಳಕಿ₁ 'ಚಡಿಕೆ' ನೋ.

ಚಳಕಿ₂ (ನಾ). (?) : ಲಕ್ಷ್ಮೀನರಸಿಂಹದೇವರ ಅಮ್ರಿತಪಡಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಗ ೫ ಚಳಕಿಯ ವ್ರಿತ್ತಿಯನು (ಎಕ. VI, ಕಡೂರು, ೮೮-೪೬ ; 1223 ?). [?]

ಚಳಕಿಗೆ, ಚಳಿಕಿಗೆ (ನಾ). ತೋಳಿಗೆ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಆಭರಣ ; ತೋಳ್ಬಳೆ ; ಬಂದಿ: ದ್ವಿಗುಣಿಸೆ ಚಮರಜಮಂ ಪೊಳೆವುಗುರ್ಗಳ್ ಚಳಕಿಗೆಯ ಪೊಚ್ಚ ಪೊಸಮುತ್ತಿನ ತಟ್ಟೊಗೆವಂಶುಮಾಳೆ ಮೇಗಣ್ಣೊಗೆಯೆ ಕುಚಾಭೋಗಮಿಕ್ಕಿದರ್ ಚಮರಜಮಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೮-೦೦೩); ದ್ಯುತಿವೀಱುವ ಮುತ್ತಿನ ಚಳಕಿಗೆಯಂ ಯುವತಿಯ ನಳಿತೋಳ್ಗೆ ಕಟ್ಟಿದಳ್ ಮತ್ತೊರ್ವಳ್ (ಜಗವಿ. ೦೦-೦೦೬); ಕಂಕೆಲ್ಲಿಯ ಕಂಕಣಮುಮಂ ವಿಚಕಿಳದ ಚಳಕಿಗೆಯುಮಂ . . . ಮನೋಹರಮೆನೆ ಸಮೆದು ತಮತಮಗೆ ಪಸದನಂಗೊಂಡು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೭-೦೦೪ ವ); ಕಿಱುಗೆಜ್ಜೆ ಚಳಕಿಗೆ ಜೂಳೆಯವೆಸೆದವಾನಿಱಿಗುರುಳಬಲಾಮಣಿಗೆ (ರಾಮವಿ. ೭-೭೪); ಹಸ್ತಕಡಗ ಚಳಕಿಗೆ ರನ್ನದ ಬಳೆ ಹರಳುಂಗುರಗಳನವುರಿಯುರಿಟ್ಟರವಳ್ಗೆ (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೨೩-೦೩೭). **ಚಳಿಕಿಗೆ :** ಜೂಳೆಯ ಚಿನ್ನಪೂ ಕಮಲಪೂ ಚಳಿಕಿಗೆ ತಾಳಿಹೂ ಬೆಂಬಚ್ಚೆದಂಡೆ ತೋಳೊಂಕೆ . . . ಬಾಲೆಗಾಭರಣವೊಪ್ಪಿದುವು (ಭರಜ. ೪೦-೬೩); ಗೊಜ್ಜಗೆಯ ಸಜ್ಜುಕದ ಚಳಿಕಿಗೆಯನಜ್ಜಗೆಯ ವಜ್ಜಳಿಪ ಬಜ್ಜರದ ಬಾಪುರಿಯ (ರಾಜಶೇ. ೦೦-೩೭ ರಗಳೆ). 'ಚಳಕೆ' ಪರಾ.

[?]

ಚಳಕು₁, ಚಳಂಕು₁, ಛಳಕು, ಛಳುಕು (ನಾ). ಒಮ್ಮಿಂದೊಮ್ಮೆಲೆ ನರ ಮಿಡಿದು ಉಂಟಾಗುವ ನೋವು ; "ನರವಾಯು" (ಜಾನಕೋ. ೩೩). **ಚಳುಕು₁ :** ಕೆಲರುರದ ಚಳುಕಿಂ ವಾತಪಿತ್ತಜ್ವರದಿ ಕೆಲಬರು ಮಡಿಯುತಿರ್ದರ್ (ಅರ್ಜಾವಿ. ೮-೨೧) ; ಅಯ್ಯೋ . . . ಮಯ್ಯಕಲ್ಲೆಲ್ಲ ಚಳಕು(ಶುಂಗಳ. ೨೨). **ಛಳಕು:** ಆಗಾಗ್ಗೆ ಸೊಂಟದ ಛಳಕು, ಕೈಕಾಲುಗಳ ಹಿಡಿತದಿಂದ ಸಂಕಟಪಡುತ್ತಿದ್ದ ಮುದುಕಿ, ಹಬ್ಬವಾದುದರಿಂದ . . . ಕೆಲಸಮಾಡುತ್ತಿದ್ದುದನ್ನು ಕಂಡು ರತ್ನಮ್ಮನಿಗೆ ಕೊಂಚ ಕನಿಕರವೂ ಆಯಿತು (ಕೀಲುಗೊಂ. ೧) ; ತೊಡೆ ಛಳಕು ಒಂದೂ ಇಲ್ಲವೆಂದೂ ಚಿಕ್ಕಪುಟ್ಟಮ್ಮ ಹೇಳಿದ್ದಳು (ಮನೋನಂ. ೦೩೦). **ಛಳುಕು :** ಮುಂದೆ ಕಂಕುಳು ಸಂದಿಯಲ್ಲಿ ಬಾತುಕೊಂಡಿತು. ತುಂಬಾ ಛಳುಕು ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡಿತು (ಊರುಳ. ೩೨) ; ಅವನಿಗೆ ಛಳುಕು ಹೊಡೆದಂತಾಯಿತು (ರಂಗನಾ. ೧೭೩).

ಚಳಕುಹಿಡಿ = ನರಗಳು ಮಿಡಿ ; ಸ್ನಾಯು ಅಲುಗಾಡದಂತಾಗಿ ನೋವಾಗು : ಅವನಿಗೆ ಚಳಕುಹಿಡಿದಂತೆ ಆಗಿತ್ತು (ಕನಕ. ೮೯) : ನನ್ನ ಸೊಂಟ ಚಳಕುಹಿಡಿದದ್ದು, ಕೈಕಾಲು ತತ್ತರಿಸಿದ್ದ ಅವಲಕ್ಷಣವೇ (ಸ್ವ. ತಿಜಿ. ೪೩೦). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಚುಳುಕ್ಕು]

ಚಳಕು₂ (ನಾ). (ಹಾಡುವ ಪದ್ಯಗಳ) ಸಮುದಾಯ : ದುಂದುಮಿಯಲ್ಲಿ . . . ಚೌಪದಿಗಳಿರದೆ, ತ್ರಿಪದಿ ಅರ್ಧಚೌಪದಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಕೂಡುವಿಕೆಯ 'ಚಳಕು' ಗಳಿರುವುವು (ಕನ್ನಜಾ. ೯೩).

[←ಮರಾ. ಚಳಕ್]

ಚಳಕೆ, ಚಳಿಕೆ₁ (ನಾ). ೧. = ಚಳಕಿಗೆ : ವೈಡೂರ್ಯದ ಹೀರಗಡಗ ಚಳಕೆಗಳ (ಜನರಾ. ೯-೧೪೦). **ಚಳಿಕೆ₁ :** ೧ ಪಾಣಿ ಕಂಕಣ ಚಳಿಕೆ ಹಿಂಬಳೆಯು (ಜನಮು. ೦೨-೩೯); ಕರದ ಕಂಕಣ ಚಳಿಕೆ ಹಿಂಬಳೆ ಕೊರಳ ಸರ (ಜರಾಮಾ. ೨೩-೪೦). ೨. (ಕರಾ) ಕೈಬಳೆಗಳ ನಡುವಿನ ಹಸ್ತಾಭರಣ.

[ದೇ. ॥ ತುಳು. ಚಳಕಿ]

ಚಳಗತಿ 'ಚಲಗತಿ' ನೋ.

ಚಳಚಮತ್ಕೃತಿ (ನಾ). ವೇಗದ ಚಾತುರ್ಯ; ಅದ್ಭುತವಾದ ಚಟುವಟಿಕೆ: ಬಳಿಯ ರಕ್ಕಸರಧಿಕರಸುಗೆಯ ಚಳಚಮತ್ಕೃತಿಯಿಂದ ದೂಷಣ ಹಳಚಿದನು (ತೊರರಾ. ೩-೬-೦೪). [ಚಳ₂ (=ಚಲ₂) + ಚಮತ್ಕೃತಿ]

ಚಳಚಳ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಅಪ್ಪುವಿಂಗೆ ಇಳಿಜಾರಿನಲ್ಲಿ ಚರಿಸುವಾಗ ಹುಟ್ಟುವ ಬುಳುಬುಳು ಚಳಚಳ ಭೋರ್ಭೋರೆಂಬ ಶಬ್ದ ಉಂಟು (ವಚಶಾ. II, ೩೨).

ಚಳಚಳನೆ (ಅ). ೧. ಥಳಥಳನೆ: ಚಳಚಳನೆ ಮಿಂಚಿತ್ತು ಸಿಡಿಲ ಕೈದೀವಿಗೆ ವೊಲ್(ಕಮುದ. ೦೯೩ ಪ್ರಯೋ);ಬಳಬಳನುದುರುತಿರ್ದುದು ಕರ್ವುಚಿತ್ತಭಿ ಚಳಚಳನೊಳಗೇಱುತಿಹುದು (ಭರಚ. ೭೭-೩೪). ೨. ಬೇಗನೆ; ಲಗುಬಗೆಯಿಂದ ಕೂಡಿ : ಭೋಜನಕೆ ಸಲುವುಪಕರಣವನಲ್ಲಲ್ಲಿಗೆಲ್ಲಕೆ ಚಳಚಳನನುಗೊಳಿಸಿದರು (ಭರಜ. ೪-೩೮) ; ಚಳಚಳನೆಯ್ದಿದರಂಗ ಶೃಂಗಾರಾಂಶು ತಳತಳನತ್ತಿತ್ತ ಕೆದಱೆ (ಭರಜ. ೩೮-೩). [<ಚಲ₂ + – ಅನೆ₁]

ಚಳಚಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಲಕಲಕಿಸು ; ತೆಳತಳಿಸು ; ಉಜ್ವಲವಾಗು : ಸಿರಿಸೋರ್ವ ಮುಖಪದ್ಮಂ-ಚಳಚಳಿಸೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೬೯-೨೪).

[<ಚಲ₂ + – ಇಸು₃]

ಚಳಚಿತ್ತ 'ಚಲಚಿತ್ತ' ನೋ.

ಚಳಣ, ಛಲ್ಲಣೆ (ನಾ). ೧. ಅಡಿ ; ಪಾದ ; ಚರಣ : ನರೇಂದ್ರಂ . . . ಭೀಷ್ಮರ ಚಳಣಯುಗಕ್ಕೆಱಗೆ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೬೦); ಜಳದೇವತೆ ಕೋಡುವ ತಿಳಿಗೊಳದೊಳಗಿರ್ಪಂತೆ ಶೀಲವತಿ ಸೀತೆ ವಿನಿಶ್ಚಳಮಿರೆ ಮನದೊಳ್ ಜನಪತಿ ಚಳಣಂ ದಳ್ಳುರಿಯ ನಡುವೆ ಕೋಡುತ್ತಿರ್ದಳ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೦೭-೨೮). **ಛಲ್ಲಣೆ :** ೨. ಚಲನೆ ; ಹರಿದಾಟ : ಉದುಕದ ಛಲ್ಲಣೆಯಿಂದ ಚಂದ್ರ ಕಂಪನೆ ಅನುಭವಿಸುವಂತೆ (ತತ್ತ್ವಚಿಂ. ೩-೦೩). [<ಸಂ. ಚಲನ]

ಚಳತುಂಬಿ (ನಾ). ಸುಳಿದಾಡುವ ದುಂಬಿ ; ಚಂಚಲವಾದ ಭ್ರಮರ : ಗೊಂಚಲನಾಗೋತ್ತರ ಚಳತುಂಬಿಗೆ ಗುಣಗುಟ್ಟುವುದೆ ಮಾಯಾ (ಚಿದಾವ. ೩೬-೦). [ಚಳ₂ (= ಚಲ₂) + ತುಂಬಿ₁]

ಚಳತುಂಬು, ಚಳತೊಂಬು (ನಾ). ಓಲೆಗೆ ಸೇರಿಸುವ ಜುಮುಕಿಯಂತಹ ಅಲ್ಲಾಡುವ ಒಂದು ಆಭರಣ: ಫುಲ್ಲಲೋಚನೆ ಚಳತುಂಬು ಮಿನ ಬಾವುಲಿಯ . . . ಕರ್ಣದಲಿಟ್ಟು (ಶ್ರೀಕೃಪಾ. ೦೦); ನೀಲದ ಬಾವುಲಿ ಚವುಕಳಿ ಚಳತುಂಬು ತೂಬು ತಕ್ಕಡಿ ಇಟ್ಟರು (ಕರ್ನಾಕ. ೩೦೮) ; ಮುಗಿಲಲ್ಲಾಡುವ ಬಾವಿಲಿ ಮಲ್ಲಿಗೆ ಕಿವಿಗೊಪ್ಪು ಓಲೆಕೊಪ್ಪು ಚಳತುಂಬ (ಗರಿ. ೦೦೬-೯) ; ವಾಲೇಗೆ ಚಳತುಂಬ ಮರತೇ ಬಂದ್ಯು (ನಾಪದ. ೦೦೮). **ಚಳತೊಂಬು :** ಎಸೆವ ಕಪೋಲ ಹೊಸ ಕುಂಡಲ ಚಳತೊಂಬುಳ್ಳ ಶ್ರವಣ (ಪುರಂದ. ೦-೦೯೦-೪).

[ಚಳ₂ (= ಚಲ₂) + ತುಂಬು₄ ./ತುಳು. ಚಳತುಂ, ಚಳ್ತುಂಬು]

ಚಳತೆ (ನಾ). ೧.ಚಂಚಲತೆ ; ಚಪಲತೆ: ತಿಳಿವು ತಿರುಗಿತು ಲಾಸ್ಯಲೀಲೆಯ ಚಳತೆ ಚಂಡಿಸಿ ಹಿಂಗಿಹೋಯಿತು (ಪ್ರಭುಲೀ. ೭-೩೪). ೨. ಲಗುಬಗೆ ; ತ್ವರೆ : ಹಿಡಿಗುದುರೆಯ ಸಾವಿರವ ಬಿಡದೆ ಚ[ಪಾಠಾಂ. ದಚ್ಚ]ಳತೆ ಮಾಡಿ ತಂದೊಪ್ಪಿಸಿದನಂದು ಕಡುಗಲಿ ರಾಮನಾಥನಿಗೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೨-೮೦).

[ಸಂ. ಚಲತಾ]

ಚಳತೊಂಬು 'ಚಳತುಂಬು' ನೋ.

ಚಳದಳ 'ಚಲದಲ' ನೋ.

ಚಳನ 'ಚಲನ' ನೋ.

ಚಳನತಳ (ನಾ). ಪಾದತಲ ; ಕಾಲಡಿ : ಚಳನತಳಂಗಳಂ ತೊಳೆದು ಮುಂ ಬಟಾಕಟ್ಟಿಯ ತೀರ್ಥವಾರಿಯಿಂ . . . ಫಳಕುಳದಿಂ ಧರಾಧಿಪತಿ ಪೂಜಿಸಿದಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೦೪-೯) ; ಚಳನತಳದ್ಯುತಿಚ್ಛಲದೆ ಕೆಂಬಿಸಿಲಂ ಕಿಡೆ ಮೆಟ್ಟಿ . . . ಪೊಱಮಟ್ಟಳೊರ್ವಳಭಿಸಾರಿಕೆ ಭೂಚರ ಚಂದ್ರಮೂರ್ತಿವೋಲ್ (ವರ್ಧಪು. ೬-೪೮). [ಚಳನ (=ಚಲನ) + ತಳ$_2$ (=ತಲ)]

ಚಳಪಳ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ನೀರು ಸುರಿಯುವಾಗ ಚಳಪಳ ಸದ್ದು ಕೇಳಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ಊ೧).

ಚಳಪಳನೆ (ಅ). ಚಳಪಳ ಎಂಬ ಸದ್ದಿನೊಡನೆ : ಚಳಪಳನೆಳ್ದು ಚಿಮ್ಮಿ ಗರಿಗಳ್ ಪೊಳೆಯಲ್ ನೆಗೆದೆಳ್ದು ಮತ್ತೆಯುಂ ತಳತಳಿಸುತ್ತೆ . . . ತೋರ್ದುದಾ ವಿಳಸಿತರತ್ನಕೋಶಮೆನಿಸುತ್ತೆ ಧರಾತಳದೊಳ್ ನಿರಂತರಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೪-೯-೨೦). [ಚಳಪಳ + – ಅನೆ$_1$]

ಚಳಬಳಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಲಗುಬಗೆ; ಚಪಲತೆ; ಚಳಕ; ವೇಗ: ಚಳಬಳಿಕೆಗಳ ಚಾರುತುರಗಕುಲವನುವಾಗಿ ನಿಂದವು (ಸೋಮಪ. ೬-೨೮); ಭಾವಿಸುವೊಡಾ ಚಳಬಳಿಕೆಯನು ತಾವೆ ಬಲ್ಲರು ದೇವಭಕ್ತರು (ಪ್ರಭುಲೀ. ೨೩-೨೮); ಕುಣಿದ ವಸುರನ ರಥದ ಹಯ ದಿನಮಣಿಯ ದಿವ್ಯವರೂಥವಾಜಿಯ ಹಣೆಗೆ ಹೊಂಚುವ ಖುರದ ಚಳಬಳಿಕೆಯ[ಪಾಠಾಂ. ಪುಟದ ಚಲಗತಿಯ]ಧಡಾಳದಲಿ (ತೊರರಾ. ೬-೨೦-೫೧) ; ಮಂಡಲಭೇದ ಚಳಬಳಿಕೆ ಚದುರೋಜೆವೆರಸಿ ರಣರಂಗದೊಳ್ . . . ಉರವಣಿಸಿದುವು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೫-೪೫). ೨. ಅಬ್ಬರ: ವರಮವಿದ್ಯೆಯ ನೆರವಿ ನಿಲುಕುವ ಚಳಬಳಿಕೆ ಮೊಳಗುವ ಜಯಾಂತದ ವಾದ್ಯ ರಭಸದಲಿ (ತೊರರಾ. ೬-೧೮-೮) : ಕೊರಲೊಂದು ಚಳಬಳಿಕೆ [ಪಾಠಾಂ. ಳಕಿ]ಯನುಳ್ಳ ಪಲಬಣ್ಣದಿರವಾಂತ ಜೋಡ ಮೈಗಿಟ್ಟು (ವರ್ಧಪ. ೧೦-೦೨೬). ೩. ಗಾನದ ಇಂಪು: ಕೊರಳ ಚಳಬಳಿಕೆಯುಲಿಯೊಳ್ [ಪಾಠಾಂ. ಳಕೆಯೊಳುಳಿಯೆ]ಪುರುಷನ್ಯೆದೆ . . . ಬಸಕೆ ತಪ್ಪುದಂಗನೆ (ಜನವ. ೮-೨೦) : ಭಡ್ಡೆಯಿಲ್ಲದೆ ತನ್ನ ಗಂಧರ್ವಗಾಯಕಮನಡ್ಡಮಾಡುವತಲಖಿಳ ಚಳಬಳಿಕೆಯಿಂ ಕೊನರಿ (ಲಿಂಗಪು. ೨೬-೪೬). ೪. ಸೊಗಸು; ಚಾತುರ್ಯ; ಬಿನ್ನಾಣ (?) : ಚಳಬಳಿಕೆಯೊಳು ಚಂದದೊಳು ಬಂಧದೊಳು ನಿರ್ಮಳ ಮೋಹಿಗಳು ನೆರೆವಾಗ (ಭರಪ. ೩೦-೧೩೦) ; ಹಾವಭಾವದ ಚಳಬಳಿಕೆ ರಂಜಿಸೆ ತನ್ನ ಹಾವಂತೆ ಬಂದೊರ್ವಳೊಲೆದು (ಭರಪ. ೪೭-೩೮). ೫. [ನಾಟ್ಯ] ಒಂದು ನೃತ್ಯಭಂಗಿ : ಧಾಳ ಡಿಳ್ಳಾಯಿ ಚಂಡಣ ಚಳಬಳಿಕೆ ಉಲ್ಲಾಸದಚ್ಚರಿವಡೆಯೆ ನರ್ತಿಸುತ್ತುಮಿರೆಯುಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೦೬-೬೭ ವ).

[ಚಳಬಳ$_0$ + – ಇಕೆ]

ಚಳಬಳಿಸು 'ಚಳವಳಿಸು' ನೋ.

ಚಳಮತಿ (ನಾ). ಚಂಚಲಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಚಳಮತಿಯಾದೆ ನೀಂ ಜಡಧಿಸಂಭವೆಯಪ್ಪುದಱಿಂ (ಗದಾಯು. ೯-೫) ; ಚಳಮತಿ ಬೆಸನಿ ಸುಖ ಪ್ರಿಯಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೦೬-೫೨). [ಚಳ$_2$ (= ಚಲ$_2$) + ಮತಿ]

ಚಳಮಾಲೆ (ನಾ). ಪೊದರಾಗಿ, ನೇರವಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮುಳ್ಳಿನ ಗಿಡ,–ಕಂಟಿ : (೬). [?]

ಚಳಮಿಳನೆ (ಅ). ಚಕಚಕನೆ ; ಮಿರಮಿರನೆ: `ತಾನೆ ಹೂ, ಹಕ್ಕಿ,' ಹೆಣ್ಣು ಕಣ್ಣೊಂದಾಗಿ ನೀಡಿ ಬಾನ್‌ಮಿನಂಗಳಲ್ಲು ಚಳಮಿಳನಾಗಿ ಅಗ ಬಗೆಯ ಮಿಂಚಿತ್ತು ಒಂದೇ ಬಿಂಬ (ಮುಕ್ತಕಂ. ೩೨-೭). [ಚಳಮಿಳ$_0$ + – ಅನೆ$_1$]

ಚಳಯ$_1$ 'ಚಳೆಯ$_1$' ನೋ.

ಚಳಯ$_2$, ಚಳೆಯ$_2$, ಚಾಳೆಯಂ, ಛಳೆಯ$_2$ (ನಾ). ೧. ಲಗುಬಗೆ ; ವೇಗ ; ಶೀಘ್ರತೆ : ಕಟ್ಟಾಯತನಾಗಿ ಚಳಯದಿಂ ಪೊಱಮಟ್ಟಂ (ಅನಂಪು. ೧೦-೫೬) : ಚಳಯದಲಿ ತರಿಸಿದನು ಸಂಭಾರವನು ತವಕದಲಿ (ಕೌಶಿರಾ. ೦-೫೮). ೨. ಚಲನ ; ಗತಿ : ಸುಳುಹಿನ ಸೂಕ್ಷ್ಮದ ತಿಳುಹಿನ ಚಳಯವ ತಾಳ್ದಿಡೆಯ ಬಲ್ಲರೆ ಬಲ್ಲರೆಂಬೆ (ಮೋಳಿಮಾ. ೦೦೩-೪೦೨). **ಚಳೆಯ$_2$**: ೧. ಪಟನೀರಿಂದಂ ಮರ್ದಿಸಿ ಚಳೆಯ[ಪಾಠಾಂ. ವಳಯ]ದೊಳಂ ಪೂಸೆ (ಖಮದ. ೧೦-೬೮) : ಚಳೆಯದಿಂ ಸೂತನವನಿಪನ ತರಲಾಲಯಕೆ (ನೀಲಧ್ವ. ೪೦). **ಚಾಳೆಯ**: ೩. ಕುಪ್ಪಳಿಸುತ್ತ ಸಾಗುವ ಒಂದು ರೀತಿಯ ಚಲನ ಕ್ರಮ: "ಚಾ [ಪಾಠಾಂ. ಜಾ] ಳೆಯಂ ಗ[ಪಾಠಾಂ. ದ]ತಿ ಲಂಘನಂ" (ಮಂಗರಾ. ೨೫-೯). ೪. ಕುಸ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುವನ್ನು ಹಿಡಿಯಲು ಹೊಂಚು ಹಾಕುತ್ತಾ ವೇಗವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಕ್ರಮ : ಕಳಾಸ ಚಾಳೆಯ ಮಂಡಿಸೀರಣಂ ಹಜ್ಜೆಯಕ್ಕುಂ (ಮಂಗರಾ. ೮೮-೩೮) ; ಶಕ್ತಿ ಮೊದಲಾದ ಕೈದುಗಳೊಳು ಕೇಣಮಿಲ್ಲದೆ ಚಾರಿ ಚಳಕ ಚಾಳೆಯ ಚದುರ್ವಾಣಿ ಲಾಘವ ಪಂಥ ಪಾಡುಗಳನಱಿದು ಬಿನ್ನಾಣದಿಂ ಗಾಯ ಗಾಣಿಸಿದರತಿಬಲರು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೨-೬). ೫. [ಸಂಗೀತ] ಸ್ವರ ವಿನ್ಯಾಸ ಕ್ರಮ : ಗತಿ ಗಮಕ ಗಹಗಹಿಕೆ ತಿರುಪು ಚಾಳೆಯ ಕೊಂಕು ಜತಿ ಜೋಕೆ ಮಾರ್ಗವಣೆ . . . ನುತ ಶುದ್ಧ ಸಾಳಂಗ ಸಂಕೀರ್ಣಮಂ ಯಥೋಚಿತ ತಾರ ಮಧುರಮಂದ್ರಂಗಳಂ ಹಾಡಿ ಭೂಪತಿಯ ದುಗುಡವನು ತೊಳೆದರು (ಹಡಕಾ. ೭-೬) ; ಗಹಗಹಿಕೆವಡೆದ ವಹಣಿಯ . . . ಮಹ ಚಾಳೆಯದಲ್ಲಿ ಮೂರ್ತಿವಡೆದುದು ರಾಗಂ (ಯಶೋಚ. ೨-೨೯). ೬. [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೆಜ್ಜೆಯಿಡುವ ಕ್ರಮ: ಪಯ ಪಾಡು ನಿಚ್ಚವಣೆ ಚಾಳೆಯಮುಲ್ಲಾಸಂ ತಿರುಂಪು ತಡವಿತ್ರಡಮುನ್ನಯನವಿಶೇಷಂ ಡಿಳ್ಳಾಯಿಯ ಉಳಿ ಪುದಿದುಸುರಮೆಸೆವಿನಂ ನರ್ತಿಸಿದಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೨೬); ತೋಳ ನೀಡಿದಳು ಮನ್ಮಥನೊಱೆಯಿಂದುರ್ಚಿ ಬಾಳ ನೀಡಿದನೊಯೆಂಬಂತೆ ಚಾಳೆಯದೊಳು ಹೊಳೆದಳು ರಾಜಸುತರೆದೆ ಹೋಳಾಗುವಂತೆ ಹೊಮ್ಮಿಱಿದು (ಭರಪ. ೦೨-೬೬); ಅತಿ ಸೂಡಿಯಲಿ ಚಾಳೆಯವಾಗಿ ತಿರುಹಿದಳು(ಉತ್ತರಾ. ೨೭-೦೮). **ಛಳೆಯ**: ೧.ಛಳೆಯದಲಿ ಬರಹೇಳು ನಿನ್ನೀ ತಲೆಯೊಡೆಯನಹ ವಿಷ್ಣುವನು (ನಿಘಾಗ. ೭-೭-೧೦). [<ಪ್ರಾ. ಚಲಿಅ. / ಸಂ. ಚಲಿತ]

ಚಳಯಂಗುಡು 'ಚಳೆಯಂಗೊಡು' ನೋ.

ಚಳಯಂಗೊಡು 'ಚಳೆಯಂಗೊಡು' ನೋ.

ಚಳಯಂಬೆಱು (ಕ್ರಿ). ಜಲಸೇಚನವನ್ನು ಪಡೆ ; ಸಿಂಪಡಣೆಯನ್ನು ಪಡೆ : ಕ್ಷಿತಿತಳಂ ಸದ್ರಾಗದಿಂದೆಂಬಿನಂ ಘನಕಾಶ್ಮೀರದ ನೀರಿನಿಂದೆ ಚಳಯಂ ಬೆತ್ತಿತ್ತಲುಂ . . . ಮಾಡಿತ್ತು ಸಂತೋಷಮಂ (ವರ್ಧಪು. ೦೩-೭೫).

[ಚಳಯ$_1$ (<ಚಳೆಯ$_1$) + ಪೆಱು$_1$]

ಚಳಯಗೊಡು 'ಚಳೆಯಂಗೊಡು' ನೋ.

ಚಳಯಿಸು 'ಚಲಿಸು' ನೋ.

ಚಳವಳ, ಚಳವಳಿ, ಚಳುವಳಿ (ನಾ). ೧. ಚಲನೆ ; ಅಲ್ಲಾಡುವಿಕೆ ; ಜರಗುವಿಕೆ. 'ಚಳವಳಿಸು' ಪರಾ.೨. ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಂದ ನಡೆಸುವ ಸಾಮಾಜಿಕ ವಿಡಾಯ; ಸಾಮೂಹಿಕ ಕ್ಷೋಭೆ ; ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಪದ್ಧತಿ, ಕ್ರಮ ಅಥವಾ ಕಾನೂನಿನ ವಿಷಯವಾಗಿ ನಡೆಸುವ ಸಾಮೂಹಿಕ ಆಂದೋಲನ: ನನ್ನ ಮಿತ್ರರ ಪ್ರೀತಿಯ ಚಳವಳಕ್ಕಾದರೋ ಇದೇ ಒಂದು ನೆವವಾಯಿತು (ಜೀವಸಾ. ೯) ; ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಚಳವಳದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡು ತ್ಯಾಗಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ದೇಶಸೇವೆ ಮಾಡಿದ ವೀರವ್ಯಕ್ತಿ ಅವರು (ರಾಜವ. ೨೭) : ಬ್ರಿಟಿಷರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಾಟ್ಯಕಲೆಯನ್ನೆ ಬಹಿಷ್ಕರಿಸ ಬೇಕೆಂದು ಚಳವಳವೆದ್ದಿತ್ತು (ಭಾರದ. ೫೫೦). **ಚಳವಳಿ** : ೨. ಸ್ವದೇಶಿ ಚಳವಳಿಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ . . . ತಂದೆಯವರು ತಮ್ಮ ನೌಕರಿಯನ್ನೂ ಬಿಡುವ ಪ್ರಸಂಗ ಬಂದಿದ್ದು (ಭಾರತಿ. ೨) : ಕರನಿರಾಕರಣೆಯ ಚಳವಳಿಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ . . . ಅಲ್ಲಿ ಇದ್ದೆ (ಬದುಕು. ೧೧). **ಚಳುವಳಿ** : ೨. ಇವರು ಹೂಡಿದ ಚಳುವಳಿ ಯುರೋಪಿನ ಬೌದ್ಧಿಕವಿಕಾಸವನ್ನು ತ್ವರೆಗೊಳಿಸಿತು

(ಕನ್ನಸಂ. ೨೨); ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದ ಚಳುವಳಿ ತೀವ್ರವಾಯಿತು (ಭಾರದ. ೪೨೮); ಕ್ಷಾಮನಿವಾರಣೆಗೆ . . . ತಿಲಕರು ಚಳುವಳಿಯನ್ನೆ ಹೂಡಿದರು (ಸ್ವಾವೀರ. ೫೯); ಚಳುವಳಿ ನಿಂತಿತ್ತು, ಕಾಲೇಜು ತೆರದಿತ್ತು (ಇಂಚಾಪ. ೩೯-೮೨).
[←ಮರಾ. ಚಳವಳ]

ಚಳವಳಿ 'ಚಳವಳ' ನೋ.

ಚಳವಳಿಖೋರ (ನಾ). ಚಳವಳಿ ಮಾಡುವವನು ; ಚಳವಳಿ ಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದವನು: ಈ ಚಳವಳಿಖೋರ ಮಂದೀ ಮನಸೂ ಬಲೇ ಚಂಚಲ (ತಿಡುಗು. ೧೨). [ಚಳವಳಿ + – ಖೋರ(<–ಕೋರ್$_3$)]

ಚಳವಳಿಸು, ಚಳಬಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಲುಗಾಡು ; ಅಲ್ಲಾಡು ; ಚಲಿಸು : ಅಳವಳಿಸಂ ಬೆಬ್ಬಳಿಸಂ ಕಳವಳಿಸಂ ಕನಲನೊನಲನಳ್ಕಂ ಬಳ್ಕಂ ಚಳವಳಿಸಂ ಚಪ್ಪರಿಸಂ ತಳವಳಿಸಂ ಬೇಸಟಿಯ್ದಿ ಬೆಳ್ಮೊಗದಿನಿರಂ (ಅಜಿಪು. ೫-೯೦); ಕೌತುಕವಿದೇನೆಂದು ಚಳವಳಿಸುತಿರಲೆಲ್ಲರು(ಜಿಸಮು. ೫೦-೫೯). **ಚಳಬಳಿಸು :** ೨. [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯಭಂಗಿಯನ್ನು ತೋರು: ತಾಳದಲಿ ತರಹರಿಸಿ ಮೆಲ್ಲನೆ ಮೇಳದಲಿ ಮೈನಿಗುರಿ ಕರ ಸಂಚಾಳಿಯಲಿ ಚಳಬಳಿಸಿ ತಿರುಪಿನ ಮಡುಪಿನಲಿ ಮಣಿದು . . . ವಿನುತ ಮರಾಳಗತಿಯಲಿ ಗಮಕಿಸುತವೊಪ್ಪಿರ್ದಳಾ ಮಾಯೆ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೪-೫೭). [ಚಳವಳ + – ಇಸು$_3$]

ಚಳಾಯ (ನಾ). ಸಾಗಾಣಿಕೆಯ ಸುಂಕ ; ಸ್ಥಳದಿಂದ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಸಾಗಿಸುವ ವಸ್ತುಗಳ ಮೇಲೆ ಸಾಗಣೆಗಾಗಿ ಹೇರುವ ಸುಂಕ : ಉಳಿದ ಶೇಷವುಮಂ ಚಳಾಯವುಮಂ ಬಿಟ್ಟು (ಎಕ. VI, ತರೀಕೆ. ೨೦-೨೭ ; 1195) ; ಆರು ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆ ದಾಯದರೆ ಎಲ್ಲದರ ಜತೆಗೆ ಚಳಾಯವನ್ನೂ ಘಟಿಕಾಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಮಾಯೆಕೊಡಲಾಯಿತು (ಸವತಿ. ೨೧). [ಚಳ$_2$(=ಚಲ$_2$) + ಆಯ$_7$]

ಚಳಿ$_1$, ಸಳಿ$_1$ (ಕ್ರಿ). ಚಳಿತು, ಸಳಿತು (ಭೂತನ್ಯೂ) . ೧. ಪ್ರಭಾವ ಕಡಮೆಯಾಗು ; ಸೆಡೆ ; ಹಿಂದೆಗೆ ; ಕುಗ್ಗು ; "ಚಳಿ-ವಿಗತಪ್ರಭಾವೇ (ಶಕ್ತಿಗುಂದು), ಶೀತೇ ಚ " (ಶಮಧಾ) ; ಕಳ್ದ ಕಸವರಮಂನೆಲ್ಲಮನೇಗೆಯ್ದಪೆಯೆಂದು ಬೆಸಗೊಂಡೊಡನಿತುಮಿರ್ದುವಯ್ನಾಸಿರಮಱುಸಾಸಿರದೀನಾರಮೆನ್ನ ಸೂಳೆಗೆ ಬಿಯಮಾದುದುಳಿದುವೆಲ್ಲ[ಂ] ವಣ್ಣ[ಂ] ಚಳಿಯದಿರ್ದುದೆಂದೊಡೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೨೫-೨೫) ; ತುಂಗಕುಚದ್ವಯಶೈಲದುರ್ಗಮಂ ಚಳಿತ[ಪಾಠಾಂ. ತಳಿದ]ಡರ್ದೇಱಿದಂಗಜನುಂ (ಗದಾಯು. ೮-೫೯) ; ಸುನಂದೆಯ ನುಡಿಗೆ ಚಂಡಶಾಸನನೇವೈಸಿ ಮುಳಿಯದೆ ಲಜ್ಜೆಯಿಂ ಚಳಿಯದೆ ಮತ್ತುಮಿಂತೆಂದಂ (ಅನಂಪು. ೧೦-೯೧ವ); ಚಳಿಯ ದಾಹವಕಾಂಕ್ಷೆ ಯಕ್ಷರಿಗೆಲೆಲೆ ನೋಡಾ (ಉತ್ತರಾ. ೭-೫೧) ; ಬವರಿವರಿವ ಚಮ್ಮಟಿಗೆಗೆ ಚಳಿಯದ ಕಡಿಯಾಣಮಂ ಕೈಗೊಳದ ಬಗೆಯುರ ಬಗೆದಂತೆ ಕಂಡು (ರಾಜಶೇ. ೭-೧೧ ವ) ; ನಿಮ್ಮಾ ಬಲ್ಮೆಯ ಜಂಕಣೆಗಂ ಕಣೆಗಂ ಚಳಿತರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೨೧-೨೭). ೨. ಬಳಲು ; ಸೋಲು ; ಸೋತುಹೋಗು : ಕೆಯ್ ಚೆಚ್ಚರಿಕೆಯ ಚಲದಿಂ ಕೆಯ್ ಚಳಿವಿನಮಿಱಿದರೆರಡು ಬಲದೊಳ ಮದಟರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೩೪) ; ಖಳಿಲ್ ಖಳಿಲ್ ತೊಪ್ಪು ತೊಪ್ಪು ಭಳಿಲ್ ಭಳಿಲೆಂದು ಕೊಳ್ವ ಬಡಿಗಂ ಚಳಿತು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೮೮) ; ಬಳಸಿ ತೊಟಲ್ದೆನ್ನಡಿಗಳ್ ಚಳಿತುವು ಕಣ್ ನಂದಿ ಬಂದವುದು (ಲೀಲಾವ. ೧೪-೭೨) ; ಆವ ಪರಿಯೊಳಾದೊಡೆಯು ಚಳಿಯದೆ ಮತ್ತೆ ಶ್ರೀವರನೊಳು ತೊಳಲಿದರೆ ದೇವದೇವನ ಕಾಣಲಹುದು (ಕೃಷ್ಣಗೋ. ೨-೯೯). **ಸಳಿ$_1$:** ೨. ತಲೆ ಸಳಿತು ಕೈಮಱಿದರಂತೆ ಯೆಸುವಾಳುಗಳ್ ನಿಲೆ ಕಂಡು (ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವ. ೮-೩೮). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ತುಳು. ಚಲಿ]

ಚಳಿ$_2$, ಛಳಿ, ಸಳಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಶೀತ ; ಶೈತ್ಯ ; ಥಂಡಿ : "ಚಳಿ–ವಿಗತಪ್ರಭಾವೇ(ಶಕ್ತಿಗುಂದು), ಶೀತೇ ಚ " (ಶಮಧಾ); ಚಳಿ ಬಿಸುಪು ಬಿಸುಪು ಚಳಿಯನೆ ಬಳೆದುದು ಹಿಮರಾಜತೇಜವಿಮಾ ಜಗದೆಡೆಯೊಳ್(ಗಿರಿಕ. ೯-೭೪); ಗಿರಿಯ ಶೃಂಗಾಗ್ರದೆ ಚಳಿ ಮಳೆ ಬಿಸಿಲೆನ್ನದುರುತರ ಯೋಗಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ . . . ಯೋಗೀಶ್ವರರಿರುತಿಹರು (ಕಂಸವಿ. ೨-೩೧) ; ಅಲ್ಲಿ ಕೊರಗೆಂಬುದಿಲ್ಲಮ್ಮ, ಅಲ್ಲಿ ಚಳಿ ಛಿದ್ರವಿಲ್ಲಮ್ಮ (ಇಂಗೀತ. ೮೯-೭). ೨. ಹಿಮ ; ಮಂಜು . 'ಚಳಿವೆಟ್ಟು' ಪರಾ. ೩. ಚಳಿಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಮೈನಡುಕ : ಆವನಿಗೆ ಚಳಿ ಬಂದಿತ್ತು (ರೂಢಿ). **ಛಳಿ :** ೧. 'ಛಳಿಗಾಲ' ಪರಾ. ೩. 'ಛಳಿಜ್ವರ' ಪರಾ. **ಸಳಿ$_2$:** ೧. ಬೆಂಕಿಗೆ ಸಳಿ ಬಂದು ಉದಕವ ಕಾಯಲಾಗಿ ಹಿಮ ಹಿಂಗಿ ಜ್ವರ ಬಂದಿತ್ತು (ಸಗಜೊ. ೭೭) ; ಏನು ಕಾರಣವಾಗಿ ನೀನಿಂತು ಮೌನದಲ್ಲಿ ಮಂಡಿಸಿರ್ಪೆ . . . ಸಳಿ ಮಳೆ ಘಾಳಿ ಬಿಸಿಲ ಬೇನೆ ಬಾಯಾಱಿಕೆ ಪಸಿವು ಮುಂತಾದ ವೇದನೆಗಳೊಂದುಂ ಗಣನೆಗೆ ತಾರದೆ (ಭಾರಶಾಂ.೧೪-೭೧); ಹರಿಯುಮಿಮಾ ಹಿಮಕಂಜಿ ಕಲಶಾಬ್ಧಿಯಂ ಬಿಟ್ಟು . . . ಉರುವ ಸಳಿ ತೊಲಗದಿರಲೋಡಿಬಂದಾಗಸದ ತರಣಿಮಂಡಲಮಧ್ಯದೊಳ್ಮನೆಯ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವನೀ ಹೈಮಂತ ಶಕ್ತಿಯಂ ಬಣ್ಣಿಸಲ್ಕಾರಳವೊ ಮೂಜಗದೊಳು (ಅಜಾವಿ. ೧-೨೯).
[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಚಳಿ ; ತುಳು. ಚಳಿ, ಚಲಿ, ಸಲಿ ; ತೆಲು. ಚಲಿ]

ಚಳಿ$_3$ 'ತಳಿ$_4$' ನೋ.

ಚಳಿಕ (ನಾ). ಲವಲವಿಕೆ : "ತವಕ, ಲವಲವಿಕೆ, ಚಪಲ, ಅಸವಸ, ಚಳಿಕ" (ಕಂನುಹು. ೮೪). [?]

ಚಳಿಕಿಗೆ 'ಚಳಕಿಗೆ' ನೋ.

ಚಳಿಕೆ$_1$ 'ಚಳಕೆ' ನೋ.

ಚಳಿಕೆ$_2$ (ನಾ). ಇಬ್ಬನಿ ; ಹಿಮ : ಪರೆದುದು ಚಳಿಕೆ ರವಿಯ ಕರಂಗಳು ಪರಕರಸಿದವೆಣ್ದೆಸೆಯ ಹರುಷವಾದುದು ಕೋಕಮಿಥುನ ಕೋಕನದ ಕೊರಗೆ ಚಕೋರ ಕೈರವವು (ಶರ್ಕರ. ೪-೭೨). [?]

ಚಳಿಕೊಡು 'ಚಳಿಗೊಡು' ನೋ.

ಚಳಿಕ್ಕ 'ಚಳಂಕ್ಕ' ನೋ.

ಚಳಿಗದಿರ್ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಕಿರಣ; ಹಿಮಕಿರಣ: ಶಶಿಯ ಚಳಿಗದಿರ್ಗಳ ಕುಳಿರ್‌ಕಾಂತಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೨೦-೭).
[ಚಳಿ$_2$ + ಕದಿರ್$_2$]

ಚಳಿಗದಿರ, ಸಳಿಗದಿರ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಕಿರಣಗಳುಳ್ಳವನು ; ಚಂದ್ರ : "ಸವಿಗಡಲಣುಗಂ . . . ನೈದಿಲ್ಗೆಳೆಯ ಚಂದ ಚಳಿಗದಿರ ಕತ್ತಲೆವಣಿಯ ಶಶಿಯ ನಾಮಂ" (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೪೩); "ಚಳಿಗದಿರಂ ಕಟ್ಟಲೆವಣಿ ಕುಳಿರ್ವೆಳಗನು . . . ತಣ್ಗದಿರ ಮಂಜುಗೈಯಂ ಚಂದಂ " (ಕವಿಕಂ. ೪೩). **ಸಳಿಗದಿರ :** ಸಳಿಗದಿರನ ಕಳಂಕನುದ್ದುವವೊಲು ತಿಲಕವ ತೊಡೆದು (ಜ್ಞಾನಸ. ೪೩-೮೦).
[ಚಳಿಗದಿರ್ + – ಅ$_7$]

ಚಳಿಗದಿರ್ಗಲ್ಲು (ನಾ). ಚಂದ್ರಕಾಂತಶಿಲೆ : ಎಕ್ಕಲಂ ಚಳಿಗದಿರ್ಗಲ್ಲಿನೊಳು ದಾಡೆಯಂ ಮಸೆದು ಪದಗೊಳಿಸುವನಿತಕ್ಕೆ (ರಾಘಪ. ೧೭-೭೨).
[ಚಳಿಗದಿರ್ + ಕಲ್ಲು(<ಕಲ್$_3$)]

ಚಳಿಗಾಲ, ಛಳಿಗಾಲ (ನಾ). ಚಳಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ ಕಾಲ ; ಮಾಗಿ ; ಹೇಮಂತ ಶಿಶಿರಋತುಗಳ ಸಮಯ : ಹರಿವ ತೊಱೆಗಳ ನಡುವೆ ಧೃತಿಯೋಸರಿಸದುಱೆ ಚಳಿಗಾಲವೆಲ್ಲಂ ನಿರುತದಿಂ ಕೊರಳುದ್ದ ನೀರೊಳು ನಿಂದು (ಬಸಪು. ೨-೧೨) ; ಬಿಸಿಲು ಮಳೆ ಚಳಿಗಾಲವಿವು ಸಂಧಿಸಿದವೇ ರಘುಪತಿಯನೀಯಾಯಸವ ನೋಡಲಿಕಿದ್ದೆವೇ ಶಿವಶಿವ ಮಹಾದೇವ (ತೊರರಾ. ೩-೨-೭). **ಛಳಿಗಾಲ :** ಛಳಿಗಾಲದಲ್ಲಿ ಅವು ಒಂದೂವರೆ ಅಡಿ ಆಳದವರೆಗೂ ಹೋಗುತ್ತವೆ (ಕೀಟಬ. ೩).
[ಚಳಿ$_2$ + ಕಾಲ]

ಚಳಿಗಿರಿ (ನಾ). ಹಿಮಾಲಯ ಪರ್ವತ; ಹಿಮಾಚಲ: ಒಂದು ದಿನ ಚಳಿಗಿರಿಯ [ಪಾಠಾಂ. ವೆಟ್ಟ] ದೆಸೆಗೆ ಚೆಲ್ಲಲು ನಿತ್ಯದಂತಲ್ಲದತ್ತ ನೀ ಬಿಸುಟ ಪರಿಯ ತಿಳುಹೆನಲ್ಕೆ (ಪ್ರಾಥರಾ. ೪-೧೪). [ಚಳಿ$_2$ + ಗಿರಿ$_1$]

ಚಳಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ತಣ್ಣಗಾಗು ; ಕಂಗಿಡು ; ತಗ್ಗು : ಕೇಡಿನಲ್ಲಿ ಕಂಗೆಡದೆ ಒಲವು, ಮುಂಪ್ಪಿನಲ್ಲಿ ಚಳಿಗೊಳದೆ ಗೆಲವು (ಇಂಗೀತ. ೮೫-೧೮).
[ಚಳಿ$_1$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಚಳಿಜ್ವರ, ಛಳಿಜ್ವರ (ನಾ). ಚಳಿಯೊಡನೆ ಬರುವ ಜ್ವರ ; ಮೈನಡುಕದೊಂದಿಗೆ ಏರುವ ಜ್ವರ ; ಮಲೇರಿಯಂ : ಇವು ಚಳಿಜ್ವರ ಅಥವಾ ಮಲೇರಿಯಾಜ್ವರವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ (ಪರಜೀ. ೨೭). **ಛಳಿಜ್ವರ :** ಮಂದಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ, ಛಳಿಜ್ವರದಲ್ಲಿ [ಪಾಠಾಂ. ಛಳಿಯಲ್ಲಿ] . . . ವಮನ ಕ್ರಿಯೆಯ ಮಾಡಿಸುವುದು (ವೃದ್ಯಸಾ. I, ೩೦) ; ಗರುಗದ ಸೊಪ್ಪಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಾವು ರಸವಂ ಹಿಂಡಿ ಛಳಿಬರುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಕೊಡಲು ಛಳಿಜ್ವರಂ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಸಕವೈ. ೭೩). [ಚಳಿ$_2$ + ಜ್ವರ]

ಚಳಿತ$_1$ (ನಾ). ಚಳಿ ; ಶೀತ ; "ಕುಳಿರ್ದುದು" (ಚತುನಿ. ೬. I, ೩೭).
[ಚಳಿ$_2$ + – ತ$_2$]

ಚಳಿತ$_2$ 'ಚಲಿತ' ನೋ.

ಚಳಿನಾಡು (ನಾ). ಚಳಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ ನಾಡು ; ಶೀತವಲಯದಲ್ಲಿ ಇರುವ ನಾಡು : (ಕ). [ಚಳಿ$_2$ + ನಾಡು]

ಚಳಿಯ 'ಚಳೆಯಂ$_1$' ನೋ.

ಚಳಿಯಿಸು 'ಚಲಿಸು' ನೋ.

ಚಳಿಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಪೊಸ ಪೂವಿನೊಳ್ ಪೂರೆದು ಪೊಣ್ಮದ [ಕ]ಂಪು ಮೊಗಂಗಳಂ ಚಳಿಲ್ಲೆನೆ ಕೊಳೆ ಪೊಯ್ಯೆ ತೀಡಿದುದು ತೆಂಕಣಗಾಳಿ ವಸಂತಮಾಸದೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೩೪) ; ಉರ್ಕಂಬುಗಳೆಱಗಿ ರೋಮರೋಮಕ್ಕೆ ನೆಳಲ್ ನೆಕ್ಕು ಚಳಿಲ್ ಚಿಕ್ಕು ದೊಗಲ್ ದೊಕ್ಕೆನೆ ನಾಂಟಿದುವರಾತಿಭಟರವಯವಮಂ (ಜಗವಿ. ೭-೮೦).

ಚಳಿಲನೆ (ಅ). ಒಮ್ಮೆಲೆ ; ಕೂಡಲೆ : ಚಳಿಲನೆ, ಕಿಳಿಲನೆ, ಗಳಗಳನೆ, ಕಿಳಕಿಳನೆ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೪೦ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). [ಚಳಿಲ್ + – ಅನೆ$_1$]

ಚಳಿವೆಟ್ಟ 'ಛಳಿವೆಟ್ಟು' ನೋ.

ಚಳಿವೆಟ್ಟಣುಗಿ (ನಾ). ಹಿಮವಂತನ ಮಗಳು ; ಪಾರ್ವತಿ : ಚಳಿವೆಟ್ಟಣುಗಿಯಾಣ್ಮನ ಭಕ್ತ ಸಂಗನಾದಳವ ನೋಡಲ್ಕೆ . . . ಸೂರ್ಯನುದಯಂಗೈದನಾ ಸಮಯದಿ (ಪ್ರಾಕಿಠಾ ೧೩-೨೯).
[ಚಳಿವೆಟ್ಟು + ಅಣುಗಿ (< ಅಣುಂಗಿ)]

ಚಳಿವೆಟ್ಟಳಿಯ (ನಾ). ಹಿಮವಂತನ ಅಳಿಯ ; ಶಿವ : "ಎಲರುಣಿವೆದೆಯಂ ಚಳಿವೆಟ್ಟಳಿಯಂ ಸಸಿದಲೆಯ . . . ಪೇೞ್ವರ್ ಸ್ಮರಹರಂಗೆ ನಾಮವಿದೆನುತುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೦೫). [ಚಳಿವೆಟ್ಟು + ಅಳಿಯ]

ಚಳಿವೆಟ್ಟಾಣ್ಮ (ನಾ). ಹಿಮಗಿರಿಯ ಒಡೆಯ ; ಹಿಮವಂತ ; ಚಳಿವೆಟ್ಟಾಣ್ಮನ ಪುತ್ರಿ ಸುರ್ಕೆ ಚಳಿಯಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೯-೧೭).
[ಚಳಿವೆಟ್ಟು + ಆಣ್ಮ (<ಆಳ್ಮ)]

ಚಳಿವೆಟ್ಟು, ಚಳಿವೆಟ್ಟ, ಛಳಿವೆಟ್ಟು (ನಾ). ಹಿಮಗಿರಿ ; ಹಿಮಾಚಲ : "ಕುಳಿರ್ವೆಟ್ಟೆಕ್ಕಿಲ್ವೆಟ್ಟುಂ ಚಳಿವೆಟ್ಟು ಹಿಮಾದ್ರಿ" (ಚತುನಿ. ೧೦) ; ಮನ್ಮಥನು ತಳಿರ್‌ರಥವನೇಱಿ ಮುಂದೆ ಪೋಗಲ್ಕಾ ಚಳಿವೆಟ್ಟು ಕಣ್ಗೆ ರಂಜಿಸಿತು (ಮೋಹತ. ೭-೪೫). **ಚಳಿವೆಟ್ಟ :** ಚಳಿವೆಟ್ಟದಳಿಯ ಕೇಳುಳಿದ ಮಾತೇನೀಗ (ಮಲ್ಲಾರಿ. ೭-೪). **ಛಳಿವೆಟ್ಟು :** ಛಳಿವೆಟ್ಟನಿಂದಬ್ಧಿಪರಿಯಂತದವನಿಯು ತದಾಕಾರದಂತೆಸೆವುದು (ನವಮೋ. ೨-೧೮).

ಚಳಿವೆಟ್ಟುಮಗಳ್ = ಚಳಿವೆಟ್ಟಣುಗಿ : ಚಳಿವೆಟ್ಟುಮಗಳ ನಲ್ಲಂ ಪೇಳ್ದ ಶಾಸ್ತ್ರಂಗಳ್ (ಏಕೋತ್ತರ. ೭-೭೮). [ಚಳಿ$_2$ + ಬೆಟ್ಟು$_2$]

ಚಳಿವೇಱು (ಕ್ರಿ). ಚಳಿಯನ್ನು ಹೊಂದು ; ಶೀತದಿಂದ ಬಾಧೆಪಡು : ಭೀತಿಯಲಿ ಚಳಿವೆತ್ತು ನಡುಗುವಂದದಿ ಪೇಳ್ದ ರಣದುಮ್ಮಳಿಕೆಯ ಬಹಳ ನಿಮ್ಮುರವ (ಮೋಹತ. ೩೪-೪೩). [ಚಳಿ$_2$ + ಪೇಱು$_1$]

ಚಳಿಸು$_1$ 'ತಳಿಸಂ$_1$' ನೋ.

ಚಳಿಸು$_2$ 'ಚಲಿಸಂ' ನೋ.

ಚಳುಂಕಿ$_1$ 'ಚಳುಂಕ್ಯ' ನೋ.

ಚಳುಂಕಿ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಮಾನಂ : "ಚಳುಂಕಿಯೆನೆ ಶಿಂಶುಮಾರಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೨೫-೬). [?]

ಚಳುಕಿಡು (ಕ್ರಿ). ನರಗಳ ಮಿಡಿತದಿಂದ ಬೇನೆಯುಂಟಾಗು ; ನರಗಳಲ್ಲಿ ಚುಚ್ಚಿದಂತೆ ನೋವುಂಟಾಗು : ನವಮಾಸ ಪೂರೈಸಲಾ ಸತಿಗೆ ಬಿಡದೊಡನೆ ದಿವದಲ್ಲಿ ಕಾಂಚಿ ಕಟಿ ಮಿಡಿಮಿಡಿದು ಚಳುಕಿಡಲ್ (ಪರಶು. ೩-೪೯). [ಚಳುಕು$_1$ (<ಚಳಕು$_1$) + ಇಡು$_1$]

ಚಳುಕು$_1$ 'ಚಳಕಂ$_1$' ನೋ.

ಚಳುಕು$_2$ (ನಾ). (?) : ಅಳರಶರಕೇಳಿಪಂಪಿಂದಲಾಸ್ಯಶ್ರೀಯು ಚಳುಕಿನಿಂ ನೋಳ್ಪರಂತಃಕರಣತುಷ್ಟಿಯಂ ಸುಸೋಪನೇವರ್ಣಿಸುವೆನು (ಜಿನಮು. ೨-೦೨). [?]

ಚಳುಕ್ಯ, ಚಲಿಕ್ಯ, ಚಳಿಕ್ಯ, ಚಳುಂಕಿ$_1$, ಚಟಿಕ್ಯ, ಚಾಳೋಕ್ಯ, ಸಳುಕಿ (ನಾ). = ಚಾಲುಕ್ಯ : ಸತ್ಯಾಶ್ರಯವೆಸರೆಸೆದುದಾ ಚಳುಕ್ಯಾನ್ವಯದೊಳ್ (ಕಇಅ. ೨-೨-೨೦ ; 1058). **ಚಲಿಕ್ಯ :** ಚಲಿಕ್ಯೋ ವಲ್ಲಭೇಶ್ವರಃ (ಎಇ. XXVII, ೮-೩ ; 543). **ಚಳಿಕ್ಯ :** ಸಮಜನಿ ನವಮಸ್ತಸ್ಯ ರಾಜ್ಞಶ್ಚಳಿಕ್ಯ ಕ್ಷ್ಮಾಪ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೮೩-೧೯ ; 1587). **ಚಳುಂಕಿ$_1$:** ಚಳುಕಿ ವಂಶೋತ್ತಮರಂ (ಎಇ. XVI, ೩೮-೫ ; 1107). △ **ಚಟಿಕ್ಯ :** ಚಟಿಕ್ಯರನ್ವಯಂ ನೆಗಳೆ ನಗಳ್ತೆಯಂ ತಳೆದು ತಂನಯ ತೇಜದೊಳಾಣೆಯೋಲೆಯುಂಡಿಗೆ ಸಲೆ ಸಾಧ್ಯವಾದ ನೆಲನಂ ತಳೆದಂ ನೃಪಮೇರುತ್ತೈಲಪಂ (ಕಇಅ. ೯೫-೮-೯ ; 12ನೆಯ ಶತ). **ಚಾಳೋಕ್ಯ :** ನನ್ನಿಯಂ ಪೇಳುವೆನರಸ ಕೇಳಿನ್ನು ಚಾಳೋಕ್ಯಾನ್ವಯದವರು ಮುನ್ನ ನಿಕ್ಷೇಪಿಸಿದುದೆಂಬತ್ತೆಂಟು ಕೋಟಿ ಧನ ವಿನ್ನ ಸಿಂಹಾಸನದ ಕೆಳಗಿದೆ (ಬಸವು. ೫-೫೭). **ಸಳುಕಿ :** ವಿದಿತ ಶ್ರೀ ಸಳುಕಿ ರಾಜ್ಯ[ದೊ]ಳ್ (ಸೌಇಇ. XI-1, ೦೪-೦೫ ; 872).
[<ಸಂ. ಚಾಲುಕ್ಯ]

ಚಳುಪು (ನಾ). =ಚಳಕು$_1$: (ಕ). [?]

ಚಳುಮ (ನಾ). = ಚಳಕಂ$_1$: ಯೋನಿಯೋನಿಯಲ್ಲಿ ಭೇದ ಚಳುಮ ರುಜಾ ಇತರ ತೋದ ನೋವು (ಬಾಹಟೀ. ೨-೦-೭೭ ವ). [?]

ಚಳುವಳಿ 'ಚಳವಳ' ನೋ.

ಚಳೆ$_1$ 'ತಳೆ$_4$' ನೋ.

ಚಳೆ$_2$ 'ಚೆಲ್ಲ$_1$' ನೋ.

ಚಳೆ$_3$ 'ಸೆಳೆ$_4$' ನೋ.

ಚಳೆ$_4$ 'ತಟಿ' ನೋ.

ಚಳೆ$_5$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಟ್ಟೆ : ದೇವಾಂಗದ ಚಳೆಯ ಪಟಿಯ ಪಟ್ಟಾವಟಿಯೆಕ್ಕಾರೋಹಣದ ಕಕ್ಕರವಟಿಯಗೆಯ ದುಗುಳದ ಪಾಗುಡಂಗಳಂ . . . ತೊಟ್ಟು (ಮಹಾನೇ. ೯-೪ ವ). ೨. ಚಿಕ್ಕವಕ್ಕಳನ್ನಾಗಲಿ, ಅಶಕ್ತರನ್ನಾಗಲಿ ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬಳಸುವ ಬಟ್ಟೆ ; ಜೋಳಿಗೆ : (ಕ).

ಚಳೆಕೊಡು 'ಚಳೆಗೊಡು' ನೋ.

ಚಳೆಗೊಡು, ಚಳೆಕೊಡಂ, ಚಳೆಕೊಡಂ (ಕ್ರಿ). ಸಿಂಪಡಿಸು ; ಚಿಮುಕಿಸು ; ತಳಿಸು : ಕೇಸರಿಪೀಠವ ಪಾಸಿ ಕಸ್ತೂರಿನೀರ ಪೊಸರಿಸದೆ ಚಳೆಗೊಡುವ (ಅನಂಚ. ೫-೫೭) ; ಕಸ್ತೂರಿಯಾ ಜಲದಿಂದೆ ಚಳೆಗೊಟ್ಟು (ನವಮೋ. ೧೦-೭೮) ; ಸಾರಣೆಯನೇ ಹಾಕಿ ಚಳೆಗೊಟ್ಟು ರಂಗವಲ್ಲಿಯನಿಟ್ಟು (ಮಲ್ಲಜ. ೨-೦೫). **ಚಳೆಕೊಡು :** ಅಂಗಳ ಸಾರಿಸಿ ಗಂಧದ ಚಳೆಕೊಟ್ಟು (ಲೋಕಗೀ. ೨೦೫). **ಚಳೆಕೊಡು :** (ಕ). [ಚಳೆ$_1$ (< ತಳೆ$_4$) + ಕೊಡು$_1$]

ಚಳೆಯು$_1$, ಚಳಯು$_1$, ಚಳಿಯು, ಛಳಯು, ಛಳೆಯು$_1$ (ನಾ). (ನೆಲವನ್ನು ಗುಡಿಸಿದ ಬಳಿಕ)ನೀರು ಳಿಯುವುದು,-ಸಿಂಪಿಸುವುದು,-ಚಿಮುಕಿಸುವುದು : "ಚಳೆಯ ಮನೆ ನೀರ ತಳಿದುದು" (ಛಾಲನಿ. ೧೦); "ಚಳೆಯಮುಮನೆ ಸಿಂಪಿಸುವುದಕಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಶಂ. ೨೪೬); ಎಳೆದಳಿರ ಹಸೆ ಪನ್ನೀರ ಚಳೆಯ ಮೆಟಿದವಾ ಶೈತ್ಯಶಾಲೆಯೊಳಗೆ (ಹ ಚ ಶಾ. ೩-೪೫); ಕಸ್ತೂರಿನೀರ ಚಳೆಯದೊಳಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೮-೫೦ ವ); ಚಂದ್ರಕಾಂತದ ಜಲದ ಚಳೆಯುಮಂ ಕೊಟ್ಟು (ಸೌಂದಪು. ೮-೨೦); ಚಳೆಯದಿಂ ಚೆಲ್ಲಿದ ಚಂದನರಸದಿಂದ ಪೊಳಲು ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ಕುಶಾಕಾಂ. ೪೦-೬೬); ಮೇಗಣಿಂದುದಿರ್ವ ಕಮ್ಮಲರ್ಸರಿಯ ಪನ್ನೀರ್ಚಳೆಯದ . . . ಅಗಜೆಯಿರ್ಪೆಡೆ ಮೆಜೆದುದು (ನಂದಿಮೂ. ೬-೩). **ಚಳೆಯು$_1$** : "ಜಲಸೇಚನಂ ಚಳಯಮೆನಿಕುಂ" (ಕಶರ. ೦೨೩); ಪುಷ್ಪರಸದ ಚಳಯಂಗಳೆನೆ ಮೈಸಿರಿಯನಾಂತ ತದ್ವನದೇವಿ (ಸೌಂದಪು. ೧೮-೩೨); ಪನಿನೀರೊಳೊದವಿದ ಚಳಯವೊಪ್ಪಿದುದು (ವರ್ಧಚ. ೫-೪೩). **ಚಳಿಯು:** ಬೀದಿಬೀದಿಯೊಳ್ ಬಿಡದಿತ್ತ ಪನ್ನೀರ ಚಳಿಯ ವಾಡುವ ಪಾತ್ರದ (ಜಲಪು. ೩೬-೦೭). **ಛಳಯು :** ಅರಳಿದ ಹೂವುಗಳಲ್ಲಿ ಸುರಿವ ಮಕರಂದದಿಂದ ವನಪ್ರದೇಶವೆನುವ ಬೀದಿಯೊಳ್ ಛಳಯಮಂ ಕೊಟ್ಟು (ಸೌಗಂಧಿ. ೪೭೨-೧). **ಛಳೆಯು$_1$:** ಬಾವನ್ನಮಂ ಕದಡಿ ಸಿಂಪಿಸುವ ಛಳೆಯದಿಂ (ನಳಚಂ. ೧೯೫); ಹರುಷದಿಂ ಗುಡಿಗಟ್ಟಿ ವೀಧಿವೀಧಿಯಲಿ ಛಳೆಯದಿ ರಂಗವಲಿಗಳಿಂದ ವಿರಚಿಸಲು (ಲಕಿಚಂ. ೩೬-೫೦); ಪನ್ನೀರ ಬಾವನ್ನದೆಸೆವ ಛಳೆಯಂ ಮೃಗಮದೋನ್ನತದ ಸಾರಣೆಯು (ರಾಘಶ. ೪-೫). [ಚಳೆ$_1$ (<ತಳಿ$_4$) + – ಅ$_6$]

ಚಳೆಯು$_2$ 'ಚಳಯು$_2$' ನೋ.

ಚಳೆಯು$_3$ 'ತಟ' ನೋ.

ಚಳೆಯಂಗುಡು 'ಚಳೆಯಂಗೊಡು' ನೋ.

ಚಳೆಯಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ).=ಚಳೆಗೊಡು: ತಂಗೆ ತಲೆವೀದಿಯಂ ತೊಡೆಯದಿರು ಕೂಡೆ ಚಳೆಯಂಗೆಯ್ದಲಂಕರಿಸು (ಹಡಶಾ. ೪-೨೪). [ಚಳೆಯು$_1$ + ಕೆಯ್$_1$]

ಚಳೆಯಂಗೊಡು, ಚಳಯಂಗುಡು, ಚಳಯಂಗೊಡು, ಚಳಯಗೊಡು, ಛಳೆಯಂಗುಡು, ಛಳೆಯಂಗೊಡು(ಕ್ರಿ). = ಚಳೆಗೊಡು : ಚಳೆಯಂಗೊಡುವವೋಲೆಸೆದುದಾ ಚಟುಕುವನಿ ಸಿದ್ಧಪತಿ ನಲಿಯಲು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೩-೩೨); ಕೇರಿಕೇರಿಯೊಳು ಪನ್ನೀರಿನಿಂದರರೆ ಚಳೆ [ಪಾಠಾಂ. ಳೆ] ಯಂಗೊಟ್ಟು (ಸಿದ್ಧೇಪು. ೧೯-೦೮). **ಚಳಯಂಗುಡು :** ಚಲ್ಲಂ ಚಳ [ಪಾಠಾಂ. ಳೆ]ಯಂಗುಡುತ್ತುಮಿರೆ ರಾಗರಸಾಮೃತದಿಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೨-೯೫); ಘುಸೃಣರಸಂಗಳಿಂ . . . ಚಳಯಂಗುಡುತಿರ್ಪ ಮೌಕ್ತಿಕಪ್ರಸರದ ಕೂಡೆ ರಂಗವಲಿಯಿಂ ನಲಿದಿಕ್ಕುತುಂ (ವರ್ಧಪು. ೦೩-೭೪). **ಚಳಯಂಗೊಡು :** ಅನಿಮಿಷವಧು ಕಸ್ತುರಿಗದಡಿನ ಚಳಯಂಗೊಟ್ಟಳ್ (ಅನಂಪು. ೬-೪೩).

ಚಳಯಗೊಡು: ಚಳಯಗೊಟ್ಟುದು ಲೇಸು ಕುಸುಮಾಜಿ ಹೊಸರಂಗವಲಿ ಲೇಸು ಕುಸುಮಾಂಗಿ (ಭರತ. ೧೦-೯). **ಛಳೆಯಂಗುಡು :** ಜೋಳಿಸುವ ಲಾಲಾಜಲಂ ಮಿರಹತಿಯಿಂ ನೆಗೆವ ದೂಳ್ಗೆ ಛಳೆಯಂಗುಡೆ (ಗಿರಿಕ. ೬-೫೫ ವ); ಘುಸೃಣರಸಂಗಳಿಂದೆ ಛಳೆಯಂಗುಡುವಂತೆ (ಅನಂಪು. ೦೦-೩೫).

ಛಳೆಯಂಗೊಡು : ಪುನಗು ಜವಾದಿ ಜಲದೀಯಲ್ಲ ಪೊರವಳೆಯಂಗಣದಿ ಛಳೆಯಂಗೊಟ್ಟು (ನವಮೋ. ೨೧-೧೮). [ಚಳೆಯು$_1$ + ಕೊಡು$_1$]

ಚಳೆಹಾಕು (ಕ್ರಿ). = ಚಳೆಗೊಡು : ಅಂಗಳಕ್ಕೆಲ್ಲ ಚಳೆಹಾಕಿ ರಂಗವಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). [ಚಳೆ$_1$ (<ತಳಿ$_4$) + ಹಾಕು (<ಪಾಯ್ಕು$_1$)]

ಚಳೆಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ).=ಚಳೆಗೊಡು: ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ಬೀದಿಗಳಿಗೆ ಪನ್ನೀರಿನ ಚಳೆ ಹೊಡೆಯುತ್ತಲಿದ್ದರು (ದೇಯೂನಿ. ೦೫೦).

[ಚಳೆ$_1$ (<ತಳಿ$_4$) + ಹೊಡೆ$_1$ (<ಪೊಡೆ$_1$)]

ಚಳ್ಳ 'ಸೆಳ್ಳ' ನೋ.

ಚಳ್ಳಪಿಳ್ಳ, ಚಳ್ಳೆಪಿಳ್ಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಕ್ಕಳಾಟ : ಬಿಳ್ಳ ಬಂಗಾರಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಒಳ್ಳೆ ವಸ್ತ್ರ ಹೊದ್ದುಕೊಂಡು ಚಳ್ಳಪಿಳ್ಳ [ಪಾಠಾಂ. ಅಳ್ಳಂಚೇರ, ಅಳ್ಳಾಚಾರಿ]ಗೊಂಬೆಯಂತೆ ಆಡಿಹೋಯಿತು (ಕನಕ. ೧೦೭-೩). **ಚಳ್ಳೆಪಿಳ್ಳೆ :** "ಮಕ್ಕಳ ಆಟ" (ಜಾನಕೋ. ೫೫). 'ಚಿಳ್ಳೆಪಿಳ್ಳೆ' ಪರಾ. [?]

ಚಳ್ಳವರೆ (ನಾ). (ಉಕ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ; ಹಿತ್ತಲವರೆ ; ಚಪ್ಪರದವರೆ : ಔಡಲಗಿಡಗಳ ಬೊಡ್ಡೆಯಲ್ಲಿ ಚಳ್ಳವರೆಯ ಬೀಜವನ್ನು ಹಾಕಿ ಆ ಬಳ್ಳಿಯನ್ನು ಔಡಲಗಿಡಗಳಿಗೆ ಹಬ್ಬಿಸಬೇಕು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೦೫೫); ನಾನೇನು ನಿಮ್ಮ ತೋಟದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದ ಬದನೆ ಕಾಯಿಯೇ ಚಳ್ಳವರೆಯೇ (ಇಪ್ಪಕ. ೨೦೫). [ಚಳ್ಳು (<ಸೆಳ್ಳು) + ಅವರೆ$_1$]

ಚಳ್ಳಿಸು 'ಚಲ್ಲಿಸು$_2$' ನೋ.

ಚಳ್ಳು 'ಸೆಳ್ಳು' ನೋ.

ಚಳ್ಳುಗುರ್ 'ಸೆಳ್ಳುಗುರ್' ನೋ.

ಚಳ್ಳುಗುರು 'ಸೆಳ್ಳುಗುರ್' ನೋ.

ಚಳ್ಳೆ 'ಸೆಳ್ಳ' ನೋ.

ಚಳ್ಳೆಕೆಂದಾಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಚಳ್ಳೆಕೆಂದಾಳ, ಕೆಂಪುಚಳ್ಳೆ (ಮೈಶಿಗಿ. ೨೪-೪೫೫). [?]

ಚಳ್ಳೆಪಿಳ್ಳೆ 'ಚಳ್ಳಪಿಳ್ಳ' ನೋ.

ಚಱಪು 'ಸೆಱಪು' ನೋ.

ಚಱಿಂಗಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಮಲ್ಲಿಸೇನಭಟಾರರ ಗುಡ್ಡಂ ಚಱಿಙ್ಗಯ್ಯಂ ತೀರ್ತ್ಥಮಂ ಬನ್ದಿಸಿದಂ (ಎಕ. II, ೪-೦ ; ಸು. 900). [?]

ಚಱಿತ್ತಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ಮಾರವರ್ಮ್ಮಸ್ವಾಮಿಗೆ ಸುನ್ದರಿ ಚಱಿತ್ತಿಯರಾ ದೇಗುಲಂ ಮಾಡೆಯ್ದುದಾ ವೃತ್ತಿಯುಂ ಸರ್ವ್ವಪರಿಹಾರಂ ವಿಟ್ಟಾರ್ (ಎಕ. VI, ಚಿಕ್ಕಮ. ೯೨-೪ ; ಸು. 750 ?). [?,]

△ **ಚಟುಕ್ಯ** 'ಚಳುಕ್ಯ' ನೋ.

ಚಟುವಟ್ (ನಾ). ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ (?) : ಸಾಸಿಗ × × × ಪಱಿಯರೊಡೆಯ × ಱವೆಡೆಯಮ್ಮಂ ಹರಿತ್ತನ ಕುಮಾರಂ ಚಟುವಟ್ ಪೊಡದು ನುಡಿದು ಮತ್ತೆನ್ನದಾತನ್ ನುಡಿವಕ್ಕು (ಸೌಇಇ. IX-I, ೨೨-೦೦ ; 923). [?]

ಚಾ$_1$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಧ್ವನಿ : ಇದ್ದರೆಲ್ಲರ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಎದ್ದನು ಯುವರಾಜನೆಡೆಗೆ ಚಾ[ಪಾಠಾಂ. ಬಾ] ಹೋಯೆನೆ ಗೆದ್ದನು ಜಗದ ಜಾಣರನು (ಭರಚ. ೫೬-೯೫). ೨. ದನಕರುಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಮೇಕೆಗಳನ್ನು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗುವಂತೆ ಅಟ್ಟುವಾಗ ಬಳಸುವ ಧ್ವನಿ : ಹುಡುಗನು ಚಾ ಎಂದು ಎತ್ತುಗಳನ್ನು ಹೊಡೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಾನೆ (ರೂಢಿ).

ಚಾ$_2$ 'ಚಹ' ನೋ.

ಚಾಂಕಿಮಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಚಾಂಕಿಮಯ್ಯನ ಮಾಡಿಸಿದ ಶ್ರೀಶಾಂತಿನಾಥದೇವರ ತ್ರಿಭುವನತಿಳಕ ಚೈತ್ಯಾಲಯದಲಿರ್ಪ್ಪ ರಿಶಿ(ಷಿ)ಯರ್ (ಇಆ. XIX, ೨೭೩-೩೫ ; 1054). [ಚಾಂಕಿಮ$_6$+ಅಯ್ಯ$_{61}$]

ಚಾಂಗಾಳ್ವ 'ಚಂಗಾಳ್ವ' ನೋ.

ಚಾಂಗು, ಚಾಗು, ಜಾಂಗು, ಜಾಗು$_2$ (ಅ). ಭಲೆ, ಭೇಷ್, ಭಾಪು ಎಂಬರ್ಥದ ಹೊಗಳಿಕೆಯ ಮಾತು,-ಕೊಂಡಾಟದ ನುಡಿ: ಇಂದೆನ್ನ ಮನೆಗೆ ಪ್ರಮಥರು ಬಂದಹರೆಂದು ಗುಡಿತೋರಣವ ಕಟ್ಟಿ . . . ರಂಗವಾಲಿಯನಿಕ್ಕಿ ಉಘೆ ಚಾಂಗು ಭಲಾ ಎಂಬೆ (ಬಸವ. ೩೭೬); ಉಗೆ ಚಾಂಗು ಬಲಯೆಂಬ ನೆಗೆವ ರಭಸಂಗಳೊಳು(ದೀಕ್ಷಾಬೋ. ೦೦೭-೭); ಚಾಂಗು ಬಲಾಯೆನಲು ನಂದಿಧ್ವಜಪ್ರಜವು (ಬಸಪು. ೫-೩೯); ಜಯ ಜಯ ಚಾಂಗು ಬೊಲ್ಲೆಂಬ ರಭಸದಿಂ ಕೀರ್ತಿಸುತ್ತ (ವೀಕ್ಕಿಪು. ೪-೦೨-೪೫); ಪಾದವೆಚ್ಚಱಿಕೆ

ಪರಾಕು ಚಾಂಗೆಂದು ಮುಂದೋದೆ ಕೈಸನ್ನೆಯೊಳ್ನಿಲಿಸಿ . . . ಪಾಡುವ ನಾದವ ನಿಲಿಸಿಯಿದ್ದನು (ಭರಜ. ೪೯-೯). **ಚಾಗು:** "ಅರರೆ ಧಣಾ . . . ಚಾಗು ಸಲೆ ಸುಂಪುರೆಯೆನೆ ಕೊಂಡಾಟದ ನುಡಿ" (ಭಾರನಿ. ೪೬) ; ಮಝು ಪೂತು ಪಾಯಕು ಗಂಡುಗಲಿಯಹೆ ಚಾಗು ತೊಟ್ಟೆಸು (ಕುಂ ವ್ಯಾ. ಭೀ. ೧೦-೧); ಎಲ್ಲರುಂ ಪೂತುರೇ ಸುಭಟ ಚಾಗೆಂದುಲಿಯೆ ಕೋಪದಿಂ ಗುಹನಾರ್ದು ತೆಗೆದೆಚ್ಚನು (ಜೈಬಪು. ೪೩-೧೭); ಚಾಗು ದಣುದಣು ಭಾಪು ಭಳಿರೆ ಬಲ ಬಲರೆ ಕೇಳೀಗ ನಿನ್ನಂ ಪೋಲ್ವರಂ ಕಾಣೆನು (ರುಕ್ಮಾಂಗ. ೧೩-೭೩). **ಜಾಂಗು:** ಸಭೆಯೊಳುಣ್ಮೆ ಪೊಣ್ಮೆತ್ತು ಜಾಂಗು ಬೊಲ್ಲ ಶುಭ ಬೊಲ್ಲ ಮಾಂಗಳಿಕ ಬೊಲ್ಲಮೆಂಬೀ ರವಂ (ಜಗವಿ. ೧೧-೭೨) ; ಕರಿಗಮನೆಯರು ತಂದರು ರತ್ನಮಯ ಹೊನ್ನ ಹರಿವಾಣ ದುಂಬಿದಾರತಿಯ ತಿರುಹಿ ನಿವಾಳಿಸಿ ಜಾಂಗು ಬೊಲ್ಲೆಂದೆಂದು ಸಿರಿವೆತ್ತು ನಿಂದರಿಕ್ಕೆಲದಲಿ (ಮೋಹತ. ೨೨-೧೩). **ಜಾಗು₂:** "ಅರರೇ ಭಾಪುರೆ . . . ಜಾಗುಮಾ ಧಣು ಧಿರುರೇ ಪುರೆಯೆನೆ ಕೊಂಡಾಟಂ" (ಚತುನಿ. ೫೫); ಜಾಗು ಧಣು ಧಣು ಪೂತು ಕಾರ್ಮುಖ ಯೋಗಸಿದ್ಧನೆ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೫-೨೯); ಸೊಲ್ಲಿಸಿದರು ಜಾಗು ಬೊಲ್ಲು ತುದ್ದುವ ಕೆಂಬಲ್ಲ ತಳಿಗೆ ಗಾರ್ತಿಯರು (ಮೋಹತ. ೧೫-೩೬).

ಚಾಗುಚಾಗು, ಜಾಗುಜಾಗು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ತಾನೊಹಿಸಿಕೊಳೆ ಸದರ ಗಂಡನೆ ಚಾಗುಚಾ[ಪಾಠಂ. ಜಾಗುಜಾ]ಗೆನುತೆ (ಮದೇಪು. ೩-೫೫); ಸುಭಟ ರಹುದೋ ಜಾಗುಜಾಗೆನುತೊಲೆದನಾ ದ್ರೋಣ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೨-೮೧); ಜಾಗುಜಾಗೆಂದಸುರ ಖಾತಿಯೊಳುಬ್ಬಿ ಘರ್ಜಿಸಿವ (ಅಂಬಿಕಾ. ೧೫-೨)

[←ತೆಲು. ಚಾಂಗು. / ಮರಾ. ಚಾಂಗ]

ಚಾಂಗೇರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು; ಹುಲ್ಲುಹುಳಿಗನ ಸೊಪ್ಪು; ಪುಲ್ಲಂಪುರುಚಿ : (ಶ). [ಸಂ. ಚಾಂಗೇರೀ]

ಚಾಂಚಲ್ಯ (ನಾ). ಚಂಚಲತೆ ; ಅಸ್ಥಿರತೆ : ಕುದುರೆಗಳೆರಡೂ ಚಾಂಚಲ್ಯ ತೋರಿದವು (ಇಪ್ರಕ. ೩೨೧). 'ಚಿತ್ತಚಾಂಚಲ್ಯ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚಾಂಡಾಲ, ಚಾಂಡ್ಯಾಳ (ನಾ). ಚಂಡಾಲ ; ಹೀನ : ಕರ್ಮಾಧಿಗತ ಚಾಂಡಾಲರಿವದಿರ ಮಾತುಗಳನೆಲೆ ನಂಬದಿರು ಭೂಪ (ಬಸಪು. ೫೬-೫೦) : ಏಕಗೋತ್ರದ ಪುರುಷ ಸತಿಯರ ಜ್ಞಾನದಿಂದಾ ನೆರೆದಲ್ಲಿ ಪುಟ್ಟಿದಂ ಚಾಂಡಾಲನೈ (ವೀಶೈಪು. ೭-೨-೨೧). **ಚಾಂಡಾಳ :** ಇದನಳಿದಾತಂಗಕ್ಷಯ ನರಕಂ ನಿಜವಂಶಕ್ಷಯಮಾತಂ ಧರಿತ್ರಿಯೊಳು ಚಾಣ್ಡಾಳ (ಸೌಇಇ. XX,೧೧೭-೫೦; 1188). [ಸಂ.]

ಚಾಂಡಾಲಗಿತ್ತಿ (ನಾ). ಹೊಲತಿ ; ಪಂಚಮಸ್ತ್ರೀ : ಕೀಳು ವರ್ಗದ ಹೆಂಗಸು : ಕಂಡಕಂಡವರ ಹಿಂದೆ ಹರಿವ ಚಾಂಡಾಲಗಿತ್ತಿಯಂತೆ (ಗಣಭಾ. ೨೮೯-೧). [ಚಾಂಡಾಲ + - ಗಿತ್ತಿ]

ಚಾಂಡಾಲತ್ವ (ನಾ). ಹೊಲೆತನ; ಪಂಚಮ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿರುವಿಕೆ : ಉತ್ತಮದ ರವಿಕುಲದೊಳುದಿಸಿ ಚಾಂಡಾಲತ್ವವೆತ್ತ ಸತಿಯರ್ಗೆಳಸಿ ಘೋರ ನರಕಾಳಿಗನಿಮಿತ್ತ ಹೋಹವನಲ್ಲ (ಹಚಕಾ. ೮-೨೫). [ಸಂ.]

ಚಾಂಡಾಲಪತಿ(ನಾ). ಹೊಲೆಯರ ಪ್ರಮುಖ ; ಪಂಚಮರ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ : ಚಾಂಡಾಲಪತಿಯ ಮನಮೆರ್ದೆಗೊಂಡು ಮನಃಪದ್ಮ ಮುಕುಳಮಂ ಸವಿವಳಿಯಂ ಕಂಡೊಡೆ ಮುನಿವಾ ನರರುಂ ಪೆಂಡಿರುದಾರತೆಗದೇಕೆ ಮುನಿವರೋ ದೇವಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೯೪). [ಚಾಂಡಾಲ + ಪತಿ₂]

ಚಾಂಡಾಲಿಕೆ (ನಾ). ಕೀಳುದರ್ಜೆಯ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ.

[ಸಂ. ಚಾಂಡಾಲಿಕಾ]

ಚಾಂಡಾಳ 'ಚಾಂಡಾಲ' ನೋ.

ಚಾಂಡಾಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚಂಡಾಲನಂತೆ ವರ್ತಿಸು : ಮದ್ಯಮಂ ಕುಡಿಕುಡಿದು ಮರುತಹತಿಯಿಂದ ಚಾಂಡಾಳಿಸುವ ಚಿತ್ತೈಯರನರಸ ನೋಡುತ ಬಂದನು (ಹಚಕಾ. ಪರಿ. ೪-೫೫). [ಚಾಂಡಾಳ (= ಚಾಂಡಾಲ) + - ಇಸು₃]

ಚಾಂತ (ನಾ). ಚಕಾರವನ್ನು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಉಳ್ಳ ಶಬ್ದ : (ಶ).

[ಚ + ಅಂತ₂]

ಚಾಂತಿ 'ಸಾಂತಿ' ನೋ.

ಚಾಂದಣೆ, ಚಾಂದನಿ (ನಾ). ಮೇಲ್ಕಟ್ಟು ; ವಿತಾನ ; ಛತ್ತು: ವಿಧವಿಧದ ಪಾಸಿ ಚಾಂದಣೆಗಳಂ ಕಟ್ಟಿ (ಕೃಷ್ಣವಿ. ೨-೯೧); ಹಡಗಿನ ಮೇಲ್ಗಡೆ ಚಾಂದಣೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿದ್ದಿತಾದ ಕಾರಣ ಹಡಗಿನೊಳಗಿದ್ದ ಪ್ರಯಾಣಿಕರಿಗೆ ಯಾವುದೂ ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಕಪಾಕುಂ. ೩). **ಚಾಂದನಿ :** (ಶ).

[←ಮರಾ. ಚಾಂದಣೀ ; ಹಿಂ. ಚಾಂದನೀ]

ಚಾಂದನಿ 'ಚಾಂದಣೆ' ನೋ.

ಚಾಂದಸ, ಚಾನಸ, ಛಾನಸ (ಗು). ೧. ಸಂಪ್ರದಾಯನಿಷ್ಠ. (ನಾ). ೨. ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದವನು; ವೈದಿಕ: ಛ ಕಾರಕ್ಕೆ ಚಕಾರಂ-ಛವಿ-ಚವಿ . . . ಛಾಂದಸ - ಚಾಂದಸ (ಶಮದ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ). ೩. ಮಂದಮತಿ ; ದಡ್ಡ : ವರರತ್ನಘೋಷನ ಪರಿಯಲ್ಲ ವಿದ್ಯಾಸಾಗರನಾದ ವ್ಯಾಳಿಯಂತಲ್ಲಾ ಪರಮಚಾಂದಸನಾದಕು (ಭೃರಸೂ. ೩೬). **ಚಾನಸ:** ೪. ಎಚ್ಚರವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ; ಅಜಾಗರೂಕತೆ: ಹುಲಿಯು ದುಷ್ಟಮೃಗವೆಂದು ತಿಳಿದಿದ್ದರೂ . . . ಚಾನಸದಿಂದ ಹುಲಿಯ ಬೋನಿಗೆ ಬಿದ್ದಿರುವ ಬಾಗಿಲ ಹಲಗೆಯನ್ನು . . . ಎತ್ತಿದನು (ಕಥಾಮಂ. IV, ೮೮). **ಛಾನಸ :** ೧. ಸ್ವಲ್ಪ ಛಾನಸ ಸ್ವಭಾವದ ಪದ್ದಕ್ಕನಿಗೆ ದೇವರು ದಿಂಡರ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಎರಡನೆಯವರು ಮಾಡಿದರೆ ಎಷ್ಟೂ ಒಗ್ಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಸಾವಿಉ. ೬೩). ೩. ಉರಿದುಮೀ ನಿಮ್ಮಯ ತಪೋಜಪ ಧ್ಯಾನಂಗಳಿರವದೇಂ ಛಾನಸಮದೊರ್ವ ಮಾಯಾವಿ ನಿಮ್ಮ ರಿಸಿಯರನೊಲಿಸಿಕೊಂಡೊಯ್ದಪಂ ಬಿಡಿಸಿಕೊಳಿ ಮೇಳೆಂದೊಱಲ್ದರಂದು (ಜೈಬಪು. ೨೦-೨೩). 'ಛಾನಸತನ' ಪರಾ.

[<ಸಂ. ಛಾಂದಸ]

ಚಾಂದಸಿಕೆ (ನಾ). ತಡಮಾಡುವಿಕೆ; ಆಲಸ್ಯ; ಜಡತೆ: ಚಾಟುಕಾತಿಯರು ಚಾಂದಸಿಕೆಯ ನೂಂಕಿ ಸಘಾಟಿಕೆಯಿಂದ ಪಾಡಿದರು (ಭರಜ. ೫-೫೮). 'ಛಾಂದಸಿಕ್ಕೆ' ಪರಾ.

[ಚಾಂದಸ + - ಇಕೆ]

ಚಾಂದ್ರ (ಗು). ೧. ಚಂದ್ರನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಮೃಗಶಿರಾ ನಕ್ಷತ್ರ. [ಸಂ.]

ಚಾಂದ್ರಜ್ಞಾನಿ (ನಾ). ಚಂದ್ರಮಂಡಲವನ್ನು ಕುರಿತು ವಿಶೇಷ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು : ಚಂದ್ರಮಂಡಲದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿಜ್ಞಾನಿ ಅಥವಾ ನಾವಿಕ : ಚಾಂದ್ರಜ್ಞಾನಿ (Lunarian. ಇಂಕನಿ).

[ಸಂ. ಚಾಂದ್ರಜ್ಞಾನಿನ್]

ಚಾಂದ್ರಪ್ರಭ (ಗು). [ಜೈನ]ಚಂದ್ರಪ್ರಭನೆಂಬ ತೀರ್ಥಂಕರನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ : ಕಣ್ಗಿಂಬಾದ ಚಾಂದ್ರಪ್ರಭಂ ರೂಪಂ . . . ಎಮ್ಮೊಳ್ ಮಾಟ್ಕೆ ನೈರ್ಮಲ್ಯಮಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೧). [ಸಂ.]

ಚಾಂದ್ರಮಸ (ಗು). =ಚಾಂದ್ರ. [ಸಂ.]

ಚಾಂದ್ರಮಸಾಯನ (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಮಗ; ಬುಧ: "ರೌಹಿಣೇಯಃ, ಬುಧಃ, ಸೌಮ್ಯಃ, ಚಾಂದ್ರಮಸಾಯನಃ - ಈ ೪ ಬುಧನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೯-೪೬). [ಸಂ.]

ಚಾಂದ್ರಮಾನ (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಗತಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಕಾಲವನ್ನು ಗಣಿಸುವ ಕ್ರಮ : ಚಂದ್ರನ ಗತಿಯ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಎಣಿಸಲ್ಪಡುವ ಪಕ್ಷ, ಮಾಸ, ವರ್ಷಗಳ ಮಾನವು ಚಾಂದ್ರಮಾನವೆಂದೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೭೮); ಚಾಂದ್ರಮಾನದ ಮಧ್ಯಾಹ್ನದಲ್ಲಿ, ಚಂದ್ರನ ಭಾಗ ಸೂರ್ಯಾಭಿಮುಖವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದು ಕುದಿಯುವ ನೀರಿನಷ್ಟು ಕಾವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ (ಅಕಾಶ. ೩೯). [ಸಂ.]

ಚಾಂದ್ರಮಾಸ (ನಾ). ಚಾಂದ್ರಮಾನ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿರುವ ಚೈತ್ರ, ವೈಶಾಖ ಮೊದಲಾದ ತಿಂಗಳು : ಈ ರೀತಿಯಾದ ಪರಿಕ್ರಮಣವೇ . . . ಆತನ ಕಲೆಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿ, ಅವುಗಳಿಂದ ಚಾಂದ್ರಮಾಸವು ನಿರ್ಧಾರಿತವಾಗಿರುವುದು (ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿ. ೨೦೨). [ಚಾಂದ್ರ + ಮಾಸ₁]

ಚಾಂದ್ರಾಯಣ (ನಾ). ೧. ಚಂದ್ರನ ಗತಿ,-ಚಲನೆ ; ಚಂದ್ರನು ಕ್ಷಯಿಸುವುದು ಮತ್ತು ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವುದು. ೨. ಚಂದ್ರನ ವೃದ್ಧಿ ಕ್ಷಯಗಳಿಗನುಸಾರವಾಗಿ ತಮ್ಮ ಆಹಾರವನ್ನು ಒಂದು ತುತ್ತಿನಿಂದ ಆರಂಭಿಸಿ, ದಿನಕ್ಕೆ ಒಂದೊಂದೇ ತುತ್ತು ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತ ಆಮೇಲೆ ಕ್ರಮೇಣ ಒಂದೊಂದೇ ತುತ್ತು ಕಡಮೆ ಮಾಡುತ್ತಾ ಬರುವ ಒಂದು ವ್ರತ : ಪ್ರಿಯಕಾರಿಣಿಯುಂ . . . ಚಾಂದ್ರಾಯಣಮಂ ನೋಂತು (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೦೪ವ) ; ಅನುದಿನಂ ಭುಂಜಿಸಿದ ಶವದ ಶಿರದಕ್ಕಿಯಲ್ಲನಪೇಯ ಚಾಂದ್ರಾಯಣಂ (ಹರಿಶಾ. ೦೪-೭); ಅತಿಕೃಚ್ಛ್ರ ಚಾಂದ್ರಾಯಣ ಸಾಂತಪನಾದಿ ವ್ರತನಿಯಮದ ಪವಣಲ್ಲ (ಹರಿಬ. ೨-೦೩). ೧, ೨: ನೆಲೆಮಾಡದೊಳೆಡೆಯಾಡುವ ಕಲಹಂಸಾಲಸ ವಿಳಾಸವತಿಯರ ಮುಖಮಂಡಲಕೆ ಸರಿಯಾಗಲಾಱದೆ ಸಲೆ ಮಾಳ್ಪಂ ಚಂದ್ರನಿಂತು ಚಾಂದ್ರಾಯಣಮಂ (ಯಶೋಚ. ೧-೩೦). [ಸಂ.]

ಚಾಂದ್ರಿ (ನಾ). ಬುಧಗ್ರಹ: ಚಾಂದ್ರಿ ನೋಡೆ ಯಮಳ ಸ್ತ್ರೀಜನ್ಮಂ (ಜಾತಕತಿ. ೩-೦೩). [ಸಂ.]

ಚಾಂಪೇಯ (ನಾ). ೧. ಸಂಪಿಗೆ ; ಚಂಪಕ : ಧರೆಗೆಲ್ಲಂ ಸೊಗಸಂಬಳಿಕ್ಕೊದವಿ ಚಾಂಪೇಯಮೋಳರಂತೆ ಷಟ್ಚರಣಂಗಳ್ಗೆಯಪಥ್ಯಮಾದ ತೆಱದಿಂ (ಶ್ರೀಸೋಶ. ೬೩) ; ವಿಲಸಿತ ಚಾಂಪೇಯದ ಮೊಗ್ಗೆ ತುದಿಯೊಳು ನೆಲಸಿದ ತುಹಿನಾಂಬುವೆನಲು (ಜ್ಞಾನಚ. ೩-೭೦). ೨. ನಾಗಸಂಪಿಗೆ ; ನಾಗಕೇಸರ. ೩. ಚಿನ್ನ ; ಬಂಗಾರ. ೪. ಚಂಪಾದೇಶದ ರಾಜಪುತ್ರ ; ಕರ್ಣ : ಬಾಳ್ವ ವಸ್ತುಗಳೆಲ್ಲ ದಾನಕೆ ಸರಿಯು ಸರಿಮಾಡಿ ಕೇಳ್ವರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟಮಲಕೀರ್ತಿಯೊಳಾಳ್ದ ಧರ್ಮೋದ್ಯೋಗದಲಿ ಕೃತ ಬಾಳ್ವನೀ ಚಾಂಪೇಯಗೆಣೆಯಾರೆಂದಳಿಂದುಮುಖಿ (ಜಿನಭಾ. ೦೯-೩೦). [ಸಂ.]

ಚಾಂವ 'ಚಾಮ' ನೋ.

ಚಾಂವಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಜಟಾಸಿಂ[ಗ]ನಂದಿ ಆಚಾರ್ಯ್ಯರ ಪದವ ಚಾ[ಂ]ವಯ್ಯಂ ಮಾಡಿಸಿದೋಂ(ಕಇಇ. ೭೨-೭-೨; ಸು. 10ನೆಯ ಶತ). [ಚಾಂವ (<ಚಾಮ) + ಅಯ್ಯ1]

ಚಾಕ (ಗು). ೧. ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಾದ; ಚೊಕ್ಕಟ ; ಚೊಕ್ಕ: (+). (ನಾ). ೨. ಚೊಕ್ಕತನವುಳ್ಳವನು : ಈ ಕಾಯಕ್ಕೆ ಬಂದವರ ಸಾಕುವೆನೆಂಬೊ ಮಹ ವ್ಯಾಕುಲದಲ್ಲಿ ತಿರುಗಿ ಚಾಕಾನಾಗದೆ ಪೋದೆ (ಪರೋಕ್ಷದೀ. ೩೪-೧). [←ಮರಾ. ಚಾಕ್]

ಚಾಕಗೌಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಚಾಕಗೌಡ ಮಾಳಗವು[ಡ] ನಿಲಿಸಿದ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೭೫-೭: 1034 ?). [ಚಾಕ₁+ಗೌಡ (<ಗಾವುಂಡ)]

ಚಾಕಚಕ್ಯ (ನಾ). ೧. ಲಗುಬಗೆ ; ವೇಗ; ತ್ವರೆ : ಹೆಣ್ಣು . . . ಅತಿ ಮುಂದಾಗಿ ಚಾಕಚಕ್ಯದಿಂದ ನುಗ್ಗಬಾರದು (ಹಳ್ಳಿಬಾ. ೬೩); ಈ ಕೆಲಸವನ್ನು ಚಾಕಚಕ್ಯದಿಂದ ನೆರವೇರಿಸಿದ ಹೆಂಡತಿಯ ಬಗ್ಗೆಯೂ ಅವರಲ್ಲಿ ಅಸಮಾಧಾನ ಮೂಡಿತು (ಬವರಿ. ೫೭). ೨. ಜಾಣ್ಮೆ; ಚಾತುರ್ಯ ; ಕೌಶಲ: ಲೋಕನಾಯಕ ಶಿಕ್ಷೆ ರಕ್ಷೆಯ ಚಾಕಚಕ್ಯದೊಳಾರು ನೀನುಳಿದೇಕೆ ಸೆರೆವಿಡಿದಿರ್ಪೆ (ರಾಮಾಸಂ. ೧-೩-೦೮) ; ಅವಳು . . . ಅತ್ಯದ್ಭುತವಾದ ಚಾಕಚಕ್ಯದೊಡನೆ ಅಭಿನಯಿಸಲಾಗಿ, ಸಭೆಯಲ್ಲೆಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯೂ ಭೇಷ್ ಭೇಷ್ ಎಂಬ ಜಯಜಯಕಾರವು ಹುಟ್ಟಲು (ಮೊಗ್ಗು. ೫೦); ಎದುರಾಳಿಗಳನ್ನು . . . ದುಡುಮ್ಮನೆ ಪರಾಜಯಗೊಳಿಸುವ ಒಂದು ನೂತನ ಚಾಕಚಕ್ಯವಿದೆ ಅವರಲ್ಲಿ (ರಾಜಪ. ೮೦). [ಸಂ.]

ಚಾಕಚಕ್ಯತೆ (ನಾ). ಚಾತುರ್ಯ ; ಚಾಲಾಕು : ಸಹೋದರನನ್ನು ಚಾಕಚಕ್ಯತೆಯಿಂದ ಮೂಲೆಗೊತ್ತಿಸಿ . . . ಔರಂಗಜೇಬ್ ಅಟ್ಟಹಾಸ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಪರ್ವಕಾಲ (ದುರಂಶಾ. ೩) ; ಉಡುಪಿನೊಳಗೆ ಬಹಳ ಚಾಕಚಕ್ಯತೆಯಿಂದ ಸೇರಿಸಿದ್ದ ವಜ್ರ, ನೀಲ . . . ನವರತ್ನಗಳು ಹೊರಬಿದ್ದುವು (ಪ್ರಪಾಇ. II,೦೦); ನಾಲ್ಕು ಜನರಿಗೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡು ಸರಿಯಾಗಿ ನಡೆಯುವ ಚಾಕಚಕ್ಯತೆಯೂ ಇತ್ತು (ಕುರುಕಾ. ೮೪). [ಚಾಕಚಕ್ಯ + - ತೆ₃]

ಚಾಕಣ 'ಚಕ್ಕಣ' ನೋ.

ಚಾಕರ (ನಾ). ಆಳು; ಸೇವಕ; ನೌಕರ: ಅವಗೆ ಚಾಕರರಾಗಿ ನಾವಿರ್ದಿವನು ಭಾವಿಸಬಾರದು (ಜಿನಭಾ. ೪೭-೪೦) ; ಒಡೆಯನಂತೆ ಚಾಕರ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೩೩) ; ಇವನಂತಿರುವ ಚಾಕರನು ದೇವರ ದಯದಿಂದಲೇ ನಮಗೆ ದೊರಕಿದನು (ವಾಗ್ಮಿವಿ. ೨). [← ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚಾಕರ್]

ಚಾಕರವಾನ 'ಚಾಕರಿವಾನ' ನೋ.

ಚಾಕರಿ (ನಾ). ಊಳಿಗ ; ಸೇವೆ ; ನೌಕರಿ : ಚಾಕರಿಯ ಮಾಡಿದರೆ ಆಚೀಚೆಲಾಡುವರು (ಪುರಂದ. ೧-೦೪೮-೫) ; ತುರಗದ ಚಾಕರಿಯೊಳಿರುವವನಿಗೆ ತರುಣಿಯ ಭೋಗವು ಬೇಕೆ (ವಾದಿಕೀ. ೭೭-೦೦) ; ತಂತಮ್ಮ ಚಾಕರಿಯನ್ನು ಮಾಡಿದ ನೃಪಗೆ ತಾವು ಚಾಕರಿಯ ಮಾಡಿದರು (ಯುನಳ. ೯); ಕೆಲವರು ಚಾಕರಿ ಇಲ್ಲವೆ ದಿನಗೂಲಿ ಮಾಡಿ ಹೊಟ್ಟೆ ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳುವರು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೦೩೮); ಸರ್ಕಾರದ ಚಾಕರಿಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ . . . ಹೋದರು (ದೇವೀಜಾ. ೩೩) ; ನೃತ್ಯದ ಚಾಕರಿಯನ್ನು ಅವಳು ಈಗ ಬಿಟ್ಟುಬಿಟ್ಟಿರುವುದಾಗಿಯೂ . . . ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಅರ್ಜಿ ಕೊಡಲು ಸೂಚಿಸಿದರು (ಗಂಗಾಸಾ. ೧೭). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚಾಕರೀ]

ಚಾಕರಿದಾರ (ನಾ).=ಚಾಕರ : ನಾನಂತೂ ಚಾಕರಿದಾರ ; ಕೇಳಲೇಬೇಕು (ನಮ್ಮಳ್ಳಿ. ೩೦). [ಚಾಕರಿ + - ದಾರ₂]

ಚಾಕರಿವಾನ, ಚಾಕರವಾನ (ನಾ).=ಚಾಕರ : ಚಕ್ರವರ್ತಿಯಿಂದ ಚಾಕರಿವಾನನವರೆಗೆ ಎಲ್ಲರ ಮನೆಯ ವೃತ್ತಾಂತಗಳೂ . . . ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಬಿಡುತ್ತವೆ (ಶ್ರೀಕಥ. ೭೭). **ಚಾಕರವಾನ :** ಖಾವಂದರಾದವರು ತಾವೆ ಯಿದಕ್ಕೆ ಸಾಹಸ ಮಾಡಿದರೆ ಚನ್ನವಲ್ಲದೆ ನಮ್ಮಂಥಾ ಚಾಕರವಾನರು ಮಾಡುವ ಕೆಲಸವಲ್ಲಾ (ಹೈದರ. ೬೩). [<ಚಾಕರಿ]

ಚಾಕಲೆಟ್ 'ಚಾಕಲೇಟು' ನೋ.

ಚಾಕಲೇಟು, ಚಾಕಲೆಟ್, ಚಾಕ್ಲೇಟ್ (ನಾ). ಕೋಕೋ ಬೀಜದ ಹಿಟ್ಟನ್ನು ಕಲಸಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಹಿಯಾದ ತಿಂಡಿಯ ಬಿಲ್ಲೆ : ಚಾಕಲೇಟು ಬಹಳ ತಿನ್ನಲಿಕ್ಕೆ ಕೊಡಬೇಡಿರಿ (ಕುರಿಹಿಂ. ೦೩೨). **ಚಾಕಲೆಟ್ :** ಇಂಗ್ಲೀಷ್ ಕೇಕ್, ಚಾಕಲೆಟ್ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಬಗೆಯ ತಿಂಡಿಗಳೂ . . . ಇಡಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ (ಪ್ರಕಾಶ. ೦). **ಚಾಕ್ಲೇಟ್ :** ಅವರಿಗೆಲ್ಲ ರಾಯರು ಈವರಗೆ ಅದೆಷ್ಟು ಚಾಕ್ಲೇಟ್, ಪೆಪ್ಪರಮೆಂಟ್ . . . ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೋ (ಕಂಬನಿ. ೦೨೦). [←ಇಂ. Chocolate]

ಚಾಕಿ (ನಾ). ಮೊಟ್ಟೆಯೊಡೆದು ಆಗ ತಾನೆ ಹೊರಬಂದ ರೇಷ್ಮೆ ಹುಳುವಿನ ಮರಿ.

ಚಾಕಿಕಟ್ಟು=ಮೊಟ್ಟೆಯಿಂದ ಆಗತಾನೆ ಬಂದ ರೇಷ್ಮೆ ಹುಳುವಿನ ಮರಿಗೆ (ಆಹಾರದ) ಸೊಪ್ಪು ಹಾಕಲು: ಚಾಕಿಕಟ್ಟುವುದಕ್ಕೆ ಹಿಪ್ಪೆನೇರಳೆ ಸೊಪ್ಪನ್ನು ಸಣ್ಣಗೆ ಕತ್ತರಿಸಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ರೂಢಿ). [?]

ಚಾಕು (ನಾ). ಕೊಯ್ಯುವ ಸಾಧನ ; ಚಿಕ್ಕ ಚೂರಿ : ಒಂದು ಹರಿತವಾದ ಚಾಕುವಿನಿಂದ ಕೀವನ್ನು ಹೊರಗೆ ತೆಗೆದು ಹಾಕಬೇಕು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೦೪೯) ; ಊಹಾಪೋಹಗಳು ತಮ್ಮ ಸರ್ಜರಿ ಚಾಕುಗಳಿಂದ ನನ್ನನ್ನು . . . ಕತ್ತರಿಸಿದುವು (ಎಮುಕ. ೬೩). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚಾಕೂ]

ಚಾಕುಸು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಆವರಕ . ತಂಗಡಿ; "ಆಹುಲೀ" (ಶಂಡಿಶ). [?]

ಚಾಕ್ರಿಕ (ನಾ). ೧. ಮೇಳದವರೊಂದಿಗೆ ಗಾಯನ ಮಾಡಿ ರಾಜನನ್ನು ಹೊಗಳುವವನು. ೨. "ಕಾಲವನ್ನು ತಿಳಿಸುವವರು" (ಅಮರ. ೬೬೪). [ಸಂ.]

ಚಾಕ್ಲೇಟ್ 'ಚಾಕಲೇಟು' ನೋ.

ಚಾಕ್ಷುಷ (ಗು). ೧. ಕಣ್ಣಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ. (ನಾ). ೨. ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣು ವಂತಹುದು : ಅಕ್ಕರಂ . . . ವಿವಿಧಾಕಾರಂ ಲಿಪಿಭೇದವೃತ್ತಿಯಿಂ ಚಾಕ್ಷುಷಂ ಪುರಾತನ ಮತದಿಂ (ಶಮದ. ೩) ; ಕೆಲವು ಚಾಕ್ಷುಷಂಗಳ್ ಕೆಲವು ಅಚಾಕ್ಷುಷಂಗಳಪ್ಪುವು (ಶಶ್ಬ್ರ್ಯಪ್ರ. ೨೪೬). ೩. ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮನುಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ. [ಸಂ.]

ಚಾಕ್ಷುಷಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ (ನಾ). ಸ್ವತಃ ಕಣ್ಣಿಂದ ನೋಡಿ ತಿಳಿಯತಕ್ಕುದು : ಈ ವಸ್ತು ಕರಿದಿದು ಬಿಳಿದು ಎಂಬಿವು ಮೊದಲಾಗಿ ಪುಟ್ಟುವ ತಿಳಿವು ಚಾಕ್ಷುಷ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮೆನಿಪುದು (ಚಳಬಿ. ೩). [ಚಾಕ್ಷುಷ + ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ]

ಚಾಕ್ಷುಷಿ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಸಾಧಾರ ದೀಕ್ಷೆಯ ಐದು ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ನೋಟದ ಮೂಲಕ ಕೊಡುವ ದೀಕ್ಷೆ : ಗುರು ತನ್ನ ನಯನವಂ ಮುಚ್ಚಿ ಶಿಷ್ಯನ ನೋಡಿಯಱಿದುಮಾಹ್ವಾನಮಂ ಮಾಡಿ ಮೋಕ್ಷವನೀವುದರರೆ ಚಾಕ್ಷುಷಿ (ವೀಶೈಪು. ೬-೬-೬೫); ವರದೇಶಿಕೇಂದ್ರನುರು ವಾಸುಭಕ್ತನಂ . . . ಕರ ಚೆಲ್ವ ದಿಟ್ಟಿ ಪೊರೆಯೇರೆ ನೋಡಲಾ ದುರಿತಾರಿ ದೀಕ್ಷೆಯಿರದಾಯ್ತು ಚಾಕ್ಷುಷೀ (ಚಾಲಾಸ್ಕ. ४-೧೧-೪೩). [ಸಂ. ಚಾಕ್ಷುಷೀ]

ಚಾಗ₁, **ಜಾಗ**₁ (ನಾ). ೧. ಹಸಿರು ಬಣ್ಣ ; ಮರಕತ ವರ್ಣ : ಚಾ[ಪಾಠಾಂ. ಜಾ]ಗದ ಬಲ್ಪಲಾದ ಪೊನಲಿಂ ಬಳೆದೊಪ್ಪುವ ನಾಳಿಕೇರದಿಂ (ಮಲ್ಲಿಪು.೨-೪೫). **ಜಾಗ**₁: ೧. "ಜಾಗಮೆಂದುಂ, ಪಸುರ್ಪೆಂದುಂ ಮರಕತ ವರ್ಣಂ" (ಶಶಸಾ. ೧೧-೨೦೯) ; ಜಾಗದ ನೆರೆವಡಲಗೆಗಳ ಜಾಗಂಗಳ ಪಸುರ್ಗಳೆಸೆಯೆ (ಆದಿಪು. ४-೩೧); ಜಾಗದ ಪೊನಲ್ ಕೃತಕಾಚಳ ನಿರ್ಜ ರಾಂಬುವೆಂಬಿನಿತಱಿನಾದೆ ಕೊಟ್ಟಿಸಱಿಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-४೦). ೨. ಪಚ್ಚೆ ಮಣಿ ; ಮರಕತ : ಜಾಗಂಗಳೆಸೆವ ಪಸುರ್ಪೆಳಗುಂ ಪ್ರಜ್ವಳಿಪ ಮಣಿ ಸ್ತಂಭದ ಕಂಬೆಳಗುಂ ಪಸರಿಪುವು ಸುರಶರಾಸನಶತಮಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೫೦).

ಚಾಗ₂ (ನಾ). ತ್ಯಾಗ; ದಾನ: "ಚಾಗಂ ತ್ಯಾಗದೊಳಂ" (ಶಬ್ದಾನಿ. ४೯) ; ಚಾಗದ ಭೋಗದಕ್ಕರದ ಗೇಯದ ಗೊಟ್ಟಿಯಲಂಪಿನಿಂಪುಗಳ್ಗಾಗರವಾದ ಮಾನಸರೆ ಮಾನಸರ್ (ಪಂಪಭಾ. ४-೨೯); ರವಿನಂದನ ನನ್ನಿ ಚಾಗ[ಪಾಠಾಂ. ಸತ್ಯ]ಮಣ್ಮೆಂಬಿನಿತರ್ಕಂ ನೀನೆ ಪೊತ್ತುಮೊದಲಿಗನಾದೈ (ಗದಾಯು.೫-೦೬); ಚಾಗದ ಪೆಂಪಿಂದಮೆ ಗಜ್ಜರಾಜನೆಸೆದಂ (ಎಕ. II, ೩೮೪-೦೯ : ಶ. 1135).

ಚಾಗಜಗಝಂಪ = ತ್ಯಾಗ ಗುಣದಲ್ಲಿ ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಚಟ್ಟಭೂಪಂಗೆ ನೆಟ್ಟನೆ ಕೊಟ್ಟಂ ಧರೆ ಮೆಚ್ಚೆ ಚಾಗ ಜಗಝಂಪಂ ರಘುಂಪಳಾಚಾರ್ಯಂ (ಎಕ. XIII, ೩೦೨-೦೮ : 1126).

ಚಾಗವೆಡಂಗಿ = ತ್ಯಾಗಗುಣದ ವೈಭವವುಳ್ಳವಳು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ನೆಗಟ್ದಳ್ ಜಗಕ್ಕೆ ವಿನಯಗುಣೈಕಾಸ್ಪದೆ ಸುಗ್ಗಿಯಬ್ಬೆ ತನಗೊಂದಿದ ಚಾಗವೆಡಂಗಿಯೆಂಬ ಪೆಸರೆಸೆವಿನೆಗಂ (ಶಾವ್ಯಾವ. ೦೬೦). [<ಸಂ. ತ್ಯಾಗ]

ಚಾಗಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ದಾನಮಾಡು : ಅಂತು ಚಾಗಂಗೆಯ್ದು ಜಗನ್ಮಂಗಳ ಗಂಗಾವಾರಿಯೊಳ್ . . . ಮಿಂದು (ಪಂಪಭಾ. ೯-೬೨ವ); ಲೇಸಪ್ಪ ವಸ್ತ್ರ ನಿಕರಮನೋಸರಿಸದೆ ಸೂಱೆಗೊಂಡು ಚಾಗಂಗೆಯ್ವಂ(ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೩೩). [ಚಾಗ₂ + ಕೆಯ್₁]

ಚಾಗಗುಣ (ನಾ). ದಾನಮಾಡುವ ಗುಣ; ದಾನಶೀಲತೆ: ಸುರಭೂರುಹ ಮುಮನಗ್ಗದ ಸುರಭಿಯುಮಂ ಚಾಗಗುಣದೊಳೆಮ್ಮರಸಂ ತ್ರಸ್ತರಿ ಯಾಡುಂವಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ४-೨೦೬). [ಚಾಗ₂ + ಗುಣ]

ಚಾಗಟೆ (ನಾ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ : ಕುದುರೆಯ ರಿಕಾವು ಚಾಗಟೆಯ ಬಳ್ಳಿಯೊಂದಕ್ಕೆ ತೊಡಕಿಕೊಂಡಿತು (ಹುಂಜಾ. ೬). [?]

ಚಾಗವಟ್ಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೇದಗೆ ; ಹುಚ್ಚುಕೇದಗೆ : ಹುಚ್ಚು ಕೇದಗೆ ಎಂದರೂ ಚಾಗವಟ್ಟೆ ಎಂದರೂ ಗಾಯದೆರಿ ಎಂದರೂ ಒಂದೇ ಪರ್ಯಾಯವು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೧೩೨). [?]

ಚಾಗವಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ದಾನಮಾಡು ; ತ್ಯಾಗಮಾಡು. ೨. ಹೊರಚೆಲ್ಲು : ಮನದೊಳ್ನೀವಿರ್ದ ಮೋಹಾಮೃತರಸಮನೆ ಸರ್ವಾಂಗದಿಂ ಚಾಗವಿಕ್ಕು ತ್ತೆನಿಸಲ್ ಘರ್ಮಾಂಬು ತಳ್ತೊಪ್ಪಲು (ಕಾದಂಬ. ೫೨೩). [ಚಾಗ₂+ಇಕ್ಕು]

ಚಾಗಿ (ನಾ). ತ್ಯಾಗಗುಣವುಳ್ಳವನು ; ದಾನಿ ; ದಾನಶೀಲ ; ಕೊಡುಗೈ ಯಾತ : "ಚಾಗಿಯೆ ತಾಂ ತ್ಯಾಗಿ" (ಚತುನಿ. ४೩) ; ನೋಟವ್ಪುದೊಡ್ಡರು ವಿರ್ವ್ವಡಿ ಚಾಗಿಗಳು ಮಹಾದೇವರ ದೇಗುಲವಂ ಮಾಡಿಸಿ (ಸೌಇಇ. IX-1, ೦೬-೦೬ ; ೨ನೆಯ ಶತ) ; ಭಯಮಱಿಯದ ಕಲಿಯುಂ ಚಾಗಿಯು ಮೆನಿಸದೆ . . . ಪಂದೆಯುಮಾಗಿ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೬೩) ; ದೇವೋತ್ತಮ ನೀನೆ ಚಾಗಿವೆಸರಂ ಪಡೆದೈ (ಪಂರಾಮಾ. ೫-೩) ; ಚಾಗಿಗಳ ನಡುವೆ ಕಡುಚಾಗಿ ಸಂಗನ ಬಸವ (ಬಸರ. ೯-೮೩) ; ಚೋಳಕುಲಕಮಲಬಾಲಾರ್ಕನೆನಿಪ ಚಾಗಿ ಕುವರನನಿತ್ತು ರಕ್ಷಿಸನೆ (ಭಾವಚಿಂ. ೩-೩೨). [< ಸಂ. ತ್ಯಾಗಿನ್]

ಚಾಗಿಗುಣ (ನಾ). ತ್ಯಾಗಮಾಡುವವನ ಗುಣ ; ದಾನಶೀಲತೆ : ಚಾಗಿ ಗುಣಂ ಧಾರಿಣಿಪತಿಗೋಗಡಿಸದೆ ವೈಶ್ಯಜಂಗೆ ಲುಬ್ಧಗುಣಂ . . . ಸಹಜ ಮಕ್ಕುಂ ಜಗದೊಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦೩-೩೮). [ಚಾಗಿ + ಗುಣ]

ಚಾಗಿಯಬ್ಬೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ಚಾಗಿಯಬ್ಬರಸಿಯು ಬೂತುಗನು ಬಿತ್ತುವಟ್ಟವ ಕೊಟ್ಟ (ಎಕ. XV, ಅರಸೀ. ೨೩೬-೦೬ : 971). [ಚಾಗಿ₀ + ಅಬ್ಬೆ₁₁]

ಚಾಗು 'ಚಾಂಗು' ನೋ.

ಚಾಗುರೆ, ಜಾಗುರೆ (ನಾ). = ಚಾಂಗು : ಪೂತುರೇ ಹನುಮಂತ ಚಾಗುರೇ ಪೂತು ಮರುತಜ (ತೊರೆರಾ. ೨೬-೩೯); ಕಾದಿ ಮಿಗಿಲಪ್ಪ ವರವಂ ಚಾಗುರೇ ಪಡೆದೆ (ವೀಶೈಪು. ೩-೧೬-४೦); ಭಳಿರೆ ಚಾಗುರೆ ಚಾಗು ಸಹಸಿಗಳ್ಳು ಕೈವಾಡಗಳನು ತೋರಲ್ಬಂದಿರೇ (ತುರಂಗ. ೫೮-೦೩) . **ಜಾಗುರೆ :** ಜಾಗುರೆ ಜಾಗು ಭಲರೆ ನುತ್ತಿರ್ಪವರ್ಕಲಬರು (ಅರಾಚ. ೮-೩೦). ಜಾಗುಜಾಗುರೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಜಾಗುಜಾಗುರೆ ಕರ್ಣ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೦-೩೬). [?]

ಚಾಗೆ 'ಚೇಗೆ' ನೋ.

ಚಾಚಪುಟ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ತಾಳ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಸಮುರಪುಚಂಡ ಗೀತನ್ರಿ[ನೃ]ತ್ಯರತ ವಿತತಘನಶುಷಿರವಾದ್ಯಲಯ ಚಚ್ಚಪುಟ ಚಾಚಪುಟ ಪರಮೇಶ್ವರಮುಖಕಮಳ . . . ಬ್ರಹ್ಮವೀಣಾದಿ ಗೇಯ ಗಾಂಧರ್ಬ್ಬ [ರ್ವ] (ಕೊಲ್ಹಾಶಾ. ೨೨-೦४ : 1257) ; ಎಸೆವೆರಡು ತಾಳಂಗೊಂಡು ಚಚ್ಚಪುಟವೆಂಬಿನಿಂ ಚಾಚು[ಚ]ಪುಟ . . . ಪ್ಲುತದಶಪ್ರಾಣವಱಿದೊತ್ತೆ (ಚೀರಮ. ೦೦-೩೩) ; ಚಚ್ಚಪುಟದ ಚಾಚು[ಚ]ಪುಟದ ಸಾಂಬ್ರಾಣಿಯ ಕೆಚ್ಚು ಕೀಲಣೆಗಳನಱಿದು . . . ಪಾಡಿದರು (ಭರಚ. ೦೨-೮೩). 'ಚಚ್ಚಪುಟ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚಾಚತ್ಪುಟ (ನಾ). = ಚಾಚಪುಟ : ಬಳಿಕ ಧ್ರುವ . . . ಏಕವೆಂಬ ಸಪ್ತತಾಳ ಭೇದಂಗಳಂ ಅವುಗಳೊಳು ಚಂಚತ್ಪುಟ ಚಾಚತ್ಪುಟ . . . ಜಯಾಳವೆಂಬಿವು ಮೊದಲಾದ ನೂಱೆಂಟು ತಾಳಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೩೮). [ಸಂ.]

ಚಾಚರೆ (ನಾ). ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚಿಕೊಂಡಿರುವ ಬಂಡೆ,—ಕಲ್ಲು : ಬಾನ್ ಬಟ್ಟೆಯಲೆವ ಬರ್ದಿಲರಾ ಚಾಚರೆಯೊಳೇಗಳುಂ ಕುಳಿತಿರ್ದ ಶಿಖರಗಾತ್ರದ ಪರ್ದುಮುದಿಯನಂ ಕಂಡು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೩೩-೩೯). [ಚಾಚು₁ + ಅರೆ₂ (<ಅಱೆ₄)]

ಚಾಚಾ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕಪ್ಪ ; ತಂದೆಯ ಸೋದರ : ನಿಮ್ಮಾಯಿ ಚಾಚಾನ ಡೈರಿಯಲ್ಲಿ ಇದೇ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಹೆಸರು ಬರೆದಿದೆ (ಭಾರತಿ. ೫೨). [←ಹಿಂ. ಚಚಾ, ಚಾಚಾ]

ಚಾಚಿ, ತಾಚಿ (ನಾ). ಮಕ್ಕಳ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ತಾಯಿಯ ಮೊಲೆ : (+). **ತಾಚಿ:** ತಾಚಿ ಹಾಲಿಗೆ ಒಗ್ಗಿದ ಮಗು ಮೇಲುಹಾಲನ್ನು ಕುಡಿಯುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ತೆಲು. ಚಾಚಿ. / ಹಿಂ. ಮರಾ. ಛಾತೀ]

ಚಾಚು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಮುಂದೆ ನಡೆ,–ಸಾಗು,–ಸರಿ : ಪನ್ನಗಾಭರಣ ಶ್ರೀ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ಬಲ್ಲನೆನಲು ದಂಡಿಗೆ ಚಾಚಿತು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೯-೮). ೨. ಮುಂದೆ ಒಡ್ಡು,–ಹಿಡಿ: ತಾಯಿಗಳು ಮೊಲೆಗಳನೊಡನೊಡನೆ ಕಟುಗಳಿಗೆ ಮಿಗೆ ಮೆಯ್ದುಡವಿ ಚಾಚಿಕೊಳುತ್ತಿರಲು (ಬಸವು. ೬೦-೩೬) : ಕರಪಲ್ಲವವ ಚಾಚಿದಳು ಕಂಕಣ ಘಲ್ಲುಘಲಿರೆನೆ (ನಳಚ. ೨-೩೩ ಪ) : ನೃಪವರನಡಿಗೆ ನಿರ್ಮಲ ಕಿರೀಟಮಂ ಚಾಚುತಿರೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೭-೦೮). ೩. ಮುಂದೆ ತಳ್ಳು,–ನೂಕು : ಓಹಿಲದೇವನಂ ಪೊಙಮಡಿಸಿ ಕದವಂ ಚಾಚಲಾಗದು (ಓಹಿರ. ಹ. ೨೦೭-೮); ನಕುಲನುದಾರಕರ್ಣನ ಮುಟ್ಟಿ ಬಂದನು ಚಾಚಿದನು ರಥವ (ಕುಮ್ಮಾ.ಭಾ. ೪-೧೧) ; ಮೃತ್ಯುವಿನ ಗೋಸಾಳಿಯಲಿ ಚಾಚಿದನು ಚಾಪಳ ಚಂದ್ರಹಾಸಕವ (ತೊರವೆರಾ. ೦-೮-೩೩). ೪. ನೀಡಂ; ವಿಸ್ತರಿಸು: ಭೃತ್ಯನ ಕಾವುದೆಂದರ್ಜುನನು ಹಣೆ ಚಾಚಿದನು ಹರಿಪದಕೆ (ಕುಮ್ಮಾ.ಅ. ೨-೪೪);ಹಾಸಿಗೆ ಇದ್ದಷ್ಟು ಕಾಲು ಚಾಚಬೇಕು (ಗಾದೆ). ೫. ಪಾರುಮಾಡು; ರಕ್ಷಿಸು : ಹಿಡಿದುದ ಬಿಡದಿದ್ದಡೆ ಕಡೆಗೆ ಚಾಚುವ ಅಲ್ಲದಿದ್ದಡೆ ನಡು ನೀರಲ್ಲದ್ದುವ (ಬಸವ. ೩೩೦). ೬. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಒದಗಿಸು; ಧಾರಾಳವಾಗಿ ಹಾಕು: ಆ ಸಂತರ್ಪಣೆಯಲ್ಲಿ ಕೇಳಿ ಕೇಳಿದಷ್ಟು ಹೋಳಿಗೆ ಚಾಚುತ್ತ ಇದ್ದರು (ರೂಢಿ). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚಾಟು ; ತುಳು. ತೆಲು. ಚಾಚು]

ಚಾಚು$_2$ (ನಾ). ವಿಸ್ತಾರ ; ವ್ಯಾಪ್ತಿ ; ಹರವು : ಅವರ ಶಾರೀರಕ್ಕೆ ಬಹಳ ದೊಡ್ಡ ಚಾಚಿತ್ತು (ಸಂಗೀತ. ೨೬) ; ಭೂಮಿಯ ಉಬ್ಬು ಸೂರ್ಯನಿಗೂ ಆ ಚಾಚಿಗೂ ನಡುವೆ ಎದ್ದು . . . ನೆಲದ ಮೇಲೆ ನೆರಳಿನಾಟವಿರಲಿಲ್ಲ (ಬಳಜೀ. ೯೩). [<ಚಾಚು$_1$]

ಚಾಚುಬಂಕ (ನಾ). ಮನೆಯ ಮುಂದೆ ಅಥವಾ ದೋಣಿ ಹಡಗು ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತರಿಸಿದ ಸೂರುಳ್ಳ ಜಾಗ : ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಹಗ್ಗ ಮತ್ತು ಕೂವೆಮರಗಳು ಅಳವಟ್ಟಿರುವ ಹಡಗು ; ದೋಣಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟು ಆನಿಕೆಯನ್ನು ಹೊತ್ತಿರುವ ಕಬ್ಬಿಣದ ಚಾಚುಬಂಕ: ಇಂಥ ಬಂಕವಿರುವ ದೋಣಿ (Kigger. ಇಂಕನಿ). [ಚಾಚು$_1$ + ಬಂಕ$_1$]

ಚಾಚೂ 'ಚಚು' ನೋ.

ಚಾಜು (ನಾ). ೧. ಸಂಪ್ರದಾಯವಾಗಿ ಬಂದುದು ; ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಬಂದುದು: ಜನಾಂಗದ ಪೀಳಿಗೆಗೆ ಚಾಜಾಗಿ ಉಳಿಯಲೆಂದು . . . ಹುರಿ ದುಂಬಿಸಿ ನಗುವಳು (ಕನ್ನಡಾ. ೫೨). ೨. ಬಳುವಳಿ: ಕುಂಬಾರ ಮನಿಯಾಗ ಹುಟ್ಟಿದಿ ಸೀಗಿ ಚರಿಗ ಬುಟ್ಟಿ ಚಾಜ ತಂದೆ (ಲೋಕಗೀ. ೦೩೯). [?]

ಚಾಟ (ನಾ). ಮೋಸಗಾರ ; ವಂಚಕ. 'ಚಾಟವಿದ್ಯೆ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚಾಟಕ (ನಾ). ೧. ಗಾರುಡಿವಿದ್ಯೆ ; ಅಭಿಚಾರ ; ಕಣ್ಣುಕಟ್ಟುವಿದ್ಯೆ : ನೋಟ ಲಕ್ಷಣ ಹೇಳ್ವ ಕೇಳ್ವ ಚಾಟಕದ ಯೋಗಲ್ಲ ರಾಜಾಯೋಗ ತಾನು (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೦೮-೬೨) ; ಮಣಿಮಂತ್ರೌಷಧಂಗಳಂ ಬಲ್ಲನಲ್ಲ ಚಾಟಕದ ವಿದ್ಯೆಯಂ ತೋರುವವನಲ್ಲ (ಮಲ್ಲಿಚ. ೩-೦೦). ೨. ಮಂತ್ರಗಾರ; ಯಕ್ಷಿಣೆಗಾರ : ಪಡಿಯ ಚಾಟಕನಲ್ಲ ಒಡನೆ ಬೂಟಕನಲ್ಲ ನಡುವೆ ಚಾಟಕನಲ್ಲ ಶೈವನಂತೆ (ಪ್ರಭುರಾ. ೦೩೦-೫). 'ಚಾಟಕತನ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚಾಟಕತನ (ನಾ). ೧. ಮೋಸಗಾರಿಕೆ. ೨. ಮಾಯಾಜಾಲ : ಪಾಟಲಿಪೂಗಳ ಮಿಾಟಿಸಿ ಶಿಖಿಯೊಳು ಚಾಟಕತನದಲಿ ಕಾಟಕರತಿಭರದಿ . . . ನೋಡುತ (ಹಮಚ. ೦೮) ; ಊಟಕೆ ಬಂದವರಲ್ಲಾ ಬೀಗರು ಚಾಟಕತನದಲಿ ರಾಜಕುಮಾರಿಯ ಬ್ಯಾಟಕೆ ಮೆಚ್ಚಿ ಆತನ ಮದುವೆಯ ನೋಟಕೆ ಬಂದವರೇ (ಕರ್ನಾಕ. ೩೨೯). [ಚಾಟಕ + – ತನ]

ಚಾಟಕ್ಕೈರ (ನಾ). ಗಂಡುಗುಬ್ಬಿಮರಿ : "ಚಾಟಕ್ಕೈರವೆಂದರೆ ಗಂಡು ಗುಬ್ಬಚ್ಚೀ ಪಿಳ್ಳೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೩೯). [ಸಂ.]

ಚಾಟಣಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ : ಚಟಕ ಚಾಟಣಕ ಚಕ್ರವಾಕ ಕರಟಿ ಬಳಾಹಕ ಗೃಧ್ರ ಪಿಕ ಮಾರಕುಟಿಕ (ಮದೀಪು. ೫-೯). [?]

ಚಾಟವಿದ್ಯೆ (ನಾ). ಮೋಸಮಾಡುವ ವಿದ್ಯೆ ; ಗಾರುಡೀ ವಿದ್ಯೆ ; ಕಣ್ಣುಕಟ್ಟು ವಿದ್ಯೆ : ತಾಂತ್ರಿಕರ ಚಾಟವಿದ್ಯೆಗಳಿಂದಲೂ, ವಿಷಪ್ರಯೋಗಗಳಿಂದಲೂ ನೀವು ಯಾವಾಗಲೂ ಜಾಗರೂಕರಾಗಿರಬೇಕು (ಕಥವಿ. I,೬೨೩). [ಚಾಟ + ವಿದ್ಯೆ]

ಚಾಟಿ$_1$, ಚಾವಟಿ, ಛಾಟಿ, ಛಾವಟಿ (ನಾ). ೧. ಹುರಿಯನ್ನು ಅಥವಾ ಬಾರನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಮಾಡಿದ ಹೊಡೆಯುವ ಸಾಧನ ; ಬಾರುಕೋಲು ; ಕೊರಡೆ:ಮುಂಂದಣಂ ತೆಗೆದು ಕಟ್ಟಿದ ಬಲ್ಮೞಿಗಳ್ಗೆ ಚಾಟಿಯಂ ಪಿಡಿವ . . . ಸಂಭ್ರಮಕ್ಕೆ ನೆಲೆಯಾದನಪೂರ್ವದ ಬಾಹುಕಂ (ನಳಚಂ. ೬೫೦) : ಚಾಟಿಯೊಳ್ ಬಡಿವುತುಂ ಸರಳ್ಗಳಂ ಪೊಸೆವುತುಂ . . . ಬಳಲಿಸುವರು (ಚಬಪು. ೫೬-೨೬) : ಕರವಜ್ರಮುಷ್ಟಿಯನ್ನೊಲೆದು ಪ್ರತತಿಯ ಕೊನರ ಚಾಟಿಯಂ ಕಳೆದು ಪೊಯ್ದು . . . ಸುಳಿಘಾಳಿ ಸುಳಿವುದಾ ನಂದನದೊಳು (ಜನಮು. ೪೮-೩೪). ೨. ಬುಗುರಿಯನ್ನು ಆಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಹುರಿ,–ದಾರ : ಬುಗುರಿಯಾಡಿಸಲು ಚಾಟಿ ಅಗತ್ಯ (ರೂಢಿ). **ಚಾವಟಿ :** ೧. ಚಾವಟ ಹಿಡಿದು ಪಾರ್ಥನ ಸಾರಥಿಯಾಗಿದ್ದನು (ಪಾರಾಕ್ಕ. ೭೬) ; ಚಾವಟಿಯ ಏಟನಂತೆ ಕೇಳಿಸಿತು ಆ ಮಾತು ನನಗೆ ! (ಶಾಲಮು. ೯೦) ; ಕೈಯಲ್ಲಿ ಚಾವಟಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ತನ್ನ ಚಿಕ್ಕಪ್ಪನ ಕುರಿಯ ಮಂದೆಯನ್ನು ಕಾಯಬೇಕಾಗಿದ್ದಿತು(ಕೃಗಂಬ. ೭). **ಛಾಟಿ:** ೧. ಒಂದೇಟು ಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕುದುರೆಯ ಛಾಟಿಯನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಿದೆ (ಪ್ರಕಾಪ. ೫೪) ; ಛಾಟಿ ಹೊಡೆತದ ಸದ್ದು ಛಾಟಿ ಹೊಡೆದ ನಂತರ . . . ಗಾಡಿ ಎಳೆಯುವ ಸದ್ದು (ಕೂನಥೀ. ೨೦). **ಛಾವಟ :** ೧. ಕಸ್ತೂರಿ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿದ್ದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿನ ಛಾವಟ ಏಟು ಬಿತ್ತು (ಬೆಂದಜೀ. ೭೮).

ಚಾಟಿಯಿಲ್ಲದೆ ಬುಗುರಿ ಆಡಿಸು = (ಆಲಂ) ಸಾಹಸಮಾಡು : ಅವನು ಚಾಟಿಯಿಲ್ಲದೆ ಬುಗುರಿ ಆಡಿಸುತ್ತಾನೆ (ರೂಢಿ).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚಾಟ್ಟಿ, ಚಾಟ್ಟೈ ; ಮಲ. ಚಾಟ್ಟ; ತೆಲು. ಚಾಟಿ ; ಕೊಲಾ. ಸಾಟ್]

ಚಾಟಿ$_2$ 'ಸಾಟಿ$_1$' ನೋ.

ಚಾಟಿಕ್ಕೋಲು 'ಚಾಟಿಗೋಲು' ನೋ.

ಚಾಟಿಗುಂಡು (ನಾ). ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಗುಂಡನ್ನು ಉಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಾವಟಿ : ಚಾಟಿಗುಂಡು ಬಂಧನಕ್ಕಲ್ಲದೆ (ಐಲೀಕ್ಷ.೨): ಕುಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳದಿರಿ ಚಾಟಿ[ಚಾಟಿ]ಗುಂಡಿನಲಿ ಶಸ್ತ್ರವನು ಚಿಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳದಿರಿ ಬೆನ್ನಿನಲಿ ಸಿಡಿಯನು ಕಟ್ಟಿ ತೂಗಿಸಿಕೊಳ್ಳದಿರಿ (ಕನಕ. ೦೩೨-೩). [ಚಾಟಿ$_1$ + ಗುಂಡು]

ಚಾಟಿಗೋಲು, ಚಾಟಿಕೋಲು (ನಾ). ಚಾವಟಿಯ ಕೋಲು ; ಬಾರುಕೋಲು : ತನ್ನ ಉದ್ದನೆಯ ಚಾಟಿಗೋಲಿನ ಮೇಲೆ . . . ಕೈಯಾಡಿಸುತ್ತ (ಪುನರು. ೨೬೩). **ಚಾಟಿಕೋಲು :** ಮತ್ತಕೋಕಿಲನೆಂಬ ಚಾಟಿಕೋಲವಗೆ ಕಣ್ಣೊತ್ತಿ ಹೊಯ್ ಹೊಯ್ಯೆಂದನೊಡನೆ (ಭರಪ. ೪೮-೭೬). [ಚಾಟಿ$_1$ + ಕೋಲು$_1$ (< ಕೋಲ್$_1$)]

ಚಾಟಿಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಚಾವಟಿಯಿಂದ ಹೊಡೆ,–ಮರ್ದಿಸು,–ಪ್ರಹಾರಮಾಡು: ಕರಿಘಟೆ ತುರಂಗಮಂ . . . ಕೊಡಿಕೊಂಡು ಕೌರವಬಲವ ಚಾಟಿಸೇಲೆಂದು ನುಡಿದಂ (ತುರಂಗ. ೩೭-೨೬). [ಚಾಟಿ$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಚಾಟಿಸು₂ (ಕ್ರಿ). ಸಾರು ; ಪ್ರಕಟಿಸು : ಕೂಲಿ ಕೆಲಸ ಕೂಡ ದೊರೆಯದಿರಲು ತನ್ನ ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ವಿಕ್ರಯಿಸುವೆನೆಂದು ಚಾಟಿಸಿದರು (ಪುರಾವಿ. ೨೧೭). [←ತೆಲು. ಚಾಟಿಂಚು, ಸಾಟಿಂಚು]

ಚಾಟು₁ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ.

ಚಾಟುಚಾಟು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಸತಿಯಂ ಚಮ್ಮಟಿಗೆಯುಲಿ ಚಾಟು ಚಾಟನೆ ಪತಿ ಹೊಡೆವುತಿರಲು (ಬಸಪು. ೫೨-೮).

ಚಾಟು₂ (ನಾ). ೧. ಆಶ್ರಯ; ಶರಣು: (ಕ). ೨. ಆಸರೆ; ರಕ್ಷಣೆ; ಮಳೆ, ಗಾಳಿ, ಬಿಸಿಲು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಮಾಡಿಕೊಂಡ ರಕ್ಷಣಾ ಸ್ಥಾನ, – ಮರೆ, ತಡಿಕೆ ಮೊದಲಾದದ್ದು : ಆನೆ ಕುದುರೆ – ಒಂಟೆಗಳ ಸಲುವಾಗಿಯೂ ಚಾಟು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತ್ತು (ತಿರೋಮು. ೭೭).

ಚಾಟಾಗು=ಆಶ್ರಯವಾಗು; ರಕ್ಷಣೆ ನೀಡು ; ಮರೆಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡು : ಸಡಿಲ ಗಿಡಗಳನ್ನು ಹಾಕಿದರೆ ಸುತ್ತಲೂ ಚಾಟಾಗಿ ಗಾಳಿಯ ಭಾರವನ್ನು ಹಿಡಿಯುತ್ತವೆ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೧೫೦). [ದೇ. ॥ ತೆಲು. ಚಾಟು]

ಚಾಟು₃ 'ಸಾಟಿ₁' ನೋ.

ಚಾಟು₄ (ಗು). ೧. ಸಂತೋಷಕರವಾದ; ಪ್ರಿಯವಾದ. 'ಚಾಟೂಕ್ತಿ' ಪರಾ. ೨. ಚಮತ್ಕಾರವಾದ; ಚಾತುರ್ಯದ: ಮೈ ಮೈಯೊಳಡಗು ವಂದದೊಳಪ್ಪಿ . . . ರಮಿಸಿದರ್ಶ್ಯ ಮರ್ಝು ಚಾಟುವೋಹಿಗಳು (ಭರತ. ೭೮-೧೪೭). (ನಾ). ೩. ಸಂತೋಷಕರವಾದ ಮಾತು ; ಪ್ರಿಯವಚನ : ಅತಿ ಕೃಪಣಂಗಳುಮಪ್ಪ ಚಾಟು ಸಹಸ್ರಂಗಳೊದವೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೨೭). ೪. ಚಮತ್ಕಾರ; ಚಾತುರ್ಯ: ನಾಟಕಸತಿಯರಲ್ಲವೆ ನೀನು ತಾನೆಂದು ಚಾಟಾಗಿ ನುಡಿದರೆ ನೃಪಗೆ ತೀಟವೇಳುತಿದೆ . . . ಎಂದೆಣಿಸಿದರು (ಭರತ. ೧೪-೯೦). ೫. ಚಮತ್ಕಾರದ ಮಾತುಗಳನಾಡುವವನು : ಬಂದಿಕಾಜನು ಚಾಟು ಚಪಳಿಗನೆಂದು ನಾ ಮುಂದಙಿಯೆನೆಂದಳು ಮಾಯೆ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೭-೫೩). [ಸಂ.]

ಚಾಟುಕ (ನಾ). ಸಂತೋಷಕರವಾದ ಮಾತು ; ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುವ ಮಾತು. ೨. ಹೊಗಳುವವನು ; ಸ್ತುತಿಗಾರ: "ಮುಖಸ್ತುತಿ ಮಾಡುವವ" (ಜಾನಕೋ. ೫೫). [ಸಂ.]

ಚಾಟುಕಾತಿ (ನಾ). ಹಿತವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡುವವಳು ; ಪ್ರಿಯಭಾಷಿಣಿ : ಚಾಟುಕಾತಿಯರು ಚಾಂದಸಿಕೆಯ ನೂಕಿ ಸಘಾಟಿಕೆಯಿಂದ ಪಾಡಿದರು (ಭರತ. ೫-೫೮). [ಚಾಟು₄ + – ಕಾತಿ₅]

ಚಾಟುಕಾರ (ನಾ). ೧. ಹಿತವಾಗಿ ನುಡಿಯುವ ಮಾತು ; ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುವ ಮಾತು ; ಪ್ರಿಯವಚನ ; ಮುಖಸ್ತುತಿ: ಪುಸಿಗೂರ್ಮೆಯಿಂದನೇಕ ಚಾಟುಕಾರದಿಂ ನಂಬಿಸಿ ಮೆಲ್ಲನೆ ಬೆಸಗೊಳ್ವುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೧೦೭) ; ಆ ವನಂ . . . ಚಾಟುಕಾರಪಟು ಶಠವಿಟನಂತೆ ಕುಶಲಪಥ ಸನಾಥಮುಂ (ಜಾಧಪು. ೧೦-೯೦೨). ೨. ಪ್ರೀತಿ ; ವಿಶ್ವಾಸ. 'ಚಾಟುಕಾರಂಗೆಯ್' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚಾಟುಕಾರಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸು ; ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸು: ಕಾಲ ಮೇಲೆ ಪೊರಳ್ದು ಚಾಟುಕಾರಂಗೆಯ್ವುದುಂ (ಪಂಚತಂ. ೦೮೯-೮). [ಚಾಟುಕಾರ + – ಕೆಯ್₁]

ಚಾಟುಕಾರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕೀರ್ತಿಸು; ಹೊಗಳು ; ಸ್ತುತಿಸು: ಗುಣಪಾಲಸೆಟ್ಟಿ ಬೆಙಗಾಗಿ ಪೆರ್ಗಡೆಗಳಂ ಚಾಟುಕಾರಿಸಲೆಂದು ಕೃತಕವಚನಂಗಳಿಂ ನಂಬೆ ನುಡಿದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦೦-೪೨). [ಚಾಟುಕಾರ + – ಇಸು₃]

ಚಾಟುಕಾಜ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಿಯವಾದ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡುವವನು : ವಂಗನೊಳ್ ಬಗೆಯಿಲ್ಲದಂಗನೊಳ್ ಮನವೊಲ್ಲದತಿ ಚಾಟುಕಾಜನಂ ರತರಹಃಚೋರನಂ ಭೂಪಿನುತ ರೂಪನಂ ಭಾವಿಸುತ್ತೋಪನಂ ಬಂದು (ಜಗವಿ. ೦೭-೧೦೯ ರಗಳೆ). ೨. ಮುಖಸ್ತುತಿ ಮಾಡುವವನು; ಹೊಗಳುಭಟ್ಟ : ಋಷಿಯರ ಮಾರ್ಗಮಂ ಕಲಿಯಲೆಂದು ಕೃತಕ ವೈರಾಗ್ಯದಿಂ ಸಂಸಾರಕ್ಕೆ ವೇಸುವರಂತಿಲ್ಲ ಋಷಿಯರ್ಗಂ ಚಾಟುಕಾಜರ್ [ರ್] ವಿನಯದಿಂ ಪೊಡೆಮಡುವುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೨೮).

[ಚಾಟು₄ + – ಕಾಜ]

ಚಾಟುಗಾಲು (ನಾ). ಒಂಟಿಕಾಲಿನಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಗಟ್ಟಿಸುವುದು : ಸಮವಾದ ಪಾದಗಳಿಂದ ನಿಂತು ಮಂದು ಕಾಲಿಂದ ಭೂಮಿಯ ತಾಟಿಸುವುದುಂಟು ಅದು ಚಾಟುಗಾಲುಯಂಬುದು (ಜಕ್ಕಟೀ. ೪ ೪೭).

[ಚಾಟು₀ + ಕಾಲು₁ (<ಕಾಲ್₁)]

ಚಾಟುಗೋಷ್ಠಿ (ನಾ). ಪ್ರಿಯವಾದ ಸಂಭಾಷಣೆ ; ಸರಸಸಲ್ಲಾಪ : ಅವರು ಕುಲಾಂಗನೆಯರ ನೆಳಲಿಗೆ ಕೂಡ ಹೆದರುವವರಾಗಿದ್ದರೂ . . . ಮಠಗಳಲ್ಲಿ ಊಟ ನೀಡುವ ನಗೆಮೊಗದ ವಿಗಡೆಯರನ್ನಾಗಲೀ, ಕಂಡು ಚಂದ್ರಶೇಖರರಾಯರು ಅವರೊಡನೆ ಯಥೇಷ್ಟವಾಗಿ ಚಾಟುಗೋಷ್ಠಿಗಳನ್ನಾಡುವರಂತೆ ! (ಪವಶೀ. ೮). [ಚಾಟು₄+ಗೋಷ್ಠಿ (<ಗೊಟ್ಟಿ₁)]

ಚಾಟುತನ (ನಾ). ೧. ಇಷ್ಟವಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಪ್ರಿಯವಾಗಿರುವಿಕೆ : (ಕ). ೨. ಮಾತಿನ ಚತುರತೆ; ಪ್ರಿಯೋಕ್ತಿಗಳನ್ನು ನುಡಿಯುವಿಕೆ : ಕೂಟದ ರಸುಗಳ ಮಧ್ಯದೊಳಿರ್ದ ನೃಪಗವಳ್ಚಾಟುತನದಿಂ ಮಾಡಿದಟಮಟವನು ಸುರೆ(ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವ. ೯-೩೮) ; ಚಲ್ಲಂ ಚದುರೋಜೆ ಚಾಟುತನವುಂದಂ ಬಂಧವೊಲ್ಪೀಟಮಿಚ್ಚೆಗೆ ಸಂದೊಂದುವ ಕೂಟಮಲ್ಲಮುವರ್ಗೇಂ ಮೈಸಂದು ಮುಟ್ಟಿರ್ದುದೋ (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೮೩). ೩. ಹೊಗಳಿಕೆ ; ಮುಖಸ್ತುತಿ : "ಚಾಟು, ಚಟು, ಶ್ಲಾಘೇ=ಚಾಟುತನದ ನುಡಿ" (ನಾಚಿರಾ. ೪): ನೀನೀ ಚಾಟುತನದಲಿ ಸುಲಭನಹೆ ನಿಜವಿದ್ಯವಲಾ ಕಳನೊಳಾಂತರನಿಙ ದಡೊಪ್ಪುವುದದುವೆ ಶೂರತನ (ಕೌಶಿರಾ. ೧೯-೨೭).

[ಚಾಟು₄ + – ತನ]

ಚಾಟುಪದ್ಯ (ನಾ). ಮನೋಹರವಾದ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಚಿಕ್ಕ ಪದ್ಯ ; ಚುಟುಕ ; ಸುಭಾಷಿತ : ಒಂದು ಶತಕ ಹಾಗು ಕೆಲವು ಚಾಟುಪದ್ಯ ಮುಕ್ತಕಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ 'ಕಾವ್ಯಸಾರ'ದಲ್ಲಿ ಉದ್ಧೃತವಾದ ಪದ್ಯಗಳೆಲ್ಲ ಚಂಪೂ ಪ್ರಬಂಧಗಳಿಂದ ಆಯ್ದುಕೊಂಡವುಗಳಾಗಿವೆ (ತಪನಿ. ೩೭).

[ಚಾಟು₄ + ಪದ್ಯ]

ಚಾಟುಪೊಂಗ (ನಾ). ಪ್ರಿಯವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವವನು (?): ನಗುತ್ತೆ ಜನನಿಯಂತದಕ್ಕೆನುತ್ತೆ ಚಾಟುಪೊಂಗನುಸುರೆ ಬಂದೆ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೪-೦೩-೧ ರಗಳೆ). [ಚಾಟು₄ + ಪೊಂಗ]

ಚಾಟುಭಣಿತಿ (ನಾ). ಚಮತ್ಕಾರದ ಹೇಳಿಕೆ ; ಚತುರತೆಯ ಮಾತು ; ಚತುರೋಕ್ತಿ: ಗಣಿಕೆಯ ಚಾಟುಭಣಿತಿ[ಪಾಠಾಂ. ಭಣಿತೆ]ಯಂ ಕೇಳ್ದರಸನೊಳ್ ಪೀಠಮರ್ದಕನಿಂತೆಂದಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೦೨೨೨).

[ಚಾಟು₄ + ಭಣಿತಿ]

ಚಾಟುಮಾತು (ನಾ). ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುವ ಮಾತು ; ಚತುರೋಕ್ತಿ: ನೀಟುದೋಜುತ ವಿಹಾರಿಯರೊಲಿಸುತಾ ಚಾಟುಮಾತುಗಳಾಡಿ ನಗುತಾ ಮಿಾಟಿ ಮಿಸುಕುವ ಚುನ್ನಾಟದಿ ನರ್ತನದಾಟ ನೋಡಿದರು ಕೋವಿದರು (ಸೌಂದಕಾ. ೩-೧೧೧). [ಚಾಟು₄ + ಮಾತು₁]

ಚಾಟುಲ (ಗು). ಚಂಚಲವಾದ ; ಚಪಲವಾದ. 'ಚಾಟುಲತನ' ಪರಾ.

[ಸಂ.]

ಚಾಟುಲತನ (ನಾ). ಚಂಚಲ ಸ್ವಭಾವ ; ಅಸ್ಥಿರತೆ ; ಚಪಲತನ : ಸದ್ಭಕ್ತ ದೈವವೆಂದು ಅರ್ಚಿಸುವ ಠಾವಿನಲ್ಲಿ ಮತ್ತತ್ವ ದುಶ್ಚಾರಿತ್ರ ಪಗಡೆ ಪರಿಹಾಸಕತನ ಚಾಟುಲತನ ಗೆಲ್ಲ ಸೋಲತನ ಇವೆಲ್ಲವ ಬಿಡಬೇಕು (ಮೋಲಮಾ. ೫೫-೨೨೫). [ಚಾಟುಲ + – ತನ]

ಚಾಟುವಚನ (ನಾ). =ಚಾಟುಂವಮಾತು : ಕುಸಂ ವಸುದೇವ ದೇವಕಿಯರ ಸೆಱೆಯಂ ಬಿಟ್ಟು . . . ಕೆಮ್ಮನೆ ನಿಮ್ಮನಚ್ಚಿಗಂಬಡಿಸಿದೆನೆಂದು ಚಾಟು ವಚನಂಗಳಂ ಮೆಱೆದು (ಜಗವಿ. ೩-೨೨ ವ) ; ಅರಸಂ ಯಥಾರ್ಥ ಪ್ರೇಮ ಚಾರುಚಾಟುವಚನಾಮೃತವರ್ಷದಿಂದರಸಿಯು ಗಾ ತ್ರ ಕ್ಷೇ ೀ ತ್ರ ದೊ ಳ್ ರೋಮಹರ್ಷಸಸ್ಯಸಮೃದ್ಧಿಯಂ ಮಾಡಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೧೧೭ವ) ; "ಇಷ್ಟು ದೊಡ್ಡ ಭೂತಾಕಾರದ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಅನ್ನವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಶಿವನು ಮೆಚ್ಚಿಯಾನೇ?" ಎಂದು ಚಾಟುವಚನಗಳನ್ನು ಆಡಿದನು (ಶ್ರೀರಾಯ. ೧೯).

[ಚಾಟು₄ + ವಚನ]

ಚಾಟುವೆಣ್ (ನಾ). ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುವ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡುವವಳು; ಪ್ರಿ ಯ ಭಾ ಷಿ ಣಿ : ಬೇಟವ ಮಾಡಿದಳ್ಳಹುಕಾಲವಿಂದಾತ ಕೂಟಕೆ ಸಾರ್ತಂದನೆನಲು ಚಾಟುವೆಣ್ಣೊಬ್ಬಳೆ ನಗುತಿದಿರ್ಗೊಂಡ ಸಘಾಟವನೇನ ಬಣ್ಣಿಪೆನು (ಭರತ. ೭೮-೧೧೯) ; ಎದೆಗೋಂಟೆಯ ತಳಪಟ ಮಾಳ್ಪ ಚಾಟು ವೆಣ್ಗಳ ತಿಂತಿಣಿಯಿಂದ ವೇಶ್ಯಾವಾಟ ರಾರಾಜಿಸುತಿಹುದು(ನಾಗಳು. ೨-೩೪).

[ಚಾಟು₄ + ಪೆಣ್]

ಚಾಟೂಕ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುವ ಮಾತು; ಪ್ರಿಯವಚನ. ೨. ಚಮತ್ಕಾರೋಕ್ತಿ : 'ಶ್ಲೋಕ' ರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಸಂಸ್ಕೃತದ ಸುಭಾಷಿತಗಳನ್ನೂ ಅನ್ಯೋಕ್ತಿಗಳನ್ನೂ ಚಾಟೂಕ್ತಿಗಳನ್ನೂ ಕನ್ನಡಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಸಾಂಗತ್ಯವು ಅತ್ಯಂತ ಸಮರ್ಥವಾದ ಛಂದಸ್ಸು (ಇಂಚಾಪ. IV, ಅರಿಕೆ).

[ಚಾಟು₄ + ಉಕ್ತಿ]

ಚಾಟಿ (ನಾ). (ಕರಾ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉದ್ದವಾದ ವಿಮಾನ. [?]

ಚಾಟ್ಯೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಚಾಟ್ಯೂರುಂ ಪೆರ್ಮ್ಮಾಣೂರುಂ ಸಮೀಪವಪ್ (ಮ್ಯಆರಿ. ೧೯೪೧, ೧-೩೩ : 788). [? + ಊರ್]

ಚಾಡ₁ 'ಚಹಡ' ನೋ.

ಚಾಡ₂ (ನಾ). ಮರ ; ವೃಕ್ಷ : ಒಂದು ಗಿಡುವಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಮುಳ್ಳ ಒಂದೊಂದ ಮುಟಿದು ಸುಡಲೇತಕ್ಕೆ ಚಾಡವ ಕಡಿದು ಒಡಗೂಡಿ ಸುಡಲಿಕ್ಕ ವಿಶ್ವಮಯ ಮೊನೆ ನಷ್ಟ (ಆವರೀ. ೩೦). [<ಪ್ರಾ. ರುಖಡ]

ಚಾಡಗಾರ 'ಚಾಡಿಕಾಱ' ನೋ.

ಚಾಡತನ 'ಚಹಡತನ' ನೋ.

ಚಾಡಿ 'ಚಹಡ' ನೋ.

ಚಾಡಿಕಾಱ, ಚಾಡಗಾರ, ಚಾಡಿಕಾರ, ಚಾಡಿಗಾರ (ನಾ). ಚಾಡಿ ಹೇಳುವವನು; ಇಲ್ಲದ ಅಪವಾದವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುವವನು; ಪಿಸುಣ; ನಿಂದಿಸುವವನು : ನಾಱುತಿರ್ಪ ಮೂಗುಳ್ಳಾತನೆತ್ತಲುಂ ಚಾಡಿಕಾಱಂ ವದನದುರ್ಗಂಧಿಯಾ ಕೊಂಡೆಯದ ಸೂಚಕಂ (ವೀಕೃಪು. ೪-೨೨-೩೩) ; ಮೃಡನ ನಿಜವೇಳ್ಪಲ್ಲಿ ಪಾರಂಗತದ ಚಾಡಿಕಾಱನಾಗುತ ಚರಿಪುದು (ಷಟಿಂ. ೧೩-೮). **ಚಾಡಗಾರ :** (೩). **ಚಾಡಿಕಾರ :** "ಪಿಶುನಃ–ಚಾಡಿಕಾರಂ" (ಕಾಶಕ್. ೨೦೪) ; "ದ್ವಿಜಿಹ್ವಃ – ಹಾವು, ಸುಳ್ಳು, ಚಾ[ಶಾಕಾಂ. ಭಾ] ಡಿಕಾರ" (ಸಿದ್ಧಾಂಶಿ. ೩೪೯) ; ಚಾಡಿಕಾರನಿಗೆ ಊರೆಲ್ಲಾ ನಂಟರು (ಹುಟ್ಯಹ. ೦೦೨). **ಚಾಡಿಗಾರ :** (೩). [ಚಾಡಿ (<ಚಹಡ) +– ಕಾಱ]

ಚಾಡಿಕೋರ, ಚಾಡಿಖೋರ (ನಾ). ಚಾಡಿ ಹೇಳುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನು ; ಪಿಸುಣ : ಆದರೆ ಎಲ್ಲರೂ ನನ್ನನ್ನು ಚಾಡಿಕೋರ ಎಂದು ಬಿಟ್ಟರೆ! ಎಂದು ನನಗೆ ಹಾಗೆ ಮಾಡಲು ಹೆದರಿಕೆಯಾಗಿತ್ತು (ಶಾಲಮ. ೦೫೦); ಆ ಜಗಳಗಂಟ ಚಾಡಿಕೋರನ ವಿಚಾರ ಬಹಳವಾಗಿ ಯೋಚಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ (ಕೈಲಾಶ. ೭೫). **ಚಾಡಿಖೋರ:** (೩). [ಚಾಡಿ (<ಚಹಡ) +–ಕೋರ₃]

ಚಾಡಿಕೋರಿ (ನಾ). ಚಾಡಿ ಹೇಳುವ ಸ್ವಭಾವದವಳು : ನಾನೇನು ಚಾಡಿಕೋರಿಯಲ್ಲ (ಶಾಲಮ. ೧೫೦). [ಚಾಡಿಕೋರ + – ಇ₂]

ಚಾಡಿಖೋರ 'ಚಾಡಿಕೋರ' ನೋ.

ಚಾಡಿಗಾರ 'ಚಾಡಿಕಾಱ' ನೋ.

ಚಾಡಿಗಾರ್ತಿ (ನಾ). ಚಾಡಿ ಹೇಳುವವಳು: (೩).

[ಚಾಡಿಗಾಱ + – ತಿ₁ (< – ಇತ್ತಿ)]

ಚಾಡಿಬಾಕ (ನಾ). = ಚಾಡಿಕೋರ : ತನ್ನ ಅಂತರಂಗವನ್ನು ಗೆಳೆಯರ ಮುಂದಾಗಲಿ ಚಾಡಿಬಾಕರ ಮುಂದಾಗಲಿ ಇರಿಸಿ ಉಪಯೋಗವೂ ಇಲ್ಲ (ಸರಜ. ೦೦೩). [ಚಾಡಿ (<ಚಹಡ) + ಬಾಕ (<ಬಕ್ಕ)]

ಚಾಡಿಬುರಕ (ನಾ). =ಚಾಡಿಕೋರ : ಲೋಭಿಯಾಗುವುದರಿಂದ ನಿಷ್ಕರುಣಿಯಾಗುವುದರಿಂದ ಚಾಡಿಬುರುಕನಾಗುವುದರಿಂದ ಮನವು ಅಶುದ್ಧವಾಗುವುದು (ವಿಜಾಮಂ. ೫೦).

[ಚಾಡಿ (<ಚಹಡ) + ಬುರಕ (<ಪುರುಕ)]

ಚಾಡಿಮಾತು 'ಚಾಡಿವಾತು' ನೋ.

ಚಾಡಿಯೋಲೆ (ನಾ). ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸುವ ಅಕಾರಾದಿ ಮುಂತಾದ ಸೂಚಿ ;ಅನುಬಂಧ: ಈ ಸಲದ ಮುದ್ರಣದಲ್ಲಿಯೂ ನಾಲ್ಕು ಚಾಡಿಯೋಲೆಗಳನ್ನು (Indices) ಸೇರಿಸಿದೆ (ಶವಿಜ. II, ಮುನ್ನುಡಿ XI).

[ಚಾಡಿ (<ಚಹಡ) + ಓಲೆ]

ಚಾಡಿವಾತು, ಚಾಡಿಮಾತು (ನಾ). ಚಾಡಿಯ ಮಾತು; ಇಲ್ಲದ ದೂಷಣೆಯನ್ನು ಆರೋಪಿಸುವ ಮಾತು : ಮುಂ ಗೋಕುಲದೊಳು ಬಲಭದ್ರನ ಚಾಡಿವಾತಂ ಕೇಳ್ದು (ಜಕಪ. ೧೮). **ಚಾಡಿಮಾತು :** ಹೊಗಳಿಕೆಗಾಗಲಿ ಚಾಡಿಮಾತುಗಳಿಗಾಗಲಿ ಕಿವಿಗೊಟ್ಟು ಆತ ಇತರರನ್ನು ತೆಗಳಬಾರದು (ತತ್ವಪ್ರಾ. ೫೭೦). [ಚಾಡಿ (<ಚಹಡ) + ಮಾತು₁]

ಚಾಡಿಸು(ಕ್ರಿ). ಚಾಡಿಹೇಳು; ದೂರನ್ನು ಆರೋಪಿಸು: ರೂಢೀಶನೊಡನೆ ಯಂಬಲಿಯನುಂಡುದು ಯೊಶ ಚಾಡಿಸಿದನದರಿಂದ ಹೊಲಗೇರಿಯೊಳು ನಮ್ಮ ನೋಡಲಿಚ್ಚೈಸಿ ನೃಪ ಬಂದಪನು (ಚೋರಬ. ೮-೫೨).

[ಚಾಡಿ (<ಚಹಡ) +– ಸು₁]

ಚಾಣ 'ಚೇಣ' ನೋ.

ಚಾಣಂಗಿ 'ಚಣಗೆ' ನೋ.

ಚಾಣಕಿ 'ಚಾಳಾಂಕಿ' ನೋ.

ಚಾಣಕ್ಕಿ 'ಚಾಳಾಂಕಿ' ನೋ.

ಚಾಣಕ್ಯ (ನಾ). ೧. ಮೌರ್ಯ ರಾಜ್ಯಸಂಸ್ಥಾಪನೆಗೆ ಕಾರಣನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಮೌರ್ಯ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತ ಮಹಾರಾಜನ ಮಂತ್ರಿ ; ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರದ ಕರ್ತೃ : ಮನೆಯೊಳು ಚಾಣಕ್ಯನಿನ್ದಂ ಮಿ ಗಿ ಲೆ ನಿ ಪ ಮಹಾಮಂತ್ರಿ ನಾನಾ ನಯಜ್ಞಂ (ಎಕ. VI. ಚಿಕ್ಕಮ. ೦೩೦-೫೦; 1103?). ೨. (ಅಲಂ) ಬುದ್ಧಿವಂತ; ವ್ಯವಹಾರಕುಶಲ; ತಂತ್ರಗಾರ: ರಾಜಕೀಯದಲ್ಲಿ ಇವನು ಚಾಣಕ್ಯ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಚಾಣಕ್ಯಚೌಕ (ನಾ). ಒಂದು ದುರ್ಗದ ಹೆಸರು: ವಂದನವುಂ ಕಿಳಿಗಿಳವುಂ ಚಂದನ ಚಾಣಕ್ಯಚೌಕ ಪನ್ನವಳಗಯೆ ಸನ್ದಣಿಗಡಗನಿಕರಮನೊನ್ದರ ನಿ ಮಿ ಷ ದೆ ಕೊಣ್ಡಾ ವೀರಪಾಣ್ಡ್ಯ (ಸೌಇಇ. IX–1, ೧೧೮-೬೩ : 1107).

[?]

ಚಾಣಕ್ಯತನ (ನಾ). ವ್ಯವಹಾರಕೌಶಲ್ಯ ; ಕುಟಿಲನೀತಿ ; ಕುಶಲತೆ : ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನನ ಚಾಣಕ್ಯತನ ಇಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಫಲಿಸಿತು (ಶಾಂತಲಾ. ೨೨೮).

[ಚಾಣಕ್ಯ + – ತನ]

ಚಾಣಕ್ಯನೀತಿ (ನಾ). ಕುಟಿಲ ನೀತಿ ; ಕುಟಿಲೋಪಾಯ : ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಶಿಬಿರಗಳಿಗೆ ಕಳಿಸಿಕೊಟ್ಟು ತಾವೂ ಬೊಪ್ಪಣನೂ ಚಾಣಕ್ಯನೀತಿಯೊಂದನ್ನು ಹೊಸೆಯುತ್ತ ಕುಳಿತರು (ಶಾಂತಲಾ. ೨೨೩). [ಚಾಣಕ್ಯ + ನೀತಿ]

ಚಾಣಕ್ಯಮೂಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಗೆಡ್ಡೆ : "ಮಹಾಕಂದಂ–ಚಾಣಕ್ಯಮೂಲಂ" (ಓಷಧಿ. ೦೦೭). [ಚಾಣಕ್ಯ₁₀ + ಮೂಲ]

ಚಾಣಾಂಕಿ 'ಚಾಳಾಂಕಿ' ನೋ.

ಚಾಣಾಕ್ಷ (ನಾ). ಹರಿತವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು; ಸೂಕ್ಷ್ಮ ದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳವನು; ಕುಶಲಮತಿ; ವ್ಯವಹಾರ ಚತುರ : ಕೊಡುವ ಬಾಣವ ಕಾಣಬಾರದು ಹಿಡಿದ ಧನು ಚಾಣಾಕ್ಷರಿಬ್ಬರ ಕಡುಹ ಬಣ್ಣಿಸಲರಿದು (ಕಾಶಿರಾ. ೩೬-೫೦) : ಅಲ್ಲದೆ ಚಾಣಾಕ್ಷರಾದ ಅವರು ಈ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯರ ಕಾರಸ್ಥಾನವನ್ನು ಕಂಡು ಹಿಡಿದಿದ್ದರು (ಸಮುಜೀ. ೪೧): ಆದರೆ ಚಾಣಾಕ್ಷರಾದ ಛಿಡಲ್ ವೆಂಕೋಬರಾಯರು . . . ನಾರಾಯಣಗೌಳ ರಾಗವನ್ನು ಹಾಡುವಂತೆ ಸನ್ನೆ ಮಾಡಿದರು (ಸಂಗೀತ. ೦೩).
[< ಚಾಣಕ್ಯ. / ಮರಾ. ಚಾಣಖ್ಯ, ಚಾಣಕ್ಷ, ಚಾಣಾಕ್ಷ]

ಚಾಣಾಕ್ಷತನ (ನಾ). ಸೂಕ್ಷ್ಮದೃಷ್ಟಿ; ಚಾತುರ್ಯ; ವ್ಯವಹಾರ ಕುಶಲತೆ: ಮೈದುನನ ಜಾಣತನಕ್ಕೂ ಚಾಣಾಕ್ಷತನಕ್ಕೂ ಅಕ್ಕ ಅಟ್ಟಹಾಸದಿಂದ ನಕ್ಕಳು (ಪ್ರನಿ. ೪೩) ; ನನ್ನ ಚಾಣಾಕ್ಷತನದ ಅರಿವು ಆ ವೃದ್ಧನಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗೊತ್ತಿದೆ (ಬಂಗಾಹ. ೬೯) : ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಉಚ್ಚ ತರಗತಿಯ ಮೇಧಾಶಕ್ತಿಯೂ, ಯಶಸ್ವೀ ಆಡಳಿತದ ಚಾಣಾಕ್ಷತನವೂ, ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕೂಡಿ ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ (ಸಸ್ಯಕ. ೮೧). [ಚಾಣಾಕ್ಷ + – ತನ]

ಚಾಣಾಕ್ಷತೆ (ನಾ). = ಚಾಣಾಕ್ಷತನ : ಪೂಸ್ತರು ತಮ್ಮ ಚಾಣಾಕ್ಷತೆಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿದರು (ಕಾವೇರಿ. ೦೮೨). [ಚಾಣಾಕ್ಷ + – ತೆ$_3$]

ಚಾಣೆ (ನಾ). (ಉಕ). ಅಂಗೈಯ ಮೇಲೆ ಬೆತ್ತದಿಂದ ಕೊಡುವ ಏಟು.
[?]

ಚಾತ (ನಾ). ೧. ಭೂತ ; ಪಿಶಾಚಿ. 'ಕುಟ್ಟಿಚಾತ' ಪರಾ. ೨. "ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ" (ಕಸೂ,ಕೋ. ೩೬೩). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಚಾತ್ತ]

ಚಾತಕ (ನಾ). ಮಳೆಯ ನೀರಿನ ಆಧಾರದಿಂದಲೇ ಬದುಕುವುದೆಂದು ನಂಬಲಾದ ಪಕ್ಷಿ ; ಮಳೆಯ ಹನಿಗಳನ್ನು ಬಾಯೊಡ್ಡಿ ಕುಡಿದು ಬಾಯಾರಿಕೆಯನ್ನು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ; ಚಾದಗೆ: ಚಾತಕಮಲ್ಲದೆ ವೃಷ್ಟನಿಪಾತಮನಲ್ಲಿಯ ಜನಂಗಳೆಳಸರ್ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೦-೮೭) ; ಮಾರುತ್ತರದ ಪನಿಮಳೆಗೆ ಜನಮನ ನಿರೀಕ್ಷಣಾಚಾತಕಂ . . . ಕೊರಳೆತ್ತಿ ನಿಂತಿರೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೭೯-೪೭೯). [ಸಂ.]

ಚಾತಕಿ (ನಾ). ಹೆಣ್ಣು ಚಾತಕ ಪಕ್ಷಿ : ವಲಿಯ ಭಾರದ್ವಾಜ ಪಿಕ ಪಿಂಗಲಿ ನಿಶಾಟ ಧ್ವಾಂಕ್ಷ ಚಾ[ಪಾಠಾಂ. ಜಾ] ತಕಿ ಚಿಲಿಮಿಲಿಗ (ತೊರರಾ. ೩-೧-೩೩).
[ಸಂ. ಚಾತಕೀ]

ಚಾತಗುದ್ದಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಮೂದೆಕಲ್ಲಾ ಕಾಳೆಗದುಳ್ ಗಾರ ವರಾಳ್ ಅವಧೀರರಾ ಮಗನ್ ಚಾತಗುದ್ದಿಯಾರುವ್ ಪುಲಿಕುಱುಕಿಯರಾ ದುಗ್ಗಮಾರನ್ . . . ಅನ್ನಿಱಿದು ಸತ್ತರ್ (ಎಕ. X, ಶ್ರೀನಿವಾ. ೪೦-೩ ; ಸು. ೯೦೦). [?]

ಚಾತಬೊಕ್ಕಣಂಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). (?) : ನಖದೊಳ್ ಸೂಜಿಯಂ ಪೆಟ್ಟಿಯುಂ ಚಾತಬೊಕ್ಕಣಂಗಟ್ಟಿಯುಂ ಕರ್ಜಱಿಯನೂಱಿಯುಂ . . . ಪಲ್ಲಂ ಕಟಲೆ ಗುಟ್ಟಿಯುಂ ನೀರೊಳಿಕ್ಕಿ ಮೆಟ್ಟಿಯುಂ (ಅಜಿಪು. ೧೧-೦೦೪).
[ಚಾತಬೊಕ್ಕಣ ? + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಚಾತಮ್ಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ನೞುಳ್ಗನ್ದ ಚಾತಮ್ಮನ್ ತೊಱುಗೊಳ ಇರ್ವ್ವ ವೇಡರಾ ಕೊನ್ದು ತೊಱುವಿಕ್ಕಿಸಿ ಸುರಲೋಕಂ ಪುಕ್ಕ (ಎಕ. X, ಚಿಂತಾಮ. ೧೨೨-೧: ಸು. 1000). [?]

ಚಾತರಾಸಿ 'ಚೇತರಾಶಿ' ನೋ.

ಚಾತಾಣಿ 'ಸಾತಾನಿ' ನೋ.

ಚಾತಾಲ 'ಸಾತಾನಿ' ನೋ.

ಚಾತಾಳ 'ಸಾತಾನಿ' ನೋ.

ಚಾತಾಳಿ 'ಸಾತಾನಿ' ನೋ.

ಚಾತುಃಶ್ರುತಿ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳು : ನಿರುತ ಚಾತುಃಶ್ರುತಿಗಳೊಳು ವಿಸ್ತರಣದಿಂದೊಂದು ಶಾವಂ ಕರಮೆಸೆಯಲಱಿದೆತ್ತಿ ಶುನಕವನುಟ್ಟಿ ಸುತ್ತಿರಲು (ಬಸಪು. ೫೫-೫೧). [< ಸಂ. ಚತುಃಶ್ರುತಿ]

ಚಾತುಃಸ್ವರ (ನಾ). ಉದಾತ್ತ, ಅನುದಾತ್ತ, ಸ್ವರಿತ ಮತ್ತು ಪ್ರಚಯಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ವೇದೋಚ್ಚಾರಣದ ಕ್ರಮ ಸ್ವರಗಳು: "ತ್ರಿದಿವಂ, ಷಡಾದಿ ಸಪ್ತಸ್ವರಮುಮ್ಮತಮುದಾತ್ತಾದಿ ಚಾತುಃಸ್ವರಂ ಸಂಪದ ಘೋಷಂ ವರ್ಣಜಾಲಂ ಸ್ವರಮೆನಿಕುಂ" (ನಾನಾರ. ೮೫). [ಸಂ.]

ಚಾತುರ (ಗು). ೧. ಜಾಣ್ಮೆಯ; ಕೌಶಲದ; ಚಾತುರ್ಯದ : ಬಳಿಕ ನೂಱಾನೆಯಲಿ ನಿನ್ನವನಳವಿಗೊಟ್ಟನು ಭೀಮಸೇನನ ಚಲಗತಿಯ ಚಾತುರ ಚಪೇಟ ಪದ[ಪಾಠಾಂ. ಚಾಪಳ ಚಪೇಟ ಪದ, ಚಾತುರ್ಯ ಪೀಠಪದ]ಪ್ರಹಾರದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೪-೨೩). ೨. ಸುಂದರವಾದ; ಮನೋಹರವಾದ : "ಬಸವನೆನೆ ಗೊಂದೆಯೆನೆ ಚಾತುರ[ಪಾಠಾಂ. ಚಾರುತರ] ವೃಷಭನೊಳ್ವೆಸರಕ್ಕು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೬). (ನಾ). ೩. ಜಾಣತನ ; ಚಾತುರ್ಯ. ೪. ಪ್ರಿಯವಾದ ಮಾತನ್ನಾಡುವಿಕೆ ; ಹೊಗಳುವಿಕೆ ; ಸ್ತುತಿಸುವಿಕೆ. [ಸಂ]

ಚಾತುರಂಗ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಅಂಗಗಳನ್ನುಳ್ಳುದು; ಆನೆ, ಕುದುರೆ, ರಥ, ಕಾಲಾಳು ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಅಂಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸೈನ್ಯ ; ಚತುರಂಗಬಲ : ಅಲ್ಲಿ ತುಂಬುರನನೀಕ್ಷಿಸಿ ಪೇಳುತ ಚಾತುರಂಗಮಂ ಜಾನಿಸಿ ನೋಡಿ ನೋಡಿ ಹೊಗೆ ಹತ್ತಿದ ಪುತ್ತಳಿಯಂತೆ ಬಂದಂ (ನಂಬಿರ. ೭-೨) ; ನೆರವಲ್ ಪೇಟ್ದಂ . . . ಚಾತುರಂಗಮಂ ನಿಜಬಳಾಧಿಪತಿಗೆ ಕುಮಾರಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೬) ; ಕದಳಿಯೊಳು ಮದದಾನೆ ಹೊಕ್ಕಂದದಲಿ ಹೆಚ್ಚಿದ ಚಾತುರಂಗದ ಮೆದೆಯನೊಟ್ಟಿದು ಹೊಣೆ ಹೊಕ್ಕನು ಥಟ್ಟನೊಡೆತುಳಿದು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೫-೪). [ಸಂ.]

ಚಾತುರಂಗಬಲ (ನಾ). ಚತುರಂಗ ಸೈನ್ಯ : ಉನ್ನತಮಹಿಮಂ ತನ್ನ ಮುಂದಿರ್ದ ಚಾ[ಪಾಠಾಂ. ಚ]ತುರಂಗಬಲಮಂ ನಡೆ ನೋಡಿ (ನಂಬಿರ. ೮-೭).
[ಚಾತುರಂಗ + ಬಲ]

ಚಾತುರತನ (ನಾ). ಚತುರತೆ ; ಕುಶಲತೆ; ಜಾಣತನ : "ಚಾಟು, ಚಟು, ಶ್ಲಾಘೇ = ಚಾತುರತನದ ನುಡಿ "(ನಾಚಿರಾ. ೬). [ಚಾತುರ + – ತನ]

ಚಾತುರಿ (ನಾ). ಚಾತುರ್ಯ ; ಜಾಣತನ ; ಕೌಶಲ : ನರನ ದೋರ್ಬಲನಿಶಿತ ಚಾತುರಿಯಶೇಷವ ನೋಡಲೋಸುಗ ಬಂದನೈಸೆಂದ (ಕೋಗಹು. ೧೬-೨೭); ಐರೋಪ್ಯರು . . . ಈ ಘಟನೆಗಳು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೆಂದು ಹೆಸರಾದ ಒಂದು ವ್ಯವಸಾಯಿಗಳ ಚಾತುರಿ ಎಂದು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ (ನಿಬಂಧ. I, ೦೦೯) : ಪಂಪನು ಚಾಣಕ್ಯನೀತಿಯ ಚಾತುರಿಯನ್ನು ಹೊರಗೆಡುವುವಂತೆ ಬಣ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ (ತವನಿ. ೬೫). [ಸಂ. ಚಾತುರೀ]

ಚಾತುರಿಯ$_1$ (ನಾ). ಚಾತುರ್ಯ ; ಕೌಶಲ ; ಜಾಣತನ : ನೆತ್ತದೊಳ್ ಬಿತ್ತರಂಬಡೆದು ಚದುರಂಗದೊಳ್ ಚಾತುರಿಯಮನಿತ್ತು [ಪಾಠಾಂ. ಚಾತುರ್ಯಂಗೊಟ್ಟು] (ಗಿರಿಕ. ೨-೦೦೫ ವ) ; ನಿಜಜ್ಞಪ್ತಿವೆಸರಿನ ಯೋಗದಂಡವನು ಚಾತುರಿಯದಿಂ ಪಿಡಿವುತೆ (ಗಗಕಾ. ೦೬-೨೦) ; ಈ ಚಾತುರಿಯ ಮಧುರವಾಣಿಗಾಲಯಮಾದುದು (ವೆಂಕಾರಾ. ೦-೩-೪೪).
[< ಸಂ. ಚಾತುರ್ಯ]

ಚಾತುರಿಯ$_2$ (ನಾ) ಜಾಣ ; ಬುದ್ಧಿವಂತನಾದವನು ; ಚತುರ : ಉರುತರದ ಮಚ್ಚವ ಕಟ್ಟುವತಿ ಚಾತುರಿಯರಿಪ್ಪರು ಚಿನ್ನವರದರು ತತ್ಪುರಾಂತದಲಿ (ಜೀವಂಧ. ೨-೨೮). [ಚಾತುರಿ + – ಅ$_7$]

ಚಾತುರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಜಾಣ್ಮೆತೋರು (?) : ಅಟ್ಟಿದರು ಹಿಮಜಳವ ತಮತಮಗೊಪ್ಪದಲಿ ಚಾತ[ತು]ರಿಸಿ ಸಖಿಯರು ಚಪ್ಪರಿಸಿ ಚಲ್ಲಿದರು ಕುಚಯುಗನಾಭಿ ಜಘನದಲಿ (ಅಂಬಿಕಾ. ೮-೨೪). [ಚಾತುರಿ + – ಇಸು$_3$]

ಚಾತುರ್ಗತಿಕ (ನಾ). [ಜೈನ] ದೇವ, ಮಾನವ, ತಿರ್ಯಕ್ ಮತ್ತು ನಾರಕವೆಂಬ ಚತುರ್ಗತಿಗಳನ್ನು ಹೊಂದುವವನು : ಚಾತುರ್ಗತಿಕನುಂ ಮಿಥ್ಯಾದೃಷ್ಟಿಯುಂ ಸಂಜ್ಞಿಯುಂ ಪರ್ಯಾಪ್ತಕನುಂ ಗರ್ಭಜನುಂ . . . ಉಪಲಬ್ಧಿಕನುಮಪ್ಪ ಭವ್ಯಂಗೆ ತತ್ಪ್ರಥಮೋಪಶಮ ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವಮಕ್ಕುಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೮೦). [ಸಂ.]

ಚಾತುರ್ಜಾತಕ (ನಾ). ೧. ದಾಲ್ಚಿನ್ನಿ, ಲವಂಗಪತ್ರೆ, ಏಲಕ್ಕಿ ಮತ್ತು ನಾಗಕೇಸರಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಔಷಧದ್ರವ್ಯಗಳು : ಶತಾವರಿ ಘೃತ . . . ಚಂಗಲ್ವಕೋಷ್ಟ, ಚಾತುರ್ಜಾತಕಗಳು (ದಾಲ್ಚಿನ್ನಿ, ಲವಂಗ ಪತ್ರೆ, ಏಲಕ್ಕಿ ಮತ್ತು ನಾಗಕೇಸರಿ) . . . ಕಲ್ಕಮಾಡಿ ಪಾಕದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ಹದದಲ್ಲಿಳಿಸಿ ಘೃತವನ್ನು ಶೋಧಿಸಬೇಕು (ಸಕವ್ಯ. ೪೦೩ ಪ). ೨. ತಪಸ್ವಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಕಾರ್ತಿಕದ ಪುಣ್ಣಮಿ ಸೋಮುವಾರದನ್ದು ಚಾತು[ರ್ಜಾ]ತಕ ತಪೋಧನರ ಪಂಚರಾಶಿ ಪಾದಮೂಲ ಪರಿವಾರ (ಶಇಅ. ೦೦೩-೦೨-೦೯ : 1051). [ಸಂ.]

ಚಾತುರ್ಜಾವ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ಜಾವಗಳು. ೨. ನಾಲ್ಕು ಜಾವಗಳುಳ್ಳುದು ; ರಾತ್ರಿ: ಚಾತುರ್ಜಾವದ ಹೊತ್ತು ಜಾಗರಗಳ ಮಾಡಿ (ಪುರಂದ. ೩-೧೨೫-೧). [<ಸಂ. ಚಾತುರ್ಯಾಮ]

ಚಾತುರ್ಥ (ಗು). ೧. ನಾಲ್ಕನೆಯ: ಆ ಜ್ಞಾನದಾಚೆ ವಿಜ್ಞಾನ ಉದಯವಿದೆ ಗಂಟೆ ಬಾರಿಸಿತ್ತು ಚಾತುರ್ಥ ಸರ್ಗ ನೈಸರ್ಗ ಮಾರ್ಗ ಡಂಗುರವ ಸಾರಿಸಿತ್ತು (ಹೃದಸ. ೧೦-೬). ೨. ನಾಲ್ಕನೆಯದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. [ಸಂ.]

ಚಾತುರ್ಥಿಕ (ಗು). ೧. ನಾಲ್ಕನೆಯದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ನಾಲ್ಕನೆಯ ದಿನ ಮಾಡತಕ್ಕ. 'ಚಾತುರ್ಥಿಕಸ್ನಾನ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ನಾಲ್ಕು ದಿನಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ಬರುವ ಜ್ವರ : ಚಾತುರ್ಥಿಕವೆಂಬ ಜ್ವರವು . . . ನಾಲ್ಕು ದಿನಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ತಪ್ಪದೆ ಬರುವುದು (ಸಕವ್ಯ. ೯೮). [ಸಂ.]

ಚಾತುರ್ಥಿಕಸ್ನಾನ (ನಾ). (ಮುಟ್ಟಾದವಳು) ನಾಲ್ಕನೆಯ ದಿನ ಮಾಡುವ ಶುದ್ಧಸ್ನಾನ : ಚಾತುರ್ಥಿಕಸ್ನಾನಮಂ ಸಂತಸದಿ ಮಾಡಿ ದೇವಾಂಗವಮಂ ತೆಗೆದುಟ್ಟು (ಕಾಮಾಪು. ೬-೩೯). [ಚಾತುರ್ಥಿಕ+ಸ್ನಾನ]

ಚಾತುರ್ದಂತ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ದಂತಗಳುಳ್ಳುದು; ಐರಾವತ. ೨. ಆನೆ: ಅಂತು ಚಾತುರ್ದಂತದೊಂದೊಂದಱೊಳೋರಂತೆ ನಡುವಗಲ್ವರಂ ಕಾದುವುದುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೩೬ ವ) ; ಚಾತುರ್ದಂತಮನಪರಾಜಿತನೇಱಿದಂ ತನ್ನ ಮನಃಪ್ರಸ್ಫಾರಿ ಪೌರುಷಮತಿಯಿಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೬). [ಸಂ.]

ಚಾತುರ್ದಂತಬಲ (ನಾ). ಗಜಸೈನ್ಯ : ಅಂತು ನೆರೆದ ಚಾತುರ್ದಂತಬಲ ಜಲಧರ ರಭಸಂ ಪ್ರಭಿನ್ನ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಾಖಂಡ ಶಂಕೆಯಂ ಪುಟ್ಟಿಸೆ (ಶಾಂತಿಪು ೩-೧೦೦ ವ). [ಚಾತುರ್ದಂತ + ಬಲ]

ಚಾತುರ್ಬಲ, ಚಾತುರ್ಬಳ (ನಾ). ಚತುರಂಗ ಸೈನ್ಯ : ಚಾತುರ್ಬಲವಿಲ್ಲದರಸನಂತೆ ಕಣ್ಗೆಳಿದನಾಗಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೩೦ ವ). **ಚಾತುರ್ಬಳ** : ನಿಜೈಕಂ ದೋರ್ಬಳಂ ಶತ್ರುದುರ್ದಮ ಚಾತುರ್ಬಳನಾಶಮಂ ಪಡೆಯೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೨-೯). [ಸಂ.]

ಚಾತುರ್ಬಳ 'ಚಾತುರ್ಬಲ' ನೋ.

ಚಾತುರ್ಭಾಗ (ನಾ). ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ ; ಕಾಲುಭಾಗ. 'ಚಾತುರ್ಭಾಗಾರ್ಧ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚಾತುರ್ಭಾಗಾರ್ಧ (ನಾ). ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗದ ಅರ್ಧ ; ಎಂಟನೆಯ ಒಂದು ಅಂಶ : ಹಿಪ್ಪಲಿ ಮೂಲ, ತಾವರೆಬೇರು . . . ಈ ಚೂರ್ಣದ ವರಾಹ ತೂಕಮಂ ಚಾತುರ್ಭಾಗಾರ್ಧ ಕಷಾಯಂ ಕಾಚಿ ಪಾನವ ಮಾಡಲು ಸಂಧಿಗಸನ್ನಿ ಹರ (ಸಕವ್ಯ. ೦೫೩). [ಚಾತುರ್ಭಾಗ + ಅರ್ಧ]

ಚಾತುರ್ಮಾಸ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳು. ೨. ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳು ನಡೆಸುವ ವ್ರತ,-ನಿಯಮ ; ನಾಲ್ಕುಮಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಮಂಗಿಯುವ ವ್ರತ: ಚಾತುರ್ಮಾಸದ ಪಾರಣೆಯೆಂದು . . . ಪೊಱಮಟ್ಟು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೯೮-೮). ೩. ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯ ವ್ರತದ ಕಾಲ,-ಅವಧಿ : ಚಾತುರ್ಮಾಸ ಹಿದು ಸನ್ನಿಹಿತವಾಯ್ತುದ ನೂಕಿ ಬಿಜಯಂಗೈವುದಿಚ್ಛೆಯಲಿ (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ೧೯-೩೦). [ಸಂ.]

ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯ (ಗು). ೧. ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳುಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆಯಬೇಕಾದ. (ನಾ). ೨. ಮಳೆಗಾಲದ ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳು, ಆಷಾಢ ಶುಕ್ಲ ಪೌರ್ಣಿಮೆಯಿಂದ ಹಿಡಿದು ಕಾರ್ತಿಕ ಶುದ್ಧ ಪೌರ್ಣಮಿಯವರೆಗೆ ವ್ರತ ಹಿಡಿದು ಋಷಿಗಳು ಒಂದೆಡೆ ವಾಸಿಸುವುದು ; ಒಂದು ವ್ರತ : ಸಂಸ್ಕಾರ; ವೈಶ್ವದೇವ, ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯ, ಶುದ್ಧಿ . . . ಬಗ್ಗೆ . . . ಅಪರಾರ್ಕನು ಉದಾಹರಿಸಿದ್ದಾನೆ (ಭಾರದ. ೬೩) ; ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳು ಮಾತ್ರ ಒಂದು ಕಡೆ ಮುನಿಗಳು ವಾಸಿಸಬೇಕು. ಇದಕ್ಕೆ 'ಚಾತುರ್ಮಾಸ್ಯ' ವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಕಶಾಅ. ೮೫). [ಸಂ]

ಚಾತುರ್ಮುಕ್ತಿ (ನಾ). ಸಾಲೋಕ್ಯ, ಸಾಮೀಪ್ಯ, ಸಾರೂಪ್ಯ ಮತ್ತು ಸಾಯುಜ್ಯವೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ ಮುಕ್ತಿ : ಯುಕ್ತಿಯುಂ ಗುರುಭಕ್ತಿ ತನಗಾ ಭಕ್ತಿಯುಂ ಗುರುಭಕ್ತಿ ಚಾತುರ್ಮುಕ್ತಿಯುಂ ಗುರುಭಕ್ತಿಯೇ ವ್ರತಯೋಗುರುಸ್ಸ ಶಿವಃಪ್ರೋಕ್ತವೆನುತಂ (ಬಸಪು. ೩೯-೩). [<ಸಂ. ಚತುರ್ಮುಕ್ತಿ]

ಚಾತುರ್ಯ (ನಾ). ೧. ಜಾಣತನ ; ಕೌಶಲ ; ಬಂದ್ಧಿವಂತಿಕೆ : ಮಕರಾಂಕಧ್ವಜಮಾಳಿಕಾಪ್ರಕಟಿತ . . . ರತವ್ಯಾಪಾರ ಚಾತುರ್ಯಂ . . . ಅದೇಂ ಬೆಡಂಗಮರ್ದುದೋ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೦೩೪); ಪಾಣೀಪತಿಗೆ ಚಾತುರ್ಯಮಂ . . . ಸ್ವಾಹಾಪತಿಗೆ ತೇಜಮಂ ಕೊಟ್ಟ ಗುರುಮೂರ್ತಿ ಪಂಪಾಪತಿ ವಿರೂಪಾಕ್ಷನೆಮಗಿಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಯಂ ಮಾಳ್ಕೆ (ಹಕಅ. ೦-೦). ೨. ಮನ್ನೋಹರವಾದುದು; ಆಹ್ಲಾದಕರವಾದುದು : ನಮಿಸಿ ಚಾತುರ್ಯರಸ ಸಂಸ್ತುತಿಗಳಂ ಮಾಡಿ (ಬಸಪು. ೫೮-೫೮). [ಸಂ.]

ಚಾತುರ್ಯವಚನ (ನಾ). ಜಾಣ್ನುಡಿ; ಚಮತ್ಕಾರದ ಮಾತು:ಜಗನ್ನುತ ಚಾತುರ್ಯವಚನರಚನೆಗಳಿಂದಂ ಭಟ್ಟಾರಕರ್ಬೆಸಸುವುದುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೫-೫). [ಚಾತುರ್ಯ + ವಚನ]

ಚಾತುರ್ಯವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಚತುರತನವನ್ನು ಹೊಂದು ; ಕೌಶಲತೆಯನ್ನು ಪಡೆ: ಜನರಿವಳನು ಪೋಲ್ವ ಜಾಣೆ ಜಗದೊಳಿಲ್ಲೆನೆ ಚಾತುರ್ಯವಡೆವಳು (ಹದಿಬ. ೦-೫೪). [ಚಾತುರ್ಯ + ಪಡೆ$_1$]

ಚಾತುರ್ಯಾಮ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕುಜಾವ : ಆಗಳುಭಯಬಲಂಗಳೊಳಂ ಚಾತುರ್ಯಾಮಾವಸಾನ ಘಟಿತ ಘ[ಂ]ಟಿಕಾಧ್ವನಿಗಳುಂ . . . ನೆಗಟ್ಟುವು (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೩೩ವ). ೨. [ಜೈನ] ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥನಿಂದ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತವಾದ ಅಹಿಂಸಾ, ಸತ್ಯ, ಅಸ್ತೇಯ, ಅಪರಿಗ್ರಹ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಮಹಾ ವ್ರತಗಳು: ಬೌದ್ಧ ಪಿಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾತಪುತ್ರ ಮಹಾವೀರನು ಚಾತುರ್ಯಾಮಯುಕ್ತನೆಂದು ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ (ಜೈನಪ. ೫೩೩). [ಸಂ.]

ಚಾತುರ್ವರ್ಗ (ಗು). ೧. ನಾಲ್ಕು ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಧರ್ಮ, ಅರ್ಥ, ಕಾಮ ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳು : ಲಿಂಗ ಜಂಗಮ ಪೂಜನಂಗಳೆ ತುಂಗ ಚಾತುರ್ವರ್ಗ ಸೌಖ್ಯಫಲಂಗಳಿರೆ ಮಿಗಿಲೆಂದು ಧರಣಿಯೊಳಿದ್ದಳಾ ನಿಂಬಿ (ಬಸಪು. ೨೩-೮೯). [ಸಂ.]

ಚಾತುರ್ವರ್ಣ್ಯ (ನಾ). ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಕ್ಷತ್ರಿಯ, ವೈಶ್ಯ, ಶೂದ್ರ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ವರ್ಣಗಳು : ಸಮಯಿಗಳುಂ ಚಾತುರ್ವರ್ಣ್ಯಮುಮುಚಿತ ಚರಿತ್ರಮಂ ಬಿಸುಟ್ಟಾದಂ ಪೊಲ್ಲಮೆಯೊಳ್ ಸಲೆ ನಡೆವರ್(ಆದಿಪು.೦೫-೩೩);

ಚಾತುರ್ವರ್ಣಂಗಳೊಳಂ . . . ಮಹಾಗುಣ ವಾತ್ಸಲ್ಯಂ(ಶೆಸಾರ. ೪೮೩); ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು, ಕ್ಷತ್ರಿಯರು, ವೈಶ್ಯರು, ಶೂದ್ರರು ಹೀಗೆ ಚಾತುರ್ವರ್ಣ ಜಾತಿ ಪಂಗಡಗಳ ಕವಲು ಕವಲಾದ ಬಳ್ಳಿಗಳನ್ನು . . . ಹಬ್ಬಿಸಿರುತ್ತಾರೆ (ಹೊಸಊಹ. ೧೭). [ಸಂ.]

ಚಾತುರ್ವರ್ಣ್ಯ (ನಾ). =ಚಾತುರ್ವರ್ಣ: ಮಧ್ಯಾಹ್ನದಾಗಳ್ ಚರಿಗೆವೊಕ್ಕು ಚಾತುರ್ವರ್ಣ್ಯದ ಮನೆಗಳುಮಂ ತೊಳಲುತ್ತಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೧೭-೮); ಚಾತುರ್ವರ್ಣ್ಯದೊಳಂ ದ್ವಿಜಜಾತಿಗೆ ದರ್ಭಾಧಿಕಾರಮಲ್ಲದೆ . . . ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರ ಮವರ್ಗೆ ಜಾತಿವಿರುದ್ಧಂ (ಗದಾಯು. ೨-೧೭); ಪರಮಾತ್ಮಂ ಪರಮಾಗಮಂ ಪರಮ ಚಾತುರ್ವರ್ಣ್ಯಮಾರ್ಹಂತ್ಯ ಮುದ್ದುರ ಸದ್ಧರ್ಮಮಿಮಂ ತಿರಸ್ಕರಿಸೆ ಸಾರ್ಗುಂ ದೃಷ್ಟಿಮೋಹಾಸ್ರವಂ (ಸುಕುಮಾ. ೮-೦೯); ಸ್ವಧರ್ಮದಿಂ ನಿರ್ವಿಘ್ನಮಾಗಿ ಸಕಲಪ್ರಕೃತಿಜಾತಿ ಚಾತುರ್ವರ್ಣ್ಯಮಂ ಬಿಡದೆ ಪೊರೆವಲ್ಲಿ ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರಂಗಳ್ಗೆ ಪಳಿಪೊರಿಸದೆ (ಜ್ಞಮಿಥಾ. ೧೮-೧೫); ಆ ಪಾಠಶಾಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಚಾತುರ್ವರ್ಣ್ಯದ ಬಾಲಕರಿಗೂ ಮತ್ತು ಅವರೊಡನೆ ಸೇರತಕ್ಕ ಇತರ ಮತದವರಿಗೂ ಓದು . . . ಕಲಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಮಹಾಪಂ. II, ೫೨). [ಸಂ.]

ಚಾತ್ರ (ನಾ). ಶಿಷ್ಯ ; ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ: ಗೊಮ್ಮಲಯ್ಯನ ಭಾವಂ ಸಿಲ್ಲಪಯ್ಯಂ ತಪೋಧನರ್ಗಂ ಚಾತ್ರರ್ಗಂ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಮಾಣಿಯರ್ಗಂ . . . ನಾಲ್ಕು ಮಾವಿನ ಮರನ ಬಿಟ್ಟಂ (ಕಇಅ. ೯೨-೦-೫೭: 1082). [<ಸಂ. ಛಾತ್ರ]

ಚಾದಗೆ, ಜಾದಗೆ (ನಾ). =ಚಾತಕ : "ಚಾದಗೆ ಚಾತಕಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೨-೧೭); ಕಾರ್ಗಾಲದ ಬರವಂ ಚಾದಗೆ ಪಾರ್ಷಂತೆ ತನ್ನ ಬರವನೆ ಪಾರುತಿರ್ದ ಧರ್ಮಪುತ್ರನ ಮರುತ್ಸುತನ ಪಾದಕಮಲಂಗಳಂ . . . ಅರ್ಚಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೩೭ ವ); ಚಾದಗೆಯಂತಾಕಾಸವನಿಗೆ ಬಾಯಂ ಬಿಡುತ್ತುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦-೧೩೦); ನಿಜಾಭಿಮಾನಮಂ ಭರಿಯಿಸುವಲ್ಲಿ ಚಾದಗೆವೊಲಪ್ಪುದು (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೬೨೨). **ಜಾದಗೆ:** ಜಾ[ಪಾಠಾಂ. ಚಾ]ದಗೆ ನವೋದಬಿಂದುವನಾದರಿಪವೊಲುಂಟಿದ ಕೆಚ್ಚಿಯ ತೊಳಚಿಯುದಕಮನೇ ನಾದರಿಕುಮೆ (ಆದಿಪು. ೯-೦೦೯); ಮುಂಗಾರ ಪನಿಯಂ ಸೇವಿಸುವ ಜಾದಗೆಯಂತೆ (ಅದ್ಭಟ. ೫-೬೯ ವ). [<ಸಂ. ಚಾತಕ]

ಚಾದಗೆವಕ್ಕಿ, ಜಾದಗೆವಕ್ಕಿ (ನಾ). ಚಾತಕಪಕ್ಷಿ: ನಲಿದುದು ಸೋಗೆ ನುಣ್ಪ ನೆಡೆಗೊಂಡುದು ಚಾದಗೆವಕ್ಕಿ (೧೧೩ಳ. ೯-೩೭). **ಜಾದಗೆವಕ್ಕಿ:** ಕಾರ್ಗಾಲಮಂ ಸೋಗೆ ಮುಂಬನಿಯಂ ಜಾದಗೆವಕ್ಕಿ . . . ನೆನೆವಂತಾಂ ನೆನೆವೆಂ ಸರೋಜಮುಖಿಯಂ (ಆದಿಪು. ೧೨-೩೦). [ಚಾದಗೆ + ಪಕ್ಕಿ$_1$]

ಚಾದಗೆವಟಿ (ನಾ). ಚಾತಕ ಪಕ್ಷಿಯ ಮರಿ : ಕಾರದಿನಂ ಕೈಮಿಾಟಿದ ಬಳಿಕವೆ ನೀರನುಣದ ಚಾದಗೆವಟಿಯುಂತಾಹಾರಂಗೊಳ್ಳುದನುಳಿದಳ್ (ಜಯುಕಾ. ೪-೩೩). [ಚಾದಗೆ + ಮಟಿ]

ಚಾದರ, ಚದ್ದರು, ಚಾದರಿ, ಚಾದರು, ಛಾದರು (ನಾ). ೧. ಹತ್ತಿಯ ಅಥವಾ ರೇಷ್ಮೆಯ ದಪ್ಪ ಹೊದಿಕೆ,–ದುಪ್ಪಟಿ. ೨. ರೇಷ್ಮೆಯ ಜರತಾರಿಯಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾದ ವಸ್ತ್ರ; ಶಾಲು : ರನ್ನದೊಟ್ಟಿಲೊಳಿಟ್ಟು ಚಾದರವ ಮರೆ ಮಾಡಿ ಜೋಗುಳವ ಪಾಡುತಾ ದಂಪತಿಗಳಿರುತ್ತಿದ್ದರು (ಶರಕು. ೩-೫೩): ಹಸರು ಜರತಾರ ಚಾದರ ಜಾಣೆ ಮುಸುಕಿಟ್ಟು (ಶ್ರೀಕೃಪಾ. ೧೨); ಪಲ್ಲಂಗವು ಸುಂದರವಾದ ಬಹು ಬೆಲೆಯುಳ್ಳ ಚಾದರದಿಂದಲೂ . . . ಅಲಂಕೃತವಾಗಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಲವಶ್ಯಕವಿಲ್ಲ (ರಾಜಾರಾ. ೦೪). **ಚದ್ದರು:** ೧. ಚದ್ದರು ಹಾಸಿ . . . ಶ್ರೀಮತಿಯನ್ನು ಮಲಗಿಸಿದ್ದರು (ಚಗುಳ. ೨೮೯). **ಚಾದರಿ:** ೨. ಹಣಿದೆದ್ದು ನಮಿಸಿ ಖಂಡೆಯವಿಡಿದು ಚಾದರಿಯ ಮಣಿದುಡುಗೆ ಸುತ್ತಿ (ಚಿನಮು. ೫-೨೦). **ಚಾದರು:** ೧. ನಿರ್ಮಲೆಗೆ ಬಾಯೆಲ್ಲ ಕಹಿಯಾದಂತಾಗಿ ಚಾದರಿನ ಕೊನೆಯನ್ನು ಬಾಯೊಳಗಿಂದ ಹೊರತೆಗೆದಳು (ಮೂರುದಾ. ೨೨೦); ಅದೇ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಚಿನ್ನೂ ಹಾಸಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಉರುಳಿ ಚಾದರು ಹೊದ್ದುಕೊಂಡ (ಕ್ಷಿತಿಜ. ೫೨). ೨. ಮುರಿಯುತ ಚಕ್ರವ ಹರಿವುತ ಚಾದರ ಭರದಿ ನಿಮ್ಮಪ್ಪಗೆ ವರೆ ಹೋಗೆಂದರು (ಜಂಪ್ರಾವ. ೧೨). **ಛಾದರು:** ೧. ಅವನು ಹೇಳಿದಂತೆ ಒಂದೆರಡು ಸಲ ಕೆಳಗಿಳಿದು ಬಂದು ಅವನ ಛಾದರು ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ತಂದುಕೊಟ್ಟೆ (ಜಂಗುಟ. ೧೩).

[<ಪಾರ. ಚಾದರ್; ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚದ್ದರ್, ಚಾದರ್]

ಚಾದರಿ 'ಚಾದರ' ನೋ.

ಚಾದರು 'ಚಾದರ' ನೋ.

ಚಾದಾನಿ (ನಾ). ಚಹದ ಪಾತ್ರೆ; ಟೀ ಕಾಯಿಸುವ ಪಾತ್ರೆ : "ವರ್ಕ, ಚಾದಾನಿಯನ್ನು ಒಲೆಯ ಮೇಲಿರಿಸು"–ಎಂದು ಯಜಮಾನಿಯು ಕೂಗುವಳು (ದಾಲಪ. I, ೩೯೩); ಒಂದು ಚಾದಾನಿಯಲ್ಲಿ ಬಿಸಿ ಚಾ, ಸಮಿಾಪದಲ್ಲಿ ಸಕ್ಕರೆಯ ಪಾತ್ರೆ (ನಿಷ್ಕಾಮ. ೦೦).

[ಚಾ$_2$ (< ಚಹ) + ದಾನಿ$_2$]

ಚಾದುಪೊಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭೂಮಿ; ಕೆಂಪು ಭೂಮಿ (?) : ಆಗ್ನೇಯದ ಎಲಂಚೆ ಕೂಣ್ಪೆಯಿನ್ದೆ ಪೂಲಿ ಕುಣ್ಪೆಯಿನ್ದೆ ಪೆರ್ಬಾಳದೊಳಗಣ ಚಾದುಪೊಲದಿನ್ದೆ ಪರಿಯೊಟ್ಟಿಯ ಕೈವರದೊಳ್ ಒನ್ದು ಮಾನ್ಯಂ ಮಣಮುಂ ಮೂಗಣ್ಣುಗಂಮಾಣ್ನು (ಎಳ. X (ಶ), ಚಿಕ್ಕಬ. ೧೦೭-೭೬ : 850). [<ಜಾದು$_1$ + ಪೊಲ]

ಚಾದ್ಯ (ನಾ). ಗುಣಾಕಾರ ಮಾಡುವ ಅಂಕ ; ಗುಣಕ : (೬). [?]

ಚಾನ 'ಚೇಣ' ನೋ.

ಚಾನಸ 'ಚಾಂದಸ' ನೋ.

ಚಾಪ (ನಾ). ೧. ಬಿಲ್ಲಂ ; ಧನುಸ್ಸು : "ಚಾಪಮೆನಲು ಬಿಲ್ಲಿಂಗೆ ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೬೭-೩೨); ದಿಟ್ಟರಹರಿ ನೀವೆನುತಲವರ ಬೆನ್ನಟ್ಟಿ ಬಡಿದು ಚಾಪಗಳ ಕುಟ್ಟಿ ಮುಗಿದು (ತ್ರಿಪುಸಾಂ. ೨೦-೨೨೦); ಕಣ್ಬೇನೆಯ ಕರಡಿಯಂತೊಅಲದಿರಲೆ ಕೂಟ ಚಾಪಂ ಪೋದೊಡೇನಕ್ಕುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೦೪೫-೨೭). ೨. ವೃತ್ತ ಪರಿಧಿಯ ಒಂದು ಭಾಗ. ೩. ಕಾಮನಬಿಲ್ಲು. ೪. [ಜ್ಯೋತಿ] ಮೇಷಾದಿ ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಧನೂರಾಶಿ: ಚಾಪಾ[ದಿ]ತ್ರಿಕಗೇಹದೊಳ್ ದಿನಪನಂ ಸೌಮ್ಯಗ್ರಹಂ ನೋಡೆಯುಂ (ಅಟ್ಟಮ. ೮-೦೯೯). ೫.= ಚಾಪಯೋಗ : ಉದ್ಯೋಗಗೇಹದಿನಾ ತುರ್ಯಗ್ರಹಂಬರಂ ನೆಲಸೆ ಚಾಪಂ ಯೋಗಮಕ್ಕುಂ ಗ್ರಹಂ (ಜಾತತಿ. ೧೩-೮). ೬. [ಕಾವ್ಯಮಿಾ] ಚಿತ್ರಕಾವ್ಯದ ಬಂಧಗಳಲ್ಲೊಂದು ; ಬಿಲ್ಲಿನ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ರಚಿಸುವುದು : ಶರ ಶೂಲ ಚಾಪ ಚಕ್ರಾಸಿ ರೂಪಮಿಭರಥತುರಂಗ ಪದಗತಪಾಠಂ ಮುರಜಂ . . . ಸರ್ವತೋಭದ್ರಂಗಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೫೬೯).

[ಸಂ.]

ಚಾಪಕ (ನಾ). ಚಪ್ಪಟೆಯಾಗಿರುವ ರತ್ನ : ಪೇಳುವೆ ತ್ರಿವೃತ್ತವೆಂಬುದು ಮೂರು ಕೂಡಿಹುದು ಕೇಳು ಚಾಪಕವೆಂದು ಚಪ್ಪಟೆಯನ್ನೆದಿಹುದು ತಾಳಿರುವ ತ್ರಿಷ್ಯವೆಂಬುದು ಮೂರು ಮೂಲೆಯದು (ರತ್ನಶಾ. ೨೦-೦೪).

[?]

ಚಾಪಕ್ಷೇತ್ರ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಧನೂರಾಶಿ : ರವಿ ಚಾಪಕ್ಷೇತ್ರದೊಳ್ ನಿಂದೊಡೆ ಧನಪತಿ ಸತ್ಯಾಜಿತಂ . . . ಮಕರದೊಳಿರೆ ಮೂರ್ಖಂ (ಜಾತತಿ. ೧೭-೧೭). [ಚಾಪ + ಕ್ಷೇತ್ರ]

ಚಾಪಗತಿ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗತಿ,–ಗಮನ ; ಅರ್ಧ ವೃತ್ತಾಕಾರದ ಚಲನೆ; ಬಿಲ್ಲಿನ ಹಾಗೆ ನಿಲ್ಲುವ ಭಂಗಿ (?): ಶೃಂಗಾರ ಸಾರ ರಸಮನಪಾಂಗ ದ್ಯುತಿ ಬೀಚಿ ಮಿಾಚಿ ಲಾವಣ್ಯರಸಂ ತುಂಗ ಕುಚೆ ಚಾಪಗತಿಯಂ ಸಂಗುಳಿಸುತನಂಗಚಾಪಲತೆಯನೆ ಮೆಚಿದಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೦೨-೯೪). [ಚಾಪ + ಗತಿ]

ಚಾಪಚಾಪಳ (ನಾ). ವೇಗವಾಗಿ ಬಾಣ ಬಿಡುವವನು ; ಧನುರ್ವಿದ್ಯಾಕುಶಲ : ಉಗ್ರಭಟಪಟಳಮನಾರ್ದುರುಳಿಚ್ಚುಂ ಪೊರಳಿಚ್ಚುಂ ಮರಳಿಚ್ಚುಂ ಚಾಪಚಾಪಳಂ ಯುವರಾಜಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೦೦೦).
[ಚಾಪ + ಚಾಪಳ (= ಚಾಪಲ)]

ಚಾಪಚ್ಯುತ (ನಾ). ಬಿಲ್ಲು ಕೈಯಿಂದ ಜಾರಿದವನು ; ಬಿಲ್ಲನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವನು; ಧನುಸ್ಸು ಇಲ್ಲದವನು : ಕ್ಷಿತಿಯೊಳೀ ಕ್ಷತ್ರಿಯರ ಧರ್ಮಸ್ಥಿತಿಯನರಿಯಾ ಕೃಷ್ಣ ಚಾಪಚ್ಯುತರನಪಗತವಾಹನರ ಪರಿಮುಕ್ತಕೇಶಿಗಳ . . . ಇರಿವುದು ಧರ್ಮವೇ ನಾವರಿಯೆವಿದನು(ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೬-೩೨).
[ಚಾಪ + ಚ್ಯುತ]

ಚಾಪಟಂಕೃತಿ (ನಾ). ಬಿಲ್ಲಿನ ಟೇಂಕಾರ; ಧನುಸ್ಸಿನ ಟಂಕಾರ : ಒದವಿದ ಚಾಪಟಂಕೃತಿ ಭಯಂಕರವಾಗೆ ವರೂಥಭಾರದಿಂದದಿರೆ ನೆಲಂ (ಕುರಾಮಾ. ೪-೬೩). [ಚಾಪ + ಟಂಕೃತಿ]

ಚಾಪಟೆಯು, ಚಾಪಟೆಯಂ, ಚಾವಟೆಯಂ (ನಾ). ೧. ಜಾರ : "ಚಾಪ [ಪಾಠಾಂ. ವ] ಟೆಯರೆನಲ್ ಜಾರರೆಂದು ತಿಳಿಗೆ ವಿದಗ್ಧರ್" (ಛಾರನಿ. ೪೪). **ಚಾಪಟೆಯು :** ೨. ಧೃಷ್ಟ ; ಧೂರ್ತ. 'ಚಾಪಟೆಯಂತನ' ಪರಾ. **ಚಾವಟೆಯು :**೨. ನಟರಲಾ ನೀವ್ ಸುರಪುರ ಚಾವಟೆಯರ್ಕೈ ಚತುರೋಕ್ತಿಗಳಲವುಟಿಸಿದರೆ ನಾ ಮರಳುವೆನೆ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೨೦-೩೪) ; ಚಾವಟೆಯರನು ಚಿಮ್ಮುರಿಯ ಬಿಗಿಸುವೆನವುರಿಂಕುರ ಕಡೆಗಣ್ಣ ಕಣ್ಣಿಯಲಿ(ಕುವ್ಯಾಸ. ೨-೩೮).
[← ಮರಾ. ಚಾವಟ]

ಚಾಪಟೆಯು 'ಚಾಪಟಿಯು' ನೋ.

ಚಾಪಟೆಯುತನ (ನಾ). ಧೂರ್ತತನ; ಚಾಪಲ್ಯ : ವಾಣಿಯಲಾ ಹರಾದ್ಯರ ಬಗೆಗೊಳದ ನವಿಪ್ಪಾ ಹರೀಶ್ವರನೊಡನೆ ಹಳಚುವ ಚಾಪ [ಪಾಠಾಂ. ವ] ಟೆಯುತನವ (ತೊರರಾ. ೬-೪೭-೧). [ಚಾಫಟೆಯ + —ತನ]

ಚಾಪಣೆ (ನಾ). ಪ್ರಭಾವ ; ವರ್ಚಸ್ಸು (?) : ಯೋಗಿಗಳ ತಪದಿಂದ ಕೆಲಸಾರ್ಚಿ ವೈಸಿಕ ವಿರಾಗಿಗಳ ಧ್ಯಾನದಿಂ ಪರೆದೆಗೆದು ಬಿಸುಟಾಗಲಾಗವಿಾಕರ ಕ್ರಿಯಾಭ್ರಂಶಮೆನಿಸುತ ತತ್ತ್ವವಿದರ ಚಾಪಣೆಯು ಕಳೆದು ಬೀಗಿಸಿ ಸಮಾಧಿಯಂ ಮೌನಿಗಳ ಶುನಿಯಂತೆ ಕೂಗಿಪುದು (ವೆಂಕಾರಾ. ೨-೩೫-೨೬).
[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಛಾಪ್]

ಚಾಪತಂತ್ರ (ನಾ). ಬಿಲ್ವಿದ್ಯೆ; ಧನುರ್ವಿದ್ಯೆ ; ಚಾಪಾಗಮ : ಮಝರೇ ಚಾಪತಂತ್ರವಿಶಾರದಾ ಎನುತೊಬ್ಬರೊಬ್ಬರ ಬಿರುದ ಮೂದಲಿಸಿ (ಕುವ್ಯಾಛೀ. ೯-೧೮). [ಚಾಪ + ತಂತ್ರ]

ಚಾಪಧರ (ನಾ). ಬಿಲ್ಲನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು ; ಬಿಲ್ಲುಗಾರ ; ಧನುರ್ಧಾರಿ : ಅಂತಿಸುವ ಚಾಪಧರ ನೀರದನಿಕರದ ಶರಾಸಾರವುಂ ಮಂಜಿನ ಮುಟ್ಟಿಯನ ಹಿಮಕಿರಣನಾತ್ಮಕಿರಣಂಗಳಿಂ ಕಿಡಿಸುವಂತೆ ತನ್ನಂಬುಗಳಿಂ ಕಡಿಕಡಿದು ಕಿಡಿಸಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೧೪ ವ). [ಸಂ.]

ಚಾಪಪ್ರಮುಕ್ತ (ಗು). ಬಿಲ್ಲಿನಿಂದ ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ : ಹೂಂಕೃತಿ ಬಿಲ್ಗಾರರ ಗುಣಟಂಕೃತಿ ಚಾಪಪ್ರಮುಕ್ತ ಶರನಿಕರ ಮಹಾಭೀಂಕೃತಿ ನೋಳ್ಪವರ್ಗೆ ಭಯಂಕೃತಿಗೆಯ್ದುದು (ರಾಜಶೇ. ೬-೪೬). [ಚಾಪ + ಪ್ರಮುಕ್ತ]

ಚಾಪಯೋಗ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಒಂದು ಯೋಗ : ಹತ್ತನೆಯ ರಾಶಿಯಿಂದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ರಾಶಿಯವರೆಗಿರುವ ಏಳು ರಾಶಿಗಳಲ್ಲೂ ಗ್ರಹವಿದ್ದರೆ ಚಾಪಯೋಗ(ಜಾತಕ. ೦೩-೮ ಅಡಿಟ). Pಚಾಪಯೋಗದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ಪರಾಕ್ರಮಿಯಾಗುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಜ್ಯೋತಿಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.
[ಚಾಪ + ಯೋಗ]

ಚಾಪರಿಕೆ (ನಾ). ೧. (ಕರಾ). ತೆಂಗಿನ ಮರಕ್ಕೂ ಮತ್ತು ಹೆಡೆಗೂ ನಡುವೆ ಅಂಟಿರುವ ಬಲೆಯಂತಹ ನಾರಿನ ಪದರು ; ಸೀಬಿ. ೨. ತೆಳ್ಳಗಿರುವ ಹೆಂಗಸು. [?]

ಚಾಪಲ, ಚಾಪಳ (ಗು). ೧. ಚಪಲವಾದ ; ಚಂಚಲವಾದ : ಚಾಪಬಾಣಂಗಳಿರ್ದಪುವೆವ್ಮೊಳೆಂಬೊಲಿಹ ಚಾಪಲ ಭ್ರೂಲತೆಯ ಚಂಚಲಾಪಾಂಗದ ಪುಳಿಂದಿಯರ್ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಓಪರಂ ಬಳಿವಿಡಿದು ಬರುತಿರ್ದರು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೮-೪೨). (ನಾ). ೨. ಅಸ್ಥಿರತೆ ; ಚಂಚಲತೆ : ಬಿನ್ನಪಂಗೆಯ್ವುದೆ ಧಾರ್ಷ್ಟ್ಯಂ ಸೇವೆಯುಂ ಚಾಪಲಮುಪಕರಣಂ (ಕಾದಂಬ. ೦೦೨). ೩. ಆತುರ ; ತೀವ್ರಗತಿ. **ಚಾಪಳ :** ೨. ದೂರಾಭೀಕ್ಷಣ . . . ಉರುತರ ಚಾಪಳಾದಿಗೆ ಸಾರಂ ಬುಧರಿಂ ಪದಕ್ಕೆ ಯುಗಳೋಚ್ಚರಣಂ (ಶಮುದ. ೦೯೫). ೩. ಕೆದರಿಕೊಂಡರು ಭಟರಂ . . . ಮದದ ವೀರಾವೇಶರೋಷೋತ್ಕರಿತ ಚಾಪಳವ (ತೊರರಾ. ೪-೧೨-೬). ೪. ಉತ್ತೇಜನ : ಕನಗೊರ್ನರಿಂ ಬಾಳಚೂತದ್ರುಮಂ ಚಾಪಳಮುಂ ಪುಂಸ್ಕೋಕಿಲಕ್ಕೋಲಗಿಸೆ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೩೪). [ಸಂ.]

ಚಾಪಲತಾಯೋಗ (ನಾ). ೧. ಬಿಲ್ಲಿನ ಸಂಬಂಧ. ೨. ಅಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವಿಕೆ; ಚಂಚಲತೆ. ೧, ೨ : ಮುಖರತೆ ಪುರಳಿಯೊಳ್ ಚಾಪಲತಾಯೋಗಂ ಜೀವೆಯೊಳ್ ಪ್ರತಾರಣಂ ನಾವೆಯೊಳ್ . . . ಅಲ್ಲದಿಲ್ಲಮೆಲ್ಲಿಯುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೯ ವ).
[ಸಂ. (ಚಾಪಲತಾ + ಯೋಗ ; ಚಾಪ + ಲತಾ + ಯೋಗ)]

ಚಾಪಲತಾರೋಹಣ (ನಾ). ೧. ಚಾಪಲ್ಯವುಂಟಾಗುವಿಕೆ. ೨. ಧನುಸ್ಸಿನ ಹೆದೆಯೇರಿಸುವಿಕೆ. ೧, ೨ : ಕಲಕಂಠಕ್ಕತನುಗೆ ಚಾಪಲತಾರೋಹಣ ವಿಕಾರಂ . . . ಮಾನವಕುಲಕ್ಕೆ ಕನಸಿನೊಳಮಿಂತಿವಿಲ್ಲಾ ನಾಡೊಳ್ (ಕುರಾಮಾ. ೧-೧೧೫). [ಸಂ. (ಚಾಪಲತಾ + ಆರೋಹಣ)]

ಚಾಪಲತೆ (ನಾ). ೧. (ಬಳ್ಳಿಯಂತಿರುವ) ಬಿಲ್ಲು ; ಧನುರ್ಲತೆ ಮದನಚಾಪಲತೆಯಂತೆ ಮುಷ್ಟಿಗ್ರಾಹ್ಯಮಧ್ಯೆಯುಂ . . . ಎನಿಸಿ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೯) ; ಅಳಿವೆದೆಯುಂ ಸಡಿಲ್ಚಿ ನಿಲಿಸಿದ ತನುಚಾಪಲತೆಯಂತೆ ತನುಲತೆ ನಿಡುಜಿಡೆಯಿಂ ಕಡು ಬೆಡಂಗುವಡೆಯೆ (ರಾಜಶೇ. ೫-೦೯ ವ). ೨. ಚಪಲತೆ ; ಚಾಂಚಲ್ಯ. ೧, ೨ : ಆ ಚಾಪಲತೆ ಕೂರ್ಪ ಕೋಮಳೆಯ ಚಾಪಲತೆಯಂತೆಯುಂ . . . ಇರ್ಪನ್ನೆಗಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೬-೩೪ ವ). [ಸಂ. ಚಾಪಲತಾ]

ಚಾಪಲಾಘವ (ನಾ). ಬಿಲ್ಲನ್ನು ಬಳಸುವಲ್ಲಿನ ಕೈಚಳಕ, ಹಸ್ತಕೌಶಲ, –ಜಾಣ್ಮೆ : ಇಂತಹ ಅಪೂರ್ವ ಚಾಪಲಾಘವವನ್ನು ನೋಡಿ ಸಂತೋಷಪಡಲು ನಾವೆಲ್ಲರೂ ಕುತೂಹಲಿಗಳಾಗಿರುವೆವು (ಶಾಂತಲಾ. ೨೨೫).
[ಚಾಪ + ಲಾಘವ]

ಚಾಪಲ್ಯ (ನಾ). ೧. ಚಪಲತೆ ; ಚಾಂಚಲ್ಯ ; ಚಂಚಲಸ್ವಭಾವ : ಚಾಪಲ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಬೇಡ (ಶಾಕುಂತ. ೦೦೩). ೨. ಚಟುವಟಿಕೆ ; ಉತ್ಸಾಹ: ಇದರಿಂದ ದೇಹಕ್ಕೆ ಚಾಪಲ್ಯ ಹುಟ್ಟಿ, ಮಿಂಚು ಹೆಚ್ಚಾಗುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೦೭೨). ೩. ಬಯಕೆ ; ಲವಲವಿಕೆ. 'ವಾಕ್ಚಾಪಲ್ಯ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚಾಪವಲ್ಲರಿ (ನಾ). = ಚಾಪಲತೆ ೧: ನಿಬದ್ಧನಿಷಂಗಚಾಪವಲ್ಲರಿ ಮಿಸುಪಂಗಮೆತ್ತ ಘನಶಾಂತಿ ಸಮುನ್ನತಿಯೆತ್ತ (ಶಬಶಂ. ೨-೮೨).
[ಚಾಪ + ವಲ್ಲರಿ]

ಚಾಪವಿದ್ದೆ (ನಾ). ಧನುರ್ವಿದ್ಯೆ ; ಬಿಲ್ವಿದ್ಯೆ : ಮತ್ತಮಲ್ಲಿ ಬಡಿವುದುಂ ಬಿಡುವುದುಂ ಚಾಪವಿದ್ದೆಯೊಳ್ (ಎಕ. XIII, ೩೩೨-೪ : 929).
[ಚಾಪ + ವಿದ್ದೆ (<ಬಿಜ್ಜೆ$_2$)]

ಚಾಪವಿದ್ಯಾಧರ (ನಾ). ಧನುರ್ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಬಲ್ಲವನು ; ಬಿಲ್ಗಾರ : ಧರಧುರವ ಮಾಡಿದರೇಕೆ ಕರೆಕರೆ ಬಿರುದ ಬೆಸಗೊಂಬ ಗುರುತನಯನೋ ಚಾಪವಿದ್ಯಾಧರನೊ (ಕುವ್ಯಾಛೀ. ೮-೬೫). [ಸಂ.]

ಚಾಪವೇದ (ನಾ). ಧನುರ್ವೇದ ; ಬಿಲ್ವಿದ್ಯೆ : ತಂದೆಯ್ದಿದನೆ ಚಾಪವೇದ ಮುಕುಂದನೈದನೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೦೯-೭). [ಚಾಪ + ವೇದ]

ಚಾಪಳ 'ಚಾಪಲ' ನೋ.

ಚಾಪಳಮತಿ (ನಾ). ಚಪಲ ಸ್ವಭಾವದವನು ; ಚಂಚಲಚಿತ್ತ : ರೂಪಕದೊಳಂ ವಿಶೇಷಾಳಾಪೋದ್ದೇಶದೊಳಮಲ್ಲದುಟಿದೆಡೆಗಳೊಳಂ ಚಾಪಳಮತಿಗಳ್ ವಿರಸ ಸಮಾಸಮನಡರ್ಕೆ ಬಹಂ ವಿಶೇಷಣಗಣಮಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೨೭). [ಚಾಪಳ (= ಚಾಪಲ) + ಮತಿ]

ಚಾಪಳವೃತ್ತಿ (ನಾ). ಚಂಚಲತೆ ; ಚಪಲಸ್ವಭಾವ : ಚಾಪಳವೃತ್ತಿಯಂ ಮೆಚಿವ ತಾಣವಿದಲ್ತೆಮಗೆಂದು ಮಾನ್ಯ ಧಾತ್ರೀಪತಿಗಳ್ ಕೆಲರ್ ನೆಲನನಪ್ಪುವವೊಲ್ ತಲೆವಾಗಿದರ್ (ನಳಚಂ. ೪೫೨).
[ಚಾಪಳ (= ಚಾಪಲ) + ವೃತ್ತಿ]

ಚಾಪಳಿ 'ಚಪ್ಪಟೆ' ನೋ.

ಚಾಪಳೆ (ನಾ). ಚಪಲಚಿತ್ತದವಳು ; ಚಂಚಲ ಸ್ವಭಾವದ ಹೆಂಗಸು : ಚಾಪಳೆಯರಾಲೋಚಿಸುತ ಕಡುಪಾಪಿಯಂಗಜನೆಂದು ಬೈಯುತ ತೋಪಿ ನೆಡೆಗಿಡದೈದೆ ತಂದರು ಸತಿಯ ಸಂತೈಸಿ (ನಳಚ. ೧-೪೧).
[ಚಾಪಳ (=ಚಾಪಲ) + -ಎ₂]

ಚಾಪಾಗಮ (ನಾ). ಧನುರ್ವಿದ್ಯೆ; ಬಿಲ್ವಿದ್ಯೆ ; ಧನುರ್ವೇದ : ನಿಮ್ಮನದಿರ್ಪುವಲ್ಲಿ ಚಾಪಾಗಮಮೇವುದಂತೆನಗೆ ಬಿಲ್ವರಮಾಜಿಯೊಳಾಂಪ ಗಂಡರಾರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೦೨೨) ; ರಾಘವಂಗೆ ಚಾಪಾಗಮದೊಳ್ ಲವಂ ಶತಸಹಸ್ರಗುಣಂ ಮಿಗಿಲಾದಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೦೬-೦೨). [ಚಾಪ+ಆಗಮ]

ಚಾಪಾಗಮಜ್ಞ (ನಾ). ಬಿಲ್ವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ನೈಪುಣ್ಯ ಪಡೆದವನು : ಕಾಪಾಲಕರತಳ ಸದಾಪಾವನಾಂಗ ನಿವ್ಯಾಪಾರ ಘನಮೇರು ಚಾಪಾಗಮಜ್ಞ ನಿರ್ಲೇಪಾತ್ಮ . . . ಪಾಲಿಸೈ (ವೀಶೈಪು. ೭-೧-೧). [ಸಂ.]

ಚಾಪಾಗಮಾಚಾರ್ಯ (ನಾ). ೧. ಧನುರ್ವಿದ್ಯಾಗುರು. ೨. ದ್ರೋಣ: ಚಾಪಾಗಮಾಚಾರ್ಯನ ಘಡಾವಣೆ ಘಲ್ಲಿಸಿತು ಜಗವ (ಕುಮ್ಯಾಅ. ೭-೨೦).
[ಚಾಪಾಗಮ + ಆಚಾರ್ಯ]

ಚಾಪಾಚಾರ್ಯ (ನಾ). = ಚಾಪಾಗಮಾಚಾರ್ಯ ೧ : ನಿಯಮಿಸುವರ್ . . . ನಿಜಶಿಕ್ಷೆಯಿನನುಪಮಮಾಗೆ ಚತುರ ಚಾಪಾಚಾರ್ಯರ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೫೯). [ಚಾಪ + ಆಚಾರ್ಯ]

ಚಾಪಾಭ್ಯಾಸ (ನಾ). ಧನುರ್ವಿದ್ಯೆಯ ಅಭ್ಯಾಸ : ಚಾಪಾಭ್ಯಾಸವನ್ನು . . . ಮಾಡುವುದರಿಂದ . . . ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿ, ಮುಪ್ಪನ್ನೂ ಕೆಡಿಸುವುದು (ಸಕಪ್ಮ. ೫೭). [ಚಾಪ + ಅಭ್ಯಾಸ]

ಚಾಪಿಸು 'ಛಾಪಿಸು' ನೋ.

ಚಾಪು₁, ಜಾಪು, ಜೇಪು₁, ಝಾಪು, ದಾಪು₁ (ನಾ). ೧. ಹರವು; ವಿಸ್ತಾರ; ಚಾಚು; ಉದ್ದ. 'ಚಾಪುಗಲ್ಲು', 'ಚಾಪುಗಾಲು' ಪರಾ. ೨. ಆಟದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಸಣ್ಣ ಚಪ್ಪಟೆಯ ಕಲ್ಲು ; ಬಚ್ಚ. **ಜಾಪು :** ೩. ದೂರದೂರಕ್ಕೆ ಇಡುವ ಹೆಜ್ಜೆ ; ದೊಡ್ಡ ಹೆಜ್ಜೆ. 'ಜಾಪುಗಾಲು' ಪರಾ. **ಜೇಪು₁ :** ೧. 'ಜೇಪುಗಾಲು' ಪರಾ. ೪. ನೆಗೆತ; ಹಾರಂವಿಕೆ. 'ಜೇಪುಕೊಡು' ಪರಾ. **ಝಾಪು :** ೩. 'ಝಾಪುಗಾಲು' ಪರಾ. **ದಾಪು₁ :** ೩. ಒಂದು ಗಾವುದ ದಾರಿ ಎರಡೇ ದಾಪ ಮಾಡಿ . . . ಬಂದಳೆ ತಾಯವ್ವ (ನಾಪದ. ೦೬೭) ; ಒಳಕೊರಡಿಗೆ ನಾಲ್ಕೇ ದಾಪಿನಲ್ಲಿ ಚಿಮ್ಮಿ ಹೋಗಿ . . . ಮಗುವನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಂಡನು (ನಂಟರು. ೫೯). ೫. ದೂರದೂರಕ್ಕೆ ಇಡುವ ಹೆಜ್ಜೆಯ ಅಂತರದ ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣ ; ಮಾರು ಗಾಲಿನ ಅಳತೆ : ಈ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ನಾಯಿಯ ಬಾಲದಂತೆ ಒಂದು ದಾಪು ಉದ್ದಬಾಲವುಳ್ಳ ಮನುಷ್ಯರಿದ್ದಾರೆ (ಪ್ರವಾಇ. II, ೨೦). ೬. ಗೋಲಿ ಆಡಿ ಸೋತಾಗ ಕೈ ಗೆಣ್ಣುಗಳಿಂದ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಗೋಲಿಯನ್ನು ನೂಕುವುದು (?) ; "ತೇಕು ; ಜೇಪು" (ಜಾನಕೋ. ೪).
[ದೇ.॥ ಮಲ. ಚಾಮ್ಪು]

ಚಾಪು₂ (ನಾ). ಬಂದೂಕಿನ ಕುದುರೆ : ಕೋವಿ ಚಾಪು ರಿಪೇರಿ ಮಾಡಾಕೆ ಅಂತ . . . ಆಚಾರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟಿಂದಾನೆ (ಪಂಜಪಂ. ೨೦೭).
[ತಮಿ. ಚಾಪ್ಪು, ಚಾಪ್ ; ಮಲ. ತುಳು. ಚಾಪು./ಮರಾ. ಚಾಪ್./ ಪೋರ್ಚ್. ಛಾಪ=ಬಂದೂಕಿಗೆ ಹಾಕುವ ಲೋಹದ ತೆಳ್ಳನೆಯ ಪಟ್ಟಿ]

ಚಾಪು₃ (ನಾ). ೧. [ಸಂಗೀತ] ಮೃದಂಗಾದಿಗಳನ್ನು ಬಾರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗತ್ತು : ಮೃದು ಮೃದಂಗದ ಚದುರ ಚಾಪು ಕೇಳುತಿದೆ (ದ್ರಾಕ್ಷಿದಾ. ೬೮-೩); ಹೊಸದಾಗಿ ಮೃದಂಗವನ್ನೊಂದನ್ನು ಮಾಡಿ ತಂದಾಗ . . . ಅದರ ಮಿಟ್ಟು, ಚಾಪು ಮತ್ತು ಟೊಪ್ಪಿ ನಾದಗಳನ್ನು . . . ಪರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಸಂಗೀತ. ೦೦೦). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಾಳ: ಆದಿ, ದೇಶಾದಿ, ರೂಪಕ, ಚಾಪು ಮತ್ತು ಝಂಪೆತಾಳಗಳಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಹಾಡುಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಸಂಗೀತ. ೨೮).

ಚಾಪುಹಾಕು = ತಬಲದ ಮೇಲೆ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ತಾಳದ ಹೊಡೆತ ಹಾಕು : ಮಾದಣ್ಣ ಮಾತುಗಳಿಗೆ ಮುಗಿತಾಯದ 'ಚಾಪು' ಹಾಕಿದನು (ಬೆಳುಮ. ೨೫೮). [← ಮರಾ. ಚಾಪ್]

ಚಾಪು₄ (ನಾ). ತೆನೆಯಾದ ದಂಟಿನ ಸೂಡು; "ತೆನಿದಂಟು ಒಟ್ಟಿದ್ದು": (ಜಾನಕೋ. ೫೫). [←ಮರಾ. ಚಾಪ್ = ರಾಶಿ ; ಸಮುದಾಯ]

ಚಾಪುಗಲ್ಲು (ನಾ). ಅಗಲವಾಗಿ ಮಟ್ಟವಾಗಿರುವ ಕಲ್ಲು ; ಚಪ್ಪಟೆಯಾದ ಕಲ್ಲು : (೬). [ಚಾಪು₁ + ಕಲ್ಲು (<ಕಲ್₃)]

ಚಾಪುಗಾಲು, ಜಾಪುಗಾಲು, ಜೇಪುಗಾಲು, ಝಾಪುಗಾಲು, ದಾಪುಗಾಲು (ನಾ). ದೂರದೂರಕ್ಕೆ ಇಡುವ ಹೆಜ್ಜೆ ; ದಾಟುಗಾಲು : (೬). **ಜಾಪುಗಾಲು :** ಗೋಣು ಹಾಕುತ್ತಾ ಜಾಪುಗಾಲನ್ನು ಎತ್ತಿಡುತ್ತ . . . ತಿರುಗಿದನು (ಅಸ್ವ. ೩೫೭). **ಜೇಪುಗಾಲು :** ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯ ಬೇಲಿಯ ಆಚೆಗೆ ಜೇಪುಗಾಲು ಹಾಕುತ್ತ ಹೋದುದನ್ನು ಕಂಡೆ (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೩೦೯); ಜೇಪುಗಾಲಿನಿಂದ ಯುದ್ಧವೀರನ ಭಂಗಿಯಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲುವನು (ಹುಚ್ಚಾಟ. ೪೮); **ಝಾಪುಗಾಲು :** ತಂಗಿಯು ಝಾಪುಗಾಲಿಟ್ಟು ಓಡುವವರಂತೆ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ (ಹೊಸಕ್ಕ. ೦೯೩). **ದಾಪುಗಾಲು :** ಶೀನಪ್ಪ ದಾಪುಗಾಲಿನಿಂದ ಪಡಸಾಲೆಯ ಬಾಗಿಲ ತನಕ ಹೋಗಿ ಒಳಗೆ ಇಣಿಕಿ ನೋಡಿದ (ಅನಾಥ. ೨೪).

ದಾಪುಗಾಲು ಹಾಕು = ದೂರದೂರಕ್ಕೆ ಹೆಜ್ಜೆಯಿಡು : ಬಾದಾಮಿ ಮರದಿಂದ ಮನೆಯ ಕಾರ್ನಿಸ್‌ವರೆಗೆ ದಾಪುಗಾಲು ಹಾಕಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತಿದ್ದ ಪಿಶಾಚಿ (ನಿಬಂಧ. II, ಮುನ್ನುಡಿ X) ; ದಾಪುಗಾಲು ಹಾಕಿ ಮಂಟಪವನ್ನು ಸಮೀಪಿಸಿದ (ಹೇಮಕೂ. ೨೪). [ಚಾಪು₁ + ಕಾಲು₁(< ಕಾಲ್₁)]

ಚಾಪೆ, ಚೇಪೆ₁ (ನಾ). ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ಗರಿ, ನೊದೆಹುಲ್ಲು, ಜೊಂಡು, ಬಿದಿರು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಹೆಣೆದ ಹಾಸು ; ಮಂದಲಿಗೆ: "ವಂಶಾಸನಂ ಚಾಪೆ" (ಮಂಗರಾ. ೬೨-೨೦); ಉರ್ವೀತಳಮಂ ತಾಂ ಚಾಪೆವೊಲ್ ಸುತ್ತಿದಂ (ಸೋಮೇಶ. ೪೪); ವರ್ಷವಂದಕ್ಕೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಹಾಸುವ ಬಿದಿರ ಚಾಪೆ ಕುಳಿರುವ ಚಕ್ಕಳಕ್ಕೆ ಹೊಂದು ಹಣ (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ.೩೩-೫೮; ಸು. 1430); ಒಬ್ಬ ಚಾಪೇ ಕೆಳಗೆ ತೂರಿದರೆ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ರಂಗೋಲಿ ಕೆಳಗೆ ತೂರಿದ (ಗಾದೆ). **ಚೇಪೆ₁ :** ಒಬ್ಬ ಗೊಲ್ಲ ರಾಕೆಯು . . . ಕೈಯಲ್ಲಿ ಚೇಪೆ ಹೆಣೆಯುತ್ತ (ತಿರುಗು. ೦೪).
[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚಾಪ್ಪೈ ; ಮಲ. ಚಾಪ್ಪ = ಗುಡಿಸಲು; ತುಳು. ಚಾಪೆ ; ತೊದ. ಸೋಪಿ; ತೆಲು. ಚಾಪ ; ಪರ್ಜಿ. ಚಾಪ್./ಸಂ. ಛಪ = ಬಿದಿರು]

ಚಾಪೆಗೂಳು (ನಾ). ಚಾಪೆಯ ಮೇಲೆ ಹರಡಿದ ಅನ್ನ ; (ಭೂರಿ ಸಂತರ್ಪಣೆಗೆ ತಯಾರಿಸಿದ) ಅಧಿಕವಾದ ಕೂಳು: ಹೀಗಲ್ಲದೆ ಚಾಪೆಗೂಳಿನ ಭಟರಂತೆ ಓಗರ ಮೇಲೋಗರದಾಸೆಗೆ ಲೇಸಿನ ದ್ರವ್ಯಕ್ಕೆ ಆಸೆ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ (ಏಲೇಶ್ಮ. ೦೪೪). [ಚಾಪೆ + ಕೂಳು (< ಕೂಟ್₁)]

ಚಾಪೆಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಚಾಪೆ ಹಿಡಿದು ಮಲಗು ; ಹಾಸಿಗೆ ಹಿಡಿ ; ರೋಗಗ್ರಸ್ತವಾಗು ; "ನೆಲಹಿಡಿ; ಬೇನೆಯಿಂದ ಬಳಲು" (ಜಾನಕೋ. ೫೬) : ನಿನ್ನನ್ನು ಕಾಣದೆ ಪ್ರಮಿಾಲೆ ಸಾಯೋದಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದಾಳೆ. ಚಾಪೆ ಹಿಡಿದಿದ್ದಾಳೆ (ಮರಳಿ. ೧೯೦). [ಚಾಪೆ + ಹಿಡಿ$_1$ (<ಪಿಡಿ$_1$)]

ಚಾಬಕ್‌ಸವಾರಿ (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ನಡಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ: "ಹಾರುತ್ತಾ ಸುತ್ತು ತಿರುಗುವ ಚಾಬಕ್‌ಸವಾರಿ ಸುಳಿನಡಿಗೆ ಹಾಯ್ದು ಹೋಡುವಿಕೆ . . . ಈ ನಡಿಗೆಗಳೈದೂ ಅಶ್ವಧಾರೆಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೦೫). [← ಪಾರ. ಚಾಬುಕ್‌ಸುವಾರೀ ; ಹಿಂ. ಚಾಬುಕ್‌ಸವಾರೀ ; ಮರಾ. ಚಾಬೂಕ್‌ಸ್ವಾರೀ = ಕುದುರೆಯನ್ನು ತಿದ್ದುವಿಕೆ,–ಪಳಗಿಸುವಿಕೆ]

ಚಾಬೂಕಸ್ವಾರ (ನಾ). ಕುದುರೆಯನ್ನು ಪಳಗಿಸುವವನು : ವಿಕ್ರಮ ರಾಜನು ಚಾಬೂಕಸ್ವಾರನನ್ನು ಸಾರಂಗಬಣ್ಣದ ಕುದುರೆ ಮೇಲೆ ಸ್ವಾರಿಯಂ ಮಾಡಿಸಲು (ಶನಿಮಾ. ೮).

[←ಪಾರ. ಚಾಬುಕ್‌ಸುವಾರ್ ; ಹಿಂ. ಚಾಬುಕ್‌ಸವಾರ್ ; ಮರಾ. ಚಾಬೂಕ್‌ಸ್ವಾರ್]

ಚಾಬೂಕು 'ಚಬುಕು' ನೋ.

ಚಾಮ, ಚಾಂವ (ನಾ). ಶ್ಯಾಮ ; ಕೃಷ್ಣ : "ಚಾಮ–ಶ್ಯಾಮ = ನೀಲ" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೨). **ಚಾಂವ**: 'ಚಾಂವಯ್ಯ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಶ್ಯಾಮ]

ಚಾಮಕಬ್ಬೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ಚಾತುರ್ವ್ವರ್ಣ್ಣ ಶ್ರವಣಸಂಘಕಾಧಾರರಪ್ಪ ಚಾಮಕಬ್ಬೆಗಳ ನಿಸಿಧಿಗೆ (ಎಕ. XV, ಹೊಳನ. ೬೭–೮ ; ಸು. 950). [ಚಾಮ + ಅಕ$_1$ (<ಅಕ್ಕ$_1$) + ಅಬ್ಬೆ$_1$]

ಚಾಮಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಬೆಣ್ಣೆಯೂರ ದೇವಗಣನುಂ ಮಳ್ಳವೂರದ ಪೆರ್ಮ್ಮಾಡಿಗಾಮುಣ್ಡನುಂ ಉರ್ಪ್ಪವಳ್ಳಿಯ ಚಾಮಯ್ಯನುಂ ಇನ್ದವೂರದ ವಿಟೆಯ್ಯನುಂ ಮಜ್ಗಳಂ (ಎಕ. VI, ಚಿಕ್ಕಮ. ೩-೦೬ ; 899 ?) ; ನೆಲ್ಕಲ್ಲಿಯೂರ ಚಾಮಯ್ಯಂ ಪತಿಹಿತನ್ ಪಣ್ಣೆ ಪೆಣ್ಡರನುಡೆಯುಟ್ಟಲುಂ ಎಟ್ಟಿನ ತುರುಗೊಳಲುಂ ಅಟ್ಟಿ ಸತ್ತನ್ (ಎಕ. X, ಮುಳಬಾ. ೦೬೩-೨ ; ಸು. 950). [ಚಾಮ + ಅಯ್ಯ$_1$]

ಚಾಮರ (ನಾ). ಚವರ ; ಚವಂರ : "ಚಾಮರ ಚಮರವದಕ್ಕು" (ಕವಿಕಂ. ೨೬೭); ಕರೆಗಳ್ ಮಿಳ್ಳಿಸೆ ಚಾಮರಂಗಳೆಲರಿಂದಂ . . . ಬೆಳ್ದಿಂಗಳಂತಿರೆ ತೋಱುತ್ತಿಸೆವುತ್ತರೀಯ ವಸನಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೮) ; ಇಕ್ಕುವ ಸೀಗುರಿಯ ಬೀಸುವ ಚಾಮರದ ವಿಲಾಸಿನಿಯ . . . ಸವಿದನಿಗಳ್ಗೆ ಕಿವಿಗೊಡುತ್ತೆ (ಬಸರ. ೬-೧೬) ; ಎತ್ತಿದ ಸತ್ತಿಗೆ ಬಿರುದಿನ ಡಾಳಿನ ಮೊತ್ತ ಡಾಳಿಪ ಚಾಮರದ ಬಿತ್ತರದಿನಮಂಡಲವ ಮುಸುಕೆ ನೆಱೆ ಕತ್ತಲೆಯಾಯಿತು ಧರೆಗೆ (ಕಂಸವಿ. ೦೦-೨೬) ; ತೆಂಗುಗರಿಯ ಚಾಮರವು, ಸುತ್ತು ಸಂಪಿಗೆಯ ತಂಪು ಗಾಳಿ (ನೆಲಮು. ೩೫-೧೩).

ಚಾಮರವನಿಡು = ಚಾಮರದಿಂದ ಗಾಳಿ ಹಾಕು : ತರಣಿಶಶಿಗಳು ಚಾಮರವನಿಡುತಿರೆ (ಬಸಪು. ೧-೦೬). **ಚಾಮರಸೇವೆ** = ೧. ದೇವರಿಗೆ ಚಾಮರ ಬೀಸುವ ಸೇವೆ ; ಷೋಡಶೋಪಚಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ೨. (ಅಲಂ). ಕಸಪೊರಕೆಯಿಂದ ಹೊಡೆಯುವುದು : ಅವರಿಗೆ ಚಾಮರ ಸೇವೆಯಾಗದ ಹೊರತು ಬುದ್ಧಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). **ಚಾಮರಹಾಕು** = ಚಾಮರಬೀಸು; ಗಾಳಿಬೀಸು: ಭೀಮನು ಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಸತ್ತಿಗೆ ಹಿಡಿದನು; ಅರ್ಜುನನು ಚಾಮರ ಹಾಕಿದನು (ರಾಜಸೂ. ೨). [ಸಂ.]

ಚಾಮರಗ್ರಾಹಿಣಿ (ನಾ). ಚಾಮರ ಬೀಸುವವಳು: ಆಗಳುಭಯಪಾರ್ಶ್ವದೊಳಂ ಚಾಮರಗ್ರಾಹಿಣಿಯರ್ಕಳ್ ಕಾಶಕಣಿಶಂಗಳಿಂ ದೆಸೆವ ಶರಲ್ಲಕ್ಷ್ಮಿಯಂ ನೆನೆಯಿಸೆ (ಪಂಪಾಮಾ. ೩-೮೩ ವ); ಸೂಳಱಿದು ತೋಳಂ ನೆಗಪಿ ಚಾಮರಮಂ ಬೀಸುವ ಚಾಮರಗ್ರಾಹಿಣಿಯರಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೫-೧೯ ವ). [ಸಂ. ಚಾಮರಗ್ರಾಹಿಣೀ]

ಚಾಮರಧಾರಿಣಿ (ನಾ). = ಚಾಮರಗ್ರಾಹಿಣಿ : ಉತ್ತರಗರ್ಭಗುಡಿಯ ಪಶ್ಚಿಮದಲ್ಲಿ ಚಾಮರಧಾರಿಣಿ (ಹೊಯ್ಸವಾ. ೦೫೩).

[ಸಂ. ಚಾಮರಧಾರಿಣೀ]

ಚಾಮರಮಿಕ್ಕು, ಚಾಮರವಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಚಾಮರ ಹಾಕು : ನೆರೆದಂತಃಪುರಕಾಂತೆಯರ್ ಪಲಬರುಂ ಸೇಸಿಕ್ಕೆಯುಂ ವಾರಸೌಂದರಿಯರ್ ಚಾಮರಮಿಕ್ಕೆಯುಂ (ಆದಿಪು. ೦೨-೦೩೦). **ಚಾಮರವಿಕ್ಕು**: ಗಾಳಿಯಲಿ ತಲೆದೂಗುತಿಹ ಹುಲ್ಲು ಹಿಸ್ಸೆಂಬ ಮೃದುನಾದದಿಂದ ಚಾಮರವಿಕ್ಕುವಂದದಲಿ (ಕೋಗಿಲೆ. ೦೦-೧೨). [ಚಾಮರ + ಇಕ್ಕು]

ಚಾಮರರೇಖೆ (ನಾ). [ಸಾಮುದ್ರಿ] ಹಸ್ತರೇಖೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ರೇಖೆ: ಹಲರೇಖೆಯು ಚಾಮರರೇಖೆಯು ಯಿರಲು ರಾಜ್ಯಾಧಿಪತಿಯಾಗಿ ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಪತ್ತು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಾಗುವುದು (ಸಾಮುಲ. ೧೦೩-೫). [ಚಾಮರ + ರೇಖೆ]

ಚಾಮರವಿಕ್ಕು 'ಚಾಮರಮಿಕ್ಕು' ನೋ.

ಚಾಮರಿಗ (ನಾ). ಚಾಮರವನ್ನು ಹಿಡಿಯುವವನು : ಚಾಮರ ಬೀಸುವ ಉದ್ಯೋಗದವನು : ಅಡಪಿಗಂ, ಚಾಮರಿಗಂ, ಕರಹಟಿಗಂ (ಶಮದ. ೦೯೭ ಪ್ರಯೋ). [ಚಾಮರ + – ಇಗ]

ಚಾಮರಿಗಿತಿ (ನಾ). ಚಾಮರ ಹಾಕುವ ಉದ್ಯೋಗದವಳು: ಚಾಮರಿಗಿತಿ, ಮದ್ದಳಿಗಿತಿ (ಶಮದ. ೨೦೮ ಪ್ರಯೋ).

[ಚಾಮರಿಗ + – ಇತಿ (< – ಇತ್ತಿ)]

ಚಾಮರಿಯ (ನಾ). = ಚಾಮರಿಗ : ಹೊರೆಯ ಹಡಪಿಗ ಚಾಹಿಯರ ಚಾಮರಿಯರಸು ನೋಯಿಸಿದ ಗೆಲವಿನ ಗರುವತನವನು ಬಡ್ಡಿ ಸಹಿತು ಗುಳಿಚಿದನಾ ಪಾರ್ಥ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೪-೩೩). [<ಸಂ. ಚಾಮರಿಕ]

ಚಾಮರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೊಂದಿಸು; ಅಳವಡಿಸು: ಬಣ್ಣದ ವಸ್ತ್ರವ ಕೆನ್ನಿಗೆ ಚಾಮರಿಸಿ ಸಣ್ಣ ರುದ್ರಾಕ್ಷಿ ಸಕಲಾತಿ . . . ಅಳವಟ್ಟು ಅಪ್ಪಮರ್ತ್ಯಕ್ಕೆ ಇಳಿದಾರು (ಜಗೀತ. ೯೩). [< ಸಾವರಿಸು ?]

ಚಾಮಿಕರ (ನಾ). = ಚಾಮಿಾಕರ : ಚಾಮಿಕರಾಂಚಿತ ಚಾಮರ ತಳಿತಭಿರಾಮ ಧವಳಾತಪತ್ರಗಳು (ಭೈರವೇ. ೨-೦೦) ; ಅರಮನೆಯ ಚೋರರುಂ ಪೊಕ್ಕು ಚಾಮಿಕರ ನವರತ್ನ ಭೂಷಣವ ಕದ್ದು (ಪ್ರಭುಶು. ೯-೧೯). ☞ ಇದು ಛಂದಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಅಳವಡಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ರೂಪ.

[< ಸಂ. ಚಾಮಿಾಕರ]

ಚಾಮಿಾಕರ (ನಾ). ಚಿನ್ನ ; ಹೊನ್ನು ; ಬಂಗಾರ : ಚಾರು ಚಾಮಿಾಕರಯಂತ್ರವ್ರಾತದಿಂ ಕುಂಕುಮ ಘನರಸಮಂ ಸಿಂಪಿಸುತ್ತಿರ್ದನೆಂಬಂತಿರಲೆತ್ತಂ ನೀಳ್ದು ಪೊಣ್ಮುತ್ತು . . . ಶೋಣ ಸೂರ್ಯಾಂಶುಜಾಲಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೦೪೦) ; ಚಾಮಿಾಕರದ ಗದ್ದುಗೆಯಾಖಿಳ ಸಾಮಂತರನು ಪೃಥ್ವೀಪಾಲರನು ನೆರಹಿದನು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೮-೨೯) ; ಗೋಪುರದ ಚಾಮಿಾಕರದ ದೀಪ್ತಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೩೩-೫೪). [ಸಂ.]

ಚಾಮಿಾಕರಪರಿಷ್ಕೃತ (ಗು). ಚಿನ್ನದಿಂದ ಲೇಪನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ : ಬಂಗಾರದ ಒಪ್ಪವಿಕ್ಕಿದ : ಅರಸ ತೊಡು ಕವಚವನು ಚಾಮಿಾಕರಪರಿಷ್ಕೃತ ವಜ್ರಮಯ ಬಂಧುರದ ಸೀಸಕವಿದೆ . . . ಪತಿಕರಿಸು (ಕುವ್ಯಾಗ. ೫-೩೯). [ಚಾಮಿಾಕರ + ಪರಿಷ್ಕೃತ]

ಚಾಮಿಾಕರಪೀಠ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಪೀಠ ; ಬಂಗಾರದ ಆಸನ : ಆಸ್ಥಾನಮಂಡಪೋಪಗತ ಚಾಮೀಕರಪೀಠಾಧ್ಯಾಸಿತನಂ ತ್ರಿವಿಷ್ಟಪಗುರುವಂ ಕಂಡು (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೬೬ ವ). [ಚಾಮಿಾಕರ + ಪೀಠ]

ಚಾಮುಂಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಜಿನಗೃಹಮಂ ಬೆಳ್ಗೊಳದೊಳ್ಜನಮೆಲ್ಲಂ ಪೊಗಳೆ ಮನ್ತ್ರಿ ಚಾಮುಣ್ಡನ ನನ್ದನನೊಲವಿಂ ಮಾಡಿಸಿದಂ (ಎಕ. II, ೦೨೦-೨ ; ಸು. 995) ; [?]

ಚಾಮುಂಡಯ್ಯ (ನಾ). = ಚಾಮುಂಡ : ಚಾ ಮು ಣ್ಡ ಯ್ಯ (ಎಕ. II, ೪೦೩-೦ : ಸು. 1000) ; ಶ್ರೀಯೂರ ಚಾಮುಣ್ಡಯ್ಯನ ಭೂಮಿಯಲು ಪತ್ತುಕೊಳಗ ಬೆದೆಗದ್ದೆಯುಂ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೪೬, ೨೮-೧೨ : 1032).

[ಚಾಮುಂಡ + ಅಯ್ಯ₁]

ಚಾಮುಂಡರಾಜ (ನಾ). = ಚಾಮುಂಡ : ಶ್ರೀ ಚಾ ಮು ಣ್ಡ ರಾ ಜ ಂ ಮಾಡಿಸಿದಂ (ಎಕ. II, ೧೭೫೦ ; ಸು. 983). [ಚಾಮುಂಡ + ರಾಜ]

ಚಾಮುಂಡಿ (ನಾ). ೧. ಸಪ್ತಮಾತೃಕೆಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳು ; ಶಕ್ತಿದೇವತೆ. ೨. ದುರ್ಗೆ ; ಪಾರ್ವತಿ : 'ಬ್ರಾಹ್ಮಿ ಮಾಹೇಶ್ವರಿ . . . ಚಾಮುಂಡಿ ಯೆಂಬವರೇ ಕ್ರಮದಿಂದಾ ಷಡ್ಜಾದಿ ಸ್ವರಾಧಿದೇವತೆಗಳು (ವಿವೇಕ. ೨೩೦); ಲೋಕಮಾತೆ . . . ಚಾಮುಂಡಿಯೆಂಬವಳು ಜನಪದ ಕುಲದೇವತೆ (ಕಂನವಿ. ೦೦-೭೩) ; ಚಂಡಿ ಚಾಮುಂಡಿ ಪೇಳ್ ಬೇಕಾದುದೇನು (ಗಿರಿ. ೩೭-೯).

ಚಾಮುಂಡಿಯ ಬೆಟ್ಟ, ಚಾಮುಂಡಿಬೆಟ್ಟ = ಮೈಸೂರ ಬಳಿಯಿರುವ ಒಂದು ಬೆಟ್ಟ ; ಚಾಮುಂಡಿ ದೇವತೆ ನೆಲಸಿರುವ ಬೆಟ್ಟ : ಚಾಮುಂಡಿಯ ಬೆಟ್ಟಕ್ಕೈದಿದ ತುಟುಗಳ ಸ್ತೋಮದ ಮೇಲೆ ಬದ್ದಿಜಿದು (ಕಂನವಿ. ೦೩-೬೨) ; ಯಾತ್ರಿಕರು ಬೆಳಗ್ಗೆ ಚಾಮುಂಡಿಬೆಟ್ಟಕ್ಕೆ ಹೊರಟರು (ರೂಢಿ).

[<ಸಂ. ಚಾಮುಂಡಾ]

ಚಾಮೂರ (ಗು). ಜಿಂಕೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ : ಹರಿ ಹರಿಣನಾಗೆ ಸಲೆ ಕೊಂದು ಸೀಳ್ದ ಚಾಮೂರಮಾಲೆಯುಮೆನ್ನಗಳ ಕರಕಟಗಳೊಳಿವೆ ನೋಡ (ಪದ್ಮರಾ. ೦೦-೨೬). 'ಚಮೂರು' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಚಾಮೂರವ]

ಚಾಮೊಂತ (ನಾ). ಸಾಮಂತ ; ಮಾಂಡಲಿಕ.

ಚಾಮೊಂತಚೂಡಾಮಣಿ=ಸಾಮಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠ ; ಮಾಂಡಲಿಕ ಶ್ರೇಷ್ಠ ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಕಿಲ್ಲಗಾವುಣ್ಡ ಚಾಮೊನ್ತಚೂಡಾಮಣಿ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೨, ೩೭-೭ : ಸು. 950). [<ಸಂ. ಸಾಮಂತ]

ಚಾಯ, ಚಾಯೆ (ನಾ). ೧. ಬಣ್ಣ ; ವರ್ಣ : ಪದ್ಮರಾಗವದು ತಾನೆ ಜಾತರಂಗಂ ಕುರುವಿಂದಂ ಸೌಗಂಧಿಕಂ ಗದಾಂಗ ನೀಲಯುಗ್ಮನಾಮ ಕವೆಂಬೀ ನಾಲ್ದೆಱನಾಗಿರ್ಕುಮಾ ಚತುರ್ವಿಧಕ್ಕೆ ಬೇಱೆ ಬೇಱೆ ಚಾಯಂ ಗಳಂ ಪೇಳ್ದಪೆಂ ಕೇಳಿಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೨-೧-೭೦ ವ) ; ಬಿಳಿ ಚಾಯದ ಉಡುಪು ನೊಡನೆ ಜರದ ರುಮಾಲನ್ನು ಸುತ್ತದ ಬೆಳುವಲದ ಕೆಂಚ (ಚೆಲುವ) ನಿಲ್ಲವೆಂದರೆ ಅತಿಶಯೋಕ್ತಿಯಾಗದು (ಕನ್ನಡಾ. ೧೭೮). ೨. ಹೊಳಪು ; ಕಾಂತಿ : ಆರು ಕಲ್ಲೊಳ್ಳ ಏರಿತಂದನ ಭೀಮ ದಾರಿ ಕಂಕಣದ ಕರವೀರ ಈ ಮನಿಗೆ ಚಾಯವಾದಾವೆಂದು ನಸುನಕ್ಕ (ಲೋಕಗೀ. ೨೦) ; ಆಯ ವಾದವು ಬಂಡಿ ಚಾಯವಾದವು ಕುರುಜು ರಂಗಯ್ಯ ತೇರು ಹೊಸತೇರು ಗೊಂಬೆತೇರು ರಾಣಿರಂಗಡಿಗೆ ಹರಿದಾವೊ (ಹಳ್ಳಿಯ. ೨೮) ; ಆಯುಳ್ಳ ಅತಿಗಲ್ಲ ಚಾಯುಳ್ಳ ಮತಿಗಲ್ಲ ಸೂರಿದ ಮತಿಯೆಂಬು ಕೆರಸಿಯು ಗೋರಿ ಕಲ್ಲಿಗೆ ನಾರೇರೈವರು ನೆರೆದಾರ (ಲೋಕಗೀ. ೧೮). **ಚಾಯೆ** : ೧. ಈ ನಾಡ ಅರಿಸಿಣ ಚಾಯೆ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಗೋವೆ ಮಲೆನಾಡ ಅರಸಿಣ ಅವರಪ್ಪ ಆನೆಯ ಕೊಟ್ಟು ತರಿಸ್ಯಾರಾ (ಲೋಕಗೀ. ೩೦). ೩. ರೀತಿ ; ಮಾರ್ಗ ; ಕ್ರಮಂ : ರಾಯರ ಮೆಚ್ಚಿದು ನಿಮಗೀ ಚಾಯೆಯ ಪೊಲನಲ್ತು ಕಲ್ತು ವಿಲ್ಲಿದನದಱಿಂ ದಾಯಂಗಿಡದೀಯೆಡೆಯೊಳ್ ತಾಯಂ ಸವಿಗಾರ್ತಿಯೊಡನೆ ತರ್ಪುದೆ ದಾಯಂ (ಜಿಳವಿ. ೬-೧೭೭). ೪. ನೆರಳು. [<ಸಂ. ಛಾಯಾ]

ಚಾಯಬೇರು, ಚಾಯಿಬೇರು, ಛಾಯಾವೇರು (ನಾ). ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣ ಹಾಕಲು ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಬೇರು : ಮಜ್ಜಿಗೆ ಹುಲ್ಲಿನ ಬೇರು (ಚಾಯಬೇರು) ಹಿಟ್ಟುಳಕನ ಬೇರು . . . ಮತ್ತು ಸಕ್ಕರೆ ಇಷ್ಟನ್ನು ಅರೆದು ಕಲಸಿಕೊಡಲು ಆ ತಕ್ಷಣವೇ ಮೂತ್ರ ಬಿಡುವುದು (ಸಕಪ್ಪ. ೪೯೪ ಪರಿ). **ಚಾಯಿಬೇರು** : ರಸಾಂಜನ, ಚಾಯಿ ಬೇರು ಇವನ್ನರೆದು ಅಕ್ಕಿ ತೊಳೆದ ನೀರಿನೊಡನೆ ಕೊಟ್ಟರೂ ರಕ್ತವಾಂತಿ, ಅಜೀರ್ಣದಿಂದಾದ ಉಬ್ಬಸ ಇವು ಹೋಗುವುವು (ಸಕಪ್ಪ. ೪೨೩). **ಛಾಯಾವೇರು** : ಚಿರಿವೇರು, ಛಾಯಾವೇರು (ಮೈಜಿಗಿ. ೫೭-೦೦೫೫).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಚಾಯವೇರ್]

ಚಾಯಮಿಾನು (ನಾ). ಬಣ್ಣದ ಮಿಾನು ; ರಂಗುರಂಗಿನ ಮಿಾನು : ಮಾಣಿಕ ಮಯ್ವಣ್ಣದ ಚಾಯಮಿಾನ ಕಂಡಾಣೆಕಾರಿಕೆ ಜ ಲ ಗಾ ಱ ಕ್ಷೋಣೀಶ್ವರನಾಸ್ಥಾನಕೆ ತಂದು ಕೈಗಾಣಿಕೆ ಕೊಟ್ಟ ರಕ್ಕಸಗೆ (ವೋಹತ. ೦೦-೩೪). [ಚಾಯ + ಮಿಾನು(<ಮಿಾನ್₃)]

ಚಾಯಿಬೇರು 'ಚಾಯಬೇರು' ನೋ.

ಚಾಯೆ 'ಚಾಯ' ನೋ.

ಚಾರ (ನಾ). ೧. ಚಲಿಸುವಿಕೆ ; ನಡಗೆ ; ಸಂಚಾರ : ಸೂರ್ಯಚಾರಮಂ ನೋಡಲ್ ಐದು ಗಗನ ಖಂಡಂಗಳಂ ಅಗ್ಗಳಂ ಸಲ್ಗುಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೦೪); ಚಾರ ತಪ್ಪಿತೆ ಗ್ರಹಕೆ ವ್ಯಾಧಿ ವ್ಯಾತವಾಯಿತೇ ? (ಕಎಶು. ೫೦-೩). ೨. ಗೂಢಚಾರ ; ಬೇಹುಗಾರ. ೩. ದೂತ ; ಸೇವಕ : ಮಕುಟವರ್ಧನರಂ ಕಾಣಿಸುತಂ ಬಂದ ಚಾರರಂ ಬೀಳ್ಕೊಡಿಸುತಂ ಸುಖದೊಳಿಪ್ಪಲ್ಲಿ (ಬಸರ. ೬-೩೫) ; ಚಾರರಿಗೆ ಸಿರವ ಕತ್ತರಿಸಿ ಚೆಲ್ಲೆಂದು (ಕನ್ನಜಾ. ೨೪೭). ೪. ನಿರ್ವಹಣೆ ; ಆಚರಣೆ ; ಅಭ್ಯಾಸ ; ಸಾಧನೆ : ದೂತೆ ಕೇಳ್ನಮ್ಮವರು ಶೋಭನ ರೀತಿ—ಚಾರವನೆಲ್ಲ ತೀರಿಸಿ ಆತನೊಳು ಮೈಹೊಂದಿಕೆಯ ಮಾಡಿ ಮಮತೆ ಯಲ್ಲಿ ಕೂಡಿ (ಶಂಕ. ೪೯-೨). ೫. ಬೇಡಿ ; ಸಂಕೋಲೆ. ೬. ಸೆರೆ ; ಬಂಧನ. ೭. ಪ್ರಿಯಾಲವೃಕ್ಷ. ೮. ಕುಹಕಚೇಷ್ಟೆ ; ವಂಚಕಚೇಷ್ಟೆ ; (*). ೯. ದನಗಳಿಗೆ ಆಹಾರವಾಗುವ ಹಸಿರು ಹುಲ್ಲು, ಸೊಪ್ಪು ಮೊದ ಲಾದುವು ; ಮೇವು : (*). [ಸಂ.]

ಚಾರಕ (ನಾ). ೧. ಗತಿ ; ಗಮನ ; ಸಂಚಾರ. ೨. ದೂತ ; ಪರಿಚಾರಕ : ಕರಸಿ ಚಾರಕರ್ಗೆ ಕೆಲಸಂಗೊಟ್ಟು ಊರೂರ್ಗೆ ಬೇಱೆಬೇಱೊಳಿದ್ದಾ ರಾಯಸವಿತ್ತು (ವಂಶಿರ. ೫-೪) ; ಅಗ ಚಾರಕ, ದೂತ, ಹಾಸ್ಯಗಾರ, ಹನುಮನಾಯಕನೆಂಬ ಬಹುಕಾರ್ಯದ ಏ ಕ ಮು ಖ ಯಾ ದ ಅಧಿಕ ಪ್ರಸಂಗಿಯು ಬಂದು ಮಾತಿಗೆ ತೊಡಗುತ್ತಾನೆ (ಯಕ್ಷಬ. ೪೪) ; ಮಾರುದಿನ ಬೆಳಗಾಗುತ್ತಿದ್ದ ಹಾಗೆ ಅರಮನೆಯ ಚಾರಕನು ಒಂದು ನೂರು ಪೊಲ್ಲ ಗಳನ್ನು ತಂದನು (ದೇಶಾಂಕ. ೭೩). [ಸಂ.]

ಚಾರಕ್ಷೇತ್ರ (ನಾ). ಸಂಚಾರ ಮಾಡತಕ್ಕ ಸ್ಥಳ : ಇದರಂತೆಯೇ ಚಂದ್ರನ ಚಾರಕ್ಷೇತ್ರ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೦೦). [ಚಾರ + ಕ್ಷೇತ್ರ]

ಚಾರಚಕ್ಷು (ನಾ). ಚಾರರನ್ನು ಕಣ್ಣಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವನು ; ಚಾರರ ಮೂಲಕ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವವನು : ಯಾಚಕಯಾಚಿತಾರ್ಥ ಸುಸಮರ್ಥನಗೋಚರ ಚಿತ್ತನರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರೋಚಿತ ಚಾರಚಕ್ಷು ವಿಮಳಾ ಚರಣಂ ಸಚರಾಚರಸ್ತುತಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೧೯) ; ಸದಾ ಚಾರಚಕ್ಷುರಭಿವ್ಯಕ್ತ ಪರಕ್ಷಿತೀಶಗೃಹ ವೃತ್ತಂ . . . ನಂದನಂ ಪುಟ್ಟಿದಂ (ಪುಷ್ಪದ. ೦೩-೦೦).

[ಸಂ. ಚಾರಚಕ್ಷುಸ್ (ಚಾರ + ಚಕ್ಷುಸ್)]

ಚಾರಚಿಪ್ಪಿ, ಚಾರಚಿಬ್ಬಿ (ನಾ). ಕಕ್ಕಸಂ ; ಪಾಯಖಾನೆ ; ಶೌಚಕೂಪ : (*). **ಚಾರಚಿಬ್ಬಿ** : (*). [?]

ಚಾರಚಿಬ್ಬಿ 'ಚಾರಚಿಪ್ಪಿ' ನೋ.

ಚಾರಟಿ (ನಾ). (ಕಾಶ್ಮೀರದಲ್ಲಿರುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬೆಟ್ಟದಾವರೆ ; ಸ್ಥಳಪದ್ಮಿನಿ : "ಅವ್ಯಥಾ, ಅತಿಚರಾ, ಪದ್ಮಾ, ಚಾರಟೀ, ಪದ್ಮಚಾರಿಣೀ-ಶಿ-ಕಾಶ್ಮೀರ ದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಬೆಟ್ಟದಾವರೇ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೨೮).

[ಸಂ. ಚಾರಟೀ]

ಚಾರಟ್ಟಿ (ನಾ). = ಚಾರಟಿ : "ಚಾರಟ್ಟಿ—ಸ್ಥಲಪದ್ಮಿನಿ" (ಅಕಾನಿ. ೦೦-೨೫).

[<ಸಂ. ಚಾರಟೀ]

ಚಾರಣ (ನಾ). ೧. ತಿರುಗಾಡುವಿಕೆ ; ಸುತ್ತಾಡುವಿಕೆ ; ಸಂಚಾರ. ೨. ದ್ವಂದ್ವಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರಸೆ : ಚಂಡಶಾಸನಂ ಚಾರಣದಾಸೆಯಿಂ ನುಸುಳ್ದು (ಅಸಂಪು. ೧೦-೬೦). ೩. ನಟ್ಟುವಿಗ ; ಸಂಚಾರೀ ನಟ : "ಶೈಲಾಲೀ, ಶೈಲೂಷಃ, ಕುಶೀಲವಃ, ಚಾರಣಃ . . . ಈ ೮ ನಟ್ಟುವಿಗಂ" (ಹಲಾಯು. ೯೬-೯೩೮). ೪. ಕತೆಯನ್ನು ಕವಿತೆ ಮಾಡಿ ಹಾಡುವವನು; ಕಥಾಗೀತೆಯನ್ನು ಹಾಡುವವನು: ಹಲವಾರು ಅಜ್ಜಅಜ್ಜಿಯರು ಮತ್ತು ಚಾರಣರು ತಮ್ಮ ಕಲ್ಪನೆಗೆ ಬಂದಂತೆ ಕತೆ ಕಟ್ಟಿ ... ಹಾಡಿರಬೇಕು(ನಂಜುಂಡ. ೩೨). ೫. ಹೊಗಳು ಭಟ್ಟ; ಸ್ತುತಿಪಾಠಕ: ಚಾರಣಗಣಂಗಳೋದುವ ಕಂದ ವೃತ್ತದಿಂ (ಅಜಪು. ೮-೬). ೬. ದೇವಗಾಯಕ; ಗಂಧರ್ವ: ಈತನನಂತ ರಿಕ್ಷದೊಳ್ ಕರಗಳನೆತ್ತಿ ರಾಯರಿಸಿಯೆಂದುರೆ ಕೀರ್ತಿಪರಲ್ತೆ ಚಾರಣರ್ (ನಾಕುಂತ. ೨೬-೯೯). ೭. ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಸಾಧನ : "ಅಂಕುಶ (ವಾ) ಚಾರಣಮಂ ಯಾತಮೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೩೬-೬೯). ೮. [ಜೈನ] ಯಾವಾಗಲೂ ಸಂಚಾರಶೀಲನಾಗಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಜಿನಧರ್ಮೋಪದೇಶ ಮಾಡುವ ಅವಧಿಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ, ಗಗನಗಾಮಿಯಾದ ಮುನಿ : ಒಂದು ದಿವಸಂ ಮಣಿಮೌಳಿ ರತಿಚಾರಣರೆಂಬ ಚಾರಣರನವಧಿಜ್ಞಾನಿಗಳಂ ಕಂಡು (ಆದಿಪು. ೨-೦೩ ವ) ; ಮತ್ತಮವರೊಳಗಣ ನಾಲ್ಕುಂ ದೆಸೆಯೊಳ್ ಚಾರಣಾಚ್ಯುತೇಂದ್ರಪ್ರಮುಖರಪ್ಪ ಕಲ್ಪಾಮರರುಮಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೨-೧೦೩ ವ). [ಸಂ.]

ಚಾರಣಋದ್ಧಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಚಾರಣ ಮುನಿಗಳು ತಪೋಬಲದಿಂದ ಸಾಧಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಗಗನಸಂಚಾರಶಕ್ತಿ : ಅಂದಿನಭವದೇವನ ತಂದೆ ಯೆನಾಂ ರತಿವರ್ಮನೆನಿಲ್ಲಿ ಶ್ರೀವರ್ಮನೆನಾಗಿ ಸಂಯಮಮಂ ಕೈಕೊಂಡು ಚಾರಣಋದ್ಧಿಯುಮಂ ಪರಮಾವಧಿಯುಮಂ ಪಡೆದೆಂ (ಜಾವುಂಪು. ೩೯-೬). [ಚಾರಣ + ಋದ್ಧಿ]

ಚಾರಣಋದ್ಧಿವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಗಗನಸಂಚಾರಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆ,— ಹೊಂದು : ಅದುವೆ ನಿರ್ವೇಗನಿಮಿತ್ತಮಾಗೆ ತೊಟ್ಟು ತಪಂಬಟ್ಟು ಚಾರಣಋದ್ಧಿವಡೆದು ಪೋಗಲೊಡಂ (ಶಂಶಾಮೊ. ೮-೩೬ ವ).
[ಚಾರಣಋದ್ಧಿ + ವಡೆ₁]

ಚಾರಣಋಷಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಚಾರಣಋದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದ ಯೋಗಿ : ಧರ್ಮಾಭರಣರೆಂಬ ಚಾರಣಋಷಿಯರ ಸಮಕ್ಷಮದೊಳ್ ದೀಕ್ಷೆಯಂ ಕೊಂಡಂ(ಶಂಶಾಮೊ. ೧೬-೯೨ ವ); ಚಾರಣಋಷಿಯರ ರೂಪಂ ಚಾರುಗುಣಂ ನೋಡಿ . . . ಹಸ್ತಾಂಭೋರುಹವಂ ಮುಗಿದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೦-೩೭).
[ಚಾರಣ + ಋಷಿ]

ಚಾರಣಕವಿ (ನಾ). ಆಶ್ರಯದಾತನನ್ನು ಕೀರ್ತಿಸಿ, ಹೊಗಳಿ ಕಾವ್ಯ ರಚಿಸುವವನು : ಚಾರಣಕಾವ್ಯ . . . ಅವುಗಳನ್ನು ರಚಿಸುವ ಕವಿಗಳೆ ಚಾರಣಕವಿಗಳು (ಕರ್ಣಾಜ. ೧೦೮). [ಚಾರಣ + ಕವಿ₁]

ಚಾರಣಕ್ರಮ (ನಾ). (ಅಂಕುಶದಿಂದ ತಿವಿದು ಆನೆ) ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವ ರೀತಿ; ಚೋದನೆ ಮಾಡುವ ಬಗೆ: ಅಮರಾನೀಕದ ಸುತ್ತು ಪೋಲೆ ದಿನನಾಥಾಮಂದ್ಯ ಸಂಧ್ಯಾಭ್ರವಿಭ್ರಮಮಂ ವಾಹನ ದೇವದಂತಿಶಿರದೊಳ್ ಕೂರಂಕುಸಂ ಚಾರಣಕ್ರಮದಿಂದಾದಬುಪತ್ತು ನಾಲ್ಕು ಪೊಳೆಪಿಂ ಕಣ್ಗೊಪ್ಪೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೦೧೩). [ಚಾರಣ + ಕ್ರಮ]

ಚಾರಣಗೀತ (ನಾ). ಚಾರಣರು ಹಾಡುವ ಹಾಡು: ವೀರರಸಪ್ರಧಾನವಾದ ಚಾರಣಗೀತಗಳನ್ನು . . . ಎಷ್ಟೋ ಜನ ಚಾರಣರು ತಾವೇ ರಚಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರಬಹುದು (ಕರ್ಣಾಜ. ೦೦೮). [ಚಾರಣ + ಗೀತ]

ಚಾರಣಗುಣ (ನಾ). = ಚಾರಣಋದ್ಧಿ : ಚಾರಣಗುಣದಿಂದಂ ಸಂಸಾರಾರ್ಣವಪಾರ ಚೈತ್ಯವಂದನೆಗೆಂದುದೋರಂತೆ ಪೋಗಿ ಗಗನವಿಹಾರದಿನುರ್ವೀವಿಹಾರಮಂ ಮುನಿ ಬಿಸುಟಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೦೦೩). [ಚಾರಣ + ಗುಣ]

ಚಾರಣಯೋಗಿ (ನಾ). = ಚಾರಣಋಷಿ : ಅನಂತಸಂಜ್ಞನಂ ಚಾರಣಯೋಗಿಯಂ ನೃಪತಿ ಕಂಡಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೬೯). [ಚಾರಣ + ಯೋಗಿ]

ಚಾರಣೆ (ನಾ). ೧. ಚೆಂಡಿನ ಆಟದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರಸೆ : ಚಾರಿಸೆ ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಕರಣ ಚಾರಣೆ ಮೂನೂಱ ಮೂವತೆಣ್ಟೆನಿಸಿದವಾ ಚಾರಣೆಗಳನ ಶ್ರಮದಿಂ ಚಾರಿಸುಗುಂ ಕೋಟಿ ತೆಱದಿನೆಱೆವ ಬೆಡಂಗಂ (ಎಕ. II, ೦೩೩-೬೩; ೨೩೩). ೨. ಶತ್ರುವಿನ ಸಂಚನ್ನು ನೋಡಿ ಹೊಡೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ವಿಚಿತ್ರಗತಿಯಿಂದ ನಡೆವ ಕ್ರಮ : ಚಿತ್ರದ ಚಳಗತಿಯ ಚೌಪಟದ ಚಾರಣೆ[ಪಾಠಾಂ. ಚದ್ದಣೆ]ಗಳ ಧಡಾಳದಲಿ ಹೊಳೆದ ರಾವರ್ತದಲಿ . . . ಭೀಮಕೌರವರು (ಕುಮಾ.ಗ. ೬-೨೨). ೩. ಆನೆ, ಕುದುರೆ, ಮುಂತಾದ ವಾಹನಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವುದು ; ಚೋದನೆ.

ಚಾರಣೆವೆಡಂಗ = ಆನೆ, ಕುದುರೆಗಳೇ ಮುಂತಾದ ವಾಹನಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವುದರಲ್ಲಿ ಚಾತುರ್ಯವುಳ್ಳವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು: ಶೌರ್ಯದೀಪ ಸೊಗಸುಗದಾಣ್ಮಂ ಚಾರಣೆವೆಡಂಗಂ ವಿಶಿಷ್ಟಜನಮಿತ್ರಂ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೪೭೪-೧೧ ; ೨೦೩). [ಸಂ. ಚಾರಣ]

ಚಾರಪಪ್ಪು (ನಾ). = ಚಾರಬೀಜ : ಚಾರಪಪ್ಪು = ನುರುಕಲು ಬೀಜ ಮಧುರ (ಅಹ್ವಾಂಗ. ೧೪೩-೧೩೨); ಚಾರು [ರ] ಪಪ್ಪು ಅಕಲಕೆರೆ . . . ಚರ್ಣವ ಮಾಡಿ (ಸಕಪ್ಪ. ೩೯೩). [ಚಾರ + ಪಪ್ಪು./ತೆಲು. ಚಾಱಪಪ್ಪು]

ಚಾರಪಾಯ, ಚಾರಪಾಯಿ (ನಾ). (ಉಕ) ನೂಲು ಅಥವಾ ಹುರಿಯ ಹೆಣಿಗೆಯಿಂದಾದ ಮಂಚ; ಹೊರಸು : ಕೆಲವು ಚಿಂದಿಗಳು ತೂಗಬಿದ್ದಿವೆ. ಚಾರಪಾಯ ಒಂದು ತಿರುವಿ ಬಿದ್ದಿದೆ (ಅನ್ನ. ೩೩೪). **ಚಾರಪಾಯಿ:** ನಾಗರಾಜ . . . ತನ್ನ ತಂಬುವಿಗೆ ತೆರಳಿ ಚಾರಪಾಯಿ(ಹೊರಸು) ಯ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದನು (ಕನಸಿ. ೨೪).
[← ಪಾರ. ಮರಾ. ಚಾರ್‌ಪಾಯೀ ; ಹಿಂ. ಚಾರ್‌ಪಾಈ]

ಚಾರಪಾಯಿ 'ಚಾರಪಾಯ' ನೋ.

ಚಾರಬೀಜ (ನಾ). ಪ್ರಿಯಾಳದ ಬೀಜ : "ಪ್ರಿಯಾಳಂ–ಚಾರಬೀಜ" (ಓಷಧಿ. ೯೮) ; ಕಡೆಯಿಲ್ಲದ ಕದಳಿಯ ಫಲ ಚಾರಬೀಜ ಎಂಭತ್ತು ಖಂಡುಗ (ಬಸವ. ೯೧-೨೭೩). [ಚಾರ + ಬೀಜ]

ಚಾರರಾಸಿಪಪ್ಪು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬೀಜ (?) : ಬಹುಮೂತ್ರಕ್ಕೆ ಕಾರೆಸೊಪ್ಪು, ಚಾರರಾಸಿಪಪ್ಪು, ಚಕ್ಕವತ್ತದ ಸೊಪ್ಪು . . . ಇವೆಲ್ಲಂ ಪಥ್ಯಂಗಳು (ಸಕಪ್ಪ. ೪೦೦). 'ಚಾರಪಪ್ಪು' ಪಠಾ. [?]

ಚಾರಾಖರ್ಚು (ನಾ). ದನಗಳ ಮೇವಿನ ವೆಚ್ಚ : ಜುರ್ಮಾನೆ ದರದ ಪಟ್ಟಿಯನ್ನು ದನಗಳ ಚಾರಾಖರ್ಚಿನ ಪಟ್ಟಿಯನ್ನು ಚಿಕಟಾಯಿಸಿರತಕ್ಕದ್ದು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೦೦೬). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚಾರಾಖರ್ಚ್]

ಚಾರಿ₁ (ನಾ). ೧. ಪಗಡೆಕಾಯಿ ; ಲೆತ್ತದ ಕಾಯಿ ; ನೆತ್ತದ ಕಾಯಿ : ಒರ್ವಳ್ ನೆತ್ತದ ಚಾರಿಯಂ ಕೊಂಡು ಬಂದು . . . ಆಡಿಮೆಂದೊಡನೆ (ಬಂಹರಿ. ೩-೬೦ ವ); ಒಡ್ಡಡಸಿದ ಚಾರಿಯನೆ ಪೊಯ್ವು (ಅದ್ಭುಟ. ೧೧-೦೩) ; ಕೆಲರುಚಿತದ ಕಥೆವೇಳ್ವ ಕೆಲರು ನೆತ್ತದ ಚಾರಿಯಿಡುವ ಕೆಲರಾಲಿವಟ್ಟಲ ಬೀಸುವ ಕಾಲೊತ್ತಿ ಕೆಲಕೆಲರೆಸಗಿದರವಳ್ಗೆ (ವರ್ಧಶ. ೧೧-೩೩); ಅಕ್ಷ ಹೃದಯವೆಂಬ ಹೆದೆಯನ್ನೂ ಚಾರಿಯೆಂಬ ರಥವನ್ನೂ ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಂಡು ಜೂಜೆಂಬ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ (ಕ್ಷಾಸ. ೧೨೪). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಣ್ಣ, - ರಂಗು : (೩). [< ಸಂ. ಶಾರಿ, ಶಾರೀ, ಸಾರಿ, ಸಾರೀ]

ಚಾರಿ₂ (ನಾ). ೧. ಗತಿ ; ಗಮನ ; ಚಲನೆ : ಧಾರೆಗಳ ದಳ್ಳುರಿಯ ಖಿಡಿಗಳ ಭಾರಣೆಯ ಬಲು ಝಳದಲಂಪಿನ ಚಾರಿಗಳು ಹೊಱಸೂಸಲು (ನಿಭಾಗ. ೯-೦೪-೪೭) ; ನೆಲವ ಮುದ್ದಿಡುವ ಚಾರಿಯಲ್ಲಿ ಪದಚಾರಿಯಾಗಿ ಹೊರಟ (ಸೂರ್ಯಪಾ. ೦೩-೯). ೨. ನಡವಳಿಕೆ ; ವ್ಯವಹಾರ : ಬೇರೆ ಮತವೆಮಗೇನು ಬೊಪ್ಪನ ಚಾರಿ ನಿಮ್ಮದು (ಕುಮಾ.ಅ. ೮-೭೩). ೩. ಬೇಡಿ;

ಸಂಕೋಲೆ: ವಿಟಜನಕ್ಕೆ ತೊಡರ್ವ ಚಾರಿಯೆನಿಪ ಸೂಳೆಗೇರಿಯಿಂ ವಿದಗ್ಧ ಹೃದಯಹಾರಿಯಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೩೮ ಗಳಿ). ೪. ಅಗ್ಗದ ಬೆಲೆ; ಸಂಲಭ ಬೆಲೆ : (?). ೫. ಕಾಳಗದ ಒಂದು ವರಸೆ; ಯಂದ್ಧದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಂತ್ರ ; ಉಪಾಯ : ಸುಳಿದರೆಡಬಲ ಚಾರಿಯಲಿ ಚಾಪಳದ ಪಯ ಪಾಡಿನಲಿ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೬-೨೨) ; ಕೇಣವಿಲ್ಲದೆ ಚಾರಿ ಚಳಕ ಚಾಲೆಯ ಚದುರ್ಪಾಣಿ ಲಾಘವ ಪಂಥ ಪಾಡುಗಳನಜಿದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೨-೬). ೬. [ಸಂಗೀತ] ವಾದ್ಯವನ್ನು ನುಡಿಸುವ ಒಂದು ಕ್ರಮ, –ಬಗೆ : ಬಹು ಲಯಭೇದದೊಳೆ ಗತಿಭೇದದೊಡಂ ಚಾರಿಭೇದ ದುರ್ಪಹಿತೆ ತಗುಳ್ದ ಳಂಕರಣಭೇದದಮರ್ಕೆ ನಿವಿರ್ಕೆಯಿಂ . . . ಹೃದ್ಯವಾದ್ಯಮಂ ಜಹಳಿಕೆ ವೆತ್ತು ಬಿತ್ತರಿಸಿ ಬಾಜಿಸಿದರ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೨-೫೬). ೭. [ನಾಟ್ಯ] ನರ್ತನ ದಲ್ಲಿ ಒಂದು ರೀತಿ; ನೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೆಜ್ಜೆ ಹಾಕಂತ್ತಾ ಮುಂದೆ ಸಾಗುವಿಕೆ: "ಸುತ್ತುವಳಯಂ ತಿರುವು ಚಾರಿ ಬೈಸಿಕೆ ಪುಟವದೊತ್ತಿ ತೋಜುವ ಹಜ್ಜೆ ಯೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೨೩-೯) ; ಚರಣದ ಚಾರಿಯ ಚಲ್ಲಿಯ ಪರಿಕ್ರಮ ಕ್ರಮದ ಭಂಗಿಗಳ್ ನೆಗಟ್ವೆಡೆಯೊಳ್ ಸುರವಂದಿಗಳಿಂ ಹೋಹೋಯೆರೆ ಯೆನಿಸಿ ದುದಾಟವಿಂತು ನೀಲಾಂಜನೆಯ (ಆದಿಪು. ೯-೩೯); ಚಾರಿವೆಟ್ಟುವ ಭಂಗಿ ದೋರ್ವಲನಂ ಮನಂಗೊಳೆ . . . ಮುರಾರಿ ಕೈಪಜೆಗಾಡಿದಂ (ಜಗವಿ. ೩-೩೨) ; ನಿಲವಿವು ಗತಿಗಳಿವಾಸನಕುಲವಿವು, ಚಾರಿಗಳಿವೆಂದು ತಾನಭಿನಯಿಸುತ್ತ (ಕುಸುಮಾ. ೭-೬೨). [ಸಂ. ಚಾರೀ]

ಚಾರಿಗತಿ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ನರ್ತನದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗತಿ : ಚಾರಿಗತಿಯಲಿ ನಡೆವನೊಡನೊಡನೆ ಹೊಡೆಯುವನು (ಭಾಸನಾ. ೧೦೬).

[ಚಾರ್‌$_{2}$ + ಗತಿ]

ಚಾರಿಟ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ ; ಪಾರಿವಾಳದ ಕೂಗು : ಪಾರಿವಾಳದ ಪಕ್ಕಿ ಮದನಕ್ಕೆಯೊಳು ತನ್ನ ನಾರಿಗಿದಿರು ನಡೆದಾಡಿ ಗೂರುಳು ಗುಕುಗುಕು ಗುಟುಗುಟು ಗುಜುಗುಜು ಚಾರಿಟಿಯೆಂದುವಲ್ಲಲ್ಲಿ (ಭರಜ. ೦೩-೩೨).

ಚಾರಿತ್ರ (ನಾ). ಶೀಲ; ನಡತೆ ; ಆಚಾರ : "ಚರಿತಂ ರೀತಿ ಚಾರಿತ್ರಮೆನೆ . . . ಆಚಾರಕಕ್ಕು ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೭೯-೩); ತತ್ತ್ವಭೇದನೆ ಚಾರು ತರ ಸುಜ್ಞಾನವದರಾಚರಣೆ ಚಾರಿತ್ರ (ಶಕುಭಾ. ೫-೨೦). [ಸಂ.]

ಚಾರಿತ್ರಂಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ನಡತೆಗೆಡು ; ಶೀಲವನ್ನು ಬಿಡು : ಚಾರಿತ್ರಂಗೆಟ್ಟ ರನಾಟ್ಯಡಿಗಳೆವಂತೆ ಚಾರಿತ್ರಮುಳ್ಳರನೇಕಾಟ್ಯಡಿಗಳೆಯರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೯೩). [ಚಾರಿತ್ರ + ಕೆಡು$_{1}$]

ಚಾರಿತ್ರಕ (ನಾ). ಶೀಲ ; ಗುಣ : ಹೃದಯಕ್ಲೇಶವನು ಬಿಡು ತೊಡಸು ಚಾರಿತ್ರಕದ ಭೂಷಣವ (ತಿಮ್ಮಸ್ಕಿ. ೨-೬೭). [ಸಂ.]

ಚಾರಿತ್ರಮೋಹ (ನಾ). = ಚಾರಿತ್ರಮೋಹನೀಯ : ಇತರ ಜನ ಪ್ಪ ವೇದನೀಯಮುಮಂ ದರ್ಶನಮೋಹದೊಳಂ ಚಾರಿತ್ರಮೋಹದೊಳಂ ಯಥಾಕ್ರಮದಿಂ . . . ಸ್ತ್ರೀಪುನ್ನಪುಂಸವೇದಮೆನಿಸಿಯುಂ (ಸು ಕು ಮಾ. ೩-೩೯ ವ). [ಚಾರಿತ್ರ + ಮೋಹ]

ಚಾರಿತ್ರಮೋಹನೀಯ (ನಾ). [ಜೈನ] ಮೋಹನೀಯ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಆಚಾರವನ್ನು ದೂಷಿಸುವ ಒಂದು ಕರ್ಮವಿಧ : ದರ್ಶನ ಮೋಹನೀಯಂ ಚಾರಿತ್ರಮೋಹನೀಯಮೆಂದಿರ್ತೆಜನಕ್ಕುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೧೧ ವ). [ಚಾರಿತ್ರ + ಮೋಹನೀಯ]

ಚಾರಿತ್ರವಂತ (ನಾ). ಸದಾಚಾರಶೀಲ. 'ಚಾರಿತ್ರವಂತಿಕೆ' ಪರಾ.

[ಚಾರಿತ್ರ + – ವಂತ]

ಚಾರಿತ್ರವಂತಿಕೆ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಶೀಲವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವಿಕೆ; ಸದಾಚಾರ ಶೀಲತೆ : ಇದ್ದ ಬಿದ್ದವರಲ್ಲಿ ಚಾರಿತ್ರವಂತಿಕೆಯಿಲ್ಲ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೩೩).

[ಚಾರಿತ್ರವಂತ + – ಇಕೆ]

ಚಾರಿತ್ರಾರಾಧನೆ (ನಾ). [ಜೈನ] ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನ, ಸಮ್ಯಗ್ಜ್ಞಾನ, ಸಮ್ಯಕ್ಚಾರಿತ್ರ ಎಂಬ ರತ್ನತ್ರಯದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯದು ; ಒಳ್ಳೆಯ ಚಾರಿತ್ರವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವಿಕೆ : ಪಾಪಕ್ರಿಯೆಯಂ ನಿವೃತ್ತಿಮಾಡಿ ಶುಭ ಪರಿಣಾಮಮಂ ತನ್ನೊಳ್ ನಿಱಿಸುವುದು ಚಾರಿತ್ರಾರಾಧನೆ (ಜೀವಸಂ. ೩-೮ ವ). [ಚಾರಿತ್ರ + ಆರಾಧನೆ]

ಚಾರಿತ್ರಿಕ (ಗು). ಚರಿತ್ರೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ; ಐತಿಹಾಸಿಕವಾದ: ಚಾರಿತ್ರಿಕಾ ಧಾರಗಳೇನೂ ಇಲ್ಲವಾದರೂ ಹಾಗೆ ಇದ್ದಿತ್ತು ಎಂಬುದನ್ನು ಊಹಿಸುವುದು ಕಷ್ಟವೇನೂ ಅಲ್ಲ (ಸಪತಿ. V. ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). [ಸಂ.]

ಚಾರಿತ್ರ್ಯ (ನಾ). = ಚಾರಿತ್ರ : ಚಾರಿತ್ರ್ಯವಿಲ್ಲದ ಚಾರುತ್ವವೇತಕೆ ಬರಿಯ ಚತುರುತ್ವವೆ ಸಾಕೆ (ಇಂಚಾಪ. ೧೭೮-೭೯). [ಸಂ.]

ಚಾರಿವರಿ$_{1}$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಂಚನ್ನು ನೋಡಿ ನುಗ್ಗು ; ಯಂಕ್ತಿಯಿಂದ ಮುಂದೆ ಸರಿ; ಯಂಕ್ತಿಯಿಂದ ಮುಂದೆ ಸಾಗು: ನೃಪನೊಡಹುಟ್ಟಿದನ ಹೊಯ್ದರುಣಜಲದಲಿ ಚಟ್ಟಜಿದು ರಿಪು ಚಾರಿವರಿದನು ಕಳನ ಚೌಕದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೦-೨) ; ಹಜಿದು ತೇಜಿಯ ಥಟ್ಟನಂಬರಕುಜುಬಿ ರಕ್ಕಸ ಭಟರ ಬೀದಿಯ ತೆಜಹ ತಪ್ಪಿಸಿ ಚಾರಿವರಿದೊಡಹೊಕ್ಕರಗಲದಲಿ (ತೊರರಾ. ೬-೧೦-೦೫) ; ಅರಿಯರೆನಿಪ ರಾಯರ ಪೌಜನೊಳು ಚಾರಿವರಿದಾಡಿದನಾ ಸುಭಟ (ನೇಮಿಸಂ. ೧೨-೮೦) ; ರಸಿಕಜನದಕ್ಷಿಗಳಂ ಚಾರಿವರಿದಾಡಿಸಿದಳೆ ಚ್ಚಾರಿ ತದಂಗಮನನಂಗನಿರೆ ಪಿಂಗಡೆಯೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೧೨-೮೯). ೨. ಸಂತ್ತುವರಿ ; ಆವರಿಸು; ಆಕ್ರಮಿಸಂ: ದನುಜನಾಯಕರಾಳಿಗೊಂಡರು ಚಾರಿವರಿದರು ಸಿಂಗನೇಕರನು (ಕೌಶಿರಾ. ೧೭-೪೫); ಅಕ್ಕತುಳ ವೀರರ್ಕಳಂ ಚಾರಿವರಿದೆಂಟುದಿಕ್ಕಿನೊಳ್ (ರುಕ್ಮಾಂಗ. ೦೩-೩೪) : ಘೋರತರ ದಂಡಮಂ ಒಡಿದಿರ್ದು ಕರ್ಬುರ ಶರೀರದಿಂ ಭೀಕರಾಕ್ಷಿಗಳಿಂದಲಂತಕಂ ಚಾರಿವರಿವನು ಜನರಂ (ತುರಂಗ. ೮೬-೪). [ಚಾರ್‌$_{2}$ + ಪರಿ$_{2}$]

ಚಾರಿವರಿ$_{2}$ 'ಚಾಲುವರಿ' ನೋ.

ಚಾರಿವರಿ$_{3}$ (ನಾ). ಸಂಚನ್ನು ನೋಡಿ ನುಗ್ಗುವಿಕೆ. 'ಚಾರಿವರಿವರಿ' ಪರಾ. [< ಚಾರಿವರಿ$_{1}$]

ಚಾರಿವರಿಯಿಸು, ಚಾರಿವರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ನಡೆಸು : ತಾರಕನ ಸುತರುಳಿದ ಧೊರೆಗಳೊಳು ತೇರ್ಗಳಂ ಚಾರಿವರಿಯಿಸಿ ಕಾದುತಿರೆ (ವೀಶೈಪು. ೨-೧೦-೧೮). **ಚಾರಿವರಿಸು :** ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರೆಯ್ತಂದು ಸಸಿನೆ ಸರಳಿನ ಮಳೆಯ ಕರೆಯಲು ನಸುನಗುತ ಕಡಿದೆಲ್ಲವನು ಮುಗುಳೆಸೆದು ರಣದಲಿ ಚಾರಿವರಿಸಿದನಮಿತ ಸಾಹಸದಿ (ಕೋಗಯು. ೨೫-೨೬).

[ಚಾರಿವರಿ$_{1}$ + – ಇಸು$_{3}$]

ಚಾರಿವರಿವರಿ (ಕ್ರಿ). = ಚಾರಿವರಿ$_{1}$: ಅನಿತು ಚಾತುರ್ಬಲವನಾಗಳೊರ್ವನೆ ಚಾರಿವರಿವರಿದು . . . ಕೊಲ್ವುದಂ ಕಂಡು (ಜೈಮಿಭಾ. ೮-೨೯).

[ಚಾರಿವರಿ$_{3}$ + ಪರಿ$_{2}$]

ಚಾರಿವರಿಸು 'ಚಾರಿವರಿಯಿಸು' ನೋ.

ಚಾರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅರೆ ; ರುಬ್ಬು ; ಮರ್ದಿಸು : ಅಸುವೆಯ ಕಲ್ಗಳಂ ತೊಳೆದು ಚಂದನಮಂ ಪನಿನೀರ್ಗಳಿಂದೆ ಚಾ [ಪಾಠಾಂ. ಸಾ]ರಿಸಿ (ಗಿರಿಕ. ೨-೮೯). ೨. ಉಜ್ಜು ಅಥವಾ ಅರೆದು ಮಿಶ್ರಮಾಡು ; ಕೂಡಿಸು : ಏರಂಡತೈಲದೊಳ್ ಸುರವಾರುಣಿಯಂ ಕಲಸಿ ತಾಮ್ರಪಾತ್ರೆಯೊಳಧಿಕಂ ಚಾ[ಪಾಠಾಂ. ಚಾ]ರಿಸಿ ಪೂಸುತಿರೆ (ರೋಕೋಪ. ೯-೦೪೦); ನೀರೊಳಗರೆವುದು ಸೌತೆಯ ಬೇರಂ ಬೀಜಮುಮನಲ್ಲಿ ಬೆಲ್ಲಮನಿನಿತಂ ಚಾರಿಸಿ ಕುಡುವುದಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೧-೨೬) ; ಹೆತ್ತ ತುಪ್ಪವ ತೆಗೆದು ಚಾರಿಸಿದ ನಿಂಬೆಹುಳಿಯೆಣ್ಣೆ ಸುಣ್ಣವ ಕದಡಿ (ಸೂಪಶಾ. ೨-೧೯). ೩. ಚಾತುರ್ಯದಿಂದ ನಡೆಸು ; ಜಾಣತನದಿಂದ ನೆರವೇರಿಸು : ಚಾ[ಪಾಠಾಂ. ಚಾ] ರಿಸಿ ಬಾಳಾಗಮಮೆಂಬ ತಾರಂಗೆಯ್ದುಂತೆ ಕಾಲದಂತಕನನೆ ಪೋಲ್ತು . . . ಪೊಯ್ದು ಕೊಂದರ್

ವಲರಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೮೩) ; "ಕತ್ತಿಗಳನ್ನು ಝಳಪಿಸಿ" (ಪಂಚದೀ. ೩೩೮): ಇನ್ನದಟ ಪೊಡಗಗ್ಗಳಿಕೆಯೆನಿಪತಿವಿಷಮ ಮನದಡತಿವಿಷಮದುಷ್ಕರಮೆಂಬ ದುಷ್ಕರವಮಂ ಎಳೆಯೊಳೊರ್ವನೆ ಚಾರಿಸಲ್ ಬಲ್ಲಂ (ಎಕ. II, ೧೩೩-೮೩ ; ೫೫೭). [ಚಾರಣ + – ಇಸು೨]

ಚಾರು (ಗುಂ). ೧. ಚೆಲುವಾದ ; ಸುಂದರವಾದ ; ಆಹ್ಲಾದಕರವಾದ : ಚಾರು ರೂಪವಭಾಸಕ ಸತಿಯೇ (ಧಂಡೋಂಬು. ೬. ೦-೨೬) ; ಸುಳಿವುದಲ್ಲಿ ಚಾರು ಸಮೀರಂ (ಜಗವಿ. ೨-೨೫) ; ಚಾರು ಕಂಗಳ ಮುಚ್ಚಿ ಮೆಚ್ಚಿದಿವೆ ನಾರಿಕೇಳಗಳು (ಜೀವಂಧ. ೧೬-೧೧). ೨. ಉತ್ತಮವಾದ ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ : 'ಚಾರುಚರಿತ್ರ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚಾರುಕಲ್ಯಾಣ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ತಾಳ ಪ್ರಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಬಳಿಕ ಧ್ರುವ . . . ಏಕವೆಂಬ ಸಪ್ತತಾಳ ಭೇದಂಗಳಂ ಅವುಗಳೊಳು ಚಂಚತ್ಪುಟ . . . ಚಾರುಕಲ್ಯಾಣ . . . ಜಯಾಳವೆಂಬಿವು ಮೊದಲಾದ ನೂಱೆಂಟು ತಾಳಂಗಳುಂ- (ವಿವೇಕ. ೨೩೮). [ಚಾರು + ಕಲ್ಯಾಣ]

ಚಾರುಕೇಶಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಚಾರುಕೇಶಿ– ಜನಕರಾಗ ಶಿನೇ ಬಾಣಚಕ್ರದ ಎರಡನೇ ರಾಗ ಮೇಳಸಂಖ್ಯೆ ೨೬ . . . ಈ ರಾಗದ ಪೂರ್ವಾಂಗ ಶಂಕರಾಭರಣ, ಉತ್ತರಾಂಗ ತೋಡಿ (ಸಂಗೀತಂ. ೦೬೪). [ಸಂ. ಚಾರುಕೇಶೀ]

ಚಾರುಗಣ್ಣು (ನಾ). ಹಿತಕರವಾದ ದೃಷ್ಟಿ : ಚಾರುಗಣ್ಣಿನಿಂದ ಮಾಳೂನನ್ನು ನೋಡಿ, ಮುಂಗೈ ತಗುಲಿಸಿ ಕಿಳದನಿಯಲ್ಲಿ ಕೇಳಿದನು (ಶವನ. ೦೩). [ಚಾರು + ಕಣ್ಣು (<ಕಣ್)]

ಚಾರುಗಾತ್ರ (ನಾ). ೧. ಚೆಲುವಾದ ದೇಹ : ಚಾರುಗಾತ್ರದ ಸುಪ್ರಸನ್ನ ಮುಖಾರವಿಂದದ . . . ಸಾರ ಸೌಭಾಗ್ಯದಲಿ ಬಲದೈತ್ಯಾರಿಗಳು ರಂಜಿಸಿದರಾ ಜನನಿವಹಮಧ್ಯದಲಿ (ನಿಭಾಗ. ೦೦-೦೬-೩೦). ೨. ಚೆಲುವಾದ ದೇಹವುಳ್ಳವನು : ಘನವಿರಾಟ್ಚಾರುಗಾತ್ರ ಕೃತವಿಷ್ಣು ಕಮಳಜ ತುರಾಷಾಟ್ಟಕಿತ ಚಂಚಲಿತ ತಾಂಡವಾಡಂಬರ ದಿಗಂಬರಾಂಬರ ಕುಂತಲ (ಉದ್ಭದೇ. ೬-೩೨). [ಚಾರು + ಗಾತ್ರ]

ಚಾರುಚರಿತ್ರ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆ ; ಸದಾಚಾರ : ಒಡಲಂ ಚಾರುಚರಿತ್ರದೊಳ್ ಧನವನಿಷ್ಟಾಪೂರ್ತದೊಳ್ ಸತ್ಯಮಂ ನುಡಿಯೊಳ್ . . . ತಾಳ್ದಿದಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧-೦೮ ಪೀಠಿಕೆ) ; ಚಾರುಚರಿತ್ರ ತೀರ್ಥಜಲದಿಂದಘಕರ್ದಮಮಂ ಕಟಲ್ಚಿ (ಶಂಶಾಮೂ. ೦-೦೪) . ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆಯುಳ್ಳವನು ; ಸದಾಚಾರಿ : ಚಾರುಚರಿತ್ರನಪ್ಪುದು ಗುಣಾನ್ವಿತನಪುದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೪೦). [ಚಾರು + ಚರಿತ್ರ]

ಚಾರುಚೋಪಿ (ನಾ). ಚೂರು ಚೂರು (?) : ಸ್ವರ್ಗ ನಿರ್ಗಮವೆಂಬಧಾನು ಚಾರುಚೋಪಿ ಮಾಡಿದೇನು ಅಗ್ಗ ಮಾಡಿದೇನು ನಾಲ್ಕು ಪದಗಳೆಂಬವಾನುಗ್ಗು ಮಾಡಿ ಕಳೆದೆ ನಾನು ದಶಾವಾಯುವೆಂಬರಾ (ಚದಾವ. ೧೪೪-೦೩). [?]

ಚಾರುತರ (ಗು). ೧. ಹೆಚ್ಚು ಚೆಲುವಾದ ; ಹೆಚ್ಚು ಸುಂದರವಾದ : ಚಾರುತರಾಪ್ಸರಾಸ್ತ್ರೀವಂದ್ಯೆಯುಹ ರಂಭೆ (ಬಸವ. ೪೦-೩) ; ಪೊಗಳೆ ಕೆಸರ್ಮಲ್ಲಿಗೆಯೆನಲ್ಲಾವರೆಗೆ ಚಾರುತರಮಪ್ಪ ನಾಮಮುಮಕ್ಕುಂ (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೧೨) ; ಜನರೆಲ್ಲ ಚಾರುತರ ಬೋಧೆಯ ನೀಡುವರು (ಸಿದ್ಧಪು. ೪೦-೮). ೨. ಉತ್ತಮವಾದ ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ : ಚಾರುತರ ಯಜ್ಞವಿದ್ಯಾ ಪಾರಗರ ರವಂಗಳಿಂ . . . ನೆಗಟ್ಟುದಾಹುತಿಧೂಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೩೪). (ನಾ). ೩. ಉತ್ತಮವಾದ ರೀತಿ : ಚಾರುತರದಲಿಕ್ಕೇರಿಯವರ ಬಲ ವಾರಿಧಿ ಮುತ್ತಿ ಮೂದಲಿಸಿ (ಕಂನವಿ. ೦೪-೪೦). [ಸಂ.]

ಚಾರುತ್ವ (ನಾ). ಮನೋಹರತೆ ; ಸುಂದರತೆ : ನಿಶಾಂತಸ್ಫಾರ ಚಾರುತ್ವಮಾಗಿಯುಂ ಅನಿಶಾಂತ ಸ್ಫಾರ ಚಾರುತ್ವಮುಮಂ . . . ಎನಿಸಿ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೦-೦೭ ವ) ; ತತ್ಪಂಕಜಾಕರ ಚಾರುತ್ವಕೆ ಮೆಚ್ಚಿ ತೂಗೆ ಶಿರವಮಂ (ರಾಜಶೇ. ೨-೬೩) ; ಚಾರಿತ್ರ್ಯವಿಲ್ಲದ ಚಾರುತ್ವವೇತಕೆ ಬರಿಯ ಚತುರತ್ವವೆ ಸಾಕೆ (ಇಂಚಾಪ. ೦೬೮-೬೯) ; ರಚನೆಯಿಂದಲೂ ಪ್ರಸಾದದಿಂದಲೂ ಚಾರುತ್ವದಿಂದಲೂ ತುಂಬಿಕೊಂಡಿರುವ ಶಬ್ದಗಳನ್ನೇ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಬೇಕು (ಭಾರಮಿ. ೩೬). [ಸಂ.]

ಚಾರುರೂಪ (ನಾ). ಮನೋಹರವಾದ ರೂಪು ; ರಮಣೀಯವಾದ ಆಕೃತಿ : ಈ ಚಾರುರೂಪ ಲಲಿತ ವನೇಚರಿಯರನೀ ಕಂರೂಪರೊಳ್ ಕೂಡಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೯೦). [ಚಾರು + ರೂಪ]

ಚಾರುರೂಪಿಣಿ (ನಾ). ಸುಂದರವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳವಳು ; ಸುಂದರಿ : ಇಂದೆನಿತು ಚಾರುರೂಪಿಣಿಯಾಗಿ ತೋರುತಿಹೆ ನೀನೆನಗೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೪-೫೮೭). [ಸಂ. ಚಾರುರೂಪಿಣೀ]

ಚಾರುವೃತ್ತ (ನಾ). ೧. ಮನೋಹರವಾದ ವರ್ತುಲಾಕಾರವುಳ್ಳದು. ೨. ಮನೋಹರವಾದ ನಡತೆಯುಳ್ಳವನು. ೧, ೨ : ಮಂಜು ಮಹಿಮಾಸ್ಪದಂ ಚಾರುವೃತ್ತಂ ಕಲಾಪುಂಜಂ . . . ರಾಜನೆನ್ನವೊಲಾದೊಡಂ (ಕೃಮಿಭಾ. ೨೮-೬೨). [ಚಾರು + ವೃತ್ತ]

ಚಾರುಹಾಸ (ನಾ). ಮೋಹಕವಾದ ನಗು ; ಮನೋಹರವಾದ ನಗಂ : ಚಾರುಹಾಸನಿವಾಸನಾಡಿದನಾಡಿದಂ ಸುಭಗಂ (ಜಗವಿ. ೩-೫೩). [ಚಾರು + ಹಾಸ]

ಚಾರುಹಾಸಿನಿ (ನಾ). ಮೋಹಕವಾದ ನಗೆಯುಳ್ಳವಳು : ಒಡಂಬಟ್ಟು ಚಾರುಹಾಸಿನಿ ನಿಜನಿವಾಸಕ್ಕೆ ಪೋದಳ್ (ಗದಾಯು. ೨-೧೦ ವ). [ಸಂ. ಚಾರುಹಾಸಿನೀ]

ಚಾಳೆ (ನಾ). (ಕಥಾ) ಹಲಸಿನ ತೊಳೆ ತೆಗೆದು ಉಳಿದ ಭಾಗ ; ಸೋಲೆ ; ಸೆಡೆ. [?]

ಚಾರ್ಕಲ (ನಾ). ನಕ್ಷತ್ರ ; ಚುಕ್ಕಿ ; ತಾರೆ : ತಂಗೀಯ ಕರೆಯೆಂದ್ರು ಸಂಜೆಯಾಯಿತೆಂದ ಬಂಗಾರದ ಕೊರಳ ಮಡದೀಯ ಕರೆಯೆಂದ್ರು ಚಾರ್ಕಲದ ಬೆಳಕು ಹಗಲೆಂದ (ಹಳ್ಳಿಯು. ೦೬೩) : ಚಾರ್ಕಲಕ್ಕೆ ಎಂದಾದರೂ ಚಂದ್ರಮನ ಸೊಬಗು ಬಂದೀತೆ ? (ಜಾ). [?]

ಚಾರ್ಖಾನೆ (ನಾ). ಚಚ್ಚೌಕವಾದ ಮನೆ ; ಚಚ್ಚೌಕ ; ಪೊಪ್ಪಳಿ : (ಕ). **ಚಾರ್ಖಾನೆಸೀರೆ** = ಚಚ್ಚೌಕವಾದ ಮನೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸೀರೆ ; ಚೌಕಡಿಸೀರೆ : (ಕ). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಚಾರ್‌ಖಾನಾ; ಮರಾ. ಚಾರಖಣೀ]

ಚಾರ್ಚಿಕ್ಯ (ನಾ). ೧. ಗಂಧ ಮೊದಲಾದ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಶರೀರಕ್ಕೆ ಲೇಪಿಸುವುದು ; ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಮೈಗೆ ಲೇಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. ೨. ಅಂಗರಾಗದ ಹಿಟ್ಟು,–ಹುಡಿ ; ಬುಕ್ಕಿಹಿಟ್ಟು : "ಚರ್ಚಾ, ಚಾರ್ಚಿಕ್ಯಂ, ಸ್ಥಾಸಕಃ – ೩ ಕುಂಕುಮ ಮುಂತಾದ ಅಂಗರಾಗದ ಹಿಟ್ಟಿಗೆ ಹೆಸರು, ಮೈಮಿಂಚುವುಡಿ, ಮೈಗುಜ್ಜುವ ಗಂಧವುಡಿ, ಉದ್ವರ್ತನಚೂರ್ಣ, ಬುಕ್ಕಿಹಿಟ್ಟು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೬೮). [ಸಂ.]

ಚಾರ್ಜು, ಛಾರ್ಜು (ನಾ). ೧. ಪ್ರಯಾಣದ ವೆಚ್ಚ, – ಖರ್ಚು ; ಪ್ರವಾಸದ ಟಿಕೆಟ್ಟು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಬೆಲೆ : ಹೋಗಿ ಬರುವ ಚಾರ್ಜು ಕೊಟ್ಟೇ ಕಳುಹಿದ್ದೆ (ಹುಕ್ಕುಹು. ೫೫). ೨. ಹೊಣೆ ; ಅಧಿಕಾರ ; ವಶ : ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಕೋರ್ಟಿನ ಚಾರ್ಜಿಗೆ ನೇಮಿಸತಕ್ಕದ್ದು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೦೦) ; ಕಿಟ್ಟಿ ಹೊಸ ದಪ್ತರಿನ ಛಾರ್ಜು ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿರಲಿಲ್ಲ (ಗಂಮಾಯಿ. ೨೨) ; ಚಾವಡಿಯ "ಛಾರ್ಜು" ಓಲೆಕಾರನ ಕಡೆಗೆ ಇರುವುದು (ಗಾಳಿಗು. ೩). **ಛಾರ್ಜು** : ೧. ಮೈಸೂರಿಗೆ ಹನ್ನೆರಡಾಣೆ ಛಾರ್ಜು (ಪನ್ನಪ. ೨೬). [←ಇಂ. Charge]

ಚಾರ್ಮಣ (ಗು). ೧. ಚರ್ಮದ ಆವರಣವುಳ್ಳ. (ನಾ). ೨. ಚರ್ಮಗಳ ರಾಶಿ ; ತೊಗಲಿನ ಸಮೂಹ. ೩. ಗುರಾಣಿಗಳ ಸಮೂಹ. [ಸಂ.]

ಚಾರ್ವಕ (ನಾ). = ಚಾರ್ವಾಕ ೧ : ವಾಗ್ಬಲದ ಪೊಡಪ್ಪುರ್ವ ವೇಡ ಗಡ ಚಾರ್ವ್ವಕ ಚಾರ್ವ್ವಕ ನಿಮ್ಮ ದರ್ಪ್ಪವಮಂ ಸಲಿಪನೆ ಗೋಷನನ್ನಿ ಮುನಿಪುಂಗವನೆಂಬ ಮದಾನ್ಧ ಸಿನ್ಧುರಂ (ಎಳ್. II, ೬೯-೪೦ ; ಸು. 1100).
[<ಸಂ. ಚಾರ್ವಾಕ]

ಚಾರ್ವರಿ 'ಚಾಲಂವರಿ' ನೋ.

ಚಾರ್ವಾಕ (ನಾ). ೧. ನಿರೀಶ್ವರವಾದಿ ; ದೇವರ ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿ ನಂಬಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನಂ ; ನಾಸ್ತಿಕ : "ಲೋಕಾಯತಿಕಃ, ಚಾರ್ವಾಕಃ – ಈ ೨ ಚಾರ್ವಾಕನು" (ನಾಚಿರಾ. ೧೨೬); ಎಲ್ ಚಾರ್ವಾಕ ನಿನಗಿದು ಕೇಳುವೊಡೆ ಪವಣಲ್ಲ (ಬಸಪು. ೪೯-೨೫); ಸಂಪನ್ನ ತನುವೇ ಆತ್ಮನೆಂಬರು ಕೆಲರು ವಾದಿಗಳು ಕೆಲಕೆಲರು ಚಾರ್ವಾಕರು (ಅಮೃತ. ೩-೫೭). ೨. ಆರು ನಾಸ್ತಿಕ ದರ್ಶನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಈ ಮೂಲ ತತ್ವಾನ್ವೇಷಣ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಚಾರ್ವಾಕ, ವೈಭಾಷಿಕ . . . ಆರು ನಾಸ್ತಿಕದರ್ಶನಗಳೂ . . . ಆವಿರ್ಭವಿಸಿರುತ್ತವೆ (ಭಾರದ. ೨೨೯). [ಸಂ.]

ಚಾರ್ವಾಕತೆ (ನಾ). ನಾಸ್ತಿಕತೆ ; ನಿರೀಶ್ವರವಾದ : ಈ ಚಾರ್ವಾಕತೆಯೆ ಒಂದು ಕ್ಷಣ ಅವನಿಗೆ ಮೋಜಾಗಿ ಕಂಡಿತ್ತು (ಸಮಜೀ. ೬೬೩).
[ಸಂ. ಚಾರ್ವಾಕತಾ]

ಚಾರ್ವಾಕದರ್ಶನ (ನಾ). ನಿರೀಶ್ವರವಾದವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ದರ್ಶನ; ನಾಸ್ತಿಕತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ : ದರ್ಶನಗಳಿಗೆಲ್ಲ ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿಯೂ, ಸರ್ವದರ್ಶನ ಪ್ರತಿಕಕ್ಷಿಯಾಗಿಯೂ ಇರುವ ದರ್ಶನವು ಚಾರ್ವಾಕದರ್ಶನವು (ಹಿಂದಸಾ. ೮೦).
[ಚಾರ್ವಾಕ + ದರ್ಶನ]

ಚಾರ್ವಾಕಮತ (ನಾ). = ಚಾರ್ವಾಕದರ್ಶನ : ಕೃತಕದ್ವಿಜಂ ಚಾರ್ವಾಕ ಮತಾವಲಂಬಿಯಾಗಿ . . . ಮಹೀಪಾಲನೊಳ್ ಸಹಸ್ರಜಿಹ್ವನಪ್ಪ ನಾಗರಾಜನನೆ ಪೋಲ್ತು ನುಡಿಯೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೨೬ ವ).
[ಚಾರ್ವಾಕ + ಮತ]

ಚಾರ್ವಾಕವಾದ (ನಾ). ನಿರೀಶ್ವರವಾದ: ನಾಸ್ತಿಕವಾದ: ಅವನ ವಿಚಾರವಾದವೆಲ್ಲ ವಾದಸರಣಿಯೆಲ್ಲ ಚಾರ್ವಾಕವಾದ, ಚಾರ್ವಾಕವಾದಸರಣಿ (ಭಾರದ. ೦೦೨). [ಚಾರ್ವಾಕ + ವಾದ]

ಚಾಲ್ 'ಚಾಲು' ನೋ.

ಚಾಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಕಗ್ಗಲಿ ಚಾಲ ಮೂಲ ಕವಳಂ (ಯಾದವ. ೪-೫೩). [?]

ಚಾಲಕ, ಚಾಳಕ$_1$ (ನಾ). ೧. ನಡೆಯಿಸುವವನು; ನಿರ್ವಾಹಕ; ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕ : ಬ್ಯಾಂಕು ಸ್ಥಾಪನೆಯಾಗುವಾಗ . . . ಚಾಲಕರು ಬ್ಯಾಂಕ್ ರಿಜಿಷ್ಟರ್ ಮಾಡಿದ ಬಗ್ಗೆ ಪತ್ರಿಕೆಯನ್ನು ಹೊರಡಿಸುವರು (ಬ್ಯಾಂಕಕ್ಕ. ೧೦) ; ಈ ಉದ್ಯಮದ ಚಾಲಕರೆಂದರೆ ಸ್ವಯಂ ಶ್ಯಾಮಲಾಲರು (ಕಾರಿಹಿಂ. ೧೪೮). ೨. ಸಾರಥಿ ; ಬಂಡಿ ಹೊಡೆಯುವವನು : ಜ್ಞಾನಾಂಬೆಯನ್ನು ಬಂಡಿಯಲ್ಲಿ ಕೂರಿಸಿ ಚಾಲಕನನ್ನು ಪನ್ನಂಪಳ್ಳಿಯ ಕಡೆ ಬಿಡಲು ಹೇಳಿದೆ (ಪ್ರತಾಪ. ೩೦). ೩. ಮದಿಸಿದ ಆನೆ. ೪. ಚಲನಶಕ್ತಿಯನ್ನು ನೀಡುವ ಯಂತ್ರ : ಈ ವಿಧಿಯನ್ನನುಸರಿಸಿ ವಿದ್ಯುತ್ಪ್ರವಾಹದಿಂದ ತಿರುಗುವ ಚಾಲಕಗಳನ್ನು (Motors) ಕಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ (ಭೌತವಿ. ೩೩೭). **ಚಾಳಕ$_1$** : ೧. ಚಾಳಕನಿಲ್ಲದೂರು . . . ಸೊಬಗಿಲ್ಲದ ನಾರಿಯರೊಪ್ಪವಿರ್ಪರೇ (ನೀತಿಸಾ. ೦೫೬). [ಸಂ.]

ಚಾಲತಿ, ಚಾಲ್ತಿ (ಗು). ೧. ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿರುವ ; ಚಲಾವಣೆಯಲ್ಲಿರುವ ; ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವ : ಅಲ್ಲಿಯ ಪ್ರಮುಖ ವ್ಯಾಪಾರಿಯು ಆ ಯಾವತ್ತು ಕಾಳನ್ನು . . . ಚಾಲತಿ ಬೆಲೆಗೆ ಸಾಟಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (ಬಾಲಪ್ರ. II, ೮೯೩) ; ಅದು ಸಾಧಾರಣ ಚಾಲತಿ ಶ್ರೇಣಿಯ ಆದರ್ಶ (ನಿಬಂಧ. II, ೦೮). (ನಾ). ೨. ಜನಬಳಕೆ; ವ್ಯವಹಾರ: ಬೆಂಕಿಕಡ್ಡಿ ಬಂದ ಮೇಲೆ ಚಕಮಕಿ ಬೆಂಕಿ ಚಾಲತಿಯಲ್ಲಿಲ್ಲ (ಜೂಥ). ೩. ವಾದ್ಯಗಳ ವಾದನದ ರೀತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಮೇಳದವರು ಅದಕ್ಕೆ ಮೊಟ್ಟಮೊದಲು 'ಮುಕ್ತಾಯ' ಕೊಟ್ಟು ಚಾಲತಿಯನ್ನು ಬಾರಿಸಿ ಮುಗಿಸುವರು (ಬಿಟ್ಟಹೂ. ೧೩). **ಚಾಲ್ತಿ** : ೨. ಕೆಂಪು ಔಷಧಿ ಸವರಿದ ಕಡ್ಡಿಗಳೇ ಆಗ ಚಾಲ್ತಿ (ಚಿಂಗೂಲಿ. ೦೦೨) ; ಕತ್ತಿ ಏರುವ, ಕೊಂಡ ಹಾಯುವ . . . ಸಂಪ್ರದಾಯ ಈ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಎಲ್ಲ ಕಡೆಯೂ ಚಾಲ್ತಿಯಲ್ಲಿದೆ (ನಂಜುಂಡ. ೧೩೪) : ರಂಜಣದಲ್ಲಿಯ . . . ನಾಣ್ಯ ಚಾಲ್ತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಹೆಸರುಗಟ್ಟಿದ್ದವಂತೆ (ಗೀಜುಗಿ. ೩). [←ಮರಾ. ಚಾಲತೀ]

ಚಾಲತಿಠೇವಣಿ (ನಾ). = ಚಾಲತಿಠೇವು : ಅವನು ಸಿರಿವಂತನಾದ್ದರಿಂದ ಚಾಲತಿಠೇವಣಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಬಹಳ ಹಣ ಇಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ).
[ಚಾಲತಿ + ಠೇವಣಿ]

ಚಾಲತಿಠೇವು (ನಾ). (ದಿನನಿತ್ಯದ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಬಳಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ) ಬ್ಯಾಂಕು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟ ಹಣ; ಕರೆಂಟ್ ಡಿಪಾಸಿಟ್ಟು: ಬಳಕೆಯ ಇಡುಗಂಟಿ(ಚಾಲತಿಠೇವಿ)ನಲ್ಲಿಟ್ಟರೆ . . . ಈ ಖಾತೆಯ ಉಪಯೋಗವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವರು (ಬ್ಯಾಂಕಕ್ಕ. ೦೭).
[ಚಾಲತಿ + ಠೇವು]

ಚಾಲತಿದಪ್ತರ (ನಾ). ದಿನನಿತ್ಯದ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಲೆಕ್ಕಪತ್ರ,–ದಾಖಲೆ : (ಕ). [ಚಾಲತಿ + ದಪ್ತರ]

ಚಾಲತಿಭಂಡವಲ (ನಾ). ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿಸುವ ಬಂಡವಾಳ ; ಚಲಾವಣೆಯಲ್ಲಿರುವ ಹಣ : ಇದಕ್ಕೆಲ್ಲ ಬೇಕಾಗುವ ಚಾಲತಿಭಂಡವಲ (Working Capital)ವೂ ಬಹಳವಾಗಿದೆ (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೪೭೪).
[ಚಾಲತಿ + ಭಂಡವಲ (<ಬಂಡವಲ)]

ಚಾಲತಿಮಾಲು (ನಾ). ಸದ್ಯ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ಸರಕು : ಅವನಿರುವ ಅಂಗಡಿಯಲ್ಲಿ ಚಾಲತಿಮಾಲಿನ ದಾಸ್ತಾನೇ ಹತ್ತು ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿಗಳಷ್ಟಿರಬಹುದಂತೆ (ಜಾರುದಾ. ೬೬). [ಚಾಲತಿ + ಮಾಲು$_4$]

ಚಾಲತಿಸಾಲು, ಚಾಲ್ತಿಸಾಲು (ನಾ). ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ವರ್ಷ : ಕಂದಾಯದ ಬಾಕಿಗೋಸ್ಕರ ರೈತರು ಪಾವತಿ ಮಾಡುವ ಹಣವನ್ನು ಮುತ್ತು ಚಾಲತಿಸಾಲಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಹಣವನ್ನು ಲೆಕ್ಕದಲ್ಲಿ ದಾಖಲ್ಮಾಡಿ . . . ದಸ್ಕತ್ತು ಮಾಡಬೇಕು (ಗ್ರಾಮೂಕ. ೭೦). **ಚಾಲ್ತಿಸಾಲು** : 'ಚಾಲ್ತಿಸಾಲಿ'ನ ಬಾಕಿಯನ್ನು ಗುದಸ್ತಬಾಕಿಯನ್ನೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಹಾಕಿ . . . ತಲೆ ಕೆಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ನನ್ನೂರು. ೧೫೩). [ಚಾಲತಿ + ಸಾಲು$_3$ (<ಸಾಲ್$_3$)]

ಚಾಲನ (ನಾ). ೧. ನಡೆಸುವಿಕೆ ; ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವಿಕೆ : "ಚಾಲನ, ಪ್ರೇರಣ" (Actuation, ಇಂಕನಿ). ೨. ಜರಡಿ ಮೂಲಕ ಸೋಸುವಿಕೆ. ೩. ಅಲ್ಲಾಡಿಸುವಿಕೆ, 'ಲಾಂಗೂಲಚಾಲನ' ಪರಾ. ೪. ಸಡಿಲಗೊಳಿಸುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ಚಾಲನಿ, ಚಾಳನಿ (ನಾ). ಸಾರಣಿಗೆ ; ಒಂದರಿ ; ಜರಡಿ : "ಚಾಲ[ಪಾಠಾಂ. ಳ]ನಿ ರಂಧ್ರ ಸಾರಣಿಗೆ" (ಮಂಗರಾ. ೬೨-೨೧).
ಚಾಳನಿ : "ಚಾಳನಿಯೆನೆ ಶಾರಣಿಕಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೯-೨೭).
[ಸಂ. ಚಾಲನೀ]

ಚಾಲನೆ (ನಾ). ಚಲನಶಕ್ತಿ ; ಪ್ರೇರಣೆ : ಅವರಿಗೆ ನಾವು ಚಾಲನೆ ಕೊಟ್ಟರೆ ಅವರಿಗೆ ಸರಿಯಾದ ದಾರಿ ಸಿಗಬಹುದು (ಅಪನಾ. ೧೭೫) ; ಒಂದು ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಈ ಎಲ್ಲ ಚಾಲನೆ ಶೇಖರಿಸುವುದು ನರಹರಿ ಕುಸುಮಾರ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ (ಸಮಜೀ. ೧೭, ಟೀಕಾ) ; ಇದಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಚಾಲನೆಯನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಅವಳು ಅವನ ಹರಟೆಯ ಕೊನೆಗೆ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಳು (ರಂಗರೋ. ೩೯).
[ಸಂ. ಚಾಲನ]

ಚಾಲವರಿ 'ಚಾಲುವರಿ' ನೋ.

ಚಾಲಾಕಿ, ಚಲಾಕಿ (ನಾ). ಚುರುಕುತನ; ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆ: ಅಹಹಹಾ ನಿನ್ನ ಚಾಲಾಕೀನೇ (ರಂಗಪ. ೨೨೨). **ಚಲಾಕಿ:** ಅಂಗಡಿಗಳ ವೈವಿಧ್ಯ, ವ್ಯಾಪಾರದ ಚಲಾಕಿ, ಜನರ ಮಾತುಕತೆ ಅವನ ಪ್ರಬಂಧದಲ್ಲಿ ಮರುಧ್ವನಿಸುತ್ತವೆ (ಸ್ವಪ್ನಪೊ. ೦೦೦); ತಮ್ಮ ಮಾತಿನ ಚಲಾಕಿ ತೋರಿಸಿ, ತನಗೂ ವೇದಾಂತ ಸಾಕಷ್ಟು ತಿಳಿದಿದೆ ಅನ್ನುವುದೇನು ? (ಅಳಿಸಿ. ೪೨).

[←ಫಾರ. ಚಾಲಾಕೀ; ಮರಾ. ಚಲಾಕೀ, ಚಲಾಖೀ]

ಚಾಲಾಕು, ಚಲಾಕು, ಚಾಲೂಕು, ಚಾಲೋಕು (ನಾ). ೧. ಚುರುಕು; ಚಾತುರ್ಯ; ಜಾಣತನ; ಚಾಕಚಕ್ಯತೆ: ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡಲು ತುಂಬ ಚಾಲಾಕು ಬೇಕು (ರೂಢಿ). ೨. ಚತುರನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆಯುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ: ನೀವು ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ತುಂಬಾ ಚಾಲಾಕಿದ್ದೀರಿ (ಬದುಕು. ೦೨೩); ಅವನ್ನ ಹಿಡೀಬೇಕಾದರೆ ನಿಮಗಿಂತ ಚಾಲಾಕಾದವರು ಬರಬೇಕು (ಶಕಾರ. ೩೩); ಹುಡುಗಿ ಒಳ್ಳೇ ಚಾಲಾಕಾಗಿ ಭಾಗೀರಥಿಗೆ ಕಂಡಳು (ಭಾರಥಿ. ೦೩). **ಚಲಾಕು:** ೨. ಪಾರಜದಂತೆ ಚಲಾಕಾದ ಸಾಹೇಬರೂ ಕೂಡ, ಅಕಾಲ ಜಡತ್ವವನ್ನು ಪಡೆದಂತಾಗಿತ್ತು (ದೀಪಹ. II, ೩೭೪). **ಚಾಲೂಕು:** ೧. ಸ್ವರಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆ ಅಪಾರವಾದ ಚಾಲೂಕಿತ್ತು (ಸಂಗೀತ. ೨೭). **ಚಾಲೋಕು:** ೨. ಈಗಿನ ಕಾಲದ ಹುಡುಗಿಯರಂತೆ ಆಗಿನ ಕಾಲದವರು ಚಾಲೋಕೂ ಅಲ್ಲ (ಅನಾಮಿ. ೬೦).

[←ಫಾರ. ಚಾಲಾಕ್; ಮರಾ. ಚಲಾಕ್, ಚಲಾಖ್]

ಚಾಲಿ$_1$ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭಂಗಿ: ಅನುವಿನಿಂ ಚೌಷಷ್ಟಿ ಹಸ್ತ ಮುವ್ವತ್ತೆರಡು ಮಿಸುಪ ದೃಷ್ಟಿಗಳು ನಾಲ್ವತ್ತು ಮಂಡಲ ವಿನೂತನದ ಪನ್ನೆರಡು ಪೈಪಾಡು ಪಿರಿದೆನಿಸುವೈವತ್ತೊಂದು ಚಾಲಿಯಿಂದೆ . . . ನರ್ತನಂಗೆಯ್ವುತಿರೆ (ಪಾಸೋಪು. ೦-೪೮). [<ಸಂ. ಚಾರೀ]

ಚಾಲಿ$_2$ (ನಾ). (?) : ಬನದಾಗ ಬಿತ್ತೂದು ಬನದಾಗ ಬೆಳೆಯೂದು . . . ಬನದಾಗ ಚಾಲೀ ಎರಗೂವ ಬಿದುರೀನ ಬುಟ್ಟಿ ಭೂಮಾಕ ಬರಬೇಕ (ಮಲ್ಲಿಗೆ. ೬೦). [?]

ಚಾಲಿತ (ಗು). ೧. ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದ; ನಡೆಸಿದ. ೨. ಅಲುಗಿಸಿದ; ಬೀಸಿದ: ವಿಭವರಮೆಯ ಕಟಾಕ್ಷವೆಂಬಂತೆ ಭಾಮಿನೀಚಾಲಿತ ಚಾರು ಚಾಮರಂ ಮುಂಬಿನೊಳಿಂಬುವಡೆಯೆ ಬಳಜಳಧಿಯೊಳ್ನೆಗೆದ ತರಂಗದಂತೆ ಸೂಸುವ ಸೀಗುರಿ ದೇಸಿವಡೆಯೆ (ರಾಜಶೇ. ೦೩-೭೦ ವ). [ಸಂ.]

ಚಾಲಿಸು, ಚಾಳವಿಸು, ಚಾಳಿಸು$_2$, ಚಾಳೈಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು; ನಡೆಯಿಸು: ಮೂಲೆ ಮೂಲೆಯಲಿ ವಿದ್ಯುಲ್ಲಹರಿಯೊಂದು ಧೂಲಿಕಣ ಭೂಗೋಳ ರವಿಚಂದ್ರತಾರೆಗಳ ಚಾಲಿಪುದು ಬಿಡು ಕೊಡದೆ (ಮಂಕುತಿ. ೪೩). ೨. ಅಲ್ಲಾಡಿಸು; ಅಲುಗಿಸು: ಚಾಲಿಪ ಬಾಲಮಗುರ್ವಿಪಾನನಂ . . . ಅರಲ್ದ ಮೂಗೆಸೆಯೆ ತರಕ್ಷುದಂಸಕಶಸಂವೃತವಿರ್ದುದು (ರಾಜಶೇ. ೩-೬೨). ೩. ಪಸರಿಸು; ವಿಸ್ತರಿಸು; ಹಬ್ಬು: ಏಳು ಪಾತಾಳ ಅಪ್ಪಟಿಗಲಕೆ ಚಾಲಿಸಿಹುದೆಂಬತ್ತುಯೆರಡೇ ಕೋಟಿ ಪರಿಯಂತ ಕೇಳು ತಾ ಭೂವಳಯ . . . ಚಾಲಿಸಿಹುದವಕರಸಯೆರಡೇ ಲಕ್ಷ ಲವಣಾಂಬು (ಸಂಭಪ. ೧೧-೭). **ಚಾಳವಿಸು:** ೪. ಹೆಚ್ಚುವಂತೆ ಮಾಡು; ಅಧಿಕಗೊಳಿಸು: ಮೇಲೆ ಮೇಲಭಿಲಾಷೆ ಧೈರ್ಯವ ಚಾಳವಿಸೆ ಪರಿತೋಷಪೂರಣದೇಳುಮುಳುಗಾಯ್ತುತ್ತರಕೆ ನಸು ಬಾಗಿದಳು ಶಿರವ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೭-೦೦೨). ೫. ಚಲಿಸು; ನಡೆ; ಮುಂದುವರಿ: ಚಾಳವಿಸಿದುದು ವಿಷಯ ಸೌಖ್ಯದ ಮೇಲೆ ಮನ (ನಿಜಾಗ. ೩-೩-೩). **ಚಾಳಿಸು**$_2$: ೧. "ಚಾಳಿಸು–ಚಾಪಲ್ಯೇ" (ಶಮಧಾ). ೨. ಶೈಲ ಸುಂಕುಳಮಂ ಚಾಳಿಪ ಮಲ್ಲ ಜಟ್ಟಿಗಳಿಂ (ಕುಸುಮಾ. ೩-೮೭). ೫. ಚಾಳಿಸಬೇಡ ವಿಗ್ರಹಕೆ ವಿಕಳ ಬಲನಿವನು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೦೨-೩). ೬. ನಿವಾರಿಸು; ಹೋಗಲಾಡಿಸು: ಪಾಲುಂ ನೇಟಿಲ ಪಣ್ಗಳನಾಲೋಚಿಸದಧಿಕವಾಗಿ ಕೊಂಡತಿವಿಷಮಂ ಚಾಳಿ[ಪಾಠಾಂ. ಲಿ]ಸುಗುಂ ನೆಲ್ಲಿಯಕಾಯ್ (ಖಮದ. ೨-೮೦). ೭. ಹಾಳು ಮಾಡು; ಕಳೆ: ಬರಿದೆ ರತಿಗೊಡದೆ ಈ ಪೊತ್ತ ಚಾಳಿಸಿದೆ (ಪ್ರಾರ್ಥಗ. ೯-೩೦). ೮. ಸುಳ್ಳು ಹೇಳಿ ನಂಬಿಸು; ಠಕ್ಕಿಸು: ಅದಕಲ್ಲ ನೋಡೊಂದು ನೋಂಪಿಯೆಂದೆಮ್ಮನೊಪ್ಪದಿ ಚಾಳಿಸುವುದೊಂದು ಬಗೆಯ (ಭರತ. ೬-೨೦). ೯. ಬಿಡು; ತ್ಯಜಿಸು; ದೂರಮಾಡು (?): ಬೀಡ ಚಾಳಿಸುವನಾನಾಡ ಚಾಳಿಸುವನ ಕೂಡೆ ಜಾಣ್ಮೆಯ ತೋಚುವಂತೆ ನೋಡಣ್ಣ ನಿನ್ನ ತಮ್ಮಂದಿರಾಟವನೆಂದ (ಭರತ. ೪೩-೪೮); ಮೇಲಾದೊಡವೆಯ ಸೆಳೆ ಕೊಂಡಾತನ ಚಾಳಿಸಿ ಬಿಡು ನೀ ಮಗಳೆ (ಕಂಜಪಿ. ೬-೦೫೭); ಬಾಲಕಂ ತೊದಲಿಸುತೆ ನುಡಿದರಾಮೋದಮಂ ತಾಳದುರೆ ತವಂತವಂಗೆ ತಾತಮಾತೆಯರದಂ ಚಾಳಿಸುತೆ ಜರೆದಪರೆ (ಪರಶು. ೦-೨೦). **ಚಾಳೈಸು**$_1$: ೫. ತರುಗಳೊಳಡಗುತ್ತ ಕಡೆಗಣ್ಣಿನಲಿ ನೋಡುತ್ತ ತರಳೆ ಚಾಳೈಸಿದಳು (ನಿಜಾಗ. ೮-೦೦-೦೯). ೮. ಬಲ್ಲೆವೈ ನೀನಿಷ್ಟು ಜಾಣನೆಂಬುದ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ನಮ್ಮನು ಚಾಳೈಸದಿರು (ಭರತ. ೪೮-೨೨). [ಚಾಲನ+–ಇಸು$_1$]

ಚಾಲು, ಚಾಲ್, ಚಾಲೂ, ಚಾಳಿ$_2$, ಚಾಳು$_2$ (ನಾ). ೧. ಚಲಿಸುವಿಕೆ; ಚಲನೆ: (+). ೨. ಆರಂಭ; ತೊಡಗುವಿಕೆ: ಈ ಬಲವು ಕಾರನ್ನು ಹೊಸದಾಗಿ 'ಚಾಲು' ಮಾಡುವಾಗಲೋ (starting) ಗುಡ್ಡದ ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ ಹತ್ತುವಾಗ ಕಾರು ಕಡಿಮೆಯ ವೇಗದಲ್ಲಿ ಹೋಗುವಾಗಲೋ ಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ (ಶಿಲ್ಪನಾ. ೨೦೪). ೩. ನಡೆವಳಿಕೆ; ವರ್ತನೆ; ಸ್ವಭಾವ: ಈಗಲಾದರೂ ತಮ್ಮ ಚಾಲು ಬಿಡದೆ, ಮತ್ತೂ ಈ ಮೇಲೆ ಸರಕಾರದ ನಿಶಾನಿ ತಂದು, ನಮ್ಮ ಜನದ ಮೇಲೆ ಚಕ್ಕಪುಟ್ಟ ಮಾತನಾಡಿದರು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೦೦೩). ೪. ಸಂಪ್ರದಾಯ; ಪದ್ಧತಿ: ಗೌಡರು ಅಳಿಯತನಕ್ಕೆ ಅತ್ತೆ ಮನೆಗೆ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಾಗಲೂ ಎರಡು ಮೂರು ದಿನಗಳು ಇದ್ದು ಬರುವುದೇ 'ಚಾಲಾ' ಗಿತ್ತು (ನಮ್ಮೂರು. ೦೨೭). ೫. ಚಲಾವಣೆ; ಬಳಕೆ; ಚಾಲ್ತಿ: ಕಟುವಿಲ್ಲದ ಎಮ್ಮೆಗೆ ಕೊಟ್ಟರು ಮೂಚುಹೊನ್ನುಗಳ ಎರಡು ಸವಕಲು ಒಂದು ಚಾಲ[ಪಾಠಾಂ. ಸಲ್ಲಲೆ]ಇಲ್ಲ (ಪುರಂದ. ೩-೨೭-೪). ೬. ಕಂದುಂರೆಯಂ ಹೆಜ್ಜೆ,–ನಡೆ: (+). ೭. [ಸಂಗೀತ] ಹಾಡಿನ ಧಾಟಿ: ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಪದ್ಯಗಳನ್ನು ಹಿಂದುಸ್ತಾನಿ ಚಾಲುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಆಲಾಪ ಮಾಡಿ ಆ ನಂತರ ಭಾರತೀಯ ಗೀತೆಗಳನ್ನು . . . ರಾಗ ಎಳೆಯುವನು (ಗಾಳಿಪ. ೪೪); ಆಮೇಲೆ ಶಂಕರಾಭರಣ ರಾಗ ಏಕತಾಳದ 'ಚಾಲು' ಕುಣಿತವನ್ನೂ ಕುಣಿದ (ನನ್ನೂರು. ೩೦೮). **ಚಾಲ್:** ೩. ಹಾಗೆ ಬಂದಂತಾವರ ಚಾಲ್ ಚಲನ್ ವಗೈರೆ ನಡತೆಗಳನ್ನು ಇನ್ನೂ ಅವರ ಸಮ್ಬಂಧವಾಗಿ ತಿಳಿಯತಕ್ಕ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ವಿಚಾರಿಸಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡು . . . ರಿಪೋರ್ಟ್ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೪೭). **ಚಾಲೂ:** ೫. ಆಹಾರಧಾನ್ಯಗಳ ರೇಶನ್ನು ಚಾಲೂ ಆಗಿ . . . ಸಾಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿತ್ತು (ಪಾನಕ. ೬೦). **ಚಾಳಿ**$_2$: ೩. ಕೀಳುಜಾತಿಯ ಮನೆಯಲುಂಬುದು ಮೇಲೆ ತಂದೆಯ ತಲೆಯನರಿವುದು ಚಾಳಿಯೇ ಭಕ್ತರಿಗೆ ಭಕ್ತರ ಭಕ್ತಿ ಏತಬದು (ಬಸಪು. ೨೮-೩೨); ಭಾವಶುದ್ಧಿಯಲೈವರನು ಸಂಭಾವಿಸುವೆನವರವರ ಚಿತ್ತದ ಭಾವವರಿದುಪಚರಿಸುವೆನು ಚತುರತೆಯ ಚಾಳಿಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೦೩-೨೩); ಹೊತ್ತ ಜೋಹಕೆ ಚಾಳಿ[ಪಾಠಾಂ. ಜೋಹದಜಾಳಿ]ಲೇಸಾಯಿತ್ತು (ತೊರರಾ ೪-೪-೪೦). ೮. ಚಟ; ಅಭ್ಯಾಸ; ಗೀಳು: ಅಳುತೇಳುತ ಬೆರಳು ಚಾಳಿ ಮಿಡುಕುವ ಬಾಯಿ ಮೇಳದೊಳು ತೊಡಕ ಬಿಡದವನ ಜಪವದುವೆ ಹಾಳುಮನೆಯಂತೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೭೩); ದೇವಲೋಕದವರಿಗೂ ಅಂಥ ಚಾಳಿ ತಪ್ಪಿದ್ದಲ್ಲ (ಕಲ್ಲಿಕಾ. ೦೮೭); ಯಾವ ಮನೆಹಾಳು ನನಮಗ ಕಲಿಸಿದನೋ ಈ ಚಾಳೀನ (ಬೆಂಗಬ. ೬); ಹಿರಿಯಕ್ಕನ ಚಾಳಿ ಮನೆಮಂದಿಗೆಲ್ಲ (ಗಾದೆ). ೯. ಬಗೆ; ರೀತಿ: ತಾಳಮೇಳದ ಗತಿಯ ಗಮಕದ ಕೀಲಣೆಯ ಕಾಲಾಟ ವಿಘಟಿಸಿ ಚಾಳಿಯಲಿ ತಬ್ಬಿಬ್ಬುವೋಗುತ

ಲಿರ್ದಳಾ ಮಾಯೆ (ಪ್ರಭುಲಿ. ೬-೨೬); ವನರುಹಾಕ್ಷನ ಧ್ಯಾನದಲಿ ಕೇಳಿನಕುಲೇಶ್ವರ ಸತಿಯರೀತನನನುವಟಿತು ಹೊದ್ದಿದರು ಹರಿವೋಖಲೆಯ ಚಾ[ಪಾಠಾಂ. ಧಾ]ಳಿಯಲಿ (ತೊರರಾ. ೧-೫-೪೬). ೧೦. ಮಲ್ಲಯುಂದ್ಧದ ಒಂದು ವರಸೆ: ಭಾಳನೇತ್ರನ ವರದ ಗರುಡಿಯ ಚಾ[ಪಾಠಾಂ. ಜಾ]ಳಿಯೆನಿತುಂಟನಿತನಿವರಲಿ ಮೇಳವಿಸಿದವು (ತೊರರಾ. ೦-೦೩-೧); ಸೂಳುದೆಗದದ್ರಿಯಲಿ ತರುಶಾಖಾಳಿಯಲಿ ಮುಷ್ಟಿಯಲಿ ಲಾಗಿನ ಚಾಳಿಯಲಿ ಮುಂಡಿಯಲಿ ಕಾದಿದರು (ಅನಂರಾ. ೪-೧-೪೫). **ಚಾಳ್ಯ₂ :** ೮. ತಾಳದ ಶ್ಯಾಪದ ಲೋಲಭಕ್ತರಿಗೀವ ಚಾಳಿಹುದೀತಗೆ ಪಾಲಿಸಲೆಂತು (ಅಂಬಚ. ೦-೧೦೦).

ಚಾಳಿ ಬಿಡು=ಸ್ನೇಹ ಬಿಡು ; ಸಂಗ ಬಿಡು: ಇಷ್ಟು ಸಣ್ಣ ಮಾತಿಗಾಗಿ ಅಣ್ಣ ತಂಗಿಯರಲ್ಲಿ ವೈಮನಸ್ಸು ಹುಟ್ಟಿತು ; ಮೊದ ಮೊದಲು ಹುಡುಗರಂತೆ ಚಾಳಿ ಬಿಟ್ಟರು (ಭೂವಿಜ್ಞಾ. ೪೧). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚಾಲೂ]

ಚಾಲುಕ್ಯ, ಚಾಳುಕ್ಯ (ನಾ). ಕರ್ನಾಟಕದ ಒಂದು ಪ್ರಾಚೀನ ರಾಜವಂಶದ ಹೆಸರು: ಚಾಲುಕ್ಯರ ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ನಾಗರ ಮತ್ತು ದ್ರಾವಿಡ ರೀತಿಗಳ ಮಿಳಿತವಿರುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನೇ ವೇಸರವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು(ಭಾರದ. ೪೯೩). **ಚಾಳುಕ್ಯ :** ಕಾದಿಯೋಡಿದೊಡೆಟ್ಟಿಟ್ಟದನಟ್ಟಿ ಮುಟ್ಟಿ ಪಿಡಿದಂ ಚಾಳುಕ್ಯ ಚಕ್ರೇಶ್ವರಂ(ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೭); ಕದಂಬರು . . . ಚಾಳುಕ್ಯರು, ಹೊಯ್ಸಳರು– ಇವರ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹದಿಂದ ಜೈನಧರ್ಮ ಹನ್ನೆರಡನೇ ಶತಮಾನದವರೆಗೆ ಬೆಳೆದು ಬೆಳಗಿತು (ಕಜಾಅ. ೬೯); ಚಾಳುಕ್ಯರ ಶಿಲ್ಪವನ್ನನುಸರಿಸಿಯೇ ಪಲ್ಲವರು ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದರು (ಹೊಯ್ಸವಾ. ೩).

ಚಾಳುಕ್ಯಕಂಠೀರವ = ಚಾಳುಕ್ಯ ಪಂಚಾನನ ; ಕಾಂತೆಯ ಮುಂದೆ ಪೂಣ್ದು ನುಡಿದಂ ಚಾಳುಕ್ಯ ಕಂಠೀರವಂ (ಗದಾಯು. ೮-೬೪). **ಚಾಳುಕ್ಯ ಚಕ್ರವರ್ತಿ** = ಒಂದು ಬಿರುದು: ಚಾಳುಕ್ಯ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಶ್ರೀಸಾಹಸಭೀಮವಿಜಯದೊಳ್ ಭೀಮಸೇನಪ್ರತಿಜ್ಞಾವರ್ಣನಂ (ಗದಾಯು. ೧-೬೪ ವ). **ಚಾಳುಕ್ಯ ನಾರಾಯಣ** = ಚಾಳುಕ್ಯರಲ್ಲಿ ನಾರಾಯಣ ನಂತಿರುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಶಂಕರ ಕಲ್ಪದ್ರುಮನೀಗಭೀಷ್ಟ ಫಲಮಂ ಚಾಳುಕ್ಯ ನಾರಾಯಣಂ (ಗದಾಯು. ೦-೨). **ಚಾಳುಕ್ಯಪಂಚಾನನ** = ಚಾಳುಕ್ಯರಲ್ಲಿ ಸಿಂಹದಂತಿರುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು: ಚಾಳುಕ್ಯ ಪಞ್ಚಾನನಂ ಶ್ರೀಮತ್ ಪಞ್ಚಲದೇವರ್ (ಎಇ. VI, ೨೫೯-೪ ; 975). **ಚಾಳುಕ್ಯ ಮಾರ್ತಂಡ** = ಚಾಳುಕ್ಯರಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನಂತಿರುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಮಾಟ್ಕೆ ಮಂಗಲಮುಚ್ಚಂಡಕರಂ ಮಹೀವಲಯದೊಳ್ ಚಾಳುಕ್ಯಮಾರ್ತಂಡನಾ (ಗದಾಯು. ೧-೪). **ಚಾಳುಕ್ಯಾಭರಣ** = ಚಾಳುಕ್ಯರಿಗೆ ಆಭರಣದಂತಿರುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಸತ್ಯಾಶ್ರಯ ಕುಳತಿಳಕಂ ಚಾಳುಕ್ಯಾಭರಣಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೪೬-೪ ; 1072).

[ಸಂ.]

ಚಾಲುಗೇಣಿ(ನಾ). ವರ್ಷಕೊಮ್ಮೆ ಕೊಡುವ ಗೇಣಿ,–ಗಂತ್ತಿಗೆ : ಮಳೆ ಬಿದ್ದೊಡನೆ ಅವರು ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬರುವುದನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿದರು, ಅವರದೂ ತಪ್ಪಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಅವರೂ ಹಂಗಿನ ಚಾಲುಗೇಣಿ ಒಕ್ಕಲುಗಳೇ (ಚಾಳಿಗಿ. ೫೬).

[ಚಾಲು + ಗೇಣಿ (<ಕೇಣಿ$_3$)]

ಚಾಲುವರಿ, ಚಾರಿವರಿ$_2$, ಚಾರ್ವರಿ, ಚಾಲವರಿ, ಚಾಲುವರೆ, ಚಾಲ್ವರಿ (ಕ್ರಿ).ಬೇಡು; ಅಂಗಲಾಚು; ಬಹಳವಾಗಿ ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳು; ಗೋಗರೆ: ಚಾಲುವರಿದು ನಾನು ಅವರನ್ನು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಕರೆಸಿಕೊಂಡಿದ್ದೇನೆ (ಹುಚ್ಚಾಟ. ೧೦) ; ಕಾಕಾ ಊಟ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಹೋಗಿರೆಂದು ಚಾಲುವರಿದ (ವೈನಿ. ೨೬೯). **ಚಾರಿವರಿ$_2$:** ಛಲವಿಡಿದೊಂದನೆಳಸಿ ಚಾರಿವರಿಯುದೆ ನೆಲೆವಿಡಿದೊಂದಟೊಳಿರದೆ ನೆಟ್ ನಿಂದ ನೀರ ತೆಪ್ಪದವೋಲು (ಹದಿಬ. ೩-೩೭). **ಚಾರ್ವರಿ :** ಚಂದಿರನ ಕಾಣುತಲೆ ಚಾರ್ವರಿಯೆ ಚಿತ್ತಾ (ಶಾವದ. ೪೧). **ಚಾಲವರಿ :** ಕಾಲನು ಪೊರಳಿಗೆ ಬೀಳು ಕಟ್ಟಿಸಿಕೊಂಡೆ ಚಾಲವರಿದೆ ಗೊಲ್ಲ ಬಾಲೆಯರೆಲ್ಲರಿಗೆ (ವಿದಾಕ್ಯ. ೧೫೫-೨) ; ಆವ ಕಾವ ಗೋವ ಚಾಲವರಿದು ಕೂಗಿ ಶುದ್ಧ ಲಾವಕರಟ್ಟುಳಿ ಬಿಡಿಸು (ಮೋಕ್ಷದೀ. ೩೮-೫). **ಚಾಲುವರೆ :** ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಚಾಲುವರೆದು ಹೇಳತಿದ್ದೆ (ನಮ್ಮಬ. ೦೨) ; ವೇಲೂರ ಮುತ್ತಿಗೆಯನ್ನೆಬ್ಬಿಸಬೇಕೆಂತಲೂ ಚಾಲುವರೆದುದರಿಂದ ಕೂಟ್‌ನು ಆ ಮಾತಿಗೆ ಒಡಂಬಟ್ಟು (ಚರಿಸಂ. ೧೫೪). **ಚಾಲ್ವರಿ :** ಹಲವು ದೈವರಿಗೆ ಕೇವಲ ಚಾಲ್ವರಿದರೆ ಹಲಬುವುದಲ್ಲದೆ ಬಳಲಿಕೆ ಪೋಗೋದೇನಯ್ಯ (ಮೋಕ್ಷದೀ. ೫೨-೨) ; ಕೈಲಿ ಬೆಣ್ಣೆಯಿದ್ದವನು ತುಪ್ಪಕೆ ಚಾಲ್ವರಿವುದುಂಟೆ (ಕುಚೇಲೋ. ೧೮). 'ಆಲ್ಪರಿ' ಪರಾ. [?]

ಚಾಲುವರೆ 'ಚಾಲುವರಿ' ನೋ.

ಚಾಲೂ 'ಚಾಲು' ನೋ.

ಚಾಲೂಕು 'ಚಾಲಾಕು' ನೋ.

ಚಾಲೋಕು 'ಚಾಲಾಕು' ನೋ.

ಚಾಲ್ತಿ 'ಚಾಲತಿ' ನೋ.

ಚಾಲ್ತಿಸಾಲು 'ಚಾಲತಿಸಾಲು' ನೋ.

ಚಾಲ್ವರಿ 'ಚಾಲುವರಿ' ನೋ.

ಚಾವಂಡಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಚಾವಣ್ಡಯ್ಯಂಗೆ ಇವರ್ಪೇಟ್ ನಾಡುಸಾಸನಂಗೊಟ್ಟ (ಎಕ. IX, ಹೊಸಕೋ. ೦೦೦-೭ ; 997).

[<ಚಾವುಂಡ + ಅಯ್ಯ$_1$]

ಚಾವಕ (ನಾ). [ಗಣಿತ] ಒಂಭತ್ತು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : ನವ . . . ಚಾವಕ, ಕೌಶವ ? . . . ನಾಟ್ಯಾಂಗ, ಇಂತಿನಿತುಂ ೯ಕ್ಕೆ ಪೆಸರು (ವ್ಯವಹಾ. ೧೦). P 'ನವಕ' ಇರಬಹುದೆ ?

ಚಾವಗಾವುಂಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಹೆಸರು : ಲಕಗಾವುಣ್ಡಂ ಭವಗಾವುಣ್ಡ ಚಾವಗಾವುಣ್ಡ ಭಸಗಾವುಣ್ಡ (ಎಕ. IV, ಹೆಗ್ಗಡ. ೦೦೪-೯ ; 1087).

[<ಚಾವ + ಗಾವುಂಡ (<ಗಾವುಂಡ)]

ಚಾವಟಿ 'ಚಾಟಿ$_1$' ನೋ.

ಚಾವಟೆಯು 'ಚಾಪಟಿಯು' ನೋ.

ಚಾವಡಿ, ಚಾವಡೆ, ಚಾವುಡಿ, ಛಾವಡಿ (ನಾ). ೧. ಆಸ್ಥಾನ ; ಸಭಾಮಂದಿರ ; ಓಲಗಶಾಲೆ : ಮುತ್ತಿನೊಳೆಸೆವ ಚಾವಡಿಯೊಳು ಕುಳ್ಳಿರ್ದು . . . ನುಡಿದನು (ಅಂಜಚ. ೭-೧೩೬) ; ಮರುಳು ತಂಡಗಳಾಪ್ತಸೈನ್ಯವು ನಿರುತ ಚಾವಡಿ ರುದ್ರಭೂಮಿಯು (ಕೌಶಿರಾ. ೨-೨೨) ; ಭಿತ್ತಿಯೊಳ್ ಪೊಚಮುಟ್ಟು ಚಾವಡಿ ಮದನಕ್ಕೆಯೆತ್ತಿದ ಪದೆವುದಂಡೆಗಳು . . . ರಂಜಿಸಿತು (ಮೋಹಕ. ೨೨-೭). ೨. ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿಯ ಪಂಚಾಯಿತಿ ಸಭೆ ಸೇರುವ ಸ್ಥಳ ; ಹಳ್ಳಿಯ ಕಚೇರಿ ; ಗ್ರಾಮಕಚೇರಿ : ಈತನು ಗ್ರಾಮದ ಚಾವಡಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದ ವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನು ಇತ್ಯರ್ಥ ಪಡಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ . . . ಸೈನ್ಯಸಮೇತನಾಗಿ ಬಂದು (ಸಂಸಕ. ೧೦೭) ; ಊರು ಎನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಒಂದು ' ಚಾವಡಿ ' ಇರಬೇಡವೆ ? (ಗಾಳಿಗು. ೧) ; ಚಾವಡಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ನಡೆಸುವ ತಾಳಮದ್ದಳೆಯ ಸಂಪ್ರದಾಯ (ಯಕ್ಷಬ. ೧೬). ೩. ಮನೆಯ ಮುಂದಿನ ಜಗುಲಿ,–ಕಟ್ಟೆ. ೪. ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನ : " ಹಕ್ಕಿ ಗವಿ . . . ಚಾವಡಿ ಪೊಟಲ್ ಬೀಡುವಾಗರವೆಂದೊಡಾಶ್ರಯಕೆ ನಾಮಮಕ್ಕುಂ " (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೬೩) ; " ಚಾವಡಿಯು ಮೇರೆಯಾಗರ ವಸದಂ " (ಕವಿಕಂ. ೧೩೫). ೫. ಕೊತವಾಲನ ಕಚೇರಿ ; ಪೋಲೀಸ ಚೌಕಿ : ಚೆಂನ್ನಪಟ್ಟಣದ ಚಾವಡಿಗೆ ಸಲುವ ಕಿಟುಗವರ ಸ್ಥಳದ ಸುಳ್ಳೆರಿಯ ಕಾಲುವಳಿ ಹಿರಿಯಕ ಮನೆಯ ಮಣಪ್ರಮಾಣಿನಲ್ಲಿ ಕುಳಬಳಿ ಸಾಂಮ್ಯ ಸಹ (ಎಕ. IX (S), ಚನ್ನಪ. ೨೯೯-೮; 1387) ; ಕಳ್ಳನನ್ನು ಹಿಡಿದು . . . ಕಟ್ಟಿ ಚಾವಡಿಗೆ ತೆಕ್ಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಲಾಲಕಂಭಕ್ಕೆ ಬಿಗಿದರು (ಕಥಾಮಂ. IV, ೨೭).

ಚಾವಡೆ: ೨. ಮುಳುವಾಯ ಜಾವಡೆಯ ಮಂನೆಯ ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾನಾಯಜ್ಯಾಚಾರ್ಯರ . . . ಮಕ್ಕಳು (ಎಕ. X, ಚಿಂತಾಮ. ೩೯-೩ ; 1407?). **ಚಾವುಡಿ: ೫.** ಮೇಷಲಗ್ನ ಉದಯದಲಿ ಘಳಿಗೆ ೬ ಯಲೂ ಬೇಲೂರು ಚಾವುಡಿಗೆ ಸಲುವ ಎಲಹಕ್ಕ ನಾಡ ಸಿವನಸಮುದ್ರ ಸೀಮೆ ವೊಳಗಣ . . . ಸರ್ವ್ವಮಾನ್ಯದ ಅಗ್ರಹಾರದಲೂ (ಎಕ. IX, ನೆಲಮಂ. ೩೦-೩ ; 1583). **ಛಾವಡಿ: ೩.** ಮಾತನಾಡುತ್ತ ನಮ್ಮ ಛಾವಡಿಯವರೆಗೂ ಅವನನ್ನ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋದೆ (ಹುಬಮಿ. ೪೪).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚಾವಡೀ]

ಚಾವಡಿಕಾರ (ನಾ). ಪಂಚಾಯತಿಯ ಸದಸ್ಯ ; ಪಂಚ (ಉಕ) : ಶಿವಾಚಾರದ ನಂಜಪ್ಪಯೆಂಬ ಚಾವಡಿಕಾರ ಬಂದು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೪೧).

[ಚಾವಡಿ + – ಕಾರ$_1$ (< – ಕಾಱ)]

ಚಾವಡಿವನೆ (ನಾ). ಚಾವಡಿಯ ಮನೆ; ಸಭಾಮಂದಿರ; ಓಲಗಶಾಲೆ: ದಿಸಪನುದಯಾಚಲದ ಚಾವಡಿವನೆಗೆ ಬರೆ ಬಲವೆರಡು ಗಳಗರ್ಜನದಿ ಬಂದೊಡ್ಡಿದವು ಕಳನೊಳು ಖತಿಯ ವಡಪಿನಲಿ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೬-೮)

[ಚಾವಡಿ + ಮನೆ]

ಚಾವಡಿವಳಿತ (ನಾ). ಆಸ್ಥಾನದ ಅಧಿಕಾರ ; ಸೀಮೆಯ ಆಡಳಿತ : ಈ ನಮ್ಮ ಅವಸ್ಥೆಯ ಗುಟ್ಟನ್ನು ಭೇದಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಲ್ಲ ಗೂಢಚಾರ ಪ್ರಣಿಧಿಗಳು ಮೈಸೂರ ಮಹಾಸ್ವಾಮಿಯವರ ಚಾವಡಿವಳಿತದಲ್ಲಲ್ಲದಿಲ್ಲವೆಂಬ ನಿಶ್ಚಯವೂ ನಮ್ಮನ್ನು ಕದಡಿರಲಿಲ್ಲ (ಬಟ್ಯಅ. ೬೫-೧೯).

[ಚಾವಡಿ + ವಳಿತ (=ವಲಿತ)]

ಚಾವಡೆ 'ಚಾವಡಿ' ನೋ.

ಚಾವಣೆ 'ಛಾವಣಿ' ನೋ.

ಚಾವಣಿಗೆಗೊಳು (ಕ್ರಿ). ಆಶ್ರಯಕೊಡು (?) : ತಲೆಗಾಯಿದುತ್ತಮರನೂ ಚಾವಣಿಗೆಗೊಳುತಲ್ಲಿಗಲ್ಲಿಗುರಿ ಕನಕಮಣಿ ಕೇವಲುತ್ಕೃಷ್ಟದಿಂ (ಪರಹು. ೧೧-೦೫). [ಚಾವಣಿಗೆ ? + ಕೊಳು (< ಕೊಳ್$_1$)]

ಚಾವಬ್ಬೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು: ಚಾವಬ್ಬೆಯ ಮಗಂ ಪೋಚನಕಲ್ಲ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೪೨, ೨-೬ ; 973 ?) [< ಚಾವು + ಅಬ್ಬೆ$_1$]

ಚಾವಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಕನ್ನಬ್ಬರಸಿಯ ತಮ್ಮ ಭಾವಯ್ಯನುಂ ದಮ್ಮಡಯ್ಯನುಂ ನಾಗವರ್ಮನುಂ ಬಂದಿಲ್ಲಿ ದೇವರಂ ಬಂದಿಸಿದರ್ (ಎಕ. II, ೪೩೬-೧ ; ಸು. 1000).

[< ಚಾವು + ಅಯ್ಯ$_1$]

ಚಾವಲ, ಚಾವಳ, ಜಾವಳ$_1$ (ನಾ). ಚಾಪಲ್ಯ; ಚಪಲತನ; ದುಡುಕುವ ಸ್ವಭಾವ 'ಚಾವಲಿಸು' ಪರಾ. **ಚಾವಳ:** ಪತ್ವಕ್ಕೆ ವತ್ವಂ – ಕಪಿಲಾ – ಕವಿಲೆ . . . ಚಾಪಳ – ಜಾವಳ (ಶಮದ. ೨೫೮ ಪ್ರಯೋ). **ಜಾವಳ$_1$:** " ಜಾವಳಮೆನಲ್ಕೆ ಚಾಪಲಮದು ತಾಂ " (ಕವಿಕಂ. ೨೦೦).

[< ಸಂ. ಚಾಪಲ]

ಚಾವಲಿಸು, ಚಾವಳಿಸು, ಜಾವಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಚಪಲತೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು ; ದುಡುಕುವಂತೆ ಮಾಡು : ಕುಲಮದವೊಂದು . . . ರಾಜ್ಯಮದವೊಂದಿನಿತುಂ ಮದವೆಯ್ದೆ ಕೂಡೆ ಚಾ[ಪಾಠಾಂ. ಜಾ]ವಲಿಸೆ ಮದೋದ್ಧತರ್ಕಳಿರಲಾರದೆ ಪೇಟ್ ಬೆಸನಾವುದೆಂದು . . . ಕದರ್ಥಿಸಿದರ್ ಸಹಸ್ರನಂದನರ್ (ಅಜಿಪು. ೧೧-೧೧). **ಚಾವಳಿಸು: ೨.** ಅಲ್ಲಗಳೆ ; ಜರೆದು ಮಾತನಾಡು ; ಹೀಯಾಳಿಸು : ಇಳೆಯಂ ತಾಳ್ದಿದ . . . ಧೂಮಧ್ವಜಂ ರಘುಳಮಂ ಮೇಲೆ ಕಡಂಗಿ ಪೊಯ್ದು ಮಿಳಿಕೆಯ್ದೇನಾನುಮಂ ಕೀಟ್ ಚಾ[ಪಾಠಾಂ. ಜಾ]ವಳಿಪಂತಾದುದು ಜೀರ್ಣವರ್ಣಮಾರುಷ ಪ್ರಧ್ವಾನದಿಂ ಮಾರುತಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೬-೧೦೨). **೩.** ಧ್ವನಿಮಾಡು ; ತೊಂಡುಗೆಡೆ : ಕಾಮನ ಡಾಮರವಲ್ಲಿ ಕೋಕಿಲೋತ್ಕರರವಮಲ್ಲಿ ಚಾವಳಿಪ ರಾಜಶುಕಪ್ರಜಮಲ್ಲಿ . . . ಸಾರದಿರಾ ಮರನಂ ವಸಂತದೊಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೩೬೭) ; ಅರಗಿಳಿವಿಂಡು ಬಂಡಳಿಪ ಸಾರಿಕೆ ಚಾವಳಿಪುನ್ಮದಾಳಿಗಾವರಿಸುವ ಸೋಗೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೦೪-೨೩). **ಜಾವಳಿಸು: ೨.** ಉದ್ಭ್ರಮರ ಮುದ್ಭ್ರಮರಂಗಳ ಗಾವರಕ್ಕೆ ಜಾ[ಪಾಠಾಂ. ಚಾ, ಛಾ]ವಳಿಸಿ ಚಡಾಳದೊಳ್ಮೊರೆವುವು (ಅನಂಪು. ೧-೬೭). [ಚಾವಲ + – ಇಸು$_3$]

ಚಾವಳ 'ಚಾವಲ' ನೋ.

ಚಾವಳಿಸು 'ಚಾವಲಿಸು' ನೋ.

ಚಾವಿ (ನಾ). ಬೀಗದ ಕೈ; ಕೀಲಿ ಕೈ: ಒಳಗಣ ಹೊರಗಣ ಬಯ್ಯಗಳಿಗೆ ಎಷ್ಟು ಚಾವಿ – ಬೀಗದ ಕಯ್ಗಳು ? (ಮಂತ್ರಶ. ೫೩-೨೩) : ಚಾವೀನ ತಗೊಂಬಾಂತ ಹೇಳಿದ್ರು (ದೇಶಭು. ೯೩).

[←ಹಿಂ. ಚಾಬೀ ; ಮರಾ. ಚಾವೀ.]

ಚಾವುಂಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ನೆಗಟ್ದ ಮಾಬಳಯ್ಯಂಗನೇಕ ಗುಣರತ್ನರಾಶಿ ಮನುಮುನಿಚರಿತಂ ವಿನಯವಿಭೂಷಣನೊಳ್ಪಿಂಗಿನೆಯಂ ಮೊದಲೆನಿಸಿ ಪುಟ್ಟಿದೊಂ ಚಾವುಣ್ಡಂ (ಎಕ. III, ತಿರುಮ. ೬೯-೦೫ : ಸು. 980). [< ಚಾಮುಂಡ]

ಚಾವುಂಡಿ, ಚವಡಿ, ಚವುಡಿ, ಚೌಡಿ (ನಾ). = ಚಾಮುಂಡಿ : ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರಂ – ಅಮರೀ – ಅವರಿ . . . ಚಾಮುಂಡೀ – ಚಾವುಂಡಿ (ಶಮದ. ೨೩೩ ಪ್ರಯೋ) . **ಚವಡಿ:** ಬಲಪ್ಪದಂನಾಯಕರ ಪ್ರಧಾನ ಕಳವತಿಹ ಚವಡಿಯಕ್ಕನವರು (ಎಕ. X. ಕೋಲಾರ. ೩೨-೯ ; 1342). **ಚವುಡಿ:** ಅವನು ಚವುಡಿಯನ್ನು ಪೂಜಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). **ಚೌಡಿ:** ಬೆಟ್ಟದ ಚೌಡಿಗೆ ಗಡಿಯ ಭೈರವನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟೆವು ನರಬಲಿಯೆನುತ (ಕಂನವಿ. ೩-೭೦).

[< ಚಾಮುಂಡಿ]

ಚಾವುಡಿ 'ಚಾವಡಿ' ನೋ.

ಚಾಷ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೀಲಿಬಣ್ಣದ ಪಕ್ಷಿ ; ಶಕುನದ ಪಕ್ಷಿ : " ಚಾಷಃ, ಕಿಕೀದಿವಿಃ – ೨ ಹಂಗನಹಕ್ಕೀ ಹೆಸರು. ಶಕುನದ ಹಕ್ಕಿ, ಆಂಧ್ರದಲ್ಲಿ ಪಾಲಪಕ್ಷಿ " (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೮) : ತರದಿಂ ಚಾಷ[ಪಾಠಾಂ. ಪ] ಮಯೂರ ತಾರ ತಿಳಿಗೋಕ್ಷೀರಾಬ್ಧ ನೀರೋಪಮಂ ದೊರೆಕೊಳ್ಗುಂ ಶಶಿ ಭಾನುಗಳ್ಗೆ (ಲೋಕೋಪ. ೪-೨೯) ; ಚಾಷ ಭಾಸ ಹಂಸ ಬಕ . . . ಸುಪರ್ಣಾದಿ ಪಕ್ಷಿ ಸಮೂಹಗಳಂ (ಭಾರಶಾಂ. ೩೬-೨೬೪). [ಸಂ.]

ಚಾಷಗತಿ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ನರ್ತನದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಾದಚಲನೆ ; "ಬಲಗಾಲನ್ನು ಒಂದು ಗೇಣು ಮುಂದಿರಿಸಿ ಪುನಃ ಅದೇ ಕಾಲನ್ನು ಜಾಗ್ರತೆ ಎಡದು ಗೇಣು ಹಿಂದಕ್ಕಿರಿಸಿ ನೆಗೆದು ಸ್ವಭಾವವಾಗಿ ನಿಂತುಕೊಂಡು ಹೆದರಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವಂತೆ ಹಿಂದಕ್ಕೂ ಮುಂದಕ್ಕೂ ಅನೇಕಾವರ್ತಿ ಚಲಿಸುವುದು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩೦೬ ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ಮಿಸುಗುವ ಸಮಪಾದಂ ರಂಜಿಸುತ್ತಿರ್ಪ ಸ್ಥಿತಾವರ್ತ ಶಕಟಾಸ್ಯಂಗಳ್ ಪಸರಿಪ ವಿಚ್ಯವೆಯಧ್ಯರ್ಧಿ ಸಮಂತಾ ಚಾಷಗತಿಯುಮಂಬುಜಗಂಧೀ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೬-೨). [ಚಾಷ + ಗತಿ]

ಚಾಸರಾಳ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು (?) : ಶ್ರೀ ಚಾಸರಾಳ್ ಪೊನ್ನಾಕವಳಿಗೆ ಕಾಳಮ್ಮನ್ ಮಾನ್ದಳಿ ಬೀರಿಯದುಳ್ಳೆ ಬಲವೆಮ್ಬರಸರ ಕಾಳೆಗದುಳ್ಳೆ ಎಱಿದು ಸತ್ತನ್ (ಎಕ. XVI, ತುಮಕೂ. ೧೧೧-೧ ; 780).

[?]

ಚಾಹಡ 'ಚಹಡ' ನೋ.

ಚಾಹಿಯ (ನಾ). ಛತ್ರಿ ಹಿಡಿಯುವವನು (?) : ಸಿಡಿದು ಕರ್ಣನ ತಲೆ ಧರಿತ್ರಿಗೆ ಕೆಡೆಯೆ . . . ಹಡಪಿಗರು ಚಾಮರದ ಚಾಹಿಯರೊಡನೆ ನೆಲಕುರುಳಿದರು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೦-೮). [< ಪ್ರಾ. ಛಾಹಿ, ಛಾಹಿಯಾ = ನೆರಳು]

ಚಾಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಶುಂಠೀಹುಲ್ಲು; "ಭೂತೃಣಾ" (ಪಂಡಿಕ.). [?]

ಚಾಳ, ಚಾಳು$_1$ (ನಾ).(ಉಕ) ಒಂದೇ ಬಗೆಯ ಮನೆಗಳ ಸಾಲು; ಹಲವು ಮನೆಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ವಠಾರ: ಗಿರಣಿಯ ಕೂಲಿಕಾರರು ವಾಸಿಸುವ 'ಚಾಳ'ದಂಥ ಓಣಿ (ಮೋಹಬ. ೪೫೯) ; ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಚಾಳಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸುವವರು . . . ಗಿರಣಿಯ ಮಾಲಕರು ನಿಮ್ಮ ಕಣ್ಣ ಕಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಬರದಿರುವದು ವಿಚಿತ್ರವಾಗಿದೆ (ಮಣ್ಣ.ಮ. ೨೨೧). **ಚಾಳು**$_1$ **:** ಆ ಚಾಳುಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಪಾರಿವಾಳಗಳನ್ನಿಡುವುದಕ್ಕೆ ಮಾಡಿದ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯ ನೆನಪಾಯಿತು ಶಾಮಣ್ಣನಿಗೆ (ಮೂರಾಬ. ೯೬) ; ನಮ್ಮ ಚಾಳಿನ ಬಾಡಿಗೆ ಎಷ್ಟು ವಸೂಲಾಯಿತು (ಪರಿಲ. ೮): ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ಚಾಳಿನಲ್ಲಿರುವವರ ಬವಣೆ ಹೇಳತೀರದು (ಸಾವಿಉ. ೧). [←ಮರಾ. ಚಾಳ್./ಸಂ. ಶಾಲಾ]

ಚಾಳಂಕಿ 'ಚಾಳಾಂಕಿ' ನೋ.

ಚಾಳಕ$_1$ 'ಚಾಲಕ' ನೋ.

ಚಾಳಕ$_2$, **ಚಾಳ್ಕ** (ಗು). ೧. ತುಂಟತನದ; ಧೂರ್ತತೆಯುಳ್ಳ; ಕುಟಿಲವಾದ :(ಕ).(ನಾ). ೨. ತಂತ್ರಿ; ಉಪಾಯಗಾರ; ಧೂರ್ತ; "ಹಂಚಿಕೆಯುಳ್ಳವ, ಕಿಡಿಗೇಡಿ" (ಜಾನಕೋ. ೫೬) : ಸರಡುಪತ್ರದ ಲಾಳು ಗೊಂಬಗಡ ನಮ್ಮನೀ ನರೆದಲೆಯಚಾಳಕನೆನುತ ಕೋಪಿಸಿದ ಸೌಂದರಕುವರನಾ ವಿಪ್ರನ (ಸೌಂದಪು. ೫-೯) ; ಚಾಳಕನ ನಗೆನುಡಿಯು ಮಾಳಿಗೆಯು ಮುರಿದಂತೆ ಬಾಳು ಉಳ್ಳವರ ಬಿರು ನುಡಿಯು ಬೀಳ್ವನೆಯು ಏಳಿಗಾದಂತೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೩೪೯). **ಚಾಳ್ಕ:** 'ಚಾಳ್ಕತನ' ಪರಾ.

[←ಹಿಂ. ಚಾಲಕ್]

ಚಾಳಣಿ (ನಾ). = ಚಾಲನಿ : ಆ ಡಬ್ಬಿ ತಳದ ತಗಡಿನೊಳಗ ಎಷ್ಟು ಚಾಳಣಿ ಆಗಬಹುದಂತ ಅನ್ನಿಸತದ ನಿನಗ ? (ಪ್ರಪಾಠ. ೪೨). [<ಸಂ. ಚಾಲನೀ]

ಚಾಳನಿ 'ಚಾಲನಿ' ನೋ.

ಚಾಳಯಿಸು 'ಚಾಳಿಸು$_1$' ನೋ.

ಚಾಳವಿಸು 'ಚಾಲಿಸು' ನೋ.

ಚಾಳಾಂಕಿ, ಚಾಣಕಿ, ಚಾಣಕ್ಕಿ, ಚಾಣಾಂಕಿ, ಚಾಳಂಕಿ, ಜಾಣಾಂಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ; ಮೈನಾಹಕ್ಕಿ; ಸಾರಿಕೆ: ಜಯವಿಲ್ಲನ ಮುಂದೆ ಪೂಸರನನು ಪೊಗಳ್ವರು ಖೂಳರೆಂದು ಸಂತೋಷದಿ ಚಾಳಾಂಕಿ [ಪಾಠಾಂ. ಚಾಣಾಂಕಿ, ಜಾಣಾಂಕಿ, ಜಾಣ್ವಕ್ಕಿ]ಯುಲಿದವು (ಸೊಬಸೋ. ೩-೧೬) ; ಹಂಸೆಗಳಿಗಲಸಗಮನಂಗಳಂ ತೋಱುತಂ ಚಾಳಾಂಕಿಗಳಿಗೆ ನೀತಿಯನುಸಿರುತೆ . . . ಬೆಲೆವೆಣ್ಗಳೆಸೆದಿರ್ದರು (ಚಬಪು. ೧೦-೪೦). **ಚಾಣಕಿ :** ಕಳಹಂಸೆ ನಲಿಯಲೊಪ್ಪದೆ ಸೋಗೆ ಕುಣಿಯೆ . . . ಗಿಳಿವಿಂಡುಗಳ ಮಾತು ಸೊಗಸೆ ಚಾಣಕಿಯೋದೆ (ಲಕಿಚಂ. ೧೪-೩೩). **ಚಾಣಕ್ಕಿ :** ಶುಕಸಾರಿಕಾಭ್ಯಾಂ = ಗಿಳಿಯುಂ, ಚಾಣಕ್ಕಿಯುಮೆಂಬಿವಱಿಂ (ನೀತಿವಾ. ೯-೩೩) : ಬಿಂಬಿಯ ಬನದೊಳು ಹೊಂಬುಳ್ಳ ಚಾಣಕ್ಕಿಗಳಿರಾ ರಂಬಿ ಗಿರಿಜಮ್ಮನರಸಗ ಸೋ ಇಂದು ಧರಗ ತುಂಬಿದಾರೂತಿ ಬೆಳಗಿರೆ (ಲೋಕಗೀ. ೦೪). **ಚಾಣಾಂಕಿ :** ಮಿಾನ್ಪುಲಿಗ ಮರಕುಟಕ ಚಾಣಾಂಕಿ (ರುಕ್ಮಾಂಗ. ೦೦-೫). **ಚಾಳಂಕಿ :** ಕೋಕಿಳಂಗಳ ರವದ ಕಹಳೆ ಚಾಳಂಕಿ ಪಾಠಕರ ಕಳಕಳದಿಂದೆ ಪೊಱಮಟ್ಟನು (ಚಿಬಪು. ೩೫-೭) : ಪಾರಿವಾಳದ ಪಕ್ಷಿ ಮಱಿಹುಲ್ಲೆ ಚಾಳಂಕಿಗಳಾ ಸರಸಗೋಷ್ಟಿಗೆ ಸಲೆ ಹೇಮಪಂಜರದೊಳಿರಿಸಿ (ಜಿನರಾ. ೭-೫೮). **ಜಾಣಾಂಕಿ :** ಅರಗಿಳಿ ಪರಿಸಲರ್ಥ್ಯಸುವ ಜಾಣಾಂಕಿ . . . ನರ್ತಿಪ ನವಿಲು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೧-೨೪).

[?]

ಚಾಳಿ$_1$ 'ಚಾಟಿ' ನೋ.

ಚಾಳಿ$_2$ 'ಚಾಲು' ನೋ.

ಚಾಳಿತನ (ನಾ). ದುರಭ್ಯಾಸ ; ಕೆಟ್ಟನಡತೆ : ಕಡಿಮೆ ಹೆಂಡಿರು, ಹದಿನಾರು ಸಾವಿರ ಮಂದಿ ಬಿಡು ನಿನ್ನ ಚಾಳಿತನವೆಂದ (ಕರ್ಣಾಕ. ೨೮೭).

[ಚಾಳಿ2 (<ಚಾಲು) + – ತನ]

ಚಾಳಿಸು$_1$, **ಚಾಳಯಿಸು, ಚಾಳೈಸು**$_2$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಜರಡಿ ಹಿಡಿ; ಶೋಧಿಸು: ಹಳೆಯ ಗಂಟು ಗದಡಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಚಾಳಿಸಿ ಅದನ್ನು ಹುಡುಕಾಡಿಕೊಂಡನು (ಬೆಳಗು. ೨೫); ಡಬ್ಬಿಯೊಳಗಿನ ಹಿಟ್ಟನ್ನು ಪರಾತಕ್ಕೆ ಚಾಳಿಸಿದನು (ರಕ್ತರ್ತ. ೨೨೧) . ೨. ಸೋಲಿಸು; ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿಸು; ಓಡಿಸು: "ಚಾ [ಪಾಠಾಂ. ಜಾ] ಳಿಸಿತೆಂದು ಸೋಲಿಪುದು " (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕ. ೭೨) : ವಿಜಯದ ಗುಡಿವಿಡಿಸಿ ಅರಿನೃಪರಂ ಭೇದಿಸಿ ಪಾಂಚಾಳರಂ ಚಾಳಿ[ಪಾಠಾಂ. ಚಾರಿ, ಬಾರಿ]ಸಿ ಗಾಂಧರ್ವರಂ ವಿರಥರ್ ಮಾಡಿ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೨೯ ವ) : ಮಲ್ಲಿಶ್ರುಮದೆ ಪೊಣರ್ದು ಗೋಪಾಲರಂ ಚಾ [ಪಾಠಾಂ. ಜಾ]ಳಿಸುತ್ತುಂ (ಜಗವಿ. ೪-೩೮). ೩. ಹೀಯಾಳಿಸು ; ತಿರಸ್ಕರಿಸು : ಓರೊರ್ವರಂ ಡೊಕ್ಕರಿಸುತ್ತೋರೊರ್ವರಂ ಚಾಳಿಸುವ ಪದದೊಳ್(ಜಗವಿ. ೬-೬೪); ಚೊಕ್ಕೆಯದಾಸೆಗೆ ಪೊಕ್ಕ ಮಲ್ಲನನಿಕ್ಕಿ ಮೆಟ್ಟಿ ವಜ್ರದ ಬಳ್ಳಿಯಂತೆ ಭಡಿಕೆಯೊಳ್ ಬಗಿದು ಚಾಳಿಸಿ ನೂಂಕುವ (ಗಿರಿಕ. ೨-೧೦೫ವ). ೪. ಪೀಡಿಸು ; ಕಾಡು : ಎಂದು ತನ್ನಟಿಪನಡರೆ ಚಾಳಿಸಿ ನುಡಿದು ಪೋಗುತ್ತುಂ (ಅನಂಪು. ೧೧-೯೫ ವ) ; ತೆಗೆದೆತ್ತೆ ಬಾರದಿರೆ ಸಿದ್ಧನಂ ಚಾಳಿಸಲ್ಬಗೆದು (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೦-೭೪) ; ಅಱಿವುಗೇಡಿಂ ನಾಡೆ ನಿಮ್ಮವರಂ ಚಾಳಿಸಿದೆವು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೦೨೨-೪). ೫. [ಸಂಗೀತ] ರಾಗಾಲಾಪನೆಮಾಡು,–ಹಾಡು : ಸುಖಸುಧಾಂಬುಧದೊಳ್ ಪರಿಷಜ್ಜನಂಗಳಂ ಮುಳುಗಿಸಿದತ್ತು ಚಾಳಿಸಿದ ರಾಗಮೆ ನಚ್ಚಿನ ಮಂಜುಘೋಷೆಯಾ (ಅನಂಪು.೪-೮೮). **ಚಾಳಯಿಸು :** ೨. ಚಾಳಯಿಸಿ ಕೊಂಡುಳಿದೆವಿನ್ನು ಬಾಳಿಸಾಕೆಮಗೆಂದು ಭೂಪರು ಚಾಳಿಸಿದೊಡ ಬಲೆಯರು ನಗುತಿರೆ ನಾಚಿ ತವಕದಲಿ (ಜೀವಂಚ. ೦೫-೨೬). **ಚಾಳೈಸು**$_2$**:** ೬. ತಾತ್ಸಾರಮಾಡು ; ಬೇಸರಪಡು : ಪೇಳಲ್ದರಾರ ಜಿಹ್ವೆಗಸಾಧ್ಯ ರತ್ನದ ಮೇಳವಿದೆಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಿಸಿತೋ ಚಾಳೈಸದೆ ಕೆತ್ತಿದನಾರೊ ಕೆಲಸಿಯೆಂದಾಳೋಚಿಸಿದಳು (ಮೋಹತ. ೨೬-೫೯). [<ಚಾಲಿಸು]

ಚಾಳಿಸು$_2$ 'ಚಾಲಿಸು' ನೋ.

ಚಾಳಿಸು$_3$ 'ಚಾಳೀಸು' ನೋ.

ಚಾಳೀಸ 'ಚಾಳೀಸು' ನೋ.

ಚಾಳೀಸಪತ್ರೆ 'ತಾಳೀಸಪತ್ರೆ' ನೋ.

ಚಾಳೀಸು, ಚಾಳಿಸು$_3$**, ಚಾಳೀಸ, ಚಾಳೇಸ** (ನಾ). ೧. ನಲವತ್ತು. ೨. ಸುಮಾರು ನಲವತ್ತರ ವಯಸ್ಸಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ದೃಷ್ಟಿಮಾಂದ್ಯ ; ದೂರದ ವಸ್ತುಗಳು ಮಾತ್ರ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಸ್ಫುಟವಾಗಿ ಕಾಣುವ ಕಣ್ಣಿನ ಕುಂದು : ವಯೋನುಗುಣವಾಗಿ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಚಾಳೀಸು (Long Sight) ಬಂದಮೇಲೆ . . . ಓದುವುದನ್ನು ಕಡ್ಡಾಯವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸಬೇಕಾಗಿತ್ತು (ಶಿಲ್ಪನಾ. ೧೫೨). ೩. ಕನ್ನಡಕ; ಉಪನೇತ್ರ; ಸುಲೋಚನ: ಚಾಳೀಸು ಹಾಕಿ ಚಿರೂಟು ಸೇದುವ ಅಕಬರಬಾದಶಹನೂ . . . ಔರಂಗಜೇಬನೂ ಇತಿಹಾಸಕ್ಕೊಂದು ಹೊಸ ಮುಖವನ್ನು ತಂದು ಕೊಟ್ಟರು (ಗಾಳಿಪ. ೭೦); ಸರಿಯಾಗಿ ಕಾಣೋದಿಲ್ಲಾ ಅಂತಾನೆ 'ಚಾಳೀಸು' ಹಾಕೇನಿ (ಚಂದುಟ. ೯೨): ಜೋಶಿಯವರು ಪುನಃ ಚಾಳೀಸನ್ನು ಮೂಗಿಗೇರಿಸಿದರು (ಬೇಟಿನಾ. ೧೪). **ಚಾಳಿಸು**$_3$**:** (ಕ). **ಚಾಳೀಸ :** ೨. ನಿನ್ನ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಚಾಳೀಸ ಹುಟ್ಟಿ (ಹಿನರಾ. ೪-೨೭) : ಏನೋ ಸಹಜವಾಗಿ ವಯೋಧರ್ಮದಿಂದುಟಾಗಿರುವ, ದೃಷ್ಟಿ ಮಾಂದ್ಯವೆಂದೋ ಇಲ್ಲವೇ ಚಾಳೀಸವೆಂದೋ ಕಡೆಗಣಿಸುವುದುಂಟು (ನಿಮ್ಮದ್ಯ. ೮೩). ೩. ಚಾಳೀಸ–ತಂತಿಯ ಬದಲು ತಂತುವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಚಾಳೀಸವನ್ನು ಮೂಗಿನ ಮೇಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ದಾರವನ್ನು ಕಿವಿಗೆ ಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ಸುವಸಂ. ೭೮). **ಚಾಳೇಸ :** ೨. ಕಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ ನೀರು ಸುರಿಯಲು ಕಣ್ಣು ಚಾಳೇಸವಾಗಿ ವಿಕಾರವಾಗಿರಲು (ಅಶ್ವಟೀ.೩೪-೧೧).

[←ಮರಾ. ಚಾಳೀಸ, ಚಾಳಿಸೀ; ಹಿಂ. ಚಾಲೀಸ್ /ಪ್ರಾ. ಚತ್ತಾಲೀಸ್./ಸಂ. ಚತ್ವಾರಿಂಶತ್]

ಚಾಳು$_1$ 'ಚಾಳ' ನೋ.
ಚಾಳು$_2$ 'ಚಾಲು' ನೋ.
ಚಾಳುಕ್ಯ 'ಚಾಲುಕ್ಯ' ನೋ.
ಚಾಳುವ 'ಸಾಳುವ' ನೋ.
ಚಾಳೆಯ 'ಚಳಯ್ಯ$_2$' ನೋ.
ಚಾಳೀಸ 'ಚಾಳೀಸು' ನೋ.
ಚಾಳೈಸು$_1$ 'ಚಾಲಿಸು' ನೋ.
ಚಾಳೈಸು$_2$ 'ಚಾಳಿಸು$_1$' ನೋ.
ಚಾಳೋಕ್ಯ 'ಚಳುಕ್ಯ' ನೋ.
ಚಾಳ್ಕ 'ಚಾಳಕ$_2$' ನೋ.
ಚಾಳ್ಕತನ (ನಾ). ಧೂರ್ತತನ ; ಉಪಾಯಗಾರಿಕೆ : ಆರನೆಯ ಸೂಳಿನೊಳ್ **ಚಾಳ್ಕತನದಿಂ** ಕಳಿಂಗನಂ ಚೀನಹಮ್ಮೀರರಂ ಕೊಂದು (ಶಬ್ದ. ೩೭-೧೮) ; ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟರಾವು ಪೋಪೆವೆಂದಖಿಳ ಬಾಡಬರ್ **ಚಾಳ್ಕತನ** ದೀನತೆಯೊಳಭಿನಮಿಸಲ್ (ಶಬ್ದ. ೪೧-೨೦).
[ಚಾಳ್ಕ (< ಚಾಳಕ$_1$) + – ತನ]
ಚಾಟ್, ಚಾಳಿ$_1$ (ನಾ). ನವಗ್ರಹಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ರಾಹು : "ಚಾಟ್= ರಾಹು" (ಶಮಂ. ಪರಿ. ೧) : "ಚಾಟ[ಪಾಠಾಂ. ಜಾಳ]ಲರ್ವಟ್ಟೆವಾವೆನೆ ರಾಹು" (ಅಭಿ.ಮಂ. ೧೮); "ಚಾಟಿನಲ್ ಚಾಪೆ[ಪಾಠಾಂ. ಚಾಪ]ನಿಪ್ಪುದು" (ಸಂಜೀವ. ೫). **ಚಾಳಿ$_1$** : ಅಕಟವನ ನೊಸಲಲ್ಲಿ ತಿಂಗಳಂ ಬರೆಪೋಗಿ ಚಾಳಿಯಂ ಗೀಚಿದೆಯೊ (ಹರಿ.ಚ. ೩೩-೦೧೨).
[ದೇ.೫ ಮಲ. ಚಾಟ್=ಕೆಟ್ಟಗಳಿಗೆ ; ಕೆಟ್ಟಶಕುನ]
–ಚಿ (ಪ್ರ). ಒಂದು ತದ್ಧಿತ ಪ್ರತ್ಯಯ. 'ಕುಡಿಚಿ' ಪರಾ.
ಚಿಂಕಿಲು (ನಾ). ಸಣ್ಣಕೀಲು (?) : ವಜ್ರದ ಭಾಲಿಗೆ ವಜ್ರದ ಚಿಂಕಿಲು ವಜ್ರದ ನೊಗ ಹೊಮ್ಮಿಗಳು ವಜ್ರದಾಯುಧನ ವಾಹನದಂತೆ ವಾಜಿಯು ಪ್ರಜ್ವಲ ಸಾಲದಿದುರದ (ದೇವಾಂಪು. ೩-೦೭೯). [?]
ಚಿಂಕು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ : ವೀರಮುದ್ರಿಕೆ ಪಂಚಸರ ಗೌಳಸರ ಮುಕ್ತಾಹಾರ ಹೊಂಬಂದಿ ಚಿಂತಾಕು ತೋರವಮೂಗುತಿ ಹೊನ್ನ ಕುಸುಮ **ಚಿಂಕು** ಕರ್ಣಪೂರ ಕೊರಲ ಕಂಠಿಕೆಗಳ (ಶಾಂತೀಶ. ೩-೭೦).
[?]
ಚಿಂಗಯ್ಯ$_1$ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಚಿಂಗಯ್ಯನ ಚಾವಬ್ಬೆಯ ಮಗಂ ಪೋಚಣನಕಲ್ಲ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೯೨, ೨-೭ ; 973 ?). [ಚಿಂಗ$_0$ + ಅಯ್ಯ$_1$]
ಚಿಂಚ$_1$ (ನಾ). ಮೈಮೇಲೆ ಚುಕ್ಕೆಗಳಿರುವ ಎತ್ತು : ಕೆಲವ ಕೇಸಿಗ ನಿಚಿವ ಹಂಡ ಹಾರುವ **ಚಿಂಚ** ಮಲೆವ ಪುಲ್ಲೋರಿ . . . ಕಬ್ಬುಸಿಗಳೊಳಗಾದ ಪಲವು ಪರಿಯೆತ್ತು ತೊಂಬತ್ತಾಜು ಲಕ್ಷ ಮೇಳೈಸಿ ಪಿಡಿದುವು ಗೆಲ್ಲಕೆ (ಸಿಂಗಿರಾ. ೩೫-೭): **ಚಿಂಚವೆರಡೆತ್ತಾಗಿ** ಸಂಚಿನ ಸೊಸೆಯಾಗಿ ಮಿಂಚಾಗಿ ಬರುವ ಮಗನಾದರಾ ಮನೆಗೆ ಲಂಚ ತಪ್ಪುವುದೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೭೫೪).
ಚಿಂಚ$_2$ (ನಾ). ಹುಣಿಸೆಮರ : ಬದರಿಯ ಫಲವಂ ಮೇಣ್ **ಚಿಂಚದ** ಚಿಗುರಿಂ ಕೂಡಿ ಪುದಿದ ಸಜ್ಜಿಗೆಯಿಂ ಮಾಡಿದ ಸೇವಗೆಯಂ (ಲೋಕೋಪ. ೮-೧೩): ಕನಕಮಂಡೂಕ ಮತ್ಸ್ಯ ಕಮಠ ಕಲ್ಪೇಂದು ಚಂದನ **ಚಿಂಚ** ಮಧು ಶೃಂಗ ಕಡವ ಪೂರುಷ ಶೇಷವೃಕ್ಷಂಗಳು (ಮದೇಪು. ೩೦-೧೫).
[ದೇ.೫ ತಮಿ. ಚಿನ್ನ ; ತೆಲು. ಚಿಂತ ; ಕೊಲಾ. ಸಿಂತಾ ; ನಾಯ್ಕಿ. ಶಿತ್ರ ; ಗೊಂಡಿ. ಸಿತ್ರಾ./ಸಂ. ಚಿಂಚಾ]
ಚಿಂಚಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : "ಲವಣಕಿಂಶುಕಃ–ಕಂಗುಂಗೆ, ಚಿಂಚಕ" (ಓಷಧಿ. ೦೧೨). [?]
ಚಿಂಚಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ಕೆಂಪು ಗೋರಂಟೆ : "ಕಿಂಕಿರಾತಃ –ಹೊಂಗೋರಟೆ, ಚಿಂಚಗ" (ಓಷಧಿ. ೩೩). [?]

ಚಿಂಚಪಟ್ಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೊರಳಿನ ಆಭರಣ ; ಹುಣಿಸೆ ಎಲೆ ಆಕಾರದ ಪದಕಗಳುಳ್ಳ ಸರ : ನೇತ್ರಾವಳಿಯ ಸೀರೆ ಮಿತ್ರಿ ಗಂಗವ್ವ ಉಟ್ಟು ನಕ್ಷತ್ರಮಾಲೆ **ಚಿಂಚಪಟ್ಟಿ** ಮೂಗಬೊಟ್ಟು ಕರ್ತುವಿನ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ತೊಡಗಿದಳು (ಸಿದ್ಧಪು. ೧೯-೯೮). [←ಮರಾ. ಚಿಂಚಪಟೀ, ಚಿಂಚಪೇಟೀ]
ಚಿಂಚಿಲ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು; P ಈಗಿನ ಗದಗ ತಾಲೂಕಿನ ಚಿಂಚಲಿ : ಚಿಞ್ಚಿಲದಯ್ವತ್ತುಜುವರುಂ ಮಹಾಜನದ ಕಾಲಂ ಕಟ್ಟಿ ಕೊಟ್ಟು (ಸೌಇಇ. XI-I, ೦೫-೨ ; 871) : ಚಿಂಚಿಲಗ್ರಾಮಸ್ಯ (ಎಇ. IV, ೨೦೭-೨೪ ; 982) ; ಅದಱಿಂ ಮೂಡಣ **ಚಿಂಚಿಲ** ಅಕ್ಕಸಾಲೆಯ ಕೆಯಿಂ ಮೂಡಲು ಮತ್ತರು ೧ (ಸೌಇಇ. XX, ೨೨೦-೩೯ ; 1283). [?].
ಚಿಂಚು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ (?) : "ಚಿರುಂಡಿ **ಚಿಂಚು**" (ಅಕಾನಿ. ೧೦-೨೭). [?]
ಚಿಂಚಿ (ನಾ). ಮೈಮೇಲೆ ಚುಕ್ಕೆಯನ್ನು ಉಳ್ಳ ಹಸು : ಭೃಂಗೆ **ಚಿಂಚಿ** ಪಿಂಗೆ ಹಂಡೆ ಶೃಂಗಿ ಕೃಷ್ಣೆ ರಂಗು ಮುತ್ತ ಪಿಂಗಳೆ ಹೇಮಾಂಗಿಯೆಂದು ರಂಗ ಕರೆದನು (ಪ್ರಸಭಾ. ೩೧-೭). [ಚಿಂಚ$_1$ + – ಇ$_2$]
ಚಿಂಚಿಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : **ಚಿಂಚಿಗದ** ಸೊಪ್ಪನು ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಎಳವದನಾಗಿ ಹುರಿದು ವಣಗಿಸಿ ಪುಡಿಮಾಡಿ (ಸಳವೈ. ೦೯೪).
[?]
ಚಿಂಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಚಿಂಡೇ, ಹೊಂಡೇಮರ (ವೃಜಿ. ೨೦-೩೫೮). [?]
ಚಿಂತಕ (ನಾ). ಯೋಚಿಸುವವನು ; ಯಾವುದಾದರೂ ವಿಷಯವನ್ನು ಚಿಂತಿಸುವವನು : "ಧ್ಯಾತಾ, ಧ್ಯಾಃ, ಧ್ಯಾಯಕಃ–ಈ ೩ **ಚಿಂತಕಂ**" (ಕಾಶಕೈ. ೭೩). 'ಹಿತಚಿಂತಕ' ಪರಾ. [ಸಂ.]
ಚಿಂತಕುಂಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಚಿರುಪಿಯು ಚಿನ್ನಕುಂಟೆಯು ಚಿಟಾಯುವೊಟಲು ಪುಳುವಟ್ಟು ನಾಲ್ಕೂರುಮಿಟ್ಟು ನಡೆದ ಕಲ್ಲಿಗೊಡಂಗೆಯೊಡ್ಡಿನ ಕಟಗೆ (ಸೌಇಇ. IX-I, ೨೭-೦೦; 950).
[ಚಿಂತ$_0$ + ಕುಂಟೆ$_3$]
ಚಿಂತನ (ನಾ). ೧. ಯೋಚನೆ ; ಆಲೋಚನೆ : ಗುರುತತ್ತ್ವಚಿಂತನವದು ಗುರುಧ್ಯಾನ (ಬಸಪು. ೩೯-೨೯) ; ವಿಷಯಗಳ **ಚಿಂತನದಿಂದ** ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ (ಧರ್ಮಶಾ. ೦೩೨). ೨. ಧ್ಯಾನ : ಭವದಂಘ್ರಿ **ಚಿಂತನಮೆ** ಕೇಳ್ ಕೈವಲ್ಯಲಕ್ಷ್ಮೀಸುಖೋತ್ಸವಮಂ ಸಾರ್ಚುವ ದೂತಿ (ಶಬಶಂ. ೫-೩೨). [ಸಂ.]
ಚಿಂತನಪರ (ಗು). ಚಿಂತನದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತವಾದ ; ಯೋಚನೆಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿದ : ಒಂದೊಂದು ಶಬ್ದವೂ ಸ್ಫೂರ್ತಿಯ ಒಂದೊಂದು ಕುಡಿಯಾಗುತ್ತದೆ . . . ವಿಚಾರಿತ ರಮಣೀಯ ಇಲ್ಲವೆ **ಚಿಂತನಪರ** ಶೈಲಿಯಾಗುತ್ತದೆ (ನವ್ಯಶಾ. ೩೫). [ಸಂ.]
ಚಿಂತನಶೀಲ (ಗು). = ಚಿಂತನಪರ: ಅವರು ತುಂಬ **ಚಿಂತನಶೀಲ** ಕವಿಗಳು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]
ಚಿಂತನಾಂಶ (ನಾ). ೧. ಯೋಚಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಭಾಗ. ೨. ಯೋಚನೆಯ ಅಂಶ ; ಯೋಚನಾಭಾಗ : ನನ್ನ ಈಗಿನ 'ದರ್ಶನ'ಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪುವ ಭಾವಾಂಶ **ಚಿಂತನಾಂಶ** ಕಲ್ಪನಾಂಶ ರೂಪಾಂಶಂಗಳಲ್ಲಿ ಎರಕ ಹೊಯ್ದು ಅದನ್ನೊಂದು ಹೊಸಕೃತಿಯಾಗಿಯೆ ಮಾಡಿದ್ದೇನೆ (ಚಂದ್ರಸ. IV, ಮುನ್ನುಡಿ). [ಚಿಂತನ + ಅಂಶ]
ಚಿಂತನೀಯ (ಗು). ೧. ಆಲೋಚಿಸತಕ್ಕ; ಯೋಚಿಸಬೇಕಾದ ; ಯೋಚನೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ. (ನಾ). ೨. ಯೋಚಿಸತಕ್ಕುದು ; ಯೋಚನೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದುದು : ಈ ವಿವರಣೆ **ಚಿಂತನೀಯವಾಗಿದೆ** (ದ್ರಾವಿವಿ. ೧೨೭). [ಸಂ.]

ಚಿಂತನೆ (ನಾ). ೧. = ಚಿಂತನ ೧ : ಅಕ್ಷರ . . . ಚಿಂತನೆ . . . ಇವೆಲ್ಲವ ಕಲಿತಡೇನೋ ಚೌಷಷ್ಟಿ ವಿದ್ಯಾಕಳಾವಿದನೆನಿಸಿಕೊಂಬನಲ್ಲದೆ ಲಿಂಗವಂತನೆನಿಸಿಕೊಂಬುದಿಲ್ಲ (ಮಡಿಮಾ. ೪೩-೬೦); ಈ ಎರಡು ಅನುಭವಗಳ ತಾರತಮ್ಯದ ಚಿಂತನೆಯನ್ನು ಪದ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿರಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಸೌಂದಸ. ೩೨೫); ತಾವು ಹೇಳಿದ ಸಂಗತಿಯನ್ನೆಲ್ಲ ಇನ್ನೊಮ್ಮೆ ಚಿಂತನೆ ಮಾಡುತ್ತೇವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೯೩). ೨. ಧ್ಯಾನಿಸುವುದು : ಎಟಗಿ ನೋಡುವುದೊಂದಟಲಿ ಎರಡಟಲಿ ಚಿಂತನೆ . . . ಮೇಣ್ ಹತ್ತಟಲಿ ಮರಣ ಇವು ದಶಾವಸ್ಥೆಗಳೆನಲು (ಬಸವು. ೩೫-೩೨); ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಕೂತುಕೊಂಡು ಇದೇ ರೋಗದ ಚಿಂತನೆ ಮಾಡಿದರೆ ಒಳ್ಳೆಯದಲ್ಲ ಎಂದು ಕೆಲಸಕ್ಕೂ ಕಳುಹಿಸುತ್ತಿದ್ದೆ (ಮನೋಸಂ. ೮೨). [ಸಂ. ಚಿಂತನಾ]

ಚಿಂತನೆಗೊಳು (ಕ್ರಿ). ಆಲೋಚನೆಗೆ ಒಳಗಾಗು ; ಯೋಚನಾಪರನಾಗು ; ಚಿಂತೆಮಾಡು : ಜಿನದೀಕ್ಷೆಗೆಳಸಿ ತಂದೆಗೆ ಪೇಳಲಂಜಿ ಚಿಂತನೆಗೊಳುತೆಯ್ದುಂದರಾಗ (ಭರತ. ೪೫-೩೯). [ಚಿಂತನೆ+ಕೊಳು(<ಕೊಳ್$_1$)]

ಚಿಂತಾಕ 'ಚಿಂತಾಕು' ನೋ.

ಚಿಂತಾಕು, ಚಿಂತಾಕ (ನಾ). ೧. ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ ; ಅಡ್ಡಿಕೆ ; ಹುಣಿಸೆಯ ಎಲೆಯ ಆಕಾರದ ರತ್ನಗಳನ್ನು ಕೆತ್ತಿರುವ ಆಭರಣ : ಕಾಂತನ ಮುಖಕೆ ಕಾಂತಿಯನೀವುದೊಂದು ಸುಕಾಂತ ಚಿಂತಾಕನಂಗನೆಗೆ ಕಾಂತೆಯರೊಲಿದು ಕಟ್ಟಲು (ಅಂಜಿಚ. ೮-೫೯); ಮೂಕುತಿ ಮುತ್ತಿನ ಸರ ಕರ್ಣಪತ್ರ ಚಿಂತಾಕು ನೇವಳ ಉಳಿ ಪದಕ (ಭರತ. ೩೧-೪೩); ವಜ್ರದ ಚಿನ್ನದ ಚಿಂತಾಕು (ಸಿದ್ಧಪು. ೦೯-೬೨); ಚಿಂತಾಕು ಇಟಗೊಂಡು ಚಿಪ್ಪಾಡಿ ಬಳಿವಾಕಿ ಚಿಂತಿಲ್ಲ ಏನ ನಿನಗಷ್ಟು ನಿಮರಾಯ ಅಲ್ಲೊಬ್ಬ ಕೂಡ ನಗುತಿದ್ದ (ಕನ್ನಜಾ. ೫೮). ೨. ಒಡ್ಯಾಣ; ನಡುಪಟ್ಟಿ ; ಡಾಬು : ತೂಕದ ಮೊಲೆಗಳ ಬಡನಡು ತಾಳದೆಂದಾ ಕಾಂತೆ ಚಿನ್ನದ ಕಟ್ಟಾ ಜೋಕೆಗೈದಳೊಯೆನೆ ನವರತ್ನಮಯದ ಚಿಂತಾಕು ತೋಱತು ನಡುವಿನೊಳು (ಭರತ. ೪೦-೫೭); ಪದಕ ಕೊರಲ ಪಂಚಸರ ನಾನಾರತ್ನ ಪುದಿದ ನಡುವಿನ ಚಿಂತಾಕು . . . ಸುದತಿಯೊಳೊಂದಿ ಮೆಱದುವು (ರಾಮವಿ. ೭-೬೨). **ಚಿಂತಾಕ** : ೧. ಕಾಂತಾಕಚಭಾರದಿಂದೆ ನುಣ್ಗೊರಲು ಮುಂದೆಂತಹುದೆಂದು ಸಂದೆಗದೆ ಸಂತತ ಬಣ್ಣಗಲ್ಲುಗಳ ಕೇವಣಿಸಿರ್ದ ಚಿಂತಾಕ ಬಲುಹನಿಕ್ಕಿದರು (ಪ್ರೋಹತ. ೨೩-೪೮); ಪರದೈವ ಹರಿಯೆಂಬೊ ಮುತ್ತಿನ ಮೂಗುತಿಯು ತರಣಿ ಭಾಸನೆಂಬೊ ಮುತ್ತಿನ ಚಿಂತಾಕ (ವಿಸಾಸು. ೫೪-೫); ಸರ ಮುತ್ತು ಚಿಂತಾಕ ಸರಿಗೆ ತಾಯಿತ ಮುತ್ತು ಮೆರೆವ ಯೇಕಾವಳಿಯು (ಶ್ರೀಕೃಪಾ. ೦೨); ನನಗೊಂದು ಚಿಂತಾಕವು ಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನಮ್ಮ ತಂದೆಯು . . . ಪೇಟೆಗೆ ಹೋಗಿದ್ದಾನೆ (ತೋಳಮು. ೭೯).

[ದೇ.೫ ತಮಿ. ಚಿನ್ತಾಕ್ಕು ; ತೆಲು. ಚಿಂತಾಕು./ಮರಾ. ಚಿತಾಂಕ್, ಚಿತಾಕ್]

ಚಿಂತಾಕುಲ, ಚಿಂತಾಕುಳ (ಗು). ೧. ಯೋಚನೆಯಿಂದ ಕಲಕಿದ; ವ್ಯಸನದಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಚಿಂತೆಯಿಂದ ವ್ಯಗ್ರವಾದ. **ಚಿಂತಾಕುಳ** : (ನಾ). ೨. ಚಿಂತೆಗೆ ಒಳಗಾದವನು ; ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತ : ಫಲುಗುಣನ ಪರಮವಿವೇಕವನು ಪತಿಕರಿಸಿ ನೆಱ ಚಿಂತಾಕುಳನ ಮಾಡಿದನು ಕೌರವರಾಯನನು ಭೀಷ್ಮ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೧೦-೨೮).

[ಸಂ. (ಚಿಂತಾ + ಆಕುಲ)]

ಚಿಂತಾಕುಲತೆ, ಚಿಂತಾಕುಳತೆ (ನಾ). ಚಿಂತೆಯಿಂದ ವ್ಯಗ್ರವಾಗಿರುವಿಕೆ,– ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವಿಕೆ. **ಚಿಂತಾಕುಳತೆ** : ಒಳಗೊಳಗಲ್ಲು ಚಿಂತಾಕುಳತೆಯನೊಳಕೊಂಡು ಬೇಡನಿವನೆನ್ನಿಂದಗ್ಗಳಿಸಿದನೆ (ಶಬಶಂ. ೪-೯೨).

[ಸಂ. ಚಿಂತಾಕುಲತಾ (ಚಿಂತಾ + ಆಕುಲತಾ)]

ಚಿಂತಾಕುಲಿತ (ನಾ). ಚಿಂತೆಯಿಂದ ವ್ಯಗ್ರನಾದವನು ; ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತನಾದವನು : ಚಿಂತಾಕುಲಿತನನಾಱಸುವಂತಿರೆ . . . ಪರ್ಣಕುಟೀರಾತಂರಮಂ ಪೊಕ್ಕು (ಕಾದಂಉ. ೭೦೦). [ಸಂ. (ಚಿಂತಾ + ಆಕುಲಿತ)]

ಚಿಂತಾಕುಳ 'ಚಿಂತಾಕುಲ' ನೋ.

ಚಿಂತಾಕುಳತೆ 'ಚಿಂತಾಕುಲತೆ' ನೋ.

ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತ (ಗು). ೧. ಚಿಂತೆಗೊಳಗಾದ ; ಚಿಂತೆಯಿಂದ ತುಂಬಿದ. (ನಾ). ೨. ಚಿಂತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದವನು ; ವ್ಯಥೆಗೆ ಒಳಗಾದವನು : ಆ ಪಾರ್ವಂಗೆ ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದಿರೆ ಪೆಂಡಿತಿಯುಂ ತಾನುಂ ನಿಚ್ಚನಿಚ್ಚಲುಂ ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತರಾಗಿರ್ಪರ್ (ಜೀವಸಂ. ೩೭-೨೨ ವ) ; ಲಕ್ಷ್ಮಣ . . . ಮೂರ್ಖರಿಗೊಡೆಯ ನೀನೆನುತೊಱಲಿ ಪೊಡವಿಗೆ ಕೆಡೆದು ಹೊರಳಲು ರಾಮ ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತನಾಗಿರ್ದ (ಕೌಶಿರಾ. ೪೩-೩೩). [ಸಂ. (ಚಿಂತಾ + ಆಕ್ರಾಂತ)]

ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತೆ (ನಾ). ಚಿಂತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದವಳು : ತನಗೆರಡಿಲ್ಲದೋಪನ ವಿಯೋಗದೊಳ್ ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತೆಯಾಗಿರ್ದ ಕೆಳದಿಗಿಂತೆಂದಳ್ (ಶಾಂತಿಪು.- ೮-೧೦೬) ; ಕಾಂತೆ ತಾಂ ಸುತರಿಲ್ಲದಿರ್ದಡನಂತ ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತೆಯಾಗುತೆ ತೂಂತು ನೋಂಪಿಗಳಂ ಪಲವನುಱ ನೋಂತು ಬೇಸತ್ತು (ಬಸವು. ೨-೪೮).

[ಸಂ. ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತಾ (ಚಿಂತಾ + ಆಕ್ರಾಂತಾ)]

ಚಿಂತಾಪರ (ಗು). ೧. ಯೋಚನೆಯಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತವಾದ ; ಚಿಂತನೆಯಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿದ. ೨. ಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುವ ; ಧ್ಯಾನಮಗ್ನವಾದ. (ನಾ). ೩. ಚಿಂತನೆಯಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಆಲೋಚನಾಶೀಲ : ವಿಜ್ಞಾನಿಗಳು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಚಿಂತಾಪರರಾಗಿಯೇ ಇರುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ).

[ಸಂ. (ಚಿಂತಾ + ಪರ)]

ಚಿಂತಾಪರವಶತೆ (ನಾ). ಚಿಂತೆಯಿಂದ ಮೈಮರೆಯುವಿಕೆ : ಚಿಂತಾಪರವಶತೆಯನಿನಿಸಂ ತಡೆದಿದಿರೇಟದಾತ್ಮಪರ್ಯಂಕದೊಳಾ ಕಾಂತಂ ಕುಳ್ಳಿರೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೬೬). [ಸಂ. ಚಿಂತಾಪರವಶತಾ(ಚಿಂತಾ + ಪರವಶತಾ)]

ಚಿಂತಾಭರ (ನಾ). ಯೋಚನೆಯ ಹೊರೆ ; ಚಿಂತೆಯ ಆಧಿಕ್ಯ : ಆಕ್ರಾಂತಚಿಂತಾಭರಸ್ತಿಮಿತ ಗಾತ್ರೆಯುಂ . . . ಆಗಿರ್ಪನೆಗಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೫೦ ವ). [ಸಂ. (ಚಿಂತಾ + ಭರ)]

ಚಿಂತಾಮಗ್ನ (ಗು). ೧. ಚಿಂತೆಯಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿದ. (ನಾ). ೨. ಚಿಂತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಮುಳುಗಿರುವವನು: ಮುಕುಂದರಾಯರು . . . ಹುಬ್ಬು ಗಂಟಿಕ್ಕಿ ಚಿಂತಾಮಗ್ನರಾಗಿದ್ದಾರೆ (ವೀರಯೋ. ೨). [ಸಂ. (ಚಿಂತಾ + ಮಗ್ನ)]

ಚಿಂತಾಮಣಿ (ನಾ). ೧. ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದ ಒಂದು ದಿವ್ಯರತ್ನ ; ಬೇಡಿದುದನ್ನು ಕೊಡಬಲ್ಲುದೆಂದು ನಂಬಲಾದ ದೇವಲೋಕದ ರತ್ನ : ಅದರ್ಕೆ ಮುನ್ನ ಚಿಂತಾಮಣಿ ಕಾಮಧೇನು ಸುರಭೂರುಹಮೆಂಬಿವನೇಕೆ ಮಾಡಿದಂ ತಾಮರಸೋದ್ಭವಂ (ಅಜಿಪು. ೧-೬೨); ಚಿಂತಾಮಣಿ ಬಂದಂತಿರೆ . . . ಒಸಗೆಯಾಯ್ತುರಮನೆಯೊಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೦೩-೦೨೨) ; ತರುಗಳೊಳು ಕಲ್ಪಾವನೀಜಂ . . . ರತ್ನನಿಕರದೊಳಗೆ ಚಿಂತಾಮಣಿಯು (ಬಸವು. ೫-೬೯) ; ಚಿಂತಾಮಣಿಗೆ ಕೈದುಡುಕಿ ಹರಳುತೆಕ್ಕೆಯಿದೆಂಬ ಪಾಟಿಗೆ ಪರಮಗುರು ನಾನಾದೆನೈ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೩-೬೯) ; ರಸದ ಬಾವಿಯು ಮನೆಮನೆಗಳಲಿ ಮಿಸುಪ ಚಿಂತಾಮಣಿಗಳಿರುತಿರೆ ಎಸೆವ ಪರುಷದ ಕಣಿಗಳಗ್ಗದ ವೀಥಿವೀಥಿಯಲಿ (ಕೌಶಿರಾ. ೩೯-೬). ೨. (ಆಲಂ) ತುಂಬ ಬೆಲೆಯುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಶ್ರೇಷ್ಠವ್ಯಕ್ತಿ : ಸೋಬಾನಕ ನೀ ನಡಿಯ ಸೊಬಗಿನ ಚಿಂತಾಮಣಿಯು (ಲೋಕಗೀ. ೧೧). 'ದಾನಚಿಂತಾಮಣಿ' ಪರಾ. ೩. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಚಿಂತಾಮಣಿ, ಕಲ್ಗಡ . . . ಮುಂತಾದ ಕಷ್ಟ ರಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಕೃತಿರಚನೆ ಮಾಡಿ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ಆ ರಾಗಗಳ ಸ್ಪಷ್ಟ ಪರಿಚಯ ಮಾಡಿ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕರಾಗಿದ್ದಾರೆ (ಸಂಗೀಚಂ. ೨೫೪).

[ಸಂ.]

ಚಿಂತಾಯಕ (ನಾ). ಭಕ್ತರ ಕ್ಷೇಮವನ್ನು ಕುರಿತು ಯಾವಾಗಲೂ ಚಿಂತಿಸುತ್ತಿರುವವನು; ವಿಪತ್ತನ್ನು ನಿವಾರಣೆ ಮಾಡತಕ್ಕವನು : ಸಂತಸದಿ ಗುರುವಿನಡಿಗಂತಾಗ ಮೈಯಿಕ್ಕಿ ಚಿಂತಾಯಕನೆ ಮತ್ತದೆಂತೆಂದೆನೆ (ಮನೋವಿ. ೨-೪೦) ; ತಾಯನಗಲಿದ ಶಿಶುವಿನಂದದಿ ಬಾಯಬಿಡುವಂತಾಯ್ತಲೇ ಚಿಂತಾಯಕನೆ ಬಿಡಬೇಡ ರಕ್ಷಿಸು(ಹರಿಸಾ. ೯೪) ; ಇಂತಿವಷ್ಟಾ ದಶದೋಷಾ ಚಿಂತಾಯಕಗಿಲ್ಲವದರಿಂದ ಸುಖವೆ ನಿರಂತರ ನಿಜದೊಳೊಪ್ಪಿಹುದು (ಭರಜ. ೬೬-೧೧೬) ; ಮುಂದದಿ ಚಿಂತಾಯಕಂ 'ಅವರ ಚಿತ್ತಶುದ್ಧಿಯ ನೋಳ್ಪೆನೆಂದು ನಟಸಿದ ಸತ್ಯನೌ (ಪ್ರಭುಪು. ೫-೦೫೭) ; ಚಿಂತೆಯನುಳಿದಾತನವನು ಚಿಂತಾರತ್ನ ಚಿಂತಾಯಕ ರಂಗಧಾಮ (ಶತಸಾಂ. ೫೮-೯೭). [ಸಂ.]

ಚಿಂತಾರತ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೇ ಒಡಗೂಡುವಿಕೆ ; "ಸಂಕಲ್ಪಸಮಾಗಮ" (ಕಾದಂಉ. ಅಡಿಟಿ) : ಕರ್ಣಪೂರೋತ್ಪಲದಿಂ ಚಿಂತಾರತಕ್ಕಾಟಿಸಿ ಮಣಿಮಯದೀಪಂಗಳಂ ನಂದೆ ಪೊಯ್ವಳ್ (ಕಾದಂಉ. ೩೩೯).
[ಸಂ. (ಚಿಂತಾ + ರತ)]

ಚಿಂತಾರತಿ (ನಾ). ಯೋಚನೆಯಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿ : ಇವರಿರವಿನ ಚಿಂತಾರತಿ ನಿವಗೇಕೀ ಕ್ಷುಧೆಯನೀ ಪಥಶ್ರಮವುಮಂ ತೀರ್ಚುವ ಬಗೆಯಂ ಬೇಗಂ ಮಾಡುವುದು (ಗಿರಿಕ. ೯-೯೩). [ಸಂ. (ಚಿಂತಾ + ರತಿ)]

ಚಿಂತಾರತ್ನ (ನಾ).=ಚಿಂತಾಮಣಿ ೧: ರತ್ನಂಗಳ ನಡುವಣ ಚಿಂತಾರತ್ನದಂತೆ . . . ಗಿರಿರಾಜತನೂಜೆ ವಿರಾಜಿಸುತಿರ್ದು (ಗಿರಿಕ. ೪-೪೩ ವ) ; ಬಸವನೆಂಬ ವಿನೂತ್ನ ಚಿಂತಾರತ್ನವಿರುತಿರಲು (ಬಸಪು. ೬೦-೮೪).
[ಸಂ. (ಚಿಂತಾ + ರತ್ನ)]

ಚಿಂತಾಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭಾರಮಾಪಕ ; ತೂಕದ ಪರಡಿಗಳಿಲ್ಲದ, ಬರಿ ಕೊಂಡಿಗಳಿಗೆ ಭಾರವನ್ನು ಅಳವಡಿಸಿ ತೂಕ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಸಾಧನ. ೨. ದೊಡ್ಡ ತಕ್ಕಡಿ : ಗೋಣಿಯ ಚೀಲದಂತೆ ಚಿಂತಾಲಿನಲ್ಲಿಟ್ಟು ತೂಗುವುದಕ್ಕಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ನಿಬಂಧ. II, ೨೦೫) ; ಆದಕ್ಕೆ ಶಿಬಿಯು ಒಪ್ಪಿ ಚಿಂತಾಲನ್ನು ತರಿಸಿ (ವಡಭಾ. ೦೪೯). ೩. "ಬಂಗಾರ-ಬೆಳ್ಳಿಗಳನ್ನು ತೂಗುವ ಸಣ್ಣ ತಕ್ಕಡಿ, ತರಾಜು" (ಕಸೂ.ಕೋ. ೩೪೩) ; ತುಲಾ-ತ್ರಾಸು, ಚಿಂತಾಲು, ತಕ್ಕಡಿ, ತೂಗುಕೋಲು (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೫೭).
[?]

ಚಿಂತಾಲೋಲ (ಗು). ೧. ಯೋಚನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ ; ಆಲೋಚನಾ ಪರವಾದ. (ನಾ). ೨. ಚಿಂತೆಯಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿದವನು : ಸೈಂಧವನು ಚಿಂತಾಲೋಲನಿರ್ದನು ಮರಣಜೀವನಜಾತಸಂಶಯನು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೮-೬೮). [ಸಂ. (ಚಿಂತಾ + ಲೋಲ)]

ಚಿಂತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ ; ಚಿಂತಾಕು : ಎಡನರೆ ಬವರಿ ಮುತ್ತಿನ ಚಿಂತಿ ಕುಲ್ಲಾವಿ ಬೆಡಗುಗಾಣಿಸುತಿರಲೆಯ್ದಿ (ನಾಗಕು. ೨೯-೫).
[<ಚಿಂತಾಕು./ತಮಿ. ಚಿನ್ತಿ]

ಚಿಂತಿತ(ಗು). ೧. ಯೋಚಿಸಿದ; ಆಲೋಚಿಸಿದ. ೨. ಸ್ಮರಿಸಿದ; ಎಣಿಸಿದ; ನೆನೆದ. (ನಾ). ೩. ಯೋಚನೆ. ೪. ಬಯಕೆ; ಇಷ್ಟಾರ್ಥ: ಇಂತೆಂದು ನುತಿಸಲಿಂದ್ರಂ ಸಂತಸದಿಂ ಶಂಭುವೆಂದನೆಲೆ ಸುರನಾಥನೆ ಚಿಂತಿತಮನೀವೆನೀಗಳೆ ನೀಂ ತಳ್ವದೆ ಬೇಡೆನಲ್ಕೆ ಕೈಮುಗಿದೆಂದಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೨-೯೭). ೫. [ಸಂಗೀತ]ಸ್ವರದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಕಂಪಿತ ಚಿಂತಿತ . . . ಕಾಲಹೀನವೆಂಬ ಹದಿನೈದು ಸ್ವರದೂಷಣಂಗಳಂ ತೊಱೆದು (ವಿವೇಕ. ೨೩೭). [ಸಂ.]

ಚಿಂತಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಯೋಚಿಸು; ಆಲೋಚಿಸು; ಭಾವಿಸು: ಮಾರ್ಗಗದಿತದೋಷಂಗಳುಮಂ ಚಿಂತಿಸಿ (ಕವಿರಾ. ೦-೪೭) ; ಧುರದೊಳ್ ಮೂಱುಂ ಲೋಕಂ ನೆರೆದಿರೆಯುಂ ಕುಡುವ ಪೊ[ಟ್ಟ]ಱೊಳ್ ಮೇರುವೆ ಮುಂದಿರೆಯುಂ ಬೀರದ ಬಿಯದಂತರಕ್ಕೆ ಕಿಱಿದೆಂದು ಚಿಂತಿಪಂ ಪ್ರಿಯಗಳ್ಳಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೪೮); ಮತಿಯಂ ಬಿಪ್ಪಂಡಿಪಳ್ ಲಕ್ಷಣಮನೆಣಿಸಳೌದಾರ್ಯಮಂ ಚಿಂತಿಸಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೫೪೮); ಚಿಂತಿಸಿದೊಡಲ್ಲದೀಯದು ಚಿಂತಾಮಣಿ (ಸಮುಪ. ೫೯೪-೮ ಅನುಬಂಧ. I) ; ಅಳಿಯನಳಿವನು ಹೇಳಬಾರದು ತಿಳಿಯಲಿದನಿನ್ನೆನುತ ಚಿಂತಿಸಿ ನಳಿನಲೋಚನ ಬರುತ ಕಂಡನು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೮-೨) ; ಮುಂದೊರ್ವ ಖಳನುಯ್ವನೆಂದು ಚಿಂತಿಸಿ ಭಾನುಸಂದನು ಪಡುಗಡಲೊಳಗೆ (ಮೋಹತ. ೪-೬೨). ೨. ಆತಂಕಪಡು ; ಕಳವಳಿಸು; ವ್ಯಥೆಗೊಳ್ಳು: ಮಾವಂ ಚರಿತಾರ್ಥಂ ನೀನಣಂ ಚಿಂತಿಸದಿರು ನಮಗಿನ್ನುಂಟೆ ಶೋಕಾವಕಾಶಂ (ಆದಿಪು. ೪-೮೯) ; ಅಂತವನಿಪನಿಕರಂ ಕೈಯಾಂತವನಿಪನಿಕರಮೊಂದುಕೋಟಿಗೆ ಮಿಗಿಲೆಂಬಂತಾದೊಡಮೊಳಸೋಱದೆ ಚಿಂತಿಸದಾಂತಿಱುಗುಮಿಗುಮಿಱುವಬೆಡಂಗಂ (ಗದಾಯು.೧-೦೫); ತಾ ಮುನ್ನ ಕರ್ಣನ ಶರಹತಿಯಲೇಕಳಿದುದಿಲ್ಲಾ ಎನುತ ಚಿಂತಿಸಿದ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೨-೮). ೩. ಮನನಮಾಡು ; ಆರಯ್ಯು ; ಬಗೆದು ನೋಡು : ಮಾಣದೆ ಚಿಂತಿಸದೋದುಂ ಪಲವಂ ಭಾವಿಸುತಿರ್ಪನ ತಪಮುಮೊಪ್ಪಲಾರ್ಕುಮೆ ಕಡೆಯೊಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೮೨). ೪. ಧ್ಯಾನಮಾಡು : ಚಿಂತಿಪುದು ಜಿನೇಶ್ವರನಂ ಸಂತತಮುತ್ಸವದೆ (ಸಮುಪ. ೦-೦೦೦). [ಚಿಂತನ + – ಇಸು$_3$]

ಚಿಂತೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು. 'ಚಿಂತೂರ್‌ಬೋಯ' ಪರಾ. [? + ಊರ್]

ಚಿಂತೂರ್‌ಬೋಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಚಿಂತೂರ್ ಬೋಯಸ್ಯ ಭಾರದ್ವಾಜಸಗೋತ್ರ (ಇಅ. VII, ೧೮೭-೨೪ ; 668).
[ಚಿಂತೂರ್ + ಬೋಯ]

ಚಿಂತೆ (ನಾ). ೧. ದುಃಖದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಯೋಚನೆ ; ದುಮ್ಮಾನ: "ಬೇವಸಮೆ ಚಿಂತೆ" (ಚತುನಿ. ೨೦) ; "ಚಿಂತೆ ತಾನೆಯುಬ್ಬೆಗಮಕ್ಕುಂ" (ಕಬ್ಬಿಗ. ೭೧) ; ಚಿಂತೆಯಿದೇನೋ ಸಂತತಿಗೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೧೮); ಪೇೞ್ ನಿನಗಿನಿತೊಂದು ಚಿತ್ತದ ನಿಮಿತ್ತದ ಚಿಂತೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೭೧) ; ಚಿಂತೆ ಏತಕೋ ಬಯಲ ಭ್ರಾಂತಿ ಏತಕೋ (ಪುರಂದ. ೧-೬೮-೧); ಆ ಚಿಂತೆಯೇ ವ್ಯಾಧಿ (ರಕ್ಷಾಕ. ೭೪). ೨. ಯೋಚನೆ ; ಆಲೋಚನೆ : ಪರರ ಚಿಂತೆ ನಮಗೇಕಯ್ಯಾ ನಮ್ಮ ಚಿಂತೆ ನಮಗೆ ಸಾಲದೆ (ಬಸವ. ೫೧೮); ಮಚ್ಚೀತದೊಳುಣ್ಮಿ ಪೊಣ್ಮುವ ತನೂಭವ ಲಾಭದ ಚಿಂತೆ ಪೋಸುನಿರ್ಣೀತಮಿಂದೆಂದದೇಂ ನುಡಿದನೋ ಬಗೆಯಂ ನವಭಾವಕೋವಿದಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೭೨). ೩. ಧ್ಯಾನ : ಅವರು ಯಾವಾಗಲೂ ದೇವರ ಚಿಂತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಕಾಲಕಳೆಯುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ). ೪. ಅಡ್ಡಿ ; ಆತಂಕ : ಎಷ್ಟು ಕಠಿಣವಾದರೂ ಚಿಂತೆಯಿಲ್ಲ (ದ್ರಾವಿವಿ. ೬೩). ೫. [ಕಾವ್ಯಮಿ]ಸಂಚಾರೀಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಅನುಭೂತವಸ್ತುವನ್ನು ಎಡೆಬಿಡದೆ ಧ್ಯಾನಿಸುವುದು : ಮತಿ ನಿರ್ವೇದ . . . ಚಿಂತೋಗ್ರತೇರ್ಷ್ಯಾಧೃತಿ . . . ಇವಿಂತೆಯ್ದಿ ಸಂಚಾರಿಭಾವಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೯೫) ; ಮತಿ ಲಜ್ಜೆ . . . ಚಿಂತೆ . . . ಅಪಸ್ಮಾರಗಳೆಂಬ ಮೂವತ್ತು ಮೂಱು ಸಂಚಾರೀಭಾವಂಗಳಿಂ ಪರಿವರ್ಧಿಸಿ (ವಿವೇಕ. ೨೨೭).೬. ಹತ್ತು ಕಾಮಾವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಅಭಿಲಾಷೆ ಚಿಂತೆ . . . ಮರಣವೆಂಬ ದಶಾವಸ್ಥಾವಿಚಾರಪರರಿಂದು ಪಾಶ್ರಿತರಾಗಿ (ವಿವೇಕ. ೨೩೦). [ಸಂ. ಚಿಂತಾ]

ಚಿಂತೆಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲ್ಲಣಿಸು ; ಉಮ್ಮಳಿಸು ; ಕಳವಳಿಸು: ಇನ್ನಿದಕೆ ಚಿಂತೆಗೆಯ್ದೊಡೆ ಪನ್ನತಿಕೆಗೆ ಬನ್ನವಲ್ತೆ (ರಾಜಶೇ. ೦೩-೯೭). ೨. ಯೋಚನೆ ಮಾಡು : ಆಲೋಚಿಸು : ಒಂದು ದಿವಸಂ ಸುಕವಿಯಂತಪೂರ್ವಾರ್ಥ ಲಬ್ಧಿಗೆ ಚಿಂತೆಗೆಯ್ದು ತನ್ನೊಳಿಂತೆಂದು ಬಗೆದಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೨-೦೦).
[ಚಿಂತೆ + ಕೆಯ್$_1$]

ಚಿಂತೆಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ವ್ಯಥೆಪಡು ; ಕಳವಳಪಡು ; ಉಮ್ಮಳಿಸು : (ಕ).
[ಚಿಂತೆ + ಕೊಳ್ಳು$_1$ (<ಕೊಳ್$_1$)]

ಚಿಂತೆದಾಳ್ (ಕ್ರಿ).=ಚಿಂತೆಗೊಳ್ಳು : ಪೇಳು ವೈಶಂಪಾಯ ಮುನಿರಾಯ ಧರ್ಮಸುತನಾಳೋಚನೆಯನೇಕೆ ಮಾಳ್ಪ ರೋಮಹಶನಂದು ಪೇಳಿದ ರಹಸ್ಯ ಮನ್ನಾರೊಡನೆಯುಸುರನರ್ಜುನ ಬಂದ ಮೇಲೆ ಚಿಂತೆದಾಳಬೇಡೆಂದು (ಲಕ್ಷ್ಮ.ಭಾ. ೩-೩೨-೩). [ಚಿಂತೆ + ತಾಳ್$_1$]

ಚಿಂತೆವಡು (ಕ್ರಿ).=ಚಿಂತೆಗೊಳ್ಳು: ಇಂತು ಹನ್ನೆರಡು ಸಾವಿರ ಮೂಕೊಟಿ ಯರು ಮುಂತಾಗ ವಿಜಯಾಪುರಕೆ ಚಿಂತೆವಡುತಲ್ಶೆದಿ (ಕಂನವಿ. ೧೩-೬೩).
[ಚಿಂತೆ + ಪಡು$_1$]

ಚಿಂತೆವಿಡಿ (ಕ್ರಿ).=ಚಿಂತೆಗೊಳ್ಳು : ಮಕ್ಕಳ ಹರುಷಗಾಣದೆ ಚಿಂತೆವಿಡಿದರೆ ಹಲವು ವರ್ಷಗಳು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೬೮೫. ಪರಿ. ೩೦೨). [ಚಿಂತೆ + ಪಿಡಿ$_1$]

ಚಿಂತೆವೆಱು (ಕ್ರಿ).=ಚಿಂತೆಗೊಳ್ಳು : ಇಂತಿರುತಿರಲ್ಕೆ ಕೌಂಡಿನ್ಯನೆಂಬೊರ್ವ ಮುನಿಪಂ ತನ್ನ ಮನೆಗೆ ಬರಲಾತನಂ ಸತ್ಕರಿಸಿ ಚಿಂತೆವೆತ್ತಿರಲವನಿದೇ ನೆಂದು ಬೆಸಗೊಂಡೊಡೆ (ಜ್ಞಮಿಭಾ. ೧೦-೨೫). [ಚಿಂತೆ + ಪೆಱು$_1$]

ಚಿಂತ್ಯ (ಗು). ೧. ಯೋಚಿಸತಕ್ಕ ; ಪರಿಶೀಲಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ; ಆಲೋಚಿಸತಕ್ಕ : "ಚಿಂತ್ಯ(ತರ್ಕ)" (Conceivable. ಪಾರಿಸಿ. ೧೯) ೨. ಯೋಚಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. 'ಅಚಿಂತ್ಯ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚಿಂತ್ಯಾಗಮ (ನಾ). ಆಗಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಮತ್ತಮಾ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಭೇದಂಗಳಾವಾವವೆಂದೊಡೆ ಕಾಮಿಕಾಗಮ ಯೋಗಜಾಗಮ ಚಿಂತ್ಯಾಗಮ . . . ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ದಿವ್ಯಾಗಮಗಳಕ್ಕುಂ (ವಿವೇಕ. ೬೮). [ಸಂ.]

ಚಿಂದ (ನಾ). ನಪುಂಸಕ ; ಖೊಜ್ಜೆ : ಅದಱೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿದ ಗಂಡರೆಲ್ಲ ಮತಿವೀರರ್ ಪೆಂಡಿರೆಲ್ಲಂ ವಿಲಾಸದ ಸೌಭಾಗ್ಯದ ಸೀಮೆಗಳ್ . . . ಮೂಕರುಂ ಚದುರರ್ ಚಿಂದೆ[ಪಾಠಾಂ. ಲೆಂಕ]ರುಮಾಯಕಾಱರಧಮ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳ್ ಧಾರ್ಮಿಕರ್ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೧೯೮) ; (ಅನಂಪು. ೧೧ ೧೨ ನೋ).
[<ಪ್ರಾ. ಚಿಂಧ]

ಚಿಂದಗಾವುಂಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಚಿನ್ದಗಾವುಣ್ಡರ ಮಗ ನಾಡ ಗಾವುಣ್ಡ ಗಾವುಣ್ಡಗೆಯ್ಯಾನ್ದು (ಎಕ. X, ಮಾಲೂರು. ೯೭-೮ : ಸು. 950).
[ಚಿಂದ$_0$ + ಗಾವುಂಡ(<ಗಾಮುಂಡ)]

ಚಿಂದರಿ (ನಾ).=ಚಿಂದಿ ೨ : ಉಟ್ಟ ಮಲ್ಲಗಂಟಿನ ತೊಡರ್ಚಿದುಡೆಗಂಟೆಯ ಕಿರ್ಗಟ್ಟಿನ ಸುರಗಿಯ ಕಟ್ಟಿದ ಚಿಂದರಿಯ [ಪಾಠಾಂ. ಚಿಂದಿಯ] ತೊಟ್ಟ ಕಂಚುಳಿಕೆಯ ಹಿಡಿದ ಬಿಲ್ಲ ಬಲಗೈಯ ಸರಳ ಬೆನ್ನ ಬತ್ತಳಿಕೆಯ . . . ಸಿಂಗರಂಬೆರಸಿ (ಗಿರಿಕ. ೬-೫೫ ವ).
[?. ತೆಲು. ಚಿಂದರ, ಚಿಂದಱ. / ಮರಾ. ಚಿಂದರ್, ಚಿಂದರೀ]

ಚಿಂದರುಬಾವಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕರ್ಣಾಭರಣ : ಕೆಂದೆತ್ತು ಕೈಯಾಗ ಕೆಂಪಂಗಿ ಮೈಯಾಗ ಚಿಂದರುಬಾವಲಿ ಕಿವಿಯಾಗ ಇಟ್ಕೊಂಡು ತಂಗಿಯರ ಕರೆಯೆ ಬರುತಿದ್ದ (ಹಳ್ಳಿಹಾ. ೬೨) ; ಚಿಂದರುಬಾವಲಿ ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಇಕ್ಕೊಂಡು ಅಣ್ಣಾ ಬಂದಾ ತಂಗೀ ಕರೆಯೋಕೆ (ಜಗೀತ. ೨೯).
[<ಚಂದ್ರಬಾವುಲಿ]

ಚಿಂದಾಟಿ (ನಾ). ಚಿಂದಿಚಿಂದಿಯಾದುದು ; ಹರಕಲು ಬಟ್ಟೆ : ಎರಡನೆಯ ಖಲೀಫನಾದ ಉಮರನು ಭರತಖಂಡದ ನೂಲಿನ ಬಟ್ಟೆಯ ನಿಲುವಂಗಿ ಯನ್ನು ತೊಟ್ಟಿದ್ದನೆಂತಲೂ ಅದಕ್ಕೆ ೧೨ ತೂತುಗಳು ಬಿದ್ದು ಅದು ಹರಿದು ಚಿಂದಾಟಿಯಾಗಿದ್ದಿತೆಂತಲೂ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ (ಪಾದಿಶಾ. ೨೦).
[←ಮರಾ ಚಿಂಧೋಟೀ]

ಚಿಂದಿ (ನಾ). ೧. ಹರಕು ಬಟ್ಟೆ ; ತುಂಡು ಬಟ್ಟೆ : ಒಂದು ಪಟ್ಟಾವಳಿಯ ಚಿಂದಿಯೊಳೊಂದೆಸೆಯೊಳೀಶ್ವರನೊಡನೆ ಬಲುಹೊಂದಿ ಸಂಧಿಸಿ (ಬಸಪು. ೨೭-೧೩) ; ಪೀತಾಂಬರಗಳ ಹೊದೆಯುವರಲ್ಲಿ, ಕೌಪೀನಕೆ ಚಿಂದಿಯು ಸಿಗದಿಲ್ಲಿ (ಪಾಂಜಜ. ೬೭-೩೦). ೨. ತಲೆಗೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಚಿಕ್ಕ ವಸ್ತ್ರ: ತೋರದ ದೇಹ ಕುಂಡಲವೆದೆ ನರೆಗಡ್ಡ ಸೇರಿದ ಚಿಂದಿ ಕುಲ್ಲಾಯಿ (ಭರಜ. ೦೩-೯) ; ವ್ಯೆಯಾರದ ಬಿರುದಿನ ಚಿಂದಿಗಳ ಚೆಲ್ವರಾಯ ರಾವುತರ್ಪೆದಿದರು (ಕಂನವಿ. ೨೩-೮೫) ; ವಾರೆದುರುಬಿನ ಚಿಂದಿ ವಾರಣದ ಶಿಖಿಯಲ್ಲಿ (ಕೊಟ್ಟೂಬ. ೦೫-೫೦) ; ಇಟ್ಟ ಮುತ್ತಿನ ಚೌಕಳಿ ಚಿಂದಿ ಹರೆನಾವು ತೊಟ್ಟ ಭೂಷಣ ರತ್ನಾಭರಣ (ಸೌಂದಕಾ. ೯-೬೫) ; ಚಿಂದಿಯೊಳಪೊಕ್ಕು ಬ್ರಹ್ಮಸ್ಥಾನ ಗೊರೆದು(ಜನಮು. ೨೭-೧೧). ೩. ಸೊಂಟಪಟ್ಟಿ ; ನಡುಕಟ್ಟು : ಕಟ್ಟಿದ ಚಿಂದಿಯುಂ ಸುರಿಗೆಯುಂ ಪೆಗಲೇಱಿದ ಮಕ್ಕಳುಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೮-೩೩).

ಚಿಂದಿಉಡಾಯಿಸು = ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಉಳಿಯದಂತೆ ಕೊಳ್ಳೆಹೊಡೆ, ಲಪಟಾಯಿಸು : ಅಂತೂ ಇಂಥ ಅತಿರಥ ಮಹಾರಥರ ಸಂಘಟನೆಯಲ್ಲಿ ಕಳವು ಮಾಲು ಚಿಂದಿ ಉಡಾಯಿಸಿ ಹೋಗುವುದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ (ಕಲನಿ. ೧೦೮). **ಚಿಂದಿಯಾಗು** = ಚೂರು ಚೂರಾಗು : ಉಟ್ಟಿದ್ದ ಧೋತ್ರ, ತೊಟ್ಟಿದ್ದ ವಸ್ತ್ರಗಳು ಮುಳ್ಳುಪೊದೆಗಳಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿ ಹರಿದು ಚಿಂದಿಯಾಗಿವೆ (ಶಾಂತ ಲಾ. ೩೩೭). [?./ ಹಿಂ. ಚಿಂದೀ ; ಮರಾ. ಚಿಂಧೀ./ಪ್ರಾ. ಛಿಂದಾವಿಯ=ಹರಿದ ; ಕತ್ತರಿಸಿದ]

ಚಿಂದಿಬಟ್ಟೆ (ನಾ). ತುಂಡುಬಟ್ಟೆ : ಮೊದಲಿದ್ದ ಚಿಂದಿಬಟ್ಟೆಯೂ ಈಗ ಮಾಯವಾಗಿದ್ದಿತು (ಬಾಣಅ. ೦೦೯). [ಚಿಂದಿ$_1$ + ಬಟ್ಟೆ$_2$]

ಚಿಂದು (ನಾ). ೧. [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ; ಅಭಿನಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ರೀತಿ : ಮಾತಂಗಿ ಶಬರಿ ಯೋಗಿಣಿ ಮುಂತಾದ ಆಟಮನಾಡಿ ನಾನಾದೇಶ ವೇಷ ಭಾಷೆಗಳನಳವಡಿಸಿ ಚಿಂದು ಜಕ್ಕಡಿ . . . ಮೊದಲಾದ ಆಟಗಳಿಂ (ವಿರೂಪಾ. ೯೦) ; ಕೋಲಚಾರಿಯ ಕೊಳ ವನ ಚಿಂದು ಮೊದಲಾದ ಲೀಲೆಯನೆಲ್ಲವ ತೋಱಿ (ಭರಜ. ೦೨-೯೩) ; ಚಿಂದು ಚಕ್ಕಡಿ ಕೋಲಚಾರಿಗಳ್ (ಚೆಬಪು. ೨-೨೯). ೨. [ಸಂಗೀತ] ಸಂಗೀತದ ಸ್ಥಾಯಿ ಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಜಕ್ಕಡಿ ಚಿಂದು ಮೊದಲಾದ ಠಾಯವು . . . ಮೆಱೆಯೆ (ರೇವಣ. ೩೦-೩೮) ; ಗೀತಕ್ರಮದಿ ಸಂಕೀರ್ಣವೆತ್ತು ರತಿ ಜೋಡಣೆಗೆ ಚಿಂದು ಜಕ್ಕಡಿ ಗೀತ ಕಂಪನವ ಸೂಡೆ ಸರಸಾಲಾಪದಿ (ಲಿಂಗಪು. ೨೭-೧೬). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚಿನ್ತು ; ತೆಲು. ಚಿಂದು]

ಚಿಂಪಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು . ಕೊವರಪೆಯ ಚಿಂಪಯ್ಯನುಂ ಲೋಕಯ್ಯನುಂ ಕೊಟ್ಟಾರದ ಮಾರ ಪುಲಿಯುಂ (ಎಕ. XII, ಶಿರಾ. ೨೮-೫೦ ; 943). [? + ಅಯ್ಯ$_1$]

ಚಿಂಪಾಂಜಿ (ನಾ). (ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಹೋಲುವ) ಒಂದು ವಾನರ ಜಾತಿ : ಮಂಗನ ಮರಿಗೆ ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚು ಕಾಲ ಶಿಕ್ಷಣ ಅಗತ್ಯ. ಚಿಂಪಾಂಜಿ ಎಂಬ ಮಾನವ ಮಂಗದ ಮರಿಗಳು ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚುಕಾಲ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೮೬). [←ಇಂ. Chimpanzee]

ಚಿಂಪಿ 'ಸಿಪ್ಪು' ನೋ.

ಚಿಂಪಿಗ 'ಸಿಪ್ಪಿಗ' ನೋ.

ಚಿಂಪೆ 'ಸಿಪ್ಪು' ನೋ.

ಚೀಃ (ನಾ). ಜುಗುಪ್ಸೆ, ತಿರಸ್ಕಾರ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ ; ಧಿಕ್ಕರಿಸುವ ಶಬ್ದ : ಆ ಸುದತಿಯ ರೂಪಿನಿಂ ಪೆಱತನೆಂದೊಡೆ ಚೀಃ ಕರಮೆಗ್ಗನಾಗೆನೇ (ಆದಿಪು. ೨-೭೪) ; ಚೀಃ ಜಪವೆಣಿಸುವ ನೆವದಿಂದಂ ನೃಪ ತದ್ಗುಣಗಣಮನೀಗಳೆಣಿಸುತ್ತಿರ್ಪಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೫೬) ; ಸಾರಮುಸಾರಮಿದೆಂದು ವಿಚಾರಿಸಿ ಕೈಕೊಂಡು ಕಿಡಿಸ ಲಾರ್ಪುದೆ ಚೀಃ ನಿಷ್ಕಾರಣಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೨೭೦).

ಚೀಃಗೈ (ಕ್ರಿ). ತಿರಸ್ಕರಿಸು; ಧಿಕ್ಕರಿಸು: ಮನಮೇಕೊ ಕಳವಳಂಗೊಳುತಿರ್ಪು ದಾಶೆಯಂ ಚೀಃಗೈದು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೮೩೨-೨೯೩).
[ಚೀಃ + ಗೈ (<ಕೆಯ್$_1$)]

ಚಿಕಟಾಯಿಸು, ಚಿಗಟಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅಂಟಿಸು; ಲಗತ್ತಿಸು: ನೋಟೀಸಿನ ನಕಲಿನ ಮೇಲೆ ಷರಾ ಬರೆದು ಬಾಕಿದಾರನು ವಾಸಮಾಡುವ ವಾಸಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ಜಪ್ತಿ ಸೊತ್ತುಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟಿರುವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ಚಿಕಟಾಯಿಸತಕ್ಕದ್ದು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೭೩). **ಚಿಗಟಾಯಿಸು :** ನಕಲನ್ನು ಆತನ ವಾಸದ ಮನೆಗೆ ಚಿಗಟಾಯಿಸಿ ಅಸಲಿಗೆ ಹಾಜರಿದ್ದವರ ರುಜು ಪಡೆಯಲಾಯಿತು (ಪಂಜಪಂ. ೪೭).

[ಚಿಕಟ್ (P ←ಮರಾ. ಚಿಕಟಣೇ) + – ಇಸು.]

ಚಿಕಣ (ನಾ). (ಕರಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಮಾನು. [?]

ಚಿಕಣೆ (ಗು). ೧. ಗಟ್ಟಿಯಾದ: (ಕ). ೨. ಸಾರವತ್ತಾದ: (ಕ). ೩. ದಪ್ಪನಾದ : (ಕ). ೪. ಜಿಡ್ಡಿನ : (ಕ). [?./ಸಂ. ಚಿಕ್ಕಣ./ಹಿಂ. ಚಿಕನಾ]

ಚಿಕಣ್ಣ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಮೂವತ್ತಯಿವರುವುರಸುಂ ಚಿಕ(೦)ಣ್ಣಜಿಗ್ಗಿ ಪದಿ × × × ಗೊಟ್ಟರ್ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೦೦-೩೦ : 864).

[< ಚಿಕ್ಕ1 + ಅಣ್ಣ1]

ಚಿಕಪ 'ಚಿಕ್ಕಪ್ಪ' ನೋ.

ಚಿಕರ 'ಸಿಕರ' ನೋ.

ಚಿಕರಿ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟ : ಶತ್ವಕ್ಕೆ ಚತ್ವಂ—ನಿಶ್ಚಲ–ನಿಚ್ಚಲ . . . ಶಿಖರಿ–ಚಿಕರಿ (ಶಮದ. ೨೬೩ ಪ್ರಯೋ). [< ಸಂ. ಶಿಖರಿನ್]

ಚಿಕಸಂಭು (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಕುರುವರನ ಮಗ ಚಿಕಸಂಭುವ ನಯ್ದ ನೀಱ ಎಡೆನಾ(ಣ್ಡಿ)ಟ್ಟತ್ತು ಆಳುತ್ತಿರೆ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೫೭೦–೬ : 951). [<ಚಿಕ್ಕ1 + ಸಂಭು(<ಸಂಬು)]

ಚಿಕಿಚ್ಚೆ (ನಾ).=ಚಿಕಿತ್ಸೆ : ದ್ವಿತ್ವದ ಥತ್ವಕ್ಕೆ ದಡ್ಡಕ್ಕರದ ಚಕಾರಂ—ಇಚ್ಛೆ–ಇಚ್ಚೆ ; ಮಚ್ಛರ – ಮಚ್ಚರ ; ಚಿಕಿಚ್ಛೆ – ಚಿಕಿಚ್ಚೆ (ಶಮದ. ೬. ೨೫೬ ಪ್ರಯೋ). [<ಸಂ. ಚಿಕಿತ್ಸಾ]

ಚಿಕಿತ್ಸಕ (ನಾ). ೧. ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡುವವನು; ವೈದ್ಯ: "ಆಯುರ್ವೇದೀ, ಭಿಷಕ್, ವೈದ್ಯಃ, ದೋಷಜ್ಞಃ, ಚಿಕಿತ್ಸಕಃ – ಈ ೫ ವೈದ್ಯಂ" (ಹಲಾಯು. ೦೦೦–೪೫೮) : ಮನಶ್ಶಾಸ್ತ್ರವೇತ್ತರೂ, ಚಿಕಿತ್ಸಕರೂ ಆದ ಅವರ ಕಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ ನೀರು ಕಟ್ಟಿತ್ತು (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೧). ೨. (ಅಲಂ) ಆಳವಾಗಿ ಪರಿಶೀಲಿಸುವವನು,–ವಿಮರ್ಶಿಸುವವನು : ಚಿಕಿತ್ಸಕ ಓದುಗರು ಸಂಶಯ ತಳೆದಾರೆಂದೆನಿಸುವುದು (ಸುತ್ತುಮು. ೧). [ಸಂ.]

ಚಿಕಿತ್ಸಕಬುದ್ಧಿ (ನಾ). ವಿಮರ್ಶಕ ಬುದ್ಧಿ; ಪರೀಕ್ಷಕ ಬುದ್ಧಿ : ರಂಗನಲ್ಲಿ ಸಾಕಷ್ಟು ಚಿಕಿತ್ಸಕ ಬುದ್ಧಿಯೂ ಇತ್ತು (ರಂಗಗೋ. ೩೪). [ಚಿಕಿತ್ಸಕ+ಬುದ್ಧಿ]

ಚಿಕಿತ್ಸಾಂಗ (ನಾ). ಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟುದು : ವೈದ್ಯ, ಔಷಧ, ರೋಗಸ್ಥ, ಪರಿಚಾರಕ ಈ ನಾಲ್ಕೂ ಚಿಕಿತ್ಸಾಂಗವೆನಿಸಿಕೊಂಬುವುವು (ಸಕವೈ. ೨೩). [ಸಂ. (ಚಿಕಿತ್ಸಾ + ಅಂಗ)]

ಚಿಕಿತ್ಸಾಕ್ರಮ (ನಾ). ವೈದ್ಯೋಪಚಾರದಲ್ಲಿ ಅನುಸರಿಸುವ ರೀತಿ : ರೋಗವಿಧಾನದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ಚಿಕಿತ್ಸಾಕ್ರಮದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ಇರುವ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು . . . ಬರೆದು ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾನೆ (ಸಕವೈ. IX, ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ).

[ಸಂ. (ಚಿಕಿತ್ಸಾ + ಕ್ರಮ)]

ಚಿಕಿತ್ಸಾಲಯ (ನಾ). ರೋಗಿಗೆ ಪರೀಕ್ಷೆ ಮತ್ತು ಉಪಚಾರ ಮಾಡುವ ಸ್ಥಳ; ಆಸ್ಪತ್ರೆ: ಚಿಕಿತ್ಸಾಲಯದಲ್ಲಿ ಮೇರಿ ಗುಟ್ಟಾಗಿ ಡಾಕ್ಟರರಿಂದ ದೇಹಪರೀಕ್ಷೆ ಮಾಡಿಸಿದಳು (ಕಾವೇರಿ. ೧೬೫): ರಾತ್ರಿಯಾಗಿ ಚಿಕಿತ್ಸಾಲಯದ ಪಟಾಂಗಣದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಗಂಟೆ ಬಾರಿಸಿತು (ಹೇಮಂತ. ೫೦೫).

[ಸಂ. (ಚಿಕಿತ್ಸಾ + ಆಲಯ)]

ಚಿಕಿತ್ಸಿತ (ಗು). ರೋಗದ ಪರೀಕ್ಷೆ ಮತ್ತು ಔಷಧೋಪಚಾರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ : ಚಿಕಿತ್ಸಿತಾಗೂಢಪ್ರೌಢಮಪ್ಪ ಗದಾಂಗಮುಮಂ . . . ತ್ರಿದಶವರ್ಗಕ್ಕುಪದೇಶಂಗೆಯ್ಯುತ್ತುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೦೦–೯೦ ವ). [ಸಂ.]

ಚಿಕಿತ್ಸೆ (ನಾ). ರೋಗವನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸುವ ಕಾರ್ಯ; ರೋಗನಿವಾರಣೋಪಾಯ; ವೈದ್ಯೋಪಚಾರ: "ಉಪಚರ್ಯಾ, ಚಿಕಿತ್ಸಾ – ಈ ೨ ವೈದ್ಯಂ ಮಾಡುಹ" (ಹಲಾಯು. ೦೦೦–೪೫೮) : ಉದಾರವಹ್ನಿಯ ವಿವಿಧ ಪೀಡಾಕಾರಕುಂಟೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯೆಂದನು ಮುನಿ ನೃಪಾಲಂಗೆ (ಕುಮಾ.ಅ. ೧೬–೧೩) : ಚಿಕಿತ್ಸೆಯ ಮಾಡುವ ವೈದ್ಯನಿಗೆ . . . ಚಿಕಿತ್ಸಾವಿಷಯವು ನಿಷ್ಫಲವಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳುವರು (ಸಕವೈ. ೧೩) ; ಆಂಗ್ಲೇಯ ವೈದ್ಯರು ಕೂಡ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ನಡೆಸಿದರು (ಪ್ರತಾಪ. ೧೭).

[ಸಂ. ಚಿಕಿತ್ಸಾ]

ಚಿಕೀರ್ಷೆ (ನಾ). ೧. ಕೆಲಸ ಮಾಡುವ ಬಯಕೆ : ನಿಯಮದಿಂ ಶುಭರೂಪವಿಗುರ್ವಣೇಚ್ಛೆಯಿಂ ಅಶುಭಾಕಾರಂಗಳಂ ದುಃಖಪ್ರತೀಕಾರಚಿಕೀರ್ಷೆಯಿಂ ಅತಿದುಸ್ಸಹ ದುಃಖ ಹೇತುಗಳನೆ ವಿಗುರ್ವಿಸುವರ್ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೧೨೨) : ನೆಟ್ಟನಾ ಜ್ಞಾನವಸ್ತುವಿನೊಳು ಚಿಕೀರ್ಷೆ ನೆಱೆಹುಟ್ಟದಾಗಿಯು (ವೀಶೈಪು. ೫–೧೨–೨೭) ; ಚಿಕೀರ್ಷೆಯಾವೇಗದ ವಹ್ನಿಫಣಿ ಲೇಲಿಹ್ಯಮಾನ ಜಿಹ್ವೆಗಳಂತೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೩–೩೩೦). ೨. ಉದ್ದೇಶ ; ಮನೋರಥ : ಅನಂತನು ಪದುಮನಾಭಪ್ರಿಯ ಚಿಕೀರ್ಷೆಯಲುದಿಸಿದಪನು (ನಿಭಾಗ. ೦೦–೦–೩೫). [ಸಂ. ಚಿಕೀರ್ಷಾ]

ಚಿಕುರ (ಗು). ೧. ಯಾವುದಕ್ಕೂ ಹಿಂದೆಗೆಯದೆ ಇನ್ನೊಬ್ಬರಿಗೆ ತೊಂದರೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. ೨. ಹಿಂದೆ ಮುಂದೆ ಆಲೋಚಿಸದೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವ ; ದುಡುಕಿನ ಸ್ವಭಾವದ. ೩. ಚಂಚಲವಾದ; ಅಸ್ಥಿರವಾದ. (ನಾ). ೪. ತಲೆಯ ಕೂದಲು : "ಕೇಶಃ, ಶಿರಸಿಜಃ . . . ಚಿಕುರಃ, ಶಿರೋರುಹಃ, ವಾಳಃ – ಈ ೭ ತಲೆಯ ನವಿರ್" (ಹಲಾಯು. ೮೭–೩೭೬) ; ಚಿಕುರ ಚಾರು ಮೃದುಕುಂತಳ ಕಳಾಪಮಳಿಕೇಶಂ (ಗದಾಯು. ೮–೫೭) ; ಮಧುಪಪ್ಪೂಹನಿಭಕುಟಿಳಚಿಕುರಮನೋಹರೆ ಮನಸಿಜನ ಕಣೆಗೆ ದೊಣೆಯೆನೆ ನೆಗಟ್ದಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧–೬೯) : ಕಮಲವನದೊಳೆಱಗಿದ ಪರಮೆದುಱುಗಳೆಂಬಂತಲ್ಲಿ ಚಿಕುರನಿಕರಮೆಸೆಯೆ (ರಾಜಶೇ. ೧–೦೩೫ ವ) ; ಚೆಲ್ದಿದಾ ಚಿಕುರರಾಶಿಯೆ ಕತ್ತಲೆಯ ಮೊತ್ತಮೆಂಬಂತೆವೋಲ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೭–೩೭೦). [ಸಂ.]

ಚಿಕೆಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀ ಕನ್ನರದೇವಂ ಪ್ರಿಥಿವೀರಾಜ್ಯಂಗೆಯೆ ಚಿಕೆಯನ್ನಾಡನಾಳೆ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೭೦–೨ ; 938).

[<ಚಿಕ್ಕಯ್ಯ]

ಚಿಕೋರಿ (ನಾ). ಒಂದಂಬಗೆಯ ಗಿಡ; P ಇದರ ಬೇರಿನ ಪುಡಿಯನ್ನು ಕಾಫಿಪುಡಿಗೆ ಬೆರೆಸುತ್ತಾರೆ : (ಬೇರಿಗಾಗಿ ಬೆಳಸುವ, ನೀಲಿಹೂವು ಬಿಡುವ) ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಗಿಡ; ಇದರ ಬೇರಿನ ಪುಡಿ : 'ಚಿಕೋರಿ' (Chicory. ಇಂಕನಿ) ; ತನ್ನ ಮುಂದಿದ್ದ ವ್ಯವಹಾರದ ಬಗ್ಗೆ ಚಿಂತಿಸುತ್ತ . . . ಚಿಕೋರಿ ದಟ್ಟವಾಗಿ ಬೆಳೆದಿದ್ದ ಟೆನಿಸ್‌ಮೈದಾನದಲ್ಲಿ . . . ಅಡ್ಡಾಡಿದನು (ಪುನರು. ೨೬೫). [← ಇಂ. Chicory]

ಚಿಕ್ಕ1 (ನಾ). ೧. ಎಳೆಯತನ ; ಎಳೆಯ ವಯಸ್ಸು : ಮಕ್ಕಳ ಮದುವೆಯ ಚಿಕ್ಕಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದಡೆ . . . ಇಷ್ಟವ ಮಱೆಯಬೇಕು (ಪ್ರಭುಲಿಂಗ. ೮೦–೩೦೯). ೨. ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಆತನ ಮಗ ಚಿಕ್ಕಕಲ್ಲ ನಿಱಿಸಿದೊ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ.೨೦೨–೬; 955). (ಗು). ೩. ಸಣ್ಣ ; ಕಿರಿಯ : ಮದದಾನೆಯುಮಂ ಮಾಣಿಕಮುಮನೊತ್ತೆವಿಡಿಸಲಟ್ಟುವ ಚಿಕ್ಕ ಪೋರ್ಕುಳಿ ಬೋಜಂಗರುಮಂ . . . ಮೆಱೆದು (ಪಂಪಭಾ. ೪–೮೭ ವ); ದೇವಾ ನೀನೆನಗೆ ಚಿಕ್ಕ ತಮ್ಮ (ಬಸವ. ೯೦೪) : ಕೈಯಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕ ಕೊಡಲಿ (ಆರ್ಯಕ. ೦೦). ೪. ಕೀಳಾದ ; ಕ್ಷುಲ್ಲಕವಾದ. 'ಚಿಕ್ಕನುಡಿ' ಪರಾ.

ಚಿಕ್ಕಚಿಕ್ಕ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಪಾದಾಃ, ಪ್ರತ್ಯಂತ ಪರ್ವತಾಃ– ೨ ದೊಡ್ಡ ಬೆಟ್ಟಗಳ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಸುತ್ತುಮುತ್ತಲೂ ಸಮೀಪವಾಗಿರುವ ಚಿಕ್ಕಚಿಕ್ಕ

ಕಲ್ಲುಂ ಗುಡ್ಡೆಗಳು (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೯೫). **ಚಿಕ್ಕದು** = ಸಣ್ಣದಂ : ಚೇಳ್ ಚಿಕ್ಕದೆಂದಳ್ಕಟಿಂ ತೆಗೆಯಲ್ ಕಚ್ಚದೆ (ಸೋಮೇಶ. ೪೦) ; ಅಕ್ಕ ನಿನ್ನ ಮಾತ ಕೇಳಿ ಚಿಕ್ಕದೊಂದು ಗಿಳಿಯು ಸಾಕಿದೆ (ಪುರಂದ. ೧-೧೧೨-೧). **ಚಿಕ್ಕವ, ಚಿಕ್ಕವನು** = ಸಣ್ಣ ವಯಸ್ಸಿನವನಂ; ಸಣ್ಣವನು : ಚಿಕ್ಕವನಂ ಬೇಂಟೆಗೆ ಬಲಿಯಿಕ್ಕುವನೋ (ದಶಕು. ೨-೧೩೮) ; ಧುರವ ಹೊಗತಕ್ಕವನೆ ಚಿಕ್ಕವ ನಿಟಿಯಲಾಪನೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೨-೧೭) ; ಚಿಕ್ಕವನೇ ಇವನು ನಮ್ಮ ಕೈಗೆ ಸಿಕ್ಕದೆ ಓಡುವನು (ಪುರಂದ. ೧-೬೦ ಪಲ್ಲವಿ). **ಚಿಕ್ಕವಳು, ಚಿಕ್ಕಳು** = ಸಣ್ಣ ವಯಸ್ಸಿನವಳು ; ಸಣ್ಣವಳು : ಚಿಕ್ಕವಳಿದ್ದಾಗಲೇ ಆಕೆ ಅನಾಥಳಾದಳು (ರೂಢಿ); ಚಿಕ್ಕಳ ನುಡಿಗೇಳು ಮತ್ತುಂಬವೆಂದಳು ತಕ್ಕಳೊರ್ವಳಿಗೊರ್ವಳಲ್ಲಿ (ಭರತ. ೪-೩೦); **ಚಿಕ್ಕವು** (ಬಹುವ): ಮಕ್ಕಳು ತುಂಬಾ ಚಿಕ್ಕವು (ರೂಢಿ). **ಚಿಕ್ಕಾತ** = ಚಿಕ್ಕವ: ಚಿಕ್ಕಾತನಾದೊಡಂ ಬುದ್ಧಿವಂತನಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯಮಂ ಕೇಳ್ವುದು (ಪಂಚತಂ. ೧೧೦-೪). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ತುಳು. ಚಿಕ್ಕ; ತೆಲು. ಚಿಕಿ./ ಪ್ರಾ. ಚಿಕ್ಕ = ಅಲ್ಪವಾದ, ಸ್ವಲ್ಪ]

ಚಿಕ್ಕ₂ 'ಸಿಕ್ಕ₁' ನೋ.

ಚಿಕ್ಕ₃ (ಗು). ಚಪ್ಪಟೆಯಾದ ಮೂಗುಳ್ಳ. [ಸಂ.]

ಚಿಕ್ಕಏಲಚಿ (ನಾ). ಏಲಚಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ ; ಸಣ್ಣ ಏಲಚಿ ಗಿಡ : "ನಿಷ್ಕುಟೀ-ಚಿಕ್ಕಏಲಚಿ" (ಓಷಧಿ. ೮೭). [ಚಿಕ್ಕ₁ + ಏಲಚಿ]

ಚಿಕ್ಕಂದು₁ (ನಾ). ಎಳೆಯ ವಯಸ್ಸು; ಎಳವೆ; ಬಾಲ್ಯ: ಮೆಚ್ಚಿಸಲೆಂದು ಮೆಯ್ದೆ ಜಗಮಂ ಚಿಕ್ಕಂದು ತೊಟ್ಟಾಂ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ (ಕಾದಂಬ. ೫೦೮) ; ಚಿಕ್ಕಂದಿನ ಬಾಳುವೆ ನಿಮ್ಮ ಆಣೆಯಯ್ಯ (ಬಸವ. ೫೦೪) ; ಚಿಕ್ಕಂದಿನಲ್ಲಿ ಹುಡುಗರ ಬುದ್ಧಿ ಬಹಳ ಕೋಮಲವಾಗಿರುವುದು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೩೪). [ಚಿಕ್ಕ₁ + ಅಂದು₂]

ಚಿಕ್ಕಂದು₂(ಅ). ಬಾಲ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ; ಎಳವೆಯಲ್ಲಿ: ಇವನು ತಮ್ಮಯ್ಯನನು ನೆಟಿ ಪರಿಭವಿಸನೇ ಚಿಕ್ಕಂದು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೯-೨೩). [ಚಿಕ್ಕ₁ + ಅಂದು₃]

ಚಿಕ್ಕಕಲ್ಲುರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ : "ಬ್ರಹ್ಮಸೋಮಾ – ಚಿಕ್ಕಕಲ್ಲುರಿ; ನೀರಗಿಚ್ಚು" (ಓಷಧಿ. ೮೧). [ಚಿಕ್ಕ₁ + ಕಲ್ಲುರಿ₀]

ಚಿಕ್ಕಕಾಗೆದೊಂಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ : "ಧ್ವಾಕ್ಷಾಂಗೀ– ಚಿಕ್ಕಕಾಗೆದೊಂಡೆ" (ಓಷಧಿ. ೮೧). [ಚಿಕ್ಕ₁ + ಕಾಗೆದೊಂಡೆ]

ಚಿಕ್ಕಕಾಡತ್ತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹತ್ತಿಗಿಡ : ಚಿಕ್ಕಕಾಡತ್ತಿ, ಬೆಟ್ಟರಳಿ (ಮೈಜಿಗಿ. ೩೭-೭೨೫). [ಚಿಕ್ಕ₁ + ಕಾಡತ್ತಿ]

ಚಿಕ್ಕಕ್ಕ (ನಾ). ಕಿರಿಯ ಅಕ್ಕ : ನಮ್ಮ ಚಿಕ್ಕಕ್ಕನನ್ನು ಕಂಡರೆ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಪ್ರೀತಿ (ರೂಢಿ). [ಚಿಕ್ಕ₁ + ಅಕ್ಕ₁]

ಚಿಕ್ಕಗುಂಜಿ (ನಾ). ಸಣ್ಣ ಗುಲಗಂಜಿ : "ಕಾಕನುಂದಿಕಾ – ಚಿಕ್ಕಗುಂಜಿ" (ಓಷಧಿ. ೩೨). [ಚಿಕ್ಕ₁ + ಗುಂಜಿ]

ಚಿಕ್ಕಚಿರಾಯತ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ : (ಮೈಜಿಗಿ. ೩೪-೬೫೦). [ಚಿಕ್ಕ₁ + ಚಿರಾಯತ (<ಕಿರಿಯಾತು)]

ಚಿಕ್ಕಟ₁ 'ಚಿಕ್ಕುಟ' ನೋ.

ಚಿಕ್ಕಟ₂ (ನಾ). (?) : ಮುಕ್ಕುಳಿಸಿ ಪುಕ್ಕುಳಿಸೆ ಕಕ್ಕಸದಿ ಚಿಕ್ಕಟದಿ ದಿಕ್ಕನ ಮರಿಕ್ಕಿ (ಜಿನಮು. ೨೯-೭) ; ಸಿಕ್ಕಿಸಂತರದಲ್ಲಿ ಶಾರ್ವರಿ ಚಿಕ್ಕಟದಿ ಮುಸುಕಿಕ್ಕಿ ದಹಿತರ ಸೊಕ್ಕ ಹಾರಿಸುತಿರುವ ರಘುಜರ ಮೌಳಿ ರವಿಯಾಗೀ (ಜಿರಾಮಾ. ೨೭೭-೨೭). [?]

ಚಿಕ್ಕಟು 'ಚಿಕ್ಕುಟ' ನೋ.

ಚಿಕ್ಕಟ್ಟು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಸಸ್ಯ : "ಧೂರ್ತಃ – ಉಮ್ಮತ್ತ, ಖಚೋರ, ಚಿಕ್ಕಟ್ಟು" (ಓಷಧಿ. ೮೨). [?]

ಚಿಕ್ಕಡು 'ಚಿಕ್ಕುಟ' ನೋ.

ಚಿಕ್ಕಣ (ಗು). ೧. ಮೃದುವಾದ ; ನಯವಾದ. (ನಾ). ೨. ಮೃದುಗೊಳಿಸುವಿಕೆ : "ಮಾರ್ದವಕರಣ, ಚಿಕ್ಕಣ" (Demulcent. ಪಾರಿಭಾ. ೨೪). ೩. ಮೃದುಗೊಂಡುದು ; ಮೆತ್ತಗಾಗಿರುವುದು : ಕಿಮುಟ್ಟಿದನೆಂದು ಚಿಕ್ಕಣವಾಗಿ ಮಾಡಿದಂ (ಶಮದ. ನ. ೩೩ ವೃತ್ತಿ). ೪. ಸ್ನಿಗ್ಧವಾಗಿರುವಂತೆ ಬೇಯಿಸಿದ ಅಡಿಗೆ : "ಚಿಕ್ಕಣಂ, ಮಸೃಣಂ, ಸ್ನಿಗ್ಧಂ – ೩. ಹೆಚ್ಚಿ ದಂಥಾದ್ದಕ್ಕೂ ನಯವಾದದ್ದಕ್ಕೂ ಮೆತ್ತಗಿರುವ ಹಾಗೆ ಅಟ್ಟಲ್ಪಟ ಅಡಿಗೆಗೂ . . . ಪೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೪೭). ೫. ಅಡಕೆ : ಇನಿನುಡಿ ನುಡಿಯುವಾ ಇಂಬಾದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ ಚಿಕ್ಕಣದ ಬಣ್ಣದ ಒಕ್ಕಲಿಗರ ಚಿಕ್ಕಹುಡುಗ (ಕೋಹಿನೂ. ೫೪). ೬. ಅಡಕೆಯ ಮರ. [ಸಂ.]

ಚಿಕ್ಕಣಗೆಸಟ್ (ನಾ). ಅಡಕೆಯಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಕಲ್ಕ : ಕಾಸದ ಚಿಕ್ಕಣ [ಪಾಠಾಂ. ಣಿ]ಗೆಸಟಿನೊಳ್ ಸಾಸಿವೆ(ಸವಿ) ಕಲ್ಲುಪ್ಪು ಕಣಿಕ ಮುರ್ದಿನ ಪುಡಿಯುಂ ಬೇಸಟದ ಕೂಡಿ ಕುದಿರೆಗೆ ಪೂಸುಂಗೆ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೪-೩೦). 'ಚಿಕ್ಕಣಿಗೆಸಟ್' ಪಠಾ. [ಚಿಕ್ಕಣ + ಕಿಸಟ್]

ಚಿಕ್ಕಣಪಾಕ (ನಾ). ಸ್ನಿಗ್ಧವಾದ ಪಾಕ : ಮಂಜಿಷ್ಠೆ, ನೀಲಾಂಜನ ತಾವರೆಗೆಣಸು ಇವಿಷ್ಟನು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಎರಡು ವರಹ ತೂಕಗಳನು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಚೂರ್ಣಿಸಿ ಹಾಕಿ ಕಾಸಿ ಚಿಕ್ಕಣಪಾಕದಲ್ಲಿ ಇಳುಹಿ (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೧೩೫) ; ಪಾಸಾಘೃತ – ಆಡುಸೋಗೆ, ಅಮರದವಳ್ಳಿ. . . ಶುಂಠಿ ಇವುಗಳನ್ನು ಅರೆದು ಅರ್ಧ ಪಾವು ತುಪ್ಪ ಸೇರಿಸಿ ಚಿಕ್ಕಣಪಾಕದಲ್ಲಿ ತೆಗೆದು ಶೋಧಿಸಿಕೊಂಡು (ಸಕವೈ. ೦೦೫). [ಚಿಕ್ಕಣ + ಪಾಕ]

ಚಿಕ್ಕಣಿ₁ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಡಕೆ : ಕರ್ಪುರಭರಿತ ಚಿಕ್ಕಣಿ ನಾಗವಳ್ಳಿಯ ಭರದ ಹೊಂಬಟ್ಟಲಲಿ ಹೊಯ್ಸಣದವರು ಕೊಡುತಿರಲು (ಶೌರಿರಾ. ೨-೬೯).

ಚಿಕ್ಕಣಿಅಡಿಕೆ ಚಿಕ್ಕಣಿಜಾತಿಯ ಅಡಕೆ : ಚಿಕ್ಕಣಿ ಅಡಿಕೆ ಕೇದಿಗೆ ಕಾಚು ಕೂಡಿದ ವಿಲಕ್ಕಿ (ಪುರಂದ. ೩-೮೪-೨). **ಚಿಕ್ಕಣಿಕ್ರಮುಕ** = ಚಿಕ್ಕಣಿ ಅಡಿಕೆ : ಸ್ವೇತಪರ್ಣ ಮನಾ ಚಿಕ್ಕಣಿಕ್ರಮುಕ ಕರ್ಪೂರದಾ ತಿಳಿ ಸುಚೂರ್ಣಮಂ ತಂದೀಯಲವನು ಚರ್ವಣಗೈದು (ನವಮೋ. ೧೭-೮). [<ಸಂ. ಚಿಕ್ಕಣ]

ಚಿಕ್ಕಣಿ₂ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : . ಚಿಕ್ಕಣಿ, ಸಿಂಪಿಗನ ಹುಲ್ಲು . . . ಏನೇನೋ ಜಾತಿಯ ಎಲ್ಲವೂ ಮಣ್ಣಿನ ರಚನೆಯಲ್ಲಿಯೆ ಇದ್ದಹಾಗೆ ತೋರುತ್ತದೆ (ಗಾಳಿಪ. ೦೦೪). [<ಚಿಕ್ಕಣಿಕೆ]

ಚಿಕ್ಕಣಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : "ಚಿಕ್ಕಣಿಕೆ [ಪಾಠಾಂ. ಬಂಡಿ] ಬಂದಿಯತ್ತು" (ಮಂಗರಾ. ೩೩-೮) ; ಪೊಸ ಚಿಕ್ಕಣಿಕೆಯ ಪುಲ್ಲಂ ಪೊಸ ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿಯ ರಸಂಗಳಂ ತಳದಿಂದಂ ಪೊಸದು (ಕಲ್ಯಾಕಾ. ೩-೪೭) ; ಕಿಱುಮಾಲೆ ನೂಲೆ ಕಿಸುಕುಂ ನೆಟಿದೀ ಚಿಕ್ಕಣಿಕೆ ಮಾನಿನಿ ಕಸಕೆ ಕಲ್ವುರ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩-೨೯) ; ಚಿಕ್ಕಣಿಕೆಯ ರಸಮಂ ಮೂತ್ರಕ್ಕಂ ಸರಿಯಾಗಿ ಬೆರಸಿ ನಸ್ಯಂಗೆಯ್ಯಲ್(ಖಮುದ. ೧೦-೬೫). [?]

ಚಿಕ್ಕಣಿಕೆಸಟ್ 'ಚಿಕ್ಕಣಿಗೆಸಟ್' ನೋ.

ಚಿಕ್ಕಣಿಕ್ಕೆ (ನಾ). ಕ್ಷುಲ್ಲಕ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ನೀಚ ವ್ಯಕ್ತಿ (?) : ತೆರಳ್ದ ಮೊಗಂ ನರ ಮತ್ತೆ ಮಾಣಿಳೀ ಬಟ್ಟೆಯ ಚಿಕ್ಕಣಿಕ್ಕೆ ಪೊಸ ಬರ್ಬರ ಸೂಳೆಯರಾಳಿಗೊಂಬುದಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೮-೩೪). [?]

ಚಿಕ್ಕಣಿಗೆಸಟ್, ಚಿಕ್ಕಣಿಕೆಸಟ್ (ನಾ).=ಚಿಕ್ಕಣಗೆಸಟ್ : ಇರ[ಭ]ದೊಟ್ಟೆಯ ತುರಗದ ಗಾರ್ಧಪದ ಪುರೀಷಂಗಳೊಡನೆ ಚಿಕ್ಕಣಿಗೆರಸಂ [ಸಟಂ] ಕ್ಷುಭಿಯಿಸಿ ಮೈಪದಮನಟಿದಟಿದುಂ ಲಿಪ್ತಗೈದು (ಅಶ್ವವೈ. ೧೦-೧೧); "ಸಣ್ಣ ಕೆಸರು" (ಅಶ್ವವೈ. ಟೀಕು). **ಚಿಕ್ಕಣಿಕೆಸಟ್** : ಕಾಸಿದ ಚಿಕ್ಕಣಿಕೆಸಟಿನೊಳ್ ಸಾಸಿವೆ ಕಲ್ಲುಪ್ಪು ಕಣಿಕಮುರ್ದಿನ ಪುಡಿಯಂ ಬೇಸಟದೆ ಬಾಹಿನೆಡೆಯೊಳ್ ಪೂಸುವುದು (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೧-೭೦). 'ಚಿಕ್ಕಣಗೆಸಟ್' ಪಠಾ. [ಚಿಕ್ಕಣಿ₁ + ಕಿಸಟ್]

ಚಿಕ್ಕಣ್ಣ (ನಾ). ಕಿರಿಯ ಅಣ್ಣ : ನಮ್ಮ ದೊಡ್ಡಣ್ಣನಿಗಿಂತಲೂ ಚಿಕ್ಕಣ್ಣ ಹೆಚ್ಚು ಬುದ್ಧಿವಂತನಾದ್ದರಿಂದ ನಮ್ಮ ತಾಯಿಗೆ ಅವನ ಮೇಲೆ ಬಹಳ ಪ್ರೀತಿ (ರೂಢಿ). [ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ಅಣ್ಣ$_1$]

ಚಿಕ್ಕತಂದೆ (ನಾ).=ಚಿಕ್ಕಪ್ಪ : (ಶ). [ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ತಂದೆ]

ಚಿಕ್ಕತನ (ನಾ). ೧. ಬಾಲ್ಯ ; ಎಳೆಯ ವಯಸ್ಸು : ಚಿಕ್ಕತನ ತಮಗಿದನು ಕಾಣಲು ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ತಾನೇಕೆ (ಶುಬ್ರಾ.ಆ. ೬೦೩. ೩೭-೭೦). ೨. ಸಣ್ಣತನ ; ಕ್ಷುಲ್ಲಕತನ : ತಮ್ಮ ಚಿಕ್ಕತನಕ್ಕಾಗಿ ತಾವೇ ನಾಚಿಕೊಳ್ಳುವಂತಾಗುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). [ಚಿಕ್ಕ$_1$ + – ತನ]

ಚಿಕ್ಕತಮ್ಮ (ನಾ). ಕೊನೆಯ ತಮ್ಮ : ಕೂಡಲ ಸಂಗಮದೇವಾ ನೀನೆನಗೆ ಚಿಕ್ಕತಮ್ಮ (ಬಸವ. ೯೦೪); ನನ್ನ ತಮ್ಮಂದಿರೆಲ್ಲಾ ಊರಿನಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ತಂದೆ ತಾಯಿಯ ಬಳಿ ಇದ್ದಾರೆ, ಚಿಕ್ಕತಮ್ಮನೊಬ್ಬ ಮಾತ್ರ ನನ್ನ ಬಳಿ ಇದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). [ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ತಮ್ಮ]

ಚಿಕ್ಕತಾಯಿ (ನಾ). ೧.=ಚಿಕ್ಕಮ್ಮ : (ಶ).
[ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ತಾಯಿ (<ತಾಯ್)]

ಚಿಕ್ಕತಾರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಾಣ್ಯ (?) : ತೆಲ್ಲಿಗರು ಎಳ್ಳ ಮಾಱ ಕೊಂಡವಗು ಹೊಂಗೆ ಕಟ್ಟದಲಗಿನ ಚಿಕ್ಕತಾರವ ತೆಱುವರು ಬೆಳೆಯ ತಾರದರ್ದ್ದದ ಎಣ್ಣೆಯನು ಗಾಣಕ್ಕೆ ನಿಚ್ಚಲು ಅರ್ದ್ದಸೊಲ್ಲಿಗೆಯನು ಆಡಿತಕ್ಕೆ ಎಱೆವರು (ಸೌಇಇ. IX-1, ೩೩೬-೨೭ ; 1219).
[ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ತಾರ$_1$]

ಚಿಕ್ಕತೂಬರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: "ಕಾಕಾಂಡಃ–ಚಿಕ್ಕತೂಬರ, ಹೆಬ್ಬೇವು, ಹೆಮ್ಮರ" (ಔಷಧಿ. ೨೯).
[ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ತೂಬರ$_1$ (<ತುಂಬುರು$_1$)]

ಚಿಕ್ಕತೊಗರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೊಗರಿ: ಚಿಕ್ಕತೊಗರಿ, ವಿಷತೊಗರಿ, ಕೇಸರಿಬೇಳೆ (ವ್ಯಜಿಗ. ೪೯–೯೮೦). [ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ತೊಗರಿ$_1$ (<ತೊವರಿ)]

ಚಿಕ್ಕನರುವಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಗಿಡ ; ಅಗ್ನಿಮಂಥ : "ತೇಜೋವೃಕ್ಷಃ–ಚಿಕ್ಕನರುವಲು" (ಔಷಧಿ. ೭೩).
[ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ನರುವಲು (<ನಱುವಲ್)]

ಚಿಕ್ಕನುಗಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : (ವ್ಯಜಿಗ. ೬–೧೧೧).
[ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ನುಗ ? + ಹುಲ್ಲು(<ಪುಲ್)]

ಚಿಕ್ಕನುಡಿ (ನಾ). ಕೀಳುಮಾತು ; ಸಣ್ಣಮಾತು ; ಕ್ಷುದ್ರವಾದ ನುಡಿ : ಅಕ್ಕ ಕೇಳೌ ಚಿಕ್ಕನುಡಿಗಳು ತಕ್ಕುವೇ ಹಿರಿಯರ್ಗೆ (ಸಂಭವ. ೨೦–೧೧೧).
[ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ನುಡಿ$_2$]

ಚಿಕ್ಕನೆಕ್ಕಿಸೊಪ್ಪು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು : ಚಿಕ್ಕನೆಕ್ಕಿ ಸೊಪ್ಪು, ಲಕ್ಕಿ (ವ್ಯಜಿಗ. ೯೮–೯೫೬). [ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ನೆಕ್ಕಿ + ಸೊಪ್ಪು$_3$]

ಚಿಕ್ಕನೆಲದಾಳು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಗಿಡ : "ಪುತ್ರಜನನೀ – ಚಿಕ್ಕನೆಲದಾಳು ; ತಾಳಿಯಸೊಪ್ಪು" (ಔಷಧಿ. ೧೦೦).
[ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ನೆಲದಾಳು (<ನೆಲದಾೞ್)]

ಚಿಕ್ಕನೇರಳೆ 'ಚಿಕ್ಕನೇಱಲ್' ನೋ.

ಚಿಕ್ಕನೇರಿಲು 'ಚಿಕ್ಕನೇಱಲ್' ನೋ.

ಚಿಕ್ಕನೇಱಲ್, ಚಿಕ್ಕನೇರಳೆ, ಚಿಕ್ಕನೇರಿಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೇರಿಳೆ : "ವೈರಸೀ – ಚಿಕ್ಕನೇಱಲ್" (ಔಷಧಿ. ೧೫೬). **ಚಿಕ್ಕನೇರಳೆ :** (ವ್ಯಜಿಗ. ೭೩–೦೪೯೫). **ಚಿಕ್ಕನೇರಿಲು :** ಚಿಕ್ಕನೇರಿಲು ಜಂಬುನೇರಿಲು ಗಳರುಟಾಳ (ರುಕ್ಮಾಂಗ. ೧೦–೩). [ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ನೇಱಲ್]

ಚಿಕ್ಕಪ್ಪ, ಚಿಕಪ, ಚಿಗಪ್ಪ (ನಾ). ೧. ತಂದೆಯ ತಮ್ಮ ; ಕಕ್ಕ : ಅಪ್ಪನ ಅಪ್ಪ ಅನ್ನದವ ಚಿಕ್ಕಪ್ಪನ ಅಪ್ಪಾ ಅಂದಾನೇ (ಗಾದೆ). ೨. ಚಿಕ್ಕಮ್ಮನ ಗಂಡ; ತಾಯಿಯ ತಂಗಿಯ ಗಂಡ: ತಂದೆಯ ತಮ್ಮನಷ್ಟೇ ಚಿಕ್ಕಪ್ಪನಲ್ಲ, ಚಿಕ್ಕಮ್ಮನ ಗಂಡನೂ ಚಿಕ್ಕಪ್ಪನೇ (ರೂಢಿ). **ಚಿಕಪ:** ೧. ಯಿವಂದಿರ ಚಿಕಪ ಉಡಖಾನ ಮಗ ಅಬೂಖಾನನು (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೨೯–೦೯; 1712) ; **ಚಿಗಪ್ಪ :** ೧. ಚಿಗಪ್ಪ ಚಿಗವ್ವ ಆವಾರಲ್ಲಾ (ಮಣ್ಣುಹೆ. ೧೬೦); ಉಂಡುಟ್ಟು ಸುಖದಿಂದಿದ್ದು ವಕೀಲಿ ಮಾಡುತ್ತ ಕಾಲ ಕಳೆಯಬೇಕೆಂದು ಆತನ ಚಿಗಪ್ಪನ ಇಚ್ಛೆ (ಜ್ಯೋತಿಶ್ಯಾ. ೧೬). [ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ಅಪ್ಪ$_1$]

ಚಿಕ್ಕಪ್ರಾಯ (ನಾ). ಎಳೆಯ ವಯಸ್ಸು ; ಚಿಕ್ಕವಯಸ್ಸು : "ಕನಿಷ್ಠಃ, ಅತಿಯುವಾ – ಬಹಳ ಚಿಕ್ಕಪ್ರಾಯದ ಹುಡುಗ, ಅಲ್ಪಃ – ಚಿಕ್ಕವನು ೨ ಕ್ಕೂ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೩೦). [ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ಪ್ರಾಯ]

ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಗಿಡ : "ಲಘುಪೂರ್ವಕಃ – ಚಿಕ್ಕಬಳ್ಳಿ" (ಔಷಧಿ. ೧೯೨). [ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ಬಳ್ಳಿ]

ಚಿಕ್ಕಬಿಟ್ಟುವ (ನಾ). (?): ಮೂಡಣ ಹೆಗ್ಗದ್ದೆ ಅದಱ ಮೇಗಣ ಕೊಡಂಗೆ ಎರಡಱಲ್ಲಿಯೂ ಮೂಡೆ ೨ ಬಂಣಟೆಮೂಡೆ ೨ ಮುಂಡಿನ ಮಾಡುವ ಬಳುಮೂಡೆ ೧ ಚಿಕ್ಕ ಬಿಟ್ಟುವ ಕೊಡಂಗೆ ಮೂಡೆ ೧ (ಎಇ. XXVII, ೨೮–೫೦ ; 1256). [?]

ಚಿಕ್ಕಬ್ಬೆ (ನಾ). ೧.=ಚಿಕ್ಕಮ್ಮ : ನನ್ನ ಚಿಕ್ಕಬ್ಬೆಗೆ ನನ್ನನ್ನು ಕಂಡರೆ ಬಹಳ ಪ್ರೀತಿ (ರೂಢಿ). ೨. ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು: ತನ್ನರಸಿ ಚಿಕ್ಕಬ್ಬೆಗೆ ಬಡಗನ್ನಿಕೆಱೆಯ ಬಡಗಣ ಬದರಿಯ ಪಿನ್ನಣ ಕೆಱೆಯುಮ್ಮಿಟ್ಟ ದೇವರ್ಗೆ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೯೬–೦೯ ; ಸು. 915). [ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ಅಬ್ಬೆ$_1$]

ಚಿಕ್ಕಬ್ರಹ್ಮಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಗಿಡ : "ಲಘುಬ್ರಹ್ಮಿ–ಚಿಕ್ಕ ಬ್ರಹ್ಮಿ" (ಔಷಧಿ. ೧೯೨). [ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ಬ್ರಹ್ಮಿ]

ಚಿಕ್ಕಮರುಳು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಗಿಡ : ಚಿಕ್ಕಮರುಳು, ಮೈಕೆಬೇರು ಗಂಡರಿಸಿನದಲ್ಲಿ ನಿಂಬೆಕಾಯಷ್ಟು ಕುಡಿಯೆ ಬಾಣಂತಿ ರೋಗ ಬಸುರಿಳಿವದು ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿವ್ಯವಿ. ೮೧). [?]

ಚಿಕ್ಕಮಾತು (ನಾ).=ಚಿಕ್ಕನುಡಿ : ಚಿಕ್ಕಮಾತುಗಳನ್ನಾಡಿ ನೋಯಿಸುವುದೇ ಅವರ ಸ್ವಭಾವ (ರೂಢಿ). [ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ಮಾತು$_1$]

ಚಿಕ್ಕಮಾರಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಕಿಟ್ಟಪಳ್ಳಿ . . . ತುಱುಗೊಳೊಳ ಚಿ[ಕ್ಕ]ಮಾರಯ್ಯ ಸತ್ತ (ಎಕ. IX ಕಾನಕಾ. ೮೮–೫ ; ಸು. 870).
[ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ಮಾರಯ್ಯ]

ಚಿಕ್ಕಮ್ಮ (ನಾ). ೧. ತಾಯಿಯ ತಂಗಿ : ಹರುಷಮಿಗಿಲಾ ಚೈದ್ಯಪುರದಲಿ ವರಜನನಿ ಚಿಕ್ಕಮ್ಮನಲ್ಲಿಹಳೆಂದನು (ನಳಚ. ೬–೩೫). ೨. ಚಿಕ್ಕಪ್ಪನ ಹೆಂಡತಿ ; ಕಕ್ಕಿ : ಆ ನೃಪನ ಚಿಕ್ಕಮ್ಮ ಪಡೆದಳು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೦–೨೬); ಇವರೂ ಸಹ ನಮ್ಮ ಚಿಕ್ಕಮ್ಮನೇ, ಅಂದರೆ ತಾಯಿಯ ತಂಗಿಯಲ್ಲ, ನಮ್ಮ ಚಿಕ್ಕಪ್ಪನ ಹೆಂಡತಿ (ರೂಢಿ). ೩. ಮಲತಾಯಿ : ಚಿಕ್ಕಮ್ಮ ಕೇಳು ಹಿಂದಣ ಜನ್ಮದೊಳು ನಾನು ಮಕ್ಕಳಂ ಬಯಸಿ ದೈವದಮುಂದೆ ನೋಂಪಿಯಂ ಚೊಕ್ಕಟದಿ ಮಾಡಿತಿಲ್ಲದಱಿಂದಮಾ ನನ್ನ ಬಸಿಱು ಪಾಳ್ಪಸಿರಾದುದು (ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವ. ೫–೧೫). [ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ಅಮ್ಮ$_2$]

ಚಿಕ್ಕಯ್ಯ (ನಾ).=ಚಿಕ್ಕಪ್ಪ ೧ : ಅಯ್ಯನಯ್ಯನು ಚೆನ್ನಯಂ ಚಿಕ್ಕಯ್ಯ ಕಕ್ಕಯ್ಯನು ತೆಲುಗು ಬೊಮ್ಮಯ್ಯನಯ್ಯನು ನಿಂಬಿ ತಾಯ್ ಚೇರಮನ ಮಗ ನಾನು (ಬಸವು. ೩–೮೨) ; ಯಾರ ಬಲದಿಂದ ಬಂದುದೀ ಮಹಾಕಪಿ ಸಂತೆ ಮುಳಿದುಚಿಕ್ಕಯ್ಯನೈದಿ ಸೇರಿದಂ ಮಾನುಷರ (ವೆಂಕಾರಾ. ೬–೦೮–೨೪).
[ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ಅಯ್ಯ$_1$]

ಚಿಕ್ಕವಯಸ್ಸು (ನಾ).=ಚಿಕ್ಕಪ್ರಾಯ: ಚಿಕ್ಕವಯಸ್ಸಿಗೇ ನಾನು ನನ್ನ ತಾಯಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡಿದ್ದೆ (ರೂಢಿ). [ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ವಯಸ್ಸು]

ಚಿಕ್ಕವೂಸಿ (ನಾ). ಪುನರ್ವಸು ಮಳೆ : (ಎಸಮ್ಮ. XV, ೩೦).
[ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ಪೂಸಿ$_0$ (< ಪುಷ್ಯ)]

ಚಿಕ್ಕವ್ವ 'ಚಿಕ್ಕವ್ವೆ' ನೋ.

ಚಿಕ್ಕವ್ವೆ, ಚಿಕ್ಕವ್ವ, ಚಿಗವ್ವ (ನಾ).=ಚಿಕ್ಕಮ್ಮ: ಚಿಕ್ಕವ್ವೆಯ ಮೇಲೆ ಸಿಟ್ಟು ಹುಟ್ಟಿತು (ಮುನಿಮಾ. ೩). **ಚಿಕ್ಕವ್ವ :** ಮಕ್ಕಳು ಚಿಕ್ಕವ್ವ ಎನ್ನುತ್ತಾ (ಮುನಿಮಾ. ೯೪). **ಚಿಗವ್ವ:** ನಿನಗ್ಯಾಕ ಅದರ ಚಿಂತಿ ಚಿಗವ್ವಾ? (ಗ್ರಾವಹಾಯು. ೨೮); ನಾನು ನಾಳೆ ಮುಂಜಾನೇ ನಮ್ಮ ಚಿಗವ್ವನ ಮನೆಗೆ ಹೊರಟೆನು (ಮುಂಬಯಿ. ೧-೩೮). [ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ಅವ್ವೆ]

ಚಿಕ್ಕಸ (ನಾ). ಜವೆಗೋಧಿಯ ಹಿಟ್ಟು; ಯವ ಚೂರ್ಣ. [ಸಂ.]

ಚಿಕ್ಕಸಾಡಿಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : ಚಿಕ್ಕಸಾಡಿಹುಲ್ಲು, ಕರಿಕೊಡೆಹುಲ್ಲು, ನಾಲೆಹುಲ್ಲು (ವೃಜಿಗಿ. ೬೯-೧೪೦೫).
[ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ಸಾಡಿ$_0$ + ಹುಲ್ಲು (<ಪುಲ್)]

ಚಿಕ್ಕಸಿವನ್ನಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಗಿಡ : "ಲಘುಕಾಶ್ಮರ್ಯ – ಚಿಕ್ಕಸಿವನ್ನಿ" (ಒಷಧಿ. ೧೪೨). [ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ಸಿವನ್ನಿ]

ಚಿಕ್ಕಸುರಟಿಗಿಡ(ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: ಚಿಕ್ಕಸುರಟಿಗಿಡ, ಗರುಡಫಲ (ವೃಜಿಗಿ. ೪೫-೮೮೧). [ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ಸುರಟಿ$_0$ + ಗಿಡ (<ಗಿಡು)]

ಚಿಕ್ಕಹಣ (ನಾ). ಎರಡು ಆಣೆಗಳ ಬೆಲೆಯ ಒಂದು ಬೆಳ್ಳಿ ನಾಣ್ಯ: (ಕಿ).
[ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ಹಣ]

ಚಿಕ್ಕಹೀರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೀರೆ : "ಮಾರಣೀ – ಚಿಕ್ಕಹೀರೆ" (ಒಷಧಿ. ೧೨೪). [ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ಹೀರೆ$_1$ (<ಪೀರೆ)]

ಚಿಕ್ಕಹೊಂಬಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಶಾನುಭೋಗರ ವರ್ತನೆಯಿಂದ ಗ ೨ ಆಂಗ್ರುವಂಕ್ಕೆ ನಾಡೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಾಹ ಉಂಬಳಿಯ ಚಿಕ್ಕಹೊಂಬಳಿ ಹೊಮಾರು ಕ್ರಯ ಕಡಾಯ ಭಿಟ್ಟಿ ಕೊಟ್ಟೆ (ವ್ಯಾಆರಿ. ೧೯೩೪, ೨೭-೨೦ ; 1430). [?]

ಚಿಕ್ಕಹೊರಲಿಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ (?) : ಹೊರಲಿಗ, ಚಿಕ್ಕಹೊರಲಿಗನಸಮೂಲ ಭಂಗಿಯ ಪುಡಿ . . . ಇಷ್ಟನ್ನೂ ಕೂಡಿ ಅರೆದು (ವಿವ್ಯವಿ. ೨೦೫). [ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ಹೊರಲಿಗ ?]

ಚಿಕ್ಕಾಟ 'ಚಿಕ್ಕುಟ' ನೋ.

ಚಿಕ್ಕಾಡಿ 'ಚಿಕ್ಕುಟ' ನೋ.

ಚಿಕ್ಕಾಡು 'ಚಿಕ್ಕುಟ' ನೋ.

ಚಿಕ್ಕಾಣೆ (ನಾ). (ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕದಾದ) ಒಂದು ಬೆಳ್ಳಿಯ ನಾಣ್ಯ : (ಕಿ). [ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ಆಣೆ$_5$]

ಚಿಕ್ಕಾಸು (ನಾ). ಸಣ್ಣಕಾಸು; ತೀರ ಚಿಕ್ಕನಾಣ್ಯ: ಒಂದುಚಿಕ್ಕಾಸು ಕೂಡ ಬಡ್ಡಿ ಸಹ ಕೊಟ್ಟಿಲ್ಲ (ಕುರುಕಾ. ೪೩); ಮಾಸ್ತರು ಎಂದರೆ ಚಿಕ್ಕಾಸು ಸಾಲ ಕೊಡುವರಿಲ್ಲ (ಕಾವೇರಿ. ೧೦೧) : ದುಂದುವೆಚ್ಚ ಮಾಡಿ, ಒಂದು ಚಿಕ್ಕಾಸೂ ಅವನ ಬಳಿ ಉಳಿದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ಕಾಸು$_2$]

ಚಿಕ್ಕಿ 'ಚುಕ್ಕೆ$_1$' ನೋ.

ಚಿಕ್ಕಿಹಾವು (ನಾ). ಮೈಮೇಲೆ ಬಣ್ಣದ ಬೊಟ್ಟುಗಳಿರುವ ಹಾವು; ಸುಂಟಿಗನೆಂಬ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಷಸರ್ಪ : (ಕಿ).
[ಚಿಕ್ಕಿ (<ಚುಕ್ಕೆ$_1$) + ಹಾವು (<ಪಾವು$_1$)]

ಚಿಕ್ಕೀಚಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಈಚಲು ಮರ; ಕಿರೀಚಲು : "ಪರುಃ – ಗಿಣ್ಣು, ಚಿಕ್ಕೀಚಲು" (ಒಷಧಿ. ೯೦).
[ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ಈಚಲು$_1$ (<ಈಂಚಲ್)]

ಚಿಕ್ಕೀರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೀರೆಸೊಪ್ಪು : (ವೃಜಿಗಿ. ೬-೯೪).
[ಚಿಕ್ಕ$_1$ + ಕೀರೆ]

ಚಿಕ್ಕು$_1$ 'ಸಿಕ್ಕ$_1$' ನೋ.

ಚಿಕ್ಕು$_2$ (ನಾ). (ಉಕ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು; ಸಪೋಟಾ : ಚಿಕ್ಕುಹಣ್ಣು ತಿನ್ನಲು ಬಲುರುಚಿ (ರೂಢಿ).
[←ಮರಾ. ಚಿಕೂ, ಚಿಕ್ಕೂ]

ಚಿಕ್ಕು$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಕ್ಷುದ್ರದೇವತೆಯ ಹೆಸರು : ಗಾಡಿಗ ಡಿಂಬು ಗಂಗೆ ಚಿಕ್ಕು ಮುಟ್ಟಿಗೆ ಹುರಿಬುತ್ತಿಯ ಬೇಡಿ ಈಡಾಡಿದ ಕೂಳಂಬಲಿಯ ನಾಯ್ಸು ಕುಟುಕುವ ಹೇಸಿ ದೈವಂಗಳ ಬೇಡಿ ಬೇಡಿ ನಿರರ್ಥ ಕೆಡಬೇಡ (ಬಸವ. ೫೫೬). [?]

ಚಿಕ್ಕುಟ, ಚಿಕ್ಕಟ$_1$, ಚಿಕ್ಕಟಂ, ಚಿಕ್ಕಡು, ಚಿಕ್ಕಾಟ, ಚಿಕ್ಕಾಡಿ, ಚಿಕ್ಕಾಡು, ಚಿಕ್ಕುಟು, ಚಿಕ್ಕುಡಂ, ಚಿಗಟ, ಚಿಗಟೆ (ನಾ). ಸೊಳ್ಳೆಯಂತಹ ಸಣ್ಣ ರೆಕ್ಕೆ ಹುಳು : ದಂಸೇಹಿಯ = ಚಿಕ್ಕುಟಗಳಿಂದಂ (ವರ್ಧಾರಾ. ೧೨೨-೪); ಯುಗಜುಗವ ಬಲ್ಲೆನೆಂಬವರು ನಿಚ್ಚಕ್ಕೆ ನಿಚ್ಚ ಬಪ್ಪ ಚಿಕ್ಕುಟ [ಪಾಠಾಂ. ಚಿಕ್ಕಟ, ಚಿಕ್ಕುಟ] ಸಾವನರಿಯರು (ಅವಚಂ. ೧೧೩-೫೧೧); ಪೆರ್ವಾಗಿಲಂ ತಾಗೆ ಒಂದು ಬೀಯಗವಿಕ್ಕಿ ಚಿಕ್ಕುಟಂ [ಪಾಠಾಂ. ಚಿಕ್ಕಟುಂ, ಚಿಕ್ಕೆಡುಂ] ನುಸುಟಲ್ಪಾರದಂತಾಗಿ ಬಿಗಿಯೆ (ಅರ್ಧನೇ. ೭-೪೪ ವ); ಹೇನು ಕೂರೆ ಚಿಕ್ಕುಟ ತಗುಣೆಗಳಿವು ಹೀರುವರೆಣಿಪವು ರಕ್ತವ (ಭಕ್ತಸ. II, ೦೨-೧). **ಚಿಕ್ಕಟ$_1$:** "ಯೂಕಾ ಮಕ್ಷಿಕಾದಯಃ = ಕೂರೆ, ತಗುಣೆ, ಚಿಕ್ಕಟ ಮೊದಲಾದವು" (ಬಾಹಟೀ. ೨-೫-೨೭ ವ); ಚಿಕ್ಕಟವು ಮೈಯ ಕಡಿವಂತೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೪೦೬); ಚಿಕ್ಕಟದ ಕಾಲುಗಳು ೦.೦೫ ಅಂಗುಲ ಉದ್ದ–ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ೧೩ ಅಂಗುಲ, ಎತ್ತರ ೭.೭೫ ಅಂಗು ಲಹಾರಬಲ್ಲವು (ಕೀಟಬಿ. ೩). **ಚಿಕ್ಕಟು:** ಎಕ್ಕತೂಳದ ಭಟತತಿಯ ಚಿಕ್ಕಟು ತಿಗುಣೆಯ ತಿಕ್ಕುವಂದದಿ ನೆಲಕಿಕ್ಕಿದನರೆಗಳಿಗೆಯೊಳು (ನೇಮಿಸಂ. ೨೯-೩೧). **ಚಿಕ್ಕಡು :** ಗುಡಮಾಕ್ಷಿಕ ಮಳಯಜ . . . ಎಂಬಿವ ನಿಂಬಾಗೊಡಗೂಡಿ ಧೂಪಿಸುಗೆ ಚಿಕ್ಕಡು ನೊರಜುಂ ತಗುಣೆ ಬಾವಲೆಂಬಿವು ಕಿಡುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೭-೩೯); ದಂಶಮಶಕ–ಚಿಕ್ಕಡು ನೊರಜು (ತಸೂವ್ಯ. ೨೯೭) : ಕೊಂಡೆಯನಂತೆ ಪತ್ತುವ ಚಿಕ್ಕಡಿನಿಂ ಕಡುಘಾತಕನಂತೆ ನೋಯಿಸುವ ಪೆನೊರ್ಣಗಳಿಂ . . . ಬಿಂಬಿಮ್ಮೆಂಬ ಪೇರವಿಯುಂ ನೋಡಿ(ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೫೩) ; ದಂಶಮಶಕ–ಚಿಕ್ಕಡು ಗುಂಗುಟುಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೩೩೩). **ಚಿಕ್ಕಾಟ:** ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದರೆ ಅವರನ್ನು ತಗುಣಿ ಚಿಕ್ಕಾಟಗಳಂತೆ ಕಾಲಿನಿಂದ ತುಳಿದು ನಾಶಮಾಡುತ್ತೇನೆ (ಮಂದಾಕಿ. ೧೫೪). **ಚಿಕ್ಕಾಡಿ :** ಚಿಕ್ಕಾಡಿ ತಗುಣೆಯೂ ರಕ್ಕಸರು ಜಾರೆಯರು ಒಕ್ಕಲಿಕ್ಕುವರು ಇರುಳೆಲ್ಲ ಬೆಳಗಾಗಿ ಸುಕ್ಕಿದಂತಿಹರು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೮೫೫). **ಚಿಕ್ಕಾಡು:** ಆನೆ ನೀರೊಡಗೂಡಿ ತಾನಾಡುತಿರಲೊಂದು ಮೌನದ ಚಿಕ್ಕಾಡು ನುಂಗೆ ಕಂಡು ಮಾನಿನಿ ನಲಿದಾಡುತ (ಮಿಶ್ರಸ್ತೋ. ೬೮) ; ಆನೆಯನೆತ್ತುವಂಗಾಡು ಚಿಕ್ಕಾಡೆಂಬಂತೆ ಗೋವರ್ಧನಾಚಲಮನೆತ್ತಿ (ಅರ್ಧನೇ. ೭-೮೩ ವ) ; ಬೆಕ್ಕಲಿಯೂ ಗೂಬೆಯೂ ಚಿಕ್ಕಾಡು ತಗುಣೆಯೂ ರಕ್ಕಸ ಕಳ್ಳಜಾರರುಟ್ ಕತ್ತಲೆಯ ಮಕ್ಕಳು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೧೯೦); ಇಲಿ ಮತ್ತು ಚಿಕ್ಕಾಡುಗಳ ಮೂಲಕ ಪ್ಲೇಗು ಬರುತ್ತದೆ (ಆಡುಸಾ. ೪೮). **ಚಿಕ್ಕುಟು :** ಮುನ್ನಿನ ಭವದೊಳ್ ಪರಿಪಡೆ ಚಿಕ್ಕುಟುವುಂ ಗುಂಗುಟುವುಂ ನೆಟ್ ಸೋವುತಿರ್ದ ಭಕ್ತಿಯ ಭರದಿಂ (ಬಂಹರಿ. ೭-೭೫). **ಚಿಕ್ಕುಡು :** ತುಂಬಿ ಪತಂಗ ನೊಣ ಜೇನನೊಣ ಚಿಕ್ಕುಡು . . . ಮೊದಲಾದುವಕ್ಕೆ ಸ್ಪರ್ಶನ ರಸನ ಘ್ರಾಣಮುಮುಕ್ಕು (ಶಾಸ್ತಟೀ. ೧೧೭-೬). **ಚಿಗಟ :** ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಇಲಿಗಳ ಮೇಲೆ ಜೀವಿಸುವ ಚಿಗಟಗಳು ಪ್ಲೇಗ್ ರೋಗವನ್ನು ತರುವುವು (ಗೃಹವಿ. ೧೮೭); ಕಣಜದ ಶೈತ್ಯದಿಂದ ಚಿಗಟಗಳು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರಿ ಬಂದು ಆಳಿನ ಮೊಗಕ್ಕೆ ಮುತ್ತಿದವು (ಬಿಸ್ತಕ. ೧೦೮) : ಚಿಗಟನ ಕಣ್ಣೊಳಗೆ, ಆನೆಪೋಗಿ ಕುಂತರೂ ನಾವು ಆಶ್ಚರ್ಯಪಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ (ಕರಿಕಂ. ೭) ; ಅಡವಿಗೆ ಹೋದರೂ ಚಿಗಟದ ಕಾಟ ತಪ್ಪದು (ಗಾದೆ). **ಚಿಗಟೆ :** ತತ್ತತ್ಪ್ರಕೃತಿ ವಿಶೇಷಂಗಳಿಂ . . . ಮತ್ಕುಣಃ – ಚಿಗಟೆಯಾಗಿ (ಬಾಹಟೀ. ೧೧-೧೩ ವ).

ಚಿಕ್ಕುಟು 'ಚಿಕ್ಕುಟ' ನೋ.

ಚಿಕ್ಕುಡಿಪ್ಪೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: (ವೃಜಿಗಿ. ೪೧-೮೦೨). [?]

ಚಿಕ್ಕುಡು 'ಚಿಕ್ಕುಟ' ನೋ.

ಚಿಕ್ಕುಳ (ನಾ). ಸಣ್ಣವ್ಯಕ್ತಿ ; ಕೀಳು ದರ್ಜೆಯವನು : ವೇದವ ಕಲಿತು ಶಾಸ್ತ್ರವನೋದಿ . . . ಪರತತ್ತ್ವವ ನೋಡಿ ಕಂಡಿಹೆವೆಂದು ಹೇಳುತಿಪ್ಪ ಹಿರಿಯರೆಲ್ಲರು ಇಕ್ಕುವ ದಾತಾರನ ಬಾಗಿಲವ ಕಾಯ್ದು ಚಿಕ್ಕುಳರಾದರು [ಪಾಠಾಂ. ಚಿಕ್ಕಮಕ್ಕಳಾದರು] (ಮೋಳಿಗೆಮಾ. ೫೩-೨೧೮).

[ಚಿಕ್ಕ₁ + ಕುಳ್₅ (= ಕುಲ)]

ಚಿಕ್ಕೊಳಿ (ನಾ). (?) : ಹುತ್ತದ ಮೇಗಣ ಕಾಗೆ ನೆತ್ತಾ ಕಾರೋದ ಕಂಡೆ ಕಿತ್ತೂಳಿ ಕಂಡೇ ಗುರುತೀಗೆ ಅತ್ತಮ್ಮ ಚಿಕ್ಕೊಳಿರಾಗೀಲಿ ಇರ್ವೇಳುತ್ತಿದ್ದೋ (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೭೨). [?]

ಚಿಕ್ಕೊಳಿಗ (ನಾ). ಸಣ್ಣಪುಟ್ಟ ಕೆಲಸ ; ಕಿರುಕುಳ ಸೇವೆ : ಓಲಗ ದಬಲೆಯುರನು ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟು ಚಿಕ್ಕೊಳಿಗದವರೊಡಗೂಡಿ ಲೀಲೆಯಿಂ ನರಸಿಂಹನಂತ್ಯೆದಿದ (ಕಂನವಿ. ೧೧-೧೨೫); ತೂಗದಿರಿಯೆಂದು ಚಿಕ್ಕೊಳಿಗ ದವರ ಸಂಜ್ಞೆಯಾಗಿ ನಿಂದಿರಿಸಿ ಅಪ್ಪಣೆವಿಡಿದು (ಕೃಷ್ಣವಿ. ೩-೪೭).

[ಚಿಕ್ಕ₁ + ಊಳಿಗ (< ಊಟಿಗ)]

ಚಿಕ್ಕೆ₁ 'ಚುಕ್ಕೆ₁' ನೋ.

ಚಿಕ್ಕೆ₂ (ನಾ). ೧. ಚಪ್ಪಟೆಯಾದ ಮೂಗುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. ೨. ಇಲಿ. ೩. ಅಡಕೆ : (ಕ). [ಸಂ. ಚಿಕ್ಕಾ]

ಚಿಕ್ಕೆಬೊಟ್ಟು (ನಾ). ಚುಕ್ಕೆಯ ಆಕಾರದಲ್ಲಿರುವ ಬೊಟ್ಟು; ಹಣೆಗೆ ಇಡುವ ದುಂಡನೆಯ ಸಾದಿನ ಗುರಂತು : (ಕ).

[ಚಿಕ್ಕೆ₁ (< ಚುಕ್ಕೆ₁) + ಬೊಟ್ಟು₂ (< ಬಟ್ಟು₁)]

ಚಿಕ್ಕೆರಲೆ (ನಾ). ಮರಿಹುಲ್ಲೆ ; ಜಿಂಕೆಯ ಮರಿ : ಕಿಱುದಳಿರಂ ಗೆಲ್ವಧರದ ಚಿಕ್ಕೆರಲೆಯ ಸೋಲಿಪ ನಗೆಗಣ್ಣ (ಜಯಕಾ. ೩-೨೨).

[ಚಿಕ್ಕ₁ + ಎರಲೆ]

ಚಿಕ್ಕೇಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಗಿಡ : "ಅರೇಣು, ಚಿಕ್ಕೇಲ, ಕಡಲೆ" (ಓಷಧಿ. ೩). [?]

ಚಿಕ್ಕೇಲಕ್ಕಿ (ನಾ). ಸಣ್ಣ ಏಲಕ್ಕಿ : "ರಾಷ್ಟ್ರವೃದ್ಧಿಕರೀ-ಚಿಕ್ಕೇಲಕ್ಕಿ" (ಓಷಧಿ. ೧೩೯). [ಚಿಕ್ಕ₁ + ಏಲಕ್ಕಿ]

ಚಿಕ್ಕೊತ್ತೆ (ನಾ). ಸ್ವಲ್ಪಹೊತ್ತಿನ ಸಹವಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಮಾತ್ರ ಸೂಳೆಯರಿಗೆ ಕೊಡುವ ಒತ್ತೆಯ ಹಣ; ಹಗಲು ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಕೊಡುವ ಒತ್ತೆಹಣ; ಹಗಲೊತ್ತೆ : ಮತ್ತೆ ಬೊಜಂಗರಿಲ್ಲ ಪೊಱಗೊಚ್ಚತವೇಂ ನಿನಗುಂಟು ತೋಳ ಚಿಕ್ಕೊತ್ತೆಗೆ ಪೊಕ್ಕೆಯಿಂತು ಶುನಿಯಂತಿರೆ ನಿಲ್ವರೆ ಸೂಳೆಕೇರಿಯೇ ಒತ್ತೆಗೆ ನಾಣ್ಚೆಯುಂ ಪೊಱಮಡಾಂ ಮೊಱಿಯಿಟ್ಟಪೆನೆಂದು ಸುತ್ತಿದಳ್ ಮುತ್ತಿದಳಟ್ಟೆ ಚೌಕಿಗೆಯನೊರ್ಬಳೆ ಮಾರಿಯ ಮೂರಿಯಂದದಿಂ (ಲೀಲಾವ. ೨-೧೨೨) ; ಬಾಗಿಲೊಳ್ಕೊಜಗರೀಗಳ್ಬಂದು ನಿಂದಿರ್ದಪರ್ ಕರೆ ನಿಮ್ಮಕ್ಕನನಕ್ಕುವಕ್ಕು ಹೊಸತೀ ಚಿಕ್ಕೊ[ಪಾಠಾಂ. ತ್ಕೊ]ತ್ತೆಯುಂ ಕೊಟ್ಟು ನೋಡಿರೆ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೦೦-೭೯) ; ಹರಿಸದಿನಿತ್ತ ಹಗಲ ಚಿಕ್ಕೊತ್ತೆಯ ನಿರುಳೊತ್ತೆಯ ಹಣಮೆನುತವೆ ಬಗೆದು (ಜಯಕಾ. ೦೪-೫೨).

[ಚಿಕ್ಕ₁ + ಒತ್ತೆ₁]

ಚಿಕ್ಲೀತಾಸೊಪ್ಪು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು : ಚಿಕ್ಲೀತಾಸೊಪ್ಪು, ನೀರುಪುಳ್ಳಂಪುರಚಿವಲೆ ಗಿಡ (ಮೃಡಿಗಿ. ೨೫-೦೦೫೨). [? + ಸೊಪ್ಪು₃]

ಚಿಗಟ 'ಚಿಕ್ಕುಟ' ನೋ.

ಚಿಗಟಾಯಿಸು 'ಚಿಕಟಾಯಿಂಸು' ನೋ.

ಚಿಗಟೆ 'ಚಿಕ್ಕುಟ' ನೋ.

ಚಿಗಣೆ 'ಚಿಗುಳಿ' ನೋ.

ಚಿಗಪ್ಪ 'ಚಿಕ್ಕಪ್ಪ' ನೋ.

ಚಿಗರಿ₁ 'ಚಿಗರೆ₁' ನೋ.

ಚಿಗರಿ₂ 'ಚಿಗರೆ₂' ನೋ.

ಚಿಗರಿಗಣ್, ಚಿಗರಿಗಣ್ಣು (ನಾ). ಜಿಂಕೆಯ ಕಣ್ಣುಗಳಂತಿರುವ ಕಣ್ಣು : ಚಿಗರಿಗಂಗಳ ಚೆಲುವಿ ಚೆದರಿ ನಿಂತಾಳ (ಸಜೀಗೀ. ೧೦೦-೧). **ಚಿಗರಿಗಣ್ಣು** : ನೆಕ್ಲದೋವ್ ಒಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದಾಗ ಆ ಚಿಗರಿಗಣ್ಣುಗಳು ಕ್ಷಣಕಾಲ ಮಾತ್ರ ತಾಯಿಯಿಂದ ಸರಿದು ಅವನ ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಸಂಧಿಸಿದುವು (ಪುನರು. ೨೩೮). [ಚಿಗರಿ₁ (< ಚಿಗರೆ₁) + ಕಣ್]

ಚಿಗರಿಗಣ್ಣು 'ಚಿಗರಿಗಣ್' ನೋ.

ಚಿಗರೆ₁, ಚಿಗರಿ₁ (ನಾ). ಜಿಂಕೆ ; ಹುಲ್ಲೆ : ಹಕ್ಕಿ ಗಾನ ಮಾಡುತಿವೆ ಭೃಂಗ ದಿಕ್ಕಿಗೋಡುತಿವೆ ಇದನು ನಿಂತು ನೋಡುತಿವೆ ಚಿಗರೆ ಸಾಲ್ಗಳು (ಪಯಣ. ೫೦-೮) ; ಅವಳೊಂದು ಹೆಣ್ಣು ಚಿಗರೆ ಯಾರ ಕೈಗೆ ಬಿದ್ದಿತೋ (ಹೊಸಬೆ. ೪೮); 'ದೀರ್ಘಾಪಾಂಗ' ವೆಂಬ ಚಿಗರೆ ಆಕೆಯ ಮುದ್ದುಕಂದ (ಧರ್ಮಸಾ. ೬೮). ತಾರಾಪದನು ಚಿಗರೆಯ ಮರಿಯ ಹಾಗೆ ಬಂಧನಭೀರು (ಇಪ್ಪತ. ೧೬೧). **ಚಿಗರಿ₁** : ಚಿಗರಿ ಮೊಲ ಜೇನ್ನುಣಿಸವಣ್ಣಿಂ (ಮಹಾವಿ. ೭-೩೨) ; ಚಿಗರಿಯಂತೆ ಜಿಗಿದು ಒಳಗೆ ಓಡಿಹೋದ (ಪ್ರೇಮತ. ೯೬) ; ಚಂದಪ್ಪ ಮೂಡ್ಕ್ಯಾನ ಚಿಗರೀಯನೇರ್ಯಾನೋ (ಗಾಳಿಗು. ೧೬) ; ನಮ್ಮ ಚಿಗರಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅದನ್ನು ಹಿಡಿಯಲಿಕ್ಕೆ ಓಡೋಣ (ಮುಂಬಯಿ. ೧-೨೭).

ಚಿಗರೆ₂, ಚಿಗರಿ₂ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ಸಂಜ್ಜಲು ; ₱ ಇದರ ಸೊಪ್ಪನ್ನು ಒಣಗಿಸಿ ಪುಡಿಮಾಡಿ ಸೀಗೆಪುಡಿಯೊಂದಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ : ಚಿಗರೆಯ ಪುಡಿಗೂ ಈಗ ಬೆಲೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). **ಚಿಗರಿ₂** : ಸುಜ್ಜಲು, ಚುಚ್ಚಲು, ಚಿಗರಿ, ಬೀಳ್ಕಂಬಿ, ತುಗಿ (ಮೃಡಿಗಿ. ೪-೬೨).

ಚಿಗವ್ವ 'ಚಿಕ್ಕವ್ವ' ನೋ.

ಚಿಗಳಿ 'ಚಿಗುಳಿ' ನೋ.

ಚಿಗಿ₁, ಜಿಗಿ₁ (ಕ್ರಿ). ೧. (ಬೆರಳುಗಳಿಂದ) ಚಿಮ್ಮಿಸು ; ಮಿಡಿ : "ಚಿಗಿ-ಅಂಗುಲಿ ವಿಸರ್ಜನೇ(ಬೆರಳಿನಿಂದ ಚಿಮ್ಮು)"(ಶಮಧಾ); ಚಿಗಿದಂಬು ಕಡಿದುದು ಕರ್ಣನಂದನನ (ಕುಮ್ಯಾಕ. ೨೦-೩೫) ; ಅಂಡೆಯ ನೆಗಹಿ ಕುಂಕುಮರಸ ದುಂಬಿ ಕೈಯಂಡೆಯ ಕೊಳವೆಯ ಚಿಗಿದು ಮಂಡೆಯ ನಿಡುಜಡೆವಿಡಿದು ಹೊಯ್ದಾಡಿದರು (ಮೋಹತ. ೧೪-೬೫). ೨. ನೆಗೆ ; ಕುಪ್ಪಳಿಸು ; ಹಾರು ; ಚಿಮ್ಮು : ಗಗನಕೆ ಚಿಗಿದು ಮಾರುತಿಯಗ್ನಿಬಾಣವ ತೆಗೆದೆಸಲಸುರಾಧಿಪನು (ಅಂಜಚ. ೧೪-೨೦೪) ; ಸೆಳೆದು ಹಿರಿಯುಬ್ಬಣವನವನಿಪ ಕೆಲಕೆ ಚಿಗಿದನು (ಕುಮ್ಯಾಕ. ೪-೩೭) ; ತುರಗದ ಮೊಗಂ ಮೊಗರಂಬುಮಾಗ ಗಗನಕೆ ಚಿಗಿಯೆ (ಚಬಪು. ೩೨-೭) ; ನೇಜೆಯುದಿಱಿತಕೆ ಚಿಗಿದು ಕುದುರೆಯಿಂದ ಮಾಜದೆ ಬೀಳ್ವ ರಾವುತರ . . . ಯಮರಾಜನಾಲಯಕಟ್ಟಿದರು (ಕಂನವಿ. ೩-೬೯) ; ತೆಗೆದಾ ಜಟಾಯುವಿನ ಪ್ರಾಣಗಳನಾಕ್ಷಣದಿ ಚಿ[ಪಾಠಾಂ. ಜಿ]ಗಿಯೆ ಸದನಕೆ (ವಂಕಾರಾ. ೧-೩-೨೦). **ಜಿಗಿ₁** : ೨. ಅತ್ತಳ್ ಬಸಿಱಿಂ ಪೊಸೆದಳ್ ಜಿಗಿದಳ್ (ಅರ್ಧನೇ. ೭-೩೫) ; ಜಿಗಿವ ರಕುತದ ಗದೆಯ ಬಿಱುವೊಯ್ಲುಗಳೊಳಗೆ ಕಿಡಿ ಮಸಗಿ (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೩-೩೫) ; ಧರಣಿ ಜಿಗಿದುದು ಗಜಂಗಳ್ ಕುಗ್ಗಿದುವು (ಚಬಪು. ೨೭-೧೧) ; ತಿಂಮ ಸಿದಿಗೆಯಿಂದ ಜಿಗಿದು ಹಾರಿ ಮನೆಗೇ ಓಡಿದ (ತಿಂಮತ. ೧೯).

ಚಿಗಿದಾಡು = ಕುಣಿದಾಡು; ನಲಿದಾಡು: ಕಂಜನಾಭನ ಕಂಡು ಪರವಶ ದಲಿ ಹಾಹಾ ರಂಜಿಸುತಲಿ ಎರಗಿ ಚಿಗಿದಾಡಿದ ಚರಣ(ವಿದಾಕ್ಮ. ೨೭-೨); ದಿಕ್ಕುಗಳ ಮರೆದು ಧಿಗಿಧಿಗಿಯೆಂದು ಚಿಗಿದಾಡೆ (ವಿದಾಕ್ಮ. ೧೨೭-೪). **ಚಿಗಿದೇಳು**= ಚಿಮ್ಮಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬರು : ಅದ್ದ ರಥ ಹರಿಯುರವಣೆಗೆ ಚಿಗಿದೆದ್ದು ಸವು ಪಾಯ್ದುಭಯ ಘಟ (ಕುಮ್ಯಾಕ. ೭-೨೨).

ಚಿಗಿ₂ (ಕ್ರಿ). ಚಿಗಿತು (ಭೂತನ್ಯೂ). ೧. ಚಿಗುರು ; ಮೊಳಕೆಯಾಗು ; ಮೊಳೆದೋರು ; ಪಲ್ಲವಿಸು : ಏತದ ಗಣೆ ಚಿಗಿತು ಕಾತು ಫಲ ವಾದಂದು(ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೭-೭೦); ಈ ಕುಡಿಯು ಚಿಗಿಯುವುದಿನ್ನು ಕರುಣಾಳು, ನನ್ನೊಡೆಯ (ಪಿಪಾಸಿ. ೪೦-೭) ; ಒಂಬೊಂದು ದೇಶ ಮೋಹಪಾಶವನ್ನು

ಬಿಗಿಯಿತು ಅದಕು ಹೃದಯ ಚಿಗಿಯಿತು (ಪಯುಣ. ೫-೮) ; ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷದ ಅಗಿಯೇ, ಚಿಗಿಯೇ (ಗಿರಿ. ೪೮-೪). ೨. (ಆಲಂ) ಚೈತನ್ಯಹೊಂದು ; ಚೇತರಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಶ್ರೀಕಂಠಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ಮತ್ತೆ ಚಿಗಿತರು(ಗಂಗಾಸಾ. ೧೧೧).
[<ಚಿಗುರ್$_1$. / ಕುರುಖ್. ಚಿಗಾ, ಚಿಗೀ]

ಚಿಗಿಲ್ 'ಜಿಗಿಲ್$_1$' ನೋ.

ಚಿಗಿಹಲ್ಲೆ (ನಾ). (?) : ಸುರಪನಿಡುವ ಚಿಗಿಹಲ್ಲೆಯ ಮೋಹನ ಶರಮಂ ಬೆಳಗುವ ಸಿಕಿನಿವಳಿಯ ರತಿವರನಾ ಮೋಹನವಂಚಕ ವಿತತಿಯನಟಿಸಿ ಹಿಡಿದು ತರಲು (ಜಯಕಾ. ೧೪-೧೧). [?]

ಚಿಗುಟು 'ಚಿವುಂಟು' ನೋ.

ಚಿಗುರ್$_1$ ಚಿಗುರು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಚಿಗುತು, ಚಿಗುರ್ತು (ಭೂತನ್ಯೂ). ೧. ಅಂಕುರಿಸು ; ಪಲ್ಲವಿಸು ; ಮೊಳಕೆಯಾಗು : "ಚಿಗುರ್-ಪಲ್ಲವೋತ್ಪತ್ತೌ" (ಶಮಧಾ) : "ಚಿಗುರಾದುದಕೆ ಚಿಗುರ್ತುದಕ್ಕುಂ" (ಶಶರ. ೩೬); "ಪರ್ಣತೀತಿ ಚಿಗುರ್ದಪುದೆಂಬುದು" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೩೬): ನೀರಸ ತರು ಚಿಗುರ್ವವು (ತೊರರಾ. ೧-೫-೬೦). **ಚಿಗುರು$_1$** : ೧. ಮಾಗಿಯೊಳ್ಪೇಸಗೆಯೊಳುಂ ಚಿಗುರಿದೆಳವುಲ್ ಮೃಗಂಗಳ್ಗೆ ಬೀಯದು (ಜ್ಞಮಿಭಾ. ೧೫-೧೮) ; ಗಿಡ ಹಬ್ಬುವುದು ; ಚಿಗುರುವುದು (ಸಾಹಿಜೀ. ೮೧). ೨. ಉಂಟಾಗು ; ತಲೆದೋರು : ಹಗೆತನವು ನಿನಗೇನು ಕಾರಣ ಚಿಗುರಿದುದು (ತೊರರಾ. ೪-೨-೨೩). ೩. ಉತ್ಸಾಹಗೊಳ್ಳು: ರಸಂದೆಗೆವ ದನಿ ನಿಮಿರೆ ನಾಲ್ಕು ಚಿಗುರುತ್ತಿರೆ ಸವಿದುದೊಂದು ಗಿಳಿ ತನಿವಣ್ಣಂ (ಗಿರಿಕ. ೨-೩೯). ೪. ಚೈತನ್ಯ ಹೊಂದು ; ಪ್ರವರ್ಧಮಾನಕ್ಕೆ ಬರು : ಹಿಂದೆ ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ ನಷ್ಟ ಹೊಂದಿ ಕುಗ್ಗಿದ್ದರೂ ಈತ ಈಚೆಗೆ ಚಿಗುರಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ).

ಚಿಚ್ಚಿಗುರು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ದೇವನ ಕರುಣೆಯ ಕರುಳಿನ ತಿರುಳೊಂದು ಚಿಚ್ಚಿಗುರುತಿರುವಂತೆ ಪ್ರತಿದಿನವು (ಸಹೀಗೀ. ೩೩-೬೪೨).
[**ದೇ.** ತಮಿ. ಇಮಿಟ್ ; **ತುಳು.** ಇಗುರು, ಚಿಗುರು, ತಿಗುರು, ಸಿಗುರು ; **ತೆಲು.** ಇಗುರು, ಚಿಗುರು, ಚಿವುರು = ತಳಿರು, ಕುಡಿ]

ಚಿಗುರ್$_2$, ಚಿಗುರು$_2$ (ನಾ). ತಳಿರು ; ಕುಡಿ ; ಪಲ್ಲವ : ಮರಂಗಳ ಚಿಗುರ್ಗಳಿಂದೊಗೆದೆಲರಿಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೧೬) ; ಚಿಗುರಿಂ ಪೂವಿಂ ಕಾಯಿಂ ಸೊಗಯಿಪ ಮಾವಿಂಗೆ ಪುಣಿಸೆಗೆಟಿಗಲ್ವೇಡಾ (ಸಮಪ. ೯-೫೬) ; ಚಿಗುರೆಂದುಂ ಮೆಲೆ ಬೇವು ಸ್ವಾದುವಹದೇ (ಸೋಮೇಶ. ೪೧). **ಚಿಗುರು$_2$** : ಚಿಗು [ಪಾಠಾಂ. ಗ] ರು ತಳಿರು ಪತ್ರೆ ಮೊದಲಾದವಟಿಲ್ಲಿಯ ಗಂಧವನಱಿವುದು ಆಚಾರಲಿಂಗದಲ್ಲಿಯ ಶಿವಲಿಂಗ (ಆದವ. ೫-೧೨) ; ಚಿಗುರನಿರದೊದವಿಸುತ . . . ಬಂದೆಸೆದುದು ನವಚೈತ್ರಂ (ಜಯಕಾ. ೧೧-೧) ; ಕೆಲರು ಚಿಗುರಿನ ತೊಡವ ಧರಿಸಿದರು (ನಳಚ. ೧-೪೦) ; ಸವಿಯ ಬಾ . . . ಸೀ ಹುಳಿಯ ಚಿಗುರನ್ನು (ನವ್ಯಧ. ೨-೯).

ಚಿಚ್ಚಿಗುರು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಮೊಳಕೆಯಲಿ ತುಂಬಿ ಚಿಚ್ಚಿಗುರಿನಲ್ಲಿ ತುಂಬಿ (ಗಂಗಾತ. ೧೦೮-೧೧). **ಚಿಗುರಾಗು** = ಚಿಗುರು ; ಮೊಳಕೆದೋರು : "ಚಿಗುರಾದುದೆಲೆ ಚಿಗುರ್ತುದಕಕ್ಕು ಪೆಸರು" (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕ. ೨೨); "ಚಿಗುರ್ತುದೆನೆ ಚಿಗುರಾದುದು (ಶಬ್ದಮಂ. ೨೨). [< ಚಿಗುರ್$_1$]

ಚಿಗುರಾಸೆ (ನಾ). ಮುಂದೆ ಕಾರ್ಯರೂಪಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತದೆಂಬ ಆಸೆ ; ಆಶಾಂಕುರ : ತುಕ್ರನ ಹೆಂಡತಿ ಸಂಕ್ರಿ ಇವರಾದರೂ ಜೊತೆಯಾದಾರು ಎನ್ನುವ ಚಿಗುರಾಸೆಯಿಂದ 'ಓಯ್' ಎಂದು ಕೂ ಹಾಕಿದ್ದಕ್ಕೆ (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೪೯). [ಚಿಗುರ್$_2$ + ಆಸೆ$_1$]

ಚಿಗುರಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಚಿಗುರಂಗಳಿಂದ (ಮನೆಯನ್ನು) ಅಲಂಕರಿಸು ; ಹಸಿರು ತೋರಣವನ್ನು ಕಟ್ಟು : ಪೊಸತಿಲ ಮೇಲನೊಕ್ಕೆಟಿದು ಮಿಾಸಲ ತುಯ್ಯಲನಟ್ಟು ಬಾಗಿಲರ್ಚಿಸಿ ಚಿಗುರಿಕ್ಕಿ ಚಟ್ಟಟಿಿದು (ಪಸಾರ. ೪೬೫).
[ಚಿಗುರ್$_2$ + ಇಕ್ಕು]

ಚಿಗುರಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. = ಚಿಗುರಿಕ್ಕು. ೨. ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಹೊಂದು.- ಪಡೆ : ಚಿಗುರಿಡೆ ದೇಗುಲಂಗಳಗರಂ ಪೊಗರೇಱೆ (ಚಕವಿ. ೨-೬೦).
[ಚಿಗುರ್$_2$ + ಇಡು$_1$]

ಚಿಗುರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮೊಳೆಯುವಂತೆ ಮಾಡು; ಚಿಗುರುವಂತೆಮಾಡು: ಮಿಂಡೆದ್ದ ಹೆಣ್ಗಾಳುಪವನಕೆ ನಡೆತಂದು . . . ಕಂಡ ಕಂಡವನಿಜಾತಂಗಳಂ ಚಿಗುರಿಸಿದರು (ಜ್ಞಮಿಭಾ. ೩೦-೫) ; ಸುಗಿವ ಮಳೆ ಹಳೆಯಗೆಯೊಳಡಗಿರ್ಪ ಬೇರ್ಗಳಿಂ ಚಿಗುರಿಸಿತು ತಾಯ್ನೆಲದ ಹಸುರುಡುಗೆಯೊಡಲಂ (ಕಾಲೂರ. ೪೫-೬೩). ೨. (ಆಲಂ) ಸಂತೋಷಪಡಿಸು ; ಉತ್ಸಾಹಗೊಳಿಸು ; ನಲಿಯಿಸು: ಈ ಗಿರಿಜೆಯ ನಿಜರಾಗಂ ಶಂಕರನ ಚಿತ್ತಮಂ ಚಿಗುರಿಸದೇ (ಗಿರಿಕ. ೪-೫೬); ಚಿತ್ತಮೋಹಿನಿ ಕೂಡೆ ಬಂದು ನಿಂದಳು ಮರ್ಝು ಚಿತ್ತವೆಲ್ಲವ ಚಿಗುರಿಸುತ (ಭರಚ. ೧೨-೭೨) ; ಕೇಳ್ದರ ಚಿತ್ತಮಂ ಚಿಗುರಿಕುಂ ಚಿಕದೇವನ ಜಾಣದೆಂತುಟೋ (ಚಿಕವಿ. ೪-೧೦೫). [ಚಿಗುರ್$_2$ + – ಇಸು$_3$]

ಚಿಗುರು$_1$ 'ಚಿಗುರ್$_1$' ನೋ.

ಚಿಗುರು$_2$ 'ಚಿಗುರ್$_2$' ನೋ.

ಚಿಗುರುದೋಱು (ಕ್ರಿ). ಎಳೆಯ ಮೊಳಕೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು; ಮೊಳಕೆಯೊಡೆ : ತೆಗೆದು ದಾರಿಗೆ ಹೆಜ್ಜೆಹೆಜ್ಜೆಗೆ ಚಿಗುರುದೋಱಿದ ತಳಿರ ಪಱಿಪಱಿದು (ತೊರರಾ. ೨-೪-೧೯).
[ಚಿಗುರು$_2$ (<ಚಿಗುರ್$_2$) + ತೋಱು]

ಚಿಗುರುಪ್ರಾಯ (ನಾ). ಎಳೆಯ ವಯಸ್ಸು: ಮಲ್ಲಿಗೆಯಂದದಿ ಚಿಗುರು-ಪ್ರಾಯದ ಮನಮಲರುತಿದೆ (ಸಹೀಗೀ. ೨೦-೩೨೮).
[ಚಿಗುರು$_2$ (<ಚಿಗುರ್$_2$) + ಪ್ರಾಯ]

ಚಿಗುರುಬೋಣೆ (ನಾ). ಕೋಮಲೆ ; ಎಳೆಯ ಪ್ರಾಯದ ಹುಡುಗಿ : ಚಿಗುರುಯಲೆಗಳ ತಂದು ಹಾಸಿಗೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಚಿಗುರುಬೋಣೆಯು ಮಲಗೆ ಚಿಗುರುಪೊಗೆಯಾಯ್ತು (ಯನಳ. ೩೫) ; ಪಲ್ಲವಪಾಣಿಯು ಚೆಲ್ವ ಚಿಗುರುಬೋಣೆಯು ಮಲ್ಲಿಗೆಹೂವಿನ ಚೆಂಡ ಗಂಧದುಡಿಯೊಳದ್ದಿ ಬಸವಗಿಟ್ಟು (ಶರಲೀ. ೧೩೯-೩).
[ಚಿಗುರು$_2$ (<ಚಿಗುರ್$_2$) + ಬೋಣೆ$_2$. / ತೆಲು. ಇಗುರುಬೋಡಿ, ಇಗುರುಬೋಣಿ, ಚಿಗುರುಬೋಡಿ, ಚಿಗುರುಬೋಣಿ]

ಚಿಗುರುಮಿಾಸೆ (ನಾ). ಹೊಸಹರಯದ ಗುರುತಾಗಿ ಆದೇ ತಾನೆ ಮೂಡುತ್ತಿರುವ ಮಿಾಸೆ : ಅಯ್ಯೋ ಚಿಗುರುಮಿಾಸೆ ಸರ್ದಾರ ಕೈಕಾಲು ಸೋಲ್ತಾವೊ (ದಿನಾರಿ. ೧). 'ತುಪ್ಪುಳುಮಿಾಸೆ' ಪರ್ಯಾ.
[ಚಿಗುರು$_2$ (<ಚಿಗುರ್$_2$) + ಮಿಾಸೆ]

ಚಿಗುರೆತ್ತು (ಕ್ರಿ). ಮೊಳಕೆದೋರು: ಆಲದ ಎಲೆ ಸೀಳಿ ಅರಳೆಲೆ ಚಿಗುರೆತ್ತಿ ಬಂದಂತೆ (ವಿಜಾಮಂ. ೧೩೧). [ಚಿಗುರು$_2$ (<ಚಿಗುರ್$_2$) + ಎತ್ತು$_1$]

ಚಿಗುರೆಲೆ (ನಾ). ೧. ಚಿಗುರಾಗಿರುವ ಎಲೆ ; ಎಳೆಯ ಎಲೆ ; ಎಳತಾದ ಎಲೆ : ಚಿಗುರೆಲೆಗಳಿಂ ಕೂಡಿರುವ ಕುಡಿಲು. ಮರದ ಸುಳಿ (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೦೦) ; ಹಣ್ಣೆಲೆ ಉದುರುವಾಗ ಚಿಗುರೆಲೆ ನಗುವುದು (ಗಾದ). ೨. ತಾಂಬೂಲಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಎಳೆಯ ವೀಳೆಯದೆಲೆ : ಹಣ್ಣುಕಾಯಿ ಎರಡೂವೆ ಮೊದಲಾಗಾಬೇಕು ಕಳಿಅಡಿಕೆ ಚಿಗೂರೇಲೆ ಮೊದಲಾಗಾಬೇಕು (ಹುಟ್ಟಹ. ೪೬).
[ಚಿಗುರು$_2$ (<ಚಿಗುರ್$_2$) + ಎಲೆ$_1$]

ಚಿಗುರೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಚಿಗುರಂ ಮೂಡು : ಬಳ್ಳಿ ಚಿಗುರೊಡೆದಿದೆ (ರೂಢಿ). ೨. ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು; ತಲೆದೋರು ; ಆವಿರ್ಭವಿಸು : ತನ್ನ ಕಾಲ ಮೇಲೆ ತಾನೇ ನಿಲ್ಲಬೇಕಾಯಿತು. ಈ ವಿಚಾರ ಚಿಗುರೊಡೆದು ಕಾರ್ಯೋನ್ಮುಖವಾಗಹತ್ತಿತು (ಜಯಂತ. ೩೪೩).
[ಚಿಗುರು$_2$ (<ಚಿಗುರ್$_2$) + ಒಡೆ$_1$]

ಚಿಗುಳಿ, ಚಿಗಣಿ, ಚಿಗಳಿ, ಜಿವುಳಿ (ನಾ). ಎಳ್ಳು, ಬೆಲ್ಲಹಾಕಿ ಕುಟ್ಟಿ ಮಾಡಿದ ಉಂಡೆ : ಪೂಜಿಸಿ ಎಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಅಭಿಷೇಕಮಂ ಮಾಡುವುದು ಚಿಗುಳಿ ತಂಬಿಟ್ಟನಲ್ಲಿ ಪೂಜಿಸುವುದು (ಬಾಲಚಿ. ೧೩೩-೭) ; ಚಿಗುಳಿ ಚಕ್ಕುಲಿ ಹಾಲವುಗೆ ಮಂಡಗೆ . . . ತಂದುಕೊಡುವರು (ಬಸವು. ೧೪-೧೫) ; ಚಿಗುಳಿ ಲಡ್ಡುಗೆ ಸಕ್ಕರೆವೇಣಿಯೊಳವು ಮನ್ಮಂದಿರದೊಳ್ನೀಂ ಬಯಸಿ ಪೋಗಿ ತಂದಪೆನೀಗಳ್ (ವೃಷವಿ. ೯-೭೮). **ಚಿಗಣಿ :** ಚಿಗಣಿಯು ನೆನೆಅಕ್ಕಿ ನೆನೆಗಡಲೆ ಎಲ್ಲವನು ತಕ್ಕೊಂಡು (ನಾಪದ. ೧೬೫). **ಚಿಗಳಿ :** ಚಿಗಳಿ ತಂಬಿಟ್ಟುಗಳನ್ನೂ, ಕಡಬುಗಳನ್ನೂ . . . ತಂದುಕೊಡಲು (ಕೃವಾಳ. ೩೦೪) : ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ನಿಮ್ಮನ್ನ ಮರೆತರೂ ಚಿಗಳೀನ ಮರೆಯೊಲ್ಲ ! (ನಮ್ಮಳ್ಳಿ. ೧೨) ; ಚಿಗಳಿ, ತಂಬಿಟ್ಟು, ಹೆಸರುಂಡಿ, ಚಕ್ಕುಲಿ ತಯಾರಿಸಿದರು (ಕಪವು. ೩-೮೭). **ಜಿವುಳಿ :** 'ಜಿವುಳಿದುಟಿ' ಪರಾ.

ಚಿಗಳಿಬೊಂಬೆ = ೧. ಚಿಗುಳಿಯಂತೆ ಕಪ್ಪಾಗಿರುವ ಬೊಂಬೆ. ೨. (ಅಲಂ) ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಎಲ್ಲಿ ಬೇಕಾದರೂ ನೋಡಿ "ಚಿಗಳಿ" ಬೊಂಬೆಗಳು (ಬಿಸ್ಕ. ೫).

[ದೇ.॥ ತೆಲು. ಚಿವಿಮ್ಮಿರಿ, ಚಿವಿಮ್ಮಿಲಿ]

ಚಿಗುಳಿದುಳಿ 'ಚಿಗುಳಿದುಟಿ' ನೋ.

ಚಿಗುಳಿದುಟಿ, ಚಿಗುಳಿದುಳಿ, ಜಿವುಳಿದುಟಿ (ಕ್ರಿ). ಚಿಗಂಳಿಯಾಗುವಂತೆ ತುಳಿ ; ಗಿಜಿಗಿಜಿಯಾಗುವಂತೆ ತುಳಿ ; ಜಜ್ಜಿಹೋಗುವಂತೆ ತುಳಿ : ರಾಸಭಂ ಬಂದುಮಾ ವಾಸವಸ್ಯನ್ಯಮಂ ಕರ್ಚಿಯುಮೊದೆದು ಚಿಗುಳಿ ದುಟಿದುಂ ಪಡಲ್ವಡಿಸುತ್ತುಮಿರೆ (ಜಗವಿ. ೮-೩೯ ವ). **ಚಿಗುಳಿದುಳಿ:** ಅಟ್ಟಿ ಕಪಿಗಳ ಚಿಗುಳಿದುಳಿದನು ಸೇನೆ ಮೆದೆಗೆಡಲು (ತೊರಾ. ೨೫-೨೦) ; ಹಗೆಯ ಬಲದಲಿ ಹರಿದು ಸುಭಟರ ಚಿಗುಳಿದುಳಿದುದು ತಲೆಗಳನು ಮುಗಿಲಗಲದಲಿ ಹರಹಿದುದು ದಿಕ್ಕರಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೩-೧೩) ; ನಿಮಿಷಮಾತ್ರದೊಳ್ ಮುತ್ತಿದ ಭಟರ್ಗಳಂ ಮುರಿದು ಶತಪತ್ರಗಳಂ ಚಿಗುಳಿದು[ಪಾಠಾಂ. ಳಿಂಬಂತೆ ತು]ಳಿದು (ಚಬವು. ೨೮-೨೪) ; ಅಸಂಖ್ಯಾತ ವಾಜಿ ಕರಿಘಟೆ ಪಾಯ್ದಳವನ್ನು ಚಿಗುಳಿದುಳಿಯುತ್ತಾನೆ (ನಂಜುಂಡ. ೬೮). **ಜಿವುಳಿದುಟಿ :** ಸುಪ್ರತೀಕ[ಂ] ಕೆಯ್ಯ ಕಾಲ ಕೋಡೇಟಿನೊಳ್ ಬಲಮನೆಲ್ಲಂ ಜವನೆ ಜಿವುಳಿದುಟಿವಂತೆ ತೊಟ್ಟುಟಿದುಟಿದು (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೭೨ ವ). [ಚಿಗುಳಿ + ತುಟಿ$_1$]

ಚಿಗುಳಿದುಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ಜಜ್ಜಿಹೋಗುವಂತೆ ತುಳಿಸು : ತುರಗಖುರಪುಟ ದೊಳರಿಗಳ ಶಿರಂಗಳಂ ಚಿಗುಳಿದುಟಿಸಿ (ದಶಕು. ೭-೫೨).

[ಚಿಗುಳಿದುಟಿ + – ಇಸು$_3$]

ಚಿಗ್ಲಾಣ (ನಾ). ಸಡಿಲವಾಗುವುದು; ಅಳ್ಳಕವಾಗುವುದು : "ಶ್ಲಥತಾ = ಚಿಗ್ಲಾಣವು" (ಬಾಹಟೀ. ೨-೨-೭೭ ವ). [?]

ಚಿಚ್ಚಕ್ಷು (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ಕಣ್ಣು; ಅಂತರ್ದೃಷ್ಟಿ ; ಜ್ಞಾನದೃಷ್ಟಿ: ಅಖಂಡಜ್ಯೋತಿಯಂ ಶುದ್ಧಭಾಸುರ ಚಿಚ್ಚಕ್ಷುವೊಳೀಕ್ಷಿಸುತ್ತೆ ಯುಮಿವ್ವಂದಂ ತಾಳ್ದುಮಾನಂದಮಂ (ಶಬಶಂ. ೨-೭೦).

[ಸಂ. ಚಿಚ್ಚಕ್ಷುಸ್ (ಚಿತ್ + ಚಕ್ಷುಸ್)]

ಚಿಚ್ಛಕುದಿಬೋಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಚಿಚ್ಛಕುದಿಬೋಯಸ್ಯ . . . ಶಮ್ಮಣ (ಇಅ. VII, ೧೮೮-೫೭: 668). [<ಚಿಚ್ಛಕ್ತಿ + ಬೋಯ]

ಚಿಚ್ಛಕ್ತಿ (ನಾ). ಚೈತನ್ಯ; ಆತ್ಮಶಕ್ತಿ: ಶಾಂತ್ಯತೀತೋತ್ತರಕಲೆಯೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ಚಿಚ್ಛಕ್ತಿಯೂ . . . ಕ್ರಿಯಾಶಕ್ತಿಯೂ ಎಂದು ಆರು ವಿಧವಾದ ಶಕ್ತಿಗಳಿರುವುವು (ಶಿವಾಸೂ. ೪೦-೨೬ ಟೀಕೆ); ಘನತಮಸ್ಸತ್ತ್ವಪ್ರಧಾನಗಳೆನಿಸಿ ಧೂಮಜ್ವಾಲೆಗಳವೊಲ್ ಜನಿಸಿ ಮಾಯಾಶಕ್ತಿ ಚಿಚ್ಛಕ್ತಿಗಳೆನಿಸಿಹವು (ಅಮೃತ. ೫-೪೦); ದಿವ್ಯಚಿಚ್ಛಕ್ತಿಯಿಂ ತಿರುಗುತಿಹ ಸೃಷ್ಟಿಚಕ್ರಂಗಳ್ ಕಣಾ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೮೭೦-೮೧) ; ಇದರ ಬಹಿಷ್ಕರಣಕ್ಕೆ ಒದಗಿ ಬರುವ ಚಿಚ್ಛಕ್ತಿ ಪ್ರತಿಭೆ (ಕಾವ್ಯಕು. ೧೪). [ಸಂ. (ಚಿತ್ + ಶಕ್ತಿ)]

ಚಿಚ್ಛಾಸಕ (ನಾ). ಜ್ಞಾನವನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಿಸುವವನು : ನಾನೆಂಬ ಮೂಱು ಸುಶ್ಲೋಕಾರ್ಥದಂದವೆಂತೆನಲಾಗಿ ಬಿತ್ತರಿಪೆನೆಂದನಾ ದೇಶಿಕಂ ಚಿಚ್ಛಾಸಕಂ (ವೀಶೈವು. ೫-೮-೨೪). [ಸಂ. (ಚಿತ್ + ಶಾಸಕ)]

ಚಿಟ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಚಿಟ್ಟನೆ', 'ಚಿಟ್ಟೆಕ್ಕು$_1$' ಪರಾ.

ಚಿಟ$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಚಿಟಗುಟ್ಟು' ಪರಾ.

ಚಿಟಚಿಟ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಸಾಸಿವೆ ಚಿಟಚಿಟ ಎಂದು ಸಿಡಿಯಿತು (ರೂಢಿ).

ಚಿಟ$_2$ 'ಚಿಟ್ಟು$_1$' ನೋ.

ಚಿಟಕಿ$_1$ 'ಚಿಟುಂಕು' ನೋ.

ಚಿಟಕಿ$_2$ 'ಚಿಟಿಕೆ$_2$' ನೋ.

ಚಿಟಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸನ್ನೆಗೋಲಿನಿಂದ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಮುಂದಕ್ಕೆ ನೂಕಂ : (ಕ). [? + – ಇಸು$_3$]

ಚಿಟಕಿಹೊಡೆ 'ಚಿಟಿಕೆಹೊಡೆ' ನೋ.

ಚಿಟಕು 'ಚಿಟುಂಕು' ನೋ.

ಚಿಟಕುದೆಗೆ(ಕ್ರಿ). = ಚಿಟುಕುಗಳೆ: ಕರವನೊತ್ತುತ ಬೆರಳ್ಗಳ ಚಿಟಕುದೆಗೆವುತಂ ಉಸಿರ್ದಳತಿಕುಶಲದಿಂದಂ (ಪ್ರಭುವು. ೫-೭೦).

[ಚಿಟಕು (<ಚಿಟುಂಕು) + ತೆಗೆ$_1$]

ಚಿಟಕುಮುಳ್ಳು 'ಚಿಟುಕುಮುಳ್ಳು' ನೋ.

ಚಿಟಕೊಳಗು, ಚಿಟಿಕೊಳಗು, ಚಿಟಿಗೊಳಗು (ನಾ). ದನಕರುಗಳ ಕಾಲು ಗೊರಸುಗಳ ಹರಡಿನಲ್ಲಿ ಅಂಟಿಕೊಂಡು ಸಣ್ಣಗೆ ತೋರಿಬರುವ ಪುಟ್ಟ ಬೆರಳಿನಾಕಾರದ ಗೊರಸು : (ಕ). **ಚಿಟಿಕೊಳಗು :** (ಕ). **ಚಿಟಿಗೊಳಗು :** ಇವುಗಳ ಹಿಂದೆ ಚೆಟ್ಟಡಿಕೆಯು ಹಾಗೆ ಇವೇನು ? ಇವು ಚಿಟಿಗೊಳಗು (ಮುಂಬಯಿ. ೧-೩೩). 'ಕಿಱುಗೊಳಗು' ಪರಾ.

[ಚಿಟ$_2$(<ಚಿಟ್ಟು$_1$) + ಕೊಳಗು]

ಚಿಟಗ (ನಾ). ಗುಬ್ಬಿಯ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಹಕ್ಕಿ : (ಕ). [?]

ಚಿಟಗಾಣಿ, ಚಿಟಗಾಳಿ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕವಳು ಯುವತಿ: ಈ ಚಿಟಗಾಣಿ ನಮ್ಮ ಸೊಸಿ ಕಾಣಸ್ತಾಳ ! (ಬಾಂಧಾಯ. ೧೪). **ಚಿಟಗಾಳಿ:** ಆಡಲಾರಿನೇ ಗೌರಿ, ಪಾಡಲಾರಿನೇ ಗೌರಿ, ಚಿನ್ನದ ಚಿಟಗಾಳೀ ಗೌರಿ (ಕನ್ನಜಾ. ೦೬೮).

[<ಚಿಟುಂಕು]

ಚಿಟಗಾಳಿ 'ಚಿಟಗಾಣಿ' ನೋ.

ಚಿಟಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಚಿಟಚಿಟ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು : ಕಿಡಿಗಳು ಚಿಟ ಗುಟ್ಟುತ್ತಾ ಹಾರುತ್ತಿವೆ (ರೂಢಿ). ೨. (ಮನಸ್ಸಿನ ವೇದನೆಯಿಂದ ನರ ಮೊದಲಾದುವು) ಮಿಡಿ ; ತುಡಿ : ವಿಜಯನ ಮೈ ಚಿಟಗುಟ್ಟಿ ಹೋಯಿತು (ಕಲಾಜೋ. ೭೮). [ಚಿಟ$_1$ + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಚಿಟಗುಬ್ಬಿ 'ಚಿಟ್ಟಗುಬ್ಬಿ' ನೋ.

ಚಿಟಣವೀಸ, ಚಿಟಣೀಸ, ಚಿಟನೀಸ, ಚಿಟ್ನೀಸ (ನಾ). (ಅರಸನ) ಪತ್ರಗಳನ್ನೂ ಪತ್ರಗಳಿಗೆ ಉತ್ತರಗಳನ್ನೂ ಬರೆಯುವ ಅಧಿಕಾರಿ ; ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿ ; ಕಾರಭಾರಿ : ಗೋವಳಕೊಂಡದ ಸುಲ್ತಾನನ ಚಿಟಣ ವೀಸನಾದ ರಾಮಚಂದ್ರಪಂಡಿತನು ಬರೆದಿರುವ ಪತ್ರವನ್ನು ನೀನು ಓದಿದಿಯೇನು ? (ಶಿರಂಗ. ೧೨೪). **ಚಿಟಣೀಸ:** ಮಹಾತ್ಮಾಜಿಯವರ ಏಕನಿಷ್ಠ ಚಿಟಣೀಸ ಶ್ರೀಮಹಾದೇವಭಾಯಿ ದೇಸಾಯಿ (ಕಾಂಗ್ರೆಸ. ೪೪). **ಚಿಟನೀಸ:** ಚಿಟನೀಸ ಗಿರಿಯಪ್ಪನಂ ಕಳುಹಲ್ (ಕೆಳನೃ. ೮-೪೩) ; ನಾನು ಚಿಟನೀಸರಿಗೆ ಹೇಳಿದೆನು (ಹೇಮಂತ. ೨೭೭). **ಚಿಟ್ನೀಸ :** ಬಾಳಾಸಾಹೇಬನು ಚಿಟ್ನೀಸನ ಕೈ ಬೆಚ್ಚಗೆ ಮಾಡುವುದೇ ತಡ . . . ಅಪ್ಪಣೆ ಕೊಟ್ಟುಬಿಟ್ಟ (ಪ್ರಣಸ. ೩೬). [←ಹಿಂ. ಚಿಟನವೀಸ್; ಮರಾ. ಚಿಟಣೀಸ್, ಚಿಟನವೀಸ್, ಚಿಟನೀಸ್]

ಚಿಟಣೀಸ 'ಚಿಟಣವೀಸ' ನೋ.

ಚಿಟನೀಸ 'ಚಿಟಣವೀಸ' ನೋ.

ಚಿಟಪಾಗು (ನಾ). ಪುಟ್ಟರುವಮಾಲು ; ಸಣ್ಣಪೇಟ : ವಡ್ಡರ ಯಾರನ ಬೋಯಿಗೆ ಕಡಗ ಸ ೧ ಸರಪಣಿ ಸ ೧ ಚಿಟಪಾಗು ೧ ಪವುಳ್ಳಿ ಅಚ್ಚಡ ೧ ಸಹ ಯಿನಾಮು ಕೊಟ್ಟು (ಎಕ. XI, ಹಿರಿಯೂ. ೩೬-೧೪ ; 1533 ?).
[ಚಿಟ್ಟ$_2$ (<ಚಿಟ್ಟು$_1$) + ಪಾಗು$_2$]

ಚಿಟಬರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹಿಡಿಸಲಾರದೆ ಒದ್ದಾಡು ; ಕಕ್ಕಸಬಡು : ನಾನು ತುರುಕಿದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಾಳಲಾರದೆ ಕೊನೆಯ ಸಾಲು ಚಿಟಬರಿಸುತ್ತಲಿದೆ (ದೇಕನ್ನ. ೧೦೦). [?]

ಚಿಟಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು ಅವರ ಪುತ್ರರಣ್ಣಯ್ಯನುಂ ಚಿಟಯ್ಯನುಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೨೮೬-೧೦ ; ಸು. 900 ?).
[ಚಿಟ್ಟ$_2$ (<ಚಿಟ್ಟು$_1$) + ಅಯ್ಯ$_1$]

ಚಿಟಿಕಿ 'ಚಿಟುಂಕು' ನೋ.

ಚಿಟಿಕಿಡು 'ಚಿಟುಂಕಿಡು' ನೋ.

ಚಿಟಿಕಿವಾಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿಗಿಡ : "ಪಯಸ್ಯಃ – ಚಿಟಿಕಿ ವಾಲೆ" (ಓಷಧಿ. ೯೧). [?]

ಚಿಟಿಕಿಸು 'ಚಿಟುಂಕಿಸು' ನೋ.

ಚಿಟಿಕಿಹಾಕು 'ಚಿಟಿಕೆಹಾಕು' ನೋ.

ಚಿಟಿಕಿಱು (ಕ್ರಿ). ಚಿಟಿಕೆಯನ್ನು ಹಾಕು: ಅನ್ನವನೆ ತೋಱಿ ಚಿಟಿ...ಯು ಬಾಲವ ಬೀಸಿ ಕುನ್ನಿ ಸುಳಿದಾಡಿ ಕಾಲ್ಗೆಱಗುವ ತೆಱದಿ (ಪುರಂದ. ...೬೪-೪).
[ಚಿಟಿಕು (<ಚಿಟುಂಕು) + ಇಱು$_1$]

ಚಿಟಿಕು 'ಚಿಟುಂಕು' ನೋ.

ಚಿಟಿಕೆ$_1$ 'ಚಿಟುಂಕು' ನೋ.

ಚಿಟಿಕೆ$_2$ ಚಿಟಕ್ಕಿ, ಚಿಟುಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಣ್ಣ ಮೂಲಿಕೆ : "ಅಮೃತಶಿಖಾ-ಚಿಟಿಕೆ ; ಹಾಲೆ" (ಓಷಧಿ. ೮); ಗ್ರಹಣೀ ಗಜಕೇಸರಿ ಲೇಹ್ಯ . . . ಕಳ್ಳಂಗಡಲೆಬೇರಿನ ತೊಕ್ಕು, ಚಿಟಿಕೆಬೇರು, ತುರುಚಿನಬೇರು . . . ಇವನೆಲ್ಲ ಖಂಡುಗ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಕಷಾಯವ ಕಾಸಿ (ಸಕವೈ. ೩೩೯).
ಚಿಟಕ್ಕಿ: "ಶೋಫ – ಚಿಟಕಿ, ಹಾಲೆ" (ಓಷಧಿ. ೧೭೨) ; ಬೆಕ್ಕಿನಬುಡ್ಡೆಗಿಡ . . . ಚಿಟಕಿಹಂಬು, ಮಿಂಚುಬಳ್ಳಿ, ಕನಕಾಯ (ಮೃಜಿಗಿ. ೧೭-೩೦೮).
ಚಿಟುಕೆ: "ಅರ್ಕಪುಷ್ಪಿ – ಚಿಟುಕೆ ; ಹಾಲೆ ; ಹಿಟ್ಟುಳಿಕೆ" (ಓಷಧಿ. ೬).
[?]

ಚಿಟಿಕೆ$_3$ (ನಾ). ಊತ ; ಬಾವು. 'ಗಂಟಲುಚಿಟಿಕೆ' ಪರಾ. [?]

ಚಿಟಿಕೆಗುಂಡಿ (ನಾ). =ಚಿಟಿಕೆಗುಬ್ಬಿ: ಅಂಗಿಗೆ ಚಿಟಿಕೆಗುಂಡಿ ಹಾಕಿಸಿದೆ (ರೂಢಿ).
[ಚಿಟಿಕೆ$_1$ (<ಚಿಟುಂಕು) + ಗುಂಡಿ$_2$]

ಚಿಟಿಕೆಗುಬ್ಬಿ (ನಾ). (ಕುಪ್ಪಸ, ಅಂಗಿ ಮೊದಲಾದಂವುಗಳಲ್ಲಿ) ಒತ್ತಿ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಣ್ಣ ಆಕಾರದ ಗುಂಡಿ: ಸೆರಗನ್ನು ಕೈಯ ಮೇಲೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಕುಪ್ಪಸದ 'ಚಿಟಿಕೆ – ಗುಬ್ಬಿ'ಯನ್ನು ಒತ್ತಿ ಹಾಕಿಕೊಂಡಳು (ಹೊಸಕ್ಕ. ೪೭). [ಚಿಟಿಕೆ$_1$ (<ಚಿಟುಂಕು) + ಗುಬ್ಬಿ$_1$]

ಚಿಟಿಕೆತಾಳ (ನಾ). ಕೀರ್ತನಕಾರರು ಬಳಸುವ ಮರದ ಅಥವಾ ದಂತದ ತಾಳ : (ಕಿ). [ಚಿಟಿಕೆ$_1$ (<ಚಿಟುಂಕು) + ತಾಳ$_1$ (=ತಾಲ)]

ಚಿಟಿಕೆಹಾಕು, ಚಿಟಿಕಿಹಾಕು, ಚುಟಿಕೆಹಾಕು (ಕ್ರಿ). ೧. = ಚಿಟಿಕೆಹೊಡೆ: ಅನೇಕ ಬಾರಿ ಚಿಟಿಕೆಹಾಕಿ ಏನು ಅನುಷ್ಠಾನಮಾಡಿದಳೋ ! (ಬಾಣಳ. ೧೧೦) ; ಭಾಗೀರಥಮ್ಮ ಮಗುವಿನ ಮುಂದೆ ನಿಂತು ಚಿಟಿಕೆಹಾಕುವಳು (ವಂಶವೃ. ೪೬). ೨. (ಶೀತ, ವಾತ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸಲು) ಬಳೆಯ ಚೂರನ್ನು ಕಾಯಿಸಿ ಬರೆಹಾಕು: ಮಗುವಿಗೆ ಸೆಳವು ಬಂದಿದೆ, ಚಿಟಿಕೆ ಹಾಕು (ರೂಢಿ). **ಚಿಟಿಕಿಹಾಕು :** ೧. ಮೊದಲುಮೊದಲು ನಾನು ಜೋರಾಗಿ ಚಿಟಿಕಿಹಾಕಬೇಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ಶಾಲಮ. ೧೯೪). **ಚುಟಿಕೆಹಾಕು:** ೨. ಲೋಹದಿಂದ ಸುಡುವುದು ಅಥವಾ ಚುಟಿಕೆಹಾಕುವುದು ಅವರ ಮುಖ್ಯ ಚಿಕಿತ್ಸಾವಿಧಾನ (ಪ್ರವಾಇ. I, ೩೦೮).
[ಚಿಟಿಕೆ$_1$ (<ಚಿಟುಂಕು) + ಹಾಕು (<ಪಾಯ್ಕು$_1$)]

ಚಿಟಿಕೆಹೊಡೆ, ಚಿಟಿಕಿಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ಕೈಯ ಹೆಬ್ಬೆರಳು ಮತ್ತು ಮಧ್ಯದ ಬೆರಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಸದ್ದುಮಾಡು,–ಶಬ್ದಮಾಡು : ಬೆರಳಿಂದ ಚಿಟಿಕೆ ಹೊಡೆದು, ಸ್ವಾಮಿಜಿಗೆ ಸಂಜ್ಞೆಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ವೀರಯೋ. ೧೧೨).
ಚಿಟಿಕಿಹೊಡೆ: ಆತ ಚಿಟಿಕಿಹೊಡೆಯುತ್ತ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಮನೆಯ ಕಡೆ ಹೊರಟ (ರೂಢಿ). [ಚಿಟಿಕೆ$_1$ (<ಚಿಟುಂಕು) + ಹೊಡೆ$_1$ (<ಪೊಡೆ$_1$)]

ಚಿಟಿಕೊಳಗು 'ಚಿಟಕೊಳಗು' ನೋ.

ಚಿಟಿಗೊಳಗು 'ಚಿಟಕೊಳಗು' ನೋ.

ಚಿಟಿಚಿಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಉಸಿರ್ಹಾಕಿ ಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚಿಲ್ಲ ಯೋಗಿಯು ಕೂಸಾಗಿ ಚಿಟಿಚಿಟಿ ಚೀರಿಲ್ಲ (ಸಿದ್ಧಪು. ೩-೨೧). ೨. ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಆಗುವ ಕಿರಿಕಿರಿ: ನಾನು ಸುಮ್ಮನೆ ಮುಪ್ಪಾಗುತ್ತಾ ಇದೀನಿ. ಆಗ ಈಗ ಮನಸ್ಸಿನ ಚಿಟಿಚಿಟಿಗೂ ಇದೇ ಕಾರಣ ಇರಬೇಕು (ರಂಗನಾ. ೯೯).
ಚಿಟಿಚಿಟಿಯಾಗು = ಒಡೆದುಹೋಗು : ಕಿರುಗತ್ತಿಯನ್ನು ಬೆನ್ನ ಮೇಲಿನ 'ಬೆವರುಸಲೆ'ಯ ಮೇಲೆ ಯಥೇಚ್ಛ ಆಡಿಸಿ ಅದು ಚಿಟಿಚಿಟಿ ಯಾದಾಗ "ಅಯ್ಯಬ್ಬ" ಎಂದು ತೃಪ್ತಿಯ ನಿಟ್ಟುಸಿರು ಬಿಟ್ಟಳು (ಹೊಸಕ್ಕ. ४೮). **ಚಿಟಿಚಿಟಿಯೆನ್ನು** = ಕಿರಿಕಿರಿಯಾಗು: ತಲೆ ಚಿಟಿಚಿಟಿ ಯೆನ್ನುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ).

ಚಿಟಿಚಿಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚಿಟಿಚಿಟಿ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು : ಸುಡುಗಿಚ್ಚು ಚಿಟಿಚಿಟಿಸುತ (ಕಾಲೂರ. ೧೮೪-೫೦೭). [ಚಿಟಿಚಿಟಿ + – ಇಸು$_3$]

ಚಿಟಿಚಿಣಿರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಏನೆಂಬೆನಾ ಹೋಮದ ಬೇಳುವೆಡೆಯೊಳು ಸಾನುರಾಗದೆ ಲಾಜೆಯನು ಭೂನುತೆವೆನೆ ಬೇಳುತಿರೆ ಚಿಟಿಚಿಣಿರೆಂಬ ಧ್ವಾನವೆಸೆದುದು (ಅಂಜಚ. ೫-೨೨೭).

ಚಿಟಿಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ.
ಚಿಟಿಲ್ಚಿಟಿಲ್ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಸೋಗೆಯ ಹಂಸೆಯಾನೆ ವೃಷದಂದದ ಸಿಂಗದ ಪಾಂಗಿನಿಂ ಬೆಡಂಗಾಗಿ ಚಿಟಿಲ್ಚಿಟಿಲ್ಗರೆಯಲೊಂದದ ಮಂದಗತಿ ಕ್ರಮಂ ಮಹಾಭೋಗಿ[ಯೆನಿಪ್ಪ]ಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧೧-೩೪) ; ಪೆರ್ಗಲ್ಲಿಂದ ದಪುತ್ತುಂ ಕರ್ಗಲ್ಲಂ ನೆರಪಿ ತಂದು ಬರಿಯೆಲ್ವೆಲ್ಲಂ ನುರ್ಗಾಗಿ ಚಿಟಿಲ್ಚಿಟಿಲೆನೆ ಕುರ್ಗುತ್ತುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೧೯೦).

ಚಿಟು$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಚಿಟುಗುಟ್ಟು' ಪರಾ.

ಚಿಟು$_2$ 'ಚಿಟ್ಟು$_1$' ನೋ.

ಚಿಟುಂಕಿಸು, ಚಿಟಿಕಿಸು, ಚಿಟುಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೆಬ್ಬೆರಳು ಮತ್ತು ಮಧ್ಯದ ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಶಬ್ದಮಾಡು ; ಚಿಟಿಕೆಹಾಕು: (ಕಿ). ೨. ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಮೆತ್ತಗೆ ಅದುಮಿ ಗಿಣ್ಣುಗಳ ಬಳಿ ಸದ್ದಾಗುವಂತೆ ಮುರಿ ; ನೆಟಿಗೆ ತೆಗೆ : ಕರಾಂಗುಲಿಯಂ ಚಿಟುಂ[ಪಾಠಾಂ. ಟಂ]ಕಿಸಿ . . . ಗಲ್ಲಮಂ ಪಿಡಿದಲುಂಗಿ (ರಾಜಶೇ. ೮-೮೨ ವ); ಕರಪಲ್ಲವಮನೊತ್ತುತ್ತೆ ಬೆರಲಂ ಚಿಟುಂಕಿಸುತೆ (ಕುಮಾಪು. ೫-೫೯೭). **ಚಿಟಿಕಿಸು :** ೧. ಯಾದವರ ಬಡಕಜುವೆ ಬಾ ಬಾ ಎಂದು ಚಿಟಿಕಿಸಿ ಕರೆದು ಗುರುಸುತ ಸಾತ್ಯಕಿಯ ತಾಗಿದನು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೩-೧೭). **ಚಿಟುಕಿಸು :** ೧. ಜಾಲಿಕಂ ನೋಡಿ . . . ಮದವಣಿಗಂ ಬಂದೀ ಜನದ ಬಗೆಗೆ ಬೆಱಗಂ ಸೋಜಿಗಮನೆ ಮಾಟ್ಪುದೆಂದು ಚಿಟುಕಿಸಲಾಗಳ್ (ದಶಕು. ೬-೧೪೭) ; ಕರೆಯಲುಂಗೈತಳಕೆ ಬಹನೇ ತರಣಿ ವನಕೇಸರಿಯ ಚಿಟುಕಿಸಿ ಕರೆಯೆ ಹೊಱಿಯನು ಹೊದ್ದುವುದೆ (ಕೌಶಿರಾ. ೧-೪೧) ; ಬೆರಳು ಚಿಟುಕಿಸಿ ಕರೆವ ಕೃಷ್ಣನ ನಿರುಪಮಾಕ್ಷೇಪವನು ಕೇಳುತ (ನಿಭಾಗ. ೧೧-೬೮-೫೦). [ಚಿಟುಂಕು + – ಇಸು$_3$]

ಚಿಟುಂಕು, ಚಿಟಕ್ಕಿ$_1$, ಚಿಟಕು, ಚಿಟಿಕಿ, ಚಿಟಿಕು, ಚಿಟಿಕೆ$_1$, ಚಿಟುಂಕೆ. ಚಿಟುಕು$_1$, ಚುಟಕಿ, ಚುಟಕಂ, ಚುಟಕೆ, ಚುಟಿಕೆ, ಚುಟಿಗೆ, ಚುಟುಕ$_1$, ಚುಟುಕಿ, ಚುಟುಕು (ನಾ). ೧. ಕೈಯ ಹೆಬ್ಬೆರಳು ಮತ್ತು ಮಧ್ಯದ ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಮಾಡುವ ಶಬ್ದ : ವೇದಪಿತಾ ಮಹನೆಂಬ ಪೆಸರಿನಂಗುಲಿಯು ಚಿಟುಂಕನಿಟ್ಟು ಕರೆದು (ವೃಷವಿ. ೩೮-೫೦ ವ). **ಚಿಟಕ್ಕಿ$_1$:** ೧. 'ಚಿಟಕಿಹೊಡೆ' ಪರಾ. ೨. ಹೆಬ್ಬೆರಳು ಮತ್ತು ತೋರು ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಹಿಡಿಯಬಹುದಾದಷ್ಟು ; ಸ್ವಲ್ಪಮಾತ್ರ : ಅಲ್ಲಿ ಕುಳಿತವರು ಒಂದು ಚಿಟಕಿ ನಶ್ಯ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದರೂ ಹೊರಗೆ ಎದ್ದು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರು (ಹುಟ್ಟಹ. ೧೪). **ಚಿಟಕು :** ೩. ನಲವತ್ತು ಸುತ್ತು ನೂಲಿನ ಕುಚ್ಚು : (+). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಿಕ್ಕ ಹೋಲಿಗೆ : "ಚಿಟಕು—ಹೊಲಿಗೆ" (ಜಾನಕೋ. ೫೭). **ಚಿಟಿಕಿ :** ೧. 'ಚಿಟಿಕಿಹಾಕು' ಪರಾ. ೨. ಒಂದು ಕಪ್ಪು ಬೇಯಿಸಿದ ತರಕಾರಿಗಳು ; ೧ ಚಿಟಿಕಿ ಅರಸಿನ (ಅಡುಸಾ. ೧೦೭). **ಚಿಟಿಕು :** ೧. 'ಚಿಟಿಕಿಸು' ಪರಾ. **ಚಿಟಿಕೆ$_1$:** ೧. 'ಚಿಟಿಕೆಹಾಕು', 'ಚಿಟಿಕೆಹೊಡೆ' ಪರಾ. ೨. ರಾಯರು ಒಂದು ಚಿಟಿಕೆ ನಶ್ಯವನ್ನು ಜ್ಞಾನವಶಕ್ಕಾಗಿ ಮಂತ್ರಿಸಿ ಮೂಗಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು (ರಾಯುಕ. ೩೦) ; ನವಸಾರ ಪುಡಿಯನ್ನೂ ಸುಣ್ಣದ ಭರಣಿಯೊಂದನ್ನೂ ತೆಗೆದು ಕೊಂಡು, ಎರಡನ್ನೂ ಎರಡೆರಡು ಚಿಟಿಕೆ ಅಂಗೈಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿಕೊಂಡು (ಶಾಂತಲಾ. ೭೪). ೩. ಚಿಕ್ಕದು ; ಸಣ್ಣದು : "ಚಿಟಿಕೆ" ಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಿಬಿಡು (ನಮ್ಮನು. ೯೪). 'ಚಿಟಿಕೆಗುಬ್ಬಿ' ಪರಾ. ೬. (ಶೀತ, ವಾತ ಮುಂತಾದವು ಗಳನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸಲು) ಬಳೆಯ ಚೂರು, ಚರ್ಮದ ತುಣುಕು ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಕಾಯಿಸಿ ನೆತ್ತಿ, ಹಣೆ ಮುಂತಾದ ಕಡೆ ಬರೆ ಯೆಳೆಯುವಿಕೆ : ಮಗುವಿಕೆ ಸಂದಾಗಿದೆ, ಚಿಟಿಕೆ ಹಾಕಿಸಬೇಕು (ರೂಢಿ). ೭. ಮರ ಅಥವಾ ದಂತದಿಂದ ಮಾಡಿದ ತಾಳಹಾಕುವ ಒಂದು ಸಾಧನ : ದಾಸರು ಚಿಟಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ತಾಳಹಾಕುತ್ತಾ ಹಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ರೂಢಿ). **ಚಿಟುಂಕೆ :** ೧. 'ಕೈಚಿಟುಂಕೆ' ಪರಾ. **ಚಿಟುಕು$_1$:** ೧. ಗುರುವಿ ನೊಳಗಪಹಾಸ್ಯ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರಂಗಳಂ ಬೆರಳಂ ಚಿಟುಕಂ . . . ಮಾಡ ಲಾಗದು (ದೀಕ್ಷಾಬೋ. ೩೦-೨೦). ೩. ಕಾಲವಶವೀ ಜಗದ್ವ್ಯವ ಹಾರವೆಲ್ಲವುನ್ಮಿಷ ನಿಮಿಷವ್ವದೆ ಚಿಟುಕು (ವೀಶೈಪು. ४-೫-೪೭). 'ಚಿಟುಕುವನಿ' ಪರಾ. ೮. ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಮೆಂತ್ರಗೆ ಅದುಮಿ ಗಿಣ್ಣು ಗಳ ಬಳಿ ಸದ್ದಾಗುವಂತೆ ಮುರಿಯುವುದು ; **ನೆಟಿಕೆ :** ಮೆಲ್ಲನೆ ಬೆರಳ್ಗಳ ಚಿಟುಕನೊತ್ತುತವೆ . . . ಸಂತೈಸಿದನು (ಅಂಜಚ. ೮-೯೭). ಬೆರಳ ಚಿಟುಕ ತೆಗೆವನು (ಭರಚ. ೩೦-೧೦೯). 'ಚಿಟುಕಂಮುರಿ' ಪರಾ. **ಚುಟಕಿ :** ೭. ನಾಮದೇವ . . . ಚುಟಕಿಯಿಂದ ತಾಳಹಾಕುತ್ತ ಕುಣಿಯುತ್ತ ಇದ್ದುಬಿಡುತ್ತಿದ್ದನು (ಭಾರದ. ೨೯೨). **ಚುಟಕು :** ೩. "ಸ್ವಲ್ಪ,ಸಣ್ಣ" (ಜಾನಕೋ. ೫೭). **ಚುಟಕೆ :** ೬. ಇನ್ನೂ ಅವರಿಗೆ ಚುಟಕೆ ಬಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಬಿದ್ದ ಮೇಲೆ ಇಂಥ ಉಸಾಬರಿ ಬಿಡೋದು (ಊರುಕ. ೯೫). **ಚುಟಿಕೆ :** ೬. 'ಚುಟಿಕೆಹಾಕು' ಪರಾ. **ಚುಟಿಗೆ :** ೩. ಎಲ್ಲ ಕೆಲಸವೂ ಚುಟಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಮುಗಿಯಿತು (ರೂಢಿ). **ಚುಟುಕ$_1$:** ೩. ವೈಶ್ವಾನರನ ಆವರ್ತನೃತ್ಯರಂಗದಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣ ಚುಟುಕ (ಅರಳು. ೧೯೫ ೨) ; ಅವನಿಗೆ ಒಂದೆರಡು ಚುಟುಕ ವೈದ್ಯಗಳನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಡುತ್ತ . . . ಪಂಡಿತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂದಿದ್ದರು (ಶಾಂತಲಾ. ೨೪೩). **ಚುಟುಕಿ :** ೩. ಸೂಜಿಕಾಯಕದ ಕುಶಲಕರ್ಮವು ಚುಚ್ಚುಮದ್ದಿನಂತೆ ಚುಟುಕಿಯ ಕೆಲಸವಲ್ಲ (ನಲಮು. VII ನಾಲ್ಕುಮಾತು). **ಚುಟುಕು :** ೩. ಚುಟುಕಾಗಿಯೇ ಉತ್ತರ ಹೇಳಿ ಹೊರಟುಹೋದ ರಾಮಕೃಷ್ಣ (ತ್ಯಾಗಮ. ४೭) ; ಈ ಆಟಗಳು ಚುಟುಕು ಪಲ್ಲವಿಗಳ ತಾನದೊಂದಿಗೆ ಇರುವ ಮೂಲಕ ಆಡುವ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ದಣಿವೇ ಅನಿಸದು (ಕನ್ನಜಾ. ४೦).

ಚಿಟಕಿಚಪ್ಪರ = (ಅಲಂ) ಕಡವೆಂಪೆಚ್ಚ : ಚಿಟಕಿ ಚಪ್ಪರ ಆರು ಕಾಲ ಬೇಟಿ (ಗಾದೆ) ; ಅವನು ಮಗಳ ಮದುವೆಯನ್ನು ಚಿಟಕಿಚಪ್ಪರದಲ್ಲಿ ಮುಗಿಸಿದ (ರೂಢಿ).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚಿಟಿಕೈ, ಚಿಟ್ಟಿಕ್ಕೈ, ಚುಟುಕ್ಕು ; ತುಳು. ಚಿಟಿಕಿ ; ಚಿಟ್ಕ್ ; ತೆಲು. ಚಿಟಿಕ, ಚಿಟುಕು./ಮರಾ. ಚುಟಕೀ./ಸಂ. ಛೀಟಿಕಾ]

ಚಿಟುಂಕೆ 'ಚಿಟುಂಕು' ನೋ.

ಚಿಟುಕಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಬೆರಳುಗಳಿಂದ ಶಬ್ದಮಾಡು ; ಚಿಟಿಕೆಹಾಕು : ಇಂತುಚ್ಚುಚ್ಚಿರೇಯೆಂದೆನುತ ಚಿಟುಕಿಕ್ಕುತವೆ ತ್ರನ್ನರಮನೆಯ ಹಿತ್ತಿಲ ಬಾಗಿಲಲಿ ಲಿಂಗಪ್ರಸಾದವನು ಜನನಿ ತಂದವನಿಯಲಿ ಸುರಿಯಲು (ಬಸಪು. ೩೦-೨೦). [ಚಿಟುಕು$_1$(<ಚಿಟುಂಕು) + ಇಕ್ಕು]

ಚಿಟುಕಿಡು, ಚಿಟಿಕಿಡು (ಕ್ರಿ). = ಚಿಟಿಕೆಹಾಕು ೧ : ತೊದಳ್ನುಡಿ ನುಡಿದಂ ತರ್ಳರ್ನಡೆಗಳಂ ನಡೆದಂ ಚಿಟುಕಿಟ್ಟೊಡಾಡಿದಂ (ಅನಂಪು. ೬-೬) ; ಅದುಭುತ ಸ್ವಾಂತನ್ನಿಗುಟ ಚಿಟುಕಿಡುತ ಬೆರಳಂ ನಾಸಿಕದೊಳಿಟ್ಟು (ಬಸಪು. ೩೦-೧೭). **ಚಿಟಿಕಿಡು :** ಚಿಟಿಕಿಟ್ಟು ಮೈದಡಹಿ ಹಾಸಗಳ ಕಳಚುತ್ತ (ವೆಂಕಾರಾ. ೩-೬-४೦). [ಚಿಟುಕು$_1$ (<ಚಿಟುಂಕು) + ಇಡು$_1$]

ಚಿಟುಕಿಸು 'ಚಿಟುಂಕಿಸು' ನೋ.

ಚಿಟುಕೀ (ಕ್ರಿ). ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಮೆತ್ತಗೆ ಅದುಮಿ ಗಿಣ್ಣುಗಳ ಬಳಿ ಸದ್ದಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿಸು ; ನೆಟಿಗೆ ತೆಗೆ : ನುಣ್ದೊಡೆಗಳಂ ಪಿಡಿದೌಂಕಿ ಬೆರಲ್ಗಳಂ ಕ್ರಮಕ್ರಮದೊಳ್ ಕೋದು ತಳ್ತು ಚಿಟುಕಿತ್ತು . . . ರಸದಂ ಬುಲಮಂ ಸವಿಮಾಡಿ ನೀಡಿ ಮೆಲ್ಪಮರಿ ಬಟಲ್ದತನ್ನಿನಿಯಳಂ ನೃಪ ನಾಚಿಸಿದಂ ರತಾಂತದೊಳ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧४-೬೫). [ಚಿಟುಕು$_1$(<ಚಿಟುಂಕು) + ಈ$_2$]

ಚಿಟುಕು$_1$ 'ಚಿಟುಂಕು' ನೋ.

ಚಿಟುಕು$_2$ (ನಾ). ಪ್ರಣಯಕೋಪ; ಶೃಂಗಾರಚೇಷ್ಟೆ: "ಚಿಟುಕು ಬಿಂಬ ಮುಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೯೭-೧೭). P 'ಬಿಂಬ' ಎಂಬುದು 'ಬಿಬ್ಬೋಕ' ಎಂಬುದರ ಸವಕಳಿರೂಪವಿರಬಹುದು. [ದೇ.॥ ತೆಲು. ಚಿಟ್ಟಕ]

ಚಿಟುಕು$_3$ (ನಾ). (ಕಂದುರೆಯ) ಕಿವಿಗಳ ಹೊರಭಾಗ : "ಕಿವಿಗಳ ಹೊಱಗನು ಚಿಟುಕೆಂಬುದು" (ಅಶ್ವವೈ. ८-೨४ ಟೀಕೆ). [?]

ಚಿಟುಕುಗಳೆ (ಕ್ರಿ). ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಸದ್ದಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿಸು ; ನೆಟಿಗೆ ತೆಗೆ : ಬೆನ್ನ ನಸು ಮುರಿಯುತ್ತ ಕರತಲಾಂಗುಳಿಗಳಂ ಚನ್ನಮರ್ದು ಚಿಟುಕುಗಳೆಯುತ್ತೆ (ಅರಾಚ. ೧೧-೮೦) ; ಮುಂಗುರುಳನೆ ತಿದ್ದಿ ಮುದ್ದಿಸಿ ಬಯಲನಾಲಂಗಿಸಿಯವಳಂಗುಳಿಗಳ ಹಾಂಗೆ ಮೃಣಾಳವ ಚಿಟುಕುಗಳೆವ ಕರಣಂಗಳಿಗುಜ್ಜುಗಿಸುವನು (ಮದೇಪು. ೨೦-೩४). [ಚಿಟುಕು$_1$(<ಚಿಟುಂಕು) + ಕಳೆ$_1$]

ಚಿಟುಕುಮುರಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ನೆಟಿಗೆ ಮುರಿ. ೨. (ಅಲಂ) ಕೆಟ್ಟದ್ದನ್ನು ಬಯಸು : ಅಮಲನ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಚಿಟುಕುಮುರಿಯಲು ಚುಚ್ಚುಮಾತಾ ಡಲು ಬಿಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಇಪ್ಪಳ. ೨४३) ; ಹೊಟ್ಟೆಕಿಚ್ಚಿನ ಹೆಂಗಸರು ಚಿಟುಕು ಮುರಿದರು (ವಾಗ್ದೇವಿ. ೧೦೮). [ಚಿಟುಕು$_1$(<ಚಿಟುಂಕು) + ಮುರಿ$_1$]

ಚಿಟುಕುಮುಳ್ಳು, ಚಿಟಕುಮುಳ್ಳು, ಚಿಟುಗುಮುಳ್ಳು (ನಾ). ಕಾಲಿನಲ್ಲಿ ಚುಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಹೊರತೆಗೆಯಲು ಕಷ್ಟವಾಗುತ್ತಿರುವ ಮುಳ್ಳು,— ಹೊರಬರದೆ ನೋವುಂಟುಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಮುಳ್ಳು : ನನ್ನ ನಿಮ್ಮ ಮನದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಯಾವ ಮನದಲ್ಲಿಯೇ ಆಗಲಿ ಚಿಟುಕುಮುಳ್ಳು ಆಡಿಸುತ್ತ ಬಂದಿದೆ (ವಚಸಂ. LXXII, ಟೀಕೆ). **ಚಿಟಕುಮುಳ್ಳು :** ಚಿಟಕು ಮುಳ್ಳಿನಂತೆ ಅವನು ಮನಸ್ಸಿಗೆ ನೋವುಂಟುಮಾಡುತ್ತಲೇ ಇದ್ದ (ರೂಢಿ). **ಚಿಟುಗುಮುಳ್ಳು :** ಕಾಲಿನಲ್ಲಿರುವ ಚಿಟುಗುಮುಳ್ಳು ಬಹಳ ಯಾತನೆ ಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ).

ಚಿಟುಕುಮುಳ್ಳಾಗು = ನೋವುಂಟುಮಾಡು ; ವ್ಯಥೆಪಡಿಸು : ಅದರ ಕಿರುಕುಳ ಬಹಳ ಜನಕ್ಕೆ ಚಿಟುಕುಮುಳ್ಳಾಗಿ . . . ಇರುತ್ತದೆ (ದೀಪಹ. II, ೩೬೪). **ಚಿಟುಕುಮುಳ್ಳಾಟ**=ಒಳಗೊಳಗೇ ಉಂಟಾಗುವ ನೋವು,–ಯಾತನೆ : ಸೂಟಿಯನ್ನು ಮುಗಿಸಿ ಊರನ್ನು ಬಿಡುವ ತನಕವೂ ಚಿಟುಕುಮುಳ್ಳಾಟವಾಗಿತ್ತು (ದೀಪಹ. II, ೧೬೭) ; ನೀಲಕಂಠನ ಸಂಗಡ ವನಮಾಲಿಲಾಲನ ಚಿಟುಕುಮುಳ್ಳಾಟ, ಛಲನೆ ಬಹಳ ದಿನಗಳಿಂದಲೂ ನಡದೇ ಇತ್ತು (ಇಪ್ಪಕ. ೪೦೧). **ಚಿಟುಕುಮುಳ್ಳಾಡಿಸು, ಚಿಟಕುಮುಳ್ಳಾಡಿಸು, ಚಿಟುಗುಮುಳ್ಳಾಡಿಸು** = ಒಳಗೊಳಗೇ ಚುಚ್ಚಿ ವ್ಯಥೆಪಡಿಸು : ಕಾವೇರಿ ಮದುವೆ ಆಗದೆ ಇದ್ದಾಗ ಶೇಷಣ್ಣ ಆಕೆಯನ್ನು ಚಿಟುಕುಮುಳ್ಳಾಡಿಸುತ್ತಿದ್ದ ನಂತೆ (ವ್ಮನಿ. ೦೬೬) ; ಸರ್ವರ ಕಣ್ಣಿಗೂ ಬೀಳುವಂತೆ ನಾವು ಪ್ರದರ್ಶಿಸು ತ್ತಿದ್ದೇವಲ್ಲ ಎಂಬ ಆತ್ಮಪ್ರಜ್ಞೆ ನಮ್ಮ ಒಳಗೆ ಚಿಟಕುಮುಳ್ಳಾಡಿಸುತ್ತದೆ (ಗಾಳಿಪ. ೭೮); ಇದು ಅವಳ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಚಿಟುಗುಮುಳ್ಳಾಡಿಸಿದಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿತ್ತು (ಇಪ್ಪಕ. ೭೪).

[ಚಿಟುಕು$_1$ (<ಚಿಟುಂಕು) + ಮುಳ್ಳು(<ಮುಳ್$_2$)]

ಚಿಟುಕುವನಿ (ನಾ). ತೊಟ್ಟಿಕ್ಕುವ ಹನಿ ; ತುಂತುರುಹನಿ ; ಸೋನೆ: ಮದನಮದಮರ್ದನನ ಬರವಿಂಗೆ . . . ಚಳೆಯಂಗೊಡುವವೋಲೆಸೆದುದಾ ಚಿಟುಕುವನಿ ಸಿದ್ಧಪತಿ ನಲಿಯಲು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೩-೩೨).

[ಚಿಟುಕು$_1$(<ಚಿಟುಂಕು) + ಪನಿ$_2$]

ಚಿಟುಕುವಾರೆ(ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಗಿಡ: "ಜಲರಾಮಃ–ಚಿಟುಕು ವಾರೆ" (ಒಷಧಿ. ೬೦). [?]

ಚಿಟುಕೆ 'ಚಿಟಿಕೆ$_2$' ನೋ.

ಚಿಟುಕೆನ್ (ಕ್ರಿ). ನೆಟಿಗೆ ಬರು : ಸೌಷ್ಠವದಿಂದಂ ಚಿಟುಕೆನ್ನದಿರ್ಪ ಮೊಟ ಕೆಯ್ ವೃತ್ತತ್ವದಿಂದೊಂದಿ ತೋಱುವ ಮುಂಗೆಯ್ ಕಡುದೊಡ್ಡಿತಪ್ಪ ತಳವೊಳ್ಪಿಂದೊಂದಿ ನೇರ್ಪಟ್ಟು ತೋಱುವ ದೀರ್ಘಾಂಗುಲಿ ಕೆಂಪುವೆತ್ತೆಸೆ ವುಗುರ್ ಮಾಟ್ಕುಂ ಮಹೈಶ್ವರ್ಯಮಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧೧-೧೧).

[ಚಿಟುಕು$_1$ (<ಚಿಟುಂಕು) + ಎನ್$_1$]

ಚಿಟುಕೊತ್ತು (ಕ್ರಿ). = ಚಿಟುಕಂಗಳೆ : ಎಳವೆರಲ್ಗಳ ಚಿಟುಕೊತ್ತಿ ಕೈ ದೊಡಿಸುವ ಬಳೆಗಾಱರಿರ್ದರಿಕ್ಕೆಲದಿ (ಮೋಹತ. ೩-೨೩).

[ಚಿಟುಕು$_1$ (<ಚಿಟುಂಕು) + ಒತ್ತು$_1$]

ಚಿಟುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಚಿಟ್‌ಚಿಟ್ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು : ಕೆಂಡದ ಮೇಲೆ ಉಪ್ಪು ಬಿದ್ದು ಚಿಟುಗುಟ್ಟುತ್ತಾ ಇದೆ (ರೂಢಿ). ೨. (ಆಲಂ) ಸಿಡಿಮಿಡಿಗೊಳ್ಳು : ಕಂಗೆಟ್ಟವುಡ ಕಚ್ಚಿ ತೂಬರದ ಕೊಳ್ಳಿಯೊಲು ಚಿಟು ಗುಟ್ಟುತಂ (ಷತಿಲ. ೧೩-೨೩). [ಚಿಟು$_1$ + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಚಿಟುಗುಮುಳ್ಳು 'ಚಿಟುಕುಮುಳ್ಳು' ನೋ.

ಚಿಟುಚಟಕ (ನಾ). ಸಣ್ಣಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ ; ಚಿಟಗುಬ್ಬಿ : ಹಸುಬಂ ಚಿಟುಚಟಕ ಕಬ್ಬಕ್ಕಿ ಹೆಬ್ಬಕ್ಕಿಗಳ ನೋಡಿದವು (ಮದೀಪು. ೫-೯).

[ಚಿಟು$_2$ (<ಚಿಟ್ಟು$_1$) + ಚಟಕ$_1$]

ಚಿಟುಬಾಳೆ 'ಚಿಟ್ಟುಬಾಳೆ' ನೋ.

ಚಿಟುಮಿಟಿ (ನಾ). ಅಸಂಬದ್ಧವಾದುದು : ಲಂಡ ಕೇಳ್ನಿನ್ನ ಚಿಟುಮಿಟಿ ಬಿನುಗುವಾದವು . . . ಅತರ್ಕ್ಯನನೆಯ್ದಲಾರ್ಪುದೇ (ವೀಶ್ಮಪು. ೪-೬-೨೩).

[?]

ಚಿಟ್ಟ$_1$ 'ಚಿಟ್ಟು$_1$' ನೋ.

ಚಿಟ್ಟ$_2$ 'ಚಿಟ್ಟ' ನೋ.

ಚಿಟ್ಟಗುಬ್ಬಿ, ಚಿಟಗುಬ್ಬಿ(ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಣ್ಣಗುಬ್ಬಿ: ಚಿಟ್ಟಗುಬ್ಬಿ ಚಿಂವು ಚಿಂವು (ಅರಳು. ೨೬೭-೧). **ಚಿಟಗುಬ್ಬಿ** : "ವರ್ತಿಕೆ – ಚಿಟಗುಬ್ಬಿ" (ಗಂಗಾಮ. ೨೮೩). [ಚಿಟ್ಟ$_1$ (<ಚಿಟ್ಟು$_1$) + ಗುಬ್ಬಿ$_2$]

ಚಿಟ್ಟಚ್ಚು (ನಾ). ೧. ಅಚ್ಚನ್ನು ತಯಾರಿಸುವ ಚಿಕ್ಕಸಾಧನ: ಸಕ್ಕರೆಅಚ್ಚು ಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸಲು ಚಿಟ್ಟಚ್ಚನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ(ರೂಢಿ). ೨. ಸಣ್ಣ ಅಚ್ಚು ; ಬೆಲ್ಲ,ಸಕ್ಕರೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಎರಕ ಹೊಯ್ದ ಚಿಕ್ಕ ಆಕೃತಿ : ನಾಲ್ಕು ಚಿಟ್ಟಚ್ಚು ಬೆಲ್ಲ ಬೇಕಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ).

[ಚಿಟ್ಟು$_1$ + ಅಚ್ಚು$_3$]

ಚಿಟ್ಟಜೇನು, ಚಿಟ್ಟಿಜೇನು (ನಾ).ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜೇನು ; ಕಿರುಜೇನು: ಹೂಗೆಲಸಿ ಚಿಟ್ಟಜೇನಿಳಿಸಿದೀ ಚೆಂಜೇನು (ಚಾರಸಿ. ೨೩-೫೨೦). **ಚಿಟ್ಟಿಜೇನು** : 'ಚಿಟ್ಟಿಜೇನುತುಪ್ಪ' ಪರಾ.

[ಚಿಟ್ಟ$_1$ (<ಚಿಟ್ಟು$_1$) + ಜೇನು$_1$ (<ಜೇನ್)]

ಚಿಟ್ಟನಬೇರು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಗಿಡ: ಅಡಕೆ, ಚಿಟ್ಟನಬೇರು, ಸೊಗದೆಬೇರು . . . ಮೆಣಸು ಇವು ಸಮತೂಕ ಕಷಾಯುವಿಟ್ಟು ತೆಗೆದು ಕೊಳ್ಳಲು ರಾತ್ರಿಜ್ವರಂ ನಾಶಮಕ್ಕುಂ (ಸಕವ್ಯ. ೧೦೮).

[? + ಬೇರು (<ಬೇರ್)]

ಚಿಟ್ಟನೆ (ಅ). ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ; ಜೋರಾಗಿ : ಅವಳು ಚಿಟ್ಟನೆ ಚೀರಿದಳು (ಭಾರತಿ, ೨೧). [ಚಿಟ್ +– ಅನೆ$_1$]

ಚಿಟ್ಟಬಳ (ನಾ). ಸಣ್ಣಬಳ್ಳ : ಚಿಟ್ಟಬಳಗಳಿಗೆ ಕಟ್ಟುಗಳಲ್ಲದೆ ಬೆಟ್ಟಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿ ನಿಕ್ಕುವರೆ (ಶಾಂತೀಜ. ೬-೫೨). [ಚಿಟ್ಟ$_1$ (<ಚಿಟ್ಟು$_1$) + ಬಳ$_1$ (<ಬಳ್ಳ)]

ಚಿಟ್ಟಬಾಸುರ (ನಾ). ಸಣ್ಣಜಾತಿಯ ಕಬ್ಬು (?) : ಕರಿಯ ಕಬ್ಬು ರಸ ದಾಳಿಯ ಬಿಳಿಗಬ್ಬು ಮೆಱೆವ ಚಿಟ್ಟಬಾಸುರದ ಹೊಱೆಹೊಱೆಗಟ್ಟಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಮಾಱುವುದನಾ ದೊರೆಮಗ ಕಂಡನು (ಜ್ಞಾನಜ. ೩೮-೧೨೪).

[ಚಿಟ್ಟ$_1$ (<ಚಿಟ್ಟು$_1$) + ?]

ಚಿಟ್ಟಬಿಲ್ಲು (ನಾ).ಸಣ್ಣಬಿಲ್ಲು : ಕಡೆಗೊಂದು ಹಕ್ಕಿ ಹೊಡೆಯುವ ಚಿಟ್ಟ ಬಿಲ್ಲಾದರೂ ಇತ್ತೇ ? (ಮಲೆಮ. ೬೬).

[ಚಿಟ್ಟ$_1$ (<ಚಿಟ್ಟು$_1$) + ಬಿಲ್ಲು$_1$ (<ಬಿಲ್$_2$)]

ಚಿಟ್ಟಮುಟ್ಟಿ, ಚಿಟ್ಟಾಮುಟ್ಟಿ, ಚಿಟ್ಟೆಮುಟ್ಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ : ಚಿಟ್ಟಮುಟ್ಟಿಬೇರು, ಪಿರಾಮುಟ್ಟಿವೇರು (ಸಕವ್ಯ. ೧೦೭). **ಚಿಟ್ಟಾಮುಟ್ಟಿ** : ದಶಮೂಲ . . . ಕಿಱುಕಳ್ಳಂಗಡಲೆ, ಚಿಟ್ಟಾಮುಟ್ಟಿ, ಇಷ್ಟನೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಹತ್ತು ಹಲಗಳ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಒಣಗಿಸಿ, ಜಜ್ಜುಗುಟ್ಟಿ (ವೈದ್ಯಸಾ. I, ೪೧೫). **ಚಿಟ್ಟೆಮುಟ್ಟಿ** : ಧಾತಕಿಕುಸುಮ, ಎಳಚಿಚಕ್ಕೆ, ನೆಲಗುಳ್ಳ, ಚಿಟ್ಟೆಮುಟ್ಟಿ, ಶುಂಠಿ, ಅರಿಸಿನ ಇವಂ ಕಷಾಯುವಿಕ್ಕಿ ಕೊಡಲು ವಾತಜ್ವರಂ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಸಕವ್ಯ. ೬೯). [← ತೆಲು. ಚಿಟಿಮುಟಿ]

ಚಿಟ್ಟಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: (ಎಸಮ್ಮ. XVII, ೩೩). [?]

ಚಿಟ್ಟವುಡಲ, ಚಿಟ್ಟೌಡಲ (ನಾ). = ಚಿಟ್ಟುಹರಳು : ಕರಿಯ ಬೆಕ್ಕಿನ ತಲೆಯೊಳಗೆ ಚಿಟ್ಟವುಡಲವ ಬಿತ್ತಿ ಬೆಳೆದು ಆ ಬೀಜವನ್ನು ಬಾಯೊಳಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳೆ ಆ ಬೆಕ್ಕಿನಂತಕ್ಕು (ವಿವ್ಮವಿ. ೨೦೯). **ಚಿಟ್ಟೌಡಲ**: ವರ ಚಿಟ್ಟೌಡಲ ದೆಣ್ಣೆಯಲಾಗಲಿ ಮೇಣುರುವ ತ್ರಿಫಲೆ ಕಷಾಯದಲಿ (ಸಾಳ್ವಸಾಂ. ೨೦) ; ಚಿಟ್ಟೌಡಲದ ಹರಳು ಒಂದು ಹಿಡಿಯನ್ನು ಮೇಲಣ ತೊಟ್ಟ ತೆಗೆದು ಆ ತಿರುಳ ಹುಳಿಮಜ್ಜಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಕುಡಿಯೆ ಶ್ವಾಸಖಾಸಗಳು ಹುಟ್ಟು ಗೆಡುವುವು (ಸಕವ್ಯ. ೨೦೬); ಚಿಟ್ಟೌಡಲ: – ಈ ಎಣ್ಣೆಯುಂ ಹಾಲಲ್ಲಿ ತೆಗೆದು ಕೊಳ್ಳೆ ವಾತೋದರ ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿವ್ಮವಿ. ೪). [ಚಿಟ್ಟು$_1$+ಅವುಡಲ]

ಚಿಟ್ಟಹಲಗೆ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕತಮ್ಮಟೆ : ಕರಡಿಯ ಮಜಲು ಊಡಕ – ಚಿಟ್ಟ ಹಲಗೆಯ ಮಜಲಿನವರು (ಸುವರ್ಣ. ೪೦).

[ಚಿಟ್ಟ$_1$ (<ಚಿಟ್ಟು$_1$) + ಹಲಗೆ (<ಪಲಗೆ)]

ಚಿಟ್ಟಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಸಣ್ಣಜಾತಿಯ ಹುಲ್ಲು : ಚಿಟ್ಟಹುಲ್ಲು – ಇದರಿಂದ ಬಹಳ ಚಾಪೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೩೩).

[ಚಿಟ್ಟ$_1$ (<ಚಿಟ್ಟು$_1$) + ಹುಲ್ಲು (<ಪುಲ್)]

ಚಿಟ್ಟಳಿಲ್ (ನಾ). ಸಣ್ಣ ಅಳಿಲು : ಚೀರಿದುದು ಚಿಳಿಚಿಳಿಚಿಳಿಲ್ಲೆಂದು . . . ಚಿಟ್ಟಳಿಲ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೯೩-೧೯೯).
[ಚಿಟ್ಟ$_1$ (< ಚಿಟ್ಟು$_1$) + ಅಳಿಲ್$_0$ (< ಅಣಿಲ್)]

ಚಿಟ್ಟಾಡು (ಕ್ರಿ). ಸ್ವಲ್ಪವಾದರೂ ಅಲ್ಲಾಡುಂ ; ವಿಸಂಕಾಡು : ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರ ಭಟ್ಟರೆಲ್ಲಂ ಚಿಟ್ಟದಂತೆ ಚಿಟ್ಟಾಡದಂಜಿ ನಿಲೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೩-೫೫ ಅಡಿಟಿ). [ಚಿಟ್ಟು$_1$ + ಆಡು$_1$]

ಚಿಟ್ಟಾನೆ (ನಾ). ಸಣ್ಣಆನೆ; ಆನೆಮರಿ: ಹಳ್ಳಿಗೆ ಬರುವ ಸರ್ಕಸ್ ಎಂಥದಿರಬೇಕು . . . ಮಂಗ್ಯಾ, ನಾಯಿ, ಚಿಟ್ಟಾನೆ, ತಟ್ಟೂ ಕೆಲವು ಇದ್ದವು (ನಿರಾಭ. ೭೪). [ಚಿಟ್ಟು$_1$ + ಆನೆ$_1$]

ಚಿಟ್ಟಾಮುಟ್ಟಿ 'ಚಿಟ್ಟಮುಟ್ಟಿ' ನೋ.

ಚಿಟ್ಟಿ$_1$ 'ಚಿಟ್ಟು$_1$' ನೋ.

ಚಿಟ್ಟಿ$_2$, ಚಿಟ್ಟೆ$_1$(ನಾ). ೧. ಧಾನ್ಯದ ಒಂದು ಅಳತೆ; ನಾಲ್ಕು ಸೊಲಗೆಯ ಅಳತೆ : (೬). **ಚಿಟ್ಟೆ$_1$** : ೧. ಮಾಚಿನ್ನು ಚಿಟ್ಟೆ ಪಡಿಗೆ ಸಗಣಿಯ ತುಂಬಿ (ಅಮುಸಾಂ. ೩-೧೨೭). ೨. ಸೇರಿನ ಹತ್ತನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ.
[ದೇ. ‖ ತಮಿ. ತೆಲು. ಚಿಟ್ಟಿ]

ಚಿಟ್ಟಿ$_3$ 'ಚಿಟ್ಟ' ನೋ.

ಚಿಟ್ಟಿಕ್ಕು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಚಿಟ್ಟೆಂದು ಚೀರಂ : ಬಲುವಹಿತದಲ್ಲಿ ಅಟ್ಟಹಾಸದಲಿ ಚೀರಿ ಚಿಟ್ಟಿಕ್ಕಿ ಕೂಗಿ (ವಿಸಾಸು. ೭೦-೫). [ಚಿಟ್ + ಇಕ್ಕು]

ಚಿಟ್ಟಿಕ್ಕು$_2$ (ಕ್ರಿ). = ಚಿಟ್ಟುಹಿಡಿ ೧ : ವಾಸುದೇವನ ಪೂಜೆಯೊಮ್ಮೆ ಮಾಡೆಂದರೆ ಬೇಸತ್ತು ತಲೆಯ ಚಿಟ್ಟಿಕ್ಕಿ ಕುಳಿತೆ (ವಿದಾಕ್ಯ. ೫೧-೫).
[ಚಿಟ್ಟು$_2$ + ಇಕ್ಕು]

ಚಿಟ್ಟಿಗ (ನಾ). ಶಿಷ್ಯ; ಛಾತ್ರ: "ಶಿಷ್ಟಕಃ, ಶಿಷ್ಯಃ, ಈ ೨ ಚಿಟ್ಟಿಗಂ" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೨೯೫); ಹಿಡಿದ ಕರಡಿಗೆ ಪುಷ್ಪವನಾಗುಮಾಡುವ ಜಡೆಯ ಚಿಟ್ಟಿಗರಿರೆ (ಹರಿಸಾಂ. ೧-೮೧) ; ಮುದುಕ ಜಂಗಮರು ಚಿಟ್ಟಿಗರೋಡಿದರು ಮುಂದೆ (ಸಿದ್ಧೇಪು. ೧೭-೧೮) ; ಓರಂತೆ ಸಂಚರಿಸುತಿರ್ಪ ಚಿಟ್ಟಿಗನಿತ್ತ ಬಾರನೆಂದಾ ಬಿಲದ್ವಾರದತ್ತಂ ನೋಡುತಿರೆ (ಕೊಟ್ಟೂಬ. ೮-೩೭). [< ಸಂ. ಶಿಷ್ಟಕ]

ಚಿಟ್ಟಿಜೇನು 'ಚಿಟ್ಟಜೇನು' ನೋ.

ಚಿಟ್ಟಿಜೇನುತುಪ್ಪ (ನಾ). ಸಣ್ಣಜೇನಿನ ಗೂಡಿನಲ್ಲಿ ಸಿಗುವ ಜೇನುತುಪ್ಪ: ತವಕ್ಷೀರ ೪ ಪಲ ಸೇರಿಸಿ ಪಾಕದಲ್ಲಿ ಬೆರಸಿ ಚಿಟ್ಟಿಜೇನುತುಪ್ಪ ಸೇ ೨ ಹಾಕಿ ಕಲಸಿ (ಸಕವೈ. ೪೧೨ ಪರಿ.). [ಚಿಟ್ಟಿಜೇನು (< ಚಿಟ್ಟಜೇನು) + ತುಪ್ಪ]

ಚಿಟ್ಟಿರಿ 'ಚಟ್ಟಿಱ' ನೋ.

ಚಿಟ್ಟಿಲಿ (ನಾ). ಸಣ್ಣಇಲಿ ; ಚಿಕ್ಕಇಲಿ : "ಗಿರಿಕಾ, ಬಾಲಮೂಷಿಕಾ ಈ ೨ ಚಿಟ್ಟಿಲಿಗಳ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೭) ; ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಚಿಟ್ಟಿಲಿಗಳ ಉಪದ್ರವವು ಬಹಳವಾಗಿದೆ (ಕುರಿಹಿಂ. ೧೭). [ಚಿಟ್ಟು$_1$ + ಇಲಿ$_1$]

ಚಿಟ್ಟಿಱ 'ಚಟ್ಟಿಱ' ನೋ.

ಚಿಟ್ಟು$_1$, ಚಿಟ$_2$, ಚಿಟು$_2$, ಚಿಟ್ಟ$_1$, ಚಿಟ್ಟಿ$_1$, ಚಿಟ್ಟೆ$_2$, ಚೀಟು$_3$ (ಗು). ೧. ಸಣ್ಣದಾದ ; ಚಿಕ್ಕದಾದ. 'ಚಿಟ್ಟಿಲಿ' ಪರಾ. **ಚಿಟ$_2$** : ೧. 'ಚಿಟಕೊಳಗು' ಪರಾ. **ಚಿಟು$_2$** : ೧. 'ಚಿಟುಬಾಳೆ' ಪರಾ. **ಚಿಟ್ಟ$_1$** : ೧. 'ಚಿಟ್ಟಗುಬ್ಬಿ' ಪರಾ. **ಚಿಟ್ಟಿ$_1$** : ೧. 'ಚಿಟ್ಟಿಜೇನು' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ಸಣ್ಣಹಕ್ಕಿ : ಚಿಟ್ಟಿ ಜೂಗ ಹದ್ದೆಂಬಿವಂ (ಹಚಕಾ. ೫-೪೩). **ಚಿಟ್ಟೆ$_2$**: ೧. 'ಚಿಟ್ಟೆಕಥೆ', 'ಚಿಟ್ಟೆಬೆಲ್ಲ' ಪರಾ. ೩. ಪಗಡೆಯ ಸಣ್ಣಕಾಯಿ : ಲೆತ್ತವಲಗೆಯ ಹಾಸಿ ಚಿಟ್ಟೆಯನಿತ್ತೆರದಿ ಸಾಲ್ಗೊಳಿಸಿ (ಜಿನಭಾ. ೩೭-೪೫). ೪. ಪಗಡೆಯ ಸಣ್ಣದಾಳ: ವಿರಾಟ ಧರ್ಮಭೂಪಾಲನಾ ಶಿರಮಂ ಚಿಟ್ಟೆಯೊಳಿಟ್ಟಂ (ಸೋಮೇಶ. ೭೪). **ಚೀಟು$_3$**: ೫. ಚೂರು; ತುಂಡು; ರಾಯ ನೀನಾರಬುತ್ತಿಗೆ ಚೀಟು ರೊಟ್ಟಿಯ ಕಾಯ ಕೊಯ್ದಾಪೆ ಕೇಳು (ಮೋಹತ. ೧೧-೩೭). [ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಚಿಟ್ಟು; ತುಳು. ಚಿಟ್ಟಿ; ತೆಲು. ಚಿಟ್ಟಿ, ಚಿಟಿ]

ಚಿಟ್ಟು$_2$ (ನಾ). ಜುಗುಪ್ಸೆ ; ಬೇಸರ. 'ಚಿಟ್ಟಿಕ್ಕು$_2$', 'ಚಿಟ್ಟುಹಿಡಿ' ಪರಾ. [< ಚಿಟ್]

ಚಿಟ್ಟುಂಬೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : ಸಾಂಬ್ರಾಣಿಮರ, ಚಿಟ್ಟುಂಬೆ (ಮೃಜಿಗಿ. ೧೩-೨೩೭). [?]

ಚಿಟ್ಟುಕೋಳಿ (ನಾ). ಸಣ್ಣ ಆಕಾರದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಡುಕೋಳಿ : ಸೆಬೆ ಒಡ್ಡಿ ಕಾಡುಕೋಳಿ, ಚಿಟ್ಟುಕೋಳಿ ಹಿಡಿಯುವುದು (ಮಲಮ. ೯೩).
[ಚಿಟ್ಟು$_1$ + ಕೋಳಿ$_1$ (< ಕೋೞಿ$_1$)]

ಚಿಟ್ಟುತಂದ್ರಿ, ಚಿಟ್ಟುತಾಂಡ್ರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಮರಗಳು : ಹೆಸವ . . . ಚಿಟ್ಟುತಂದ್ರಿ, ಬೇವು (ನಮ್ಮನು. ೨೩೭). **ಚಿಟ್ಟುತಾಂಡ್ರಿ** : ಚಿಟ್ಟುತಾಂಡ್ರಿಮರ, ಕಾಡುಲವಂಗ, ಕ್ರೂರಮಾವು (ಮೃಜಿಗಿ. ೫೨-೧೦೩೪).
[?]

ಚಿಟ್ಟುತಾಂಡ್ರಿ 'ಚಿಟ್ಟುತಂದ್ರಿ' ನೋ.

ಚಿಟ್ಟುದ್ದು (ನಾ). ಸಣ್ಣಉದ್ದು ; ಉದ್ದಿನ ಕಾಳಿನಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣ ಜಾತಿ: (೬).
[ಚಿಟ್ಟು$_1$ + ಉದ್ದು$_2$(< ಉಟ್ದು)]

ಚಿಟ್ಟುಬಾಳೆ, ಚಿಟುಂಬಾಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಳೆಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು ; ಪುಟ್ಟಬಾಳೆ : ಚಿಟ್ಟುಬಾಳೆಯ ಹಣ್ಣು ಬಹಳ ರುಚಿ (ರೂಢಿ). **ಚಿಟುಬಾಳೆ**: ಚಿಗುಳಿ ಚಿನ್ನಾಲ್ ಬಚ್ಚೇವ ಚಿಟುಬಾಳೆ ಆಗಲೋಳು ಗರಿ ಕಾಣೆನೆ (ಮಲ್ಲಿಗೆ. ೨). [ಚಿಟ್ಟು$_1$ + ಬಾಳೆ$_1$(< ಬಾೞೆ)]

ಚಿಟ್ಟುಮುರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ ; ಮುಂಟ್ಯಾಟ ; ಜೂಟಾಟ (?) : "ಚಿಟ್ಟುಮುರಿ ಪುಮ್ಮೆಯೊಳಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೨೨೭) : ಹಂಸೆ ಹಂಸೆಗಟ್ಟುಂಬರಿವವೊಲು ಪದಪದಂ ಮೆಱೆಯೆ ಚಿಟ್ಟುಮುರಿ[ಪಾಠಾಂ. ಸೆಟ್ಟುಮರಿ]ಯಾಡುತಿರ್ದರು ಸತಿಯರು (ಹಚಕಾ. ೪-೧೦) ; ಜಗಜಟ್ಟಿ ಹಾಯಿಕಿಕೊಂಡು ನುಣ್ಣನೆ ಚಿಟ್ಟುಮುರಿಯಾಟದಲಿ ಸದೆದನು ಮತ್ತೆ ಕೌರವರ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೬-೧೪) ; ಬೆಟ್ಟವನು ಕೊಡೆವಿಡಿದು ಮರದಿಂದಿಟ್ಟು ಪುಟನೆಗೆದಂಬರದೊಳುಱೆ ಚಿಟ್ಟುಮುರಿ[ಪಾಠಾಂ. ಟ್ಟಮೆರೆ]ಯಾಡುವ ನಳಾದಿ ಪ್ರಮುಖ ಪಟುಭಟರ (ತೊರರಾ. ೬-೩೫-೪೪). [?]

ಚಿಟ್ಟುಹರಳು (ನಾ). ಚಿಕ್ಕಜಾತಿಯ ಹರಳು: ಚಿಟ್ಟುಹರಳಿನ ಎಣ್ಣೆ ತುಂಬ ತಂಪು (ರೂಢಿ). 'ಚಿಟ್ಟವುಡಲ' ಪರಾ. [ಚಿಟ್ಟು$_1$ + ಹರಳು$_2$]

ಚಿಟ್ಟುಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹಿಂಸೆಯಾಗು; ಬೇಸರವಾಗು ; ಜುಗುಪ್ಸೆಯುಂಟಾಗು : ನನಗೂ ತಲೆ ಚಿಟ್ಟುಹಿಡಿದುಹೋಗಿದೆ (ಮರಳಿ. ೩೫) : ನಮ್ಮ ಸಂಸ್ಕೃತಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ . . . ತಲೆ ಚಿಟ್ಟುಹಿಡಿಯುವಷ್ಟು ವರ್ಣನೆಗಳೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ (ಭಾರದ. ೪೪೮); ಅವನ ತಲೆ ಚಿಟ್ಟುಹಿಡಿದುಹೋಗಿತ್ತು (ಕತ್ತಬಿ. ೪೫); ಆ ಮಾತೆಲ್ಲಾ ಕೇಳಿಕೇಳಿ ಕಿವಿ ಚಿಟ್ಟುಹಿಡಿದುಹೋಗಿದೆ (ಚಂದತೋ. ೧೪). [ಚಿಟ್ಟು$_2$ + ಹಿಡಿ$_1$(< ಪಿಡಿ$_1$)]

ಚಿಟ್ಟುಹಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬೇಸರವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು: ಜೀರುಂಡೆಗಳ ಕೂಗು ಕಿವಿಗೆ ಚಿಟ್ಟುಹಿಡಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ಮಲಮ. ೩) : ಹಾಳುಕೆಲಸ ತಲೆ ಚಿಟ್ಟುಹಿಡಿಸುತ್ತಿದೆ (ರೂಪಸ. ೧೩೧) ; ತುಂಬಾ ಚಿಟ್ಟುಹಿಡಿಸಿದರೆ . . . ಪುಟ್ಟಿ ಏಟನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಬರುತ್ತಿದ್ದಳು (ನಾಲ್ಕುಮ. ೧೧೭). [ಚಿಟ್ಟುಹಿಡಿ+ –ಇಸು$_3$]

ಚಿಟ್ಟುಳುಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ನೆಗ್ಗಿಲು, ಸೂರ್ಯಭಕ್ತ, ಹೊನ್ನಗನ್ನೆ, ಚಿಟ್ಟುಳುಕ ಇದರ ಸೊಪ್ಪುಗಳಲ್ಲಿ ರಸವ ತೆಗೆದು ಜೇನುತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕೊಡಲು . . . ಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರರೋಗ ಸಹ ಪರಿಹಾರವಕ್ಕು (ಸಕವೈ. ೩೭೭). [?]

ಚಿಟ್ಟೂಳಿಗ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕಕೆಲಸ ; ಸಣ್ಣಪುಟ್ಟಕೆಲಸ : ಇವರುಗಳು ದೊರೆತನ ಮಾಡುವ ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ಪಡೆದವರಾಗಿ ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತಾರೆ ; ಚಿಟ್ಟೂಳಿಗ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕವರಲ್ಲ (ವ್ಯಾಸಜಿ. ೨೨೨).
[ಚಿಟ್ಟು$_1$ + ಊಳಿಗ (< ಊೞಿಗ)]

ಚಿಟ್ಟೆ₁ 'ಚಿಟ್ಟೆ₂' ನೋ.

ಚಿಟ್ಟೆ₂ 'ಚಿಟ್ಟು₁' ನೋ.

ಚಿಟ್ಟೆ₃ 'ತಿಟ್ಟು₃' ನೋ.

ಚಿಟ್ಟೆ₄ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಹಾಡಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಶಾಸ್ತ್ರಬದ್ಧವಾದ ಕ್ರಮ. 'ಚಿಟ್ಟೆತಾನ', 'ಚಿಟ್ಟೆಸ್ವರ' ಪರಾ. [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚಿಟ್ಟೈ]

ಚಿಟ್ಟೆ₅ 'ಚಿಟ್ಟ' ನೋ.

ಚಿಟ್ಟೆ₆, ಜಿಟ್ಟೆ₁, ಜಿಟ್ಟೆ (ನಾ). ೧. (ಹೂವಿನಿಂದ ಹೂವಿಗೆ ಹಾರಾಡುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೆಕ್ಕೆಹುಳು ; ಪಾತರಗಿತ್ತಿ : ಮಿಂಚುವ ಚುಕ್ಕಿಯ ರೆಕ್ಕೆಯ ಚಿಟ್ಟೆಯೊ (ಅನಿಕೇ. ೩೦-೬) ; ಇನ್ನು ಪಾರದಿರೆನ್ನ ಬಳಿಯೆ ಸೊಗ ಗೂಡು; ಚಿಟ್ಟೆ ನೀ ನೆನವೊಳೆನ್ನೊಳವೆಯನಳುಂಬಂ (೧೪ವಿಂ. ೧-೬) : ರೇಷ್ಮೆ ಹುಳುವು . . . ೩ ವಾರ ನಿದ್ರೆಮಾಡಿ ಅದು ಎಚ್ಚೆತ್ತಾಗ ಚಿಟ್ಟೆಯಾಗಿ ರೂಪಾಂತರ ಹೊಂದುತ್ತದೆ (ಗೃಹವಿ. ೬೬). ೨. ಮಿಡತೆ: ದಿವ್ಯಾಸ್ತ್ರ ಚಯಂಗಳ್ಕೊಳೆ ಗಾಂಧರ್ವಬಲಂಗಳ್ಕೆಡೆದುವು ಮಿಟ್ಟೆಗೊಂಡ ಚಿ[ಪಾಠಾಂ. ಬ, ಬೆ]ಟ್ಟೆಯ ತೆಱದಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೩೮). **ಜಿಟ್ಟೆ₁:** ೨. ಪ್ರತಿವರ್ಷ ತಪ್ಪದೆ ಸಣ್ಣ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಜಿಟ್ಟೆಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ (ಕೀಟಬಾ. ೮೪) : ಜಿಟ್ಟೆ ಹುಳಗಳಝೇಂಕಾರ ಮೈಯನ್ನು ಜುಮ್ಮೆನ್ನಿಸುತ್ತದೆ (ಕೃಹಿಕಾ. ೯). **ಜಿಟ್ಟೆ:** ೧. ಒಂದು ಜಿಟ್ಟೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ಒಂದು ಕಡ್ಡಿಯ ಮೇಲೆ ಸಿಕ್ಕ ಹಾಕಿದ (ಕೃವಾಅ. ೦೦೩). ೨. "ಮಿಡಿತೆ, ಮಿಡಿಚೆ—ಜಿಟ್ಟೆ" (ಗಂಗಾಮ. ೨೫೬).

[?]

ಚಿಟ್ಟೆಕಥೆ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕಕಥೆ : ಉಪಮೆ, ರೂಪಕ, ಚಿಟ್ಟೆಕಥೆ, ತಿಳಿಹಾಸ್ಯ ಅಥವಾ ಪ್ರತಿಮೆ, ಅನ್ಯೋಕ್ತಿ ಒದಗಿ ಬಂದು ಯುಕ್ತಿವಾದಗಳಿಂದ ಗಳಿಸ ಬೇಕಾದ ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಸಾಧಿಸುತ್ತದೆ (ನಿಬಂಧ. I, ಮುನ್ನುಡಿ X).

[ಚಿಟ್ಟೆ₂(<ಚಿಟ್ಟು₁) + ಕಥೆ]

ಚಿಟ್ಟೆತಾನ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] "ಮಿಾಟುಗಳ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕಾಗಿಯೇ ರಚಿತ ವಾದ ತಾನಗಳಿಗೆ ಚಿಟ್ಟೆತಾನಗಳೆಂದು ಹೆಸರು" (ಸಂಗೀಹಂ. ೮೯).

[ಚಿಟ್ಟೆ₄ + ತಾನ₂]

ಚಿಟ್ಟೆತಾಳ (ನಾ). = ಚಿಟಿಕೆತಾಳ : ಯುವತಿಯು ಎಡಗೈಯಲ್ಲಿ ಡಮರುಗ ವನ್ನೂ ಬಲಗೈಯಲ್ಲಿ ಚಿಟ್ಟೆತಾಳವನ್ನೂ ಹಿಡಿದು ನರ್ತಿಸುತ್ತಿರುವಳು (ಹೊಯ್ಸವಾ. ೩೩). [ಚಿಟ್ಟೆ₂(<ಚಿಟ್ಟು₁) + ತಾಳ₁(=ತಾಲ)]

ಚಿಟ್ಟೆಬೆಲ್ಲ (ನಾ). ಸಣ್ಣ ಅಚ್ಚುಬೆಲ್ಲ : ಕರೆದು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಚಿಟ್ಟೆಬೆಲ್ಲ ಕೊಟ್ಟು ಚಿಕ್ಕ ಹರಳುಕಲ್ಲುಗಳನ್ನೆ ಆರಿಸಿ ಕೊಟ್ಟು (ಪುರಂದ. ೪-೬೬-೨).

[ಚಿಟ್ಟೆ₂ (<ಚಿಟ್ಟು₁) + ಬೆಲ್ಲ]

ಚಿಟ್ಟೆಮುಟ್ಟೆ 'ಚಿಟ್ಟಮುಟ್ಟೆ' ನೋ.

ಚಿಟ್ಟೆಸ್ವರ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಅಲಂಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಕೃತಿಗೆ ಸೇರಿಸುವ ಸ್ವರಗಳ ಗುಂಪು ; ಕೃತಿಯನ್ನು ಹಾಡುವಾಗ ಅನುಪಲ್ಲವಿ ಮತ್ತು ಚರಣದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಡುವ ಸ್ವರಗಳ ಸಮೂಹ : ಪಲ್ಲವಿ, ಅನುಪಲ್ಲವಿ ಚಿಟ್ಟೆಸ್ವರಗಳ ನಂತರ ಪಲ್ಲವಿಗೆ ಸೇರುವುದು ಸಂಪ್ರದಾಯ (ಸಂಗೀಹಂ. ೬೨).

[ಚಿಟ್ಟೆ₄ + ಸ್ವರ]

ಚಿಟ್ಟೆಹುಲಿ (ನಾ). ಸಣ್ಣಜಾತಿಯ ಹುಲಿ: ಚಿಟ್ಟೆಹುಲಿಯಂತೆ ಅದರ ಮೈಮೇಲೆ ಪಟ್ಟೆಮುದ್ರೆ (ಬಾಳಿಗಿ. ೯೫).

[ಚಿಟ್ಟೆ₂ (<ಚಿಟ್ಟು₁) + ಹುಲಿ₁ (<ಪುಲಿ₁)]

ಚಿಟ್ಟೇಱು (ಕ್ರಿ). ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹಿಂಸೆಯಾಗು ; ಬೇಸರವಾಗು; ಜುಗುಪ್ಸೆ ಯುಂಟಾಗು : ಚಿಟ್ಟೇಱೆ ಮೃತ್ಯುಗಱೆವಂತೊಟ್ಟಜೆಯಿಂ ಬಂದು ಹರನ ಸುತನೊಳ್ ಪಳಚಲ್ ತೊಟ್ಟನೆ ಚಕ್ರದಿ ತಲೆ ಪಱೆದಟ್ಟೆಗಳುರ್ವರೆಗೆ ಕೆಡೆದು ಮಡಿದರ್ ಸವಣರ್ (ಶ್ರೀಪುವಿ. ೩೨-೬೫).

[ಚಿಟ್ಟು₂ + ಏಱು₁ (<ಏಱ್₁)]

ಚಿಟ್ಟೌಡಲ 'ಚಿಟ್ಟವುಡಲ' ನೋ.

ಚಿಟ್ಟ, ಚಿಟ್ಟ₂, ಚಿಟ್ಟೆ₃, ಚಿಟ್ಟೆ₅ (ನಾ). ದಿನಚರಿಯನ್ನು ಬರೆದಿಡುವ ಚಿಕ್ಕದಾದ ಕರಡುಪುಸ್ತಕ. 'ಕುಳವಾರ್ಚಿಟ್ಟ' ಪರಾ. **ಚಿಟ್ಟ₂:** (ಕೈಸ್‌ಗ. II, ೫೪೬). **ಚಿಟ್ಟೆ₃ :** (+). **ಚಿಟ್ಟೆ₅ :** ಹಣವಸೂಲಿ ತಪಶೀಲ್ ಲೆಖ್ಖವನ್ನು ದಾಖಲ್ಮಾಡಿರುವ ಚಿಟ್ಟೆಯು ಅಧಿಪತಿ ಭದ್ರವಾಗಿಟ್ಟಿರಬೇಕು (ಗ್ರಾಮಾಳ. ೬೮) : ಹಳೆ ದುಮ್ರ್ಜಿ ಚಿಟ್ಟೆಯನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಈ ವಿಷಯ ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ (ತುಳುನಾ. ೧೧೭). [←ಹಿಂ. ಚಿಟ್ಠಾ]

ಚಿಟ್ನೀಸ 'ಚಿಟಣವೀಸ' ನೋ.

ಚಿಟ್ರೆಹಕ್ಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ : ಚಿಟ್ರೆಹಕ್ಕಿಯು ಚಿರತೆ . . . ಪರಿವ ಗೀಜಗ ಮೆರೆದವು (ಗೋಹಾಡು. ಪುಟ ೨೪).

[ಚಿಟ್ರೆ₀ + ಹಕ್ಕಿ₁ (<ಪಕ್ಕಿ₁). / ತುಳು. ಚಿಟ್ಟೆಪಕ್ಕಿ]

ಚಿಟ್ಲೆ, ಚಿಟ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಡುಮರ : (+). **ಚಿಟ್ಲು :** (ಎಸಮ್ಮ. I, ೨೯). [←ತಮಿ. ಚಿಟ್ಟಲಿಂಗಿ]

ಚಿಟ್ಲು 'ಚಿಟ್ಲೆ' ನೋ.

ಚಿಡಾಯಿಸು, ಚುಡಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕೀಟಲೆ ಮಾಡಿ ರೇಗಿಸು: ಕೆರಳಿಸು : (+). **ಚುಡಾಯಿಸು :** ಸುಮಿತ್ರೆಗೆ ಗೆಳತಿಯರು ಚುಡಾಯಿಸುವುದು ಕಿವಿಗೆ ಬೀಳಲೇ ಇಲ್ಲ (ವಿದ್ಯಾರಿ. ೧೮೫) : ಸ್ವಾಮಿಯನ್ನು ಇನ್ನೊಂದಷ್ಟು ಚುಡಾಯಿಸೋಣ (ಸ್ವಾಮಿಸ್ನೇ. ೦೩೭).

[ಚಿಡಾಯಿ₀ (P ←ಮರಾ. ಚಿಡವಿಣೇ) + – ಇಸು₃]

ಚಿಣಗಿ₁ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೂವು: ಅಣ್ಣಿಗೇರಿ ಅಮೃತಲಿಂಗ ಗೊಯ್ದನಾ ಚಿಣಗಿ ಬಿಳೇ ಕಣಗಿಲೆಹೂವ (ಕಜಾಗೀ. ೪೦) : ಚಿಟ್ಟ ಚಿಣಗೀ ಹೂವ ದುಂಡಮಲ್ಲಿಗಿಹೂವ (ಮಲ್ಲಿಗ. ೭). [?]

ಚಿಣಗಿ₂ 'ಚಿಣೆಗಿ' ನೋ.

ಚಿಣಿ 'ಚಿನ್ನಿ₁' ನೋ.

ಚಿಣಿಕೋಲ್ 'ಚಿಣ್ಣಿಕೋಲು' ನೋ.

ಚಿಣಿಕೋಲು 'ಚಿಣ್ಣಿಕೋಲು' ನೋ.

ಚಿಣೆಗಿ, ಚಿಣಗಿ₂ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಷಸರ್ಪ : ಚಿಣೆಗೀಹಾವು ಬಳೆಬಡಕಹಾವು ಹೆಬ್ಬಾವು ಎಂದು ಹಲವು ತರದ ಹಾವುಗಳು ಉಂಟು (ಮುಂಬಯಿ. ೨-೩೩). **ಚಿಣಗಿ₂:** ಬೇರೆ ವಿಷಯುಕ್ತಸರ್ಪಗಳು ಚಿಣಗೀಹಾವು (ಘುರ್ಸಾ), ಮಂಡೋಳ (ಘೋಣಸ)(ಕಥಾಗಿ. ೬೭). [?]

ಚಿಣಿದಾಂಡು 'ಚಿನ್ನಿದಾಂಡು' ನೋ.

ಚಿಣಿಪಣಿ 'ಚಿಣಿಫಣಿ' ನೋ.

ಚಿಣಿಫಣಿ, ಚಿಣಿಪಣಿ (ನಾ). ೧. ಚಿಣ್ಣಿ ಮತ್ತು ದಾಂಡು : ಹುಡುಗರು . . . ತಮ್ಮ ಕೊಂಬು, ಕೊಳಲು, ಚಿಣಿಫಣಿ, ಗೋಲುಗಜ್ಜುಗಗಳನ್ನು ತಕ್ಕೊಂಡು . . . ಹಿಂಬಾಲಿಸಿದರು (ಭಾಮ್ಮತ. ೩೦೩). ೨. ಚಿಣ್ಣಿ ಮತ್ತು ದಾಂಡುಗಳಿಂದ ಆಡುವ ಆಟ: ಸುಮ್ಮನ ಚಿಣಿಫಣಿ ಆಡೋಣು (ಅಮನಿ. ೨೬) ; ಅಪ್ಪಾ, ಕೃಷ್ಣನ ಕೂಡ ನಾನು ಚಿಣಿಫಣೀ ಆಡುತ್ತಿದ್ದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೨೬೮). **ಚಿಣಿಪಣಿ :** (+). [ಚಿಣಿ(<ಚಿನ್ನಿ₁) + ಫಣಿ₂]

ಚಿಣಿಮಿಂಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಿನಿಸು (?) : ಮಡಿಲೊಳಗೆ ಚಿಣಿಮಿಂಡಿ ಬಟ್ಟಲೊಳಡಸಿ ಚಿಲಿಪಾಲ್ಗಿಂಡಿನೀರನು ಪಿಡಿದು ಬಂದಿ ನ್ನೋರ್ವ ಸತಿ ಸುತನನ್ನಸ್ವಸಂಜ್ಞೆಯಲಿ ಯಡೆಗೆ ಕರೆದು (ಜರಾಮಾ. ೪-೨೬).

[?]

ಚಿಣ್ಣ 'ಚಿನ್ನ₂' ನೋ.

ಚಿಣ್ಣಂಚೆ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕಹಂಸ ; ಹಂಸದ ಮರಿ : ಚಿಣ್ಣಂಚೆ ನಡೆ ಚಿಕ್ಕಹೆಱೆ ವಣೆ ಮುಱಿಯುಲ್ಲಗಣ್ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೩-೩೮).

[ಚಿಣ್ಣ (<ಚಿನ್ನ₂) + ಅಂಚೆ₂]

ಚಣ್ಣತನ (ನಾ). ಎಳೆತನ ; ಚಿಕ್ಕಂದು ; ಬಾಲ್ಯ: ಹೆಣ್ಣಿನಂಗವ ನೋಡಿರೆ ಪುರಾತನರ್ಬಳಿಕ ಚಣ್ಣತನದನುವ ನೋಡಿರೆ (ಮದೀಪು. ೩೦-೧೭) : ಕಣ್ಣುಮುಂದುದಿಸಿಯನ್ನೋದಕಂಗಳ ಗ್ರಹಿಸಿ ಚಣ್ಣತನದಿಂ ಮೆರೆದು ಯವ್ವನತ್ವಂ ದಳೆದು (ಭಕ್ತಿ.ಸ. IV, ೩-೧). [ಚಣ್ಣ (< ಚಿನ್ನ$_2$) + – ತನ]

ಚಣ್ಣನೆ (ಅ). ಬೇಗನೆ; ಕೂಡಲೆ : ಆ ವೇಗಕ್ಕೆ ಬಲೆಯನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿದಿದ್ದ ವಿಣೆಯು ಚಣ್ಣನೆ ಹಾರಿ ಸಮಗ್ರ ಬಲೆಯು ಹಂದಿಯ ಮೇಲೆ ಬಿತ್ತು (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೨೦) [? + – ಅನೆ$_1$]

ಚಣ್ಣವೆಱೆ (ನಾ). ಎಳೆಯ ಚಂದ್ರ; ಬಾಲಚಂದ್ರ: ಅಣ್ಣವಾಲು ಪಾಯಸ ಅಮೃತಾನ್ನವನು . . . ಚಣ್ಣವೆಱೆಯ ಸೂಡಿದಭವನ ಶರಣರಿಗುಣ್ಣಲಿಕ್ಕುವ ಬಸವೇಶ (ಬಸಪ. ೧-೧೭೦). [ಚಣ್ಣ (< ಚಿನ್ನ$_2$) + ಪೆಱೆ]

ಚಣ್ಣಾಟ 'ಚೆನ್ನಾಟ' ನೋ.

ಚಣ್ಣೆ 'ಚಿನ್ನಿ$_1$' ನೋ.

ಚಣ್ಣೆಕೋಲು, **ಚಣಿಕೋಲ್**, **ಚಣಿಕೋಲು** (ನಾ). ೧. ವಂಕ್ಕಳು ಆಟಕ್ಕೆ ಬಳಸುವ ಮರದ ಸಣ್ಣತುಂಡು ; ಚಣ್ಣೆ : ಬಿಜ್ಜಳನ ಬಲವ ಕಂಡು ಚಣ್ಣೆಕೋಲಂತೆ ಚಿಗಿದನು (ಬಿಜ್ಜರಾ. ೩-೬೬). ೨. **ಚಣ್ಣೆ** ಮತ್ತು ದಾಂಡಂಗಳಿಂದ ಆಡುವ ಆಟ: ಚೆಂಡು ಬುಗುರಿ ಚಣ್ಣೆ ಕೋಲು ಗಜ್ಜುಗವಾಡುತ (ಪುರಂದ. ೨-೮೨-೧). **ಚಣಿಕೋಲ್ : ೨.** ಬಾಲಕರು ನೂಱಾಱು ಮೆಱೆದರು . . . ಚಂಡಿನ ಹೊಣಕೆ ಚಣಿಕೋಲಾಳುಗೊತ್ತಿನ ದಂಡೆಯನೆ ನಾನಾವಿನೋದದಲಿ (ಕುಮಾ.ಭಾ. ೬-೧); ಚಣಿಕೋಲ್ ಚೆಂಡು ಬುಗರಿಯನಾಡುತ (ಪುರಂದ. ೧-೧೩-೨). **ಚಣಿಕೋಲು: ೨.** ಚಣಿಕೋಲಿನಂಥ ಆಟಗಳನ್ನು . . . ಆಡುವಲ್ಲಿ, ಗೆಲುವಿನ ಗುರುತನ್ನು ನೆನೆದು ಹಿಗ್ಗಬಲ್ಲ (ಸ್ವಪ್ನಹೊ. ೩೮).
[ಚಣ್ಣ (< ಚಿನ್ನಿ$_1$) + ಕೋಲು$_1$ (< ಕೋಲ್$_1$)]

ಚಣ್ಣೆಗ (ನಾ). ಬಾಲಕ; ಹುಡುಗ: ಹೆಣ್ಣು ಪ್ರಾಣಕ್ಕೆ ಮುನಿದರೇ ಚಣ್ಣೆಗ ಹಾದರಿಗನಾಗಿ ಕಳವಂ ಕಲಿತರೇ ಹೆಣ್ಣು ಧರೆ ಭೂಮಿಯಾ × × × ಹೆಣ್ಣಂ ಬಿಡು ಚಣ್ಣ ಬೇಡಾ ಆ ಪೊಣ್ಣುಳದಿರಾ (ಗುಭಜ. ೬-೩೬).
[ಚಣ್ಣ (< ಚಿನ್ನ$_2$) + – ಇಗ]

ಚಣ್ಣೆದಾಂಡು 'ಚಿನ್ನಿದಾಂಡು' ನೋ.

ಚಣ್ಕೊಸ (ನಾ). (?): ಕಣ್ಣಾ ಬಟ್ಟರೆ ಬಿಡೆನೊ ಜಲವನ್ನು ಪೊಕ್ಕರೆ ಬಿಡೆನೊ ಮಣ್ಣು ತೂರಿ ಕಿಡಿಯಾದರೆ ಬಿಡೆನೊ ಸಣ್ಣನಾಗಿ ಹೆಣ್ಣು ತೊರೆದಿರೆ ಬಿಡೆನೊ ಉಣ್ಣಾದೆ ಚಣ್ಕೊಸ ತೊರೆದರೆ ಬಿಡೆನೊ (ವೋಕ್ಷದೀ ೩೬-೧). [?]

ಚಿತ (ಗು). ೧. ರಾಶಿಮಾಡಿದ ; ಕೂಡಿಹಾಕಿದ ; ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದ. ೨. ವಂಚಿಚ್ಚಿದ ; ಆವರಿಸಿದ ; ತುಂಬಿದ. [ಸಂ.]

ಚಿತಕ (ನಾ). ಶವವನ್ನು ಸುಡಲು ಒಟ್ಟಿದ ಕಟ್ಟಿಗೆಯ ರಾಶಿ ; ಚಿತೆ : ಪ್ರಭಾವತಿ ಕಂಠಿಕೆಯನೆತ್ತಿಕೊಂಡುಯ್ದು ಪರೇತವನದೊಳ್ ಯೋಗಸ್ಥರಾಗಿರ್ದ ಹಿರಣ್ಯವರ್ಮಮುನಿವರರಿರ್ವರುಮನೊಂದೆ ಚಿತಕದ ಮೇಗಿಟ್ಟು ಸುಡುವಾಗಳ್ (ಜಾವುಂಪು. ೬೦). [< ಸಂ. ಚಿತಿಕಾ]

ಚಿತಗು 'ಚಿದಕಂ$_1$' ನೋ.

ಚಿತಾನಳ (ನಾ). ಹೆಣವನ್ನು ಸುಡುವ ಬೆಂಕಿ : ಆ ಜಯದ್ರಥನ ಚಿತಾನಳನಿಂದಮೊಗೆದ ಪೊಗೆಗಳ್ ಕೊಳೆ ಸುರಿವೊಡೆ ಸುರಿವುವೆನ್ನ ನಯನ ಜಲಂಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೧೦೧). [ಸಂ. ಚಿತಾನಲ (ಚಿತಾ + ಅನಲ)]

ಚಿತಾಭಸ್ಮ (ನಾ). ಚಿತೆಯ ಬೂದಿ : ನೆಹರೂ ಅವರ ಚಿತಾಭಸ್ಮವನ್ನು ಅವರ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಂತೆ ಭಾರತದಾದ್ಯಂತ ಸಿಂಪಡಿಸಲಾಯಿತು (ರೂಢಿ).
[ಸಂ. (ಚಿತಾ + ಭಸ್ಮ)]

ಚಿತಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹುರಿದುಂಬಿಸು ; ಉತ್ತೇಜಿಸು : ರೇಗಿಸು ; ಚಿತಾಯಿಸು; ಎತ್ತಿಕಟ್ಟು (Incite. ಇಂಕನಿ). [ಚಿತಾವಣೆ + –ಇಸು$_3$]

ಚಿತಾರ (ನಾ). ಬಣ್ಣದ ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವನು; ಗುಡಿಗಾರ: ಗುಡಿಗಾರರಿಗೆ ಚಿತಾರರೆಂತಲೂ ಅನ್ನುವರು. ಗಾಡದ ಮೇಲೆ ಕಟ್ಟಿಗೆಯ ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ಮಾಡುವದೇ ಇವರ ಮುಖ್ಯ ಹೋರೆಯು (ಕಥಾಗ. ೧೩೬). [←ಮರಾ. ಚಿತಾರ. / ಸಂ. ಚಿತ್ರಕಾರ]

ಚಿತಾರಿ (ಗು). ನಾಜೂಕಾಗಿರುವ: ಹಾಡಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಚಿಲ್ಲರೆ ಚಿತಾರಿ ಕೆಲಸಗಳು ಇರಲಿಲ್ಲ, ಕಚ್ಚುಗುಳಿಯಿಡುವ ಅಗ್ಗದ ಸಾಮಾನು ಇರಲಿಲ್ಲ (ಗಾನಕ. ೪೪).
[< ಚಿತಾರ ?]

ಚಿತಾವಣೆ (ನಾ). ಇತರರನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುವಿಕೆ; ಎತ್ತಿಕಟ್ಟುವಿಕೆ; ಪ್ರಚೋದನೆ : ನರಸಮ್ಮನ 'ಚಿತಾವಣೆ' ಯಿಂದ ವಿಷಕಂಠಯ್ಯ, ಪಾರ್ವತಮ್ಮ ಮದುವೆಯ ಸುದ್ದಿ ಎತ್ತಿದಳು ಎಂದರೆ . . . ಕೋಣೆಯಿಂದ ಮೆಲ್ಲನೆ ಜಾರಿಬಿಡುತ್ತಿದ್ದನು (ಸರ್ವಮಂ. ೧೭೭) ; ಆ ಸಿಂಬಾವಿಹೆಗ್ಗಡೆಯ ಚಿತಾವಣೆ ಬೇರೆ ಇದೆ ಅವನಿಗೆ (ಮಲಮ. ೩೪೭) ; ನಿನ್ನ ತಂದೆಯನ್ನು ತೀರಿಸಿಬಿಡು ಎಂದು ಚಿತಾವಣೆಮಾಡಿದನು (ಹತ್ತುಸು. ೬೭).
[←ಹಿಂ. ಚಿತಾವನೀ]

ಚಿತಾವಣೆಗಾತಿ (ನಾ). ಪ್ರೇರೇಪಿಸುವವಳು ; ಹುರಿದುಂಬಿಸುವವಳು : ವರ್ತಕ ಮಾಸ್ತೀವಳನ್ನು ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಿಸುವ ಕಾತರತೆಯಿಂದ ಬಾಪ್ಪೋವಳೆ ಮುಖ್ಯ ಚಿತಾವಣೆಗಾತಿಯೆಂದು ಒತ್ತಿ ಒತ್ತಿ ಹೇಳಿದನು (ಪುನರು. ೧೦೩). [ಚಿತಾವಣೆ + – ಕಾತಿ$_6$]

ಚಿತಿ (ನಾ). ೧. ರಾಶಿ ; ಸಮೂಹ. ೨. ಶೇಖರಿಸುವುದು ; ಸಂಗ್ರಹಿಸುವುದು. **೩. ಬೆಂಕಿಯ ಕುಂಡ** : ತುಪ್ಪವನಿಕ್ಕಿದ ಚಿತಿಯಂತೆ ಸ್ಫಟಿಕವ ಸಾರಿದ ಒಟಿತೆಯಂತೆ (ವೋಣಿಮಾ. ೧೬೦-೩೯೯) ; 'ಚಿತಿ' ಎಂದರೆ ಯಜ್ಞವೇದಿಕೆ, ಕುಂಡ (ಸೌಂದಸ. ೦೨೦). **೪. ಶವವನ್ನು ಸುಡಲು ಒಟ್ಟಿದ ಕಟ್ಟಿಗೆಯ ರಾಶಿ; ಚಿತೆ:** ಮತವು ತನಗಿನ್ನರಸನೊಡನಾ ಚಿತಿಯ ಪುಗುವುದು (ರಾಮಾಸಂ. ೬-೩-೨೦) ; ಮದುವೆಗೆ ಲಗ್ನವೇದಿಕೆಯಂತೆ, ಚಿತಿಯು ಪೊಗುತ (ಗಿಳಿವಿಂ. ೫೭-೦೭). **೫. ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪ** ; ಆತ್ಮಧರ್ಮವಾದ ಜ್ಞಾನ : ಆ ಚೈತನ್ಯವು ಚಿತಿ ಮಾತ್ರ (ಧಾತತ್ತ. ೩೪೧). **೬.** [ಗಣಿತ] ಸಾಲಾಗಿರುವ ವಸ್ತುಗಳ ಕ್ರಮವನ್ನು ವ್ಯತ್ಯಾಸಪಡಿಸುವುದು, ಹಾಗೆ ವ್ಯತ್ಯಾಸಪಡಿಸಿದ ವಸ್ತುಗಳು ಮತ್ತು ಅವುಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಲೆಕ್ಕ : ಲೀಲಾವತಿಯನ್ನು ೧೩ ಅಧ್ಯಾಯಗಳನ್ನಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸಿದ್ದಾರೆ . . . ಚಿತಿ (Stacks), ಕ್ರಕಚ (Saw) . . . ಮುಂತಾದ ವಿಷಯಗಳು ಅಡಕವಾಗಿವೆ (ಗಣಿತ. ೨೭೪). [ಸಂ.]

ಚಿತಿಶಕ್ತಿ (ನಾ). [ತತ್ತ್ವಶಾ] ಜೀವಾತ್ಮ: ಇಂತಹ ಚಿತಿಶಕ್ತಿಗಳೆಂಬ ಜೀವಾತ್ಮರು ಅಸಂಖ್ಯಾತಗಳಾಗಿರುವರು (ಹಿಂದಸಾ. ೫೮). **Pಸಾಂಖ್ಯಮತದಂತೆ ಚಿಚ್ಛಕ್ತಿಯೇ ಜೀವಾತ್ಮ.** [ಚಿತಿ + ಶಕ್ತಿ]

ಚಿತೆ (ನಾ). = ಚಿತಿ೪ : "ಚಿತ್ರ ಚಿತೆಯೆನಲು ಸಿದ್ಧಿಗೆಯುದನಿಕ್ಕಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೮-೭):ಆ ಗಂಧದ ಕೊರಡನ್ನು ತಂದು ಚಿತೆಯ ಮೇಲಿರಿಸಿದರು (ಹಳ್ಳಿಬ. ೪) ; ಕ್ಷಿಪ್ರದಲ್ಲಿ ಚಂದನಕಾಷ್ಠದ ಚಿತೆ ರಾಜಪಿತೃಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು (ಶಾಂತಲಾ. ೧೮೦). [ಸಂ. ಚಿತಾ]

ಚಿತೆಬೆಂಕಿ (ನಾ). ಚಿತೆಯ ಬೆಂಕಿ : ಬೇರೊಂದು ಚಿತೆಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಹಾದು ಬಂದಿರುವ . . . ಹೆಣ್ಣಿನ ಮೋಹ ಬೇಡ (ಅನುಕ. ೪೩).
[ಚಿತೆ + ಬೆಂಕಿ (< ಬೆಂಕೆ)]

ಚಿತ್ಕಲೆ, **ಚಿತ್ಕಳೆ** (ನಾ). ಪರಮಾತ್ಮನ ಚೈತನ್ಯಾಂಶ: ಇದು ಚತುರ್ವೇದಾಗಮಪ್ರಚಯಪೌರಾಣದುದಧಿಯೊಳ್ ಜನಿಸಿದಾ ಚಿತ್ಕಲಾನಿಧಿಯೆನಿಸಿ (ಏಕೋತ್ತ. ೦-೬೭). **ಚಿತ್ಕಳೆ:** ಆ ನೆನಹು ನಿರ್ಧರಿಸಿ ಚಿತ್ತನಿಸಿತ್ತು, ಆ ಚಿತ್ತಿನಿಂದೆ ಚಿತ್‌ನಾದ ಚಿತ್‌ಬಿಂದು ಚಿತ್‌ಕಳೆಗಳೊಗೆದುವು (ಅಖಂಡೇ. ೩-೧).
[ಸಂ. ಚಿತ್ಕಲಾ (ಚಿತ್ + ಕಲಾ)]

ಚಿತ್ಕಳಿ 'ಚಿತ್ಕಲೆ' ನೋ.

ಚಿತ್ಕಾಂತ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದವನು ; ಪ್ರಾಣಪ್ರಿಯ ; ಪ್ರಾಣಕಾಂತ: ಚಿತ್ಕಾಂತ ನಿನ್ನ ಯನಿವಚನಾಮೃತವು ಸುರಸ ಮತ್ಕರ್ಣದೊಳು ಪೊಕ್ಕು (ನವಮೋ. ೩-೩). [ಸಂ. (ಚಿತ್ + ಕಾಂತ)]

ಚಿತ್ಕ್ರಿಯೆ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ಆಲೋಚನೆ,– ಕ್ರಿಯೆ: ಕಲಾವಿದನ ಕ್ರಿಯೆ ಚಿತ್ಕ್ರಿಯೆಯಾದುದರಿಂದ ಭೌತಮಾಧ್ಯಮ ಯಾವ ರೀತಿಯಲ್ಲೂ ಅವನ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಅಡ್ಡಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ . . . ಆದರೆ ಕಲ್ಲು, ಭಾಷೆ, ಬಣ್ಣ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಕಲಾಮಾಧ್ಯಮವಾಗುವುದು ಕಲಾವಿದನ ಪ್ರತಿಭೆಗೆ ಅಥವಾ ಚಿತ್ಕ್ರಿಯೆಗೆ ಒಳಗಾದಾಗ (ಸೌಂದಸ. ೭೨).
[ಸಂ. ಚಿತ್ಕ್ರಿಯಾ (ಚಿತ್ + ಕ್ರಿಯಾ)]

ಚಿತ್ತ (ಗು). ೧. ತಿಳಿದ; ಗ್ರಹಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಮನಸ್ಸು: ಎನ್ನ ಚಿತ್ತವು ಅತ್ತಿಯ ಹಣ್ಣು ನೋಡಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೨೯); ಶಿವನಿಷ್ಠೆ ಚಿತ್ತದೊಳು ಬೇರ್ವರಿದವರ್ಕೆಲರು (ತಿರುರ. ದೇ. ೧೪-೧೭); ಸೂರೆಪೋಯಿತು ಚಿತ್ತ . . . ವಿಾಱೆ ಪೊಗುವಂಗಜನ ಶರದಲಿ (ಕುಮಾವ್ಯಾ.ವಿ. ೨-೧೦). ೩. ಅಪೇಕ್ಷೆ; ಆಶಯ: ಧರ್ಮವನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಚಿತ್ತದಿಂದ ತಿರುಮಲರಸರು (ಎಇ. XX, ೮-೩೩ ; 1556) ; ಚಿತ್ತವಱಿತು ಸೇವೆಯೆಸಗುವ ಸತಿಯರ ವೃತ್ತವ ಬಿತ್ತರಿಸುವೆನು (ಹರಿಬ. ೪-೩). ೪. ಗುರಿ ; ಉದ್ದೇಶ : ಪರಿಕಿಸುವ ನಾಡಿ ನಡುವಿರೆ ಪರೀಕ್ಷೆಯೊಳು ತಿಳಿದ ರಾಸಿಯಿಂತಿದು ಮೊದಲೊಳು ಚಿತ್ತದಿಚ್ಛೆಯೊಳಂತ್ಯದೊಳಿರೆ ತಪ್ಪದು ಫಣಮದು ಚಿತ್ತವಿಳಾಸಂ (ಭಾಸ್ಕರ. ೩೦-೮). [ಸಂ.]

ಚಿತ್ತಂಗುಡು, ಚಿತ್ತಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ಮನಸ್ಸಿಡು ; ಗಮನಿಸು : ಸರ್ವಸ್ವಮುಂ ನಿಮ್ಮಡಿಗಳೊಡವೆ ಅಂ ಕಾಪಿನಾಳೆಂದು ಚಿತ್ತಂಗುಡುತಿರ್ಪಂತೆ (ರಕ್ಷಾಶ. ೩೯). **ಚಿತ್ತಗೊಡು:** ವಿದಿತ ವೈದಿಕ ಲೌಕಿಕಕೆ ಜಗವದುಹದಂತಿರೆ ಚಿತ್ತಗೊಡಬೇಕೆಂದು ಕೈಮುಗಿದ (ತೊರರಾ. ೬-೩೩-೨೭); ಮನೋರಮೆ ವಿನಾಯಕನ ಮಾತುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಚಿತ್ತಗೊಟ್ಟು ಕೇಳುತ್ತಿದ್ದಳು (ಅಂಬಿಕೆ. ೧೬).
[ಚಿತ್ತ + ಕುಡು₁ (<ಕೊಡು₁)]

ಚಿತ್ತಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಮನಸ್ಸಿಡು ; ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು : ಕೇಳೀವನ ಪಾದಪಂಗಳಿರ ಚಿತ್ತಂಗೊಂಡು ಬೀಟ್ಕೊಂಡು ರಾಗದೆ ನಿಮ್ಮಂ ಬಲಗೊಂಡು ಪೋಪ ಗುಣಮಂ ಕೊಳ್ಳಿಂ (ಆದಿಪು. ೧೦-೧೩೪).
[ಚಿತ್ತ + ಕೊಳ್₁]

ಚಿತ್ತಂಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮನಸ್ಸನ್ನು ಒಲಿಸು ; ಮೋಹಗೊಳಿಸು ; ಆಕರ್ಷಿಸು : ಬಳೆದೊಡಿಸಲೆಂದು ಸುದತಿಯ ಕೆಳೆಯನದೊರ್ವಂ ಕರಕ್ಕೆ ಕೆಯ್ನೀಡೆ ಸುಖೋಜ್ವಲೆಯ ಶಶಿಮುಖಿಯ ಚಿತ್ತಂಗೊಳಿಸುವ ಸಖಿ ಬೇಡಬೇಡವೆನುತುಂ ನುಡಿದಳ್ (ಗಿರಿಕೆ. ೪-೦೩೮); ಕಡುಚದುರರ ಚಿತ್ತಂಗೊಳಿಸಿದುದಾ ಬನದೊಳು ಸುಳಿವೆಳಗಾಳಿ (ಜಯುಕಾ. ೦-೩೦).
[ಚಿತ್ತಂಗೊಳ್ + – ಇಸು₃]

ಚಿತ್ತಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಮನಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದು ; ಗಮನವಿಡು : ಭುವನಾಗ್ರದ ಸುಖಸಂಪದಕಿಚ್ಛೈಸುವ ಚಿತ್ತಂಬಡೆದು ವಿರಾಜಿಪ ಮುನಿನಿವಹದ ಪದಪಂಕಜಕೆಱಗುವೆ ನಾಂ (ಜಯುಕಾ. ೦-೦೦). ೨. ಮನಸ್ಸನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು: ಪುರುಷನ ಚಿತ್ತಂಬಡೆ[ಪಾಠಾಂ. ಬಡಿ]ಯಲ್ ಪರಮಶ್ರಾವಕಿಯರಪ್ಪುರಿತ್ತ್ರಿಲ್ಲಳೆಯಂ . . . ಪೆಂಡಿರಿಗೀವರ್ ಗೌರಿಗೆಂದು ಸಲೆ ತಾಟಕಿಯರ್ (ಸಮಪು. ೩-೧೦೦). [ಚಿತ್ತ + ಪಡೆ₁]

ಚಿತ್ತಂಬುಗು (ಕ್ರಿ). ಮನಸ್ಸನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸು, – ಒಳಹೊಗು ; ಮನಸ್ಸನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸು : ಚಿತ್ತಂಬೊಕ್ಕಿರ್ದಯಿಂತೈ ಹರಿ ಕುಳಿರ್ವ ಕರಸ್ಪರ್ಶದಿಂದಿಂದು ತಾಪಂಬೆತ್ತಂ ಮೈಸೋಂಕಿ ಮಂದಾನಿಳನುರಿದಂ (ಜಗವಿ. ೦೦-೪೦). [ಚಿತ್ತ + ಪುಗು (<ಪೊಗು)]

ಚಿತ್ತಂಬೆಱು (ಕ್ರಿ). ಮನಸ್ಸನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸು: ಬಸನಂ ಕೈಗಣ್ಮೆ ತಮ್ಮೊಲ್ದರನೆ ಪಿಡಿದು ಬಲ್ಲಂದದಿಂ ನಲ್ಮೆಯಂ ಪತ್ತಿಸಿ ಚಿತ್ತಂಬೆತ್ತು ಮೆಚ್ಚಂ ಸಲಿಸಿ (ಸಮಪು. ೩-೩೦). [ಚಿತ್ತ + ಪೆಱು₁]

ಚಿತ್ತಕ್ಲೇಶ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ಆತಂಕ ; ಮನೋವೇದನೆ : ಲೇಸು ಮಾಡಿದಿರೆನ್ನ ಚಿತ್ತಕ್ಲೇಶ ಬೀತುದು ನಾನು ಬದುಕಿದೆ (ಕೌಶಿರಾ. ೪೩-೨೯).
[ಚಿತ್ತ + ಕ್ಲೇಶ]

ಚಿತ್ತಕ್ಷೋಭ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ಗೊಂದಲ ; ಮನಸ್ಸು ಕಲಕಿ ಹೋಗುವಿಕೆ ; ಅಶಾಂತಿ : ಮುನಿಪಂ ಮೂದಲಿಸಿಯುಮಿನ್ನೆನಿತುಂ ಪೊಕ್ಕಿರ್ಪೆನೆಂದು ಚಿತ್ತಕ್ಷೋಭಂ ತನಗಾಗೆ (ಗದಾಯು. ೬-೨೬). [ಚಿತ್ತ+ಕ್ಷೋಭ]

ಚಿತ್ತಕ್ಷೋಭೆ (ನಾ). = ಚಿತ್ತಕ್ಷೋಭ : ನಾನಾವಿಧವಾದ ಚಿತ್ತಕ್ಷೋಭೆಗೆ ಮೂಲವಾದ ರಾಜಕೀಯಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲೂ ಇದೇ ಪ್ರಶಾಂತಿಯನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿದ ರಾಮ, ಧರ್ಮರಾಜ . . . ಕಾರಣಪುರುಷರು (ಮುಕ್ತಾರ. ೦೨೪ ಟೀಕಿ). [ಚಿತ್ತ + ಕ್ಷೋಭೆ]

ಚಿತ್ತಗ (ನಾ). ಚಿರತೆ : ಇದೆ ಬಗ್ಗನನಿಕ್ಕು ! ಮೇಣದೆ ಚಿತ್ತಗನಂ ತುಡು! (ರಾಮೂಕ್ಕ. ೮೪-೧೩). [<ಸಂ. ಚಿತ್ರಕ]

ಚಿತ್ತಗೊಡು 'ಚಿತ್ತಂಗುಡು' ನೋ.

ಚಿತ್ತಗ್ಲಾನಿ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ನೋವು ; ಅಸಂತೋಷ; ಖಿನ್ನತೆ : ನದೀಸುತನೇನನೆಂದನು ತನ್ನ ಚಿತ್ತಗ್ಲಾನಿಯನು ಬಸುಟೇನ ನುಡಿದನು (ಕುಮಾವ್ಯಾ.ದ್ರೋ. ೦-೩೩) ; ಅವರಿಗೆ ತಮ್ಮ ಕುಟಿಲತೆಯ ನೆನಪಾಗಿ ಚಿತ್ತಗ್ಲಾನಿ ಉಂಟಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ಕ್ರೀಮೂಕ್ಕ. ೪೯). [ಚಿತ್ತ + ಗ್ಲಾನಿ]

ಚಿತ್ತಚಾಂಚಲ್ಯ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ಅಸ್ಥಿರತೆ : ಪುಂಸವನಸೀಮಂತಮಂ ತಾಂ ಚಾರುಲೋಚನಗೆ ವಿಸ್ತರಿಸಿದಂ ಚಿತ್ತಚಾಂಚಲ್ಯವಿಲ್ಲದೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೦೮-೩೭) ; ಈ ಬಗೆಯ ಸಂತೋಷವೂ ಲಜ್ಜೆಯೂ ಆತನಿಗೆ ಇದುವರೆಗಿದ್ದ ಚಿತ್ತಚಾಂಚಲ್ಯವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿದುದು (ಕವಿಕ. ೪೦). [ಚಿತ್ತ + ಚಾಂಚಲ್ಯ]

ಚಿತ್ತಜ (ನಾ). ೧. ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ; ಮನ್ಮಥ ; ಕಾಮ. ಚಿತ್ತಜಸನ್ನಿಭಂ ದ್ವಿಜವರಂ (ದಶಕು. ೦೦-೦೦೪). ೨. [ಜೈನ] ಬಾಹುಬಲಿಯ ಹೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಚಿತ್ತಜಂ ಚಿತ್ತಭವಂ . . . ಎನೆ ನೆಗಟ್ದುವು ಬಾಹುಬಲಿಗೆ ಪಲವುಂ ಪೆಸರ್ಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೮-೩೩) ; [ಸಂ.]

ಚಿತ್ತಜಕೇಳಿ (ನಾ). ಕಾಮಕೇಳಿ; ಸಂಭೋಗ: ನೆನೆಯದೆ ಪೋದುವಂತವರ್ಗೆ ಚಿತ್ತಜಕೇಳಿಗಳಿಂದೆ ಪೊಟ್ತುಗಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೮೩).
[ಚಿತ್ತಜ + ಕೇಳಿ₂ (= ಕೇಲಿ)]

ಚಿತ್ತಜನ್ಮ (ನಾ). = ಚಿತ್ತಜ ೧ : ಕೋಡಿಡೆ ವಾಸುಪೂಜ್ಯಮುನಿಯೊಳ್ ಮರುಳಾದಪೆ ಚಿತ್ತಜನ್ಮ ನೀಂ ನೋಡ ನಿಜಾಪ್ತವರ್ಗದಳವಂ (ಪಂಪಾರಾಮಾ. ೦-೨೩). [ಚಿತ್ತ + ಜನ್ಮ]

ಚಿತ್ತಜಾಂತಕ (ನಾ). ಮನ್ಮಥನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದವನು ; ಶಿವ ; ಈಶ್ವರ : ನಿತ್ಯನಹ ಚಿತ್ತಜಾಂತಕರೂಪ ಚರಲಿಂಗ ಹಸ್ತದೊಳು ನಿರವಯಲ ನಿಜಸಮಾಧಿ (ಪ್ರಾಭರಾ. ೨-೨೦). [ಚಿತ್ತಜ + ಅಂತಕ]

ಚಿತ್ತಜಾತ (ನಾ). = ಚಿತ್ತಜ ೧ : ಚಿತ್ತಜಾತನ ತಾತ ಕಾತರವಿಲ್ಲದೈತಂದ (ಕೌಶಿರಾ. ೨-೪೪). [ಚಿತ್ತ + ಜಾತ]

ಚಿತ್ತಜಾರಿ (ನಾ). ಮನ್ಮಥನ ಶತ್ರು; ಶಿವ; ಈಶ್ವರ : ಚಿತ್ತಜಾರಿಯಖಂಡದೀಪವನೆತ್ತುವಂ (ಬಸವಪು. ೯-೩೬) ; ಚಿತ್ತಜಾರಿಯ ಗಿರಿಯ ಬಲುಹಿಂ ಕಿತ್ತು ಗರ್ವವನಿಲ್ಲಿ ಮಾಡದೆ ಇತ್ತು ಕಾಂಬುದು ಲೇಸು ಸೀತೆಯನು (ಕೌಶಿರಾ. ೩೮-೦೭). [ಚಿತ್ತಜ + ಅರಿ₆]

ಚಿತ್ತಜ್ಞಾನ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವ ನಿಜದ ಅರಿವು ; ಆತ್ಮಜ್ಞಾನ : ಅನುಭಾವ ಭಕ್ತಿಸಂಬಂಧವಾಗಿಹುದು ಪ್ರಾಣಲಿಂಗಸ್ಥಲವೆಂಬುದೀಗ ಚಿತ್ತಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕರ್ಥ (ಅಕ್ಕಮಾ. ೭೪-೩೦ ಟೀಕು). [ಚಿತ್ತ+ಜ್ಞಾನ]

ಚಿತ್ತಣಿಸು 'ಚಿತ್ತಳಿಸು' ನೋ.

ಚಿತ್ತನಾಥ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ಒಡೆಯಂ ; ನಲ್ಲ : ಚಿತ್ತನಾಥನೊಳ್ ಬೆರಸುವೆನೆನ್ನದಾಂ ಬೆರಪೆನೆಂಬುದಿದಾಗದು (ಕವಿರಾ. ೨-೧೦೫).
[ಚಿತ್ತ + ನಾಥ]

ಚಿತ್ತನಿರೋಧ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ಹತೋಟಿ,-ನಿಗ್ರಹ : ಮನಮೊಸೆದೆರಡಿಲ್ಲದೆ ಚಿತ್ತನಿರೋಧಂಗೆಯ್ದು (ಜಿನಾಕ್ಷ. ೩೬-೨೬) ; ಚಿತ್ತನಿರೋಧಂ ತಪಂ (ಸಮಷ. ೭-೧೮). [ಚಿತ್ತ + ನಿರೋಧ]

ಚಿತ್ತಪಲ್ಲಟ (ನಾ). ಮನಸ್ಸು ಬದಲಾಗುವಿಕೆ : ಅದಂ ಬಿಟ್ಟಕಣ್ಣಂ ಸಾವಧಾನವಾಗಿ ಕೇಳ್ವುದರ್ಕೆ ಚಿತ್ತಪಲ್ಲಟವಾಗಿ (ಪಂಚತಂ. ೩೦೩-೭).
[ಚಿತ್ತ + ಪಲ್ಲಟ]

ಚಿತ್ತಪ್ಪಕೆಱೆ (ನಾ). ಒಂದು ಕೆರೆಯ ಹೆಸರು : ಮಱುಗಟಿಯರ್ ಚಿತ್ತಪ್ಪಕೆಱೆಯಂ ಕಟ್ಟಿಸಿ ನಾಲ್ಕಳಿವೆಯ ಭಾಗಂ ಬಿತ್ತುವಾಟಂ ಕೆಱೆಗೆ ಕುಡುವುದು (ಎಕ. XI, ಹಿರಿಯೂ. ೩೩-೩ ; ಸು. 890).
[ಚಿತ್ತಪ್ಪ₀ + ಕೆಱೆ]

ಚಿತ್ತಪ್ರಿಯ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಪ್ರಿಯನಾದವನು ; ಮನೋವಲ್ಲಭ : ಚಿತ್ರಾಸನೆ ತಚ್ಚಿತ್ತಪ್ರಿಯಂಗೇಂ ಮೆಱೆದಳೊ ಸುರತಕ್ರೀಡೆಯಂ ಪ್ರೌಢಿಯಿಂದಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೭೩೪). [ಚಿತ್ತ + ಪ್ರಿಯ]

ಚಿತ್ತಭವ (ನಾ). ೧. = ಚಿತ್ತಜ ೧ : ಕಾಮಿನೀಜನಕೇಳೀವಿಭವಕ್ಕೆ ಚಿತ್ತಭವ ನಿಷ್ಪರ್ಣನ್ನಿರ್ದ್ಧಪಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೭೪-೨೬ ; 1112). ೨. = ಚಿತ್ತಜ ೨ : ಚಿತ್ತಭವಂ . . . ಅಂಗಜನೆನೆ ನೆಗೞ್ದುವು ಬಾಹುಬಲಿಗೆ ಪಲವುಂ ಪೆಸರ್ಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೮-೫೩). [ಚಿತ್ತ + ಭವ]

ಚಿತ್ತಭ್ರಮಣೆ (ನಾ). = ಚಿತ್ತಭ್ರಮೆ : ಇದೇನು ಚಿತ್ತಭ್ರಮಣೆಯೋ ಯಿಲ್ಲವೆ ನನಗೆ ಸ್ವಪ್ನಾವಸ್ಥೆಯೋ (ಅರ್ಕಮಾ. ೦೨೯) ; ಶಾಂತಲಾದೇವಿಯ ಕಳೇಬರವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿರುವ ಪ್ರಭುಗಳಿಗೆ ಚಿತ್ತಭ್ರಮಣೆಯಾಗಿರಬಹುದು (ಶಾಂತಲಾ. ೩೪೮). [ಚಿತ್ತ + ಭ್ರಮಣೆ]

ಚಿತ್ತಭ್ರಮೆ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ಭ್ರಾಂತಿ ; ತಲೆಕೆಡುವುದು ; ಹುಚ್ಚು : ಪಿತ್ತೋದ್ರೇಕಂ ಪುಗುಟುಂ ಚಿತ್ತಭ್ರಮೆಯೆಂಬಿವಕ್ಕುಮಂಗಮ[ದುಂ] ತಾನೆತ್ತಂ ಪಳದಿಯ ವರ್ಣಂಬೆತ್ತಿರ್ಪುದು ವೈತ್ಯಮೆನಿಪ ಬಾಷ್ಪದ ಭೇದಂ (ಖಮದ. ೦೫-೫); ಪಿತ್ತಭ್ರಮೆಯಿದ್ದವಗೆ ಚಿತ್ತಭ್ರಮೆಯಾಗದೇ ? (ಗಾದೆ).
[ಚಿತ್ತ + ಭ್ರಮೆ]

ಚಿತ್ತಭ್ರಾಂತಿ (ನಾ). = ಚಿತ್ತಭ್ರಮೆ: ಚಿತ್ತಭ್ರಾಂತಿಶ್ರಾಂತಂ ಪೊತ್ತುದುಮಂ ತಡವಿ ನೋಡುತುಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೪೭-೦೫). [ಚಿತ್ತ + ಭ್ರಾಂತಿ]

ಚಿತ್ತಮುರಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ (?) : ಚಿತ್ತಮುರಕನ ಬಳ್ಳಿ ಎತ್ತ ಹಬ್ಬಿದರೇನ ಚಿತ್ತ ಬ್ಯಾರವಳ ಬಗೆ ಬ್ಯಾರೆ (ಗರತಿ. ೦೩೨). [?]

ಚಿತ್ತಮೋಹನ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಭ್ರಾಂತಿ, - ಭ್ರಮೆ : ಚಿತ್ತಮೋಹನಂ ಭ್ರಮಮುಮಕ್ಕುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೦೮).
[ಚಿತ್ತ + ಮೋಹನ]

ಚಿತ್ತಯಿಸು, ಚಿತ್ತಯ್ಸು, ಚಿತ್ತವಿಸು, ಚಿತ್ತೈಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತಂದುಕೊಳ್ಳು ; ಲಕ್ಷಿಸು ; ಗಮನಿಸು : ಪಟ್ಟಬದ್ಧನೆ ಚಿತ್ತಯಿಸು (ಬಸಪು. ೫೫-೩) ; ದೇವರು ಚಿತ್ತಯಿಸುವುದು ಹೊತ್ತುಗಳೆಯದೆ ಎನ್ನ ಕಳುಹಿ (ಕುಮಾ. ದ್ರೋ. ೪-೮೫) ; ಉತ್ತರೋತ್ತರ ಜೀಯ ಶಕುನ ಮುಂತಾದುವ ಚಿತ್ತಯಿಸುವುದು (ಮೋಹತ. ೬-೧೨). ೨. ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸೆಳೆ ; ಆಕರ್ಷಿಸು : ಇತ್ತಿಬದೊಳು ನಿಂದಿಹ ಜೀವರನ್ನದ ಪುತ್ತಳಿಗಳು ಸೊಡರ್ವಿಡಿದು ಮುತ್ತಡಿ[ಡ]ಸಿದ ಮಹದುಪಕರಣಗಳಿಂದೆ ಚಿತ್ತಯಿಸಿದುವಲ್ಲಲ್ಲಿ (ಮೋಹತ. ೨೨-೯). ೩. (ಅಲಂ) ದಯಮಾಡು ; ಆಗಮಿಸು ಅಥವಾ ಹೋಗು : ಆದರೂ ನನ್ನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ಮನ್ನಿಸಿ ಅವರು ಇಲ್ಲಿವರೆಗೆ ಚಿತ್ತಯಿಸಿದರು (ವೀರಬಂ. ೯೩) ; ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಸ್ವಾಮಿಗಳು ಚಿತ್ತಯಿಸಿದರು (ರೂಢಿ). **ಚಿತ್ತಯ್ಸು** : ೧. ತೃತೀಯಜನ್ಮದ ವೃತ್ತಕ ಮೊಂದುಂಟು ನಿನಗದಂ ಪೇೞ್ದಪೆನಾಂ ಚಿತ್ತಯ್ಸು [ಪಾಠಾಂ. ಚಿತ್ತೈಸಿ] ಕೇಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೮೬) ; ಪುಟ್ಟುವೊಂದುಜ್ಜುಗದೊಳೆ ಮರಣಾವಸ್ಥೆಯಂ ತಾಳ್ದಿ ಬಂದಾಯಸಮಂ ಚಿತ್ತಯ್ಸಿ ಪಂಪಾಪುರದರಸ ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ರಕ್ಷಿಪ್ಪುದೆನ್ನಂ (ರಕ್ಷಾಶ. ೩) ; ಜೀಯ ಚಿತ್ತಯ್ಸಾ [ಪಾಠಾಂ. ಚಿತ್ತೈಸಾ]ದೊಡಿನ್ನಖಿಳ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಮಾಯಿತೆಂಬುತ್ಸವಂ ತನಗಿಲ್ಲ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨-೨೦)
ಚಿತ್ತವಿಸು : ೧. ಇದೆ ಚತುರಂಗಬಲಂ ಬಂದುದು ಮನ್ಮಥಭೂಪ ನೋಡು ಚಿತ್ತವಿಸು (ಗಿರಿಕ. ೭-೪೩) ; ಭೂತಳಾಧಿಪ ಚಿತ್ತವಿಸು ಖಳ ಕೌತುಕದ ಕಾಳಗದಿ ಗೆಲುವನು (ಕೌಶಿರಾ. ೩೬-೨೦) ; ಉಸುರಲಮ್ಮೆನು ಜೀಯ ಸುರರಾಯಸವ ಚಿತ್ತವಿಸು [ಪಾಠಾ. ಚಿತ್ತೈಸು] (ತೊರರಾ. ೧-೮-೫೯) ; ಚಿತ್ತವಿಸಿ ಮುನಿನಾಥಯೆನಗದ ಬಿತ್ತರಿಸಿ ಪೇಳು (ನಳಚ. ೩-೧೧) ; ಸಂಕಲ್ಪವಿದೆಂದು ಸೂಚಿಸಿದರೆ ಸ್ತ್ರೀಸ್ವಭಾವ ಚಾಪಲ್ಯವೆಂದು ಚಿತ್ತವಿಸನೊ(ಸೌಗಂಧಿ. ೨೫೯-೧೯). **ಚಿತ್ತೈಸು** : ೧. ನಿಮ್ಮಡಿ ಚಿತ್ತೈಸಿ ಕೇಳಿವಿಶಾತಂ ಸಂಸಾರ [ಭೀರುವಾಗಿ ಜಿನದೀಕ್ಷೆಯಂ ಬಯಸಿ]ಬಂದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೦೨೭) : ತಂದೆ ಚಿತ್ತೈಸುವುದು ಕಿಂಕರನ ಬಿನ್ನಪಂ (ನಂಬಿರ. ೧-೭೬) ; ಧುರದ ವೃತ್ತಾಂತವನು ಚಿತ್ತೈಸರಸ ತಿಳುಹುವೆನು (ಕುಮಾ. ಭೀ. ೦-೫೬) ; ವಾರನಾರಿಯರ ಚಿತ್ತೈಸು ಸತ್ಕುಮರಕಂಠೀರವರುಗಳ ಚಿತ್ತವಿಸು (ಮೋಹತ. ೨೦-೫೫) ; ಭೂಭೃನ್ನಾಥ ಚಿತ್ತೈಸೊಳಗೀಕ್ಷಿಸೆ ಶ್ರೀಭೃತನಾತ್ಮ ತೋಱುವನು (ಭರತ. ೨-೭೩) ; ಚಿತ್ತೈಸು ಮದನಮೋಹಿನಿ . . . ಈ ಪಟ್ಟಣದೊಳ ಗೊರ್ವನುತ್ತಮನಾಯಕನಿಹನು (ಕಂನವಿ. ೯-೪೫). ೩. ನಿನ್ನ ಬರವನು ನೆನೆದೆನ್ನನು ನಿನ್ನ ಬಳಿಗೆ ಕಳುಹಿದಳು ಜನಪ ಚಿತ್ತೈಸುಪವನಕೆ (ಜೀವಂಸಾಂ. ೧೮-೧೧) : ಜನನಾಥ ನೋಡ ಚಿತ್ತೈಸಬೇಕೆಂದು ತದ್ವನಪಾಲ ಬಿನ್ನಯಿಸಿದನು (ಮೋಹತ. ೪-೫೦) ; ಸಭಾಮಂಟಪಕ್ಕೆ ಚಿತ್ತೈಸಬೇಕು (ಸೌಗಂಧಿ.೧೯೭-೩); ನೀವು ಇಲ್ಲಿಂದ ಚಿತ್ತೈಸಿದ ಬಳಿಕ ಇಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಅನರ್ಥವಂ ಹೇಳುವದಕ್ಕೆ ಶಕ್ಯವಲ್ಲ (ಮುದ್ರಾಮಂ. ೦೫). ೪. ಅನುಗ್ರಹಿಸು ; ದಯಪಾಲಿಸು ; ಕೊಡು : ಆದಡೆಲೆ ರಾಜೇಂದ್ರ ನಿಮ್ಮಯ ಪಾದುಕೆಯ ಚಿತ್ತೈಸಿ ದೇವರ ಪಾದವೆಂದೇ ಕಂಡು ಸೇವೆಯ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿಹೆನು (ತೊರರಾ. ೨-೬-೩೩). ೫. ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳು ; ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳು ; ಗಮನಕ್ಕೆ ತರು : ಕಾಪಿನ ಹಲರ ಸಹಾಯದಿಂದ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ವೊಂದು ಕ್ಷೇತ್ರವನು ಕೊಡಬೇಕು ಯೆಂದು ಚಿತ್ತೈಸಲಾಗಿ (ಎಇ. XX, ೮-೩೫ ; 1556).
[ಚಿತ್ತ + – ಇಸು₃]

ಚಿತ್ತಯ್ಸು 'ಚಿತ್ತಯಿಸು' ನೋ.

ಚಿತ್ತರ, ಚಿತ್ತಾರ₁ (ನಾ). ೧. ವಸ್ತ್ರ, ಗೋಡೆ, ಕಾಗದ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಮೇಲೆ ಬರೆದ ಪ್ರತಿಕೃತಿ,-ಆಕೃತಿ ; ಚಿತ್ರ : ಕಡುಚೆಲುವಿನ ಚಿತ್ತರ ಸಲೆ ಸುಭಗತೆಯ ಪುತ್ಥಳಿ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೨-೭); ಪಗಲೊಳೆಸೆವ ಸುದೀಪ ಕಾಂತಿಯೊ ಹೊಗೆ ಬಡಿದ ಚಿತ್ತರದ ಬೊಂಬೆಯೊ [ಪಾಠಾಂ. ಹೊಗೆ ಯೊಳೆಸಗಿದ ಚಿತ್ರಪ್ರತಿಮೆಯೊ] ಹೇಳಲೇನವಳ (ನಳಚ. ೭-೨೪); ಚಿತ್ತರದ ಬೊಂಬೆಗಳಂತೆ ನಿಂತಿರುವ ರಾಕ್ಷಸರ ಗುಂಪು (ಸೌಗಂಧಿ.೩೩೮-೧೯); ಅನುಜರಿಂ ಕೂಡಿ ತಂದೆ ಚಿತ್ತರವೊಂದೆ ಕಾಣುವ ಮಂದಿರಕ್ಕೈತಂದು (ರಘುವಂ. ೦೫೩-೦೫) ; ನಕ್ಷತ್ರಾರತಿಯಂದದಿ ಹೂಗಳ ಗೊಂಚಲನೆತ್ತಿರುವ ಮಾವಿನ ಮರವಿದು ಮರವೋ, ನಭದಲಿ ಬರೆದರೊ ಚಿತ್ತರವ? (ರಾಮುನ. ೧೪-೨೦); ನಿತ್ಯದಲಿ ಕೇತಯ್ಯ . . . ಚಿತ್ತರದ ಬುಟ್ಟಿ ಮೊರ ಹೆಣೆದು ಮಾರುವನು (ಕನ್ನಜಾ. ೨೬೩). ೨. ಸುಂದರವಾದುದು ; ಸೊಗಸಾದುದು : ಹೆತ್ತಾಯಿ ನಿನ ಕರುಳ, ಮತ್ತೆಲ್ಲಿ ದೊರೆತಾವ ಚಿತ್ತರ ಬಗೆಯ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ (ಕನ್ನಜಾ. ೧೧೫); ಏನು ಎತ್ತರ ಏನು ಬಿತ್ತರ ಏನು ಚಿತ್ತರವೀ ಪುರ

(ಕರುಶ್ರಾ. ೨೬-೧) ೩. ಆಶ್ಚರ್ಯ : ಬಾಹುಬಲಿಪಂಡಿತದೇವರ ವಚನ ವಿಳಾಸಂ ಚಿತ್ರ[ಪಾಠಾಂ. ತ್ರಿ]ರಮಂ ಸುರಸಾರ್ಥಲೀಲೆಯಂ ಪೆರ್ಚಿಸುಗುಂ (ಬಾಧಪು. ೧-೩೧) ; ಬಿತ್ತುವರ್ ಕವಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಳಸುವರೆದೆಯೊಳು ಚಿ[ಪಾಠಾಂ. ಬಿ]ತ್ರರವೇನೊ ಪಿಸುಣವಿದ್ದ (ಕವಿಚ. II, ೮೩ ; ಸೊಬಸೋ. ೦೩-೨೪ ನೋ).

ಚಿತ್ತಾರ$_1$: ೧. ಭಿತ್ತಿ ಇಲ್ಲದೆ ಬರೆಯಬಹುದೆ ಚಿತ್ತಾರವ (ಬಸವ. ೩೯೮) ; ಚಿತ್ತಾರದೋಳ್ಬರದ ಪ್ರತಿಮೆಯಂತಿಹುದ ನೋಡು (ತುರಂಗ. ೭೮-೦೦) ; ಬಾನ್ಪಟದಿ ಮಸಿಯ ಚಿತ್ತಾರಮಂ ಕಂಡರಿಸಿದರ್(ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೮೯-೦೦೪).
[<ಸಂ. ಚಿತ್ರ]

ಚಿತ್ರರಗಂಬ (ನಾ). ಚಿತ್ರಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಕಂಬ ; ಕಂಡರಣೆಯ ಕಂಬ : ಪೊನ್ನ ಪುತ್ತಟಿಯಂತೆ ಚಿತ್ತರಗಂಬಮಂ ನೆವ್ವಿ (ಚಕವಿ. ೪-೪೦).
[ಚಿತ್ತರ + ಕಂಬ$_1$ (<ಕಂಭ)]

ಚಿತ್ರರಗೈ (ಕ್ರಿ). ಚಿತ್ರವನ್ನು ಬರೆ ; ಚಿತ್ರಿಸು : ನರ್ತನ ಕೋಲಾಟ ಹೊನ್ನಂಡೆಗಳನಾಂತು ಪುತ್ತಳಿ ಮದನಕ್ಕೆಯೆಡೆಯ ಚಿತ್ತರಗೈದಿರ್ದ ಬಿನ್ನಾಣಗಳ ನೋಡಿ ಚಿತ್ತೈಸಿದನು ಕೃಷ್ಣ (ಮೋಹತ. ೦೪-೩೦).
[ಚಿತ್ತರ + ಗೈ (<ಕೆಯ್$_1$)]

ಚಿತ್ರರಟೆ, ಚಿತ್ರರಟ್ಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : "ರುಚಿ ಚಿತ್ತರಟಿ [ಪಾಠಾಂ. ತೆ] ಸಿಂಹಿಕಾಖ್ಯಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩೯-೨೮). **ಚಿತ್ತರಟ್ಟೆ** : ಬೆದಕದಿರು ಬೆದಕದಿರು ಬೆದಕಿದಡೆ ಹುರುಳಿಲ್ಲ ಚಿತ್ತರಟ್ಟೆಯಂ ಕಾಯಲ್ಲಿ ಮತ್ತೇನ ನಚಿಸುವಿರಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೨೮). [?]

ಚಿತ್ರರಟೆಹಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಪೆರ್ಗಡೆ ನಾಕಿಯ ಚಟ್ಟಯ್ಯಂ ಚಿತ್ತರಟೆಹಳ್ಳಿ ಓಟೂರ್ಗ್ಗೆ ಮೂಲಿಗನ್ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೭೦-೧೦ ; 938). [ಚಿತ್ತರಟೆ$_0$ + ಹಳ್ಳಿ (<ಪಳ್ಳಿ$_1$)]

ಚಿತ್ರರಟ್ಟೆ 'ಚಿತ್ತರಟೆ' ನೋ.

ಚಿತ್ರರಿಗ (ನಾ). ಚಿತ್ರವನ್ನು ಬರೆಯುವವನು ; ಚಿತ್ರಗಾರ : ತತ್ಕರ್ತೃ ಸಂಬಂಧದೊಳ್ ಚಿತ್ರಿಗನಲ್ಲದನಂ ಚಿತ್ರಮಂ ಬರೆವುದಱಿಂ ಚಿತ್ತರಿಗನೆಂಬುದು(ರಸರ. ೧೧೩ ಪರಿ.). [ಚಿತ್ತರ + -ಇಗ]

ಚಿತ್ತವಂತ (ನಾ). ಗಮನವಿಟ್ಟು ನೋಡುವವನು ; ಲಕ್ಷಿಸುವವನು ; ಗೂಢಚಾರ : "ಚಿತ್ತವಂತಂ ಪ್ರಣಿಧಿಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೭೯-೭).
[ಚಿತ್ತ + -ವಂತ]

ಚಿತ್ತವಿಕೃತಿ (ನಾ). ಮನೋವಿಕಾರ ; ಭ್ರಮೆ ; ಹುಚ್ಚು : ಚಿತ್ತವಿಕೃತಿ ಅಪರಾಧ ಅಥವಾ ದುರ್ವರ್ತನೆ (ಛಾಧಾನ. ೧೯೨). [ಚಿತ್ತ + ವಿಕೃತಿ]

ಚಿತ್ತವಿಕ್ಷೇಪ (ನಾ). ಮನಸ್ಸನ್ನು ಚದರಿಸುವಿಕೆ ; ಗಲಿಬಿಲಿ : ದೃಷ್ಟಿ ಎಂಬುದು ನಮ್ಮ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಸಹಾಯಮಾಡುವದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅದು ಎಷ್ಟೋ ಪಟ್ಟು ಚಿತ್ತವಿಕ್ಷೇಪವನ್ನೇ ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ (ಇಸ್ರಕ. ೨೦೬).
[ಚಿತ್ತ + ವಿಕ್ಷೇಪ]

ಚಿತ್ತವಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮನಸ್ಸಿಡು ; ಗಮನವಿಡು : ಗುರುಗಳ ಮಾತನ್ನು ಚಿತ್ತವಿಟ್ಟು ಕೇಳು (ರೂಢಿ). ೨. ಪ್ರೀತಿಸು : ಅತ್ತಲಾ ದಮಯಂತಿ ನಳನಲಿ ಚಿತ್ತವಿಟ್ಟಳು (ನಳಚ. ೨-೮೯). [ಚಿತ್ತ + ಇಡು$_1$]

ಚಿತ್ತವಿಭ್ರಮ (ನಾ). ೧. = ಚಿತ್ತಭ್ರಮೆ : ನನ್ನ ಚಿತ್ತವಿಭ್ರಮ ಭಾವೋದ್ರೇಕಕ್ಕೆ ಏರಿತು (ಶಾಂತಲಾ. ೩, ೬೦೪). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸನ್ನಿಪಾತ ರೋಗ : ಮತ್ತಮಾ ತ್ರಯೋದಶ ಸನ್ನಿಪಾತಮಾವುದೆಂದೊಡೆ :–ಸಂಧಿಗ . . . ಚಿತ್ತವಿಭ್ರಮ (ಸಕವೈ. ೦೩೧). [ಚಿತ್ತ + ವಿಭ್ರಮ]

ಚಿತ್ತವಿಮೋಹನ (ನಾ). ಮನಸ್ಸನ್ನು ಮರುಳುಗೊಳಿಸುವಿಕೆ : ಸಮುಲ್ಲಸಜ್ಜಷಪತಾಕೆಯೆನಿಪ್ಪವೊಲಾಂತಳಾಕೆಯಾ ಪಸದನದೊಳ್ ಜಗತ್ತ್ರಿತ್ರಯ ಚಿತ್ತವಿಮೋಹನ ಶಕ್ತಿಯೇಟಿಸ್ಗಿಯಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೭೬).
[ಚಿತ್ತ + ವಿಮೋಹನ]

ಚಿತ್ತವಿಶುದ್ಧಿ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ಪರಿಶುದ್ಧತೆ : ಮೋಕ್ಷಲಕ್ಷ್ಮಿಯಂ ಸಾಧಿಸಲಟ್ಟಿಯುಂ ಬಗೆಯುಮುಳ್ಳೊಡೆ ಚಿತ್ತವಿಶುದ್ಧಿಯಿಂದಮಾರಾಧಿಸು ಭವ್ಯ (ಚಾವುಂಪು. ೩-೦೯). [ಚಿತ್ತ + ವಿಶುದ್ಧಿ]

ಚಿತ್ತವಿಸು 'ಚಿತ್ತಯಿಸು' ನೋ.

ಚಿತ್ತವಿಹ್ವಲ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಭ್ರಮೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು ; ಕಳವಳಗೊಂಡವನು : ಕಂಗಳಿನ ಮಿಂಚಿನ ಹಿಳುಕಿನೆಡೆ ನಡೆಗೆಟ್ಟು ನಿಂದರು ಚಿತ್ತವಿಹ್ವಲರು (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೧-೨೩). [ಚಿತ್ತ + ವಿಹ್ವಲ]

ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಮನಸ್ಸಿನ ವ್ಯಾಪಾರ ; ಯೋಚನೆ ; ಭಾವನೆ ; ಮನೋಧರ್ಮ : ಭಟ್ಟಾರಕನ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಯನಾ ಮಹಾತ್ಮನಾವ ಮಾಟ್ಕೆಯೊಳಱಿದಂ (ಆದಿಪು. ೦೦-೭ ವ) ; ಮೆಲ್ಲಗೆ ಮಱೆದೊಂದಿದಂತು ಸಿರದಾಗಿರೆ ಕೂಟದ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಯಂ ಬಗೆಯಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೯೩) ; ಪೊಗಲಿರ್ಪತ್ರಿಜನಂದು ಕನ್ನಡಿಸಿದಂ ಸುವಿಧೀಶನ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಯಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೦೩-೩೯) ; ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಯುನಱಿದು ಹತ್ತೆವಿಡಿದೋಲಯಿಸು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೬೩೦). ೨. ಏಕಾಗ್ರತೆ ; ಮನಸ್ಸನ್ನು ಕೇಂದ್ರೀಕರಿಸುವುದು : ನೃತ್ಯಗೀತಂಗಳಿಂದತಿಶೋಭನವಾಗಿ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಯಿಂ ಶಿವನಂ ಭಜಿಸಿ (ಹಮ್ಮೀರ. ೨-೩೩ವ). [ಚಿತ್ತ + ವೃತ್ತಿ$_2$]

ಚಿತ್ತವೇದ್ಯ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತಿಳಿಯುವುದು ; ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಗೊತ್ತಾಗುವುದು : ಚಿತ್ತವೇದ್ಯವಾಗದು ಸದ್ಗುರುವಿನ ಕರಣಕ್ಕಲ್ಲದೆ (ಬಸವ. ೮೦೬).
[ಚಿತ್ತ + ವೇದ್ಯ]

ಚಿತ್ತವೈಕಲ್ಯ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ಹದ ಕೆಡುವುದು ; ಬುದ್ಧಿವಿಕಲತೆ ; ಹುಚ್ಚು : ಕೋಪಮೆಂಬುದೆ ಸಕಲಸನ್ಮಾರ್ಗದಾರಣಂ ಚಿತ್ತವೈಕಲ್ಯಕರಣಂ (ಮಂಕಾರಾ. ೨-೯-೦೬). [ಚಿತ್ತ + ವೈಕಲ್ಯ]

ಚಿತ್ತಶಯ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವವನು ; ಮನ್ಮಥ : ಚಿತ್ತಶಯನಾಮಮಂ ಪುರುಷೋತ್ತಮಸುತನಾಳ್ದಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೬-೩೧). [ಸಂ.]

ಚಿತ್ತಶುದ್ಧ (ನಾ).=ಚಿತ್ತಶುದ್ಧಿ : ಚಿತ್ತಶುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಕಾಯಕವ ಮಾಡುವಲ್ಲಿ ಸದ್ಭಕ್ತಂಗೆ ಎತ್ತ ನೋಡಿದರತ್ತ ಲಕ್ಷ್ಮಿ ತಾನಾಗಿಪ್ಪಳು (ವಚಸಂ. ೨೪೭-೦೪).
[ಚಿತ್ತ + ಶುದ್ಧ]

ಚಿತ್ತಶುದ್ಧಿ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ನಿರ್ಮಲತೆ : ಚಿತ್ತಶುದ್ಧಿಯನೈದಿದವರೆತ್ತಲಿರೆ ಭಯವಿಲ್ಲ (ಗಗಹಾ. ೦೪-೪೨) ; ಈ ವೇದಾಂತದ ಆಚರಣೆಗೆ ಚಿತ್ತಶುದ್ಧಿ, ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆ, ಆತ್ಮವಿಶ್ವಾಸ ಇವು ಅವಶ್ಯಕವಾದ ಗುಣಗಳು (ಶಕ್ತಿವಿ. ೧೦೨). [ಚಿತ್ತ + ಶುದ್ಧಿ]

ಚಿತ್ತಸಂಭವ (ನಾ).=ಚಿತ್ತಜ ೧. : ಅಗಲುಂ ಸೊಗಯಿಸುಂ ಶೋಭಾವಹಂ ಚಿತ್ತಸಂಭವಲಕ್ಷ್ಮೀನಿಳಯಂ ಸಮಸ್ತಜನಚೇತೋಹಾರಿ ಶಯ್ಯಾಗೃಹಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೨೩-೭). [ಚಿತ್ತ + ಸಂಭವ]

ಚಿತ್ತಸಮುನ್ನತಿ (ನಾ). ೧. ಆತ್ಮಗೌರವ ; ಅಭಿಮಾನ. ೨. ಗರ್ವ; ಅಹಂಕಾರ. [ಚಿತ್ತ + ಸಮುನ್ನತಿ]

ಚಿತ್ತಸ್ಖಲನೆ (ನಾ).=ಚಿತ್ತಚಾಂಚಲ್ಯ : ತ್ರೈಪುರವನೊಳಪೊಕ್ಕು ವಿಷ್ಣು ದುರ್ಬೋಧಕಂ ಆ ಪತಿವ್ರತೆಯರಂ ಕೋಟಿಕಾಮರ ಗೆಲ್ವ ರೂಪಿನಿಂದೇಕಾಂತದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ತಸ್ಖಲನೆಗಳ ಮಾಡಿದಂ (ವೀಶಪು. ೨-೦೦-೨೯).
[ಚಿತ್ತ + ಸ್ಖಲನೆ]

ಚಿತ್ತಸ್ಥೈರ್ಯ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ಧೈರ್ಯ,-ಬಲ : ಮಕ್ಕಳ ಮುಂದಿನ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ತಸ್ಥೈರ್ಯ ಇರುವುದಿಲ್ಲ (ಶಿಕ್ಷದ. ೭೪). [ಚಿತ್ತ+ಸ್ಥೈರ್ಯ]

ಚಿತ್ತಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ಶಾಂತಿ : ನೆಮ್ಮದಿ : ಆ ಪ್ರದೇಶ ಒಡೆಯನಿಗೆ ಚಿತ್ತಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯ ತಪ್ಪಿತ್ತು (ಒಡಕ. ೧) ; ಕಾವ್ಯನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕೆ ಕಾರಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ನಮ್ಮ ಆಲಂಕಾರಿಕರು 'ಚಿತ್ತಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯ' ವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ವಿಮರ್ಶೆ. ೦೬). [ಚಿತ್ತ + ಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯ]

ಚಿತ್ತಹತ್ಯ (ನಾ). ತನ್ನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತಾನೇ ವಂಚನೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು; ಆತ್ಮವಂಚನೆ: ಹತ್ತುಸಾವಿರ ಜನರು ಸುತ್ತಲಿದ್ದೊಡಮೇನು ಚಿತ್ತಹತ್ಯಕೆ ಯಾರು ತಡೆಯ ಕಟ್ಟುವರಯ್ಯ ? (ಪಾಂಚಜ. ೪೧-೪). [ಚಿತ್ತ + ಹತ್ಯ]

ಚಿತ್ತಳಿ (ನಾ). ಸಣ್ಣಚೂರು ; ಚಿಕ್ಕಚೂರು : ಮತ್ತಮೊಂದಕ್ಕೆ ಮಜ್ಜಿಗೆ ಯೆಱೆದು ಕಂಬೇವು ಕೊತ್ತುಂಬರಿಯಕ್ಕಿ ನೀರುಳ್ಳಿ ಶುಂಠಿಗಳ ಚಿತ್ತಳಿಯ [ಪಾಠಾಂ.ಸಿ]ಹಾಕಿಯಂತದ ವಗ್ಗರಣೆ ಮಾಡಿ(ಸೂಪಶಾ. ೩-೩೮). 'ಚಿತ್ತಳಿಸು' ಪರಾ. [?]

ಚಿತ್ತಳಿಸು, ಚಿತ್ತಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಣ್ಣಸಣ್ಣ ಚೂರಾಗಿ ಮಾಡು: ಚಿಕ್ಕದಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸು : ಎಳನೀರೊಳಿನಿಸು ಸಕ್ಕರೆಯಿಕ್ಕಿ ನೇಱಿಲೆಲೆದಳಿರುಮಂ ಕುಡಿಯುಮಂ ಚಿತ್ತಳಿ[ಪಾಠಾಂ. ೧]ಸಿ ಹಾಕಿ (ಸೂಪಶಾ. ೨-೩೮). **ಚಿತ್ತಣಿಸು:** ಕಿಱುಸೊಜ್ಜಿಗೆಯನು ಬರಬರನಟ್ಟು ಚಿತ್ತಣಿಸಿ ಕತ್ತರಿಸಿದಲ್ಲ ನೀರುಳ್ಳಿ ಸಹಿತಂ ಕಲಸಿ (ಸೂಪಶಾ. ೦-೨೩). [ಚಿತ್ತಳಿ +- ಇಸು₂]

ಚಿತ್ತಾಕರ್ಷಕ (ನಾ). ಮನೋಹರವಾದುದು ; ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸೆಳೆಯು ವಂಥದು : ತಾನೂ ಪ್ರೀತಿಸಿ, ತನ್ನನ್ನೂ ಪ್ರೀತಿಸಿದ ಚಿತ್ತಾಕರ್ಷಕನಾದ ತರುಣವ್ಯಕ್ತಿ (ಪುನರು. ೦೯೩). [ಚಿತ್ತ + ಆಕರ್ಷಕ]

ಚಿತ್ತಾಗಾರ, ಚಿತ್ತಾರ₂ (ನಾ). ಚಿತ್ರಿಸಿದ ಆಕಾರ, – ಸ್ವರೂಪ : "ಚಿತ್ರಾಕಾರ–ಚಿತ್ತಾಗಾರ" (ಶಮದ. ೨೬೧ ಪ್ರಯೋ). **ಚಿತ್ತಾರ₂:** "ಚಿತ್ರಾಕಾರ–ಚಿತ್ತಾರ" (ಶಮದ. ೨೯೩ ಪ್ರಯೋ). [<ಸಂ. ಚಿತ್ರಾಕಾರ]

ಚಿತ್ತಾಭೋಗ (ನಾ). ಸುಖಾದಿ ಇಚ್ಛೆಯಲ್ಲಿ ತತ್ಪರವಾದ ಮನಸ್ಸು : "ಮನಸ್ಕಾರಃ, ಚಿತ್ತಾಭೋಗಃ – ಮನಸ್ಸಿನ ವಿಶಾಲತೆ ಅಂದರೆ ಇಚ್ಛೆಯ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೪೨). [ಚಿತ್ತ + ಆಭೋಗ]

ಚಿತ್ತಾರ₁ 'ಚಿತ್ತರ' ನೋ.

ಚಿತ್ತಾರ₂ 'ಚಿತ್ತಾಗಾರ' ನೋ.

ಚಿತ್ತಾರಿ (ನಾ). ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಬರೆಯುವವನು; ಚಿತ್ರಕಾರ ; ಚಿತ್ರಶಿಲ್ಪಿ: ಸಾಮಂತಚೂಡಾಮಣಿಯ ಮೆಯ್ಯ ಬಣ್ಣಂ ವಿಧಾತ್ರನೆಂಬ ಚಿತ್ತಾರಿಯ ವರ್ಣಕ್ರಮಂಗೆಯ್ದು ಕದಳೀಗರ್ಭಶ್ಯಾಮಮೆಂಬ ಬಣ್ಣದಂತಾದುದು (ಪಂಪಭಾ. ೨-೩೯ ವ) ; ಚಿತ್ತಾರಿ ಪಲ್ಲೋಜಂಗೆ ಮತ್ತರು[೧೨] (ಸೌಇಇ. VIII, ೩೬೬-೨೩ ; ?). [ಚಿತ್ತಾರ₁ (<ಚಿತ್ತರ) + – ಇ₃]

ಚಿತ್ತಾರಿಗ (ನಾ).=ಚಿತ್ತಾರಿ : ಸುಕೇಶಿನಿಯ ಮಾಡದ ಕೇರ್ಗಳೆಲ್ಲಾ ಯೆಡೆಗಳೊಳಂ ವ್ಯಾಳಂಗಳಪ್ಪಾನೆಗಳಂ ತನ್ನ ಚಿತ್ತಾರಿಗರಿಂದಂ ಬರೆಯಿಸಿದು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೩೪-೧೨) ; ನಾನಾರೂಪಮಂ ಬರೆವ ಚಿತ್ತಾರಿಗನಂತೆ ನಾನಾ ಭೇದಮಪ್ಪ ನಾಮಕರ್ಮ (ಪಸಾರ. ೯೪-೦೭).
[ಚಿತ್ತಾರ₁ (<ಚಿತ್ತರ) + – ಇಗ]

ಚಿತ್ತಾರಿವಿದ್ಯೆ (ನಾ). ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಬರೆಯುವವನ ವಿದ್ಯೆ: ಚರಕವಿದ್ಯೆ, ಸಾಮುದ್ರಿಕೆಯ ಲಕ್ಷಣ, ಚಿತ್ತಾರಿವಿದ್ಯೆ . . . ಮೊದಲಾದ ನಾನಾವಿದ್ಯೆಗಳನು . . . ಅರಿತು (ವಚಶಾ. ೮). [ಚಿತ್ತಾರಿ + ವಿದ್ಯೆ]

ಚಿತ್ತಾವಧಾನ (ನಾ). ಏಕಚಿತ್ತತೆ ; ದೃಢಗಮನ : ಕೇಳಿರೈ ನೆರೆದಖಿಳಜನ ಚಿತ್ತಾವಧಾನದಲಿ (ಕುಮಾವ್ಯಾಸ. ೮-೩೪). [ಚಿತ್ತ + ಅವಧಾನ]

ಚಿತ್ತಿ (ನಾ). ಬುದ್ಧಿ ; ಪ್ರಜ್ಞೆ. [ಸಂ.]

ಚಿತ್ತಿನಿ (ನಾ). [ಕಾಮಶಾ] ಪದ್ಮಿನಿ, ಚಿತ್ತಿನಿ, ಹಸ್ತಿನಿ, ಶಂಖಿನಿ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಸ್ತ್ರೀಜಾತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮತ್ತು ಆ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಹೆಣ್ಣು : ನಿತಂಬಂ ಮನಂಗೊಳಿಕುಂ ಬೆಟ್ಟಿತುವಾಗೆ ಚಿತ್ತಿನಿಗೆ ನಿಂಬಾಮೋದಮಕ್ಕುಂ (ಮದತಿ. ೨-೪) ; ನೆರೆದುನಿಂದ ಕೀರಾಳಿಗೆ ಕಾಮಾದ್ವೈತ ಶಾಸ್ತ್ರಸೂತ್ರಮಂ ಪಾಠಮೋದಿಪ ಪರಿಜ್ಞಾನದಿಂ ಮೆಱೆವ ಚಿತ್ತಿನಿಯರಿಂ (ಗಿರಿಕ. ೬-೧೧ ವ); ಮೂಡಲದು ಹಸ್ತಿನಿಗೆ ಬಡಗಲದು ಚಿತ್ತಿನಿಗೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೬೩೦). [<ಸಂ. ಚಿತ್ರಿಣೀ]

ಚಿತ್ತು₁ (ನಾ). ೧. ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪವಾದುದು; ಆತ್ಮ; ಚೈತನ್ಯಸ್ವರೂಪ: ಮುಕ್ತಿಯ ಮುಗುಳಂತೆ ಚಿತ್ತಿನ ಬಿತ್ತಿನಂತೆ ಸತ್ತದ ಸಾರದಂತೆ . . . ಅದ್ವಿತೀಯನೊಪ್ಪುತಿರ್ದಂ (ಶಬಶಂ. ೧-೮೦ ವ); ಜೀವದ ಚಿತ್ತು ಜಗತ್ತಿನ ಸತ್ತು ತಿಳಿದಾನಂದದ ಸಂವಿತ್ತು (ಅರಳು. ೨೩೮-೦). ೨. ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿ; ಮೇಧಾಶಕ್ತಿ. ೩. ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಜೀವ: ಚಿತ್ತುಗಳಲ್ಲದ ಗೋವಿತ್ತ ಪಾಲ್ಕುತ್ತು ಕತ್ತುರಿಗಳು ಪವಿತ್ರ ಗಡಾ ಚಿತ್ತು ಮೆಯ್ಯಾದಾತ್ಮವಸ್ತು ಮೈಯೊಳಗಿದ್ದರುತ್ತಮನೆಂದರೇಕೆಣಿಕೆ (ಭರತ. ೬೯-೯೬). [<ಸಂ. ಚಿತ್]

ಚಿತ್ತು₂ (ನಾ). ೧. ಬರೆಯುವಾಗ ಮಸಿಯಿಂದ ಆಗುವ ಕಲೆ : ಗಗನಕೆದುರು ನಿಂತಿದೆ ತರು ಮಸಿಯ ಚಿತ್ತಿನಂದದಿ (ಅನಿಕೇ. ೦೪-೪). ೨. ಬರೆದುದರಲ್ಲಿ ಸರಿಯಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೊಡೆದು ಹಾಕಿದ ಭಾಗ,-ಹೊಡೆದು ಹಾಕುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡಿದ ರೇಖೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಚಿಹ್ನೆ: ಸರಿಯಾಗಿ ಬಂದದ್ದು ಚಿತ್ರ. ಅಲ್ಲದ್ದು ಚಿತ್ತು: ಬರವಣಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಡೆದು ತಿದ್ದಿಯೋ ಮಸಿ ಬಿದ್ದು ಕೆಟ್ಟೋ ಆಗಿರುವ ಭಾಗ (ನಮ್ಮನು. ೦೦೨). ೩. ಕರಡುಪ್ರತಿ : (*).

ಚಿತ್ತುಮಾಡು₁=ಕಲೆಯಾಗುವಂತೆ ಬರೆ; ಗೀಚು: ನಾಗೇಂದ್ರ ತಾನು ಬರೆದಿದ್ದನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೊಡೆದುಹಾಕಿ ಚಿತ್ತುಮಾಡಿದ (ಕಂಕಣ. ೧೬೪) : ಗುರುತಿಸಬೇಕಾದ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಸಕಾಲದಲ್ಲಿ, ನಿಖರವಾಗಿ ಚಿತ್ತುಮಾಡದೆ ಗುರುತಿಸಬೇಕು (ಶಿಕ್ಷದ. ೩೬೬). [←ಹಿಂ. ಚಿಹ್ನೇ ; ಮರಾ. ಚಿತಡ]

ಚಿತ್ತು₃ (ನಾ). ೧. ಬೆನ್ನು ಕೆಳಗಾಗಿ ಬೀಳುವಿಕೆ ; ಅಂಗತ್ತನಾಗಿ ಬೀಳುವಿಕೆ ; (ಕುಸ್ತಿಯಲ್ಲಿ) ಸೋಲು : ಮಲ್ಲಾರಿ ಚಿತ್ತಾದ–ಸೋತ (ಭೀಮಕಾ. ೩). ೨. (ಗಂಜೀಫು, ಇಸ್ಪೀಟು ಮುಂತಾದ ಆಟಗಳಲ್ಲಿ) ಮಂಗುಚಿದ ತನ್ನ ಆಟದ ಎಲೆಗಳನ್ನು ಬೆನ್ನು ಕೆಳಗಾಗಿ ಹಾಕಿ ತೋರಿಸುವುದು : ನೆತ್ತ ಚದುರಂಗ ಪಗಡೆಯು ಚಿತ್ತಾಯುಂಬಯ್ದು ದಾಯ ಬಿಡಿಬಿಲ್ ಸೊಗುಳೀಯುತ್ತಮರಾಡರು ಆಡಲ್ಪತ್ರಲೆಯುಹ ಭಂಗ ಬಪ್ಪನೆಂಬುದು ಪುಸಿಯ (ನೀತಿಸಾ. ೮೦೦).

ಚಿತ್ತುಮಾಡು₂=೧.ಅಂಗತ್ತನಾಗಿ ಬೀಳಿಸು; ಕುಸ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸೋಲಿಸು: ಭೈರವನು . . . ಸುಲೇಮಾನನನ್ನು 'ಚಿತ್ತು' ಮಾಡಿಬಿಟ್ಟನು (ಬಾಳಹೊ. ೦೦೩). ೨. (ಇಸ್ಪೀಟಾಟದಲ್ಲಿ) ಮಂಗುಚಿದ ತನ್ನ ಆಟದ ಎಲೆಗಳನ್ನು ಬೆನ್ನು ಕೆಳಗಾಗಿ ಹಾಕಿ ತೋರಿಸು : ಆಟವು ಪೂರೈಸಿದ ನಂತರ ಮಡಿಚಿದ ಪಟ್ಟುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಅವನು ಚಿತ್ತು ಮಾಡಿ ತೋರಿಸಿದನು (ರೂಢಿ).
[←ಹಿಂ. ಚಿತ್ ; ಮರಾ. ಚಿತ್, ಚೀತ್]

ಚಿತ್ತು₄ (ನಾ). ಚಿಲ್ಲದ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಬೀಜ : ಚಿಲ್ಲದ ಬೀಜ, ಚಿತ್ತು, ಚಲಿಬೀಜ (ಮೃಚಿಗಿ. ೭೩-೦೪೮೪). [?]

ಚಿತ್ತೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಅದೆಯಱೆನಾತ ಚಿತ್ತೂರ ಮೋನಿಗುರುವಡಿಗಳ ಶಿಷಿತ್ತಿಯರ್ ನಾಗಮತಿಗನ್ನಿಯರ್ ಮೂಱು ತಿಙ್ಗಳ್ ನೋನ್ತು ಮುಡಿಪ್ಪಿದರ್ (ಎಕ. II. ೨೦-೧ : ಕ್ರಿ. 700).
[? + ಊರ್]

ಚಿತ್ತೆ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ನಕ್ಷತ್ರದ ಹೆಸರು; ಚಿತ್ರಾನಕ್ಷತ್ರ: ಜಯನಿನದಂ ಸುರದುಂದುಭಿಚಯನಿನದಂ ಪುಷ್ಪವರ್ಷಮೊರ್ಮೆಯೆ ಸಕಲೋರ್ವಿಯ ನೆಯ್ದೆ ಪರ್ವುತಿರೆ ಚಿತ್ತೆಯ ಸರಿಯೆಂತೆಱಗಿ ಪೋದುದಮರಸಮಾಜಂ(ಆದಿಪು. ೦೪-೦೪೬); ಚಿತ್ತೆಯ ಮಳೆ ಹೊಯಿದು ಮುತ್ತಾಗಬಲ್ಲುದೇ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೩೭೮) ; ಕುರುಡುಪ್ರೀತಿಯ ಹಾಂಗ ಕುರುಡು ಚಿತ್ತೆಯ ಮಳೆಯ (ಸಖೀಗೀ. ೦೩-೨). ೨. ಸೂರ್ಯನು ಚಿತ್ರಾನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವಾಗ ಬರುವ ಮಳೆ ; ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಆಶ್ವಯುಜ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಮಳೆ : ಚಿತ್ತೆ ಮುತ್ತಿನೋಪಾದಿಯಲಿ (ಭಾಸ್ಕರ. ೬೦-೪). 'ಕುರುಡುಚಿತ್ತೆ' ಪರಾ.
[<ಸಂ. ಚಿತ್ರಾ]

ಚಿತ್ತೈಕಾಗ್ರತೆ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ಏಕಾಗ್ರತೆ : ಮಗಳ ಚಿತ್ತೈಕಾಗ್ರತೆಗೆ ಸಂತೋಷಪಡುತ್ತ ಸತಿಪತಿಯರು . . . ಕುಳಿತರು (ಶಾಂತಲಾ. ೧೪); ಚಿತ್ತೈಕಾಗ್ರತೆಯನ್ನು ಭಂಗಗೊಳಿಸುವಂಥ ಪ್ರಲೋಭನೆಗಳಾವುವೂ ಅಲ್ಲಿಲ್ಲದುದರಿಂದ, ಅವನು ಆ ಜಾಗವನ್ನಾರಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದನು (ಪುನರು. ೩೪).
[ಚಿತ್ತ + ಏಕಾಗ್ರತೆ]

ಚಿತ್ತೈಸು 'ಚಿತ್ತಯಿಸು' ನೋ.

ಚಿತ್ತೋಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: ಉಡ್ಡಿ, ಪುಡಿಗ, ಗೂಡುಮುರ್ಕಿ, ಚಿತ್ತೋಡಿ, ಉದುರೆ (ವ್ಯಜಿಗಿ. ೩೨-೬೦೧). [?]

ಚಿತ್ತೋದ್ಭವ (ನಾ).=ಚಿತ್ತಜ ೧ : ಚಿತ್ತೋದ್ಭವನಿನೆಸೆಯೆ ತೂರ್ಯತ್ರಿಕಂ ಹಾಸಪುಷ್ಪಾಂಜಳಿಯಿಂ ತತ್ಕಾಂತೆ ದೇಹದ್ಯುತಿ ಜವನಿಕೆಯಿಂ ನಾಟ್ಯರಂಗಂ ಬೊಲಿರ್ಪಳ್ (ಅಜಿಪು. ೨-೪೦); ಚಿತ್ತೋದ್ಭವನರಮನೆ ನೃಪಸುತರಿಂ ಕವರ್ತೆವೋದಂತೆ ಬಿನ್ನನಾಯ್ತುದ್ಯಾನಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೩೮).
[ಚಿತ್ತ + ಉದ್ಭವ]

ಚಿತ್ತೋದ್ವೇಗಕರ (ಗು). ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಕಳವಳವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ : ಆತನಿಗೆ ಚಿತ್ತೋದ್ವೇಗಕರವಾದ ಆವ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನೂ ನಾನು ಹಾಕುವುದಿಲ್ಲ (ಬಿನ್ನಬೀ. ೯೬). [ಸಂ.]

ಚಿತ್ಪಿಂಡ (ನಾ). ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪಿ ; ಶಿವ : ಜಲಂಧರವಧಾಕಥನವೆನುತ ಚಿತ್ಪಿಂಡಂಗೆ ಹತ್ತನೆಯ ಲೀಲೆಯಿದು ಮುಗಿಯಿತ್ತು (ವೀಶೈಪು. ೨-೧೩-೪೩); ವಿಮಳ ವಿಳಸಿತಧವಳಾತುಳಾಖಂಡ ಚಿತ್ಪಿಂಡ ವೃಷಭೇಶ್ವರನಂ ಕಂಡು (ಹಮ್ಮಿರ. ೩-೪ ವ). [ಸಂ. (ಚಿತ್ + ಪಿಂಡ)]

ಚಿತ್ಪುರುಷ (ನಾ). ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪ ; ಪರಮಾತ್ಮ : ಸುರತರು ಸುರಭಿ ಚಿಂತಾಮಣಿ ನೀನೆಂದು ವಿರಚಿಸಲೆಲ್ಲರ ಮೆಚ್ಚು ತರು ಪಶು ಪಾಷಾಣ ಸಾಟಿಯಿಲ್ಲಾತ್ಮ ಚಿತ್ಪುರುಷನೆಂದರೆ ನಿನ್ನ ಮೆಚ್ಚು (ಭರಜ. ೨-೩೮). [ಸಂ. (ಚಿತ್ + ಪುರುಷ)]

ಚಿತ್ಯ (ನಾ). ೧. ರಾಶಿ ಹಾಕುವುದು. ೨. ಹೆಣವನ್ನು ಸುಡಲು ಏರ್ಪಡಿಸಿರುವ ಸೌದೆಯ ಒಟ್ಟಿಲು; ಚಿತೆ: "ಚಿತ್ರ ಚಿತ್ಯ[ಪಾಠಾಂ. ಚಿತೆ, ಜಿತ್ಯ] ಯೆನಲು ಸಿದ್ಧಿಗೆಯದೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೮-೬). [ಸಂ. ಚಿತ್ಯ]

ಚಿತ್ರ (ಗು). ೧. ಎದ್ದು ಕಾಣುವ; ಸ್ಪಷ್ಟ; ಸುವ್ಯಕ್ತ. ೨. ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ; ಕಣ್ಣನ್ನು ಕೋರೈಸುವ ; ಮನೋಹರವಾದ. ೩. ವಿವಿಧ ವರ್ಣಗಳನ್ನುಳ್ಳ; ಶಬಲವಾದ ; ಚುಕ್ಕೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. 'ಚಿತ್ರ ಕಂಬಲ' ಪರಾ. ೪. ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ. 'ಚಿತ್ರಪ್ರಪಂಚ', 'ಚಿತ್ರ ಸಂಪುಟ' ಪರಾ. (ನಾ). ೫. ಚಿತ್ರಲೇಖನದ ಮೂರು ಬಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಚಿತ್ರ ಚಿತ್ರಾರ್ಧ ಚಿತ್ರಾಭಾಸಮೆಂಬ ಮೂಱುಂ ಪ್ರಕಾರಮುಮಂ . . . ಪರಿಭಾವಿಸಿ ನೋಡಿ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೪೨). ೬. ಬರೆದ ಆಕೃತಿ ; ತಸವೀರು ; ಚಿತ್ತಾರ': ಕೇರಿಲ್ಲದೆ ಚಿತ್ರಮಂ ಬರೆವೆನೆಂಬ . . . ಪಚ್ಚಪಸಿಯೆಗ್ಗನಂ ಪೋಲ್ಕುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೬೭): ಆ ಪೂಜೆಯು ಆ ಮಾಟವು ಚಿತ್ರದ ರೂಹು ಕಾಣಿರಣ್ಣಾ (ಬಸವ ೦೨೬): ಭಿತ್ತಿಯ ಚಿತ್ರದಲಿ ತತ್ವ ತಾ ನೆರೆದಿಹುದೆ ಚಿತ್ರತ್ವ ತನ್ನ ನಿಜದೊಳಗೆ ತ್ರೈಜಗದ ತತ್ವ ತಾನೆಂದ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೩೨೬): ಒಂದೆರಡು ಚಿತ್ರಗಳನ್ನೂ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಬೇಕು(ಬಾಣಅ.೬,ಕಥಾಮುಖ); ಸೆಮಿಟಿಕ್ ವರ್ಣಮಾಲೆಯ ಎಲ್ಲ ಲಿಪಿಗಳೂ ಮೊದಲಿಗೆ ಚಿತ್ರದ ಸಂಕೇತವನ್ನೇ ಹೊಂದಿದ್ದವು (ದ್ರಾವಿವಿ. ೩೦). ೭. ಆಶ್ಚರ್ಯ ; ಸೋಜಿಗ ; ಅದ್ಭುತ: ನಿನ್ನ ಚರಿತ್ರಂ ಚಿತ್ರಮೆಂದು ಪೊಗಟ್ದಪುದು ಜಗಂ (ಜನಾಲಿ. ೩-೩); ಪುತ್ರಮುಖಾಬ್ಜಾಲೋಕನ ಮಾತ್ರದೊಳಂ ಪಿತೃ ತಪಕ್ಕೆ ಪೋಕುಂ ಚಿತ್ರಂ(ಸುಕುಮಾ. ೯-೦೦೦): ತಾನು ಅದಟರಕ್ಕಸನ ಮೇಲಿರದೆ ಸಂಗ್ರಾಮವನೊದವಿಸಿದುದು ಚಿತ್ರವಲ್ತೆ (ತ್ರಿಪುಸಾಂ. ೩-೩೪): ಇಂದು ದುಶ್ಶಾಸನನ ಶೋಣಿತದೊಂದು ಕುಡಿತೆಯಲಾ ಮಹಾಶಿಖಿ ನಂದಿತೇನಿದು ಚಿತ್ರವಲ್ಲಾ ಸೂತ (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ೪. ೦೯-೯೦). ೮. ಭದ್ರ; ಶಂಭ. ೯. ಲೋಹ. ೧೦. ಬೊಟ್ಟು : "ತಿಲಕದೊಳು ಚಿತ್ರದೊಳು ಪುಂಡ್ರಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೨-೩೬). ೧೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ. ೧೨. ವಾಯು ; ಮಾರುತ. ೧೩. ಚಲನಚಿತ್ರ; ಸಿನಿಮಾ: ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಈಚೀಚೆಗೆ ಬಹಳ ಚಿತ್ರಗಳು ತಯಾರಾಗುತ್ತಿವೆ (ರೂಢಿ). ೧೪. = ಚಿತ್ರಕವಿತ್ವ: ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥವೇ ಇಲ್ಲದೆ ಇದ್ದರೆ 'ಚಿತ್ರ' ಅಥವಾ 'ಅಧಮಕಾವ್ಯ'ವಾಗುವುದು (ಕೃಬಿಡಿ. ೧೮೨); ಮಿಕ್ಕುದೆಲ್ಲವೂ 'ಚಿತ್ರ'ವೆಂದೇ ಮುಂದೆ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೨೬). ೧೫. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಒಂದು ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರ ; ಚಿತ್ರಾಲಂಕಾರ : ಏನಾನುಮನೊಂದಂ ಸಂಸ್ಥಾನದಿನನುಕರಿಸುವಂತು ಭಂಗ್ಯಂತರದಿಂ ಪೀನವೊಡಂಬಡೆ ವಿರಚಿಸೆ ನಾನಾ ವಿಚ್ಛಿತ್ತಿ ಚಿತ್ರಮೆನಿಕುಂ ಪೆಸರಿಂ(ಕಾವ್ಯಾವ. ೩೬೮); ಭಾವಿಸಿ ನೋಡೆ ಪ್ರುಶ್ನೋತ್ತರ ಪದಂಗಳ್ಗೊಂದೇ ಕೀವಿದುತ್ತರವುಸುರೆ ಚಿತ್ರ (ಕುವಲ. ೧೩೦-೦). ೧೬. [ಛಂದ] ತ್ರಿಪದಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಭುಜಗಪಕ್ಷಗತಿ ಶಿಖಿವ್ರಜಪದಗಣದೊಳಗಜರಸದಶದೊಳ್ಪಿಱವೆಡೆಯೊಳಗಧೋಕ್ಷಜಗಣಮಾದೊಡದು ಚಿತ್ರಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೩-೨೪೯); "ಮಾರುತ ಶುಭ ಲೋಹಾದ್ಭುತ ತಾರಕಿ ಮೂಲಿಕೆಯ ಭೇದ ಸಾಧನ ತಿಲಕಂ ಸಾರದೆ ಬಱಿಕೀಯೆಂಟುಂ ಧಾರುಣಿಯೊಳು ಚಿತ್ರಶಬ್ದಮೆನಿಕುಂ ನಿಜದಿಂ" (ನಾನಾಶಂ.೩೭).

ಚಿತ್ರವೆಡಂಗ = ಒಂದು ಬಿರುದು. ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟ ಖೊಟ್ಟಿಗದೇವನ ಬಿರುದು : ರಟ್ಟಕನ್ದರ್ಪ್ಪಂ ಚಿತ್ರವೆಡೆ(ಡ)ಂಗ[ಂ] ಶ್ರೀಮತ್ ಕೊಟ್ಟಿಗದೇವ[ಂ] (ಇಅ. XII, ೨೩೬-೩ : 971). [ಸಂ.]

ಚಿತ್ರಂಬರೆ (ಕ್ರಿ). ಚಿತ್ರವನ್ನು ಬರೆ ; ಚಿತ್ರಿಸು : ದಿನೇಶ್ವರಸುತನ ರೂಪು ಚಿತ್ರಂಬರೆದಂತಿರ್ದಪುದು ಚಿತ್ರಭಿತ್ತಿಯೊಳೆನ್ನಾ (ಗದಾಯು. ೩-೩೪).
[ಚಿತ್ರ + ಬರೆ$_1$]

ಚಿತ್ರಕ (ನಾ). ೧. ಚಿತ್ರವನ್ನು ಬರೆಯುವವನು : "(ರಂ)ಗಾಜೀವ ಚಿತ್ರಿಯೆನೆ ಚಿತ್ರಕಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೧-೨); ಚಿತ್ರಕನುಂ ತಾನು ಮಲ್ಲದೆ ಪೆಱರಱಿಯದಂತು ಕರುವಿಡಿಸಿ (ಪಂರಾಮಾ. ೩-೨೩ ವ); ಪ್ರಕಟಿಸಿದತ್ತು ಪದ್ಮಜನ ಪಕ್ಕದೊಳಿಟ್ಟಿರದಾತ್ಮಲೀಲೆಯಿಂ ಸುಕವಿಕದಂಬಕಂ . . . ಚಿತ್ರಕವ್ರಜಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೨೦). ೨. ಚಿರತೆ. ೩. ಹುಲಿ. ೪. ಹಣೆಗೆ ಇಡುವ ತಿಲಕ,–ಬೊಟ್ಟು: "ಚಿತ್ರಕಂ ಪುಂಡ್ರಂ ಲಲಾಟಿಯೆನಲು ತಮಾಲ ಪತ್ರಮೆನೆ ತಿಲಕಮದು" (ಮಂಗರಾ. ೯೯-೨೦). ೫. ಚಿತ್ರಮೂಲ ಎಂಬ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಬೇರು: "ಚಿತ್ರಮೂಲಂ ವ್ಯಾಳವಗ್ನಿ ಚಿತ್ರಕವಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೩೯-೨೬); ಚಿತ್ರಕಮಂ ತನಿಪಾಲಿನಲ್ಲಿ ಪೊಯ್ದೊಡೆ ಪೆಱತೇನೊ ಸಂಪಗೆಯ ಗಂಧಮನೀಟ್ಟುಕೊಳ್ಗುಮಾ ಪೊಸರ್ (ಲೋಕೋಪ. ೮-೯೮). ೬. ಹರಳಿನ ಗಿಡ. ೭. [ಕಾಮಶಾ]ಮಂದನ, ಚಿತ್ರಕ, ದಮನ ಮತ್ತು ಮಾಳವ ಎಂಬ ಪುರುಷರ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಘನಕೃಶ ಸೂಕ್ಷ್ಮದೀರ್ಘ ವಿಕೃತಿತ್ವಮನೆಯ್ದಿದ ಹೇಮಪುತ್ರಿಕಾ ತನು ವಿವಿಧಾಂಬರಾಭರಣ ಭೂಷಣವಾಱಿದ ಕತ್ತುರಿಗಂಪು ದಿವ್ಯಭೋಜನರುಚಿ ರೋಮ ಸಂಜನಿತ ಜಂಘೆಯನಂಗಮತೋಕ್ತ ಚಿತ್ತಿನೀಸ್ತನಪರಿರಂಭಮುಖ್ಯ ಬಹುಭೋಗದೆ ಚಿತ್ರಕನಾಮಮೊಪ್ಪುಗುಂ (ಮನ್ಮವಿ. ೨-೧೩). [ಸಂ.]

ಚಿತ್ರಕಂಠ (ನಾ). ೧. ಪಾರಿವಾಳ. ೨. ಚಾಲುಕ್ಯರ ಒಂದನೆಯ ವಿಕ್ರಮಾರ್ಜುನನ ಒಂದು ಕುದುರೆಯ ಹೆಸರು : ಸತ್ಯಾಶ್ರಯ ಶ್ರೀ ಪೃಥಿವೀವಲ್ಲಭ ಮಹಾರಾ[ಜಾ]ಧಿರಾಜ ಪರಮೇಶ್ವರಸ್ಯ ಪ್ರಿಯತನಯಃ ಚಿತ್ರಕಣ್ಠಸ್ಯ ಪ್ರವರತುರಙ್ಗಮೇಣೈಕೇನೈವ ಪ್ರತಿತಾನೇಕ ಸಮರಮುಖೇ . . . ನಿಜಭುಜವಿಜಿತವಿಜಿಗೀಷುಃ (ಮ್ಯಆರಿ. ೦೯೩೯, ೩೦-೦೦ ; 670); (ಸೌಇಇ. XX, ೬-೭ ; 780 ನೋ). [ಚಿತ್ರ + ಕಂಠ$_1$]

ಚಿತ್ರಕಂಬಲ (ನಾ). ಪಟ್ಟೆಪಟ್ಟೆಯಾದ ಕಂಬಳಿ ; ನಾನಾವಿಧವಾದ ಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಂಬಳಿ ; ರತ್ನಗಂಬಳಿ : ಆಸ್ತರಣ=ಆನೆಯ ಮೇಲೆ ಹಾಸುವ ಚಿತ್ರಕಂಬಲ (ನಾಚಿರಾ. ೬). [ಚಿತ್ರ + ಕಂಬಲ]

ಚಿತ್ರಕಂಬಳಿ (ನಾ). = ಚಿತ್ರಕಂಬಲ : ಪ್ರವೇಣೀ . . . ಕುಥಃ—ಇ ಆನೆಯ ಬೆನ್ನು ಮೇಲೆ ಹಾಸುವ ಆನೆಗೆ ಹೊದಿಸುವ ಚಿತ್ರಕಂಬಳಿಗೂ ಚೀನಾಂಬರಕ್ಕೂ ಹೆಸರುಗಳು (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೧೪).
[ಚಿತ್ರ + ಕಂಬಳಿ]

ಚಿತ್ರಕಥೆ (ನಾ). ೧. ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ಕಥೆ ; ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಕಥೆ : ಸುಮತಿ ಚಿತ್ರಕಥೆಯನಿಂತೆಂದು ಪೇಟಲ್ಕುಗುಲ್ದಲ್ (ಸುಕುಮಾ. ೭-೧೭ ವ). ೨. ಚಿತ್ರಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ನಿರೂಪಿಸಿರುವ ಕಥೆ : ಪತ್ರಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಕ್ಕಳಿಗಾಗಿ ಚಿತ್ರಕಥೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ). ೩. ಚಲನಚಿತ್ರಕ್ಕೆ ಅಳವಡಿಸಿದ ಕಥೆ : ಈ ಚಿತ್ರದ ದಿಗ್ದರ್ಶಕರೇ ಚಿತ್ರಕಥೆಯನ್ನೂ ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). [ಚಿತ್ರ + ಕಥೆ]

ಚಿತ್ರಕರ (ನಾ). ಚಿತ್ರ ಬರೆಯುವವನು ; ಚಿತ್ರಕಾರ : ಸಕಳಾಳಾಪಕಳಾ ಕಳಾಪಕಥಿತ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಯೊಳ್ಕೂಡಿ ಚಿತ್ರಕರಂಬೊಲ್ಬರಭಾಗಭಾವವಿಲಸದ್ವರ್ಣಕ್ರಮಾವೃತ್ತಿಯಂ ಪ್ರಕಟಂ ಮಾಡಿರೆ ಪೇಟ್ದ ಚಿತ್ರಕೃತಿಯಂ ವ್ಯಾವರ್ಣಿಸುತ್ತುಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೪೯). [ಸಂ.]

ಚಿತ್ರಕರ್ಮ (ನಾ). ೧. ಚಿತ್ರವನ್ನು ಬರೆಯುವುದು ; ಚಿತ್ರರಚನೆ : ರಸಭಾವಕಂಚುಕಿತ ಚಿತ್ರಕರ್ಮಂಗಳಿಂದದೊರ್ಮೆ . . . ಕಳೆವನಿಂತು ಪೊಟ್ಟುಂ ನೃಪಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೦). ೨. ಬರೆದ ಆಕೃತಿ ; ಚಿತ್ರ : ದುರ್ವಹಮಹಮಿಂದ್ರರೇಂ ಸುಖದ ಲೆಪ್ಪವೊ ಪುಣ್ಯದ ಚಿತ್ರಕರ್ಮವೋ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೩೪). ೩. ಕೆತ್ತನೆಯ ಕೆಲಸ; ಕುಸುರಿಗೆಲಸ : ವಚಿಸಿದುವೊ ಚಿತ್ರಕರ್ಮಂಬೆತ್ತ ದೈತ್ಯಕುಲ ದೇವತಾಮೂರ್ತಿಗಳ್ ? (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೭೨-೭೨೨); ಸ್ವರ್ಣಕಾರನೆ ಬಲ್ಲನುಳಿದವರರಿಯರು ಚಿನ್ನದ ಚಿತ್ರಕರ್ಮವನು (ಇಂಜಾಪ. ೬೭-೨೫). [ಸಂ. ಚಿತ್ರಕರ್ಮನ್]

ಚಿತ್ರಕಲೆ (ನಾ). ಚಿತ್ರವನ್ನು ಬರೆಯುವ ವಿದ್ಯೆ : ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಂತೂ ಚಿತ್ರಕಲೆಯನ್ನು ಸರ್ವಕಲೆಗಳಿಗೂ ಆಧಾರಭೂತವಾದುದೆಂದು ಹೊಗಳಲಾಗಿದೆ (ಕಶಾಅ. ೪೫೯). [ಚಿತ್ರ + ಕಲೆ$_3$]

ಚಿತ್ರಕವಿತ್ವ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಚಮತ್ಕಾರಪೂರ್ಣವಾದ ಶಬ್ದವೈಚಿತ್ರ್ಯವುಳ್ಳ ಕಾವ್ಯ : ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನೂ ಪದಗಳನ್ನೂ ಕುಶಲತೆಯಿಂದ ಆರಿಸಿ ಜೋಡಿಸಿ ಕವಿಗಳು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಇತರ ಶಬ್ದವೈಚಿತ್ರ್ಯಕ್ಕೆ ಚಿತ್ರಕವಿತ್ವವೆಂದೂ 'ಬಂಧ' ವೆಂದೂ ಹೆಸರು (ಕೈಪಿಡಿ. ೨೫೪).
[ಚಿತ್ರ + ಕವಿತ್ವ]

ಚಿತ್ರಕಶಕ್ತಿ (ನಾ). ಚಿತ್ರವನ್ನು ಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಶಕ್ತಿ ; ಕಲ್ಪನಾಶಕ್ತಿ : ನನ್ನ ಚಿತ್ರಕಶಕ್ತಿ ಉತ್ಪ್ರೇಕ್ಷೆಯನೇರಿ ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ ಬಣ್ಣನೆಗೆ ಒಲೆದಿತು (ಸಮೀಗೀ. ೨೫-೪೪೩) ; ಇಲ್ಲಿನ ವಿಶೇಷತೆ, ಚಿತ್ರಕಶಕ್ತಿ (Fancy) ಯಿಂದ ಪ್ರತಿಮಾನಿರ್ಮಾಣದವರೆಗೆ ಈ ಕಲ್ಪನಾಸೌಂದರ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಜಲುಗಳಿವೆ (ಸೌಂದಸ. ೨೯). [ಚಿತ್ರಕ + ಶಕ್ತಿ]

ಚಿತ್ರಕಾಯ (ನಾ). ೧. ಸುಂದರವಾದ ದೇಹ. ೨. ಹುಲಿ : "ವ್ಯಾಘ್ರಃ . . . ಚಿತ್ರಕಾಯಃ, ಮೃಗಾರಿಃ—ಈ ೭ ಹುಲಿ" (ಹಲಾಯು. ೩೮-೭೩) ; ಚಿತ್ರಕಾಯನಂ ತಪ್ಪಿಸಿ ತಂದು ತೋಱಿ ಬಿಡು ಪೋಪ ಮೃಗಾಳಿಗೆ (ಉದ್ಭಟ. ೨-೫೦). ೧, ೨ : ಮತ್ತಮಾ ಮಹಾವನಂ ಯೌವನದಂತೆ ಮದನೋತ್ಕಳಿಕಾಕಮನೀಯಮುಂ ಚಿತ್ರಕಾಯಶೋಭಾಪ್ರಾಯಮುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೫೩ ವ) ; ಮತ್ತಮಾ ಮಂಟಪಂ . . . ಚಿತ್ರಕಾಯಾಶ್ರಿತಮಾಗಿಯುಂ ಮೃಗಮದಸಮೃದ್ಧಿಭಾಜನಮುಂ (ರಾಜಶೇ. ೮-೮ ವ). ೩. ಚಿರತೆ. [ಚಿತ್ರ + ಕಾಯ]

ಚಿತ್ರಕಾಯಾಜಿನ (ನಾ). ಹುಲಿಯ ಚರ್ಮ,-ತೊಗಲು: ಮುಂದೆ ಚಿತ್ರಕಾಯಾಜಿನದ ಸುಲಿಪಲ್ಲ ಭಸಿತದ ಜಟಾಭರದ ಮುನಿನಾಥನು . . . ಪರಿಕರಂಗಳಂ ಸವಕಟ್ಟುತಿರಲು ಭೂಪತಿ ಕಂಡನು (ಹಪಕಾ. ೫-೩೪).
[ಚಿತ್ರಕಾಯ + ಅಜಿನ]

ಚಿತ್ರಕಾರ (ನಾ). ಚಿತ್ರವನ್ನು ಬರೆಯುವವನು. [ಸಂ.]

ಚಿತ್ರಕಾವ್ಯ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥರಹಿತವಾದ ಕಾವ್ಯರಚನೆ: ರೀತಿಗುಣಾಲಂಕಾರಗಳಿಂದ ಮಾತ್ರ ಕೂಡಿದ ಶಬ್ದಾರ್ಥಗಳು ಒಂದು ಪಕ್ಷ ಕಾವ್ಯವಾದರೂ 'ಚಿತ್ರಕಾವ್ಯ' ವಾಗಬಹುದೇ ಹೊರತು ಉತ್ತಮಕಾವ್ಯವಾಗಲಾರವು (ಕೈಪಿಡಿ. ೦೭೩) ; ವ್ಯಂಗ್ಯಾರ್ಥಶೂನ್ಯವಾದ 'ಚಿತ್ರಕಾವ್ಯ' ವೆಂಬ ಜಾತಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಮಾತಾಡುತ್ತಾ . . . ಎನ್ನುತ್ತಾನೆ (ಭಾರಮೀ. ೬೭). [ಚಿತ್ರ + ಕಾವ್ಯ]

ಚಿತ್ರಕುಟಿ (ನಾ). ಡೇರೆ; ಗುಡಾರ: "ಚಿತ್ರಕುಟಿ ಗುಣಲಯನಿ ದೂಷ್ಯಮೆನೆ ಗುಡಿಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೮೫-೨೭). [ಚಿತ್ರ + ಕುಟ್ಟ$_2$]

ಚಿತ್ರಕೃತಿ (ನಾ). ೧. ಚಿತ್ರರಚನೆ ; ಚಿತ್ರ. ೨. ವೈವಿಧ್ಯಪೂರ್ಣವಾದ ಕೃತಿ. ೧, ೨: ಚಿತ್ರಕರಂಬೊಲ್ಬರಭಾಗಭಾವವಿಲಸದ್ವರ್ಣಕ್ರಮಾವೃತ್ತಿಯುಂ ಪ್ರಕಟಂಮಾಡಿರೆ ಪೇಟ್ದ ಚಿತ್ರಕೃತಿಯಂ ವ್ಯಾವರ್ಣಿಸುತ್ತುಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೪೯). [ಚಿತ್ರ + ಕೃತಿ$_1$]

ಚಿತ್ರಗತಿ (ನಾ). ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ಚಲನೆ,-ಗಮನ : ಬಂಕೆಯ ಲೌಡಿಯ ವಜ್ರಮುಷ್ಟಿಗಳ ನಾಳಿವಿಲುಗಳ ರಾಯಜೋಧರ ಮೇಳವಣೆಗಳ ಚಿತ್ರಗತಿ ಶುಂಡಾಲವನು ನೋಡಿದರು ಗಜಸೇನಾಸಮುದ್ರದಲಿ(ಕುಮಾ್ರ. ೧೧-೧೯); ಉರುತೆಱದ ಮೂದೆಱದ ಕೈದುಕಾಱರು ಸಿಂಗವಱಗಳೆನೆ ಕಡುಕೆಯಿದು ಹೊಣಿಸಿ ಪಚಾರಿಸುತೆ ಮಾಗತಿ(ನಿ) ಚಿತ್ರಗತಿಯಿಂ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೫-೦೪) ; ಪದ್ಯಕಾವ್ಯದ ಶಬ್ದಯೋಜನೆಯಲ್ಲಿ ಧ್ವನಿಯು ಮಾತೊಂದು ಹುದುಗಿ ಬರುವದು, ಚಿತ್ರಗತಿಯ ಮಾತೊಂದು ಸಮರಸವಾಗಿ ಸೇರಿ ಬರುವದು (ಸಾಹಿವಿ. ೮೨). [ಚಿತ್ರ + ಗತಿ]

ಚಿತ್ರಗಾರ (ನಾ).=ಚಿತ್ರಕಾರ : ನನ್ನ ಚಿತ್ರದೊಳಿರುವ ಚಿತ್ರಗಾರನು ಬರೆದ ಚಿತ್ರಕೆ ಬಹದೆಂದೊ ಜೀವಕಳೆ? (ಸಮೀಗೀ. ೨೮-೫೩೦) ; ಅವನು ನಮ್ಮ ಪತ್ರಿಕೆಯ ಚಿತ್ರಗಾರನಾಗಬಹುದು (ಶಾಲಿಮ. ೪೫) ; ಕತ್ತೆ ಚಿತ್ರಗಾರನ ಮಿಂಡ (ಗಾದೆ). [<ಸಂ. ಚಿತ್ರಕಾರ]

ಚಿತ್ರಗೀತೆ (ನಾ). ಚಲನಚಿತ್ರದ ಗೀತೆ ; ಸಿನಿಮಾಹಾಡು : ಆ ಚಿತ್ರಗೀತೆಯ ಬಟ್ಟಾವುದಿದ್ದರು ಶ್ರವಣಾರ್ಹವಲ್ಲವೆನ್ನುವರು (ಚಂದ್ರವೀ.೨-೪೬).
[ಚಿತ್ರ + ಗೀತೆ]

ಚಿತ್ರಗುಪ್ತ (ನಾ). ೧. ಮನುಷ್ಯರು ಮಾಡುವ ಪಾಪಪುಣ್ಯದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಬರೆದಿಡುವನೆಂದು ನಂಬಲಾದ ಯಮಲೋಕದ ಗುಮಾಸ್ತ: ಯಮನ ಭಟರು ಕರುಣರಸಮಯರೆ ಮಱೆವೆಯೆ ಚಿತ್ರಗುಪ್ತರಿಗೆ (ಕೈವಲ್ಯ. ೪೯-೨) ; ನಿನ್ನ ಕೃಪೆ ಎಂದಾಗ'ಬ್ರಿಟಿಷ್‌ಪ್ರಭುತ್ವ ಎಂದೇ ಇತ್ತು ಎಂದು ಚಿತ್ರಗುಪ್ತನು ಬರೆದುಕೊಂಡನಂತೆ (ಮುಲ್ಲ. ೫೦). ೨. (ಆಲಂ) ಚಾಡಿಕೋರ ; ಪಿಸುಣ : ಅಧಿಕಾರವಲಯಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಘಟನೆಗಳನ್ನು ಈ ಚಿತ್ರಗುಪ್ತನು ಮೇಲಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ವರದಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಚಿತ್ರಗೃಹ (ನಾ). ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಬರೆದಿಡುವ ಸ್ಥಳ ; ಚಿತ್ರಶಾಲೆ : ಅದೇ ಮನೆಯ ಚಿತ್ರಗೃಹದಲ್ಲಿ ಅವನನ್ನು ಬಂದಿಯಾಗಿ ಮಾಡಿದ್ದನು (ಬಂಕಿಮ. ೦೮೦). [ಚಿತ್ರ + ಗೃಹ]

ಚಿತ್ರಗೆಲಸ (ನಾ). ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಬರೆಯುವ ಕೆಲಸ ; ಕುಸುರಿಗೆಲಸ: ಬಗಿಸು ನಾನಾದೇಶದ ಚಿತ್ರಗೆಲಸದವರ ವಿಶ್ವಕರ್ಮ ಸಂತತಿಯ (ಕಂನವಿ. ೨೦-೮). [ಚಿತ್ರ + ಕೆಲಸ]

ಚಿತ್ರಗೆಲಸಿ (ನಾ). ಚಿತ್ರದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು ; ಕುಸುರಿಗೆಲಸ ಮಾಡುವವನು : ಮುಂಗಡೆಯೊಳು ಚಿತ್ರಗೆಲಸಿ ಚಿಪ್ಪಿಗರಾಯುಧಂಗಳ ಕೇರಿಯೊಪ್ಪಿದುವು (ಮೋಹತ. ೩-೨೦). [ಚಿತ್ರಗೆಲಸ + – ಇ₃]

ಚಿತ್ರಘೋಷಾವಳಿ (ನಾ). ತಂತ್ರೀವಾದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಬಳಿಕ ವಿಪಂಚಿಕೆ ಚಿತ್ರಿಕೆ ಚಿತ್ರಘೋಷಾವಳಿ . . . ಕಾಲಕೀಯೆಂಬ ಮೂವತ್ತು ಮೂರು ತಂತ್ರೀವಾದ್ಯಂಗಳಲ್ಲಿ (ವಿವೇಕ. ೨೩೬). [ಸಂ.]

ಚಿತ್ರಚಮತ್ಕಾರ (ನಾ). ಖಡ್ಗಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಒಂದು ವರಸೆ: ಬಂಡಿಕೋಲಿನ ತುದಿಯಿಂದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಮುಟ್ಟಿಸಿ ಆಮೇಲೆ ವಳಗೆ ಭ್ರಮಣ ಮುಂತಾಗಿ ಯಿದಿರಾಗಿ ಯಿದ್ದವನ ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಏಟು ಆವುದು ಅದು ಚಿತ್ರಚಮತ್ಕಾರವೆಂದು ತಿಳಿವದು (ಖಡ್ಗಬೀ. ೫-೬೫). [ಚಿತ್ರ + ಚಮತ್ಕಾರ]

ಚಿತ್ರಚರಿತ (ನಾ). ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ಚರಿತ್ರೆಯುಳ್ಳವನು; ಬಾಳಿನಲ್ಲಿ ಸೋಜಿಗದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದವನು: ಚಿತ್ರಚರಿತರು ಬಂದರಲ್ಲಿಗೆ ಮಿತ್ರಭಾವದಲವರನಭಿವಂದಿಸಿದನಾಚಾರ್ಯ (ಕು ವ್ಯಾ ದ್ರೊ ೬. ೧೮-೫೩). [ಚಿತ್ರ + ಚರಿತ]

ಚಿತ್ರಚರಿತ್ರ (ನಾ). = ಚಿತ್ರಚರಿತ : ಚಿತ್ರಚರಿತ್ರ ಕೇಳ್ (ಉದ್ಭಟ. ೬-೩೮) : ಚಿತ್ರಚರಿತ್ರನೆ ಸದ್ಗುಣಪುತ್ರನನತಿಕರುಣದಿಂದ ಪಾಲಿಪುದೀಗಳ್ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೨-೫-೩೨). [ಚಿತ್ರ + ಚರಿತ್ರ]

ಚಿತ್ರಜ್ಞ (ನಾ). ಚಿತ್ರಕಲೆಯನ್ನು ಬಲ್ಲವನು ; ಚಿತ್ರಕಲಾವಿದ : ಚಿತ್ರಜ್ಞ ಜಾತಿವರ್ಗವನಱಿದು ಪೃಥ್ವಿಪಟಂಗಳಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟವ ತೋಱಿ ಬರುವಂತೆ (ಮೋಲಮಾ. ೧೯೮-೭೪೦). [ಸಂ.]

ಚಿತ್ರತಂಡುಲೆ (ನಾ). ಕ್ರಿಮಿನಾಶಕವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ವಾಯುವಿಳಂಗ. [ಸಂ. ಚಿತ್ರತಂಡುಲಾ]

ಚಿತ್ರನ್ಯಸ್ತ (ಗು). ಚಿತ್ರದಲ್ಲಿ ಬರೆದ ; ಚಿತ್ರಗತವಾದ : ಬಿಲ್ಲುಂಬೆಱಗು ಮಾಗಿ ಚಿತ್ರನ್ಯಸ್ತರೂಪುಗಳಂತೆ ನಿಶ್ಚಳೀಭೂತರುಮಪಕ್ಷ್ಮಪಾತರುಮಾಗಿ ನೀಡುಂ ನೋಡಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೧೧ ವ). [ಸಂ. (ಚಿತ್ರ + ನ್ಯಸ್ತ)]

ಚಿತ್ರಪಟ (ನಾ). ೧. ಚಿತ್ರವನ್ನು ಬರೆದಿರುವ ಬಟ್ಟೆ. ೨. ಬಟ್ಟೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಬರೆದಿಟ್ಟ ಚಿತ್ರ: ಎನ್ನ ಪಸರಿಸಿದ ಚಿತ್ರಪಟಮೆಂಬ ದೀಹಕ್ಕೆ ಖೇಚರ ಭೂಚರಯುವಮೃಗಂಗಳೆಳಸಿ ಬಂದು (ಆದಿಪು. ೩-೮೬ ವ); ವಿಶ್ವಕರ್ಮಂ ಬರೆದಂ ಚಿತ್ರಪಟಮಂ ದಲೆನೆ ಭುವನತ್ರಿತಯಂ ಕಾಣಲಾದುದಭವನ ಸಭೆಯೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೭೧); ಅವನು ಚಿತ್ರಪಟವನ್ನು ಧೊಪ್ಪನೆ ಕೆಡವಿದನು (ಮಧ್ಯಮ. ೬). ೩. ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ ಬಟ್ಟೆ ; ಮಿಶ್ರವರ್ಣಗಳ ವಸ್ತ್ರ: ಪಾಸಿದ ದಳಿಂಬಮುಗುರ್ಗಳ ಕೇಸಡಿಗಳ ಚರಣಭೂಷಣಂಗಳ ರುಚಿಯಿಂ ಬಾಸಣಿಸಿ ಚಿತ್ರಪಟಮಂ ಪಾಸಿದವೊಲಿರೆ ವಧೂವರರ್ ನಡೆತಂದರ್ (ಅನಂತಪು. ೬-೫೪) ; ಕಟ್ಟೆಱಕದ ಚಿತ್ರಪಟಗಳಿಂ ರಾಯನ ಪಟ್ಟದಾನೆಗಳ್ಳೆದಿದುವು (ಕಂಸವಿ. ೩-೪೩). ೪. ಚಲನಚಿತ್ರ; ಸಿನಿಮಾ : ಆ ಚಿತ್ರಪಟವನ್ನು ನೋಡಲು ಜನರ ನೂಕುನುಗ್ಗಲು ಹೇಳತೀರದು(ರೂಢಿ). [ಚಿತ್ರ + ಪಟ₃]

ಚಿತ್ರಪಟ್ಟಿಕೆ (ನಾ). ಚಿತ್ರಗಳ ಸಾಲು,–ಪಟ್ಟಿ: ಗೋಡೆಯ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಆರು ಚಿತ್ರಪಟ್ಟಿಕೆಗಳಿವೆ (ಹೊಯ್ಸಳವಾ. ೭೭) ; ಚಿತ್ರಪಟ್ಟಿಕೆಯ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಪುರಾಣೇತಿಹಾಸಗಳ ಕಥೆಯು ಇದೆ (ಪ್ರವಾಸು. ೧೦೨). [ಚಿತ್ರ+ ಪಟ್ಟಿಕೆ]

ಚಿತ್ರಪಟ್ಟು (ನಾ). ಚಿತ್ರಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಹಿಡಿ,–ಹಿಡಿಕೆ : ಚಿತ್ರಪಟ್ಟಿನ ಚಾಮರಂಗಳು ಯೆತ್ತ ನೋಡಿದರತ್ತ ದೊರೆಗಳು ಮತ್ತ ಬಣಜಿಗ ಸೀಲವಂತರ ಮನೆಯ ನೋಡುತಲಿ (ರೇವಣಾ. ೨-೮). [ಚಿತ್ರ + ಪಟ್ಟು₁]

ಚಿತ್ರಪತ್ರ (ನಾ). ೧. ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ ಎಲೆ: (+). ೨. ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಆಕಾರಗಳುಳ್ಳ ಎಲೆಗಳ ಸಮೂಹ : ಅಂದಂಬೆತ್ತ ಬಂದುಗೆಯೆಸಟಿಂ ಕತ್ತರಿಸಿ ಪತ್ರಿಸಿದ ಚಿತ್ರಪತ್ರಂಗಳಳುಂಬಮಾದ ಪೊಂಬಾಟಿಯ ಕಂಬಂಗಳೊಳಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೭-೯೫ ವ) ; ಹೊಳೆವ ಭಿತ್ತಿಯ ಸಾಲಭಂಜಿಕೆಗಳಲಿ . . . ರಚನೆಯ ಚಿತ್ರಪತ್ರದಲಿ (ಕುವ್ಯಾ.ಆ. ೧೨-೦೪). ೩. = ಚಿತ್ರಪಟ ೨ : ವಿರಿಂಚಿಸೃಷ್ಟಿಯೊಳುಳ್ಳ ಮೂಜಗದ ನಾನಾಪ್ರಪಂಚುಗಳ ಚಿತ್ರಪತ್ರಂಗಳೆಸೆದಿರ್ದುವಾ ಸಭೆಯೊಳ್ ಮನೋಹರಮೆನೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೬-೨೫) : ಸರಸಿಜನಾಭನ ಭವನಮು ಪಿರಿದುಂ ಲೇಸಾಗಿ ಚಿತ್ರಪತ್ರಸಮೇತಂ ಪರಮಾನಂದದೆ ಮಾಡಿಸಿ (ಮೈಅರಿ. ೧೯೩೦, ೮೯-೧೨ : ?) [ಚಿತ್ರ+ಪತ್ರ]

ಚಿತ್ರಪದ (ನಾ). ೧. [ಛಂದ] ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಚರಣದಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವ ಒಂದು ಸಮವಾದವೃತ್ತ: ಚಂದ್ರಗಣಂಗಳೆ ಮೂಱಿಡೆಯೊಳ್ ಚಂದ್ರಧರಂ ಬರೆಯಾ ಕಡೆಯೊಳ್ ಸಾಂದ್ರಯತಿಸ್ಥಿತಿ ಪಂಚಮದೊಳ್ ಚಂದ್ರಮುಖೀ ನಿಲೆ ಚಿತ್ರಪದಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೦೦) : ೨. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಚರಣದಲ್ಲಿ ಎಂಟು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಸಮವಾದವೃತ್ತ: ಇಂದುಯುಗಂಗಳ ಮುಂದಂ ಬಂದು ಹರದ್ವಿತಯಂಗಳ್ ನಿಂದೊಡೆ ಚಿತ್ರಪದಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೯೪). [ಸಂ.]

ಚಿತ್ರಪರ್ಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ನರಿಹೊನ್ನೆಗಿಡ : "ಪೃಶ್ನಿಪರ್ಣೀ, ಪೃಥಕ್ಪರ್ಣೀ, ಚಿತ್ರಪರ್ಣೀ, ಅಂಘ್ರಿಪರ್ಣಿಕಾ . . . ಳ ಕೋಲವನ್ನ ಎಂಬುವದು, ನರಿಹೊನ್ನೇಗಿಡ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೧೬). [ಸಂ. ಚಿತ್ರಪರ್ಣೀ]

ಚಿತ್ರಪುಂಖ (ನಾ). ಬಾಣ: "ಚಿತ್ರಪುಂಖಂ ಮಾರ್ಗಣಂ . . . ಅಂಬೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೮೬-೩೪). [ಚಿತ್ರ + ಪುಂಖ]

ಚಿತ್ರಪುತ್ತಳಿ (ನಾ). ಮನೋಹರವಾದ ಮೂರ್ತಿ ; ಚೆಲುವಾದ ಬೊಂಬೆ : ಜೀವಂಗೊಂಡ ಚಿತ್ರಪುತ್ತಳಿಯಂತೆ ರಂಜಿಪೀ ಬಾಲೆಯಂ ಕಂಡು (ಅದ್ಭುತ. ೩೦-೨೨). [ಚಿತ್ರ + ಪುತ್ತಳಿ]

ಚಿತ್ರಪುತ್ರಿಕೆ (ನಾ). = ಚಿತ್ರಪುತ್ತಳಿ : ಸೂತ್ರಿಸಿದ ಚಿತ್ರಪುತ್ರಿಕೆಯ ಲಾವಣ್ಯರಸವೊಸರ್ವಂತೆ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೭೪); ಲೋಕಾಲೋಕನ ಚಿತ್ರಪುತ್ರಿಕೆ ಲಸಲ್ಲಾವಣ್ಯಲಕ್ಷ್ಮೀಮುಖಶ್ರೀಕಲ್ಯಾಣಯಶೋನಿಧಾನೆ (ರಾಜಶೇ. ೩-೧೩). [ಚಿತ್ರ + ಪುತ್ರಿಕೆ]

ಚಿತ್ರಪೂರ್ವರಂಗ (ನಾ). ನಾಟಕವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವ ಕ್ರಮದ ಒಂದು ಬಗೆ : ಹಿಂದೆ ಎರಡು ಪದ್ಧತಿಗಳೂ ಇದ್ದುವೆಂದೂ, ಇವುಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ 'ಶುದ್ಧಪೂರ್ವರಂಗ' 'ಚಿತ್ರಪೂರ್ವರಂಗ' ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳಿದ್ದಂತೆಯೂ ತೋರುತ್ತದೆ (ಕೃಪಿಡಿ. ೨೦೩). P ನಾಟಕವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಪೀಠಿಕಾರೂಪವಾಗಿ ರಂಗದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಕೆಲವು ಸಂಗತಿಗಳಿಗೆ ಪೂರ್ವರಂಗವೆಂದು ಹೆಸರು. [ಚಿತ್ರ+ಪೂರ್ವರಂಗ]

ಚಿತ್ರಪ್ರಪಂಚ (ನಾ). ೧. ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ವಿಷಯಗಳ ಸಮೂಹ: ರಸಂಬೆತ್ತೊಳ್ಪದೇನೆಂಬಮಿತಗುಣಮದೇನೆಂಬ ಚಿತ್ರಪ್ರಪಂಚಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೦೪೮). ೨. ಚಲನಚಿತ್ರಗಳ ಜಗತ್ತು ; ಸಿನಿಮಾಪ್ರಪಂಚ : ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಪ್ರಪಂಚದ ಬಗೆಗೆ ಆಸಕ್ತಿ ಈಗೀಗ ಅತಿಯಾಗಿ ಹೆಚ್ಚಾಗುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಚಿತ್ರ +ಪ್ರಪಂಚ]

ಚಿತ್ರಪ್ರಬಂಧ (ನಾ). ಚಿತ್ರರಚನೆ ; ಚಿತ್ರಕೃತಿ: ಇವು ಆದಿಮಾನವನ ಅಪ್ರಬುದ್ಧ ಚಿತ್ರಪ್ರಬಂಧಗಳಾಗಿವೆ (ಭಾರಕದ. ೫೨೨). [ಚಿತ್ರ + ಪ್ರಬಂಧ]

ಚಿತ್ರಪ್ರವರ್ತನ (ನಾ). ಚಿತ್ರದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಲೇಪನದ ಆರು ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಅನಿಲಕಂ ಪತ್ರಕಂ ಬಿಂದುಕಂ ಧೂಮ್ರಾವರ್ತಕಮುದ್ವರ್ತನಂ ಚಿತ್ರಪ್ರವರ್ತನಮೆಂಬಾಱುಂ ತೆಱದಣ್ಕೆಯುಮಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೫-೯೨). [ಚಿತ್ರ+ ಪ್ರವರ್ತನ]

ಚಿತ್ರಫಲಕ(ನಾ). ೧. ಚಿತ್ರಗಾರನು ಚಿತ್ರ ಬರೆಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಚೌಕಟ್ಟು: ಚಿತ್ರಫಲಕದ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ನಾಮ ಪಿಕ್ಚರ್. ಪಿಕ್ಚರ್ ಎಂಬುದು ವರ್ಣಚಿತ್ರವನ್ನು ತಿದ್ದುವುದಕ್ಕೆ ಚಿತ್ರಗಾರನು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಚೌಕಟ್ಟು ಎಂಬ ಅರ್ಥವಿರುವ ಗ್ರೀಕ್ ಪದಸಮುಚ್ಚಯದ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತಭಾಗ (ನಕ್ಷತ್ರ. ೩೦). ೨. ಚಿತ್ರದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಹಲಗೆ: ಏರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿ ಪಾಠ ಬೋಧನೆಗಾಗಿಯೇ ವಿಶಿಷ್ಟ ಚಿತ್ರಫಲಕಗಳೂ, ಚಲನಚಿತ್ರಗಳೂ ತಯಾರಾಗಿವೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೩೯೦); ಚಿತ್ರಫಲಕದ ಮುಂದೆಯೂ, ಗೋಡೆಯ ಮೇಲೆ ನೇತು ಹಾಕಿದ್ದ ಅರೆಮುಗಿದ ಚಿತ್ರಗಳ ಮುಂದೆಯೂ ನಿಂತಾಗ (ಪುನರು.೩೦). [ಚಿತ್ರ + ಫಲಕ]

ಚಿತ್ರಬಂಧ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯವಿಾ] ಚಿತ್ರಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ ; ಚಿತ್ರ ರೂಪವಾದ (ಖಡ್ಗಬಂಧ, ಚಕ್ರಬಂಧ ಮೊದಲಾದ) ಪದ್ಯರಚನೆ : ಅರ್ಥಗರ್ಭಿತವಾಗಿ, ಯಮಕ, ಚಿತ್ರಬಂಧಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ, ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ ಪ್ರೌಢವಾಗಿದೆ (ಭಾರದ. ೪೫೩). [ಚಿತ್ರ + ಬಂಧ]

ಚಿತ್ರಬಲ್ಲಾರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: ಬಿಳೀಚಿತ್ರಫಾಲ, ಚಿತ್ರಬಲ್ಲಾರ (ವ್ಯಜಿಗಿ. ೩೭–೬೪೮). [?]

ಚಿತ್ರಭಾನು (ನಾ). ೧. ನಾನಾಬಣ್ಣದ ಕಿರಣಗಳುಳ್ಳವನು; ಸೂರ್ಯ: ಭೂನುತ ಶಿವಾರ್ಚಕರಿಗಾನಂದಕರ ಚಿತ್ರಭಾನು ಶಶಿಶಿಖಿನೇತ್ರ ಕೀನಾಶ ಮದನಾಶ ನೀನೆ ಗತಿ (ಗುರುಜಾ. ೧೧–೨೫). ೨. ಅಗ್ನಿ: ಚಿತ್ರಭಾನು ಪ್ರವೇಶಂಗೈದಳೆಂದು ಶತಪತ್ರಲೋಚನೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೮–೧೫); ತಾಯಿಯಂ ತಳ್ಳದಿರೊ ಚಿಂತಾನರಕಚಿತೆಯ ಪುತ್ರವಿರಹದ ಚಿತ್ರಭಾನುವಿಗೆ! (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೮೦–೫೪). ೩. ಅರುವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಹದಿನಾರನೆ ಯದು : ಮತ್ತಮಾ ವರುಷವೇ ಪ್ರಭವ . . . ಚಿತ್ರಭಾನಂ . . . ಅಕ್ಷಯವೆಂದಱುವತ್ತು ತೆಱನಾಗಿಹುದು (ವಿವೇಕ. ೩೨೦).

[ಚಿತ್ರ + ಭಾನು]

ಚಿತ್ರಭಿತ್ತಿ (ನಾ). ಚಿತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಗೋಡೆ : ವೇದಿಕಾವಳಯಂ ಪೂವಲಿ ಮತ್ತವಾರಣಮುದಂಚತ್ತೋರಣಂ ಚಿತ್ರಭಿತ್ತಿ ಲತಾಮಂಟಪ ವೆಂಬಿವಿಲ್ಲದ ಜಿನಾವಾಸಂಗಳಿಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯುಂ (ಪುಷ್ಪ ಪು. ೨–೭೩): ಬೆಟ್ಟ ದಡವಿಯ ತಡಿಯ ಚಿತ್ರಭಿತ್ತಿಯಿನುಣ್ಮಿ ಹಾರುತೊಯ್ಯನೆ ತೇಲಿ ಬಂದತ್ತು . . . ಬೆಳ್ವಕ್ಕಿಪಂತಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೦೫೦–೨೪೦). [ಚಿತ್ರ + ಭಿತ್ತಿ]

ಚಿತ್ರಮಂದಿರ (ನಾ). ಚಲನಚಿತ್ರವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವ ಮಂದಿರ ; ಸಿನಿಮಾಗೃಹ: ಚಿತ್ರಮಂದಿರ ಭರ್ತಿಯಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ).

[ಚಿತ್ರ + ಮಂದಿರ]

ಚಿತ್ರಮಾಲೆ (ನಾ). ಚಿತ್ರಗಳ ಸಾಲು; ಪಟಗಳ ಪಂಕ್ತಿ: (+).

[ಚಿತ್ರ + ಮಾಲೆ]

ಚಿತ್ರಮೂಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಗಿಡ : "ಚಿತ್ರಮೂಲಂ ವ್ಯಾಳವಗ್ನಿ ಚಿತ್ರಕವಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ ೩೯–೨೬) ; ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಬೇರು ಸೊಪ್ಪು ಸಹ ಅರೆದು ಪಳದ್ಯ ಕಾಸಿ ಉಣ್ಣಲು ದೀಪನಮಕ್ಕುಂ (ವಿವೈವಿ. ೪) ; ಹುರುಗಿಲು, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಮಂಜಿಷ್ಠೆ . . . ಮೆಣಸು ಇವುಗಳನ್ನು ಕಷಾಯ ಕಾಯಿಸಿ ಸೇವಿಸೆ ಶ್ಲೇಷ್ಮಜ್ವರ ನಾಶವಾಗುವುದು (ಸಕವೈ. ೯೦).

[< ಸಂ. ಚಿತ್ರ. / ತುಳು. ತೆಲು. ಚಿತ್ರಮೂಲ]

ಚಿತ್ರಮೂಲಿಕೆ (ನಾ).=ಚಿತ್ರಮೂಲ : (+). [ಸಂ. ಚಿತ್ರಮೂಲಿಕಾ]

ಚಿತ್ರಮೃಗ (ನಾ). ಮೈಮೇಲೆ ಬಿಳಿಚುಕ್ಕೆಗಳಿರುವ ಜಿಂಕೆ; ಸಾರಂಗ : ಬಳಿಕಲ್ಲಿ ಕಸ್ತೂರಿಮೃಗ . . . ಚಿತ್ರಮೃಗ . . . ಪವಿತ್ರ ಮೃಗಜಾತಿಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೦೩). [ಚಿತ್ರ + ಮೃಗ]

ಚಿತ್ರರಥ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ರಥವುಳ್ಳವನು ; ಸೂರ್ಯ. ೨. ಅಗ್ನಿ : (+). [ಸಂ. (ಚಿತ್ರ + ರಥ)]

ಚಿತ್ರರೂಪಿ (ನಾ). ವಿವಿಧ ರೂಪಗಳನ್ನು ಹೊಂದುವವನು : ಚಿತ್ರ ರೂಪಿಗಳಾದ ರಾಕ್ಷಸರಂತೆ, ದಿನಕ್ಕೊಂದು ಬಗೆಯ ರೂಪ ತಳೆದು (ಚಕಂಬಾ. ೧೫). 'ಕಾಮರೂಪಿ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಚಿತ್ರರೂಪಿನ್]

ಚಿತ್ರರೂಪು (ನಾ). ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಆಕೃತಿ ; ಚಿತ್ರದಂಥ ಆಕೃತಿ : ಹಗಲ ನಿರುಳಂ ಮಾಡಲಿರುಳಂ ಹಗಲು ಮಾಡಲು ಚಿತ್ರರೂಪಂ ಗಗನದಲಿ ಬರೆಯಲು ಬಯಲನಾಕಾರವಂ ಮಾಡಿ (ಬಸಪು. ೪೨–೩).

[ಚಿತ್ರ + ರೂಪು]

ಚಿತ್ರಲಕ್ಷಣ (ನಾ). ೧. ಚಿತ್ರದ ಸ್ವರೂಪ. ೨. ಚಿತ್ರದ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಒಂದು ಗ್ರಂಥ : ಚಿತ್ರಗಳು ಹೇಗಿರಬೇಕೆಂಬ ವಿಷಯವಾಗಿ 'ಚಿತ್ರಲಕ್ಷಣ' ಎಂಬ ಪ್ರಾಚೀನಗ್ರಂಥವಿದೆ (ಭಾಚಿತ್ರ. ೩೦).

[ಚಿತ್ರ + ಲಕ್ಷಣ]

ಚಿತ್ರಲತಿಕೆ (ನಾ). [ಛಂದ] ಪ್ರತಿಪಾದದಲ್ಲೂ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಅಕ್ಷರ ಗಳಿರುವ ಒಂದು ಅಕ್ಷರವೃತ್ತ : ಕ್ರೌಂಚಪದಂ . . . ಇದಕ್ಕೆ ಚಿತ್ರ ಲತಿಕೆಯೆಂದು ಬೇರೊಂದು ಹೆಸರು (ಕೈಪಿಡಿ. ೮೮). 'ಕ್ರೌಂಚಪದ' ಪರಾ.

[ಸಂ. ಚಿತ್ರಲತಿಕಾ]

ಚಿತ್ರಲತೆ (ನಾ). [ಛಂದ] ತ್ರಿಪದಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದ : ತುದಿ ಯೊಳಗೀಶ್ವರ ಗಣವೊದವಿರೆ ಪದಮೆಲ್ಲಂ . . . ಪೆಱಗಣ ಚಿತ್ರದಂದ ದೊಳಿರ್ದೊಡದೆ ಚಿತ್ರಲತೆಯಕ್ಕುಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೫–೨೫೦) ; ಜಯಕೀರ್ತಿ ಲಕ್ಷಣಿಸಿದ ವಿಚಿತ್ರಾತ್ರಿಪದಿಯೂ ನಾಗವರ್ಮನು ಲಕ್ಷಣಿಸಿದ ಚಿತ್ರಲತೆಯೂ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಒಂದೇ (ಛಂದೋವಿ. ೮೩). [ಸಂ. ಚಿತ್ರಲತಾ]

ಚಿತ್ರಲಿಪಿ (ನಾ). ಚಿತ್ರಗಳೇ ಅಕ್ಷರಗಳಾಗಿರುವ ಬರವಣಿಗೆ : ಆ ಗೆರೆಗಳು ಪ್ರಾಚೀನ ಇಜಿಪ್ತದ ಚಿತ್ರಲಿಪಿಗಳ ಹಾಗೆ ಇರುತ್ತಿದ್ದವು (ಇಪ್ಪತ್ತಕ.೩೦೯); ಮುದ್ರಿಕೆಗಳ ಮೇಲಿನ ಲಿಪಿಯನ್ನು ಚಿತ್ರಲಿಪಿ(Pictography) ಎಂದು ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ (ಪ್ರಾವಿವಿ. ೨೩). [ಚಿತ್ರ + ಲಿಪಿ]

ಚಿತ್ರಲೀನಬಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಬಳ್ಳಿ : (ವ್ಯಜಿಗಿ. ೩–೫೩).

[ಚಿತ್ರಲೀನ₀ + ಬಳ್ಳಿ]

ಚಿತ್ರಲೇಖೆ (ನಾ). ೧. ಚಿತ್ರಾಕಾರವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ರೇಖೆ. ೨. ಬಾಣಾ ಸುರನ ಮಂತ್ರಿಯಾದ ಕುಂಭಾಂಡನ ಮಗಳು : ಏಕೆನ್ನ ಪಿರಿದು ಕೀರ್ತಿಯ ಮಾಡುವೆ ಚಿತ್ರಲೇಖೆ (ಮೋಹತ. ೨೯–೦೯). ೩. ಒಬ್ಬ ಅಪ್ಸರ ಸ್ತ್ರೀ : ರಂಭೆ . . . ಚಿತ್ರಲೇಖೆ . . . ಘೃತಾಚಿ ಮೊದಲಾದ ದೇವ ಗಣಿಕೆಯರುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೦೩). [ಸಂ. ಚಿತ್ರಲೇಖಾ]

ಚಿತ್ರವಧೆ (ನಾ). ಚಿತ್ರಹಿಂಸೆಯಿಂದ ಕೊಲ್ಲುವಿಕೆ ; ದೇಹವನ್ನು ತುಂಡು ತುಂಡಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸಿ ಕೊಲ್ಲುವಿಕೆ : (+). [ಚಿತ್ರ + ವಧೆ]

ಚಿತ್ರವರ್ತ (ನಾ). = ಚಿತ್ರಪ್ರವರ್ತನ : ಪುಲಕಂ ಪತ್ರಕಂ . . . ಚಿತ್ರ ವರ್ತಮೆಂಬಾಱುಮಣ್ಣಿಗಳೊಳಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೦೫–೬೦). [ಸಂ.]

ಚಿತ್ರವಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಚಿತ್ರವನ್ನು ಬರೆದಿರುವ ಬಟ್ಟೆ ; ಚಿತ್ರಪಟ : ಇದೆ ಕೊಳ್ ರಣಕ್ಷೇತ್ರವಿನ್ಯಾಸಮಂ ತೋರ್ಪ ಚಿತ್ರವಸ್ತ್ರಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೨೦–೧೧೧). [ಚಿತ್ರ + ವಸ್ತ್ರ]

ಚಿತ್ರವಾಹನ (ನಾ). ೧. ಒಬ್ಬ ಅರಸನ ಹೆಸರು : ಚಿತ್ರವಾಹನ ಪೊನ್ನುಬ್ಬಾಳಿ (ಎಕ. VI, ಕೊಪ್ಪ. ೩೭–೧ ; ಸು. 675 ?) ; ಚಿತ್ರವಾಹನಗ್ಗಾಗಿ ಕಲಿಕಾನ್ತಿ ಏಱಿದು ಸ್ವರ್ಗಕೇಱಿದೊಂ (ಎಇ. IX, ೧೮–೧೫ ; ಸು. 800). ೨. ಚಿತ್ರಾಂಗದೆಯ ತಂದೆ : ಚಿತ್ರವಾಹನನಳಿಯೆ ಚಿತ್ರಾಂಗದೆಯ ರಾಜ್ಯಸೂತ್ರಮಂ ಪಿಡಿದು (ಚಿತ್ರಾಂಗ. ೬೮–೧೮೬೬). [ಸಂ.]

ಚಿತ್ರವಿಚಿತ್ರ (ಗು). ೧. ಹಲವು ಬಗೆಯ ಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ : (+). ೨. ಬಹಳ ವಿಲಕ್ಷಣವಾದ : ಅವನು ಚಿತ್ರವಿಚಿತ್ರ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ತೊಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). [ಚಿತ್ರ + ವಿಚಿತ್ರ]

ಚಿತ್ರವಿಧ (ನಾ). ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ರೀತಿ : ಧಾತ್ರೀಶನ ಸಾಂದ್ರಮನಸ್ಸೂತ್ರದೊಳಾ ಸತಿಯ ಗುಣಗಣೋದ್ಗಮತತಿಯಂ ಚಿತ್ರವಿಧದಿಂ ತೊಡರ್ಚಿದ ಧಾತ್ರಂ ಮುಂ ಮಾಲೆಗಾರರೊಡನಾಡಿದನೋ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೨೮). [ಚಿತ್ರ + ವಿಧ]

ಚಿತ್ರವಿವಕ್ಷೆ (ನಾ). ೧. ಚಿತ್ರ ಬರೆಯಬೇಕೆಂಬ ಆಸೆ. ೨. ಚಿತ್ರಲೇಖನ; ಚಿತ್ರರಚನೆ (?) : ಉತ್ಕರಣಂ ಚಿತ್ರವಿವಕ್ಷೆ ವಾಸ್ತು . . . ಎಂಬಿನಿತಱೊಳಂ ಬಲ್ಲರೆಲ್ಲರುಂ ಮೆಚ್ಚೆ ಪಡೆದನತಿಕೌಶಲಮಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೪-೫೯). [ಚಿತ್ರ + ವಿವಕ್ಷೆ]

ಚಿತ್ರವಿಹಂಗ (ನಾ). ದುಂಬಿ; ಭ್ರಮರ. [ಚಿತ್ರ + ವಿಹಂಗ]

ಚಿತ್ರವಿಹಗ (ನಾ). = ಚಿತ್ರವಿಹಂಗ : "ಅಲರ್ವಕ್ಕಿ ಮಲ್ಲಿಕೆ ಪಱಿಮೆ . . . ಬಂಡುಣಿಯ ಚಿತ್ರವಿಹಗಮಕ್ಕುಂ" (ಕಬ್ಬಿಗ. ೦೩); ಹೈಮಾಗಾತ್ರಜಾಲವನರಾಗಾಬ್ಜ ನವಪರಾಗ ಭೋಗಾರ್ತಚಿತ್ರವಿಹಗಾ ಗಾರುಡಧ್ವಜನತಾ ಗಾಳಿವಟ್ಟದಲೆಯಾ (ಉದ್ಭಟೇ. ೬-೨೭). [ಚಿತ್ರ + ವಿಹಗ]

ಚಿತ್ರವೀಣೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವೀಣೆ : ಚಿತ್ರವೀಣೆಯು ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯದೇಶಗಳ Zither ವಾದ್ಯದ ಮೇಲೆ ವಿಶೇಷಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಬೀರಿದೆ(ಭಾರದ. ೫೪೫). [ಚಿತ್ರ + ವೀಣೆ]

ಚಿತ್ರವೃತ್ತಿ (ನಾ). ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ರೀತಿ; ಅಚ್ಚರಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ರಚನೆ,–ಕ್ರಮ : ಕಡೆಪದ ಕಾಂತಿ ಕಂಡರಣೆಯುನ್ನತಿ ಚಿತ್ರದ ಚಿತ್ರವೃತ್ತಿ ಬೇಗಡೆವೆಸದೇಟ್ಗೆಯಲ್ಲಿ ಪೊಸತಾದುದು (ಚಂದ್ರಪು. ೦-೦೪೪). [ಚಿತ್ರ + ವೃತ್ತಿ₂]

ಚಿತ್ರವೇಂಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬೇಟೆ: ವಿದ್ಯಾಧರರ ಬೇಂಟೆ ಚಿತ್ರವೇಂಟೆ . . . ಉಚಿತವೇಂಟೆಯನಾಡಿದಂ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರವಸುಧಾಧೀಶನು (ಹಚಕಾ. ೩-೪೯). [ಚಿತ್ರ + ಬೇಂಟೆ]

ಚಿತ್ರಶಕ್ತಿ (ನಾ). = ಚಿತ್ರಕಶಕ್ತಿ : ಕಲ್ಪನಾಶಕ್ತಿ, ಚಿತ್ರಶಕ್ತಿ . . . ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನು ಐತಿಹಾಸಿಕವಾಗಿ ವಿಮರ್ಶಿಸಿ (ನವ್ಯಕಾ. ೮). [ಚಿತ್ರ + ಶಕ್ತಿ]

ಚಿತ್ರಶಾಲೆ₁ (ನಾ). ಬಣ್ಣದ ಸೀರೆ : ಪುತ್ತಳಿಬಣ್ಣದ ಚಿತ್ರಶಾಲೆಯನುಟ್ಟು ಹಸ್ತಕಂಕಣ ನಲಿವುತ (ಲೋಕಗೀ. ೦೩). [ಚಿತ್ರ + ಶಾಲೆ₁ (<ಸೇಲೆ)]

ಚಿತ್ರಶಾಲೆ₂ (ನಾ). ೧. ಚಿತ್ರಗಳು ಇರುವ ಸ್ಥಳ; ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಸ್ಥಳ: ಏಂ ಚಿತ್ರ ಜ ಚಿತ್ರಶಾಲೆಯೆನೆ ಜಂಬೂದ್ವೀಪಮಿಂಬಾದುದೋ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೦-೬೬); ಮಣಿಮಯದ ಬಹುವಿಸ್ತಾರ ಭದ್ರೋಪರಿಯ ಭವನದ ಚಿತ್ರಶಾಲೆಯಲಿ . . . ಮಲಗುವ ಮಹೀಪತಿ ನೀರೊಳೊಱಗುವನು (ಕುಮಾಗ. ೩-೪೦). ೨. ಚಿತ್ರಪ್ರದರ್ಶನ ಸ್ಥಳ: ಸಂಸ್ಕೃತ ಮತ್ತು ಪಾಳಿ ಸಾಹಿತ್ಯಗಳಲ್ಲಿ . . . ಚಿತ್ರಶಾಲೆಗಳ ನಿರೂಪಣೆ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ (ಭಾರದ. ೫೨೩). [ಚಿತ್ರ + ಶಾಲೆ₃]

ಚಿತ್ರಶಿಖಂಡಿ (ಗು). ೧. ಮನೋಹರವಾದ ಶಿಖೆಯುಳ್ಳ. (ನಾ). ೨. ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳು : "ಚಿತ್ರಶಿಖಂಡಿಯೆನೆ ಋಷಿಯರಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೦೨-೭). ೩. ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ; ಅಂಗೀರಸ. 'ಚಿತ್ರಶಿಖಂಡಿಜ' ಪರಾ. ೪. ಸಪ್ತರ್ಷಿಮಂಡಲವೆಂಬ ನಕ್ಷತ್ರಪುಂಜ. [ಸಂ. ಚಿತ್ರಶಿಖಂಡಿನ್]

ಚಿತ್ರಶಿಖಂಡಿಜ (ನಾ). ಅಂಗೀರಸನ ಮಗನಾದ ಬೃಹಸ್ಪತಿ: ಸಲೆ ನಿರ್ಜರಾಧೀಶವೃದ್ಧಶ್ರವಂಗೆಯೊಪ್ಪಲು ಜೀವನಾಗಿ ಚಿತ್ರಶಿಖಂಡಿಜಂ ಮಂತ್ರಿತಿಲಕಂ ಗಡಾ (ಭಾಪಚಿಂ. ೨-೦೯). [ಸಂ.]

ಚಿತ್ರಶಿಲ್ಪಿ (ನಾ). ಚಿತ್ರವನ್ನು ಬರೆಯುವವನು : ಚಿತ್ರಶಿಲ್ಪಿಯ ಮನೆಗೆ ಹೋಗಿದ್ದ ಮಿತ್ರನೊಬ್ಬನು ಸಂಜೆಯ ಚಿತ್ರವೊಂದನ್ನು ನೋಡಿ (ನವ್ಯಕಾ. ೬೫). [ಚಿತ್ರ + ಶಿಲ್ಪಿ]

ಚಿತ್ರಸಂಪುಟ (ನಾ). ಮನೋಹರವಾದ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ : ತರಿಸಿದನು ಮಡಿವರ್ಗದಮಲಾಂಬರವನಂಬುಜಮುಖಿಗೆ ರತ್ನಾಭರಣವನು ವಿವಿಧಾನುಲೇಪನ ಚಿತ್ರಸಂಪುಟವ (ಕುಮಾಸ. ೦೫-೬೩). [ಚಿತ್ರ + ಸಂಪುಟ]

ಚಿತ್ರಸೂತ್ರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಣ್ಣದ ವಸ್ತ್ರ : ಚೀನದ ಮಹಾಚೀನದ ಪಟ್ಟೆಯ ಚಿತ್ರಾವಟ್ಟೆಯ ಪಟ್ಟಾವಟ್ಟೆಯ ಪಟ್ಟಸೂತ್ರದ ಚಿತ್ರಸೂತ್ರದ ನೇತ್ರವಟ್ಟಣಿಗೆಯ ಪುಟ್ಟಗೆಗಳನೊಟ್ಟಿ (ಸುಕುಮಾ. ೦೦-೪೦ ವ). [ಚಿತ್ರ + ಸೂತ್ರ]

ಚಿತ್ರಸೃಷ್ಟಿ (ನಾ). ವೈವಿಧ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ರಚನೆ; ಬಗೆಬಗೆಯ ರಚನೆ: ಅವನ ಬೆತಗಿನ ತ್ರಿಪದಿಗಳ ಚಿತ್ರಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಸಹ ಇದನ್ನು ನಾವು ಕಾಣಬಹುದು (ನವ್ಯಕಾ. VI, ಮುನ್ನುಡಿ). [ಚಿತ್ರ + ಸೃಷ್ಟಿ]

ಚಿತ್ರಸೇಡು (ನಾ). ಒಂದು ಗ್ರಾಮದ ಹೆಸರು; ಈಗಿನ ಅನಂತಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಗೂಟಿ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಚಿತ್ರಚೇಡು: ತೊರಮರ ವಿಷಯೇ ಚಿತ್ರಸೇಡು ಗ್ರಾಮಮಧಿವಸತಿ (ಇಆ. XIX, ೦೫೦-೦೯; ೬೨೨). [?]

ಚಿತ್ರಹಾರ (ನಾ). ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ ಹಾರ: ಶಾರದೈಕವನ್ಯಕುಸುಮದ ಚಿತ್ರಹಾರ [ಪಾಠಾಂ. ಪೂರ] ಕೇಯೂರ ಕರ್ಣಪೂರದ ಭೂಷಣಂಗಳೊಳಂ . . . ಪಸದನಂಗೆಯ್ದು (ಜಗವಿ. ೪-೮೦ ವ). [ಚಿತ್ರ + ಹಾರ₃]

ಚಿತ್ರಹಿಂಸೆ (ನಾ). ೧. ಬಗೆಬಗೆಯಾದ ಹಿಂಸೆ; ಅನೇಕರೀತಿಯಿಂದ ಉಂಟುಮಾಡುವ ಕಿರುಕುಳ,–ತೊಂದರೆ : ಮಧುರನು ತನಗೆ ಆಗಲೇ ಇಬ್ಬರು ಹೆಂಡಿರಿದ್ದರೂ ಮಾತಂಗಿನಿಯನ್ನು ಸೆರೆಹಾಕಿ ಚಿತ್ರಹಿಂಸೆಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ (ಬಂಕಿಮು. ೪೩); ಜನರನ್ನು ಸೆರೆಮನೆಗೆ ತಳ್ಳಿ, ಚಿತ್ರಹಿಂಸೆ ಕೊಟ್ಟು (ಪುನರು. ೦೭೯). ೨. ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು: ಪರ್ವತಯುಗಳಘಟ್ಟನ . . . ಚಿತ್ರಹಿಂಸೆಯೆಂಬ್ಯದು ಮಂತ್ರಿನರಕಂಗಳ ಸಾಹಚರ್ಯದಿಂ (ವಿವೇಕ. ೦೮೦). [ಚಿತ್ರ + ಹಿಂಸೆ]

ಚಿತ್ರಾಂಗ (ಗು). ೧. ಮೈಮೇಲೆ ಪಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಚುಕ್ಕೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ : ಚಿತ್ರಾಂಗ ಜಿಂಕೆಯೂ, ಕೃಷ್ಣಮೃಗವೂ ಸಾಕಲು ಯೋಗ್ಯವಾದುವು (ಪಾಲಪ್ರ. III, ೦೪೪೦). (ನಾ). ೨. ಹುಲಿ: ಮುಂದೆ ಚಿತ್ರಾಂಗನೊಳು ಪೆಣಗುತಿರೆ ಕಾಡ್ಕೋಣ ಪಿಂದಟ್ಟಿಬಹೆ (ಪ್ರಾಥರಾ. ೮-೨೩). ೩. ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬಟ್ಟೆ : ನವರತ್ನದಂದುಗೆ ಕರ್ಣಪತ್ರ ಚಿತ್ರಾಂಗದಿಂದ . . . ಉತ್ಸವದ ಕಳೆಗೂಡಿ ಕಲ್ಯಾಣಮೋಕ್ಷಶ್ರೀಯ ಸೊಬಗ ನೆಱೆ ಸೂಱೆಗೊಂಬಂತಿರ್ದುವು (ಸಿಂಗಿರಾ. ೩೫-೬). [ಚಿತ್ರ + ಅಂಗ₂]

ಚಿತ್ರಾಂಗದೆ (ನಾ). ೧. ಚೆಲುವಾದ ತೋಳ್ಬಳೆಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದವಳು : (+). ೨. ಅರ್ಜುನನ ಹೆಂಡತಿ; ಬಭ್ರುವಾಹನನ ತಾಯಿ : ಬಭ್ರುವಾಹನನ ನಿಜಮಾತೆ ಚಿತ್ರಾಂಗದೆ ಸಂತೋಷಮಂ ತಾಳ್ದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೦೭-೩೦). [ಸಂ. ಚಿತ್ರಾಂಗದಾ (ಚಿತ್ರ + ಅಂಗದ + –)]

ಚಿತ್ರಾಂಗಿ₁ (ನಾ). ನಾನಾಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ಚುಕ್ಕೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅಂಗಿ,–ಕವಚ : ಪೊದೆದ ದುಕೂಲ ಚಿತ್ರಾಂಗಿ ಚಿಮ್ಮುರಿ ತೊಡವದಿರ್ಪ ಚಾಮರ ಛತ್ರವೆಸೆಯೆ ಮದುವೆಗೆ ಪೋಪಂತೆ ಪೋಗುತಿರ್ದನು ನೋಡು ಕದನಕೆ ಭರತಚಕ್ರೇಶ (ಭರಪ. ೩೦-೪೫). [ಚಿತ್ರ + ಅಂಗಿ₂]

ಚಿತ್ರಾಂಗಿ₂ (ನಾ). ಸುಂದರವಾದ ಶರೀರವುಳ್ಳವಳು; ಚೆಲುವೆ; ಸುಂದರಿ: ಭೂಷಣದ ಘನರವದ ಚಿತ್ರಾಂಗಿಯರ್ತವೆ ಹಸ್ತದೊಳ್ತೋಯದ ಮಳೆಗಱೆವುದಚ್ಚರಿಯೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೦-೮). [ಸಂ. ಚಿತ್ರಾಂಗೀ (ಚಿತ್ರ + ಅಂಗ + –)]

ಚಿತ್ರಾಂತ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸ್ವರದೋಷ : ರಂಗು . . . ಚಿತ್ರಾಂತ ಪರುಷ ಶ್ರುತಿಹೀನ ಪ್ರಯಾಣ ಅಸಮಾನ ಕಾಲಹೀನವೆಂಬ ಹದಿನೈದು ಸ್ವರದೂಷಣಂಗಳಂ ತೊಱೆದು (ವಿವೇಕ. ೨೩೬). [?]

ಚಿತ್ರಾಂಬರ (ನಾ). ೧. ಅನೇಕವರ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬಟ್ಟೆ: ಪರಿವಿರಚಿತ ಚಿತ್ರಾಂಬರವಿತಾನಚ್ಛಾಯಾಚ್ಛುರಿತ ರಂಗಭೂಮಿಯೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೮-೬೭ವ); ನಾನಾವಿಧವರ್ಣದಿಂದೆಸೆವ ನೀರ್ಪೂವೆಯ್ದೆ ಚೆಂಬೂವಿನಂತಿರೆ ಚಿತ್ರಾಂಬರವಾದುದಾ ನದಿ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೦-೯೮); ಬೂದಿಯೆ ಚಂದನ ಯಜ್ಞಸೂತ್ರವೆ ಹಾರ . . . ರುದ್ರಾಕ್ಷಿ ಕೈಬಳೆ ವಲ್ಕ ಚಿತ್ರಾಂಬರ ಸಂನ್ಯಾಸಿ ಕಾಮಿಗೆ ಮಿಗಿಲು(ಇಂಚಾಪ. ೧೧೨-೯೮). ೨. (ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ) ಮನೋಹರವಾದ ಆಕಾಶ. ೧, ೨: ಅತ್ರಿಯ ಪುತ್ರಂ ರಾಜಂ ಚಿತ್ರಾಂಬರಯುಕ್ತನಾಗಿ ಬಂದಂ ಭರದಿಂ (ಹಮ್ಮೀರ. ೩-೦೭). [ಚಿತ್ರ + ಅಂಬರ]

ಚಿತ್ರಾನ್ನ (ನಾ). ೧. ಉಪ್ಪು, ಕಾರ, ಹುಳಿ ಸೇರಿಸಿ ಒಗ್ಗರಣೆ ಹಾಕಿ ಕಲಸಿದ ಅನ್ನ ; ಕಲಸನ್ನ : ಮಿಱುಪ ಚಿತ್ರಾನ್ನ ನಾನಾಬಗೆ ಭಕ್ಷ್ಯಗಳ . . . ಸಿರಿಧರನಾರೋಗಿಸಿದನು (ಕಂನವಿ. ೬-೦೦೩) ; ಪರಿಕಲಿತ ಚಿತ್ರಾನ್ನರಾಶಿಯ ಶೋಣಿತಾಜ್ಯಗಳ . . . ಭೋಜನಗೈದು (ಅನಂರಾ. ೬-೨೨-೦೧) ; ಹುರುಳಿಕಾಯಿಯ ಪಲ್ಯ, ಚಿತ್ರಾನ್ನ, ಬೋಂಡ ಮತ್ತು ಪಾಯಸ–ಆ ದಿನದ ಅಡಿಗೆ (ರಂಗಳ. ೮೧) ; ಉಪ್ಪೇರಿ, ವಾಂಗೀಭಾತು, ಚಿತ್ರಾನ್ನ . . . ಪಟ್ಟೆ ಉದ್ದಕ್ಕೂ ಸಾಗಿತು (ರೂಪಸಂ. ೦೭). ೨. =ಚಿತ್ರಾಹುತಿ : ಊಟ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಚಿತ್ರಾನ್ನವಿಟ್ಟು ಆಪೋಶನ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ). [ಚಿತ್ರ + ಅನ್ನ]

ಚಿತ್ರಾಭಾಸ (ನಾ). ಚಿತ್ರದ ಮೂರು ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಸತ್ಯವೆನ್ನುವಂತೆ ಭ್ರಮೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಪ್ರತಿಬಿಂಬ (?) : ಚಿತ್ರ ಚಿತ್ರಾರ್ಧ ಚಿತ್ರಾಭಾಸಮೆಂಬ ಮೂಱುಂ ಪ್ರಕಾರಮುಮಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೫-೯೨) ; ಕ್ರಿಯಾಗುಣದ್ರವ್ಯಂಗಳಿಂ ಜಾತಿಯಾಗೆ ಬರೆದ ಚಿತ್ರಂ ಚಿತ್ರಾರ್ಧಂ ಚಿತ್ರಾಭಾಸಮೆಂಬ ಮೂಱುಂ ಚಿತ್ರದೊಳಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೦೫-೭೦ ವ).
[ಸಂ.]

ಚಿತ್ರಾಯತನ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಕಾವ್ಯರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ ; ಚಿತ್ತಾಣ : ಮುಕ್ತಕಂ ಕುಲಕಂ ಕೋಶಂ ಸಂಘಾತಮೆಂಬ ರಚನಾವೈಚಿತ್ರ್ಯ ಚಿತ್ರಾಯತನ ವೈದಂಡಿಕ ಪ್ರಬಂಧ ಬಂಧುರ ಪದ್ಯಬಂಧದೊಳಂ (ಅನಂಪು. ೦೦-೨೮ ವ). [? ಇದು 'ಚಿತ್ತಾಣ' ಎಂಬುದರ ಸಂಸ್ಕೃತೀಕರಣ.]

ಚಿತ್ರಾರ್ಧ (ನಾ). ಚಿತ್ರದ ಮೂರು ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಪೂರ್ಣಾಕಾರವಲ್ಲದ ಪ್ರತಿಬಿಂಬ (?) : ಚಿತ್ರ ಚಿತ್ರಾರ್ಧ ಚಿತ್ರಾಭಾಸಮೆಂಬ ಮೂಱುಂ ಪ್ರಕಾರಮುಮಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೫-೯೨); ಕ್ರಿಯಾಗುಣದ್ರವ್ಯಂಗಳಿಂ ಜಾತಿಯಾಗೆ ಬರೆದ ಚಿತ್ರಂ ಚಿತ್ರಾರ್ಧಂ ಚಿತ್ರಾಭಾಸಮೆಂಬ ಮೂಱುಂ ಚಿತ್ರದೊಳಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೦೫-೭೦ ವ). [ಚಿತ್ರ + ಅರ್ಧ]

ಚಿತ್ರಾರ್ಪಿತ (ಗು). ೧. ಚಿತ್ರದಲ್ಲಿ ಬರೆದ ; ಚಿತ್ರೀಕರಿಸಿದ. ೨. ನಿಶ್ಚಲವಾದ: ಕಪೋಲನ್ಯಸ್ತಹಸ್ತ ಪ್ರವರ್ತನೆ ಚಿತ್ರಾರ್ಪಿತಕಾಂತೆಯಂತೆ ತಳೆದಳ್ . . . ನಿಷ್ಪಂದಕಾರಿತ್ವಮಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೮-೮೫).
[ಚಿತ್ರ + ಅರ್ಪಿತ]

ಚಿತ್ರಾಲಂಕಾರ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಲಂಕಾರ ; ಪ್ರಶ್ನೆಯ ಶಬ್ದಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಉತ್ತರ ಅಡಗಿರುವುದು: ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡಿದಕ್ಕ ಭಿನ್ನವಾದುತ್ತರವೊಂದೇ ಪೇಳಲ್ಕೆ ಚಿತ್ರಾಲಂಕಾರವೆನಿಪುದು. "ದಾವಾಗ್ನಿ" ಯೆಂಬುದುದಾಹರಣ (ಕುವಲ. ೧೫೧-೦ ಟಿಪ್ಪಣಿ). 'ಚಿತ್ರೋತ್ತರ' ಪರಾ.
[ಚಿತ್ರ + ಅಲಂಕಾರ]

ಚಿತ್ರಾವತಿ (ನಾ). = ಚಿತ್ರಾಹುತಿ : ಚಿತ್ರಾವತಿಯನ್ನು ಇಡುವ ಮೊದಲು ಈ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಾಗಬೇಕು (ರಂಗರೋ. ೧೭); ರಾಯರು 'ಪರಿಷಂಚಾಮಿ' ಮಾಡಿ ಚಿತ್ರಾವತಿಯಿಟ್ಟು, 'ಅಮೃತೋಪಿ'ಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡರು (ಧರ್ಮಸಿ. ೮೨) : 'ಇಲ್ಲೇ ಚಿತ್ರಾವತಿ ಆಗಲಿ' ಎಂದರು ಗೋಪಾಳರಾಯರು (ವ್ಯನಿ. ೩೨೮). [<ಸಂ. ಚಿತ್ರಾಹುತಿ]

ಚಿತ್ರಾವಲಂಬನ (ನಾ). ಚಿತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದಂ : ಏಣಾಕ್ಷಿಯರ್ನನೆದ ಮೈಯೊಳಿಹ ವಸನಂಗಳಂ ಸಡಿಲ್ಚಿ ರಮಣೀಯ ಚಿತ್ರಾವಲಂಬನದ ಶೋಭೆಗಳ ಸಮನಿಸಿದ . . . ಪಲವು ಬಣ್ಣಂಗಳಂ ತೆಗೆದುಟ್ಟು ರಂಜಿಸಿದರು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೦-೦೭). [ಚಿತ್ರ + ಅವಲಂಬನ]

ಚಿತ್ರಾವಹ (ನಾ). ಅಚ್ಚರಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು ; ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದುದು: ರಾಜಧಾನಿ ಪಿರಿದುಂ ಚಿತ್ರಾವಹಂ ಬಂದು ನೋಳ್ಪುದು (ಕಾದಂಪೂ. ೯೯೦) ; ಮತ್ತೀ ವಿವಾಹಾನಂದಂ ದೊರೆಕೊಂಡುದಾರಿನಿದು ಮಚ್ಚಿತ್ತಕ್ಕೆ ಚಿತ್ರಾವಹಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೯೮). [ಸಂ.]

ಚಿತ್ರಾವಳಿ 'ಚಿತ್ರಾವಟಿ' ನೋ.

ಚಿತ್ರಾವಟಿ, ಚಿತ್ರಾವಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಸ್ತ್ರ ; ನಾನಾವಿಧವಾದ ವರ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ವಸ್ತ್ರ : ಪಟಿ ಚಿತ್ರಾವಟಿ ಜೋಗಂ ಪಟಿಯುಂ ದೇವಾಂಗಮೆಂಬ ವಸನಂಗಳನೇಂ ಘಟಿಯಿಸುವವೊ . . . ವಿಶದ ವಸನಾಂಗಕುಜಂ (ಆದಿಪು. ೫-೩೯) ; ಚಿತ್ರಾವಟಿ ಪಟ್ಟಾವಟಿಯ ಪಟ್ಟಸೂತ್ರದ ಚಿತ್ರಸೂತ್ರದ ನೇತ್ರವಟ್ಟಣಿಗೆಯ ಪುಟ್ಟಗೆಗಳನೊಟ್ಟಿ (ಸುಕುಮಾ. ೧೦-೯೧ ವ). **ಚಿತ್ರಾವಳಿ** : ಕವಿದ ಚಿತ್ರಾವಳಿಯ ದಡ್ಡಿಯ ವಿವಿಧ ಭಟರುಗ್ಗಡಣೆಯಲಿ ವರಯುವತಿ ಬಂದಳು . . . ನೃಪಸಭೆಗೆ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೬-೦೮) ; ಚೀನಾಂಬರ ಚಿತ್ರಾವಳಿಗಳು ಬಂದವೇನೆಂಬೆ ಕಪ್ಪಕಸುರನ (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೮-೮). [<ಚಿತ್ರ + ಪಟ್ಟಿ]

ಚಿತ್ರಾಸನ (ನಾ). ವರ್ಣರಂಜಿತವಾದ ಕಂಬಳಿ ; ರತ್ನಗಂಬಳಿ.
[ಚಿತ್ರ + ಆಸನ]

ಚಿತ್ರಾಹುತಿ (ನಾ). ಊಟಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಚಿತ್ರಗುಪ್ತನೇ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಊಟದೆಲೆಯ ಬಲಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಇಡುವ ಅನ್ನದ ಬಲಿ: ರಾಜಾನಿಗೆ ತುತ್ತುಮಾಡಿ ತಿನಿಸಿದ ನಂತರವೇ ಒಳಗೆ ಬಂದು ಚಿತ್ರಾಹುತಿ ಇಡುತ್ತಿದ್ದರು (ದೀಪಹ. I, ೦೪); ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಇಲಿ ಬಂದು ದತ್ತೂನ ತಾಟಿನ ಬದಿಯ ಚಿತ್ರಾಹುತಿ ತಿನ್ನತೊಡಗಿತು (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೨೩೦).
[ಸಂ. (ಚಿತ್ರ + ಆಹುತಿ)]

ಚಿತ್ರಾಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : "ಚಿವಾಖ್ಯಾ–ಬಿಳಿಯ ಗಱುಕೆ, ಚಿತ್ರಾಳ, ಗೋರಕ್ಷಿ" (ಒಷಧಿ. ೫೭). [?]

ಚಿತ್ರಿ (ನಾ). =ಚಿತ್ರಕಾರ: "(ರಂ)ಗಾಜೀವ ಚಿತ್ರಿಯೆನೆ ಚಿತ್ರಕಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೦-೨). [ಸಂ. ಚಿತ್ರಿನ್]

ಚಿತ್ರಿಕ (ನಾ). =ಚಿತ್ರಕಾರ : ಮನದೊಳ್ಭಾವಿಸುತುಂ ಬರೆದನಿತ್ತುಱುಂ ಚಿತ್ರಿಕಂಗಮುತ್ತಮಸೌಖ್ಯಂ ಜನಿಯಿಕುಂ (ಸಮುಪ. ೦-೦೦೭) ; ಪಟದೊಳ್ ದಿಟವಮಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಕಂ ಬರೆದನೆ ಗೆತ್ತು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೨-೫೭) ; ಪಡಿಯಱನಱ ಪದಿನತ್ವಂತಚತುರ ಚಿತ್ರಿಕನೊರ್ವಂ ಬಿಂಕಂಬಡೆದೈತಂದು (ಜಯುಕಾ. ೩-೪); ಚಿತ್ರವು ಚಿತ್ರಿಕನನ್ನೇ ನುಂಗಿದಂತಿತ್ತು (ನಿರಾಭ. ೩೦). [ಸಂ.]

ಚಿತ್ರಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಬರೆಯುವವಳು,–ರಚಿಸುವವಳು : ಈ ನವ ಚಿತ್ರಂ ಬರೆದೆಯ್ದಿದನೆನೆ ಭೂನಾಥಂ ಕೇಳ್ದು ಚಿತ್ರಿಕೆಗೆಯನೂನ ಸಕಲಮಣಿಖಚಿತವಿಭೂಷಣಮಂ ಮನವೊಸೆದಿತ್ತಂ (ಜಯುಕಾ. ೩-೭೭). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಂತಿವಾದ್ಯ: ಬಳಿಕ ವಿಪಂಚಿಕೆ ಚಿತ್ರಿಕೆ . . . ಕಾಲಕೀಯೆಂಬ ಮೂವತ್ತುಮೂಱು ತಂತ್ರೀವಾದ್ಯಂಗಳಲ್ಲಿ(ವಿವೇಕ. ೨೩೭).
[ಸಂ. ಚಿತ್ರಿಕಾ]

ಚಿತ್ರಿಗ (ನಾ). = ಚಿತ್ರಕಾರ : ಮೆಱೆವ ಚಿತ್ರಿಗ ನಾನಾಬಗೆ ದುಗುಲವ ವಿರಚಿಸುತಿಹ ಸೇಲಿಗರ ಸಿರತಾಳಿ ಜೋಡು ಪೈಠಣಿಗಳ ಹೊಲಿಗೆಯ ಗರುವ ಚಿಪ್ಪಿಗಗೇರಿಯಿಹುವು (ಕಂನವಿ. ೬-೫೫) ; ಅಪೂರ್ವ ಚಿತ್ರಿಗನೊಬ್ಬನು ಚಿತ್ರವನ್ನು ತಂದು ಅವನ ಅಡಿಯೆಡೆಗಿಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ (ಸಾಹಿಸಂ. ೨೪).
[ಚಿತ್ರ + – ಇಗ./ಸಂ. ಚಿತ್ರಿಕ]

ಚಿತ್ರಿಣಿ (ನಾ). = ಚಿತ್ತಿನಿ: ಎಸಳುಗಂಗಳ ಚಿತ್ರವಸನಭೂಷಣಮುಸಿತಕುಸುಮಂಗಳೆಚಿಕದವಳೇ ಚಿತ್ರಿಣಿ[ಪಾಠಾಂ. ತ್ತಿನಿ] (ಜನವ. ೨-೧೩).
[ಸಂ. ಚಿತ್ರಿಣೀ]

ಚಿತ್ರಿತ (ಗು). ೧. ಚಿತ್ರಿಸಿದ. ೨. ವಿವಿಧ ಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ.
[ಸಂ.]

ಚಿತ್ರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಚಿತ್ರವನ್ನು ಬರೆ, -ರೂಪಿಸು : "ಚಿತ್ರಿಸು-ರೂಪಾದಿಲೇಖನೇ" (ಶಮಧಾ) ; ಚಿತ್ರಿಸಿ ಚಿತ್ರಕ್ಕಾಯುಪೊಯ್ದಂ ಮದನನೆನೆ ಮಹಾದೇವಿ ಕಣ್ಗೊಪ್ಪಿ ತೋರ್ಪಳ್ (ಅಜಿಪು. ೨-೪೫) ; ಮದನಮಂಗಳ ಭೃಂಗಾರಂಗಳಂ ಬರ್ಚಿಸುವಂತೆ ಮೊಲೆಗೆಲದೊಳ್ ಕಸ್ತೂರಿಕಾಪತ್ರಭಂಗಮಂ ಚಿತ್ರಿಸಿಯುಂ (ಚಂದ್ರಪು.೬-೭೩ ವ); ಚಿತ್ರಿಸಬಾರದವನ ರೂಪು ಕರುವಿಟ್ಟು ಸೂತ್ರಿಸಿ ಯೆಱೆಯಲಶಕ್ಯ (ಭರಜ. ೧-೪೯) ೨. ಚಿತ್ರಗತವಾಗು ; ಚಿತ್ರಿಸಲ್ಪಡು: ಅತ್ಯಾಸಕ್ತಿಯಿಂ ಮಱವಟ್ಟರಂತೆಯುಂ ಚಿತ್ರಿಸಿದರಂತೆಯುಂ . . . ಮಿಡುಕದೆ ನೋಡುತಿರ್ದಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೪೭). ೩. ವರ್ಣಿಸು ; ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಟ್ಟುವಂತೆ ವಿವರಿಸು: ರಾಮನ ನಡತೆಯನ್ನು ಮುದ್ದಣನು ಚಿತ್ರಿಸಿರುವ ಬಗೆಯನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಅವನನ್ನು ಕುರಿತೇ ಮೇಲಿನ ಅನ್ಯೋಕ್ತಿಯಿರಬೇಕು (ತವನಿ. ೧೮೯). [ಚಿತ್ರ + – ಇಸು$_2$]

ಚಿತ್ರೆ (ನಾ). ೧. ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯದು ; ಚಿತ್ತಾ ನಕ್ಷತ್ರ: ಮತ್ತಮಾ ಖಗೋಳದಲ್ಲಿ . . . ಚಿತ್ರೆ . . . ರೇವತಿಗಳೆಂಬಿಪ್ಪತ್ತೇಳು ತಾರೆಗಳಾದ ನಾಲ್ಕು ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳಿಂದ ನೂಱೆಂಟಾಗಿ (ವಿವೇಕ. ೨೩೮).೨.ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ; ಇಲಿಕಿವಿ ಗಿಡ; ಮೂರೆಲೆ ಹೊನ್ನೆಗಿಡ. ೩. [ಜೈನ] ಒಬ್ಬ ದೇವತಾ ಸ್ತ್ರೀ : ಸುಪ್ರತಿಷ್ಠಿತೆ ಸುಪ್ರಣಿಧಿ . . ಚಿತ್ರೆಯೆಂಬೆಣ್ಬರುಂ ದಿಗಂಗನೆಯರಂ ನಾಭಿರಾಜಾಂಗನೆಗೆ ಮಣಿದರ್ಪಣಮಂ ಪಿಡಿಯಲುಂ . . . ಬೆಸಸುವುದುಂ (ಆದಿಪು. ೬-೩ ವ). [ಸಂ. ಚಿತ್ರಾ]

ಚಿತ್ರೋಕ್ತಿ (ನಾ). ಚಮತ್ಕಾರವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಮಾತು : ಸವಿದೋರುವ ಚಿತ್ರೋಕ್ತಿಗಳನ್ನಾಡುವುದು ಒಂದು ಕುಸುರು ಮಾತ್ರ (ಸಾಹಿವಿ. ೬). [ಚಿತ್ರ + ಉಕ್ತಿ]

ಚಿತ್ರೋತ್ತರ (ನಾ). ೧. = ಚಿತ್ರಾಲಂಕಾರ ೧ : ಪ್ರಶ್ನಮುಮುತ್ತರಮುಮೊಂದೆ ತೆಱನಾಗಿರ್ಪುದಱಿಂದಿದು ಚಿತ್ರೋತ್ತರಂ (ಅಪ್ರತಿ. ೧೨೫-೧). ೨. [ಕಾವ್ಯವಿ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಲಂಕಾರ; ಎರಡು ಅಥವಾ ಅನೇಕ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ಒಂದೇ ಉತ್ತರವನ್ನುಳ್ಳುದು.
[ಚಿತ್ರ + ಉತ್ತರ]

ಚಿತ್ಸುಖ (ನಾ). ಆತ್ಮಸುಖ : ವೃಷಪದನಮ್ರುಚಿರಚಿತ್ಸುಖದ ನವ್ಯಭಾಗ್ಯ ಸುಪ್ರದ ಜಯತು (ವೀಶ್ವಪು. ೪-೦-೧). [ಸಂ. (ಚಿತ್ + ಸುಖ)]

ಚಿದಂಬರ (ನಾ). ೧. ಶುದ್ಧಬ್ರಹ್ಮ; ಪರಮಾತ್ಮ: ತನುಜ ಕೇಳಾ ಶೂನ್ಯದಿಂ ಚಿದಂಬರವಾದುದೆನಿಸಿತು (ವೀಶ್ವಪು. ೧-೬-೫) ; ಹೃದಯದೊಳಗಲ್ಲಿರುವದು ಚಿದಂಬರವು (ಗಗಹಾ. ೯-೩೨). ೨. ಯೋಗಿಗಳು ಭಗವಂತನನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಅಂತರಂಗ; ಹೃದಯಾಕಾಶ: ವಾಲ್ಮೀಕಿ ತಾಂ ಕಿಱುನಗೆವೆಱೆ ಕರತಲಾಮಲಕದಂತೆಲ್ಲಂ ಬಗೆಗೊಡರಲ್ ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರಮಂ ಚಿದಂಬರದೊಳೊಪ್ಪಿರಲ್ (ಅದ್ಭುತ. ೨-೮). ೩. ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದ ಒಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಕ್ಷೇತ್ರ: ಚಿದಂಬರ ಒಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಶಿವಕ್ಷೇತ್ರ (ರೂಢಿ).

ಚಿದಂಬರ ರಹಸ್ಯ = ಬಿಡಿಸಲಾಗದ ಗುಟ್ಟು ; ಯಾರಿಗೂ ಗೊತ್ತಾಗದಂತಿರುವ ರಹಸ್ಯ: ವೇದವಲ್ಲಿಯ ಲಗ್ನದ ವಿಷಯ ಹೊರಗಿನವರಿಗೆಲ್ಲ ಚಿದಂಬರರಹಸ್ಯವೇ (ನಿಂದನಿ. ೧೬೮) ; ತಮ್ಮ ಶಾರದೆ ಹೀಗೆ ಕ್ರಾಂತಿಕನ್ಯೆಯಾಗಿ ಮಾರ್ಪಟ್ಟುದು ಹೇಗೆಂಬುದು ಅವರ ಪಾಲಿಗೆ ಚಿದಂಬರ ರಹಸ್ಯವಾಗಿತ್ತು (ಊರುಕ. ೬೭). [ಸಂ. (ಚಿತ್ + ಅಂಬರ)]

ಚಿದಂಶ (ನಾ). ಚೈತನ್ಯದ ಅಂಶ : ಅವನು . . . ಜೀವರಲ್ಲಿ ಚಿದಂಶದಿಂದಲೂ ನೆಲಸಿದ್ದರೂ, ಅವನ ಸಚ್ಚಿದಾನಂದಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ಯಾವ ನ್ಯೂನತೆಯೂ ಅಂಟಲಾರದು (ಶಕ್ತಿವಿ. ೫೩). [ಸಂ. (ಚಿತ್ + ಅಂಶ)]

ಚಿದಕವರೆ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ನೆನಸಿ ಸಿಪ್ಪೆ ತೆಗೆದ ಅವರೆಕಾಳು : (ಪ). 'ಚಿಲುಕವರೆ', 'ಹಿದುಕವರೆ' ಪರಾ. ೨. ನೆನಸಿದ ಅವರೆಕಾಳಿನಿಂದ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೇಲೋಗರ: ನಮ್ಮ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಇವತ್ತು ದೋಸೆ, ಚಿದಕವರೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ).
[ಚಿದಕು$_2$ + ಅವರೆ$_1$]

ಚಿದಕು$_1$, ಚಿತಗು, ಚಿದುಕು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಹಸಿಯ ಕಾಳನ್ನು ನೀರಲ್ಲಿ ನೆನೆಹಾಕಿ, ಹಿಸುಕಿ, ಸಿಪ್ಪೆಯಿಂದ ಕಾಳನ್ನು ಬೇರ್ಪಡಿಸು : (ಪ). **ಚಿತಗು** : ಚಿತಗಿದ ಅವರೇಕಾಳಿನಲ್ಲಿ ಮೇಲೋಗರ ಮಾಡಿ . . . ಬಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು (ಇಚನೋ. ೧೩). **ಚಿದುಕು$_1$** : (ಪ).
[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚಿತಕು ; ತೆಲು. ಚಿದುಕು, ಚಿತುಕು; ಮಲ್ಯೊ. ಚಿತ್ಗ]

ಚಿದಕು$_2$, ಚಿದುಕು$_2$ (ನಾ). ೧. ಕಾಳನ್ನು ಹಿಸುಕಿ ಸಿಪ್ಪೆ ತೆಗೆದುದು. 'ಚಿದಕವರೆ' ಪರಾ. ೨. "ನೆನೆಗಚ್ಚಿದ ನೀರಂ ; ನೆನೆಗಚ್ಚು" (ಜಾನಕೋ. ೫೭). **ಚಿದುಕು$_2$** : (ಪ). [<ಚಿದಕು$_1$]

ಚಿದಗು (ನಾ). ವಂಚನೆ; ಮೋಸ(?): ಇರುಳು ಹಗಲು ಚಿದಗು ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ ಸರಿ ಇಲ್ಲವೋ ನಿನಗೆ ಪೇಳಿದರೇನಹದು (ವಿಶ್ವೇಸು. ೧೮-೨). [?]

ಚಿದರ 'ಚಿದ್ರ' ನೋ.

ಚಿದಾತ್ಮ (ನಾ). ಚೈತನ್ಯಸ್ವರೂಪವಾದ ಆತ್ಮ ; ಪರಮಾತ್ಮ : ರಾಜ್ಯಲಕ್ಷ್ಮಿಯೊಳನಾದರಮಾಯ್ತು ಮನಂ ಚಿದಾತ್ಮನಾ (ಆದಿಪು. ೮-೬).
[ಸಂ. (ಚಿತ್ + ಆತ್ಮ)]

ಚಿದಾನಂದರೂಪ (ನಾ). ಚೈತನ್ಯ ಮತ್ತು ಆನಂದಗಳ ರೂಪವಾಗಿರುವವನು; ಪರಮಾತ್ಮ: ಧ್ಯಾನಾದಿಮೂರ್ತಿಗಳನೊಳಕೊಂಡು ತೋಱುವ ಚಿದಾನಂದರೂಪನತ್ಯಧಿಕನಿಶ್ಚಿಂತಂ (ಹರಿಚಾ. ೫-೬೮) ; ಪರಂಜ್ಯೋತಿಸ್ವರೂಪನಂ ಪ್ರಖ್ಯಾತಚಿದಾನಂದರೂಪನಂ ಚಿಂತಿಸಿದಂ (ಶಬಶಂ. ೨-೯೭).
[ಸಂ. (ಚಿತ್ + ಆನಂದ + ರೂಪ)]

ಚಿದಾಭಾಸ (ನಾ). [ತತ್ತ್ವಶಾ]ಚಿದ್ವಸ್ತುವಿನ ಪ್ರತಿಬಿಂಬ; ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಪ್ರತಿಬಿಂಬ ; ಜೀವ ; ಸ್ವರ್ಗಾದಿಭೋಗಮಂ ಸಾಧಿಸುವ ಜೀವನೆ ಚಿದಾಭಾಸನೆನಿಸುಗುಂ ಚಿದಾಭಾಸನೆಂದೊಡೆ ತೈಜಸನೆಂಬುದರ್ಥಂ (ಮನೋವಿ. ೬-೧೭ ಟೀಕು) ; ಜಾಗ್ರದಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಷ್ಟಿಸ್ಥೂಲಶರೀರದಲ್ಲಿಯೂ ಅಭಿಮಾನವ ಮಾಡಿದಂಥ ಜೀವನಿಗೆ ವಿಶ್ವನೆನುತಲೂ, ವ್ಯಾವಹಾರಿಕನೆನುತಲೂ ಚಿದಾಭಾಸನೆನುತಲೂ ಮೂರು ಹೆಸರು (ವೇಸಾರ. ೭).
[ಸಂ. (ಚಿತ್ + ಆಭಾಸ)]

ಚಿದುಕು$_1$ 'ಚಿದಕು$_1$' ನೋ.

ಚಿದುಕು$_2$ 'ಚಿದಕು$_2$' ನೋ.

ಚಿದುಕುಚೆಱುವು (ನಾ). ಒಂದು ಕೆರೆಯ ಹೆಸರು : ಗ್ರಾಮಸ್ಯಾಘಾಟಾಃ ಪೂರ್ವತಃ ಚಿದುಕುಚೆಱುವು [ಉತ್ತರತಃ] × × × ವ್ರಯ್ಯ [ದೊನ] ಪಶ್ಚಿಮತಃ ದುತ್ತಿಚೆಱುವು (ಕಇಇ. ೬೦-೪೫-೩೦ ; 1104). [?]

ಚಿದ್ಘನ (ನಾ). ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದುದು ; ಪರಬ್ರಹ್ಮ : ಚಿದ್ಘನದೊಳಗೆ ಅವಿರಳೈಕ್ಯವಾದ ಎನ್ನ ಅಜಗಣ್ಣತಂದೆಯನಱಿದು ಶರಣೆಂಬುವಾತ ನೀನಾರು ಹೇಳಯ್ಯ (ಶೂನ್ಯಸಂ. ೨೪).
[ಸಂ. (ಚಿತ್ + ಘನ)]

ಚಿದ್ದರೂಪ (ನಾ). ಜ್ಞಾನಮಯಸ್ವರೂಪ ; ಚಿನ್ಮಯರೂಪ : ಶುದ್ಧಮೂರುತಿ ನಮ್ಮ ವಿಜಯವಿಠ್ಠಲರೇಯ ಪೊಳದು ಉದ್ಧರಿಸುವ ತನ್ನ ಚಿದ್ದರೂಪವ ತೋರಿಕೊಳುತ (ವಿಸಾಸು. ೨-೫). [<ಚಿದ್ರೂಪ]

ಚಿದ್ರ, ಚಿದರ (ನಾ). ೧. ತೂತು ; ರಂಧ್ರ. ೨. ಭೇದೋಪಾಯ ; ಒಡಕಂ : ವಿಭೀಷಣಂ ಚಿದ್ರದಿಂ ತಾನೆ ಕೊಂದನಲ್ಲದೆ . . . ತನ್ನ ನೊಸಲಕ್ಕರದೋದೆ ರಾವಣನಂ ಕೊಂದುದಲ್ಲದೆ, ಪೋ ರಾಮಂ ಕೊಂದನೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೧೨-೨೯). **ಚಿದರ :** ೩. ತುಂಡು; ಚೂರು : ಕದಳಿಯ ಬನದೊಳು ಹೋದರೆ ಸಹಜದಿ ಚಿದರ ಮಾಡಿ ಯಮನೆಡೆಗೆ ಕಳುಹುವದು (ಸಿದ್ಧಪು. ೬-೫೦). [<ಛಿದ್ರ]

ಚಿದ್ರೂಪ (ನಾ). ೧. ಸಹೃದಯ ; ಒಳ್ಳೆಯ ಮನಸ್ಸಿನವನು : "ಚಿದ್ರೂಪಃ, ಸಹೃದಯಃ—ಈ ಎರಡು ಲೇಸಪ್ಪ ಮನದವಂ" (ಹಲಾಯು. ೬೧-೨೧೮) ; ೨. ಚೈತನ್ಯಸ್ವರೂಪ ; ಜೀವ : ನಿದ್ರೆಯೊಳಗಿರ್ದನಾ ಬಸವನನುರಾಗದಿಂ ಚಿದ್ರೂಪದಿಂ ಶಿವನನರ್ಚಿಪುದ್ಯೋಗದಿಂ ಇರೆ (ಬಸರ. ೯-೦೩೬). ೩. ಪರಮಾತ್ಮ : ಈ ಗೂಢ ಚಿದ್ರೂಪನನು ಲಕ್ಷಿಸುವಂದವೆಂತೆಂದ (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೭-೩೬) ; ಆತ್ಮನು ಸದ್ರೂಪನು. ಜೀವನು ಚಿದ್ರೂಪನು (ಭಾರದ. ೨೩೬). [ಸಂ. (ಚಿತ್ + ರೂಪ)]

ಚಿನ 'ಚಿನ್ನ$_2$' ನೋ.

ಚಿನಕಡಿ$_1$ 'ಚಿನಗಡಿ' ನೋ.

ಚಿನಕಡಿ$_2$ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕಚೂರು,–ತುಣುಕು : ಕಡಿದ ಖಡೆಯದ ಕುಸುರಿಗಳ ಚಿನಕಡಿಯ ಹೀರಾವಳಿಯ ಮುಕುಟದ ಸಡಿಲಿದನುಪಮರತುನರಾಜಿಯ ಮುಱಿದ ಕಂಕಣದಸ್ತ್ರೀಕಡಿಕು ಪಸರಿಸೆ (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೦೩-೩) ; ತಾರಕನ ದೇಹವಂ ಚಿನಕಡಿಯನಿರದೆ ಮಾಡಿತು ಶಾಂಭವಾಸ್ತ್ರಂ (ಚಬಪು. ೪೦-೩೧).

ಚಿನಕಡಿಯಾಗು = ಸಣ್ಣಚೂರಾಗಂ ; ತುಂಡುತುಂಡಾಗು : ಘನ ಪಾಲುಪರೆಯರಸಿನ ಬಲು ಸುಭಟರು ಚಿನಕಡಿಯಾದರಾ ರಣದೆ (ಕಂಸವಿ. ೦೫-೮೫). [<ಚಿನಗಡಿ]

ಚಿನಕಡಿಗಳೆ (ಕ್ರಿ). ಚಿಕ್ಕಚಿಕ್ಕ ಚೂರುಮಾಡು : ಕಡಿದನೊಂದೇ ಸರಳಿನಲಿ ಚಿನಕಡಿಗಳೆದು ರುಧಿರಾಂಬುರಾಶಿಯೊಳಡಗಿಸಿದ ಚತುರಂಗಬಲವನದೊಂದು ನಿಮಿಷದಲಿ (ಕುಮ್ಯಾಗ. ೦-೧೦). [ಚಿನಕಡಿ$_2$ + ಕಳೆ$_1$]

ಚಿನಕಡಿಗೈ (ಕ್ರಿ). ಚೂರಂಮಾಡು ; ತುಂಡರಿಸು : ರಿಪುಬಲವ ಚಿನಕಡಿಗೈದೆಬ್ಬಿಸುವೆನೆಂದು ನುಡಿದನು ಚನಪಟ್ಟಣದ ಮನ್ನೆಯನು (ಕಂಸವಿ. ೦೨-೭೮). [ಚಿನಕಡಿ$_2$ + ಗೈ (<ಕೆಯ್$_1$)]

ಚಿನಕಡಿವಡೆ (ಕ್ರಿ). ತುಂಡುತುಂಡಾಗು ; ಚೂರುಚೂರಾಗು : ಹತ್ತಿಗೆ ಹರಿದ ಗಾಲಿಯ ರಥವ ಚಿನಕಡಿವಡೆದ ಕಾಲಾಳ (ಕುಮ್ಯಾಶ. ೨-೬). [ಚಿನಕಡಿ$_2$ + ಪಡೆ$_1$]

ಚಿನಕಾಳೆ 'ಚಿನ್ನಂಗಾಳೆ' ನೋ.

ಚಿನಕುರಳಿ 'ಚಿಲಕುರುಳಿ' ನೋ.

ಚಿನಗಡಿ, ಚಿನಕಡಿ$_1$, ಚಿನಿಗಡಿ (ಕ್ರಿ). ಸಣ್ಣಸಣ್ಣ ಚೂರು ಮಾಡು ; ತುಂಡರಿಸು : ದನುಜರನು ಬರಹೇಳು ಕರೆಕರೆ ಚಿನಗಡಿಯಬೇಕಿವನನು (ಪ್ರಹ್ಲಾಚ. ೭-೬೧). **ಚಿನಕಡಿ$_1$:** ಅವರಿರ್ವರೆಡೆಯೊಳಡ್ಡಾಂತು ನಿಂದುದು ಬೆಳೆದು ಚಿನಕಡಿದ ಶರಗಿರಿಯದೇನೆಂಬೆನದ್ಭುತವನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೪-೩೮) ; **ಚಿನಿಗಡಿ :** ಜನುಮಜನುಮದಲಿಂದ ಮಾಡಿದ ಘನದುರಿತಪರ್ವತಗಳು ಚಿನಿಗಡಿದು ಸಾಧನವೆಲ್ಲ ವೇಗ ತನಗೆ ತಾ ಮಾಡಿಸುವನು (ತೀರ್ಥಮ. ೬೦). [ಚಿನ (<ಚಿನ್ನ$_2$) + ಕಡಿ$_2$]

ಚಿನಗಾಳೆ 'ಚಿನ್ನಂಗಾಳೆ' ನೋ.

ಚಿನಡಿ 'ಚುಂಗಡಿ$_2$' ನೋ.

ಚಿನಡಿಸೀರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೀರೆ ; ಚುಕ್ಕೆಗಳಿರುವ ಸೀರೆ : ಎರಡು ಚಿನಡಿಸೀರೆ ಕೊಂಡು (ಕಾಮಿಕಾಂ. ೦೦೨) ; ನೀನು ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ಚಿನಡಿಸೀರೆಗಳನ್ನುಡಬೇಡ (ಗೃಹಲ. ೨೬೦). [ಚಿನಡಿ (<ಚುಂಗಡಿ$_2$) + ಸೀರೆ$_2$]

ಚಿನಪುಳಿ (ನಾ). (ಕರಾ) ತೆಂಗಿನಕಾಯಿಯ ಎಳೆಯ ಮೊಗರು,–ಸಣ್ಣ ಹೀಚು ; ಕುರುಬು : ಚಿನಪುಳಿ ಉದುರುವುದನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಈ ವರ್ಷ ತೆಂಗಿನಕಾಯಿ ತುಂಬ ತುಟ್ಟಿಯಾಗುವ ಹಾಗೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). [ಚಿನ (<ಚಿನ್ನ$_2$) + ?]

ಚಿನಯಿ 'ಚಿನಾಯಿ' ನೋ.

ಚಿನವರದ 'ಚಿನ್ನವರದ' ನೋ.

ಚಿನವಾರ 'ಚಿನಿವಾರ' ನೋ.

ಚಿನಾಯಿ, ಚಿನಯಿ, ಚಿನಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಚೀನಾದೇಶಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು; ಚೀನಾದೇಶದಿಂದ ಬಂದುದು : (+). **ಚಿನಯಿ :** ೧. ಮುಂಬಯಿ ಮಣದ ಮೇಲೆ ಧಾರಣೆ ಇರತಕ್ಕ ಜೀನಸಗಳು . . . ೨೨. ಮೇಣ, ಚಿನಯಿ (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೧೧೮). **ಚಿನಿ$_2$:** ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೇಷ್ಮೆವಸ್ತ್ರ: ಬಿಜ್ಜಳನ ಭಂಡಾರದ ಚಿನಿ ಮಹಾಚಿನಿ ದೇವಾಂಗ ಲತಾವಳಿ ಹಂಸಾವಳಿ ಗಜಾವಳಿ ಮೊದಲಾದ ಪಟ್ಟಾವಳಿಯ ದಿಂಡುಗಳಂ ತರಿಸಿ (ಬಸರ. ೮-೧೦). [<ಚೀನ$_1$. / ಮರಾ. ಚಿನಾಈ, ಚಿನಈ]

ಚಿನಾಲಿ 'ಛಿನಾಲಿ' ನೋ.

ಚಿನಿ$_1$ 'ಚಿನ್ನ$_2$' ನೋ.

ಚಿನಿ$_2$ 'ಚಿನಾಯಿ' ನೋ.

ಚಿನಿಕಂಡ (ನಾ). = ಚಿನಿಖಂಡ : ನನ್ನಂ ಕೊಂದು ಜಾರರೊಳು ಬಿನದಿಪ್ಪೆನೆನುತಿರ್ದಳೆಂದು ಚಿನಿಕಂಡವಾಯಿಸಿ ಬಿಟ್ಟ ಬಳಿಕ (ಪ್ರಭುಪು. ೭-೦೬೬) ; ಸ್ತ್ರೀಯರೆದೆಗಳಂ ಬಗಿಬಗಿದು ಸದರಮಂ ಕೊಡದೆ ಚಿನಿಕಂ[ಪಾಠಾಂ. ಖಂ]ಡಗಳ ಕೊಯ್ದರದಕೆ ದೋಷಂಗಳಿನಿತಿಲ್ಲ (ಗುರುಬೋ. ೦೯-೦೩೬). [ಚಿನಿ$_1$ (<ಚಿನ್ನ$_2$) + ಕಂಡ$_1$]

ಚಿನಿಕಹಳೆ 'ಚಿನ್ನಂಗಾಳೆ' ನೋ.

ಚಿನಿಖಂಡ (ನಾ). ಸಣ್ಣದಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸಿದ (ಮಾಂಸದ) ಚೂರಂ : ಆತನ ಹಿಡಿದು ಎನ್ನ ಮುಂದೆ ಹೆಡಗುಡಿಯ ಕಟ್ಟಿ ಚಿನಿಖಂಡವ ಮಾಡಿ ಬಾಣಸವ ಮಾಡುವಾಗಲು (ಬಸಹೆ. ೩೫-೯೧) ; ಕಟಕಟನೆ ಕಾದಿ ಛಿದ್ರಿಸಿ ಚಿನಿಖಂಡವ ಮಾಡಿ ಆಯಿದು ತಿನ್ನುತಿಹ ಕ್ರೂರಕರ್ಮಿಯನಿಱಿದಿಱಿದು (ಚನ್ನಬ. ೩೬-೭); ಗಂಡನ ಪಿಡಿದು ನುಂಗಿದ ಮಾನ ತಾ ಚಿನಿಖಂಡವ ಕೊಯ್ವಂತೆ ಕೊಯ್ದು (ಮೋಹತ. ೦೦-೪೬). [ಚಿನಿ$_1$ (<ಚಿನ್ನ$_2$) + ಖಂಡ]

ಚಿನಿಖಂಡಗೈ (ಕ್ರಿ). (ಮಾಂಸವನ್ನು) ಚೂರುಚೂರಂ ಮಾಡು,–ತುಂಡುತುಂಡಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸು : ಒರೆದ ಮಾತನುಕರಿಸು ನೀನನುಸರಿಸದಿರೆ ಚಿ[ಪಾಠಾಂ. ಛಿ]ನಿಖಂಡಗೈವೆನು (ಜನಭಾ. ೫೦-೪೬) ; ಬಿತ್ತನೇ ನಭ ಧರೆಗೆ ಚಿನಿಖಂಡಗೈದುವಮಾ ಶೂರ ಸೋದರಭಾವನ ಕತ್ತಿಗೆದುರಾರು (ಜನಮು. ೩೩-೭). [ಚಿನಿಖಂಡ + ಗೈ (<ಕೆಯ್$_1$)]

ಚಿನಿಗಡಿ 'ಚಿನಗಡಿ' ನೋ.

ಚಿನಿಚಿದ್ರ (ನಾ). ಸಣ್ಣಸಣ್ಣ ಚೂರು : ಚಿನಿಚಿದ್ರವನು ಮಾಡಿ ತಿನುತಿರ್ದಳಾಗ (ಕರಿಕ. ೯-೦೦೯). [ಚಿನಿ$_1$ (<ಚಿನ್ನ$_2$) + ಚಿದ್ರ]

ಚಿನಿಪಾಲು 'ಚಿಲುಪಾಲ್' ನೋ.

ಚಿನಿವರ 'ಚಿನಿವಾರ' ನೋ.

ಚಿನಿವರದ 'ಚಿನ್ನವರದ' ನೋ.

ಚಿನಿವಲ 'ಚಿನಿವಾರ' ನೋ.

ಚಿನಿವಾನ (ನಾ). ಸಣ್ಣಪುಟ್ಟ ತೆರಿಗೆ : ಬಿರಾಡದ ರೊಕ್ಕ ದಂಡಿನ ಕಾಣಿಕೆ ರೊಕ ಜಾನಸಾಲೆ ಅಉಡಲದ ಹರಳ ಬಿಟಯಿಉ ಮೊದಲಾದ ಯೇನುಂಟಾದ ಚಿನಿವಾನ ಬಿಟಿಗಳು ಕಾಣಿಕೆ ಕಪ್ಪಗಳು ಸಹವಾಗಿ (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೩೬೩-೨೦ ; 1556) ; ಬೇಡಿಕೆಯೆಂದು ಚಿನಿವಾನವ ಕೊಟ್ಟು ಬರುತ್ತಿದ್ದರು (ಎಕ. XI, ಹೊಳಲ್ಕೆ. ೬೩-೧೦ ; 1716). [?]

ಚನಿವಾರ, ಚಿನವಾರ, ಚಿನಿವರ, ಚಿನಿವಲ, ಚಿನಿವಾಲ, ಚಿನ್ನವಾರ, ಚಿನ್ನವಾಲ, ಚಿನ್ನಿವಾರ (ನಾ). ೧. ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗ : ಮಲ್ಲಿಯು ಚನಿವಾರರ ಅಂಗಡಿಯ ಬೊಂಬೆಯಾಗಿದ್ದಾಳೆ (ಮಲ್ಲಿ. ೪೦) ; ಬೆಳ್ಳಿಬಂಗಾರ ಮಾಡುವ ಚನಿವಾರರ . . . ಅಂಗಡಿಗಳು ಅಂದವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತವೆ (ಮಂಜುಳ. ೮). **೨.** ಚಿನ್ನದ ವ್ಯಾಪಾರಿ ; ನಾಣ್ಯಗಳ ವಿನಿಮಯ ಮಾಡಿಕೊಡುವವನು ; ಸರಾಫ ; ರತ್ನವ್ಯಾಪಾರಿ : ಧನದನನ್ನೊಳು ಸರಿಯಲ್ಲೆಂಬ ಧನಿಕರು ಚನಿವಾರ ಗಂಧವಣಿಜರು (ಕಾಂತೀಚ. ೬-೨೨) ; ಮಿನುಗಿಸುತೆ ಪೆಡೆವಣಿಗಳೊಲಪಿನಿಂ ಭೋಗಿಗಳು ದಣಿದು ಮಿಗೆ ಬೇರೆ ಬೇರಿಳುಹಿಕೊಂಡಿಪ್ಪವೆನೆ ಚನಿವಾರರೋಳಿಯಿಂದುರೆ ಶೋಭಿಸಿದರು (ಪರಶು. ೪-೨೯). **ಚಿನವಾರ : ೨.** ಈ ಚಿನವಾರನ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವೇನು ? (ಕಥವಿ. I, ೨೬೩) ; ಔಚಿತ್ಯದ ನಿಕಷಕ್ಕೆ ಒರೆದಾಡುವ ಚಿನವಾರರು ಸಾಹಿತ್ಯದ ಕಳ್ಳಸಂತೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಕಡಮೆ ಇಲ್ಲ (ಗಾಳಿಪ. VIII, ಮುನ್ನುಡಿ). **ಚಿನಿವರ : ೨.** ಪೆತ್ತರು ಬಿಸುಟ ಶಿಶುವ ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಬರಾರು ಚಿನಿವರನೊಪ್ಪದಿದ್ದ ಹೊನ್ನ ಕಟ್ಟುವರಾರು (ತಿರುಶ. ೯-೩೦). **ಚಿನಿವಲ : ೨.** ಲಾಕುಳರ ಚಿನಿವಲರ ಚಿನ್ನದತಿಶ್ರೇಣಿಗರ (ಸಿದ್ಧಕಾ. ೧೩-೩೬). **ಚಿನಿವಾಲ : ೨.** ಚಿನಿವಾಲ ಮನೆತನಗಳ ರೀತಿಯೆ ಇದು(ಪೂಜಾಫ. ೩೭); ನಮ್ಮ ನಮ್ಮ ಹೊಟ್ಟೆ ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಹೆಂಡರ ಮೈಮೇಲಿನ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ದಾಗಿನೆಗಳನ್ನು ಚಿನಿವಾಲರ ಕಡೆಗೆ ಒತ್ತೆ ಇಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ (ಮೋಹಿನೀ. ೩೩). **ಚಿನ್ನವಾರ : ೩.** ಚಿನ್ನದ ವ್ಯಾಪಾರ : ಅಗಸಾಲೆ ಒಬ್ಬನಿಗೆ . . . ಬೊಕ್ಕಸದಿಂದ ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ತಂದುಕೊಟ್ಟು ಚಿನ್ನವಾರದ ಕಟ್ಟಲೇ ಪ್ರಕಾರ ಚಿನ್ನ ಬೆಳ್ಳಿ ಸಹಾ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬೇಕಾದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸಿದರು (ಚಿತ್ರಪಾ. ೪೯). **ಚಿನ್ನವಾಲ : ೨.** "ಸೊನ್ನವರದ–ಚಿನ್ನವಾಲ" (ಗಂಗಾಮು. ೩೩೬). **ಚಿನ್ನಿವಾರ : ೨.** ಚಿನ್ನಿವಾರನ ಮನೇ ನಾಯಿಯಾದರೆ ನಾಣ್ಯದ ನೋಟಾ ಬಲ್ಲುದೇ ? (ಗಾದೆ).

[ದೇ.೩ ತುಳು. ಚನಿವಾರೆ, ಚನಿವಾರ್ದೆ]

ಚನಿವಾರಪೇಟೆ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳ ಬೀದಿ, –ಮಾರುಕಟ್ಟೆ: ಚನಿವಾರಪೇಟೆಯಂತೂ ಅಂದು ತುಂಬಾ ಸಿಂಗರಿಸಿಕೊಂಡಿತ್ತು (ಹೇಮುಕೂ. ೭). [ಚನಿವಾರ + ಪೇಟೆ₂]

ಚನಿವಾರ್ದಿಕೆ (ನಾ). ಚನಿವಾರನ ಕೆಲಸ,–ಉದ್ಯೋಗ: ಬಾಯಿ ಹೋಗಿ ಬಹುಮಾತೇ, ಕಣ್ಣು ಹೋಗಿ ಚನಿವಾರ್ದಿಕೆಯೇ, ಕೈ ಹೋಗಿ ಕಡದಾಟವೇ (ಹಾಸ್ಯಮು. ೩). [<ಚಿನ್ನವರದ + –ಇಕೆ./ತುಳು. ಚನಿವಾರ್ದಿಗೆ]

ಚನಿವಾಲ್ 'ಚಿಲುಪಾಲ್' ನೋ.

ಚನಿವಾಲ 'ಚನಿವಾರ' ನೋ.

ಚನಿವಾಲು 'ಚಿಲುಪಾಲ್' ನೋ.

ಚನಿವಾಲಕಟ್ಟೆ 'ಚನಿವಾಲಗಟ್ಟೆ' ನೋ.

ಚನಿವಾಲಗಟ್ಟೆ, ಚನಿವಾಲಕಟ್ಟೆ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳ ಬೀದಿ ; ಸರಾಫ್‌ಕಟ್ಟೆ : ಗಾಡಿಯನ್ನಿಳಿದು ಮೊದಲು ಚನಿವಾಲಗಟ್ಟೆಗೆ ಹೋದರು (ಹೊಬಿಸಿ. ೭೯). **ಚನಿವಾಲಕಟ್ಟೆ:** ಚಿಕ್ಕಪುಟ್ಟ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಒತ್ತೆಇಡಲು ಮತ್ತೆ ಚನಿವಾಲಕಟ್ಟೆಗೆ ಕಳ್ಳನಂತೆ . . . ಓಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ (ಮಾವಾದ. ೦೩) ; ಮೂರು ತೊಲೆಯ ಏಕಾವಳೀಸರವು ಈಗಾಗಲೆ ಚನಿವಾಲಕಟ್ಟೆಯನ್ನು ಸೇರಿತ್ತು (ಜಿವರಿ. ೦೯೦). [ಚನಿವಾಲ (<ಚನಿವಾರ) + ಕಟ್ಟೆ₁]

ಚನಿವೆಂಡು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ (?): ಬಾಲಕರು ನೂಱಾಱು ಮೆಟ್ಟಿದರು . . . ಚೆಂಡಿನ ಹೊಣಕೆ ಚಣಿಕೋಲಾಳು ಚನಿವೆಂಡಿನಲಿ ದಂಡೆಯು ಹಾಱುಗುಪ್ಪೆಗಳ [ಪಾಠಾಂ. ಗೊತ್ತಿನ ದಂಡೆಯೆನೆ ನಾನಾ ವಿನೋದದಲಿ] (ಕುವ್ಯಾಆ. ೬-೧). [?]

ಚನುಕುರುಳಿ 'ಚಿಲಕುರುಳಿ' ನೋ.

ಚನುಕುಲಿ, ಚಿವುಕುಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ : ಮಿಗೆ ಲಾವುಗೆಯು ಚನುಕುಲಿ[ಪಾಠಾಂ. ರಿ]ಯು ಜಗಜಟ್ಟಿಮಲ್ಲ ಮಾಸಾಳ ಕಾಳಗವಲ್ಲಿ (ಅಮುಸಾಂ. ೧-೮೦). **ಚಿವುಕುಲಿ :** ತಗರ ಕಾಳಗ ಕುಕ್ಕುಟನ ಕಾಳಗವಲ್ಲಿ ಮಿಗಿಲ ಲಾವುಗೆ ಚಿವುಕುಲಿ ಬಗೆಬಗೆ ಜಟ್ಟಿಮಲ್ಲರ ಕಾಳಗವಲ್ಲಿ (ಬಸಪ. ೧-೩೦). [?]

ಚನುಚಂಪೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ : ಜುಂಬೆಯ ಚನುಚಂಪೆ ಕುಕ್ಕುರು ತುಡುಮುಮು ಪಾವುಂಚೆ ಕಿಂಕಿಣಿಗಳನು . . . ಕೇಳಿಸಿದರು (ಭರತ. ೧೩-೦೬). [?]

ಚನುಮಯ(ನಾ). =ಚಿನ್ನಮಯ ೩ : ಚನುಮಯನ ಕಾಣಿಸುವೆಬಾಯೆಂದೆನಂತ ಕರೆತಂದವನ ಹರಿಪದವನಜದಲ್ಲಿ ಕೆಡಹಿದನು (ಕೌಶಿರಾ. ೧೪-೩೮) ; ಬಳಿಕಲಖಂಡ ಚನುಮ[ಪಾಠಾಂ. ನ್ಮ]ಯನಾದಿಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಗಂಡನೆಸೆದನು (ತೊರರಾ. ೧-೮-೧) ; ಚನುಮಯನಿಪ್ಪ ನಿಜದೊಳಗೆ ತ್ರೈಜಗದ ಜನನ ತಾನೆಂದ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೩೨೪). [<ಚಿನ್ಮಯ]

ಚಿನ್ಗಾಳೆ 'ಚಿನ್ನಂಗಾಳೆ' ನೋ.

ಚಿನ್ನ₁ (ನಾ). ೧. ಹೊನ್ನು ; ಬಂಗಾರ ; ಸುವರ್ಣ: ಚಿನ್ನದ ಸವಂಗ ಮಪೂರ್ವದ ಮೊಚ್ಚೆಯಂ . . . ಒಪ್ಪೆ(ಶಂಪಭಾ. ೯-೧೦೩); ಚಿನ್ನವನೊರೆಯ ಬಹುದಲ್ಲದೆ ಬಣ್ಣವನೊರೆಯಬಹುದೆ (ಅವಚಂ. ೨೬೭-೧೨೧೩); ತೋಱಿದನು ತಾ ಬಳಿಕವಗೆ ಹದಿನಾಱುಬಣ್ಣದ ಪುಟದ ಚಿನ್ನಕೆ ನೂಱುಮಡಿಯೆನೆ ಹೊಳೆಹೊಳೆವ ಹೊಮ್ಮಱಿಯ ರೂಪಕವ (ತೊರರಾ. ೩-೮-೧೪) ; ಹುತವಹನೆಡೆಯೊಳು ಹುದುಗಿರ್ದ ಚಿನ್ನಕ್ಕೆ ಹಿತವಾಗಿ ಬಣ್ಣ ಬಂದಂತೆ ಚಿತಭಸ್ಮಲಿಪ್ತ ದೇಹವಿರ್ದುದು (ಮೋಹತ. ೮-೨೦); ಚಿನ್ನದ ಹರಡೆಯಿಟ್ಟಗಳೋಗಿಗದವರು . . . ಬೆನ್ನಟ್ಟಿ ಬೀಳಲಿಱದರು (ಕಂಠವಿ. ೦೩-೩೮) : ಗಿಡಗನನ್ನು ಪಂಜರದಲ್ಲಿ ಕೂಡಿದರೆ ಸಲಾಕಿ ಚಿನ್ನವಾದರೇನು ? ಕಬ್ಬಿಣವಾದರೇನು ? (ಅರ್ಜುಕ. ೪೦). **೨.** ಚಿನ್ನದ ನಾಣ್ಯ : ನಿನ್ನ ಮೊಲೆಗೆಲದೊಳ್ ಚಿನ್ನದಗಲದ ಪೊನ್ನ ಬಣ್ಣದ ಮತ್ತಿ ಮತ್ತೆನಿಸದೆ ಮೂಡಿದುದು (ಅರ್ಧನೀ. ೨-೩ ವ). ೩. ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರರನ್ನು ಮುದ್ದಿನಿಂದ ಕರೆಯುವ ಮಾತು : ನೀನೂ ನನ್ನ ಜೊತೆ ಬಂದ್ಬಿಡು ಚಿನ್ನಾ (ದೂಬೆಟ್ಟ. ೩೮).

ಚಿನ್ನಚಿಗುರು=ಒಡವೆವಸ್ತ್ರ: ಅನಿವಾರ್ಯಸಂಗತಿಯಲ್ಲಿ ವಾಗ್ದೇವಿಯು ಚಿನ್ನಚಿಗುರು ಈಡು ಇಟ್ಟು . . . ಅನುಪತ್ಯ ಸುಧಾರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಳು (ವಾಗ್ದೇವಿ. ೨೯೦). ಚಿನ್ನದ ಕಣ್ಣ = ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸ : ಚಿನ್ನದ ಕಣ್ಣನ ಕೊಂದು ಭೂಮಿಯ ವನಜಸಂಭವಗಿತ್ತನ್ಯಾ (ಕನಕ. ೧೨೦-೩). ಚಿನ್ನದ ಹಬ್ಬ = ಐವತ್ತನೆಯ ವಾರ್ಷಿಕೋತ್ಸವ ಸಮಾರಂಭ; ಸುವರ್ಣಮಹೋತ್ಸವ : ಪರಿಷತ್ತಿನ ಚಿನ್ನದ ಹಬ್ಬವು ವೈಭವದಿಂದ ಜರುಗಿತು (ರೂಢಿ). ಚಿನ್ನದೆಳೆ=ಚಿನ್ನದ ಸರಿಗೆ: ಚಿನ್ನದೆಳೆ ಮುಂಡಾಸನವು ಸಿರದಿಯಾಂತು . . . ಮಣಿಕಟಕಗಳನು ಧರಿಸಿ (ನವಮೋ. ೨-೪೪).

[ದೇ.೩ ತಮಿ. ತೆಲು. ಚಿನ್ನ]

ಚಿನ್ನ₂, ಚಿಣ್ಣ, ಚಿನ, ಚಿನಿ₁, ಜಿನ₁ (ನಾ). ೧. ಚಿಕ್ಕದು ; ಸಣ್ಣದು : (೬). **೨.** ಎಳೆಯವನು ; ಚಿಕ್ಕವಯಸ್ಸಿನವನು : ತನ್ನ ಮಗಳೆಂದೊಡೇಂ ಕಾಲ್ಪಿಡಿದು ಕೊಂಡೊಯ್ದು ಚಿನ್ನರಿಹರೆಂಬೆಣಿಕೆ ಮುರಿಯೆ ಬಿಸುಸುಯ್ವಂ (ಕಾಲೂರ.೩೬-೩೭). (ಗು). ೩.ಚಿಕ್ಕದಾದ; ಸಣ್ಣದಾದ. 'ಚಿನ್ನಂಗಾಳೆ' ಪರಾ. **ಚಿಣ್ಣ : ೨.** ಕಾನನಕೆ ಹೋಗೇಲೆಲವೊ ಚಿಣ್ಣ (ಹಡಕಾ. ೦೦-೦೦) ; ಚಿಣ್ಣನಂ ಕೈದುಡುಕಲೀವನೆ ಫಣಿಯ ಹುತ್ತದೊಳು (ಬಸಪು. ೦೮-೯೦) : **೩.** 'ಚಿಣ್ಣಂಚೆ' ಪರಾ. **ಚಿನ : ೩.** 'ಚಿನಗಡಿ' ಪರಾ. **ಚಿನಿ₁ : ೩.** 'ಚಿನಿಖಂಡ' ಪರಾ. **ಜಿನ₁ : ೩.** 'ಜಿನಗಾಳೆ' ಪರಾ.

[ದೇ.೩ ತಮಿ. ಮಲ. ಚಿನ್ನ; ಕೊಡ. ಚಿನ್ನಿ; ತೆಲು. ಚಿನ್ನ; ಕೊಲಾ. ಚಿನ್ನಿ, ಸಿನ್ನ; ನಾಯ್ಕಿ. ಸಿನ್ನ; ಪರ್ಜಿ. ಚಿನ್]

ಚಿನ್ನ₃ (ನಾ). ಕತ್ತರಿಸಿದುದು ; ತುಂಡಾದುದು : "ಛಿನ್ನ–ಚಿನ್ನ" (ಶಮುದ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ). [< ಸಂ. ಛಿನ್ನ]

ಚಿನ್ನ₄, ಚಿನ್ನೆ (ನಾ). ಚಿಹ್ನೆ ; ಗುರುತು: " ಚಿಹ್ನ – ಚಿನ್ನ " (ಶಮುದ. ೨೬೪ ಪ್ರಯೋ). **ಚಿನ್ನೆ :** 'ಚಿನ್ನೆದೋಱು' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಚಿಹ್ನ]

ಚಿನ್ನಅಗಿಲು (ನಾ). ಚಿಕ್ಕ ಜಾತಿಯ ಅಗಿಲಂ ಮರ : "ವಲ್ಲೀ–ಮೆಣಸು . . . ಚಿನ್ನಅಗಿಲು, ಕರಿಯ ಹತ್ತಿ " (ಓಷಧಿ. ೧೪೫).

[ಚಿನ್ನ₂ + ಅಗಿಲು (< ಅಗಿಲ್)]

ಚಿನ್ನಂಗಾಳೆ, ಚಿನಕಾಳೆ, ಚಿನಗಾಳೆ, ಚಿನಿಕಹಳೆ, ಚಿನ್ನಾಗಳೆ, ಚಿನ್ನಗಾಳೆ, ಜಿನಗಹಳೆ, ಜಿನಗಾಳೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬನೇ ಊದುವ ಸಣ್ಣ ಜೋಡು ಕಹಳೆ : (+). **ಚಿನಕಾಳೆ :** ಈ ದೇವರ ವಾಲಗವು ನಡೆಯಬೇಕಾದರೆ, ಹೆಗ್ಗಾಳೆ, ಚಿನಕಾಳೆ, ರಂಗಿನ ಕಾಳೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಮೊಳಗಬೇಕು (ಕನ್ನಜಾ. ೯) ; **ಚಿನಗಾಳೆ :** ನುಡಿವ ವೀರಣ ಗೌರುಗಾಳೆ ಚಿನಗಾಳೆಗಳ ಶಂಖಾನಿನಾದಂಗಳಿಂ (ಷಡಿಂ. ೭-೮). **ಚಿನಿಕಹಳೆ :** ಕೂಗಿಡುವ ಕಹಳೆ ಹೆಗ್ಗಹಳೆ ಚಿನಿಕಹಳೆ ಕರಣೆಯ ನಾದ (ಅಖಂಡೇ. ೨೦೬-೪೬). **ಚಿನ್ನಾಗಳೆ:** ಕರಡಿ ಕಂಸಾಳೆ ಹೆಗ್ಗಾಳೆ ಚಿನ್ನಾಗಳೆ (ಸಿದ್ಧಕಾ. ೮-೬). **ಚಿನ್ನಗಾಳೆ:** ಕೊಳಲು ತಪ್ಪಟೆ ಱುಂಜೆ ಚಿನ್ನಗಾಳೆಯು ಭೇರಿ (ಜ್ಞಾನಚ. ೪-೪೮). **ಜಿನಗಹಳೆ :** ಗಗ್ಗರವಱೆ ಗಿಡಿಬಿಡಿ ತೂಳುವಱೆ ಚಿನ್ನ ಬೊಗ್ಗಿನ ಹಱೆ ಜಿನಗಹಳೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೦-೬೮). **ಜಿನಗಾಳೆ:** ಒತ್ತಿ ಊದುವ ಜಿ[ಪಾಠಾಂ. ಚಿ]ನಗಾಳೆ . . . ಕೇಳ್ವರ ಕಿವಿವಾಗಿಲ ಕಿತ್ತುವದು (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೮-೯೩).

[ಚಿನ್ನ₂ + ಕಾಳೆ (<ಕಹಳೆ)]

ಚಿನ್ನಕಾರ (ನಾ). ಜಿಂಕೆ ಜಾತಿಯ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪ್ರಾಣಿ : ಚಿಗರೆಗಳು . . . ಚಿನ್ನಕಾರವೆಂಬ ಜಾತಿಯು ಕಾನಡಾಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ, ಉಳಿದ ಮೂರು ಜಿಲ್ಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಪರೂಪವಾಗಿ ದೊರೆಯುವದು (ಕಭಾಗೆ. ೬೫).

[?]

ಚಿನ್ನಗಣಿಕ (ನಾ). = ಚಿನ್ನಗೆಯ್ಕ (?) : ಚಿನ್ನಗಣಿಕದ ಚವುಡಿಸೆಟ್ಟಿ ಬಾಚವೆಸೆಟ್ಟಿ (ಎಕ. XI, ಚಿತ್ರದು. ೬-೨೩ ; 1338).

[P ಇದು 'ಚಿನ್ನಗೆಯ್ಕ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಚಿನ್ನಗಾಳೆ 'ಚಿನ್ನಂಗಾಳೆ' ನೋ.

ಚಿನ್ನಗಿರಿ (ನಾ), ಚಿನ್ನದ ಬೆಟ್ಟ ; ಮೇರುಪರ್ವತ. 'ಚಿನ್ನಗಿರಿಚಾಪ' ಪರಾ. [ಚಿನ್ನ₁ + ಗಿರಿ₁]

ಚಿನ್ನಗಿರಿಚಾಪ (ನಾ). ಮೇರುಗಿರಿಯನ್ನೇ ಬಿಲ್ಲಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡವನಂ; ಶಿವ : ಚಿನ್ನಗಿರಿಚಾಪ . . . ಅಪ್ಪಣೆಯನೀಯೆ (ಪ್ರಾಭರಾ. ೨೦-೨೪).

[ಚಿನ್ನಗಿರಿ + ಚಾಪ]

ಚಿನ್ನಗೆಯಿಕ 'ಚಿನ್ನಗೆಯ್ಕ' ನೋ.

ಚಿನ್ನಗೆಯ್ಕ, ಚಿನ್ನಗೆಯಿಕ (ನಾ). ೧. ಚಿನ್ನದ ಕೆಲಸ ; ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗನ ವೃತ್ತಿ : ಚಿನ್ನಗೆಯ್ಕದ ನಖರಂಗಳುಂ (ಎಇ. XIV, ೨೬೩-೫೦ ; 1173). ೨. ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗ: ಬಣ್ಣವಿಟ್ಟು ನುಡಿದಲ್ಲಿ ಫಲವೇನು ಚಿನ್ನಗೆಯ್ಕನಾಡುವನಂತೆ (ಬಸವ. ೨೦೫). **ಚಿನ್ನಗೆಯಿಕ :** ೧. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಭಿಗಾರಕ್ಕೆ ಚಿನ್ನಗೆಯಿಕದ ಹರದರಲಿ ತಿಂಗಳಿಂಗೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಹಾಗ ವೊಂದು (ಕಇ. II, ೨೦-೨೬; 1147) ; ವೇಣುಗ್ರಾಮದ ಸ್ಥಳದ ಚಿನ್ನಗೆಯಿಕದವರುಂ (ಎಇ. XIII, ೨೦-೫೦; 1204) ; ಆ ನಗರದ ಅಂಗಡಿಯವರು, ಚಿನ್ನಗೆಯಿಕದ ವ್ಯವಹಾರಿಗಳು . . . ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಆದಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭಾಗವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕೊಡುತ್ತಾರೆ (ಕಶಾಅ. ೧೬೮).

ಚಿನ್ನಗೆಯಿಕದ ಚೀರ=ಜರತಾರಿಸೀರೆ: ಚಿನ್ನಗೆಯಿಕದ ಚೀರಕ್ಕೆ ದೂಸಿಗವಸರಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿವಸರಕ್ಕೆ ಮಣಿಗಾಱವಸರಕ್ಕೆ (ಎಇ. XIII, ೨೦-೫೨; 1204).

[ಚಿನ್ನ₁ + ಗೆಯ್ಕ]

ಚಿನ್ನಗೆಲಸ (ನಾ).=ಚಿನ್ನಗೆಯ್ಕ ೧ : ಆತ ಚಿನ್ನಗೆಲಸದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಪರಿಣತನಾಗಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). [ಚಿನ್ನ₁ + ಕೆಲಸ]

ಚಿನ್ನಗೇದಗೆ (ನಾ). ಬಂಗಾರದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕೇದಗೆ; ಮಂಡಿಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಕೇದಗೆಯಾಕಾರದ ಚಿನ್ನದ ಆಭರಣ: ವಜ್ರದೋಲೆ ತುಱುಬಿನ ಮುತ್ತಿನ ಬಲೆ ಚಿನ್ನ[ಪಾಠಾಂ. ಚೀನ, ಚಿನ್ನ]ಗೇದಗೆ ಗಱಗಳಿಂ ಸಿಂಗರಿಸಿದಳು (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೯-೯೭). [ಚಿನ್ನ₁ + ಕೇದಗೆ]

ಚಿನ್ನಗೇವಿಕ (ನಾ). = ಚಿನ್ನಗೆಯ್ಕ ೧ : ಚಿನ್ನಗೇವಿಕದ ಮಹದೇವಂ ಬಲ್ಲಿಮಯ್ಯನ ಶತದ ಕಿಸುಕಾಡು ಮತ್ತ ೨ (ಕಇ.II, ೯-೨೩ ; 1075).

[P ಇದು ' ಚಿನ್ನಗೆಯ್ಕ ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತ]

ಚಿನ್ನತಿಕೋಲು 'ಚಿನ್ನತಿಗೋಲು' ನೋ.

ಚಿನ್ನತಿಗೋಲು, ಚಿನ್ನತಿಕೋಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೋಲು ; ಕೈಗೋಲು (?) : ಒಟ್ಟಿದಳಿಗೆಯ ಚಿನ್ನತಿಗೋಲ ತುದಿಯಿಂದ ಕುಟ್ಟುವನಂತೆ ಮಾನ್ಯದೊಳು (ಭರಚ. ೨೯-೭೨). **ಚಿನ್ನತಿಕೋಲು :** ವ್ರತಿವಿಕಳನೀಪರದಗಿದುವೇ ವಿತತಿ ಚಿನ್ನತಿಕೋಲು ತನಗೆಂದತಿಶಯದಿ ನಗುತಿರ್ದುದಾ ಜನವು (ಜೀವಂಚ. ೯-೯). [ಚಿನ್ನತಿ ? + ಕೋಲು₁ (<ಕೋಲ್₁)]

ಚಿನ್ನತಿತ್ತಿರಿ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕ ತಂತ್ರೂರಿ ; ಸಣ್ಣ ತಂತ್ರೂರಿ : ಚಿನ್ನತಿತ್ತಿರಿ ಶಂಖವಾಸಗಳ ಮೊತ್ತದ ನಾದ ಕೇಳ್ವರ ಕಿವಿವಾಗಿಲ ಕಿತ್ತುವದು(ಕುರಾಸಾಂ. ೩೮-೯೩) ; ಚಿನ್ನತಿತ್ತಿರಿ ಱುಂಜೆ ಮೂರು ಕಾಪು ಹೆಗ್ಗಾಳೆ . . . ಸನ್ನಾಹ ಭೇರಿ ಮೊಳಗಲು (ರಾಮುವಿ. ೮-೭೧). [ಚಿನ್ನ₂ + ತಿತ್ತಿರಿ₂]

ಚಿನ್ನದಾರೆ, ಚಿನ್ನಧಾರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಲೋಮಂಥಿನೀ–ಚಿನ್ನದಾರೆ " (ಓಷಧಿ. ೧೪೪) ; ಹೆಗ್ಗುರುಟಿಗೆ ಹುಣಿಸೆಯ ತಿಗುಡೆಗ್ಗಿಲ್ಲದ ಚಿನ್ನದಾರೆಯಲಿಕ್ಕಿದ ಸಂದಗ್ಗಳದ ಹಿಕ್ಕೆ . . . ಅಖಿಳ ವಿಷಮನಂತಾಱಸುಗುಂ (ಖಮದ. ೦೬-೦೦೨). **ಚಿನ್ನಧಾರೆ:** "ವಸು ಚಿನ್ನಧಾರೆ" (ಮಂಗರಾ. ೪೦-೩೨) ; " ತ್ರಿಪಾದೀ – ಚಿನ್ನಧಾರೆ " (ಓಷಧಿ. ೬೯). [?]

ಚಿನ್ನದಾವರೆ (ನಾ). ಹೊಂಬಣ್ಣದ ತಾವರೆ ; ಹೊಂದಾವರೆ : ಚಿನ್ನದಾವರೆಯ ಕಾಣ್ಕೆಯನಿಕ್ಕಿ ಮಧುವಾಣಿ ತನ್ನ ಕೈಮುಗಿದಳರ್ತಿಯೊಳು (ಭರಚ. ೩೭-೬೯). [ಚಿನ್ನ₁ + ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ)]

ಚಿನ್ನದಾವರೆಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : (ವೃಡಿಗಿ. ೪೫-೮೮೮).

[ಚಿನ್ನದಾವರೆ ? + ಗಿಡ (<ಗಿಡು)]

ಚಿನ್ನಧಾರೆ 'ಚಿನ್ನದಾರೆ' ನೋ.

ಚಿನ್ನನೇಱಲ್ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕನೇರಳೆ; ನಾಯಿನೇರಳೆ: " ಜಂಬುಜಾಂಬವಂ–ಚಿನ್ನನೇಱಲಹಣ್ಣು " (ಓಷಧಿ. ೬೨). [ಚಿನ್ನ₂ + ನೇಱಲ್]

ಚಿನ್ನಪೂ (ನಾ). ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಹೂವಿನಾಕಾರದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಂಗಾರದ ಒಡವೆ : ಚಿ[ಪಾಠಾಂ. ಚಿ]ನ್ನಪೂವನೋಸರಿಸುವ ಹಾರಮುಂ ಪಿಡಿದು ನೋಡುವ ಕಟ್ಟಿದ ನೂಲ ತೊಂಗಲಂ ತಿರಿಪುವ ಕೆಯ್ತದೊಂದಂ ನೆವದಿಂ ಲಲಿತಾಂಗಿಯ ಶಂಕೆಯಂ ಭಯಂ ಬೆರಸಿದ ನಾಣುಮಂ ಕ್ರಮದೆ ಪಿಂಗಿಸು (ಪಂಪಭಾ. ೩-೭೭) ; ಕುನ್ತಳದೇಸಕ್ಕಳವಟ್ಟ ಚಿನ್ನಪೂವೆನೆ ಬೆಳಗಿದುದೊಳ್ಪೊಲಮೆನಿಪ್ಪ ಬೆಳ್ವಲದೇಶಂ (ಕಇ. I, ೨೪-೮ ; 1148) ; ಒಪ್ಪವಂ ತಳೆದ ಕುನ್ತಲದೇಶಕೆ ಚಿಂನಪೂವೆ ತಳ್ತೆತ್ತವಳಂಕೆಗೊಣ್ಡುದೆ ವಿರಾಜಿಸುತಿರ್ಪ್ಪುದು ಬೆಱ್ವೊಲಂ (ಶಾಸಪ. ೬೫) ; ಜೂಳೆಯ ಚಿನ್ನಪೂ ಕಮಲಪೂ . . . ಮೊದಲಾಗಿ ಬಾಲೆಗಾಭರಣವೊಪ್ಪಿದುವು (ಭರಚ. ೪೦-೬೫).

[ಚಿನ್ನ₁ + ಪೂ₂]

ಚಿನ್ನಭಂಡಾರ (ನಾ). ಚಿನ್ನ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಇಟ್ಟಿರುವ ಕೋಶ,– ಖಜಾನೆ: ಚಿಂನಭಂಡಾರದ ತಿಂಮರಸರ ಮಕ್ಕಳು ನಾರಾಯಣದೇವಗಳು (ಇಅ. IV, ೩೨೮-೮ ; 1530) ; ಚಿಂನಭಂಡಾರದ ಪುರುಷೋತ್ತಮ್ಮಯನ ಮಗ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೨-೭೬ ; 1641). [ಚಿನ್ನ₁ + ಭಂಡಾರ]

ಚಿನ್ನರೂಪ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕವನು ; ಎಳೆಯುವವನು : ಚನ್ನಪ್ರಸನ್ನ ರನ್ನ ಸಿರಿಸಂಪನ್ನ ಚಿನ್ನಾಂಬರ ಚಿನ್ನರೂಪ ಚಿನ್ಮಯಕಾಯ (ತೀರ್ಥಮು. ೧೬೩).
[ಚಿನ್ನ₂ + ರೂಪ]

ಚಿನ್ನಲಾಮಜ್ಜ (ನಾ). ಕಿರಿಯಬಾಳದ ಬೇರು ; ಚಿಕ್ಕಲಾಮಂಚ : "ಕಾಂಚನಂ – ನಾಗಕೇಸರ, ಚಿನ್ನಲಾಮಜ್ಜ, ಉಮ್ಮತ್ತ" (ಓಷಧಿ. ೩೪).
[ಚಿನ್ನ₂ + ಲಾಮಜ್ಜ]

ಚಿನ್ನವರದೆ, ಚಿನವರದ, ಚಿನಿವರದ್ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ವ್ಯಾಪಾರಿ ; ಚಿನಿವಾರ: "ವಿತ್ತವಣಿಜಂ ಚಿನ್ನವರದರ್" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೩–೧೪) ; ಕುಬೇರನ ನಿಳಿಕೆಯ್ವರ್ ನಿಜಮುಪ್ಪನುಪಮಧನದಿಂದೆ ಚಿನ್ನವರಧರ್ ಪುರದೊಳ್ (ಕುಸುಮಾ. ೨–೧೦೨) ; ಪೊಸರನ್ನಗಟ್ಟಗಳಿಂದಲೆಸೆವ ಚಿನ್ನವರದರಂಗಡಿಗಳೆತ್ತರದೊಳು (ಅಂಜನ. ೩–೭೯) ; ಮುಟ್ಟಮನೆ ಲೀಲಾಮಾತ್ರದಿಂ ಕಟ್ಟುವಟ್ಟರಿಯಿಂದಾ ಪುರದಲ್ಲಿ ಚಿನ್ನವರದರ್ ತಾವಿಂತು ವಿಭ್ರಾಜಿಪರ್ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧–೮೨೧) ; ಜಟ್ಟಿಗಗೀತಪಾಠಕರು ಸೆಟ್ಟಿಗ ಖಲು ಚಿನ್ನವರದರು ಘಟ್ಟಿಪ ಕಟ್ಟಿಗೆಕಾಜಿಕೇಙದರು (ಮೋಹತ. ೩೬–೪೩) ; ಹರಸಖನ ಪುರದ ಧನವಿಙ ಪುರದ ಚಿನ್ನವರದರೊಳೊರ್ವಮೊರೆವ ಚಿನ್ನಕ್ಕೆ ಸರಿಭಾರದು (ಚೆಬಸು. ೧೧–೪೭). **ಚಿನವರದ:** ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರಿಡುವಂಗಭೂಷಣದಾಪಯಿತ ಹಣ ಹೊನ್ನರಾಸಿಯರೀ ಪರಿಯು ಚಿನವರದರದೆಯೊಳಗಂಬರಕಾಲಯ್ದುರೂ ಸದ್ವಾಪಿಸಿಹೆರಂಗಡಿಯೊಳು (ಜರಾಮಾ. ೨೫–೪೧). **ಚಿನಿವರದ:** ಪೊನ್ನ ಕುಪ್ಪೆಗಳಿಂದ ಚಿನಿವರದರಂಗಡಿ ವಿರಾಜಿಸಿದುವು (ಗುಹಿಚಾ. ೧–೩೦).
[ಚಿನ್ನ₁ + ವರದ]

ಚಿನ್ನವಲಗೆ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಗಟ್ಟಿ: ಕ್ರಾಸುಗಟ್ಟಲೆ ಪೊರೆಗಲ್ಲು ಮಚ್ಚರಗಡ್ಡಿ ಭಾಸುರವಹ ಚಿನ್ನವಲಗೆ ಲೇಸಾಗಿ ಮಯೂಬದಿಂದೆಣಗೆಯುನೆತ್ತುವ ಬಹು ಕೌಸಲವಿದರಿರುತಿಹರು (ಅಂಜನ. ೩–೮೧). [ಚಿನ್ನ₁ + ಹಲಗೆ]

ಚಿನ್ನವಾರ 'ಚಿನಿವಾರ' ನೋ.

ಚಿನ್ನವಾಲ 'ಚಿನಿವಾರ' ನೋ.

ಚಿನ್ನಾಟ, ಚಿಣ್ಣಾಟ (ನಾ). ಹುಡಂಗಾಟ ; ಚೆಲ್ಲಾಟ : ನಲ್ಲನ ಮುರಿದ್ದು ಬಲು ಚೆಲುವೆಯೆಂದು ಬೀದಿಯ ಜನರೊಡನೆ ಚಿನ್ನಾಟವೇ ? (ಮೋಕ್ಷಸಾ. ೦೩೦ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ) ; ಮಧುಚುಂಬನವು ಕುಪ್ಪಿ ಚಿನ್ನಾಟ (ಉಯ್ಯಾಲೆ. ೩೪–೪); ಬೆಕ್ಕಿಗೆ ಚಿನ್ನಾಟ ಇಲಿಗೆ ಪ್ರಾಣಸಂಕಟ (ಗಾದೆ). **ಚಿಣ್ಣಾಟ:** ರಾಜಕೀಯದಲ್ಲಿ ಚಿಣ್ಣಾಟವಾಡುತ್ತಿರುವ ಮಾನವನ ಮನಸ್ಸು (ಪ್ರಬಂಧ. I, ಲೇಖನಗಳ ತಿರುಳು). [ಚಿನ್ನ₂ + ಆಟ]

ಚಿನ್ನಾಟಿಕೆ (ನಾ). ಮಕ್ಕಳಾಟಿಕೆ ; ಹುಡುಗಾಟಿಕೆ; ಚೇಷ್ಟೆ : ಮಗಳಿಗೆ ಎಷ್ಟು ಜನ ಮಕ್ಕಳೆಂಬುವದು ತಿಳಿದ ಮೇಲೆ ಎಲ್ಲಾ ಮಕ್ಕಳ ಚಿನ್ನಾಟಿಕೆಯಾಗಲಿ (ಮುಂಗಾರು. ೧೧೩). [ಚಿನ್ನಾಟ + – ಇಕೆ]

ಚಿನ್ನಾಣೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ: ನಲಿದಾಡುತಿರ್ಪರು ವಿನೋದದಿಂ ಚಂಡಾಟ ಚಿನ್ನಾಣೆಯಂ (ಕುರಂಗ. ೧೧–೧). [?]

ಚಿನ್ನಾರಿ (ನಾ). ೧. ಬಂಗಾರದ ಬಣ್ಣದ ಜರಿಯುಳ್ಳದು : ಹ್ಯಾಗೆ ಕೊಟ್ಟುಬಿಟ್ಟನೇ ಅಮ್ಮ ಆ ರಿಬ್ಬನ್ನಿನವನು ಈ ನಿನ್ನ ಚಿನ್ನಾರಿ ಲೇಪನು ? (ನಡದಾ. I, ೫೦೭). ೨. ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಕರೆಯುವಾಗ ಬಳಸುವ ಮಾತು : ಚಿನ್ನಾರಿ, ಬಾಮ್ಮ ಇಲ್ಲಿ (ರೂಢಿ).
[ದೇ.೩ ತೆಲು. ಚಿನ್ನಾರಿ]

ಚಿನ್ನಾಲಿ 'ಛಿನಾಲಿ' ನೋ.

ಚಿನ್ನಿ₁, ಚಿಣಿ, ಚಿಣ್ಣ, ಚಿಳ್ಳಿ₁ (ನಾ). ೧. ಮಕ್ಕಳು ಚಿಣ್ಣಿಕೋಲಿನಾಟಕ್ಕೆ ಬಳಸುವ ಮರದ ಸಣ್ಣ ತುಂಡು: ಹಿಂಡುಗೆಳೆಯರು ಕೂಡಿಕೊಂಡಾಡುವಲಗ್ಗೆ ಚೆಂಡು ಬುಗುರಿ ಚಿನ್ನಿಗಳನು (ಜಂಪ್ರಹಾ. ೦–೩೫). **ಚಿಣಿ:** ೧. 'ಚಿಣಿಕೋಲು', 'ಚಿಣಿದಾಂಡು' ಪರಾ. **ಚಿಣ್ಣ:** ೧ ಚೆಂಡಿಕ ಚಿಣ್ಣಯೊಲೆರಡು ಕೊಡೆಗಡಿದು (ಜನಮು. ೩೫–೭೨) ; ಅಗೋ ವಿದುರ . . . ಈಗ ಜಟಧಾರಿಯಾಗಿದ್ದಾನೆ ; ದೇಹ ತುಂಬ ಕೃಶವಾಗಿದೆ; ಬಾಯಲ್ಲಿ ಚಿಣ್ಣಿಯನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ (ವಧಧಾ. ೩೭೪). ೨. ಮೊಳಕಾಲಿನ ಚಿಪ್ಪು : ಅಂಗಜನೃಪನಣ್ಣೆವಾಲುಂಬ ಕುಂದಣದ ಗಿಣ್ಣಲ ಮಗುಚಿ ದಂತೆಸೆದವು ಮೊಣಕಾಲ ಚಿಣ್ಣಗಳಾ ಕೋಮಲೆಗೆ (ರಾಮವಿ. ೧೨–೩೨). ೩. ಚಿಕ್ಕದು; ಸಣ್ಣದು: (ಕ). **ಚಿಳ್ಳಿ₁ :** ೧. ನಿನ್ನ ಗೋಲಿಯು ಚಂಡು ಬುಗುರಿ ಚಿಳ್ಳಿಗಳ ಯನ್ನು ಬಾಲಕರೆಲ್ಲ ಕೊಂಡು ಪೋಗುವರು (ಹಮಚ. ೧೭೯). [< ಚಿನ್ನ₂]

ಚಿನ್ನಿ₂ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : (ಕ). 'ಕಂಕೋಳಚಿನ್ನಿ' ಪರಾ.
[ದೇ.೩ ತಮಿ. ಚಿನ್ನಿ]

ಚಿನ್ನಿ₃ (ನಾ). (ದನಕರುಗಳಿಗೆ ನೆನಸಿ ಕೊಡುವ) ತೊಗರಿಯ ನುಚ್ಚು ಮತ್ತು ಕಡಲೆಯ ನುಚ್ಚುಗಳ ಮಿಶ್ರಣ : ತೊಗರಿಯ ನುಚ್ಚು, ಕಡಲೆಯ ನುಚ್ಚು ಕೂಡಿದ್ದಕ್ಕೆ "ಚಿನ್ನಿ" ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಗೋಗ್ರಾ.ಸ. ೫೦). [←ಮರಾ. ಚುಣೀ,ಚೂಣ. / ಪ್ರಾ. ಚುಣ್ಣ./ಸಂ. ಚೂರ್ಣ]

ಚಿನ್ನಿಗ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವವನು ; ಚಿನಿವಾರ : ಬೆಲೆಯ ಚಿನ್ನಿಗ ಬಲ್ಲ ನೆಲೆಯನಂಬಿಗ ಬಲ್ಲ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೯೧೩).
[ಚಿನ್ನ₁ + – ಇಗ]

ಚಿನ್ನಿದಾಂಡು, ಚಿಣಿದಾಂಡು, ಚಿಣ್ಣದಾಂಡು (ನಾ) =ಚಿಣ್ಣಿಕೋಲು ೨: ಹುಡುಗರು ಚಿನ್ನಿದಾಂಡು ಆಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). **ಚಿಣಿದಾಂಡು :** ಚಿಕ್ಕ ನನ್ನ ಕಂದಯ್ಯ ಚಿಣಿದಾಂಡು ಆಡ್ಯಾನು (ಹಳ್ಳಿಯ ೭೯). **ಚಿಣ್ಣದಾಂಡು :** ಚಿಣ್ಣೀದಾಂಡು, ಪಟ, ಗೋಲಿ, ಮರಕೋತಿ – ಒಂದು ಒಂದೂ ಇಲ್ಲ (ನಡದಾ. I, ೩೬೬). [ಚಿನ್ನಿ₁ + ದಾಂಡು]

ಚಿನ್ನಿಧಿ(ನಾ). ಜ್ಞಾನದ ಆಶ್ರಯ; ಪರಮಾತ್ಮ: ಚಿನ್ನಿಧಿಯನನ್ಯಾಯಕಾಜರ ಚಿನ್ನ ಚಿಮ್ಮುಟಗೆಯೂನತುಳಿತಾಭಿನ್ನ ಬಲಯುತನಂ . . . ತನ್ನಿ (ಬಸವು. ೫೯–೩೭) ; ಸಾಕ್ಷಾತ ಚಿನ್ನಿಧಿ ಮಹೇಶ್ವರನೆ ನಿನಗೆ ವಂದಿಸುವೆ (ವೀಶ್ವಪು. ೨–೮–೫೮). [ಸಂ. (ಚಿತ್ + ನಿಧಿ)]

ಚಿನ್ನಿಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : (ವೃಕಿಗಿ. ೨–೨೦).
[ಚಿನ್ನಿ₂ + ಮರ₁]

ಚಿನ್ನಿವಾರ 'ಚಿನಿವಾರ' ನೋ.

ಚಿನ್ನಿಸಕ್ಕರೆ (ನಾ). ಹಿಟ್ಟಿನಂತಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಕ್ಕರೆ; ರಾಯಪುಡಿ ಸಕ್ಕರೆ : ಚಿನ್ನಿಸಕ್ಕರೆಯು ಬೆರೆಯೆ ಭರತಿ ಉಕ್ಕುವದು ಕ್ಷೀರಸಿಂಧು (ಸೂರ್ಯಪಾ. ೩೪–೦೦) ; ಸಣ್ಣ ಶಾವಿಗೆ ಒಲ್ಲ ಚಿನ್ನಿಸಕ್ಕರೆ ಒಲ್ಲ (ಹಳ್ಳಿಹಾ. ೫೨). [<ಚೀನಿ + ಸಕ್ಕರೆ]

ಚಿನ್ನೆ 'ಚಿನ್ನ₄' ನೋ.

ಚಿನ್ನೆದೋಱು (ಕ್ರಿ). ಗುರುತು ತೋರು ; ಚಿಹ್ನೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು: ಸೊನ್ನಗೇದಗೆಯ ಪೂವೊಡೆಯಂತೆ ಬಸಿಱನ ಚಿನ್ನೆದೋಱದುದು ಮಯ್ಯೊಳಗೆ (ಮೋಹತ. ೧೭–೨). [ಚಿನ್ನೆ (< ಚಿನ್ನ₄) + ತೋಱು]

ಚಿನ್ಮಯ (ಗು). ೧. ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪವಾದ ; ಶುದ್ಧ ಜ್ಞಾನಮಯವಾದ : ಚಿನ್ಮಯಜ್ಯೋತಿಪ್ರಭಾರೂಪಭಾವನಾತೀತಪ್ರಭುವೆ (ಬಸವು. ೮–೫೩). (ನಾ). ೨. ಶುದ್ಧಜ್ಞಾನದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು ; ಚಿದ್ರೂಪವಾದುದು : ಶಾಬರರೂಪರಚನೆಯ ತೆರೆಯ ಮಱೆಯಲಿ ಮೆಱೆವ ಚಿನ್ಮಯದ ರೂಪನು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೬–೬೭); ಚಿನ್ಮಯದ ಬೋಧೆಯಂ ಪೇಳ್ದು ರಕ್ಷಿಸಿದ ದೇಶಿಕನಿಗಗ್ಗಳವೆನಿಸುವ (ವೀಶ್ವಪು. ೧–೧–೫೩) ; ಜಡವೆ ಚಿನ್ಮಯವಾಗಿ ಚಿಮ್ಮಿದಪುದಯ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫–೧೨೯). ೩. ಪರಮಾತ್ಮ ; ಪರಬ್ರಹ್ಮ ; ಪರವಸ್ತು: ಹದಿನಾಲ್ಕುಲೋಕವು ತಾನೆಯಾದ ಚಿನ್ಮಯನ ಹೇಳಿಹೆನೆಂದರೆ ಎನ್ನಳವಲ್ಲ (ವಚಸಂ. ೩೭೪–೦೨). [ಸಂ.]

ಚಿನ್ಮಾತ್ರಗೋಚರ (ಗು). ಬುದ್ಧಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಗೋಚರವಾಗುವ ; ಅಮೂರ್ತವಾದ : ವಿದ್ಯಾವಂತರು ಚಿನ್ಮಾತ್ರಗೋಚರವಾದ ಭಾವನೆಗಳನ್ನು ಅಳವಡಿಸಿಕೊಂಡು ಮೂಲತತ್ತ್ವಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಯತ್ನಪಡುತ್ತಾರೆ (ಪ್ರವಾಇ. I, ೩೩೮). [ಸಂ.]

ಚಿಪಟ (ಗು). ೧. ಚಪ್ಪಟೆಯಾದ. ೨. ಚಪ್ಪಟೆಯಾದ ಮೂಗುಳ್ಳ. (ನಾ). ೩. ಅವಲಕ್ಕಿ. [ಸಂ.]

ಚಿಪಲಿ 'ಚಿಪಳಿ' ನೋ.

ಚಿಪಳಿ, ಚಿಪಲಿ (ನಾ). ಮರದಿಂದ ಮಾಡಿದ ತಾಳ ; ಚಿಟಿಕೆ : ವಾಸುದೇವರು . . . ಇವರ ಭಿಕ್ಷೆಯ ಪೋಷಾಗು ಹ್ಯಾಗಂದರೆ – ತಲೆಗೆ ನವಿಲಗರಿಯ ಟೊಪ್ಪಿಗೆ, ಯೆಡಗೈಯಲ್ಲಿ ಚಿಪಳಿ, ಬಲಗೈಯಲ್ಲಿ ತಾಳ (ಕಭಾಗ. ೨೧೪). **ಚಿಪಲಿ :** ಕಾಲ ಸರಪಳಿ ಮಿನುಕು ಕನ್ನಡಿಯು . . . ಗಿಣಿ ಚಿಪಲಿಗಳು (ಗುರುಚಾ. ೩-೩೦). [← ಮರಾ. ಚಿಪಳೀ]

ಚಿಪಿಟ (ನಾ). ೧. ಅವಲಕ್ಕಿ : "ಪೃಥುಕಃ, ಚಿಪಿಟಃ–ಈ ೨ ಅವಲಕ್ಕಿ" (ಹಲಾಯು. ೯೪-೪೩೦). ೨. ಚಪ್ಪಟೆಯಾದ ಮೂಗು. 'ಚಿಪಿಟಾಸ್ಯ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚಿಪಿಟಕ (ನಾ). = ಚಿಪಿಟ ೧ : " ಅವಲ್ – ಮುಸಲ ಕ್ರಿಯಾ ಯಾಂ, ಚಿಪಿಟಕೇ ಚ " (ಶಮುಧಾ) [ಸಂ.]

ಚಿಪಿಟಾಸ್ಯ (ನಾ). ಚಪ್ಪಟೆಮೂಗಿರುವ ಮುಖವುಳ್ಳವನು : ಉರಗಾವೃತಂ ಸುವರ್ಣಾಭರಣಂ ಜಲಯಾನವಾಸಿತಂ ಚಿಪಿಟಾಸ್ಯಂ (ಜಾತತಿ. ೦೯-೦೨). [ಚಿಪಿಟ + ಆಸ್ಯ]

ಚಿಪಿಲೆ 'ಸಿಪಿಲೆ' ನೋ.

ಚಿಪ್ಪ (ನಾ). ೧. ಶಿಲ್ಪವಿದ್ಯೆ. ೨. ಹೊಲಿಗೆ. 'ಚಿಪ್ಪಿಗ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಶಿಲ್ಪ]

ಚಿಪ್ಪಡ, ಚಿಪ್ಪಡೆ (ನಾ). ಕಲ್ಲಿನ ಬಿರುಕು,–ಸಂದು : ಎತ್ತ ನೋಡಿದತ್ತ ಚಿಪ್ಪಡ. ಅದರಲ್ಲಿಯೇ ಒಂದು ಕಿಂಡಿಯನ್ನು ಹುಡುಕಿ ವನಶ್ರೀಭಾಂಡಾರದಿಂದ ಹವಳ ಮುತ್ತುಗಳನ್ನು ಕದ್ದು ತರಲು ಒಬ್ಬರ ಹಿಂದೊಬ್ಬರು ಪಾರಾದರು (ದಾಸಹು. ೨೪). **ಚಿಪ್ಪಡೆ :** ದೂರಿನ ಚಿಪ್ಪಡೆಯಲ್ಲಿ ಹಾವುಗಾರರು ಹಾವುಗಳನ್ನೋ ಏಡಿಗಳನ್ನೋ ಹಿಡಿಯುತ್ತಿರುವಂತೆ ಕಂಡಿತು (ಹೇಮಂತ. ೦೪೮). [?]

ಚಿಪ್ಪಡು (ನಾ). ೧. (ಕರಾ) ಸ್ತ್ರೀಯರ ಕಿವಿಯ ಬಳಿಯ ಕೂದಲು. ೨. ಪಕ್ಷಿಗಳ ತುಪ್ಪುಳು. [?]

ಚಿಪ್ಪಡೆ 'ಚಿಪ್ಪಡ' ನೋ.

ಚಿಪ್ಪಣೆ (ನಾ). ಚಿಮುಕಿಸುವ ಸಾಧನ (?) : ಉಪ್ಪರಿಗೆ ಹೊಂಗಳಸ ಮಂಟಪ ಚಪ್ಪರಕೆ ಪನ್ನೀರ ಚಿಪ್ಪಣೆ (ರೇವಕಾ. ೨-೭). [< ಸಿಂಪಣೆ?]

ಚಿಪ್ಪಲಿಗ (ನಾ). ಬಟ್ಟೆ ಹೊಲಿಯುವವನು ; ದರ್ಜಿ ; ಸಿಂಪಿಗ (?) : ವಿನಯದಿಂ ಚಿಪ್ಪಲಿಗನೊಬ್ಬನು ದನುಜಸೂದನಗೆಜಿಗಿ ಕವಚವ ಮನವೊಲಿದು ಕೊಡಲು (ಕೃಕರ್ಣಾ. ೩-೪೮). [< ಚಿಪ್ಪಿಗ?]

ಚಿಪ್ಪಲು$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಮಾನು : ಬಿಳಿಚ ಚಿಪ್ಪಲು ಮಲಗು ಹೆಮ್ಮಲಗು . . . ಗಜಿಲುಗಳೆಂಬ ಹೊಳೆವಳಿಯ ವಿಮಾನ್ಗಳಂ ತವಿಸುತಿಹ ಬೇಡರಂ ನೋಡಿದಂ ಭೂಪಾಲನು (ಹಚಕಾ. ೩-೪೬). [?]

ಚಿಪ್ಪಲು$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಚಿಪ್ಪಲ ತೊಪ್ಪಲ ನಿರಸಲ ತೊಪ್ಪಲ . . . ಮುಂತಾದ ಬಯಲುವನದಲ್ಲಿದ್ದ ಕಾಡ ತೊಪ್ಪಲುಗಳನ್ನು ತಗ್ಗಿಗೆ ಹಾಕಿ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೪೮). [?]

ಚಿಪ್ಪಳ (ನಾ). (ಕರಾ) ಬೇಲಿಯ ಎರಡು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಜೋಡಿಸಿ ಬಿಗಿಯುವ ಬಿದಿರು ; ಬೇಲಿಯ ಅಡ್ಡಗಟ್ಟು : ಈ ಬೇಲಿಗೆ ಎರಡಾದರೂ ಚಿಪ್ಪಳ ಬೇಕು (ದೂಧಿ). [?]

ಚಿಪ್ಪಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು (?) : ಗೇಣಿ ನಾಗಂಡುಗದಲು ಭತ್ತ ಮೂಡೆ ೬೫ ಚಿಪ್ಪಳಿಯು ಒಳಗೆ ಮೂಡಲು ಜಲ್ಲೆಯು ಅಣ್ಣೆಸಟಿಯು ಹಿರಿಯು ಗದ್ದೆಯಿಂದಂ ಪಡುವಲು (ಸೌಇಇ. IX–ii, ೪೨೪–೨೫ ; 1401). [?]

ಚಿಪ್ಪಳು (ನಾ). ಇಕ್ಕಟ್ಟಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿಸುವುದು ; ಪೀಡಿಸುವುದು. 'ಚಿಪ್ಪಳೇಜುಸು' ಪರಾ.

ಚಿಪ್ಪಳು ಹಾಕು = ತೊಂದರೆಕೊಡು ; ಕಾಡು ; ಪೀಡಿಸು : (ಕ). [←ತುಳು. ಚಿಪ್ಪಳೆ]

ಚಿಪ್ಪಳೇಜುಸು (ಕ್ರಿ). ತೊಂದರೆಕೊಡು ; ಕಾಡು ; ಪೀಡಿಸು: (ದಾಸಜಕ. ೦೪೩–೨). [ಚಿಪ್ಪಳು + ಏಜುಸು]

ಚಿಪ್ಪಾಟಿ, ಚಿಪ್ಪಾಡಿ, ಚಿಪ್ಪಾಡೆ (ನಾ). ೧. ರಸವನ್ನು ಹಿಂಡಿದ ಕಬ್ಬು, ದನಗಳು ತಿಂದುಳಿಸಿದ ಮೇವು ಮುಂತಾದುವು : ಚಿಪ್ಪಾಟಿ = "ದನ ತಿಂದುಳಿದ ದಂಟು ; ಸೊಪ್ಪು" (ಜಾನಕೋ. ೩೬). **ಚಿಪ್ಪಾಡಿ :** ೧. ದನಗಳ ಮುಂದಿನ ಚಿಪ್ಪಾಡಿ ತಿಂದ ಬೀಳತದ (ಅಕೋಳ. ೦೩೬) : ಚಿಂತಾಕು ಇಟಗೊಂಡು, ಚಿಪ್ಪಾಡಿ ಬಳಿವಾಕಿ (ಕನ್ನಜಾ. ೩೮) ; ಗಬ್ಬಿದ್ದ ದನಕ್ಕೆ . . . ಇದ್ದ ಬಿದ್ದ ಚಿಪ್ಪಾಡಿಯನ್ನು ತಿನ್ನಲು ಚೆಲ್ಲುತ್ತಾರೆ (ಗೋಗ್ರಾಸ. ೨೬). ೨. ಚೂರು; ತುಂಡು; ತುಣುಕು : ಒಂದು ಹೆಜ್ಜೆ ಮುಂದಿಟ್ಟರೆ ನಿಮ್ಮನ್ನು ಚಿಪ್ಪಾಡಿ ಮಾಡಿ ಗಾಳಿಗೆ ತೂರೇನು (ವಿಜಸಾ. ೦೦). **ಚಿಪ್ಪಾಡೆ :** ೨. ಆ ಪೋಲೀಸನು ತನ್ನ ಹಗಲುಗನಸಿನಲ್ಲಿಯು ಕಾರಿನ ಕೂಡ ನೆಲಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದು ಚಿಪ್ಪಾಡೆಯಾಗುತ್ತಿದ್ದನು (ಕನಳಿ. ೦೦೯); ದೊಣ್ಣೆಯಿಂದ ಕಂಡವರನ್ನು ಚಿಪ್ಪಾಡೆ ಮಾಡುತ್ತ ಬರುತ್ತಿರಲು (ಯುದುರಾ. ೩).
[←ಹಿಂ. ಚಿಪ್ಪಡ; ಮರಾ. ಚಿಪಟೀ , ಚಿಪಾಟ, ಚಿಪಾಡ]

ಚಿಪ್ಪಾಡಿ ' ಚಿಪ್ಪಾಟಿ ' ನೋ.

ಚಿಪ್ಪಾಡೆ ' ಚಿಪ್ಪಾಟಿ ' ನೋ.

ಚಿಪ್ಪಿ ' ಸಿಂಪಿ$_2$ ' ನೋ.

ಚಿಪ್ಪಿಗ ' ಸಿಪ್ಪಿಗ ' ನೋ.

ಚಿಪ್ಪಿಗಿತಿ (ನಾ). ದರ್ಜಿಕೆಲಸದವಳು; ಸಿಂಪಿಗರವಳು : ತೆಲ್ಲಿಗಿತಿ, ಚಿಪ್ಪಿಗಿತಿ, ಒಕ್ಕಲಿಗಿತಿ (ಶಮುದ. ೨೦೮ ಪ್ರಯೋ) ; ಆ ಹೆಂಗಸರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳು ಚಿಪ್ಪಿಗಿತಿ. ಒಬ್ಬಳು ಅಡಿಗೆಯವಳು (ಪುನರು. ೯೨).
[ಚಿಪ್ಪಿಗ (<ಸಿಪ್ಪಿಗ) + – ಇತಿ$_1$ (< – ಇತ್ತಿ)]

ಚಿಪ್ಪು$_1$ ' ಸಿಂಪು$_1$ ' ನೋ.

ಚಿಪ್ಪು$_2$ ' ಚೀಪು$_2$ ' ನೋ.

ಚಿಪ್ಪುಕುಂಟೆ (ನಾ). ವ್ಯವಸಾಯದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಧನ : ಈ ಕೆಲಸವನ್ನು . . . ಎತ್ತುಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಚಿಪ್ಪುಕುಂಟೆಗಳೆಂಬ ಮುಟ್ಟುಗಳಿವೆ. ಒಂದು ಮರದ ತುಂಡಿಗೆ ನಾಲ್ಕು ಹಲ್ಲುಗಳು ಅಥವಾ ಚಿಪ್ಪುಗಳು ಸಿಕ್ಕಿಸಿರುತ್ತವೆ (ವ್ಯಪಮ. ೨೨).
[ಚಿಪ್ಪು$_2$ (<ಚೀಪು$_2$) + ಕುಂಟೆ$_1$]

ಚಿಪ್ಪುಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಕರಟವು ಬಲಿತುಕೊಳ್ಳು ; ಕರಟದ ರೂಪುಗೊಳ್ಳು : ಅವು ಚಿಪ್ಪುಗಟ್ಟಿದ ಬಳಿಕ ಒಳಗೆ ಕೊಬ್ಬರಿಯಾಗುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೨-೩೦).
[ಚಿಪ್ಪು$_1$ (<ಸಿಂಪು$_1$) + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಚಿಪ್ಪುಹಂದಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಂದಿ : ಕಾಡುಕುರಿ, ಕಾಡುಹಂದಿ, ಮುಳ್ಳುಹಂದಿ, ಚಿಪ್ಪುಹಂದಿ . . . ಮುಂತಾದ ಇತರ ಪ್ರಾಣಿವರ್ಗಕ್ಕೆ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಮಿತಿಯೇ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಪಂಜಪಂ. ೨).
[ಚಿಪ್ಪು$_1$ (<ಸಿಂಪು$_1$) + ಹಂದಿ (<ಪಂದಿ)]

ಚಿಬಕಳಿ (ನಾ). ತೇವವಾದ ಮರಳುಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ, ಬಿಳಿಯ ಪುಕ್ಕಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ : (ಕ). [?]

ಚಿಬಟಿಗ, ಜಿಬಟಿಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : (ಕ). **ಜಿಬಟಿಗ :** (ಕ). [?]

ಚಿಬಿಲಂಗಡಿ (ನಾ). ಚಿಬ್ಬಲುಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಮೇದರ ಅಂಗಡಿ (?): ಚಿಬಿಲಂಗಡಿಯವರು ಕೊಡುವ ಧೂಪದ ಕಾಣಿಕೆ (ಸೌಇಇ. IV, ೨೩೫-೨೫ ; ೦೫೦೬). [<ಚಿಬ್ಬಲ್ + ಅಂಗಡಿ (<ಅಂಗಾಡಿ)]

ಚಿಬುಕ (ನಾ). ಗದ್ದ ; ಗಲ್ಲ : "ತುಟಿಯ ಕೆಳಗು ಚಿಬುಕಮೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೮೭-೩೭೦) ; ತಾಯುಂ ತಂದೆಯುಂ ಮಗಳ ಚಿಬುಕಮಂ ಪಿಡಿದು ಬುದ್ಧಿವೇಳ್ದು (ಬಾಧಪು. ೧೨-೧೦ ವ); ಲಲಿತಚಿಬುಕದ ಚಾರು ಕರ್ಣದ (ಜ್ಞಾನಚಂ. ೩-೫). [ಸಂ.]

ಚಿಬುಕು, ಚುಬುಕು₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ಚಪ್ಪರಿಸು : ಒಂದು ದಿನಕ್ಕೆ ಒಂದು ಹುಣಿಸೆಬೀಜದ ಸಿಪ್ಪೆಯನ್ನು ಪುಡಿಮಾಡಿ ಒಂದು ನಿಂಬೆಹೋಳಿನ ಮೇಲೆ ತುಂಬಿ . . . ಆ ಹೋಳನ್ನು ಚಿಬುಕಿ ಸಿಪ್ಪೆಯನ್ನು ಉಗಿದು ಹಾಕಬೇಕು (ಸಕವೈ. ಪರಿ. ೪೮೩). ೨. ಲೊಚಗುಟ್ಟು. 'ಚಿಬುಕುಗುಟ್ಟು' ಪರಾ. **ಚುಬುಕು₁ :** ೧. ಖೂಳನೀತನು ಮುದದಿ ಪರಸತಿಯರನ್ನಂದು ಲಾಲಸೆಯಿಂ ತಾನು ತುಟಿಯ ಚುಬುಕಿದನು (ಸಾಸಂಗ. ೪೦) ; ಮಗು ಎದೆಹಾಲು ಚುಬುಕುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ). [<ತೆಲು. ಚಿಬುಕು]

ಚಿಬುಕುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ಅಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಸೂಚಿಸು ; ಆಕ್ಷೇಪಿಸು ; ಗೊಣಗುಟ್ಟು : ಚಂದಮಿದೆಂತುಟೆಂದಡುರಿದೆಟ್ಟಿಪರಿಂತಿದ ಶುದ್ಧಶಬ್ದಮಾಯ್ತೆಂದೊಡೆ ದುಃಖದಿಂ ಚಿಬುಕುಗುಟ್ಟಿದಪರ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧-೫೬). [ಚಿಬುಕು + ಕುಟ್ಟು₁]

ಚಿಬುಕೆ (ನಾ). (ಕುದುರೆಯ) ಕೆಳತುಟಿ : "ಅಧರೋಷ್ಠಕ್ಕೆ ಚಿಬುಕೆಯೆಂಬ ಪೆಸರಕ್ಕುಂ" (ಅಶ್ವಶಾ. ೮೭-೧೪). [<ಸಂ. ಚಿಬುಕ]

ಚಿಬ್ಬ 'ಚಿಬ್ಬು' ನೋ.

ಚಿಬ್ಬಂಬೊಯ್, ಚಿಬ್ಬುವೊಯ್, ಸಿಬ್ಬಂಬೊಯ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಚರ್ಮದ ಮೇಲೆ ಚುಕ್ಕೆಗಳುಂಟಾಗು : ಜೊಬ್ಬಿನ ಸೊಡರಿಂ ಚರುವಿಂ ಚಿಬ್ಬಂಬೊಯ್ದಲೆ[ಪಾಠಾಂ.ಚಿಬ್ಬುಂಬೊಯಿದಲೆ]ಯಿನಲರಿನಕ್ಷತೆಯಿಂ . . .ಜಿನರನರ್ಚಿಸೆ ನಿಬ್ಬರಮಾಗಿರ್ದ ನರಕಗತಿಯೊಳ್ ಬೀಳಂ (ಜಿನಾಕ್ಷ. ೩೭) ; ದೆಸೆಯಾನೆಗಳಾನನದೊಳ್ ಪಸರಿಸಿ ದುಗ್ಧೋದಬಿಂದು ಚಿಬ್ಬಂಬೊಯ್ದಂತೆಸೆದಿರ್ದುವು (ಆದಿಪು. ೪-೫೯) ; ಅಂಬಿಜಾವಿಡಿವ ತಮೋದಾನಾಂಬುವಿನೊಳ್ ಮುಳುಗಿನಿಂದ ನಭಮೆಂಬ ಮದಸ್ತಂಬೇರಮಮಾಗಳ್ ಚಿ[ಪಾಠಾಂ. ಸಿ]ಬ್ಬಂಬೊಯ್ದುವೊಲಡರೆ ತುಱುಗಿದುವು ತಾರಗೆಗಳ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೦-೧೮೩). **ಚಿಬ್ಬುವೊಯ್ :** ೨. ಚರ್ಮದ ಮೇಲೆ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ಅಧಿಕಗೊಳಿಸುವ ಗುರುತುಗಳನ್ನು ಪಡೆ: ಮುಖಂ ಲಾವಣ್ಯದ ಚಿಬ್ಬುವೊಯ್ಕೆ ನುಡಿಗಳು ದಟ್ಟಡಿಯಿಡೆ ಅಲರ್ಗಣ್ಣು ನಯವೇಱೆ (ಬಸರ. ೧೦-೧೦೦). **ಸಿಬ್ಬಂಬೊಯ್ :** ೧. ಮೇಲಿನ 'ಪಂರಾಮಾ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಚಿಬ್ಬು + ಪೊಯ್₁]

ಚಿಬ್ಬಲ್, ಚಿಬ್ಬಲು, ಚಿಬ್ಬಿಲ್, ಚಿಬ್ಬಿಲು, ಸಿಬ್ಬಲು (ನಾ). ೧. (ಬಿದಿರಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ, ಗಂಜಿ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಬಸಿಯುವುದಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ) ಮಂಚ್ಚಳ, – ತಟ್ಟೆ : "ಪಡಳಿಕೆಯನಲ್ ಚಿಬ್ಬಲದು" (ಮಂಗರಾ. ೬೧-೨೦). **ಚಿಬ್ಬಲು :** ೧. ಉನ್ನತದೂಳಿಗದವರು ಹೊನ್ನ ಚಿಬ್ಬಲಲಿ ನೀಡಿದ ಪರಿಕರದಿಂದ ಮನ್ನಣೆವಡೆದರಾ ಕ್ಷಣದೆ (ಕಂನವಿ. ೨೬-೨೬) ; ಮುತ್ತಿನ ಚಿಬ್ಬಲು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಿ (ಹಳ್ಳಿಪಾ. ೭). ೨. ಜರಡಿ; ಸಾರಣಿಗೆ ; ಒಾದರಿ : ಜರಡಿಪಾತ್ರೆ ಅಥವಾ ಚಿಬ್ಬಲು : ದಕ್ಷಿಣ ಹಿಂದುಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹತ್ತಿರ ಹೆಣೆದ ಕುಕ್ಕೆಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ(ಅದುಸಾ. ೩೪). **ಚಿಬ್ಬಿಲ್ :** ೧. ಅರಮನೆಗಾಗಿ ನಡೆದು ಬಂದು ರಂಜಿಪ ಬೆರಕೆವರಲ ಚಿಬ್ಬಿಲೊಳಗೆ ಹೊಸ ಹೊನ್ನಸರಿಗೆಯ ಬೀಪುಗಳನು ತುಂಬಿ (ನೇಮಿಸಂ. ೨೧-೨೬). **ಚಿಬ್ಬಿಲು :** ೧. ಹದನಾಗಿ ಬೇಯಲಿಕ್ಕುಳದಲ್ಲಿಯುದ ತೆಗೆವುತದಱಿಗಲದೊಂದು ಚಿಬ್ಬಿಲಿನಲ್ಲಿ ತೆಗೆದಿರಿಸಿ (ಸೂಪಶಾ. ೧-೫೨) ; ವೈಶ್ಯವನಿತೆ ತಲೆವೀದಿಗೆ ಭರದಿಂ ಬಂದು ಪಲವು ತೆಱದರ್ಚನೆಯಂ ಚಿಬ್ಬಿಲೊಳಿಟ್ಟು (ಜಯಕಾ. ೧೨-೪೫). **ಸಿಬ್ಬಲು :** ೧. ದೇವತಾ ಪ್ರಸಾದವನ್ನು ಸಿಬ್ಬಲಿನಲ್ಲಿಟ್ಟು ಕೊಡಿ (ರೂಢಿ).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚಿಪ್ಪಲ್ ; ತೆಲು. ಸಿಬ್ಬಿ]

ಚಿಬ್ಬಲು 'ಚಿಬ್ಬಲ್' ನೋ.

ಚಿಬ್ಬಸಲೆ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕ ಹುಲ್ಲುಗಾವಲು (?) : ಪದ್ಮೋತ್ಕರಕ್ಕಂಚೆಗಳ್ ತಳರುತ್ತಿರ್ದಪುವೊಪ್ಪಿ ಚಿಬ್ಬ [ಪಾಠಾಂ. ಪೆರ್ಬ] ಸಲೆಯಿಂ ನೀರ್ದಾಣಮಂ ಸಾರ್ದು ಗೋಕುಳಮಾ ಪೋದುದು ಕಾಯ್ದಪಂ ತಪನನುತ್ತೀವ್ರಂ (ಲೀಲಾವ. ೫-೬೪). [<ಚಿಱು + ಪಸಲೆ ?]

ಚಿಬ್ಬಿಲ್ 'ಚಿಬ್ಬಲ್' ನೋ.

ಚಿಬ್ಬಿಲು 'ಚಿಬ್ಬಲ್' ನೋ.

ಚಿಬ್ಬು, ಚಿಬ್ಬ, ಸಿಬ್ಬ, ಸಿಬ್ಬು, ಸಿಬ್ಬೆ (ನಾ). ೧. ಕೆಂಪು, ಕಪ್ಪು ಅಥವಾ ಬಿಳಿಯ ಚುಕ್ಕೆಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮ ರೋಗ : "ಕಿಲಾಸಂ, ಸಿಧ್ಮಂ ಈ ೨ ಚಿಬ್ಬು" (ನಾಚಿರಾ. ೧೦೯) ; ಸಿದ್ಧಾಧಿಕಾಶ್ರಯಾ ಚಿಬ್ಬು ಮೊದಲಾದ ದೋಷಂಗಳಿಗಾಶ್ರಯ ಮಾಗಿರುವದು (ಬಾಹಟೀ. ೨-೩-೮ ವ). ೨. ಸಣ್ಣಸಣ್ಣ ಬಿಳಿಯ ಚುಕ್ಕೆ: ಅಮರಶ್ರೇಣಿಗೆ ಮುತ್ತಿನಾಭರಣಮಂ ದಿಗ್ದಂತಿಯೂಥಕ್ಕೆ ಚಿಬ್ಬುವಂ . . . ಮೆಯ್ವೆರ್ಚಿಸಲ್ ಸಾಲ್ದು ತಳ್ತಮರ್ದೊಪ್ಪಿರ್ದುದಾದೀರ್ಣಕೀರ್ಣ ಪವನಾಂಭಃಶೀಕರಂ ಶ್ರೀಕರಂ(ಪುಷ್ಪಪು. ೧೦-೩೩). 'ಕಡುಂಚಿಬ್ಬು' ಪರಾ. **ಚಿಬ್ಬ :** ೧. ಚಿಬ್ಬ ಉಳ್ಳವನಂ ಸಿಧ್ಮಳನೆಂಬುದು (ಹಲಾಯು. ೯೯-೪೫೨). **ಸಿಬ್ಬ :** ೧. "ಕಿಲಾಸಂ, ಸಿಧ್ಮಂ ೨ ಸಿಬ್ಬದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೫೯); "ಸಿಬ್ಬ (ಬ್ಬೆ, ಸಿಬ್ಬು, ಚಿಬ್ಬು)–ಸಿಧ್ಮ" (ತದ್ಭಕೋ. ೪೫). **ಸಿಬ್ಬು :** ೧. ಚರ್ಮದ ಮೇಲ್ಮೇಲಿನ ಸೊಂಕಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಬ್ಬು . . . ಮೈಚರ್ಮದ ಬಣ್ಣ ಕೆಡಿಸುತ್ತದೆ (ಕವಿಕೋ. I, ೨೨೭) ; ಸಿಬ್ಬು ಇದ್ದವ ತುರಿಸಿಕೊಂಡರೆ ಅದು ಒಂದು ಹಬ್ಬವೇ? (ಗಾದೆ). ೩. "(ಕೆಳಗಡೆ ಹೊಸಚರ್ಮ ಹುಟ್ಟಿದ ಹಾಗೆಲ್ಲ ಮೇಲುಗಡೆ ಉದುರುತ್ತ ಹೋಗುವ ಸತ್ತ ಚರ್ಮದ) ಹುರುಪು; ಹಗರು ; (ಮು.) ತಲೆಯ–ಹೊಟ್ಟು, ಸಿಬ್ಬು, ಸಿಂಡು" (Scurf. ಇಂಕನಿ). **ಸಿಬ್ಬೆ :** ೧. "ಸಿಬ್ಬ (ಬ್ಬೆ, ಸಿಬ್ಬು, ಚಿಬ್ಬು)– ಸಿಧ್ಮ" (ತದ್ಭಕೋ. ೪೫).

[ದೇ.॥ ತುಳು. ಚಿಬ್ಬು, ಚಿಬ್ಬೊ, ಶಿಬ್ಬ, ಶಿಬ್ಬು, ಸಿಬ್ಬು, ಸಿಬ್ಬೊ ; ತೆಲು. ಸಿಬ್ಬಿಯ, ಸಿಬ್ಬೆ]

ಚಿಬ್ಬುದೋಱು (ಕ್ರಿ). ಮೈಮೇಲೆ ಬಿಳಿ ಅಥವಾ ಕರಿಯ ಮಚ್ಚೆಗಳಂ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು: ಕಱುವಿಳುವುದೋಱ್ ನೀಲಂ ತುಂಬಿ ಚಿಬ್ಬು ದೋಱಿರಲು ಜಂಬಮೆಡನಾಗೆ ಜಾಡಂ (ಮಂಗರಾ. ೮೧-೧೪).

[ಚಿಬ್ಬು + ತೋಱು]

ಚಿಬ್ಬುವೊಯ್ 'ಚಿಬ್ಬಂಬೊಯ್' ನೋ.

ಚಿಮಕಲು (ನಾ). ಸಿಂಪಡಿಸುವಿಕೆ. 'ಚಿಮಕಲುಮಚ್ಚೆ' ಪರಾ.

[ಚಿಮಕು(<ಚಿಮುಕು) + – ಅಲು(< – ಅಲ್₂)]

ಚಿಮಕಲುಮಚ್ಚೆ (ನಾ). ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಚಿಮುಕಿಸಿದಂತೆ ಇರುವ ಚಿಕ್ಕಚಿಕ್ಕ ಮಚ್ಚೆ : ನಿಮಗೆ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿ ಚಿಮಕಲುಮಚ್ಚೆ ಇದೆ (ಮಲೆಮ. ೭೫೯).

[ಚಿಮಕಲು + ಮಚ್ಚೆ₁]

ಚಿಮಕು 'ಚಿಮುಕು' ನೋ.

ಚಿಮಟ 'ಚಿಮ್ಮಟ' ನೋ.

ಚಿಮಟಿ 'ಚಿಮ್ಮಟ' ನೋ.

ಚಿಮಟಗೆ ' ಚಿಮ್ಮಟಗೆ ' ನೋ.
ಚಿಮಟು ' ಚಿವುಂಟು ' ನೋ.
ಚಿಮಟೆ ' ಚಿಮ್ಮುಟ ' ನೋ.
ಚಿಮಣಿ (ನಾ). ೧. ಹೊಗೆ ಹೋಗುವ ನಳಿಕೆ ; ಹೊಗೆಗೂಡು : ಅದುವೆ ಫ್ಯಾಕ್ಟರಿ ಚಿಮಣಿಗಳೆರಡು ಹೊಗೆಯನ್ನು ಉಗುಳುವ ಕೊಳವೆಯ ಜೋಡು (ಕಪಪು. ೪-೧೧೪); ಕಾರ್ಖಾನೆಯ ಚಿಮಣಿಗಳಂತೆ ಕಂಡಿರಬೇಕು(ಕುದಕ. ೩) ; ಸುಟ್ಟು ಕಪ್ಪಾಗಿ ಕಾಣುವ ಚಿಮಣಿಗಳು (ಯೋಧಪು. ೧). ೨. **ದೀಪದ** ಬುರಂಡೆ ; ದೀಪಕ್ಕೆ ಹಾಕುವ ಗಾಜಿನ ಬುರುಡೆ ; ದೀಪದ **ಪಾವು** (ಉಕ) : ದೀಪಕದ (Burner) ಮೇಲೆ ಚಿಮಣಿಯನ್ನು ಹಾಕುವುದೂ ಇದೇ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ (ಭೌತವಿ. ೨೯೪). ೩. ಸೀಮೆಯೆಣ್ಣೆಯ ಬುಡ್ಡಿ : ಗೋಡೆಯೊಂದಕ್ಕೆ ನೇತಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಚಿಮಣಿಯ ದೀಪದ ಮಂದಪ್ರಕಾಶದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿನ ದೃಶ್ಯ ನಿಧಾನವಾಗಿ ಆತನ ಕಣ್ಣುಗಳೆದುರಿಗೆ ಮೂಡಿತು(ಜ್ಞಾಲಾಮು. ೦೩೯); ಸೀಮೆಎಣ್ಣೆಯ ಚಿಮಣಿಯ ಬುಡ್ಡಿ ಉರಿಯುತ್ತಿತ್ತು (ರಂಗರೋ. ೦೦೪); ಉರಿಯುವ ಚಿಮಣಿಯನ್ನು ಆರಿಸಲು ಅವಳಿಗೆ ನೆನಪಾಗಿರಲಿಲ್ಲ (ಚಂದ್ರಶಾ. ೧). [←ಇಂ. Chimney]
ಚಿಮಣಿಎಣ್ಣೆ (ನಾ). ಕಲ್ಲೆಣ್ಣೆ ; ಸೀಮೆಎಣ್ಣೆ : ಏಕೆ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಚಿಮಣಿ ಎಣ್ಣೆ ಇದ್ದಿಲ್ಲವೇನು ? (ಕುರಿಹಿಂ. ೭೩) ; ಚಿಮಣಿಎಣ್ಣೆಯ ದೀಪಗಳು ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡುವು (ಮೂರುದಾ. ೧೦೨). P ಈ ಶಬ್ದ ಸೀಮೆಎಣ್ಣೆ ಎಂಬುದರಿಂದಲೂ ಬಂದಿರಬಹುದು. [ಚಿಮಣಿ + ಎಣ್ಣೆ]
ಚಿಮರು (ನಾ). ಕುಣಿಕೆ; ಜೀರುಗುಣಿಕೆ: ಒಂದು ಹಗ್ಗವನ್ನು ದೋಣಿಯ ಮುಂದಿನ ಶಿಖರಕ್ಕೆ ಚಿಮರುಹಾಕಿ ಕಟ್ಟಿ (ಚಂಗಾಳ್ಯ. ೫೦೨). [?]
ಚಿಮಿಚಿಮಿ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ ; ಹಸಿಪದಾರ್ಥಗಳಂ ಸುಡಂವಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ಶಬ್ದ : ಮೃಗಶಿಶುಗಳ್ ಕರಿಮುರಿ ಕಣ್ಗೊಗೆದ ಮರಂ ಘರಿಘರಿಲ್ ಗಜಂ ಚಿಮಿಚಿಮಿಯೆಂದು . . . ಸೀದುವು (೧ಶಿಕ. ೯-೨೨) : ಆ ದೆಸೆ ಚಿಮಿಚಿಮಿಯೆನುತುರಿದುದು ಗಗನ ಜಾಱಿದುದು (ಪರ್ಣಪ. ೭-೨೯). ' ಸಿಮಿಸಿಮಿ ' ಪರಾ.
ಚಿಮಿಚಿಮಿಸು(ಕ್ರಿ). ಚಿಮಿಚಿಮಿ ಎಂದಂ ಶಬ್ದಮಾಡಂ: " ಚಿಮಿಚಿಮಿಸು- ಶಬ್ದೇ, ಲುಠನೇ ಚ (ಹೊರಳಾಡು) " (ಶಮುಧಾ) ; ಚಿಮಿಚಿಮಿಸೆ ಕಾಳಿಸುವುದುಂ ಇಕ್ಷುಯಂತ್ರಂಗಳಿಂ ಓಟ್ವುದುಂ ಬ್ರಸಿದ ದಸಿಯೊಳ್ ತಗೆವುದುಂ . . . ಮೊದಲಾದ ಪಲವುಂ ತೆಱದ ದಾರುಣೋದಗ್ರನಿಗ್ರಹ ವಿಗ್ರಹಕ್ಕೆ ತಮ್ಮ ವಿಗ್ರಹಂಗಳನೊಡ್ಡಿ (ಶುಕುಮಾ. ೧೧-೪೭ ವ) ; ಚಿಮಿಚಿಮಿಸಿ ಕಾಯ್ದು ಧೂಪಂ ಸವಿಯ ಹೊಗೆಯನುಗುಳೆ (ಒಹಿರ. ಹ. ೨೦೯-೫) ; ದಿಗ್ದಾವಾನಲಂ ಪರ್ವೆ ಚಿಮಿಚಿಮಿಸಿ ಸುಡುತಿರ್ದುದಖಿಳ ಜೀವಾದಿಗಳನು (ವೀಕ್ತಿಕು. ೩-೧೯-೦೦) : ಪರಿವರುಣಜಲಧಿನುಣ್ಬುದು ಕರುಳಿಂ ಚಿಮಿಚಿಮಿಸುತಿರ್ಪ ಕೋಟ್ಕಿದ್ದುಟಿಂ ಸಂಗರರಂಗಮಾವಗಂ ಕೊಕ್ಕರತೆಯನೊಡರಿಸದದಾರ ಕಣ್ಗಂ ಮನಕಂ (ರಸರ. ೭-೧೧೭). 'ಸಿಮಿಸಿಮಿಸು' ಪರಾ. [ಚಿಮಿಚಿಮಿ + – ಇಸು₃]
ಚಿಮುಕಿಸು, ಚುಮುಕಿಸು (ಕ್ರಿ). (ದ್ರವವನ್ನು) ಎರಚು ; ಸಿಂಪಡಿಸು ; ತಳಿ ; ಸಿಂಪಿಸು : ಸಿಮೆಂಟ್, ಸುಣ್ಣದ ತಿಳಿ . . . ಇವನ್ನು ಅದುಮಿದ ಗಾಳಿಯಿಂದ ತುಂತುರು ತುಂತುರಾಗಿ ಚಿಮುಕಿಸುತ್ತಾರೆ (ಶಿಲ್ಪನಾ. ೨೦೦); ಅದರಲ್ಲಿದ್ದ ರಸವನ್ನು ರೋಗಿಯ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಚಿಮುಕಿಸಿದನು (ಮಣಿಸ. ೧೭) ; ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಬಾಳೆಎಲೆಗಳನ್ನು ನೀರು ಚಿಮುಕಿಸಿ ತೊಳೆದುಕೊಂಡರು (ಚಂಗಾಳ್ಯ. ೨೦) ; ನಾವು ಕುಳಿತಲ್ಲಿಂದ ಚಂದ್ರನ ಬೆಳ್ಳಿಎಲೆಗಳ ಮೇಲೆ ರೇಕುಗಳನ್ನು ಚಿಮುಕಿಸಿದಂತೆ ಕಾಣುತ್ತಿತ್ತು (ಅಲಹೂ. ೦೧೨). **ಚುಮುಕಿಸು :** ಹಣೆಯ ಮೇಲೆ ಚುಮುಕಿಸಿದಳು (ದಾಂಕ್. ೪೫).
[ಚಿಮುಕು + – ಇಸು₃]

ಚಿಮುಕು, ಚಿಮಂಕು (ಕ್ರಿ). ಸಿಂಪಡಿಸು ; ತಳಿ. ' ಚಿಮುಕಿಸು ' ಪರಾ. **ಚಿಮಕು :** ' ಚಿಮಂಕಲು ' ಪರಾ. [<ಚಿಮ್ಮು₁]
ಚಿಮುಟ ' ಚಿಮ್ಮುಟ ' ನೋ.
ಚಿಮುಟಾಂಗ (ನಾ). ಇಕ್ಕುಳದ ಆಕಾರವುಳ್ಳ ಸಾಧನ ; ಪಟಕಾರ : ಶಸ್ತ್ರಚಿಕಿತ್ಸೆಯ ಚಿಮುಟ . . . ಚಿಮುಟದಂಥ ಅಂಗ: ಚಿಮುಟಾಂಗ (Forceps. ಇಂಳಿನಿ) ; ಮೂರನೆ ಅಥವಾ ಕೊನೆ ತುಂಡು, ಎರಡನೆ ತುಂಡಿನ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಕೀಲುಗೊಂಡು ಒಂದು ಜೊತೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಚಿಮುಟಾಂಗಗಳಾಗಿವೆ (ಕೀಟಬ. ೮೭).
[ಚಿಮುಟ (<ಚಿಮ್ಮುಟ) + ಅಂಗ₃]
ಚಿಮುಟಗೆ ' ಚಿಮ್ಮಟಗೆ ' ನೋ.
ಚಿಮುಟು, **ಚಿವುಟು₁** (ಕ್ರಿ). (ಕಣ್ಣನ್ನು) ಮಿಟುಕಿಸು, – ಮಿಡಿ : (೬). **ಚಿವುಟು₁ :** ' ಕಣ್ಚಿವುಟು ' ಪರಾ.
[ದೇ.೩ ತಮಿ. ಚಿಮಿಟ್ಟು, ಚಿಮಿಟ್ ; ಮಲ. ಚಿಮಿಟ್ಟು]
ಚಿಮೂಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ : ಚಿಮೂಕ ದೊಡ್ಡ ಮರಪಕ್ಕಿ (ಅಶಾನಿ. ೧೦-೩೫). [?]
ಚಿಮ್ಮಂಡೆ, **ಜಿಮ್ಮಂಡೆ** (ನಾ). ಜೀರುಂಡೆಹುಳು; ಜೀರುದುಂಬಿ : ವನದ ಚಿಮ್ಮಂಡೆಗಳ ಘೋರಧ್ವನಿಗಳಲಿ ಕಿವಿ ಮೃಗಕುಲದ ಸೊಗಡಿನಲಿ ನಾಸಿಕ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೦೩-೨೦). **ಜಿಮ್ಮಂಡೆ :** " ರಿಷಿಲ್ಲಿಕೆಯೆನಲ್ ಜಿಮ್ಮಂಡೆಗಕ್ಕು ನಾಮಂ " (ಸೂಂಗರಾ. ೫೨-೦೦).
[ದೇ.೩ ತಮಿ. ಮಲ. ಚಿಮಿಲಿ ; ತೆಲು. ಚಿಮಟ, ಚಿಮ್ಮಟ, ಚಿಮ್ಮಟ, ಚಿಮ್ಮುಟ]
ಚಿಮ್ಮಚನೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಕಟಿಯೂರಯ್ಯಂಗಳ ದೇವನುಂ ಚಿಮ್ಮಚನೂರ ಮಂಹಾರಾಜಯ್ಯನುಂ (ಎಕ. XI, ಚಿತ್ರದು. ೭೩-೩೦:, 987). [? + ಊರ್]
ಚಿಮ್ಮಟ ' ಚಿಮ್ಮುಟ ' ನೋ.
ಚಿಮ್ಮಟಿ ' ಚಿಮ್ಮುಟ ' ನೋ.
ಚಿಮ್ಮಟಗೆ, **ಚಿಮಂಟಗೆ**, **ಚಿಮಂಟಿಗೆ** (ನಾ). ೧.=ಚಿಮ್ಮುಟ ೧: ಚಿಮ್ಮಟಗೆಯಲಿ ಮುಳ್ಳನು ಪೊತ್ತಿ ಅಮರಿಸಿದಂತೆ (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೦೮-೮೩). **ಚಿಮಟಗೆ:** ೧. ಕರಗಿದ ಬೆಳ್ಳಿಯನ್ನು ಪೊಬ್ಬ ಗಟ್ಟಿಗನಾದ ಮನುಷ್ಯನು ಯೆರಡು ಚಿಮಟಗೆಗಳಿಂದ ಹಿಡಿದು ಯೆತ್ತಿ, ಮಣ್ಣಿನ ಹಲಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಕಾವಲಿಗಳಲ್ಲಿ ಸುರುವುವನು (ಕಥಾಗ. ೨೮೨) : ಹಡಪಿಗನು ತನ್ನಲ್ಲಿರುವ ಚಿಮಟಗೆಯಿಂದ . . . ಆ ಕಾಳನ್ನು ತೆಗೆದು (ಸುಪರ್ಣ. ೩೮). ೨. **ಹೆಬ್ಬೆರಳು ಮತ್ತು ತೋರಬೆರಳಿನಲ್ಲಿ ಹಿಡಿಯುವಷ್ಟು ಪ್ರಮಾಣ ; ಒಂದು ಚಿಟಿಕೆ :** ಟೊಂಕದಲ್ಲಿಟ್ಟ ಸಕುವಿನ ಡಬ್ಬಿಯನ್ನು ತೆಗೆದು ಒಂದು ಚಿಮಟಗೆ ನಸ್ಯವನ್ನೇರಿಸುತ್ತ (ಪಮೂಅ. ೨೭೩): ಒಂದು ಚಿಮಟಗೆ ಮಣ್ಣನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಾಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿಕೊಂಡಳು (ಮಹಿಮಾ. ೧೨೫). **ಚಿಮುಟಗೆ :** ೨. ಚಿಮುಟಗೆಯಷ್ಟು ಇದ್ದಲಿಯ ಪುಡಿಯನ್ನು ಗೇಣುದ್ದ ಹಾಳೆಯ ಚೂರಿನ ಮೇಲೆ ಗೆಳೆವಳೆದು (ಮಾಪಾದ. ೦೦೦).
[ಚಿಮ್ಮಟ (<ಚಿಮ್ಮುಟ) + – ಇಗೆ₀]
ಚಿಮ್ಮಲು (ನಾ). ಚಿಮ್ಮುವ ಸಾಧನ ; ಪಿಚಕಾರಿ : ಒಕುಳಿಯ ಪೂರೆತ್ತಿ ಚಿಮ್ಮಲೊಳಿಟ್ಟು ಜಗಿದು ಕೊಳದೊಳು (ಜಿನಮು. ೪೮-೪೭). ' ಚಿಮ್ಮುಗೋವಿ' ಪರಾ. [ಚಿಮ್ಮು₁ + – ಅಲು (< – ಅಲ್₂)]
ಚಿಮ್ಮಿ₁ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಳಿದ್ಯ : ಸಕಲ ಸಂಭಾರಂಗಳ ಅಮ್ಮಿಕಲ್ಲೊಳಗರೆದು ನುಣುಗುವಂದದಿ ಕಾಸಿ ಕಮ್ಮನೆಯ ತುಪ್ಪದೊಳು ಪೊಡ್ಡಣಿಗೆಯಂ ಕೊಟ್ಟು ಚಿಮ್ಮಿಯೆಂದೆಂಬ ಹೆಸರಂ ಕೊಟ್ಟು ನವ ಪರಿಮಲವನು ಭಾವನೆಗೊಡುವುದು (ಸೂಪಶಾ. ೨-೪೮). [?]

ಚಿಮ್ಮು₃ (ನಾ). ಚಿವರ್ಗ (?): ಚರಣದೊಳಿಸೆವ ಚಿಮ್ಮುಯ ಕೆಂಪು ಬಿಗಿದುಟ್ಟ ಮರಕತವಟ್ಟಿ ಮಾಂದಳಿರು ಸಿರದಲಿ ಮೆಱೆಯೆ (ಪ್ರೋಹತ. ೧೯-೩೨).

[?]

ಚಿಮ್ಮಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬೆರಳಿನಿಂದ ಮಿಡಿ,–ಮಿಟಿಕು. ೨. **ಹಾರಿಸು; ನೆಗೆಯಿಸು:** ವಾನರರಿಗೋಸುಗ ಗಿರಿಯನೆತ್ತಿ ಚಿಮ್ಮಿಸಿ ನೆಲಕೆ ನಿಲಿಸಿದೆ ನೀ ಅಸಮ ಹನುಮಂತ (ಪುರಂದ. ೩-೬೫-೩). ೩. **ಹೊರ ಹೊಮ್ಮಿಸು; ಸ್ರವಿಸು:** ಪುಸಿದಟುಕಿರ್ವ ಬಾಲಕನ ಪಾದಪುನಾಲಿಸಿ ಗೇಹಕೃತ್ಯಮಂ ಬಿಸುಟತಿವೇಗದಿಂ ಪರಿದು ಸೋಗಿಲೊಳದ್ದಮಿಟ್ಟು ಚಿಮ್ಮಿಸಿ ಮೊಲೆವಾಲ್ಗಳಂ . . . ಸಾರ್ಚಿ ಮೊಲೆಯೂಡುವ ಸ್ನೇಹಗೆಂದು ಸಾರ್ವುದೊ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೬-೩). ೪. **ಚಿಮುಕಿಸು; ಸಿಂಪಡಿಸು:** ಪನ್ನೀರ ವ್ಯೆಗೆ ಚಿಮ್ಮಿಸಿಯಾಲವಟ್ಟಪಿಕ್ಕುವಳು (ಭರತ. ೧೦-೪೬). ೫. **ಝಳಪಿಸು:** ಸುರಗಿಕಾಱಿಂ ಸುರಗಿಯಂ ಚಿಮ್ಮುವಂತೆ ನಾಲಗೆಯಂ ಚಿಮ್ಮಿಸುತ್ತಲ್ (ಪುಣ್ಯಸ್ರ. ೯-೨೫ ವ) ; ಜಯಘೋಷದಿಂ ರಾಜತೇಜಿಯನಡರಿ ಖಂಡೆಯುವ ಚಿಮ್ಮಿಸುತ ಕಡುತವಕದಲಿ ಕಂಠೀರವರಾಜೇಂದ್ರ ನಡೆದನು (ಕಂಸವಿ. ೧೫-೦೫). ೬. **ಬೀಸು:** ಇಕ್ಕೆಲದ ಕೋಕನದವೇತ್ರಿಯರ್ಚಿಮ್ಮಿಸುವ ಚಾರುಚಂಚಲಚಾಮರಂಗಳಿಂದೆ (ಕೃಮಿಥಾ. ೩೦-೯೯).

[ಚಿಮ್ಮು₁ + – ಇಸು₂]

ಚಿಮ್ಮು₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ಬೆರಳಿನಿಂದ ಮಿಡಿ,–ಮಿಟಿಕು : "ಚಿಮ್ಮು–ಅಂಗುಲಿ ವಿಮೋಚನೇ ಶಸ್ತ್ರಕ್ರಿಯಾಯಾಂ ಚ (ಝಳಪಿಸು)" (ಶಮಧಾ). ೨. **ನೂಕು; ತಳ್ಳು:** ರಣದೊಳ್ ಶಕ್ರನ ತೇರನೇಱಿದ ಮಹಾಶೈಲಾಳಿ ಬೆಂಬೀಳ್ವ ಮಾರ್ಗಣದಿಂ ಚಿಮ್ಮಿದ (ಹರಿಶ್ಚಂ. ೮೧) ; ತೋಳುಗಳ ಹಿಡಿದೆಳೆದು ಖಳ ಕರವಾಳದಲಿ ಚಿಮ್ಮಿದನು (ಕೂರರಾ. ೬-೦೦-೫೮). ೩. **ಎಸೆ; ಚೆಲ್ಲು; ತೂರು:** ಕಡಿದು ಚಿಮ್ಮಿದ ಬೆರಳುಗಳ . . . ಕೊಡೆಪುರಳಿದಾಲಿಗಳ ತೋಳಿನ ಕಡಿಕುಗಳ ರಣಮುಹಿ ಭಯಾನಕರಸಕೆ ಗುರಿಯಾಯ್ತು (ಭುವ್ಯಾಭೀ. ೮-೦೮) ; ಕಂಡನಾ ಗಜದ ಮಸ್ತಕ ಸಹ ಕಡೆದಿರ್ದ ಮುಂಡದ ತಲೆ ಗಗನದಲಿ ಚಂಡಪ್ರತಾಪಿಯ ಜಯವಧು ತಿಱಿಕಲ್ಲ ಕೊಂಡಾಡುವಂತೆ ಚಿಮ್ಮಿದನು (ಮೋಹತ. ೩೪-೯). ೪. **ನೆಗೆ; ಹಾರು; ಪುಟಿ:** ತರೆಮೊಯ್ಗಳಿಂ ಚಿಮ್ಮುವಂಬುಕಣಜಾಲದಿಂ (ಉದ್ಭಟ. ೩-೮೩) ; ಘಾತ್ಯಕಿ ನಕುಲರೆಡುವಂಕದಲಿ ಚೂಣಿಗೆ ಚಿಮ್ಮಿದರು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೩-೨) ; ಹಯವಡಿಗಡಿಗೆ ಚಿಮ್ಮಿತು ವಾಯುವೇಗದೊಳು (ಸೌಂದ. ೭-೫) ; ನೆತ್ತರಾಗಸಕೆ ಚಿಮ್ಮಿತ್ತು ರಣದೊಳೋಕುಳಿಯ ಮಿತ್ತುವಿನ ಜೀಕೊರ್ಳವಿಯುಂಗುಳ್ವ ಕೆನ್ನೀರೆಂಬೊಲು (ಕೃಮಿಥಾ. ೧೫-೦೩). ೫. **ಹೊರಹೊಮ್ಮು; ಹೊರಸೂಸು:** ಅವನ ಕಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ ನೀರು ಚಿಮ್ಮಲಾರಂಭಿಸಿತು (ಮುಹಾಗ. ೦೯೯). ೬. **ಎರಚು; ಚಿಮುಕಿಸು; ತಳಿ:** ನರಪತಿ ಕೊಂಡು ಪೀಕರ್ಪಟಪೆಯಂ ದಿಂಡೊಯ್ಯನೆ ಕೊರ್ವೆಯಿಂ ಮನೋಹರಿಯರ ಮೇಲೆ ಚಿಮ್ಮೆ (ಧರ್ಮಾಮ್ಯ. ೬೪-೧೫) ; ಪಡಿಪುಳದೊಡವುತ ಪನ್ನೀರ ಚಿಮ್ಮುತ . . . ಸೌಂದರಿಯರಿದ್ದರು ಬಳಸಿನೊಳು (ಭರತ. ೪-೧೧೮). ೭. **ರಭಸವಾಗಿ ತೂಗು; ಝಳಪಿಸು:** "ಚಿಮ್ಮು–ಅಂಗುಲಿ ವಿಮೋಚನೇ, ಶಸ್ತ್ರಕ್ರಿಯಾಯಾಂ ಚ (ಝಳಪಿಸು)" (ಶಮಧಾ) ; ಕಠಾರಿಗಳನುದ್ದಕ್ಕೆ ಚಿಮ್ಮುತ್ತೊಡನೆ ತಿರುಹುತ್ತ (ಜಿಸಾಪ್ರ. ೬೦-೩೨) ; ಝಾಡಿದು ಚಿಮ್ಮುವ ಖಂಡೆಯವ ಕೈದುಡುಕಿ (ಕೂರರಾ. ೫-೩-೬೦) ; ಕಡಿದು ಮುಂಗೈಯ ಕೋಪಾಟೋಪದಲಿ ಖಳ ಜಡಿದು ಖಂಡೆಯವ ಚಿಮ್ಮಿದನು (ಕಂಸವಿ. ೦೩-೭೫). ೮. **ಬೀಸು:** ಚಿಮ್ಮುವ ಚಾಮರದ ಸೂಸುವ ಸೀಗುರಿಯ (ಗಿರಿಕ. ೩-೫೫ ವ) ; ಚಿಮ್ಮುವ ಚಾಮರಂಗಳನೆಡೆವಿಡದೆ ಪಸರಿಸಿದ ಸೀಗುರಿಗಳೆಡೆಯೊಳ್ (ಉದ್ಭಟ. ೮-೫೨ ವ) ; ಶಶಿಮುಖಿಯರೆಡಬಲದಿ ಕೈವಾರಿಸುತ ಸಿತಚಾಮರವ ಚಿಮ್ಮಲು (ನಳಚ. ೪-೨೫).

[ದೇ.॥ ತೆಲು. ಚಿಮ್ಮು]

ಚಿಮ್ಮು₂ (ನಾ). ನೆಗೆತ: ಚಿಮ್ಮುಗಳ ಕಾಣಿಸುವುದು ಸ್ಫುರಿತವೆನಿಸಿಕೊಂಬುದು ಹಾವು ನಡೆದಂತೆ ಡೊಂಕುಡೊಂಕಾಗಿ ಓಡಿಸುವುದು ನಾಗೋಪ್ಪವೆನಿಸಿಕೊಂಬುದು (ಅಶ್ವಟೀ. ೨೫-೬). [<ಚಿಮ್ಮು₁]

ಚಿಮ್ಮುಗಾಲ (ನಾ). (ಆಲಂ) ಉತ್ಸಾಹದ ಕಾಲ: ಏಳು, ಎಚ್ಚರವಾಗು, ಉಸಿರು ತುಂಬು–ಈ ಚಿಮ್ಮುಗಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ನೀನೇಳದೇ ಹೋದರೆ ಎಂದೆಂದಿಗೂ ಬೀಳು, ಬಿದ್ದಿರು, ಓ ಕನ್ನಡ ಮಗುವೇ ! (ಕನ್ನನು. I, ೩೬).

[ಚಿಮ್ಮು₂ + ಕಾಲ]

ಚಿಮ್ಮುಗೆ (ನಾ). ೧. ಚಿಮ್ಮುವಿಕೆ; ಬುಗ್ಗೆ: ಮುಂದಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಚಿಮ್ಮಿ ಸೂಸುವ ನೀರು, ಆವಿ, ಅನಿಲ, ಮೊ.ಗಳ ಧಾರೆ: ಬುಗ್ಗೆ ; ಚಿಮ್ಮುಗೆ(Jet. ಇಂಕನಿ). ೨. ಸ್ಫುರಣ: ಮನವ ದೇಹವನಲೆವ ಚಿಮ್ಮುಗೆಗಳೊಂದಾಗಿ ಘನಸಹಜದುಂಗನೆಯ ಕೆರಳಿಸಿದುವು (ಇಂಗೀತ. ೪೬-೨೧).

[ಚಿಮ್ಮು₁ + – ಗೆ]

ಚಿಮ್ಮುಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ನೆಗೆ ; ಹಾರು : ದಿವ್ಮಿಡುವ ಘಣಘಣಾಯೆಂಬ ಘಂಟೆಯ ರವಕೆ ಚಿ[ಪಾಠಾಂ. ಚಿ]ಮ್ಮುಗೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ ಆ ಹರಿಣದಂತೆ (ಕನಕ. ೮೪-೪). [ಚಿಮ್ಮು₂ + ಕೊಳು₁ (<ಕೊಳ್₁)]

ಚಿಮ್ಮುಗೋವಿ (ನಾ). ಪಿಚಕಾರಿ ; ಜೀಕೊರ್ಳವೆ : ಬಗೆಬಗೆಯ ಚಿತ್ರದ ಚಿಮ್ಮುಗೋವಿಯ ತುಂಬಿದೋಕುಳಿಯ (ಅನಂರಾ. ೭-೧-೫೬).

[ಚಿಮ್ಮು₁ + ಕೋವಿ₁]

ಚಿಮ್ಮುಟ, ಚಿಮಟ, ಚಿಮಟಿ, ಚಿಮಟೆ, ಚಿಮಂಟ, ಚಿಮ್ಮಟ, ಚಿಮ್ಮಟಿ (ನಾ). ೧. ಚಿವುಟಿ ಹಿಡಿಯುವ ಇಕ್ಕುಳದಂತಹ ಸಣ್ಣ ಸಾಧನ ; ಪಟಕಾರ: ಹಿಡಿಯಿಲ್ಲದ ಶಸ್ತ್ರ ಕೀಲಿಲ್ಲದ ಕತ್ತರಿ ಉಭಯವನೊಡಗೂಡದ ಚಿಮ್ಮುಟ (ಸರ್ವವ. ೧೨೫–೩೪೧) ; ಕತ್ತಿಯ ಬಸವಣ್ಣ ಕೊಟ್ಟ ಕತ್ತರಿಯ ಚೆನ್ನಬಸವಣ್ಣ ಕೊಟ್ಟ ಕಿತ್ತುಹಾಕುವ ಚಿಮ್ಮುಟವ ಪ್ರಭುರಾಯ ಕೊಟ್ಟ (ಪದಗೋ. ೧೩೬-೭೨) ; ದಾನವಿಲ್ಲದರ ಕಡಿದಿಟ್ಟು ಚಿಮ್ಮುಟ ಮೊನೆಯೊಳವರ ಖಂಡವನುಗಿದು (ವೀಕ್ಸಪು. ೪-೧೯-೪೬). **ಚಿಮಟ:** ೧. ನಿನ್ನೆ ದಿನ ಕಾದ ಚಿಮಟಗಳಿಂದ ಅವನ ಹಲ್ಲುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಕೀಳುವುದರಲ್ಲೇ ಇಡೀ ದಿನವೆಲ್ಲಾ ಕಳೆದೆ (ನಗಹೊ. ೨೨೩). ೨. ಹೆಬ್ಬೆರಳಂ ಮತ್ತು ತೋರಬೆರಳಿನಲ್ಲಿ ಹಿಡಿಯುವಷ್ಟು ಪ್ರಮಾಣ ; ಒಂದಂ ಚಿಟಿಕೆ : ಅವನನ್ನು ಅಲ್ಲಿಂದ ಎತ್ತಿ ಹೊರಗೆ ತರೋದು ಅಂದ್ರೆ ಅವರಪ್ಪ ಶಾಮಣ್ಣನವರಿಂದ ಒಂದು ಚಿಮಟ ನಸ್ಯ ತರುವಷ್ಟು ಕಷ್ಟವಾಯಿತು (ತುಂಬಿಕೊ. ೮೩). **ಚಿಮಟಿ:** ೧. ಇಕ್ಕುಳ ಇಲ್ಲವೆ ಚಿಮಟ (Pincers)ಗಳು ಇಂಥ ಸನ್ನೆಕೋಲುಗಳು (ಬಾಲಶ್ರ. I, ೩೩೮). **ಚಿಮಟೆ:** ೨. ನಿಂಗಿಯು . . . ಜರದಾ ತಂಬಾಕಿನ ಚಿಮಟೆಯನ್ನು ಬಾಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡಳು (ರಕ್ತಧ್ವ. ೨೨೫). **ಚಿಮುಟ :** ೧. ಒಂದು ದಬ್ಬಳ, ಒಂದು ಚಿಮುಟ . . . ಇತ್ಯಾದಿ ಸಲಕರಣೆಗಳು ಬೇಕು (ಮುದ್ರಕ. ೨೦) ; ಕತ್ತರಿ, ಚಿಮುಟ – ಇವು ಸನ್ನೆಗಳು (ಶಿಲ್ಪನಾ. ೦೯೫). **ಚಿಮ್ಮಟ :** ೧. ಅಮ್ಮಮ್ಮ ಕ್ರೂರದಿ ಕೊಯ್ದು ಬಿಸುಡುತ್ತಲ್ಲಿ ಚಿಮ್ಮಟಗಳಿಂ ತಿಱಿದು ತಿಱಿದು ಚಿಮ್ಮುತ್ತಲ್ಲಿ (ಕೊಮ್ಮಕ. ೧೭೬-೧೮). **ಚಿಮ್ಮಟೆ:** ೧. ನೆಱೆ ಕಾದ ಚಿಮ್ಮಟಗಳಲಿ ಖಂಡವ ತೆಗೆವರು (ನಿಜಗ. ೫-೧೧-೨೭).

[←ಹಿಂ. ಚಿಮಟಾ, ಚಿಮಟೀ ; ಮರಾ. ಚಿಮಟ್, ಚಿಮಟಾ, ಚಿಮೂಟ್. / ತಮಿ. ಚಿಮಿಟ್ಟಾ ; ತುಳು. ಚಿಮಟಿ. ಚಿಮಿಟಿ, ಚಿಮ್ಮಿ ; ತೆಲು. ಚಿಮಟ, ಚಿಮ್ಮಟ]

ಚಿಮ್ಮುರಿ (ನಾ). ೧. ತಲೆಯುಡಿಗೆ ; ರುಮಾಲು : ದೊಡ್ಡಮುದ್ರೆಯ ಕಳ್ಳರು ತುಱುಬು ಚಿಮ್ಮುರಿಗಳ ಕಟ್ಟಿ ಹಗರಣದ ನಿಱಿಗುರುಳ ಬಾಲೆಯರ ಮುಂದೆ . . . ಬೀಗಿ ಬೆಱೆಯುತ್ತಿಪ್ಪರು (ವೋಲಮಾ. ೧೮೮-೭೦೯) ; ತುಱುಬು ಚಿಮ್ಮುರಿ ಚಿಂದಿ ಕಾಸೆಯ ಸೆಱಗು (ಪ್ರಭುಲೀ. ೫-೬); ಕತ್ತರಿಸಿದ ಪನ್ನೆಯೊತ್ತಿದ ಕೊನೆಮೀಸೆ ಸುತ್ತಿದ ಚಿಮ್ಮುರಿ (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೦-೯೨) ;

ನೀಳಕುಂತಳದ ವಿಡಾಯ ಚಿಮ್ಮುರಿಯ ಚೆಲ್ವ ತುಱುಂಬಿನ . . . ಮಿಟ ಸಾರ್ವಭೌಮ (ಹಮ್ಮೀರ. ೬-೨೦). ೨. ಬಿಗಿದ ದಟ್ಟಿ ; ವೀರಗಚ್ಚೆ : ಸುತ್ತಿದ ಚಿಮ್ಮುರಿ ತೊಟ್ಟದ್ದ ಚಿಮ್ಮುರಿ ಮತ್ತೆ ಹಿಡಿದ ಕೈಯುಲಗು ಮುತ್ತಿನ ಸಂಜೋಗದ ಕಂಘುರೆಯಸೇಜೆಯುತ್ತಮರಾವುತರೆಯ್ದು (ಜೀವಂಸಾಂ. ೫-೩೮) : ಮುರಿದುಟ್ಟ ಕಾಸೆ ಚಿಮ್ಮುರಿ ಬಿಟ್ಟ ಜಡೆ (ಭರತ. ೬೩-೦೪). ೩. ಕೈಗಳನ್ನು ಬೆನ್ನ ಹಿಂದೆ ಸೇರಿಸಿ ಬಿಗಿದು ಕಟ್ಟುವುದು ; ಹೆಡಮುರಿಗೆ ; ಹಿಂಗಟ್ಟು : ಸಾಧುಗಳನಾದರಿಸುವೆನು ಮಾಜಾಂತರನು ಚಿಮ್ಮುರಿಯ ಬಿಗಿಸುವೆನವುರಿಯುರ ಕಡೆಗಣ್ಣ ಕಣ್ಣಯಲಿ (ಕುಮಾ.ರ.೨-೩೦). [? + ಮುರಿ₃]

ಚಿರ (ಗು). ೧. ದೀರ್ಘಕಾಲ ಬಾಳುವ ; ಬಹುಕಾಲದ. 'ಚಿರಕಾಲ' ನೋ. (ನಾ). ೨. ಬಹುಕಾಲವಿರತಕ್ಕುದು; ಶಾಶ್ವತಮಾದುದು : ಚಿರ ಮಲ್ಲಿನ್ನಯ ತೇಜಮುಂ(ಅಜಿಂಪು. ೩-೬೯); ಅರಸೊತ್ತಿಗೆಯ ನಂಬಿ ಬಿರುಸು ಮಾತುಗಳೇಕೆ ಚಿರವೆ ಹೂಡಿಸಿಲು ತಿಳಿಯರಸ ಪರಿಕಿಸಲು (ಕನ್ನಡ. ೨೪೩).
[ಸಂ.]

ಚಿರಋಣಿ (ನಾ). ಉಪಕಾರವನ್ನು ಸದಾ ಸ್ಮರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವವನು ; ಕೃತಜ್ಞ : ನಾನು ಅವರಿಗೆ ಚಿರಋಣಿ (ಜೀವಾಕ್ಕ. XI. ಸಂಕಲ್ಪ) ; ಮಾನು ತಮ್ಮ ಉಪಕಾರಕ್ಕೆ ಚಿರಋಣಿಯಾಗಿರುತ್ತೇನೆ (ರಾಯಳ. ೩೫) ; ಅವುಗಳ ಅಪಾರವಾದ ಮಹತ್ವವನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಟ್ಟದ್ದಕ್ಕೆ ಭಾರತೀಯರು ಚಿರ ಋಣಿ (ಕನ್ನಡ. ೩೬). [ಸಂ. ಚಿರಋಣಿನ್]

ಚಿರಂ (ಅ). ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ ; ಯಾವಾಗಲೂ : ಕಿಸಜಿಕ್ಕುಗೆ ಭೃಗುಸುತನುದಯಮಾಗೆ ನಿಲ್ಕುಂ ಚಿರಮುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೩-೨೬). [<ಚಿರ]

ಚಿರಂಜೀವ (ನಾ). ೧. ಬಹುಕಾಲ ಬಾಳುವವನು,-ಬದುಕುವವನು. ೨. ಹಿರಿಯರು ಚಿಕ್ಕವರನ್ನು ಕರೆಯುವಾಗ ಬಳಸುವ ಶಬ್ದ : ಚಿರಂಜೀವ, ರಾಜಶ್ರೀ . . . ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳನ್ನೂ . . . ಪತ್ರ ಸ್ವೀಕರಿಸತಕ್ಕವರ ಹೆಸರಿನ ಹಿಂದೆ ಜೋಡಿಸಿ ಬರೆಯುವ ಸಂಪ್ರದಾಯವುಂಟು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೮೪). ೩. ಮಗ ; ಪುತ್ರ: ಇವ ನಿನ್ನ ಚಿರಂಜೀವ ಏನು ? (ಅಶಪಾ. ೦೦). [ಸಂ.]

ಚಿರಂಜೀವಿ (ನಾ). ೧. ಬಹಳ ಕಾಲ ಬದುಕಿರುವವನು. ೨. = ಚಿರಂಜೀವ ೩: ತಮ್ಮ ಚಿರಂಜೀವಿ ಎಂತಹ ಸುಸಂಸ್ಕೃತ ಯುವಕ(ಮಹಾಗ. ೦೮೩). ೩. ಬಹಳ ಕಾಲ ಬದುಕಿರುವವರೆಂದು ಪುರಾಣಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಏಳು ಜನರು; ಅಶ್ವತ್ಥಾಮ, ಬಲಿ, ವ್ಯಾಸ, ಪರಶುರಾಮ, ವಿಭೀಷಣ, ಕೃಪಾಚಾರ್ಯ ಮತ್ತು ಆಂಜನೇಯ. ಕೆಲವರು 'ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ'ನನ್ನೂ ಇವರ ಜೊತೆ ಸೇರಿಸುತ್ತಾರೆ. ೪. ಕಾಗೆ: ದೊರೆಯೇ ಮಲ್ಲಿಗೆಗಕ್ಕೆ ಹಂಸೆಗೆ ಬಕಂ . . . ಬಕನಿಕಾಯ[ಕ್ಕೆ] ಚಿರಂಜೀವಿಗಳ್ (ಕಜ. IV, ೦-೮೯; 1264). [ಸಂ. ಚಿರಂಜೀವಿತ್]

ಚಿರಂಟಿ(ನಾ). ೧. ತಂದೆಯ ಮನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವ ಪ್ರಾಪ್ತವಯಸ್ಕಳಾದ ಹೆಂಗಸು. ೨. ಯುವತಿ: ಪಾಡೆ ಚಿರಂಟಿಯರ್ (ಉದ್ಯ. ೬-೬೦).
[ಸಂ. ಚಿರಂಟೀ]

ರಂಟಿಕೆ (ನಾ). = ಚಿರಂಟಿ ೧ : "ಚಿರಂಟಿಕೆ ಸುವಾಸಿನಿಯಪ್ಪವಳುಂ ವಯಸ್ಥೆಯುಂ" (ಪಟ್ಟಕೋ. ೦೨೮-೬೫). [ಸಂ. ಚಿರಂಟಿಕಾ]

ಚಿರಂತನ (ಗುಂ). ೧. ಪೂರ್ವದ ; ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದ ; ಪ್ರಾಚೀನವಾದ : ಚಿರಂತನಭವದ ಕಿಲ್ಬಿಷ ಕರ್ಮಪಾಕಪ್ರವರ ದುರಿಯೋಧನನ ಸದ್ಮಪಡೆಶ ಮಾತ್ರದಲಿ ಎವಗೆ ರಚಿಸಿತು ರಾಜ್ಯವಿಧ್ವಂಶವನು (ಕುಮಾಗ. ೦೦-೪೪). ೨. ಸ್ಥಿರವಾದ ; ಶಾಶ್ವತವಾದ : ಆತ್ಮಜ್ಞಾನ, ಜಗದ ಅನುಭವ, ಅನುಭಾವಗಳೇ ಅಕ್ಕನ ಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಚಿರಂತನ ವಸ್ತು ! (ಕನ್ನಡಳ. ೬೬). (ನಾ). ೩. ನಿರಂತರ ; ಸತತ : ಚಿರಂತನವೂ ಮೂತನವೇರುತ್ತಿರುವ ಜೀವನದ ಸ್ವರೂಪ ಎಂಥದು ? (ಶಿಕ್ಷದ. ೦). ೪. ವಯಸ್ಸಾದವನು : ಹಿರಿಯ : ಅವಱೊಳಗೆ ಚಿರಂತನನುಂ ಬುದ್ಧಿವಂತನುಮಪ್ಪುದೊಂದು ಕಪೋತಂ ಪಕ್ಷಿಗಣಕ್ಕಿಂತೆಂದುದು (ಪಂಚತಂ. ೨೮೮-೦೯). [ಸಂ.]

ಚಿರಂತಹಿಂಸೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನರಕ : ಯಮಾನುಗನಿಯಮಿತ . . . ಚಿರಂತಹಿಂಸೆಗಳೆಂಬೈದು ಮಂತ್ರಿನರಕಂಗಳಿಂ ಭಯಂಕರಮಾಗಿ ಯಮಮಾಯೆಯುಂಬರಸುವರಕವಿಹುದು (ವಿವೇಕ. ೦೫೦). [? + ಹಿಂಸೆ]

ಚಿರಂತನಾಚಾರ್ಯ (ನಾ). ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದ ಆಚಾರ್ಯ,-ವಿದ್ವಾಂಸ: ಮಿಗೆ ಕನ್ನಡಗಬ್ಬಂಗಳೊಳಗಣತುಗುಣಗದ್ಯಪದ್ಯಸಮ್ಮಿಶ್ರಿತಮಂ ನಿಗದಿಸು ವರ್ಗದ್ಯಕಥಾಪ್ರಗೀತಿಯಿಂ ತಚ್ಚಿರಂತನಾಚಾರ್ಯರ್ಕಳ್ (ಕವಿರಾ. ೦-೨೬).
[ಚಿರಂತನ + ಆಚಾರ್ಯ]

ಚಿರಕಾಲ (ನಾ). ಬಹಳ ಕಾಲ; ದೀರ್ಘಕಾಲ: ಚಿರಕಾಲಂ ಬಂಧವದೊಳ್ ಮುರುಳಾದಿರ್ದನ ಮರುಳ್ತನಂ ತಿಳಿದವೊಲೋಸರಿಸಿರೆ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಂ (ಧರ್ಮಪು. ೦೨-೩); ಅಂತು ದೀಕ್ಷೆಯಂ ಕೆಯ್ಕೊಂಡು . . . ಚಿರಕಾಲಮಿರ್ದು (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೯ ವ). [ಚಿರ + ಕಾಲ]

ಚಿರಕಾಲಿಕ (ನಾ). ಬಹಳ ಕಾಲ ಇರುವುದು: ಜನಸಮುದಾಯವು ಒಂದು ರಾಜಕೀಯೋದ್ದೇಶದಿಂದ ಚಿರಕಾಲಿಕವಾಗಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರಬೇಕು (ರಾಜ್ಯಾಂಗ. ೨೬) ; ಆ ಸತ್ಯ ಚಿರಕಾಲಿಕವಾಗಲಿ ಎಂದು ಶ್ರವಿಸುವ ಮಾತು ಬೇರೆ (ಶಾಕ್ಯಲ. ೨೬೯). [ಸಂ.]

ಚಿರಚ 'ಚಿರತೆ₁' ನೋ.

ಚಿರಚು 'ಚಿರತೆ₁' ನೋ.

ಚಿರಜೀವಿ(ನಾ). ೧. ಬಹಳ ಕಾಲ ಬದುಕುವವನು ; ದೀರ್ಘಾಯುಸ್ಸುಳ್ಳವನು : ಪುತ್ರಾನ್ವಿತಂ ಲಂಬಮುಷ್ಕನವಂ (ತಾಂ) ಚಿರಜೀವಿ ತತ್ಸಮತೆಯಿಂದಂ ಧೈರ್ಯವುಂ ತಾಳ್ದುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೦೦-೫) ; ಕಡಲ ಕಡೆ, ಸುಧೆಯು ಕುಡಿ; ಹರಿಹರರ ಮೀರಿ ಚಿರಜೀವಿಯಾಗು! (ಶಾಂತಳ. ೪೪-೩) ೨. ಕಾಗೆ : "ಅರಿಷ್ಟಃ . . . ಚಿರಜೀವೀ, ವಾಯಸಃ-ಈ ೧೦ ಕಾಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೪೦-೯೨). [ಸಂ. ಚಿರಜೀವಿನ್]

ಚಿರಜೀವಿತೆ (ನಾ). ಬಹಳಕಾಲ ಬದುಕುವಿಕೆ ; ಶಾಶ್ವತವಾಗಿರುವಿಕೆ : ಇನ್ನೇವೆಸಗೊಂಡಪುದಾ ನರರ ಚಿರಜೀವಿತೆಯಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೨-೩೨).
[ಸಂ. ಚಿರಜೀವಿತಾ]

ಚಿರಡಿ₁ (ನಾ). ಕಿರಿಗೆ ; ಚಿಕ್ಕಸೀರೆ : ಚಿರಡಿ ಚಂದಿ ಕದ್ದನಂತೆ (ಸಣಗಾ. II, ೮೫೬). [←ಮರಾ. ಚಿರಡೀ]

ಚಿರಡಿ₂ (ನಾ). ಕೋಪ ; ಸಿಟ್ಟು: ಅವರ್ಗ ಚಿರಡಿಗೆ ಕರಸ್ಥಾನ (ದಾಸಪ. II, ೨೦೬).

ಚಿರಡಿಗೇಳು=ಸಿಟ್ಟಿಗೇಳು; ರೇಗು: ಚಿರಡಿಗೆದ್ದು ರಾಗಿನ್ನ ಒಂದೇಟು ಹೊಡೆದ (ಪ್ರವಿ. ೩೫೩) ; ಅವರಿಗೆ ಉಂಟಾದ ಕುಂಠಿತತನವನ್ನು ಕಂಡು ಅವರು ಬಹಳ ಚಿರಡಿಗೇಳುವರು (ಸ್ವಶಿಕ್ಷ. ೪೨೯). [←ಮರಾ. ಚಿರಡೀ]

ಚಿರಣಿ 'ಚೀರಣಿ' ನೋ.

ಚಿರಣಿಗೆಲಸ 'ಚೀರಣಿಗೆಲಸ' ನೋ.

ಚಿರತೆ₁, ಚಿರಚ, ಚಿರಚು, ಚಿರ್ಚ, ಚಿರ್ಚು (ನಾ). ಮೈಮೇಲೆ ಚುಕ್ಕೆಗಳಿರುವ ಹುಲಿಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕ್ರೂರಪ್ರಾಣಿ ; ಚಿಟ್ಟೆಹುಲಿ: ಹುಲಿಜಾತಿ : ಹುಲಿ, ಹೆಬ್ಬುಲಿ . . . ಚಿರತೆ (ಪಮ್ಮನು. ೨೩೯) . ಚಿರಚ: ಹುಲಿ ಜಾತಿ : ಹುಲಿ, ಹೆಬ್ಬುಲಿ . . . ಚಿರತೆ, ಶಿವಂಗಿ, ಚಿರಚ (ಪಮ್ಮನು. ೨೩೯). ಚಿರಚು : ಚಿರಚು ಕಾಮುಕಪ್ರಾಣಿಯೆಂದೂ . . . ಹೇಳಿರುವನು (ಪಕಪ. ೨೯). ಚಿರ್ಚ : (+). ಚಿರ್ಚು : ಅಡವಿಗಳಲ್ಲಿ ಚಿರ್ಚು . . . ಅಡವಿಯ ಬೆಕ್ಕು ಮುಂತಾದವುಗಳಿರುತ್ತವೆ (ಕೊಪಪ. ೩೪)
[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚಿಱುತ್ತೈ; ಕೊಡ. ಚಿರತೆ; ತೆಲು. ಚಿಱುತ]

ಚಿರತೆ₃ (ನಾ). ಶಾಶ್ವತ ಪದವಿ ; ಮೋಕ್ಷ : ನಲವಿಂದ ಚಿರತೆಯು ಬಯಸಿ ಜಿನೇಂದ್ರನ ಚರಣಸೇವೆಯನಂ ಮಾಳ್ಪೆನೆಂದು (ಜಂಬೂಸ್ವಾಮಿ. ೨೪-೧೨೬). [ಸಂ. ಚಿರತಾ]

ಚಿರನವತೆ (ನಾ). ಸದಾ ಹೊಸದಾಗಿರುವಿಕೆ: ಒಂದು ಕೊಂಬೆಯು ಬಾಡಲಿ ನ್ನೊಂದು ಚಿಗುರುವುದು ಸಂದಿಹುದು ಚಿರನವತೆಯುತ್ಸವ ಪುರಕೆ (ಮುಂಕುಳ. ೨೫೨). [ಚಿರ + ನವತೆ]

ಚಿರನಿದ್ರೆ (ನಾ). (ಅಲಂ) ಸಾವು: ಆ ರೋಗಿಯನ್ನು ಚಿರನಿದ್ರೆ ಆವರಿಸಿತು (ರೂಢಿ). [ಚಿರ + ನಿದ್ರೆ]

ಚಿರನಿಧಿ (ನಾ). ಶಾಶ್ವತವಾದ ಆಶ್ರಯ ; ಶಾಶ್ವತವಾದ ನೆಲೆ: ವಿವಿಧ ಪಯೋಜದಿ ವ್ಯರ್ಥಾಯಾಸದಿ ತೊಳಲಿದೆ ತೃಷ್ಣೆಯ ಚಿರನಿಧಿಗೆ (ಅಗ್ನಿಹಂ. ೧೧-೬). [ಚಿರ + ನಿಧಿ]

ಚಿರನಿಮಿಷ (ನಾ). ಬಹಳ ಹೊತ್ತು ಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡಿರುವುದು : ಇರ್ದುದನಿಮಿಷಜಾತಂ ಚಿರನಿಮಿಷವಾಗೆ ಕಣ್ಣುಳ್ಳವನಂ (ಅಜಿ. ೧-೪೭). [ಚಿರ + ನಿಮಿಷ]

ಚಿರನೂತನ (ನಾ). ಸದಾಕಾಲ ಹೊಸದಾಗಿರುವುದು : ಆವನ ಕಾವ್ಯ ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ಚಿರನೂತನ ಚಿರಂತನ (ಸಾಹಿಸ. ೦೦೯). [ಚಿರ + ನೂತನ]

ಚಿರಪರಿಚಿತ (ನಾ). ಬಹುಕಾಲದಿಂದಲೂ ತಿಳಿದಿರುವುದು : ಇದು ದಿನದಂಥ, ಚಿರಪರಿಚಿತವಾದ ಹಗಲಲ್ಲ (ಚಿತಂಬಾ. ೧) ; ಮತ್ಸ್ಯ, ಕೂರ್ಮ . . . ಕಲ್ಕಿ ಎಂಬ ದಶಾವತಾರಗಳು ಚಿರಪರಿಚಿತವಾಗಿವೆ(ಭಾರದ. ೧೯೨). [ಚಿರ + ಪರಿಚಿತ]

ಚಿರಪು 'ಸೆಟಿವು' ನೋ.

ಚಿರಪ್ರಣಯ (ನಾ). ಬಹುಕಾಲದ ಪ್ರೀತಿ : ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಾರಿ ಮುದ್ದಿಸಿ ಚಿರಪ್ರಣಯವಿದ್ದುದರಿಂದ ಮತ್ತೆ ಮರುಗಿದವನಾಗಿ . . . ಅಳತೊಡಗಿದನು (ಕವಿಳ. ೫೨). [ಚಿರ + ಪ್ರಣಯ]

ಚಿರಬಿಲ್ವ (ನಾ). ಹುಲಿಗಿಲ ಮರ ; ಹೊಂಗೆಮರ ; ಕರಂಜವೃಕ್ಷ : ಅರನೇಟಿಲ್ ತಾಟಿ . . . ದಿಂಡಂ ಚಿರಬಿ[ಪಾಠಾಂ. ಚಿ]ಲ್ವಂ ಬ್ರಹ್ಮವೃಕ್ಷಂ ಕಟುಕ ತಟಿಯುದಿಂದೊಪ್ಪುತಿರ್ದತ್ತರಣ್ಯಂ (೧೦೪. ೦-೬೨). [ಸಂ.]

ಚಿರಮಂಗಲವತಿ (ನಾ). ಯಾವಾಗಲೂ ಮುತ್ತೈದೆತನವನ್ನುಳ್ಳವಳು : ಚೆನ್ನಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನನ್ನು ಅಮರಪತಿಯನ್ನಾಗಿ ವರಿಸಿದಳು ; ಚಿರಮಂಗಲವತಿಯಾದಳು (ಶಾಳಬಿ. ೩೦). [ಸಂ. ಚಿರಮಂಗಲವತೀ]

ಚಿರಮುತ್ತೈದೆ (ನಾ). = ಚಿರಮಂಗಲವತಿ : ಆಯುಷ್ಮವಂತೆಯಾಗಿ ಐಶ್ವರ್ಯವಂತೆಯಾಗಿ ಚಿರಮುತ್ತೈದೆಯಾಗಿರು (ಹಂಗಾಳ್ಕ. ೧೨). [ಚಿರ + ಮುತ್ತೈದೆ (<ಮುತ್ತೈದ್ಪ)]

ಚಿರರಾತ್ರ (ನಾ). ಅಸಂಖ್ಯಾತ ರಾತ್ರಿಗಳು ; ಬಹಳ ಕಾಲ ; ದೀರ್ಘ ಕಾಲ : "ಹಲವಿರುಳಾದೆಡೆ ಗಣರಾತ್ರವೆಂಬುದು ಅಲ್ಲಿಂದಂ ಮೇಲೆ ಚಿರ ರಾತ್ರವೆಂಬುದು" (ಹಕಾಯು. ೦೮-೦೦೮). [ಸಂ.(ಚಿರ + ರಾತ್ರಿ + –)]

ಚಿರರಾತ್ರೆ (ನಾ). = ಚಿರರಾತ್ರ : " ಚಿರರಾತ್ರೆಯೆಂಬುದುಮಸಂಖ್ಯಾತ ದಿರುಳು " (ಮಂಗರಾ. ೨೦-೭). [ಸಂ. ಚಿರರಾತ್ರ]

ಚಿರವಿಚ್ಛೇದ (ನಾ). ಶಾಶ್ವತವಾದ ಬೇರ್ಪಡೆ,–ಅಗಲಿಕೆ : ಕಪಾಲ ಕುಂಡಲೆಗೂ ಅವಳ ಸ್ವಾಮಿಗೂ ಚಿರವಿಚ್ಛೇದ ಉಂಟುಮಾಡುವುದೊಂದೇ ಉದ್ದೇಶ (ಕಪಾಕುಂ. ೯೨). [ಚಿರ + ವಿಚ್ಛೇದ]

ಚಿರವಿಲ್ವ (ನಾ). ಚಿರಬಿಲ್ವ: "ಕರಂಜಕಾ" (ಹಂಡಿಕ). [ಸಂ.]

ಚಿರಶಾಂತಿ (ನಾ). ಶಾಶ್ವತವಾದ ನೆಮ್ಮದಿ : ಏತ್ರವು ಜೀನರಿಗಮೃತವು ಅಮೃತವು ಚಿರಶಾಂತಿ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳಿಗೆ (ಇಂಚಾಪ. ೭೩-೫೩); ಮತ್ತೆ ಹಿಂದಿರುಗಲಾರದ ಆ ದೇವದೇವನ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಚಿರಶಾಂತಿಯನ್ನರಸುತ್ತಾ ತೆರಳಿದ್ದಳು (ಕುಟುಸಂ. ೩೦೨). [ಚಿರ + ಶಾಂತಿ]

ಚಿರಸೂತೆ (ನಾ). ಬಹುಕಾಲವಾದ ಮೇಲೆ ಕರು ಹಾಕಿದ ಹಸು; "ಚಿರಸೂತಾ, ಬಷ್ಕಯಣೀ – ೨ – ಬಹುಕಾಲಕ್ಕೆ ಈಯಲಾದ ಆಕಳಿಗೂ ಈಯದಲಾದರೂ ಬಹುಕಾಲ ಹೆರಿಗೆಯಿಲ್ಲದೇ ನಿಂತ ಆಕಳಿಗೂ, ಬಹುಕಾಲಕ್ಕೆ ೧ ಸಾರಿ ಈಯುವ ಆಕಳಿಗೂ, ಹೆಸರುಗಳು, ಕಡೆಗಂದಿನ ಆಕಳು " (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೩೩). [ಸಂ. ಚಿರಸೂತಾ]

ಚಿರಸ್ಥಾಯಿ (ನಾ). ಬಹಳ ಕಾಲ ತಾಳುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳದು ; ದೀರ್ಘಕಾಲ ಉಳಿಯುವಂತಹುದು ; ಬಾಳೆ, ಶುಂಠಿ ಮುಂತಾದ ಸಸ್ಯಗಳು ಬಹುಕಾಲ ಬದುಕುವವು, ಇವುಗಳು ಚಿರಸ್ಥಾಯಿ (Perennials) ಪೈರುಗಳು (ಸಸ್ಯಶಾ. ೨೪); ದೇಶಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಮಾತೆಯ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಹೋರಾಡಿದನೆಂದು ನಿನ್ನ ಹೆಸರು ಚಿರಸ್ಥಾಯಿಯಾಗಿ ನಿಲ್ಲಲಿ(ಹಿಂಕಿರು. ೨೪). [ಸಂ. ಚಿರಸ್ಥಾಯಿನ್]

ಚಿರಸ್ಥಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸದಾಕಾಲದಲ್ಲೂ ನೆಲಸುವಂತೆ ಮಾಡು : ನನ್ನ ಹೆಸರಂ ಜಗದಿ ನಿನ್ನಿಂ ಚಿರಸ್ಥಾಯಿಸುವೆನೆಂಬ ಪಂಥಕೇಂ ಮಣ್ಣಾಡಿಸಲೆ? (ಹರಿಶ್ಚ. ೨೬-೫೪). [ಚಿರಸ್ಥಾಯಿ + – ಇಸು₃]

ಚಿರಸ್ಮರಣೀಯ (ನಾ). ಸದಾಕಾಲ ನೆನಸಿಕೊಳ್ಳುವಂತಹುದು : ಗುಪ್ತರ ಸೇವೆ ಚಿರಸ್ಮರಣೀಯ (ಹುಣ್ಯಾರ. ೦೦೬ ಟಿಪ್ಪಣಿ). [ಚಿರ + ಸ್ಮರಣೀಯ]

ಚಿರಾತೀತ (ಗು). ಬಹಳ ಹಿಂದೆ ಕಳೆದುಹೋದ. [ಚಿರ + ಅತೀತ]

ಚಿರಾಯತ 'ಕಿರಿಯಾತು' ನೋ.

ಚಿರಾಯಿ (ನಾ). ಹೊದಿಸುವ ಬಟ್ಟೆ (?) : ಚಂದ್ರನೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಬಿಳುಪಾಗಿ ಮನೋವೇಗವುಳ್ಳ ಮಹಾವೃಷಭಗಳಂ ಕಟ್ಟಿ ಚಿನ್ನದ ಚಿರಾಯಿಗಳಿಂದ ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟಂಥಾದ್ದಾಗಿ (ಶಿವದ. ೩೮-೪). [<ಚೀರ₂]

ಚಿರಾಯಿತ 'ಕಿರಿಯಾತು' ನೋ.

ಚಿರಾಯು (ನಾ). ೧. ದೀರ್ಘಾಯುಸ್ಸು: ನಿರ್ಮಳತೆ ಚಿರಾಯು ಪ್ರೈರಿಪುರ ತೊನ್ನತೆ . . . ವಿಮುಕ್ತಿಯೆಂಬಿವಂ ಪಡೆವಂ (ರಾಜಶೇ. ೩-೧೦೦). ೨. ದೀರ್ಘಾಯುಸ್ಸುಳ್ಳವನು : ಸೂಸದೆ ಸ್ಯತುಮೆಯ್ದೆ ಪಕ್ಷವುಮವರ ಪ್ರದೇಶಮುಮಗಲ್ದಿರೆ ವಾಜಿ ಚಿರಾಯು ನಿಶ್ಚಯಂ(ಲೋಕೋಪ. ೧೧-೬೫). ೩. ಕಾಗೆ: " ಕಾಕಂ ಚಿರಕಯು . . . ಕರಟಮೆನೆ ಕಾಗೆ" (ಮಂಗರಾ. ೫೦-೩). [ಸಂ. ಚಿರಾಯುಸ್]

ಚಿರಾಯುಷ್ಮತಿ (ನಾ). ಬಹುಕಾಲ ಬದುಕುವ ಹೆಂಗಸು : ನೀನು ಚಿರಾಯುಷ್ಮತಿಯಾಗಿರು, ನನಗೆ ಪ್ರಾಣದಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದೆ (ಕಪಾಕುಂ. ೦೨೦). [ಸಂ. ಚಿರಾಯುಷ್ಮತೀ]

ಚಿರಾಯುಷ್ಯ (ನಾ). ಬಹಳಕಾಲ ಬದುಕುವಿಕೆ ; ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯ : ಶುಭಮಸ್ತು ಶೋಭನಮಸ್ತು . . . ಚಿರಾಯುಷ್ಯಮಸ್ತು(ಮುದಶಿ. ೬-೨ ಅಡಿಟಿ). [ಚಿರ + ಆಯುಷ್ಯ]

ಚಿರಾಸಾಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಓಮ ; ಖುರಾಸಾನಿ: ಲವಂಗ, ಚಿರಾಸಾಣಿ, ಓಮ, ವಾದಕ್ಕಿ, ಚವ್ಯ, ಚಿತ್ರಮೂಲ . . . ಚೂರ್ಣವ ಮಾಡಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು (ವಿಶ್ವವಿ. ೩೯). [<ಖುರಾಸಾನಿ]

ಚಿರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಚಿರಿಗುಟ್ಟು'. ಮರಾ.

ಚಿರಿಗಾವುಂಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಬನವತ್ತೆಳೆಯ ಪ [ದ್ಮ] [ರ] ಸನುಂ ಅಲ್ಲಿಯ ಹಿರಿಯಕೇರಿಯ ಚಿರಿಗಾವುಂಡನುಂ ತಂಬರಸಾಯ ಗಾವುಂಡನುಂ (ಸೌಇಇ. XI-1, ೫೦-೨೩ ; 1006). [ಚಿರಿ₀ + ಗಾವುಂಡ (<ಗಾವುಂಡ)]

ಚಿರಿಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಚಿರ್ರೆಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು : ಕರುಳುಗಳನು ಹಿರಿಹಿರಿದು ಅಸ್ಥಿಗಳನು ಭರದಿ ಬಿಸುಟು ರಕ್ತವನು ಚಿರಿಗುಟ್ಟೆ ಹೀರುವ ಪುಂಡರೀಕನ ಕಂಡು (ಜ್ಞಾನಸ. ೨೩-೯).

ಚಿರಿಚಿರಿಗುಟ್ಟಿಸು=ಚಿರಿಚಿರಿ ಎಂದು ಕಿರುಚುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡು,- ಕೂಗಿ ಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡು : ಮರದ ಮಾಂಗಾಯ್ಮಂಗನನು ಬಲು ಚಿರಿಚಿರಿಗುಟ್ಟಿಸದಿರೆ ನಾನು (ಶಲಾಂಡು. ೭). [ಚಿರಿ + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಚಿರಿಚು (ಕ್ರಿ). ನಗು : ಉಕ್ಕಿಬರುವ ನಗುವನ್ನು ಅದುಮಿ ನಗು ; ಚಿರಿಚು (Titter. ಇಂಕನಿ). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ದುಲ. ಚಿರಿ]

ಚಿರಿಟು 'ಸುರುಂಟು' ನೋ.

ಚಿರಿವೇರು 'ಚಿಱುವೇರು' ನೋ.

ಚಿರು 'ಚಿಱು' ನೋ.

ಚಿರುಕುಟ (ನಾ). ಚಿಂದಿ ; ಹರುಕು ಬಟ್ಟೆ : ಚಿರುಕುಟ [ಪಾಠಾಂ. ಚಿರಕುಟ] ಮನುಟ್ಟು ಕಯ್ಯೋಳ್ ತಿರಿದುಣುತಂ ದೆಸೆಗೆ ನಗುತುವಮಾಡುತ್ತಿಪ್ಪಾ ಮರುಳ್ (ಸಮಪ. ೧೨-೩೩).

[? ./ಮರಾ. ಚಿರಕುಟ, ಚಿರಕೂಟ, ಚಿರಗುಟ, ಚಿರಗೂಟ, ಚೀರಕುಟ]

ಚಿರುಗುಳ್ಳ 'ಚಿಱುಗುಳ್ಳ' ನೋ.

ಚಿರುಟು 'ಸುರುಂಟು' ನೋ.

ಚಿರುಪಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಚಿರುಪಿಯು ಚಿನ್ನಕುಣ್ಪೆಯು ಚಿಱಿಯುವೊಲಲು ವುಳುವಟ್ಟು ನಾಲ್ಕೂರುಮಿಟ್ಟು ನಡೆದ ಕಲ್ಲಿಗೊಡಂಗೆ ಯೊಡ್ಡಿನ ಕೆಟಗೆ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೨೬-೦೦ ; 950). [?]

ಚಿರೂಟು 'ಚುರುಟು' ನೋ.

ಚಿರೋಟ (ನಾ). ಮೈದಾಹಿಟ್ಟು, ತುಪ್ಪ, ಸಕ್ಕರೆಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಕರಿದು ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಹಿ ಭಕ್ಷ್ಯ : ಮೈಸೂರಿನಿಂದಲೇ ತಯಾರು ಮಾಡಿ ತಂದಿದ್ದ ಚಿರೋಟಗಳನ್ನೂ ಹುರಿಗಾಳನ್ನೂ ಶಾರದಮ್ಮನವರು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಹಂಚಿದರು (ಮೂರಾನ. ೧೨೩).

[←ಮರಾ. ಚಿರೋಟೀ, ಚಿರೋಟಾ]

ಚಿರ್ಚ 'ಚಿರತೆ$_1$' ನೋ.

ಚಿರ್ಚರಿಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಇಳಾಮಂಡಲಂ ಚಿಬ್ಬುರಿಲ್ಲೆಂದೊಡೆಗುಂ (ಸೌಇಇ. XI-ii, ೧೨೬-೦೯ ; 1030).

ಚಿರ್ಚು 'ಚಿರತೆ$_1$' ನೋ.

ಚಿರ್ಪುಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು ; ಈ ವಂದನವಲ್ಲಿ ತಾಲ್ಲೂಕಿಗೆ ಸೇರಿರುವ ಈಗಿನ ಚಿಪ್ಪಿಲಿ ಎಂಬ ಊರು : ಬಾಣರರ್ಸ ಇತ್ತ ಕಯು ಕೆಱಿಯು ನಾಲ್ವತ್ತು ವುಣಸೆ ಇದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರ ಸಾಕ್ಷಿ ಕಣ್ಣಾಗ. × × ಕ ಯಿರು ಚಿರ್ಪುಳಿ × × × ಸಾಕ್ಷಿ ಪಡೆದೊರ್ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೦-೩ ; ?).

[?]

ಚಿರ್ಭಟ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೌತೆ ; ಮೆಕ್ಕೆಗಿಡ ವಂತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ : "ಉರ್ವಾರುಃ, ಚಿರ್ಭಟಃ-ಈ ೨ ಮೆಕ್ಕೆ" (ಹಲಾಯು ೩೩-೩೬).

[ಸಂ.]

ಚಿರ್ಯಾತ 'ಕಿರಿಯಾತು' ನೋ.

ಚಿಲಕ 'ಚಿಲುಕ' ನೋ.

ಚಿಲಕಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಚಿಲಕಧೂಪ, ಚಿಲಕಡಿ, . . . ಧೂಪ (ವೃಕ್ಷಗಿ. ೧೩-೨೩೭). [?]

ಚಿಲಕತ್ತು 'ಚಿಲಖತ್ತು' ನೋ.

ಚಿಲಕಧೂಪ (ನಾ).=ಚಿಲಕಡಿ : ಚಿಲಕಧೂಪ, ಚಿಲಕಡಿ, ಗುಗ್ಗುಳಧೂಪ, ಮಡ್ಡಿಮರ, ಮಾದಿ, ಚಿತ್ರ, ಧೂಪ (ವೃಕ್ಷಗಿ. ೦೩-೨೩೭). [?]

ಚಿಲಕಿ$_1$ 'ಚಿಲಿಕೆ$_1$' ನೋ.

ಚಿಲಕಿ$_2$ 'ಚಿಲಿಕೆ$_2$' ನೋ.

ಚಿಲಕು (ನಾ). (ಉಕ) ಗಂಡಸರಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂತ್ರರೋಗ : (ಕ). [?]

ಚಿಲಕುರುಳಿ, ಚಿನಕುರುಳಿ, ಚಿನುಕುರುಳಿ (ನಾ). ೧. ಹುರುಳಿ, ಕಡಲೆ ಮುಂತಾದ ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಹುರಿದು ಖಾರ ಹಾಕಿ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಖಾದ್ಯ ವಿಶೇಷ; ಹುರಿಗಾಳು: ಚಿಲಕುರುಳಿ ಮಾರೋಳಿ ತಿಲಕಬೊಟ್ಟೀನ ಕರಿಚಲುವೆ (ಜಳಯು. ೪೩). **ಚಿನಕುರುಳಿ :** ೧. ನನ್ನ ಸ್ನೇಹಿತ ಊರಿಂದ ತಂದಿದ್ದ ಚಿನಕುರುಳಿ ಬಹಳ ಸೊಗಸಾಗಿತ್ತು (ರೂಢಿ). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಟಾಕಿ; ಮದ್ದಿನ ಚಟಾಕಿ: ಪಟಾಕಿ, ಚಿನಕುರುಳಿ, ಹೂಬಾಣ, ಹೂವಿನ ಕುಂಡ (ಚಂಡಮ. ೬೨-೦). ೩. (ಅಲಂ) ಹಾಸ್ಯ; ಜೋಕು: ಈ ವರ್ಷದ ದೀಪಾವಳಿ ಸಂಚಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಚಿನಕುರುಳಿ ಸೊಗಸಾಗಿತ್ತು (ರೂಢಿ). **ಚಿನುಕುರುಳಿ :** ೧. ಚಿನುಕುರುಳಿ ಬಹಳ ಚೆನ್ನಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ).

[ಚಿಲಕು ? + ಹುರುಳಿ]

ಚಿಲಕೂಲಿ 'ಚಿಲುಕೂಲಿ' ನೋ.

ಚಿಲಕೆ 'ಚಿಲಿಕೆ$_1$' ನೋ.

ಚಿಲಖತ್ತು, ಚಿಲಕತ್ತು (ನಾ). ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶರೀರ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಹಾಕಿ ಕೊಳ್ಳುವ ಕವಚ ; ಉಕ್ಕಿನ ಕವಚ ; ತನುತ್ರಾಣ ; ಸವಂಗ : ಅವನು ಪೋಷಾಕಿನಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಚಿಲಖತ್ತನ್ನು ಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದನು (ಇಂಗ್ಲಇ. ೦೦೦); ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಬಗೆಯ ಹಳೆಯ ಆಯುಧಗಳನ್ನೂ ಚಿಲಖತ್ತುಗಳನ್ನೂ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಅಲ್ಲಿಡಲಾಗಿದ್ದಿತು (ರತ್ನಗೋ. ೩). **ಚಿಲಕತ್ತು :** ಚಿಲಕತ್ತು ಒರಗತ್ತಿ ಎತ್ತಿ ದಂಡಿನ ಮಂದಿ (ಲೋಕಗೀ. ೨೦೨); ಉನ್ನೀಸಳು ಗಂಡನ ಚಿಲಕತ್ತು ಕಳೆದು ಉಪಚರಿಸುವವಳು (ನೂರಜ. ೧೭).

[←ಮರಾ. ಚಿಲಖತ್, ಚಿಲಕತ್; ಪಾರ. ಚಿಹಿಲ್ಕದ್]

ಚಿಲಣ 'ಚೀರಣ' ನೋ.

ಚಿಲಣಗೆಲಸ 'ಚೀರಣಗೆಲಸ' ನೋ.

ಚಿಲವಾನ್ 'ಚಿಲುವಾನ' ನೋ.

ಚಿಲಿ (ಕ್ರಿ). ಹಲ್ಲುಬಿಡು ; ಕಿಸಿ : ಕರ್ವೊಗದೆಡೆಯ ಪಲ್ಗಳಂ ಬೆಳ್ಪನೆಯೆ ಚಿಲಿವ ಘೋರಕಿ ದೆದರಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೦೭-೧೨೭). 'ಕಿರಿ$_2$' ಪರಾ. [?]

ಚಿಲಿಕಿ 'ಚಿಲಿಕೆ$_2$' ನೋ.

ಚಿಲಿಕೀರೆ 'ಚಿಲುಕೀರೆ' ನೋ.

ಚಿಲಿಕೆ$_1$, ಚಿಲಕಿ$_1$, ಚಿಲಕೆ, ಚಿಲುಕೆ, ಚೀಲಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು : "ಚಿಲಿಕೆ ಸ್ವಸ್ತಿಕೆಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೪-೪೭) ; ನುಗ್ಗೆಯ ಕಾಯ ತೊಂಡೆಯ ಕಾಯ ಚಿಲಿಕೆಯ . . . ಮೇಲೋಗರವುಣ್ಣೆಯಗ್ಗದಾ ರೋಗ್ಯವು ಪಥ್ಯ (ಸಾಳ್ವಸಾಂ. ೭). **ಚಿಲಕಿ$_1$:** ಸೊಪ್ಪುಗಳು : ಅಗಸೆ, ಬಿಳಿಸೂಲಿ . . . ದಂಟು, ಹರಿವೆ, ಚಿಲಕಿ, ದಗ್ಗಳಿ, ಕೆಸವೆ (ನಮ್ಮನು. ೨೩೭). **ಚಿಲಕೆ :** "ಮೃದುಪತ್ರೀ-ಚಕ್ರವತ್ತ, ಚಿಲಕೆ" (ಓಷಧಿ. ೦೨೦). **ಚಿಲುಕೆ :** ಮತ್ತೆ ಕೆಲವಕ್ಕೆ ಐದನೆಯ ಬಜ್ಜೆ ಕೆಲವಕ್ಕೆ ಕತ್ತರಿಸಿದೆಳೆಕೀರೆ ಚಿಲುಕೆ [ಪಾಠಾಂ. ಚಗತೆ]ನರುವಲು ಚಕ್ರವತ್ತ ಮೊದಲಾದ ಸೊಪ್ಪಂ ತುಪ್ಪದೊಳಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಾಳಿಸಿ (ಸೂಪಶಾ. ೪-೨೦). **ಚೀಲಿಕೆ :** "ಚಿಲ್ಲಿಕಾ-ಚೀಲಿಕೆ" (ಓಷಧಿ. ೫೬). [ದೇ.॥ ತೆಲು. ಚಿಲುಕ, ಚಿಲ್ಕ./ಸಂ. ಚಿಲ್ಲಿಕಾ]

ಚಿಲಿಕೆ$_2$, ಚಿಲಕಿ$_2$, ಚಿಲಿಕಿ (ನಾ). ೧. (ಉಕ) ಚಾವಣಿಯನ್ನು ಹಾಕುವಾಗ ಬಿದಿರಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಹಾಕುವ ಸಣ್ಣ ಗಳು ; ಸಣ್ಣ ಮರದ ಪಟ್ಟಿ ; ರಿಪೀಸು : ಬಡವರಿದ್ದವರು ಜಂತೆಗಳ ಮೇಲೆ ಚಿಲಿಕೆಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಅವುಗಳ ಮೇಲೆ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಗಿಡದ ಎಲೆಗಳನ್ನು ಹರವಿ ಮೇಲುಮುದ್ದಿಯ ಹಾಕುವರು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೦೧೭). ೨. ಚಟ್ಟಿ ; "ಸಿದಿಗೆ" (ಜಾನಪದ. ೩೭). **ಚಿಲಕಿ$_2$:** ೧. ಗಂಡಸಮಗ ಗುಜಭೀಮ ಹುಟ್ಟಿದರ ಚಿಲಕಿ ಚಿತ್ತರ ನಗತಾವ (ಗರತಿ. ೮೯). **ಚಿಲಿಕಿ :** ೧. ಬರಿಕಿ ಎಲುಗಳು ಜಂತಿಗಳು ಚಿರಳೆಲುಗಳೇ ಚಿಲಿಕಿ ಇಂತೀ ಗೃಹಕ್ಕೆ ಮಾಂಸದ ಮೇಲುಮುದ್ದೆಗಳು ರಕ್ತದ ಸಾರಣೆಗಳ (ವಚಶಾ. I, ೨೫೦-೨೪). [?]

ಚಿಲಿಕೆನೆವಾಲು (ನಾ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಯಿಸಿ ಕೆನೆಗೂಡಿದ ಹಾಲು : ಇನಿದೊಸರ್ವ ತನಿಪೂವಿನೊಳ್ವಣ್ಣ ಠಸದಿ ಚಿಲಿಕೆನೆವಾಲನೆಟಿದು ಸಿರದಚ್ಚ ವುಡಿಯನ್ನುದುರಿಸಿ(ಕವಿಜ. III, ೨೦೧ ಪ್ರಭಾವತೀ ಪರಿಣಯ). 'ಚಿಲುಪಾಲು' ಪರಾ. [< ಚಿಲು$_1$ + ಕೆನೆವಾಲು(< ಕೆನೆವಾಲ್)]

ಚಿಲಿಚಿಮ, ಚಿಳಿಚಿಮ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಣ್ಣ ಮೀನು ; ಜಂಬು ಮೀನಂ : "ನಲಮೀನ ಚಿಲ[ಲಿ]ಚಿಮ ಎಂದೊಡೆ ಸಿಸಿಲು, ಚಿಳಿಯ ಮೀನೆಂದು ಎಂಬರು" (ನಾಚಿರಾ.೬). **ಚಿಳಿಚಿಮ:** "ನಳಮೀನಃ, ಚಿಳಿಚಿಮಃ– ಈ ೨ ಕಿಱುಮೀನ್". (ಹಲಾಯು. ೧೦೮-೩೭); "ಚಿಳಿಚಿಮವೆನಲು ನಳಮೀನ ವೆನೆ ಕಿಱುಮೀನ ಪೆಸರೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೧-೭); ವಿಸ್ಫುರತ್ಪೇನದೊಳಂ ಚಳಚ್ಚಿಳಿಚಿಮದೊಳಂ . . . ಅತಿಮನೋಹರವಾದ ಯಮುನಾಹ್ರದ ಪರಿಸರಪ್ರದೇಶದೊಳಕ್ರೂರಂ ನಿಜವರೂಥಮಂ ನಿಲಿಸಿ (ಜಗವಿ. ೫-೧೦ ೩ವ); ಪುಟನೆಗೆದು ಮಗುಟುಟುವ ಚಿಳಿಚಿಮಾನೀಕದಿಂ (ಉದ್ಭಟ. ೩-೮೪).

[ಸಂ.]

ಚಿಲಿಪಾಲು 'ಚಿಲುಪಾಲ್' ನೋ.

ಚಿಲಿಪಿಲಿ (ನಾ). ಹಕ್ಕಿಗಳು ಗುಂಪಾಗಿ ಮಾಡುವ ಧ್ವನಿಯ ಅನುಕರಣ: "ಪಕ್ಕಿಗಳುಲಿಗಕ್ಕು ನಾಮ ಚಿಲಿಪಿಲಿಯೆನುತುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೬೩); ಚಿಲಿಪಿಲಿ ಹಾಡಿಗೆ ಗುಬ್ಬಿಯ ಥಕ ಥೋಂ ಧಿಕ್ಕಿಟ್ಟಿ (ಮೂಂದಳಿ. ೪೩-೧) ; ಅಲ್ಲೊಂದು ಇಲ್ಲೊಂದು ಹಕ್ಕಿಗಳ ಚಿಲಿಪಿಲಿ ಕೂಗು ಅವನ ಕಿವಿಗೆ ಕಚಕುಳಿಯಾಡಿಸಿ ದಂತಾಯಿತು (ಶೀವೋಢ. ೧೦).

ಚಿಲಿಪಿಲಿಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಚಿಲಿಪಿಲಿ ಎಂದು ಧ್ವನಿಮಾಡು : ಚಿಲಿಪಿಲಿಗುಟ್ಟಿ ನುಣ್ಪೊದಳ್ಗಳಿಂ ಕಿವಿಗಿಂಪನೊಡರ್ಚೆ (ದಶಕು. ೧-೫೭) ; ಹಕ್ಕಿಗಳೆಲ್ಲಾ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಚಿಲಿಪಿಲಿಗುಟ್ಟಿ ಕೂಗುತ್ತಾ ಹಾರಾಡುತ್ತಿದ್ದವು (ಕಳಹು.೨); ಇತರ ಹಂಸಪಕ್ಷಿಗಳು . . . ಚಿಲಿಪಿಲಿಗುಟ್ಟುತ್ತಾ ಹಾರಿಹೋದವು (ಹಂಕಿರು. ೩೭). [ಚಿಲಿಪಿಲಿ + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಚಿಲಿಪಿಲಿಗುಡು(ಕ್ರಿ).(ಆಲಂ) ಹಕ್ಕಿಯು ಚಿಲಿಪಿಲಿಗುಟ್ಟುವಂತೆ ಸಂತೋಷ ದಿಂದ ಕೂಡಿರು,–ಆನಂದದಿಂದಿರು : ಮನಸ್ಸು ಸಂತೋಷದಿಂದ ಚಿಲಿಪಿಲಿಗುಡುತ್ತಿದ್ದ ದಿನ (ರಂಗಹ. ೧೨೪).

[ಚಿಲಿಪಿಲಿ + ಕುಡು$_1$(< ಕೊಡು$_1$)]

ಚಿಲಿಪಿಲಿಹಕ್ಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ ; ಕೊಟ್ಟು : "ಚಾಷಃ = ಚಿಲಿಪಿಲಿಹಕ್ಕಿ" (ಕಾಶಕ್. ೧೫೭). 'ಚಿಲಿಮಿಂಲಿಗ' ಪರಾ.

[ಚಿಲಿಪಿಲಿ + ಹಕ್ಕಿ$_1$(< ಪಕ್ಕಿ$_1$)]

ಚಿಲಿಮಿಲಿ (ನಾ). ಹಕ್ಕಿಗಳು ಗುಂಪಾಗಿ ಮಾಡುವ ಧ್ವನಿಯ ಅನುಕರಣ: "ಚಿಲಿಮಿಲಿಯೆಂದು ಪಕ್ಕಿಗಳುಲುಹು" (ಕಶಸಾ. ೩-೧೫) ; ಸಮಸ್ತಧಾತ್ರಿ ಯುಮನಾಳಿಪೆವೆಂದುಲಿವಂತೆ ಪಕ್ಕಿಗಳ್ ಚಿಲಿಮಿಲಿಯೆಂಬ ಪೊಟ್ಟಱೊಳೆ ಬಂದುಱಿದೊಡ್ಡಿದನಂತಕಾತ್ಮಜಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೩೩) ; ಚಿಲಿಮಿಲಿ ಎಂದೋದುವ ಗಿಳಿಗಳಿರಾ ನೀವು ಕಾಣಿರೇ ನೀವು ಕಾಣಿರೇ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೩೩-೭೩).

ಚಿಲಿಮಿಲಿಗ, ಚಿಲುಮಿಂಲಿಗ (ನಾ). ಚಿಲಿಮಿಲಿ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ ; ಕೊಟ್ಟು ; ಚಾಷ : ಗೌಜು ಪಾರಿವ ನಿರಿಲೆ ಸಾಳುವ ಚಿಲಿಮಿಲಿಗ ಚಂಬೋತ . . . ಗರಿಗ ಮೊದಲಾದಖಿಳ ಖಗಕುಲ ಬಿದ್ದುದುರಿಯೊಳಗೆ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೨೦-೫೩) ; ವಲಿಯ ಭಾರದ್ವಾಜ ಪಿಕ ಪಿಂಗಲಿ ನಿಶಾಟಧ್ವಾಂಕ್ಷ ಚಾತಕಿ ಚಿಲಿಮಿಲಿಗ ಜಾಣ್ಹಕ್ಕಿ . . . ಮಡಗೊಳಲಿ ಮುಖ್ಯವಿಹಂಗವಿವೆ ವೈದೇಹಿ ನೋಡೆಂದ (ತೊರರಾ. ೩-೧-೩೩). **ಚಿಲುಮಿಲಿಗ :** ಹರಡೆ ಚಿಲುಮಿಲಿಗನು ಚಿಲುವೆ ಗಿಜುಗಿರಳೆ ಕವ್ಮರನಸಗ . . . ಪಕ್ಕಿಗಳವಱೊಳೊಪ್ಪಿದವು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೫-೨೧).

[ಚಿಲಿಮಿಲಿ + – ಗ$_2$]

ಚಿಲಿಮಿಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚಿಲಿಮಿಲಿ ಎಂದು ಧ್ವನಿಮಾಡು: ಬಳಸಿ ಚಿಲಿಮಿಲಿಪ ವಿಹಗಂಗಳ ಕಳಕಳದೊಡನೆ ತೊಡರ್ದು . . . ತೀಡಿತ್ತು ಸುಪ್ರಭಾತ ಸಮೀರಂ (ಕುಸುಮಾ. ೪-೭೦) ; ಬಳಸಿ ಚಿಲಿಮಿಲಿಪ ವಿಹಗಂಗಳ ಕಳಕಳ ದೊಡನೆ ತೋರ್ದು ಸರಸೀಜಳಮಂ ಪಳಿಗೊಳಿಸಿ ಕುಮುದ ಮುಖಮಂ ಪೆಳಱಿಸಿ ತೀಡಿತ್ತು ಸುಪ್ರಭಾತ ಸಮೀರಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೧-೯೫).

[ಚಿಲಿಮಿಲಿ + – ಇಸು$_3$]

ಚಿಲಿಮೆ$_1$ 'ಚಿಲುಮೆ$_1$' ನೋ.

ಚಿಲಿಮೆ$_2$ 'ಚಿಲುಮೆ$_2$' ನೋ.

ಚಿಲಿವಾಲು 'ಚಿಲುಪಾಲ್' ನೋ.

ಚಿಲು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಅನ್ನದಂತೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೇಯು. ೨. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕುದಿ,– ಕಾಯು. 'ಚಿಲುಪಾಲ್' ಪರಾ. [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚಿಲು]

ಚಿಲು$_2$ (ನಾ). (?) : "ಗೋಧಾಸ್ತನ್ಯಃ–ಚಿಲು" (ಓಷಧಿ. ೫೧). [?]

ಚಿಲುಕ, ಚಿಲಕ, ಚಿಲುಕು$_1$ (ನಾ). ೧. ಕದವನ್ನು ಭದ್ರಪಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕೊಂಡಿ,–ಸರಪಣಿ : ಕದವ ಮುಚ್ಚಿದಳಿದಕೋ ಚಿಲುಕ ಅಲ್ಲಾಡುತಿದೆ (ಪುರಂದ. ೨-೯೭ ಅನುಪಲ್ಲವಿ). ೨. ಬೇಟೆಯಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ, ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಮುಳ್ಳಿನಂತೆ ಮೊನೆಯಿರುವ ಒಂದು ಉಪಕರಣ; ಈಟಿ; ಬರ್ಜಿ (?) : ತಡಿಕೆ ತಳಿಯು ಅಂಟಿನ ಕಣಿ ಚಾಳುವ ಹಿಡಿದ ದೀಹವು ಪಾಚಿ ಸಿಡಿಯು ಹೊಡೆದೆತ್ತುವ ಮೊಲ ಎಸೆವ ಚಿಲುಕಗಳು ಬಿಡುಗಣ್ಣ ಬೇಡರೊದಗಿತು (ಹರಿಶಾಂ. ೨-೨). **ಚಿಲಕ:** ೧. ಅತ್ತೇಮನೇಲಿ ಹೇಗಿರುವೆ ಮಗಳೇ ಅಂದ್ರೆ ಚಿಲಕಕ್ಕೆ ಮೊಳಕೈ ತಗುಲಿದ ಹಾಗೆ ಅಂದ್ಲು (ಹುಟ್ಟಹ. ೧೦೩). **ಚಿಲುಕು$_1$:** ೨. ಮದನನ ನನೆಯಂಬು ಮುನಿಹೃದಯಮಂ ನಡಪೆನುತ್ತೆ ಚಿಲುಕಿನ ದೊಡ್ಡ ಮೊನೆಯಂಬ ನಾಗಿಸಿದನೋ ಯೆನಲ್ . . . ಹೊಂಗೇದಗೆಗಳೊಪ್ಪಿದುವು ತರತರಮೊಳ್ (ಚಬಪು. ೪೫-೧೮). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಚಿಲುಕ್ಕು ; ತುಳು. ಚಿಲ್ಕ್ ; ತೆಲು. ಚಿಲಕ, ಚಿಲುಕು, ಚಿಲುಕೆ]

ಚಿಲುಕವರೆ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ನೆನಸಿ ಸಿಪ್ಪೆ ತೆಗೆದ ಅವರೆಕಾಳು ಮತ್ತು ಅದರಿಂದ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೇಲೋಗರ : ಇಂದು ನಮ್ಮ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಚಿಲುಕವರೆ ಮಾಡಿದ್ದರು (ರೂಢಿ). 'ಚಿದಕವರೆ' ಪರಾ.

[ಚಿಲುಕು$_2$ + ಅವರೆ$_1$]

ಚಿಲುಕಾಯಿ (ನಾ). ಗಿಳಿ (?) : ಯಾಕತ್ತೆ ನನ್ನ ಗೋಪೀದೇವಿ ಕಂದಯ್ಯ ಗೋಪುರದಲ್ಲಾಡೊ ಚಿಲುಕಾಯಿ ಚಿಂತಾಮಣಿ ಹಸುಳೆ ಬಂದಾಡೊ ತೊಡೆ ಮೇಲೆ (ಹಳ್ಳಿಯ. ೮೯). [?./ತೆಲು. ಚಿಲುಕ, ಚಿಲ್ಕ]

ಚಿಲುಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಾಳಿನ ಮೇಲಿರುವ ಸಿಪ್ಪೆ ತೆಗೆ, – ಸಿಪ್ಪೆ ಬಿಡಿಸು : ಚಿಲುಕಿಸಿದ ಅವರೆಕಾಳು ಬಹುರುಚಿ (ರೂಢಿ).

[ಚಿಲುಕು$_2$ + – ಇಸು$_3$]

ಚಿಲುಕೀರೆ, ಚಿಲಿಕೀರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು : "ಶೋಧಿನೀ– ಚಿಲುಕೀರೆ" (ಓಷಧಿ. ೧೭೨) ; ಚಿಲುಕೀರೆ ಸೊಪ್ಪು ಸಿಹಿಪಾಲೆ ಸೊಪ್ಪು ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಪುಳಂಪುರುಚಿ ಜಾಂಗಲಮಾಂಸ . . . ಯಿಷ್ಟು ಪಥ್ಯ ಕರವಹುದು (ವಿಷಚಿ. ೦೩-೩). **ಚಿಲಿಕೀರೆ :** ಚಿಲಿಕೀರೆಯ ಸೊಪ್ಪಿನ ರಸದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಜಾವ ಮರ್ದಿಸಿ ಸಾಸಿವೆ ಪ್ರಮಾಣ ಗುಳಿಗೆಯಂ ಮಾಡಿ ಸಮಜ್ವರಕ್ಕೆ ಜೀರಿಗೆ ಸಕ್ಕರೆಯಲ್ಲಿ ಕೊಡುವುದು (ವಿಶ್ವವಿ. ೩೭); ಚಕ್ರವರ್ತಿದ ಸೊಪ್ಪು, ಚಿಲಿಕೀರೆ ಸೊಪ್ಪು ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಜ್ವರದವರಿಗೆ ಪಥ್ಯದ್ರವ್ಯಗಳು (ಸಕಚ್ಚಿ. ೧೦೨). [←ತೆಲು. ಚಿಲುಕಕೂರ]

ಚಿಲುಕು$_1$ 'ಚಿಲುಕ' ನೋ.

ಚಿಲುಕು$_2$ (ನಾ). ಸಿಪ್ಪೆ ; ಪೊರೆ. 'ಚಿಲುಕಿಸು', 'ಚಿದಕು$_2$' ಪರಾ.

[?]

ಚಿಲುಕೊಲಿ, **ಚಿಲಕೊಲಿ** (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ : ಶರ್ಬಿಕ್ಕೆ ಹೆಂಗುರು ಕಾಕಂ ಚಿಲುಕೊಲಿ ರತ್ನಖಗಮಿರ್ಕುಂ ತದ್ವನಾಗೌಘದೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೩-೩೯) ; ಪಾರಾವತಂ ಪರಪುಟ್ಟಂ ಚಿಲುಕೊಲಿ ಚಾತಕವು ವಿರ್ಕುಂ (ಯಾದವ. ೪-೩೩) ; ಗರುಡಂ ಶರಾರಿ ಚಿಲುಕೊಲಿ ಪಿಕಳಂ ಬಕಂ (ಕುಮಾಪು. ೪-೧೯೬). **ಚಿಲಕೊಲಿ :** ಅಂಚೆಯ ಚಿಂಬೋತನ ಚಿಲಕೊಲಿಯ ಕೊಂಚೆಯ ಗಿಳಿ ಕೊಳರ್ವಕ್ಕಿಯ ಪುರುಳಿಯ (ಹಮ್ಮಿ.ರ. ೪-೧೨ ರಗಳೆ). [?]

ಚಿಲುಕೆ 'ಚಿಲಿಕೆ₁' ನೋ.

ಚಿಲುತಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ : ಸಂಣ ಚಂದ್ರಾಯುಧಾ ಚಿಲುತಲಿ ಮೊದಲಾದಾ ಬತ್ತೀಶಾಯುಧಾ (ಎಪಿ. XVI, ಗುಲ್ಬ. ೭೪-೨೩ ; ಸು. 1776). [?]

ಚಿಲುಪಾಲ್, **ಚಿನಿಪಾಲು,** **ಚಿನಿವಾಲ್,** **ಚಿನಿವಾಲು,** **ಚಿಲಿಪಾಲು,** **ಚಿಲಿವಾಲು,** **ಚಿಲುವಾಲು,** **ಚಿಲುಹಾಲು** (ನಾ). ನೀರು ಇಂಗುವಂತೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಯಿಸಿದ ಹಾಲು ; ಕೆನೆಹಾಲು : "ಕಾಯೆ ಬತ್ತಿದ ಹಾಲು ಚಿಲು[ಪಾಠಾಂ. ಚಿರ]ಪಾಲೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೩೪-೨) ; ಸಗ್ಗದಮರ್ದಿನ ಕೊಳಂ ಮೇಲ್ವಾಯ್ದು ಮಿಸುಪ ಚಿಲುಪಾಲ್ಗೆ ನೆಗಳಂ ನೆಱಿದಾರೆಯಿಟ್ಟಪೋ (ವೀಕ್ಷೃಪು. ೩-೯-೩೪). **ಚಿನಿಪಾಲು :** ಇನಿದಾದ ಚಿನಿಪಾಲು ಪೀರ್ವರಸಂಚಿ ಹುಳಿಗಂಗೆಯ ಕುಡಿವುದೇ (ಸರ್ವಜ. ೧೯೩-೯೦೦) ; ಕಾಸಿ ಚಿನಿಪಾಲಂ ಕೊಡುವವಳು ನಿಮಗೆ ಕೊಡಗೂಸು (ಬಸಪು. ೯-೩೮) ; ಸಕ್ಕರೆಯ ಜೇನ ಸವಿಗಿಮ್ಮಿಗಿಲು ಕೆನೆಗಟ್ಟಿ ವೃಕ್ಕುಕ್ಕಿ ಕಾಯ ಚಿನಿಪಾಲ ರುಚಿಗಿಂದಧಿಕ (ಸವವೋ. ೦-೨) ; ಸಕ್ಕರೆ ಚಿನಿಪಾಲು ತುಪ್ಪವ ಯಿಕ್ಕೊಡನೀರ್ವರು ಸವಿದು (ಕರಿಕೆ. ೩೮-೩). **ಚಿನಿವಾಲ್ :** ಚಿನಿವಾಲ್ಗೆನೆ ಸದ್ಘೃತಂಗಲಸಿ ದಂದದೊಳೆನ್ನ ಕೃತಿರಸಂ ನಾಡೆ ಸವಿಗೊಳಿಸುವುದು (ಪಂದಿಮಾ. ೦-೩೦). **ಚಿನಿವಾಲು :** "ಲಿಂಗಮೂರ್ತಿ ಇನ್ನೊಬ್ಬರಿಗೆ ಶಿವ ಕಾರುಣ್ಯ" ಎಂಬ ಆ ಚಿನಿವಾಲನ್ನು ಕೊಡಲು ಯತ್ನಿಸುವವನೇ ಹೊರತು ಹುಳಿಯನ್ನು ಕೊಡನು (ಕರ್ನಾಕೆ. ೧೨೦). **ಚಿಲಿಪಾಲು :** ಶಿವಮ್ಮಡನಾಮ ಶಿವಜ್ಞಾನ ವೆಂಬ ಚಿಲಿಪಾಲನಾರೋಗಿಸುವ ಪರಹಿತದಿಂದ (ರು ದ್ರ ಭಾ . ೯೨) ; ಚಿಲಿಪಾಲು ಸಕ್ಕರೆಯಂ ಸುಲಿದ ಬಾಳೆಯ ಹಣ್ಣ ಕಲಸಿ (ಗುರುಬೋ. ೮೦) ; ಚಿಲಿಪಾಲಿನೊಳಗೆ ಶರ್ಕರೆವೆರದು ಪರಿಮಳಂ ಕಲಿತಮೆಂದೆನಿಸುತಿರಲೀಂಟ ನಾಲಗೆದಣಿದು ಸುಲಭದಿಂ ನೆನೆದಪುದೆ ದೇವ (ವಂಕಾರಾ. ೩-೦-೨) ; ಶರ್ಕರೆವೆರಸಿ ಚಿಲಿಪಾಲೀವ ಸಿರಿಯೆನಗಹುದೆಯೆಂದು (ಚಿನಧಾ. ೩೦-೯). **ಚಿಲಿವಾಲು :** ತುಪ್ಪ ಸಕ್ಕರೆ ಚಿಲಿವಾಲ ಸವಿಪ್ಪೋಲುಂ ಪೊಪ್ಪುಕಥೆಯ ಪೇಳುವೆನು (ರಾಮವಿ. ಅನುಬಂಧ ೩.೨೦-೬). **ಚಿಲುಪಾಲು :** ರಸವೊಸರ್ವ ಮುಪ್ಪಳಮಂ ಚಿಲುಪಾಲ ತಿರುಳ ಕರಣೆಗಳುಮಂ . . . ಒಂದುಗೂಡಿ (ಸಂಬಿರ. ೦೦-೩೩) ; ಚಿಲುಪಾಲಿನೊಳು ವಿಷಂ ತವರಾಜನೊಳು ಕೃಪೆ (ಭಾವಚಿಂ. ೯-೩) ; ಗುಟ್ಟುಡರದೆ ಕಾದ ಚಿಲುಪಾಲು ಮಕ್ಷಿಕೋಚ್ಛಿಷ್ಟವಿಲ್ಲದ ಜೇನುತುಪ್ಪ (ಪೋಡಶ. ೨೩-೧) ; ಚಿಲುಪಾಲು ತಂಬಾಲು ಕೆನೆವೆರಸಿದ ಪಾಲುಂ (ಸಂಪವಿ. ೮-೯೧). **ಚಿಲುಹಾಲು :** ಬಟ್ಟಹಾಲು, ಚಿಲುಹಾಲು, ಕೆನೆಹಾಲು, ಎಟ್ಟೆಹಾಲು, ತನಿಹಾಲು ಮುಂತಾದ ತರತರದ ಹಾಲು ಗಳನ್ನು ಬಟ್ಟಲು ಬಟ್ಟಲು ತುಂಬಿ ತಂದು ಎಡೆ ಮಾಡಿದಳು(ಮೂಮುಲ್ಲ. ೫೪).
[ಚಿಲು₁ + ಪಾಲ್₁]

ಚಿಲುಹಾಲು 'ಚಿಲುಪಾಲ್' ನೋ.

ಚಿಲುಮಿಲಿಗ 'ಚಿಲಿಮಿಲಿಗ' ನೋ.

ಚಿಲುಮುರಿ (ನಾ). ಗೋಧಿಯ ಹಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಮಾಡಿ, ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕರಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭಕ್ಷ್ಯ : ನೆಱಿ ಸಣ್ಣ ಗೋದುವೆಯ ಹಿಟ್ಟ ಸಿಹಿವಾಲೊಳಗೆ ನುಱುಗುವಂದದಿ ಕಲಸಿ . . . ತುಪ್ಪದೊಳಗಡಲು ಚಿಲುಮುರಿಯಾದುದು (ಸೂಪಶಾ. ೦-೩೩). [?]

ಚಿಲುಮೆ₁, **ಚಲಮೆ,** **ಚಲುಮೆ,** **ಚಿಲಿಮೆ₁** (ನಾ). ೧. ನೀರು ಉಕ್ಕುವ ಸ್ಥಳ ; ಬುಗ್ಗೆ ; ತಲಪರಿಗೆ ; ಒರತೆ ; ಊಟೆ : ಕಲ್ಲ ಮೊರಡಿಯೊಳಗೆ ಚಿಲುಮೆಯಗ್ಗವಣಿಯುಂಟೆ ಅಯ್ಯಾ (ಅದಾಸ. ೧೩-೨೦) ; ನಿತ್ಯ ಚಿಲುಮೆಯ ತೋಡುವಾತಂಗೆ ಉಚ್ಚೆಯ ಬಚ್ಚಲ ತೋಡಲಾಗದು (ಶಿವಮಂ. ೩೯) ; ಬಱಿತಿರ್ದ ಚಿಲುಮೆಯ ನೀರನಿತ್ತು ಜಂಗಮಕೆ (ಚಬಪು. ೩೭-೭). ೨. ಕಾರಂಜಿ: ಅದರ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ನೀರಿನ ಚಿಲುಮೆ (Fountain) ಯೊಂದನ್ನು ಇಟ್ಟಿದ್ದರು (ಕಲಾಸಾ. ೩೭). **ಚಲಮೆ:** ೧.ಮಳಲಿನ ಮಱಿಯ ನೀರ ಬಳಸದೆಸಲೆ ವೃಧ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ನೆಲ ಚಲಮೆಯುಂ ಕಂಡು (ಏಲೇಕ್ಯ. ೦೯) ; ಕಲ್ಲ ಹಳ್ಳದೊಳುಂಟೆ ಚಲಮೆ ಕಾಣ್ಬುದೆ ಗೂಗೆ ರವಿಯು (ವೀಕ್ಷೃಪು.೪-೩-೫೨) ; ಹರುಷದಿಂದಾ ಮಳಲ ಬಗಿದು ಚಲಮೆಯ ತೆಗೆವರೆಬರು(ಸಿದ್ಧೇಪು. ೦೯-೮). **ಚಲುಮೆ :** ೧. ಬಹು ಜಲಮಂ ಬಿಟ್ಟು ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚಿ]ಲುಮೆಯಂ ತೆಗೆದರೆ ಅದು ನೆಲಶುದ್ಧ ಸೌಕರ್ಯವಲ್ಲದೆ ಅವು ಶೀಲವಲ್ಲ (ಮುಡಿಮಾ. ೦೮-೨೩) ; ಕೂಪಕರಾಃ, ವಿದಾರಕರಾಃ – ೨ ಚಲುಮೆಗಳಾಗಿ ತೋಡಲ್ಪಟ್ಟ ಮರಳು ಹಳ್ಳ ಮುಂತಾದುವುಗಳು ನೀರೂರಿ ಬರುವ ಹಳ್ಳಗಳು (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೭೦). **ಚಿಲಿಮೆ₁ :** ೨. ನಗರದ ಕೇಂದ್ರ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ನೀರಿನ ಚಿಲಿಮೆಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ).
[ದೇ.ಶ ತೆಲು. ಚಿಲಮು ; ಕುವಿ. ಸಲ್ಮ]

ಚಿಲುಮೆ₂, **ಚಿಲಿಮೆ₂** (ನಾ). ತಂಬಾಕು ಸೇದಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಮಣ್ಣಿನ ಕೊಳವಿ,–ನಳಿಕೆ : ಚಿಲುಮೆ ದೊರೆಯುವುದು, ಎಷ್ಟು ಹುಡುಕಿದರೂ ಕಡ್ಡಿಪೆಟ್ಟಿಗೆ ದೊರೆಯಲೊಲ್ಲದು (ಕಮ್ಮಟ. ೪) ; ಕೈಯಲ್ಲಿ ಚಿಲುಮೆ ಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಲಗುಬಗೆಯಿಂದ ಅವಳ ಬೆನ್ನು ಹತ್ತಿ ಹೋಗುತ್ತ ಅಂದ (ಅಪೋಕ. ೦೦). **ಚಿಲಿಮೆ₂ :** ತಂಬಾಕವೇ ಇಲ್ಲ, ಚಿಲಿಮೆಯಲ್ಲಿಂದ ಬರಬೇಕಂ (ಕುರಿಹಿಂ. ೭೦).
[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಚಿಲಮ್ ; ಮರಾ. ಚಿಲಮ್, ಚಿಲಿಮಿಾ, ಚಿಲೀಮ್]

ಚಿಲುವಾನ, **ಚಿಲವಾನ್,** **ಚಿಲುವಾನು** (ನಾ). ೧. ಪೂರ್ಣವಾದ ಹಣದ ಭಾಗ ; ಚಿಲ್ಲರೆ ಹಣ : ಚಿಲುವಾನಂ ಬಿನುಗುಗಳಿಗೆ ನಾನಾ ಜಾತಿಯ ಪೊಕ್ಕಲುಗಳಿಗೆ ವರುಷ ೧ ಕೆ (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೫೦೬-೩ ; 1525). ೨. ಚಿಲ್ಲರೆ ; ಸಣ್ಣ ; ಅಲ್ಪ : ಅರೆವೊದಲಹ ಚಿಲುವಾನಂ ಬರೆ ಲೆಕ್ಕದ ಕಡೆಯೊಳಗಲ ನೀಳನ ಸಂಖ್ಯೆಕ್ಕಿರದೆ ಪರಸ್ಪರದಿಂದಾ (ವ್ಯವಹಾ. ೮ ಕ್ಷೇತ್ರಗಣಿತ) ; ಯಿವರೆಲ್ಲರಿಗೆ ಸಲುವ ಚಿಲುವಾನ ಕೊಡಗಿಗಳು (ಎಕ. IX, ನೆಲಮಂ. ೮೧-೦೩ ; 1545) ; ಚಿಕ್ಕಿಗನಂ ಪಿಡಿದಾರ್ಜಿಸಿದರ್ಥದ ಚಿಲುವಾನ ದೊಳಿನ್ನೇನಹುದು (ಧಕ್ಷಿ.ಸ. IV, ೦೨). **ಚಿಲವಾನ್:** (೩). **ಚಿಲುವಾನು:** ೨. ತಮ್ಮ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಡುಂಬರೆ ಕಟ್ಟುವ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಮುನ್ನೂರು ಚಿಲುವಾನು ಆಳು ಉಂಟಷ್ಟೆ(ರಾಜೇಂದ್ರ. ೭೩).
[?./ತಮಿ. ಚಿಲುವಾಣ, ಚಿಲ್ಲಾಣ, ಚಿಲ್ವಾಣ ; ಮಲ. ಚಿಲ್ಲಾನ ; ತುಳು. ಚಿಲುವಾನ, ಚಿಲ್ವಾನ ; ತೆಲು. ಚಿಲುವಾನ, ಚಿಲುವಾಯನ. /ಮರಾ. ಚಿಲವಣಾ, ಚಿಲ್ಲವನಾ, ಚಿಲವಾನ್, ಚಿಲವಾಣ್]

ಚಿಲುವಾನಪೈರು (ನಾ). ಅವರೆ, ಹುರುಳಿ, ಕಡಲೆ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ ಮುಂತಾದ ಚಿಲ್ಲರೆ ಧಾನ್ಯದ ಬೆಳೆ ; ಚಿಲ್ಲರೆ ಪೈರು (?) : ಸೊಪ್ಪಿನ ತೋಟ ಚಿಲುವಾನಪೈರು ಉಪಧ್ರಾವುಗಳ ಹೆಚ್ಚು ಹುಟ್ಟುವಳಿ ಕೆರೆಗಳ ಹೆಚ್ಚು ಹುಟ್ಟುವಳಿ ಮುಂತಾದ ಸಕಲ ಸ್ವಾಮ್ಯಂಉ (ಎಕ. III, ತಿರುಮ. ೩೩-೦೩೭೦ ; 1748). [ಚಿಲುವಾನ + ಪೈರು (<ಪಯಿರ್)]

ಚಿಲುವಾನಸುಂಕ (ನಾ). ಚಿಲ್ಲರೆ ಸುಂಕ ; ಸಣ್ಣ ಪುಟ್ಟ ಬಾಬಿನ ತೆರಿಗೆ : ತಳವಾಱಿಕೆ ಅಳಿವಾಱಿನ್ಯಾಯಸಭೆಯ ಸಂಪಿಯ ಚಿಲುವಾನಸುಂಕ ಸೋಡಿಗೆ ಇವು ಮೊದಲು (ಎಕ. V, ಹಾಸನ. ೨-೦೮ ; 1563).
[ಚಿಲುವಾನ + ಸುಂಕ]

ಚಿಲುವಾಸು 'ಚಿಲುವಾನ' ನೋ.

ಚಿಲುಹಾಲು 'ಚಿಲುಪಾಲ್' ನೋ.

ಚಿಲೈತ 'ಚೀಲೈತ' ನೋ.

ಚಿಲ್ಕರಿವೆ 'ಚಿಲ್ಕುಹರಿವೆ' ನೋ.

ಚಿಲ್ಕುಹರಿವೆ, ಚಿಲ್ಕರಿವೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು; ಕಿರುಕು ಸಾಲೆ: ಹರಿವೆಸೊಪ್ಪು, ಚಿಲ್ಕುಹರಿವೆಸೊಪ್ಪುಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿಧಗಳಿವೆ (ಕಕಕ. ೦೬). **ಚಿಲ್ಕರಿವೆ:** ಹರಿವೆ ಸೊಪ್ಪು, ದಂಟು ಸೊಪ್ಪು, ಚಿಲ್ಕರಿವೇ ಸೊಪ್ಪು (ಕ್ಷು.ಕಗಿ. ೬-೯೨). [ಚಿಲ್ಕು ? + ಹರಿವೆ]

ಚಿಲ್ಪ (ನಾ). ೧. ಸಣ್ಣವನು; ಚಿಕ್ಕವನು: ಈ ಚಿಲ್ಪ ಈಸಲ ಮೊದಲ ಬಹುಮಾನ ಪಡೆದಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). ೨. ಕುಳ್ಳಾದ ಎತ್ತು; ಗಿಡ್ಡ ಎತ್ತು: ನೇಗಿಲಿಗೆ ಹೂಡಿರುವ ಚಿಲ್ಪಗಳು ಒಳ್ಳೆ ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿವೆ (ರೂಢಿ). (ಗು). ೩. ಸಣ್ಣದಾದ; ಚಿಕ್ಕದಾದ: ಈ ಚಿಲ್ಪಹುಡುಗ ಬಹಳ ಬುದ್ಧಿವಂತ (ರೂಢಿ). [?]

ಚಿಲ್ಪಾರಿ 'ಚಿಲ್ಪೇರಿ' ನೋ.

ಚಿಲ್ಪೇರಿ, ಚಿಲ್ಪಾರಿ, ಚುಲ್ಪಾರಿ (ನಾ). ಸಣ್ಣವನು; ಚಿಕ್ಕವನು: ನಿಮ್ಮಂಥ ಚಿಲ್ಪೇರಿಗಳೆಲ್ಲ ರಾಜಕೀಯಕ್ಕೆ ತಲೆಹಾಕದೆ ನಿಮ್ಮಷ್ಟಕ್ಕೆ ನೀವಿರ ಬಾರದೇನೋ (ಸ್ವಾಮಿಸ್ಮೃ. ೦೨೪). **ಚಿಲ್ಪಾರಿ:** ಆ ಚಿಲ್ಪಾರಿ ಬಹಳ ಚೇಷ್ಟೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (ರೂಢಿ). **ಚುಲ್ಪಾರಿ:** ಒಬ್ಬ ಚುಲ್ಪಾರಿಯನ್ನು ಎತ್ತಿ ಒಳಕ್ಕೆ ಬಿಡುತ್ತಿದ್ದವು (ಪರೀಕ್ಷೆ. ೩೨). [<ಚಿಲ್ಪ]

ಚಿಲ್ಮಿಷ (ನಾ). ಮೋಸ; ವಂಚನೆ: ಅವನೇನೋ ಒಳ್ಳೆಯವನೇ, ಅವನ ಹೆಂಡತಿ ಬಲು ಚಿಲ್ಮಿಷದವಳು (ಅದೂಟಿ. ೦೦೨).
[←ತೆಲು. ಚಿಲಿವಿಸ./ಸಂ. ಕಿಲ್ಬಿಷ]

ಚಿಲ್ಲ$_1$, ಚಲಿ$_1$, ಚಿಳ್ಳ, ಚಿಲ್ಲು$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಬೀಜ; ಕತಕ. ಕದಡಿದ ನೀರನ್ನು ಶುದ್ಧಮಾಡಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಬೀಜ: ತದಕಿನ ತಾಳ ತೆಂಗಿನ ತಳಂಕಿನ ತುಂಬುರ ಚಿಲ್ಲ ಬೆಲ್ಲವತ್ತದ ಬಿಳಿಯತ್ತಿಯಿಪ್ಪೆಯ ಮರಂಗಳ (ಲೀಲಾವ. ೬-೨೬); ಚಿಲ್ಲ ಚೆನ್ನೆಗೆ ತೇಗು ತುಂಬುರವರಗಳಿಂ ನಿಲ್ಲದೆ ಮೆಟೆದುದಾ ವಿಪಿನ (ಕುಮಾ.ಹಾಂ. ೨೬-೩೩); ಚಿಲ್ಲ ನೆಲ್ಲಿಯು ಹೊಂಗೆ ವೇಟುಲು ... ಸೂರ ಮಾರ್ಗವ ತಡೆದಿಹುವು (ಕಂಸವಿ. ೦೮-೬೬). **ಚಲಿ$_1$:** (ಕ). **ಚಿಳ್ಳ:** ಚಳಿ ಬುಬ್ಬುಲು ... ಮೊದಲಾದ ಗಗನಮಂ ತುಡುಕುವ ವೃಕ್ಷಂಗಳ್ (ಸೌಗಂಧಿ. ೫೪-೭).
ಚಿಲ್ಲು$_1$: "ಕತಕಂ ಚಿಲ್ಲು" (ಮುಂಗರಾ. ೪೨-೩೯); ಬೆಲ್ಲವತ್ತ ವರವಾದಲ ವಂಬಟೆ ಚಿಲ್ಲು ಚಿಳ್ಳಿಗಾಯ್ [ಪಾಠಾಂ. ಚಿಳ್ಳ ಚಿಲ್ಲಕಾಯ್] (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೦೦-೮೭); (ಸಳಹಂ. ೪೬೨ ನೋ); ಮರಗಳು; ಹೆಸವ ... ಚಿಲ್ಲು, ಹೂವರಸಿ, ಬೆವ್ವಾಲೆ, ಹಾಲೆ (ಸಮ್ಮುಖ. ೨೩೬).
[ದ್ರಾ.ಕ ತಮಿ. ತೆಲು. ಚಿಲ್ಲ]

ಚಿಲ್ಲ$_2$, ಚಿಲ್ಲು$_2$ (ನಾ). ರಾಟೆಯಲ್ಲಿ ಕದಿರನ್ನು ಜೋಡಿಸಲು ಇರುವ ಕಿವಿಯಂತಹ ಭಾಗ; ಕದಿರನ್ನು ಜೋಡಿಸುವ ಮರದ ಅಥವಾ ಚರ್ಮದ ಕಿವಿ: ಚಿಲ್ಲ ಹಮ್ಮಿಗಿ, ಕಟ್ಟಿ, ಇವೆಲ್ಲವನ್ನು ಮಾಡಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾನೆ (ಕಪ್ಪಸು. I, ೩೬೬). **ಚಿಲ್ಲು$_2$:** ಮನಿಯಾನ ಕೋಣವ ಕಡಿಸಿ ಚಿಲ್ಲು ಮಾಡಿಸಿ ಕೊಟ್ಟಾ (ಹುಲ್ಲಗಿ. ೯೬).

ಚಿಲ್ಲ$_3$ 'ಚುಲ್ಲ$_1$' ನೋ.

ಚಿಲ್ಲ$_4$ (ನಾ). ೧. ರೋಗದಿಂದ ನೀರು ಸುರಿಯುತ್ತಿರುವ ಕಣ್ಣುಳ್ಳವನು; ಸೋರುಗಣ್ಣ. ೨. ಗುಂಡುಮುಳುಕನ ಹಕ್ಕಿ; ಮುಂಡುಮುಳುಕನ ಹಕ್ಕಿ: "ಆಟಾಪೀ, ಶಕುನೀ, ಚಿಲ್ಲಃ – ಈ ೩ ಗುಂಡುಮುಳುಕ (ನಹಕ್ಕಿ)" (ಹಲಾಯು. ೪೨-೯೬); "ಚಿಲ್ಲಮಾತಪಪಕ್ಷಿಯೆನೆ ಮುಂಡುಮುಳುಕನಕ್ಕುಂ" (ಮುಂಗರಾ ೫೦-೫). [ಸಂ.]

ಚಿಲ್ಲಗೊಟ್ಟೆ (ನಾ). =ಚಿಲ್ಲಬಿತ್ತು: ನೆಲ್ಲಿಯ ಸೆಟ್ಟು ಬಾಳಮಸಿತಾಂಜನವೊಳ್ಪಿಪ ವುಂಸ್ತ್ರಯಿಪ್ಪೆ ಕೇಡಿಲ್ಲದ ಚಿಲ್ಲಗೊಟ್ಟೆ ಪೊಸಪೀರೆಯ ಬಿತ್ತೆನೊಳಾದ ಬೂದಿಯುಂ ನಿಲ್ಲದೆ ಬಾವಿಯೊಳ್ ಕಲಸಲ್ ... ಬಾವಿಗಳ ನೀರಮ್ಮ ತೋಪಮಮಂ (ಅಟ್ಟಮ. ೦೦-೬೩). [ಚಿಲ್ಲ$_1$+ಗೊಟ್ಟೆ$_1$ (<ಕೊಟ್ಟೆ$_1$)]

ಚಿಲ್ಲತನ (ನಾ). ಕ್ಷುಲ್ಲಕತನ; ನೀಚತನ: ಚಿಲ್ಲವೇ ಹೇಳಕಟಯ್ಯನ್ನೀ ಚಿಲ್ಲತನವೆಂದಿಂಗೆ ಮಾಣ್ಬುದು (ಬಸಪು. ೪೫-೪೦).
[ಚಿಲ್ಲ$_2$ (<ಚುಲ್ಲ$_1$) + – ತನ]

ಚಿಲ್ಲಫಲ (ನಾ). =ಚಿಲ್ಲಬಿತ್ತು: ಚ(ಚಿ)[ಪಾಠಾಂ. ಛಿ]ಲ್ಲಫಲದಿಂದೆ ನೀರ್ಕದಡೆಲ್ಲಂ ತಿಳಿ (ಕಿಡು) ವಂತೆ ತಿಳಿಗುಮುದಟಿಂ ಧರೆಯೊಳ್ (ಜಸುದ. ೦೨-೪೬).
[ಚಿಲ್ಲ$_1$ + ಫಲ]

ಚಿಲ್ಲಬಿತ್ತು (ನಾ). ಚಿಲ್ಲದ ಬೀಜ: "ವಾರಿಪ್ರಸಾದನಃ–ಚಿಲ್ಲಬಿತ್ತು" (ಓಷಧಿ. ೦೫೨). [ಚಿಲ್ಲ$_1$ + ಬಿತ್ತು$_2$ (<ಬಿಟ್ಟು)]

ಚಿಲ್ಲಬೀಜ (ನಾ). =ಚಿಲ್ಲಬಿತ್ತು: "ಕಾಂಸ್ಯಂ-ಕಂಚು, ಚಿಲ್ಲಬೀಜ" (ಓಷಧಿ. ೫೪).
[ಚಿಲ್ಲ$_1$ + ಬೀಜ]

ಚಿಲ್ಲರೆ (ಗು). ೧. ಸಣ್ಣ; ಕ್ಷುದ್ರವಾದ; ಅಲ್ಪವಾದ; ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ: ಎಲ್ಲಾ ದೇವರ ಗಂಡ ಅವ ಚಿಲ್ಲರೆ ದೈವದ ಮಿಂಡ (ಪುರಂದ. ೦-೩೬-೮); ಇತರೆ ಚಿಲ್ಲರೆ ಬಾಬುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಿರ್ವಹಿಸಬೇಕು (ಗ್ರಾಮಾಳ. ೨); "ಚಿಲ್ಲರೆ ಮಂದಿ" ಎಂದಳು ಇನ್ನೊಬ್ಬಳು (ವಾಪೋಲೀ. ೨೪೩). (ನಾ). ೨. ಒಂದು ಪೂರ್ಣ ನಾಣ್ಯದ ಅಂಶ,–ಭಾಗ; ಸಣ್ಣ ಪುಟ್ಟ ನಾಣ್ಯ: ಸಮಯಕೆ ದೊರೆಯುವ ರೂಪಾಯಿ ಚಿಲ್ಲರೆ ಸೂರರ ಚೆಕ್ಕಿಗೆ ಮಿಗಿಲು (ಜಂದ್ರವೀ. ೦೪೯-೯೩); ಎಂಟಾಣೆಯ ಪಾವಲಿಯೊಂದನ್ನಿತ್ತ ಅವನ ಕೈಗೆ, 'ಚಿಲ್ಲರೆ ಇಲ್ಲವಲ್ಲೋ' ಎಂದು (ರೂಪಸಂ. ೮).
ಚಿಲ್ಲರೆಯಂಗಡಿ=ನಿತ್ಯೋಪಯೋಗದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಸಣ್ಣ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಮಾರುವ ಅಂಗಡಿ; ಸಣ್ಣ ಅಂಗಡಿ; ಕಿರಂಕುಳ ಅಂಗಡಿ(ಉಕ): ನನ್ನ ತಮ್ಮ ಚಿಲ್ಲರೆಯಂಗಡಿ ಇಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). **ಚಿಲ್ಲರೆವ್ಯಾಪಾರಿ**= ನಿತ್ಯೋಪಯೋಗಿ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಸಣ್ಣಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವವನು: ನಾನೊಬ್ಬ ಚಿಲ್ಲರೆ ವ್ಯಾಪಾರಿ (ಮೂರುದಾ. ೦೩೪).
[?./ತಮಿ. ಚಿಲ್ಲಱೈ; ಮಲ. ಚಿಲ್ಲಱ; ತುಳು. ಚಿಲ್ಲರೆ; ತೆಲು. ಚಿಲ್ಲರ./ಹಿಂ. ಚಿಲ್ಲರ್; ಮರಾ. ಚಿಲ್ಲರ್, ಚಿಲ್ಲಾರ್, ಚಿಲ್ಲೇರ್. / ಪ್ರಾ. ಛಿಲ್ಲರ]

ಚಿಲ್ಲರೆಕರ್ಚು (ನಾ). (ಲೆಕ್ಕಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕದ) ಸಣ್ಣಪುಟ್ಟ ವೆಚ್ಚ: ಚಿಲ್ಲರೆ ಕರ್ಚಿಗಾಗಿ ... ರೂಪಾಯಿಗಳನ್ನು ಕೊಡಲು ಕಾರ್ಯಕಾರಿಸಮಿತಿಯು ನಿರ್ಧರಿಸಿದೆ (ಹುಕುಮ. ೯೬). [ಚಿಲ್ಲರೆ + ಕರ್ಚು$_4$]

ಚಿಲ್ಲರೆಕೆಲಸ (ನಾ). ಮುಖ್ಯವಲ್ಲದ ಕೆಲಸ; ಸಣ್ಣಪುಟ್ಟ ಕೆಲಸ: ಚಿಲ್ಲರೆ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಆಳು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಚಿಲ್ಲರೆ + ಕೆಲಸ]

ಚಿಲ್ಲರೆಜನ (ನಾ). ಸಣ್ಣಪುಟ್ಟ ಜನ; ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನ: ಮಣ್ಣಿನ ಬಟ್ಟಲುಗಳಲ್ಲಿ ಮಿಠಾಯಿ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ ಚಿಲ್ಲರೆಜನಕ್ಕೆ (ಸಾಹೇಬ್. ೩೮೦ ಅಡಿ). [ಚಿಲ್ಲರೆ + ಜನ]

ಚಿಲ್ಲರೆಧಾನ್ಯ (ನಾ). ಮುಖ್ಯವಲ್ಲದ ಕಾಳು ಕಡ್ಡಿ; ಹುರುಳಿ, ಅವರೆ ಮೊದಲಾದ ಧಾನ್ಯಗಳು; ಅಕ್ಕಡಿಕಾಳು: ವರ್ಷಕ್ಕೆ ಒಂದೆರಡು ಪಲ್ಲ ಚಿಲ್ಲರೆಧಾನ್ಯವೂ ಬರುವುದುಂಟು (ರೂಢಿ). [ಚಿಲ್ಲರೆ + ಧಾನ್ಯ]

ಚಿಲ್ಲರೆಮಾತು (ನಾ). ಅಪ್ರಧಾನವಾದ ಮಾತು; ಸಣ್ಣಪುಟ್ಟ ಮಾತು: ಸುಮ್ಮನೆ ಯಾಕಯ್ಯಾ ಈ ಚಿಲ್ಲರೆಮಾತನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಕುಣಿಯುವುದು (ರೂಢಿ). [ಚಿಲ್ಲರೆ + ಮಾತು$_1$]

ಚಿಲ್ಲರೆವೆಚ್ಚ (ನಾ). = ಚಿಲ್ಲರೆಕರ್ಚು: "ಚಿಲ್ಲರೆ ವೆಚ್ಚ; ಸಾದಿಲ್ವಾರು" (Contingency. ಪತ್ರಿವಿ. ೨೪). [ಚಿಲ್ಲರೆ + ವೆಚ್ಚ]

ಚಿಲ್ಲರೆಸಾಮಾನು(ನಾ). ಸಣ್ಣಪುಟ್ಟ ಸಾಮಾನು: ಈ ಚಿಲ್ಲರೆ ಸಾಮಾನುಗಳಿಗೆ ಸಂಬಳದಲ್ಲಿ ಅರ್ಧ ಖರ್ಚಾಗುತ್ತದೆ (ರೂಧ). [ಚಿಲ್ಲರೆ + ಸಾಮಾನು]

ಚಿಲ್ಲಹರಿ (ನಾ). ಜ್ಞಾನಪ್ರವಾಹ,–ಪರಂಪರೆ; ಚಿದ್ಭಾವತರಂಗ: ಪರವಶೀಭಾವದಿಂದರೆವಿರಿದ ಕಣ್ಗಳಿಂ ಪರಮ ಚಿಲ್ಲಹರಿ ತಲೆಗೇರಿದುನ್ಮತ್ತದಿಂ ಯೋಗೀಂದ್ರರುರೆ ಮೆರೆದರು (ಬಕೋಪು. ೪–೩೫).

[ಸಂ. (ಚಿತ್ + ಲಹರಿ)]

ಚಿಲ್ಲಳಿ 'ಚಿಲ್ಲೆಳಿ' ನೋ.

ಚಿಲ್ಲಾಣ (ನಾ). ೧. ಸಣ್ಣಕತ್ತಿ; ಕಠಾರಿ. ೨. ಬಳುಕುವ ಕತ್ತಿ: (+) 'ಚೀಲಣ' ಪರಾ. [←ತೆಲು. ಚಿಲ್ಲಾಣ, ಚಿಲ್ಲಾಡ]

ಚಿಲ್ಲಿಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ಶ್ವಾಸನಃ – ಚಿಲ್ಲಿಕ, ನಾಯ ಚಿಲಕೆ" (ಒಷಧ. ೧೬೪). [<ಚಿಲಿಕೆ$_1$?]

ಚಿಲ್ಲು$_1$ 'ಚಿಲ್ಲ$_1$' ನೋ.

ಚಿಲ್ಲು$_2$ 'ಚಿಲ್ಲ$_2$' ನೋ.

ಚಿಲ್ಲು$_3$ (ನಾ). ಬಂದೂಕಿನಿಂದ ಹೊಡೆದಾಗ ಹಾರುವ ಗುಂಡು; ಚರೆ: ಕಾಲಿಗೆ ಗುಂಡು ತಾಗಿ ಇಬ್ಬರು ಉರುಳಿದರು. ಒಂದು ಚಿಲ್ಲು ಬಂದು ನನ್ನ ತೊಡೆಯನ್ನು ಕೊರೆಯಿತು (ಧೂಮಮ. ೯೦). [?]

ಚಿಲ್ಲುಕಭಟಾರ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಉತ್ತರಾಯಣ ಸಂಕ್ರಾಂತಿಯೊಳ್ವಕ್ಕಾಣಭಟಾರರ ಶಿಷ್ಯರ್ ಚಿಲ್ಲುಕಭಟಾರರ ಕಾಲಂ ಕರ್ಚಿ ಕೊಟ್ಟ ಮರ್ಯಾದೆಯೊಳಗೆ (ಎಕ. XII, ಶಿರಾ. ೩೮–೪೧; 943).

[ಚಿಲ್ಲುಕ$_0$ + ಭಟಾರ]

ಚಿಲ್ಲುಗುಂಡು(ನಾ). ಬಂದೂಕಿನಿಂದ ಸಿಡಿಯುವ ಗುಂಡು; ಸಿಡಿಗುಂಡು: ಎರಡೆರಡು ಚಿಲ್ಲುಗುಂಡು ಗುರಿ ಇಡಿಸಿದಲ್ಲಿ ಚನ್ನುವೀರ, ಅಕ್ಕಸಾಲಿ ನರಜು, ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಗುರಿಗೆ ಇಟ್ಟದ್ದು ತಗಲಿತು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೮೪೩).

[ಚಿಲ್ಲು$_3$ + ಗುಂಡು]

ಚಿಳ್ಳೆ, ಚಿಳ್ಳೆ$_2$ (ನಾ). ನೀಚಳಾದ ಹೆಂಗಸು; ಕೆಟ್ಟ ನಡತೆಯುಳ್ಳವಳು: ಕುಟಿತಮತಿಗಳು ಖುಲ್ಲೆಯರು ಕಳ್ಳೆಯರು ಚಿಲ್ಲೆ[ಪಾಠಾಂ. ಳ್ಳೆ]ಯರು (ಬಸಪು. ೪೬–೫೪). **ಚಿಳ್ಳೆ$_2$**: ಕಳ್ಳೆಯರ್ ಚಿಳ್ಳೆಯರ್ ಶಾಂತರೂ ಯೆಣಿಸದಪರಾಧೆಯರ್ (ಚತಿಲ. ೨–೫೮). [ಚಿಲ್ಲ$_3$ (< ಚುಲ್ಲ$_1$) + – ಎ$_2$]

ಚಿಲ್ಲೆಳಿ, ಚಿಲ್ಲಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಒಕ್ಕುಳಮುಪ್ಪ ಚಿಲ್ಲೆಳೆಯ [ಪಾಠಾಂ. ಚಿಲ್ಲಳೆಯ, ಚಿಲ್ಲೆಳೆಯ, ಚಿಳ್ಳಲೆಯ]ಕಾಯ್ಗಳೊಳಿಕ್ಕಿ ಸುರೇಂದ್ರ ಶಾಖೆಯುಂ ಚಕ್ಕನೆ ಕೂಡಿರಲ್ (ಖಮದ. ೬–೫೬). **ಚಿಲ್ಲಳಿ**: ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [?]

ಚಿವ 'ಸಿವ' ನೋ.

ಚಿವಟು 'ಚಿವುಂಟು' ನೋ.

ಚಿವಡಾ, ಚಿವುಡಾ, ಚುಡುವ, ಚೂಡಾ (ನಾ). ಹುರಿದು, ಒಗ್ಗರಣೆ ಹಾಕಿದ ಅವಲಕ್ಕಿ; ಕಾರದ ಅವಲಕ್ಕಿ: ಹೊರಗೆ ಒಬ್ಬ 'ಮಹಾರಾಜರು' ಚಹಾದ ತಪ್ಪೇಲಿಯನ್ನೂ, ಚಿವಡಾದ ರಾಶಿಯನ್ನೂ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಕುಳಿತು, ಶಿಷ್ಯರಾಗಬಂದ ಉಮೇದುವಾರರಿಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಪೂರ್ವರಂ. ೩). **ಚಿವುಡಾ**: (ಚಿವುಡಾ) ಕಾರದ ಅವಲಕ್ಕಿ ಇವೆಲ್ಲ ನಾಜೂಕ ಆಹಾರದಲ್ಲಿ ಬರುವವು (ಬೃಹಜೀ. ೧೩೨). **ಚುಡುವ**: ಚಹ ಚುಡುವ ಭಕ್ಷಣವು ಗೃಹಸ್ತನ ಲಕ್ಷಣವು (ಶಿಭ್ರಮ. ೩೦). **ಚೂಡಾ**: ಚಹಾದ ಜೋಡಿ ಚೂಡಾಥಾಂಗ ನೀ ನನಗಂದಾಂವಾ (ಸಖೀಗೀ. ೯೨–೧೫); ಅಲ್ಲಿಯ ಕೆಲಸಗಾರರು ಉಪ್ಪಿಟ್ಟು, ದೋಸೆ, ಸಿರಾ, ಇಡ್ಲಿ, ಚೂಡಾ ಮುಖಾಂತರ ತಮ್ಮ ನಿತ್ಯದ ನಾಮಾವಳಿಯ ಪಠಣಕ್ಕಾರಂಭಿಸಿರುವರು (ತುಳ್ಳುಣ್ಣ. ೮). [←ಮರಾ. ಚಿವಡಾ. /ಪ್ರಾ. ಚಿಮಿಟ್ಟ, ಚಿಮಿಢ, ಚಿಮಿಟ್ಟ, ಚಿವಿಡ./ಸಂ. ಚಿಪಿಟ, ಚಿಪುಟ]

ಚಿವರು$_1$ 'ಸಿವುಡು$_1$' ನೋ.

ಚಿವರು$_2$ 'ಸಿವುಡು$_2$' ನೋ.

ಚಿವರುಗಾಯ 'ಚಿವುರುಗಾಯ' ನೋ.

ಚಿವಲ್ಲಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ: "ಉಚ್ಚಲ್ಲಿಕಾ–ಚಿವಲ್ಲಿಕೆ ?" (ಒಷಧ. ೧೬). [?]

ಚಿವಾನಿಕಳನಿ 'ಚಿವಾನಿಕಟನಿ' ನೋ.

ಚಿವಾನಿಕಟನಿ, ಚಿವಾನಿಕಳನಿ(ನಾ). ಒಂದು ಗದ್ದೆಯ ಹೆಸರು: ವಾಳ್ಗಟ್ಟು ಚಿವಾನಿಕಟನಿ (ಎಕ. XVI, ತುಮಕೂ. ೯೯–೬; ?). **ಚಿವಾನಿಕಳನಿ**: ಇದರ್ಕೆ ಚಿವಾನಿಕಳನಿ ವಾಳ್ಗಟ್ಟುಕೊಟ್ಟೊದು (ಎಕ. XVI, ತುಮಕೂ, ೮೬–೫; ?).

[ಚಿವಾನಿ$_0$ + ಕಟನಿ]

ಚಿವಿ (ಕ್ರಿ). ಕೆರೆದುಕೊಳ್ಳು; ತುರಿಸು: "ಕೆರೆ, ತುರಿಸು, ತಿಕ್ಕು, ಚಿವಿ, ಚಿವುಟು, ಚಿವುರು, ಚಿಗಟು" (ಕಂನುಹು. ೮೩). [?]

ಚಿವಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ; "ಗ್ರಂಥಿಲಾಮಾರಿಷ" (ಪಂಡಿತ).

[?]

ಚಿವು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಧ್ವನಿ; ಹಕ್ಕಿಗಳ ಚಿಲಿಪಿಲಿ: 'ಚಿವುಗುಂಡು' ಪರಾ.

ಚಿವುಚಿವು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಹೂವಿನ ಗಿಡದ ಸಾಲೊಳಗೆ ಚಿವುಚಿವು ಅನ್ನುತ್ತ . . . ಹಾರಾಡುವ ಹಕ್ಕಿ ನೋಡು (ಮುಂಬಯಿ. ೨–೧೧).

ಚಿವುಂಟು, ಚಿಗುಂಟು, ಚಿಮುಟು. ಚಿವಟು, ಚಿವುಟು$_2$, ಚಿವುಡು, ಚೂಟು$_1$, ಜಿಗಟು$_1$, ಜಿಗುಟು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಉಗುರುಗಳಿಂದ ಚರ್ಮವನ್ನು ಹಿಂಡು,–ಅದುಮು,–ಒತ್ತು: ಕೂಸಂ ಚಿವುಂಟುವ್ಯೆ ತೊಟ್ಟಿಲಂ ತೂಗುವ್ಯೆ (ನಂಬಿರ. ೧೫–೧೪೧). ೨. ಉಗುರಿನಿಂದ ಕತ್ತರಿಸು,–ಕೀಳು: ಕಾಲಕಂಧರ ಬೊಮ್ಮನೇಕಶಿರಸ್ಸನಾ ನಖರಾಗ್ರದಿಂ ಸಾಲೊಳೊಂದನದಂ ಚಿವುಂಟಲಜಂ ತದಾಮೃತನಾದನೇ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೨–೧೬–೫). **ಚಿಗುಟು**: ಚಿಗುಟುವುದು, ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆ ಕೆಣಕಿ ಜಗಳಕ್ಕೆ ಕರೆಯುವುದು (ಕಳಹು.೦೦). **ಚಿಮುಟು**: ೧. ಅವನ ತೋಳನ್ನು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಚಿಮುಟಿ . . . ಎಂದ (ದೀವಹಿಂ. ೧೪೩). **ಚಿವಟು**: ೧. ಚಿವಟುವುದೂ, ಚಿವರುವುದೂ ನಡೆಯಿತು (ಕುರಿಹಿಂ. ೭೭). **ಚಿವುಟು$_2$**: ೧. ಸವರಣಂ ತಲೆಗಳನರಿದು ವೈಷ್ಣವರ ಘೋಣಾಗ್ರಂಗಳಂ ಮಿಗೆ ಚಿವುಟ ಬೌದ್ಧರುಗಳ ಮದೋದ್ಧತಿಯೆಂಬ ಕಾನನನೆ ಸವಟ್ (ಬಸಪು. ೫೨–೦೦); ಶೈಲೆ . . . ಮಮತೆಯಿಂದ ಕೆನ್ನೆಗೆ ಮೆಲ್ಲನೆ ಚಿವುಟಿ, ಅಲ್ಲಿಂದ ಪಾರಾಗಿ ಸ್ನಾನಕ್ಕಾಗಿ ಹೊರಟು ಹೋದಳು (ಕಾಕೋಡ. ೧೬); ಅವನ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಚಿಂತೆಯು ಚಿವುಟಿದಂತಾಗುತ್ತಿದ್ದಿತು (ಪ್ರಣಸ. ೭೧). ೨. ರಾಕ್ಷಸರ ಹುಡುಗರು . . . ಚಿಗುರುಗಳಂ ಚಿವುಟಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೪೧೯–೯); ಕರುಳುವಳ್ಳಿಯ ಕುಡಿಯ ಚಿವುಟಿ ಸೊನೆಗರಸುತಿಹೆ ಇಂಥ ಹಾಲುಳ್ಳ ಹಾಡು (ಅರಳು, ೩೫೯–೦೧). **ಚಿವುಡು**: ೨. "ಚಿವುಡು–ನಖಚ್ಛೇದೇ" (ಶಮಧಾ). **ಚೂಟು$_1$**: ೧. "ನಮ್ಮನ್ನು ಚೂಟಿದರೆ ನಮಗೆ ನೋವಾಗುತ್ತದೆ; ಅದರಂತೆ ಪರರಿಗೆ" ಎಂಬ ಮಾತನ್ನು ನಾವು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಡಬೇಕು (ಭಾರಸಂ. ೨). **ಜಿಗಟು$_1$**: ೧. ಅಮ್ಮ, ನೋಡಮ್ಮ ಇವಳನ್ನ! ಜಿಗಟತಾಳೆ (ಹಳಜೀ. ೧೭೯). **ಜಿಗುಟು$_1$**: ೧. ಅವನ ತೋಳಿನ ಚರ್ಮ ಎದ್ದು ಬರುವಂತೆ ಜಿಗುಟುತ್ತಿದ್ದರು (ಮುಸಕೂ. ೧೩). ೨. ಶೂಲಿ ತಾ ಮಗನ ತಲೆ ಜಿಗುಟಿ ಹರಿಯೇಕೆ ಪಾಲಿಸದೆ ಹೋದ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೨೧೫). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚಿಮಿಣ್ಣು; ಮಲ. ಚೇಣ್ಣು]

ಚಿವುಕಳಿ (ನಾ). ಖಡ್ಗಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರಸೆ: ಭ್ರಮಣದಲ್ಲಿ ಹಿಮ್ಮಡಿಗಳಿಂದ ಒಂದು ಬಾರಿ ಯರಡು ಪಥಳವ ತಾಡಿಸುವುದು. ಅವುದು ಉಂಟು ಅದು ಬಲ್ಲವರಿಂದ ಚಿವುಕಳಿ ಎಂದು ನುಡಿಯಲ್ಪಡುವುದು (ಖಡ್ಗಟೀ. ೪–೩೦).

[?]

ಚಿವುಕುಲಿ 'ಚಿನುಕುಲಿ' ನೋ.

ಚಿವುಗಣ್ಣು (ನಾ). ೧. ಅರೆಗಣ್ಣು ; ಕಿರುಗಣ್ಣು : ಆವನ ಆ ಚಿವುಗಣ್ಣುಗಳು ಅಗಲವಾದುವು (ಚೀನಬು. ೨೩೨). ೨. ಸಣ್ಣದಾಗಿಸಿದ ಕಣ್ಣು : ದೂರದಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತಿದ್ದ ಬಸ್ಸನ್ನು ಚಿವುಗಣ್ಣಿನಿಂದ ನೋಡಿದಳು (ರೂಢಿ).
[ಚಿವು₀ + ಕಣ್ಣು₂ (<ಕಣ್)]

ಚಿವುಗುಡು (ಕ್ರಿ). ಚಿವುಚಿವು ಎಂದು ಧ್ವನಿಮಾಡು ; ಚಿಲಿಪಿಲಿಗುಟ್ಟು : ಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುತಾವು ಚಿಕ್ಕ ಚಿವುಗುಡುತಾವ ಹಕ್ಕಿ (ಹಾಡುಪಾ. ೪೧-೩).
[ಚಿವು + ಕುಡು₁ (<ಕೊಡು₁)]

ಚಿವುಟು₁ 'ಚಿವಂಟು' ನೋ.

ಚಿವುಟು₂ 'ಚಿವುಂಟು' ನೋ.

ಚಿವುಡಾ 'ಚಿವಡಾ' ನೋ.

ಚಿವುಡಿಕೆ (ನಾ). ಜಿಗುಟಿ ಹಾಕುವಿಕೆ ; ಉಗುರಿನಿಂದ ಕತ್ತರಿಸುವಿಕೆ : ಪೊಡಮಡಿಕೆ, ತಲೆವಡಿಚಿವುಕೆ, ಡಿಕೆ (ಶಬ್ದಾನು. ೫೭೦ ಪ್ರಯೋ).
[ಚಿವುಡು (<ಚಿವುಂಟು) + – ಇಕೆ]

ಚಿವುಡು 'ಚಿವುಂಟು' ನೋ.

ಚಿವುರು₁ 'ಸಿವುಱು₁' ನೋ.

ಚಿವುರು₂ 'ಸಿವುಱು₂' ನೋ.

ಚಿವುರುಗಾಯ, ಚಿವರುಗಾಯ (ನಾ). ಉಗುರು ಮುಳ್ಳು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದಾದ ಗಾಯ ; ಪರಚುವುದರಿಂದಾದ ಗಾಯ : ಗಲ್ಲದ ಮೇಲೆ ಚಿವುರುಗಾಯದ ಕಲೆಗಳಿದ್ದವು (ನಿರಾಳ. ೬೦). **ಚಿವರುಗಾಯ:** ನನಗೆ ಚಿವರುಗಾಯಗಳಾಗಿದ್ದವು (ಮೋದಿಮ. ೨೦೪)
[ಚಿವುರು₁ (<ಸಿವುಱು₁) + ಗಾಯ]

ಚಿವ್ವು 'ಚೀವು' ನೋ.

ಚಿಹಣ, ಜೇಹಣ (ನಾ). ಮೇಳಗಾತಿ (?): ೧೧ಗಗಳೋದುಗ್ಗಡಣೆ ಕೋಕಿಲರವಂ ಕಹಳೆ ಘಳವಿಡಿದ ಪಲಸು ಮದ್ದಳೆ[ಯು] ಮೊರೆವಳಕುಲಂ ಬಳಸಿ ತಾರ್ರೈಪ ಚಿಹಣಿ[ಪಾಠಾಂ. ಚಹಣಿ, ಚಿಂಹಣತೆ, ಚಿಹಣಿ]ಯರು . . . ನವಿಲು ನರ್ತನಂಗೈವವಂತಾ ವನದೊಳು (ಸೋಮಚ. ೨-೮೦); (ಹಡಪ. ೩-೩೬ ಸೋ); "ಹಿವ್ನೀಳ" (ಸೋಮಚ. ಕೋಶ). **ಜೇಹಣ:** ಲಲ್ಲೆಗೂಡುವ ಜೇಹಣಿಯ[ಪಾಠಾಂ. ಜೇವಣಿಗೆಯರ] ಸಂಗೀತದ ಸಂದಣಿಯೊಳ್ ಪುಷ್ಪಾಂಜಲಿಯ ಸಮಯದೊಳ್ (ಮಲುಕ. ಹ. ೦೬೯-೦೦). [?]

ಚಿಹ್ನ (ನಾ). ಗುರುತು ; ಲಕ್ಷಣ ; ಲಾಂಛನ : ಎಸೆದೊಪ್ಪಿದರ್ ವಿಮಾನಮಾಲೆ ಖಚರಾನೀಕಕ್ಕೆ ಚಿಹ್ನಂಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೩೪); ಗುರುಶಿಷ್ಯ ಸಂಬಂಧವಾದುದಕ್ಕೆ ಇದು ಚಿಹ್ನ (ಬಸವ. ೯೨೮); ಮಹೋತ್ಪಳೋತ್ಪಳನಿಮೇಷೋನ್ಮೇಷ ಚಿಹ್ನಂಗಳಿಂ ಗಡ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳಿದೆಂಬುದೇ ಪೊಗಟ್ವೆನೂರ್ಜಶ್ರೀಯು ಬೆಳ್ದಿಂಗಳಂ (ಜಗವಿ. ೮-೭೪). [ಸಂ.]

ಚಿಹ್ನೆ (ನಾ). = ಚಿಹ್ನ : ಇತರರಿಂದ ಅವನನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸುವ ಚಿಹ್ನೆಗಳೂ ಹೌದು (ಅತಿನ್ನಕು. ೬೨೫). [ಸಂ. ಚಿಹ್ನ]

ಚಿಳಕ (ನಾ). ಸಮೂಹ ; ಮಂಡಲ (?) : ಇಳೆಯಿಂತೀರೇಳು ಲೋಕಂಗಳೊಳವತಿಶಯಂ ಚೆಲ್ವಿನಿಂ . . . ಕುಳಾದ್ರೀಂದ್ರದಿಂದಂ ಬಳಸಿರ್ದಾ ಮೇರುವೇಳುಂ ಗ್ರಹದ ಚಿಳಕವೇಳುಂ ಯತಿಖ್ಯಾತಿಯೇಳುಂ . . . ತಂನೊಳೊಪ್ಪಲು (ಕಶಿ. IV, ೦-೮ ; 1204). [?]

ಚಿಳಿಚಿಟಿಲ್ (ನಾ). ಒಂದಂ ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಅಗಸಿಖರಂ ಚಿಳಿಚಿಟಲೆನೆ [ಪಾಠಾಂ. ಛಿಳಿಛಿಟಿಲೆನೆ]ಮಿಗೆ ಸಿಡಿದುದು (ರಾಜಶೇ. ೫-೩೬).

ಚಿಳಿಚಿಮ 'ಚಿಲಿಚಿಮ' ನೋ.

ಚಿಳಿಚಿಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಚಿಳಿಚಿಳಿ [ಪಾಠಾಂ. ಛಿಳಿಛಿಳಿ] ಧ್ವನಿ ಛಟಛಟತ್ಕೃತಿ ಘುಳುಘುಳುಸ್ವನ (ತೊರರಾ. ೫-೮-೬೩)

ಚಿಳಿಲ್ (ನಾ). ಒಂದಂ ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಬೀಸೂವ ಬಿಱುಗಾಳಿ ಕೋಳ್ಮಿಂ ಮುಟ್ ಪೊಯ್ಯ ಸಿಡಿಲ್ ಚಿಳಿಲೆಂಬ ಮಿಂಚು (ಪಂಪಭಾ. ೧೮೩ ಪ್ರಯೋ).

ಚಿಳಿಬರಸು (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು(?): ಸಿವನಂದ ರಾಚನ ಮಗನಣುಗನ್ ಚಿಳಿಬರಸು ಮಾಡಿಸಿದೊನ್ (ಸೌಇಇ. IX-1, ೨೨-೦೪ ; 923).
[? + ಅರಸು₂ (<ಅರಸ₁)]

ಚಿಳ್ಕೀಳ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಪಂದಳೆಗಳನೆರ್ದೆಯಂ ಮೆಟ್ಟಿ ಚಿಳ್ಕೀಳೆನಲ್ ಬೆಟ್ಟುಱುವನ್ನಂ ಕಿಟ್ಟು ಕಿಟ್ಟಿಪ್ಪಳಿಸಿ (ಶೃಂಗಾರ. ೧-೬೧).

ಚಿಳ್ಳ₁ 'ಚುಲ್ಲ₁' ನೋ.

ಚಿಳ್ಳನೆ(ಅ). ತಟ್ಟನೆ; ಕೂಡಲೆ: ಉಗುರೊತ್ತಲು ನೀರಿನ ಸೆಲೆ ಚಿಳ್ಳನೆ ಪೊಳ್ಲ್ ಚಿಮ್ಮುವ ಸಿರಿನೆಲವೆ (ಹೂಹಾದಿ. ೫೦-೧೧).
[ಚಿಳ್ಳು₀ + – ಅನೆ₁]

ಚಿಳ್ಳು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : " ಕೋವಿದಾರಃ – ಕಂಚಿವಾಳ, ಚಿಳ್ಳು, ಹೇರಾಚ ?" (ಓಷಧಿ. ೪೧). [?]

ಚಿಳ್ಳೆ₁ 'ಚಿನ್ನಿ₁' ನೋ.

ಚಿಳ್ಳೆ₂ 'ಚಿಲ್ಲೆ' ನೋ.

ಚಿಳ್ಳೆ₃ (ನಾ). ಸಣ್ಣದಂ; ಪುಟ್ಟದು; ಮರಿ : "ಕರು, ಕುನ್ನಿ, ಪೂಳಿ, ಚಿಳ್ಳೆ, ಚ್ಯಾ, ಪಿಳ್ಳೆ, ಕಂದ . . . ಹುಡುಗ" (ಕಂನುಹು. ೮೧). **ಚಿಳ್ಳೆಪಿಳ್ಳೆ = ಚಿಳ್ಳೆ₃** : ಎಲ್ಲರ ಮನೇಲೂ ಚಿಳ್ಳೆಪಿಳ್ಳೆಗಳೇ ಇರೋದು (ಮೂರ೮. ೯೮). [?]

ಚಿಳ್ಳೆಕೇತ (ನಾ). ಕೀಟಲೆಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬೆಂತರ,–ಅತಿಮಾನುಷವ್ಯಕ್ತಿ : Robin good fellow ಎಂಬ ಚಿಳ್ಳೆಯಕ್ಷ, ಚಿಳ್ಳೆಕೇತ (Puck. ೫೦೪೩). 'ಕಿಳ್ಳೆಕೇತ' ಪರಾ. [ಚಿಳ್ಳೆ₃ + ಕೇತ₂]

ಚಿಳ್ಳೆಪಿಳ್ಳೆರಾಯ 'ಚಿಲ್ಲೆಪಿಳ್ಳೆರಾಯ' ನೋ.

ಚಿಱಿಯಪೊಟಲು (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಚಿಱುಪಿಯು ಚಿಸ್ತ ಕುಚ್ಚಿಯು ಚಿಱಿಯಪೊಟಲು ಪುಳುವಟ್ಟು ನಾಲ್ಕೂರುಮಿಟ್ಟು ನಡೆದ ಕಲ್ಲಿಗೊಡಂಗೆಯೊಡ್ಡಿನ ಕಟಗೆ (ಸೌಇಇ. IX-1, ೨೬-೦೦ ; 950).
[ಚಿಱ₀ + ಪೊಟಲು (<ಪೊಟಲ್)]

ಚಿಱು, ಚಿರು (ನಾ). ಕಿಱಿದು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತರೂಪ: ಚಿಱುನನೆ ಚಿಲ್ಲರಳ್ದ ಕಳಿವೂಪಳೆವೂ . . . ಕೀಡೆ ಕರ್ದುಂಕಿದಪೂ(ಶ್ರೀಪುವಿ. ೪೨-೬). 'ಚಿಱುಗುಳ್ಳ' ಪರಾ. **ಚಿರು:** 'ಚಿರುಗುಳ್ಳ' ಪರಾ. [<ಕಿಱು₂]

ಚಿಱುಗುಳ್ಳ, ಚಿರುಗುಳ್ಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಇಪ್ಪೆವಕುಳಂ ಕರಿಯವೀಳೆ ಚಿಱುಗುಳ್ಳಂ . . . ಮೊದಲಾದುತ್ಕೃಷ್ಟ ತರುಸಂತತಿಗಳಿಂದೆಸೆವುದುಚ್ಚಳಿತ ನಿರ್ಝರ ವಿಪುಂಜತತಿ ರಂಜಿಸುವ ಬಿಂಜಂ (ಉದ್ಭಟ. ೨-೪೨). **ಚಿರುಗುಳ್ಳ :** "ನಿದಿಗ್ದಿಕಾ, ಸ್ಪೃಶ್ರೀ . . . ರಾಷ್ಟ್ರಿಕಾ–೧೦ ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳದ ಹೆಸರುಗಳು ಮುಳ್ಳುಳ್ಳ ಚಿರುಗುಳ್ಳ" (ಸಿದ್ಧಾಂಶಿ. ೦೧೬).
[ಚಿಱು + ಗುಳ್ಳ ?]

ಚಿಱುಬಾಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಳೆ : ನಂದನಾದ್ಯಾರಾಮಂಗಳೊಳು . . . ಚಿಱುಬಾಳೆ . . . ಸಾರ್ವರ್ತುಕಮಾದ ಫಲಂಗಳುಳ್ಳ ತರುನಿಕರಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೦೦). [ಚಿಱು + ಬಾಳೆ₁(<ಬಾೞೆ)]

ಚಿಱುವೇರು, ಚಿರುವೇರು (ನಾ). ಕೆಂಪುಬಣ್ಣವನ್ನು ಒದಗಿಸಿಕೊಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬೇರು,–ಮೂಲಿಕೆ : ಚಿಱುವೇರಿನ ಬಣ್ಣಂ ಮಿಗೆ ಪಱಿಯಲ್ಕಂಬರವ ಬಿಡದುಮಾ ತೆಱದಿಂದ ಕಾಂ ಕುಱುಗಿರ್ಪ ನೇಹವಾತನು ಮಱುವನ್ನಂ ಬಿಡದು ಮೈದೊಱದುಮಾಯಾಸಂ (ಕವಿಜಿ. ೪-೨೪). **ಚಿರುವೇಱು :** ಚಿರುವೇರು, ಛಾಯಾವೇರು (ಪ್ರಮಿಶಿ. ೫೬-೦೦೫೫). 'ಚಾಯಬೇರು' ಪರಾ. [←ತೆಲು. ಚಿಱುವೇರು, ಚಿರುವೇರು]

ಚಟೀಯು (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಮಾರಾನ್ತ ರಿಪುಬಲದೊಳ್ಕಾಗಿ × × × ಱಿದು ಸಗ್ಗಸ್ಸನಾದಂ ಚಟೀಯಂ (ಎಳ. X, ಮುಳಬಾ. ೮೩–೩; ಸು. 767 ?). [?]

ಚೀಕಟಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : ವಿರೇಕಕ್ಕೆ:–ನುಗ್ಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು, ಹರುವೆ ಸೊಪ್ಪು . . . ಚೀಕಟಕಿ, ತ್ರಿಫಲೆ ಇವು ಪ್ರತ್ಯೇಕವು ಒಂದೊಂದು ತೊಕ (ವಿಶ್ವವಿ. ೧೭೩). [?]

ಚೀಕರಿ 'ಸೀಕರಿ' ನೋ.

ಚೀಕರಿವೋಗು 'ಸೀಕರಿವೋಗು' ನೋ.

ಚೀಕಲು 'ಸೀಕಲು' ನೋ.

ಚೀಕಾತು (ನಾ). ಅಜಿಗಿಜಿಯಾದಂದಂ; ವುಾದ್ದೆ: ತುಳಿದರು ಕೀರಿದರು ಕೆಡಹಿದರು ಸತ್ವದಿ ಚೀರಿದರು ಚೀಕಾತು ಮಾಡಿದರರ್ಧನಿಮಿಷದಲಿ (ಕೋಗೆಯು. ೩೩–೪೮). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚಿಕಾಟ್]

ಚೀಕು$_1$ 'ಸೀಕು$_1$' ನೋ.

ಚೀಕು$_2$ 'ಸೀಕು$_2$' ನೋ.

ಚೀಕೊಳುವೆ 'ಚೀಕೊಟವಿ' ನೋ.

ಚೀಜು, ಚೀಸ್, ಚೀಸು (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಹಾಡು ; ಸಂಗೀತಕೃತಿ : ನಿನ್ನಿನ ಚೀಜು ರುಚಿ ಹತ್ತಲಿಲ್ಲೋ ಭರಮಾ (ರಕ್ತರ್. ೩೦೯). **ಚೀಸ್** : ರೋಷನ್ . . . ಹಿತವಾಗಿ ಒಂದು ಚೀಸ್ ಹಾಡಿದಳು (ರೂಪಕ. ೪೯). **ಚೀಸು** : ಮಾರವದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಚೀಸು, ಬೇಹಾಗ್, ಶಹನಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ದೇವರ ನಾಮಗಳನ್ನು ಹಾಡಿದಳು (ರೂಪಕ. ೩೩೩).
[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚೀಜ್]

ಚೀಟಾಡು (ಕ್ರಿ). ಇಸ್ಪೀಟು ಆಟವನ್ನು ಆಡು ; ಗಂಜೀಫು ಆಡು : ಬೇಸರದಿ ಕುಳಿತಿರಲು, ರಾಯರೆ, ಏಕೆ, ತುಸ ಹೊತ್ತು ಚೀಟಾಡಬಾರದೇ ಎನ್ನುವರು (ನವರಾ. IV, ೨೦–೧೧). [ಚೀಟು$_2$ + ಆಡು$_1$]

ಚೀಟಾಳು (ನಾ). ಸಣ್ಣ ಆಳು, – ಸೇವಕ : ಆಟಾಳಿಗೊಂದು ಚೀಟಾಳು (ಗಾದೆ). [ಚೀಟು$_3$(<ಚಿಟ್ಟು$_1$) + ಆಳು$_3$(<ಆಳ್$_3$)]

ಚೀಟಿ$_1$, ಚೀಟು$_1$ (ನಾ). ನಾನಾ ಬಣ್ಣಗಳ ಚಿತ್ರದ ನಮೂನೆಯನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಹತ್ತಿಯ ಬಟ್ಟೆ ; ಬಣ್ಣದ ಚಿತ್ರಗಳ ಬಟ್ಟೆ: ಜಂಗಮದೇವರ ಜಂಗಿನ ಪಡವು ಲಿಂಗ ಧರಿಸೋ ಕಾವೀ ವಲ್ಲಿ ಹೋಗಿಗಳ್ ಹೊದೆವೋ ಚೀಟೀದಟ್ಟಿ (ನಾಟದ. ೦೯೨) ; ಲಾಂಗ್‌ಕ್ಲಾತ್, ಚೀಟಿ, ವಾಯಿಲ್, ಮಸ್ಲಿನ್, ಮಲ್ ಇವನ್ನು ಸಾದಾ ನೇಯ್ಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸಿ ನೇಯುವರು (ಗೃಹವಿ. ೭೩). **ಚೀಟು$_1$** : (ಮುಂಬಯು. ೬. ೫–೫೯೭).
[?. / ತಮಿ. ಮಲ. ಚೀಟ್ಟ; ತೆಲು. ಚೀಟಿ./ಹಿಂ. ಛೀಂಟ್, ಛೀಟ್ ; ಮರಾ. ಚೀಟ್, ಛೀಟ್./ಇಂ. Chints]

ಚೀಟಿ$_2$ 'ಚೀಟು$_2$' ನೋ.

ಚೀಟಿಬಟ್ಟೆ (ನಾ). = ಚೀಟಿ$_1$: ಬಣ್ಣ ಬಣ್ಣಗಳ ಚಿತ್ರದ ನಮೂನೆಗಳಿಂದ ಬಣ್ಣ ಕಚ್ಚುವಂತೆ ಧಾಟಿಸಿ ಸಾ., ಗಾಜುಮೆರಗು ಕೊಟ್ಟು ತಯಾರಿಸಿದ ಹತ್ತಿಯ ದಾರದ ಬಟ್ಟೆ(ಯ) ಚೀಟಿಬಟ್ಟೆ(ಯ) (Chints. ಇಂಕಿನಿ).
[ಚೀಟಿ$_1$ + ಬಟ್ಟೆ$_2$]

ಚೀಟು$_1$ 'ಚೀಟಿ$_1$' ನೋ.

ಚೀಟು$_2$, ಚೀಟಿ$_2$ (ನಾ). ೧. (ಬರೆಹವಿರುವ) ಸಣ್ಣ ಕಾಗದ ; ಪತ್ರ: ಪಂಚಾಕ್ಷರಿಯ ಮಂತ್ರವೇ ಮಹಾಘನವೆಂದು ಸಂಚಿಕೆಯ ಚೀಟನಿಂ ಬರೆದದಂ ತೂಗಿ ಮೆಱೆವಂ (ಚಂಪು. ೬೨–೬೭); ಕಂದಾಯದ ಚೀಟು ಬರೆಸಿ . . . ಹರಹರ ರೈತರಿಗೂ ಚೀಟಿಗಳು ಕೊಡುವರು (ಮುಹಾಪಂ. II, ೬೦). ೨. ಆಜ್ಞಾಪತ್ರ ; ಅಪ್ಪಣೆ ಚೀಟಿ : ಕೈಯೊಳಗಣ ಹೊಱೆಯ ಬಿಟ್ಟು ತೋಱು ಕೆಡದಿಹರೆ ಜಗದೊಡೆಯನ ಚೀಟ ಕೊಳ್ಳಿ, ಬಂಕೇಶ್ವರಲಿಂಗದಾ (ಸುಂಕಬಂ.೨) ; ಕಾಲನ ಚೀಟುಗಳು ಕವಿವಂತೆ ಕವಿದವು ಹರಿ ಶರವ್ರಾತ (ನಿಥಾಗ. ೦೦–೬೫–೨೭) ; ಗುರುಸುತಂ ಯಮನವರ ಚೀಟುಗಳ್ ಕವಿವಂತೆ ಕವಿಸಿದಂ ಕರ್ಣನೆಯ ವೈರಿಗಳ ನಾಯಕರಿಂಗೆ (ಕುರಂಗ. ೬೪–೫). ೩. ಭೀತಿ, ರೋಗ ಮೊದಲಾದ ಉಪದ್ರವಗಳ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಯಂತ್ರಗಳನ್ನು ಬರೆಯುವ ತಾಳೆಗರಿ, ತಗಡು ಮೊದಲಾದುವು:ಯಾ ಮಂತ್ರವಂ ನೂರೆಂಟು ಬಾರಿ ವಿಧಿಯಿಂದ ಜಪವಂ ಮಾಡಿ ಚೀಟನಲ್ಲಿ ಬರದು ಉದ್ಯಾನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೂಳಲು ಸಮಸ್ತವಾದ ದುಷ್ಟ ಜಂತುಗಳು ನಾಶವನ್ನೈದುವವು (ಸೌಗಂಧಿ. ೪೨೮–೦೭) ; ಭಟ್ಟರು . . . ಮೂರು ಮಕ್ಕಳಿಗೂ ಚೀಟುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿ, ಮಂತ್ರೋದಕವನ್ನು ಪ್ರೋಕ್ಷಣೆ ಮಾಡಿದರು (ಶಂಜಪಂ. ೪೦) ; ಆಚಾರ್ರು . . . ಚೀಟು ಕಟ್ಟುವ, ದಾಟು ತೆಗೆಯುವ ಅಥವಾ ಅನ್ನ ತೆಗೆದುಹಾಕುವ ನೆವದಲ್ಲಿ ಬುಂಡೇದಾಸನ ಪಡಖಾನೆ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗಿ ಬರುತ್ತಿದ್ದರು (ನನ್ನೂರು. ೦೮೯). ೪. ಅಂಚೆಯ ಚೀಟಿ ; ಸ್ಟಾಂಪು : ಈ ದುಷ್ಟನು . . . ತನ್ನ ಮನೆಯೊಳಗಿನ ವೀರಾಗ್ರಣಿಗಳನ್ನೂ . . . ಅಜ್ಜಿಗಳನ್ನೂ ವಿಲಾಯತಿ ಚೀಟುಗಳಂತೆ ಅಗ್ಗವಾಗಿ ಮಾರಿಬಿಟ್ಟನು (ಮೋಹಿನೀ. ೦೩೨). ೫. ದಾಖಲೆಪತ್ರ ; ರಿಕಾರ್ಡ್ : ಶ್ರೀನರಸಿಂಹ ಭಾರತೀಪೊಡೆಯರ ದಿವ್ಯನಾಮದಲ್ಲಿ ಮುದ್ರೆ ಚೀಟು ತಾಂಥ್ರ ಶಾಸನ (ಎಳ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೦೫೩–೦೦ ; ಸು. 1480) ; ಧರಣಿಪತಿಗಳು ತೆರುವ ಕಪ್ಪಕಾಣಿಕೆಯ ಮುಡುವು ಬೊಕ್ಕಸ ಚೀಟು . . . ಬಿಡದೆ ಕೇಳಿದನು (ಕರಿರೀ. ೧೬೨–೭). ೬. ಇಸ್ಪೀಟು ; ಗಂಜೀಫು : ಸಂತೆಗೆ ಚೀಟು, ಮುಂಗೈಗೆ ಬಳೆ (ಗಾದೆ). 'ಚೀಟಾಡಂ' ಪರಾ. **ಚೀಟಿ$_2$** : ೧. ಕಡೆಯ ಸಂಬಳಕೆಲ್ಲ ಮುಕುತಿಸಾಧನವನ್ನು ಕೊಡುವಂತೆ ತಿರುಗದ ಚೀಟಿ ಬರಿಸಿಕೊಟ್ಟ (ಪುರಂದ. ೨–೦೫–೪) ; ಪೆಸರ ಬರೆದೊಂದು ಚೀಟಿಯೊಳಿರಿಸಿ (ಕೊಟ್ಟೂರ್ಬ. ೯–೫೯) ; ಸಾಯುವಾಗ ಒಂದು ಚೀಟಿ ಬರೆದು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ, ಎಂದು ಆ ಚೀಟಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು (ಚಿತ್ರೀಪು. ೨೪) ; ರಾಯರ ಚೀಟಿಯು ಬಂದಿತ್ತು (ರಾಜುಕ. ೩೭). ೭. ಔಷಧಿಸೀಸೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮೇಲೆ ಗುರುತಿಸಲು ಅಂಟಿಸುವ ಸಣ್ಣ ಕಾಗದ ; ಗುರುತಿನ ಚೀಟಿ : ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪಾತ್ರೆಯ ಮೇಲೂ ಆ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿರುವ ಸಾಮಾನಿನ ಚೀಟಿ ಅಂಟಿಸಿದರೆ . . . ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಸುಲಭವಾಗುವುದು (ಅಡುಶಾ. ೫೨). ೮. ಹಣದ ಕಂತಿನ ರೂಪದಲ್ಲಿ ನಡೆಸುವ ವ್ಯವಹಾರ: ನಮ್ಮ ಕಛೇರಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಚೀಟಿ ಆರಂಭಿಸಿದ್ದೇವೆ (ರೂಢಿ). ೯. ಪ್ರಯಾಣದಲ್ಲಿ ಕೊಂಡುಕೊಳ್ಳುವ ಟಿಕೇಟು : ಬಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಚೀಟಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳದೆ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡಬಾರದು(ರೂಢಿ). ೧೦. (ಉಕ) ಔಷಧಿಯ ಪುಡಿ, ಮಾತ್ರೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಕಟ್ಟಿದ ಕಾಗದದ ಚಿಕ್ಕ ಪುಡಿಕೆ.

ಚೀಟಿಬರು:– ೧. ಚೀಟಿಯ ಹಣ ಕೈಸೇರು: ಈ ತಿಂಗಳು ನನಗೆ ಚೀಟಿ ಬಂತು (ರೂಢಿ). ೨. (ಅಲಂ) ಸಾವು ಬರು : ಇನ್ನೇನು ಹುಷಾರಾದರು ಎಂದುಕೊಳ್ಳುವಷ್ಟರಲ್ಲಿಯೇ ಚೀಟಿ ಬಂದು ಬಿಟ್ಟಿತು (ರೂಢಿ).
[?./ತಮಿ. ಮಲ. ಚೀಟ್ಟು ; ತುಳು. ಚೀಟ್, ಚೀಟಿ ; ತೆಲು. ಚೀಟಿ./ಇಂ. Chit]

ಚೀಟು$_3$ 'ಚಿಟ್ಟು$_1$' ನೋ.

ಚೀಡೆ (ನಾ). ಎಣ್ಣೆ ಅಥವಾ ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕರಿದ ಗೋಲಿಯಾಕಾರದ ಸಿಹಿತಿಂಡಿ : (+).
[ದೇ.೩ ತಮಿ. ಚೀಟ್ಟೈ ; ಮಲ. ಚೀಡ ; ತೆಲು. ಚೀಡೆ]

ಚೀಡೆಹುಳು (ನಾ). ಸಣ್ಣಹುಳು ; ಕ್ರಿಮಿ : ನಿಜವಾಗಿ ನಮ್ಮ ದೇಹಾತ್ಮಗಳನ್ನು ತಿಂದುಹಾಕಿದ, ತಿನ್ನುತ್ತಿರುವ ಚೀಡೆಹುಳು ಉಪೇಕ್ಷೆ(ಸಾಹಿಚಿ. ೮೫). 'ಕೀಡೆ' ಪರಾ. [ಚೀಡೆ$_2$ (<ಕೀಡೆ) + ಹುಳು$_2$ (<ಪುಟು$_1$)]

ಚೀಣ (ನಾ). = ಚೀನ$_1$. [<ಸಂ. ಚೀನ]

ಚೀಣಾಂಬರ (ನಾ). = ಚೀನಾಂಬರ : ಪಟುಪಟಾವಳಿ ಚೀಣ ಚೀಣಾಂಬರ ನ್ಯಾಯ ವ್ಯವಹಾರ ಭರವರಾಗಿಯುಂ (ಎಕ. XVI, ಗುಬ್ಬಿ. ೬೪-೪೬ : ?). [<ಸಂ. ಚೀನಾಂಬರ]

ಚೀಣಾಕಾಗದ (ನಾ). (ಹಿಂದೆ) ಚೀನಾದೇಶದಿಂದ ಬರುತ್ತಿದ್ದ ಕಾಗದ ; ಬಿಳಿಕಾಗದ: ಬಿಳಿಯ ಕಾಗದಕ್ಕೆ ಚೀಣಾಕಾಗದವೆಂದು ಹೆಸರು(ಗುಣಸಾ. ೪). [<ಚೀಣ + ಕಾಗದ]

ಚೀಣಿಕಾಯಿ 'ಚೀನಿಕಾಯಿ' ನೋ.

ಚೀತ್ಕರಣ (ನಾ). = ಚೀತ್ಕಾರ ೧. 'ಚೀತ್ಕರಿಸು₁' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚೀತ್ಕರಣೆ (ನಾ) =ಚೀತ್ಕಾರ ೨ : ಉರುರಭಸವಳ್ಳಿಱಿಯೆ ರಥ ಚೀತ್ಕರಣೆ ರಥಹಯಹೇಷಿತದ ನಿಷ್ಠುರನಿನಾದದಲೌಕಿ ಹೊಕ್ಕನು ಶಲ್ಯನಾಹವವ (ಕುವ್ಯಾಶ. ೩-೨೫). [ಸಂ. ಚೀತ್ಕರಣ]

ಚೀತ್ಕರಿಸು₁ (ಕ್ರಿ). (ಭಯ, ದುಃಖ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ) ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಅರಚು ; ಆರ್ತನಾದ ಮಾಡು ; ಕೂಗು : "ಆಯ್ಯೋ" ಎಂದು ಚೀತ್ಕರಿಸಿದಳು (ಕಾವೇರಿ. ೨೦೫). [ಚೀತ್ಕರಣ + -ಇಸು₁]

ಚೀತ್ಕರಿಸು₂ 'ಸೀತ್ಕರಿಸು' ನೋ.

ಚೀತ್ಕಾರ (ನಾ). ೧. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಅರಚುವ ಶಬ್ದ ; ಆರ್ತನಾದ : ಈ ಚೀತ್ಕಾರಗಳಿಂದ ಆ ಮಹಾಧೀರನ ಎದೆಯೂ ಜರ್ಜರಿಸಿತು(ಶಾಂತಲಾ. ೬೩); ಚೀತ್ಕಾರ ಕೇಳಿದಾಗ ಮನೆಯ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯೇ ಬದಲಾಗಿ ಹೋಯ್ತು (ಪದ್ಮಸ. ೧೮೩). ೨. ರಥವು ಚಲಿಸುವಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ಧ್ವನಿ : ರಥಾಂಗ ರಥಚೀತ್ಕಾರಂ ಶಿಳೀಮುಖ ಝೇಂಕಾರಂ . . . ಬಳೆದಾಗಸಮಂ ಮುಸುಂಕೆ (ಗಿರಿಕ. ೮-೮ ವ) ; ಘುಳುಘುಳಿಪ ಚೀತ್ಕಾರ ಕೋಲಾಹಳದ ಸೂತನ ರೇಪೆಯಲಿ ಭಟಕುಲಲಲಾಮನ ತೇರು ಬಂದುದು (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೪-೫೦). [ಸಂ.]

ಚೀತ್ಕೃತಿ (ನಾ). = ಚೀತ್ಕಾರ ೧ : ವಿಹಗ ಸಮುತ್ಕರಚೀತ್ಕೃತಿ ತೀವಿ ವಿಪಿನದೊಳ್ಪಡದೆಸೆಗುಂ (ರಾಜಶೇ. ೫-೬೨). ೨. = ಚೀತ್ಕಾರ ೨ : ತುರಗ ಗರ್ಜನೆ ರಥದ ಚೀತ್ಕೃತಿ ವರಧನುಷ್ಟಂಕಾರ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೬-೬೩) ; ಧೂಳಿಯಂ ಮೇಣ್ ಚಕ್ರಚೀತ್ಕೃತಿಯುಮಂ ತವಿಸಿ, ಪಿಂದೋಡಿದರ್ (ಶ್ರೀರಾಮಪಾ. ೯೩-೪೨೭). [ಸಂ.]

ಚೀನ₁(ನಾ). ೧. ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು : ನೀರರುಹವದನೆ ಸುಕುಮಾರಿ ಮಧುರಪ್ರಿಯ ವಿಚಾರವಿದೆಯವಳೆ ಚೀನದ ಮಾನಿನಿ (ಜನವ. ೬-೩೮) : ಇಂಥ ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ಚೀನದಲ್ಲಿ ದೊರಕಿಸುವುದು ಕಠಿನವಾದ್ದರಿಂದ ಈ ವರದಿ ಬಹಳ ವಿರಳವಾಗಿದೆ (ಚೀನಬಾ. ೩೪೫) : ಚೀನಾಕ್ಕೆ ಪಶ್ಚಿಮದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯ ಏಷ್ಯದ ಎತ್ತರವಾದ ಪ್ರಸ್ಥಭೂಮಿಗಳಿವೆ (ಭೂವಿಜ. ೪೦೮). ೨. ಚೀನಾ ದೇಶದಲ್ಲಿ ತಯಾರಾದ ರೇಷ್ಮೆ,-ರೇಷ್ಮೆಯ ಬಟ್ಟೆ : ಸೌಧಾಳಿಯೊಳ್ಗುಡಿಯಾಯ್ತು ಚೀನದ ಸುಯ್ಯಕಾಣದ ಪಟ್ಟೆ (ಶಂಪಲಾ. ೦೪-೦೫) : ನಾಳೆ ವಿನೋದದಿಂಬೊಡನಿರ್ವರುಂ ಮುತ್ತಿನಾಭರಣಂಗಳಂ ನೆಱೆ ತೊಟ್ಟು ಚೀನಮನುಟ್ಟು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೩೬) : ಪಸುರ್ವಣ್ಣದಿಯ ಬೆಳ್ಪಟ್ಟೆಯ ಚಿನ್ನದಾರ ಹೊಂಬಿಸಿಲ [ಚೀ] ನಂ [ಪಾಠಾಂ. ಲಂಜಿನಂ, ಲಚಿಷ್ಟಂ ಲಜೀಪಂ,] (ಸಿದ್ಧರಾ. ೮-೫೬). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಿಂಕೆ : "ಚೀನಃ-ಹಿಕ್ಕೀಟಣ್ಣವಾಗಿ ೩೦ ಅಂಗುಲದುದ್ದವಿರುವ ದುಷ್ಕೀ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೩೬). [ಸಂ.]

ಚೀನ₂ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ : ಯುದ್ಧಸಮಯದಲ್ಲಿ ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದ ವಾದ್ಯಗಳೂ ಹಲವಾರು : ಭೇರಿ, ಕೊಂಬು, ಚೀನ, ಢಕ್ಕೆ . . . ಶಂಖವಾಸ, ಇತ್ಯಾದಿ (ನಂಜುಂಡ. ೦೩೦). [?]

ಚೀನಕ (ನಾ). = ಚೀನಿಕರ್ಪೂರ : "ಚೀನಕಃ- ಚೀನಿಕರ್ಪೂರ"(ಒಷಧಿ. ೫೭). [ಸಂ.]

ಚೀನಗರ್ಪೂರ (ನಾ). ಚೀನಾ ದೇಶದಿಂದ ಬರುವ ಕರ್ಪೂರ ; ಪಚ್ಚ ಕರ್ಪೂರ (?) : "ಕಾ(ಕೃ) ?ತ್ರಿಮಃ - ಅಟ್ಟುಪಟ್ಟು, ಚೀನಗರ್ಪೂರ, ಕರ್ಕಸ್ಸೈಲ" (ಒಷಧಿ. ೩೮). 'ಚೀನಿಕರ್ಪೂರ' ಪರಾ. [ಚೀನ₁ + ಕರ್ಪೂರ (<ಕರ್ಪೂರ)]

ಚೀನಚೇಳ (ನಾ).=ಚೀನಾಂಬರ: ಪೂತಲವಕ್ಕೆ ಪೌರವನಭೂರುಹವೊಪ್ಪುವ ಮುಳ್ಳಿಗುಚ್ಛಳಕ್ಕೇತನ ಚೀನಚೇಳವರುಣೋಪಲಭಿತ್ತಿಗೆ . . . ದೊರೆಯಾಗಿ ತೋಱುದತ್ತು . . . ರಕ್ತಸೇಕದಿಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೩೬). [ಚೀನ₁ + ಚೇಳ (= ಚೇಲ₁)]

ಚೀನವಸನ (ನಾ). = ಚೀನಾಂಬರ : ಬರೆ ತೆಗೆದಪ್ಪ ಚೀನವಸನಾಂಚಲಮಂ ನಸು ನೂಂಕಿ (ರಾಜಶೇ. ೪-೬೬) ; ಪಿಂದೆಸೆಗೋಡುವುದು ಬಳಕೆಗೈದದ ಮನವೇನೆಂದಪೆನೊ ಪವನನಿದಿರೊಳ್ ತಂದ ಪತಾಕಿಕೆಯ ಚೀನವಸನ ಮಿದೆಂಬೊಲ್ (ಶಾಕುಂತ. ೧೮-೩೪). [ಚೀನ₁ + ವಸನ]

ಚೀನಾಂಬರ (ನಾ). ಚೀನಾದೇಶದಲ್ಲಿ ತಯಾರು ಮಾಡಿದ ಬಟ್ಟೆ,-ವಸ್ತ್ರ,-ರೇಷ್ಮೆವಸ್ತ್ರ : ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಯ ಧರಿಸಿ ಮಿಸುಪ ಚೀನಾಂಬರ ದುಡಿಗೆಯನೆಲ್ಲ ತ್ಯಜಿಸುತೆಳೆಗಾವಿಯನುಟ್ಟು (ಪ್ರೋಳಿಪು. ೫-೫) : ಕಳೆದು ತಣ್ಣನ ವಸ್ತ್ರಗಳ ಚೀನಾಂಬರಗಳನುಟ್ಟು ಸತಿಯರೊಪ್ಪಿದರು (ಕಂನವಿ. ೨೫-೦೩೪) ; ಹಾಲ್ನೊರೆಯಂತೆ ಶುಭ್ರವಾದ ಚೀನಾಂಬರಗಳನ್ನುಡಿಸಿ, ಅಷ್ಟೇ ಶುಭ್ರವಾದ ವಕ್ಷವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಲಘುವಾಗಿ ಬಿಗಿದರು (ಶಾಂತಲಾ. ೦೦೪). [ಚೀನ₁ + ಅಂಬರ]

ಚೀನಾಂಶುಕ (ನಾ). = ಚೀನಾಂಬರ : ವಿಚಿತ್ರ ಚೀನಾಂಶುಕರುಚಿರಂಗಳುಂ . . . ಉತ್ಪಳಪೇಟಮುಂ ಪುಗುವಾಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೪-೫೮ ವ) ; ಚಾರು ಚೀನಾಂಶುಕ ವಿತಾನ ಶೋಭಾ ಸನಾಥದೊಳ್ . . . ಸುಖಸುಪ್ತನಾಗಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ.೫-೨ವ): ರೇಷ್ಮೆಯನ್ನು ಭಾರತದಲ್ಲಿ 'ಚೀನಾಂಶುಕ' ಎನ್ನುತ್ತಿದ್ದರು (ಶಿಲ್ಪನಾ. ೫೭). [ಚೀನ₁ + ಅಂಶುಕ]

ಚೀನಾಕ (ನಾ). ತರಕಾರಿಯಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು : ಚೀನಾಕ (ಸವತೀ ಜಾತಿ) ಚಿರ್ಭಟ ಇವು ಕಫವಾತಕರ (ಅಷ್ಟಾಂಗ. ೦೫೭-೮೦). [ಸಂ.]

ಚೀನಾಬಿಳೀಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಚೀನಾಬಿಳೀಮರ, ಪುನಾಲಿ, ಹಂದಿಬಳ್ಳಿ (ಮೈಜಿಗಿ. ೨೪-೫೩೪). [ಚೀನಾ₀ + ಬಿಳಿ + ಮರ₁]

ಚೀನಾರು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಭವ್ಯ ಚೀನಾರುಗಳು ಚಾಚಿವೆ ತೋಳು, ಹಾಕುತ ರಿಂಗಣ (ಚಂತನ. ೪೮-೦೫). [←ಪಾರ. ಚೀನಾರ್ ; ಹಿಂ. ಚಿನಾರ್]

ಚೀನಾಲಿ 'ಛಿನಾಲಿ' ನೋ.

ಚೀನಾಸೋಂಪು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ : ಮರಾಟಿಮೊಗ್ಗು, ಚೀನಾಸೋಂಪು (ಮೈಜಿಗಿ. ೪೫-೮೪೧). [ಚೀನಾ₀ + ಸೋಂಪು]

ಚೀನಿ (ನಾ). ೧. ಚೀನಾದೇಶದಿಂದ ಬಂದುದು ; ಚೀನಾದೇಶದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾದುದು. ೨. ಪಚ್ಚಕರ್ಪೂರ ; ಹಿಮವಾಲುಕ : "ಪ್ರಾಲೇಯಮನಲು ಘನಸಾರಮನೆ ಪಚ್ಚೆ ಹಿಮವಾಳುಕಂ ಚೀನಿ" (ಮಂಗರಾ. ೪೪-೨೨). ೩. ರೇಷ್ಮೆಬಟ್ಟೆ : ಮಗಮಗಿಪರಲ ಮುಡಿದು ಚಂದನಂಬೊರೆದು ಚೀನಿಗಳ ಪೊದೆದು (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೨೬) ; ಎಳದಳಿರ ಪೊದಕೆಯಿಂ ಚೀನಿ ಚೀನಾಂಬರಂಗಳ ಮೇಲುಕಟ್ಟನಿಂ . . . ರಾಜಗೃಹದೊಳೊಪ್ಪಿದುದು ಚಪ್ಪರವತುಳ ವಿಸ್ತರದಲಿ (ಸೌಂದಪು. ೪-೨೦) ; ಚೀನಿ ದುಕೂಲ ಜಲ್ಲಿ ಕರ್ನೆ ವಿಕರ್ನೆಗಳ್ಪಾನು ಮಂಡಲದಂತೆ ಸೆಯಲು (ಶಾಂತೀಶ. ೦-೪೪) ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಕ್ಕರೆ ; ಬೂರಾಸಕ್ಕರೆ. ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಬ್ಬು : ಚೀನಿಯ ಕಬ್ಬು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ತೆಳ್ಳಗಿರುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). [<ಸಂ. ಚೀನೀಯ]

ಚೀನಿಕರ್ಪೂರ (ನಾ). ಪಚ್ಚಕರ್ಪೂರ; ಹಿಮವಾಲುಕ : ಕರಶಿಗೆ ತಗಚೆಯ ಬೀಜ ಬಾವಂಚಿಯ ಬೀಜ . . . ಚೀನಿಕರ್ಪೂರ ಇವೆಲ್ಲವಂ ತವೆನ್ಮಾಳು ಸರಿಯಾಗಿ ಕೊಂಡು (ವಿವೈವಿ. ೯೨). [ಚೀನಿ + ಕರ್ಪೂರ]

ಚೀನಿಕಾಯಿ, ಚೀಣಿಕಾಯಿ (ನಾ). ಸಕ್ಕರೆಗುಂಬಳಕಾಯಿ ; ಸಿಹಿ ಕುಂಬಳಕಾಯಿ: ಚಾವಡಿಯ ಮಾಡಿಗೆ ತಾಗಿರುವ ಅಡ್ಡಕೋಲಿನಲ್ಲಿ ಸೌತೆ, ಕುಂಬಳ, ಚೀನಿಕಾಯಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳು ತೂಗುತ್ತಿದ್ದುವು (ಚಿಗುಬ. ೨೪). **ಚೀಣಿಕಾಯಿ** : ಚೀಣಿಕಾಯಟ್ಟವಳ್ಯಾರವ್ವಾ ಚೀಣೀಕಟ್ಟೀ ಪುಟ್ಟವೆಂಕವ್ವಾ (ನಾಪದ. ೨೦೩). [ಚೀನಿ + ಕಾಯಿ$_4$ (<ಕಾಯ್$_4$)]

ಚೀನಿಕೊಳವೆ (ನಾ). ದುರ್ಬೀನು; ದೂರದರ್ಶಕಯಂತ್ರ; ಸಿದ್ಧೇಶ್ವರನ ಗದ್ದಿಗೆ ಮೇಲೆ ಹೋಗಿ, ಚೀನಿಕೊಳವೆ ಹಾಕಿ ನೋಡಿದಲ್ಲಿ, ಒಂದು ತಂಬಾದರೂ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲಾ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೯೨).
[ಚೀನಿ ? + ಕೊಳವೆ (<ಕೊೞವಿ)]

ಚೀನೀಯ (ನಾ). ಚೀನಾದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ; ಚೀನಾದೇಶದ ಪ್ರಜೆ : ಹಿಂದೂದೇಶದವರಲ್ಲದ ಆಸ್ಯಾಖಂಡದ ವಂಶೀಯರು . . . ಅರಬರು, ಬೆಲುಚಿಯರು, ಚೀನೀಯರು, ಮೊಗಲರು (ತುಳುನಾ. ೧೭೪).
[ಸಂ.]

ಚೀನೋತ್ತರೀಯ (ನಾ). ಹೊದೆಯುವ ರೇಷ್ಮೆಯ ವಸ್ತ್ರ,–ಮುಗುಟ : ಮತ್ತಮತಿಸಂಭ್ರಮಸ್ಖಲಿತ ಚಿತ್ರಚೀನೋತ್ತರೀಯವಂ ಮಾಱಿದು (ಮಲ್ಲಿಪು. ೯–೨೦). [ಚೀನ$_1$ + ಉತ್ತರೀಯ]

ಚೀಪು$_1$ 'ಸೀಪು$_1$' ನೋ.

ಚೀಪು$_2$, ಚಿಪ್ಪು$_2$, ಚೂಪು$_2$ (ನಾ). ೧. ಬೆಣೆಯಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕಲ್ಲಿನ ಅಥವಾ ಮರದ ಚೂರು,–ತುಂಡು: (ಶ). (ಗಂ). ೨. ಮೊನಚಾದ ; ಚೂಪಾದ ; ಹರಿತವಾದ. 'ಚೀಪುಗಲ್ಲು' ಪರಾ. **ಚಿಪ್ಪು$_2$** : ೧. 'ಚಿಪ್ಪುಕುಂಟೆ' ಪರಾ. **ಚೂಪು$_2$** : ೨. ಕೋಡು . . . ಚೂಪಾದ ತುದಿಯುಳ್ಳದ್ದು ಇರುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪–೪೭); ಹರಿಯ ಕಿರೀಟದ ಚೂಪು ಕುಡಿ ಎಡವೀಯೆ (ಮುಕ್ತಕಂ. ೨೦–೭).
[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಚಿಮ್ಪು ; ತುಳು. ಚೀಪು ; ತೆಲು. ಚಿಂಪಿ].

ಚೀಪು$_3$ 'ಸೀಪಿ' ನೋ.

ಚೀಪುಗಲ್ಲು (ನಾ). ಮೊನಚಾದ ತೆಳ್ಳನೆಯ ಕಲ್ಲು; ಚೂಪುಗಲ್ಲು: ಇವುಗಳ ಅವಶೇಷಗಳೂ ಅವರು ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದ ಚೀಪುಗಲ್ಲುಗಳ ಆಯುಧಗಳೂ ಹಿಂದೂಸ್ಥಾನದ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹೇರಳವಾಗಿ ದೊರೆತಿವೆ (ಹಿಂದೂಇ. ೪).
[ಚೀಪು$_2$ + ಕಲ್ಲು (<ಕಲ್$_3$)]

ಚೀಪುತೊಟ್ಟು (ನಾ). ಸಣ್ಣಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಚೀಪುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಡುವ ಮೊಲೆಯ ತೊಟ್ಟಿನಾಕಾರದ ಸಾಧನ : ಕೂಸಿಗೆ ಚೀಪುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಡುವ ಕೃತಕ ಮೊಲೆತೊಟ್ಟು ; ಚೀಪುತೊಟ್ಟು (Comforter. ಇಂಕನಿ).
[ಚೀಪು$_1$ (<ಸೀಪು$_1$) + ತೊಟ್ಟು$_4$]

ಚೀಪೆಟ್ಟು (ನಾ). =ಚೀಮಾರಿ: ಯಾವುದೋ ಒಂದು ನೆಪ ಸಿಕ್ಕಿದರೆ ಸಾಕು; ಕೆಲಸವನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಬಿಡುವೆ ಎಂದು ಚೀಪೆಟ್ಟು ಹಾಕಿದೆ (ಲಕ್ಷ್ಮೀಪ್ರ. ೪೪).
[<ಚೀ + ಪೆಟ್ಟು$_2$]

ಚೀಮಾರಿ (ನಾ). ಎದುರಿಗೆ ಮಾಡುವ ಅವಮಾನ,–ತೆಗಳಿಕೆ; ತಿರಸ್ಕಾರ: ಅಪ್ಪನ ಹತ್ತಿರ ಹೋಗು, ಚೀಮಾರಿ ಆಗುವುದು (ರೂಢಿ). 'ಛೀಮಾರಿ' ಪರಾ.

ಚೀಮಾರಿಮಾಡು=ಅವಮಾನಿಸು; ಛೀ ಎನ್ನು; ಧಿಕ್ಕರಿಸು : ಅವಳು ಆ ಕ್ಲಬ್ಬಿನ ಶಾಂತ ವಾತಾವರಣದ ಮೇಲೂ ಧಾಳಿಯಿಟ್ಟು ಅಲ್ಲಿದ್ದವರೆಲ್ಲರನ್ನೂ ಚೀಮಾರಿ ಮಾಡಿದಳು (ಯೋಧಪು. ೭೮).
[<ಚೀ + ಮಾರಿ ?]

ಚೀಮೆ (ನಾ). ಇರುವೆ : ಹಗಲಗತ್ತಲೆಯಂತೆ ಯಿಹ ಕಾಪಿಗರು ಮೇಲಡ್ಡಿ ಚೀಮೆ ಕೂರದ ಬಗೆಯ ಮುಚ್ಚಿದ್ರ್ದಲ್ಲಿ ಬಂತೀ ಕೋಡಗೆಂದೆಲ್ಲಾ (ಜಿರಾಮಾ. ೨೦೭–೬೨). [←ತೆಲು. ಚೀಮ]

ಚೀರ$_1$ 'ಚೀಲ' ನೋ.

ಚೀರ$_2$(ನಾ). ೧. ಮರದ ತೊಗಟೆ. ೨. ನಾರುಬಟ್ಟೆ; ವಲ್ಕಲ: ಭಾರ್ಯಾನುಜನಃ ಸಹಿತಡವಿಗೆ ನಡೆದನಾ ರಾಮ ಚೀರಾದಿಗಳ ಧರಿಸಿ (ಅರಾಮಾ. ೭–೫೦). ೩. ಹರುಕುಬಟ್ಟೆ ; ಚಿಂದಿ. ೪. ಗೆರೆ ; ರೇಖೆ. ೫. ಬಟ್ಟೆ; ವಸ್ತ್ರ: ಚಿನ್ನಗೆಯಿಕದ ಚೀರಕ್ಕೆ ದೂಸಿಗವಸರಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿವಸರಕ್ಕೆ ಪೊಣಿಗಾಱವಸರಕ್ಕೆ ಗಂಧವಣವಸರಕ್ಕೆ ಗಂಧವಣಿಗರಂಗಡಿಗೆ . . . ಬೇಱವೇಱ ಹುರಿಸುದೆಱ ಹಿರಿಯರಾಗವೊಂದು (ಎಇ. XIII, ೨೧–೫೨; 1204); ಕೃಷ್ಣನ ಚೀರದಂತ್ಯವ ಪಿಡಿದು ಸದನಕೆ ಕರೆದು ಪದಕೆಱಗೆ (ಅಕ್ರೂಚ. ೬–೫೫). ೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಾರ ; ನಾಲ್ಕು ಎಳೆಗಳ ಮುತ್ತಿನ ಹಾರ ; ಗೋಸ್ತನ : ಕರಮೆಸೆವ ಚಿನ್ನಗುಳ್ಳಿಯ ಚೀರದಿಂದೊಪ್ಪೆ (ಬಸರ. ೯–೧೦೦). ೭. [ಬೌದ್ಧ] ಸಂನ್ಯಾಸಿಯ ವಸ್ತ್ರ ; ಕಾವಿಯ ಬಟ್ಟೆ : (ಶ). [ಸಂ.]

ಚೀರಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಬಟ್ಟೆಯಿಂದ ಬಿಗಿದು ಕಟ್ಟು : ಚೀರಗಟ್ಟಿದ ಹಡಪ ಹಲ್ಲಣ ಹಿಂದೆ ಹಾರಮುಪ್ಪಂದದಿ ಹಾಕಿ ಭೋರನೆ ಬರುತಿರ್ದರು ಕ್ಷಿಂಟಿ ರಾವುತರು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೧೩–೯೩). [ಚೀರ$_2$ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಚೀರಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ : ಚೀರಟೆ ಹಕ್ಕಿಗಳ ಚೀರುದನಿಯ ಲಾಲಿ (ಅನಾಥ. ೫). [?]

ಚೀರಣ, ಚಿರಣೆ, ಚಿಲಣ, ಚೀರಣೆ, ಚೀರ್ಣ, ಚೀಲಣ, ಚೀಲಣೆ (ನಾ). ೧. ಲೋಹವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಲು ಬಳಸುವ ಚಿಕ್ಕ ಉಳಿ; ಆಪು; ಚಾಣ: ಹೊನ್ನು ಹೆಣ್ಣು ಮಣ್ಣೆಂಬ ಮೂಱು ಸಂಕಲೆಯ ಕೀಲ ಜ್ಞಾನಚೀರಣದಿಂದ ತಡೆಗಡಿದು (ಘನವ. ೭೩). ೨. ಉಳಿಯಿಂದ ಮಾಡಿರುವ ಕೆತ್ತನೆಯ ಕೆಲಸ: ಚೀರಣದುಡಿದಾರ ಮೇಖಲೆ ಮಂಜೀರ ಹಾರಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ನೊಲಿದು (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೮–೩೭) ; ಭೂರಿವೆಳಗಿನ ವಜ್ರಪಂಕ್ತಿಯ ಚೀರಣದ ಘೊಲೆಗಳ ರಭಸದಿ ತೋಱುವತಿಸಿಂಗರದ ಚಾಮಿಾಕರದ ಕಲಶಗಳ (ಅಂಬಿಕಾ. ೮–೫೭). **ಚಿರಣೆ:** ೧. 'ಚಿರಣೆಗೆಲಸ' ಪರಾ. **ಚಿಲಣ:** ೧. 'ಚಿಲಣಗೆಲಸ' ಪರಾ. **ಚೀರಣೆ:** ೧. 'ಚೀರಣೆಗೆಲಸ' ಪರಾ. **ಚೀರ್ಣ:** ೧. "ವ್ರಶ್ಚನಃ, ಪತ್ರಪರಶುಃ–ಚೀರ್ಣದ ಪೆಸರು ಅಗಸಾಲಿಗನ ಕೊರಮುಟ್ಟು" (ಸಿದ್ಧಾಂಶಿ. ೩೭೦). **ಚೀಲಣ :** ೧. ಆಲಿಕಲುಗಳ ಕಡಿವಡುಕ್ಕಿನ ಚೀಲಣದ ಹಂಗೇಕೆ (ಕುಮ್ಮದ್ರೋ. ೧೦–೩೦). 'ಚೀಲಣೆಸು' ಪರಾ. **ಚೀಲಣೆ:** ೨. 'ಚೀಲಣೆಗೆಯ್' ಪರಾ. [ದೇ.॥ ತೆಲು. ಚೀರಣ, ಚೀರ್ಣ]

ಚೀರಣಗೆಲಸ, ಚಿರಣೆಗೆಲಸ, ಚಿಲಣಗೆಲಸ, ಚೀರಣೆಗೆಲಸ (ನಾ). ಉಳಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕೆತ್ತನೆಯ ಕೆಲಸ : ತಾರೇಶನಂ ನಗುವ ಲೋವೆ ಚೀರಣಗೆಲಸ ಚಾರುವೇದಿಕೆಗಳಿಂದ (ಮರುಚ. ೬–೩). **ಚಿರಣೆಗೆಲಸ:** ಸಣ್ಣ ಚಿರಣೆಗೆಲಸಗಳಿಂದ ಸೊಬಗಾಂತ ಬಣ್ಣದ ಚಾವಡಿಯಿಹುದು (ಗೋಮಟೇ. ೧–೦೩೭). **ಚಿಲಣಗೆಲಸ :** ಚಿತ್ರದ ಶಾಲೆ ಚಿಲಣಗೆಲಸದ ಪೊಸ ಮುತ್ತಿನ ಚಾವಡಿವಿಡಿದು ನಿತ್ಯದಾನವನೀವ ಮುಂಡಪವದಱೊಳು ಚಿತ್ತರದಿಂದೊಪ್ಪುತಿಹುದು (ಅಂಜನಿ. ೩–೩೪). **ಚೀರಣೆಗೆಲಸ :** ರನ್ನದ ಚೀರಣೆಗೆಲಸದಿಂ ಸೊಬಗಾಂತ ಚಿನ್ನದ ಕಳಸಂದಿಂದೆಸೆವ (ಗೋಮಟೇ. ೫–೩೬).
[ಚೀರಣ + ಕೆಲಸ]

ಚೀರಣೆ 'ಚೀರಣ' ನೋ.

ಚೀರಣೆಗೆಲಸ 'ಚೀರಣಗೆಲಸ' ನೋ.

ಚೀರಲ (ನಾ). (ಉಕ) ಬಿರುಕು : ಹೊಲವು ತಗ್ಗು ತೆವರಾಗಿ ಹಳ್ಳನಾಲಿ ಕೊರಿ ಚೀರಲಗಳು ಇದ್ದರೆ ಅಂಥ ಹೊಲಗಳ ಬೆಳೆಯು ಹೊಲದಲ್ಲೆಲ್ಲ ಒಂದೇ ಸಮನಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವದಿಲ್ಲ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೩೭). [←ಮರಾ. ಚೀರ್]

ಚೀರಳಚಿಂತೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರಂ : ಮುಡಣದೆಸೆ ಪೆಣ್ಡಲ್ಚಿನ್ತೆ ಪುಲ್ಚೇಡು ಉದಿಚೇಡು ಚೀರಳಚಿನ್ತೆ (ಎಕ. XII, ಶಿರಾ. ೩೮–೩೯ : 978). [?]

ಚೀರಾಟ 'ಚೀಱಾಟ' ನೋ.

ಚೀರಿ (ನಾ). ಜೀರುಂಡೆಹುಳು; ಚಿಮ್ಮುಂಡೆ : "ಝಿಲ್ಲೀಕಾ, ಚೀರೀ-ಈ ೨ ಜಿಮ್ಮುಂಡೆ" (ಹಲಾಯು. ೪೩-೧೦೨) : "ಭೃಂಗಾರೀ, ಚೀರಿಕಾ, ಚೀರೀ, ಝಿಲ್ಲಿಕಾ ಈ ೪ ಜೀಱುಂಡೆ" (ನಾಚಿರಾ. ೧೧೫). [ಸಂ. ಚೀರೀ]

ಚೀರಿಕಾರುತ (ನಾ). ಜೀರುಂಡೆಗಳ ಧ್ವನಿ,–ಶಬ್ದ : ಬಂದುದು ಬೇಸಗೆ ಗಾಲಮುಸ್ತಕಾಸಾರಕಸಾರಮುಸ್ತಮಿತಮಾರುತನುದ್ಗತ ಚೀರಿಕಾರುತಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೭–೮೫). [ಸಂ. (ಚೀರಿಕಾ + ರುತ)]

ಚೀರಿಕೆ (ನಾ). = ಚೀರಿ : "ಭೃಂಗಾರಿ, ಚೀರಿಕಾ . . . ರೆಕ್ಕೆಗಳುಳ್ಳ ಇರುವೆಗಳ ಹೆಸರುಗಳು, ಚಿಮ್ಮುಂಡೇಹುಳವೆನ್ನುವರು" (ಸಿದ್ಧಾಂಶಿ. ೦೪೧). [ಸಂ. ಚೀರಿಕಾ]

ಚೀರಿಡು (ಕ್ರಿ). ಅರಚು ; ಕಿರಿಚು : ನಿನ್ನ ಸಂಕಲ್ಪಗಳ ಲೆಕ್ಕಿಸದೆ ಚೀರಿಡೆ (ವಿಸೀಗೀ. ೧೦-೭). 'ಕೀಱಿಡು$_1$' ಪರಾ. [ಚೀರು$_3$ (<ಕೀಱು$_1$) + ಇಡು$_1$]

ಚೀರಿಲ್ಲಿ (ನಾ). ಒಂದಂ ಬಗೆಯ ದೊಡ್ಡ ಮೀನಂ : ಏನು ಬಾಯ್ಬಡಿಕ ಹೆಣ್ಣೆ ನೀನು, ಚೀರಿಲ್ಲಿ ಚೀಲಿ (ಮಂತ್ರಶ. ೫೬–೭). [<ಸಂ. ಚೀರಲ್ಲಿ]

ಚೀರೀರವ (ನಾ).=ಚೀರಿಕಾರುತ : ನಿಷ್ಠುರ ಚೀರೀರವ ಮುಖರಪರುಷ ಕಾನನಪವಮಾನನ ಸೋಂಕನಾಸೆಗೆಯ್ಯಲ್ ಬಗೆದೈ (ಪಂರಾಮಾ. ೭–೧೦). [ಸಂ. (ಚೀರೀ + ರವ)]

ಚೀರು$_1$ 'ಸಿವುಱು$_1$' ನೋ.

ಚೀರು$_2$ 'ಸಿವುಱು$_2$' ನೋ.

ಚೀರು$_3$ 'ಕೀಱು$_1$' ನೋ.

ಚೀರು$_4$ 'ಚೀಱು$_3$' ನೋ.

ಚೀರುಮಣ್ಣು (ನಾ). ಪಾತ್ರೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಬಾಯಂನ್ನು ಗಾಳಿ ಹೋಗದಂತೆ ಭದ್ರಪಡಿಸುವ ಜಿಗಂಟಾದ ಜೇಡಿಮಣ್ಣು : ಶ್ವೇತಾಭ್ರಕವನ್ನು ಕುಟ್ಟಿ ವಸ್ತ್ರಗಾಳಿತ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ . . . ಸೂರಣಗೆಡ್ಡೆ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಟ್ಟು ಚೀರುಮಣ್ಣು ಹಚ್ಚಿ ಪುಟ ಹಾಕಬೇಕು (ಸಳವೈ. ಪರಿ. ೫೦೦). [ಚೀರು$_4$ (<ಚೀಱು$_3$) + ಮಣ್ಣು (<ಮಣ್)]

ಚೀರುಲಿ (ನಾ). ಚೀರುವ ಧ್ವನಿ ; ಕಿರಿಚುವ ಧ್ವನಿ : ಮಸಣದ ದೆವ್ವದ ಚೀರುಲಿ ನಾನು ಸಿಡಿಮದ್ದಿನ ಪೇರುಂಡೆಯು ನಾನು (ಪಾಂಚಜ. ೧೬–೫). [ಚೀರು$_3$(<ಕೀಱು$_1$) + ಉಲಿ$_2$]

ಚೀರ್ಕೊಳವಿ 'ಜೀರ್ಕೊಟವಿ' ನೋ.

ಚೀರ್ಕೊಳವೆ 'ಜೀರ್ಕೊಟವಿ' ನೋ.

ಚೀರ್ಕೊಟವೆ 'ಜೀರ್ಕೊಟವಿ' ನೋ.

ಚೀರ್ಗರೆ (ಕ್ರಿ). ಚೀರೆಂದು ಧ್ವನಿಮಾಡು,–ಶಬ್ದಮಾಡು: ಚೀರ್ಗರೆವಿಕ್ಷುಯಂತ್ರ ನಿಕರಂ ಪುಂಡ್ರೇಕ್ಷುಷಂಡಂಗಳೊಳ್ (ಅನಂಪು. ೦–೭೯). 'ಜೀರ್ಗರೆ' ಪರಾ. [ಚೀಱು$_1$ (<ಕೀಱು$_1$) + ಕರೆ$_1$]

ಚೀರ್ಗಾಳೆ (ನಾ). ಚೀರೆಂದು ಧ್ವನಿಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯಂ ಕಹಳೆ : ಮುರಜ ಡಕ್ಕೇಯು ಮುರುಡೀ ರಭಸಾಗಳಿಂದ ಕರಣೆ ಚೀರ್ಗಾಳೆ ಭೂರ್ಗ ಶಬ್ದಾಗಳಿಂದ (ಹಮುಚ. ೨೩೯). [ಚೀರು$_3$ (<ಕೀಱು$_1$) + ಕಾಳೆ (<ಕಹಳೆ)]

ಚೀರ್ಗೊಳವೆ 'ಜೀರ್ಕೊಟವಿ' ನೋ.

ಚೀರ್ಚಿಟಿಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಚೀರ್ಚಿಟಿಲೆಂಬ ತಱಿಗೆಂಡಗಳ ಹೋಮಕುಂಡ (ಭರಚ. ೨೦–೧೨೯).

ಚೀರ್ಣ 'ಚೀರಣ' ನೋ.

ಚೀಲ, ಚೀರ$_1$ (ನಾ). ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತುಂಬಲು ಬಟ್ಟೆ, ಗೋಣಿ ಮೊದಲಾದಂವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿರುವ ಸಾಧನ; ಕೋಶ: "ಅರ್ತಿಯಿನೆ ಚೀಲಮದು" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೫–೧೪) ; ಪರದನ ಚೀಲಮನೊಳಗಿರ್ದು ಮೆಲ್ಲ ನೀಕ್ಷಿಸಿ ಚೋರಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೨–೭೬) ; ಕೂರ್ತು ಕೂಸಿರ್ಪ ಚೀಲಂ ಜರಾಯುವೆನಿಕ್ಕುಂ (ಮಂಗರಾ. ೯೧–೮) ; ನಿರ್ಮದನು ಮತ್ಸ್ಯನ ಪುರಿಗೆ ಯತಿವೇಷದಲಿ ಬಂದನು ಹೊನ್ನಸಾರಿಯ ಚೀಲ ಕಕ್ಷದಲಿ (ಕುಮಾವ್ಯಾ.ವಿ. ೧-೧೭) ; ರಕ್ತ ಕೀವು ತಾಕಿ ಮಾಂಸ ಚೀಲದೊಳಗೆ ಬೆಳೆದೆ ನಾ (ಪುರಂದ. ೧–೧೭೬–೧); ಮಿಱುಪ ಕಕ್ಷದ ಪಟ್ಟೆಯ ಚೀಲ ನೊಸಲೊಳು ಪರಿಮಳ ಗಂಧಾಕ್ಷತೆಯ ಸಿರಿವಂತರಿವರಾರೆ (ಕಂನವಿ. ೨೫–೧೦೨) ; ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ಚೀಲಕ್ಕೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಸ್ಕೂಲಿಗೆ ಹೊರಟೆ (ಬಾಲಮು. ೨) . **ಚೀರ$_1$** : "ಸ್ಯೂತಃ, ಪ್ರಸೇವಹಃ – ಚೀರ" (ನಾಚಿರಾ. ೬) ; ಚೀರದಲಿ ನೆಱೆ ತುಂಬಿ ದಂತಿರೆ ಪೂರಮಿಸಿ ಭುಗಿಲೆನಿಸಿ ಭಸಿತದ ಧಾರೆ ಪೊಱಮಡೆ(ಬಸಪು. ೪೪–೧೫); ಜನನಿಯುದರದ ಮಾಂಸಚೀರದಿಂ ಬದ್ಧನಾಗನುಕರಿಪ ಗರ್ಭಜಲದಿಂ ಮುಳುಗಿ (ಲಶಿಚಂ. ೩೯–೩೯); ಮಿಳಿಪೊಱೆಯ ತೊಗಲ ಚೀರಮಂ ತೆಗೆದು ಕಡೆಗಿರಿಸಿ ಸಂಬಳಿಗೋಲ ಸೂರೊಳ್ಸಮಂತಿಟ್ಟು ಪದತಳಂದೊಳೆದು ನಿಳಯಕ್ಕೆ ಕರೆದೊಯ್ದು (ಪಾಸೋಪು. ೭–೨೧). [ದೇ.॥ ಮಲ. ಚೀಲ, ಶೀಲ ; ಕೊಡ. ಚೀಲೆ ; ತುಳು. ಚೀರವು]

ಚೀಲಕೀಲಿ (ನಾ) . ಒಂದು ಬಗೆಯಂ ಗಿಡ: ಚೀಲಕೀಲಿಯ ಬೇರು ತಿಗುಡೆಯು ಸಮಾಂಶವಾಗಿ ಚೂರ್ನಿಸಿ ಹಸುವಿನ ತುಪ್ಪದಿಂದಾ ಘಾಯಕ್ಕೆ ತೊಡೆಯಲು ಸರ್ಪವಿಷ ಹರ (ವಿಷಚಿ. ೧೩–೨). [?]

ಚೀಲಣ 'ಚೀರಣ' ನೋ.

ಚೀಲಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕೆತ್ತನೆ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡು; ಕಂಡರಿಸು: ಕಾಲಭೈರವನೊಂದುಗ್ರಾಕಾರವ ಸೋಲಿಸಿ ಬಿದಿಯುಕ್ಕಿನಿಂದ ಚೀಲಣಿಸಿದ ಚಿತ್ರವೆಂಬಂತೆ ಭಿಲ್ಲನಾಭೀಳಾಕಾರವೊಪ್ಪಿದುದು (ನೇಮಿಸಂ. ೨–೩೪) : ಪಜ್ಜಳಿಸುವ ತಿಳುವಳಿಕಿನ ಪರಲಿಂ ಚೀಲಣಿಸಿದ ಚಿತ್ರಮುಮೆನೆ ಕರಮೆಸೆದಂ ಭೂಪತಿ ಪುರಸತಿಯರ ಕಣ್ಗಳ ಕದಿರಿಂದ (ಜಯುಕಾ. ೧೦–೫೬) . [ಚೀಲಣ (<ಚೀರಣ) + – ಇಸು$_3$]

ಚೀಲಣೆ 'ಚೀರಣ' ನೋ.

ಚೀಲಣೆಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ) .=ಚೀಲಣಿಸು: ಕಡುಗಾಡಿಯಿಂ ಕಡೆದ ನೀಲದ ನೀಱೆ ಕಾಮರ್ಗಿಲ ನೋಡಿ ಚೀಲಣೆಗೆಯ್ದ ಪುತ್ತಳಿಯ ತೆಱದಿಂ ಪುಳಿಂದಿಯರ್ ಸೊಗಯಿಸಿದರು (ಸಮ್ಯಕೌ. ೧೦–೩೦). [ಚೀಲಣೆ (< ಚೀರಣ) + ಕೆಯ್$_1$]

ಚೀಲಯ 'ಚೀಲಾಯ' ನೋ.

ಚೀಲಾಯ, ಚೀಲಯಂ (ನಾ) . ಸಣ್ಣ ಕತ್ತಿ; ಸುರಿಗೆ; ಕಠಾರಿ : "ಚೀಲಾಯಮೆನಲ್ ಕಿತ್ತಲಗು" (ಭಾರನಿ. ೬) ; ವಿಷವ ತೆಗೆದಳು ದ್ರುಪದಸುತೆ ಕೈಮುಸುಕಿನಲಿ ಚೀಲಾಯವುಗಿದನು ವಸುಮತೀಶ್ವರನು (ಕುವ್ಯಾ.ಕ. ೨೫–೩೧) : ರಕ್ಕಸರಾಯ ಚೀಲಾಯದಲಿ ಶಿಖಿಸುತನ ಹೊಟ್ಟೆಯನು ತಿವಿದಿಳೆ ಬಿರಿಯೆ ಬೊಬ್ಬಿಟ್ಟನು (ತೊರರಾ. ೬–೨೨–೧೭). **ಚೀಲಯ** : ಆತನೀತನ ನಿಲುಕಿ ಹೊಯ್ದನು ದಂಡೆಯಿಂದದ ಕಳಚೆ ಮಾರುತಿ ಹೊಕ್ಕಡವ ಚಿಮ್ಮಿದನು ಚೀಲಯವ (ಕುವ್ಯಾ.ಆ. ೨೨–೩೩). 'ಚಿಲ್ಲಾಣ' ಪರಾ. [?]

ಚೀಲಾಯುಧ (ನಾ). ಚೀಲಾಯ ; ಸಣ್ಣಕತ್ತಿ : ಕುಕ್ಕುಟಗಳ ಕಾಲ್ಗೆ ಚೀಲಾಯುಧವಿಕ್ಕಿ ಸೊಕ್ಕುಮದ್ದಿನ ಗುಟುಕಿತ್ತು ಉಕ್ಕಂದದೆ ಕಾದಿಪರಸುಮಕ್ಕಳ ಮೊತ್ತ ಕಿಕ್ಕಿಱಿದೆಸೆದುದರ್ತಿಯೊಳು (ಕಂನವಿ. ೭–೧೨). [<ಚೀಲಾಯ + ಆಯುಧ]

ಚೀಲಿ (ನಾ). ಬೆಕ್ಕು ; ಮಾರ್ಜಾಲ : "ಚೀಲಿಯೆನಲು ಬೆಕ್ಕು" (ಚತುನಿ. ೦೫೧) ; ತನಿವಣ್ಣನಿತ್ತು ಭಯವೀವ ರಿಪುವೆಂಬ ಚೀಲಿಯನೆಬ್ಬಟ್ಟಿ (ಕೃವಲ್ಯ. ೪-೮-೨); ಚೀಲಿಗೆ ಚಲ್ಲಾಟ ಇಲಿಗೆ ಪ್ರಾಣಸಂಕಟ (ಗಾದೆ). [←ತೆಲು. ಚೀಲಿ]

ಚೀಲಿಕೆ 'ಚಿಲಿಕೆ$_1$' ನೋ.

ಚೀಲಿತ (ನಾ). ಮುಚ್ಚುವಿಕೆ ; ಮರೆ: ಸಾಲುವಿಡಿದು ಪುದಿದಿಹ ದೋಷಂಗಳ ಚೀಲಿತವನು ಮಾಡಿ ಗುಣವ ಪಾಲಿಸಿ ಕೃತಿಯ ಕೊಂಡಾಡುವ ಸುಜನರ ಜಾಲವ ನಾ ಸ್ತುತಿಸುವೆನು (ರಾಮವಿ. ೧-೫೮). [?]

ಚೀಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕತ್ತರಿಸು ; ಕೊನೆಗೊಳಿಸು : ಚೀಲಿಪಂ ಸಾರ್ಚಿದ ವೈರಿವೀರರ ಚಿರಾಯುವನಾಜಿಯೊಳೀಂ ಪ್ರವೀಣನೋ (ಸೌಇಇ. XX, ೭೬-೩೬ : 1118). ೨. ತಿರಸ್ಕರಿಸು; ತ್ಯಜಿಸು: ಚಿಂತಾಮಣಿಯಂ ಚೀಲಿಸಿ ಠಕ್ಕೆಯನಾಂತೊಲ್ಲ್ಲ್ಪಾತಕ್ಕೋತೊಪ್ಪುವ ನವಸಂತಾನವ ಸವಟಿದೊಲು (ಮದೇಪು. ೨೭-೩೦). [<ಚೀಲಣಿಸು]

ಚೀಲೈತ, ಚಿಲೈತ, ಜೀಲೈತ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ; ಕಾಗಿತೊಂಡೆ ಗಿಡ : ಹುಚ್ಚುತೊಂಡೆ ಗಿಡ : "ಚೀ[ಪಾಠಾ. ಜೀ]ಲೈತಮನೆ ಕಾಕಜಂಘೆಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೦-೩೦): ಚೀಲೈತನ ಬೇರನೊಂದೆ ಕಟಿಯಿಂದೀಂಟಲ್ (ಖಮದ. ೧೧-೩೦). **ಚಿಲೈತ:** "ಪಾರಾವತಪದೀ–ಚಿಲೈತ, ಕಂಗುಂಗ" (ಒಷಧಿ. ೯೬). **ಜೀಲೈತ:** ಮೇಲಿನ 'ಮಂಗರಾ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [?]

ಚೀವರ (ನಾ). ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳ ಬಟ್ಟೆ : ಯಾರ ಪತ್ರ ಚೀವರವೆತ್ತಿ ಹಿಡಿವ (ವೃಶಾಖ. ೭೭-೩೪೬) ; ಆಗ ಭಗವಂತನು ಉಡುವು ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಪಾತ್ರ ಚೀವರಗಳನ್ನು ಕೊಂಡು . . . ಪೂರ್ವದ ಕಡೆ ಮುಖಮಾಡಿ ಕುಳಿತನು (ತೀರ್ಥಕ. ೪೧). [ಸಂ.]

ಚೀವು, ಚಿವ್ವು, ಜೀವು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೀಸದ ಕಡ್ಡಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ತೆಳುವುಮಾಡು,– ಹೆರೆ : (ಕ). ೨. ರಸವನ್ನು ಹೀರು; ಸೀಪು : ಹಕ್ಕಿ ಬಳಗ ಕೊಕ್ಕನಿಕ್ಕಿ ಚೀವುತಿರಲು ಕವಣೆ ಬೀಸಿ (ಬಣ್ಣಿಬಿ. ೬೨-೧೩). **ಚಿವ್ವು :** (ಕ). **ಜೀವು:** ೧. ಚೀವು ಜೀವು (ಸೀಸದ ಕಡ್ಡಿ ಜೀವಿಕೊಡು) (ನಮ್ಮನು. ೯೧) ; ಸೀಸದ ಕಡ್ಡಿಯನ್ನು ಜೀವುವವನು ಚಾಕೆಂದು ಹೇಳಬಹುದೋ ? (ಜೀವಾತ್ಮ. ೬೦).

[ದೇ. ॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಚೀವು; ತೆಲು.ಚಿವ್ವು]

ಚೀಸ್ 'ಚೀಜು' ನೋ.

ಚೀಸು 'ಚೀಜು' ನೋ.

ಚೀಹಾಕು (ಕ್ರಿ). ಚೀಮಾರಿ ಮಾಡು ; ಧಿಕ್ಕರಿಸು; ಅವಮಾನಗೊಳಿಸು: (ಕ). [<ಚೀ಼ + ಹಾಕು (<ಪಾಯ್ಕು$_1$)]

ಚೀಳ್ (ನಾ). ಕಿರಿಚುವಿಕೆ ; ಅರಚುವಿಕೆ. 'ಚೀಳಿಡು' ಪರಾ. [?]

ಚೀಳಿಡು(ಕ್ರಿ). ಅರಚು; ಕೂಗು; ಘೀಳಿಡು: "ಚೀಳಿಡುವುದನೆ ಘೀಟಿಡುವುದಕ್ಕಮರ್ದನಾಮಂ" (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕೆ. ೫೩); "ಚೀಳಿಡೆನೆ ಘೀಟಿಡುವುದಕ್ಕು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೫೧). [ಚೀಳ್ + ಇಡು$_1$]

ಚೀಟ್ 'ಕೀಟು$_1$' ನೋ.

ಚೀಟಾಟ, ಚೀರಾಟ(ನಾ). ಕಿರಿಚಾಟ; ಕೂಗಾಟ : ಆಹ, ಏನ್ ಚೀಟಾಟಂ ಏನ್ ಕೊಲ್ವ ಗರ್ವಂ (ಅಶ್ವತ್ಥಾ. ೩-೪೪). **ಚೀರಾಟ:** ಗಂಡಸರ ಕೊಟಡಿಯಲ್ಲಿದ್ದಂತೆಯೆ ಚೀರಾಟ ಕೂಗಾಟಗಳು ಕಿವಿ ಬಿರಿಯುವಂತಿದ್ದುವು (ಪುನರು. ೧೮೮). [ಚೀಟು$_1$ (<ಕೀಟು$_1$) + ಆಟ]

ಚೀಟಿಕೆ (ನಾ). = ಚೀಟಾಟ : ತೋಟಿತಾ ವನಮಧ್ಯದಲಿ ಮುಗಿಲೇಟಿಕೆಯ ಮುಂಗುಡಿಯ ಸಿಡಿಲಿನ ಚೀಟಿಕೆಯ ಚಡ್ಡಣದ ರವ ರಾಘವನ ಕಿವಿಗಳಿಗೆ (ತೊರರಾ. ೩-೧೨-೧೪). [ಚೀಟು$_1$ (<ಕೀಟು$_1$) + – ಇಕೆ]

ಚೀಟು$_1$ 'ಕೀಟು$_1$' ನೋ.

ಚೀಟು$_2$ 'ಸೀಟು$_3$' ನೋ.

ಚೀಟು$_3$, ಚೀರು$_4$ (ನಾ). ಮಣ್ಣಿನ ಲೇಪ : ಪಳುಗಿದ ಮಡಕೆಯೊಳ್ ಸುರಿದು ಬಾಯಿಗೆ ಮುಚ್ಚಳ ಮುಚ್ಚಿ ಚೀಟನು ಮಾಡಿ ಒಲೆಯ ಮೇಲಿಟ್ಟು (ಸಾಳ್ವಸಾಂ. ೧೮). **ಚೀರು$_4$:** 'ಚೀರುಮಣ್ಣು' ಪರಾ.

ಚೀರುಮಾಡು = ಕೆಸರು ಮಣ್ಣನ್ನು ಬಳಿದು ಸ್ವಲ್ಪವೂ ತೂತು ಇಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡು,–ಭದ್ರಪಡಿಸು : ಕಪ್ಪೆಚಿಪ್ಪನ್ನು ಹಾಲುಕೊರಟಗೆ ರಸದಲ್ಲಿ ಭಾವನೆ ಮಾಡಿ ಶರಾವ ಸಂಪುಟಗಳಲ್ಲಿಟ್ಟು ಚೀರುಮಾಡಿ . . . ಅರೆದು (ಸಕವ್ಯ. ಪರಿ. ೪೯೯). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಚೀಟು]

ಚೀಟು$_4$ 'ಸಿವುಟು$_2$' ನೋ.

ಚೀಟೀಟ್ 'ಸಿವುಟೀಟ್' ನೋ.

–ಚು$_1$ (ಪ್ರ). ಪ್ರೇರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಧಾತುಗಳ ಮೇಲೆ ಹತ್ತುವ ಒಂದು ಪ್ರತ್ಯಯ . 'ಒಡರ್ಚು', 'ತಗುಳ್ಚು', 'ಸಡಿಲ್ಚು' ಪರಾ.

–ಚು$_2$ (ಪ್ರ). ಒಂದು ಭಾವವಾಚಕ ತದ್ಧಿತಪ್ರತ್ಯಯ. 'ಕೆಂಚು' ಪರಾ.

ಚುಂಗಚ್ಚೆ (ನಾ). ಚುಂಗು ಬಿಟ್ಟ ಕಚ್ಚೆ : ಚುಂಗಚ್ಚೆ ಹಾಕಿ ದೋತರ ಉಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ (ತಿರುಗು. ೩೧). [ಚುಂಗು$_1$ + ಕಚ್ಚೆ]

ಚುಂಗಡಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಚಿಲ್ಲರೆ : ಅಂಗಡಿಯಲ್ಲಿ ಚುಂಗಡಿ ಸಿಕ್ಕದೇ ? (ಗಾದೆ). ೨. ಸಾಲದ ಹಣಕ್ಕೆ ಕೊಡುವ ಹೆಚ್ಚಿನ ಹಣ ; ಬಡ್ಡಿ : ನನ್ನ ಅಸಲ ಚುಂಗಡಿ ಸಹವಾಗಿ ಹಣ ಕೊಡು (ಬತ್ತೀಸ. ೪೫); ನೀವು ಚುಂಗಡಿಗೆ ಚುಂಗಡಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿ, ಎಲ್ಲರ ಮನೆಯನ್ನು ಹಾಳುಮಾಡಿ . . . ತಿರುಗುತ್ತಿದ್ದೀರಿ (ಮುದ್ರಾಮಂ. ೧೧೭). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚುಙ್ಕುಟು ; ತುಳು. ಚುಂಗುಡಿ ; ತೆಲು. ಚುಂಗುಡು. / ಮರಾ. ಚುಂಗಡೀ]

ಚುಂಗಡಿ$_2$, ಚಿನಡಿ, ಚುಂಗುಡಿ (ನಾ). (ಹೊಳೆಯುವ) ಚುಕ್ಕೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬಟ್ಟೆ : ಅಂಗಡಿ ಭಾರಿ ಆದ್ದರಿಂದ ಗುಳೋಪು, ಗುಂಡಾರು, ಕನಡಿ, ಕಾಂಗಡಿ, ಚುಂಗಡಿ, ಸಿಂಗಡಿಗಳ ಸಿಂಗಾರವೇನು ಕೇಳಬೇಕೆ! (ದಿನಾರಿ. ೮೯). **ಚಿನಡಿ:** 'ಚಿನಡಿಸೀರೆ' ಪರಾ. **ಚುಂಗುಡಿ:** ಮುಂದಲೆ ಚುಂಗುಡಿ ಸುತ್ತಿದ ಹಚ್ಚಡ ಹೊಂದೊಡವಾಂತ ಕೈ ಸೆಳವೆ (ಭರಜ. ೦೨-೫೦).

[←ಮರಾ. ಚುನಡೀ ; ಹಿಂ. ಚುನರೀ]

ಚುಂಗಡಿಲಾಭ (ನಾ). (ಅಸಲಿನ ಮೇಲೆ) ಬಡ್ಡಿ ಹಾಕುದವುರಿಂದ ಪಡೆಯುವ ಲಾಭ : "ಕುಸೀದಿಕಃ, ವಾರ್ಧುಷಿಕಃ, ವೃದ್ಧ್ಯಾಜೀವಃ, ವಾರ್ಧುಷೀ–ಳ ಬಡ್ಡಿ ತೆಲವಾಸಿ ಮುಂತಾದ ಚುಂಗಡಿಲಾಭದಿಂದ ಬದುಕುವವನ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೩೬). [ಚುಂಗಡಿ$_1$ + ಲಾಭ]

ಚುಂಗಡಿಹಣ (ನಾ). ೧. ಸಾಲದ ಹಣಕ್ಕೆ ಕೊಡುವ ಬಡ್ಡಿ : (ಕ). ೨. ಚಿಲ್ಲರೆ ಹಣ : (ಕ). [ಚುಂಗಡಿ$_1$ + ಹಣ]

ಚುಂಗಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ : ಪರಸ ತೋಮರ ಶಕ್ತಿ ಚುಂಗಲ ಪರಿಘ (ಮುಂಬರಾ. IX, ೮೯–? ; ?). [?]

ಚುಂಗಾಣಿ (ನಾ). ಜೇಡಿಮಣ್ಣಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ, ಚಿಕ್ಕದಾದ ಹೊಗೆ ಬತ್ತಿಯ ಕೊಳವೆ : (ಉ.ಅಮೆರಿಕದ ಇಂಡಿಯನರು ಶಾಂತಿಸೂಚನೆಯಾಗಿ ಸೇದುವ) ಶಾಂತಿ ಚುಂಗಾಣಿ (Peace pipe. ಇಂಕನಿ).

[← ಹಿಂ. ಚೋಂಗಾ./ತಮಿ. ಚುಙ್ಙಾನ್ ; ಮಲ. ಚುಙ್ಙ ; ತುಳು. ಚುಂಗಾಣಿ, ಸುಂಕಾಣಿ]

ಚುಂಗು$_1$, ಚೆಂಗು$_3$ (ನಾ). ತುದಿ ; ಕೊನೆ ; ಅಂಚು ; ಸೆರಗು : ಪಟ್ಟೆ ವಾಳಿಯನುಟ್ಟು ಬನ್ನಿ ಥಟ್ಟಿ ಚುಂಗ ಬಿಟ್ಟು ಬನ್ನಿ (ಪುರಂದ. ೧-೧೦೭-೭); ಚಲ್ಲಣಗೊಟ್ಟು ಕಾಸಿಯನುಟ್ಟು ಸೆಲಗುಂಗಳೆಲ್ಲವ ಚುಂಗ ಹಾಕಿದನು (ಅಮುಸಾಂ. ೫-೨೦); **ಚೆಂಗು$_3$:** ಕೊರಚಿಯ ಚೆಂಗುಬಿಟ್ಟ ಸೆರಗನ್ನು ಹಿಡಿದೆಳೆದು . . . ಘರ್ಜಿಸಿದನು (ಬಾಗಿನ. ೦೭).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚುಙ್ಕು ; ತೆಲು. ಚುಂಗು]

ಚುಂಗು₂ 'ಸುಂಕು₃' ನೋ.

ಚುಂಗು₃ (ನಾ). ೧. ಕೊಳೆತ ಗಂಜಲ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ದುರ್ವಾಸನೆ: 'ಚುಂಗು'ಯಿದ್ದಲ್ಲಿ ಮುಂಗು (ಹೇಮಂತ. ೧೮೧). 'ಚುಂಗುನಾತ' ಪರಾ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾಸನೆ: ಅವನ ಮೈಯಿಂದ ಏನೋ ಒಂದು ವಿಧವಾದ, ಆದರೆ ಹಿತವಾದ ಚುಂಗು ಹೊರ ಹೊಮ್ಮುತ್ತಿತ್ತು (ಪುನರು. ೬೧). [?]

ಚುಂಗುಡಿ 'ಚುಂಗಡ್ಡಿ₂' ನೋ.

ಚುಂಗುನಾತ (ನಾ). ಗಂಜಲದ ವಾಸನೆ; ಹೊಲಸು ವಾಸನೆ; "ದನದ ಗೋತದ ನಾತ; ಉಚ್ಚೆನಾತ" (ಜಾನಕೋ. ೫೭).
[ಚುಂಗು₃ + ನಾತ]

ಚುಂಗುರಿಸು (ಕ್ರಿ). ರೋಮಾಂಚನಗೊಳ್ಳು; ನವಿರೇಳು: ನಾನೆಂದ ಮಾತಿಗೆ ನಿನಗೆ ಮೈ ಚುಂಗುರಿಸಿತೆಂತು ಕೈ ಕಂಪಿಸಿಹುದೆಂತು (ಚಂದ್ರವೀ. ೧೬೮-೭೦). [? + – ಇಸು₃]

ಚುಂಗುವಾಸನೆ (ನಾ). = ಚುಂಗುನಾತ: ಬೆವರಿನ ಚುಂಗುವಾಸನೆಯಿಂದ ಖೈದಿಗಳು ಆ ಮುಂಗೋಣೆಯನ್ನು ಹೊಲಸು ಮಾಡಿದರು (ಪುನರು. ೧೩೪).
[ಚುಂಗು₃ + ವಾಸನೆ]

ಚುಂಗುಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳು: ಚುಂಗುಳಂ ತಿನೆ ಮೊಗಂಗೆಟ್ಟು ಸಂಮ್ಲಾನವಾದ ಮಲರಂತಿರ್ದಾಕೆಯಂ ಕಾಣುತೆರ್ದೆಯುರಿದುದಣ್ಣಂಗೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೦೪-೧೦೦). [?]

ಚುಂಚ 'ಚುಂಚು₂' ನೋ.

ಚುಂಚಲ, ಚುಂಚಲಿ, ಚುಚಲ, ಚುಚಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಸಸ್ಯ: (ಶ). **ಚುಂಚಲಿ:** ಚುಂಚಲಿಗಿಡ, ಕಾಡುಸೆಣಬು (ಮೃಜಿಗ. ೨೪-೪೪೯). **ಚುಚಲ:** ಚುಚಲ–ಈ ಬೇರಂ ಹಾಲಲ್ಲರೆದು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳೆ ವಾಂತಿ ಆಗಿ ಪೈತ್ಯ ಹರ (ವಿವೈವಿ. ೪). **ಚುಚಲಿ:** ಚುಚಲಿಸೊಪ್ಪಂ ತಂದು ನೀರಲ್ಲಿ ತುಳಿದು ಸೊಲ್ಲಗೆ ರಸವಂ ಸೂತಕವಾದಾಗ ಮೂರು ಸೂತಕದಲ್ಲಿ ಕೊಡಲು ಗುಣ (ವಿವೈವಿ. ೧೦೬). [?]

ಚುಂಚಲಿ 'ಚುಂಚಲ' ನೋ.

ಚುಂಚಿ₁ 'ಚುಂಚು₂' ನೋ.

ಚುಂಚಿ₂ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಾಮ್ರದ ಆಭರಣ (?): ಕಾಲ ಪಳಂಚಿನುಂಗುರದ ಮುತ್ತಿನ ಹಾರದ . . . ಬಾಲೆಯರೇವರೊಲ್ದೊಲಿಸಿ ಪತ್ತಿಸಿ ಚಿತ್ರಮನಿಂಬುಗೆಯ್ವ ಕೀಸೋಲೆಯ ಕಾಚಿನುಂಗುರದ ಚುಂಚಿಯ ಬಂದಿಯರೆಮ್ಮ ನಲ್ಲೆಯರ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೮-೪೦೦). [?]

ಚುಂಚಿಗೆಯಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭೂಮಿ: ಕಂಡಿಕೆ ಎರಡು ಸ್ಥಳದ ಕೆಯಿ ಮತ್ತರೆಂಟು ಚುಂಚಿಗೆಯಿ ಮತ್ತರು ನಾಲ್ಕು (ಸೌಇಇ. XI-II, ೧೬೯-೨೫; 1119). [ಚುಂಚಿ ? + ಕೆಯಿ (<ಕೆಯ್₄)]

ಚುಂಚಿಲಿ (ನಾ). ಮೂತಿ ಉದ್ದವಾಗಿದ್ದು, ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕದಾಗಿರುವ ಇಲಿ: ಸುಂಡಿಲಿ: ಸೊಂಡಿಲಿ; ಮೂಗಿಲಿ: (ಶ).
[ಚುಂಚು₂ + ಇಲಿ₁]

ಚುಂಚು₁, ಜುಂಜು₁ (ನಾ). ೧. ಜುಟ್ಟು; ಕೂದಲು: ಮಂದಮತಿಯ ಮುಂದೆ ತಲೆಯ ಚುಂಚಂ ಪಿಡಿದು ಚರೆಯಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟು ಗೂಂಟನೆಟುದು ತಪ್ಪಂತೆ (ಅರ್ಧನೇ. ೬-೬೬ವ). ೨. ಮುಂಗುರುಳು; ಗುಂಗುರು; ಸುರುಳಿಗೂದಲು: ಪೊದಟ್ದಧರಪೊತ್ತದೆಯುಂ ನಿಟಿಗೊಂಡ ಚುಂಚು ಸೋರ್ಮುಡಿ ಕಡುನುಣ್ಪುವೆತ್ತ ತೊಡೆ . . . ಕರಮೆ ರಂಜಿಸೆ ಬಂದರಿಳೇಶ ಕಾಂತೆಯರ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೯೩೪); ಚುಂಚು ಚಂಚಲವಾಗಿ ಚುಮ್ಮುಚುಮ್ಮನೆ ತಾಗಿ ಹಿಂಚುಮುಂಚಿನ ಸವಿ ತೂಗಿ ಕಂಚುಮಿಂಚಾಗಿ ರಾಗಿಸಿದರು (ಭರಜ. ೧೩-೩೧). **ಜುಂಜು₁:** ೧. ಕೆಂಜೆಡೆಗಳಿಂದಳವಟ್ಟಿಹ ಕಿರೀಟವಾ ಜುಂಜು ನಡು ನೆತ್ತಿಯೊಳು (ವೀಶೈಪು. ೩-೩-೨೦); ಎತ್ತಿಕೊಂಡಾ ಕೂಸು ತಲೆಯಲಿ ಪೊತ್ತ ಗೂಡೆಯ ಮಲಿನ ವಸನದ ಸುತ್ತುಡಿಗೆ ತಲೆ ಜುಂಜು ಸೊಗಯಿಸೆ ಕೊರವಿಯಾಂ ಬಂದೇ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೧-೨೧); ನೆತ್ತಿಯ ಜುಂಜು ಮೇಗಣಳಿವಾಲೆ ಕರಾಸಿಯೆ ನೀಳ್ದ ಕೊಂಬು . . . ಗೆಲೆವಂದುದು ಬೀರನನಂದು ಮಾಮರಂ (ವೃಷವಿ. ೪-೩೭). ೩. ಗುಂಜುಗುಂಜಾದ ಕೂದಲು; ಒರಟುಕೂದಲು; ಕೆದರಿದ ಕೂದಲು. 'ಜುಂಜುಗೇಶ', 'ಜುಂಜುದಲೆ' ಪರಾ. ೪. ನವಿಲು,ಕೋಳಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ತಲೆಯ ಮೇಲಿನ ಶಿಖೆ;ಕೊಟ್ಟು: ಜುಂಜೆಟ್ಟಿ ನವಿಲ್ಗಳ್ ಮಿಗೆ ಮಂಜುಳತನುವಿನೊಳಡಂಗಿಸಿದ ತುಂಡದಿನಾ ರಂಜಿಸಿದುವು (ಉದ್ಭಟ. ೪-೩೪); ಕೂರ್ಪಿನ ಡೊಂಕಣೆಯಲ್ಲಿ ಜುಂಜಿನಂತಿರೆ ಮಿಳಿರ್ದಾಡುತಿರ್ಪ ಪೊಸಚೌರಿಯ ದಿಟ್ಟಿಗಳುಳ್ಳ (ಕಬ್ಬಿಗಾ. ೨೬೩).
[< ಪ್ರಾ. ಚುಂಚುಲಿ=ತಲೆಗೆ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ; ಶಿರೋಭೂಷಣ./ತೆಲು. ಚುಂಚು]

ಚುಂಚು₂, ಚುಂಚ, ಚುಂಚಿ₁, ಚೂಚು₁ (ನಾ). ೧. ಪಕ್ಷಿಯ ಕೊಕ್ಕು: ನಾನು ನಿಮ್ಮನ್ನು ಒಂದೊಂದಾಗಿ ನನ್ನ ಚುಂಚಿನಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ . . . ಸರೋವರದಲ್ಲಿ ಬಿಡುವೆನು (ಬುದ್ಧಜಾ. ೩೭); ಗಿಳಿ ಸಿಟ್ಟಿಗೆದ್ದಿತು. ನೀರಜಾನ ಕೈಗೆ ಚುಂಚಿನಿಂದ ಕುಟುಕಿತು (ದಲಿಕು. ೬೪). ೨. ಸೊಂಡೆ; ಮೂತಿ. 'ಚುಂಚಿಲಿ' ಪರಾ. ೩. ಗೋಡೆಯಿಂದ ಮುಂಚಾಚಿಕೊಂಡಿರುವ ಭಾಗ; ಸೂರು; ಒಪ್ಪಾರಿನ ತುದಿ: "ವಲೀಕಂ, ನೀವ್ರಂ, ಪಟಲಪ್ರಾಂತಂ – ೩ ಒಪ್ಪಾರದ ಚೂರು, ಲೋವೆ ಚೂರು,ಮನೆಯ ಚುಂಚು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೯೧); ಒಳಅಂಗಳದಲ್ಲಿ ಚುಂಚಿನ ಕೆಳಗೆ ವೇದಿಕೆಯ ಮೇಲೆ ಎರಡು ವೇತ್ರಾಸನಗಳು (ರಾಕ್ಷಮು. ೯). 'ಚುಂಚು ಲೋವೆ' ಪರಾ. **ಚುಂಚ:** (ಶ). **ಚುಂಚಿ₁:** ೧. ನೆರೆ ಚುಂಚಿಯೊಳ್ ಕಚ್ಚಿ ಮುನಿಗಳ್ಗಪಾಯಮಂ ಬರದಂತೆ (ಲಕ್ಷ್ಮಿಭಾ. ೧-೬-೩೫). **ಚೂಚು₁:** ೧. ಪಕ್ಷಿ ಪುಚ್ಛ ಮೈ ಚೂಚು ಚಾಚಿದರು ಬೇರೆ ಪ್ರಾಣಪಕ್ಷಿ (ಹ್ಯದಸ. ೬೬-೩); ಚೂಚು ಚಾಚಿ ಚಾದಗೆಯು, ಎಡಕೆ ಕೂಗುವುದು ಚೆಂದವಾಗಿ (ವಾಣಾದೂ. ೩-೯). [<ಸಂ. ಚಂಚು]

ಚುಂಚು₃ (ಗು). ೧. ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾದ; ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾದ. 'ಅಕ್ಷರ ಚುಂಚು' ಪರಾ. ℙ ಇದು ಸಂಸ್ಕೃತದ ಒಂದು ಪ್ರತ್ಯಯ. ಪೂರ್ವ ಪದದೊಡನೆ ಸೇರಿದಾಗ ಮಾತ್ರ ಬರುತ್ತದೆ. (ನಾ). ೨.=ಚುಂಚಿಲಿ.
[ಸಂ.]

ಚುಂಚು₄ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ: "ವೀರ್ಯವತಿ ಚುಂಚಿನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೪೪-೪೭); ಚುಂಚಿನೊಳೊದವಿದ ಬೀಜಮುಮನರೆದು ಕುಡುವುದು ಬೇಗಂ (ಖಮಿದ. ೨-೧೪). [?]

ಚುಂಚು₅ (ನಾ). ಕಂದು ಅಥವಾ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ: (ಶ). [?]

ಚುಂಚುಕಾಲು (ನಾ). "ಕುದುರೆಯ ಗೊರಸಿನ ಮೇಲ್ಗಡೆಯ ಕೀಲಿನ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕೂದಲು ಕುಚ್ಚುಕುಚ್ಚಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವ ಸ್ಥಳ; ಕುದುರೆಯ ಚುಂಚುಕಾಲು" (Fetlock. ಇಂಕನಿ).
[ಚುಂಚು₁ + ಕಾಲು₁ (<ಕಾಲ್₁)]

ಚುಂಚುದಲೆ, ಜುಂಜುದಲೆ (ನಾ). ೧. ಕೆದರಿದ ಕೂದಲಿನ ತಲೆ: ಚುಂಚುದಲೆಯ ಲಕ್ಕ . . . ಮುಕುತಿಯ ಗಂಗಣ್ಣ (ಕುರಾಸಾಂ. ೦೯-೯೫). **ಜುಂಜುದಲೆ:** ೧. ಜುಂಜುದಲೆ ಕೆಂಗಣ್ಣ ಗುಂಜಾಭರಣವೆಸೆಯೆ (ಕಣ್ವರ. ದೇ. ೧೨೭-೯); ಜುಂಜುದಲೆಗಳ ಪೇರುರದ ಕೆಂಜುರಿಯ ಪುಂಜವ ಮಿಮಾಳುತಿಹ ಕೆಂಗಣ್ಣುಗಳ . . . ಧೀರ ಜವದೂರ್ತರ್ಜವದಿ ನೆರೆದು (ಮದೇಪು. ೩-೪೮); ಜುಂಜುದಲೆ ಕೆಮ್ಮೀಸೆ ಕೆಂಗಣ್ಣಳಿಂದಂ . . . ನಡೆತಂದು (ಜಿಬಪು. ೩೧-೯). ೨. ಗುಂಗುರು ಕೂದಲಿನ ತಲೆ; ಸುರುಳಿಗೂದಲಿನ ತಲೆ: (ಶ). [ಚುಂಚು₁ + ತಲೆ₁]

ಚುಂಚುಪತ್ರ (ನಾ). ಒಂದಂ ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ಚುಂಚುರಃ, ಚುಂಚುಪತ್ರ ಈ ಯೆರಡುಂ ಚಂಚಸೊಪ್ಪು" (ಓಷಧಿ. ೫೭). [ಚುಂಚು₄ + ಪತ್ರ]

ಚುಂಚುಮಿಸೆ, ಜುಂಜುಮಿಸೆ (ನಾ). ೧. ಸುರುಳಿಯಾಗಿ ತಿರುವಿದ ಮೀಸೆ: ಮುರಿದಣ್ಕೈದ ಗಡ್ಡ ಮೀಸೆ ಮೂಡಿ ಕಟ್ಟಂ ತಳ್ತ ಕೆಂಬಟ್ಟೆ ಕತ್ತುರಿಯಂ ತಾಱುವ ಚುಂಚುಮಿಸೆ (ಅನಂಪು. ೧೧–೬೫); ಈ ಚುಂಚು ಮೀಸೆಯೂ ಪಟ್ಟೋಚ್ಛೇಷದಡಿಯ ನೊಸಲ ವೇಲೆಯಲ್ಲಿ ತೆರೆಗಳಂತೆ ಸೂಸುವೆತ್ತಿರುವ ಅಲಕಗಳೂ (ಮುಂತ್ರಶ. ೯೨–೧೨). **ಜುಂಜುಮಿಸೆ**: ೨. ಕೆದರಿದ ಮೀಸೆ; ಗುಂಜುಗುಂಜಾಗಿರುವ ಮೀಸೆ: ಭಯಂಕರ ವದನದಿಂದೆ ಕೆಂಡದಂತಿರೆ ತೋರ್ಪ ಕಣ್ಗಳಿಂ ಜುಂಜುಮಿಸೆಗಳಿಂದೆ ನಿರುತದಿಂ ಫಲಕ ಖಡ್ಗಗಳಾಂತ ಕರಯುಗಳದಿಂ (ಪಾಸೋಪು. ೩–೭೭). [ಚುಂಚು₁ + ಮೀಸೆ]

ಚುಂಚುರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ಚುಂಚುರಃ, ಚುಂಚುಪತ್ರ ಈ ಯೆರಡುಂ ಚಂಚಸೊಪ್ಪು" (ಓಷಧಿ. ೫೭). [?]

ಚುಂಚುರುಚು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ (?): ಮರಗಜುಕೆಯ ಬಳ್ಳಿಯ ಪೆರ್ಗುರುಟಿಗೆಯಂ ಬ್ರಹ್ಮದಂಡೆಯಂ ಕಳವಲ್ ಚುಂಚುರುಚಂ ಗಿಣಮೂಗಿಯ ಜಂಗರ ಹಿತಕರಮೆನಿಪ ಬಂಜೆ ಮಡುವಾಗಲುಮಂ (ಖಮದ. ೧೬–೫೮). [?]

ಚುಂಚುಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ: ಸುರಗಿ ಕರಾಚೂರಿ ಕಡಿತಲೆ . . . ಸಿರಿಮುರಿ ಕಕ್ಕಡೆ ಚುಂಚುಲೆ ರವಿಹಾಸ ಉರಿಯನುಗುಳು ತಿರ್ದುವಲ್ಲಿ (ಭರತ. ೨೦–೧೩೩). [?]

ಚುಂಚುಲೋವೆ (ನಾ). ಗೋಡೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಮುಂಚಾಚಿ ಕೊಂಡಿರುವ ಭಾಗ: ಪೊಂಬೆಸದುಪ್ಪರಿಗೆಯ ಬಿಸವಂದವಾದ ಚುಂಚು ಲೋವೆಗಳೊಳಗೆ ಬಳಸಿ ನಲಿದುಲಿವ ಪಾರಿವಂಗಳ ಕೊರಲುಲಿಯೊಳಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೪೪); ಪಳುಕಿನ ಚುಂಚುಲೋವೆಯೊಳವಲಂಬಿಪ ತೊಳಪ ಮುತ್ತಿನ ಲಂಬಣವನು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೬–೫೨); ಹೊನ್ನ ರನ್ನದ ಚುಂಚು ಲೋವೆಗಳಿಂ ನೆರೆದ ಕೆಂಬೆಳಗನಿಂಬಿಡುವುನ್ನತದ ಮಾಣಿಕದ ಕಳಸಾಳಿ ವಳಿಗಳಿಂ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೪–೮೦). [ಚುಂಚು₂ + ಲೋವೆ]

ಚುಂಚುಟು 'ಜುಂಜುಟು' ನೋ.

ಚುಂಚುಟುದಲೆ 'ಜುಂಜುಟುದಲೆ' ನೋ.

ಚುಂಟಿ (ನಾ). = ಚುಂಡಿ. [<ಸಂ. ಚುಂಡೀ]

ಚುಂಡ (ನಾ). (ಕರಾ) ಸಣ್ಣ ಜುಟ್ಟುಳ್ಳವನು. [?]

ಚುಂಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಣ್ಣ ಬಾವಿ: "ಚುರೀ, ಚುಂಡೀ, ಚೂಚುಕಃ– ಈ ೩ ಬಗರಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೩–೬೨); "ಚುರಿ ಚುಂಡಿ ಮಾನಂಗಿ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೫–೧೯). [ಸಂ. ಚುಂಡೀ]

ಚುಂಡಿಲಿ 'ಸುಂಡಿಲಿ' ನೋ.

ಚುಂದಿ (ನಾ). ಕುಂಟಣಿ; ತಲೆಹಿಡುಕಿ. [ಸಂ. ಚುಂದೀ]

ಚುಂದು 'ಸುಂದು₁' ನೋ.

ಚುಂಬಕ (ನಾ). ೧. ಮುತ್ತಿಡುವವನು; ಚುಂಬಿಸುವವನು: "ನಿಕ್ಷುಃ-ಚುಂಬಕಂ" (ಕಾಶಕ್. ೫೫). ೨. ವ್ಯಭಿಚಾರಿ; ಕಾಮುಕ. ೩. ಮೋಸಗಾರ; ವಂಚಕ. ೪. ಅಯಸ್ಕಾಂತ: "ಚುಂಬಕಮಯಸ್ಕಾಂತಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩೦–೫): ಆ ಸಮಯದಲಿ ಬಂದನಗ್ಗದ ಭೂಸುರ ಶ್ರೀಕಂಠನೋ ಪದ್ಮಾಸನನ ಪಲ್ಲಟವೊ ಕಮಲಾಂಬಕನ ಚುಂಬಕವೊ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೪–೭); ಚುಂಬಕವನು ಸೂಜಿಗಳೆಯ್ತಂದವಲಂಬಿಸುವಂತೆ ಕಲಿಗಳು . . . ರಾಮುನನಾಡಂಬರದಿಂದ ಪೊರ್ದಿದರು (ಕುರಾಸಾಂ. ೯–೧೭); ಪ್ರೀತಿಯೆಂಬ ಚುಂಬಕಾ ಕೂಡಿಸಿತ್ತು ಆಡಿಸಿತ್ತು (ಸಬೀಗೀ. ೯೭–೪). 'ಚುಂಬಕಗಾಳಿ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚುಂಬಕಗಾಳಿ (ನಾ). ಆಕರ್ಷಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಗಾಳಿ: ಉತ್ತರಧ್ರುವದಿಂ ದಕ್ಷಿಣಧ್ರುವಕೂ ಚುಂಬಕಗಾಳಿಯು ಬೀಸುತಿದೆ (ನಾದಲೀ. ೫೦–೨); ಅದರ ಚುಂಬಕಗಾಳಿಯು ಅವನ ಸುತ್ತಲೂ ಬೀಸುತ್ತಿತ್ತು (ಸಮಜೀ. ೮೯೪). [ಚುಂಬಕ + ಗಾಳಿ₁]

ಚುಂಬಕತ್ವ (ನಾ). ಆಕರ್ಷಿಸುವ ಶಕ್ತಿ; ಕಾಂತಶಕ್ತಿ: ರಾಸನು . . . ದಕ್ಷಿಣಧ್ರುವದ ಬಳಿ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲಿನ ಚುಂಬಕತ್ವದ ಬಗ್ಗೆ ಪರಿಶೋಧಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ಹೊರಟಿದ್ದನು (ಸಸ್ಯಕ. ೮); ಅಯಸ್ಕಾಂತದ ನೆರೆಯಲ್ಲಿ ನಿಂತ ಕಬ್ಬಿಣದ ತುಂಡೂ ಚುಂಬಕತ್ವವನ್ನು ಪಡೆಯುವಂತೆ (ಭ್ರಾಂಜಧ. VI, ಮುನ್ನುಡಿ). [ಸಂ.]

ಚುಂಬನ (ನಾ). ೧. ಪ್ರೀತಿಗಾಗಿ (ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ) ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ಕೆನ್ನೆ ಮೊದಲಾದ ಅಂಗಗಳ ಮೇಲೆ ತುಟಿಗಳನ್ನು ಒತ್ತಿ ಬಳಿಕ ಮುಂಚ್ಚಿ ಒತ್ತುವುದು; ಅಧರವನ್ನು ಸವಿಯುವುದು; ಬಾಯ್ಗೂಟ; ಮುತ್ತು; ಮುದ್ದು: "ವದನಕೂಟಂ ಮುತ್ತು ಚುಂಬನಮದೋಷ್ಠಪಾನಂ" (ಮಂಗರಾ. ೯೭–೧೬); "ಮೌಕ್ತಿಕದೊಳು ಚುಂಬನದೊಳುಂ ಮುತ್ತೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೯೮); ಕಳಾನಿಲಯಂ ಮಾಡಿದನೊಲ್ದು ಚುಂಬನಪರಿಷ್ವಂಗ ಪ್ರಪಂಚಂಗಳಂ (ಜಗವಿ. ೧೧–೧೪೦); ಮೊದಲ ಚುಂಬನದೊಳು ಹಲು ಬಿದ್ದಂತೆ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೬–೮). ೨. ಸ್ಪರ್ಶ: ಚರಣಚುಂಬನಕೆ ಕಲ್ಲೆ ತಾಂ ಬೆಣ್ಣೆಯಾಯ್ತೆನೆ ಕಂಪಿಸಿತು ಬಂಡೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೮–೨೭೯). [ಸಂ.]

ಚುಂಬನಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ಮುತ್ತನ್ನು ಕೊಡಂ; ಮುದ್ದುಕೊಡು: ಚುಂಬನಗೊಟ್ಟು ಚುಂಬಿಸಿ ರಂಗುಮಾಣಿಕದಂಬುಲವಿತ್ತು ಮುದ್ದಿಸಿದ . . . ಮಾನಿನಿಯ (ಮೋಹತ. ೩೩–೪೯). [ಚುಂಬನ + ಕೊಡು₁]

ಚುಂಬಿ (ಗು). ಮುಟ್ಟುವ; ತಾಗುವ. 'ಗಗನಚುಂಬಿ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಚುಂಬಿನ್]

ಚುಂಬಿತ (ಗು). ೧. ಮುತ್ತಿಟ್ಟ; ಚುಂಬಿಸಿದ. ೨. ತಾಗಿದ; ಮುಟ್ಟಿದ: ಏರಿದನು ಸೌಮಿತ್ರಿ . . . ವಿರಳಪರ್ಣದ್ರುಮದ ಪುಷ್ಪಿತಶರೀರದಾ ಸ್ವರ್ಗ ಚುಂಬಿತ ಸಾಲದುನ್ನತಶಿರದ ಕರದ ಗೋಪುರಕೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೫೭–೧೪೭). (ನಾ). ೩. ಮುತ್ತಿಟ್ಟುದು; ಚುಂಬಿಸಿದುದು; ಒಂದು ಶೂನ್ಯ ಅಧರವಾಗೆ ಒಂದು ಶೂನ್ಯ ಓಷ್ಠವಾಗೆ ಪೂರ್ಣವೊಂದೆ ಚುಂಬಿತ (ಅನಿಕೇ. ೧೯–೮). [ಸಂ.]

ಚುಂಬಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. = ಚುಂಬನಗೊಡು: ಪೊಸತಲರ್ದೊರ್ಂದು ತಾವರೆಯ ಗೆತ್ತು ಮುಖಾಬ್ಜಮನೊಂದು ತುಂಬಿ ಚುಂಬಿಸೆ ಸತಿ ಬೆರ್ಚಿ ಪೆಳ್ಪಳಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೫–೩೩); ಪ್ರತಿಬಿಂಬವ್ಯಾಜದಿಂ ನಿನ್ನಯ ಕದಪುಗಳಂ ಚುಂಬಿಸುತ್ತುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೮೯೭); ನೊಸಲಿಡೆಯನು ಚುಂಬಿಸಿ ತಕ್ಕಿಸುತ ಪರವಶೆಯಾದಳು (ಕಂಸವಿ. ೯–೦೭೭). ೨. ಮುಟ್ಟು; ಸ್ಪರ್ಶಿಸು; ತಾಗು: ಅಂಬರಮಂ ಚುಂಬಿಸಿ [ಪಾಠಾಂ. ಅಂಬರ ಚುಂಬಿತಮಾಗಿ] ನಳನಳಿಸಿ ಕೊರ್ಬಿ ಬೆಳೆದ ಪೆರ್ಬಿದಿರ ತುದಿ (ಗಿಂಕೆ. ೧–೦೫೮ ವ); ಅವನ ದೇಹದ ಛಾಯವೆನ್ನಯ ಛಾಯ ಚುಂಬಿಸುತ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೮–೪೦); ಮಹಾಬಲಾಚಲವೊಪ್ಪುತಿಹುದು ವ್ಯೋಮಮಂಡಲವ ಚುಂಬಿಸುತ (ಕಂನವಿ. ೨–೨೭). [ಚುಂಬನ + –ಇಸು₃]

ಚುಕತಾ 'ಚುಕ್ತಾ' ನೋ.

ಚುಕಾಣಿ 'ಚುಕ್ಕಾಣಿ' ನೋ.

ಚುಕಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮೀರೆ ಮಾರು; ಮುಂದುವರಿ: ಚುಕಾಯಿಸಿ ಅವಳನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು (ದಾಲಕ್. ೧೦೭). ೨. ಮುಗಿಸು; ಪೂರೈಸು. ೩. ಸರಿಹೊಂದಿಸಂ; ಕ್ರಮಂಪಡಿಸು. ೪. ಬೆಲೆಯನ್ನು ನಿಗದಿಗೊಳಿಸು, –ಗೊತ್ತುಪಡಿಸು. ೫. ಸಾಲ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ತೀರಿಸು, –ಸಂದಾಯ ಮಾಡು: (+). [ಚುಕಾ₀ (P ಹಿಂ. ಚುಕಾನಾ) + –ಇಸು₃]

ಚುಕಿ 'ಚೂಕು' ನೋ.

ಚುಕುಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ; ಹಾಲುತೊಟ್ಟಿನ ಗಿಡ: "ಅಕ್ಕಿಹೆಡೆ ಹೇಮದುಗ್ಧಂ ಚುಕುಳ[ಪಾಠಾಂ. ಕಿಲ]ಮೆಂದೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩೯-೨೬). [?]

ಚುಕ್ಕಣ 'ಚುಕ್ಕಾಣಿ' ನೋ.

ಚುಕ್ಕಮನ (ನಾ). ಹೀನವಾದ ಮನಸ್ಸು; ಕ್ಷುದ್ರಮನಸ್ಸು: ರೊಕ್ಕದೊಳಗೆ ಲೆಕ್ಕ ಮುಕ್ಕಾಣಿ ಹೋದರೆ ಕಕ್ಕುಲತೆಯ ಬಿಡು ಚುಕ್ಕ ಮನವೆ (ಪ್ರಾಲಾರ. ೧೯೮-೬). [<ಚುಕ್ಕಿ$_1$ + ಮನ$_1$]

ಚುಕ್ಕಾಣಿ, ಚುಕಾಣಿ, ಚುಂಕ್ಕಣ, ಸುಂಕಾಣ, ಸುಕಾಣು(ನಾ). ೧. (ಹಡಗು, ವಿಮಾನ ಮುಂತಾದುವುಗಳ) ದಿಕ್ಕನ್ನು ಬದಲಿಸಲು ಸಹಾಯ ಮಾಡುವ, ಮರ ಅಥವಾ ಲೋಹದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಧನ: ಅಂಬಿಗರು ಚುಕ್ಕಾಣಿಗಳನ್ನು ತಿರುಗಿಸತೊಡಗಿದರು (ಹಾಹುತ್. ೨೫); ವಿಮಾನಗಳನ್ನು ಎಡ-ಬಲಗಳಿಗೆ ತಿರುಗಿಸಲು ಸಹಾಯಕವಾದ ಈ ಫಲಕಕ್ಕೆ ಚುಕ್ಕಾಣಿಯೆನ್ನುತ್ತಾರೆ (ವಿಜ್ಞಾವಿ. ೭೮); ದಿಕ್ಕಿಲ್ಲದಂತೆ ಹರಿದಾಡುವವಗೆ ಚುಕ್ಕಾಣಿ ಬೇಡ (ಸೂರ್ಯಪಾ. ೩೩-೪). ೨. ಮಾರ್ಗದರ್ಶಿಯ ಸ್ಥಾನ,-ಪದವಿ: ಪುರುಷನ ಜೀವನದ ಚುಕ್ಕಾಣಿಯೇ ಸ್ತ್ರೀಗೆ ಯೋಗ್ಯಸ್ಥಳ (ಅಪನಾ. ೫೧). **ಚುಕಾಣಿ:** (೬). **ಚುಕ್ಕಣ:** ೧. "ಹಡಗಿನ ಮುಖಂ ಕೋಟಿಪತ್ರಂ . . . ಅದಱ ಹಿಂದು ಚುಕ್ಕಣಮೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೧-೫); ಆ ಹಡಗದ ಚುಕ್ಕಣಕ್ಕೆ-ಹಿಂಬದಿಗೆ ನಿಂತು ಈ ದೃಶ್ಯವನ್ನು ನೋಡುತ್ತಿರುವಂತೆ ವಿಷ್ಣೂನಿಗೆನಿಸಿತು (ಸಮುಜೀ. ೯೮೬). **ಸುಕಾಣ:** (೬) **ಸುಕಾಣು:** ೧. ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ನಡಿಸುವದಕ್ಕೆ ಕಡಿವಾಣವಿದ್ದಂತೆ ಹಡಗುಗಳನ್ನು ನಡಿಸುವದಕ್ಕೆ ಸುಕಾಣು ಇರುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೧೧೩). [<ಪ್ರಾ. ಸುಕ್ಕಾಣಯ./ಅರ. ಹಿಂ. ಸುಕ್ಕಾನ್; ಮರಾ. ಸುಕಾಣ್]

ಚುಕ್ಕಾಣಿಗ (ನಾ). ಚುಕ್ಕಾಣಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವನು: "(ಚುಕ್ಕಾಣಿ) ನಡಸುವವನು; ಚುಕ್ಕಾಣಿಗ; ಕರ್ಣಧಾರ" (Helmsman. ಇಂಕನ್ನಿ). [ಚುಕ್ಕಾಣಿ + -ಗ$_2$]

ಚುಕ್ಕಾಣಿಚಕ್ರ (ನಾ). "ಹಡಗಿನ ಕರ್ಣವನ್ನು ತಕ್ಕಂತೆ ತಿರುಗಿಸಲಾಗುವ ಚಕ್ರ; ಚುಕ್ಕಾಣಿಚಕ್ರ" (Helm. ಇಂಕನ್ನಿ). [ಚುಕ್ಕಾಣಿ + ಚಕ್ರ$_1$]

ಚುಕ್ಕಿ$_1$ 'ಚುಕ್ಕೆ$_1$' ನೋ.

ಚುಕ್ಕಿ$_2$ 'ಚುಕ್ಕೆ$_2$' ನೋ.

ಚುಕ್ಕಿ$_3$, ಚುಕ್ಕೆ$_3$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಗ್ರಹದ ಹೆಸರು; ಶುಕ್ರಗ್ರಹ: "ಚುಕ್ಕಿಯೆನೆ ಶುಕ್ರಂ" (ಕಕರ. ೩೬). ೨. ರಾಕ್ಷಸರ ಗುರು; ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯ: ಬೋಱಯರೋಜನ ಜಾಣ್ಮೆ, ಚುಕ್ಕಿಯಱಿವು, ಜವನ ಜರ್ವು, ಜಕ್ಕರರಸನೈಸಿರಿ ತನ್ನೊಳೊದವೆ ಮನುವಿನ ಮಾರ್ಗದೆ ನಡೆಯುತೆ . . . ಮೆಱೆದಂ(ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೧೪-೧೧). 'ಚುಕ್ಕಿಗುವರ' ಪರಾ. **ಚುಕ್ಕೆ$_3$:** ೧. ಮೂಡ ಚುಕ್ಕೆಯು ಮೂಡೆ ಗಾಡದಿಂ ಕುಕ್ಕುಟವು ಜೋಡು ಕೂಡಿಯೆ ತಾವು ಕೂಗುತಿರಲು (ಯನಳ. ೩೪). [<ಸಂ. ಶುಕ್ರ]

ಚುಕ್ಕಿಗುವರ (ನಾ). ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯನ ಶಿಷ್ಯ; ರಾಕ್ಷಸ; ಅಸುರ: "ರಕ್ಕಸರ್, ಮರ್ಬಿಗರ್, ಚುಕ್ಕಿಗುವರರ್, ಮೊದಲ ಸಗ್ಗಿಗರ್-ಈ ೪ ರಕ್ಕಸರ ಪೆಸರ್" (ಕಕಸಾ. ೨-೨೨); "ಚುಕ್ಕಿಗುವರರ್ಮರ್ಬ್ಬಿಗರ್ . . . ರಕ್ಕಸರಕ್ಕು" (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕ. ೧೦); "ಚುಕ್ಕಿಗುವರರು ರಕ್ಕಸರು ಮಬ್ಬಿಗರು ಯೆನಲ್ಕೆ ಅಸುರಾಭಿಧಾನದೊಳ್ ಸಲೆ ತೋರ್ಪುದು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೦). [ಚುಕ್ಕಿ$_3$ + ಕುವರ$_2$]

ಚುಕ್ಕಿತ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಣುವಂತೆ ಹಲ್ಲನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವುದು: ಮಿಗೆ ಕರ್ಚಿದರ್ೊಡೆ ಭಿನ್ನಂ ಮಗುಳ್ದುಂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತೆಱೆಯೆ ಚುಕ್ಕಿತಮಕ್ಕುಂ (ಅಭಿನಯ. ೩-೯೦). [?]

ಚುಕ್ಕಿವಟ್ಟೆ (ನಾ). ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಸಂಚರಿಸುವ ಮಾರ್ಗ; ಆಕಾಶ: ಮುಗಿಲವೇಷವನಾಂತು ನಿಂದುದಲ್ಲಲ್ಲಿ ಬೃಂದಾರಕರ ವೃಂದಮಾ, ಚಾರಣರ ಚರಣಚಿಹ್ನೆಯಂ ಚುಕ್ಕಿವಟ್ಟೆಯಿಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೦೫-೭೧). 'ಆಱುಲ್ವಟ್ಟೆ' ಪರಾ. [ಚುಕ್ಕಿ$_1$(<ಚುಕ್ಕೆ$_1$) + ಬಟ್ಟೆ$_1$]

ಚುಕ್ಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಂಕೋಚಗೊಳ್ಳು (?): ಅಕ್ಕಟ ತನ್ನ ಮನಕೆ ತಂಗಿ ತಾ ಮಱೆಯಿಕ್ಕುವುದೊಂದು ಮಂತಣವುಂಟೆ ಚುಕ್ಕಿಸದಿರು ಸೂಚಿ ಕವಲಾದಂತೆ ನಿನ್ನ ಮನಕ್ಕಾವು ಪೊಱಗೆ ಪೇಳೆಂದಳು (ಸೊಬಸೊ. ೨೫-೫). [<ಸುಕ್ಕಿಸು ?]

ಚುಕ್ಕಿಸೊಪ್ಪು 'ಚುಂಕ್ಕೆಸೊಪ್ಪು' ನೋ.

ಚುಕ್ಕುತಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). (ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಮಲಗಿಸಲು) ಬೆನ್ನಿನ ಮೇಲೆ ಮೃದುವಾಗಿ ಕೈಯಿಂದ ತಟ್ಟು: ತಾಯಿ ಮಗುವನ್ನು ಚುಕ್ಕುತಟ್ಟುತ್ತ ಮಲಗಿಸುವಂತೆ ತಮ್ಮನ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕೈಯಿಟ್ಟು ಅಡ್ಡಾದರು (ವ್ಯನಿ. ೩೪೬): ಗೋದಾವರಿ . . . ಕೇಶವನಿಗೆ ಚುಕ್ಕುತಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದಳು (ಭಾರಥಿ. ೨೪). [ಚುಕ್ಕು$_0$ + ತಟ್ಟು$_1$]

ಚುಕ್ಕುಬಡಿ (ಕ್ರಿ). = ಚುಕ್ಕುತಟ್ಟು: ಎಷ್ಟು ಚುಕ್ಕುಬಡಿದರೂ, ಚಪ್ಪರಿಸಿದರೂ ನಿಮಾಯಿಗೆ ನಿದ್ದೆಯೇ ಬರಲಿಲ್ಲ (ಗೌರಾಂಗ. ೧೦): ಈ ಕುಮಾರ ಕಂಠೀರವನನ್ನು ಮೆಚ್ಚಿ, ಚುಕ್ಕುಬಡಿದು ಅವನನ್ನು ಮಲಗಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಿದೆ (ಗಾಳಿಪ. ೧೭೧). [ಚುಕ್ಕು$_0$ + ಬಡಿ$_1$]

ಚುಕ್ಕೆ$_1$, ಚಿಕ್ಕಿ$_1$, ಚಿಕ್ಕೆ$_1$, ಚುಕ್ಕಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ನಕ್ಷತ್ರ; ತಾರೆ: ಈ ಚಟಗಳ ಪರಂಪರೆ ಹೇಳುತ್ತ ಹೋಗುವುದೆಂದರೆ ಮುಗಿಲ ಚುಕ್ಕೆಗಳನ್ನು ಎಣಿಸಿದಂತೆಯೇ ಸರಿ (ಗಾಳಿಗು. ೩೦). ೨. ವರ್ತುಲಾಕಾರದ ಸಣ್ಣ ಗುರುತು, -ಚಿಹ್ನೆ; ಬಿಂದು. 'ಚುಂಕ್ಕೆದುಂಬಿ' ಪರಾ. ೩. (ಆಲಂ) ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದವನು; ಅಲ್ಪ; ಹೀನ: ಹೊಕ್ಕರಾಹವದೊಳಗೆ . . . ಚುಕ್ಕೆ[ಪಾಠಾಂ. ಕ್ಕಿ]ಗಳಿರಾ ಎನುತ ಹೊಯ್ದರು (ನಳಚ. ೯-೨೪). **ಚಿಕ್ಕಿ$_1$:** ೧. ಭೂಮಧ್ಯರೇಖೆಯಿಂದ ಬಡಗಕ್ಕೂ. ತೆಂಕಣಕ್ಕೂ ಹೋದಹೋದ ಹಾಗೆ ಗುರುತಿನ ಚಿಕ್ಕಿಗಳು ಕಾಣದ ಹಾಗಾಗಿ ಹೊಸಹೊಸ ಚಿಕ್ಕಿಗಳು ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಬೀಳಹತ್ತುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೩೮): ಮುಗಿಲ ಮ್ಯಾಗಿನ ಚಿಕ್ಕಿ, ಹಗಲ ಮೂಡಿದರೇನ (ಕನ್ನಜಾ. ೧೨೮). ೨. ಹುಲಿಯ ಮೋರೆಯ ಮೇಲೆಯೂ ಕುತ್ತಿಗೆಯ ಮೇಲೆಯೂ ಚಿಕ್ಕಿಗಳು ಇರುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೩೬). **ಚಿಕ್ಕೆ$_1$:** ೧. ನೇಸರಿನ ಮುಂದೆ ಚಿಕ್ಕೆಗಳು ಒಪ್ಪುವವೆ? (ಬಿದುರೆ. ೧೫೧): ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ, ಚಿಕ್ಕೆ ಕೋಟಿ ಕಣ್ಣರಳಿಸಿ ನೋಡಿವೆ (ನಲಮು. ೨೪-೧೧). **ಚುಕ್ಕಿ$_1$:** ೧. ಚುಕ್ಕಿಗಳುದುರಲಡಿಗಡಿಗೆ ವನಚರರ್ ಬೆದರೆ (ವೆಂಕಾರಾ. ೬-೩೮-೩೧): ಚುಕ್ಕಿಗಳಿನಡಸಿರ್ಪ ನಭವನು (ರಾಮಾಸಂ.೬-೮-೨೧): ಗಾಜಿನಾಚೆ ದಿಗಂತದಲ್ಲಿ ಚುಕ್ಕಿಗಳು ಮಿನುಗುತ್ತಿದ್ದವು (ಮಾರ್ಗದ. ೮೪). ೨. ಬಿಳಿ ಚಾಯೆಯ ನೀಲದುಕೂಲದಲ್ಲಿ ನೆಯ್ದಿರುವ ಜರತಾರಿಯ ಚುಕ್ಕಿಗಳಂತೆ ಅಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಮ್ಲಾನ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಮಿನುಗುತ್ತಿದ್ದುವು (ರಾಮಾನಿ. ೮೦). ೩. ಚುಕ್ಕಿಗಳಲಾ ನಿನ್ನವರು ಕೈಯಿಕ್ಕ ಹೇಳಾ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೯-೫೦): ಜಲಜಭವಭವಲೋಕಪಾಲಾವಳಿಗಳೀಕ್ಷಣ ತೊಲಗಿ ಬದುಕುವುದುಳಿದ ಚುಕ್ಕಿಗಳೇನು ಗಣನೆಂದೊದರಿದವು ಕಹಳೆ (ಅಂಬಿಕಾ. ೩೧-೭).

ಚುಕ್ಕಿಯ ಮಾತು = (ಆಲಂ) ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದ ಮಾತು; ಪೊಳ್ಳು ನುಡಿ: ಮಿಕ್ಕಾ ವಿಷವೈದ್ಯದೊಳಂ ಚುಕ್ಕಿಯ ಮಾತೇವುದಣ್ಣ (ಖಮುದ. ೭-೭೫). **ಚುಕ್ಕೆಯಾಗು** = ಗುರಿಯಾಗು: ಅಕ್ಕಜದ ಮಖವಿದಱ ಚೂಣಿಗೆ ಚುಕ್ಕೆ[ಪಾಠಾಂ.ಕ್ಕಿ]ಯಾಯಿತು ಮನ ಮಹೀಶನ ಮಕ್ಕಳಾಟಿಕೆಯಾಯ್ತೆನುತ ತೂಗಿದನು ಸಿರಿಮುಡಿಯ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೨-೧೪).

[ದೇ. ೫ ತಮಿ. ಚುಕ್ಕೈ; ತೆಲು. ಚುಕ್ಕ; ಕೊಲಾ. ಸುಕ್ಕ; ನಾಯ್ಕಿ. ಪರ್ಜಿ. ಚುಕ್ಕ; ಗೊಂಡಿ. ಸುಕ್ಕುಮ್; ಕುಇ. ಸುಕ]

ಚುಕ್ಕೆ₂, ಚುಕ್ಕಿ₂, ಸುಕ್ಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಹುಳಿಯಾದ ಎಲೆಗಳುಳ್ಳ ಸಸ್ಯ; "ಕಾಡಹುಳಿ ಚಿಕ್ಕೆಸೊಪ್ಪು" (ಪ್ರ ಭಿ). **ಚುಕ್ಕಿ₂**: ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ಚುಕ್ಕಿ ಪಲ್ಯ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). **ಸುಕ್ಕೆ**: ಬಸಲೆ, ಬಾಯಿಬಸಲೆ, ಸುಕ್ಕೆ (ನಮ್ಮನು. ೨೩೮). [<ಸಂ. ಚುಕ್ರ]

ಚುಕ್ಕೆ₃ 'ಚುಕ್ಕಿ₃' ನೋ.

ಚುಕ್ಕೆಗಳೆ (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ಅಲ್ಪನೆಂದು ಹೀಯಾಳಿಸು,-ಹೀಗಳೆ: ಯಾಕೆ ಭಯ ನಿಮಗಿನ್ನು . . . ನೀ ಚುಕ್ಕೆಗಳೆಯದಿರು ಸಾಹಸವ ನೋಡೆಮ್ಮ ಪಗೆಯಿದಿರೊಳು (ತುರಂಗ. ೬೪-೨೫). [ಚುಕ್ಕೆ₁ + ಕಳೆ₁]

ಚುಕ್ಕೆದುಪ್ಪಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಿಂಕೆ; ಕವಲು ಕವಲಾಗಿರುವ ಕೊಂಬುಗಳೂ ಮೈಮೇಲೆ ಸಣ್ಣಸಣ್ಣ ಚುಕ್ಕೆಗಳೂ ಇರುವ ಜಿಂಕೆ; ಕೃಷ್ಣಸಾರ; ಸಾರಂಗ: "ಪೃಷತಃ – ಚುಕ್ಕೆದುಪ್ಪಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೬).

[ಚುಕ್ಕೆ₁ + ದುಪ್ಪಿ]

ಚುಕ್ಕೆಸೊಪ್ಪು, ಚುಕ್ಕಿಸೊಪ್ಪು, ಸುಕ್ಕೆಸೊಪ್ಪು (ನಾ). = ಚುಕ್ಕೆ₂: ಚುಕ್ಕೇಸೊಪ್ಪು ಹುಳಿಹುಳಿಯಾಗಿರುವುದು (ತರಬಿ. ೧೭). **ಚುಕ್ಕಿಸೊಪ್ಪು**: ಸುಕ್ಕೆಸೊಪ್ಪು, ಚುಕ್ಕಿಸೊಪ್ಪು (ಮೈಜಿಗಿ. ೬೭-೧೩೬೪). **ಸುಕ್ಕೆಸೊಪ್ಪು**: ಮೇಲಿನ 'ಮೈಜಿಗಿ' ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ.

[ಚುಕ್ಕೆ₂ + ಸೊಪ್ಪು₃]

ಚುಕ್ತ 'ಚುಕ್ತಾ' ನೋ.

ಚುಕ್ತಾ, ಚುಕತಾ, ಚುಕ್ತ, ಚುಕ್ತಿ (ನಾ). (ಹಣವನ್ನು) ಬಾಕಿಯಿಲ್ಲದಂತೆ ತೀರಿಸುವಿಕೆ,-ಮುಗಿಸುವಿಕೆ; ಬೇಬಾಕಿ: ಎಂಕಪ್ಪನೂ ಅಸಲೂ ಬಡ್ಡೀ ಮುಟ್ಟಿಸಿ ಲೆಕ್ಕಾ ಚುಕ್ತಾ ಮಾಡಿಕೊಂಡ (ತಿರುಗು. ೬೮); ಪೈಗೆ ಪೈ ಕಂದಾಯ ಚುಕ್ತಾ ಮಾಡುತ್ತೇವೆ (ಪ್ರೇಮಾಶ್ರ. ೫). **ಚುಕತಾ**: ಖಾತೇದಾರ ಆಸಾಮಿಯು ಕೂಲಿಯ ಫಾಯದೆಯ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಮೊದಲನೇ ಬಾಕಿಯನ್ನು ಚುಕತಾ ಕಳುಹಿಸಿ (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೩೪೭). **ಚುಕ್ತ**: ಇನ್ನು ಎರಡು ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಗೇಣಿ ಚುಕ್ತ ಮಾಡಿ (ಮುಗಿಯು. ೩೪೧); ವ್ಯಾಸ ಬಿಲ್ ಚುಕ್ತ ಮಾಡಿ (ನಿರ್ದೋಷಿ. ೩). **ಚುಕ್ತಿ**: ಅದರ ಚುಕ್ತಿಗೆ ಮಾದಯ್ಯ ಅವನ ಯಾಲಕ್ಕಿಮಲೆಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ವರ್ಷ ಆಳುಗಳ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕನಾಗಿ ಬಿಡಾರ ಹೂಡಬೇಕು (ಮಸಕಾ. ೧೧).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚುಕತಾ]

ಚುಕ್ತಿ 'ಚುಕ್ತಾ' ನೋ.

ಚುಕ್ತಿಪಟ್ಟಿ (ನಾ). ಸಾಲದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಿ, ಉಳಿದ ಬಾಕಿದಾರರ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಪಟ್ಟಿ: ಸೊಸೈಟಿಯು ಈ ಸಲದ ಚುಕ್ತಿಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಅವನ ಹೆಸರಿರಲಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ).

[ಚುಕ್ತಿ (<ಚುಕ್ತಾ) + ಪಟ್ಟಿ₂]

ಚುಕ್ರ (ನಾ). ೧. ಹುಳಿಯಾದ ಮದ್ಯ. ೨. ಹುಣಿಸೆ. ೩.=ಚುಕ್ಕೆ₂.

[ಸಂ.]

ಚುಕ್ರಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಪುಲ್ಲಂಪುರಿಚೆ; ಹುಳಿಚಿಕ್ಕ: "ಜಾಂಗೇರಿ ಚುಕ್ರಿಕಾಹ್ವಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೭-೨೭). [ಸಂ. ಚುಕ್ರಿಕಾ]

ಚುಚಲ 'ಚುಂಚಲ' ನೋ.

ಚುಚಲಿ 'ಚುಂಚಲ' ನೋ.

ಚುಚುಂದರ (ನಾ). ದೇಹ ಚಿಕ್ಕದೂ ಉದ್ದವಾದ ಮೂತಿಯೂ ಇರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಇಲಿ; ಸುಂಡಿಲಿ; ಮೂಗಿಲಿ: "ಸುಂಡಿಲಿ ಚುಚುಂದರಂ [ಪಾಠಾಂ. ಕುದ್ರುಂದರಂ, ಚುಚ್ಚುಂದರಂ, ಬುಂಚುಂಧರಂ]" (ಮಂಗರಾ. ४೯-೧೨). [<ಸಂ. ಛುಚ್ಛುಂದರ]

ಚುಚುಂದರಿ (ನಾ). = ಚುಚುಂದರ: ಚುಚುಂದರಿಯಂ ಪಿಡಿದು ಮದ ಗಜೇಂದ್ರಕ್ಕಿದಿರಂ ಬಂದು ನಿಲೆ ತೊಲಗಿ ಪೋಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧೦-೫೧).

[ಸಂ. ಚುಚುಂದರೀ]

ಚುಚುಂದ್ರಿ, ಚುಚೇಂದ್ರಿ (ನಾ). ೧.=ಚುಚುಂದರ: ಹಾವು ಚುಚುಂದ್ರಿಯನ್ನು ನುಂಗಿದಂತೆ ಆಕೆಯ ಸ್ಥಿತಿಯಾಯಿತು (ತುಳಸಿ. ೧೨೫). **ಚುಚೇಂದ್ರಿ**: ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮದ್ದಿನ ಬಾಣ. ೩. (ಆಲಂ) ತೊಂದರೆ ಕೊಡುವ ಮಾತು: ಪೀಡಿಸಬೇಕೆಂದು ಇನ್ನೊಂದು ಚುಚೇಂದ್ರಿ ಬಿಟ್ಟೆ (ಸುತ್ತುಮು. ೯೩). [<ಸಂ. ಚುಚುಂದರೀ]

ಚುಚುಲು 'ಸುಜ್ಜಲು' ನೋ.

ಚುಚೇಂದ್ರಿ 'ಚುಚುಂದ್ರಿ' ನೋ.

ಚುಚ್ಚಳ(ಗು).ವ್ಯರ್ಥವಾದ; ತುಚ್ಛ:ಆ ಕಮಲದ ನೆಲೆಯ ಕಾಣಲರಿಯದೆ ತೊಳಲಿ ಬಳಲಿ ಜಗದೊಳಗೆ ನಚ್ಚುಮಚ್ಚಿಗೊಳಗಾಗಿ ಚುಚ್ಚಳ ಪೂಜೆಗೆ ಸಿಲ್ಕಿ . . . ಭವಕೆ ಗುರಿಯಾಗುವ ಮನುಜರ ಕಂಡು ನಾಚಿತ್ತೆನ್ನ ಮನವು (ಲಿಂಗವ. ४३-६). 'ಚುಚ್ಚು₄' ಪರಾ. [?]

ಚುಚ್ಚಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಿವಿಯುವಂತೆ ಮಾಡು; ಇರಿಯಿಸು; ನಾಟಿಸು: ಕಿಚ್ಚನೆ ಕಾಯುದ್ದು ಕನಲ್ದು ಕೊಳ್ಳಿಯೊಳ್ ಸೋಲೆ ತಗುಳ್ದು ಚುಚ್ಚಿಸು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೧೮೧); ಸಸನೆ ಇರಲಾರದ ಬಡ್ಡಿ ಗೇರು ಚುಚ್ಚಿಸಿಕೊಂಡಳು (ಗಾದ).

[ಚುಚ್ಚು₁ (<ಚುರ್ಚು₁) + – ಇಸು₃]

ಚುಚ್ಚು₁ 'ಚುರ್ಚು₁' ನೋ.

ಚುಚ್ಚು₂ 'ಚುರ್ಚು₂' ನೋ.

ಚುಚ್ಚು₃ (ನಾ). ೧. ಇರಿತ; ತಿವಿತ. 'ಒಳಚುಚ್ಚು' ಪರಾ. ೨. ಬಾಣ (?): ಅಮರ್ಕೆವೆತ್ತ ಪುಲಿದೋಲ ಪಟ್ಟಗೆಯುಮೊಟ್ಟದ ಚುಚ್ಚುಂ ಕಟ್ಟದ ತೊಂಗಲುಂ ಬೆರಸು . . . ಇದಿರ್ಚಿ ನಿಂದ ಬಿಲ್ವಡೆಯ ಪೆಱಗೆ ಪಡೆನಾಯಕನಾಗಿ (ವರ್ಧಮಾ. ४-४೨ ವ). [<ಚುರ್ಚು₁]

ಚುಚ್ಚು₄ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕದು; ಸಣ್ಣದು: "ಚುಚ್ಚೆಂದು ಗುಜ್ಜೆಂದು ಕಿಱಿದು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೬೩). [<ಪ್ರಾ. ಚುಚ್ಛ./ ಸಂ. ತುಚ್ಛ]

ಚುಚ್ಚುಕ (ನಾ). ಚುಚ್ಚಿಕೊಡುವವನು; ಕಲಹಕ್ಕೆ ಪ್ರೇರಿಸುವವನು; ಚಾಡಿಕೋರ: ನುಚ್ಚುಗೂಳುಣ ಹೊಲ್ಲ ಚುಚ್ಚುಕರ ನೆರೆ ಹೊಲ್ಲ ಮಚ್ಚರದಿ ನಡೆವ ಮಗ ಹೊಲ್ಲ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೯೧೨).

[ಚುಚ್ಚು₁ (<ಚುರ್ಚು₁) + – ಕ₃]

ಚುಚ್ಚುಕಳಿಲೆ (ನಾ). ಎಳೆಯ ಬಿದಿರ ಕಳಿಲೆಯಲ್ಲಿ ರಂಧ್ರ ಮಾಡಿ ಮಸಾಲೆ ಮಂತ್ತು ಒಗ್ಗರಣೆಯನ್ನು ತುಂಬಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಿಂಡಿ: ಕಳಿಲೆಯ ಕುಡಿಯನೊತ್ತಿ ಶತಛಿದ್ರವಾಗುವ ತೆಱದಿ ಕದುಕಿಱಿದು . . . ಪೊದ್ದಣಗೆಯಿತ್ತು ನರೆಯಂ ಕೊಟ್ಟು ಪರಿಮಳವ ನಿಕ್ಕಲದು ಚುಚ್ಚುಕ [ಪಾಠಾಂ. ಗ]ಳಿಲೆ (ಸೂಪಶಾ. ೬-೨).

[ಚುಚ್ಚು₁ (<ಚುರ್ಚು₁) + ಕಳಿಲೆ (<ಕೞಲೆ)]

ಚುಚ್ಚುಕೂದಲು (ನಾ). ಚುಚ್ಚುವ ಕೂದಲು; ಒರಟಾದ ಕೂದಲು: ಪತಂಗ ಚಿಟ್ಟೆಗಳ ಮರಿಗಳ ಮೇಲೆ ಚುಚ್ಚುಕೂದಲುಗಳೂ ಇರುತ್ತವೆ (ಕೀಟಬಿ. ೧೨೬). [ಚುಚ್ಚು₁ (<ಚುರ್ಚು₁) + ಕೂದಲು (<ಕೂಂದಲ್)]

ಚುಚ್ಚುಗ (ನಾ). ಮಗುಚುವ ಕೈ; ಕುರುಪೆ: ರತ್ನ ಕಿತ್ತಲಿ ತೆಗೆದು ಚುಚ್ಚುಗದಿಂದ ಅಲ್ಲಾಡಿಸಿದಳು (ಬೆಂದಜೀ. ೧೨೩).

[ಚುಚ್ಚು₁ (<ಚುರ್ಚು₁) + – ಗ₂]

ಚುಚ್ಚುಗಲೆ (ನಾ). ಇರಿತದ ಗಾಯದಿಂದುಂಟಾದ ಕಲೆ: ಕುತ್ತದೊಳಾದ ಚುಚ್ಚುಗಲೆಯೋ ಎದೆಗಗ್ಗಳ ಕಪ್ಪು ಕಾಡಿ ಮೇಣ್ ಕುತ್ತಿಸಿಕೊಂಡುಮೇ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ८-४೧೯). [ಚುಚ್ಚು₁ (<ಚುರ್ಚು₁) + ಕಲೆ₂]

ಚುಚ್ಚುಗೊಂಡೆಯ (ನಾ). ಚುಚ್ಚಿಕೊಡುವ ಚಾಡಿ; ಮನಸ್ಸಿಗೆ ನೋವುಂಟುಮಾಡುವಂಥ ನಿಂದೆ: ಚುಚ್ಚುಗೊಂಡೆಯದದಟಮುನಿ ಜಡೆವಿಚ್ಚಿ ನರ್ತಿಸೆ ರಾಮ ಕುಬುಬಿಱಿದೆಚ್ಚು ಕಡಿದನು ಶಿರವ ಸರಳಿನಲಾ ಖರಾಸುರನ (ತೊರರಾ. ३-६-೫೫). [ಚುಚ್ಚು₁ (<ಚುರ್ಚು₁)+ಕೊಂಡೆಯ]

ಚುಚ್ಚುನುಡಿ (ನಾ). ಕೇಳುವವರಿಗೆ ನೋವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಂಥ ಮಾತು ; ಕಟಕಿ : ಕೊಟ್ಟ ಹಣವನ್ನು ದಕ್ಕಿಸಿಬಿಡಬೇಡಿರಿ ಎಂದು ಮೊದಲಾದ ಚುಚ್ಚುನುಡಿಗಳನ್ನು . . . ಹೇಳಿದ (ಕುರುಕ್ಷೇ. ೧೩೪). [ಚುಚ್ಚು$_1$ (<ಚುರ್ಚು$_1$) + ನುಡಿ$_2$]

ಚುಚ್ಚುನೋಟ (ನಾ). ಇರಿಯುವಂತಹ ನೋಟ; ತೀಕ್ಷ್ಣದೃಷ್ಟಿ : ಆನಂದನ ಚುಚ್ಚುನೋಟ ಅವಳ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಕೋಲಾಹಲವೆಬ್ಬಿಸಿತ್ತು (ಮರಳಿ. ೧೧೬) ; ಅಡಿಗೆಮನೆಯಲ್ಲೂ ನಾನಾನ ಚುಚ್ಚುನೋಟವಿದ್ದದ್ದೇ (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೧೬). [ಚುಚ್ಚು$_1$ (<ಚುರ್ಚು$_1$) + ನೋಟ]

ಚುಚ್ಚುಮದ್ದು (ನಾ). ಶರೀರಕ್ಕೆ ಸೂಜಿಯಿಂದ ಚುಚ್ಚಿ ಪಿಚಕಾರಿಯ ಮೂಲಕ ಕೊಡುವ ಔಷಧ; ಸೂಜಿಮದ್ದು; ಇಂಜೆಕ್ಷನ್: ಈಗ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲೂ ಚುಚ್ಚುಮದ್ದಿಗೇ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯ (ನವನೀ. ೫೪) ; ಟಾಮಿಗೆ ಒಂದು ಚುಚ್ಚುಮದ್ದು ಕೊಟ್ಟರು (ಕಪವು. ೩-೩೭). [ಚುಚ್ಚು$_1$ (<ಚುರ್ಚು$_1$) + ಮದ್ದು$_1$ (<ಮರ್ದು)]

ಚುಚ್ಚುಮಾತು (ನಾ). = ಚುಚ್ಚುನುಡಿ : ದ್ರೋಣನು ದುರ್ಯೋಧನನ ಚುಚ್ಚುಮಾತಿನಿಂದ ನೊಂದು ಕಿಚ್ಚಿನಿಂದ ಕಾದುತ್ತಿದ್ದನು (ವಚಭಾ. ೨೮೯) ; ಅವರ ಚುಚ್ಚುಮಾತುಗಳು ಶೂಲದಂತೆ ಇರಿಯುತ್ತಿದ್ದವು (ಕುಂಕುಮ. ೬೬). [ಚುಚ್ಚು$_1$(<ಚುರ್ಚು$_1$) + ಮಾತು$_1$]

ಚುಚ್ಚುರೊಟ್ಟಿ (ನಾ). ಚುಚ್ಚಿ ರಂಧ್ರ ಮಾಡಿ ಬೇಯಿಸಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೊಟ್ಟಿ : ಕುಟ್ಟಿ ಕಣಿಕದೊಳು ಸರಿಬೆಣ್ಣೆಯಾಜಿಟ್ಟೊಳೊಂದು ಬಟ್ಟವಾಲನೆಯಿಕ್ಕಿ ಮಿದಿದು ಬಟ್ಟಂ ಮಾಡಿ . . . ಸಲಗೆಯಿಂ ಚುಚ್ಚಿ ತಿಳಿದುಪ್ಪಮಂ ಬಿಟ್ಟು ಸಕ್ಕರೆಯುಮಂ ತಳಿದು ತೆಗೆದೊಡೆ ಚುಚ್ಚು[ಪಾಠಾಂ. ಕರ್ಕು, ಕುಕ್ಕು]ರೊಟ್ಟಿಯೆಂಬೊಳ್ಪೆಸರವಡೆದು (ಸೂಪಶಾ. ೧-೧೦). [ಚುಚ್ಚು$_1$ (<ಚುರ್ಚು$_1$) + ರೊಟ್ಟಿ]

ಚುಚ್ಚುಳ (ನಾ). ೧.=ಚುಚ್ಚುನುಡಿ: ಮದನಕೇಳಿಗೆ ನಮ್ಮ ಗುಜು ಮಾಡಿ ನಿಶ್ಚೈಸಿ ಸತಿಯರೆಂದಾಳಿ ಚುಚ್ಚುಳ ನುಡಿದು ಎಮ್ಮನು ಒಲ್ಲದಿಹನು (ಹರಿಸಾಂ. ೩೦-೪೯). ೨. ಚುಚ್ಚುಮಾತನಾಡುವವನು : ಚೆಚ್ಚರಿಗಂ ಪರಿವಾಯಂ ಚುಚ್ಚುಳ [ಪಾಠಾಂ. ತುಚ್ಚಳ]ನತ್ಯುಗ್ರಕೋಪಿ ಮೂರ್ಖಂ ಕೆಸಟ್ಟೊಳ್ ಕಿಚ್ಚಿಡುವನೆನಿಪ ಖಳನುಂ (ಸಮುಪ. ೬-೧೦೬). [?]

ಚುಜ್ಜಲು 'ಸಂಜ್ಜಲು' ನೋ.

ಚುಜ್ಜಲುಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಸಂಜ್ಜಲು : ಚುಜ್ಜಲು ಮರದ ಕೆಳಗೆ ವಾಯುವ್ಯ ಮುಖನೆ ಕ ೧ (ಎಳ. III, ತಿರುಮ. ೬೩-೧೦೩೪; 1748). [ಚುಜ್ಜಲು (<ಸುಜ್ಜಲು) + ಮರ$_1$]

ಚುಜ್ಜುಲು 'ಸುಜ್ಜಲು' ನೋ.

ಚುಟಕ, ಚುಟುಕ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪದ್ಯ ; ಅಣಕದಿಂದ ಕೂಡಿದ (ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ನಾಲ್ಕುಸಾಲುಗಳಿರುವ) ಸಣ್ಣ ಪದ್ಯ : ಪ್ರಾಸಬದ್ಧವಾದ ಚುಟಕಗಳನ್ನು ಬರೆಯುವಷ್ಟು ಶಕ್ತಿ ಅವನಿಗೆ ಜನ್ಮದತ್ತವಾಗಿದ್ದು (ಬಳಜೀ. ೩೦) ; ಅದರ ಕೆಳಗೆ ನಾಲ್ಕುಸಾಲಿನ ಒಂದು ದರಿದ್ರ ಚುಟಕ ಬೇರೆ ಬರೆದಿತ್ತು ! (ಶಾಲಿಮ. ೪೭). **ಚುಟುಕ$_2$:** ಚಕಮಕಿಗಳು ಚುಟುಕಗಳು ಇವುಗಳ ಕರ್ತೃಗಳೆಮಗಭಿವಂದ್ಯರು (ಇಂಚಾಪ. ೪-೯). [←ಮರಾ. ಚುಟಕಾ]

ಚುಟಕಿ 'ಚಿಟುಂಕು' ನೋ.

ಚುಟಕು 'ಚಿಟುಂಕು' ನೋ.

ಚುಟಕೆ 'ಚಿಟುಂಕು' ನೋ.

ಚುಟಿ 'ಸೂಟಿ$_1$' ನೋ.

ಚುಟಿಕೆ 'ಚಿಟುಂಕು' ನೋ.

ಚುಟಿಕೆಹಾಕು 'ಚಿಟಿಕೆಹಾಕು' ನೋ.

ಚುಟಿಗೆ 'ಚಿಟುಂಕು' ನೋ.

ಚುಟು (ನಾ). ಒಂದು ರಾಜವಂಶದ ಹೆಸರು: ' ಹಾರಿತೀಪುತ್ರ ವಿಷ್ಣುಸ್ಕಂದ ಚುಟುಕುಲಾನಂದ ಶಾತಕರ್ಣಿ' ಎಂಬ ಅರಸನು ವೈಜಯಂತಿ(ಬನವಾಸಿ)ಯ ಅರಸನಾಗಿದ್ದು (ತುಳುನಾ. ೨೪) ; ಬನವಾಸಿಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ಶಾತವಾಹನರ ಶಾಖೆಯೇ ಆದ ಚುಟುಕುಲದವರು . . . ಕ್ರಮೇಣ ಸ್ವತಂತ್ರರಾದರು (ಭಾಇಪ್ರ. ೩೦೪). ಶ್ರೀ ಗೋವಿಂದಪೈಗಳು ಚುಟು ಮತ್ತು ತುಳು ವಿಗೆ ಸಂಬಂಧವಿರಬಹುದೆಂದು ಅನುಮಾನಿಸಿದ್ದಾರೆ. [?]

ಚುಟುಕ$_1$ 'ಚಿಟುಂಕು' ನೋ.

ಚುಟುಕ$_2$ 'ಚುಟಕ' ನೋ.

ಚುಟುಕಿ 'ಚಿಟುಂಕು' ನೋ.

ಚುಟುಕು 'ಚಿಟುಂಕು' ನೋ.

ಚುಟ್ಟ$_1$ 'ಚುರುಟು' ನೋ.

ಚುಟ್ಟ$_2$ (ನಾ). ೧. ಚಿಕ್ಕದು; ಸಣ್ಣದು: " ಪುಟ್ಟ, ಚುಟ್ಟ – ಅಲ್ಪೀಭಾವೇ. ಕಿರಿದರೊಳ್ " (ಶಾಶಕ್ಕ. ೨೫೭). ೨. ಸಣ್ಣ ಉಂಡೆ,–ಗುಳಿಗೆ : ಅವರು ಸುಣ್ಣ, ಬೆಣ್ಣೆ ಎಲ್ಲಾ ಹಾಕಿ ,ತಿಕ್ಕಿ, ನಶ್ಯದ ' ಚುಟ್ಟ ' (ಚುಟಿಗೆ)ಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿ . . . ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರು (ಮಲಚ. ೬೦). [<ಪ್ರಾ. ಛುಟ್ಟ]

ಚುಟ್ಟಾ 'ಚುರುಟು' ನೋ.

ಚುಟ್ಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಣೆಯ ಆಭರಣ ,– ಮುಂದಲೆಯ ಆಭರಣ : (ಶ). [ದೇ.೫ ತಮಿ. ಮಲ. ಚುಟ್ಟ]

ಚುಡಾಯಿಸು 'ಚಿಡಾಯಿಸು' ನೋ.

ಚುಡಿತ$_1$ (ನಾ). ನಿಂದೆಯ ಮಾತು ; ದೂಷಣೆ (?) : ಚಾಡಿ ಚುಡಿತಗಳಾಡಿ ಸಲೆ ಪಂಥಗಳನಾಡಿ ಕೆಡುಕ ನೀನಾಗಬೇಡ (ಪುರಂದ. ೫-೨೨-೪). [?]

ಚುಡಿತ$_2$ (ಗು). ಹರಿತವಾದ (?) : ಹಿಡಿದು ತರ್ಕಿಸಿಕೊಂಡು ಮುಡುಹಿಲಿ ಚುಡಿತ ನಖರೇಖೆಗಳ ಬರದು ಕಡುಘನದಿ ಕ್ರೀಡಿಪುದು ಬಿಂದುವ ವಜ್ರವನು ಮಾಡಿ (ಕಕ್ಕೋಕ. ೬-೨೦). [?]

ಚುಡುವ 'ಚಿವಡಾ' ನೋ.

ಚುಣಚುಣಿ 'ಚುನಿಚುನಿ' ನೋ.

ಚುಣಿ 'ಚೂಳಿ$_1$' ನೋ.

ಚುಣುಕು$_1$ 'ಜುಣುಂಗು' ನೋ.

ಚುಣುಕು$_2$ 'ಚುಳುಕು' ನೋ.

ಚುಣುಗು 'ಜುಣುಂಗು' ನೋ.

ಚುಣ್ಣ (ನಾ). (ಕರಾ) ಗೆಣಸಿಗೆ ಹುಳು ಬೀಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ: ಈ ಬಾರಿ ಗೆಣಸಿನ ಬೆಳೆಗೆ ಚುಣ್ಣ ಹಿಡಿದು ಹಾಳಾಯಿತು (ರೂಢಿ). [?]

ಚುತಿ (ನಾ). ಚ್ಯುತಿ; ನಾಶ. 'ಚುತಿಸು' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಚ್ಯುತಿ]

ಚುತಿಸು(ಕ್ರಿ). ಇಲ್ಲವಾಗು; ನಾಶಹೊಂದು: ವೈರಿಸಿದಳಗ್ರಮಹಿಷಿಯೊಳೀಗ ಚುತಿಸಿತಾ ಸಲ್ಲಾಪ (ಜನಮು. ೬-೨೭). [ಚುತಿ + – ಇಸು$_2$]

ಚುತ್ತು (ಕ್ರಿ). ಬಳಲು ; ಆಯಾಸಪಡು (?) : ಹತ್ತಲಾರೆನು ನಾನು ಯತ್ತರದ ಯಾ ಮರವ ತತ್ತರವು ಪುಟ್ಟುವದು ಚುತ್ತಿ ಕೈಕಾಲು (ಹಮಾಚ. ೧೪೨). [?]

ಚುದ್ರತನ (ನಾ). ಚಾಡಿ ಹೇಳುವ ಬುದ್ಧಿ ; ದೂರುವ ಗುಣ : ಚು[ಪಾಠಾಂ. ಕ್ಷು]ದ್ರತನ ಕಳವು ಪರದ್ರೋಹದಿಂದ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದಲೆ ಗಳಿಸಿ ಸಿಕ್ಕಿದಂಥರ್ಥವನು ಸದ್ಯದಲ್ಲಾರು ಉಂಬುವರ್ (ಪುರಂದ. ೧-೧೩೨-೩). [<ಕ್ಷುದ್ರತನ]

ಚುನಮುರಿ 'ಚುರುಮುರಿ' ನೋ.

ಚುನಮುರಿಉಂಡೆ (ನಾ). ಪುರಿ ಮತ್ತು ಬೆಲ್ಲದ ಪಾಕದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಉಂಡೆ ; ಪುರಿಯುಂಡೆ : ಚುನಮುರಿಉಂಡೆಗಳನ್ನು ಮಾರುವ, ಹೆಂಗಸು ಅವಳು (ಮಂಕ್ತಮ. ೧೫೦). [ಚುನಮುರಿ (<ಚುರುಮುರಿ) + ಉಂಡೆ]

ಚುನಾಯಿ (ನಾ). ಆಯ್ಕೆ ; ಆರಿಸುವಿಕೆ. 'ಚುನಾಯಿತಾಣ' ಪರಾ.
[←ಹಿಂ. ಚುನಾಈ]

ಚುನಾಯಿಕೆ (ನಾ). = ಚುನಾಯಿ : (೬). [ಚುನಾಯಿ + – ಕೆ]

ಚುನಾಯಿತ (ಗುಂ). ಆರಿಸಿದ ; ಆಯ್ಕೆಯಾದ : ನಾಲ್ಕುಬಾರಿ ಕೂಡ ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿನಿಧಿಸಭೆಗೆ ಚುನಾಯಿತರಾದವರು (ಆಲಹೂ. ೬೫).
[<ಚುನಾಯಿಸು]

ಚುನಾಯಿತಾಣ (ನಾ). ಚುನಾವಣೆ ನಡೆಯುವ ಸ್ಥಳ; ಚುನಾವಣೆಯ ಕಟ್ಟೆ : ಪುಂಡರೀಕನು ಒಂದು ಚುನಾಯಿತಾಣದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದನು (ಕೋದಂಡ. ೫೫). [ಚುನಾಯಿ + ತಾಣ]

ಚುನಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಆಯು; ಆರಿಸು: ಕಾರ್ಯಕಾರಿಮಂಡಲಿಗೆ ನಿನ್ನನ್ನೂ ಒಬ್ಬ ಸದಸ್ಯನನ್ನಾಗಿ ಚುನಾಯಿಸಿರುವರೆಂದು ತಿಳಿಯಿತು (ರಾಯುಕ. ೪೮) : ನೀವು ಬಟ್ಟೆ ಚುನಾಯಿಸುವುದರಲ್ಲೂ ಜಾಣ್ಮೆ ತೋರಿಸ್ತೀರಲ್ಲ (ಬದುಜ. ೧೨೫). [ಚುನಾಯಿ + – ಇಸು₃]

ಚುನಾವಣೆ (ನಾ). ಜನರ ಅಭಿಮತಗಳ ಮೂಲಕಒಬ್ಬನನ್ನು ತಮ್ಮ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯನ್ನಾಗಿ ಆರಿಸುವುದು: ಚುನಾವಣೆಯ ರಂಗು ಮಾಯವಾದ ಕೂಡಲೆ ಪಕ್ಷಗಳ ಸೊಲ್ಲೂ ಕೂಡ ಕೇಳಿಬರುವುದಿಲ್ಲ (ರಾಜಪ. ೧೧); ಚುನಾವಣೆಯ ತಾರೀಖು ಇನ್ನೂ ಒಂದು ವಾರ (ರಾಯುಕ. ೯೦).
[ಚುನಾಯಿಸು + – ಅಣೆ₄]

ಚುನಾವಣೆಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಜನರ ಅಭಿಮತಗಳ ಮೂಲಕ ಆಯ್ಕೆಯಾಗು: ತಾನು ನಾಯಕಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಚುನಾವಣೆಗೊಂಡ ವಿಷಯವನ್ನು . . . ತಿಳಿಸಿದನು (ಪುನರು. ೪೬). [ಚುನಾವಣೆ + ಕೊಳ್ಳು₁ (< ಕೊಳ್₁)]

ಚುನಿಚುನಿ, ಚುಣಚುಣೆ (ನಾ). ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತಿಬಳ್ಳಿ ; ಅಗ್ನಿಬಳ್ಳಿ : ಜಿನಸಿನ ಹೆಸರು . . . ಚುನಿಚುನಿಬೀಜ ಚುಮುಚುಮಿ ಕಲಸಕ್ಕರಿ (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೧೫೭). **ಚುಣಚುಣೆ** : ಸೂರ್ತಿ ಚವಾಳಾ ಮಣದ ಮೇಲೆ ಕಿಮ್ಮತ್ತು ಇರತಕ್ಕ ಜಿನಸಗಳು. ೧, ಅಕ್ಕಲ ಖಾರ . . . ೯೦, ಚುಣಚುಣಿ ಬೀಜ ; ೯೧, ಚೋಬಚಿನ್ನಿ (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೧೨೫).
[←ಹಿಂ. ಚುನ್‌ಚುನೀ]

ಚುನ್ನ (ಗುಂ). ೧. ಹೀನವಾದ; ಅಲ್ಪವಾದ; ಕ್ಷುದ್ರವಾದ: ಮಾರುತಿ ಮುನ್ನ ಶರಧಿಯ ದಾಂಟಿ ಬನವನು ಮುರಿದು ತವಸುತರ ಚುನ್ನವಾಳದ ಲೊರಸಿ ಲಂಕೆಯ ಬನ್ನಬಡಿಸುತಲುರುಹಿ ರಕ್ಕಸಕುನ್ನಿಗಳ ಕೊಲುವಂದು (ಅನಂರಾ. ೬-೭-೬೮). 'ಚುನ್ನಕಥೆ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ನಿಂದೆ; ತೆಗಳಿಕೆ; ಬಯ್ಗುಳು: "ನಿಂದೆ ಚುನ್ನಂ" (ಚಕುನಿ. ೬೭); ನಿನ್ನ ಬೋಧದೆಸಕಂ ಚುನ್ನಕ್ಕೆ ಪಕ್ಕಾಗದೇ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೪-೬೬); ಚುನ್ನವಾದೊಡಂ, ಜುಗುಪ್ಸೆಯಾದೊಡಂ ಇರ್ದುದನಿರ್ದಂತರಸಂಗೆ ಒಳಓಲಗದೊಳಱಿಪುವುದೆ ದೂತರ್ಗೆ ನೀತಿ (ಚಿಕವಂ. ೫-೫); ಚುನ್ನದಿಂ ಕೀರ್ತಿಸಲು ರಯ್ಯಮೆ ಹೇಳು (ಲಿಂಗಪು. ೧೭-೨೪) ೩. ಅಣಕ ; ಕೊಂಕುನುಡಿ ; ವ್ಯಂಗ್ಯ ; ಉಪಹಾಸ : "ಸೋಲ್ಲುಂಠಃ, ಸೋತ್ಪ್ರಾಸಃ, ಸೋಪಹಾಸಃ-ಈ ಮೂಱು ಚುನ್ನಂ" (ಹಲಾಯು.೨೪-೦೪೮); ನುಡಿದೊಡೆ ಚುನ್ನಮಂ ನುಡಿದಳೆಂದಪೆ(ರಸರ.೪-೧೬೨). ೪. ತಪ್ಪು ; ದೋಷ : ಸುಮ್ಮನಿರ್ದರೆ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಭಂಗ ಉಭಯವನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸದಿರ್ದರೆ ತನ್ನಯ ಭಕ್ತಿಗೆ ಇದಿರೆಡೆಗೆಡುವುದು ಇದು ಚುನ್ನವಲ್ಲ (ಸರ್ವವ. ೧೨೪-೬೪೬) : ಲಾವಣ್ಯವಿರಲೇನು ಚುನ್ನ ಮಯಣನ ಗುಣಂ ನನಗಿಲ್ಲ ನಿನಗಿಲ್ಲ ಪೋಗು (ಪ್ರಭುಪು. ೮-೯೪). ೫. ಅಲ್ಪವಾದುದು; ಕ್ಷುದ್ರವಾದುದು : ನಿನ್ನ ಹಸುಬೆಯು ನೂರು ಛಿನ್ನಭಿನ್ನದ ದ್ವಾರ ನಿನ್ನಂಗಿ ಪಾಗುಗಳು ಚುನ್ನ ಚಿಂದಿಗಳು (ಶರಲೀ. ೧೯೪-೮). ೬. ಆಸೆ ; ಅಪೇಕ್ಷೆ : ಷಡುರುಚಿಯಾನಱಿವನ್ನಕ್ಕ ಬೇಟದ ಚುನ್ನ ಬಿಡದು (ಮದೇವ. ೨೮೭-೪೮); ಎನ್ನಯ ಸುತ್ತಿದ ಮಾಯೆ ನಿನಗೆ ಅನ್ಯವೆ ಅದು ನಿನ್ನಯ ಚುನ್ನ(ಸುಂಕಬಂ. ೫೪) ; ಚುನ್ನದಿ ಕಯ್ಯೆಲೆ ಘಳಿಗೆಯ ಸೆಳೆದೀಯೆ ತನ್ನಯೆ[ಪಾಠಾಂ. ಯ್ಯ] ಸವಿದುದರ್ಥವನು ಇನ್ನು ಕೊಳ್ಳಬ್ಬಬ್ಬ ನೀನೆಂಬ ಬಾಲನನೆನ್ನ ತೋಳೆಂದು ತಕ್ಕಿಪವೊ (ವರ್ಧಜ. ೪-೨೯). ೭. ಅಲ್ಪನಾದವನು ; ಸಣ್ಣವ್ಯಕ್ತಿ : ಇನ್ನಂ ವಿಷಮುಸಮುಸ್ಕೆಯನೆನ್ನೊಳ್ ಕುಡಲುಚಿತಮಕ್ಕುಮೋ ಎಂದವನಂ ಚುನ್ನಮನಾಗಿಸಿ (ದಿವ್ಯಚ. ೯-೫೪).

ಚುನ್ನಮಾಡು, ಚುನ್ನವಾಡು = ೧. ಅಪಹಾಸ್ಯಮಾಡು ; ಹೀಯಾಳಿಸು ; ಅಣಕವಾಡು : ನಿನ್ನೊಕ್ಕಲ್ತನಮೇನೆನುತುಂ ಚುನ್ನಮಾಡಲ್ಕೆ ಮುನಿದವಂ ಕೈವೊಯ್ದಂ (ಮಹಾನೇ. ೧೦-೯೨); ಗಿರಿಸುತೆ ಚುನ್ನವಾಡಿ ನಗುತಿರ್ದಪಳೀಶನ ಮುಗ್ಧವೃತ್ತಿಗೆ (ಜಗವಿ. ೧೭-೯೮) ; ತನ್ನ ತಾ ಕೊಂಡಾಡುತನ್ಯರ ಚುನ್ನವಾಡುವ (ಅಮ್ಮತ. ೨-೫೫) ; ನನ್ನನ್ನು ಹಂಗಿಸಿ ಬಯ್ದು ಚುನ್ನವಾಡಿ ಜರೆದು ಕೊರಚಾಡಿ . . . ಕೆರಳಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆ (ಮಂತ್ರಶ. ೨೭-೧೪). ೨. ನಿಂದಿಸು ; ಬಯ್ಯು : ಆತನಸಗನೆ ಭಾಳನೇತ್ರನ ತನು ಕಣಾ ನೀ ಚುನ್ನವಾಡದಿರು (ಬಸಪು. ೨೧-೨೪) ; ತನ್ನೊಳಿದ್ದವಗುಣವ ನೋಡದೆ ಚುನ್ನವಾಡುವನು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೯-೨೮); ಮಡಿವಳನೊರ್ವನ ಭದ್ರಮಾಗೆ ದೇವಿಯರೊಳ್ ಕುಂದಿಟ್ಟು ದೇವರಂ ಚುನ್ನವಾಡಿದಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪೪-೨೨). ೩. ಚುಚ್ಚುಮಾತನಾಡು ; ಕೊಂಕುನುಡಿ : "ಪರ್ಯನುಯೋಗಃ, ಉಪಾಲಂಭಃ – ಈ ೨ ಚುನ್ನವಾಡಿ ಬೆಸಗೊಳುಹ" (ಹಲಾಯು. ೨೫-೧೫೪); "ಉಪಾಲಂಭವೆನೆ ಚುನ್ನವಾಡಿ ಬೆಸಗೊಂಬುದಕೆ ಪೆಸರ್" (ಮಂಗರಾ. ೨೭-೭) ; ಮುನ್ನೆ ತಂಗಿಯುಂ ಚುನ್ನವಾಡಿದಕ್ಕನ ವಕ್ರಮೆಗೆ ಬಟಿಕೆ ಮಗಳಂ ನುಡಿದ ಕುಂಟಣಿಯ ಕೊಂಕು ಸಂಗತಿ ವಡೆದುದು (ಅನಂಪು. ೮-೧೫ ವ). **ಚುನ್ನವಾಡಿಸು** = ಹೀಯಾಳಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಹೀಯಾಳಿಕೆಯ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಆಡಿಸು : ತನ್ನೊಳಗದ ತೊತ್ತಿರ ಕೈಯಲೆನ್ನನು ಚುನ್ನವಾಡಿಸಿದ ಕನ್ನೆಯನು ಎನ್ನ ತೊತ್ತಿರ ತೊತ್ತಮಾಡದೆ ಬಿಡೆಂ (ಅಂಜಚ. ೫-೧೬೪). [<ಸಂ. ಕ್ಷುಣ್ಣ ?]

ಚುನ್ನಂಗೆಯ್, ಚುನ್ನಗೈ (ಕ್ರಿ). ಹೀಯಾಳಿಸು; ಅವಹೇಳನ ಮಾಡು : ಬಱುಜಱುಚಿನ ಸೊಲ್ಲಂ ಸೊಲ್ವುದು ನಿನಗೇಂ ಮೊಗ್ಗೆಯೆನಲು ಚುನ್ನಂಗೆಯ್ವುದನುಳಿದು ಹೊಣೆಸಿ (ಉದ್ಯದೇ. ೪-೭೧). **ಚುನ್ನಗೈ:** ಮಿಂಚಿಡೆಯಲ್ಲಿ ಮಿನುಗೆ ಬರ್ಪ ಕಾರ್ಮುಗಿಲಂ ಚುನ್ನಗೈವ [ಪಾಠಾಂ. ಚುನ್ನಗೆಯ್ವೊಲ್] ಪೊಂಬಳ್ಳಿಯ ಸಂಚವ ನಗುವ ಪೆಂಡಿರುಗೂಡಿ (ಸೂಬಸೂ. ೧೦-೨೯).
[ಚುನ್ನ + ಕೆಯ್₁]

ಚುನ್ನಕ (ನಾ). ನಿಂದಿಸುವವನು; ತೆಗಳುವವನು: ನಿನ್ನ ಸಂಪದ ನೋಡಲಾಱದೆ ಚಿನ್ನಭಿನ್ನವ ಮಾಡಿ ಕೆಡಿಸುವ ಚುನ್ನಕರ ನುಡಿವಿಡಿಯದಿರ ಪ್ರಸನ್ನನಿಧಿಯೆ (ಆದಿಪು. ೧೦-೫). [ಚುನ್ನ + – ಕ₃]

ಚುನ್ನಕಥೆ (ನಾ). ಹೀನವಾದ ಕತೆ ; ಕ್ಷುದ್ರವಾದ ಕಥೆ : ಕನ್ನೆಯರ ಕೀರ್ತಿಸಿದ ಚುನ್ನಕಥೆವೇಳೆ ಸತ್ಫಲಮುಪ್ಪುದೇ (ಪ್ರಭುಪು. ೨-೭).
[ಚುನ್ನ + ಕಥೆ]

ಚುನ್ನಗಾರ್ತಿ (ನಾ). ನಿಂದಿಸುವವಳು ; ತೆಗಳುವವಳು : ಈ ಚುನ್ನಗಾರ್ತಿಯುಂ ಬನ್ನಂಬಡಿಸುವೆನೆಂದೆಣಿಸಿ ಕೆಂಕರಿಸುತ್ತ (ಚಿಕವಿ. ೬-೨೭೫ ವ).
[ಚುನ್ನ + – ಕಾಱ + – ತಿ₁ (< – ಇತ್ತಿ)]

ಚುನ್ನಗೈ 'ಚುನ್ನಂಗೆಯ್' ನೋ.

ಚುನ್ನನುಡಿ (ನಾ). ಅಣಕ; ಚುಚ್ಚುಮಾತು; ಉಪಹಾಸ: "ಸೋಲ್ಲುಂಠಮಾ ಸೋಪಹಾಸಂ ಚುನ್ನನುಡಿಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೨೬-೫).
[ಚುನ್ನ + ನುಡಿ₂]

ಚುನ್ನಾಟ (ನಾ). ಅಣಕ ; ಅಪಹಾಸ್ಯ: ಕೃಷ್ಣ ನಿನಗೆ ಚುನ್ನಾಟ ಬೇಡೆಂದ ನಾರದನು (ವೋಹತ. ೧೩-೬೦) ; ಚುನ್ನಾಟವಾಡಿ ಪುಣ್ಯಪಾಪವ ಹಿಂದು ಮಾಡಿ (ಪ್ರಲಾರ. ೧೯೬-೭). [ಚುನ್ನ + ಆಟ]

ಚುಬುಕ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮನಂತಾ ನವ್ಯಂ ಚುಬುಕೆಂದವಜ್ಞೆಯಿಂ ದಕ್ಷಿಣಹಸ್ತ ವ್ಯಾಪಾರದೆ ತೋಱಿದಂ . . . ವಟುಕಂ (ವರ್ಧಪು. ೧೬-೯).

ಚುಬುಕ (ನಾ). ಬಾಯಿಯ ಕೆಳಗಿರುವ ಮುಖಭಾಗ ; ಗದ್ದ ; ಗಲ್ಲ : ಚುಬುಕಂ ಹೃದಯಂ . . . ಪುರ್ಬುಗಳೆಂಬೆಡೆಯಂ ಮಹಾಹಿ ಕೊಂಡೊಡೆ ಗರುಡಂಗಮೆತ್ತಲರಿದು (ಲೋಕೋಪ. ೧೦-೪) ; ಒಬ್ಬಳು ಮೂಗನ್ನು, ಒಬ್ಬಳು ಚುಬುಕವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿದಳು (ಚಿಕರಾ. ೩೨೯). 'ಚಿಬುಕ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚುಬುಕಾಗ್ರ (ನಾ). ಗದ್ದದ ತುದಿ: ಆ ನೃಪಂ ಕರಸರೋರುಹದಿಂ ಚುಬು ಕಾಗ್ರ ಭಾಗಮಂ ಪಿಡಿದು (ಕಾದಂಪೂ. ೪೯೪) ; ಚುಬುಕಾಗ್ರಮಂ ನಲ ವೊಡರಿಸೆ ಮುದ್ದಾಡಿಸುತ್ತುಮಿರ್ದರ್ ಸುತನಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೯೭) ; ಕೋಮಲಿತ ಚುಬುಕಾಗ್ರ ಲಲಿತಾರುಣಾಧರದ . . . ಸಿರಿಮೊಗವನೆಂತು ನೋಡದೆ ಮಾಣ್ಬೆನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೯-೨೦). [ಚುಬುಕ + ಅಗ್ರ$_1$]

ಚುಬುಕಿರಿ 'ಚುಬುಕಿಱಿ' ನೋ.

ಚುಬುಕಿಱಿ, ಚುಬುಕಿರಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಗಲ್ಲವನ್ನು ಸವರಿಕೊಳ್ಳು. ೨. (ಆಲಂ) ಅಲಕ್ಷ್ಯವಾಗಿ ಕಾಣು ; ಉದಾಸೀನತೆಯನ್ನು ತೋರು : ಆವ್ ಕೈಕೊಂಡ ಗ ಮ ನ ಕಿ ದ ಲ್ಪ ವೆ ನು ತ ರಿ ಗ ಂ ಡ ಭೈ ರ ವ ಚುಬುಕಿಱಿದು ಚಪ್ಪರಿಸಿದನು ಭುಜವ (ತೊರರಾ. ೪-೧೨-೨೯) ; ಒತ್ತಿ ಹೊಳಕುವ ಹಾಸ್ಯಗರ್ವದ ಹ ತ್ತು ಗೆ ಯ ಹವಣಿಸದ ಹಮ್ಮಿನ ಚಿತ್ತದಿನಸುತ ಚುಬುಕಿಱಿವುತಂಗೈಸಿದನು ರಣಕೆ (ತೊರರಾ. ೬-೧೯-೨೪); ಕೇಳಿ ಚುಬುಕಿಱಿ ದಾಗಳಿಂದ್ರನು ಬೀಳುಗೆಡಹುವೆನಸುರನೆನುತ ಕ ಟ್ಟಾ ಳು ತ ನ ವ ನು ತೋಱುವನು(ಉತ್ತರಾ. ೩೮-೪೫). **ಚುಬುಕಿರಿ: ೨.** ರಾಕ್ಷಸಮಂಡಲೇಂದ್ರನ ಪುರವ ದಿಟ್ಟಿಸಿ ನಗುತ ಚುಬುಕಿರಿದ (ಅನಂರಾ. ೪-೩-೨೪). [ಚುಬುಕ + ಇಱಿ$_1$]

ಚುಬುಕು$_1$ 'ಚಿಬುಕು' ನೋ.

ಚುಬುಕು$_2$ 'ಚಬುಕು' ನೋ.

ಚುಮ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಚುಮ್ಮನೆ', 'ಚುಮ್ಮೆನ್' ಪರಾ.

ಚುಮಚುಮ (ನಾ). ಗಾಯ ಅಥವಾ ಹುಣ್ಣಿನಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಉರಿ: ಕಾಲಿಗೆ ಮುಳ್ಳು ಚುಚ್ಚಿದ್ದರಿಂದ ಇನ್ನೂ ಚುಮಚುಮ ಅನ್ನುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ). [?]

ಚುಮುಕಿಸು 'ಚಿಮುಕಿಸು' ನೋ.

ಚುಮುಚುಮು (ನಾ). (ನಸುಬೆಳಕನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ)ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಕುಲುಕುಲು ನಗುವ ಚುಮುಚುಮು ನಸುಕಿನೊಲು ನಗೆಮುಗುಳ ನರಳಿಸಿದಳಾ ಧನ್ಯೆ (ಜೀವಲ. ೯-೩) ; ಚುಮುಚುಮು ನಸುಕಿನಿಂದ ಒಂದು ಪ್ರಹರ ಕಳೆಯುವವರೆಗೆ ಏನಾದರೊಂದು ಮನೆಯ ಹೊರಗಿನ ಕಾರ್ಯ ಕ್ರಮವನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸುವುದು ಅಗತ್ಯ (ಗಾಳಿಪ. ೧೭೦) ; ಚುಮುಚುಮು ನಸುಕಿನಲ್ಲೆದ್ದು ಪಸೂನಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನಮಾಡಿ ಸ್ವಾಮಿದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಹೊರಟಳು (ಪ್ರೇಮಾಶ್ರ. ೨೩೦).

ಚುಮುಚುಮುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). = ಚುರುಗುಟ್ಟು ೧ : ಕಾಲಿನಲ್ಲಿ ಮುರಿದ ಮುಳ್ಳು ಚುಮುಚುಮುಗುಟ್ಟುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಚುಮುಚುಮು + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಚುಮ್ಮ (ಗು). ದುಃಖಿತ. 'ಚುಮ್ಮಿಸು' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಚುಮ್ರ]

ಚುಮ್ಮನೆ (ಅ). ಚುಂ ಎಂಬ ಸದ್ದಿನೊಂದಿಗೆ : ಒಡೆವ ಸಮಯದೊಳು ಹಾಲೊಳಗೆ ಸುಣ್ಣದ ತಿಳಿಯ ಬಿಡಲು ಚು[ಪಾಠಾಂ. ಜು]ಮ್ಮನೆ ತಿಳಿವುದದು (ಸೂಪಶಾ. ೨-೫). [ಚುಮ್ + – ಅನೆ$_1$]

ಚುಮ್ಮಿಸು (ಕ್ರಿ). ನೋಯಿಸು; ಪೀಡಿಸು: ಅಮ್ಮ ಕೇಳಿ ವಿಪ್ರ ದುಮ್ಮಾನ ದೊಳಗೆನ್ನ ಚುಮ್ಮಿಸಿದ ವೇತ್ರದೊಳು (ಹಮಚ. ೧೩೫). [ಚುಮ್ಮ + – ಇಸು$_3$]

ಚುಮ್ಮುಚುಮ್ಮು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ತರಣಿ ಕಿರಣ ಚುಮ್ಮುಚುಮ್ಮನೆ ಬಿಸುಪನು ಧರಿಸಿತಿರುಳ ಕುಮುದಿನಿಯು (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೦೫-೦೨) ; ಹೊಸ ಹೊನ್ನ ಮಳೆ ಚುಮ್ಮುಚುಮ್ಮನೆ [ಪಾಠಾಂ. ಜುಮ್ಮು ಜುಮ್ಮನೆ] ಕಱಿದು ರಂಜಿಸುತದೆ ರಾಶಿರಾಶಿಯೊಳು (ಭರತ. ೩-೦೯).

ಚುಮ್ಮುಟು (ನಾ). ಅಲಕ್ಷ್ಯ ; ತಿರಸ್ಕಾರ : "ಅನಾದರೇ – ಚುಮ್ಮುಟಿ ನೊಳ್" (ಶಾಶಕ್ಕ. ೩೮). [?]

ಚುಮ್ಮೆನ್ (ಕ್ರಿ). (ರಭಸದಿಂದ) ಶಬ್ದಮಾಡು ; ಸುಯ್ಎನ್ನು : ಚಂಚನ್ಮೌರ್ವಿ ಚುಮ್ಮೆಂದುಗುಟ್ಟಿಪುವೊ ಶರಶ್ರೇಣಿಯಂ ಮಾಣದೆಂಬಂತೆ (ಅರ್ಧನೇ. ೬-೪೦). [ಚುಮ್ + ಎನ್$_1$]

ಚುಯ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ ; ಕಾದ ಪಾತ್ರೆ ಮೊದಲಾದುವು ಗಳ ಮೇಲೆ ನೀರನ್ನು ಚಿಮುಕಿಸಿದಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ಸದ್ದು : ಕೊಳನಂ ಪುಗಿಸೆ ಮೆಯ್ಯ ಬೆಂಕಿಯಿಂ ಚುಯ್ಯೆಂದು ನೊರೆಗಟ್ಟಿ ಬಿಸಿಯ ತೆರೆ ತಾಮುರ್ಬಟ್ಟೆ (ಗಿರಿಕ. ೪-೧೦೯ ವ) ; ಪೂ ತಳಿರ್ ಬಾಡಿ ಕರಂಗಿ ಚುಯ್ಯೆ ನುತುಮಿರ್ದುವು (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೩೦೪) ; ಪೊಡಕರಿಸಿದುಗ್ರಶರದುರಿಯ ಬಂಬ ಲ್ಗಳಿಂ ಕಡಲೇಳಱುದಕ ಚುಯ್ಯಂದಿಂಗುತಂ ಕೂಡೆ ಹುಡಿಯಾದವು(ವೀಶೈಪು. ೩-೦೨-೦೨); ಕೊಳದಂಬು ಬತ್ತೆ ಚು[ಪಾಠಾಂ. ಸೀ]ಯ್ಯೆಂದೊಳಗಣ ನಳಿನಾಳಿ ಕರಿಕುವರಿಗುಂ (ರಾಜಶೇ. ೫-೩೮).

ಚುಯಿಚ್ಚುಯಿ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ವೀಜನದೆಲರಿಂದ ಪನಿನೀರ್ಗಳಿಂದೆ ಚುಯಿಚ್ಚು[ಪಾಠಾಂ. ಚ್ಚು ಇಚ್ಚು]ಯೆಂದಿಂಗಿಂವವೂ (ಭೈರವೇ. ೨-೦೦೪).

ಚುಯ್ಯನೆ (ಅ). ಚುಯ್ಯೆಂಬ ಸದ್ದಿನಿಂದ ಕೂಡಿ: ಜನಿತ ನಿದಾಘದುಗ್ರತರ ತಾಪದಳುರ್ಕೆಯೊಳೆಯ್ದೆ ಕಾಯ್ದು ಚುಯ್ಯನೆ ಕುದಿಗೊಂಡ ನೀರ ಬಿಸುಪಿಂಗೆನಸುಂ ಮಱುಗುತ್ತೆ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೦೨-೨೮). [ಚುಯ್ + – ಅನೆ$_1$]

ಚುರುಕ್ (ನಾ). ಬಿಸಿ, ನೋವು ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಚುರುಕನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ನನ್ನ ಮನಸ್ಸು ಒಳ ಗೊಳಗೇ ಚುರುಕ್ ಎಂದಿತು (ಬರಬಾ. ೧೪೮) ; ಅವನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಕಿರಿಕಿರಿ ಯಾದದ್ದು ನೋಡಿ ಸುಬ್ಬಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಚುರುಕ್ ಎಂದಿತು (ರಾಗಿಣಿ. ೧೧೩).

ಚುರುಚುರನೆ (ಅ). ಸಶಬ್ದವಾಗಿ: ಚುರುಚುರನುರಿವ ಹೆಜ್ಜೊಡರು ಚೀರ್ಚಟಿ ಲೆಂಬ ತಱಿಗೆಂಡಗಳ ಹೋಮಕುಂಡ (ಭರತ. ೨೦-೦೨೯). [<ಚುರುಚುರು + – ಅನೆ$_1$]

ಚುರಮರಿ 'ಚುರುಮುರಿ' ನೋ.

ಚುರಮುರಿ 'ಚುರುಮುರಿ' ನೋ.

ಚುರಿ$_1$ 'ಚೂರಿ' ನೋ.

ಚುರಿ$_2$ (ನಾ). ಸಣ್ಣ ಬಾವಿ ; ಬಗರಗೆ : "ಚುರೀ, ಚುಂಡೀ, ಚೂಚುಕಃ– ಈ ೩ ಬಗರಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೦೦೩-೬೨) ; "ಚುರಿ ಚುಂಡಿ ಮಾನಂಗಿ" (ಮಂಗರಾ. ೦೨೫-೦೯). [ಸಂ. ಚುರಿ, ಚುರೀ]

ಚುರಿತಕ (ನಾ). ಮೊನಚಾದ ಉಗುರಿನಿಂದಾದ ಗಾಯ ; ನಖಕ್ಷತ : ನಖಕ್ಷತದ ಠಾವುಗಳ ಪೇಳುವೆ ಸುಕುಮಾರ ಕೇಳು ಮೈಯಲಿ ನಖವ ಮೆಲ್ಲನೆ ಪೊತ್ತೆ ಚುರಿತಕನೆಂಬರದನೆಲ್ಲಾ (ಕಕ್ಕೋಕ. ೧೦-೦೯). [<ಸಂ. ಆಚ್ಛುರಿತಕ]

ಚುರಿಮುರಿ 'ಚುರುಮುರಿ' ನೋ.

ಚುರುಕ (ನಾ). ಚುರುಕುಳ್ಳವನು; ಜಾಣ; ಕುಶಾಗ್ರಮತಿ: ಶಾನಭಾಗರು ಆಟದಲ್ಲಿ ತುಂಬ ಚುರುಕರು (ಮೂರುದಾ. ೮) ; ತಮ್ಮ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಇವರು ಇಷ್ಟು ಚುರುಕರಿರಬಹುದು ಎಂದು ಅನಿಸಿರಲೇ ಇಲ್ಲ (ಅಬೋಲೀ. ೦೦೩). [ಚುರುಕು (<ಚುಱುಕು) + – ಅ$_7$]

ಚುರುಕು 'ಚುಱುಕು' ನೋ.

ಚುರುಕುಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ತೀಕ್ಷ್ಣಗೊಳಿಸು ; ಜಾಗ್ರತಗೊಳಿಸು ; ತೀವ್ರಗೊಳಿಸು: ಬರಲಿರುವ ಅನುಭವವನ್ನು ಸಮಗ್ರವಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಚುರುಕುಗೊಳಿಸಿ ಕುಳಿತಿದ್ದರು (ಬೆತಂಬಾ. ೨); ನಡೆಯನ್ನು ಮತ್ತಷ್ಟು ಚುರುಕುಗೊಳಿಸಿ, ಆ ಬಾಲಕನನ್ನು ಸಮೀಪಿಸಿ (ಬೆತಂಬಾ. ೨೭). [ಚುರುಕು (<ಚುಱುಕು) + ಕೊಳ್$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಚುರುಕುತನ (ನಾ). ಚಾಣಾಕ್ಷತೆ ; ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆ ; ಚಾಲಾಕಂ : ಅವಳಿಗೆ ಬಹಳ ಚುರುಕುತನವಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಚುರುಕು (<ಚುಱುಕು) + – ತನ]

ಚುರುಕುದೃಷ್ಟಿ (ನಾ). ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ನೋಟ ; ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ದೃಷ್ಟಿ : ಇತರ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ನಮಗಿಂತ ಚುರುಕುದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿವೆ (ಮನೋವಿಜ್ಞಾನ. ೦೮೩). [ಚುರುಕು (<ಚುಱುಕು) + ದೃಷ್ಟಿ]

ಚುರುಕುಬುದ್ಧಿ (ನಾ). ಕುಶಾಗ್ರಬುದ್ಧಿ ; ಸೂಕ್ಷ್ಮಬುದ್ಧಿ : ಅವನು ಚುರುಕುಬುದ್ಧಿಯವನು (ರೂಢಿ). [ಚುರುಕು(<ಚುಱುಕು) + ಬುದ್ಧಿ]

ಚುರುಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಸಸ್ಯ : ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ ಚುರುಕೆಯ ಸೊಪ್ಪು ಇವಂ ಸಮಭಾಗ ಮಾಡಿ ಅರೆದು (ಅಶ್ವಚಿ. ೮೧-೧೧). [?]

ಚುರುಕೆನ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಿಸಿಯಾಗು ; ಕಾವೇರು. ೨. ಸಂಕಟವಾಗು : ತಳಮಳವಾಗು : ಈ ವಿಧದ ಕಷ್ಟಮಂ ಏಕೆ ನೀ ಕೊಟ್ಟೆ ನೋಡುವರೆ ಮನವೆಂತು ನಿಮಗೆ ಚುರುಕೆನದೆ (ಶರಲೀ. ೦೭೦-೦೩) ; ತನ್ನಯ ಒಡಲು ಚುರುಕೆನದೆ (ಶರಿಕ. ೯೭-೯). [ಚುರುಕು (<ಚುಱುಕು) + ಎನ್$_1$]

ಚುರುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ನೋಯು ; ಸಂಕಟವಾಗು : ಒಂದೊಂದು ಸಂಗತಿಯನ್ನೂ ಕೇಳುತ್ತ ಹೋದಂತೆ, ನನ್ನ ಹೃದಯವು ಚುರುಗುಟ್ಟುತ್ತ ನಡೆಯಿತು (ಜನಜೀ. ೩೩) ; ಆ ಮಾತಿಗೆ ಶೆಟ್ಟರ ಹೃದಯ ಒಮ್ಮೆ ಚುರುಗುಟ್ಟಿದಂತಾಗಿತ್ತು (ಹೊಸಕ್ಕ. ೩೪). ೨. ಹಸಿವೆಯಾಗು : ಬಸ್ಸಿನ ಪ್ರಯಾಣದಿಂದ ಅರ್ಧ ಹೊಟ್ಟೆ ಚುರುಗುಟ್ಟುತ್ತಿತ್ತು (ಬದುಬೈ. ೨೦); ಹೊಟ್ಟೆ ಚುರುಗುಟ್ಟಿದಾಗಲೊಮ್ಮೆ ಆ ಸಮಸ್ಯೆ . . . ಹೆಡೆಯಾಡುತ್ತಿತ್ತು (ಹಾದುಹು. ೨೨). [<ಚುಱುಕು + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಚುರುಗುಡು (ಕ್ರಿ). ಬಿಸಿ ತಾಗು ; ಸುಡು : ಭಾದ್ರಪದ ಮಾಸ. ಮೈ ಚುರುಗುಡುವಂತಹ ಬಿಸಿಲು (ಜಮೀನ್ದಾ. ೧). [<ಚುಱುಕು + ಕುಡು$_1$(<ಕೊಡು$_1$)]

ಚುರುಚುರಕೆಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಸಸ್ಯ : (ಮೃಶಿಗಿ. ೭೭-೦೫೭೪). [ಚುರುಚುರಕೆ$_0$ + ಗಿಡ(<ಗಿಡು)]

ಚುರುಚುರು (ನಾ). ೧. ಕುದಿಯುವ ಇಲ್ಲವೆ ಉರಿಯುವ ಸದ್ದು. ೨. ಸುಡುವ ವಸ್ತುವನ್ನು ಮುಟ್ಟಿದಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ನೋವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಬೆಳಗಿನ ಎಂಟುಗಂಟೆ ಬಿಸಿಲು ಇನ್ನೂ ಚುರುಚುರು ಅನ್ನುವುದಿಲ್ಲವಲ್ಲಾ ಎಂದು ವಟಗುಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದರು (ಹುಟ್ಟುಹ. ೦೬೬) ; ಬೆಂಕಿ ತಗುಲಿ ಕೈ ಇನ್ನೂ ಚುರುಚುರು ಎನ್ನುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ).

ಚುರುಚುರುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಿಸಿ ಮುಟ್ಟಿ ಬಾಧೆಯಾಗು; ಉರಿ ತಾಗಿ ನೋವಾಗು: ಬೆಂಕಿಗೆ ಕೈ ತಗುಲಿ ಚುರುಚುರುಗುಟ್ಟುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ). ೨. ತೀವ್ರವಾದ ವೇದನೆಗೊಳಗಾಗು : (ಕ). [ಚುರುಚುರು+ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಚುರುಚುರೆನ್ನು (ಕ್ರಿ). = ಚುರುಚುರುಗುಟ್ಟು ೨ : (ಕ). [ಚುರುಚುರು + ಎನ್ನು(<ಎನ್$_1$)]

ಚುರುಟು, ಚಿರೂಟು, ಚುಟ್ಟ$_1$, ಚುಟ್ಟಾ, ಚುರೂಟು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೊಗೆಬತ್ತಿ; ಹೊಗೆಸೊಪ್ಪನ್ನು ಎಲೆಯಲ್ಲಿ ಸುತ್ತಿ ಮಾಡಿದ ಬೀಡಿ : ಚುರುಟು ಬಾಯಿಗಿಟ್ಟು ಬೆಂಕಿಪೆಟ್ಟಿಗೆ ಹುಡುಕುವವನು . . . ಕಡ್ಡಿ ಹಚ್ಚಿ ಚುರುಟು ಹೊತ್ತಿಸುವವನು (ಜೀವಮು. ೯೩). **ಚಿರೂಟು :** ಚಾಳೀಸು ಹಾಕಿ ಚಿರೂಟು ಸೇದುವ ಅಕಬರಬಾದಶಹನೂ, ತ್ರಿಪುಂಡ್ರಕಧಾರಿಯಾದ ಔರಂಗಜೇಬನೂ ಇತಿಹಾಸಕ್ಕೊಂದು ಹೊಸಮುಖವನ್ನು ತಂದುಕೊಟ್ಟರು (ಗಾಳಿಪ. ೭೦); ಎಡ ಬದಿಯಿಂದ ಚಿರೂಟಿನ ವಾಸನೆಯ ಜೊತೆಗೆ ಒಂದು ಗಂಡಸು-ಧ್ವನಿ ಅವಳನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷಿನಲ್ಲಿ ಕೇಳಿತು (ಕ್ಷಿತಿಜ. ೪). **ಚುಟ್ಟ$_1$:** ಅವನು ಚುಟ್ಟ ಸೇದುತ್ತಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). **ಚುಟ್ಟಾ :** ಕೆಲವರು . . . ಚುಟ್ಟಾ ಸಿಗರೇಟುಗಳನ್ನು ಸೇದುತ್ತಾ ಊರಿನ ಸಮಾಚಾರಗಳನ್ನು ಚರ್ಚಿಸುತ್ತಲಿದ್ದರು (ನಿಷ್ಕಾಮ. ೧೧) ; 'ಚುಟ್ಟಾ' ಸೇದುವುದನ್ನು ಒಮ್ಮೆ ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ ಬಿಟ್ಟದ್ದಾನೆ (ಚಂದುಟ. ೫೪). **ಚುರೂಟು :** ಬಹಳ ಆದರದಿಂದ ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಚುರೂಟುಗಳನ್ನು ಮುಂದಿಟ್ಟನು (ಕಳ್ಳಕಾ. ೫೪). 'ಸುರುಂಟು' ಪರಾ.
[<ಸುರುಂಟು./ತಮಿ. ಮಲ. ಚುರುಟ್ಟು./ಇಂ. Cheroot]

ಚುರುಮರಿ 'ಚುರುಮುರಿ' ನೋ.

ಚುರುಮುರಿ, ಚುನಮರಿ, ಚುರಮರಿ, ಚುರಮುರಿ, ಚುರಿಮುರಿ, ಚುರುಮರಿ (ನಾ). (ಉಕ) ನೆನಸಿದ ಬತ್ತವನ್ನು ಹುರಿದು ಮಾಡುವ ಅರಳು ; ಮಂಡಕ್ಕಿ ; ಪುರಿ : ವೇಣು ಅಲ್ಲಿ ಹೊತ್ತು ಮಾರುತ್ತಿದ್ದವನಿಂದ 'ಅಲ್ಲೀಪಾಕ–ಚುರುಮುರಿ' ಕೊಂಡುಕೊಂಡಿದ್ದಳು (ನಿರೀಕ್ಷೆ. ೯೭) ; ಅವರ ಮೇಲೆ ಚುರುಮುರಿ ಬತ್ತಾಸು ತೂರಿದರು (ಕಪಪು. ೬-೧೯). **ಚುನಮರಿ :** ಫಳಿ ಮೇಲೆ ಡಬ್ಬಿಯೊಳಗೆ ಉಂಡಿ, ಚುನಮರಿ . . . ಅದಾವ ತಂದುಕೊಡು (ಅಕೋಕ. ೪೦). **ಚುರಮರಿ :** ಮಿಠಾಯಿಗಾರನಲ್ಲಿ ಚುರಮರಿಯನ್ನು ಕೊಂಡರು (ಹೂಬಿಸಿ. ೩) ; ಹೌದಿನೊಳಗೆ ಮಿಠಾಯಿಗಳಿದ್ದವು. ಅವಕ್ಕೆ ಚುರಮರಿ ತಿನ್ನಿಸುವುದು ಇವರ ಒಂದು ಕೆಲಸವಾಗಿತ್ತು (ಇಪ್ಪತ. ೩೦೭). **ಚುರಮುರಿ :** ಅವಲಕ್ಕೀ ಕುಟ್ಟುವದು, ಚುರಮುರೀ ಹುರಿಯುವದು, ಇವೇ ಇವರ ಕುಲದ ಹೋರೆಗಳು (ಕಭಾಗೆ. ೦೦೫): ಗುರವ್ವನ ಅಂಗಡಿಗೆ ಹೋಗಿ ಒಂದು ಪಾವು ಚುರಮುರಿ ತಕ್ಕೊಂಡು ಬಾ (ತಿರುಗು. ೪೭). **ಚುರಿಮುರಿ:** ಚುರಿಮುರಿಯೆಂದು ಅವಲಕ್ಕಿಯನ್ನು ಶರ್ಕರೆ ಸಹಿತ ದೇವರಿಗನ್ನು ಮಾಡಿರಿ (ಕವಿಜ. III, ೦೬೯ ಮುಲ್ಲಾಶಾಸ್ತ್ರ). **ಚುರುಮರಿ :** ಅವನು ಚುರುಮರಿ ದಾಣಿಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ತನ್ನ ಹತ್ತಿರ ಇಟ್ಟು ಕೊಳುತ್ತಿದ್ದ (ಫಲಸಂ. ೦೮) ; ಬಿಸೇ ಚುರುಮರಿ ಕಡಲೆ ಮಾರುವ ಮುದುಕಿ ಬಂದರೆ ಕರೆಯಿರಿ (ನೆಲಮು. ೦೩-೫).
[←ಮರಾ. ಚುರ್‌ಮುರಾ, ಕುರ್‌ಮುರಾ]

ಚುರುಳೊಮುದು (ನಾ). ವೀಳೆಯದೆಲೆ ಮತ್ತು ಅಡಕೆ ; ತಾಂಬೂಲ : ಆ ಕೈಂಕರ್ಯಗಳ ದಾನಗಟ್ಟಳೆಯ ವಿವರ ಪ್ರತಿದಿನ ೧ಕ್ಕೆ . . . ಅರ್ಧ ಪರಪಮುದು ಕಟಿಯುವುದು ನೈಯಮುದು ಚುರುಳೊಮುದು ಸಹ ವರ್ಷ ೧ಕ್ಕೆ ಸಲುವುದು (ಎಕ. XIV, ಶ್ರೀರಂಗ. ೯೫-೨ ; 1535).
[←ತಮಿ. ಚುರುಳಮುದು]

ಚುರೂಟು 'ಚುರುಟು' ನೋ.

ಚುರ್ಕಿ 'ಸುರ್ಕಿ' ನೋ.

ಚುರ್ಕಿಗಾರೆ 'ಸುರ್ಕಿಗಾರೆ' ನೋ.

ಚುರ್ಚಿ (ನಾ). ಕಣ್ಣು ಉರಿಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ ; ಉರಿಗಣ್ಣು : ಪ್ಯಲಿಗೆಗಣ್ಣೊ ವಾತದಿಂ ಬಲಿದ ಕಣ್ಣೊ ಕುಟಿಯಗಣ್ಣೊ ಚುರ್ಚಿಯಗಣ್ಣೊ . . . ಇದಕ್ಕೆ ತಿಳಿಯೆನೇನಂ ಮರ್ದಂ (ಮಹಾವಿ. ೭-೫೦).
[<ಚುರ್ಚು$_2$]

ಚುರ್ಚು$_1$, ಚುಚ್ಚು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಆಯುಧ, ಮುಳ್ಳು, ಕೊಕ್ಕು ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ತಿವಿ,–ಇರಿ : "ಸುಡುವಲ್ಲಿ ತಿವಿವಲ್ಲಿ ಚುರ್ಚು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೮೭); ಸೇನೆಯುಂ ಮುತ್ತಿದುವು ಕುತ್ತಿದುವು ರವಿರಥತುರಂಗಮುಂ ಚುರ್ಚಿದುವು . . . ಬಾಣಂಗಳು (ಜಬಪು. ೨೫-೧೮) ; ಚುರ್ಚಿ ಮಹಿಶೂರ ಬಾಣಮಿದಿರ್ಚದೆ ಕೆಟಿದಿಯುವರೆಱಗಿ ನರಪತಿಗೆ ಕರ್ಚಿದರಡಿಯುಂಗುಟಮುಂ (ಅಪ್ರತಿ. ೫೮-೫೩) ; ಚುಚ್ಚುಗವನ್ನು ಚುರ್ಚಿ ತೆಗೆದಳು. ಅದರ ಜೊತೆಗೆ ಮಿಡಿನಾಗರ ಹಾವು ಬಂದಿತು! (ಚಂದಜೀ. ೧೨೩). **ಚುಚ್ಚು$_1$:** ೧. ನಿಡಿಯ ನಾಲಗೆಯುಂ ಪಿಡಿದು ಪೆಡತಲೆಯುಂ ತೆಗೆದೆರಡು ಕೆಯ್ಯೊಳ್ ಮುಚ್ಚಿ ಚು[ಪಾಠಾಂ. ಮು]ಚ್ಚುತ್ತುಂ (ಅಜಿಪು. ೧೧-೧೦ ವ) ; ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ ಸೀಳಿರೆಮ್ಮಯ್ಯ ದಮ್ಮಯ್ಯ ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ ಚುಚ್ಚಿರೆಮ್ಮಯ್ಯ ದಮ್ಮಯ್ಯ (ಸಾನಂಚ. ೪-೨೦೦) ; ಶರದಲಿ ಚುಚ್ಚಿದನು ಜೇಕುಳಿಯು ಬಿಟ್ಟನು ನೆತ್ತರನು ನೆಲಕೆ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೩-೩೦) ; ಮೊನೆನೋಟದಿಂ ಚುಚ್ಚಿ ಬೆಳ್ಳಿ ನೋಡುವಳು (ಕಾಲೂರ. ೪೨-೫೪) ; ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಚರ್ಮದೊಳಕ್ಕೆ ಚುಚ್ಚಿ . . . ರಕ್ತವನ್ನು ಹೀರುತ್ತವೆ (ಕೀಟಚ. ೭೪). ೨. ತೂತುಮಾಡು ; ರಂಧ್ರಮಾಡು: ಒತ್ತಿ ಮೂಗಂ ಚುಚ್ಚೆ ನಸ್ಯಿತಂ (ಮಂಗರಾ. ೫೩-೨) ; ಇವೊತ್ತು ಮಗುವಿಗೆ ಕಿವಿ ಚುಚ್ಚಲಾಯಿತು (ರೂಢಿ). ೩. ಕಟಕಿಯ ಮಾತನಾಡು : ಬಸವಂತಿ ಕೂತು ಮೆಯ್ಯಲಿಕೆ ಬಂದವಳೆಂದು ಚುಚ್ಚುತ್ತಿದ್ದಳು (ದೀಪಹ. II, ೧೪೦).

ಚುಚ್ಚಿಕೊಡು = ೧. ಚಾಡಿಹೇಳು ; ಎತ್ತಿಕಟ್ಟು ; ಪ್ರಚೋದಿಸು : ಒಚ್ಚತಯಿಲ್ಲೆನಲಾಗುವುದು ಕಾಲವೊಂದಚ್ಚಿ ಕರ್ಮಗಳತ್ತ ತಹುದು ಚುಚ್ಚಿಕೊಡುವರಂತೆ ಪುದ್ಗಲಪರಿಣತಿಗಚ್ಚಾದ ಕಾರಣದಿಂದ (ಭರಚ. ೬೮-೪೨) ; ನೆರೆಹೊರೆಯ ಹೆಂಗಸರು ನಾಗಮ್ಮನಿಗೆ ಚುಚ್ಚಿಕೊಡುತ್ತಿದ್ದುದಲ್ಲದೆ ಆ ಗುಂಡಪ್ಪನ ನಾಚಿಕೆ ಇಲ್ಲದೆ ವರ್ತನೆಗೆ ಹೇಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಚಾಗಿನ. ೩೨). ೨. ಹೇಳಿಕೊಡು ; ಗುಟ್ಟಾಗಿ ತಿಳಿಸು : ತರಗತಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ತರ ಚುಚ್ಚಿಕೊಡುವ ವಿಷಯವಾಗಿ ದೊಡ್ಡದೊಂದು ಚರ್ಚೆಯೇ ನಡೆಯಿತು (ಶಾಲಿಮ. ೨೦). **ಚುರ್ಚಿನುಡಿ, ಚುಚ್ಚಿನುಡಿ** = ಮನಸ್ಸಿಗೆ ನಾಟುವಂತೆ ಮಾತನಾಡು : "ಚುರ್ಚಿನುಡಿ–ಮರ್ಮೋದ್ಘಾಟನೆಯ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡು, ಒತ್ತಿಹೇಳು" (ಪ್ರಭಣ್ಣ) ; ನೃಪನ ಮರ್ಮವ ಚುಚ್ಚಿನುಡಿದನು ಘಾಸಿ ಮಾಡಿದನಾ ನೃಪಾಲಕನ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೦೩-೨೯) ; ಹುಚ್ಚನೆಂದರು, ಲುಚ್ಚನೆಂದರು . . . ಚುಚ್ಚಿ ನುಡಿದರು (ಕವಿಪು. ೨೦-೨).

[ದೇ.॥ ತುಳು. ಚುಚ್ಚು ; ತೆಲು. ಚೊರ್ಚು, ಚೊಚ್ಚು ; ಕೊಲಾ. ಚೊಚ್ಚಿಲ್ಲು, ಚೊಟ್ಟೆಂಚು, ಚೊನ್ಪು]

ಚುರ್ಚು$_2$, ಚುಚ್ಚು$_2$, ಚುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಸುಡು ; ದಹಿಸು : "ಚುರ್ಚು ದಾಹೇ (ಉರಿ)" (ಶಮುಧಾ) ; "ಸುಡುವುದುಂ ಚುರ್ಚೆನಲ್ಕಪ್ಪುದು" (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೧೪) ; "ಚುರ್ಚೆಂಬುದು ತಾನೊಗೆಗುಂ ದಹಿಪರ್ಥದಲ್ಲಿಯುತಿಭರದಿಂದಂ" (ಕವಿಕಂ. ೩೫) ; ಉರಿವ ಕೈದೀವಿಗೆಗಳೊಳ್ ಮೊಗಮಂ ಚುರ್ಚುವರುಂ (ಆದಿಪು. ೫-೮೫ ವ) ; ಚುರ್ಚಿದವೊಲ್ ಬಿಸಿಲಳುರೆ ಕಿಮುಟ್ಟಿದ ತಳಿರಂತೆ ನೊಂದು (ಶಮುದ. ೨೪ ಪ್ರಯೋ); ನರಿ ನಾಯ್ ಮೊದಲಾದುವಡಸಿ ಪಿಡಿದೆಡೆಯೊಳ್ ನೆತ್ತರನೊತ್ತಿ ಕಳೆದು ಬೞಿಯುಂ ಭರದಿಂ ಚುರ್ಚುವುದು ಕಾಯ್ದು ಕರ್ಬುನದಿಂದಂ(ಖಮುದ. ೧೩-೪); ವಿರಹಶಿಖಿ ದವಶಿಖಿ ಚುರ್ಚುಗುಂ (ರಾಜಶೇ. ೭-೮೩) ; ನೀರೊಳ್ ಕಿರ್ಚು ಚುರ್ಚುಗುಮೇ ? (ರಾಮಾಶ್ವ.೩-೧). **ಚುಚ್ಚು$_2$:** "ಚುಚ್ಚೆನಲು ಸುಡುವುದುಂ" (ಕಶರ. ೩೬) ; ಕೊಳ್ಳಿಯೊಳ್ ಪಿರಿದುಂ ಚುಚ್ಚುವುದುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೪೭ ವ) ; ಬಾಗಿಲಿಕ್ಕಿದು ಹೊಱಗೆ ಮುದ್ರಿಸಿ ಕಿಚ್ಚ ಚುಚ್ಚುವ ಪರುಠವಣೆಯಲಿ ಖಳ ಪುರೋಚನನಂದು ನಿರ್ಮಿಸಿದ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೮-೭೦). △ **ಚುಟ್ಟು :** ಚುಟ್ಟಿದ ತೆಱದಿಂ ಪುಸಿಗಳನುಟ್ಟುವನಿವನೆಂದು ಕಾಯ್ದು ಕರ್ಬುನದಿಂದಂ ಚುಟ್ಟಿ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೪೪). [?]

ಚುರ್ಚುಂಗೊಳ್ಳಿ, ಚುರ್ಚುಗೊಳ್ಳಿ (ನಾ). ಉರಿಯುವ ಕೊಳ್ಳಿ ; ಸೂಟಿ ಚುರ್ಚುಂಗೊಳ್ಳಿ, ಇರ್ಕುಂಗೂಟ್ (ಶಮುದ. ೧೭೦ ಪ್ರಯೋ) : ಚುರ್ಚುವ ಕೊಳ್ಳಿ, ಚುರ್ಚುಂಗೊಳ್ಳಿ (ಶಬ್ದಾನು. ೩೪೫ ಪ್ರಯೋ). **ಚುರ್ಚುಗೊಳ್ಳಿ :** ಎಂತು ಪಿಡಿದ ಚುರ್ಚುಗೊಳ್ಳಿ ಗಾಳಿ ಸೋಕೆ ಸುಡುವುದೋ . . . ಅಂತು ಪೆಣ್ಣ ಸೇರ್ಕೆ ಕೇಡಿಗಕ್ಕುಮಲ್ತೆ (ಸಾನಂದ. ೮-೬೦). [ಚುರ್ಚು$_2$ + ಕೊಳ್ಳಿ$_1$]

ಚುರ್ಚುಗೊಳ್ಳಿ 'ಚುರ್ಚುಂಗೊಳ್ಳಿ' ನೋ.

ಚುರ್ಚುವಾಯ್ (ಕ್ರಿ). ತಿವಿಯಲೆಂದು ಮೇಲೆ ಬೀಳು,–ಎದುರಿಗೆ ಬರು : ಶತಜೀವಿ ಎಂಬಾದೇಶಮುಂ ಕೇಳ್ದು ಭರದಿಂದಂ ಚುರ್ಚುವಾಯ್ದುಂ ಪೊಗಳೆ ಬುಧಜನಂ ಬಂದ ಕಾವೇರಿಯೊಳ್ . . . ಅನ್ತು ಚುರ್ಚುವಾಯ್ದು ಬದ್ದುರ್ಜಿಕ್ಕಿದನ್ (ಎಕ. VII, ಶಿಮೊ. ೪-೪೦; 1122).

[ಚುರ್ಚು$_1$ + ಪಾಯ್$_1$]

ಚುರ್ಚೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ತೇಗ, ನಂದಿ . . . ಚುರ್ಚೆ, ಬೆಳ್ಪಾಲೆ . . . ಮುಂತಾದ ಗಗನಚುಂಬಿತ ವೃಕ್ಷಗಳು (ಪಂಜಪಂ. ೨). [?]

ಚುಲ್ 'ಸೂಲ್' ನೋ.

ಚುಲಕ, ಚುಳಕ$_2$ (ನಾ). ಅಂಗೈ ; ಕುಡಿತೆ: ಕಯ್ಬುಚ್ಚಿ, ಚುಲಕದ ಮುದ್ರಿಕೆಯನ್ನಾತನಿಗೆ ನೀಡುವನು (ಮಂತ್ರಶ. ೧೩೦-೧೧). **ಚುಳಕ$_2$:** ಚುಳಕ ಪ್ರಮಾಣಮಾದೊಡಮುಳಿಯದವೋಲ್ ದುಗ್ಧವಾರ್ದಿಜಳಮುಂ ಮೊಗೆದರ್ . . . ದಿವಿಜರ್ (ಬಾಧಪು. ೮-೯೭). 'ಚುಳಕಪಾನ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚುಲಕತನ 'ಚುಲುಕುತನ' ನೋ.

ಚುಲಕಬುದ್ಧಿ 'ಚುಲುಕುಬುದ್ಧಿ' ನೋ.

ಚುಲುಕ, ಚುಳುಕ (ನಾ). ೧. = ಚುಲಕ : ಬಿಸಿಲ ನಡಗೆಯಲಿ ಜನಿತ ವಿಸ್ಮೃತಿಯೈದೆ ಮಸ್ತಕವನು ಚುಲುಕಸಲಿಲದೊಳಗೊತ್ತಲು (ವಿವೇಭ. ೮-೫). **ಚುಳುಕ :** ೧. ದಿಗ್ಗಜಮುಂ ಪಡೆ ಪಾಯ್ವ ವಾರ್ಧಿಯುಂ ಚುಳುಕದೊಳಾಂಪ . . . ಅಳವಂ ಸಮಂತು ತಳೆದಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೨೮) ; ಅಗಸ್ತ್ಯಂಗೆ ಚುಳುಕಮಾತ್ರಂ ಭವಸಾಗರಶತಂ (ಅನಂಪು. ೧೭-೪೪). ೨. ಕಾಡಿಗೆ, ಮುಲಾಮು ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಹಾಕಿಡುವ ಸಣ್ಣ ಪಾತ್ರೆ ; ಭರಣಿ. [ಸಂ.]

ಚುಲುಕು 'ಚುಳುಕು' ನೋ.

ಚುಲುಕುಗಾಣು (ಕ್ರಿ). ಹಗುರವಾಗಿ ಕಾಣು ; ಕಡೆಗಣಿಸು ; ಅಲಕ್ಷ್ಯ ಮಾಡು : ಬೆಳೆವಾಗ ಗೆಲವು ವಿಡಾಯಗಳವಗೊಡವೆಳೆದು ಬಂದುವು ಸಾಜವಾಗಿ ಬೆಳೆದ ಮೇಲೀ ಸಿರಿ ಬಂದ ಮೇಲವನಾರ ಚುಲು[ಪಾಠಾಂ.ಳು]ಕುಗಾಣನೆ (ಭರಚ. ೩೦-೨೪).

[ಚುಲುಕು (<ಚುಳುಕು) + ಕಾಣು (<ಕಾಣ್)]

ಚುಲುಕುತನ, ಚುಲಕತನ (ನಾ). ಗಂಭೀರವಲ್ಲದ ನಡತೆ; ಹಗುರವಾದ ನಡತೆ ; ಲಾಘವ : (ಶಿ). **ಚುಲಕತನ :** (ಶಿ).

[ಚುಲುಕು(<ಚುಳುಕು) + – ತನ]

ಚುಲುಕುಬುದ್ಧಿ, ಚುಲಕಬುದ್ಧಿ (ನಾ). = ಚುಲುಕುತನ : (ಶಿ). **ಚುಲಕಬುದ್ಧಿ :** (ಶಿ). [ಚುಲುಕು (<ಚುಳುಕು) + ಬುದ್ಧಿ]

ಚುಲುಕೋದಕ, ಚುಳುಕೋದಕ (ನಾ). ಅಂಗೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿಯುವಷ್ಟು ನೀರು ; ಮುಕ್ಕುನೀರು : ಮಹಾತ್ಮ ಜಹ್ನು ತಾಂ ಮೊಗೆಯೆ ಸಾಹಸ್ರದಲ್ಲಿ ಚುಲುಕೋದಕವಾದಳದೊಮ್ಮೆ ಗಂಗೆ (ಪಂಚಶ. ೮೨-೧೦೩). **ಚುಳುಕೋದಕ :** ಚುಳುಕೋದಕಂಗಳಿಂ ಕಿಂಚಿದ್ ದಳಂಗಳಿಂ ನಲಿದು ಗಂಗಾಂಬುಶೇಖರನ ಪೂಜಿಸಿದಂಗೆಯೊಲಿದಿಂದ್ರನರಮನೆಯ ಸಿರಿ ಬಂದು ತೊತ್ತಾಗಿಯಿರ್ಪಳೆಂಬುದೆ ನಿಶ್ಚಯಂ (ಗುರುಚಾ. ೫-೫೭). [ಚುಲುಕ + ಉದಕ$_2$]

ಚುಲ್ಪಾರಿ 'ಚಿಲ್ಪೇರಿ' ನೋ.

ಚುಲ್ಲ$_1$, ಚಿಲ್ಲ$_3$, ಚಿಳ್ಳ (ಗು). ೧. ಕೀಳಾದ; ಕ್ಷುದ್ರವಾದ. 'ಚುಲ್ಲಮಾತು' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ಅಲ್ಪತನ; ಕ್ಷುದ್ರತೆ: ಈ ಪಳ್ಳಿ ಪಟ್ಟಣದ ಜನರೆಲ್ಲ ಚುಲ್ಲಮುಳಿದು ಕಿಳೆಗೊಳ್ಳುವರು (ಬಾಲಭಾ. ೩-೮೦). **ಚಿಲ್ಲ$_3$:** ೩. ಕೀಳಾದ ಆಳು; ಹೀನ: ವಾತಾತ್ಮಂ ಚಿಲ್ಲನೂನಂ ಪಿಸುಣಿಗನಳಿಪಂ (ಮದಕಿ. ೩-೦೪); ಮಲ್ಲವರ್ಮಸಾಳುಗಳಿಕ್ಕಿಟಗರ್ಚಿ[ಪಾಠಾಂ. ಬಿ]ಲ್ಲಗೋಳಾಯಿಲ ಖೇಟಕರ್ . . . ಎಸೆದರ್ (ಮದೇಪು. ೧೯-೬). **ಚಿಳ್ಳ:** ೩. ಗೆಲ್ಲ ಸೋಲ ಬಲ್ಲವರಿಗೇಕೆ ಅದು ಚಿಳ್ಳರ ಗುಣ (ಸಗಬೊ. ೪೫); ಎಳ್ಳನಿತು ಈ ಭೂಪತೀಶನು ಸುಳ್ಳ ಪೇಳುವನಲ್ಲ ಮನುಜರ ಕಳ್ಳ ಚಿಳ್ಳನು ಅಲ್ಲ (ಹಮುಚ. ೧೦೪). [<ಪ್ರಾ. ಚುಲ್ಲ. / ಸಂ. ಕ್ಷುಲ್ಲ]

ಚುಲ್ಲ$_2$ (ನಾ). ೧. ನೀರು ಸುರಿಯುವ ಕಣ್ಣು; ಸೋರುಗಣ್ಣು; ಮಂಜಂಗಣ್ಣು: ನಾನಾ ಕಂಟಕದೋಷಂ ಚುಲ್ಲ ಚಿಲ್ಲಂ ಪಿಟಕಪಿಲ್ಲಾದಿಗಳು ತೊಂಬತ್ತಾರೆನಿಸುತಿಹುವೂ (ವಿವೇಧ. ೩-೪೫). ೨. ಮಂಜಂಗಣ್ಣಿನವನು; ಸೋರುಗಣ್ಣಿನವನು: "ಪಿಲ್ಲಃ, ಚಿಲ್ಲಃ, ಚುಲ್ಲಃ-ಈ ೩ ಅಟಿಗಣ್ಣವಂ" (ಹಲಾಯು. ೯೯-೪೫೩). [ಸಂ.]

ಚುಲ್ಲಕ, ಚಂಲ್ಲಿಕ, ಚಂಲ್ಲುಕ (ಗು). ೧. ಕೀಳಾದ; ಕ್ಷುಲ್ಲಕವಾದ: "ಚುಲ್ಲಕ-ಕೆಟ್ಟ, ಕ್ಷುದ್ರ" (ಪ್ರಭಣ). **ಚುಲ್ಲಿಕ:** ೧. ಶ್ರೀವಿಜಯವಿಠಲನ ಕರುಣದಿಂದ ಚುಲ್ಲಿಕ ನಡತೆ ಪೋಗಿ ಒಳ್ಳೆ ಫಲ ದೊರಕುವದೂ (ಕೀರ್ತಮ. ೩೦೦). **ಚುಲ್ಲುಕ:** (ನಾ). ೨. ಕೀಳಂಮನುಷ್ಯ; ಅಲ್ಪ: ಅವರ ಕಾರ್ಯಮೆ ಲೇಸುಂ ಎಂದುಸಿರೆ ಚು[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ಲ್ಲುಕರ್ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೪-೦೫-೬೦). [<ಸಂ. ಕ್ಷುಲ್ಲಕ]

ಚುಲ್ಲಮಾತು (ನಾ). ಅಲ್ಪವಾದ ಮಾತು; ಕ್ಷುದ್ರವಾದ ಮಾತು: ನಿಲ್ಲಿಸಲು ಧರಣಿಪನ ಮಾರ್ಗದಿ ಚುಲ್ಲಮಾತುಗಳಾಡಿ ಕೌಶಿಕ (ಹಮುಚ. ೦೬೪). [ಚುಲ್ಲ$_1$ + ಮಾತು$_1$]

ಚುಲ್ಲಿ (ನಾ). ಬೆಂಕಿ ಉರಿಸುವ ಸಲಕರಣೆ; ಒಲೆ: "ಚುಲ್ಲೀ, ಅಶ್ಮಂತಕಂ, ಉತ್ತಾನಂ, ಅಧಿಶ್ರಯಣೀ - ಈ ೪ ಒಲೆ" (ಹಲಾಯು. ೫೨-೦೫೮); ಅಡಿಗಡಿಗೆ ಚುಲ್ಲಿಯೊಳಿಡುವ ಸೌದೆ ಸಿಡಿವುತ್ತ ಕಿಡಿಗಳ ಕೆದಱುತಿರ್ಪವಂ ಬಿಟ್ಟು (ವೀಶೈಪು. ೭-೧೦-೬೭); ಚುಲ್ಲಿ ಪೇಷಣ ಕಂಡನಿ ಉಪಸ್ಕರ ಉದಕುಂಭ ಎಂಬೈದು ಗೃಹೋಪಕರಣಗಳೂ ಹತ್ಯಾಕಾರಕಗಳು (ಆರ್ಯಧ. ೧೮೭). [ಸಂ.]

ಚುಲ್ಲಿಕ 'ಚುಲ್ಲಕ' ನೋ.

ಚುಲ್ಲುಕ 'ಚುಲ್ಲಕ' ನೋ.

ಚುಲ್ಲುವಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). (?): ಸ್ತ್ರೀಯರಲ್ಲದಡೆ ಕಡೆಸಾರು ಹಂಗಳಿಡಿದನ ಮೇಲೆ ಚುಲ್ಲುವಾಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ದಾನವನ ಕೊಳಚುದಕದಲ್ಲಿ ತೇಲ್ಮುಳುಗು ತಬ್ಬಿಯು ಪಾಯ್ವೆನೆಂಬ ಮರುಳೇನೆನ್ನೊಳುಳಿಯೆಂದನು (ಜನಮು. ೩೩-೨೨). [? + ಅಸ್ತ್ರ]

ಚುಸ್ತ (ನಾ). ೧. ಸುಟ್ಟ ಅಥವಾ ಕರಿದ ಮಾಂಸ. ೨. ಮಾಂಸವನ್ನು ಸುಟ್ಟಾಗ ಅಥವಾ ಕರಿದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಉಂಟಾಗುವ ಕರಿಕಾದ ಹೊರಪದರ: (ಕ). [ಸಂ.]

ಚುಳಕ$_1$ (ಗು). ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ: ಸಕಲ ನಿಷ್ಕಲ ಉಭಯಾಕಾರವ ಅಖಿಲಾಂಡ ಗಳನೊಳಕೊಂಡೊಪ್ಪುವ ಚುಳಕ ಚಿದಾನಂದವವನು (ಮೈಲಾರ. ೦೩೯-೨). [<ಚುಳುಕು]

ಚುಳಕ$_2$ 'ಚುಲಕ' ನೋ.

ಚುಳಕಪಾನ (ನಾ). ಅಂಗೈಯಲ್ಲಿ ತುಂಬುವಷ್ಟು ನೀರು; ಬೊಗಸೆ ಯಷ್ಟು ನೀರು: ಅಂತಸ್ಸ್ಫುರದತಿಸ್ಫಾರಸಮರೋಷ್ಮಸಂತಪ್ತಜಲ ಪೃತ್ತೈಕಚುಳಕಪಾನಮಾತ್ರಜಾನುದಘ್ನಜಲದುರ್ಗನುಮಾಗಿ ನಡೆದು (ಅದಿಪು. ೦೪-೫೨ ವ). [ಚುಳಕ$_2$ (<ಚುಲಕ) + ಪಾನ]

ಚುಳಕಿತ (ನಾ). ಅತಿಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದಂದಂ (?): ಅಳಿಕನೇತ್ರಾಶ್ರಮಕೆ ನಮಿಸುತ ಗಣಂ ಕೂಡೆ ಪುಳಕಿಸುತ ಬರಲು ಶಶಿರವಿಕೋಟಿಕಿರಣದಿಂ ಚುಳಕಿತವನತಿಗಳದ ಕೈವಲ್ಯಮಂ ಕಂಡ ಕುಳಕಪ್ರಸಾದಿ ವೃಷಭಾ (ಲಿಂಗಪು. ೬-೩೫). [ಸಂ. ಚುಲಕಿತ]

ಚುಳಕು (ನಾ). ತೀಕ್ಷ್ಣತೆ (?): ಚರಲಿಂಗಂ ಚಾತುರ್ಭುಜ ವಂದಿತ ಚಿರ ಕಾಯಾ ಚೇಲಾಳ ಸುರಕ್ಷಕ ಗರಳಾಂಕಾ ಚುಳಕಿಲ್ಲದ ಶಾರ್ವರಿವರ ಚೂಡಾ ಮಕುಟ (ಪ್ರಭುಪು. ೩-೪). [?]

ಚುಳಕೆ 'ಚುಳಿಕೆ' ನೋ.

ಚುಳಿ 'ಚೂಳಿ$_1$' ನೋ.

ಚುಳಿಕೆ, ಚುಳಕೆ (ನಾ). ೧. ಉಕ್ಕಿನ ಅಥವಾ ಕಬ್ಬಿಣದ ತುದಿಯುಳ್ಳ ಬೆತ್ತ,-ಕೋಲು: ಕವಣೆಕಲ್ಲಿರಿಗಲ್ಲು ಪನಿಕೆಯು ವಿವರಿಸಲ್ಪಡಿಗೆಗಳು ಚುಳಿಕೆಯು (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೨-೬೫). **ಚುಳಕೆ:** ೨. "ಹತ್ತಿ ಬಡಿಯುವ ಬೆತ್ತ" (ಜಾನಕೋ. ೫೭). [←ತಮಿ. ಚುಳಿಕ್ಕು]

ಚುಳುಂಕ 'ಚುಲುಂಕ' ನೋ.

ಚುಳುಂಕಾಡು 'ಚುಳ್ಕಾಡು' ನೋ.

ಚುಳುಕಿ (ನಾ). ಕಿರುತೊಳೆ; ಸೋಲೆ: ಹಣ್ಣು ಹಿಸಿದು ಇಬ್ಭಾಗವಾಗಿ ತನ್ನ ಹೊಟ್ಟೆಯ ತೊಳೆ ಚುಳುಕಿಗಳನೆಲ್ಲ ಬಯಲಿಗೆ ಹಾಕಿತು (ಮಲಿಮ. ೪೩೦). [←ಮಲ. ಚೂಳ]

ಚುಳುಕು, ಚುಣುಕು$_2$, ಚಂಲುಕು, ಚುಳ್ಕು (ನಾ). ೧. ಅತಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದುದಂ; ತೀರ ಸಣ್ಣದಾಗಿರುವುದು: ಅಗೋಚರ ಅಪ್ರತಿಮ ಲಿಂಗವೆ . . . ಎನ್ನ ಕರಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಬಂದು ಚುಳುಕಾದಿರಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೭೪೩); ಘನಮಹಿಮಲಿಂಗವೆ ಅನುಪ್ರಾಣಿ ಎನ್ನ ಕರವನಜಕ್ಕೆ ಬಂದು ಚುಳು ಕಾದಿರಲ್ಲ (ಸುಸಾರ. ೦೦ ಪಲ್ಲವಿ); ತಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಯ ಅಂಗೈಯಲ್ಲಿ ಲಿಂಗದಂತೆ 'ಚುಳುಕಾ'ಗಿ ಬರುವದೆ ನನ್ನ ಹಾದಿ (ಮಸಾಹಿ. ೩). **ಚುಣುಕು:** ೧. ನಿಮ್ಮ ಹೊಟ್ಟೀ ಕರುಳಿನಾ ತುಣುಕು ಅಂತನ ಚುಣುಕು ತೋರಿಸಿದಿರಿ ಮಿಣುಕು (ಹಾಡುಪಾ. ೪೩-೫). **ಚುಲುಕು:** ೨. ಲಾಘವ; ಹಗುರವಾದ ನಡತೆ. 'ಚಂಲುಕುತನ' ಪರಾ. **ಚುಳ್ಕು:** ೩. ಕುಳ್ಳು; ಗಿಡ್ಡ: ಮೈಯಲ್ಲಿ ನೀನು ಸ್ವಲ್ಪ ಚುಳ್ಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ನಿನ್ನ ವಯಸ್ಸು ಥಟ್ಟನೆ ತಿಳಿಯುವದಿಲ್ಲ (ಮೂರುದಾ. ೪೭). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚುಳುವು; ಮಲ. ಚುಲುಂಗ; ತೆಲು. ಚುಲುಕ, ಚುಲ್ಕ]

ಚುಳುಕೋದಕ 'ಚುಲುಂಕೋದಕ' ನೋ.

ಚುಳ್ಕಾಡು, ಚುಳುಂಕಾಡು (ಕ್ರಿ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ತುಳುಕಾಡು,-ತೇಲಾಡು: ಕೌಂಗಿನ ಪೊಂಬಾಟೆಯ ನಟ್ಟಗಂಪುಗಡಲೊಳ್ ಚುಳ್ಕಾಡಿ ಚುಳ್ಕಾಡಿ . . . ಪದ್ಮಿನಿಯೊಳ್ ತುಂಬಿ ಮಲಂಗಿ ಸೇದೆಗಟಿಗುಂ ಕಾಸಾರತೀರಂಗಳೊಳ್ (ಅನಂಪು. ೩-೦೦); ತೊಳಗುವ ತಿಳಿನೀರ್ಗೊಳದೊಳು ಚುಳ್ಕಾಡಿ ಬಳಿಕ ಮುಳುಗಿ ಮೇಲಕೇಳಲಾ ಲಲನೆಯ ಮುಖಮೊಪ್ಪಿತು ಪಾಲ್ಗಡಲೊಳು ಪೊಳೆದುದುದಯಿಪ ಚಂದ್ರನಂತೆ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೫-೫೪). **ಚುಳುಂಕಾಡು:** ಮುನ್ನ ಕಣ್ಬೇಟದವಳ್ ತುಳುಕಿದೆಡೆಗೆಯ್ದಿ ಚುಂಬಿಸಿ ಚುಳುಕಾಡೆ ಮರಳ್ಚಿ ಮೂಡಿದಂ ಸ್ಮರನೊರ್ವಂ (ಅನಂಪು. ೭-೩೮). [< ತುಳ್ಕಾಡು]

ಚುಳ್ಕು 'ಚುಳುಕು' ನೋ.

ಚುಳ್ಕೋದಕ (ನಾ).=ಚುಲುಂಕೋದಕ: ಪ್ರಕಟಂ ಹಾರೀತಿಮಂತ್ರಾತ್ಮಕ ನನುಪಮಿತಂ ಕೊಟ್ಟ ಸನ್ದಾರ್ಘ್ಯ ಚುಳ್ಕೋದಕದಿಂದಂ ಪುಟ್ಟಿ ಚಾಳುಕ್ಯ ಕುಳರೆನಿಸಿ (ನಾಂದೇಡ್. ೨೩-೪; 1122). [< ಚುಲುಂಕೋದಕ]

ಚುಳ್ಳನೆ (ಅ). ನೋವಾಗುವಂತೆ: ಇಱುಂಪೆ ಊಱಲು . . . ಗಂದೆ ನೆಸೆದುದೊ ನೊಂದು ಚುಳ್ಳನುರಿದುದೊ ತಂದೆ (ರುದ್ರಾ. ದೇ. ೨೦೪-೩). [ಚುಳ್$_0$ + - ಅನೆ$_1$]

ಚುಳ್ಳಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಗವಾನಿ ಮರ : (ಕ). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮುಳ್ಳುಪೊದೆ. 'ಕರಿಚುಳ್ಳಿ' ಪರಾ.

[**ದೇ.II ತಮಿ. ಮಲ. ತುಳು.** ಚುಳ್ಳಿ]

ಚುಳ್ಳಿ$_2$ (ನಾ). ವಿಕಾರ ; "ತುಟಿಗಳನ್ನು ಚುಂಚಿನಂತೆ ನೀಡುವುದು" (ಸಿರಿಕೋ. ೧೮೮) : ಅಚ್ಯುತ ಅಳುಕಳುಕಿ, ನಾಚಿ, ನಾಚಿ ತನ್ನ ಮುಖವನ್ನು ಚುಳ್ಳಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು . . . ಕಾರ್ಯೋದ್ದೇಶವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದ (ಮುಗಿಯಿ. ೧೮೩). 'ಚುಳ್ಳಿಸು' ಪರಾ. [?]

ಚುಳ್ಳಿಮುಳ್ಳಿಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿಸಸ್ಯ : ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿಗಿಡ, ಚುಳ್ಳಿಮುಳ್ಳಿಗಿಡ (ವ್ಯಾಜಿಗಿ. ೧೧-೧೯೮). [ಚುಳ್ಳಿಮುಳ್ಳಿ$_0$+ಗಿಡ (<ಗಿಡು)]

ಚುಳ್ಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಿವುಚು ; ವಿಕಾರಮಾಡು : ಆಕೆ ಕೊಂಚವೂ ಮುಖ ಚುಳ್ಳಿಸದೆ ನಗುನಗುತ್ತ ತನ್ನ ಕಠಾರಿಯನ್ನು ಬೀಸುತ್ತಿರುತ್ತಾಳೆ (ಪ್ರವಾಇ. II, ೨೯೯). [ಚುಳ್ಳಿ$_2$ + – ಇಸು$_3$]

ಚುಙ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಚುಙ್ಗುನ್' ಪರಾ.

ಚುಙಚಿ 'ತುಙುಚಿ' ನೋ.

ಚುಙುಕು, ಚುರುಕು (ನಾ). ೧. (ಚಾಕು ಮುಂತಾದುವುಗಳಂತೆ) ತೀಕ್ಷ್ಣವಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಮೊನಚಾಗಿರುವಿಕೆ; ಹರಿತವಾಗಿರುವಿಕೆ: ಒಳಗೊಳಗೆ ನಲ್ಲನು ಪಲ್ಲುಗುರ್ಗಳ ಚುಙುಕುಗಳನಙಿದು ಬೈವುತು ಬರುತಿರ್ದರಾತ್ಮ ಮಂದಿರಕಂದು ಬಂಧಕಿಯರು (ಜಬಪು. ೯-೧೬). **ಚುರುಕು :** ೨. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದುದು ; ಹರಿತವಾದುದು : ಹೆಂಗಸರಿಗೆ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧಿ ಬಹಳ ಚುರುಕು (ಅಲಹೂ. ೪೧) ; ರೋಜಕಿಯ ಕಿವಿ ತುಂಬ ಚುರುಕು (ಮಹಾತ್ಮಾ. ೨೨); ಜನಗಳ ಬುದ್ಧಿಯ ಚುರುಕಿನ ಮೇಲೆ, ಪ್ರಮಾಣಿಕತೆಯ ಮೇಲೆ ಅದರ ದೊಡ್ಡಸ್ತಿಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿದೆ (ಅಳನಿ. ೧೩೬).೩. ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದುದು ; ಚಾಲಾಕಾದುದು: ಪೇಟೆಯ ಮಕ್ಕಳು ಬಹಳ ಚುರುಕು (ತ್ಯಾಗಮ. ೧೮೧). ೪. ಕಾವು ; ಬಿಸುಪು: ಪ್ರಶಾಂತ ಮತ್ತು ತಂಪಾದ ಕೋಣೆ ಹೊರಗಿನ ಬಿಸಿಲಿನ ಚುರುಕನ್ನು ಮರೆಯಿಸಿ, ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುತ್ತಿದ್ದವು (ಅಪನಾ. ೨೧). ೫. ವೇಗ ; ಲಗುಬಗೆ: ಚುರುಕಿನ ಕಡಲೆಡೆ ಗಾಳಿಗಳೆಮ್ಮನ್ ಕರೆತಂದಿರ್ದಪುವೆಂತೋ ಎಮ್ಮನ್ (ಬದ್ಧಪ್ರ. ೯-೧೩೯) : ಹುಕ್ಕರಾಯನು . . . ಯುದ್ಧಸಿದ್ಧತೆಗಳನ್ನು ಚುರುಕಿನಿಂದ ನಡೆಯಿಸುತ್ತಿದ್ದನು (ಶ್ರೀವಿದ್ಯಾ. ೮೬) ; ಚುರುಕಾಗಿ ಹೋದರೆ ಹೊತ್ತು ಮುಳುಗುವುದರಲ್ಲಿ ಹೋಗಿಬಿಡಬಹುದು (ಜಂಗಾಳ್ಯ ೩೩). ೬. ಪದಾರ್ಥಗಳ ಬೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಏರಿಕೆ ; ವಸ್ತುಗಳು ತುಟ್ಟಿಯಾಗುವಿಕೆ: (ಕ). (ಗು). ೭. (ಕತ್ತಿಯಂತೆ) ಹರಿತವಾದ ; ಹದನಾದ ; ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ: ಚುರುಕು ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿಯೂ, ಅದಕ್ಕಿಂತ ಚುರುಕಾದ ತಿನಿಸುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಆಕೆ ತುಂಬ ಆಸಕ್ತಳು (ಸಾಸಮಾ. ೮೪). ೮. ಚತುರ ; ಚಾಲಾಕಾದ : ಎಂತಹ ಚುರುಕು ಹುಡುಗಿ (ಮಹಾತ್ಮಾ. ೯೨).

ಚುರುಕಿನವ = ಬುದ್ಧಿವಂತ ; ಚಾಲಾಕು ವ್ಯಕ್ತಿ : ಹುಡುಗ ಒಳ್ಳೇ ಚುರುಕಿನವನಾಗಿದ್ದ (ಕಾವೇರಿ. ೧೯೧). **ಚುರುಕುಮಾಡು**=ವೇಗಗೊಳಿಸು ; **ಶೀಘ್ರಗೊಳಿಸು :** ಕುದುರೆಯನ್ನು ಚುರುಕುಮಾಡಿದರು (ಕಳಹು. ೫). **ಚುರುಕುಮುಟ್ಟಿಸು**=(ಆಲಂ) ಹಿಂಸೆಮಾಡು; ನೋಯಿಸು: ಪೋಲೀಸರು ಅವನಿಗೆ ಚನ್ನಾಗಿ ಚುರುಕುಮುಟ್ಟಿಸಿದರು (ರೂಢಿ). **ಚುರುಕುಮೆಣಸಿನಕಾಯಿ**=೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೆಣಸಿನಕಾಯಿ ; ಲವಂಗ ಮೆಣಸಿನ ಕಾಯಿ : ಒಂದಷ್ಟು ಚುರುಕುಮೆಣಸಿನಕಾಯಿ ಕೊಂಡುಕೊಂಡು ಬಾ (ರೂಢಿ). ೨. (ಆಲಂ) ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನು : ಆ ಹುಡುಗ ಚುರುಕುಮೆಣಸಿನಕಾಯಿ (ರೂಢಿ).

[**ದೇ.II ತಮಿ.** ಚುರುಚುರುಪ್ಪು; **ಮಲ.**ಚುರುಕ್ಕು ; **ತುಳು.** ಚುರುಕು ; **ಕೊಡ.** ಚುರೀಕೀ ; **ತೆಲು.** ಚುಱುಕು]

ಚುಙುಚುಙಿಗ (ನಾ). ಚುರುಕಾದ ನಡಗೆಯುಳ್ಳವನು; ವೇಗಶಾಲಿ : "ಉತ್ತಾಳಃ, ತ್ವರಿತಃ–ಈ ೨ ಚುಙುಚುಙಿಗನು" (ಕರಾಯು. ೬೧-೨೦೫).

[ಚುಙುಚುಙು$_0$ + – ಇಗ]

ಚುಜ್ಜನೆ (ಅ). ವೇಗವಾಗಿ ; ರಭಸದೊಡನೆ : ಅಚ್ಚುಳಕೋಲಿಂ ತಿಜ್ಜನೆ ತಿರಿಪಿ ದುರಾತ್ಮರ್ ಚುಜ್ಜನೆ ಕಣ್ಣೆತ್ತರೊಗೆಯೆ ತೊಲಗದೆ ಬಡಿದರ್ (ಧರ್ಮಾಮ್ಯ. ೩-೧೯೧) ; ಚುಜ್ಜನೆ ಕೊಂದಿಕ್ಕಿದವು (ಜಂಪ್ರಸಾಂ. ೮-೫೨).

ಚುಜ್ಜಚುಜ್ಜನೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಕಡುಗಾಯ್ವ ತೀವ್ರಖರಕರಪ್ರಕರಮುಂ ಚುಜ್ಜಚುಜ್ಜನೆ [ಪಾಠಾಂ. ಚುಟಚುಟನೆ] ಸುಡೆ (ಗಿರಿಕ. ೯-೨೬ ವ).

[ಚುಙ್ + – ಅನೆ$_1$]

ಚುಙ್ಗುನ್ (ಕ್ರಿ). ಚುರುಗುಡು ; ಸಂಡು : ಮಹಾಕ್ಷುಧಾಗ್ನಿಯೇಟಿಗ್ಗೆ ಬಿಸಿಲಟ್ಟಿ ಪೆರ್ಚುವ ಪಿಪಾಸೆಗೆ ಚುಙ್ಗುನುತಿರ್ಪ ಕಲ್ಲ ಬೆಂಕೆಗೆ ಬಿಡದೊಂದು ಮುಗ್ಗುಲಿರವಿಂಗಿನಿತಟ್ಟದೆ . . . ಹೃದಯಂ ಕುಳಿಕೊರ್ಳುತುಮಿರ್ದುದು (ವರ್ಧಪು. ೧೨-೩೫). [ಚುಙ್ + ಎನ್$_1$]

△ **ಚುಟ್ಟು** 'ಚುರ್ಚು$_2$' ನೋ.

ಚೂ (ನಾ). ನಾಯಿಯನ್ನು ಇತರರ ಮೇಲೆ ನುಗ್ಗುವಂತೆ ಹೇಳುವ ಮಾತು. 'ಚೂಬಿಡು' ಪರಾ.

ಚೂಕ (ನಾ). ತುಚ್ಛನಾದವನು; ಅಲ್ಪ ; ನೀಚ : ಸೇರದಿವರ ಸಂಗ . . . ಲೋಕಾಪವಾದವ ಸೈರಿಸುವ ಚೂಕ ಗಳಿಗೆನುತಸುರಾರಿ ನಗುತಿರ್ದ (ಅಕ್ರೂಚ. ೬-೭೭). [<ಸಂ. ಶೂಕ./ತಮಿ. ಚೂಕ್ಕ]

ಚೂಕಿ 'ಚೂಕು' ನೋ.

ಚೂಕು, ಚುಕಿ, ಚೂಕಿ (ನಾ). ತಪ್ಪು ; ನ್ಯೂನತೆ ; ಲೋಪ : "ಚೂಕು = ತಪ್ಪು ; ಅಪರಾಧ" (ಜಾನಕೋ. ೫೭). **ಚುಕಿ :** (ರೈಸ್‌ಗೆ. II, ೫೪೭). **ಚೂಕಿ:** (ವ್ಯಗೆಜೆ. IV, ೭೬೭) ; ಚೂಕಿಯಲ್ಲಿ ಯಾರ ಲುಕಸಾನಿ ಇದ್ದಾಗ್ಯೂ ತತ್ಕಾಲವೇ ಬರಿದು ತಿಳಿಸಬೇಕು (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೯೩).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚೂಕ್./ಪ್ರಾ. ಚುಕ್ಕ]

ಚೂಕುನ್ನ (ನಾ). ೧. ಚೂ ಎಂದು ಅಟ್ಟುವ ನಾಯಿ. ೨. (ಆಲಂ) ಹೇಳಿದಂತೆ ಕೇಳುವವನು : ಧರ್ಮಜಗೆ ಪಟ್ಟವಾದರೆ ರಾಜ್ಯದ ಕನ್ನೆಗರಸಹರವರ ಪಾರಂಪರೆಯ ಪುತ್ರರಿನ್ನು ಸಂದೇಹಮೇತಕೆಯಿಕ್ಕು ಪಡಿಯ ಚೂಕುನ್ನರಾದೆವೆ ಮಹಾದೇವ (ಲಕ್ಷ್ಮಭಾ. ೩೨-೮).

[ಚೂ + <ಕುನ್ನಿ$_1$]

ಚೂಚಕ$_1$ 'ಸೂಸಕ' ನೋ.

ಚೂಚಕ$_2$ (ನಾ). = ಚೂಚುಕ: ಇಂಬೊಪ್ಪುವ ಕುಕ್ಷಿ ಚೆಲ್ವನೊಳಕೊಂಡಾ ಚೂಚಕಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧೦-೭೧) ; ಬೆಳೆದು ಕೊಬ್ಬಿದ ನಡುವನು ಕಂಡು ಮೊಗಗಂದಿದೊಲು ಚೂಚಕಗಳೊಪ್ಪಿದವು (ಜಂಪ್ರಸಾಂ. ೪-೪೩).

[<ಸಂ. ಚೂಚುಕ]

ಚೂಚಿಸು (ಕ್ರಿ). ನೋಡು ; ತಿಳಿ ; ಪರೀಕ್ಷಿಸು (?): ದಶಮುಖ ನೊರ್ಮೆಯೆ ಚೂಚಿಸಲಾಟಿಸಿ ದಶಮುಖನಳಿಪಿಂ ನೋಡುತ್ತಿರ್ದಂ (ಕುಮುರಾ. ೯-೮). [ಚೂಚು ? + –ಇಸು$_3$./ತೆಲು. ಚೂಚು]

ಚೂಚು$_1$ 'ಚುಂಚು$_2$' ನೋ.

ಚೂಚು$_2$ (ಗು). ಚೂಪಾದ ; ಮೊನಚಾದ. 'ಚೂಚುಗದ್ದ' ಪರಾ.

[?]

ಚೂಚುಕ (ನಾ). ಮೊಲೆಯ ತೊಟ್ಟು : ಪೊಂಗೊಡನು ತಮಾಳಪಲ್ಲವದೊಳ್ ಮುಚ್ಚಿದಂದದೊಳೆ ಚೂಚುಕಮಾಂತುದು ಕರ್ಪಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೨೫); ಹೃದಯದ ಕಾಳಿಕೆಯೆನೆ ಸೊಗಯಿಸಿದತ್ತು ಮೇಚಕತೆ ಚೂಚುಕದೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೮೬); ಚೂಚುಕಂ ಕರ್ಪಂ ತಳೆಯೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨೧-೭).

[ಸಂ.]

ಚೂಚುಗದ್ದ (ನಾ). ಚೂಪಾಗಿರುವ ಗದ್ದ ; ಮೊನಚಾದ ಗದ್ದ : ಒಂದೆರಡು ಕೆಂಪುಹನಿಗಳು ಅವರ ಚೂಚುಗದ್ದದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತಿದ್ದವು (ರಂಗರೋ. ೭೭). [ಚೂಚು$_2$ + ಗದ್ದ (<ಗಡ್ಡ$_1$)]

ಚೂಟ್ (ನಾ). ಬಿಟ್ಟುಬಿಡುವುದು; ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಡುವಿಕೆ. 'ಚೂಟಾಟ' ಪರಾ. [←ಹಿಂ. ಛೂಟ್]

ಚೂಟಾಟ, ಚೂಡಾಟ, ಜೂಟಾಟ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ ; ಚೂಟ್ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಕೂಡಲೆ ಒಬ್ಬರು ಉಳಿದವರನ್ನು ಅಟ್ಟಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಮುಟ್ಟುವ ಆಟ; ಮುಟ್ಟಾಟ : ಚಂದ್ರ ಮೋಡಗಳೊಡನೆ ಚೂಟಾಟವಾಡುತ್ತಾ ದಿಗಂತದ ಕಡೆಗೆ ಓಡುತ್ತಿದ್ದ (ಮುರುಕು. ೬೨); ಒಂದರ ಹಿಂದೆ ಒಂದು ಮುಚ್ಚಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ ಅವು ಚೂಟಾಟವಾಡುತ್ತಿರುವಂತೆ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದವು (ಹ್ಯಾಲಿಮ. ೨೭). **ಚೂಡಾಟ :** ಎಳೆಗಾಳಿಗೆ ಚೂಡಾಟವಾಡುತ್ತಿದ್ದ ನೀಳಕೇಶ ಹಾರಿ ನಾಗೇಂದ್ರನ ಮೊಗಕ್ಕೆ ಕಚಕುಳಿಯಿಟ್ಟವು (ಸಿಡಿಲು. ೩೭). **ಜೂಟಾಟ:** ಒಂದು ಸಂಜೆ ಹುಡುಗಿಯರೆಲ್ಲರೂ ಜೂಟಾಟವಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಮಾಧವಿಯು . . . ಬಿದ್ದುಬಿಟ್ಟಳು (ಮೊಗ್ಗು. ೪೭) ; ಮಕ್ಕಳೆಲ್ಲರೂ ಜೂಟಾಟ ಆಡುತ್ತಿದ್ದರು (ರೂಢಿ).

[ಚೂಟ್ + ಆಟ]

ಚೂಟಿ$_1$ 'ಸೂಟಿ$_1$' ನೋ.

ಚೂಟಿ$_2$ (ನಾ). ಗುರಿ ; ಲಕ್ಷ್ಯ : (ಕ).

[ದೇ.॥ ತುಳು. ಚೂಟ ; ತೆಲು. ಸೂಟಿ]

ಚೂಟಿ$_3$ 'ಸೂಟಿ$_2$' ನೋ.

ಚೂಟಿಕಾತಿ (ನಾ). ಚುರುಕಾಗಿರುವವಳು; ಚತುರೆ: ಬೇಟದ ಪದನೇನು ಕೂಟದ ಕುಜುಹೇನು . . . ರಂಗಾಯೆಂಬ ಚೂಟಿಕಾತಿಯನೆಂದೀಕ್ಷಿಪೆನೊ (ಶತಸಾಂ. ೨೯-೫೩). [ಚೂಟಿ$_1$ (<ಸೂಟಿ$_1$) + -ಕಾತಿ$_5$]

ಚೂಟು$_1$ 'ಚಿವುಟು' ನೋ.

ಚೂಟು$_2$ 'ಸೂಟಿ$_1$' ನೋ.

ಚೂಟುಗಾರ (ನಾ). ಚದುರ ; ಉಪಾಯಗಾರ : (ಕ).

[ಚೂಟು$_2$(<ಸೂಟಿ$_1$) + -ಗಾರ (<-ಕಾಱ)]

ಚೂಡ$_1$ (ನಾ). ೧. ಶಿಖೆ ; ಜುಟ್ಟು. ೨. (ನವಿಲು, ಹುಂಜ ಮುಂತಾದುವುಗಳ) ತಲೆಯ ಮೇಲಿನ ತುರಾಯಿ,-ಕೊಟ್ಟು: "ಶಿಖಾ ಚೂಡಮೆನಲಾ ಕೊಟ್ಟು" (ಮಂಗರಾ. ೫೦-೩). ೩. ಶಿಖರ ; ತುದಿ. 'ಚೂಡಾಗ್ರ' ಪರಾ. [<ಪ್ರಾ. ಚೂಡಾ. / ಸಂ. ಚೂಡಾ]

ಚೂಡ$_2$ (ನಾ). ಗಂಟುಗಂಟಾಗಿರುವ ಕೂದಲು ; ಜಡೆಗಟ್ಟಿರುವ ಕೂದಲು : "ಚೂಡ ಜೂಟ" (ಚತುನಿ. ೯೩) ; ಹರನ ಚೂಡದಲ್ಲಿ ಹಾರುತ್ತಿದ್ದ ಆ ಸುಧಾಂಶುಲೇಖೆಯು ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಣಿಸಲಿಲ್ಲ (ಕೋಹಿನೂ. ೭). [<ಸಂ. ಜೂಟ]

ಚೂಡಕ (ನಾ). ಜಡೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಿನ್ನದ ಆಭರಣ; ಜಡೆಬಿಲ್ಲೆ : (ಕ). [ಸಂ.]

ಚೂಡಾ 'ಚಿವಡಾ' ನೋ.

ಚೂಡಾಂತ (ನಾ). ಅತ್ಯಂತ ಕೊನೆಯದು; ತುತ್ತತುದಿ: ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲೇನು ನನ್ನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಒಂದೇ ಚೂಡಾಂತವೆ ? (ಇಪ್ಪಕ. ೨೨೩).

[ಸಂ. (ಚೂಡಾ + ಅಂತ)]

ಚೂಡಾಕರಣ (ನಾ). (ಮೊದಲನೆಯ ಬಾರಿಗೆ) ಗಂಡುಮಕ್ಕಳಿಗೆ ತಲೆಯ ಕೂದಲನ್ನು ತೆಗೆಸುವ ವಿಧಿ ; ಚೌಲ. ☞ ಷೋಡಶಸಂಸ್ಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಚಂದ್ರಾಪೀಡಂ ಪ್ರತಿದಿನಂ ಪ್ರವೃದ್ಧಮಾನನಾಗೆ ಚೂಡಾಕರಣಾದಿ ಕ್ರಿಯಾಕಲಾಪಮುಮಂ ಮಾಡುತ್ತುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೩೩).

[ಸಂ. (ಚೂಡಾ + ಕರಣ)]

ಚೂಡಾಕರ್ಮ (ನಾ).=ಚೂಡಾಕರಣ : ಆ ಅರಸುಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಐದು ವರ್ಷ ತುಂಬುತ್ತಲೆ . . . ಚೂಡಾಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಿಸಿ (ಭೀಷ್ಮಜ.೫೧); ಅವರವರ ಕುಲಾಚಾರದ ಪ್ರಕಾರ ಆಯಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಚೂಡಾಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುವುದು (ಆರ್ಯಧ. ೧೨೩). [ಸಂ. (ಚೂಡಾ + ಕರ್ಮ)]

ಚೂಡಾಗ್ರ (ನಾ). ಶಿಖರದ ತುದಿ,-ಕೊನೆ : ಆಮ್ರಕುಂಜದ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳದ ಗುಣ್ಣೆಗೆ ನುಣ್ಣಾಗಿ ಕಂಗೊಳಿಸುವ ನಮ್ಮ ಕಿಲ್ಲೆಯ ಚೂಡಾಗ್ರ ಭಾಗ (ಇಪ್ಪಕ. ೧೯೨). [ಸಂ. (ಚೂಡಾ + ಅಗ್ರ)]

ಚೂಡಾಟ 'ಚೂಟಾಟ' ನೋ.

ಚೂಡಾಮಣಿ (ನಾ). ೧. ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ರತ್ನ,-ರತ್ನದ ಆಭರಣ; ಬೈತಲೆಬಟ್ಟು : "ಶಿರದ ರತ್ನ ಚೂಡಾಮಣಿಯೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೯೮-೧೯); ಪ್ರಣತ ರಿಪುನೃಪತಿಚೂಡಾಮಣಿರಂಜಿತಪಾದಂ (ಕಾದಂಪೂ.೦೯); ಹನುಮಂತನು ಒಪ್ಪಿ ಸೀತೆ ಗುರುತಿಗೋಸ್ಕರ ಕೊಟ್ಟ ಚೂಡಾಮಣಿಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ರಾಮನ ಬಳಿಗೆ ಹೋದನು (ನೀತಿಚಿಂ. VII, ೨೦). ೨. (ಅಲಂ) ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ ಅಥವಾ ವಸ್ತು: ವಿಶದಾತ್ರೇಯ ವಂಶಕ್ಕೆ ಚೂಡಾಮಣಿಯಂ . . . ಬಂದು ಕಂಡು (ಪಂಪಭಾ. ೭-೯೫) ; ಉಪಮಾತೀತಂ ಕೃತಿ ಶಾಂತಿಪುರಾಣಂ ಸಲೆ ಪುರಾಣಚೂಡಾಮಣಿಯೆಂದು ಪಶಮದಿಂ ಬರೆಯಿಸಿ (ಶಾಂತಿಪು ೧-೩೮) ; ಸಕಳದಿಗನ್ತರಪ್ರವರ್ತ್ತಿತಕೀರ್ತ್ತಿಯನ್ಮಬ್ಬರ ಚೂಡಾಮಣಿ (ಸೌಇಇ. XX, ೪೭-೧೪ ; 1072) ; ನೀನು ಶೀಲಸಂಪನ್ನೆಯಾಗಿ ಕನ್ನಡಕನ್ನೆಯರ ಚೂಡಾಮಣಿಯಾಗಿರುವೆ (ದಾನಚಿಂ.೧೭೭).

[ಸಂ. (ಚೂಡಾ + ಮಣಿ)]

ಚೂಡಾಯುತ 'ಚೂಡಾಯ್ತ' ನೋ.

ಚೂಡಾಯ್ತ, ಚೂಡಾಯತ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ (?) : ಜೋಡು ಸೀಸಕವಾಂತ ಸಬಳಿಗರೊತ್ತಂಡ ಚೂಡಾಯ್ತ ಹರಿಗೆ ಬಿಲ್ಲವರ ಖೇಡೆಯವಡೆದ ರಾವುತ ಜೋದ ರಥಿಕರ ನೋಡ (ಮೋಹತ. ೨೦-೫೪). **ಚೂಡಾಯತ:** ಕಡಿತಲೆ ಚೂಡಾಯತ ಕಾಗಿನ ಕಾಸೆ ಉಡಿಗೆ ಬದ್ದುಗೆಯ ಕಠಾರ ಹಿಡಿದ ಹರಿಗೆ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೧೩-೭೩) ; ರನ್ನದ ಬಾಹು ಕಯ್ಕಾಂಬು ಹೊನ್ನ ಚೂಡಾಯತ ಮೆಟ್ಟಿಯೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೧-೨೦). [?]

ಚೂಡಾರತ್ನ (ನಾ). ೧.=ಚೂಡಾಮಣಿ ೧: ವರತನುವಿನ ಕೈಯೊಳಭೇದ್ಯ ಕವಚಮುಮಂ ಚೂಡಾರತ್ನ[ಪಾಠಾಂ. ಚೂಡಾಮಣಿರತ್ನ]ಮುಮಂ ರತ್ನ ಕಟಕಂಬೆರಸು ಪಲವುಂ ಪರಾರ್ಧ್ಯ ರತ್ನಂಗಳಂ ಕೊಂಡು (ಆದಿಪು. ೧೩-೩ ವ); ಹೆಂಗಸರು ತೊಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ ಒಡವೆಗಳ ವೈವಿಧ್ಯ ದಂಗುಬಡಿಸುವಂಥದ್ದಾಗಿದೆ . . . ಚೂಡಾರತ್ನ, ನೂಪುರ, ನೇವುರ (ನಂಜುಂಡ. ೧೨೭). ೨.=ಚೂಡಾಮಣಿ ೨: ಕವಿಜನ ಚೂಡಾರತ್ನಂ ಕವಿತಿಲಕಂ ಕವಿಚತುರ್ಮುಖಂ ಕವಿರತ್ನಂ (ಅಜಿಪು. ೧-೮೧) ; ಯಾಕಮಬ್ಬೆಗಂ ಜನಿಯಿಸಿದಂ ಖ್ಯಾತಂ ಧರೆಯೊಳು ಪೆರ್ಗ್ಗಡೆ ಬೇತಂ ಮಂತ್ರಿಜನಮಕುಟ ಚೂಡಾರತ್ನಾ (ಕಇಅ. ೮೧-೧೫-೪೦ ; 1117). [ಸಂ. (ಚೂಡಾ + ರತ್ನ)]

ಚೂಡಾಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುವಾಸನೆಯ ಹುಲ್ಲು ; ಕೊಡನಾರಿ ಹುಲ್ಲು ; ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ: "ಚೂಡಾಲ-ನಾಗರಮುಸ್ತೆ, ಉಚ್ಚಟಿಗೆ" (ಒಷದಿ. ೫೮). [ಸಂ. ಚೂಡಾಲಾ]

ಚೂಡಾಲು 'ಚೌಡಾಲು' ನೋ.

ಚೂಡಿ$_1$ 'ಸೂಟಿ$_1$' ನೋ.

ಚೂಡಿ$_2$ 'ಸೂಟಿ$_1$' ನೋ.

ಚೂಡಿಕೆ (ನಾ). ತುದಿ ; ಶಿಖರ ; ಅಗ್ರಭಾಗ: ಷೋಡಶಪ್ರತಿಯ ಕರಣಿಕರೊಳಗ್ರಣಿಯೆನಿಪ ಗಾಡಿಕಾಱಂ ವಿರೂಪಾಕ್ಷನಿರವಂ ಮನಶ್ಚೂಡಿಕಾಪಟದೊಳಂಕಿಸಿ ಬಳಿಕುಳಿದ ಬಾಹ್ಯವೃತ್ತಿಯಂ ಬಳಸುವಚಲಂ (ಪದ್ಮರಾ.೫-೭).

[ಸಂ. ಚೂಡಿಕಾ]

ಚೂಡೆ (ನಾ). ೧. ಶಿಖೆ ; ಜಂಟ್ಟು. ೨. (ನವಿಲು, ಹುಂಜ ಮುಂತಾದುವುಗಳ) ತಲೆಯ ಮೇಲಿನ ತುರಾಯಿ,–ಗೊಂಡೆ : "ಶಿಖಾ, ಚೂಡಾ–ಈ ೨ ನವಿಲ ಕೊಟ್ಟು" (ಹಲಾಯು. ೪೦–೮೯). ೩. ಸಿರಪೇಶು; ಕಿರೀಟದ ತುದಿಯ ಗುಚ್ಛ,–ಕುಚ್ಚು. ೪. ತಲೆ; ಶಿರಸ್ಸು: "ಚೂಡಾ, ಶಿಖಾ – ಈ ಎರಡಱಲ್ಲಿಯುಂ ಶಿರಸ್ಸೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೪೩ ೧೩). ೫. ಶಿಖರ ; ತುದಿ. ೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೋಳುಬಳೆ ; ವಂಕಿ : ಅಳವಡಿಸಿ ತೋಳ ಬಾಪುರಿ ಬಂದಿ ಭುಜಕೀರ್ತಿಗಳನು ಪೊಂಬಳೆದೋರೆ ಕಂಕಣಂ ಚೂಡೆಯು (ನವಮೋ. ೧೦–೩೫) ; ಕಂಕಣ ಚೂಡೆವ ವಂಕಿ ಬಾಜುಬಂದ ಬಂಗಾರ ಬಳಿಯು ತಗಿರೆಂದ (ಲೋಕಗೀ. ೨೦೨).
[ಸಂ. ಚೂಡಾ]

ಚೂಡೋದಯ (ನಾ).=ಚೂಡಾಕರಣ : ಪಿಕವರೌನವ್ರತದುಂದುಭಿಧ್ವನಿ ಬಲಾಕಾದೃಶ್ಯ ಚೂಡೋದಯಾನಕರಾವಂ . . . ಚಾತಕೋದಕಕೇಳೀಕೃತ ತೂರ್ಯನಾದಮೆಸೆದತ್ತಂಭೋದನಿರ್ಘೋಷಣಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೪–೩೫).
[ಸಂ. (ಚೂಡಾ + ಉದಯ)]

ಚೂಣಿ 'ಚೂಳಿ₁' ನೋ.

ಚೂಣಿಗ (ನಾ). ಸೈನ್ಯದ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಕಾದುವವನು ; ಮುಂದಳದ ಯೋಧ : ಭಲರೆ ಭಲರತಿಬಲರೆ ಹಿಂಚದಿರಿನ್ನು ಹೊಯ್ ಹೊಯ್ ಚೂಣಿ[ಪಾಠಾಂ. ಣೆ]ಗರನು (ಕುಮಾ.ಭೀ. ೪–೩) ; ರಕ್ತಪ್ರವಾಹ ಮಾದುದು ರಣಂ ಸಾಹಸವಿರಕ್ತರಾದರ್ ಖಳನ ಚೂಣಿಗರ್ (ಚಬಪು. ೨೪–೧೩) ; ಚೂಣಿಗರ ಚೌಕಳಿಸಿ ಕೆಡಹುತಂ (ನಂದಿಮಾ. ೧೩–೫೦).
[ಚೂಣಿ(<ಚೂಳಿ₁) + – ಗ₂]

ಚೂಣಿಗಾಳಗ 'ಚೂಣಿಗಾಳೆಗ' ನೋ.

ಚೂಣಿಗಾಳೆಗ, ಚೂಣಿಗಾಳಗ (ನಾ). ಸೈನ್ಯದ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಯುದ್ಧ ; ಮುಂಚೂಣಿಯುದ್ಧ: ತೊಡಗಿತ್ತು ಚೂಣಿಗಾಳೆಗ [ಪಾಠಾಂ. ಕಾಳಗ]ದಲ್ಲಿ ತನತನಗೆ (ವೀರರ. ಹ. ೪೯೩–೨೩) ; ಚೂಣಿಗಾಳೆಗದ ಭಟರ್ ಎತ್ತಿದರೆ ಪಂಥ ಪಾಡುಗಳನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೯–೧೫). **ಚೂಣಿಗಾಳಗ:** ಅಸುರದ ಭಟರವುಕಿ ಹಿಡಿದರು ಚೂಣಿಗಾಳಗವ (ಕೌಶಿರಾ. ೩೩–೧೩).
[ಚೂಣಿ(<ಚೂಳಿ₁) + ಕಾಳೆಗ]

ಚೂಣಿನೋಟ (ನಾ). ಕುಡಿನೋಟ ; ಕಟಾಕ್ಷ : ರಾಣಿಯರೋಲಗ ಹರೆದುದು ಪೆಣ್ಮಂಡೆವಾಣಿಕವಹ ಪಟ್ಟದರಸಿ ಚೂಣಿನೋಟದ ಸೊಬಗಿಂದೆ ಪೂಗೋಲನ ಕಾಣಿಸಿದಳು ಕಾಂತನೆದೆಗೆ (ಮೋಹತ. ೨೨–೧೬).
[ಚೂಣಿ (<ಚೂಳಿ₁) + ನೋಟ]

ಚೂಣಿಯಾಳ್ (ನಾ).=ಚೂಣಿಗ: ಕಾದವ ಪಾಣ್ಡ್ಯಾದಿಗಳು ಕಾದಿ ಗೆಲ್ದಂ ನರಸಿಂಹ್ಪಂ ಚೂಣಿಯಾಳೊಳಾ ತಿಮಿಳವಡೆ ಪಡಲ್ವತ್ತಡಳ್ಪಾಡೆ ಪಾಣ್ಡ್ಯಂ ಸರಿದಂ (ಎಕ. XVI, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೭೦–೬ ; 1285).
[ಚೂಣಿ (<ಚೂಳಿ₁) + ಆಳ್₃]

ಚೂತ (ನಾ). ಮಾವಿನ ಮರ ; ಸಹಕಾರ : ನವಚೂತಂ ತಳಿರ್ವಂದದಿಂ ತಳಿರ್ಗುಮೇ ಸ್ಥಾಣೂತ್ಕರಂ ಚೈತ್ರದೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೦–೧೩) ; ಪಾಡುವೆಳ ಕೋಗಿಲೆಗಳಲಿ ರಂಜಿಸುವುದಿದು ಚೂತ (ನಿಘಾಗ. ೧೦–೫೫–೩೩). [ಸಂ.]

ಚೂತಕ (ನಾ). ಸಣ್ಣ ಜಲಾಶಯ ; ಬಗರಗೆ ; ಹೊಂಡ : "ಚುರೀ, ಚುಂಡೀ, ಚೂತಕಃ – ಈ ೩ ಬಗರಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೧೦೩–೬೨). [ಸಂ.]

ಚೂತಕುಜ (ನಾ). ೧. ಮಾವಿನ ಮರ. ೨. [ಛಂದ] ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಚರಣದಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವ ಒಂದು ಸಮವೃತ್ತದ ಹೆಸರು: ಅನಿಲಂ ಭೂಚಕ್ರವಾಕಂ ಶ್ವಸನ ಶೀತಕರಾಗ್ನಿಯುಗ್ಮಂಗಳಿಂ ಮುಂದೆ ನೆಗಟ್ದಾ ಭೂತೇಶಂ ನಿಲಲ್ . . . ಚೂತಕುಜಾಹ್ವಯಂ ನಾಮ ವೃತ್ತಮಕ್ಕುಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨–೧೮೬). [ಚೂತ + ಕುಜ]

ಚೂತಡಿಂಭ (ನಾ). ಮಾವಿನ ಕುಡಿ,–ಚಿಗುರು ; ಮಾಂದಳಿರು : ಜೋಕೆ, ಜೋಕೆ, ಚೂತಡಿಂಭ, ನಿನ್ನ ಕಂಡರಯ್ಯೊ ಎಂಬ ಒಬ್ಬ ಕೂಡ ಇಲ್ಲದಿಂದು ನೀನು ನನ್ನಿ ಬೆಳಕ ತಂದು ತಮವ ಕೆಣಕಿ ಮುಳಿವುದೇನೊ ? (ಮಾಂದಳಿ. ೩೬–೪). [ಚೂತ + ಡಿಂಭ]

ಚೂತತತಿ (ನಾ). ಮಾವಿನ ಮರಗಳ ಗುಂಪು ; ಮಾವಿನ ತೋಪು : ತೊಳಪೆಳೆವೆಱೆಯುಂ ಮೊರೆವಳಿಕುಳಂಗಳುಂ . . . ಮುಳಿಸಂ ಕಟಲ್ಚಿ ಕಳೆದುವು ಕಳಿಕಾಂಕುರ ಚೂತತತಿಗಳುಂ ಕಾಮಿಗಳಾ (ಕವಿರಾ. ೨–೬೯).
[ಚೂತ + ತತಿ₂]

ಚೂತದ್ರುಮ (ನಾ). = ಚೂತಕುಜ ೧ : ರಕ್ತಾಶೋಕ ಚೂತದ್ರುಮ ಸಮುದಿತ ಬಾಲಪ್ರವಾಳ ಧ್ವಜಂ ಬಂದುದು ಚಂಚಚ್ಚಂಚರೀಕ ಪ್ರಕರಶುಕ ಕುಲಾಲಾಪ ಕಾಂತಂ ವಸಂತಂ (ಕಾದಂಬ. ೭೭೮). [ಚೂತ + ದ್ರುಮ]

ಚೂತನಂದನ (ನಾ). ಮಾವಿನ ತೋಟ,–ವನ : ಚಂಪಕಗಂಧಿ ಮಂದ ಮನದೊಳ್ ಕಟಿಪಲ್ ಬರೆ ಮಾಣ್ದು ಮಾರುತೋತ್ಕಂಪಿತ ಚೂತನಂದನದೊಳಿನ್ನಿರು ನೀನೆನೆ ಮಾವಿನಳ್ಳಿಗೊಂಬಂ ಪಿಡಿದೊಂದು ಕೆಯ್ವರಸು ಮೆಯ್ಗರೆದಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೮–೯೩). [ಚೂತ + ನಂದನ]

ಚೂತಲತೆ (ನಾ). ಮಾವಿನ ಮರ : ನಂದನದೊಳಾಂ ನೀರ್ವೊಯ್ದು ಬೆಳೆಯಿಸಿದ ಚೂತಲತೆ ಪೂತುದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೯–೩೦). [ಚೂತ + ಲತೆ]

ಚೂತವನ (ನಾ). = ಚೂತನಂದನ : ಕಿಕ್ಕಿಱಿಗಿಱಿದು ಬೆಳೆದಡರೆ ಕೊಳೆಪೂತ ಚೂತವನಮೆ ಬಾಟ್ಸೇಲಿಯಾಗೆ ಪೊದರ್ತಗುಟ್ದು ಕವಲ್ತೆಳದಳಿಸುವ ಲಸದಶೋಕೋದ್ಯಾನ ಮಧ್ಯದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೪–೯೫ ವ) ; ವಿರಚಿಸಿದಂ . . . ಸದ್ವಿನುತ ಕರ್ಣಾಟಕವಿಚೂತವನಚೈತ್ರ ಲಕ್ಷ್ಮೀಶ ನೆಂಬೊರ್ವನು . . . ವಿಮಲಜೈಮಿನಿಭಾರತದ ಕಥೆಯನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೦–೧೧). [ಚೂತ + ವನ]

ಚೂತಾಂಕುರ (ನಾ). ಮಾವಿನ ಚಿಗುರು : ಪಂಜರದ ಗಂಡುಕೋಗಿಲೆಗಳ್ಗೆ ಚೂತಾಂಕುರದ ಕುಟುಕನಿಕ್ಕಲುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೦೦೬) ; ನೀಂ ಬರಂ ಬವರಂ ಬರ್ಕುಮೆ ಸೋಲಿಸಲ್ಕುನಿಪನಂ ಚೂತಾಂಕುರಂ ಸಾಲದೇ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೦೪–೩೬) ; ಎಲೆ ಚೂತಾಂಕುರ ನಿನ್ನಂ ಮಲರ್ವಿಲ್ಲಂ ತಳೆದ ಕಾಮದೇವಂಗಿತ್ತೆಂ . . . (ಎಂದು ಮಾವಿನ ಮೊಗ್ಗನ್ನು ಎಸೆಯುವಳು) (ಶಾಕುಂತ. ೮೦–೦೩೪).
[ಚೂತ + ಅಂಕುರ]

ಚೂತೋತ್ಕರ (ನಾ). = ಚೂತತತಿ : ಸಕಳೋದ್ಯಾನಂಗಳೊಳ್ ಸಂತತ ಸರಸಫಳವ್ರಾತದಿಂ ಸೇವ್ಯ ಮಲ್ಲಿಕರಂ ಖರ್ಜೂರವೃಂದಂ . . . ಚೂತೋತ್ಕರಂ ದಾಡಿಮತತಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯–೧೫). [ಚೂತ + ಉತ್ಕರ]

ಚೂಪು₁ (ನಾ). ೧. ನೋಟ ; ಕಾಣ್ಕೆ ; ದೃಶ್ಯ : (+). ೨. ಕಣ್ಣು ; ನೇತ್ರ : (+). [←ತೆಲು. ಚೂಪು]

ಚೂಪು₂ 'ಚೇಪು₂' ನೋ.

ಚೂಪುಗಲ್ಲು (ನಾ). ಚೂಪಾದ ಕಲ್ಲು ; ಮೊನಚಾದ ಕಲ್ಲು : ಅವನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಚೂಪುಗಲ್ಲು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬೇವಿನ ತೊಗಟೆ ಕೆತ್ತಿ ಹತ್ತಿದನು (ಬಾಬಲ. ೨೬). [ಚೂಪು₂ (<ಚೇಪು₂)+ಕಲ್ಲು (<ಕಲ್₃)]

ಚೂಪುಗಾರಿಕೆ₁ (ನಾ). ತೋರಿಕೆ ; ಆಡಂಬರ ; ಬೂಟಾಟಿಕೆ : "ನೀನು ಚೂಪುಗಾರಿಕೆಯ ಕೆಲಸ ಇದು ಎಂದು ತಿಳಿದಿದ್ದೆಯೋ ?" ಎಂದು ಹೀಯ್ಯಾಳಿಕೆ ಮಾಡಿದ (ಕೊನೆಭೀ. ೨೦೬).
[ಚೂಪು₁ + – ಕಾರ₁ (< – ಕಾಱ) + – ಇಕೆ]

ಚೂಪುಗಾರಿಕೆ₂ (ನಾ). ಕುಶಲತೆ; ಚಾಲಾಕುತನ : ಆ ಪೊಡವಿಪಾಲಕನ ಸಂಭವಂ ಗಡ ತಾಯೆ ಚೂಪುಗಾರಿಕೆಯೊಳಂ ವಿರ್ದುತ್ತಮಾಶ್ವಮಂ (ಪರಶು. ೩೮–೪೬).
[ಚೂಪು₂ (<ಚೇಪು₂) + – ಕಾರ₁ (< – ಕಾಱ) + – ಇಕೆ]

ಚೂಪುಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹರಿತಗೊಳಿಸು; ಹದನುಗೊಳಿಸು : ಕತ್ತಿ ಕತ್ತರಿಯನು ಸಾಣೆಯ ಹಿಡಿವರು ಸೂಜಿಯ ಚೂಪುಗೊಳಿಸುವರು (ಇಂಚಾಪ. ೭೦-೪೨). [ಚೂಪು₂ (<ಚೇಪು₂) + ಕೊಳ್₁ + – ಇಸು₃]

ಚೂಪುಗೋಲು (ನಾ). "(ಬೇಲಿ, ವೊ.ಗಳಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ) ಮರದ ಚೂಪುಗೋಲು ; ದಸಿ " (Pale. ಇಂಕನಿ).
[ಚೂಪು₂ (<ಚೇಪು₂) + ಕೋಲು₁ (<ಕೋಲ್₁)]

ಚೂಪೇಣು(ನಾ). ಹರಿತವಾದ ವೊನೆ ; ಮೊನಚಾದ ತುದಿ : " ಬೆಣೆಯಾಕಾರದ ಹಲಗೆಯ ಚೂಪೇಣು " (Feather-edge. ಇಂಕನಿ).
[ಚೂಪು₂ (<ಚೇಪು₂) + ಏಣು (<ಏಣ್)]

ಚೂಬಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ನಾಯಿಯನ್ನು ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ಮೇಲೆ ನಂಗ್ಗುವಂತೆ ಮಾಡು : ಅವನ ಮೇಲೆ ನಾಯಿಯನ್ನು ಚೂಬಿಟ್ಟನು (ರೂಢಿ). ೨. (ಆಲಂ) ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸು ; ಎತ್ತಿಕಟ್ಟು ; ಪ್ರೇರಿಸು : ಪಕ್ಕದ ಮನೆಯವರ ಮೇಲೆ ಇವರನ್ನು ಚೂಬಿಟ್ಟನು (ರೂಢಿ). [ಚೂ+ಬಿಡು₁]

ಚೂರ್ (ಕ್ರಿ). ಹರಿತವಾಗು ; ತೀಕ್ಷ್ಣವಾಗು. 'ಚೂರ್ಮೊನೆ' ಪರಾ.
[<ಕೂರ್₂]

ಚೂರಡಿಕೆ (ನಾ). ಹೋಳು ಅಡಕೆ ; ಚೂರು ಮಾಡಿದ ಅಡಕೆ : ಎಲೆಗೆ ಸುಣ್ಣ ಹಚ್ಚಿ ಚೂರಡಿಕೆಯೊಂದನ್ನು ಬಾಯಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡಳು (ರೂಢಿ).
[ಚೂರು₃ + ಅಡಿಕೆ (<ಅಡಕೆ₁)]

ಚೂರಣ (ನಾ). ಪುಡಿ ; ಹುಡಿ : " ಚೂರಣ – ಚೂರ್ಣ = ಹುಡಿ " (ತದ್ಭಕೋ. ೧೩). 'ಚೂರಣಿಸು' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಚೂರ್ಣ]

ಚೂರಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಪುಡಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು : ತೇರು ಬ್ಯಾರೆನದಂತೆ ಸರ್ವವ ಚೂರಣಿಸಿ ಚಯನಿಚಯ ನೋಡೊಳತೂರುವನಿಗಂಡುಳಿದ ದನುಜರು ಪಾರಲಾಗಸಕೆ (ಜೈರಾಮಾ. ೭೮-೫೨). [ಚೂರಣ + – ಇಸು₃]

ಚೂರಿ, ಚುರಿ₁ (ನಾ). ಸಣ್ಣ ಕತ್ತಿ ; ಸುರಿಗೆ : ರಮಣನಿಲ್ಲದ ನಾರಿ . . . ಹಡೆದವಳ ಎದೆ ಕೊರಳ ಕೊಯ್ವಂಥ ಚೂರಿ (ಪುರಂದ. ೧-೧೪೮ ಅನುಪಲ್ಲವಿ); ಇಱಿವ ಬಲ್ಲೆಹದಿಂದ ತಱಿವ ಖಂಡೆಯ ಮೂಗ ಕೊಱಿವ ಕರದ ಚೂರಿಯಿಂದ . . . ಬಲ ನೊಂದು (ಕಂನವಿ. ೩-೭೭); ಚೂರಿಯನು ಬಾಳನ್ನು ಶೂರತ್ವದಿಂ ಪಿಡಿದು ಸಾರಿ ರಣದೊಳಗೆ ಸಾಗಲಾ ಚೂರಿಯ ಸೂಜಿ ನೋಡೆಂದ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೭೦೭) ; ಚೂರಿ ಹದ ಆದರೂ ಗಿಡ ಕಡಿಯಲಾರದು (ಗಾದೆ). **ಚುರಿ₁** : ಪರಶು ತೋಮರ ಕೊಂತ . . . ಖಂಡಿವಾಳಿಟ್ಟಿ ಚುರಿ ಭಾಕು (ಜಿನಮು. ೩೮-೧೨).

ಚೂರಿಯಿಡು = ಚೂರಿಹಾಕು : ಕಂಡ ದೃಶ್ಯ ಅವರ ಎದೆಗೇ ಚೂರಿಯಿಟ್ಟಂತಿತ್ತು (ಹೊಸಕ್ಷ. ೨೨). **ಚೂರಿಹಾಕು** = ಚೂರಿಯಿಂದ ಇರಿ : ಯಾವನೊಬ್ಬ ಚೂರಿಹಾಕಿ ಅಂತೆ ಮಸಣದಲ್ಲಿ ನೂಕಿ (ಪಯಣ. ೬೦-೧೨) ; ನೀನು ಚೀರಿಕೊಂಡೆಯಾದರೆ ಚೂರಿ ಹಾಕುತ್ತೇನೆ. ಇದು ನೋಡು (ಹೇಮಂತ. ೦೪೫). [<ಸಂ. ಛೂರೀ]

ಚೂರಿಕೆ (ನಾ).ತೀಕ್ಷ್ಣತೆ ; ಉಗ್ರತೆ (?) : ಭರದಿ ಸುತ್ತುತ ಬಿಗಿದು ಕಚ್ಚುತ ತೆರೆದು ಫಣಗಳ ಕಣುಗಳಿಂದಲೆ ಸುರಿವ ಕಿಡಿಗಳ ಚೂರಿಕೆಯೊಳೊಪ್ಪಿರಲು ಕಾಳಿಯನು ನೆರೆದ ಗೋಪೀಜನವು ಕಾಣುತ ತರಳಗೀ ವಿಧಿಯಾಗಲೆವ್ಮಾಹರಣವೇಕೆಂದೆನುತ ಮಡುವೊಗಲೆದ್ದರವರಂದು (ಕೃಕರ್ಣಾ. ೨-೪೧).
[ಚೂರ್ + – ಇಕೆ]

ಚೂರಿತ (ನಾ). = ಚುರಿತಕ (?) : ಕೊರಳು ಕಂಗಳೊಳಿರಲು ನಖದಲಿ ಬೆರಟು ಎರಡಕೆಯಿಯಿದು ಬಂದಡೆ ಹಿರಿದು ಮರ್ದಿಸೆ ಕರುಣೆ ಸುಖಿಪಳು ಬಹಳವೆಯಿದವಳು ಮೆರೆವ ಮೆಲ್ಲೆದೆಗೆಯಿ ತ್ರಾಡಣ ವರ ಸುನಾಭಿಗೆ ಬರಲು ಚೂರಿತ ಸ್ಮರನ ಮಂದಿರ ಜಘನಕೆಯಿತರೆ ಬೆರಳ ನಖಗಳನು (ಕಕ್ಕೋಕ. ೧೧-೫೯). [?]

ಚೂರಿಪಾನ 'ಸೂರಿಪಾನ' ನೋ.

ಚೂರಿಸು₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ಚೂರುಚೂರುಮಾಡು ; ಪುಡಿಮಾಡು ; ನಾಶಗೊಳಿಸು : ಎಡಬಲಕೆ ತೂಳುವ ಮದೇಭವ ಕಡಿದು ಹರಹಿದನೌಕಿ ಚೂ[ಪಾಠಾಂ. ಛೂ]ರಿಸಿ ಗಡಣಿಸುವ ಭೂಪರಿಗೆ ಮಾಡಿದನಮರಪದವಿಯನು (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೧೧-೧೩) : ಅಶ್ವವನ್ನೆದೆ ಮಿಂಟೆ ಕೂರಸಿಯಿಂ ಚೂರಿಸು ತೊಳಪೊಕ್ಕುರುಬುವ ಯವನ ಸಮೂಹಾಧೀಶನುರುಬೆಗಂದಿದಿರಾಂತಂ (ಕಳನ್ಯ. ೨-೩೭). ೨. ಕಾಡು ; ಪೀಡಿಸು : ಬಾರಿಪರಿದು ಚಿಂತಿಸಿ ಚೀಱು ತಱುಚುತ ಚೂರಿಸದಿಜ್ಜಿ ಚೈತನ್ಯ ಚೋರತ್ವವೆತ್ತಿದೆಯೆನೆ(ಶತಸಾಂ.೭೫-೮೩).
[ಚೂರು₃ + – ಇಸು₃]

ಚೂರಿಸು₂ (ಕ್ರಿ). ೧. ಇರಿ ; ತಿವಿ : ಪಾರ್ಥನ ಕಟ್ಟಳವಿಯಲಿ ಚೂರಿಸಿದ ರುಬ್ಬಣದ ವೊನೆಗಳಲಿ (ಕುಮ್ಮಾ.ಆ. ೨೦-೨೪) : ದುಶ್ಶಾಸನನ ಮಗನಿದಿರಾಗಿ ಖಡುಗದ ವೊನೆಯ ಚೂರಿಸಿ (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೬-೫೭) : ಚತುರಂಗದ ಚಡಾಳತೆಯಿಂದ ಚೂರಿಸುವಸ್ತ್ರಶಸ್ತ್ರದಲಿ (ತೊರರಾ. ೬-೧೭-೨೯) ; ಚೂರಿಸುವ ಖಂಡೆಯದ ಕರದ ಬಹು ರೌದ್ರರಸಧಾರಣಾನನದ ಕಣ್ಗಳ ಕಿಡಿಯ (ಜೆಬಪು. ೪೨-೪೫). ೨. ಹರಡು ; ಚಾಚು ; ನೀಡು : ಕಾನಿಡುವ ಕಬ್ಬೊಗೆಯ ಚೂರಿಸುವಾನನದ . . . ಬಸಿವ ವಿಷದಲಿ ಬಂದುದುರಗಾಸ್ತ್ರ (ಕುಮ್ಮಾಕ. ೨೫-೧೮) ; ಚೂರಿಸುವ ನಿಡುನಾಲಗೆಯ ಪೂತ್ಕಾರರವದಕ್ಷಿಗಳಲುಬ್ಬುವ ತೋರಗಿಡಿಗಳ ದಾಡೆಗಳ (ತೊರರಾ. ೬-೧೫-೩೩) ; ಜಿಹ್ವೆಯಂ ಚೂರಿಸುತಲುರಿ ಮಸಗಿ ಕಡಲಂತೆ ಗರಳಮಂ ಕಾರಿ (ತುರಂಗ. ೬೯-೪೦).
[ಚೂರಿ + – ಇಸು₃]

ಚೂರು₁ 'ಸಿವುಱು₁' ನೋ.

ಚೂರು₂ 'ಸೂರ್' ನೋ.

ಚೂರು₃ (ನಾ). ೧. ತುಂಡು ; ಭಾಗ ; ಹೋಳು : " ಭಿತ್ತಂ, ಶಕಲಂ, ಖಂಡಂ, ಅರ್ಧಃ–ಈ ಮೂರುಕು ಚೂರುಗಳ ಹೆಸರು " (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೯) ; ಆ ರೊಟ್ಟಿಯನ್ನು ಮುರಿದು ಏಳು ಚೂರು ಮಾಡಿ, ತೀರ ಸಣ್ಣ ಚೂರು ತನಗೆ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಉಳಿದ ಆರು ಚೂರುಗಳನ್ನು ಆರು ಮಂದಿ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಕೊಟ್ಟನು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೭೫) ; ಕಲ್ಲಿನ ಚೂರು ಮೊಳಕೆಯನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡಲಾರದು (ಶತ್ಕಪ್ರಾ. ೧೯೭). ೨. ತುಸು ; ಸ್ವಲ್ಪ ; ಕೊಂಚ : ಅವಳಿಗೆ ಒಂದು ಚೂರು ನಾಚಿಕೆಯಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ); ಒಂದು ಚೂರು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದುಹೋಗು (ರೂಢಿ).

ಚೂರುಚೂರು(ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಮಡಕೆ ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದು ಚೂರುಚೂರಾಯಿತು (ರೂಢಿ). **ಚೂರುಚಾರು, ಚಾರುಚೂರು** = ಅಲ್ಪ ಸ್ವಲ್ಪ ; ಚಿಕ್ಕಪುಟ್ಟ : ತನ್ನ ಮೈಮೇಲಿನ ಚೂರುಚಾರು ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಮುರಿಸಿ . . . ಅವನಿಗೆ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿಸಿದಳು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೫೦); ಮೈಮೇಲಿದ್ದ ನಾಲ್ಕಾರು ಚೂರುಚಾರು ಒಡವೆಗಳು . . . ಹೋಗಿಬಿಟ್ಟವು (ಸಂಚಿತ್ರ. ೩೧) ; ಸ್ವಪ್ನವಾರ್ತೆಯನ್ನು ಚೂರುಚಾರು ಬಿಡದಂತೆ ನಿವೇದನ ಮಾಡಿದರು (ಕಥವಿ. II, ೦೭೪); ಉಪಾಧ್ಯಾಯರಿಗೆ ಕಾಯಿಪಲ್ಯ, ಕಾಳುಕಡ್ಡಿ ತಂದು ಕೊಡುವವರಿಗೆ, ಅವರ ಮನೆಯ ಚಾರುಚೂರು ಕೆಲಸ ಮಾಡಿ ಕೊಡುವವರಿಗೆ . . . ಶಿಕ್ಷಕರ ಬೆತ್ತವು . . . ನಿಂತು ಬಿಡುತ್ತಿತ್ತು (ನಾಡಿಗೇ. ೧೧೫).

[<ಪ್ರಾ. ಚೂರ]

ಚೂರ್ಣಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಏಕಾಗ್ರವಾಗಿಸು ; ಒಮ್ಮುಖವಾಗಿಸು ; ಚೂಪುಮಾಡು (?) : ಉರೆ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂ ಕನಕವಿಷ್ಟರದಲಿ ಮಂಡಿಸಿರೆ ಮಾರ್ತಾಂಡಂಗೆ ನೀರ್ಚಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯುಕ್ತದಿಂ ನಮಿಸಿ ಕರಣಮಂ ಚೂರ್ಣಗೊಳಿಸುನ್ಮೀಲನೇತ್ರವಾಗಿ . . . ಮೈದೋರ್ದನು ' (ಪರಶು. ೨೯-೬).
[ಚೂರ್ಣ₀ + ಕೊಳ್₁ + – ಇಸು₃]

ಚೂರ್ಣ$_1$ (ನಾ).ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗೆಡ್ಡೆ ; ಸುವರ್ಣಗೆಡ್ಡೆ : "ಅರ್ಶೋಘ್ನಃ, ಸೂರಣಃ, ಕಂದಃ–೩ ಚೂರ್ಣದ ಗಡ್ಡೆ " (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೩೦) : ಗಡ್ಡೆಗಳು : ಚೂರ್ಣ, ಕೆಸವೆ, ಗೆಣಸು (ನಮ್ಮನು. ೨೩೭). [<ಸಂ. ಸೂರಣ]

ಚೂರ್ಣ$_2$ (ನಾ). ೧. ಸುಣ್ಣ : ಸ್ಥೂಲವಡಿಕೆಯಾದಂತೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ವರ್ಣವಾದಂತೆ ಕಾರಣ ಚೂರ್ಣವಾದಂತೆ ಮೂಱು ಕೂಡಿದ ಮತ್ತೆ ಬಣ್ಣವಾಯಿತ್ತು ರಜ (ಮೋಹಮೂ. ೧೦೮–೪೩೦) : ಪೊಂಬರಿಯಣದಿ ಪೊಳ್ಮಣಿಮಯವಡೆದಿರ್ದ ಸಂಬಳಿಗೆಯ ಪರ್ಣ ಚೂರ್ಣ ಕೊಂಬ ಕರ್ಪೂರಕರಂಡವಸ್ಮರನ ತಲೆಗಿಂಬಿನೊಳ್ ತಂದಿರಿಸಿದರು (ಮೋಹತ. ೧೭–೨೭).೨. ಪುಡಿ ; ಹುಡಿ : ಸೂಸುವ ನವ ಪಟವಾಸದ ಚೂರ್ಣಂ ಮಾಸರಮಾದುದು ದಿಕ್ಪರಿಪೂರ್ಣಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೪–೬೩ ರಗಳೆ) ; ವ್ಯೆಯೊಡ್ಡುವಡೆ ಪಂಚಾಗ್ನಿಯುಂಟು ತಲೆಯುಡಿಯಾಗಿ ನಿಲುವಡುಕ್ಕಿನ ಸೂಜಿಯುಂಟು ಮೆಲುವೊಡೆ ಲೋಹಚೂರ್ಣವುಂಟು (ಹಡಕಾ. ೮–೬೨) ; ಚೂರ್ಣ, ಘೃತ, ತೈಲ . . . ತಯಾರಿಸುವಾಗ ಕೆಂಪು ಚಂದನವನ್ನೂ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು (ಸಕವ್ರ. XII, ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). ೩. ಸುವಾಸನೆಯ ಪುಡಿ; ಪರಿಮಳದ ಹುಡಿ : ಕಣ್ಣಿಗೆ ಅಂಜನ, ತುಟಿಗೆ ಕೆಂಪು, ಮುಖಕ್ಕೆ ಚೂರ್ಣಗಳನ್ನು ಆಧುನಿಕ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅಲಂಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ನಿಯೋಜಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಭಾರದ. ೦೩). ೪. ತುಂಡು; ಚೂರು : ತಮ್ಮ ಪತ್ರದ ಚೂರ್ಣಮೆಲ್ಲಮುಮನುಡುಗುತುಂ (ನಂಬಿರ. ೭–೯೦). ೫. ಚೋರವಿದ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಪುಡಿ ಎರಚಿ ಮಂತ್ರ ಹಾಕುವುದು. 'ಚೂರ್ಣಯೋಗ' ಪರಾ. ೬. [ಕಾವ್ಯವಿ] ಗದ್ಯದ ಒಂದು ಭೇದ : "ಸುಲಭವಾದ ಗದ್ಯ ಶೈಲಿಗೆ 'ಚೂರ್ಣ'ವೆಂದು ಹೆಸರು. ಇದರಲ್ಲಿ ಪದಗಳು ಸಮಾಸವಾಗದೇ (ಅಥವಾ ದೊಡ್ಡ ಸಮಾಸಗಳಿರದೆ) ಬಿಡಿಬಿಡಿಯಾಗಿ ಇರುತ್ತವೆ" (ಕೈಪಿಡಿ. ೧೭೮). [ಸಂ.]

ಚೂರ್ಣಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಪುಡಿಮಾಡು; ಅರೆ: ಇವನೆಲ್ಲ ಚೂರ್ಣಂಗೆಯ್ದು ಸೇವಿಸೆ (ಸಕವೈ. ೨೩೮). [ಚೂರ್ಣ$_2$ + ಕೆಯ್$_1$]

ಚೂರ್ಣಕ(ನಾ). ೧. ಅರೆಯುವುದು; ಪುಡಿಮಾಡುವುದು. ೨."ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಪುಡಿಮಾಡುವ ಯಂತ್ರ ; ಚೂರ್ಣಕ " (Disintegrator. ಇಂಕನಿ). ೩.=ಚೂರ್ಣ$_2$ ೬. : ಕೆಲವರು ಮುಕ್ತಕ, ವೃತ್ತಗಂಧಿ ಉತ್ಕಲಿಕಾಪ್ರಾಯ, ಚೂರ್ಣಕ ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ಭಾಗ ಮಾಡಿ . . . ಚೂರ್ಣಕವು ಅಲ್ಪಸಮಾಸಕವೆಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಕೈಪಿಡಿ. ೦೭೯ ಅಡಿಟಿ). [ಸಂ.]

ಚೂರ್ಣಕುಂತಲ, ಚೂರ್ಣಕುಂತಳ (ನಾ). ಮುಂಗುರುಳು ; ಸುಳಿಗೂದಲು : ಹದವಡೆದ ಬೀರಮೀಸೆಗೂ, ನಿರಿನಿರಿಗೊಳಿಸಿರುವ ಚೂರ್ಣಕುಂತಲಕ್ಕು-ಪರಮ ನಾಪಿತವ್ರತ ! (ಮಂತ್ರಕ ೯೨–೨೪). **ಚೂರ್ಣಕುಂತಳ**: ಝೋಂಕೃತಿಯಿಲ್ಲದಳಿವಿಂಡುಗಳೋಯೆನಲಾ ನೀಟಿಯಾ ಕೊಳಪ ಮುಡಿ ಚೂರ್ಣಕುಂತಳಮೆಸೆದವೆಯ್ದೆ ಕಂಗಳಿಗೆ (ಗುಭಕ. ೨೩–೮). [ಸಂ.]

ಚೂರ್ಣಕುಂತಳ 'ಚೂರ್ಣಕುಂತಲ' ನೋ.

ಚೂರ್ಣಗಡ್ಡೆ, ಚೂರ್ಣಗೆಡ್ಡೆ (ನಾ). ಸೂರಣಗಡ್ಡೆ ; ಸುವರ್ಣಗೆಡ್ಡೆ : " ಅರ್ಶೋಘ್ನಃ, ಸೂರಣಃ, ಕಂದಃ–೩ ಚೂರ್ಣಗಡ್ಡೆ, ಸೂರಣದ ಗಡ್ಡೆ " (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೩೦). **ಚೂರ್ಣಗೆಡ್ಡೆ** : ಸುವರ್ಣಗೆಡ್ಡೆ, ಚೂರ್ಣಗೆಡ್ಡೆ, ಸೂರ್ಯನ ದಂಟು (ಮೃಶಿಗಿ. ೩–೧೦೦). [ಚೂರ್ಣ$_1$ + ಗಡ್ಡೆ]

ಚೂರ್ಣಗೆಡ್ಡೆ 'ಚೂರ್ಣಗಡ್ಡೆ' ನೋ.

ಚೂರ್ಣನ (ನಾ). ಅರೆಯುವುದು ; ಪುಡಿಮಾಡುವುದು : ಚೂರ್ಣನ ವಿಮುಖೀಕರಣ ದುರ್ಭೋಗ್ಯ ನಾನಾ ವಿಧಾಸಂಖ್ಯಾತ ತೀವ್ರ ವೇದನಾರೂಪಂಗಳಾಗಿ (ವಿವೇಕ. ೦೮೦). [ಸಂ.]

ಚೂರ್ಣನೀಯ (ಗು). ಪುಡಿಮಾಡಲು ಬರುವ ; ಪುಡಿಗೊಳಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಾದ : ಅನಿಷ್ಕುರೋಷ್ಮಪುಟಮಧ್ಯಸಂಧಾರಣಮಾತ್ರ ಚೂರ್ಣನೀಯ ಶಾಕವರ್ತಿಕಮುಂ (ಆದಿಪು. ೧೧–೨೬ ವ). [ಸಂ.]

ಚೂರ್ಣಮಾಡು(ಕ್ರಿ).=ಚೂರ್ಣಂಗೆಯ್: ಸೈಂಧವಲವಣ, ಕೊನ್ನಾರಿಗೆಡ್ಡೆ . . . ಇವಂ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ನಸ್ಯವಂ ಮಾಡೆ ಶೀತಜ್ವರಂ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಸಕವೈ. ೭೯). [ಚೂರ್ಣ$_2$ + ಮಾಡು$_1$]

ಚೂರ್ಣಯೋಗ (ನಾ). (ಮಂತ್ರಿಸಿದ) ಹುಡಿಯನ್ನು ಚೆಲ್ಲಿ ಮರುಳುಗೊಳಿಸುವುದು : ಚೂರ್ಣಯೋಗ ಘುಟಿಕಾಂಜನಮೆಂದಿವು ಮಾಡಲಾಗೊಡೆಯ ತಸ್ಕರ ಶಾಸ್ತ್ರಂಗಳೊಳ್ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೨೨–೦೭).

[ಚೂರ್ಣ$_2$ + ಯೋಗ]

ಚೂರ್ಣವಾಸ (ನಾ). ವಾಸನೆ ಕಟ್ಟಿದ ಪುಡಿ ; ಸುವಾಸನೆಯ ಪುಡಿ : ಮಗನ ಮಯ್ಯಂ ಚೂರ್ಣವಾಸದಿನುದ್ವರ್ತಿಸಿ ಮಂದರಾಭಿಷೇಕಾರ್ಹನಾಗೆಂದು ಪರಸಿ (ಚಾವುಂಪು. ೨೫೫). [ಚೂರ್ಣ$_2$ + ವಾಸ$_3$]

ಚೂರ್ಣಾಳಕ (ನಾ). = ಚೂರ್ಣಕುಂತಲ : ಸೆಣಸಲೆಳಸಿ ನೆಗೆವಂತೆ ಚೂರ್ಣಾಳಕಂ ಪಣೆವಿಡಿದು ಕುಣಿವುತ್ತಿರೆಯುಂ (ರಾಜಶೇ. ೭–೧೭ ವ).

[ಚೂರ್ಣ$_2$ + ಅಳಕ$_3$ (= ಅಲಕ)]

ಚೂರ್ಣಿ (ನಾ). ೧. ನೂರು ಕವಡೆಗಳ ಮೊತ್ತ. ೨. ಉತ್ತರವನ್ನು ಕೊಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದಿರುವಂಥ ತರ್ಕವನ್ನು ಅರಿಸುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ಚೂರ್ಣಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಸುಲಭ ಶೈಲಿಯ ಒಂದು ಗದ್ಯ ಪ್ರಕಾರ : ಚೂರ್ಣಿಕೆ ಲತಿಕೆ . . . ಚಿತ್ರಮೆಂಬ ಗದ್ಯಬಂಧದೊಳಂ (ಅಸಂಪು. ೧೦–೨೮ ವ) ; ಗಣೇಶ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಾದ ತರುವಾಯ ಸಭಾಪೂಜೆ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ತರುವಾಯ ಚೂರ್ಣಿಕೆ(ಭಾರದ.೩೩೬) ; ಈಗಲೂ ಚೂರ್ಣಿಕೆ ಮತ್ತು ಶ್ಲೋಕ ವೃತ್ತಗಳ ರಾಗ ರಾಗದ ಹಾಡಿಕೆ ದೇವಪೂಜಾಸಮಯದಲ್ಲಿ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿದೆ (ಸಂಗೀಶಂ. ೭೭). ೨. ಮದುವೆಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹಾಡುವ ಒಂದು ಶೋಭನ ಗೀತ (?) : ಲೋಭವ ತೊಱೆದು ದಿಬ್ಬಣಿಗರ ಹೇಮ ವಸ್ತ್ರಾಭರಣದೊಳೊಲ್ದು ತಣಿಪಿ ಶೋಭನ ಮಾಡದೆ ಚೂರ್ಣಿಕೆ ಮಾಳ್ಪಾಗ ಲಾಭದ ಪರದರುತ್ಸವವೆ (ಭರತ. ೩೮–೧೨೮).

[ಸಂ. ಚೂರ್ಣಿಕಾ]

ಚೂರ್ಣಿಗ (ನಾ). ಪುಡಿ ಮಾಡುವವನು ; ನಾಶಮಾಡುವವನು : ಅಡಸಿ ವೈರವ ಭಾವ ಪರಿಯೊಳು ಕೆಡುಕ ಹಡೆವರು ನೂರುಮಂದಿಯ ನಿಡಿವನಾ ಚೂರ್ಣಿಗನ ತೆರದೊಳಗೆ (ಜನಭಾ. ೭–೦೩).

[ಚೂರ್ಣ$_2$ + – ಇಗ]

ಚೂರ್ಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಪುಡಿಮಾಡು : ಕಲ್ಲುಕಂಬವ ಚೂರ್ಣಿಸಿದ ಪರಾಕ್ರಮವೀಗಳೆಲ್ಲಿ ಪೋದುದು (ಶಾಂತೀಶ. ೨–೧೧೬) ; ಅಂಜನಗಿರಿಯಂ ಚೂರ್ಣಿಸಿ ಕುಂಡಳಮಪ್ಪಂತೆಯದಂ . . . ಕರಂಡದೊಳಂಜನಮಂ ತುಂಬಿ ಬೊಮ್ಮನಿರಿಸಿದನೋ (ಹಮ್ಮೀರ. ೩–೦೫). [ಚೂರ್ಣನ + – ಇಸು$_3$]

ಚೂರ್ಣೀಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). = ಚೂರ್ಣಿಸು : ವನದೊಳಗಿದ್ದ ಗೋಮಯವನು ಚೂರ್ಣೀಕರಿಸಿ ದಹಿಸಿ ಮಾಡಿಕೊಂಬುದೇ ಅನುಕಲ್ಪವೆನಿಸುವದು (ವಿವೇಕ. ೬೫). [ಚೂರ್ಣೀಕರಣ$_0$ + – ಇಸು$_3$]

ಚೂವೊರ್ನೆ (ನಾ.) ಹರಿತವಾದ ತುದಿ ; ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಧಾರೆ : ನೀಗಾರ್ದ್ರತೆ ಮುಳ್ಗಿ ಚೂವೊರ್ನೆ ಭವಚ್ಚಿತ್ತಕ್ಕೆ ತತ್ವಜ್ಞತಾವಿಭವಂ ಸಾಜಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧–೯೪). 'ಕೂವೊರ್ನೆ' ಪರಾ. [ಚೂರ್+ಮೊನೆ$_1$]

ಚೂವೊರ್ನೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಹರಿತವಾದ ತುದಿಯನ್ನು ಹೊಂದು,–ಪಡೆ : ವನಿತಾಪಾದಪಯೋಜಸಂಗಸುಖದಿಂದಂಗಕ್ಕೆ ರೋಮಾಂಚಮಾಯ್ತೆನೆ ನಟ್ಟಂತಿರೆ ಸೂಸೆ ಸೂಜಿಗಳನಾ ಪೊಂಜಾಜಿಯೊಂದೊಂದು ಚೂವೊರ್ನೆಗೊಂಡೊಂದಲರಾಯ್ತು ಕೋದ ತೆಱದಿಂದಿರ್ಪಂತು ಫುಲ್ಲಾಂಬುಜಾನನೆ ಪುಷ್ಪಾಂಜಲಿಗೊಟ್ಟಳ್ (ಅರ್ಧನೇ. ೩–೯೯).

[ಚೂವೊರ್ನೆ + ಕೊಳ್$_1$]

ಚೂಲ್ 'ಸೂಲ್' ನೋ.

ಚೂಲ, ಚೂಳ್₂ (ನಾ). ೧. ಜುಟ್ಟು ; **ಶಿಖೆ.** **೨.** ತುದಿ ; ಶಿಖರ. ಇಲ್ಲಿ ಕವಿಕರ್ಮ ಸಾರ್ಥಕತೆಯ ಚೂಲವನ್ನು ಮುಟ್ಟಿದೆ (ಧಾವಗೀ. ೧೫೭) ; ಆನಂದವೇ ಸಮಸ್ತ ವ್ಯಾಪಾರಗಳ ಮೂಲ ಮತ್ತು ಚೂಲ (ಸೌಂದಸ. ೧೦೦). **ಚೂಳ್₂ : ೨.** ಖೇಚರ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಧರಣೇಂದ್ರಜನಸ್ಮದಧೀಶನು ಧೃತಾರಾಚಳಚೂಳಶೇಖರಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೧೯) ; ನಿವಿದುರ್ದೀ ಕಾಂಚನ ಶೈಳಂ ಋತುವಿಮಾನ ಚುಂಬಿತಚೂಳಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೧-೫೭). [ಸಂ.]

ಚೂಲಿಕೆ, ಚೂಳಿಕೆ (ನಾ). ೧. (ಆನೆಯ) ಕಿವಿಯ ಬುಡ,– ತಳಭಾಗ : ಮೃದುಸುವೃತ್ತ ಬಹಲಪುಲಂಬ ಶಿವಾತರ ಮಹಾಸ್ರೋತೋಪರಿಭಿನ್ನಾಂ ತನುತ್ಕೃಷ್ಟಾವಿಪುಲ ಚೂಲಿಕಾದುಂದುಭಿನಿರ್ಘೋಷಕರ್ಣನುಂ (ಆದಿಪು. ೧೩-೫೭ ವ). **೨.** ಹುಂಜದ ತಲೆಯಲ್ಲಿರುವ ಕೊಟ್ಟು; ತುರಾಯಿ. **೩.** ಬೆಟ್ಟ, ಮರ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ತುದಿ,-ಶಿಖರ. **೪.** ಮುಂಭಾಗ ; ಮುಂಬದಿ. **೫.** [ಕಾವ್ಯಮೀ] ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಬರುವ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತೆರೆಯ ಹಿಂದಿನಿಂದ ಸೂಚಿಸುವುದು : ಚೂಲಿಕಾ–ಪಾತ್ರಗಳು ರಂಗಕ್ಕೆ ಬರದೆ ತೆರೆಯ ಹಿಂದೆಯೇ ಇದ್ದು ಮಾತನಾಡಿ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು (ಕೃ ಪ ಡ. ೨೦೬). **೬.** [ಜೈನ] ದೃಷ್ಟಿವಾದದ ಐದು ಪ್ರಕಾರಗಳಾದ ಪರಿಕರ್ಮ, ಸೂತ್ರ, ಪ್ರಥಮಾನುಯೋಗ, ಪೂರ್ವಗತ ಮತ್ತು ಚೂಲಿಕೆ ಎಂಬುವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯದು: ಆ ದೃಷ್ಟಿವಾದು ಪರಿಕರ್ಮಮುಂ ಸೂತ್ರಮುಂ ಪ್ರಥಮಾನುಯೋಗಮುಂ ಪೂರ್ವಗತಮುಂ ಚೂಲಿಕೆಯುಂ ಎಂದು ಪಂಚಪ್ರಕಾರಮಕ್ಕುಂ (ತತ್ತ್ವಾ.ಪ್ರ. ೬೦). **ಚೂಳಿಕೆ :** ೧. "ಕರ್ಣಮೂಲಂ, (ತು) ಚೂಳಿಕಾ–ಈ ೨ ಕಿವಿಯ ಮೊದಲ್" (ಹಲಾಯು. ೬೭-೩೪). **೩.** ಆ ಚೂಳಿಕಾಭಾಗದಾದಲೆಯೊಳ್ ನಿಂದವುದೂರ್ಧ್ವಲೋಕಮೆನೆ . . . ಶ್ರೀಸುಂದರಂ ಮಂದರಂ (ಆದಿಪು. ೧-೫೦) ; ಕನಕಾಚಲ ಚೂಳಿಕೆಯಿಂ ಕನಲ್ದು ಗರ್ಜಿಸುತುಮೆಟ್ಟಿ ಸಿಂಗದ ವೋಲ್ . . . ಉತ್ತಂಸ ಕಿರಣ ಕೇಸರನೆಟ್ಟಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೯-೫೨) ; ಚೂಳಿಕೆಯಗ್ರಭಾಗದಿಂ ಸ್ವರ್ನಿಳಯಂಬರಂ ನಿಮಿರ್ದು . . . ಮೇರುಗಿರಿ ಪುಟ್ಟಿಸುತ್ತಿರ್ದುದಗುರ್ವ ನಾವಗಂ (ಶಾ ಧ ಪು. ೧-೬೬). ಹೆಱುವ ತೂಳುವತಿರಥರಾಜಿಗಳ ಗಿರಿಚೂಳಿಕೆಯುಲೇ ಚಲ್ಲಬಡಿದವುರಾಳಿಹೂಗಳಲು ಕಾದಿದರು ನೀಲಾಂಗದಾದಿಗಳು (ತೊರರಾ. ೬-೩೪-೫೦). **೪.** ಧಾಳಿಯಿಟ್ಟುದು ರಾಯದಳ ಪಾಂಚಾಲದೇಶಕೆ ಮುಂದೆ ಹೊಕ್ಕುದು ಚೂಳಿಕೆಯಲಿ ಸುಯೋಧನಾದಿಗಳೂರನುರವಣಿಸಿ (ಕು ಪ್ರಾ. ಅ. ೬-೩೪). **೬.** ಆಯ್ದು ಚೂಳಿಕೆಯಂಮನಾಜವಧಿಯುಮಂ. . . ಬೆಸಗೊಂಡು (ಆದಿಪು. ೩-೪೦ ವ). **೭.** ಕೂದಲು; ಕೇಶ. 'ಚೂಳಿಕಾವರ್ಧನ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಚೂಲಿಕಾ]

ಚೂಲು 'ಸೂಲ್' ನೋ.

ಚೂಷೆ (ನಾ). ತೊಗಲಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಆನೆಯ ನಡುಕಟ್ಟು.
[ಸಂ. ಚೂಷಾ]

ಚೂಳ್₁, ಚೂಟಿ (ನಾ). ಜುಟ್ಟು ; ಶಿಖೆ : " ಚೂಳ (ಚಂಡಿಕೆ) –ಚೂಡಾ= ಶಿಖೆ " (ಶಬ್ದಕೋ. ೦೩). △ **ಚೂಟಿ : ಈಡಿತಂ,** ಈಟಿತಂ ; ಚೂಡಾ. ಚೂಟಿಯಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೦೪೦ ಪ್ರಾಪ್ರಾ). [< ಸಂ. ಚೂಡಾ]

ಚೂಳ್₂ 'ಚೂಲ' ನೋ.

ಚೂಳಯ 'ಚೂಳಿಯ' ನೋ.

ಚೂಳಾಕರಣ (ನಾ).=ಚೂಡಾಕರಣ: ಚೂಳಾಕರಣದಿನತ್ತಲೆ ಭಾಳಟ್ಟಾಯಿಯೊಳೆ ಭಂಗಮುಂ ಪಡೆದರಿಭೂಪಾಳರ್ಗೆ ದೀನವೃತ್ತಿಯ ಚೂಳಾಕರ್ಮಮ ನೊಡರ್ಚಿದಂ ನೃಪತನಯಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೪-೧೩೭). [< ಸಂ. ಚೂಡಾಕರಣ]

ಚೂಳಾಕರ್ಮ (ನಾ).=ಚೂಡಾಕರ್ಮ: ಅರಿಭೂಪಾಳರ್ಗೆ ದೀನ ವೃತ್ತಿಯ ಚೂಳಾಕರ್ಮಮನೊಡರ್ಚಿದಂ ನೃಪತನಯಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೪-೧೩೭).
[< ಪ್ರಾ. ಚೂಲಾಕಮ್ಮ./ಸಂ. ಚೂಡಾಕರ್ಮ]

ಚೂಳಾಮಣಿ (ನಾ). = ಚೂಡಾಮಣಿ : ಶ್ರೀಜಿನಮಾರ್ಗ್ಗನ್ನೀತಿಸವ್ವಾನ್ನ ಸ್ಸರ್ಪ ಚೂಳಾಮಣಿ (ಎಕ. II, ೪೪೫ ; ಶು. 700).
[< ಪ್ರಾ. ಚೂಲಾಮಣಿ./ಸಂ. ಚೂಡಾಮಣಿ]

ಚೂಳಾಯ್ತು 'ಸೂಟಾಯ್ತು' ನೋ.

ಚೂಳಿ₁, ಚುಣಿ, ಚುಳಿ, ಚೂಣಿ(ನಾ). ೧. ಮುಂಭಾಗ; ಮುಂದಿನ ಸಾಲು: ಚೂಳಿಯೊಳ್ ಮ್ಯೆದೋಱಿದಂ ಮಂದಮಾರುತಂ ಪಾಳಿಯಿಂ ನಡೆಸಿದಂ ಸೇನೆಯಂ ಸೇನಾನಿ (ಚೆಬಪು. ೩೫-೧೨). **೨.** ಆರಂಭ ; ಮೊಟ್ಟಮೊದಲು : ಬಾಳ್ವ ಮಾತಿನ್ನೇಕೆ ಚೂಳಿಲಿ ಬಂದ ಸ್ತ್ರೀಯಳಿಯೆ (ಕಪೋತ. ೧೭-೩೪). **೩.** (ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ) ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಸೈನ್ಯ ; ಮುಂದಳ; ಅಗ್ರಗಾಮಿ ದಳ: ಒದವಿದರಾ ಚೂಳಿಯ ಬಿಲುಗಾಱರು (ಪರ್ಥಶ. ೬-೮೫); ಚೂಳಿಯ ಭಟರ ಕೈಯಿಂದ ಭೋರ್ಗರೆದ್ಮೆದಿ ಮೇಲಕ್ಕೆದುವ ಬಾಣಗಳ ದಾಳಿಯೊಪ್ಪಿದುದು (ಕಂಸವಿ. ೧೩-೨೦) ; ಎಸೆದುದು ಸಂಜೆಗೆಂಪೆನಿಪ ಕಾಪನ ಚೂಳಿಯ ದೂಳ ದಾಟಿಗಂ . . . ಪೊಣ್ಮುವ ಪಿರಂಗಿಯ ಗುಂಡೆನೆ ಚಂದ್ರ ಮಂಡಲಂ (ಚಕವಿ. ೬-೧೭); ಸಮುದ್ರದ ತಟದಿ ನಿಂದು ಚೂಳಿಯ ಕಳುಪಲೋಪಧಿಪ್ರಸ್ಥ ಪುರಕೆ (ಲಿಂಗಪು.೧೦-೪೭). **ಚುಣಿ: ೨.**ಚುಣಿಗೆ ಮೂರ್ತಿ ಸ್ಥಾಪನಾ ಮಾಡಿದವರು ನಮ್ಮ ಜನರು (ಹೊಸಂಸಾ. ೨೯) ; ಚುಣೀಗೆ ಈ ಊರಿಗೆ ಗಂಟೆನ ಬ್ಯಾನಿ ಬಂತು (ಅಮನಿ. ೪). **ಚುಳಿ : ೪.** ಕೊಕ್ಕು ; " ಚುಂಚು " (ಜಾನಕೋ. ೫೭). **ಚೂಣಿ :** ೧. ಪಂಚಪರುಷವನುಳ್ಳ ಬಸವನು ಸಂಚಿಸಿದ ಸಾಧನ ಸಮಗ್ರತೆ ಮುಂಚೆ ಜೀರ್ಣಿಸಿ ಹೋದುದೂಟದ ಮೊದಲ ಚೂಣಿಯಲಿ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೨೩-೪೩); ಸುಮನಸರೊಬ್ಬುಳಿಯ ಚೂಣಿಯಲಿ ಮುನಿಗಳು ಬೆಬ್ಬಳಿಸಿದರು (ತೊರರಾ. ೧-೧೧-೯); ರಂಗದಿಂದ ಚೂಣಿಗೆ ಬರುವಾಗ ಆರತಿಯಾಗುವಾಗ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪದಗಳನ್ನು ಹೇಳುವರು (ಯಕ್ಷಗಾ. ೩೪). 'ಚೂಣಿಗಾಳಿಗೆ' ಪರಾ. **೩.** ರಾಯನ ಚೂಣಿ ಹೋದಹುದೀಸು ಸಂದಣಿ ಕಾಣಿವು (ಬಸಪು. ೫-೩೪) ; ಚೂಣಿ ಹಳಚಿತ್ತುಭಯದಳದಲಿ ರೇಣು ಮುಸುಕಿತು ದಿಕ್ಕುದೆಸೆಗಳ (ಕಾ ತಿ ರಾ. ೨೦-೧೪) ; ಚೂಣಿ ಬಿದ್ದುದು ಜವನ ದೂತಶ್ರೇಣಿಯೆದ್ದುದು (ತೊರರಾ. ೬-೭೮-೪). ಇತ್ತಲ್ ದಮನಂ . . . ತನ್ನ ಮೆಯ್ಗಾವಲ ಕಿಱುವಡೆಗೆ ಕೈವೀಸಿ ಚೂಣಿಯೊಳೆ ನಿಂದು ಕಾಗಿದಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೯೦-೧೯). **೪.** ತುದಿ ; ಅಗ್ರ ; ಕೊನೆ. 'ಚೂಣಿನೋಟ' ಪರಾ.

ಚೂಣಿಯ ಬಲಿ = ಯುದ್ಧರಂಗಕ್ಕೆ ಕೊಡುವ ಬಲಿ,–ಆಹುತಿ: ದುರುಳ ದಾನವ ನಿಮ್ಮ ನನ್ನ ಖಡ್ಗಾಹುತಿಗೆಯರದೆ ಚೂಣಿಯ ಬಲಿಯ ಕಳುಹಿದನೆ (ಅಪಮೋ. ೦೩-೪೦).

ಚೂಳಿ₂ (ನಾ). ೧. ಚವಲಿ ; ಹೆರಳು : ಒಡಲಿಚಂ ತನ್ನ ಬೆದೆಗಾರ್ತಿಯ ಚೂಳಿಯ ಸಿಂಗರಕ್ಕೆಂದು ಸಮೆದು ಬೈತಿಟ್ಟ ಕುಂದಣದ ಗೊಂಡೆಯೆನೆ . . . ಎಸೆವ ಜೋಳದ ಪಾಟಿಯಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೦೦-೨೭). **೨.** ರಾಜ ಚಿಹ್ನೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಕಾಳೆ ಡಮಾಮಿ ಟಕ್ಕೆಯ ಸಾಲಸತ್ತಿಗೆ ಚೂಳಿ [ಪಾಠಾಂ. ಚೌರಿ] ಸೂರೇಪಾನ್ಗಳಿಂದ ಮೇಲಾದ ಸಾವಿರ ಕುದುರೆಯು ಸಹ ಬಂದ ಗಾಳಿಯನೇನ ಬಣ್ಣಿಪೆನು (ಕಂಸವಿ. ೧೮-೮೨).
[< ಸಂ. ಚೂಲ, ಚೂಲಾ]

ಚೂಳಿಕಾವರ್ಧನ (ನಾ). ಗರ್ಭಿಣಿಯರಿಗೆ ಮಾಡುವ ಮಂಗಳಶಾಸ್ತ್ರ ; ಸೀಮಂತೋನ್ನಯನ; ಸೀಮಂತೋತ್ಸವ: ಘನಗರ್ಭಾಶಾವಧೂಪುಂಸವನದೆಸೆವ ತೂರ್ಯಸ್ವನಂ ಚೂಳಿಕಾವರ್ಧನವಮಾಂಗಲ್ಯಂ ಬಳಾಕಕ್ಕೆಸೆಯೆ ಪಸರಿಪಾತೋದ್ಯಘೋಷಂ . . . ಘೂರ್ಣಿಸಿದುದಭನಪಾಂಭೋದ ಗಂಭೀರ ನಾದಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೭-೦೫೦).
[ಸಂ. ಚೂಳಿಕಾವರ್ಧನ (ಚೂಳಿಕಾ + ವರ್ಧನ)]

ಚೂಳಿಕೆ 'ಚೂಲಿಕೆ' ನೋ.

ಚೂಳಿಗಲಹ (ನಾ). ಸೈನ್ಯದ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ನಡೆವ ಯುದ್ಧ ; ಮುಂಚೂಣಿಯುದ್ಧ : ಸೂಳು ಮತ್ಸರ ಬಿರುದು ಪಾಡಿನ **ಚೂಳಿಗಲಹದ** ಕದಡು ಜೂಜಿನ ತೋಳುವಲರೊಳತೋಟಿ ಮಸಗಿತು ದಿವಸ ದಿವಸದಲಿ (**ಕುವ್ಯಾಅ. ೮-೧**). [ಚೂಳಿ$_1$ + ಕಲಹ]

ಚೂಳಿಗಾಳಿ (ನಾ). ಮುಂಭಾಗದಿಂದ ಬೀಸುವ ಗಾಳಿ : **ಚೂಳಿಗಾಳಿಯ** ದನಿಯನಾಲಿಸುತೆ ನೆಲದೊಳಗೆ ಪೊಳಿರ್ದ ತನುಗಳಂ ಕೀಳಲಾಱದೆ . . . ಮಮ್ಮಲಂ ಮಱುಗಿದರ್ ತತ್‌ಕ್ಷಣದೊಳು (**ಜಬಪು. ೩೫-೧೪**).

[ಚೂಳಿ$_1$ + ಗಾಳಿ$_1$]

ಚೂಳೆಯು, ಚೂಳಯು, ಜೂಳಯು, ಜೂಳೆಯಂ, ಜೋಳಯು, ಜೋಳೆಯು (ನಾ). ೧. ಬೈತಲೆಗೆ ಇಡುವ ಮುತ್ತಿನ ಆಭರಣ; ಬೈತಲೆಮುತ್ತು; ಹಣೆಬೊಟ್ಟು : ಕಂಕಣ **ಚೂಳೆಯು** ತೊಳಪ ಕಾಲುಂಗುರದೆ . . . ಬರುತಿರ್ದರು (**ಕುಮುರಾ. ೧೩-೬೫**); ಮುತ್ತಿನ ಮುಡಿಕಟ್ಟು **ಚೂಳೆಯು** ಭುಜಕೀರ್ತಿ . . . ದೇಸೆವೆತ್ತಿರೆ ಮೆಱೆದಳಾ ನೀಱೆ (**ಕುರಾಸಾಂ. ೨೯-೯೫**). **ಚೂಳಯು : ೨.** ಹಣೆಗೆ ಇಡುವ ಕುಂಕುಮಂದ ತಿಲಕ; ನೇರವಾದ ಬೊಟ್ಟು : ಲಲಾಮುಕವನ್ನೋಸರಿಸಿ ಸಿಂದುರದ **ಚೂಳಯುವನ್ನು** ತಿದ್ದಿ ಉಗುರಿಸಿ ನೇವರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತ (**ಮುಂತ್ರಶ. ೧೪೨-೨**). **ಜೂಳಯು : ೨.** ಜೂಳಯ ತಿಂಗಳಿಗೆಯನಲ್ ನೇರಬೊಟ್ಟಿಗೆ ಪೆಸರ್ (**ಶಬ್ದಕೃ. ೨೬**); "ಜೂಳಯುವೆನಲುಂ ಮೆಱೆವ ಬೊಟ್ಟು" (**ಶಬ್ಧಮಂ. ೭೩**) ; "ಜೂಳಯಂ ತಿಲಕಮಕ್ಕುಂ" (**ಕಶರ. ೪೦**). **ಜೂಳೆಯು: ೧.** "ಮುತ್ತಿನ ಬೈತಲೆಯಾಕ್ಕು ಜೂಳೆಯಂ" (**ಕವಿಕಂ. ೧೭೨**); ನೂಪುರಂ ಮೇಖಲೆ ಪೊಸಕಡಗಂ ಜೂಳೆಯಂ (**ದಕಕು. ೬-೮೦**); ತೆತ್ತಿಸಿದ ನವರತುನದಿಂದಲಿ ಮುತ್ತಿನುಂಡೆಯು ಜೂಳೆಯಾಂಗಳ ಪತ್ತಿ ಪಚ್ಚೆಯು ಹಲಗೆ ಪವಳದ ಕಡೆದ ಬೋದಿಗೆಯು (**ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ಓರಿಇ. ಹರಿ. ೨೭೮**) ; **ಜೂಳೆಯ ಚಿನ್ನ ಪೂ** ಕಮಲ **ಪೂ ಚಳಿಕಿಗೆ ತಾಳೆಹೂ** . . . ಆಭರಣವೊಪ್ಪಿದುವು (**ಭರಜ. ೪೦-೬೫**). **೨.** ನೊಸಲ **ಚೆಲ್ವಿಕೆಗೊಂದು** ಕಡೆಯ ಜೂಳೆಯುವಿಟ್ಟು ಹಸಿ ಬಾಳೆಯಲೆಯ ಹಸೆಯಲಿ ಮಲಗಿಸಿದರು (**ಕಾಲೂರ. ೦೮೩-೪೧೫**). **೩.** ಕೊರಳ ಸರ,-ಪಟ್ಟಿ: ಬಿರುದಿನ ಪೊಂಬಾವಡೆ ಸೆಡಕಿನ ವಲ್ಲಿ **ಕೊರಳ** ಮುತ್ತಿನ ಜೂಳೆಯುದ . . . **ಭೂಷಣಗಳಾಂತಿಹ** ಹಯು ಖುರವೆತ್ತಿ ಕುಣಿಯುತ್ತೈದಿದುವು (**ಕಂನವಿ. ೦೫-೧೪**). **೪.** ಕೈಗೆ **ತೊಡುವ** ಮುತ್ತಿನ ಆಭರಣ : **ಪೊಳೆವ** ಕಂಕಣವಲೆಯ ಮುದ್ರಿಕೆಯು ಬೆರಳ ಜೂಳೆಯ ಕಡಗಗಳ್ ಮೆರೆಯೆ (**ತುರಂಗ. ೪-೨೯**). **ಜೋಳಯು: ೧.** ಮುತ್ತಿನ ಬೊಟ್ಟು, ಮುತ್ತಿನ ಮೂಕುತಿ . . . **ಜೋಳಯು,** ಭುಜಕೀರ್ತಿ (**ಕುಮೂಸಾಂ. ೩೬೦**). **ಜೋಳೆಯು: ೧.** ಮುಡಿಗೆ **ಜೋಳೆಯ** ತೆಲ್ಲಟಿಯೆಂಬ ನಾಟ್ಕುಡಿಯಂತೆ ಪಾಪಮನೆ ಪೆರ್ಚಿಸಿ (**ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೧೭೫ ವ**). **೪.** ತೋಳಬಂದಿಯು ಮಣಿಖಚಿತ ಕೇಯೂರದ ಪುಷ್ಯರಾಗ **ಜೋಳೆಯದ** (**ಧರ್ಮಪ. ೨-೨೩ ವ**); ಕೀಲಕಡಗದ ವಜ್ರಲಹರಿಯ **ಜೋಳೆ** [**ಪಾಠಾಂ.** ಲೆ] ಯುದ ಕಂಕಣದ ರವೆಯುದ ತೋಳಬಂದಿಯ **ಕೊರಳ** ತ್ರಿಸರದ ಬೆರಳ ಮುದ್ರಿಕೆಯು . . . ಮೇಲು ಶೃಂಗಾರದ ಸಖೀಜನ ಸಂದಣಿಸಿತು (**ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೩-೩೨**). [<ಪ್ರಾ. ಚೂಲಿಯಾ, ಚೂಲಾ]

ಚೂಱಕಾಱ 'ಸೂಱೆಗಾಱ' ನೋ.

△ **ಚೂಟ** 'ಚೂಳ$_1$' ನೋ.

ಚೆಂ$_1$, ಚಂ (ಗು). ಕೆಂಪು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಆದೇಶವಾಗಿ ಬರುವ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತರೂಪ. 'ಚೆಂಗಣಗಿಲೆ', ಪರಾ. **ಚಂ :** 'ಚಂಗಾವಿ' ಪರಾ.

[ದೇ.೫ ತಮಿ. ಮಲ. ಚೆವ್ ; ತುಳು. ಚನ್ನ ; ತೆಲು. ಚೆಂ]

ಚೆಂ$_2$ (ಗು). 'ಚೆನ್ನು' ಎನ್ನುವ ಪದಕ್ಕೆ ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಆದೇಶವಾಗಿ ಬರುವ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತರೂಪ. 'ಚೆಂಕೊನ್ನಿಗ', 'ಚೆಂಗಾಲ' ಪರಾ.

[<ಚೆನ್ನು]

ಚೆಂಕೊನ್ನಿಗ (ನಾ). ಸುಂದರನಾದ ಪರಾಕ್ರಮಿ (?): ವನತರುಗಳ **ಪಣ್ಣೆಲೆ**ಗಳ್ ಕಟಿಲೆ ಕಳಿಂಕೆಗಳ್ ತಾರಕೆಗಳಂತೊಗೆಯೆ ಕೊನೆಗಳ್ ಚೆಂಕೊನ್ನಿಗ [**ಪಾಠಾಂ.** ಚೆಂಕೊಂಗ]ರಬ್ಬೆಯಂತೆ ನಿಮಿರೆ ತಳಿರನಂಗನ ಬಾಳಂತೆ ಪೊಳೆಯೆ (**ಬಂಹರಿ. ೫-೫ ವ**). [ಚೆಂ$_2$ + ಕೊನ್ನಿಗ]

ಚೆಂಗಟ್ಟು (ನಾ). ಸುಂದರವಾದ ಚೌಕಟ್ಟು,-ಆವರಣ : **ಚೆಂಗಟ್ಟಂ** ಧನುವಂತೆ ಕೊಂಕಿಯೆಸೆಗುಂ ಮೋಗೆಟ್ಟಿ ಮುಮ್ಮಾಡಮುಂ (**ವ್ಯಸೂಮ. ೫-೧೭**).

[ಚೆಂ$_2$ + ಕಟ್ಟು$_2$]

ಚೆಂಗಣಗಿಲೆ, ಚಂಗಣಗಿಲೆ, ಚಂಗಣೆಗಿಲ್, ಚಾಗಣೆಗಿಲು, ಚೆಂಗಣೆಗಲು, ಚೆಂಗಣೆಗಿಲ್, ಚೆಂಗಣೆಗಿಲು, ಚೆಂಗಣೆಗಿಲೆ (ನಾ). ೧. ಕೆಂಪು ಕಣಗಿಲೆ. ೨. ತಾವರೆ; ಕಮಲ: "ಚೆಂಗಣಗಿಲೆ, ಸೌಗಂಧಿಕ, ಕಲ್ಹಾರ, ಹಲ್ಲಕ, ರಕ್ತಸ್ಕಂಧಕ" (**ನಾಚಿರಾ. ೬**). **ಚಂಗಣಗಿಲೆ: ೨.** ಸುಕರ್ಪೂರಂ ತಮಾಲದಳ ಚಂಗಣಗಿಲೆಯು ಕೋಷ್ಟಸಾರ ಕಸ್ತೂರಿ ಲಾಮಂಚಸಂಯುಕ್ತ ಶಿವಗಂಧಾಷ್ಟಕಂ ಲೇಸು (**ಗುರುಚಾ. ೬-೫**). **ಚಂಗಣೆಗಿಲ್: ೨.** "ಕಲ್ಹಾರಂ ಸುಗಂಧಿಕಂ ಚಂಗಣೆಗಿಲೆ[**ಪಾಠಾಂ.** ಕನ್ನೈದಿಲೆ, ಕನ್ನೈದಿಲೆ]ನಿಸಿಕ್ಕು" (**ಮಂಗರಾ. ೧೨೪-೧೭**). **ಚಂಗಣೆಗಿಲು : ೨.** ಪನ್ನೀರಿಂದ ತೇದ ಚಂಗಣೆಗಿಲಾದಿಯಾದ ಪರಿಮಳಪುಷ್ಪಗಳಿಂದ ವಾಸಿತವಾದ ಶ್ರೀಗಂಧವನ್ನು ಧರಿಸಿದಲ್ಲಿ ಜನರುಗಳ ತಾಪವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿ . . . ಮನ್ಮಥನ ನಿದಾನಸ್ಥಾನವಾಗಿರುವುದು (**ಸಕವ್ಯ. ೪೦**). **ಚೆಂಗಣೆಗಲು : ೨.** "ಸೌಗಂಧಿಕಂ, ಕಲ್ಹಾರಂ, ಹಲ್ಲಕಂ, ರಕ್ತಸ್ಕಂಧಕಂ – ಈ ೪ ಚೆಂಗಣೆಗಲ ಹೂವಿನ ಹೆಸರು" (**ನಾಚಿರಾ. ೧೦೦**) ; "ಕಲ್ಹಾರಂ – ಚೆಂಗಣೆಗಲು ಬಿಳಿಯ ನೈದಿಲು, ಈಚಲು ತುರುಕುಡಿ ?" (**ಓಷಧಿ. ೨೨**). **ಚೆಂಗಣೆಗಿಲ್ : ೧.** ಆದಿಶೈವಂ ದೇವದೇವೇಶ್ವರನ **ಪೂಜೆ**ಯನು ಮಾಡಲೊಂದು ಚೆಂಗಣೆಗಿಲಿಂಡೆಯ ಕೊಂಡು ಹೋಗುತಿರಲು (**ಸೌಂದಪು. ೩-೧೯**). **೨.** ಸಿಂಗಾರದ ವನಸಿರಿಗೆ ನೆಲೆಯನೀವ ತುಂಗಭದ್ರೈಕಶಾಲನವು ಚೆಂಗಣೆಗಿಲ ಮಡು ಕಮಲಾಕರಗಳು ಕಂಗೆ ಮಂಗಳವಾಗಿಹವು (**ಅಂಜಚ. ೩-೩೭**) ; ಚೆಂಗಣೆಗಿಲ ದಿವ್ಯಪರಿಮಳಕೆಱಗುವ ಭೃಂಗವಿಂಡುಗಳ ಝೇಂಕಾರ (**ಕಂನವಿ. ೫-೧೦೨**). **ಚೆಂಗಣೆಗಿಲು : ೨.** "ಪದ್ಮಕಂ–ಪದ್ಮಕ, ತಾವರೆ, ಶ್ರೀಗಂಧ, ಚೆಂಗಣೆಗಿಲು, ಕೋಷ್ಟ" (**ಓಷಧಿ. ೯೦**) ; ಚೆಂಗಣೆಗಿಲು ನೈದಿಲು ಹೊಂದಾವರೆ ಪೊಂಗಿದ ಸರಸಿಗಳಿಂದ . . . ರಾಜಿಸುತಿಹುದು (**ಕಂನವಿ. ೨-೪೯**). **ಚೆಂಗಣೆಗಿಲೆ : ೨.** ಚೆಂಗಣೆಗಿಲೇ ಚಾರ ಲಿಂಗದೊಲವೇ ಎನುತ . . . **ಕೊಳಂಗಳ** ಜಳಂಗಳೊಳು **ಪೋಗಿರ್ದು** ಮಂಗಳವೆನಿಪ್ಪ **ಹೂವಂ ಕೊಂಡು** (**ಪುಷ್ಪರ. ಹ. ೫೨೫-೧೭**) ; **ಚೆಂಗಣೆಗಿಲೆಯೆಳೆಯಲರ್ಗಾ**ಸಿಗಕೆ ಮನಂಗೊಳಿಸುವ ಮೃಗಮದದಣ್ಪಂ ಲಲಿತಾಂಗಿಯುದೊರ್ವಳ್ **ತೊಡೆದು** (**ಜಯುಕಾ. ೧೪-೨೨**). [ಚೆಂ$_1$ + ಕಣಗಿಲೆ$_1$]

ಚೆಂಗಣೆಗಲು 'ಚೆಂಗಣಗಿಲೆ' ನೋ.

ಚೆಂಗಣೆಗಿಲ್ 'ಚೆಂಗಣಗಿಲೆ' ನೋ.

ಚೆಂಗಣೆಗಿಲು 'ಚೆಂಗಣಗಿಲೆ' ನೋ.

ಚೆಂಗಣೆಗಿಲೆ 'ಚೆಂಗಣಗಿಲೆ' ನೋ.

ಚೆಂಗದಿರ್, ಚಂಗದಿರ್ (ನಾ). ಕೆಂಪಾದ ಕಿರಣ ; ಕೆಂಬೆಳಕು : ಅಳಿಯೆ ತಮಮಿಂದು ಚೆಂಗದಿರ್ಗಳನುಳಿದಮಳಾಂಶುಗಱೆವವೋಲ್ ರಿಪುಗರ್ವಂ ಕಳಿಯೆ (**ರಾಜಶೇ. ೬-೧೩೩**). 'ಚೆಂಗದಿರ' ಪರಾ. **ಚಂಗದಿರ್ :** 'ಚಂಗದಿರ' ಪರಾ. [ಚೆಂ$_1$ + ಕದಿರ್$_2$]

ಚೆಂಗದಿರ, ಚಂಗದಿರ (ನಾ). ಕೆಂಪಾದ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನು ; ಸೂರ್ಯ : "ಚೆಂ[**ಪಾಠಾಂ.** ಬೆಂ]ಗದಿರನುಂ ನೇಸಱು ಪೊಟ್ತುಮನೆ ಸೂರ್ಯನುಂ" (**ಕಬ್ಬಕೃ. ೧೧**) ; ಚೆಂಗದಿರನು ಚೆಂಬಿಸಿಲ ಚೆಂದುಡಿಗೆಯನ್ನು ವಿಂಧ್ಯೆಯ ಗಿರಿಶಿಖರಗಳಿಗೆ ತೊಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ (**ಮುಣಸ. ೧**). **ಚಂಗದಿರ :** "ಚಂಗದಿರನೆನಲಕ್ಕು ದಿನಪಂ" (**ಕಶರ ೩೫**). [ಚೆಂಗದಿರ್ + – ಅ$_7$]

ಚೆಂಗನೆ, ಚಂಗನೆ (ಅ). ಚಕ್ಕನೆ : ಕೂಡಲೆ ; ತಟ್ಟನೆ: ಮರದಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಚೆಂಗನೆ ಹಾರಿದನು (ರೂಢಿ). **ಚಂಗನೆ:** ಸೇವಕನು ಚಂಗನೆ ಹಾರಿ ಅಧಿಕಾರಿಯನ್ನು . . . ತನ್ನ ಕಠಾರಿಯಿಂದ ಇರಿದನು (ಒಡಳ. ೨೪).

ಚೆಂಗಚೆಂಗನೆ, ಚಂಗುಚಂಗನೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಚೆಂಗಚೆಂಗನೆ ತೇಜಿ ತೆಗೆಯೆ ದ್ವಾದಶಯೋಜನಾಂಗಣಪರ್ಯಂತ ಹರಿದು . . . ನಿಂದುದು ತೊಟ್ಟನಲ್ಲಿ (ಭರಜ. ೨೪-೩೦) ; ಚಂಗುಚಂಗನೆ ಓಡುತ್ತಾ ಬಂದಳು (ರೂಢಿ).

[ಚೆಂಗು$_2$ + – ಅನೆ$_1$]

ಚೆಂಗಯ್ (ನಾ). ಕೆಂಪಾಗಿರುವ ಕೈ; ಅಂಗೈ: ಕೆಂಬಾಯ್ಗೆ ಚೆಂಗಯ್ಗೆ ಬಡಮೆಯ್ಗೊಲ್ದು ಬಾಯ್ಗಿಂತು ಬಂತಂತೆ ಬಣ್ಣಿಸುತೆ ಚದುರರೆಯ್ದೆರೆ ಪೆಂಡಿರೆಳ್ಪಂದರು (ಉದ್ಭದೇ. ೫-೨೩). [ಚೆಂ$_1$ + ಕಯ್$_2$ (<ಕೆಯ್$_2$)]

ಚೆಂಗಲವೆ, ಚಂಗಲವೆ, ಚಂಗಳವೆ (ನಾ). ಕೆಂಪು ತಾವರೆ, ಕೆಂದಾವರೆ : "ಚೆನ್ನೈದಿಲೆಯುಂ ಚೆಂಗಲವೆಯುಮದೆನ್ನಲ್ ಸಲೆ ರಕ್ತೋತ್ಪಳಮಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೯೫). **ಚಂಗಲವೆ:** "ಅವಲೆಂದುಂ, ಚಂಗಲವೆಯೆಂದುಂ, ಚೆನ್ನೆಯ್ದಿಲ್" (ಕಕಸಾ. ೯-೧೮೭) ; "ಚಂಗಲವೆಯಾವಲೆಂದು ಚೆನ್ನೈದಿಲ್ಗೆ . . . ಪೆಸರಪ್ಪುದು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೨೭). **ಚಂಗಳವೆ :** "ಮಿಗೆ ಚಂಗಳವೆಯಾವಲೆಂದೆನಲ್ ಚೆನ್ನೈದಿಲಿಗೆ ಪೆಸರ್" (ಅಭಿಕ. ೨೦). [ಚೆಂ$_1$ + ಕಲವೆ]

ಚೆಂಗಲ್ಲು (ನಾ). ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಕಲ್ಲು ; ಕೆಂಗಲ್ಲು : ಉಳಿಮುಟ್ಟದ ಶಿಲೆಯಲ್ಲವು ಕಲೆಯಾಯಿತು ಇಲ್ಲಿ . . . ಚೆಂಗಲ್ಲೇ ಮಾಂಗಲ್ಯಕೆ ಸೆಲೆಯಾಯಿತು ಇಲ್ಲಿ (ಕರುಣಾ. ೭೧-೧೧). [ಚೆಂ$_1$ + ಕಲ್ಲು (<ಕಲ್$_3$)]

ಚೆಂಗಳ್ಳು (ನಾ). ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಮದ್ಯ,-ಹೆಂಡ: ವೇಣುವೀಣೆಗಳಿಂಪುದನಿ ಕರ್ಣಕಮೃತಮಂ ಸೂಸುತಿರೆ, ಚೆಲ್ವು ಚೆಂಗಳ್ಳಾಯ್ತು ನರಪತಿಯ ಮತಿಗೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೭-೩೫೧). [ಚೆಂ$_1$ + ಕಳ್ಳು (<ಕಳ್$_3$)]

ಚೆಂಗಾಟ, ಚಂಗಾಟ (ನಾ). ಚೆಲ್ಲಾಟ ; "ನೆಗೆದಾಟ ; ಜಿಗಿದಾಟ" (ಜಾನಕೋ. ೫೩). **ಚಂಗಾಟ :** ಬೆಕ್ಕಿಗೆ ಚೆಂಗಾಟ, ಇಲಿಗೆ ಪ್ರಾಣಸಂಕಟ (ಗಾದೆ). [ಚೆಂಗು$_2$ + ಆಟ]

ಚೆಂಗಾಯ್ (ನಾ). ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಕಾಯಿ : ಚೆಂದಳಿರ್, ಕೆಂದಳಿರ್; ಚೆಂಗಾಯ್, ಕೆಂಗಾಯ್ (ಶಬ್ದಾನು. ೩೪೨ ಪ್ರಯೋ).

[ಚೆಂ$_1$ + ಕಾಯ್$_4$]

ಚೆಂಗಾರೆ (ನಾ). ಕೆಂಪು ಕಾರೆಯಂ ಹಣ್ಣು : ಜಲವುಟ್ಟಳನಾವಗಂ ಜೆದಕಿಂಂದಾ ಬಟ್ಟೆಯೊಳ್ ಬಟ್ಟನೇಜಲ ಚೆಂಗಾರೆಯು ಮೆಲ್ದುಗುಟ್ಟ ಸಹಕಾರೋಚ್ಚಿಷ್ಟ ಪಕ್ಷಂಗಳಂ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೫೭). [ಚೆಂ$_1$ + ಕಾರೆ$_1$]

ಚೆಂಗಾಲ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಕಾಲ ; ಚೆನ್ನಾದ ಕಾಲ : ಚಂಡಿ ಚಾಮುಂಡಿಯರ್ ನರಶಿರಗಳೊಂದುರ್ಬಿದವ ಹರಡಿ ಧ್ರುವದಿಂದ ಧ್ರುವಬರಂ ಬೀಸುಗಾಲಿಂದೊದೆದು ಕ್ರೀಡಿಸುವ ಕೆಂಗಾಲ ಚಂಡಿಕೆಯು ತೆಗೆದ ಚಂಡಿನೊಳಿಂದು ಮಾಡಿದ ಚರಂಡಿತನವನು ತೊಳೆವ ಚಂಡಿಕೆಯ ಚೆಂಗಾಲ ! (ನವ್ಯಧ್ವ.೧೨-೩). [ಚೆಂ$_2$ + ಕಾಲ]

ಚೆಂಗಾವಿ, ಚಂಗಾವಿ (ನಾ). ೧. ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣ ; ಕಾವಿ ಬಣ್ಣ : ಚೆಂಗಾವಿಯಂಶುಕದಿನುಜ್ವಳವಾಗಿ . . . ಸಾರಂಗಾಕ್ಷಿಯಂಗಜನರ್ಚನೆಗೆಯ್ಗುಂ (ಮಿತ್ರಗೋ. ೧೫-೨೯); ಆ ಜೋಗವಟ್ಟಿಗೆಯುಮಾ ಬೆಳ್ಳಿಡೆಯುಮಾ ಬೆಂಬೂದಿಯ ಪೂಸುಮಾ ಚೆಂಗಾವಿಗಪ್ಪಡದುಡೆಯುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೬-೧೩) ; ಚೆಂಗಾವಿಯ ನಿಲುವಂಗಿಯನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದಾನೆ (ಕುಂಗಭ. ೨). ೨. ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಸೀರೆ : ಚೆಂಗಾವಿಯನ್ನುಟ್ಟು ಬಾಗಿನಗಳನಾಂತು ನಿನ್ನನೆ ನೋಳ್ಪೆನೆಂದು (ಗಾಥಾಸ. ೮೨-೨೪). **ಚಂಗಾವಿ :** ೧. ಬೆಳಗೆ ಬೆಂಬಲವಾಗಿ ಸಂಧ್ಯಾ ಸುರಕ್ಕಸಿಯು ಚಲುವ ಚಂಗಾವಿ ಸೀರೆಯನುಟ್ಟು ಬಪ್ಪಂತೆ . . . ಸಂಜೆಗೆಂಪಡರ್ದುದು (ನವಮೋ. ೧೧-೨೩). [ಚೆಂ$_1$ + ಕಾವಿ]

ಚೆಂಗಾಳ್ವ 'ಚಂಗಾಳ್ವ' ನೋ.

ಚೆಂಗಿಸು, ಚಂಗಿಸು. ಜಂಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಉಕ್ಕಿಬರು ; ಹೆಚ್ಚಾಗು : ಹೆಂಗಸಿನ ಕೈಯಿಂದಲಿ ಸಮರಾಂಗಣದಿ ಬಳಿಕೆಂದು ಊರ್ವಶಿ ಚೆಂಗಿಸಿದ ಕೋಪದಲಿ ಶಾಪವ ಕೊಡಲು (ಅಂದಿಕಾ. ೮-೩೩). **ಚೆಂಗಿಸು:** ೨. ಹಾರು; ಕುಪ್ಪಳಿಸು ; ನೆಗೆ : ಬಂದಿತು ಬಂದಿತು ಬಂದಿತು ಹೊಮ್ಮೃಗ . . . ಕೊಂಗಿಸಿ ಕುಣಿಯುತ ಚಂಗಿಸಿ ಪಾರಿ (ಹಮಜ. ೨೨). **ಜಂಗಿಸು :** ೨. ಸಿಂಗಂ ಪೆಜುತಿರಲಾ ಶಿಶುವಂ ತಾಯಂಗದಿ ತಲೆ ಹೊರಟುದಯಿಪ ಸಮಯಕೆ ಮುಂಗಡೆಯೊಂದು ಮತಂಗದ ಮಱಿಯಿರೆ ಕಾಣುತ ಕಡು ಮುಳಿದು ಜಂಗಿಸಿಯಾವೊಡಲಿಂದದನವಱಿತು (ಜಯುಕಾ. ೧೫-೩೨).

[ಚೆಂಗು$_2$ + – ಇಸು$_3$]

ಚೆಂಗು$_1$, ಚಂಗು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಹಾರು ; ನೆಗೆ ; ಕುಪ್ಪಳಿಸು : ಐರೊಡೆದು ಚೆಂಗಿದಂ ತಲೆಗೆದರ್ದು ಶಾಕಿನಿಗೆ ಕೈಸಿಲ್ಕದೆ (ಪರಶು. ೩೦-೪೨) ; ಕಂಗಳಿಗೆ ಕಾಣದಲೆ ಚೆಂಗು ನೀ ಮಾಯದಲಿ (ಹಮಜ. ೦೬೫); ಮರುತ್ತನಯುನತ್ತಣ್ಗೆ ಚೆಂಗಿದನಭ್ರ ಮಾರ್ಗದೊಳು (ಸಂರಾಜಂ. ೧೦೯). **ಚೆಂಗು$_1$:** (ಕ).

[ದೇ.ಶ ತಮಿ. ಚಮ್ಪು.]

ಚೆಂಗು$_2$, ಚಂಗು$_2$ (ನಾ). ಹಾರುವಿಕೆ ; ನೆಗೆತ ; ಜಿಗಿತ: (ಕ). **ಚಂಗು$_2$:** ಚಂಗು ಹೊಡೆದು ನುಣುಚಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ (ಎದೆರೇ. ೫೮). [<ಚೆಂಗು$_1$]

ಚೆಂಗು$_3$ 'ಚುಂಗು$_1$' ನೋ.

ಚೆಂಗು$_4$, ಚಂಗು$_3$, ಜಂಗು$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಂತಿವಾದ್ಯ : ಚೆಂಗು ದಂಡಿಗೆ ತಿತ್ತಿ ಮುಖವೀಣೆ ಜಂತ್ರವುಪಾಂಗ ಮುಂತಾದುವನಾಂತು (ಭರಜ. ೪೭-೪೭); ಜೇಗಟೆ ಘಂಟೆ ವರತಂತಿ ಚೆಂಗು ಮೊದಲಾದವಗ್ಗಿಯ ವಂಶ (ಗುರುಬಾ. ೭-೬೬) ; ಕೂಗುತಿಹವು ಸರ್ವಕಾಲದಿ ಜಾಗಟೆ ಕೊಳಲು ದಪ್ಪಟೆ ಚೆಂಗು ಕೊಂಬು ತಾಳ ರವಗಳಿಂದ (ಜದಾವ. ೫೦-೨). **ಚಂಗು$_3$:** ಅವಜ ಚಂಗು ಶ್ರೀಮುಖವೀಣೆಗಾಜಿರು ತಾವಾಗ ತಂತವನ್ನು ಕಲೆಯ ಭಾವ ಭಿನ್ನಣದೋಱ ಕೇಳಿಸಿದರು (ನಾಗಕು. ೨೨-೭೦) ; ಉತ್ತಮ ಸುತಾಳ ವೀಣಾಮೃದಂಗಂ ಚಂಗು ತಿತ್ತಿಯುಮುಪಾಂಗದಾ ಮೇಳಗಳ (ಪ್ರಭುಪು. ೪-೬೬) ; ಚಂಗ ಬಾಜಿಸುವ ಫಣಿವೇಣಿಯರ ತತಿ (ರಾಘಜ. ೭-೮೩). **ಜಂಗು$_3$:** ಜಂಗು ಗೆಜ್ಜೆ ಮೃದಂಗ . . . ವೀಣೆಗಳ ನುಡಿನುಡಿಸುವಾ (ಪರಶು. ೧೧-೨೮). [←ಪಾರ. ಚಂಗ್. / ತೆಲು. ಚೆಂಗು]

ಚೆಂಗುಡಿ, ಚಂಗುಡಿ (ನಾ). ೧. ಕೆಂಪಾದ ಚಿಗುರು-ಕುಡಿ: ಬೆಳ್ದಿಂಗಳುಣ್ಬಾಸಣಿಸಿದಂತೆವೊಲ್ಕೆಂದಳಿರ್ ಚೆಂಗುಡಿಯುನಾ ಸುಬಿಂಬಂ ಪ್ರಕಾಶಮನಿಳಿಪ ರಂಗದಾ ರೋಪಾತಿಶಯ ಕಾಂತಿಯಾ (ಸಂದಿಮಾ. ೦೭-೩೪) : ಸಂತಸದ ಕೂಟಗಳು ಕಂಗೊಳಿಪ ನೋಟಗಳು ಚೆಂಗುಡಿಗಳುಯ್ಯಲೆಗಳೆಲ್ಲ ಹೋಗಿಹವು (ವಿಚಾಗೀ. ೩೨-೨೦). ೨. ಹವಳ ; ಪ್ರವಾಳ : "ಚೆಂಗುಡಿಯೆಂದು ಪ್ರವಾಳಂ" (ಕಕಸಾ. ೮-೦೪೮) ; ಸಿಂಗರಂಬಡೆದ ಮೊಗ ಚೆಂಗುಡಿಯ ಕುಡಿಯೊಲೆಸೆವಧರ (ಸಂದಿಮಾ. ೨೩-೩೭) : ಚೆಂಗುಡಿಯ ಕುಡಿಗಳೆಂಬಿನೆ ಗಮಣಂ ಮಿನುಮಿನನೆ ಮಿನುಗುತಿರ್ದುವು ನನೆದೀವಿದ ಪಾಟಲೀದ್ರುಮಂಗಳ ಕೊನೆಗಳ್ (ದಮಸ್ಕ. ೧-೮೫). **ಚಂಗುಡಿ:** ೨. "ಚಂಗುಡಿಯೆನಲ್ ವಿದ್ರುಮಂ" (ಅಭಿಕ. ೪೭); "ಚಂಗುಡಿಯೆ ಹವಳಮಕ್ಕುಂ" (ಕಶರ. ೩೫).

[ಚೆಂ$_1$ + ಕುಡಿ$_3$]

ಚೆಂಗುಲಾಬಿ, ಚಂಗುಲಾಬಿ (ನಾ). ಕೆಂಪು ಗುಲಾಬಿ : ಚೆಂಗುಲಾಬಿ, ಮಲ್ಲಿಗೆಯು, ಬಕುಳ ಸೇವಂತಿ ರಂಗು ತಾಳಿ (ನಲಮು. ೩೫-೦೪). **ಚಂಗುಲಾಬಿ :** ಚಂಗುಲಾಬಿಯು ಅರೆ ಅರಳಿದ ಪುಷ್ಪಗಳನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಂಡು (ಚಂದುಟು. ೧೭). [ಚೆಂ$_1$ + ಗುಲಾಬಿ]

ಚೆಂಗೂದಲು (ನಾ). ಕೆಂಪಗಿರುವ ಕೂದಲು : ಅವಳ ದುಂಡುಮುಖದ ಮೇಲೆ ಚೆಂಗೂದಲು ಗುಂಗುರುಗುಂಗುರಾಗಿ ಕುಣಿಯುತ್ತಿತ್ತು (ಪುನರು. ೩೮೫). [ಚೆಂ$_1$ + ಕೂದಲು (<ಕೂಂದಲ್)]

ಚೆಂಗೂಲಿ, ಚಂಗೂಲಿ (ನಾ). ೧. ಕೈಗೂಲಿಮಾಡುವವನು; ದಿನಗೂಲಿಯವನು ; ಆಯಾ ದಿನದ ಕೂಲಿಯನ್ನು ಅಂದೇ ಪಡೆದು ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು: ಕಾಮಾಟಿ ಚೆಂಗೂಲಿಗಳು ಸಹಾ ಅವರವರ ಸದ್ದಿವಾಲರ ಸಮೇತ ಸಮಯ ಬಿದ್ದ ಹಾಗೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡಲು ಬರುತ್ತಿರಲಿ (ಶೀಟಿಮಾ. ೩). ೨. ಸೂಳೆ ; ವೇಶ್ಯೆ: ಯಾಕೆ ಚೆಂಗೂಲಿ ಆಡಿದ ಹಾಗೆ ಆಡುತ್ತಿರುವೆ ? (ರೂಢಿ). **ಚಂಗೂಲಿ:** ೧. ಗುಮಾಸ್ತೆಯರು . . . ಚಂಗೂಲಿ ಪಹರೆಯುವರು ಮುಂತಾದ ಜನಗಳನ್ನೂ . . . ನೇಮಕ ಮಾಡಿಸಿ (ಮಹಾಮಂ. I, ೧೨೬) ; ಆಂಗ್ಲೇಯರು ಭಾರತೀಯರನ್ನು ಚಂಗೂಲಿಗಳನ್ನಾಗಿಸಿ . . . ಶ್ರೀಮಂತರಾಗಲಾರಂಭಿಸಿದರು (ಹೊಸಹು. ೬೮).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚೆಯ್‌ಕೂಲಿ; ತೆಲು. ಚೇಕೂಲಿ]

ಚೆಂಗೆಂಡ (ನಾ). ಕೆಂಪಗಿರುವ ಕೆಂಡ ; ನಿಗಿನಿಗಿಯಾದ ಕೆಂಡ : ವಿಷಯ ವಿಂದ್ರಿಯದೊಡನೆ ತಾಗೆ ಚೆಂಗೆಂಡವನು ಕೆದರಿ ಚೇತವ ಸುಡುತ ಇರವನರುಹುವುದು (ಮಲದೇ. ೨೩-೭). [ಚೆಂ$_1$ + ಕೆಂಡ]

ಚೆಂಗೊಕ್ಕು (ನಾ). ಕೆಂಪಗಿರುವ ಕೊಕ್ಕು, – ಮೂತಿ: ಕಳವೆಯ ಪೊಂದೆನೆಯಿಂ ಸಂಗಳಿಸಿರೆ ಚೆಂಗೊಕ್ಕು ಪಚ್ಚೆಯಂತೆವೊಲಿರೆ ಮೊಯ್ಗಿಳಿಗಳ ಸಾಲ್ನಭದೊಳ್ಕಣ್ಗೊಳಿಸಿತ್ತಾಗಳ್ಸುರೇಂದ್ರಚಾಪದ ತೆರದಿಂ(ಮರಾಜ. ೫-೩೦).

[ಚೆಂ$_1$ + ಕೊಕ್ಕು$_2$]

ಚೆಂಗೊಡೆ (ನಾ). (?) : ಇಡಿದುದ್ದಂ ಬೆಳೆದೇಟ್ಗೆವೆಟ್ಟದ ಬದಿಗಾಡೆಲ್ಲಮಂ ಬೇಗೆ ನಿಚ್ಚಡರ್ದಂತಿರ್ದುದು ಸಂಜೆಗೆಂಪದಱ ಬಿತ್ತೊಂದೊಂದರಲ್ ತೋರ್ಪಿನಂ ಪಿಡಿದಂತಿರ್ದುವು ನಟ್ಟ ಬಾಂದೊಱೆಯ ಮಿಾವೆಲ್ಲಂ ಕಟಿಲ್ ತಂದ ಚೆಂಗೊ [ಪಾಠಾಂ. ಜೇನೊ]ಡೆಯಂತಿರ್ದುವು ಪಕ್ಕವೆಟ್ಟದೆಡೆಯೊಳ್ ನೀಹಾರರುಙ್ಮಂಡಲಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೯-೧೨).

[P ಇದು 'ಜೇಂಗೊಡ'ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಚೆಂಗೊರಲ್ (ನಾ). ಕೆಂಪಾದ ಕೊರಳು, – ಕಂತ್ರಿಗೆ : ಚಕಾರಕ್ಕೆ – ಚೆಂಗಣಗಿಲೆ . . . ಚೆಂಗೊರಲ್, ಚೆಂದುಟಿ (ಶಮದ. ೧೮೨ ಪ್ರಯೋ).

[ಚೆಂ$_1$ + ಕೊರಲ್]

ಚೆಂಗೋಟು (ನಾ). ಅಂಕೆಂಡೊಂಕಾಗಿರುವುದು ; ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪಕ್ರವಾಗಿರುವುದು (?) : ಮೊಳಕಾಲಿಕ್ಕುತ್ತೆಱಗುತೆ ನಿಲುತಂ ಕಾಲುಂ ಕೆಯ್ಯುಂ ಚೆಂಗೋಟಾ [ಪಾಠಾಂ. ಚೆಂಗೊಂಡಾ]ಗಿರೆ ಮೇಲುಂ ತಳವುಂ ಕೆಲವುಂ ಡೊಂಕಿರೆ ಕುಳ್ಳಿರ್ದೇಳುತ್ತಂ ಬೀಳುತ್ತಂ (ಭೃಂಗೀಶ. ಹ. ४೭३-೨).

[?]

ಚೆಂಗೋಲ್ (ನಾ). ಕೆಂಪಾದ ಕೋಲು : ಚಕಾರಕ್ಕೆ – ಚೆಂಗಣಗಿಲೆ . . . ಚೆಂಬೊನ್, ಚೆಂಗೋಲ್ (ಶಮದ. ೧೮೨ ಪ್ರಯೋ). [ಚೆಂ$_1$ + ಕೋಲ್$_1$]

ಚೆಂಚ$_1$, ಚಂಚ, ಚಂಚು$_1$ (ನಾ). ಬೇಡ ; ಬೇಟೆಗಾರ ; ಶಬರ : ಧಿಟ್ಟ ಚೆಂ[ಪಾಠಾಂ. ಚಂ] ಚರು ಬಂದು ಚಪ್ಪಳೆಗುಟ್ಟಯೇಡಿಸಿ ಕಾಡಿದಲ್ಲದೆ ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗರು ನಿನ್ನನು(ಬಸವು. ೧೮-೧೫); ಬಿಲ್ಲುಗಳಿಗೆ ತಿರುವಿಡುವ ಚೆಂಚರ್ಕಳಹ ಗೂಳಿಯಂ (ರೇವಣ. ೩೭-೧೧); ನರೆತೆರೆಯುರೆತ ಚೆಂಚರಿಂ ಚೆಂಚಿತಿಯರಿಂ (ರೇವಣ. ೧೧೯-೨೦). **ಚಂಚ :** ಹೀನಮಾನವರನೀ ಬೇಡರಂ ಚಂಚರಂ . . . ಏನೆಂದು ಅಯ್ಯಯ್ಯಯೆಂದು ಬಾಯ್ಬಿಟ್ಟೆಂದಡೇನಪ್ಪುದು (ಸಿದ್ಧರಾ.೨-೬೩). **ಚಂಚು$_1$** : 'ಚಂಚುದೊಡ್ಡಿ' ಪರಾ. [ದೇ.॥ ತೆಲು. ಚೆಂಚು]

ಚೆಂಚ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಅಸಿಸಿಂಬಿ–ಚೆಂಚ" (ಓಷಧಿ. ೫).

[?]

ಚೆಂಚಲಿ, ಚಂಚಲಿ, ಚರಿಚಲಿ, ಚರಿಜಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಚೆಂಚಲಿಸೊಪ್ಪು (ಮೃಜಿಗಿ. ೩೦-೫೮೩). **ಚಂಚಲಿ :** ಗೊರಜಿ, ಚಂಚಲಿ, ಚರಿಜಲಿ, ತಾಳಿಸಪತ್ರ (ಮೃಜಿಗಿ. ೩೭-೬೩೬). **ಚರಿಚಲಿ :** (+). **ಚರಿಜಲಿ :** ಮೇಲಿನ 'ಮೃಜಿಗಿ' ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. [ದೇ.॥ ತೆಲು.ಚೆಂಚಲಿ]

ಚೆಂಚಿತಿ, ಚಂಚಿತಿ (ನಾ). ಬೇಡರ ಹೆಂಗಸು ; ಬೇಡಿತಿ ; ಶಬರಿ : ಮಱುವುಲ್ಲೆಯ ಕಣ್ಮಿಂಚಂ ಕೆದಱುವ ನೋಟದ ಚೆಂ[ಪಾಠಾಂ. ಚಂ]ಚಿತಿಯಂ ವಿಪ್ರರಾಜವಧು ಕಂಡು (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೧೨-೩೨) ; ನರೆತೆರೆಯುರೆತ ಚೆಂಚರಿಂ ಚೆಂಚಿತಿಯರಿಂ (ರೇವಣ. ೧೧೯-೨೦). **ಚಂಚಿತಿ :** ಹಗಲುವಿರುಳುಂ ಚಂ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆಂ]ಚಿತಿಯರೊಡನಗಲದೆಡೆಯಾಡುತ್ತ ಬಂದು(ಬಸವು. ४४-೭).

[ಚೆಂಚ$_1$ + –ಇತಿ$_1$ (< – ಇತ್ತಿ)]

ಚೆಂಚು 'ಸಂಚು' ನೋ.

ಚೆಂಜಂಜೆ (ನಾ). ಕೆಂಬಣ್ಣದ ಸಂಜೆ : ಕೆಂಜಂಜೆ, ಚೆಂಜಂಜೆ ; ಕೆಂದಳಿರ್, ಚೆಂದಳಿರ್ (ಶಬ್ದಾನು. ೩४೩ ಪ್ರಯೋ). [ಚೆಂ$_1$ + ಸಂಜೆ]

ಚೆಂಜೇನು (ನಾ). ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಜೇನುತುಪ್ಪ : ಅಚ್ಚಹಸು ಕರೆದ ಈ ಇನಿದಾದ ಬೆಳ್‌ಪಾಲು, ಹೂಗೆಲಸಿ ಚಿಟ್ಟಜೇನಿಳಿಸಿದೀ ಚೆಂಜೇನು (ಪಾರಸಿ. ೨೩-೫೨೦); ಬೆಳಕು ಮರಳಿತು, ಹೂವು ಅರಳಿತು, ಚೆಂಜೇನಾಯಿತು ಬಿಳಿ ಹಾಡು (ಶಿಲಾಲ. ೬೧-೩). [ಚೆಂ$_1$ + ಜೇನು(<ಜೇನ್)]

ಚೆಂಟಕಣ್ಣೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಮರಗಳು; ಹೆಸವ, ಹೆಬ್ಬಲಸು . . . ಚೆಂಟಕಣ್ಣೆ, ಚಿಟ್ಟುತಂದ್ರಿ, ಬೇವು, ಹುಚ್ಚುಬೇವು (ನಮ್ಮನು. ೨೩೭).

[?]

ಚೆಂಡಕನರಿ, ಚಂಡಕನರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನರಿ ; ಗುಳ್ಳೆನರಿ : (+). **ಚಂಡಕನರಿ :** ಒರ್ವ ರಾಯಭಾರಿಯೊಲಿನ್ನೊರ್ವ ಚಂಡಕನರಿ ಸಾಲು (ಚಿಂತನ. ೬೨-೧೯). [ಚೆಂಡಕ ? + ನರಿ$_1$]

ಚೆಂಡಲರು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೂವು ; **ಚೆಂಡುಹೂವು :** ಸತಿಯರ್ಗೆ . . . ಚೆಂಡಲರಿನ ಪೊಟ್ಟಣ ದಿವ್ಯಚಂದನದುಂಡೆಗಳನು ಕೊಟ್ಟು ನಗುತ(ಮೋಹತ. ೦४-೩೯). [ಚೆಂಡು(<ಸೆಂಡು)+ಅಲರು$_2$(<ಅಲರ್$_2$)]

ಚೆಂಡಾಟ 'ಸೆಂಡಾಟ' ನೋ.

ಚೆಂಡಾಟಗಾರ (ನಾ). ಚೆಂಡಿನಿಂದ ಆಟವಾಡುವವನು : ಚೆಂಡಾಟಗಾರರಲ್ಲಾಗಲೀ ಅಥವಾ ಒಂದು ಜೇನುನೊಣದ ಶರೀರದಲ್ಲಾಗಲೀ–ಜಯ ಮತ್ತು ಪ್ರಗತಿ ಸಾಧ್ಯ (ಕೀಟಜಿ. ೧೦).

[ಚೆಂಡಾಟ(<ಸೆಂಡಾಟ) + – ಗಾರ(<– ಕಾಱ)]

ಚೆಂಡಾಡು 'ಸೆಂಡಾಡು' ನೋ.

ಚೆಂಡಾಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಕೆಂದಾಳೆ, ಸಗಡೆಕೆಂದಾಳೆ, ಚೆಂಡಾಲ (ಮೃಜಿಗಿ. ೬೮-೧೩೯೫). [?]

ಚೆಂಡಿ$_1$ 'ಚೆಂಡೈ$_2$' ನೋ.

ಚೆಂಡಿ$_2$ 'ಚಂಡಿ$_1$' ನೋ.

ಚೆಂಡಿಕಸ (ನಾ). ಬತ್ತದ ಗದ್ದೆಯಲ್ಲಿ, ಪೈರಿನ ನಡುವೆ ಬೆಳೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಳೆ,–ಹುಲ್ಲು: (+). [ಚೆಂಡಿ$_1$(<ಚೆಂಡೈ$_2$) + ಕಸ]

ಚೆಂಡಿಕೆ, ಚಂಡಿಕೆ$_1$(ನಾ). ಜುಟ್ಟು; ಶಿಖೆ: "ಶಿಖಾ, ಕಾಕಪಕ್ಷಃ, ಶಿಖಂಡಿಕಾ– ಈ ೩ ಚೆಂಡಿಕೆ" (ಹಲಾಯು. ೮೮–೩೭೮) ; ಪೊನ್ನ ಪಂಜರಮಂ ಪೊತ್ತಿರ ದೇಟ್ಟೆಂದಂ ಚೆಂ[ಪಾಠಾಂ. ಚಂ] ಡಿಕೆವೆರಸಿದ ಚಂಡಾಲ ಬಾಲಕಂ(ಕಾದಂಪೂ. ३೭) ; ನಂದಿನಿಯ ಪಾಲಿದೆ ನೀಂ ಕುಡಿಯಲ್ಕೆ ನಿನ್ನ ಚೆಂಡಿಕೆ ಬಳೆದಪ್ಪುದು (ಜಗವಿ. ३-೫೧); ಚೆಂದದಿಂ ಚೆಂ[ಪಾಠಾಂ. ಚಂ]ಡಿಕೆವಿಡಿದು ಮಾಗಳನುತ್ತರಿಸು ವಂದದಿಂ (ಮಾನಸ. ಹ. ೬೯-೧೪) ; ಚೆಂ[ಪಾಠಾಂ. ಚಂ]ಡಿಕೆಗಳ ಬಾಲಕರ ಮಂಡಳಿಯನು . . . ಕಂಡಳಾ ಕಮಲದಳಾಕ್ಷಿ (ಕುರಾಸಾಂ. ೭-೫४). **ಚಂಡಿಕೆ$_1$:** ಕಪ್ಪೆಗೆ [ಸಲೆ] ಚೆಲ್ವಾಗಿಯೆ ಚಂಡಿಕೆ ನೆಗೆದೊಡಮಾಗವು ಮಾಟ (ಅಟ್ಟಮ. ೫-೨) ; ಕೆಂಡದಂಥವಯೆನ್ನ ಗಂಡ ಕಂಡರೆ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಚಂಡಿಕೆಯ ದಂಡಿಸದೆ ಬಿಡ (ಪುರಂದ. ೧-೭೫-೫) ; ಅಂದವಾಗಿ ಚಂಡಿಕೆ ಕಟ್ಟಿ ಹಣೆಗೆ ತಿಲಕವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ದೇವರಿಗೆ ವಂದಿಸುವವನು(ಕಪಪು. ೫-೩३).

[<ಸಂ. ಶಿಖಂಡಿಕಾ]

ಚೆಂಡಿಕೆವುಣುಸೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಣಿಸೆ (?) : ಚಾವಗಾವುಣ್ಣನ ಸೋಭನಗಾವುಣ್ಣನ ಪೊಲದೊಳ್ [ಚೆ]ಣ್ಡಿಕೆ [ವು]ಣುಸೆಯಿಂ ಮೂಡಂ ಮು[ಟ್ಟೆ]ಯಂಗೇರಿ ಸೀಮೆಯಿಂ ಬಡಗಣ ದೆಸೆಯೊಳ್ (ಸೌಇಇ. XX, ೩೮-೩೦ : 1058). [ಚೆಂಡಿಕೆ$_0$ + ವುಣುಸೆ(<ವುಣಸೆ)]

ಚೆಂಡಿಗೊಳ್ಳು 'ಚಂಡಿಗೊಳ್' ನೋ.

ಚೆಂಡಿಸು, ಚಂಡಿಸಂ$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆ ಕತ್ತರಿಸಂ : ಈ ಕ್ಷಿತಿಮಂಡಲದೊಳು ಉದ್ದಂಡ ದೈತ್ಯರ ಚೆಂಡಿಪ ನರಹರಿಯೆ (ಪುರಂದ. ೦-೧೬೬-೨). **ಚೆಂಡಿಸು$_1$:** ೨. ಉತ್ಸಾಹಿಸ ; ಪುಟನೆಗೆ : ಕಂಡು ಕನಸಿನೊಳು ರೂಪ ಜಯಂತನ ಪುಂಡರೀಕಾಕ್ಷಿ ಪುಳಕದೆ ಚೆಂಡಿಸಿ ಮೇಲ್ವಾಯ್ದವನೆಂದೇ ತಬ್ಬಿಕೊಂಡಳು ಬಯಲನೇನೆಂಬೆ (ಕಂವವಿ. ೯-೧೬೬). [ಚೆಂಡು (<ಸೆಂಡು) + – ಇಸು$_3$]

ಚೆಂಡು 'ಸೆಂಡು' ನೋ.

ಚೆಂಡುಕಾರೆ (ನಾ). ಕಾರೆಗಿಡದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಬೆಟ್ಟದ ಕವ್ಮುಗಗ್ಗರಿ ಚೆಂಡುಕಾರೆ (ವೃಜಿಗಿ. ೮೮-೦೩೦೯). [ಚೆಂಡು (< ಸೆಂಡು) + ಕಾರೆ$_1$]

ಚೆಂಡುಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : "ಅಕ್ಷ–ತಾಡಿಕವಡೆ, ಚೆಂಡುಗ, ದೇವಸಾಸಿವೆ" (ಒಷಧಿ. ೧). [?]

ಚೆಂಡುಚೇಣಿಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : (ವೃಜಿಗಿ ೨೭-೩೨೭).
[ಚೆಂಡು$_0$ + ಚೇಣಿ$_1$ + ಹುಲ್ಲು(<ಪುಲ್)]

ಚೆಂಡುಮಲ್ಲಿಗೆ, ಚಂಡುಮಲ್ಲಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗುಂಡಾದ ಹೂ : ಸೀವೆ ಶಾವಂತಿಗೆ, ಚೆಂಡುಮಲ್ಲಿಗೆ (ವೃಜಿಗಿ. ೭೩-೦೩೦೦). **ಚಂಡುಮಲ್ಲಿಗೆ :** (೩). [ಚೆಂಡು(<ಸೆಂಡು) + ಮಲ್ಲಿಗೆ]

ಚೆಂಡುವೂ, ಚಂಡುಹೂವು, ಚೆಂಡುಹೂ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಳದಿ ಹೂ : 'ನೀನೊಂದು ಪೂವಿನ ಚೆಂಡು' ಎನುತೆನ್ನ ಮುದ್ದಾಡು ತಿರ್ದನ್ 'ಚೆಂಡುವೂ !ಚೆಂಡುವೂ !' ಎಂದಟ್ಟಹಾಸಂ ಮೊಳಗಲದ್ಭುತಂ ನಗುತೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೦೪-೧೪೭). **ಚಂಡುಹೂವು :** ಚಂಡು ಹೂವಿನಲ್ಲಿ . . . ಬಹಳ ಪ್ರಕಾರ ಕುಲಗಳುಂಟು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೨೦೦). **ಚೆಂಡುಹೂ :** ಗೌರೀಮುಡಿ, ಚೆಂಡುಹೂಗಳಂಥ ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ ಹೂಗಳಿಗೆ ಬಡತನವೇ ಆ ಎರೆಯಲ್ಲಿ ? (ಬೆಳುಮು. ೧೩). [ಚೆಂಡು(<ಸೆಂಡು) + ಹೂ$_2$(<ಪೂ$_2$)]

ಚೆಂಡುಹೂ 'ಚೆಂಡುವೂ' ನೋ.

ಚೆಂಡೆ$_1$, ಚಂಡೆ$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ : ಚೆಂಡೆಯ ತಾಳಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ . . . ಕುಣಿವುದನ್ನು ನೋಡುತ್ತಿದ್ದರೆ, ನೋಡು ತ್ತಿದ್ದವರಿಗೆ ಆಡುತ್ತಿರುವ ಕಥೆಯೇ ಮರೆತುಹೋಗುತ್ತಿತ್ತು (ವಿಸದು. ೦೯). **ಚಂಡೆ$_1$:** ಮೇಳದವರ ಚಂಡೆಯ ಧ್ವನಿ ಉಕ್ಕೇರಿ ಹರಡುತ್ತದೆ (ಸಂಸ್ಕಾರ. ೦೪೨). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚೆಣ್ಡೈ ; ಮಲ. ಚೆಣ್ಡ ; ತುಳು. ಚೆಂಡೆ]

ಚೆಂಡೆ$_2$, ಚೆಂಡಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಂಧದ್ರವ್ಯ; ಕರಿಕಚೋರ : "ಗಣಹಾಸಕಃ–ಚೆಂಡೆಯೆಂಬ ಗಂಧದ್ರವ್ಯ" (ಒಷಧಿ. ೪೭). **ಚೆಂಡಿ$_1$:** ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : (೩). [<ಸಂ. ಚಂಡಾ]

ಚೆಂತಲಪಲ್ಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು ; ಈಗಿನ ಬಾಗೇಪಲ್ಲಿ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಚೆಂತನಪಲ್ಲಿ : ಪಲ್ಲವಮಾರಾಜ ಪ್ರಿಥಿವೀರಾಜ್ಯಂಗೆಯೆ ಚೆನ್ತಲಪಲ್ಲಿನ ಊರೆಕಿ ದೇವಿನಮ್ಮ . . . . ಚೆನ್ತಕಪುಲ್ಲನಾಚಿಕಾರ (ಎಕ. X, ಬಾಗೆಪ. ೭೭-೪ ; ಸು.900). [ಚೆಂತಲ ? + ಪಲ್ಲಿ$_2$(<ಪಳ್ಳಿ$_1$)]

ಚೆಂದ$_1$ 'ಚಂದ$_1$' ನೋ.

ಚೆಂದ$_2$ 'ಚಂದ$_2$' ನೋ.

ಚೆಂದಂಗೆಡು 'ಚಂದಗೆಡು' ನೋ.

ಚೆಂದಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ಅಂದವನ್ನು ಪಡೆ ; ಸೊಗಸನ್ನು ಹೊಂದು : ಪಾರ್ವರ ಕೇರಿಯಂತೆ ಚೆಂದಂಬಡೆದ ಮಡದಿನೆಸೆದುಂ ತೇರೆನಿಸಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೩೦).
[ಚೆಂದ$_1$(<ಚಂದ$_1$) + ಪಡೆ$_1$]

ಚೆಂದಕಾಣಿಸು 'ಚಂದಕಾಣಿಸು' ನೋ.

ಚೆಂದಕಾಣು 'ಚಂದಕಾಣು' ನೋ.

ಚೆಂದಗಲೆ (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಕಳೆ ; ಚಂದ್ರಬಿಂಬ : ದೇವರಾದಿತ್ಯನಂ ಪೊಸ ಚೆಂದಗಲೆಯು ಹುಟ್ಟಂಗೆಯ್ದನಂ (ಉದ್ಭದೇ. ೩-೩೦).
[ಚೆಂದ$_2$(<ಚಂದ$_2$) + ಕಲೆ$_3$]

ಚೆಂದಗೇಡಿ 'ಚಂದಗೇಡಿ' ನೋ.

ಚೆಂದಗೇಡಿತನ 'ಚಂದಗೇಡಿತನ' ನೋ.

ಚೆಂದಬಾಳು (ನಾ). ಸೊಗಸಾದ ಬದುಕು,–ಜೀವನ : ಒಂದಿರಿತಕಿರಿದೆ ನೀನೆಲ್ಲರೆದೆಯನ್ . . . ಚೆಂದಬಾಳನ್ ಮೆಚ್ಚುವೆಲ್ಲರೆದೆಯನ್ ! (ಹೂಂಗಳು. ೨೭-೨೦). [ಚೆಂದ$_1$(<ಚಂದ$_1$) + ಬಾಳು$_2$(<ಬಾಳ್$_2$)]

ಚೆಂದಮಿಳ್ (ನಾ). ಶುದ್ಧವಾದ ತಮಿಳುಭಾಷೆ : (೩).
[ಚೆಂ$_2$ + ತಮಿಳ್./ತಮಿ. ಚೆನ್ತಮಿೞ್]

ಚೆಂದಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭತ್ತ,–ನೆಲ್ಲು : ನವಗಂಧೋದ್ಗಮ ಗಂಧಶಾಳಿ ಶುಕಲೀಲಾಳಾಪದಿಂದಾದಮೊಪ್ಪುವ ಚೆಂದಲ್ ಸಹಕಾರಪಕ್ವರಸ ಸಾರಾಸಾರ ಪಾನೀಯದಿಂ ಸವಿಶೇಷಂ ಬೆಳೆದೊಪ್ಪಿ ತೋರ್ಪ ಕಳಮಂ (ಸುಕುಮಾ. ೦-೭೪). 'ಕೆಂದಳಗ' ಪರಾ. [?]

ಚೆಂದಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಮರಗಳು : ಹೆಸವ, ಹೆಬ್ಬಲಸು . . . ಸಾಗಡೆ, ಚೆಂದಲ (ನಮ್ಮನು. ೨೩೭). [?]

ಚೆಂದವ 'ಚಂದವು' ನೋ.

ಚೆಂದವಗಲ್ (ನಾ). ಚಂದ್ರಕಾಂತಶಿಲೆ: ಕಿಸುವೊನ್ನ ಪಂಜರಿಯ ಚೆಂದವಗಲ್ಲ ಕೋಂಟೆಯ ಮೂಾವಳಸಿನಗಟ್ಟಿಂದೊಳಗೆ ಕರ್ಪೂರಣಿಯ ನೆಲೆಗಟ್ಟಿಂ ಪಳಿಕಿನಟ್ಟಿಯ ಭಿತ್ತಿಯಿಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩೪-೦೯). 'ಚಂದಗಲ್' ಪರಾ.
[ಚೆಂದವ (<ಚಂದವು) + ಕಲ್$_3$]

ಚೆಂದವೇರು (ಕ್ರಿ). ಸೊಗಸು ಹೆಚ್ಚಾಗು ; ಅಂದವೇರು : ಸಾರಣೆ ಕಾರಣೆ ಸುಣ್ಣಬಣ್ಣಗಳಿಂದೆ ಗುಡಿಸಲು ಚೆಂದವೇರುವೊಲು (ಇಂಚಾಪ. ೨೩೩-೩೩). [ಚೆಂದ$_1$ (<ಚಂದ$_1$) + ಏರು$_1$ (<ಏಱ್)]

ಚೆಂದಳ,ಚೆಂದಳ (ನಾ).ಕೆಂಪಾಗಿರುವ ಅಂಗೈ: ನುಣ್ಗೊಡನಂ ಮುಗುದೆಯ ರೆರಡುಂ ಚೆಂದಳದಿಂದವೆ ನೆಗಟಿ ಮನೋರಾಗದಿ ರಂಜಿಪ ಸಿರಿದಲೆ ಯೊಳೆಗೇಱಿಸಲು (ಜಯುಕಾ. ೯-೦೫) ; ಚೆಂದಳವ ನೊಸಲೆಡೆಗೆ ತಂದೊಲ ವಿಂದ ನೆಗೆದಟ್ಟಿದಳು ಪರಸುತ ಕಂದದನು ಮೂಜಗದ ಸಿರಿ ಕೈಸಾರ್ದ ತೆಱವಾಗೀ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೦-೪೪). **ಚೆಂದಳ :** ಚೈತ್ರಮಿತ್ರನ ಪಟಯಿಗೆಯ ತಳಿರ್ಗಳಿಂ ಪಟಿವ ಚೆಂದಳದಿಂದಶೋಕೆಯ ಕೊನೆದಳಿರನುಣಿಸಿತ್ತು ಪಸುಳೆಗೋಗಿಲೆಗಳಂ ಪೊರೆವ ವೀಣಾನಿನಾದೆಯರಿಂ (ಉದ್ಭಟ. ೦-೭೮ ವ).
[ಚೆಂ$_1$ + ತಳ$_3$ (= ತಲ$_2$)]

ಚೆಂದಳಿರ್, ಚುಂದಳಿರ್, ಚೆಂದಳಿರು (ನಾ). ಕೆಂಪು ಚಿಗುರು ; ಎಳೆಯ ಚಿಗುರು : ಮಧುವಿಂ[ದುಱ] ಸೊಕ್ಕನಾಳ್ದ ಕೀರಳಿಯರ ಕದಪಿನ ಬಣ್ಣಮಪ್ಪ ಚೆಂದಳಿರ್ದುಱುಗಲ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೬); ಚೆಂದಳಿರ್ ಪೊಸನನೆಗಳುಳ್ಳರಲ್ ಕಸುಗಾಯ್ ಕರಂದೋಱಿ (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೪) : ಎಳವೆಯನುಳಿಯದ ಚೆಂದಳಿರೆನೆಯಿನಿದುಟ ಸೊಗಯಿಸಿತು (ಜಯುಕಾ. ೩-೪೦) ; ಗಿಡುಗಳೆಲ್ಲಂ ತಳಿರ್ಚೆಂದಳಿರೆಳದಳಿರೆ ಬೆಳ್ಳಿರೆ ಪಸುರೆಲೆ ಪಣ್ಣೆಲೆ ಗಳಿಂ ರಂಜಿಸೆಯುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೦೬-೨೩). **ಚುಂದಳಿರ್ :** ಸೋಮರ್ಪಡಿ ಚಂ[ಪಾಕಾಂ ಚೆಂ]ದಳಿರೆಳಲತೆ (ಚತುನಿ. ೦೨೨) **ಚೆಂದಳಿರು :** ಚೆಂದಳಿರು ದಿನದಿನವುಮೊಗೆಯೆ ನೀರೆರೆದು (ಮಂಕುಳ. ೨೩೩) ; ವೃಕ್ಷಲತೆಗಳೆಲ್ಲ ಹೊಸ ಚೆಂದಳಿರ ಉಡಿಗೆಯಿಂದೊಪ್ಪಿವೆ (ಶಾಂತಲಾ. ೪೦).
[ಚೆಂ$_1$ + ತಳಿರ್$_2$]

ಚೆಂದಳಿರು 'ಚೆಂದಳಿರ್' ನೋ.

ಚೆಂದಳಿರ್ಗೈ (ನಾ). ಕೆಂಪು ಚಿಗುರಿನಂತಿರುವ ಕೈ; ಅಂಗೈ: ಚೆಂದಳಿರ್ಗೈಯ ಕುಮಾರಿಯ ರೂಪನದೇನಂ ಬಣ್ಣಿಪೆನು (ಜಯನೃ. ೩-೬೨) ; ಸುದತಿಯರಧಿನಾಯಕಿಯ ಸುಣ್ಣೋಳ್ಗಳಗ್ರುದೊಳು ಚೆಂದಳಿರ್ಗೈಯ್ಗಳೆಸೆದವು (ತ್ರಿಭುತಿ. ೭೧-೩೩). [ಚೆಂದಳಿರ್ + ಕೈ$_2$ (<ಕೆಯ್$_2$)]

ಚೆಂದಳಿರ್ದೊಂಗಲ್ (ನಾ). ಕೆಂಪಾದ ಚಿಗುರುಗಳ ಗೊಂಚಲು,–ಗುಂಪು : ಚೆಂದಳಿರ್ದೊಂಗಲಿಂ ವಿಸುಪಶೋಕೆ ಫಲಾವಳಿ ತೀವಿ ತೋರ್ಪ ಮಾಕಂದಂ . . . ಒಪ್ಪಿರೆ ನಂದನಮಲ್ಲಿ ರಂಜಿಕುಂ (ಶಬಶಂ. ೨-೪೧).
[ಚೆಂದಳಿರ್ + ತೊಂಗಲ್]

ಚೆಂದಳಿರ್ಪಾಸು (ನಾ). ಕೆಂಪು ಚಿಗುರಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಹಾಸಿಗೆ : ಚೆಂದಳಿರ್ಪಾಸಿನೊಳತ್ತಮಿತ್ತ ಚಿಲ್ಲಿಂಗೆಡೆಯಾಗಿ ಸೂಸಿದರಲುಂ ನಱುದಂಬುಲಮುಂ . . . ದೇವದಂಪತಿಯು ಕೂಟಮನೇಂ ಪಿಸುಣಾಡಲಾರ್ತುವೋ (ಶಬಶಂ. ೧-೫೦). [ಚೆಂದಳಿರ್ + ಪಾಸು$_2$]

ಚೆಂದಾವರೆ (ನಾ). ಕೆಂಪಾದ ತಾವರೆ ; ಕೆಂದಾವರೆ "ರಕ್ತೋತ್ಪಲಂ–ಚೆಂದಾವರೆ" (ಒಷಧಿ. ೧೩೩) [ಚೆಂ$_1$ + ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ)]

ಚೆಂದಿರ (ನಾ). ಚಂದ್ರ : ಚೆಂದಿರಗೆಜಗಿ ದೇವಾಂಗದೆಳೆದೆಗೆದು ಮಧುವ ನೊಲವಿಂದೆ ಮನ್ನಿಸಿ (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೯೩) ; ಇಂದ್ರಿಯದ ಆಶೆಗಳ ಬಂಧಿಸದೆ ಕೊಂದವನು ಸುಂದರನು ಅಕ್ಕು ಸುಖಿಯಕ್ಕು ಲೋಕಕ್ಕೆ ಚೆಂದಿರನು ಅಕ್ಕು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೫೪೩). [<ಸಂ. ಚಂದಿರ]

ಚೆಂದಿರುಳು (ನಾ). ಉತ್ತಮವಾದ ತಿರುಳು ; ಚೆನ್ನಾದ ಸಾರ : ಪೆರುಮಾಳನ ಕೆಂದಾವರೆ ಬೆಳಕಿನ ಚೆಂದಿರುಳೇ ಬಾಳಿನ ತಿರುಕೋಡೊಳಗಿನ ಬಲು ಅರಿವಿನ ಅರುಳೇ (ಅರಳು. ೨೨೫-೯).
[ಚೆಂ$_2$ + ತಿರುಳು (<ತಿರುಳ್)]

ಚೆಂದುಗೋಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು (?) : ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ ಭಟರಕ x x x ಚೆನ್ದುಗೋಳಿ ವಳಿಯುರಾದಿಲಿ x x ಳಿಗಳ್ಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಭೂಮಿ ವಿವರ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೯೩-೩ ; ಸು. 680 ?). [?]

ಚೆಂದುಟಿ, ಚಂದುಟಿ (ನಾ). ಕೆಂಪಗಿರುವ ತುಟಿ ; ಕೆಂದುಟಿ : ಅವಳ ಚೆಂದುಟಿಯುಂ ಪೊಸ ತೊಂಡೆವಣ್ಣದೊಂದಚ್ಚರಿಯಲ್ಲಿ ಪುಟ್ಟಿತೆನುತ (ಉದ್ಭಟ. ೬-೭೪) ; ಅವಳು ಚೆಂದುಟಿಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಳ್ನಗೆಯನ್ನು ಅರಳಿಸಿ ಆನಂದದ ನಿರ್ಝರಿಯನ್ನು ಹರಿಸಿದಳು (ಎರಸಿ. ೧೭). **ಚೆಂದುಟಿ :** ತಳಿರ್ಗೊಯ್ಯು ಎಳೆಯಳ ಚ[ಪಾಠಾಂ ಚೆ]ಂದುಟಿದಳಿರಂ ತಳಿರ್ಗೆತ್ತು ಕರ್ದುಂಕಿದುದು ಶುಕಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೫೪). [ಚೆಂ$_1$ + ತುಟಿ$_2$]

ಚೆಂದುಡಿಗೆ (ನಾ). ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಬಟ್ಟೆ,–ಉಡಿಗೆ: ಚೆಂಗದಿರನು ಚೆಂಬಿಸಿಲ ಚೆಂದುಡಿಗೆಯನ್ನು ವಿಂಧ್ಯೆಯ ಗಿರಿಶಿಖರಗಳಿಗೆ ತೊಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ (ಮುಚುಶ. ೧). [ಚೆಂ$_1$ + ತುಡಿಗೆ (<ತೊಡುಗೆ)]

ಚೆಂದುಳ್ಳಿ 'ಚಂದೊಳ್ಳಿ' ನೋ.

ಚೆಂದುಳ್ಳೆ 'ಚಂದೊಳ್ಳಿ' ನೋ.

ಚೆಂದೆಂಗಾಯ್ (ನಾ). = ಚೆಂದೆಂಗು : ಎಸೆವ ಚೆಂದೆಂಗಾಯ್ಗಳೊಂದೊಂದ ನೊಡೆಯೊತ್ತಲೊಸರಿ ಸೋರ್ವೆಳನೀರ್ಗಳರ್ಘ್ಯಂಗಳಾಗೆ ರಂಜಿಸುವ ಬನದೇವಿ (ಜ್ಞಮಿಭಾ. ೩-೨೭). [ಚೆಂ$_1$ + ತೆಂಗಾಯ್]

ಚೆಂದೆಂಗು, ಚಂದೆಂಗು (ನಾ). ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ತೆಂಗು ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ: ಕಾಯ್ದುಂಬುಗಲಂ ಪೆಱರ್ದ ಚೆಂದೆಂಗು ಕಟ್ಟಲಿಸುತ್ತಿರ್ಪಲೆವಳ್ಳಿ . . . ಎಸೆಗುಂ (ಆದಿಪು. ೧-೬೭) ; ಭೂಲತಾಂಗಿ ತೆಗೆದೆತ್ತಿಟ್ಟ ರಸರತ್ನವೋ ಎನಿಸಿ ಫಲಿತ ಚೆಂದೆಂಗೆಸೆದುವು (ಹರಿಶಾ. ೩-೨೮) ; ಒಪ್ಪುವ ಚೆಂದೆಂಗಲ್ಲದೆ ಮಾವಲ್ಲದ ಕೌಂಗಲ್ಲದೆ ಗಿಡುಮರಗಳೆಂಬುವಿಲ್ಲಾ ನಾಡೊಳ್ (ಕಬ್ಬಿಗಾ. ೨೦); ಮೇಘರಾಜನ ಬರವನೆ ಪಾರ್ವ ಚೆಂದೆಂಗುಗಳ ಪಂತಿಗಳ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೮-೨೨). **ಚಂದೆಂಗು :** (ಶಿ). [ಚೆಂ$_1$ + ತೆಂಗು$_3$]

ಚೆಂದೊಂಗಲ್ (ನಾ). ಕೆಂಪಾದ ಗೊಂಚಲು ; ಚಿಗುರಿನ ಗೊಂಚಲು : ಅಗ್ನಿ ನೀಡಿದನಲ್ತೆ ತನ್ನಂಗಳದ ಮರದ ಮಾಂದಳಿರ ಚೆಂದೊಂಗಲಂ ? (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೮-೫೫೦). [ಚೆಂ$_1$ + ತೊಂಗಲ್]

ಚೆಂದೊರಳೆ (ನಾ). ಕೆಂಪಾದ ಗುಲ್ಮ,–ಪ್ಲೀಹ : ಕರುಳ ಪೂಗೊಂಚಲು ಖಂಡದ ಕಳಿಕೆ ಬಂಧುರದೆಲು ಶಾಖೆಗಳಾಗೆ ಪಿರಿದು ಚೆಂದೊರಳೆದಳಿರ ಕಬಂಧದ್ರುಮ ಮೆಱೆದುವು ಖಡ್ಗಚೈತ್ರದಲಿ (ಕಂಸವಿ. ೦೫-೫೧).
[ಚೆಂ$_1$ + ತೊರಳೆ$_1$]

ಚೆಂದೊಳ್ಳೆ 'ಚಂದೊಳ್ಳೆ' ನೋ.

ಚೆಂದ್ರಕಾಳಿ 'ಚಂದ್ರಕಾಳಿ' ನೋ.

ಚೆಂಬಕ 'ಚಂಬಕ' ನೋ.

ಚೆಂಬಕವಱಿ 'ಚಂಬಕವಱಿ' ನೋ.

ಚೆಂಬಟ್ಟೆ (ನಾ). ಕೆಂಪು ಬಟ್ಟೆ,–ವಸ್ತ್ರ : ಬಾಲೆಯುರದೊಳೊಂದಿದ ಪೊಸ ಬೆಮರ್ಮುತ್ತು ಬೀಳಲುಳಿದ ಚೆಂಬಟ್ಟೆಯ ನೂಲಂತೆ ಕಂಗೆಸೆದುದು ತೋರಮೊಲೆಗಳ ಮೇಲೆ ರಂಜಿಪ ನೀಲ ನಖರೇಖೆ (ತ್ರಿಭುತಿ. ೦೩-೩೪).
[ಚೆಂ$_1$ + ಬಟ್ಟೆ$_2$]

ಚೆಂಬಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು (?) : ಅನ್ತೆ ತೆ[ಂ]ಕ ಅತ್ತಿಯೋಡು ಪಳ್ಳಂ[ಬೆ]x ಗಾಲು ಬೆವ್ಪಡಿ (ಎಇ. X, ೬೭-೯೪; ೪ನೆಯ ಶತ).
[?]

ಚೆಂಬಣ್ಣ (ನಾ). ೧. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ : ಚೆಂಬಣ್ಣ ಮಾಂದಳಿರಸುಗೆ ಪುನ್ನಾಗ ದಾಳಿಂಬ ತ್ರಿಪರ್ಣ ಪುಷ್ಪಗಳು . . . ಬನದಿ ರಂಜಿಸಿತು (ಪೋಹಿಹ. ೪-೪೯); ಬಾಯ್ದೆಱೆಬವಳದ ಚೆಂಬಣ್ಣಮಿಂತು ಬನ್ನಂಬಡಿಕುಂ (ಚಕವಿ. ೬-೬೩). ೨. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ವಸ್ತ್ರ,–ಬಟ್ಟೆ : ಕುಂಭಾಂಡ ಮಂತ್ರಿಶೇಖರ ಮುಖ್ಯ ದೈತ್ಯರ್ಗೆ ಚೆಂಬಣ್ಣವನುಡಿಸಿದನು (ಪೋಹಿಹ. ೩೫-೪). [ಚೆಂ$_1$+ಬಣ್ಣ]

ಚೆಂಬಣ್ಣು (ನಾ). ಕೆಂಪಾದ ಹಣ್ಣು ; ಪಕ್ವವಾದ ಹಣ್ಣು : ಚೆಂಬಣ್ಣು ಗಾಯ್ಗಳಂ ತೊಡವಿಟ್ಟು ಹೂವಿಟ್ಟು ಕುಣಿಯುವಳ್ (ಕಾಲೂರ. ೧೨೦-೨೫೦). [ಚೆಂ$_1$ + ಪಣ್ಣು$_3$ (<ಪಣ್$_3$)]

ಚೆಂಬದುವ (ನಾ). ಕೆಂಪು ಕಮಲ : ಅದಱ ಮೊದಲ್ ಸುವರ್ಣಘಟಿತಂ . . . ಚೆಂಬದು(?)ವದ ಘಂಟಿಕಾಪಟಕಮಂ ತಳೆದಿಂತೊಗೆದಿರ್ಪುದು (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೩-೩೨). [ಚೆಂ$_1$ + ಪದುವ (<ಪದುಮ)]

ಚೆಂಬರಣೆ (ನಾ). ಕೆಂಪು ಭರಣಿ : ಏಂ ಬಱಿದೆ ಪರಪುವೈ ಪಲವುಂ ಬರಣೆಯನಿರಿಸು ಕೆಲಕೆ ನೆಲೆವೆಲೆವೇಟಾ ಪೊಂಬರಣೆಗಳೆರಡರ್ಕಂ ಚೆಂಬರಣೆಗಮಿನಿತಱಿಂದೆ ತಣಿದಪವೀಗಳ್ (ಚಕವಿ. ೬-೫೦).
[ಚೆಂ$_1$ + ಬರಣಿ]

ಚೆಂಬರಿಗೆ (ನಾ). ಚೆನ್ನಾದ ಗುರಾಣಿ : ಕಚಂ ಸಾರಮೆನಿಪ್ಪ ಚೆಂಬರಿಗೆಯಂ ನಳಿತೋಳಸಿಯುಂ ಸಮಂತು ಪೋಲ್ತು ರಮಣೀನಿಕಾಯದಿನನಂಗನ ನಟ್ಟನ ದಿವ್ಯಶಸ್ತ್ರ ಭಂಡಾರದ ಗೇಹಮಂ ನೆಱೆಯೆ ಪೋಲ್ತುದು ಭೂಪನಿತೇಶನೋಲಗಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೦೪೦). [ಚೆಂ$_2$ + ಪರಿಗೆ$_3$]

ಚೆಂಬವಳ (ನಾ). ಕೆಂಪು ಹವಳ : ಕರ್ಮಣಿಸರದೊಳ್ ಚೆಂಬವಳಮಂ ಕೋದಂತಿರೆ . . . ತಿರುಳ್ಗನ್ನಡದೊಳೆ ಕತೆಯನುಸಿರ್ವೆಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೬-೦೫) ; ನಡುವಿನಿಂದ ಜಗ್ಗುತ್ತಿದ್ದ ಚೆಂಬವಳದ ಒರೆಯನ್ನು ನಡುಪಟ್ಟಿಯ ಸಮೇತ ಕಳಚಿ (ನವತಿ. ೪೮). [ಚೆಂ$_1$ + ಪವಳ]

ಚೆಂಬಳದಿ (ನಾ). ಕೆಂಪು ಮಿಶ್ರಿತವಾದ ಹಳದಿಯ ಬಣ್ಣ : ಬಿರುಕು ದೋರ್ದೊಳ್ಕಿದುದು ಪೊನಲ್ ಚೆಂಬಳದಿಯಾ ಮತಂಗನ ಪೆಸರ ಮಡುವಿನೊಳ್ ನೀರು ಓಕುಳಿಯಾಯ್ತು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೮೫-೬). [ಚೆಂ$_1$+ಪಳದಿ]

ಚೆಂಬಾನ್ (ನಾ). ಕೆಂಪಾದ ಆಕಾಶ : ಚೆಂಬಾನ ಕುಂಬಿಡುವ ಬೆಟ್ಟಗಳ ಸಾಲು (ಕಾಲೂರ. ೨೫-೦೨). [ಚೆಂ$_1$ + ಬಾನ್$_3$]

ಚೆಂಬಾಯ್ (ನಾ). ಕೆಂಪಾಗಿರುವ ಬಾಯಿ: ಆ ಸತಿಗೆಡ್ಡಂಬಡೆದವು ನಗೆ ಮೊಗವಾಸುರವಡಗಿದ ಚೆಂಬಾಯ್ ನಟುಸುಯ್ ಸೂಸುವ ನಾಸಿಕ (ಉದ್ಭದೇ. ೨-೫೬) ; ಚೆಂಬಾಯ್ದೆೇನನೀಂಟುತ್ತುಂ (ಚಿಕವಿ. ೬-೨೫೩).
[$ಚೆಂ_1$ + ಬಾಯ್]

ಚೆಂಬಾಯ್ದೆಱೆ(ನಾ). ೧. ಕೆಂಪನೆಯ ತುಟಿ. ೨. ಕೆಂಬಣ್ಣ ಬಳಿದ ಬಾಗಿಲು. ೧, ೨: ಕಾಣಿದೆ ಚೆಂಬಾಯ್ದೆಱೆಯುಂ ಮಾಣಿನ್ನೀ ಪರಿಯ ಮನದ ಬಱುಸಂದೆಯುಮಂ (ಚಿಕವಿ. ೬-೬೨). [$ಚೆಂ_1$ + ಬಾಯ್ದೆಱೆ]

ಚೆಂಬಾವುಗೆ (ನಾ). ಕೆಂಪಾದ ಪಾದುಕೆ,-ಹಾವುಗೆ: ಲಾಲಿತ ಚೆಂಬಾವುಗೆ ಮೆಟ್ಟಿ . . . ಸಲೀಲೆಯಿಂದೆದ್ದಳಾ ಕುವರಿ (ಬೋಹತ. ೨೮-೬).
[$ಚೆಂ_1$ + ಪಾವುಗೆ]

ಚೆಂಬಾವುಡೆ (ನಾ). ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ವಸ್ತ್ರ : ಚೆಂಬಾವುಡೆಯುಡಿವಸನವು ತೋಯ್ದು . . . ಮೆಱೆಯೆ ಪೀತಾಂಬರ ನೋಡಿ ಹಿಗ್ಗಿದನು (ಬೋಹತ. ೧೪-೫೮). [$ಚೆಂ_1$ + ಪಾವುಡೆ (<ಪಾವುಡ)]

ಚೆಂಬಾೞೆ (ನಾ). ಬಾಳೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ; ಕೆಂಪುಬಾಳೆ; ಚಂದ್ರಬಾಳೆ: ಪಣ್ತ ಪೊಂಬಾೞೆಯ ಚೆಂಬಾೞೆಯ ರಂಗುಬಾೞೆಯ ತೋಂಟದಿನೊಳಗೊಳಗೆ ಬಾಂಬಟ್ಟೆಗರ್ ಪೊಟಲ ಸೊಬಗಂ ನಿರುಕಿಸಲ್ಕೆಂದು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೧೧-೨೯). [$ಚೆಂ_1$ + ಬಾೞೆ]

ಚೆಂಬಿಸಿಲ್, ಚೆಂಬಿಸಿಲು (ನಾ). ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಬಿಸಿಲು : ಕೆಂದಾವರೆ ಚೆಂಬಿಸಿಲಿಂದೊಂದುವ ತೆಱದಿಂದೆ ನಿನ್ನ ಮೃದುಪದಯುಗಮೆಂದಂದಿನ ಪೊಲಲಕ್ತಕ ರಸದಿಂದಂ ಪೇೞೊಂದಿತಿಲ್ಲಿದೇನೆಂದುಮುಖೀ (ಶಾ ದಂ ಪೂ. ೩೩೨) ; ಪೊಸರನ್ನದ ಲೋಲಾಂಶು ಪುರಗೋಪುರಗಳ ಮೇಲೆ ಚೆಂಬಿಸಿಲಂತೆ ಚಂದ್ರಿಕೆಯಂತೆ ತಮಾಲದಂತೆಸೆದವು (ತ್ರಿಭುತಿ. ೨-೨೫) ; ಇನಬಿಂಬ ಕಂದಿ ಚೆಂಬಿಸಿಲಿಷ್ಟು ಮಾಸೆ ಮಾರ್ದನಿಗೊಟ್ಟುವೆಂಟುದಿಕ್ಕುಗಳು (ಭರಜ. ೫೦-೧೧೬). **ಚೆಂಬಿಸಿಲು :** ಹೂಬಿಸಿಲು ಹೊಂಬಿಸಿಲು ಚೆಂಬಿಸಿಲು ಚುಂಬಿಸಲು ಎದೆಯನ್ನೆ ತುಂಬಿಸಲು ಬಿಂಬಿಸುತಿರೆ (ಭಾವಜೀ. ೨೦-೪೦೫). 'ಕೆಂಬಿಸಿಲ್' ಪರಾ. [$ಚೆಂ_1$ + ಬಿಸಿಲ್]

ಚೆಂಬಿಸಿಲ (ನಾ). ಕೆಂಪಾದ ಬೆಳಕಿನಿಂದ ಕೂಡಿದವನು ; ಸೂರ್ಯ : ಚೆಂಬಿಸಿಲನಂ ಪಾಲ್ಗಡಲನುರುಮುದಗಜವಂ . . . ಕನಸಿನೊಳು ನಿಟ್ಟಿಸಿದಳಾ ಬೆಳಗಪ್ಪ ಜಾವದೊಳ್ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩-೩೮). [$ಚೆಂಬಿಸಿಲ್_1$ + – $ಅ_7$]

ಚೆಂಬಿಸಿಲು 'ಚೆಂಬಿಸಿಲ್' ನೋ.

$ಚೆಂಬು_1$, ಚಂಬು, ಚೊಂಬು (ನಾ). ೧. ತಾಮ್ರ ಮೊದಲಾದ ಲೋಹಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಬಾಯಿ ಕಿರಿದಾಗಿರುವ ಗುಂಡನೆಯ ಪಾತ್ರೆ ; ತಂಬಿಗೆ : ಸಾದಿನ ಭರಣಿ ಪನ್ನೀರ ಚೆಂಬುಗಳು . . . ತೈಲದ ಕುಪ್ಪಿಗೆಗಳಾ ಗೃಹದೊಳು ಬಿಡಿಬಿಡಿಯಾಗಿಹವು (ಅಂಜಚ. ೩-೧೦೬) ; ಪನ್ನೀರ ಚೆಂಬು ಗಂಧೋದಕ ಹೂಜೆ . . . ತಲೆಗಿಂಬಿನೊಳ್ ತಂದಿರಿಸಿದರು (ಬೋಹತ. ೨೬-೩೫). ೨. ಗೋಪುರದ ಕಲಶ: ಯಿೂ ಹೊನು ಮಹಾದೇವರ ಚೆಂಬಿನ ಒಡಿಲು ಹೊನ್ನಕಳಶಕೆ ಮಾಡಿದ ಧರ್ಮ (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೪೫೦-೨೨; 1444); ಬೆಂಮಣ ಭಂಡಾರಿಯ ಮೊಂಮಗಳ ಮಗಳು ಸಂಕಂಮವೊದಲಿತಿ ಮಹಾದೇವರ ಚೆಂಬಿನ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟ ದೊಡವರಹ (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೪೭೯-೧೯ ; 1510). ೩. ತಾಮ್ರ : 'ಚೆಂಬು' ಅಂದರೆ ತಾಮ್ರ ಮತ್ತು ತಾಮ್ರದ ಪಾತ್ರೆ (ಸಂಶೋಧ. ೮೮). 'ಚೆಂಬುಕಂಟಿಗ' ಪರಾ. **ಚಂಬು :** ೧. ಹೊನ್ನ ತಂಬಿಗೆ ಗಿಂಡಿ ಪನ್ನೀರ ಚಂಬಿನಲಿ ಪೂರ್ಣ ಜಲವ ಕೊಂಡು (ಕಂವಿ. ೫-೫೫) ; ಹಸಿರು ಪೇಯದಿಂದ ತುಂಬಿದ ಕಟ್ಟಿಗೆಯ ಚೆಂಬನ್ನು ನಮಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಕುಡಿಯ ಹೇಳಿದರು (ಮೇದಿಮ. ೦೦೨); ಅಂಬು ಬಿಡಲಿಕ್ಕೆ ತಿಳಿಯದೇ ಇದ್ದರೆ ಚಂಬು ಮುಣಗಿಸ ತಿಳಿಯದೇ (ಗಾದೆ). **ಚೊಂಬು :** ೧. ಚಂದ್ರಕಾಂತಶಿಲೆಯ ಚೊಂಬುಗಳ ಬಾಯಿ ಕಟ್ಟಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೨೦೫-೧೧). ಚಂಬಿನವೂಳಿಗ=ನೀರನ್ನು ತಂದು ಕೊಡುವ ಊಳಿಗ : ದೇವರಾಜ ಒಡೆಯರ್ಯೈಯ್ಯನವರ ಚೆವ್ಬಿನ ವೂಳಿಗದ ಚಲುವವ್ವೆಯವರ ಕುಮಾರರಾದ ದೊಡ್ಡದೇವೈಯ್ಯನವರು (ಎಕ. III ಶ್ರೀರಂಗ. ೦೪-೯೬ ; 1686).
[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚೆಮ್ಬು; ಮಲ. ತುಳು. ಚೆಂಬು; ಕೊಡ. ಚೆಂಬೀ; ತೆಲು. ಚೆಂಬು]

$ಚೆಂಬು_2$ (ನಾ). ಸೋರೆಯ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ : "ತುಂಬಃ–ಚೆಂಬು, ಸೋರೆ, ತುಂಬೆ" (ಒಷಧಿ. ೬೧). [<ಸಂ. ತುಂಬ]

ಚೆಂಬುಕ 'ಚಂಬಕ' ನೋ.

ಚೆಂಬುಕುಟಿಗ, ಚಂಬುಕುಟ್ಟಗ, ಚಂಬುಕುಟ್ಟಿಗ (ನಾ). ತಾಮ್ರದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು ; ತಾಮ್ರಕಾರ : "ತಾಮ್ರಕುಟ್ಟಕ" (ನಾಚಿರಾ. ೯). **ಚಂಬುಕುಟ್ಟಗ:** "ಶೌಲ್ಬಿಕಃ, ತಾಮ್ರಕುಟ್ಟಕಃ–೨ ಚಂಬುಕುಟ್ಟಗನ ಪೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೬೬). **ಚಂಬುಕುಟ್ಟಿಗ:** ಚಂಬುಕುಟ್ಟಿಗನೊಬ್ಬನ ಲಯಬದ್ಧವಾದ ಸುತ್ತಿಗೆಯ ಏಟಿನಂತೆ ಕೇಳಿಸುತ್ತದೆ (ಜೋಮುದು. ೨).
[$ಚೆಂಬು_1$ + – $ಕುಟಿಗ_1$]

ಚೆಂಬುಗೆಂಪು (ನಾ). ತಾಮ್ರದ ಬಣ್ಣ ; ಕೆಂಬಣ್ಣ : ನಿಜಬಿಂಬಂ ಚೆಂಬುಗೆಂಪೇಱೆ . . . ಸಾರ್ದಂ ದಿನನಾಥನಸ್ತಗಿರಿಮಸ್ತಪ್ರಸ್ತರ ಪ್ರಾಂತಮಂ (ಅನಂಪು. ೩-೬೬). [$ಚೆಂಬು_1$ + $ಕೆಂಪು_1$]

ಚೆಂಬುಡಿ (ನಾ). ಕೆಂಪುಹುಡಿ,-ದೂಳು : ಭೂರಮೆಯ ಸಸಿಂಧೂರ ಸೀಮಂತ ರೇಖೆಯಂತೆ ಚೆಂಬುಡಿ ತಳ್ತು ಕಂಗೊಳಿಪ ಘಂಟಾಪಥದ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ (ರಾಜಶೇ. ೩-೨೦ ವ). [$ಚೆಂ_1$ + ಪುಡಿ]

ಚೆಂಬುರುಳ್ (ನಾ). ಸೊಗಸಾದ ಅರ್ಥ ; ಪರಮಸತ್ವ : ಹುಟ್ಟೆಂಬ ಹೆಡ್ಡತನ ಹರಿಯೆ ಹಿರಿದೆಂಬ ಚೆಂಬುರುಳ ಕಾಣುವುದೆ ಅಱಿವು (ಕುಜಳ್. ೧-೩೬-೮). [$ಚೆಂ_2$ + ಪುರುಳ್]

ಚೆಂಬುಳುಕಾಯಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ದೇವದಾರಿ, ಗಂಧಗಿರಿ, ಗ್ಯಾದಾರಿ, ಚೆಂಬುಳುಕಾಯಿ (ಮೃಜಿಗಿ. ೩೫-೬೮೩). [?]

ಚೆಂಬೂ (ನಾ). ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಹೂ : ಇಳಾತಳದ ತಾರಗೆಯಂತುಪಹಾರಮಾದ ಚೆಂಬೂಗಳಳುಂಬಮಾಗೆ ನಯನೋತ್ಸವಮಾದುದು ತತ್ಪುರೋತ್ಸವಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೯೬). [$ಚೆಂ_1$ + $ಪೂ_2$]

ಚೆಂಬೂತ 'ಚೆಂಬೋತ' ನೋ.

ಚೆಂಬೆಣ್ಣೆಗರುಗ (ನಾ). ಗರುಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ: "ಬಲಾ, ವಾಟ್ಯಾಲಕಃ ಈ ೨ ಚೆಂಬೆಣ್ಣೆಗರುಗ" (ನಾಚಿರಾ. ೧೧೦). [$ಚೆಂ_1$ + ಬೆಣ್ಣೆಗರುಗ]

ಚೆಂಬೆರಲ್ (ನಾ). ಕೆಂಪನೆಯ ಬೆರಳು : ಸರ್ವಪುರುಷಾರ್ಥಕ್ಕಂ ವಿಧಿಸ್ಥಾನಮಿಾ ಪದಮೆಂಬಂತಿರೆ ಚೆಂಬೆರಲ್ಗುಡಿಗಳಂ ಕೀಲ್ಮಾಡಿ ಸಸ್ನೇಹಹಸ್ತದೆ ಶೇಷಾದ್ರಿಯೆ ಮುನ್ನಮಪ್ಪೆಡೆಗಳೊಳ್ ಪಾದಾಬ್ಜಮಂ ತೋಱುವೈ (ವಸ್ತುವಂ. ೧೨-೮೮). 'ಕೆಂಬೆರಲ್' ಪರಾ. [$ಚೆಂ_1$ + ಬೆರಲ್]

ಚೆಂಬೆಲರ್ (ನಾ). ದಕ್ಷಿಣದ ಗಾಳಿ; ತೆಂಗಾಳಿ: ವನಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ನರ್ತಕಿಯಂತೆ ಚೆಲ್ವನಾಳ್ದುದು ಫಲಭಾರಕುಂಬುಲತೆ ಚೆಂಬೆಲರ್ವೊಯ್ಲಿನ ಲೋಲವೃತ್ತಿಯಿಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೦೦-೮೯). [? ಇದು 'ತೆಂಬೆಲರ್' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು.]

ಚೆಂಬೆಳಕು 'ಚೆಂಬೆಳಗು' ನೋ.

ಚೆಂಬೆಳಗು, ಚೆಂಬೆಳಕು (ನಾ). ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಕಾಂತಿ,-ಪ್ರಭೆ,-ಪ್ರಕಾಶ: ಪಡುಗಡಲ ತಡಿಯ ಯೆಡೆಯೊಳಿಡಿದ ವಿದ್ರುಮಲತೆಯ ಕುಡಿಯ ನಿಡು ಚೆಂಬೆಳಗೊ (ವಂದಿಮಾ. ೧೮-೧೮). **ಚೆಂಬೆಳಕು:** ಅಂಬುಜಸಖಂ ಬಂದನಂ ಬರದಲಿ ತುಂಬಿದ್ದ ಬಲು ಕತ್ತಲೆಂಬ ಕಂಬಳಿ ಕಳಚಿ, ಚೆಂಬೆಳಕು ಹಾಸಿ ನಿಂದುಪ್ಪವಡಿಸಿ (ಕಎಪು. ೨೬-೪). 'ಕೆಂಬೆಳಗು' ಪರಾ.
[$ಚೆಂ_1$ + $ಬೆಳಗು_2$]

ಚಿಂಬೊಂಗಟ್ಟು (ನಾ). ಚಿನ್ನದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕಟ್ಟು,–ಚೌಕಟ್ಟು : ಭಟಶ್ರೇಣಿಯ ಚಿಂಬೊಂಗಟ್ಟು ತಳ್ತಡ್ಡಣದ ಪೊಳೆವು ಕೆಂದೂಳಿಯಿಂದೊಂದಿ ಕೆಂಬಟ್ಟೆಯ ಮೇಲ್ಗಟ್ಟಾದುದು (ಅನಂಪು. ೧೩–೭೪). [ಚಿಂಬೊನ್ + ಕಟ್ಟು$_2$]

ಚಿಂಬೊಂಗಳಸ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಕಲಶ : ಒಪ್ಪಂಬೆತ್ತ ಚಿಂಬೊಂಗಳಸ ದೆಳವಿಸಿಲ್ ಸಂತತಂ ವ್ಯೋಮಗಂಗಾಬ್ಜದ ಪೆರ್ಚಂ ಮಾಡೆ (ಜಗವಿ. ೯–೯೩); ಚಿಂಬೊಂಗಳ ಸಜ್ಜಗಳಿಂ ಹರಿಹರ ಶ್ರೀಗೇಹಮಂ ಕೂಡೆ ಮಾಡಿಸಿದಂ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೨೫–೭೨ ; 1224). [ಚಿಂಬೊನ್ + ಕಳಸ$_1$(=ಕಲಸ)]

ಚಿಂಬೊಗರ್ (ನಾ). ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಕಾಂತಿ : ಬಂದುಗೆಪೂವಿನ ಪರಾಗಮಂ ಕಳಚಿ ಪೊರಳ್ದು ಚಿಂಬೊಗರನಾಂತು . . . ಚರಿಸುವಂ ಮೆಲ್ಲ ಮೆಲ್ಲನೆ ಮಂದಮಾರುತಂ (ನಂದಿಮಾ. ೩–೨೭) ; ಚಿಂಬೊಗರಿಂ ರಂಗೇರಿಹ ಜಲದಾಬ್ಜಮುಖಿ ತುಸ ತುಟಿತೆರೆದು ಶಿಶುಚಂದ್ರನ ನಗೆ ನಗುವಳು(ಗಡೀಕ. ೩೦–೨). 'ಕೆಂಬೊಗರ್' ಪರಾ. [ಚಿಂ$_1$ + ಪೊಗರ್]

ಚಿಂಬೊನ್, ಚಂಬೊನ್, ಚಿಂಬೊನ್ನು (ನಾ). ೧. ಚಿನ್ನ ; ಬಂಗಾರ ; ಅಪರಂಜಿ : "ಸೊನ್ನೆ, ಕಸವರಂ, ಚಿಂಬೊನ್, ಮಿಸುನಿ–ಈ ೪ ಸುವರ್ಣಂ" (ಕಶಸಾ. ೫–೬೧) ; ಚಿಂಬೊನ್ನ ತಳಿಗೆಗಳೊಳ್ ತೆಕ್ಕನೆ ತೀವಿದ ಬಿಡು ಮುತ್ತಿನ ಸೇಸೆಗಳುಂ ಬೆರಸು ಮಹತ್ತರದೇವಿಯರ್ ಬಂದು ಪೊಡೆಮಟ್ಟು (ಆದಿಪು. ೨–೬೭ ವ) ; ಚಿಂಬೊನ್ನ ದೋಣಿಗಳೊಳಲಂಕರಿಸಿದ ಪಳುಕಿನ ಪಟ್ಟವಣಿಗೆಗಳೊಳಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೦) ; ಚಿಂಬೊನ್ನ ಘಟಂಗಳಿನ ಮೃತಾಂಬುಧಿಯಂಬುಗಳನಾಂತು (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೪–೮೪). ೨. ತಾಮ್ರ : ನಲ್ ಸಮೆದ ಚಿಂಬೊನ್ನ ಕೊಡಮೆತ್ತಿ ಮೂಱು ತಣಿಯೆಱೆದು ಮುಡಿಗೆಯ್ದಳಾ ಪೆಣಕೆ (ಅಂತಿಗೂ. ೨೦–೪೧೭). ೩. ಚಿನ್ನದ ನಾಣ್ಯ : ಚಿಂಬೊಂಗಳನೋರಂತಿರೆ ಬೇಡಿಕೊಳ್ವೆನೆನ್ನಾರ್ಪನಿತಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧–೧೩೭) ; ತುಂಬುರನ ಕಯ್ಯಿಂದ ಹತ್ತೆಂಟು ಸಾವಿರದ ಚಿಂಬೊನ್ನ ಜಾಳಿಗೆಯ ಕುಡಲೆಂದು ತರಿಸೆ (ಸೌಂದಪು. ೧೫–೯೬). **ಚಂಬೊನ್ :** ೨. ಚಂಬೊನ್ನ ತಾಳ ಕಿನ್ನರಿಗಳನಾಂತು ನಿತಂಬಿನಿಯರುಗಳಿಯ್ದಿದರು (ಜೀವಂಸಾಂ. ೧೦–೭೯). **ಚಿಂಬೊನ್ನು :** ೧. "ಚಿಂಬೊನ್ನೆನಲು ಸುವರ್ಣಂ" (ಕಶರ. ೩೬) ; ನಿನ್ನ ಕೃಪಾರಸದಿಂದ್ಯೆಸೆಯಾನು ಕಬ್ಬೊನ್ನು ಚಿಂಬೊನ್ನಾದಂತೆ . . . ಭಾಗ್ಯೋನ್ನತಿಯೊಡಗೂಡಿಹೆನು (ಹದಿಬ. ೧–೩೫).

[ಚಿಂ$_1$ + ಪೊನ್./ತಮಿ. ಚೆಮ್ಪೊನ್]

ಚಿಂಬೊನ್ನು 'ಚಿಂಬೊನ್' ನೋ.

ಚಿಂಬೊಳೆಪು (ನಾ).=ಚಿಂಬೊಗರ್ : ಪೊಳೆವ ಪಳಿಕಿನ ಜಪಸರಂ ಕುಸುಮಮಾಗೆ ಚಿಂಬೊಳೆಪಾಂತ ಜಡೆಗಳೆಳದಳಿದೆರ್ಗಂಗಳಾಗೆ . . . ಮುನಿಕುಲ ಮೊಪ್ಪಿತಾ ಮಹಾಕಾನನದೊಳು(ನಂದಿಮಾ. ೨–೨೪). [ಚಿಂ$_1$ + ಪೊಳೆಪು]

ಚಿಂಬೋತ, ಚಂಬೋತ, ಚಿಂಬೂತ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಪಕ್ಷಿ ; ಕೆಂಪು ಕಾಗೆ ; ಸಂಬಾರಗಾಗೆ : "ಧೂಮ್ರಚ್ಛದಂ ಚಿಂಬೋತ[ಪಾಠಾಂ. ಕೆಂಬೋತ] ಮೆಂದೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮುಂಗರಾ. ೫೨–೦೦) ; ಅಂಚೆಯ ಚಿಂಬೋತನ ಚಿಲಕೂಲಿಯ ಕೊಂಚೆಯ(ಹಮ್ಮೀರ. ೪–೦೨ ರಗಳೆ) ; **ಚಂಬೋತ:** ಸಾಳುವ ಚಲಿವಿಂಲಿಗ ಚಂ[ಪಾಠಾಂ. ಚಿಂ]ಬೋತ ಮಿನ್ನಾಂಬ್ಲಿಗ . . . ಮೊದಲಾದಖಿಳ ಖಗಕುಲ ಬಿದ್ದುದುರಿಯೊಳಗೆ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೨೦–೩೩); ಮರಕುಟಿಗ ಚಂಬೋತ ಶುಕ . . . ಸರಟ ಸಾರ ಸಮೂಹ ಮೇಳಗಳಿತ್ತಲಿವೆ (ತೊರರಾ. ೩–೧–೩೨). **ಚಿಂಬೂತ :** ಪಿಕ್ಕುಳಿಕ ಚಿಂಬೂ[ಪಾಠಾಂ. ಬೋ]ತ ಗೀಜಗ . . . ಕೆಂಡವಕ್ಕಿಗಳವಱೊಳೊಪ್ಪಿದುದು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೫–೨೨) ; ಕಾಗೆ ಪಿಕನಂ ಚಿಂಬೂತ ಮಯೂರನಂ . . . ಮೆಚ್ಚದೊಡದೇಂ ಭಂಗಗಳೆ ಧಾತ್ರಿಯೊಳ್ (ನೀತಿಸಾ. ೭೦೨). 'ಕೆಂಬೋತ' ಪರಾ.

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಚೆಮ್ಪೋತ್ತು]

ಚಿಕ್ 'ಚೆಕ್ಕು$_2$' ನೋ.

ಚಿಕ್ಕಂದ 'ಚಕ್ಕಂದ' ನೋ.

ಚಿಕ್ಕನೆ (ಅ). ಥಟ್ಟನೆ ; ಬೇಗನೆ ; ಕೂಡಲೆ : "ಭೋಂಕನೆ ಚಿಕ್ಕನೆ . . . ಚೆಚ್ಚರ ಬೆಚ್ಚರಮುಂ ಕೂಡಿರೆ ತಮ್ಮೊಳೊದವುಗುಂ ಶೀಘ್ರಾರ್ಥಂ "(ಶಮದ. ೩೦೫); ಉರೋಭಾಗಮಂ ಪಾದದಿಂ ಪೋಗೊದೆಯುತ್ತುಂ ಕೋಟ್ಕಳಂ ಚಿಕ್ಕನೆ ಕಿಟ್ (ಜಗವಿ. ೬–೩೫) ; ಕೊಳದೊಳು ಕಾಲಂ ತೊಳೆಯಲ್ಪುಗೆ ಯಲ್ಲಿರ್ದ ನಕ್ರಂ ಚಿಕ್ಕನೆ ಚರಣಮಂ ಪಿಡಿಯೆ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೬–೧೪ ವ) ; ಕಣ್ಬಿಟ್ಟು, ಚಿಕ್ಕನೆದ್ದು ಹೊರಟು ಹೋಗುವವನು (ಬಟ್ಕಅ. ೨೨–೦೦). **ಚಿಕ್ಕಚಿಕ್ಕನೆ** (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಪಟ್ಟವನು ಚಿಕ್ಕಚಿಕ್ಕನೆ[ಪಾಠಾಂ. ಚಕ್ಕಚಕ್ಕನೆ] ಕಟ್ಟೆಯುವರವರಕ್ಕಱಿನ ಖಾಂಡಕ್ಕವರ ಪೆಸರಿಕ್ಕಿ (ಮದೇಪು. ೫–೬೬).

[ದೇ.॥ ತಮಿ.ಚಿಕ್ಕೆನ್ ; ಮಲ. ಚಿಕ್ಕೆನ್ನು, ಚಿಕ್ಕನೇ ; ತುಳು. ಚಕ್ಕ]

ಚಿಕ್ಕವತ್ತ 'ಚಕ್ಕವತ್ತಿ' ನೋ.

ಚಿಕ್ಕಿತ (ನಾ). ಸ್ಪಷ್ಟ, ನಿರ್ದಿಷ್ಟ : ಚಿಕ್ಕಿತಹ ಮಾರ್ಗದೊಳು ಬಹು ಜನ್ಮಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಹ ಭವಂಗಳನೊಕ್ಕಲಿಕ್ಕುವ ಭೇದವನು ಕೃಪೆಯಿಂದ ಲೆನ್ನೊಳಗೆ ಮಿಕ್ಕು ಬೆರಸಲ್ವೇಕೆನುತ ವ್ಯೆಯಿಕ್ಕಿ ಬಿನ್ನೈಸಿದರೆ ಶಿಷ್ಯಂಗಕ್ಕಱಿಂ ಬೆಸಸಿದನು ಸದ್ಗುರುನಾಥನುಚಿತದಲಿ (ಸದ್ಗುರು. ೧–೦೩); ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ನಡವಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕಿತವಾಗಿದ್ದರೆ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಕಷ್ಟಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [< ಖಚಿತ ?]

ಚಿಕ್ಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಅಟ್ಟು ; ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿಸು : ಅದರಿಂದೆ ಕೈಗಾಯ್ದು ನಲ್ಲದೊಡೆ ನಿಲಿಸಿ ಬಾಜಿಯಲಿ ಚಿಕ್ಕಿಸದೆ ಬಿಡೆ (ವಂಕಾರಾ. ೬–೧೦–೪೨).

[ಚಿಕ್ಕು$_0$ + – ಇಸು$_3$]

ಚಿಕ್ಕು$_1$ 'ಸೆಕ್ಕೆ$_1$' ನೋ.

ಚಿಕ್ಕು$_2$, **ಚೆಕ್**$_2$, **ಚಕ್ಕು**$_3$, **ಚಿಕ್** (ನಾ). ೧. ಚೌಕುಳಿ ಬಟ್ಟೆ ; ಚೌಕುಳಿ ಆಕೃತಿಯಾಗಿ ನೆಯ್ದ ಅಥವಾ ಅಚ್ಚೊತ್ತಿದ ಬಟ್ಟೆ : ಚೌಕುಳಿಬಟ್ಟೆ, ಪಪ್ಪಳಿಬಟ್ಟೆ ; ಚಿಕ್ಕು ಬಟ್ಟೆ (Check. ಇಂಕನಿ). **ಚೆಕ್**$_2$: ೨. ತಾಳೆ ನೋಡುವುದು ; ಸರಿ ನೋಡುವುದು : ಲೆಕ್ಕ ಚೆಕ್‌ಮಾಡಿ ಆಮೇಲೆ ಹಣ ಕೊಡು (ರೂಢಿ). **ಚಕ್ಕು**$_3$: ೧. ಚಕ್ಕು ಸೀರೆ ಈಗಿನ ಹೊಸ ಫ್ಯಾಶನ್ನು (ರೂಢಿ). **ಚೆಕ್ :** ೨. ಅವರು 'ಚೆಕ್' ಮಾಡಿದ ಬಳಿಕ . . . ರಾತ್ರಿ ಎಂಟರ ವರೆಗೆ ಕೆಲಸ (ನಾಪೋಲೀ. ೮೬). [←ಇಂ. Check]

ಚಿಕ್ಕು$_3$, ಚಕ್ಕು$_4$ (ನಾ). ಬ್ಯಾಂಕುಗಳಿಂದ ಹಣ ಪಡೆಯಲು ಕೊಡುವ ಆದೇಶಪತ್ರ ; ದರ್ಶನಿ ಹುಂಡಿ ; ಧನಾದೇಶ : ಆರು ಸಾವಿರದ ಇನ್ನೂರೈವತ್ತು ರೂಪಾಯಿಗಳಿಗೆ ರಂಗಾಚಾರಿಯ ರುಜು ಇದ್ದ ಒಂದು ಚಿಕ್ಕು ಇತ್ತು (ಇಬದು. ೧೩೭) ; ಸಮಯಕ್ಕೆ ದೊರೆಯುವ ರೂಪಾಯಿ ಚಿಲ್ಲರೆ ನೂರರ ಚಿಕ್ಕಿಗೆ ಮಿಗಿಲು (ಚಂದ್ರವೀ. ೦೪೯–೯೩). **ಚಕ್ಕು**$_4$ **:** ಈಗ ತಾನೇ ನನಗೆ ಒಂದು ಸಾವಿರ ರೂಪಾಯಿಗೆ ಚಕ್ಕು ಬಂದಿದೆ (ರೂಢಿ). 'ಚಕ್ಕು ಹುಂಡಿ' ಪರಾ. [←ಇಂ. Cheque]

ಚಿಕ್ಕುದಱು, ಚಕ್ಕುದಱು (ಕ್ರಿ). ಚೂರಾಗುವಂತೆ ಕಡಿ ; ಚಕ್ಕೆಯಾಗುವಂತೆ ಕತ್ತರಿಸು : ವೀರರಂ ತಡೆಗಡಿದ ನೆತ್ತರ ಕಡಲ್ಕಟ್ಟೆ ಚಿಕ್ಕುದಱು ದಂತಾಗೆ ತಳ್ತ ಕೂರಾಳ್ಗಳಂ . . . ಬಗಿದು (ಇಹರ. ದೇ. ೪೨–೫). **ಚಕ್ಕುದಱು :** ಕೂರಸಿಯೊಸಕಕ್ಕೆ ಚಕ್ಕುದಱುಯಲುಱು ಯಾವವನೆಂದೆನುತ್ತೆ ಗರ್ಜಿಸಿ ಜಡಿದೆಟ್ಟಿದನಾ ಯಮುಸೂನು ಕರಾಗ್ರದ ಖಡ್ಗಧೇನುವಂ (ಮಹಾನೇ. ೬–೦೫). [ಚಿಕ್ಕು$_1$(<ಸೆಕ್ಕೆ$_1$) + ತಱು$_1$]

ಚಿಕ್ಕುಲಗುಲಿ 'ಚಕ್ಕಲಗುಳಿ' ನೋ.

ಚಿಕ್ಕುಲಿ 'ಚಕ್ಕುಲಿ' ನೋ.

ಚಿಕ್ಕೆ 'ಸೆಕ್ಕೆ$_1$' ನೋ.

ಚಿಕ್ಕೆವತ್ತ 'ಚಕ್ಕವತ್ತಿ' ನೋ.

ಚಿಗಳ್, ಚಗಳು (ನಾ). ಉತ್ಪನ್ನ ; ಫಸಲು (?) : ಪಗಲಾದಿತ್ಯಂ ಮಕರಂಬುಗುವೊಡೆ ಕರವೊಳ್ಳಿತಾಗಿ ಜೋಳಂ ಬೆಳೆಗುಂ ನೆಗಟ್ಟಿಂದಿರುಳುಂ ಪೊಕ್ಕೊಡೆ ಚಿಗಳಗಣಿತಮಲ್ಲಿ ಜೋಳನಾಡೆಯೊಂದಂ ಟಟ್ಟಂ (ಜಟ್ಟಮ. ೮-೩೦೪). **ಚಗಳು** : ಆ ಯೆರಡುತೋಟದ ಒಳಗುಳ ಹಲಸು ಮೆಣಸು ಮಾವು ಚೆಳುವೊಟೆಯ ವೊದಲಾಗಿ ಯೇನು ಉಳಂಥಾ ಬೆಳೆಯ ಚಗಳ ನೆಲ್ಲವನು ಆಗು ಮಾಡಿಕೊಂಡು (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೩೨-೪೭ ; 1418 ?). [?]

ಚಿಗಿಚಿ (ನಾ). ನುಗ್ಗೆ ಮರ ; "ಶೋಭಾಂಜನ" (ಶಂಡಿತ). [?./ಮರಾ. ಶೇಗಟ, ಶೇಗವಾ]

ಚಿಗತಳಿ 'ಚಗತಿಳಿ' ನೋ.

ಚಿಚ್ಚರ 'ಚಚ್ಚರ' ನೋ.

ಚಿಚ್ಚರಂ 'ಚಚ್ಚರಂ' ನೋ.

ಚಿಚ್ಚರಿಕೆ (ನಾ). ಚಳಕ; ನೈಪುಣ್ಯ ; ಕೌಶಲ ; ವೇಗ : ಮೆಯ್ ಮೆಯ್ ಚಲದಿಂ ಮುಟ್ಟಿ ಪೊಣರ್ದು ತಳ್ತೞ್ವು[ರ್ಕಿಂ] ಕೆಯ್ ಚಿಚ್ಚರಿಕೆಯ ಚಲದಿಂ ಕೆಯ್ ಚಳಿವಿನಮಿಱಿದರೆರಡು ಬಲದೊಳಮದಟರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೩೪). [ಚಿಚ್ಚರ(<ಚಚ್ಚರ) + – ಇಕೆ]

ಚಿಚ್ಚರಿಗ 'ಚಚ್ಚರಿಗ' ನೋ.

ಚಿಚ್ಚರಿತ (ನಾ). ಜಾಗರೂಕನಾದವನು ; ಜಾಗ್ರತನಾದವನು : ಪೊಚ್ಚ ಪೊಸಗಂಪನೀಯುತುಮಚ್ಚಿಗೊಳಿಪ್ಪ ಮಲಧೂಪಮಂ ಶಾಂತಂಗಂ ಚಿಚ್ಚರಿತ ನರ್ಪಿಸುತ್ತುಂ ಸಚ್ಚಿನ್ಮಯದವಾಂತು ರಂಜಿಸಿದಂ (ಉದ್ಭಟ. ೦೦-೬೮). [<ಚಿಚ್ಚರ]

ಚಿಚ್ಚರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದಿರು ; ಜಾಗ್ರುತೆಗೊಳ್ಳು : ಪನ್ನಗರಾಜನ ನೊತ್ತಿ ಕಟ್ಟಿ ಚಿಚ್ಚರಿಸಿ ಕರಾಗ್ರದೊಳ್ ನಿಱಿಪೆನೋ ಪಿಡಿದೇಱುವೆನೋ ಸುರೇಭಮಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೧೮೩). [ಚಿಚ್ಚರ (<ಚಚ್ಚರ) + – ಇಸು$_3$]

ಚಿಚ್ಚರು 'ಚಚ್ಚರ' ನೋ.

ಚಿಚ್ಚು$_1$ 'ಚಚ್ಚು$_1$' ನೋ.

ಚಿಚ್ಚು$_2$ 'ಚಚ್ಚು$_1$' ನೋ.

ಚಿಜಕರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜೋಳ : ಈ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಪುಟ್ಟಗೆ ೧೮ ಪ್ರಕಾರದ ಜೋಳ ಬೆಳೆಯುವುದು . . . ಅವುಗಳ ಹೆಸರುಗಳು – ಮೂರ ತಿಂಗಳ ಜೋಳ . . . ಚಿಜಕರ, ಕಾಗಿಜೋಳ (ಕಥಾಗ. ೨೮೦). [?]

ಚಿಜ್ಜ 'ಭಜ್ಜ' ನೋ.

ಚಿಜ್ಜೆ$_1$ 'ಸಜ್ಜೆ$_1$' ನೋ.

ಚಿಜ್ಜೆ$_2$ 'ಸಜ್ಜೆ$_2$' ನೋ.

ಚಿಜ್ಜೆ$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ (?) : ಚಿಜ್ಜೆದನಿ ಕೇಳಿ ಎದ್ದು ಮಜ್ಜಣ ಮಾಡು ರುದ್ರಾಕ್ಷಿ ತೊಟ್ಟು ಮಡಿಯುಟ್ಟು ಸಿದ್ಧರ ಊಗದ ಶಿವಗುಡಿಗೆ ನೀನು ಹೋಗವ್ಮ (ಶರಜ. ೩೦). [?]

ಚಿಟಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆದಾಯ (?) : ಆರಮನೆಗೆ ತಱುವ ಸಂಬಳ ಪರತಿ ಕುಡಿಕೆ ಚಿಟಿಗೆ ಅಧಿಕಾರಿ ಸೇನಬೋವರ ಸಂಬಳ ಎಲ್ಲವನು ಬಿಟ್ಟೆವೂ (ಎಕ. III, ಮಳವ. ೬೭-೫ ; 1550 ?). [<ಚಟ್ಟಿಗೆ ?]

ಚಿಟ್ಟ$_1$ 'ಚರಟ' ನೋ.

ಚಿಟ್ಟ$_2$ 'ಚಟ್ಟ$_3$' ನೋ.

ಚಿಟ್ಟಬೆಳಗು (ಕ್ರಿ). ಚರ್ಮವನ್ನು ಸುಲಿ; ಹಿಂಸೆಮಾಡು : ಅವರು ಚಿಟ್ಟ ಬೆಳಗದಿದ್ದರೂ ಅವರು ಬಿಡುವ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯ ಹುಸಿಗುಂಡಿಗೇ ತಮ್ಮಾಜಿ ಗತಪ್ರಾಣನಾಗುತ್ತಿದ್ದ (ದೀಪಜ. I, ೩೮). [ಚಿಟ್ಟ$_1$ (<ಚರಟ) + ಬೆಳಗು$_1$]

ಚಿಟ್ಟಿ$_1$ 'ಚಟ್ಟಿ$_1$' ನೋ.

ಚಿಟ್ಟಿ$_2$ 'ಭಟ್ಟಿ' ನೋ.

ಚಿಟ್ಟಿ$_3$ (ನಾ) ಒಂದಂ ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ : "ಟಟ್ಟಿಭಾಃ, ಕ್ಷುದ್ರ ಪಕ್ಷಿಕಾಃ – ಈ ೨ ಚಿಟ್ಟಿ [ಪ್ರಾಕಾ. ಚಿಟ್ಟಿ]" (ಹಲಾಯು. ೪೩-೯೯). [?]

ಚಿಟ್ಟಿಗೆ (ನಾ). ತೊತ್ತು ; ದಾಸಿ : ಚಿಟ್ಟಿಗೆಯ ಮಗ ಮಲ್ಲನಂ ಕರೆದು ನೊಸಲಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟುಗ್ರುವಾಗಿ ರಾಜಿಪ ಅಗ್ನಿನೇತ್ರವನು . . . **ಕೋಱಿಸಲ್ಕೆ** (ಪ್ರೌಢರಾ. ೧೪-೩೮). [<ಸಂ. ಚೇಟಿಕಾ]

ಚಿಟ್ಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚೇಷ್ಟಿಸು ; ಕೆಲಸ ಮಾಡು: ತ್ರಿಜಗವನೆತ್ತುವ ವೀರ್ಯಂ ನಿಜವಾಗಿಹುದವರ್ಗೆ ಚಿಟ್ಟಿಸದೆ ತೆಪ್ಪನಿಹಂ ತ್ರಿಜಗದ ಸುಖಕಧಿಕ ಸುಖಂ ನಿಜವಾಗಿಹುದೆಂತುಟೆಂತು ನುಡಿಯಲಸಕ್ಕಂ (ತ್ರಿಲೋಕ. ೧೦೬). [<ಚೇಷ್ಟಿಸು]

ಚಿಟ್ಟಿಱು 'ಚಟ್ಟಿಱು' ನೋ.

ಚಿಟ್ಟು$_1$ 'ಚಟ್ಟು$_1$' ನೋ.

ಚಿಟ್ಟು$_2$ 'ಚಟ್ಟು$_2$' ನೋ.

ಚಿಟ್ಟು$_3$ 'ಚಟ್ಟು$_3$' ನೋ.

ಚಿಡಿಯಕ್ಕ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ಗೋವಿನ್ದ ಮಾಧವರಸರ್ ಕೂಡಲೂರಾ ಮೂವತ್ತುಮಾಳಿ ಚಿಡಿಯಕ್ಕಂ ಪೊಯ್ದು ಮಣ್ಣು ಇರ್ಕ್ಕಣ್ಣಾಗಂ (ಎಕ. XII, ಮದ್ದಗಿ. ೫೦-೫ ; ಸು. 950 ?). [ಚಿಡಿ$_0$ + ಅಕ್ಕ$_1$]

ಚಿಡ್ಡಿ 'ಚಡ್ಡಿ$_1$' ನೋ.

ಚಿಣಿತಿ (ನಾ). ಹಿಮ್ಮೇಳದ ವ್ಯಕ್ತಿ (?) : ಇನ್ನಾಡುವೆ ಜಂಗಮ ಬಹುರೂಪ . . . ಇಲ್ಲೆನ್ನೋ ಮದ್ದಳಿಗ ಒಲ್ಲೆ ಎನ್ನೋ ಕಹಳೆಕಾಱ ಬಿಂದವ ಹರಿದು ನಿಂದು ಹಾಡಿರೋ ಚಿಣಿತಿಯರಿರಾ (ಸರ್ವವ. ೪೮-೩೫೫) 'ಚಿಹಣಿ' ಪರಾ. [?]

ಚಿಣ್ಣವೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಅವರಾಳ್ವ ಚಿಣ್ಣವೂರೊಳಿ ಎಱಮ್ಮನಾಸನ್ದಿ ಅಳಿ (ಎಕ. VI, ಕಡೂರು. ೧೪೫-೪ ; ಸು. 750). [ಚಿಣ್ಣ ? + ಊರ್]

ಚಿದರಿಸು 'ಕೆದಱಿಸು' ನೋ.

ಚಿದಱು 'ಕೆದಱ್$_1$' ನೋ.

ಚಿದುಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ (?) : ಬೆಟ್ಟ ಕಿಬ್ಬಿಯಲ್ಲಿ ಚಿದುಕದ ತಾಳಲ್ಲಿ ಈಶಾನ್ಯ ಮುಖವಾಗಿ ನಟ್ಟ ಕಲ್ಲು ೧ (ಎಕ. XIV, ನಂಜನ. ೨೯೫ ಪುಟ. ೦೫೦-೩೩ ; 1716). [?]

ಚಿದುರು$_1$ 'ಕೆದಱ್$_1$' ನೋ.

ಚಿದುರು$_2$ 'ಚದುರ್' ನೋ.

ಚಿದುಱಿಸು 'ಕೆದಱಿಸು' ನೋ.

ಚಿದುಱು 'ಕೆದಱ್$_1$' ನೋ.

ಚಿನ್ನ, ಚನ್ನ$_1$ (ನಾ). ೧. ಸುಂದರನಾದವನಂ ; ಚೆಲುವನಾದವನು : ಪೊನ್ನುಳ್ಳವನೆ ಕುಲೀನಂ ಚಿನ್ನಂ ಕಲಿ ಸತ್ಯವಾದಿಯೆನಿಸುಗುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೦); ಚಲದಭಿರಾಮುನಣ್ಣನ ತವಮ್ಮನೆ ಚಿನ್ನರ ಚಕ್ರವರ್ತ್ತಿ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೨೭೭-೪೩ ; ಸು. 1165) ; ಎನ್ನಾನಂದಸುಧಾಬ್ಧಿವರ್ಧನ ಕಳಾಸಂಪನ್ನನಂ ಚಿನ್ನನಂ . . . ಕಂಡೆಂ (ಪಂಪಾಶ. ೩೫) ; ಚೆಲುವರ ಚೆಲ್ವ ಚಿನ್ನಿಗರ ಚಿನ್ನ ಸುವೀರರ ವೀರ (ಅಪಶ. ೧೩೨). ೨. ಶೂರ; ಪರಾಕ್ರಮಿ: ಚಿನ್ನರನಡಿಗೊತ್ತಿ ಮಂಡಳಿಕರಂ ಬೆಸಕೆಯ್ಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೦೮). 'ಚಿನ್ನಪೊಂಗ' ಪರಾ. ೩. ಒಳ್ಳೆಯದು : ತಾನು ಒಬ್ಬ ತಳವಾರನಾಗಿದ್ದರೆ ಎಷ್ಟು ಚಿನ್ನ (ಧರ್ಮಸಾ. ೬೩). ೪. ಚೆಲುವು; ಸೌಂದರ್ಯ; ಸೊಗಸು: ಬಿಸುಗದಿರಳಿದಹಿಮಕಿರಣನಂತೆ ನೋಳ್ಪರ ಕಣ್ಗೆ ಚಿನ್ನಬಸವಂ ಚಿನ್ನಮಂ ತಳೆದನು (ಜಬಪು. ೫-೪೩). ೫. ಅಂದವಾದುದು ; ಮನೋಹರ

ವಾದಂದು : ಭೃಂಗಕೋಕಿಳ ಕೀರಪ್ರಿಯ ಚೂತರಾಜ ತರುಗಳ್ ನಿನ್ನಂತೆ ಚೆನ್ನಂಗಳೇ (ಆದಿಪು. ೧೧-೯೮). (ಗು). ೬. ಅಂದವಾದ ; ಚೆಲುವಾದ : ಧರಣೀನಾಥನ ಚೆನ್ನ ಹೊನ್ನ ಕರುವಾಡಂ ಮಾಳ್ಪುದಾಶ್ಚರ್ಯಮಂ (ಜಾಧಪು. ೪-೩೨). 'ಚೆನ್ನಪೂ' ಪರಾ. **ಚನ್ನ₁:** (ಶಿ). [ಚೆನ್ನು + – ಅ₇]

ಚೆನ್ನಂಗಿ, ಚನ್ನಂಗ, ಚನ್ನಂಗಿ₁, ಚೆನ್ನಗೆ₁, ಚೌನಂಗಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : "ಚೆನ್ನಂಗಿ ಚಲಿಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩೭-೧೯) ; ಹಲಸಾಲಂ ತಡಸಾಸು . . . ಚೆನ್ನಂಗಿ ಬೊಬ್ಬುಲಿ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೨-೫೮) ; ಕರುವಿಡಿದಿರ್ಪಾ ಚೆನ್ನಂಗಿಯ ತರು ಡಾಣೆಗೆ (ಶಮದ. ೬೨ ಪ್ರಯೋ) ; ಚೆನ್ನಂಗಿ ಬನ್ನಿ ಹೊನ್ನೆಯ ತರುಗಳ್ (ಹಮ್ಮೀರ. ೪-೬೯) ; ತೇಗ ಚೆನ್ನಂಗಿ ಬನ್ನಿ ಪಾದ್ರಿಯು . . . ಮೆರೆದವರಣ್ಯದಿ (ಗೋಹಾಡು. ೪). **ಚನ್ನಂಗ :** (ಶಿ). **ಚನ್ನಂಗಿ₁ :** ಹೂಲಿ ಮಾಲಿನಿ ಬನ್ನಿ ಹೊನ್ನೆ ಚನ್ನಂಗಿ [ಪಾಠಾಂ. ಸೊಗಡಗಿಲು] (ಸೋಮಚ. ೩-೨) ; ಹೊನ್ನೆ ಹೊನ್ನಯ್ಯಗಳ ಮಗನಂ ಮನ್ನಿಸಾ ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ನ್ನಂಗಿಯೇ ಅ ಚೆನ್ನಯ್ಯಂಗೊಲಿದಭವನೆಂದಿಗೆ ಚೆನ್ನಮಾಡುವನು (ಬಸಪು. ೪೫-೩೭) ; ಚನ್ನಂಗಿ (ಚೊಂದಾರ) . . . ಇಮಾರತಿಗೆ ಮೇಲಾದದ್ದು (ಕಭಾಗ. ೩೯). **ಚೆನ್ನಗೆ₁ :** ಎಲವದ ಬೇಲ ಚೆನ್ನಗೆಯ ಪೊನ್ನೆಯ ಕವ್ಮರದ (ಲೀಲಾವ. ೬-೨೬). **ಚೌನಂಗಿ:** ಮರಗಳು: ಹೆಸವ, ಹೆಬ್ಬಲಸು . . . ಗೊರವಿ, ಹೆಣ್ಣುಗೊರವಿ, ಚೌನಂಗಿ, ಮಡ್ಡಿ (ನಮ್ಮನು. ೨೩೬). [ದೇ.॥ ತೆಲು. ಚೆನ್ನಂಗಿ, ಚೆನಂಗಿ]

ಚೆನ್ನಂಗಿಬಿದಿರು, ಚನ್ನಂಗಿಬಿದಿರು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಿದಿರು : ಅಣ್ಣ ತಮ್ಮರು ಕೂಡಿ ನಿನ್ನೆ ಗುಡ್ಡವನೇರಿ ಚೆನ್ನಂಗಿಬಿದಿರ ಕಡಿದಾರ (ಕನ್ನಜಾ. ೧೮). **ಚನ್ನಂಗಿಬಿದಿರು :** ಅಣ್ಣ ತಮ್ಮ ಕೂಡಿ ನಿನ್ನೆ ಗುಡ್ಡಾ ಏರಿ ಚನ್ನಂಗಿಬಿದಿರ ಕಡಿದಾರೊ (ಹಳ್ಳಿಯ. ೩೧).

[ಚೆನ್ನಂಗಿ₀ + ಬಿದಿರು₂ (<ಬಿದಿರ್₂)]

ಚೆನ್ನಕ್ಷಿ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಕಣ್ಣು ; ದೋಷರಹಿತವಾದ ಕಣ್ಣು : ನಿನ್ನ ನಯನದೊಳೆನ್ನ ಚೆನ್ನಕ್ಷಿಯನಮರ್ಚುವೆನು (ಬಸಪು. ೧೮-೭೦).

[ಚೆನ್ನ + ಅಕ್ಷಿ]

ಚೆನ್ನಗಂಡ (ನಾ). ಸುಂದರನಾದ ವೀರ ; ಚೆಲುವನಾದ ಸಾಹಸಿ : ಮಿಡುಟುಣ್ಮೆ ಪುಷ್ಪಕೃತ ಶೇಖರದಂತಿರೆ ಕೊಂಡು ಪೋದರಚ್ಚರಸಿಯರಣ್ಮೆ ಸತ್ತ ಭಟರಂ ಕೊನೆವಿಾಸೆಯ ಚೆನ್ನಗಂಡರಂ (ಗದಾಯು. ೪-೨೨).

[ಚೆನ್ನ + ಗಂಡ₁]

ಚೆನ್ನಗೆ₁ 'ಚೆನ್ನಂಗಿ' ನೋ.

ಚೆನ್ನಗೆ₂ (ನಾ). (ಕರಾ) ಬಾಯಿಕಟ್ಟಿರುವ ಚೀಲದಲ್ಲಿರುವ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊರಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ತಂದಿಯಲ್ಲಿ ಚೂಪಾಗಿದ್ದು ಕೊಳವೆಯಂತಿರುವ ಕಬ್ಬಿಣದ ಸಾಧನ ; ಸಕ್ಕರೆ ಗುತ್ತಿ : ಅಕ್ಕಿ ಪರೀಕ್ಷಿಸಲು ಚೆನ್ನಗೆ ಸಾಲದೆ (ರೂಢಿ). [?]

ಚೆನ್ನಡಿ, ಚನ್ನಡಿ (ನಾ). ೧. ಚೆಲುವಾದ ಪಾದ ; ಮನೋಹರವಾದ ಪಾದ : ತಾವರೆಗಳಡಿಯ ಥಳಥಳಿಪ ಚೆನ್ನಡಿಗಳಸಿಯಡಿಯ ಲಲಿತಾಂಗಿಯರ್ (ಚಬಪು. ೩೭-೪೦) ; ಎನ್ನ ಜನ್ಮಕ್ಕೆ ಸಾಫಲ್ಯಮಾದುದು ನಿನ್ನ ಚೆನ್ನಡಿಯುಳಿಗದಿಂದ (ಹದಿಬ. ೧-೩೯) ; ಚೆನ್ನಡಿ ಬಿಣ್ದೊಡೆ ಬಡನಡು (ಚಿಕವಿ. ೩-೯೧). ೨. ಮೇಲಾದ ಪಾದ ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪಾದ : ಸನ್ನುತ ಕವಿ ಪಂಪರಾಜನು ಮೊದಲರ ಚೆನ್ನಡಿಗಳಿಗೆಱಗುವೆನು (ಅಂಜನ. ೧-೬೯). ೩. ಚೆನ್ನಾದ ಅಡಿಭಾಗ,– ತಳಭಾಗ : ಗೂಳಿಯ ಪಂದಿಯ ಪೊನ್ನ ಬೀರಸಂಕಲೆಯ ತೊಳಪ್ಪ ಕನ್ನಡಿಯ ಚೆನ್ನಡಿಯಡ್ಡಣ ವೆಡ್ಡಮಾಗೆ ಮೂದಲಿಸಿ ಪೊಡರ್ಪುಮೆರ್ಚೆ ಕೆಲರುರ್ಕುಡಿಗಳ್ ತಱಿಸಂದು ಕಾದಿದರ್ (ಕಬ್ಬಿಗಾ. ೨೭೨). **ಚನ್ನಡಿ: ೨.** ಸನ್ನುತ ಚತುರ್ವಿಂಶತಿ ಜಿನರಾಜರ ಚನ್ನಡಿಗಳಿಗೆಱಗುವೆನು (ತ್ರಿಪುಸಾಂ. ೧-೬). [ಚೆನ್ನ + ಅಡಿ₁]

ಚೆನ್ನನಾಯಿ (ನಾ). (ಕರಾ) ಒಂದು ಬಗೆಯ - ಕಾಡುನಾಯಿ ; ಹುಲಿಯನ್ನು ಹೆದರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಾಯಿ.

[←ತುಳು. ಚೆನ್ನನಾಯಿ=ತೋಳ]

ಚೆನ್ನನೆ (ಅ). ಅಂದವಾಗಿ ; ಮನೋಹರವಾಗಿ : ಸುರಹೊನ್ನೆಯ ಚೆನ್ನನಪ್ಪರಲನೊತ್ತರದೆ ಸುತ್ತಿ ತೆತ್ತಿಸಿದ ಕೈರವದ ಕರ್ಣಪೂರಂಗಳುಮಂ (ಜಗವಿ. ೬-೧೬ ವ).

ಚೆನ್ನಚೆನ್ನನೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಸನ್ನಿ ತೆಱಪುಗೊಡಿ ಸಾಗಿ ಮೆಲ್ಲಗೆಯೆಂದು ಚೆನ್ನಚೆನ್ನನೆ ಸೊಲ್ಲಿಸಿದರು (ಭರಚ. ೮-೯೫). [ಚೆನ್ನ + – ಅನೆ₁]

ಚೆನ್ನಪೂ (ನಾ). ಅಂದವಾದ ಹೂವು : ಮಿಳಿರ್ವ ಕುರುಳ್ಗಳೊಳ್ ತೊಡರ್ದು ದೇಸಿಯನಾವಗಮಿಾವ ಚೆನ್ನಪೂಗಳನವನೊಯ್ಯನೋಸರಿಸುತುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೧೭) ; ತೊಳಗುವ ಚೆನ್ನಪೂಗಳಲಕಾವಳಿಯೊಳ್ಮಿಱುಗಲ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೫೪). [ಚೆನ್ನ + ಪೂ₂]

ಚೆನ್ನಪೊಂಗ (ನಾ). ೧. ಸುಂದರನಾದ ವೀರ; ಚೆಲುವನಾದ ಪರಾಕ್ರಮಿ: ಕೊಂಡು ಪೋದರಚ್ಚರಸೆಯರಣ್ಮೆ ಬಿಟ್ಟ ಭಟರಂ ಕೊನೆವಿಾಸೆಯ ಚೆನ್ನಪೊಂಗರಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೮೩೪); ಕವಿ ಪಂಡಿತರೋದುವ ಕೊಂಕು ಚೆನ್ನಪೊಂಗರ ಕುಡಿಮುಂಜೆಱಿಂಗು ನಿಡುಬಯ್ತಾಲೆ ಬಾರ್ತೆಯೆ (ಅನಂಪು. ೮-೪೯) ; ಮಾಧವಂ . . . ಗಾಡಿಯಿಂ ಬರ್ಪ ಚೆನ್ನಪೊಂಗನಂ ಕೈಗೊಟ್ಟು ಕೂಡಿವಂದೋಲಗದ ಸಾಲೆಯಂ ಪುಗಿಸಿ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೭-೧೫) . ೨. ಉತ್ತಮನಾದ ವೀರ ; ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಕಲಿ : "ಚೆನ್ನಪೊಂಗಂ–ವೀರಂ" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೨) ; ಕುರುಬಲದೊಳ್ ಕರಂ ನೆಗಟ್ದ ಬೀರರ ಚೆನ್ನರ ಸಂದ ಚೆನ್ನಪೊಂಗರ ತಲೆ ತಾಟ ಪಣ್ ಕೆದಱಿದಂತೆ ನಿರಂತರಮಾಜಿರಂಗದೊಳ್ ಪರೆದಿರೆ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೧೦೬) . [ಚೆನ್ನ + ಪೊಂಗ]

ಚೆನ್ನಭಕ್ತಿ, ಚನ್ನಭಕ್ತಿ (ನಾ). ಉತ್ತಮವಾದ ಭಕ್ತಿ : ಅಭವಂ ನಗುತ್ತಾ ನಿಂಬಿಯಕ್ಕನ ಚೆ[ಪಾಠಾಂ. ಚ]ನ್ನಭಕ್ತಿಗೆ ಮೆಚ್ಚಿಯಾರೋಗಿಸಿ ಮುದಂಬೆತ್ತು (ಬಸಪು. ೨೪-೭೫). **ಚನ್ನಭಕ್ತಿ :** ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಚೆನ್ನ + ಭಕ್ತಿ]

ಚೆನ್ನಭಾಷಿತ (ನಾ). ಸೊಗಸಾದ ಮಾತು ; ಉತ್ತಮವಾದ ಮಾತು ; ಸುಭಾಷಿತ : ವಂಶಾವಳಿಯುಮಂ ನಿಜಾವಳಿಯುಮನೊಳ್ಳಿತ್ತಾಗಿ ಪೇೞ್ದೀ ನಿನ್ನ ಚೆನ್ನಭಾಷಿತಮದೊಳ್ಳಿತ್ತಾದುದು (ಗದಾಯು. ೨-೮ ವ).

[ಚೆನ್ನ + ಭಾಷಿತ]

ಚೆನ್ನಲರ್ (ನಾ). ಅಂದವಾದ ಹೂವು : ಅಮರರು ಚೆನ್ನಲರ್ಮಳೆಯ ಕಱೆದರು (ಭರಚ. ೪೭-೧೦೯). [ಚೆನ್ನ + ಅಲರ್₂]

ಚೆನ್ನಸರ (ನಾ). ಚೆನ್ನಾಗಿರುವ ಕಂಠಹಾರ ; ಸುಂದರವಾದ ಹಾರ : ಲುಳಿದಾರ ಕಂಠಿ ಖಡೆಯ ಪೊಂಗಲು ಹೊನ್ನ ಬಳೆಯುತ್ತರಿಗೆ ಚೆನ್ನಸರವಾ ಕಳುವು (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೨-೨೩) ; ಹರಳೋಲೆ ಕಟ್ಟಾಣಿಮುತ್ತಿನ ವೆಂಟೆಯ ಮಿಱುಗುವ ಚೆನ್ನಸರಗಳು (ಕಂಸವಿ. ೯-೭೫). [ಚೆನ್ನ + ಸರ₆]

ಚೆನ್ನಸುಗೆ (ನಾ). ಸುಂದರವಾದ ಅಶೋಕವೃಕ್ಷ : ಚೆನ್ನಸುಗೆಯ ನೆೞಲಡಿಯ ನುಣ್ಪಾಟಲೊಟ್ಟಲೊಳ್ ಕೆಂದಳಿರಿಂ ನಲ್ವಾಸುಗೆಯ್ದು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩೦-೨೫). [ಚೆನ್ನ + ಅಸುಗೆ]

ಚೆನ್ನಳಗ (ನಾ). ಚೆಲುವಾದ ಹವಳದ ಬಣ್ಣದ ಕುದುರೆ : ಜನ್ನ ಜಿನ್ನಾರ ಚೆನ್ನಳಗ ಚೆಲುವ ಚೇರ ತನ್ನೀಲ ಭೈರ ಕಂಕರಿಗಂ ಸನ್ನುತ ಸಾಂಬ್ರಾಣಿಯನೇಱಿ ನೃಪಕುಲರನ್ನರಿಗಂದು ತೋಱಿದರು (ಅಂಜನ. ೭-೮೩).

[ಚೆನ್ನ + ಅಳಗ₁]

ಚೆನ್ನಾಕಳ್ (ನಾ). ಉತ್ತಮವಾದ ಹಸು; ಒಳ್ಳೆಯ ಜಾತಿಯ ಗೋವು: ಋತ್ವಿಜರೆಲ್ಲರ್ . . . ರನ್ನಮಂ ಪೊನ್ನ ಹೇಱಂ ಚೆನ್ನಾಕಳಂ ಪ್ರತಿಗ್ರಹಿಸಿ ತಣಿಮನಂ ಪರಸಿ ಬೀಟ್ಕೊಂಡರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೬೬-೦೩). [ಚೆನ್ನ+ಆಕಳ್]

ಚೆನ್ನಾಟ (ನಾ). ಲೀಲೆ ; ವಿಲಾಸ ; ವಿನೋದ : ಊಟವ ಮಾಡಿದು ವಧುಬಂಧುಗಳು ಚೆನ್ನಾಟದಿ ಕೃಷ್ಣ ಕೈದೊಳೆದು . . . ಕರ್ಪೂರಕೂಟ ವೀಟಿಕೆಯನು ಸವಿದು (ಮೋಹತ. ೧೪-೦೬). [ಚೆನ್ನ + ಆಟ]

ಚೆನ್ನಿ, ಚನ್ನಿ (ನಾ). ಚೆಲುವೆ ; ಸುಂದರಿ : ನಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ಹೇಳ ಚೆನ್ನಿ ಆ ನಗಿ ಇತ್ರಿತ್ತ ಹೋಗೇತಿ ಎತ್ತೆತ್ತ (ಗರಿ. ೧೦೦-೩). **ಚನ್ನಿ** : "ಚನ್ನಿ=ಚೆಲ್ವೆ" (ಶಾಶಕ್ಕ. ೩೯) ; ಚನ್ನಿಗೆ ನಾರಿಕುಲರನ್ನಿಗೆ ಭಾಗ್ಯಸಂಪನ್ನಿಗೆ ಸಗರಕುಲ ಪಾವನೆಗೆ (ತೀರ್ಥಮ. ೧೮). [ಚೆನ್ನ + – ಇ₂]

ಚೆನ್ನಿಕೆ (ನಾ). ಚೆಲುವು ; ಸೌಂದರ್ಯ : ಕಲಿ[ತ]ನದುರ್ಕ್ಕೆ ಜೌವನದ ಚೆನ್ನಿಕೆ ರೂಪಿನೊಳೊಲ್ಪೆ × ಳ್ದು ಮಾರ್ವ್ವಲಿದದಟರ್ದ್ದ ವೀರ್ಯ್ಯ ವಿರದಾಯದೊಱನ್ದು ಮನಕ್ಕೆ ಸಂಕೆಯನೊಲ್ದುಲಗಿಸಿದಂ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೪೦-೩೩; 969). [ಚೆನ್ನು + – ಇಕೆ]

ಚೆನ್ನಿಗ, ಚನ್ನಿಗ (ನಾ). ೧. ಚೆಲುವನಾದವನು; ಸುಂದರ; ಸ್ಫುರದ್ರೂಪಿ: ತಮ್ಮ ವಿಭೂತಿಯ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಚೆಲ್ವುಗಳ ವಿಲಾಸದುರ್ಮೆಗಳೊಳಾವೆವ ಗಾಗಿಪೆವೆಂದು ಬಂದ ಚೆನ್ನಿಗರು ಮನಾಸೆಕಾಱರು ಮನೊಲ್ಲದೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೦೬); ಕಡುಗೂರ್ಪ ಮಡದಿಯ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಚೆನ್ನಿಗ ಕೊಂಬ (ಬಸವ. ೪೦) ; ಧರೆಗೆ ಕಾಮನೆ ಚೆಲ್ವ ಕಾಮನಿಂದಾ ಚಕ್ರಧರನೆ ಚೆನ್ನಿಗ ನೆನಲೆಸೆದಾ (ಭರತ. ೩೦-೬೪). ೨. = ಚೆನ್ನಿಗರಾಯ : ನೆಱ ನಂಬಿದೆನು ಬೇಲೂರ ಚೆನ್ನಿಗನ (ಪುರಂದ.೧-೯೦-೩). **ಚನ್ನಿಗ**: ೧. ಚ[ಪಾಠಾ. ಚೆ]ನ್ನಿಗನು ಮಡಿದನು ಶಿವಶಿವಾ ಎನ್ನದೆ (ಬಸವು. ೪೮-೧೦) ; ಬನ್ನಿರೈ ನೀವ್ ಘಟ್ಟ ಬೆಟ್ಟದ ಚನ್ನಿಗರು (ಕೊರಠಾ. ೬-೦೪-೨೯). [ಚೆನ್ನು + – ಇಗ]

ಚೆನ್ನಿಗತನ, ಚನ್ನಿಗತನ (ನಾ). ಚೆಲುವು; ಸೌಂದರ್ಯ: ಗಱ ಕಿಟ್ಟ ಕೀತ ಬಾವಲ ತೆಱದಿಂ ಬೀಭತ್ಸಮಪ್ಪೊಡಲ್ಗೆ ಕೆಲರ್ ಬೇಸಟುತುಂ ನೆನೆವರ್ ಮುನ್ನಿನ ಪೆಱರಂಗನೆಯರ್ಗೆ ಮೆಱವ ಚೆನ್ನಿಗತನಮಂ (ವರ್ಧಪು. ೧೦-೩೯). **ಚನ್ನಿಗತನ**: ಮನಂ ಪೆಱರಂಗನೆಯರ್ಗೆ ಮೆಱವ ಚನ್ನಿಗತನಮಂ (ಶ್ರಾವಕಾ. ೨೦-೮). [ಚೆನ್ನಿಗ + – ತನ]

ಚೆನ್ನಿಗರಾಯ, ಚನ್ನಿಗರಾಯ (ನಾ). ವಿಷ್ಣುವಿನ ಒಂದು ಮೂರ್ತಿ ; (ಬೇಲೂರಿನ) ಚನ್ನಕೇಶವ : ಕಂತುಪಿತನು ವೇಲಾಪುರದ ಚೆನ್ನಿಗರಾಯ ಎಂಥಾ ಗಾಡಿಗಾಱನೆ (ಪುರಂದ. ೧-೦೭೦ ಪಲ್ಲವಿ) ; ಮದನನ ಹೆತ್ತವನು ವರಪುರದರಸ ಚೆನ್ನಿಗರಾಯ (ನಳಚ. ೨-೪೯) ; ಮಂಗಳಂ ಬೇಲೂರು ಚೆ[ಪಾಠಾಂ. ಚ]ನ್ನಿಗರಾಯ ಕೇಶವಗೆ (ಹರಿಸಾ. ೧೦೦). **ಚನ್ನಿಗರಾಯ** : ಮೇಲಿನ 'ಹರಿಸಾ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ.

[ಚೆನ್ನಿಗ + ರಾಯ]

ಚೆನ್ನಿತು 'ಚೆನ್ನಿತ್ತು' ನೋ.

ಚೆನ್ನಿತ್ತು, ಚನ್ನಿತು, ಚೆನ್ನಿತು (ಗು). ೧. ಸುಂದರವಾದ ; ರಮಣೀಯ ವಾದ : "ರಯಂ, ರಯಣಂ, ರಯ್ಯಂ, ರಯಣೀಯಂ, ಈ ೪ ಚೆನ್ನಿತ್ತು" (ಶಾಶಕ್ಕ. ೧೦೦). **ಚನ್ನತು**: ೨. ಒಳ್ಳೆಯ ; **ಚೆನ್ನಾದ** : ಈ ಸುದಿನ ಚನ್ನತಾಹವವೀರರೆಂಬುದನ್ನರಿಯೆನಾ (ತುರಂಗ. ೬೩-೧೦). **ಚೆನ್ನಿತು** : ೩. ದಪ್ಪವಾದ ; ಪುಷ್ಟವಾದ : " ಮೇದಸ್–ನೆಣಂ; ಮೇದುರಂ-ಚೆನ್ನಿತು " (ಶಾಶಕ್ಕ. ೦೩೦). [< ಚೆನ್ನು]

ಚೆನ್ನೀರ್ (ನಾ). ನೆತ್ತರು ; ಕೆನ್ನೀರಂ ; ರಕ್ತ : ಕರುಳುಗಳೊಕ್ಕು ಕಾಳಿಜ ಹಾಯ್ದು ನಿಡುನರ ಹಱದು ಚೆನ್ನೀರ್ಗಳು ಹರಿದು (ಕಂನವಿ. ೦೪-೮೬). 'ಕೆನ್ನೀರ್₁' ಪರಾ. [ಚೆಂ₁ + ನೀರ್₁]

ಚೆನ್ನು, ಚನ್ನು (ನಾ). ೧. ಅಂದ ; ಸೊಗಸು ; ಚೆಲುವು : ಸೂಳೆಯಂತೆ ಚೆನ್ನ ಮೆಱಯದೆ (ಧರ್ಮಾಮ್ಮ. ೩-೯೯) ; ಬಣ್ಣ ರೂಪವಹ ಚೆನ್ನುವ ಹರಿದಲ್ಲಿ ಅದನಲ್ಲಿಯೇ ಮಾಡಬಹುದು (ಮೋಕಮಾ. ೯೩-೩೭೬) ; ಎನಗೆ ಹೊನ್ನುಂ ನೀನೆ ಎನಗೆ ಚೆನ್ನುಂ ನೀನೆ (ಅರಿರ. ಹ. ೧೨೩-೦೪); ಉಚ್ಚಾರಣೆಗೆ ಚೆನ್ನಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ಲಕ್ಷಿಸಿಯೇ . . . ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ಸಹಜವೆನಿಸುವಂತೆ ಅನುಸ್ವಾರವನ್ನಾಗಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರು (ಸಂಶೋಧ. ೫೦). ೨. ಸರಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ; ನೇರ್ಪು; ಖಂಜುತೆ : ಚೆನ್ನೇವುದೋ ಸಚ್ಚರಿತಂ ಚೆನ್ನಲ್ಲದೆ ದೇಹಿಗೆ (ಸಮಬ. ೬-೪೪) ; ಚೆನ್ನಿಂ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ (ಪದ್ಮರಾ. ೭-೨೨). **ಚನ್ನು**: ೧. "ಚೆಲುವಿಕೆ" (ಜಾನಕೋ. ೫೫). ೩. ನೆಟ್ಟಗಿರಂವುದಂ: ನೇರವಾಗಿರುವುದು : ನಾಯ ಬಾಲ ನಡೆಯಂ ಕಟ್ಟಲ್ಕೆ ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ನ್ನಪ್ಪುದೆ (ಸೋಮೇಶ. ೪೭).

ಚನ್ನಹ = ಅಂದವಾದ ; ಚೆಲುವಾದ : ಚನ್ನಹ ಮಾಡಮಂ ಬಿನ್ನಣದಿಂದಡರ್ದು (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೦೬-೪೭). **ಚೆನ್ನಾಗಿ, ಚನ್ನಾಗಿ** = ಸೊಗಸಾಗಿ ; ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ; ಹದವಾಗಿ : ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದು ಪಾಪಾನುರಾಗಮಂ ಪತ್ತುವಿಟ್ಟು (ಧರ್ಮಾಮ್ಮ. ೨-೯೦) ; ಮುನ್ನ ಬೆಸಸಿದ ಸದಾಚಾರಗಳುಂ ಚೆನ್ನಾಗಳವಟ್ಟವು (ದೀಕ್ಷಾಬೋ. ೦೨೬-೮) ; ನಿನ್ನೊಡವುಟ್ಟಿದರಾದಿಯಾದವರೆಲ್ಲ ಚೆನ್ನಾಗಿರ್ದಪರೀಗ (ಅಂಜಚ. ೦೧-೦೫೫) ; ನಿಮ್ಮ ಊರು ಚೆನ್ನಾಗಿದೆ (ರಾಯಕ. ೮೦); ಜನ್ನಿಗೆಯ ಪಾಲಂ ತೆಗೆದು ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ನ್ನಾಗಿ ಕಾಸಿದ ನಂತರದೊಳು (ಬಸವು. ೦೪-೫) ; ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ನ್ನಾಗಿ ನೀವನು ನಯದಿ ನೋಡಲು ರೋಗಿಯಾದವನುಂ ನಿರೋಗಿಯೆನಲ್ಕೆ ಬಾಳ್ವನಲಾ (ಬಸವು. ೪೭-೬೫) **ಚೆನ್ನಾಗು**=ಅಂದವಾಗು; ಸೊಗಸಾಗು : ಅಯ್ಯಯ್ಯಾ ಚೆನ್ನಾದುದೆನೆ ಕನ್ನಡಿಗರು ರಯ್ಯಾ ಮಂಚಿದಿಯೆನೆ ತೆಲುಗ (ಭರತ. ೦-೭) ; ಚೆನ್ನಾದ ಕುಂಕುಮಗಾರಣೆಯಿಂದ ಸಂಪನ್ನತೆವಿಡಿದುದಾಸ್ಥಾನ (ಕಂನವಿ. ೮-೧೦). [ದೇ.೩ ತೆಲು. ಚೆನ್ನು]

ಚೆನ್ನುಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಅಂದಗೆಡಂ ; ಹಾಳಾಗು: ಕಣ್ಣಾವಗಾಲದ ಹೊಳೆಯಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿ ಚೆನ್ನುಗೆಟ್ಟರಯ್ಯಾ (ಪೋಕಮಾ. ೨೪೪-೭೯೫).

[ಚೆನ್ನು + ಕೆಡು₁]

ಚೆನ್ನುಡಿ (ನಾ). ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತು ; ಸೂಕ್ತಿ : ನಿರಹಂಕಾರಕ್ಕೆ ಭಕ್ತಿಯೇ ಶೃಂಗಾರವೆಂಬ ತನ್ನ ಚೆನ್ನುಡಿಯಂತೆ ನಿರಹಂಕಾರದ ಮೂರ್ತಿಯಾಗಿ (ಶರಚ. ೪೧೮). [ಚೆನ್ನ + ನುಡಿ₂]

ಚೆನ್ನುಡೆ (ನಾ). ಸೊಗಸಾದ ಉಡುಗೆ : ಚೆನ್ನುಡೆಯ ಹೊಂಬಣ್ಣದ ಬಿಚ್ಚುಗೂದಲ . . . ಹೆಣ್ಣಾಮಗು (ಪುನರು. ೪೪೦). [ಚೆನ್ನ + ಉಡೆ₂]

ಚೆನ್ನೆ₁, ಚನ್ನೆ (ನಾ). ಚೆಲುವೆ ; ಸುಂದರಿ : ಚೆನ್ನೆ ಪೂನ್ನೆಯರಲಂ ಕೊಯ್ದಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೧-೧೦೨) ; ಪೆಱರಂ ತನ್ನಂತು ಬಗೆದು ಲೋಗರ ಚೆನ್ನೆಯರಂ ಬಯಸಲಾಗದೞವುಳ್ಳ ನರಂ (ಸಮಬ. ೫-೬೨) ; ಕಜ್ಜಳದ ಕನ್ನಡಿಯ ಚೆನ್ನೆಯರ್ವೆರಸು ಇಚ್ಚೆಗಾರ್ತಿ ನಡೆವಾಗಳ್ (ಕಬ್ಬಿಗಕಾ. ೩೨೪). **ಚನ್ನೆ** : ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ನ್ನೆಯ ಕಣ್ಮಲರೊಳ್ ಕಾಡಿಗೆಯ ನೆಟ್ಟಿದಳ್ ಮತ್ತೊರ್ವಳ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೬-೮೫) ; ಪೊಗಳ್ಗುಂ ಭೂಮಂಡಳಂ ಸಂತತಂ ಪಿರಿದುಂ ಮಾಳಲದೇವಿಯಂ ಬಹುಕಳಾಸಂಪನ್ನೆಯಂ ಚನ್ನೆಯನ್ (ಕಇ. IV, ೦-೩೮; 1204); ವರಪತಿವ್ರತೆ ಚನ್ನೆಯರ ಗರುವೆನಿಸಿ ನಡೆದಳು (ಕುವ್ಯಾಳ. ಒರಿಇ. ೩೩-೨೦). [ಚೆನ್ನ + – ಎ₂]

ಚೆನ್ನೆ₂ (ನಾ). =ಚೆನ್ನಂಗಿ : ಅರಳೆಯಿಂದೆಕ್ಕೆಯಿಂ ಕಕ್ಕೆಯಿಂ . . . ಬನ್ನಿಯಿಂ ಚೆನ್ನೆಯಿಂ (ಸಂದಿಮಾ. ೦೩-೦೨) ; ಎಲವಂ ಸಂಪಗೆ ಹೊನ್ನೆ ಚೆನ್ನೆ ಕವಳಂ ಕಾರಾಚಮಾಚಂ ಪುಲಿಂಗಿಲ್ (ರಾಜಶೇ. ೫-೫೬). [<ಚೆನ್ನಂಗಿ]

ಚೆನ್ನೆ₃ (ನಾ). (ಕರಾ) ಎರಡು ಸಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ಏಳೇಳು ಗುಣಿಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಮಣೆಯ ಮೇಲೆ ಕವಡೆ ಅಥವಾ ಹುಣಿಸೆಬೀಜಗಳಿಂದ ಆಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ ; ಅಟ್ಟುಗುಳಿಮಣೆ ಆಟ : ಚೆನ್ನೆಯಾಡದೆ ಶತಮಾನವೇ ಕಳೆದುಹೋದಂತಿತ್ತು ನನಗೆ (ಪಳಮು. ೦೨); ಗೊಂಬೆಮದುವೆಯನ್ನೊಮ್ಮೆ ಮಾಡಿ, ಚೆನ್ನೆಯಕ್ಕಡಿಯೊಮ್ಮೆ ಹೂಡಿ (ಗಿಳಿವಿಂ. ೭೦-೧೪).

[←ತುಳು. ಚೆನ್ನೆ]

ಚೆನ್ನೆಕಾಯಿ (ನಾ). ಚೆನ್ನೆ ಆಟದಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಬೀಜ,–ಕಾಯಿ : ಚೆನ್ನೆ ಕಾಯಿಗಳು ನನ್ನ ಕೈಯಿಂದ ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ ನಡುಗಿ ನಡುಗಿ ಚೆನೆ ಗುಳಿಗೆ ಬೀಳುತ್ತಿದ್ದುವು (ಶಳಮು. ೧೨). [ಚೆನ್ನೆ$_3$ + ಕಾಯಿ$_4$ (<ಕಾಯ್$_4$)]

ಚೆನ್ನೆಗ್ಗಿಲು, ಚನ್ನೆಗ್ಗಿಲು (ನಾ). ಕೆಂಪು ನೆಗ್ಗಿಲುಗಿಡ ; **ಕೆನ್ನೆಗ್ಗಿಲು :** "ಕಪಿಪಿಪ್ಪಲಿ–ಚೆನ್ನೆಗ್ಗಿಲು, ಗಜಗಿಪ್ಪಲಿ" (ಒಷಧಿ. ೩೭) ; ಬಿಳಿಕೊಮ್ಮೆ ಬೇರನೂ ಚೆನ್ನೆಗ್ಗಿಲ ಬೇರನೂ ನೀರಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಮುಖಕ್ಕೆ ಲೇಪಿಸಲು ಸ್ತ್ರೀಯರುಗಳ ಮುಖದ ಕರಿಬಂಗು ಶಮನವಹುದು (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೦೪೭). **ಚನ್ನೆಗ್ಗಿಲು :** ಕಡವದ ಬೇರು, ಚನ್ನೆಗ್ಗಿಲು, ಹಿಟ್ಟುಳುಕನ ಬೇರು ಇವಂ ಹಸುವಿನ ಹಾಲೊಳರೆದು . . . ಕೊಳ್ಳಲು ಕಲ್ಲುಕಟ್ಟು ಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರ ಸಹ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಸಕವೈ. ೩೭೯). [ಚೆಂ$_1$ + ನೆಗ್ಗಿಲು (<ನೆಗ್ಗಿಲ್)]

ಚೆನ್ನೆನಪು (ನಾ). ಸರಿಯಾದ ನೆನಪು : (+). [ಚೆನ್ನ + ನೆನಪು]

ಚೆನ್ನೆಮಣೆ, ಚನ್ನೆಮಣೆ (ನಾ). (ಕರಾ) ಚೆನ್ನೆ ಆಟವಾಡುವ ಮಣೆ ; **ಅಟ್ಟುಗುಳಿಮಣೆ :** ಆ ಚೆನ್ನೆಮಣೆ ಇಲ್ಲಿ ತಾ (ಶಳಮು. ೧೨). **ಚನ್ನೆಮಣೆ:** ಚನ್ನೆಮಣೆಗೆ ಹಾಲುವಾಣದ ಕಾಳು, ಪೆಟ್ಟಿಗೆ ಗಜ ಒದಗಿಸುತ್ತಿದ್ದವರು ರಾಗಜ್ಜ (ಪ್ರಕೃ. ೮೭). [ಚೆನ್ನೆ$_3$ + ಮಣೆ]

ಚೆನ್ನೆಯ್ದಿಲ್, ಚನ್ನೆಯ್ದಿಲ್, ಚೆನ್ನೈದಿಲು, ಚೆನ್ನೈದಿಲ್, ಚೆನ್ನೈದಿಲೆ (ನಾ). ಕೆಂಪು ನೈದಿಲೆ ; ರಕ್ತೋತ್ಪಲ : "ಸೌಗಂಧಿಕಂ, ಕಲ್ಹಾರಂ–ಈ ೨ ಚೆನ್ನೆಯ್ದಿಲ್"(ಹಲಾಯು.೧೧೨–೩೯); ಅಲರ್ದ ಚೆನ್ನೆಯ್ದಿಲ್ಗಳೊಳ್ಗಂಪಿನಿಂಪನಲಂಪಿಂ ತೆಗೆದೊಟ್ಟಿಕೊಂಡು . . . ತೀಡಿತ್ತೊಂದು ಮಂದಾನಿಲಂ (ಕಾದಂಸಂ. ೪೨೮). **ಚನ್ನೆಯ್ದಿಲ್ :** "ಅವಲೆಂದುಂ ಚಂಗಲವೆಯೆಂದುಂ ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ನ್ನೆಯ್ದಿಲ್" (ಶಶಸಾ. ೯–೧೬೬). **ಚನ್ನೈದಿಲು :** ಒಂದು ಹೂ ಮಂದಾರವುತ್ಪಲ ಒಂದು ಚನ್ನೈದಿಲು [ಪಾಠಾಂ. ಚೆನ್ನೆಯ್ದಿಲು] ಬಕುಳ ವೊಂದೊಂದು ಅರವಿಂದ (ಬಸವು. ೧೯–೬೫).**ಚೆನ್ನೈದಿಲ್ :** ಚೆನ್ನೈದಿಲ ಕಂಪನೆಯ್ದಲಾರ್ವುವೆ ಪೂಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೧–೧೨೩); ಕೆಲರಂಭೋರುಹದಿಂ ಕೆಲರ್ ಸುರಗಿಯಿಂ ಚೆನ್ನೈದಿಲಿಂದಂ ಕೆಲರ್ . . . ಪೂಜಿಸಿ(ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫–೨೩೨) ; ಚೆನ್ನೈದಿಲಲರ ಮಾಲೆ (ರೇವಣ. ೯೮–೪೩). **ಚೆನ್ನೈದಿಲೆ :** "ಚೆನ್ನೈದಿಲೆಯು ಚೆಂಗಲವೆಯುಮದೆನ್ನಲ್ ಸಲೆ ರಕ್ತೋತ್ಪಳಮಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೯೫). 'ಕೆನ್ನೆಯ್ದಿಲ್' ಪರಾ. [ಚೆಂ$_1$ + ನೆಯ್ದಿಲ್]

ಚೆನ್ನೆಯ್ದಿಲ್ಗೊಳ, ಚೆನ್ನೈದಿಲ್ಗೊಳ (ನಾ). ಕೆಂಪುನೈದಿಲೆಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಕೊಳ : ಅಲರ್ದಂಭೋರುಹಷಂಡಮುಳ್ಳಲರ್ದ ಚೆನ್ನೆಯ್ದಿಲ್ಗೊಳಂ(ಆದಿಪು. ೦–೬೭). **ಚೆನ್ನೈದಿಲ್ಗೊಳ :** ಚೆನ್ನೈದಿಲ್ಗೊಳದವೊಲಾಯ್ತಾ ಸಂಜೆಗೆಂಪಿನಿಂ ಗಗನತಳರ (ಕಾದಂಪೂ. ೫೦೦). [ಚೆನ್ನೆಯ್ದಿಲ್ + ಕೊಳ$_2$]

ಚೆನ್ನೇಸಱ್, ಚೆನ್ನೇಸಱು (ನಾ). ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಸೂರ್ಯ : ಚೆನ್ನೇಸಱ ಬಿಂಬಂ ಬಿಸುಪನುಳಿದು ಭೂವಿಯಾತಳಕಂಬರದಿಂದಿಳಿತರ್ಪಂದದಿಂ (ಜಯುಕಾ. ೩–೬೭). **ಚೆನ್ನೇಸಱು :** ಚೆನ್ನೇಸಱು ಮೂಡಗಡೆ ಬೆಳೆವಂದದಿ ಸನ್ನುತ [ತಿ]ವೆತ್ತು ಬೆಳೆದನು (ನೇಮಿಸಂ. ೫–೦೧೨). [ಚೆಂ$_1$ + ನೇಸಱ್]

ಚೆನ್ನೇಸಱು 'ಚೆನ್ನೇಸಱ್' ನೋ.

ಚೆನ್ನೈದಿಲ್ 'ಚೆನ್ನೆಯ್ದಿಲ್' ನೋ.

ಚೆನ್ನೈದಿಲೆ 'ಚೆನ್ನೆಯ್ದಿಲ್' ನೋ.

ಚೆನ್ನೈದಿಲ್ಗೊಳ 'ಚೆನ್ನೆಯ್ದಿಲ್ಗೊಳ' ನೋ.

ಚೆನ್ನೊಪ್ಪು (ಕ್ರಿ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಶೋಭಿಸು : ತಿರೆಯುಂ ಮುಟಿಬೆಳೆಗಳಿಂ ಚೆನ್ನೊಪ್ಪಿ ಬಜಿಗಾಲವಂ ಕಾಣದಾಯ್ತು (ಅದ್ಭುತ. ೭–೨೧).
[ಚೆನ್ನ + ಒಪ್ಪು$_1$]

ಚೆನ್ನೌಡಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಡಲ; ಕೆಂಪು ಹರಳಿನ ಗಿಡ : "ಉತ್ತಾನ(ಪತ)ಪತ್ರ – ಹೇರೌಡಲ, ಚೆನ್ನೌಡಲ" (ಒಷಧಿ. ೦೭).
ಚೆಂ$_1$ + ಔಡಲ (<ಅವುಡಲ)]

ಚೆಪ್ಪಗೊಡಲಿ 'ಚಪ್ಪಗೊಡಲಿ' ನೋ.

ಚೆಪ್ಪರಿ 'ಚಪ್ಪರಿ' ನೋ.

ಚೆಪ್ಪಲಿ 'ಚಪ್ಪಲಿ' ನೋ.

ಚೆಪ್ಪಾಳೆ 'ಚಪ್ಪಳೆ' ನೋ.

ಚೆಪ್ಪು 'ಚೇಪು$_3$' ನೋ.

ಚೆಪ್ಪೆ 'ಚಪ್ಪೆ$_1$' ನೋ.

ಚೆಪ್ಪೆಜಾಡ್ಯ 'ಚಪ್ಪೆಜಾಡ್ಯ' ನೋ.

ಚೆಪ್ಪೆವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಚಪ್ಪಟೆಯಾಗು : ಪೊಡವಿಯು ಪೊತ್ತ ಫಣೀಂದ್ರನ ತಲೆ ಚೆಪ್ಪೆವಡೆದುದು (ನೇಮಿಸಂ. ೩೭–೦೦೫). [ಚೆಪ್ಪೆ (<ಚಪ್ಪೆ$_1$) + ಪಡೆ$_1$]

ಚೆಪ್ಪೋಡು 'ಚಪ್ಪೋಡು' ನೋ.

ಚೆಬ್ಬೆ 'ಸಬ್ಬೆ' ನೋ.

ಚೆಮ್ಮ 'ಚಮ್ಮ' ನೋ.

ಚೆಮ್ಮಣಿ (ನಾ). ಕೆಂಪು ರತ್ನ ; ಮಾಣಿಕ್ಯ ; ಪದ್ಮರಾಗ : ಕಡಲೊಡೆಯನು ನಿಟ್ಟಿಪ ಚೆಮ್ಮಣಿಗಯ್ಯು ಪಿ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆನ್ನಮಣಿಗನ್ನ, ಚನ್ನಮಣಿಗೈಪಿ]ಡಿಯೆನೆ . . . ಪಗಲಾಣ್ಮನೆಸದನು (ಸೊಬಸೋ. ೯–೭).
[ಚೆಂ$_1$ + ಮಣಿ$_3$]

ಚೆಮ್ಮಣಿಗೆ 'ಚವಮ್ಮಾಳಿಗೆ' ನೋ.

ಚೆಮ್ಮಣಿವಟ್ಟು, ಚಮ್ಮಣಿವಟ್ಟು (ನಾ). ೧. ಬೈತಲೆಯ ಮಣಿ (?) : ಭಳಿರೆ ಜಡ ಜಾರಜಂಗುಳಿಯ ನಟ್ಟ ನಡುವಲೆಗಿಟ್ಟ ಚೆಮ್ಮಣಿವಟ್ಟೆ ಮುಟ್ಟದಿರೆನಲು ಬೆಜ್ಜರವಟ್ಟು ನಿಟ್ಟಿಸುತ್ತಿರಲು ತದ್ವಿಹಗಾಂಗನೆಯು ಮೊಗುಳೆ (ಮದೇಪು. ೬–೦೫). **ಚಮ್ಮಣಿವಟ್ಟು :** ೨. ಕುಂಕುಮದ ಬಟ್ಟು; ಕೆಂಪು ತಿಲಕ: ಕಮಳದಳನೇತ್ರೆ ಕಲಧೌತಗಾತ್ರೆ ರಮಣಿಯರ ನುಣ್ಗೊಸಲ್ಗ ಮರ್ದ ಚಮ್ಮಣಿವಟ್ಟೆ ಕುಮತಿಯೆಂದಿಟ್ಟಸದಿರೆನ್ನನೆಂದ (ಮದೇಪು. ೮–೧೩).
[ಚೆಮ್ಮಣಿ + ಬಟ್ಟು$_1$ (<ಬಟ್ಟ$_1$)]

ಚೆಮ್ಮಾವುಗೆ 'ಚವಮ್ಮವಾವುಗೆ' ನೋ.

ಚೆಮ್ಮಾಳಿಗೆ (ನಾ). ಚಂದವಾದ ಮಾಳಿಗೆ: ಹಣ್ಣಡಿಕ್ಕಾಸುವುಂಚ ಕುಶಲದ ತಲೆಗಿಂಬು ಚೆಮ್ಮಾಳಿಗೆಗೊಳಗೆ ತೆನೆಯಾದ ರಾಜನವ ನಿಮ್ಮ ರಾಯರು ಬಿತ್ತಿ ಬೆಳೆದರು (ನಾಪದ. ೭೫). [ಚೆಂ$_2$ + ಮಾಳಿಗೆ]

ಚೆಮ್ಮೊಗು (ನಾ). (ಗಿಳಿಯ) ಕೆಂಪಾದ ಮೂಗು,–ಕೊಕ್ಕು : ದಾಳಿಂಬದೊಳ್ವಣ್ಣನೊಡೆದು ಚೆಮ್ಮೊಗಿಟ್ಟು ಹೇಟಲಳವಡದ ಸಲ್ಲೀಲೆಯೊಳಗಳ ವಟ್ಟು (ಉದ್ಭಟ. ೩–೯೫). [ಚೆಂ$_1$ + ಮೂಗು$_1$]

ಚೆಮ್ಮೊಗ (ನಾ). ಕೆಂಪಾದ ಮುಖ : ಎದುತ್ತೇದುತ್ತ ಸೇದೆನೀರಲ್ಲಿ ಮಿಂದ ಚೆಮ್ಮೊಗವನ್ನು ಚೇಲಾಂಚಲದಿಂದ ತೊಡೆದುಕೊಂಡು (ಮುಂತ್ರಶ. ೬೪–೦೫).
[ಚೆಂ$_1$ + ಮೊಗ]

ಚೆಯ್$_1$ 'ಚಯ್$_2$' ನೋ.

ಚೆಯ್$_2$ 'ಸಯ್$_2$' ನೋ.

ಚೆಯಿಪಲ್ಲ (ನಾ). ಒಂದು ಮನೆತನದ ಹೆಸರು (?) : ಸುಸೌಖ್ಯಸಂಗವುಂ ಕೋಮಳಗಾತ್ರ ತಮ್ಮ ಮಲ್ಲಿರಾಯನು ಸ್ವರ್ಗಮನೆಯ್ದ ಚೆಯಿಪಲ್ಲದಾಮ ದೀಪಂ ಮದಶೋಭಿಭ[ತಮ್ಮಂ]ಮನೆ ಸಂಪರಿಸಿದು(ಕಇ. I, ೩೮–೯; 1408).
[?]

ಚೆಯ್ಗುಡು, ಚೈಗುಡು (ಕ್ರಿ). ಲಲ್ಲೆಯಾಡು ; ಮುದ್ದಾಡು ; ಪಡೆಯದ ಬರ್ಕುಮೋ ಸುತನ ವಕ್ತ್ರಮನೀಕ್ಷಿಪ ಲಲ್ಲೆಗೆಯ್ವ ನಣ್ಪಿಡದನುರಾಗದಿಂ ನಗಿಸುವಳ್ಕಟಿಯೊಳೊಪ್ಪುವ ನೆತ್ತಿಯೊಡ್ಡಿ ಚೆಯ್ಗು[ಪಾಠಾಂ. ಚೈಗು]ಡುವ . . . ಸೈಪು ಸರೋರುಹೇಕ್ಷಣೆ (ವೃಷಪು. ೨–೩೩). **ಚೈಗುಡು :** ಚೈಗುಡುವ ಪೆಣ್ಮಣಿಯ ಸೈಪಿಂಗೆ ತಿಳಿವಡೆಣೆಯುಂಟೆ (ಕಿರೀಟೀ. ೨–೨೮).
[ಚೆಯ್$_1$ (<ಚಯ್$_2$) + ಕುಡು$_1$ (<ಕೊಡು$_1$)]

ಚೆಯ್ಮುಂಡಾಡು, ಚೈಮುಂಡಾಡು (ಕ್ರಿ). ಮುಂದ್ದಾಡು ; ಲಲ್ಲೆಯಾಡು: (ಕ). **ಚೈಮುಂಡಾಡು :** ತೆಗೆದು ತಕ್ಕೈಸಿ ಬೋಳೈಸಿ ಚೈಮುಂಡಾಡಿ ಒಗು ಮಿ ಗೆ ಯ ಸುಖಸುಧಾನಂದದೊಳಗೋಲಾಡಿ (ದೀಕ್ಷಾಬೋ. ೧೪೪-೬) ; ದಾ ಎನುತ ಚೈಮುಂಡಾಡಿ [ಪಾಠಾಂ. ಕೈಮುದ್ದಾಡಿ] ಮುಂದಲೆ ವಿಡಿದು ಕುಣಿಕುಣಿದಾಡಿ ಸೌಖ್ಯವನೀಯುತಿರ್ದಳು ಮಾಯೆ ಮೋಹಿನಿಗೆ (ಪ್ರಭುಲಿ. ೩-೨೯) ; ಒ ಸೆ ದು ಚೈಮುಂಡಾಡುತಾಲಿಂಗಿಸಿದಳನುರಾಗ ಪ್ರಪಂಚದ ಕೊಸಬುಕೆಯ ಕಳ ವ ಳ ದ ಮೈಮರಬಿವೆಯಲಿ ಮಸ್ತಕವ (ತೊರರಾ. ೬-೧೨-೩೦). [ಚೆಯ್$_1$ (<ಚಯ್$_2$) + ಮುಂಡಾಡು]

ಚೆಯ್ಯಾಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಾಳವಾದ್ಯ : ಚೆಯ್ಯಾಕಗಳು ಚೆಳ್, ಚೆಯ್ ಎಂದು ಕುಟ್ಟುತ್ತಿರುವುವು (ಕನ್ನಜಾ. ೧೪). [?]

ಚೆಯ್ಯಾಟ 'ಚಯ್ಯಾಟ' ನೋ.

ಚೆಯ್ಯಾಡು 'ಚಯ್ಯಾಡು' ನೋ.

ಚೆರಗ 'ಚರುಗ' ನೋ.

ಚೆರಪು 'ಸೆಱಪು' ನೋ.

ಚೆರಿಗೆ 'ಚರಿಗೆ$_1$' ನೋ.

ಚೆರೆ 'ಚರೆ' ನೋ.

ಚೆರೆಮದ್ದು (ನಾ). ಸಿಡಿಮದ್ದು ; ಚರೆ : ಅದರಲ್ಲಿ ತುಂಬಿಸುವುದು ಮಾತ್ರ ಚೆರೆಮದ್ದು (ಬಟ್ಟಜೀ. ೩೮). [ಚೆರೆ (<ಚರೆ) + ಮದ್ದು$_1$ (<ಮರ್ದು)]

ಚೆಲ್, ಚೆಲು (ಗು). ಚೆಲುವಾದ ; ಸುಂದರವಾದ. 'ಚೆಲ್ಗದಿರ್', 'ಚೆಲ್ವಡೆ' ಪರಾ. **ಚೆಲು :** ಹುಣ್ಣಿವೆಯ ಶಶಿಯಂತೆ ಚೆಲು ಚೆಲುವೆಣ್ಣುಗಳು ಸಹ ಬಂದನೆಂದೀಕ್ಷಿಸಿತು ಪುರಜನವು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೮-೯೬). 'ಚೆಲುಕಾಂತಿ' ಪರಾ. [<ಚೆಲ್ವು$_1$]

ಚೆಲಂಕು 'ಚಲಂಕು' ನೋ.

ಚೆಲಂಗು 'ಚಲಂಕು' ನೋ.

ಚೆಲದಿ 'ಸೆಲಂದಿ' ನೋ.

ಚೆಲಪಿಳೆರಾಯ 'ಚೆಲ್ವಪಿಳ್ಳೆರಾಯ' ನೋ.

ಚೆಲಬಾಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: ಚೆಲಬಾಗೆ, ಚೀಲ, ಎಲೆಸುಜ್ಜಲ ಬಾಗೆ (ಮೃಶಿಗಿ. ೪-೬೩). [?]

ಚೆಲವೆ 'ಚಲುವ್ವೆ' ನೋ.

ಚೆಲು 'ಚೆಲ್' ನೋ.

ಚೆಲುಕಾಂತಿ (ನಾ). ಅಂದವಾದ ಕಾಂತಿ,–ಶೋಭೆ : ಕಣ್ಣದಿರಿನ ಚೆಲು ಕಾಂತಿ ಚೆಲ್ಲುವ ಸೆರೆಗಣ್ಣು (ನಿಮ್ಮದ್ದ. ೩). [ಚೆಲು(<ಚೆಲ್) + ಕಾಂತಿ]

ಚೆಲುಗಬ್ಬ (ನಾ). ಸುಂದರವಾದ ಕಾವ್ಯ : 'ಕಾಲೂರ ಚೆಲುವೆ' ಒಂದು ಚೆಲುಗಬ್ಬ (ಕಾಲೂರ. ೧೧ ಹರಳ). [ಚೆಲು (<ಚೆಲ್) + ಕಬ್ಬ$_1$]

ಚೆಲುಬಿಸಿಲು (ನಾ). ಅಂದವಾದ ಬಿಸಿಲು : ಬಂಗಾರದ ಚೆಲುಬಿಸಿಲ ಕಿರೀಟದ ಶೃಂಗಾರದ ತಲೆ ಎತ್ತುವನು (ಕಎಪು. ೫-೩).
[ಚೆಲು (<ಚೆಲ್) + ಬಿಸಿಲು (<ಬಿಸಿಲ್)]

ಚೆಲುವ$_1$ 'ಚೆಲ್ವ' ನೋ.

ಚೆಲುವ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ: ಹಲುಬುವ ಗೌಜು ಕರ್ಕಟ ಕಪ್ಪುರಸೆಟ್ಟಿ ಚೆಲುವ ಬೆಳವ ಕುಕ್ಕುಟಿಗ (ಮೋಹತ. ೭-೦೭). 'ಸಾಳುವ' ಪರಾ. [?]

ಚೆಲುವಳಿ, ಚಲುವಳಿ (ಕ್ರಿ). ಅಂದಗೆಡು ; ವಿಕಾರವಾಗು : ಹೊರಟು ಪಾಂಡ್ಯನ ಚೆ [ಪಾಠಾಂ. ಚ]ಲುವಳಿದು ನೆಟಿ ಹೊರಟು ನೆಲೆಗೊಂಡಿದ್ದ ಬೆನ್ನಿನ ಹೊರಟು ಹೋಗಲು ಮಿಥ್ಯೆಯಾಯಿತು (ಬಸಪು. ೫೦-೩೦). **ಚಲುವಳಿ :** ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ.
[ಚೆಲುವು (<ಚೆಲ್ವು$_1$) + ಅಳಿ$_1$ (<ಅೞಿ$_1$)]

ಚೆಲುವಾನ್, ಚಲುವಾನ್ (ಕ್ರಿ). ಚೆಲುವನ್ನು ಹೊಂದು ; ಅಂದವನ್ನು ಪಡೆ: ಚೆಲುವಾಂತ ರಾಜಮಂದಿರಗಳೆಸೆದಿಹ ಕೇರಿಯಲಿ ಮೆಲ್ಲನೈತಂದು (ವಂಕಾರಾ. ೩-೩-೩೩). **ಚಲುವಾನ್ :** ಮೋಹನದೆ ಇರ್ಪುದು ಕರ್ಣಾಟಕ ರಾಜ್ಯ ಚಲುವಾಂತುವೊಪ್ಪುವ ಸಕಲ ಸಂಭ್ರಮದೆ (ಕಂನವಿ. ೨-೧೦).
[ಚೆಲುವು (<ಚೆಲ್ವು$_1$) + ಆನ್$_1$]

ಚೆಲುವಿಕೆ 'ಚೆಲ್ವಿಕೆ' ನೋ.

ಚೆಲುವು 'ಚೆಲ್ವು$_1$' ನೋ.

ಚೆಲುವುತನ (ನಾ). ಅಂದಗಾರಿಕೆ ; ಸೊಗಸುತನ ; ಚೆಲ್ವಿಕೆ : ಚೆಲುವುತನವಿರ್ದೊಡೇನು ಬೆಲೆವೆಣ್ಗೆ (ರೇವಣ. ೬೬-೨೩). 'ಚೆಲ್ವತನ' ಪರಾ. [ಚೆಲುವು (<ಚೆಲ್ವು$_1$) + – ತನ]

ಚೆಲುವೆ$_1$ 'ಚೆಲ್ವೆ' ನೋ.

ಚೆಲುವೆ$_2$ 'ಚಲುವ್ವೆ' ನೋ.

ಚೆಲುವೆಣ್ಣು (ನಾ). ಸುಂದರಿ ; ಚೆಲುವೆ : ಅಣ್ಣಿವಳಿಯದೆ ಬಣ್ಣಗುಂದದೆ ಹುಣ್ಣಿವೆಯ ಶಶಿಯಂತೆ ಚೆಲು ಚೆಲುವೆಣ್ಣುಗಳು ಸಹ ಬಂದನೆಂದೀಕ್ಷಿಸಿತು ಪುರಜನವು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೮-೯೬).
[ಚೆಲು (<ಚೆಲ್) + ಪೆಣ್ಣು (<ಪೆಣ್)]

ಚೆಲ್ಗದಿರ್ (ನಾ). ಸುಂದರವಾದ ತೆನೆ : ಉಬ್ಬಿದೊಡಲೇಂ ಪೊಲಂ ಚೆಲ್ಗದಿರ್ ಪಾಲ್ ಪಡೆದು ತುಂಬಿ ಬೆಳೆದಿದೆ (ಕಾಲೂರ. ೯೦-೩೦).
[ಚೆಲ್ + ಕದಿರ್$_1$]

ಚೆಲ್ನಡೆ (ನಾ). (?): ಸೋರ್ಮುಡಿ ಪದಿರ್ಮುಡಿ ಸೋಗೆಗೆ ಪುರ್ವು ಕೊರ್ವು ಚೆಲ್ನಡೆಗೆ ನಖಂ ಮುಖಂ ಪಕಿಗೆ ತೋಳ್ ಕರವಾಳ್ ಮದನಂಗೆ ಕಾಂತೆಯಾ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೪೩). [P ಇದು 'ಬೆಲ್ನಡೆ' ಎಂಬುದರ ಅಪ ಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು.] [ಚೆಲ್ + ನಡೆ$_2$]

ಚೆಲ್ಲ$_1$ 'ಚಲ್ಲ$_1$' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲ$_2$ 'ಸೆಳ್ಳ' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಸರಸವಾಡು ; ವಿನೋದವಾಡು : ಕಳಮಾಳಿ ಯೆಸೆದುವಲ್ಲಲ್ಲಿ ಚೆಲ್ಲಂಗೆಯ್ವುತುಂ ಕಾಯ್ವ ವಲ್ಲವಿಯರಿಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೧೪). [ಚೆಲ್ಲ$_1$ (<ಚಲ್ಲ$_1$) + ಕೆಯ್$_1$]

ಚೆಲ್ಲಂದೋಱು (ಕ್ರಿ). ವಿನೋದವನ್ನು ತೋರು ; ಸರಸವಾಡು : ಇಲ್ಲಿ ಪಲವುಂ ಚೆಲ್ಲಂದೋಱುವೆಂ ನಿಲ್ಲಿಂ (ಚಿಕವಿ. ೬-೦೩೩ ವ).
[ಚೆಲ್ಲ$_1$ (<ಚಲ್ಲ$_1$) + ತೋಱು]

ಚೆಲ್ಲಂಬೀಱು (ಕ್ರಿ). ವಿಲಾಸವನ್ನು ಬೀರು ; ಒಯ್ಯಾರ ಮಾಡು : ಚೆಲ್ಲಂಬೀಱುವವೊಲಿರ್ದುವವಯವವನಿತುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦೩-೦೦೨).
[ಚೆಲ್ಲ$_1$ (<ಚಲ್ಲ$_1$) + ಬೀಱು]

ಚೆಲ್ಲಂಬೆರಸು 'ಚಲ್ಲಂಬೆರಸು' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲಕಾತಿ 'ಚಲ್ಲಗಾರ್ತಿ' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲಕೇತನ (ನಾ). ಒಂದು ಬಿರುದು: ವಿಜಯಲಕ್ಷ್ಮೀನಿವಾಸಿತ ಚೆಲ್ಲಕೇತನ ಶ್ರೀಮತ್ ಬಂಕೆಯರಸ (ಕಇ. I, ೦೫-೩ ; ?). 'ಚಲ್ಲಧ್ವಜ' ಪರಾ.
[ಚೆಲ್ಲ$_0$ + ಕೇತನ]

ಚೆಲ್ಲಗಣ್ 'ಚಲ್ಲಗಣ್' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲಗಣ್ಬೊಣರ್ (ನಾ). ವಿಲಾಸವನ್ನು ಬೀರುವ ಕಣ್ಣುಗಳ ಜೊತೆ : ತನ್ನಯ ಚೆಲ್ಲಗಣ್ಬೊಣರ ಲೀಲೆಯನೇಟುಪ ಬಾಳೆಮಿಾನ್ಗಳಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೯೯). [ಚೆಲ್ಲಗಣ್ (<ಚಲ್ಲಗಣ್) + ಪೊಣರ್$_2$]

ಚೆಲ್ಲಗಾತಿ 'ಚಲ್ಲಗಾರ್ತಿ' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲಗಾರ್ತಿ 'ಚಲ್ಲಗಾರ್ತಿ' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲಣ 'ಚಲ್ಲಣ' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲನೆ (ಅ). ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ; ಕೂಡಲೆ : ನೆಲ್ಲಿ ಬೆಳುಹೂಲಿಗಳ ಬೇರಿಲ್ಲಣ ಮುಳುಗೊಗ್ಗಿಯೆಂಬಿನಿತ್ತಱ ಪುಡಿಯಂ ಚೆಲ್ಲನೆ ಮೂಗಿನೊಳೂಡಿದೊಡೆಲ್ಲಾ ಪಾವಿನ ವಿಷಕ್ಕೆ ತವಿಲದೆ ಸಾಲ್ಗುಂ(ಖಮದ. ೭-೫೩). [ಚೆಲ್$_0$ + – ಅನೆ$_1$]

ಚೆಲ್ಲಪಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಇವರುಭಯ ಸನ್ಮಥದೊಳ್ ಬರದೊಂ ಚೆಲ್ಲಪಯ್ಯಂ (ಎಕ. XI, ಹೊಳಲ್ಕೆ. ೩೦-೧೫ ; 964).

[ಚೆಲ್ಲಪ$_0$ + ಅಯ್ಯ$_1$]

ಚೆಲ್ಲಪಿಲ್ಲಿ 'ಚಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿ' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲವತ್ತ 'ಚಲ್ಲವತ್ತ' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲವಾಡು 'ಚಲ್ಲವಾಡು' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲವೆರು (ಕ್ರಿ). ವಿಲಾಸವನ್ನು ಪಡೆ ; ಸರಸದಿಂದ ಕೂಡಿರು : ಚೆಲ್ಲವೆತ್ತೋರೆನೋಟಕ್ಕೆಡೆಯಾಗೆ ಕಾಂತಮಂ ಪೇಳ್ವವೊಲಿ ಜಿನುಗುತಿರ್ದಪ್ಪೆ ಕರ್ಣಾಂತದೊಳ್ (ಶಾಕುಂತ. ೧೧-೨೪).

[ಚೆಲ್ಲ$_1$ (<ಚಲ್ಲ$_1$) + ವೆರು (<ಪೆಱು$_1$)]

ಚೆಲ್ಲವೊತ್ತ 'ಚಲ್ಲವತ್ತ' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲಾಟ$_1$ 'ಚಲ್ಲಾಟ$_1$' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲಾಟ$_2$ 'ಚಲ್ಲಾಟ$_2$' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚದರಿಸು : ಇರಲಿ ನೋಡುವೆ, ಚೆಂಗಾಳ್ವರನ್ನು ಚೆಲ್ಲಾಡಿಸುತ್ತೇನೆ ಎಂದರು (ಚೆಂಗಾಳ್ವ. ೨೫).

[ಚೆಲ್ಲಾಡು$_1$ (<ಚಲ್ಲಾಡು$_1$) + – ಇಸು$_3$]

ಚೆಲ್ಲಾಡು$_1$ 'ಚಲ್ಲಾಡು$_1$' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲಾಡು$_2$ 'ಚಲ್ಲವಾಡು' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿ 'ಚಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿ' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲಿ 'ಚಲ್ಲಿ$_3$' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲಿಪಿಲ್ಲಿ 'ಚಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿ' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲಿಸು$_1$ 'ಚಲ್ಲಿಸು$_1$' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲಿಸು$_2$ 'ಚಲ್ಲಿಸು$_2$' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲು$_1$ 'ಚಲ್ಲು$_1$' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲು$_2$ 'ಚಲ್ಲ$_1$' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲುತನ 'ಚಲ್ಲುತನ' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲುಮಲ್ಲಿ(ನಾ). ಗಾಂಭೀರ್ಯವಿಲ್ಲದವಳು ; ಚೆಲ್ಲಗಾತಿ : ಈ ಹುಡುಗಿ ಶುದ್ಧ ಚೆಲ್ಲುಮಲ್ಲಿ (ನಂದನ. ೭೦). [ಚೆಲ್ಲು$_2$ (<ಚಲ್ಲ$_1$) + ಮಲ್ಲಿ]

ಚೆಲ್ಲೆ, ಚಲ್ಲೆ$_1$ (ನಾ). ೧. ಉದ್ದ ; ನೀಳ ; ದೀರ್ಘತೆ : "ಚೆ[ಪಾಠಾಂ. ಚ]ಲ್ಲೆಯನೆ ನಿಡಿದು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೫೦). (ಗು). ೨. ಉದ್ದವಾದ ; ದೀರ್ಘವಾದ. 'ಚೆಲ್ಲೆಗಣ್' ಪರಾ. ಚಲ್ಲೆ$_1$: ೧. "ಚಲ್ಲೆಯೆನೆ ನಿಡಿದು" (ಕಬ್ಬಿಗ. ೫೦). 'ಚಲ್ಲೆಗಣ್' ಪರಾ.

ಚೆಲ್ಲೆಗಣ್, ಚಲ್ಲೆಗಣ್ (ನಾ). ನೀಳವಾದ ಕಣ್ಣು ; ಅಗಲವಾದ ಕಣ್ಣು : ಬಂದರ್ ನಗೆಗಣ್ಗಳ ಚೆಲ್ಲೆಗಣ್ಗಳಲರ್ಗಣ್ಗಳ ಮಿಱುಗಣ್ಗಳ ಬೆಡಂಗಿಯರ್ (ಜಗವಿ. ೪-೧೨೪) ; ಮಡದಿಯರ ಚೆಲ್ಲೆಗಣ್ಣೆಳಮಿಂಚಿನಂತಿರಲು (ನಂದಿಕ. ೧೫-೭೭); ನಲ್ಲರೂಪಿಲ್ಲೆಂದಡೀಕ್ಷಿಸು ಚೆಲ್ಲೆಗಂಗಳಿಂ (ಬಸವು. ೪೦-೧೪). **ಚಲ್ಲೆಗಣ್** : ಚಲ್ಲೆಗಣ್ಣ ತುಱುಗೆಮೆಯ ವಿಶಾಲಗಂಡಸ್ಥಳದ . . . ವಾರನಾರೀಕದಂಬಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮-೧೯೬) ; ಆತನ ಚಲ್ಲೆಗಣ್ಗಳಾತನ ಬಗೆಗೊಳ್ವ ಪೆರ್ದೊಡೆಗಳ್ (ಜಗವಿ. ೧೧-೧೫) ; ಶ್ರುತಿಯುವತಿ ಸೂಸುವ ಚಲ್ಲೆಗಂಗಳ ಮೊನೆಗೆ ಮಿಾಸಲುಗುಡದ ಮೈಸಿರಿಯ (ಕುಮಾ.ಅ. ೪-೪೦).

[ಚೆಲ್ಲೆ + ಕಣ್]

ಚೆಲ್ಲೆಗಾತಿ 'ಚಲ್ಲಗಾರ್ತಿ' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲೆನೋಟ 'ಚಲ್ಲೆನೋಟ' ನೋ

ಚೆಲ್ಲೆಯ 'ಸೆಲ್ಲೆಹ' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲೆಹ 'ಸೆಲ್ಲೆಹ' ನೋ.

ಚೆಲ್ಲೆಹೋಗು (ಕ್ರಿ.) ಚೆಲ್ಲಾಟಕ್ಕೆ ಹೋಗು (?) : ಚನ್ದ್ರವನದಲ್ಲಿ ಕೋಣಪ್ಪಜಟ್ಟಿಯೊಡನೆ ಚೆಲ್ಲೆಹೋಗಿಯಿದ್ದು ರಾತ್ರಿ ಕಾವಲಿದ್ದದ್ದಕ್ಕೆ (ಚಟ್ಟಅ. ೫೭-೦). [<ಚೆಲ್ಲ$_1$ + ಹೋಗು$_1$ (<ಪೋಗು$_1$)]

ಚೆಲ್ವ, ಚಲುವ, ಚಲ್ವ, ಚೆಲುವ$_1$ (ನಾ). ೧. ಅಂದವಾದುದು ; ಸುಂದರವಾದುದು ; ಚೆನ್ನಾದುದು ; ಉತ್ತಮವಾದುದು : ಮತ್ತಾಪುರಂ ಚೆಲ್ವನಾಪುರಮಿಂಬಾಪುರವೊಳ್ಳಿತಾಪುರಂ (ಅನಂಪು. ೧-೧೨೦). ೨. ಅಂದ ; ಚೆಲುವು ; ಸೌಂದರ್ಯ : ಮೊದಲ ಪದಂ ನ್ಯೂನಾಕ್ಷರಂ . . . ಇದಱಿಂ ಛಂದೋಭಂಗಂ ಪದನಱಿದದನಿಂತು ಸಮಱಿ ಪೇೞ್ದೊಡೆ ಚೆಲ್ವಂ (ಕವಿರಾ. ೦-೯೨). ೩. ಸುಂದರನಾದವನು ; ಸ್ಫುರದ್ರೂಪಿ : ಚೆಲ್ವರ್ಕಳಭಿಜನರ್ಕಳ್ಗುಣಿಗಳ್ (ಕವಿರಾ. ೨-೨೭) ; ಪುಷ್ಪಸಂಕುಳದೊಳ್ ನೀನೇ ವಿಳಾಸಿಯ್ಯೆ ಮಿಡಿಗಳೊಳ್ ನೀಂ ಚೆಲ್ವನೈ (ಆದಿಪು. ೧೧-೯೮) ; ಕರ ಚೆಲ್ವ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆಲುವ] ಶ್ರೀಶೈಲಚನ್ನಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನ ಸಜ್ಜನ ಗಂಡನ ಮಾಡಿಕೊಂಬೆ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೧೪೪-೩೨೮). ೪. ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಇಷ್ಟಬ್ರಿತ್ಯನಪ್ಪ ಪೊಲೆಯಕ್ಕುಪ್ರಿಯ ಚೆಲ್ವ . . . ಚೆಲ್ವ ಸಂಪನ್ನ (ಎಇ. IX, ೨೦-೪ ;). 800 **ಚಲುವ** : ೧. ನಿಮ್ಮ ಕರುಣವೇ ಕರ ಚಲುವ ಸಕಳೇಶ್ವರಯ್ಯ (ಸಮೂವ. ೫-೧೮) ; ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ಲುವವಹ ಮೃದುತರವೆನಿಪ ಪರಿಮಳಿಪ ಪೊಸಖಂಡಂಗಳಂ ಸವಿಗೊಳುತ (ಬಸವು. ೧೮-೨೯). ೩. ಚಲುವ [ಪಾಠಾಂ. ಸುಜನ]ರುಱಿಗೆ ರೂಪಿನ ಮದವಂ (ಸಮುಪ. ೪-೦೦೮) ; ಸಾವಿಲ್ಲದ ಕೇಡಿಲ್ಲದ ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ಲುವಂಗಾನೊಲಿದೆನವ್ವಾ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೧೨೨-೨೮೩). (ಗು). ೫. ಅಂದವಾದ ; ಸೊಗಸಾದ ; ಉತ್ತಮವಾದ : ಬೇಱೊಂದು ನಾತೊಡೆ ಚಲುವ ಚಂದನದ ಪಡಿಯೆನಿಸದಡೆ (ಬಸವು. ೨೭-೪) ; ಚಲುವ ವಧು ಕೇಳಲೆ ದುರಾತ್ಮಕರಳಿವರೇಯೆನ್ನನು (ಕುಮಾವಿ. ಒರಿಇ. ೨-೩೦). **ಚಲ್ವ** : ೧. ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ಲ್ವವಹ ಮೃದುವಪ್ಪ ಗಂಧಂ ನಿಲ್ವ . . . ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆಯನೆಯ್ದೆ ಕೊಯ್ದು(ಬಸವು. ೪೩-೨೭). ೩. ಚಲ್ವನೇ ಹರನಂ ಮೋಹಿಸಲಾಪ್ಪನೆಂತುವಧಿಕಂ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುಭೂಪಾಳಕಂ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೫೮-೩೯; 1117). **ಚೆಲುವ$_1$** : ೧. ಪರಿಣಾಮದೊಳಗೆ ಮನದ ಪರಿಣಾಮವೆ ಚೆಲುವ ಸಂಗದೊಳಗೆ ಶರಣರ ಸಂಗವೆ ಚೆಲುವ (ಅವಚಂ. ೦೧೯-೫೩೮). ೩. ನೀಲೋತ್ಪಲನಿಭಾಂಗದ ಮುದ್ದುವದನದ ಚೆ[ಪಾಠಾಂ. ಚ]ಲುವ ದೇವರ ದೇವನೆಸೆದನು ಬಾಲಕೇಳಿಯಲಿ (ಕೊರಗಾ. ೦-೮-೮೦) ; ಚೆಲುವರರಸನರ್ಜನಾದ್ರುವ್ಯವೆರಸಿ ನಿರ್ಮಲಯೋಗಿಪಥಕೈದಿದನು (ಭರತ. ೩-೭). ೫. ಪೂಸಿದ ವಿಭೂತಿ ಕಯ್ಗೊಳು ಪಾತ್ರೆಯೇಕ ಜಡೆ ಭಾಸುರದ ಪುಲಿದೊವಲು ಲಾಕುಳಂ ಚೆಲುವ ನಡೆ (ತಿರುರ. ದೇ. ೦೦-೧೦).

ಚೆಲುವಾನೆಗಳ್=ಒಳ್ಳೆಯ ಆನೆಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಕೋಡೂಪುರ್ವರವರೇಶ್ವರಂ ಚೆಲುವಾನೆಗಳ್ಪಂ ವೈರಿ [ಹೃತ್ಸಲ್ಲಂ] (ಕಇಆ. ೧೨೬-೩೭-೯ ; 1107).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚೆಲ್ವ ; ತೆಲು. ಚೆಲುವ, ಚೆಲ್ವ]

ಚೆಲ್ವಕಾಱ (ನಾ). ಅಂದಗಾರ ; ಚೆಲುವ ; ಸುಂದರ : ಚೆಲ್ವಕಂಗಳ ಚೆಲ್ವಕಾಱ ನೋಡ ಬಂದೆ ನಿನ್ನ ಬಳಿಸಾರ ಬಂದೆ (ಕನಕ. ೧೨೫ ಪಲ್ಲವಿ).

[ಚೆಲ್ವ + – ಕಾಱ]

ಚೆಲ್ವಡೆ (ಕ್ರಿ). ೧. = ಚೆಲ್ವುವಡೆ : ತೆಳ್ವೊಡೆ ಕಡು ಚೆಲ್ವಡೆದುದು (ಅನಂಪು. ೬-೫). ೨. ಅಂದವನ್ನುಂಟು ಮಾಡು : ಕರಮೆ ಚೆಲ್ವಡೆದು ಸಿಂಗರಮಾಡಿ ವಾಮೇತರಹಸ್ತದೊಳು ಖಡ್ಗಮಿತ್ತ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೮-೩೮).

[ಚೆಲ್ + ಪಡೆ$_1$]

ಚೆಲ್ವತನ, ಚಲುವತನ (ನಾ). ಅಂದಗಾರಿಕೆ ; ಸೊಗಸುಗಾರಿಕೆ ; ಚೆಲುವಿಕೆ : ಪುರುಷನ ಭಾವಂ, ಪುರುಷತನಂ, ಏವಂ ವೀರತನಂ, ಶೂರತನಂ, ಬಲ್ಲತನಂ, ಚೆಲ್ವತನಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೪೩೦ ಪ್ರಯೋ). **ಚಲುವತನ :** ಚಲುವತನವನು ತೋಱಿ ರಾಮನನೊಲಿಸಲ್ಕೆದಿದ ಶೂರ್ಪಣಖಿಯನು ಕಲಿ ಸುಮಿತ್ರಾಸೂನು ಹಿಡಿದಿಳುಹಿದನು ನಾಸಿಕವ (ತೊರರಾ. ೩-೪ ಸೂಚನೆ). [ಚೆಲ್ವ + – ತನ]

ಚೆಲ್ವನೆ, ಚಲುವನೆ (ಗು). ಸುಂದರವಾದ; ಸೊಗಸಾದ: ಪೊನ್ನೋಲೆಯಂ ತೊಡಿಸಿ ಚೆಲ್ವನಪ್ಪ ಪೂಮಾಲೆಯಂ ಮುಡಿಯಿಸುತ್ತುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೯); ಚೆಲ್ವನಪ್ಪ ನವಹಾಟಕನಿರ್ಮಿತಮಪ್ಪ ಕೋಂಟೆ ಮುಟ್ಟರೆ ಮುಗಿಲಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೧೧೪). **ಚಲುವನೆ:** ಹಲವನಱಿಂದಿಂತೊರೆದುದಕೆ ಕರ ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ಲುವನಾಯಿತ್ತು (ಬಸವಪು. ೫೦-೪೦). [ಚೆಲ್ವು$_1$ + – ಅನ್$_2$(< – ಅನೆಯ್$_2$)]

ಚೆಲ್ವಪಿಳ್ಳೆ (ನಾ). ಮುದ್ದಾದ ಮಂಗು ; ಸುಂದರನಾದ ಬಾಲಕ ; ಬಾಲಕೃಷ್ಣ : ಡಿಳ್ಳಿಯೊಳೊಂದುಗೂಡಿರೆ ದೇವರು ಚೆಲ್ವಪಿಳ್ಳೆ ಬಾರೆನೆ ನಿನ್ನ ಬೆಂಬಳಿಯ ಬರಲು (ಗೀತಗೋ. ೪೬). P ತಮಿಳಿನಲ್ಲಿ ಈ ಪದವನ್ನು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸ್ಕಂದನಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತಾರೆ. [← ತಮಿ. ಚೆಲ್ವಪ್ಪಿಳ್ಳೈ]

ಚೆಲ್ವಪಿಳ್ಳೆರಾಯ, ಚೆಳ್ಳೆಪಿಳ್ಳೆರಾಯಂ, ಚೆಲಪಿಳೆರಾಯಂ (ನಾ). (ಮೇಲುಕೋಟೆಯ) ಚೆಲುವರಾಯಸ್ವಾಮಿ : ಉಲ್ಲಾಸದಿಂ ಯಾದವಾದ್ರಿಗೈದಿಸಿ ಚೆಲ್ವಪಿಳ್ಳೆರಾಯಗೆ ನೀ ಹಿತನೆಂದೆನಿಸಿದೆ(ಗೀತಗೋ. ೪೬). **ಚೆಳ್ಳೆಪಿಳ್ಳೆರಾಯ:** ಮೇಲ್‌ಕೋಟೆಯಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣನ (ಚೆಳ್ಳೆಪಿಳ್ಳೆರಾಯನ) ಗುಡಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿ (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೧೧೬). **ಚೆಲಪಿಳೆರಾಯ :** ಶ್ರೀ ಚೆಲಪಿಳೆರಾಯರಿಗೆ ನಿತ್ಯ ಸಂದಿ ತೆಪ್ಪ ತಿರುನಾಳು ಚೆಱವು (ಎಕ. XIV, ಶ್ರೀರಂಗ. ೯೫-೨ ; 1586). [ಚೆಲ್ವಪಿಳ್ಳೆ + ರಾಯ]

ಚೆಲ್ವರಾಯ, ಚಲುವರಾಯಂ (ನಾ). ೧. = ಚೆಲ್ವಪಿಳ್ಳೆರಾಯಂ : ಈ ಪರಿಯಲಿ ಮೇಲುಕೋಟೆ ಇಂದಿರೆವರ . . . ತಾಪತ್ರಯಗಳ ಬಿಡಿಸಿ ಚೆಲ್ವರಾಯ ಗೋಪಾಲ ಮೂರುತಿ ಪುರಂದರವಿಠಲ (ಪುರಂದ. ೨-೯-೩). **ಚಲುವರಾಯ :** ೧. ಮೇಲುಕೋಟೆಯ ಚಲುವರಾಯಸ್ವಾಮಿಯ ಗುಡಿ ಸೊಗಸಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). ೨. ಚೆಲುವರಲ್ಲಿ ಮಿಗಿಲಾದವನು ; "ಕಂಪಮಾರ ರಾಮ" (ಜಾನಕೋ. ೫೫). [ಚೆಲ್ವ + ರಾಯ]

ಚೆಲ್ವಿಕೆ, ಚಲುವಿಕೆ, ಚೆಲ್ವಿಕ್ಕೆ, ಚೆಲುವಿಕೆ (ನಾ). ಅಂದ; ಚೆಲುವು ; ಸೊಗಸು ; ಸೌಂದರ್ಯ : ಎಱೆದೇವುದುಮಜನೀಕೆಯ ನಳತೋಳಿಂಗೊಲ್ದು ತಮ್ಮ ಚೆಲ್ವಿಕೆಯಂ ಕಂಡೆಲತೆಗಳ್ಪೂವುಗಳಂ ತಳೆದಿರ್ದುಂ ತಳೆಯದಿರ್ಪುವಾ ಫಲಿನತೆಯಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೦೫೩) ; ನೋಡು ಮೈಥಿಲಿ ವಿಶ್ವಕರ್ಮನು ಮಾಡಿಹುದ ಲಂಕಾತ್ರಿಕೂಟದ ಕೋಡುಗಲ್ಲಿನ ನಡುವೆ ಚೆಲ್ವಿಕೆಯಿಂದ ಮೆಱೆಯುವುದ (ಕಾಶಿರಾ. ೪೪-೦೬); ಅವನ ಚೆಲ್ವಿಕೆ ಗಂಡು ಪೆಣ್ಗಳ ಕಂಗಳ ಸೆಱೆವಿಡಿದಿಹುದು (ಭರತ. ೧-೫೦). **ಚಲುವಿಕೆ :** ಆವಳಿವ ಳೂರ್ವಶಿಯೊ ರಂಭೆಯೊ ದೇವವಧುಗಳ ಸುಳಿವೊ ತಾನೆನಲಾವ ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ಲುವಿಕೆ ಶಿವಶಿವಾಯೆಂದರಸ ಬೆಱಗಾದ (ಕುಮಾ.ಅ. ೫-೧೧) ; ಚಲುವಿಕೆಗೆ ಹಿಮವಂತಸುತೆಗಗ್ಗಳೆ . . . ಏನಗ್ಗಳೆಯೊ ಶಿವಶಿವ ಸೀತೆ ರೂಪಿನೊಳು (ತೊರರಾ. ೩-೭-೧೮) ; ಚಕ್ರೇಶ ಚಲುವಿಕೆಯಾಗಿ ಪೂಜೆಯ ಮಾಳ್ಪೆನೆಂದು ತನ್ನೊಳಗಿಂತು ನೆನೆದನು (ಭರತ. ೭೩-೨೪). **ಚೆಲ್ವಿಕೆ :** "ಚೆಲ್ವಿಕೆಯೆನಲ್ ಸೌಂದರ್ಯದೊಳು" (ಕಶರ. ೧೨೩). **ಚೆಲುವಿಕೆ :** ಮಿಸುನಿಗಳ ಗಂಟೆಯಿಂದೆಸೆವ ಚೆಲುವಿಕೆಯುನವನೀಶ ನೋಡುತ ಬಂದನು (ಹಚಕಾ. ೪-೪೦) ; ಮಡದಿಯೊರ್ವಳು ಬಾಗಿಲಲಿ . . . ಕಡು ಚೆಲುವಿಕೆಯ ಬೀಱಿದಳು (ಕಂನವಿ. ೬-೧೦೦). [ಚೆಲ್ವು$_1$ + – ಇಕೆ]

ಚೆಲ್ವಿಕೆದಾಳು (ಕ್ರಿ). ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ಪಡೆ ; ಚೆಲುವಾಗು : ಸುಲೋಚನೆಯುಂ ಲಕ್ಷ್ಮೀಮತಿಯುಂ ಸಂಜನಿಯಿಸಿ ಪಿರಿದುಂ ಚೆಲ್ವಿಕೆದಾಳಿದರು (ಜಯಕಾ. ೩-೧೯). [ಚೆಲ್ವಿಕೆ + ತಾಳು$_1$(< ತಾಳ್$_1$)]

ಚೆಲ್ವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಚೆಲುವಿನಿಂದ ಕೂಡಿರು; ಸೌಂದರ್ಯದಿಂದ ತುಂಬಿರು : ಪಳಂಚಲೆವ ಪಂಚಜಡೆ ನೊಸಲೊಳೊಡಂಬಡುವರಳೆಲೆಯಿವಱಿಂ ಚೆಲ್ವಿಡಿದಿರ್ದುದು ಬಾಳಕೇಳಿ ಧರ್ಮಾತ್ಮಜನಾ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೪) ; ಚೆಲ್ವಿಡಿದ ಸರೋರುಹಾಂತರಕೆ ಮಾನಿತ ಮಾನಸರಾಜಹಂಸಿಯಂ ನಡೆಯಿಸುವಂತೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೧೧೩) ; ಮೃಡನಾಗಳ್ ಗಿರಿಜೆಯ ಚೆಲ್ವಿಡಿದ ಮೊಗಂಗಂಡು (ಗಿರಿಕ. ೧೦-೯೨). [ಚೆಲ್ವು$_1$ + ಇಡಿ$_2$]

ಚೆಲ್ವು$_1$, ಚಲುವು, ಚೆಲ್ವು, ಚೆಲುವು (ನಾ). ೧. ಅಂದ ; ಚಂದ ; ಸೊಗಸು ; ಸೌಂದರ್ಯ : "ಚೆ[ಪಾಠಾಂ. ಚ]ಲ್ವೆಂಬುದಂದವೆನಿಕ್ಕು" (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೩೦) ; ಚೆ[ಪಾಠಾಂ. ಚ]ಲ್ವ ಪಾಂಗಱಿಯ[ದ]ಂತಿದನಿಂತಿರೆ ಪೇೞ್ಗೆ ವಿಕಲ್ಪಮಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೩೫) ; ಚೆಲ್ವಿನಿಂ ದೇವಾಸುರರ್ಕಳಂ ಗೆಲ್ವ ರೂಪನೊಡೆಯಂ (ವರ್ಧಮಾ.ರಾ. ೫೩-೧೪) ; ಕೊಂಕಿದ ಕೊಂಕು ತದ್ವಿಷಯ ಕಾಂತೆಯ ಪುರ್ವಿನ ಕೊಂಕಿನಂತೆ ಚೆಲ್ವಂ ಕುಡೆ (ಆದಿಪು. ೧-೬೦) ; ಇದಾರ ಪುಣ್ಯದ ಪುಂಜವಿದಾರ ಚೆಲ್ವಿನಂಕುರಂ(ಸಂಬಿರ. ೨-೫೦). ೨. ಸುಂದರವಾದುದು ; ಮನೋಹರವಾದುದು : ಅಳಿ ಬಿರಿದಿರ್ದ ಜಾದಿಯೊಳ್ ಪಲ್ಮೊರೆಯುತ್ತಿರೆ . . . ಸಾರೆ ಚಕೋರವಿಂದುಮಂಡಳಗಳಿತಾಮೃತಾಸವ ಮನುಂಡುಸಿರುತ್ತಿರೆ ಚೆಲ್ವು ಶಾರದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೭೦). **ಚಲುವು:** ೧. ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ಲುವು ಮಿಗೆ ಪೂಜಾಪ್ರಬಂಧಗಳನಭಿನಯಿಸುವಂ (ಬಸವಪು. ೪೯-೨೨) ; ರಾಯನ ಚಲುವನೀಕ್ಷಿಸಿ ನಲಿದು ಕೊಂಡಾಡಿದರು ಮನ ವೊಲಿದು (ನಳಚ. ೩-೦೬). **ಚೆಲ್ವು :** ೧. ಕಂಪಿನ ಕಾರಾಗಾರವಮುಂ ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ಲ್ವಿನ ಕುಲಗೃಹಮುಮಿರ್ಪಂತಿರ್ದ ವಸಂತಗೃಹಮಂ ಪೊಕ್ಕು (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೯೫ ವ) ; ೨. ಮನ್ನೆಪೇಟದಿ ತೆಂಕ ನಿನ್ನ ದೇಗುಲ ಚಲ್ವು (ಎಕ. VIII, ನಗರ.೬೨-೪ ; ಸು. 800). **ಚೆಲುವು :** ೧. ಗಾನದೊಳು ವಿದ್ಯದೊಳು ಪ್ರಾಯದೊಳು ಚೆಲುವಿನೊಳು . . . ಪ್ರತಿಯಿಲ್ಲ(ಸಿದ್ಧರಾ. ೦-೨೪); ಲಲನೆಯೊಳು . . . ಚೆಲುವಿನೊಳು ದಶರಥಾತ್ಮಜನೊಳತಿ ಕಪ್ಪಿನೊಳು ಬಿಳುದಿನೊಳು ರಾಮುವೆನಿಸಿಕ್ಕು(ಮುಂಗರಾ. ೧೪೭-೪೦) ; ಉಸುರಿಲ್ಲದೊಡಲಿನ ಚೆಲುವಿನಂತಿರೆ ನಮ್ಮ ಬಲ (ಕುಮಾ.ದ್ರೋ. ೯-೫೨). ೨. ಚೆಲುವೆನಿಸಿರ್ದೀ ಕುಸುಮಾವಳಿಯಂ ಕೊಯ್ದು ವನಿಸುತೆಯ ಕರತಳರಾಗಂ ಬಳಸಿದುದೆಂಬಿನ ಮೆಸೆದುವು . . . ಪಲ್ಲವ ಪ್ರಕರಂಗಳ್ (ಕಾದಂಪೂ.೦೦೮).

ಚೆಲ್ವಾಗು, **ಚಲುವಾಗು** = ಸುಂದರವಾಗು; ಮನೋಹರವಾಗು : ತಂತಮ್ಮ ಠಾಣಾಂತರಂಗಳೊಳಿರ್ದಂಗಜತಂತ್ರದಂತೆಸೆವಿನಂ ಚೆಲ್ವಾದು ವಿಮ್ಮಾವುಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೧-೯೬) : ಸಾಸನಮನ್ನಿದೆ ಚೆಲ್ವಾಗೆ ಸಾಮಿಯಣ್ಣಂ ಬರೆದೋಂ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೪೧-೫೭ ; 969) ; ಪೃಥುಳೋನ್ನತ ಕರಾಂಬುಜಯುಗಂ ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ಲುವಾಯಿತಯ್ಯಂಗೆ(ಬಸವಪು. ೩೯-೪೦). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚೆಲ್ವು ; ತೆಲು. ಚೆಲುವು, ಚೆಲ್ವು]

ಚೆಲ್ವು$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಪಾವಕನ ಶರೀರದಂತಿರುಡಿ ಸುಂಕಿಗನಂತಿರೆ ಚೆಲ್ವು ಸಂದ ಲಾವಕನ ನಿಯೋಗದಂತೊಗೆದ ಬೊಬ್ಬುಲಿ ಪರ್ವಿದಟವ್ಯಮುದ್ಭುತಂ (ಪುಶ್ಪಾಸ್ಯ. ೮-೯೪). [?]

ಚೆಲ್ವುದೋಱು(ಕ್ರಿ). ಅಂದವನ್ನು ಕಾಣಿಸು; ಸೊಗಸನ್ನುಂಟುಮಾಡು: ಆಮ್ರಭೂಷಿತಕಮನಾಮ್ರಪಕ್ವಫಳದೊಳ್ ಶುಕಕಾಮಿನಿ ಚೆಲ್ವುದೋಱಿದಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೦-೯೯). [ಚೆಲ್ವು$_1$ + ತೋಱು]

ಚೆಲ್ವುವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಅಂದವನ್ನು ಪಡೆ ; ಸುಂದರವಾಗು : ರಂಗ ನಿನ್ನಯ ಚೆಲ್ವುವಡೆದೊಳುದೊಡೆಯ ಬೆಡಂಗಿಯ ಬಗೆಯ ಬಣ್ಣಪೊಡೆ ಕಂಗಳಿಂ ಕೇಳ್ವಂಗರಿದು ಗಡ (ಶತಸಾಂ. ೧-೪). [ಚೆಲ್ವು$_1$ + ಪಡೆ$_1$]

ಚೆಲ್ವುವರಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಂದವಾಗಿ ಓಡು,–ಮುಂದುವರಿ : ಇನ್ನಪ್ಪ ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳಿನ್ನೀ ಮಾರ್ಗದೊಳೆ ನಡೆಯಿಮೆಂದಱಿಪುವವೋಲ್ ತನ್ನ ರಥಾಂಗಾಹತಿಯಿಂ ಮುನ್ನಮೆ ನೀರ್ ತಳರೆ ಚೆಲ್ವುವರಿದತ್ತು ರಥಂ (ಆದಿಪು.೧೩–೬೪). ೨. ಚೆಲುವನ್ನು ಹರಡಂ,–ಸೂಸು : ಗುರುವಿಕೆಯನಾಂತ ಸಾಂತಂಗಂ ಚೆಲ್ವುವರಿವ [ಪಾಠಾಂ. ಚೆಲ್ವರಿವಪ್ಪ] ಬಲ್ಲವ್ವೆಗವೊಪ್ಪುವ ಲೆಕ್ಕಿಗರರಸನೊಗೆದನೆಸವಾಂಡಯ್ಯಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೧೧). [ಚೆಲ್ವು$_1$ + ಪರಿ$_2$]

ಚೆಲ್ವುವೀಱು (ಕ್ರಿ). ಅಂದವನ್ನು ಸೂಸಂ; ಸೊಗಸನ್ನು ಬೀರು: ನಿರವಧಿ ಸೌಷ್ಠವದಿಂ ತನ್ನಿರವಧಿಕಂ ಚೆಲ್ವುವೀಱೆ (ಜಗವಿ. ೧೦–೪೭) [ಚೆಲ್ವು$_1$ + ಬೀಱು]

ಚೆಲ್ವುವೆಱು, ಚಲುವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಅಂದವನ್ನು ಪಡೆ ; ಸುಂದರವಾಗು : ವಿನಯಮಾವೆಡೆಗಾವುದು ಚೆಲ್ವುವೆತ್ತು ರಂಜಿಸುಗುಮುದರ್ಕದಂ ಸಮೆಱೆ ನಿಚ್ಚಲುಮಾ ಬಿಯಮಾ ವಿನೋದಮಾ ಪಸದನಮಾ ವಿಳಾಸದೊಳೊಡಂಬಡೆ ಭೋಗಿಸಿದಂ ಗುಣಾರ್ಣವಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೪–೩೮) : ಮೊಗಮಿಸೆ ಬಾರದಿರ್ದುಂ ಸೊಗಯಿಪ ತನ್ಮುನಿಕುಮಾರವದನಾಬ್ಜಂ ದಿಟ್ಟಿಗೆ ಚೆಲ್ವುವೆತ್ತು ಮಱೆದುಂಬಿಗಳೆಱಗದ ಕನಕಕಮಲಮಂ ನೆನೆಯಿಸುಗುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೩೪). **ಚಲುವೆಱು :** ನೋಟಂ ನೋಟದೊಳು ಸಲೆ ಹೊಕ್ಕುಯಿಬ್ಬರ ಕಂಗಳೆರಡೆರಡಕ್ಕಜಂ ಮಿಗೆ ಏಕವಾಗಿಂತೆಯ್ದೆ ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ಲುವೆತ್ತು (ಬಸಪು. ೧೮–೮೩). [ಚೆಲ್ವು$_1$ + ಪೆಱು$_1$]

ಚೆಲ್ವೆ, ಚಲುವೆ$_1$, ಚಲ್ವೆ, ಚೆಲುವೆ$_1$ (ನಾ). ಸುಂದರಿ; ರೂಪವತಿ: ಅವರ್ವಿರ್ವರ್ಗಂ ಪ್ರಿಯನಂದನೆ ಗುಣಗಣಾಭರಣೆಯನಂತಮತಿಯೆಂಬಳ್ ಆತಿ ಚೆಲ್ವೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩–೭) ; ಚಿಂದುಟಿಯ ಚೆಲ್ವೆ (ಉದ್ಭಟ. ೫–೫೩) ; ಮಂಡಾಲದೊಳು ಚೆಲ್ವೆ ಕೊರವಂಜೀ ನಿನ್ನ ಗಂಡನಿನ್ನೆಂತೋನೆ (ಕೃಪಿಡಿ. ೧೫೩). **ಚಲುವೆ$_1$:** ತಾನೇ ಚಲುವೆಯೆಂದು ಅವಳು ತಿಳಿದಿದ್ದಾಳೆ (ರಂಗರೋ. ೧೭೩). **ಚಲ್ವೆ:** ಇವನ ವಧು ಚಲ್ವೆ ರೂಪಿನೊಳ್ (ಸಮುಪ. ೫–೨೮). **ಚೆಲುವೆ$_1$:** ಚಾರುಚರಣದಿಂದ ಚೆಲುವೆ ಗಂಗೆಯ ಪಡೆದ (ಪುರಂದ. ೧–೨೩೩–೨) ; ಚೆಲುವೆಗೆ ತಕ್ಕ ಸಿಂಗರವ ನಿರ್ಮಿಸಿ (ಮೋಹತ. ೨೩–೫೩) ; ಚೆಗರಿಗಂಗಳ ಚೆಲುವೆ ಚೆದರಿ ನಿಂತಾಳ (ಸಜೀಗೀ. ೧೦೦–೧). [ಚೆಲ್ವು$_1$ + – ಎ$_8$]

ಚೆಲ್ವಿಸೆ (ಕ್ರಿ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಶೋಭಿಸು : ಕತ್ತುರಿಯ . . . ಸೊವಡೊಳ್ ಕಡುಸೊರ್ಕು ಸೊರ್ಕಿಗಾವರಿಸುವ ತುಂಬಿ ಚೆಲ್ವಿಸೆಯೆ ಕಣ್ಗೆಸೆದತ್ತು ಖಗೇಂದ್ರನೋಲಗಂ (ಆದಿಪು. ೨–೫) ; ತೊಳಪ್ಪ ಕನ್ನವುರಂ ಚೆಲ್ವಿಸದಿರೆ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೪೦); (ಶಮದ. ೬೨ ಪ್ರಯೋ. ನೋ). [ಚೆಲ್ವು$_1$ + ಎಸ್$_8$]

ಚೆಲ್ವೆಳವೆ (ನಾ). ಅಂದವಾದ ಹೊಸಪ್ರಾಯಂ: ಚೆಲ್ವೆಳವೆ ಬಾವನ್ನದಿಂದೆದೆ ತುಂಬುತಿಹುದು (ಕಾಲೂರ. ೧೪೮–೩೨೪). [ಚೆಲ್ವು$_1$ + ಎಳವೆ (<ಎಳಮೆ$_1$)]

ಚೆಲ್ವೆಳಸು (ನಾ). ಸೊಂಪಾಗಿ ಬೆಳೆದ ಬೆಳೆ : "ಪಿರಿದಾಗಿ ಬೆಳೆದ ಬೆಳೆಯೆಂದುಱೆ ಚೆಲ್ವೆಳಸೆನ್ನಲಕ್ಕು" (ಕವಿಕಂ. ೨೩೭). [ಚೆಲ್ + ಬೆಳಸು$_1$]

ಚೆಲ್ವೆಱು (ಕ್ರಿ). = ಚೆಲ್ವುವೆಱು : ಮುತ್ತಿನಕ್ಷತೆಯಿಟ್ಟು ದೇವಿ ನೃಪನ ಚೆಲ್ವೆತ್ತು ನೋಡಲು ಕಣ್ಣುಕಾಂತಿ ಬಿತ್ತರಿಸಿದುದು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೧೧–೧೦೦). [ಚೆಲ್ + ಪೆಱು$_1$]

ಚೆಲ್ವೊಂದು (ಕ್ರಿ). ಸೌಂದರ್ಯವು ಒಟ್ಟುಗೂಡು,–ಸೇರು : ಸುಡುವ್ಮೆಯ ಚೆಲ್ವೊಂದಿ ಬಿಡದಿರ್ದೊಡಂ ಬಾಡಿ (ಕಾಲೂರ. ೧೭೭–೩೭೦). [ಚೆಲ್ವು$_1$ + ಒಂದು$_1$]

ಚೆಲ್ವೊಗೆ (ಕ್ರಿ). ಚೆಲುವಾಗು; ಶೋಭಿಸಂ: ಚೆಲ್ವೊಗೆದ ಮಲ್ಲಿಗೆಗಾರ್ತಿಯನೆ ಸುತ್ತಿ ಬರ್ಪಾಕೆ (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕಿ. ೨೭). [ಚೆಲ್ವು$_1$ + ಒಗೆ$_1$]

ಚೆಲ್ವೊಡರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚೆಲುವನ್ನುಂಟುಮಾಡು ; ಅಂದಗೊಳಿಸು : ಕಡುಗಾಡಿ ನಾಡೆಯುಂ ಕಣ್ಗೆಡಱೆ ಮನಂ ಬೆರ್ಚೆ ಸುತನ ಬರ್ಪಂದುಂ ಚೆಲ್ವೊಡರಿಸಿ ಬಲ್ವಿಡಿವಿಡಿದುದು ತೊಡರ್ದಳಿಪಿಂ ನೋಟ್ಟ ನೋಟಕರ್ಕಳ ಮನಮಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೨೦೦) ; ಸಮಂತೊಡನೆ ಮಹೇಶನಂ ಪ್ರಿಯದೊಳಪ್ಪಿದಳ್ ಗಿರಿಜಾತೆಯಾಹ ಚೆಲ್ವೊಡರಿಸಿತಾಹ ದಂಪತಿಗಳಾಹ ಜಗತ್ಪ್ರಭುಗಳ್ ಸುಭಾಗ್ಯರೆನ್ನೊಡೆಯರೆನುತ್ತೆ ಕಯ್ಯುಗಿದು ಬಣ್ಣಿಸುತಿರ್ದಳತಿ ಪ್ರಮೋದದಿಂ (ಗಿರಿಕ. ೧೦–೧೦೩). [ಚೆಲ್ವು$_1$ + ಒಡರಿಸು]

ಚೆಲ್ವೊರೆ (ಕ್ರಿ). ಸೊಗಸಿನಿಂದ ತುಂಬು ; ಸುಂದರವಾಗಿರು : ನೀಱನ ಚೆಲ್ವೊರೆದ ಸವಿದುಟಿಯನೊಲವಿಂ ಬರೆ ಪೀರ್ದುವು ನೋಡುವಿಚ್ಚೆಗಾರ್ತಿಯ ಕಣ್ಗಳ್ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೩೨೯). [ಚೆಲ್ + ಪೊರೆ$_2$]

ಚೆಲ್ವೋಡು (ಕ್ರಿ). ಸೌಂದರ್ಯ ಹೋಗು ; ಅಂದಗೆಡು : ಬಾಡದ ಬಾಸಿಗಮುಡಿ ಚೆಲ್ವೋಡದ ದಿವ್ಯಾಂಬರಂ ಮನಂಗೊಳೆ (ಆದಿಪು. ೩–೪೦). [ಚೆಲ್ವು$_1$ + ಓಡು$_1$]

ಚೆವಕೊಳ್ಗಂಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಿರುದು : ಮಹಾರಾಜನೊಳ್ಕಾದಿ ಸತ್ಯಕೆಲ್ಲಗಾವುಣ್ಡ ಚಾವೊನ್ತಚೂಡಮಣಿ ಚೆವಕೊಳ್ಗಣ್ಡ ಸಮರೈಕಪಾತ್ರ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೩,೩೭–೮ ; ಸು. 950). [?]

ಚೆವು, ಚವ$_1$, ಚವ್ವು$_2$, ಚೆವ್ವು, ಚೌವು (ನಾ). ಮುತ್ತುರತ್ನಗಳನ್ನು ತೂಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೂಕದ ಪ್ರಮಾಣ,–ತೂಕಕಟ್ಟಳೆ : ಹವಳಕ್ಕೆ ಕಣಜುಗಟ್ಟಳೆ ಭುವನದೊಳಂ ಚೆವು ಅಡಹು ಮುತ್ತಿನ ಮಣಿಗಂ (ವ್ಯವಹಾ. ಅನು. ೧, ೩–೧೫). **ಚವ$_1$:** ಚವದ ಮೇಲೆ ಕಿಮ್ಮತ್ತು ಆಗತಕ್ಕ ಜೀನಸಗಳು . . . ೧೦೦ ದೋಕಡೆ . . . ೧ ಚವ ಮತ್ತು ಟಕ್ಕಾ (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೧೩೭). **ಚವ್ವು$_2$:** ಮುತ್ತಿನ ಚವು ಕತ್ತೆಗೆ ತಿಳಿದೀತೇ (ಗಾದೆ). **ಚೆವ್ವು :** ಮುತ್ತಿನ ಮಣಿಗಳಿಗೆ ತೂಕಕಟ್ಟಳೆ ಚೆವ್ವುಗಳೆಂದುಂಟು (ವ್ಯವಹಾ. ಅನುಬಂಧ. ೧, ೦–೪ ಟೀಕು). **ಚೌವು :** ಚೌವ ಗುಣಿಸುವ ವಿವರಾ : ಮಣಿಯೇಸು ತೂಕವಿದೆಯೆಂಬದ ನೋಡಿಕೊಂಡು ಆ ತೂಕವನು ೪ ಪಾಲು ಮಾಡಿ . . . ಅದರಲಿ ಮಣಿ ಎಷ್ಟುಂಟು ಅಷ್ಟರಿಂ ಭಾಗಿಸಲು ಬಂದದ್ದು ಚೌವು (ಭಾಸ್ಕರ. ೭೮–೨).
[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚೆವ್ವು; ತೆಲು. ಚವಿ. / ಮರಾ. ಚವ್]

ಚೆವ್ವು 'ಚೆವು' ನೋ.

ಚೆವ್ವೆಣ್ಣೆ (ನಾ). ಮಗು ಹುಟ್ಟಿದೊಡನೆ, ಜೇನುತುಪ್ಪದೊಂದಿಗೆ ಬೆರಸಿ ಚೀಪಿಸುವ ಹರಳೆಣ್ಣೆ,–ಕೈಯೆಣ್ಣೆ,–ಔಡಲೆಣ್ಣೆ : ಚೆವ್ವೆಣ್ಣೆ : ಚೆವ್ವು ತಮಿಳಿನಲ್ಲಿ ಕೆಂಪು; ಮಗು ಹುಟ್ಟಿದೊಡನೆ ಕುಡಿಸುವ ಕೈಯೆಣ್ಣೆ (ನಮ್ಮನು. ೧೦೭). [←ತಮಿ. ಚೆವ್ವೆಣ್ಣೈ]

ಚೆಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಕ್ಷುದ್ರದೇವತೆಯ ಹೆಸರಂ : ಮಾರಿ, ಮಸಣಿ, ಬಳಹರಿ, ಚೌಡಿ, ಚೆಳಿ ಇತ್ಯಾದಯೋಪಿ ಶಬ್ದಾಃ ಉಪಸಂಗ್ರಾಹ್ಯಾಃ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೦೫ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). [?]

ಚೆಳ್ಳ 'ಸೆಳ್ಳ' ನೋ.

ಚೆಳ್ಳಕಾಯಿ 'ಚೆಳ್ಳೆಗಾಯ್' ನೋ.

ಚೆಳ್ಳಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ಚಳ್ಳೆಮರ ; ಶ್ಲೇಷ್ಮಾತಕ : ತೆಂಕಣ (ಲು) ಪುತ್ತು ಚೆಳ್ಳ (ಚೆಳ) ಮರದಿಂ ಬಡಗಲ್ ಪ (ಪ್ಪ)ಗಳಾ(ರಾ) ದವಾಱು ಕೆಯ್ಯನಾದಂ ಕುಟಿಮಾಟ್ಟುದು (ಅಟ್ಟಮು. ೧೧–೨೩). [ಚೆಳ್ಳ (<ಸೆಳ್ಳ) + ಮರ$_1$]

ಚೆಳ್ಳು$_1$ 'ಸೆಳ್ಳ' ನೋ.

ಚೆಳ್ಳು$_2$ 'ಸೆಳ್ಳು$_1$' ನೋ.

ಚೆಳ್ಳುಗುರ್ 'ಸೆಳ್ಳುಗುರ್' ನೋ.

ಚೆಳ್ಳುಗುರು 'ಸೆಳ್ಳುಗುರ್' ನೋ.

ಚೆಳ್ಳಿ 'ಸೆಳ್ಳ' ನೋ.

ಚೆಳ್ಳೆಗಾಯ್, ಚಲ್ಲಗಾಯ್, ಚೆಳ್ಳಕಾಯಿ (ನಾ). ಉಪ್ಪಿನಕಾಯಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಚಳ್ಳೆಮರದ ಕಾಯಿ: ಗಾವಟೆ ಬೆಲ್ಲವತ್ತ ವರ ಮಾದಲವಂಬಟೆ ಚಿಲ್ಲು ಚೆಳ್ಳೆಗಾಯ್ [ಪಾಠಾಂ. ಚೆಳ್ಳ ಚಿಲ್ಲಕಾಯ್] ಮಾವಿನ ಕಾಯ್ಗಳೊಪ್ಪುವರಗಪ್ಪುರ ಮಾಗುಳಿಗಳ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೧-೮೭); (ನಳಚಂ. ೪೬೨ ನೋ). **ಚಲ್ಲಗಾಯ್**: ಪಿಪ್ಪಲಿ ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]ಲ್ಲಗಾಯ್ ಮೆಣಸು ಮಾಗುಳಿವೇವರ್ಾಳೆಯಲ್ಲವೇಲೆ . . . ಆದಿಯಾದುಪ್ಪಿನಕಾಯ್ಗಳಂ ಮಗಮಗಿಪ್ಪುವನಿಕ್ಕಿದನಬ್ಜಪತ್ರದೊಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೫-೭೧). **ಚೆಳ್ಳಕಾಯಿ**: "ದ್ವಿಕುತ್ಸಿತಃ–ಚೆಳ್ಳಕಾಯಿ" (ಒಷಧಿ. ೭೬). [ಚೆಳ್ಳೆ (<ಸೆಳ್ಳೆ)+ಕಾಯ್$_4$]

ಚೆಱಪು 'ಸೆಱಪು' ನೋ.

ಚೇಗಿ 'ಚೇಗೆ' ನೋ.

ಚೇಗು$_1$ 'ತೇಗಂ$_4$' ನೋ.

ಚೇಗು$_2$ (ನಾ). ೧. ಗಿಡ ಮರಗಳ ಮಧ್ಯದ ತಿರುಳು; ಕೆಚ್ಚು: "ಕೆಚ್ಚು ತಂತುವಾಯಕ್ರಿಯಾಯಾಂ (ನೇಯ್ಗೆಯ ಕೆಲಸ) ತರುಸಾರೇ ಚ (ಚೇಗು)" (ಶಮುಧಾ); "ಸಾರಃ ಮಜ್ಜಾ – ೨ ಗಿಡದಲ್ಲಿರುವ ಚೇಗಿನ ಹೆಸರು; ಚೇಗು ಅಂದರೆ ಬಲಿತಿರುವಿಕೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೯೯). ೨. ಸಾರ; ಸತ್ತ್ವ; ಗಟ್ಟಿಯಾದುದು; ಸತ್ತ್ವಯುತವಾದುದು: ಕೂತದ್ದು ಕುಟ್ಟಿ, ಗೇದದ್ದು ಚೇಗು (ಗಾದೆ). 'ಚೇಗೇರು' ಪರಾ. ೩. ಪಾತ್ರೆಯ ತಳಕ್ಕೆ ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರುವ ಕಪ್ಪುಮಸಿ: ಈ ಬಾಣಲೆಯ ತಳಕ್ಕೆ ಚೇಗು ಏರಿಬಿಟ್ಟಿದೆ. ಉಜ್ಜಲಿಕ್ಕೆ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು (?): ಆ ವಿಶಾಲವಾದ ಹಣೆಯಂಚಿನ ಹುಬ್ಬುಗಳು ಚೇಗಿನಂತೆ ಬೆಳೆದು ಪುಷ್ಟವಾಗಿ ಇಳಿದುಬಿದ್ದು ಕಣ್ಣಿಗಡ್ಡವಾಗುತ್ತಿದ್ದ ಕಾರಣ . . . ಎತ್ತಿ ಕಟ್ಟಿರುತ್ತಿದ್ದನು (ಸವತಿ. ೫೨). 'ಚೇಗಂಗಡ್ಡೆ' ಪರಾ.

[ದೇ.೫ ತಮಿ. ಚೇಗು, ಚೇಗ; ತೆಲು. ಚೇಗ, ಚೇವ]

ಚೇಗು$_3$ 'ಚೇಗೆ' ನೋ.

ಚೇಗುಗಡ್ಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ: ಚೇಗುಗಡ್ಡೆ, ಅಚೂರ ಮುಳ್ಳು (ಮೈಜಿಗಿ. ೭೭-೦೫೭೪). [ಚೇಗು$_2$ + ಗಡ್ಡೆ]

ಚೇಗೆ, ಚಾಗೆ, ಚೇಗಿ, ಚೇಗು$_3$, ಛೇಗಿ, ಛೇಗೆ (ನಾ). ಕೇಡು; ಭಂಗ; ನಷ್ಟ; ನಾಶ: ಆಗಿಗೆ ಮನಗೊಡದೆ ಚೇಗೆಗೆ ದುಃಖಿತನಾಗದೆ ಕಂಡ ಕಂಡವರಲ್ಲಿ ಬಂಡುಗೆಲಿಯದೆ (ಬೋಳಮೂ. ೧೧೯-೪೬೭); ಆಗುಮಾಡಿದ ಸುಕೃತವಂ ನೆಱೆ ಚೇಗೆಯಾಗಲು ಬಗೆದ ಶಿವಶಿವ (ಬಸಪು. ೨೪-೨೫); ಆಗು ಹೋಗು ಚೇಗೆಗಳೆಂಬ ಕುಳಿ ತೆಮರು ನೋಡಾ (ಸಿದ್ಧೇವ. ೧೮೧-೫೪೮): ಮಹೇಶ್ವರನ ಶಿರುಬಿನೊಳುರು ಭುಜೋದ್ಭೂತ ವಾಯುವಿಂದೆ ಚೇಗೆಯಾದುವು [ಪಾಠಾಂ. ಜೋಗಿಯಾದಂ] ಚರಾಚರವು (ಚಬಪು. ೦೨-೨೦). 'ಆಗುಚೇಗೆ' ಪರಾ. **ಚಾಗೆ**: ಭಕ್ತಂಗೆ ಆಗೂ ಇಲ್ಲ ಚಾಗೆ[ಪಾಠಾಂ. ಚೇಗೆ]ಯೂ ಇಲ್ಲ (ಚನ್ನವ.ಕ. ೬೩೩-೧೪೦೮). **ಚೇಗಿ**: 'ಆಗುಂಚೇಗಿ' ಪರಾ. **ಚೇಗು$_3$**: ತನಗೆ ಮುನಿವವರಿಗೆ ತಾ ಮುನಿಯಲೇಕಯ್ಯಾ ತನಗಾದ ಆಗೇನು ಅವರಿಗಾದ ಚೇಗೇನು (ಬಸವ. ೨೪೮). **ಛೇಗಿ**: ಈಗ ಬಹುವಿಧ ದುರ್ನಿಮಿತ್ತಗಳಾಗುತಿದೆ ನಿಜಪತಿಯನಿಂದೇಕಗಲಿದೆನೊ ತಾನು ಛೇಗಿಯಾಗದೆ ಬಿಡದು ಬಱದೇ ಹೋಗದೆನ್ನಯ ಬಯಕೆ (ಉತ್ತರಾ. ೨೯-೩೫). **ಛೇಗೆ**: ಆಗಿಗೆ ಮುಯ್ಯಾಂತು ಛೇಗೆಗೆ ಹಲುಬುತ್ತ ಸುಖದುಃಖವೆಂಬ ಉಭಯವ ಸರಿಗಾಣದೆ (ಬಲೀಶ್ವ. ೪೭); ಆಗಾವುದು ಬಿಡದಿದ್ದಡೆ ಛೇಗೆಯಾವುದು (ಕಲ್ಯಾಣಾಂ. ೪೯); ಆಗಿಗೆ ಮುಯ್ಯಾಂತು ಛೇ[ಪಾಠಾಂ. ಚೇ]ಗೆಗೆ ಮನಗುಂದುವವನಲ್ಲ (ಅಂಬಿವ. ೩೮೭-೧೪೫೩). 'ಆಗುಛೇಗೆ' ಪರಾ.

ಚೇಗೆಮಾಡು = ಕೆಡಿಸು; ಬಿಟ್ಟುಬಿಡು: ಸುವ್ರತವನು ಚೇಗೆಮಾಡದೆ ಪಲಕಾಲ ತಪಸುಗೆಯ್ದು ನೀಗಿದನಾ ಮುನಿ ತನುವ (ನೇಮಿಸಂ. ೭-೭೮).

[<ಪ್ರಾ. ಛೇಅ./ಸಂ. ಛೇದ]

ಚೇಗೇರು (ಕ್ರಿ). ಸತ್ತ್ವ ಹೆಚ್ಚಾಗು; ಹುರಿಗೊಳ್ಳು: ಕಷ್ಟಗಳು ಹೆಚ್ಚಿದಷ್ಟೂ ಅವನ ಕೆಚ್ಚೆದೆಯು ಚೇಗೇರಿತು (ಕೃಮುಹ. ೪೦).

[ಚೇಗು$_2$ + ಏರು$_1$ (<ಏಱ್$_1$)]

ಚೇಗೊಡತಿಸೊಪ್ಪು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು: ಆಡುಸೋಗೆ ಸೊಪ್ಪಿನ ರಸ, ಬಳ್ಳಿಸೊಂಡೆ ಕಷಾಯ . . . ಚೇಗೊಡತಿಸೊಪ್ಪಿನ ರಸ (ಸಕವೈ. ೨೨೭). [ಚೇಗೊಡತಿ$_0$ + ಸೊಪ್ಪು$_3$]

ಚೇಟ (ನಾ). ಸೇವಕ; ಆಳು; ದಾಸ: "ಚೇಟಃ, ಭುಜಿಷ್ಯಃ, ಕಿಂಕರಃ– ಈ ೩ ಭಂಟು" (ಹಲಾಯು. ೬೦-೩೦೦); ನಿಮ್ಮ ಚೇಟರು ಇಬ್ಬರೊಳಗೆ ಕಲಹ ಇದೆ (ದೇವಮ. ೧೧೧). [ಸಂ.]

ಚೇಟಕ (ನಾ). = ಚೇಟ. [ಸಂ.]

ಚೇಟಿ (ನಾ). ಹೆಣ್ಣಾಳು; ದಾಸಿ; ಸೇವಕಿ: "ಚೇಟೀ ಸಮಾಖ್ಯೆ ದಾಸಿದಲಕ್ಕುಂ" (ಪಸುತಕೋ. ೫೪-೦೨); ದ್ರೌಪದಿಯ ಕೆಲದೊಳಿರ್ದ ಸುಂದರ ಮಾಲೆಯೆಂಬ ಚೇಟಿ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೫೩ ವ); ದಾಸೋಹವನಲರ್ಚುವ ಚೇಟಿ (ಬಸಪು. ೬-೧೧); ಪಾಡಿನೊಳ್ಪಂ ಕೇಳ್ದು ಅಗಣಿತ ಚೇಟಿಯರ್ ನೆರೆದರ್ (ಅದ್ಭುತ. ೧೯-೧೫). [ಸಂ. ಚೇಟೀ]

ಚೇಟಿಕೆ (ನಾ). = ಚೇಟಿ: ಮುಂದೆ ಬಂದೇಱಿದ ಚೆನಗನ ಡಿಯ ಚೇಟಿಕೆ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೦೦೦). [ಸಂ. ಚೇಟಿಕಾ]

ಚೇಡಿ 'ಚೇಡೆ' ನೋ.

ಚೇಡಿಸು 'ಛೇಡಿಸು' ನೋ.

ಚೇಡುಬೀರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: ಸಿತ್ತುಂಡೆ ಗಿಡ, ಸಿಡಿಗೋಲಿ, ಹನುಮಂತ ತೊಪ್ಪಲು, ಚೇಡುಬೀರ (ಮೈಜಿಗಿ. ೨೦-೩೯೩). [?]

ಚೇಡೆ, ಚೇಡಿ (ನಾ). ೧. ಮಾಟ, ಮಂದ್ದು ಮುಂತಾದ ಕ್ಷುದ್ರ ಕರ್ಮಗಳ ಅಧಿದೇವತೆ; ಬೇತಾಳ: (ಶ). **ಚೇಡಿ**: ೨. ಮಾಟ; ಮಂತ್ರ; ಯಕ್ಷಿಣೀವಿದ್ಯೆ: ಸುಡುಗಾಡ ಸಿದ್ಧನ ನಾಡಾವದು ಗೊತ್ತಿಲ್ಲ ಓಡಿಸಿ ಒಯ್ದಾನ ಹೆಸಗೂಸು ಅವನೆಂಥ ಚೇಡಿ ಬಲ್ಲವನಿರಬೇಕು (ಸಿದ್ಧಪು. ೪-೫೮). [←ಮರಾ. ಚೇಡಾ]

ಚೇಣ, ಚಾಣ, ಚಾನ (ನಾ). ಕಲ್ಲು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಒಡೆಯುವ ಉಳಿ; ಟಂಕ: ಜನರ ನೆರವಿಯೆಂಬ ಚೇಣದಿಂ ದೇವಗತಿಯೆಂಬ ನಿಗಳಮಂ ಛೇದಿಸದೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೯೭); ಉಕ್ಕಿನ ಘಟ್ಟಿಯ ಮೃತ್ತಿಕೆಯ ಚೇಣ ಕಡಿಯಿತ್ತು (ಬಿಬ್ಬಬಾ. ೬೦-೨೨೫); ಉಕ್ಕಿನ ಬಲು ಚೇಣವೊ ಸಿಡಿದ ಕಿಡುಹುಗಳೊ (ಸೂಬಸೋ. ೭-೪೩). **ಚಾಣ**: ಅಱೆಯಂ ಸೀಳುವೊಡಾನೆ ಮೆಟ್ಟಲಹುದೇ ಚಾಣಂಗಳಿಂದಲ್ಲವೇ (ಸೋಮೇಶ. ೭೬); ಕೇವಲ ಕಲ್ಲಾಗಿದ್ದ ಅದನ್ನು ಯಾವ ಚಾಣವು ಕಲೆಯ ನೆಲೆವನೆ ಮಾಡಲಿತ್ತೋ (ಜಾಬಲ. ೯೯). **ಚಾನ**: ದಾನವೆಂದರೆ ತಲೆಯ ಚಾನದಲಿ ಕಡಿದಂತೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೬೭೨); ಆ ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ದೊಡ್ಡ ಸುತ್ತಿಗೆಯಿಂದ ಚಾನಗಳಿಂದ . . . ಒಡೆದು (ಶ್ರೀಪ್ರ. ೪೦). [ದೇ.೫ ತುಳು. ಚೇಣು, ಚೇನು; ತೆಲು. ಸೇನ]

ಚೇಣಪಟ್ಟಸು (ನಾ). ಜಟ್ಟಿಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರಸೆ: ಸಂದ ಕೊಕ್ಕಸ ಗುಂಡು ಗೋಣಿಯು ವಿಂದೆಪಟ್ಟಸು ಚೇಣಪಟ್ಟಸುವೆಂದೆನಿಪ ವಿಂದಾಣದಲಿ ಕಾದಿದರು ಜಟ್ಟಿಗಳೂ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೨-೭೨). [?]

ಚೇಣೆ$_1$ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಹುಲ್ಲು: ಚೇಣೇಯ ಹುಲ್ಲು ತುಳಕೊಂಡು ಮಾದೇವ ಈದ್ದುಲಿಯ ಬೇಟೆ ಹೊರಟಾನೊ (ಹಳ್ಳಿಯ. ೩೦); ನದಿಯ ದಡದಲ್ಲಿದ್ದ ಚೇಣೆಯಲ್ಲಿ ಹಕ್ಕಿಗಳು ಕುಳಿತಿದ್ದವು (ಮಹಸ. ೫೦); ಚೇಣೆಯ ಚಾಪೆಗಳು ಸಾಲದುದರಿಂದ ಹಜಾರದ ಒಂದು ಕಡೆಗೆ . . . ಈಚಲು ಚಾಪೆಗಳನ್ನು ಹಾಸಿದ್ದರು (ಗರುಡಾ. ೭೨). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಬ್ಬು. 'ಚೇಣೆಕಬ್ಬು' ಪರಾ. [?]

ಚೇಣೆ$_2$ 'ಕೇಣೆ$_3$' ನೋ.

ಚೇಣಿ₃ (ನಾ). (?) : ಹತ್ತೊಂಭತ್ತಾಲೇಣಿ ಮುತ್ತಿನ ಚೇಣಿ ಮತ್ತಾರಿಗೆ ಹೂವ ಕುಯ್ದಾಯೊ ನೀನು (ಹಳ್ಳಿಹಾ. ೫೦). [?]

ಚೇಣಿಕಬ್ಬು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಬ್ಬು : ರಸದಾಳಿ ಮತ್ತು ಪಟ್ಟಾಪಟ್ಟಿ ಮತ್ತು ಚೇಣಿಕಬ್ಬಲ್ಲದೆ ಈಚೆಗೆ ಅನೇಕ ತಳಿ ಕಬ್ಬುಗಳನ್ನು ಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ತಂದಿರುತ್ತಾರೆ (ವ್ಯವಮು. ೫೦). [ಚೇಣಿ₁ + ಕಬ್ಬು₂ (<ಕರ್ಬು₁)]

ಚೇಣಿಮಂದಲಿಗೆ (ನಾ). ಚೇಣಿಹುಲ್ಲಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಚಾಪೆ: ಒಳಗಿನಿಂದ ಒಂದು ಚೇಣಿಮಂದಲಿಗೆಯನ್ನು ತಂದು ಜಗುಲಿಯ ಮೇಲೆ ಹಾಕಿದಳು (ತಂಗಾಳ್ಳಿ. ೪೯). [ಚೇಣಿ₁ + ಮಂದಲಿಗೆ]

ಚೇತ (ನಾ). ಮನಸ್ಸು ; ಚೇತಸ್ಸು : "ಮನವಮಾಶಯಮಂತಃಕರಣ ನಾಮವುದೆ ಚಿತ್ತಮಂತೆ ಚೇತಂ ಸ್ವಾಂತಂ ಮನದಿಡುವಟಿಯೊಳ್ ವರ್ತಿಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೭೦-೨೫) ; ಸುಚರಿತ್ರತೆಯಿಂ ಸಮಸಂದ ಸೌಷ್ಠವಂ ಚೇತದೊಳುಣ್ಮೆ ಕನ್ನೆ ತಳೆದಳ್ ಕಿಲಿಕಿಂಚಿತಭಾವಚೇಷ್ಟೆಯಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೦೨೨) ; ಪ್ರಭುದೇವದೇವನನಿಶಂ ರಾಜರ್ಕೆ ಮುಚ್ಚೇತದೊಳ್ (ಹಮ್ಮೀರ. ೦-೧೧). [<ಸಂ. ಚೇತಸ್]

ಚೇತಕಿ (ನಾ). ಅಳಲೆಕಾಯಿ ; ಹರೀತಕಿ : "ಚೇತಕಿ ಶಿವೆ ಹೈಮವತಿ ಹರೀತಕಿ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೫-೦೨). [ಸಂ. ಚೇತಕೀ]

ಚೇತನ (ಗು). ೧. ಇಂದ್ರಿಯಗ್ರಹಣಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ; ಪ್ರಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ. ೨. ಜೀವಂತವಾದ ; ಸಜೀವವಾದ . 'ಚೇತನ ಪ್ರತಿಮೆ' ಪರಾ. ೩. ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ; ಪ್ರಮುಖವಾದ ; ಉತ್ತಮವಾದ. (ನಾ). ೪. ಮನಸ್ಸು; ಬುದ್ಧಿ ; ಪ್ರಜ್ಞೆ : ಅವನಾಡುವ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಆ ನಿರ್ಮಲ ಚೇತನದಿಂದ ಹೊರಬರುವ ಅನುಭವಪೂರಿತ . . . ಮಾತುಗಳನ್ನು ಸುಮ್ಮನೆ ಆಲಿಸಬೇಕು (ಕುಕುಸಂ. ೦೦೦). ೫. ಆತ್ಮ ; ಜೀವ : "ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞಂ ಚೇತನನಾತ್ಮಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೦೮-೩) ; ಓ ನನ್ನ ಚೇತನ ಆಗು ನೀ ಅನಿಕೇತನ (ಅನಿಕೇ. ೬೦-೦). ೬. ಪರಮಾತ್ಮ : ವಿಶ್ವಮಂ ಸರ್ವತ್ರ ತುಂಬಿ ದಂತರ್ಯಾಮಿ ಚೇತನಂ ತಾ ಪ್ರೇಮಾತ್ಮವಾಗಿರ್ಪುದು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೦-೨೪೯). ೭. ಚೈತನ್ಯವುಳ್ಳದು; ಜೀವಿ; ಪ್ರಾಣಿ. ೮. ಚಟುವಟಿಕೆ; ಚೈತನ್ಯ. ೯. ಶಕ್ತಿ; ಸಾಮರ್ಥ್ಯ: ನಷ್ಟಹೊಂದಿದ ಮೆದುಳಿನ ಭಾಗದಿಂದ ಚೇತನವನ್ನು ಪಡೆಯುವ ದೇಹದ ಅಂಗಗಳು ನಿಸ್ತೇಜವಾಗಿ ನಿರುಪ ಯೋಗವಾಗಬಹುದು (ಮನೋರೋಗ. ೦೦೦); ನಿಮ್ಮನ್ನು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ನಿಮ್ಮ ಹೆಂಡತಿ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಕೂಡಾ ಸಾಕುವಷ್ಟು ಚೇತನ ನನಗಿದೆ (ಭ್ರಮಣ.೦೯೭). [ಸಂ.]

ಚೇತನಂಗುಂದು, ಚೇತನಗುಂದು (ಕ್ರಿ). ಶಕ್ತಿಗುಂದು ; ಚೈತನ್ಯ ಉಡುಗು : ಅರುಮರುಹಿನಿಂ ಚೇತನಂಗುಂದಿ ಭ್ರಮಣೆಯೊಳೊಂದಿ ಮಲಗುತ್ತ (ನವಮೋ. ೦೫-೬). **ಚೇತನಗುಂದು:** ಅಹಿನಾಥ ಮೂರ್ಛೆಯ ನಾಂತ ತಳಕೆ ಚೇತನಗುಂದಿ ದಿಗ್ದಂತಿ ಮಂಡಿಸಲಾಗ ಭೂತಲವೆಲ್ಲ ಕಂಪಿಸಿತು (ಮೋಹತ. ೩೮-೬೨). [ಚೇತನ + ಕುಂದು₁]

ಚೇತನಂಗೆಡು, ಚೇತನಗಿಡು (ಕ್ರಿ). ಚೈತನ್ಯವಿಲ್ಲದಂತಾಗು; ಜಡವಾಗು; ಪ್ರಜ್ಞೆತಪ್ಪು ; ಶಕ್ತಿಗುಂದು : ನಿಂದಳಯ್ ಪ್ರಕೃತಿ ತಾಂ ಜನಕಜಾ ಹೃತ್ಕೃತಿಯೆನಲ್ ಪ್ರತಿಯೆನಲ್ ಚೇತನಂಗೆಟ್ಟು ! (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೪೯-೪೩೯). **ಚೇತನಗಿಡು :** ಚೇತನಗಿಡದೆ ಮುಚ್ಚಿಕನಾಗಿ ನಿಲ್ಲೆಂದಾತನ ಕರೆದು ಬೊಬ್ಬಿಡಿದ (ಮೋಹತ. ೦೨-೮೩). [ಚೇತನ + ಕೆಡು₁]

ಚೇತನಂಬಡೆ, ಚೇತನವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಚೇತರಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಚೈತನ್ಯವನ್ನು ಪಡೆ : ಆತನರಮನೆವೊಗಲ್ ಬಸವನುಸಿರಾಡಿದುದು . . . ಸಮೀಪಕೆ ಬರಲ್ ತನು ಚೇತನಂಬಡೆದುದು (ಬಬಪು. ೬-೨೭). **ಚೇತನವಡೆ:** ದನುಜನ ಮಾಯೆಯೊಂದಿನಿಸು ಬೇಗದಿನೊರ್ಮೆಯೆ ಮಾಯಮಾಗೆ ಚೇತನ [ಪಾಠಾಂ. ನೆ]ವಡೆದು (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೬). [ಚೇತನ + ಪಡೆ₁]

ಚೇತನಗಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚೈತನ್ಯಗುಂದಿಸು ; ಶಕ್ತಿಗುಂದಿಸು : ಚೇತನಗಿಡಿಸಿ ಕೊಲ್ಲುತೆ ಕೊಂಡು ಪೋಪೆವಮದೂತರ ನೋಡುತೆಯ್ದಿದರ್ (ಮೋಹತ. ೨೯-೧೪). [ಚೇತನ + ಕಿಡಿಸು (<ಕೆಡಿಸು)]

ಚೇತನಗಿಡು 'ಚೇತನಂಗೆಡು' ನೋ.

ಚೇತನಗುಂದು 'ಚೇತನಂಗುಂದು' ನೋ.

ಚೇತನತ್ವ (ನಾ). ಚೈತನ್ಯ : ಆತ್ಮವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಚೇತನತ್ವ, ಜ್ಞಾತೃತ್ವ, ಕರ್ತೃತ್ವ, ಭೋಕ್ತೃತ್ವ ಮೊದಲಾದ ವ್ಯವಹಾರಗಳಿರುವುವು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೩೯). [ಸಂ.]

ಚೇತನದಪ್ಪು (ಕ್ರಿ). ಚೈತನ್ಯ ಉಡುಗು ; ಮೈಮರೆ ; ಜಡವಾಗು : ಅಸಹಾಯರಾಗಿದ್ದ ಗಂಡಂದಿರನ್ನು ದ್ರೌಪದಿಯು ನೋಡುತ್ತ ಚೇತನದಪ್ಪಿ ದಂತಿರಲು (ವಚಭಾ. ೯೮). [ಚೇತನ + ತಪ್ಪು₁]

ಚೇತನದಾಯಕ (ಗು). ೧. ಚೈತನ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುವ ; ಉತ್ಸಾಹಕರ ವಾದ. (ನಾ). ೨. ಚೈತನ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುವಂತಹುದು: ಇವು ಆಹಾರ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲ ; ಚೇತನದಾಯಕಗಳು (ಆಡುಶಾ. ೮೦). [ಸಂ.]

ಚೇತನಧರ್ಮ (ನಾ). ಚೈತನ್ಯವುಳ್ಳ ಅಥವಾ ಸಜೀವವಾದ ವಸ್ತುಗಳ ಗುಣ : ಅನುಗತಮಪ್ಪಂತಿರೆ ಚೇತನಧರ್ಮಂಗಳನಚೇತನಾರ್ಥಂಗಳೊಳಂ . . . ವಿವರ್ಣಿಪರರೆಬರ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೯೩೨). [ಚೇತನ + ಧರ್ಮ]

ಚೇತನಪ್ರತಿಮೆ (ನಾ). ಸಜೀವವಾದ ಬೊಂಬೆ,–ಪ್ರತಿಮೆ : ಶ್ರೀತರುಣ ವಲ್ಲಭಗೆ ಜೀವರು ಚೇತನಪ್ರತಿಮೆಗಳು (ಹಸಾರ. ೨೪-೦೭). [ಚೇತನ + ಪ್ರತಿಮೆ]

ಚೇತನಭಾವ (ನಾ). ಚೈತನ್ಯವಿರುವಿಕೆ : ತನವಿಕೆಯುಮೆಂಬಿವುಂ ಚೇತನ ಭಾವದೊಳಕ್ಕುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೩೪೩) ; ಪ್ರಕಟಂ ಚೇತನಭಾವದೊಳಿಕೆ ತನಮುಮೆಯಕ್ಕುಂ (ಶಮದ. ೨೦೦). [ಚೇತನ + ಭಾವ₂]

ಚೇತನವಡೆ 'ಚೇತನಂಬಡೆ' ನೋ.

ಚೇತನಾಚೇತನ (ಗು). ಸಜೀವವಾದ ಮತ್ತು ನಿರ್ಜೀವವಾದ : ಮರ, ಗಿಡು, ಬಳ್ಳಿ . . . ಕನ್ನಡಿ, ಕಳಸ ಇಂತಪ್ಪ ಚೇತನಾಚೇತನವಸ್ತುಗಳೆಲ್ಲಂ ನಪುಂಸಕಮೆ (ಶಮದ. ೯೦ ಪ್ರಯೋ); ಚೇತನಾಚೇತನಾತ್ಮಕವಾದ ಪ್ರಪಂಚ ದಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ತತ್ವಗಳಿವೆ (ಭಾರದ. ೧೨೫). [ಚೇತನ + ಅಚೇತನ]

ಚೇತನಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚೈತನ್ಯವನ್ನು ಪಡೆ ; ಜೀವತುಂಬಿಕೊಳ್ಳು : ಚಿತ್ರದ ಬೊಂಬೆಯು ಹಾಗೆ ಎಲ್ಲಕ್ಕೆ ಆತ್ಮನಿಂದ ಚೇತನಿಸಿ ನಡೆವುತ್ತಿವೆ (ಮುದೇವ. ೨೭೭-೪೦). [ಚೇತನ + – ಇಸು₃]

ಚೇತನೆ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಜ್ಞೆ ; ಎಚ್ಚರ : ಎಷ್ಟೋ ಹೊತ್ತಿನವರೆಗೆ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದ ಬಳಿಕ ಫಾಕ್ಸನಿಗೆ ತುಸು ಚೇತನೆಯುಂಟಾಯಿತು (ಅಂಬಿಕೆ. ೧೬೦). 'ಚೇತನೆ ಗೊಳ್', 'ಚೇತನೆವಡೆ' ಪರಾ. ೨. ಗ್ರಹಣಶಕ್ತಿ ; ಬುದ್ಧಿ ;ಆಲೋಚನಾ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ. ೩. ಚೈತನ್ಯ ; ಶಕ್ತಿ : "ಚೇತನೆ ಚೈತನ್ಯಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೦೫-೨೭) ; ಔಷಧಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅವಳ ಹಸನ್ಮುಖದ ಅಂತಃಕರಣದ ನೋಟವೇ ಅವರಲ್ಲಿ ಚೇತನೆಯನ್ನು ತುಂಬುತ್ತಿತ್ತು (ಕುಂಕುಮ. ೮೪). [ಸಂ. ಚೇತನಾ]

ಚೇತನೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಚೈತನ್ಯವನ್ನು ಪಡೆ ; ಜಾಗ್ರತವಾಗು : ಯಾವನನು ಕಂಡೊಡನೆ ಜೀವ ಚೇತನೆಗೊಂಡು ಭಾವಭಕ್ತಿಯ ಪುಷ್ಪವಾಯಿತಾತ್ಮಾ ಸನದಿ (ಕೃಷ್ಣಾಕು. ೯-೦). [ಚೇತನೆ + ಕೊಳ್₁]

ಚೇತನೆವಡೆ (ಕ್ರಿ). = ಚೇತನಂಬಡೆ: ದನುಜನ ಮಾಯೆಯೊಂದಿನಿಸು ಬೇಗದಿ ನೊರ್ಮೆಯೆ ಮಾಯಮಾಗೆ ಚೇತನೆ[ಪಾಠಾಂ. ನ]ವಡೆದು (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೬). [ಚೇತನೆ + ಪಡೆ₁]

ಚೇತರಣೆ (ನಾ). ಚೈತನ್ಯ ; ಪ್ರಜ್ಞೆ ; ಎಚ್ಚರ : ಬಟಲ್ದ ಮೆಯ್ಗೆ ಚೇತರಣೆ ಯಲರ್ಚೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೭೦). [<ಸಂ. ಚೇತಸ್]

ಚೇತರಾಶಿ, ಚಾತರಾಸಿ, ಜಾತರಾಸಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ : ಚೇತರಾಶಿ, ನೈದಿಲಗೆಡ್ಡೆ, ತುರುಚನ ಬೇರು, ಕೊತ್ತಂಬರಿ ಬೀಜ . . . ಹಿಪ್ಪಲಿ ಇಷ್ಟನ್ನು ಕಷಾಯವ ಕಾಸಿ ಕೊಡಿಸಲು ವಾತ, ಪಿತ್ತ, ಶ್ಲೇಷ್ಮಂ ಗಳಿಂದುಂಟಾದ ವಿಸರ್ಪ ಶಮನವಹುದು(ವೈದ್ಯಸಾ. I, ೩೩೩). **ಚಾತರಾಸಿ:** ಹಾವುಮೆಕ್ಕೆ ಬೇರು, ಚಾತರಾಸಿ, ಗೊರಟೆ, ನೆಲಗುಳ್ಳ ಈ ಬಗೆಗಳ ರಸವ . . . ಪಾಕಿ (ಸಕವೈ. ೧೩೩). **ಜಾತರಾಸಿ:** ಜಾತರಾಸಿ, ಸಹಮೂಲ . . . ಕಷಾಯವನಿಕ್ಕಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಶೀತಜ್ವರ ಪರಿಹಾರವಾಗುವುದು (ಸಕವೈ. ೬೩). [←ತೆಲು. ಚೇತರಾಸಿ, ಚೇದರಾಶಿ]

ಚೇತರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಚೈತನ್ಯವನ್ನು ಪಡೆ ; ಎಚ್ಚೆತ್ತುಕೊಳ್ಳು ; ಜಾಗ್ರತನಾಗು : ಕಿಱಿದು ಬೇಗಮನಿರ್ದು ತನ್ನಿಂ ತಾನೆ ಚೇತರಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೧೩ವ); ಸೀತಾದೇವಿ ಕೇಳ್ದು ಮೂರ್ಛೆವೋಗಿ ಕಿಱಿದುಂ ಬೇಗದಿಂ ಚೇತರಿಸಿ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೩-೭೩ ವ) ; ವಾತಜನ ಮೂಲಿಕೆಗೆ ಕಪಿಬಲ ಚೇತರಿಸಿದುದು (ಶಾಶಿರಾ. ೩೬-೨೦). ೨. ಎಚ್ಚರಿಸು ; ಜಾಗ್ರತೆಗೊಳಿಸು ; ಚೈತನ್ಯವನ್ನು ತುಂಬು: ಸಂಸಾರಾಸಾರತೆಯನಱಿದನುಂ ಮಹಾಸತ್ತ್ವನುಮಪ್ಪುದಱಿಂ ತನ್ನಂ ತಾನೆ ಸಂತೈಸಿಯುಂ ಚೇತರಿಸಿಯುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೩೦ ವ); ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ನಿನ್ನ ಹೃದಯದೊಲುಮೆಯಿಂದ ಚೇತರಿಸಿ ಬದುಕಿಸಿ ಬೆಳೆಯಿಸಬಲ್ಲ ಸೃಷ್ಟಿಯ ಮಾಯೆ ನೀನು ! (ಶಮನಿ. ೩೦೩).

ಚೇತರಿಸಿಕೊಳ್ಳು = ಎಚ್ಚೆತ್ತುಕೊಳ್ಳು ; ಪುನಃ ಚೈತನ್ಯವನ್ನು ಪಡೆ; ಮತ್ತೆ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆ : ಆ ತಳೋದರಿ ಬಳಿಕ ಮೆಲ್ಲನೆ ಚೇತರಿಸಿ ಕೊಂಡೆದ್ದು (ಕೊರರಾ. ೫-೩-೩೮) . [ಚೇತರಣೆ + - ಇಸು₃]

ಚೇತಸ್ಸು (ನಾ). ೧. ಪ್ರಜ್ಞೆ ; ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿ. ೨. ಮನಸ್ಸು ; ಚಿತ್ತ. ೩. ಜೀವ ; ಆತ್ಮ. [ಸಂ. ಚೇತಸ್]

ಚೇತೋಜಾತ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ; ಮನ್ಮಥ : ಚೇತೋಜಾತನ ಮೂರ್ತಿಗಾತನೆ ಮಿಗಿಲ್ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೨-೩೪). 'ಚೇತೋಜಾತವೈರಿ', 'ಚೇತೋಜಾತಹರ' ಪರಾ. [ಸಂ. (ಚೇತಸ್ + ಜಾತ)]

ಚೇತೋಜಾತವೈರಿ (ನಾ). ಮನ್ಮಥನ ವೈರಿ ; ಶಿವ : ಅಂತಾತಗಂ ಬದುಕುಂಟೆ ಚೇತೋಜಾತವೈರಿಯ ಬಾರಿಯುಲಿ (ಬಸಪು. ೫೪-೪೭).

[ಚೇತೋಜಾತ + ವೈರಿ]

ಚೇತೋಜಾತಹರ (ನಾ). ೧. ಮನ್ಮಥನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದವನು ; ಶಿವ. ೨. [ಛಂದ] ಗುರು ಅಕ್ಷರದ ಸಂಜ್ಞೆ : ಶೀತಕರಾಗ್ನಿ ಚೇತೋಜಾತ ಹರರ್ಕಳಿರ್ದಂದು . . . ವಿನಿವ್ವಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೮೪). [ಸಂ.]

ಚೇತೋನಂದನ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಆನಂದದಾಯಕವಾದುದು : ಜನ ಚೇತೋನಂದನಂ ನಂದನಂ ಲಳಿತ ಶ್ರೀಪರಿರಂಜನಂ ಜನಮನಂಲ್ ಚೆಲ್ವಾದು ದುರ್ವಿನೀತಳಂ (ಜಗವಿ. ೨-೨). [ಸಂ. (ಚೇತಸ್ + ನಂದನ)]

ಚೇತೋರಥ (ನಾ). ಮನೋರಥ ; ಬಯಕೆ ; ಅಭೀಷ್ಟ : ಲೋಕಮಂ ರಕ್ಷಿಸುತಿರ್ಕ್ಕಾಪೂರ್ಣ್ಣಂ ಚೇತೋರಥಯುತಂ ಕಮಳಾಕಲ್ಪವಲ್ಲೀವಿಳಾಸಾ ವಸಥಂ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುದಂಡಾಧಿಪ ದಿವಿಜಕುಜಾತಂ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೧೭-೨೩ ; 1136). [ಸಂ. (ಚೇತಸ್ + ರಥ)]

ಚೇತೋವೃತ್ತಿ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿನ ವ್ಯಾಪಾರ ; ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿ : ಶೋಬಿದ ಚೇತೋವೃತ್ತಿಯುಂ ಕೊರಗುವೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೧೦೦).

[ಸಂ. (ಚೇತಸ್ + ವೃತ್ತಿ)]

ಚೇತೋಹಾರಿ (ಗು). ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸೂರೆಗೊಳ್ಳುವ ; ಮನೋಹರವಾದ ; ಸುಂದರವಾದ : ಸೊಗಯಿಕುಂ ಶೋಭಾವಹಂ . . . ಸಮಸ್ತ ಜನಚೇತೋಹಾರಿ ಶಯ್ಯಾಗೃಹಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೨೩-೭) ; ತನ್ನೆದುರಾಗಿ ಕೆಳಗೆ ಪರ್ವಿರ್ದ ಚೇತೋಹಾರಿ ದೃಶ್ಯಮಂ ದರ್ಶಿಸುತ್ತಿರೆ(ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೮೪-೧೭೮).

[ಸಂ. ಚೇತೋಹಾರಿನ್]

ಚೇತ್ರ (ನಾ). ಪುಣ್ಯಸ್ಥಳ ; ಕ್ಷೇತ್ರ : ಪುಣ್ಯಗ್ರಹಂಗಳ ನಡುವಣ ಪವಿತ್ರ ಮಂಡಲದಂತೆ ಸುಕ್ಷೇತ್ರದೊಳ್ಕಾಶಿಚೇತ್ರದಂತೆ (ಚಬಪು. ೨೯-೮).

[<ಸಂ. ಕ್ಷೇತ್ರ]

ಚೇದಿ (ನಾ). ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು : ಮರುವಂಗಾಂಗ ಕಳಿಂಗ . . . ಲಾಟ ಕರಹಾಟಚ್ಚೇದಿ ಕಾಶ್ಮೀರ ಗುರ್ಜ್ಜರ . . . ಪ್ರಸಿದ್ಧಾವನೀಶ್ವರರಂ ಸಾಧಿಸಿ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೩-೧೦ ; 1121) ; ಸರ್ವವಿತ್ತ್ವವನದಕಿತನಿಲ ಜನಾಳು ಮುಂದಣ ಚೇದಿ ದೇಶದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೪-೨). [ಸಂ.]

ಚೇದಿಯ (ನಾ). ಬಸದಿ ; ಚೈತ್ಯ : ಪರಲೂರಾ ಚೇದಿಯದ ಬಟಿ ಪ್ರಭಾಚನ್ದ್ರ ಗುರಾವರ್ ಪಡೆದಾ[ರ್] (ಇಆ. XI, ೭೦-೨೦; ಸು. 6ನೆಯ ಶತ) ; ಜೇಬುಳಗೇರಿಗೆ ಕಲಿಯಮ್ಮಗಾಮುಣ್ಡುಗೆಯ್ದಾ ಚೇದಿಯಮಾನ್ಮಾಡಿಸಿದಾನ್ (ಸೌಇಇ. XI-1, ೫-೯; ?).

[<ಪ್ರಾ. ಚೇಇಅ/ ಪಾಲಿ. ಚೇತಿಯ./ಸಂ. ಚೈತ್ಯ]

ಚೇಪರಿಸಿನ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅರಿಸಿನ ; ಕೆಂಪು ಅರಿಸಿನ : ಕಡೆದ ಚೇಪರಿಸಿನ ಕಸ್ತೂರಿ ಕುಂಕುಮವು (ಜನೀತ. ೭೨). [ಚೇಪು₃ + ಅರಿಸಿನ]

ಚೇಪರ್ದು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹದ್ದು ; ಕೆಂಪು ಹದ್ದು : ಕರಿಯ ಪರ್ದುಱಿಪರ್ದು ಚೇಪರ್ದು[ಪಾಠಾಂ. ಚೆಂಬರ್ದು]ರುತರದ ಹಡೆಹರ್ದು ಪೆರ್ವರ್ದವಱೊಳೊಪ್ಪಿದವೂ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೫-೨೩). [ಚೇಪು₃ + ಪರ್ದು]

ಚೇಪಿಡು (ಕ್ರಿ). ಅರಿಸಿನವನ್ನು ಇಡು : ಆ ಪಾಪಿಯಾ ಪರುಷಾಕ್ಷರವಾ ಲಾಲಾಪಕ್ಕೆ ಕಿನಿಸ್ಸನಗೇಳ್ದು ಚೇಪಿ[ಪಾಠಾಂ. ಜೇಪೆ, ಜೀವ, ಜೇ]ಡೆಯು ದುಗು ಉರಗನಂತೆ ನಡುಗುತ ನಾ ಪಕ್ಕದೊಳು ತಲೆಯುಡುಗಿದೆ(ಕೊಬಸೋ. ೧೯-೪೫) ; ಚಂಪಕದ ಮೈಯವರ್ ಚೇಪಿಟ್ಟು ಚಿತ್ರಿನಿಯರೂ(ಪರಕು. ೮-೩).

[ಚೇಪು₃ + ಇಡು₁]

ಚೇಪು₁ 'ತೇಪು' ನೋ.

ಚೇಪು₂, ಸೇಪು (ನಾ). ಕೆಚ್ಚಲಿನ ಹಾಲು ತೊರೆಯುವುದು,-ಹೊರ ಚಿಮ್ಮುವುದು. 'ಚೇಪುಬಿಡು' ಪರಾ. **ಸೇಪು:** 'ಸೇಪುಬಿಡು' ಪರಾ.

[ದೇ.: ಕೊಡ. ತೆಲು. ಚೇಪು]

ಚೇಪು₃, ಚೆಪ್ಪು (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅರಿಸಿನ; ಕೆಂಪು ಅರಿಸಿನ: ಚಿನ್ನದ ಓಲೆಗಳ ಕಾಂತಿಗಳಿಂದ ಹೊಳೆಯುತಲಿರುವ ಕೆನ್ನೆಗಳಲ್ಲಿ ಚೇಪನ್ನು ತೊಡಕೊಂಡು (ಶಿವದ. ೩೦-೮) ; ತಿಗಳರುಡುಗೆಯುಟ್ಟು ಸೊಗಸು ಚೇಪುಗಳಿಟ್ಟು ಅಗಿಲು ಚಂದನ ಗಂಧ ಧರಿಸಿ (ಸೌಂದಕಾ. ೩-೨೩). ೨. ಕೆಂಪು. 'ಚೇಪರ್ದು' ಪರಾ. **ಚೆಪ್ಪು:** ೨. ಕೆಂಪು ಚೆಪ್ಪು ಅರಿಸಿನ ಗಂಧ ಇಂಪಾದ ಹರಿನಾಮದ ಬಟ್ಟು (ನಾಪದ. ೩೦೪). [←ತಮಿ. ಚೇಪ್ಪು]

ಚೇಪುಬಿಡು, ಸೇಪುಬಿಡು (ಕ್ರಿ). (ಎಮ್ಮೆ, ಹಸು ಮೊದಲಾದುವು) ಹಾಲಿನ ಧಾರೆಯನ್ನು ಬಿಡು ; ಸೊರುಬಿಡು : (೬). **ಸೇಪುಬಿಡು :** ಈವತ್ತು ಎಮ್ಮೆ ಯಾಕೋ ಸೇಪುಬಿಡಲೇ ಇಲ್ಲ (ರೂಢಿ).

[ಚೇಪು₂ + ಬಿಡು₁]

ಚೇಪೆ₁ 'ಚಾಪೆ' ನೋ.

ಚೇಪೆ₂ 'ಸೀಬೆ' ನೋ.

ಚೇಪೇಕಾಯಿ 'ಸೀಬೆಕಾಯಿ' ನೋ

ಚೇರ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು; ಪ್ರಾಚೀನ ಪಾಂಡ್ಯ, ಚೋಳ ಮತ್ತು ಚೇರ ಎಂಬ ಮೂರು ತಮಿಳು ರಾಜ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಈಗಿನ ಕೇರಳ : ಗೌಳ ಲಾಟ ಚೋಟ ಚೇರ ಪಾಂಡ್ಯ ಕಳಿಂಗಾದಿವಿಷಯಂ ಗಳಂ ಸಾಧಿಸಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೦-೭೦). ೨. ಚೇರದೇಶದ ರಾಜ : ಚೋಳನ ಜೂಜು ಘಾಳವನ ಗೋಣ್ಮುರಿ ಚೇರನನಟ್ಟಿ ತಿಂಬ ಮಾಕಾಳಿ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೫-೭; 1218); ಚೇರಂ ವಾರುವಕೋಟಿಯಂ . . . ಕಳಿಪಿದಂ (ದಶಕು. ೮-೩೦). ೩. ಚೇರದೇಶದ ಜನ. ೧, ೩: ವೈವಾಹಗೇಹದ

ಸಿರಿಯುವೊಲು ಮಂಗಳಮಯುವು ಮಲೆಯಾಳ ಜನಪದದ ಅರಸಿನಂತಿರೆ ಚೇರಮಯುವೆನಲುರವಣಿಸಿ ನೂಕಿದರು ನಿಡುವಕ್ಕರಿಕೆಗಳ ಗರುವಾಯಿಗಳ ಘನಮದದ ತೇಜಿಗಳ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೪-೩೧). 'ಕೇರಲ' ಪರಾ. ೪. ಚೇರ ದೇಶದ ಕುದುರೆ; ಮಾಸಲುಗೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುದುರೆ: "ಅರುಣಂ ಮಾಸೆ ಚೇರನಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೮೧-೧೪); ಜನ್ನನಂ ನೀಲನನಳಗನಂ ತನ್ನಿ . . . ಚೇ[ಪಾಠಾಂ. ಜೇ]ರನನು ತನ್ನಿ (ಬಸಪು. ೩೯-೪೦); ಬಿಳಿಯುವು ಬಾಲದ ಮೊಳೆಗಳ್ ಬೆಳರ್ಗವಿಲುಂ ಮೆಯ್ಯ ಬಣ್ಣ ಮಾದೊಡೆ ಚೇರಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೨-೧೧). [ಸಂ.]

ಚೇರಟೆ 'ತೇರಂಟೆ' ನೋ.

ಚೇರಡಿ (ನಾ). ಕಟ್ಟಡದಲ್ಲಿ ಕಂಬಗಳ ಮೇಲಿನ ಭಾಗ; ಲೋವೆ (?): ಇಂಗೆಲ್ಲಳ ಸೊಗಯಿಪ್ಪ ತೊಲೆಗಳಿಂ ತೆಂಗಿನ ಸುಟಿಯಲೆಯಚ್ಚ ನೆಲೆಗಳಿಂ ಮಂಜು ಶಿರೀಷದ ಚೇರಡಿಯಿಂದಂ ಚೆಂಜಾಜಿಯ ಗೊಂಚಲ ಗುಡಿಯಿಂದಂ (ಉದ್ಭಟ. ೫-೨೦): ಕೇರಣೆಗೆಲಸದ ಹದಿನಾಱು ಕಂಭ ಗಳ್ಚೇರಡಿ ಮದನಕೈಯಿಂದ ಸೇರಿದ ಮುತ್ತಿನ ಗಡಗೆ ಬೋದಿಗೆಯಿಂದ ಸಾರಸಿಂಗರದೊಳೊಪ್ಪಿದುವು (ನಾಗಕು. ೨೭-೧೬). [?]

ಚೇರಣಿಗ (ನಾ). ಕೇರಳದೇಶದವನು: "ಕೇರಳನೆನಲ್ ಚೇರಣಿಗ [ಪಾಠಾಂ. ಮೇರಡಿಗ]ನಕ್ಕು" (ನಾಗರಾ. ೧೧೩-೭).

[ಚೇರಣ$_0$ (<ಕೇರಲ) + -ಇಗ]

ಚೇರಮಾನಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುದುರೆ; ಚೇರದೇಶದ ಕುದುರೆ: "ಸಾಂಬ್ರಾಣಿ ಕಲಹತಿ ಚೇರಮಾನಿಯೆಂಬೀಸಱೊಳು ಪುಟ್ಟಲಾ ದೇಶ ವೆಸರಿಂದಲಾ ಕುದುರೆಗಭಿಧಾನಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೮೩-೨೧). [<ಚೇರ]

ಚೇರಿ 'ಕೇರಿ' ನೋ.

ಚೇರಿಸು 'ಸೇರಿಸು' ನೋ.

ಚೇರು (ನಾ). ಗುಹ್ಯರೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾದ ತರುಡಿನ ಬಾವು,-ಊತ: "ಚೇರುಃ = ತರುಡು ಊದುವುದು" (ಕಾಶಕ್ಷ್ಮ. ೨೦೦). ಚೇರುಇಳಿ = ಗುಹ್ಯರೋಗದಿಂದ ತರುಡು ಊದಿಕೊಂಡು ಜೋಲು: (+). [←ತೆಲು. ಚೇರು, ಚೇಱು]

ಚೇರುಕುಟಿ (ನಾ). ಚೇರು ರೋಗದಿಂದ ಬರುವ ಬೊಕ್ಕೆ: ಚೇರುಕುಟಿಗೆ:- ಗಜ್ಜುಗದ ತಿರುಳು ನಾಲ್ಕು ತೂಕ . . . ಹಾಲಲ್ಲಿ ತೇದು ಉದಯದಲ್ಲಿ ದಿನಂಪ್ರತಿಯೂ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು ಚೇರುಕುಟಿ ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿವೈವಿ. ೧೨೩). [ಚೇರು + ಕುಟ$_1$./ತೆಲು. ಚೇಱುಕುಟ್ಟು]

ಚೇರೆ 'ಚಹರೆ' ನೋ.

ಚೇಲ$_1$, ಚೇಳ (ನಾ). ೧. ಬಟ್ಟೆ; ವಸ್ತ್ರ: "ಚೇಲಂ, ಚೀರಂ, ವಾಸಃ, ಕರ್ಪಟಂ . . . ವಸ್ತ್ರಂ, ಸಿಚಯಃ, ಪಟಃ-ಈ ೧೧ ಸೀರೆ" (ಹಲಾಯು. ೯೦-೩೯೪). ನೀಲಚೇಲದುಡೆಯುಂ ಮೇಲ್ಗೊಂಡ ಪೊಂಬಟ್ಟೆಯುಂ . . . ಚೆಲ್ವಾಗೆ (ಜಗವಿ. ೩-೧೩); ನೀಲಾಭರಣಭೂಷಿತನಾಗಿ ಕಾಗಿನ ಚೇಲವ ಹೊದ್ದು (ಪೋಚಹತ. ೧೮-೨೦). 'ಚೇಲಾಂಚಲ' ಪರಾ. **ಚೇಳ:** ೧. "ಚೀರಂ-ಚೇಳಂ ಕರ್ಪಟಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೭೮-೨೧). ೨. ಕೆಟ್ಟದು; ಕೀಳಾದುದು: "ಅರ್ವಾಣಂ, ಅಣಕಂ . . . ಅಧಮಂ, ಚೇಳಂ, ಕಪ್ಪಂಡಂ . . . ಈ ೧೩ ಹೊಲ್ಲಹ ವಸ್ತು" (ಹಲಾಯು. ೫೩-೧೮೩); "ಅವಮಂ . . . ಚೇಳವವದ್ಯಂ ಕುತ್ಸಿತಂ ಕುಪೂಯಂ ಯಾಪ್ಯಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೧೮-೫೯). [ಸಂ.]

ಚೇಲ$_2$, ಚೇಲಾ, ಚೇಲ್ಲಿ$_2$, ಚೇಲೆ (ನಾ). ೧. ಶಿಷ್ಯ; ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ: ಗವಯಿಗಳ ಹಿಂದೆ ಚೇಲ ಇರುವಂತೆ (ಯಕ್ಷಬ. ೯೩). 'ಚೇಲವಾಡಿ' ಪರಾ. ೨. ಅನುಯಾಯಿ; ಸೇವಕ; ಸೈನಾತಿ: ನಡುವೆ ನಡುವೆ ಚೇಲರು ಹತ್ತಿಸಿಕೊಟ್ಟ ಭಂಗಿ ಚಿಲುಮೆಯನ್ನು . . . ಸೇದಿ (ಡೆಯ್ಯಮು. ೧೧); ಕಣವೆಯ ಕೆಳಗಿನವರ ಚೇಲನಾಗಿ ಕುಣಿಯುತ್ತ ಉಂಡಮನೆಗೆರಡು ಬಗೆಯುವ ಅವನ ದ್ರೋಹವರ್ತನೆ (ರಾಗಿಕ. ೧೩೨). ೩. ಬಲಾತ್ಕಾರ ದಿಂದ ಎಳೆವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೆ ಮುಸಲ್ಮಾನನಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟವನು; P ಇಂತಹ ಬಾಲಕರನ್ನು ದೊಡ್ಡವರಾದ ಮೇಲೆ ಚೇಲ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನೊಂದಿಗೆ ಸೈನ್ಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ಕೈ.ಸ್.ಗ. II, ೩೪೬). **ಚೇಲಾ:** ೨. ಉಳಿದವರೆಲ್ಲ ಅವರ ಚೇಲಾ ಆಗಿಯೇ ಇರಬೇಕೆಂಬುದು ಅವನ ಸಿದ್ಧಾಂತವಾಗಿತ್ತು (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೯೫); ಅದರಲ್ಲಿರುವವರು ಆಡಳಿತಗಾರರ ಚೇಲಾಗಳು (ಕಾಮಿಕಾಂ. ೭೩). **ಚೇಲ್ಲಿ$_2$:** ೩. ಉತ್ತಮವಾದ ಎಲ್ಲಾ ಜಾತೀ ಜನಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳ ಬೇಕೆಂದು ಕೆಲವು ಜನರನ್ನು ಚೇಲಿಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡನು (ಜಾಮವಂ. ೨೩೪). **ಚೇಲೆ:** ೩. ಕೊಡಗು ಜನರನ್ನೆಲ್ಲಾ ಮುಂಜಿ ಮಾಡಿ ಕುಲಗೆಡಿಸಿ ಚೇಲೆಯರ ಮಾಡಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೭).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚೇಲಾ. / ಪ್ರಾ. ಚೆಲ್ಲ]

ಚೇಲ$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: ಚೆಲಬಾಗೆ, ಚೇಲ, ಎಲೆಪುಜ್ಜಲ ಬಾಗೆ (ವೃಜಿಗಿ. ೪-೭೩). [?]

ಚೇಲವಾಡಿ (ನಾ). ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿನಿಲಯ: ವಿದ್ಯಾನಿಕೇತನದ ಚೇಲವಾಡಿಯನ್ನು ವಿಸ್ತಾರಗೊಳಿಸುವುದಕ್ಕೆ ನೂರು ಹೊನ್ನು . . . ಕಳುಹಿಸಿದ್ದೇನೆ (ಸಣ್ಣ.ಕ. VIII, ೨೦). [ಚೇಲ$_2$ + ವಾಡಿ$_1$ (<ಪಾಡಿ$_1$)]

ಚೇಲಾ 'ಚೇಲ$_2$' ನೋ.

ಚೇಲಾಂಚಲ (ನಾ). ವಸ್ತ್ರದ ತುದಿ; ಸೆರಗು: "ಸಱಂಗೆಂದು ಚೇಲಾಂಚಲಂ" (ಕಶಸಾ. ೨೦-೩೯೭); ದೇವ ನಿಮ್ಮ ದಯೆಗೆಯ್ದ ಫಳಂ ಕೇವಲ ಶುಭ ಸೂಚಕಮೆಂದಾ ವಧು ಗುಡಿಗಟ್ಟಿ ಚೀನಚೇಲಾಂಚಲಮಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೪-೩೫).

[ಚೇಲ$_1$ + ಅಂಚಲ]

ಚೇಲಾಚಾರ (ನಾ). ಹೀನ ನಡವಳಿಕೆ: ಎಲ್ಲಾ ಒಂದಾದರೆ ಶಾಲ್ಯನ್ನ ಉಂಬುವರು ಹುಲ್ಲನೇತಕೆ ಮೆದ್ದು ಬದುಕರು ಸುವ್ವಿ ಹುಲ್ಲನೇತಕೆ ಮೆದ್ದು ಬದುಕರು ಚೇಲಾಜಾ[-ಚಾ]ರಾ ಜಲದೊಳಾಚರಿಸಿ ಅಳುವುದೇಕೆ ಸುವ್ವಿ (ವಾದಿಕೀ. ೧೫೩-೧೭). [ಚೇಲ$_1$ + ಆಚಾರ]

ಚೇಲಿ$_1$ (ನಾ). ಕೆಟ್ಟ ಹೆಂಗಸು; ದುಷ್ಟೆ. [ಸಂ. ಚೇಲೀ]

ಚೇಲಿ$_2$ 'ಚೇಲ$_2$' ನೋ.

ಚೇಲಿಕ, ಚೇಳಿಕ (ನಾ). ಬಟ್ಟೆ ಹೊಲೆಯುವವನು; ಚಿಪ್ಪಿಗ; ಸಿಂಪಿಗ; ದರ್ಜಿ: "ಚಿಪ್ಪಿಗನು ಚೇಲಿ[ಪಾಠಾಂ. ಳಿ]ಕಂ ಸೂಚಿಕಂ ತುನ್ನವಾಯನೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೧-೨). **ಚೇಳಿಕ:** ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರ ವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಚೇಲ$_1$ + -ಇಕ]

ಚೇಲಿಕೆ, ಚೇಳಿಕೆ (ನಾ). ಪುನುಗು: "ಚೇಲಿ[ಪಾಠಾಂ. ಳಿ]ಕೆಯೆನಲ್ ಪುಣುಗು" (ಮಂಗರಾ. ೯೯-೨೨). **ಚೇಲಿಕೆ:** ಕುಸುಮ ಮೃಗಮದ ಗಂಧ ಚೇಳಿಕೆಯು (ಮದೇಪು. ೨-೪೪). [?]

ಚೇಲೆ 'ಚೇಲ$_2$' ನೋ.

ಚೇಷ್ಟಾಕೃತ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಮೂರು ಬಗೆಯ ಆಂಗಿಕಾಭಿನಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: "ಆಂಗಿಕಾಭಿನಯವು ಶಾರೀರ, ಮುಖಜ, ಚೇಷ್ಟಾಕೃತ ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ; ಕೈ ಕಣ್ಣು ಮುಂತಾದ ಅಂಗೋಪಾಂಗಗಳ ಚಲನೆಗಳು ಶಾರೀರ ಮತ್ತು ಮುಖಜ; ನೃತ್ತ ವಿಶೇಷಗಳು ಚೇಷ್ಟಾಕೃತ" (ಸಂನಾಟ. ೧೧). [ಸಂ. (ಚೇಷ್ಟಾ + ಕೃತ)]

ಚೇಷ್ಟಾಲು (ನಾ). ಕೀಟಲೆ ಅಥವಾ ಕುಚೇಷ್ಟೆ ಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವ ದವನು; ವಿನೋದಪ್ರಿಯ: "ನಿನಗೆ ಮನೆಯ ಹಂಬಲಿದ್ದರೆ, ನೀನು ಹೋಗು" ಎಂದು ಚೇಷ್ಟಾಲುವೊಬ್ಬನು ಉತ್ತರಕೊಟ್ಟನು (ಯದುರಾ. ೭೧).

[P ಇದು 'ಕೃಪಾಲು' ಎಂಬ ಪದದ ಅನುಕರಣೆಯಿಂದಾದುದು]

ಚೇಷ್ಟಿತ (ಗು). ೧. ಕೆಲಸ ಮಾಡಿದ,-ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. ೨. ಕದಲಿಸಿದ ; ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದ. ೩. ಯಂತ್ರಿಸಿದ ; ಯಂತ್ರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. (ನಾ). ೪. ಕಾರ್ಯ ; ಕೆಲಸ ; ನಡೆವಳಿಕೆ : ಸೃಷ್ಟಿಸಮಯದೊಳಿದರ್ಕಿದು ಚೇಷ್ಟಿತಮೆಂದಖಿಳ ಜಾತಿಯೊಳ್ ಕಲ್ಪಿಸೆ ನೀಂ ದುಷ್ಟತೆ ನಿಸರ್ಗಮಾಯ್ತು (ಜಗವಿ. ೩-೧೧೨) ; ತೊಱೆವುದು . . . ನಿರ್ಹೇತುಕಮಪ್ಪ ಖೇದಮನಿದಲ್ತು ಕೃಪಾವತಿಯರ್ಗೆ ಚೇಷ್ಟಿತಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೩-೬೫) ;ಚೀ ಕಷ್ಟಮಿಾ ಚೇಷ್ಟಿತಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೩-೩೦). ೫. ಗತಿ ; ಸಂಚಾರ. [ಸಂ.]

ಚೇಷ್ಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಚಲಿಸು ; ಅಲುಗಾಡು. ೨. ಉದ್ಯೋಗಿಸು ; ಆಚರಿಸು ; ಕೆಲಸಮಾಡು : ಇಲ್ಲಿಗೆ ತಕ್ಕುದೇನುಮಂ ಚೇಷ್ಟಿಪಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೩-೬೮) ; ಮಿಕ್ಕಿನ ಸರ್ವಾಂಗಂಗಳುಂ ನಿಮ್ಮಯ ದೆಸೆಗೆ ಕರಂ ಚೇಷ್ಟಿಸುತಿರ್ಪ್ಪುವರ್ಯಮುಂ ನಿಲ್ವಿನಂ (ರಕ್ಷಾಶ. ೬೬) ; ಧರ್ಮದೊಳ್ ಚೇಷ್ಟಿಸಿ ಶಾಸ್ತ್ರದೊಳ್ ತಿಳಿದು (ದಶಕು. ೧೪-೨೪). ೩. ಚಲನೆಯುಂಟುಮಾಡು ; ಚೈತನ್ಯವನ್ನು ತುಂಬು : ಆ ಸಂಸಾರ ಪ್ರಪಂಚಿಕವನೆಲ್ಲವಂ ಚೇಷ್ಟಿಸಿ ಜಗತ್ತ್ರಯವನೊಕ್ಕಲಿಕ್ಕಿ ಕೊಲ್ಲುತಿರ್ಪ್ಪುದಲ್ಲವು ಮಾಯೆ (ಗಣಭಾ. ೪೪) ; ನೀನು ಚೇಷ್ಟಿಸದಿರಲ್ ಕಾಲ್ನಡೆಯಬಲ್ಲವೆ (ಏಕೋತ್ತ. ೧೪-೯೮). ೪. ಚೇತರಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಜಾಗ್ರತವಾಗು: ವನಮೃಗರಾಜಿಗಳ್ ತೃಷೆಯ ಕೋಟಲೆಯಿಂ ವನವೆಲ್ಲಮಂ ತೊಟಲ್ದಿನಕಿರಣಂಗಳಿಂ ಕೆಡೆದು ಚೇಷ್ಟಿಸಿ ಕಂಡು ಮರೀಚಿಕಾಜಲಕ್ಕನುನಯದಿಂ ಕರಂ ಪರಿದು ಲಂಘಿಸಿ (ದಶಕು. ೪-೨೩) ; ಷೋಡಶ ಘಟಿಕೆ ಸಂದುದು . . . ಶಿವಾರ್ಚನೆಯ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಕಟ್ಟಿಗೆಕಾಱರು ಕೊಂಡಾಡಲ್ಕೆ ಕ್ಷಣದೆ ಚೇಷ್ಟಿಸಿದ (ಮೋಹತ. ೨೦-೫೦). ೫. ಕೆಣಕು; ಚಲ್ಲಾಟವಾಡು: ಚೇಷ್ಟಿಪ ವೇಶ್ಯಾಭುಜಂಗರ ಮಧುಪಾನ ಗೋಷ್ಠಿಯ ಸೊಬಗನೀಕ್ಷಿಸಿದ (ಮೋಹತ. ೧೮-೯೬). [ಚೇಷ್ಟೆ+ – ಇಸು$_3$]

ಚೇಷ್ಟೆ (ನಾ). ೧. ಅಂಗಾಂಗಗಳ ಚಲನೆ ; ಸಂಜ್ಞೆ ; ಚಲನವಲನ: ದರ್ಪಣದ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಕ್ಕೊಂದು ಚೇಷ್ಟೆಯುಂಟೆ (ಆದಪ. ೨೮-೪೦) ; ಆಯತನೇತ್ರೆಯಿಾಕ್ಷಿಸಿದ ರೀತಿ ತದಾಸ್ಯದ ಚೇಷ್ಟೆಯಿಂ . . . ಅಱಿಯಲಾಯ್ತನಗಂದಿದಿರಲ್ಲಿ ನಿಶ್ಚಯಂ (ದಶಕು. ೧೩-೫೮). ೨. ಉದ್ಯೋಗ ; ಕ್ರಿಯೆ; ಕಾರ್ಯ: ಧೈರ್ಯಂಗೆಟ್ಟು ಮೇಲ್ವಾಯ್ವ ಚೇಷ್ಟೆಗೆ ಪೌಲಸ್ತ್ಯನು ಮೊತ್ತಗೊಟ್ಟನೆನಲಾಱಿಂ ದರ್ಪಕಂ ದಂಡಿಸಂ (ಶಂಠಾಮಾ. ೯-೧೪೮) ; ಲೋಕದ ಚೇಷ್ಟೆಗೆ ರವಿ ಬೀಜವಾದಂತೆ ಕರಣಂಗಳ ಚೇಷ್ಟೆಗೆ ಮನವೆ ಬೀಜ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೨೪-೪೬). ೩. ವರ್ತನೆ ; ನಡವಳಿಕೆ : ಪರವೆಯರ ವಾರ್ತೆಯಿಂ ಕೊಂಡು ಚೆಚ್ಚರದಿಂದೆ ಬರಲವನ ಚೇಷ್ಟೆಯಂ ಕಾಣುತೆರ್ದೆ ಹಡಿದೆಱೆದು (ನಂದಿರ. ೧೬-೧೧೯). ೪. ಚಾಲನೆ; ಪ್ರೇರಣೆ; ಸಂಚಲನೆ: ತತ್ಕಳಿಂಗಕನ್ನಿಕೆಯ ಗರಂ ನೆರೆಯಲ್ತದಲ್ಲದಿರ್ದೊಡೆ ನೆರೆಯಾಕೆಗೆ ಕಡೆಗೆ ಗರದ ಚೇಷ್ಟೆ ನಿತಾಂತಂ (ದಶಕು. ೧೩-೬೦); ಬಲುಭೂತ ಸೋಂಕಿತೋ ಗ್ರಹದ ಚೇಷ್ಟೆಯೋ ಪೈತ್ಯ ತಲೆಗಡರ್ದುದೊ (ನವಮೋ. ೨೫-೪೯). ೫. ಹಂಡುಗಾಟ; ತಮಾಷೆ : ಅವನ ಮಿತ್ರರನೇಕರು ಚೇಷ್ಟೆ ಮಾಡಿದಾಗಲೆಲ್ಲ ಅವನು ನಕ್ಕು ಅದನ್ನು ತೇಲಿಸಿಬಿಡುತ್ತಿದ್ದ (ಭಾರತಿ. ೧); ಕುಂಟನಿಗೆ ಎಂಟು ಚೇಷ್ಟೆ ಕುರುಡನಿಗೆ ನಾನಾ ಚೇಷ್ಟೆ (ಗಾದೆ). ೬. ಸರಸ ; ಚೆಲ್ಲಾಟ. ‘ ಚೇಷ್ಟಿಸು ’ ಪರಾ. ೭. ತುಂಟತನ ; ತುಂಟಾಟ ; ಕೀಟಲೆ : ಆ ಹುಡುಗನದು ಬಹಳ ಚೇಷ್ಟೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ. ಚೇಷ್ಟಾ]

ಚೇಷ್ಟೆಕೋರ, ಚೇಷ್ಟೆಖೋರ (ನಾ). ಹಂಡುಗಾಟದ ಸ್ವಭಾವದವನು ; ತಮಾಷೆಗಾರ : ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಈ ಮುದುಕರ ಗದ್ದಲ ಒಂದಿನಿತು ಕಡಿಮೆಯಾಗಿದೆ; ನಾನು ಚೇಷ್ಟೆಕೋರನಾದ್ದರಿಂದ ಹಾಗಾಗಿರಬೇಕು (ಚಂದುಟ. ೯೨). **ಚೇಷ್ಟೆಖೋರ** : ಸೃಷ್ಟಿಯೊಳಗೆ ಇಂಥ ಚೇಷ್ಟೆಖೋರನ ಕಾಣೆ (ಪುರಂದ. ೧-೭೫ ಅನುಪಲ್ಲವಿ) : ಇದೆಲ್ಲ ಚೇಷ್ಟೆಖೋರರ ಹಾರಿಕೆಯ ಸುದ್ದಿ (ಗಂಗಾಸಾ. ೧೧೯). [ಚೇಷ್ಟೆ + – ಕೋರ$_3$]

ಚೇಷ್ಟೆಖೋರ ‘ಚೇಷ್ಟೆಕೋರ’ ನೋ.

ಚೇಷ್ಟೆಗಾರ (ನಾ). = ಚೇಷ್ಟೆಕೋರ : (೬).
[ಚೇಷ್ಟೆ + – ಗಾರ(<–ಕಾಱ)]

ಚೇಷ್ಟೆಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಚಲನೆ ನಿಂತುಹೋಗು ; ಚೈತನ್ಯ ಉಡುಗು : ಈ ದೇಹದೊಳಿಂದೀ ಪ್ರಾಣಮುಳ್ಳನ್ನೆಗಮೆ ತಡೆಯುದಾತ್ಮೇಶನಂ ಕಾಣ್ಬೆನೋ ಪುಣ್ಯದಿನೆಂದಾಂ ಚೇಷ್ಟೆಗೆಟ್ಟಿಂದವಳನೆ ಪಿಡಿದಲ್ಲಿಂದಮೆಂತಾನುಮೆಱ್ದಿಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೮೮೬) ; ಕರಣ ಬಲ ಪ್ರಾಣದ ಚೇಷ್ಟೆಗೆಟ್ಟು ಭರತಂ ಪದಾನತಂ ವಿಕಲನಾಗಿ ಮೂರ್ಛೆಗೆ ಸಂದಂ (ಶಂಠಾಮಾ. ೭-೧೫). [ಚೇಷ್ಟೆ + ಕೆಡು$_1$]

ಚೇಹರಾ ‘ಚಹರೆ’ ನೋ.

ಚೇಳ್ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಮಾನ: ಚೇಳ್ಪಸಿಗಂ ಸಸಿಲ್ವೊದಳೆ ವಿಮಾನ್ . . . ಬಣ್ಣಮಿಾನೆನಿಪವೆಲ್ಲಂ ಬಳ್ದುವಾ ತಾಣದೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೫-೧೧೫).
[←ತಮಿ. ಚೇಲ್]

ಚೇಳ ‘ಚೇಲ$_1$’ ನೋ.

ಚೇಳಿಕ ‘ಚೇಲಿಕ’ ನೋ.

ಚೇಳಿಕೆ ‘ಚೇಲಿಕೆ’ ನೋ.

ಚೇಳು$_1$ ‘ತೇಱ್$_2$’ ನೋ.

ಚೇಳು$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : “ ಗಂಧವೃಷ್ಟಿ – ಚೇಳು ” (ಒಷಧಿ. ೪೬). [?]

ಚೇಳುಕೊಂಡಿ (ನಾ). ಚೇಳಿನ ಬಾಲದ ತುದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಮುಳ್ಳು. ‘ಚೇಳುಕೊಂಡಿಗಿಡ’ ಪರಾ. [ಚೇಳು$_1$(<ತೇಱ್$_2$) + ಕೊಂಡಿ$_1$]

ಚೇಳುಕೊಂಡಿಗಿಡ (ನಾ). ೧. ಚೇಳು ಕೊಂಡಿಯಂತಹ ಕೊಂಡಿಯಿರುವ ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ ಹೂವುಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಣ್ಣ ಗಿಡ ; ಕರ್ಣಕುಂಡಲ: ಚೇಳುಮಣಿಗಿಡ, ಚೇಳುಕೊಂಡಿಗಿಡ (ಮೈಡಿಗಿ. ೪೨-೮೩೩). ೨. “ ನಾಗದಂತಿ ” (ಶಂಡಿಕ). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮುಳ್ಳುಪೊದೆ: “ವೃಶ್ಚಿಕಃ–ಮುಳ್ಳುಹುಳ, ಚೇಳು, ಚಕಾರದಿಂದ . . . ಚೇಳುಕೊಂಡೀಗಿಡ” (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೨೦). [ಚೇಳುಕೊಂಡಿ + ಗಿಡ (<ಗಿಡು)]

ಚೇಳುಬಾಣ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮದ್ದಿನ ಬಾಣ : ಉರಿಬಾಣ ಚೇಳುಬಾಣಗಳ ಬಿಡುತ ಪರಿಪರಿಯಲ್ಲಿ ಪುಷ್ಪಬಾಣಗಳಾ ಸುರಿವುತ ಬರುತಿರ್ದರರ್ತಿಕಾಱರು (ಭರಡ. ೨೦-೭೨) ; ಚೇಳುಬಾಣಗಳ ಜಾಟಳವುರಿ ಪೊಟ್ಟಣವೇಳುವ ಜಂತ್ರದ ದಗಳು . . . ಪಟ್ಟಣದಾಳುವೇರಿಯ ತುಂಬಿಹುವು (ಕಂಸವಿ. ೬-೨೦). [ಚೇಳು$_1$(<ತೇಱ್$_2$) + ಬಾಣ]

ಚೇಳುಬಾಲ ‘ಚೇಳುವಾಲ’ ನೋ.

ಚೇಳುಮಣಿ (ನಾ). ಚೇಳಿನ ವಿಷವನ್ನು ಇಳಿಸತಕ್ಕ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಣಿ : (೬). [ಚೇಳು$_1$(<ತೇಱ್$_2$) + ಮಣಿ$_3$]

ಚೇಳುಮಣಿಗಿಡ (ನಾ). = ಚೇಳಂಕೊಂಡಿ ಗಿಡ ೧ : ಚೇಳುಮಣಿಗಿಡ, ಚೇಳುಕೊಂಡಿಗಿಡ (ಮೈಡಿಗಿ. ೪೨-೮೩೩). [ಚೇಳುಮಣಿ + ಗಿಡ(<ಗಿಡು)]

ಚೇಳುರಿಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ತುರುಚೆ : ಅಂಟು ಸುರುಸುರಿಗೆ ಬಳ್ಳಿ, ತುರಚಿಬಳ್ಳಿ, ಚೇಳುರಿಗಿಡ (ಮೈಡಿಗಿ. ೭೫-೧೫೩೨).
[ಚೇಳು$_1$ (<ತೇಱ್$_2$) + ಉರಿ$_2$ + ಗಿಡ (<ಗಿಡು)]

ಚೇಳುವಾಲ, ಚೇಳುಬಾಲ (ನಾ). ೧. ಚೇಳಿನ ಬಾಲ. ೨. = ಚೇಳುಕೊಂಡಿಗಿಡ ೨ : “ಯುಗಫಲ–ಕೊಡಸಿಗೆ, ಚೇಳುವಾಲ” (ಒಷಧಿ. ೦೩೨); ಚೇಳುವಾಲದ ಗಿಡುವಿನ ಬೇರು, ಗಂಟುಭಾರಂಗಿ ಇಷ್ಟನು ಸಮಾಂಶವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು (ವೈದ್ಯಸಾ. I, ೧೫೦). **ಚೇಳುಬಾಲ: ೨.** “ ಅಹಿದಂಷ್ಟ್ರಾ–ಚೇಳುಬಾಲ” (ಅಕಾನಿ. ೨-೧೧) ; ತಗಚೆಸೊಪ್ಪಿನ ರಸ, ಚೇಳುಬಾಲದ ಸೊಪ್ಪಿನ ರಸ . . . ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗ ೪ ತೂಕವಂ ಸೇವಿಸುವುದು (ಸಳವೈ. ೨೦೬). [ಚೇಳು$_1$(<ತೇಱ್$_2$) + ಬಾಲ$_1$]

ಚೇಳುವಾಲಿ, ಚೇಳಂವಾಳಿ (ನಾ). = ಚೇಳುವಾಲ ೨: "ಉಷ್ಟಧೂಮ–ಚೇಳುವಾಲಿ" (ಒಷಧಿ. ೦೬): "ವೃಶ್ಚಿಕಾಹ್ವಾ–ಚೇಳುವಾಲಿ" (ಒಷಧಿ. ೦೩೬). **ಚೇಳುವಾಳಿ**: "ಭೂವೃಶ್ಚಿಕಾಳಿ – ಚೇಳುವಾಳಿ" (ಒಷಧಿ. ೦೦೩). [< ಚೇಳುವಾಲ]

ಚೇಳುವಾಳಿ 'ಚೇಳಂವಾಲಿ' ನೋ.

ಚೇಟ್ 'ತೇಟ್$_1$' ನೋ.

ಚೈ 'ಚೆಯ್$_1$' ನೋ.

ಚೈಕೋಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು (?) : ಅದಱ ತದನನ್ತರ ಚೈಕೋಲ ತಾಟಮರ ಅದಱ ತದನಾನ್ತರ ಮಟ್ಟಱಿಯ ಕುರಚಿಗೊಣ್ಡ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೪೧-೨೩ ; ?). [?]

ಚೈಗುಡು 'ಚೆಯ್ಗುಡು' ನೋ.

ಚೈತ (ಗು). ಚಿತೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. 'ಚೈತಾಗ್ನಿ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚೈತನ್ಯ (ನಾ). ೧. ಜೀವದ ಲಕ್ಷಣ ; ಜೀವಂತಿಕೆ. ೨. ಗ್ರಹಣಶಕ್ತಿ ; ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿ; ಅರಿವು ; ಪ್ರಜ್ಞೆ : "ಚೇತನೆ ಚೈತನ್ಯಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೦೦೩-೨೬): ಮುನಿಯ ಮಾತಿನ ಬಲೆಗೆ ಸಿಲುಕಿತು ಜನಪತಿಯ ಚೈತನ್ಯಮೃಗ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೦-೯೩). ೩. ಜೀವ ; ಆತ್ಮ ; ಚಿತ್‌ಶಕ್ತಿ : ಭೂತಚತುಷ್ಟಯ ಸಂಭೂತಚೈತನ್ಯಂ ಪಿಷ್ಟೋದಕಗುಡಧಾತಕ್ಯಾದಿಯತ್ನಣಂ ಮದಶಕ್ತಿ ಪುಟ್ಟುವಂತೆ ಪುಟ್ಟುಗುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೨೮ ವ) ; ಜಡವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಚೈತನ್ಯವು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಿರೋಹಿತವಾಗಿರುವುದು (ಶಕ್ತಿವಿ. ೯) ; ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ದೇವರ ಚೈತನ್ಯ ಇದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು (ನೀತಿಚಂ. I, ೧೨) . ೪. ಚಟುವಟಿಕೆ ; ಚಲನ ; ಎಚ್ಚರ : "ಮಿಡುಕು, ಮಿಡುಂಕು–ಚೈತನ್ಯೇ (ಚೇತರಿಸು)" (ಶಮಧಾ) ; ಕತ್ತಲೆಗೆ ಕಾಠಿಣ್ಯವನು ಚೈತನ್ಯವನು ಗಿರಿಗಳಿಗೆ . . . ಕೊಟ್ಟರೆ ಲೇಸು ಬಳಿಕೇನು (ಕುವ್ಯಾಆ. ೬-೭) : ಇಂಥ ಸಣ್ಣಪುಟ್ಟ ಇಂಧನವನ್ನೇ ಸಾಧನವನ್ನಾಗಿಸಿಕೊಂಡು ಮಹಾಚೈತನ್ಯಾಗ್ನಿ ಯೊಂದು ದೇಶದಲ್ಲೆಲ್ಲ ಏಳುವದಿತ್ತು (ಸಮಜೀ. ೭೦೯) . ೫. ಶಕ್ತಿ ; ಸಾಮರ್ಥ್ಯ : ಒಬ್ಬ ಹಣಗಾರನು ಸಾವಿರಾರು ವರಹಗಳ ಚೈತನ್ಯವುಂಟಾದವನಾಗಿದ್ದು (ಕಥಾಮಂ. IV, ೦೩). 'ಚೈತನ್ಯಗೆಡು', 'ಚೈತನ್ಯದಾಯಕ' ಪರಾ. ೬. ಬಂಗಾಳದಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಪಂಥವನ್ನು ಪ್ರಚಾರಪಡಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ಸಂತ; ಗೌರಾಂಗಪ್ರಭು: ತನ್ನ ಭಕ್ತಿಭಾವನೆ ಯಿಂದ ಉತ್ತರಭಾರತವನ್ನು ಚೇತನಗೊಳಿಸಿದವನು ಚೈತನ್ಯದೇವ (ಭಾರದ. ೨೮೯). [ಸಂ.]

ಚೈತನ್ಯಂಬಡೆ, ಚೈತನ್ಯವಡೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಜೀವಂತವಾಗು ; ಜೀವದುಂಬಿ ಕೊಳ್ಳು : ಮೊದಲ್ಗೊಱಿದ ಚಿತ್ರವೆ ಚೈತನ್ಯಂಬಡೆದಂತೆ ಮನುಜೇಶ್ವರ ನೊರ್ವಂ ಮನೆಯಂ ಪೊಕ್ಕು (ಜಯಕಾ. ೯-೨೩). **ಚೈತನ್ಯವಡೆ**: ೧. ಹೇಮಗಂಭಂಗಳ್ ಚೈತನ್ಯವಡೆದು ಮುಂಬರಿದೆಡೆಯಾಡುವಂತೆ ತತ್ಕು ಮರಿಯ ಹೊಂಬಾಳೆದೊಡೆಗಳೊಪ್ಪಿದುವು (ಮೋಹತ. ೨೩-೦೬). ೨. ಚೇತರಿಸು ; ಎಚ್ಚರು : ಅನ್ನೆವರ ಹನುಮಂತ ನಸು ಚೈತನ್ಯವಡೆದನು (ಕೌಶಿರಾ. ೨೩-೨೭). [ಚೈತನ್ಯ + ಪಡೆ$_1$]

ಚೈತನ್ಯಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಸಾಮರ್ಥ್ಯಗುಂದು ; ಉತ್ಸಾಹವಿಲ್ಲದಂತಾಗು : ತೂಕಡಿಕೆಯುಂಟಾಗಿ ಮೈಕಾಂತಿಗುಂದಿ ಚೈತನ್ಯಗೆಟ್ಟು ನುಡಿಯಿಲ್ಲದೆ . . . ಕಷ್ಟವುಂಟಾಗಿರ್ಪುದೆ ಅಭನ್ಯಾಸ ಸನ್ನಿಪಾತಲಕ್ಷಣವೆಂದು ಅರಿದುಕೊಳ್ಳುದು (ಸಕವೈ. ೦೬೭). [ಚೈತನ್ಯ + ಕೆಡು$_1$]

ಚೈತನ್ಯದಾಯಕ (ಗು). ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುವ; ಉತ್ಸಾಹವನ್ನು ನೀಡುವ: ವನ್ಯಮೃಗದ ಧ್ವನಿಯೂ ಗಾಡಿಯ ಧ್ವನಿಯೂ ಮಾತ್ರ ಆಗಾಗ್ಗೆ ಅವನ ಚೈತನ್ಯದಾಯಕವಾದ ಯವ್ವನದ ನಿದ್ರೆಯನ್ನು ಕೆಡಿಸುತ್ತವೆ (ಮಲಿನಾ. ೦೩). [ಸಂ.]

ಚೈತನ್ಯದಾಯಿ (ಗು). = ಚೈತನ್ಯದಾಯಕ: ಚೈತನ್ಯದಾಯಿಯಾದ ಹೊಸ ಗಾಳಿಯನ್ನು ಸೇವಿಸಿದನು (ಪುನರು. ೧೩೩). [ಸಂ. ಚೈತನ್ಯದಾಯಿನ್]

ಚೈತನ್ಯಭಾವಿ (ನಾ). ೧. ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪಿ ; ಚಿತ್‌ಸ್ವರೂಪನಾದವನು : ಅಪರಿಮಿತ ಸೂಕ್ಷ್ಮದೊಳಖಿಳಮಂ ಕಪಟನಾಟಕಸೂತ್ರವಿಧ್ಯಾನಿಪುಣದಿಂ ಪ್ರಕಟಸುವ ತತ್ ಚೈತನ್ಯಭಾವಿ ಶಿವಂ (ಬಸಪು. ೩೧-೩೧). ೨. ಬುದ್ಧಿವಂತನಾದವನು ; ಪ್ರಜ್ಞಾವಂತ. [ಸಂ. ಚೈತನ್ಯಭಾವಿನ್]

ಚೈತನ್ಯವಡೆ 'ಚೈತನ್ಯಂಬಡೆ' ನೋ.

ಚೈತನ್ಯವಡೆಸು (ಕ್ರಿ). ಉತ್ಸಾಹವನ್ನು ತುಂಬು ; ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸು : ತೋರದಾಸೆಯನಿಕ್ಕಿ ಚೈತನ್ಯವಡೆಸಿದಳಾ ರಾಜಮುಖಿ ತನ್ನ ಸಖಿಯ (ಮೋಹತ. ೨೮-೩). [ಚೈತನ್ಯವಡೆ (< ಚೈತನ್ಯಂಬಡೆ) + – ಸು$_1$]

ಚೈತನ್ಯವಾದ (ನಾ). "ಇಂದ್ರಿಯ ಗೋಚರವಾಗುವ ಬಾಹ್ಯವಸ್ತುಗಳು ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಭಾವನಾಮಯವಾದವು ಎಂಬ ವಾದ" (Idealism. ಇಂಕನಿ) : ಚೈತನ್ಯವಾದಕ್ಕೆ ಪುಷ್ಟಿಕೊಡುವ ೨೦ನೇ ಶತಮಾನದ ಜೀವ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರ ಕಾಣಿಕೆ . . . ಸಾಹಾಯ್ಯಕವಾಗಿದೆ (ಜುಕ್ತಾರ. ೩೮ ಟೀಕೆ). [ಚೈತನ್ಯ + ವಾದ$_3$]

ಚೈತನ್ಯಸ್ಥ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಜ್ಞಾಶೀಲ ; ಬುದ್ಧಿವಂತ : ಅತುಳಿತಾನಂದಿತ ಪರವಶೀಯುತ ಮಹಿಮ ತತ್ತ್ವಸ್ಫುರಣಗತಿಮತಿ ಸಕಾಯ ಸಕರ್ಮ ಚೈತನ್ಯಸ್ಥ ರತಿವಿತತಿ ಸತತವುಂ ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿರಲು ಸಮ್ಮತಿಸಿ ಕರುಣಿಸು (ಬಸಪು. ೬೦-೫೯). ೨. ಹಣವಂತ ; ಶ್ರೀಮಂತ. [ಸಂ.]

ಚೈತನ್ಯಾತುಮ (ನಾ). ಚೈತನ್ಯಸ್ವರೂಪವಾದ ಆತ್ಮ ; ಪರಮಾತ್ಮ : ಪ್ರೀತಿ ಮಿಗಲಾ ಹರಿಯೆ ಚೈತನ್ಯಾತುಮನು ತಾನೆಂಬ ನಿಜಧ್ಯಾನಾತಿಶಯಮಾಳವಡಲು ವ್ಯಷ್ಟಿಸಮಾಧಿಯೆನಿಸುವದು (ಗಗೀತಾ. ೧೩-೩೬). [< ಚೈತನ್ಯಾತ್ಮ]

ಚೈತನ್ಯಾತ್ಮ (ನಾ). = ಚೈತನ್ಯಾತುಮ: ಹರಿಯಂತಿರಲಿ ಚೈತನ್ಯಾತ್ಮನಾತನ ಮಾತದೇಕೆಂದ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೦೩-೩೪). [ಚೈತನ್ಯ + ಆತ್ಮ]

ಚೈತಾಗ್ನಿ (ನಾ). ಚಿತೆಯ ಬೆಂಕಿ : ಸೂರ್ಯತನಯಂ ತೇಜೋಗ್ನಿಯಿಂದಂ ದ್ವಿಷದ್ಬಲಮಂ ಸುಟ್ಟನುದಾತ್ತಪುಣ್ಯನವನಂ ಚೈತಾಗ್ನಿಯಿಂ ಸುಟ್ಟನಿಲ್ಲ (ಪಂಪಭಾ. ೦೩-೬೦). [ಚೈತ + ಅಗ್ನಿ]

ಚೈತ್ತ (ಗು). ಚಿತ್ತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನ ಸುಖ ದುಃಖ . . . ಮೊದಲಾದ ಭಾವಗಳು ಸರ್ವಜನ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಇವುಗಳಿಗೆ ಮೂಲವಾಗಿರುವುದನ್ನು ಚಿತ್ತವೆಂದೂ, ಇವುಗಳನ್ನು ಚೈತ್ತವೆಂದೂ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ವ್ಯವಹರಿಸುವರು (ಹಿಂದನಾ. ೦೦೯). [ಸಂ.]

ಚೈತ್ಯ (ಗು). ೧. ಚಿತೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಚಿತಾಭಸ್ಮವನ್ನು ಹೂಳಿದ ಜಾಗದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿದ ಸ್ಮಾರಕ : ಚೈತ್ಯ ಎಂದರೆ ಶವದಹನಾನಂತರ ಭಸ್ಮವನ್ನು ಇಡುವ ಸ್ಥಳ (ಸೌಂದಸ. ೦೨೦). ೩. ಯಜ್ಞಶಾಲೆ. ೪. (ಬೌದ್ಧ ಅಥವಾ ಜೈನ) ದೇವಾಲಯ : ಒಪ್ಪಂಬೆತ್ತುವಂ ಮಾಡಿಸಿ ದರತುಲ ಚೈತ್ಯಂಗಳಂ ಭಕ್ತಿಯಿಂದಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೮೦); ಏನೊಪ್ಪಿರ್ಪುವೊ ಪೋಲ್ತು ದಿವ್ಯ ಜಿನಚೈತ್ಯಂಗಳ್ ಬಹಿತ್ರಂಗಳಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೬೪); ಬುದ್ಧನು ಚರ್ಚೆ ನಡೆಸಿದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಅರವತ್ತು ಮೊಳ ಎತ್ತರದ ಚೈತ್ಯವನೆತ್ತಿ (ಪ್ರವಾಇ. I, ೦೬೯). ೫. ಜೀವಾತ್ಮ . ೬. ಅರಳಿಮರ. 'ಚೈತ್ಯಕ್ಷಿತಿಜಾತ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚೈತ್ಯಕ (ನಾ). ಸ್ಮಾರಕ ಶಿಲೆ ; ಸ್ಮಾರಕ : ಪ್ರೀತ್ಯಾಶೈಲಮಿದಂ ಸ್ವಯಂ ನೃಪತಿನಾ ಸಂಸ್ಥಾಪಿತಂ ಚೈತ್ಯಕಂ (ಎಇ. XXVII, ೦೩೨-೨ ; ೬ನೆಯ ಶತ) ; ಅವಳ ಮರಣದ ಸ್ಮಾರಕವಾಗಿ ಮತ್ತು ತನ್ನ ಪ್ರೀತಿಯ ಸ್ಮಾರಕವಾಗಿ ಅವಳ ಗಂಡನು ಶಿಲೆಯ ಚೈತ್ಯಕವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುತ್ತಾನೆ (ಕಶಾಅ. ೪೨೦). [ಸಂ.]

ಚೈತ್ಯಕ್ಷಿತಿಜಾತ (ನಾ). ಅರಳಿಮರ; ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷ: ತುಂಗಶಾಖಾಚ್ಛದಚ್ಛನ್ನ ತರುಚ್ಛಾಯಾವನೀಭಾಗದೊಳಳವಡೆ ಕೈಯಿಕ್ಕಿ ಕೊಂಡಿರ್ದು ಚೈತ್ಯಕ್ಷಿತಿಜಾತ ಪ್ರಾಂತದೇಶಸ್ಥಿತ ಕನಕಮಯ ಪ್ರಾತಿಹಾರ್ಯಾಷ್ಟಕಾರ್ಹತ್ಪ್ರತಿಬಿಂಬಭ್ರಾಂತಿಯಂ ಮಾಡಿದಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೨-೮೨). 'ಚೈತ್ಯವೃಕ್ಷ' ಪರಾ. [ಚೈತ್ಯ + ಕ್ಷಿತಿಜಾತ]

ಚೈತ್ಯಗೃಹ (ನಾ). ಜಿನಾಲಯ; ಬಸದಿ: ಭಕ್ತಿಭರಾವನತನಪವರ್ಗಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಮನಮಂ ಪುಗುವಂತೆ ಚೈತ್ಯಗೃಹಮಂ ಪೊಕ್ಕಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೦-೧೧೮). [ಚೈತ್ಯ + ಗೃಹ]

ಚೈತ್ಯಗೇಹ (ನಾ). = ಚೈತ್ಯಗೃಹ: ಅನಿಶಂ ಪೊಂಪುಟ್ಟಿಪೋಪುದಾ ಪುರದ ಚಂಚಚ್ಚೈತ್ಯಗೇಹೋತ್ಕರಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೧-೬೩). [ಚೈತ್ಯ + ಗೇಹ]

ಚೈತ್ಯಪುರುಷ (ನಾ). ಜೀವಾತ್ಮ: ಚೇತನವೂ ಮನವೂ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಹಣಿಕೆ ಹಾಕುತ್ತ ಪ್ರತಿವ್ಯಕ್ತಿಯೊಳಗಿನ ಚೈತ್ಯಪುರುಷನು (Psyche) ಈ ಪೃಥ್ವಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಮುಂದುವರಿಯುತ್ತಿದ್ದಾನೆಂಬುದರ ಒಳನೋಟವನ್ನು ನಮಗೆ ತೋರಿಸಿಕೊಡುವವು (ಮಹಾಯೋ. ೧). [ಚೈತ್ಯ + ಪುರುಷ]

ಚೈತ್ಯಭವ (ಗು). ಚೈತ್ಯಗೃಹದಲ್ಲಿ ಉದ್ಭವಿಸಿದ, –ಉಂಟಾದ: ಗಗನದ ತೆಱಪಂ ತೀವಿತ್ತು ಚೈತ್ಯಭವ ಶಂಖರವಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೯೯). [ಚೈತ್ಯ + ಭವ]

ಚೈತ್ಯರಾಜಿ (ನಾ). ಬಸದಿಗಳ ಸಾಲು: ನೀಮೆರಡುವರೆ ದ್ವೀಪದ ಚೈತ್ಯರಾಜಿಗೊಯ್ಯುದೆ ಬೆಸಂ ಬೆಸಂ ಪೆಱತುಂಟೇ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೬೨). [ಚೈತ್ಯ + ರಾಜಿ₁]

ಚೈತ್ಯವೃಕ್ಷ(ನಾ). = ಚೈತ್ಯಕ್ಷಿತಿಜಾತ: "ಚೈತ್ಯದ್ರುಮ – ಚೈತ್ಯವೃಕ್ಷ ಇದ. ಅರಳಿಯ ಮರಕ್ಕಂ (ಅಪ್ಪುದು)?" (ಓಷಧಿ.೩೮); ಶ್ರೀಮದಶೋಕ ಪ್ರಾಸಾದಾಮರತರು ಚೈತ್ಯವೃಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥ ಮಹಾಸಾಮಜ ರಿಪುವಿಪ್ಪರ ಲಕ್ಷ್ಮೀಮಂಟಪ ಗಂಧಕುಟಿಯದೇನೊಪ್ಪಿದುದೋ (ಅಜಿಪು. ೬-೨೦); ದೇವಾಲಯವು ಪವಿತ್ರವಾದ ತೀರ್ಥವಾದುದರಿಂದ ಸ್ನಾನಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಳ (ಕಲ್ಯಾಣಿ); ಚೈತ್ಯವೃಕ್ಷ . . . ಮುಂತಾದುವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು (ಹೊಯ್ಸಳ. ೧೨). [ಚೈತ್ಯ + ವೃಕ್ಷ]

ಚೈತ್ಯಸಂಪ್ರಜ್ಞೆ (ನಾ). ಚೈತ್ಯದ ಅರಿವು: ತನ್ನ ಭೀಪ್ಸಾ ದೂತನಂ ಮೃಣ್ಮಯದ ಜಡಕೆ ಸಂವಾದಿಯಾಗಿರ್ಪ ಸುಪ್ತಚಿತ್ತದ ಗುಪ್ತತಿಮಿರದ ಸೆರೆಯ ಚೈತ್ಯಸಂಪ್ರಜ್ಞೆಯಂ ಪುಡುಕಿ ಕಂಡೈತರಲ್ ಕಳುಹುವಧ್ಯಾತ್ಮದೋಲ್ ಶ್ರೀರಾಮನಟ್ಟಿದಾ ಸುಗ್ರೀವದೂತೋತ್ತಮಂ ಪೊಕ್ಕನೈಸಲೆ ಲಂಕೆಯಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೩೩-೬). [ಚೈತ್ಯ + ಸಂಪ್ರಜ್ಞೆ]

ಚೈತ್ಯಾಲಯ, ಚೈತ್ಯಾಳಯ (ನಾ). ಜೈನ ಅಥವಾ ಬೌದ್ಧ ದೇವಾಲಯ: ಚೈತ್ಯಾಲಯ ನಿರ್ಮಾಣ ನಿರ್ಮಾಪಣ ಶಾಸನಾರೋಪಿತ ಗ್ರಾಮಕ್ಷೇತ್ರ ವಿತರಣಮುಂ (ಆದಿಪು. ೧೫-೧೩ ವ); ಮಂದರಾಚಲದ ಕೃತ್ರಿಮ ಚೈತ್ಯಾಲಯಂಗಳಿಲ್ಲಂ ಸೌಧಾಲಯಂಗಳೆನಿಸೆಯುಂ (ಅಜಿಪು. ೪-೬೬ ವ); ಚೈತ್ಯಾಲಯಗಳು ಬುದ್ಧನನ್ನು ಪೂಜಿಸುವ ಸ್ಥಳಗಳು (ವ್ಯಾವಾಸ್ತು. ೨೪). **ಚೈತ್ಯಾಳಯ:** ಸಿಂಹಣನ್ದ್ಯಾಚಾರ್ಯರ್ ಮುಡಿಪಿದೆಡೆ[ಯೊಳ್] ಬೆಡಂಗಂ ಪಡೆದಿರೆ ಮಾಡಿಸಿ ಜಿನೇನ್ದ್ರಚೈತ್ಯಾಳಯಮಂ (ಕಇಅ. ೬೨-೮-೧೦; 1008). [ಚೈತ್ಯ + ಆಲಯ]

ಚೈತ್ಯಾವಸಥ (ನಾ). = ಚೈತ್ಯಗೃಹ: ರಸವತ್ಸಂಗೀತ ನಾನಾ ಪಟುಪಟಹ ನಿನಾದಂಗಳಿಂ ತೀವೆ ಚೈತ್ಯಾವಸಥಂಗಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೫೩). [ಚೈತ್ಯ + ಅವಸಥ]

ಚೈತ್ಯಾವಾಸ (ನಾ). = ಚೈತ್ಯಗೃಹ: ಅಮರನಿಕಾಯಾನ್ವಿತಂ ವಿಶ್ರುತಾಕೃತ್ರಿಮ ಚೈತ್ಯಾವಾಸಪೂಜೋತ್ಸವದಿನಗಲನಲ್ಲಿಂದಮೆಂದುಂ ಸುರೇಂದ್ರಂ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೪೧). [ಚೈತ್ಯ + ಆವಾಸ]

ಚೈತ್ಯಾಳಯ 'ಚೈತ್ಯಾಲಯ' ನೋ.

ಚೈತ್ಯಾಳಿ (ನಾ). ಜಿನಗೃಹಗಳ ಸಾಲು: ಎರಡುಂ ವಿದ್ಯಾಧರಶ್ರೇಣಿಯೊಳಿಡೆಯಿಡೆಯೊಳ್ ಜೈನಚೈತ್ಯಾಳಿ ತಳ್ತಂಬರಮಂ ತಟ್ಟಿಸಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೧೧೭). [ಚೈತ್ಯ + ಆಳಿ₄ (=ಆಲಿ₄)]

ಚೈತ್ಯೇಶ (ನಾ). = ಚೈತ್ಯಪುರುಷ: ಅಂತರ್ಯದೊಂದು ಚೈತನ್ಯ ನಿನ್ನ ಕೈಂಕರ್ಯ ಕರ್ತೃವಾಗಿ ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞ ಬರಲಿ ಚೈತ್ಯೇಶನಾಗಿ ಮಧುಬೋಧವೋದವಾಗಿ (ಅರಳು. ೩-೧೦). [ಚೈತ್ಯ + ಈಶ]

ಚೈತ್ರ (ನಾ). ಚಿತ್ರಾನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರನಿರುವ ತಿಂಗಳು; ಚಾಂದ್ರಮಾನ ಸಂವತ್ಸರದ ಮೊದಲನೆಯ ತಿಂಗಳು; ವಸಂತ ಋತುವಿನ ಮೊದಲ ತಿಂಗಳು; ಮಧುಮಾಸ: ಮಂದಾನಿಲಂ ತೆಂಕಣಿಂ ಬರೆ ಚೈತ್ರಂ ಕುಡುಪರ್ಪ್ಪಲಾಜತತಿಯೋ (ಕಾದಂಪೂ. ೬೪೦); ನವಚೂತಂ ತಳಿರ್ವಂದದಿಂ ತಳಿರ್ಗುಮೇ ಸ್ಥಾಣೂತ್ಕರಂ ಚೈತ್ರದೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೧-೧೩); ಚೈತ್ರನಾಗಮವಾಯ್ತು ಮಂಥರೆಯ ಶಿಶಿರಕ್ಕೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೩-೭೦೮). [ಸಂ.]

ಚೈತ್ರದೂತ (ನಾ). ವಸಂತಾಗಮನವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಹಕ್ಕಿ; ಕೋಗಿಲೆ: ನಳನಳಿಪ ಮಾಮರದ ಕೆಂದಳಿರನುಂಡು ಕುಕಿಲುವಾ ಚೈತ್ರದೂತನ ದುಃಸ್ಥಿತಿಯ ಕಂಡು (ಕೋಗಿಲೆ. ೩-೬೩). [ಚೈತ್ರ + ದೂತ]

ಚೈತ್ರದೂತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು; ಅದಿರ್ಗಂತಿ; ಅದಿಮುರ್ಕ್ತೆ; ವಸಂತದೂತಿಕೆ: ವನಪಾಲಂ ಕಾಣ್ಕೆಗೈದಂ ವಿಚಕಿಲವರಲಂ ಪಚ್ಚೆಯಂ . . . ಚೈತ್ರದೂತೀಘನಗುಚ್ಛಪ್ರಾತಮಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೦-೨). [ಚೈತ್ರ + ದೂತಿ]

ಚೈತ್ರಪವಿತ್ರ (ನಾ). ಚೈತ್ರಮಾಸದಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸುವ ಒಂದು ಉತ್ಸವ: ಶ್ರೀಕಣ್ಣೇಶ್ವರದೇವರ ಅಂಗಭೋಗಕ ರಂಗಭೋಗಕ ಚೈತ್ರಪವಿತ್ರಕ್ಕ ತಪೋಧನರಾಹಾರದಾನಕ್ಕ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ४೭೬-೧೮; 939); ಶ್ರೀಮಾಳೇಸ್ವರದೇವರ ಗ(ಂ)ನ್ಧಪೂಪ್ಪಧೂಪದೀಪನಿವೇದ್ಯಕ್ಕಂ ಚೈತ್ರಪವಿತ್ರಕ್ಕಂ ಖಣ್ಡಸ್ಫುಟಿತ ಜೀರ್ಣ್ನೋದ್ಧಾರಕ್ಕಂ (ಸೌಇಇ. XI-ii, ೧೬೩-೨೭; 1112); ಚೈತ್ರಪವಿತ್ರಂಗಳೊಳು ಗಾಣದಲ್ಲಿ ವೀಸವೈದು (ಎಇ. XX, ೧೨-೦೦೭; 1167). [ಸಂ.]

ಚೈತ್ರಮಾಸ (ನಾ). = ಚೈತ್ರ: ಚೈತ್ರಮಾಸಂ ಪೋದುದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩-೧೮). [ಚೈತ್ರ + ಮಾಸ₂]

ಚೈತ್ರಮಿತ್ರ (ನಾ). ವಸಂತ ಋತುವಿನ ಗೆಳೆಯ; ಮನ್ಮಥ: ತುಂಬಿಯಿಂದಂ ಗಿಳಿಯಿಂದಂ ಬೀರಮಂ ಪಾಡಿಸಿ ಪೊಗಟಿಸುವಂ ಚೈತ್ರದೊಳ್ ಚೈತ್ರಮಿತ್ರಂ (ಜಗವಿ. ೧೪-೪೦). [ಚೈತ್ರ + ಮಿತ್ರ]

ಚೈತ್ರರಥ (ನಾ). ಅಲಕಾನಗರದ ವನ; ಕುಬೇರನ ಉದ್ಯಾನವನ: ಅಂತಾ ಚಿತ್ರರಥನಿಂ ಚೈತ್ರರಥಮೆಂಬ ಬನಮು ಮಚ್ಛೋದಮೆಂಬ ಸರೋವರಮುಮಾದುದಲ್ಲದೆಯುಂ (ಕಾದಂಪೂ.೭೧೧); ಅದು ಮೆಚ್ಚದು ಚೈತ್ರರಥದ ಚಿತ್ರಾಸ್ಪದಮನೆನಲ್ವೀತಶೋಕ ಪುರವರಮೆಸೆಗುಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೩೨). [ಸಂ.]

ಚೈತ್ರಾಗಮ (ನಾ). ವಸಂತಋತುವಿನ ಪ್ರಾರಂಭ: ಈ ಕೋಮಳಿ ಕಾಮಕ್ಲಿಷ್ಟೆ ಚಿತ್ರಕ್ಕಳಲನೊಲವುಮಂ ಪುಟ್ಟಿಪಳ್ ನೋಡೆ ಪತ್ರಾವಳಿ ಶೋಭಿತೆ ಚೈತ್ರಾಗಮಪವನಪರಿಸ್ಪೃಷ್ಟ ವಾಸಂತಿಯಾಪೋಲ್ (ಶಾಕುಂತ. ೩೫-೬೦). [ಚೈತ್ರ + ಆಗಮ]

ಚೈತ್ರಾದೀಪ (ನಾ). (?): ಶ್ರೀಪೌಲೋಮಿಶ ಭೂಭೃತ್ಸಮುದಯವಿನುತಂಗಳ್ ತಮಸ್ತೋಮ ಚೈತ್ರಾದೀಪಂಗಳ್ . . . ಪುಷ್ಪದಂತ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳ್ ಸಮುತ್ಪಾದಿಸುಗೆಮಗೆ ಹೃದಿಂದೀವರಾನಂದದೊಳ್ಪಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧-೧). [P ಇದು 'ಚೈತ್ಯಾದೀಪ' ಎಂದಿರಬಹುದೆ ?]

ಚೈತ್ರಾನಿಲ, ಚೈತ್ರಾನಿಳ (ನಾ). ಚೈತ್ರಮಾಸದ ಗಾಳಿ; ವಸಂತ ಋತುವಿನ ಗಾಳಿ : ಮಳಯಾವನೀಧರಚರಂ ತಾಂ ಬಂದುದಾ ದಾನ ಬಂಧುರ ಗಂಧಾಕುಳ ಭೃಂಗಮಂಗಜಗಜಂ ಬರ್ಪಂತೆ ಚೈತ್ರಾನಿಲಂ [ಪಾಠಾಂ. ಳಂ] (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೩೮). **ಚೈತ್ರಾನಿಳ :** ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಚೈತ್ರ + ಅನಿಲ]

ಚೈತ್ರಾನಿಳ 'ಚೈತ್ರಾನಿಲ' ನೋ.

ಚೈತ್ರಿ (ನಾ).=ಚೈತ್ರ. [ಸಂ. ಚೈತ್ರೀ]

ಚೈತ್ರಿಕ (ನಾ).=ಚೈತ್ರ. [ಸಂ.]

ಚೈದ್ಯ (ಗು). ೧. ಚೇದಿದೇಶಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಚೇದಿದೇಶದ ರಾಜ ; ಶಿಶುಪಾಲ : ಸೋತನ್ನೆ ಹರಿಯೆಂದು ಚೈದ್ಯನ ಬೂತುಗಳು ಬಣ್ಣಿಸಿದರು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೦-೭೯); ಶಿವಶಿವಯೆನುತ ಚೈದ್ಯನನು ಬೈವುತ ನೆರೆದ ಸುರ ಮುನಿಜನವಿರಲು (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೮೦-೧೧). [ಸಂ.]

ಚೈನಿ, ಚೈನು₁ (ನಾ). (ಉಕ) ವಿಲಾಸ; ಸುಖಭೋಗ; ಮಜ; ಷೋಕಿ: ಕಾಲೇಜಿಗೆ ಹೋಗಿ ಚೈನಿ ಮಾಡುವ ಸಂಧಿ ದೊರೆಯುವದೆಂದು ಮೊದಲಿನಿಂದ ಅಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ್ದೆ (ಅನ್ನ. ೧೯೦); ರೈತಾಪಿ ಕಸುಬು ಬಿಟ್ಟು, ಚೈನಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ತಿರುಗಿದವರು ಯಾರು ಉದ್ಧಾರವಾದರು ಹೇಳಿ (ಬೆಳುಮ. ೩೦೧). **ಚೈನು₁ :** ಇಡೀ ದಿನವೂ ಅವಳ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಚೈನೆಂಬುದು ಇರಲಿಲ್ಲ(ಕಾಗೆಕ. ೬೯).

ಚೈನಿಹೊಡೆ=ಷೋಕಿಮಾಡು ; ಮಂಜಾಮಾಡು : ಕಾಲೇಜು ಅಂದರೆ ಚೈನಿ ಹೊಡೆಯುವದೆಂದು ಬಂದಿರಬೇಕು (ಭೂಮಿತಾ. ೫೩).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚೈನ್]

ಚೈನು₁ 'ಚೈನಿ' ನೋ.

ಚೈನು₂ (ನಾ). ೧. ಸರಪಣಿ. ೨. ಕೊರಳಿನಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಕಾಲಿನಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಆಭರಣ : ಕಾಲಿಗೆ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಚೈನು (ವಡದಾ. I, ೫೫೮) ; ಕುತ್ತಿಗೆ ಚೈನಿಗೆ ಯಾರೋ ಕೈಹಾಕಿದಂತೆ ಭಾಸವಾಯಿತು (ಸಾವಿಸ. ೧೧). [←ಇಂ. Chain]

ಚೈಮುಂಡಾಡು 'ಚೆಯ್ಮುಂಡಾಡು' ನೋ.

ಚೈರಂತನ (ಗು). ಪುರಾತನವಾದ ; ಪ್ರಾಚೀನವಾದ : ಇಂತು ಕವೀಂದ್ರ ಸಮಯಮಂ ಚೈರಂತನಮಾರ್ಗದೊಳೊಂದೆ ತಿಳಿಯೆ ಪೇೞ್ದಂ . . . ನಾಕಿಗಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೯೫೯); ಚೈರಂತನ ಯೋಗಿನಾಯಕಯಶಸ್ಸಮಕೀರ್ತಿ . . . ಮಾಘಣಂದಿ ಸೈದ್ಧಾಂತಿಕಚಕ್ರವರ್ತಿ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೩೩). [ಸಂ.]

ಚೈರಂತನಕ್ರಮ (ನಾ). ಪ್ರಾಚೀನ ಸಂಪ್ರದಾಯ : ಮಳಲೊಂದನಲ್ಲಿ ಕುಲಿಪಂ ಮಾಡಿಟ್ಟು ಚೈರಂತನಕ್ರಮದಿಂದಾ ಮಣಲೆಲ್ಲಮಂ ಮಗುೞೆ ಪಾರಾವಾರದೊಳ್ ಪೊಯ್ದು ಮತ್ತಮದಂ ಸೋದಿಸಿ ಕಾಣ್ಬವೊಲ್ (ಸುಕುಮಾ. ೫-೩೩). [ಚೈರಂತನ + ಕ್ರಮ]

ಚೊಂಕು (ನಾ). (?) : ಅಲ್ಲಿ ಜಡೆಮುಡಿ ಚೊಂಕು ಮಂಡೆಯಲಿ ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಯಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿದ ಟೋಪಿ (ಚೋರಬ. ೪-೧೬). [?]

ಚೊಂಗೆ (ನಾ).ರೊಟ್ಟಿಯಂತಹ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಹಿ ಖಾದ್ಯ; "ಒಂದು ಸೀ ತಿನಿಸು". (ಜಾನಕೋ. ೫೮). [←ಮರಾ. ಚೋಂಗಾ]

ಚೊಂಚ (ನಾ). ಸೊಟ್ಟಗೈಯುಳ್ಳವನು; ಚೊತ್ತ : ಚೀಲ ಚೀಲ ಬೋನವ ಬಸಿದು ಚೊಂಚರಿಗೆ ನೀಲವ್ವ ಉಣಿಸಿ ಬರುವಳು (ಸಿದ್ಧಪು. ೫-೨೩); ಗುಳ್ಳಗಣ್ಣ, ಗುಜ್ಜ, ಚೊಂಚ ಎಂದು ನಿಂದಿಸುವುದು ಅನ್ಯಾಯ (ದಾಬುತ್ತಿ. ೩೦). [ಚೊಂಚು + – ಅ₇]

ಚೊಂಚು (ನಾ). ಡೊಂಕುತನ ; ವಕ್ರತೆ. 'ಚೊಂಚುಗೈ' ಪರಾ. [?]

ಚೊಂಚುಗೈ (ನಾ). ಡೊಂಕಾದ ಕೈ ; ಸೊಟ್ಟಗೈ : ಆ ಚೊಂಚುಗೈ ಹೆಣ್ಣು ಮಗಳಿಗೆ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟಾದರೂ ಸಮಾಧಾನ ಬೇಡವೆ (ಸಮಜೀ. ೯೭೭).

[ಚೊಂಚು + ಕೈ₂ (< ಕೆಯ್₃)]

ಚೊಂಟ 'ಸೊಟ್ಟ' ನೋ.

ಚೊಂತತಟಾಕ (ನಾ). ಒಂದು ಕೊಳದ ಹೆಸರು: ಚೊನ್ತ ತಟ(ಟಾ)ಕಮೆ ವಟವೃಕ್ಷಮೆ (ಇಆ. VIII, ೩೧೪-೩೭ ; ಸು. 10ನೆಯ ಶತ).

[ಚೊಂತ₀ + ತಟಾಕ]

ಚೊಂದಕಪ್ಪೆ (ನಾ). ಬಾಲದ ಕಪ್ಪೆ ; ಗೊದಮೊಟ್ಟೆ: ಚೊಂದಕಪ್ಪೆ ಇಲ್ಲವೆ ಬಾಲಕಪ್ಪೆಗಳು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಅಂಗಿಯನ್ನು ಕಳಚಿ ಕಪ್ಪೆಯಾಗುವುವು (ಬಾಲಪ್ರ. III, ೧೩೨೦). [←ತುಳು. ತೊಂದಪ್ಪೆ]

ಚೊಂಬು 'ಚೆಂಬು₁' ನೋ.

ಚೊಂಯ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಪದ : ಚೊಂಯ್ ಚೊಂಯ್ ಅನ್ನೋ ಸದ್ದು ಎಣಿಸುತ್ತ . . . ಕೂತಿರುತ್ತಾರೆ ಆರೇಳು ಮಂದಿ (ಚಂಗೂಲಿ. ೧೩೭).

ಚೊಕ್(ನಾ).ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಝೂಟ್ಟೆಂಬ ಝುಮ್ಮೆಂಬ ಚಕ್ಕೆಂಬ ಚೊ[ಪಾಠಾಂ. ಛೊ]ಕ್ಕೆಂಬ . . . ಕೂರಸಿಗಳುರವಣೆಯ ದನಿಯಡಸುತಂ ಪುಟ್ಟೆ (ಇಹರ. ಹ. ೧೩೯-೭).

ಚೊಕ್ಕ, ಚೊಕ್ಕು₂, ಚೋಖ (ಗು). ೧. ಶುದ್ಧವಾದ ; ಸ್ವಚ್ಛವಾದ: ಸಕ್ಕರೆ ಬೆರಸಿದ ಚೊಕ್ಕ ಪಾನಕಕಿನ್ನು ಮಿಕ್ಕಿ ಮೆರೆಯುತಲಿದೆ ರಕ್ಕಸಾರಿಯ ಧ್ಯಾನ (ಜಗದಾ. ೧೦೧). 'ಚೊಕ್ಕಚಿನ್ನ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ಸುಂದರವಾದುದು ; ಮನೋಹರವಾದುದು: "ನಿಗರ, ನೆಟ್ಟೆ, ಕೆನೆ, ಚೊಕ್ಕಳಿಕೆ, ಚೊಕ್ಕ . . . ಕಣ್ಗೆವಂದುದು, ಪರಿವಡೆದುದು – ಈ ೧೪ ಮನೋಹರಂ" (ಕಶಸಾ. ೧೧-೩೦೧) ; "ಚೊಕ್ಕವೆನಲ್ಕೊಳ್ಳಿತ್ತು" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೧೫) ; ಒಕ್ಕಲಿಗಂ ಚೊಕ್ಕೆಲೆಗಳಂ ತಂದು ಪೂಟ್ದಿರ್ದ ಕರಗದ ನೀರಂ ಕಟ್ಟಿ ದೋಗರದ ಮೊಟ್ಟೆಯಂ ತೆಗದು (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೧೩-೧೬ ವ): ಸುಗಂಧದ ಪುಷ್ಪಸಮೂಹದ ಮಾಲೆಯಿಂ ಚೊಕ್ಕವಾದ ಮೇಲ್ಕಟ್ಟೆಸೆವುತಿರಲಾಗಿ (ಮನೋವಿ. ೧-೩೬ ಟೀಕು). ೩. ಸ್ವಚ್ಛವಾದುದು ; ಶುದ್ಧವಾದುದು ; ಕಲಂಕವಿಲ್ಲದುದು ; ದೋಷರಹಿತವಾದುದು : ಈ ಪಂಥದವರು ಚೊಕ್ಕಾದ ಮರಾಠಿಯಲ್ಲಿ ವಿಪುಲಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು . . . ನಿರ್ಮಿಸುತ್ತಾ ಬಂದಿದ್ದಾರೆ (ಮಸಾಹಿ. ೧೦). ೪. ಉತ್ತಮನಾದವನು ; ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು; ದೋಷರಹಿತನಾದವನು: ಯಜನ ಯಾಜನಮಧ್ಯಯನಾಧ್ಯಾಪನ . . . ಮಾಡುವ ಚೊಕ್ಕ ದ್ವಿಜಮಹಾರಾಜರೊಪ್ಪಿದರು (ಮೋಹತ. ೩-೩೮); ಚೋದ್ಯಪುರುಷನೆ ಚೊಕ್ಕನೆ ಜಯ ಭವರೋಗವೈದ್ಯ ಚಿದಂಬರಪುರುಷ (ಭರಚ. ೬೪-೧೦೮) : ಅಕ್ಕನ ರೂಪಿಗೆ ತಕ್ಕ ಚೆನ್ನಿಗನಿವ ಚೊಕ್ಕನಾದೊಡೆ ವೀಣೆಯಲಿ ಸಕ್ಕರೆ ಪಾಲೊಳು ಬೆರೆದಂದವೆಂದು (ನಾಗಕು. ೧೩-೮೫). ೫. ಪರಿಶುದ್ಧತೆ; ಸ್ವಚ್ಛತೆ. **ಚೊಕ್ಕು₂:** ೩. ಕಳವು ಆಗ್ಯಾವೇನೋ ಅಂತ ಲೆಖ್ಖಪತ್ರದ ಕಾಗದಾ ತಗದು ನೋಡತೇನಿ, ಲೆಖ್ಖ ಎಲ್ಲಾ ಚೊಕ್ಕು (ಗಂಮಾಯಿ. ೧೩೮). 'ಚೊಕ್ಕುತನ' ಪರಾ. ೬. ಸೌಂದರ್ಯ; ಚೆಲುವು: ಅಕ್ಕನಾ ಗಾಂಧಾರಿ ವಿಪಹಕೆ ತೆಕ್ಕೆಯೊಳಗೈದಿರ್ದ ಭಾವನ ಚೊಕ್ಕ ನೋಡೀತನಿಗೆ ಬೇಡಿದರಮ್ಮ ನಿನ್ನುವನು (ಜಿನಭಾ. ४-೧೮). **ಚೋಖ:** ೩. ಆಚಾರ್ಯರು . . . ಎಷ್ಟು ಚೋಖಾಗಿ ಪಾಲು ಮಾಡಿಟ್ಟರು. ಇದಕ್ಕನಬೇಕು ನ್ಯಾಯ ಪಕ್ಷಪಾತಿ ಅಂತ! (ಸಮಜೀ. ೧೮೦).

ಚೊಕ್ಕಮಾಡು=ಶುದ್ಧಮಾಡು; ಸ್ವಚ್ಛಮಾಡು: ನಾವೇ ಬೇಗ ತೆಗೆದು ಒಳಗೆಲ್ಲ ಗುಡಿಸಿ ಚೊಕ್ಕಮಾಡ್ತೇವೆ (ರಂಗಕ. ೩೦).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚೊಕ್ಕ, ಚೊಕ್ಕು ; ಮಲ. ಚೊಕ್ಕ, ಚೊಜ್ಞು ;
ತುಳು.ತೆಲು. ಚೊಕ್ಕ. / ಪ್ರಾ. ಚೋಕ್ಖ. / ಸಂ. ಚೋಕ್ಷ]

ಚೊಕ್ಕಕಾಲ (ನಾ). ಉತ್ತಮವಾದ ಕಾಲ ; ಸುಖದ ಕಾಲ: ಸೊಕ್ಕೇಱಿತಿದ್ದುದು ಸುಖತೃಪ್ತಿ ತೋಱುವ ಚೊಕ್ಕಕಾಲವನೇನನೆಂಬೆ(ಭರಚ. ४೧-೮೭).

[ಚೊಕ್ಕ + ಕಾಲ]

ಚೊಕ್ಕಚಿನ್ನ (ನಾ). ಶುದ್ಧವಾದ ಚಿನ್ನ; ಅಪ್ಪಟ ಬಂಗಾರ; ಅಪರಂಜಿ: ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪುಳಿದೊಡೆದೊಪ್ಪವಿಕ್ಕಿದ ಚೊಕ್ಕಚಿನ್ನದ ಪತುಮೆಗಳಂತೆ (ವೋಹತ. ೧೮-೩೬). [ಚೊಕ್ಕ + ಚಿನ್ನ$_1$]

ಚೊಕ್ಕಟ, ಚೊಕ್ಕಟ್ಟ, ಚೊಕ್ಕಣ, ಚೊಕ್ಕಳ (ನಾ). ೧. ಅಂದ; ಸೊಬಗು; ಸೌಂದರ್ಯ: "ಗರಗರಿಕೆ ಚೊಕ್ಕಟಂ" (ಚತುನಿ.೯೦); "ಸುಭಗತೆಗೆ ಚೊಕ್ಕಟಂ ಬುದಕ್ಕುಂ" (ಕಶರ. ೩೭). ೨. ಸ್ವಚ್ಛವಾದುದಂ ; ಪರಿಶುದ್ಧವಾದಂದಂ : ಚೊಕ್ಕಟಹ ಸುರಧೇನುವಿಂಗೆಣೆಯೆ ಪಾರಿಜಾತಕ್ಕೆಣೆಯೆ (ಷಕಿಲ. ೩-೫). ೩. ಕಂದಿಲ್ಲದಿರಂವಿಕೆ ; ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟು ; ಓರಣ : ಮಕ್ಕಳನು ಬಯಸಿ ದೈವದ ಮುಂದೆ ನೋಂಪಿಯು ಚೊಕ್ಕಟದಿ ಮಾಡಿತಿಲ್ಲ (ಸಮ್ಯಕ್ಶಾ. ೫-೦೫); ಚೊಕ್ಕಟವಾಗಿ ರಾಜ್ಯವನಾಳು ದ್ವಾರಕಿ ಹೊಕ್ಕು ಬರುವೆನು ಬೇಗದಲಿ (ವೋಹತ.೦೩-೮); ಚರಲಿಂಗಕೊಲವಿನಿಂ ಚೊಕ್ಕಟದೆ ಮಾಡಿಸಿದ ಪರಿಪರಿಯ ಪರಿಕರಂಗಳನಿರದೆ ತರಿಸಿ (ಚಬಪು. ೬೨-೧೧) : ಅಕ್ಕಟಿಕೊಳಗೆ ಬಹು ಬಗೆಯ ಧಾನ್ಯಗಳಹು ಚೊಕ್ಕಟವಾಗಿಯೆ ಬೆಳೆದು (ಕಂಸವಿ. ೬-೫೨). **ಚೊಕ್ಕಟ್ಟ:** ೨. ಕಿಟ್ಟಗಟ್ಟಿದ ಕಬ್ಬಿಣಕ್ಕೆ ಪುಟವ ಹಾಕಿಸೊ ಚೊಕ್ಕಟ್ಟ[ಪಾಚಾಂ.ಉತ್ಕೃಷ್ಟ] ಬಂಗಾರದೊಳು ಎನ್ನ ಸೇರಿಸೊ (ಪುರಂದ. ೨-೨೩-೩). **ಚೊಕ್ಕಣ:** ೧. ತನುವಿಂ ನರುವಂ ದೆಸೆಗಳ್ಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಸಂಪನ್ನತೆವೆತ್ತು ನೆಟ್ಟಿಗೊಳೆ ಚೊಕ್ಕಣ ಮಾದೆಣೆಗಂಟು ಕಟ್ಟು (ಕಮಮಾ. ೦೫-೩೯). **ಚೊಕ್ಕಳ:** ೧. ತೊಳಪ್ಪ ಬೆರಲುಂಗುರಮಿಂಚರಮಿಾವ ನೇವುರಂ ಚೊಕ್ಕಳವಪ್ಪ ಚೆಲ್ವನೊಳಕೊಂಡಿರೆ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೩೦೪); ಚೊಕ್ಕಳಮಪ್ಪಳ ರೂಪಿಂ ರತಿಯಂ ಮಿಕ್ಕಳಂ (ಉದ್ಭದೇ. ೨-೪೮) ; ಇಕ್ಕೆಲದರಸುಗಳೋಳಿ ಸಭಾಲಕ್ಷ್ಮಿಯಿಕ್ಕಿದ ಕಂಠಿಕೆಯೆನಲು ಚೊಕ್ಕಳವಾಗೆ (ನಾಗಕು. ೩೨-೦೦೫). ೨. ಚೊಕ್ಕಳವಮಣಿಯೋಲಿವೆಳಗು ಸೊಗಸಿದುದವಳಾ (ಉದ್ಭಟ. ೫-೪೫) : ಚೊಕ್ಕಳದ ನೀರ್ದಾಣವಂ ಬನಮಂ ದೇಗುಲಮಂ ಕಂಡು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೪-೨೭); ಮುಕ್ಕಣ್ಣನಡಿ ಗೊಪ್ಪಿಸುತ್ತ ತದ್ದೇಹಮಂ ಚೊಕ್ಕಳವ ಮಾಡಿದಂ (ಲಿಂಗಪು. ೩-೩೧). ೪. (ಅರಿವಿನಿಂದ)ಪರಿಶುದ್ಧನಾದವನಂ; ತಿಳಿವು ಪಡೆದವನಂ: ಚೊಕ್ಕಳ ನೆನಿಪಂ ನಿಜವಧು ಮಕ್ಕಳ್ವಡೆದಂದು ಭೋಗಿಸಲ್ ಪೇಸಿಯೆ ಪಿಂತಿಕ್ಕುವ ತೆಱದಿಂದಂ ಪಿಂತಿಕ್ಕಿದನಾ ರಾಜ್ಯವನಿತೆಯಂ ತತ್ತ್ವವಿದಂ(ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೪-೯೦). [<ಚೊಕ್ಕ./ತುಳು. ತೆಲು. ಚೊಕ್ಕಟ./ಮರಾ. ಚೋಖಟ, ಚೋಖಟಾ]

ಚೊಕ್ಕಟಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ಸೊಗಸಾಗು; ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಾಗು: ಚೊಕ್ಕಟಂಬಡದೆ ಸಂಭಾರಮಂ ಬಗೆಯನಱಿದೊಡವೆರಸಿ ಕಲಸಿ (ಸೂಪಶಾ. ೪-೩).
[ಚೊಕ್ಕಟ + ಪಡೆ$_1$]

ಚೊಕ್ಕಟಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸ್ವಚ್ಛಮಾಡಂ: ಮಿಕ್ಕ ಮಾಂಸವ ಬಲು ಕೈಗೆಲಸ ಗಳಿಂದೆ ಚೊಕ್ಕಟಗೊಳಿಸಿ . . . ರಕ್ಕಸರಾಯಗಾತಿಥ್ಯವ ಗೆಯ್ದಳು (ವೋಹತ. ೦೧-೪೮). [ಚೊಕ್ಕಟ + ಕೊಳ್$_1$ + - ಇಸು$_3$]

ಚೊಕ್ಕಟ್ಟ 'ಚೊಕ್ಕಟ' ನೋ.

ಚೊಕ್ಕಣ 'ಚೊಕ್ಕಟ' ನೋ.

ಚೊಕ್ಕಣಿಕೆ(ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ: "ತುಲಪೋಟಃ-ಚೊಕ್ಕಣಿಕೆ, ಅವರೆ, ಬಲುಗುಣಿಕೆ, ಎಲಚಿ, ನೆಲದಾಳು" (ಒಷಧಿ. ೬೫); ಸಣಬಿನ ವಿಷಕ್ಕೆ ಕುದು ಚೊಕ್ಕಣಿಕೆಯ ಕೂಡಮೃತಲತೆಯಂ (ಖಮುದ. ೨-೪೯). [?]

ಚೊಕ್ಕತನ, ಚೊಕ್ಕ್ಂತನ (ನಾ). ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟುತನ ; ಒಪ್ಪ ; ಓರಣ : ಆಕೆ ಚೊಕ್ಕತನದಿಂದ ಸಂಸಾರ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಇದ್ದಾಳೆ (ರೂಢಿ). **ಚೊಕ್ಕ್ಂತನ:** ಮಾದ್ರಿಯ ಒರಲಿಕೆ 'ಕಟ್ಟಿಂ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಮೊದಲಾದುದೂ ಮುಂದೆ ಬರುವ ಓಕಾರದ ಅಂತ್ಯಪ್ರಯೋಗವೂ ಪಂಪನ ದೇಸಿಯ ಚೊಕ್ಕ್ಂತನವನ್ನು ಒಕ್ಕಣಿಸುತ್ತವೆ (ಶವನಿ. ೬೪); ಕೆಲಸದ ಚೊಕ್ಕ್ಂತನದಿಂದ ಆಗದಿದ್ದರೆ ಇನ್ನಾವುದಾದರೂ ರೀತಿಯಿಂದ ಆದರೂ ಈ ಬೈಗಳು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಗಂಮಾಯಿ. ೨೭). [ಚೊಕ್ಕ + - ತನ]

ಚೊಕ್ಕದಂಬುಲ (ನಾ). ಉತ್ತಮವಾದ ತಾಂಬೂಲ ; ರುಚಿಕರವಾದ ವೀಳೆಯ: ಎತ್ತಿ ಪೊನ್ನ ಬಟ್ಟಲೊಳೆಱೆದೀವ ಕುಂಕುಮರಸಂ ಹಿಡಿಹಾರದಿ ನೀವ ಚೊಕ್ಕದಂಬುಲಮೆಸೆವನ್ನೆಗಂ ಮೆಱೆದಳಂದು ವಿಲಾಸಿನಿ ತದ್ವಿಲಾಸಮಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೪೬). [ಚೊಕ್ಕ + ತಂಬುಲ]

ಚೊಕ್ಕನೆ (ಅ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ; ಅಂದವಾಗಿ : ಚೊಕ್ಕನೆಸೆವ ಜವ್ವನಾಯುಷ್ಯ ಭೋಗಗಳಕ್ಕ ವ್ಯರ್ಥಗಳೆಂದಳವಳು (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೩-೦೦೪); ಸೊಕ್ಕುಜವ್ವನೆಯರ ವೊತ್ತದೊಳು . . . ನೃಪತಿ ಚೊಕ್ಕನಾನಂದಿಸುತಿರ್ದನು ಮದಗಜ ಪೊಕ್ಕು ನೀರಾಟವಾಡುವೊಲು (ಭರಜ. ೬೫-೭೭).

ಚೊಕ್ಕಚೊಕ್ಕನೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಚೊಕ್ಕಚೊಕ್ಕನೆ ತಾನಗಳ ತಂದು ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಜಕ್ಕುಲಿಸಿದರು ಜಾಣೆಯರು (ಭರಜ. ೫-೬೨).
[ಚೊಕ್ಕ + - ಅನೆ$_1$]

ಚೊಕ್ಕಬಂಗಾರ, ಚೊಕ್ಕುಬಂಗಾರ (ನಾ). = ಚೊಕ್ಕಚಿನ್ನ : ಚೊಕ್ಕಬಂಗಾರವೇ ಬೇಕೆಂಬ ಹಟವೇಕೆ ನಿನಗೆ (ನೆಲಮು. ೨೭-೫). **ಚೊಕ್ಕುಬಂಗಾರ:** ಇಲ್ಲಿ ಬಂದ ಹರಟೆಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವೂ ಹರಟೆಯ ಹದಿನಾರಾಣೆ ಚೊಕ್ಕುಬಂಗಾರವೇ ಆಗಿರಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ (ಮುಂಗಾಪು. ೭). [ಚೊಕ್ಕ + ಬಂಗಾರ]

ಚೊಕ್ಕಬೆಳ್ಳಿ 'ಚೊಕ್ಕವೆಳ್ಳಿ' ನೋ.

ಚೊಕ್ಕಭೋಜನ (ನಾ). ೧. ಸೊಗಸಾದ ಊಟ. ೨. ಮಾಂಸವಿಲ್ಲದ ಆಹಾರ; ಸಸ್ಯಾಹಾರ (ಎಸಮ್ಸ. II, ೧೭). [ಚೊಕ್ಕ + ಭೋಜನ]

ಚೊಕ್ಕಮಾತು 'ಚೊಕ್ಕವಾತು' ನೋ.

ಚೊಕ್ಕಮುತ್ತು (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮುತ್ತು ; ಕುಂದಿಲ್ಲದ ಮುತ್ತು : ಅರಳ ಕುಲಕಂ ಬೈತಲೆಯ ಚೊಕ್ಕಮುತ್ತೆನಿಪ ಮಲ್ಲಿಗೆಗಳೇಂ ಬಿರಿದುವೋ (ಚಬಪು. ೪೫-೧೬). [ಚೊಕ್ಕ + ಮುತ್ತು$_6$]

ಚೊಕ್ಕಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರಂ : ಚೊಕ್ಕಯ್ಯಙ್ಗಂ ಆಚಬ್ಬೆಗಂ ಪುಟ್ಟಿದಂ ಬಿಕ್ಕಿಯಣಂ (ಎಕ. XII, ಶಿರಾ. ೩೫-೫ ; 948).
[ಚೊಕ್ಕ$_0$ + ಅಯ್ಯ$_1$]

ಚೊಕ್ಕರೆಯ (ನಾ). ೧. ಚೊಕ್ಕ ಹರೆಯಂ ; ಒಳ್ಳೆಯ ಪ್ರಾಯಂ. ೨. ಚೊಕ್ಕಹರೆಯಂವುಳ್ಳವನಂ ; ಏರುಜವ್ವನಿಗ : ವರ ವರೂಥದಿ ಸ್ಥಾಣು ಗಿರಿಜೆಯರಿರವಿನೊಳಗೊಪ್ಪಿರ್ದನವ ಚೊಕ್ಕರೆಯನೀ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗೆ ಮುನ್ನಾಚರಣೆ ಫಲ ವದಗೀ ದೊರೆದಳಾಹಾ ಜಾತಿವಾಜಿಯು ಕುರುಡನಿಗೆ ಸಫಲಾದವೋಲ್ (ಜಿನಭಾ. ೨೦-೨೨). [ಚೊಕ್ಕ + ಹರೆಯ (<ಪರಯ)]

ಚೊಕ್ಕವಾತು, ಚೊಕ್ಕಮಾತು (ನಾ). ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಾದ ಮಾತು ; ಜಾಣ್ಮೆಯಂ ನುಡಿ : ಬಿಡುಮುತ್ತಿಗೆಣೆಯಹ ಚೊಕ್ಕವಾತುಗಳನು ನುಡಿವುತಿರ್ದುದು ತಾನೀಗ ಕಡುಚಿಂತೆವಡೆದಂದವೇನು (ನಾಗಕು. ೩-೦೦೫). **ಚೊಕ್ಕಮಾತು:** ಅಕ್ಕ ನಿನ್ನೀ ನುಡಿ ನನ್ನ ಚಿತ್ತಕೆ ಬಾರದಕ್ಕಟ ಬಂದರು ಸುರೆನೆ ಪಕ್ಕಿಗೇತಕೆ ಬಹುದೀ ಜಾಣ್ಮೆಯೆಂದುದು ಚೊಕ್ಕಮಾತಿನ ರಾಜಕೀರ (ಭರಜ. ೬-೯೯). [ಚೊಕ್ಕ + ಮಾತು$_1$]

ಚೊಕ್ಕವೆಳ್ಳಿ, ಚೊಕ್ಕಬೆಳ್ಳಿ (ನಾ). ಶುದ್ಧವಾದ ಬೆಳ್ಳಿ : ದಿವಿಜವರನೀಶನೊರ್ವನೇ ಪತಿಯೆಂದು ಮೇದಿನಿಗಱಿಪೆ ಚೊಕ್ಕವೆಳ್ಳಿಯೊಳ್ ಸಮೆದು ನಭದಲ್ಲಿಯೊಂದಱ ಲೆಕ್ಕಮಂ ಸಾದರದಿನಮರೆ ಪತ್ತಿಸಿದನೋ . . . ಎನಲ್ಕಾಗಳರೆವೆಱೆಯೊಗೆದುದು (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೭೩) ; ಚಾರುಮುದ್ರಾಪುರದ ಚೊಕ್ಕವೆಳ್ಳಿಯ ಕೋಂಟೆ (ಐಕೋಪು. ೪-೩). **ಚೊಕ್ಕಬೆಳ್ಳಿ:** ಅದು ಕಂದು ಬೆಳ್ಳಿಯದಲ್ಲ ; ಚೊಕ್ಕ ಬೆಳ್ಳಿಯದು (ರೂಢಿ). [ಚೊಕ್ಕ + ಬೆಳ್ಳಿ]

ಚೊಕ್ಕಳ 'ಚೊಕ್ಕಟ' ನೋ.

ಚೊಕ್ಕಳಕಾತಿ (ನಾ). ಅಣಿಗಾತಿ ; ಓರಣಗಾತಿ : ತಕ್ಕೈಸಿ ಬಾಯ್ಗೆ ತಂಬುಲವಾ ಇಕ್ಕಿದನೊಡನೆ ಥೂಥೂಯೆನುತುಗುಳ್ವುದು ಚೊಕ್ಕಳಕಾತಿ ಭಾಪೆಂದ (ಭರಜ. ೪೩-೬೩). [ಚೊಕ್ಕಳ (<ಚೊಕ್ಕಟ) + - ಕಾತಿ$_6$]

ಚೊಕ್ಕಳತನ (ನಾ).=ಚೊಕ್ಕತನ : ಚೊಕ್ಕಳತನದಿಂ ಮಿಕ್ಕಲರ್ಗೆ ಮೊಗಸದಿರುಳುಣ್ಬದೊಡಲ ಪಸಿವಿಂಗೆ ಪಾಯ್ದು . . . ಬೇಸರವಾಗದೊಸಗೆ ಗಂಪನುಣ್ಬ ಬಾಳುಳಿದುಂಬಿಗಳ(ಲೀಲಾವ.೬-೨೦೫): ಚೊಕ್ಕಳತನದಿಂ ಸವಿದಂ ಮೊಕ್ಕಳಂ (ವೃಷವಿ. ೪೦-೭೫). [ಚೊಕ್ಕಳ(<ಚೊಕ್ಕಟ) + – ತನ]

ಚೊಕ್ಕಳವೆಳಗು (ನಾ). ಶುಭ್ರವಾದ ಬೆಳಕು ; ಬೆಳುದಿಂಗಳು : ಚೊಕ್ಕಳ ವೆಳಗಾವರಿಸುವವನಿತಳವಕ್ಕಱುಗೊಂಬ ವಿರಹಿಗಳ್ ನೆಯ್ದಿಲ ತಕ್ಕನುದಯ ಗಿರಿಶಿಖರಮನೇಱಲ್ ಪಿರಿದುಂ ಸೊಗಸಿದುದು (ಜಯುಕಾ. ೧೧-೫೯).
[ಚೊಕ್ಕಳ (<ಚೊಕ್ಕಟ) + ಬೆಳಗು$_3$]

ಚೊಕ್ಕಳಿಕೆ, ಚೊಕ್ಕಳಿಕ್ಕೆ (ನಾ). ೧. ಸೊಗಸಂ ; ಚೆಂದ ; ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟು ; ಮನೋಹರತೆ : "ನಿಗರ, ನೆಟ್ಟ, ಕೆನೆ, ಚೊಕ್ಕಳಿಕೆ, ಚೊಕ್ಕ . . . ಕಣ್ಗೆ ವಂದುದು, ಪರಿವಡೆದುದು ಈ ೧೪ ಮನೋಹರಂ "(ಶಶಸಾ. ೧೧-೨೦೦): ಸಕ್ಕದಮಂ ಮಱಿಗೊಳ್ಳದೆ ಚೊಕ್ಕಳಿಕೆಯನಚ್ಚಗನ್ನಡಂ ಬೇಟ್ಟರ ಕಯ್ವೊಕ್ಕ ನಿಧಿಯೆನಿಪಪಭ್ರಂಶಕ್ಕಂ ದೇಶೀಯು ಪದಕಮುಂಟು ಸಮಾಸಂ (ಶಮದ. ೨೯೯) ; ಚೊಕ್ಕಳಿಕೆಯ ನವಚಂದ್ರಿಕೆಯೆನೆ ಹೃದಯಕ್ಕೆ ವಿಲಾಸಮನೀವುದು ಸತ್ಯಾಭುರಾಜನ ಸವಿಮಾತು (ಜಯುಕಾ. ೧-೨೪): ಉಳುಗಂ ಬಿತ್ತುತೆ ನಾಡೆ ಚೊಕ್ಕಳಿಕೆಯಿಂ ಸ್ರುಕ್ಷಂದನಾಮೋದಮಂ ತಳೆದೋರಂತೆಸೆದಿರ್ಪ ಸೂಳೆಯರ ಪೆರ್ಮೊಲೆಗಳಿಂದಂ (ವೀರವಿ. ೬-೯೪) ; ರಕ್ಕಸವಾಣಂತಿಯರು ತಲೆಬುರುಡೆ ಯೊಳಕ್ಕಱು ಮಿಗೆ ಮೊಗೆಮೊಗೆದು ಲೆಕ್ಕವಿಲ್ಲದೆ ಬಿಸಿನೆತ್ತರ ಮಿಂದೊಂದು ಚೊಕ್ಕಳಿಕೆಯನೇನೆಂಬೆ (ನಾಗಳು. ೧೧-೧೨೫) ; ಉನ್ನತಕುಶಲನಲ್ಲವೆಂಬೊಡಂ ನೀನೀಗಳೆನ್ನ ಸವಿನುಡಿಯ ಚೊಕ್ಕಳಿಕೆಯಿಂ ತಿಳಿಯದಲ್ತೆನ್ನ ಸತ್ಪ್ರೌಢಿಗಳು (ಪಾಸೋಪು. ೭-೪೬) ; ಸಲ್ಲದ ನಿನ್ನಂಕದ ಬಿಂಕದ ಮೈಸಾಸದ ಸಡಗರದ ಬಿಡುನುಡಿಯ ಚೊಕ್ಕಳಿಕೆಯಿಂ ಒಲ್ಲದೆ ನಿಲ್ಲದೆ ಮರಲ್ವುದೆಂದಂ (ರಾಮಾಕ್ಷ. ೯೦-೧೧). ೨. ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ : "ಚೊಕ್ಕಳಿಕೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧದೊಳ್" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೯೦). **ಚೊಕ್ಕಳಿಕ್ಕೆ :** ೨.ಅಂಗುಸರಾಯನ ಗಂಡುಬೀರಮಂ ಕಂಡಿಸಿ ಚೊಕ್ಕಳಿಕ್ಕೆಯೊಡನೊಂದಿದ ಪಟ್ಟದ ಭೋಜರಾಜನಂ ಕೊಂಡನೆನಲ್ಕೆ ಚಂಡಿಸುವ ಗಂಡರದಾರ್ಗಳ ಚಾಮರಾಜನೊಳ್ (ಚಕವಿ. ೨-೭೫).
[ಚೊಕ್ಕಳ (<ಚೊಕ್ಕಟ) + – ಇಕೆ]

ಚೊಕ್ಕಳಿಕೆವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಅಂದವನ್ನು ಹೊಂದು ; ಮನೋಹರವಾಗು : ಚಿಕ್ಕಹರೆಯದೊಳು ಚಿನ್ನದ ಬೊಂಬೆಯಂತೆ ಕಡು ಚೊಕ್ಕಳಿಕೆವಡೆದ ಚೆಲ್ವು (ಸಮ್ಯಕೌ. ೦೨-೨೭). [ಚೊಕ್ಕಳಿಕೆ + ಪಡೆ$_1$]

ಚೊಕ್ಕಳಿಕ್ಕೆ 'ಚೊಕ್ಕಳಿಕೆ' ನೋ.

ಚೊಕ್ಕಳೆ (ನಾ). ಸೊಗಸಂಗಾತಿ ; ಚೆಲುವೆ : ಹಸನಹ ರೂಪು ತಕ್ಕ ಹರೆಯಂ ಕಡು ಚೊಕ್ಕಳೆ ಜಾಣೆ ಹಕ್ಕಿವೊಲ್ ಕೊಸರುವ ಲಾಗು ಕೂಡಿ ತಣೆವಿಲ್ಲದ ಬಾಳುಳಿ . . . ಬಸನದ ಬಿತ್ತೆನಿಪ್ಪಳೊಡಗೂಡಿದೊಡಲ್ಲದಲಂಪು ಪೋಪುದೇ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೮-೪೦೦). [ಚೊಕ್ಕಳ + – ಎ$_2$]

ಚೊಕ್ಕು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಕುಗ್ಗು ; ಪರಿತಪಿಸು : ನೀನೆ ಬೇಡೆನಲ್ಸುರವಂದ್ಯ ನಕ್ಕು ವಾಹನನಾಗ್ಯು ತನಗೆನಲ್ಕೇಳಿ ತಲೆಗುಕ್ಕಿದಂ ಹೋ ಹೋ ಕೋಲ್ಪಡಿದ ತನ್ನನುಮಹಂಕಾರದಿಂ ಕೆಟ್ಟೆನೆಂದು ಚೊಕ್ಕಿದಂ ಬಳಿಕ ಹರುಷವ ತಾಳ್ದು ಮನದೊಳಗೆಯುಕ್ಕಿದಂ ಹರಿಪದಕೆ ತನುವನೀಡಾಡಿ ಜನ್ಮಕ್ಕೆ ಸಫಲವಿದಾಯ್ತು ನಿನ್ನ ಪೊತ್ತುದರಿಂದ ಸುಖಿಯಾದೆ ನಾನೆಂದನು(ತುರಂಗ.೪-೩೪).
[<ಸುರ್ಕು$_1$?]

ಚೊಕ್ಕು$_2$ 'ಚೊಕ್ಕ' ನೋ.

ಚೊಕ್ಕುತನ 'ಚೊಕ್ಕತನ' ನೋ.

ಚೊಕ್ಕುಬಂಗಾರ 'ಚೊಕ್ಕಬಂಗಾರ' ನೋ.

ಚೊಕ್ಕೆಯ, ಚೊಕ್ಕೆಹ, ಜೊಕ್ಕೆಯ (ನಾ). ೧. ಬಿನ್ನಾಣ; ಚಾತುರ್ಯ : ಪ್ರಥಮಾಲಿಂಗನದೊಳೆ ಸಫಲಮಾಗೆ ಮತ್ತೆ ಮತ್ತುಜ್ವಲಿಸುವ ಚೊಕ್ಕೆ[ಪಾಠಾಂ. ಬೊಬ್ಬೆ]ಯದನುಭವಕ್ಕೆ ಸಿರಿಮಂಚಂ ಸುಖದುಕ್ಕಡವಾಗೆ (ನಂಬಿರ. ೧೦-೯೮). ೨. ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಟ್ಟು : ಕಡಂಗುವ ಮಲ್ಲನನಡಸಿ ತಿವಿದು ಕಡುಪಿಂ ಕೆಡಪಿ ಕೊಪ್ಪರದೊಳ್ ಕುಮ್ಮಿ ಮಂಡಿಯೊಳ್ ಮಿದಿದು ಕುದಿದು ಸದೆದು ಸಣ್ಣಿಸುವ ಚೊಕ್ಕೆಯದಾಸೆಗೆ ಪೊಕ್ಕ ಮಲ್ಲನನಿಕ್ಕಿ ಮೆಟ್ಟಿ (ಗಿರಿಕ. ೨-೧೦೫ ಪ): ಇಕ್ಕಿದರು ಗಳಹತ್ತದಲಿ ಸಲೆ ಮಿಕ್ಕು ಸತ್ರಾಣದಲಿ ಮಿಗೆ ಸರಿವೊಕ್ಕು ಹಿಡಿದರು ಬಿನ್ನಣದ ಚೊ[ಪಾಠಾಂ. ಜೊ]ಕ್ಕೆಯದ ಜೋಡಿಯಲಿ (ಕುಮ್ಮಾಸ. ೨-೯೬). ೩. ಸಂದೇಹ ; ಅನುಮಾನ (?): ಅವರವರೆಂದಂತೆ ಎನ್ನದೆ ತನ್ನಿರವ ಭಿನ್ನವ ಮಾಡದೆ ಮೂಢಸಾಧನೆಯವನೊಡನೆ ಕಾಡುವ ತೆಱದಂತೆ ಅವನಿಗೆ ಚೊಕ್ಕೆಯ [ಪಾಠಾಂ.ಹ] ಇವನಿಗೆ ನಿಶ್ಚಯ ಉಭಯವ ನೀವೇ ಬಲ್ಲಿರಿ (ಮೋಳಿಮಾ. ೦೪೯-೫೭೪). **ಚೊಕ್ಕೆಹ:** ೧. ಸೊಕ್ಕುಗಲೆಗಳ ಸೋಲಕ್ಕೆ ಮೈಗೊಟ್ಟು ಮೇಲಿಕ್ಕಿ ಲಲ್ಲೈಪ ಭಾವಕಿಯಾ ಚೊಕ್ಕೆಹದನುಭಾವದಕ್ಕರಗಳಿಗೆ ಸಂಯುಕ್ತಾಗಿ ತೋರ್ಪುದೀ ಕಾವ್ಯ(ಭ್ರಮರವೇ. ೧-೦೯). ೩. ಮೇಲಿನ 'ಮೋಳಿಮಾ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. ೪. ಯುಕ್ತಿ : ಭಕ್ತನಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಉಭಯದ ಮಾರ್ಗವ ಗುರುವಿನ ಚೊಕ್ಕೆಹವ [ಪಾಠಾಂ. ಚೊಕ್ಕವಹ] ಆ ಜಂಗಮದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯ ಇದಿರಿಟ್ಟು (ಅಱಿಮಾ. ೦೨೯-೯೨): ವಾದಿಯ ಚೊಕ್ಕೆಯ ವಾಗ್ಮಿಯ ಚೇತನ (ದಬೊಮು. ೨೩೯-೪೪). **ಜೊಕ್ಕೆಯ:** ೨. ಗಾಯವುಂಟೇ ತೋಱು ನಿನಗಡುಪಾಯೊಬಿಡು ಜೊಕ್ಕೆಯವನೆನುತಲಿ (ಕುಮ್ಮಾಅ. ೬-೩೧) ; ಜೊಕ್ಕೆಯದೊಳಗೆ ಮುಂದಲೆವಿಡಿದು (ಮೈರಾಕಾ. ೪-೭೬).

ಚೊಕ್ಕೆಯತನ (ನಾ). ಚಾತುರ್ಯ ; ಜಾಣ್ಮೆ : "ಚೊಕ್ಕೆಯತನಮೆ ನಾಡೆ ಬಿನ್ನಾಣಮೆಂಬರ್" (ಭಾರನಿ. ೬೪). [ಚೊಕ್ಕೆಯ + – ತನ]

ಚೊಕ್ಕೆಹ 'ಚೊಕ್ಕೆಯಂ' ನೋ.

ಚೊಗಚೆ 'ಚಗಚೆ' ನೋ.

ಚೊಗರು$_1$ 'ತೊಮಱು' ನೋ.

ಚೊಗರು$_2$ 'ತೊಗರಂ$_1$' ನೋ.

ಚೊಗೆ, ಚೋಗೆ (ನಾ). ಪಾದದವರೆಗೆ ಇರುವ ಉದ್ದವಾದ ಅಂಗಿ ; ನಿಲುವಂಗಿ : ಕಾಗಿನ ಚೊಗೆಯಾಂತು ಬಲರಾಮದೇವನಂತಾಗಿರ್ಪ ಜನರ ಕಣ್ಮನಕೆ (ಮೋಹತ. ೧೭-೭೬) ; ಮೃಗಶತ್ರುಚ್ಚರ್ಮದಿಂ ಮಾಡಿದ ಚೊಗೆ ಮೆರೆಯಲ್ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೪-೨-೩೨) ; ಸೊಗಸಿಂದ ನಿದ್ರೆಗೈದಿಂದುಹಾಸನು ತೊಟ್ಟ ಚೊಗೆಯ ಕುಪ್ಪಸದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಬಿಗಿದು ಕಟ್ಟಿರ್ದ ಪತ್ರಿಕೆಯನ್ನು ಮೆಲ್ಲನೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಳು ಮಂತ್ರಿತನುಜೆ (ಚಂದ್ರಹಾ. ೩-೨೮): ಬಾಲ ಬಂಗಾರು ಚೆಲ್ ಪಟ್ಟೆದುಕೂಲ ಚೊಗೆಯಿಂ (ಶಕುಥಾ. ೦೯-೩). **ಚೋಗೆ:** ಉಟ್ಟ ಚಲ್ಲಣ ಜಟ್ಟಿಚೋಗೆ ಕುಲ್ಲಾಯಿಗಳಿಟ್ಟ ಕಸ್ತುರಿಬೊಟ್ಟು ಮೆಱೆವ ಕಟ್ಟಾಳುಗಳಂತೆ . . . ಇಟ್ಟಾಡಿದರು ತುಂಬಿ ಜಲವ (ಗೋಮಟೇ. ೦೭-೦೪೯). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ತುರ್ಕಿ, ಚೋಗಾ]

ಚೊಚ್ಚ (ಗು). ಸ್ವಚ್ಛ ; ನಿರ್ಮಲ ; ಶುದ್ಧ : ಸುಧರ್ಮರೆಂಬ ದಿಗಂಬರರ ಪೂರ್ದಿ ಚೊಚ್ಚ ಧರ್ಮವ ಕೇಳ್ದು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೦-೭೬).
[<ಸಂ. ಸ್ವಚ್ಛ]

ಚೊಚ್ಚನೆ (ಗು). ಶುಭ್ರವರ್ಣದ ; ಸ್ವಚ್ಛವಾದ ; ಬಿಳುಪಾದ : ಮೃದುವಾಕ್ಯನಸ್ಪಕ್ಷ್ಮರಂ ಸುದೃಷ್ಟಿ ಮೇಧಾವಿ ನಿಡಿಯನಸಿಲಕಭ್ರಾತ್ಮಂ ಸದಯಂ ಚೊ [ಪಾಠಾಂ. ಕೆ]ಚ್ಚನೆ ಮೈ ಬಟ್ಟದನತಿಚಪಳಂ ಸಖಪ್ರಿಯಂ ಸಸಿಯೆನಿಕುಂ (ಜಾತತಿ. ೨-೨೦). [ಚೊಚ್ಚ + – ಅನೆ$_2$ (<–ಅನೆಯ$_2$)]

ಚೊಚ್ಚಲ್ 'ಚೊಚ್ಚಲ್' ನೋ.

ಚೊಚ್ಚಲು 'ಚೊಚ್ಚಲ್' ನೋ.

ಚೊಚ್ಚಿಲ್ 'ಚೊಚ್ಚಲ್' ನೋ.

ಚೊಚ್ಚಿಲು 'ಚೊಚ್ಚಲ್' ನೋ.

ಚೊಚ್ಚುಲ್, ಚೊಚ್ಚಲ್, ಚೊಚ್ಚಲು, ಚೊಚ್ಚಿಲ್, ಚೊಚ್ಚಿಲು (ನಾ). ೧. ಮೊದಲನೆಯ ಬಸಿರು; ಮೊದಲ ಸೂಲು: ಗೃಷ್ಟಿ:, ಸಕೃತ್ಪ್ರಸೂತಾ-ಈ ೨ ಚೊಚ್ಚು[ಪಾಠಾಂ. ಚ್ಚ]ಲ ಮಣಿಕಂ (ಹಲಾಯು. ೪೬-೧೦೮). **ಚೊಚ್ಚಲ್:** ೧. ಚೊಚ್ಚಲ್ ಪೆಱುವಳಂತೆ ತೊಟಲುತ್ತುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೬೦). (ಗು). ೨. ಮೊತ್ತಮೊದಲನೆಯ; ಪ್ರಪ್ರಥಮ: ಪಡೆಯಿಸಿದಳ್ಳಂತಿ ತನ್ನ ಚೊಚ್ಚ[ಪಾಠಾಂ. ಚ್ಚಿ]ಲ ಮಗನಂ (ಗದಾಯು. ೦೦-೧೮): ಶಾರಿಕೆಯ ಚೊಚ್ಚಲ ಶಾಬಕಮೋದಿದವ್ವುದು (ಅರ್ಜನೀ. ೧-೯೪): ಸುಭುಜನುಂ ತನ್ನ ಚೊಚ್ಚಲ ಮಗಂಗೆ ಪಟ್ಟಮಂ ಕಟ್ಟಿ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೯೯-೪). **ಚೊಚ್ಚಲು:** ೧. ಕರುವು ಚೊಚ್ಚಲು: ತೊರೆದ ಕೆಚ್ಚಲು (ಕವಿಪು. ೩೦-೯); ಚೊಚ್ಚಲು ಬಸುರಿ ಉಡಿ ತುಂಬಿಸಿ ಕಳುಹಿಸಬೇಕು (ರೂಪಸಂ. ೧೬); ಗೌರಿ ಚೊಚ್ಚಲು ಬಾಣಂತಿ (ಮುಂಗಾರು. ೩೩). ೨. ಹೊಚ್ಚ ಹೊಸ ಚೊಚ್ಚಲನು ಭವಕೆ ಕಾಯುತಿದ್ದೇನೆ (ಕೋಗಿಲೆ. ೪-೯೬); ರಾಘವಾಂಕನು ಗುರುವಿನ ಪಾದಕ್ಕೆ ಶರಣು ಮಾಡಿ ತನ್ನ ಅಚ್ಚುಮೆಚ್ಚಿನ ಚೊಚ್ಚಲು ಕೃತಿಯನ್ನು ಬೊಗಸೆಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದು (ಹುಂಗಭ. ೪೩). **ಚೊಚ್ಚಿಲ್:** ೧. ಹಲವು ಸೂಟಿಗಳು ವರೇಟ್ಟಿಕೆಯೆನಿಕ್ಕು ಚೊಚ್ಚಿಲದು ಗೃಷ್ಟಿಯೆನಿಕ್ಕು (ಮಂಗರಾ. ೩೪-೪). ೨. ನೀಮುಂ ನಿಮ್ಮ ಚೊಚ್ಚಿಲ ಮಗನಪ್ಪ ಸೂರ್ಯಸೂನುವಂ ಸೂರ್ಯದಿನದಂದು ಕಂಡು (ಪಂಪಭಾ. ೯-೬೩ ವ); ಚೊಚ್ಚಿಲ ಕೂಸು ಮೊಲೆಯ ತೊಟ್ಟು ನುಂಗಿತ್ತು (ಕಲ್ಯಾಶಾಂ. ೧೦೩-೮). **ಚೊಚ್ಚಿಲು:** ೧. ಮುಚ್ಚು ಮಱೆಯೇಕಿನ್ನು ಸುತರಲಿ ಚೊಚ್ಚಿಲವ ನೀನೆಂದು ಮೈದಡವಿದನು ಶಶಿಮೌಳಿ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೯-೨೩). ೨. ನೀಲವ್ವನನ್ನು ಚೊಚ್ಚಿಲ ಹೆರಿಗೆಗೆ ತನ್ನ ಹಳ್ಳಿಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಲು (ಬರಹಾ. ೧೮).

ಚೊಚ್ಚಲುಸಂಭ್ರಮ = ಪ್ರಥಮ ಪ್ರಯತ್ನಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಉತ್ಸಾಹದ ಕಾರ್ಯ. [ಚೊಚ್ ? + ಚುಲ್(<ಸೂಲ್). / ತೆಲು. ಚೊಚ್ಚಿಲು, ಚೊಚ್ಚಿಲ್ಲು = ಪ್ರಾರಂಭಿಸು; ಮೊದಲುಮಾಡು]

ಚೊಟ್ಟ 'ಸೊಟ್ಟ' ನೋ.

ಚೊಟ್ಟಗಾಲು 'ಸೊಟ್ಟಗಾಲಂ' ನೋ.

ಚೊಟ್ಟಗೆಯ್ 'ಸೊಟ್ಟಗೆಯ್' ನೋ.

ಚೊಟ್ಟಿ$_1$ 'ಸೊಟ್ಟ' ನೋ.

ಚೊಟ್ಟಿ$_2$ (ನಾ). ಅಂಗಹೀನೆ ; ಹೆಳವಿ : (ಕ).
[ಚೊಟ್ಟ(<ಸೊಟ್ಟ) + – ಇ$_2$]

ಚೊಟ್ಟಿ$_3$(ನಾ). ಹುಂಜದ ತಲೆಯ ಮೇಲಿರುವ ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಕೊಟ್ಟು,- ಜುಟ್ಟು: ಹುಂಜಗಳ . . . ಕೆಂಗೆಂಪು ಚೊಟ್ಟಿಗಳು ಸೇರೆಗಾರರ ತಲೆ ವಸ್ತ್ರಕ್ಕಿಂತಲೂ ಕೆಂಪಾಗಿ ರಂಜಿಸಿದುವು (ಕಾನೂರು. ೩೦೩). 'ಕೊಟ್ಟು$_1$', 'ಚುಟ್ಟಿ' ಪರಾ. [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಚುಟ್ಟಿ. / ಪ್ರಾ. ಚೋಟ್ಟೀ]

ಚೊಟ್ಟಿಗೆಯ್ 'ಸೊಟ್ಟಗೆಯ್' ನೋ.

ಚೊಟ್ಟು 'ಸೊಟ್ಟು$_2$' ನೋ.

ಚೊಟ್ಟೆ$_1$ 'ಚಟ್ಟೆ$_1$' ನೋ.

ಚೊಟ್ಟೆ$_2$ (ನಾ). ಹೀನಸ್ವಭಾವದ ಮನುಷ್ಯ ; ಅಲ್ಪ : (ಕ).
[←ಹಿಂ. ಛೋಟಾ]

ಚೊಟ್ಟೆ$_3$, ಸೊಟ್ಟೆ$_2$ (ನಾ). ೧. ರಸ ತೆಗೆದ ಮೇಲೆ ಉಳಿದ ಭಾಗ; ಸಿಪ್ಪೆ. 'ನಿಂಬೆಚೊಟ್ಟೆ' ಪರಾ. **ಸೊಟ್ಟೆ$_2$:** ೧. (ಎತ್ತುಗಳ) ಮೈಯನ್ನು ದಿನದಿನದ ಸಾಯಂಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೀರೇಕಾಯಿ ಸೊಟ್ಟೆಯಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಕ್ಕಿ ಒರಸಿ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೧೯). ೨. ತೆಂಗು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮೇಲ್ಪದರ; ಮೊಟ್ಟೆ: ತೆಂಗಿನ ಸೊಟ್ಟೆಯನ್ನು ಮೊದಲು ಒಂದು ವರ್ಷ ಕೆಸರೊಳಗೆ ಹುಗಿದಿಟ್ಟು (ಕಥಾಗ. ೧೮೪). ೩. ಬುರುಡೆ: ತಂತಿ ರಘಣಗುಡದ ಪೊಳ್ಳು ಸೊಟ್ಟೆ ಎನಿಸೀತು ಹೇಗೆ ವೀಣೆ ? (ಅರಳು. ೬೬-೧೧).

ಚೊಟ್ಟೆಹಾಕು=ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಕಾಲಕಳೆ : ರಾಮಸ್ವಾಮಿ ಅಯ್ಯಂಗಾರಿ ನಾಲ್ಕುದಿವಸ ಮೈಸೂರಿಗೆ ಹೋಗಿ ಸಂಗೀತ ಕಲಿಯುತ್ತೇನೆಂದು 'ಚೊಟ್ಟೆ' ಹಾಕಿ ಬಂದಿದ್ದ (ಸಂಧ್ಯಾರಾ. ೨೬). 'ಚರಟ' ಪರಾ. [?]

ಚೊಟ್ಟೆ$_4$ (ನಾ). ಒಂದಂ ಬಗೆಯ ಮರ: ಚೆಳ್ಳಹಣ್ಣುಮರ, ಸೊಳ್ಳೆ, ಚೊಟ್ಟೆ, ಕೆಂದಲ್, ಮಣ್ಣಡಿಕೆ, ಚೆಡ್ಲು (ಮೈಶಗಿ. ೨೪-೪೩೩). [?]

ಚೊಟ್ಯಾಲುಗುಬ್ಬಿ (ನಾ). ಕುದುರೆಗೆ ಕತ್ತಿನ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಒಡವೆ: ಸುವರ್ಣರಜತಮ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಉಚ್ಚೈಶ್ರವಸ್ಸೆಂಬ ಅಶ್ವರತ್ನದ ಆಭರಣದ ಲೆಕ್ಕ ... ೧ತುರಾಯಿ ಪೀಠ ಸಹ ೧೮ ಚೊಟ್ಯಾಲುಗುಬ್ಬಿ (ಎಕ. XIV, ನಂಜನ. ೨೯೩: 1947). [ಚೊಟ್ಟಿ$_3$+<ಅಯಾಲು+ಗುಬ್ಬಿ$_2$]

ಚೊಣ್ಣ 'ಚಲ್ಲಣ' ನೋ.

ಚೊತ್ತ 'ಸೊತ್ತ$_1$' ನೋ.

ಚೊತ್ತಮ್ಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಅರಟ್ಟಗಳರಸರ್ ಚೊತ್ತಮ್ಮನ್ ಎಡೆತ್ತೊಱೆ ನಾಡು ಸಾಸಿರವುಂ ಆಳುತ್ತಿರು (ಎಕ. III, ಮೈಸೂರು. ೩೩-೩: 740). [ಚೊತ್ತ$_0$ + ಅಮ್ಮ$_1$]

ಚೊತ್ತಿ 'ಸೊತ್ತಿ' ನೋ.

ಚೊತ್ತಿಗೆ 'ಜೊತ್ತಗೆ' ನೋ.

ಚೊತ್ತು 'ಸೊತ್ತು$_1$' ನೋ.

ಚೊಪ್ಪಟೆ (ನಾ). ದೇವದಾರು ವೃಕ್ಷ : "ಚೊ[ಪಾಠಾಂ. ಬೊ]ಪ್ಪಟೆಯೆನಲ್ ದೇವದಾರುವಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩೬-೧೬). [?]

ಚೊಬ್ಬೆ (ನಾ). ಪುಟ್ಟಿ; ಬುಟ್ಟಿ: ಬೆತ್ತದ ಚೊಬ್ಬೆಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿದ್ದ ಮಾವಿನ ಹಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ (ಅಶೋಲೀ. ೬೨). 'ಚಿಬ್ಬಲ್' ಪರಾ. [?]

ಚೊಮ್ಮನೆ 'ಜೊಮ್ಮನೆ' ನೋ.

ಚೊರ್ (ವಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಕಾದ ಹಂಚಿನ ಮೇಲೆ ನೀರು ಸಿಡಿದಾಗ ಚೊರ್ರೆಂದಿತು (ರೂಢಿ).

ಚೊಲ್ಲ (ನಾ). ಹರಡಿರುವುದು ; ವ್ಯಾಪಕವಾಗಿರುವುದು (?) : ಎಲ್ಲಿ ನೋಡಲು ಪಡಿದ ವೀರರ ವಲ್ಲಭೆಯರಾರ್ತಧ್ವನಿಯು ನೆಱೆ ಚೊಲ್ಲವಾಗಿರೆ ಕಂಡು ಬೆದಱುತ ಬಂದನಾ ವಿದುರ (ತಿಮ್ಮಸ್ತ್ರೀ. ೧-೧೮). [<ಚಲ್ಲು$_1$]

ಚೊಲ್ಲಣ 'ಚಲ್ಲಣ' ನೋ.

ಚೊಲ್ಲಣಿಗೆ (ನಾ). ಚೆಲುವು; ಸೊಗಸು; ಹೊಳಪು (?): ಅಲ್ಲಿ ಸಾವಿರದ ನಾನೂರು ಯೋಜನದೆಡೆಯ ಪಲ್ಲವಿತವಾದ ಶಿವಗಣಗಳಾಗಾರದಿಂ ಚೊಲ್ಲಣಿಗೆವಡೆದ ನವರಂಗ ಮಣಿಮಯಗೇಹ ಸಲ್ಲಲಿತ ಹರ್ಮ್ಯಕುಳದ (ಲಿಂಗಪು. ೩-೧೪): ಕೋಟಿ ಹರ್ಮ್ಯಗಳ ಮಲ್ಲಿಕಾಗ್ರದಿ ರಾಜಿಪ ಚೊಲ್ಲಣಿಗೆ ಪಡೆದ ಚಿಂತಾರತ್ನ ಕಳಶದಿಂ ತೆಲ್ಲವಣ್ಣದ ಬಾಗಿಲಿಂ ಕನಕವಲಗೆಯಿಂ . . . ಸಲ್ಲಲಿತಮಾಗೆಸೆದುದು (ಲಿಂಗಪು. ೩-೨೧). [?]

ಚೊಲ್ಲಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಶೋಭಿಸು ; ಹೊಳೆ (?) : ಮಾದೇವ ಸಲ್ಲಲಿತ ನಂದಿಗೊಲಿದು ಮೆಲ್ಲಡಿಗಳಿಂ ತೋರ್ಪ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂ ಕಟಕದಿಂ ಪಲ್ಲವದ ಸಂಗ್ರಹಣ ಮೌಲದಿಂ ಸೊಬಗಿಡಿವುತಲ್ಲಿ ಕುಂಡಿಲಮನಲುಗುತ ಮುಂದೆ ಶೋಭಿಸಿದ ಚೊಲ್ಲಣಿಸಿ ವೃಷಭ ಪೆಚ್ಚೆ (ಲಿಂಗಪು. ೧೪-೪೩). [?]

ಚೊಲ್ಲೆಯ$_1$, ಚೊಲ್ಲೆಹ, ಜೊಲ್ಲಯಂ, ಜೊಲ್ಲೆ, ಜೊಲ್ಲೆಯ$_1$, ಜೊಲ್ಲೆಹ (ನಾ). ೧. ತುರುಬಿನ ಕೊನೆ: "ಚೊಲ್ಲೆಯ[ಪಾಠಾಂ. ಹ]ಮೆಂದು ತುಱುಬಿನ ಕೊನೆ" (ಕಕಸಾ. ೨೦-೪೧೩); ಕತ್ತುರಿಯದ್ದಬೊಟ್ಟೆಸೆಯೆ ಮುತ್ತಿನ ಮೂಗುತಿಯೊಪ್ಪೆ . . . ಜೋಲ್ದಿರೆ ಚೊಲ್ಲೆಯಂ (ಲೀಲಾವ. ೨-೩೯): ಕತ್ತುರಿಪೀಲಿಯನಾಂತ ಚೊಲ್ಲೆಯಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೮-೩೦) ; ಚಲ್ಲಣವನಳವಡಿಸಿ ಬಾಱಿದ ಚೊಲ್ಲೆಯವ ಮಿಗೆ ಸಂವರಿಸಿಕೊಂಡು (ಜೀವಂಧ. ೧೩-೬೦): ಚೊಲ್ಲೆಯದ ಬಳಲುಮುಡಿಯ ತೊಳಪ ಕೆಂಬಲ್ಲ ಕಂಬುಗ್ರೀವದ (ಕೃಪಂ. ೨-೧೨-೩) : ಕೆದಱೆ ಕುರುಳೊದರೆ ಚೊಲ್ಲೆಯಂ (ಚಕವಿ. ೬-೪೮). ೨.

ತುರುಬಿನಲ್ಲಿ ಮುಡಿಯುಂವ ಹೂವಿನ ದಂಡೆ,–ಮಾಲೆ : ಸುರಯಿಯ ಚೊಲ್ಲೆಯಮುಂ ಪೊಸಸುರಹೊನ್ನೆಯ ಮೊಗ್ಗೆಯೆಕ್ಕಸರಮುಂ (ಶಬ್ದಾ. ೩೬೫) ; ಮಲ್ಲಿಗೆಚೊಲ್ಲೆಯಂ (ಶಬಶಂ. ೩-೧೧) ; ಗೆಲ್ಲವೆಣ್ಗೆ ಜಸದ ಪೊಸ ಚೊಲ್ಲೆಯಮಂ ಸೂಡಿ ಕೂಡಿವರ್ಪ ಬಲ್ಲಾಳ್ತನದ ಗಂಡುಗಲಿಗಳಿರಾ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪೭-೪). **ಚೊಲ್ಲೆಹ :** ೧. "ಚೊಲ್ಲೆಹವೆಂದು ತುಱುಬಿನ ಕೊನೆಯಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೧೬೦); ಇವರ ಚೊಲ್ಲೆಹವತನು ಪಿಡಿವ ಸೆಲ್ಲೆಹ (ಸೌಂದಪು. ೭-೫೫) ; ಕವಿವ ಕುರುಳ ಕಟ್ಟು ಸಡಿಲಿದ ಚೊಲ್ಲೆಹದೆವೆಯಿಕ್ಕ ದೆಸಳುಕಣ್ಣಾಗಳ (ಹದಿಬ. ೬-೧೯). ೨. ಪರಿಮಳವಿಡಿದ ಚೊಲ್ಲೆಹಕ್ಕಳಿ ಗಳೆಱಗುತಿರೆ (ಇಹರ. ದೇ.೩೨-೭); ಇಟ್ಟು ಜೆಡೆ ಚೊಲ್ಲೆಹವಮರ್ದಿರೆ ತೊಟ್ಟು ಕಂಚುಕವಮಂ (ಬಸಪು. ೧೨-೯೩). ೩. ಹೂವಿನ ಗೊಂಚಲು,–ಗುಚ್ಛ : ಓಡ ಕುದುರೆಯ ಮೇಲೆ ಮಸಿಯ ಹಲ್ಲಣವ ಹಾಕಿ ಬಸಲೆಯ ಹುಬ ಬಾಯಿಗೆ ಕಟ್ಟಿ ದೆಸೆವರಿವ ಅಸುರಾವುತ ಚೊಲ್ಲೆಹದ ಬಲ್ಲೆಹವ ಹಿಡಿದು ಮುಗುಳು ನಗೆಯುವಳಲ್ಲಿ ಏಱ ತಿವಿಯೆ ಚೊಲ್ಲೆಹದ ಬಲ್ಲೆಹ ಮುಱಿದು ಓಡಿನ ಕುದುರೆ ಒಡೆದು ಮಸಿಯ ಹಲ್ಲಣ ನುಗ್ಗುನುಸಿಯಾಗಿ ಬಸಲೆಯ ಬಾಯಿಕಟ್ಟು ಹಱಿದು ಅಸುರಾವುತ ಅವಳ ಕಿಸಲಯರಸಕ್ಕೊಳಗಾದ (ಕೋಲಶಾಂ. ೨೪-೧೧) ; ಉರಿಯ ಸಿರಿಯ ನಡುವೆ ಒಂದು ಸರೋವರದಲ್ಲಿ ನರಿ ತಿರುಗಾಡುತ್ತದೆ ಬಾಲ ಉಡುವಿನಂದ ನಡು ಬಳ್ಳುವಿನ ಚೊಲ್ಲೆಹ ದಂದ ತಲೆ ಕೋಡಗದಂತೆ ರೂಪು ನರಿಯಾಗಿ ಆತ್ಮ ಕುಕ್ಕುರನಾಗಿ ಏತಕ್ಕೂ ಸಿಕ್ಕದೆ ಸರೋವರದಲ್ಲಿ ಹರಿದಾಡುತ್ತದೆ (ಅಱಮಾ. ೧೬೫-೧೧೩).

ಚೊಲ್ಲಯ : (ಕ). **ಚೊಲ್ಲೆ :** ೨. ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಜೊಲ್ಲೆಯಂ ಮೊಲ್ಲೆಯ ಮುಗುಳ್ಗಳಂ . . . ಭೂವಲ್ಲಭನ ವಲ್ಲಭೆಗಲಂಕರಿಸಿ (ವಂಕರಾ. ೧-೮-೮). ೩. ಒಂದೆರಡು ಜೊಲ್ಲೆ ಸಾಲದೇ ? ಮರಕ್ಕೆ ಮರವೇ ಕೆಳಗೆ ಬರಬೇಕೇನು (ಮುಗಿಯು. ೧೭). **ಜೊಲ್ಲೆಯ :** ೧. ಏತಕೀ ಬಳೆಗ್ಗೆಗೆ ಬಿಲು ಹಿಣಿಲೇತಕೀ ಜೊಲ್ಲೆಯ[ಪಾಠಾಂ. ಚೊಲ್ಲೆಹ]ಕೆ ಚಲ್ಲಣವೇತಕೀ ಹಣ್ಣುಡಿಗಗೆ (ಕುಮಾ.ಕ. ೨೨-೨೫). **ಜೊಲ್ಲೆಹ :** ೧. "ಕಬರಿಯಗ್ರ" (ಚತುನಿ. ಕ. I, ೩೦).

[ದೇ.॥ ತೆಲು.ಚೊಲ್ಲ, ಚೊಲ್ಲಿಯ, ಜೊಲ್ಲೆ, ಜೊಲ್ಲೆ]

ಚೊಲ್ಲೆಯ್ಯ₂ (ನಾ). ಕಂಚುಕಿ : ತಂಬುಲಿಗರ್ ನಂಬುಗೆಗೆಟ್ಟವರಂತೆ ಪೆಱ ಸಾರೆ ಚೊಲ್ಲೆಯರ್ ಗಲ್ಲೆಯಂಬಲಿಯಂತೆ ನೆಲನಂ ಪತ್ತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೩೯). [<ಪ್ರಾ. ಚೋಲಅ. / ಸಂ. ಚೋಲ = ಕುಪ್ಪಸ ; ಕಂಚುಕ]

ಚೊಲ್ಲೆಯಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ತುರುಬನ್ನು ಕಟ್ಟು ; ತುರುಬಿನ ಕೊನೆಯನ್ನು ಎಳೆದು ಬಿಗಿಗೊಳಿಸು : ಸ್ತನವಮಂ ಮೇಲ್ಸೆಱಗಿಂದಮರ್ಚಿ ನಿಱಿಯಂ ತತ್ಕಾಂಚಿಯೊಳ್ ಸೆರ್ಚಿ ಪೂವಿನ ಭಾರಕ್ಕಿಟಿವಾ ಬಟಲ್ಮುಡಿಯನೆಲ್ಲಂ ಚೊಲ್ಲೆಯಂಗೆಯ್ದು (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೪-೨೨೧). [ಚೊಲ್ಲೆಯ್ಯ₁ + ಕೆಯ್₁]

ಚೊಲ್ಲೆಹ 'ಚೊಲ್ಲೆಯ್ಯ₁' ನೋ.

ಚೊಲ್ಲೆಹಗಾಱ (ನಾ). ಕಂಚ್ಚಿನ ಅಲಂಕಾರವನ್ನು ಉಳ್ಳವನು : ಬಲ್ಲಿನ ನಾರಿಯು ಇಲಿ ಬಂದು ಕಡಿಯಲಾಗಿ ನಾರಿ ಜಾಱಿತ್ತು ಬಿಲ್ಲು ಮುಱಿಯಿತ್ತು ಬಿಲ್ಲಿನೊಳಗಾಡುವ ಚೊಲ್ಲೆಹಗಾಱರೆಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲ(ವೋಕಮಾ. ೯೧೧ ೭೧೭).

[ಚೊಲ್ಲೆಹ (<ಚೊಲ್ಲೆಯ್ಯ₁) + – ಕಾಱ]

ಚೊಲ್ಲೆಹದುಱುಬು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತುರುಬು : ವಾರಿದುಱುಬಿನ ವರಿವತುಱುಬು ಚೊಲ್ಲೆಹದುಱುಬು ಬಾರದುಱುಬಿನ ಬಟ್ಟದುಱುಬು ಪಿಣಿಲಾಂತ ಘನ ಕೋರ ಜೆಡೆ (ಪ್ರಭುಪು. ೪-೭೯).

[ಚೊಲ್ಲೆಹ (<ಚೊಲ್ಲೆಯ್ಯ₁) + ತುಱುಬು₂ (<ತುಱುಂಬು₂)]

ಚೊಳ್ಳೆ 'ಸೆಳ್ಳೆ' ನೋ.

ಚೊಱ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೀನು : (ಕ).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚುಱ, ಚುಱವ, ಚುಱವು, ಚುಱಾ; ಮಲ. ಚುಱಾ, ತುಱಾವು, ಶ್ರಾವು; ತೆಲು. ಚೊಱ, ಚೋಱ, ಸೊಱ]

ಚೋಕು, ಚೌಕ್ಕು (ಗು). ೧. (ಕರಾ) ಚಪ್ಪಟೆಯಾದ : ಒಲೆಯ ಬಳಿಯಲ್ಲೇ ಒಳಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿದ ಕೆಲವು ಚೋಕು ಮೈಸೂರು ಕದಳಿ, ಬೂದಿಬಾಳೆಗೊನೆಗಳೂ ಅವರ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಬಿದ್ದವು (ಬಾಳೆಗಿ. ೧೫೦). ೨. ಕ್ಷೀಣವಾದ ; ಬಡಕಲಾದ ; ಜೀರ್ಣವಾದ ; ಹಳೆಯ. 'ಚೋಕುಮರ' ಪರಾ. **ಚೌಕ್ಕು :** ೨. ತೋಟ ದಿಂದ ಅಡಕೆಯ ಮರ ೮೭೮೦ ಕೆ ಸಸಿ ೮೨೧ ಚೌಕು ೨೦೦೦ ಉಭಯಂ ಮರ ೨೮೨೯ (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೮೮-೦೯ ; 1641) ; ಗದೆ ಅಂಚಿನ ೯೫೬ ಕೆ ಸಸಿ ೧೯ ಚೌಕು ೧೧ ಉಭಯಂ ಮರ ೩೭೯ . . . ತೋಟದಿಂದ ಮರ ೧೭೬೩ ಕೆ ಸಸಿ ೧೭೩ ಚೌಕು ಮ ೩೨೬ ಉಭಯಂ ಮರ ೪೯೯ (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೮೮-೨೩ ; 1641).

ಚೋಕಾಗು=ಕ್ಷೀಣವಾಗು ; ಹಳತಾಗು : ಕೆರೆಯ ಏರಿ ಎಲ್ಲೂ ಒಂದು ಕಡೆ ಚೋಕಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). [←ತುಳು. ಚೋಕ್]

ಚೋಕುಮರ (ನಾ). ಹಳೆಯ ಮರ ; ಹಣ್ಣು ಬಿಡುವುದು ನಿಂತುಹೋದ ಮರ : ತೆಂಗಿನ ಮರನಿಂದ ಕ್ರಿಯ ಸಂವತ್ಸರದಲುಯೇಣುಕೆ ಫಲಮರ ೫೦೩ ಸರ್ವಜಿತ್ತು ಸಂವತ್ಸರದಲ್ಲುಯೆಡಸಸಿ ೨೭೬ ಖರ ಸಂವತ್ಸರದಲು ಕೂಡಿದು ಚೋಕುಮರ ೩೦೬ಕೆ ಪಾಲು ೧ಕೆ ಮರ ೭೬ (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೯೫-೭೬ ; 1709). [ಚೋಕು + ಮರ₁]

ಚೋಕ್ಷ (ಗು). ೧. ಸ್ವಚ್ಛವಾದ ; ಶುದ್ಧವಾದ ; ಚೊಕ್ಕ. ೨. ಮನೋಹರವಾದ ; ಸುಂದರವಾದ. ೩. ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದ. ೪. ಜಾಣ್ಮೆಯುಳ್ಳ. ೫. ಚುರುಕಾದ ; ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ; ಉಗ್ರವಾದ. [ಸಂ.]

ಚೋಖ 'ಚೊಕ್ಕ₂' ನೋ.

ಚೋಗೆ 'ಚೊಗೆ' ನೋ.

ಚೋಚ (ನಾ). ೧. ತೊಗಟೆ ; ಸಿಪ್ಪೆ. ೨. ದಾಲ್ಚಿನ್ನಿ ಚಕ್ಕೆ ; ಲವಂಗ ಪಟ್ಟೆ. ೩. ತೆಂಗು : "ತೆಂಗಿನ ಫಲಂ ಚೋಚಯೆನಿಸುವುದು" (ನಾಚಿರಾ. ೧೦೩); ಬೆಳೆದೆಱಗಿರ್ದ ಕೆಯ್ಯೊಲದಿನುಂನತ ಚಂಪಕ ಚೋಚಮೋಚ ಪಾಟಳ ಪನಸಾಂಬ್ರ ಪೂಗವನ ನಾಗಲತಾಳಿಯಿಂ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೧೦೮-೨೩ ; 1057); ದಾಡಿಮ ದ್ರಾಕ್ಷಾ ಚೋಚ ಮೋಚಾದಿ ಫಳಕುಳಂಗಳುಂ ಸೊಗಯಿಪುವು (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೫೪ ವ). ೪. ಬಾಳೆ ; ಕದಳಿ : ವಿಧುಮಣಿ ಕಲಶಂ ದ್ರಾಕ್ಷೆ ಚೋಚಂ ವರಾಟಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರಭು. ೧೫-೩೮). [ಸಂ.]

ಚೋಜಿಗ, ಚೋದಿಗ, ಸೋಜಿಗ (ನಾ). ೧. ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದುದು ; ಚೋದ್ಯ ; ವಿಚಿತ್ರವಾದುದು : ಅಂಗನೆಯೊಳ್ ಕಳ್ದಪೂರ್ದನಂಗಾಹಿಯ ನಱಿದು ಪೇಟ್ದು ಪೊಡೆಯಂ ಕಡುಪಿನ್ನಂಗಂ ದೊರೆಕೊಂಡಿರೆ ಕೊಂಡಂ ಗಡಮೆಲೆ ತೈಗ ಹುಯಿಲದೇಂ ಚೋಜಿಗವೋ(ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೪೫); ಕಡುಚಾಗಿ; ಕಣ್ಬಲ್ಲಂ ; ಚಿಕ್ಕಚೋಜಿಗಂ (ಶಮದ. ೬೫ ಪ್ರಯೋ); ಇವಳನ್ನು ಅರಿಯೆಯಾ? ಏನೋ ಚೋಜಿಗವಾಗಿದೆ. ನಿಮ್ಮ ಬೀದಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಕೆಳಭಾಗ . . . ಆ ಚೌಕದ ಬಳಿ (ಮುಸುಗ. ೩). **ಚೋದಿಗ :** ಚೋದಿಗಂ ಜಗದೊಳೀ ಸೌಂದರ್ಯ ಸದ್ಭೂಷಣಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರಭು. ೧೫-೯೭). **ಸೋಜಿಗ :** ೨. ಆಶ್ಚರ್ಯ : ಜಲವ ತಪ್ಪಿದ ಮತ್ಸ್ಯ ಬದುಕುವುದೇ ಸೋಜಿಗ (ಬಸವ. ೩೭೭); ತರದಿಂ ರೋಗಂ ವಿಷಂ . . . ದುರ್ಜನಂ ದುರ್ಮದಂ ತಸ್ಕರ ರೆಂಬೀ ಕಂಟಕಸ್ತೋಮದ ನಡುವೊಡಲಿರ್ಪಂದಮೇಂ ಸೋಜಿಗಂ (ರಕ್ಷಾಶ. ೨೯) ; ಜಗದ ಜೀವರ ಯಂತ್ರಮಯ ಹಾಹೆಗಳನಾಡಿಸಿ ತೋರ್ಪ ನಾಟಕಿ ಮಗುವುತನದಲಿ ಬಾಲಕರ ಕೇಳೀಕಲಾಪದಲಿ ಸೊಗಸುವುದು ಸೋಜಿಗವಲಾ (ಕೊರರಾ. ೧-೮-೭೭). ೩. ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ವಿಷಯ : ಈ ಋಷಿಗಳು . . . ನಿಸರ್ಗಪ್ರೀತಿ ಎಂದರೇನೆಂಬುದನ್ನು ಅವರು ಬಲ್ಲವರು ಅದರ ಸೋಜಿಗ ಗಳಲ್ಲಿ ಕರಗಿ ತಮ್ಮ ಮತ್ತು ನಿಸರ್ಗದ ಸಾಮರಸ್ಯವನ್ನು ಕಂಡವರು (ಸೌಂದಸ. ೧೦೩) : ಮರೆತು ಜಗ ಮಲಗಿರಲು, ಅರಿಯಲಾ ಸೋಜಿಗವ (ಕನ್ನಜಾ. ೩೦೩). [<ಸಂ. ಚೋದ್ಯಕ]

ಚೋಜಿಗಂಬಡು, ಚೋದಿಗಂಬಡು, ಚೋದಿಗವಡು, ಸೋಜಿಗಂಬಡು, ಸೋಜಿಗಪಡು, ಸೋಜಿಗವಡು (ಕ್ರಿ). ಆಶ್ಚರ್ಯಪಡು: ಅದಂ ಕಂಡು ಕಡು ಚೋಜಿಗಂಬಟ್ಟು (ಬಾಧಪು. ೪-೬೨ ವ). **ಚೋದಿಗಂಬಡು:** ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವದ ಮಹಾತ್ಮೆಯಂ . . . ಚೋದಿಗಂಬಟ್ಟು ಕೇಳ್ದಂ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೧೨-೧). **ಚೋದಿಗವಡು:** ಆ ದೇಶಾಧಿಪ ಚಿಂತಿಸಿ ಚೋದಿಗವಡುತಿರ್ದನಾಗ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೮-೨). **ಸೋಜಿಗಂಬಡು:** ಓಹಿಲಯ್ಯನಂ ಶ್ರೀಹಸ್ತದಿಂ ಸೋಮನಾಥಂ ಬರತೆಗೆದು ಮುಂದಿರಿಸಿಕೊಂಡು ಸವಿನುಡಿಗಳಿಂ ಸಂತವಿಡುತ್ತಮಿರೆ ಪೂಜಾರಿಗಳ್ಕಂಡು ಸೋಜಿಗಂಬಡುತ್ತುಂ ಬೆಱಗಾಗಿ (ಓಹಿರ. ಹ. ೨೦೭-೨೪) ; ನೋಟಕರ್ ಮೂಗಿಂಗೆ ಬೆರಳಿಟ್ಟು ಸೋಜಿಗಂಬಡುತಿರೆ ಸಮಸ್ತ ಬಲಮಂ ನೆರಪಿ ಮನದ ಗೆಲವಿಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೩-೪೦). **ಸೋಜಿಗಪಡು:** ಈ ಜಗದಲ್ಲಿಯಿದಕೆ ಸಮನಿಲ್ಲೆಂದು ಸೋಜಿಗಪಡುತಿರ್ಪರವರು (ಕಂನವಿ. ೭-೧೪). **ಸೋಜಿಗವಡು:** ಬಟ್ಟ ಸೂಠಿಯೊಳು ವಿಮಾನವೆಂದಾಗಸವಟ್ಟೆಯೊಳಗೆ ಬರುತಿರ್ದ ತೊಟ್ಟನೆ ನಿಂದೊಡಿದೇನೆಂದು ಸೋಜಿಗವಟ್ಟು ದಖಿಲ ಜನವೆಲ್ಲ (ಅಂಜಚ. ೧೪-೮೦). [ಚೋಜಿಗ + ಪಡು$_1$]

ಚೋಟನ (ನಾ). ಚಿಟಿಕೆ: ಮಾಡಿತು ಜನನ ಮಸ್ತಕಕಂದೊಲವನು ಕೂಡಿತಂಗುಲಿಗೆ ಚೋಟನವ (ಅನಂಚ. ೧೨-೫೩). [<ಸಂ. ಛೋಟನ]

ಚೋಟು (ನಾ). ೧. ಚಾಚಿದ (ಕೈಯ) ಹೆಬ್ಬೆರಳ ತಂದಿ ಹಾಗು ತೋರು ಬೆರಳ ತಂದಿ ಇವುಗಳ ನಡುವಿನ ಅಳತೆ: "ಪ್ರಾದೇಶವೆಂದೆನೆ ಚೋಟು" (ಮಂಗರಾ. ೯೩-೦೦); ಕುಂಬಳದ ಕಾಯ ನಾಲ್ವೆರಳಗಲ ಚೋಟುದ್ದವೆಂಬಂತೆ ಸಂಬಳಿಸಿ (ಸೂಪಶಾ. ೫-೧೮) ; ಮೂಱು ಚೋಟೆಂದಾಱು ಖಂಡವ ಕಂಡು ಬಲಾಟಿಕೆಯೊಳು ಬಹವೇಳು (ಭರಚ. ೨೦-೧೩) : ಚೋಟು ಕೊಂಬಿನದಕ್ಕೆ ೩೦ ವರಹಗಳನ್ನೂ . . . ಕೊಡುತ್ತೇವೆ (ಚಾಮುವಂ. II, ೫೮). (ಗು). ೨. ಚಿಕ್ಕ ; ಸಣ್ಣ.

ಚೋಟಗಲ=ಒಂದು ಚೋಟಿನಷ್ಟು ಅಗಲ : "ಪ್ರಾದೇಶಃ, ತಾಲಃ, ಗೋಕರ್ಣಃ . . . ಚೋಟುದ್ದ, ಚೋಟಗಲ, ಚೋಟೆತ್ತರ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೬೮). **ಚೋಟುದ್ದ**=೧.ಒಂದು ಚೋಟಿನಷ್ಟು ಉದ್ದ:ನೋಡಿದೊಡೆಂಟು ಗೇಣೊಡಲ ಚೋಟುದ್ದವ ಮಾಡಿ (ಮೋಹತ. ೪೦-೨೩) : ಚೋಟುದ್ದದವನು 'ಬಾಳಿನ ಹಂಬಲ' ಮೇಲೆ ಏನು ಬರೆದಿದಾನೋ ನೋಡೋಣ (ರಾಮಾನ. ೮೭): ಚೋಟುದ್ದ ಮಗುವಿಗೆ ಗೇಣುದ್ದ ಕುಲಾವಿ (ಗಾದೆ). ೨. (ಆಲಂ) ತೀರ ಚಿಕ್ಕ ವಯಸ್ಸಿನ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಕಿರಿಯ : ಚೋಟುದ್ದ ಇದ್ದಾಳೆ ನನಗೇ ಬುದ್ಧಿ ಹೇಳುತ್ತಾಳೆ ನೋಡಿ (ಹೂಹಣ್ಣು. ೪೨). **ಚೋಟೆತ್ತರ** = ಚೋಟುದ್ದ : "ಪ್ರಾದೇಶಃ, ತಾಲಃ, ಗೋಕರ್ಣಃ . . . ಚೋಟುದ್ದ, ಚೋಟಗಲ, ಚೋಟೆತ್ತರ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೬೮).

[ದೇ.॥ ಮಲ. ಚೊಟ್ಟಚ್ಚಾನೆ; ತುಳು. ಚೋಟು, ಚೋಟ್ಟು; ಚುಟ್ಟಿ; ಕೊಡ. ಚುಟ;]

ಚೋಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಸಂಕರಸ ಚೋಡಮಹಾರಾಜಗೆ ಪದ್ಮಲದೇವಿಗಂ ಹುಟ್ಟಿದಳ್ (ಕಲಂಶಾ. ೮-೨೫ : 1060).

ಚೋಡಿ (ನಾ). ೧. ಕೋಪ; ಮುನಿಸು. ೨. ಈರ್ಷ್ಯೆ; ಮತ್ಸರ; ಸ್ಪರ್ಧೆ: ಅರಿಯದ ಮಗುವಿನ ಮೇಲೆಯೇ ನಿನ್ನ ಚೋಡಿ? (ಮಾಮರಾ. ೯೦); ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಚೋಡಿಯಿಂದ ಈ ಯಜ್ಞವನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಾ, ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಆಹುತಿಯನ್ನು ಕೊಡಿಸಿದನು (ನೀತಿಚಿಂ. VII, ೨೯). [←ಕೊಡ. ಚೋಡಿ]

ಚೋದಕ (ಗು). ನಡಸುವ; ಪ್ರೇರಿಸುವ; ಪ್ರೇರಕವಾದ: ಒಳಸ್ರವಿಸುವ ನಿರ್ನಾಳಗ್ರಂಥಿಗಳು . . . ಇವುಗಳ ಚೋದಕ ಸ್ರವಣಗಳು– "ಹಾರ್ಮೋನ್ಸ್" ರಕ್ತದ ಹರಿವಿಗೆ ಪ್ರಸರಿಸುತ್ತವೆ (ಕೀಟಬಿ. ೪೦) ; ಇದು ಸಸ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕುವ ಒಂದು ಚೋದಕಸ್ರಾವ (Plant hormone) (ನಿರಶಾ. ೧೩). [ಸಂ.]

ಚೋದನ (ನಾ). ೧. ಅಟ್ಟುವುದು; ದೂಡುವುದು. ೨. ಪ್ರೇರಿಸುವುದು; ಆದೇಶ ನೀಡುವುದು. [ಸಂ.]

ಚೋದನಾತ್ಮಕ (ನಾ). ಪ್ರೇರಕವಾದುದು; ಪ್ರಚೋದಿಸುವಂತಹುದು: ಈ ಧರ್ಮವು ಚೋದನಾತ್ಮಕವಾದುದು ಎಂದರೆ ಇದೇ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಕಾರ್ಯಪರರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದು (ನಡದಾ. II, ೧೪೫೫). [ಸಂ.]

ಚೋದನೆ (ನಾ). ೧.=ಚೋದನ. ೨. [ತತ್ತ್ವಶಾ] "ಚೋದನಾ ಎಂದರೆ ಪ್ರವರ್ತಕ ಅಥವಾ ನಿವರ್ತಕವಾದ ವಾಕ್ಯ" (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೩೮೩): ಧರ್ಮ ಎಂದರೆ ಚೋದನಾಗಮ್ಯವಾದುದು (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೩೮೩). [ಸಂ. ಚೋದನಾ]

ಚೋದಹಲಸು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಲಸು : ಚೋರ–ಉಪ್ಪು ಮಣ್ಣು, ಖಚೋರ, ಚೋದಹಲಸು, ಲವಂಗ, ತೇಗ (ಓಷಧಿ. ೫೮).

[ಚೋದ್ಯ$_0$ + ಹಲಸು (<ಪಲಸು)]

ಚೋದಿಗ 'ಚೋಜಿಗ' ನೋ.

ಚೋದಿಗಂಬಡು 'ಚೋಜಿಗಂಬಡು' ನೋ.

ಚೋದಿಗಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ).=ಚೋಜಿಗಂಬಡು : ವಾರುವಗಳ ಕಂಡು ಭೂರಿ ಚೋದಿಗಗೊಂಡು (ಯಾದವಾ. ೦೮). [ಚೋದಿಗ (<ಚೋಜಿಗ)+ಕೊಳ್$_1$]

ಚೋದಿಗವಡು 'ಚೋಜಿಗಂಬಡು' ನೋ.

ಚೋದಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗಾಡಿ, ರಥ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ನಡೆಯಿಸು : ಸಾರಥಿ ರಥಮಂ ಲೀಲೆಯೆ ಚೋದಿಸೆ ತೆರೆಗಳ ಮಾಲೆಯನವಯವದೆ ದಾಂಟೆ ಪರಿದುವು ಹರಿಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೨-೮೧) ; ಬರವೇಟ್ದಂ ನರನುದ್ಘಮಪ್ಪ ರಥಮಂ ಚೋದಿಪ್ಪ ಕೃಷ್ಣಾಖ್ಯನಂ (ನೇಮಿಪು. ೧೨-೯೮); ವಾರಣಾರೋಹಕರೆಲ್ಲಂ . . . ಆನೆಗಳಂ ಚೋದಿಸುವುದುಂ (ಬಾಧಪು. ೧೩-೮೯ ವ). ೨. ಪ್ರಚೋದಿಸು ; ಪ್ರೇರೇಪಿಸು : ಪ್ರಾರ್ಥನಾತೀವ್ರತೆಯ ಸಾತ್ವಿಕ ತಪಶ್ಶಕ್ತಿ, ಪೇಳ್, ತಾಂ ಸ್ವಯಂಕ್ರಿಯೆಯಾಗಿ ಚೋದಿಸದೆ ಸೃಷ್ಟಿಯಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೨೬-೧೯೨). [ಚೋದನ + – ಇಸು$_3$]

ಚೋದ್ಯ (ಗು). ೧. ಅಟ್ಟಬೇಕಾದ ; ಓಡಿಸಬೇಕಾದ. ೨. ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಡುವ ; ಬಲಾತ್ಕರಿಸಲ್ಪಡುವ ; ನಿರ್ಬಂಧಿಸಲ್ಪಡುವ. (ನಾ). ೩. ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಎತ್ತುವುದು; ಆಕ್ಷೇಪಿಸುವುದು. ೪. ಆಶ್ಚರ್ಯ ; ಸೋಜಿಗ; ವಿಸ್ಮಯ: ಬೆರಳನೆಣಿಸಿ ಪರಮಾರ್ಥವ ಹಡೆದೊಡೆ ಚೋದ್ಯವಲ್ಲವೆ ಹೇಳಾ (ಬಸವ. ೫೮೦) : ಮನಕ್ಕಾದ ಚೋದ್ಯಮಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧೩-೪). ೫. ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ವಿಷಯ ; ಸೋಜಿಗದ ವಿಷಯ : ಕಮಳದೊಳನಿಮಿಷಯುಗಮೊಪ್ಪೆ ತೋರ್ಪುದಿಂತಿದು ಚೋದ್ಯಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೨೦೮) ; ಒಂದು ಚೋದ್ಯಮಂ ಕಂಡೆಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೨೧ ವ) ; ಈತನ ಮಾತು ಅಶ್ರುತಪೂರ್ವವಿಾ ಚೋದ್ಯಮಂ ನೋಡುವಂ(ಶಂಕಕಂ.೦೭೦-೦೫). ೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಷಚಿಕಿತ್ಸಾಕ್ರಮ : ಪತ್ರಾಚ್ಛಾದನದಿಂದಂ ಚಿತ್ರತೆಯಂ ಮಾಟ್ಪುದದುವೆ ಚೋದ್ಯಮೆನಿಕ್ಕುಂ (ಖಮದ. ೩-೮). [ಸಂ.]

ಚೋದ್ಯಂದಳೆ (ಕ್ರಿ). ಆಶ್ಚರ್ಯಪಡು: ಅದಕೆ ಚೋದ್ಯಂದಳೆದು ಕುವರಂಗೆ ಹರಣವೆಂತೊದಗಿತ್ತು ಪೇಳೆಂದು . . . ಪದಪಿನಿಂ ಕೇಳಲು (ಕೊಟ್ಟೂಬ. ೧೨-೦೩). [ಚೋದ್ಯ + ತಳೆ$_1$]

ಚೋದ್ಯಂಬಡು, ಚೋದ್ಯಪಡು, ಚೋದ್ಯವಡು (ಕ್ರಿ). = ಚೋದ್ಯಂದಳೆ : ಅರಸಂ ಮೊದಲಾಗಿ ಪೊೞಲ ಜನವೆಲ್ಲಂ ಚೋದ್ಯಂಬಟ್ಟು ಬೆಱಗಾಗಿ ನೋಡುತ್ತಿರ್ದ (ಪದ್ಮರಾ. ೮೪-೦೫); ತಪೋವನದ ತಪೋಧನರ ತಪಃಪ್ರಭಾವಕ್ಕೆ ಚೋದ್ಯಂಬಟ್ಟು (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೧೫ ವ). **ಚೋದ್ಯಪಡು:** ಒಬ್ಬರಿಗೊಬ್ಬರು ಆಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ ಮಾತುಗಳನ್ನು . . . ಕೇಳಿ ಚೋದ್ಯಪಟ್ಟು ಬೆರಗಾಗಿದ್ದರು(ಕಸಾಚಿ. ೫). **ಚೋದ್ಯವಡು:** ಅರಮಗನೆಂದವೋಲ್ ನೆಗಳ್ದ ಕಜ್ಜಮನೀಕ್ಷಿಸಿ ಚೋದ್ಯವಟ್ಟು (ರಾಜಶೇ. ೦೪-೫೯).

[ಚೋದ್ಯ + ಪಡು$_1$]

ಚೋದ್ಯಕರ (ನಾ). ಸೋಜಿಗವನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕುದು ; ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದುದು : ಚಕ್ರಗಳು ಭೂತಳಕೊರಗಿ ಭೀತಿಯಿಂ ಪುಲ್ಲ ಕಚ್ಚಿದುವೊಯೆನೆ ಪಲ್ಲೊಳಂಟಿಹ ಪಾಸೆಯೇಂ ಚೋದ್ಯಕರಮೆನಿಪುದೊ (ಪಂಪಾರಾ. ೫-೨-೨೯). [ಸಂ.]

ಚೋದ್ಯಪಡು 'ಚೋದ್ಯಂಬಡುಂ' ನೋ.

ಚೋದ್ಯಮಯ (ಗು). ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ; ಅದ್ಭುತವಾದ : ಆದಿಯವರೆಲ್ಲರು ಹೋದರು ಹೊಲಬುಗೆಟ್ಟು ಎನಗಿನ್ನಾದವರಾರೋ ಭೇದಕ್ಕತೀತ ಚೋದ್ಯಮಯ ನಿಃಕಳಂಕಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನಾ (ಮೋಳಿಮಾ. ೦೦೧-೪೦೪). [ಸಂ.]

ಚೋದ್ಯವಡು 'ಚೋದ್ಯಂಬಡು' ನೋ.

ಚೋದ್ಯವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾಗಿರಂ: ಭೂವಲಯಕೆ ಚೋದ್ಯವಡೆದ ದುರ್ಗವ ಕೊಳ್ವ ಭಾವವ ಚಿತ್ರೈಸೆಂದ(ಕಂನವಿ. ೧೬-೭೩). [ಚೋದ್ಯ+ಪಡೆ$_1$]

ಚೋದ್ಯಾವಹ(ನಾ).ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದುದು; ವಿಸ್ಮಯಂಕರವಾದುದು: ಜಗಕ್ಕತಿಚೋದ್ಯಾವಹಮಾಗೆ ಪೆಂಪುವಡೆದತ್ತಂತಾತ್ಮಜನ್ಮೋತ್ಸವಂ(ಆದಿಪು. ೭-೩೭). [ಸಂ. (ಚೋದ್ಯ + ಅವಹ)]

ಚೋಪದಾರ, ಚೋಪುದಾರ (ನಾ). ಹಿರಿಯ ಅಧಿಕಾರಿಯ ಮುಂದೆ ಕೋಲು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವ ಸಿಪಾಯಿ ; ಕಟ್ಟಿಗೆಕಾರ ; ವೇತ್ರಧಾರಿ : ಚೋಪದಾರ ಮಹಲದಾರ ನಕೀಬ . . . ಇವರೇ ಮೊದಲಾದವರು ಅಲಾಹಿದ ಪಾಗಿರ್ದ ಪೇಷಾಕಚೇರಿಗೆ ಸೇರಿದವರು (ಜಾಮವಂ. ೨೨೬) ; ರತ್ನದ ಕೆಲಸಾ ಮಾಡಿದಂಥ ಚೋಪದಾರರ ಮುರುಕು ಆಸಾಗಳು ಸೋಟಾಗಳು, ಇವುಗಳ ದೊಡ್ಡ ರಾಸಿ . . . ಬಿದ್ದಿತ್ತು (ಮುಸುಗ. ೨೮) ; ಮೇಣೆಗಳೊಳಗೂ ಕೂತು ಭಾಲದಾರ ಚೋಪದಾರ ಮೊದಲಾದ ಪರಿವಾರದೊಂದಿಗೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದರು (ಮಂಜುಳ. ೦೪೯). **ಚೋಪುದಾರ** : ಬರಿಸೊಂದು ಮಾರ್ಗದೊಳುಯಿರಿಸುತ್ತ ಚೋಪುದಾರರ ನಲ್ಲಿಗಲ್ಲಿ ಬಿಡದೆ ತರಿಸು (ಕೃಷ್ಣವಿ. ೩-೨೦) ; ಸಾರೋಟು ಚೋಪುದಾರ ನೊಡನೆ ಕಳುಹಿಸಿ . . . ಅವರನ್ನು ಕರೆಯಿಸಿ (ಮಹಾಪಂ. II, ೦೨೦) ; ದೊರೆಗಳು ಅದನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ಕಟ್ಟಿಗೆಯವರು ಚೋಪುದಾರರುಗಳಿಂದ ಪರಾಕು ಹೊಗಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ (ಕೃಷ್ಣಭೂ. ೦೪೮). [←ಮರಾ. ಚೋಪದಾರ್ ; ಫಾರ. ಹಿಂ. ಚೋಬ್‌ಗಾರ್]

ಚೋಪದಿತುಪ್ಪ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ (?) : "ಚೋರ-ಉಪ್ಪುಮಣ್ಣು, ಖಚೋರ, ಚೋದಹಲಸು . . . ಚೋಪದಿತುಪ್ಪ" (ಓಷಧಿ. ೫೮). [?]

ಚೋಪಾರ$_1$ (ನಾ). (ಕರಾ) ಕಷ್ಟದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ; ದಾರಿದ್ರ್ಯ. [←ತುಳು. ಚೋಪಾರೊ]

ಚೋಪಾರ$_2$ 'ಜಾಪರ' ನೋ.

ಚೋಪುದಾರ 'ಚೋಪದಾರ' ನೋ.

ಚೋಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಚೋಮತ್ರಟ್ಟಾರ ನಾಮಧೇಯೇನ ಲಿಖಿತಂ ತಾಮ್ರಸಾಧನಮ್ (ಮೈಆರಿ. ೦೯೪೨, ೩೦-೫೫ ; ಸು. 610). [<ಸಂ. ಸೋಮ]

ಚೋರ್‌ಇನಾಂ (ನಾ). ಕಂದಾಯ ಕೊಡದೆ ಕಳ್ಳತನದಿಂದ ಅಥವಾ ಅನಧಿಕೃತವಾಗಿ ಅನುಭವಿಸುವ ಜಮೀನು (ಮೈಗೆಜೆ. IV, ೭೩೬). [<ಚೋರ + ಇನಾಂ]

ಚೋರ (ನಾ). ಕಳವು ಮಾಡುವವನು ; ಕಳ್ಳ : ಜಾರ ಚೋರ ವೀರರ ಕಥೆಯಂತೆ ಬಾಯ್ಸವಿಯ ಮಾತುಗಳಂ ಬಱಿಕೆಯ್ನ ಚರ್ಚೆಯಲ್ಲ (ಅನಂಪು. ೦-೩೬) ; ಚೋರರು ಇವರನ್ನು ಸಮೀಪಿಸದೆ ಇರುವಂತಾಗಲಿ (ಶುಕ್ಲಾರ. ೨೯೮). [ಸಂ.]

ಚೋರಕ (ನಾ). = ಚೋರ : ಕೃಪಣೆಯರು ಚೋರಕರ ತಾಯ್ಗಳು ಕುಪಿತ ಮತಿಗಳು ಖೂಳೆಯರು (ಬಸವು. ೪೦-೫೪) ; ನೆರೆ ಹೊಲ್ಲ ದುರಾಚಾರಿಗಳ ನೆರೆ ಹೊಲ್ಲ ಜಾರ ಚೋರಕರ (ಅಖಂಡೇ. ೧೨೮-೯೨). [ಸಂ.]

ಚೋರಕಂಡಿ 'ಚೋರಗಂಡಿ' ನೋ.

ಚೋರಕಂಡಿಕ 'ಚೋರಖಂಡಿಕ' ನೋ.

ಚೋರಕವೃತ್ತಿ (ನಾ). ಕಳ್ಳತನ; ಚೌರ್ಯ : ಒತ್ತರಿಸಿ ನಡುವಿರುಳು ಚೋರಕವೃತ್ತಿಯಲಿ ಬಂದಾವ ಪರಿಯಲಿ ಚಿತ್ರಜಾರಿಯ ನಿಳಯದಲಿ ಪೊಕ್ಕು (ಬಸವು. ೪೭-೫೦). [ಚೋರಕ + ವೃತ್ತಿ$_2$]

ಚೋರಖಂಡಿಕ, ಚೋರಕಂಡಿಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಚೋರಖಂ[ಪಾಠಾಂ. ಕಂ]ಡಿಕಮೆನಲು ಹುಲ್ಲುಸರಡೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೩-೯೦). **ಚೋರಕಂಡಿಕ** : ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [?]

ಚೋರಗಂಡಿ, ಚೋರಕಂಡಿ, ಚೋರ್ಗಂಡಿ (ನಾ). ೧. (ಕೋಟೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ) ಗುಪ್ತವಾಗಿ ನುಸುಳಿ ಹೋಗಲು ಮಾಡಿರುವ ಕಂಡಿ; ಕಳ್ಳದಾರಿ: ಅಲ್ಲಿ ನೂಱ ಹದಿನೈದು ಚೋರಗಂಡಿ ಅವಕ್ಕೆ ನೂಱ ಹದಿನೈದು ಮೊಳೆಯ ಕದಂಗಳು (ಜನ್ನವ. ಕ. ೦೫೬-೩೫೭) ; ಒಯ್ಯನೆ ಚೋರಗಂಡಿಯಲಿಳಿದು ಹೊಕ್ಕನು ಭೂರಿವೆಳಗಿನ ಮೊದಲ ವಳಯದ ಕೋಟೆಯನು ಬಳಿಕ (ತೊರೆರಾ. ೫-೨-೬). ೨. (ಆಲಂ) ಕಳ್ಳ : ಈಗ ಓಡುವುದೀ ಚೋರಗಂಡಿಯೆಂದಣಕವನಾಡರೆ ನಾಡವರೆಲ್ಲ (ನೇಮಿಸಂ. ೩೦-೬೨). **ಚೋರಕಂಡಿ** : ೧. ಚೋರಕಂಡಿಗಳಂಬುಕಂಡಿಗಳೊಳು ಗುಱಿಯೇಱಿಸಿ ಮೆಱೆವ ಕೈಗೋವಿ (ಕಂನವಿ. ೦೦-೦೩೭). **ಚೋರ್ಗಂಡಿ** : ೧. ಆ ಪೊಳಲ ಚೋರ್ಗಂಡಿಯರಿಕವಂಗಳ ಭಂಡಿ (ಏಕೋಟು. ೪-೦೦). [ಚೋರ+ಕಂಡಿ$_1$]

ಚೋರತನ (ನಾ). ಕಳ್ಳತನ : ಉರುಪತಿವ್ರತೆಯ ಚೋರತನದಲಿ ಕೊಂಡು ಹೋಹವನಾರು (ತೊರೆರಾ. ೩-೦೦-೦೦). [ಚೋರ + - ತನ]

ಚೋರತೆ (ನಾ). (?) : ಸ್ಥಾಣುವೊಳಹುದು ಚೋರತೆ ಚೋರತೆಗೆ ಕೈಗಾಣಿಕೆ ಕೊಟ್ಟೀ ಕಂಗಳಿಗೇ ಕೇಣಿಗೊಂಡನ್ಯವನದ ತನ್ನ ಮಾಡಿ ಕೊಂಡೂಣೆಯದಿಂದೆ ಸುಖೇಚ್ಛೆ (ಅರಸಾ. ೫-೨೨೫). [?]

ಚೋರದಿಡ್ಡಿ (ನಾ). = ಚೋರಗಂಡಿ : ಬಲುಭಟರು ಹೊತ್ತಿಳಿದು ಹೊಱಡುವ ಚೋರದಿಡ್ಡಿಗಳ (ಮೈರಾಕಾ. ೨-೦೮). [ಚೋರ + ದಿಡ್ಡಿ]

ಚೋರಪಹರೆ, ಚೋರಂಪಹರೆ (ನಾ). ಗುಪ್ತಕಾವಲು ; ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಪಹರೆ : ಆಣೆ ಭಾಷೆಗಳಿಂದ ಬರೆದ ಸುಳ್ಳು ಕಾಗದಗಳು ಚೋರಪಹರೆಯಲ್ಲಿ ಶಿಕ್ಕಿದನ್ನು ಖಂಡೆರಾಯ ನೋಡಿಕೊಂಡು (ಹೈದರ. ೦೦೬). **ಚೋರುಪಹರೆ** : ಗರಡಿಮನೆ ಹತ್ತರ ಶಬ್ದ ಕೇಳಿದರಿಂದಾ, ಯರಡು ಜನ ಪಹರೆದವರ ಚೋರುಪಹರೆ ಇಟ್ಟಲ್ಲಿ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೦೪೦). [ಚೋರ + ಪಹರೆ]

ಚೋರಪುಷ್ಪಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; "ಕಡಿಯಾಲದ ಗಿಡ, ಹಕ್ಕರಕೆ ಸೊಪ್ಪು" (ಅಮರ. ೫೮೪) : "ಶಂಖಿನೀ, ಚೋರಪುಷ್ಪೀ ಈ ೨ ಚೋರಪುಷ್ಪಿ" (ನಾಚಿರಾ. ೦೦೦). [ಸಂ. ಚೋರಪುಷ್ಪೀ]

ಚೋರಮಾಳಿಗೆ (ನಾ). ರಹಸ್ಯವಾದ ಮಾಳಿಗೆ ; ನೆಲಮಾಳಿಗೆ : ಬಳಸಿದಗಳುಗಳಲ್ಲಿ ಶರಧಿಯ ಹಳೆಯ ಕೂರ್ಮನ ಕಂಡಿಹವು ಮೇಣ್ ನೆಲದೊಳೆಸೆಯುವ ಚೋರಮಾಳಿಗೆ ಕಾಲುಕಣ್ಣಗಳ (ಮೈರಾಕಾ. ೨-೦೭). [ಚೋರ + ಮಾಳಿಗೆ]

ಚೋರಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀ ಪೃಥುವೀವಲ್ಲಭಂ ಪಲ್ಲವ ಕುಲತಿಲಕಂ ಪಲ್ಲವಾದಿತ್ಯಂ ಶ್ರೀಮನ್ನೊಳಂಬಾಧಿರಾಜಂ ಚೋರಯ್ಯ ನೊಳಂಬತ್ತರ್ಗಂದೆ ಮೂವರುಂ (ಎಕ. X, ಮುಳಬಾ. ೮೪-೭ ; 974). [ಚೋರ ? + ಅಯ್ಯ$_1$]

ಚೋರವಿದ್ಯೆ (ನಾ). ಕಳ್ಳತನದ ವಿದ್ಯೆ ; ತಸ್ಕರಶಾಸ್ತ್ರ : ಅವರ ಚೇತನವನು ನೀನು ಹಗಲೊಳಿ ಕದಿಯುವ ನೀನೆಲ್ಲಿ ಕಲಿತೆಯೆ ಇಂತಹ ಚೋರವಿದ್ಯೆಯನು (ಇಂಚಾಪ. ೧೦೩-೫೩). [ಚೋರ + ವಿದ್ಯೆ]

ಚೋರವೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ಆತನ ಮದವಳಿಗೆ ಚೋರವೆ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೫, ೫೦-೯ ; ?). [ಚೋರ? + ಅವ್ವೆ (<ಅವ್ವೆ)]

ಚೋರವ್ರಜ (ನಾ). ಕಳ್ಳರ ಗುಂಪು : ಚೋರವ್ರಜದಿಂದಮರ್ಥಪತಿಯಕ್ಕುಮವಂ (ಜಾತಕ. ೧೩-೩೦). [ಚೋರ + ವ್ರಜ]

ಚೋರಿ (ನಾ). ಕಳವು ; ಅಪಹರಣ : ಕಳವು, ಚೋರಿ, ದರೋಡೆ, ಖೂನಿ, ಆತ್ಮಹತ್ಯೆ ಮುಂತಾದುವು . . . ನಡೆದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೪). [←ಹಿಂ. ಚೋರೀ]

ಚೋರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಳವು ಮಾಡು : ಗಂಧಮಂ ಕುಸುಮಮಂ ಧಾನ್ಯಮಂ . . . ಪಾದರಕ್ಷೆಗಳವು ಮರಂಗಳನಿತ್ಯೆಸೆಂದು ಚೋರಿಸಿದವಂ (ವೀಕ್ಷೆಪು. ೪-೦೭-೪೧). [ಚೋರ + – ಇಸು$_3$]

ಚೋರುಪಹರೆ 'ಚೋರಪಹರೆ' ನೋ.

ಚೋರೆ$_1$ 'ಸೋರೆ$_2$' ನೋ.

ಚೋರೆ$_2$ (ನಾ). ರಕ್ತ ; ನೆತ್ತರು : ನಾವು ಗಡಿಮದ್ದು ಹಾಕಿ ಕಟ್ಟಿ ಚೋರೆ ಸೋರುವುದು ನಿಲ್ಲಿಸಿದೆವು (ಹುಲಿಹಾ. ೩೨೭). [ದೇ.II ತಮಿ. ಚೋರಿ, ಶೋರೈ ; ಮಲ. ಚೋರ, ಚೋರಿ ; ಕೊಡ. ಚೋರೆ]

ಚೋರೆಕುರಿ (ನಾ). ರಕ್ತದ ಗುರುತು ; "ರಕ್ತತಿಲಕ" (ಹುಲಿಹಾ. ಕೋಶ): ತಂಗ, ಇದೇಕೆ ನನ್ನ ಹಣೆಗೆ ಚೋರೆಕುರಿ ಇಟ್ಟೆ ? (ಹುಲಿಹಾ. ೨೭೮). [←ಕೊಡ. ಚೋರೆಕುರಿ]

ಚೋರ್ಗಂಡಿ 'ಚೋರಗಂಡಿ' ನೋ.

ಚೋಲ$_1$ (ನಾ). ದೆವ್ವ ; ಬೇತಾಳ : ತನುಲಕ್ಷ ಚತುರಸೀತಿಯ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಶರೀರವದು ಮನೆಮನೆಯ ಹೊಕ್ಕು ಬರ್ಪನ ಚೋಲದಂತೆ ಬೆಂಬಿಡದಿರಲು (ಕೈಕವ. ೩-೪-೫). [←ತಮಿ. ಚೋಟ]

ಚೋಲ$_2$, ಚೋಳ$_2$ (ನಾ). ೧. ಅಂಗಿ ; ಕವಚ. ೨. ಕುಪ್ಪಸ ; ರವಿಕೆ. **ಚೋಳ$_2$:** ೧. ಉಚ್ಚೈಃ ಕರಧೃತ ವಿಲಸತ್ಪಲ್ಲವಂ ಪಲ್ಲವಂ ಚೂರ್ಣಿತ ಚೋಳಂ ಚೋಳನಾದಂ ಕದನವದನದೊಳು ಭೇರಿಯಂ ಪೊಯ್ಯೆ . . . ಅತುಳಬಳಂ ವೀರಬಲ್ಲಾಳದೇವಂ (ಎಕ. IV, ನಾಗಮಂ. ೦೫-೩೭ ; 1179). ೨. ಸೀರೆಯಂ ತತ್ತರುಣಿಗುಡಿಸಿ ಬಳಿಕಸಿತ ಚೋಳಮಂ ತೊಡಿಸಿ (ಸಿದ್ಧಕಾ. ೧೧-೧೪). 'ಕಟ್ಟುಂಚೋಳ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚೋಲಕ, ಚೋಳಕ (ನಾ). ೧. = ಚೋಲಿ : "ವಾರವಾಣಕಂ ಕಂಚುಕಂ ಚೋಲ[ಪಾಠಾಂ. ಳ]ಕಂ ಕುಪ್ಪಸಂ ಬಾಚಿಯಕ್ಕುಂ"(ಮಂಗರಾ. ೧೧೦-೨೯). ೨. ಯೋಧರು ಧರಿಸುವ ಎದೆಕವಚ. **ಚೋಳಕ :** ೧. ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. ೨. "ಚೋಳಕಮುಮಾಜಿಗೆ ಕಂಚುಕಮಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೦೩೦-೭೪). ೩. (ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವ) ಮರದ ಚಕ್ಕೆ ; ಅರಣಿ : ಚೋಳಕವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಪುರುಷನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಪ್ರಯತ್ನಗಳಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಅಗ್ನಿ ಹುಟ್ಟುವುದೆ ? (ಬುದ್ಧಕ. ೭೪, ಮಿಲಿಂದ). [ಸಂ.]

ಚೋಲಿ, ಚೋಳಿ (ನಾ). ರವಿಕೆ ; ಕುಪ್ಪಸ : ಜರಿಯ ಸೀರೆಯುಟ್ಟು ಅದೇ ಬಣ್ಣದ ಚೋಲಿ ಹಾಕಿಕೊಂಡಳು (ದೂಬಟ್ಟ. ೦೯). **ಚೋಳಿ :** ಚೋಳಿಗಳನ್ನು ಕೊಂಡು (ಕಾಮಿಕಾಂ. ೨೨೨). [ಸಂ. ಚೋಲೀ]

ಚೋಷಣ (ನಾ). ಹೀರಿಕೊಳ್ಳುವುದು ; ಚೀಪುವುದು. [ಸಂ.]

ಚೋಷ್ಯ (ನಾ). ಹೀರಿಕೊಂಡು ಸವಿಯಬಹುದಾದುದು : ಚತುರವಿಧ = ಖಾದ್ಯ, ಪೇಯ, ಚೋಷ್ಯ, ಲೇಹ್ಯವೆಂಬ ೪ ವಿಧಗಳು (ಹಸಾರ. ೪-೧ ಟೀಕು). [ಸಂ.]

ಚೋಹ 'ಜೋಹ' ನೋ.

ಚೋಳ$_1$ 'ಚೋಟ' ನೋ.

ಚೋಳ$_2$ 'ಚೋಲ$_2$' ನೋ.

ಚೋಳಂಗಿ (ನಾ). ಗರ್ಭಿಣಿಗೆ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಸಂಸ್ಕಾರ ; ಕುಪ್ಪಸ ತೊಡಿಸುವ ಒಸಗೆ ; ರವಿಕೆಶಾಸ್ತ್ರ (?) : ಒಂದು ದಿವಸಂ ತನ್ನ ಮಗ [ಳಾ] ಚೋಳಂಗಿ[ಪಾಠಾಂ. ಚೋಳಗೆ, ಚೋಗಳ]ಯೊಳ್ ಸ್ವಜನ ಬಾಂಧವಜನ ಪರಿಜನರ್ಕಳೆಲ್ಲರುಮಂ ಬರಿಸಿ ದಿವ್ಯಾಹಾರಂಗಳನೂಡಿ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೮೪-೧೮). [<ಚೋಲ$_2$?]

ಚೋಳಕ 'ಚೋಲಕ' ನೋ.

ಚೋಳಿ 'ಚೋಲಿ' ನೋ.

ಚೋಳಿಕ (ನಾ). ಚೋಳದೇಶದ ಅರಸ ; ಚೋಳರಾಜ : ಕ್ಷಣದಿಂ ಮಾಳವಮೇಳುಮೆಯ್ದೆ ವಿಳಯಕ್ಕೆಯ್ದಿತ್ತು . . . ಆಹವಾಂಗಣದೊಳು ಚೋಳಿಕನವಿಬ್ಬಿ ಸತ್ತಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೧೮-೧೩ ; 1054) ; ಮಾಳವಂ ವಿಂಧ್ಯ ನಿಕುಂಜಪ್ರಾಪ್ತನಾದಂ ಜಲಧಿನಿಕಟಮಂ ಚೋಳಿಕಂ ಪೇಳಿಗೊಂಡಂ (ಎಕ. XII, ತಿಪಟೂ. ೧೨೮--೨೭ ; 1202). 'ಚೌಳಿಕ' ಪರಾ. [<ಚೋಟ$_1$]

ಚೋಳಿಗ (ನಾ). (?) : ವಸ್ತ್ರಕಾರ ಕ್ಷೇತ್ರಾತ್ ಪಶ್ಚಿಮೇನ ಮಹಾಪಥಾದುತ್ತರೇಣ ಚೋಳಿಗವಣಿಜಕ್ಷೇತ್ರಾದ್ದಕ್ಷಿಣೇನ ದ್ವಾದಶ ಖಣ್ಡುಕಂ ಶ್ಯಾಮಾಕ್ಷೇತ್ರ ದತ್ತಂ (ಎಕ. XVI, ತುಮಕೂ. ೭೮-೦೪ ; ಸು. 400 ?). [?]

ಚೋಳಿತಿ (ನಾ). ಚೋಳದೇಶದವಳು : ಮದನಕಲಹಾಸಕ್ತೆ ವುದುವೆನಿಪ ನೀಲಕೇಶದ ಸಿತಗೆಯುವಳಿ ಚೋಳಿತಿ ನಲ್ಲಳಿ (ಜನವ. ೬-೩೯). [ಚೋಳ$_1$ (<ಚೋಟ) + – ಇತಿ (< – ಇತ್ತಿ)]

ಚೋಳು 'ತೇಟ್$_2$' ನೋ.

ಚೋಳ್ನೆಲ (ನಾ). ಚೋಳದೇಶ ; ಚೋಳನಾಡು : ಅಳವಿಗಳುಂಬವಪ್ಪ ಭುಜಗರ್ವದಚೋಳನಿ ಪಾಳನಂಜಿ ತಲ್ಲಳಿಸೆ ತಗುಳ್ದು ಚೋಳ್ನೆಲನನಾಳ್ನೆಲನಾಗಿರೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಹೊಯ್ಸಳನದಟ್ಟಿರ್ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೦೫-೦೩ ; 1143). [<ಚೋಟ + ನೆಲ]

ಚೋಟ (ನಾ). ಒಂದು ವಂಶದ ಹೆಸರು (?) : ಅವರ ಮಗನ್ದೊನ್ನ ಮಾರನ್ ಚೋಟದ ನಚ್ಚಯನೊಳ್ಗೊಟ್ಟು (ಎಕ. X, ಗೌರಿಬಿ ೭೭-೩ ; 750). [?]

ಚೋಟ, ಚೋಳ$_1$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು ; ಪ್ರಾಚೀನ ತಮಿಳುರಾಜ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಗೌಳ ಲಾಟ ಚೋಟ ಚೇರ ಪಾಂಡ್ಯ ಕಳಿಂಗಾದಿ ವಿಷಯಂಗಳಂ ಸಾಧಿಸಿ ಕಪ್ಪಂಗೊಂಡು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೧-೭೧). ೨. ಚೋಳದೇಶದ ರಾಜ : ಚೋಟನ ಮೇಲೆಟ್ಟಾಯ್ದನ ಮಕ್ಕಳ್ (ಎಕ. IX, ಹೊಸಕೋ. ೮೫-೧ ; ಸು. 750); ಪ್ರತಾಪಾವನತ ಚೇರ ಚೋಟ ಪಾಂಡ್ಯ ಪಲ್ಲವಸ್ಯ ಪ್ರತಿಪಾಳಿತ ಜಿನಶಾಸನಸ್ಯ (ಎಕ. II, ೫೯-೨೨ ; 974) ; ಚೋಟನ ಪಂದಲೆಯೊಂದೆ ಕೈಗೆವಂದುದೆ ಕರಿಕೋಟ ಬಂದುದು . . . ಬಗೆದಂತೆ ಚೇರಮನ ಚೋಟನ ಪಾಂಡ್ಯನ ನಾಡೆ ಕೈಗೆ ವಂದುದು (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೫-೭). **ಚೋಳ$_1$:** ೧. ಎಲೆ ಚೋಳ ಕ್ಷಿತಿಪಾಳಸನ್ನವೆಟ್ಟಿಯಂ ನೀಂ ನಿವಿಕೋಳ್ (ಎಕ. II, ೫೯-೧೧೧ ; 974). ೨. ಚೋಳ ತೆಲುಂಗ ಭೂಭುಜರವನೆಸುಗೆಯ ತಾಳಲಾರದೆ ತೊಲಗಿದರು (ಪ್ರಭಮಿಸಂ. ೧೩-೮೩). ೩. ಚೋಳದೇಶದ ಕುದುರೆ ; ಧಾರಿಣಿಯೊಳು ನಿಂದು ನಿಲ್ಲದೆ ಕುಣಿದೇಳ್ವ ಕಾರುರಗನು ಕಣೆವಟ್ಟಾ ಚೇರ ಚೋಳನು ಕೈರ ತೇಜಿಗಳೊಡಗೂಡಿ ಚೇರದೇಶದ ರಾಯರ ಕಂಡಾ (ಭರಡ. ೨೨-೨೩). ೪. ಚೋಳದೇಶದ ಜನ : ಇವನು ಚೋಳರು, ಪಾಂಡ್ಯರು ಮತ್ತು ಲಾಟರು ಇವರುಗಳ ಮೇಲೆ ದಂಡೆತ್ತಿ ಹೋಗಿ ಜಯಗಳಿಸಿದನು (ವ್ಯಾಪಾಸು. ೮).

ಚೋಟನ ಸಿಂಗಂ ಕೊಳಗ = ಒಂದು ಅಳತೆ ; ಚೋಳನಸಿಂಗನ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಕೊಳಗ : ಪಲ್ಲವಗಟ್ಟಿನ ತೂಬಿನ ಮೊದಲಲ್ ಚೋಟನಸಿಂಗಂ ಕೊ[ಳ]ಗದಲ್ ಕಣ್ಡುಗವ್ ಗಟ್ಟಿಯುವ್ (ಎಇ. V, ೨೦೭-೦೩ ; 1047). **ಚೋಟನ ಸಿಂಘ** = ಚೋಳರಲ್ಲಿ ಸಿಂಹಪ್ರಾಯನಾದವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದಂ : ಶ್ರೀಮತ್ ದಣ್ಣನಾಯಕವ್ ಅಪ್ಪಿಮಯ್ಯನಪ್ಪ ಒರ್ಕೆತ್ತುಗಣ್ಡವ್ ಗಣ್ಡನಾರಾಯಣ ಚೋಟನ ಸಿಂಘವ್ ರಾಜೇನ್ದ್ರ ಚೋಟಬ್ರಹ್ಮವಾರಾಯರ್ (ಎಇ. V, ೨೦೭-೫ ; 1047).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಚೋಟ ; ತುಳು. ಚೋಳ ; ತೆಲು. ಚೋಲ, ಚೋಡ]

ಚೋಟಗಾಮುಂಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಸಾಕ್ಷಿ ಸಂಗಮದ ಪೆಂರ್ಮಾನಡಿ ಗಾಮುಣ್ಡರುಂ ರಣವಿಕ್ರಮಗಾಮುಣ್ಡರುಂ ಚೋಟಗಾಮುಣ್ಡರುಂ (ಎಕ. IV, ಎಡತೊ. ೬೦-೬೯ ; ಸು. 890).

[ಚೋಟ + ಗಾಮುಂಡ]

ಚೋಟಪೆರ್ಮಡಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಪುನಕಾಲರ ಮಗಂ ಜೂನಿಕವನ ತಮ್ಮಂ ಚೋಟಪೆರ್ಮ್ಮಡಿ (ಎಕ. II, ೩೭೮-೪ ; ಸು. 1015).

[ಚೋಟ + ಪೆರ್ಮಡಿ (<ಪೆರ್ಮಾನಡಿ)]

ಚೌ₁, ಚವು₁, ಚವ್ವ₂ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು : " ಚೌ ಚತು . . . ಜಳರಾಶಿ ಎಂದು ನಾಲ್ಕಟಿ ನಾಮಂ " (ವ್ಯವಹಾ. ೯-೪) ; ಏಕ ದ್ವಿ ತ್ರಿ ಚತುಃ ಶಬ್ದಾಕೃತಿಗೆಕ್ಕ ದು ತಿ ಚೌಗಳಾದೇಶಂಗಳ್ (ಶಮದ. ೨೯೦). 'ಚೌಪದಿ', 'ಚೌಮೊಗ' ಪರಾ. **ಚವು₁** : ಅಹಿತನ ಹೊಟ್ಟೆಯನು ಚವು ಕಡಿಯ ಮಾಡಿಯೆ ಕಟ್ಟಿ ಕೊಂಡಾಡಿದನು ಕೌಶಲಮಲ್ಲ ನಿಮಿಷದಲಿ (ಕುವ್ಯಾ.ಆ. ಓರಿಇ. ೨೭-೩೩). 'ಚವುದಂತ', 'ಚವುವಟ್ಟೆ' ಪರಾ. **ಚವ್ವ₂** : ೨. ನಾಲ್ಕುನಾಲ್ಕರ ಲೆಕ್ಕ : ತಾಳ ಚವ್ವ ಚಕ್ಕ ಕುಣಿತ ತಕ್ಕ ತಕ್ಕ (ಗರಿ. ೯೯-೩). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ ; ನಾಲ್ಕು ಕಾಯಿಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ನಾಲ್ಕು ಕವಡೆಗಳಿಂದ ಆಡುವ ಆಟ; ಚೌಕಾಬಾರದ ಆಟ: ಚಕ್ಕಂದ, ಚವ್ವ, ಚದುರಂಗ, ಇಸಪೇಟುಗಳನ್ನು ಆಡುತ್ತಿದ್ದರೆ ? (ಗಾಳಿಪ. ೫೭). ೪. ಚೌಕಾಬಾರದ ಆಟದಲ್ಲಿ ಬೀಳುವ ನಾಲ್ಕರ ಗರ : ಈಗ ಚವ್ವ ಬಿದ್ದರೆ, ನನ್ನ ಕಾಯಿ ಹಣ್ಣು (ರೂಢಿ).

[<ಪ್ರಾ. ಚಉ./ಸಂ. ಚತುರ್]

ಚೌ₂ 'ಚವ್ವ₂' ನೋ.

ಚೌಕ₁ (ನಾ). ಕಡಿಮೆ ಬೆಲೆಯುಳ್ಳುದಂ ; ಅಗ್ಗವಾದುದಂ : ಹಣ್ಣು ಚೌಕವಾಗಿ ಸಿಕ್ಕಿದ್ದರಿಂದ ಹೆಚ್ಚು ಕೊಂಡು ತಂದೆ (ರೂಢಿ).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚವುಕ್ಕೈ ; ತೆಲು. ಚವುಕ, ಚೌಕ]

ಚೌಕ₂, ಚಉಕ, ಚವಕ, ಚವುಕ, ಚವುಕು, ಚೌಕಂ₁ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಗಳುಳ್ಳುದು ; ಚತುಷ್ಕಾಕಾರವಾದುದು : ಚೌಕಮಂ ಕೀಱುತುಂ ತೆಗೆದಾಚ್ಛಾದಿಸೆ ಕೇಳ ನೀಳಪಟಮಕ್ಕುಂ . . . ದಟ್ಟೈಸಿತ್ತನಿತ್ತುಂ ತಮಂ (ಗಿರಿಕ. ೪-೭೭) ; ಕಳನೊಳುದಕದ ಸೈವಲಿಯ ಸೆಲೆಯಱಿದು ಚೌಕಕೆ ಸೀಳಿದನು ನೆಲನ (ಕುವ್ಯಾ.ದ್ರೋ. ೧೦-೨೮) ; ಹಲ್ಲೆಯ ಚೌಕದೊಳು ಕೊಯಿದು ಮೊದಲ ರಸದೊಳು ಇಳಿಯಬಿಡಲಮೃತಪಾನವೆಸರಂ ಧರಿಸಿ ಸವಿವಡೆದುದು (ಸೂಪಶಾ. ೧-೪೩) ; ಮೂಡಣಾಶ್ರಯದಲ್ಲಿ ವರ್ತುಳಂ ಚೌಕಮಂ ವರ್ತಿಸುತ (ವೀಶೈಪು. ೩-೩-೭) ; ಮಿಸುನಿಗಂಬಗಳ ಮೇಲೆಸೆದಿಹ ಚೌಕದ ಪೊಸ ನವರತ್ನ ಬೋದಿಗೆಯ(ಕಂಸವಿ. ೭-೭೩). ೨. ಚತುಷ್ಕೋಣಾಕೃತಿಯಾದ ಅಂಗಳ : ಆರ್ದ್ರಮೃತ್ತಿಕಾ ವಿರಚಿತಮಪ್ಪ ಚತುರಾಂತರದೊಳ್ ಮುತ್ತಿನ ಚೌಕದ ನಡುವಣ ಚೆಂಬೊನ್ನ ಪಟ್ಟವಣೆಯ ಮೇಗಣ ದುಗುಲದ ಪಸೆಯೊಳ್ . . . ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೭೪ ವ) ; ಕಂದನಂ ತಂದು ಚೌಕದೊಳಿರಿಸಿದಂ (ದೀಕ್ಷಾಬೋ. ೧೦೭-೯) : ಶಿವನೆಯಿತಂದು ಚೌಕದೊಳಿರಿಸಿ . . . ಅಭಯಕರವ ಶಿರದೊಳಿಟ್ಟು (ಬಸವು. ೦೮-೩). ೩. (ಮದುವೆ ಮೊದಲಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ) ಇಡುವ ಚತುಷ್ಕಾಕಾರವಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಆಸನ ; ಹಸೆ : ಸೊಗಯಿಪ ಚೌಕದ ಬಿಡುಮುತ್ತುಗಳೊಳ್ ಪೂವಲಿಯ ಮಲ್ಲಿಕಾಮುಕುಳಶ್ರೇಣಿಗಳಂ (ಜಗವಿ. ೯-೦೩೦). ೪. ನಾಲ್ಕು ಬೀದಿಗಳು ಕೂಡುವ ಸ್ಥಳ ; ಚೌವಟ್ಟ ; ಚತುಷ್ಪಥ : ಸುರೇಂದ್ರನ ಭವನದಲಿ ಗುಡಿ ನೆಗಹಿತಮರಾವತಿಯ ಚೌಕದಲಿ ತವತವಗೆ ತನಿವರಿವ ಜನದುತ್ಸವವನದನೇನೆಂಬೆ (ಕುವ್ಯಾ.ಆ. ೦೨-೫೮) ; ಜನರು ಚೌಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಭೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸೇರಿ . . . ಮಾತನಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು (ವಚಥಾ. ೨೭); ದೊಡ್ಡ ಪೇಟೆಯ ಚೌಕ ಬಂದಿತು (ರಂಗಕ. ೨). ೫. (ಪಗಡೆ, ಲೆತ್ತ ಮೊದಲಾದ ಆಟಗಳಲ್ಲಿ) ನಾಲ್ಕರ ಗರ,-ದಾಯ. 'ಚೌಕದಾಯ', 'ಚೌಕದುಗ' ಪರಾ. ೬. ಇಷ್ಟಲಿಂಗವನ್ನಿಡುವ ಭರಣಿ,-ಕರಡಿಗೆ; ಲಿಂಗದಕಾಯಿ; ಗುಂಡಗಳಿಗೆ (ಉಕ): ಚಲುವಾದ ಚಂದ್ರಹಾರಂ ಚೌಕ ಶಿವಧಾರ (ಸಿದ್ಧಕಾ. ೧೧-೦೨) ; ಶಂಬುಲಿಂಗಯ್ಯ ಇಂಬಾದ ಚೌಕವು ತುಂಬಿಡಿ ದುಡ್ಡು ದಮಡೆಗಳನು (ಲೋಕಗೀ. ೬೮). ೭. ಚೌಕಾಕಾರವಾಗಿರುವ ವಸ್ತ್ರ ; ಕರವಸ್ತ್ರ : ಕೈಯನ್ನು ಚೌಕದಿಂದ ಒರೆಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತ ಬಂದರು (ಕಲಾಸಾ. ೭) ; ಚೌಕದಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣೊರೆಸಿಕೊಂಡು (ಅವತಂ. ೧೬೦). ೮. ಬಯಲು ; ಕಣ ; ರಂಗ: ಅರುಣಜಲದಲಿ ಚಟ್ಟೆಱಿದು ರಿಪು ಚಾರಿವರಿದನು ಕಳನ ಚೌಕದಲಿ (ಕುವ್ಯಾ.ಕ. ೨೦-೨) ; ಗೂಳಿಕಾಳಗಗಳ ಧೂಳಿಯ ನೆಲದೊಳು ಕೇಳಿಯ ಚೌಕವ ಮಾಡಿ (ಕಂಸವಿ. ೭-೧೭). ೯. ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯಲಯ: " ತತ್ವಂ, ಓಘಃ, ಘನಂ ಈ ಮೂರು ಶಬ್ದಗಳನ್ನೂ . . . ಕ್ರಮದಿಂದ ವಿಲಂಬಿತಂ-ಸಾವಕಾಶಗತಿಯಾದ ವಿಲಂಬವಾನಕ್ಕೂ, ದ್ರುತಂ-ತ್ವರೆಯಾದ ಗತಿಯುಳ್ಳ ದ್ರುತವಾನಕ್ಕೂ ಮಧ್ಯಂ-ಸ್ಥಾಯಿಯ ನಡಿಕಟ್ಟಾದ ಮಧ್ಯವಾನಕ್ಕೂ ಹೆಸರುಗಳು ಅಂದರೆ ಪುರು, ಚೌಕ, ಮುಕ್ತಾಯಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೫೫) ; ಅಂಕುರಸ್ಥಾಯಿ, ಶ್ರುತಿಸ್ಥಾಯಿ, ಮೂರ್ಧಸ್ಥಾಯಿ, ಚೌಕ ಖೇಚರೀ ಸ್ಥಾಯಿ ರವಸಂಗತಿ, ಮುಕ್ತಾಯಗಳೆಂಬ ಸಪ್ತಾವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿಯುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೩೫). ೧೦. ಚಮತ್ಕಾರ ; ಚದುರಂ : ಬೇಡ ಚೌ[ಪಾಠಾಂ. ಜೌ]ಕದ ಮಾತು ನಿನಗೆಂದಾಡುವಂದಾ ಚೌಕದಾಯವನಾಡುವನು ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಕೆ ಲಿಂಗಪ್ರಸಾದವನು ಕೂಡಿ (ಬಸವು. ೪೩-೭) ; ಮಾತು ಚೌಕನಾಯಿತು ತಕ್ಕರೆ, ಮನ ತಣಿಯಲಿಲ್ಲ (ಚಕರಾ. ೫೦೦). ೧೧. ತುದಿ ; ಅಗ್ರ : ಬಗೆ ನೊಸಲಲ್ಲಿ ಕೂಡೆ ನಿಲೆ ತಪ್ಪದೆ ಮೂಗಿನ ಚೌಕ[ಪಾಠಾಂ. ಕೌತ]ದಲ್ಲಿ ದಿಟ್ಟಿಗಳಿರೆ . . . ಜಾನಿಸುತ್ತಗಲದೆ ನಿಂದನೊರ್ವ ಸವಣಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೨೭). ೧೨. ನಾಲ್ಕು ರೂಪಾಯಿ: (+). ೧೩. ನಾಲ್ಕರ ಗುಂಪು ; ಒಡ್ಡಿ. ೧೪. ಕುದುರೆಯ ನಾಗಾಲೋಟ; ಪ್ಲುತ: "ಪ್ಲುತ-ಕುದುರೆಯ ಚೌಕ ನಡಿಗೆ " (ಗಂಗಾಮು. ೨೨೫). **ಚಉಕ** : ೧೫. ನೂರಂ ಎಲೆಗಳ ಕಟ್ಟು : ಯಡದೊರ್ರೆ ಕೋಟೆ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಮೂಲೆ ಹೇರ್ರಿಗೆ ಕಾಸು ೧ ಜವಳಿ ನಡೆಗೆ ಕಾಸು ೨ ಹೊಗೆಸೊಪಿನ ನಡೆಗೆ ಕಾಸು ೨ ಯಲೆ ನಡೆಗೆ ಯಲೆಕಂತು ೧ ತಲೆಹೊರೆಗೆ ಚಉಕ ೧ (ಪ್ಮೆಆರಿ. ೧೯೩೦, ೪೫-೦೩ ; 1771). **ಚವಕ** : ೧೬. ಚೌಕಟ್ಟು (?) : ಆ ಮುದ್ದೆಯ ದಂಣಾಯಕರು ಮಾಡ್ಸಿ ಕೊಟ್ಟ ಕನಕದಂಡದ ಚವಕ ಸದಕ ಹಳತಾದಡೆ ಹೊಸತ ಮಾಡಿಸುವನು (ಸೌಇಇ. IX-II, ४०೭-४೩ ; 1377). **ಚವುಕ** : ೧. ವಜ್ರದ ಸರಳ ಕಿವಿವರೆಗುಗಿದು ಚವುಕಕೆ ಧರಣಿಯನು ಸೀಳಿದನು ನಿಮಿಷಾರ್ಧದಲಿ ಕಲಿಪಾರ್ಥ (ಕುವ್ಯಾ.ದ್ರೋ. ಓರಿಇ. ಪರಿ. ೨೯೬); ಬಾಲೆಯ ನೊಸಲೊಳು ಬಗೆಯಿಟ್ಟಾ ಬಲ್ಲಹನೊಲವಿಂ ಚವುಕದ ಬೊಟ್ಟಂ ಕುಂಕುಮದಿಂದಿಡೆಯಂಗಜ ಚಕ್ರೇಶಂ . . . ಉರುಮಹೀಪದಮಂ ಕೊಟ್ಟು (ಜಯುಕಾ. ೧೪-೭೪).

೩. ದೊನ್ನೆಗಳ ಹರಹಿ ಬಾಳೆಲೆ ಹಾಳೆಯಂ ಹಾಕಿ ಬಿನ್ನಣದಿಂ ಮಾಡಿದಾ ಚವುಕ [ಪಾಠಾಂ.ಚೌಕ]ದೆಡೆಗಳ ಮುಂದೆ . . . ಚೆನ್ನಾಗಿಯಾಪೋಷಣಮನೆತ್ತಿ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು (ಸಮ್ಯಕೌ. ೭-೨೩). **ಚವುಕು :** ೧. ಇವಾರತಿ ಕಟ್ಟಿಗೆ, ಚವುಕು ಮತ್ತು ಗೋಲು (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೧೪೫). **ಚೌಕು:** ೨. "ಚತುಶ್ಶಾಲ, ಸಂಜವನ" (ನಾಚಿರಾ. ೬). ೬. ಅವರ ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಚಿನ್ನದ ಚೌಕು (ಬಿಟ್ಟಿಹೊ. ೨).

ಚಚ್ಚೌಕ ; ಚಕ್ಕಚೌಕ = ನಾಲ್ಕೂ ಕಡೆಗೆ ಚೌಕವಾಗಿರುವುದು ; ಸಮಚತುರಸ್ರ ; ಚದರ : "ಚಚ್ಚೌಕ–ಚಕ್ಕಚೌಕ" (ಗಂಗಾಮ. ೧೨೭) ; ಚಚ್ಚೌಕವಾಗಿ ಘನಕುಂಡಮಂ ತೆಗೆದು (ಜಬಪು. ೨೧-೧೨) : ರಾಜನು ಈ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ . . . ಚಚ್ಚೌಕವಾದ ಒಂದು ಆವರಣವನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡುವಂತೆ ಆಜ್ಞೆಮಾಡಿದ (ಪ್ರವಾಇ. I, ೨೬೩) ; ನಾಲ್ಕು ಕೋನಗಳು ಸಮವಾಗಿಯೂ, ನಾಲ್ಕು ಬಾಹುಗಳು ಸಮವಾಗಿಯೂ ಉಳ್ಳದ್ದು ವರ್ಗಕ್ಷೇತ್ರ ಅಥವಾ ಚಚ್ಚೌಕವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು (ಭೂಮಿಅ. ೧೦). **ಚೌಕವನೆಣಿಸು** = ನಾಲ್ಕು ನಾಲ್ಕಾಗಿ ಎಣಿಸು : ಅವರಿಗೆ ಸಾವಿರ ಹೊಂಗಳಂ ಚೌಕವನೆಣಿಸಿ ಕೊಟ್ಟೆನ್ನಳುಪಿ ಬಂದವಘಡಿಸಿದೊಡೆ ಬಿಡೆನೆನುತ (ಬಸಪು. ೨೮-೪೦). **ಚೌಕಾಗಿಕೂಡು** = ಚಚ್ಚೌಕವಾಗಿ ಕುಳಿತು ಕೊಳ್ಳು; ಪದ್ಮಾಸನ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಾಗಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳು: ಎರಡನೇ ಪಂತಿಯಲ್ಲಿ ಚೌಕಾಗಿ ಕೂತು ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಕೆಚ್ಚುವಿಯಂತೆ (ಪವಶೀ. ೩೨). [<ಪ್ರಾ. ಚಉಕ್ಕ./ಸಂ. ಚತುಷ್ಕ]

ಚೌಕಂಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ನಾಲ್ಕು ಸಾಲುಗಳನ್ನು ಹೊಂದು : ಸಾಂಗತ್ಯ ವಾದರೂ ಈ ಮುಕ್ಕಾಲ್ವಾಡುಗಳು (ತ್ರಿಪದಿ) ಚೌಕಂಗೊಂಡಾದು ವೆಂಬುದನ್ನೂ ಅವನು ಸೂಚಿಸದೆ ಇಲ್ಲ (ಸಾಹಿವಿ. ೦೦೫) ; ತ್ರಿಪದಿ ಚೌಕಂಗೊಂಡು ಸಾಂಗತ್ಯವೆನಿಸುವುದು (ಸಂಶೋಧ. ೦೪೨).

[ಚೌಕ$_2$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಚೌಕಂಡ, ಚೌಖಂಡ (ನಾ). ಚಚ್ಚೌಕವಾದ ಮಂಟಪ : ಚತುಃಖಂಡ –ಚೌಕಂಡ (ಶಮದ. ೨೯೦ ಪ್ರಯೋ). **ಚೌಖಂಡ:** ಪಳುಕಿನ ಚೌಖಂಡಂಗಳ ಕೆಳಗಣ ಚೆಂಬೊನ್ನ ಮತ್ತವಾರಣದೊಳ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೩-೩೭); ''ಮನೆಯ ತೊಟ್ಟಿ'' (ಪಂರಾಮಾ. ಕೋಶ). [<ಸಂ. ಚತುಷ್ಖಂಡ]

ಚೌಕಟ್ಟು (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಯಾಗಿರುವ ಮರದ ಅಥವಾ ಲೋಹದ ಕಟ್ಟು : ಚಾಮಪ್ಪಾಜೇಯವರಿಂದ ಹಿತ್ತಾಳೆ ಚೌಕಟ್ಟು ಗುಬ್ಬೀಕದ ಸಹಿತವಾಗಿ ಮಾಡಿಶಿ ವಪ್ಪಿಶಿದ ನಿಲುವಿನ ಸೇವಾರ್ಥ (ಎಕ. XIV, ಚಾಮರಾ. ೨೦೭-೩: ಸು. 1868 ?); ಕಿಟಕಿಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಕಂಚಿನ ಚೌಕಟ್ಟು ಹಾಕಬೇಕೆಂದಿದ್ದವನು ಈಗ ಉಕ್ಕಾದರೂ ಸಾಕು ಎಂದುಕೊಂಡ (ಯೋಧಪು. ೩೪). ೨. ಸ್ಥೂಲವಾದ ರೂಪರೇಖೆ: ಬೋಧನ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಪಠ್ಯಪುಸ್ತಕ ಒಂದು ಚೌಕಟ್ಟು ಮಾತ್ರ (ಶಿಕ್ಷದ. ೨೭೪). ೩. ಮಿಂತಿ; ಕಟ್ಟು: ಸಂಸರು, ಚರಿತ್ರೆಯ ಇತರ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಅದಕ್ಕೆ ಚೌಕಟ್ಟುಮಾಡಿ . . . ಈ "ವಿಜಯ ನಾರಸಿಂಹ" ನಾಟಕವನ್ನು ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ (ಸಂಸಕ. ೧೧೫) ; ವಿಷಾದದ ಚೌಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಅರಳಿದ ಅರೆನಗೆ (ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ೨೯೦). ೪. ಬಂಧ ; ರಚನೆ : ದ್ರಾವಿಡ ಭಾಷೆಗಳ ಪ್ರಮುಖ ಕಾವ್ಯಗಳೆಲ್ಲ ಸಂಸ್ಕೃತ ಮಹಾ ಕಾವ್ಯಗಳ ಅನುವಾದಗಳು, ಇಲ್ಲವೆ ಅವುಗಳ ಮಾದರಿಯ ಚೌಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾದವು (ದ್ರಾವಿವಿ. ೨೨೪). ೫. ವರ್ಗ ; ಪಂಗಡ : ಒಡನೆ (ತೆ)– ತೋಡ–ತೋ ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ತೃತೀಯೆಯ ಚೌಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಸೇರುತ್ತ ವೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ (ದ್ರಾವಿವಿ. ೨೨೪).

[<ಪ್ರಾ. ಚಉಕಟ್ಟೀ./ಹಿಂ. ಚೌಖಟ್ ; ಮರಾ. ಚೌಕಟ್]

ಚೌಕಡಿ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕರ ಗುಂಪು ; ಚತುಷ್ಕ : ಒಂದು ಚೌಕಡಿ ತಿರುಗೆ ಧರಣಿಯನಂದು ಸೋಕುವುದುದಕ ಚೌಕಡಿ ಕುಂದದೆಪ್ಪತ್ತೆರಡು ತಿರುಗಲು ಧ್ರುವನ ಮಂಡಲವ ಬಂದು ಸೋಕುವುದು (ಸಂಭಪ. ೪-೧೩) ; ವಿನುತಕೃತಯುಗ ಮೊದಲ ಮನುವಿನ ನಾಲ್ಕು ಚೌಕಡಿಯ(ಕುವ್ಯಾಅ. ೭೮೩. ೨೫-೨೯). ೨. ನಾಲ್ಕು ವಸ್ತುಗಳ ಅಥವಾ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಮೇಳ,–ಗುಂಪು: ಆರಾಣೆಯ ಬಾಕಿನ ಮೇಲೆ, ಈ ಚೌಕಡೀ ವಿರಾಜಮಾನವಾಗಿತ್ತು (ದೀಪಹ. II, ೩೩೮). ೩. ಸೀರೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮೇಲೆ ಇರುವ ಚಚ್ಚೌಕಮನೆಗಳು : ಚೌಕಡಿ ಸೀರೆ ಕೆಲವರಿಗೆ ಬಹಳ ಇಷ್ಟ (ರೂಢಿ). 'ಚೌಕಳಿ' ಪರಾ. [←ಮರಾ. ಚೌಕಡೀ]

ಚೌಕಡೆ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಕಡೆ : ಗ್ವಾಡಿಗಳಲಿ ನೋಳ್ಪರ ಚಿತ್ತಭ್ರಾಮಕ ಚೌಕಡೆಯಲಿ ನಿಲುಗನಡಿ (ಕಭವಿ. ४೦೩). [ಚೌ$_1$ + ಕಡೆ$_3$]

ಚೌಕದಾಯ (ನಾ). ಪಗಡೆಯಾಟದಲ್ಲಿ ದಾಳಗಳನ್ನು ಎಸೆದಾಗ ನಾಲ್ಕು ನಾಲ್ಕಾಗಿ ಹೆಚ್ಚುತ್ತ ಹೋಗುವ ಗರಗಳು ; ನಾಲ್ಕು, ಎಂಟು, ಹನ್ನೆರಡಂ ಈ ಗರಗಳು : ಬೇಡ ಚೌಕದ ಮಾತು ನಿನಗೆಂದಾಡುವಂದಾ ಚೌಕದಾಯವನಾಡುವನು (ಬಸಪು. ೪೩-೬). [ಚೌಕ$_2$ + ದಾಯ$_2$]

ಚೌಕದುಗ (ನಾ). (ಪಗಡೆಯಾಟದಲ್ಲಿ) ಒಂದಾದ ಮೇಲೆ ಒಂದರಂತೆ ನಾಲ್ಕು ಸಲ ಬೀಳುವ ಎರಡರ ಗರ : ಚೌಕದುಗಮಂ ಚೌಪಂಚಿ ಬಾಯೆಂದು (ಉದ್ಭಟ. ೧೧-೧೪) ; ಸಾರಿಗಳಂ ಪರಾಕರಿಸಿ ಸುಂಕಿಗ ನಂತಿರೆ ಹೂಡಿ ರೇಖೆಯಂ . . . ಚೌಕದುಗನಿದುಗನಿದ್ದುಗನಿತ್ತಿಗನೆಂಬ ದಾಯಮಂ ಪೋರಿಸಿ ಬೇಡಿದ ದಾಳಮಳವಟ್ಟಿರೆ (ಪುಶಾಸ್ತ್ರ. ४-೧೮) ; ಆಡುವನು ತಾಂ ಚೌಕದುಗವಂ ಚೌಕದುಗಕ್ಕಿಕ್ಕಿ (ಬಸಪು. ४३-೬).

[ಚೌಕ$_2$ + ದುಗ]

ಚೌಕಬಂಧ (ನಾ). "ಅಡ್ಡನಾಗಿ ಓದಿದರೂ, ಮೇಲಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಓದಿ ದರೂ ಒಂದೇ ರೀತಿ ಇರುವಂತೆ ಅಳವಡಿಸಿದ ಶಬ್ದಗಳ ಚೌಕ ; ಚೌಕಬಂಧ" (Word-Square. ಇಂಕನಿ). [ಚೌಕ$_2$ + ಬಂಧ]

ಚೌಕಲಾಣೆ (ನಾ). (ಉಕ) ಚೊಚ್ಚಿಲ ಮಗನ ಮದುವೆಯಲ್ಲಿ ಮದುಮಗನ ತಾಯಿಗೆ ಮಾಡುವ ವಿಶೇಷವಾದ ಅಭ್ಯಂಗಸ್ನಾನ ಮತ್ತು ಊಟ–ಉಪಚಾರ; ಕುಡಿಬಾಳೆಯೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಊಟ ಮಾಡ ದಿರುವುದು, ಹಸಿರು ಸೀರೆಯನ್ನು ಉಡದಿರುವುದು, ಹಾಗಲ ಹಂದರದಲ್ಲಿ ಹಾಯದಿರುವುದು–ಇವು ಚೊಚ್ಚಿಲ ಮಗನ ತಾಯಿ ಅನುಸರಿಸುವ ನಿಯಮಗಳು. ಚೊಚ್ಚಿಲ ಮಗನ ಮದುವೆಯಲ್ಲಿ ಚೌಕಲಾಣೆಯ ಮೂಲಕ ಈ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಮುಕ್ತಾಯಗೊಳಿಸ ಲಾಗುವುದು ; ಇದಕ್ಕೆ "ನಿಯಮ ಬಿಡಿಸುವುದು" ಎಂದು ಹೆಸರು: ಚೊಚ್ಚಿಲ ಮಗನ ತಾಯೀ ನೇಮ ಬಿಡಿಸಬೇಕು, ಚೌಕಲಾಣೆ ಹಾಕಬೇಕು ಹಾಗಲ ಹಂದ್ರ ಹಾಕಬೇಕು (ಅಮನಿ. ೩४).

[←ಮರಾ. ಚೌಕನಹಾಣ್]

ಚೌಕವರ್ಣ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] (ಶೃಂಗಾರರಸಪ್ರಧಾನವಾದ, ನಾಟ್ಯಕ್ಕೆ ಮೀಸಲಾದ) ಹಾಡಿನ ಒಂದು ರಚನೆ,–ಬಂಧ (?) : ಪದವರ್ಣವನ್ನು ಚೌಕವರ್ಣವೆಂದೂ ಕರೆಯುವ ರೂಢಿಯುಂಟು (ಸಂಗೀಜಂ. ೭೨) ; ಭಾಸ್ಕರ ಸೇತುಪತಿಯವರನ್ನು ಹೊಗಳಿ ಎಷ್ಟೋ ಚೌಕವರ್ಣಗಳನ್ನು ಇವರು ರಚಿಸಿದರು (ಸಂಗೀತ. ೩೭). 'ಪದವರ್ಣ' ಪರಾ. [ಚೌಕ$_0$ + ವರ್ಣ]

ಚೌಕವಿಲಾಸ, ಚೌಕವಿಳಾಸ(ನಾ).ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಸ್ತ್ರ(?): ವಿಶಾಲವಾದ ಸ್ತಂಭಗಳ ನಡುವೆ ಮೇಘವಣ್ಣಿಗೆಯ ಮೇಲುಕಟ್ಟು, ಚೌಕವಿಲಾಸದ ಕಡೆಗಟ್ಟು ಸುಯ್ಯಾಣದ ತೆರೆ, ಪಂಚರಂಗದ ಚೂಣಿಕೆ . . . ನೇತ್ರಾವಳಿ, ರತ್ನಾವಳಿಗಳಿಂದ ಮಂಟಪ ಸುಂದರವಾಗಿ ರಾರಾಜಿಸುತ್ತಿತ್ತು (೧೦ನ. ೧೨೩). **ಚೌಕವಿಳಾಸ :** ಪುರದಗಲಕ್ಕೆ ವಿಸ್ತರಿಸಿದ ವಿವಾಹಮಂಟಪ ವಿಶಾಲಸ್ತಂಭ ಕೋಟಿಗಳ ನಡುವೆ ಕಟ್ಟಿರ್ದ ಮೇಘವಣ್ಣಿಗೆಯ ಮೇಲುಕಟ್ಟಿನ ಪುಲ್ಲಿಯ ಚೌಕವಿಳಾಸದ ಕೇಥಾಯಿಯ[ಪಾಠಾಂ. ಚೌಕತದ ಕದಾಯಿಯ]ಕಡೆಗಟ್ಟಿನ ಸುಯ್ಯಾಣದ ಥೆರೆಯ (ಮದೀರ. ೬-೧೧). [ಚೌಕ$_2$ + ವಿಲಾಸ]

ಚೌಕವಿಳಾಸ 'ಚೌಕವಿಲಾಸ' ನೋ.

ಚೌಕಶಿ, ಚೌಕಸಿ, ಚೌಕಾಶಿ, ಚೌಕಾಸಿ (ನಾ). ೧. (ನ್ಯಾಯನಿರ್ಣಯ ಮುಂತಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ) ಕೂಲಂಕಷವಾದ ವಿಚಾರಣೆ ; ತಪಾಸಣೆ ; ನಾಲ್ಕು ಜನ ಕೂಡಿ ಮಾಡುವ ಪರಾಮರ್ಶೆ : ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ಹೊಡೆದ ಬಗ್ಗೆ ಚೌಕಶಿ ಮಾಡಬೇಕು (ಕರವೀ. ೧೮೦) ; ನಮ್ಮ ತುಳಸಿಯ ಲಗ್ನದ್ದೂ ಚೌಕಶಿಯಾಗಬೇಕಲ್ಲ (ಮೂರುದಾ. ೨೩೩). ೨. ವ್ಯಾಪಾರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಲೆ ಕಡಿಮೆ ಕೇಳುವುದು ; ಬೆಲೆ ಕಡಿಮೆ, ಸರಕು ಜಾಸ್ತಿ ಎಂದು ಎಳೆದಾಡುವುದು : ಕೊಳ್ಳುವ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಮಾಲನ್ನು ಪೂರ ಚೌಕಶಿ ಮಾಡಿಯೇ ಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಮೂರುದಾ. ೧೩೪). **ಚೌಕಸಿ :** ೧. ಅವಳು . . . ನಿನ್ನ ಬಗ್ಗೆ ಎಲ್ಲ ತರದ ಚೌಕಸಿ ಮಾಡಿದಳು (ಮುಕ್ತ. ೧೩೩). ೨. "ಚೌಕಸಿ" ಮಾಡಿ ವ್ಯಾಪಾರ ಮುರಿದುಕೊಂಡು ಎಲ್ಲವ್ವನೂ ಹೊರಟಳು (ಬನಸಿ. ೯೨). **ಚೌಕಾಶಿ :** ೨. ನಿನ್ನ ಹಾಗೆ ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ ಚೌಕಾಶಿಯನ್ನು ಮಾಡುವರೇ ಇಲ್ಲ (ಸೋಕ್ರಮು. ೫೯). **ಚೌಕಾಸಿ :** ೨. ಅವನೊಡನೆ ಚೌಕಾಸಿ ಮಾಡಿ ಹನ್ನೊಂದಾಣೆಗೆ ಒಂದರಂತೆ ಕೊಳ್ಳುತ್ತೇವೆ (ನಾಡಿಗೇ. ೩೨). ೩. (ಆಲಂ) ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯ ; ಸಂಕೋಚ : ಊಟ ಉಪಚಾರಗಳಲ್ಲಿ ಚೌಕಾಸಿಯೇನೂ ಇಲ್ಲ (ದುಂಬಿಚ. ೫೭).

[←ಮರಾ. ಚೌಕಶೀ, ಚೌಕಸೀ; ಹಿಂ. ಚೌಕಸೀ]

ಚೌಕಸ (ನಾ). ಜಾಣತನ; ಚಾತುರ್ಯ: ನಿಮ್ಮಿಬ್ಬರಿಗೂ ಕುಸ್ತಿ ಬೇಡಕಟ ನಿಮ್ಮೊಳಗೆ ನೀವು ಚೌಕಸವಾಗಿ ರಾಜ್ಯಮಂ ಹಂಚಿಕೊಂಡು ರೂಢಿಯಂ ಪಾಲಿಸಲು ನಿಮ್ಮೊಳಗೆ ನೀವು ಮನಗೂಡಿ ಬದುಕುವದೊಳ್ಳಿತು (ಕುರಂಗ. ೩೯-೦೩). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚೌಕಸ = ಚಾಣಾಕ್ಷ, ದಕ್ಷ]

ಚೌಕಸತ್ತಿಗೆ, ಚವುಕಸತ್ತಿಗೆ (ನಾ). ಚಚ್ಚೌಕವಾದ ಕೊಡೆ,-ಛತ್ರಿ: ಕೊಡೆಯ ತಟ್ಟೆಯ ಸೀಗುರಿಯ ಚೌಕಸತ್ತಿಗೆಯ ಮುತ್ತಿನ ಝುಲ್ಲರಿಯ ಮೊತ್ತಮಂ ತುಱುಗಲಾಗಿ ಪಿಡಿಯಿಸಿಯುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೨-೮೩ ವ). **ಚವುಕಸತ್ತಿಗೆ :** ಕೆತ್ತಿಸಿದ ಕನಕದ ಚವು[ಪಾಠಾಂ. ಚೌ]ಕ ಸತ್ತಿಗೆಯ . . . ಭಟಕುಲಲಲಾಮನ ತೇರು ಬಂದುದು ತೀವಿದಸ್ತದಲಿ (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೪-೫೦).

[ಚೌಕ$_2$ + ಸತ್ತಿಗೆ]

ಚೌಕಸಿ 'ಚೌಕಶಿ' ನೋ.

ಚೌಕಸುದ್ದ (ನಾ). ಶುದ್ಧವಾದ ಚತುರಶ್ರ; ಓರೆಕೋರೆಗಳಿಲ್ಲದ ಚಚ್ಚೌಕ : (ಕ). [ಚೌಕ$_2$ + ಸುದ್ದ]

ಚೌಕಳಿ, ಚವುಕಳಿ, ಚವುಕುಳಿ, ಚೌಕುಳಿ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕುಮುತ್ತುಗಳುಳ್ಳ ಕಿವಿಯ ಆಭರಣ : ಪೊಳೆವ ಪೂವಿನ ಚೌಕಳಿಯಂ ವಧೂಜನಂ . . . ಅಂತುದರ್ಥಿಯಿಂ (ಶಾಂತಪು. ೧೪-೧೦೨) ; ಮಕರಕುಂಡಲ ನೀಲ ಮುತ್ತಿನ ಚೌಕಳಿ [ಪಾಠಾಂ. ಬಾವುಲಿ] ಇಡುತಲಿ (ಪುರಂದ. ೨-೮೨-೨). **ಚವುಕಳಿ :** ೧. ಮುತ್ತಿನ ಚವುಕಳಿ ಮೋಹನವಸ್ತ್ರ ಚೆಲ್ವತ್ತ ಮುದ್ರಿಕೆಗಳ ನಾಂತು (ಜೀವಂಸಾಂ. ೫-೫೨). **ಚವುಕುಳಿ:** ೧. ಚೆಲುವ ರನ್ನದ ಬೆಳಗುಗಳ ಚವುಕುಳಿಯ ಮುತ್ತಿನ ಸಣ್ಣ ಕಡುಕಿನ ಹೊಳೆವ ಮುತ್ತಿನ ಕೊಪ್ಪುಗಳ ಕರ್ಣಾಭರಣವೆಸೆಯೆ (ಬಸವು. ೪-೩೯) ; ಕಂಠಸರವು ಘನ ಒಂಟಿ ಚವುಕುಳಿಯು (ಶರಲೀ. ೧೧೨-೨). **ಚೌಕುಳಿ :** ೧. ಮುತ್ತಿನೇಕಾವಳಿ ತ್ರಿಸರ ಪಂಚಸರ × × × ಚೌಕುಳಿಯ ತೊಳಪಂ (ಕುಮುದಾ. ೨-೩೯) ; ತೂಗುವ ಕಿರೀಟಮಲುಗುವ ಚೌಕುಳಿಗಳ (ಜಬಪು. ೭-೨೪); ಹಾರ ಕಡಗ ಕಂಠಮಾಲೆ ಕರ್ಣದೊಳಿಹ ತೋರಮುತ್ತಿನ ಚೌಕುಳಿಯ (ಕಂಠವಿ. ೯-೯೮). ೨. ಸೀರೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮೇಲೆ ಇರುವ ಚಚ್ಚೌಕದ ಮನೆ : ಕೈಮಗ್ಗದ ಚೌಕುಳಿ ಪಂಚೆಯನ್ನು ಸುತ್ತಿಕೊಂಡಿರುವವನು (ನಡದಾ. I, ೫೩೮); ಚೌಕುಳಿ ನಮೂನೆಯಾಗಿ ನೆಯ್ದ ಅಥವಾ ಅಚ್ಚೊತ್ತಿದ ಬಟ್ಟೆ (Check. ಇಂಕನಿ).

[ತಮಿ. ಚವುಕ್ಕಳಿ; ಮಲ. ಚವುಕ್ಕಿಳಿ; ತೆಲು. ಚೌಕಳಿ]

ಚೌಕಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ನಾಲ್ಕು ಕಡೆಯಿಂದ ಮುತ್ತು (?): ಚೂಣಿಗರ ಚೌಕಳಿಸಿ ಕೆಡಹುತಂ ಕೊಡವುತಂ ಬಾಣಂಗಳಂಗವಿವರಂ ಸೀಳ್ದು ಮಿಗೆ ತಾಳ್ದು ಖಾತಿಯಿಂ ಭೀತಿಗೊಳದೆ (ನಂದಿಮಾ. ೧೩-೫೦). [←ತೆಲು. ಚೌಕಳಿಂಚು]

ಚೌಕಾಬಾರ, ಚೌಕಾಬಾರಾ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ; ಚಕ್ಕದ ಆಟ: ಚೌಕಾಬಾರವಾಡುವಾಗ ಮೊದಲನೇ ಆಟದ ಫಲವನ್ನು ಅದು ಚೌಕವಾಗಲಿ ಕಡೆಗೆ ಬಾರವಾಗಲಿ ದೇವರಿಗೆ ಸಮರ್ಪಣೆ ಮಾಡದ ಹುಡುಗರು ನಮ್ಮೂರಲ್ಲೇ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೧೨೭). **ಚೌಕಾಬಾರಾ :** ನನ್ನ ಜತೆ ಚೌಕಾಬಾರಾ, ಅಡುಗುಣಿಮನೆ, ಆನೆಕಟ್ಟುವುದು ಮೊದಲಾದ ಆಟಗಳನ್ನೂ ಆಡುತ್ತಿದ್ದರು (ದೂರಸ. ೨೬೪) ; ಹೆಂಗಸರು, ಗಂಡಸರು 'ಚೌಕಾಬಾರಾ' ಆಡುತ್ತಾ ನಗುತ್ತಿದ್ದರು (ನಮ್ಮೂರ. ೧೪೩). P ಮೊದಲಿಗೆ ಈ ಆಟದಲ್ಲಿ ಆರು ಮತ್ತು ಹನ್ನೆರಡರ ಗರಗಳ ಲೆಕ್ಕದಿಂದ ಕಾಯಿಗಳನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಅದರಿಂದಲೇ ಈ ಹೆಸರು ಬಂದಿರಬೇಕು. ಈಗ ನಾಲ್ಕು ಮತ್ತು ಎಂಟರ ಗರಗಳ ಆಟಕ್ಕೂ ಈ ಹೆಸರಿದೆ.

[<ಚಕ್ಕ$_2$ + ಬಾರ$_3$]

ಚೌಕಾಬಾರಾ 'ಚೌಕಾಬಾರ' ನೋ.

ಚೌಕಾಶಿ 'ಚೌಕಶಿ' ನೋ.

ಚೌಕಾಸಿ 'ಚೌಕಶಿ' ನೋ.

ಚೌಕಿ, ಚವಕಿ, ಚವುಕಿ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ಕಾಲಂಗಳುಳ್ಳ ಆಸನ ; ಪೀಠ ; ಮಣೆ : ಬಲ್ಲಹಿಗೆಲ್ಲವಷ್ಟೆ ಸಮದಿತ್ತಂ ಚೌಕಿಯಂ ಜೋಕೆಯಿಂ (ಚಕವಿ. ೨-೭೧) ; ಒಂದು ಚೌಕಿಯನ್ನೆಳೆದುಕೊಂಡು ಕುಳಿತಳು (ಅರಗಿ. ೧೫೮). ೨. ಮಾಳಿಗೆ : ರಾಯನೀ ಪರಿ ಬೇನೆಯ ನೆವಂಗೊಂಡು ಪೂಗೋಲನಟ್ಟುಳಿಯಿಂ ಮಱಸಿಕೊಂಡು ಜಂತದ ಚೌಕಿಯೊಳಿರ್ದಪಂ (ಮಿತ್ರಗೋ. ೩೮). ೩. ನಾಲ್ಕು ಮನೆಗಳ ವಠಾರ : (ಕ). ೪. ಮನೆಯ ಒಳಅಂಗಳ ; ತೊಟ್ಟಿ : ಗೆಲ್ಲದ ಗರುಡಿಯುಂ ಚದುರ ಚೌಕಿಯುಂ ಐಸಿರಿಯುರಮನೆಯುಂ (ಚಕವಂ. ೧೧೪-೧೧) ; ಆ ಮಹಾದ್ವಾರಗಳನ್ನು ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿದರೆ ವಿಶಾಲವಾದ ಚೌಕಿ (ಶ್ರೀರಾಯ. ೪೫). ೫. (ಯಕ್ಷಗಾನದ) ಪಾತ್ರಧಾರಿಗಳು ವೇಷ ಹಾಕುವ ಮನೆ; ನೇಪಥ್ಯ: ಚೌಕಿ:— ಇದು ವೇಷವನ್ನು ಹಾಕುವ ಮನೆ; ಗೂಡಾರ ಇದನ್ನೇ ಸಂಸ್ಕೃತನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ 'ನೇಪಥ್ಯ' ಎನ್ನುವುದು (ಪಾರ್ತಿಸು. ४९) ; ಬಣ್ಣ ಹಾಕುವ ಚೌಕಿಯಲ್ಲಿಯೇ ರಂಗಪೂಜೆ (ಯಕ್ಷಬ. ೩೭). ೬. ಕಾವಲಂಗಾರರ ಚಾವಡಿ ; ಪೋಲೀಸ್ ಠಾಣೆ : ನನ್ನನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಚೌಕಿಗೆ ಹೋಗಿ, ಅಲ್ಲಿ ನಾನು ಅರಸುಮಗನ ಕೊಲೆ ಮಾಡಿರುತ್ತೇನೆಂತಲೂ . . . ಹೇಳಿದನು (ಬೀರಬ. ೪೩) ; ನನ್ನನ್ನು ಇವರು ಹಿಡಿದು ಚೌಕಿಗೆ ಒಯ್ದು ಕೂಡಿಸಿದರೆ . . . ಜನ ಗುಲ್ಲೆಬ್ಬಿಸುವರು (ಸ್ಮಶಿತಿ. ೧೯೦) ; ಊರೊಳಗೆ ಪೋಲಿಸ ಚೌಕಿ ಇದ್ದಿತು (ಜಮಿನ್ನಾ. ೪). ೭. ಕಾವಲು ; ಪಹರೆ : ಕಿರೀಟ ರಾಮರಾಯನು . . . ಮೂರು ದಿವಸ ವಿಜಾಪುರದ ಸುತ್ತ ಚೌಕಿಯ ಮಾಡ್ಯಾನು (ಕಾಲಸಂ. ೧೧೪-೭). ೮. ಚಚ್ಚೌಕವಾದ ಮಂಟಪ ; ಚಪ್ಪರ : ನೀಲದ ನೆಲಗಟ್ಟುಗಳ ಮೇಲೆ ಚೌಕಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸಲಾಗಿತ್ತು (ರಾ ಜ.ಸೂ. ४४). **ಚವಕಿ :** ೧. ಎಂದಿಲ್ಲದಣ್ಣಯ್ಯ ಇಂದ್ಯಾಕ ಬಂದಾನ ಕುಂಡರ ಕೊಡಲಿ ಮಣಿ ಚವಕಿ (ಮಲ್ಲಿಗೆ. ೯೨). **ಚವುಕಿ :** ೬. ಪಟ್ಟದ ಕೋಟೆ ಬಾಗಿಲುಗಳ ಚವುಕೀಪಹರೇಕ್ಕೆ ತಮ್ಮ ಕಡೆ ಬಾರಿನ ಜವಾನರನ ಯಿಟ್ಟು ಬಂದೋಬಸ್ತು ಮಾಡಿ (ಹೈದರ. ೭೭).

ಚೌಕಿಊಟ = ಮಠದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಮಿಗಳ ಸಮಕ್ಷಮದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಆಮಂತ್ರಿತರಿಗೆ ನೀಡುವ ಭೋಜನ ; ಮಠದಲ್ಲಿಯ ಗೌರವ ಭೋಜನ ; ಅಲಂಕಾರಪಂಕ್ತಿ.

[←ಮರಾ. ಹಿಂ. ಚೌಕೀ. / ಸಂ. ಚತುಷ್ಕ]

ಚೌಕಿಂಗೆ 'ಚೌಕಿಗೆ' ನೋ.

ಚೌಕಿಗೆ, ಚವುಕಿಗೆ, ಚೌಕಿಂಗೆ (ನಾ). ೧. ಮನೆಯ ಒಳಅಂಗಳ,–ಹಜಾರ, ತೊಟ್ಟಿ : "ಸಂಜವನಂ, ಚತುಶ್ಶಾಲಂ–ಈ ೨ ಚೌಕಿ[ಪಾಠಾಂ. ರ]ಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೪೯–೧೩೭); "ಸಂಜವನವಮಾ ವಿಭವ ಚೌಕಿಗೆಯೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೫೮–೮) ; ಚಂದನದ ಚೌಕಿಗೆಯ ಮುಂದೆ ಮರಕತದೊರಲೊಳ್ ಮುತ್ತಿನಕ್ಕಿಯಂ ಪೊಯ್ದು ಕನಕದೊನಕೆಯಿಂ ನಳಿತೋಳ್ಗಳಿಂ ನೆಗಪಿ (ಲೀಲಾವ. ೨–೩೪) ; ಒಳಗಂ ಪೊಕ್ಕು ಮಾಡದ ಮುಂದಣ ಚೌಕಿಗೆಯ ರಂಗದೊಳ್ ವಿಸ್ತರಿಗೆಗಳನೇಱಲಿಕ್ಕಿ ಕುಳ್ಳಿರ್ದರ್ (ಬಂಹರಿ. ೩–೬೯ ವ) : ಪಟಪಟನೆ ಬೆಳೆದ ಬಾಟೆಯ ತಿವುರಿಯೊಳಂ ಸೊಂಪಾದ ಪಾದರಿಯ ಚೌಕಿಗೆಗಳೊಳಂ ಬಿಟ್ಟ ಬೀಡು ಬರೆದಂತೆ ಕಂಡರಿಸಿದಂತೆ ಕಣ್ಗೆಸೆದಿರ್ದುದು (ಶಬ್ದಿಕಾ. ೨೩೮); ಹೊಗರ ನೀಲದ ಸರಿಯ ನೆಲಗಟ್ಟುಗಳ ಚಪ್ಪರದೆಡೆಯೆಡೆಯ ಚೌಕಿಗೆಯ ಚತುರಂಗದ ವಿಚಿತ್ರದ ರಚನೆ ಚೆಲುವಾಯ್ತು (ಕುವ್ಯಾ.ಸ. ೬–೨೫). ೨. ಮಂಚ: ಚೌಕಿಗೆಗೆ ಬಪ್ಪುದುಮಾಗುಳಿ ಮುನ್ನ ಬಪ್ಪುದುದ್ದೆಸದೆ ಬೊಜಂಗನೊಳ್ ನುಡಿಯುತುಂ ಕೊರೆವಳ್ ಕಡುನಿದ್ರೆಗಣ್ಣೊಯೇ ಕಿಸುಕುಳಿ ಕುಂಭಕರ್ಣನೊಡವುಟ್ಟಿದಳೋ ಹಡೆದುಂಬ ಸೂಳೆಯೋ (ಸೂಕ್ತಿ.ಸು. ೮–೪೫೦). **ಚವುಕಿಗೆ:** ೧. ಕನ್ಯಾಮಾಡದೆರಡನೆಯ ನೆಲೆಯ ಮುಂದಣ ಚವುಕಿ[ಪಾಠಾಂ. ಚವುಪಳಿ, ಚೌರಿ]ಗೆಯ ಮೇಲೆ . . . ನಡಪಾಡುತ್ತಿರ್ದಳ ಮುಂದೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೪೮–೧೨) ; ರಾಯನರಮನೆ ಮಂಡವಿಗೆ ಗುಡಿ ಲಾಯ ಚವುಕಿಗೆ ನಿಖಿಳಭವನನಿಕಾಯವನು ತೆಗೆದೊಟ್ಟಿದರು ಬಂಡಿಗಳ ಹಂತಿಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾ.ಗ. ೪–೧೭) ; ನಾಮತೀರ್ಥದ ಚವುಕಿಗೆಯ ಮುಂದಣ ಮೊಗಸಾಲೆಯೊಳ್ (ಚಿಕವಂ. ೭೪–೧೭). **ಚೌಕಿಂಗೆ :** ೧. ಪಾಳೆಯವ ಬಿಡುವ ಠಾವಿನೊಳು ಗುಡಿ ಚೌಕಿಂಗೆ ಶಾಲೆ ಗಡ ಕರಿತುರಗ ಲಾಯಗಳ ಸೇನೆಗಂ ಕೂಳು ಖಜ್ಜಾಯಗಳ ಮಾಡಿಸಿದ (ತುರಂಗ. ೩೯–೨೪).

[< ಪ್ರಾ. ಚವುಕ್ಕಿಆ. / ಸಂ. ಚತುಷ್ಕಿಕಾ]

ಚೌಕಿದಾರ 'ಚೌಕೀದಾರ' ನೋ.

ಚೌಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚೌಕಾಕಾರವಾಗಿ ಲಟ್ಟಿಸು (?): ತಂಡುಲವ ತಿಲವನುದ್ದಂಗೋದಿಯಂ ಜವದಿ ಚಂಡನಂಗೈವುತಂ . . . ಸಣ್ಣಿಸುತ ನಾದಿ ಗುಡದುಂಡೆಯಿಂ ಘಟ್ಟಿಸುತ ಬೆಣ್ಣೆಯಂ ಕೈಗಲಸಿ ದಂಡಿಗಲ್ಲಿಂ ಚೌಕಿಸಿ ತೊಂಡೆವಸುರಂ ಘೃತವ ತೊಡೆದ ಭಾಜನದೆಡೆಯ ಕೆಂಡವಿಸಿಯಿಂ ಪಚನಿಸಲು ಚೆಲ್ವಿನೊಳು ರಸಂಗಂಡ ಕೋಮಲದ ಸೌಖ್ಯದ ಸವಿಯ ಸಕ್ಕಜದ ಮಂಡಗೆ ಶಿವಾರ್ಪಣ ಸುಖ (ಲಿಂಗಪು. ೮–೧೧). [ಚೌಕ$_2$? + – ಇಸು$_3$]

ಚೌಕೀದಾರ, ಚೌಕಿದಾರ (ನಾ). ಕಾವಲುಗಾರ; ಪಹರೆಯವನು : ಗಾಡಿಗಳು ಚೌಕೀದಾರನ ಕಣ್ಣು ತಪ್ಪಿಸಿಯೇ ಹೋಗಬೇಕಾಗುತ್ತಿದ್ದವು (ಪ್ರಡಸ. ೪೫) ; ಅಪ್ಪು ಹೊತ್ತಿಗೆ ಊರ ಚೌಕೀದಾರನು ಚೌಕಿಯ ಬಾಗಿಲಿಗೆ ಬಂದು ನಿಂತಿದ್ದ (ಜಮಿನ್ನಾ. ೪). **ಚೌಕಿದಾರ :** "(ರಾತ್ರಿ) ಕಾವಲುಗಾರ ; ಚೌಕಿದಾರ" (Chaukidar. ಇಂಕನಿ).

[ಚೌಕಿ + – ದಾರ$_4$. / ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚೌಕೀದಾರ್]

ಚೌಕೀದಾರಿ (ನಾ). ಪಹರೆ; ಕಾವಲು : ಬಿಹಾರ ಬಂಗಾಲ ಒಡಿಸಾಗಳಲ್ಲಿ ಚೌಕೀದಾರಿ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಬೇಕು (ಕರವೀ. ೩೦).

[← ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚೌಕೀದಾರೀ]

ಚೌಕು$_1$ 'ಚೌಕ$_2$' ನೋ.

ಚೌಕು$_2$ 'ಚೋಕು' ನೋ.

ಚೌಕುಳ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ಜಾತಿ : (ಕ). ೨. [ಸಂಗೀತ] ಶಾರೀರದ ಗತಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ (?) : ನಿಗುರ್ವ ಚೌಕುಳವೆಂಬ ಶಾರೀರ ಸುಗತಿಯಿಂದನುಬದ್ಧಗೂಡಿ ಪ್ರಗಣಿತಾಳತಿಯೆಸೆಯೆ ಸಂಧಿಸೆ ಗಮಕ ಸಪ್ತಕವು (ಬಸವು. ೧೯–೧೧). [ಚೌ$_1$ + ಕುಳ$_5$ (=ಕುಲ)]

ಚೌಕುಳಿ 'ಚೌಕಳಿ' ನೋ.

ಚೌಕೋಣ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಕೋನಗಳನ್ನುಳ್ಳದು; ಚತುಷ್ಕೋನಾಕೃತಿ: ಚೌಕೋಣದ ಕ್ಷೇತ್ರಫಲ (ಭೂಮಿಆ. ೪೩) : ತ್ರಿಕೋಣ, ಚೌಕೋಣ, ಅಷ್ಟಕೋಣದ ಸುತ್ತುವರ್ತುಳ (ನೆಲಮು. ೫೮–೧೩).

[ಚೌ$_1$ + ಕೋಣ$_2$. / ಪ್ರಾ. ಚಉಕ್ಕೋಣ]

ಚೌಖಂಡ 'ಚೌಕಂಡ' ನೋ.

ಚೌಗಡ 'ಚೌಘಡೆ' ನೋ.

ಚೌಗಳಿಗೆ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಮಡಿಕೆ ; ನಾಲ್ಕು ಪದರ : ನಡಸಿದನು ಹರಿಗೋಲನಂಬಿಗ ಒಡೆಯ ಸಿದ್ದನು ತನ್ನ ಕಂಥಿಯ ಚೌಗಳಿಗೆಯನು ಮಾಡಿ ಹಿಡಿದ ಲಾಕುಳ ಹುಟ್ಟುಮಾಡಿದ (ರೇವಕಾ. ೬–೪). [ಚೌ$_1$ + ಗಳಿಗೆ$_3$]

ಚೌಗಾಂವೆ 'ಚೌಗಾವೆ' ನೋ.

ಚೌಗಾವೆ, ಚವುಗಾವೆ, ಚೌಗಾಂವೆ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಗ್ರಾಮಗಳ ಕೂಟ,–ಸಮುದಾಯ : ಚತುರ್ಗ್ರಾಮ–ಚೌಗಾವೆ (ಶಮದ. ೨೯೦ ಪ್ರಯೋ) ; ಶ್ರೀಸೋಮನಾಥ ದೇವರಿಗೆ ಮಹಾಜನಂಗಳುಂ, ಆಸನ್ನ ಚೌಗಾವೆ ಸಮಕ್ಷದಲು ಸ್ತೋತ್ರವನು ಬಿಟ್ಟರು (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೧೭೨–೧೭; 1265). **ಚವುಗಾವೆ :** ರಾಜವೂರ ಕೊಳವಿಯ ಕಲ್ಲಗವುಡ ದೇವಸಾಣಿಯ ಜಕ್ಕಗೌಡನ ಮಗ ಸೋಮಗೌಡ ಯಿಂತೀ ಚವುಗಾವೆಯ ಮುಂದೆ ಧಾರಾಪೂರ್ವ್ವಕಂ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟರು (ಎಕ. V, ಅರಸೀ. ೧೦೮–೬೮; 1255). **ಚೌಗಾಂವೆ :** ಊರೊಡೆಯ ಪ್ರಮುಖ ಮಹಾಜನಂಗಳಿನ್ನೂರ್ವ್ವರುಂ ಸವಿತಾಣಮಹಾಸಭೆಯಾಗಿದ್ದು ಚೌಗಾಂವೆಯ ನವಿಲೂರ ಕುರುಂಬಸೇಣಿಗರು . . . ಕೊಟ್ಟ ಕ್ರಮಂ (ಕಕುಲ. ೨೩–೩೯; ?).

[ಚೌ$_1$ + ಗಾವೆ (< ಗಾಮ) / ಸಂ. ಚತುರ್ಗ್ರಾಮ]

ಚೌಘಡೆ, ಚೌಗಡ (ನಾ). ದೇವಾಲಯಂ, ಅರಮನೆ ಮೊದಲಾದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕುಗಳಿಗೆಗೊಮ್ಮೆ ಬಾರಿಸುವ ಕಹಳೆ, ನಗಾರಿ, ನಾಗಸ್ವರ ಮೊದಲಾದ ವಾದ್ಯಗಳ ಮೇಳ : ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ದೊಡ್ಡದೊಡ್ಡ ಸರದಾರರ ಮನೆಗಳ ಮುಂದೆಯೂ 'ಚೌಘಡೆ'ಗಳ ಸಮ್ಮೇಲನದ ಮಧುರವಾದ ಧ್ವನಿಗಳಾಗುತ್ತಿದ್ದುವು (ಯದುರಾ. ೧೬೦). **ಚೌಗಡ :** ಗುಡಿಯಲ್ಲಿಯ ಓಲಗದವರು 'ಚೌಗಡ' ಬಾರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಬನಸಿ. ೨೨೩): ಹೊರಆಗಸಿ ನೌಬತ್ತು ಅರಮನೆಯ ಚೌಗಡವು (ಕನ್ನಜಾ. ೩೦೮); ಅರಮನೆಯ ಮುಂದಿರುವ ನೌಬತ್ತು ನಗಾರಿ . . . ದಿಮ್ಮ ಚೌಗಡ ಕಣಕಣಿಸಿ (ಲೋಕಗೀ. ೨೦೦). [← ಮರಾ. ಚೌಘಡಾ]

ಚೌಚೌ$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ ; ಸೀಮೆಬದನೆ : ಚೌಚೌ, ಸೀಮೆಬದನೆಕಾಯಿ (ವೃಜಿಗಿ. ೬೯–೧೪೦೭) : ಸರಿಯಾಗಿ ಕಾಪಾಡಿದರೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಕಾಯಿಬಿಡುವುದರಿಂದ ಚೌಚೌವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತಾರೆ (ತರಬೆ. ೨೧). [← ತಮಿ. ಚೌಚೌ]

ಚೌಚೌ$_2$ (ನಾ). ೧. ಹಲವು ಬಗೆಯ ಪದಾರ್ಥ, ವಿಷಯ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಮಿಶ್ರಣ: ಆ ಪ್ರದರ್ಶನ ಒಂದುಬಗೆಯ 'ಚೌಚೌ' ಪ್ರದರ್ಶನವಾಗಿ ಬಿಡುತ್ತದೆ (ರಾಮುರಾ. ೮೨). ೨. ಹಲವು ಬಗೆಯ ಖಾದ್ಯಗಳನ್ನು ಮಿಶ್ರಮಾಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖಾರದ ತಿನಿಸು : 'ಸಂಗೀತ' ಇಲ್ಲವೆ 'ಮಿಸಳ' ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ನಾವು ಚಹದ ಅಂಗಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೇಳುವ 'ಚೌ–ಚೌ' ಶಬ್ದವು ಚೀನಿ ಭಾಷೆಯದು (ಭಾಷಾಶಾ. ೧೭೮); ಒಂದು ಚೌಚೌ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಾ (ಕಾಮಿಕಾಂ. ೪೮).

[← ಇಂ. Chow Chow]

ಚೌಜಂತ (ನಾ). ನಾಲ್ಕುಕೋರೆಗಳನ್ನುಳ್ಳದು; ಐರಾವತ: ಚತುರ್ದಂತ–ಚೌಜಂತ (ಶಮದ. ೨೯೦ ಪ್ರಯೋ) ; ನೆಗಟ್ಟು . . . ಚೌಜಂ[ಪಾಠಾಂ. ದಂ]ತಮಿಗೆ ಸುರಕರಿಗೆ (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೧). [ಚೌ$_1$ + ಜಂತ]

ಚೌಟ, ಚಉಟ, ಚಉಟ್ಟ, ಚವಟ (ನಾ). ಒಂದು ರಾಜವಂಶದ ಮನೆತನದ ವಂತ್ರು, ಆ ಮನೆತನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು : ಚೌಟ, ಅಳ್ವ, ಪಕ್ಕಳ, ಅಜಿರಿ, ಬಂಗ . . . ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳು ಹೊರತಾಗಿ ಉಳಿದು ಬಂಟರಿಂದ ಬಂದವುಗಳು (ತುಳುನಾ. ೧೮೯); ಸ್ಥಾನಸ್ಥಾನದಿ ನಮಗೆ ಮದಿವು ಮೌನ ಕೊಟ್ಟರು ಚೌಟರು (ಕಎಪು. ೧೮-೧೩); ಒಡೆಯ ! ಕಾರ್ಕಳದೊಡೆಯ ! ಚೌಟರ! ನುಡಿದ ತಪ್ಪನು ಕಾವುದು (ಕಎಪು. ೨೦-೩೯). **ಚಉಟ :** ಅಲ್ಲಪ್ಪ ಸೇಖರಾದ ಚಉ[ಟ]ರು ಅವರ ತಂಮ ದೇವರು ಶೇಖರು ಬೀಮಂಣ ಶೇಖರು . . . ಬರಸಿಕೊಟ್ಟ ಶಿಲಾಶಾಸನದ ಕ್ರಮವೆಂತೆಂದರೆ (ಸೌಇಇ. IX-II, ೪೬೦-೮ ; 1465). **ಚಉಟ್ಟ :** ಕುಂದಹೆಗ್ಗಡೆ ಹೊಂನ ಬಡ್ಡಿಯಿಂದ ಗ ೩೦ ಬೆಳುವುಂಣುಯಿಂದ ಚಉಟ್ಟರ ಕಾಹನ ಅಕಿ ಗ ೭ (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೯೩-೭೨ ; 1709). **ಚವಟ :** ಮಹಾಪ್ರಧಾನಿ ಮಂಗಪ ದಣಾಯಕರು ತುಬುರಾಜ್ಯದ ಮೇಲೆ ದಂಡೆತ್ತಿಬಂದು ಬಿ(ೀ)ದಿ(ೀ) ರೆಯಲು ಪಾಳೆಯ ಬಿಟ್ಟು ಚವಟರ ಕೆಡಹಿ(ಕಇ. I, ೩೩-೪ ; 1398?).

[←ತುಳು. ಚೌಟ]

ಚೌಟಗಿ 'ಚವಡಿಕೆ' ನೋ.

ಚೌಡ$_1$ (ಗು). ೧. ಚೂಡಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ಜುಟ್ಟಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ; ಚೌಲಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಜುಟ್ಟುಬಿಡಿಸುವುದು ; ಚೌಲ ಕರ್ಮ ; ಚೂಡಾಕರ್ಮ. [ಸಂ.]

ಚೌಡ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುದುರೆ: ಚೌಡನನೇಱ ಪಾಯ್ವಳಗೂಡಿ ಗಗನಕೆ ಲೌಡಿಯನಿಡುತಾನುತ್ತೈದಿ (ಭರಡ. ೨೨-೩೨). ೨. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹೆಸರಂ : ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಕ್ಷತ್ರಿಯನು . . . ಪಾಂಚಾಳನು ಕುಂಬಾರನು ಚಿತ್ರಬರೆವವನು ಚೌಡನು ನಾವಿಂದನು ಅಗಸನು ಮುಚ್ಚಿಗನು ಹೊಲೆಯನು ಮಾದಿಗನು . . . ಜಾತಿಗಳು ಹದಿನೆಂಟು ಉಂಟು (ಖಡ ಟೀ. ೩-೨೬). [?]

ಚೌಡಂಗಿ 'ಚವುಡಂಗಿ' ನೋ.

ಚೌಡಕಿ 'ಚವಡಿಕೆ' ನೋ.

ಚೌಡಾಲು, ಚೂಡಾಲು (ಗು). ೧. ನಾಲ್ಕು ಕಡೆಗಳಲೂ ತೆರೆದಿರುವ : ಹವುದೆ ಚೌಡಾಲ ಕಂಬಂಗಳೂ ರವಿಬಿಂಬವೆಸೆದಂತೆ ತಳುಕುಲೋವೆಗಳಿಂದ ಹವುದೆ ಒಪ್ಪಿತು ರತ್ನಕಲಶ (ಸೌಂದಕಾ. ೩-೩೬). (ನಾ). ೨. ನಾಲ್ಕು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ತೆರವಾಗಿರುವ ಅಂಬಾರಿ : ಆನಿಗೆ ಚೌಡಾಲ ಬಗಿರಿಂದ (ಲೋಕಗೀ. ೧೭೬). **ಚೂಡಾಲು:** ೧. ಎಸೆದೊಪ್ಪುವೆತ್ತ ಸಿಂಹನ ಮಿಸುನಿಯ ಚೂಡಾಲ ಹೌದೆಯಂ ಪಾ[ವುಡ]ಮಂ . . . ಇತ್ತರ್ (ಬೀಳವಂ. ೧-೧೦೦).

[←ಮರಾ. ಚೌಢಾಳ್]

ಚೌಡಾಳಿಸು 'ಚಡಾಳಿಸು' ನೋ

ಚೌಡಿ 'ಚಾವುಂಡಿ' ನೋ.

ಚೌಡಿಕೆ 'ಚವಡಿಕೆ' ನೋ.

ಚೌತ (ನಾ). ಆಧಿಕ್ಯ ; ಹೆಚ್ಚಳ (?): ಗಟ್ಟಿನ ಕೊಳೆ ಕಡುಗಂಪಿನೊಳಟ್ಟಿಮೆ ಗೊಳಗಪ್ಪವೆಂದು ಮಧುಪಂಗಳ್ ತಮ್ಮಟ್ಟಿಮೆಯ ಚೌತವಾಗಿರೆ ನಿಟ್ಟರಿಸಿದುವುಂತೆ ಚಂಪಕಕ್ಕೆಱಗದುವೇ (ಆದಿಪು. ೧೧-೧೧೩); "ಅಮಾನ್ಯ" (ಆದಿಪು. ಕೋಶ). [?]

ಚೌತನ (ನಾ). ಆಧಿಕ್ಯ ; ಹೆಚ್ಚಳ (?) : ಅನುಪನೀವ ಚೌತನವನನ್ವಮ ಗುಬ್ಬಿನ ಬಲ್ಪನನ್ವದಾಸ್ಥಾನದೊಳಾದಯಂ ಮಿಗುವ ತೇಜವನನ್ವಧೀಶನೆಂದುದಂ ತಾನೆ ತಗುಳ್ದು ಮಾರ್ಪುದಟಂ . . . ವಿನೋದವನನ್ವವನನ್ವ ಪಾಳನ (ಸೌಇಇ. IX-1, ೨೦೩-೪೯ ; 1126); ಕಟ್ಟಾಯದ ಕಣೆ ಪೆಂಪಿನ ಕಟ್ಟಳೆ ಚೌತನ[ಪಾಠಾಂ. ವಟ]ದ ಮೇರು ನನ್ನಿಯ ತವರೂರ್ (ಶಾವ್ಯಾ.ವ. ೨೨೯). [?]

ಚೌತರಘು, ಚೌದರ್ಘು (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕು ; ನಾಲ್ಕು ಕಡೆ : ಈ ಅಗ್ರಹಾರದ ಚೌತರಘುಗಳಿಗೂ . . . ಶಿಲಾಪ್ರತಿಷ್ಠೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸಿ ಕೊಡುವಂತೆಯೂ (ಮಹಾಎಂ. II, ೧೩೩). **ಚೌದರ್ಘು :** ಆ ಹಜಾರವೂ ನಾವು ಕುಳಿತಿದ್ದ ಹಜಾರದಷ್ಟೇ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ ಚೌದರ್ಘಿನದಾಗಿತ್ತು (ಜಂಗಾಳ್ಗ. ೩೬೮). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚೌತರಫ್]

ಚೌತಾಯ 'ಚೌಥಾಯಿ' ನೋ.

ಚೌತಾಯಿ 'ಚೌಥಾಯಿ' ನೋ.

ಚೌತಾಳ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ತಾಳದ ಹೆಸರು: ಚೌತಾಳದ ಮಾತ್ರಾ ಸಂಖ್ಯೆ ಆದಿತಾಳದಂತೆಯೇ ಇರುತ್ತದೆ (ಸಂಶೋಧ. ೧೬೨).

[ಚೌ$_1$ + ತಾಳ$_1$ (=ತಾಲ)]

ಚೌತಿ, ಚವತಿ: ಚವುತಿ (ನಾ). ಪಕ್ಷದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ತಿಥಿ ; ಚತುರ್ಥಿ : ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಶುದ್ಧ ಚೌತಿಯ ಬೆಳಗಪ್ಪ ಜಾವದೊಳ್ . . . ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಂದರ್ (ಜಾ ಪು ಂ ಪು. ೪೩-೧೧) ; ಚತುರ್ಥೀ, ಚೌತಿ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೬೦ ಪ್ರಯೋ). **ಚವತಿ :** ಚವತೀ ಹಬ್ಬದ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ . . . ಗಣಪಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವರು ನಮ್ಮ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಮೂರೇ ಜನರು (ಆಡೋಲೀ. ೩೬). 'ಚವತಿಚಂದ್ರ' ಪರಾ. **ಚವುತಿ :** ವಿನಾಯಕನಧಿದೇವತೆಯಾಗುಳ್ಳ ಚವುತಿ (ವಿವೇಕ. ೩೨೦).

[<ಪ್ರಾ. ಚಉತ್ಥೀ. / ಸಂ. ಚತುರ್ಥೀ]

ಚೌತಿಚಂದ್ರ, ಚವತಿಚಂದ್ರ (ನಾ). ಗಣೇಶಚತುರ್ಥಿಯ ದಿನದ ಚಂದ್ರ : ಚೌತಿಚಂದ್ರನನ್ನು ನೋಡಿ ಇಲ್ಲದ ಅಪವಾದ ಕೇಳಬೇಕಾಯಿತು (ರೂಢಿ). **ಚವತಿಚಂದ್ರ :** ಅಗೋ ಚವತಿಚಂದ್ರ ನೋಡು ಮೂಡಿದಂತೆ ಎರಡು ಕೋಡು (ಅರಳು. ೨೬೯-೭). [ಚೌತಿ + ಚಂದ್ರ$_2$]

ಚೌತಿವೆಱ (ನಾ). = ಚೌತಿಚಂದ್ರ : ವರಚೌತಿವೆಱಗಂಡು ನೆರೆದವಳಿಗೀ ರತ್ನವರಶ್ಯಮಂತಕವ ನಾಂ ತಂದೆ (ಸಾನಂಡ. ೨-೧೧೨). [ಚೌತಿ + ಪೆಱ]

ಚೌತೀಸ (ನಾ). ಮೂವತ್ತುನಾಲ್ಕು: ಕೃತಯುಗ ಚೌತೀಸಲಕ್ಷ ಐವತ್ತಾಱು ಸಾವಿರ ವರುಷದಲ್ಲಿ ಕೇತಾರೇಶ್ವರ ದೇವರು ಪೃಥ್ವಿಗೆ ಮೂಲಸ್ಥಾನ (ಜನ್ನವ. ೩೦-೧). [<ಪ್ರಾ. ಚಉತೀಸ್. / ಸಂ. ಚತುಸ್ತ್ರಿಂಶತ್]

ಚೌತೆಱ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಬಗೆ: ಭಾವದೊಳ್ ಪದುಳವಾಗಿರೆ ಚೌತೆಱನರ್ಥ ವೃತ್ತಿಯೊಳ್ದನಿ ಪೊಸದೇಸಿ ಮಾತಿನೊಳುದಾರತೆವೆತ್ತಿರೆ ಸಯ್ಯು ಪೇಟ್ಟು ದಿಂಪೆನಿಸೆ ಕವೀಶ್ವರಂ ಕೃತಿಯಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧-೩೯). [ಚೌ$_1$ + ತೆಱ$_1$]

ಚೌತ್ಥಾಯಿ 'ಚೌಥಾಯಿ' ನೋ.

ಚೌಥಾಯಿ, ಚವುಥಾಯ, ಚೌತಾಯ, ಚೌತಾಯಿ, ಚೌತ್ಥಾಯಿ, ಚೌದಾಯಿ (ನಾ). ಮಾಂಡಳಿಕರ ಆದಾಯದಲ್ಲಿ ರಾಜನಿಗೆ ಸಲ್ಲಿಸಬೇಕಾದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ: ಮೊಗಲರ ರಾಜ್ಯದೊಳಗೆ ಚೌಥಾಯ (ವಸೂಲಿನ ನಾಲ್ಕನೇ ಪಾಲು) ಸರದೇಶಮುಖಿ (ವಸೂಲಿನ ಹತ್ತನೇ ಪಾಲು) ಎಂಬ ಬಾಬುಗಳನ್ನು ಇವನು ಶಾಹೂ ರಾಜನಿಗೆ ಸಂಪಾದಿಸಿ ಕೊಟ್ಟನು (ಕರ್ನಾಇ. ೭೭). **ಚವುಥಾಯ :** ಆರ್ಕಾಟಸೀಮೆ ಚವುಥಾಯಹಣದ ನಿಮಿತ್ಯಾ ಯಾ ಪ್ರಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾ ಯಿದ್ದವರಿಗೆ (ಹೈದರ. ೭೭). **ಚೌತಾಯ :** ಪಾದುಶಾಹನಿಹ ದೇಶದೊಳ್ಕೊದಲಾಗಿ ಚೌತಾಯಮಂ ಕೊಂಡು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿವೆತ್ತಿರ್ಪಂ (ಸಕವ್ಯ. ೨, ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). **ಚೌತಾಯಿ :** ಮಹೀಶೂರ ರಾಜ್ಯದ ದವಲತ್ತಿಗೂ . . . ಚೌತಾಯಿಗೂ ಕುಂಪಣಿಯವರು ಯಾವ ಹಕ್ಕನ್ನೂ ಮಾಡಕೂಡದು (ಚಾಮವಂ. ೨೧೩). **ಚೌತ್ಥಾಯಿ :** ನೇತಾಜಿ ಪಾಲ್ಕರನು . . . ಚೌತ್ಥಾಯಿಯನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಅವರಂಗಾಬಾದಿನವರೆಗೆ ದೇಶವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಬಾಯ್ಬಿಡಿಸಿದನು (ಛತ್ರಶಿ. ೬೯). **ಚೌದಾಯಿ:** ತಾನಾಳ್ವ ದೇಶಕೋಶಂಗಳೊಳ್ ತನಗೆ ಬರ್ಪರ್ಥದೊಳ್ ಚತುರಂಶದೊಳೊಂದು ಭಾಗ ಧನಮಂ ಕೊಂಬುದೆಂದು ಚೌದಾಯಿಯ ಪರವಾನಂ ಬರೆಸಿ (ಕೆಳನ್ನ. ೯-೮೯). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚೌಥಾಈ]

ಚೌದಂತ, ಚವುದಂತ (ನಾ). ೧.=ಚೌಜಂತ : "ಕುಂಭಿನಿಯೊಳ್ಶೈರಾವತಕ್ಕೆ ಚೌದಂತವೆಂದೆಂಬ ನುಡಿ" (ಕಶರ. ೩೭) ; ಚೌದಂತ ಮದಕರಿಯೊಳಡಗಿತ್ತು (ಅವಚಂ. ೨೪೦-೧೯೦) : ಚತುರ್ದಂತ – ಚೌದಂತ (ಶಮದ. ೨೪೯ ಪ್ರಯೋ) : ದೇವೇಂದ್ರನಾ ವಜ್ರಾಯುಧವ ಜಡಿದು ನೂಂಕಿದಂ ಚೌದಂತನಾ (ವೀಶೈಪು. ೩-೨೧-೨೦); ಇಂದ್ರುಂಗೆ ದೂಜಿಲ್ಕುವನತಿಭರದಿಂದೆಯ್ದೆ ಚೌದಂತಮಂ . . . ಏರ್ದು (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೨-೩೦). **೨.** ಆನೆ : ಜಯವೆಲ್ಲಿಯದು ನಮಗಿನ್ನು ಸಾಕಿನ್ನೆಲ್ಲವೇತಕೆ ಚಿತ್ತವಿಸು ಚೌದಂತನಾಹವವ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೩-೨೩) ; ಚೌದಂತನ ಕಾದುದಾರಚಂಡಚಕ್ರಧರ ಜಯತು (ಶತಸಾಂ. ೭೩-೮೩). **ಚವುದಂತ: ೩.** ನಾಲ್ಕು ದಂತಗಳು : ಆದಿರುದ್ರನ ಪಾದದ ನಿಡುಬೆರಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಯಮಂಗೆ ಐದು ಪಾದ ಚವುದಂತ ಚುಂಚುಬುದಲೆ (ರುದ್ರಭಾ. ೮೯).

ಚೌದಂತಕವಿ = ರಾಘವಾಂಕ ಕವಿಯ ಒಂದು ಬಿರುದು : ಹರನೊಲ್ಮೆಯಂ ಪಡೆದು ಶಿವಶರಣರಂ ನುತಿಸಿ ಚೌದಂತಕವಿಯೆನಿಸುವ . . . ರಾಘವನ ಕಥೆಗೇಳ್ವುದು (ರಾಘಚ. ೧-೨೩).

[ಚೌ₁ + ದಂತ./ಪ್ರಾ. ಚಉದಂತ / ಸಂ. ಚತುರ್ದಂತ]

ಚೌದಂತಿ (ನಾ). ನಾಲ್ಕುದಂತಗಳುಳ್ಳದು; ಐರಾವತ: ದೊರೆ ಕೇಳ್ಯಾವಕ ಪುಣ್ಯಕೀರ್ತಿಯುವತಿ ಪ್ರಸ್ಥಾನಮಂಗೆಯ್ದು ನಿರ್ಜರಗಂಗಾತಟದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ರಮಿಸಿಕೊಂಡಲ್ಲಿಂದೆ ಚೌದಂತಿಯಾಗರದೊಳ್ ಸತ್ಕೃತಿಗೊಂಡು . . . ಗೆಯ್ವಳ್ಳಿನೋದಂಗಳಂ (ನರಚ. ೭೯-೨೦೩). [<ಸಂ. ಚತುರ್ದಂತಿನ್]

ಚೌದರಿ 'ಚೌಧುರಿ' ನೋ.

ಚೌದರ್ವು 'ಚೌತರವು' ನೋ.

ಚೌದಲೆಯ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ತಲೆಗಳನ್ನುಳ್ಳವನಂ; ಬ್ರಹ್ಮ : "ಚೌದಲೆಯಂ ಪಂಕಜಸಂಭವಾಹ್ವಯನೊಳ್" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೯೭).

[ಚೌ₁ + ತಲೆ₁ + – ಅ₇]

ಚೌದಶ (ನಾ). ಹದಿನಾಲ್ಕು: ತರಳ ತಿಳಿ ನಾಡಿಗಳ ಚೌದಶಗಳಿಗೆ ನಾಮಗಳ (ಗಗಚಾ. ೯-೧೧). [<ಪ್ರಾ. ಚೌದಸ./ಸಂ. ಚತುರ್ದಶ.]

ಚೌದಸೆ (ನಾ). ಚತುರ್ದಶಿ: ಚತುರ್ದಶಿ–ಚೌದಸೆ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೬೦ಪ್ರಯೋ).

[<ಪ್ರಾ. ಚಉದಸೀ, ಚಾವುದ್ದಸೀ./ಸಂ. ಚತುರ್ದಶೀ]

ಚೌದಳ, ಚವುದಳ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ದಳಗಳಂ,–ಎಸಳಂಗಳಂ. **೨.** ನಾಲ್ಕು ಎಸಳುಗಳುಳ್ಳದು : ಚತುಃಕೋಣೆ ಚೌ[ಪಾಠಾಂ. ಚವು]ದಳ ಪದ್ಮ ಅಲ್ಲಿಹ ಅಕ್ಷರ ನಾಲ್ಕು (ಅವಚಂ. ೪೪-೧೮೮) ; ನಲಿದ ಚೌದಳ ಪಂಕರುಹಮಂ ಕಳೆದು (ಬಸವು. ೩-೮); ಬಳಿಕಂತಷ್ಟದಳಂಗಳ ಮುಂದೇ ನಳನಳಿಸುವ ಚೌದಳಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೧-೨೦ ರಗಳೆ). **ಚವುದಳ: ೨.** ಮೇಲಿನ 'ಅವಚಂ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ.

[ಚೌ₁ + ದಳ₂ (= ದಲ)]

ಚೌದಾಯಿ 'ಚೌಥಾಯಿ' ನೋ.

ಚೌದಾರೆ(ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಣ; ನಾಲ್ಕು ಅಲಗುಗಳುಳ್ಳ ಬಾಣ: ನಾರಾಚ ಕಣೆಗಿಲೆಲೆ ಸಿಲುಕುಬಳೆ ತಳುಕ ಚೌದಾರೆ ದಸಿ ಬಿಸುಗದಿರು ಸವಿವಾಯನೆಂಬ ನಾನಾ ಸರಳನು (ಸೋಮಚ. ೭-೨೭). [ಚೌ₁ + ದಾರೆ₁]

ಚೌದಿಕ್ಕು (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕು : ಚೌದಿಕ್ಕಿನೊಳಗೆಸೆವಾ ಹೊಳೆವ ರತ್ನದ ಗೋಪುರಗಳಿಂ . . . ನಿಳಯ ಶ್ರೀಸತಿಯಿಂದಲೆಸೆದುದು ತುತ್ತರಾಧಿಪನ (ಸನತ್ಕು. ೨-೩೨). [ಚೌ₁ + ದಿಕ್ಕು]

ಚೌದಿನ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ದಿನ. **೨.** ನಾಲ್ಕನೆಯ ದಿನ: ದೀವಳಿಗೆಯ ಚೌದಿನದೊಳ್[ಪಾಠಾಂ. ಬಾವುದಿನಂ]ಭಾವಿಸಿ ಶುದ್ಧಾತ್ಮನಾಗಿ ವೃಕ್ಷಾದಿಯ ಪತ್ರಾವಳಿಯಂ . . . ಮೆಲುಗೆ ನಿರ್ವಿಷಂ ವರ್ಷಾಂತಂ (ಖಮದ.೧೭-೧೭೮).

[ಚೌ₁ + ದಿನ]

ಚೌದೆಸೆ (ನಾ). = ಚೌದಿಕ್ಕು : ಇಂತಪ್ಪ ಪುರದ ಚೌದೆಸೆಯ ಬಾಗಿಲುಗಳ ಮುಂತಿಹ ಚಾವಡಿಗಳಲಿ (ಕಂಸವಿ. ೬-೨೪) ; ಪುರಲಕ್ಷ್ಮಿ ಮೈಮರೆದು ಕಣ್ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡಳೆನೆ ಮುಚ್ಚಿದವು ಗೋಪುರಂ ಚೌದೆಸೆಗಳಾ (ಪರಶು. ೩೮-೬).

[ಚೌ₁ + ದೆಸೆ₂]

ಚೌಧುರಿ, ಚವುದರಿ, ಚೌದರಿ, ಚೌಧೊರೆ (ನಾ). ೧. ಹಳ್ಳಿಯ ಒಬ್ಬ ಸರ್ಕಾರೀ ಅಧಿಕಾರಿ ; ಪಟೇಲ : ತಮ್ಮಣ್ಣಯ್ಯ ಚೌಧುರಿ (ಮೈಎಸಿ. ೧೯೩೪, ೧೩೯ ; 1500). **ಚವುದರಿ : (೩). ಚೌದರಿ : ೨.** ಹಂಡ ಇಳಿಸುವವರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಜಾತಿ: ಚೌದರಿಗಳು.-ಇವರು ಕಾನಡಾಜಿಲ್ಲೆಯ ಘಟ್ಟದ ಮೇಲಿನ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುತ್ತಾರೆ (ಕಥಾಗಿ. ೧೯೦). **ಚೌಧೊರೆ: ೧.** ನಾಡಮನ್ನೆಯರುಂ ಚೌಧೊರೆಗಳುಂ ಪ್ರಭುಗಾವುಣ್ಡುಗಳುಮಿಟ್ಟು ಕೊಟ್ಟರ್ (ಸೌಇಇ. IX-1, ೧೭೨-೩೩ ; 1106).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚೌಧರೀ]

ಚೌಧೊರೆ 'ಚೌಧುರಿ' ನೋ.

ಚೌನಂಗಿ 'ಚೆನ್ನಂಗಿ' ನೋ.

ಚೌಪಂಚಿ, ಚೌಹಂಚಿ (ನಾ). ಪಗಡೆಯಾಟದಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ಮೇಲೆ ಒಂದರಂತೆ ನಾಲ್ಕು ಸಲ ಬೀಳುವ ಐದರ ಗರ: ಇರ್ದುಗಮುಮಂ ಚೌಪಂಚಿಯಿರ್ಪಂಚಿಯಿತ್ತಿಗೆದೊಳದ್ರಿಕೆ ಕಚ್ಚೆ ಚೌಕದುಗಮಂ ಚೌಪಂಚಿ ಬಾಯೆಂದು . . . ಕರೆಯುತ್ತೆ ಲೆತ್ತಮನಲಂಪಂಬೆತ್ತು ತಾವಾಡಿದರ್ (ಉದ್ಭಟ. ೧೧-೧೪) ; ವನಿತೆ ಮೆಚ್ಚುಗು ಪಂಚಿ ಹಾಯ್ಕಿದೊಡೆನುತ ಚೌಪಂಚಿಯ ನೊಸೆದು ತಾನನಘನಾಡುವನು (ಬಸವು. ೪೩-೮). **ಚೌಹಂಚಿ :** ತಡೆಯದೆ ಪಂಚಿಟ್ಟಾಡುವ . . . ನಾಲ್ಕುಂ ಕರಣದ ಜೀವದ ಕಡೆಯೊಳ್ ಶಂಕರನಂ ನಿಲಿಸುತ್ತಾಡುವ ಚೌಹಂಚಿಯನು (ಉದ್ಭಟದೇ. ೩-೧೨). [ಚೌ₁ + ಪಂಚಿ₁]

ಚೌಪಟ 'ಚೌವಟ್ಟ' ನೋ.

ಚೌಪಟಂಬರಿ 'ಚೌವಟಂಬರಿ' ನೋ.

ಚೌಪಟಮಲ್ಲ 'ಚೌವಟಮಲ್ಲ' ನೋ.

ಚೌಪಟಮಲ್ಲತನ (ನಾ). ಅತಿಶಯವಾದ ಪರಾಕ್ರಮ,–ಶೌರ್ಯ : ಬಲ್ಲಬಲುಮೆಯದೆನ್ನ ಗಂಡನೊಳಲ್ಲದಾರಿಗೆ ಹೇಳು ಚೌಪಟಮಲ್ಲತನ ಮರ್ಕಟರೊಳಲ್ಲದೆ ಮೆಟಿಯದೇ ನಿನಗೆ (ತೊರರಾ. ೪-೩-೧೯).

[ಚೌಪಟಮಲ್ಲ (<ಚೌವಟಮಲ್ಲ) + – ತನ]

ಚೌಪಥ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ದಾರಿಗಳು ಕೂಡುವ ಜಾಗ ; ಚೌಕ : ಗ್ರಾಮಮಧ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಚೌಪಥ ಪಟ್ಟಣಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಹಿರಿಯಾಲದ ಮರದಲ್ಲಿ ಮನೆಯ ಮಾಡಿ (ಬಸವ. ೩೩೭). [ಚೌ₁ + ಪಥ./ಸಂ. ಚತುಷ್ಪಥ]

ಚೌಪದ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಪದ್ಯಜಾತಿ; ಚೌಪದಿ: ಚತುಃಪದ – ಚೌಪದ (ಶಮದ. ೨೪೦ ಪ್ರಯೋ) ; ಕೈಯಲ್ಲಿ ಬಿಲ್ಲು ಬಾಣ ಅಥವಾ ಚೌಪದದ ಕೋಲು ಹಿಡಿದು ಹೊರಟ ಈ ಹುಡುಗರ ತಂಡವನ್ನು ನೋಡಲು ಬಹಳ ಚಂದ (ನನ್ನೂರು. ೧೧೩). **೨.** ಮುಕ್ತಿಯ ನಾಲ್ಕು ಪದವಿಗಳು. 'ಚೌಪದಸ್ಥ' ಪರಾ. [ಚೌ₁ + ಪದ₃./ಸಂ. ಚತುಷ್ಪದ]

ಚೌಪದನ (ನಾ). = ಚೌಪದ ೧ : ಅಂದು ನಿನ್ನೊಡನಿದ್ದು, ಕಂಡು ಕಣ್ಣಾರೆ . . . ಇಂದಾದೆ ಹಾಡಿ ಬಾಲ್ಯದ ಚೌಪದನವಾ (ಕಎಪು. ೨೩-೭).

[<ಚೌಪದ]

ಚೌಪದಸ್ಥ (ನಾ). ಸಾಲೋಕ್ಯ, ಸಾಮೀಪ್ಯ, ಸಾರೂಪ್ಯ ಮತ್ತು ಸಾಯುಜ್ಯ ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯ ನಾಲ್ಕು ಪದವಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾದವನು: ರುದ್ರಪ್ರಮಥ ತಿಂಥಿಣಿಗೆ ನಮಿಸಿ ಶಿವನ ಕಾಂತೆಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ಚೌಪದಸ್ಥರ್ಗೆಱಗಿಯಂತರಿಕ್ಷತ್ರಯಾತೀತ ಗುರುಚರಣದೊಳ್ ಸ್ವಾಂತಮಂ ಬೈಚಿಟ್ಟು ಗುರುವಿಂದ ಬೀಳ್ಕೊಂಡು (ಏಕೋಪು. ೮-೬೨).

[<ಸಂ. ಚತುಷ್ಪದಸ್ಥ]

ಚೌಪದಿ, ಚವುಪದಿ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ಕಾಲುಂಗಳುಳ್ಳ ಪೀಠ : ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದು ಬೆನ್ನು ಆನಿಸಿ ಕಟ್ಟಿಗೆಯ ಆ ಚೌಪದಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಬಿಟ್ಟಳು (ಸಿವಭಾ. ೨೮) ; ಅಲ್ಲಿ ಒಂದು ಚೌಪದಿಯ ಮೇಲೆ ಇಂದುವದನೆಯು ಕುಳಿತಿದ್ದಳು (ಚಿಶಾಪ. ೭೩). ೨. [ಛಂದ] ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಪದ್ಯಜಾತಿ: ಮದನನ ತಂದೆಯ ಮುಂದುದಯಿಸೆ ಶಂಕರನೋಳ್ಪೊದವಿರೆ ಸಂದುದು ನೋಡಿದೆ ಸತಿ ಚೌಪದಿಗೇ (ಛಂದೋಂಬು. ೫-೨೫೨) : ನಾಗವರ್ಮನು ಹೇಳಿರುವ ಅಕ್ಕರಿಕೆ, ಮದನವತಿ, ಛಂದೋವತಂಸ, ಚೌಪದಿ, ಗೀತಿಕೆ, ಸಾಂಗತ್ಯ, ಏಳೆ—ಇವು ಏಳೂ ಅಕ್ಕರದ ಪ್ರಸ್ತಾರದೊಳಗೇ ಸೇರುತ್ತವೆ (ಕ್ಕಪಿಡಿ. ೦೩೦). **ಚವುಪದಿ :** ೨. ಕಂದಂಗಳ್ಪಲವಾಗಿರೆ ಸುಂದರವೃತ್ತಂಗಳಕ್ಕರಂ ಚವುಪದಿ [ಪಾಠಾಂ. ಚೌಪದಿ] ಮತ್ತಂದಲ್ಲಿಗೀತಿಕೆ ತಿವದಿಗಳಂದಂ ಬೆತ್ತಸಯೆ ಪೇಟ್ಟೊಡದು ಚತ್ತಾಣಂ (ಕವಿರಾ. ೦-೩೫).
[<ಸಂ. ಚತುಷ್ಪದೀ]

ಚೌಪದಿಗ (ನಾ). ಚೌಪದಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸುವವನು : ಚೌಪದುಳಿಗಂ, ಚೌಪದಿಗಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೪೧೦ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). [ಚೌಪದ + – ಇಗ]

ಚೌಪದಿಗವಿತೆ (ನಾ). ಚೌಪದಿಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಬರೆದಿರುವ ಕವಿತೆ: ಸಣ್ಣವರುಗಳನೋದಿಸುತಿರ್ಪ ಕಸೆಯ ಕೋಲಣ್ಣಗಳ್ ಚೌಪದಿಗವಿತೆ ಬಣ್ಣಗಂಬಿಯ ಪುಸ್ತಕಲಿಖಿತಜ್ಞರು ಕನ್ನಡಕವ ತಾಳ್ದಿಹರು (ಮೋಹತ. ೩-೪೦).
[ಚೌಪದಿ + ಕವಿತೆ]

ಚೌಪದುಳಿಗ (ನಾ). = ಚೌಪದಿಗ : ಚೌಪದುಳಿಗಂ, ಚೌಪದಿಗಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೪೧೦ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). [ಚೌಪದ + – ಉಳಿಗ$_3$]

ಚೌಪನ್ನ (ನಾ). ಐವತ್ತನಾಲ್ಕು : ಪಟುಭಟಪರಾಕ್ರಮಾನ್ವಿತ ವೀರರುಗಳು ಸಂಘಟಿಸಿ ಚೌಪನ್ನ ಕೋಟಿಯು . . . ಕಟಕಪತಿ ದಳವಡೆಯರಂ ಕೂಡಿ (ನವಮೋ. ೨೯-೩೪). [<ಪ್ರಾ. ಚಉಪನ್ನ./ಮರಾ. ಚೌಪನ್]

ಚೌಪಳಿ (ನಾ). = ಚೌಪಳಿಗೆ ೩ : ಕುಳಿಶಾವಳಿಗಳನಮರ್ದಿಂ ತೋಳೆದಡಿಗಲ್ಲಿಕ್ಕಿ ಬೆಳ್ಳಿಯಿಟ್ಟಗೆಯಿಂ ಚೌಪಳಿಯಿಕ್ಕಿದಂತೆ ತೊಳತೊಳತೊಳಗಿ ಬೆಡಂಗಿಡಿದ ಪಾಂಡುಕಾಹ್ವಯ ಶಿಲೆಯೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೨೯). [<ಚೌಪಳಿಗೆ]

ಚೌಪಳಿಕೆ 'ಚೌಪಳಿಗೆ' ನೋ.

ಚೌಪಳಿಗೆ, ಚೌಪಳಿಕೆ, ಚೌಪಾಳಿಗೆ, ಚೌವಳಿಗೆ (ನಾ). ೧. ಚಚ್ಚೌಕವಾದ ಹಜಾರ,–ಮೊಗಸಾಲೆ : ಸುಭದ್ರೆಯೆಂಬ ಕನ್ನೆ ಕೆಮ್ಮುಗಿಲ ತೆರೆಯ ಪೊರೆಯೊಳ್ ನೆಗೆದು ಪೊಱಮಡುವ ವಿದ್ಯಾಧರಿಯಂತೆ ತನ್ನ ಚೆಂಬೊನ್ನ ಕನ್ನೆಮಾಡದ ಮೇಗಣ ನೆಲೆಯ ಚೌಪಳಿಗೆಯ ಬಾಗಿಲೊಳ್ ನಿಂದು (ಪಂಪಭಾ. ೪-೩೯ ವ). ೨. ಚಚ್ಚೌಕವಾದ ಮಂಟಪ: ಮಾ [ಡ]ದ ನೆಲೆಯ ಚೌವಳಿಗೆ [ಪಾಠಾಂ. ಚಾವಡಿ]ಗಳುಮನವಱ ಮೇಲಿರ್ದೆಲೆಯಡಕೆಯುಮಂ ತೆಂಗಿನೆಳನೀರುಮಂ ಕೊಳಲಿಂಬಪ್ಪಂತಿರೆ ಮಾಡಿ ನಟ್ಟ ಕೌಂಗಿನ ತೆಂಗಿನ ಮರಂಗಳುಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೪೭ ವ) ; ಮನಂಗೊಳಿಸುವ ಪಳಿಕಿನ ಚೌಪಳಿಗೆಯ ನೀಲ ಶಿಲಾಸ್ತಂಭಮಂ ಮಲಂಗಿ (ಪಂರಾಮಾ. ೫-೫೭ ವ) ; ಬಂದ ನೆರವಿಯೆಲ್ಲಮಂ ಚೌವಳಿಗೆಯೊಳಂ ಬಯಲ್ಗಳೊಳ[ಮ]ವರ್ಗೆ ತಕ್ಕಂತಿರಿಸಿ (ಬಂಹರಿ. ೬-೪೭ವ); ಐವತ್ತಾಱು ದೇಶದ ಭೂಲಲನೇಶರಿಗೆ ಮಾಡಿಸಿದ ವಿಲಸಿತಮಪ್ಪ ಚೌಪಳಿಗೆಗಳಂದು ಹೊಂಗಲಶದೊಳಗೆ ರಾಜಿಸಿದವು(ರಾಮವಿ. ೭-೩೦). **ಚೌಪಳಿಕೆ :** ೩. ಪೀಠ; ಆಸನ : ಗೋಸನೆವಿಡಿ[ಯಲಾ]ಗಳ್ ಪೊಟಲೆಲ್ಲಾ ಕೈಗೆಯ್ದು ಮಹಾವಿಭೂತಿಗಳಿಂ ಬಂದು ತಂತಮ್ಮ ಚೌಪಳಿಕೆಗಳ ಮೇಲೆ ಲೀಲೆಯಿಂದಿರ್ದರ್ (ಬಂಹರಿ. ೨-೩೦ ವ). **ಚೌಪಾಳಿಗೆ :** ೧. ಹರುಷದಿಂದಲಿ ಕನ್ನೆಮಾಡದ ಪಿರಿಯ ಚೌಪಾ[ಪಾಠಾಂ. ಮಾ]ಳಿಗೆಯಲತಿ ವಿಸ್ತರದಲೋಲಗ ಗೊಟ್ಟು ಕುಳ್ಳಿತು ಸಕಲವಿಭವದಲಿ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೫-೧೮). **ಚೌವಳಿಗೆ :** ೨. ಕಡೆಯ ಚೌವಳಿಗೆಯೊಳಿರ್ದ ರಾಜಂ . . . ಪಟಹಮಂ [ಕೊಂ]ಡು ಬಾಜಿಸುತಿರ್ದಂ (ಬಂಹರಿ. ೫-೧೨ ವ). [<ಸಂ. ಚತುಷ್ಪಲಕ?]

ಚೌಪಾರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಸಸ್ಯ : "ರೋಮಕರ್ಕಶಿಕಾ –ಚೌಪಾರ, ಅಜಮೋದ" (ಓಷಧಿ. ೧೪೧). [?]

ಚೌಪಾಳಿಗೆ 'ಚೌಪಳಿಗೆ' ನೋ.

ಚೌಪೀಠ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಕಾಲುಂಗಳುಳ್ಳ ಪೀಠ,–ಆಸನ : ರತಿ ಮಣಿಖಚಿತ ಚೌಪೀಠದೊಳು ಮಂಡಿಸಿ (ನವಮೋ. ೦೪-೧೮). [ಚೌ$_1$+ಪೀಠ]

ಚೌಪುಲ್ಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೀರೆ: ಚಂದ್ರಗಾವಿಯ ಗುಳ್ಳಗಾವಿಯ ಬರಹದ ಮಾಂದಳಿಯು ದಯರಾಗಗಳ ಇಂದ್ರಾಣಿಯ ಚೌಪುಲ್ಲಿ ಸೀರೆಯನುಟ್ಟು ಚಂದದಿಂ ನಡೆದರಾಳಿಯರು (ಜ್ಞಾನದಂ. ೧೮-೩೪). 'ಪುಲ್ಲಿ' ಪರಾ. [ಚೌ$_1$ + ಪುಲ್ಲಿ]

ಚೌಬಲ (ನಾ). ಚತುರ್ಬಲ ; ಚತುರಂಗ ಬಲ : ಚೌಬಲಂ ಬೀದಿಬೀದಿಗಳೊಳಂ ಬೆಂಬಿಡದೆ ನಡೆಗೊಂಡುದುರ್ವರೆಯು ತಲ್ಲಣಿಪೊಲು (ಪರಶು. ೨೦-೧೭). [ಚೌ$_1$ + ಬಲ]

ಚೌಬಾಗಿಲು (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಕಡೆಯೂ ಬಾಗಿಲುಗಳುಳ್ಳುದು : ಮೊಗಸಾಲೆ ಚೌಬಾಗಿಲುಪ್ಪರಿಗೆಯು ದಾಂಟ ಪೊಗಲು ರಾಮನು ಮುದದಿಂದ (ಅಬ್ಬಲೂ. ೩-೮೮). [ಚೌ$_1$ + ಬಾಗಿಲು (<ಬಾಗಿಲ್)]

ಚೌಬಾಜಾರ (ನಾ). ಚೌಕದ ನಾಲ್ಕು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ಅಂಗಡಿಗಳ ಸಾಲು: ಇಂತಪ್ಪ ಪುರವರದಿ ನವಮಣಿಕನಕದಿಂದೆ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಚೌಬಾಜಾರದಿಂದೆಣಿಕೆಯಿಲ್ಲದ ಸಾಲುವುಪ್ಪರಿಗೆ ಸೌಧ ಧವಳಾರ ಸಾರಣೆ ಕಾರಣೆ (ನವಮೋ. ೨-೩೪). [ಚೌ + ಬಾಜಾರ (<ಬಾಜಾರು)]

ಚೌಬಾರ, ಚವುಬಾರ, ಚೌಬಾರಿ, ಚೌಭಾರ, ಚೌಭಾರಿ(ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ಕಡೆಯೂ ಬಾಗಿಲುಗಳುಳ್ಳುದು ; ಉಪ್ಪರಿಗೆಯ ಮೊಗಸಾಲೆ : ಗೊಂದಣಿಸಿದ ಗೋಪುರಂಗಳಿಂ ಚಂದವಾದ ಚೌಬಾರಂಗಳಿಂದತಿರಮಣೀಯವಾಗಿ (ವಿರೂಪಾ. ೪೩ ವ) : ಎಡಬಲದ ಚೌಬಾರದುಪ್ಪರಿಗೆ ಗೋಪುರಗಳಿಡಿಕಿರಿದ ಸೌಧಗಳ ಧವಳಸಂಕಾಶದಿಂ (ನವಮೋ. ೨-೩೦). **ಚವುಬಾರ :** ೧. ಪುರವಂ ಪೊಕ್ಕಂಗಡಿವೀಧಿಯೊಳಗಣಿಂ ಬಂದು ಚವುಬಾರದ ಮಂಡೆಯದೊಳು ಕುಳ್ಳಿರ್ಪುದುಂ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೭-೭೭ ವ). **ಚೌಬಾರಿ :** ೧. ತೋರಿಯ ನಿಖಿಲ ಪೊಂಗಳಸದಿ ಮೆಱೆವ ಚೌಬಾರಿಯ ಹರ್ಮ್ಯದ ಮುಂದೆ ವಾರಿಜದಳ ಲೋಚನೆಯರೊಪ್ಪುವ ಸೂಳೆಗೇರಿಯ ಸೊಬಗ ನಿಟ್ಟಿಸಿದ (ಮೋಹತ. ೧೮-೩೪). ೨. ನಾಲ್ಕು ರಸ್ತೆಗಳು ಕೂಡುವ ಸ್ಥಳ ; ಚೌಕ : ಬಳ್ಳೋಡಿ ಗಾಮಕ ಬಂದಾಳ ಚೆನ್ನಮ್ಮ ಚೌಬಾರಿಗೆ ಡೇರಿ ಹೊಡಿಸ್ಯಾಳ . . . ಹತ್ತ ನೂರ್ಹಳಬರು ಹಿಂಬಾಲ (ಲೋಕಗೀ. ೨೨೫). **ಚೌಭಾರ :** ೧. ಕರುವಾಡ ಕಳಸದುಪ್ಪರಗುಡಿ ಭಿತ್ತಿಯು ಹಿರಿಯುಪ್ಪರಿಗೆಯು ಚೌಭಾರ (ಅಮುಸಾಂ. ೪-೭೩) ; ಎಡಬಲದ ಚೌಭಾರದುಪ್ಪರಿಗೆಗಳ ಮೇಲೆ ಕಡುಚಲುವ ಗಣಿಕೆಯರು ನಿಂದಿರಲು (ಗುಭಕ. ೧-೭೮). **ಚೌಭಾರಿ :** ೧. ಕುಂದಣ ನವರತ್ನ ಖಚಿತ ಚೌಭಾರಿಯ ಮುಂದಣ ನಾಲ್ದೆಸೆಗಳಲಿ ಸಂದಣಿಸಿದರು (ಮೋಹತ. ೨೦-೨೦). [<ಪ್ರಾ. ಚಉವಾರ./ಸಂ. ಚತುರ್ದ್ವಾರ]

ಚೌಬಾರಿ 'ಚೌಬಾರ' ನೋ.

ಚೌಬೀದಿ 'ಚೌವೀದಿ' ನೋ.

ಚೌಬೀನಿ 'ಚೌಬೀನೆ' ನೋ.

ಚೌಬೀನೆ, ಚೌಬೀನಿ (ನಾ). ೧. ಬಡಗಿಯ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬರುವ ಮರ,– ಕಟ್ಟಿಗೆ. ೨. ಮರದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಸಾಮಾನು : ಚೌಬೀನೆ ವ್ಯಾಪಾರ –ಬೇರೆ (ಚಿತ್ರಕೂ. ೪೦) ; ಚೌಬೀನೆಗಾಗಿ ಮರಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಸುವ ಉದ್ಯೋಗವುಳ್ಳ ಅಧಿಕಾರಿ (Forester. ಇಂಕನಿ). ೩. ತೊಲೆ : (ಕೈಸಗ. II, ೫೪೫). **ಚೌಬೀನಿ:** ೧.ಆ ಪ್ರವಾಹದಲ್ಲಿ . . . ಚೌಬೀನಿ ಮರಗಳು ಬಿಡಿಬಿಡಿ ಯಾಗಿ, ಗುಂಪುಗುಂಪಾಗಿ ಹೊಡೆದು ಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಿದ್ದವು (ಮಹಾಗ. ೨೧೭).
[←ಪಾರ. ಚೋಬೀನ್; ಮರಾ. ಚೋಬೀನಾ]

ಚೌಭಾಗಿ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಭಾಗಗಳುಳ್ಳುದಂ : ಚೌಭಾಗಿ, ಚತುರ್ಭಾಗಿ (ಶಬ್ದಾನು. ೩೭೭ ಪ್ರಯೋ). [<ಸಂ. ಚತುರ್ಭಾಗಿನ್]

ಚೌಭಾರ 'ಚೌಬಾರ' ನೋ.

ಚೌಭಾರಿ 'ಚೌಬಾರ' ನೋ.

ಚೌಮೂಲೆ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಗಳು : ಹೇಳಲೇನದ ಮಂಟಪದ ಚೌಮೂಲೆಯಗಲದ . . . ಬಹಳ ರತ್ನವಿತಾನದುಬ್ಬರದ (ಶೂರರಾ. ೧-೧೩-೭) ; ಕುಂದನರೆಯಿಂ ಮೂಡಲು ಚೌಮೂಲೆ ಬಳಿಯ ನೆಟ್ಟ ಕಲು (ಎಕ. XIV, ಗುಂಡ್ಲುಪೇ. ೧೨೭ ೧೦ : ?). [$ಚೌ_1$ + ಮೂಲೆ]

ಚೌಮೊಗ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ಮುಖಗಳು. ೨. ನಾಲ್ಕು ಮುಖಗಳುಳ್ಳವನು ; ಬ್ರಹ್ಮ : "ಬೊಮ್ಮ ಚೌಮೊಗಂ" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೬೧). [$ಚೌ_1$ + ಮೊಗ]

$ಚೌರ_1$, $ಚವುರ_2$ (ನಾ). ೧. ಕ್ಷೌರ ; ಹಜಾಮತಿ : "ಚೌರ—ಕ್ಷೌರ" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೩); ಭಕ್ತಿಯಲಿ ಮಜ್ಜನವ ಚೌರವ ಮಾಡಿಕೊಂಡು (ಅರ್ಜಾವಿ. ೧೩-೫೭). ೨. (ಆಲಂ) ನಷ್ಟ ; ಪೋಲು : ಸ್ನೇಹಿತರಿಗೆ ಕಾಫಿ, ತಿಂಡಿ ಯೆಂದು ನಾಲ್ಕು ರೂಪಾಯಿ ಚೌರವಾಯಿತು (ರೂಢಿ). **$ಚವುರ_2$:** ೧. ಈತ ಚವುರದ ನಾಚಿತಂದೆ ಕೇಳೀತನೇ ಕಾಳಾಂಜಿಯಪ್ಪಣ್ಣನು (ಚಬಪು. ೫೭-೫೯). [<ಸಂ. ಕ್ಷೌರ]

$ಚೌರ_2$ 'ಚವರ' ನೋ.

ಚೌರಂಗ, ಚವರಂಗ (ನಾ). ೧. ಸೈನ್ಯದ ನಾಲ್ಕು ಅಂಗಗಳು; ಚತುರಂಗ. 'ಚೌರಂಗದಳ' ಪರಾ. ೨. ನಾಲ್ಕು ಕಾಲುಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಪೀಠ; ಮಂಚಿಕೆ; ಚೌಕಿ : ತನಗೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ್ದ ಚೌರಂಗದ ಮೇಲೆ ಹೋಗಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡಳು (ಧತ್ರ.ಪ. ೪೩); **ಚವರಂಗ: ೨.** ಕೂಡುವುದಕ್ಕೆ ಚಂದನದ ಅಷ್ಟಕೋನಾಕೃತಿಯಾದ ಚವರಂಗವನ್ನು ಇಟ್ಟು (ಮಂಜುಳ. ೭೩). [<ಪ್ರಾ. ಚಉರಂಗ./ಸಂ. ಚತುರಂಗ]

ಚೌರಂಗದಳ (ನಾ). ಚತುರಂಗ ಸೈನ್ಯ : ತನ್ನ ಚೌರಂಗದಳಮನಿತುಮಂ ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸಿದಂ (ಮಿತ್ರಗೋ. ೫೫). [ಚೌರಂಗ + $ದಳ_2$ (=ದಲ)]

ಚೌರಗೆ '$ಚೌರಿಗೆ_2$' ನೋ.

ಚೌರಬೊಂಬಾಳ 'ಚವರಬೊಂಬಾಳ' ನೋ.

ಚೌರಶೀತಿ, ಚೌರಾಶೀತಿ, ಚೌರಾಸೀತಿ, ಚೌಶೀತಿ (ನಾ). = ಚೌರಾಸಿ ೧ : ಚೌರಶೀತಿಯ ಬಂಧವ ನೆಗಳ್ದನರ್ಥಿಯಲಿ(ಮೋಹತ. ೩೨-೧೬). **ಚೌರಾಶೀತಿ:** ಈತ ಕಾಣರೆ ಹಿಂದೆ ಚೌರಾಶೀತಿ ದುರ್ಗದೊಳೋಡಿ ಬದುಕಿದನು(ಕುವ್ಯಾ.ಸ. ೨-೭೭). **ಚೌರಾಸೀತಿ :** ಹದಿನೆಂಟುಸಾವಿರ ಶೀಲ ಚೌರಾಸೀತಿ ಪದವೆತ್ತ ಲಕ್ಷಸದ್ಗುಣವ (ವರ್ಧಚ. ೧೨-೪೨) ; ಮುದವಡೆದೆಸೆವ ಚೌರಾಸೀತಿ ಬಂಧದ ವಿಧದ ರತಿಯ ತೋಱುಮೆಱೆವ ಪುದುಗಿದ ನವರತ್ನದ ಪ್ರತಿಮೆಗಳಿಂದ (ಕಂನವಿ. ೭-೩೯). **ಚೌಶೀತಿ :** ದಿಕ್ಕರಿಗೆಣೆ ಮಿಗಿಲೆನಿಸುವ ಚೌಶೀತಿ ಲಕ್ಕ ಹಸ್ತಿಗಳ್ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೧೩-೧೭೯) ; ಲೇಸಿನ ವಿಟರವಯವದಲಿ ಮೋದದೆ ಚೌಶೀತಿ ಬಂಧದೆ ಕೂಡಿ (ಮೋಹತ. ೧೮-೪೦). [<ಸಂ. ಚತುರಶೀತಿ]

ಚೌರಸ, ಚವುರಸ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಗಳುಳ್ಳುದಂ ; ಚಚ್ಚೌಕ ; ಚತುರಸ್ರ : "ಚೌರಸ—ಚತುರಸ್ರ(ಶ್ರ) = ಚಚ್ಚೌಕ" (ತದ್ಭಕೋ. ೦೩) ; ಮಿಸುವ ಪವಳದ ಪುತ್ಥಳಿ ಪೊನ್ನ ಪೊದಕೆ ರಂಜಿಸಿತು ಚಾವಡಿಯ ಚೌರಸದೆಡೆಯೊಳು(ಜ್ಞಮಿಭಾ. ೧೭-೨೩). ೨. ಚದರ; ಚೌಕ: ಐದುಜನರುಳ್ಳ ಒಂದು ಮನೆತನಕ್ಕೆ ವರ್ಷಕ್ಕೆ ೮೦ ಚೌರಸ ಯಾರ್ಡು ಬಟ್ಟೆ (ಖಾದಿಶಾ.-೯೯); ಈ ಜಿಲ್ಹೆಯ ಜನಸಂಖ್ಯೆಯು ಚೌರಸ ಮೈಲಿಗೆ ೧೧೮ ರಂತೆ ಬೀಳುವದು (ಕಾರವ. ೪೦). **ಚವುರಸ :** ೧. ಕೊಪ್ಪೇಶ್ವರದೇವರ ಬಡಗದೆಸೆಯಲು ಮಾಣಿಕೇಸರದ ಚವುರಸ ೫೦ ಕಯಿ ನಿವೇಸಣ (ಸೌಇಇ. XX, ೧೮೪-೩೨ ; 1199). [<ಪ್ರಾ. ಚಉರಂಸ ; ಚಉರಸ್ಸ. / ಸಂ. ಚತುರಸ್ರ]

ಚೌರಾಯಿಸಿ 'ಚೌರಾಸಿ' ನೋ.

ಚೌರಾಶಿ 'ಚೌರಾಸಿ' ನೋ.

ಚೌರಾಶೀತಿ 'ಚೌರಶೀತಿ' ನೋ.

ಚೌರಾಸಿ, ಚವುರಾಶಿ, ಚೌರಾಯಿಸಿ, ಚೌರಾಶಿ (ನಾ). ೧. ಎಂಬತ್ತು ನಾಲ್ಕು : ಚೌರಾಸಿ [ಪಾಠಾಂ. ಚತುರಾಶೀತಿ, ಚವುರಾಶಿ, ಚೌರಾಶಿ] ಲಕ್ಷ ಜೀವರಾಶಿಗಳಿಗೆ ರಾಶಿವಾಳ ತಾನಾಗಿ (ಅವಚಂ. ೩-೮) ; ಅಂಡಜ ಸ್ವೇದಜ ಜರಾಯುಜ ಉದ್ಭಿಜವೆಂಬ ಚೌರಾಸಿ ಲಕ್ಷ ಜೀವಂಗಳೇಕಾದವು (ವಚಸಂ. ೫೪೧-೨೪) ; ಪಯೋಜನಾಭನು ನಿರ್ಮಿಸನೆ ಚೌರಾಸಿದುರ್ಗಗಳ (ಐಸಪು. ೫೨-೩೭). **ಚವುರಾಶಿ :** ೧. ಮೇಲಿನ 'ಅವಚಂ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. **ಚೌರಾಯಿಸಿ :** ೧. ಮಿಗೆ ಚೌರಾಯಿಸಿ ಲಕ್ಷಯೋನಿಮುಖಸಂಜಾತ ಪ್ರಯಾಸಂಗಳು (ಉದ್ಭಟ. ೧೧-೫೩). **ಚೌರಾಶಿ:** ೧. ಧರಣಿಯಲಿ ಚೌರಾಶಿ ಲಕ್ಕದ ಕರಣಜೀವರ ಹರಣಕಾಗಳು ವರಮಹಾ ಕೃಪೆಯುಳ್ಳನು (ಸಂಭಪ. ४-೨). ೨. ಎಂಬತ್ತುನಾಲ್ಕು ಲಕ್ಷ ಜೀವರಾಶಿ : ನರಸುರ ಚೌರಾಶಿಗಳಿಗೆಲ್ಲ ನೀನಿತ್ತಲ್ಲದಿಲ್ಲ ನೋಡಯ್ಯಾ (ಮೋಳಿಮಾ. ೩೪-೧೪೪). [<ಪ್ರಾ. ಚಉರಾಸೀ. / ಸಂ. ಚತುರಶೀತಿ]

ಚೌರಾಸೀತಿ 'ಚೌರಶೀತಿ' ನೋ.

ಚೌರಾಸೀಶ (ನಾ). ಎಂಬತ್ತುನಾಲ್ಕು ಗ್ರಾಮಂಗಳ ಒಡೆಯ (?) : ಕಡುಪಿಂದಂ ಧರಣೀಶ್ವರಂ ಬೆಸಸೆ ಚೌರಾಸೀಶನಂ ಬಂದಿಯಂ ಪಿಡಿದು (ಎಇ. XVI, ೭೨-೪೦ : 1081). [ಚೌರಾಸಿ + ಈಶ]

$ಚೌರಿ_1$ 'ಚವರಿ' ನೋ.

$ಚೌರಿ_2$ (ನಾ). [ಜೈನ]ಮುನಿಗಳಿಗೆ ನೀಡುವ ಭಿಕ್ಷೆ ; ಚರಿಗೆ (?) : ಹರಶರಣರುಗಳಿಗಾದಯ್ಯ ಪರ್ವವ ಮಾಡಿ ನಿರುತದಿಂದಾ ದಿವಸ ಪಾರೀಶನಂ[ನುಂ] ತನ್ನ ಗುರುಗಳಿಗೆ ಚೌರಿಯನುವೆಸಗಿ ಭೋಜನವ ಮಾಡಿಸುತಿರಲು (ಪ್ರಭುಪು. ೮-೩೭). [<ಸಂ. ಚರ್ಯಾ ?]

ಚೌರಿಂದ್ರಿಯ (ನಾ). ಚರ್ಮ, ನಾಲಗೆ, ಮೂಗು, ಕಣ್ಣು ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಇಂದ್ರಿಯಂಗಳನ್ನುಳ್ಳುದಂ : ತ್ರಿಯಿಂದ್ರಿಯಕೆಂಟುಲಕ್ಷ ಚೌರಿಂದ್ರಿಯದಲ್ಲಿ ಪೊಂಭತ್ತುಲಕ್ಷ (ದ್ವಾದಶಾ. ೧೦-೨೦೩). [<ಪ್ರಾ. ಚಉರಿಂದಿಯ. / ಸಂ. ಚತುರಿಂದ್ರಿಯ]

ಚೌರಿಕುಪ್ಪಿಗೆ (ನಾ). ಚವಲಿತುಂಬು : ಕೆಂದಾವರೆಯ ಮೊಗ್ಗೆಯಂ ಚೌರಿಕುಪ್ಪಿಗೆಯಂತೆ ಯಿರಿಸಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೭೧-೯). [$ಚೌರಿ_1$ (<ಚವರಿ) + ಕುಪ್ಪಿಗೆ]

ಚೌರಿಕೊಟ್ಟು 'ಚವರಿಕೊಟ್ಟು' ನೋ.

$ಚೌರಿಗೆ_1$ '$ಚರಿಗೆ_1$' ನೋ.

$ಚೌರಿಗೆ_2$, ಚೌರಗೆ (ನಾ). ಮನೆ : "ಚೌರಿಗೆಯೆಂದು ಮನೆ" (ಕಕಸಾ. ೧೭-೩೦೭) ; ಗುಡಿಗೂಡಾರಂ ಚೆಲ್ವಂಗಡಿ ಚೌರಿಗೆ ಚಂಪೆ ತಿವುರಿ ದುಮ್ಮುಳ ಮಿಮಿಱೊಂದಡಸಿದ ಪಸುರಿಂ ಕಪ್ಪಿಂ ಕಡುಗೆಂಪಿಂ ಮೆಱೆದುದವನ ಪೊಱವೀಡು ಕರಂ (ಬಾಳಪು. ೧೧-೧೯) ; ಬೆಂದುದು ದೇವ ಮಾಧವನ ಪೆರ್ಮನೆ . . . ಆದಿವಿಠಲನ ಚೌರಿಗೆ ಕೂಚಿಯ ಸನ್ನಿಕೇತನಂ (ವೃಷವಿ. ೩೮-೧೦೦). **ಚೌರಗೆ :** "ಸಂಜವನಂ, ಚತುಶ್ಶಾಲಂ—ಈ ೨ ಚೌರ[ಪಾಠಾಂ. ರಿ]ಗೆ" (ಹಲಾಯು. ४೯-೧೩೭). [<ಪ್ರಾ. ಚಉರಿಯಾ = ಲಗ್ನಮಂಟಪ]

ಚೌರಿಮಿಾಸೆ (ನಾ). ಚೌರಿಯಂತೆ ಹುಲುಸಾಗಿ ಬೆಳೆದ ಮಿಾಸೆ: ತೊಯ್ದಿದ್ದ ಚೌರಿಮಿಾಸೆಗಳನ್ನು ನೀವಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ (ಮಲಮ. ೧४). [$ಚೌರಿ_1$ (<ಚವರಿ) + ಮಿಾಸೆ]

ಚೌರಿಯ (ನಾ). ಕಳ್ಳತನ ; ಕಳವು : ಸಪ್ತವ್ಯಸನಂಗಳಾವುವೆಂದಡೆ ದ್ಯೂತಮುಂ ಮಾಂಸಮುಂ . . . ಚೌರಿಯಮುಂ (ಪಸಾರ. ೫೯೩-೭). [<ಸಂ. ಚೌರ್ಯ]

ಚೌರ್ಯ (ನಾ) =ಚೌರಿಯ : ತಾರತಮ್ಯ ವಿವೇಕವರಿಯದಾ ಸಂಸ್ಕಾರ ಪ್ರೇರಕವೋ ಚೌರ್ಯಕ್ಕೆ (ಮಂಕುಕ. ೮೭೦) : ನಾರೀಹೃದಯಚೌರ್ಯ ನಿಪುಣಂಗೆಯ್ದ ಮಾಟಮೆ ದಿಟಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೮೫-೩೨೦). [ಸಂ.]

ಚೌರ್ಯವ್ಯಸನಿ (ನಾ). ಕಳ್ಳತನದ ಗೀಳು ಉಳ್ಳವನು : ಎಸದಿರೆಸದಿರು ಗೋಪ ಚೌರ್ಯವ್ಯಸನಿಯನು (ನಿಭಾಗ. ೪-೦೩-೦೪). [ಸಂ. ಚೌರ್ಯವ್ಯಸನಿನ್]

ಚೌಲ$_1$, ಚೌಳ(ನಾ). ಷೋಡಶ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಚೂಡಾಕರ್ಮ; ಜುಟ್ಟು ಬಿಡಿಸುವುದು; ಜಾವಳ : ಜಾತಕರ್ಮನಾಮಕರಣಾನ್ನಪ್ರಾಶನ ಚೌಲೋಪನಯನಾದಿ ಸಮುಚಿತಕ್ರಿಯೆಗಳಿಂ (ಸುಕುಮಾ. ೫-೫೦ ವ) : ಗರ್ಭಾಧಾನ . . . ಜಾತಕರ್ಮ ನಾಮಕರಣ ಅನ್ನಪ್ರಾಶನ ಚೌಲ . . . ಎಂಬ ಷೋಡಶಕರ್ಮಗಳೊಡನೆಯು (ವಿವೇಕ. ೫) ; ಚೌಲವಾದಾಗಲೇ . . . ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೊಬ್ಬರು ಅಕ್ಷರಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿಸಿದರು (ಜಂಗಾಳ್ಕ. ೨). **ಚೌಳ** : ಮಂತ್ರತಂತ್ರಗಳಿಂದ ಚೌಳಮುಹೂರ್ತಮಂ ಬೆಳೆಯಿಸಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೪೫-೫). [ಸಂ.]

ಚೌಲ$_2$ 'ಚವಲ$_3$' ನೋ.

ಚೌಲ$_3$, ಚೌವಲ (ನಾ). ಒಂದು ನಾಣ್ಯ; ಹಾಗ: ಪ್ರತಾಪಕೆ ಚೌಲ ನಾಲ್ಕುಂ ಸತತಂ ಚೌಲಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕು ಪಾಯಿಗಳಕ್ಕುಂ (ವ್ಯವಹಾ. ೫-೨೭ ಅನು. I) ; ಬೇಳೆ ಖಂಡಗದ ಹದಿನೈದು ಕೊಳಗವೊಬ್ಬಳಕ್ಕಂ ಗದ್ಯಾಣ ಏಳು ಚೌಲದುವಲ ಬೆಲ್ಲ ಸಾವಿರದೆಂಬತ್ತಕ್ಕಂ ಗದ್ಯಾಣ ಹತ್ತು (ಎಕ. XI. ಮೊಳಕಾ. ೩೦-೦೨ : 1336). **ಚೌವಲ**: ಆ ಮೂ[ವ]ತ್ತಟಿಗೊಳಗೆ ಇಪ್ಪತ್ತ ನಾಲ್ಕಕಂ ಅರುವಣ ಮತರಿಗೆ ಚೌವಲ ಶ್ರೀ ಮೂಲಸ್ಥಾನದೇವರ್ಗ್ಗೆ [ಅನಿಗರದ] ಮತರು [೬] (ಸೌಇಇ. XI-I, ೬೮-೦೩ : 1033). [?]

ಚೌಲಕರ್ಮ (ನಾ). =ಚೌಲ$_1$. [ಚೌಲ$_1$ + ಕರ್ಮ]

ಚೌಲಿ$_1$ 'ಚವರಿ' ನೋ.

ಚೌಲಿ$_2$ 'ಚವಲ$_3$' ನೋ.

ಚೌವಂಗುಲ, ಚವ್ವಂಗುಲ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಅಂಗುಲ; ನಾಲ್ಕು ಬೆರಳುಗಳ ಅಳತೆ : ಗಳಹತ್ತ ಡೊಕ್ಕರವ ತಡೆವ ಚೌವಂ [ಪಾಠಾಂ. ಚವ್ವಂ]ಗುಲ ದುವಂಗುಲಕೊಡೆಮುರಿವ ಪಟ್ಟಸಕೆ ಚಾಚುವ ಝಡಿತೆಗೊದಗುವ ಭಟರು ಹೆಣಗಿದರು (ಕುಮ್ಯಾಸ. ೨-೯೭). **ಚವ್ವಂಗುಲ** : ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಚೌ$_1$ + ಅಂಗುಲ]

ಚೌವಂದ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಬಗೆ,-ತೆರ: ಸುಗ್ಗಿಯುವಾ ತೆಂಗಾಳಿಯು ಮಿರ್ವರುಂ ಸಜ್ಜುವಂ ಪಡೆದು ಚೌವಂದದ ದಟಕಂ ಸೆಲವಿತ್ತೊಡ ಗೊಂಡು ಬರೆ (ಕಬ್ಬಿಗಕಾ. ೦೯೭). [ಚೌ$_1$ + ಅಂದ]

ಚೌವಟ 'ಚೌವಟ್ಟ' ನೋ.

ಚೌವಟಂಬರಿ, ಚೌಪಟಂಬರಿ (ಕ್ರಿ). ನಾಲ್ಕುದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹರಡು: ಚಕೋರಿಗಳ ನಿರ್ಮಳ ಹರುಷ ಬೆಳೆಯಿತೋಯೆಂದೆಂಬ ಸಂದೇಹ ಕೊಳಗಾಗಿ ಚೌವ[ಪಾಠಾಂ. ಪ]ಟಂಬರಿದು ಪಸರಿಸಿತು ಬೆಳುದಿಂಗಳೆಲ್ಲಾ ದೆಸೆಯೊಳು (ಹರಿಕಾ. ೩-೮೪). **ಚೌಪಟಂಬರಿ** : ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಚೌವಟ (<ಚೌವಟ್ಟ) + ಪರಿ$_2$]

ಚೌವಟಮಲ್ಲ, ಚವುಪಟಮಲ್ಲ, ಚೌಪಟಮಲ್ಲ (ನಾ). ಮಹಾ ಪರಾಕ್ರಮಿ ; ಶ್ರೇಷ್ಠ ಭಟ ; ಅತಿಶಯದ ಯೋಧ : ತೋರಹತ್ತನೆಂಬ ಚೌವಟಮಲ್ಲನೆಂಬ ಮುಜುವ ರಕ್ಕಸನೆಂಬ . . . ತನ್ನೊಡ್ಡಿನ ಪೇರಾನೆಗಳಂ ಕಂಡು ಕಡುಮುಳಿದು (ಕಬ್ಬಿಗಕಾ. ೨೯೭) : ಕೆಲಬಲದ ಭಟರೆಲ್ಲರಿಗೆ ಕೈವೀಸಿ ಚೌವ [ಪಾಠಾಂ. ಪ] ಟಮಲ್ಲ ನುಡಿದನು (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೨-೩೦). **ಚವುಪಟಮಲ್ಲ**: ನಿಲ್ಲುನಿಲ್ಲೆಂದೆನಲು ಚವು[ಪಾಠಾಂ. ಚೌ]ಪಟಮಲ್ಲನದ ಲೆಕ್ಕಿಸದೆ ಮುಂದಕ್ಕೆ ನಿಲ್ಲದಡಿಯಿಡೆ (ತೊರರಾ. ೫-೨-೯). **ಚೌಪಟಮಲ್ಲ** : ರಾಯ ಚೌಪಟಮಲ್ಲ ಮಲೆವರಿರಾಯಧೂಳಿಪಟ್ಟ . . . ಭೀಕರ ಭೀಮ ಕೊಂದನು ಕೌರವಾನುಜನ (ಕುಮ್ಯಾಕ. ೧೯ ಸೂಡಿಕೆ); ಸಮರ ಚೌಪಟಮಲ್ಲನಾಗಿ ನಿಲು ತಾಳೋಕಿಸುವ ಹರಿಯ ರೌದ್ರಮಂ ಕಾಣುತ (ಲಕಿಜಂ. ೪-೦೩). [ಚೌವಟ (<ಚೌವಟ್ಟ) + ಮಲ್ಲ]

ಚೌವಟ್ಟ, ಚವ್ವಟ, ಚೌಪಟ, ಚೌವಟ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ರಸ್ತೆಗಳು ಕೂಡುವ ಜಾಗ; ಬೀದಿಯ ಚೌಕ: ನಗರಾಭ್ಯಂತರ ದೇವತಾಭವನದೊಳ್ ಚೌವಟ್ಟದೊಳ್ ಬೀದಿವೀದಿಗಳೊಳ್ . . . ನೀತಿಗೆಟ್ಟಾಡುವರ್ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೭) : ಹರ್ಮ್ಯತಳಕ್ಕೆ ಪಾಯ್ದು ಚೌವಟ್ಟಮನೆಯ್ದಿ . . . ದಿಂಕಿಟ್ಟುದು ದುಂದುಭಿಸ್ವನಮನೇಳಿಸಿ ಭೋಂಕನೆ ಶಂಖನಿಸ್ವನಂ (ಶಂರಾಮಾ. ೫-೦೦೭) : ಜನಮೆಲ್ಲಂ ನೋಡೆ ಚೌವಟ್ಟದ ಬಿಸುವುಡಿಯೊಳ್ ಬೀಟ್ಟು ಸಾವಂತುಟಾಯ್ತೇ(ಕಾವ್ಯಾವ. ೩೭೪); ಚತುಃಪಟ್ಟ – ಚೌವಟ್ಟ (ಶಮದ. ೨೯೦ ಪ್ರಯೋ). **ಚವ್ವಟ**: ಆ ಸಂಯಮಿ ಪೊಟಲೊಳ್ ಕೂಡೆ ತೊಟಲುತ್ತುಂ ಬಂದು ಬಟಲ್ದೊಂದು ಚವ್ವಟದ ಪುಣ್ಯಗೃಹದ ಭಿತ್ತಿಯೊತ್ತುಂ ಸಾರ್ದು ಕಂಠಗತಪ್ರಾಣನಾಗಿರೆ (ಮಹಾನೀ. ೫-೦೨೦). **ಚೌಪಟ**: ಪಟುಗತಿಯ ಗರುವಾಯಿಯಲಿ ಸಂಘಟಿಸಿ ಹಯವನು ಸುಳಿಸಿದನು ಚೌಪಟದೊಳೊಯ್ಯಾರಿಸುತ ಬೋಳಯಿಸಿದನು ಕಂಧರವ (ಕುಮ್ಯಾಭೀ. ೩-೩); ಭೂವಲ್ಲಭಂ ಮೆಲ್ಲೆಲ್ಲನೆ ಸಲ್ಲೀಲೆಯಿಂ ಮುಂಬರಿಯುತ್ತಿರೆ ಚೌಪಟ ಚೌಪಟದೊಳುಂ (ಮರಾಠ. ೫-೯೩). 'ಚರಣಚೌಪಟ' ಪರಾ. **ಚೌವಟ**: "ಚತುಷ್ಪಥದೊಳಂ ಸಲೆ ಚೌವಟಮೆಂದು ಭಾವಿಕುಂ" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೪೨); "ಸಭೆ ದೇವಾಗಾರಂ ಚೌವಟ ಮೆಸೆದಿರ್ಪಾರವೆಯೆಂಬೆಡೆಗಳುಚಿತವೋ ಸಟೆಗೆ ಟಲ್ (ಲೋಕೋಪ. ೦೨-೫೩) ; ಪಲವುಂ ಮಂಟಪದಿಂ ದೇಗುಲದಿಂದಾ ಪಣ್ಯವೀಥಿಯಿಂ ಚೌವಟದಿಂ . . . ಕುಕ್ಕನೂರು ಚೆಲ್ವಂ ತಳೆಗುಂ (ಶಾಸಪ. ೮೨) ; ಪತಿಯ ಪರೋಕ್ಷದೊಳೊಪ್ಪುವ ಸತಿ ತಾಂ ಚೌವಟದ ಪಣ್ಣ ಮರದಂತಿರ್ಕುಂ (ಬಂಹರಿ. ೧೦-೨೯). [<ಸಂ. ಚತುಃಪಟ್ಟ]

ಚೌವಟ್ಟ (ನಾ). ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದ ಒಂದು ಪರಸೆ : ಕತ್ತರಂ ಕರವಡಂ . . . ಮುಹಡಂ ಚೌವಟ್ಟ ಪಿಟ್ಟಾಳಸಂ ಎಂದು ಮಲ್ಲವಾತುವುಂ ನುಡಿದು (ಬಾಧಪು. ೦೭-೦೯). [?]

ಚೌವಲ 'ಚೌಲ$_3$' ನೋ.

ಚೌವಳಿಗೆ 'ಚೌಪಳಿಗೆ' ನೋ.

ಚೌವಾಣ (ನಾ). ಒಂದು ವಂಶದ ಹೆಸರು.

ಚೌವಾಣ ಸಹಸ್ರಬಾಹು=ಚೌವಾಣ ವಂಶಕ್ಕೆ ಕಾರ್ತವೀರ್ಯಾರ್ಜುನನಂತಿರುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಶೌರ್ಯ್ಯನಾರಾಯಣಂ ರಾಯಮುಂನೀರ ಬಡವಾನಳಂ ಚೌವಾಣಸಹಸ್ರಬಾಹು ರಾಯಜಗಝಂಪ ಕೀರ್ತಿವಿದ್ಯಾಧರಂ . . . ಶ್ರೀಮತ್ತೈ(ತ್ರೈ)ಲಪದೇವರ ವಿಜಯರಾಜ್ಯಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೦೨೫-೬ : 1019) ; (ಇಕ. V. ೦೫-೬ : 1019 ನೋ.). [←ಹಿಂ. ಚೌಹಾನ ; ಮರಾ. ಚವ್ಹಾಣ]

ಚೌವಿಧ (ನಾ). ನಾಲ್ಕುವಿಧ,-ಬಗೆ: ಚೌವಿಧಂ, ಚತುರ್ವಿಧಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೩೭೬ ಪ್ರಯೋ). [ಚೌ$_1$ + ವಿಧ]

ಚೌವೀದಿ, ಚೌಬೀದಿ (ನಾ). ೧. ನಾಲ್ಕು ಬೀದಿಗಳು ಕೂಡುವ ಎಡೆ ; ಚೌಕ : ಪೊಸ್ಸ ಕಲ್ಲ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟಲ್ಲಿ ಚೌವೀದಿಯೋಳ್ ತುಂಬುಂ ಚೆಲ್ವಿನ ವಿಗ್ರಹಂ ಮನವನೇನಿಟ್ಟಿಂತು ಸೋಲಿಕ್ಕುವೋ (ಮ್ಯಸೂಮ. ೪-೫). **ಚೌಬೀದಿ** : ೨. ನಾಲ್ಕು ರಸ್ತೆಗಳು ; ಚತುಷ್ಪಥ : ಉಸುರಲಳವೇ ಚೌಬೀದಿಯ ಶೃಂಗಾರದೆಸಕವನೇನೆಂಬೆನದನು (ಅನಂತ. ೦೯-೪೮); ಪಡುವಣ ತೆಂಕಣ ಮೂಡಣ ಬಡಗಣ ಚೌಬೀದಿಗಳ್ವಿರಾಜಿಸಿ ತೋರ್ಕುಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೦-೪-೭೩) ; ಆ ನೃಪಾಲಕರ ಗುಡಿವ್ರಜಮೆಲ್ಲ . . . ರಾಜಿಸುತಿರ್ದುದತಿ ವಿಚಿತ್ರತೆವೆತ್ತು ಚೌಬೀದಿಯೊಳ್ (ನವಮೋ. ೨೯-೩೭). [ಚೌ$_1$ + ಬೀದಿ]

ಚೌವೀಶ 'ಚೌವೀಸ' ನೋ.

ಚೌವೀಸ, ಚವ್ವೀಶ, ಚೌವೀಶ (ನಾ). ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು: ಚೌವೀಸ ತೀರ್ತ್ಥಕರ ಮಾಡಿಸಿ ಕೊಟರು (ಕೊಪ್ಪಶಾ. ೯; ಸು. 1500); ಮತ್ತೆ ಚೌವೀಸ ತೀರ್ಥಕರೆನುತ್ತಿಹರು (ವೀಶ್ವಪು. ೪-೭-೩೩); ವಿದಿತ ಚೌವೀಸಾಖ್ಯ ಗುರುಗಳು ಮೊದಲಿಗರು (ನಿಭಾಗ. ೦೧-೦೬-೩೭). **ಚವ್ವೀಶ:** ಚವ್ವೀಶ ತೀರ್ಥಕರ ನಾಮಪೂರ್ವಕಂ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಂಗೊಂಡು (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೦-೯೮ ವ); ಚವ್ವೀಶ ಜಿನರೇಶ ಶರಣೆಮಗೆ (ಜಂಪ್ರಸಾಂ. ೨೮-೦೩೪). **ಚೌವೀಶ:** ಚೌವೀಶ ತೀರ್ತ್ಥಕರ ಮಾಡಿಸಿ ಕೊಟರು (ಕಇಅ. ೭೩-೧೦-೪; ಸು.12ನೆಯ ಶತ).

[<ಪ್ರಾ. ಚಉವೀಸ. / ಸಂ. ಚತುರ್ವಿಂಶತಿ]

ಚೌವು 'ಚೆವು' ನೋ.

ಚೌವೇದಿ (ನಾ). ನಾಲ್ಕುವೇದಗಳನ್ನು ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡಿದವನು; ಚತುರ್ವೇದಿ: ಚತುರ್ವೇದಿ – ಚೌವೇದಿ (ಶಮದ. ೨೯೦ ಪ್ರಯೋ).

[<ಸಂ. ಚತುರ್ವೇದಿನ್]

ಚೌವೇದಿಭಟ್ಟ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಧರೆ ನಕ್ಷತ್ರಮಾ ಮೇರು ನಿಲ್ವನ್ನೆಗ ನೋಡಾರಂಭಬ್ರಿಂದಂ ಒಸೆದು ತಣಿಯಲುಂ ತನ್ನ ಚೌವೇದಿಭಟ್ಟ (ಕಇಅ. ೭೮-೦೩-೦೩; 1038). [ಚೌವೇದಿ + ಭಟ್ಟ]

ಚೌವೇರ (ನಾ). ೧. ಚತುರ್ವೇದಗಳನ್ನು ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡಿದವನು; ಚತುರ್ವೇದಿ: ಪನ್ನಿಬ್ಬರ್ ಚೌ[ವೇ]ರರುಮಂ ಪೆ[ಣ್ಡ][ರಂ]ಕವಿಲೆಯ ಮನಟಿದ ಮಹಾಪಾತಕಮಾದ[ನ್ರ] (ಸೌಇಇ. XI-I, ४೦-೦೬; 965). ೨. ಒಂದು ವಂಶದ ಹೆಸರಂ: ಶ್ರೀಧರ ಚೌವೇರ ಪುತ್ರಸ್ಯ ಬಣವ್ಮದ್ವೇದಿ . . . ವತ್ಸಗೋತ್ರಃ ಮಾದ(ಧ)ವ ಚೌವೇರಗ್ಗರ್ಂ (ಇಇ. XVIII, ३೬೭-೦೭; 8ನೆಯ ಶತ); ಅವರೊಳ್ ಪೋತೆಯ ಚೌವೇರವೆಸರೊಳೆಸೆದಿರ್ಪ್ಪರ್ ಯಜ್ಞದೀಕ್ಷಿತರೆಸೆದರ್ (ಎಇ. XIII, ४३-४೦; 1112).

[<ಸಂ. ಚತುರ್ವೇದ]

ಚೌಶತ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ನೂರು. [$ಚೌ_1$ + ಶತ]

ಚೌಶೀತಿ 'ಚೌರಶೀತಿ' ನೋ.

ಚೌಷಷ್ಟಿ, ಚವುಷಷ್ಟಿ (ನಾ). ಅರುವತ್ತುನಾಲ್ಕು: ಚತ್ತೀಸ ದೃಷ್ಟಿ ಚೌಷಷ್ಟಿ ಹಸ್ತಂಗಳಂ ಬಿತ್ತರಿಸುವುದು ಕೋಪೆನಿಕ್ಕು (ಮಂಗರಾ. ೨೩-೯); ಚೌಷಷ್ಟಿ ಯೋಗಿನಿಯರ್ಗೆ ಬಲಿಗೊಟ್ಟು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩-೭೨). **ಚವುಷಷ್ಟಿ:** ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಗ್ರಾಮಂಗಳು ಚವುಷಷ್ಟಿ[ಪಾಠಾಂ. ಚೌಷಷ್ಟಿ] ಪಟ್ಟಣ ಚಪ್ಪನ್ನ ವೀಥಿಗಳ ದಾಂಟಿ (ಅವಜಂ. ೭೧-೨೬೭).

[<ಪ್ರಾ. ಚಉಸಟ್ಠಿ. / ಸಂ. ಚತುಷ್ಷಷ್ಟಿ]

ಚೌಷಷ್ಟಿಕಲೆ, ಚೌಷಷ್ಟಿಕಳೆ (ನಾ). ಅರುವತ್ತುನಾಲ್ಕು ಕುಶಲವಿದ್ಯೆಗಳು,-ಕಲೆಗಳು; **P** " (ಅ) ವಾತ್ಸ್ಯಾಯನ ಕಾಮಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ: ಗೀತ (ಹಾಡುಗಾರಿಕೆ), ವಾದ್ಯ (ವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ನುಡಿಸುವುದು), ನೃತ್ಯ (ನರ್ತಿಸುವುದು), ಆಲೇಖ್ಯ (ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ರಚಿಸುವುದು), ವಿಶೇಷಕಚ್ಛೇದ್ಯ (ಹಣೆಯ ಮೇಲೆ ತೊಡಲ್ಲು ಆಗುವಂತೆ ವಿಧವಿಧಾ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಎಲೆಬಿಡಿಸುವುದು), ತಂಡುಲ ಕುಸುಮ ಬಲಿವಿಕಾರ (ಪೂಜೆಗಾಗಿ ಅಕ್ಕಿ ಮತ್ತು ಹೂಗಳನ್ನು ಬಗೆಬಗೆಯಾಗಿ ಜೋಡಿಸುವುದು), ಪುಷ್ಪಾಸ್ತರಣ (ಮನೆಯನ್ನೋ ಕೊಠಡಿಯನ್ನೋ ಹೂಗಳಿಂದ ಮುಚ್ಚುವುದು ಅಥವಾ ಅಲಂಕರಿಸುವುದು), ದಶನ ವಸನಾಂಗರಾಗ (ಹಲ್ಲುಗಳಿಗೂ, ಬಟ್ಟೆಗಳಿಗೂ ಮತ್ತು ಶರೀರಕ್ಕೂ ಬಣ್ಣಗಳನ್ನು ಹಚ್ಚುವುದು), ಮಣಿಭೂಮಿಕಾಕರ್ಮ (ರತ್ನಜಡಿತವಾದ ನೆಲೆಗಟ್ಟು ಮಾಡುವುದು; ಮೊಸಾಯಿಕ್ ಕೆಲಸ. 'ಗೊಂಬೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಂವುದು' ಎಂದೂ ಅರ್ಥೈಸಿದ್ದಾರೆ.), ಶಯನರಚನ (ಹಾಸಿಗೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದು), ಉದಕವಾದ್ಯ (ಮುರಜ ಮೊದಲಾದುದರ ದನಿಯಾಗುವಂತೆ ನೀರಿನ ಮೇಲೆ ಬಾಜಿಸುವುದು), ಉದಕಾಘಾತ (ಜಲಕ್ರೀಡೆಯಲ್ಲಿ-ನೀರನ್ನು ಬೊಗಸೆಗಳಲ್ಲಿ ತುಂಬಿ ಇತರರ ಮೇಲೆ ಬಲವಾಗಿ ಸೂಸುವುದು), ಚಿತ್ರಾಯೋಗ (ಮದ್ದು ಮಂಲಿಕೆಗಳಿಂದ, ಔಷಧಿಗಳಿಂದ, ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಬೇರೆಯವರು ಕೃಶಕಾಯರೂ, ಅಕಾಲಿಕವಾಗಿ ತಲೆ ನರೆತವರೂ, ಹುಚ್ಚರೂ ಮುಂತಾಗಿ ಆಗುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು.), ಮಾಲ್ಯಗ್ರಥನ ವಿಕಲ್ಪ (ಹಲವು ರೀತಿಗಳಲ್ಲಿ ಪುಷ್ಪಹಾರಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದು), ಶೇಖರಕಾಪೀಡಯೋಜನ (ಶೇಖರಕಗಳನ್ನೂ ಆಪೀಡಕಗಳನ್ನೂ ಧರಿಸುವುದು-ಉಚಿತವಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಶಿರೋಭೂಷಣವಾಗಿ ತೊಡುವ ಎರಡು ಆಭರಣಗಳು), ನೇಪಥ್ಯ ಪ್ರಯೋಗ (ತಾನು ವಸ್ತ್ರಾಲಂಕಾರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಅಥವಾ ಇತರರಿಗೆ ಮಾಡುವುದು), ಕರ್ಣಪತ್ರಭಂಗ (ದಂತ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ – ಕರ್ಣಾಭರಣಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದು), ಗಂಧಯುಕ್ತಿ (ಪರಿಮಳ ದ್ರವ್ಯಗಳ ತಯಾರಿಕೆ), ಭೂಷಣಯೋಜನ (ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದು), ಐಂದ್ರಜಾಲಾಯೋಗ (ಇಂದ್ರಜಾಲದ ವಿಧಾನಗಳು ಎಂದರೆ ಭ್ರಮಾಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವುದು-ದೇವತೆಗಳು, ಸರ್ಪಗಳು, ಸೈನ್ಯಗಳು ಇತ್ಯಾದಿ.), ಕೌಚುಮಾರಯೋಗ (ಕುಚುಮಾರನ ಚಿಕಿತ್ಸಾ ನಿರ್ದೇಶನ -ದೃಢದೇಹಿಯೂ, ವೀರ್ಯವಂತನೂ ಆಗಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವಂತೆ), ಹಸ್ತಲಾಘವ (ಎಲ್ಲ ಕೆಲಸಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೈಗಳ ಎಂದರೆ ಹಸ್ತದ ಚುರುಕು; 'ವ್ಯಕ್ತಿಗಳೆದುರಿನಲ್ಲಿಯೇ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕದಿಯುವುದು' ಎಂದೂ ಅರ್ಥೈಸಿದ್ದಾರೆ.), ವಿಚಿತ್ರಶಾಕಯೂಷ-ಭಕ್ಷ್ಯವಿಕಾರಕ್ರಿಯಾ (ಬಗೆಬಗೆಯ ಕಾಯಿಪಲ್ಯದ ತಯಾರಿಕೆಯನ್ನೂ, ಸಾರು, ಹುಳಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನೂ, ಭಕ್ಷ್ಯಗಳನ್ನೂ ತಯಾರಿಸುವುದು.), ಪಾನಕರಸರಾಗಾಸವಯೋಜನ (ಪಾನಕ, ರಸ ಮೊದಲಾದ ಬಗೆಬಗೆಯ ಪೇಯಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡುವುದು), ಸೂಚಿವಾನ ಕರ್ಮಗಳು (ಹೊಲಿಯುವುದು, ನೇಯುವುದು, ಕಸೂತಿ ಹಾಕುವುದು, ಮಂಡಿಕೆ ಮಾಡುವುದು.), ಸೂತ್ರಕ್ರೀಡಾ (ದಾರಗಳಿಂದ ಆಡುವುದು ಎಂದರೆ ಬೆರಳುಗಳಲ್ಲಿ ದಾರವೊಂದನ್ನು ಹಿಡಿಯುವುದು ಮತ್ತು ಅದು ಮನೆ ದೇವಾಲಯ ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ಸ್ಥೂಲರೇಖೆಯನ್ನು ತಳೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು; 'ದಾರಗಳನ್ನೆಳೆಯುವುದರಿಂದ ಆಕೃತಿಗಳು ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು' ಎಂದೂ ಅರ್ಥೈಸಿದ್ದಾರೆ.), ವೀಣಾಡಮರುಕ ವಾದ್ಯಗಳು (ವೀಣೆ, ಡಮರುಕ, ಮತ್ತಿತರ ವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ನುಡಿಸುವುದು), ಪ್ರಹೇಲಿಕಾ (ಒಗಟುಗಳು), ಪ್ರತಿಮಾಲಾ (ಒಂದು ಆಟ; ಒಬ್ಬನು ಒಂದು ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಇನ್ನೊಬ್ಬನು ಅದರ ಅಂತ್ಯಾಕ್ಷರದಿಂದ ಮೊದಲುಮಾಡಿ ಇನ್ನೊಂದು ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಮುಂದುವರಿಯುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು 'ಅಂತ್ಯಾಕ್ಷರಿ' ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.), ದುರ್ವಾಚಕಯೋಗ (ಇನ್ನೊಂದು ಆಟ; ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಸ್ಪರ್ಧಿಯೂ ಪರುಷಾಕ್ಷರ ಘಟಿತವಾದ ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದು.), ಪುಸ್ತಕವಾಚನ (ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ಓದುವುದು), ನಾಟಕಾಖ್ಯಾಯಿಕಾದರ್ಶನ (ನಾಟಕಗಳು ಮತ್ತು ಆಖ್ಯಾಯಿಕೆಗಳ ಜ್ಞಾನ), ಕಾವ್ಯಸಮಸ್ಯಾಪೂರಣ (ಕವಿತೆಯ ರಚನೆ; ಶ್ಲೋಕದ ಕೊನೆಯ ಪಾದವು ಮೊದಲೇ ಕೊಡಲಾಗಿದ್ದು ಅದರ ಮೊದಲ ಮೂರು ಪಾದಗಳನ್ನು-ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳೂ ಕೂಡಿ ಸಮಂಜಸ ಅರ್ಥ ಬರುವಂತೆ-ಆಮೇಲೆ ಸೇರಿಸುವುದು.), ಪಟ್ಟಿಕಾ ವೇತ್ರವಾನವಿಕಲ್ಪ (ಬೆತ್ತ ಮತ್ತು ಬಿದಿರುಗಳಿಂದ-ಮಂಚಗಳು ಆಸನಗಳು ಮೊದಲಾದ-ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಮಾಡು

ವುದು.), ತಕ್ಷಕರ್ಮಗಳು (ಕೆತ್ತನೆಕೆಲಸ. ಎಂದರೆ ಚಿನ್ನ, ಉಕ್ಕು, ಮರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲಸಮಾಡುವುದು.),ತಕ್ಷಣ(ಬಡಗಿಯ ಕೆಲಸ ಅಥವಾ ಮರಗೆಲಸ), ವಾಸ್ತುವಿದ್ಯಾ (ಗೃಹನಿರ್ಮಾಣ ವಿಜ್ಞಾನ ; ಮನೆಗಳನ್ನು ಹೇಗೆ ಕಟ್ಟಬೇಕು, ಎಂಥ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಕಟ್ಟಬೇಕು, ಎಂಥ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಬಳಸಬೇಕು ಇತ್ಯಾದಿ), ರೂಪ್ಯರತ್ನಪರೀಕ್ಷಾ (ನಾಣ್ಯಗಳು ಮತ್ತು ರತ್ನಗಳ ಪರೀಕ್ಷೆ), ಧಾತುವಾದ (ಧಾತುಗಳ ಎಂದರೆ ಖನಿಜಗಳ ಮಿಶ್ರಣ, ಶುದ್ಧೀಕರಣ, ಇತ್ಯಾದಿ), ಮಣಿರಾಗಾಕರಜ್ಞಾನ (ಹರಳುಗಳು ಮತ್ತು ರತ್ನಗಳಿಗೆ ಬಣ್ಣಹಾಕುವ ವಿಧಾನಗಳ ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಮತ್ತು ಗಣಿಗಳ ಸ್ಥಲಪರಿಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಕಾರ್ಯಪರಿಜ್ಞಾನ.), ವೃಕ್ಷಾಯುರ್ವೇದಯೋಗ(ಸಸ್ಯಗಳಿಗೆ ಔಷಧಿಗಳು ಎಂದರೆ ಮರಗಳು ಮತ್ತು ಇತರ ಗಿಡಗಳು ರೋಗ ರುಜಿನವಿಲ್ಲದೆ ಸೊಂಪಾಗಿರುವಂತೆಯೂ, ವಿಶೇಷ ಚಿಕ್ಕದಾಗಿ ಅಥವಾ ಎತ್ತರವಾಗಿ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವಂತೆಯೂ, ಉಪಯುಕ್ತವಾಗುವ ವಿಧಾನಗಳ ತಿಳಿವಳಿಕೆ.), ಮೇಷಕುಕ್ಕುಟಲಾವಕ ಯುದ್ಧ ವಿಧಿ (ಟಗರು, ಹುಂಜ ಮತ್ತು ಲಾವಗೆಗಳು ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು), ಶುಕ ಸಾರಿಕಾ ಪ್ರಲಾಪನ (ಗಂಡು ಮತ್ತು ಹೆಣ್ಣು ಗಿಳಿಗಳು ಮಾತುಗಳನ್ನು ಆಡುವಂತೆ ಕಲಿಸುವುದು), ಉತ್ಸಾದನ–ಸಂವಾಹನ–ಕೇಶಮರ್ದನದಲ್ಲಿ ಕೌಶಲ (ಹಸ್ತಪಾದಗಳಿಂದ ತಲೆ ಮತ್ತು ಶರೀರವನ್ನು ತಿಕ್ಕುವ ಎಂದರೆ ಮರ್ದಿಸುವ ಕೌಶಲ), ಅಕ್ಷರ ಮುಷ್ಟಿಕಾಕಥನ (ಅಕ್ಷರ ಶ್ರೇಣಿಗಳಿಂದ ಅರ್ಥವನ್ನರಿಯುವುದು. ಉದಾ : ‘ ಮೇವೃಮಿಕಸಿಂಕತುವೃಧಮಕುಂಮೀ ’ –ಎಂಬ ಅಕ್ಷರಶ್ರೇಣಿ ಮೇಷ ವೃಷಭಾದಿ ದ್ವಾದಶ ಮಾಸಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ.), ಮ್ಲೇಚ್ಛಿತವಿಕಲ್ಪ (ಗೂಢಲಿಪಿ ಭಾಷಾಭೇದಗಳು ಎಂದರೆ ಉದ್ದಿಷ್ಟ ವ್ಯಕ್ತಿಗಲ್ಲದೆ ಅನ್ಯರಾರಿಗೂ ತಿಳಿಯಲಾಗದ ಭಾಷೆಗಳು.), ದೇಶಭಾಷಾವಿಜ್ಞಾನ (ನಿಖಿಲ ದೇಶೀಯ ಭಾಷಾ ಪಾಂಡಿತ್ಯ), ಪುಷ್ಪಶಕಟಿಕಾ (ಪುಷ್ಪಗಳ ಗಾಡಿ ಎಂದರೆ ಪ್ರೇಮ ಪತ್ರಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟು ಕಳುಹಿಸಲು– ಪುಷ್ಪಗಳಿಂದ ಗಾಡಿಗಳು, ಕುದುರೆಗಳು, ಆನೆಗಳು, ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಗಳು ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದು.), ನಿಮಿತ್ತಜ್ಞಾನ (ಶುಭ ಮತ್ತು ಅಶುಭ ಶಕುನಗಳ ಜ್ಞಾನ), ಯಂತ್ರಮಾತೃಕಾ (ಸಂಚಾರಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ, ಜಲ ಮತ್ತು ಯುದ್ಧೋದ್ಯೋಗಗಳಿಗಾಗಿ ಯಂತ್ರನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡುವುದು.), ಧಾರಣಮಾತೃಕಾ (ವಿಷಯಗಳನ್ನು ನೆನಪಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ವಿದ್ಯೆ. ‘ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ವಸ್ತ್ರ ಮತ್ತು ಇತರ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು’ ಎಂದೂ ಅರ್ಥೈಸಿದ್ದಾರೆ.), ಸಂಪಾಠ್ಯ (ಒಂದು ಕ್ರೀಡೆ. ಒಬ್ಬನು ಒಂದು ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಗೆ ಅಪರಿಚಿತವಾದದ್ದು. ಆದರೂ ಆತನು ಅದನ್ನು ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಯಥಾರೀತಿ ಹೇಳಿ ಒಪ್ಪಿಸಬೇಕು.), ಮಾನಸೀ (ಇನ್ನೊಂದುಕ್ರೀಡೆ ; ಅನುಸ್ವಾರ ಮತ್ತು ವಿಸರ್ಗಗಳನ್ನು ಯಥಾವತ್ತಾಗಿ ಬರೆದು, ಉಳಿದ ಅಕ್ಷರಗಳೆಡೆಯಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಅವುಗಳ ತಲೆಕೊಟ್ಟು ಕೊಂಬು ಇತ್ಯಾದಿ ಚಿಹ್ನೆಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿ, ಒಬ್ಬನು ಒಂದು ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಬರೆಯುತ್ತಾನೆ. ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಆಟಗಾರ ಆ ಚಿಹ್ನೆಗಳಿರುವೆಡೆಯಲ್ಲಿ ಉಚಿತವಾದ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿಬರೆಯಬೇಕು.),ಕಾವ್ಯಕ್ರಿಯಾ(ಕಾವ್ಯರಚನೆ), ಅಭಿಧಾನಕೋಶಛಂದೋವಿಜ್ಞಾನ (ಶಬ್ದಕೋಶ ಮತ್ತು ಛಂದಶ್ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಜ್ಞಾನ), ಕ್ರಿಯಾಕಲ್ಪ (‘ಕಾವ್ಯ’ ಮತ್ತು ‘ಅಲಂಕಾರ’), ಛಲಿತಕಯೋಗಗಳು (ವಂಚನೆಯ ವಿಧಾನ ಎಂದರೆ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಆಕೃತಿ ಮತ್ತು ಸ್ವರವನ್ನು ಗುರುತು ಹಿಡಿಯಲಾಗದಂತೆ, ಅಥವಾ ಗುರುತಿಸಲಾಗದೆ ಮತ್ತೊಬ್ಬನ ಕಡೆಗೆ ಮುಂದುವರಿಯುವಂತೆ ಮರೆಮಾಡಿಬಿಡುವುದು.), ವಸ್ತ್ರಗೋಪನ (ವಸ್ತ್ರಗಳ ಗೋಪನ ; ವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ತೊಡುವುದರಲ್ಲಿ ಭ್ರಮೋತ್ಪಾದನೆ ; ತುಂಡುಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ತೊಟ್ಟರೂ ತುಂಡುಬಟ್ಟೆಯೆಂದು ಕಾಣದಂತೆ ಮಾಡುವುದು ಇತ್ಯಾದಿ.), ದ್ಯೂತವಿಶೇಷ (ದ್ಯೂತದ ಹಲವು ವಿಧಗಳು; ದುರೋದರಾದಿ ಕಪಟಕಲಾ ಪ್ರೌಢತ್ವ.), ಆಕರ್ಷಕ್ರೀಡಾ (ಪಗಡೆಯಿಂದಾಡುವ ಒಂದು ದ್ಯೂತವಿಶೇಷ.), ಬಾಲಕ್ರೀಡೆಗಳು (ಮಕ್ಕಳಿಗಾಗಿ ಆಟಗಳು ; ಚೆಂಡುಗಳು ಗೊಂಬೆ ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ಆಟ.), ವೈನಯಿಕೀಯ ವಿದ್ಯೆಗಳ ಜ್ಞಾನ (ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ವಿದ್ಯಾವಂತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವ ವಿಜ್ಞಾನ ವಿಷಯಗಳ ಮತ್ತು ಕಲೆಗಳ ತಿಳಿವಳಿಕೆ.), ವೈಜಯಿಕೀಯ ವಿದ್ಯೆಗಳ ಜ್ಞಾನ (ಜಯವನ್ನು ಗಳಿಸಿಕೊಡುವ ವಿದ್ಯೆಗಳ ತಿಳಿವಳಿಕೆ.), ವ್ಯಾಯಾಮಿಕೀಯ ವಿದ್ಯೆಗಳ ಜ್ಞಾನ(ವ್ಯಾಯಾಮ ಅಥವಾ ಅಂಗಸಾಧನೆಯ ವಿದ್ಯೆಗಳ ತಿಳಿವಳಿಕೆ.) (ವಾತ್ಸ್ಯಾಯನಕೃತ ಕಾಮಸೂತ್ರ ಪು.೩೨,೩೩ ಮತ್ತು ಯಶೋಧರಕೃತ ಜಯಮಂಗಲಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ವಿವರಣೆ–ದಿ ಕಲಾಸ್, ಎ.ವೆಂಕಟಸುಬ್ಬಯ್ಯ; ಶ್ರೀಧರ ಸ್ವಾಮಿಗಳ ಭಾಗವತ ಟೀಕೆ ೧೦–೪೫–೩೬; ಶಕದ್ರು. II – ೫೮.). (ಆ)ಯಶೋಧರನ ವಾತ್ಸ್ಯಾಯನ ಕಾಮಸೂತ್ರದ ಜಯಮಂಗಲಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ : ಗೀತ (ಹಾಡುವುದು), ನೃತ್ಯ (ನರ್ತಿಸುವುದು), ವಾದ್ಯ (ವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ನುಡಿಸುವುದು), ಲಿಪಿಜ್ಞಾನ (ಲೇಖನ ಮತ್ತು ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಕೊರೆಯುವ ವಿದ್ಯೆ), ವಚನೌದಾರ್ಯ (ಉದಾರತೆಯುಳ್ಳ ಮಾತು), ಚಿತ್ರವಿಧಿ (ವಿವಿಧಾಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ರೂಪಿಸಬಹುದಾದ ಪದ್ಯರಚನೆ ಅಥವಾ ಚಿತ್ರಕಲೆ), ಪುಸ್ತಕರ್ಮ (ವಸ್ತ್ರದ ಮೇಲೆ ಚಿತ್ರಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವುದು), ಪತ್ರಚ್ಛೇದ್ಯ (ವಿವಿಧಾಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಎಲೆ ಬಿಡಿಸುವುದು), ಮಾಲ್ಯವಿಧಿ (ಹಾರ, ತುರಾಯಿ ಮೊದಲಾದವನ್ನು ಮಾಡುವ ಕಲೆ), ಆಸ್ವಾದ್ಯ ವಿಧಾನ (ಭೋಜ್ಯ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಕಲೆ ಎಂದರೆ ಸೂಪಶಾಸ್ತ್ರ),ರತ್ನಪರೀಕ್ಷಾ (ರತ್ನಗಳ ಪರೀಕ್ಷೆ), ಸೀವ್ಯ (ಬಟ್ಟೆ ಹೊಲೆಯುವುದು), ರಂಗ ಪರಿಜ್ಞಾನ (ರಂಗಭೂಮಿಯ ತಿಳಿವಳಿಕೆ), ಉಪಕರಣಕ್ರಿಯಾ (ಯಂತ್ರಗಳು, ಯಂತ್ರೋಪಕರಣಗಳು ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ತಯಾರಿಕೆ), ಮಾನವಿಧಿ (ಅಳತೆ ಮಾಡುವುದು ; ಯಾನವಿಧಿ–ಎಂದರೆ ಪಯಣಿಸುವುದು ಎಂಬರ್ಥವಿರುವ ಪಾಠಭೇದವೂ ಉಂಟು.),ಆಜೀವಜ್ಞಾನ (ಉಪಜೀವಿಕೆಯ ಎಂದರೆ ಜೀವನೋಪಾಯದ ತಿಳಿವಳಿಕೆ), ತಿರ್ಯಗ್ಯೋನಿಚಿಕಿತ್ಸಿತ (ಪಶುವೈದ್ಯ), ಮಾಯಾಕೃತ ಪಾಷಂಡಸಮಯ ಜ್ಞಾನ (ಮಾಯೆಯಿಂದ ಕೃತವಾದ ಪಾಷಂಡ ಸಮಯಗಳ ಜ್ಞಾನ), ಕ್ರೀಡಾ ಕೌಶಲ (ಆಟಗಳು, ಸ್ಪರ್ಧೆಗಳಲ್ಲಿ ನೈಪುಣ್ಯ), ಲೋಕಜ್ಞಾನ (ಪ್ರಪಂಚಜ್ಞಾನ), ವೈಚಕ್ಷಣ್ಯ (ವಿಚಕ್ಷಣತೆ), ಸಂವಾಹನ (ಅಂಗಮರ್ದನ), ಶರೀರ ಸಂಸ್ಕಾರ (ಶರೀರವನ್ನು ಸಂಸ್ಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಎಂದರೆ ವಸ್ತ್ರವಿಭೂಷಣಾದಿಗಳಿಂದ ಅನುಲೇಪನಾದಿಗಳಿಂದ ಎಂದರ್ಥ), ವಿಶೇಷಕೌಶಲ(ವಿಶೇಷ ಕಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರೌಢಿಮೆ), ಆಯುಃಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಅಕ್ಷವಿಧಾನ, ರೂಪಸಂಖ್ಯಾ, ಕ್ರಿಯಾಮಾರ್ಗ, ಬೀಜಗ್ರಹಣ, ನಯ ಜ್ಞಾನ, ಕರಣಾದಾನ, ಚಿತ್ರಾ ಚಿತ್ರವಿಧಿ,ಗೂಢರಾಶಿ, ತುಲ್ಯಾಭಿಹಾರ, ಕ್ಷಿಪ್ರಗ್ರಹಣ, ಅನುಪ್ರಾಪ್ತಿಲೇಖಾಸ್ಮೃತಿ, ಅಗ್ನಿಕ್ರಮ, ಛಲವ್ಯಾಮೋಹನ, ಗ್ರಹದಾನ (ಪಗಡೆ ಕವಡೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಆಡುವ ದ್ಯೂತವಿಶೇಷಗಳು), ಉಪಸ್ಥಾನವಿಧಿ (ಹುಂಜ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ನಿಲ್ಲುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು) ಯುದ್ಧ (ಅವುಗಳನ್ನು ಕಾಳಗವಾಡುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು), ರುತ (ಅವುಗಳ ಕೂಗು),

ಗತ (ಕುದುರೆ ಮೊದಲಾದವು ಓಡುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು), ನೃತ್ತ (ಹುಂಜ ಮೊದಲಾದವು ನರ್ತಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು), ಪುರುಷನ ಭಾವಗ್ರಹಣ (ಪುರುಷನ ಪ್ರೀತಿಭಾವವನ್ನು ಕಂಡುಕೊಳ್ಳುವ ಕಲೆ), ಸ್ವರಾಗ ಪ್ರಕಾಶನ (ಪ್ರಿಯವ್ಯಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ವರಾಗವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶ ಪಡಿಸುವುದು), ಪ್ರತ್ಯಂಗದಾನ (—), ನಖದಂತ ವಿಚಾರ (—), ನೀವೀಸ್ರಂಸನ (—), ಗುಹ್ಯ ಸಂಸ್ಪರ್ಶನ ಅನುಲೋಮ್ಯ (—), ಪರಮಾರ್ಥಕೌಶಲ (—), ಹರ್ಷಣ (—), ಸಮಾನಾರ್ಥತೆ-ಕೃತಾರ್ಥತೆ (—), ಅನುಪ್ರೋತ್ಸಾಹನ (—), ಮೃದುಕ್ರೋಧ ಪ್ರವರ್ತನ (ಅಲ್ಪವಾಗಿ ಕೋಪವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು), ಸಮ್ಯಕ್‌ಕ್ರೋಧ ನಿವರ್ತನ (ಕೋಪವನ್ನು ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ನಿವರ್ತಿಸುವುದು), ಕ್ರುದ್ಧಪ್ರಸಾದನ (ಕೋಪಿಷ್ಠನನ್ನು ಸಮಾಧಾನ ಪಡಿಸುವುದು ಮತ್ತು ಅವನ ಕ್ಷಮೆಯನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು), ಸುಪ್ತಾಪರಿತ್ಯಾಗ (—), ಚರಮಸ್ವಾಪವಿಧಿ (—), ಗುಹ್ಯಗೂಹನ (—), ಸಾಶ್ರುಪಾತವಾಗಿ ರಮಣನೆದುರಿನಲ್ಲಿ ಶಾಪನ (ಅಶ್ರುಪಾತ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಪ್ರಿಯವ್ಯಕ್ತಿಯೆದುರಿನಲ್ಲಿ ಶಪಥ ಮಾಡುವುದು), ಸ್ವಶಪಥಕ್ರಿಯಾ (ತನ್ನ ಮೇಲೆಯೇ ಶಪಥ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು), ಪ್ರಸ್ಥಿತಾನುಗಮನ (ಅಗಲಿದ ಪ್ರಿಯವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸುವುದು), ಪುನಃಪುನರ್ನಿರೀಕ್ಷಣ (ಪ್ರಿಯವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಮೇಲಿಂದ ಮೇಲೆ ನೋಡುವುದು). (ದಿ ಕಲಾಸ್. ಪು.೪೧-೪೪). (ಇ)ವಿದರ್ಭ ರಾಜನ ಚಂಪೂರಾಮಾಯಣವನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸಿದ ಲಕ್ಷ್ಮಣ ಕವಿಯ ಮೊದಲ ಪದ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುತ್ತ ರಾಮಚಂದ್ರನು ಹೇಳಿರುವುದು :–ಇತಿಹಾಸಾಗಮಾದಿಗಳು (ಇತಿಹಾಸ, ವೇದ, ಇತ್ಯಾದಿ), ಕಾವ್ಯಾಲಂಕಾರನಾಟಕ (ಕಾವ್ಯ ಅಲಂಕಾರ, ನಾಟಕ), ಗಾಯಕತ್ವ (ಹಾಡುಗಾರಿಕೆ), ಕವಿತ್ವ (ಕಾವ್ಯರಚನೆ), ಕಾಮಶಾಸ್ತ್ರ, ದುರೋದರ (ದ್ಯೂತ), ದೇಶಭಾಷೆಗಳು, ಲಿಪಿಜ್ಞಾನ, ಲಿಪಿಕರ್ಮ (ಲೆಪ್ಪ, ಲೇಖನ, ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಕೊರೆಯುವುದು), ವಾಚಕ(ವಾಚನ), ಸರ್ವ ಅಪದಾನಗಳು (ಎಲ್ಲ ಪೂರ್ವ ವೃತ್ತಾಂತಗಳು), ಸ್ವರಶಾಸ್ತ್ರ (ಉಚ್ಚಾರವಿಧಾನ ವಿದ್ಯೆ), ಶಾಕುನ (ಶುಭಾಶುಭ ನಿಮಿತ್ತಗಳು), ಸಾಮುದ್ರಿಕ (ಹಸ್ತ, ಪಾದ ಮತ್ತು ಶರೀರ ಪರೀಕ್ಷೆಯಿಂದ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಅದೃಷ್ಟ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ), ರತ್ನಶಾಸ್ತ್ರ (ರತ್ನ ಪರೀಕ್ಷೆ), ರಥಗತಿಕೌಶಲ (ರಥಚಾಲನ ಕೌಶಲ), ಅಶ್ವಗತಿ ಕೌಶಲ (ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ತಕ್ಕಂತೆ ನಡೆಸುವ ಕೌಶಲ), ಮಲ್ಲಶಾಸ್ತ್ರ (ಕುಸ್ತಿ), ಸೂದಕರ್ಮ (ಸೂಪಶಾಸ್ತ್ರ), ಭೂರುಹಗಳ ದೋಹದ (ಮರಗಳಿಗೆ ಕಸಿಮಾಡುವುದು, ಎಲ್ಲ ಬಗೆಯ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಡುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು ಇತ್ಯಾದಿ,), ಗಂಧವಾದ (ಗಂಧಕವನ್ನು ಮಿಶ್ರಣ ಮಾಡುವುದು, ಭಸ್ಮವಾಗಿ ಇಳಿಸುವುದು, ಶುದ್ಧೀಕರಿಸುವುದು ಇ.,), ಧಾತುವಾದ (ಧಾತುಗಳ ಮಿಶ್ರಣ, ಭಸ್ಮವಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸುವುದು, ಬೇರ್ಪಡಿಸುವುದು ಇತ್ಯಾದಿ). ಖನ್ಯಾವಾದ (ನಿಧಿ ನಿಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಗುರುತುಹಚ್ಚುವುದು, ಅಧೀನ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಇ.,), ರಸವಾದ (ಪಾದರಸದ ಮಿಶ್ರಣ ಇ.,), ಜಾಲವಾದ (ಮಂಕುಮಾಡುವುದು ಅಥವಾ ಮರುಳುಮಾಡುವುದು), ಅಗ್ನಿಸಂಸ್ತಂಭ (ಅಗ್ನಿಯ ಗುಣಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ಶಕ್ತಿಗಳನ್ನು ತಡೆಗೊಳಿಸುವುದು ; ನಿರ್ಬಾಧಿತವಾಗಿ ಬೆಂಕಿಯ ಮೇಲೆ ನಡೆಯುವ, ಕೈಯಲ್ಲಿ ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಗಳಿಸಿಕೊಡುವ ಒಂದು ಮಾಂತ್ರಿಕ ವಿದ್ಯೆ), ಖಡ್ಗಸ್ತಂಭ (ಖಡ್ಗಗಳಿಂದ ಗಾಯಗೊಳ್ಳದಿರಲು ಸಹಾಯಕವಾದ, ಖಡ್ಗದಿಂದ ಗಾಯಗೊಳಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ತಡೆಗೊಳಿಸುವ ಒಂದು ಮಾಂತ್ರಿಕ ವಿದ್ಯೆ), ಜಲಸ್ತಂಭ (ಜಲಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಅಥವಾ ಜಲಗುಣಗಳನ್ನು ತಡೆಗೊಳಿಸುವುದು ; ನೀರಿನ ಮೇಲೆ ದಿವಸಗಳವರೆಗೆ ನಡೆಯಲು ಸಹಾಯಕವಾಗುವ ಇನ್ನೊಂದು ಮಾಂತ್ರಿಕ ವಿದ್ಯೆ.), ವಾಚಸ್ತಂಭ (ಇನ್ನೊಬ್ಬನ ವಾಕ್ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ತಡೆಗೊಳಿಸುವ ಎಂದರೆ ಮಾತಾಡದಂತೆ ಮಾಡುವ ವಿದ್ಯೆ), ವಯಸ್ತಂಭ (ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಜರೆಯನ್ನೂ ಸ್ಥವಿರತೆಯನ್ನೂ ತಡೆಗೊಳಿಸುವ ವಿದ್ಯೆ.), ವಶ್ಯ (ಅನ್ಯವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ತನ್ನ ಪ್ರಭಾವಕ್ಕೆ ಒಳಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಹಾಯಕವಾದ ವಿದ್ಯೆ.), ಆಕರ್ಷಣ(ಅನ್ಯವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ತನ್ನ ಕಡೆಗೆ ಬರುವಂತೆ ಬಲಾತ್ಕರಿಸಲು ಸಹಾಯಕವಾಗುವ ವಿದ್ಯೆ), ವಿದ್ವೇಷಣ (ಒಬ್ಬನು ಇನ್ನೊಬ್ಬನನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಲು ಸಹಕಾರಿಯಾದ ವಿದ್ಯೆ), ಉಚ್ಚಾಟನ (ಓಡಿಸಿಬಿಡುವುದು, ಎಂದರೆ ಮನೆ ಅಥವಾ ಹಳ್ಳಿಯಂತಹ ಯಾವುದೇ ಸ್ಥಳದಿಂದ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಓಡಿಸಿಬಿಡುವುದು; ಹಾಗೆಯೇ ಭೂತಗಳು, ಪಿಶಾಚಿಗಳು, ಗ್ರಹಗಳು ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಆವಿಷ್ಟವಾದ ಮನೆಗಳಿಂದಲೋ ಮನುಷ್ಯರಿಂದಲೋ ಬಿಡಿಸಿ ಅಟ್ಟುವುದು.), ಮಾರಣ (ಅಭಿಚಾರವಿದ್ಯೆಯ ಸಹಾಯದಿಂದ ಇನ್ನೊಬ್ಬನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುದು), ಕಾಲವಂಚನ (ಸಮಯದ ವಂಚನೆ ಎಂದರೆ ಒಬ್ಬನು ತನ್ನ ಜೀವಿತವನ್ನು ಅಥವಾ ಕಾಲಧರ್ಮವನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಹಾಯಕವಾಗುವ ವಿದ್ಯೆ), ಪಯಸಿ ಪ್ಲವ ಚಾತುರ್ಯ (ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಧುಮುಕ್ಕುವ ಕೌಶಲ), ಪಾದುಕಾಸಿದ್ಧಿ (ಇಷ್ಟಬಂದೆಡೆಗೆ ತಕ್ಷಣವೇ ತೆರಳಲು ಸಹಾಯಕವಾದ ವಿದ್ಯೆ), ಮೃತ್ಸಿದ್ಧಿ (ಮಣ್ಣಿನ ಸಿದ್ಧಿ ; ಮಣ್ಣಿಂದ ತನಗೆ ಇಷ್ಟವಾದುದನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಸಹಾಯಕವಾದ ವಿದ್ಯೆ.), ಘುಟಿಕಾಸಿದ್ಧಿ (ಗುಳಿಗೆಗಳ ಸಿದ್ಧಿ ಎಂದರೆ ಸರ್ವವಿಧವಾದ ಅದ್ಭುತಗಳನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡಲು ಸಹಾಯಕವಾದ ವಿದ್ಯೆ), ಐಂದ್ರಜಾಲಿಕ (ಭ್ರಮೋತ್ಪಾದನೆ), ಅಂಜನ (ಭೂತಾಂಜನ, ದ್ರವ್ಯಾಂಜನ, ಅದೃಶ್ಯಾಂಜನ ಇತ್ಯಾದಿ ಅಂಜನವಿಧಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದು), ನರ ದೃಷ್ಟಿವಂಚನ (ಮನುಷ್ಯನ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ವಂಚಿಸುವುದು), ಸ್ವರವಂಚನ (ಸ್ವರವನ್ನು ಮರೆಮಾಚಿ ಇತರರನ್ನು ವಂಚಿಸುವುದು), ಮಣಿಸಿದ್ಧಿ (ಅದ್ಭುತಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ತೋರಿಸಲು ಸಹಾಯಕವಾಗುವ ರತ್ನಗಳ ಸಿದ್ಧಿ), ಮಂತ್ರಸಿದ್ಧಿ (ಮಂತ್ರಗಳ ಸಿದ್ಧಿ), ಔಷಧಸಿದ್ಧಿ (ಮದ್ದು ಮೂಲಿಕೆಗಳ, ಔಷಧಗಳ ಸಿದ್ಧಿ), ಚೋರಕರ್ಮ (ಕಳ್ಳತನ), ವೃತ್ರಕ್ರಿಯಾ (ವೃತ್ರ ಎಂಬ ಜಾತಿಯ ಶಿಲೆಯ ಕೆಲಸ), ಲೋಹಕ್ರಿಯಾ, ಅಶ್ಮಕ್ರಿಯಾ (ಶಿಲೆಯ ಕೆಲಸ), ಮೃತ್‌ಕ್ರಿಯಾ, ದಾರುಕ್ರಿಯಾ, ವೇಣುಕ್ರಿಯಾ, ವರ್ಮಕ್ರಿಯಾ (ಲೋಹಕವಚ ನಿರ್ಮಾಣ), ಅಂಜನಕ್ರಿಯಾ (ಅಂಜನ ತಯಾರಿಕೆ), ಅದೃಶ್ಯಕರಣೀ (ಅದೃಶ್ಯನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ವಿದ್ಯೆ), ದೂರಕರಣೀ (ತನ್ನನ್ನಾಗಲೀ ಇತರರನ್ನಾಗಲೀ ದೂರಾಂತರಿಸುವ ಒಂದು ವಿದ್ಯೆ), ಮೃಗಯಾರತಿ (ಬೇಟೆಯ ವ್ಯಸನ), ವಾಣಿಜ್ಯ, ಪಾಶುಪಾಲ್ಯ, ಕೃಷಿ, ಆಹವಕರ್ಮ (ಯುದ್ಧವಿದ್ಯೆ), ಲಾವಕಕುಕ್ಕುಟ ಮೇಷಾದಿ ಯುದ್ಧ ಕಾರಣ ಕೌಶಲ (ಲಾವಗೆ, ಹುಂಜ ಮತ್ತು ಟಗರುಗಳನ್ನು ಹೋರಾಡುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಕೌಶಲ).(ದಿ ಕಲಾಸ್, ಪು.೪೪–೫೦).(ಈ) ಇತಿಹಾಸ, ಆಗಮ, ಕಾವ್ಯಾಲಂಕಾರ, ನಾಟಕ, ಗಾಯಕತ್ವ, ಕವಿತ್ವ, ಕಾಮಶಾಸ್ತ್ರ, ದುರೋದರ, ದೇವಭಾಷಾಲಿಪಿಜ್ಞಾನ, ಲಿಪಿಕರ್ಮ, ವಾಚನ, ಗಣಕ, ವ್ಯವಹಾರ, ಸ್ವರಶಾಸ್ತ್ರ, ಶಾಕುನ, ಸಾಮುದ್ರಿಕ, ರತ್ನಶಾಸ್ತ್ರ, ಗಜಾಶ್ವರಥಕೌಶಲ, ಮಲ್ಲಶಾಸ್ತ್ರ, ಸೂಪಕರ್ಮ, ಭೂರುಹದೋಹದ, ಗಂಧವಾದ, ಧಾತು

ವಾದ, ಖನಿವಾದ, ರಸವಾದ, ಬಿಲವಾದ, ಅಗ್ನಿಸಂಸ್ತಂಭ, ಖಡ್ಗಸ್ತಂಭ, ಜಲಸ್ತಂಭ, ವಾಚಸ್ತಂಭ, ವಯಸ್ತಂಭ, ವಶೀಕರಣ, ಆಕರ್ಷಣ, ಮೋಹನ, ವಿದ್ವೇಷಣ, ಉಚ್ಚಾಟನ, ಮಾರಣ, ಕಾಲವಂಚನ, ಪರಕಾಯ ಪ್ರವೇಶ, ಪಾದುಕಾಸಿದ್ಧಿ, ವಾಕ್ಸಿದ್ಧಿ, ಘುಟಿಕಾಸಿದ್ಧಿ, ಐಂದ್ರಜಾಲಿಕ, ಅಂಜನ, ಪರದೃಷ್ಟಿವಂಚನ, ಸ್ವರವಂಚನ, ಮಣಿಮಂತ್ರೌಷಧ ಸಿದ್ಧಿ, ಚೋರಕರ್ಮ, ಚಿತ್ರಕ್ರಿಯಾ, ಲೋಹಕ್ರಿಯಾ, ಅಶ್ಮಕ್ರಿಯಾ, ಮೃತ್‌ಕ್ರಿಯಾ, ದಾರುಕ್ರಿಯಾ, ವೇಣುಕ್ರಿಯಾ,ಚರ್ಮಕ್ರಿಯಾ,ಅಂಬರಕ್ರಿಯಾ,ಅದೃಶ್ಯಕರಣ, ದಂತಿಕರಣ, ಮೃಗಯಾವಿಧಿ, ವಾಣಿಜ್ಯ, ಪಾಶುಪಾಲ್ಯ, ಕೃಷಿ, ಆಸವಕರ್ಮ, ಲಾವಕುಕ್ಕುಟ ಮೇಷಾದಿಯುದ್ಧಕಾರಕಕೌಶಲ(ಶಿವತತ್ತ್ವ ರತ್ನಾಕರ. ೧–೨–೪೩–೫೩.) (ಉ) ವೇದಾಸ್ಸರ್ವೇಸವೇದಾಂಗಾ ಇತಿಹಾಸಸ್ತಥಾಗಮ ನ್ಯಾಯಶಾಸ್ತ್ರ, ಕಾವ್ಯಾಲಂಕಾರನಾಟಕ, ಕವಿತ್ವ, ಕಾಮಶಾಸ್ತ್ರ,ದ್ಯೂತನೈಪುಣ್ಯ, ದೇಶಭಾಷಾ ಪರಿಜ್ಞಾನ, ಲಿಪಿಜ್ಞಾನ, ಲಿಪಿಕ್ರಿಯಾ, ಸಮಸ್ತಾವಧಾನ (ಹಲವು ವಿಷಯಗಳ ಮೇಲೆ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗಮನಕೊಡುವುದು), ಸ್ವರಶಾಸ್ತ್ರ, ವಾ ಚ ಕ , ಸಾಮುದ್ರಿಕ, ಶಾಕುನ, ರತ್ನಪರೀಕ್ಷೆ, ಸ್ವರ್ಣಪರೀಕ್ಷೆ, ತುರಗಲಕ್ಷಣ, ಗಜಶಾಸ್ತ್ರ, ಮಲ್ಲವಿದ್ಯೆ, ಪಾಕಕರ್ಮ, ದಶದೋಹಲವಿದ್ಯೆ, ಗಂಧವಾದ, ಧಾತುವಾದ, ಖನೀವಾದ, ರಸವಾದ, ಅಗ್ನಿಸ್ತಂಭ, ಜಲಸ್ತಂಭ, ಅಸಿಸ್ತಂಭನ, ವಾಯುಸ್ತಂಭ, ವಶ್ಯ, ಮೋಹನ, ಆಕರ್ಷಣ, ಉಚ್ಚಾಟನ, ವಿದ್ವೇಷ, ಮಾರಣ, ಕಾಲವಂಚನ, ವಾಣಿಜ್ಯ, ಪಾಶುಪಾಲ್ಯ, ಕೃಷಿ, ಆಸವಕರ್ಮ, ಲಾವುಕಾಯೋಧನಪ್ರೌಢಿ (ಲಾವಗೆಗಳನ್ನು ಕಾದುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಕೌಶಲ), ಮೇಷಯುದ್ಧಕೌಶಲ, ರತಿಕೌಶಲ, ಆಖೇಟ, ಅದೃಶ್ಯಕರಣೀ, ಚಿತ್ರರೋಹಕ್ರಿಯಾ (?), ಅಶ್ಮಕ್ರಿಯಾ, ಮೃತ್ಕ್ರಿಯಾ, ದಾರುಕ್ರಿಯಾ, ವೇಣುಕ್ರಿಯಾ, ಚರ್ಮಕ್ರಿಯಾ, ಅಂಬರಕ್ರಿಯಾ, ದೂರಕರಣೀ, ಚೋರಕರ್ಮ, ಅಂಜನಕರ್ಮ, ಮಂತ್ರೌಷಧಸಿದ್ಧಿ, ಸ್ವರವಂಚನ, ದೃಷ್ಟಿವಂಚನ, ಜಲಪ್ಲವನಸಿದ್ಧಿ,ವಾಕ್ಸಿದ್ಧಿ, ಘುಟಿಕಾಸಿದ್ಧಿ,ಪಾದುಕಾಸಿದ್ಧಿ, ಇಂದ್ರಜಾಲ,ಮಹೇಂದ್ರಜಾಲ(ಶ್ರೀತತ್ತ್ವನಿಧಿ,ಪು. ೧೦೨-ದಿ ಕಲಾಸ್ ಪು. ೭೨). (ಊ) ಶುಕ್ರನೀತಿಸಾರದಲ್ಲಿ: ಹಾವಭಾವಾದಿ ಸಂಯುಕ್ತನರ್ತನ (ಹಾವಭಾವಾದಿ ಯುಕ್ತವಾದ ನರ್ತನ), ಅನೇಕವಾದ್ಯವಿಕೃತಿ ತದ್ವಾದನಜ್ಞಾನ (ಹಲವು ವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ಗೋಷ್ಠಿಯಲ್ಲಿ ನುಡಿಸುವುದರ ಕೌಶಲ), ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರ ವಸ್ತ್ರಾಲಂಕಾರ ಸಂಧಾನ (ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರ ವಸ್ತ್ರಾಲಂಕಾರಗಳ ಯೋಜನೆಯಲ್ಲಿ ಸಹಾಯ ಮಾಡುವುದು), ಅನೇಕರೂಪಾವಿರ್ಭಾವಕೃತಿಜ್ಞಾನ (ದಾರುಶಿಲಾದಿಗಳಿಂದ ವಿವಿಧಾಕೃತಿಗಳ ನಿರ್ಮಾಣ), ಶಯ್ಯಾಸ್ತರಣ ಸಂಯೋಗ ಪುಷ್ಪಾದಿಗ್ರಥನ (ಹೂಗಳಿಂದ ಹಾಸಿಗೆಗಳನ್ನೂ ಹಾರಗಳನ್ನೂ ಮಾಡುವುದು), ದ್ಯೂತಾದ್ಯನೇಕ ಕ್ರೀಡಾಭಿರಂಜನ (ದ್ಯೂತಾದಿ ಅನೇಕ ಕ್ರೀಡಾದಿಗಳಿಂದ ಮನೋರಂಜನೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು), ಅನೇಕಾಸನ ಸಂಧಾನ ರತಿಜ್ಞಾನ (ಅನೇಕ ಆಸನಗಳಲ್ಲಿ ರತಿಯ ಜ್ಞಾನ), ಮಕರಂದಾಸವಾದಿಗಳ ಮದ್ಯಾದಿಗಳ ಕೃತಿ (ಮಕರಂದಾಸವ ಮತ್ತು ಇತರ ಮದ್ಯಾದಿಗಳ ತಯಾರಿಕೆ), ಶಲ್ಯಗೂಢಾಹೃತಿ, ಸಿರಾವ್ರಣ, ವ್ಯಧಜ್ಞಾನ (ನೆಟ್ಟ ಬಾಣಗಳನ್ನೂ ಕತ್ತಿಗಳನ್ನೂ ತೆಗೆಯುವುದು ಮತ್ತು ಗಾಯಗಳನ್ನೂ, ರಕ್ತನಾಳಗಳನ್ನೂ ಕೆರೆದು ತೆಗೆಯುವುದು), ಹೀನಾದಿರಸಸಂಯೋಗಾನ್ನಾದಿ ಸಂಪಾಚನ (ವಿವಿಧರಸ ಸಂಯೋಜನೆಯಿಂದ ವಿವಿಧ ಪಾಕಗಳ ತಯಾರಿಕೆ), ವೃಕ್ಷಾದಿಪ್ರಸವಾರೋಪಪಾಲನಾದಿಕೃತಿ (ಗಿಡಗಳನ್ನು ಕಸಿಮಾಡುವುದು ಮತ್ತು ಪೋಷಣೆ), ಪಾಷಾಣಧಾತ್ವಾದಿದೃತಿಭಸ್ಮಕರಣ (ಪಾಷಾಣ ಧಾತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಕರಗಿಸುವುದು, 'ಭಸ್ಮ' ಮಾಡುವುದು), ಸಕಲ ಇಕ್ಷುವಿಕಾರಗಳ ಕೃತಿಜ್ಞಾನ (ಕಬ್ಬಿನ ಹಾಲಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಬಹುದಾದ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತಯಾರಿಸುವುದು), ಧಾತ್ವೌಷಧಿಗಳ ಸಂಯೋಗಕ್ರಿಯಾಜ್ಞಾನ (ಧಾತು ಮತ್ತು ಓಷಧಿಗಳ ಮಿಶ್ರಣ), ಧಾತುಸಾಂಕರ್ಯಪಾರ್ಥಕ್ಯಕರಣ (ಧಾತುಗಳ ಮಿಶ್ರಣ ಮತ್ತು ಪೃಥಕ್ಕರಣ), ಧಾತ್ವಾದಿಗಳ ಸಂಯೋಗಾಪೂರ್ವವಿಜ್ಞಾನ (ಧಾತ್ವಾದಿಗಳ ಹೊಸ ಹೊಸ ಮಿಶ್ರಣಗಳ ಜ್ಞಾನ), ಕ್ಷಾರನಿಷ್ಕಾಸನ ಜ್ಞಾನ (ಧಾತ್ವಾದಿಗಳಿಂದ ಷಡ್ರಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ 'ಕ್ಷಾರ'ವನ್ನು ತೆಗೆಯುವುದು), ಪದಾದಿನ್ಯಾಸದಿಂದ ಶಸ್ತ್ರಸಂಧಾನನಿಕ್ಷೇಪ (ಬಿಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಹಜ್ಜೆಯನ್ನಿಡುವುದು ಮುಂತಾದುದರಿಂದ ಬಿಲ್ಲನ್ನು ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸುವುದು ಮತ್ತು ಅದರಿಂದ ಬಾಣ ಪ್ರಯೋಗಮಾಡುವುದು), ಸಂಧ್ಯಾಘಾತಾಕೃಷ್ಟಿಭೇದಗಳಿಂದ ಮಲ್ಲಯುದ್ಧ (ಬಗೆಬಗೆಯ ಪಟ್ಟಿನಿಂದ ಬಗೆಬಗೆಯಾಗಿ ಕುಸ್ತಿಮಾಡುವುದು), ಅಭಿಲಕ್ಷಿತ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಯಂತ್ರಾದ್ಯಸ್ತ್ರನಿಪಾತನ (ಗುರಿಯನ್ನು ಭೇದಿಸುವಂತೆ 'ಯಂತ್ರಗಳಿಂದ' ಬಾಣಾದಿಗಳನ್ನು ಬಿಡುವುದು), ವಾದ್ಯಸಂಕೇತದಿಂದ ವ್ಯೂಹರಚನಾದಿ (ವಾದ್ಯವಾದನಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಸೇನೆಯನ್ನು ವ್ಯೂಹವಾಗಿ ರಚಿಸುವುದು), ಗಜಾಶ್ವರಥಗಳ ಮೇಲಿಂದ ಯುದ್ಧಸಂಯೋಜನ (ಗಜಾಶ್ವರಥಗಳನ್ನು ಹತ್ತಿದವರಾಗಿ ಯುದ್ಧೋನ್ಮುಖರಾಗುವುದು) ವಿವಿಧಾಸನ ಮುದ್ರೆಗಳಿಂದ ದೇವಾತಾತೋಷಣ (ವಿವಿಧ ಆಸನ ಮತ್ತು ಮುದ್ರೆಗಳಿಂದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಒಲಿಸುವುದು), ಸಾರಥ್ಯ (ರಥಚಾಲನ), ಗಜಾಶ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ ಗತಿಶಿಕ್ಷಣ (ಆನೆ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ತರಬೇತು ಮಾಡುವುದು), ಮೃತ್ತಿಕಾಕಾಷ್ಠಪಾಷಾಣ ಧಾತುಭಾಂಡಾದಿ ಸತ್ಕ್ರಿಯೆ (ಮಣ್ಣು, ಮರ, ಕಲ್ಲು ಮತ್ತು ಲೋಹಗಳಿಂದ ಪಾತ್ರೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಮಾಡುವುದು), ಚಿತ್ರಾದ್ಯಾಲೇಖನ (ಚಿತ್ರಲೇಖನ), ತಟಾಕವಾಪೀ ಪ್ರಾಸಾದ ಸಮಭೂಮಿಕ್ರಿಯೆ (ಕೆರೆ, ಕೊಳ, ಮನೆ ಇವುಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವುದು, ಭೂಮಿಯನ್ನು ಸಮತಲಗೊಳಿಸುವುದು), ಘಟ್ಯಾದ್ಯನೇಕಯಂತ್ರಗಳ ವಾದ್ಯಗಳ ಕೃತಿ (ಘಟೀಯಂತ್ರಾದಿ ಅನೇಕ ಯಂತ್ರಗಳನ್ನೂ ವಾದ್ಯಗಳನ್ನೂ ತಯಾರಿಸುವುದು), ಹೀನಮಧ್ಯಾದಿ ಸಂಯೋಗ ವರ್ಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ರಂಜನ (ವಿವಿಧ ಪ್ರಮಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಬೆರಸಿದ ಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಚಿತ್ರರಚನೆ), ಜಲವಾಯ್ವಗ್ನಿ ಸಂಯೋಗನಿರೋಧಗಳಿಂದ ಕ್ರಿಯೆ (ನೀರು ಬೆಂಕಿ ಮತ್ತು ಗಾಳಿಗಳನ್ನೊಂದುಗೂಡಿಸಿಯೂ ನಿರೋಧಿಸಿಯೂ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವುದು.), ನೌಕಾರಥಾದಿ ಯಾನಗಳ ಕೃತಿಜ್ಞಾನ (ನೌಕಾರಥಾದಿ ಯಾನಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಜ್ಞಾನ), ಸೂತ್ರಾದಿ ರಜ್ಜುಕರಣ ವಿಜ್ಞಾನ (ನೂಲು, ಹಗ್ಗ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದು), ಅನೇಕ ತಂತು ಸಂಯೋಗಗಳಿಂದ ಪಟಬಂಧ (ನೂಲನ್ನು ನೆಯ್ದು ಬಟ್ಟೆಮಾಡುವುದು), ವೇಧಾದಿ ಸದಸಜ್ಞಾನ (ರತ್ನಪರೀಕ್ಷೆಯ ಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ರತ್ನಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವುದು ಮೆಜ್ಜುಕೊರೆಯುವುದು ಇತ್ಯಾದಿ), ಸ್ವರ್ಣಾದಿಗಳ ಯಾಥಾರ್ಥ್ಯ ವಿಜ್ಞಾನ (ಸ್ವರ್ಣಾದಿಗಳ ಪರೀಕ್ಷೆಯ ಜ್ಞಾನ), ಕೃತ್ರಿಮಸ್ವರ್ಣರತ್ನಾದಿ ಕ್ರಿಯಾಜ್ಞಾನ (ಕೃತಕವಾಗಿ ಸ್ವರ್ಣ ಮತ್ತು ರತ್ನಾದಿಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವ ಜ್ಞಾನ), ಸ್ವರ್ಣಾದ್ಯಲಂಕಾರ ಕೃತಿ (ಚಿನ್ನದಿಂದ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದು), ಲೇಪಾದಿ ಸತ್ಕೃತಿ (ಗಿಲೀಟು, ಪಾಲಿಷ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಲೇಪನಕ್ರಿಯೆ), ಚರ್ಮಗಳ ಮಾರ್ದವಾದಿ ಕ್ರಿಯಾಜ್ಞಾನ (ಚರ್ಮವನ್ನು ಹದಮಾಡುವುದ

ಇತ್ಯಾದಿ), ಪಶುಚರ್ಮಾಂಗನಿರ್ಹಾರಜ್ಞಾನ (ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಅಂಗಗಳಿಂದ ಚರ್ಮ ಮತ್ತು ಇತರ ಅಂಗಾಂಶಗಳನ್ನು ತೆಗೆಯುವ ತಿಳಿವಳಿಕೆ), ದುಗ್ಧದೋಹಾದಿಘೃತಾಂತ ವಿಜ್ಞಾನ (ಹಾಲನ್ನು ಕರೆಯುವುದು ಅದರಿಂದ ತುಪ್ಪಮಾಡುವುದು – ಇವುಗಳ ಪರಿಕ್ರಮದ ಜ್ಞಾನ), ಕಂಚುಕಾದಿಗಳ ಸೀವನ ವಿಜ್ಞಾನ (ಕಂಚುಕಾದಿಗಳನ್ನು ಹೊಲಿಯುವುದು), ಜಲಬಾಹ್ವಾದಿಭಿಸ್ತರಣ (ತೋಳು ಮುಂತಾದುದರಿಂದ ನೀರಲ್ಲಿ ಈಜುವುದು), ಗೃಹಭಾಂಡಾದಿ ಮಾರ್ಜನ ವಿಜ್ಞಾನ (ಮನೆಗಳು, ಮನೆಯ ಪಾತ್ರೆ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತೊಳೆಯುವುದರ ಜಾಣ್ಮೆ), ವಸ್ತ್ರಸಮ್ಮಾರ್ಜನ (ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಒಗೆದು ಮಡಿಮಾಡುವುದು), ಕ್ಷುರಕರ್ಮ (ಕ್ಷೌರ), ತಿಲಮಾಂಸಾದಿ ಸ್ನೇಹ ನಿಷ್ಕಾಸನ ಕೃತಿ (ಎಳ್ಳು, ಮಾಂಸ ಮೊದಲಾದವರಿಂದ ಸಾರವನ್ನು ತೆಗೆಯುವುದು), ಸೀರಾದ್ಯಾಕರ್ಷಣಜ್ಞಾನ (ಉಳುವುದು, ಕಳೆಕೀಳುವುದು ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಜ್ಞಾನ), ವೃಕ್ಷಾದ್ಯಾರೋಹಣಜ್ಞಾನ (ಮರ ಹತ್ತುವುದು ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ಜ್ಞಾನ), ಮನೋನುಕೂಲಸೇವಾ ಕೃತಿಜ್ಞಾನ (ಅನ್ಯರಿಗೆ ಮೆಚ್ಚಿಕೆಯಾಗುವಂತೆ ಸೇವೆಯನ್ನು ಮಾಡುವುದರ ತಿಳಿವಳಿಕೆ), ವೇಣುತೃಣಾದಿಪಾತ್ರ ಕೃತಿಜ್ಞಾನ (ಬಿದುರು, ಲಾಳದ ಕಡ್ಡಿ ಅಥವಾ ಜೊಂಡು ಮೊದಲಾದವರಿಂದ ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದರ ತಿಳಿವಳಿಕೆ), ಕಾಚಪಾತ್ರಾದಿಕರಣ ವಿಜ್ಞಾನ (ಗಾಜಿನಿಂದ ಪಾತ್ರೆ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಮಾಡುವುದರ ತಿಳಿವಳಿಕೆ), ಜಲಸಂಸೇಚನ ಸಂಹರಣ (ನೀರನ್ನು ತರುವುದು, ತಳಿಯುವುದು), ಲೋಹಾಭಿಸಾರ ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಕೃತಿಜ್ಞಾನ (ಲೋಹಗಳಿಂದ ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದರ ತಿಳಿವಳಿಕೆ), ಗಜಾಶ್ವವೃಷಭೋಷ್ಟ್ರಪಲ್ಯಾಣಾದಿ ಕ್ರಿಯೆ (ಆನೆ ಕುದುರೆ ಎತ್ತು ಒಂಟೆ–ಇವುಗಳ ಸವಾರಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಹಲ್ಲಣ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಮಾಡುವುದು), ಶಿಶುವಿನ ಸಂರಕ್ಷಣ ಧಾರಣ ಕ್ರೀಡನ ಜ್ಞಾನ (ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಬೆಳೆಸುವುದು, ಎತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಒಡನಾಡುವುದು – ಇವುಗಳ ತಿಳಿವಳಿಕೆ), ಅಪರಾಧಿ ಜನಸುಯುಕ್ತತಾಡನ ಜ್ಞಾನ (ಅಪರಾಧಿಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಶಿಕ್ಷಿಸುವುದರ ತಿಳಿವಳಿಕೆ), ನಾನಾದೇಶೀಯವರ್ಣ ಸುಸಮ್ಯಗ್ಲೇಖನ ಜ್ಞಾನ (ನಾನಾ ದೇಶಗಳ–ಅಕ್ಷರಮಾಲೆಯ–ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬರೆಯುವುದರ ತಿಳಿವಳಿಕೆ), ತಾಂಬೂಲರಕ್ಷಾದಿಕೃತಿ ವಿಜ್ಞಾನ (ತಾಂಬೂಲ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವುದರ ತಿಳಿವಳಿಕೆ), ಆದಾನ (ಕಲೆಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವುದು ಅಥವಾ ಹೃದ್ಗತ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು), ಆಶುಕಾರಿತ್ವ (ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಕಾರ್ಯಮಾಡುವುದು), ಪ್ರತಿದಾನ (ಕಲೆಗಳನ್ನು ಮರಳಿ ಕೊಡುವುದು ಅಥವಾ ಕಲಿಸುವುದು), ಚಿರಕ್ರಿಯೆ(ವಿಳಂಬವಾಗಿ ಕಾರ್ಯಮಾಡುವುದು.) (ಶುಕ್ರನೀತಿಸಾರ. ಪು. ೧೨೬–ದಿ ಕಲಾಸ್ ಪು. ೫೨–೫೬). (ಖ) ಪಾಂಚಲ ಬಾಭ್ರವ್ಯನ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಕಾಮಶಾಸ್ತ್ರದ : (i) ಆಲಿಂಗನ ಭೇದಗಳು–ಸ್ಪೃಷ್ಟಕ, ವಿದ್ಧಕ, ಉದ್ಘೃಷ್ಟಕ, ಪೀಡಿತಕ, ಲತಾವೇಷ್ಟಿತಕ, ವೃಷಾಧಿರೂಢಕ, ತಿಲತಂಡುಲಕ, ಕ್ಷೀರನೀರಕ ; (ii) ಚುಂಬನ ಭೇದಗಳು–ಸಮ, ತಿರ್ಯಕ್,ಉದ್ಭ್ರಾಂತ,ಅವಪೀಡಿತ; (iii) ದಂತಕರ್ಮ–ಗೂಢಕ, ಉಚ್ಛೂನಕ, ಬಿಂದು, ಬಿಂದುಮಾಲಾ, ಪ್ರವಾಸಮಣಿ, ಮಣಿಮಾಲಾ,ಖಂಡಾಭ್ರಕ,ವರಾಹಚರ್ವಿಕ; (iv) ನಖಕ್ಷತ–ಆಚ್ಛುರಿತಕ, ಅರ್ಧಚಂದ್ರ, ಮಂಡಲ, ರೇಖಾ, ವ್ಯಾಘ್ರನಖ, ಮಯೂರಪದಕ, ಶಶಪ್ಲುತಕ,ಉತ್ಪಲಪತ್ರಕ;(v)ಸೀತ್ಕಾರ–ಹಿಂಕಾರ,ಸ್ತನಿತ,ಕೂಜಿತ, ರುದಿತ, ಸೂತ್ಕೃತ, ದೂತ್ಕೃತ, ಫೂತ್ಕೃತ, ಅಂಬಾರ್ಥಕ ಶಬ್ದಗಳು; (vi) ಸಂವೇಶನ–ಉತ್ಫುಲ್ಲಕ, ವಿಜೃಂಭಿತಕ, ಇಂದ್ರಾಣಿಕ, ಸಂಪುಟಕ, ಪೀಡಿತಕ, ವೇಷ್ಟಿತಕ, ವಾಡವಕ; (vii)ಉಪಸೃಪ್ತಕ–ಉಪಸೃಪ್ತಕ, ಮಂಥನ, ಹುಲ, ಅವಮರ್ದನ, ಪೀಡಿತಕ, ನಿರ್ಘಾತ, ವರಾಹಘಾತ, ವೃಷಾಘಾತ, ಚಟಕವಿಲಸಿತ, ಸಂಪುಟ; (viii) ನರಾಯಿತ –ಸಂದಂಶ,ಭ್ರಮರಕ, ಪ್ರೇಂಖೋಲಿತಕ; (ix)ಔಪರಿಷ್ಟಕ–ನಿಮಿತ, ಪಾರ್ಶ್ವತೋದಷ್ಟ. ಬಹಿಸ್ಸಂದಂಶ, ಅಂತಸ್ಸಂದಂಶ, ಚುಂಬಿತಕ, ಪರಿಮೃಷ್ಟಕ, ಆಮ್ರಚೂಷಿತಕ, ಸಂಗರ. (ಕಾಮಸೂತ್ರ. ಪು. ೯೬–೧೭೬–ದಿ ಕಲಾಸ್. ೩೭–೪೯). (ಗ) ಮಹಿಳಾಗುಣಗಳು:– ನೃತ್ಯ, ಔಚಿತ್ಯ, ಚಿತ್ರ, ವಾದಿತ್ರ, ಮಂತ್ರ, ತಂತ್ರ, ಜ್ಞಾನ, ವಿಜ್ಞಾನ, ದಂಭ, ಜಲಸ್ತಂಭ, ಗೀತನಾದ, ತಾಲಮಾನ, ಮೇಘವೃಷ್ಟಿ, ಫಲಾಕೃಷ್ಟಿ, ಆರಾಮರೋಪಣ, ಆಚಾರಗೋಪನ, ಧರ್ಮವಿಚಾರ, ಶಕುನಸಾಗರ, ಕ್ರಿಯಾಕಲ್ಪ, ಸಂಸ್ಕೃತಜಲ್ಪ, ಪ್ರಸಾದ ನೀತಿ, ಧರ್ಮನೀತಿ, ವರ್ಣಿಕಾವೃದ್ಧಿ, ಸುವರ್ಣಸಿದ್ಧಿ, ಸುರಭಿತೈಲಕರಣ, ಲೀಲಾಸಂಚಾರಣ, ಗಜತುರಗ ಪರೀಕ್ಷಣ, ಪುರುಷಸ್ತ್ರೀಲಕ್ಷಣ, ಸುವರ್ಣರತ್ನಭೇದ, ಅಷ್ಟಾದಶಲಿಪಿ ಪರಿಚ್ಛೇದ, ತತ್ಕಾಲಬುದ್ಧಿ, ವಾಸ್ತುಸಿದ್ಧಿ, ವೈದ್ಯಕಕ್ರಿಯಾ, ಕಾಮವಿಕ್ರಿಯಾ, ಘಟಭ್ರಮ, ಸಾರಿಪರಿಶ್ರಮ, ಅಂಜನ ಯೋಗ, ಚೂರ್ಣಯೋಗ, ಹಸ್ತಲಾಘವ, ವಚನಪಾಟವ, ಭೋಜ್ಯವಿಧಿ, ವಾಣಿಜ್ಯವಿಧಿ, ಮುಖಮಂಡನ, ಶಾಲಿಖಂಡನ, ಕಥಾಕಥನ, ಪುಷ್ಪಗ್ರಥನ, ವಕ್ರೋಕ್ತಿ, ಕಾವ್ಯಶಕ್ತಿ, ಸ್ಫಾರವೇಷ, ಸಕಲಭಾಷಾವಿಶೇಷ, ಅಭಿಧಾನ ಜ್ಞಾನ, ಆಭರಣ ಪರಿಧಾನ, ಭೃತ್ಯೋಪಚಾರ, ಗೃಹಾಚಾರ, ಕಾವ್ಯಕರಣ, ಪರನಿರಾಕರಣ, ರಂಧನ, ಕೇಶಬಂಧನ, ವೀಣಾನಿನಾದ, ವಿತಂಡಾವಾದ, ಅಂಕವಿಚಾರ, ಲೋಕವ್ಯವಹಾರ, ಅಂತಾಕ್ಷರಿಕಾ, ಪ್ರಶ್ನಪ್ರಹೇಲಿಕಾ (ಕಲ್ಪಾಂತರ ವಾಚ್ಯಾನಿ–ದಿ ಕಲಾಸ್. ೭೬–೭೭) (ಶ್ರೀವತ್ಸ ನಿಘಂಟು. ಪುಟ ೯೩ ಮತ್ತು ೩೩೬); ಕವಿ ಗಮಕಿ ವಾದಿ ಗಾಯಕ ವಾಗ್ಮಿ ನಟ ಹಾಸ್ಯದವರಾದಿ ಚೌಷಷ್ಟಿಕಲೆಯುವರು (ಹಲಪು. ೪೭–೪೩). **ಚೌಷಷ್ಟಿಕಳೆ:** ಅತಿ ಚತುರ ಚೌಷಷ್ಟಿಕಳೆ ಸಾಮಭೇದಾದಿ ಮಂತ್ರಾಳಾಪ ವೀಶಭಕ್ತಿ ನುತವೀರ ವಿತರಣಗುಣಂ . . . ನೆರೆದು ರೂಪಾದುದೆಂಬಂತೆ (ಹಡಕಾ. ೧–೪೬).

[ಚೌಷಷ್ಟಿ + ಕಲೆ$_3$]

ಚೌಷಷ್ಟಿಕಳೆ 'ಚೌಷಷ್ಟಿಕಲೆ' ನೋ.

ಚೌಷಷ್ಟಿವಿದ್ಯೆ (ನಾ).=ಚೌಷಷ್ಟಿಕಲೆ: ಚೌಷಷ್ಟಿವಿದ್ಯಾಕಳಾವಿದನೆನಿಸಿಕೊಂಬನಲ್ಲದೆ ಲಿಂಗವಂತನೆನಿಸಿಕೊಂಬುದಿಲ್ಲ (ಮಡಿಮಾ. ೪೩–೬೧); ಚೌಷಷ್ಟಿವಿದ್ಯಾಕಲಾಭರಿತ ಸುಪ್ರೌಢ ಶಿಷ್ಯಾಸಂತತಿಯ ಸನ್ಮಾರ್ಗ ಶೀಲವರ್ತನೆಯೊಳು (ವೀಶ್ವಪು. ೭–೧೭–೨); ಕಲಿಸಿದನು ಚೌಷಷ್ಟಿವಿದ್ಯಾವಳಿಗಳನು (ನಿಧಾಗ. ೧೦–೪೧–೭); ಭರತನಾಟಕ ಮದನಶಾಸ್ತ್ರ ಕವಿತಾರಚನೆ ಪಿರಿದೆನಿಪ ಚೌಷಷ್ಟಿವಿದ್ಯಾಕಳಾಪ್ರೌಢಿ (ಧಿಕ್ಕಾಚ. ೩–೯); ಚೌಷಷ್ಟಿವಿದ್ಯೆ ಕಲೆಗಳಿಲ್ಲದಂದು . . . ನಿಮ್ಮ ನೀವರಿಯದೆ ಅನಂತಕಾಲವಿರ್ದಿರಂದು (ಅಖಂಡೇ. ೧–೧).

[ಚೌಷಷ್ಟಿ + ವಿದ್ಯೆ]

ಚೌಸರ, ಚವುಸರ (ನಾ). ನಾಲ್ಕು ಎಳೆಗಳ ಸರ : ತೋರಮುತ್ತಿನ ಕಂಠಮಾಲೆ ಚೌಸರದಿಂದ ವಾರಿಜಗಂಧಿಯೆಸೆದಳು (ಶಂನವಿ. ೯–೭೦). **ಚವುಸರ :** ಮುತ್ತಿನೋಲೆಯ ಮೂಗುತಿಯ ಮಣಿವಿಸ್ತರದ ಚವುಸರವ ಕೊರಳಲಿ ಹತ್ತಿಗಟ್ಟಿದ ಪದಕ ಹೀರಾವಳಿಯ (ಕಕ್ಕೋಳ. ೧–೪).

[ಚೌ$_1$ + ಸರ$_6$]

ಚೌಸುತ್ತು (ನಾ). ನಾಲ್ಕುಕಡೆ; ಸುತ್ತುಮುತ್ತು: ನಮ್ಮ ಸೀಮೆ ಚೌಸುತ್ತು ಸರಹದ್ದಿನ ನಾಲ್ಕುಕಡೆ ಮಾರ್ಗಕ್ಕೂ ಮಂದಿ ಇಟ್ಟು ಬಂದುಬಸ್ತು ಮಾಡಬೇಕು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೯೧). [ಚೌ$_1$ + ಸುತ್ತು$_2$]

ಚೌಸೊಪ್ಪಿ, ಚೌಸೊಪ್ಪು (ನಾ). (ಉಕ) ಅಂಗಳದ ಸುತ್ತಲೂ (ಎತ್ತರವಾದ ಕಟ್ಟೆಗಳ ಮೇಲೆ) ಇರುವ ಪಡಸಾಲೆ: ಇವನ್ನ ಚೌಸೊಪ್ಪಿಯ ಕಿಂಡಿಯೊಳಗಿಂದ ಒಳಗಿಳಿಸಿ ಬಾಗಿಲ ತೆಗೆಯಲಿಕ್ಕೆ ಹೇಳೋಣ (ಮೋದಿವ. ೧೭). **ಚೌಸೊಪ್ಪು**: ಮಹಾದ್ವಾರವನ್ನು ದಾಟಿದ ನಂತರ ವಿಶಾಲವಾದ ಕಲ್ಲಿನ ಚೌಸೊಪ್ಪು (ದೀಪಹ. II, ೮೭). [←ಮರಾ. ಚೌಸೋಪೀ]

ಚೌಸೊಪ್ಪು 'ಚೌಸೊಪ್ಪಿ' ನೋ.

ಚೌಹಂಚಿ 'ಚೌಪಂಚಿ' ನೋ.

ಚೌಳ 'ಚೌಲ₁' ನೋ.

ಚೌಳಾರೆ (ನಾ). "ಚೌಳುಮಣ್ಣು ಏಳುವ ಪ್ರದೇಶ" (ನನ್ನೂರು. ೬೪೨): ನನ್ನೂರಿನ ಕೆರೆಯ ಹಿಂದಿರುವ ಚೌಳಾರೆಯಲ್ಲಿ ಬೆಳ್ಳನೆ ಚೌಳು ಸಿಕ್ಕುತ್ತದೆ (ನನ್ನೂರು. ೨೪೨). [ಚೌಳು (< ಸವುಳು₁) + ಆರೆ₀]

ಚೌಳಿ₁, ಚವುಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಇರುವೆ; ಕೆಂಜಿಗ; ಉರಿ (ಕರಾ): ಗುರುವ ಮರದ ಮೇಲಿಂದ ಚೌಳಿಮೊಟ್ಟೆಯೊಂದನ್ನು ಕಿತ್ತು ತಂದ (ಅನಾಥ. ೧೪೫). **ಚವುಳಿ**: ಮರದ ತುಂಬಾ ಚವುಳಿ ತುಂಬಿಕೊಂಡಿವೆ (ರೂಢಿ). [?]

ಚೌಳಿ₂ (ನಾ). (?): ರಾಜ್ಯವನಾಳುವ ಕಾಲದಲೂ ಚೌಳಿಯ ಕೇರಿಯ ವೊಳಗೆ (ಸೌಇಎ. ೧೯೩೨, ಉಡುಬ. ೨೬೯-೧೦; 1412); ಬಸವಿಸೆಟಿ ಕಯ್ಯಾಲು ಚೌಳಿಯ ಕೇರಿಯ ಅಯಿವರು (ಸೌಇಎ. ೧೯೩೨, ಉಡುಬ. ೨೬೮-೦೨; ?). [?]

ಚೌಳಿಕ (ನಾ). ಚೋಳದೇಶದ ರಾಜ: ಚಲಮಂ ಕೈಕೊಣ್ಡು ಕಟ್ಟಾಳ್ವಲರಧಿಕರಣ(ದಿ)ಂದ ಬಲ್ಲಾಳ್ಕರಂ ತೋಳ್ವಲಮಂ ಕೊಂಡಾಡಿದುರ್ಕ್ಕೊರ್ಳೆನಿಸಿದ ಬಿರುದಂ ಚೌಳಿಕಂ ತನ್ನ ಚಾತುರ್ಬ್ಬಲದಿಂ ಬಂದುಡ್ಡೆ ಪನ್ನೆರ್ಡ್ವಿಪಘಟೆಯ ನಿಘೋಂದ್ರಾರಿ ಪೊಕ್ಕಂತೆಪೋಲ್ (ಕಇಅ. ೨-೨-೫೦; 1058). [< ಚೋಳಿಕ]

ಚೌಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅಗಿ; ಚರ್ವಣಮಾಡು: ಹಸ್ತಮಂ ತೊಳದೆಲ್ಲ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು ವೀಳ್ಯಮಂ ಮತ್ತಲ್ಲಿ ಚೌಳಿಸುತಲಿರೆ ಮದ್ಯಪಾನಗಳ್ನೆತ್ತಿಗಡರಿತು (ತುರಂಗ. ೮೮-೬). [? + -ಇಸು₃]

ಚೌಳು 'ಸವುಳು₁' ನೋ.

ಚೌಳುನೀರು 'ಸವುಳುನೀರು' ನೋ.

ಚೌಳುನೆಲ 'ಸವುಳುನೆಲ' ನೋ.

ಚೌಳುಪ್ಪು 'ಸವುಳುಪ್ಪು' ನೋ.

ಚೌಳುಭೂಮಿ 'ಸವುಳಂಭೂಮಿ' ನೋ.

ಚೌಳುಮಣ್ಣು 'ಸವುಳುಮಣ್ಣು' ನೋ.

ಚ್ಯವನ (ಗು). ೧. ಚಲಿಸುವಂತೆ ಅಥವಾ ಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡುವ. (ನಾ). ೨. ಚಲಿಸುವುದು; ಚಲನೆ. ೩. ಬೀಳುವುದು; ಜಾರುವುದು: ಅವನೀಕಂಪನಮಬ್ಧಿಘೋಷಣಮರಣ್ಯೋನ್ಮೂಲನಂ . . . ಶಾರಕಾಚ್ಯವನಂ ಪದ್ಮಭವಾಂಡ ನಿರ್ದಳನಮಾಯ್ತುಸ್ಮದ್ಬಲಾಟೋಪದಿಂ (ಜಗವಿ. ೭-೪೫). ೪. ಒಬ್ಬ ಋಷಿಯ ಹೆಸರು: ಚ್ಯವನಂ ಪುರೋಹಿತನಾಗೆ ರಾಜಂ ಯಾಗಮಂ ತೊಡಂಗಿ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭೦-೮). [ಸಂ.]

ಚ್ಯುತ (ಗು). ೧. ಬಿದ್ದ; ಜಾರಿದ. ೨. ಸ್ರವಿಸಿದ. ೩. ಕಳೆದ; ನಷ್ಟವಾದ: ಸ್ತುತಿಗೆಯ್ವಂ . . . ಶತಪತ್ರಾಕ್ಷ ಕಥಾಮೃತಚ್ಯುತಸ್ತೋಮಾಘನಂ ಮಾಘನಂ (ಜಗವಿ. ೧-೮). ೪. ಭ್ರಷ್ಟ. (ನಾ). ೫. ಕಳೆದುಕೊಂಡವನು: ರೋಷಚ್ಯುತಂ ವಾಲಿ ಶಾಂತನಾದಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೧೦-೨೫೦). ೬. ಹೊರದೂಡಿಸಿಕೊಂಡವನು. 'ನಾಕಚ್ಯುತ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಚ್ಯುತಕ್ರಮ (ನಾ). = ಚ್ಯುತಯಾಥಾಸಂಖ್ಯ: ಶಬ್ದಪುನರುಕ್ತಿ ಅರ್ಥಪುನರುಕ್ತಿ ಅರ್ಥಲೋಪ ವಿರುದ್ಧಾರ್ಥ ಚ್ಯುತಕ್ರಮ ವ್ಯವಹಿತ ವಿಸಂಧಿ ನೇಯಾರ್ಥವೆಂಬೆಂಟು ಶಬ್ದದೋಷಂಗಳಿಲ್ಲದೆ (ವಿವೇಕ. ೨೨೬). [ಚ್ಯುತ + ಕ್ರಮ]

ಚ್ಯುತತ್ವ (ನಾ). ೧. ಚಲಿಸುವ ಸ್ಥಿತಿ. ೨. ಮುಳುಗಿರುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ಚ್ಯುತದತ್ತಾಕ್ಷರ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯವಿ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಿತ್ರಕವಿತೆ; ಪದ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅಕ್ಷರವನ್ನು ತೆಗೆದು ಅದೇ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ಅಕ್ಷರವನ್ನಿಟ್ಟಾಗ ಹೊಸ ಅರ್ಥವು ಸ್ಫುರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು: ಚ್ಯುತದತ್ತಾಕ್ಷರಮುಂ ಗೋಪಿತಕ್ರಿಯಾಕಾರಕಂ ನಿಗೂಢಚತುರ್ಥಂ ಪ್ರತಿನಿಯತ ಗತಪ್ರತ್ಯಾಗತಂ ದಲೆಂದಿಂತು ಪೆಱವುಮಕ್ಕುಂ ಚಿತ್ರಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೫೮೭). [ಚ್ಯುತ + ದತ್ತ + ಅಕ್ಷರ]

ಚ್ಯುತಯಾಥಾಸಂಖ್ಯ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯವಿ] ಕಾವ್ಯದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಮೊದಲು ಹೇಳಿದ ಉದ್ದೇಶಪದಗಳಿಗೂ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ವಿಧೇಯಪದಗಳಿಗೂ ಯಥಾಸಂಖ್ಯವಾಗಿ ಅನ್ವಯವಾಗದಿರುವುದು: ಯತಿಭಂಗಮರ್ಥಶೂನ್ಯಂ . . . ಚ್ಯುತಯಾಥಾಸಂಖ್ಯಂ ವ್ಯವಹಿತಮಚ್ಛಂದಂ ವಿಸಂಧಿಕಂ ನೇಯಾರ್ಥಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೬೮). [ಸಂ.]

ಚ್ಯುತಸಂಸ್ಕಾರ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯವಿ] ಪದದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಅಶುದ್ಧಪದಗಳ ಪ್ರಯೋಗ: ದೋಷವುಳ್ಳ ಪದಗಳನ್ನು – ೧. ಶ್ರುತಿಕಟು, ೨. ಚ್ಯುತಸಂಸ್ಕಾರ, ೩. ಅಪ್ರಯುಕ್ತ . . . ೧೩. ವಿರುದ್ಧಮತಿಕೃತ್ ಎಂದು ವಿಭಾಗಿಸಬಹುದು . . . ಚ್ಯುತಸಂಸ್ಕಾರ–ವ್ಯಾಕರಣಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವುದು (ಕೈಪಿಡಿ. ೨೨೭). [ಚ್ಯುತ + ಸಂಸ್ಕಾರ]

ಚ್ಯುತಿ (ನಾ). ೧. ಜಾರುವುದು; ಸ್ಖಲನ. ೨. ಬೀಳುವುದು; ಪತನ. ೩. ನಾಶವಾಗುವುದು; ಹಾನಿ; ಲೋಪ: ಚ್ಯುತಿಯಲ್ಲದ ತಾಣಂ ನಿರ್ವೃತಿಯೊಂದೆ ದಲ್ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೭-೬೬); ಹೇಳು ಹೇಳೀ ನಾಸಿಕಚ್ಯುತಿ ಯಾರ ದೆಸೆಯಿಂದ ಮೇಳವಿಸಿದುದು (ಕೊರಾ. ೩-೫-೪); ನಿರ್ಮಳಕೀರ್ತಿಚ್ಯುತಿಗಧಟನಪ್ಪುಡಂ ಭೂಪತಿಯಳ್ಕಲ್ವೇಳ್ಕುಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೨೨).

ಚ್ಯುತಿಬರು = ಹಾನಿಯಾಗು; ಭಂಗವಾಗು: ಅತ್ತಾಗಲೆಲ್ಲಾ ಮಗುವಿಗೆ ಹಾಲನ್ನು ಕೊಟ್ಟರೆ, ಮಗುವಿನ ಆರೋಗ್ಯಕ್ಕೆ ಚ್ಯುತಿಬರುತ್ತದೆ (ಗೃಹವಿ. ೧೦೫). [ಸಂ.]

*

ಛ (ನಾ). ೧. ಕನ್ನಡ ವರ್ಣಮಾಲೆಯ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳನೆಯ ಅಕ್ಷರ ; ಛಕಾರ. ೨. ಏಳು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : "ಛಥಸಮದೇಟು" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೪-೧೦).

ಛಂಗನೆ (ಅ). ಚಕ್ಕನೆ ; ಕೂಡಲೆ ; ಚಂಗನೆ : ಆ ಹುಲಿ . . . ಛಂಗನೆ ಪಕ್ಕಕ್ಕೆ ನೆಗೆದು ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಕಣ್ಮರೆಯಾಯಿತು (ಕಳಹು. ೬).

[ಛಂಗ್$_0$ + – ಅನೆ$_1$]

ಛಂದ$_1$, ಚಂದ$_3$ (ನಾ). ೧. = ಛಂದಸ್ಸು ೫ : ಅಲ್ಲಿ ಉಕ್ತ . . . ಉತ್ಕೃತಿ ಎಂದಿಪ್ಪತ್ತಾಱು ಛಂದಂಗಳಕ್ಕುಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೦-೪೬ ವ) ; ಕನ್ನಡ ಛಂದದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವೇ ಪ್ರಧಾನ ಗಣ (ಛಂದೋವಿ. ೮೬). ೨. ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ: " ಛಂದಮೆನಲಿಪ್ಪತ್ತಾಱುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೪-೯). **ಚಂದ$_3$** : ೧. " ಚಂದಮೆಂದು ಛಂದಂ " (ಕಶಸಾ. ೧೨-೨೩೯); " ಚಂದಮೆನೆ ಛಂದಮದು ತಾಂ " (ಕವಿಕಂ. ೧೦೬) ; ಜಿನೇಂದ್ರ ಕಥಾಪ್ರಸಂಗವನೇಚಂದದಿಂ ಭಾವಿಸುವ ಚಂದದೊಳೊಂದಿಸುವ . . . ಕಬ್ಬಿಗನವೊಲು ಧನ್ಯನವನಾರೋ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧-೩೮).

[< ಸಂ. ಛಂದಸ್]

ಛಂದ$_2$ (ನಾ). ೧. ಅಂದವಾದುದು ; ಚೆಲುವಾದುದು ; ರಮ್ಯವಾದುದು : ಜಂಬುಕ ಶಸ್ತ್ರದ ಫಳವ ನುಂಗಿ ಜಂಬೂದ್ವೀಪವೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಳಯವಾಯಿತ್ತು ಎಂದಡೆ ಅದು ಛಂದವೇ (ಸರ್ವವ. ೪೨-೧೧೯). ೨. ರೀತಿ ; ಭಂಗಿ : " ಸ್ವಸ್ತಿಕಃ, ವರ್ಧಮಾನಃ, ನಂದ್ಯಾವರ್ತ — ಈ ೩ ಮೊದಲಾಗುಳ್ಳುವು ಅರಮನೆಯ ಛಂದಂಗಳ್ " (ಹಲಾಯು. ೫೧-೦೫೦) : " ಭಂಗಿಯೆನೆ ವ್ಯಾಕೃತಿಯೆನಲು ಛಂದಮೆಂದೆನಿಕು " (ಮಂಗರಾ. ೧೩೨-೨೩); ಕಂದ ನೀಂ ಕಱುಗಾಯ್ದು ಛಂ[ಪಾಠಾ. ಚಂ]ದವಾಯ್ತೆನುತೋವಿ ಕಂದನಂ ನೋಡುತಂ ಕಣ್ಣನೀರಂ ತೀವಿ (ಚಂಡೀರ. ಹ. ೧೩೭-೨೭) ; ಹರಿ ಕಟಕಿಯಲಿ ನಾನಾಛಂದದಲಿ ಮೂದಲಿಸಿ (ಅಕ್ರೂಚ. ೭-೮೦) ; ವೆಂಕಣ್ಣ ದಿನಕ್ಕೊಂದು ಛಂದಾಗಿ ಸೊರಗಹತ್ತಿದ (ಸಾವಿಲು. ೨೦೪). ೩. ಸಂತೋಷ ; ಹರ್ಷ: ಬಂದ ಛಂದವನು ಶರಣನಾಡಿನ ವಾರ್ತೆಯಂ ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಹೇಳುತ್ತ (ಬಸಪು. ೨೯-೧೯) ; ಇಂದುವದನೆಯರಾ ಸುದಾಮಗೆ ಛಂದದಿಂದಾರತಿಯನೆತ್ತಿದರು (ಸುದಾಮ. ೩-೩). ೪. ಇಚ್ಛೆ ; ಪ್ರೀತಿ ; ಆಸಕ್ತಿ :ಪಾಂಡುಪುತ್ರರ ಛಂದವನು ತಾನಱಿಯದೆ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೭ರಿ೩. ೨೪-೦೮). [ಸಂ.]

ಛಂದಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ಮನೋಹರವಾಗು : ಛಂ[ಪಾಠಾಂ. ಚಂ]ದಂಬಡೆ [ಪಾಠಾಂ. ಬಿಡಿ]ದಿರೆ ದೇವಚ್ಛಂದಂ ಮಣಿತೋರಣಂಗಳೆಡೆಯೊಳ್(ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೦೩-೭). [ಛಂದ$_2$ + ಪಡೆ$_1$]

ಛಂದಕ (ನಾ). ೧. = ಛಂದ$_2$. ೨. ವಿಷ್ಣು. ೩. ಸಂರಕ್ಷಕ. [ಸಂ.]

ಛಂದಶ್ಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಛಂದಸ್ಸನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ; ವೇದದ ಆರು ಉಪಾಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಪದ್ಯಗಳ ನಿಯಮವನ್ನು ಛಂದಶ್ಶಾಸ್ತ್ರವು ತಿಳಿಸುವುದು (ಕೃಬಿಡಿ. ೬೯) ; ಕಾವ್ಯವೆಂಬ ಸಾಗರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುವಾತನಿಗೆ ಛಂದಶಾಸ್ತ್ರವು ಹಡಗು (ಸಂಶೋಧ. ೯೪).

[ಸಂ. (ಛಂದಸ್ + ಶಾಸ್ತ್ರ)]

ಛಂದಸಿಗ 'ಛಾಂದಸಿಗ' ನೋ.

ಛಂದಸ್ಸು (ನಾ). ೧. ವೇದ ; ವೇದಮಂತ್ರ : ಹೀಗೆ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಹುತನಾದ ಪುರುಷನಿಂದಲೇ . . . ಸಾಮವೇದ, ಛಂದಸ್ಸು — ಎಲ್ಲವೂ ಹುಟ್ಟಿದುವು (ಭಾರದ. ೨೭). ೨. ಇಚ್ಛೆ ; ಅಪೇಕ್ಷೆ ; ಅಭಿಲಾಷೆ. ೩. ಸ್ವೈರಾಚಾರ; ಸ್ವತಂತ್ರೇಚ್ಛೆ; ಸ್ವಚ್ಛಂದ ವರ್ತನೆ. ೪.=ಛಂದಶ್ಶಾಸ್ತ್ರ: ಛಂದಸ್ಸು ಲಕ್ಷಣಮಲಂಕಾರ ಭಾವರಸಮೊಂದೆ ಕಳೆವೆತ್ತ ಸತ್ಕೃತಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧-೬); ಭಾಷೆಗೆ ವ್ಯಾಕರಣದಂತೆ ಛಂದಸ್ಸೂ ಸಾಧಕವಾಗಿರುವುದು (ಕೃಬಿಡಿ. ೬೯). [ಸಂ. ಛಂದಸ್]

ಛಂದೋಗತಿ (ನಾ). ಲಯಬದ್ಧವಾದ ಗಮನ: ಹಗಲಿರುಳು ತಿರುಗಿದವು ಜಗದ ಛಂದೋಗತಿಗೆ (ನೆಲಮು. ೪೪-೧೪). [ಸಂ. (ಛಂದಸ್ + ಗತಿ)]

ಛಂದೋನಿಬಂಧನ (ನಾ).೧. ಛಂದಸ್ಸಿನ ಕಟ್ಟುಪಾಡು. ೨. ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾದ ಪ್ರಬಂಧ ; ಪದ್ಯಕಾವ್ಯ : ಛಂದೋನಿಬಂಧನದಂತೆ ಯತಿಗಣಮುಂ . . . ಎಂಬ ಮಹನೀಯ ಮಹಿಮೆಯಂ ತಳೆದು (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೩೦ ವ). [ಸಂ. (ಛಂದಸ್ + ನಿಬಂಧನ)]

ಛಂದೋಭಂಗ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯವಿ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾವ್ಯದೋಷ ; ಪದ್ಯದ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಛಂದಸ್ಸು ತಪ್ಪಿರುವುದು ; ಛಂದಸ್ಸಿನ ನಿಯಮವನ್ನು ಮೀರುವುದು: ಗುರುಲಘುವಿನ್ಯಾಸಕ್ರಮವಿರಚನೆಯೂನಾತಿರಿಕ್ತಮಾದೊಡೆ ಕೃತಿಯೊಳ್ ನಿರುತಂ ಛಂದೋಭಂಗಂ (ಕವಿರಾ. ೦-೯೧). [ಸಂ. (ಛಂದಸ್ + ಭಂಗ)]

ಛಂದೋವತಂಸ (ನಾ). [ಛಂದ] ದೇಶೀಛಂದಸ್ಸಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ವೃತ್ತ : ಮಂದರಧರಗಣಮೆಸೆದಿರೆ ಮೊದಲೊಳೆ ಬಂದಿರೆಯುಂ ನಾಲ್ಕಡೆ ಬಿಸರುಹಜನ್ಮಂ ಸಂದುದು ಲಕ್ಷಣಮವನಿಯೊಳೀ ತೆಱದಿಂ ಛಂದೋವತಂಸ ಕೆಸೆದುದು (ಛಂದೋಂಬು. ೫-೨೫೩). [ಸಂ.]

ಛಂದೋವಿಚ್ಛಿತ್ತಿ (ನಾ). ೧. [ಛಂದ] ಛಂದಸ್ಸುಗಳ ಭೇದ. ೨. [ಛಂದ] ಛಂದಸ್ಸುಗಳ ವೈಚಿತ್ರ್ಯ,–ಚಮತ್ಕಾರ: ಗೌಡವೈದರ್ಭಮಾರ್ಗದ್ವಯ ರಮಣೀಯಮುಂ ಅಪ್ಪ ಕಾವ್ಯಗುಣದೋಷೋದ್ಭಾವಮಂ ಛಂದೋವಿಚ್ಛಿತ್ತಿಯುಮಂ ಪೇೞ್ಗುಂ (ಶಬ್ದಪ್ರ. ೬೩).

[ಸಂ. (ಛಂದಸ್ + ವಿಚ್ಛಿತ್ತಿ)]

ಛಂದೋವಿದ್ಯೆ (ನಾ). = ಛಂದಶ್ಶಾಸ್ತ್ರ : ಮತ್ತಮತಿಲಲಿತಮತಿವಳ ಛಿಚ್ಛಂದಂಗಳಿಂ ಛಂದೋವಿದ್ಯೆಯುಮಂ . . . ವಿವಾಹಮುಮಂನನುಕರಿಸಿ ಶೋಭಿಸುವುದು (ಸುಕುಮಾ. ೦೦-೫೦ ವ).

[ಸಂ. ಛಂದೋವಿದ್ಯಾ (ಛಂದಸ್ + ವಿದ್ಯಾ)]

ಛಂದೋವೃತ್ತ (ನಾ). [ಛಂದ] ಪ್ರತಿಪಾದದಲ್ಲೂ ಇಪ್ಪತ್ತು ಅಕ್ಷರಗಳಂ ಬರುವ ಒಂದು ಅಕ್ಷರ ವೃತ್ತ: ರಂನಭಂಮಸಸಲಂಗಮೆ ಛಂದೋವೃತ್ತಮದೆಂದುಱ ಪೇಟ್ದಪರ್ (ಕೃಬಿಡಿ. ೮೭). [ಸಂ. (ಛಂದಸ್ + ವೃತ್ತ)]

ಛಕಡಿ 'ಚಕ್ಕಡಿ$_2$' ನೋ.

ಛಕಾರ (ನಾ).=ಛ ೧ : ಛಕಾರಕ್ಕೆ ಚಕಾರಂ—ಛವಿ – ಚವಿ (ಶಮದ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ). [ಸಂ.]

ಛಕ್ಕ 'ಚಕ್ಕ$_2$' ನೊ .

ಛಕ್ಕಡಿ 'ಚಕ್ಕಡಿ$_2$' ನೋ.

ಛಗ (ನಾ). ಗಂಡುಮೇಕೆ ; ಹೋತ : " ಅಜಃ . . . ಛಗಃ— ಈ ೬ ಹೋತು " (ಹಲಾಯು. ೬೪-೧೨೨). [ಸಂ.]

ಛಗಭಕ್ಷ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಕಬ್ಬಳ್ಳಿ : " ಛಗಭಕ್ಷಮೆನಲ್ಕೆದೆ ಕಬ್ಬಳಿ " (ಮಂಗರಾ. ೪೪-೪೫). [ಸಂ.]

ಭಗಲಕ, ಭಗಳಕ (ನಾ).=ಭಗ: "ತುಭಃ, ಛಾಗಃ, ಬಸ್ತಃ, ಭಗಲಕಃ, ಅಜಃ ೫ ಆಡುಹೋರಿ, ಗಂಡಾಡು, ಹೋತ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೩೪). **ಭಗಳಕ:** "ಅಜಃ . . . ಭಗಳಕಃ, ಭಗಃ—ಈ ೬ ಹೋತು" (ಹಲಾಯು: ೪೬-೧೨೨). [ಸಂ.]

ಭಗಲಾಂಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು; ಅನಂತನಗೊಂಡೆಸೊಪ್ಪು: "ಋಕ್ಷಗಂಧಾ, ಭಗಲಾಂಡೀ, ಆವೇಗೀ, ವೃದ್ಧದಾರಕಃ, ಜುಂಗಃ ೫ ಅನಂತನಗೊಂಡೇಸೊಪ್ಪು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೬). [ಸಂ. ಭಗಲಾಂಡೀ]

ಭಗಲಾಂತ್ರಿ (ನಾ). = ಭಗಲಾಂಡಿ: "ಭಗಲಾಂಡೀ . . . ಭಗಲಾಂತ್ರೀ ಯೆಂದು ಪಾಠಾಂತರವು" (ಗುವಿವೋ. ೦೭೩). [ಸಂ. ಭಗಲಾಂತ್ರೀ]

ಭಗಳಕ 'ಭಗಲಕ' ನೋ.

ಭಜ್ಜ, ಚಜ್ಜ, ಚೆಜ್ಜ(ನಾ). ೧. ಕಟ್ಟಡದ ಗೋಡೆಯಿಂದ ಹೊರಚಾಚಿ ಕೊಂಡಿರುವ ಛಾವಣಿಯ ಭಾಗ; ಕಿಟಕಿ, ಬಾಗಿಲುಗಳ ಮೇಲೆ ಚಾಚಿ ಕೊಂಡಿರುವ ಛಾವಣಿ: ದ್ವಾರದಲ್ಲಿ ದ್ವಾರಪಾಲಕರು, ಜಾಲಂದ್ರ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚಿರುವ ಭಜ್ಜ (ಹೊಯ್ಸಳವಾ. ೧೩೮). **ಚಜ್ಜ:** ೨. ಸಾಮಾನು ಗಳನ್ನಿಡಲು ಗೋಡೆಯಿಂದ ಮುಂದೆ ಚಾಚಿರುವ ಹಲಗೆಯಂತಹ ಭಾಗ; ಬಡು: ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಚಜ್ಜಗಳಿದ್ದರೆ ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನಿಡಲು ಅನು ಕೂಲ (ರೂಢಿ). **ಚೆಜ್ಜ:** ೧. ಕಿಟಕಿ, ಬಾಗಿಲುಗಳ ಮೇಲೆ ಚೆಜ್ಜ ಇರುವುದ ರಿಂದ ಮಳೆಯ ನೀರು ಮನೆಯ ಒಳಗೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). ೩. ಮೇಲ್ಛಾ ವಣಿ; ವಿತಾನ: ಬಾನ ಚೆಜ್ಜದ ಕೆಳಗೆ ಹೆಬ್ಬಾವಿನುಬ್ಬಸದ ಹಕ್ಕಿಬಲ್ಲಿನ ಕಸದ ಕತ್ತಲೆಯಲಿ ನಿರ್ನಾಮವಾಗಿರುವ ನೀಲ ನಗರಾವಳಿಯ (ಶಿಲಾಲಿ. ೮೧-೩). [←ಹಿಂ. ಛಜ್ಜಾ].

ಭಟ್ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಭಟ್ ಅಂತ ಒಂದೇಟು ಕೊಟ್ಟೆ (ರೂಢಿ). ೨. ನಾಶ; ಹಾಳು: ಕುಡ್ಮುಕ್ಕರ್ಗೆ ಸಿಕ್ಕ ಕುಡ್ಕೆ ಹೊನ್ನು ಮೂರ್ದಿ ವಸ್ಸಲ್ ಭಟ್ (ಸಿಡಿಲು. ೩೩). 'ಚಟ್' ಪರಾ.

ಭಟಚ್ಛಟ(ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ನಿಶಾಟರನುಂಡನಗ್ನಿ ಘುಮ್ಮೆಂಬ ಭಟಚ್ಛಟೆಂಬ ಧಗಯೆಂಬ ಧಗದ್ಧಗಯೆಂಬ ಛಟ್ಟುಪೊಟ್ಟೆಂಬ ರವಂ ಕಟು ತ್ತಡಸಿ ಮೆಲ್ಲ ಸರಕ್ಕನುಸಾರಿಯುಷ್ಟಿನಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೨೮).

ಭಟಭಟ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಹೊರಳಿಗಿಡಗಳ ಭಟಭಟ ಧ್ವನಿ ಮಸಗಿತಡಿಗಡಿಗೆ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೩-೩); ಭಟಭಟ ಧ್ವನಿಯಿಂದೆ ಬಿಸಿಯ ಕೆಂಗಿಡಿ ಗಳು ಪುಟನೆಗೆದುವು ನಭಸ್ಥಳಕೆ (ಮೋಹತ. ೪೦-೩೮).

ಭಟಭಟನೆ (ಅ). ಭಟಭಟ ಎಂಬ ಶಬ್ದದೊಡನೆ: ಭಟಭಟನೆ ಕಡೆಯಲ್ಕೆ ನೋಡುತ (ಬಸವು. ೨೩-೦೬): ಅಗ್ಗರಣೆಯಂ ಭಟಭಟನೆ[ಪಾಠಾಂ. ದಟದಟ] ಕೀಳ್ತು (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೦ ವ). [ಭಟಭಟ + – ಅನೆ$_1$]

ಭಟಭಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ಭಟಭಟ ಎಂದು ಧ್ವನಿಮಾಡು: ಮಕುಟಬದ್ಧ ಮಹೀಶ ವೇಣುಪ್ರಕರದಲಿ ಭಟಭಟಿಸಿ . . . ಬೀದಿವರಿದುದು ಭೀಮದಾವಾಗ್ನಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೨-೨೪). [ಭಟಭಟ + – ಇಸು$_3$]

ಭಟಪಟ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಕಾಳುಗಳು ಭಟಪಟ ಎಂದು ಸಿಡಿದುವು (ರೂಢಿ). 'ಚಟಪಟ' ಪರಾ.

ಭಟೆ (ನಾ). ೧. ಸಮೂಹ; ಗುಂಪು: ಮಂಡಿತೋರುಜಟಾಭಟಾ[ಪಾಠಾಂ. ಟ]ಪ್ರೋದ್ದಂಡಹತಿಯಿಂ (ಬಸವು. ೦೭-೧೮). ೨. ಕಾಂತಿ; ದೀಪ್ತಿ; ಪ್ರಕಾಶ: ಮಂಡಳಿಸಿ ನಿಂದುವೀಕೆಯ ಪಾಂಡುರಲೋಲತ್ಕಟಾಕ್ಷಮಾಲಾಚ್ಛಟೆಗಳ್ ಗಂಡಸ್ಥಳದೊಳಿನಲ್ (ಜಗವಿ. ೧೧-೧೨೦). [ಸಂ. ಛಟಾ]

ಭಟ್ಟನೆ (ಅ). ಕೂಡಲೇ; ತಟ್ಟನೆ: ಗುಂಡಪ್ಪ ಭಟ್ಟನೆ ಮೇಲಕ್ಕೆದ್ದ (ಕೂನಕೇ. ೧೧). [ಭಟ್ + – ಅನೆ$_1$]

ಭಟ್ಟಿ, ಚಟ್ಟಿ$_4$, ಚಿಟ್ಟಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಚಾಂದ್ರಮಾನ ಗಣನೆಯಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷದ ಆರನೆಯ ತಿಥಿ; ಷಷ್ಠಿ: ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಬಹುಳ ಭಟ್ಟಿ [ಪಾಠಾಂ. ಷಷ್ಠಿ]ಯ ಬೆಳಗಪ್ಪ ಜಾವದೊಳ್ . . . ಷೋಡಶ ಸ್ವಪ್ನಂಗಳಂ ಕಂಡು (ಪಾವುಂಪು II, ೨೩-೧೦); ಪೌಶ್ಯ ಸುದ್ಧ ಛಟ್ಟಿ ಸೋಮವಾರದಂದು (ಎಕ. XI, ಚಿತ್ರದು. ೪೬-೨೦; 1067). ೨. (ಉಕ) ಕಾರ್ತಿಕಮಾಸದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ: ಛಟ್ಟೀ ಮುಂದಿನ ಬಿಟ್ಟಿ ಮೋಡವು ಬಂದು (ಸಪೀಗೀ. ೧೨-೧). **ಚಟ್ಟಿ**$_4$: ೧. "ಷಷ್ಠೀ-ಚಟ್ಟಿ" (ಶಮದ. ೨೮೩ ಪ್ರಯೋ); "ಚಟ್ಟಿಯೆ ಷಷ್ಠಿಯೊಳ್" (ಕರ್ಣಾನಿ.೨೮); ಮಾಘ ಶುದ್ಧ ಚಟ್ಟಿ ಸೋಮವಾರಂ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೧೭-೩: 889); ಚಟ್ಟಿದಿನ ಬಿಟ್ಟಿಗೂ ಹೋಗಬೇಡ (ಗಾದೆ). **ಚಿಟ್ಟಿ**$_2$: ೧. ಆದರದಿಂದಾಶ್ವಯುಜದೊಳಾದಾ ಚಿಟ್ಟಿಯೊಳೆ ಚಂದ್ರನಿರೆ (ಅಟ್ಟಮು. ೮-೦೬೧). [<ಪ್ರಾ. ಛಟ್ಟೀ./ಸಂ. ಷಷ್ಠೀ]

ಭಡ 'ಚಢ' ನೋ.

ಭಡಕಿ 'ಚಡಿಕೆ' ನೋ.

ಭಡತ 'ಚಡಿತ$_1$' ನೋ.

ಭಡಸವಾಲು 'ಚಢಸವಾಲು' ನೋ.

ಭಡಸವಾಲುದಾರ (ನಾ). ಭಡಸವಾಲನ್ನು ಮಾಡುವವನು; ಹರಾಜಿ ನಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ಹಣಕ್ಕೆ ಕೂಗುವವನು,–ಬೇಡುವವನು: ಬಹಿರಂಗವಾದ ಹರಾಜು ಮೂಲಕ ಭಡಸವಾಲುದಾರನಿಗೆ ವಿಕ್ರಯಿಸತಕ್ಕದ್ದು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೩೮). [ಭಡಸವಾಲು (<ಚಢಸವಾಲು) + – ದಾರ$_4$]

ಭಡಸಾಲ್, ಚಡ್‌ಸಾಲ್ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕಂದಾಯವು ವಸೂಲಾದ ವರ್ಷ: ಕಂದಾಯದ ಪಟ್ಟಿಯನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಈ ವರ್ಷವೇ ಭಡಸಾಲಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). **ಚಡ್‌ಸಾಲ್:** (ಕೈಸಗೆ. II. ೫೪೫); (ಮ್ಯಗಜೆ. IV, ೭೭೭). [ಭಡ (<ಚಢ) + ಸಾಲ್$_3$]

ಭಡಾಭಡಿ (ಅ). ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ: ಭಡಾಭಡಿ ಬರಬೇಕು ಅಲ್ಲೇ ಬೇರು ಬಿಟ್ಟು ಬಿಡಬೇಡ (ರೂಢಿ). [←ಹಿಂ. ಚಢಾಚಢೀ]

ಭಡಾಯ 'ಚಡಾಯ' ನೋ.

ಭಡಾಯಿಸು 'ಚಡಾಯಿಸು' ನೋ.

ಭಡಾಯ್ಸು 'ಚಡಾಯಿಸು' ನೋ.

ಭಡಾವು 'ಚಡಾವು' ನೋ.

ಭಡಾಳ 'ಚಡಾಳ' ನೋ.

ಭಡಾಳತನ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಳ; ಆಧಿಕ್ಯ; ಚಡಾಳತೆ: ನಿನ್ನಂಥವಣೆಯ ಭಡಾಳತನವನು ಮುದ್ರಿಸುವೆನೆನುತೆಚ್ಚನಭಿಮನ್ಯು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೫-೩೦). [ಭಡಾಳ(<ಚಡಾಳ) + – ತನ]

ಭಡಾಳತೆ 'ಚಡಾಳತೆ' ನೋ.

ಭಡಾಳನೋಟ (ನಾ). ಉಗ್ರವಾದ ನೋಟ; ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ದೃಷ್ಟಿ: ಅಲಿದಣಿಯದೆ ಮಗುಳೆ ಮಗುಳೆ ಭಡಾಳನೋಟದ ಬಿಲ್ಲ ತಿರುವಿನ ಕೋಲ ತೋಹಿನ ರಾಮನಿರ್ದನು ನೋಡುತಾಹವವ (ತೊರರಾ. ೪-೩-೦೫). [ಭಡಾಳ (<ಚಡಾಳ) + ನೋಟ]

ಭಡಾಳಿ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಳ; ಅತಿಶಯ; ಆಧಿಕ್ಯ: ಕಮಠಫಣಿರಾಜಾಳಿ ಬಿಮ್ಮುಗಿಡಲಲ್ಲಿ ಮಱದುದು ಛಾಪು ಚತುರ ವೈಹಾಳಿ ಹರ್ಷದ ಭಡಾಳಿ (ಭಾವಚಿಂ. ೮-೧೨). [ಭಡಾಳ (<ಚಡಾಳ) + – ಇ$_3$]

ಭಡಾಳಿಕೆ 'ಚಡಾಳಿಕೆ' ನೋ.

ಭಡಾಳಿಸು 'ಚಡಾಳಿಸು' ನೋ.

ಭಡಿ, ಚಡಿ$_2$ (ನಾ). ತೆಳ್ಳಗಿರುವ ನೀಳವಾದ ಕೋಲು,–ಬೆತ್ತ: ಅಪರಾಧಿಗೆ ಇಪ್ಪತ್ತು ಭಡಿಯ ಏಟುಗಳ ಶಿಕ್ಷೆ ಕೊಡಲಾಯಿತು (ರೂಢಿ). **ಚಡಿ**$_2$: ಒಡನೆ ಬಂದುದು ವಾನರೇಂದ್ರನ ಗಡಣ ಚಡಿಗಳನೆತ್ತಿ ಹೋಹೋ ತಡೆಯಿ ತಡೆಯಿಯೆನುತ್ತೆ (ರಾಮಾಸಂ. ೫-೫-೨); ಚಡಿ ಹಿಡಿದ ಗಣಿತೇಶ್ವರನು ಅಪೂರ್ಣಾಂಕಗಳನ್ನು . . . 'ಬಿಡಿಸಿರಿ' ಎಂದು ಹೇಳುವನು(ಗಾಳಿಪ. ೧೭೭).

ಛಡಿಯವರು = ವೇತ್ರಧಾರಿಗಳು ; ಕೋಲುಕಾರರು : ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ೬, ಪಂಡಿತರು ೮, ಛಡಿಯವರು ೨೫, ಫೌಜುದಾರರ್ರು ೫ (ಗುರುದ. ೧೧). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಛಡೀ]

ಛಡಿಕೆ 'ಚಡಿಕೆ' ನೋ.

ಛಡಿತ₁ 'ಚಡಿತ್ತ' ನೋ.

ಛಡಿತ₂ 'ಚಡಿತ₁' ನೋ.

ಛತ್ತರಿಗೆ 'ಚತ್ತರಿಗೆ' ನೋ.

ಛತ್ತೀಸ (ನಾ). ಮೂವತ್ತಾರು : ನಿಲವಿನ ಪದಿನೆಂಟು ಕೋಟಿಗೆ ಛತ್ತೀಸ ಕೋಟಿ ಬಾಹತ್ತರಕೋಟಿಗಳಿಂ ಮಿಗಿಲೆನಿಸಿ (ಬಸರ. ೮-೧೨೫) ; ಮುನ್ನ ಕೊಂಡೊಯ್ಯನೆ ಮಹಾದೇವನ ಪುರಕೆ ಛತ್ತೀಸ ನಗರಿಗಳಾ ಸಾಮುವೇದಿಗಳು (ಬಸಪು. ೫೭-೪). [<ಪ್ರಾ. ಛತ್ತೀಸ./ಸಂ. ಷಟ್ತ್ರಿಂಶತ್]

ಛತ್ತು, ಚತ್ತು (ನಾ). ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ, ಪಲ್ಲಂಗ, ಮಂಟಪ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ವಸ್ತ್ರದ ಮೇಲ್ಕಟ್ಟು ; ವಿತಾನ : ಆಕಾಶವು ನೀಲವರ್ಣದ ಛತ್ತಿನಂತಿದೆ (ಚೀನಬಾ. ೫) ; ಬಾಳೆಯ ಕಂಬ ತಳಿರು ತೋರಣ ಜುಮುರು ಮೇಲ್ಹಾಸು (ಛತ್ತು)ಗಳಿಂದ ಆ ಭಾಗವೆಲ್ಲ ಅಲಂಕೃತವಾಗಿದ್ದಿತು (ಮಬಲಿ. ೧೩). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಛತ್./ಸಂ. ಛದಿ]

ಛತ್ರ₁ 'ಚತ್ರ' ನೋ.

ಛತ್ರ₂ (ನಾ). ೧. ಕೊಡೆ ; ಚತ್ತರಿಗೆ ; ಆತಪತ್ರ: "ಆತಪತ್ರಂ, ಛತ್ರಂ–ಈ ೨ ಕೊಡೆ" (ಹಲಾಯು. ೭೦-೨೬೯) ; "ಸತ್ತಿಗೆಯೇ ಛತ್ರ" (ಕವಿಕಂ. ೨೬೧). ೨. ಗೌರವಸೂಚಕವಾಗಿ ದೇವರಿಗೆ ಹಾಗು ರಾಜರಿಗೆ ಹಿಡಿಯುವ ಬಿಳಿಯ ಕೊಡೆ: ಮನ್ಮಥಗೆ ವರವಸಂತಕನೆತ್ತಿ ಪಿಡಿದ ಮುತ್ತಿನ ಛತ್ರದಿರವೆನಿಸಿತು ಚಂದ್ರಬಿಂಬ (ಜೀವಂಸಾಂ. ೧೬-೪೩). ೩. ನಾಯಿಕೊಡೆ; ಅಣಬೆ. ೪. [ಜ್ಯೋತಿ] ಒಂದು ಯೋಗ. 'ಛತ್ರಯೋಗ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಛತ್ರಕ (ನಾ). ೧. ಕೊಡೆ ; ಛತ್ರಿ : "ಛತ್ರಕಂ–ಸತ್ತಿಗೆ" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೨೫೬). ೨. ಅಣಬೆ ; ನಾಯಿಕೊಡೆ. [ಸಂ.]

ಛತ್ರಚ್ಛಾಯೆ (ನಾ). ೧. ಕೊಡೆಯ ನೆರಳು. ೨. (ಆಲಂ) ರಾಜನ ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟುದು; ಪ್ರಭುತ್ವ: ಈ ನಮ್ಮ ಪುರಾತನದೇಶವನ್ನು ಒಬ್ಬ ಸಾರ್ವಭೌಮರಾಜನ ಛತ್ರಚ್ಛಾಯೆಯಲ್ಲಿ ಏಕೈಕರಾಜ್ಯವನ್ನಾಗಿ ಕಟ್ಟಬೇಕೆಂಬ ಮನಸ್ಸಂಕಲ್ಪ . . . ತೋರಿಬರುತ್ತದೆ (ರಾಜ್ಯಶಾ. ೯). 'ಏಕಚ್ಛತ್ರಚ್ಛಾಯೆ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಛತ್ರಚ್ಛಾಯಾ (ಛತ್ರ + ಛಾಯಾ)]

ಛತ್ರಧಾರಕ (ನಾ). (ರಾಜನ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ) ಕೊಡೆಯನ್ನು ಹಿಡಿಯುವವನು ; ಛತ್ರಿಯನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ ಸೇವಕ : ಬಳಿವಿಡಿದು ಭೂಭುಜರ ಯಾನಂಗಳೊಳಗಳುಕದೆ ಢಗೆಯ ಸೈರಿಸಿ ಬಳಸುವವನೇ ಛತ್ರಧಾರಕನು (ಕುವ್ಯಾ.ಸ. ೧-೭೪) ; ಅರಸನಭ್ಯುದಯವನು ನೀನಧಿಕರಿಸಿ ಗೆಲುವಡೆ ನಿನ್ನ ಹಂಗೇಕರಿಗಳನು ಜಯಿಸುವರು ನವಿಪ್ಪಾ ಛತ್ರಧಾರಕರು (ಕುವ್ಯಾ.ಕ. ೯-೩೪). [ಸಂ.]

ಛತ್ರಪತಿ (ನಾ). ೧. ರಾಜತ್ವದ ಸೂಚಕವಾಗಿ ಛತ್ರವನ್ನು ಹಿಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಪ್ರಭು ; ರಾಜ. ೨. ಶಿವಾಜಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸುವ ಒಂದು ಬಿರುದು: ೧೬೭೪ರಲ್ಲಿ ಶಿವಾಜಿ ಶಿವಛತ್ರಪತಿ ಎನಿಸಿಕೊಂಡನು (ಭಾರದ. ೪೨೩). [ಛತ್ರ₂ + ಪತಿ₂]

ಛತ್ರಪ್ರಸರ (ನಾ). ರಾಜ ಚಿಹ್ನವಾದ ಛತ್ರಿಗಳ ಸಮೂಹ,–ಕೊಡೆಗಳ ಸಾಲು : ದೆಸೆಯಂ ಛತ್ರಪ್ರಸರದೆ ಮುಸುಂಕಿ ಕಟ್ಟಿಲೆಯನೊರ್ಮೆ ಮಣಿಭೂಷಣರುಗ್ಭಿಸರದೆ ಮುಸುಂಕಿ ಸಂಜೆಯ ಬಿಸಿಲಂ ಮತ್ತೊರ್ಮೆ ಮಾಡಿದುದು ತದ್ಯಾನಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೭-೮೧). [ಛತ್ರ₂ + ಪ್ರಸರ]

ಛತ್ರಭಂಗ (ನಾ). ೧. ಕೊಡೆಯು ಮುರಿದುಬೀಳುವಿಕೆ. ೨. (ಆಲಂ) ಅರಸೊತ್ತಿಗೆ ತಪ್ಪಿಹೋಗುವುದು : ಕೀಳಿಕೆಯು ಮನ ಛತ್ರಭಂಗದ ಮೇಲೆ ಮುಚ್ಚಿಯದೆ ಛಲಪದದ ಪರಿಪಾಳಿಯಿಂದುಪ್ಪವಡಿಸಿದನುಪ್ಪರದ ಗರ್ವದಲಿ (ಕೊರರಾ. ೬-೧೧-೧) : ಮಂಗಲೇಶನ ಮರಣಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಚಲುಕ್ಯರ ಛತ್ರಭಂಗವಾದುದರಿಂದ ಪುಲಿಕೇಶಿಯು ಉನ್ಮತ್ತರಾದ ರಾಜರನ್ನು ಸೋಲಿಸಿ ವಾತಾಪಿಪುರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದನು (ಕರ್ನಾಟ. ೫೭). [ಛತ್ರ₂ + ಭಂಗ]

ಛತ್ರಭವ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಛತ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು : ಹಿತಕರನಾತ್ಮಬಾಂಧವಗೆ ಛತ್ರಭವಂ (ಜಾತಕ. ೧೩-೧೮). [ಸಂ.]

ಛತ್ರಯೋಗ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಜನನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಪ್ತಮಸ್ಥಾನದಿಂದ ಲಗ್ನದವರೆಗೆ ಏಳುರಾಶಿಗಳಲ್ಲೂ ಗ್ರಹಗಳು ಇರುವ ಒಂದು ಯೋಗ: ಛತ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ತನ್ನ ಬಂಧುಗಳಿಗೆ ಅನುಕೂಲಮಾಡುತ್ತಾನೆ (ಜಾತಕ. ೧೩-೧೮ ಅಡಿಟಿ). [ಛತ್ರ₂ + ಯೋಗ]

ಛತ್ರರತ್ನ (ನಾ). [ಜೈನ] ಚಕ್ರವರ್ತಿಗೆ ದೊರೆಯುವ ಏಳು ಅಜೀವ ರತ್ನಗಳಲ್ಲೊಂದು : ತನ್ನ ನೆಟಲೊಳೆ ಕಾವ ಸೂರ್ಯಪ್ರಭಮೆಂಬ ವಿಚಿತ್ರಮಣಿಮಯೂಖಚಿತ್ರಿತಚ್ಛತ್ರರತ್ನಮುಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೩ ವ) ; ಲೀಲಾಸನಾಳಧವಳಶತಪತ್ರಮೆನಿಪ ಸೂರ್ಯಪ್ರಭಮೆಂಬ ವಿಚಿತ್ರಚ್ಛತ್ರರತ್ನಮುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೧೧೧ ವ). 'ಚರ್ಮರತ್ನ' ಪರಾ. [ಛತ್ರ₂ + ರತ್ನ]

ಛತ್ರರೇಖೆ (ನಾ). [ಸಾಮುದ್ರಿ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಮುದ್ರಿಕ ಲಕ್ಷಣ ; (ಕೈಯಲ್ಲಿಯ) ಕೊಡೆಯಾಕಾರವಾದ ರೇಖೆ : ಶತ್ರುಪಕ್ಷಹಾನಿಯು ರಾಜಮನ್ನಣೆಯು ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅನ್ನದಾನವೂ ಛತ್ರರೇಖೆಗೆ ಫಲ (ಸಾಮುಲ. ೧೧೦-೧೧). [ಛತ್ರ₂ + ರೇಖೆ]

ಛತ್ರವಳಯ (ನಾ). (ಆಲಂ) ಅರಸಂತನ ; ಪ್ರಭುತ್ವ : ಇಹಲೋಕ ಪರಲೋಕ ತಾನಿದ್ದಲ್ಲಿ . . . ಉತ್ತರೋತ್ತರಚ್ಛತ್ರವಳಯ [ಪಾಠಾಂ. ಚತುರ್ವಳಯ] ತಾನಿದ್ದಲ್ಲಿ (ಅವಚಂ. ೮೨-೩೭೦). [ಛತ್ರ₂ + ವಳಯ (= ವಲಯ)]

ಛತ್ರಾಕಾರ (ನಾ). ವರ್ತುಲಾಕಾರ: ಛತ್ರಾಕಾರದೆ [ಪಾಠಾಂ. ಚಿತ್ರಾಕಾರದ] ಗದೆಯಂ ಚಿತ್ರವಿಧಂ ಬೀಸೆ ಗಗನದೊಳ್ (ಗದಾಯು. ೮-೨೫). [ಛತ್ರ₂ + ಆಕಾರ]

ಛತ್ರಾಕಿ (ನಾ). (ಮುಂಗುಸಿಗಳಿಗೆ ಇಷ್ಟವಾದ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ಹಾವಿನ ವಿಷಕ್ಕೆ ಔಷಧಿಯಾಗುವ ಈಶ್ವರೀಹಂಬು ; ಹಾವುಕಣ್ಣಿನ ಗಿಡ ; ಸರ್ಪಾಕ್ಷಿಗಿಡ : "ನಾಕುಲೀ . . . ಛತ್ರಾಕೀ, ಸುವಹಾ–೮ ಸರ್ಪಾಕ್ಷಿ ಗಿಡದ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೨೦). [ಸಂ. ಛತ್ರಾಕೀ]

ಛತ್ರಿ₁ (ನಾ). ಕೊಡೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿರುವವನು; ಛತ್ರಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವವನು : ಛತ್ರಿಗಳ್ ನಡೆದಪರೆಂದಿಂತು ಅಚ್ಛತ್ರಿಗಳೊಳ್ ಛತ್ರಿವ್ಯವಹಾರಂ ವರ್ತಿಸುವಂತೆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಮಿಶ್ರಗ್ರಹಣವಿಲ್ಲದೊಡಂ ಸಾಹಚರ್ಯದಿಂ ಮಿಶ್ರಗ್ರಹಣಂ ಘಟಿಯಿಸುಗುಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೨೦). [ಸಂ. ಛತ್ರಿನ್]

ಛತ್ರಿ₂, ಚತ್ತರಿ, ಚತ್ರಿ (ನಾ). ಕೊಡೆ ; ಚತ್ತರಿಕೆ : ಎದ್ದು ವಸ್ತ್ರ ಜಾಡಿಸಿಕೊಂಡು . . . ಛತ್ರಿ ಮಡಿಚಿ ತಯಾರಾಗುತ್ತಾನೆ (ಎತ್ತಿಕ್ಕೈ. ೬೨). **ಚತ್ತರಿ** : (+). **ಚತ್ರಿ** : ಮಳೆಗಾಲಕ್ಕೆ ಚತ್ರಿ ಬೇಕು (ರೂಢಿ). [←ಮರಾ. ಛತ್ರೀ. / ಸಂ. ಛತ್ರ]

ಛತ್ರಿಕೆ (ನಾ). ೧.=ಛತ್ರಕ ೧ : "ಛತ್ರಿಕಾ–ಸತ್ತಿಗೆ" (ಶಮದ. ೨೫೭ ಪ್ರಯೋ) ; "ಸತ್ತಿಕೆ ಛತ್ರಿಕೆಯೆಂಬುದು" (ಚತುನಿ. ೬೩). ೨. ಅಣಬೆ; ನಾಯಿಕೊಡೆ: "ಕೆಸವು ಛತ್ರಿಕೆಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೪-೪೭). [ಸಂ. ಛತ್ರಿಕಾ

ಛತ್ರೆ (ನಾ). ೧. ಅಣಬೆ; ನಾಯಿಕೊಡೆ: "ಛತ್ರಾ, ಅತಿಛತ್ರಃ, ಪಾಲಘ್ನಃ –೩ ಕೊಡೆಹುಲ್ಲಿನ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೨). ೨. ಸಬ್ಬಸಿಗೆ. ೩. ಕೊತ್ತಂಬರಿ. [ಸಂ. ಛತ್ರಾ]

ಛತ್ವ (ನಾ). = ಛ ೧: ಖತ್ವಕ್ಕಂ ಬಹುಳತೆಯಿಂ ಗತ್ವಂ ಛತ್ವಂ ದ್ವಿರುಕ್ತಿಯಿಂ ಕೂಡಿರೆ ಮೇಣ್ ಯತ್ವಾನ್ವಿತಮಿರೆ ಚತ್ವಂ (ಶಮದ. ೨೫೬). [ಸಂ.]

ಛತ್ವರ (ನಾ). ೧. ಮನೆ. ೨. ಲತಾಗೃಹ; ಬಳ್ಳಿಮಾಡ. [ಸಂ.]

ಛದ (ನಾ). ೧. ಗವುಸು; ಮುಸುಕು; ಆಚ್ಛಾದನೆ. 'ದಂತಚ್ಛದ' ಪರಾ. ೨. ಹಕ್ಕಿಗಳ ರೆಕ್ಕೆ, –ಗರಿ: "ತನೂರುಹಂ . . . ಛದಃ, ಪಿಂಛಂ, ವಾಜಃ, ಪಕ್ಷಃ–ಈ ೯ ಎಱ(ಂ)ಕೆ" (ಹಲಾಯು. ೪೦–೮೬); ರಾಜಕೀರಚ್ಛದಾನಿಳಲೋಲತ್ಕಣಿಶಾಲಿಶಾಳಿ ಜನಚೇತೋನಂದನಂ ನಂದನಂ . . . ಚಲ್ವಾದುದುರ್ವೀತಳಂ (ಜಗವಿ. ೨–೨). ೩. ಎಲೆ; ಪರ್ಣ: "ಬರ್ಹಂ, ಪರ್ಣಂ, ದಳಂ, ಪತ್ರಂ, ಪಲಾಶಂ, ಛದನಂ, ಛದಃ–ಈ ೭ ಮರದ ಎಲೆ" (ಹಲಾಯು. ೩೧–೩೧); ಶಿಶಿರಪಯಃಕಣವೆರಸಿದ ಕುಶೇಶಯಚ್ಛದಮನಕ್ಷಿಗಳ್ ಬಾಷ್ಪಜಲಪ್ರಶಮಿತ ರುಚಿಗಳ್ ಪೋಲ್ತಿರೆ (ಜಗವಿ. ೩–೮೭); ಅಸವಸದೆ ಬಿಸಿಲ್ಗೆತ್ತು ಜೀರ್ಣಚ್ಛದಂಗಳ್ ಮೇಳಂಗೊಂಡೊಪ್ಪೆ ಶಾಖಾಗ್ರದೊಳಡರ್ದಲಂಗಲ್ಪೊಸೆ (ರಾಜಶೇ. ೯–೨೯). [ಸಂ.]

ಛದನ (ನಾ). ಮುಸುಕು; ಆಚ್ಛಾದನೆ: ಅದು ಬಳಿಕ ಲೋಕಾಯತಾಂಗಚ್ಛದನಪರನಾರಾಚ ನಿರ್ಮಾಣದಲಿ ಭಂಗಿತವಾಯ್ತು ಪಾರ್ಥನ ಬಾಣದೊಡ್ಡವಣೆ (ಕುವ್ಯಾ.ಕ. ೨೦–೨೯). ೨. ರೆಕ್ಕೆ; ಗರಿ: "ತನೂರುಹಂ, ಗರುತ್, ಪತ್ರಂ, ಪತತ್ರಂ, ಛದನಂ, ಛದಃ, ಪಿಂಛಂ, ವಾಜಃ, ಪಕ್ಷಃ–ಈ ೯ ಎಱ(ಂ)ಕೆ"(ಹಲಾಯು. ೪೦–೮೬); ಕಾಕಗೃಧ್ರನಿಕಾಯಚ್ಛದನಾವಗೂಹಿತಮೆನಲ್ ಬಿಟ್ಟಿರ್ದನಂ ಗೆಲ್ದು (ಜಗವಿ. ೪–೫೮). ೩. ಎಲೆ; ಪರ್ಣ: "ಛದನಂ ಪತ್ರಂ ಪರ್ಣಂ ಛದಂ ಪಳಾಶಂ ದಳಂ ಸಮಮಮೇಕಾರ್ಥಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೧–೫); "ಪತ್ರಂ ದಳಂ ಛದನಂ[ಪಾಠಾಂ. ಛತ್ರದಳಂ]ಪಲಾಶಮೆನೆ ಪರ್ಣಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩೨–೩). [ಸಂ.]

ಛದಿ (ನಾ). (ಮನೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ) ಮೇಲ್ಛಾವಣಿ; ಮಾಡು; ಮುಸುಕಂ; ಹೊದಿಕೆ; ಆಚ್ಛಾದನೆ: "ಪೊದಯಿಸಿದಾಚ್ಛಾದನಮುಂ ಛದಿಯುಂ ಪಟಳಮುಮೆನಿಪ್ಪುದು" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೭–೧೫); "ಪಟಲಂ, ಛದಿಃ –೨ ಮನೆಯ ಮೇಲುಹೊದಿಕೆಯ ಹೆಸರು: ಮನೆಯ ಮೇಲುಮುಚ್ಚಳ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೯೧). [ಸಂ.]

ಛದೆ (ನಾ). = ಛದಿ: "ಮನೆಗೇಱಿಸಿದ ಹೊದಿಕೆ ವಳಭಿಚ್ಛದೆಯೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೫೯–೧೩). [ಸಂ. ಛದ]

ಛದ್ಮ (ನಾ). ೧.=ಛದ ೧. ೨. ವೇಷವನ್ನು ಮಾರ್ಪಡಿಸುವುದು; ವೇಷಾಂತರ: ಗೋಪ್ಯ, ಛದ್ಮಗಳು ಕೀಟಗಳಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿವೆ (ಕೀಟಜ. ೨೨). 'ಛದ್ಮವೇಷ' ಪರಾ. ೩. ಮೋಸ; ಕಪಟ; ವಂಚನೆ. ೪. ಕಾರಣ; ನೆಪ; ವ್ಯಾಜ: "ಕೈತವಂ . . . ಛದ್ಮ . . . ವ್ಯಪದೇಶಃ–ಈ ೧೦ ನೆವಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೭–೨೪). [ಸಂ. ಛದ್ಮನ್]

ಛದ್ಮಚಮು (ನಾ). ವೇಷಾಂತರಗೊಂಡ ಸೈನ್ಯ: ಬಂಧು ಬಳಗವು ಮಂತಕನ ಚಮುವೊ, ಛದ್ಮಚಮು ದಂದುಗದ ಬಾಗಿನಗಳವರ ನಲುಮೆಗಳು (ಮಂಕುಕ. ೧೭೩). [ಛದ್ಮ + ಚಮು]

ಛದ್ಮನೆ (ನಾ). ೧. ಮುಸುಕಂ; ಮರೆ; ಆಚ್ಛಾದನೆ: ನಿಂತುದಾ ಜೀಮೂತಛದ್ಮನೆಯುನಾಂತ ರಾವಣರಥಂ ನಿಶ್ಚಲಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೩೦–೬೬). ೨. ಮೋಸ; ಕಪಟ; ವಂಚನೆ: ಭೀಮವಿಕ್ರಮವಿಹಗೇಂದ್ರನಂ ವೀಕ್ಷಿಸುತೆ ಶಂಕೆ ಪುಟ್ಟಿತು ನಿಶಾಚರರೊಂದು ಛದ್ಮನೆಯ ಭಯಕೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೯೪–೭); ಈಗ ನಮ್ಮ ಭೇಟಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಛದ್ಮನೆಯೂ ನಮಗೆ ತಿಳಿಯಿತು (ಚಿತ್ರಪಾ. ೮೩). [<ಸಂ. ಛದ್ಮನ್]

ಛದ್ಮಬಾಲಿಶ (ನಾ). ವೇಷಾಂತರವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಹುಡುಗಾಟ ಮಾಡುವವನು; ರೂಪ ಮರೆಸಿ ಲೀಲೆಯಾಡುವವನು: ಆರ್ಗಲ್ವರೀ ಛದ್ಮಬಾಲಿಶನಂ ದೈವವಿಸೂತ್ರಮುಂ ಪುರುಷಕಾರಂ ಮಿಾಱಲೇನಕ್ಕುಮೋ (ಜಗವಿ. ೩–೧೯). [ಛದ್ಮ + ಬಾಲಿಶ]

ಛದ್ಮರೂಪ (ನಾ). ವೇಷಾಂತರಗೊಂಡ ರೂಪ; ಮರೆಸಿದ ಆಕಾರ: ಇಳಿಗಿಳಿದು ಪವಡಿಸಿಹ ಚಂದ್ರನೆಯೆ ಅಕಳಂಕ ಛದ್ಮರೂಪದೊಳಿಂತು (ಚಂದ್ರಸ. ೭೮–೮). [ಛದ್ಮ + ರೂಪ]

ಛದ್ಮವೇಷ (ನಾ). ನಿಜವಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಮುಚ್ಚಲು ಧರಿಸಿದ ಬೇರೆ ರೂಪ; ವೇಷಾಂತರ: ಈ ಪ್ರಪಂಚ ಏನೋ ಒಂದು ಛದ್ಮವೇಷ ತಾಳಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಮೋಸಗೊಳಿಸುತ್ತಲಿದೆ (ದೀಕನ್ನೆ. ೨): ಛದ್ಮವೇಷವನ್ನು ಕಿತ್ತೊಗೆದು ತನ್ನ ನಿಜಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಏಕೆ . . . ತೋರದು? (ದೀಕನ್ನೆ. ೫). [ಛದ್ಮ + ವೇಷ]

ಛದ್ಮವೇಷಧಾರಿ (ನಾ). ನಿಜವಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ ಬೇರೆ ರೂಪ ಧರಿಸಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ವೇಷಾಂತರ ಮಾಡಿಕೊಂಡವನು: ಛದ್ಮವೇಷಧಾರಿಯಾದ ಅರ್ಜುನನ ಗುರುತನ್ನು ಯಾರೂ ಹಿಡಿಯಲಾರದಿದ್ದರು (ಭೀಷ್ಮಜ. ೮೧); ಛದ್ಮವೇಷಧಾರಿಯಾದ ಗೂಢಚಾರನೋ? (ಡಾಲತ್. ೮). [ಸಂ. ಛದ್ಮವೇಷಧಾರಿನ್]

ಛದ್ಮಸ್ಥ (ನಾ). ೧. ಮರೆಯಲ್ಲಿರುವವನು; ಅಡಗಿಕೊಂಡಿರುವವನು. ೨. [ಜೈನ] ಕೇವಲಜ್ಞಾನಿಯಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನ ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿರುವವನು: ಪ್ರಥಮಶುಕ್ಲಧ್ಯಾನಪರಿಣತಿಯಿಂ ಕ್ಷೀಣಕಷಾಯವೀತರಾಗ ಛದ್ಮಸ್ಥ ಗುಣಸ್ಥಾನ ವ್ಯವಸ್ಥಿತನಾಗಿ (ಸುಕುಮಾ. ೮–೬೨ ವ); ಸಾಕಾರಂ ಜ್ಞಾನಮನಾಕಾರಂ ದರ್ಶನಂ ತದುಭಯಂ ಛದ್ಮಸ್ಥರೊಳ್ ಕ್ರಮದಿಂ ನಿರಾವರಣರೊಳಕ್ರಮದಿಂ ವರ್ತಿಸುಗುಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೮೬). [ಸಂ.]

ಛದ್ಮಸ್ಥಕಾಲ (ನಾ). [ಜೈನ] ಛದ್ಮಸ್ಥಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿರುವ ಕಾಲ: ಪದಿನಾಲ್ಕು ವರ್ಷಂ ಛದ್ಮಸ್ಥಕಾಲಂ ಪೋಗೆ ಸಹೇತುಕವನದೊಳ್ ಷಷ್ಠೋಪವಾಸಂಗೆಯ್ದು (ಚಾವುಂಪು. ೧೩೧): ಚಂದ್ರಪ್ರಭಮುನಿಪ್ರಭು ಪರಮಪಂಚಮಜ್ಞಾನ ಸಂಜನನಕರಣಾತ್ಯಂತಶುದ್ಧಧ್ಯಾನೋದ್ಯೋಗ ಸಂಸಕ್ತಚಿತ್ತಂ ಛದ್ಮಸ್ಥಕಾಲಂ ಮಾಸತ್ರಯಪ್ರಮಿತಮಾದುದೆಂಬಂದಿಂಗೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೪–೫೭ ವ). [ಛದ್ಮಸ್ಥ + ಕಾಲ]

ಛದ್ಮಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮರೆಮಾಡು; ಅಡಗಿಸು: ತಮ್ಮ ಕುಲಂಗಳಂ ಛದ್ಮಿಸಿಯುಂ ಜಾತಿಸಂಕರಂ ಮೊದಲಾದ ದೋಷಂಗಳ್ವೆರಸಿ ಸತ್ಪಾತ್ರಕ್ಕೆ ದಾನಮಂ ಮಾಡಿದವರುಂ . . . ಮೊದಲಾದವರಿಗೆ ಕುಮನುಷ್ಯತ್ವದಾಸ್ರವಮಕ್ಕುಂ (ಪಸಾರ. ೯೨–೧೬). [ಛದ್ಮ + –ಇಸು೩]

ಛನ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಮೊಗಮಂ ನೆಱೆ ಚುರ್ಚುತ್ತುಂ ಛನ್ನೆಂದಱುಗುಱಿಗಳ ನೆರವನಱಿದು ಪೋಗದೆ ಪೆಣೆವರ್ (ಧರ್ಮಾಮ್ಯ. ೬–೧೯೧).

ಛನ್ನ (ಗು). ೧. ಮುಚ್ಚಿದ; ಹೊದಿಸಿದ; ಆವೃತವಾದ; ಉನ್ನತ ಧವಳಚ್ಛತ್ರಚ್ಛನ್ನವಿಯತ್ತಳನಂ . . . ಪಟುವಿನೊಳೆನ್ನರಸನನಿಂತು ಬಿದಿಯೆ ತಂದಿಕ್ಕುವುದೇ (ಪಂಪಭಾ. ೨–೨೨); ಶಯ್ಯಾಶ್ರಿತ ಸಿತಮೃದುಳ ಪ್ರಚ್ಛದಚ್ಛನ್ನಶಯ್ಯಾತಳದೊಳ್ (ಕಾದಂಪೂ.೮೧). (ನಾ). ೨. ಅಡಗಿರುವುದು; ರಹಸ್ಯವಾದುದು: ಛನ್ನವಾ ಋಣಮಾರ್ಗ (ಮಂಕುಕ. ೫೧೧). [ಸಂ.]

ಛನ್ನವೀರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೊರಳ ಹಾರ, –ಸರ: ಅಭಯ ತ್ರಿಶೂಲ ಮಾಲೆ ಯಜ್ಞೋಪವೀತ ಉದರಬಂಧ ಛನ್ನವೀರಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿ ಎಡಗೈಯಿಂದ ನಿಂತಿರುವ ಪಾರ್ವತಿಯನ್ನಾಲಿಂಗಿಸುತ್ತಿರುವವನು (ಹೊಯ್ಸವಾ. ೨೨೬). [ಸಂ.]

ಛಪಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮರೆಮಾಡು; ಅಡಗಿಸು: ಅವನ ಕಾಗದವನ್ನೂ ರತ್ನ ವನ್ನೂ ಸಹ ಕೊಡದೆ ಛಪಾಯಿಸಿ ಬಿಟ್ಟನು (ಕಥಾಮಂ. IV, ೪೯); ನಾವು ಮಾಡೂದು ಖೂನಿ ಛಪಾಯಿಸುವ ಗುನ್ಹೇನ ಸರಿ (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೩೩).
[ಛಪಾವಣೆ + – ಇಸು₃]

ಛಪಾವಣೆ (ನಾ). ಮರೆಮಾಚುವುದು; ಬಚ್ಚಿಡುವುದು: ಶಿರಸ್ತೆದಾರ ವಗೈರೆ ಜನಗಳ ಖುರ್ದು ಬರ್ದು, ಛಪಾವಣೆ ವಿಚಾರಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆಸತಕ್ಕ ಕ್ರಮ (ಮಹಾವಂ. II, ೫೭); ಕಚೇರಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಛಪಾವಣೆ– ಅದರ ಗೊಂದಲಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿಬಿದ್ದೆ (ನಟಸಾ. ೫೭೭).
[←ಮರಾ. ಛಪಾವಣೀ, ಛಪವಣೀ]

ಛಪ್ಪನ್ನ, ಚಪ್ಪನ್ನ (ನಾ). ಐವತ್ತಾರು: ಚೌಷಷ್ಟಿ ಪಟ್ಟಣ ಛ[ಪಾಠಾಂ. ಚ]ಪ್ಪನ್ನ ವೀಥಿಗಳ ದಾಂಟಿ (ಅವಚಂ. ೬೧–೨೬೭). **ಚಪ್ಪನ್ನ.** 'ಚಪ್ಪನ್ನದೇಶ' 'ಚಪ್ಪನ್ನಭಾಷೆ' ಪರಾ.
[←ಮರಾ. ಛಪ್ಪನ್ನ್, ಛಪನ್ನ್; ಹಿಂ. ಛಪ್ಪನ್]

ಛಪ್ಪನ್ನದೇಶ, ಚಪ್ಪನ್ನದೇಶ (ನಾ). ಐವತ್ತಾರು ದೇಶಗಳು: ಛಪ್ಪನ ದೇಶಗಳು: ಮತ್ತಮಾ ಭರತವರುಷದಲ್ಲಿಯೇ ಅಂಗ ವಂಗ ಕಳಿಂಗ ತೆಲುಂಗ ಕೊಂಗ ಲಾಟ ಬಂಗಾಳ ಚೋಳ ಕೇರಳ ಗೌಳ ಪಾಂಚಾಳ ಸಿಂಹಳ ಕುಂತಳ ನೇಪಾಳ ಮಳಯಾಳ ತುಳುವ ಸೈಂಧವ ಕೊಂಕಣ ಕುರು ಮಗಧ ಮತ್ಸ್ಯ ವಿದರ್ಭ ಕೋಸಲ ಶೂರಸೇನ ಕಾಶ್ಮೀರ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರ ಕರ್ಣಾಟ ಕಿರಾತ ತುರುಷ್ಕ ಶಂಕರ ಬರಮ ತ್ರಿಗರ್ತ ನಿಷಧ ಮಧ್ಯ ಜೈನ ಬರ್ಬರ ಬಾಹ್ಲೀಕ ಲಾಟ ಚೈನ ಕರಾಳ ಓಢ್ರ ಘೂರ್ಝರ ಕಾಂಭೋಜ ಸೌರಾಷ್ಟ್ರ ಸೌವೀರ ಪಾಂಡ್ಯ ಹೂಣ ಯವನ ಮ್ಲೇಚ್ಛ ಹೈಹಯ ಆರ್ಯಾವರ್ತ ಭೋಜ ದ್ವೈಪ ಅಮರುಕ ಉತ್ತರಕುರು ಗ್ರೈಟಗಳೆಂಬೈವತ್ತಾಱು ಬಗೆಯ ಜನರಿಂದ . . . ನಿರೂಢಮಾದೈವತ್ತಾಱು ಪ್ರಾಂತಂಗಳಿರ್ಪವಾ ದೇಶಂಗಳಲ್ಲಿ (ವಿವೇಕ. ೨೯೩); ಸಂದಣಿಸಿದರು ಛಪ್ಪನ್ನದೇಶದ ಜನವೃಂದ ಜೂದಿನ ವಿಷಯದಲಿ (ಮೋಹತ. ೨೦–೨೦); ಛಪ್ಪನ್ನ ದೇಶದ ನೃಪರು ಖೇಚರರಿಹರೊಪ್ಪವ ಮಾಡು ಹೋಗೆಂದಾ (ಭರತ. ೫೫–೬೦). **ಚಪ್ಪನ್ನದೇಶ:** ಚಪ್ಪನ್ನದೇಶಾಧಿಪರ ಚಿತ್ರಗಳ ದೂಷಣೆಗೆಯ್ದು ನಿಟ್ಟಸಲೊಲ್ಲ ದವಳಾಯಾಸವ ಕಂಡಳು ಕುವರಿ (ಮೋಹತ. ೩೦–೯೯); ಚಪ್ಪನ್ನದೇಶದೊಳ್ನಗೆ ಮಲೆತಿದಿರಾಗಿ ಬಪ್ಪ ಭೂಮಿಪರಿಲ್ಲ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೫–೧೨). [ಛಪ್ಪನ್ನ + ದೇಶ]

ಛಪ್ಪನ್ನಭಾಷೆ, ಚಪ್ಪನ್ನಭಾಷೆ (ನಾ). ಐವತ್ತಾರು ಭಾಷೆಗಳು: ಛಪ್ಪನ್ನ ಭಾಷೆಯು ಸುಲಿಪಿಯಲ್ಲವಿದನು ಬಹುಮುಪ್ಪದಪ್ಪುಗರೋದಿದರೆಯೋದು ವರು (ಪ್ರಭುಪು. ೬–೧೭). **ಚಪ್ಪನ್ನಭಾಷೆ:** ಚಪ್ಪನ್ನಭಾಷೆಯಱಿವ ಧೀರರೀಗಳೆ ನೋಡಿಯೆಂದು ಬಿಜ್ಜಳನೃಪಂ ಸಾಱಿಸಿದಂ ಡಂಗುರವಂ (ಲಶಿಚಂ. ೩೦–೪೯). [ಛಪ್ಪನ್ನ + ಭಾಷೆ]

ಛಪ್ಪನ್ನೈವತ್ತಾರು, ಚಪ್ಪನ್ನೈವತ್ತಾರು (ನಾ).=ಛಪ್ಪನ: ಛಪ್ಪನ್ನೈವತ್ತಾರು, ಕುಡುವೊಕ್ಕಲಿಗ ಇವೆ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗಗಳು ಕಾಲಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಮೂಲಶಬ್ದಾರ್ಥದ ಮರೆವು ಹೆಚ್ಚಾದುದರ ದ್ಯೋತಕಗಳಾಗಿವೆ (ಕನ್ನಸು. ೧–೬). **ಚಪ್ಪನ್ನೈವತ್ತಾರು:** ಚಪ್ಪನ್ನೈವತ್ತಾರು ದೇಶಗಳು ಹಿಂದೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದುವು (ರೂಢಿ).
[ಛಪ್ಪನ್ನ + ಐವತ್ತು (<ಅಯ್ವತ್ತು) + ಆರು₆ (<ಆಱು₃)]

ಛಪ್ಪರಿಸು 'ಚಪ್ಪರಿಸು' ನೋ.

ಛಪ್ಪಳೆ 'ಚಪ್ಪಳೆ' ನೋ.

ಛಪ್ಪಳೆಯಿಡು (ಕ್ರಿ). ಚಪ್ಪಾಳೆತಟ್ಟು,–ಹೊಡೆ: ಜನನಿ ಛಪ್ಪಳೆಯಿಟ್ಟು ಕರೆಯಲಪ್ಪುವನಾ ಜಿನನಾಟ ಕಡುಚೆಲುವಾಯ್ತು (ಅನಂತ. ೬–೧೧).
[ಛಪ್ಪಳೆ (<ಚಪ್ಪಳೆ) + ಇಡು₁]

ಛಪ್ಪಿಸು, ಛರ್ಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮೇಲೆ ಬೀಳು; ಮಂಡಿಸು; ಆಕ್ರಮಿಸು: ವರ್ಗದ್ವಿತೀಯಾಕ್ಷರಂಗಳ್ಗೆ . . . ಛರ್ಪಿಸಿದಂ (ಛಪ್ಪಿಸಿದಂ) (ಶಮದ. ೦೫ ವೃತ್ತಿ). **ಛರ್ಪಿಸು:** ಮೇಲಿನ 'ಶಮದ' ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ.
[ಛಪ್ಪ₀ (P <ಪ್ರಾ. ಚಪ್ಪ) + – ಇಸು₃]

ಛಪ್ಪೆ 'ಚಪ್ಪೆ₁' ನೋ.

ಛಪ್ರಾಸಿ 'ಚಪರಾಸಿ' ನೋ.

ಛಮ್(ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಅನುಕರಣ ಸಂಧಿಗೆ–ಛಮ್ಮೆಂಬ, ಛಟಛಟೆಂಬ (ಶಮದ. ೩೦ ವೃತ್ತಿ).

ಛಮ್ಮನೆ (ಅ). ಛಮ್ಮೆಂಬ ಶಬ್ದದೊಡನೆ: ಅನುಕರಣಕ್ಕೆ – ಖಣಿಲ್ಲನೆ, ಖಟಿಲನೆ, ಛಮ್ಮನೆ, ಧುಮ್ಮನೆ (ಶಮದ. ೧೪ ಪ್ರಯೋ).
[ಛಮ್ + – ಅನೆ₁]

ಛರು (ನಾ). ಕತ್ತಿಯ ಹಿಡಿ,–ಹಿಡಿಕೆ: "ಛರುವಡಾಯುಧಗಳ ಪಿಡಿ [ಪಾಠಾಂ. ತ್ಸರುವೆನಲ್ಪಿಡಿ]" (ಮಂಗರಾ. ೮೮–೩೭); "ಛರು–ತ್ಸರು=ಆಯುಧಗಳ ಹಿಡಿಕೆ" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೩). [<ಪ್ರಾ. ಛರು. / ಸಂ. ತ್ಸರು]

ಛರ್ದಿ (ನಾ). ಕಾರುವಿಕೆ; ವಾಂತಿ; ವಮನ: ಚರಿಗೆವೊಕ್ಕೊಡಾರುಂ ನಿಱಿಸುವೊರಿಲ್ಲಮೂಱಿತ್ತು ನಿಱಿಸಿದೊಡಂ ಛರ್ದಿಯಕ್ಕುಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೬೦–೯); ಎಳೆಗಱುಕೆಯನಕ್ಕಿಗರ್ಚನೊಳ್ ಕುಡಿಯೆ ಛ[ಪಾಠಾಂ.ತ]ರ್ದಿಯಂ ಮಾಣಿಸುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯–೩೪); ತಾರೆಕಾಯಿ, ಸಕ್ಕರೆ, ಬಿಸಿನೀರಲ್ಲಿ ಕುಡಿಸಲು ಛರ್ದಿ ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿಷ್ಣುವಿ. ೦೦೯). [ಸಂ.]

ಛರ್ದಿಗೆಯ್(ಕ್ರಿ). ಕಾರು; ವಾಂತಿಮಾಡು; ವಮನಮಾಡು: ಸುವ್ರತೆಯು ರೆಂಬ ಕಂತಿಕೆಯರ್ಗನ್ನದಾನಂ ಕೊಟ್ಟೊಡವರುಪವಾಸಶ್ರಮದಿಂ ಛರ್ದಿಗೆಯ್ಯೆ (ಜಾವುಂಪು. ೨೦೫); ತಾನಲ್ಲಿ ಛರ್ದಿಗೆಯ್ಯಲು ನೀನು ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವಹೀನದಿಂ ಜುಗುಪ್ಸೆಗೆಯ್ದುದಱಿಂ (ಶಾಂತೀಶ. ೩–೩೯). [ಛರ್ದಿ + ಕೆಯ್₁]

ಛರ್ದಿಸು (ಕ್ರಿ).=ಛರ್ದಿಗೆಯ್: ನಿರವದ್ಯಾಹಾರಮನಿಕ್ಕಲುಂಡಿರ್ದು ಛರ್ದಿಸುವುದುಂ (ನೇಮಿಪು. ೬–೧೮೫ ವ); ಕೊಳ್ಳಿರೆ ನಿಮ್ಮ ಕೂಟನೆನುತಂ . . . ಛರ್ದಿಸಿದಾಗಳ್ ಮನೆ ಪೂಟ್ಕೆ ಕೂಟ್ ಕವಿವುದಂ ಕಂಡು (ಬಂಹರಿ. ೯–೩೦).
[ಛರ್ದನ₀ + – ಇಸು₃]

ಛರ್ಪಿಸು 'ಛಪ್ಪಿಸು' ನೋ.

ಛಲ₁ 'ಚಲ₁' ನೋ.

ಛಲ₂, ಛಳ (ನಾ). ೧. ನೆಪ; ವ್ಯಾಜ: ಅನ್ನೆಗವಿತ್ತ ಲಾಂಛನಚ್ಛಲದಿಂ ಶೋಕಾನಲದಗ್ಧಮಪ್ಪ ಮಹಾಶ್ವೇತಾಹೃದಯಮಂ ವಿಡಂಬಿಸುವಂತೆಯುಂ ಮುನಿಕುಮಾರವಧಮಹಾಪಾತಕಮಂ ತಾಳ್ದಿದಂತೆಯುಮಾಗಿ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೮೨); ಸುಧಾಸೂತಿ ಧಾತ್ರಿಯೊಳ್ ಶಿಶುರೂಪಚ್ಛಲದಿಂ ನೆಲೆವಡೆದವೊಲುಜ್ಜ್ವಲತನು ರೋಹಿಣಿಗನಂತನಾದುದುದಯಿಸಿದಂ (ಜಗವಿ.೨–೮೮). ೨. ಮೋಸ; ವಂಚನೆ; ಕಪಟ. 'ಛಲಿಸು' ಪರಾ. ೩. [ನ್ಯಾಯ] ನ್ಯಾಯವಿಚಾರಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಹದಿನಾರು ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ವಾದಿಯು ಹೇಳಿದ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿ ಪ್ರತಿವಾದಿಯು ಹೇಳುವ ದೂಷಣೆ: ಗೌತಮೋಕ್ತ ನ್ಯಾಯವು ಪ್ರಮಾಣ ಪ್ರಮೇಯ . . . ಛಲ ಜಾತಿ ನಿಗ್ರಹಸ್ಥಾನಂಗಳೆಂಬ ಷೋಡಶ ಪದಾರ್ಥಂಗಳಿಂ ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಲೀ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಪರಮೇಶ್ವರ ಕರ್ತೃಕತ್ವಮಂ ನಿಶ್ಚಯಿಸುವದು (ವಿವೇಕ.೧೧); ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಅಪಾರ್ಥವೆಂಬುದು ಛಲ (ಹಿಂದಸಾ. ೧೧೮). ೪. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ದಶರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ವೀಥಿಯ ಒಂದು ಅಂಗ; ಪ್ರಿಯವಾಗಿರುವಂತೆ ತೋರುವ ಅಪ್ರಿಯ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಮೋಸಗೊಳಿಸುವುದು. **ಛಳ:** ೧. ಜಳಪಾನಚ್ಛಳದಿಂ ಪ್ರಪಾಪ್ರಣಯಿನೀಶೃಂಗಾರಲೀಲಾಸುಧಾಜಳಮಂ ಕಣ್ಗಳಿನೀಂಟಿ . . . ತದ್ವಿಷಯದಧ್ವನ್ಯರ್ ಮನಂ ಬೆರ್ಚುವರ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೧–೪೯). [ಸಂ.]

ಛಲಗಾರ 'ಚಲಗಾರ' ನೋ.

ಛಲಗಾರ್ತಿ (ನಾ). ಹಟಸ್ವಭಾವದವಳು: ಎಂಕಮ್ಮನೂ ಒಳ್ಳೆಯ ಛಲಗಾರ್ತಿಯೇ ಸೈ (ಒಡ್ಡಉ. ೩೨).
[ಛಲಗಾರ (< ಚಲಗಾರ) + – ತಿ$_1$ (< –ಇತ್ತಿ)]

ಛಲಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಹಟವನ್ನು ಬಿಡು: ಲಜ್ಜೆಗೆಟ್ಟೆನು ನಾಣುಗೆಟ್ಟೆನು ಕುಲಗೆಟ್ಟೆನು ಛಲಗೆಟ್ಟೆನು (ಬಸವ. ೫೨೨). [ಛಲ$_1$ (< ಚಲ$_1$) + ಕೆಡು$_1$]

ಛಲಗೇಡಿ (ನಾ). ಹಟಮಾರಿತನದಿಂದ ಕೇಡನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವವನು: ಆಡಲೇಕಿನ್ನು ನಿಮ್ಮಡಿಗೆ ಕೌರವನು ಛಲಗೇಡಿ ವಾತಜನೊಡನೆ ದ್ವೇಷಮಂ ಮಾಳ್ಪನು (ತುರಂಗ. ೬೫-೩೩). [ಛಲ$_1$ (< ಚಲ$_1$) + ಕೇಡಿ$_1$]

ಛಲಗ್ರಾಹಕ (ನಾ). ಹಟಹಿಡಿಯುವಿಕೆ; ಹಟಮಾರಿತನ; ಮೊಂಡುತನ: ಸಾಹಸಿಗನೆಂದಿನ ಪರಿಯ ದಾಸೋಹದಿಂ ಬಿಡದಗೆಯಲುಂ ಛಲಗ್ರಾ[ಪಾಠಾಂ. ಗಾ]ಹಕದಿನವರೆಯ್ದೆ ಮಿಳಿಯಂ ಪಱಿದು ಬಿಸುಡಿಸಲು (ಬಸಪು. ೪೯-೪೫). [ಛಲ$_1$ (< ಚಲ$_1$) + ಗ್ರಾಹಕ]

ಛಲಚೇತನ (ನಾ). ಹಟಸ್ವಭಾವದವನು; ಚಲಗಾರ: ಛಲಚೇತನನು ಸಲೆ ಚಂಡಿಯಾದನು ಕಳನ ಚೌಕದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೩-೧೫).
[ಛಲ$_1$ (< ಚಲ$_1$) + ಚೇತನ]

ಛಲನೆ (ನಾ). ಕಾಟ; ಪೀಡೆ; ಹಿಂಸೆ: ಇದು ನನ್ನ ಛಲನೆ ಮಾಡಲೆಂದೊ? (ಮುತ್ತ್ಯದ. ೬೦); ಹೆಣ್ಣಾದವಳಿಗೆ ಇಷ್ಟೊಂದು ಛಲನೆಯ ಆವಶ್ಯಕತೆ ಉಂಟು (ಇಪ್ಪಳ. ೨೦೨). [←ಮರಾ. ಛಲನಾ]

ಛಲಮದ (ನಾ). ಹಟದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಗರ್ವ: ಕುಲಮದ ಛಲಮದ ವಿದ್ಯಾಮದದವರ ತೋಱದಿರಾ (ಅವಚಂ. ೧೦೨-೪೬೪); ಛಲಮದವಿದೇನಯ್ಯಾ ದರುಶನಭ್ರಾಂತಿ ಇದೇನಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೮೯೪).
[ಛಲ$_1$ (< ಚಲ$_1$) + ಮದ]

ಛಲವಾದಿ 'ಚಲವಾದಿ$_1$' ನೋ.

ಛಲವಿಡಿ 'ಚಲಂಬಿಡಿ' ನೋ.

ಛಲವೇಳು(ಕ್ರಿ). ಮೊಂಡಾಟ ಮಾಡು; ಹಟಹಿಡಿ: ರಾಮನಾಥನುಱುಬೆಯ ನಿಲಿಸುವ ವೀರರಿಲ್ಲೆನುತ ಬಂದನು ಬೇಗ ಛಲವೆದ್ದು ಮಗ ಹೊಯ್ಸಳನು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೩-೯೧). [ಛಲ$_1$ (< ಚಲ$_1$) + ಏಳು$_1$ (< ಏೞ್$_1$)]

ಛಲಿ 'ಚಲಿ$_2$' ನೋ.

ಛಲಿಪದ (ನಾ). ಹಟಗಾರನ ಸ್ಥಾನ; ಹಟಮಾರಿತನ: ಕೇಳಿಕೆಯ ಮನ ಛತ್ರಭಂಗದ ಮೇಲೆ ಮುರಿಯದೆ ಛಲಿ[ಪಾಠಾಂ. ಲ]ಪದದ ಪರಿಪಾಲಿಯಿಂದುಪ್ಪವಡಿಸಿದನುಪ್ಪರದ ಗರ್ವದಲಿ (ಕೊರರಾ. ೬-೧೧-೧).
[ಛಲಿ (< ಚಲಿ$_2$) + ಪದ$_2$]

ಛಲಿಸು, ಛಳಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ). ೧. ವಂಚಿಸು; ಮೋಸಮಾಡು: ಮಾತುಮಾತಿಗವನು ಅಮ್ಮನವರ ಆಣೆ ದೇವರ ಆಣೆ ಮಾಡಿ ನನ್ನನ್ನು ಛಲಿಸಿದನು (ಕಭವಿ. II, ೩೦೪). ೨. ಪೀಡಿಸು; ಕಾಡು: ಆದರೆ ಒಬ್ಬ ಮಂಬಾಜಿಯಲ್ಲದೆ ಬೇರೆ ಯಾವ ಕ್ರಿಸ್ತೀಯನೂ ಟಿಳಕರನ್ನು ಛಲಿಸಲಿಲ್ಲ (ಸ್ವ್ಯತಿಚ. ೪೪೧); ಸರ್ಪಗಳ ತಾಯಿಯಾದ ಕದ್ರುವು ಗರುಡನ ತಾಯಿಯಾದ ವಿನತೆಯನ್ನು ಛಲಿಸಿ ಛಲಿಸಿ ಹಣ್ಣುಮಾಡಿದ ಸಂಗತಿಯು ನಿಮಗೆ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲವೆ? (ತುಳಸಿ. ೧೦೯); ಸುರಪತಿಯ ಛಲಿಸಿದ ನಿವಾತ ಕವಚರನ್ನೆಲ್ಲ ಲೀಲೆಯಲಿ ನಿರ್ನಾಮಮಾಡಿದನು (ಭಾಸನಾ. ೪೪). **ಛಳಿಸು$_2$**: ೨. ಬಹಳವಾಗಿ ಹಿಂಸಿಸಿ, ಛಳಿಸಿದ ಕಥೆಯನ್ನು ಅವಳಿಗೆ ಹೇಳಿದನು (ಟಾಕತ. ೬೮).
[ಛಲ$_2$ + – ಇಸು$_3$]

ಛಲೋಕ್ತಿ (ನಾ). ಹಟದ ಮಾತು; ಮೊಂಡುತನದ ನುಡಿ: ನೀವೇ ನಿಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯನ ಛಲೋಕ್ತಿಯಂ ಬಿಡಿಸೆಂದು ಸಂತೈಸಲು (ತುರಂಗ. ೬೫-೩೩).
[ಛಲ$_1$ (< ಚಲ$_1$) + ಉಕ್ತಿ]

ಛಲ್ಲಣ 'ಚಳಣ' ನೋ.

ಛಲ್ಲಿ$_1$ 'ಚಲ್ಲಿ$_2$' ನೋ.

ಛಲ್ಲಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಮರದ ಸಿಪ್ಪೆ, –ತೊಗಟೆ: ಅಲರಂ ಬಸಂತದೊಳ್ ತತ್ಫಲಮಂ ಗ್ರೀಷ್ಮದೊಳೆ . . . ಪ್ರಾವೃಡ್ದಿನಂಗಳೊಳ್ ಛಲ್ಲಿ [ಪಾಠಾಂ. ಝಲ್ಲಿ, ಬಳ್ಳಿ, ವಲ್ಲಿ]ಗಳಂ . . . ಸಾಧಿಪುದು ಮಹಾಮಯ ಹಾಲಾಹಳಕ್ಕೆ ಸಂಗ್ರಹಕಾಱಂ (ಖಮುದ. ೧-೬೯). ೨. ಬಳ್ಳಿ; ಲತೆ. ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೂವು. ೪. ಗಡ್ಡೆ: ಮರದರಿಸಿನದ ಕಪಿತ್ಥದ ವರುಣದ ಪದ್ಮಕದ ಛಲ್ಲಿಯೊಳ್ ಸಮನಿಪ್ಪುದಂ ಪರಿಶೋಷಿಸಿ (ಲೋಕೋಪ. ೬-೫೬). ೫. ಸಂತತಿ; ಸಂತಾನ. [ಸಂ. ಛಲ್ಲೀ]

ಛವಿ (ನಾ). ೧. ಕಾಂತಿ; ಹೊಳಪು; ಶೋಭೆ: ಹರಗಳ ತಮಾಳ ನೀಳಚ್ಛವಿಯಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೫೪): ಪಕ್ಷಂಗಳ ಶಾದ್ವಲಚ್ಛವಿ ಮನಂಗೊಳೆ ಪಾಱುವ ಕೀರಮಾಲೆ . . . ರಂಜಿಕುಂ (ಜಗವಿ. ೪-೩೬): ಛವಿಕೋಟಿಯೆರಚಲ್ ಪ್ರತಿಚ್ಛಾಯೆ ವಿಲಸಿಪುದು (ಮುಂಕುಳ. ೧೨೬). ೨. ಚರ್ಮ; ತೊಗಲು. ೩. ಬಣ್ಣ. ೪. ಅಂದ. [ಸಂ.]

ಛವಿಕಲ್ಯಾಣ (ನಾ). [ಬೌದ್ಧ] ಚರ್ಮದ ಸೌಂದರ್ಯ; ಹೆಂಗಸಿಗೆ ಇರಬೇಕಾದ ಕೇಶಕಲ್ಯಾಣ, ಮಾಂಸಕಲ್ಯಾಣ, ಅಸ್ಥಿಕಲ್ಯಾಣ, ಛವಿಕಲ್ಯಾಣ ಮತ್ತು ವಯೋಕಲ್ಯಾಣ ಎಂಬ ಐದು ಕಲ್ಯಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಚಂದನವನ್ನಾಗಲಿ ಇತರ ವರ್ಣಕಗಳನ್ನಾಗಲಿ ಲೇಪಿಸದಿದ್ದರೂ ಚರ್ಮವು ನೀಲೋತ್ಪಲದ ಹಾರದಂತೆ ನುಣುಪಾಗಿರಬೇಕು, ಕರ್ಣಿಕಾರ ಪುಷ್ಪದ ಹಾರದ ಹಾಗೆ ಶುಭ್ರವಾಗಿರಬೇಕು. ಇದು ಛವಿಕಲ್ಯಾಣವೆಂಬುದು (ಹತ್ತುಮ. ೨೧). 'ಕೇಶಕಲ್ಯಾಣ' ಪರಾ. [ಛವಿ + ಕಲ್ಯಾಣ]

ಛವಿವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಹೊಂದು; ಶೋಭೆಯನ್ನು ಪಡೆ: ಪೊಡವಿಯೊಳಗೆಂದುಂ ಪ್ರಭವಿಸದ ಗಿಡುವಿನೊಳು ಛವಿವಡೆದು ನವಕಂಬಡೆದ ನವ್ಯಸಹಸ್ರದಳಶತದಳಮನರ್ಪಿಸುತ (ಬಸಪು. ೩೫-೧೩). [ಛವಿ + ಪಡೆ$_1$]

ಛಳ 'ಛಲ$_2$' ನೋ.

ಛಳಕು 'ಚಳಕು$_1$' ನೋ.

ಛಳಛಳಿಸು(ಕ್ರಿ). ಲಕಲಕಿಸು; ಹೊಳೆ: ಉತ್ತಮಶುಕ್ತಿಯೊಳಗೆ ಛಳ ಛಳಿಸುತ ಮುತ್ತಿನ ಮಣಿ ಬೆಳೆವಂತೆ (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೨೪-೩೦).
[ಛಳಛಳ$_0$ + – ಇಸು$_3$]

ಛಳಯು 'ಚಳೆಯು$_1$' ನೋ.

ಛಳಿ 'ಚಳಿ$_2$' ನೋ.

ಛಳಿಗಾಣ್ (ಕ್ರಿ). ನಡುಕಹೊಂದು; ಹೆದರು: ಛಲವೆತ್ತು ಛದ್ಮನೆಯಿಂ ತುಚ್ಛಭೂಪರು ಛಳಿಪ ಕರ್ಗಣೆಗಣೆಯಾಗೆ ಛಳಿಗಂಡವೊಲು ಮೂರ್ಛೆಗೈಸಿ ವಧಿಸಿದತಿ ಛಲವಾದಿ ಛಂದವಿಡೆನ್ನ (ಶತಸಾಂ. ೬೯-೪೯).
[ಛಳಿ (< ಚಳಿ$_2$) + ಕಾಣ್]

ಛಳಿಗಾಲ 'ಚಳಿಗಾಲ' ನೋ.

ಛಳಿಜ್ವರ 'ಚಳಿಜ್ವರ' ನೋ.

ಛಳಿತು (ನಾ). (?): ಎಂತು ಮೋಸವ ಗೈದಿರೊಳಿತೆಂದು ಛಳಿತೆಂದು ಇಂತಿದೆಲ್ಲವ ಭರ್ತನಗ್ರದೋಳ್ ಶೀಘ್ರದೋಳ್ ನೀಂ ತೋರಿವೆಂದತ್ತ ಪರಿದಳ್ ಸಾರಿದಳ್ (ಜಿನಮು. ೩೪-೨೦). [?]

ಛಳಿಯೊತ್ತು (ಕ್ರಿ). ಚಳಿಯಿಂದ ಪೀಡಿತವಾಗು; ತಣ್ಣಗಾಗು: ಹಿಮದ ಧಾಳಿಗೆ ವಡಬ ಛಳಿಯೊತ್ತುವುದೆ (ಶಾಶಿರಾ. ೩೫-೨೬).
[ಛಳಿ (< ಚಳಿ$_2$) + ಒತ್ತು$_1$]

ಛಳಿಲ್ 'ಛಟಿಲ್' ನೋ.

ಛಳಿವೆಟ್ಟು 'ಚಳಿವೆಟ್ಟು' ನೋ.

ಛಳಿಸು$_1$ 'ತಳಿಸು$_1$' ನೋ.

ಛಳಿಸು₂ 'ಛಲಿಸು' ನೋ.

ಛಳುಕು 'ಚಳಕು₁' ನೋ.

ಛಳೆಯು₁ 'ಚಳೆಯಂ₁' ನೋ.

ಛಳೆಯು₂ 'ಚಳಯು₂' ನೋ.

ಛಳೆಯಂಗೊಡು 'ಚಳೆಯಂಗೊಡು' ನೋ.

ಛಟಿಲ್, ಛಳಿಲ್ (ನಾ). ಒಂದಂ ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ.

ಛಟಿಲ್‌ಛಟಿಲ್, ಛಳಿಲ್‌ಛಳಿಲ್ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಪಟುವಟಿಯಿಂ ತಗುಳ್ದೆಳರ್ವ ಬೇಗೆವೊಲೆಚ್ಚ ಶರಾಳಿಗಳ್ ಛಟಿಲ್‌ಛಟಿಲೆನೆ ಪಾಯೆ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೧೦೩); ಛಳಿಲ್‌ಛಳಿಲೆಂದು ಕೊಳ್ವ ಬಡಿಗಂ ಚಳಿತು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೮೮).

ಛಾಂದಸ (ಗುಂ). ೧. ವೇದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ, -ಸೇರಿದ. ೨. [ಛಂದ] ಛಂದಸ್ಸಿಗೆ ಸೇರಿದ. (ನಾ). ೩. ವೇದವನ್ನು ಓದಿದವನು ; ಶ್ರೋತ್ರಿಯ : "ಛಾಂದಸ-ವೇದವನೋದಿದಾತನು" (ನಾಚಿರಾ. ೬): ಮಠದಿಂ ಪೊಱಮಟ್ಟು ನಿಂದ ಛಾಂದಸ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಂ ಕಂಡು (ಪಂಚತಂ. ೧೮೭-೧೯) ; ದಾಮೋದರಭಟ್ಟಂ ಮೊದಲಾದ ಛಾಂದಸರು . . . ನೆರೆದರಮನೆಗೆ ಬಂದು (ಬಸರ. ೧೦-೩೩); ಛಾಂದಸನದೊರ್ಬನು ಭೂಸುರೇಂದ್ರನು ಭಿಕ್ಷವಂ ಬೇಡಿ . . . ಮನೆಗಯ್ತರಲರಿಯುವಂ ಒಸೆದು ತಾನೇ ತಂದು ಭಿಕ್ಷವನಿಕ್ಕಲೊಡಂ (ಬಸಪು. ೫೩-೩೯). ೪. ಛಂದಸ್ಸನ್ನು ಅರಿತವನು ; ಛಂದಶ್ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞ : ಕ್ರಿಯಾಶಾಲಿಯಾದ ಕವಿ ವೈಯಾಕರಣಿ ಯನ್ನಾಗಲಿ ಛಾಂದಸನನ್ನಾಗಲಿ ಮೆಚ್ಚಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಬರೆಯ ಹೊರಡುವುದಿಲ್ಲ (ಸಾಕಾಪ್ರ. ೨೩೨). ೫. (ಆಲಂ) ಹಳೆಯ ಸಂಪ್ರದಾಯಂಗಳಿಗೆ ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರುವವನು ; ಕಂದಾಚಾರದವನು : ಅತಿಜಡಂ ಛಾಂದಸಂ ಪದ್ಮಜಂ ನಿಕ್ಕುವಮಲ್ಲಂ ಕರ್ತೃವಾದಂದನಿತತಿಶಯಮಂ ತಾಳ್ದುದೇ ಕನ್ನೆಯಂದಂ (ಶಾಬ್ದಾವ. ೧೨) ; ಬರುಬರನ್ನು ಬಲ್ಲವರೆಂದೂ, ಸಕಲ ಶಾಸ್ತ್ರಕೋವಿದರನ್ನು ಛಾಂದಸರೆಂದೂ ಅವರು ಹೆಸರಿಟ್ಟು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ (ನಂಜುಂಡ. ೦೬೬). ೬. (ಆಲಂ) ಸೋಮಾರಿ ; ಜಡ : ಛಾಂದಸನಧಿಕ ದರಿದ್ರಂ ಘಂದಂ ಜಿಹ್ವಾನಲಂಪಟಂ ಗತಭಾಗ್ಯಂ (ದಶಕು. ೩-೨೪) ; ಅಣ್ಣಂ ದೊಡ್ಡಹೊಟ್ಟೆಯತಿಛಾಂದಸಂ ಪರಿಕಿಸಲ್ಕೆ ಛಾರಿಯಂಗಂ (ವೀಶೈಪು. ೩-೧೮-೭). [ಸಂ.]

ಛಾಂದಸಿಕ (ನಾ). ವೇದಾಧ್ಯಯನದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದವನು; ವೇದಾಭ್ಯಾಸ ದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೀಣ. [ಸಂ.]

ಛಾಂದಸಿಕ್ಕೆ (ನಾ). ಮುಂದಾಲೋಚನೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು ; ಚಾಂದಸಿಕೆ ; ದಡ್ಡತನ: ನಿನ್ನನಟ್ಟಿರೊಳಾಂ ಮುದ್ದಾಡಿಸೆ ಮುನಿಸನ್ನಿಧಿಯೊಳ್ಮಾಡಿದುದಂ [ದುಂ] ಛಾಂದಸಿಕ್ಕೆಯೊಂದೊದವಿಂದಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೨೫೭).
[ಛಾಂದಸ + - ಇಕ್ಕೆ₂ (< - ಇಕೆ)]

ಛಾಂದಸಿಗ, ಚಂದಸಿಗ, ಛಂದಸಿಗ (ನಾ). ೧. = ಛಾಂದಸಿಕ: ದೇಗುಲಿಗಂ, ಅಕ್ಕರಿಗಂ, ಛಾಂ[ಪಾಠಾಂ. ಚಂ, ಛಂ]ದಸಿಗಂ (ಶಮದ. ೦೯೭ ಪ್ರಯೋ). **ಚಂದಸಿಗ:** ೧. ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. ೨. (ಆಲಂ) ಚುರುಕಿಲ್ಲದವನು ; ಮಂದ ; ಜಡ : ಅಯ್ಯೋ, ಆ ಚಂದಸಿಗನಿಂದ ಈ ಕೆಲಸ ಆಗುವುದುಂಟೇ ? (ರೂಢಿ). **ಛಂದಸಿಗ :** ೧. ಮೇಲಿನ 'ಶಮದ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ.
[<ಸಂ. ಛಾಂದಸಿಕ]

ಛಾಂದೋಗ್ಯ (ನಾ). ಸಾಮವೇದಕ್ಕೆ ಸೇರಿರುವ ಒಂದು ಉಪನಿಷತ್ತು: ಛಾಂದೋಗ್ಯ . . . ಮೊದಲಾದುವೇ ಶತೋಪನಿಷತ್ತುಗಳು (ವಿವೇಕ. ೪); ಛಾಂದೋಗ್ಯೋಪನಿಷತ್ತು ಸಾಮವೇದದ ಕೌಥುಮಶಾಖೆಗೆ ಸೇರಿದೆ (ಛಾರದ. ೩೮). [ಸಂ.]

ಛಾಂದೋಗ್ಯಸೂತ್ರ (ನಾ). ಸಾಮವೇದದ ಒಂದು ಅಂಗ : ಸಾಮವೇದ ಕಲ್ಪಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಛಾಂದೋಗ್ಯಸೂತ್ರಗಳೆಂದು ಹೆಸರು (ಸುಜ್ಞಾದಂ. ೧ ಪ್ರಕರಣ). [ಛಾಂದೋಗ್ಯ + ಸೂತ್ರ]

ಛಾಕಾರ(ನಾ). (?): ಬಂದನಾ ಪುರಕೆ ಸೆಟ್ಟಿಯು ದೇಹ ತಾನಂದದಿಂದಲ್ಲೆತಂದು ವಂದಿಸಿ ದೇವರ್ಗೆ ಕುಳ್ಳಿರೆ ಸೆಟ್ಟಿಯುಂ ಬಂದಿ ಛಾಕಾರವಿತ್ತು (ತರ್ಕಕಾ. ೧೧-೨೨). [?]

ಛಾಗ(ನಾ). = ಛಗ: "ಅಜಃ, ಸ್ತಬಃ, ಬಸ್ತಃ, ಛಾಗಃ, ಛಗಳಕಃ, ಛಗಃ-ಈ ೬ ಹೋತು" (ಹಲಾಯು. ೪೬-೧೨೨); ಛಾಗದ ತೋವಲಕ್ಕೆ ಕಡುಕರ್ಪಸೆವೆಟ್ಟಿನ ಗಂಗೆದೋವಲಕ್ಕೆ (ಲೋಕೋಪ. ೬-೪೧). [ಸಂ.]

ಛಾಗರಿ (ನಾ). (?) : ಮೂಡಲೆಕೆ ಗದೆಯು ಏವರ ಬಳಕಂಡ ಕಡುವುಂಣ್ಣ ಕೊಡಗೆ ಛಾಗರಿ ಗದೆ ಯಿ ಕೊಡಂಗೆ ದಾಱು ಮಾದಳಿಕ ಕೊಡಂಗೆ (ಕಇ. I, ೫೦-೦೩ : 1432 ?). [?]

ಛಾಗಲ (ನಾ). = ಛಗ : ಭಟ್ಟಂಗೆ ಭ್ರಾಂತಿ ಪುಟ್ಟಿ ನಿಂದು ಪೆಗಲೊಳಿರ್ದ ಛಾಗಲವುಂ ಭೂಭಾಗದೊಳಿಟ್ಟು (ಪಂಚತಂ. ೧೪೭-೧). [ಸಂ.]

ಛಾಗಿ (ನಾ). ಹೆಣ್ಣಾಡು; ಮೇಕೆ: "ಅಜಾ, ಛಾಗೀ-೨ ಆಡು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೩೪). [ಸಂ. ಛಾಗೀ]

ಛಾಟಿ 'ಚಾಟಿ₁' ನೋ.

ಛಾಡ 'ಚಹಡ' ನೋ.

ಛಾಡಿ 'ಚಹಡ' ನೋ.

ಛಾತ (ಗುಂ). ೧. ಕತ್ತರಿಸಿದ; ಹರಿದ; ವಿಭಾಗಿಸಿದ; ಹೋಳುಮಾಡಿದ. (ನಾ). ೨. ಮಾಂಸಪುಷ್ಟಿಯಿಲ್ಲದವನು ; ದುರ್ಬಲ ; ಕೃಶವಾಗಿರು ವವನು : "ಅಮಾಂಸಃ, ದುರ್ಬಲಃ, ಛಾ[ಪಾಠಾಂ. ಶಾ]ತಃ-೩ ಬಡ ಬಡಕಲುಮೈಯುಳ್ಳವನು, ನರಪೇತಲವನು, ಬಲವಿಲ್ಲದವನು, ಅಶಕ್ತನು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೫೭). [ಸಂ.]

ಛಾತಿ (ನಾ). ೧. ಎದೆ ; ವಕ್ಷಸ್ಥಳ. ೨. ಧೈರ್ಯ ; ಸಾಹಸ ; ಕೆಚ್ಚು : ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ ಯಾರಲ್ಲಾದರೂ ಆಯುಧಗಳಿದ್ದರೆ; ನಿಮಗೆ ಛಾತಿಯೂ ಇದ್ದರೆ, ಇಷ್ಟವಿದ್ದರೆ ಮಾತ್ರ ಬರಬಹುದು (ಸಕಶ. ೮೧); ಅವಳಿಗೆ ಸಿಟ್ಟು ಮಾಡುವ ಛಾತಿ ಇವರೊಬ್ಬರಿಗೂ ಇಲ್ಲಾ (ಮೂರುದಾ. ೪೮). ೩. ದಕ್ಷತೆಯಿಂದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವುದು : ಛಾತಿಯಿದ್ದ ನಾಲ್ಕು ಜನ ಮಿತವ್ಯಯ ಮಾಡಿ ಲಾಭಗಳಿಸಿದರೆ ಸಾಲದೆ ? (ಶಿಲ್ಪನಾ. ೦೭೮). [←ಹಿಂ. ಛಾತೀ]

ಛಾತ್ರ (ನಾ). ಶಿಷ್ಯ ; ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ : "ಶಿಷ್ಯಃ, ಅಂತೇವಾಸಿನ್, ಛಾತ್ರಃ, ಶೈಕ್ಷಃ, ಪ್ರಾಥಮಕಲ್ಪಿಕಃ-ಈ ಐದು ಶಿಷ್ಯಂ" (ಹಲಾಯು. ೬೬-೨೪೭) ; ಪರ್ವತನುಂ ಛಾತ್ರಸಹಿತಂ ಸಾಕೇತನಮಂ ಪೊಕ್ಕು (ಚಾವುಂಪು. ೩೦೪-೨೭) ; ಪೊಣ್ಮೆತುಂಬೈಂಖಿಲಂ ಗೋತ್ರಗಿರಿಚ್ಛಾತ್ರಾನುವಾದಾಧ್ಯಯನ ಗುರು ಜರಾಸಂಧಭೇರೀನಿನಾದಂ (ಜಗವಿ. ೭-೩೯). [ಸಂ.]

ಛಾತ್ರಪಾಲಕ (ನಾ). ಶಿಷ್ಯರನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು; ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಯೋಗಕ್ಷೇಮವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು : ಆದರೆ ಸಾಹೇಬ-ಕುಮಾರಿಗೆ, ಅಖಂಡಜ್ಞಾನಸತ್ರವಿಡುವ, ನಮ್ಮಂಥ ಛಾತ್ರಪಾಲಕನ ಅಗತ್ಯವಿತ್ತು (ದೀಪಹ. II,೦೯). [ಛಾತ್ರ + ಪಾಲಕ]

ಛಾತ್ರಾಲಯ (ನಾ). ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ವಸತಿ ಮತ್ತು ಊಟಕ್ಕೆ ಏರ್ಪಾಡು ಮಾಡಿರುವ ಆಲಯ ; ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿನಿಲಯ : ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಯೇ ಮಾಯಾಶಂಕರನ ಮಿತ್ರಭವನವಿತ್ತು. ಅದೊಂದು ಚಿಕ್ಕ ಛಾತ್ರಾಲಯವೇ ಆಗಿತ್ತು (ಪ್ರೇಮಾಶ್ರ. ೨೪೩). [ಛಾತ್ರ + ಆಲಯ]

ಛಾದ (ನಾ). = ಛಾದನ. [ಸಂ.]

ಛಾದನ (ನಾ). ಮುಚ್ಚುವುದು ; ಮರೆಮಾಡುವುದು. [ಸಂ.]

ಛಾದರು 'ಚಾದರ' ನೋ.

ಛಾದಿತ (ಗು). ಮುಚ್ಚಿದ; ಮರೆಮಾಡಿದ. [ಸಂ.]

ಛಾದ್ಯ (ಗು). ೧. ಮುಚ್ಚಿಡುವ; ಮರೆಮಾಡುವ. (ನಾ). ೨. ಮೇಲ್ಹಾವಣಿ; ಮೇಲ್ಕಟ್ಟು; ವಿತಾನ: ಮುಕ್ತಾಮಣಿಗಣರಚಿತಂ ಛಾದ್ಯ ಹೃದ್ಯಂ . . . ಕಾಯುಮಾನಂ ನವೀನಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೨-೧೦೭). [ಸಂ.]

ಛಾನಸ 'ಚಾಂದಸ' ನೋ.

ಛಾನಸಗಾರ (ನಾ). ನಿಧಾನಸ್ವಭಾವದವನು; ಜಡಪ್ರವೃತ್ತಿಯುವನು; ಸೋಮಾರಿ: (ಕ). [ಛಾನಸ (<ಚಾಂದಸ) + – ಕಾರ$_1$ (<–ಕಾಱ)]

ಛಾನಸತನ (ನಾ). ನಿಧಾನಸ್ವಭಾವ; ಸೋಮಾರಿತನ: ಇವರ ಛಾನಸತನದ ಕಾಲಾಗ ನಮ್ಮ ಕೈ ಹೋಗತಾವು (ನಡುಮ. ೧೦೦). [ಛಾನಸ (<ಚಾಂದಸ) + – ತನ]

ಛಾಪ 'ಛಾಪು' ನೋ.

ಛಾಪಖಾನೆ (ನಾ). ಅಚ್ಚುಮಾಡುವ ಸ್ಥಳ; ಮುದ್ರಣಾಲಯ: ಛಾಪಖಾನೆಗಳಲ್ಲಿ ಮೊಳೆ ಜೋಡಿಸುವವರು ಬೇರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೨೫೩); ಛಾಪಖಾನೆಗಳು ಹೆಚ್ಚಿದ ಬಳಿಕಂತು, ಸಾವಿರಾರು ಜನರಿಗೆ ಛಾಪೆಯ ಸುಖವನ್ನು ಸವಿಯಲು ಅವಕಾಶವಾಗಿದೆ (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೮೭); ಬಳ್ಳಾರಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಛಾಪಖಾನೆಯನ್ನು ಸುಮಾರು ೧೮೨೦ರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ್ದೇ ಕನ್ನಡನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೇದಾಗಿದೆ (ಪಾಶ್ಚಾವಿ. ೨೬೬). [ಛಾಪ (<ಛಾಪು) + ಖಾನೆ. / ಹಿಂ. ಮರಾ. ಛಾಪಖಾನಾ]

ಛಾಪಾಕಾಗದ 'ಛಾಪೆಕಾಗದ' ನೋ.

ಛಾಪಿಸು, ಚಾಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮುದ್ರಿಸು; ಅಚ್ಚುಹಾಕು: ಛಾಪಖಾನೆಗಳಲ್ಲಿ ಮೊಳೆ ಜೋಡಿಸುವವರು ಬೇರೆ . . . ಛಾಪಿಸುವವರು ಬೇರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೨೫೩); ಅವನ್ನು ಹಿಂದೀಭಾಷೆಗೆ ಅನುವಾದಿಸಿ ಛಾಪಿಸಿಯೂ ಆಗಿದೆ (ಝಾರಾಹ. ೧೦೦). **ಚಾಪಿಸು:** ಈ ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಸರಕಾರಿ ಮುದ್ರಣಾಲಯದಲ್ಲಿ ಚಾಪಿಸಲಾಯಿತು (ರೂಢಿ). [ಛಾಪು + – ಇಸು$_3$]

ಛಾಪು, ಚಪ್ಪೆ$_3$, ಛಾಪ, ಛಾಪೆ (ನಾ). ೧. ಅಚ್ಚು; ಮುದ್ರೆ: ಗೊರೂರರವರ ಕಲೆಯು ಎಲ್ಲಿಂದಲೋ ರಫ್ತಾಗಿ ಬಂದ ಸೀಮೆ ಛಾಪಿನ ಸರಕಲ್ಲ (ಗರುಡಾ. ೭ ಮುನ್ನುಡಿ); ಸರ್ಕಸ್ಸನ್ನು ಸೇರಿದ ಕೂಡಲೆ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬನಿಗೂ ನಂಬರು ಹಾಕಿ ತಮ್ಮ ಸರ್ಕಸ್ಸಿನ ಛಾಪುಳ್ಳ ಒಂದು ಕಾಮ್ರದ ಬಿಲ್ಲೆಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಮೇದಿಮ. ೬೭). ೨. (ಆಲಂ) ಪ್ರಭಾವ; ವರ್ಚಸ್ಸು: ಅಪ್ಪರಾಯಭಟ್ಟರಿಗೆ ಅಂದು ಪಾದ್ರಿ ಸೋಜನು ದಂಬನ ಮೇಲೆ ಒಗೆಯಲು ಹೋದ ಛಾಪು ಯಾವುದೆಂದು ಸಾಕಷ್ಟು ವಿದಿತವಾಗಿತ್ತು (ದಂಬನಾ. ೫೧). **ಚಪ್ಪೆ$_3$:** ೧. ಚಪ್ಪೆ, ಛಾಪಾ – ಸುಂಕದ ಕಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಸರಕಿನ ಮೇಲೆ ಒತ್ತುವ ಮುದ್ರೆ (ಕಿಸಂಗ್ರಾ. ೧೪೬). **ಛಾಪ:** ೧. 'ಛಾಪಖಾನೆ' ಪರಾ. **ಛಾಪೆ:** ೧. 'ಛಾಪೆಕಾಗದ' ಪರಾ.

ಛಾಪುಹಾಕು = (ಆಲಂ) ಪರಿಣಾಮಕಾರಿಯಾಗುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಭಾವ ಬೀರು: ನಿಮ್ಮಂಥವರ ಮ್ಯಾಲೆ ಛಾಪುಹಾಕಲಿಕ್ಕೆ ಹೇಳೋ ಮಾತವು (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೩೪೭).

[←ಹಿಂ. ಛಾಪ್, ಛಾಪಾ; ಮರಾ. ಛಾಪ್, ಛಾಪಾ, ಛಪ್ಪಾ]

ಛಾಪೆ 'ಛಾಪು' ನೋ.

ಛಾಪೆಕಾಗದ, ಛಾಪಾಕಾಗದ (ನಾ). ಸರ್ಕಾರದ ಛಾಪೆಯನ್ನು ಮುದ್ರಿಸಿರುವ ಕಾಗದ; ವ್ಯವಹಾರದ ದಾಖಲೆಗಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಸರ್ಕಾರದ ಅಧಿಕೃತ ಮುದ್ರೆಯಿರುವ ಕಾಗದ: ಸರಕಾರದವರು ಛಾಪೇಕಾಗದ ನೋಂದಣಿ ಮುಂತಾದ ಕಾಯಿದೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರು (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೧೦೦). **ಛಾಪಾಕಾಗದ:** ಈ ಐವಜಿಗಾಗಿ ಛಾಪಾಕಾಗದದಲ್ಲಿ ಪತ್ರ ಬರೆದುಕೊಡುತ್ತೇನೆ (ಕಥಾಮಂ. IV, ೪). [ಛಾಪೆ (<ಛಾಪು)+ಕಾಗದ]

ಛಾಯೆ (ನಾ). ೧. ನೆಳಲು; ನೆರಳು: ತಾಯಿ ಭ್ರಮರಾಂಬೆಯ ಗಾಯಗೊಂಡೇನವ್ವ ಛಾಯದ ತಂಪು ಬೀಸವ್ವ (ಸಿದ್ಧಪು. ೫-೮೪). ೨. ಪ್ರತಿಬಿಂಬ; ಪಡಿಯಚ್ಚು: ಬಹುವರ್ಣದ ಧಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಅವಚವಚ ವರ್ಣಛಾಯೆ ನಿಂದಿತ್ತು (ಮೋಳಿಮಾ. ೬-೧೯). [ಸಂ. ಛಾಯಾ]

ಛಾಯೆಗಾರಿಕೆ (ನಾ). ಗ್ರಹಗಳಿಗಿರುವ ಒಂದು ಶಕ್ತಿವಿಶೇಷ; ನೆರಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಆಯಾಯ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಮೇಲೆ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಬೀರುವಿಕೆ: ಛಾಯೆಗಾರಿಕೆಯಿಂದ ದುಷ್ಟಗ್ರಹಗಳ ಸಮುದಾಯ ಪೀಡಿಸಿ ಭಯಾ ತೋರುತವೇನಯ್ಯಾ (ಮೋಕ್ಷದೀ. ೩೭-೧). [ಛಾಯೆ + ?]

ಛಾಯೆರಂಗ (ನಾ). ವಜ್ರದಲ್ಲಿ ಒಳಗೆ ಬೆಳಕು ಹೊಳೆಯುವ ಸ್ಥಳ: ಬಾಲಾರ್ಕನಿದಿರಿನೊಳು ಪಿಡಿಯೆ ರತ್ನದ ಮಧ್ಯೆ ತಾ ತೋರುತಿರಲು ಪಾಲಿಸದ ಛಾಯೆರಂಗಮದೆಂದು ಪೇಳ್ವರದನಾಲಿಸೈ ಮಾಣಿಕಕೆ ಕಾಂತಿ ರಂಗುಗಳನ್ನು ಮೇಲೆ ಶಿರದೊಳು ನೋಡಿ (ರತ್ನಶಾ. ೧೦-೧೩). [ಛಾಯೆ + ರಂಗ]

ಛಾಯಾಕರಣ (ನಾ). (ಚಿತ್ರಕಲೆಯಲ್ಲಿ) ವಸ್ತುಗಳ ಮೇಲೆ ಬೀಳುವ ಕತ್ತಲೆ ಬೆಳಕನ್ನು ತೋರಿಸುವುದು: ಮೊಗಲ ಚಿತ್ರಗಳ ಛಾಯಾಕರಣವು (Shading) ಸಹ ಅತಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದುದು (ಛಾಚಿತ್ರ. ೩೨). [ಸಂ.]

ಛಾಯಾಗೌಳ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು: ಕರ್ಣಾಟಗೌಳ . . . ಛಾಯಾಗೌಳ . . . ದ್ರಾವಿಡಗೌಳವೆಂಬೀಳುಂ ಉಪಾಂಗ ಗೌಳ ರಾಗಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೨೩೪). [ಸಂ.]

ಛಾಯಾಗ್ರಹ (ನಾ). ೧. ಪ್ರತಿಬಿಂಬವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವುದು; ಕನ್ನಡಿ. ೨. [ಜ್ಯೋತಿ] ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರಿಗೆ ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ತರುವ ಗ್ರಹ; ರಾಹು ಮತ್ತು ಕೇತು: ವಿವಾಹದಲ್ಲೂ ಉಪನಯನದಲ್ಲೂ ಛಾಯಾಗ್ರಹಗಳಾದ ರಾಹುಕೇತುಗಳ ದೋಷವಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [ಸಂ. (ಛಾಯಾ + ಗ್ರಹ)]

ಛಾಯಾಗ್ರಹಣ (ನಾ). ೧. ನೆರಳನ್ನು ತಡೆಹಿಡಿಯುವುದು; ತನ್ನಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಭಾವವಿಶೇಷದಿಂದ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಗಮನವನ್ನು ನಿರೋಧಿಸಲು ಅವನ ನೆರಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವಿಕೆ. 'ಛಾಯಾಗ್ರಹಣಂಗೆಯ್' ಪರಾ. ೨. ಭಾವಚಿತ್ರವನ್ನು ತೆಗೆಯುವುದು; ಫೋಟೋ ತೆಗೆಯುವುದು. ೩. (ಆಲಂ) ಸ್ಥೂಲವಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು: ಇಂತಹ ಉಪಕರಣಗಳಿಂದ ವಿಶ್ವತತ್ವದ ಛಾಯಾಗ್ರಹಣವನ್ನು ಮಾಡಲು ಮಾತ್ರ ಸಾಧ್ಯ (ಋಕ್ಸಾರ. ೪೦ ಪೀಠಿಕೆ). [ಸಂ. (ಛಾಯಾ + ಗ್ರಹಣ)]

ಛಾಯಾಗ್ರಹಣಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಚಲನವನ್ನು ನಿರೋಧಿಸಲು ಅವನ ನೆರಳನ್ನು ತಡೆಹಿಡಿ: ವಿಮಾನಾರೂಢಂ ರಣಕ್ರೀಡೆಗೊಡರಿಸುವುದುಂ ಶ್ರೀಶೈಳಂ ತದ್ವಿಮಾನಮಂ ಛಾಯಾಗ್ರಹಣಂಗೆಯ್ಯೆ ನೆಲಕ್ಕೆವರ್ಪುದುಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೧-೫೨ ವ). [ಛಾಯಾಗ್ರಹಣ + ಕೆಯ್$_1$]

ಛಾಯಾಗ್ರಹಣಯಂತ್ರ (ನಾ). ಭಾವಚಿತ್ರವನ್ನು ತೆಗೆಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಯಂತ್ರ; ಫೋಟೋ ತೆಗೆಯುವ ಯಂತ್ರ; ಕ್ಯಾಮರಾ: ಆ ದೂರದರ್ಶಕಯಂತ್ರಕ್ಕೆ ಒಂದು ಛಾಯಾಗ್ರಹಣಯಂತ್ರ (Camera) ವನ್ನು ಜೋಡಿಸಿ ಛಾಯಾಚಿತ್ರ ಹಿಡಿದರೆ (ಆಕಾಶ. ೭). [ಛಾಯಾಗ್ರಹಣ + ಯಂತ್ರ]

ಛಾಯಾಗ್ರಾಹಿ (ಗು). ೧. ನೆರಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ: ಬರ್ದಿಲವಟ್ಟೆಯೊಳ್ಳೆ ತರುತಲಿರ್ದ ಹನುಮನಂ, ದೂರದಾಕಾಶದೊಳ್ ಚುಕ್ಕಿಯೋಲಿರ್ದನಂ ತಿಳಿದಳಾ ಸಿಂಹಿಕೆ, ದಶಗ್ರೀವನಾಜ್ಞೆಯಿಂ ಕಡಲ ಕಾವಲುಗಾರ್ತಿ, ಕಾಮರೂಪಿಣಿ, ಕಾಳಿ, ಛಾಯಾಗ್ರಾಹಿ ದನುಜೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೧೧-೨೦೮). (ನಾ). ೨. ಭಾವಚಿತ್ರವನ್ನು ತೆಗೆಯುವವನು: ಅವರ ಮದುವೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಛಾಯಾಗ್ರಾಹಿಯನ್ನು ಕರೆಸಿದ್ದರು (ರೂಢಿ). [ಸಂ. ಛಾಯಾಗ್ರಾಹಿನ್]

ಛಾಯಾಚಿತ್ರ (ನಾ). ೧. ನೆರಳಿನ ಚಿತ್ರ. ೨. ಛಾಯಾಗ್ರಹಣಯಂತ್ರದ ಸಹಾಯದಿಂದ ತೆಗೆದ ಚಿತ್ರ ; ಭಾವಚಿತ್ರ ; ಫೋಟೋ : ಛಾಯಾಚಿತ್ರಗಳು, ತೈಲಚಿತ್ರಗಳು, ನೀರು ಬಣ್ಣದಿಂದ ಬರೆದ ಚಿತ್ರಗಳು, ಇವೆಲ್ಲವೂ ಹಾಫ್‌ಟೋನ್ ಪಡಿಯಚ್ಚಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಮೂಲಪ್ರತಿಗಳು (ಮುದ್ರಕ. ೬೦) ; ಛಾಯಾಚಿತ್ರ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು, ದೂರದರ್ಶಕ ಯಂತ್ರವನ್ನು . . . ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಅಗತ್ಯ (ಆಕಾಶ. ೭). [ಸಂ. (ಛಾಯಾ + ಚಿತ್ರ)]

ಛಾಯಾಚಿತ್ರಗಾರ (ನಾ). ಭಾವಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ತಯಾರುಮಾಡುವವನು; ಫೋಟೋ ತೆಗೆಯುವವನು : ಚಿತ್ರಗಾರ, ಶಿಲ್ಪಿ, ಛಾಯಾಚಿತ್ರಗಾರ, ಮೊ.ರು ತಕ್ಕ ಬೆಳಕಿನ ಅನುಕೂಲವಿರುವಂತೆ ಏರ್ಪಡಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಕೆಲಸದ ಕೋಣೆ (Studio. ಇಂಕನಿ).
[ಛಾಯಾಚಿತ್ರ + – ಗಾರ (< – ಕಾರ)]

ಛಾಯಾಚಿತ್ರಲೇಖನ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಿತ್ರಕಲೆ : ಛಾಯಾಚಿತ್ರಲೇಖನ ಒಬ್ಬನ ನೆರಳನ್ನು ಕಂಡು ಅವನ ಚಿತ್ರವನ್ನು ಬರೆಯುವ ಕಲೆ (ಛಾಚಿತ್ರ. ೨೦). [ಛಾಯಾಚಿತ್ರ + ಲೇಖನ]

ಛಾಯಾತನಯ (ನಾ). ಛಾಯಾದೇವಿಯ ಮಗ ; ಸೂರ್ಯನ ಮಗ ; ಶನಿ. [ಸಂ. (ಛಾಯಾ + ತನಯ)]

ಛಾಯಾತೋಡಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಛಾಯಾತೋಡಿ ತುರುಷ್ಕತೋಡಿಯೆಂಬೆರಡುಂ ಉಪಾಂಗತೋಡಿರಾಗಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೨೩೪). [ಸಂ. ಛಾಯಾತೋಡೀ (ಛಾಯಾ + ತೋಡೀ)]

ಛಾಯಾದೇವಿ (ನಾ). ಸೂರ್ಯನ ಹೆಂಡತಿ,–ಪತ್ನಿ : ಸೂರ್ಯವಿಗ್ರಹ ಆರು ಅಡಿ ಎತ್ತರವಿದೆ . . . ಎರಡು ಪಕ್ಕಗಳಲ್ಲಿ ಛಾಯಾದೇವಿಯರು ಬಾಣಗಳನ್ನು ಬಿಡುತ್ತಿರುವರು (ಹೊಯ್ಸಳಾ. ೧೧೪).
[ಸಂ. ಛಾಯಾದೇವೀ (ಛಾಯಾ + ದೇವೀ)]

ಛಾಯಾನಂದನ (ನಾ). = ಛಾಯಾತನಯಂ.
[ಸಂ. (ಛಾಯಾ + ನಂದನ)]

ಛಾಯಾನಟ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಛಾಯಾನಟ ರಾಗದ ಆಲಾಪನೆ ಮೃದು ಮಧುರವಾಗಿ ಮೂರ್ತೀಭವಿಸತೊಡಗಿತು (ರೂಪಸ. ೨೨೨). [<ಸಂ. ಛಾಯಾನಾಟ]

ಛಾಯಾನಾಟಕ (ನಾ). ೧. ಪಾತ್ರ ಅಥವಾ ಬೊಂಬೆಯ ನೆರಳು ಮುಂದಿನ ತೆರೆಯ ಮೇಲೆ ಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವ ನಾಟಕ ; ನೆರಳಿನನಾಟಕ. ೨. ರೂಪಕದ ಕೆಲವು ಲಕ್ಷಣಗಳು ಮಾತ್ರವಿರುವ ನಾಟಕ : ಇದು ಒಂದು " ಛಾಯಾನಾಟಕ " (ಸಂನಾಟ. ೨೮೦).
[ಸಂ. (ಛಾಯಾ + ನಾಟಕ)]

ಛಾಯಾನುವಾದ (ನಾ). ಮುಖ್ಯಾಂಶಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ತಿಳಿಸುವ ಅನುವಾದ : ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಅನೇಕ ಕೃತಿಗಳ ಭಾವಾನುವಾದ, ಛಾಯಾನುವಾದ ಮತ್ತು ಅನುವಾದಗಳೂ ಬಂದವು (ಭಾರದ. ೪೬೩).
[ಸಂ. (ಛಾಯಾ + ಅನುವಾದ)]

ಛಾಯಾಪತಿ (ನಾ). ಛಾಯಾದೇವಿಯಂ ಗಂಡ; ಸೂರ್ಯ : ಛಾಯಾಪತಿಯನೌಕುವ ತಮೋನಿಧಿಯ ಬಹಳತೆಯ ಭಣಿತೆಯಲಿ (ತೊರರಾ. ೩–೧–೦೭). [ಸಂ. (ಛಾಯಾ + ಪತಿ)]

ಛಾಯಾಪಥ (ನಾ). ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಬಿಳಿಯ ರಸ್ತೆಯಂತಿರುವ ಪಥ ; ಆಕಾಶಗಂಗೆ : ಛಾಯಾಪಥ (ಆಕಾಶಗಂಗೆ Milky-Way) ಎಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ, ಆಕಾಶದಲ್ಲಿನ ಬಿಳಿಯ ರಸ್ತೆಯು ಅನೇಕ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಒಟ್ಟಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಹಾಗೆ ತೋರುವುದೆಂದು ಅವನು ಕಂಡುಹಿಡಿದನು (ವಿಜ್ಞಾ.ಕ. ೩೭). [ಸಂ. (ಛಾಯಾ + ಪಥಿನ್ + –)]

ಛಾಯಾಯಂತ್ರ (ನಾ). ನೆರಳಿನಿಂದ ಕಾಲವನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯುವ ಸಾಧನ,–ಯಂತ್ರ : ಚಾಂದ್ರಮಾನದ ಪಂಚಾಂಗ, ಏಳುದಿನಗಳ ವಾರ, ಛಾಯಾಯಂತ್ರ (Sun-dial) ಇವನ್ನು ಬಳಕೆಗೆ ತಂದರು (ಶಿಲ್ಪನಾ. ೬೦).
[ಸಂ. (ಛಾಯಾ + ಯಂತ್ರ)]

ಛಾಯಾಲಕ್ಷಣ (ನಾ). (ಕುದುರೆಗಳಲ್ಲಿ) ಬಣ್ಣದ ಲಕ್ಷಣ : ಲಕ್ಷಣಮನಿತನಿತಱೊಳುಪಲಕ್ಷಿಸಿ ವಿವಿಧಪ್ರಕಾರದಿಂದಂ ಛಾಯಾಲಕ್ಷಣಮನಱಿದು ನೋಡಿಯಪೇಕ್ಷಿಸುವುದು ಪಂಚವಿಧದಿನಭಿನವಚಂದ್ರಾ (ಅಶ್ವಶಾ. ೩–೪೩).
[ಸಂ. (ಛಾಯಾ + ಲಕ್ಷಣ)]

ಛಾಯಾಲಕ್ಷ್ಯ (ನಾ). (ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ) ನೆರಳನ್ನು ನೋಡಿ ಹೊಡೆಯಬೇಕಾದ ಗುರಿ : ಛಾಯಾಲಕ್ಷ್ಯಮನೊಡ್ಡಿಯುಮಾಯದ ನೀರೊಳಗೆ ತನ್ನ ನಡಸಿದ ನೆಗಟಿಂ ಬಾಯಟಿವಿನಮಿಸಿಯುಮರೆ ಹೋಯಜ ಬಾಪ್ಪೆಂದು ಹರಿಗನಂ ಗುರು ಪೊಗಟ್ಟಂ (ಪಂಪಭಾ. ೨–೬೦).
[ಸಂ. (ಛಾಯಾ + ಲಕ್ಷ್ಯ)]

ಛಾಯಾವಿದ್ಯೆ (ನಾ). ನೆರಳಿನಿಂದ ಕಾಲವನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯುವ ಕಲೆ: "ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ, ನಕ್ಷತ್ರ, ಮೊ.ಗಳಿಂದಾದ ನೆರಳಿನಿಂದ ಹೊತ್ತು ಕಂಡುಹಿಡಿಯುವ ವಿದ್ಯೆ: ಛಾಯಾವಿದ್ಯೆ; ಛಾಯಾ ಕಾಲನಿರ್ಣಯ(ವಿದ್ಯೆ)" (Sciagraphy. ಇಂಕನಿ). [ಸಂ. ಛಾಯಾವಿದ್ಯಾ (ಛಾಯಾ + ವಿದ್ಯಾ)]

ಛಾಯಾವೇರು 'ಚಾಯಬೇರು' ನೋ.

ಛಾಯಾಶರೀರ (ನಾ). ೧. ದೇಹದ ನೆಳಲು. ೨. (ಆಲಂ) ನೆರಳಿನಂತೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಅನುಸರಿಸುವವನು : ಭರತಂಗೆ ಛಾಯಾಶರೀರವೆನೆ ಶತ್ರುಘ್ನನಿರ್ದನು (ತ್ರೀರಾಮಾ. ೨೭–೬೯೯). [ಸಂ. (ಛಾಯಾ + ಶರೀರ)]

ಛಾಯೆ (ನಾ). ೧. ನೆಳಲು; ನೆರಳು : ಮೇಯುವಲ್ಲದ ಮಹಿಮೆ ಛಾಯೆಯಾ ಬ್ರಹ್ಮನದು (ಮಂಕುತ. ೧೧೩) ; ಮಂಟಪದ್ವಾರದ ಛಾಯೆಯಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ದುರ್ದೈವಿಗಳು ನಿಂತುಕೊಂಡು ಆರ್ತಧ್ವನಿ ಹೊರಡಿಸುತ್ತ ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಅಶ್ರಮ. ೨೩). ೨. ಪ್ರತಿಬಿಂಬ ; ಪಡಿಯಚ್ಚು ; ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮೂಡುವಿಕೆ : ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಪ್ರತಿಯಲ್ಲಿ ಛಾಯೆಯು ಒಂದೇ ಸಮನಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ (ಮುದ್ರಕ. ೨೩). ೩. ವರ್ಚಸ್ಸು; ಪ್ರಭಾವ: ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯದ ಛಾಯೆಯಂತೆಯೇ ಶಾಸ್ತ್ರದ ಛಾಯೆಯೂ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೨೪೭) : ಸಾಧನೆಯ ಛಾಯೆ ಕಲೆ; ವಿಶ್ವಾತ್ಮವದಕೆ ನೆಲೆ(ಕೋಗಿಲೆ.೮೪–೭); ನಮ್ಮ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಆಚಾರ್ಯರುಗಳು . . . ಮತದ ಛಾಯೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ ಐಕಮತ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿರುತ್ತಾರೆ (ಭಾರದ. ೨೬೮). 'ಛತ್ರಚ್ಛಾಯೆ' ಪರಾ. ೪. ಹೊಳಪು; ಪ್ರಕಾಶ : ಅಲ್ಪವಾದ ಛಾಯೆಯುಳ್ಳ ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿಯೂ . . . ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಚಾರುಗಟ್ಟಿದ ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿಯೂ ಅಂಜನಕ್ರಿಯೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದು (ಸಕವೈ. ೨೭) ; ಶಾಂತವಾದ ವಿಶಾಲವಾದ ನೀಲಿಯ ಛಾಯೆಯು ಅಂತರಿಕ್ಷವನ್ನೆಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡಿತು (ಮಲನಾ. ೬೯). ೫. ಸೂಚನೆ; ಗುರುತು ; ಸುಳಿವು : ಮಳೆಯ ಛಾಯೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ). 'ಛಾಯೆಗಾಣಿಸು' ಪರಾ. ೬. ಬಣ್ಣ. 'ಛಾಯೆಗೆಡು' ಪರಾ. ೭. = ಛಾಯಾದೇವಿ. [ಸಂ. ಛಾಯಾ]

ಛಾಯೆಗಾಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸೂಚನೆಯನ್ನು ಕೊಡು ; ಸುಳಿವು ತೋರು : ಕಾಯೆ ನೀನೇತಕೆಳಸಿದೆ . . ರಥಂ ಪಣ್ಣೆ ಬಂದಿದೆ ಕೊ ಬಿಜಯಂಗೈವುದೆಂದು ಮಱುಗಿ ಛಾಯೆಗಾಣಿಸಿ ಸುಮಿತ್ರಾತ್ಮಜಂ ನುಡಿದಭಿಪ್ರಾಯಮಂ ತಿಳಿಯದೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೮–೬೦). [ಛಾಯೆ + ಕಾಣಿಸು]

ಛಾಯೆಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಬಣ್ಣಗೆಡು ; ಬಣ್ಣಗುಂದು : ರಕ್ತವಣುಮಾತ್ರ ಅಂಗವೊಡೆದುಕ್ಕಿದಡೆ ಮುನ್ನಿನ ಹಾಂಗಿರದೆ ಹೊಗೆ ಛಾಯೆಗೆಟ್ಟಡೆ ಇಂಗಳಂ ಕೊಳದಿದ್ದಡಂ (ಬಸವು. ೪೪–೨೭). [ಛಾಯೆ + ಕೆಡು$_1$]

ಛಾರಾಕ್ಕಿಮುರಸಕೆಲ್ಲ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಛಾರಾಕ್ಕಿಮುರಸಕೆಲ್ಲ ಪುತ್ರೋ ಮಾತ್ರಿವರ್ಮ್ಮಾಣವ್ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೧೫, ೧೮-೨೫ ; 400 ಕ್ರಿಶ).
[?]

ಛಾರ್ಜು 'ಚಾರ್ಜು' ನೋ.

ಛಾವಟ 'ಚಾಟ$_1$' ನೋ.

ಛಾವಡಿ 'ಚಾವಡಿ' ನೋ.

ಛಾವಣಿ, ಚಾವಣಿ, ಛಾವನಿ (ನಾ). ೧. ಸೈನ್ಯದ ಪಾಳೆಯ ; ದಂಡಿನ ಬಿಡಾರ ; ಸೇನಾಶಿಬಿರ : ಆ ಬಳಿಕ ಟೀಪುಸುಲ್ತಾನರು ಬೆಟ್ಟ ಕೋಟೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಯೆಂಬದಾಗಿ ಅಲ್ಲಿ ಛಾವಣಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸನ್ನದ್ಧರಾಗುತ್ತ ಇದ್ದರು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨೮). ೨. ಮನೆಯ ಮೇಲಿನ ಮುಚ್ಚು ; ಮಾಡು; ಮಾಳಿಗೆ: ಕನ್ನಡಿಯ ಛಾವಣಿಯನ್ನು ಬಹು ಎತ್ತರವಾಗಿ ಹಾಕಿದ್ದಾರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೫೭) : ಛಾವಣಿಯನ್ನು ಹೊದೆಸಿ ಅಲ್ಲೇ ಮಳೆಗಾಲವನ್ನು ಕಳೆಯುವುದು ಎಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಿದ (ಅನಾಥ. ೦೫೩). ೩. ಮನೆ: ಆ ಪ್ರಕರಣವೀಗ ತುಳಸಿಯ ವಿರುದ್ಧ ರೂಪಚಂದನ ಛಾವಣಿಯಲ್ಲಿ ಕಳವು ಮಾಡಿದನೆಂದು ಅಲ್ಲ (ಜಮೀನ್ದಾ. ೧೯೯). **ಚಾವಣಿ :** ೨. ಊರ ಕಾಮನ ಕಟ್ಟೆಯ ಚಾವಣಿಯ ಹಂದರದಲ್ಲಿ ಬಲು ಡೌಲಿನಿಂದ ಕಾಮನನ್ನಿಡುವ ವಾಡಿಕೆಯಿದೆ (ಕನ್ನಜಾ. ೦೭೨); ಆಮೇಲೆ ನಿಯಾಸ್ ಚಾವಣಿಯ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ತಂಗಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಮಲಗಿಕೊಂಡನು (ನಗೆಹೊ. ೦೩೪) ; ಚಾವಣಿಯಲ್ಲಿ ಸಮೃದ್ಧವಾದ ನೈದಿಲೆ ತುಂಬಿದ ಕೊಳ . . . ಚಿತ್ರಿತವಾಗಿದೆ (ಭಾರದ. ೫೨೭). **ಛಾವನಿ :** ೧. ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಸಮರಕ್ಕೆ ಎರಡು ಚಿಹ್ನೆಗಳು ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡವು–ತಾವರೆ ಮತ್ತು ದವಸಧಾನ್ಯ. ಭಾರತದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಛಾವನಿಯಲ್ಲೂ ತಾವರೆಹೂವುಗಳು ಹರಡಿದವು (ಜೂರಾಚ. ೨೫೫).

ಛಾವಣಿಮಾಡು=ಸೇನಾಶಿಬಿರವನ್ನು ಹೂಡು; ಸೈನ್ಯದ ಡೇರೆ ಹಾಕು: ಟೀಪುಸುಲ್ತಾನರು . . . ಕೊಯಮತ್ತೂರಿಗೆ ಹೋಗಿ ಛಾವಣಿಮಾಡಿ ಜಗಳಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಸನ್ನಾಹ ಮಾಡುತ್ತ ಇದ್ದರು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨೪).
[←ಮರಾ. ಛಾವಣೀ, ಛಾವನೀ ; ಹಿಂ. ಛಾವನೀ./
ಪ್ರಾ. ಛಾಯಣೀ./ಸಂ. ಛಾದನೀ]

ಛಾವಣಿಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ವಸತಿ ಮಾಡು; ಗುಡಾರಹಾಕು; ಬೀಡು ಬಿಡು: ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ಹಳ್ಳಿಯ ಜನರೂ ಬಂದು ನಮ್ಮ ಊರಲ್ಲಿಯೆ ಛಾವಣಿ ಹೊಡೆದರು (ಜನಜೀ. ೮). [ಛಾವಣಿ + ಹೊಡೆ$_1$(<ಪೊಡೆ$_1$)]

ಛಾವನಿ 'ಛಾವಣಿ' ನೋ.

ಛಿಂದಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ: ಓರೊಂದೆಡೆ ಛಿಂದಕ ಸುರದಾರು ಲವಂಗಾಸನದ್ರುಮಂಗಳೆನೆಸೆಗುಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೫-೪೯) ; "ಅವಂರದವಳ್ಳಿ" (ವರ್ಧಮಾ. ಕೋಶ). [?]

ಛಿಂದಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚೂರುಮಾಡು; ನಾಶಮಾಡು : ಕೊಂದು ಕೂಗುವ ಕರ್ಮಂಗಳನು ಛಿಂದಿಸಿ ಮೋಕ್ಷಕೆ ತೆರಳುವ ಮಾತನಾನೊಂದನಾಡುವೆ ಕೇಳು ಚದುರ (ಜ್ಞಾನಪ. ೨೨-೪೮). [<ಚಿಂದಿ$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಛೀ, ಛೀ (ನಾ). ಜುಗುಪ್ಸೆ, ತಿರಸ್ಕಾರ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಶಬ್ದ : ಲಾಂಛನಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಆಚರಣೆಯಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವಾ ನೀ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿ ಛೀ ಎಂಬೆನು (ಬಸವ. ೭೫೭). **ಛೀ :** ಬಡಿಯದಿರ್ಬಾಲಮಂ ಸುಡು ನಾಯೆ ಛೀಯೆಂದು (ಜಿಂಡೋರಿ. ಹ. ೫೦೯-೫) ; ಕೊನೆಗೆ ಇಬ್ಬರಿಂದಲೂ ಛೀ ಅನಿಸಿಕೊಂಡರು (ಅಳಿನಿ. ೦೩೮).

ಛೀಪೆಟ್ಟು ಹಾಕು = ಛೀಹಾಕು : ಅವನಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಛೀಪೆಟ್ಟು ಹಾಕು (ರೂಢಿ). **ಛೀಹಾಕು**=ಆಕ್ಷೇಪಣೆ ಮಾಡು ; ತೆಗಳು ; **ಛೀಮಾರಿಹಾಕು :** ದಿನಾ ಒಂದಿಷ್ಟು ಅವನಿಗೆ ಛೀಹಾಕು (ಮುಗಿಮ. ೪೪) : ಅಣ್ಣಪ್ಪನವರು ತುಂಗಳಮಾಸ್ತರರನ್ನು ಒಳಿತಾಗಿ ಛೀಹಾಕಿದರು (ರಂಗರೋ. ೫೨).

ಛಿಕ್ಕಾರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಿಂಕೆ. [ಸಂ.]

ಛಿಟಲ್ (ನಾ). (ಬೆಂಕಿ ಉರಿಯುವಾಗ ಉಂಟಾಗುವ) ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಛಿಳಿಛಿಟಲ್' ಪರಾ.

ಛಿದುರ (ಗು). ೧. ಕತ್ತರಿಸುವ ; ಸುಲಭವಾಗಿ ಒಡೆಯುವ ; ಭಂಗುರವಾದ : ಮದವದರಿಹಸ್ತಿಮಸ್ತಕಛಿ[ಪಾಠಾಂ. ಭಿ]ದುರಂ [ಭಯ]ವಿಧುರನನ್ಯಬಾಣಚ್ಛಿದುರಂ . . . ವೃಷಸೇನಂ (ಗದಾಯು. ೪-೭೩); ಪ್ರಾಲೇಯಾದ್ರಿನವಪ್ರಸೂನ ಛಿ[ಪಾಠಾಂ. ಭಿ]ದುರಂ . . . ಮಾರುತನೊಯ್ಯನೂದಿ ಕಳೆದತ್ತು ದಂಪತಿಶ್ರಾಂತಿಯಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೯೪೭). (ನಾ). ೨. ಶತ್ರು.
[ಸಂ.]

ಛಿದ್ರ (ನಾ). ೧. ತೂತು; ಬಿರುಕು; ರಂಧ್ರ; ಕನ್ನ: "ನಿಮ್ನಂ, ಅಗಾಧಂ . . . ಛಿದ್ರಂ . . . ಕುಹರಃ, ದರಃ – ಈ ೧೫ ಕುಟಿ" (ಹಲಾಯು. ೧೦೩-೨) : ಕುಹರಕರುವೆಯನಿಡುಕಿ ಛಿದ್ರಮಂ ಮುಚ್ಚಲಿಕ್ಕೆಳಸಲು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೭೭-೬೦೬) ; ಬಾಗಿಲಿಗಿರುವ ಛಿದ್ರಗಳ ಮೂಲಕ ಕಿರಣಗಳು ಕಾಣಿಸುವಂತೆ ಅವನ ವಿಶಾಲನೇತ್ರಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಾಶ ಹೊರಚಿಮ್ಮುತ್ತಿತ್ತು (ಅಶ್ವಮ. ೫೨). ೨. ಕೊರತೆ ; ದೌರ್ಬಲ್ಯ ; ನ್ಯೂನತೆ: ಛಿದ್ರಮನೆ ಪಾರ್ವರ್ ಬೇಗಂ ಕೂರ್ತಂತೆ ಭಕ್ತಿಯಂ ಪೊಸಯಿಪರ್ (ಮುದತಿ. ೧೦-೭೫). 'ಛಿದ್ರಾನ್ವೇಷಿ' ಪರಾ. ೩. (ಆಲಂ) ವಿರಸ ; ಮನಸ್ತಾಪ : ಅಮ್ಮ ಚಿಕ್ಕಮ್ಮನ ನಡುವೆ ಛಿದ್ರ ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಮನೆ ಪಾಲಾಯಿತು (ಹೊಸಕ್ಕ. ೨೪೯). ೪. [ಜ್ಯೋತಿ] ಲಗ್ನದಿಂದ ಎಂಟನೆಯ ಸ್ಥಾನ : ಛಿದ್ರಮದು ಲಗ್ನಕ್ಕಷ್ಟಮಸ್ಥಾನಕಂ (ಜಾತತಿ. ೦-೭೫). [ಸಂ.]

ಛಿದ್ರಕ (ನಾ). = ಛಿದ್ರ ೧. 'ಛಿದ್ರಕದ್ವಾರ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಛಿದ್ರಕದ್ವಾರ (ನಾ). (ನೀರು ಹೊರಗೆ ಹೋಗಲು ಮಾಡಿರುವ) ತೂತು; ನೀರುಗಂಡಿ ; ತೂಬು: ಛಿದ್ರಕದ್ವಾರದ ತೂಂತನುರ್ಚಿ ನೀರಂ ಕಳೆದಾಗಳ್ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೨೭-೨೦). [ಛಿದ್ರಕ + ದ್ವಾರ]

ಛಿದ್ರಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚೂರುಮಾಡು ; ಒಡೆ : ಸಮಾಜವನ್ನು ಛಿದ್ರಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ ಜಾತೀಯ, ಮತೀಯ . . . ಭಿನ್ನತೆಗಳನ್ನು ಮರಸಿ ಭಾರತೀಯತೆಯ ಸಮಗ್ರ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಜನಾಂತದ ಐಕ್ಯತೆಯನ್ನೂ ರಾಷ್ಟ್ರದ ಭದ್ರತೆಯನ್ನೂ ಪೋಷಿಸಬೇಕು (ಶಿಕ್ಷದ. ೭೭೭).
[ಛಿದ್ರ + ಕೊಳ್$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಛಿದ್ರನಿವಾಸ (ನಾ). ೧. ಬಿಲದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವುದು; ಹಾವು. ೨. ಇತರರ ದೌರ್ಬಲ್ಯವನ್ನು ದುರುಪಯೋಗ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು. ೧, ೨ : ಛಿದ್ರನಿವಾಸರಂ ಪದವಿಹೀನರನಶ್ರುತರಂ ದ್ವಿಜಿಹ್ವರಂ . . . ಕೃತಘ್ನರಂ ರೌದ್ರತರಾಸ್ಯರಂ ಬೆರಸುವಾತನನೀತಿಯ ಸೇತುವಲ್ಲವೇ (ನಳಚಂ. ೬೦೦).
[ಛಿದ್ರ + ನಿವಾಸ]

ಛಿದ್ರಪಾಷಾಣ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಷ : ಇಲಿಪಾಷಾಣ, ಛಿದ್ರಪಾಷಾಣ, ಕೆಂಪಿನ ಪಾಷಾಣ . . . ಇಷ್ಟನ್ನೂ ಸಮಾನತೂಕ ವಸ್ತ್ರಗಾಳಿತವು ಮಾಡಿ (ವಿಮ್ಮವಿ. ೬೮). [ಸಂ.]

ಛಿದ್ರಾನ್ವಿತ (ನಾ). ೧. ರಂಧ್ರದಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವುದು ; ಒಡಕು ಇರುವುದು. ೨. ದೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು ; ನ್ಯೂನತೆಯುಳ್ಳದು. ೧, ೨ : ಮತಿ ಕಂಭಂ ಘನಮಾಗುವ ಧೃತಿ ಕೀರ್ಗುಪ್ಪೆಗಳೆ ಪಡಿಗಳಾಗಿರ್ದ ಮಹಾವ್ರತಗೃಹಮಿನಿಸುಂ ಛಿದ್ರಾನ್ವಿತ [ಪಾಠಾಂ. ರಂಧ್ರಾನ್ವಿತ]ಮಾದೊಡೆ ವಸ್ತುವೆಲ್ಲಮುಂ ಕೋಟ್ಟಡದೇ (ಜೀವಸಂ. ೦೫೯-೨೦). [ಛಿದ್ರ + ಅನ್ವಿತ]

ಛಿದ್ರಾನ್ವೇಷಣ (ನಾ). ದೋಷವನ್ನು ಹುಡುಕುವುದು : ಈಗಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಗುಣ ಹುಡುಕುವುದಕ್ಕಿಂತ ಛಿದ್ರಾನ್ವೇಷಣ ಮಾಡುವುದೇ ಹೆಚ್ಚು (ರೂಢಿ). [ಛಿದ್ರ + ಅನ್ವೇಷಣ]

ಛಿದ್ರಾನ್ವೇಷಿ (ಗು). ೧. ರಂಧ್ರವನ್ನು ಹುಡುಕುವ: ಛಿದ್ರಾನ್ವೇಷಿ ನಿಶಾಟಂ ರೌದ್ರತ್ವಮನುಟಿದು ಗೋಪ ವೇಷದ ಬಂದಂ (ಜಗವಿ. ೪-೪೯). ೨. ಲೋಪದೋಷವನ್ನರಸುವ. (ನಾ). ೩. ತಪ್ಪನ್ನು ಹುಡುಕುವವನು; ದೋಷಗ್ರಾಹಿ: ಆಷಾಢಭೂತಿ ತಾಂ ಛಿದ್ರಾನ್ವೇಷಿಯಪ್ಪುದಱಿಂ ತನಗಿದುವೆ ಪದನೆಂದು ಬಗೆದು(ಪಂಚತಂ. ೭೧-೧೩). [ಸಂ. ಛಿದ್ರಾನ್ವೇಷಿನ್]

ಛಿದ್ರಿತ (ಗು). ತೂತುಮಾಡಿದ; ಕೊರೆದ. [ಸಂ.]

ಛಿದ್ರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಭೇದಿಸು; ಚೂರುಮಾಡು: ಉದ್ರೇಕದಿಂದೆಮ್ಮ ಸೇನೆಯ ಭಟಾಳಿಯಂ ಛಿದ್ರಿಸುತೆ ಮುಂಬರಿದು ಬರ್ಪ ವೀರಂ ವೀರಭದ್ರನೋ (ಜೈಮಿ. ೪೩-೪೨). ೨. ವಿರಸವನು ಂಟುಮಾಡು; ಮನಸ್ಸು ಒಡೆಯುವಂತೆ ಮಾಡು: ರಸದಾನಾದಿಗಳಿಂದೊಳ್ ಛಿದ್ರಿಸುವಮಪ್ಪೊಡವರಾಪ್ತವಂತರುಂ ಬುದ್ಧಿವಂತರುಮಾಗಿ ನೆಗಟ್ದರಿನ್ನಾವ ಮಾಟಕ್ಕಿಯೊಳ್ ಪಗೆಯಂ ಕೆಯ್ಗೆ ಮಾಡುವಂ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೬೭ ವ); ಪೆಱರಂ ಛಿದ್ರಿಸುವವರಂ ಕೊಱೆಕೊಱೆದರ್ದೆಗಬ್ಬಲಪ್ಪಿನಂ ಛಿದ್ರಿಸುವರ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೪೭). ೩. ಅವಮಾನ ಮಾಡು: ಒಂದು ದಿವಸಂ ದುರ್ಯೋಧನನ ಮಯ್ದುನಂ ಸಿಂಧುದೇಶಾಧೀಶ್ವರಂ ಸೈಂಧವನವರಂ ಛಿದ್ರಿಸಲೆಂದು ಮೆಯ್ಗಱಿದು ಬಂದು (ಪಂಪಭಾ. ೬-೩೦ ವ). ೪. ಮೋಸಮಾಡು; ವಂಚಿಸು: ಹೆಱರ ಛಿದ್ರಿಸುವುದು ತನು ಕೆಡುವನ್ನಕ್ಕ ಮಾಣದು (ಬಸವ.೧೧). ೫. ಕದಿ; ಕನ್ನಹಾಕು: ಪರರ ಕಾವ್ಯಾರ್ಥಮುಮಂ ಛಿದ್ರಿಸುವಂಗತಿ ಶಬ್ದದರಿದ್ರಂಗಕ್ಕುಮೆ ನವೀನ ಕಾವ್ಯಾರಂಭಂ (ಗಿರಿಕ. ೧-೨೬).

[ಛಿದ್ರ + – ಇಸು$_3$]

ಛಿನಾಲಿ, ಚಿನಾಲಿ, ಚಿನ್ನಾಲಿ, ಚೀನಾಲಿ (ನಾ). ಕುಲಟೆ; ಹಾದರಗಿತ್ತಿ: ಆಕಿ ಛಿನಾಲಿ, ಊರ ಬಸವಿಯ ಹಂಗ . . . ಮಾನಾ ಮಾರಾಕ ಹತ್ತಿದಾಳ (ಮಣ್ಣುಹೆ. ೮೧); ಹೇಗಿದ್ದಳು, ಈಗ ಹೇಗಾಗಿ ಬಿಟ್ಟದಾಳೆ. ಛಿನಾಲಿ! (ಸಾಹೇಬ್. ೧೪೪). **ಚಿನಾಲಿ:** ಜಯ ಅದೆಂಥ ಚಿನಾಲಿ ಅಂತೀರಿ (ಕಾಮಿಕಾಂ. ೨೦೭). **ಚಿನ್ನಾಲಿ:** ಈಗ ಒಬ್ಬಳು ಚಿನ್ನಾಲಿ ಬಂದವ್ಳೆ (ಭೀಮಕಾ. ೧೫೫); ಇದೆಲ್ಲಾ ಕಲ್ಯಾಣಿಯ ತಾಯಿ ಆ ಚಿನ್ನಾಲಿಯ ಮಾಟ (ಶಿವರಾ. ೧೧೧). **ಚೀನಾಲಿ:** ಯಾಲಕ್ಕೀಗೌಡನ ಮಗಳು ಎಂತ ಚೀನಾಲಿ ಹೆಣ್ಣು (ನಾಪದ. ೧೫೨).

[←ಮರಾ. ಛಿನಾಲೀ; ಹಿಂ. ಛಿನಾಲ್. / ಪ್ರಾ. ಛಿಣ್ಣಾಲೀ]

ಛಿನ್ನ (ಗು). ೧. ಕತ್ತರಿಸಿದ; ತುಂಡುಮಾಡಿದ; ವಿಭಾಗಿಸಿದ. ೨. ಒಡೆದ; ನಾಶಗೊಳಿಸಿದ. (ನಾ). ೩. ಶ್ವಾಸರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಧ: ಈ ಶ್ವಾಸರೋಗವು ಕ್ಷುದ್ರಕವೆಂದೂ, ತಮಕವೆಂದೂ, ಛಿನ್ನವೆಂದೂ, ಮಹಾನೆಂದೂ . . . ಐದು ವಿಧವಾಗಿರ್ಪುದು (ಸಕವ್ಯ. ೨೨೮). ೪. [ನಾಟ್ಯ] ನೂರೆಂಟು ಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಅಲಪಂಕಜದ ಕರಂಗಳ್ ನಿಲೆ ಕಟಿಯೊಳ್ ಕ್ರಮದೆ ಛಿನ್ನಕಟಿಯಂ ಮಾಡಲ್ . . . ಛಿನ್ನಾಖ್ಯಮೆಂಬ ಕರಣಮೆನಿಕ್ಕುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೪-೯೦). ೫. ನೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಪಾಂಗವೆನಿಸಿದ ಹಲ್ಲಿನ ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಹಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಕಚ್ಚಿರುವಿಕೆ: ಕುಟ್ಟನ, ಖಾದನ, ಛಿನ್ನ . . . ನಿಷ್ಕರ್ಷ–ಈ ಎಂಟು ಹಲ್ಲಿನ ಭೇದಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩-೮೮ ವ).

ಛಿನ್ನಛಿನ್ನ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಎನ್ನ ಬಾಧೆಯೊಳೆಂತು ಬದುಕುವೆ ಛಿನ್ನಛಿನ್ನಂಮಾಡುವೆನು ನಾನಿನ್ನನೆನುತತಿಕೋಪದಿಂದಱಿಯಟ್ಟೆ ಬರೆ (ಬಸಪು. ೧೯-೩೦); ಚೆನ್ನಮಗನಂ ಪಿತನ ಕೈಯಲಿ ಛಿನ್ನಛಿನ್ನಂಗೆಯ್ಸಿದೆಡೆಯಲಿ ಪನ್ನಗೇಂದ್ರಾಭರಣ ಕರುಣದಿನಶ್ರುಜಲವಿಲ್ಲ (ಬಸಪು. ೧೮-೫೨). **ಛಿನ್ನಛಿನ್ನವಾಗು=** ಚೂರುಚೂರಾಗು; ಕತ್ತರಿಸಿಹೋಗು: ಅರ್ಜುನನು . . . ಮೊಸಳೆಗೆ ಹೊಡೆದನು. ಮೊಸಳೆಯು ಛಿನ್ನಛಿನ್ನವಾಗಿ ದ್ರೋಣನ ಕಾಲನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿತು (ವಚಭಾ. ೨೦). [ಸಂ.]

ಛಿನ್ನಪ್ಪಬಾಪ್ಪು (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಶ್ರೀಮತ್‌ಛಿನ್ನಪ್ಪ ಬಾಪ್ಪುಯರು ಬಪ್ಪುಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಕಟ್ಟುಗೊಡಗೆ ಸಸನ ಕ್ರಮ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೩, ೧೪-೨; ?). [?]

ಛಿನ್ನಭಕ್ತ (ನಾ). [ದ್ವೈತ] ಸ್ವಲ್ಪಕಾಲ ಬಿಟ್ಟು ಮತ್ತೆ ಭಕ್ತಿತೋರುವವನು; ನಿರಂತರಭಕ್ತಿ ಇಲ್ಲದವನು: ಛಿನ್ನಭಕ್ತರು ಎನಿಸುತಿಪ್ಪರು ಸುಪರ್ಣ ಶೇಷಾದ್ಯಮರರೆಲ್ಲಾ (ಹಸಾರ. ೨೩-೦೪). [ಛಿನ್ನ + ಭಕ್ತ]

ಛಿನ್ನರುಹೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ; ಅಮೃತವಳ್ಳಿ: "ವತ್ಸಾದನೀ, ಛಿನ್ನರುಹಾ . . . ಮಧುಪರ್ಣೀ ೯ ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೧೧೫). [ಸಂ. ಛಿನ್ನರುಹಾ]

ಛಿಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಖಮ್ಮನೆ, ಘಟಿಲೆನೆ, ಛಿಲ್ಲನೆ, ಪಠಿಲೆನೆ (ಭಾಷಾಭೂ. ೧೧ ಉದಾ): ಛಿಲ್ಲೆಂದು ರಕ್ತವು ಬಂತು (ದೌಲತ್. ೧೧೫).

ಛಿಳಿಛಿಟಿಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಶಬ್ದ: ಘುಗುಘುಗಿಲ್ ಛಿಳಿಛಿಟಿಲ [ವಾಕಾಂ. ಚಗಿಲ್‌ಛುಗಿಲ, ಘುಗುಲ್‌ಘುಗಿಲ]ನೊಗೆದುದು ಮಹಾವಿಷಂ (ನಂಬಿರ. ೦-೧೩); ಅಱಿಯಟ್ಟೆ ಕುಟ್ಟೆ ಛಿಳಿಛಿಟಿಲೆಂಬ ಸಿಡಿಲ್ಗಳಿಂ (ಸಾನಂಚ. ೪-೦೪೯).

ಛೀ 'ಛಿಃ' ನೋ.

ಛೀಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ತಿರಸ್ಕರಿಸು; ಧಿಕ್ಕರಿಸು; ಛೀಮಾರಿ ಹಾಕು: ದೇವದತ್ತನು ಅಜಾತಶತ್ರುವನ್ನು ಛೀಗುಟ್ಟಿದನು (ಹತ್ತುಮ. ೬೭); ದುರ್ಯೋಧನನು ಈ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ದರ್ಪದಿಂದ ವಿದುರನನ್ನು ಛೀಗುಟ್ಟ ಪ್ರಾತಿಕಾಮಿಯನ್ನು ಕರೆದು . . . ಎಂದನು (ವಚಭಾ. ೯೬).

[ಛೀ (<ಛಿಃ) + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಛೀಮಾರಿ (ನಾ). ತೆಗಳಿಕೆ; ತಿರಸ್ಕಾರ; ಧಿಕ್ಕಾರ: ಛೀಮಾರಿ ಪುರಾಣದ ಕಥೀ ಏನು ಸತಿಪತಿಗೆ ನುಗ್ಗಿದಾ ಗತಿ (ಮೂಕಿ ೯ ಕಾ. ೩೦-೪).

ಛೀಮಾರಿಮಾಡು=ತೆಗಳು; ಧಿಕ್ಕರಿಸು: ಗಂಡನಿಗೆ ದಿನಕ್ಕೊಂದೆರಡು ಸಲವಾದರೂ ಛೀಮಾರಿ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಅವರಿಗೆ ತೃಪ್ತಿಯಿಲ್ಲ (ತಾಯಿಕ. ೭); ನಾಲ್ಕು ದಿವಸ ಕಂಪೆನಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಛೀಮಾರಿ ಮಾಡಿ ಆಚೆಗಟ್ಟಬೇಕೂಂತ ಯಜಮಾನ್ರು ಇರಾದೆ (ನಟಸಾ. ೦೦೮). **ಛೀಮಾರಿಹಾಕು =** ಛೀಮಾರಿಮಾಡು: ಏನಾದರೊಂದು ನೆಪ ತೆಗೆದು ಯಾರಿಗಾದರೂ ಛೀಮಾರಿಹಾಕುತ್ತಾ ಪಠಾರದ ಉದ್ದಗಲಕ್ಕೂ ಅವರು ಓಡಾಡಿದರು (ರಂಗವ. ೩೭); ನೆರೆದ ಕೇರಿಯ ಹೆಂಗಸರು ಛೀಮಾರಿ ಹಾಕಿದಾಗ . . . ಹರಿಹಾಯ್ದನಂತೆ (ಹೊಸಕ್ಕ. ೧೬೮). [ಛೀ (<ಛಿಃ)+ಮಾರಿ$_0$ (<ಮೋಱೆ)]

ಛುಚ್ಛುಂದರ (ನಾ). ಮೂಗಿಲಿ. [ಸಂ.]

ಛುಮ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ನಿಶಾಟರನುಂಡನಗ್ನಿ ಛುಮ್ಮೆಂಬ ಛಟಚ್ಛಟೆಂಬ . . . ಥಟ್ಟುಪೊಟ್ಟೆಂಬ ರವಂ ಕಱುತ್ತಡಸಿ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೨೮).

ಛುಮ್‌ಛುಮ್ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಮೊನೆಯಂಬುಗಳ್ ಮಹಾಮುಸಕದೆ ಛುಮ್‌ಛುಮ್ಮೆನೆ ವಿರೋಧಿಭಟರ್ಕಳ ಮೆಯ್ಗಳಲ್ಲಿ ತೆತ್ತಿಸಿ ಪೊಱಪಾಯ್ದು (ಮಹಾನೇ. ೦೨-೨೯).

ಛುರಣ (ನಾ). ಹರಡುವಿಕೆ; ವ್ಯಾಪನೆ: ನಂದನ ಹರಿಚಂದನಚ್ಛಟಾಚ್ಛುರಣದೊಳಮೆಡವಱಿಯದೆ ಪುಡಿಗುಟ್ಟಿದ ಮುತ್ತಿನ ಮಳಲ್ಗೆದಱಿದ ಮಣಿಕುಟ್ಟಿಮದೊಳಂ ಮಾಣದ . . . ವಾರಿಧಾರೆಗಳಿಂ ತಳ್ಪೊಯ್ದುದಂತಂತೆ ಸಿಡಿಲ ಕಿಚ್ಚಿನವೊಲಗ್ಗಳಮುರಿವುದು (ಕಾದಂಬ. ೩೩೭). [ಸಂ.]

ಛುರಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಚೂರಿ; ಸುರಿಗೆ; ಬಾಕು: ಛುರಿಕೆಯಿಂ ಕುಯ್ದು ಪೋಳಿಸಗದೆ ನರಂಗೆ ತಿನ್ನಲ್ ಸುಲಭಮಲ್ಲ ತೆಗೆ ಪನಸಫಲಗಳ (ಮಲ್ಲಕ. ೯-೧೭); ತುಪ್ಪುಳ್ ಮಾಸೆಗಳ ಬಿಂಕಗೊಂಕುಗಳ್ ಕಾವಲಿರ್ದುವು . . . ವದನದುರ್ಗದ್ವಾರಪಾಲಕ ಕರಪ್ರಖರ ಛುರಿಕೆಗಳವೋಲ್

(ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೬೭-೪೨೫). ೨. [ನಾಟ್ಯ] ದೇಶೀಯ ಭೌಮಚಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಸಮಪಾದದಿಂದ ಮುಂದಕ್ಕೆ ನಡೆಯುವುದು : ರಥಚಕ್ರ . . . ಭುರಿಕೆ . . . ಸಮಸ್ಖಲಿತ : ಈ ಮೂವತ್ತೈದು ದೇಶಿಯ ಸಂಬಂಧದ ಭೌಮಚಾರಿಗಳು (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೬-೧೭ ವ). [ಸಂ. ಭುರಿಕಾ]

ಭುರಿತ (ಗು). ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಬೆರಸಿದ, – ಕೂಡಿದ : ಉತ್ಖಾತಾಸಿಚ್ಛುರಿತ ಭುಜಪರಿಘರೊಂದೊರ್ವರ ಸೆಣಸಿಂ ಲಗ್ಗೆಗೆಯ್ದು ಪಾಯಿಸೆ ಜವದಿಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೧೫). [ಸಂ.]

ಭುಟಿರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಭುಟಿರ್ಱೆಂದೆಣ್ಣೆಯೊಳಿಕ್ಕಿಯುಂ ತ್ವರಿತದಿಂ ಕೈಗಾಯದೋರೆರೊರ್ವರಂ ಗಿಟಿರ್ಱೆಂದಾರ್ದಿದಿರಾಗಿ ಬಂದು ತಲೆ ಜೇಟಿರ್ಱ್ಲೇಟಿ ಪೊಯ್ದುಗ್ರದಿಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೧೮೯).

ಭೂ (ನಾ). ನಾಯಿಯನ್ನು ಇತರರ ಮೇಲೆ ನುಗ್ಗುವಂತೆ ಹೇಳುವ ಮಾತು. 'ಭೂಬಿಡು' ಪರಾ.

ಭೂಬಾಣ (ನಾ). ೧. (ಆಲಂ) ವಿಡಂಬನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಚುಚ್ಚುವ ಮಾತು. ೨. ಅಂತಹ ಮಾತಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬರಹ: 'ಪ್ರಜಾವಾಣಿ' ದಿನಪತ್ರಿಕೆಯ ಭೂಬಾಣ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಭೂ + ಬಾಣ]

ಭೂಬಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ನಾಯಿಯನ್ನು ಇತರರ ಮೇಲೆ ನುಗ್ಗುವಂತೆ ಮಾಡು : ಯಾರಾದರೂ ಭಿಕ್ಷಗೆ ಬಂದರೆ ಅದನ್ನು ಅವರ ಮೇಲೆ 'ಭೂ' ಬಿಡುತ್ತಿದ್ದ (ಹೇಮುಕೂ. ೧೩). ಸಂಕಟವು ಭಯವು–ಭೂಬಿಟ್ಟ ವಿಧಿಯ ಕ್ರೂರಾತ್ಮ ಕರ್ಮಶುನಕ (ಅರಳು. ೧೭೯-೭). ೨. (ಆಲಂ) ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸು ; ಚುಚ್ಚಿಕೊಡು : ಸಂಪತ್ತುಗೆ ಅವರ ಮಾತಿನಿಂದ ರೇಗಿತ್ತು. ನಾವೂ ಭೂಬಿಟ್ಟೆವು (ಅಲಹೂ. ೨೯) : ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿಗಳ ವಿರುದ್ಧ ಅಲ್ಪರನ್ನು ಭೂಬಿಡುವುದು ಕಷ್ಟ (ರೂಢಿ). [ಭೂ + ಬಿಡು$_1$]

ಭೂಮಂತ್ರ (ನಾ). ದೆವ್ವ ಬಿಡಿಸುವ ಮಂತ್ರ.

ಭೂಮಂತ್ರಗಾಳಿ = ದೆವ್ವ, ಭೂತ, ಪಿಶಾಚಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಪೀಡೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಂತ್ರ ಪ್ರಯೋಗ : ಇಂತಹ ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನವು ಭೂಮಂತ್ರಗಾಳಿಯಿಂದಾಗಲಿ, ಕಿವಿಕಚ್ಚುವ ಉಪದೇಶದಿಂದಾಗಲಿ ಹೋಗತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೨೭೪) ; ಸೋಮಣ್ಣ ಅಜ್ಜಿಗೆ ಯಾರೋ ಭೂಮಂತ್ರಗಾಳಿ ಹಾಕಿ ಎಲ್ಲಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋದರು ? (ಹೊಸಕ್ಷ. ೧೨೦).

[ಭೂ + ಮಂತ್ರ]

ಭೂರಿ (ನಾ). = ಭುರಿಕೆ ೧ : ನಾಯರರು . . . ಮುಂಜಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ೧೬ನೇ ವರ್ಷದ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಡುಗರ ನಡುವಿಗೆ ಭೂರಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವರು (ಕಥಾಗಿ. ೦೦೬). [ಸಂ. ಭೂರೀ]

ಛೀ (ಅ). ಮೂದಲಿಕೆ, ತಾತ್ಸಾರ, ನಿರಾಕರಣ, ನಿಷೇಧ ಮೊದಲಾದ ಭಾವಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಶಬ್ದ : ಛೀ, ಆದಾಗದು. ನೀವು ಕೊಡಲೇ ಬೇಕು (ಎತ್ತಿಕ್ಕ. ೭೦).

ಛೀಛೀ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಛೀಛೀ. ನನಗೆ ಅದೇನೂ ಬೇಡ (ರೂಢಿ).

ಛೇಕ (ನಾ). ೧. ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಕಿದ ಮೃಗ, ಪಕ್ಷಿ ಮೊದಲಾದ ಸಾಧು ಪ್ರಾಣಿ; ಸಾಕುಪ್ರಾಣಿ. ೨. ಜಾಣ ; ಬುದ್ಧಿವಂತ. ೩. ಪಟ್ಟಣಿಗ ; ನಾಗರಿಕ. ೪. ರಸಿಕ ; ವಿದಗ್ಧ. [ಸಂ.]

ಛೇಕಾನುಪ್ರಾಸ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಅನುಪ್ರಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ ; ಒಂದು ಬಗೆಯ ಶಬ್ದಾಲಂಕಾರ : ಒಂದು ಪದ್ಯದೊಳೆರಡೆರಡುಮಕ್ಕರಂ ಜತೆಜತೆಯಾಗಿ ಪಲವುಂ ಬಟಿಯೊಳ್ಬರೆಯದು ಛೇಕಾನುಪ್ರಾಸಮೆನಿಪುದು. ಎಂತೆನೆ :– ಕಂದಂ ಕವಿಕೋಕಿಲಮಾಕಂದಂ ಕೋಮಲವಿಕಾಸಿ ಕೃತಿಕಲ್ಪಲತಾ ಕಂದಂ ವಿಸ್ಮಯರ ರಸದುಕ್ಕಂದಂ ಚಿಕದೇವರಾಯಚಂದನ ಚಂದಂ (ಅಪ್ರತಿ. ೨೯-೭). [ಛೇಕ + ಅನುಪ್ರಾಸ]

ಛೇಕಾಪಹ್ನುತಿ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದ ; ಅಪಹ್ನುತಿ ಅಲಂಕಾರದ ಆರು ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಮತ್ತೊಬ್ಬರಿಗೆ ಉಂಟಾದ ಸಂಶಯವನ್ನು ನಿವಾರಿಸಲು ಜಾಣತನದಿಂದ ನಿಜವನ್ನು ಮರೆಮಾಚುವುದು : ಒಂದು ವಸ್ತುವನಿರ್ದುದನಿರ್ದಂತೆ ತಿಳಿಯಲೆಳಸಿದರ್ಗೆ ಅದು ಮಱಸಿ ಪೇಟ್ವುದು ಛೇಕಾಪಹ್ನುತಿಯೆನಿಪುದು. ಎಂತೆನೆ:– ಪಲ್ಲುಂ ಪೆರ್ಬಾಲೆಯ ಪುಯಲಲ್ಲಿಯೆ ಮುಱದುದಿರ್ದುದೆಂದು ಕೇಳ್ವನೆಗಂ ತಾಂ ತಲ್ಲಣಿಸಿ ಚನ್ನಬಸವಂ ಸೊಲ್ಲಿಸಿ ಯಳಿನೆತ್ತಿ ತನ್ನದೆಂದಳವಟಿದಂ(ಅಪ್ರತಿ. ೪೮-೧೪). [ಛೇಕ+ಅಪಹ್ನುತಿ]

ಛೇಕೋಕ್ತಿ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ನಾಣ್ಣುಡಿಗೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವುದು : ಈ ನಾಣ್ನುಡಿಗೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧಮಾದರ್ಥಮಲ್ಲದೆ ಪೆಱತೊಂದರ್ಥಮಂ ಕಲ್ಪಿಸಿ ಪೇಟಿಯದು ಛೇಕೋಕ್ತಿಯೆನಿಪುದು. ಎಂತೆನೆ :– ಕತ್ತರಿಸಿ ನೆತ್ತಿದೊವಲಂ ಪತ್ತಿಸಿ ಪೊಸಮೂಗುಗೆಯ್ವಮೆನಲೆಸವಂತಂ ಸತ್ತಾಂ ಸಗ್ಗಂ ಬಡೆವಂ ಮತ್ತೆ ವಿರಕ್ತಂಗೆ ಮೂಗದೇತರ್ಕೆಂದು (ಅಪ್ರತಿ. ೦೩೦-೫).

[ಛೇಕ + ಉಕ್ತಿ]

ಛೇಗಿ 'ಚೇಗೆ' ನೋ.

ಛೇಗೆ 'ಚೇಗೆ' ನೋ.

ಛೇಡಿಸು, ಚೇಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕುಚೇಷ್ಟೆ ಮಾಡಿ ರೇಗಿಸು ; ಕೆರಳಿಸು ; ಚುಡಾಯಿಸು: ಸ್ಫೂರ್ತಿ ಬಂದಾಗ ಹರಟೆ ಹೊಡೆಯಬೇಕೆಂದು ಗೆಳೆಯನ ಮನೆಗೆ ಹೋದರೆ, 'ಮೊದಲೇ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮವನ್ನೇಕೆ ತಿಳಿಸಲಿಲ್ಲ' ಎಂದು ಅವನು ಛೇಡಿಸಿದರೆ ? (ಮುಂಗಾಪು. ೭೩) ; ಯಾವಾಗಲೂ ಆಕೆ ಅವನನ್ನು ಛೇಡಿಸುತ್ತಿರುತ್ತಾಳೆ (ಬನಸಿ. ೩) ಚೇಡಿಸು : ಆದರೂ ಈ ಅಯಾಚಿತ ಜತನಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ನಿಗ್ಧವಾಗಿ ಚೇಡಿಸದಿರುವುದು ಅವಳಿಂದಾಗಲಿಲ್ಲ (ಅರಗಿ. ೧೭೫).

[ಛೇಡ$_0$ (P ← ಹಿಂ. ಛೇಡನಾ) + – ಇಸು$_3$]

ಛೇದ (ನಾ). ೧. ಕತ್ತರಿಸುವುದು ; ನಾಶಮಾಡುವುದು : ಭೂಭಾರಚ್ಛೇದವಿನೋದಿ ಕೃಷ್ಣನೆಮಗೀಗಾನಂದಸಂದೋಹಮಂ (ಜಗವಿ. ೧-೧). ೨. ತುಂಡು; ಚೂರು. ೩. [ಗಣಿತ] ಭಿನ್ನರಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಭಾಜಕವಾದ ಅಂಕಿ : "ಭಿನ್ನರಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಅಡ್ಡಗೆರೆಯ ಕೆಳಗಿನ ಅಂಕಿ : ಛೇದ" (Denominator. ಇಂಕನಿ). 'ಅಂಶ' ಪರಾ. ೪. [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಇಪ್ಪತ್ತು ಹಸ್ತಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಧೂನನ . . . ಭೇದ, ಛೇದ . . . ಆಹ್ವಾನ, ತರ್ಜನ–ಈ ಇಪ್ಪತ್ತು ಕರಕರ್ಮಭೇದಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೪-೧೩ ವ). ೫. [ಜೈನ]ಒಂದು ಆಚಾರದ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಭಂಗ : ವಿನಿಮರ್ಳೆ ತಪಸ್ಯೋಪಸ್ಥಾಪನದ್ವಂದ್ವದೊಳ್ ನಿರುತಂ ಛೇದವಿಕಲ್ಪದೊಳ್ ನಿಬಿಡ ಕಾಯೋತ್ಸರ್ಗದೊಳ್ ಶುದ್ಧಿ ತಳ್ತಿರೆ ದೋಷಪ್ರತಿಕಾರ ಸಾರತಪಮಂ ತತ್ತ್ವಾಪಸಂ ತಾಳ್ದಿದಂ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೧೫).

[ಸಂ.]

ಛೇದನ (ನಾ). = ಛೇದ ೧ : ಅಯ್ಯಾ ನಿಮ್ಮ ಅನುಭಾವದಿಂದ ಎನ್ನ ಕರ್ಮಛೇದನವಾಯಿತ್ತು (ಬಸವ. ೫೧೦) : ಘನಮೋಹಪಾಶಾಛೇದನಂ ಮಾಳ್ಪ ದಂಡಿಯುಳ್ಳೆನ್ನಪ್ಪ ಬಾರಾ (ಬಸಪು. ೨೪-೩೯) : "ಭಂತೇ, ಮನಸಿಕಾರದ ಲಕ್ಷಣವೇನು ? ಪ್ರಜ್ಞೆಯ ಲಕ್ಷಣವೇನು ?", ಎಂದನು. "ಮಹಾರಾಜ, ಮನಸಿಕಾರದ ಲಕ್ಷಣ ಊಹನ. ಛೇದನವು ಪ್ರಜ್ಞೆಯ ಲಕ್ಷಣ" (ಬುದ್ಧಪ. ೪೩ ಮಿಲಿಂದ). [ಸಂ.]

ಛೇದಿ (ಗು). ೧. ಕತ್ತರಿಸುವ ; ಚೂರುಮಾಡುವ. (ನಾ). ೨. ಕತ್ತರಿಸುವ ಸಾಧನ ; ಕತ್ತರಿ : "ಕರ್ತರಿಚ್ಛೇದಿಯುಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೧-೨). ೩. ಕತ್ತರಿಸುವ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಭಂಗಗೊಳಿಸುವವನು : ಸುಖಚ್ಛೇದಿಗಳು ಕಪಟಿಗಳು (ಬಸಪು. ೪೦-೬೩). [ಸಂ. ಛೇದಿನ್]

ಭೇದಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕತ್ತರಿಸು; ತುಂಡುಮಾಡು : ಮರನಂ ಭೇದಿಸುವುವು ಷಟ್ಚರಣಂ ಗಂಧಕ್ಕೆ ಸೋಲ್ತು ತಾವರೆಯೆಸಳಂ ಭರದಿಂ ಭೇದಿಸಲಾಱದೆ ಪಿರಿದಪ್ಪತಿಮೋಹದಿಂದಮಱೆವುವು ಧರೆಯೊಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೨೪). ೨. ಸೋಲಿಸು ; ನಾಶಮಾಡು : ಮದ್ವಿರೋಧಿಯಂ ಭೇದಿಸಲಾನೆ ಸಾಲ್ವೆಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೪೩) ; ಕಕ್ಕಸ ನಿನಗಿದು ಹವಣಲ್ಲ ಭೇದಿಸೆ ಪೆಕ್ಕಸವಹುದು (ಮೋಹತ. ೩೩-೨೧). [ಭೇದನ + – ಇಸು₃]

ಭೇದೋಪಸ್ಥಾಪನ (ನಾ). [ಜೈನ] ಏಳು ಬಗೆಯ ಸಂಯಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಪ್ರಮಾದದಿಂದ ದೋಷವುಂಟಾದರೂ ಅದನ್ನು ದೂರೀಕರಿಸಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವಿಕಲ್ಪರಹಿತವಾದ ಸಾಮಯಿಕದಲ್ಲಿರುವುದು : ಸಾಮಾಯಿಕಚ್ಛೇದೋಪಸ್ಥಾಪನಾ ಪರಿಹಾರವಿಶುದ್ಧಿ . . . ಸಂಯಮಮಂ ಸಪ್ತವಿಧಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೧೬).
[ಭೇದ+ಉಪಸ್ಥಾಪನ]

ಭೇದ್ಯ(ಗು).೧.ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಡುವ;ತುಂಡುಮಾಡಲ್ಪಡುವ. ೨.ಕತ್ತರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ; ತುಂಡುಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ. [ಸಂ.]

ಭೋಳ್ಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು (?): ನೀಗುರ್ಗಂಧ ಭೊಳ್ಳೆಯ ಪೊಳ್‌ಗೊಳದ ಸೇಂದ್ರಕ ಯೋಧ ಮಹಾಮಾತ್ರ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೪, ೬೪-೨೬ ; ?). [?]

ಭೋಕರ (ನಾ). ಹುಡುಗ ; ಬಾಲಕ ; ಪೋರ : ಆ ಭೋಕರಾನ ಮಾರಿ ಚಪಾತಿ ಹಾಂಗ ಆಗಿತ್ತಂತ (ಪರಿಲ. ೧೩).
[←ಹಿಂ. ಭೋಕರಾ, ಭೋಕಡಾ]

ಭೋಟೀನಿಗೂಹನ (ನಾ). [ಕಾಮಶಾ] ರತಿಕ್ರೀಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಬಳಿಕ ಸಂಯುತೋರುಕರಣ . . . ಭೋಟೀನಿಗೂಹನ . . . ಮಣಿತೋನ್ಮುಖರಮೆಂಬ ಕ್ರಿಯಾವಿಶೇಷಗಳಿಂದಾದಿಮಧ್ಯಾಂತರತಿತಂತ್ರ ಚತುರರಿಂ (ವಿವೇಕ. ೨೩೦). [?]

❋

ಜ

ಜ (ನಾ). ೧. ಕನ್ನಡ ವರ್ಣಮಾಲೆಯ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟನೆಯ ಅಕ್ಷರ; ಜಕಾರ. ೨. [ಗಣಿತ] ಎಂಟು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : "ಜದಹಮೆಂಟು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೪-೧೧). ೩. [ಛಂದ] ಅಕ್ಷರಗಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ನಡುವೆ ಗುರುವಿರುವ ಗಣ ; ಜಗಣ (U–U).

ಜಂಕಣೆ, ಝುಂಕಣಿ, ಝುಂಕಣೆ (ನಾ). ೧. ಗದರಿಕೆ ; ಬೆದರಿಸುವಿಕೆ ; ಜಬ್ಬು : " ಜರ್ವೆಂದು ಜಂ [ಪಾಠಾಂ. ಝುಂ]ಕಣೆಯು "(ಶಬ್ದಮಂ. ೪೧) ; ವೈಶ್ವಾನರಂ ಈ ಪುರ್ಬಿನೊಂದು ಜಂಕಣೆಗೆ ಬೆದಱಿ ನಡುಗಿ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೬೪-೨೪); ತಾಯ ಲಲ್ಲೆಯೊ ತಂದೆಯಕ್ಕರೆಯ ಜಂಕಣೆಯೊ (ಗೊಲ್ಲಭಾ. ೩-೭೬). ೨. (ಪಕ್ಷಿಗಳ) ಕೂಗು ; ಕಂಕಿಲು ; ಚಪ್ಪರಣೆ : "ಬಗ್ಗೆನಲ್ಜಂ [ಪಾಠಾಂ. ಲ್ಝುಂ]ಕಣೆ " (ಚತುನಿ. ೨೨). ೩. ಹೀಯಾಳಿಸುವಿಕೆ. 'ಜಂಕಿಸು' ಪರಾ..ಝುಂಕಣಿ: ೩. " ಝುಂಕಣಿಯ ಹೀಯಾಳಿಪುದು " (ಕಶರ. ೪೧). ಝುಂಕಣೆ: ೧. ಗುಣಕೆಱಗುವೆನಹುದಣ್ಣನೆಂದೊಮ್ಮೆ ಝುಂಕಣೆಗೆಱಗುವೆನೆ ತಾನೀಗ (ಭರಜ. ೪೮-೪೧). ೨. " ಚಪ್ಪರಣೆಯುಮೆನ್ನೆ ಝುಂಕಣೆಯು ತಾನಕ್ಕುಂ " (ಕವಿಕಂ. ೧೨೩) ; ಉಲಿವ ಕೋಗಿಲೆಯ ಝುಂಕಣೆಗೆ ನಿಲಲಾಱದಳವಳಿದದಂ ಸಖಿಯರಿಂ ತೆವರಿಸುತ (ಸೌಂದಪು. ೧೪-೯). ೪. ಗದಾಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರಸೆ: ಝಾಡಿ ಝುಂಕಣೆ ಝಡಪು ಖಾಡಾಖಾಡಿ ದೃಢಗತಿ ದೃಷ್ಟಿಪಾತಾಲೀಢ ಗೋಮೂತ್ರಿಕ ಪರಿಭ್ರಮಣ . . . ಘಲ್ಲಣೆಗಳಲಿ ಗದೆ ಕುಣಿದಾಡಿದವು (ತೊರರಾ. ೬-೧೪-೧೬).
[ಜಂಕಿಸು + – ಅಣೆ₄]

ಜಂಕಿಸು, ಝುಂಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗದರಿಸು ; ಬೆದರಿಸು : ಬಿಸುಗದಿರಿನ ಕಡುಗಾಯ್ಪು ಮಸುಳಿಸಿದುವು . . . ಮುಳಿದರಂ ಜಂಕಿಸಿದುವು ಬಿಡದಾರ್ದು ಕಾವನೆಚ್ಚಲರ್ಗಣೆಗಳ್ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೩೦೧) ; ಸೀರೆಗಳ ಮೊಟ್ಟೆಯನು ಸೋಂಕಿದವದಿರನಿಱಿವೆನೆನುತಂ ಜಂ[ಪಾಠಾಂ. ಝುಂ]ಕಿಸುತ (ಬಸಪು. ೨೧-೧೫) ; ಅಂತು ಕಾಯ್ದಾಕ್ಷಿಸಿ ಸಪ್ತಶತಸಂಖ್ಯಾಕರಂ ಜಡಿದು ಜಂ[ಪಾಠಾಂ. ಝುಂ]ಕಿಸಿ ನುಡಿದು (ವೃಷವಿ. ೩೯-೪೩ ವ) ; ಪರರ ಬೆಳಕನಳುಪುವಿರೇಂ ? ಸುಡದೆ ನಿಮ್ಮ ಗರಿಯ ? ಜಂಕಿಸಿತಿಂತುಡುಸಂಕುಳ ಹೊಂಚುವ ಮಿಂಚುಹುಳಂಗಳ ಬೇಸಗೆ ಕೊನೆವರಿಯೆ (ಗೀವಿಂ. ೯೩-೫). ೨. ಹೀಯಾಳಿಸು ; ತಿರಸ್ಕರಿಸು : ಕೊಂಕಿದ ಪುರ್ಬು ನೀಳ್ದ ನಗೆಗಣ್ಕಳೆವೆತ್ತ ಮುಖೇಂದು ಶಂಖಮಂ ಜಂ[ಪಾಠಾಂ. ಝುಂ]ಕಿಪ ನುಣ್ಗೊರಲ್ಗೊಳ ಪುರಸ್ಥಳ. . . . ರಂಜಿಕುಮಾ ಕುಮಾರನಾ(ರಾಜಶೇ. ೮-೪೭). ೩. ಕಿರಿಚು; ಕಿರಲು ; ಚೀರು : ದಾಂಟಲನುಗೆಯ್ಯುತೆ ತೂಗುತೆ ಜಂ[ಪಾಠಾಂ. ಝುಂ] ಕಿಸುತ್ತೆ . . . ನಗಿಸಿತ್ತು ತಾಪಸಕುಮಾರರನಲ್ಲಿಯದೊಂದು ಮರ್ಕಟಂ (ಗಿರಿಕ. ೫-೨೦). ಝುಂಕಿಸು : ೧. ಬಿಜ್ಜಳಭೂಪಂ ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ ಮಾತುಮಾತಿಂ ಲೆಕ್ಕದ ಮಾತಂ ತೆಗೆದು ಕರಣಿಕರ ಝುಂಕಿಸಿ ಭಂಡಾರದ ಆದಾಯಬೀಯಮಂ ನೋಡೆ(ಬಸರ. ೮-೧೧೨); ಘುಡುಘುಡಿಸಿ ಕೋಪಾಟೋಪದಿಂ ಜಱಿದು ಝುಂಕಿಸಿದನವನಿಪನನಾಮಿಕನನು (ಹಚಕಾ. ೧೧-೧೯) ; ಬಡಿವನಲ್ಲಿಯ ಮಕ್ಕಳನು ತಲೆಯೊಡೆವನರೆಬರನವರ ತಾಯ್ದಿರು ಜಡಿದು ಝುಂಕಿಸಿ ಪೊಡೆಯ ಬಂದಡೆ ಕಾಲುವಿಡಿವಂತೆ ಅಡಿವಿಡಿದು ಪೊಡವಿಗೆ ಕೆಡಹಿತಾ ಹಿಡಿದೆಳೆವನು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೧-೫೪) ; ಸತ್ಪ್ರಣವಭರಿತ ಚಮ್ಮಟಿಗೆಯಿಂ ವೇದಮಯ ವಾಜಿಗಳನಿರದೆ ಝುಂಕಿಸಲೊಡಂ ರಥಸಹಂ ಹಯಮಭ್ರಮಂಡಲವನಂಡಲೆದುವು (ಚೆಬಪು. ೪೧-೪೫). ೨. ಸಲೆ ಕೊರಲ್ ಜಡಜಾತ ಶಂಖಮಂ ಝುಂಕಿಸೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೩-೨೯). [ಜಂಕು + – ಇಸು₃]

ಜಂಕು (ಕ್ರಿ). ಬೆದರು ; ಹಿಂಜರಿ ; ಹೆದರು : ಇದಕ್ಕೆಲ್ಲ ಜಂಕುವನೇ (ಕಾಬಝೂ. ೧೪).
[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚಙ್ಕು ; ತೆಲು. ಜಂಕು. ; ಕುವಿ. ದಂಗ್ ; ಕುರುಖ್. ಜಂಕ ; ಮಲ್ತೊ. ಜಂಖ್]

ಜಂಕೆ, ಝಂಕೆ₁ (ನಾ). ೧. ಗರ್ಜನೆ; ಅಬ್ಬರ; ಆರ್ಭಟ : ಪೊಡೆವ ಬೀರರ ಜಂಕೆಗೆ ಗೊಂಟನಾನೆಗಳ್ ಕೋಡುವಿನಂ (ಶಬ್ದಿಕಾ. ೨೦೫) ; ಝಕಾರಕ್ಕೆ ಜಕಾರಂ . . . ಝಂಕಾ – ಜಂಕೆ ; ಝಂಝಾ – ಜಂಜು (ಶಮದ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ) : ಮದವೇದಂಡಂ ಡೆಂಡಣಿಸಿ ಚಂಡನಂಕೆಗೆ ಜಂಕೆಗನುವಾಗ ದಿರುತ್ತಿರೆ (ಹಮ್ಮೀರ. ೯-೫೦ ವ). ೨. ಕೂಗು ; ಧ್ವನಿ : ಪಕ್ಕಿ ಸೋವ ಪಾಮರಿಯರ ಜಂ[ಪಾಠಾಂ. ಝಂ]ಕೆಗಲ್ಲಿ ಗಿಳಿಯಂಜದೆ ಬೆರ್ಚದೆ ನಿಲ್ಕು ಮಾವಗಂ(ಗಿರಿಕ. ೨-೧೫). **ಝಂಕೆ₁** : ೧. ನಿಮ್ಮ ಅಂಕೆಗೆ ಝಂಕೆಗೆ ಶಂಕಿಸಿದೆ ನಾದರೆ ಎನ್ನ ಲೆಂಕತನಕ್ಕೆ ಹಾನಿ (ಬಸವ. ೭೨೮) ; ರೋಷಭಯಂಕರಾನನ ನೆದ್ದ . . . ಝಂಕೆ ಮಿಗಲೇಱಿದನು ಮದನಿಶ್ಶಂಕ ಗಜವನು (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೬೯-೨೨). ೨. ಉಲಿವ ತೇಜಿಯ ಝಂಕೆಗಳ ಗೊಂದಳದ ಕರಿಘಟೆ ಗಜಱುಗಳ . . . ಕೌರವಸೈನ್ಯಶರಧಿಯಲಿ(ಕುವ್ಯಾ.ದ್ರೋ. ೭೧೩. ಪರಿ. ೨೭೬); ಮೂದಲೆಮಾತುಗಳ್ ಗಡ ಮಹಾನಿಗವೋಕ್ತಿಗತೀತನೊಳ್ ಜಯಾಹ್ಲಾದದ ಝಂಕೆಗಳ್ ಗಡ (ಶಬಶಂ. ೪-೧೩೧). [<ಜಂಕು]

ಜಂಖಾನ ‘ಜಂಬುಕಾನ’ ನೋ.

ಜಂಗಟ (ನಾ). (?) : ಘಟ ಕುಂಭದಲ್ಲಿ ಜೀವನೆಂಬ ಜಂಗಟ ಬಂದಿತ್ತು ದೃಷ್ಟವ ಇಷ್ಟದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಲಾಗಿ ಮೊಳೆ ಮುಱಿದು ಒಡಲಾಯಿತ್ತು (ಸರ್ವವ. ೧೪೧-೭೯೫). [?]

ಜಂಗಡೆ (ನಾ). ಮಾಂಸ ; ಖಂಡ : ಬಸೆ ನೆಣನ ಸುಂಟಿಗೆಯ ಹರಹಿದ ಹಸಿಯ ತೊಗಲಿನ ತಳಿತ ಖಂಡದ ಹಸರದುಱುಗಲ ಕಾಳಿಜದ ಜಂಗಡೆಯ ಗಳಗೆಗಳ . . . ಕುಸುರಿದೆಲುವಿನ ಕೋದ ಮಾನಂಗಡಿಯಲೈತಂದ (ಕುವ್ಯಾ.ಅ. ೧೫-೮). [<ಸಂ. ಜಂಗಲ]

ಜಂಗಮ₁ (ಗುಂ). ೧. ಚಲಿಸುವ ; ಸಂಚರಿಸುವ ; ಚೈತನ್ಯವುಳ್ಳ ; ಜೀವಿಸಿರುವ : ಲತೆಗಳ್ ಜಂಗಮರೂಪದಿಂ ನೆರೆದುವೋ(ಪಂಪಭಾ. ೪-೩೯); ಮುನಿಯೋ ಜಂಗಮ ಜೈನಬಿಂಬನನವದ್ಯಾಚಾರನೇ (ಜೊಂಕಶಾ. ೧೯೪೪, ಬಂಕಾಪುರ. ೧-೨೫ ; 1045). (ನಾ). ೨. ಜೀವವುಳ್ಳುದು ; ಚಲನೆಯುಳ್ಳುದು ; ಸಂಚಾರವುಳ್ಳುದು : ಸ್ಥಾವರಕ್ಕಳಿವುಂಟು ಜಂಗಮಕ್ಕಳಿವಿಲ್ಲ (ಬಸವ. ೮೨೦) ; ಸ್ಥಾವರಕೆ ಜಂಗಮಕೆ ನೀನೇ ಜೀವಚೇಷ್ಟಕನು (ಕುವ್ಯಾ.ಉ. ೭-೧೧). ೩. [ವೀಶೈ] ಮಠಮಾನ್ಯಗಳಿಲ್ಲದ ಲೋಕಸಂಚಾರಿಯಾದ ವಿರಕ್ತ ; ಅಯ್ಯ : ಜಂಗಮವ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಲಿಂಗಾರ್ಚನೆಯ ಮಾಡುವುದು ಲೇಸಯ್ಯಾ ಭಕ್ತಂಗೆ (ಬಸವ. ೫೨೪) ; ನಿಚ್ಚ ಸಾವಿರ ಜಂಗಮಂಗಳಿಗೆ ಪಂಚ ವಿಧ ಪಕ್ವಾನ್ನಪಾನಾದ್ಯಂಚಿತಿಷ್ಟಾರ್ಥಂಗಳಂ . . . ನೀಡುತ (ಬಸಪು. ೨೪-೩) ; ಜೋಗಿ ಜಂಗಮ ದರವೇಸಿಗಳಿಗೆ ನೆಱೆ ಮೂಗ ಬಧಿರರಂಧಕರಿಗೆ ಬೇಗದೆ . . . ಅನ್ನವನೀವ ರಾಗದ ಭವನವೊಪ್ಪಿದುವು (ಕಂಸವಿ.೨೦-೪೭). ೪. ಹಾವು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ವಿಷ : ಸರ್ಪ, ಚೇಳು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ವಿಷ ಜಂಗಮವೆನಿಸಿಕೊಂಬುದು (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೧೭೫).

ಜಂಗಮವಾಗು = ಜೀವ ತಾಳು ; ಚೈತನ್ಯವನ್ನು ಪಡೆ : ಸಿಡಿಲು ಜಂಗಮವಾಯ್ತೊ ಪ್ರಳಯದ ಮೃಡನು ಬಾಲಕನಾದನೋ ಕೊಲೆಗಡಿಕನಹುದೋ ಕಂದ (ಕುವ್ಯಾ.ದ್ರೋ. ೩-೪೮). [ಸಂ.]

ಜಂಗಮ₂ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಸಸ್ಯ : ಗುರುವಾಡೆ, ಜಂಗಮ, ವಾಡೆಮಡಿಗೆ (ಮೃಜಿಗಿ. ೩೯-೭೮೧). [?. / ತುಳು. ಜಂಗಮೆಮರ]

ಜಂಗಮಗಿತ್ತಿ (ನಾ). ಜಂಗಮನ ಹೆಂಡತಿ : (*). [ಜಂಗಮ₁+ – ಗಿತ್ತಿ]

ಜಂಗಮತಿ (ನಾ).=ಜಂಗಮಗಿತ್ತಿ: (*). [ಜಂಗಮ₁+ –ತಿ₁ (<–ಇತ್ತಿ)]

ಜಂಗಮತೆ (ನಾ). ಚಲಿಸುವಿಕೆ ; ಚಲನೆ : ಜಗದೀ ದೈನಂದಿನ ಜಂಗಮತೆ ನನ್ನೊಳು ಜನಿಯಿಸಿತೇತಕೆ ಮಮತೆ ? (ಸೌಂದಸ. ೧೧). [ಸಂ. ಜಂಗಮತಾ]

ಜಂಗಮಪ್ರಾಣ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಜಂಗಮರನ್ನೇ ಜೀವವನ್ನಾಗಿ ಭಾವಿಸುವ ಸ್ವಭಾವ : ತ್ರಿವಿಧಭಕ್ತಿನಿಯುಕ್ತ ರಾಜೋತ್ಸವದೊಳಾ ಬಸವಣ್ಣನಿರಲೊಂದೆವಸಮಾತನ ಜಂಗಮಪ್ರಾಣವನಱಿಯಲೆಂದು ಶಿವನು . . . ಎಯ್ತಂದು (ಬಸಪು. ೩೭-೧). [ಜಂಗಮ₁ + ಪ್ರಾಣ]

ಜಂಗಮಪ್ರಾಣಿ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಜಂಗಮರೇ ಪ್ರಾಣವಾದವನು : ಗುರುಲಿಂಗಜಂಗಮಪ್ರಸಾದಪಾದೋದಕಸ್ವರೂಪ ನೀನೆಯಾದ ಕಾರಣ ಜಂಗಮಪ್ರಾಣಿಯಾಗಿ ಸ ದಾ ಚಾ ರಿ ಯಾ ದೆ (ಅವಚಂ. ೨೪೧-೧೯೫). ಶರಣರಂ ಸಂಗನೆಂದಲ್ಲದೆ ಕಾಣೆ . . . ಜಂಗಮಪ್ರಾಣಿಯಾಗಿಪ್ಪೆ (ಬಸರ. ೮-೪೩). [ಜಂಗಮ₁ + ಪ್ರಾಣಿ]

ಜಂಗಮಪ್ರೇಮಿ (ನಾ). ಜಂಗಮರನ್ನು ಪ್ರೀತಿಸುವವನು : ದುರ್ವ್ಯಸನಿ ದುರಾಚಾರಿಯೆಂದೆನಿಸದಿರಯ್ಯಾ ಎನ್ನ ಲಿಂಗವ್ಯಸನಿ ಜಂಗಮಪ್ರೇಮಿಯೆಂದೆನಿಸಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೨೬೧). [ಸಂ. ಜಂಗಮಪ್ರೇಮಿನ್]

ಜಂಗಮಲಾಂಛನ (ನಾ). ೧. [ವೀಶೈ] ಜಂಗಮರ ಗುರುತು,–ಲಕ್ಷಣ. ೨. ಜಂಗಮವೇಷವನ್ನು ತೊಟ್ಟವನು : ಅಯ್ಯಾ ನೀನೆನ್ನ ಭವವ ಕೊಂದಹೆನೆಂದು ಜಂಗಮಲಾಂಛನನಾಗಿ ಬಂದೊಡೆ ನಾನು ಭಕ್ತನೆಂಬ ವಾಹನವಾಗಿರ್ದೆ (ಬಸವ. ೩). [ಜಂಗಮ₁ + ಲಾಂಛನ]

ಜಂಗಮಲಿಂಗ (ನಾ). ೧. [ವೀಶೈ] ಜಂಗಮನ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಲಿಂಗ,-ಶಿವ : ನಾನೊಬ್ಬನೆ ಭಕ್ತನು ಮರ್ತ್ಯಲೋಕದೊಳಗಣ ಭಕ್ತರೆಲ್ಲರೂ ಜಂಗಮಲಿಂಗ ನೀನೆ ಅಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೮೯೩) ; ಒಲಿದ ವೃಷಭಾಧಿಪತಿ ದರುಶನದೊಳಗೆ ಜಂಗಮಲಿಂಗರೂಪಂದಳೆದು . . . ಬೆಸಸಿದನು (ಬಸಪು. ೩-೧೮). ೨. [ವೀಶೈ] ಆರು ಬಗೆಯ ಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಆಚಾರ ಲಿಂಗವ ಅಂಗೈಯೊಳಳವಡಿಸಿ . . . ಆ ಕರದಲ್ಲಿ ಜಂಗಮಲಿಂಗ ನೆಲೆಗೊಂಡಿತ್ತು (ಘನವ. ೩೪) : ಆಚಾರಲಿಂಗ, ಗುರುಲಿಂಗ, ಶಿವಲಿಂಗ, ಜಂಗಮಲಿಂಗ, ಪ್ರಸಾದಲಿಂಗ, ಮಹಾಲಿಂಗ (ಇವು ಆರು, ಷಟ್‌ಸ್ಥಲದ ಷಡ್ಲಿಂಗಗಳು) (ಶಿವಾಸೂ. ೧-೪ ಅಡಿಟಿ). [ಜಂಗಮ₁ + ಲಿಂಗ]

ಜಂಗಮವಾಡಿ (ನಾ).ಜಂಗಮರ ಮಠ: ಜಂಗಮವಾಡಿ-ಕಾಶಿ, ಪ್ರಯಾಗ, ರಾಮೇಶ್ವರಗಳಲ್ಲಿರುವ ಜಂಗಮರ ಮಠಗಳ ಹೆಸರು (ಶರಸಾ. ೨೪-೮). [ಜಂಗಮ₁ + ವಾಡಿ₁]

ಜಂಗಮವಿಕಾರಿ (ನಾ). = ಜಂಗಮಪ್ರಾಣಿ : ಲಿಂಗವಿಕಾರಿಗೆ ಅಂಗವಿಕಾರವೆಂಬುದಿಲ್ಲ ಜಂಗಮವಿಕಾರಿಗೆ ಧನವಿಕಾರವೆಂಬುದಿಲ್ಲ ಪ್ರಸಾದವಿಕಾರಿಗೆ ಮನವಿಕಾರವೆಂಬುದಿಲ್ಲ (ಬಸವ. ೭೯೫). [ಸಂ. ಜಂಗಮವಿಕಾರಿನ್]

ಜಂಗಮವಿಷ (ನಾ). ೧. ಹಾವು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಂದಾಗುವ ವಿಷಬಾಧೆ : ಸ್ಥಾವರವಿಷ, ಜಂಗಮವಿಷ, ಕುಷ್ಠ . . . ಮುಂತಾದ ರೋಗಗಳು ಕಾಣಿಸಿದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರತೀಕಾರವಂ ಮಾಡಬೇಕು (ಸಕವೈ. ೨೨). ೨. ನಡೆದಾಡುವ ವಿಷ ; ಕೆಡುಕ : ನಿನ್ನಂ ಜಂಗಮವಿಷಮಂ ಪಿಡಿದಾವಂ ಗಡ ಪಿತೃವನಕೆ ತಂದು ತುಡಿಸಿದ ಬಂಟಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೫-೩೪). [ಜಂಗಮ₁ + ವಿಷ]

ಜಂಗಮಸ್ವಾಯತ (ನಾ). [ವೀಶೈ] ಜಂಗಮ ಭಾವದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ : ಬ್ರಹ್ಮರಂಧ್ರದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗಸ್ವಾಯತ ಭ್ರೂಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಜಂಗಮಸ್ವಾಯತ (ಅವಚಂ. ೪೭-೨೦೦). [ಜಂಗಮ₁ + ಸ್ವಾಯತ]

ಜಂಗಮಿಸು (ಕ್ರಿ). ನಡೆ ; ಹೋಗು : ಕಂಗಳು ಬಂಭ್ರಮಿಸಿ ಹಮ್ಮುಕ್ಕಿ ಜಂಗಮಿಸಿ ಎದೆ ಮೊಗ ಕೆಳಗಿಳಿಸಿ ನೋಡುತಿರೆ (ಸಹೀಗೀ. ೪೪-೯೦೪). [ಜಂಗಮ₁ + – ಇಸು₃]

ಜಂಗಮೇತರ (ನಾ). ಅಚಲವಾದುದು ; ಸ್ಥಾವರ. [ಜಂಗಮ₁ + ಇತರ]

ಜಂಗಲ್₁ ‘ಜಂಗಾಲ್₁’ ನೋ.

ಜಂಗಲ್$_2$, ಜಂಗಲು (ನಾ). ಅರಣ್ಯ ; ಕಾಡು. 'ಜಂಗಲ್‌ಬಾದಾಮಿ' ಪರಾ. **ಜಂಗಲು :** ಆ ಭೂಖಂಡಗಳಲ್ಲಿ ಜಂಗಲಿನ ಜಾನವಾರುಗಳು ಮೇಯುವುದನ್ನು ಸಹಿಸುವರೆ ಹೊರತು (ಜಗಸಂ. ೧೭)..
[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜಂಗಲ್./ಸಂ. ಜಂಗಲ]

ಜಂಗಲ್‌ಬಾದಾಮಿ (ನಾ). ಔಷಧಕ್ಕೆ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಂದಿಗೆ ಸಾಮಾನು: ಧೂಪ-ಮಹಿಷಾಕ್ಷಿ, ಗುಗ್ಗುಳು, ಗೋರೋಜನ, ಬಿಳಿಸಾಸುವೆ, ವಾಯುವಿಳಂಗ, ಜಂಗಲ್‌ಬಾದಾಮಿ . . . ವೋಮ ಇವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಹೊಗೆಹಾಕಲು ಬಿಕ್ಕಳಿಕೆ ನಿಲ್ಲುವುದು (ಸಕವ್ಯ. ೪೪೯ ಪರಿ.).
[ಜಂಗಲ್$_2$ + ಬಾದಾಮಿ]

ಜಂಗಲ (ನಾ). ೧. ಕಾಡು ; ಅರಣ್ಯ. ೨. ಬಂಜರುಭೂಮಿ ; ಮರಳುಗಾಡು. [ಸಂ.]

ಜಂಗಲಿ (ಗು). ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ಕಾಡಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ. 'ಜಂಗಲಿಜ್ವರ' ಪರಾ. [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜಂಗಲೀ]

ಜಂಗಲಿಜ್ವರ (ನಾ). ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಷಗಾಳಿಯಿಂದುಂಟಾಗುವ ಜ್ವರ : "(ಕಾಡಿನಲ್ಲಿಯ ವಿಷಗಾಳಿಯಿಂದ ಬರುವ) ಜಂಗಲಿಜ್ವರ" (Jungle fever. ಇಂಕನಿ). [ಜಂಗಲಿ + ಜ್ವರ]

ಜಂಗಲು 'ಜಂಗಲ್$_2$' ನೋ.

ಜಂಗಳ (ನಾ). ೧. ಬಿಗಿಯಲ್ಲದುದು ; ಸಡಿಲವಾದಂದು : "ಜಂಗಳ ಬಟಲು ಸೋರ್ ಸಡಿಲ್ವುದಕ್ಕುಂ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೫೦) ; "ಜಂಗಳವೆಂದು ಸಡಿಲ್ವುದೆ[ದೆ]" (ಕವಿಕಂ. ೨೨೪) ; ಕಠಾರಿಯ ಕೋಲಿಂ ಮುಂದಣ ರತ್ನಸ್ತಂಭಮಂ ಕಿಱಿಹಿ ಸೋಂಕುತುಂ ಒಂದೆರಡು ಲಾಗಿಂ ಜಂಗಳಮಂ [ಪಾಠಾಂ. ಜಂಗಳಂ] ಸರಳಿಸುತುಂ (ನಂಬಿರ. ೪-೯೬). ೨. ಸುರಿಯಂಬಿಕೆ; ಹೊರಹೊಮ್ಮುವಿಕೆ : ಬಿಡುದಲೆಯ ಸಿಡಿಲಿಂಗಳದ ಜಂಗಳ[ಪಾಠಾಂ. ಣ] ದಕ್ಷಿಯುಂಗಳಗಳ . . . ವಿಲಯಭೈರವನಂತೆ ಮುಂದಕೆ ಸುಳಿಯಲಾಚರಿಸಿ ದಳು ಕಂಡು ಕುಮಾರಿ ಕುಂಭಿನಿಯ (ತೊರರಾ. ೩-೧-೮). ೩. ಕೃಶವಾಗುವಿಕೆ (?) : ಭಾರಿಯ ತೋಳು ಗುತ್ತಿನ ಜಯಲಕುಮಿ ಜಂಗಳವ ಜಾಱಿದಡೆ ಭಾಳಲಿಪಿಗಳ ಲೆಕ್ಕವನು ಪ್ರತಿಕೂಲವಿಧಿ ಪಲ್ಲಟಿಸಿ ಬರೆದಡೆ ಹೇಳಿ ಫಲವೇನು (ಕುವ್ಯಾಗ. ೩-೨೮) ; ಅಳಲದಿರಿ ನೀವಿನ್ನು . . . ನಿಮ್ಮಡಿಯರ ಸನನು ತಿಂಗಳಿಗೆ ತಾರದಿರೆ ಬಳಿಕ ತಾ ಡಿಂಗರಿಗನೇ ಜಂಗಳದ ಜಾಡ್ಯವ ಜಾಱಿಬಿಡಿ (ತೊರರಾ. ೫-೩-೧೦೦). [?]

ಜಂಗಳಂಬರಿ (ಕ್ರಿ). ತುಂಬಿ ಸೂಸಿ ಹರಿ ; ಪ್ರವಾಹವಾಗಿ ಹರಿ : ಹಿಂಗಿದಸುವಿನ ದುಂದುಭಿಯ ಮೈ ಜಂಗಳಂಬರಿ [ಪಾಠಾಂ. ಜಂಗಳವ ಬರಿ] ದರುಣಜಲ ಮುನಿಯಂಗಲತೆಯಲಿ ಸಿಡಿಯೆ ಕಿಡಿಕಿಡಿಯೋದನಾ ಮುನಿಪ (ತೊರರಾ. ೪-೨-೩೮). [ಜಂಗಳ + ಪರಿ$_1$]

ಜಂಗಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಡಿಲಿಸು ; ಕಳಚಂ : "ಭ್ರಶತೇ-ಜಂಗಳಿಸಿದಪಂ" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೧೩೨). [ಜಂಗಳ + – ಇಸು$_3$]

ಜಂಗಾಲ್$_1$, ಜಂಗಲ್$_1$ (ನಾ). ಹಲಗೆಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸಿ ಕಟ್ಟಿದ ಜೋಡಿದೋಣಿ ; ಜೋಡುತೆಪ್ಪ : (ಕ). **ಜಂಗಲ್$_1$:** ಪುಣ್ಯಕ್ಕೆ ಒಂದು ಕಾರು ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಆಚೇ ಕಡೆಯಿಂದ 'ಜಂಗಲ್' ಬರ್ತಿತ್ತು (ಕಳರು. ೯೧). [←ಪೋರ್ಚ್. ಜಂಗಡ./ತುಳು. ಜಂಗಾಲ್, ಜಂಗಲ್, ಜಂಗಾರ್./ಮರಾ. ಸಾಂಗಡ]

ಜಂಗಾಲ್$_2$, ಜಂಗಾಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಸಿರು ಬೆರೆತ ನೀಲಿ ಬಣ್ಣ: "ಪಾಲಾಶಃ-ಪಲಾಶಃ-ಹರಿತಃ-ಹರಿತ್ ಎಲೆಪಚ್ಚೆಬಣ್ಣದ ಹೆಸರವಗಳು, ಅಂದರೆ ಜಂಗಾಲ್" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೪೫). **ಜಂಗಾಲ :** ಜಂಗಾಲಬಣ್ಣ (ಹಸರಬಣ್ಣ) . . . ಗುಲಾಬನೀರು ಮುಂತಾದವುಗಳು (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೧೦೦).
[←ಪಾರ. ಜಂಗಾರ್; ಹಿಂ. ಜಂಗಾಲ್, ಜಂಗಾರ್]

ಜಂಗಾಲ 'ಜಂಗಾಲ್$_2$' ನೋ.

ಜಂಗಿ (ಗು). ೧. ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. 'ಜಂಗೀಸಾಮಾನು' ಪರಾ. ೨. ಹೇರಳವಾದ ; ಅತಿಶಯವಾದ ; ಹೆಚ್ಚಿನ ; ವಿಶೇಷವಾದ : ಅಂಗಳದ ಬೈಲ್ನಾಗ, ಜಂಗಿ ಚಂಡಿನ ಆಟದಂಗ . . . ರತ್ನಾಲಿ ಕಂಗೆಟ್ಟು ಸೋತು ನೋಡ್ಯಾಳ (ಜನಗೀ. ೭೮); ಇಷ್ಟೆಲ್ಲ ಘಟಾಟೋಪ ನಡೆದ ಮೇಲೆ ಪಾತರದವರ ನಾಚಿನ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಾದರೂ ಜಂಗೀ ಇರಬಹುದು (ದೇಯೂನಿ. ೧೫೩) ; ಆ ದಿವಸ ಒಂದು ಜಂಗೀ ಮಾರಾಮಾರಿ ಚಿತ್ರಪಟ ಬಂದಿತ್ತು (ಭೂಮಿತಾ. ೩೭) ; ಹೊರಟಾವೆಲ್ಲೊ ಜಂಗಿ ಜಾತ್ರಿಗೇನೊ (ಜಾಡುಪಾ. ೨೨-೭). [←ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜಂಗೀ]

ಜಂಗಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗೆಜ್ಜೆಸದ್ದಿನೊಡನೆ ಹೆಜ್ಜೆಯಿಡಂ,–ನಡೆ: ಕಂಗಳು ಮುನ್ನೂಱು ಘನಪಕ್ಷಿಯು ಜಂಗಿಟ್ಟು ನಡೆವ ಕಾಲುಗಳು ಹನ್ನೆರಡು (ಅವಜಂ. ೩೦೨-೧೩೦೯); ಎಸಕದಿಂ ಜಂಗಿಡುತ ಬಂದರು ಶಬರನಾರಿಯರು (ಆನಂರಾ. ೩-೩-೪). [ಜಂಗು$_2$ + ಇಡು$_1$]

ಜಂಗಿಸರಂಜಾಮು (ನಾ). ಯುದ್ಧದ ಸಲಕರಣೆ ; ಯುದ್ಧಸಾಮಗ್ರಿ: ಅಲ್ಲಿ ಜಂಗಿಸರಂಜಾಮು ಬಹಳವಾಗಿದೆ (ಚಿತ್ರಪಾ. ೭೭).
[ಜಂಗಿ + ಸರಂಜಾಮು]

ಜಂಗಿಸು 'ಚೆಂಗಿಸು' ನೋ.

ಜಂಗೀಕುಸ್ತಿ (ನಾ). ಭಾರೀ ಕುಸ್ತಿ; ದೊಡ್ಡ ಮಲ್ಲಯುದ್ಧ: ಬೀದಿಯಲ್ಲಿ ಹುಡುಗರೆಲ್ಲ ಗುಂಪು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ನೋಡಿದ್ದೊಂದು ಜಂಗೀಕುಸ್ತಿ (ರಂಗವ. ೯) ; ಹಲ್ಲಿನ ಬುಡದಲ್ಲಿ ದೋಷವಿರಬಹುದು . . . ಎಂದು ನುಡಿಯುವಾಗಲೆ ಹಲ್ಲಿನೊಡನೆ ಜಂಗೀಕುಸ್ತಿ ಹಿಡಿದೇ ಬಿಟ್ಟರು (ಹುಚ್ಚುಹು. ೩೦). [ಜಂಗಿ + ಕುಸ್ತಿ]

ಜಂಗೀಲಢಾಯಿ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಹೋರಾಟ ; ಭಾರೀ ಹೊಡೆದಾಟ: ಹತ್ತು ಹದಿನೈದು ನಿಮಿಷಗಳವರೆಗೆ ಜಂಗೀಲಢಾಯಿಯೇ ಆಯ್ತು ನೋಡಿರಿ (ಜರತಾ. ೧೫೬). [ಜಂಗಿ + ಲಢಾಯಿ (<ಲಡಾಯಿ)]

ಜಂಗೀಸಾಮಾನು (ನಾ). ಯುದ್ಧದ ಸಾಮಗ್ರಿ : ಈ ಮೇರೆ, ಯರಡು ಜನಕ್ಕೂ ಜಂಗೀಸಾಮಾನು ಕೊಟ್ಟು ತಯಾರುಮಾಡಿ . . . ಕಳುಹಿದಲ್ಲಿ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೫೬): ನಿಂತ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲದೆ ಬೇಕಾದ ಜಂಗೀಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸುತಾ ಸೇನೆಯವರಿಗೆ ಧೈರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತಾ ಬಂದನು (ಮುಸುಗ. ೧೬). [ಜಂಗಿ + ಸಾಮಾನು]

ಜಂಗೀಸಿಪಾಯಿ (ನಾ). ಯುದ್ಧದ ಸಿಪಾಯಿ ; ಸೈನಿಕ : ಕೆಲವು ರಾಜಸ ಸ್ವಭಾವದ ಜನ ಮೆಚ್ಚುವುದು "ಜಂಗೀಸಿಪಾಯಿ" ಯನ್ನೇ (ಬಂಕಿಮ.೨೦೯).
[ಜಂಗಿ + ಸಿಪಾಯಿ]

ಜಂಗು$_1$ (ಕ್ರಿ). ತುಕ್ಕುಹಿಡಿ ; ಕಿಲುಬು : ನನ್ನ ತಂಬಿಗೆ ಎಲ್ಲಿ ಜಂಗುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೧-೨೫). [←ಮರಾ. ಜಂಗಣೇ]

ಜಂಗು$_2$, ಜೆಂಗು (ನಾ). ೧. ತುಕ್ಕು ; ಕಿಲುಬಂ ; ಕಿಟ್ಟ : ಹವೆಯೊಳಗಿನ ಆಮ್ಲಜವು ಕಬ್ಬಿಣಕ್ಕೆ ಕೂಡಿ ಜಂಗು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೭) ; ನೇಗಿಲು ಮಾತ್ರ ಜಂಗು ಹತ್ತಿ ಬಲು ಕೆಟ್ಟಿರುವುದು (ಬೃಹ್ಯಜೀ. ೦೯೪). ೨. ಜಂಗಮರು ಕಣಕಾಲಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯಂ ದಪ್ಪನಾದ ಹಿತ್ತಾಳೆಯ ಗೆಜ್ಜೆ : ಜಂಗಮದ ಸರ್ವಸಂಗವ ಮಾಡುವ ಜಂಗು ಜಂಘೆಯ ಮುಟ್ಟಿದು (ದಾಸೋಸಂ. ೩೭) ; ಜಂಗಮ ಜಂಗುಕಟ್ಟಿ ಹಿಂಗದೆ ತಿರುಗಲು ಸಂಗನ ಶರಣರಿಗೇನು!ಫಲ (ಶರೀಫ.೭೦ ಕವಿಕಾವ್ಯ ಪರಿಚಯ); ಶಿವ ಕುಣಿದ ಹಂಬಲಿಸಿ ಜಂಗ ಕಟಿಗೊಂಡು(ಕನ್ನಜಾ. ೩೧೩).೩. ಎತ್ತು, ಕಂದುರೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಕೊರಳಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಗಂಟೆ,–ಗೆಜ್ಜೆ : ಕೋಡಣಸು ಮುಖರಂಭ ಜಂಗು ಘಂಟೆಯು . . . ಶೃಂಗರವ ಮಾಡಿ ನಿಂದಿರ್ದ (ನವಮೋ. ೨೧-೫೦); ಕತ್ತಿಗೆ ಹಾಕಿರುವ ಸಾಮಾನು . . . ೨೬

ಜಂಗು ೨೫ ದೊಡ್ಡದು ಜಂಗು ೧ ಸಹಾ ೨ಯಿಾ ಜಂಗಿನ ಹಗ್ಗದ ಪಟ್ಟಿ (ಎಕ. XIV, ನಂಜನ. ೨೮೯-೧ನೆಯ ಕಲಂ; 1847): ಸಾವಿರೆತ್ತಿನ ಮುಂದೆ ಹೋಗೋದು ನಮ್ಮೆತ್ತು ಪಾದಕ್ಕೆ ಜಂಗು ಮೊಕರಂಬೆ (ಹಳ್ಳಿಯ. ೫೦). ೪. ಯುದ್ಧ; ಕಾಳಗ: (ಕ). ೫. ಸೈನ್ಯ; ಸೇನೆ: ಶ್ರೀಮತು ರಾಚಮಲ್ಲದೇವರ ಜಂಗಿನ ಸೇನಬೋವ ಸುಭಕರಯ್ಯ ಬನ್ದಿಸಿದ (ಎಕ. II, ೧೫೪-೧ ; 1000). ಜೆಂಗು: ೩. ಕರಿಯ ಸಾರಂಗ ಮೇಲ್ಮೆರವ ಹಲ್ಲಣ ಚೆಲ್ಲಿ ತರಗೋಳದ ಗೊಂಡೆ ಜೆಂಗು ಬಿರಿದೀನ ಕಾಲಪೆಂಡೆಯು ಬೆಳ್ಳಿ ಸರಪಣಿ ಕೊರಳ ಕಂದರದ ಮೇಲ್ಗಳಸಾ (ಸೌಂದಕಾ. ೫-೬೯). ೬. ಯಕ್ಷಗಾನ, ಬಯಲಾಟದ ಪಾತ್ರಗಳು ಕಣಕಾಲಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಗೆಜ್ಜೆ : ಜೆಂಗು (ಚೆಂಗು) ಅಥವಾ ಜೆಂಗೆಜ್ಜೆ (ಚೆಂಗೆಜ್ಜೆ)-ರಾಜವೇಷ ರಾಕ್ಷಸವೇಷಾದಿಗಳೆಲ್ಲ ಮೊಣಕಾಲ ಮುಂಗಡೆಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗೆಜ್ಜೆ (ಪಾರ್ತಿಸು. ೪೭).

ಜಂಗುತಿನ್ನು = ತುಕ್ಕುಹಿಡಿ: ಕಿಡಿಕಿಯ ಜಂಗು ತಿಂದ ಸರಳುಗಳ ಮೇಲೆ ಬೆರಳಾಡಿಸುತ್ತ ಬಾಯಲ್ಲಿ ತುಂಬಿಬಂದ ಕವಳದ ಎಂಜಲವನ್ನು . . . ಉಗುಳಿದ (ಮೂರುದಾ. ೧೫೭). **ಜಂಗುಹಿಡಿ** = ೧. ಜಂಗುತಿನ್ನು : ಜಂಗು ಹಿಡಿದ ತಗಡಿನ ಡಬ್ಬಿಗಳು (ಸ್ವಕಿಚ. ೩೧೯). ೨. (ಆಲಂ) ಜಡವಾಗು ; ನಿಷ್ಕ್ರಿಯವಾಗು: ಕಳೆದ ಆರುವರ್ಷದಿಂದ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯಸಭೆಗೆ ಜಂಗು ಹಿಡಿದಿತ್ತು (ಕಾಂಗ್ರೆಸ. ೯). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜಂಗ್]

ಜಂಗು₃ 'ಚೆಂಗು₄' ನೋ.

ಜಂಗು₄ (ನಾ). ತೆಕ್ಕೆ ; ಹಿಡಿತ. 'ಜಂಗುಜರಿ' ಪರಾ. [?]

ಜಂಗುಜರಿ (ಕ್ರಿ). ಹಿಡಿತ ತಪ್ಪು ; ತೆಕ್ಕೆ ಸಡಿಲು ; ಕುಸಿದು ಬೀಳು : ಜೈನರೆಲ್ಲ ಜಂಗುಜರಿದು ಋಷಿಗಳೆಲ್ಲ ಮಟ್ಟವಾಗೆ (ವೃಜರ. ಹ. ೨೬೯-೧೭); ಜಾರೆಯರು ನಲಿಯಲು . . . ಪೊಣರ್ವಕ್ಕಿಗಳ ಜಂಗು[ಪಾಠಾಂ. ಜಗ್ಗು] ಜರಿಯೆ . . . ತರಣಿ ಪಶ್ಚಿಮಪಯೋರಾಶಿಗೈತಂದನು (ಹಚಕಾ. ೯-೩೭) ; ಜಂಗುಜರಿದವನಿಜೆಯನೆಡದ ಕರಂಗಳಲಿ ಬಿಡದವಚಿ ಖೇಚರರಂಗದಲಿ ನೆಲ ಕಿಳಿಯಲು (ತೊರರಾ. ೩-೧೦-೧೭). [ಜಂಗು₄ + ಜರಿ₁ (<ಸರಿ₁)]

ಜಂಗುಡಿ (ನಾ). ಹೆಗಲು ; ಭುಜಪ್ರದೇಶ: "ಜಂಗುಡಿಯೆನೆ ಭುಜದೇಶಂ" (ಭಾರನಿ. ೪೭). [?]

ಜಂಗುಲಿ 'ಜಂಗುಳಿ' ನೋ.

ಜಂಗುಳಿ, ಜಂಗುಲಿ (ನಾ). ೧. ಸಮೂಹ ; ಮೊತ್ತ; ಗುಂಪು; ರಾಶಿ: "ಬಂಬಲ್, ತುಱುಗಲ್ . . . ಜಂಗುಳಿ, ದೊಂಮುಳಿ . . . ಗೊಂದಣಿ, (ಉಂದಲ್)–ಈ ೪೦ ಸಮೂಹಂ" (ಕಶಸಾ. ೧೧-೨೨೨) ; ಸಿಂಗದ ಜಂಗುಳಿಯಂತಿರಸುಂಗೊಳೆ ಪೊಱಮಟ್ಟು ಕಾದೆ ವರುಣಕುಮಾರರ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೦-೨೦೭) ; ಸಿಂಗದ ಜಂಗುಳಿಯೊಳಾಂತ ಮಾತಂಗ ಸಂಘಾತದಂತೆಯುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೦-೮೭ ವ) ; ಇತ್ತಲಿದು ಕಲ್ಪಾಂತರುದ್ರನ ಮೊತ್ತ ಕಾಳೋರಗನ ಜಂಗುಳಿ ಮೃತ್ಯುವಿನ ಮೋಹರ ಕೃತಾಂತನ ಥಟ್ಟು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೨-೧೭); ಪೊಸಬಳ್ಳಿಯ ಜಂಗುಳಿ ಪೊಂಗಳಸದ ಸಂದಣಿಯಲರ್ದಂಬುಜದ ಕದಂಬಮೆ ನಡೆವಂತೆ (ಜಯಕಾ. ೫-೪೦). ೨. ನಾಡಾಡಿಗಳ ಗುಂಪು; ಜನಸಾಮಾನ್ಯರ ಗುಂಪು. 'ಜಂಗುಳಿಜಸ', 'ಜನಜಂಗುಳಿ' ಪರಾ. ೩. ದನದ ಮಂದೆ,– ಹಿಂಡು: ಜಂಗುಳಿಯ ಕಾವ ಗೋವ ಹಲವು ಹಸುವ ನಿವಾಡಿ[ಪಾಠಾಂ. ರಿ]ಸುವಂತೆ ತನು ಭಕ್ತನಾಯಿತ್ತು (ಬಸವ. ೨೮೪) ; ಜವನ ಕೈಲಿ ಜಂಗುಳಿ ಕಾಯಿಸುವರು (ಪುರಂದ. ೧-೧೪೫-೦). **ಜಂಗುಲಿ**: ೧. ಮುರಿದುದು ತುಂಬುರಬಲ . . . ಪೆರ್ಬುಲಿಗಂಡು ಬೆದಱಿದ ಮಱಿವುಲ್ಲೆಗಳ ಜಂಗುಲಿಯಂತೆ (ತ್ರಿಭುತಿ. ೧೮-೩೦).

ಜಂಗುಳಿದೇವರು = ಹಿಂಡುದೇವತೆಗಳು ; ಅನೇಕ ದೇವತೆಗಳು : ಜಂಗುಳಿದೇವರನೊಂದಱುದಿಂಗಳ್ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು ಪೂಜಿಸುತ್ತಿರದೆ . . . ಜಿನನ ಪದಂಗಳನರ್ಚಿಪುದು (ಸಮಪ. ೧-೧೨೭). **ಜಂಗುಳಿಮನ್ನೆಯ ಬೇಂಟೆಕಾಱ**= ಒಂದು ಬಿರುದು : ಆಳಿಂ ಮುಂನಿಱಿವಂ ಶೌರ್ಯ್ಯವುಂ ಮೆಱೆವಂ ಜಂಗುಳಿಮಂನೆಯ ಬೇಂಟೆಕಾಱಂ ಮಾರ್ತಣ್ಡದೇವನಂಕಕಾಱಂ (ಸೌಇಇ. XI-ii, ೧೬೫-೧೧ ; 1113). [ದೇ.೫ ತೆಲು. ಜಂಗಿಲಿ. / ಸಂ. ಸಂಕುಲ]

ಜಂಗುಳಿಕ 'ಜಂಗುಳಿಗ' ನೋ.

ಜಂಗುಳಿಗ, ಜಂಗುಳಿಕ (ನಾ). ೧. ಹಾವಾಡಿಗ; ಗಾರುಡಿಗ; ವಿಷವೈದ್ಯ: ಜಂಗುಳಿಗಗೇರಿಗಳೊಳಗೆ ರಘಾಡಿಸಿದನು ಶಿಖಾಳಿಗಳ (ತೊರರಾ. ೫-೮-೫೩). **ಜಂಗುಳಿಕ**: ೨. ಐಂದ್ರಜಾಲಿಕ : "ಜಂಗುಳಿಕ–ಜಾಂಗುಲಿಕ = ಐಂದ್ರಜಾಲಿಕ, ಗಾರುಡಿಗ" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೪). [<ಸಂ. ಜಾಂಗುಲಿಕ]

ಜಂಗುಳಿಗದಿರ್ (ನಾ). ಗುಂಪಾದ ಕಿರಣ : ಅಂಗುಲಿಯ ಮಾಣಿಕ್ಯದುಂಗುರಂಗಳೊಳೊಗೆದ ಜಂಗುಳಿಗದಿರ್ಗಡಿದ ಕೈದೀವಿಗೆಗಳ ಪೊಳಪಂಗೆಲಲು (ಸೌಂದಪು. ೮-೮೫). [ಜಂಗುಳಿ + ಕದಿರ್₂]

ಜಂಗುಳಿಜಸ (ನಾ). ಜನಸಾಮಾನ್ಯರಿಂದ ಬಂದ ಯಶಸ್ಸು ; ಅಗ್ಗದ ಕೀರ್ತಿ : ಬಜ್ಜರಕ್ಕಿದ್ದಲಿನ ಸಾಣೆಯಂ ಪಿಡಿವ ಗಾಂಪಿಗೆ ಜಗುಳ್ವೊಂದು ಜಂಗುಳಿಜಸಕೆ ಬಾಯ್ಬಿಡುವ ನೀರಳ್ಕೆಯೆನ್ನೆಡೆ ಸುಳಿಯದಿರ್ಕೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೭೦-೪೯೨). [ಜಂಗುಳಿ + ಜಸ₁]

ಜಂಗುಳಿಮೋಹಿ (ನಾ). ನಾಡಾಡಿಗಳನ್ನು ಮೋಹಿಸುವ ವ್ಯಕ್ತಿ : ತಳರಡಿಯ ತರಳೆ ಕಿಂಚಿತ್ಕಾಮಿ ಕೋಪಿ ಜಂಗುಳಿಮೋಹಿ ಶೀಘ್ರಗಾಮಿನಿ ರಕ್ತವಸನೆ ಬಾಗಿಲ ದಾಂಟಿ ನಿಂದಿರ್ಪಳಿವಳೆ ಶಂಖಿನಿಯೆಂದು ವಿಟನುಸಿರ್ದನವಳಿರವನು (ಚಿಬಪು. ೧೦-೨೪). [ಜಂಗುಳಿ + ಮೋಹಿ]

ಜಂಗುಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪಾಗಿ ನುಗ್ಗು : ಜಲಧಿಯಲಿ ಜಂಗುಳಿಸಿ ಕುಧರಕೆ ಕುಲಿಶಭೀತಿಯ ಬೀಱಿ ಕಣೆ ಬಳಿಸಲಿಸಿ ಹರಿದಾಡಿದವು ಸುಭಟರ ಗೋಣಗುಱಿಮಾಡಿ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೪-೧೯). [ಜಂಗುಳಿ + – ಇಸು₃]

ಜಂಗುಱಿ (ಕ್ರಿ). = ಜಂಗುಜರಿ : ಮದಸೇವೆಗೆಱಗುವ ಮಧುಕರ ಝುಣತ್ಕಾರಮಂ ಮಧುಸಖನ ಧನುಜ್ಯಾರುತಿಯೆಂದು ಜಂಗುಱಿ[ಪಾಠಾಂ. ರಿ]ಯುತುಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೧-೬೫ ವ). [ಜಂಗು₄ + ಉಱಿ₁]

ಜಂಗೆ (ನಾ). ೧. = ಜಂಘೆ : ಜಾನು ಜಂಗೆ[ಪಾಠಾಂ. ಘೆ]ಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಜಂಗಮವೆನಿಸಿಕೊಳಬಹುದೆ (ಅವಚಂ. ೧೦೪-೪೭೦). ೨. ದಾಪು ; ಹೆಜ್ಜೆ. 'ಕುಱುಜಂಗೆ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಜಂಘಾ]

ಜಂಘೆಚಾರಣ (ನಾ). [ಜೈನ] ಎಂಟು ಬಗೆಯ ಚಾರಣ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ; ನೂರಾರು ಯೋಜನದವರೆಗೆ ನೆಲಕ್ಕೆ ಕಾಲೂರದೆ ನಡೆಯುವವನು ; P ಜಲ, ಜಂಘೆ, ಅಗ್ನಿ, ಧೂಮ, ಮೇಘ, ತಂತು, ವಾಣಿ ಮತ್ತು ಶ್ರೇಣಿ ಎಂಬುವು ಎಂಟು ಚಾರಣಗಳು. ಈ ವಿವರಗಳಲ್ಲಿ ಫಲ, ಪತ್ರ, ಪುಷ್ಪ ಮತ್ತು ಬೀಜವನ್ನು ಕೆಲವರು ಸೇರಿಸುತ್ತಾರೆ : ಆತನ ತಂದೆವಿರಪ್ಪ ಶತಬಾಹುಗಳೆಂಬ ಜಂಘೆಚಾರಣರ್ ಧರ್ಮವಾತ್ಸಲ್ಯದಿಂ ಬರ್ಪುದುಂ ದಶಮುಖನಿದಿರೆಟ್ಟು ಭಕ್ತಿಭರದಿಂ ವಂದಿಸಿ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೦-೧೮೧ ವ). [<ಸಂ. ಜಂಘಾಚಾರಣ]

ಜಂಘಾಕರಿಕ (ನಾ). ೧. ಜೋರಾಗಿ ಓಡುವವನು ; ಚುರುಕು ಕಾಲಿನವನು. ೨. ಓಡುವ ಉದ್ಯೋಗದಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು ; ದೂತ ; ವಾರ್ತಾಹರ: "ಜಂಘಾಕರಿಕಃ, ಜಾಂಘಿಕಃ -೨- ದೂರವಾಗಿ ವೇಗದೊಡನೆ ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲಿಯಣ ಸುದ್ದಿಯನ್ನೂ ವಾರ್ತೆಯನ್ನೂ ಬೇಗ ತಿಳಿದು ತಂದು ಹೇಳಿ ಅದರ ಮೆಹನತ್ತಿನಿಂದ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದು ಜೀವನ ಮಾಡುವವನು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೨೧). [ಸಂ.]

ಜಂಘಾಬಲ (ನಾ). ಕಾಲುಗಳಲ್ಲಿಯ ಶಕ್ತಿ; ನಡೆಯುವ ಶಕ್ತಿ ; ಚಲನ ಶಕ್ತಿ : ಹೆಡ್‌ಮಾಸ್ಟರರಿಗೂ ಜಂಘಾಬಲವೇ ಉಡುಗಿಹೋಗಿತ್ತು (ನಟಸಾ. ೧೯೮) ; ಆ ಘರ್ಜನೆ ಕೇಳಿಯೇ ವೆಂಕಟರಮಣನ ಅರ್ಧ ಜಂಘಾಬಲ ಉಡುಗಿಹೋಯಿತು (ಮೂರುದಾ. ೧೭೭). [ಸಂ. (ಜಂಘಾ + ಬಲ)]

ಜಂಘಾಲ, ಜಂಘಾಳ (ಗು). ೧. ಓಡುವ ; ವೇಗವಾದ ; ಚುರುಕಾದ. (ನಾ). ೨. ವೇಗದಿಂದ ನಡೆಯಬಲ್ಲವನು; ಚೆನ್ನಾಗಿ ಓಡುವವನು: ಅತಿ ಜಂಘಾಲಂ ಭಯಕಂಪಿತತನು ನಿಜಪತಿಯನಿಂದ್ರನಂ ಕಂಡು ಪದಾನತನೆಂದಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೧-೧೬೩) ; ಕಡುವುನದ ಕರ್ಣಾದಿಗಳು ಕೈದುಡುಕಿದೊಡೆ ಕೈಗಾಯ್ದು ಧರ್ಮದ ತಡಿಗೆ ಜಾಱಿ ಜಯಾಧ್ವದಲಿ ಜಂಘಾಲ ರಹಿರೆಂದ (ಕುವ್ಯಾ.ಅ. ೧೫-೨೯). **ಜಂಘಾಳ:** ೧. ಚಂಡಾಜಿ ವಿಕ್ರಾಂತ ಮರ್ತ್ಯನಿಳಾಕ್ರಾಂತಹಯೌಘಮೂರ್ಜಿತಜಯಪ್ರಖ್ಯಾತ ಜಂಘಾಳ ಪತ್ತಿನಿಕಾಯಂ (ಆದಿಪು. ೪-೯೦). ೨. ತಿವಳಿವಿಡಿದುಗ್ರೇಭಂ ಪೋದತ್ತು ಮಾಣದೆ ಪೋಗಿ . . . ವಾರ್ತೆಯನೊಂದೆರಙ್ದಿವಸದೊಳೆ ತನ್ನಿಂ ನೀಮೆಂದಟ್ಟದಂ ಸಮಕಟ್ಟಿ ಕಟ್ಟವಧಿಗವನೀನಾಥಂ ಜಂಘಾಳವಂ ಚರಜಾಳವಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೯-೧೦೨) ; ಮನೋವೇಗವನ್ನೂ ಮೀರಿ ಮಿಂಚಿ ಸಂಚರಿಸಬಲ್ಲ ಪ್ರಯಾಣಸಾಮರ್ಥ್ಯದ ಕಟ್ಟುರದ ಜಂಘಾಳ—ಆತನಾಗಿರಲೇಬೇಕು (ಬಿಟ್ಟಿಅ. ೨೦೫-೨೩). [ಸಂ.]

ಜಂಘಾಲಂಘಿತ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಕುಂಚಿತಪಾದವನ್ನು ಇನ್ನೊಂದು ಕಾಲಿನಿಂದ ದಾಟುವುದು : ದಂಡಪದಮಂಘ್ರಿತಾಡಿತಮಂಡಿತಮೆಂದೆನಿಸಿ ತೋರ್ಪ ಜಂಘಾಲಂಘಿತ ಮಂಡಲಿ ಪಲಾತಕಂಗಳ್ . . . ಕೇಳ ಜಂಘಾವರ್ತಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೬-೧೫). [ಸಂ. (ಜಂಘಾ + ಲಂಘಿತ)]

ಜಂಘಾವರ್ತ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಅಂಗಾಲನ್ನು ಒಳಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿಸಿ ಮತ್ತೊಂದು ಮೊಳಕಾಲಿನ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿರಿಸಿ ಹೊರಪಾರ್ಶ್ವದಿಂದ ಮೊಳಕಾಲ ಪಕ್ಕಕ್ಕೆ ತರುವುದು : ದಂಡಪದಮಂಘ್ರಿತಾಡಿತಮಂಡಿತಮೆಂದೆನಿಸಿ ತೋರ್ಪ ಜಂಘಾಲಂಘಿತ ಮಂಡಲಿ ಪಲಾತಕಂಗಳ್ . . . ಕೇಳ ಜಂಘಾವರ್ತಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೬-೧೫). [ಸಂ. (ಜಂಘಾ + ಆವರ್ತ)]

ಜಂಘಾಳ 'ಜಂಘಾಲ' ನೋ.

ಜಂಘಾಳತನ (ನಾ). ಓಡಿಹೋಗುವಿಕೆ ; ಪಲಾಯನಪಟುತ್ವ : ಜಾಳ ಜಱಿದು ಜಡಾತ್ಮರಿಗೆ ಜಂಘಾಳತನವನು ಮೆಱಿದು . . . ಚೂಣಿಯ ಚರರ ಚಪ್ಪರಿಸಿ ಆಳುತನದಲಿ ಬೆರೆವ ನಿನಗವ ಸೋಲಲಱಿಯನು (ಕುವ್ಯಾ.ಕ. ೧೬-೨೦). [ಜಂಘಾಳ (= ಜಂಘಾಲ) + - ತನ]

ಜಂಘಾಳಿ (ನಾ). (?) : ಘೋಳಿಡುವ ಹಾಹಾರವದ ಜಂಘಾಳಿ ಮುಸುಗೆ ದಿಗಂತರವ (ಅನಂರಾ. ೪-೦-೬೫).

[? ಇದು 'ಜಂಗುಳಿ' ಯ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಜಂಘೆ (ನಾ). ೧. ಕೆಳದೊಡೆ; ಕಿರುದೊಡೆ : "ಕಿಱುದೊಡೆ ಪ್ರಸೃತಮಾ ಜಂಘೆಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೯೮-೧೮); ಪರಿವೃತ್ತ ಮನೋಹರ ಜಂಘೆ ಹಸ್ತಿಹಸ್ತವನಿಲಿಸುತ್ತಮಿರ್ಪ ತೊಡೆಗಳ್ (ಲೋಕೋಪ. ೧೧-೩) ; ರುದ್ರ ಮುಖದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣು ಭುಜದಲ್ಲಿ ಜಂಘೆಯಲ್ಲಿ ಅಜ ಜನನವು (ಬಸವ. ೫೩೪). ೨. ಮೊಣಕಂಡ; ಕಣಕಾಲು. [ಸಂ. ಜಂಘಾ]

ಜಂಚಾಲು 'ಜಂಜಾಲು' ನೋ.

ಜಂಜಡ, ಜಂಜಾಟ, ಜಂಜಾಲ, ಜಂಜಾಳ, ಜೊಂಜಾಟ, ಝುಂಝಾಟ (ನಾ). ೧. ತೊಂದರೆ ; ಕ್ಲೇಶ ; ಕಷ್ಟ : ಎನ್ನ ಜೀವದ ಜಂಜಡವ ಬಿಡಿಸಯ್ಯ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೦೯-೨೯) ; ಹೋಮದ ಜಪದ ಜಂಜಡದೊಳಗೆ ಸಿಲುಕಿ ಜನಾರ್ದನನ ಮಱೆವ ಅಪಸದರು ನಾವ್ (ಕುವ್ಯಾ.ಅ. ೦೪-೧೫). ೨. ತೊಡಕು; ಸಿಕ್ಕು: ಪ್ರೀತಿವಿರಹಿತ ದುಃಖ ಸುಖದ ಜಂಜಡವಿಲ್ಲದಾ ತಪೋವನದೊಳಗೆ ಋಷಿವಧುಗಳೊಡನೆ ವೈದೇಹಿ ಪದುಳದೊಳಿರ್ದಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೦೯-೪೩). **ಜಂಜಾಟ:** ೧. ನೀನೆನೊರ್ವನು ಹಲಬರ ಹೋರಾಟ ಜ್ಞಾನೋತ್ತರ ಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ಜಂಜಾಟ (ಅವಧೂ. ೧೧). ೨. ಕೊರಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಾಭರಣಗಳ ಜಂಜಾಟ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡಿರಲಿಲ್ಲ (ನೂರಜ. ೨೮). **ಜಂಜಾಲ:** ೧. ಈಗ ಈ ಒಣ ಜಂಜಾಲವಿಲ್ಲ (ಕುರಿಹಿಂ. ೧೧೫). **ಜಂಜಾಳ:** ೨. ದೇವಬಲಿ—ಯಜ್ಞಕರ್ಮ ಮುಂತಾದ ಧಾರ್ಮಿಕ ಜಂಜಾಳವು ಅಂದು ಅತ್ಯಂತ ಅವಶ್ಯವಿತ್ತು (ಮೂವಾದ. ೬೩). **ಜೊಂಜಾಟ:** ೧. ಈ ಜೊಂಜಾಟದಲ್ಲಿ ನಿಮ್ಮ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ತೊಂದರೆಯಾಗಬಾರದು (ಮುತ್ತ್ಯದೆ. ೬೦); ಅದೆಲ್ಲ ಜೊಂಜಾಟ ನಿನಗಿಲ್ಲ (ಷೋಡಶಿ. ೦೬). **ಝುಂಝಾಟ:** ೧. ಈ ಸಂಸಾರದ ಝುಂಝಾಟವೇ ನನಗೆ ಹಿಡಿಸುವುದಿಲ್ಲ ! (ಗಂಸಮು. ೨೧೦).

[←ಮರಾ. ಜಂಜಾಲ್ ; ಹಿಂ. ಝುಂಝಟ್./ಸಂ. ಜಂಜ]

ಜಂಜಣ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಜಂಜಣಿಸು' ಪರಾ.

ಜಂಜಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಜಂಜಣ ಎಂದು ಶಬ್ದ ಮಾಡು : (ಕ).

[ಜಂಜಣ + - ಇಸು$_3$]

ಜಂಜರ$_1$, ಜಂಜರಿ, ಜಂಜುರಿ, ಜಿಂಜಿರಿ (ನಾ). ೧. ಸಂಕೋಲೆ ; ಬೇಡಿ ; ಶೃಂಖಲೆ : ಆಶೆ ಪಾಶಗಳೆಂಬ ಹಲವು ಜಂಜರಗಳ ನಾನೊಲ್ಲೆ (ಕನಕ. ೨೦೦-೫). **ಜಂಜರಿ:** ೧. ಕೋಳ ಜಂಜರಿ[ಪಾಠಾಂ. ಜಿಂಜಿರಿ]ಸಂಕೋಲೆಯು ಸೆಱೆ ನಿಮ್ಮ ಆಳುವ ದೊರೆಗಳೆಂಬವರ ಕಾಲು ಕೈಯಿಗೆ ಹವಣಾಗಲಾಪವೆ (ಅಮುಸಾಂ. ೨-೪೮). **ಜಂಜುರಿ:** ೧. ಎನ್ನ ಧನ ಎಂಬವಂಗೆ ರುದ್ರನಿಕ್ಕಿದ ಆಸೆ ರೋಷ ಜಂಜುರಿ [ಪಾಠಾಂ. ಜಂಜರಿ, ಜಿಂಜಿಱಿ] ಹೊಡಿತ್ತು (ಚನ್ನವ. ಕ. ೨೪೩-೫೩೦). **ಜಿಂಜಿರಿ:** ೧. ಸೊಕ್ಕಾನೆಗೆ ಜಿಂಜಿರಿಗಳ ಹೊಡಿಸುವಾ ಸಂಜೆಯ ಕೊಳನಿಕ್ಕಿಸುವ ಜೋದರ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೧೩-೧೦೯); ಕಡಿಯಾಣವನು ಸೂತ್ರಗೋಲುಗಳಿಂದಿಕ್ಕಿ ಕಡಿಯಲವರು ಜಿಂಜಿರಿಯ ಕಿಡಿ ಸೂಸೆ (ನಾಗಕು. ೮-೫). ೨. ಸಿಕ್ಕು ; ತೊಡಕು ; ಬಂಧನ : ಹಾಳೂರಿನೊಳಗೊಬ್ಬ ಕೋಳ ಜಿಂಜಿರಿಯೊಳು ಕಾಲು ಮೊದಲು ಸಿಕ್ಕಿದಂತೆ (ಅಮುಸಾಂ. ೪-೧೫೫).

[←ಪಾರ. ಜಂಜೀರ್ ; ಹಿಂ. ಜಂಜರ್, ಜಂಜೀರ್]

ಜಂಜರ$_2$, ಜಂಜರು (ಗು). ಸಾಧಾರಣವಾದ ; ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ; ಕ್ರಮವಾದ : (ಕ). **ಜಂಜರು :** 'ಜಂಜರುನಂಬರು' ಪರಾ.

[←ಪಾರ. ಜಂಜೀರಾ]

ಜಂಜರಬಂದಿ (ನಾ). ವಿಷಯಗಳನ್ನು ವಿಭಾಗಿಸದೆ, ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಒಂದಾದ ಮೇಲೊಂದರಂತೆ ಜೋಡಿಸಿ ಬರೆದ ಕ್ರಮ ; ಸಾಧಾರಣವಾದ ಅನುಪೂರ್ವಿಯಲ್ಲಿ ಬರೆದುದು: (ಕ). [←ಪಾರ.ಜಂಜೀರಾಬಂದೀ]

ಜಂಜರಿ 'ಜಂಜರ$_1$'ನೋ.

ಜಂಜರು 'ಜಂಜರ$_2$' ನೋ.

ಜಂಜರುನಂಬರು (ನಾ). ಕ್ರಮವಾಗಿ ಬರುವ ಅಂಕಿ ; ಕ್ರಮಸಂಖ್ಯೆ : ಬಾರಾ ನಮೂನೆ ಲೆಕ್ಕಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಅವರು ಬರೆದದ್ದೇ ಇಲ್ಲ. ಎತ್ತಿಕೊಳ್ಳುತ್ತ ನೋಡಿದರೆ ಜಂಜರುನಂಬರನ್ನೇ ಸರಿಯಾಗಿ ಹಾಕುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ನನ್ನೂರು. ೦೫೨). [ಜಂಜರು(<ಜಂಜರ$_2$) + ನಂಬರು]

ಜಂಜಾಟ 'ಜಂಜಡ' ನೋ.

ಜಂಜಾಲ 'ಜಂಜಡ' ನೋ.

ಜಂಜಾಲು, ಜಂಚಾಲು (ನಾ). ತಿರುಗಣೆಯ ಮೇಲೆ ತಿರುಗಿಸಲು ಅನುಕೂಲವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉದ್ದವಾದ ನಳಿಕೆಯುಳ್ಳ ದೊಡ್ಡ ಫಿರಂಗಿ : ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅವನ ದಂಡನ್ನು ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣದ ಕೋಟೆ ಮೇಲಿನಿಂದ ಕೋವಿ ಫಿರಂಗೀಗುಂಡು ಜಂಜಾಲು ತುಪಾಕಿ ಮಕರಡಿಬ್ಬಿ ಜಬರಜಂಗಿ ಬಾಣ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ಹೊಡೆಯುತ್ತಲಿದ್ದರು (ಚಾಮವಂ. ೦೫೦); ಕೋಟೆಯ ಮೇಲಿನಿಂದ ಕೋವಿ, ಫಿರಂಗಿ . . . ಜಂಜಾಲು, ತುಪಾಕಿ . . . ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಮೈಸೂರಿನ ಸೈನಿಕರು ಹೊಡೆಯುತ್ತಿರಲು (ಒಡಕ. ೫೩). **ಜಂಚಾಲು :** ಜಂಚಾಲುಗಳು ಬಚ್ಚುಗಳು ಜಬರುಜಂಗಿಗಳು ಮಕರದಿಬ್ಬಿ ಮೊದಲಾದ ಯಂತ್ರವಿಶೇಷಗಳು (ಕೃಪಾಅ. ೧೬೪).

[← ಹಿಂ. ಜಂಜಾಲ್]

ಜಂಜಾಳ 'ಜಂಜಡ' ನೋ.

ಜಂಜಿರ (ನಾ). = ಜಂಝಾನಿಲ ೨ : ಜಂಜಿರ ಮಳೆ ಶೀತವಾಯು ಸಿಡಿಲು ಮಿಂಚು . . . ಮಂಜು ಮುಸುಕಿ (ಶಾಂತೀಶ. ೪-೯೫). [?]

ಜಂಜಾ (ನಾ). ಬೀಸುವ ಗಾಳಿಯ ಅಥವಾ ಬೀಳುವ ಮಳೆಯ ಶಬ್ದ : ಝಕಾರಕ್ಕೆ ಜಕಾರಂ . . . ಝಂಝಾ–ಜಂಜಾ, ಝಂಪ–ಜಂಪ (ಶಮದ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ). [<ಸಂ. ಝಂಝಾ]

ಜಂಜುರಿ 'ಜಂಜರ₁' ನೋ.

ಜಂಜೂರಿ (ನಾ). ಗೊಂಡೆ ; ಕಂಚ್ಚು (?) : ಕೆಂದ ಬಣ್ಣದ ಬಸವ ಮಂದ್ಯಾಗ ಬಂದರ ಜಂಜೂರಿಬಾಲ ಮ್ಯಾಲೆತ್ತಿ ನಂ ಬಸವಗ ಕಂದವ್ವ ತಾಯಿ ಕೈಮುಗಿದು (ಲೋಕಗೀ. ೧೯೭). 'ಜಂಡೆ₂' ಪರಾ. [?]

ಜಂಝಪೂಗ (ನಾ). ಜಪ ಮಾಡುವವನು; ಭಕ್ತ; ಉಪಾಸಕ; ಮುನಿ: ಸಾಲ ಕುಟೀದಟೀಹಿಗಳ ಕರ್ಮದ ಕೂಲಿಗರ ಜಡ ಜಂಝಪೂಗರ ಜಾಲ ಸಿರಿಯಸುಮಿಷರ ಪುರಿ ವಶವಾಯ್ತು ನಿನಗೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೭-೧೫). [<ಸಂ. ಜಂಜಪೂಕ]

ಜಂಝರ (ನಾ). ಶಿಥಿಲನಾದವನು ; ಜರ್ಜರನಾದವನು : ಪಂಜರದರ ಗಿಳಿಯಾ ಮಂಜೀರನಾ ಕಯ್ಯಾ ಭಂಜನಿಗಾದಂತೆ ಜಂಝರ ನಾನಾದೆ (ಪೋಕ್ಷದೀ. ೧೨೦-೨).
[ℙ ಇದು 'ಜರ್ಜರದ' ಛಂದಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ರೂಪವಿರಬಹುದು]

ಜಂಝಾಡಿ (ನಾ). ಮೇಲಂಗಿ (?) : ತುರುಕರ ಹುಡುಗನಿಗೆ ತುದಿಗಾಲು ಪಾಪಾಸು ಹರಕಂಗಿ ಮೇಲೆ ಜಂಝಾಡಿ ಹಾಕ್ಕೊಂಡು ಹರಸ್ಯಾಡುತಾನೆ ಹುಡುಗೀರ (ಹಳ್ಳಿಯ. ೪೫). [?]

ಜಂಝಾನಿಲ, ಜಂಝಾನಿಳ (ನಾ). ೧. ಮಳೆಹನಿಯೊಡಗೂಡಿದ ಗಾಳಿ: ಕೈವಲ್ಯಾಂಗನಾಲೋಲ ಕಮನೀಯಗುಣಸದನ ಸಂವಿತ್ಸದಾಪಾನ ವದನಾಭ್ರಜಂಝಾನಿಲ (ಏಕೋತ್ತರ ಪು. ೧-೨). ೨. ಬಿರುಗಾಳಿ : ಯಿಂದು ನಿನ್ನೊಡನಿಹುದೆ ಸಾಕು . . . ಮನ್ಮಥನೆನ್ನಾ ಕೊಂದು ನೆಟಿ ಸುಟ್ಟು ಹುಡಿಯಾದ ಭಸಿತವನೂ ಜಂಝಾನಿಲನೊಳೆತ್ತಿಬಿಡು ಗಂಧವಾಹನ ಕೂಡಿ ಬಯಲ ಭಸ್ಮಾಂಗಕ್ಕೆ (ಗುಭಜ. ೨-೧೫). **ಜಂಝಾನಿಳ** : ೧. ಧಾರಾಳಿಗಳ್ ಸೂಸುವಿನಂ ತಳ್ಪೊಯ್ವ ಜಂಝಾನಿಳಂ . . . ಚೆಲ್ವಾದುದು (ಜಗವಿ. ೪-೨೭). ೨. ಜಂಝಾನಿಳನಂತೆ ದೈತ್ಯಪಟ್ಟಣ ಪೊಕ್ಕು ಕಂಜಮುಖಿ ಗೋಸುಗ ಸಂಚರಿಸಿದ ಚರಣ (ವಿದಾಕ್ಕ. ೨೭-೨) : ಜಂಝಾನಿಳನಿಂ ತಿಟ್ಟಿಂದು ಬಾನೊಳ್ ತಿರುಗಿದಂ (ವಸ್ತುವಂ. ೯-೭೦). [<ಸಂ. ಝಂಝಾನಿಲ]

ಜಂಝಾನಿಳ 'ಜಂಝಾನಿಲ' ನೋ.

ಜಂಝಾಪ್ರಭಂಜನ (ನಾ). = ಜಂಝಾನಿಲ ೨: ಬರ್ಪ ರಿಪುಬಲಬಲಾಹಕ ಪ್ರಬಲಜಂಝಾಪ್ರಭಂಜನನಂ ಕಂಡು (ರಾಜಶೇ. ೬-೮೧ ವ). [<ಸಂ. ಝಂಝಾಪ್ರಭಂಜನ]

ಜಂಝಾಮಾರುತ (ನಾ). = ಜಂಝಾನಿಲ ೨: ಅಂಥ ಸಂಗೀತದ ಜಂಝಾಮಾರುತದಲ್ಲಿ ಭಾವಕಕ್ಕೂ ರಸಕಕ್ಕೂ ಭ್ರಾಂತಿಪಟ್ಟು ಬಂದ ರಸಿಕರಿಗೆ ಬೇಸರವಲ್ಲದೆ ಇನ್ನೇನು ಬಂದೀತು ? (ಗಾನಕ. ೨೫). [<ಸಂ. ಝಂಝಾಮಾರುತ]

ಜಂಝಾರ 'ಜುಜ್ಝಾರ' ನೋ.

ಜಂಝಾವಾತ (ನಾ). = ಜಂಝಾನಿಲ ೨: ಆತನ ಕುವರ . . . ಈತನಾರಾತಿಜೀಮೂತ ಪ್ರಹರ ಜಂಝಾರಾ [ವಾ] ತಭಿನವಭೀಮರಾಜಾ (ಭೈರವೇ. ೧-೨೪೭); ಲಕ್ಷ್ಮೀಶನ ನಾದಧಾರೆ ಭಾವತೀವ್ರತೆಯ ಜಂಝಾವಾತವನ್ನು ಶೀನಪ್ಪನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಸಿತ್ತು (ಅನಾಥ. ೧೧). [<ಸಂ. ಝಂಝಾವಾತ]

ಜಂಟಿ (ನಾ). ೧. ಸೇರುವಿಕೆ; ಒಟ್ಟುಗೂಡುವಿಕೆ : ಕೆಂಗರಿಯ ಕೋಲ್ಗಳಂ ಜಂಟನಿಂ [ಯಿಂ] ದೈನೂರು ಬಿಲ್ಗಳಿಂ ತೂರಲಂದಾಗಸಂ ತೂಗಿತೊಡನೆ (ಪರಶು. ೧೧-೯); ಉಂಟು ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರಿಗೆ ಬೆನ್ನಲಿ ಎಂಟು ಕೋಟಿ ಪ್ರಮಥರು ಟೆಂಟಣಿಸಿ ನಿಂದಿಹರು ಗಣಸಭೆ ಜಂಟಿಯಾಗಿ (ಶರಲೀ. ೪೧-೨). ೨. ಒಂದು ವಸ್ತುವು ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತುವಿಗೆ ಸೇರ್ಪಡೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಜೋಡಣೆ; ಜೊತೆ; ಜೋಡಿ: ತಂಟಿ ನಂಟನು ಸಲ್ಲ ಒಂಟಿ ಪಯಣವು ಸಲ್ಲ ಜಂಟಿಯು ಸಾಲವೆ ಸಲ್ಲ (ಇಂಚಾಪ. ೧೭೦-೪೫).
ಜಂಟಿದೇವರ್ = ಅವಳಿಜವಳಿ ದೇವತೆಗಳು; ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು: ಜಂಟಿದೇವರ್ಗೆ ಎಂದು ಸುರರೊಳ್ ಪಂಕ್ತಿಗೊಟ್ಟನೇಕೆ ? (ರಾಮಾಶ್ವ. ೬೪-೧೪). **ಜಂಟಿಹಾಕು** = ಜೊತೆಗೆ ಸೇರಿಸು ; ಜೋಡಿಸು : (✱). [ದೇ.॥ ತೆಲು. ಜಂಟ, ಜಮಟ]

ಜಂಟಿಕಲ್ಲು (ನಾ). ಎಲ್ಲೆಯ ಗುರುತನ್ನು ಅಥವಾ ಸೀಮಾರೇಖೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಾಲಾಗಿ ಇಟ್ಟ ಮೂರು ಕಲ್ಲುಗಳು (ಕೃಸ್‌ಗೆ. II, ೫೫೦). 'ಮುಗ್ಗುಡ್ಡೆ' ಪರಾ. [ಜಂಟಿ + ಕಲ್ಲು(<ಕಲ್₃)]

ಜಂಟಿಕಾರ್ಯದರ್ಶಿ (ನಾ). ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಯ ಜೊತೆ ವ್ಯವಹರಿಸುವ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿ : ಜಂಟಿಕಾರ್ಯದರ್ಶಿಗಳು ವಂದನಾರ್ಪಣೆ ಮಾಡಿದರು (ರೂಢಿ). [ಜಂಟಿ + ಕಾರ್ಯದರ್ಶಿ]

ಜಂಟಿಗಾರ(ನಾ). ೧. ಜೊತೆಗಾರ. ೨. ಪಾಲುಗಾರ ; ಪಾಲುದಾರ : (✱). [ಜಂಟಿ + – ಗಾರ(< – ಕಾಱ)]

ಜಂಟಿಚೌರಿ (ನಾ). ಜೋಡಿಚವರಿ ; ಚಾಮರಗಳ ಜೊತೆ : ಕಾಲ ಗಗ್ಗರಗೆಜ್ಜೆಯ, ನೊಸಲ ಜಂಟಿಚೌರಿಯ . . . ಕಾರೊಡಲ ಪೇರಾನೆಗಳ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೯೪-೭). [ಜಂಟಿ + ಚೌರಿ₁ (<ಚವರಿ)]

ಜಂಟಿಪಟ್ಟೆ (ನಾ). ಇಬ್ಬರ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರುವ ಹಕ್ಕುದಾರಿಕೆಯ ಪತ್ರ : (✱). [ಜಂಟಿ + ಪಟ್ಟೆ₃]

ಜಂಟಿಪಟ್ಟೆದಾರ (ನಾ). ಜಮೀನಿನಲ್ಲಿ ಜೊತೆ ಹಕ್ಕುದಾರ : ಜಾಯಿಂಟ್ ಪಟ್ಟಾದಾರನು . . . ತನ್ನ ಜಂಟಿಪಟ್ಟೆದಾರನಿಂದ ಹಣ ವಸೂಲ್ಮಾಡ ಬೇಕೆಂದು . . . ನೋಟಿಸು ಕೊಟ್ಟಲ್ಲಿ (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೭೩). [ಜಂಟಿಪಟ್ಟೆ + – ದಾರ₄]

ಜಂಟಿವರಸೆ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಸಂಗೀತಶಾಸ್ತ್ರದ ಶಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿ ಕೊಡುವ ಜೋಡಿ ಸ್ವರಗಳ ಒಂದು ಕ್ರಮ ; ಜೊತೆಜೊತೆಯಾಗಿ ಬರುವ ಸ್ವರಗಳ ವರಸೆ : ಸ್ವರಾವಳಿ, ಜಂಟಿವರಸೆ, ಅಲಂಕಾರಗಳು ಮತ್ತು ಗೀತೆಗಳು–ಅವು ಸಂಗೀತ ಶಿಕ್ಷಣತ್ರಯದ ಪ್ರಥಮಪಾಠಗಳಷ್ಟೆ (ಹೇಮಕೂ. ೧೧೪). [ಜಂಟಿ + ವರಸೆ (<ವರಿಸೆ)]

ಜಂಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸೇರಿಸು ; ಹೊಂದಿಸು ; ಮೇಳಿಸು : ಭೇರಿಯಾರ್ಭಟಿಸೆ ಕಹಳೆಗಳು ಜಂಟಿಸಿಯೆ ಮೊರೆವುತ್ತ . . . ಆಕಾಶ ತುಂಬಿ ಪೊರಸೂಸು ಪೋಲ್ಮೆರೆಯಲೊಡನೆ (ಜೋರಬ. ೪-೨೯); ಜಂಟಿಸಿದ ಹಲವು ಕಂಟಕಗಳಿದು ಮುಕ್ತಿಪಥವಂಟಿಸಿದ (ಜಿನಮು. ೪೫-೪೫) ; ಜಂಟಿಸಿ ವೀಣೆ ಪಿಟೀಲನು ನುಡಿಸುತ ಎಂಟುಜನ ಹುಡುಗಿಯರು (ಬಿನ್ನಹ. ೬೨). [ಜಂಟಿ+ – ಇಸು₁]

ಜಂಡರಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಕಾಡುಅಡಿಕೆ, ಜಂಡರಿಗೆ (ವ್ಯಾಜಿಗಿ. ೬೨-೧೨೪೭). [?]

ಜಂಡು 'ಜೊಂಡು₁' ನೋ.

ಜಂಡೆ₁ 'ಝಾಂಡ' ನೋ.

ಜಂಡೆ₂ (ನಾ). ಗೊಂಡೆ ; ಕುಚ್ಚು : ಕೋಡ ಚಿಮ್ಮಾಡುತ ಕೊಳಗ ನಲ್ಲಾಡುತ ಜಂಡೇದ ಬಾಲ ಎಳವುತಾ ಬರುವಾಗ ರಂಬೇರಾರುತಿ ಬೆಳ್ಗ್ಯಾರೋ (ಕಜಾಗೀ. ೫೨) ; ಕಾಲು ಕಂಕಣ ರುಳಿ ಗೆಜ್ಜೆ ಜಂಡೆಗಳು, ತೋಳಿಗೊಂಕಿ ಬಾಜುಬಂದು ಗೊಂಡೆಗಳು (ಕರ್ನಾಕ. ೨೮೭). [?]

ಜಂತ₁ (ನಾ). ೧. ಹಲ್ಲು ; ದಂತ : "ದಂತ – ಜಂತ" (ಶಮದ. ೨೬೭ ಪ್ರಯೋ) ; "ಪಲ್ಲು ಜಂತಮೆನೆ ರದನಮಕ್ಕುಂ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೬೧). ೨. ಆನೆಯ ಕೋರೆ ; ಹಸ್ತಿದಂತ : ಕೋಪಾನಳನಿಂ ಕಣ್ಣಾಣದೆ ಕಲ ದೊಳಿರ್ದ ಜಂತದ ಪಾವುಗೆಯಿಂದಮಿಟ್ಟು(ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೧೨೦) ; ಜಂತದಿಂ ಕಡೆದು ಕಂಡರಿಸಿದ ಪುತ್ರಟಿಯಂತಿರ್ಪಳ್ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೩೦೫) ; ಜಂತದ ಚಾವಡಿಯೊಳಗೆ ಸಂತತ ಸಿಂಹವಿಷ್ಟರದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಕಾಂತನೊಲಿದು ಕುಳಿತಿರ್ದ (ವರ್ಾಹತ. ೩-೭೦) ; ಪೀಲಿಯುಡೆಯ ಜಂತದೋಲೆಯ ಪುಲಿ ಯುಗುರ ಬಾವುಲಿಯ . . . ಪುಳಿಂದಿಯರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪೩-೨೭).

[<ಸಂ. ದಂತ]

ಜಂತ₂ (ನಾ). ಅಗಲ ; ಪನ್ನ : ಹಂತವಿಲ್ಲದ ಭಾವಿ, ಜಂತವಿಲ್ಲದ ಸೀರೆ, ಸಂತೋಷವಿಲ್ಲದ ಸತಿ ಪುರುಷ್ನ ಕೈಹಿಡಿದು ಚಿಂತೆ ಮಾಡಿದರೆ ಫಲವೇನು ? (ಹಳ್ಳಿಪಾ. ೬೭). [?]

ಜಂತಗುಂಟೆ (ನಾ). ವ್ಯವಸಾಯದ ಒಂದು ಉಪಕರಣ ; ಹಲುಬೆ ; ನೆಳ್ಳು, ಜಂತಗುಂಟೆ, ರಾಘೋಲು ಮೊದಲಾದ ಉಪಕರಣಗಳನ್ನು ಹೊತ್ತು (ಕನ್ನಜಾ. ೧೩೫). [ಜಂತ₁ + ಕುಂಟೆ₁]

ಜಂತಣಿಗೆ 'ಜಂತವಣಿಗೆ' ನೋ.

ಜಂತರ 'ಜಂತ್ರ' ನೋ.

ಜಂತಲ, ಜಂತಾಲ, ಜಂತಾಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಮರ ಗಳು : – ಹೆಸವ, ಹೆಬ್ಬಲಸು . . . ಜಂತಲ, ಸಾಂಬ್ರಾಣಿ (ನಮ್ಮನು. ೨೩೭). **ಜಂತಾಲ :** ಸಪ್ತಪರ್ಣ, ಜಂತಾಲಮರ . . . ಬಂತಲೆ (ವೃಜಿಗಿ. ೫-೯೩). **ಜಂತಾಳ :** ಕಣಗಿಲೆ (ಕಾಶಿ, ದೇವ) ಜಂತಾಳ, ನಂದೀ ಬಟ್ಟಲು . . . ಜಂಡು, ಬಿದಿರು (ನಮ್ಮನು. ೨೩೮). [?]

ಜಂತವಣಿಗೆ, ಜಂತಣಿಗೆ(ನಾ). ಹಸ್ತಿದಂತದ ಬಾಚಣಿಗೆ: ಚದುರೆಯೊರ್ವಳ್ ನವಿರನೊಲ್ಗಿಯ್ಯೆ ಜಂತವಣಿಗೆಯಿನೆತ್ತಿ ಬಾಚಿ ಪೂಜಿಟಳ್ (ಶ್ರೀರಾಮ. ೪-೧೦). **ಜಂತಣಿಗೆ :** ಜಂತಣಿಗೆಯೊಂದನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ತಲೆಯನ್ನು ಬಾಚಿಕೊಂಡಳು (ರೂಢಿ). [ಜಂತ₁ + ಪಣಿಗೆ]

ಜಂತಾಲ 'ಜಂತಲ' ನೋ.

ಜಂತಾಳ 'ಜಂತಲ' ನೋ.

ಜಂತಿ 'ಜಂತೆ' ನೋ.

ಜಂತಿಗ(ನಾ). ಹಸ್ತಿದಂತದ ವ್ಯಾಪಾರಿ: ಜಂತಿಗರ್ [ಪಾಠಾಂ. ದಂತವಳೆ ಯರ್] ಸಂತತಿಗೆಟ್ಟರಂತಟಲೆ . . . ಚೊಲ್ಲಿಯರ್ ಗಲ್ಲೆಯುಂಬಲಿಯಂತೆ ನೆಲನಂ ಪತ್ತೆ ಸರ್ವಾಂಗದ್ರೋಹರಂ ಕರ್ವರ್ಂತೆ ಸರ್ವಸ್ವಾಪಹರಣಂ ಮಾಡಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೬೯). [ಜಂತ₁ + – ಇಗ]

ಜಂತು (ನಾ). ೧. ಜೀವವನ್ನುಳ್ಳುದು ; ಪ್ರಾಣಿ ; ಜೀವಿ : "ಪ್ರಾಣಿ ಜಂತು ದೇಹಿಯೆನಿಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೮-೩). ೨. ಸಣ್ಣ ಕ್ರಿಮಿ : ಅಮೀಬಾ ಎಂಬುದು ಒಂದೇ ಕೋಷ್ಠದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಆದಿ ಜಂತು(ಜೀವಾತ್ಮ. ೨೩೩). ೩. ಕರುಳಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳು : ಜಂತಿ ನಂತೆ ಬಸಿಱಂ ತಿಂಬರ್ ಪಂದಿಯಂತೆತ್ತುವರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೭೩) ; ಜಂತಿನ ಜನ್ಮಭೂಮಿ ಕ್ರಿಮಿಯ ಗೂಡು . . . ಆದಿವ್ಯಾಧಿಯ ವಾಸ ಇಂತಿದಱೊಳಗೆ ನಿನ್ನ ಕುಲಗೋತ್ರಂಗಳಾವುದು ಹೇಳಾ (ಅದವ. ೧೪೭).

ಜಂತಿನ ಪುಡಿ = ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿರುವ ಜಂತುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಲು ಸೇವಿಸುವ ಪುಡಿ : ಜಂತು ಆಗಿರಬಹುದು ಅಂದು ಜಂತಿನ ಪುಡಿ ತಗೊಂಡ ನಂತ (ಗಂಗಾಸಾ. ೪). [ಸಂ.]

ಜಂತುಫಲ (ನಾ). ಒಳಗೆಲ್ಲ ಹುಳು ತುಂಬಿರುವ ಹಣ್ಣುಳ್ಳ ಮರ ; ಅತ್ತಿ, ಉದುಂಬರ: "ಉದುಂಬರಃ, ಜಂತುಫಲಃ, ಯಜ್ಞಾಂಗಃ, ಹೇಮದುಗ್ಧಕಃ–ಳ ಅತ್ತಿಮರದ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೦೨). [ಸಂ.]

ಜಂತುರೋಗ (ನಾ). ಕರುಳಿನಲ್ಲಿ ಜಂತುಹುಳುಗಳು ಹೆಚ್ಚಿ ಆಗುವ ಕಾಯಿಲೆ : ಚವ್ಯಾದಿಲೇಹ್ಯ . . . ನಿತ್ಯವೂ ಕರ್ಷಪ್ರಮಾಣಂ ಸೇವಿಸಲು ಬಹುದಿವಸದ ಕ್ಷಯರೋಗ . . . ಹೊಟ್ಟೆಯೊಳಿರ್ದ ಜಂತು ರೋಗ, ಜಲೋದರ ಸಹ ಗುಣಮಕ್ಕು (ಸಕವ್ಯ. ೨೫೭).

[ಜಂತು + ರೋಗ]

ಜಂತುಹುಳು(ನಾ). (ಮನುಷ್ಯರ)ಕರುಳಿನಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದು ತೊಂದರೆಕೊಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳು : ಜಂತುಹುಳು, ಕೊಕ್ಕರೆಕಾಲು . . . ಪಾಸ್ ಬಂಗಲೆ ಖಾಯಿಲೆಗಳೆಲ್ಲಾ ನಮ್ಮ ಮನೇಲೇನೆ! (ತುಟಮಿ. ೨೯) : ನಿಮೆ ಟೊಡಾ . . . ಈ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಜಂತುಹುಳು, ನಾರುಹುಣ್ಣಿನ ಹುಳು . . . ಮುಂತಾದವು ಸೇರುತ್ತವೆ (ಪರಜೀ. ೪೯).

[ಜಂತು + ಹುಳು₂ (<ಪುೞು₁)]

ಜಂತೆ, ಜಂತಿ(ನಾ). ಮೇಲ್ಛಾವಣಿಗಳಿಗೆ ಆಧಾರವಾಗಿ ತೊಲೆಗಳ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ಸಣ್ಣ ಅಡ್ಡಪಟ್ಟಿ; ಹಲಗೆ ಸೇರುವೆಗಾಗಿಯೋ, ತಟ್ಟೆಯಾದ ಮೇಲ್ಛಾವಣಿಗಾಗಿಯೋ ಆಧಾರವಾಗಿ ಹರಡುವ ಪಟ್ಟಿ : ಆಗಳ್ ದ್ರುಪದಂ ಪಚ್ಚೆಯ ನೆಲಗಟ್ಟನೊಳಂ ಪವಳದ ಜಂತೆಯೊಳಂ ಪದ್ಮರಾಗದ ಬೋದಿಗೆಯೊಳಂ . . . ಒಪ್ಪುವ ವಿವಾಹಗೇಹಮಂ ಸಮೆಯಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೭೪ ವ) ; ಆ ಲಲಿತಪಚ್ಚೆಗಳ ತೊಲೆ ರನ್ನಬೋದುಗೆಗಳಾ ಪ್ರವಾಳಂ ಗಳಿಂದೆ ಮೇಲೆಸೆವ ಜಂತೆಗಳ್ (ಚಬಪು. ೫-೪೮) ; ಬಜ್ಜರದ ಜಂತೆಯಿಂ, ರನ್ನದೊಳ್ಗಂಬದಿಂ . . . ಮದನಗ್ಯೆಯ ಬಾಗಿಲ್ವಾಡದ ಸಿಂಗರದೊಂದು ದೇಗುಲಂ ಕಣ್ಗೆಡ್ಡಮಾಗಿ ರಂಜಿಕುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೪-೨೦) ; ಉಂಡ ಮನೆ ಜಂತೆ ಎಣಿಸಿದರಂತೆ (ಗಾದೆ). **ಜಂತಿ :** ಉಪ್ಪರು ಕಣ್ಗೆಸೆವ ಪಚ್ಚೆಜಂತಿಯ ಮೇಲೆ . . . ರನ್ನಬುರುಡೆಗಳ್ ಸಾಲ್ಗೊಂಡುವೆಡೆಯೆಡೆಯೊಳು (ಶ್ರೀರಾಮ. ೪-೩೦); ಹಳೆ ಮನೆಯ ಮುರುಕು ಜಂತಿ (ನಡಬಂ. ೭೫-೧೭): ಜಂತಿಯ ಹತ್ತಿರ ಒಂದೆರಡು ಚಿಕ್ಕ ಕಿಡಕಿಗಳಿದ್ದವು (ರಕ್ತಧ್ವ. ೫೭).

[ದೇ.॥ ತುಳು. ಜಂತೆ, ಜಂತಿ ; ತೆಲು. ದಂತಿಯ, ದಂತೆ]

ಜಂತೆತ್ತು (ಕ್ರಿ). ಕರುಳಿನಲ್ಲಿ ಜಂತುಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗು,–ವೃದ್ಧಿಯಾಗು: ಜಂತೆತ್ತಿದರಂತೋಕರಿಸುತ್ತುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೭೭). [ಜಂತು + ಎತ್ತು₁]

ಜಂತೆವಲಗೆ (ನಾ). ಜಂತೆಗೆ ಜೋಡಿಸುವ ಹಲಗೆ : ಮಹಾಮನೆಯ ಕಟ್ಟಿದನಯ್ಯ ಸಂಗನ ಬಸವಣ್ಣನು . . . ಅದಕ್ಕೆ ಕಂಭವೊಂದು ತೊಲೆ ಯಾಱು ಜಂತೆವಲಗೆ ಮುವ್ವತ್ತಾಱು (ಅವಚಂ. ೨೨೨-೧೦೦೮).

[ಜಂತೆ + ಪಲಗೆ]

ಜಂತ್ರ, ಜಂತರ, ಯಂತರ (ನಾ). ೧. ಯಂತ್ರ ; ಯಾಂತ್ರಿಕರಚನೆ ; ಯಂತ್ರ ಸಹಿತವಾದ ವಸ್ತು : "ಆವರಣೆಯೆನೆ ಜಂತ್ರಮಕ್ಕು"(ಮಂಗರಾ. ೬೧-೨೦) ; ಆ ಬಿಲ್ಲನೇಱಿಸಿ ಆ ಸರಲ್ಗಳಿಂದಾತನ ಮನೆಯ ಮುಂದೆ ನಭ ದೊಳ್ ನಲಿನಲಿದಾಡುವ ಜಂತ್ರದ ವಿಮಾನನೆಚ್ಚನುಮಾಕೆಗೆ ಗಂಡನಕ್ಕುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೩೨ ವ) ; ನಮ್ಮ ಬಲಂ ಕೀಲ್ಕಳೆದ ಜಂತ್ರದಂತೆ ಕಟಕುಟ ಮಾಗಿರ್ದಪುದು (ಪಂಚತಂ. ೨೦೭-೨೦) ; ತೋಱಿಯುಂ ಜಂತ್ರಂಗಳಿಂ ಕಟ್ಟಿ ನಿಜಾಂತಃಪುರಸಹಿತಂ ನೀರಾಟವಾಡಿ ಜಂತ್ರಂಗಳ್ಗಂ ಕಳಿಯೆ (ಶಂರಾಮಾ. ೧೧-೧೪೦ ವ); ಪ್ರಣವಂ ಶೃಂಖಲೆ . . . ಸ್ಮೃತಿ ಜಂತ್ರಮಾಗಮುಮೆ ಬೆಳ್ಳಾರಂ . . . ನಾರಾಚಂ ತಪೋವಿಸ್ತರಂ (ಶಬಶಂ. ೩-೨೫). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಂತಿವಾದ್ಯ : ವೀಣೆ ಜಂತ್ರದ ನಾದಭೇದಸ್ವರಂಗಳಂ ಕಾಣಿಸದೆ ಪ್ರಾಣ ತಾನಾಗಿಯಂಗುಲಿಯೊಳಂ (ದೀಕ್ಷಾಬೋ. ೧೩೨-೧೦) ; ವರರುದ್ರವೀಣೆ ಧನುರ್ವೀಣೆ ಜಂತ್ರ ತುಂಬುರುವೀಣೆ ಕೂರ್ಮವೀಣೆಗಳ ಸ್ವರಮಂಡಲ ಮುಖ್ಯ ತಂತ್ರೀವಾದ್ಯದ ಹೆಣ್ಣು ನೆರೆದುದು ಕುವರಿಯೋಲಗದಿ (ವೋಹತ. ೨೭-೧೧); ಬೆಂಗು ದಂಡಿಗೆ ತಿತ್ತಿ ಮುಖವೀಣೆ ಜಂತ್ರವುಪಾಂಗ ಮುಂತಾದುವ ನಾಂತು ಅಂಗಜನೋಲಗಕಡಿಯಿಡುತಿದ್ದ ಗಾನಾಂಗನೆಯರ ನೋಡುತಿರ್ದಾ

(ಭರಜ. ೪೭-೪೭). ೩. ರಾಟೆ ; ನೂಲು ತೆಗೆಯುವುದು, ನೀರೆತ್ತುವುದು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಮಾಡುವ ಯಂತ್ರ : ಚೆಲುವೆತ್ತು ರಾಟಿಸುವ ತದ್ಗೃಹದ ಮಧ್ಯ ವಿದ್ರುಮದ ಜಂತ್ರದ ಕಾಲ್ಗಳಿಂ (ನವಮೋ. ೧೪-೧೫) ; ಗಾಂಧಿಯುಗವು ಪ್ರಾರಂಭವಾದಂದಿನಿಂದ ಅಲ್ಲೊಂದು ಇಲ್ಲೊಂದು ಜಂತ್ರ (ರಾಟೆ)ಗಳು ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ (ನಾಣ್ನುಡಿ. ೪೧). ೪. ಬೊಂಬೆ. 'ಗಿಡಿಗಿಡಿಜಂತ್ರ' ಪರಾ. **ಜಂತರ :** ೧. ಅಂತ್ಯಕಾಲಕೆ ನೆನಸಿ ಅಂತಕನ ಎಡೆಯಾಗಿ ಎಂತು ಮರುಗಿದರೆ ಏನುಂಟು ಎಲೆ ಮನುಜ ಜಂತರದ ಇರಸು ಮುರಿದಂತೆ (ಕನ್ನಜಾ. ೨೭೮). **ಯಂತರ:** ೧. ಜೂಟವಳ ಸೂತ್ರದ ಯಂತರಗಳ ಬಿತ್ತರವನು ಕಂಡರಾಗ (ಕಂನವಿ. ೧೪-೨೭). [<ಸಂ. ಯಂತ್ರ]

ಜಂತ್ರಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕೀಲುಗೊಳಿಸು ; ಜೋಡಿಸು : ಸೇರಿಸು : ನಳಿನಭವನಂಭೋಜ ಬೆಳ್ಪಟ್ಟಮಂ ಜಂತ್ರಗೊಳಿಸಿ (ನಂದಿಮಾ. ೧೮-೨೭). [ಜಂತ್ರ + ಕೊಳ್$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಜಂತ್ರದೇವತೆ (ನಾ). ವಾದ್ಯದ ದೇವತೆ ; ಸಂಗೀತದೇವತೆ : ಜಾಣನ ಜಂತ್ರದೇವತೆಗಳೊ ನೂತನ ವಾಣಿಯರುಗಳೆಂತೆನಲು ಕ್ಷೋಣಿಗೆ ನಾನಾ ಬಗೆಯ ವಿದ್ಯೆಗಳ ಪ್ರವೀಣೆಯರೆಸೆದರೇವೇಳ್ವೆ (ಕಂನವಿ. ೨೪-೧೫). [ಜಂತ್ರ + ದೇವತೆ]

ಜಂತ್ರಬಿಜ್ಜೆ (ನಾ). ವಾದ್ಯವಿದ್ಯೆ : ಜಾಣಂ ವೀಣೆಯನೀ ಕುಮಾರ ಚಿಕದೇವಂ ಬಾಜಿಸುತ್ತಿರ್ಪನಂ ಪ್ರಾಣಂ ಬಂದುದು ಜಂತ್ರಬಿಜ್ಜೆಗೆ (ಚಿಕವಿ. ೪-೧೧೧). [ಜಂತ್ರ + ಬಿಜ್ಜೆ$_2$]

ಜಂತ್ರವಾಹ (ನಾ). (ಯುದ್ಧದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ) ಯಂತ್ರವನ್ನು ನಡೆಸತಕ್ಕವನಂ : ಕೋಟೆಯ ಜಂತ್ರವಾಹ ಹೊಲ್ಲಾಜಂಗೆ ಕಾರುಣ್ಯಂಗೆಯ್ದು ಜೀವಿತಮಾರ್ಗ್ಗದಿಂ ಶಾಸಾನವೃತ್ತಿಯಾಗಿ ಕೋಟೆಯ ಕಾಲ್ವಳ್ಳಿಗಳ . . . ಮೂಡಲು ಬಿಟ್ಟ ಎರೆ ಮ ೧೦ ಮನೆ ಮಾನ್ಯ (ಸಾಇಇ. VIII, ೩೭೦-೧೧; 1124). [<ಸಂ. ಯಂತ್ರವಾಹ]

ಜಂತ್ರಿ (ನಾ). ೧. ಕೋಷ್ಟಕ ; ಸಿದ್ಧಗಣಕ ; ಎಣಿಕೆಗಾಗಿ ಬಳಸುವ ಕೋಷ್ಟಕ (ರೈಸ್‌ಗೆ. II, ೫೫೦). ೨. (ಉಕ) ಕ್ರಮವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಪಟ್ಟಿ ; ತಪಶೀಲು ಪಟ್ಟಿ : ಗಿರಣಿಯ ಕೆಲಸವೆಂದರೆ ಒಂದು 'ಜಂತ್ರಿ' ಇದ್ದಂತೆ ಎಂದು ಗಟ್ಟಿಮಾಡಿಕೊಂಡನು (ಅಪವಾ. ೧೦೫). [←ಮರಾ. ಜಂತ್ರೀ]

ಜಂತ್ರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಯಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕಡೆ ; ಸಾಣೆ ಹಿಡಿದು ಮೆರುಗುಕೊಡು : ಅದರಾಗ್ರ ಒಸೆದು ಜಂತ್ರಿಸಿದ ಕಾರ್ಮಣಿಯ ಕೀಲಿಸಿದಂತೆ ಕುಚಚೂಚುಕಂ ಮೆರೆದವು (ನವಮೋ. ೨೩-೨೪). [ಜಂತ್ರ + – ಇಸು$_3$]

ಜಂಪ$_1$ 'ಜೊಂಪ$_1$' ನೋ.

ಜಂಪ$_2$ (ನಾ). ನೆಗೆತ; ಕುಪ್ಪಳಿಸುವಿಕೆ; ಹಾರುವಿಕೆ: ಝಕಾರಕ್ಕೆ ಜಕಾರಂ- ಝಂಪ – ಜಂಪ (ಶಮದ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ). [<ಸಂ. ಝಂಪ]

ಜಂಪತಿ (ನಾ). ಗಂಡಹೆಂಡಿರು ; ದಂಪತಿ : ಆ ಜಂಪತಿಗಗ್ರಸುತಂ ಭ್ರಾಜಿಷ್ಣು . . . ವಾವಣಾರ್ಯ್ಯನ್ನೆಗಟ್ಟಂ (ಎಇ. XII, ೨೮೦-೧೪೭; 1077); ಆ ಜಂಪತಿಗಳ ವದನಾಂಭೋಜಂಗಳನಾತ್ಮದೃಕ್ಸಹಸ್ರಭ್ರಮರೀರಾಜಿಗೆಡೆ ಮಾಡಿ ನೋಡಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೦೨-೧೧); ಕರುಣದಿಂದಪ್ಪ ಬಾರೆಂದು ಫಲುಬಿದರಾಗ ಜಂಪತಿಗಳು (ವೆಂಕಾರಾ. ೨-೨೩-೪೨). [ಸಂ. ಜಂಪತೀ]

ಜಂಪತಿವಕ್ಕಿ (ನಾ). ಜೋಡಿಹಕ್ಕಿ ; ಎಣೆವಕ್ಕಿ ; ಚಕ್ರವಾಕ : ಆ ವೇಳೆಯೊಳ್ ರಾಮರಾಜ್ಯದೊಳಿಂತನುಚಿತಮಾಗಿ ಅೞಂಗೆಟ್ಟುದೆಂದು ಬೆದಱಿ ತಾರೆಗಳ್ ದೆಸೆಗೆಟ್ಟುವು; ಚಂದ್ರಮಂ ಕಳೆಗೆಟ್ಟಂ; ಜಂಪತಿವಕ್ಕಿ ಕಂಗೆಟ್ಟುವು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨೭-೨೭). [ಜಂಪತಿ + ಪಕ್ಕಿ$_1$]

ಜಂಪರ್ 'ಜಂಪರು' ನೋ.

ಜಂಪರು, ಜಂಪರ್, ಝಂಪರು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುಪ್ಪಸ ; ರವಿಕೆ : ಗೋಡೆಯ ಮಗ್ಗುಲಿಗೆ ಹಿರಿಯ ಮಗಳು ಶಾಂತಳ ಲಂಗ, ಜಂಪರು (ಏಳಜೀ. ೧೭೦) ; ಹುಡುಗನ ಅಂಗಿಗೆ ಎರಡು ಜೋಬುಗಳನ್ನೂ ಹುಡುಗಿಯ ಜಂಪರಿಗೆ ಒಂದು ಜೋಬನ್ನೂ ಬರೆದೆ (ಶಾಲಿಮು. ೧೧೦). **ಜಂಪರ್ :** ಚಿಕ್ಕಹುಡುಗಿಯರಿಗೆ ಅವರ ತಾಯಿ, ಅಕ್ಕಂದಿರುಗಳು ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ ಲಂಗ ಉಡಿಸಿ, ಜಂಪರ್ ತೊಡಿಸಿ, ವಿಧವಿಧದ ಅಲಂಕಾರ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಮೂಲಾನ. ೧೨೩); ಅಪ್ಪಾ, ಹಬ್ಬಕ್ಕೆ ಸಂಗೆ ಒಂದು ಜಂಪರ್ (ನಾಡಿಗೇ. ೯೧). **ಝಂಪರು:** ನೀಲಿಬಣ್ಣದ 'ಶೇಟಿನ್' ಝಂಪರು ಟ್ರಂಕಿನ ಬಾಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕು ಒದ್ದಾಡುತ್ತಿತ್ತು (ಮುತ್ತೈದೆ. ೨೩); ಒಬ್ಬಳ ಪರಕಾರವಾದರೆ ಇನ್ನೊಬ್ಬಳ ಪೋಲಕ, ಮತ್ತೊಬ್ಬಳ ಝಂಪರು ಆದರೆ ಮಗದೊಬ್ಬಳ ಝಗಾ, ಹೀಗೆಲ್ಲರ ಕಡೆಯಿಂದ ಒಂದೊಂದು ಅರಿವೆಗಳನ್ನು ಇಸಿದುಕೊಂಡು (ಹೂಬಿಸಿ. ೨೨). [←ಇಂ. Jumper]

ಜಂಪಳ 'ಝಂಪಾಳ' ನೋ.

ಜಂಪಳವಿಡು (ಕ್ರಿ). ಮೇಲ್ಮುಸುಕು ಹಾಕು ; ಮುಚ್ಚು : ಆವರಿಸು : ಮಟ್ಟ ಮರಕತಶಿಲೆಯ ನೀಲದ ಬೆಟ್ಟದಿರವೆಂಬಂತೆ ಜಂಪಳವಿಟ್ಟು ಝಡಿದುದು ಕಾರ್ಮುಗಿಲು ಕತ್ತಲಿಸೆ ಕುಂಭಿನಿಯ (ತೊರರಾ. ೪-೬-೩). [ಜಂಪಳ (<ಝಂಪಾಳ) + ಇಡು$_1$]

ಜಂಪಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮಾತನಾಡು; ಜಲ್ಪಿಸು (?): ಜಂಪಿನ ಕಡ್ಡಿಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತ ಗಿಳಿ ಜಂಪಳಿಸುತ್ತಿರ್ದಿತ್ತು ತನ್ನ ತಾನು ಅಕ್ಕಟಾ ಅಕ್ಕಟಾ ಎಂದು ತನ್ನ ಪೂರ್ವಾಶ್ರಯದ ಅಕ್ಕನೆಂಬಾ ಅಕ್ಕನ ಕರೆಯಿತ್ತು (ಚನ್ನವ. ಕ. ೫೮೦-೧೨೮೭); "ತೂಕಡಿಸು" (ಚನ್ನವ. ಕ. ಕೋಶ). [<ಜಲ್ಪನ ? + – ಇಸು$_3$]

ಜಂಪಿಸು 'ಜೊಂಪಿಸು$_2$' ನೋ.

ಜಂಪು$_1$ 'ಜೊಂಪು$_1$' ನೋ.

ಜಂಪು$_2$ 'ಜೊಂಪ$_1$' ನೋ.

ಜಂಪು$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಿವಿಯ ಆಭರಣ : ತೂಗುವತಿ ಹೊನ್ನೋಲೆ ಮುತ್ತಿನಮೋಘ ಜಂಪಿನ ರತ್ನಬುಗಡಿಯ ನಾಗಹೆಡೆ ಮಾಣಿಕ್ಯ ಕೀಲಿತ ತಾಳಿ ಪದಕಗಳ (ಅಂಬಿಕಾ. ೪೪-೨೨). [←ತೆಲು. ಜಂಪು]

ಜಂಪು$_4$ (ನಾ). ಸೊಗಸು ; ವೈಭವ ; ರಮ್ಯತೆ ; ಮನೋಹರತೆ ; ಆಕರ್ಷಣೆ : ಈ ಜಗ್ಗು ಯಿಾ ನಿಗ್ಗು . . . ಯಿಾ ಜಂಪು ಯಿಾ ಯಿಂಪುವಿಾ ಹದುರು ಚದುರುಗಳು . . . ಆರಿಗಳವಡದು (ವೆಂಕಾರಾ. ೫-೯-೧೧). [?]

ಜಂಪು$_5$ (ನಾ). ೧. ಪಂಜರ : ಜಂಪಿನ ಕಡ್ಡಿಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತ ಗಿಳಿ (ಚನ್ನವ. ಕ. ೫೮೦-೧೨೮೭). ೨. ಬೋನು : ತಳಿದ ಸೂಸಲಿಗೆ ಬಂದಿಲಿ ಜಂಪಿನಲಿ ಬೀಳುವೊಲು (ಮೋಳಿಪು. ೫-೧೦). [?]

ಜಂಪೆ$_1$ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಾಳ ; ಐದು ಮಾತ್ರೆಗಳ ತಾಳ: ಬಳಿಕ ಧ್ರುವ . . . ಜಂಪೆ . . . ಏಕವೆಂಬ ಸಪ್ತತಾಳಭೇದಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೩೮); ಝಂಪೆ, ಜಂಪೆ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೪೩ ವೃತ್ತಿ); ಸೊಂಪಾಗಿರುವ ಜಂಪೇತಾಳದಿಂದ ದಂಪತಿಗಳ ಆಟವನಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ ವಿದೂಷಕನ ಹಾಸ್ಯ ರಸದಿಂದ ಆನಂದವನ್ನೈದಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೫೦೩-೦೩). [<ಸಂ. ಝಂಪಾ]

ಜಂಪೆ$_2$ (ನಾ). ಮನೆ ಅಥವಾ ನಿವಾಸದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಭಾಗ : ತಿವುರಿ ಗುಡಿ ಗೂಡಾರಂ ಝಂಪಾಳಿ ಚೌಕಿಗೆ ಜಂಪೆ ಮಂಡವಿಗೆ . . . ಮಾಡಿತ್ತು ಕಣ್ಗನುರಾಗಮಂ (ಅನಂಪು. ೧೩-೭೩). [?]

ಜಂಪೆ$_3$ (ನಾ). (?): ಜೊಳ್ಳುಮತಿಯ ಕೊಡುವ ಜಂಪೆ ಜಡದೈವ (ವಿಸಾಸು. ೫೮-೨). [?]

ಜಂಪೆತಾಳ (ನಾ). =ಜಂಪೆ$_1$: ಐದು ಮಾತ್ರೆಗೆ ಜಂಪೆತಾಳ (ಸಂಶೋಧ. ೧೨೦). [ಜಂಪೆ$_1$ + ತಾಳ$_1$ (=ತಾಲ)]

ಜಂಬ$_1$ 'ದಂಬ' ನೋ.

ಜಂಬ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುದುರೆ; ಮೈಯಲ್ಲಿ ಚುಕ್ಕೆಗಳಿರುವ ಕುದುರೆ: "ತುರಗವರ್ಣಂ ಬಿಳಿಯದಾಗೆ ಕರ್ಕನೆನಿಕ್ಕು . . . ನೀಲಂ ತುಂಬಿ ಬೆಬ್ಬುದೋಱಿರಲು ಜಂಬಂ" (ಮಂಗರಾ. ೮೧-೧೪): ಜನ್ನವಂ ನೀಲನನಳಗನಂ ತನ್ನಿ ಕತ್ತಳವಮೌಹಳಿಗನಂ ತನ್ನಿ ಜಂಬನನಾ ಕಯಿರನಂ ತನ್ನಿ (ಬಸಪು. ೫೯-೪೦). [?]

ಜಂಬ$_3$ (ನಾ). "ದಟ್ಟ" (ಗರತಿ. ಕೋಶ): ತಂದೆ ನನ ಹಡೆದಪ್ಪ ಉಂಡು ಹೊರೆಯಕ ಹೋಂಟ ಜಂಬ ಹಾಸೀದ ಜಮಖಾನಿ ನನ ಮನಿಯ ಗೊಂಬಿ ಬೀಸ್ಯಾವ ಸುಳಿಗಾಳಿ (ಗರತಿ. ೫೩). 'ಜಂಬುಳಿ' ಪರಾ. [?]

ಜಂಬಕೊಚ್ಚು (ಕ್ರಿ). ತನ್ನನ್ನು ತಾನು ಹೊಗಳಿಕೊಳ್ಳು; ಆಡಂಬರದ ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡು: ತಾನು ದಾರ್ಶನಿಕನೆಂದು ಆತ ಜಂಬಕೊಚ್ಚಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ (ಅಶ್ರಮ. ೬೭). [ಜಂಬ$_1$ (<ದಂಬ) + ಕೊಚ್ಚು$_1$]

ಜಂಬಗಾರ 'ಡಂಬಗಾರ' ನೋ.

ಜಂಬಗಿತ್ತಿ (ನಾ). ಜಂಬವುಳ್ಳವಳು; ಬಿಂಕಗಾತಿ: ಒಳ್ಳೆ ಜಂಬಗಿತ್ತಿ ಕಾಣತಿ ನೀನು (ಹೊಸಂಸಾ. ೧೪೬). [ಜಂಬ$_1$ (<ದಂಬ) + -ಗಿತ್ತಿ]

ಜಂಬರ, ಜಮರ (ನಾ). ಕೆಲಸ; ಉದ್ಯೋಗ: ಅತ್ತ ಮೇಲೆ ಕಣ್ಣು ತೆರೆವ ದೇವನೆಂಬ ತಂದೆಯಿನ್ನು ಮುಗಿಲಿನಾಚೆಯಿಂದ ಬರುವ ಜಂಭ ಜಂಬರಂಗಳಿಲ್ಲ (ನಾದಲೀ. ೬೧-೧೧): ಸೈನ್ಯದ ಸಿದ್ಧತೆಗಾಗಿ ಊರಲೆಲ್ಲ ದೊಡ್ಡ ಜಂಬರ ನಡೆದಿತ್ತು (ಯದುರಾ. ೧೦೩): ಅಣ್ಣಯ್ಯ ನಿನಗೆ ಬೇರೆ ಜಂಬರವಿಲ್ಲ (ಮರಮ. ೬೭): ಜಂಬರದವನಿಗೆ ತಂಬೂರವೋ (ಗಾದೆ). **ಜಮರ:** ನೇರವಾಗಿ ಮನೆ ಕಡೆಗೋ, ಅಡ್ಡ ಜಮರ ಏನಾದರೂ ಉಂಟೋ! (ರುದ್ರಮ. ೫೦). [**ದೇ.॥ ತುಳು.** ಜಂಬರ, ಜಂಬಾರ, ಜಂಬ್ರ]

ಜಂಬಾಲ, ಜಂಬಾಳ (ನಾ). ೧. ಕೆಸರು; ಬದಿ; ರಾಡಿ: ಬಾಲಕಂ ಧನುವ ಮಿಡಿಯಲ್ ಬೆದಱಿತವನಿ ಜಂಬಾಲವಾಯ್ತಂಬುಧಿ (ಜೈಬಪು. ೩೯-೩೮); ಧೂಳಿ ಮಸಗಲು ವಾರಿನಿಧಿ ಜಂಬಾಲಮಾಯ್ತು (ಅನಂರಾ. ೧-೧೪-೧೧): ಅಂಗದನ ಮಕುಟತಟವನಪ್ಪಳಿಸಲಂದೊಡೆದು ಬಿಸಿರಕುತ ಸುರಿದುದು ಧರಾತಳಮೆಲ್ಲ ಜಂಬಾಲಮಪ್ಪಂದದೆ (ವೆಂಕಾರಾ. ೬-೩೧-೨೧). ೨. ಹಾವಸೆ; ಪಾಚಿ: ಭೀಷ್ಮಾಕಲಿತಲಲಾಟೇಕ್ಷಣಶಿಖಾಪಟುತರೋಷ್ಮಾವಶೇಷ . . . ಜನ್ಮಾಂತರೋಪಚಿತ ವೃಜಿನಜಂಬಾಲಜಾಲಗ್ರೀಷ್ಮಾಗಮಾಭ (ಉದ್ಭದೇ. ೧-೩೧). **ಜಂಬಾಳ:** ೧. "ಜಂಬಾಳ ನಿಷದ್ವರ ಕರ್ದಮ ಶಾದ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೨೫-೨೦). ೨. ಜಳಮಾತ್ರಂ ಪುದಿದಿರ್ಪ ಪಲ್ವಲ ಮಹಾಜಂಬಾಳದೊಳ್ಕೇಸರಾವಳಿಯಗ್ರಂ ನಸುದೋಱದಂತೆ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೨-೩೫). [**ಸಂ.**]

ಜಂಬಾಲತೆ (ನಾ). ಕೆಸರಾಗುವಿಕೆ; ರಾಡಿ: ತರಳ ಸುಕುಮಾರನಂಗದ ಮಹಾಶೋಕದಿಂ ಧರಣಿಯೊಳ್ ಕೆಡೆದು ಪೊರಳುವ ಪರಿಯ ಕಂಬನಿಯ ನಿರದೆರೆದು ಜಂಬಾಲತೆಯನೆಸಗೆ ತಾರೆ ತಜ್ಜಳದಿ ಮುಳುಗಿರುವಳು (ವೆಂಕಾರಾ. ೪-೮-೨೫). [**ಸಂ.** ಜಂಬಾಲತಾ]

ಜಂಬಾಳ 'ಜಂಬಾಲ' ನೋ.

ಜಂಬಿ (ನಾ). ಬನ್ನಿಮರ; ಶಮೀ ವೃಕ್ಷ: "ಜಂಬಿ – ಶಮೀ" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೪). 'ಜಂಬಿಸಾರಿ' ಪರಾ.

[**ದೇ.॥ ತೆಲು.** ಜಂಬಿ, ಜಮ್ಮಿ. / **ಸಂ.** ಶಮೀ]

ಜಂಬಿಟ್ಟಗೆ, ಜಂಬಿಟ್ಟಿಕೆ, ಜಂಬಿಟ್ಟಿಗೆ, ಜಮ್ಮಿಟ್ಟಿಗೆ (ನಾ). ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಕೆಂಪುಮಣ್ಣಿನ ನೆಲದಿಂದ ಅಗೆದು ತೆಗೆಯುವ ಇಟ್ಟಿಗೆ: ಕಟ್ಟೆ ಕಟ್ಲ್ದು ಭಿತ್ತಿಯರೆ ಬಿರ್ದು [× × ×] ಸಡಿಲ್ದುದಿರ್ದ ಜಂಬಿಟ್ಟಗೆ ಕಂಬವೊಗರ್ಚಿಡಿಸಿ ನೆಟ್ಟನೆ ಬಿರ್ದಪುದು (ನಳಚಂ. ೫೩೫). **ಜಂಬಿಟ್ಟಿಕೆ:** ಶಿವಮೊಗ್ಗಾ ಮತ್ತು ಬೆಳಗಾಂವಿ ಜಿಲ್ಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಕಡೆ ಜಂಬಿಟ್ಟಿಕೆಯಿರುವ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಮಣ್ಣು ದೊರೆಯುತ್ತದೆ (ವ್ಯವಮ. ೫). **ಜಂಬಿಟ್ಟಿಗೆ:** ಅವನ ಮೊಣಕಾಲು ಮಂಡಿ ಮೊಣಕೈಗಳು ಹಾದಿಯ ಜಂಬಿಟ್ಟಿಗೆ ಕಲ್ಲಿಗೆ ತೀಡಿ ಗಾಯವಾಗಿ . . . ಅಳುತ್ತಿದ್ದನು (ಮಲೆಮ. ೪೯೯). **ಜಮ್ಮಿಟ್ಟಿಗೆ:** ಮಲೆನಾಡಿನಲ್ಲಿಯೂ ಕನ್ನಡಜಿಲ್ಲೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ದೊರೆಯುವ ಜಮ್ಮಿಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿ (Laterite) ಮಣ್ಣೂ ಕಬ್ಬಿಣವೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಬೆರೆದಿರುತ್ತವೆ (ಶಿಲ್ಪನಾ. ೨೭೮). [ಜಂಬು$_3$ + ಇಟ್ಟಿಗೆ$_1$]

ಜಂಬಿಟ್ಟಿಕೆ 'ಜಂಬಿಟ್ಟಗೆ' ನೋ.

ಜಂಬಿಟ್ಟಿಗೆ 'ಜಂಬಿಟ್ಟಗೆ' ನೋ.

ಜಂಬಿಯಾ (ನಾ). ಕಠಾರಿ; ಕಿರುಗತ್ತಿ: ಫಾತೀಮ ದಿವಾಣಖಾನೆಗೆ ಧುಮುಕಿ ಜಂಬಿಯಾ ಒಂದನ್ನು ಒರೆಯಿಂದ ಹಿರಿದುಕೊಂಡು ಬಂದು ಉಪ್ಪರಿಗೆಯ ಬಾಗಿಲಿಗೆ ನಿಂತಳು (ನೂರಜ. ೬೧).

[←**ಪಾರ.** ಜಂಬಿಯಾ; **ಮರಾ.** ಜಂಬಿಯಾ, ಜಂಬ್ಯಾ]

ಜಂಬಿಸಾರಿ (ನಾ). = ಜಂಬೂಸವಾರಿ ೧: ಧಾರಿಣೀಶ್ವರನರಮನೆ ಬಾಗಿಲಿಂ ಜಂಬಿಸಾರಿ ಮಂಟಪ ಪರಿಯಂತ ಮೇರೆಯಿಲ್ಲದ ರತ್ನತೋರಣ ಕುರುಜುಗಳ್ ಸೇರಿ ಕಟ್ಟಿದುವರ್ತಿಯಲ್ಲಿ (ಕಂನವಿ. ೨೨-೬೪). [ಜಂಬಿ + ಸಾರಿ$_1$]

ಜಂಬೀರ (ನಾ). ೧. ನಿಂಬೆಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು: "ಕರಣಃ, ಜಂಬೀರಃ—೨ ನಿಂಬೆ" (ಹಲಾಯು. ೩೨-೪೧); "ಜಂಬೀರಮೆನೆ ನಿಂಬೆ" (ಮಂಗರಾ. ೩೪-೧೦); ಏಳಾಲುಂಗಲವಂಗಭೂರ್ಜಲವಲೀನಾರಂಗ ಜಂಬೀರಹಿಂತಾಳಾನೋಕಹಸಂಕುಳಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೪೩): ಮಿಸುನಿಯ ವಣ್ಣತೆ ನಾನಾಬಗೆ ವಟಕ ಸುಭೈಷಜ್ಯಕೆ ನರರ ರಸನೆಯ ಸವಿಗೆ ನಾವೆಂದಾಗ ಫಲ ಸಹಿತೆಸೆವ ಜಂಬೀರಗಳಿಹುವು (ಕಂನವಿ. ೫-೮೪). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುವಾಸನೆಯ ಸಸ್ಯ; ಮರುಗ. [**ಸಂ.**]

ಜಂಬೀರಕ (ನಾ). = ಜಂಬೀರ ೧: ಕಂಕೆಲ್ಲಿ ಕಮ್ಮರನಾಮ್ರಂ ಬೆಳಲಿಂಗುಳಂ ಪನಸು ನಿಂಬಂ ಜಂಬು ಜಂಬೀರಕಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೧೦೪೦ ಶೂದ್ರಕ). [**ಸಂ.**]

ಜಂಬು$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜವುಗು ಸಸ್ಯ; ಜೊಂಡು. 'ಜಂಬುಹುಲ್ಲು' ಪರಾ.

[**ದೇ.॥ ತಮಿ.** ಚಮ್ಬು; **ತೆಲು.** ಜಂಬು, ಜಮ್ಮು]

ಜಂಬು$_2$ (ನಾ). ೧. ನೇರಳೆಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು: "ಜಂಬೂನಾಮಂ ನೇಱಿಲ್" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೪-೧೦); "ಜಂಬುವೆನೆ ನೇಱಿಲು" (ಮಂಗರಾ. ೩೫-೧೩): ಕಾರ್ತಸ್ವರಪ್ರಾಕಾರದಿಂದೊಳಗೆ ಅಶೋಕವಕುಳತಿಲಕ ಹಿಂತಾಲತಮಾಲಜಂಬುಜಂಬೀರಲವಂಗನಾರಂಗಾದ್ಯನೇಕಾನೋಕಹಾನೀಕ ಕಮನೀಯಮುಂ (ಅಜಿಪು. ೬-೨೦ ವ): ಕುರವಕ ಬಿಲ್ವ ಜಂಬು ಸುರದಾರು ನಮೇರು ತಮಾಲ ತಾಲಬಂಧುರ (ಶ್ರೀಮಹಾ. ೧-೪೭). ೨. ಸಪ್ತದ್ವೀಪಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. 'ಜಂಬುದ್ವೀಪ' ಪರಾ. [**ಸಂ.**]

ಜಂಬು$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೆಂಪು ಗಟ್ಟಿ ಮಣ್ಣು. 'ಜಂಬಿಟ್ಟಗೆ' ಪರಾ. [←**ಮರಾ.** ಜಾಂಬಾ]

ಜಂಬುಕ (ನಾ). ೧. ನರಿ: "ಶಿವೆ ಮೃಗಧೂರ್ತಂ . . . ಜಂಬುಕಂ ಸೃಗಾಲಂ ನರಿ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೦-೩): ಜಂಬುಕ ಶಂಭುಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಸೈವೆಱಗಪ್ಪುದೇ (ದೇದಾವ. ೪೬-೯೪): ನಾಳೆ ಹೆಣದೌತಣದಲುಣಬಡಿಸುವೆನು ಜಂಬುಕ ಕಾಕಸಂತತಿಗೆ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೫-೮): ಜಂಬುಕಂ ಜನಿಸುವುದೆ ಸಿಂಗದುದರದಲಿ (ಜೈಮಿಬಾ. ೧೬-೫೪). ೨. ವರುಣ, ೩. ನೇರಳೆಮರ. [**ಸಂ.**]

ಜಂಬುಕಾನ, ಜಂಖಾನ, ಜಂಬುಖಾನ, ಜಮಖಾನ, ಜಮಖಾನೆ$_1$ (ನಾ). ದಪ್ಪನೂಲಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಹಾಸು; ನೂಲುಗಂಬಳಿ: ಜಂಬುಕಾ[ಪಾಠಾಂ. ಖಾ]ನದ ಗದ್ದುಗೆಯೊಪ್ಪುವ ರತ್ನಕಂಬಲ ಮಲಗು ಮಂಚಗಳ . . . ಕಳುಹಿದನು (ರಾಮವಿ. ೬-೧೫): ಬಂದು ಕಾಣ್ಕೆಯನಿಕ್ಕಿ ಜಂಬುಕಾನದೊಳೋಜೆಯಿಂದ ಭದ್ರಾಸನಾದಿಗಳ ಮುಂದೆ ಪಾಗುಡವಿತ್ತು

ಕೈಮುಗಿದರು (ಭರತ. ೩೫-೩೯) ; ಬಂದ ದಿಬ್ಬಣಿಗರಿಗೆ ಚಂದದಿ ಚಪ್ಪರವೂ ಜಂಬುಕಾನವು ಸಕಲಾತಿಗಳಾಸಿ ಚಂದವ ನುಡಿಯೆ ಬಂದ ಬೀಗರು ಸಂಭ್ರಮದಿ ಬಂದು ಕುಳಿತಾರೆ (ಕಜಾಗೀ. ೮೮). **ಜಂಖಾನ:** ಸಾಲ್ ಹಿಪ್ಪೆಯಮರದ ನೆರಳಾಗೆ ಕೆಂಗಪ್ಪ ಸಣ್ಣ ಜಂಖಾನ ಕೊಡವ್ಹಾಸೊ ಜಾಣ (ನಾಪದ. ೩೭) : ಉಪ್ಪಾರದ್ಹೆಣ್ಣೆ ನೀ ತುರುಬು ನೆಟ್ಟಗೆ ಮಾಡು . . . ಜಾಡಿ ಜಂಖಾನ ಒದಹಾಸು (ಹಳ್ಳಿಯ. ೬೧). **ಜಂಬುಖಾನ:** ಕಾಗೆಯು ಪಟ್ಟೆ ಒಂದಕ್ಕಂ ವೀಸ ರತ್ನಗಂಬಳಿ ಜಂಬುಖಾನದ ಮಳವೆ ಒಂದಕ್ಕಂ ಹಾಗ ಓಲೆಯ ಮಳವೆ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೭೫-೯೦ ; 1382) ; ಮುಂದು ಗಡೆಯಲ್ಲಿರುವ ಜಂಬುಖಾನದ ಮೇಲೆ, ಸಂಕಣ್ಣ ಕುಳಿತಿದ್ದಾನೆ (ದೇವಮ. ೨೨). **ಜಮಖಾನ:** ತನ್ನ ಜಮಖಾನವು ಹರಿದಿರುವೆಡೆಯೊಳ್ ಕುಳಿತು ಕೊಳ್ವನು ಯಜಮಾನ (ಚಂದ್ರವೀ. ೧೫೩-೯) ; ಜಮಖಾನ ಹಾಸಿದ ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳ ಮೂಲಕ ಜಗಲಿ ದಾಟಿ ಮೆಟ್ಟಿಲಿಳಿದು ಬಂದಿದ್ದನು (ಪುನರು. ೨೪೭).; ನೆಲಕ್ಕೆ ಹಾಕಿದ್ದ ಜಮಖಾನದ ಒಂದು ಕಡೆ ತಿಂಡಿಗಳು ತುಂಬಿದ್ದ ಚಿಕ್ಕ ಬೆತ್ತದ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ (ರಂಗಕ. ೬೦). **ಜಮಖಾನೆ$_1$:** ಆ ಬಟ್ಟೆ ಬೇಗ ಕಳೆಯಲಿಕ್ಕೆ ಬಾರದಿದ್ದರೆ, ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಹೊರಳಾಡಬೇಕು ; ಇಲ್ಲವೆ ಜಮಖಾನೆಯನ್ನಾಗಲಿ ಕಂಬಳಿಯನ್ನಾಗಲಿ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಸುತ್ತಿ ಕೊಂಡು ಮೇಲಿಂದ ಗಸಗಸ ತಿಕ್ಕಬೇಕು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೬೧) ; ಒಂದು ಜಮಖಾನೆ ಒಂದು ಚಾದರನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಅಡಿಗೆಮನೆಯ ಕಡೆಗೆ ಹೊರಟಳು (ಕಮನ. ೫೭).

[←ಪಾರ. ಜಮ್‌ಖಾನಾಹ್ ; ಮರಾ. ಜಮ್‌ಖಾನ್, ಜಮ್‌ಖಾಣ್, ಜಮಖಾನಾ]

ಜಂಬುಕಿ (ನಾ). ೧. ಹೆಣ್ಣುನರಿ. ೨. (ಆಲಂ) ಉಪಾಯಗಾತಿ ; ತಂತ್ರಗಾತಿ : ಒಂದು ವೇಳೆ ಚಿಕ್ಕವರು ತಾತ್ಸಾರವಾಗಿದ್ದರೂ, ಮನೆಯಲ್ಲಿರುವ ವೃದ್ಧ ಜಂಬುಕಿಯರು ಅವರನ್ನು ಸುಮ್ಮನೇ ಬಿಟ್ಟಾರೆ ? (ಮುಸುಗ. ೪).

[ಸಂ. ಜಂಬುಕೀ]

ಜಂಬುಖಾನ 'ಜಂಬುಕಾನ' ನೋ.

ಜಂಬುದ್ವೀಪ (ನಾ). = ಜಂಬೂದ್ವೀಪ. [ಸಂ.]

ಜಂಬುನಾಯ್ಗ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು: ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಜಮ್ಬುನಾಯ್ಗಿರ್ ತೀಟ್ಟಿದೊಳ್ನೋನ್ತು ಮುಡಿಪ್ಪಿದರ್ (ಎಕ. II, ೧೮ ; ಸು. 700).

[ಜಂಬು ? + ನಾಯ್ಗ$_1$ (<ನಾಯಿಗ) + – ಇ$_2$]

ಜಂಬುನೇರಳೆ 'ಜಂಬುನೇಱಲೆ' ನೋ.

ಜಂಬುನೇರಿಲು 'ಜಂಬುನೇಱಲೆ' ನೋ.

ಜಂಬುನೇರಿಲೆ 'ಜಂಬುನೇಱಲೆ' ನೋ.

ಜಂಬುನೇಱಲೆ, ಜಂಬುನೇರಳೆ, ಜಂಬುನೇರಿಲು, ಜಂಬುನೇರಿಲೆ (ನಾ). ಉತ್ತಮಜಾತಿಯ ನೇರಳೆಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು ; **ಅರನೇರಳೆ :** ಅಂಬರಚರಿಯರ ತನುಗಂಪಿಗೆಱಗುವ ತುಂಬಿಯ ಬಳಗದಂದದಲಿ ಮುಂಬರಿದೆಸೆವ ಕಪ್ಪಿಡಿದ ಫಲಾಳಿಯಿಂ ಜಂಬುನೇಱಲೆ ಗಳೊಪ್ಪಿದುವು (ಕಂನವಿ. ೨-೪೪). **ಜಂಬುನೇರಳೆ :** ಜಂಬುನೇರಳೆ, ನೇರಳೆ (ಮೃಜಿಗಿ. ೭೩-೧೪೯೪). **ಜಂಬುನೇರಿಲು :** ಚಿಕ್ಕನೇರಿಲು ಜಂಬುನೇರಿಲು ಗಳರುಟಾಳ (ರುಕ್ಮಾಂಗ.೧೦-೩). **ಜಂಬುನೇರಿಲೆ:** ಕೊಕ್ಕನು ತೆರೆವುದು ಗಿಣಿಯದನುಣಲೆಂದು ಜಂಬುನೇರಿಲೆಯೆಂದು ನಂಬಿ (ಇಂಚಾಪ. ೧೭೪-೫೮).

[ಜಂಬು$_2$ + ನೇಱಲೆ$_1$(<ನೇಱಲ್)]

ಜಂಬುಮಣ್ಣು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೆಂಪುಮಣ್ಣು : "ರಸ್ತೆ, ಮೊ. ಗಳಿಗಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ, ಕಬ್ಬಿಣ ಸಂಯುಕ್ತ ಪದಾರ್ಥಗೂಡಿದ, ಪುಡಿಪುಡಿಯಾಗುವ ಕೆಂಪು ಜೇಡು ಮೇಲ್ಮಣ್ಣು ; ಜಂಬುಮಣ್ಣು" (Laterite. ಇಂಕನಿ). [ಜಂಬು$_3$ + ಮಣ್ಣು(<ಮಣ್)]

ಜಂಬುಮೀನು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೀನು : "ನಲಮೀನಃ, ಚಿಲಿಚಿಮಃ, ಹುಲ್ಲಿನೊಳು ತಿರುಗುವ ಮೀನಿನ ಹೆಸರುಗಳು–ಅಂದರೆ, ಜಂಬುಮೀನು, ಹುಲ್ಲುಮೀನು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೭೩).

[ಜಂಬು$_1$ + ಮೀನು$_2$ (<ಮೀನ್$_3$)]

ಜಂಬುರಿ (ನಾ). ಜಂಬುಹುಲ್ಲಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಹುರಿ,–ಹಗ್ಗ : ಎಮ್ಮೆ ಬಸವಣ್ಣನ ಕಾಲಿಗೆ ಜಂಬುರಿಯಂ ಹಾಕಿ (ಕಾಲಸಂ. ೧೩೮-೨).

[ಜಂಬು$_1$ + ಹುರಿ$_3$(<ಪುರಿ$_3$)]

ಜಂಬುವಾವಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಗ್ರಾಮದ ಹೆಸರು : ಯಸ್ಯಾಘಾಟನಾನಿ ಪೂರ್ವ್ವತೋ ಜಮ್ಬುವಾವಿಕಾಗ್ರಾಮ (ಇಆ. XII, ೧೬೦-೪೭; 812).

[?]

ಜಂಬುಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : "ಕಾಶಂ ಇಕ್ಷುಗಂಧಾ ಪೋಟಗಳಃ–ಇ ಜಂಬುಹುಲ್ಲು, ಗೊರೆಸುಹುಲ್ಲು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೧).

[ಜಂಬು$_1$ + ಹುಲ್ಲು(<ಪುಲ್)]

ಜಂಬುಳಿ (ನಾ). "ಹಾಸಿಗೆ" (ಕನ್ನಜಾ. ೨೦೦) : ಜಾಡಿ ಜಂಬುಳಿ ಹಾಸಿ ಬೆಳ್ಳಿಹರಿವಾಣವಿಟ್ಟು (ಕನ್ನಜಾ. ೩೩೪). [?]

ಜಂಬೂಘೃತ (ನಾ). ನೇರಳೆಮರದ ತೊಗಟೆಯ ನಾರಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧ: ಜಂಬೂಘೃತ–ನೇರಿಲ ಒಳನಾರಂ ೧ ಕೊಳಗದಷ್ಟು ನಾಗಳ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಚಾತುರ್ಭಾಗಾವಶೇಷವಾಗಿ ಕಾಸಿ . . . ಪಾಕವಂ ಮಾಡುವಾಗ (ಸಕವೈ. ೧೮೯). [ಸಂ.(ಜಂಬೂ + ಘೃತ)]

ಜಂಬೂದ್ರುಮ (ನಾ). ನೇರಳೆಮರ : ಜಂಬೂದ್ರುಮೋಪಲಕ್ಷಿತ ಜಂಬೂದ್ವೀಪದ ಮಂದರದ ಅಪರವಿದೇಹದ ಸೀತೋದಾನದಿಯ ಬಡಗಣ ತಡಿಯೊಳ್ (ಚಾವುಂಪು. ೧೨-೩೧), [ಸಂ.(ಜಂಬೂ + ದ್ರುಮ)]

ಜಂಬೂದ್ವೀಪ (ನಾ). ಪುರಾಣಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಜಂಬೂ, ಪ್ಲಕ್ಷ, ಶಾಲ್ಮಲೀ, ಕುಶ, ಕ್ರೌಂಚ, ಶಾಕ ಮತ್ತು ಪುಷ್ಕರ ಎಂಬ ಸಪ್ತದ್ವೀಪಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಭಾರತ ಹಾಗು ಅದರ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ಪ್ರದೇಶ : ಅತಿವೃತ್ತದೆ ರವಿಬಿಂಬಾಕೃತಿಯೋಜನ ಶತಸಹಸ್ರವಿಷ್ಕಂಭಂ ವಿಶ್ರುತ ಜಂಬೂವೃಕ್ಷ ಮಹಾಪ್ರತೀತಿಯಂ ನೆಗಟ್ದುದಿಳೆಗೆ ಜಂಬೂದ್ವೀಪಂ (ಆದಿಪು. ೧-೪೯); ನಾನಾ ದ್ವೀಪದೊಳಗ್ರಿಮಂ ನೆಗಟ್ದ ಜಂಬೂದ್ವೀಪಮ್ (ಸೌಇಇ. XX,೪೭-೧೨ ; 1074) : ಇರೆ ಜಂಬೂದ್ವೀಪಮಲ್ಲಿಂ ಪೊಱಗಿರೆ ಲವಣಾಂಭೋಧಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧-೯೧). [ಸಂ.(ಜಂಬೂ + ದ್ವೀಪ)]

ಜಂಬೂಫಲ, ಜಂಬೂಫಳ (ನಾ). ನೇರಳೆಹಣ್ಣು : ಮಾಕಂದಂ ಫಲಹೀನವಾದ ಪದದೊಳ್ ಜಂಬೂಫಲಾಸ್ವಾದನಸ್ವೀಕಾರೋತ್ಸವ ದಿಂದದಂ ಮಱೆದ ಕೀರ ಪ್ರೌಢಿಯಂ ಕಾಣ್ಬುದಲ್ತೆ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೮-೯೮). **ಜಂಬೂಫಳ:** ಜಳಜಂ ಬಾಳಂ ಜಂಬೂಫಳಮೆಂಬಿನಿತಱ ಕಷಾಯತೋಯ ಮನೆಱೆ ಬಂದೆಳಮಾವಿನ ಮೊದಲೊಳ್ ತತ್ಫಳಚಯಮಾವೋದ ಸುರಭಿಗಂಧಮನಾಳ್ಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೬-೨೭); ಕಂದಮೂಲಮಂ ನವಜಂಬೂಫಳಮಾಮ್ರಫಳಂ ಕದಳೀಫಳಂಗಳಂ ತೀವಿ ತಂದು ಮುಂದಿಳು ಪುತ್ತುಂ (ಗಿರಿಕ. ೯-೯೧). [ಸಂ. (ಜಂಬೂ + ಫಲ)]

ಜಂಬೂಫಳ 'ಜಂಬೂಫಲ' ನೋ.

ಜಂಬೂಮೊಡವೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೊಡವೆ; ಕೆಂಪು ಮೊಡವೆ (?) : ಸುಣ್ಣ, ಅರಿದಳ, ಆಲದ ಹಣ್ಣೆಲೆ . . . ಅರಿಸಿನ ಇವಂ ಸಮಾನಂಗೊಂಡು ಅರೆದು ಎಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ಪೂಸಲು ಬಂಗು, ಜಂಬೂಮೊಡವೆ ಇವೆಲ್ಲಾ ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿವೈವಿ. ೧೩೦). [ಜಂಬು$_3$ + ಮೊಡವೆ]

ಜಂಬೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಇದಕ್ಕೆ ಸಕ್ಕಿ ಜಮ್ಬೂರ ಪೆರ್ಮ್ಮಾಡಿಗಾವುಣ್ಡನು ಬಾಗೆಯೂರ ಕಮ್ಮಾಱಗಾವುಣ್ಡನು (ಎಕ. V, ಚನ್ನರಾ. ೨೫೧-೧೨ ; ಸು. 925). [? + ಊರ್]

ಜಂಬೂರಿ (ನಾ).=ಜಂಬುಮಣ್ಣು : ಬೆಳಗಾವಿ, ಕಾರವಾರ, ಮಂಗಳೂರು ಮುಂತಾದ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಜಂಬೂರೀ ಇಟ್ಟಂಗಿಗಳ ಮನೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವರು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೨೫೦). [<ಜಂಬು₃]

ಜಂಬೂವಿಟಪ (ನಾ). = ಜಂಬೂದ್ರುಮ : ತೋರ್ಪ ತೊಂಗಲೆ ಜಂಬೂವಿಟಪಪ್ರಹಾರರುಚಿಯಂ ವಕ್ತ್ರಾರುಣಂ ಸಂಜೆಯಂ ಗೆಲೆ ಪೋಲ್ವತ್ತು (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೫೨೫ ಕೊರ್ರಕ). [ಸಂ. (ಜಂಬೂ + ವಿಟಪ)]

ಜಂಬೂಸವಾರಿ(ನಾ). ೧. ಬನ್ನಿಮರಕ್ಕೆ ಆನೆಯ ಮೇಲೆ ಹೊರಡುತ್ತಿದ್ದ ಮೆರವಣಿಗೆ. Pಮೈಸೂರುದೇಶದ ಅರಸರು ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕವಾಗಿ ನಾಡಹಬ್ಬದ ಉತ್ಸವದ ಅಂಗವಾಗಿ ಆನೆಯ ಮೇಲೆ ಬನ್ನಿಮರಕ್ಕೆ ಹೊರಡುತ್ತಿದ್ದ ಮೆರವಣಿಗೆ: ನಾನೊಬ್ಬನೇ ಜಂಬೂಸವಾರಿಗೆ ಹೊರಡುವುದೇ ಸರಿ ಎಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಿದೆ (ವೃದ್ಧವಿ. ೯೨). ೨. ಮೆರವಣಿಗೆ: ಭರತನು ರಾಮಪಾದುಕೆಯನ್ನು ತಲೆಯ ಮೇಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಜಂಬೂಸವಾರಿ ಹೊರಟನು (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೦೩೬). [ಜಂಬೂ₀ (P ←ಇಂ. Jumbo) + ಸವಾರಿ]

ಜಂಬೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧಾನ್ಯ: ವಿರೋಧಿಸಂವತ್ಸರದಲು ಹೆಚ್ಚಿದ ಜಂಬೆಯಿಂದ ವಿಶ್ವನಾಥಪುರದ ಸ್ವಾಸ್ತಿಯಿಂದ ಬಿಜ ಖ ೧೦ಕೆ ಭತ (ಮ್ಯಾಆರಿ. ೦೯೪೩, ೪೪-೩೫; 1711). [?]

ಜಂಭ₁ 'ದಂಬ' ನೋ.

ಜಂಭ₂ (ನಾ). ೧. ನಿಂಬೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು ; "ಜಂಬೀರಃ, ದಂತಶಠಃ, ಜಂಭಃ, ಜಂಭೀರಃ, ಜಂಭಲಃ ೫ ನಿಂಬೇಗಿಡದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೦೩); ಪೊಂಗುಂತಿಹ ಕ್ರಮುಕಾಮಳ ಬಿಲ್ವ ಜಂಭ ನಾರಂಗ ಫಲ (ಬಿಬಪು. ೧೦-೨೦). ೨. ದವಡೆ. ೩. ಬಾಯಿ. ೪. ಹಲ್ಲು ; ದಂತ ; ಕೋರೆ. ೫. ಬಾಯಿಂದ ಕಚ್ಚುವುದು; ತಿನ್ನುವುದು. ೬. ಇಂದ್ರನಿಂದ ಹತನಾದ ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಹೆಸರು : ತಾರಕನ ಕೈಟಭನ ಮಹಿಷನ ವೀರಜಂಭನ ಕಾಲನೇಮಿಯ ತಾರಕಾಕ್ಷನ . . . ಜಜ್ಝಾರತನವಿವನೊಬ್ಬನಲಿ (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ೧೬-೩೭) ; ಬರಹೇಳ್ ನಿಕುಂಭನಂ ಶುಂಭನಂ ಜಂಭನಂ ಬರಹೇಳ್ ಸಶಬಲನಂ ಪ್ರಬಲನಂ (ಜಬಪು. ೪೭-೨೦). [ಸಂ.]

ಜಂಭದ್ವಿಷ್ಟ (ನಾ).= ಜಂಭದ್ವೇಷಿ: "ಸುತ್ರಾಮಾಖ್ಯಂ . . . ಪಾಕನಮುಚಿ ಜಂಭದ್ವಿಷ್ಟಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೬-೩೪). [ಸಂ.]

ಜಂಭದ್ವೇಷಿ (ನಾ). ಜಂಭ ಎಂಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಶತ್ರು ; ಇಂದ್ರ : ದೋಷಿ ಬಂದನೆನುತ್ತ ಜಂಭದ್ವೇಷಿಯಂ ಬೆನ್ನಟ್ಟಿ ಕರವಂ ರೋಷದಿಂ ಕಡಿದಮರ ಜನನಿಯ ಗೋಣಮಂ ಕೊಯ್ದು (ಬಸಪು. ೫೪-೫೨). [ಸಂ. ಜಂಭದ್ವೇಷಿನ್]

ಜಂಭರಿಪು (ನಾ). = ಜಂಭದ್ವೇಷಿ : "ಗಿರಿನಮುಚಿಬಲವೃತ್ರಜಂಭರಿಪುವೆನೆ . . . ಶಚೀಪಾಲನೆಂದರೆ ಶಕ್ರನಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೦೨-೨).

[ಜಂಭ₂ + ರಿಪು]

ಜಂಭರಿಪುನಾಥ (ನಾ). ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಪ್ರಭು; ಶಿವ: ಜಯ ಜನಾರ್ದನವಂದ್ಯ . . . ಜಯ ಜಂಭರಿಪುನಾಥ (ಹರಿಕಾ. ೧೦-೪೦). [ಜಂಭರಿಪು + ನಾಥ]

ಜಂಭಲ (ನಾ). = ಜಂಬೀರ ೧ : ತಿಲಕಾಶೋಕ ರಸಾಲ ಸಾಲವಕುಳಾಶ್ವತ್ಥಾರ್ಜುನಪುಷ್ಪಜಂಭಲ ಜಂಬೂಬದರಿ ತಮಾಲ ಕದಳಿ ಬಂಧೂಕ . . . ಕಣ್ಗೊಪ್ಪಿತು (ವಂಕಮ. ೩-೫). [ಸಂ.]

ಜಂಭಾರಿ(ನಾ).=ಜಂಭದ್ವೇಷಿ: ಜಂಭಾರಿ ವಿಕೃತಮಾಡುವ ರಂಭಾನಟಿಯಂತೆ ಲಾಸ್ಯದೊಳ್ ತಾಂಡವಮುಜ್ಜ್ರಂಭಿಸೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೬೪); ಆರು ಕೊಟ್ಟರು ಶರವನಿದ ಮದನಾರಿಯೋ ನಿಮ್ಮಯ್ಯನಹ ಜಂಭಾರಿಯೋ (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ೧೪-೦೫). [ಜಂಭ₂ + ಅರಿ₂]

ಜಂಭೀರ (ನಾ). ೧. ನಿಂಬೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು : ಜಂಬೀರಃ . . . ಜಂಭೀರಃ, ಜಂಭಲಃ ೫ ನಿಂಬೇಗಿಡದ ಹೆಸರುಗಳು " (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೦೩). ೨. ಮರುಗ ; ಮರುಂವಕ. [ಸಂ.]

ಜಂಭೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ತೇಗ, ನಂದಿ, ಹೆಬ್ಬಲಸು, ಬಲಿಗೆ, ದೂಪ, ಜಂಭೆ . . . ಮುಂತಾದ ಗಗನ ಚುಂಬಿತ ವೃಕ್ಷಗಳು (ಪಂಜಪಂ. ೨). [?]

ಜಕಂ 'ಜಖಂ' ನೋ.

ಜಕಜಕನೆ (ಅ). ಗಾಬರಿಯೊಡನೆ; ಹೆದರಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿ : ಪ್ರಜೆಯು ಜಕಜಕನೆ ಜರದು ಗಜಬಜೆಯಾಗೆ (ಗುರುಚಾ. ೧೩-೯೮).

[ಜಕಜಕ₀ + – ಅನೆ₁]

ಜಕಣೆ 'ಜಕ್ಕಿಣೆ' ನೋ.

ಜಕಮಿ 'ಜಖಂ' ನೋ.

ಜಕಾತಿ, ಜಕ್ಕಾತಿ (ನಾ). ೧. ಸರಕುಗಳಿಗೆ ಉಕ್ಕಡದ ಬಳಿ ಕೊಡುವ ತೆರಿಗೆ ; ಸುಂಕ : ಸರಕಾರದವರು ಉಪ್ಪಿನ ಜಕಾತಿ ಕೂಡ್ರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಈಗ ಸ್ವಲ್ಪ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಉಪ್ಪು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ (ಕಭಾಗ. ೨೮) ; ನಮ್ಮಲ್ಲಿಯ 'ಜಕಾತಿ' ಹೈದರಾಬಾದ ನಿಜಾಮಶಾಹಿಯಲ್ಲಿ 'ಕರೋಡಗಿರಿ' ಯಾಗುತ್ತದೆ (ಭಾಷಾಶಾ. ೦೨). ೨. "ಸುಂಕದ ಕಟ್ಟೆ"(ಜಾನಕೋ. ೫೮). **ಜಕ್ಕಾತಿ:** ೨. ಹಕ್ಕಿ ಹಾರಿದರೆ ಬೆದರ್ಯಾವ ನಗರದ ಜಕ್ಕಾತಿ ಮೀರಿ ಬರತಾವ (ಹಳ್ಳಿಯ. ೦೦೯)

[←ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜಕಾತ್]

ಜಕಾತಿಕಟ್ಟೆ (ನಾ). ಸುಂಕದ ಕಟ್ಟೆ ; ತೆರಿಗೆ ವಸೂಲಿಯ ಉಕ್ಕಡ : ಜಕಾತಿಕಟ್ಟೆಯವರಿಗೆ ಸಿಗುವದೆಂದರೆ ಒಂದೇ–ಜಕಾತಿ ತಪ್ಪಿಸಿ ಮಾಲು ಸಾಗಿಸುವವರಿಂದ ಸಿಗುವ ಲಂಚ (ಪಾತರ. ೦೪೩). [ಜಕಾತಿ + ಕಟ್ಟೆ₁]

ಜಕಾರ (ನಾ). = ಜ ೧ : ಚಕಾರಕ್ಕೆ ಜಕಾರಂ–ಕಾಚ–ಗಾಜು (ಶಮದ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ). [ಸಂ.]

ಜಕೀರ, ಜಕೀರಿ, ಜಕೇರ, ಜಖೀರು (ನಾ). ದಾಸ್ತಾನು ; ಸಂಗ್ರಹ : ಸಾರಿವೆ ವರಮನೆಯಾಳ್ಕೆಯ ದೊಡ್ಡ ಜಕೀರಗೆಂದು ಸರ್ವರಿಗಾ ರಾಯನರಮನೆವಾರಕದೊಳಗುತ್ತಮರೆನಿಸುವೊಬ್ಬೊಬ್ಬ ಮರಾಳನಿತ್ತಂತೆ (ಭಕ್ತಿಸ. II, ೦೦-೦). **ಜಕೀರಿ :** ಬಿದುರೂರ ಪರಿಸ್ಸರಣವಂ ವೇಡೈಸಿ ಜಕೀರಿ ರಸ್ತು ಮುಸ್ಸೈದೆಗಳೊಳಪೊಗದಂತು ಕಂಡಿ ಕಣಿವೆ ಪಥಂಗಳಂ ಕಟ್ಟಿ (ಕೆಳನೃ. ೫-೪೪). **ಜಕೇರ:** ಎರಡನೇದು,. ಅರಮನೆ ಜಕೇರವಂತು ಕಂಡು ಇದೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೩೭). **ಜಖೀರು :** ಚಿತ್ರದುರ್ಗದ ಪೂರ್ವದ ದೊರೆಗಳು ತಯಾರ್ಮಾಡಿಸಿ ಹಾಕಿರುವ ಮದ್ದುಗುಂಡು ತೋಪುಖಾನೆ ಬಾಣ ಮುಂತಾದರ ಜಖೀರು ಬಹಳವಾಗಿದೆ (ಚಿತ್ರಪಾ. ೭೩).

[←ಮರಾ. ಜಕೀರ್ ; ಅರ. ಪಾರ. ಜಖೀರಾ]

ಜಕೀರಿ 'ಜಕೀರ' ನೋ.

ಜಕೇರ 'ಜಕೀರ' ನೋ.

ಜಕ್ಕ₁ 'ಚಕ್ಕ₁' ನೋ.

ಜಕ್ಕ₂ (ನಾ). ೧. ಕುಬೇರನ ಪ್ರಜೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ; ಯಕ್ಷ : ಕುಬೇರನಿಂ ಕಪ್ಪಂಗೊಂಡು ಪೊನ್ನಂ ಜಕ್ಕರಕ್ಕೆಯಿಂ ಪೊತ್ತು ಬರೆ ತಡೆಯದಿಂದ್ರಪ್ರಸ್ಥಪುರಕ್ಕೆ ಬಂದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೩೨ ವ); ಜಕ್ಕರ್ ಪೂಜಿಸಿ ಪೋದ ಬಟಿಕ್ಕಂಗದ ನೇಱ ಬಾರಿಸುತ್ತಂಕುಶದಿಂ ದಿಕ್ಕರಿಯನಧಃಕರಿಸುವ ತಕ್ಕಿನ ಕಿಷ್ಕಿಂಧಮೆಂಬ ನಿಜವಾರಣಮಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೪-೯೫). ೨. ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಅನಿತುಯೊಳ್ಗುಣಮುಮಱಿವು ಧರ್ಮ್ಮಮುಂ ಜಕ್ಕ ನಿನಗಲ್ಲದಿಲ್ಲ ಭುವನದೊಳ್ (ಎಕ. VIII, ನಗರ. ೬೨-೨ : ಸು. 800) ; ಅವರ ಮಗನ ಮಗಂ ಜಕ್ಕ ಪೆಣ್ಡಿರುಡೆಯುಟ್ಟುವ ಪುಯ್ಯಲುಂ ತುಱುಯ್ಯಲುವ ಕೇಳ್ದು ತಾಗಿ ಕಾದಿ (ಎಕ. XII, ಶಿರಾ. ೪೬-೩ : ಸು. 1000). ೩. (ಆಲಂ) ನವೆಯುತ್ತಿರುವವನು; ಕ್ಷೀಣದೇಹದವನು; ಸೊರಗಿ ಹೋಗುತ್ತಿರುವವನು: ದಿನ ಹೋದ ಹಾಗೆಲ್ಲ ಜಕ್ಕನಾಗುತ್ತಿ. ಉಂಡದ್ದೆಲ್ಲಾ ಎಲ್ಲಿ ಹೋಗುತ್ತದೆ? (ರೂಢಿ). [<ಪ್ರಾ. ಜಕ್ಖ / ಸಂ. ಯಕ್ಷ]

ಜಕ್ಕಂಜಱಿ (ಕ್ರಿ). ಅತಿಯಾಗಿ ನಿಂದಿಸು ; ನಿರ್ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯವಾಗಿ ಜರಿ,- ಹೀಯಾಳಿಸು: ಈ ಪೆರ್ಮೆಗೆ ನೋಂತಳೀ ಹರೆಯಮಿಾ ಪಡಪೀ ಸೊಬಗೀ ವಿಳಾಸಮೇಂ ಕಾರ್ಮುಗಿಲ್‌ಯೊಳ್ ಬಸಂತನಿವಳಂಗಡೊಳ್ ನೆಲೆಗೊಂಡು ದಕ್ಕುಮೇಂ ಅಂತು ಜಕ್ಕಂಜಱಿವ ಕಜ್ಜಮಂ ಕೇಳ್ದು (ಅನಂಪು. ೮-೧೯ ವ).

[ಜಕ್ಕನೆ$_0$ + ಜಱಿ$_1$ (<ಜಱಿ)]

ಜಕ್ಕಂದೊಳ 'ಜಕ್ಕಂದೊಟಲಿ' ನೋ.

ಜಕ್ಕಂದೊಳಲಿ 'ಜಕ್ಕಂದೊಟಲಿ' ನೋ.

ಜಕ್ಕಂದೊಳಲಿದೇರ 'ಜಕ್ಕಂದೊಟಲಿದೇರ' ನೋ.

ಜಕ್ಕಂದೊಟ (ನಾ). ಚಕ್ರಾಕಾರವಾಗಿ ಸುತ್ತುವ ಉಯ್ಯಾಲೆ ; ಗಿರಕಾಲೆ : ಸುಱಿಗಾಳಿಯ ತೂಲದಂತೆ ಜಕ್ಕಂದೊಟದಂತೆ ಊಟಣದ ಗುಂಡಿಗೆಯಂತೆ ಕುಳಾಳಚಕ್ರದಂತಿಂದುವರಂ ತೊಟಲ್ವರುತುಮಿರ್ದುದೆ ಸಾಲದೆ ಕರ್ಮಯೋಗದಿಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೩-೯೦); ದೇವಕಾಂತೆಯರಲ್ಲಾಡದೆ ಸಂದ ಸೆಳ್ಳುಗುರ ಸೂಚೀನರ್ತನಂ ಬಾಹುಶೋಭೆಯು ಜಕ್ಕಂದೊಟ ವಂಶಮಂಡಲದ ಲಾಸ್ಯಂ ತನ್ನ ಮೆಯ್ಯುದ್ದಮಂ (ಅನಂಪು. ೫-೯೭).

[<ಸಂ. ಚಕ್ರಾಂದೋಲ]

ಜಕ್ಕಂದೊಟಲಿ, ಜಕ್ಕಂದೊಳ, ಜಕ್ಕಂದೊಳಲಿ, ಜಕ್ಕಂದೋಟ (ನಾ). ಕೋಣ ; ಮಹಿಷ : ಜವನೇಱಿದೊಂದು ಜಕ್ಕಂದೊಟಲಿಯಂತೆ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದೇಱಿದಿಭಂ ಚಲದಂಕರಾಮನಾ (ಕಮದ. ೧೭೨ ಪ್ರಯೋ); ಏಂ ಮಲೆಪ್ಪೆ ಜಕ್ಕಂದೊಟಲಿಯೊ (ಚಕವಿ. ೬-೨೭೪); ಜವಹುರದ ಜಕ್ಕಂದೊಟಲಿಯಿಂ ಗೆಲೆವರ್ಪ ಕಾಟಿಕ್ಕೋಣವಳಗದಿಂದೆಯುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩-೨೫). **ಜಕ್ಕಂದೊಳ :** ಜವನೇಱಿದೊಂದು ಜಕ್ಕಂದೊಳದಂತೆ ಸೇವುಣಭರಟ್ಟನ ವೀರವಿಳಾಸಸಿಂಧುರಂ (ಎಕ. VI, ತರೀಕೆ. ೪೫-೪೭; 1196). **ಜಕ್ಕಂದೊಳಲಿ:** ಜವನ ಜಕ್ಕಂದೊಳಲಿಯಂತೆ ಮಾರಿಯ ಮುಸಕದಂತೆ ಪಸರಿಸಿ ನಿಂದ ರಥಿಕಪ್ರತಾನದೊಳಂ (ಗಿರಿಕ. ೬-೫೫ ವ); ಜವನ ಜಕ್ಕಂದೊಳಲಿಯಂತಿರ್ದ ಗಜಸಮಾಜದಿಂ (ಹ ಮಿ್ಾ ರ. ೩-೩೩ವ) : ಕಾರ್ಮುಡುವಣ್ಣ ಜಕ್ಕಂದೊಳಲಿಯ ತಾ ನನ್ನಿಯಿಂದೇರುತ್ತ (ಅರ್ಜಾವಿ. ೮-೧೮). **ಜಕ್ಕಂದೋಟ:** ಜವನ ಜಕ್ಕಂದೋಟದೊಡ್ಡೈದೆ ಮುಮ್ಮುಟಿ ಯುಪ್ಪಂತಿದಿರೇಱಿ ತಳ್ತುವು ರಥಾನೀಕಂ ರಥಾನೀಕದೊಳ್ (ಅನಂಪು.೧೪-೫). [?]

ಜಕ್ಕಂದೊಟಲಿದೇರ, ಜಕ್ಕಂದೊಳಲಿದೇರ(ನಾ). ಕೋಣವನ್ನು ವಾಹನ ವಾಗುಳ್ಳವನು ; ಯಮ : "ಜಕ್ಕಂದೊಟಲಿದೇರನೆನೆ ಯಮನಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೩೭). **ಜಕ್ಕಂದೊಳಲಿದೇರ :** ಈಯೊಡಲ್ದಿಟದೆ ಜಕ್ಕಂದೊಳಲಿ ದೇರನಾಲಯವು (ಸಿದ್ಧೇಪು. ೫-೨೮). [ಜಕ್ಕಂದೊಟಲಿ+ತೇರ್$_2$+ – ಅ$_7$]

ಜಕ್ಕಂದೋಟ 'ಜಕ್ಕಂದೊಟಲಿ' ನೋ.

ಜಕ್ಕಜವ್ವನ (ನಾ). ಪೂರ್ಣ ಯೌವನ ; ತುಂಬು ಯೌವನ : ಅವರೊಳೊರ್ವಳ್ ಜಕ್ಕಜವ್ವನದ ಚೆಲ್ಲಗಾರ್ತಿ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೦-೧೪) : ಮತ್ತಮೊಂದೆಡೆಯೊಳೊರ್ವಳ್ ಜಕ್ಕಜವ್ವನದ ಚೆಲ್ಲಗಾರ್ತಿ (ಚಂದ್ರಛ್ಳ. ೧೪-೧೪೨ ವ). [<ಜಕ್ಕನೆ + ಜವ್ವನ]

ಜಕ್ಕಡಿ, ಚಕ್ಕಡಿ$_1$, ಜಕ್ಕುಡಿ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೃತ್ಯ : ಜಕ್ಕಡಿ ಚಿಂದು ಮೊದಲಾದ ಠಾಯುವು (ರೇವಣ. ೩೦-೩೮) : ಅದಿರ್ದು ಜಕ್ಕಡಿಯ ಕೊಂಡರು ಜನಸ್ತುತಿಗ್ಯೆದರು (ಭರತ. ೧೨-೧೦೫); ಅನುಗೊಳಿಸಿ ಚಿಂದು ಜಕ್ಕಡಿ ಕೋಲಚಾರಿಗಳ್ . . . ಉಳ್ಳನಿತು ಭೇದಂಗಳಿಂ ನರ್ತಿಸುವ ನೃತ್ಯದಬಲಾಜನಂ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ಜಬಪು. ೨-೨೯). **ಚಕ್ಕಡಿ$_1$:** ಉರುಪ ನೇರಗಳ ಚಕ್ಕಡಿ ಚಿಂತು ಮೊದಲಾದ ಪರಿಪರಿ ನಾಟ್ಯದೋಱಿದನು (ಭರತ. ೭೪-೯೧). **ಜಕ್ಕುಡಿ :** ಗುಡಿಗುಡಿಗಳ ನರ್ತನಗಾತಿಯರೊಳು ಪೆರ್ಬಡಿಸುವ ಗೀತಶಬ್ದಗಳ ವಡಿತಪ್ಪದೆ ಕೋಲಚಾರಿಗಳಿಂದ ಜಕ್ಕುಡಿ ಮೆಱೆದುವು ದೇವಾಲಯದಿ (ಮೋಹತ. ೧೮-೭). [<ಸಂ. ಜಕ್ಕರೀ]

ಜಕ್ಕಣಿ 'ಜಕ್ಕಿಣಿ' ನೋ.

ಜಕ್ಕಣಿತಾಳ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಾಳ : ರಾಗ ಮಧ್ಯಮಾವತಿ,-ಜಕ್ಕಣಿತಾಳ (ಪ್ರಸಭಾ. ೬೦)

[ಜಕ್ಕಣಿ$_0$ (<ಜಕ್ಕಡಿ) + ತಾಳ$_1$ (= ತಾಲ)]

ಜಕ್ಕನೆ (ಅ). ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ: ಕೊಳಗೊಳಂಗಳೊಳ್ ತೊಟಲ್ದು ಬಟಲ್ದು ಬೆಂಡಾಗಿ ಬಿಟ್ಟು ಜಕ್ಕನೆ ಜಱಿವ ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿಗಳ (ಲೀಲಾವ. ೩-೨೦).

[? + – ಅನೆ$_1$]

ಜಕ್ಕಬ್ಬೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ಜಕ್ಕಬ್ಬೆ ತಂಗೆ ಜಾಬೆ ಕಲ್ಲ ನಿಱಿಸಿದಳ್ (ಎಕ. II, ೪೫೭-೭ ; 972). [ಜಕ್ಕ$_2$ + ಅಬ್ಬೆ$_1$]

ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿ 'ಚಕ್ಕವಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಜಕ್ಕಸರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಂಠಾಭರಣ : ಆ ಜಕ್ಕಸರಂ ನಿನ್ನರಸಿಗೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩೮-೧೮) ; ಆ ಯೆಕ್ಕಸರಂ ತರಳಿಕೆಗೆ ಜಕ್ಕಸರಮಿಾ ಹರಿಣಿಕೆಗೀ ಪಿಂಡುಗಂಕಣಂ ನಿನಗಾಯ್ತೌ (ಚಂದ್ರಛ್ಳ. ೫-೮೯) [ಜಕ್ಕ ? + ಸರ$_6$]

ಜಕ್ಕಾತಿ 'ಜಕಾತಿ' ನೋ.

ಜಕ್ಕಿ (ನಾ). ಯಕ್ಷಸ್ತ್ರೀ ; ಯಕ್ಷಿ : "ಕನ್ನಿಕೆಯರು ಜಲಾಶ್ರಿತೆಯರೆನಲ್ಕೆ ಜಕ್ಕಿಯರೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೫-೧೫) ; ಜಕ್ಕಿಯರೂಟವೆ ಕೂಟದೇಟ್ಗೆಯೊಳ್ ಸುರುಕೆನಬಾರದೆಂಬ ಬೆಲೆವೆಣ್ಗಳ ಕೂಟಮನಿಕ್ಕು ಕಿಚ್ಚಿನೊಳ್ (ಅನಂಪು. ೮-೫೭) ; ಶರೀರಿಯಿಂ ನೆಮ್ಮಿದ ಕುತ್ತಮೊತ್ತಿದೊಡೆ ಗಾಳಿ ಗರಂ ನೆಲಮುಕ್ಕಿ ಜಕ್ಕಿಯುರ್ಬೊಮ್ಮಯನೆಂದು ಜೀವಪಥೆಗೆಯ್ದೊಡೆ (ಶಾಸ್ತ್ರಟೀ. ೨೪-೩); ಶಿರಸ್ಸರಸೀಜದಿಂದೆಯಂ ಜಾನಿಸದಾಗಳಾಂ ಜಲದ ಜಕ್ಕಿಯರ್ಗೇಱಿಸಿದೆಂ ನಿರಂತರಂ (ದಶಕು. ೧೩-೫೦) ; ಜಕ್ಕಿಯ ತೆರೆಯ ತೆಱೆದು ಮ್ಯಯ ತೋರ್ಪಾಗ ಚಿಕ್ಕಮಾತೇಕೆಂದಳಾಕೆ (ಭರತ. ೪೨-೧೭). [<ಸಂ. ಯಕ್ಷೀ]

ಜಕ್ಕಿಕೊಳಗ (ನಾ). ಯಕ್ಷಿಗೆ ಮಿಾಸಲಾದ ಕೊಳಗದಷ್ಟು ಧಾನ್ಯ : ಆ ಊರಹಳ್ಳಿ ಸಹಿತ ಜಕ್ಕಿಕೊಳಗ ಧರ್ಮ್ಮಗೊಳ ದಾನಗೊಳಗ ಕಳದು (ಎಕ. IV, ಚಾಮರಾ. ೮೩-೩೦ ; 1117). [ಜಕ್ಕಿ + ಕೊಳಗ$_1$]

ಜಕ್ಕಿಣಿ, ಜಕಣಿ, ಜಕ್ಕಣಿ, ಜಿಕ್ಕಿಣಿ (ನಾ). ೧. ಯಕ್ಷಿಣಿ; P ಮುತ್ತೈದೆಯಾಗಿ ತೀರಿಕೊಂಡವಳು ತಾಳುವಳೆಂದು ನಂಬಲಾದ ದೇವತಾ ರೂಪ : ಜಕ್ಕಿಣಿಯನ್ನು ನಿಮ್ಮಪ್ಪನಾದರೂ ನೋಡಿದ್ದಾನೇನು ? (ನಲದ.೮೭). **೨. = ಜಕ್ಕಡಿ:** ಪಿರಿದು ಪ್ರಬಂಧ ಜಕ್ಕಿಣಿ ರಾಜಕೀರನ ಮೆಱೆವ ಕಟ್ಟಳೆಯಾಟಗಳ ದೊರೆ ರಾಯ ನರಸರಾಜೇಂದ್ರಗೆ ಸಂತಸದೊರೆಯಲಾಡಿದ ರಂಗನೆಯರು (ಕಂಠವಿ. ೮-೬೭). **ಜಕಣಿ :** ೧. ಜಕಣಿಯು ಜಲದೇವರು ಮೊದಲಾದ ಭಿಕಾರಿದೈವಗಳ ಪೂಜಿಸರವರು (ಪುರಂದ. ೦-೧೪೫-೩) ; ಒಂದು ಜಕಣಿ ಹಿಡಿದರೂ ತಡೆಯಬಹುದು. ನಿಮ್ಮ ಪರಾತ ತಡೆಯಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ (ಮರಮ, ೧೩೭) ; ಅದು ಬಂದಾಗಿಂದ ಒಂದು ಥರಾ ಮಂಕಾಗಿ ಕೂತು ಬಿಟ್ಟಿದೆ. ಜಕಣಿ ಹಿಡಿದು (ಸಂಸ್ಕಾರ. ೧೦೦). **ಜಕ್ಕಣಿ :** ೧. ಇದು ಜಿನನ ಭಾಗಂಗಳಿದು ವಾಣಿಭದ್ರನೊಡಕಿದು ಜಕ್ಕಣಿ [ಪಾಠಾಂ. ಜಕ್ಕಿಣಿ, ರಘುಕ್ಕಣಿ, ರಘುಕ್ಕಿಣಿ]ಯ ಸೆಕ್ಕಿಯಿದು ಬೊಮ್ಮಯನ ಚೂರ್ಣವಿದು(ಸೋಮಚ.೪-೮೪); ನೆವ್ವ, ಭೂತ, ಜಕ್ಕಣಿ, ಪಂಜೊರ್ಳ್ಳಿ ಮೊದಲಾದ ಅಂತರ ಬೆಂತರಗಳಿಗೆಲ್ಲ ಕೋಳಿಗಳನ್ನು ಬಲಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ (ಕಾನೂರು. ೮೫). **ಜಿಕ್ಕಿಣಿ :** ೧. ಈ ಜಿಕ್ಕಿಣಿ ಹೆಂಡತಿಯದೇ ಚಿತೆ (ಮೊಮಗು. ೨೩).

[<ಪ್ರಾ. ಜಕ್ಖಿಣೀ. / ಸಂ. ಯಕ್ಷಿಣೀ]

ಜಕ್ಕಿಯಬ್ಬೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ಜಕ್ಕಿಯಬ್ಬೆ ನಾಟ್ಪಾವುಣ್ದುಗೆಯ್ಯುತ್ತಿರೆ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೨೧೯-೧೧ ; 918). [ಜಕ್ಕಿ + ಅಬ್ಬೆ$_1$]

ಜಕ್ಕಿಯೊೀವೈಜ್ಜ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಜಕ್ಕಿಯೊೀವೈಜ್ಜರ ಮಗ ಚನ್ದ್ರಸೇಕರ ಮಾಡಿ × × × (ಎಕ. XII, ಪಾವುಗ. ೪೫-೩ ; ಸು. 900).

[ಜಕ್ಕಿ ? + ಓವೈಜ್ಜ$_0$ (<ಒವಝು)]

ಜಕ್ಕಿಲಿ, ಜಕ್ಕಿಲೆ, ಜಕ್ಕಿಲ್ಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು ; P ಈಗಿನ ಧಾರವಾಡಜಿಲ್ಲೆಯ ರೋಣ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಜಕ್ಕಲಿ : ದೇವಾರಕ್ಕೆ ಜಕ್ಕಿಲಿಯೊಳ್ ನಾಲ್ಕು ಮತ್ತಲ್ಕೆಯ್ಯಂ ಕೊಟ್ಟೊಳ್ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೨೧೯-೧೮ ; 918). **ಜಕ್ಕಿಲೆ :** ಜಕ್ಕಿಲೆಯ ಬಟ್ಟೆ[ಯಿಂ] ಪಡುವ (ಸೌಇಇ. XV, ೪೨-೪೪ ; 12ನೆಯ ಶತ). **ಜಕ್ಕಿಲ್ಲಿ :** ಜಕ್ಕಿಲ್ಲಿಯಾ ಮೇ[ಲಿ] × × [ಯಾ] ದಿತ್ಯನೆಟ್ಟಿಂದೊಡೆ ಊರಱವಿನೊಳೆ (ಸೌಇಇ. XI-I, ೩-೨ ; ?). [?]

ಜಕ್ಕಿಲೆ 'ಜಕ್ಕಿಲಿ' ನೋ.

ಜಕ್ಕಿಲ್ಲಿ 'ಜಕ್ಕಿಲಿ' ನೋ.

ಜಕ್ಕಿಶರ್ಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಜಕ್ಕಿಶರ್ಮ್ಮಣ ಏಕಂಶಃ (ಇಆ. VII, ೧೮೭-೩೨ ; 668). [ಜಕ್ಕಿ ? + ಶರ್ಮ]

ಜಕ್ಕಿಸುಂದರಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ಆತನ ಸತಿ ಸಕಳಜಗನ್ನೂತೆ ಗುಣವಂತೆ ಜಕ್ಕಿಸುನ್ದರಿ ನೆಗಱ್ದ ಖ್ಯಾತಿಯ ಕಾಕಂಬಾಱೊಳ್ಮಾತೆ ಯೊಳ್ಪೆಸೆಯೆ ಬಸದಿಯಂ ಮಾಡಿಸಿದಳ್(ಎಕ. XI, ಚಿತ್ರದು. ೭೪-೧೩ ; 968). [ಜಕ್ಕಿ + ಸುಂದರಿ]

ಜಕ್ಕು, ಜೆಕರ್ಕು$_2$ (ನಾ). ನಖಕ್ಷತ. 'ಜಕ್ಕುಗೊಳ್' ಪರಾ. **ಜೆಕರ್ಕು$_2$:** ಜೆರ್ಕಿಂಗಾ ಕಾದಲರುಱಿಯುಳ್ಕದೆ . . . ಅತನುಸಂಗ್ರಾಮವ ನೀಳ್ಕರಿಸಿದ ಚೆನ್ನಪೊಂಗರಂತೆಸೆದಿರ್ದರ್ (ವೀರವಿ. ೬-೭೯). [<ಜರ್ಕು]

ಜಕ್ಕುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ನಖಕ್ಷತ ಹೊಂದು : ಮಱಿದೊಱಗಿದೆಡ್ಡ ಮಿಂಡಿಯರ ಮೇಲುದಂ ಸೆಳೆದು ಕುಸಿದು ಕೆಲಕ್ಕೆ ಎಱದು ಜಕ್ಕುಗೊಂಡು [ಡ] ತಕ್ಕೆಗೆ ತೋರವಾದ ಪೇರುರದ ಮೊಲೆಗಳೊಳಪೊಕ್ಕು ಮುಂಡಾಡಿಯುಂ(ಲೀಲಾವ. ೩-೨೦ ವ). [ಜಕ್ಕು + ಕೊಳ್$_1$]

ಜಕ್ಕುಡಿ 'ಜಕ್ಕಡಿ' ನೋ.

ಜಕ್ಕುಲಿ (ನಾ). ೧. ಕಚಗುಳಿ ; ನಗುವಂತೆ ಮಾಡಲು ಕೈಗಳಿಂದ ಅಳ್ಳೆಗಳನ್ನು ಮುಟ್ಟುವಿಕೆ ; ಕಟ್ಟಾಡಿಸುವಿಕೆ. 'ಜಕ್ಕುಲಿಗೊಳಿಸು' ಪರಾ. ೨. ಸಂತೋಷ ; ಆಮೋದ ; ಸುಖ. 'ಜಕ್ಕುಲಿತೆ' ಪರಾ. [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಅಕ್ಕುಳ್ = ಕಂಕುಳು, ಕಕ್ಷ ; ಅಕ್ಕುಳು = ಕಚಕುಳಿಯಿಡು; ಕಟ್ಟಾಡಿಸು ; ಮಲ. ಅಕ್ಕುಳ ; ತೆಲು. ಚಕ್ಕಿಲಿ = ಕಂಕುಳು, ಕಕ್ಷ.]

ಜಕ್ಕುಲಿಗಾರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಮುಟ್ಟಿದರೆ ಮುನಿ : " ವ್ರೀಡೆ ಜಕ್ಕುಲಿಗಾರೆ " (ಮಂಗರಾ. ೪೦-೩೨). [?]

ಜಕ್ಕುಲಿಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಚಕುಳಿಯಿಡು ; ಚಕ್ಕಳಗುಳಿಯಿಡು : ಜಕ್ಕುಲಿಗೊಳಿಸುವಳ್ ಮುನಿದು ನೋಡುವಳು ತಾ ನಕ್ಕು ತನ್ನೊಳಗೆ ಹಿಗ್ಗುವಳು (ಮೋಹತ. ೧೭-೬೭). [ಜಕ್ಕುಲಿ + ಕೊಳ್$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಜಕ್ಕುಲಿತೆ (ನಾ). ಆಮೋದ ; ಸುಖ ; ಸಂತೋಷ : ಮೆಲುವ ಭೂಪರ ಮನಕೆ ಹೊಸ ಜಕ್ಕುಲಿತೆ ಹುಟ್ಟಲು ಬಾಯ ಹಬ್ಬವು ಹೊಳಕಲಮೃತವಿದೆಂಬ ಹಾಲುಂಡೆಗಳನೋರಣದಿ ತೆಲುಗನಾರಿಯರ್ಕೈದೆ ಬಡಿಸಿತು(ಕೌಶಿರಾ. ೨-೬೩). [ಜಕ್ಕುಲಿ + – ತೆ$_2$]

ಜಕ್ಕುಲಿಸು, ಜಕ್ಕುಳಿಸು, ಝುಕ್ಕುಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮೆಲ್ಲಗೆ ಮುಟ್ಟಿ ಆಲಂಗಿಸು ; ಕಟ್ಟಾಡಿಸು ; ಕಚಗುಳಿಯಿಡು : ಎತ್ತಿದ ಪಟಿಯಿಗೆ ಜಕ್ಕುಲಿಸುತ್ತಿರೆ ನಕ್ಕುವು ಗಗನಮಾಶಾಮುಖದಿಂ ಸುತ್ತಲುಮೆನೆ(ವರ್ಧಪು. ೮-೩) ; ಮುದ್ದಂ ಬೇಡುವಳು ಜಕ್ಕುಲಿಸಿ ನಗಿಸುವಳು (ಬಸಪು. ೧೫-೧೪); ಮೆಲ್ಲನೆ ಮಲಗಿರೆ ಕದಪಂ ಮೆಲ್ಲನೆ ಜಕ್ಕುಲಿಸೆ ನಕ್ಕು (ಧರ್ಮನಾ. ೩-೧೨೩); ನಗಿಸಿ ಕೈವೆರಲ್ಗಳಿಂದಳ್ಳೆಯಂ ಜಕ್ಕುಲಿಸಿ (ಭಾವಚಿಂ. ೪-೧೦) ; ಮುದ್ದಿಸಿ ನುತಿಸಿ ಮರ್ಮವ ಜಕ್ಕುಲಿಸಿ ಕೇಳಿದೊಡೆ ಪೇಳಿದಳು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೯-೪). ೨. ಆಕರ್ಷಿಸು ; ಮೋಹಗೊಳಿಸು ; ಮೋದಪಡಿಸು : ಮುರಿದು ಸುತ್ತಿದ ಚಂಪಕಮಾಲೆ ಕಣ್ಗಳಂ ಜಕ್ಕುಲಿಸಿತ್ತು (ಅರ್ಧನೇ. ೩-೯೯) ; ಕಿವಿಯಂ ಜಕ್ಕುಲಿಪಂತೆ ನುಣ್ಪಡರ್ದ ಶಬ್ದಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೫೧); ರಸಿಕರ ಮನವನಿದು ಜಕ್ಕುಲಿಸದಿರ್ಪುದೇ (ಪದ್ಮರಾ. ೧-೪೧) ; ಚಿತ್ತವ ಜಕ್ಕುಲಿಸದ ಕವಿತ್ವ ಚಂದಿರ ನಿಲ್ಲದೊಂದಿರುಳು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩-೧೧) ; ಅರಸನ ಮನವ ಜಕ್ಕುಲಿಸಿದರಿಂಪು ಸೊಂಪಿನೊಳು(ಭರಜ. ೩೭-೨೮). ೩. ಅಪಹಾಸ್ಯ ಮಾಡು; ಹೀಯಾಳಿಸು; ಗೇಲಿ ಮಾಡು: ಎಂದು ನುಡಿವ ಜಾಣರ ಜಾಣ್ಮೆಯಂ ಜಕ್ಕುಲಿಸುತ್ತೆ (ಧರ್ಮನಾ. ೪-೪೩ ವ) ; ದೇವೇಂದ್ರಸಭೆಯ ಜಕ್ಕುಲಿಸುವ ರತ್ನದ ಚಾವಡಿ (ಭರಜ. ೩೯-೯೩) ; ಹಲುಗಿರಿದು ಜಕ್ಕುಲಿಪ ತಲೆಗಳ (ಮೋಳಿಪು. ೪-೧೬೩). ೪. ಆವರಿಸು ; ವ್ಯಾಪಿಸು : ಭೇರೀನಿನಾದಂ ರೋದೋಂತರ್ಭಾಗಮಂ ಜಕ್ಕುಲಿಸೆ ನೃಪತಿ ಸಾಕೇತಮಂ ಬಂದು ಪೊಕ್ಕಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೬-೪೨); ಮದನ ವಿಕಾರದ ಜಮ್ಮು ಜಕ್ಕುಲಿಸಿ ಹಮ್ಮದಂಬೋಗಿ (ಗಿರಿಕ. ೭-೧೧ ವ); ಕಿವಿಯ ಜಕ್ಕುಲಿಪುದು ದಿವೌಕಸರ್ಕಳ ಪರಸ್ಪರಾಹ್ವಾನರವಂ (ಮಹಾನೇ. ೧೫-೧೧೨) ; ಪುಡದಲಿ ಜಕ್ಕುಲಿಸಿ ಮೊಳಗಿದನು ಶಂಖೋತ್ತಮವನಡಿಗಡಿಗೆ (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೬೯-೧೨). ೫. ಸೋಲಿಸು; ಅಧೀನಗೊಳಿಸು ; ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿಸು: ಜವನಂ ಜಕ್ಕುಲಿಪಂತೆ ಮಾರಿಗಿದಿರಂ ಪೋಪಂತೆ (ಮುಂಬರಾ. X, ೨೪೩-೨೮ ; 1219); ಜಗಮಂ ಜಕ್ಕುಲಿಸುವಿಂಗೋಲ್ವಿಲ್ಲನ ಬಲ್ಲಾಳ್ತನಕ್ಕೆಯ್ದು ಸರಲ್ಗಳೆಯ್ದವು (ಅನಂಪು. ೨-೨೦ ವ); ಕಪಿಭಟರು . . . ದೈತ್ಯರ ಜಕ್ಕುಲಿಸಿದರು ಕಲ್ಲುಗುಂಡನು ಕಱದು ಸದೆಬಡಿದು (ಕೌಶಿರಾ. ೨೨-೩) : ಆ ವೃಂದಾವನದ ಸಿರಿ . . . ಜಕ್ಕುಲಿಸಿದುದು ಝುಳವನು (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೧೧-೧೮); ಪುಸಿಜಗಳವೆಸಗಿ ಜಕ್ಕುಲಿಪುದು (ಚಿಕವಿ. ೬-೭೮ ಸಾಂಗತ್ಯ). ೬. ಕಿತ್ತುಕೊಳ್ಳು; ಅಪಹರಿಸು: ಇಕ್ಕುವುದುಂಬುದು ಕುಡುವುದು ತಕ್ಕೆಡೆಗಂ ತೊಳಿತಿಲ್ಲದಿರ್ದೊಡೆ ಧನಮಂ ಜಕ್ಕುಲಿಸಿ ಕೊಳ್ವರ್ (ಶ್ರಾವಕಾ. ೧೬೨-೫). ೭. ಸೆಳೆ ; ಎಳೆ; ತೆಗೆ : ಪವನಜಂ ಕೊರ್ಗಣೆಯ ಜಕ್ಕುಲಿಸಿ ಜಡಿದು ಬಿಡಲು (ತುರಂಗ. ೫೫-೫೪). ೮. ನಾಶಮಾಡು; ಧ್ವಂಸಮಾಡು : ಆತನ ಜೀವನವ ಜಕ್ಕುಲಿಸಿ ಯೆನ್ನ ವಚೋವಿಳಾಸವ ಕಾಯ್ವೆನೆಂದೆನು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೭-೮) : ಸೊಕ್ಕಿದಾನೆಯ ಮಱಿಗಳಂತಿರಲೊಕ್ಕಲಿಕ್ಕಿದರಲ್ಲಿಗಲ್ಲಿಗೆ ಜಕ್ಕುಲಿಸಿದರು ತಾಳವನವನು ತುಱುಗಳನು ಹೊಗಿಸಿ(ನಿಭಾಗ. ೧೦-೧೫-೨೫). ೯. ಮುಟ್ಟು; ಸೋಕು : ಜಕ್ಕುಲಿಪಾತೆಯೇಂ ದಿವಮನಚ್ಚರಿಯಾಗಿರೆ ಮೇಗೆ ನೀಳ್ದು . . . ಇರ್ದುದು ವಿಂಧ್ಯಪರ್ವತಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೧೬-೫); ಚರಣಾಗ್ರಂ ಜಾನುವಂ ಜಕ್ಕುಲಿಸಡರೆ ನಿತಂಬಕ್ಕೆ ಪಕ್ಕಾಗಿ ಮಧ್ಯಂ ಮುರಿವನ್ನಂ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕವ್ವಳಿಸಿದ ಕುಚದೊಳ್ ಕೈದಳಿಕರ್ದೊಡೆ . . . ತರುಣಿ ತಪಂಗೆಯ್ವವೋಲ್ ಕಣ್ಗೆವಂದಳ್(ಲೀಲಾವ. ೪-೧೪೫). ೧೦. ಚಾಚು: ಹೊಮ್ಮು (?): ಮಿಂಕ್ಕು ಚೂರಿಸಲಹಿಯ ನಾಲಗೆ ಜಕ್ಕುಲಿಸಿದಂತಾಯ್ತು(ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೪-೪೨). **ಜಕ್ಕುಳಿಸು :** ೧. ಮತ್ತಮೊರ್ವಗೊರ್ವರ್ ನೀರಂ ಸೂಸಿಯುಂ ಪೂಸಿಯುಂ ಮುಕ್ಕುಳಿಸಿಯುಂ ಜಕ್ಕುಳಿಸಿಯುಂ . . ಕೊಳನೊಳಾಡಿದರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೨೩-೨೭). ೨. ನೋಳ್ಪರ ಕಂಗಳನು ಜಕ್ಕುಳಿಸಿ ಬೆಳಗುವ ಪೂರ್ಣ ಶಶಿಮಂಡಲದ ವೋಲು (ನಿಭಾಗ. ೪-೧೦-೧೭). ೪. ಹೆಬ್ಬುಲದ ಹೆಕ್ಕಳ ಜಕ್ಕುಳಿಸಿದುದು ಜಾನಕೀಪತಿಯ (ತೊರರಾ. ೪-೩-೧). ೫. ಮುಕ್ಕುಳಿಸಿ ಕೆಂಡವಂ ಕಾರಿಸುತ ಕಣ್ಣಿನೊಳ್ ಜಕ್ಕುಳಿಸಿ ಕಾಳೆಗದೊಳ್(ತುರಂಗ. ೮೨-೧೯). ೧೧. ಕೀಟಲೆಮಾಡು ; ಕೆಣಕು : " ಜಕ್ಕುಳಿಸು–ನರ್ಮಕರಣೇ(ಪರಿಹಾಸ ಮಾಡು) " (ಶಮಧಾ). ೧೨. ಜೊತೆಯಾಗು; ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳು : ಒಂದು ದಿನ ಮಂಚದೊಳು ಜಕ್ಕುಳಿಸಿ ಮಲಗಿರುತ (ಪ್ರೌಢರಾ. ೫-೩೮). **ಝುಕ್ಕುಳಿಸು :** ೮. ರಕ್ಕಸನು ಮಹೋಗ್ರದಿಂದ ಝುಕ್ಕುಳಿಸುತ ಬರಲು (ದೇವೀಪ್ರ. ೬೧). [ಜಕ್ಕುಲಿ + – ಇಸು$_3$]

ಜಕ್ಕುಳಿಕೆ (ನಾ). ಅಪಹಾಸ್ಯ; ತಿರಸ್ಕಾರ: ತೊಟ್ಟ ಮಹಾರಾಜಮುದ್ರೆಯ ಬಾಳ್ಗುಡುತೆಗೂ, ಹಿಡಿದ ವೀರದಣ್ಮೆನ ಕಯ್ದುವಿಗೂ ಕಟ್ಟೇವವು ಜಕ್ಕುಳಿಕೆಯು ಅಪಮಾನವು ಅಡಸಿ ಮಸಗುವಂತೆ (ಬಿಟ್ಟಿಆ. ೨೦೪-೦೫). [<ಜಕ್ಕುಲಿ + – ಇಕೆ]

ಜಕ್ಕುಳಿಮಾತು (ನಾ). ವಾದವಿವಾದ; ವಾಗ್ವಾದ; ಚರ್ಚೆ: "ವಿಗ್ರಹ್ಯ ವಾದಃ–ಜಕ್ಕುಳಿವಾತು [ಪಾಠಾಂ. ಬಕ್ಕುಡಿವಾತು]" (ನೀತಿವಾ. ೯-೪೯).
[ಜಕ್ಕುಳಿ ? + ಮಾತು$_1$]

ಜಕ್ಕುಳಿಸು 'ಜಕ್ಕುಲಿಸು' ನೋ.

ಜಖಂ, ಜಕಂ, ಜಕಮ್, ಜಖಮು (ನಾ). ೧. ಗಾಯ ; ಪೆಟ್ಟು: ಬಹು ಜನಕ್ಕೆ ಜಖಂ ಮಾಡಿ (ಹೈದರ. ೭೭) . ೨. ನಷ್ಟ ; ಕೇಡು : ಯಂತ್ರಕ್ಕೆ ಆಗಬಹುದಾದ 'ಜಖಂ' ನಿಲ್ಲಿಸಲು ಎರಡು ಕಡೆಯೂ 'ಬಫರ್ಸ್' ಇವೆ (ಮುದ್ರಕ. ೯೩) ; ಚರ್ಮದ್ದಾದ್ದರಿಂದ ಇನ್ನೂ ಜಖಂ ಆಗದೆ ಉಳಿದು ಕೊಂಡಿದೆ (ನಿಂದನೆ. ೩೦). **ಜಕಂ:** ೧. ಏನಂದಿ? ಜಕಂ ಬಾಳ ಆಗೇತೇನು? (ಕಮ್ಮಟ. ೪೧). **ಜಕಮ್ :** ೧. ಹೇರಳ ಜನ ಮೃತವಾಗಿ ಜಕಮ್ ಆಗಿ ಪಡೆಗೆ ಯಿದರಿಗೆ ನಿಲ್ಲಲಾರದೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೪೩). **ಜಖಮು :** ೨. ೪೦೦ ಮನೆಗಳು ಪೂರ್ಣ ನಾಶವಾದವು. ೧೪೦೦೦ ಮನೆಗಳು ಜಖಮಾದವು (ಪ್ರವಾಸಿ. ೧೭).

ಜಖಂಪಟ್ಟಿ = ಗಾಯಗೊಂಡ ನೌಕರರಿಗೆ ಔಷಧೋಪಚಾರಕ್ಕಾಗಿ ದೊರೆಯುತ್ತಿದ್ದ ಪರಿಹಾರದ್ರವ್ಯ : ನಂಜರಾಜಯ್ಯನು ಹೈದರನಿಗೂ ಇತರ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೂ ಖಿಲ್ಲತ್ತುಗಳನ್ನು ಗಾಯಪಟ್ಟವರಿಗೆ ಜಖಂಪಟ್ಟಿ ಯನ್ನೂ ಒಬ್ಬ ಅಧಿಕಾರಿಯೊಡನೆ ಕೊಟ್ಟು ಕಳುಹಿಸಿದನು (ಒಡಕ. ೮೩).
[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜಖಮ್]

ಜಖಮು 'ಜಖಂ' ನೋ.

ಜಖೀರು 'ಜಕೀರ' ನೋ.

ಜಗ (ಗು). ೧. ದೊಡ್ಡ ; ಶ್ರೇಷ್ಠ. 'ಜಗಜಟ್ಟಿ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ಲೋಕ ; ಪ್ರಪಂಚ : "ಭುವನಂ, ವಿಷ್ಟಪಂ, ಲೋಕಃ, ಜಗತ್–ಈ ೪ ಜಗದ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೨೨-೧೩೩) ; ಜಗಮಂ ಮಾಡಿದ ಪದ್ಮಜಂ ಪಡೆದನಿಲ್ಲೀ ಕನ್ನೆಯಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೭೩) ; ಲಿಪಿಗಳಂ . . . ಆದಿಬ್ರಹ್ಮಂ ದಯೆಯಿಂದಂ ಜಗಕಱಿಪಿ ಪರಮಗುರು ಧರೆಗೆಸೆದಂ (ಸಮಪ. ೨-೧೩) ; ಆರಿಗಾರೂ ಇಲ್ಲ ಕಟ್ಟವಂಗೆ ಕೆಳೆಯಿಲ್ಲಾ ಜಗದ ನಂಟ ನೀನೆ ಅಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೨೩); ಜಗದ ಮಹಾವಿಭುವಲಾ ವಿಷ್ಣು ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪ್ತನು (ತೊರರಾ. ೧-೮-೧೩) ; ಬಗೆಯಿಂದೆ ಜಗವನಿತುಮುಂ ಜಾರಿ ಮಗನೆ ಮೂಜಗ ಮಾಯ್ತು ! (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೭-೪೪೧); ಜಗಾ ಹೊರುವವಳಿಗೆ ಮಗು ಭಾರವೇ ? (ಗಾದೆ).

ಜಗದಯ್ಯ = ಲೋಕದ ತಂದೆ : ಜಗದಯ್ಯನನು ಪಡೆದಾಂ ಧನ್ಯ ಳಾದೆನು (ಸಾ ಳ್ವ ಭಾ . ೩೩-೮೭). **ಜಗದಾಳ್ದ** = ಜಗತ್ತಿನ ಒಡೆಯ : ಜಗದಾಳ್ದನಿನ್ನೊರ್ವನಿರ್ದಪನೆಂಬುದಂ ನಮಗೆ ಪೇಳ್ವುದಿಲ್ಲಿಂದುವರೆಗಂ (ಚಿ ಬ ಪು. ೪೭-೧೮). **ಜಗದೊಬ್ಬಗಂಡ** = ಜಗದೇಕವೀರ ; ಒಂದು ಬಿರಂದು : ಜಗದೊಬ್ಬಗಂಡನೆಂದೆಂಬ ಬಿರುದನುಱಿ ಪೊಗಳಿಸಿಕೊಳುತ (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೧-೩೯). [<ಸಂ. ಜಗತ್]

ಜಗಂಜ್ಯೋತಿ (ನಾ). ೧. ಲೋಕವನ್ನು ಬೆಳಗುವಂತಹುದು : ಶಿವಾಣಿಯ ಸಿರದಲ್ಲಿ ಜಗಂಜ್ಯೋತಿಯ ಕಂಡೆನಯ್ಯ (ಸಿದ್ಧೇವ. ೧೨೮-೩೮೧). ೨. ಕಂಬ, ಬೊಂಬು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಅಳವಡಿಸಿ ಎತ್ತರದಲ್ಲಿ ಉರಿಸುವ ಪಂಜು,–ದೀವಟಿಗೆ : (ಕ).
[<ಸಂ. ಜಗಜ್ಜ್ಯೋತಿ]

ಜಗಂಝುಳ್ಳು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಕುರುಬರೆಲ್ಲ ದುರುಗವ್ವ ನಿಗೆ ಜಗಂಝುಳ್ಳು ಹಾಕಿದರು (ಹಬ್ಬಬ. ೩೭).

ಜಗಗನ್ನ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಕಳ್ಳ ; ಕದೀಮ ಕಳ್ಳ : ಮಣ್ಣ ಬೆಕ್ಕು ನನ್ನಿಯ ಮೂಷಕನ ಮುಟ್ಟಿದುದುಂಟೇ ಜಗಗನ್ನರ ಕ್ರೀವಿರಕ್ತಿ ಪ್ರಸನ್ನನ ಮುಟ್ಟಿದುದುಂಟೇ (ಮೋಳಿಮಾ. ೭೪-೨೭೩). [ಜಗ + ಕನ್ನ$_1$]

ಜಗಚ್ಚಕ್ರ (ನಾ). ಜಗನ್ಮಂಡಲ; ಭೂಮಂಡಲ (?): ಏನುಜ್ವಳಿಸಿದುದೊ ಜಗಚ್ಚಕ್ರಮಂ ಚಂದ್ರಬಿಂಬಂ (ಆದಿಪು. ೧೨-೯); ಆಕ್ರಾಂತಸಮಸ್ತಜಗಚ್ಚಕ್ರಂ ನೃಪನೊಂದೆ ವಿಕ್ರಮಂ ನಗುತಿರ್ಕುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೯).
[ಸಂ. ಜಗಚ್ಚಕ್ರ (ಜಗತ್ + ಚಕ್ರ)]

ಜಗಚ್ಚಕ್ಷು (ನಾ). ಲೋಕಕ್ಕೆ ಕಣ್ಣಾದವನು ; ಸೂರ್ಯ : ಜಗಚ್ಚಕ್ಷು ವೆನಿಪ ಅಂಬುಜಪ್ರಿಯಕುಲಲಲಾಮನು (ಹಜಕಾ. ೮-೩೦) : ನೀ ಜಗಚ್ಚಕ್ಷುವಾಗೆ ಕುಂದುಕೊಱತೆಯಂ ಕಡೆಗೊತ್ತುತೆನ್ನನುದ್ಧರಿಸೈ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨೭-೧೨). [ಸಂ. ಜಗಚ್ಚಕ್ಷುಸ್ (ಜಗತ್ + ಚಕ್ಷುಸ್)]

ಜಗಜಂಪ 'ಜಗಜಂಪು$_1$' ನೋ.

ಜಗಜಂಪು$_1$, ಜಗಜಂಪ (ನಾ). ೧. ದೊಡ್ಡದಾಗಿರುವಿಕೆ ; ವೈಭವ; ಅತಿಶಯ : (ಕ). ೨. ಕುಚ್ಚುಗಳ ಅಲಂಕಾರ ; ಜಾಲರಿ : ಕತ್ತಿಯ ಹಡಪದ ಪೊಸಜಗಜಂಪಿನ ಸತ್ತಿಗೆಯವರೊಡವರಲು (ಜಂಪ್ರಸಾಂ. ೧೩-೪೩); ಹಗಲುಪಂಜಿನ ಬಿರುದಿನ ಸುಭಟರು ನೆಱೆ ಜಗಜಂಪಿನ ಸತ್ತಿಗೆಯ ವಿಗಡವಿಗ್ರಹವೀರರುಗಳು ದುರ್ಗವ ವಿಂಗೆ ಕಾದಿದರೇವೇಳ್ವೆ (ಕಂನವಿ. ೧೧-೧೪೩) : ತೊಂಗಲ್ಪಂಟೆಯ ಜೋಡುಶಂಖದ ಜಗಜಂಪಿನ ಸತ್ತಿಗೆಯ ಪಲಬಿರುದುಗಳ್ನೆಗಳ್ತೆವಡೆಯೆ (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೧ ವ). **ಜಗಜಂಪ:** ೩. ದೊಡ್ಡ ಛತ್ರಿ; ಜಾಲರಿಯುಳ್ಳ ಕೊಡೆ: ಎನ್ನ ಸುಮನವೇ ವಾಹನವಯ್ಯ ನಿಮಗೆ ಎನ್ನ ಸುಬುದ್ಧಿಯೆ ಜಗಜಂಪವಯ್ಯ ನಿಮಗೆ (ಅಖಂಡೇ. ೨೪೧-೮೭).
[←ತೆಲು. ಜಗಜಂಪು]

ಜಗಜಂಪು$_2$ (ನಾ). ಜೋಗಿತಿಯರು ಧರಿಸುವ ಉದ್ದವಾದ ನಿಲುವಂಗಿ: (ಕ). [?]

ಜಗಜಗ (ನಾ). ಹೊಳೆಯುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಜಗಜಗನೆ', 'ಜಗಜಗಿಸು' ಪರಾ.

ಜಗಜಗನೆ (ಅ). ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗಿ : ಜಗಜಗನೆವಡೆಯಲೊ ಜಗದ ಪಟ್ಟೊಡೆಯಲೊ ಅರಮನೇ ಒಳಗೊಬ್ಬ ದೊರೆಮಗಾ ಕುಂತವ್ನೆ (ಹುಟ್ಟಹ. ೩೦). [ಜಗಜಗ + – ಅನೆ$_1$]

ಜಗಜಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೊಳೆ ; ಪ್ರಕಾಶಿಸು : ಶಿವಾಣಿಯ ಸಿರದಲ್ಲಿ ಜಗಂಜ್ಯೋತಿಯ ಕಂಡೆನಯ್ಯ ಅದು ಹಗಲಿರುಳನಱಿಯದೆ ಜಗಜಗಿಸುತ್ತಿದ್ದಿತ್ತು ನೋಡಾ (ಸಿದ್ಧೇವ. ೧೨೮-೩೮೧) ; ಜಗಜಗಿಸುತೊಪ್ಪಿತಾ ರಜತಾಚಲಂ (ಭಾವಚಿಂ. ೧-೨೩) ; ಪಗಲಾಣ್ಮರ ಕೋಟಿ ತೇಜೋಮಯ ಚಕ್ರ ಜಗಜಗಿಸುವ ಜ್ವಾಲೆವೆರಸಿ ನಗರವ ರಕ್ಷಿಸುತಿರೆ ಕಂಡು (ಮೋಹತ. ೨೯-೨೮). [ಜಗಜಗ + – ಇಸು$_3$]

ಜಗಜಟ್ಟಿ, ಜಗಜೆಟ್ಟಿ (ನಾ). ಹೆಸರಾಂತ ಮಲ್ಲ ; ಮಿಗಿಲಾದ ಮಲ್ಲ : ಮಾಚೆಯನಾಯಕನು ರಾಯನಾಯಕ ಹುಲಿಯಗುಳಿ ತೊಲಗದಕಂಭ ತಟಿನ ತಲೆಯ ಕಾವ ಜಗಜಟ್ಟಿ ಎಂಬ ಬಿರಿದು ಸಲ್ವುದು (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೮, ೮೩-೯ : 1265); ಕಟ್ಟಿತುರಿ ದೆಸೆ ನಾಲ್ಕಱಲಿ ಬೆನ್ನಟ್ಟಿ ಹೊಯ್ವುದು ಬಿನುಗುಗಳ ಜಗಜಟ್ಟಿಗಳನೊಱಗಿಸಿತು ಮಱುಗಿಸಿತಸುರನಾರಿಯರ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೭-೪೧) ; ಮೂಡಣಾವೆಟ್ಟೆಂಬ ಮಲ್ಲಗಂಭಂಗಟ್ಟಿ ಧೈರ್ಯ ಮಳವಟ್ಟು ಪೊಱಮಟ್ಟು ಜಗಜಟ್ಟಿಯೆನೆ ಬಿಸುಗದಿರ್ವಟ್ಟು ಚೆಂಬೊಗರಿ ಗೆಡೆಕೊಟ್ಟು ಕಾಣಿಸಿತು (ನಂದಿಮಾ. ೨೨-೪೮) ; ಶರ ಜೋಡಿಸಿ ಜಗಜಟ್ಟಿ ಕೋಯೆನುತೆಚ್ಚ ಭೂಪ (ಸೌಂದಕಾ. ೮-೩೮). **ಜಗಜೆಟ್ಟಿ:** ಮುಷ್ಟಿ ಸಾಧನವ ಮಾಡುವನು ಬಾರೆಂದು ಜಗಜೆಟ್ಟಿ ಶಂಬರ ಕರೆಯೆ (ನವಮೋ. ೧೨-೮೭). [ಜಗ + ಜಟ್ಟಿ$_1$]

ಜಗಜಾಲಿ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಮೋಸಗಾರ : ಜಾಲದೋಳ್ ಜಗಜಾಲಿ ಜಾತಿಪ್ರೌಢನವ ಸೋಲನು ಸೋತರೆ ಕೊಡನು (ಸೌಂದಕಾ. ೦-೪೯).
[ಜಗ + ಜಾಲಿ$_3$]

ಜಗಜೆಟ್ಟಿ 'ಜಗಜಟ್ಟಿ' ನೋ.

ಜಗಜ್ಜನ (ನಾ). ಲೋಕದ ಜನ ; ಮಾನವಜನಾಂಗ : ಜಗಜ್ಜನಕಂ ತೋಱದಪಂ ರಿಪುಜನಕಂ ತೇಜದ ಪೊಡರ್ಪನಿಱಿವ ಬೆಡಂಗಂ (ಗದಾಯು. ೧-೨೦) : ನೇತ್ರಾನಂದರೂಪಂ ಜಗಜ್ಜನಚೂಡಾಮಣಿ ಪುಟ್ಟಿದಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೦-೧೩೭). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಜನ)]

ಜಗಜ್ಜನಕ (ನಾ). ಜಗತ್ತಿನ ಹುಟ್ಟಿಗೆ ಕಾರಣನಾದವನು ; ದೇವರು ; ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತ : ಜಗಜ್ಜನಕನಂ ಶಿಶುವೆಂಬುದೊ ಮರ್ತ್ಯನೆಂಬುದೊ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೮೨) : ಜಗಜ್ಜನಕನೆಂಬುದು ಮೇದಿನಿ ಕಾರಂತಿವರ್ಮನಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧-೭೫). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಜನಕ)]

ಜಗಜ್ಜನನಿ (ನಾ). ಲೋಕದ ತಾಯಿ ; ಜಗನ್ಮಾತೆ : ಎಲೆ ಧರ್ಮದೇವತೆ ಜಗಜ್ಜನನಿ ಜಾಹ್ನವಿಯ ಸಲಹಿಕೊಳ್ವುದು ತನ್ನ ಮಾತೆಯಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೦೯-೨೭). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಜನನೀ)]

ಜಗಜ್ಜಯ (ನಾ). ಲೋಕವನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವಿಕೆ; ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವಿಕೆ: ಕಂಕೆಲ್ಲಿ ಶುಕಂ ಪಿಕಂ ಶಶಿಯೆನಿಪ್ಪವರಂಗದ ಪಂಗದೇಕೆನುತ್ತಲ್ಲಿ ಜಗಜ್ಜಯಾರ್ಥಮವರಂಗಮನಂಗಜನೊಲ್ದು ಸೇವಿಪಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೨-೫೧). [ಸಂ, (ಜಗತ್ + ಜಯ)]

ಜಗಜ್ಜಯಿ (ನಾ). ವಿಶ್ವವನ್ನು ಗೆದ್ದವನು ; ಲೋಕವಿಜಯಿ : ಆ ಜಗಜಯಿ ದೈತ್ಯಚಕ್ರೇಶನಂತಲ್ಲಿ ಸಾಷ್ಟಾಂಗದಿಂ ನಮಸ್ಕರಿಸಿರ್ದ ದೃಶ್ಯಮಂ ಕಂಡು ಮಂಡೋದರಿಗೆ ಮೊಳೆತುದು ಮನಶ್ಶಾಂತಿ(ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೩೦-೩೦೯). [ಸಂ. ಜಗಜ್ಜಯಿನ್]

ಜಗಜ್ಜಾಹೀರ 'ಜಗಜ್ಜಾಹೀರು' ನೋ.

ಜಗಜ್ಜಾಹೀರು, ಜಗಜ್ಜಾಹೀರ (ನಾ). ಲೋಕಕ್ಕೆಲ್ಲ ಪ್ರಕಟವಾದುದು: ಈ ರಂಗಣ್ಣ ಕಾಕಾನ ಮಂಗಣ್ಣತನಾ ಜಗಜ್ಜಾಹೀರಾಗಿ ಬಿಡುತ್ತಿತ್ತು (ಬೆಂದಯು. ೧೯). **ಜಗಜ್ಜಾಹೀರ:** ಕಾರವಾರದ ಸ್ಟುಡಿಯೋದಲ್ಲಿ ಆದದ್ದು ಜಗಜ್ಜಾಹೀರವಾಗಿ ಒಂದಕ್ಕೆ ಹತ್ತಾದಾಗ ಯಾವ ಗಂಡುನಾಯೂ ಕೂಡ ನಿನ್ನ ಮೂಸಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ (ಮೂರುದಾ. ೨೨೪). [<ಜಗತ್ತು + ಜಾಹೀರು]

ಜಗಜ್ಜೀವನ (ಗು). ಜಗತ್ತನ್ನು ಬದುಕಿಸುವ: ನದನದೀಕುಳದೊಳ್ ಪರಿವರ್ಧಿಕುಂ ಜಗಜ್ಜೀವನ ಜೀವನಂ (ಜಗವಿ. ೪-೭೭). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಜೀವನ)]

ಜಗಜ್ಜೇತ (ನಾ). ಲೋಕವನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವವನು : ಒಲಿಯದ ನಾರಿ ಮಾರಿಯಾದಾಗ ಜಗಜ್ಜೇತನ ಜೀವನವೂ ದುರಂತವಾಗುತ್ತದೆ (ನಂಜುಂಡ. ೭೩). [<ಸಂ. ಜಗಜ್ಜೇತೃ]

ಜಗಜ್ಜೈತ್ರ (ಗು). ಜಗತ್ತನ್ನೇ ಗೆಲ್ಲುವ: ಮಧುಮಿತ್ರ ಜಗಜ್ಜೈತ್ರಾಯುಧಗೃಹಮೆನೆ ವಿಕಚ ವಿಚಕಿಳಂ ಸೊಗಯಿಸುಗುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೫೦). [ಸಂ (ಜಗತ್ + ಜೈತ್ರ)]

ಜಗಜ್ಜ್ಯೋತಿ (ನಾ). ಲೋಕದ ಬೆಳಕು ; ಸೂರ್ಯ. [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಜ್ಯೋತಿ)]

ಜಗಜ್ಝಂಪ (ನಾ). (ತನ್ನ ಶೌರ್ಯದಿಂದ) ಲೋಕವನ್ನು ಗೆದ್ದವನು; ಜಗದ್ವಿಖ್ಯಾತನಾದವನು : ಅರಿರಾಯ ಜಗಜ್ಝಂಪೂ (ಪೋ) (ಎಇ. XIX, ೨೩-೦೯ ; 1250). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಝಂಪ)]

ಜಗಜ್ಝಂಪಿ (ನಾ).=ಜಗಜ್ಝಂಪ : ಸುವರ್ಣಗರುಡಧ್ವಜ ಸಹಜವಿದ್ಯಾಧರ ತ್ಯಾಗ ಜಗಜ್ಝಪ್ಪಿ ಮಣ್ಡಲಿಕಶಿಖಾಮಣಿ (ಎಇ. XI, ೨೭೩-೦೮; 1026). [ಸಂ. ಜಗಜ್ಝಂಪಿನ್]

ಜಗಜ್ಝಂಪೆ (ನಾ). =ಜಗಜ್ಝಂಪ : ಯಾದವ ಕುಳಕಮಳ ಅರಿರಾಯ ಜಗಜ್ಝಂಪೆ ಮಾಳವರಾಯ ಮದನತ್ರಿಣೇತ್ರ (ಎಇ. XXI, ೧೨-೨೦ ; 1260). [P ಇದು 'ಜಗಜ್ಝಂಪಿ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಜಗರ್ಝಂಪ (ನಾ).=ಜಗಜ್ಝಂಪ: ಅರಿರಾಯ ಜಗರ್ಝಂಪ ಮಾಳವರಾಯ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೨೭೬-೬೦ ; 1070) : ಅರಿರಾಯ ಜಗರ್ಝಂಪ (ಕೊಲ್ಹಾಶಾ. ೧೬-೩೬ ; 1189). [<ಜಗಜ್ಝಂಪ]

ಜಗಣ (ನಾ). [ಛಂದ]ಮಧ್ಯಗುರುವುಳ್ಳ ಅಕ್ಷರಗಣ (⏑–⏑): ಮಗಣಂ ಭೂಮಿಯೆನಿಕ್ಕುಂ . . . ಜಗಣಾರ್ಕಂ ಭಗಣಂ ಶಶಿ ನಗಣ ನಾಕಮಂಬುಜವದನೇ (ಛಂದೋಂಬು. ೧-೩೭ ಅಡಿಟ). [ಸಂ.]

ಜಗತಿ$_1$ (ನಾ). ಕಟ್ಟೆ ; ವೇದಿಕೆ ; ಜಗಲಿ : ಎಸೆವ ಕಪ್ಪುರದ ಱೊಬ್ಬುನುರ್ವಿದ ಜಗತಿಯೊಳಸುಕೆಯ ಪೊಸದಳಿರ ಪಾಸಿನೊಳ್ ಪಸರಿಸಿದ ಕುಸುಮಸಂಚಯದೊಳ್ (ಸುರಾ) ಸುರೇಂದ್ರವಂದ್ಯನನಿರಿಸಿ (ನೇಮಿಪು. ೧೩-೨೦ ವ) ; ಪಳುಕಿನ ಜಗತಿ ಪಚ್ಚೆಯ ಲೋವೆ . . . ಥಳಥಳಿಸುವ ರತ್ನದ ಪಟಶಾಲೆಯಿಂದಿಳಿಗತಿಚಲುವಾಗಿಹವು (ಅಂಜಜ. ೩-೧೦೨) ; ಸತ್ಯವತಿಯಿಪ್ಪರಸನ ಮನೆಯಿದಿರುಗಟ್ಟಿನ ಭದ್ರದ ಮುಂದಣ ಜಗತಿಯ ಮೇಲಾಕೆ ಕುಳ್ಳಿರ್ದಾಗಳ್ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೭-೧೧ ವ); ಅಡಿಪಾಯ ಭದ್ರವಾದ ಮೇಲೆ ಅಂಗಳದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ಐದು ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ಜಗತಿಯನ್ನು ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದರು (ಹೊಯ್ಸಳವಾ. ೧೪). [ದೇ. ॥ ತೆಲು. ಜಗತಿ]

ಜಗತಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ನೆಲ ; ಭೂಮಿ : "ಸ್ಥಿರೆ ಧರಣಿ . . . ಮಹಿ ಜಗತಿ ವಿಶ್ವಂಭರೆ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೨೬-೧) ; ನಗರ ತಾನದು ನೂಱು ಯೋಜನದಗಲವನಿತಱ ನಾಲ್ಕುಭಾಗೆಯ ಜಗತಿ ತಾನೊಳಕೋಟೆಯುದಱುನ್ನತಿಯ ವೈಭವವ ಹೊಗಳಲೆನ್ನಳವಲ್ಲ (ತೊರರಾ. ೫-೨-೨೬) ; ಜಗದುದರ ನಸುನಗುತ ಮೂಱಡಿ ಜಗತಿಯನು ತನಗೀವುದುಳ್ಳೊಡೆ ಮಿಗಿಲು ಬೇಡೆನೆ ಗಹಗಹಿಸಿದನು (ನಿಭಾಗ. ೮-೧೬-೧೭). ೨. ಲೋಕ; ಪ್ರಪಂಚ. ೩. ಮಂತ್ರಿಮಂಡಲ ; ಸಚಿವಸಮೂಹ : "ನೃಪಸಚಿವರೊಳ್ ಜಗತಿಯೆಂದಱ ಹಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೯-೪). ೪. ಹೊರೆಯನ್ನು ಹೊತ್ತು ಜೀವನ ಸಾಗಿಸುವವನು : "ಭಾರೋಪಜೀವಿ ಪ್ರಧಾನಕ್ಷ್ಮಾವೇದಿ ಚತುಷ್ಟಯಂ ಜಗತಿ ಶಬ್ದಂ" (ನಾನಾರ. ೮೭). ೫. ಊರಿನ ಪ್ರಾತಿನಿಧಿಕ ಸಂಸ್ಥೆ : ಕಟ್ಟಿಸುವರ್ ಕೆಱ ಪಲವ×ಮ ನೆಟ್ಟನೆ ಧರೆ ಹೊಗಳಲೆತ್ತಿಪರ್ . . . ಕಾವೆಡೆಗಿಟ್ಟಳ ಕಳಿಕಟ್ಟಯೆಸೆವ ಜಗತಿಸಮೂಹಂ (ಎಕ. V, ಅರಸೀ. ೪೮-೩೪; 1189). ೬. ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣ ಕನ್ನಡ ಜಿಲ್ಲೆ ಮೊದಲಾದ ಕಡೆ ಇದ್ದ ವ್ಯಾಪಾರಸ್ಥರಿಂದ ಕೂಡಿದ ಗ್ರಾಮ ಕೂಟ,–ಸಂಘ (ಲೋಕಸ. ೭೩). ೭. [ಛಂದ] ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪಾದದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವ ಒಂದು ಸಮವೃತ್ತ ; ಅಕ್ಷರ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡನೆಯದು: "ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಜಗತಿಯತಿಜಗತಿ . . . ಉತ್ಕೃತಿಗಳೆಂದೆನಿಪುವಿಪ್ಪತ್ತಾಱು ಛಂದಂಗಳಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೭-೧೮).

ಜಗತಿಯೊಡೆಯ=ಲೋಕದ ಒಡೆಯ; ಜಗದೀಶ್ವರ: ಜಗದೊಳೆಂದು ಮನಱಿಯೆವೆಂಬಾ ಜಗತಿಯೊಡೆಯನ ನುಡಿಗೆ ಮೆಲ್ಲನೆ ನಗುತ (ಬಸವು. ೫೭-೭೫). [ಸಂ. ಜಗತೀ]

ಜಗತಿಪ (ನಾ). ಅರಸು; ರಾಜ; ಭೂಪಾಲ: ಜಗತಿಪಂ ತಪ್ಪೇನುವಿಲ್ಲದೆ ನೀತಿಯಲ್ಲೆಂದು ಬಗೆಯುದವರಂ ಕರೆಸಿ ಕಣ್ಣಂ ತೆಗೆಸಿದನು (ಬಸವು. ೬೦-೪). [<ಸಂ. ಜಗತೀಪ]

ಜಗತೀತಲ, ಜಗತೀತಳ (ನಾ). ಭೂಮಿ; ಭೂತಳ; ಪ್ರಪಂಚ: ಒರ್ವನೆ ಗಂಡನಲ್ತೆ ಜಗತೀತಲ[ಪಾಠಾಂ. ಳ]ದೊಳ್ (ಶಮದ. ೪೭ ಪ್ರಯೋ). – **ಜಗತೀತಳ :** ಅಭಿಷೇಕಪೂರ್ವಕಂ ಭೂತಭವಿಷ್ಯದ್ವರ್ತಮಾನ ಜಗತೀತಳಮಂ ಪ್ರಭು ಮೇಘರಥಂಗಿತ್ತಂ(ಶಾಂತಿಪು. ೯-೬೨); ಜಗತೀತಳದೊಳಪುತ್ರಸ್ಯ ಗತಿರ್ನಾಸ್ತಿಯುಮೆನಿಪ್ಪ ಮುನಿವಾಕ್ಯಂ ನೆಟ್ಟನೆ ಕಾಮಸುಖದಿನಲ್ಲದೆ ನೆಗಱ್ಗುಮೆ (ಮದಶಿ. ೧-೬೪). [ಸಂ. (ಜಗತೀ + ತಲ)]

ಜಗತೀತಳ 'ಜಗತೀತಲ' ನೋ.

ಜಗತೀಧರ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟ ; ಪರ್ವತ : ದೇವದೇವ ಜಗತೀಧರಮಂದಿರ ಮಂಗಳಾಕರಾ (ರಾಜಶೇ. ೧೦-೫೯). [ಸಂ.]

ಜಗತೀನಾಥ (ನಾ).=ಜಗತಿಪ: ಆ ನಾಗಪಾಶಮಂ ಜಗತೀನಾಥಂ ಪೊಸೆಯೆ ಕಟ್ಟುಗಳ್ ಬಿಟ್ಟಿರೆ ಪೋಲ್ತೇನೆಸೆದುದೊ ನೃಪಸುತನಪದಾನದ ಶಾಸನಕೆ ಲೆಕ್ಕಮಿಟ್ಟಕ್ಕರಮಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೫೪) ; ಜಗತೀನಾಥನೆ ಕೊಟ್ಟ . . . ಉಂಡಿಗೆಗಂ ನೀಂ ಬೆಸಕೆಯ್ದು ಮಂಡಲಿಕನಾದ್ಯೆ (ಅನಂಪು. ೧೩-೫೦).

[ಸಂ. (ಜಗತೀ + ನಾಥ)]

ಜಗತೀಪಾಲ (ನಾ). = ಜಗತಿಪ : ಜಗತೀಪಾಲರನೊತ್ತಿಕೊಂಡು ಪಿತೃ ಗಟ್ಟುತ್ತುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೫೬). [ಸಂ. (ಜಗತೀ + ಪಾಲ)]

ಜಗತೀಪಾಲಕ (ನಾ). = ಜಗತಿಪ : ಕೇಳಿಯಾ ನಿಡುಮಾರ ಜಗತೀಪಾಲಕಂ ತನ್ನವನಿಯೊಳು ಪೆಸರೋಳಿವೆತ್ತಾರುಹತರಂ . . . ಕರೆತರಿಸಿ (ಬಸಪು. ೫೦-೪೬). [ಸಂ. (ಜಗತೀ + ಪಾಲಕ)]

ಜಗತೀವಲಯ (ನಾ). ಭೂಮಂಡಲ : ಜಗತೀವಲಯದಮಲಸೌಭಾಗ್ಯ ರತ್ನಾಕರಂ ಪೆರ್ಚಿನಿಂ ಮೇರೆವರಿಯೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧-೧).

[ಸಂ. (ಜಗತೀ + ವಲಯ)]

ಜಗತು (ನಾ). = ಜಗತ್ತು : ತಾನೆ ಜಗತೆಲ್ಲವಂ ಸೃಜಿಸಿಯಂತರ್ಯಾಮಿಸಿ (ತುರಂಗ. ೮೯-೩೨). [<ಸಂ. ಜಗತ್]

ಜಗತ್ಕರ್ತ (ನಾ). ಜಗತ್ತಿನ ಹುಟ್ಟಿಗೆ ಕಾರಣನಾದವನು ; ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತ: ಜಗತ್ಕರ್ತನಾದ ದೇವರು ಹಲವು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಉಪ್ಪು ದೊರೆಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೯೮). [<ಸಂ. ಜಗತ್ಕರ್ತೃ]

ಜಗತ್ಕರ್ತೃ (ನಾ).=ಜಗತ್ಕರ್ತ: ಹಸನಾಯ್ತು ದಿಗ್ವಿಜಯದೊಳ್ ಗೊರವನೆಂದು ಪಾಲಿಸಿದೆವವನೇ ಜಗತ್ಕರ್ತೃ[ಪಾಠಾಂ ತರ್ತೃ] ಗಡವೆನುತಾಗಲಸವು ದಾನವನಿರದೆ ಮಸಗಿ (ಜೆಬಪು. ೪೭-೧೯). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಕರ್ತೃ)]

ಜಗತ್ತರ್ಪಿ (ನಾ). ಜಗತ್ತಿಗೆ ತೃಪ್ತಿಯುಂಟುಮಾಡುವವನು,-ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನಂ: ಯಶೋಲಹರಿಕಾಮಜ್ಜಜ್ಜಗತ್ತರ್ಪಿ ತರ್ಪಿತ ಲೋಕಸ್ತುತ ಕೀರ್ತಿ ಕೀರ್ತಿತ ಭುಜಸ್ತಂಭಂ ಭುಜಸ್ತಂಭ ಸಂಭೃತ ವಿಕ್ರಾಂತ ವಧೂಕರೇಣು ಭರತ ಶ್ರೀಮಚ್ಚಮೂವಲ್ಲಭಂ (ಎಕ. VI, ಚಿಕ್ಕಮ. ೧೬೦-೮೦; 1137). [ಸಂ. ಜಗತ್ತರ್ಪಿನ್]

ಜಗತ್ತು (ನಾ). ಲೋಕ; ಪ್ರಪಂಚ: ಜಗತ್ತನು ಜೀವರನು ವಿಕ್ಷೇಪಶಕ್ತಿಯೆ ಮಾಡುತಿಹುದೆಂದ (ಅಮೃತ. ೪-೮) ; ಜಗತ್ತು ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಲೇ ಇದೆ (ಧರ್ಮಸಾ. ೦೦೪) ; ಜಗತ್ತು ಕ್ಷಣಿಕ, ಅಸತ್ಯ ಮತ್ತು ಅನಿತ್ಯವೆಂಬುದು ಬೌದ್ಧರ ವಾದವಾದರೆ, ಪ್ರಪಂಚವು ಸತ್ಯವೆಂಬುದು ದರ್ಶನಗಳ ವಾದ (ಭಾರದ. ೦೨೨) ; ಜಗದೀಶ್ವರನ ದಯೆ ಇದ್ದರೆ ಜಗತ್ತೆಲ್ಲಾ ನನ್ನದು (ಗಾದೆ). [ಸಂ. ಜಗತ್]

ಜಗತ್ತ್ರಯ (ನಾ). ಸ್ವರ್ಗ, ಮರ್ತ್ಯ ಮತ್ತು ಪಾತಾಳವೆಂಬ ಮೂರು ಲೋಕಗಳಂ : ಸಿಂಹಾಸನಮಸ್ತಕದೊಳಿರ್ದ ಜಗತ್ತ್ರಯತಿಳಕನ ಪಾದ ಪದ್ಮಂಗಳ್ಗೆ . . . ವಿಹಿತೋಪಹಾರನಾಗಿ (ಆದಿಪು. ೧೩-೮೩ವ) ; ಅದನೇನೆಂದಪೆನೀ ಜಗತ್ತ್ರಯದ ಪುಣ್ಯಂ ರೂಪುಗೊಂಡಿತೊ (ನಂಬಿರ. ೯-೧) ; ನಿದ್ರಾಯದಲಿ ನೆಲನಾಯಿತಲ ಕುರುರಾಯಗೆನುತಿರ್ದುದು ಜಗತ್ತ್ರಯವೊಂದು ನಿಮಿಷದಲಿ (ಕುಮಾ.ದ್ರೋ. ೩-೫೯) ; ಮನದಿ ಮೂರ್ತಿತ್ರಯವು ಕೇಳೈ ಮನದಿ ಶಕ್ತಿತ್ರಯವು ಜಗತ್ತ್ರಯ ಮನದಿ ಅಮರಾಸುರರು (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೦೯-೫೫). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ತ್ರಯ)]

ಜಗತ್ತ್ರಾಣ (ನಾ). ಲೋಕವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವನು ; ಜಗದ್ರಕ್ಷಕ : ಜಯ ಜಯ ಜಗತ್ತ್ರಾಣ . . . ಎಂದು ಪೊಗಳುತಿಹ ಜೋಕೆಯಿಂ ಪೊಱವ ಜಗದೀಶನಂ ನಿಟ್ಟಿಸಿದನು (ಹಡಕಾ. ೦೦-೪೦).

[ಸಂ. (ಜಗತ್ + ತ್ರಾಣ)]

ಜಗತ್ತ್ರಿತಯ (ನಾ).=ಜಗತ್ತ್ರಯ : ಅಪ್ರಮೇಯಕಮಧೋಮಧ್ಯೋರ್ಧ್ವ ಭೇದಂ ಜಗತ್ತ್ರಿತಯಂ (ಸುಕುಮಾ. ೦೧-೪೦). [ಸಂ. (ಜಗತ್+ತ್ರಿತಯ)]

ಜಗತ್ಪತಿ (ನಾ). ಲೋಕದ ಒಡೆಯ : ಸೌರಭನಿಧಿ ತೀರ್ಥಕರಕುಮಾರಕನೆಂದಱಿದುಮಾ ಜಗತ್ಪತಿಗಿಂದ್ರಂ ಸಾರಸುಗಂಧವಿಳೇಪನಭೂರಿಜಳಸ್ನಪನ ವಿಧಿಗೊಡರ್ಚಿದನಾಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೫೨); ಇರ್ದಂ ಜಗತ್ಪತಿಯೊಡ್ಡೋಲಗದೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೧-೩೬). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಪತಿ)]

ಜಗತ್ಪರ್ಯಷ್ಟಿ (ನಾ). ಲೋಕಪೂಜೆ; ಸಮಾಜಗೌರವ: ಅಷ್ಟಗುಣೌಘದನಂತಚತುಷ್ಟಯದ ಶರೀರಮೆನಿಸಿ ಸಿದ್ಧರ್ ಖರಕರ್ಮಾಷ್ಟಕಮಱಿಯೆ ಜಗತ್ಪರ್ಯಷ್ಟಿಗೆ ನೆಲೆಯಾದರಷ್ಟಮಾವನಿನಿಳಯರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೦೨-೯).

[<ಸಂ. ಜಗತ್ಪರ್ಯೇಷ್ಟಿ]

ಜಗತ್ಪಾಲಕ (ನಾ). ಲೋಕವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವನು ; ಲೋಕಪಾಲಕ : ಎಲೈ ಅಗ್ನಿಯೆ, ಜಗತ್ಪಾಲಕನಾದ ನಿನ್ನನ್ನು ಯಜಮಾನರು ಯಾಗಾದಿ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಪಿತೃವಿನಂತೆ ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ (ಋಗ್ಸಾರ. ೨೨).

[ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಪಾಲಕ)]

ಜಗತ್ಪಾವನ (ಗು). ಲೋಕವನ್ನು ಶುದ್ಧಗೊಳಿಸುವ ; ಲೋಕಕ್ಕೇ ಪವಿತ್ರವಾದ : ಭರತಾನ್ವಯ ಸಮುತ್ಪನ್ನರಾಗಿ ಫಲವೇನಾವ ಕೆಱದಿಂ ಜಗತ್ಪಾವನಾಶ್ವಮೇಧವನಾಗಿಸುವೆನಿದಕೆ ನೀವೆಂಬುದೇನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨-೫೬). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಪಾವನ)]

ಜಗತ್ಪ್ರಕಟ (ಗು). ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ; ಲೋಕವಿದಿತವಾದ : ಜಗತ್ಪ್ರಕಟ ಪ್ಲವಸಂವತ್ಸರದ ಕಾರ್ತಿಕಂ ಮುದಮನೀಯೆ (ಆದಿಪು. ೧೬-೭೬). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಪ್ರಕಟ)]

ಜಗತ್ಪ್ರತೀತ (ನಾ). ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದವನಂ : ಜಗತ್ಪ್ರತೀತನೀತನೇ ಸರಸ್ವತೀಮಣಿಹಾರಂ (ಆದಿಪು. ೧-೨೮). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಪ್ರತೀತ)]

ಜಗತ್ಪ್ರಥಿತ (ಗು). = ಜಗತ್ಪ್ರಕಟ : ಜಗತ್ಪ್ರಥಿತಕ್ಷಾತ್ರಗುಣಂ ಭವತ್ಪದ ಪಯೋಜಾತಾಂತಿಕಕ್ಕಟ್ಟಿದಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೯-೯೮).

[ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಪ್ರಥಿತ)]

ಜಗತ್ಪ್ರಭು(ನಾ).=ಜಗತ್ಪತಿ: ಈ ಜಗತ್ಪ್ರಭುವಿನ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ನೆಗೞ್ತೆಯ ನಮ್ಮನುಮ್ಮಂಗಜನ್ಮಸನ್ನಿಭನುಮುದಾತ್ತನುಂ ಕನಕಶಾಂತಿ ದಲಾ ವಿಭುಗೀವುದೀಕೆಯಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೬). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಪ್ರಭು)]

ಜಗತ್ಪ್ರಾಣ(ನಾ). ೧. ಲೋಕಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಣಸ್ವರೂಪನಾದವನಂ: ನಿರ್ಧೂಮ ಶಿಖಾಳಿಯಂ ಜ್ವಾಳಿಯಂ ಕಂಡುದಱಿನಾಶ್ರಿತ ಸಂತರ್ಪಣ ಪ್ರಚಂಡ ತೇಜಃ ಪವಿತ್ರನುಂ ಜಗತ್ಪ್ರಾಣನುಮಪ್ಪಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೦೦೯ ವ). ೨. ಗಾಳಿ ; ವಾಯು. 'ಜಗತ್ಪ್ರಾಣಾಸ್ತ್ರ' ಪರಾ. [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಪ್ರಾಣ)]

ಜಗತ್ಪ್ರಾಣಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಸ್ತ್ರ ; ವಾಯುವ್ಯಾಸ್ತ್ರ : ಶಿವ ಶಿವಾ ಎನೆ ಜಗ ಜಗತ್ಪ್ರಾಣಾಸ್ತ್ರವನು ಹೂಡಿದನು ಕಲಿಕರ್ಣ (ಕುವ್ಯಾಕ ೨೩-೩೪). [ಜಗತ್ಪ್ರಾಣ + ಅಸ್ತ್ರ]

ಜಗತ್ಪ್ರಿಯ (ನಾ). ಲೋಕಕ್ಕೆ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನಾದವನು: ಜಗತ್ಪ್ರಿಯನಾದ ದೇವನಂಕದ ಗಣನಾಯಕಂ (ಗದಾಯು. ೧-೧೦).

[ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಪ್ರಿಯ)]

ಜಗತ್ಸರ್ಗ (ನಾ). ಲೋಕಸೃಷ್ಟಿ ; ಪ್ರಪಂಚ ಹುಟ್ಟುವಿಕೆ : ಜಡ (Insentient) ಪ್ರಕೃತಿಯ ಸಾಮ್ಯಾವಸ್ಥೆಯು ಚ್ಯುತಿ ಹೊಂದಿದಾಗ ಜಗತ್ಸರ್ಗವಾರಂಭವಾಗುವುದು (ಭಾರದ. ೨೩೦).

[ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಸರ್ಗ)]

ಜಗತ್ಸ್ತುತ್ಯ(ನಾ).ಲೋಕದ ಹೊಗಳಿಕೆಗೆ ಪಾತ್ರನಾದವನಂ: ಜಗತ್ಸ್ತುತ್ಯ ಕೃತಕೃತ್ಯನೆನಿಸದೆ ಸತ್ಯಾಶ್ರಯವೆಸರ್ಗೆ ಮುಯ್ಯನಾಂಪನೆ ಭೀಮಂ (ಗದಾಯು. ೧-೬೪). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಸ್ತುತ್ಯ)]

ಜಗದಂಡ (ನಾ). ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ : ದಂಡನಾಥಾಗ್ರೇಸರಂ ಜಗದಂಡಮಂಡಿತ ಸಿತಯಶಂ ಶಶಿಖಂಡ ಚೂಡಾಖಂಡಿತಾಮಳ ಭಕ್ತಿನಿಶ್ಚಳನು(ಬಸಪು. ೯-೧) : ಧೃತಶಶಿಖಂಡ ಜಿತಸುಮಕಾಂಡ ವಿತರಣಶೌಂಡ ಭೃತಜಗದಂಡ(ಶಾಕುಂತ. ೧೦೬ ಅಡಿಟ). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಅಂಡ)]

ಜಗದಂಬಕ (ನಾ). = ಜಗಚ್ಚಕ್ಷು: ಜಗದಂಬಕಂಗೆ ಸಂಮಿಗಿಲಾಹ ಪುರುಷರೀ ಜಗದೊಳಿನ್ನಾರು (ನವಮೋ. ೮-೩೦). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಅಂಬಕ)]

ಜಗದಂಬೆ (ನಾ). = ಜಗಜ್ಜನನಿ: ದಿವ್ಯರೂಪನಳವಡಿಸಿ ಜಗದಂಬೆ ಜಾಹ್ನವಿ ಸಲಿಲಮಧ್ಯದಿಂದೆದ್ದು ಬಂದಾ ಜ್ವಾಲೆಯಂ ಕೀಳ್ದಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೯-೨೮) ; ಜಗದಂಬೆ . . . ಎನ್ನ ಮತಿಗೆ ಸಾಕಾರವಾಗಿರು (ವಿದಾಕ್ಷ. ೩-೧).
[ಸಂ. ಜಗದಂಬಾ (ಜಗತ್ + ಅಂಬಾ)]

ಜಗದಳ$_1$(ನಾ). ಭೂಮಿ ; ಜಗತ್ತು : ಸಮುನ್ನಾನ್ನತ್ಪುರ ಜಗದಳ ಪವಿತ್ರೀಕೃತ ವಿಶುದ್ಧಕುಳಿ (ಎಇ. XXVIII, ೩-೪೦; 1082). [<ಸಂ. ಜಗತ್ತಲ]

ಜಗದಳ$_2$, **ಜಗದಾಳ**, **ಜಗದುಳ** (ನಾ). ಜಗತ್ತನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು (?) : ಮಣ್ಡಳೀಕಕುಮರ ಜಗದಳಂ (ಕಇ. II, ೬-೧೫ ; 1030). **ಜಗದಾಳ** : ನರಪತಿ ಜಗದಾಳ ವೀರಬಿರುದಾಳ ದೇವರಸರು (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೦, ೭೦-೬ ; 1297). **ಜಗದುಳ** : ಬಿರುದಿಂಗೆ-ಜಗ[ಪ್ರಾಕಾಂ. ಗಜ]ದುಳ, ಗಜ ಪಾಟು (ಶಮದ. ೧೬೪ ಪ್ರಯೋ). [?]

ಜಗದಾಧಾರ (ನಾ). ಜಗತ್ತಿಗೆ ಆಧಾರದಂತಿರುವವನು,-ಆಶ್ರಯವಾದವನು: ದೇವ ಸಕಲ ಜಗದಾಧಾರ ದೇವ ಕರುಣಿಸು (ನಂಬಿರ. ೮-೬೫). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಆಧಾರ)]

ಜಗದಾಧಾರಕ (ನಾ). = ಜಗದಾಧಾರ : ಜಗದಾಧಾರಕನ್ನೆ ನೀ ನಗಧರ (ಜಗವಿ. ೩-೧೦೦). [ಸಂ.]

ಜಗದಾರಾಧ್ಯ (ನಾ). ಲೋಕಕ್ಕೆ ಪೂಜ್ಯನಾದವನು : ನಮ್ಮುವನು ಕೃಪೆಯಿಂದ ಸಲಹುಗೆ ದೇವ ಜಗದಾರಾಧ್ಯ ಗುರುರಾಯ (ಕುವ್ಯಾಳ. ೧-೧೨).
[ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಆರಾಧ್ಯ)]

ಜಗದಾಳ 'ಜಗದಳ$_2$' ನೋ.

ಜಗದಿಂಡೆ (ನಾ). ತುಂಬಾ ಒರಟಾದವಳು ; ಮಹಾಧೂರ್ತೆ ; ಮಹಾದಿಟ್ಟೆ : ಜನದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಅತ್ತೆ ಕೆಟ್ಟವಳಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಾಳೆಯೇ ಹೊರತು ಸೊಸೆ ಜಗದಿಂಡೆ ಎನ್ನುವುದಿಲ್ಲ (ಪದ್ಮಸ. ೧೦೦). [ಜಗ + ದಿಂಡ$_2$]

ಜಗದಿಂಡೆಯ (ನಾ). ಲೋಕಕ್ಕೆ ದಿಟ್ಟನಾದವನು; ಹೆಚ್ಚಿನ ಪರಾಕ್ರಮಿ: ರಾಜಮಕ್ಕಳಿಗೆಲ್ಲ ನೀವು ಜಗದಿಂಡ್ಯರೆಂಬುದು ನಾವು ಕೇಳಿಹೆವು (ತುರಂಗ. ೫೦-೪೭). P ಇಲ್ಲಿ 'ದಿಂಡ್ಯ' ಎಂಬುದು ಛಂದಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ರೂಪ. [ಜಗ + ದಿಂಡೆಯ]

ಜಗದಿಟ್ಟ (ನಾ). = ಜಗಚ್ಚಕ್ಷು : "ಜಗದಿಟ್ಟ ಬೆಂಗದಿರನು ನಿಶಿವಗೆಯು . . . ಸೂರ್ಯನಾಮಂ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೫). [ಜಗ + ದಿಟ್ಟ$_2$]

ಜಗದಿಟ್ಟತನ (ನಾ). ಜಗತ್ತಿನ ಎದುರಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಧೈರ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸುವಿಕೆ ; ಯಾರಿಗೂ ಜಗ್ಗದ ಸ್ವಭಾವ : ಕಾಮುಕಿಯ ಜಗದಿಟ್ಟತನವೇ ಅದಕ್ಕೆ ಸಮಾಧಾನ (ಮಂತ್ರಶ. ೯೪-೧೯).
[ಜಗ + ದಿಟ್ಟ$_1$ + – ತನ]

ಜಗದೀಶ (ನಾ). = ಜಗತ್ಪತಿ : ಅದೇನೆಸೆದು ಸೊಗಯಿಸಿ ತೋಱಿತೋ ಜಗದೀಶನಿರೆ ಗರ್ಭಂ ಬಳೆದು (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೨೦೩); ಒಳಹೊಱ ಒಂದಾಗದವರಿಗೆ ಅಳಿಯಾಸೆದೋಱಿ ಬೇಸಾಡುವನವರ ಜಗದೀಶ (ಬಸವ. ೯೭) ; ನೆತ್ತದಾಟವನುಡುಗಿ ನಿನಗನಿಮಿತ್ತಹಾಸ್ಯವದೇಕೆ ಸಂಭವಿಸಿತ್ತು ಸಂಶಯವಾದುದೆನಗೆ ಮದೀಶ ಜಗದೀಶ ಚಿತ್ತವಿಸು (ಬಸಪು. ೪೨-೧೨) : ಜಗದೀಶಂ ಲಯವಾರ್ಧಿಯಂತೆ ಕವಿತಂದೊಟ್ಟೈಸಿ ಬಂದಲ್ಲಿಯುಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೪೩೬).
[ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಈಶ)]

ಜಗದೀಶ್ವರ (ನಾ). = ಜಗತ್ಪತಿ : ಅಖಿಳಲೋಕಾಲೋಕನಿಕರದೊಳಖಿಳ ಜಗದೀಶ್ವರನ ಭಕ್ತರೆ ಅಖಿಳ ಪಾವನರು (ಬಸಪು. ೫೭-೬೫).
[ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಈಶ್ವರ)]

ಜಗದುದರ (ನಾ). ಲೋಕಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ತನ್ನ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಉಳ್ಳವನು; ವಿಷ್ಣು : ಒಗುಮಿಗೆಯ ದೈವದ ಪದಾಂಬುಜಯುಗಳದರ್ಚನೆ ಪೂಜೆನೆಗಳಿವು ಜಗದುದರನನು ಮುಟ್ಟವೇ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೪-೧೧೪) ; ಜಗದುದರ ಕೊಟ್ಟುದನು ಭುಂಜಿಸು (ಜಗದಾ. ೧೯೩). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಉದರ)]

ಜಗದುಪತಿ (ನಾ). = ಜಗತ್ಪತಿ : ಸರ್ವಾಭರಣಕಾಂತಿಯು ಜಲಧಿಮಧ್ಯದ ಜಗದುಪತಿಯನು ಕಂಡೆ ನಾನೆಂದ (ನಿಘಾಗ. ೩-೨-೫೪). [<ಸಂ. ಜಗತ್ಪತಿ]

ಜಗದುಳ 'ಜಗದಳ$_2$' ನೋ.

ಜಗದೇಕಚಕ್ಷು(ನಾ). ೧. ಸೂರ್ಯ. ೨. ಚಂದ್ರ. ೩. ಯಮ. ೪. ಕರ್ಣ. ೫. ಯಶಸ್ಸು ; ಕೀರ್ತಿ : "ಅಂತಕಾರ್ಕ ಶಶಿ ಕರ್ಣ ಯಶಂ ಜಗದೇಕಚಕ್ಷುವಕ್ಕು" (ನಾನಾರ. ೫೭). [ಸಂ. ಜಗದೇಕಚಕ್ಷುಸ್ (ಜಗತ್+ಏಕ+ಚಕ್ಷುಸ್)]

ಜಗದೇಕದೀಪ (ನಾ). ಲೋಕದ ಏಕಮಾತ್ರ ದೀಪವಾಗಿರುವವನು ; ಸೂರ್ಯ ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಕೋ[ಟಿ]ಯ ನೀಪಧ್ವಜ[ತಾಂ]ಸೀಗಿರಿ ದಾರಿಸುವ × × × [ಜ]ಗದೇಕದೀಪಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೩೦-೮ : 1144).
[ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಏಕ + ದೀಪ)]

ಜಗದೇಕದೇವ (ನಾ). ಲೋಕಕ್ಕೆಲ್ಲ ಒಬ್ಬನೇ ಆದ ಪ್ರಭು ; ಭಗವಂತ: ಮತ್ತ ಕೇಸರಿಪತಿಯೆತ್ತ ವನ್ಯಗಜಮತ್ತ ಪೊಣರ್ಗಿವೆಂತು ನಿಲ್ವುವಾ ಪರಿ ಜಗದೇಕದೇವ ಶಿವನೆತ್ತ ಧನಂಜಯನೆತ್ತ ಧಾತ್ರಿಯೊಳ್ (ಶಬಶಂ. ೪-೧೩೨).
[ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಏಕ + ದೇವ)]

ಜಗದೇಕನಾಥ (ನಾ). = ಜಗದೇಕದೇವ : ದೇವದೇವ ಜಗದ್ಭರಿತ ವಸುದೇವಸುತ ಜಗದೇಕನಾಥ ರಮಾವಿನೋದಿತ . . . ರಕ್ಷಿಸು (ಹರಿಸಾ. ೨).
[ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಏಕ + ನಾಥ)]

ಜಗದೇಕಬಂಧು (ನಾ). ಲೋಕಕ್ಕೆಲ್ಲ ಒಬ್ಬನೇ ಆದ ಬಂಧು ; ವಿಶ್ವಬಂಧು ; ಭಗವಂತ : ಪುರೋಡಾಶ ಕಷಾಯಸ್ನಾನೀಯೋದ್ವರ್ತನ ಸಂಚಾವಳಿ ಸ್ನಾನೋಪಕರಣಂ ಬೆರಸು ಜಗದೇಕಬಂಧುವಂ ಮಜ್ಜನಂಬುಗಿಸಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೩೭ ವ). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಏಕ + ಬಂಧು)]

ಜಗದೇಕಮಲ್ಲ (ನಾ). ೧. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮಿಗಿಲಾದ ಜಟ್ಟಿ : ಆಗಳುಂ ಮೆಱೆವಾ ಮಹಿಮನ ಮಹಾಗಿರಿಮೆಯುಂ ಕೇಳಿ ಮುಖದೊಳು ರಾಗಿಸುತ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲನ ಸಹ್ಯಭಾವದಲಿ (ಬಸಪು. ೨೩-೨೦). ೨. ಚಾಲುಕ್ಯರ ಇಮ್ಮಡಿ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಮಲ್ಲನ ಬಿರುದು: ಇಳೆ ಕೂಡಿ ಬಣ್ಣಿಕುಂ ವಿಳಸಿತ ವೀರಕಾಮಿನಿಗೆ ನಲ್ಲನನೀ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲನ (ಚಾಸಪ. ೧೫); ಜಗದೊಳ್ವಿಖ್ಯಾತಿಯಂ ತಾಳ್ದಿದಂ ಸ್ಥಿರತೇಜಂ ಜಗದೇಕಮಲ್ಲವೆಸರಿಂ ಚಾಳುಕ್ಯ ಚಕ್ರೇಶ್ವರಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೦೮-೨೪ ; 1164). [ಸಂ. (ಜಗತ್+ಏಕ+ಮಲ್ಲ)]

ಜಗದೇಕವೀರ (ನಾ). ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮಿಗಿಲಾದ ಪರಾಕ್ರಮಿ : ಜಗದೇಕವೀರ ಶಬ್ದಂ ನಗೆಗೆಡೆಯಾಯ್ತೆನಗೆ ಪರ್ಬಿದತ್ತೆಡ್ಡೆಸೆಯೊಳ್ ನೆಗಳ್ದಪಯಶಂ (ಶಬಶಂ. ೪-೯೫); ನಿರ್ಮಲವೃತ್ತಂ ಜಗದೇಕವೀರನಮಳಾಕಾರಂ (ಸಕವ್ಯ. ೨-೯). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಏಕ + ವೀರ)]

ಜಗದ್ಗುರು (ನಾ). ೧. ಲೋಕಕ್ಕೆಲ್ಲ ಪೂಜ್ಯನಾದವನು ; ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು: ಜಗದ್ಗುರುಗೆ ಬೇಗಮುಚ್ಚಾಸನದಿಂದಿದಿರೇಱಿಮೆಂದು ಪೇಟ್ವುಪೊಲ್ (ಆದಿಪು. ೭-೪೦) ; ವಿಜ್ಞಾನದಿಂದಂ ಜಗದ್ಗುರುವಾದಂ (ಗದಾಯು. ೧-೩). ೨. ದೇವರು ; ಭಗವಂತ. ೩. ಮಠಾಧಿಪತಿ : ಜಗದ್ಗುರು ಶ್ರೀ ಶಿವರಾತ್ರೀಶ್ವರಮಹಾಸ್ವಾಮಿಗಳ . . . ದಿವ್ಯಜೀವನ ವಜ್ರಮಹೋತ್ಸವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸಲ್ಲಿಸಿದ ಕಾಣಿಕೆ (ಶಿವಗೀ. ಅರ್ಪಣೆ).
[ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಗುರು)]

ಜಗದ್ದಳ(ನಾ).೧. ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೀಳುವವನು. ೨. ಜಗತ್ತನ್ನು ಸಂತೋಷ ಪಡಿಸುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು (?) : ಮಹಾದೇವಿ ಜಗದ್ದಳ ಮಣ್ಡಳೀಶರಾಜ್ಞೀಶಿರೋವಿಭೂಷಣವೆನಲ್ಕೆ ಜಸಮಂ ತಳೆದಳ್ (ಸೌಇಇ. XI-ii, ೧೫೫-೨೦ ; 1104) ; ಸಿಂಗದವಾರ್ಕ ಶೌರ್ಯಮ ಸುಹೃನ್ನರಲೋಕ ಜಗದ್ದಳಂಗೆ ರಾಜಂಗೆ (ಮುಂಬರಾ. X, ೨೨೪-೩೨ ; 1205) ; ಕಟಕಜಗದ್ದಳ ವೀರಾವತಾರ ಶೃಂಗಾರಪುರೀ ಚಕ್ರವರ್ತಿ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೪೨, ೩೨-೨೭ ; 1360). [ಸಂ. ಜಗದ್ದಲ (ಜಗತ್ + ದಲ)]

ಜಗದ್ಧರೆ (ನಾ).ಲೋಕವನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿಯುವವಳು,-ಪಾಲಿಸುವವಳು: ದುರ್ವಹ ಜಗದ್ಧರೇ ಸುಪರ್ವನುತವೈಭವೆ ಸಗರ್ವದಿತಿಜಾಪಹೆಯುಖರ್ವ ಗುಣಹಾರೇ (ರಾಜಶೇ. ೮-೧೨೭). [ಸಂ. ಜಗದ್ಧರಾ]

ಜಗದ್ಧಾತ್ರಿ (ನಾ). ಲೋಕದ ತಾಯಿ; ಜಗನ್ಮಾತೆ : ವಿಶ್ವಕುಟುಂಬಿನೀ ಎಂದು ವರ್ಣಿತಳಾಗಿರುವ ಜಗದ್ಧಾತ್ರಿಯು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ (ಭಾರದ. ೩೯೪); ಜಗದ್ಧಾತ್ರಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ ಸೀತೆಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಜನ್ಮ ತಾಳಿ ಯವ್ವನೆ ಯಾಗಿದ್ದಾಳೆ (ನಿಶಉ. ೩೭). [ಸಂ. ಜಗದ್ಧಾತ್ರೀ (ಜಗತ್ + ಧಾತ್ರೀ)]

ಜಗದ್ಧಿತ (ನಾ). ಪ್ರಪಂಚದ ಒಳಿತು ; ಲೋಕಕಲ್ಯಾಣ : ರಾವಣನ ಕೊಲ್ವೆ ಜಗದ್ಧಿತಕೆ ಮತ್ತೆ ಸಲ್ವೆ (ಶ್ರಾಂಡಧ್ವ. ೪೩).
[ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಹಿತ)]

ಜಗದ್ಬಂಧು (ನಾ). ಲೋಕದ ನಂಟ,-ಹಿತಚಿಂತಕ : ಭದ್ರಾಸನವುಂ ಭುಜವಿಜಯದ್ರವಿಣಂಗವನಿಪತಿಗೆ ಕೊಟ್ಟೆಜಿಗೆ ಯಶೋಭದ್ರೈಕ ತಿರಸ್ಕೃತ ತುಹಿನಾದ್ರಿ ಜಗದ್ಬಂಧು ಸಿಂಧುದೇವಿಯನರಸಂ ಪೋಗವೇಟ್ಟು (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೫೭). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಬಂಧು)]

ಜಗದ್ಭರಿತ (ನಾ). ಜಗತ್ತನ್ನೆಲ್ಲ ತುಂಬಿದವನು ; ಸರ್ವಾಂತರ್ಯಾಮಿ: ದೇವದೇವ ಜಗದ್ಭರಿತ ವಸುದೇವಸುತ . . . ರಕ್ಷಿಸು (ಹರಿಸಾ. ೨).
[ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಭರಿತ)]

ಜಗದ್ರಕ್ಷಕ (ನಾ).ಲೋಕವನ್ನು ಕಾಪಾಡತಕ್ಕವನು: ಜನನುತಶೋಭೆ ಗಡ ನಿರಂಜನನೊಳ್ ರಕ್ಕೆ ಗಡ ಜಗದ್ರಕ್ಷಕನೊಳ್ ಕಂಜಿಡೆ ಗಡ ಜಿನನೊಳ್ (ಅಜಿಪು. ೫-೬೩). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ರಕ್ಷಕ)]

ಜಗದ್ರಾಜ (ನಾ). ಜಗತ್ತಿಗೆ ಒಡೆಯ; ಚಕ್ರವರ್ತಿ: ಭದ್ರಾವತೀಶ್ವರನೆನಿಪ ಯೌವನಾಶ್ವಂ ಜಗದ್ರಾಜನಾದ ಪಾಂಡವನೆಡೆಗೆ ಬಂದಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೫-೪).
[ಸಂ. (ಜಗತ್ + ರಾಜನ್)]

ಜಗದ್ವಂದಿತ (ಗು). ಜಗತ್ತಿನ ಎಲ್ಲ ಜನರಿಂದ ನಮಸ್ಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ : ವಿಚಾರಿಸೆ ನಾಕಿಗನಿಂ ಪರೆದತ್ತು ಜಗದ್ವಂದಿತ ಪದ್ಮಮುಖೀ ನಿಜನಾಮದೆ ಪದ್ಮಮುಖೀ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೬೦). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ವಂದಿತ)]

ಜಗದ್ವಲಯ, ಜಗದ್ವಳಯ (ನಾ). ಭೂಮಂಡಲ. **ಜಗದ್ವಳಯ** : ದೇವಭಕ್ತನೆಂಬುದು ಪತಿಭಕ್ತನೆಂಬುದು ಜಗದ್ವಳಯಂ ಪಡೆವಳ್ವೈಲನಂ (ಅಜಿಪು. ೧೨-೨೫). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ವಲಯ)]

ಜಗದ್ವಳಯ 'ಜಗದ್ವಲಯ' ನೋ.

ಜಗದ್ವ್ಯಾಪಾರ (ನಾ). ಲೋಕದ ವ್ಯವಹಾರ : ಇದು ಕಾಲ್ಪನಿಕ ಕಾಲ ವಾದರೂ ಶಾಸ್ತ್ರಾಧಾರ ರಹಿತವಾದ ಕಾಲವೂ ಅಲ್ಲ, ಜಗದ್ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ನಿರ್ಲಕ್ಷಿಸಿರುವ ಕಾಲವೂ ಅಲ್ಲ (ನಕ್ಷತ್ರ. ೬೩) ; ಶಿವಶಕ್ತಿಗಳು ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಕೂಡಿಯೇ ಜಗದ್ವ್ಯಾಪಾರಲೀಲೆಯನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿರುವರು(ಶಕ್ತಿವಿ.೩೫).
[ಸಂ. (ಜಗತ್ + ವ್ಯಾಪಾರ)]

ಜಗದ್ವಿಖ್ಯಾತ (ಗು). ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ; ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಹೆಸರಾದ: ತನ್ನ ನಿರಾಮಯಾಕೃತಿ ಜಗದ್ವಿಖ್ಯಾತವಾದತ್ತು (ಪುಷ್ಪಪು. ೧-೨೪); ಈತನಭಿ ಮತವಿದು ಜಗದ್ವಿಖ್ಯಾತ ಸಾಹಸಿ ಪಾರ್ಥ ಹೇಳೈ ಮಾತಿನಾಳಾಪವನು (ಕುಮ್ವಾಲು. ೬-೧೨). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ವಿಖ್ಯಾತ)]

ಜಗದ್ವಿದಿತ (ಗು).=ಜಗದ್ವಿಖ್ಯಾತ : ಲಲಾಟಲೋಚನಂ ಜಗದ್ವಿದಿತಾಪಾ ದಸಾಶ್ವಮೇಧದೀಕ್ಷಿತಕುಳಪ್ರಸೂತಂ ಸತ್ಯರತ್ನಾಕರಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೪೧-೮: 1068); ಎಮಗೆ ಜಗದ್ವಿದಿತಂ ಸೂರ್ಯಮಿತ್ರವೆಸರುಂಟು(ಸುಕುಮಾ. ೨-೫೫).
[ಸಂ. (ಜಗತ್ + ವಿದಿತ)]

ಜಗದ್ವಿನಾಶ (ನಾ). ಪ್ರಪಂಚದ ನಾಶ ; ವಿಶ್ವಪ್ರಳಯ.
[ಸಂ. (ಜಗತ್ + ವಿನಾಶ)]

ಜಗದ್ವಿಶ್ರುತ (ಗು). ೧. = ಜಗದ್ವಿಖ್ಯಾತ. (ನಾ). ೨. ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧ ವಾದುದು : ಸಸಿತಪಕ್ಷಂಗೇನನಂತಾಶ್ರಯುಂಗೆ ಜಗದ್ವಿಶ್ರುತವಾಗದೇ ವಿಧುಸವಾಖ್ಯಾನಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೭೪). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ವಿಶ್ರುತ)]

ಜಗನ (ನಾ). ಹೆಂಗಸರ ಕಟಿ ಪ್ರದೇಶ,-ಕಟಿಪುರೋಭಾಗ,-ಕಿಬ್ಬೊಟ್ಟೆ : ಈ ಜಗನಮಿದೇಕೆ ಹೇಮರಶನಾಧ್ವನಿಯಿಲ್ಲದೆ ಮೂಗುವಟ್ಟುದು (ಪಂಪಭಾ. ೪-೬೨). [<ಪ್ರಾ. ಜಘಣ. / ಸಂ. ಜಘನ]

ಜಗನಿರ್ಮಾಣ (ನಾ).=ಜಗತ್ಕರ್ತ: ಜಗನಿರ್ಮಾಣ ರಕ್ಷಿಸು ನಮ್ಮನನವರತ (ಹರಿಸಾ. ೧೩). [ಜಗ + ನಿರ್ಮಾಣ]

ಜಗನುಮಯ (ನಾ). ಲೋಕವನ್ನೆಲ್ಲ ತುಂಬಿರುವವನು ; ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲೆಲ್ಲ ತಾನೇ ತಾನಾಗಿ ನೆಲೆಗೊಂಡವನು : ಜಗನುಮಯ ಕೊಡು ಸಾಯದಂತಿರೆ ವರವ ನನಗೆ (ನಿಭಾಗ. ೭-೩-೫೭). [<ಸಂ. ಜಗನ್ಮಯ]

ಜಗನುಮಾತೆ (ನಾ). ಲೋಕದ ತಾಯಿ : ಜಗನು[ಪಾಠಾಂ. ದ]ಮಾತೆಯ ದಾವನುರದಲಿ ಮಂದಿರವ ಮಾಡಿ . . . ಭಜಿಸುವಳು (ನಿಭಾಗ. ೩-೭-೨೬).
[<ಜಗನ್ಮಾತೆ]

ಜಗನ್ನಯನ (ನಾ). = ಜಗಚ್ಚಕ್ಷು : ಅರಳಿದೆ ಜಗನ್ನಯನವಮಾದೊಡಂ, ಮನುನಗರಿ ಮೂಗುವಟ್ಟಿದೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೦೫-೧೫೩).
[ಸಂ. (ಜಗತ್ + ನಯನ)]

ಜಗನ್ನಾಥ (ನಾ). ಜಗತ್ತಿನ ಒಡೆಯ ; ವಿಷ್ಣು ; ಕೃಷ್ಣ : ಕತೆ ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣಂ . . . ಕಥಾಪತಿ ಕೃಷ್ಣಂ ಕೃತಿಯುಂ ಭುವನುತಮ ಜಗನ್ನಾಥ ವಿಜಯಮೆನೆ ಮೆಚ್ಚದರಾರ್ (ಜಗವಿ. ೧-೨೦). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ನಾಥ)]

ಜಗನ್ನಿಚಯ (ನಾ). ಲೋಕಸಮೂಹ : ಸಕಲ ಜಗನ್ನಿಚಯದ ಕುಂಭಕಾರ (ವಸ್ತವಂ. ೧೫-೧೧೮). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ನಿಚಯ)]

ಜಗನ್ನಿಯಾಮಕ (ನಾ). ಲೋಕವನ್ನು ನಿಯಮಿಸುವವನು ; ಲೋಕ ನಿಯಂತ್ರಕ : ಅದಱಿಂ ಶಿವಂ ತಾಂ ಜಗನ್ನಿಯಾಮಕನು (ವೀಶೈಪು. ೫-೧೪-೨೭). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ನಿಯಾಮಕ)]

ಜಗನ್ನುತ(ಗು).೧. ಜಗತ್ತಿನಿಂದ ಹೊಗಳಿಸಿಕೊಂಡ;ಲೋಕಸ್ತುತ್ಯವಾದ: ವ್ಯಗ್ರುತೆಯಂ ತಾಳಿ ಕಡುಗಜ್ಜವೆಸಪುದನೇಳಿಪುದುರ್ವೀಜನಂ ಜಗನ್ನುತ ಚರಿತಾ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೯). (ನಾ). ೨. ಲೋಕದಿಂದ ಹೊಗಳಿಸಿಕೊಂಡ ವನು: ಕ್ಷಿತಿಪತಿಯಂ ಬರಿಸಿ ಜಗನ್ನುತನಂ ಸಂತೈಸಿ (ಕವಿರಾ. ೨-೮); ಕವಿತಾ ಚತುರತೆಯ ಮೆಱೆದು ಜಗನ್ನುತರೆನಿಸಿದರಲ್ತೆ ಸಿದ್ಧಸೇನಾಚಾರ್ಯರ್ (ಚಾವುಂಪು. ೧-೪) ; ಜಗನ್ನುತನುದಯಾದ್ರಿಮಸ್ತಕಸ್ಥಲಮನೇಱಿದಂ ದಿವಸಕರಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೦೭-೧೦). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ನುತ)]

ಜಗನ್ನೂತ (ಗು).=ಜಗನ್ನುತ ೧ : ಆತನ ತನೂಜನುಪಮಾತೀತಂ . . . ಜಗನ್ನೂತ ಪಾದಾಬ್ಜಂ ತ್ರಿಜಗಖ್ಯಾತಂ (ಕಇಇ. ೧-೨-೧೧ ; 1058).
[ಸಂ. (ಜಗತ್ + ನೂತ)]

ಜಗನ್ನೇತ್ರ (ನಾ). = ಜಗಚ್ಚಕ್ಷು : ಸೋಮಜಗನ್ನೇತ್ರವೀತಿಹೋತ್ರಾಂಬಕ . . . ಪಾಲಿಪುದೆನ್ನಂ (ಹಮ್ಮೀರ. ೭-೧). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ನೇತ್ರ)]

ಜಗನ್ಮಂಡನ (ನಾ). ಲೋಕಕ್ಕೆ ಭೂಷಣನಾದವನು : ಕನತ್ಕನಕರಂಜಿತಂ ನಿಜಕರಂ ಜಗನ್ಮಂಡನಂ ವನೇಜಸಖನೇಕಚಕ್ರರಥನಸ್ತದೋಷೋದಯಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೫೭-೨೩). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಮಂಡನ)]

ಜಗನ್ಮತಿ (ನಾ). ಲೋಕಕ್ಕೆಲ್ಲ ಬುದ್ಧಿ ಕೊಡುವವನಂ : ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರ ಗತಿಗೆ ಕಣ್ಣಹ ಜಗನ್ಮತಿಗೆ ನಿನ್ನ ಗತಿ, ನಿನ್ನ ಮತಿ, ನಿನ್ನ ಸಾಹಸಕೆ ಕಣ್ಣಾಗಲರಿದೇ ? (ಪಾಂಚಜ. ೫೦-೨). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಮತಿ)]

ಜಗನ್ಮಯ (ಗು). ೧. ಜಗತ್ತನ್ನೆಲ್ಲ ತುಂಬಿರುವ. (ನಾ). ೨. ಲೋಕವನ್ನೆಲ್ಲ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವವನಂ ; ಸರ್ವಾಂತರ್ಯಾಮಿ : ಭಯಭರಿತ ಭಕ್ತಿಯಿಂ ಭಾವಿಸಿದನಾ ಜಗನ್ಮಯನಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೩-೨೯). [ಸಂ.]

ಜಗನ್ಮಾತೆ (ನಾ). ೧. ಲೋಕದ ತಾಯಿ; ಜಗದಂಬೆ. ೨. ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿ. ೩. ಪಾರ್ವತಿ : ತಾಯೇ ಜಗನ್ಮಾತೆ ಕಾರುಣ್ಯವಾರಿಧಿ (ನಂಬಿರ. ೧೫-೨೬); ಜಗನ್ಮಾತೆಯೂ ಶಿವನಿಗೆ ವಿವಾಹಿತೆ (ಕಪಾಕುಂ. ೩೦). [<ಸಂ. ಜಗನ್ಮಾತೃ]

ಜಗನ್ಮಾನ್ಯ (ನಾ). ಲೋಕದ ಜನರಿಂದ ಮನ್ನಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು : ಮುನ್ನಧೀಶ್ವರನೀಶ್ವರಕಲ್ಪಂ ಸತ್ಯವಚೋನಿಳಯಂ ಜಗನ್ಮಾನ್ಯಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೫೬-೧೯). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಮಾನ್ಯ)]

ಜಗನ್ಮಾಯ (ನಾ). ಲೋಕಕ್ಕೆ ಮಾಯೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು : ರಚಿತಮಾಯ ವಿಮಾಯ ಮಾಯಾನಿಚಿತಮಾಯಾಧಾರ ಮಾಯಾರುಚಿರ ಮಾಯಾರೂಪ ಮಾಯಾಮಯ ಜಗನ್ಮಾಯ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೬-೮೬).
[ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಮಾಯಾ + –)]

ಜಗನ್ಮಾರ್ಗ (ನಾ). ಲೋಕದ ಹಾದಿ ; ಲೌಕಿಕಮಾರ್ಗ : ಸಂಚರಿಸೆ ನೀನನ್ನಮಯ ಕಾಲದೇಶದ ಜಗನ್ಮಾರ್ಗದಿಂ ನಿನಗೆ ಬೇಹುದು ದಿನಂ ಪೋಗಿ ಬರ್ಪುದಕೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೨೦-೩೨೦). [ಸಂ. (ಜಗತ್ + ಮಾರ್ಗ)]

ಜಗಪತಿ (ನಾ).=ಜಗತ್ಪತಿ : ಜಗಪತಿಯ ತೋರಮ್ಮ ಎನಗೆ ಕರುಣವ ಮಾಡಮ್ಮ (ವಿದಾಕ್ಕ. ೩೦-೧) ; ಜಗಪತಿಯು ನೀ ಸಾಕ್ಷ ನೀ ನಿಜಬ್ರಹ್ಮವಿಹ (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೮-೧೨೮). [ಜಗ + ಪತಿ₂]

ಜಗಬಂಡ (ನಾ). ತುಂಬ ನಾಚಿಕೆಗೆಟ್ಟವನು ; ಮಾನಗೇಡಿ ; ಸಿಗ್ಗಿಲ್ಲದವನು ; "ನಾಚಿಕೆಗೇಡಿ" (ಜಾನಕೋ. ೫೮). [ಜಗ + ಬಂಡ₁]

ಜಗಭಂಡ (ನಾ).=ಜಗಬಂಡ : ಜಗಭಂಡರಿವರಿಗೆ ಮತ್ತೆ ಬಿರುದುಗಳೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೦೦-೪೩) ; ಜಗಭಂಡ ರಣವಿಜಯದಿದಿರಿನಲಿ ನಿಲದೆ ಪೋಗೆಂದು ತೆಗೆದೆಚ್ಚು ಬೊಬ್ಬಿರಿದನು (ನವಮೋ. ೩೦-೪೬). [ಜಗ+ಭಂಡ₂]

ಜಗಭಂಡಿ (ನಾ). ತುಂಬ ಮಾನಗೆಟ್ಟವಳು; ತೀರ ನಾಚಿಕೆಯಿಲ್ಲದವಳು: ನೀನು ಭಂಡಿ, ಜಗಭಂಡಿ (ಮಲಮ. ೬೩೦). [ಜಗಭಂಡ + – ಇ₂]

ಜಗಭರಿತ (ನಾ).=ಜಗದ್ಭರಿತ : ಮಣ್ಣನಿತ್ತು ನಿಮ್ಮ ಕಂಡೆಹೆನೆಂದಡೆ ಜಗಭರಿತ ನೀನು (ಮದೇವ. ೨೮೩-೫೨) ; ಪರಮಪುಣ್ಯಶ್ಲೋಕ ಜಯ ಜಗಭರಿತ ನಿರ್ಮಳರೂಪ ಜಯ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೨೩-೫೩) ; ಜಗಭರಿತ ನಿನಗೊಂದು ಸ್ಥಳವೇ ಅಗಣಿತದ ರೂಪೆಲ್ಲ ನೀನೇ (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೮-೨೮).
[ಜಗ + ಭರಿತ]

ಜಗಮಗ (ನಾ). ಹೊಳೆಯುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ ; ಚಕಚಕಿಸುವಿಕೆ. 'ಜಗಮಗಿಸು' ಪರಾ.

ಜಗಮಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಲಕಲಕಿಸು ; ಪ್ರಕಾಶಿಸು ; ಹೊಳೆ : ಕವಿಪ್ರತಿಭೆ ವಿರಾಟ್‌ಶೂನ್ಯವೊಂದನ್ನು ಭಾವ ಮತ್ತು ಕಲ್ಪನೆಗಳ ಐಶ್ವರ್ಯದಿಂದ ಜಗಮಗಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದೆ (ಶ್ರೀಷ್ಪ್ರ. ೧೧೪). [ಜಗಮಗ + –ಇಸು₃]

ಜಗಮೊಂಡ (ನಾ). ಅತಿ ಮೊಂಡ; ಮಹಾ ಹಟವಾದಿ; ಬಲುಮೊಂಡ; "ಪ್ರಸಿದ್ಧ ದಡ್ಡ" (ಜಾನಕೋ. ೫೮). [ಜಗ + ಮೊಂಡ]

ಜಗಲ (ನಾ). ೧. ಮೋಸಗಾರ. ೨. ಮದ್ಯವನ್ನು ತಯಾರಿಸಲು ಅನಂಗೊಳಿಸಿದ ನಾನಾ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಂದಾದ ಮುದ್ದೆ : "ಮೇದಕಃ, ಜಗಲಃ–ಮದ್ಯ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ನಾನಾ ದ್ರವ್ಯಗಳೂ ಕೂಡಿಸಿದ ಮುದ್ದೆಯ ಪೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೬೪). ೩. ಮಂಗ್ಗಾರೆಗಿಡ. ೪. ಯುದ್ಧಕವಚ. ೫. ಸಗಣಿ. [ಸಂ.]

ಜಗಲಿ, ಜಗುಲಿ (ನಾ). ೧. ಕಟ್ಟೆ ; ವೇದಿಕೆ : "ವೇದಿಕಾ, ವಿತರ್ದಿಕಾ – ಈ ೨ ಜಗಲಿ" (ಹಲಾಯು.೫೦-೧೪೪); ಕಪ್ಪುರವಳುಕಿನ ಜಗಲಿಯನಗಲಿತಾಗಿ ಸಮೆದು (ಪಂಪಭಾ. ೫-೬ ವ) ; ಪೊಳೆವ ವಜ್ರಂಗಳ ಕಾಂತಿಗಳಡರೆ ಪರ್ವಿ ಪಚ್ಚೆಯ ಜಗಲಿಯಳೊಪ್ಪಿದುವು ರಂಗವಲಿಯಿಕ್ಕಿದವೊಲ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೯೫); ಹಸೆಯ ಜಗಲಿಯಲ್ಲಿ ಮುತ್ತಿನ ಹಸೆಯನಿಕ್ಕಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೩೦-೬). ೨. ಯಜ್ಞವೇದಿಕೆ : ವೇದಿ = ಯಾಗಕ್ಕೆಂದು ಮಾಡಿದ ಜಗಲಿ (ನಾಚಿರಾ. ೬). ೩. ವಿಗ್ರಹದ ಪೀಠ : (೬). ಜಗುಲಿ : ೧. "ಜಗುಲಿ ವೇದಿಕೆ ವಿತರ್ದಿಕೆಯುಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೫೯-೧೨) ; ಕಪ್ಪುರವಳುಕಿನ ಜಗುಲಿಯ ಮೇಗಣ ಕುಸುಮದೆಸಟ ಮಿಸುಗುವ ದಳಿಂಬದ ಮೇಗೆ . . . ವಿಶ್ರಮಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೧೧-೬೩ ವ); ಕರ್ಪುರದ ಜಗುಲಿಯ ಮೇಲೆ ಕಂಕೆಲ್ಲಿಯ ಪಲ್ಲವಂಗಳಿಂ ಸಮೆದ ತಳಿರ್ವಾಸಿನ ಮೇಲೆ ಪವಡಿಸಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ.೧೧-೧೧೫); ಜಗುಲಿಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತಿರುತ್ತಿದ್ದ ಆತ (ಜೀವನ. ೧).
[ದೇ.॥ ತುಳು. ಜಗಲಿ ; ತೆಲು. ಜಗಿಲೆ, ಜಗ್ಗಿಲೆ]

ಜಗಲಿಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಜಗತಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟು ; ವೇದಿಕೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸು : ಪೂವಿನ ಪುಡಿಯ ಪುಳಿಲಂ ಜಗಲಿಗಟ್ಟಿ ಪಾಸಂ ಕುಸುಮದೆಸಟಿಂ ಪಚ್ಚೆವಡಿಸಿ (ಅರ್ಧನೇ. ೫-೫೬ ವ). [ಜಗಲಿ + ಕಟ್ಟು₁]

ಜಗಲ್ಲಲಾಮಾಯಿತ (ಗು). ಜಗತ್ತಿಗೆ ಭೂಷಣವಾದ: ಜಗಲ್ಲಲಾಮಾಯಿತ ಶ್ರೀಕಟ್ಟಪ್ಪುತೀರ್ತ್ಥಸನಾಥ ಬೆಳ್ಗೊಳನಿವಾಸಿ (ಎಕ. III, ಶ್ರೀರಂಗ. ೧೪೬-೫ ; 900). [ಸಂ.]

ಜಗವತ್ತಿ 'ಜಗವರ್ತಿ' ನೋ.

ಜಗವರ್ತಿ, ಜಗವತ್ತಿ (ನಾ). ಹಿರಿದಾದ ಬೆಂಕಿ,–ಜ್ವಾಲೆ ; ದೊಡ್ಡ ಉರಿ: ಕೊಂದರಂ ಕೊಂದು ಕಳಿವುದೆ ಧರ್ಮ ಜಗವರ್ತಿಯಂ ಹೊತ್ತಿಸೆಳೆ ಹೊಟೆಯಂ ಹೂಡಿಸು ಸಂದುಸಂದಂ ಕಡಿಸು (ಹದಕಾ. ೧೩-೮); ಮೊದಲ ಪದನಪಭ್ರಂಶಕ್ಕೆ ಬಾರದೆ, ಪರಪದಂ ತದ್ಭವಮಾದ ಸಮಾಸಕ್ಕೆ–ಉತ್ತರದೇಶ–ಉತ್ತರದೇಸ . . . ಜಗವರ್ತಿ–ಜಗವತ್ತಿ (ಶಮದ. ೨೮೯ ಪ್ರಯೋ).

ಜಗವತ್ತಿ : ಮೇಲಿನ 'ಶಮದ' ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ.
[ಜಗ + ವರ್ತಿ]

ಜಗವಿಖ್ಯಾತ (ಗು). = ಜಗದ್ವಿಖ್ಯಾತ : ಮಾತು ಹೋಲುಮೆಯಹುದು ಜಗವಿಖ್ಯಾತ ಸಾರಥಿಯಿರೆ ಕುಮಾರಗೆ ಭೀತಿ ಬಳಿಕೆಲ್ಲಿಯದು (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೯-೧೪). [ಜಗ + ವಿಖ್ಯಾತ]

ಜಗವಿದಿತ (ಗು).=ಜಗದ್ವಿಖ್ಯಾತ: ಕಮ್ಮಾಟ ಸಾಂತೋಜ ಜಗವಿದಿತವಾಗಿ ಕಾದಿ ಸುರಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತನಾದ (ಸೌಇಇ. XX, ೧೧೩-೪ ; 1146).
[ಜಗ + ವಿದಿತ]

ಜಗಸ್ಥಿತಿ (ನಾ). ಲೋಕದ ಇರವು,–ಸ್ಥಿತಿ : ರೂಪದೆ ಸತ್ವರಜಸ್ತಮೋಗುಣಾಧಾರತೆಯಿಂ ಜಗಸ್ಥಿತಿ ಸಮುದ್ಭವ ಸಂಹೃತಿ ಹೇತು (ಕಇಅ. ೧-೨-೩ ; 1058). [ಜಗ + ಸ್ಥಿತಿ]

ಜಗಹಿತ (ನಾ).=ಜಗದ್ಧಿತ : ಸಾವು ಜೀವಗಳೆರಡು ಭಾವಿಸಲು ಒಂದಯ್ಯ ಜೀವಿಸಲು ಬೀಜ ಸಾವಂತ ಜಗಹಿತಕೆ ಸಾವುದೇ ಜೀವ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೦೩೦).
[ಜಗ + ಹಿತ]

ಜಗಳ 'ಜಗಟ' ನೋ.

ಜಗಳಕೋರ (ನಾ). ಜಗಳಗಂಟ ; ಕಲಹವಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದವನಂ ; ಕಲಹಪ್ರಿಯ : ಕೆಲವು ಮಕ್ಕಳು ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿಯೇ ಶಾಂತಿಪ್ರಿಯರು, ಕೆಲವು ಜಗಳಕೋರರು (ಜೀವಾತ್ಮ. ೧೯೦).
[ಜಗಳ (<ಜಗಟ) + – ಕೋರ₃]

ಜಗಳಗಂಟ (ನಾ).=ಜಗಳಕೋರ : ಜಗಳಗಂಟನಾದರೂ ಅವನ ಹೃದಯ ಬಹಳ ನಿಷ್ಕಪಟವಾದದ್ದು (ನವನೀ. ೪). [ಜಗಳ (<ಜಗಟ)+ – ಗಂಟ₂]

ಜಗಳಗಂಟಿ$_1$ 'ಜಗಟಗಂಟಿ' ನೋ.

ಜಗಳಗಂಟಿ$_2$ (ಗು). ೧. ಕಲಹವಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದ: ಆ ಕೀಟಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಜಗಳಗಂಟಿ ಕೀಟಗಳು . . . ಮೇಲೆರಗುತ್ತವೆ (ಕೀಟಬಿ. ೨೩). (ನಾ). ೨.=ಜಗಳಕೋರ: ನಾರದನು ಜಗಳಗಂಟಿ (ಕೃರಾಕ. ೩೭). [ಜಗಳಗಂಟ + – ಇ$_3$]

ಜಗಳಗಂಟಿ$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಗಿಡ: ಕಲನಂದಿ, ಜಗಳಗಂಟಿ, ಬಿಲ್ಲುನಿಕ (ಮೃಜಿಗಿ. ೩೦-೬೦೨). [ಜಗಳ (<ಜಗಟ) + ಕಂಟಿ$_2$]

ಜಗಳಗಂಟಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಕಲಹವನ್ನು ತಂದುಹಾಕು ; ಜಗಳವಾಡುವಂತೆ ಮಾಡು: ಜಗಳಗಂಟಿಕ್ಕಿ ನೋಡುವೆನೆಂಬ ಹರಕೆಯ (ನವಮೋ. ೨೯-೪೪). [ಜಗಳ (<ಜಗಟ) + ಗಂಟಿಕ್ಕು]

ಜಗಳಗಂಟಿಗ (ನಾ).=ಜಗಳಕೋರ: ಈ ಮೂವರು ಜಗಳಗಂಟಿಗರಾಗಿರ ಬಹುದೆಂದು ಜರಾಸಂಧನಿಗೆ ತೋರಲೇ ಇಲ್ಲ (ರಾಜಸೂ. ೦೮). [ಜಗಳಗಂಟ + – ಇಗ]

ಜಗಳಗಂಟಿಮರ (ನಾ). ತೊಬರೆಮರ: (+). [ಜಗಳಗಂಟಿ$_3$ + ಮರ$_1$]

ಜಗಳಗಾತಿ (ನಾ).=ಜಗಟಗಂಟಿ: ಜಗಳಗಾತಿ ಮಗಳನರಿಯಳು (ಗಾದೆ). [ಜಗಳ (<ಜಗಟ) + – ಕಾತಿ$_2$]

ಜಗಳಪುರ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಶ್ರೀಮತ್ ಪಿರಿಯಬರಸಿಯರ ಮಗನಯ್ಯಪದೇವಗೆ ಜಗಳ[ಪು]ರದ ಮೊಸಳೆಯರಸರ × × × (ಸೌಇಇ. IX-I, ೩೦-೫ ; 966). [? + ಪುರ$_3$]

ಜಗಳಾಟ (ನಾ). ಕಲಹ ; ಕಚ್ಚಾಟ: ಸಂಸ್ಕೃತಿಯೆಂಬುದು . . . ಜಗಳಾಟಕ್ಕೆ ನೆವವಾಗಿದೆ (ವಿಜಾಮಂ. ೦೫); ಸಾಲೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಓಣಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಜಗಳಾಟ ಬೈದಾಟ (ನಿರಾಫ. ೭೭). [ಜಗಳ (<ಜಗಟ) + ಆಟ]

ಜಗಳಾಶ್ವ (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ಬಾಯಲ್ಲಿಯ ಒಂದು ರೇಖೆಯ ಹೆಸರು (?) : ದಾಡೆಯಲ್ಲಿ ತೆರೆಗಳು ಮೂವತ್ತೆರಡಾಗಿಹವು. ಅದಕ್ಕೆ ಊರ್ಮಿಯೆಂಬ ಹೆಸರು. ಅದಱ ನಡುವೆ ಉದ್ದವಾಗಿ ಬಂದ ರೇಖೆಗೆ ಜಗಳಾಶ್ವವೆಂಬ ಹೆಸರು (ಅಶ್ವಟೀ. ೫೮-೧೨). [?]

ಜಗಳೆ, ಝಗಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ ; ಕಂಚಿನ ತಾಳ; ಕಂಸಾಳ: "ಜಗಳೆಯೆ ಕಂಸಾಳ" (ಕವಿಕಂ. ೨೪೯) ; ಝಕಾರಕ್ಕೆ ಜಕಾರಂ– ಝಗಟಾ – ಜಗಳೆ (ಶಮದ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ) ; ಕಳಸ ಜಗಳೆ ಜಗಟೆ ಮೊದಲಾದ ಪಂಚಮಹಾವಾದ್ಯ (ಎಕ. IX, ಮಾಗಡಿ. ೦೮-೪೦ ; 1368) ; ಮಂಗಳಗಳ ಪಾಡುತ್ತ ನಿಸ್ಸಾಳ ತಮ್ಮಟೆ ಭೇರಿ ಜಗಳೆ ಪೇರ್ಚೇರಿ ಶಂಖ ಕಹಳಾನಿನದದೊಳು (ಸಿಂಗಿರಾ. ೩೦-೪) ; ಜಗಳೆ ಜಾಗಟೆಯಾರ್ಭಟೆಯ ಚೌಪಟ್ಟಿಯ . . . ಯೋಗಿನಿಯರೂ (ದೇವಾಂಪು. ೮-೪೭). **ಝಗಳೆ:** "ಝಗಳೆಯೆಂದು ಕಂಸಾಳಂ" (ಕಶಸಾ. ೨೦-೬೪೭) ; ದಾಳಿಂಬಂ . . . ಝಗಳೆ ಝಿಳಂಗಂ ಇವು ಕೂಡೆ ಡಕಾರಕ್ಕೆ ಪುಟ್ಟಿ ಱಟದಪಭ್ರಂಶತೆಯಂ ಪಡೆದುಂ ರೂಢಿಯ ಕುಳಂಗಳ್ (ಶಮದ. ೨೦ ವೃತ್ತಿ). 'ಜೇಗಂಟೆ' ಪರಾ. [?]

ಜಗಟ, ಜಗಳ (ನಾ). ಕಲಹ ; ಹೋರಾಟ: "ಯುದ್ಧೋತ್ಸುಕಂ ದೋರ್ವಾರ್ಧ್ಯಮೆನೆ ಕರೆತರಮೆನಲು ಜಗಟಕ್ಕೆ ನಾಮಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೦೩೩-೩೦); "ಪೆಟಕೆನಲ್ ಜಗಟಂ" (ಸಂಜೀವ. ೪); ನುಡಿದ ಜಗಟಮದಿನಿಸಾನುಂ ತ್ರಿಪುರಹರನ ಕಿವಿಗೆಯ್ದುವುದುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೪೨): ಜವದ ಜಗಳಕ್ಕೆ ಪುರುಡಿಸುವ ಗರುಡನಂ ಗಜಱುವಂತೆ ದುಂದುಭಿ ಗಭೀರ ಹೇಷಾರವಂಗಳೊಗೆಯೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೯೦ ವ). **ಜಗಳ:** ಸಂಸಾರವೆಂಬ ಹೆಣ ಬಿದ್ದರೆ ತಿನ ಬಂದ ನಾಯ ಜಗಳವ ನೋಡಿರೆ (ಅವಜಂ. ೧೧-೪೭); ಅಂಟದ ಜಗಳದೊಳಗೆ ಮಾರ್ಬಲವನು ಪುಟ್ಟಿಸಿ (ಕಂನವಿ. ೬-೬೦); ಊಟ ಬಲ್ಲವನಿಗೆ ರೋಗವಿಲ್ಲ, ಮಾತು ಬಲ್ಲವನಿಗೆ ಜಗಳವಿಲ್ಲ (ಗಾದೆ). **ಜಗಳತರು** = ಮನಸ್ತಾಪ ಹುಟ್ಟಿಸು; ಕಲಹವನ್ನುಂಟು ಮಾಡು: ಮಾತು ಬಲ್ಲವ ನಾಣಿಕ ತಂದ ಮಾತರಿಯದವ ಜಗಳತಂದ (ಗಾದೆ). **ಜಗಳತೆಗೆ** = ಕಲಹವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸು: ಅವಳು ಸುಮ್ಮಸುಮ್ಮನೆ ಜಗಳ ತೆಗೆಯುತ್ತಾಳೆ (ರೂಢಿ). **ಜಗಳದ ಮದ್ದು** = ಕೋವಿಮದ್ದು ; ತುಬಾಕಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಹಾರಿಸಲು ಬಳಸುವ ಸಿಡಿಮದ್ದು: "ಬಳವುರ್ದು =ಜಗಳದ ಮದ್ದು" (ಗಂಗಾಮು. ೨೩೦). **ಜಗಳದ ಮರ**=ತೂಬರೆಗಿಡ ; ತುಂಬರಗಿಡ : "ತಿಂದುಕಃ, ಸ್ಫೂರ್ಜಕಃ, ಕಾಲಸ್ಕಂಧಃ, ಶಿತಿಸಾರಕಃ–ಳ ತುಂಬರಗಿಡ, ತೂಬರೇಗಿಡ ಇದನ್ನು ಜಗಳದ ಮರವೆಂದು ಕೆಲವರನ್ನುವರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೦೭). **ಜಗಳವಾಡು, ಜಗಳಾಡು** = ಕಲಹಮಾಡು ; ಹೊಡೆದಾಡು : ಜಗಳವಾಡುವರಲ್ಲಿ ಕೆಲರು ಮಾತೆಯುರಿಕ್ಕಿದುಗುಳ ದಾಂಟಿದರಂದು ಕೆಲರು (ಪೋಹಕ. ೧೮-೮೦); ಮೂಡುವನು ರವಿ ಮೂಡುವನು ಕತ್ತಲೊಡನೆ ಜಗಳಾಡುವನು (ಕಎಪು. ೫-೧). **ಜಗಳವಾತು**= ಯುದ್ಧದ ಮಾತು ; ಕಲಹದ ಮಾತು : ಜಗಳವಾತಿಂದ ಜಯದ ಜಾಣ್ನುಡಿಯಿಂದ ನಗೆಯಿಂದ ನಲಿದಾಟದಿಂದ ವಿಗೆ ಕಳೆದರು ವೀರಭಟರು ರಾತ್ರಿಯನಂದು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೪-೮೨). **ಜಗಳಹಚ್ಚು** = ಕಲಹವನ್ನುಂಟು ಮಾಡು : ತಳ್ಳಿ = ೧. ನಡುವೆ ಬಂದು ಜಗಳ ಹಚ್ಚೋಣ. ೨. ಬಂಡಾಯ (ಗಂಗಾಮು. ೦೫೦). [<ಪ್ರಾ. ಜಗಡ, ಝಗಡ]

ಜಗಟಂಬೊಗು (ಕ್ರಿ). ಜಗಳತೆಗೆ; ಕಲಹವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸು: ಜಗಟಂ ಬೊಕ್ಕವರೊಳ್ ಕೆಲರ್ ಪೆಟವರಾಗಿರ್ದರ್ (ಅರ್ಧನೇ. ೨-೮೪). [ಜಗಟ + ಪೊಗು]

ಜಗಟಗಂಟಿ, ಜಗಳಗಂಟಿ$_1$ (ನಾ). ಕಲಹಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದವಳು : ಜಗಟಗಂಟಿಯಂತೆ ಮಿಡುಮಿಡುಮಿಡುಕಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೬೮). **ಜಗಳಗಂಟಿ$_1$:** ವಂಚಕಿಯರು ಜಗಳಗಂಟಿಯರು ಕಾಮಾತುರೆಯರತಿದವಡಿತಿಯರಂತಃಕರಣಮಲಿನೆಯರು (ಬಸಪು.೪೦-೫೩); ನಾಲಿಗೆ . . . ಕಪ್ಪಾಗಿಯಿದ್ದರೆ ಜಗಳಗಂಟಿ ಆಗುವಳು (ಸಾಗಂಧಿ. ೬೬೦-೨೦) ; ಜಗಳಗಂಟಿಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಿದರು (ಪುನರು. ೦೫೦). [ಜಗಟ + – ಗಂಟ$_2$ + – ಇ$_2$]

ಜಗಟವಂತ (ನಾ). = ಜಗಳಕೋರ : ನಿಂದಾಯಾಂ–ಜಗಟವಂತಂ, ದೋಸವಂತಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೪೦೨ ಪ್ರಯೋ). [ಜಗಟ + – ವಂತ]

ಜಗಾತ್ಮ (ನಾ). ಬ್ರಹ್ಮ ; ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತ : "ಸರಸಿಜೋದ್ಭವನಜಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಂ ಜಗಾತ್ಮಂ . . . ವಿರಂಚಿಯೆನೆ ಬ್ರಹ್ಮನಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩-೯). [ಜಗ + ಆತ್ಮ]

ಜಗಿ$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಾಯಲ್ಲಿ ನುರಿಸು ; ಅಗಿ ; ಅಗಿದು ತಿನ್ನು ; ಚರ್ವಣ ಮಾಡು: ಅಂಗಳದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳು ಪುಟ್ಟಹುಡುಗಿ ಕಬ್ಬು ಜಗಿಯುತ್ತಾ ನಿಂತಿದ್ದಳು (ಕಣ್ವಾತಿ. ೭೭) ; "ಈಗ ಸರಿಯಾಪ್ಪೆ" ಎಂದು ಅಡಿಕೆಯನ್ನು ಜಗಿಯುತ್ತಾ ಕೇಳಿದರು (ಅಪವಾ. ೬) ; ಇಂದೂ ಅವನು ನಿರ್ದಯತೆಯಿಂದ ತಾಂಬೂಲವನ್ನು ಜಗಿಯುತ್ತಿದ್ದ (ಬಾಡಅ. ೩೬೫). ೨. ಚುಚ್ಚು ; ನೋಯಿಸು : ಅಗೆದು ಗೊಬ್ಬರವಿಕ್ಕಿ ನೀರೆರೆದು ತೋಟಿಗನು ಜಗಿವ ಮುಳ್ಳಿರಿತಗಳ ಸೈರಿಸೆ ಗುಲಾಬಿ ನಗುವುದೊಂದರೆ ನಿಮಿಷ (ಮಂಕುಕ. ೪೭೮). ೩. (ಅಲಂ) ಮೆಲಕುಹಾಕು ; ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸು : ನೂರ ಚಿಂತಿಸಿದಳು. ಯುಸುಫನ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಒಂದೊಂದಾಗಿ ಜಗಿದು ನೋಡಿದಳು (ನೂರಜ. ೩೭). 'ಅಗಿ$_1$' ಪರಾ.

ಜಗಿ$_2$ (ಕ್ರಿ). ಹೊಳೆ; ಪ್ರಕಾಶಿಸು; ಹೊಳಪು ಬೀರು: ಜ[ಪಾಠಾಂ. ಜ]ಗಿವ ಪಸುರಂಗಿಗಳ ಗುರುಗುಂಜಿದಂಡೆಗಳ ನಿಗುರಿಸಿಹ ವಿಾಸೆಗಳ ಕೆಂಗಣ್ಣ . . . ಬೇಡವಡೆ ನಡೆತಂದುದು (ವಂಕಾರಾ. ೩-೬-೨೨) ; ದಿನೇ ದಿನೇ ಅವನ ಮೈಕಟ್ಟು ತುಂಬಿ ಜಗಿಯಲಾರಂಭಿಸಿತು (ಭೀಮಕಾ. ೩೪). 'ಜಗಜಗಿಸು' ಪರಾ. [ದೇ.॥ ತೆಲು. ಜಗ್ಗು = ಹೊಳಪು]

ಜಗಿ₃ (ಕ್ರಿ). ಭಾರದಿಂದ ಜೋಲು,–ಬಾಗು : ತೋಟದಲ್ಲಿ ಹಣ್ಣು ಹಂಪಲುಗಳು ಜಗಿಯುತ್ತಿವೆ (ಆರ್ಯಧ. ೧೫). [<ಜರ್ಗು ?]

ಜಗಿಸು 'ಜರ್ಗಿಸು' ನೋ.

ಜಗು (ಕ್ರಿ). (?): ಘಮಘಮಿಸುವ ಚಂದನವ ತಿಗುರಿಕ್ಕುವರೆ ಹಸ್ತದುಗುರು ತಾಗಿತೊ ಚೆನ್ನಸ್ವಾಮಿ ಜಗುವ ಕಬಾಯದ ಬಿಗುಹು ಬೆನ್ನೊಳು ಸೋಂಕಿ ಯುಗಿಯಿತೊ (ಕೋಡಹ. ೨-೪೪). [?]

ಜಗುನಿ 'ಜಮುನೆ' ನೋ.

ಜಗುನಿಸಂಗಮ (ನಾ). ಯಮುನಾ ಮತ್ತು ಗಂಗಾ ನದಿಗಳ ಕೂಡಲು,– ಸಂಗಮ: ಇಡಿಕಿಱಿದ ಪೀವರಸ್ತನಯುಗಳ ಪರ್ವತದ ನಡುವಿತ್ತು ಮುತ್ತಿನೊಚ್ಚರ ಗಂಗೆಯೊಲು ತೊಡರ್ದ ಬಡಬಾಸೆಯೋ ಜಗುನಿಸಂಗಮದೊಳಿಸೆವುತಿರೆ (ರಾಘಹ. ೭-೪೭). [ಜಗುನಿ (<ಜಮುನೆ) + ಸಂಗಮ]

ಜಗುನೆ 'ಜಮುನೆ' ನೋ.

ಜಗುಲಿ 'ಜಗಲಿ' ನೋ.

ಜಗುಲಿಕಟ್ಟೆ (ನಾ).=ಜಗಲಿ ೧ : ಜಗುಲಿಕಟ್ಟೆ, ಕೆರೆ, ಭಾವಿಕಟ್ಟೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಲೆತ ಹೆಂಗಸರು ಆಡುವ ಆಡಿಕೆಯ ಮಾತಿನಿಂದ ಎಷ್ಟೋ ಸಂಸಾರಗಳು ಹಾಳಾಗಿವೆ (ನಿಂದನೆ. III, ಮುನ್ನುಡಿ). [ಜಗುಲಿ(<ಜಗಲಿ) + ಕಟ್ಟೆ₁]

ಜಗುಳ್ 'ಜಗುೞ್' ನೋ.

ಜಗುಳಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಜಾರುವಿಕೆ; ಕಳಚುವಿಕೆ. ೨. ಸಾವು: ಮಗನೆ ಕೇಳ್ಳೆ ಕುಶನೆ ಕಾಲನ ನಗರಿಗಭಿಮುಖನಾದ ಮಂತ್ರಿಯು ಜಗುಳಿಕೆಯ ಕೇಳ್ದಸುರಪತಿ ಕಳವಳದ ಕರಣದಲಿ ಉಗುಳಿದನು ತಂಬುಲವ (ತೊರರಾ. ೬-೨೦-೧). [ಜಗುಳ್(<ಜಗುೞ್) + –ಇಕೆ]

ಜಗುಳಿತ (ನಾ). ಜಾರಿಕೆ : ಜಗದ ಮಾಯಾವಲಂಬನವೆಂಬ ಪಲ್ವಲದ ಜಗುಳಿತದ ಪೆರ್ಗೆಸರ ನೀರಿಂಗೆ ಮೋಹಿಪುದೆ (ದುರಪು. ೨-೩೫).
[ಜಗುಳ್ (<ಜಗುೞ್) + –ತ₂]

ಜಗುಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೋಗಲಾಡಿಸು ; ನಿವಾರಿಸು ; ಕಳೆ : ಜಗದ ಜೀವನ ಪಾಪಕರ್ಮವ ಜಗುಳಿಸಿದ ಶ್ರೀಕಂಠ (ಸಂಭಪ. ೯-೮); ನಿಗಮತತಿದುರ್ಲಭನೆ ಅಗಣಿತ ಮನೋಹರನೆ ಸಗುಣ ನಿರ್ಗುಣನೆ ಬಸವಯ್ಯ ಬಸವಣ್ಣ ಜಗುಳಿಸಿದೆಯೆನ್ನ ಮಱವೆಯಾ (ಗುರುಬೋ.೬೮-೬೧); ನೋಟದಲಾಶ್ರಿತರ ಸಂತಾಪತ್ರಯಗಳನು ಜಗುಳಿಸುವ ಲೋಚನದ ಕರುಣಾಳುಗಳ ದೇವ (ನಿಭಾಗ. ೩-೧೩-೪೦); ಮುನಿಸುಗೊಂಡಿರುವ ಸತಿಪತಿಗಳ ಜಗಳವಂ ಜಗುಳಿಸುತ (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೮೭-೧). [ಜಗುಳ್ (<ಜಗುೞ್) + –ಇಸು₃]

ಜಗುಳು 'ಜಗುೞ್' ನೋ.

ಜಗುಳುದಲೆ (ನಾ). ಜಾರುವಿಕೆ: ವಾಸಿ ತೋಱಿತು ಮನಕೆ ಜನಕಮಹೀಶ ಸುತೆ ನಿನಗಂದು ಭವಬಾಣಾಸನದ ಭಾರಣೆಯ ಬಿಗುಹಿನ ಜಗುಳುದಲೆ [ಪಾಠಾಂ. ಳ]ಯಿಂದ ದಾಶರಥಿಗಾ ರಮಣಿ ರಾಣೀವಾಸವಾದಳು (ತೊರರಾ. ೩-೭-೧೭). [ಜಗುಳು (<ಜಗುೞ್) + –ದಲೆ]

ಜಗುಳುನುಡಿ (ನಾ). ನುಣುಚಿಕೊಳ್ಳುವ ಮಾತು : ಜಗುಳುನುಡಿ ಜಾಣ್ಮೆನುಡಿ . . . ಬಣ್ಣಣೆಯ ನುಡಿಯು ಭಾವೆಯರು ಬರುತಿರ್ದರಿಕ್ಕೆಲದೊಳು (ನವಮೋ. ೨೪-೧೫). [ಜಗುಳು (<ಜಗುೞ್) + ನುಡಿ₂]

ಜಗುೞ್, ಜಗುಳ್, ಜಗುಳು (ಕ್ರಿ). ೧. ಓಡಿಹೋಗು ; ದೂರ ಹೋಗು : "ಜಗುೞ್–ಅಪಸರಣೇ (ಹೊರಟುಹೋಗು)" (ಶಮದಾ) : ಆಗಳಾಕುಳವ್ಯಾಕುಳರಾಗಿ ನಾಣ್ಚಿ ಜಗುೞ್ದಿರ್ವರುಮಂದೊಳಸಾರ್ದು ಪೋಪುದುಂ (ಆದಿಪು. ೩-೮೯). ೨. ಜಾರು; ಜಾರಿಕೊಳ್ಳು: "ಜಗುೞಿಂದು ಜಾಱುವುದು" (ಕಶಸಾ. ೨೭-೫೮೦). ೩. ಬೀೞು ; ಕೆಡೆ: ಪಾಪದ ಭರದಿಂ ನರಕಕ್ಕೆ ಜಗುೞ್ದನೆನ್ನಾತ್ಮೇಶಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೧-೨೧೭). ೪. ತೂಗಾಡು; ಜೋಲು : ಸೊಗಯಿಸುವ ಪಾಲೆಯಿಂ ನಸು ಜಗುೞುತ್ತಿರೆ ಕರ್ಣಪೂರ ಪಲ್ಲವಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೫೨). ಜಗುಳ್ : ೨. ಪರಿಮಳದ ಕೆಸರ್ವಸಗಿದ ವನಸ್ಥಳದೊಳ್ ಬಿನದದಿಂ ನಡೆವಲ್ಲಿ ಕಾಲ್ ಜಗುಳ್ದು ಜೋಲ್ದು (ಗಿರಿಕ. ೨-೬೧ ವ). ೩. ಕಳಚಿಕೊಳ್ಳು: ಜಗುಳ್ದು ತಾವೇ ಬೀಳ್ವ ಕಳಿವದದ ಪಣ್ಗಳಿಂ ನೈವೇದ್ಯಮಂ ವಿರಚಿಸಿ (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೩೫) ; ನರೆತ ವಿಸಾಸೆಯು ಜಗುಳ್ದ ಹಲ್ಲುಗಳ ಹಾಯಿದಲುಗಳ ನೆಗ್ಗಿದವಯವದ ಅಗಿಯಲಲುಗುವ ತಲೆಯ ಮುಪ್ಪಿನ ಮುಗುದ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೧-೩೫). ಜಗುಳು : ೧. ಮಗಳು ಮದ್ದಳೆಯುವನ ಬೆನ್ನಲಿ ಜಗುಳಿ ಹೋದುದ ಕೇಳಿ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೮-೩). ಬೆಳೆದಿಹ ಪೈರುಗಳ ಬಿಟ್ಟು ಜನವಂಜಿ ಜಗುಳಿದರು (ಕಂಠವಿ. ೧೧-೪೮). ೩. ಮಡದಿಯೊರ್ವಳಿಗೆ ಗಿಂಡಿಯ ತನ್ನ ಕೈಮುಟ್ಟಿ ಕೊಡುವಾಗ ಜಗುಳಿತಾ ಗಿಂಡಿ (ಭರಹ. ೪-೪೭). ೪. ಪರಮೇಶ್ವರನ ಮುಡಿ ಸಡಿಲಿ ಜಗುಳುವ ಜಡೆಗಳೊಯೆಂಬಂತೆ (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೮೬-೧೪). ೫. ಜಗುಳಿದೊಱಿಗಳ ಜಾಳಿಗೆಯ ಹೊಗರೊಗಲು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೧-೪೭). ೬. ಸುರಿಸು ; ವರ್ಷಿಸು : ಜಗುಳಿದುದು ಕಿಸುಕುಳದ ಮಳೆ ಧರಣಿಗೆ ನಿರಂತರ ಮೂತ್ರ ಶೋಣಿತ ಹೇಯ ವೃಷ್ಟಿಗಳ (ನಿಭಾಗ. ೩-೮-೨೪).

ಜಗುೞ್ತರ್ (ಕ್ರಿ). ಜಾರಿಬೀಳು; ಅಳ್ಳಕವಾಗು; ಸಡಿಲವಾಗು : ಅಲಸಿಕೆ ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿಗೆ ಜಗುೞ್ತರೆ ಪಕ್ಕದೊಳಾೞ್ವೊಕ್ಕು ಜಕ್ಕುಲಿಸಿ ಸಡಿಲ್ದ ತಾವರೆಯೆಸೞ್ಗಱುಪಿಂದೊಳವಿಟ್ಟು ನಿದ್ದೆಯಿಂ ತೊಲಗಿಸಿದಂಚೆವೆಣ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೯೭) : ನೀವಿ ಜಗುೞ್ತರೆ ನೀೞ್ದ ಕಣ್ಮಲರ್ ತನಿವೆಳಗಂ ಕಡಲ್ವರಿಸೆ (ಕುಸುಮಾ. ೫-೯೯). [ಜಗುೞ್ + ತರ್]

ಜಗೆ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಆವುಜವೆಂಬ ತಾಳವಾದ್ಯದ ವಾದನದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕ್ರಮ : ಸಂಚಿತ್ರಯು ಸುಸಂಚನೆಂಬಾವುಜಿಗನಾವುಜವನಳವಡಿಸಿ . . . ಜಗೆ ಜೋಕೆ ರಾಜಿಸೆ ಬಾಜಿಸುತ್ತಿರೆಯುಂ(ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೭-೬೭ ವ). [?]

ಜಗ್ಗನೆ (ಅ). ರಭಸವಾಗಿ ; ತಟ್ಟನೆ ; ಕೂಡಲೆ : ಕುಸಿದನ್ಯದೈವಂಗಳೆಲ್ಲ ಜಗ್ಗನೆ ಜರಿಯೆ (ಚಾವುಂರ. ೭೯-೨೪) ; ಪ್ರಳಯಕಾಲ ತುಂಬದ ಮುನ್ನವೆ ಮಹಾಪ್ರಳಯ ಬಂದಿತ್ತೆಂದು ಜಗ್ಗನೆ ಉರಿವುತ್ತ (ಶೂನ್ಯಸಂ. ೪೧-೨೩) ; ಕರಿಘಟೆಗಳುಪ್ಪರಿಸಿ ಜಗ್ಗನೆ ಜರಿದು ನಿಂದವು (ತೊರರಾ. ೧-೧೭-೪) ; ಎಮ್ಮಯ ಮಾತು ಜಗ್ಗನಿದೊ ನಾಟಿತಾತನ ಮನದೊಳು (ಹಬ್ಬರ. ೧೫-೩). ಅಧ್ಯಕ್ಷನು ಜಗ್ಗನೇ ಮೇಲಕ್ಕೆದ್ದ (ಯೋಧಪು. ೩೨). [ಜಗ್₀ + –ಅನೆ₁]

ಜಗ್ಗರಿಸು (ಕ್ರಿ). (?) : ರಾಧೇಯ . . . ಶೌರ್ಯರಸ ವೆಗ್ಗಳಿಸಿ ಜಗ್ಗರಿಸಿ ಕಲಕಿದಂ ಪೂದಲೆಗಳಂ ನುಡಿದು(ತುರಂಗ. ೭೯-೩೫). [? + –ಇಸು₃]

ಜಗ್ಗಲಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ : ಮದ್ದಲಿ, ದಿಮ್ಮಿ, ದಪ್ಪು, ದುಂದುಭಿ . . . ಜಗ್ಗಲಿಗೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಸಂಜೋಡಣೆ ಮಾಡಿ (ಕನ್ನಜಾ. ೨೯). [ಜಗ್ಗು₁ (<ಜರ್ಗು) + ಹಲಿಗೆ (<ಪಲಗೆ)]

ಜಗ್ಗಾಟ (ನಾ). ೧. ಎಳೆದಾಟ ; ಎಳೆದಾಡುವಿಕೆ : ಮನೆಯ ಮತ್ತು ಆಫೀಸಿನ ಜಗ್ಗಾಟದಲ್ಲಿ ಎರಡು ದಿನಗಳನ್ನು ಎರಡು ನಿಮಿಷಗಳಂತೆ ತಳ್ಳಿದೆವು (ರಾಯಕೆ. ೯೪) ; ವೇಣುಗೋಪಾಲನು ರತಿಕಾಂತನ ವಾತ್ಸಲ್ಯದ ಜಗ್ಗಾಟವನ್ನು ಬಲುಮೆಯಿಂದ ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡು "ಹೋಗು ನೀನು" ಎಂದನು (ಇಪ್ಪಕ. ೩೦೨). ೨. (ಆಲಂ) ಚೌಕಾಸಿ : ಹೀಗೆ ಜಗ್ಗಾಟವಾಗಿ ಕೊನೆಗೆ ೬೦೦ ರೂಪಾಯಿಗಳಿಗೆ ಗದ್ದೆ ಒಪ್ಪಿತು (ದಾಸಹು. ೬೩).
[ಜಗ್ಗು₁(<ಜರ್ಗು) + ಆಟ]

ಜಗ್ಗಾಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಎಳೆದಾಡು. ೨. ಅತ್ತಿತ್ತ ಓಡಾಡು,–ಸರಿದಾಡು: ತಂತಮ್ಮ ಬಂಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ತಿತ್ತ ಜಗ್ಗಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಬಂಡಿಗಾರರ ಕಪ್ಪುಮೋರೆಗಳಲ್ಲಿ ಅದೇ ವಿಕಾರಭಾವ ಎದ್ದು ಕಾಣುತ್ತಿತ್ತು (ಪುನರು. ೩೧೧). ೩. (ಆಲಂ) ವಿವಾದಮಾಡು ; ಚೌಕಾಸಿಮಾಡು : ಕುದುರೆಯ ಲಗಾಮು ಜಗ್ಗಿ ಜಗ್ಗಿ ಎಲ್ಲ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಜಗ್ಗಾಡುವದು ಆತನಿಗೆ ಅಭ್ಯಾಸವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಿದೆ (ಕುರಿಹಿಂ. ೮೫). [ಜಗ್ಗು₁ (<ಜರ್ಗು) + ಆಡು₁]

ಜಗ್ಗಿಯರಸ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಬೀರ ಪೆರ್ಮ್ಮಾನಡಿಯುಂಗೊಟ್ಟ ಕಲ್ನಾಟು ಬೆಳ್ಗಲಿಯು ನೀರ್ಗ್ಗುಣ್ಣ ಜಗ್ಗಿಯರಸರ್ಗ್ಗೆ ಕೊಟ್ಟರ್ (ಎಕ. V, ಅರಕ. ೬೦-೫ ; 920). [ಜಗ್ಗಿ$_0$ + ಅರಸ$_1$]

ಜಗ್ಗಿಸು 'ಜರ್ಗಿಸು' ನೋ.

ಜಗ್ಗು$_1$ 'ಜರ್ಗು' ನೋ.

ಜಗ್ಗು$_2$ (ನಾ). ಒನಪಿನಿಂದ ಒಲೆಯುವಿಕೆ : ಜಾಣೆಮೆಯು ಬಗೆಗಳು ಜಗ್ಗಿನ ಕೇಣದೊಯ್ಯಾರದಲ್ಲಿ (ಕೋಗಯು. ೧೩-೫೦) ; ಜೌವ್ವನದ ಜಗ್ಗು ನಿಗ್ಗುಗಳಂ ತೋರ್ಪಂತೆ (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೧-೦೨). [<ಜರ್ಗು]

ಜಗ್ಗು$_3$ (ನಾ). (ಕರಾ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೀನು ; ಕುಸುರಿನಂತಿರುವ ಮೀನು : ಈ ಕೊಳದ ಮೀನುಗಳಲ್ಲಿ ಜಗ್ಗುಗಳು ಹೆಚ್ಚು (ರೂಢಿ).
[←ತುಳು. ಜಗ್ಗ್]

ಜಗ್ಗು$_4$ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಶ್ರೀಧರ ಪುತ್ರಾಯ ಜಗ್ಗು ನಾಮ್ನೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾಯ (ಎಇ. VI, ೨೧೧-೩೨ ; 769). [<ಜಗನ್ನಾಥ]

ಜಗ್ಗುಗಾತಿ (ನಾ). ವೈಯನ್ನು ಅತ್ತಿತ್ತ ಒಲೆಯುವ ಒನಪುಗಾತಿ ; ಒಯ್ಯಾರಿ : ಜವ್ವನದ ಜಗ್ಗುಗಾತಿಯರು (ಸೌಗಂಧಿ. ೨೧೩-೧೭).
[ಜಗ್ಗು$_2$ + – ಕಾತಿ$_5$]

ಜಗ್ಗುಟೆ 'ಜೇಗಂಟೆ' ನೋ.

ಜಗ್ಗುಬೀಳು 'ಜರ್ಗುವೀೞ್' ನೋ.

ಜಗ್ಧ (ಗು). ಅಗಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ; ತಿನ್ನಲ್ಪಟ್ಟ. [ಸಂ.]

ಜಗ್ಧಿ (ನಾ). ೧. ತಿನ್ನುವಿಕೆ. ೨. ಆಹಾರ; ಊಟ: " ಉಣಿಸಭ್ಯವಹರಣಂ ಭಕ್ಷಣವಶನಂ-ಜಗ್ಧಿ ಜೇಮನಂ ಭುಕ್ತಿ ಸಮಂ " (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೫-೭).
[ಸಂ.]

ಜಘನ (ನಾ). ೧. ನಿತಂಬ ; ಕಟಿಪ್ರದೇಶ : ಬರ್ಹಿರೋಮಾವಳೀ ಕಾಂಚನ ಕಾಂಚೀದಾಮಪಾತ್ರಂ ಜಘನಜಗತಿಯೊಳ್ ಶೋಭಿಸಲ್ಕೆ (ಗದಾಯು. ೮-೫೮) ; ಕಳಶಕುಚೆಯರು ಜಘನಚಳದಳಕಿಯರು ಕುರುರಾಯನೆಡವಂಕದಲಿ ಮೋಹಿದರು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೮-೪೪); ಕೋಮಳ ತನುಲತೆ ಘನಜಘನಂ ಸೆಳೆನಡು ಕಳಹಂಸಗಮನಮೆಳೆಯಳ್ಗೆಸೆಗುಂ (ರಾಜಶೇ. ೭-೧೦೨). ೨. ಕಟಿಪುರೋಭಾಗ. ೩. ಸೈನ್ಯದ ಹಿಂಭಾಗದ ಕಾವಲು.
[ಸಂ.]

ಜಘನಕೂಪಕ (ನಾ). ಕುಂಡೆಯ ಕುಳಿ: "ಕುಕುಂದರಃ, ಜಘನಕೂಪಕಃ–ಈ ೨ ಕುಂಡೆಯ ಕುೞಿ " (ಹಲಾಯು. ೮೫-೩೫೯). [ಜಘನ + ಕೂಪಕ]

ಜಘನಸ್ಥಲ, ಜಘನಸ್ಥಳ (ನಾ). ನಿತಂಬ ಪ್ರದೇಶ : ಸುಲಲಿತ ಜಘನಸ್ಥಲ ಮೇಖಲೆಯಗ್ರುದೊಳೆಸೆವ ಮಂಜುಮಣಿ (ರಾಜಶೇ. ೭-೩೪). **ಜಘನಸ್ಥಳ :** ಪುಗೆ ಕೊಳನಂ ಲತಾಲಲಿತೆಯರ್ ಜಘನಸ್ಥಳಮೊತ್ತೆ ಮೇರೆಯಂ ಮಿಗುವುದು (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೨೮). [ಜಘನ + ಸ್ಥಲ]

ಜಘನಸ್ಥಳ 'ಜಘನಸ್ಥಲ' ನೋ.

ಜಘನೇಫಲೆ (ನಾ). ಕಲ್ಲತ್ತಿ ಗಿಡ; ಕಾಕೋದುಂಬರ : "ಕಾಕೋದುಂಬರಿಕಾ . . . ಜಘನೇಫಲಾ–೪ ಕಲ್ಲತ್ತಿಗಿಡದ ಹೆಸರುಗಳು " (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೧೧).
[ಸಂ. ಜಘನೇಫಲಾ]

ಜಘನೋಪಗೂಢ(ನಾ).=ಜಘನೋಪಗೂಹನ: ಒಱಗಿದಿನಿಯನನಡರ್ದು ಪೊಱಪಾಱು ಪೊಱಪಾಱಿನುಱೆ ಸೋಂಕೆ . . . ನಾಣೆಡೆಯುಪ್ಪಿ ನೆಱೆ ತೋರ್ಪುದದುವೆ ಜಘನೋಪಗೂಢಂ (ಜನವ. ೭-೧೨). [ಸಂ.]

ಜಘನೋಪಗೂಹನ (ನಾ). [ಕಾಮಶಾ] ಹನ್ನೆರಡು ವಿಧವಾದ ಆಲಿಂಗನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಬಳಿಕ ಪುಷ್ಕರ . . . ಜಘನೋಪಗೂಹನ . . . ಲಲಾಟಕವೆಂಬ ದ್ವಾದಶವಿಧಾಲಿಂಗನಗಳಂ (ವಿವೇಕ. ೨೨೯).
[ಜಘನ + ಉಪಗೂಹನ]

ಜಘನ್ಯ (ಗು). ೧. ಹಿಂಭಾಗದ ; ಹಿಂದಣ ; ಹಿಂದಿರುವ. ೨. ಕಡೆಯ ; ಅಂತ್ಯದ : ಜಂಬೂದ್ವೀಪದ ಹೈಮವತವೆಂಬ ಜಘನ್ಯಭೋಗಭೂಮಿಯೊಳ್ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೬೪-೫). (ನಾ). ೩. ಕೀಳು ; ನೀಚವಾದುದು ; ಅಧಮವಾದುದು : " ಕುಪ್ರಿಯಮೆನೆ ಜಘನ್ಯಮೆನಲತಿ ಕೀೞದಕ್ಕು " (ಮಂಗರಾ. ೧೩೪-೩೧); ಆ ನಾರಕರೆಲ್ಲಂ . . . ದುರ್ಗಂಧರುಂ ನಪುಂಸಕರುಂ ಜಘನ್ಯದಿಂ ದಶಸಹಸ್ರವರುಷಾಯುಷ್ಯಮುಂ . . . ಉದಯಿಸುಗುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೪೮ವ). ೪. ಕೊನೆಯ ವರ್ಣದವನು; ಹೀನಕುಲದವನು; ಶೂದ್ರ; ಚಾಂಡಾಲ. ೫. ನೀಚವ್ಯಕ್ತಿ : ಜಘನ್ಯ ಸೌಧರ್ಮಕಲ್ಪದೊಳು ಪಲ್ಯೋಪಮ . . . ಸಮಯಾಧಿಕವಾಗಿ ಮೇಗಣವರು ಜಘನ್ಯಂಗಳು (ಶಾಸ್ತ್ರಟೀ. ೩೮-೧೧).

ಜಘನ್ಯ ಅಂತರಕಾಲ = [ಜೈನ] ಅನ್ಯಗುಣಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ಜೀವವು ಮತ್ತೆ ತನ್ನ ಗುಣಸ್ಥಾನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವವರೆಗಿನ ಕಡಮೆಯಾದ ವಿರಹಕಾಲ: ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಕಡಿಮೆಯಾದ ವಿರಹಕಾಲಕ್ಕೆ ಜಘನ್ಯ ಅಂತರಕಾಲವೆಂದೂ . . . ಹೇಳುವರು (ಜೈನಪ. ೩೦೬). [ಸಂ.]

ಜಘನ್ಯಜ (ನಾ). ೧. ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ; ಕೊನೆಯ ತಮ್ಮ: " ಜಘನ್ಯಜಃ, ಕನಿಷ್ಠಃ, ಯವೀಯಾಃ, ಅವರಜಃ, ಅನುಜಃ–೫ ತಮ್ಮನ ಹೆಸರುಗಳು " (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೫೬). ೨. ಕೊನೆಯ ವರ್ಣದವನು; ಶೂದ್ರ.
[ಸಂ.]

ಜಘನ್ಯಪಾತ್ರ (ನಾ). ೧. ಅಧಮಪಾತ್ರ ; ನಾಟಕಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಸೇವಕ, ಪರಿಚಾರಕ ಮುಂತಾದ ಪಾತ್ರ : ಇದು ಜಘನ್ಯಪಾತ್ರಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೮೦೩). ೨. [ಜೈನ] ದಾನ ಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕೆ ಅರ್ಹರಾದವರಲ್ಲಿ ಕನಿಷ್ಠನಾದವನು : ದರ್ಶನವಿಶುದ್ಧನಾಗಿಯುಂ ಶೀಲವ್ರತಭಾವನಾರಹಿತನಸಂಯುತಂ ಜಘನ್ಯಪಾತ್ರಂ (ಆದಿಪು. ೧೦-೯ ವ). [ಜಘನ್ಯ+ಪಾತ್ರ]

ಜಜ (ನಾ). ಸಿಪಾಯಿ ; ಯೋಧ ; ಸೈನಿಕ. [ಸಂ.]

ಜಜೂರಿ (ನಾ). ದೇವಸ್ಥಾನದ ಪರಿಚಾರಕವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ (?) : ಜಜೂರಿಯವನು ಶಂಭುಲಿಂಗನ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಗುಡಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ನುರಿಯಾಗಿ ನಾದಿದ ಗಾಂಜಾವನ್ನು ಹಾಕಿ ಕೆಂಡವನ್ನು ಹೊತ್ತಿಸಹತ್ತಿದನು (ಗಂಗಾಸಾ. ೪೯).
[?]

ಜಜ್ಜನೆ (ಅ). ಬಹಳವಾಗಿ ; ಅಧಿಕವಾಗಿ : ಜಜ್ಜನೆ ಜರಿದೆನು ಜಜ್ಜನೆ ಜರಿದೆ ನೋಡಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೩೬೯) ; ಝಂಕಿಸಲ್ಕಡುಗಿ ಜಜ್ಜನೆ ಜರಿವು ತೊಲವರ್ಭೋಂಕನೆ ನಿಟ್ಟಿಸಲು ಬೆಸನಾಂತು (ಮದೇಪು. ೧೪-೩೮).
[? + – ಅನೆ$_1$]

ಜಜ್ಝರ, ಜರ್ಝರ$_2$, ಝುಜ್ಝರ (ಗು). ೧. ಶಿಥಿಲವಾದ ; ಸಡಿಲವಾದ : ದೈತ್ಯನ ಚಿತ್ತ ಜಜ್ಝರವಾಗೆ ತಾ ಮಿಗೆ ಕತ್ತರಿಸಿ ಕವಚವನು ಡಂಭನ ಗೆಲಿದ (ಕೋಗಯು. ೯-೧೨). **ಜರ್ಝರ$_2$:** (ನಾ). ೨. ಒಡಕುಧ್ವನಿ ; ಕರ್ಕಶ ಧ್ವನಿ: ಬೆರಸಿರೆ ಕನ್ನಡದೊಳ್ ಬಂಧುರವಾಗದು ಕಾವ್ಯರಚನೆ ಪೇೞ್ದಾಡೆ ಪೀನಂ ಪರುಷತರಮಕ್ಕುಮೊತ್ತುಂಗರಡೆಯ ಮದ್ದಳೆಯ ಜರ್ಝ[ಪಾಠಾಂ. ರ್ಝ]ರ ಧ್ವನಿಗಳವೊಲ್ (ಕವಿರಾ. ೦-೫೩) ; ಪಳುಕಿನ ಕೋಡುಗಲ್ಗಳೊಳ್ ಪೊಳೆವ ತಮ್ಮ ನೆಟಿಲೆ ನೆರೆದ ಮಲ್ಲರ ನೆರವಿಯಾಗಿಯುಂ ನಿಕುಂಜೋಪಾಂತ ಜರ್ಝರ ನಿರ್ಝರ ಧ್ವನಿಯೆ ಮಲ್ಲದಾಳವಾಗಿಯುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೭೭ ವ). ೩. ತಗ್ಗಿದ ಧ್ವನಿ ; ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಧ್ವನಿ : ಕಮಳಮಧುಪಾನದಿಂ ಸೊಕ್ಕಿದ ಮುತ್ತಂಚೆಯ ಧ್ವನಿಗಳಂತೆ ಜರ್ಝರವಾದ ಪೊಂಗೆಜ್ಜೆಗಳ ಮೆಲ್ಲುಲಿಯೊಳಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೬೭). **ಝುಜ್ಝರ:** ೧. ಬಲುಶೋಕ ಕಷ್ಟ ತಾಪತ್ರಯ . . . ಝುಜ್ಝರ [ಪಾಠಾಂ. ಜರ್ಝರ] ಕ್ರೂರಮಲಮೂತ್ರ ದುರ್ಗಂಧ ನೆಲೆಯೆನಿಪುದೀ ತನು (ವಂಕಾರಾ. ೨-೧೯-೧೧). [<ಪ್ರಾ. ಜಜ್ಝರ./ಸಂ. ಜರ್ಜರ]

ಜಜ್ಜರಗೈ (ಕ್ರಿ). ನುಗ್ಗುಮಾಡು ; ಜಜ್ಜು : ದುರ್ವಾರ ಕರ್ಮವ ಜಜ್ಜರಗೈದನಪೂರ್ವಾತ್ಮಸುಖವ ಪಡೆದನು (ಭರಜ. ೨೪-೨೪).

[ಜಜ್ಜರ + ಕೈ$_1$ (< ಕೆಯ್$_1$)]

ಜಜ್ಜರಿ$_1$ (ನಾ). ಬಿರುಕು ; ಸೀಳು : ರತ್ನದ ಕಾಂತಿಯ ಕಳೆಯಿಂದ ತನ್ನಂಗದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಜಜ್ಜರಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಬಂತೆ (ಸರ್ವವ. ೧೨೮-೬೫೨).

[< ಜಜ್ಜರ]

ಜಜ್ಜರಿ$_2$ 'ಜರ್ಝರ$_1$' ನೋ.

ಜಜ್ಜರಿತ, ಜಜ್ಝರಿತ, ಜರ್ಝ್ಝರಿತ, ಜರ್ಝರಿತ (ಗು). ೧. ಜೀರ್ಣವಾದ; ಶಿಥಿಲವಾದ; ಸಡಿಲಗೊಂಡ: "ಜಜ್ಜರಿತ ಧೈರ್ಯ ದಿಗಿಲ್" (ಚತುನಿ. ಕ. I, ೬೪). (ನಾ). ೨. ಜೀರ್ಣವಾದಂದು; ಶಿಥಿಲವಾದುದು : ಫಣಿಪತಿ ಹೆಡೆಯ ಮಣಿದನು ಕೂರ್ಮ ಜಜ್ಜರಿತಮಾದುದು (ಕಕುಮಾ. ೨೩೭-೧೦) ; ಪಂಪಾಸರಸ್ತಟದಿ ಬಲ್ಬೆಳೆದ ತಾಲತರುವೊಂದೊಂದುಮವನೊಂದೆ ಬಾಣದಿಂ ಜಜ್ಜರಿತಮಾಗಿ ಕೆಡೆವುವು ಕಣಾ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೯೭-೩೩೬). **ಜಜ್ಝರಿತ :** ೨. ಗರುಡನುಬ್ಬಟೆಗಹಿನಿಕರ ಜಜ್ಝರಿತವಾದವೊಲಿವನ ಕಡುನಿಬ್ಬರದ ಧಾಳಿಗೆ ಧೈರ್ಯಗೆಟ್ಟುದು ಕೂಡೆ ಕುರುಸೇನೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೬-೧೨). **ಜರ್ಝ್ಝರಿತ :** ೨. ನರನ ಶರಹತಿಗೆನ್ನ ತನು ಜರ್ಝ್ಝರಿತವಾಗಲಿ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೮-೩೮). **ಜರ್ಝರಿತ :** ೧. ಮಕುಟಬದ್ಧರ ಮುಡಿಯ ರತ್ನಪ್ರಭೆಗಳಲಿ ಜರ್ಝರಿತ ತನುವಾಯ್ತು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೫-೨೭). ೩. ಚೂರು ಚೂರಾಗುವುದು ; ಸೀಳಿಹೋಗುವುದು : ಪವನಜ ಮರಳಿ ತಿವಿದನು ಕೀಚಕನ ಪೇರುರವನೆದೆ ಜರ್ಝರಿತವಾಗಲು (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೩-೯೨).

[< ಸಂ. ಜರ್ಜರಿತ]

ಜಜ್ಜರಿಸು, ಜರ್ಜಿಸು, ಜರ್ಝರಿಸು, ಜರ್ಝಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಶಿಥಿಲವಾಗು ; ಜೀರ್ಣಗೊಳ್ಳು : ಶಬ್ದ ತುಂಬಿತು ಅವ್ಯಾಕೃತಾಕಾಶ ಪರಿಯಂತ ನಿಬ್ಬರ ತರುಗಿರಿಗಳು ಜಜ್ಜರಿಸೆ (ವಿದಾಕ್ಯ. ೭೫-೫). **ಜರ್ಜಿಸು :** ೨. ಎದೆಗುಂದು; ಧೈರ್ಯಗುಂದು: ಅನಿತರೊಳ್ಕುರುಸೇನೆ ಸಮ್ಮೋಹನದ ಸೊಗಡನು ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಂಡನುವರಾಂಗಣಭೂಮಿಯಲಿ ಮರೆದೊರಗಿದವರೆಲ್ಲ ಕನಸುಗಂಡಂತೆದ್ದು ಜರ್ಜಿಸಿ ಘನತರದ ಚಿಂತೆಯಲಿ ತಾವಿಹ ವನದ ತಪ್ಪಲ ಪಾಳೆಯಕ್ಕೆಯ್ದಿದರು ಮುಸುಕಿನಲಿ (ಕೋಗಯು. ೨೩-೭). **ಜರ್ಝರಿಸು :** ೨. ನನ್ನ ಮಾತು ಕೇಳಿದೊಡನೆಯೇ ಜರ್ಝರಿಸಿ ಹೋದ ರಂಗಪ್ಪ (ಕತ್ತಬಿ. ೩೫). **ಜರ್ಝಿಸು :** ೩. ಶಕ್ತಿಗುಂದಿಸು ; ಧೈರ್ಯಗುಂದಿಸು : ಎಡೆಯನಾ ಜರ್ಝಿಪ ಕೆಲಸವ ಗೈವಂ ಶ್ಯಾಮಲ ವರ್ಣದ ಭೈರವ ಬಾಲಂ (ತುಟಮಿ. ೧೨೭).

[ಜಜ್ಜರ + – ಇಸು$_3$]

ಜಜ್ಝಾಡ 'ಜುಜ್ಝಾರ' ನೋ.

ಜಜ್ಝಾರ 'ಜುಜ್ಝಾರ' ನೋ.

ಜಜ್ಜಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚಚ್ಚಿಸು ; ಪೆಟ್ಟುಕೊಡಿಸು.

ಜಜ್ಜಿಸಿಕೊಳ್ = ಬಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಹೊಡೆಸಿಕೊಳ್ಳು : ವಜ್ರೋಪಮ ಶ್ರೀಯಚ್ಯುತಗಾತ್ರದಿ ಜಜ್ಜಿಸಿಕೊಂಡ ಚಾಣೂರ (ಪ್ರಸಭಾ. ೬೪-೨೧).

[ಜಜ್ಜು (< ಚಚ್ಚು$_1$) + – ಇಸು$_3$]

ಜಜ್ಜು 'ಚಚ್ಚು$_1$' ನೋ.

ಜಜ್ಜುಗಂತೆ (ನಾ). ಜೀರ್ಣವಾದ ಬಟ್ಟೆ; ಚಿಂದಿಬಟ್ಟೆ : (ಮರುಳಸಿದ್ಧನು) ಜಜ್ಜುಗಂತೆಯ ಧರಿಸಿ ಕೊಲ್ಲಾಪುರದ ರಕ್ಕಸಿಯ ಕೊಂದು ಅವಳ ಅವಯವಗಳಿಂದ ಕಿನ್ನರವೀಣೆಯಂ ಮಾಡಿಕೊಂಡನು (ಕವಿಚ. I, ೨೧೫).

[ಜಜ್ಜು (< ಚಚ್ಚು$_1$) + ಕಂತೆ$_2$]

ಜಜ್ಜುಗಂಥೆ (ನಾ). = ಜಜ್ಜುಗಂತೆ : ಧಾರಣವೆ ಮಣಿವಿಭೂಷಣ ಜಜ್ಜುಗಂಥೆಯುಂ (ಗುರುಚಾ. ೧-೬೭). [ಜಜ್ಜು (< ಚಚ್ಚು$_1$) + ಕಂಥೆ]

ಜಜ್ಜುಗಾಯ (ನಾ). ಜಜ್ಜಿದ ಗಾಯ ; ಮೂಗುಪೆಟ್ಟು : "ಜಜು ಗಾಯ ; ಮೂಗು ಪೆಟ್ಟು" (Contusion. ಇಂಕನಿ).

[ಜಜ್ಜು (< ಚಚ್ಚು$_1$) + ಗಾಯ]

ಜಜ್ಜುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಸಣ್ಣಗಾಗುವಂತೆ ಕುಟ್ಟು ; ನುರಿಸು: ಕಜ್ಜವೊಂದಿದೆ ಹರಿಯ ಮುಸುಡನು ಜಜ್ಜುಗುಟ್ಟಿಯೆ ನೆಟಿ ತಿವಿದೊಂದುಜ್ಜುಗದಿ ಕೊಲಬೇಹುದಹಿತರನೆಂದು ನೇಮಿಸಿದಾ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೨-೪೮) ; ಅಜ್ಜನ ಪೆಸರ ನಂದಪ್ಪಾಜಿಯಿಟ್ಟುದು ಪಜ್ಜಳಿಸಿದುದಿಂದು ಭವವಾ ಜಜ್ಜುಗುಟ್ಟಿದೆಯಲಾ ಭಾಪು ಸಾಹಸಿಯೆಂದು ಪಜ್ಜೆಗೆ ನಮಿಸಿದರೊಸೆದು (ಭರಜ. ೭೮-೮) ; ಸಿಹಿಹಾಲೆಬೇರನ್ನು ಜಜ್ಜುಗುಟ್ಟಿ ಕಷಾಯುವಂ ಮಾಡಿ ತುಪ್ಪವೆರಸಿ ಸೇವಿಸೆ ದಾಹಜ್ವರ ನಾಶವಾಗುವುದು (ಸಕವೈ. ೮೩).

[ಜಜ್ಜು (< ಚಚ್ಚು$_1$) + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಜಜ್ಝರಿತ 'ಜಜ್ಜರಿತ' ನೋ.

ಜಜ್ಝಾರ 'ಜುಜ್ಝಾರ' ನೋ.

ಜಜ್ಝಾರತನ 'ಜುಜ್ಝಾರತನ' ನೋ.

ಜರ್ಝಾರೇ (ನಾ). ಕೊಂಡಾಟದ ಮಾತು,-ನುಡಿ : ಝಾರೇ ಜರ್ಝಾರೇ ಹಳುರೇ . . . ಎಂಬುಲಿ ನೆಗೆವಿನೆಗಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೭೯).

ಜರ್ಝ್ಝರಿತ 'ಜಜ್ಜರಿತ' ನೋ.

ಜರ್ಝ್ಝಾರ 'ಜುಜ್ಝಾರ' ನೋ.

ಜಟಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಝಾಡಿಸು; ಒದರು. ೨. (ಅಲಂ) ಅಪಹಾಸ್ಯ ಮಾಡು ; ಅವಹೇಳನ ಮಾಡು ; ತಿರಸ್ಕಾರದಿಂದ ನುಡಿ : ದೇವಸುತನಾಗಿದ್ದರೀ ಸಿಲುಬೆಯಿಂದಿಳಿದು ಬಾರ ನೋಡುವ ! ಪೆಂದು ಜಟಕರಿಸೆ (ಗೊಲ್ಗೊಥಾ. ೧೨-೧೯).

[ಜಟಕರಣ$_0$ (P ←ಮರಾ. ಝಟಕಣೇ) + – ಇಸು$_3$]

ಜಟಕಾ$_1$ (ನಾ). ಅಲುಗಾಟ; ಹೊಯ್ದಾಡುವಿಕೆ. 'ಜಟಕಾಹೊಡೆ$_1$' ಪರಾ.

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಝಟಕಾ]

ಜಟಕಾ$_2$ (ನಾ). ಒಂದೇ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಹೂಡಿದ, ಕಮಾನು ಉಳ್ಳ ಬಂಡಿ : 'ಜಟಕಾ ಬರಲಿ' ರಾಣಿಯವರ ಅಪ್ಪಣೆಯಾಯಿತು (ರೂಪಸಂ. ೬); ಅವರ ಶರೀರವು ಬಾಡಿಗೆಯ ಜಟಕಾ ಕುದುರೆಯಂತೆ ಕೊರಗಿ ಕಂದಿ ಹೋಗಿತ್ತು (ಪರಿಚೀ. ೧). [←ಮರಾ. ಝಟಕಾ]

ಜಟಕಾ$_3$ (ನಾ). ಅಂಬಿಗರ ದೇವತೆ: ಜಟಕಾ ಅಮ್ಮ ಬೊಬ್ರಯೆಂಬ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಈ ಅಂಬಿಗರು ನಡಕೊಳ್ಳುವರು (ಕಭಾಗ. ೧೮೩). 'ಜಟ್ಟಿಂಗ' ಪರಾ. [?]

ಜಟಕಾಗಾಡಿ (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ಗಾಡಿ: ಬೀದಿಯಲ್ಲಿ ಜಟಕಾಗಾಡಿ ಮನೆಯ ಮುಂದೆ ಬಂದು ನಿಂತಿತು (ಮಹಾಗ. ೧). [ಜಟಕಾ$_2$ + ಗಾಡಿ$_3$]

ಜಟಕಾಬಂಡಿ (ನಾ). = ಜಟಕಾಗಾಡಿ : ಬದುಕು ಜಟಕಾಬಂಡಿ ವಿಧಿಯದರ ಸಾಹೇಬ (ಮಂಕುಕ. ೬೦೦). [ಜಟಕಾ$_2$ + ಬಂಡಿ$_1$ (< ಭಂಡಿ$_1$)]

ಜಟಕಾಹೊಡೆ$_1$ (ಕ್ರಿ). ಹೊಯ್ದಾಡು ; ಕುಲುಕಾಡು ; ಜೋಲಿಹೊಡೆ: ಹಾಳ್ ರಸ್ತೆ! ಗಾಡಿ ತುಂಬಾ ಜಟಕಾಹೊಡೀತದೆ ! ಒಂದು ಸ್ವಲ್ಪ ಮಲಗಿ ಕೊಳ್ಳಿ ! (ಮಲಮ. ೪೫೮). [ಜಟಕಾ$_1$ + ಹೊಡೆ$_1$ (< ಪೊಡೆ$_1$)]

ಜಟಕಾಹೊಡೆ$_2$ (ಕ್ರಿ). ಜಟಕಾಗಾಡಿಯನ್ನು ಓಡಿಸು : ಅವನು ಜಟಕಾ ಹೊಡೆಯುವದರಲ್ಲಿ ನಿಸ್ಸೀಮ (ರೂಢಿ).

[ಜಟಕಾ$_2$ + ಹೊಡೆ$_1$ (< ಪೊಡೆ$_1$)]

ಜಟಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚಲಿಸು ; ಓಡಾಡು ; ಅಲುಗಾಡು : ಎಚ್ಚರಿರಲಿರದಿರಲಿ, ಜಟಕಿಸುತಿಹುದು ಉಸಿರಿನ ಲಾಳಿಗೆ (ಹಾಡುಪಾ. ೫೧-೧೨).

[ಜಟಕಾ$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಜಟಿಗ 'ಜಟ್ಟಿಂಗ' ನೋ.

ಜಟಪಟ 'ಝುಟಪಟ' ನೋ.

ಜಟಪಟನೆ (ಅ). ವೇಗವಾಗಿ; ಬೇಗನೆ: ಜಟಪಟನೆ ಬಾ ಅಂತ ಹೇಳಿದರು (ರೂಢಿ). [ಜಟಪಟ (<ಝುಟಪಟ) + – ಅನೆ$_1$]

ಜಟಮಟ (ನಾ). ಮೋಸ; ವಂಚನೆ. 'ಜಟಮಟಿಕ', 'ಜಟಮಟಿಸು' ಪರಾ. [<ಅಟಮಟ]

ಜಟಮಟಿಕ (ನಾ). ಮೋಸಗಾರ; ವಂಚಕ : ಪಟಮಿದೆ ಸಾಲ್ಗು ಮನ್ಮಥವಲ್ಲಭನಂ ಪಟವಿದ್ಯೆಯೆತ್ತಲುಂ ಜಟಝಟಿಕರ್ಕಳಂ[ಪಾಠಾಂ. ಜಟಮತಿಯರ್ಕಳಂ, ಜಟಕುಟಿಕರ್ಕಳಂ] ತೊಡರೆ . . . ತೊಟಲ್ದಱಸಿ ನಿನ್ನೊಡಗೂಡಿ (ಆದಿಪು. ೩-೪೫) ; "ಸಡಗರದವನು" (ಆದಿಪು. ಕೋಶ) ; ನಿಜದಿಂ ಜಟಮಟಿಕಂ ಜ್ವಳನಜಟಿಕರಂ ಕುಟಿಳವೃತ್ತನಾತನಸದಳಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೪-೧೧). [ಜಟಮಟ + – ಇಕ]

ಜಟಮಟಿಗ (ನಾ). = ಜಟಮಟಿಕ : ಜಟಮಟಿಗರ ಪೇಟ್ಳ್ದೋದನೆ ದಿಟ ಮೆಂದದನೊಲ್ದು ಕೇಳ್ವರ್ . . . ಪಂಡಿತರೆನಿಸಿದವರುಮಜ್ಞಾನತೆಯಿಂ (ಸಮಪ. ೧೧-೧೫೪). [ಜಟಮಟ + – ಇಗ]

ಜಟಮಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮೋಸಪಡಿಸು ; ವಂಚಿಸು : ಜಟಮಟಿಸಿಕೊಂಡು ನಿವ್ವಿಾ ಘಟಿಯಿಸುವೀ ಸಂಧಿ ಕೌರವರ್ಕಳೊಳೆನ್ನಿಂ ಘಟಿತ ಜರಾ ಸಂಧೋರಸ್ಥ್ಸಟ ಸಂಧಿವೊಲೊಂದೆ ಪೊಟ್ರಱೊಳ್ ವಿಘಟಿಸದೇ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೨೩) ; "ಸಡಗರದಿಂದ ಕೂಡಿ" (ಪಂಪದೀ. ೩೧೧).

[ಜಟಮಟ + – ಇಸು$_3$]

ಜಟಮಾಂಸಿ (ನಾ). = ಜಟಾಮಾಂಸಿ : ಕಚೋರ ಗಂಟುಪರಂಗಿ . . . ಜಟಮಾಂಸಿ ಉಮ್ಮತ್ತದ ರಸದಲ್ಲಿ ಮರ್ದಿಸಿ (ವಾತಾಚಿ. ೧೩-೪).

[<ಸಂ. ಜಟಾಮಾಂಸೀ]

ಜಟಾಖರ್ಜೂರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖರ್ಜೂರ : ಜಟಾಖರ್ಜೂರ ಉತ್ತುತ್ತೆ . . . ಸುಖಾರ್ಹ ಸಾರ್ವರ್ತುಕವಾದ ಫಲಂಗಳುಳ್ಳ ತರು ನಿಕರಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೧೧). [ಸಂ.]

ಜಟಾಜೂಟ (ನಾ). ಜಡೆಮುಡಿ ; ಜಡೆಗಟ್ಟಿದ ಕೂದಲು ; ಜಟಾ ಸಮೂಹ: ಅಂತು ಸೊಗಯಿಸುವ ಕುರುಜಾಂಗಣವಿಷಯಕ್ಕೆ ರಾಜದ್ರಾಜ ಧಾನಿಯಾಗಿರ್ದು ಹರಜಟಾಜೂಟಕ್ಕೆ ಚಂದ್ರಲೇಖೆಯಿರ್ಪಂ[ತೆ] . . . ಸೊಗಯಿಸುತಿರ್ದುದು ಹಸ್ತಿನಪುರಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೫೭ ವ).

[ಸಂ. (ಜಟಾ + ಜೂಟ)]

ಜಟಾಧರ (ನಾ). = ಜಟಾಧಾರಿ : "ಗಿರಿತನಯಾರ್ಧಾಂಗಧರಂ ಪೃಥು ಜಟಾಧರಂ ಚಂದ್ರಧರಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩-೧೪). [ಸಂ.]

ಜಟಾಧಾರಿ (ನಾ). ಜಡೆಗಟ್ಟಿದ ಕೂದಲುಳ್ಳವನು; ಜಟೆಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು : ಮುಂಡಧಾರಿಯ ತಲೆ ಮುಂದೆ ಬಪ್ಪುದ ಕಂಡೆ ಜಟಾ [ಪಾಠಾಂ. ಜಡೆಯ]ಧಾರಿಯ ತಲೆ ನಡೆದುಹೋಯಿತ್ತ ಕಂಡೆ (ಅವಚಂ. ೯೫-೪೨೭). [ಸಂ. ಜಟಾಧಾರಿನ್]

ಜಟಾಪಟಿ (ನಾ). ಜಗಳ ; ಕಲಹ ; ವಾದವಿವಾದ : ಅವರಿಬ್ಬರಿಗೆ ಜಟಾಪಟಿ ನಡೆಯಿತು (ಕುಟ್ಮದೊ. ೭೩); ಯುದ್ಧವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ಜಟಾಪಟಿ, ಮಾರಾಮಾರಿ . . . ಮುಂತಾಗಿ ಬಹಳ ಗದ್ದಲವು ಹತ್ತಿತು (ದೇವೀಚಾ. ೧೩೮) ; ಕುರ್ಕನ ಕೈಲಿ ಜಟಾಪಟಿ ಆದಾಗ ಹಂಗಾಯ್ತು ! (ಮಲಮ. ೭೨೧). [←ಹಿಂ. ಝುಟಾಪಟಾ ; ಮರಾ. ಝುಟಾಪಟೀ]

ಜಟಾಬಂಧ (ನಾ). ಕಟ್ಟಿದ ಜಟೆ; ಜಡೆಗಟ್ಟಿದ ಮುಡಿಯನ್ನು ಒತ್ತಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟಿದ ಗಂಟು : ಕೈಯಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಗೆ ಇಲ್ಲ ಕರ್ಣದಲ್ಲಿ ಮುದ್ರೆ ಇಲ್ಲ ಶಿರದಲ್ಲಿ ಜಟಾಬಂಧವಿಲ್ಲ (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೫೫-೫೮೩) ; ಸುತ್ತಿದ ಜಟಾಬಂಧ ದೊಳಗಣ ಸುರನದಿಯೆಂಬ ಸರೋಜನೀತಟದೊಳಗಿರ್ದ . . . ಚಂದ್ರ ಕಳೆಯಿಂ (ಬಸರ. ೪-೧೧). [ಸಂ.(ಜಟಾ + ಬಂಧ)]

ಜಟಾಭರ (ನಾ). ಜಟೆಗಳ ಸಮೂಹ ; ಜಟಾಕಲಾಪ : ಜಟಾಭರದ ಮುನಿನಾಥನು . . . ಮರುತಮಿತ್ರಕಾರ್ಯದ ಪರಿಕರಂಗಳಂ ಸವಕಟ್ಟು ತ್ತಿರಲು (ಹಚಕಾ. ೫-೫೪). [ಸಂ. (ಜಟಾ + ಭರ)]

ಜಟಾಮಾಂಸಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ; ಔಷಧದ್ರವ್ಯ ; ಸುಗಂಧಮುಸ್ತೆ ; ತಪಸ್ವಿನೀ ಎಂಬ ಮೂಲಿಕೆ : "ತಾಪಸೀ – ಜಟಾ ಮಾಂಸಿ, ಇಂಗಳ" (ಒಷದಿ. ೭೭); ರಾಸ್ಮೆ, ಬೇಲದ ಹಣ್ಣು . . . ಬಜೆಕರಕು, ಜಟಾಮಾಂಸಿ, ನಾಗದಾಳಿ . . . ಇವಂ ಕಷಾಯಂ ಕಾಯಿಸಿ ಕೊಟ್ಟರೆ ವಾತಜ್ವರಂ ಕೆಡಗುಂ (ಸಕವ್ಯ. ೭೯). [ಸಂ. ಜಟಾಮಾಂಸೀ]

ಜಟಾಮುಕುಟ (ನಾ). ದೇವತಾ ಮೂರ್ತಿಗಳ ಕಿರೀಟದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ: ಜಟೆಗಳ ಕಟ್ಟಿನಂತೆ ಕಾಣುವ ಕಿರೀಟ : ಪ್ರತಿಮೆಗಳಿಗೆ . . . ಮುಖ್ಯ ವಾದ ಆಭರಣಗಳು – ಕೌಸ್ತುಭ, ಕುಂಡಲ, ಕಿರೀಟ, ಜಟಾಮುಕುಟ, ಲಂಬಕ . . . ಮುಂತಾದುವು (ಭಾರದ. ೫೧೭). 'ಜಡೆಮುಡಿ' ಪರಾ.

[ಸಂ. (ಜಟಾ + ಮುಕುಟ)]

ಜಟಾಳಿ (ನಾ). ಜಟೆಗಳ ಗುಂಪು; ಜಡೆಗಟ್ಟಿದ ಕೂದಲಿನ ಬೊಂತೆ : ವಿಜೃಂಭಿಸೆ ಸಿತದೇಹದೊಳ್ಬು ಜಗಮಂಡನಮೊಪ್ಪೆ ಜಟಾಳಿ ಕೆಂಪುವೆತ್ತಸೆಯೆ ಶಿರಪ್ರದೇಶದೊಳ್ (ಮಾಧವಾ. ೨-೧೪). [ಸಂ. ಜಟಾಲಿ (ಜಟಾ + ಆಲಿ)]

ಜಟಿ$_1$ (ನಾ). ಜಟೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಹೆಂಗಸು ; ಜೋಗಿತಿ; ಯೋಗಿನಿ : ಮಾಲೆಗಾತಿಯು ಜಟಿಯು ಸೂತಕಿಯು ಸೈರಂಧ್ರಿಯು ಕರ್ತವ್ಯ ದಿಂದಿನಿಬರೊಡನಾಡಿದೊಡೆ ಬಾಲೆಯರ್ತವೆ ದುರಾಚಾರಮಂ ಕಲಿವರ್ (ಜೈಮಿಭಾ. ೫-೫೮). [<ಸಂ. ಜಟಿನೀ]

ಜಟಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಜಟೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು. ೨. ಋಷಿ ; ತಪಸ್ವಿ : ಲಂಪಟನೊರ್ವ ತವಸಿ ಕೌಶಿಕಾಖ್ಯಂ ಆ ಜಟಿಧರ್ಮಪತ್ನಿ ಗುಣಗಣಪಟು ಮಾನಿತೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೪೩). ೩. ಶಿವ: (ಕ). ೪. ಸ್ಕಂದನ ಒಬ್ಬ ಸೇವಕ: (ಕ). ೫. ಬಿಳಿಲುಗಳುಳ್ಳ ಆಲ, ಬಸರಿ ಮೊದಲಾದ ಮರ: "ಪ್ಲಕ್ಷ, ಜಟಿ, ಪರ್ಕಟಿ–ಜುವ್ವಿಗಿಡ, ಬಸರೀಗಿಡ, ಕಬ್ಬಸರೀಗಿಡ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೧೯).

[<ಸಂ. ಜಟಿನ್]

ಜಟಿಕಾವಳಯ (ನಾ). = ಜಟಾಳಿ: ಕನಕ ಪಿಶಂಗ ತುಂಗ ಜಟಿಕಾವಳಯಂ ಕುಡುಮಿಂಚಿನೋಳಿಯಂ ನೆನೆಯಿಸೆ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೫೯).

[ಸಂ.ಜಟಿಕಾವಲಯ (ಜಟಿಕಾ + ವಲಯ)]

ಜಟಿಗ 'ಜಟ್ಟಿಂಗ' ನೋ.

ಜಟಿಗಮನೆ (ನಾ). ಜಟ್ಟಿಂಗ ದೇವತೆಯ ಗುಡಿ : ಉಡುಪಿ, ಭಟ್ಕಲ್ ಮುಂತಾದ ಕಡೆ ಮಾಸ್ತಿಮನೆ, ವೀರಮನೆ, ಜಟಿಗಮನೆಗಳಿವೆ (ಜಟಿಗ ಎಂಬುದು ಊರಿನ ರಕ್ಷಣಾಧಿದೇವತೆ) (ಕಶಾಅ. ೨೫೧).

[ಜಟಿಗ (<ಜಟ್ಟಿಂಗ) + ಮನೆ]

ಜಟಿಲ, ಜಟಿಳ (ಗು). ೧. ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಹೆಣೆದುಕೊಂಡಿರುವ ; ತೊಡಕಾದ ; ಸಿಕ್ಕಾದ : ರುರು ಘಂಟಾ ಕರ್ಣನಂಡಾಭರಣನಹಿಧರಂ ಶಂಕುಕರ್ಣಂ ಪ್ರಕುಂಡೋದರನಂಭೋದಸ್ವನಂ ಧೂರ್ಜಟಿ ಜಟಿಲ ಜಟಾಮಾಲಿ ಕಾಲಾಂತಕಂ . . . ವೀರಭದ್ರಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೪-೧೫೩). ೨. ಕ್ಲಿಷ್ಟವಾದ ; ಕಷ್ಟಕರವಾದ ; ಬಿಡಿಸಲಾಗದ : ನಿಜವಾಗಿ ಅಹಂತತ್ತ್ವದ ವಿಾಮಾಂಸೆಯು ಜಗತ್ತಿನ ಜಟಿಲ ಸಮಸ್ಯೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅತಿ ಜಟಿಲ ಸಮಸ್ಯೆಯಾಗಿದೆ (ಭಾರದ. ೩೯). (ನಾ). ೩. ತೊಡಕು ; ಸಮಸ್ಯೆ ; ಕ್ಲಿಷ್ಟತೆ : ದೊರೆತನದ ಜಟಿಲಗಳ, ಕುಟಿಲಗಳ, ಕಠಿನಗಳ ಭರತನುಳಿಸಿದನೆ ರಾಮನ ತೀರ್ಪಿಗೆಂದು? (ಮಂಕುತ. ೭೧೯) ; ಅವನ ಗ್ರಂಥ ತುಂಬ ಜಟಿಲ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. VI, ಮುನ್ನುಡಿ). ಜಟಿಳ: ೧. ರತ್ನರಶ್ಮಿಜಟಿಳಂ ಮಕುಟಂ ಮಣಿಕುಂಡಳಂ ಕನತ್ಕನಕಪಿಶಂಗ ದೇಹರುಚಿ . . . ಪೊಳೆವ ಕಣ ಳು ಮಟ್ಕಱನೀಯೆ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೭). [ಸಂ.]

ಜಟಿಲತೆ (ನಾ). ಕ್ಲಿಷ್ಟತೆ ; ತೊಡಕು ; ಸಿಕ್ಕು: ಮಾನವಧರ್ಮದ ಜಟಿಲತೆಯನ್ನು ಬಿಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ . . . ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ (ಭಾರದ. ೧೦೬); ಈ ಸಮಸ್ಯೆಯ ಬೃಹದಾಕಾರವನ್ನೂ ಜಟಿಲತೆಯನ್ನೂ ತೋರಿಸುತ್ತದೆ (ದ್ರಾವಿವಿ. ೨೦). [ಸಂ. ಜಟಿಲತಾ]

ಜಟಿಲಿತ, ಜಟಿಳಿತ (ಗು). ಹೆಣೆದುಕೊಂಡ ; ಜಟೆಯಂತೆ ಸಿಕ್ಕಾದ ; ನಿಬಿಡವಾದ: ಸ್ಫಟಿಕಮಣಿ ಕಿರಣಜಾಲ ಜಟಿಲಿತ ಮಧ್ಯರಂಗದಿಂ ಸಂಗೀತಕ ರಸ ತರಂಗಿತ ಬಾಹ್ಯರಂಗದಿಂ . . . ಮನಂಗೊಳಿಪ ದೇವಪೂಜಾಗೃಹಮಂ ಪೊಕ್ಕು (ಪಂರಾಮಾ. ೧೩-೩ ವ) : ಷಷ್ಠಿಯ ದೀರ್ಘಾದೇಶಕ್ಕೆ–ವ್ಯಾಡನಾಗಂಗಾಂಬುಧಾರಾಜಟಿಲಿತಜಟನಾ (ಶಮದ. ೧೧೭ ಪ್ರಯೋ). **ಜಟಿಳಿತ :** ದೆಸೆಯೆಲ್ಲಂ ಪಂಚರತ್ನದ್ಯುತಿಜಟಿಳಿತ ನಾನಾವಿಮಾನಂಗಳೊಳ್ ರಂಜಿಸೆ (ಆದಿಪು. ೬-೧೮). [ಸಂ.]

ಜಟಿಲೆ, ಜಟಿಳೆ (ನಾ). = ಜಟಾಮಾಂಸಿ. **ಜಟಿಳೆ :** "ಜಟಿಳೆ ಮಾಂಸಿ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೬-೨೨). [ಸಂ. ಜಟಿಲಾ]

ಜಟಿಳ 'ಜಟಿಲ' ನೋ.

ಜಟಿಳಿತ 'ಜಟಿಲಿತ' ನೋ.

ಜಟಿಳೆ 'ಜಟಿಲೆ' ನೋ.

ಜಟುಲ (ನಾ). ಮಚ್ಚೆ ; ಹುಟ್ಟುಮಚ್ಚೆ ; ಸಂಗಾತಿ. [ಸಂ.]

ಜಟೆ (ನಾ). ೧. ಹೆಣೆದುಕೊಂಡು ತೆಕ್ಕೆಯಾದ ತಲೆಗೂದಲು ; ಸುರುಳಿ ಸುತ್ತಿ ಬಿಡಿಸಲಾಗದಂತೆ ಜಟೆಗೊಂಡ ಕೂದಲು ; ಜಡೆಗಟ್ಟಿದ ಕೂದಲು : ಹುಬ್ಬುಗಂಟನಿಂದ ಸುರುಗಿದ ಮುಖದ ಮೇಲೆ ತಲೆಯ ಜಟೆಗಳು ಕವಿತುಕೊಂಡಿದ್ದವು (ಕೋಹಿನೂ. ೮೮). ೨. ಹೆಣೆದ ಕೂದಲು ; ಹೆರಳು; ಜಡೆ. ೩. ಆಲ ಮುಂತಾದ ಮರಗಳ ಬಿಳಿಲು : "ಜಟಾ, ಶಿವಾ–ಈ ೨ ಮರದ ಬೀಟಲ್" (ಹಲಾಯು. ೩೦-೨೯). ೪. ಹೆಣೆದುಕೊಂಡ ಬೇರು ; ಜಡೆಗಟ್ಟಿದ ಬೇರು. ೫. (ಮರದ) ಬೇರು. ೬. ವೇದದ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಒಂದು ಕ್ರಮ ; ವೇದಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಒಂದು ರೀತಿ : "ಶಿಫೆ . . . ಛಂದಂ ಜಟಾಖ್ಯಾನಂ" (ನಾನಾರ. ೧೦೧) ; ಚತುಶ್ಶಾಖೆಯವರ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಜಟೆಗಳ ಮಹಾರಾಜಾಶೀರ್ವಾದ ಪ್ರವಚನಪೂರ್ವಕವಾದ ಫಲಮಸ್ತಾಕ್ಷತೆಗಳನ್ನೂ ಸಮರ್ಪಿಸಿ (ಬಿಟ್ಟಿಅ. ೩೦-೧೭). ೭. ಕಾಗೆ : "ಶಿಫೆ . . . ವಿಶೇಷ ಬಲಿಭುಕ್ ಜಟಾಖ್ಯಾನಂ" (ನಾನಾರ. ೧೦೧) ; ಜಿಗಣೆಯುಪದ್ರಾ ನೋಡಲೋ ? ಜಟೆಯು ಹಾವಳೀ ನೋಡಲೋ ? (ಗಾದ). [ಸಂ. ಜಟಾ]

ಜಟೆಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). (ತಲೆಗೂದಲು) ಒಂದರೊಡನೊಂದು ತೆಕ್ಕೆಗೊಂಡು ಸುರುಳಿಗಟ್ಟು ; ಕೂದಲು ಬೊಂತೆಗಟ್ಟು,–ಗಂಟುಗಂಟಾಗು : ಅವಳು ಕಾವಿಯುಟ್ಟಿದ್ದಳು, ತಲೆ ಜಟೆಕಟ್ಟಿತ್ತು (ವಚಭಾ. ೧೯೯). [ಜಟೆ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಜಟ್ಟನೆ (ಅ). ಕೂಡಲೆ; ತಕ್ಷಣ: ದೇವರಿಗೆ ಬಂದು ಕೈಮುಗಿದು ಜಟ್ಟನೇಳು ಅನ್ನಬಾರದ ! (ಮಲ್ಲಿ. ೧೩). [ಜಟ್$_0$ + – ಅನೆ$_1$]

ಜಟ್ಟಿ$_1$, ಜೆಟ್ಟಿ$_1$, ಝಟ್ಟಿ (ನಾ). ಕುಸ್ತಿ ಮಾಡುವ ಕಸಬಿನವನು ; ಮಲ್ಲ ; ಪೈಲ್ವಾನ್ : ಕಠಾರಾಯಿತರ ಬಾಣಾಯಿತರ ಮಲ್ಲಜಟ್ಟಿಗಳ . . . ವರ್ತಕರ ಮೊತ್ತದೊತ್ತರದ ತಿಂಥಿಣಿಯನೊತ್ತರಿಸಿ (ಬಸರ. ೬-೨೩) ; ಜಟ್ಟಿಗಳಂಕದಾಳುಗಳಿದ್ದರಲ್ಲಲ್ಲಿ ಮಿಟ್ಟನೆ ಮಿಡುಕದ ನಿಂದು (ಭರಜ. ೧-೬೪) ; ಭಲಾ ಜಟ್ಟಿ ಎಂದರೆ ಕೆಮ್ಮಣ್ಣು ಮುಕ್ಕಿದ (ಗಾದ); ಜಟ್ಟಿ ಜಾರಿ ಬಿದ್ದರೂ ಮೀಸೆ ಮಣ್ಣಾಗಲಿಲ್ಲ (ಗಾದ). **ಜೆಟ್ಟಿ$_1$:** ಅಲ್ಲಿನ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಜೆಟ್ಟಿಯನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ಬಂದರು (ಸಂಸಕ. ೧೦೪). **ಝಟ್ಟಿ :** ಪರಿವಡಿಯಂಕದಂತೆ ಪೊಱಮೆಟ್ಟದೆ ಸೂಟಿಜೂಮ್ಪೊಳ್ಮಿದುಬ್ ಸಿಡಿಲ್ವರೆ . . . ತಾಗುವ ಝಟ್ಟಿಮಲ್ಲರ್ (ವರ್ಧಪು. ೮-೩೭). [ದೇ.॥ ತಮಿ.ಜೆಟ್ಟಿ ; ತುಳು. ಜಟ್ಟಿ; ತೆಲು. ಜಟ್ಟಿ]

ಜಟ್ಟಿ$_2$ (ನಾ). (ಅಂಗಮರ್ದಕಿಯಾದ) ಸಖಿ (?) : ಘನಕುಚ ತಾರಾಹಾರಗಳು ತೊನೆದಾಡೆ ಜಟ್ಟಿಯರ್ ತೊಡೆಯ ತಟ್ಟಿದರು ಜೀವನಗಾತಿ ಕಣ್ಮುಚ್ಚುವಂತೆ (ಮೋಹತ. ೨೭-೩೯). [?]

ಜಟ್ಟಿಂಗ, ಜಟಗ, ಜಟಿಗ, ಜಟ್ಟಿಗ$_2$, ಜಟ್ಟುಗ, ಜೆಟಿಗ, ಜೆಟ್ಟಿಂಗ, ಜೋಂಟಿಗ, ಝಟ್ಟಿಂಗ, ಝೊಟ್ಟಿಂಗ, ಝೋಂಟಿಗ (ನಾ). ಒಂದು ಕ್ಷುದ್ರದೇವತೆಯ ಹೆಸರು : ಎಲ್ಲಾಯಿ ಯಕನಾತಿ ಬನದ ಶಂಕರಿ ಮಲ್ಲಗ ಜಟ್ಟಿಂಗ ಮಾಳಿಗೆಮನಿದೇವಿ (ವಿಸಾಸು. ೫೮-೩). **ಜಟಗ :** ಅಂದಿನ ಮಲೆನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಭೂತ, ಪ್ರೇತ, ಪಿಶಾಚಿ . . . ಜಕಣಿ, ಜಟಗ, ಬ್ರಹ್ಮ, ಕಲ್ಲುಕುಟಿಗ ಮುಂತಾದ ಹಲವು ಹೆಸರಿನ ಹಲವು ಜಾತಿಯ ದೆವ್ವಗಳಿದ್ದವು (ಪಂಜಪಂ. ೨). **ಜಟಿಗ :** 'ಜಟಿಗಮನೆ' ಪರಾ. **ಜಟ್ಟಿಗ$_2$:** ದಡಿಗ ಜಟ್ಟಿಗರ ಗರ್ಜನೆಗಳಿಂ . . . ಎಸೆವ ದುರ್ಗಾನಿಲಯಮಂ . . . ಪೊಕ್ಕು (ದಶಕು. ೫-೫) ; ಬಟ್ಟೆಯೊಳ್ ಜಟ್ಟಿಗನೊಬ್ಬನಿರ್ದು ಕರಮಂ ಪಿಡಿದಂ ತರಳಾಯತಾಕ್ಷಿಯಾ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೬-೧೫) ; ಕಾಳಿಗದೊಳು ಬೊಮ್ಮ ಜಟ್ಟಿಗ ಬೀರ . . . ಡಾಕಿನಿಯರ ತೂಳದೆ ಹೊಯ್ದಾಡಿ . . . ಬೊಬ್ಬಿಕ್ಕುತಿಹರು (ಮೋಹತ. ೨೯-೦೦) ; ಕುಂಬಾರರು ದುರ್ಗೆ, ಮಡಕೆದೇವಿ, ಜಟ್ಟಿಗ ಈ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸುವರು (ಕಭಾಗ. ೦೯೪). **ಜಟ್ಟುಗ :** ಕಿಲಕಿ ಕಾದಿಹ ಭೂತಪ್ರೇತವು ಹಲವು ಜಟ್ಟುಗ ಮಾಣಿಭದ್ರರು (ಕಾಶಿರಾ. ೩೮-೨೩) ; ನಿದ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಜಟ್ಟುಗ, ಬೊಬ್ಬರ್ಯ ಬಂದ ಹಾಗೆ ಕಾಣಿಸಬಹುದು(ಸ್ವಪ್ನಹೊ. ೮). **ಜೆಟಿಗ:** ಜೆಟಿಗನ ಪೂಜೆಗೆ ಭತ್ತ ಖ ೫ ಅಯಿದು ಖಂಡುಗ (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೧೬೬-೯೭ ; 1610). **ಜೆಟ್ಟಿಂಗ :** ಮುಟ್ಟುಗೆಯ ಪೆಣನನೊರ್ವಂ ಜೆಟ್ಟಿಂಗಂ ನೆಗಪೆ ಕಂಡು ಮತ್ತೊರ್ವಂ ಕಣ್ಗಟ್ಟಿರ್ದು ನಿಕ್ಕಿ ನಭಮಂ ಮುಟ್ಟುವಿನಂ ನೆಗೆವುತಿರ್ದರೊರ್ವರ್ಗೊರ್ವರ್ (ಮುಹಾನೇ. ೪-೩೦). **ಜೋಂಟಿಗ :** ಝಕಾರಕ್ಕೆ ಜಕಾರಂ – ಝೋಂಟಿಗ, ಜೋಂಟಿಗ (ಶಮದ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ). **ಝಟ್ಟಿಂಗ:** ಬೆಟ್ಟಂ ಕಿಟಿಕಿಲ್ಲಾಡುವ ಝಟ್ಟಿಂಗಂ[ಪಾಠಾಂ. ಜಟ್ಟಿಂಗಂ, ಝೊಟ್ಟಿಂಗಂ]ಶೈಳಯುಗಳಮಂ ಬಿಡೆ ತಾಳಂಗುಟ್ಟುವ ಭೇತಾಳಂ ಬೊಬ್ಬಿಟ್ಟಚಳಂಗಳನೆ ಚಳಿಯಿಸುವ ಭೂತಕುಳಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೦೫-೦೦೪). **ಝೊಟ್ಟಿಂಗ :** ಮೇಲಿನ 'ಪಾರ್ಶ್ವಪು' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. **ಝೋಂಟಿಗ :** ಮೇಲಿನ 'ಜೋಂಟಿಗ' ಉಲ್ಲೇಖಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವ 'ಶಮದ' ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. [?. / ಪ್ರಾ. ಝೋಟಿಂಗ]

ಜಟ್ಟಿಕಾಳಗ (ನಾ). ಕುಸ್ತಿ ; ಮಲ್ಲಯುದ್ಧ : ಗೀತನಾಟ್ಯಗಳೇನು, ಜಟ್ಟಿಕಾಳಗವೇನು (ಕಾವ್ಯಸ. ೬೫). [ಜಟ್ಟಿ$_1$ + ಕಾಳಗ (<ಕಾಳೆಗ)]

ಜಟ್ಟಿಗ$_1$, ಜೆಟ್ಟಿಗ (ನಾ). ೧. ಕುಸ್ತಿಮಾಡುವವನು ; ಮಲ್ಲ; ಪೈಲ್ವಾನ್: ಕೊಟ್ಟಿಗೆ ಕಾವಮಾಟ ಕ್ರಮುಕ ಬೆಳ್ಳಿಲೆಗರು ಜಟ್ಟಿಗ ಗೀತಪಾಠಕರು ಸೆಟ್ಟಿಗ ಬಲು ಚಿನ್ನವರದರು ಘಟ್ಟಿಪ ಕಟ್ಟಿಗೆಕಾಱರೇಱದರು (ಮೋಹತ. ೩೬-೪೩). ೨. ಶೂರ ; ಸಮರ್ಥ : ನಮ್ಮ ಕುಲದೊಳ್ ಮಕ್ಕಳ್ಪೆಱರ್ ನೀನೆ ಜಟ್ಟಿಗನೈ . . . ಮಗನೇ ಕೈಕೊಳ್ ಧರಾಭಾರಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೮೦); ಅಟ್ಟಿದ ಜಟ್ಟಿಗರ್ ತಡೆದುದರ್ಕೆ ಕನಲ್ದು ವಿಭೀಷಣಂ . . . ಅಯೋಧ್ಯೆಗೆ ಬಂದು (ಪಂರಾಮಾ. ೩-೨೮) ; ಬಿಟ್ಟಿಗನಾಹವಾಂಗಣಕೆ ಜಟ್ಟಿಗಂ(ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೨೫-೨೪ ; 1224). **ಜೆಟ್ಟಿಗ :** ೨. ಎನ್ನ ಜೆಟ್ಟಿಗರೊಳಗೀತನೆ ಜೆಟ್ಟಿಗಂ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೬೦) ; ನಿಮಗೆ ಸಂಶಯಮೇವುದಪಾಯಮಾಗದಾ ಜೆಟ್ಟಿಗನಾಗಿಯುಂ ಬಳಿದಪಂ ಪೆಱತೊಂದೆಡೆಯೊಳ್ (ನೇಮಿಪು. ೬-೭೩); ಜೆಟ್ಟಿಗ ಕಾಳಿಮಯಂಗಂ [ಪೆಟ್ಟುಗೆ] ಶುಚಿಮಾರಕಬ್ಬೆಗಂ ಗಿರಿಗುಹೆಯೊಳ್ ಪುಟ್ಟುವ ಸಿಂಘದ ತೆಱದಿಂ ಪುಟ್ಟಿದಂ . . . ತಿಪ್ಪಗವುಂಡ (ಕಇ. I, ೨೪-೨೭ ; ಸು. 1148). [ಜಟ್ಟಿ$_1$ + – ಗ$_2$]

ಜಟ್ಟಿಗ$_2$ 'ಜಟ್ಟಿಂಗ' ನೋ.

ಜಟ್ಟಿಗತನ (ನಾ). ಕುಸ್ತಿಯ ರೀತಿ,–ವಿದ್ಯೆ : ಶಂಬು ಶಿಷ್ಯನಿಗೆ ಜಟ್ಟಿಗತನದ ಪರಿವಿಡಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಡುತ್ತಿರುವನೋ ಎಂಬಂತೆ ಹೋರುತ್ತಿದ್ದನು (ಭಾಮಟಿ. ೧೦೪). [ಜಟ್ಟಿಗ1 + – ತನ]

ಜಟ್ಟಿಗರುಡಿ (ನಾ). ಕುಸ್ತಿಯನ್ನು ಕಲಿಸುವ ಮನೆ ; ಕುಸ್ತಿಯ ಪಟ್ಟುಗಳನ್ನು ಕಲಿಸುವ ಮನೆ ; ಮಟ್ಟಿಮನೆ : ಮೆಯ್ಸಿರಿ ಜಟ್ಟಿಗರುಡಿಗಳೊಳಂ ನಟ್ಟುವ ಗರುಡಿಗಳೊಳಂ ಕಂಡುದಲ್ತು (ಚಿಕವಂ. ೧೬೮).
[ಜಟ್ಟಿ1 + ಗರುಡಿ]

ಜಟ್ಟಿಗಾಸೆ(ನಾ). ಜಟ್ಟಿಗಳು ತೊಡುವ ಕಾಸೆ; ವೀರಗಾಸೆ: ಹೊಂಬಟ್ಟೆಯ ಜಟ್ಟಿಗಾಸೆಯಿಂದಳವಟ್ಟ . . . ಬಿಲ್ಲಾಳ್ಗಳ (ಹಮ್ಮೀರ. ೩–೩೩ ವ).
[ಜಟ್ಟಿ1 + ಕಾಸೆ1]

ಜಟ್ಟಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಣ : ತನ್ನಪ್ಪುಲವುಪ್ಪಿಳಿಯುಪ್ಪು ಜಟ್ಟಿಗೆಗಳುಪ್ಪುಸವುಟಿವಿನ ಕೊಳೆ ತಾಂ ಸತ್ತು . . . ಸ್ವರ್ಗ್ಗಲೋಕದ ಸುರಾಂಗನೆಯರೊಳ್ನೆರದೊ (ಎಕ. XI. ಚಳ್ಳಕೆ. ೮–೪ ; 810 ?) ; ಬೆನ್ನನಟ್ಟಿ ನಟ್ಟ ಜಟ್ಟಿಗೆಯಿಂ ಮಿಟ್ಟೆಗೊಂಬಿಟ್ಟೆಯಂತೆಯುಂ ಬಡಿಗೊಂಡ ಮೊಲದಂತೆಯುಂ ತಲೆಕೆಳಗಾಗಿ ಬಿಳ್ದರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೪–೩೦ ವ). [?]

ಜಟ್ಟಿಸಾಧನೆ (ನಾ). ಮಲ್ಲನು ಮಾಡುವ ಸಾಧನೆ ; ಗರಡಿ ಸಾಧನೆ : ಜಟ್ಟಿಸಾಧನೆಯಲ್ಲಿ ವತ್ತಾನಾಶವು ಆಗುವದು ಇದು ಸಾಧನೆಯ ಗುಣವು (ಖಡ್ಗಟೀ. ೫–೮೩). [ಜಟ್ಟಿ1 + ಸಾಧನೆ]

ಜಟ್ಟಿಹಿಡಿತ (ನಾ). ಬಿಗಿಮುಷ್ಟಿ : (*). [ಜಟ್ಟಿ1 + ಹಿಡಿತ]

ಜಟ್ಟುಗ 'ಜಟ್ಟಿಂಗ' ನೋ.

ಜಠರ (ಗು). ೧. ಕರ್ಕಶವಾದ; ಗಡುಸಾದ; ಬಿರುಸಾದ; ಕಠಿನವಾದ. ೨. ಮುಪ್ಪಾದ; ವಯಸ್ಸಾದ. 'ಜರಠ' ಪರಾ. (ನಾ). ೩. ಹೊಟ್ಟೆ; ಉದರ ; ಅನ್ನಕೋಶ : " ಪೊಡೆಯೆನಲ್ ಜಠರಂ " (ಚತುನಿ. ೪೬). ೪. ಬಸಿರು ; ಗರ್ಭ : ಮಂಡೋದರೀ ಜಠರಜಾಹ್ನವೀವಿಕಸಿತಾರವಿಂದಂ ತಂದೆಯ ಮುಖಾರವಿಂದಮಂ ನೋಡಿ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೩–೧೩೩ ವ) ; ಅಱಿಯದೆ ಜನನಿಯ ಜಠರದಲ್ಲಿ ಬಾರದ ಭವಂಗಳಲ್ಲಿ ಬರಿಸಿದೆ(ಬಸವ. ೨೧).
[ಸಂ.]

ಜಠರದಹನ (ನಾ). = ಜಠರಾಗ್ನಿ : ನಿನಗಪ್ಪುದನಱಿದೊಳ್ಪಂ ಮಾಳ್ಪುದು ಪುದಿದಂತಕಜಠರದಹನನಳುರದೆ ಬೇಗಂ (ಜೀವಸಂ. ೧೧–೧೬).
[ಜಠರ + ದಹನ]

ಜಠರಪರಾಯಣ(ನಾ). ಹೊಟ್ಟೆ ತುಂಬಿಸುವುದರಲ್ಲೇ ಆಸಕ್ತನಾದವನು; ಹೊಟ್ಟೆಹೊರಕ : ಕಾಯಿದಿರೆ ಧರ್ಮವನು ಜಠರಪರಾಯಣರ ಪರಿಣತೆಯಲಾದ ಪಲಾಯನದ ಹೆಬ್ಬೆಳಸ ನೋಡು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೯–೧).
[ಜಠರ + ಪರಾಯಣ]

ಜಠರಭರಣ (ನಾ). ಹೊಟ್ಟೆಯನ್ನು ತುಂಬಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ ; ಹೊಟ್ಟೆಪಾಡು : ಬಿಟ್ಟರೆಮ್ಮನು ಜಠರಭರಣಕೆ ನೆಟ್ಟನಾಶ್ರಯವಿಲ್ಲದಿರೆ ಕಂಗೆಟ್ಟು ಬಂದೆವು (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೧–೧೯). [ಜಠರ + ಭರಣ]

ಜಠರರಸ (ನಾ). ಆಹಾರದಲ್ಲಿನ ಪಿಷ್ಟ ಮತ್ತು ಸಕ್ಕರೆ ಅಂಶಗಳು ಕರಗಿ ರಕ್ತಗತವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಲು ಅನ್ನಕೋಶದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ದ್ರವ ; ಪಾಚಕರಸ : ಜಠರರಸ . . . ಎಂಬ ರಸಗಳೊಡನೆ ಬೆರಸಿ ಹೋಗುತ್ತದೆ (ಪ್ರಾಣಿಶಾ. ೫). [ಜಠರ + ರಸ]

ಜಠರಾಗ್ನಿ (ನಾ). ೧. ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಆಹಾರವನ್ನು ಜೀರ್ಣವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಅಗ್ನಿ : ಪಾರಣೆಯ ದಿನಂಗಳೊಳವಧಾರಿಸಿ ಜಠರಾಗ್ನಿ ನಂದದಂದದಿನರ್ಧಾಹಾರಮನಾರೋಗಿಸುವಾಚಾರದಿಂ(ಸುಕುಮಾ. ೪–೫); ಅಂತು ನಿಜವರೂಥಿನಿಯ ನಾಲ್ವರುಂ ಮಹಾ ಸಾಮಂತರಂತಕಜಠರಾಗ್ನಿಗಾಹುತಿಯಪ್ಪುದುಂ(ಪಂರಾಮಾ. ೧೩–೧೧೧ ವ) ; ದೇಹದಲ್ಲಿ ಜಠರಾಗ್ನಿಯು ನಾಲ್ಕು ತೆರನಾಗಿರುವುದೆಂತೆಂದೊಡೆ ಮಂದಾಗ್ನಿ, ತೀಕ್ಷ್ಣಾಗ್ನಿ, ವಿಷಮಾಗ್ನಿ, ಸಮಾಗ್ನಿ (ಸಚವೈ. ೧೫) ; ಸಮಗ್ರ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವದ ಜಠರಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಅದು ಕರಗಿದಾಗಲೆ . . . ಆರೋಗ್ಯಕ್ಕೆ, ಪೋಷಣೆಗೆ ರಕ್ತದಾನ ಮಾಡೀತು (ಮೂರುದಾ. ೨೦೫). ೨. ಹಸಿವು. [ಜಠರ + ಅಗ್ನಿ]

ಜಠರಾನಳ (ನಾ). = ಜಠರಾಗ್ನಿ ೨ : ಉರಿವುರಿಯನೆ ತಲೆನವಿರನುಕರಿಸಿರೆ ಸಂತಪ್ತಕನಕವರ್ಣಮುಮುರಿಯೊಂದುರುಳಿವೊಲಿರೆ ಜಠರಾನಳನುರಿವಿನಮಂತೋರ್ವನುರಿಯ ಬಣ್ಣದ ಪಾರ್ವಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫–೬೯).
[ಸಂ. ಜಠರಾನಲ (ಜಠರ + ಅನಲ)]

ಜಠರೆ (ನಾ). ತೋಟ : ಹಿರಣ್ಣಯ್ಯನ ಮಕ್ಕಳುಮರಿಗಳ ಪೋಷಣೆ, ಜಮೀನು ಜಠರೆಗಳನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಕೆಲಸ ವೆಂಕಪ್ಪಯ್ಯನವರ ಕೊರಳಿಗೇ ಬಿತ್ತು (ವಿದ್ಯಾರ. ೫೪). [←ಪಾರ. ಜತ್ರ್]

ಜಡ (ಗು). ೧. ಶೀತಲವಾದ. ೨. ಚುರುಕಿಲ್ಲದ ; ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಲ್ಲದ ; ಮಾಂದ್ಯದ; ಅಲಸಿಕೆಯ. ೩. ಭಾವನಾರಹಿತವಾದ; ನಿರುದ್ವಿಗ್ನವಾದ. ೪. ಗಟ್ಟಿಯಾದ ; ಬಿರುಸಾದ; ಗಡುಸಾದ. 'ಜಡಾನ್ನ' ಪರಾ. ೫. ಭಾರವಾದ; ತೂಕವಾದ. (ನಾ). ೬. ಅಚೇತನವಾದುದು; ಜಡವಸ್ತು. ೭. ಭಾರವಾದುದು: ಬಣ್ಣದಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪ ಮಟ್ಟ ಇದ್ದಾಗ್ಯೂ ಜಡವಾಗಿರಬೇಕು (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೩೨). ೮. ಅರಿಯುವ ಶಕ್ತಿ ಇಲ್ಲದುದು : ಅಸತ್ತು ಜಡ ದುಃಖ ಅನಿತ್ಯ ಖಂಡಿತಮೆಂಬವೇ ಮಾಯಾಪಂಚಲಕ್ಷಣಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೨೮); ಮದ್ದಿಗೆ ಕಿಡಿ ತಗುಳ್ದು ಹೊಮ್ಮುವಂದದಿ ಜ್ಯೋತಿ, ಜಡವೆ ಚಿನ್ಮಯವಾಗಿ ಚಿಮ್ಮಿದಪುದಯ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫–೧೨೯). ೯. ಆಲಸ್ಯ ; ಸೋಮಾರಿತನ: ಜಡವನು ತೊರೆದೇಳು ಜಗ ನಿನಗಡಿಯಾಳು ಬಾಳೊಂದು ವಿಜಯದ ಬೀಡು (ಇಂಚಾಪ. ೧೫೩–೫೨). ೧೦. ಕಾಯಿಲೆ ; ಅಸ್ವಸ್ಥತೆ : ಮೇಗ್ರೋಳ್ಳಿ ಕಣ್ಣಾಪಂಡಿತ್ರು ಕೊಟ್ರು ಅಂತಾ ನಿಮ್ಮ ಜಡಕ್ಕೂ ಮದ್ದು ತಂದುಕೊಟ್ಟಾರೆ (ಮಲಮ. ೪೬೮) ; ೧೧. ಮಂದಮತಿ ; ಮೂರ್ಖ; ದಡ್ಡ ; ತಿಳಿಗೇಡಿ: "ಬಾಲಿಶನಜ್ಞಂ ಮೂರ್ಖಂ ಬಾಲಂ ಮೂಢಂ ಜಡಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೯–೭) ; ನೀ ಪ್ರಾಣಪ್ರಕೃತಿಯೊಳಡಗಿದ ಭೇದವ ಲೋಕದ ಜಡರೆತ್ತ ಬಲ್ಲರೈ (ದೇದಾವ. ೬–೧೦); ದೃಶ್ಯ ಜಡಸಂಧಾನವೆನಿಸುವ ನಶ್ವರದ ಮನನೇತ್ರವಾಗಾದಿ ಸ್ವಚೇಷ್ಟಾ ದುರ್ಬಲಗಳು (ಅಮೃತ. ೩–೭೮). ೧೨. ಅಲಸಿ; ಸೋಮಾರಿ: "ಅಳಸಂ ಮಂದಂ ಜಡಂ"(ವಸ್ತುಕೋ. ೧೦೦–೧೧); ಊರಿನ ಸತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಅನ್ನವನ್ನು ತಿಂದು ಯಾವ ಕೆಲಸವನ್ನೂ ಮಾಡದೆ ಜಡರಾಗುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ನೀತಿಚಿಂ. VIII, ೧೩). ೧೩. ಮಾತನಾಡಲಾರದವನು; ಮೂಕ: "ಜಡನಕ್ಕುಂ ಮೂಕಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೭೪–೪೦) : "ಜಡು ಕಳನೆನಲು ಸಂದ ಮೂಗನೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೪–೫). ೧೪. ನೀರು ; ಉದಕ : " ಜಲದೊಳು ತುಷಾರದೊಳು ಜಡಮೆನಿಕ್ಕುಂ " (ಮಂಗರಾ. ೧೫೩–೬೦) ; ಘನದ ಬರವಪ್ರಯೋಜನಮೆನುತಱಿದುಂ ಜಡಧಿ ಜಡಮನಿತ್ತುದು (ರಾಜಶೇ. ೧–೯೮). ೧೫. ಗಿರಿ ; ಬೆಟ್ಟ. ೧೬. ಯಾಗ: "ದ್ರವಿಣಂ ತುಷಾರ ಜಲ ಪರ್ವತ ಮೂರ್ಖ ಮಖಂ ಜಡಾಖ್ಯ" (ನಾನಾರ. ೫೪).

ಜಡಜಾಪತ್ತು = ಕಾಯಿಲೆ ಕಸಾಲೆ: ಜಡಜಾಪತ್ತು ಬಂದರೆ ಬೂದಿ ಮಂತ್ರಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾರೆ (ಹಹಸ. ೭). **ಜಡವಾಗು** = ಕ್ರಿಯಾಶೂನ್ಯವಾಗು; ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರು : ಒತ್ತುವಶ್ರುಭರದಿಂ ಜಡಮಾದುದು ದೃಷ್ಟಿ (ಶಾಕುಂತ. ೫೨–೮೪). **ಜಡಮಾಡು** = ಆಲಸ್ಯಪಡು ; ಬೇಸರಪಡು : ಕಿವಿಗೆ ಪೀಡಾಪರಿಹಾರವೆನಲುಸಿರುವೆ ಜಡಮಾಡದೆ ಕೇಳು ಮತ್ಕೃತಿಯ (ಮೋಹತ. ೩೫–೨). [ಸಂ.]

ಜಡಕರ್ಮಿ (ನಾ). ಗೊಡ್ಡು ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದವನು : ಬರಿಯ ಜಡಕರ್ಮಿಗಳನಾರ್ಜಿಸಿ ಬೆರೆತಿರಲು ನಿಜಮೋಕ್ಷಮಪ್ಪುದೆ(ಗಗತಾ. ೧೬–೫೬).
[ಸಂ. ಜಡಕರ್ಮಿನ್]

ಜಡಕ್ರಿಯ (ನಾ). ಕೆಲಸವನ್ನು ನಿಧಾನವಾಗಿ ಮಾಡುವವನು ; ಕಾಲ ಹರಣಮಾಡುವವನು ; ಸೋಮಾರಿ ; ನಿಧಾನಪ್ರಕೃತಿಯುವನು : " ತಳುವ ಮಾಟ್ಟವಂ ಜಡಕ್ರಿಯನಕ್ಕು " (ಮಂಗರಾ. ೭೨-೨೦). [ಸಂ.]

ಜಡಗ್ರಾಹಿ (ನಾ). ೧. ನೀರನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿರುವವನು. ೨. ಮಾಂದ್ಯ ವುಂಟಾದವನು ; ಆಲಸ್ಯ ಹೊಂದಿದವನು. ೧, ೨ : ಆ ರಾಜಹಂಸಾ ಹಿತನೆನಿಸಿದೆನೆಂದುಂ ಜಡಗ್ರಾಹಿಯಾನಾದೆನೆನುತ್ತಂ ಚಿಂತೆಯಿಂ ಬೆಳ್ಪಡರ್ದು ದೆನೆ ತದಬ್ಧಂ ಶರನ್ಮೇಘವಿರ್ಕುಂ (ರಾಜಶೇ. ೬-೪).

[ಸಂ ಜಡಗ್ರಾಹಿನ್]

ಜಡಜ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದು ; ಕಮಲ ; ತಾವರೆ : ಎಡದ ಮಡದಿಂದೊತ್ತಿ ನಾಲ್ಕುದಳಗಳನಾರರೆಡೆಯಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣಾಂಘ್ರಿಯನಿಟ್ಟು ದಶದಳದ ಜಡಜಮಂ ಬಲಿದು ಪದಿನಾರು ಸಂವರ್ತಿಕಾಬಂಧನಗೈದು (ವೆಂಕಾರಾ. ೨-೮-೩೦). ೨. ದಡ್ಡನ ಮಗ. 'ಜಡಜಜ' ಪರಾ.

[ಸಂ.]

ಜಡಜಂಗಮ (ನಾ). ಚರ ಹಾಗು ಅಚರವಾದ ಜಡವಸ್ತು ; ಚರಾಚರ : ನಿನ್ನ ತಡೆದಿಡಲೆನ್ನ ಜಾಗರದೊಳಿಲ್ಲ ಜಾಗ ಕಂಡ ಜಡಜಂಗಮಕೆ ಕೈಯ ಜೋಡಿಸುವುದೇ ಕುಶಲವೀಗ (ಮಲಿದೇ. ೪೩-೧೧).

[ಜಡ + ಜಂಗಮ$_1$]

ಜಡಜಂತು (ನಾ). ೧. ಅರಿವುಗೆಟ್ಟ ಜೀವಿ ; ತಿಳಿಗೇಡಿ ಮನುಷ್ಯ. ೨. ನೀರಿನ ಪ್ರಾಣಿ ; ಜಲಚರ. ೧, ೨ : ಕೇಡನಾಗೆಂದಾಗಂ ಕಿಡೆಂದು (?)ವಿಪರೀತಂ ಮಾಡಿಯೆ ನೆಗಟ್ದು ಜಡಜಂತು ಮೂಡಿ ಮುಟ್ಟಾಡುಗುಂ ಜನ್ಮಜಡಧಿಯೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೩೪). [ಜಡ + ಜಂತು]

ಜಡಜಗ (ನಾ). ಜಡರೂಪವಾದ ಜಗತ್ತು ; ಭೌತಿಕವಾದ ಜಗತ್ತು; ನಿಷ್ಕ್ರಿಯವಾದ ಪ್ರಪಂಚ : ಜಡಜಗಂ ತೋರಿದಪುದುಂತರಾತ್ಮದ ಸಿರಿಗೆ ಹೊರವೊಗಂ ತಾನಾಗಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೩೩-೨೦೯). [ಜಡ + ಜಗ]

ಜಡಜಗರ್ಭ (ನಾ). ಕಮಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ; ಬ್ರಹ್ಮ : ಜಡಜಗರ್ಭಂ ದೇವನೆಂಬುಗ್ಘಡಣೆಯುಡುಗಿತು (ಬಸಪು. ೫೪-೬). [ಜಡಜ + ಗರ್ಭ]

ಜಡಜಜ (ನಾ). ೧. ಕಮಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು; ಬ್ರಹ್ಮ : ಜಡಧಿಯ ರತ್ನಂಗಳ್ಕೊಂದೊಡವಿನುಪಾಶ್ರಯದಿನೆಸೆವವೋಲ್ ದಶರಥನಿಂ ಜಡಜಜನ ವಿದ್ಯೆಗಳ್ ನೂರ್ಮಡಿಸಿದುವು (ಪಂಪರಾಮಾ. ೩-೫). ೨. ದಡ್ಡನ ಮೊಮ್ಮಗ. ೧, ೨ : ಕಲ್ಯಾಣಗರ್ಭನಾಗಿಯುಮಜನಂತಿರೆ ಜಡಜಜನೆನಿಸದೆ ತದ್ಗುರುಕರಕಂಜಾತಜಾತನೆನಿಸಿದನೀತಂ (ರಾಜಶೇ. ೧-೬೪). 'ಜಡಜಾತಜಾತ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಜಡಜನ (ನಾ). ಮಂದಮಂತಿಗಳಾದ ಜನ ; ಸೋಮಾರಿಗಳಾದ ಜನ : ಜಡಜನಮುಮೆಲ್ಲಮೋದಂ ತಡೆಯದೆ ಕಲ್ಗುಂ ಗುರೂಪದೇಶಕ್ರಮದಿಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೦) ; ಸಾರ್ವಭೌಮರಪ್ಪ ಸಕಳಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳಂ ಕಂಡು ಜಡಜನಂಗಳ್ ಮೊದಲಾಗಿದು ಮುನ್ನಿನ ಭವದೊಳ್ ನೆರಪಿದ ಪುಣ್ಯದ ಫಲಮೆಂಬರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೩೭ ವ) ; ನೀರ್ಗೆತ್ತು ಬೆಳ್ತನದಿಂ ಕತ್ತರಿವಾಣೆಯಂ ಜಡಜನಂ ಕೈಗುತ್ತಲೇಟ್ಟಿರ್ಪವೋಲ್ (ಪಂಪರಾಮಾ.೩-೪೮).

[ಜಡ + ಜನ]

ಜಡಜನಾರಾಚ (ನಾ). ಕಮಲಪುಷ್ಪವನ್ನೇ ಬಾಣವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು ; ಮನ್ಮಥ ; ಕಾಮ : ಮೃಡನ ಮೌಳಿಯೊಳಿರ್ದ ಕಿಡಿಗಣ್ಣ . . . ತೆರೆವಾಗ . . . ಜಡಜನಾರಾಚನವುಳುಹಿಕೊಳದಾದೆಯೆಂದುಡುಪತಿಯ ಶಾಪಿಸಿದಳು (ನವಮೋ. ೭-೨೯). [ಜಡಜ + ನಾರಾಚ]

ಜಡಜಪೀಠ (ನಾ). ಕಮಲವನ್ನು ಪೀಠವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು ; ಬ್ರಹ್ಮ : ಜಡಜಪೀಠನು ನೀಡಿದೀ ಹೇರೊಡಲ ತುಂಬಿಸಲೇನು ಮಾಡೆಯೊ (ಕೌಶಿರಾ. ೨೫-೩೯). [ಜಡಜ + ಪೀಠ]

ಜಡಜಭವ (ನಾ). = ಜಡಜಜ ೧ : ಜಡಜಭವನಭವನ ಸಮಯಮುಮಂ ಪಡೆವನಕ ದೇಗುಲದ ಹೊಜಿಗೆಯೆರಡು ಕರವ ಮುಗಿದಿಹನು (ಬಸಪು. ೪೩-೪೨); ಮುನಿಪನು ಜಡಜಭವನ ಬೆಸಗೊಂಡ (ಕರ್ನಾಕ. ೨೬೫).

[ಜಡಜ + ಭವ]

ಜಡಜಶರ (ನಾ). = ಜಡಜನಾರಾಚ. 'ಜಡಜಶರಸಂತ' ಪರಾ.

[ಜಡಜ + ಶರ]

ಜಡಜಶರಸುತ (ನಾ). ಮನ್ಮಥನ ಮಗ ; ಅನಿರುದ್ಧ : ಜಡಜಶರಸುತ ನೆಡೆಗೆ ಉಪೆಸಹಿತ ಚಿತ್ರಲೇಖೆಯು ಬಂದು ಬಿನ್ನೈಸುತ (ಪ್ರೌಢರಾ. ೧೧-೫೬). [ಜಡಜಶರ + ಸುತ]

ಜಡಜಾಕ್ಷ (ನಾ). ಕಮಲದಂತೆ ಕಣ್ಣುಳ್ಳವನು ; ವಿಷ್ಣು : ಕಡುಗರುವ ನಾತನೆಂದಂತೆ ಕೇಳುವೆವೆಂದು ಜಡಜಾಕ್ಷನಂ ಕರಸಲವನೆಯ್ದೆ ಬಂದೆರಡು ಕಡೆಯ ಸುರರಸುರರಂ ನೋಡಿ ಮತ್ತಿಂತೆಂದನು (ವೀಶೈಪು. ೩-೧೧-೧೮).

[ಸಂ. (ಜಡಜ + ಅಕ್ಷಿ + –)]

ಜಡಜಾತ (ನಾ). = ಜಡಜ ೧. 'ಜಡಜಾತಜಾತ' ಪರಾ.

[ಜಡ + ಜಾತ]

ಜಡಜಾತಜಾತ (ನಾ). ೧. ಕಮಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ; ಬ್ರಹ್ಮ. ೨. ಮೂರ್ಖನ ಮಗನ ಮಗ. ೧, ೨ : ಅಜನಜಡನೆಂದು ನುಡಿವುದು ಕುಜನತೆ ಜಡಜಾತಜಾತನೆಂತಜಡನವಂ (ಶಬಶಂ. ೧-೧೭).

[ಜಡಜಾತ + ಜಾತ]

ಜಡಜಾತೋದ್ಭವ (ನಾ). = ಜಡಜಾತಜಾತ ೧ : ಜಡಜಾತೋದ್ಭವನುಂ ರಜೋದ್ಭವನುಮಪ್ಪಾ ಕಂಜ ಭೂಸೃಷ್ಟಿ ನೋಟಿಸ್ಕೊಡೆ ಸಮ್ಮೋಹನ ಮಾಗದು (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧-೧೨೯). [ಸಂ. (ಜಡಜಾತ + ಉದ್ಭವ)]

ಜಡಜಾಪ್ತ (ನಾ). ಕಮಲಕ್ಕೆ ಮಿತ್ರನಾದವನು ; ಸೂರ್ಯ.

[ಜಡಜ + ಆಪ್ತ]

ಜಡಜಾರಿ (ನಾ). ತಾವರೆಯ ಶತ್ರು ; ಚಂದ್ರ. [ಜಡಜ + ಅರಿ$_6$]

ಜಡಜೀವ (ನಾ). ದಡ್ಡ ; ಅಜ್ಞ : ಹರಿಪರಾಙ್ಮುಖರಾದ ಜಡಜೀವರನು ಬಾರದ ಬವಣೆಗೆ ನೆಟಿ ಬರಿಸಿ ಕೊಲುವನು (ನಿಭಾಗ. ೨-೧-೮).

[ಜಡ + ಜೀವ]

ಜಡಜೀವನ (ನಾ). ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಲ್ಲದ ಬಾಳು ; ಉತ್ಸಾಹರಹಿತವಾದ ಜೀವನ ; ಸಪ್ಪೆ ಬದುಕು : ಜನಕ್ಕೆ ಶಿಸ್ತು ನೈರ್ಮಲ್ಯಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸಿ ಅವರ ಜಡಜೀವನಕ್ಕೆ ಹುರುಪುಕೊಡುವುದು ಅವಶ್ಯವಾಗಿತ್ತು (ರೂಪಸ. ೧೪೨). [ಜಡ + ಜೀವನ]

ಜಡಜೀವಿ (ನಾ). ಮಂದಬುದ್ಧಿಯುವನು ; ತಿಳಿಗೇಡಿ : ಪಾವಕಾಕ್ಷನ ನರ್ಚಿಸುತ ಜಡಜೀವಿಗಳಿಗೀಕ್ಷಣವನೀವುದದಾವ ಸತ್ಪುಣ್ಯವು ಶಿವಾಗಮ ನಿಗಮ ದೃಷ್ಟದಲಿ (ಬಸಪು. ೬೦-೭); ಬಡ್ಡಿ ಕಾಟನಂತೆ ಒಂದು ಕೊಟ್ಟು ಎರಡು ಪಡೆವ ಜಡಜೀವಿಗಳ ಭಕ್ತರೆನಬಹುದೇನಯ್ಯಾ (ಅಖಂಡೇ. ೮೫-೮೪).

[ಜಡ + ಜೀವಿ]

ಜಡತನ (ನಾ). ೧. ಆಲಸ್ಯ; ಸೋಮಾರಿತನ: ಓದಿನ ದಿನಗಳು ಗೆಲುವಿನ ದಿನಗಳು ಬಡತವೇನಿದ್ದರೇನು ಆಗಿನ ದಿನಗಳು ನಲಿವಿನ ದಿನಗಳು ಜಡತನವೆನಿತಿದ್ದರೇನು (ಇಂಚಾಪ. ೨೮-೨೭). ೨. ಜಾಡ್ಯ ; ಅನಾರೋಗ್ಯ; ಕಾಯಿಲೆ : ದಿನದಿನದೊಳವಗಡಿಸುತಿರ್ಪುದಂ ಬಹಳ ಜಡತನ ತನಗೆ ಬಂದುದಂ . . . ನೆನೆದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೬-೨) ; ಅಡಸಿದ ಜಡತನದೆಡಜಿಂ ಬಿಡಿಸೆ ಸುರಂಗಾಗ್ನಿವೈದ್ಯದಿಂದಪ್ರತಿಮಂ ಪಿಡಿದು ಪರಾಶರಸ್ಮೃತಿಯಂ ಪಡೆದುದು ಚಿಕದೇವರಾಜದುರ್ಗಾಭಿಧೆಯಂ (ಅಪ್ರತಿ. ೫೦-೨) .

[ಜಡ + – ತನ]

ಜಡತಿ 'ಝಂಡತಿ' ನೋ.

ಜಡತೆ (ನಾ). ೧. ಶೈತ್ಯ ; ಶೀತಲತೆ. ೨. ಅನಾಸಕ್ತಿ ; ಆಲಸ್ಯ ; ನಿರುತ್ಸಾಹ ; ಲವಲವಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ : ಒಡಲೊಣಗಿಸಿಯಿರುಳು ಪಗಲುಂ ಜಡತೆಯ ಬಿಟ್ಟಾತ ಗುಣವ ಪೆರ್ಚಿಸುತಿಹನು (ಭವ್ಯಾಮ್ಮ. ೧೯). ೩. ಮೂರ್ಖತನ ; ಮಂಕು : ಜಡತೆಯೊಳೆ ಬೆಂದನಲ್ಲಂ . . . ತಕ್ಕ ನೆನಿಸಿದೊಳ್ಳಕ್ಕರಿಗಂ (ಸಮಪ. ೧೩-೪೧) ; ಮಾಯಾಜಡತೆಯಂ ಬಿಡಿಸಲ್ಕೆ (ಬಸಪು. ೩೯-೦೫). ೪. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಸಂಚಾರಿಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; "ಇಷ್ಟಾನಿಷ್ಟಗಳನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ಕೇಳಿದಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ಪರ ವಶತೆ" (ಭಾರಮೀ. ೩೨೦) ; ಮತಿ ಲಜ್ಜೆ . . . ಜಡತೆ . . . ಅಪಸ್ಮಾರ ಗಳೆಂಬ ಮೂವತ್ತುಮೂಱು ಸಂಚಾರೀಭಾವಂಗಳಂ ಪರಿವರ್ಧಿಸಿ (ವಿವೇಕ. ೨೨೭). [ಸಂ. ಜಡತಾ]

ಜಡತ್ವ (ನಾ). ೧. ನಿಷ್ಕ್ರಿಯತೆ ; ನಿಶ್ಚೇತನತೆ ; ನಿಶ್ಚಲತ್ವ : ಜಡತ್ವವು ಧಾತುಗಳ ವಿಶೇಷಧರ್ಮವೆಂದು ಎಣಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೯೨). ೨. ದಡ್ಡತನ ; ಮೂರ್ಖತನ : ಈ ಲೋಕದ ಪ್ರಾಣಿಗಳುಂ . . . ತಪೋ ದಾನಶೀಲವ್ರತೋಪವಾಸಾದಿಗಳಿನೆಲ್ಲುಂ ತೊಗಲು ಮಾಗಿ ರ್ಪರ ದು ಜಡತ್ವಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೦೨೮); ಧರೆಯಂ ಸುತನುಮಿಟಿಕೆಯ್ದನೀ ದುಷ್ಕೃತಮಂ ಸ್ತ್ರೀತ್ವದ ಜಡತ್ವದಿಂದೊಡರಿಸಿದೆಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೭-೧೪). ೩. ಭಾರ ವಾಗಿರುವಿಕೆ ; ತೂಕವಾಗಿರುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ಜಡದೆಱೆ³ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಕಳುಕುಪಣ ೧ ಹಾ ೧೧ ಜಡದೆಱೆಯ ಭಾಗ ಗದ್ಯಾಣ ೯ ಪಣ ೬ ಕುದುರೆಯ ಸೇಸೆ ಗದ್ಯಾಣ ೨೨ (ಎಕ್. V, ಬೇಲೂರು. ೭೪-೦೩೮ ; 1261). [ಜಡ + ತೆಱೆ$^3_3$]

ಜಡದೇಹ (ನಾ). ೧. ಭೌತಿಕ ಶರೀರ: ದೇಹ ತಾನಭಿಮನ್ಯುವೋ ದಿಟದೇಹಿ ತಾನಭಿಮನ್ಯುವೋ ಜಡದೇಹ ತಾನಭಿಮನ್ಯುವಲ್ಲದು ಕೆಟ್ಟರೇನಾಯ್ತು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೭-೨೭). ೨. ಸೋಮಾರಿ ; ಆಲಸಿ: ಮಡೆಯುಂಗುತ್ತಮ ವಿದ್ಯೆ ಬೆಟ್ಟ ಜಡದೇಹಂಗುಜ್ಜುಗಂ ಬೆಟ್ಟ (ಸೋಮೇಶ. ೮೫).
[ಜಡ + ದೇಹ]

ಜಡದ್ರವ್ಯ (ನಾ). ತಾನಾಗಿ ಸ್ಫುರಣಗೊಳ್ಳದ ವಸ್ತು; ಅಚೇತನ ವಸ್ತು; ಭೌತವಸ್ತು : ಯಾವ ದ್ರವ್ಯವು ತಾನಾಗಿಯೇ ಸ್ಫುರಿಸುವುದಿಲ್ಲವೋ ಎಂದರೆ ಯಾವ ದ್ರವ್ಯದ ಪ್ರಕಾಶವು ಅನ್ಯಾಧೀನವಾಗಿಯೇ ಇರುವುದೋ ಅಂಥ ದ್ರವ್ಯವು ಜಡದ್ರವ್ಯವೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು (ತತ್ತ್ವಶು. ೪) ; ಅಣ್ವಾತ್ಮಕ ವಾದ ಜಡದ್ರವ್ಯವೇ ಜಗತ್ತಿನ ಉಪಾದಾನಕಾರಣ (ಜುಕ್ಕಾರ. ೨೪ ಪೀಠಿಕೆ).
[ಜಡ + ದ್ರವ್ಯ]

ಜಡಧರ (ನಾ). ಜಲವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವುದು; ಮೋಡ; ಮೇಘ: ಕಡಲ ತೆರೆಗಳ ಬುದ್ಬುದಂಗಳೆ ಜಡಧರಂಗಳೆ ಶಕ್ರಚಾಪವೆ ಸೊಡರೆ ಬೀದಿಯ ಗಾಳಿಯೇ ಮಿಂಚುಗಳೆ ಚಂದ್ರಮನೇ (ಬಸಪು. ೩೭-೨೫) ; ನಿಡುಗಳಿಲೆಯ ಮೊನೆಯುಱ್ಚಿದ ಜಡಧರಮೆಸೆದುದು (ಶಬಶಂ. ೩-೩೭). [ಸಂ.]

ಜಡಧಿ¹ (ನಾ). ೧. ಕಡಲು ; ಸಾಗರ ; ಸಮುದ್ರ : ಜಡಧಿವೋಲಿರೆ ಸುರ ಸೈನ್ಯಂ . . . ಸಾಂಯಾತ್ರಿಕಂಬೊಲಿರ್ದಂ ಶಕ್ರಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೨-೭೪) ; ವಡಬಶಿಖಿಯಲ್ಲಾವಿನುತವೇಳ್‌ಜಡಧಿಗಳು ಕದಡಿದವು (ಬಸಪು. ೫೮-೬೨) ; ಜಡಧಿಯನತ್ಯಣಕಂಗೆಯ್ದಾಪೂರಿನ ಹೇರಗಳೋರಂತೆಸೆದಿರ್ಕುಂ (ಉದ್ಭದೇ. ೨-೩೧) ; ಜಡಧಿ ಪಡೆದುದೊ ಬಲಮಿದಗಣಿತಮೆನಲ್ . . . ವಣ್ಣಿಸುವೆನು (ಜೆಬಪು. ೪೭-೩೩). ೨. ಮೂರ್ಖರ ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನ ; ಮೂಢರ ನೆಲೆ: ನಾಗೇಂದ್ರಶಯನಾಲಯವ ಜಡಧಿಯೆನಿಸಿ ನುತನಾಗೇಂದ್ರ ವರದಾ ಯುಧವ ಪೊಳ್ಳುಗಳೆದು . . . ರಾಜಿಸಿತು ಮೂಜಗದೊಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨-೦೨). ೧, ೨ : ಆ ಜಡಧಿ ಸಂಗತಿಯಿಂ ಜಡಬುದ್ಧಿ ಬುದ್ದೆಯಂ ತೊಲಗಿಸಿ ತಕ್ಕುಮಲ್ಲದೊಡೆ ನೀನಿನಿತಂ ನುಡಿವೈ ಪಳಾಳಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೪೪).
[ಸಂ.]

ಜಡಧಿಮುದ್ರಿತ (ಗು). ಕಡಲಿನಿಂದ ಸುತ್ತುವರಿದ, – ಆವರಿಸಿದ : ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರಭೂಭುಜಂ ಜಡಧಿಮುದ್ರಿತ ವಸುಧೆಯೆಲ್ಲವಂ ಪಾಲಿಸುತ್ತಿರ್ದನೇ ವಣ್ಣಿಸುವೆನು (ಹಚಕಾ. ೨-೩೫). [ಜಡಧಿ + ಮುದ್ರಿತ]

ಜಡನೀರು (ನಾ). ಗಡುಸಂ ನೀರು : ಜಡನೀರೆಂದರೆ ನಮ್ಮ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲದಂಥ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಕೂಡಿದ ನೀರು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೦೫೭).
[ಜಡ + ನೀರು$_1$(<ನೀರ್^{1})]

ಜಡಪ 'ಝುಂಡಪ' ನೋ.

ಜಡಪ್ರಕೃತಿ (ನಾ). ೧. ಚೈತನ್ಯವಿಲ್ಲದ ಪ್ರಕೃತಿ: ಈ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಚೇತನ ಪ್ರಕೃತಿಯೆಂತಲೂ, ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯೆಂತಲೂ ಎರಡು ಪ್ರಕಾರ (ಹಸಾರ. ೧೪-೦೮ ತಾತ್ಪರ್ಯ). ೨. ಮಂದಸ್ವಭಾವದವನು ; ಸೋಮಾರಿ. ೧, ೨: ಆ ಮಹಾರ್ಣವಂ . . . ಕಾಳಕೂಟ ಪ್ರಭವಮಾಗಿಯುಂ ಅಮೃತೋದಯ ಕ್ಷೇತ್ರಮುಂ ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯಾಗಿಯುಮುದಾತ್ತಸತ್ತ್ವಮುಂ . . . ಎನಿಸಿದುದು (ಜಗವಿ. ೦-೪೪ ವ). [ಜಡ + ಪ್ರಕೃತಿ]

ಜಡಪ್ರಪಂಚ (ನಾ). ಅಚೇತನ ಜಗತ್ತು : ಜಡಪ್ರಪಂಚ ಚೇತನಾತ್ಮಕ ಪ್ರಪಂಚವೆರಡೂ ವಿಶ್ವತತ್ತ್ವದ ಎರಡು ಮುಖಗಳು (ಜುಕ್ಕಾರ. ೩೯ ಪೀಠಿಕೆ).
[ಜಡ + ಪ್ರಪಂಚ]

ಜಡಪ್ರಾಸ (ನಾ). ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕವಾದ ಪ್ರಾಸ; ಅರ್ಥಸ್ವಾರಸ್ಯವಿಲ್ಲದ ಪ್ರಾಸ : ಪೆಱರ್ಗಳಂ ಪಾರದೆ ಜಡಪ್ರಾಸ ಸೇರದ ಸದರ್ಥಕ್ಕೆ ಪೋರದ ಶಬ್ದ ಬಗೆಯಾ ತೋಱದೆ . . . ತಿರ್ದುಗೆ ಕೃಪೆಯೊಳು (ಮಂಗರಾ. ೦-೨).
[ಜಡ + ಪ್ರಾಸ]

ಜಡಬಾಳು (ನಾ). ಲವಲವಿಕೆಯಿಲ್ಲದ ಬಾಳು ; ಬರಡು ಬಾಳು ; ನಿಸ್ಸಾರವಾದ ಬದುಕು : ನನ್ನ ಜಡಬಾಳಿನ ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ದಿಕ್ಕೆಟ್ಟು ಅಲೆಯುತ್ತಿರುವಾಗ ನೀವು ತಂಪಾದ ನೆಳಲಿನಂತೆ, ಸೀನೀರಿನಂತೆ, ಊಟೆಯಂತೆ ದೊರೆತಿದ್ದೀರಿ (ಕುಸುಸಂ. ೯೨).
[ಜಡ + ಬಾಳು$_2$ (<ಬಾೞ್^{2})]

ಜಡಬುದ್ಧಿ (ನಾ). ಮಂದವಾದ ಬುದ್ಧಿ ; ಮೊದ್ದುತನ ; ಚುರುಕಿಲ್ಲದ ಬುದ್ಧಿ : ಮಂಜನ ಜಡಬುದ್ಧಿಗೆ ಒಂದೂ ತೋಚಲಿಲ್ಲ (ಪದ್ಮಸ. ೨೬೦).
[ಜಡ + ಬುದ್ಧಿ]

ಜಡಭರತ (ನಾ). ೧. ಆಲಸಿಕೆಯ ಸ್ವಭಾವದವನು ; ಸೋಮಾರಿ : "ಧಾನಸದವನು ; ಮಂದಮತಿ ; ಜಡಭರತ ; ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದವನು" (Slow-Coach. ಇಂಕನಿ). ೨. ಒಬ್ಬ ಋಷಿಯ ಹೆಸರು: ಇರದೆ ಸವತಿಯ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಜಡಭರತನು ಬಳಿಕವರು ಬುದ್ಧಿಸ್ಫುರಣೆ ಕಾಲಕ್ರಮದಲಹುದೆಂದೋವಿದರು ಬಿಡದೆ (ನಿಭಾಗ. ೫-೬-೧೦). [ಸಂ.]

ಜಡಭರಿತ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನಿಂದ ತುಂಬಿದುದು ; ಜಲದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು. ೨. ಬುದ್ಧಿಹೀನ ; ಮಂದಮತಿ. ೧, ೨: ಜಡಭರಿತಂ ನೀರದಮಿದಱೊಡನಿರ್ಪುದಯುಕ್ತಮೆಂದು ತಟಿದಂಗನೆ ತಾಂ ಕಡೆಗೋಗೆ ದಂತಿರೆ ಮುಗಿಲಿಂ ಸಿಡಿದು ಕೆಲಕ್ಕೊಗೆದ ಖೇಚರಿಯೇನೊಪ್ಪಿದಳೋ (ಶಬಶಂ. ೦-೪೨) ; ಕಾಲಪುರುಷಂ ಜಡಭರಿತನೆಂಬೆಯ ? ಅಂತದನಾ ರೊರೆದರ್ ? (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨-೪). [ಜಡ + ಭರಿತ]

ಜಡಭಾವ (ನಾ). ಜಡತನ ; ಜಡತ್ವ : ದೇಹಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರವಸ್ತು ಉಂಟೆಂದಡೆ ಹರಿಯದು ನೋಡಾ ಆ ದೇಹದ ಜಡಭಾವ (ಅಖಂಡೇ. ೦೦೯-೫೨).
[ಜಡ + ಭಾವ$_2$]

ಜಡಭಾವಿ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನಿಂದ ಕೂಡಿದುದು. ೨. ಆಲಸ್ಯವುಳ್ಳುದು ; ಮಾಂದ್ಯವುಳ್ಳುದು. ೧, ೨ : ವಯೋಧಿಕನಾಗಿ ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯನಲ್ಲತಿ ಜಡಭಾವಿಯಾಗಿ ಕಡಲಲ್ಲು ನಿಜಶ್ರುತಿಶೂನ್ಯನಾಗಿ ಮಾರುತಭುಗುವಲ್ಲು (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೩-೩೫). [ಸಂ. ಜಡಭಾವಿನ್]

ಜಡಮತಿ (ನಾ). ಮೂರ್ಖತನ ; ತಿಳಿಗೇಡಿತನ. ೨. ಮಂದಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಮಂದಮತಿ; ಬುದ್ಧಿಹೀನ: ಫಳದಿಂ ಕಲ್ಪದ್ರುಮಮಂ ಜಳದಿಂ ಜಳನಿಧಿಯನುಕ್ತಿಯಿಂ ಸುರಗುರುವಂ ಬೆಳಗಿಂ ದಿನಪನನರ್ಚಿಪ ಜಡಮತಿಗಳ ತೆಜನನಾಮುಮನುಕರಿಸಿರೆವೇ (ಆದಿಪು. ೧೪-೧೧); ಗುಣಹಾನಿಗೆ ಬೆರ್ಚದೆ ಧಾರಿಣಿಯಂ ಪ್ರಣಯದಿನಿಳೇಶನಿತ್ತೊಡಮೇಂ ಲಕ್ಷ್ಮಣ ನೀಯಲೀಯೆನೆಂಬುದನೆಣಿಸಳೆ ಜಡಮತಿಗಳಾಗದಿರ್ಪರೆ ಪೆಂಡಿರ್(ಪಂರಾಮಾ. ೬-೧೧೭); ನೊಂದು ನುಡಿವ ಜಡಮತಿಗಳಂ ಕೆಲರ್ ಕೃತಿಮತಿಗಳ್ ಮಾರ್ಕೊಂಡು (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೩-೯೧ ವ). [ಜಡ + ಮತಿ]

ಜಡಮೂರ್ತಿ(ನಾ). ೧.ತಣ್ಣಗಿರುವ ಮೂರ್ತಿ; ಶೀತಲವಾದ ಮೂರ್ತಿ. ೨. ಜಡಸ್ವರೂಪನಾದವನು ; ಸೋಮಾರಿ. ೧, ೨ : ಖರಕಿರಣಂ ತೀವ್ರಂ ಶೀತರೋಚಿ ಜಡಮೂರ್ತಿ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷಂ ಸ್ತಬ್ಧಂ ನಿರತಿಶಯ ಗುಣಂಗೀ ನೃಪವರಂಗೆ ದೊರೆಯಲ್ಲದಿರ್ಪುದೊಂದಚ್ಚರಿಯೇ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೭೭). [ಜಡ + ಮೂರ್ತಿ]

ಜಡರ (ನಾ). ರತ್ನದ ದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು (?) : ಕರ್ಕರೆಂಬುದು ಮೊರಬಿನಂತೆ ಧರಿಸಲು ಪಾಪಮಕ್ಕರಿನ ಜಡರಮೆಂಬುದು ಕಾಂತಿ ಮಸಗಿಹುದು ದುಃಖಮಂ ತೋರಿಪುದು ಶಲಭವೆಂಬುದು ಮತ್ತ ಹಲವು ಹರಿಬಣ್ಣಮಿಹುದು . . . ದೋಷಗಳೇಳನುಳಿದು (ರತ್ನಶಾ. ೦೮-೪). [?]

ಜಡರಾಶಿ (ನಾ). ೧. ಬುದ್ಧಿಗೇಡಿತನದ ಗುಂಪು; ದಡ್ಡತನದ ಸಮೂಹ: ಚೆಲುವೆಯ ಮೊಗದೊಳು ಮಿದುನಗೆ ಮೊಳೆದುದು . . . ಬೆರಗಾಗದು ಜಲರಾಶಿ ಜಡರಾಶಿಯಲ್ತೆ (ಇಂಚಾಪ. ೦೬೯-೩೦). ೨. ನೀರಿನ ಸಂಚಯ; ಸಮುದ್ರ. 'ಜಡರಾಶೀಂದ್ರ' ಪರಾ. [ಜಡ + ರಾಶಿ]

ಜಡರಾಶೀಂದ್ರ (ನಾ). ಸಮುದ್ರರಾಜ ; ವರುಣ : ಕಟ್ಟುವೆಂ ಜಡರಾಶೀಂದ್ರನನೆಯ್ದುವೆಂ ಪವನನಂ ಸರ್ವಸ್ವಮಂ ಕೊಂಡು ಕೂಡಿಪೆಂ ವಿತ್ತಪನಂ (ಜಗವಿ. ೩-೨೦). [ಜಡರಾಶಿ + ಇಂದ್ರ]

ಜಡರು (ನಾ). ಜಡತೆ ; ಆಲಸ್ಯ ; ಸೋಮಾರಿತನ : ವೇದಾಂತದೊಳ್ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ನಿಜಸ್ವರೂಪವಮಂ ತಿಳಿಪಿ ಎನ್ನ ಮನದ ಜಡರಂ ಕಳೆದು ನಿನ್ನಡಿಯೊಳ್ ಜ್ಞಾನ ಭಕ್ತಿಗಳಂ ಬಲಿಯಿಪುದು (ಚಿಕವಿ. ೦೪-೦೫). [<ಸಂ. ಜಡ]

ಜಡಲ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಜಡಲ ಎರೆಯಜ್ಜನ್ ಗಾವುಣ್ಣನ ಮಗಂಗೆ (ಎಕ. I, ೯೭-೪ ; 890). [?]

ಜಡಲಿಂಗಿ (ನಾ). ಅಜ್ಞಾನಿಯಾದ ಲಿಂಗಧಾರಕ : ತಿಳಿದರೆ ಪ್ರಾಣಲಿಂಗಿ ತಿಳಿಯದಿದ್ದರೆ ಜಡಲಿಂಗಿಗಳೆಂದನಯ್ಯ ನಿಮ್ಮ ಶರಣ (ವಚಸಂ. ೩೯೭-೨೫). [ಸಂ. ಜಡಲಿಂಗಿನ್]

ಜಡವಸ್ತು (ನಾ). ಚೈತನ್ಯರಹಿತವಾದ ವಸ್ತು : ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೂ ಜಡವಸ್ತುಗಳಿಗೂ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಭೇದವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಗಳಿವೆ (ಶಕ್ತಿವಿ. ೦೭). [ಜಡ + ವಸ್ತು]

ಜಡವಾದ (ನಾ). ಪಂಚಭೂತವಸ್ತುಗಳಿಂದ ಪ್ರಪಂಚದ ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗಿದೆ ಎಂಬ ವಾದ ; ನಿರೀಶ್ವರವಾದ ; ನಾಸ್ತಿಕವಾದ : ಮಾಂಸನಯನಾವಿಷಯಮೆಲ್ಲಮಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮೆಂಬೀ ಜಡವಾದಮಂ ಕಂಡು (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೦೪೦ ವ). [ಜಡ + ವಾದ೩]

ಜಡವಾದಿ (ನಾ). ೧. ನಿರೀಶ್ವರ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿಯುವವನು: ನೀನೆಮಗೆ ತಾಯೆಂದು ಚೀರುತಿಹರಲ್ಲ! ನೀ ದಾಸಿ ಎಂಬುದನು ಜಡವಾದಿ ಬಲ್ಲ (ಪಾಂಚಜ. ೨೬-೭). ೨. ಜಗತ್ತಿಗೆ ನೀರೇ ಮೂಲವೆಂದು ವಾದ ಮಾಡುವವನು : ಧರೆಯಧಿಕವೆಂದನವನ ಮುಱಿದ ಬಳಿಕಪ್ಪುವುರುತರ ದೈವವೆಂಬ ಜಡವಾದಿ ಗೌತಮನ ಕೂಡರರೆ ನುಡಿದಂ (ವೀಕ್ಷೈಪು. ೪-೩-೨೫). [ಸಂ. ಜಡವಾದಿನ್]

ಜಡವಿಕೃತಿ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನ ವಿಕಾರ ; ನೀರಿನ ಇನ್ನೊಂದು ರೂಪ. ೨. ಮೂರ್ಖತನದ ವಿಕಾರ. ೧, ೨ : ಘನಭಂಗಂ ಗಾಂಗತೋಯಂ ಜಡವಿಕೃತಿಮಯಂ ಮೌಕ್ತಿಕಂ ದಕ್ಷಿಣಾವರ್ತನಯುಕ್ತಂ ಪಾಂಚಜನ್ಯಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೩-೧೭). [ಜಡ + ವಿಕೃತಿ]

ಜಡವೃತ್ತಿ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ. ೨. ಮಾಂದ್ಯ; ಆಲಸ್ಯ. ೧, ೨ : ಉಪಚಿತ ಜಡವೃತ್ತಿಯನೆಯ್ದೆ ಪೋಲ್ತುದಭ್ರಾಗಮಂ ಸಗರ್ಭಾಂಗನೆಯಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೪೩). [ಜಡ + ವೃತ್ತಿ೨]

ಜಡವೆಣ್ (ನಾ). ರಸಿಕಳಲ್ಲದ ಹೆಣ್ಣು ; ನೀರಸಳಾದವಳು: ನಾಣಳಿದೆನು . . . ಜಾಣೊಡಿದತಿಜಡವೆಂಗಳ ನಾಣೆಯಮೊಳಗಾದೆ(ಸೂಬಸೋ. ೨೫-೨೨); ಕಡೆಗಣ್ಣನೋಟದಿಂ ಕಾವನ ಕಣೆಗಳ . . . ನೀಱೆಯರ ಗಡಣವಲ್ಲದೆ ನೋಡೆ ಜಡವೆಣ್ಗಳಾ ನಾಡೆಡೆಯೊಳಿಲ್ಲ (ಕುಂರಾಸಾಂ. ೨-೬೩). [ಜಡ + ಪೆಣ್]

ಜಡವೇಷ (ನಾ). ಭೌತಿಕವಾದ ವೇಷ ; ಶರೀರ : ಭಾವಪರಿವೇಷಮಂ ಪಡೆದು, ಜಡವೇಷಮಂ ಪಿಂಗಿದಾವೇಶದಿಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೦೪೫-೯೧). [ಜಡ + ವೇಷ]

ಜಡಸಂಗ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನ ಸಂಪರ್ಕ. ೨. ಮೂರ್ಖರ ಸಹವಾಸ. ೧, ೨: ಜಡಸಂಗಮುಂ ಪುದಿದ ಕಂಟಕಮುಂ ರಜಮುಣ್ಮೆ ತೋರ್ಪುದುಂ ಪರಿಕಿಪೊಡಿಲ್ಲೆನಿಪ್ಪಸಕಮೇದೊರೆಯೆಂದೆನಿಸಿತ್ತೊ ಪದ್ಮನಾ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೩). [ಜಡ + ಸಂಗ೨]

ಜಡಸಂಸಕ್ತಿ(ನಾ). ೧. ಮೂಢರ ಒಡನಾಟ; ಮಂದಮತಿಗಳ ಸಂಪರ್ಕ. ೨. ಅಲಸಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡುವಿಕೆ. ೩. ನೀರಡಿಕೆ; ಬಾಯಾರಿಕೆ. ೧, ೨, ೩: ಭಕ್ತದ್ವೇಷಂ ಜಡಸಂಸಕ್ತಿ ಸದಾಚರಿತಲಂಘನಂ ವಿಕಲವಚೋಯುಕ್ತಿ ಕಟುಮುಖತೆ ಕುಂದದಮುಕ್ತಜ್ವರನಂದದಿಂದಮುರಸರೊಳೆಂದುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೦-೧೧೪). [ಜಡ + ಸಂಸಕ್ತಿ]

ಜಡಸ್ಥಲ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನ ಸ್ಥಾನ ; ಜಲಾಶಯ. ೨. ಮೂರ್ಖರ ನೆಲೆ. ೧, ೨: ಎನಗೆ ಕುಮುದಾಪ್ತನೆಣೆಯೆ ಎಂದು ಕರಮೆ ಬಕನಿಂದುವಂ ಜಱಿವವೋಲ್ ಜಡಸ್ಥಲದೊಳಿರರೆ ಅಜ್ಞರ್ ಕಲಾನಿಧಿಗಳಂ ಜಱೆವರ್ ದುರಭಿಮಾನವೇಗೆಯ್ಯದೋ (ಪದ್ಮರಾ. ೦-೩೫). [ಜಡ + ಸ್ಥಲ]

ಜಡಸ್ಥಿತಿ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನಲ್ಲಿರುವಿಕೆ. ೨. ಜಡಸ್ವಭಾವ ; ಸೋಮಾರಿತನ. ೧, ೨ : ದಂಡಭ್ರಮಂ ಕುಲಾಲಚಕ್ರದೊಳ್ ಜಡಸ್ಥಿತಿ ನಕ್ರದೊಳ್ . . . ಅಲ್ಲದಿಲ್ಲಮೆಲ್ಲಿಯುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೯ ವ). [ಜಡ + ಸ್ಥಿತಿ]

ಜಡಹೃದಯ (ನಾ). ಮಂದಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು ; ಮೂರ್ಖತನವುಳ್ಳವನು : ಜಡಹೃದಯರನಾಶ್ರಯಿಸಿದೊಡೆ ಮೂಳೋಚ್ಚಿತ್ತಿಯಪ್ಪುದು (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೮-೦೪) . [ಜಡ + ಹೃದಯ]

ಜಡಾಕರ(ನಾ). ೧. ನೀರಿಗೆ ಆಕಾರವಾದುದು; ಸಮುದ್ರ. ೨. ಜಾಡ್ಯಕ್ಕೆ ಆಗರ ; ರೋಗದ ಆಶ್ರಯ. ೧, ೨ : ಅಂಗೀಕೃತ ಕುಟಜಶೋಭಾ ಪ್ರಭಾವಮಾಗಿಯುಂ ಸಂಶೋಷಿತ ಜಡಾಕರಮಲ್ತು (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೪೨ ವ). [ಜಡ + ಆಕರ೨]

ಜಡಾಕರತ್ವ (ನಾ). ೧. ನೀರಿಗೆ ಆವಾಸಸ್ಥಾನವಾಗಿರುವಿಕೆ; ಸಮುದ್ರವಾಗಿರುವಿಕೆ ೨. ಮೂಢರಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿರುವಿಕೆ. ೧, ೨ : ವಿಶಿಷ್ಟ ಪಕ್ಷ ಭೂಭೃನ್ನಿಕರಮಾಗಿಯುಂ ಜಡಾಕರತ್ವೋಪೇತಮಲ್ತು (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೦೩೭) . [ಸಂ.]

ಜಡಾತ್ಮ(ನಾ). ೧. = ಜಡಹೃದಯ : ಭಾವರಸಬಂಧುರಂ ಕವಿತಾವಿಷಯ ಮುರ್ಕಣ್ಣಹೃದಯನಪ್ಪ ಜಡಾತ್ಮಂಗೇವುದೊ ರತಿಯಿನಿದಂ ಕಿವಿಗೀವುದೆ ಬಧಿರಂಗೆ ಸೌಂದರೀಸೀತ್ಕಾರಂ(ಮಲ್ಲಿಪು. ೦-೩೭). ೨. ಅಲಸಿ; ಸೋಮಾರಿ: ಜಾಳ ಜಱಿದು ಜಡಾತ್ಮರಿಗೆ ಜಂಘಾಳತನವನು ಮೆಱೆದು ಖೋಡಿಯ ಖೂಳರನು ಖೊಪ್ಪರಿಸಿ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೦೭-೨೦). [ಸಂ. ಜಡಾತ ನ್

ಜಡಾನ್ನ (ನಾ). ಬಿರುಸಾದ ಆಹಾರ; ಅರಗಿಸಲು ಕಠಿನವಾದ ಆಹಾರ: ಅಶಕ್ತವನುಷ್ಯರಿಗೆ ಬೇಳೆಯು ತಾಳುವುದಿಲ್ಲ, ಹೊಟ್ಟೆ ಉಬ್ಬುತ್ತದೆ, ಆದರಿಂದ ಬೇಳೆಯು ಜಡಾನ್ನವೆಂದೆನಿಸುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೧೬೬).
[ಜಡ + ಅನ್ನ$_3$]

ಜಡಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಒತ್ತಿ ತುಂಬು ; ಗಿಡಿ ; ಬಲವಾಗಿ ತುರುಕು ; (ವೊಳೆಯಂತೆ ಬಡಿದು) ನೆಡು. ೨. ಬಾಗಿಲಿಗೆ ತಾಳಂ ಹಾಕಿ ಭದ್ರಪಡಿಸು ; ಬಲವಾಗಿ ಅಗಳಿ ಹಾಕಿ ಬಾಗಿಲನ್ನು ಭದ್ರಪಡಿಸು.
[ಜಡ$_0$(P ← ಹಿಂ. ಜಡನಾ) + – ಇಸು$_3$]

ಜಡಾವಸಥ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನ ಆಶ್ರಯವುಳ್ಳುದು. ೨. ಮೂರ್ಖರಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದುದು. ೧, ೨ : ಕೆಸರ್ಬೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿದುದಂತುಮಲ್ಲದೆ ರಜಸ್ಸಂಲೀಢಮೆಂತುಂ ಜಡಾವಸಥಂ ಚಃ ಮಧುಪಪ್ರಸಂಗಿ ಖರದಂಡಂ ಮತ್ತನುತ್ತಬ್ಧಮಂ ಬಿಸುಟು (ಜಗವಿ. ೧-೬). [ಜಡ + ಅವಸಥ]

ಜಡಾವಸ್ಥೆ (ನಾ). ನಿಶ್ಚೇಷ್ಟಾವಸ್ಥೆ ; ಚೇತನಾರಹಿತವಾದ ಸ್ಥಿತಿ : ಶಕ್ತಿಯು ವಿಶ್ವದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲು ಸಮನಾಗಿ ಹಂಚಿಬಿದ್ದಾಗ ಹೀಗೆ ಬಳಕೆಗೆ ಸಿಗದಿರುವುದು. ಹಾಗೆ ಬಳಕೆಗೆ ಸಿಗದಂತೆ ಶಕ್ತಿಯಿದ್ದರೆ, ಆಗ ಜೀವವೆಂಬುದು ಬದುಕಲಾರದು. ಈ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಜಡಾವಸ್ಥೆ (Atrophy) ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ (ಬಾಲಪ್ರ. III, ೧೩೬೬).
[ಜಡ + ಅವಸ್ಥೆ]

ಜಡಾಶಯ (ನಾ). ೧. ನೀರಿಗೆ ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನ : ಮದಮದಿರಾಪ್ರಮತ್ತ ಜನತಾಶಯದಂತೆ ಜಡಾಶಯಂ ಕಲಂಕಿದುದು (ಪಂರಾಮಾ. ೬-೧೫೩). ೨. ಮೂರ್ಖರ ನೆಲೆ : ತಿಳಿಯ ಜಡಾಶಯಮೆಸಕಕ್ಕಳವಡೆ ಮಾರ್ಗಂ ದಿಗಂಬರಶ್ರೀ ತನ್ನೊಳ್ ಬೆಳಗೆ . . . ಊರ್ಜದಂದದಿನಾದಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೯-೪೩). ೧, ೨ : ಮಾಜುತಮಿರ್ದುದು ಮೇರೆಯನಂದತಿಶಯದ ಜಡಾಶಯಂ ಜಡಾಶಯನನ್ನಂ (ಬಾಧಪು. ೧೨-೪೯). [ಜಡ + ಆಶಯ]

ಜಡಾಶ್ರಯ (ನಾ).= ಜಡಾಶಯ ೧, ೨ : ಅವ್ಯವಸ್ಥೆ ಜಡಾಶ್ರಯದೊಳ್ . . . ಪಙ್ಕ್ತಿಭೇದಂ ಲಿಪಿಗಳೊಳ್ ಅಕ್ಕುಮಲ್ಲದೆ ಜನಪದದ ಜನಂಗಳೊಳಿಲ್ಲ (ಜಗವಿ. ೨-೧ ವ). [ಜಡ + ಆಶ್ರಯ]

ಜಡಿ$_1$, ಝಡಿ$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಗದರಿಸು; ಬೆದರಿಸು : "ಜಡ–ತರ್ಜನೇ (ಹೆದಱಿಸು), ಅಲ್ಪವೃಷ್ಟೌ ಚ" (ಶಮಧಾ); ವಾಯುಭೂತಿಯುಂ ಮುಳಿದು ಬಯ್ದು ಜಡಿದು ಕಾಲಿಂದಂ ತಲೆಯನೊದೆದು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೮-೧೬) : ಪಾಂಚಾಳಿಯಂ ಕಣ್ಗೆಡೆ ಜಡಿದು ಮುಡಿಯಂ ಪಿಡಿದು (ಪಂಪಭಾ. ೭-೪ ವ); ಜಡಿವ ರವಂಗಳಿಂ ಸೆಳೆದ ಕೈದುಗಳಿಂ . . . ಮಹಾಧ್ವನಿಯ ಕೊಂಬುಗಳಿಂ ಭಯಮುಮಂ ನೆಗಬ್ಬುತಿರ್ದೆಡೆಯೊಳೆ ಮುಂದೆ ಸಂದಣಿಸಿದರ್ ಪುರರಕ್ಷಕರ್ (ದಶಕು. ೮-೧೧೨) ; ನಾದಿಪ ವಾದ್ಯವ ನಿಲಿಸಿ ತನ್ನಯ ಬಿರುದೋದುವ ಭಟ್ಟರ ಜಡಿದು (ಶಂಸವಿ. ೧೫-೧೨೫). ೨. ಕೂಗು ; ಧ್ವನಿಮಾಡು : ಪೋಪುಗಿಲ್‌ಪುಗಿಲೆನುತೆ ಕರಂ ಕಾಪುಗೊಂಡು ಜಡಿವುದು ಪಿಕನಿಕರಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೫೫) ; ಕೇಗುವ ಪಿಕಂ ಜಡಿವಂಚೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೪-೨೩) ; ಹೊಳೆವ ಸಿಂಧದ ಜಡಿವ ಕಹಳಾವಳಿಯ ಲಗ್ಗೆಯ ವಿವಿಧವಾದ್ಯದ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೬-೨). **ಝಡಿ$_1$** : ೧. ಒಡೆಯನಾಗಿಹ ಸುರಥಭೂಪನ ಝಡಿದು ಪಟ್ಟಣದಿಂದ ಹೋಗೆಂದ (ದೇವೀಮ. ೧-೨೬). ೪. ಝಡಿವ ಹೊಂಗಂಟೆಯ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೪-೬೨). [ದೇ.II ತೆಲು. ಜಡಿ, ಸಡಿ]

ಜಡಿ$_2$, ಝಡಿ$_2$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೊಡೆ ; ಬಡಿ ; ಕುಟ್ಟು : ಧರೆಯಂ ರಕ್ಷಿಸಿ ದುಷ್ಟರಂ ಜಡಿದು ಸದ್ಧರ್ಮಮಂ ಕಾಯ್ದು (ಧರ್ಮಾಮ್ಮ. ೨-೮೪) ; ಸದೆದಸು ಬಱಸಿಡಿಲು ಜಡಿವಂತೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೮-೩೩) ; ಜಡಿವ ಕಲ್ಗುಂಡು ಧೂಳಿಡುವ ಬಿಱುಗಾಳಿ ಕಂಗೆಡಿಪ ಕತ್ತಲೆ ಮೇಲೆ ಕೆಡೆವ ಗಿರಿತರು (ಜೈಮಿಭಾ. ೦-೨೩). ೨. ಇಡಿ ; ಗಿಡಿ ; ತುಂಬು : ಅರಲ ನವಪರಿಮಳಂಗಳಿಂದಂ ಜಡಿಯದೆಳಗಾಳಿಯೆಳೆಗಾಳಿಯಿಲ್ಲದಿಪ ಬನಮಿಲ್ಲವಾ ನಾಡೊಳು (ಜಲಪು. ೧೧-೫); ಮುತ್ತಿನಿಂ ಜಡಿವ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯೊಳು ಬಾಣಾಸುರೋತ್ತಮನ . . . ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ (ನವವೋ. ೩೪-೨೪) ; ಇಲಿಬಿಲಕ್ಕೆ ಕಲ್ಲನ್ನು ಜಡಿ (ರೂಢಿ). ೩. ಕೂಡಿಸು ; ಸೇರಿಸು ; ಕಲಸು : ವೊಸರೊಳಗೆಯುಪ್ಪ . . . ಕೊತ್ತುಂಬರಿಯನಿಕ್ಕಿ ಜಡಿದುಕೊಂಡು (ಸೂಪಶಾ. ೫-೯). ೪. ವ್ಯಾಪಿಸು ; ಹರಡು : ಸುಡಿ ಮೃದುವಾಗೆ ಮುಡಿ ಜಡಿದು ಬೆನ್ನ ಮೇಲೊಲೆಯಲ್ (ಸೋಮಚ. ೧-೬೨) ; ಮೂದಲೆ ಗಾಳಿಯಲಿ ದಳ್ಳಿಸುವ ಶೌರ್ಯಜ್ವಾಲೆ ಜಡಿದುದು (ಕುವ್ಯಾಶ. ೫-೮೨). ೫. ಝಳಪಿಸು ; ಬೀಸು : ಕರಿಘಟೆಯಿರ್ಕಲಂಬಿಡಿದು ಕತ್ತಿಗೆಯಂ ಜಡಿಯುತ್ತುಮಂಗರಕ್ಕರ ಪಡೆ ತಾಗೆ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೩-೭೮); ನಂದಿಕೇಶನೊಪ್ಪುವ ಹಾಸ್ಯಮುಖನಾಗಿ ವೇತ್ರಮಂ ಜಡಿಯುತಾ (ಪದ್ಮರಾ. ೧೧-೧೮೫) ; ಜಡಿವ ಬತ್ತೀಸಾಯುಧಗಳ ಸುಭಟರ ಬೆಡಗಿನ ನಿಕರವೊಪ್ಪಿಹವು (ಶಂಸವಿ. ೬-೫೯). ೬. ಸ್ರವಿಸು ; ಸುರಿ : ಘುಡುಘುಡಿಸಿ ಮಾಗಧಿಯು ಮುಗಿಲಲಿ ಜಡಿದವಿಳಿಗ [ಪಾಠಾಂ. ಜಡಿದು ಸುರಿವ]ಶ್ರುಗಳು (ತೊರರಾ. ೫-೯-೨೫). ೭. ಅಲ್ಲಾಡು ; ನಡುಗು : ಕಂಪಿಸು : ಕೈನಡುಗೆ ಪುರ್ಬಲುಗೆ ಮಿಸುಪಧರ ಜಡಿಯೆ (ಹಡಕಾ. ೨-೩೩):ಮೊಱೆವ ಭೇರಿಯ ಘುಳುಘುಳುಧ್ವನಿ ಕೂಡೆ ಜಡಿದುದು ಕಮಲಜಾಂಡಘಟ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೫-೪೦) ; ಕದುರಭಸಕೆ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ಒಡೆಯಲು ಚೌದೆಸೆ ಜಡಿಯಲು (ಶಂಸವಿ. ೧೪-೧) ; ಜಡಿವ ಮಣಿಕುಂಡಲದ . . . ಗಣೇಶನಂ ಕಂಡ (ಶಂಕದಾ. ೧೦-೭೩). ೮. ಎಳೆ ; ಸೆಳೆ ; ಬಲಾತ್ಕರಿಸು : ನಾಣ್ಚಿ ಪೋಗಲೆಂದಟ್ಟ ಕನ್ನೆಯಂ ಚೂತಲತಿಕೆಯೆಂಬ ಕೆಳದಿ ಜಡಿದು ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೧೭ ವ) ; ನೃಪನ ಮುಡುಹ ಪಿಡಿದು ಜಡಿದುಯ್ಯಲಾಡುವರಾಗಿ ಮುಡುಹಿಪ್ಪು ಕಠಿಣವಾಗಿಹುದು(ಭರತ.೬-೫೬). ೯. ಭಾರದಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಜೋಲು ; ಕುಗ್ಗು : ತಿಳಿಗೊಳನ ತಡಿವಿಡಿದಡಸಿ ಫಳಭರದಿ ಜಡಿದೊಱಗುತಿರ್ಪ ನಾನಾಮರಂಗಳಂ (ಹಡಕಾ. ೩-೫೨) ; ತೊಡರ ಝಣರಝಣರವದ ಹೆಗಲಲಿ ಜಡಿವ ಹಿರಿಯುಬ್ಬಣದ ಹೆಚ್ಚಿದ ಮುಡುಹುಗಳ(ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ.೧-೧೪). ೧೦. ಅಲುಗಾಡಿಸು; ಅಲ್ಲಾಡಿಸು: ಅಡಿಗಡಿಗೆ ಎನ್ನ ಮನವ ಜಡಿದು ನೋಡದಿರಯ್ಯ (ಬಸವ. ೩೨೩). ೧೧. ಬಿಗಿಮಾಡು ; ಭದ್ರಪಡಿಸು : ನೀನು ಬಾಯಿಗೆ ಬೀಗ ಜಡಿದಂತೆ ಮೌನವಾಗಿ ಕುಳಿತಿರುವೆಯಲ್ಲ (ಹಾಹುತ್ತ. ೨). ೧೨. ಹೊರಿಸು; ಹೇರು: ನಾನು ಅವನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಸಾಲ ಏನು, ಬಡ್ಡಿ ಹೇಗೆ ಜಡಿದಿರಬೇಕು ? (ಗಾಳಿಪ. ೧೮೭). ೧೩. ರತಿಕ್ರೀಡೆಮಾಡು ; ಸಂಭೋಗಿಸು. ೧೪. (ಆಲಂ) ತಿನ್ನು ; ಕಬಳಿಸು : ದಿನಾಲು ಒಂದು ಸೇರು ಮಾಂಸದವರೆಗೆ . . . ಜಡಿಯುತ್ತಿದ್ದರು (ಜೀವಪ್ರ. ೨೫). **ಝಡಿ$_2$** : ೧. ಸಮಸ್ತ ನಖಸಂದಿಗಳಲ್ಲಿ ಮೊಳೆಗಳಂ ಝಡಿಸಿಕೊಂಡು (ಶೀಷಧ. ೧೭-೧೪). ೫. ಝಡಿವ ದೂಹತ್ತಿಗಳ ಹಾಯಿಕಿ ಹಿಡಿವ ಲೌಡಿಯ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೪-೫೫) ; ಝಡಿದನು ಚಂದ್ರಹಾಸ ಕವ (ತೊರರಾ. ೬-೨-೪೫) ; ಕರಿಯಭಂಟ ತನ್ನ ಖಡ್ಗವ ಝಡಿದಂ (ಕರಿಕ. ೧೦-೧).

ಜಡಿದಿಡು = ನಾಶಗೊಳಿಸು ; ಹಾಳುಮಾಡು : ಕಲ್ಪವಲ್ಲಿಗಳ ಜಡಿದಿಟ್ಟು ಮುನಿಗಳ ತಪವನಳಿದು ಕಣ್ಗೆಡಿಸಿದರು (ಶಂಸವಿ. ೪-೧೪).
[ದೇ.II ತುಳು. ಜಡಿ ; ತೆಲು. ಜಡಿಯು]

ಜಡಿ$_3$ (ನಾ). ಬೆದರಿಕೆ ; ಗದರಿಕೆ. 'ಜಡಿಕೆಯ್' ಪರಾ. [<ಜಡಿ$_1$]

ಜಡಿ$_4$, ಝಡಿ$_3$ (ನಾ). ಹೊಡೆಯುವಿಕೆ ; ಹೊಡೆತ : (ಕ). **ಝಡಿ$_3$** : ಕಡುಗಲಿಗಳೇಱಾಟದಲಿ ಮಿಗೆ ಝಡಿ ಪವಾಡ ದೃಢಾಯತಿಕೆಗಿದು ಪಡಿಯ ನಳರೇವಂತರೆಂದುದು ರಾವುತಿಕೆಗಳಲಿ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೬-೨). [<ಜಡಿ೨]

ಜಡಿ$_5$, ಜಡಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಎಡೆಬಿಡದಿರುವ ಹನಿಯ ಮಳೆ; ಸೋನೆಮಳೆ : "ಜಡಿ–ತರ್ಜನೇ (ಹೆದಱಿಸು), ಅಲ್ಪವೃಷ್ಟೌ ಚ" (ಶಮಧಾ) ;

ಬಡಹಂ ಕೈಕೊಂಡಾಗಳು ಜಡಿ ಮಾಣದೆ ಸುರಿಯೆ ನಾಂದು (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೬-೫೫); ಜಡಿಯೆಂಬ ನುಡಿ ಮೇಘದುತ್ಪಾತ ವರ್ಷದೊಳು (ಪ್ರಭುಪು. ೩-೧೦). ೨. ಮೋಡ ಮಂಸುಕಿರುವುದು : ಎಡೆಬಿಡದೆ ಮುಸುಕಿರ್ದ ಮೇಘಮಂ ಜಡಿಯೆಂಬರ್ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨-೯). ಚಡಿ$_1$: ೧. ಚಡಿಗೆ ಕಡುಸುಗಿದು ತಾಂ ಪೊಜಮಡದೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩-೨೯).

ಜಡಿಕೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಬೆದರಿಸು ; ಗದರಿಸು ; ಬೆದರಿಕೆ ಹಾಕಂ : ಅಂಗನೆಯರನು ಪಡಿಯಜಿತಿಯರು ಸಂಗೊಳಿಸಿ ಜಡಿಕೆಯಿದು ನಿಲಿಸಿದರಿಂಗೊರಳ ನುಣ್ಚರದಿ ಹೋ ಹೋ ಗಲಭೆ ಬೇಡೆಂದು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೨-೨೭).

[ಜಡಿ$_3$ + ಕೆಯ್$_1$]

ಜಡಿಗೊರಡು (ನಾ). ಕುಟ್ಟುವ ಕೊರಡಂ; (ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ) ಮರದ ದಿಮ್ಮಿ : ಅಪ್ಪದ್ವಾರದ ಬಾಗಿಲ್ಗಳ ರಚನೆಯು ಎಷ್ಟೇ ಆನೆಗಳನ್ನಾದರೂ ಎಂತಹ ಹಾರೆ ಜಡಿಗೊರಡುಗಳನ್ನಾದರೂ ವ್ಯರ್ಥಮಾಡಿಬಿಡುವುದು (ಸುಗುಗಂ. ೮೪-೬).

[ಜಡಿ$_4$ + ಕೊರಡು$_1$(<ಕೊಐಂಡು)]

ಜಡಿತ, ಝಡಿತ (ನಾ). ೧. ಹೊಡೆತ ; ಬಡಿತ : ಕಳ್ಳನಿಗೆ ನಾಲ್ಕು ಜಡಿತ ಜಡಿದ ನಂತರ ಬಾಯಿಬಿಟ್ಟ (ರೂಢಿ). ೨. ಹೊಂದಿಕೊಂಡ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಸುರಬಾಲೆಯಾದರೂ ನನ್ನ ಜೀವನದ ಜೊತೆಗೆ ಎಂದಾದರೂ ಜಡಿತಳಾಗಿದ್ದಳು ಎಂಬ ಮಾತೇ . . . ಉದಯಿಸಲಿಲ್ಲ (ಇಪ್ಪಕ. ೧೧). ೩. ಕೆಂಂದಣಿಸಿದಂದು; ಖಚಿತವಾದಂದು: ರತ್ನಜಡಿತ ಪೋಹಚೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಅವರನ್ನು ಹಾದಿಗೆ ಹಚ್ಚಿದೆನು (ಮಂಜುಳ. ೧೧೩) ; ಮೂಳೆಮೂಳೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಜಡಿತವಾಗಿ ನಾಟಿತು (ದೇವೀಜಾ. ೧೨೯). **ಝಡಿತ :** ೩. ಕಡಗ ಕಂಕಣಮಣಿದೋರೆ ದೋಷವಿದೂರೆ ಝಡಿತದುಂಗುರಶೃಂಗಾರೆ (ವಿದಾಕ್ಕ. ೭೦-೩). [ಜಡಿ$_2$ + – ತ$_2$]

ಜಡಿತರ್ (ಕ್ರಿ). ಜಡಿದು ತಾ ; ಹೆದರಿಸಿ ತರು : ತಡೆಯದೊಡ್ಡಾ ಪಂದಿ ಮಿಗಗಳ ನಿಡುವಲೆಯು ನೋಡೆಯ್ದೆ ತೋಹುಗರೆಡೆಗವಂ ಸೋವುಗರು ಜಡಿತರೆ ವಿಂಧ್ಯಕನು ಕಡುಗಿ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೫-೨೫). [ಜಡಿ$_1$ + ತರ್]

ಜಡಿತಿ 'ಝಡಿತಿ$_1$' ನೋ.

ಜಡಿತೆ 'ಝಡಿತಿ$_1$' ನೋ.

ಜಡಿನುಡಿ(ನಾ). ಆಕ್ಷೇಪಣೆ; ಗದರಿಸುವಿಕೆ : ಕೈಸರ ತಿಬೇರಿಯನ ಹಿತಶತ್ರುವಾನಹೆನೊ ಮಿತ್ರನೊ ಎಂದು ಝಳಪಿಸಿದ ಜಡಿನುಡಿಗೆ ಮನದ ಧೈರ್ಯಂ ಬೆಳರೆ (ಗೊಲ್ಗೊಥಾ. ೭-೧೮೮). [ಜಡಿ$_1$ + ನುಡಿ$_2$]

ಜಡಿಪ (ನಾ). (ಕೋಗಿಲೆ ಮುಂತಾದ) ಪಕ್ಷಿಗಳ ದನಿ; ಕೂಗು : "ಜಡಿಪಮೆಂದು ಕೋಗಿಲೆಯ ಚಪ್ಪರಣೆ" (ಕಶಸಾ. ೦೦-೨೦೭) ; "ಜಡಿಪಮೆನಲದೆ ಪಕ್ಷಿಗಳ ದನಿಯೊಳಕ್ಕು" (ಕಶರ. ೩೯) ; ತನ್ನ ಪಾಡುವಿಂಚರದಿಂದೆಮ್ಮ ಪಾಟಮಂ ಕೀಟ್ಮಾಡಿದಳಿವಳೆಂಬ ಮುಳಿಸಿಂ ಗಜಬ್ ಗರ್ಜಿಸುವಂತಿರ್ದ ಕೋಗಿಲೆಗಳ ಜಡಿಪಕ್ಕೆ ಬೆದಱುವಳ್ (ಕಾದಂಉ. ೩೩೪); ನಲವಿಂದೆ ಪೊಕ್ಕಂ ಬೇಗದೆ ಪಡಿಯಱ ಜಡಿಪಮೆಡೆಗೊಳೆ ಬನಮಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೯೯).

[ಜಡಿ$_1$ + – ಪ$_2$]

ಜಡಿಪು$_1$ (ನಾ) .=ಜಡಿಪ: ಮಲೆಯೆಲರಲೆಪುಂ ಮನಸಿಜನಲೆಪುಂ ಕೋಗಿಲೆಯ ಜಡಿಪುಮೊಡನೆಗಟ್ಟಿನಮೇನಲ ಜಡಿಯಾದಂತಿರ್ಪುವಗಲದಾ ವನಲತೆಯ ಜೊಂಪದೊಳ್ ಜಂಪತಿಗಳ್ (ಆಜಪು. ೨-೧೪). [ಜಡಿ$_1$ + – ಪು$_2$]

ಜಡಿಪು$_2$ (ನಾ). ಝಳಪಿಸುವಿಕೆ ; ಬೀಸುವಿಕೆ : ಎಡೆಗೊಂಡಿರೆ ತನ್ನಯ ತೋಳೆಡೆಯಂ ಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿ ಮೊಗದ ಪೊಗರಿಂದತಿ ನೀಳ್ದೊಡನೊಡನೆ ನೃಪನ ಜಡಿಪದೆ ನಡುಗುವಳಸಿಕಾಂತೆ ಕೂರ್ಪಿದೇಂ ಕೈವಸಮೋ (ಪುಷ್ಪಪು.೩-೧೬).

[ಜಡಿ$_2$ + – ಪು$_2$]

ಜಡಿಮಳೆ 'ಜಡಿವಳೆ' ನೋ.

ಜಡಿಮೆ (ನಾ). ಜಡತ್ವ ; ಜಾಡ್ಯ: ನನ್ನ ಎಲ್ಲ ಜಡಿಮೆಯೂ ಕ್ಷಣಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಯವಾಯಿತು (ಬಾಣಳ. ೧೦೨). [<ಸಂ. ಜಡಿಮನ್]

ಜಡಿವಳೆ, ಜಡಿಮಳೆ, ಜಿಡಿಮಳೆ (ನಾ). ಸೋನೆಮಳೆ ; ಎಡೆಬಿಡದೆ ನಿರಂತರವಾಗಿ ಸುರಿವ ಸಣ್ಣಹನಿಗಳ ಮಳೆ : ಜಡಿವಳೆ ಜಿನುಂಗು ಬಲ್ಸರಿ . . . ಕಳೆದುವಿರುಳುಂ ಪಗಲುಂ (ವೃಷವಿ. ೧೪-೨೬). **ಜಡಿಮಳೆ :** ಜಡಿಮಳೆ ಸುರಿವೋಲ್, ಬಿರುಮಳೆ ಬರುವೋಲ್ . . . ಬೀಸುತ ಬಂತೈ ತೆಂಕಣಗಾಳಿಯು (ಕಎಪು. ೨೮-೬) ; ಉರಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಹೊಮ್ಮಿದ ಜಡಿಮಳೆಯು ಸುರಿಯುತ್ತಿದೆ (ಮಹಾತ್ಮ. ೧೦೯). **ಜಿಡಿಮಳೆ :** ಈ ದಿನ ಜಡಿಮಳೆ ಹಿಡಿದುಬಿಟ್ಟಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಜಡಿ$_5$ + ಮಳೆ (<ಮೞೆ)]

ಜಡಿಸು, ಝಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೊಡೆಯಿಸು ; ಬಡಿಯಿಸು : ಛಡಿಯಿಂದ ನಾಲ್ಕು ಜಡಿಸಿದರೆ ಬುದ್ಧಿ ಬಂದೀತು ಹುಡುಗನಿಗೆ (ರೂಢಿ). ೨. ಹೊಂದಿಸು ; ಕೀಲಿಸು ; ಭದ್ರಮಾಡಂ : ಹಿಡಿಯಾಳಾಗಿ ಸಿಕ್ಕಿದ ಚಿಕ್ಕಹೈದನ ಕಡಿದಡೆ ಕಲಹವಿಲ್ಲೆನುತ ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡಡೆ ನೋಡುವೆನೆಂದು ನಿಗಳವ ಜಡಿಸಿದ ಪದಯುಗಳಕ್ಕೆ (ಮೋಹತ. ೩೬-೧೯); ಇನ್ನೆಂದಿಗೇ ಇರಲಿ ಸನ್ನಿಧಿಯ ಭರವಸದ ಕೀಲು ಜಡಿಸಿರುವನಲ್ಲಾ (ನನಲ್ಲ. ೩೫-೮). **ಝಡಿಸು:** ೩. ತುಂಬು ; ಗಿಡಿ : ಕಳಕಳದ ಕಡುಹಿನ ಚಿತ್ರಚಲನೆಯ ಝಡಿಸಿ [ಪಾಠಾಂ. ಚಲಿಸಿ]ದಂತಸ್ವಾಪವಿಹ್ವಲದ ಹೊತ್ತಿ ಹೊಗೆವ ಸರೋಷಕದ . . . ಅಸುರನಿದ್ದನು ವಿಷಯ ಚಿಂತೆಯಲಿ (ತೊರರಾ. ೬-೧೩-೪).

[ಜಡಿ$_2$ + – ಇಸು$_3$]

ಜಡೀಕೃತ (ಗು). ನಿಧಾನವಾದ; ಮಂದವಾದ: ಸ್ವಪರಿಮಳಭರಜಡೀಕೃತ ಗಂಧವಾಹದಿಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೧೦೦). [ಸಂ.]

ಜಡೀಭಾವ (ನಾ). ೧. ಚುರುಕಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ; ಅಲಸಿಕೆ. ೨. ಔದಾಸೀನ್ಯ; ಉಪೇಕ್ಷೆ. [ಸಂ.]

ಜಡುಲ (ನಾ). ವ್ಯೆತುಂಬ ಮಚ್ಚೆಯು ಕಲೆಗಳುಳ್ಳವನು : ವಿನೋದ ಪಾತ್ರಂಗಳುಮಪ್ಪ ಬರ್ಬರಶಾಕ ಬಧಿರ ವರ್ಷಧರ ಮೂಕ ಕಿರಾತ ಜಡುಲ ಗಡುಲ ಖಂಜರಂಜಕ ಸಮಾಜಮುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೮೫ ವ). 'ಜಟುಲ' ಪಠಾ. [ಸಂ.]

ಜಡೆ$_1$, ಜೆಡೆ (ನಾ). ೧. ತೆಕ್ಕೆಯಾದ ಕೂದಲು; ಗಂಟುಗಟ್ಟಿದ ಕೂದಲು ; ಜಟೆ : "ಜಟೆ ಜಡೆ" (ಜತುನಿ. ೯೩) ; ಬಳೆದ ಜಡೆ ನಿಮಿರ್ದ ಬಳ್ಳಿಗಳೊಳಿ ಪೆಣೆದು ವಿಷೋರಗಾನಳಾರ್ಚಿಗಳಿಂದಂ ಮಿಳಿರ್ದುವು (ಆದಿಪು. ೧೪-೧೩೨) ; ದುರ್ಜನನ ನುಡಿಯಂತೆ ಕೊಂಕಿ ಪರಿದ ಜಡೆಗಳುಂ (ಧರ್ಮಾಮ್ಮ. ೪-೭೫) ; ಜಡೆ ಗಂಗೆಯ ಸ್ನಾನ ನೊಸಲು ಚಂದ್ರನ ಸ್ಥಾನ (ಬಸವ. ೮೪೪); ಜಡೆಯುಳ್ಳ ಹಿರಿಯರಿಗೆ ಹೆಡೆಯುಳ್ಳ ಸರ್ಪನಿಗೆ ನಡುಗುತ್ತ ನಮಿಸಿ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೫೨೬). ೨. ಹೆಣೆದ ತಲೆಗೂದಲು ; ಹೆರಳು: ತೊಡರ್ದಮರ್ದ ಬಾಳವಣ್ಣದ ತುಡುಗೆ ಪಳಂಚಲೆವ ಪಂಡಜಡೆ ನೊಸಲೊಳೊಡಂಬಡುವರಳೆಲೆಯಿವಱಿಂ ಚೆಲ್ವಿಡಿದಿರ್ದುದು ಬಾಳಕೇಳಿ ಧರ್ಮಾತ್ಮಜನಾ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೪); ಜಡೆಗಳೊಳಗೆ ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಹೂವಿನ ಸರ ಬಿಡದುಟ್ಟ ಸಾಲಿಯ ಸೀರೆ ಕಡುಪರಿಮಳವಾಂತ ದಿವ್ಯಾಂಗದ ಚೆಲ್ವ ಮಡದಿರನ್ನೆಯರೊಪ್ಪಿದರು (ಕಂಸವಿ. ೨-೯೦). ೩. ಆಲ ಮುಂತಾದ ಮರಗಳ ಬಿಳಿಲು: "ಬಿಱಿಲ್=ಮರದಜಡೆ" (ಶಮದ.ಪರಿ.೦); ಬೀಟಿಲ್ಗರೆದ ಜಡೆಗಳಿಂ ನೀಳ್ದು ಚೆಲ್ವಾದ ಶಾಖಾ ಸಮುದಾಯಂ (ದಶಕು. ೧೧-೩). **ಜೆಡೆ:** ೧. "ಜಟಾ, ಸಟಾ–ಈ ೨ ಜೆ[ಪಾಠಾಂ. ಜ]ಡೆ" (ಹಲಾಯು. ೮೮-೩೭೮) ; ಬೂದಿ ಜೆಡೆ ಲಕ್ಕಣಂ ತಪಕಾದುವೆರಟ್ಟೊಣೆ ಶರಾಸನಂ ಕವಚ ಮಿವೆಂತಾದುವೊ ಮುತ್ತುಂ ಮೆಟಿಸುಂ ಕೋದಂತುಟೆ ನಿನ್ನ ತಪದ ಪಾಂಗೆಂತು ಗಡಾ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೯೨); ಕವಿವ ಜೆಡೆಯ ತೊಂಗಲಿಂ ಸಂಗಳಿಸಿ ಬೆಡಂಗನೊಳಕೊಂಡ ಗಂಡಮಂಡಲಂಗಳೊಳಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೨೭).

ಜೆಡೆಯ ಮೃಗ = ಕವಲುಗೊಂಬುಗಳು ಮತ್ತು ಬಿಳಿಯ ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಿಂಕೆ : "ಋಷ್ಯ – ಮರೆ, ಜೆಡೆಯ ಮೃಗ" (ಓಷಧಿ. ೧೮). [<ಪ್ರಾ. ಜಡಾ./ಸಂ. ಜಟಾ./ತಮಿ. ಚಟ್ಟೈ ; ಮಲ. ಜಟ, ಚಟ ; **ಕೊಡ.** ಜಡೆ; **ತುಳು.** ಜಡೆ, ಜೆಡೆ ; **ತೆಲು.** ಜಡ]

ಜಡೆ$_2$ (ನಾ). ೧. ಜಡಸ್ವಭಾವದವಳು; ದಡ್ಡಿ : ಜಡೆಯೆಂದವ ನಗುವನೊ ಜಾಣೆಯಲ್ಲೆಂದು ನುಡಿವನೋ (ಸೂಬಸೋ. ೨೫-೨೩). ೨. ನಸುಗುನ್ನಿ ; ನಾಯಿಸೋಂಕು ಗಿಡ. [ಸಂ. ಜಡಾ]

ಜಡೆಕಟ್ಟು 'ಜಡೆಗಟ್ಟು$_1$' ನೋ.

ಜಡೆಕಳ್ಳಿ 'ಜಡೆಗಳ್ಳಿ' ನೋ.

ಜಡೆಕಾಳಿಂಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಾಗರ ಹಾವು : ಅಲ್ಲಿ ಹಗಲಿನಲ್ಲೇ ಜಡೆ ಕಾಳಿಂಗನ ಹಾವು ಸಿಳ್ಳುಹಾಕುತ್ತ ತಿರುಗಾಡುತ್ತದಂತೆ (ಸ್ವಪ್ನಹೊ. ೦೨೭). [ಜಡೆ$_1$ + ಕಾಳಿಂಗ (=ಕಾಲಿಂಗ)]

ಜಡೆಕುಚ್ಚು (ನಾ). ಹೆಣೆದ ಹೆರಳಿನ ತುದಿಗೆ ಜೋಡಿಸುವ ಗೊಂಚಲಿನಂತಹ ಒಡವೆ,–ಅಲಂಕಾರ : ಅಮ್ಮಾ, ನನಗೆ ಜಡೆಕುಚ್ಚು ಹಾಕಮ್ಮ (ರೂಢಿ). 'ಜಡೆಗೊಂಡೆ' ಪರ್ಯಾ. [ಜಡೆ$_1$ + ಕುಚ್ಚು$_4$]

ಜಡೆಕೋಲಾಟ (ನಾ). ಐದು ಅಥವಾ ಒಂಬತ್ತು ಹುರಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು, ಜಡೆಯಂತೆ ಹೆಣೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಹಾಗೆ ಮತ್ತು ಬಿಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವ ಹಾಗೆ ಸಂಚಾರಕ್ರಮದಿಂದ ಚಲಿಸುತ್ತ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರು ಒಂದು ನೂಲನ್ನು ಹಿಡಿದು ಗೊತ್ತಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸುತ್ತುತ್ತಾ ಕೋಲನ್ನು ಹೊಡೆಯುತ್ತಾ ಆಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೋಲಾಟ: ಸೌಂದರ್ಯ ವಿಲಾಸದ ತೊಟ್ಟಿಯ ನರ್ತಕಿಯರು . . . ಜಡೆಕೋಲಾಟದ ಸುನ್ದರಿಯರು (ಚಟ್ಟಅ. ೮-೨೦). [ಜಡೆ$_1$ + ಕೋಲಾಟ]

ಜಡೆಗ (ನಾ). ಜಟೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು ; ಜಟಾಧರ ; ಶಿವ : "ಎಣ್ಮೆಯ್ಯವನು ಜಡೆಗ ಮುಪ್ಪುರವಗೆಯಂ" (ಕವಿಕಂ. ೧೭) ; ಜಡೆಗ ತಪಗೇಡಿಯ ಸೂನು ತನ್ನಯ ಪೊಡೆಯೊಳಗಿರಲು ಬಾಲಕನ ನಿಡಿದೋಳ ಮೊದಲ ಭೂಭಾರವ ನೆಲೆದಾಳ್ದು ನಡೆಗೆಟ್ಟು ಬಿಸುಸುಯ್ದುವಳು (ಮೋಹತ. ೧೭-೯). [ಜಡೆ$_1$ + – ಗ$_2$]

ಜಡೆಗಟ್ಟು$_1$, ಜಡೆಕಟ್ಟು, ಜೆಡೆಗಟ್ಟು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. (ಕೂದಲು) ತೆಕ್ಕೆಗಟ್ಟಿ ಗಂಟುಗಂಟಾಗು ; ಜಟೆಯಾಗು : ಕುಚದ್ವಯಂ ಕೊರಗಿದತ್ತು ಕಚಂ ಜಡೆಗಟ್ಟಿತು (ಗಿರಿಕ. ೧೦-೧೫) ; ಹಡೆದ ತಾಯಿಲ್ಲ ತಾಯುಳ್ಳೊಡೆ ತಲೆ ಹೀಗೆ ಜಡೆಗಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಮಾಸಿಹುದೇ (ಮೋಹತ. ೨೧-೨೫). ೨. ಹೆರಳು ಹಾಕು; ತಲೆಗೂದಲನ್ನು ಹೆಣೆದು ಸಿಂಗರಿಸು: ಓರೆದುರುಬಂ ತೆಗೆದು ಜಡೆಗಟ್ಟಿ ಪೊಱಮಟ್ಟು ಕೇರಿಗೊಂಡೈದಿದಳ್ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೭-೯). **ಜಡೆಕಟ್ಟು** : ೧. ತಣ್ಣೀರು ಅಥವಾ ಬಹಳ ಬಿಸಿನೀರಿನಲ್ಲಿ ನಾರನ್ನು ನೆನೆಹಾಕಿ ಉಜ್ಜಿದರೆ ಇದು ಜಡೆಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ (ಗೃಹವಿ. ೬೮). **ಜೆಡೆಗಟ್ಟು$_1$** : ೧. ತಲೆರೋಮಂ ಜೆಡೆಗಟ್ಟಿ ಪೇನಿಱಿದು ಬಾಯೊಳ್ತೀವೆ(ಸುಕುಮಾ. ೪-೫೭); ತಾಯಿ ತಪಸಿಯನಾಗಲೀವಳೆ ತಾಯಿಯಿರೆ ಜೆಡೆಗಟ್ಟುವುದೆ ತಲೆ (ಬಸಪು. ೦೫-೩). [ಜಡೆ$_1$ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಜಡೆಗಟ್ಟು$_2$, ಜೆಡೆಗಟ್ಟು$_2$(ನಾ). ೧. ಗಂಟುಗಟ್ಟಿದ ತಲೆಗೂದಲಿನ ಕಟ್ಟು. ೨. ಹೆರಳು ಹಾಕಿ ಎತ್ತಿ ಕಟ್ಟಿದ ಕೂದಲು : "ಕದ್ದಣವೆಂದು ಜಡೆಗಟ್ಟು" (ಕಶಸಾ. ೨೨-೪೪೮) ; "ಜಡೆಗಟ್ಟದು ಕಡಣಂ" (ಕವಿಕಂ. ೦೮೮). **ಜೆಡೆಗಟ್ಟು$_2$** : (ಟಿ). [ಜಡೆ$_1$ + ಕಟ್ಟು$_2$]

ಜಡೆಗಳ್ಳಿ, ಜಡೆಕಳ್ಳಿ, ಜೆಡೆಕಳ್ಳಿ(ನಾ). ಕಳ್ಳಿಗಿಡದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ; ಚತುರಕಳ್ಳಿ : ವಿಾನ ವಿಷಕ್ಕೆ–ಹಿಡಿಹಿಡಿಕೆಯ ಸೊಪ್ಪನಾದರೂ ಜಡೆಗಳ್ಳಿಯ ಸೊಪ್ಪನಾದರೂ ಗಾಯಕ್ಕೆ ಮುಚ್ಚಿ ಕಟ್ಟುವುದು (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೨೨೦). **ಜಡೆಕಳ್ಳಿ** : (ಟಿ). **ಜೆಡೆಕಳ್ಳಿ** : (ಟಿ). [ಜಡೆ$_1$ + ಕಳ್ಳಿ$_2$]

ಜಡೆಗೊಂಡೆ (ನಾ). ತುರುಬಿಗೆ ಅಲಂಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಸೇರಿಸಿ ಹೆಣೆಯುವ ಕುಚ್ಚು : ರಾಗಟಿ ಚೌರಿಗಳನು ಮೆರೆವ ಕೇದಕಿ ಚಲ್ವ ಜಡೆಗೊಂಡೆಗಳನು (ಚಂದ್ರಾವ. ೭). [ಜಡೆ$_1$ + ಗೊಂಡೆ (<ಕೊಂಡೆ$_4$)]

ಜಡೆಗೊಳ್, ಜೆಡೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಕೂದಲು ತೆಕ್ಕೆಯಾಗು,-ಗಂಟುಗಟ್ಟು: ಪೊಸದು ಜಡೆಗೊಂಡಿರ್ದುದ್ವೃತ್ತಕುಚಯುಗೆಯ ಕೇಶಮನೆತ್ತಂ ಪಸರಿಸಿದನೆಯ್ದೆ ಪಸರಿಸಿದದಟಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೫೪) ; ಬೆಮರ ಬಿಂದುಗಳ್ ನಾಂದೆ ಮಂದಯ್ಸದಟ್ಗಸಱುಳಿಡಿದು ಜ[ಪಾಠಾಂ. ಜೆ]ಡೆಗೊಂಡು ನಗೆಮೊಗಮನಾಗಳಾಗಳ್ ಕಱಂಗಿಸಿದ ಮಸಿಯ ಕುಂಚಿಗಳೆನಿಸಿ ನೊಸಲಂ ಮುಸುಂಕಿದಳಕವಲ್ಲರಿಗಳೊಳಂ (ವರ್ಧಪು. ೯-೬೦ ವ). **ಜೆಡೆಗೊಳ್**: ಮಣಿನೂಪುರಮಂ ತೊಡರ್ಚೆ ಮಂಡನದ ಮಯೂಖಲೇಖೆ ಜೆ[ಪಾಠಾಂ. ಜ]ಡೆಗೊಂಡು ಮಡಲ್ದು ಕವಲ್ತುಲರ್ಚೆ . . . ಜಟಾಯುವೆಸರಾದುದು(ಪಂರಾಮಾ. ೯-೧೬) ; ಜೆಡೆಗೊಂಡ ಪಿಣಿಲಂ ತಾನೆ ಬಿಡಿಸಿ (ಬಂಹರಿ. ೪-೪೨ ವ).
[ಜಡೆ$_2$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಜಡೆದಲೆ, ಜೆಡೆದಲೆ (ನಾ). ಜಟೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ತಲೆ ; ಜಡೆಗಟ್ಟಿದ ತಲೆ: ಜಡೆದಲೆಯನು ಕಂಡು ಮುಡಿದಲೆಯನು ಕೊಟ್ಟ ಕಡುಗಲಿ ಚೋಳ ನೃಪಾಲ ಮೃಡನ ಪದವ ನೆಱೆ ಪಡೆದ (ಮಡಿಕ್ಕಾ. V, ೦೨೬೪ ಚೋಳರಾಜನ ಸಾಂಗತ್ಯ); ಜಡೆದಲೆಯುಮೊಲೆವುತ್ತೆ ದಡದಡಿಸಿ ನಡೆಯುತ್ತೆ(ರಾಘಚ. ೨-೪೮). **ಜೆಡೆದಲೆ**: ಬಳಿಕವಾ ತಲೆ ಜೆ[ಪಾಠಾಂ. ಜ]ಡೆದಲೆಯುವೊಲು ಬಲಿದಿರಲು ಕಂಡಾಗ ಚಿತ್ತದೊಳಳುಕಿ ಹರಹರ ಎನುತ (ಬಸಪು. ೨೭-೩೮) ; ಜೆಡೆದಲೆಗೆ ತನ್ನ ಸಿರಿಮುಡಿದಲೆಯನಿತ್ತು ಶಿವನೊಡನೆ ಸಲೆ ಸಂದ ಕಲಿ ಪಗಲ್ಚೋಳ ನೀನೆಡೆಗೊಂಡಿರೆನ್ನ ಮನದಲಿ (ಅಱುಪು. ೨೦). [ಜಡೆ$_1$ + ತಲೆ$_1$]

ಜಡೆದಲೆಯ(ನಾ). ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಜಟೆಗಳುಳ್ಳವನು; ಶಿವ: ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿ ನೋಡಲೈ ಮೊಗ ಹತ್ತುತೋಳಿನವರೆಲ್ಲೆಲ್ಲಿ ನೋಡಲರೆವೆಱೆದಳೆದ ಜಡೆದಲೆಯರ್ (ಜಬಪು. ೩೦-೭). [ಜಡೆದಲೆ + – ಅ$_7$]

ಜಡೆದುಱುಂಬು (ನಾ). ಜಡೆಗಟ್ಟಿದ ತುರುಬು: ಶಂಕರನ ಜಡೆದುಱುಂಬಿಂಗೆ ತನುಲತೆಗೆ ಕಂಬುಕಂಧರಕೆ ರಾಗಂಬಡೆದು . . . ಅಗಜೆ ಸಲಹುಗನಿಶಂ ಬಿಡದೆ (ಉದ್ಭದೇ. ೨-೪). [ಜಡೆ$_1$ + ತುಱುಂಬು$_2$]

ಜಡೆದುಱುಗಲ್, ಜೆಡೆದುಱುಂಗಲ್ (ನಾ). ಜಡೆಗಳ ಸಮೂಹ ; ಜಟಾಕಲಾಪ : ಪೊಸ ಪೊಂಬಣ್ಣಂ ಪೊದಱೆದ್ದುಪ್ಪುವ ಜಡೆದುಱುಗಲ್ ಭೂಷಣಾಹಿಸ್ಫಟಾರತ್ನಸಹಸ್ರಜ್ಯೋತಿ . . . ಪರಿರಕ್ಷಿಕ್ಕೆ ನಮ್ಮಂ ತ್ರಿಯಕ್ಷಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧-೩). **ಜೆಡೆದುಱುಗಲ್** : ಜೆಡೆದುಱುಗಲೆಡೆಯ ಮಡದಿಯ ಮುಡಿಯಗ್ರದೊಳೆಯ್ದೆ ತೊಳಪ ಮುತ್ತಿನ ಪೆಱೆ (ರಾಜಶೇ. ೧೪-೧೦೮).
[ಜಡೆ$_1$ + ತುಱುಗಲ್ (<ತುಱುಂಗಲ್)]

ಜಡೆದೇವ (ನಾ). ಜಟೆಯುಳ್ಳ ದೇವ ; ಶಿವ : ಜಡೆದೇವರಿಗೇ ನೆಲೆ ಇಲ್ಲ, ಬೋಳದೇವರಿಗೆ ನೆಲೆ ಉಂಟೇ ? (ಗಾದೆ). [ಜಡೆ$_1$ + ದೇವ]

ಜಡೆಧಾರಿ (ನಾ). ಜಟಾಧಾರಿ : ಕಡುಭಕ್ತನಾದರೂ ಜಡೆಧಾರಿಯಾದರೂ ನಡೆವ ವೃತ್ತಿಯಲಿ ನಡೆಯದಿರಲಾ ಭಕ್ತಿ ಹೊಡೆವ ಶಂಖದಂದ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೨೫೫). [<ಸಂ. ಜಟಾಧಾರಿನ್]

ಜಡೆನಾಗರ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಾಗರಹಾವು : ಗೋದಿನಾಗರ, ಕಲ್ಲುಹಾವು, ಜಡೆನಾಗರ (ನಮ್ಮನು. ೨೪೦). ೨. ತುರುಬಿನ ಮೇಲೆ ತೊಡುವ ನಾಗರಹೆಡೆಯ ಚಿತ್ರವಿರುವ ಆಭರಣ. [ಜಡೆ$_1$+ನಾಗರ$_1$]

ಜಡೆಬಂಗಾರ (ನಾ). ಹೆಣೆದ ಜಡೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಜಡೆಯಾಕಾರದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಿನ್ನದ ಆಭರಣ : ಜಡೆಬಂಗಾರವನಿಟ್ಟು ಫಾಲದೊಳಾಗಲೊಡನೆ ಕಸ್ತೂರಿಯ ಬೊಟ್ಟು (ಕಂನವಿ. ೨೧-೧೭); ರೇಗಟಿ . . . ಜಡೆಬಂಗಾರ ಮೊದಲಾದ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿಕೊಂಡು (ಮಲಿಮಂ. ೩೮). [ಜಡೆ$_1$ + ಬಂಗಾರ (<ಭಂಗಾರ)]

ಜಡೆಬಂಧ (ನಾ). ಕೋಲಾಟದಲ್ಲಿ ಜಡೆಯ ಹೆಣಿಕೆಯಂತೆ ನೂಲುಗಳು ಹೆಣೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಹಾಗೆ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರು ಒಂದೊಂದು ನೂಲನ್ನು ಹಿಡಿದು ಸುತ್ತುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ: ಒಂದೊಂದು ಸಲ ಹುಡುಗರು ಚೌಪದಿಯಿಂದ ಜಡೆಮುಡಿ, ಜಡೆಬಂಧ, ಜಡೆಬಿಡುವುಗಳನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೯). 'ಜಡೆಕೋಲಾಟ' ಪರಾ.

[ಜಡೆ$_1$ + ಬಂಧ]

ಜಡೆಬತ್ತಿ (ನಾ). ಗಂಟುಕಟ್ಟಿದ ತಲೆಕೂದಲಿನ ಒಂದು ತೆಕ್ಕೆ ; ಸಿಕ್ಕು ಸಿಕ್ಕಾಗಿ ಹೊಸೆದುಕೊಂಡಿರುವ ಕೇಶ : ವಾಕ್ಯವೆಲ್ಲಾ ಒಂದು ಜಡೆಬತ್ತಿಯಾಗಿ ಹೊಸೆದುಕೊಳ್ಳದ ಹಾಗೆ ನೋಡಿಕೊಂಡು ಮಾತಾಡುವಾಗ ಕೂಡಿಸುವುದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಸಂಧಿಗೆ ಹೋಗಬಾರದು (ಕಬಸಾ. ೩೨).

[ಜಡೆ$_1$ + ಬತ್ತಿ]

ಜಡೆಬಸರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಸರಿಮರ ; ಬಿಳಿಲು ಬಿಡುವ ಬಸರಿಮರ: "ಗರ್ದಭಾಂಡಃ, ಕಂದರಾಲಃ . . . ಬಸರೀಗಿಡ, ಜಡೆಬಸರೀಮರ, ಇದನ್ನು ಫಣಿಯಾಲವೆನ್ನುವರು " (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೦೭).

[ಜಡೆ$_1$ + ಬಸರಿ]

ಜಡೆಬಿಡುವು (ನಾ). ಜಡೆಕೋಲಾಟದಲ್ಲಿ ಹೆಣೆದ ನೂಲಿನ ಜಡೆ ಬಿಚ್ಚುವಂತೆ ಚಲಿಸುತ್ತಾ ಸುತ್ತುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ : ಒಂದೊಂದು ಸಲ ಹುಡುಗರು ಚೌಪದಿಯಿಂದ ಜಡೆಮುಡಿ, ಜಡೆಬಂಧ, ಜಡೆಬಿಡುವುಗಳನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೯). 'ಜಡೆಬಂಧ' ಪರಾ.

[ಜಡೆ$_1$ + ಬಿಡುವು]

ಜಡೆಬಿಲ್ಲೆ (ನಾ). ಹೆಣೆದ ಹೆರಳಿನಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ: ಸಲ್ಲಲಿತ ಕೇದಿಗೆ ಜಡೆಬಿಲ್ಲೆಗಳನು (ದುಶ್ಯಾಕ. ೧೧); ಬಾಜೂಬಂದಿ ಜಡೆಬಿಲ್ಲೆ ಬೈತಲೆ ಬಟ್ಟು (ಸಿದ್ಧಕಾ. ೧೧-೧೫). [ಜಡೆ$_1$ + ಬಿಲ್ಲೆ]

ಜಡೆಮುಡಿ, ಜೆಡೆಮುಡಿ (ನಾ). ೧. ಜಟಾಮುಕುಟ : "ಮೌಳಿಃ, ಜುಟ್ಟು, ಕಿರೀಟ, ಜಡೆಮುಡಿ " (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೬೨); ಸತ್ಯಭಾಮಾದೇವಿ ಮೊದಲಾದ ಜಡೆಮುಡಿಯಲೆಸೆವಷ್ಟಮಹಿಷಿಯರು (ಕೋಗಯ. ೪-೧೯). ೨. ಜಡೆಗಟ್ಟಿದ ಕೂದಲಿನ ತಲೆ ; ಜಟೆಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ತಲೆ : ಜಡೆಮುಡಿ ಪಂಚಮುಖಂ ನೆಗೆದುಡುಪತಿಕಳೆ . . . ಪುಲಿದೊವಲುಡಿಗೆಗಳಿಂ ಶಂಕರಂ ಕರಂ ಮೆಱೆದಿರ್ದಂ (ಗಿರಿಕ. ೯-೧೧೯); ಜಡೆಮುಡಿಯುವರ ಕರುಳನಾರ್ಜಿಸುವರಿದೆ ಕಾರ್ತಿಕಕ್ಕೆಳವೆಣ್ಗಳುರದ ಗುಂಡಿಗೆಯನಱಿಸುವ ಮಹಾವ್ರತಿಗಳಿದೆ ಬ್ರಹ್ಮರಾಕ್ಷಸರೆಂದನು (ಜೈಮಿಭಾ.೧೬-೨೮). ೩. ಜಡೆಕೋಲಾಟ: ಒಂದೊಂದು ಹುಡುಗರು ಚೌಪದಿಯಿಂದ ಜಡೆಮುಡಿ, ಜಡೆಬಂಧ, ಜಡೆಬಿಡುವುಗಳನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೯). **ಜೆಡೆಮುಡಿ :** ೨. ಹರನ ಜೆಡೆಮುಡಿಗೆ ಪೂಗೊಯ್ವ ಪೊಸಬೇಟದೊಳು ಅಲ್ಲಿಗಿರ್ವರು ವಿಳಾಸಿನಿಯರಂದೆಯ್ತಂದು (ನಂಬಿರ. ೧-೩೪). [ಜಡೆ$_1$ + ಮುಡಿ$_3$]

ಜಡೆಯಡ್ಡಿಕೆ (ನಾ). ಜಡೆಯಂತೆ ಹೆಣೆದಂ ಮಾಡಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಡ್ಡಿಕೆ:ಜಡೆಯಡ್ಡಿಕೆಯ ಜಾಣೆಯು ರಂಗಾಯೆಂಬ ಮಡದಿ ಮೈದೋರ್ವಳಿನ್ನೆಂದೊ (ಶತಸಾಂ. ೨೬-೩೫). [ಜಡೆ$_1$ + ಅಡ್ಡಿಕೆ]

ಜಡೆವಾಳ (ನಾ). ಲಾಮಂಚ : ಅಸಿತೇಕ್ಷುಕಾರ್ಮುಕನೊಡಲನೇಳಿಪ ದೋರ್ಮೂಲ ಜಡೆವಾಳ ಬೇರ್ಮೂಲವೆರ್ದೆಗೊಳ್ವ . . . ರತಿಗೆ ನೂರ್ಮಡಿಯ ಗಾಡಿವಡೆವರ್ ಮುಂದೆ ಬಂದರಂದು (ಉದ್ಭದೇ. ೫-೨೨).

[ಜಡೆ$_1$ + ಬಾಳ (<ಬಾಬ)]

ಜಡೆವೆಣೆ, ಜಡೆಹೆಣೆ (ಕ್ರಿ). ಜಡೆಯನ್ನು ಹೆಣೆ; ಹೆರಳು ಹಾಕು : ಭೃಂಗಕುಂತಲವನು ಬಾಗಿಸಿ ನಿಖಿಲ ಗೋಪಾಂಗನೆಯರು ಜಡೆವೆಣೆಯೆ (ಮೋಹತ. ೧೪-೪೨). **ಜಡೆಹೆಣೆ :** ಮಗುವಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಜಡೆಹೆಣೆದಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). [ಜಡೆ$_1$ + ಪೆಣೆ$_1$]

ಜಡೆವೊರು (ಕ್ರಿ). ಜಟೆಯನ್ನು ಧರಿಸು ; ಜಡೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರು ; ಜಡೆಗಟ್ಟಿದ ಮುಡಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರು : ಅಭಯವಚನವನಿತ್ತು ಕಳುಹಿದನ್ ಬೆದರಿದಾ ಜಡೆವೊತ್ತರಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೦೪-೨೬೭).

[ಜಡೆ$_1$ + ಪೊರು (<ಪೊಱು)]

ಜಡೆಸರ (ನಾ). ಹೆರಳಿನ ಮೇಲುಗಡೆ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಒಡವೆ: ಜಡೆಸರ ಸೂರಿಯಕಾಂತಿ ಮೌಕ್ತಿಕಗಳ ಮುಡಿವಲೆ . . . ಮುತ್ತಿನ ಕುಚ್ಚಿನಿಂದ ಬಲ್ಪೆಡಗಾಗಿ ಮೆಱೆದರು (ಕಂನವಿ. ೨೪-೪೨).

[ಜಡೆ$_1$ + ಸರ$_6$]

ಜಡೆಹತ್ತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹತ್ತಿ ; ಬೀಜಗಳು ಒತ್ತಾಗಿ ಜಡೆಯಂತೆ ಹೆಣೆದುಕೊಂಡಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹತ್ತಿ : ಜಡೆಹತ್ತಿ, ಮರಹತ್ತಿ (ಮೈಜಗಿ. ४೦-೭೯೩). [ಜಡೆ$_1$ + ಹತ್ತಿ (<ಪಟ್ಟಿ)]

ಜಡೆಹೆಣೆ 'ಜಡೆವೆಣೆ' ನೋ.

ಜಡೆಹೊಲಿಗೆ (ನಾ). ಜಡೆಯಂತೆ ಹೆಣೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಹೊಲಿಗೆ : " ಎರಡು ದಾರಗಳು ಒಂದರೊಡನೊಂದು ಭದ್ರವಾಗಿ ಹೆಣೆದುಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಹಾಕಿದ ಹೊಲಿಗೆ ಯಂತ್ರದ ಹೊಲಿಗೆ ; ಜಡೆಹೊಲಿಗೆ " (Lock-stitch. ಇಂಕನಿ). [ಜಡೆ$_1$ + ಹೊಲಿಗೆ (<ಪೊಲಿಗೆ)]

ಜಡೇಶ (ನಾ). ನೀರಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಯಾದವನು ; ವರುಣ : ಸುರರಾಜಂ ಶಿಖಿ ಕಾಳ ನೈರುತಿ ಜಡೇಶಂ ಮಾರುತಂ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೧೦೯-೪೦ ; 1042). [ಜಡ + ಈಶ]

ಜಡೋದಕ (ನಾ). ಗಡುಸಾದ ನೀರು ; ಉಪ್ಪುನೀರು : ನೀರೊಳಗೆ ಕ್ಷಾರಾಂಶವು ಕಡಿಮೆ ಇದ್ದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಮೃದುಜಲವೆನ್ನುವರು, ಬಹಳ ಇದ್ದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಜಡೋದಕವೆನ್ನುವರು (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೩೮).

[ಜಡ + ಉದಕ$_2$]

ಜಡ್ಜಿ (ನಾ). ನ್ಯಾಯಾಧಿಪತಿ ; ನ್ಯಾಯಮೂರ್ತಿ : ಒಬ್ಬರಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾದ ಜಡ್ಜಿಗಳು ಸೇರಿದ " ಬೆಂಚ್ " ಯಾನೆ-ಜಡ್ಜಿಗಳ ಸಮುದಾಯದ ಸಮಕ್ಷದಲ್ಲಿ ನಡೆಯತಕ್ಕದ್ದು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೧೫); ಡೈವೋರ್ಸ್(ದಾಂಪತ್ಯವಿಚ್ಛೇದನ) ಕೇಸುಗಳಲ್ಲಿ ಜಡ್ಜಿ ಆ ಜಗಳವಾಡಿ ಬಂದ ದಂಪತಿಗಳಿಗೆ ರಾಜಿ ಮಾಡಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಪ್ರಯತ್ನಪಡುತ್ತಾನೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ ? (ಮಹಾಗ. ४೫).

[←ಇಂ. Judge]

ಜಡ್ಡಮತಿ 'ಜಡ್ಡುಮತಿ' ನೋ.

ಜಡ್ಡು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಉಂಟುಮಾಡು : ಒಡ್ಡಿದ ಭೈರವ ಬಲರಾಮನ ಪೆಟ್ಟು ದೊಡ್ಡಿತೆನುತ್ತೆ ನಿಷ್ಠುರದಿ ಒಡ್ಡಿಯ ನುಡಿದು ಕೃಷ್ಣಾಗ್ರಜಾತನ ಮೇಲೆ ಜಡ್ಡಿದ ಗದೆಯ ಗಾಯವನು (ಮೋಹತ. ೩೯-೧೩). ೨. ಹಿಂದಕ್ಕೆಳೆ : ಹಗ್ಗವಿಡಿದು ಜಡ್ಡಬೇಡ ಕರು ಜಡ್ಡುತಿದೆ (ಕಸಾಪ. ೧-೧४೦). ೩. (?): ಖಡ್ಡಿ ಮುರಿವಗೆ ಕುಳಿತನು ನೆಲನನು ಜಡ್ಡಿ ಬರೆವಗೆ . . . ನಿಲ್ವಳೆ ಭಾಗ್ಯವಧು (ಅಂಬಿಕಾ. ४೬-೯४). [<ಜಡಿ$_2$]

ಜಡ್ಡು$_2$ 'ದಡ್ಡು$_1$' ನೋ.

ಜಡ್ಡು$_3$ 'ಜಿಡ್ಡು$_1$' ನೋ.

ಜಡ್ಡು$_4$ (ನಾ). ೧. ಜಡತೆ ; ಸೋಮಾರಿತನ ; ಮಾಂದ್ಯ : ಗುರುವಿಗೆ ಜಡ್ಡಳಿದ ಭಕ್ತಂಗೆ ಭಕ್ತಿಯ ಜಡ್ಡು ಏಕಯ್ಯ (ಸಿದ್ಧವ. ೭೦-೩೯೦) ; ಜವದೂತರ ಜಡ್ಡಂ ಕೂಱಾಡುವರಾ ಬಱಸಿಡಿಲಂ ಪಿಡಿದು ಮೆಱೆವರ್ಪ್ರತಿಯಪ್ಪವನಂ ಜವಂಗೆ ಕುಡುವರ್ತ್ರಪತವಗೋರೊರ್ವ್ವರೊಲ್ದಡೀವಕರ್ಖರ್ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೩೯೧-೬ ; 1195). ೨. (ಉಕ)ಕಾಯಿಲೆ ; ಬೇನೆ : ಅವನು ಯಾವ ಪ್ರಕಾರದ ವ್ಯಾಯಾಮವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಆದರಿಂದ ಅವನ ಮೈಯಲಿ ಆಗಾಗ್ಗೆ ಜಡ್ಡಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ಮುಂಬಯಿ. ४-೦೦೮) ; ತಮ್ಮ ಜಡ್ಡು ಜನ್ಮದ ಗಂಟು (ಮಾವಿತೋ. ೯). ೩. ಬಂಜರು ನೆಲ ; ಬೀಳಂ

ಭೂಮಿ ; ಪಾಳುಭೂಮಿ : ಜಡ್ಡುಬಿದ್ದಿದ್ದ ಗದ್ದೆಯನ್ನು ಸಾಗು ಮಾಡುವುದು ಗಿರಿಯಪ್ಪಗೌಡರಿಗೆ ಒಂದು ಸಮಸ್ಯೆಯೇ ಆಗಿತ್ತು(ಪಂಜಪಂ. ೧೯); ಹಳ್ಳದ ಆಚೆಯ ದೂರದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಕುಂದದ ಗದ್ದೆಕೋಗಿನ ಜಡ್ಡಿನಲ್ಲಿ, ಪದೇ ಪದೇ ಬೀಸುತ್ತಿದ್ದ ದೊಂದಿಗಳೂ, ಲಾಟೀನುಗಳೂ ಕಾಣಿಸಿತು (ಮಲಮ. ೫) ; ಬೇಡ ಅಯ್ಯ . . .ಸ್ವಲ್ಪ ಮುಂದೆ ಹೋದರೆ ಒಂದು ಜಡ್ಡಿದೆ. ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೂ ಜಾಗ ಅನುಕೂಲ (ಪದ್ಮಸ. ೧೮೦). ೪. ಗೊಡ್ಡಾದುದು ; ನಿಸ್ಸಾರವಾದುದು : ಈ ಲಿಂಗಲೀಲಾವಿಲಾಸ ಚಾರಿತ್ರವೇ ಶರಣಚಾರಿತ್ರವೆಂದು ಪುರಾತರವಚನಂಗಳಿಂದ ಕಾಣಲಾಯಿತ್ತಾಗಿ ಮಿಕ್ಕಿನ ವೇದಾಗಮಂಗಳು ಜಡ್ಡು ಗೊಜಡೆಂದು ಅವ ಬಿಟ್ಟು (ಲಿಂಗಲೀ. ४೧೯). [<ಪ್ರಾ. ಜಡ್ಡ./ ಸಂ. ಜಾಡ್ಯ]

ಜಡ್ಡುಕಟ್ಟು 'ದಡ್ಡುಗಟ್ಟು' ನೋ.

ಜಡ್ಡುಗಟ್ಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗಡುಸಾಗಿಸು ; ಬಿರುಸುಗೊಳಿಸು ; ಗಟ್ಟಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು: " ಜಡ್ಡುಗಟ್ಟಿಸು; ಜಡ್ಡುಗಟ್ಟಿಹೋಗು; ಕಲ್ಲೆದೆ ಮಾಡು ; ರೂಢಮೂಲವಾಗು " (Indurate. ಇಂಕನಿ).

[ಜಡ್ಡುಗಟ್ಟು (<ದಡ್ಡುಗಟ್ಟು) + – ಇಸು$_3$]

ಜಡ್ಡುಗಟ್ಟು 'ದಡ್ಡುಗಟ್ಟು' ನೋ.

ಜಡ್ಡುದೇಹ (ನಾ). ಗಂಟುಗಂಟಾದ ದೇಹ ; ದಡ್ಡುಗಟ್ಟಿದ ಶರೀರ : ಜ[ಪಾಠಾಂ. ಜೆ]ಡ್ಡುದೇಹದ ಗುಜ್ಜುಗೊರಲಿನ ಗಿಡ್ಡುರೂಪಿನ ಹರುಕು ಗಡ್ಡದ ಹೆಡ್ಡನಾದ ಕುರೂಪಿತನದಲಿ ನೃಪತಿ ವಿಷದಿಂದ (ನಳಚ. ೬-೧೪).

[ಜಡ್ಡು$_2$ (<ದಡ್ಡು) + ದೇಹ]

ಜಡ್ಡುಮತಿ, ಜಡ್ಡಮತಿ (ನಾ). ಮಂದಬುದ್ಧಿಯವನು ; ಚೂಟಿಯಿಲ್ಲದವನು ; ದಡ್ಡ ; ಮಂದಮತಿ : ಜಡ್ಡುಮತಿಗಳು ಪಾರಮಾರ್ಥದ ಥಡ್ಡೆಯಿನಿತಿಲ್ಲದರು (ಸದ್ಗುರು. ೬-೨೦). **ಜಡ್ಡಮತಿ :** ಖಿಡ್ಡಿಸಿದರೆಂತೆನ್ನ ನಱಿವರು ಜಡ್ಡಮತಿಗಳು (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೮-೮). [ಜಡ್ಡು$_4$ + ಮತಿ$_1$]

ಜಡ್ಡುವಕ್ಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಡುಪಕ್ಷಿ : (+).

[ಜಡ್ಡು$_3$ (<ಜಿಡ್ಡು$_1$) + ಪಕ್ಕಿ$_1$]

ಜಡ್ಡುಸೀರೆ (ನಾ). ಒರಟಾದ ಕಡಮೆ ದರ್ಜೆಯ ಸೀರೆ: ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದುದು ಜಡ್ಡುಸೀರೆ, ಅದನ್ನು ಹರಡು ಮುಚ್ಚುವಂತೆ ಉಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಗ್ರಹಚಾರ ಬಿಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಮಲಮ. ೩೬). [ಜಡ್ಡು$_2$ (<ದಡ್ಡು$_1$) + ಸೀರೆ$_2$]

ಜಡ್ತಿ 'ಝಡತಿ' ನೋ.

ಜಣ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಧ್ವನಿ ; ಗೆಜ್ಜೆ, ಗಂಟೆ, ನಾಣ್ಯ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಧ್ವನಿ.

ಜಣ್‌ಜಣ್ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಬೆಳ್ಳಿರೂಪಾಯಿ ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದೊಡನೆ ಜಣ್ ಜಣ್ ಶಬ್ದ ಬಂತು (ರೂಢಿ).

ಜಣ (ನಾ). ಜನ; ಮನುಷ್ಯ ; ವ್ಯಕ್ತಿ : ದುಟ್ಟಜಣಂಗಳಿತ್ತೊಲವು ನಿತ್ಯಮೆ ನಾಳೆ ಬಸಂತಮುಂಟೆ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೫-೧೦೯). [<ಪ್ರಾ. ಜಣ./ಸಂ. ಜನ]

ಜಣಜಣ (ನಾ). ಗೆಜ್ಜೆ, ಗಂಟೆ, ನಾಣ್ಯ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಅನುಕರಣ ಧ್ವನಿ. 'ಜಣಜಣಿಸು' ಪರಾ.

ಜಣಜಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಜಣಜಣ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು : (+).

[ಜಣಜಣ + – ಇಸು$_3$]

ಜಣತ್ಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಜಣಜಣ ಎಂದು ಶಬ್ದ ಮಾಡು : ವರರತ್ನ ಕಂಕಣ ಜಣತ್ಕರಿಸೆ (ಸೌಂದಪು. ೧೫-೩೧). [ಜಣತ್ಕರಣ$_0$ + – ಇಸು$_3$]

ಜಣಬೆ 'ಜಳವೆ' ನೋ.

ಜಣರು (ನಾ). ಜಣಜಣವೆನ್ನುವ ಕೊರಳ ಗಂಟೆ,–ಗೆಜ್ಜೆ (?) : ಕನ್ಪೆಣ್ಣೆ ನಿನಗೇಕೆ ಕೆನ್ನೆ ಮೇಲಿನ ತುರುಬು ಉತ್ತೆತ್ತಿಗೇಕೆ ಹುರಿಗೆಜ್ಜೆ ಗಾಣಿಗನ ಮೊಸ್ಸೆತ್ತಿಗೇಕೆ ಜಣರೆಂಬೆ (ಹಳ್ಳಿಯ. ೧೪೩). [<ಜಣ್]

ಜಣಿಸು (ಕ್ರಿ). (?) : ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಗಳಲಿ ಮುಣಿಗಿಸಂಬರದಿಕ್ಕನೆಲನರಿಯದೋಲೊಮ್ಮೆಯಣಾಕುವರ್ ಜಣಿಸುವರ್ ಶರಜಾಲ ಜಾಲಮಂ ಕ್ಷಣಕೆದಾಹುತಿಗೊಳಿಪರ್ (ಜಿನಮು. ೨೬-೨೦). [?]

ಜತನ 'ಯತನ' ನೋ.

ಜತನಗೆಯ್ 'ಯತನಗೈ' ನೋ.

ಜತನದಪ್ಪು (ಕ್ರಿ). ಜೋಕೆತಪ್ಪು ;ಎಚ್ಚರತಪ್ಪು ; ಜೋಪಾನವಿಲ್ಲದಿರು: ಸಿತರಾಜಾನ್ನ ಸದ್ಘೃತ ತೊವ್ವೆಗೂಡಿ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ತೋರದುತ್ತುಗಳ ಜತನದಪ್ಪದೆ ಕೈಕೊಂಡರು ಕೃಷ್ಣಾರ್ಪಿತವೆಂದು ಪರಿತೋಷವಡೆದು (ಮೋಹತ. ೩-೫೫). [ಜತ್ತನ (<ಯತನ) + ತಪ್ಪು$_1$]

ಜತನವೊದ್ದು (ಕ್ರಿ). ಜೋಪಾನವಾಗಿರು; ರಕ್ಷಣೆಹೊಂದು; ಸುಭದ್ರತೆಯನ್ನು ಹೊಂದು : ಒಣಗಿದ ಗಜ್ಜುಗದ ಕಾಯೊಳಗದರ ಬೀಜ ಅನುಸರಿಸಿ ಇದ್ದಂತನಾದಿಯಿಂದ ಗುಣತ್ರಯಾತ್ಮಕವಾದ ಲಿಂಗದೊಳಗೆ ಜತನವೊದ್ದಿಪ್ಪ ಆ ಸಮ್ಮಂಧದಲ್ಲಿ (ವಿದಾಕ್ಯ. ४४-೩).

[ಜತನ (<ಯತನ) + ಪೊದ್ದು$_2$ (<ಪೊದರ್$_1$)]

ಜತನವಂತ (ನಾ). ಪ್ರಯತ್ನಮಾಡುವವನು : "ಯಸ್ತಃ, ಯಸ್ತವಾನ್ . . . ಯಸಕಃ, ಈ ೫ ಜತನವಂತಂ" (ಕಾಶಕ್ಯ. ೧೯೧).

[ಜತನ (<ಯತನ) + – ವಂತ]

ಜತನಿಗ (ನಾ). ಪ್ರಯತ್ನಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದವನು : " ಯೇಷತೇ = ಜತನಂಗೆಯ್ದುವಂ; ಯೇಷಕಃ, ಯೇಷಮಾಣಃ, ಈ ೨ ಜತನಿಗಂ" (ಕಾಶಕ್ಯ. ೧೨೦). [ಜತನ (<ಯತನ) + – ಇಗ]

ಜತನಿಸು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಯತ್ನಿಸು; ಉದ್ಯೋಗಿಸು: "ಯಸ್ಯತಿ=ಜತನಿಸಿದಪಂ" (ಕಾಶಕ್ಯ. ೧೯೧). [ಜತನ (<ಯತನ) + – ಇಸು$_3$]

ಜತಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಯತಿ ; ಮುನಿ ; ಋಷಿ: "ಜತಿ ಜೋಗಿ ತಪಸಿ ರಿಸಿಯೆನೆ ಕಿತ್ತಡಿಯೆಂದೆನೆಲ್ ಋಷಿಗೆ ಪೆಸರಕ್ಕು" (ಕಬ್ಬಿಕ್ಯ. ೩೨) : ಓಲಗದೊಳ್ ಕುಳ್ಳಿರ್ದ ಜತಿಗಳೇನೊಪ್ಪಿದರೋ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೧೬೨) ; ಯತ್ವಕ್ಕೆ ಜತ್ವಂ–ಯತಿ–ಜತಿ (ಶಮದ. ೨೫೯ ಪ್ರಯೋ) ; ಥಳಿಥಳಿಪ ನಗೆಮೊಗವೊಪ್ಪುತ್ತಿರೆ ವಿರಾಜಿಸುತಮಿರ್ದಳು ಜತಿಗಳೆರ್ದೆವರಂ ಭೇದಿಸುವ ವಜ್ರಮಯ ಸೂಚಿಯಾ ಪರಮೆನಾಚಿ (ಸೌಂದಪು. ೬-೪) ; ಚಲಗಯ್ಯೆಂಬುದು ಜತಿಗಳ್ ವ್ರತಮಂ ಪಿಡಿವಲ್ಲಿ (ಉದ್ಭದೇ. ೨೨-೧೩). ೨. [ಸಂಗೀತ] ವಿಶ್ರಾಮ ಸ್ಥಾನ; ನಿಲುಗಡೆಯ ಸ್ಥಾನ: ಪೆಸರಱಿಯದಮರತೂರ್ಯ ಪಸರಂಗಳ ಜತಿಗೆ ತೊಡರದಿನಿಸೆಬಿಲದೆ ಬಣ್ಣಸರಂಗೊಂಡಂತಿರೆ (ಆದಿಪು. ೯-೩೧) : ಜತಿಯುಂ ಸ್ಯೆತೋಜೆಯುಂ ತಾಳ್ದಿ ಗೋವಳರಾಯುಂ ಕೊಟಿಲೂದಿದಂ (ಜಗವಿ. ೫-೨) ; ಜಾಣುಣ್ಮೆ ಜೋಕೆಯಿಂ ಜತಿ ರೀತಿ ತಾಳ ಪ್ರಮಾಣ ಕಂಪಿತ ಮೂರ್ಛೆ ರಸ ಪಾಡು ಬೆಡಗು . . . ಕೇಳಿಸಿದರವರು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೧–೫೭). ೩.=ಜತಿಸ್ವರ: ಗೀತ ಜತಿಗಳ ಮೇಳವಕೆ ಕೆಲರೋತು ಕುಣಿವರು (ಬಸಪು. ४-೮) ; ಎರಡನೆಯ ಆವರ್ತದಲ್ಲಿ ಸುಂದರವಾದ ಜತಿಗಳು ಮಾತ್ರ ಇವೆ(ಸಂಗೀತ. ೧४): ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿರುವ ಅಡವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಯುಕ್ತರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಹೆಣೆದು ಜತಿಗಳನ್ನೋ ಜತಿಸ್ವರಗಳನ್ನೋ . . . ಮಾಡುವರು (ಅಭಾನ್ಯ. ೩೨). ೪. [ಛಂದ]ಪದ್ಯದ ಪಾದಗಳನ್ನು ಓದುವಾಗ ಉಸಿರು ನಿಲ್ಲಿಸುವ ಸ್ಥಳ ; ಉಸಿರ್ದಾಣ ; ಯತಿ : ಮನಸಿಜನೋಜೆ ಕಣ್ಣಮನ ಜಾಣ್ನುಡಿ ಪಂಪನ ರೀತಿ ಚಂದ್ರಭಟ್ಟನ ಜತಿ ಪೊನ್ನಮಯ್ಯನ ಬೆಡಂಗು (ಜಗವಿ. ೧-೧೦). [<ಸಂ. ಯತಿ]

ಜತಿ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಸಸ್ಯ: "ಮಯೂಖಃ–ಜತಿ, ಕಿರಣ" (ಓಷಧಿ. ೧೧೬) ; ಜತಿ, ಹೊಡೆಮೂಲಂ, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಬಜೆ ಇಷ್ಟು ಪುಡಿ ಮಾಡಿ . . . ಕೊಳ್ಳೆ ಅಂಡಜದ ಕಾಟ ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿಷ್ಯವಿ. ೧೯೬). [?]

ಜತಿಗುಡು 'ಜತಿಗೊಡು' ನೋ.

ಜತಿಗೆ 'ಜೊತ್ತಗೆ' ನೋ.

ಜತಿಗೊಡು, ಜತಿಗುಡು (ಕ್ರಿ). [ಸಂಗೀತ] ಹಾಡಿನೊಂದಿಗೆ ಸರಿಗೂಡು; ಶ್ರುತಿಗೆ ಹೊಂದಿಕೆಯಾಗು : ಜತಿಗೊಡೆ ನೂಪುರಧ್ವನಿ . . . ನಡೆ ನೋಡಿದಳಾ ವೃಷೇಂದ್ರನಂ (ವೃಷವಿ. ೫-೯). **ಜತಿಗುಡು :** ಮಂಜು ಮಂಜೀರ ಸಂಜನಿತಧ್ವನಿ ಪದನಖಮಯೂಖಮಾಲಾನರ್ತನಕ್ಕೆ ಜತಿಗುಡೆ ಮಂದಯಾನದಿಂ ನಡೆತಂದು (ರಾಜಶೇ. ೮-೧೮ ವ): ಮರ್ದಳೆಯ ತಾಳದ ಲಯಂ ಜತಿಗುಡೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨೩-೧೯). [ಜತಿ$_1$ + ಕೊಡು$_1$]

ಜತಿಮೆಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ಲಯಕ್ಕನುಸಾರವಾಗಿ ಹೆಜ್ಜೆ ಹಾಕು : ಲತೆ ತೆಂಬಲಗೊರ್ಯ್ಯನೆ ನರ್ತಿಪಂದದಿಂ ಸೊಗಯಿಸೆ ಗೋಪಿ ಡಕ್ಕೆಯ ಲಯಕ್ಕೆ ಪೆಜಿಳ್ ಜತಿಮೆಟ್ಟುತಾಡಿದಳ್ (ಜಗವಿ. ೫-೧೫).
[ಜತಿ$_1$ + ಮೆಟ್ಟು$_1$]

ಜತಿರಾಯ (ನಾ). ಮುನಿಶ್ರೇಷ್ಠ ; ಯತಿರಾಜ : ವಾಣಿದೇವಿಗೆಯೋದಂ ಕಲಿಸುವ ಜತಿರಾಯನೆಸೆದನಲ್ಲಿ (ಜಯಕಾ. ೨-೨೬). [ಜತಿ$_1$ + ರಾಯ]

ಜತಿವಗೆ (ನಾ). ೧. ಯತಿಗಳ ಶತ್ರುತ್ವ. 'ಜತಿವಗೆಯು' ಪರಾ. ೨. ಯತಿಗಳಿಗೆ ಶತ್ರುವಾದವನು ; ಕಾಮ: " ಕುಡುವಿಲ್ಲ ಜತಿವಗೆ ಪಿರಿದಿಂ ಗೋಲ್ವಿಲ್ಲ ಕಾವ " (ಕವಿಕಂ. ೨೬). [ಜತಿ$_1$ + ಪಗೆ$_2$]

ಜತಿವಗೆಯು (ನಾ).=ಜತಿವಗೆ ೨ : "ಇಂಗೋಲ್ವಿಲ್ಲಂ . . . ಜತಿವಗೆಯಂ, ಕುಡುವಿಲ್ಲಂ, ಅಯ್ಸರಳಂ, ಗಿಳಿದೇರಂ—ಇವು ೧೩ಕಾಮದೇವಂಗೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೮೬-೧೩). [ಜತಿವಗೆ + – ಅ$_7$]

ಜತಿವೆಱು (ಕ್ರಿ). ೧. [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ಜತಿಯನ್ನು ಹೊಂದು. ೨. [ಛಂದ] ಕಾವ್ಯವಾಚನದಲ್ಲಿ ನಿಲುಗಡೆಯನ್ನು ಹೊಂದು,— ಯತಿಯನ್ನು ಪಡೆ. ೧, ೨ : ಜತಿವೆತ್ತೊಪ್ಪುವ ಮೃದು ಪದಗತಿಯುಂ . . . ತಳ್ತಿರೆ ವಿಳಸತ್ಕೃತಿಯಂ ಪೋಲ್ತಬಳೆ ರಸಿಕರಂ ಮೆಚ್ಚಿಸಿದಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೧೨-೧೬). [ಜತಿ$_1$ + ಪೆಱು$_1$]

ಜತಿಸ್ವರ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯಕ್ಕೆಂದು ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಸ್ವರಯೋಜನೆ : ಪದವರ್ಣ ಜತಿಸ್ವರ ಮುಂತಾದ ಹಲವು ಬಾಬುಗಳನ್ನು ಅವರು ರಚಿಸಿದರು (ಭಾರದ. ೫೫೫) ; ಸಂಗೀತದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಸಮ್ಮಿಳಿತವಾಗಿ ತಾಳಬದ್ಧವಾದ ಸರಳ ಸ್ಪಷ್ಟ ನರ್ತನವೇ ನೃತ್ತವು. ಈಗ ನಾವು ನೋಡುತ್ತಿರುವ ಜತಿ ಸ್ವರಗಳು ನೃತ್ಯಕ್ಕೆ ಸೇರಿದುವುಗಳು (ಅಭಾನ್ಯ. ೨೬) ; ಸಾಹಿತ್ಯರಹಿತವಾದ ಈ ರಚನೆ ಜತಿಸ್ವರ ಎನಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ. ಜತಿಸ್ವರಕ್ಕೆ ನೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಿದೆ (ಸಂಗೀಜಂ. ೬೦). 'ಸ್ವರಜತಿ' ಪರಾ. [ಜತಿ$_1$ + ಸ್ವರ]

ಜತು$_1$ (ನಾ). ಅರಗು ; ಲಾಕ್ಷ : ಶಿವಸಾನ್ನಿಧ್ಯದಿರವಿನಿಂದಗ್ನಿಯೊಳ್ಜತು ಕರಗುವಂತೆ ಭಾಸುರವಾರಿಯೊಳುಪ್ಪು ತವಿಪಂತೆ (ಆರಾಜ. ೧೧-೪೬) ; ಶಂಬರವಿಂಬುವೆತ್ತ ಚಮರಂ ಜತು ಪೇರುಡ ಪೀಲಿಯೆಂಬಿವಂ . . . ತಳಿದದೇಂ ತಳರ್ದತ್ತೊ ಪುಳಿಂದಸಂಕುಳಂ (ರಾಜಶೇ. ೫-೧೧೪). [ಸಂ.]

ಜತು$_2$ (ನಾ). (?): ತೆಂಗಿನ ಮರ ಜತು ಆದ ಹನವುಲ್ಲ ಗದ್ದೆಯ (ಸೌಇಎ. ೧೯೩೨, ಉಡುಪಿ. ೩೩೮-೬ ; ?). [?]

ಜತುಕ (ನಾ). ೧. ಹಿಂಗು; ಇಂಗು: "ಜತುಕ—ಇಂಗು" (ಗಂಗಾಮು. ೧೩೬). ೨. ಅರಗು. ೩. ಬಾವಲಿ ; ಕಣ್ಣುಕಪ್ಪಡಿ : ಒಂದೊಂದೆಡೆಯೊಳೊಗೆವ ದಾವಶಿಖಿಯ ಪೊಗೆಗೆ ಬೆಗಡುಗೊಂಡು ಪುಟುಗಳ್ ಬಿಟ್ಟುಪೋದ ನಟ್ಟ ಗೊಂಬಿನ ಜೇನಪುಟ್ಟಿಯುಂ ಸಾರ್ದು ಪೀರ್ವ ಜತುಕನಿಕರಂಗಳುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೬೫ ವ). [ಸಂ.]

ಜತುಕೃತ್ತು (ಗು). ೧. ಅರಗನ್ನು ಮಾಡುವ. (ನಾ). ೨. ಅರಗನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುವಾಸನೆಯ ಮರ ; ಅರಗಿನ ಹುಳು ಗೂಡು ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುವಾಸನೆಯ ಮರ ; ಮುಳ್ಳಗಸೆ. [ಸಂ. ಜತುಕೃತ್]

ಜತುಕೆ (ನಾ). ೧. ಅರಗು. ೨. ಮಯಣ; ಮೇಣ ; ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗೋಂದು. ೩. ಬಾವಲಿ. ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ : " ಜತುಕೆ ಪಾಪಟೆಯೆನಿಕ್ಕುಂ " (ಮಂಗರಾ. ४೨-೩೯).
[ಸಂ. ಜತುಕ]

ಜತುಗೃಹ (ನಾ). ಅರಗಿನ ಮನೆ ; ಲಾಕ್ಷಾಗೃಹ : ಕನಕನೆಂಬಂ ಬಂದು ಪಾಂಡವರಂ ಕಂಡೇಕಾಂತದೊಳ್ . . . ಜತುಗೃಹ ಕವಾಟಪುಟಸಂಧಿ ಗಳೊಳ್ಸುರಂಗಮಂ ಗಂಗೆಯೊಳ್ಮೂಡುವಂತಾಗೆ ಸಮೆದು ಪೇಟ್ದು ಪೋಪುದುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೪ ವ); ಅಂದು ಕುಶಸ್ಥಲಂ ಜತುಗೃಹಜ್ವಲನಕ್ಕೆ . . . ವಾರಣಾವತಂ ಸಂದ ಸಭಾಪ್ರತಾರಣಕೆ ಕಾರಣವೆಂದಱಿಪಲ್ಕೆ ಬೇಡಿದರ್ (ಗದಾಯು. ೩-೨೦). [ಜತು$_1$ + ಗೃಹ]

ಜತುಗೇಹ (ನಾ). = ಜತುಗೃಹ : ಜತುಗೇಹಾನಲ ಬೀಜಮುಗ್ರವಿಷ ಸಂಜಾತಾಂಕುರಂ (ಗದಾಯು. ೫-೫೬) ; ಸೈರಿಸಿದರೇ ಪಾಂಡುಸುತ ರಂಭೋರುಹಾಕ್ಷಿ ರಜಸ್ವಲೆಯ ಸುಲಿಸೀರೆಯಲಿ ತತ್ಪೂರ್ವಕೃತ ಜತುಗೇಹ ದಾಹದಲಿ (ಕುವ್ಯಾ,ಗ. ೧೧-೪). [ಜತು$_1$ + ಗೇಹ]

ಜತುಭವನ (ನಾ). = ಜತುಗೃಹ : ಕೃತಕದ್ಯೂತೋದ್ಯುಕ್ತಂ ಜತುಭವನವ ಚುರ್ಚಿದಾತನುದ್ಧತಗರ್ವಂ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ.೨೩೦).
[ಜತು$_1$ + ಭವನ]

ಜತುಮುದ್ರೆ (ನಾ). ೧. ಅರಗಿನ ಮುದ್ರೆ. ೨. (ಅಲಂ) ಮುಚ್ಚಿಡುವಿಕೆ; ರಹಸ್ಯ : ಮನವನೊರೆಯನೆ ನಿನಗೆ, ಮನದನ್ನ ಕೋರ್ದುದಂ ಕೊಡುವೆ ನೆಂದಾಣೆಯಿಟ್ಟಾಡಿದೊಡೆ, ಚುಂಬನದ ಜತುಮುದ್ರೆಯೊತ್ತಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೯-೪೦೩). [ಜತು$_1$ + ಮುದ್ರೆ]

ಜತುರಸ (ನಾ). ಅರಗಿನ ರಸ ; ಅಲತಿಗೆ : ಸುದತಿಯ ಕೇಸಡಿಯನೂಡಿ ದಳ್ ಜತುರಸದಿಂ (ಜಗವಿ. ೧೦-೧೦೮). [ಜತು$_1$ + ರಸ]

ಜತೂಕೆ (ನಾ). " ಸಾರಣೆಗಿಡ, ಮುಳ್ಳಗಸೆ " (ಅಮರ. ಟೀಕೆ) : " ಜನೀ, ಜತೂಕಾ, ಜನನೀ, ಜತುಕೃತ್, ಚಕ್ರವರ್ತಿನೀ, ಸಂಸ್ಪರ್ಶಾ—೬ ಕೋರಿಂದೇ ಗಿಡದ ಹೆಸರು ಚಕ್ರವರ್ತೀಸೊಪ್ಪು " (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೯).
[ಸಂ. ಜತೂಕಾ]

ಜತೆ 'ಜೊತೆ$_1$' ನೋ.

ಜತೆಕಟ್ಟು 'ಜತೆಗಟ್ಟು' ನೋ.

ಜತೆಗಟ್ಟು, ಜತೆಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಜೊತೆಗೂಡಿಸು ; ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸು : ಸತತ ನಿರ್ಮಾಲ್ಯಪುಷ್ಪವನು ಪೊಸಕುಸುಮಕ್ಕೆ ಜತೆಗಟ್ಟುವರೆ (ನವಮೋ. ೨೬-೭೪). **ಜತೆಕಟ್ಟು:** ೨. ಸ್ನೇಹಮಾಡು; ಗೆಳೆತನ ಮಾಡು : ಮಾತು ಬಿಟ್ಟಿದ್ದ ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಈಗ ಜತೆಕಟ್ಟಿದರು (ರೂಢಿ). 'ಜತೆಬಿಡು' ಪರಾ.
[ಜತೆ (<ಜೊತೆ$_1$) + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಜತೆಗಾತಿ 'ಜೊತೆಗಾರ್ತಿ' ನೋ.

ಜತೆಗಾರ 'ಜೊತೆಗಾರ' ನೋ.

ಜತೆಗಾರ್ತಿ 'ಜೊತೆಗಾರ್ತಿ' ನೋ.

ಜತೆಗೂಡು 'ಜೊತೆಗೂಡು' ನೋ.

ಜತೆಬಿಡು 'ಜೊತೆಬಿಡು' ನೋ.

ಜತ್ತ$_1$ 'ಯತನ' ನೋ.

ಜತ್ತ$_2$ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು (?) : ಜತ್ತ ತಳವಾರ ಪೊಗುಣ್ಣೆ ಕಾಳೆ ಗದುಳ ಎಱಿದು ಸತ್ತ (ಎಕ. IX, ನೆಲಮಂ. ೩೪-೩ ; ಸು. 750 ?). [?]

ಜತ್ತ$_3$ (ನಾ).ಬತ್ತ ಮೊದಲಾದ ಧಾನ್ಯಗಳ ಅಳತೆಯ ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣ (?) : ಗದ್ದೆಯಿಂ ಭತ್ತಮು ಳ ಬ ೧೫ ಕು ಜತ್ತಂ ಬೆಟ್ಟಿನ ಕುಂ ಜತ್ತವನ ಬಾಳಿಕೆಯಿಂದ(ಸೌಇಎ. ೧೯೩೦, ಮಂಗಳೂರು. ೫೨೬-೨೬ ; 1375). [?]

ಜತ್ತ್ರಕ$_1$ 'ಜತ್ತ್ರುಕ' ನೋ.

ಜತ್ತಕ$_2$ (ನಾ). ಮನೋಹರನಾದವನು ; ಚೆಲುವ : ತತ್ತನೆಯಂ ಸಕಳ ಮಹೀಪೋತ್ತಮನನವರತದಾನಿ ವೈರಿನೃಪಾಳೋನ್ಮತ್ತಗಜಸಿಂಹನಬಳಾ ಜತ್ತಕನೆಱೆಯಜ್ಗ ಪೊಯ್ಸಳಂ ಭೂವಿನುತ (ಎಕ. V, ಅರಸೀ. ೧೦೩-೧೩ ; 1100 ?) ; ಜತ್ತಕರಂ ಸುತ್ತಿಂದೊಳಗುಮಾಟ್ಟಿ ವಾತ್ಸ್ಯಾಯನನಂ ಪೊಱ ಪೊರಸು ಮಾಟ್ಟಿ (ಜಗವಿ. ೩-೨೦ ಅಡಿಟ); "ಜತ್ತಕನೆಂದು ವೇಶ್ಯಾವರಂ" (ಅಯ್ಯಾಶಾ). [?]

ಜತ್ತಕಿ (ನಾ). ಮನೋಹರೆ ; ಚೆಲುವೆ : ತನುವಂ ತೆತ್ತಿಸಲ್ಕಮರಕಾಂತಾ ಜತ್ತಕಿಯರುಯ್ಯೆ ದೇಕಂ ನಾಕಕ್ಕೋದಂ (ಎಕ. XII, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೧೮-೩೦ ; 1149) ; ಪೊಸಯಿಪ ಬೇಟವಂ ಬೆಳಸುವಿಚ್ಚೆಯ ಜತ್ತಕಿ ತಾನೆ ಲೋಕದೊಳ್ ಬಸನದ ಬಿತ್ತೆನಿಪ್ಪಳೊಡಗೂಡಿದೊಡಲ್ಲದಲಂಪು ಪೋಪುದೇ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೮-೪೦೦). [ಜತ್ತಕ$_2$ + – ಇ$_2$]

ಜತ್ತಕುಱ 'ಜತ್ತುಕಱು' ನೋ.

ಜತ್ತಕುಱಿಾಡು 'ಜತ್ತುಕುಱಿಾಡು' ನೋ.

ಜತ್ತಕುಱು 'ಜತ್ತುಕಱು' ನೋ.

ಜತ್ತಗನ್ನಡಿ (ನಾ). ಜೋಡಿಗನ್ನಡಿ (?) : ನಿಲುವಗನ್ನಡಿ ಹಿಡಿದು ಮುಕನೋಡಿ ಅರಸರು ಜತ್ತಗನ್ನಡಿ ಎದಿರೆದುರು ಹಿಡಿಹಿಡಿದು ಸುತ್ತ ನೋಡಾಡಿ ಬಲು ತಿದ್ದಿ (ಲೋಕಗೀ. ೩೦೧). [ಇದು 'ಜೊತೆಗನ್ನಡಿ' ಇರಬಹುದು]

ಜತ್ತನ 'ಯತನ' ನೋ.

ಜತ್ತರಟ್ಟ (ನಾ). ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಯಂತ್ರ: ರಣರಂಗನೀಱನುಂ ಬಿಲ್ಲಂಕಕಾಱನುಂ ಆಹವಜತ್ತರಟ್ಟ . . . ಶರಣಾಗತ ವಜ್ರಪಂಜರನುಂ ವೈರಿದಿಕ್ಕುಂಜರನುಂ (ಎಕ. VI, ಕಡೂರು. ೧೪೮-೯೭ ; 1202) ; ತರಿಸಿ ಲೋಹದ ಜತ್ತರಟ್ಟವ [ಪಾಠಾಂ. ಜಂತ್ರರಾಟವ, ಜತ್ತಗಂಟವ] ಹರಹಿದರು ಸೂಲಿಗೆಯ ಬಂಡಿಯನಿರಿಸಿವರು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨-೧೧).
[?]

ಜತ್ತರಟ್ಟೆ (ನಾ). [ಛಂದ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ವೃತ್ತ : ಆದ್ಯಂತ ಪ್ರಾಸಯಮಕಮುಂ ಜತ್ತರಟ್ಟೆಯುಮೆಂಬುದಕ್ಕುಂ (ಮದತಿ. ೧-೪೩). [?]

ಜತ್ತವಟ್ಟ (ನಾ). (?) : ಶಕ್ರನೃತ್ಯದೊಳೊಡಂಬಡೆ ನರ್ತಿಸುವಲ್ಲಿ ಜತ್ತವ [ಪಾಠಾಂ. ಲ]ಟ್ಟದ ಮಣಿಯಂತದೇಂ ಪದುಳಮಾದುದೊ ದಿವ್ಯವಧೂಕದಂಬಕಂ (ಆದಿಪು. ೭-೦೨೪). [?]

ಜತ್ತಾಯತ, ಜತ್ತಾಯಿತ (ನಾ). ಅಧಿಕವಾದ ಜೋಕೆ,–ಜೋಪಾನ,–ಎಚ್ಚರಿಕೆ : ಇತ್ತ ನಾವೀ ಶರಣರೊಳಗೆ ಕೆಲಬರ್ ಸಹಿತೆ ಜತ್ತಾಯತದೊಳಾನೆ ಕುದುರೆ ಕಾಲಾಳುಗಳ ಮೊತ್ತಸಹಿತತಿಜತನವಾಗಿ ನಮ್ಮರಮನೆಯನೇ ಕಾದುಕೊಂಡಿರ್ಪೆವು (ಚೆಬಪು. ೬೨-೨೨) ; ಮೈಸೂರವರೆತ್ತಿದ ಬಿರುದಿನ ಭಟರು ಕತ್ತಲೆ ಹಗಲಂತಿರುವುದವರಿಗೆ ನೀವು ಜತ್ತಾಯತದೆ ತೆರಳೆಂದ (ಕಂಠವಿ. ೧೧-೧೦೮). **ಜತ್ತಾಯಿತ :** ಅಲ್ಲಿ ಮಾಱಾಂಕದವನೊಪ್ಪೆ ಸಿಂಗರಿಸಿ ಭರದಿಂದೆ ಜತ್ತಾಯಿ[ಪಾಠಾಂ. ಯ]ತಂ ಮಿಗಲು ತರಹರಿಸಿ ಗಳೆಯೊಡ್ಡೆ ಸರಸರನೆ ನಡುಗಳಕೆ ನಡೆತರಲು (ಏಕಾರ. ದೇ. ೧೧೮-೨) ; ದೂರಗತಿ ಚಿತ್ರಗತಿಗಳಂ ತೋಱಿ ಜತ್ತಾಯಿತಂ ಮಿಕ್ಕು ಹಲಗೆಯ ಹಲ್ಲಣೆಯಂ ತೆಱೆದು . . . ನಾಲ್ಕು ತೆಱದ ಧಾರೆಯಂ ಮೂಱು ತೆಱದ ನಿವಾರಣೆಯಂ ನಾಲ್ಕು ತೆಱದ ಪೊಯ್ಲಂ ಬಿತ್ತರಿಸಿ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೨೩-೧೪ ವ).
[ಜತ್ತ$_1$ (<ಯತನ) + ಆಯತ$_4$]

ಜತ್ತಾಯತವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದ (ಪೂರ್ವ) ಸಿದ್ಧತೆಯನ್ನು ಹೊಂದು,–ಸನ್ನಾಹಗೊಳ್ಳು,–ಸಜ್ಜಾಗು : ಬಾಣಾಸುರ ಬರ್ಪ ಸಮಯಕ್ಕೆ ನವ ಪಂಚಬಾಣ ಹರ್ಮ್ಯವನಡರ್ದೊಡನೆ ಬಾಣನಂದನೆಯ ಕುಸ್ತರಿಸಿ ಬಂದನು ಬಿಲ್ಲು ಬಾಣ ಜತ್ತಾಯತವಡೆದು (ಮೋಹತ. ೩೩-೧೧).
[ಜತ್ತಾಯತ + ಪಡೆ$_1$]

ಜತ್ತಾಯತವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಅಧಿಕವಾದ ಎಚ್ಚರಿಕೆ ಹೊಂದು; ವಿಶೇಷ ಗಮನ ಕೊಡು ; ತುಂಬ ಜೋಪಾನವಾಗಿರು : ಒತ್ತರಿಸಿದ ಸಂಜೆಗೆಂಪು ನುಂಗಿದ ಕರ್ಗತ್ತಲೆಯೊಳು ನಿಶಾಚರನು ಜತ್ತಾಯತವೆತ್ತು ನಡೆತಂದು ಕಂಡ ದೇವೋತ್ತಮನಿರ್ದ ಪಟ್ಟಣವ (ಮೋಹತ. ೧೧-೧೮).
[ಜತ್ತಾಯತ + ಪೆಱು$_1$]

ಜತ್ತಾಯಿತ 'ಜತ್ತಾಯತ' ನೋ.

ಜತ್ತಿ (ನಾ). ಜಟ್ಟಿ; ಮಲ್ಲ : ಮಱುವಕ್ಕದ ಜತ್ತಿಭಟರ್ಕಳ ಪಲರುಮಂ ಕೊನ್ದು (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೨೨-೪; ಸು.800). [<ಜಟ್ಟಿ$_1$]

ಜತ್ತಿಗೆ 'ಜೊತ್ತಗೆ' ನೋ.

ಜತ್ತಿಳ (ನಾ). ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಎಳ್ಳು ; ಕಾಡೆಳ್ಳು : "ಜತ್ತಿಳಮೆಂಬುದು ಕಾಡೆಳ್ಳು" (ಹಲಾಯು. ೯೩-೪೨೯). [< ಸಂ. ಜರ್ತಿಲ]

ಜತ್ತು 'ಜೊತ್ತು$_1$' ನೋ.

ಜತ್ತುಕ, ಜತ್ತಕ$_1$ (ನಾ). ೧. ಮೋಸ ; ಕಪಟ ; ವಂಚನೆ : 'ಜತ್ತುಕಮೆನೆ ಕೈತವಂ" (ಚತುನಿ. ೧೨) ; "ಕೈದವಂ ಕೈತ ಜತ್ತುಕಮೆಂದು ಕಪಟಕ್ಕೆ ಐದಿರ್ಪ ನಾಮು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೫೩) ; ಜತ್ತುಕದ ಮೂರಣದ ಹೋಮಧ್ಧಿ ಹೊತ್ತಿ ದಳ್ಳುರಿ ನಭವನಡರಿತು (ಕೌಶಿರಾ. ೦೯-೩೭) ; ಎತ್ತಣ್ಣು ವರದನಾಥನ ಜತ್ತುಕದಲ್ಲಾಟವೆಂದು ಬಿತ್ತೆಗರಂ ಬಲ್ ಬಿತ್ತರಿಸಿ (ಹಮ್ಮಿರ. ೭-೫) ; ಇಂದಿನೀ ವಿಸಸನದೊಳಾಱೆಯ ಜತ್ತುಕದ ನಿಶಾಟಸುಬ್ಬಿನ ಬಲಮಂ ಗೋಣ್ಮುಱಿದು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೦೧೧-೦೨). **ಜತ್ತಕ$_1$:** ೧. "ಜತ್ತಕಮೆಂದು ಕೈತವಂ" (ಕಶಸಾ. ೭೦-೫೬೨) ; ವ್ಯತ್ಯುಹರನಿನ್ನಾಜ್ಞೆ ಪೊತ್ತು ಬೊಮ್ಮಾಳಿಯಂ ತುತ್ತುವೆನಗಘವೇಕೆ ಪೊರ್ದದೆಂದು ಹತ್ತಿತೇ ನಿನಗೆ ಬಿಡು ಜತ್ತಕವಿದೇಕೆಂದು ವ್ಯತ್ತು ನಗುತೆಂದುದು (ಸಾನಂಚ. ೨-೨೩) ; ಆಸೆಯ ಪಳ್ಳ ಪಳಾಳದ ಪಾಸಂ ಜತ್ತಕದ ಜನ್ಮಭೂಮಿ . . . ಎನೆ ಸೂಳೆಗೇರಿ ಕಣ್ಗೆಸೆದಿರ್ಕುಂ (ವೀರವಿ. ೭-೯೭); ಈ ಇವನ ವಿಸ್ಪಷ್ಟ ಕಲ್ಪನೆಯ ಜತ್ತಕವನ್ನು ಭೇದಿಸಿ (ಮಂತ್ರಶ. ೯೩-೦೭). ೨. ವಂಚನೆಯ ಮಾತು : ಈ ದೂದವಿ ಜತ್ತಕಮಂ ನುಡಿದು ಜವಕವಿಲ್ಲದೆ ಕೂಡಿದಳೆಂದು ನುಡಿಯುತ್ತುಂ ಪೋಗೆ(ಅನಂಪು. ೮-೨೯ ವ). ೩. ಕಪಟಿ ; ಮೋಸಗಾರ: ಜತ್ತಕನ ನುಡಿಗೆ ತೆಕ್ಕಿದನೆ ತೆರಳಿದನೆ ತಲೆಗುತ್ತಿದನೆ (ಹಚಕಾ. ೮-೫೫).
[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಚತಿ ; ಕೊಡ. ಚದಿ ; ತೆಲು. ಜಿತ್ತು]

ಜತ್ತುಕಱು, ಜತ್ತಕುಱ, ಜತ್ತಕುಱು, ಜತ್ತುಕುಱು (ನಾ). ಚೇಷ್ಟೆ; ಲೀಲೆ ; ವಿನೋದ : ತೆತ್ತುತನಕ್ಕೆ ತೆತ್ತುತನವಂ ಪುಸಿನಲ್ಮೆಗೆ ಪೋದಿನಲ್ಮೆಯಂ ಜತ್ತುಕಱುಂಗೆ ಜತ್ತುಕಱನಾಸೆಗಮಾಸೆಯನಾದಲಂಪಿನಿಂ . . . ಪೊಣರ್ಚುತ್ತುಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೯೮೫ ಶೂದ್ರಕ). **ಜತ್ತಕುಱ :** ಕಾದಿದ ಕಾಳೆಗಂ ಜವನ ಜತ್ತಕುಱಕ್ಕೆ ಸಮಾನಮಾದುದು (ಅನಂಪು. ೧೧-೭೮). **ಜತ್ತಕುಱು :** ಕೊಲ್ವುದಹಿ ಮುಂ ತಪ್ಪಿತ್ತೆನೆ ಪೊಡೆವುದು ಬಱಸಿಡಿಲೆತ್ತಿದು ಮಾನವರ್ಗೆ ಜವನ ಜತ್ತಕುಱಲ್ತೇ (ಚಂದ್ರಪು. ೯-೦೩) ; ಜವನ ಜತ್ತಕುಱುಮಂ ಪೇಱ್ಸೊಡೆ (ಅನಂಪು. ೩-೭೦ ವ). **ಜತ್ತುಕುಱು :** 'ಜತ್ತುಕುಱಿಾಡು' ಪರಾ. [?]

ಜತ್ತುಕುಱು 'ಜತ್ತುಕಱು' ನೋ.

ಜತ್ತುಕುಱಿಾಡು, ಜತ್ತಕಂಱಿಾಡು (ಕ್ರಿ). ಚೇಷ್ಟೆಮಾಡು ; ವಿನೋದ ಮಾಡು ; ಲೀಲೆಯಾಡು : ಜಡಿವಂ ಜತ್ತು[ಪಾಠಾಂ. ತ್ತ]ಕುಱಿಾಡುವಂ ಬಳಸುವಂ ಬೆನ್ನಟ್ಟುವಂ ಮುಟ್ಟುವಂ ಪಿಡಿವಂ ಮಕ್ಕಳನೇಂ ಕರಂ ವಿಕರಿಯೊ ಕೂಸಾಟದೊಳ್ ಕೇಶವಂ(ಅರ್ಧನೇ. ೭-೮೫). **ಜತ್ತಕುಱಿಾಡು:** ಜತ್ತಕಱೋ[ಕುಱಾ]ಡಿ ಕಾಡೆ ಮದನಂ . . . ತಳರದಿರ್ದುದು[ರಾಜ] ಕುಮಾರನಂಗದೊಳ್ (ವರ್ಧಮಾ. ೧೧-೨೦).
[ಜತ್ತುಕುಱು (<ಜತ್ತುಕಱು) + ಆಡು$_1$]

ಜತ್ತುಗ (ನಾ). ಚಂದ್ರ. 'ಜತ್ತುಗದಲೆಯಂ' ಪರಾ. [< ಸಂ. ಜೈವಾತೃಕ]

ಜತ್ತುಗದಲೆಯ (ನಾ). ಚಂದ್ರಶೇಖರ; ಶಿವ: "ಎಲುಗೈಯ . . . ಜತ್ತು [ಪಾಠಾಂ. ಜೈತು]ಗದಲೆಯನೆನೆ ಸತ್ಕವೀಂದ್ರರ್ ಸಲೆ ಪೇೞ್ವರ್ ಸ್ಮರಹರಂಗೆ ನಾಮವಿದೆನುತುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೧೮). [ಜತ್ತುಗ + ತಲೆ₁ + – ಅ₇]

ಜತ್ತುಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಜೊತೆಯಾಗಿರು ; ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರು : ಚಿತ್ರಭವ ರತಿದೇವಿಯರು ತಮ್ಮ ವಾಸದಲ್ಲಿ ಜತ್ತುಗೊಂಡಿರಲು (ನವಮೋ. ೩೩–೩೬). [ಜತ್ತು (< ಜೊತ್ತು₁) + ಕೊಳ್ಳು₁ (< ಕೊೞ್₁)]

ಜತ್ತುವೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಯಕ್ಕೆ, ಜತ್ತುವೆ, ಹಂಬುಕಳ್ಳಿ, ನಂಜಿನ ಕೊರಡು, ಸಮುದ್ರಪಾಲ, ಕಾಚಿ (ನವ್ಯಾನು. ೨೩೮). [?]

ಜತ್ತುಳ₁ (ನಾ). ಕಪಟ; ಮೋಸ; ಠಕ್ಕು: ಅತ್ತಲಾ ಸೆರಗಾಳ್ಗಳಿದನೆಲ್ಲಮಂ ನೋಡಿ ಜತ್ತುಳವಿದೆಂದೊರೆದು ನಗೆ ಹೊಗೆಯೊಳಿಹರು (ಕಾಲೂರ. ೧೬೮–೩೬೪). [< ಜತ್ತುಕ]

ಜತ್ತುಳ₂ (ನಾ). ನೊರೆ : "ಜತ್ತುಳಮೆಂದು ಫೇನಂ" (ಕರ್ಣಾ. ೫೩–೧೪೪) : "ಜತ್ತುಳಮೆಂದು ಪೆಸರಕ್ಕು ನೊರೆಗೆ" (ಕಬ್ಬಿಗ. ೧೨) : " ಜತ್ತುಳವೆನಲ್ ನೊರೆಯಕ್ಕು" (ಕಬ್ಬಮಂ. ೩೬) : ನಗೆ ಜತ್ತುಳಂ ಜಠರದೊಳ್ ತೊರ್ಪಬ್ಬ ಪಾತಾಂಡಸಂಕುಳಮೋ ಬುದ್ಬುದಮಾಗೆ ವಿಷ್ಣುವೆನೆ ಕಣ್ಗೊಪ್ಪಿತ್ತು ನೀರಾಕರಂ (ಉದ್ಭಟ. ೧–೩೮). [?]

ಜತ್ತೆ (ನಾ). ಜೊತೆ (?) : ನೋಡಲಿಬಾರದ ಆಡಲಿಬಾರದ ಈಡೆಂಬುದು ಅದಕ್ಕಿಲ್ಲದುದಾ ಕೂಡದ ಮನ ಬುದ್ಧಿಯ ಯಿಂದ್ರಿಯಗಳ ಝಾಡಿಯ ವೆಳಗಿನ ಜತ್ತೆ ಆದಾ (ಚಿದಾಕೋ. ೧೨೧–೩). [?]

ಜತ್ರು (ನಾ). ಕೊರಳಿನ ಎಲುಬು : ಸುಭಟನುನ್ನತವಕ್ಷನುದಾರಂ ನೆಟ್ಟನೆ ಸಂಗತಜತ್ರುವಿಂ ವಿಭವದೈಶ್ವರ್ಯಹೀನನೆನಿಕ್ಕುಂ ನೋಟಿಕ್ಕೊಡಡಂಗಿದ ಜತ್ರುವಿಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧೧–೮) : ಕಂಠದ ಕೆಳಗಂ ಜತ್ರುವೆ ತಾನೆಂಬ ಪೆಸರುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೯–೩೦); ಶ್ವಾಸದ ಕೊಳವೆಯು ತ್ವಚೆಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿ ಆ ರಂಧ್ರದಿಂದ ಜತ್ರುಗಳವರೆಗೆ ನೆಟ್ಟಗೆ ಕೆಳಗಿಳಿದಿದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೬–೩೦೬). [ಸಂ.]

ಜತ್ವ (ನಾ). ಜ ಎಂಬ ವರ್ಣ : ಇರೆಯಲರಹಿತ ವ್ಯಂಜನ ಪರಮಾಗಿ ಸಕಾರವಮಲ್ಲಿ ಬಹುಳಂ ಚತ್ವಂ ಅರೆಎಡೆಯೊಳ್ ಜತ್ವಂ ಮೇಣರೆಎಡೆಯೊಳ್ ಸಂಖ್ಯೆಯಾಗೆ ನಿಯತಂ ಛತ್ವಂ (ಶಮುದ. ೬೮). [ಸಂ.]

ಜದುಗೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ನಾಯರ್ಖಣ್ಣಮುಂ ಜದುಗೂರಾಳ್ಗೆಯನಾಳುತ್ತು (ಇಆ. XIX, ೦೮೬–೪: 7ನೆಯ ಶತ). [? + ಊರ್]

ಜನ (ನಾ). ೧. ವ್ಯಕ್ತಿ; ಮನುಷ್ಯ: ಜನ ನೋಡಿ ಬೇಡಬೇಕು ಜಾಗ ನೋಡಿ ಉಗುಳಬೇಕು (ಗಾದೆ). ೨. ಮನುಷ್ಯರ ಸಮುದಾಯ; ಪ್ರಜೆ : "ಲೋಕಂ ಜನಮುಂ ಜಗಮುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೨೧–೨೦) ; "ಜನಃ, ಲೋಕಃ, ಪ್ರಜಾ–ಈ ೩ ಪ್ರಜೆ" (ಹಲಾಯು. ೪೬–೧೨೯) ; ಪೊಟಲ ಜನಂಗಳೆಲ್ಲಂ ಕೇಳ್ದು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೮೩–೪) ; ಜನಮಿನಿತದೇಕೆ ಭಯದಿಂ ತನತನಗೋಡುತ್ತುಮಿರ್ಪುದು (ಕಾಸುಮಾ. ೦೧–೬) ; ಜನ ಮರುಳೊ, ಜಾತ್ರೆ ಮರುಳೊ (ಗಾದೆ). ೩. ಏಳು ಊರ್ಧ್ವಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಭೂಮಿಯಿಂದ ಮೇಲೆ ಐದನೆಯ ಲೋಕ ; ಮಹರ್ಲೋಕದ ಮೇಲಿನ ಲೋಕ ; ಜನಲೋಕ : "ಬಿತ್ತರದ ಭೂರ್ಭುವಂ ಸ್ವರ್ಮಹಂ ಜನ ತಪಂ ಸತ್ಯಮೆಂದೇಟು ಮೇಲಣ ಲೋಕಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೦–೩೨). [ಸಂ.]

ಜನಂಗಮ (ನಾ). ಹೊಲೆಯ; ಚಾಂಡಾಲ: "ಅಂತಾವಸಾ[ಶಾ]ಯಿ, ಚಂಡಾಳಃ, ನಿಷಾದಃ, ಜನಂಗಮಃ – ಈ ೪ ಪೊಲೆಯಂ" (ಹಲಾಯು. ೯೮–೪೪೪) ; "ನಿಷಾದಂ ಜನಂಗಮನು ದುಷ್ಕರ್ಮನೆನೆ ಹೊಲೆಯ" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೨–೬). [ಸಂ.]

ಜನಕ (ಗು). ೧. ಹುಟ್ಟಿಸುವ; ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡುವ; ಉಂಟುಮಾಡುವ. (ನಾ). ೨. ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದುದು; ಹುಟ್ಟಿಸುವುದು: "ಜನಿಯಿಸೆ ಮುನ್ನಂ ಜನ್ಮಂ ಜನಕದಿನದು ಪೂರ್ವಮೆಂಬುದಕ್ಕುಂ" (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೪೦). 'ಸಾರಜನಕ', 'ವಿದ್ಯುಜ್ಜನಕ' ಪರಾ. ೩. ತಂದೆ ; ಅಪ್ಪ : "ವಪ್ತಾ, ತಾತಃ, ಜನಕಃ, ಪಿತಾ – ಈ ೪ ತಂದೆ" (ಹಲಾಯು. ೮೩–೩೫೦) ; ಜನಕನೆನಾಂ ನಿನಗೆನಗಾ ದನುಜಹರಂ ಜನಕಂ (ಜಗವಿ. ೧–೩೪) ; ಜನಕಾದೇಶದೆ ಬಂದನಲ್ಲಿಗೆ ಕುಮಾರಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೪–೮೦). ೪. ವಿದೇಹರಾಜ ; ಸೀತೆಯ ತಂದೆ : ಮುನಿಪತಿಯ ಬಳಿಗೆ ಬಂದರು ಜನಕಭೂಪನ ಬಳಿಯ ಮಣಿಹಾಜಿರು (ತೊರರಾ. ೦–೧೨–೨) ; ರನ್ನ ಸೀತೆಯೆತ್ತವೋದಳ್ ? ಜನಕಂ ಜನಕಂ ಕರೆದುಯ್ದಿರ್ದನೇಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೭–೧೪). [ಸಂ.]

ಜನಕರಾಗ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಸಂಪೂರ್ಣರಾಗ ; ಮೇಳಕರ್ತರಾಗ : "ಜನಕರಾಗ – ಸಪ್ತಸ್ವರಗಳು, ಆರೋಹಣ ಅವರೋಹಣ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ, ಕ್ರಮವಾಗಿ ಮೇಳೈಸಿದರೆ ಜನಕ ಅಥವಾ ಮೇಳಕರ್ತರಾಗವಾಗುತ್ತದೆ" (ಸಂಗೀತಂ. ೩೦). [ಜನಕ + ರಾಗ]

ಜನಕುಕ್ಕಲು (ನಾ). ಜನರ ನಿಂದೆ,–ಮೂದಲಿಕೆ : ಜನಕುಕ್ಕಲನ್ನು ಕೇಳದೆಯೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಹಾಳಾಗುವನಲ್ಲ! ಎಂಬ ಭಾವನೆಯಿಂದಲೂ ಎಷ್ಟೋ ಜಗಳವಾಡುವರು (ಬಾಗಿನ. ೫೨). [ಜನ + ಕುಕ್ಕಲು₁]

ಜನಕೂಟ (ನಾ). ಜನ ಸಮುದಾಯ: ಕರ್ಣನು ಅರ್ಜುನನನ್ನು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಕರೆದ ಕೂಡಲೆ ಜನಕೂಟ ಕುತೂಹಲಗೊಂಡು ಎರಡು ಕಕ್ಷಿಯಾಗಿ ಒಡೆಯಿತು (ವ್ಯಾಸಜಿ. ೪೯). [ಜನ + ಕೂಟ₁]

ಜನಕೆ (ನಾ). ತಾಯಿ; ಜನನಿ: ಕ್ಷೀರಾಪಾರಿಧಿಕನ್ನಿಕೆ ಮಾರಜನಕೆ ಈರೇಳು ಲೋಕನಾಯಿಕೆ (ವಿದ್ಯಾಕ್ಕ. ೫೫ ಪಲ್ಲವಿ). [< ಸಂ. ಜನಿಕಾ].

ಜನಕೋಟಿ (ನಾ). ಕೋಟ್ಯಂತರ ಜನ ; ಅಸಂಖ್ಯಾತ ಜನ; ಜನಸಮುದಾಯ : ತಮ್ಮ ಸಾತ್ವಿಕಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಜನಕೋಟಿಯನ್ನು ದೈವದ ಕಡೆಗೆ ಸೆಳೆಯುತ್ತಿರುವ ಮಂತ್ರಾಲಯದ ಶ್ರೀ ರಾಘವೇಂದ್ರಸ್ವಾಮಿಗಳು (ಭಾರದ. ೨೯೩). [ಜನ + ಕೋಟಿ₁].

ಜನಗಣತಿ (ನಾ). ಜನರ ಎಣಿಕೆ; ಖಾನೇಷುಮಾರಿ; ಸೆನ್ಸಸ್ಸು: ಕೊನೆಯ ಸಾರಿ ನಡೆದ ಜನಗಣತಿಯ ಮೇರೆಗೆ . . . ಏರ್ಪಡಿಸತಕ್ಕುದು (ಭಾಭಾನ. ೪೦); ೧೯೬೧ರ ಜನಗಣತಿಯ ವರದಿಯ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಸುಮಾರು ೧೫೩ ದ್ರಾವಿಡಭಾಷೆ – ಉಪಭಾಷೆಗಳಿವೆ (ದ್ರಾವಿವಿ. ೧ ಹಿನ್ನೆಲೆ). [ಜನ + ಗಣತಿ₂]

ಜನಗಣನೆ (ನಾ).=ಜನಗಣತಿ: (Census. ಪತ್ರಿನಿ. ೦೪). [ಜನ+ಗಣನೆ]

ಜನಗಿ₁ 'ಜನ್ನಿಗೆ' ನೋ.

ಜನಗಿ₂ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಜನಗಿ–ಮಧ್ಯಮ ವೃಕ್ಷ. ಹಳದೀ ಬಣ್ಣದ ಫಲಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಅರದಾಳದಂಥ ಅಂಟು ಅವುಗಳಿಂದ ಸೋರುತ್ತದೆ (ಕಥಾಗಿ. ೩೯). [?]

ಜನಜಂಗುಳಿ (ನಾ). ಜನಸಮೂಹ,–ಸಮುದಾಯ : ಸುದ್ದಿ ಕಿಚ್ಚಿನಂತೆ ಜನಜಂಗುಳಿಯಲ್ಲಿ ಪಸರಿಸಿತು (ಹುಲಿಹಾ. ೧೨೮); ಪ್ರತಿಯೊಂದು ನಿಲ್ದಾಣದಲ್ಲಿಯೂ ಜನಜಂಗುಳಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ನೆರೆದಿತ್ತು (ಮೂಲಾನ. ೫). [ಜನ + ಜಂಗುಳಿ]

ಜನಜನಿತ (ಗು). ೧. ಜನರಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾದ,–ಲಭಿಸಿದ: ಅವನಿಯಲ್ಲಿ ಜನಜನಿತ ಧನಧಾನ್ಯವನು ಕಳಹಲಗ್ಗದು . . . ಒಂದಕೆ ನೂರುಮಡಿಯಾಗಿ ಲವಲವಿಕೆ ಮಿಗಲಿತ್ತು ಸಪ್ತಾಂಗವನು ಸಲಹುತ್ತಿರಲುಬೇಹುದು(ಕುವ್ಯಾಉ. ೩–೧೨೩). ೨. ಜನರಲ್ಲಿ ಹಬ್ಬಿರುವ; ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದಿರುವ; ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ : ಲೋಕಗುರು ಶಂಖಚಕ್ರಗದಾಕರನತಿಶಯ ಚತುರ್ಭುಜಂ ಜನಜನಿತ ವ್ಯಾಕುಳದೆ ಬಂದಂ (ಪಂಪಭಾ.೯–೩೦). (ನಾ). ೩. ಎಲ್ಲರಿಗೂ

ತಿಳಿದಿರುವ ಸಂಗತಿ; ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ವಿಷಯ: ಕೌರವಕುಲಕೆ ಕಣು ಗತಿಮತಿಯೆನಿಸಿ ನೀ ಕರ್ಣನೆಂಬುದು ಸಕಲ ಜನಜನಿತ (ಕುವ್ಯಾ.ಕ. ೧೯-೬೦); ನಿನ್ನವ್ವೆ ತೊತ್ತಲ್ಲವೆಂದೆನಿಸಿ ಜನಜನಿತವಂ ಮಾಡಿಸಿ (ತುರಂಗ. ೪-೯೬): ಅವರ ಚರಿತ್ರೆ . . . ಸುತ್ತಮುತ್ತ ಹಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲ ಜನಜನಿತವಾಗಿತ್ತು (ಮರಳಿ. ೪). ೪. ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಜನ: ಲಿಂಗಧಾರಿಗಳುಳಿದು ಜನಜನಿತಂಗಳಲಿ ಸದ್ಗತಿಯ ಕಾಣ್ಬುತ್ತುಂಗರರಿದೀ ಲೋಕರೊಳಗೆಂದಾಡಿಸಲ್ಲರಲಿ (ಬಿಜ್ಜಪು. ೪೮-೩೦).

ಜನಜನಿತಂಮಾಡು = ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿಸು; ಪ್ರಕಟಪಡಿಸು: ಇನಿಯನ ಮೊಗವಂ ಕಾಣುತ ಮುತ್ತುಗಳನಿಮಿಷದೊಳ್ ಸಂಜನಿಸುವುದು ಜನಜನಿತಂಮಾಡುವ ತೆಱದಿಂ ಕಣ್ಗಳೊಳಕ್ರು ಜನಿಸಲಾಗ (ಜಯಕಾ. ೨-೪೪).

ಜನಜನಿತವಾಗು = ಜನರಲ್ಲಿ ಹರಡಂ,-ಪ್ರಚಲಿತವಾಗು: ಅವರನ್ನು ಒಂದೆರಡು ವಾರಗಳಲ್ಲಿ ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಬಹುದೆಂಬ ಸುದ್ದಿ ಜನಜನಿತವಾಗಿತ್ತು (ಪುನರು. ೩೩೯). [ಜನ + ಜನಿತ]

ಜನಜಾಗೃತಿ (ನಾ). ಜನಸಾಮಾನ್ಯರಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಎಚ್ಚರ,-ಪ್ರಜ್ಞೆ: ಏಷಿಯಾಖಂಡವೆಲ್ಲ ಜನಜಾಗೃತಿಯಿಂದ ತಳಮಳಗುಟ್ಟುತ್ತಿತ್ತು (ರಾಜ್ಯಶಾ. ೦೫): ಭಕ್ತಿಪಂಥ ಪ್ರಚಂಡ ಜನಜಾಗೃತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿತು (ಕರ್ನಾಕ. ೪೨): ಜನಜಾಗೃತಿ ಹೆಚ್ಚಿದ ಹಾಗೆಲ್ಲಾ ಲೋಪದೋಷಗಳು ಕ್ರಮೇಣ ಕಡಮೆಯಾಗುತ್ತಾ ಹೋಗುತ್ತವೆ (ಸಂಜಪಂ. ೦೮೫).
[ಜನ + ಜಾಗೃತಿ]

ಜನಜಾತ್ರೆ (ನಾ). ಬಹಳ ಜನ ಒಂದೆಡೆ ಸೇರಿರುವ ಗುಂಪು,-ಜಾತ್ರೆ: ಜನಜಾತ್ರೆಗೆ ಹೋದವನಂತೆ ಕೂಟದಲ್ಲಿ ಗೋಷ್ಠಿ ಹರಿದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಮನೆಯ ಇರವಿನ ಹಾದಿ (ಬೋಳಮಾ. ೬-೨೪); ಜನಜಾತ್ರೆಯಾಗಿ ಕವ್ವರೆಗೊಂಡು ಆ ನಾಡ ಜನವೆಲ್ಲವು ನೋಡುತಿರೆ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೬-೦೫೦); ಒಂದು ಲೋಕಲ್ ಗಾಡಿ ಬಂದು ಜನಜಾತ್ರೆಯೆಲ್ಲವೂ ಬಯಲಾಯಿತು (ಕಮುನಿ.೧).
[ಜನ + ಜಾತ್ರೆ]

ಜನಜಾಲ (ನಾ). ಜನಸಮೂಹ: ಸುರಿವ ಬಿಸುರಕ್ತದಿಂದಾ ಜನಜಾಲ ವೈದಿತು ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ (ಕಂಪವಿ. ೦೦-೫೦). [ಜನ + ಜಾಲ~೨~]

ಜನತಂತ್ರ (ನಾ). "ಪ್ರಜಾರಾಜ್ಯ; ಪ್ರಜಾಸತ್ತೆ; ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವ" (Democracy. ಪತ್ರಿನಿ. ೩೦). [ಜನ + ತಂತ್ರ]

ಜನತಾಧಾರ (ನಾ). ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಆಧಾರವಾದವನು,-ಆಶ್ರಯವಾದವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು: ಜನತಾಧಾರನುದಾರನನ್ಯವನಿತಾದೂರಂ (ಎಕ. II, ೭೬-೮; 1148). [ಸಂ. (ಜನತಾ + ಆಧಾರ)]

ಜನತಾಧೀಶ (ನಾ). ಅರಸ; ರಾಜ: ಜನತಾಧೀಶನ ಕಾರ್ಯಮಂ ಬರಿಸಮಂ . . . ಪ್ರಯೋಜನಮಂ ತಾನಱಿದಲ್ಲಿಯುಂ ಬರೆದವಂಗೊಳ್ಪಕ್ಕುಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೦೬-೨೫). [ಸಂ. (ಜನತಾ + ಅಧೀಶ)]

ಜನತಾಧೀಶ್ವರ (ನಾ). = ಜನತಾಧೀಶ: ಜನತಾಧೀಶ್ವರ ಬಿನ್ನಪಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೪). [ಸಂ. (ಜನತಾ + ಅಧೀಶ್ವರ)]

ಜನತಾಶಯ (ನಾ). ಜನರ ಮನಸ್ಸು,-ಚಿತ್ತ: ಮದಮದಿರಾಪ್ರಮತ್ತ ಜನತಾಶಯದಂತೆ ಜಡಾಶಯಂ ಕಲಂಕಿದುದು (ಪಂಪಾಮಾ. ೬-೦೫೩).
[ಸಂ. (ಜನತಾ + ಆಶಯ)]

ಜನತೆ (ನಾ). ಜನಸಮೂಹ; ಜನ; ಮಾನವ ಸಮಾಜ: "ಜನತೆ ಜನಸಮಿತಿ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೦೦೩-೩೦); ಪರಮಬ್ರಹ್ಮಶರೀರವೃತ್ತಿ ಜನತಾಂತರ್ದೃಷ್ಟಿ . . . ಸರ್ವಾಂಗಸುಂದರಿ ವಿದ್ಯಾನಟಿ ನಾಟಕಂ ನಲಿಗೆ ಮತ್ಕಾವ್ಯಸ್ಥಲೀರಂಗದೊಳ್ (ಪಂಪಾಮಾ. ೧-೬); ವಿವೇಕಾನಂದರು ತಮ್ಮ ಪ್ರಟ್ಟದಾದ ಆಶುಭಾಷಣದಿಂದ ಅಮೇರಿಕೆಯ ಜನತೆಯನ್ನು ಗೆದ್ದರು (ಧರ್ಮಸಾ. ೫೦).
[ಸಂ. ಜನತಾ]

ಜನದಟ್ಟಣೆ (ನಾ). ಕಿಕ್ಕಿರಿದ ಜನಸಂದಣಿ: ಜನದಟ್ಟಣೆಯು ವಿಶೇಷವಾಗಿತ್ತು (ಬಂಗಾಹ. ೭೬). [ಜನ + ದಟ್ಟಣೆ]

ಜನದ್ರೋಹಿ (ಗು). ೧. ಜನರಿಗೆ ದ್ರೋಹವಮಾಡುವ: ಆ ಜನದ್ರೋಹಿ ವಂಚಕರನ್ನು ವಿಚಾರಣೆಯಿಲ್ಲದೆ ಸೆರೆಮನೆಗೆ ತಳ್ಳಿರಿ (ರೂಪಸಂ. ೨೫). (ನಾ). ೨. ಜನರಿಗೆ ದ್ರೋಹ ಮಾಡುವವನು. [ಜನ + ದ್ರೋಹಿ]

ಜನನ (ಗು). ೧. ಹುಟ್ಟಿಸುವ; ಸೃಷ್ಟಿಸುವ; ಉಂಟುಮಾಡುವ. (ನಾ). ೨. ಹುಟ್ಟಿಸುವುದು; ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡುವುದು. ೩. ಹುಟ್ಟುವುದು; ಹುಟ್ಟು; ಉತ್ಪತ್ತಿ: "ಜನನಂ ಜನ್ಮಂ ಪ್ರಸವಂ ಜನಿ ಜನುರುತ್ಪತ್ತಿ ಸೂತಿಯೇಕಾರ್ಥಮಿವಿಂತಿನಿತುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೦೪-೩); ಜನನ ಜರಾಮೃತಿಗೊಳಗಾಗ್ಯಿನಿತು ಜಗಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೦೩-೫೫); ಪೃಥ್ವಿಯಿಂದ ಸಕಲ ಜನನವು (ಬಸವ. ೯೫೬); ರಸವೆ ಜನನ ವಿರಸ ಮರಣ ಸಮರಸವೇ ಜೀವನ (ಗರಿ. ೦೦೪-೪): ಜೀವನು ಶರೀರವನ್ನು ಧರಿಸುವುದೇ ಜನನ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೦೫೮). ೪. ವಂಶ: "ಸಂತತಿ ವಂಶಂ ಗೋತ್ರಂ ಸಂತಾನಂ ಜನನಮನ್ವವಾಯಂ ಕುಲಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೬-೨೯). ೫. ಜನ್ಮ; ಭವ: ಹಿಂದಣ ಜನನವೇನಾದಡಾಗಲಿ ಇಂದಿನ ಭೋಗವು ಕೆಯ್ಯ ಮೇಲೆ (ಬಸವ. ೦೬೦).
[ಸಂ.]

ಜನನಪತ್ರಿಕೆ (ನಾ). ಮಗು ಹುಟ್ಟಿದ ಕಾಲದ ಗ್ರಹಗತಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಬರೆಯುವ ಪತ್ರಿಕೆ; ಜನ್ಮಪತ್ರ; ಜಾತಕ. [ಜನನ + ಪತ್ರಿಕೆ]

ಜನನಬೀಜ (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿನ ಮೂಲ,-ಕಾರಣ: ಜನನವೇ ಲಯಬೀಜ ಮರಣವೆ ಜನನಬೀಜವು ತೋಱೆ ಕೆಡುವೀ ತನುವಿನಭಿರಂಜನೆಯ ಸೌಖ್ಯಕೆ ಮಾಱಿದಿರು ಮನವ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೬-೦೫). [ಜನನ + ಬೀಜ]

ಜನನಮರಣದೂರ (ನಾ). ಹುಟ್ಟುಸಾವುಗಳಿಲ್ಲದವನು; ಪರಮಾತ್ಮ: ಜಯ ಜಯ ಜನನಮರಣದೂರ ಜಗದೀಶ (ಶತಸಾಂ. ೬೨-೮).
[ಜನನ + ಮರಣ + ದೂರ]

ಜನನಮರಣವರ್ಜಿತ (ನಾ). = ಜನನಮರಣ ದೂರ: ಅಮಮ ಬಂದಂ ಜನನಮರಣವರ್ಜಿತಂ (ಸಂಬಿರ. ೬-೦೦೬). [ಜನನ + ಮರಣ + ವರ್ಜಿತ]

ಜನನರಹಿತ (ನಾ). ಜನ್ಮವಿಲ್ಲದವನು; ಹುಟ್ಟಿಲ್ಲದವನು; ಪರಮಾತ್ಮ: ಜನನರಹಿತನ ಕರುಣವಿಲ್ಲದ ಮನುಜರಿಗೆ ದೊರಕುವುದೆ ಶಾನಿಂತು (ಬಸಪು. ೦೨-೫೦). [ಜನನ + ರಹಿತ]

ಜನನಸೂತಕ (ನಾ). ಮಗು ಹುಟ್ಟಿದಾಗ ತಂದೆ, ತಾಯಿ ಮೊದಲಾದವರಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಮೈಲಿಗೆ; ಪುರುಡು; ವೃದ್ಧಿ: ಜಾತಿಸೂತಕ ಪ್ರೇತಸೂತಕ ಜನನಸೂತಕ ಉಚ್ಚಿಷ್ಟಸೂತಕ ರಜಸ್ಸೂತಕವೆಂಬ ಪಂಚಸೂತಕಂಗಳ ಕಳೆದು (ಅಬಂದೇ. ೮೭-೯೦). [ಜನನ + ಸೂತಕ]

ಜನನಸ್ಥಳ (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿದ ಊರು,-ಪ್ರದೇಶ: ಬಾಕ್ . . . ಪಾರಸಿಮತವನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿದ ಜೋರಾಷ್ಟರ್ ಎಂಬವನ ಜನನಸ್ಥಳವೆಂದು ಎಣಿಸೋಣವಾಗಿದೆ (ಭೂಗೋಳ. ೯೯). [ಜನನ + ಸ್ಥಳ(=ಸ್ಥಲ)]

ಜನನಹರ (ನಾ). (ಮರಳಿ) ಹುಟ್ಟುವುದನ್ನು ತಪ್ಪಿಸುವವನು; ಸಂಸಾರದ ಬಂಧನದಿಂದ ಪಾರುಮಾಡುವವನು: ಜನನಹರ ಮುನಿ ದೊಡ್ಡೊಡಂ ಹಾಸಿನ ನಡುವೆ ಬಿದ್ದಂದವಾಯಿತ್ತನಗೆ (ಬಸಪು. ೪೩-೬೦).
[ಸಂ.]

ಜನನಾಂಗ (ನಾ). = ಜನನೇಂದ್ರಿಯ: ಕೀಟದ ಬಗೆಗಳನ್ನು ವರ್ಗೀಕರಿಸಲು ಬಾಹ್ಯ ಜನನಾಂಗಗಳು ಗಣನೆಗೆ ಬರುತ್ತವೆ (ಕೀಟಬಿ. ೬೦).
[ಜನನ + ಅಂಗ~೨~]

ಜನನಾಂಧ (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿನಿಂದಲೂ ಕುರುಡನಾದವನು; ಹುಟ್ಟುಗುರುಡ: ಸರಸೀಜಾತಸಖಂ ನಿಜಗ್ರಹಣಕಾಲಂ ಕೂಡೆ ಲಗ್ನಸ್ಥನಾಗಿರೆ ಮತ್ತರ್ಕಂ ಜನನಾಂಧನಕ್ಕುಂ (ಜಾತಕ. ೨೦-೦೯). [ಜನನ + ಅಂಧ]

ಜನನಾಥ (ನಾ). ಜನರ ಒಡೆಯಂ ; ಅರಸ; ರಾಜ : ತೂಗಿ ತಲೆಯಂ ಜನನಾಥಂ ವಿಸ್ಮಯಸ್ಮಿತಂಬೆರಸು (ಆದಿಪು. ೪-೭೦) ; ವಿಪುಳ ನಗರಾಧಿಪತಿ ಜಯವರ್ಮನೆಂಬೊಂ ಜನನಾಥಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೧೧ ವ). [ಜನ+ನಾಥ]

ಜನನಾಥಸ್ಥಾನ (ನಾ). ಅರಸನಿರುವ ಸ್ಥಳ,– ನಗರ; ರಾಜಧಾನಿ : "ಜನನಾಥಸ್ಥಾನಂ . . . ಶಿಬಿರನಿವೇಶಂ ಪತ್ತನ ನಿಗಮ ನಗರ ಪುಟಭೇದನ ನಗರೀ ಪೂಃ ಸಮಾಹ್ವಯಂ ಪುರಮಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೬-೫). [ಜನನಾಥ + ಸ್ಥಾನ]

ಜನನಿ₁ (ಗು). ೧. ಉಂಟುಮಾಡುವ ; ಕೊಡುವ. (ನಾ). ೨. ಹೆತ್ತವಳು ; ತಾಯಿ : " ಜನನಿ ಸವಿತ್ರಿ ಮಾತೃ ಸುಷು ತಾಯ್" (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೪-೧೭); ಎಲೆ ಮಾಯಾದೇವಿ ಲೋಕತ್ರಯಜನನಿ (ಜಗವಿ. ೨-೫೮) ; ಜನನಿಗೆನಗತ್ತಿಗೆಗೆ ನಿನ್ನಯ ತನುಜರಿಗೆ ಮತವಲ್ಲ ಬಲ್ಲೆನು (ಕೌಶಿರಾ. ೧೪-೨೪). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಕಳವಿಗೆ : " ಜನನಿ ಕಳವಿ[ಪಾಠಾಂ. ಲ]ಗೆಯೆನಿಕ್ಕುಂ " (ಮಂಗರಾ. ೪೨-೩೯). [ಸಂ.]

ಜನನಿ₂ (ನಾ). = ಜನ್ನಿ : (ಪ್ರ್ಯಎಂ. ೧೯೩೧, ೩೫೯, ೩೬೦; 1398) ; (ಲೋಕಸ. ೫೮, ೭೩). [P ಇದು 'ಜನ್ನಿ'ಯ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು].

ಜನನಿಬಿಡ (ಗು). ಜನರಿಂದ ಕಿಕ್ಕಿರಿದು ತುಂಬಿದ : ಜನನಿಬಿಡವಾಗಿದ್ದ ಮೂರು ಅಂತಸ್ತುಗಳನ್ನು ದರ್ಪದಿಂದ ಏರಿ ಹೋಗಿ ಜರಾಸಂಧನನ್ನು ಕಂಡರು (ವಚಭಾ. ೭೮). [ಜನ + ನಿಬಿಡ]

ಜನನೀಚರ (ಗು). [ಜೈನ] ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ತಾಯಿಯಾಗಿದ್ದ : ಎನಗಿನಿವಿರಿದು ಸುಖಂ ಮಜ್ಜನನೀಚರದಿವಿಜನಿಂದಮಾಯ್ತೆಂದು ಕೃತಂ ಮನದೊಳ್ ಪುದಿದು (ಆದಿಪು. ೩-೫೮). 'ಮಾತೃಚರ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಜನನೀರಾಗ (ನಾ). ೧. ತಾಯಿಯಂ ಪ್ರೀತಿ. ೨. ಜನರ ಬೇಸರ,– ಬೇಜಾರು. ೧, ೨ : ಚರಣವಿನ್ಯಾಸದೊಳಪ್ರಗಲ್ಭನು ತಾನು ಜನನೀರಾಗ ಕಾರಣನು . . . ಕುಕವಿಯು ಬಾಲಕನಿವನು (ಇಂಚಾಪ. ೧೬೩-೫೫). [ಸಂ. (ಜನನೀ + ರಾಗ ; ಜನ + ನೀರಾಗ)]

ಜನನುತ (ಗು). ೧. ಜನರಿಂದ ಸ್ತುತ್ಯವಾದ ; ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ : ಇದು ಜನನುತ ಶೋಭೆ ಗಡ(ಅಜಿಪು. ೫-೭೦) ; ಜನನುತ ಶಾಂತಿಭೂಷನ ಜಗಜ್ಜನವಂದ್ಯನ (ರಾಜಶೇ. ೧-೭೭). (ನಾ). ೨. ಜನರಿಂದ ಸ್ತುತ್ಯನಾದವನು : ನಿನ್ನ ಜನ್ಮದಿಂ ಜನನುತರಾದೆವಾವಮಳವೌಕ್ತಿಕರತ್ನಕೆ ಜನ್ಮಭೂಮಿಯಾದನುಪಮ ಶುಕ್ತಿಸಂಪುಟದವೋಲ್(ಪುಷ್ಪಪು. ೧೨-೯೨). [ಜನ + ನುತ]

ಜನನೇಂದ್ರಿಯ (ನಾ). ಸಂತಾನೋತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುವ ಇಂದ್ರಿಯ: ಕೀಟಕಗಳ ಹೊಟ್ಟೆಯ ಹಿಂಭಾಗದ ತುಂಡುಗಳಲ್ಲಿ ಚುಚ್ಚುವ ಮುಳ್ಳಾಗಲಿ ಇಲ್ಲವೆ ಜನನೇಂದ್ರಿಯಗಳ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನೆರವಾಗುವ ಅಂಗಗಳಾಗಲಿ ಇರುತ್ತವೆ (ಕೀಟಬಿ. ೫). [ಜನನ + ಇಂದ್ರಿಯ]

ಜನನೋತ್ಸವ (ನಾ). ಮಗು ಹುಟ್ಟಿದಾಗ ಮಾಡುವ ಉತ್ಸವ ; ಜನ್ಮೋತ್ಸವ : ಕಂದಂಗೆ ರಾಜ್ಯಚಿಹ್ನಮನೊಂದೆರಡುಮನುಟಿಸಿ ಮಂದಿಗೆರೆದರ್ಥಮನಾ ಮಂದಾರಂ ಕೆಯ್ಯಂದಪೊಲೆಂದಿತ್ತೆಸಗುವನೊ ನೃಪತಿ ಜನನೋತ್ಸವಮಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೯೧). [ಜನನ + ಉತ್ಸವ]

ಜನಪ (ನಾ). ದೊರೆ ; ಅರಸ ; ರಾಜ : ಜನಪನ ಕಾದು ರಕ್ಷಿಸುವ ನೀತಿ . . . ಏಂ ಪಿರಿದೊ (ಅನಂಪು. ೧-೮೭) ; ಇನಿತು ವೃತ್ತಾಂತವನಱಿದು ತಜ್ಜನಪನದಱಿಂ ಮುನ್ನ ತನ್ನಾನನದ ಹಾಸ್ಯರಸಂ ಬಱತು (ಬಸವು. ೨೧-೪೭) ; ಜನಪ ಮೆಚ್ಚಿದರೀವ ಧನವಾಹನ ವಿಭೂಷಣ ವಸನ ಭೂಮಿಯ ತನುಮನಗಳಿತ್ತಾದರಿಪರುಂಟೇನೊ ಲೋಕದೊಳು(ಹಸಾರ. ೨-೧೭). [ಸಂ.]

ಜನಪತನ (ನಾ). ದೊರೆತನ ; ರಾಜಪದವಿ : ವನನಿವಾಸ ಧರಾಧಿಪತ್ಯದ ಜನಪತನದುಡುಗೊಱೆಯಿದೀಗೆಂದೆನುತ . . . ಹರಸಿದಳು (ತೊರರಾ. ೨-೩-೪೫). [ಜನಪ + – ತನ]

ಜನಪತಿ (ನಾ).=ಜನಪ : ಬುಧಭೌಮರ್ ದ್ವಿತೀಯದೊಳಿರೆ ಜನಪಸೂನು ಜನಪತಿಯಕ್ಕುಂ (ಜಾತತಿ. ೧೨-೨೫) ; ತನಯರ್ ಪಲರುಳ್ಳೊಡಮಾ ಜನಪತಿ ರಂಜಿಸುವನಾ ಕುಮಾರಕನಿಂ(ಚಂದ್ರಪು. ೨-೨೬) ; ರೂಢಿ ಮಿಗೆ ಬರೆದಾ ಜನಪತಿಗೆ ನೀಡಲೆರಡುಮನೀಸಿಕೊಂಡು (ಬಸವು. ೫೦-೩೬).
[ಜನ + ಪತಿ₂]

ಜನಪಥ (ನಾ). ಜನರು ಓಡಾಡುವ ದಾರಿ,–ಮಾರ್ಗ : ಸಂಸಾರವೆಂಬ ಹೇರಡವಿಯ ಅಂಧಕಾರವೆಂಬ ಜನಪಥದ . . . ಅಹಂ ಮಮತೆಯ ಹೊತ್ತು ನಡೆವ ನರಗುಱಿಗಳಾದ ಜೀವರಿಗೆ ಭವಬಂಧನ ಹಱಿದು ಗುರು ಪಥವಪ್ಪುದು (ಸರ್ವವ. ೧೬೧-೮೧೭). [ಜನ + ಪಥ]

ಜನಪದ (ನಾ). ೧. ಜನ ; ಜನತೆ ; ಜನಾಂಗ : ಕೇವಲ ಶಾಸನದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಯಾವುದು ರಾಜ್ಯವೋ ಅದೇ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಜನಪದ ಅಥವಾ ಜನಾಂಗ (ರಾಜ್ಯಶಾ. ೧೧೯). ೨. ದೇಶ ; ರಾಜ್ಯ ; ರಾಷ್ಟ್ರ : "ನಿವೃತ್, ಜನಪದಃ, ದೇಶಃ, ಉಪವರ್ತನಂ–ಈ ೪ ನಾಡು "(ಹಲಾಯು. ೪೭-೧೨೯) ; ಕಾವೇರಿಯಿಂದಮಾ ಗೋದಾವರಿವರಮಿರ್ಪ ನಾಡದಾ ಕನ್ನಡದೊಳ್ ಭಾವಿಸಿದ ಜನವದಂ ವಸುಧಾವಳಯ ವಿಲೀನ ವಿಶದ ವಿಷಯ ವಿಶೇಷಂ (ಕವಿರಾ.೧-೩೬) ; ಜನಪದಂಗಳನೈದೆ ಮಾಡಿ ಪುರಂಗಳಂ ಸಮಕಟ್ಟೆ (ಆದಿಪು. ೮-೭೫) ; ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ ವಿದುರರ್ಕಳ್ಗೆ ಬೇಱೆವೇಱೆ ವಿಸ್ತರದ ಜನಪದಂಗಳಂ ನಿರೂಪಿಸಿ (ನೇಮಿಪು. ೧೨-೨೭೦) ; ತಜ್ಜನಪದದ ಧನವ ಕುಂದಿಸದೆ ನೃಪಮಂತ್ರಿಗಳು ಸಾನಂದದಲಿ ರಕ್ಷಿಸಲು ಬಳಿಕವರಿಂದ ಸಕಲೈಶ್ವರ್ಯಪದವಹುದು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೩-೨೪). ೩. ಗ್ರಾಮಂಪ್ರದೇಶ. 'ಜನಪದಸಾಹಿತ್ಯ' ಪರಾ. [ಜನ + ಪದ₂]

ಜನಪದಕಜ್ಜ (ನಾ). ರಾಜ್ಯದ ಕಾರ್ಯ: ಜನಪದಕಜ್ಜಮಂ ಕೆಡಿಸಿ ಕೊಳ್ಳದನೆಂದೊಡೆ ಕೊಳ್ವನನ್ಯಕಾಮಿನಿ ತನಗೊಲ್ಲೆಂದೊಡದನಾರಿಸಿಯಾಳ್ವನಿನಪ್ಪ ಪಾಯಮುಂಟೆನೆ ಬೆದಱಿಂ . . . ಇಂತುಟುಪಧಾಪರಿಶುದ್ಧನಮಾತ್ಯನಕ್ಕುಮೆ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೬-೫೦). [ಜನಪದ + ಕಜ್ಜ]

ಜನಪದಸಾಹಿತ್ಯ (ನಾ). ಹಳ್ಳಿಗರು ತಾವಾಡುವ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿ, ಉಳಿದಂ ಬಂದಿರುವ ಸಾಹಿತ್ಯ: ಸಾಹಿತ್ಯಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಜನಪದಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಮೇಲಾದ ಸ್ಥಾನವಿದೆ (ಕಸಾಚ. ೧): ಜನಪದಸಾಹಿತ್ಯದ ಬಹುಭಾಗ ತ್ರಿಪದಿಯಲ್ಲಿಯೋ ಸಾಂಗತ್ಯದಲ್ಲಿಯೋ ಇರುತ್ತದೆ (ಇಂಚಾಪ. 111, ಅಡಿಕೆ); ಈಶ್ವರ ಮದನರ ಯುದ್ಧದ ಕಥೆಯ ಮೂಲವು ಎಲ್ಲಿಯೋ ಜನಪದಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರಬೇಕು (ಸಾಹಿಸ. ೧೩೩). [ಜನಪದ + ಸಾಹಿತ್ಯ]

ಜನಪದಾಧಿಕಾರ (ನಾ). ರಾಜ್ಯದ ಅಧಿಕಾರ ; ಅರಸೊತ್ತಿಗೆ : ಜನಪದಾಧಿಕಾರಂ ದೊರೆಕೊಳ್ಗುಂ ಧನವಮುಮಕ್ಕು (ಜಾತತಿ. ೯-೨೯).
[ಜನಪದ + ಅಧಿಕಾರ]

ಜನಪಲ್ಲಯಪೇಱು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಂಕ(?): ಪನ್ನಾಯದಲುಂ ಪೆರ್ಜುಂಕದಲುಂ ಕೂಡಿ ಸಮುದಾಯದಲುಂ ತಿಂಗಳಿಗೆ ಜನಪಲ್ಲಯಪೇಱಿನ ಸುಂಕಮನಾಚಂದ್ರಾರ್ಕತಾರಂಬರಂ ಬಿಟ್ಟರು(ಕೊಲ್ಲಾಶಾ. ೪-೧೩; 1083).
[?]

ಜನಪಸೂನು (ನಾ). ಅರಸನ ಮಗ ; ರಾಜಪುತ್ರ : ಜನಪಸೂನು ಜನಪತಿಯಕ್ಕುಂ (ಜಾತತಿ. ೧೨-೨೫). [ಜನಪ + ಸೂನು]

ಜನಪಾಧ್ವರ (ನಾ). ರಾಜಸೂಯಯಾಗ : ಇವರ ಜನಪಾಧ್ವರವನಡಹಾಯ್ದುವನನಾಗಳೆ ದೇವಕೀಸುತ ಸವಱಿದನು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೩-೭೭).
[ಜನಪ + ಅಧ್ವರ]

ಜನಪಾಲ (ನಾ). ಜನರನ್ನು ಸಂರಕ್ಷಿಸುವವನಂ ; ದೊರೆ ; ರಾಜ : ಜನಪಾಲಂ ಮಿಗೆ ಭೀತಿವಟ್ಟು ನಡೆತಂದು (ವೃಷವಿ. ೧೨-೬೬).
[ಸಂ. (ಜನ+ ಪಾಲ)]

ಜನಪಾಲಾಗ್ರಣಿ (ನಾ). ಅರಸರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು : ಜನಪಾಲಾಗ್ರಣಿ ಪಂಚಾಕ್ಷರಮನಮಮ ಜಪಿಸಿದನಾಗಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೦೩-೩೬). [ಜನಪಾಲ + ಅಗ್ರಣಿ]

ಜನಪ್ರಿಯ (ಗು). ೧. ಜನರಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ ; ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಬೇಕಾದ. (ನಾ). ೨. ಜನರಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದಂದು : ವೇಮನನ ಪದ್ಯಶತಕ ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಿದೆ (ಭಾರದ. ೪೦೩) ; ಜೋಳ: ದಕ್ಷಿಣ ಹಿಂದೂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟೊಂದು ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಿಲ್ಲ (ಅಡುಸಾ. ೭೫). [ಜನ + ಪ್ರಿಯ]

ಜನಪ್ರಿಯತೆ (ನಾ). ಜನರ ಮೆಚ್ಚಿಕೆಗೆ ಪಾತ್ರವಾಗಿರುವಿಕೆ : ಆತನ ಪ್ರತಿಭೆ ಮತ್ತು ಜನಪ್ರಿಯತೆಗಳಿಗೆ ಬೇರೆ ಸಮರ್ಥನೆಯೇ ಅಗತ್ಯವಿಲ್ಲ (ಸಂಗೀತ. ೬) ; ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಂತೆ ಕುಣಿದು ಗಳಿಸುವ ಜನಪ್ರಿಯತೆ ನನಗೆ ಬೇಡ (ರಂಗರೂ. ೫೮). [ಸಂ. ಜನಪ್ರಿಯತಾ]

ಜನಬಲ (ನಾ). ೧. ಜನರ ಶಕ್ತಿ : "ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಒದಗಬಹುದಾದ, ಆಳುಬಲ, ಜನಶಕ್ತಿ, ಜನಬಲ" (Man-power. ಪತ್ರಿನಿ. ೫೨). ೨. ಜನರ ಬೆಂಬಲ,-ಸಹಾಯ : ಒಂದು ಮಹತ್ಕಾರ್ಯ ನೆರವೇರಬೇಕಾದರೆ ಜನಬಲ ಧನ ಬಲ ಎರಡೂ ಬೇಕು (ರೂಢಿ). [ಜನ + ಬಲ]

ಜನಬಳಕೆ (ನಾ). ಜನರು ಬಳಸುವುದು,-ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು : ಜನಬಳಕೆಯಲ್ಲಿಯ ಅಂಕಿಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿ . . . ವರ್ಗೀಕರಿಸಲು ಕ್ಲಿಷ್ಟವೆನಿಸಲಾರದು (ಗ್ರಂಥಾಲ. ೦೮). [ಜನ + ಬಳಕೆ]

ಜನಬಾಹುಳ್ಯ (ನಾ). ಜನರು ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವುದು ; ಜನಸಂದಣಿ : ಐಶ್ವರ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ, ಜನಬಾಹುಳ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ವಿಸ್ತೀರ್ಣದಲ್ಲಿಯೂ ಇಂಡ್ಯದ ಯಾವ ಭಾಗವೂ ಬಂಗಾಳದ ಕೆಳಗಿನ ರಾಜ್ಯಗಳಿಗೆ ಸಮಾನವಾಗಿಲ್ಲ (ಭೂಗೋಳ. ೪೦). [ಜನ + ಬಾಹುಳ್ಯ (= ಬಾಹುಲ್ಯ)]

ಜನಭರಿತ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಾದ ಜನಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದುದು ; ಜನ ನಿಬಿಡವಾದುದು: ಬೇಹಾರ್‌ದೇಶವು ಇಂಡಿಯಾದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಜನಭರಿತವಾದುದು (ಭೂಗೋಳ. ೪೯). [ಜನ + ಭರಿತ]

ಜನಮನ (ನಾ). ಜನತೆಯ ಮನಸ್ಸು : ಹುಟ್ಟುಮೂಕನೆಂದು ದಟ್ಟೀಶು ಜನಮನ (ಸಿದ್ಧಪು. ೪-೫೭) ; ಹರಿಹರನ ಕಾಲಕ್ಕಾಗಲೆ ಈ ಧ್ವನಿಯ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಜನಮನದಲ್ಲೂ ಕವಿಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲೂ ಗೊಂದಲ ಗಾಬರಿಗಳು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿದ್ದುವು (ದ್ರಾವಿವಿ. ೩೨೭). [ಜನ + ಮನ]

ಜನಮನ್ನಣೆ (ನಾ). ಜನರ ಆದರಣೆ : ಮೇಳವು ಗಳಿಸಿತು ಜನಮನ್ನಣೆಯನು (ಇಂಡಾಪ. ೧೧-೪೪). [ಜನ + ಮನ್ನಣೆ]

ಜನಯಿತ್ರಿ (ನಾ). ಜನನಿ; ತಾಯಿ: "ಜನನೀ, ಜನಯಿತ್ರೀ ಈ ೨ ತಾಯಿ" (ಶಾಶಕ್ಯ. ೦೯೯). [ಸಂ. ಜನಯಿತ್ರೀ]

ಜನಯಿಸು (ಕ್ರಿ). =ಜನಿಸು ೨: ಸಂಸರ್ಗಂ ಜನಯಿಸುಗುಂ ಗುಣದೋಷೋದನ ತತ್ವಮನೆಲ್ಲಿಯುಂ ಮಹೀಮಂಡಳದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೭೯). [ಜನನ + – ಇಸು₃]

ಜನರಂಜನ (ನಾ). ಜನರನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವುದು,-ಮೆಚ್ಚಿಸುವುದು : (೩). [ಜನ + ರಂಜನ]

ಜನರಂಜನಿ (ಗು). ೧. ಜನರನ್ನು ರಂಜಿಸುವ. (ನಾ). ೨. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಜನರಂಜನೀರಾಗದಲ್ಲಿ ಅವರು ರಚಿಸಿರುವ ಸಂಸ್ಕೃತಕೀರ್ತನೆ "ಪಾಹಿಮಾಂ ಶ್ರೀ ರಾಜರಾಜೇಶ್ವರಿ"ಯಲ್ಲಿ ಸೊಗಸಾದ ಚಿಟ್ಟೆಸ್ವರಗಳಿವೆ (ಸಂಗೀತ. ೦೪). [ಸಂ. ಜನರಂಜನೀ]

ಜನರಂಜಿನಿ (ನಾ). = ಜನರಂಜನಿ ೨ : ಜನರಂಜನಿ–೨೯ನೇ ಮೇಳಕರ್ತ ಧೀರಶಂಕರಾಭರಣದಲ್ಲಿ ಜನ್ಯ (ಸಂಗೀತಂ. ೧೫೦). [ಸಂ. ಜನರಂಜನೀ]

ಜನರಮಣ (ನಾ). ಅರಸ ; ರಾಜ : ಜನರಮಣ ಯಾ ವಿಪ್ರರುಯರೆಯೆಂದೆನಲು ಕೇಳ್ದು (ಬಸವಪು. ೫೭-೭೩). [ಜನ + ರಮಣ]

ಜನರಲ್ 'ಜನರಲ್ಲು' ನೋ.

ಜನರಲ್ಲು, ಜನರಲ್, ಜನರಾಲ್ (ನಾ). ಸೇನಾಧಿಪತಿ; ದಂಡನಾಯಕ: ನಾವೀ ವಿಭುವಿನಿದಿರೊಳ್ ಸಾಹಸವ ತೋರ್ಪೆವೆಂದಾವರಿಸಿ ಜನರಲ್ಲು ಕರ್ನಲ್ಲು ಮೊದಲಾದ ಸರಕಾರರ್ಶ್ರೇತಂದರು (ಅರ್ಜಾವಿ. ೨೪-೫೪). **ಜನರಲ್:** ಆಹ್ಲಾದದಿಂದ ಜನರಲ್ಸುರುಟ ನೋಡಲ್ಕೆ ಪೊರಮಟ್ಟನು (ಅರ್ಜಾವಿ. ೨೪-೪೬). **ಜನರಾಲ್:** ಜನರಾಲ್ ಮೆತ್ಕುಸರವರು ಬಂದು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೬). [←ಇಂ. General]

ಜನರಾಗ (ನಾ). ಪ್ರಜೆಗಳ ಪ್ರೀತಿ: ನೀತಿವಿಡಿದರಸಂಗೆ ಬಹಳ ಖ್ಯಾತವದು ಜನರಾಗ ರಾಗವ್ರಾತದಿಂ ಧನ ಧನದಿ ಪರಿಕರ ಪರಿಕರದಿ ಜಯವು (ಶಬ್ದಾಸ. ೦-೪೮). [ಜನ + ರಾಗ]

ಜನರಾಲ್ 'ಜನರಲ್ಲು' ನೋ.

ಜನರೌದ್ರ (ನಾ). ಜನರಿಗೆ ಭಯಂಕರನಾದವನು : ಶ್ರೀವೀರಭದ್ರನಂ ಕರುಣಾಂಬುರಸಮಯಸಮುದ್ರನಂ ಜನರೌದ್ರನಂ (ವೀಶೈಪು. ೩-೫-೩೨). [ಜನ + ರೌದ್ರ]

ಜನರ್ಲೋಕ (ನಾ). ಏಳು ಊರ್ಧ್ವಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಲೋಕ : ವಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಮಹರ್ಲೋಕ ಕಂಠದಲ್ಲಿ ಜನರ್ಲೋಕ (ಅಬುಂಡೆ. ೧೪೨-೦೨೪). [ಸಂ. (ಜನರ್ + ಲೋಕ)]

ಜನಲೋಕ (ನಾ). = ಜನರ್ಲೋಕ : (೩). [ಜನ + ಲೋಕ]

ಜನವಡೆ (ನಾ). ಜನಸಮುದಾಯ : ಈ ಜನವಡೆಯೊಳಾರಾನುವಿಾ ಬಿಲ್ಲನೇಱಿಸಲಾರ್ಪೊಡೆ ಬನ್ನಿಮೆಂದು ಸಾಱುವುದುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೬೦ ವ). [ಜನ + ಪಡೆ₄]

ಜನವರ (ನಾ). ರಾಜ ; ಅರಸ : ಜನವರನೆ ಕೇಳನ್ಯದೈವದ ಮನೆಗದೇತಕೆ ಬಾರರವರೆಂದೆನಲಹುದೆ (ಬಸವಪು. ೫೩-೩೫). [ಜನ + ವರ₃]

ಜನವಶ್ಯ (ಗು). ೧. ಜನರನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ. 'ಜನವಶ್ಯಚೂರ್ಣ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲರಸನು ಬರೆದ ಒಂದು ಕಾಮಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥ : ಚತುರಿಂ ನವೀನಪದ್ಧತಿಯಿಂ . . . ವಿರಾಜಿಸುಗೆ ರತಿಯುಪೊಲ್ ಜನವಶ್ಯಮಾತಾರಕಂ (ಜನವ. ೦೩-೮೦). [ಜನ + ವಶ್ಯ]

ಜನವಶ್ಯಚೂರ್ಣ (ನಾ). ಜನರನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚೂರ್ಣ,-ಪುಡಿ : ಕಂತುನಿರ್ಮಿತ ಜನವಶ್ಯಚೂರ್ಣಮೆನೆ ಪಾಂಸುಗಳಂ ಕೆದಱುತ್ತೆ ವೀಕ್ಷಣಾಮೃತಮಯ ಕಂದಳಂ ಪೊಸತರಲ್ಬಂದು ಕೇದಗೆ ಮೇಘಕಾಲದೊಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೮-೮೦). [ಜನವಶ್ಯ + ಚೂರ್ಣ₃]

ಜನವಾಣಿ (ನಾ). ಜನರು ಆಡುವ ಮಾತು ; ಆಡುನುಡಿ : ಪಂಪನಿಗೆ ಜನಜೀವನದ ಮತ್ತು ಜನವಾಣಿಯ ಪರಿಚಯವು ಎಷ್ಟು ಯಥಾರ್ಥವೂ ಗಾಢವೂ ಆಗಿತ್ತು (ಕವನಿ. ೬೬). [ಜನ + ವಾಣಿ₁]

ಜನವಾದ (ನಾ). ೧. ಜನರಾಡುವ ಮಾತು : ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಸ್ನೇಹಾತಿಶಯದಿಂದಲೂ ಕೆಲವರು ದಾನಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದಲೂ ಕೆಲವರು ವಿಚಾರಿಸದೆಯೂ ಕಾರ್ಯಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೇಳುವರು, ಜನವಾದವು ಹೀಗೆ ಬಹುಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವುದು (ಶ್ವಾಸ. ೨೩). ೨. ಜನರಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಾರವಾದ ಮಾತು ; ವದಂತಿ ; ಗಾಳಿಸುದ್ದಿ ; ಸಮಾಚಾರ : "ಜನವಾದಂ ಕಿಂವದಂತಿ ವಾರ್ತೆಯದಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೮೦-೩೨) ; ಜನಮುಱಿಯದನ್ನೆಗಂ ಮುನ್ನಂ ನಯಮುಱಿದಱಿಪಲಾರ್ಪೊಡದು ಮಂತ್ರಿಗುಣಂ ಜನವಾದಂ[ಪಾಠಾಂ. ದಾ]ನೆಗಟ್ಟಿ ನಗಧ್ವನಿಪೋಲನುಕರಣವಾರ್ತೆ ಮಂತ್ರಿಯ ಗುಣಮೇ (ಕವಿರಾ. ೩-೦೪೩); ವಿಕೃತಕ್ಕೆ ಸಂದ ನಾಗ್ನ್ಯಮುಮಂ ಪಹಿಸೆಯೆಂಬ ಜನವಾದಮುಮಲ್ಲದೆ ಪೇಟ ಜೀವತತ್ತ್ವಮುಮನಜೀವತತ್ತ್ವಮುಮನೆತ್ತಱಿವರ್ ಜಿನತತ್ತ್ವತಾಸ್ತ್ರಿಕರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೦೩೨). ೩. ಜನಾಪವಾದ ; ಲೋಕನಿಂದೆ. [ಜನ + ವಾದ₃]

ಜನವಾರ್ತೆ (ನಾ). ಜನರ ಆಡಿಕೆ ಮಾತು ; ಜನವದಂತಿ. [ಜನ + ವಾರ್ತೆ]

ಜನಶಕ್ತಿ (ನಾ). = ಜನಬಲ ೧ : (ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಒದಗಬಹುದಾದ) ಆಳುಬಲ, ಜನಶಕ್ತಿ, ಜನಬಲ (Man-power. ಪತ್ರಿನಿ. ೫೨). [ಜನ + ಶಕ್ತಿ]

ಜನಶ್ರುತಿ (ನಾ). = ಜನವಾರ್ತೆ : "ಕಿಂವದಂತೀ, ಜನಶ್ರುತಿಃ, ಕೌಳೀನಂ, ಲೋಕವಾದಃ-ಈ ೪ ಜನವಾರ್ತೆ" (ಹಲಾಯು. ೨೪-೧೪೬) : ರಾವಣನು ಆರ್ಯದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸಿದ್ದನೆಂದು ಜನಶ್ರುತಿ (ನಿಬಂಧ. I, ೧೦೪); ಆ ದೇವರ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಆ ಊರಿಗೆ ಆ ಹೆಸರು ಉಂಟಾಯಿತೆಂದು ಜನಶ್ರುತಿಯಾಗಿದೆ (ಲಕ್ಷ್ಮೀಪ್ರ. ೧). [ಜನ + ಶ್ರುತಿ]

ಜನಸಂಕೀರ್ಣ (ಗು). ೧. ಜನರಿಂದ ತುಂಬಿದ. (ನಾ). ೨. ಜನರ ಗುಂಪು: ಪ್ರಾಸಾದದ ಮೇಗಿರ್ದು ಜನಸಂಕೀರ್ಣದ ನಡುವೆ ನಾಲ್ಕು ಪೊಟ್ಟಳಿಗೆಯ ನೀಡಾಡಿದೊಡೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೦೫-೬). [ಜನ + ಸಂಕೀರ್ಣ]

ಜನಸಂಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಮೇಷಶೃಂಗಿ : ಜನಸಂಗ (ಖರಸಿಂಗ)–ದೊಡ್ಡ ಮರ ಕಟ್ಟಿಗೆ ನುಣುಪು ಶೋಭೆಯುಳ್ಳದ್ದು. ಇವಾರತಿಗೂ ಶೋಭೆಯ ಸಾಮಾನುಗಳಿಗೂ ಬರುತ್ತದೆ (ಕಥಾಗಿ. ೫೯). [?]

ಜನಸಂಧಿ (ನಾ). ಜನರ ಸಮೂಹ: ಬಂದ ಎದೆ ಬಾವ್ನಂದದಲಿ ಇಳಿತಂದು ಜೋಲುವ ಕರಡಿಗೆಯ ಜನಸಂಧಿಯೊಳಗೆಲ್ಲೂರಕೊಬ್ಬಿ ಹನವನ ಲೋಚನಕೆ (ಬಿಜ್ಜಪು. ೬೮-೩೦). [ಜನ + ಸಂಧಿ]

ಜನಸಂಮರ್ದ (ನಾ). ಜನರ ಗುಂಪು,–ಸಮೂಹ : ಜನಸಂಮರ್ದೋತ್ಥ ಕೋಳಾಹಳ ಕುಪಿತ ಹಯಸ್ಕಂಧಮೂಲಸ್ಥಳಾಸ್ಫಾಳನಲೀಲಂ ತಾಂ ಕುಮಾರಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೯೬) ; ಜನಸಂಮರ್ದವನು ತಡೆಯಲು ಶಾಂತ ಗೊಳಿಸಲು . . . ನಾಲ್ಕು ಮಾತು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಧರ್ಮಸಾ. ೫೦). [ಜನ + ಸಂಮರ್ದ]

ಜನಸಂಮೋಹನ (ಗು). ಜನರನ್ನು ಮೋಹಗೊಳಿಸುವ,–ಮರುಳುಗೊಳಿಸುವ : ಜನಸಂಮೋಹನವಿದ್ಯೆ ತನ್ನ ಮಧುವಿಂ ಪುಟ್ಟಿತ್ತು (ಮಲ್ಲಿಪು. ೬-೫೦). [ಜನ + ಸಂಮೋಹನ]

ಜನಸಾಂದ್ರತೆ (ನಾ). ಜನರ ದಟ್ಟಣೆ: ಚೀನ ಮತ್ತು ಅಮೆರಿಕದ ಸಂಯುಕ್ತಸಂಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಜನಸಾಂದ್ರತೆ ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚು (ಭೂವಿವ. ೦೬೨). [ಜನ + ಸಾಂದ್ರತೆ]

ಜನಸೂಡಿಗ (ನಾ). ಲೋಕವನ್ನು ಸುಡುವವನು ; ಪ್ರಳಯಂಕಾರಿ ; ರುದ್ರ : ತನಗಿಂದ ಬಲ್ಲಿದರೊಳು ಕಾದಿ ಕೈಸೋತು ಕನಲುವ ದುಕ್ಕ ವಂತಿರಲಿ ಜನಸೂಡಿಗನ [ಪಾಠಾಂ. ಗೆಯು] ಸೈರಿಸಬಲ್ಲರಾರೆಂದು ಮನಸಿಜ ನುಡಿದ ಜೀವನೊಳು (ಮೋಹತ. ೫-೪೭). [ಜನ + ಸೂಡು + – ಇಗ]

ಜನಸ್ಥಾನ (ನಾ). ಪ್ರಾಚೀನ ದಂಡಕಾರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭಾಗದ ಹೆಸರು ; ಜನರು ವಾಸಮಾಡುವ ದಂಡಕಾರಣ್ಯಪ್ರದೇಶ : ಬಳಿಕ ಹಾಹಾರವದ ರವಳಿಯಲಾ ಜನಸ್ಥಾನವನು ಹೊಕ್ಕಳು ಸಾರಿದಳು ಸಭೆಯನು ಖರಾಸುರನ (ತೊರರಾ. ೩-೫-೨) ; ಬಲ್ಮೆಯಿಂ ನಾಂ ಕಳುಹಿದೊಡೆ ಜನಸ್ಥಾನದಿಂ ಹೋದೆ ರಾಘವನ ಬಳಿಗೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೦೯-೨೦) : ನರ್ಮದಾ ಗೋದೆಯರ ನಡುವಣ 'ಜನಸ್ಥಾನ'ವು ಮೂಲ 'ದೇಶಿ'ಗೆ ಪೂರ್ಣ ಎರವಾಗಿತ್ತು (ಕರ್ಣಾಟ. ೮೭). [ಜನ + ಸ್ಥಾನ]

ಜನಹರಲೆ (ನಾ). ಜನಾಪವಾದ ; ನಿಂದೆ : ಬಂಜೆಗೆ ಬಂಜೆತನದ ಚಿಂತೆ ; ಜನಹರಲೆಯ ಚಿಂತೆ (ಕನ್ನಜಾ. ೧೦೩) : ಗಂಡನು ಸೂಳೆಯ ಸೋಬತಿ (ಸಹವಾಸ) ಮಾಡಿರುವನೆಂದು ಹೆಂಡತಿಯು ಸಂಶಯದಿಂದ ಜನಹರಲೆ ಬರುವುದೆಂದು ಹೇಳಿ (ಕನ್ನಜಾ. ೧೦೨). [ಜನ + ಹರಲೆ]

ಜನಹಿತ (ನಾ). ಜನರ ಹಿತ; ಲೋಕ ಕಲ್ಯಾಣ: ಜನಹಿತದ ಎಲ್ಲ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಅವರು ಮುಂದಾಳಾಗಿ ದುಡಿಯುತ್ತಿದ್ದರು (ಕಪಪು. ೫-೬೦). [ಜನ + ಹಿತ]

ಜನಾಂಗ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ದೇಶಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ಪಂಗಡಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಜನವರ್ಗ,– ಜನತೆ ; ಬಡಕಟ್ಟು : ಯೆಹೂದ್ಯರು, ಮುಸಲ್ಮಾನರು ಮತ್ತು ಕ್ರೈಸ್ತರು ಇವರ ವಿನಹ ಉಳಿದ ಎಲ್ಲಾ ಜನಾಂಗದವರಲ್ಲೂ ಈ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿತ್ತು (ಜೀವಾತ್ಮ. ೧೮೪). ೨. ಪೀಳಿಗೆ; ತಲೆಮಾರು; ಹಿಂದಿನಿಂದಲೂ ಬಂದ ಹಲವು ಶಾಸ್ತ್ರಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನೂ ಆಚಾರ ವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನೂ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಕಲಿಸಿ ಆ ಮೂಲಕ ಅವು ಮುಂದಿನ ಜನಾಂಗಕ್ಕೂ ಸಾರೋದ್ಧಾರವಾಗಿ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡುವುದೇ ಮೂಲ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿತ್ತು (ಶಿಕ್ಷದ. ೩೬) ; ಇಂದಿನ ಮಕ್ಕಳೇ ಮುಂದಿನ ಜನಾಂಗ (ಕ್ರಿಯಾಶಿ. ೧). [ಜನ + ಅಂಗ್ಯ]

ಜನಾಂತ (ನಾ). ೧. ಜನರು ವಾಸಮಾಡದೆ ಇರುವ ಸ್ಥಳ ; ನಿರ್ಜನ ಪ್ರದೇಶ. ೨. ಜನರಿರುವ ಪ್ರದೇಶ,–ಪ್ರಾಂತ್ಯ,–ದೇಶ : ಅರಿಂಜಯ ಜನಾಂತದ ವಿಪುಳ ನಗರಾಧಿಪತಿ ಜಯವರ್ಮನೆಂಬೊಂ ಜನನಾಥಂ(ಚಂದ್ರಪು. ೬-೧೦ ವ): ತಿಂತಿಣಿಗೊಂಡೆಸೆವೈವತ್ತಾಱು ಜನಾಂತಂ ನೆಲೆಸಿಹುವು (ಜಯುಕಾ. ೧-೩೫). [ಸಂ. (ಜನ + ಅಂತ)]

ಜನಾಂತಿಕ (ನಾ). ೧. ಜನರ ಸಮೀಪ. ೨. ಗುಟ್ಟು ; ರಹಸ್ಯ : ಆತನಂ ಜನಾಂತಿಕದೊಳಾ ತಳೋದರಿ . . . ಇನ್ನಿರಲಾಗದೆಂದು ಕಳುಹಿದಳ್ (ಅನಂಪು. ೮-೪೪ ವ). ೩. [ನಾಟ್ಯ] ನಟನಟಿಯರು ಮುಖಕ್ಕೆ ಕೈಯನ್ನು ಅಡ್ಡವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿದ್ದವರಿಗೆ ತಿಳಿಯದಂತೆ ಮಾತನಾಡುವುದು; "ಒಬ್ಬರನ್ನು ಮರೆಮಾಡಿಕೊಂಡು ಮತ್ತೊಬ್ಬರೊಡನೆ ಮಾತನಾಡುವುದು" (ಸಂನಾಟ. ೦೫). [ಜನ + ಅಂತಿಕ]

ಜನಾಕೀರ್ಣ (ನಾ). ಜನರಿಂದ ತುಂಬಿದುದು ; ಜನಸಮೂಹ: ನೋಡೆ ರಹಸ್ಯದೊಳ್ ಬಳಕೆವೆತ್ತೀ ಚಿತ್ರದಭ್ಯಾಸದಿಂ ದಹನಾಕ್ರಾಂತಮೆನಿಪ್ಪ ಮಂದಿರದವೋಲ್ ಕಾಣ್ಬೆಂ ಜನಾಕೀರ್ಣಮಂ (ಶಾಕುಂತ. ೬೪-೫). [ಜನ + ಆಕೀರ್ಣ]

ಜನಾಚಾರ (ನಾ). ಜನರಲ್ಲಿ ರೂಢವಾಗಿರುವ ಆಚಾರ,–ಸಂಪ್ರದಾಯ: ಧರ್ಮದ ತಂತು ಬಹುಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದದ್ದು . . . ಜನಾಚಾರವನ್ನನುಸರಿಸಿಯೇ ಅದನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದಕ್ಕಾಗೋಲ್ಲ (ವಂಶವೃ. ೪೭೬). [ಜನ + ಆಚಾರ]

ಜನಾಧಿಪ (ನಾ). ಅರಸ ; ರಾಜ : ಜಿನವಚನರಸಾಯನಮಂ ಜನಾಧಿಪಂ ಶ್ರೋತ್ರಪಾತ್ರದೊಳ್ ತೀವಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೬೦). [ಜನ + ಅಧಿಪ]

ಜನಾನ 'ಜನಾನಾ' ನೋ.

ಜನಾನಂದನ (ನಾ). ಜನರಿಗೆ ಆನಂದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು : ಎಮ್ಮಯ್ಯನುಮಿಂದಾನುಮೊಡವೋಗಿ ಕಂಡು ಜನಾನಂದನರುರ್ವರಾಸ್ಯತಿಲಕರಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೩೦) : ತಂದಿರಿಸಿದ ಜೀವರಾಶಿಯುಂ ಬಿಡಿಸಿ ಜನಾನಂದನರಂ ತನ್ನನುಜೆಯು ನಂದನರಂ ಮಾರಿದತ್ತವಿಭು ಲಾಲಿಸಿದಂ (ಯಶೋಚ. ೪-೭೪). [ಜನ + ಆನಂದನ]

ಜನಾನಖಾನೆ, ಜನಾನಾಖಾನೆ, ಝನಾನಖಾನೆ (ನಾ). = ಜನಾನಾ : ನೀವು ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಹಣಿದು ಅವರು ಸಾಗಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿರುವ ಜನಾನಖಾನೆಯನ್ನು ಹಿಡಕೊಂಡು ಬರಬೇಕು (ಮಾಧವ. ೩೦೯). **ಜನಾನಾಖಾನೆ** : ಅವರನ್ನು ಕೃಷ್ಣ ತನ್ನ ಜನಾನಾಖಾನೆಗೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಅತ್ಯಂತ ಕ್ರಮಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ (ಪ್ರಹಾರ. ೮೯). **ಝನಾನಖಾನೆ:** ವರಿಷ್ಠನನ್ನು ಸುಲ್ತಾನನ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೇರಿಸಿ ನವಕರರನ್ನೆಲ್ಲ ಅವನ ಝನಾನಖಾನೆಗೆ ಸೇರಿಸಿಬಿಟ್ಟೆನೆಂದು ನವಕರರ ಪೌರುಷ ನೊಂದುಕೊಳ್ಳದಿರಲಿ (ಗಾಳಿಪ. ೫೯). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಜನಾನಖಾನಾ]

ಜನಾನಾ, ಜನಾನ, ಜನಾನಿ, ಝನಾನಾ (ನಾ). ಅಂತಃಪುರ ; ರಾಣೀವಾಸ : ಮುಸಲ್ಮಾನ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಂತೆ ಜನಾನಾ ಸಡಗರವಿರಲಿಲ್ಲ (ಕಥವಿ. II, ೨೪೩) : ಲುತ್ಫುಉನ್ನೀಸೆಯನ್ನು ತನ್ನ ಜನಾನಾಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಲು ಹಿಂಜರಿದಿದ್ದನು (ಕಪಾಕುಂ. ೬೪). **ಜನಾನ:** ಜನಾನಕ್ಕೆ ತೆರಳಿ ನೂರುನ್ನೀಸಾಬೇಗಂ ಸಾಹೇಬರಿಗೆ . . . ತಿಳಿಸು (ಅಸ್ವಾವ. ೨೯): ಬಲಿಷ್ಠ ಗಂಡುಗಳು ತಮ್ಮ ಕೊಂಬಿನ ಬಲದಿಂದ ಕೆಲವೊಂದು ಹೆಣ್ಣುಗಳ 'ಜನಾನ'ವನ್ನೇ ಕೂಡಿಸುವುದುಂಟು (ಬಾಲಪ್ರ. III, ೧೭೪೩). **ಜನಾನಿ:** ಜನಾನಿ ಸಂಬಂಧದ ಕೆಲಸಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಇವರೇ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ ಇದ್ದರು (ಕುರಾಜ. ೪೮) ; ಒಳಗೆ ಹೋದರೆ ರಾಣಿವಾಸದವರ ಜನಾನಿ, ಹೊರಗೆ ಬಂದರೆ ಶಿವನ್ನೆಯ್ಯನವರ ಮರದಾನಿ (ಮುಸುಗ. ೪೬). **ಝನಾನಾ:** ರುಸ್ತುಮನು ಝನಾನಾದ ಗೋಡೆಯನ್ನೇರಿ ಬಂದದ್ದೇ ನಿಜವಾಗಿದ್ದರೆ (ಜಿರಂಗ. ೨೦).
[←ಹಿಂ. ಜನಾನಾ; ಪಾರ. ಜನಾನ್]

ಜನಾನಾಖಾನೆ 'ಜನಾನಖಾನೆ' ನೋ.

ಜನಾನಿ 'ಜನಾನಾ' ನೋ.

ಜನಾನುರಾಗ (ನಾ). ಜನರ ಪ್ರೀತಿ,–ಮಮತೆ; ಜನಪ್ರಿಯತೆ: ಜನಾನುರಾಗಮಿಲ್ಲದ ಪೊಟಲತ್ಮುದಾತ್ತಗುಣಮಿಲ್ಲದ ಮಾನವರಿಲ್ಲದೆಲ್ಲಿಯುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೧೦). [ಜನ + ಅನುರಾಗ]

ಜನಾನುರಾಗಿ (ನಾ). ಜನರ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು; ಜನಪ್ರಿಯನಾದವನು : ರಾಯರು ಬೇಗ ಜನಾನುರಾಗಿಗಳಾಗಿ ದಕ್ಷಶಿಕ್ಷಕರೆನಿಸಿದರು (ಇಂಜಾಪ. ೮-೨೬). [ಸಂ. ಜನಾನುರಾಗಿನ್]

ಜನಾಪವಾದ (ನಾ). ಜನರಿಂದ ಬರುವ ಅಪನಿಂದೆ; **ಲೋಕಾಪವಾದ:** ಜನಾಪವಾದಮುಮಂ ಪೆಱಗಿಕ್ಕಿ ಕುಲೋದ್ಭೂತರುಂ ತತ್ತ್ವವೇದಿಗಳುಂ ಮನೆವಾಟನಾಸೆವಡಲಾಗದು (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೮೩ ವ) ; ನಿಜನಾಥಭೀತೆ ಸುಚರಿತ್ರೆ ಗುಣವತಿ ಮಾನಿನಿ ಜನಾಪವಾದವಿರಹಿತೆಯೆನಿಪ ನಾರಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೫-೫೦). [ಜನ + ಅಪವಾದ]

ಜನಾಬ್, ಜನಾಬು (ನಾ). ೧. ಧನವಂತ ; ಸ್ವಾಮಿ; ಮಹಾಶಯ: ದಯಮಾಡಿಸಬೇಕು ಜನಾಬ್ (ರೂಧಿ). **ಜನಾಬು:** ೨. ಸನ್ನಿಧಿ; ಸಮಕ್ಷ: ತಮ್ಮ ಜನಾಬಿಗೆ ಕೆಲವು ಸಮಾಚಾರಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಬೇಕೆಂಬುದಾಗಿ ಅರ್ಜಿದಾರನು ಬಹಳ ವಿನಯದಿಂದ ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳುವದೇನೆಂದರೆ (ಚಾಮುಮಂ. ೨೪೯); ಯಜಮಾನರ ಜನಾಬಿನಲ್ಲಿ ನಾನು ದುರ್ನಿರತನೆಂಬ ಅನ್ವಯವಾಗುವ ಅಪವಾದಕ್ಕೆ ಬೀಳುವ ಸಂಭವ ಒದಗಿರುವದೆಂದು . . . ಬೆಂಡಾಗಿರುತ್ತೇನೆ (ವಾಗ್ವಿ. ೧೮೮). [←ಅರ. ಪಾರ. ಹಿಂ. ಜನಾಬ್]

ಜನಾಬು 'ಜನಾಬ್' ನೋ.

ಜನಾಮಳಪಳಿ (ನಾ). (?) : × × × ವಿಳದಿತ ಜನಾಮಳಪಳಿ ಕಣ್ಣುಗ ಮುವತ್ತಮೂವೀಸಯುಮನ್ನಿಟ್ಟು ಸರ್ವ್ವ ಪರಿಹಾರಂ ಕೊಟ್ಟಾರ್ (ಎಕ. VI, ಕೊಪ್ಪ. ೪೦-೧೩ : ಸು. 1090). [?]

ಜನಾರ್ದನ (ನಾ). ೧. ಜನರನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವವನು; ಲಯಕರ್ತ; ರುದ್ರ: "ಜನಾನರ್ದಯತಿ=ಜನರಂ ಕೊಂದಪಂ; ಜನಾರ್ದನಃ = ಕಾಲಾಗ್ನಿರುದ್ರಂ" (ಶಾಶಕ್ಕ. ೨೯೮). ೨. ವಿಷ್ಣು; ಕೃಷ್ಣ: "ಜನಾರ್ದನಂ . . . ಕೇಶವನಚ್ಯುತಂ ಮುರಹರಂ ವೈಕುಂಠನಬ್ಜೋದರಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪-೨೦) ; ಮುಂದೆ ನಿಂದಿರ್ದ ಜನಾರ್ದನಂಗೆ ಬದ್ಧಾಂಜಲಿಯಾಗಿ (ಜಗವಿ. ೩-೪ ವ); ಜಯ ಜನಾರ್ದನವಂದ್ಯ ಜಯ ಜಲಜಭವಪೂಜ್ಯ (ಹಜಕಾ. ೧೪-೪೦). ೩. [ಜೈನ] ವಾಸುದೇವ (ಲಕ್ಷ್ಮಣ) : ಪುರ್ಬನೇಱಿಸುವ ಮಾಟಕ್ಕಿಯಿನಶ್ರಮದಿಂ ಪೊಡರ್ಪು ಕೈಮಿಗೆ ರಿಪುಮರ್ದನಂ ಧನುವನೆತ್ತಿದನೇಱಿಸಿದಂ ಜನಾರ್ದನಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೫-೧೦೦). ೪. ಜನ್ನಕವಿ: ಕವಿ ಭಾಳಲೋಚನ ಜನಾರ್ದನದೇವ ವಿರಚಿತಮಪ್ಪ (ಅನಂಪು. ೧-೧೨೦ ವ). [ಸಂ.]

ಜನಾವರ 'ಜಾನಂವಾರು' ನೋ.

ಜನಾಶ್ರಯ (ನಾ). ಮಂಟಪ; ಚಪ್ಪರ; ಸಭಾಮಂಟಪ: "ಜನಾಶ್ರಯಃ, ಮಂಡಪಃ–ಈ ೨ ಸಭಾಮಂಟಪಂ" (ಹಲಾಯು. ೫೦-೧೪೩); "ಮಂಟಪಂ ಜನಾಶ್ರಯಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೮-೧೯). [ಜನ + ಆಶ್ರಯ]

ಜನಿ$_1$ (ಕ್ರಿ). ಜಿನಂಗು ; ಒಸರು ; ಸ್ರವಿಸು ; ಸೋರು ; ಹರಿ : ಸ್ಯನ್ನಂ, ರೀಣಂ, ಸ್ರುತಂ, ಸ್ನುತಂ–೪ ಸೋರಿಹೋದುದು, ಜನಿದು ಹೋದುದು (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೯೯) ; ಶ್ಚ್ಯೋತಃ, ಪ್ರಾಘಾರಃ – ೨ ಸೋರಿಹೋಗುವಿಕೆ ಸೋರುವಿಕೆ, ಜನಿಯುವಿಕೆ (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೦೩); ಧಾತುಪಾಠದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ದರ್ಪಣದ ಇತರ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಕಿಟ್ಟೆಲ್‍ರ ನಿಘಂಟಿನಿಂದ ಎಣಿಸಬಹುದಾದ ಕೆಲವು ಸಿದ್ಧಧಾತುಗಳನ್ನು ಕೆಳಗೆ ಕಾಣಿಸಿದ್ದೇನೆ–ಇಣಿಕು, . . . ಸೆಂದು, ಜನಿ, ತಲಪು (ಕಸಾಪ. I, ೨೯೦). [<ಜಿನುಂಗು$_1$]

ಜನಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಹುಟ್ಟು ; ಉತ್ಪತ್ತಿ ; ಜನನ: ಮೂಜಗದ ಜನಿಸ್ಥಿತಿ ನಾಶಕರ್ಮದ ಹೊಱಗೆ ನಿನ್ನಲಿ ತೋರ್ಪ ಗುಣ ಮೂಱಱ ವಿಕಾರವ ಪೊದ್ದದು(ನಿಭಾಗ. ೧೦-೫೦-೨೬);ಜಗದೊಡೆಯನ ಚರಣಾಂಬುಜಯುಗಮಂ ಮರವೊಕ್ಕರ್ ದಾಂಟಿದಪರ್ ಜನಿಯೆಂಬಗಾಧಸಾಗರಮಂ (ನೇಮಿಮಂ. II, ೧೧) ; ಜನಿ ಮೊದಲಾಗಿರೆ ಮೋಸವನಿನಿಸುಂ ಕಾಣದರ ನುಡಿಯಸತ್ಯಂ ಪರವಂಚನೆ ವಿದ್ಯೆ (ಶಾಕುಂತ. ೭೦-೧೩೫). ೨. ಹೆಂಗಸು; ಸ್ತ್ರೀ. ೩. ಸೊಸೆ: "ಸ್ನುಷಾ, ಜನೀ, ಪುತ್ರವಧೂಃ, ವಧೂಃ – ಈ ೪ ಸೊಸೆ" (ಹಲಾಯು. ೮೩-೩೫೦). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧದ ಸಸ್ಯ ; ಕಳವಿಗೆ : (+).
[ಸಂ. ಜನಿ, ಜನೀ]

ಜನಿಕ (ನಾ). ಜೀವಾಣುವಿನಲ್ಲಿರುವ ಎರಡು ಅಂಶಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ವಂಶವಾಹಿ: ಗೊತ್ತಾದ ಜಾಗದಷ್ಟು ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಜನಿಕಗಳು(ಜೀನ್ಸ್) ಇರುವ ದಾರದಂಥ ಬಣ್ಣದಂಡಗಳು (ಕ್ರೋಮೊಸೋಮ್ಸ್) ಇದರ ನಬ್ಬೀಜದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತವೆ (ಕವಿಕೋ. I, ೫೦). [ಸಂ. ಜನಿಕಾ]

ಜನಿಗೆ 'ಜನ್ನಿಗೆ' ನೋ.

ಜನಿತ (ಗು). ೧. ಹುಟ್ಟಿದ ; ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾದ ; ಸೃಷ್ಟಿಸಿದ : ಜನಿತ ಪುನಸ್ಸ್ವಯಂವರದ ವಾರ್ತೆಯನಾಗಳೆ ಕೇಳ್ದು (ನಳಚಂ. ೬೯೯). (ನಾ). ೨. ಉತ್ಪತ್ತಿ; ಹುಟ್ಟು: ಜನಿತಕ್ಕೆ ತಾಯಾಗಿ ಹೆತ್ತಳು ಮಾಯೆ (ಬಸವ.೦೫): "ಜನ್ಮಸಂಬಂಧ" (ಬಸವ. ಕೋಶ). ೩. [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯದ ನೂರೆಂಟು ಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: "ತಲಪುಷ್ಪಪುಟ . . . ನೀವೇಶ ವಿಲಾಕ್ರೀಡಿತ ಜನಿತ . . . ಗಂಗಾವತರಣ–ಈ ನೂಱೆಂಟು ಕರಣಂಗಳ್" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೪-೪೨ವ). ೪. ನೃತ್ಯದ ಹದಿನಾರು ಭೌಮಚಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : "ಸಮಪಾದ, ಸ್ಥಿತಾವರ್ತ . . . ಜನಿತ ಊರೂದ್ವೃತ್ತ ಈ ಹದಿನಾಱು ಮಾರ್ಗ ಭೌಮಚಾರಿಗಳು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೬-೧೭ವ); ಚರಣವೊಂದಗ್ರತಲ ಸಂಚರಮಂ ಮಾಡುತ್ತವೆರ್ದೆಯೊಳೊಲ್ದು ಮುಷ್ಟಿಯ ಕರವಿರಿಸುತನ್ಯಕರ ಪದವಿರೆ ಶೋಭೆಯಿನೊಪ್ಪಿ ತೋಱೆ ಜನಿತಮೆನಿಕ್ಕುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೬-೩೫).
[ಸಂ.]

ಜನಿತವಿಭಾಗ (ನಾ). ಉಂಟಾದ ಭಾಗ,–ಪ್ರಭೇದ : ಜನಿತವಿಭಾಗಂಗಳ್ ವಾಙ್ಮನಸಾತೀತಂಗಳಿಂತು ಮಾರ್ಗೋಕ್ತಿಗಳೊಳ್ ನೆನೆದಱಿಪಲಾರ್ಪರಾರ ದನನಿಶ್ಚಿತಕ್ರಮ ವಿಶೇಷಗುಣಯುಕ್ತಕ್ರಮಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೪೮).
[ಜನಿತ + ವಿಭಾಗ]

ಜನಿಯಿಸು 'ಜನಿಸು' ನೋ.

ಜನಿವಾರ 'ಜನ್ನವಿರ' ನೋ.

ಜನಿಸಿತು (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿದಂದು ; ಜನಿಸಿದಂದು : ಮಹಿಮಾಕರಂ ಸಿದ್ಧಪತಿಯುಂ ಜನಿಸಿತಕ್ಕೆ ಭೂಲೋಕದ ಸಮಸ್ತ ಜೀವಾಳಿಗಪವರ್ಗಮಂ ತೋರ್ಪೆನೆಂದನುಗೆಯ್ದನು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೪-೦೬). [<ಜನಿಸು]

ಜನಿಸು, ಜನಿಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹುಟ್ಟು ; ಉದ್ಭವಿಸು : ಕರ್ಣದೊಳಗೆ ಜನಿಸಿದವರುಂಟೆ ಜಗದೊಳಗೆ (ಬಸವ. ೫೮೯) ; ಶುಕ್ಲ ಶೋಣಿತದಿಂದ ತನುಮನ ಜನಿಸಿತ್ತು (ಅದವ. ೨೭-೮೦) ; ಆತನ ಶಾಂತಿಯಿಂದ ಶಶಿ ಚಾರಿತ್ರದಿಂ ಗಂಗೆ . . . ಉದಾರತ್ವದಿಂ ಸುರಕುಜಂ ಜನಿಸದಿರವೆಂದು ಕೊಂಡಾಡುತಿರ್ದಂ (ಹಚಕಾ. ೬-೪೩) ; ದೇವಕೀಸುತನೇನು ಬಂಡಿಯ ಬೋವಗುಲದಲಿ ಜನಿಸಿದನೆ (ಕುವ್ಯಾ.ಕ. ೫-೩೪) ; ಶಿಲಾಯುಗದ ಕೆಲವು ಗುರುತುಗಳ ಬಳಕೆಯಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮೀಲಿಪಿ ಜನಿಸಿತೆಂದು ಒಬ್ಬಿಬ್ಬರು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ (ದ್ರಾವಿವಿ. ೫೨). ೨. ಹುಟ್ಟಿಸು ; ಉಂಟುಮಾಡು : ತಿನಸು ಗೂಳಿಯ ಬಾಳು ಕನಸಿನಲಿ ಉಂಡಂತೆ ತೊನಸಿ ಮುಂದಿ ಎತ್ತ ಹರಿ ತಿಂದು ಹುಳಗಳನು ಜನಿಸಿ ಬಿಟ್ಟಂತೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೧೫೭). **ಜನಿಯಿಸು** : ೧. ಜನಿಯಿಸಿ ದಂದು ತೊಟ್ಟಗಲದಾತನನಿಂತಿರಗಲ್ದ ಪಾಪಕರ್ಮನಂ (ಕಾದಂಉ. ೪೫೨) ; ಅಲ್ಲಿ ಜನಿಯಿಸಿ ಬಳಿಕ್ಕಂದು ಬಪ್ಪಂ ದೇವ (ಬಸರ. ೧-೭೩) ; ಅನುಕೂಲಪವನನಿಂ ಜೀವನಿಷ್ಟದಿಂ ನಾಭಿಮೂಲದೊಳ್ ಕಹಳೆಯ ಪಾಂಗಿನ ವೋಲ್ ಶಬ್ದದ್ರವ್ಯಂ ಜನಿಯಿಸುಗುಂ (ಶಮದ. ೨) ; ವರಸೋಮಪ್ರಭ ರಾಜೇಂದ್ರಂಗಂ ತರುಣಿಗೆ ಸೌಂದರಿಗಂ ಜನಿಯಿಸಿ (ಜಯುಕಾ. ೨ ಸೂಚನೆ). ೨. ಜನಕಂಗೆ ಹರ್ಷದೊದವಂ ಜನಿಯಿಸಿ (ಶಂರಾಮಾ. ೪-೩೩) ; ನಭೋಂತಕ್ಕೊಗೆದಿರ್ದ ಸುಭಟತತಿ ಖಚರಬಲಭ್ರಾಂತಿಯನಿನಿಸಂ ಜನಿಯಿಸೆ (ಜಗವಿ. ೭-೫೭) ; ಏನೇನುಣಿಸನುಣಲ್ಮೀಹಾರಂ ಜನಿಯಿಸಿದವ್ಯಾತಾನ್ನವನೀವ ಮಣಿಪಾತ್ರಯುಮಂ ನೆನೆದು (ಜಯುಕಾ. ೩-೭೦). ೩. ಒದಗು; ಉಂಟಾಗು ; ಆಗಂ : ಪುನರುಕ್ತಮೆಂಬುದಕ್ಕಂ ನೆನೆಯದೆ ಪದಾರ್ಥಮದಱಿದೀ ಪೂರ್ವೋದಿತಾರ್ಥ ಪದಪದ್ಧತಿಗೊಂದಿನಿಸುಂ ವಿಶೇಷಮಿಲ್ಲದೆ ಜನಿಯಿಸಿದ ದೃಷ್ಟಾಂತಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೮೩) ; ಕೊಲ್ ವೋಲ್ ಎನೆ ಬಗೆದು ಬಗೆದು ಮನದೊಳ್ ಜನಿಯಿಸುಗುಮಮಂಗೆ ಖಳವಿಭಂಗ ಜ್ಞಾನಂ (ಆದಿಪು. ೫-೮೫) ; ನನಮಯಗಣಮಿಂತೀ ನಾಲ್ಕುಮೆತ್ತಂ ಜನಿಯಿಸೆ ಯತಿಸಪ್ತಸ್ಥಾನದಿಂದಂ ನಿನಗಱಿಪುವೆನಿಂತೀ ಪಾಂಗಿನೊಳ್ಮಾಮಿನಿ ಬಗೆ ಘಟಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೩೭) ; ಇನಿವಿರಿದಟ್ಟಲನ್ಕರೊಳಂ ಜನಿಯಿಸಿತು (ಕಾದಂಉ. ೪೭೫) ; ಶತ್ರುವಿಂ ಜನಿಸಿದ ಕಟ್ಟಲೆಯೆಂಬುದು ರತ್ನದ ಬೆಳಗಿಂದಂ ಬಿಸಿಲಿಂದಂ ಕಿರ್ಚಿಂದಂ ಕಿಡುವುದಲ್ಲ (ಪಂಚತಂ. ೧೬೯-೧) ; ಗೀತಮಂ ಮುದಂ ಜನಿಯಿಸೆ ಪಾಡುವಲ್ಲಿ (ಚಂದ್ರಪು. ೨-೭). ೪. ಗೋಚರಿಸಂ ; ಸ್ಫುರಿಸು : ಎನಲೊಡಮಾ ಭವದೊಳ್ ತೊಟ್ಟನಿತುಂ ವೃತ್ತಾಂತಮಂತರಂಗ ದೊಳಾಗಳ್ ಜನಿಯಿಸೆ (ಸುಕುಮಾ. ೭-೫೦). [ಜನ್ಮ₁ + – ಇಸು₃]

ಜನುಮ, ಜಲ್ಮ (ನಾ). ೧. ಹುಟ್ಟು ; ಜನ್ಮ : ಪರಮನ ಹಾದಿಯನು ಅಱಿದು ಸುಖಿಯಾಗು ಜನುಮದ ಹಾದಿಗೊಳಬೇಡ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೪೭೭). ೨. ಜೀವನ ; ಬಾಳುವೆ : ನೆರಳಿನಂತಿದೆ ಜನುಮ ನಮಗೆ ಧರೆಯೊಳಗೆ (ಕಎಪು. ೧೨-೭) : ಚಂದ್ರನ ಬೆಳುದಿಂಗಳಿನ ತಣ್ಪನರಿಯದ ತಾವರೆ ಜನುಮವೆ ವ್ಯರ್ಥ (ಇಂಚಾಪ. ೧೯೯-೩೫). **ಜಲ್ಮ** : 'ಜಲ್ಮಾಂತ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಜನ್ಮನ್]

ಜನುಸ್ಸು (ನಾ). ಹುಟ್ಟು ; ಜನ್ಮ : "ಜನನಂ ಜನ್ಮಂ ಪ್ರಸವಂ ಜನಿ ಜನುರುತ್ಪತ್ತಿ ಸೂತಿಯೇಕಾರ್ಥಮಿವಿಂತಿನಿತುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೮-೩). [ಸಂ. ಜನುಸ್]

ಜನೆ 'ತನೆ' ನೋ.

ಜನೇಶ (ನಾ). ಅರಸ ; ರಾಜ : ಜನೇಶನಿಂತೇಕೆ ಕಟಿದು ಪೋದನೊ ಪೇಟಿಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೩೦). [ಜನ + ಈಶ]

ಜನೇಶ್ವರ (ನಾ). = ಜನೇಶ : ಜಯವರ್ಮ ಜನೇಶ್ವರನಲ್ಲಿಗೆ . . . ಉದ್ಧವನೆಂಬ ದೂತಮುಖ್ಯನನಟ್ಟಿದೊಡೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೧೮ ವ). [ಜನ + ಈಶ್ವರ]

ಜನೋಕ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಜನರು ಆಡುವ ಮಾತು: ಮುಂನ್ನಮೆಂಬ ಬಟಿಕೆಂಬ ಜನೋಕ್ತಿಯೊಳಾಯ್ತು ಸೂಚಿಶಕ್ತಿಗೆ ನೃಪರಾನೆ ದಾರದವೊಲಾದುವು ರಾಜಕುಮಾರರಾನೆಗಳ್ (ಗದಾಯು. ೧-೧೬) ; ಆತನ ಪೂಣ್ದ ಪೂಣ್ಕೆ ಶಿಲಾತಳಾಕ್ಷರಮೆನಿಸಿರ್ಪ ಜನೋಕ್ತಿಯಂ ಪುಸಿ ಮಾಟ್ಟನೇ (ಗದಾಯು. ೧-೭೦). ೨. ಗಾದೆ ; ನಾಣ್ಣುಡಿ ; ಲೋಕೋಕ್ತಿ. [ಜನ + ಉಕ್ತಿ]

ಜನೋದಯ (ನಾ). ೧. ಜನತೆಯ ಏಳಿಗೆ,–ಅಭಿವೃದ್ಧಿ. ೨. [ಛಂದ] ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪಾದದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವ ಒಂದು ಅಕ್ಷರ ವೃತ್ತದ ಹೆಸರು : ದಿನೇಶ ರುದ್ರ ನಿಶ್ಚಿತಂ ಜನೋದಯಂ ತನೂದರೀ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೦೨). [ಜನ + ಉದಯ]

ಜನೋಪಕಾರ (ನಾ). ೧. ಜನಕ್ಕೆ ಮಾಡುವ ಉಪಕಾರ. ೨. ಜನಕ್ಕೆ ಹಿತಕರವಾದುದು ; ಜನರಿಗೆ ಕಲ್ಯಾಣಮಾಡುವಂಥದು : ಲೋಕ ಕಲ್ಯಾಣವಾಗಬೇಕೆಂಬುದು ಈ ಕವಿಯ ಹಿರಿಯ ಉದ್ದೇಶ, ಕಿರಾತಾರ್ಜು ನೀಯ ಜನೋಪಕಾರವಾದ ಕಾವ್ಯ (ಭಾರದ. ೪೫೨). [ಜನ+ಉಪಕಾರ]

ಜನೋಲೋಕ (ನಾ). = ಜನಲೋಕ : ಜನೋಲೋಕವೆಂದು ತಿಳಿಯ ಬೇಕು (ಉತ್ತಟೀ. ೪೩-೦೨). [ಸಂ. (ಜನಸ್ + ಲೋಕ)]

ಜನ್ನ₁ (ನಾ). ಯಜ್ಞ ; ಯಾಗ : "ಯಜ್ಞಂ ಜನ್ನಮೆಂದಕ್ಕುಂ" (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕ. ೪೭) ; ಜನ್ನಮಲ್ಲದೆ ಬನ್ನಮಿಲ್ಲ (ಅಜಿಪು. ೧-೨೭ವ) ; ಜನ್ನಕ್ಕೆ ತಂದ ಕನ್ನೆ ಯಾಡು ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಹೊಱಗು (ಜನ್ನವ. ಕ. ೨೪೯-೫೪೨) ; ಸಾಮವೇದಿಯ ಜನ್ನಕಾವುದ್ದಾಮನಂದಿಯನೇಱಿ ಹೋದ್ಯೆ (ಬಸಪು. ೨೪-೭೪) ; ಜನ್ನಕ್ಕೆ ಕರ್ತನಮರೇಂದ್ರು ವೇದಕ್ಕೆ ಕರ್ತಂ ನಾಲ್ಮೊಗಂ (ಸೌಂದಪು. ೬-೫).

ಜನ್ನವನುಣ್ಬಣ್ಣರ್ = ದೇವತೆಗಳು : ಜನ್ನವನುಣ್ಬಣ್ಣರನಾರ್ದು ಕೊಂದು (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೧೫೮). [<ಪ್ರಾ. ಜನ್ನ, ಜಣ್ಣ. / ಸಂ. ಯಜ್ಞ]

ಜನ್ನ₂ (ನಾ). ೧. ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಜನ್ನಕಲ್ಲ ನಿಱಿಸಿ ಪನ್ನಿರ್ಕ ಣ್ಣಾಗ ಬೆದೆ ಮಣ್ಗೊಟ್ಟಾರ್ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೪೪, ೬-೩ ; ಸು. 808) ; ಶ್ರೀ ನೆಕುಣ್ಣರಾ ವಾಜಪೇಯಾಜಿಯಾ ಮಗನ್ ಜನ್ನನ್ಕೊಟ್ಟದು ಸಲೆ ಆಚನ್ದ್ರತಾರಕಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೪೫-೫೯ ; ಸು. 890). ೨. ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಒಬ್ಬ ಕವಿಯ ಹೆಸರು : ಜನ್ನನ ದೇಸೆ ಪಂಪನ ಗುಣಂ ಗುಣನಂದಿಯ ತೊಂಡು (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧-೨೬) ; ಮನ್ನಿಸಿ ಸಲಹುಗೆ ಸತ್ಕವಿ ಜನ್ನಂ ಜಾಣೆಸೆಯುಲಿತ್ತು ನುಡಿಗಳನೆನ್ನಂ (ಧರ್ಮನಾ. ೧-೪೦). [<ಸಂ. ಜನಾರ್ದನ]

ಜನ್ನ₃ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುದುರೆ ; ಬಿಳುಪಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕೆಂಬಣ್ಣದ ಕುದುರೆ: "ಬಿಳಿದುಮಾಗೊರೆದ ಕೆಂಪಿರೆ ಜನ್ನಂ" (ಮಂಗರಾ. ೮೧-೦೪) ; ಜನ್ನ ಚೆನ್ನಾರ ಚಿನ್ನಳಗ ಚೆಲುವ ಚೀರ . . . ಸನ್ನುತ ಸಾಂಬ್ರಾಣಿಯನೇಱಿ ನೃಪಕುಲರನ್ನರಿಗಂದು ತೋಱಿದರು (ಅಂಜಚ. ೬-೮೩) ; ಜನ್ನನಂ ನೀಲನನೆಳಗನಂ ತನ್ನಿ ಕತ್ತಳ ಮೌಹಳಿಗನಂ ತನ್ನಿ . . . ವಾಹಕರಿರಾ ನೀವು (ಬಸಪು. ೫೯-೪೦) ; ಪೊಳವಳಗ ತಿಳಗ ಕೊಂಗ ಸವಳ ಚಂಬೆಯ ನೀಲ ಜನ್ನ ಜಂಬ . . . ಎನಿಪ್ಪಗ್ಗಳಿಕೆಯ ಹಯಮಂ ತುರಂಗಿಗಳ್ ಕೈಗೆಯ್ದರ್ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೨೪-೨೯೪). [?]

ಜನ್ನ₄ (ನಾ). ಮಾನ್ಯ ; ದಾನ ಕೊಟ್ಟ ಭೂಮಿ (?) : ಕುಂದಾಪುರದ ಪುರೋಹಿತ ಅಧಿವಾಸದ ಜಂನಿ ನಾರಾಯಣ ಕಾರಂತರ ಮಗ ಜಂನಿ ನಂದಿಕಾರಂತರ ಮೂಲದ ಜಂನ ಸರ್ವಸ್ವದ ಚತುಸೀಮೆಯ ವಿವರ (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೪೭೫-೩೭ ; 1472) ; ಆ ಕುದುರವೊಳಗೆ ಅರ್ಧ ಅರುವಾರ ಮೂಲಾದಿ ಮಯಿಸಾಲ ಜಂನ ಸರ್ವಸ್ವ ಎಲ್ಲವನೂ . . . ಬರಸಿಕೊಟ ಶಾಸನ (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೪೭೦-೩೮ ; 1482) ; ಯಿ ಜಂನಕ್ಕೆ ಉಂಟಾದ ಉಡುಂಗರೆ ಉತ್ತರ ಸೀಮೆ ಸಾಮ್ಯವೇನುಂಟದು ಸಹ ಬಿಡಾರು ವಾರವ ಬಿಟ್ಟು (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೬೨೦-೨೦ ; 1546). 'ಜಮ್ಮ' ಪರಾ. [?]

ಜನ್ನಂಗೆಯ್, ಜನ್ನಂಗೈ (ಕ್ರಿ). ಯಜ್ಞಮಾಡಂ : ಜನ್ನಂಗೆಯ್ವುದು ಶಂಭು ಭಕ್ತತತಿಗಂ ಸಂತೃಪ್ತಿಯಂ ಮಾಳ್ಪುದಾ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೨-೭-೨೮). **ಜನ್ನಂಗೈ:** ಜನ್ನಂಗೈವೆ ಜಾಣ್ಗೆಡಲ್ ದಕ್ಷನಂ ತುಡುಕಿ . . . ಗೋಣ್ಗೊರೆದ ವೀರಭದ್ರಂ (ನಂದಿಮಾ. ೧-೮). [ಜನ್ನ$_1$ + ಕೆಯ್$_1$]

ಜನ್ನಂಗೈ 'ಜನ್ನಂಗೆಯ್' ನೋ.

ಜನ್ನಕೊಂಡ 'ಜನ್ನಗೊಂಡ' ನೋ.

ಜನ್ನಗುದಿರೆ 'ಜನ್ನಗುದುರೆ' ನೋ.

ಜನ್ನಗುದುರೆ, ಜನ್ನಗುದಿರೆ (ನಾ). ಯಜ್ಞಾಶ್ವ : ಅಗ್ಗಳಿಕೆಯನ್ನು ತಲೆಯಲ್ಲಾಂತು ಜನ್ನಗುದುರೆ ತಿರುಗಲು ಹೊರಟಿತು (ಬಿದುರೆ. ೩೪). **ಜನ್ನಗುದಿರೆ :** ಸುಡುಸುಡು ನಿನ್ನ ಜನ್ನಗುದಿರೆಯಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩೯-೧೫).

[ಜನ್ನ$_1$ + ಕುದುರೆ]

ಜನ್ನಗೂಳ 'ಜನ್ನಗೂಟಿ ನೋ.

ಜನ್ನಗೂಟಿ, ಜನ್ನಗೂಳ (ನಾ). ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿತವಾಗುವ ಹವಿಸ್ಸನ್ನೇ ಆಹಾರವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನಂ ; ದೇವತೆ : "ಅಮರ್ದುಣಿಸುಗಳ್, ಕನಸಿಲ್ಲದರ್ . . . ಜನ್ನಗೂಟಿರ್, ಬಿಜ್ಜೋದರರ್, ಗಾಳಿವಟ್ಟಿಗರ್, ಅಚ್ಚರರ್ (ಬೋಳೆಯರ್) – ೯ ದೇವರ್ಕಳ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೨-೧೯). **ಜನ್ನಗೂಳ :** ಜನ್ನಗೂಳರ್ಕಳೆರೆಯಂ ಮಹಾಭೀತಿಯಿಂ ರನ್ನಮಂ ಕೊಟ್ಟು ಸಂತೈಸಿದನೊಯೆನೆ ರತ್ನಶೃಂಗಂಗಳೆಸೆದಿರ್ದವು(ವೆಂಕಾರಾ. ೨-೨೯-೯). [ಜನ್ನ$_1$ + ಕೂಟ್$_1$ + – ಅ$_7$]

ಜನ್ನಗೊಂಡ, ಜನ್ನಕೊಂಡ (ನಾ). "ಯಜ್ಞಕಂಡ" (ಪ್ರಭಣ್ಯ). **ಜನ್ನಕೊಂಡ :** ಬೇಳ್ವ ಬೇಳಂಬದಿಂ ಜನ್ನಕೊಂಡಂ ಬಳಸಿ . . . ಹವಿಯನರ್ಪಿಸುತಿರ್ದಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೨-೩೦೨).

[ಜನ್ನ$_1$ + ಕೊಂಡ$_2$]

ಜನ್ನಣೆ (ನಾ). ಯಜ್ಞಶಾಲೆ ; "ಯಾಗಶಾಲೆ" (ಜತುನಿ. ೬. I, ೭೦). 'ಜನ್ನವನೆ' ಪರಾ. [?]

ಜನ್ನದಾರ (ನಾ). ಜನಿವಾರ ; ಯಜ್ಞೋಪವೀತ : ಜನ್ನದಾರದ ಪನ್ನಗ ಭೂಷಣಾಂ ಪವಿತ್ರದ ಪರಮಾತ್ಮಂ (ಗಿರಿಕ. ೦೦-೭೯ ವ) ; ಮೂಜಿ೯ಟಿ೯ಯ ಜನ್ನದಾರದಾಣೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೧೭-೨೪). [ಜನ್ನ$_1$ + ದಾರ$_1$]

ಜನ್ನಲು (ನಾ). ಕಿಟಿಕಿ: "ಕಿಟಕಿ, ಜನ್ನಲು, ವಾತಾಯನ" (Window. ಇಂಕನಿ).

[←ಪೋರ್ಚ್. Janella. / ತಮಿ. ಜನ್ನಲ್]

ಜನ್ನವಗೆಯ (ನಾ). ೧. ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಶತ್ರುವಾದವನಂ; ದಕ್ಷಯಜ್ಞವನ್ನು ಧ್ವಂಸಮಾಡಿದವನು ; ವೀರಭದ್ರ : "ಜನ್ನವಗೆಯಂ, ಎಂಟಡಿವರಿಜಂ, ಬೀರಂ, ಬಿಸುಗಣ್ಣಮಗಂ, ಅರೆವಾನಿಸವಗೆಯಂ – ಈ ೫ ವೀರಭದ್ರಂಗೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೧-೬); "ಎಂಟಡಿವರಿಜ ಜನ್ನವಗೆಯ ಬಿಸುಗಣ್ಣಣುಗನು ಬೀರನರೆವಾನಿಸವಗೆಯನೆಂದು ಸಲ್ವುದಾ ವೀರಭದ್ರನ ನಾಮ "(ಶಬ್ದಮಂ. ೫) ; ಜನ್ನವಗೆಯಂಗೆ ಸುಗ್ರೀವಂ ಬಿಗುರ್ವರಿಜಂಗಂಗದಂ ನಂದಿಗೆ ನೀಲಂ ಮಸಗಿ ಮಾಜಿ೯ಾಂತರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೩೨-೧೭). ೨. ಈಶ್ವರ ; ಶಿವ : "ಕಪರ್ದಿ ಜನ್ನವಗೆಯಂ" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೬). [ಜನ್ನ$_1$ + ಪಗೆ$_2$ + – ಅ$_7$]

ಜನ್ನವನೆ (ನಾ). ಯಜ್ಞಶಾಲೆ ; ಯಾಗಮಂಟಪ : ಆ ಹರಕೆ ಜನದ ಹೃದಯದಿಂ ಜನ್ನವನೆಯಿಂದೇಳ್ವ ಹೋಮಧೂಮಂಬೋಲೆ ವ್ಯೋಮಾಂತರಕೆ ಪರ್ವಿದತ್ತು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೦೦-೨೮೮).

[ಜನ್ನ$_1$ + ಮನೆ]

ಜನ್ನವರ 'ಜನ್ನವಿರ' ನೋ.

ಜನ್ನವಳ (ನಾ). ಯಜ್ಞದ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಬಯಸುವವನು ; ಇಂದ್ರ : "ಪಲಗಣ್ಣನಿಂದಿರಂ ಮಂಗಿಲ್ದೇರನುಜಿ೯ ಜನ್ನವಳನು ಸಗ್ಗಿಗರಾಣ್ಮನೆನೆ ಸುರಪ" (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೧೦೨). [ಜನ್ನ$_1$ + – ವಳ (< – ವಾಳ$_1$)]

ಜನ್ನವಿರ್ (ಕ್ರಿ). ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ತೊಡಗು ; ಯಜ್ಞಮಾಡು : ಯಮುನಾ ಜಳೋದ್ಗಮಮವ್ ಮಿಗೆ ಜನ್ನವಿರ್ಪ್ಪ ಭೂವಳಿ[ಯ]ವಿನೂತ ವಿಪ್ರವರರಿಂದೆಸೆದಿರ್ಪುದೆತ್ತ ನೋಪ್ಪರ್ಡಂ (ಎಇ. XIII, ೪೪-೩೮ : 1112) ; (ಶಾಪಮಂ. ೨೦೭ ನೋ). [ಜನ್ನ$_1$ + ಇರ್$_1$]

ಜನ್ನವಿರ, ಜನಿವಾರ, ಜನ್ನವರ, ಜನ್ನಿವರ, ಜನ್ನಿವಾರ, ಜನ್ನುರ (ನಾ). ಯಜ್ಞೋಪವೀತ ; ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ : ಕಾಸೆಯನುಟ್ಟು ಜನ್ನವಿರಮಂ ಪೆಗಲೊಳ್ ತೆಗೆದಿಕ್ಕಿ ವೇದದಭ್ಯಾಸಮನುಂಟುಮಾಡಿ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೫೩೫ ಶೂದ್ರಕ): ತಾವರೆಯ ಸೂತ್ರದೊಳಾದ ಜನ್ನವಿರಂ ದುಕೂಲದ ಕೋವಣಂ ಕರವೊಡಂಬಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೮); ಒಳ್ಪುವೆತ್ತ ಜನ್ನವಿರಮುಂದಂಶುಕುಂಡಳಯುಗಂ (ವರ್ಧಪು. ೦೬-೪). **ಜನಿವಾರ:** ಜನಿವಾರವ ಹೆಸರಿಗೆ ಹಾಕಿಹನು ಜೀನಗಾರನುಯೆಂದೆಂಬೆ (ಚಿದಾವ. ೧೪-೬) : ಎದೆಯ ಮೇಲೆ ಹೊತ್ತ ಉತ್ತರೀಯದ ಸಂದಿನಿಂದ ಜೋಲಾಡುವ ಜನಿವಾರ (ಕಳಹು. ೨) : ಜನಿವಾರದೊಳಗಿನ ಕೃಷ್ಣಾಜಿನ ಆಗಾಗ ಕೊರೆಯುತ್ತಿತ್ತು (ವ್ಯನಿ. ೧೮೩). **ಜನ್ನವರ :** ನೇರಿತೆನಿಪ್ಪ ಜನ್ನವರದಿಂ ಕರಯುಗ್ಮದೊಳಾಂತ ದರ್ಭೆಯಿಂ ಚಾರು ಶಿಖಾಕಮಂಡಲುಗಳೊಪ್ಪಿರೆ ವಾಮನರೂಪುವೆತ್ತ ಗಂಭೀರನುದಾತ್ತನಾ ಬಲಿಯ ಬೇಟ್ಪುದುಂ (ನೇಮಿಪು. ೫-೨೦) : ಗಿಳಿವಿಂಡು ದರ್ಭೆ ಮಲ್ಲಿಗೆ ಜನ್ನವರ ಕಾಸೆ ತಳಿರಾಗೆ ಕುಸುಮಾಕ್ಷತೆಯಿತ್ತು ಅಲರಂಬನ ಪರಸುವ ವಿಪ್ರನಂದದೆ ಚಲುವಾದುದೊಂದು ಚೂತಕುಜಾತ (ತ್ರಿಭುತಿ. ೧೪-೩೮). **ಜನ್ನಿವರ :** ಅವನ ಜನ್ನಿವರಮಂ ಸಾಭಿಜ್ಞಾನದುಂಗುರಮಂ ನಗೆಯೊಳೊತ್ತೆಯೆಂದು ಕೊಂಡು (ಚಾವುಂಪು. ೩೫-೧೫) : ಅಬ್ಜತಂತುವಿನ ಜನ್ನಿವರಂ ಸುರಭೂಜವಲ್ಕವೊಪ್ಪಿರೆ ಪೊಜಿಮಟ್ಟನಾ ಕೊಳದಿನಾಗಳ ದೊರ್ಪ ಕುಮಾರತಾಪಸಂ (ಕಾದಂಬ. ೭೦೬): ಓಜೆವೆತ್ತಿರೆ ಬೆಳ್ಳಿಯುತ್ತರಿಗೆ ಜನ್ನಿವರಂ ಬೆಡಂಗಳವಟ್ಟು ಬಾಲದಿನೇಶನಂತಿರೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೨೦೬) : ಒಡಲೊಳೆಸವುದ್ಧೂಳನ ತ್ರಿಪುಂಡ್ರಗಳೆನೊಪ್ಪಿಡಿ ಜನ್ನಿವರದಿಂದೆ . . . ದೇಸೆವಡೆದಿಹ ತಪೋಧನರು (ರಾಘಪ. ೦೭-೫೮). **ಜನ್ನಿವಾರ:** "ಜನ್ನಿವಾರಂ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಮುಪವೀತಮೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೭೫-೮) : ಏಟುಸರದ ಜನ್ನಿವಾ[ಪಾಠಾಂ. ಏ]ರಮನಿಕ್ಕುವುದುರೋಲಿಂಗಂ (ಚಾವುಂಪು. ೬೨) ; ಕರ್ಪೂರಲತೆಯಂತಿರ್ದ ಜನ್ನಿವಾರಮಂ ಕಳೆದು ಬಿಸುಟು (ಬಸರ. ೨-೪೨) ; ಕಳೆದು ಮುನಿಪತಿ ಜನ್ನಿವಾರವ ಧರೆಗೆ ಬಿಸುಡುತಲಿ (ಕೌಶಿರಾ. ೩-೦೯). **ಜನ್ನುರ :** ಕತ್ತುರಿಯ ಕಂಪು ಕೈಸುರಿಗೆ ಹೊಂನೊಜಿ೯ ಹಟ್ಟಿಗೆ ಸಣ್ಣ ಗಗ್ಗರಂ ಮುತ್ತಿನ ದಂಡೆ ತೋಳಮಣಿ ಬೈತಲೆ ನೆಯ್ದಲೆ ತೂಲ ಜನ್ನುರಂ . . . ಮೆಯಿವೆತ್ತಿರೆ (ಎಕ. V, ಅರಸೀ. ೮೮-೨ : 1184).

[ಜನ್ನ$_1$ + ?. / ಪ್ರಾ. ಜಣ್ಣೋವಈಯ, ಜಣ್ಣೋವವೀಯ.
/ ಸಂ. ಯಜ್ಞೋಪವೀತ]

ಜನ್ನವಿರವಂತ(ನಾ).ಯಜ್ಞೋಪವೀತವನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು;ಬ್ರಾಹ್ಮಣ: ಜನ್ನವಿರವಂತಂ ಪಾರ್ವಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೪೦೨ ಪ್ರಯೋ).

[ಜನ್ನವಿರ + – ವಂತ]

ಜನ್ನಶಾಲೆ (ನಾ). ಯಜ್ಞಶಾಲೆ ; ಯಾಗಮಂಟಪ: ಭಸ್ಮಭಾವನೆ ಬೇಡ ನಡೆವುದು ಜನ್ನಶಾಲೆಗೆ ನೀವು (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೨೦-೨೯). [ಜನ್ನ$_1$+ಶಾಲೆ$_3$]

ಜನ್ನಿ (ನಾ). ಗ್ರಾಮದ ಮಹಾಜನ ; ಧರ್ಮದರ್ಶಿಗಳ ಸಭೆ : ಶ್ರೀಪಾರಿಸ್ವದೇವರಿಗೆ ನಾಡೇಳುಮಂದಿ ಜಂನಿಗಳು ಇಪ್ಪತನಾಲ್ಕು ಬಳಿಯ ಸಮಸ್ತನಾಡು . . . ಅರ್ತ್ಥವ ಕೊಟು (ಕಇ. I, ೫೦-೪ : 1482) ; ಧಾರಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಬಾಳಿಯೆಂದು ಬರಸಿಕೊಟ್ಟ ಶಿಲಾಶಾಶನ . . . ಹಾಜಿುನಾಡು ಸಮಸ್ತರ ವೊಪ ಬೆಲತೂರ ಜಂನಿಗಳ ವೊಪ (ಸೌಇಇ. IX-II, ೪೭೯-೧೫ ; 1510) : ಕೋಟ ಅಧಿವಾಸದ ಉ[ರ]ನಾಲ್ವರು ಜಂನಿಗಳು ವೊಪ್ಪ (ಸೌಇಇ. IX-II, ೫೨೦-೩೦ : 1526). [?]

ಜನ್ನಿಗ (ನಾ). ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವವನು ; ಅಧ್ವರ್ಯು : "ಜನ್ನಿಗ (ಗೆ)- ಯಾಜ್ಞಿಕ = ಅಧ್ವರಿ" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೪). [<ಸಂ. ಯಾಜ್ಞಿಕ]

ಜನ್ನಿಗೆ, ಜನಗಿ₁, ಜನಿಗೆ (ನಾ). ೧. ದೇವರ ನೈವೇದ್ಯದ ಹಾಲಿಗಾಗಿ ಮೀಸಲು ಬಿಟ್ಟ ಗೋವು, – ಆವು : ದೆಯ್ವದ ಜನ್ನಿಗೆಯುಮನಾ ದೆಯ್ವದ ಬಣ್ಣಮುಮನಚ್ಚುಮಾ ಕಳ್ಳರ್ಕೊಂಡೊಯ್ವಲ್ಲಿ ಕಾಯಲಾಱದ ದೆಯ್ವಂಗಂಳ್ತಮಗೆ ಭಕ್ತರುಂ ಕಾದಪವೆ (ಸಮಪು. ೯-೦೦೬) : ಜಂಗುಳಿ ದೈವಕ್ಕೆ ಜನ್ನಿಗೆ ಬಿಟ್ಟಾರು ಕೇಡ ನೋಡಿ (ಕಾಲಸಂ. ೮೫-೩) : ಕಾಂತೆ ಮಡಗಿದ ಜನ್ನಿಗೆಯ ಪಾಲಂ ತೆಗೆದು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಸಿದನಂತರದೊಳ್ (ಬಸವು. ೦೪-೩) : ಕುನ್ನಿಗಳು ಮನೆ ಪೊಕ್ಕು ಮಡಿಕೆಯ ಜನ್ನಿಗೆಯ ಮೀಸಲನು ಕುಡಿದಂತಾಯ್ತು (ನಿಘಾಗ. ೧-೦೩-೦೦). ೨. ಜನಿವಾರ ; ಯಜ್ಞೋಪವೀತ: ಕಟ್ಟದೆನೊಱೆಯ ಬಿಟ್ಟ ಜನ್ನಿಗೆಯ ಓಡದಿರೋಡದಿರು ಶರಣರ ಮನೆಯ ಬಿರುದಿನಂಕಕ್ಕೆ ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟದಿರೆಲೆ ದೇವ (ಬಸರ. ೦೩-೩೮) : ಮೀಸಲ ವಾರವ ಮರೆಯು ಜನ್ನಿಗೆಯ ಕಿತ್ತೊಗೆಯು . . . ಅಜ್ಞಾನ ಕಳೆಯು (ಚದಾವ. ೦೦೦-೯). **ಜನಗಿ₁ :** ೧. ಮೇಲಾಗಿ ದೇವರಿಗೆ ಜನಗಿ ಬಿಟ್ಟದ್ದು (ಅಕೋಕ. ೮೪). **ಜನಿಗೆ:** ೧. "ದೇವರಿಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಆಕಳು" (ಜಾನಕೋ. ೫೯). [<ಪ್ರಾ. ಜಣ್ಣಿಯ./ಸಂ. ಯಾಜ್ಞಿಕ]

ಜನ್ನಿಗೆಯ (ನಾ). ಯಜ್ಞ ಮಾಡುವವನು ; ಬ್ರಾಹ್ಮಣ : ಕಟ್ಟದೆ ಒಱೆಯ ಬಿಟ್ಟ ಜನ್ನಿಗೆಯರ ಮುಟ್ಟ ಬಂದಿಱದರೆ ಓಸರಿಸುವನಲ್ಲ (ಬಸವ. ೭೦೦). [ಜನ್ನಿಗೆ + – ಅ₆]

ಜನ್ನಿಗೆಯಾವು (ನಾ). = ಜನ್ನಿಗೆ ೧ : ಜನ್ನಿಗೆಯಾವಂ ಪರಸಿದ ಪೊನ್ನಂ ಪರಿಯಳಮನೊಯ್ವ ಕಳ್ಳರನಂತಿಂತೆನ್ನದು ಗಡ ಮನೆದೈವದ ಸನ್ನಿಧಿಕೆಯ ನೋಡೆ ಮನೆಯ ಕುನ್ನಿ ವಿಶೇಷಂ (ಪುಷ್ಪಾರ. ೪೭೩). [ಜನ್ನಿಗೆ + ಆವು]

ಜನ್ನಿವರ 'ಜನ್ನವಿರ' ನೋ.

ಜನ್ನಿವಾರ 'ಜನ್ನವಿರ' ನೋ.

ಜನ್ನಿವಾಸ, ಜಾನ್ವಾಸ, ಜನ್ನೀವಾಸ (ನಾ). ೧. ಬಿಡದಿಯ ಮನೆ ; ದಿಬ್ಬಣದ ಮನೆ: ಮಾಡಿದರಮನೆ ಜನ್ನಿವಾಸದ ಬೀಡಿಕೆಗಳಾದವು (ತೊರರಾ. ೦-೦೬-೦೬). **ಜಾನ್ವಾಸ:** ೨. ಮದುವೆಗೆ ಮುಂಚೆ ಬೀಗರನ್ನು ಸ್ವಾಗತಿಸುವ ಉತ್ಸವ : ರಾಯರ ಮನೆ ಜಾನ್ವಾಸ ಬಲು ಭರ್ಜರಿಯಾಗಿತ್ತು (ರೂಢಿ). **ಜನ್ನೀವಾಸ:** ೧. ಬಂದು ಭೂಮೀಶ್ವರರು ನಳನೃಪಗಂದು ನಿಬ್ಬಣವಾಯ್ತು ಪೊಸಗೆಯ ದುಂದುಭಿಯ ರಭಸದಲಿ ಜನ್ನೀವಾಸ ಕೆಸಗಿದರು (ಅಂಬಿಕಾ. ೪೮-೪೮).
[<ಸಂ. ಜನ್ಯವಾಸ./ಮರಾ. ಜಾನ್ವಸಾ, ಜಾನವಸಾ]

ಜನ್ನುರ 'ಜನ್ನವಿರ' ನೋ.

ಜನ್ಮ (ನಾ). ೧. ಹುಟ್ಟು; ಜನನ: "ಜನನಂ ಜನ್ಮಂ ಪ್ರಸವಂ ಜನಿ ಜನುರುತ್ಪತ್ತಿ ಸೂತಿಯೇಕಾರ್ಥಮಿವಿಂತಿನಿತುಂ" (ವಸುಕೋ. ೦೮-೩) : ಎನ್ನ ಜನ್ಮವ ತೊಡೆದ ನೀ ಧರ್ಮಿ (ಬಸವ. ೪೮೦) : ಆಱವಾವೆಲೆ ದೇವ ಹತ್ತಿಕೆ ಮೂಱುಳಿಯಲುಳಿದಿರ್ದ ಜನ್ಮಕ್ಕೆ ಮೂಱು ಜನ್ಮವೆ ಸಾಕು (ತೊರರಾ. ೦-೮-೨೦) : ಪರತರಾಕುಂಚನೆಯ ಬಲ್ಲವ ಮರಳಿ ಜನ್ಮಕೆಯೂ ಪರಮ ಪರತರ ಬ್ರಹ್ಮವಾಗಿಯೇ ನೆರೆ ವಿರಾಜಿಸುತಿರುವನು (ಗಗತಾ. ೨೦-೬೩) : ಜನ್ಮ ಕುಲ ಧನ ಜಾತಿ ವರ್ಣಪ್ರಭೇದಮಂ ಗಣಿಸದೆಯೆ . . . ಪಾಲಿಸಿರ್ದನು ತನ್ನ ರಾಜ್ಯಮಂ(ಶ್ರೀರಾಮಾ.೭-೦೯೦) : ಜನ್ಮವೆಂದರೆ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಶರೀರ ಇಂದ್ರಿಯ ಬುದ್ಧಿ ಇವುಗಳ ಸಂಘಾತಸಂಬಂಧ (ಹಿಂದಸಾ. ೧೨೨). ೨. ಜೀವಮಾನ ; ಜೀವಿತ ; ಬಾಳ್ವೆ; ಇರುವಿಕೆ: ವಿದ್ಯೆಯಿಲ್ಲದ ನರನು ನರಪಶುವವನ ಜನ್ಮ ನಿರರ್ಥಕರವೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೩-೦೦೩) : ಜನ್ಮ ಇರುವವರೆಗೂ ತಮ್ಮ ಉಪಕಾರ ನೆನಸುವೆನು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೩೦) : ಜನ್ಮಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿದ ಶನಿಯಾಗಿ ನೊಣೆದು ನುಂಗಿ ಬಿಡುತ್ತದೆ (ಬಂಕಿಮ. ೦೦೮).

ಜನ್ಮಕೊಡು=ಹೆರು ; ಹಡೆ : ಜನ್ಮ ಕೊಟ್ಟ ತಾಯಿ ಪರಮಪೂಜ್ಯಳು (ರೂಢಿ). ಜನ್ಮನೀಗು = ಜೀವನವನ್ನು ನೂಕು, –ಸಾಗಿಸು : ಯಾರು ಯಾರನ್ನೋ ಇದಿರುಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವುದರಲ್ಲೇ ಜನ್ಮನೀಗಿದ ಹುಡುಗಿ ಸಾವಿನಲ್ಲೂ ಯಾರನ್ನೋ ಇದಿರುಹಾಕಿಕೊಂಡಂತಿತ್ತು (ಮೂರುದಾ. ೩೪೪).
[ಸಂ. ಜನ್ಮನ್]

ಜನ್ಮಕಲ್ಯಾಣ (ನಾ). [ಜೈನ] ಪಂಚಮಹಾಕಲ್ಯಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; P ಜಿನಶಿಶು ಹುಟ್ಟಿದ ಕೂಡಲೆ ದೇವೇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಪರಿವಾರದೊಂದಿಗೆ ಬಂದು ನಡೆಸುವ ಒಂದು ಉತ್ಸವ ; ಜನ್ಮಾಭಿಷೇಕ ಎಂಬ ಕಲ್ಯಾಣ: ತೀರ್ಥಕರ ಜನ್ಮಕಲ್ಯಾಣಾರ್ಥಂ ಬಂದಿಂತೆ ನೆಲಸಿದಪುವಿಲ್ಲಿ (ಚಂದ್ರಪು. ೦೦-೬೬). [ಜನ್ಮ + ಕಲ್ಯಾಣ]

ಜನ್ಮಕುಂಡಲಿ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಜನನಕಾಲದ ಗ್ರಹಗಳ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಪತ್ರ ; ಜನ್ಮಪತ್ರಿಕೆ ; ಜಾತಕ : ಜನ್ಮಕುಂಡಲಿ ತಂದ ಹೊರತು ಕೂಡುವಳಿ ನೋಡುವುದಕ್ಕಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ).
[ಜನ್ಮ + ಕುಂಡಲಿ₃]

ಜನ್ಮಕುಂಡಲಿಕ (ನಾ). = ಜನ್ಮಕುಂಡಲಿ: ಶ್ರೀರಾಮ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣರ ಕುಂಡಲಿಗಳಿಗೆ ಸರಿಹಚ್ಚಿ ನೋಡಲಾಗಿ ನನ್ನ ಜನ್ಮಕುಂಡಲಿಕವು ಅವುಗಳಿಗಿಂತ ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಕಂಡುಬಂದೀತು (ನಿರಾಥ. ೧೨೮).
[ಸಂ. ಜನ್ಮಕುಂಡಲಿಕಾ (ಜನ್ಮ + ಕುಂಡಲಿಕಾ)]

ಜನ್ಮಕ್ಷೇತ್ರ (ನಾ). ಹುಟ್ಟುವ ಸ್ಥಳ ; ಯೋನಿ : ಮೂತ್ರನಿವಾಸಂ ಜನ್ಮಕ್ಷೇತ್ರಂ ಗಡ ಶುಕ್ಲಶೋಣಿತಂ ಬಿತ್ತು ಗಡೀಂ ಪಾತ್ರಂ ದೇಹಂ ದೇಹಿಗೆ ಮೈತ್ರೀಭಾವಮನೊಡರ್ಚಲುಂ ಮೋಹಿಸಲುಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೯-೬೬).
[ಜನ್ಮ + ಕ್ಷೇತ್ರ]

ಜನ್ಮಚಕ್ರ (ನಾ). ಪುನಃ ಪುನಃ ಹುಟ್ಟುವುದು : ಭವದುಃಖವೆಂಬ ಕ್ರೂರ ಜನ್ಮಚಕ್ರಕ್ಕೀಡಾಗಿ ಅಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಮಱೆದು . . . ಮುಳುಗಾಡುತಿಪ್ಪ ಅಜ್ಞಾನಿಜೀವಿಗಳು ನಿಮ್ಮನೆತ್ತ ಬಲ್ಲರಯ್ಯಾ (ಮೋಕ್ಷಮಾ. ೨೮೭-೬೩).
[ಜನ್ಮ + ಚಕ್ರ₁]

ಜನ್ಮಜನ್ಮಾಂತರ (ನಾ). ಅನೇಕ (ಹಿಂದಿನ ಅಥವಾ ಮುಂದಿನ) ಜನ್ಮಗಳು : ಜನ್ಮಜನ್ಮಾಂತರದೊಳಾದೊಡಂ ಪೇಳ್ವೆನೋ ನಿನಗೆ ಬೆಸನಂ ಮಗನೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೦೩-೩೪) : ಮತ್ತೆ ಋಣಸೂತಕವು ಜನ್ಮಜನ್ಮಾಂತರಕೆ ಎತ್ತೆತ್ತಲೂ ಬೆನ್ನುಹತ್ತಿಕೊಂಡಿಹುದು (ಕಪು. ೨೩-೪) : ಜನ್ಮಜನ್ಮಾಂತರದಾವುದೊ ಕರ್ಮವು ಕಾಡುತಲಿಹುದೆನ್ನನಿರದೆ (ಇಂಚಾಪ. ೯೯-೮೩).
[ಜನ್ಮ + ಜನ್ಮಾಂತರ]

ಜನ್ಮತಾರೆ (ನಾ). ೧. [ಜ್ಯೋತಿ] ಜನ್ಮಕಾಲದ ನಕ್ಷತ್ರ; ಜನ್ಮನಕ್ಷತ್ರ: ನವಪರಿಶೋಧ್ಯಂ ಸ್ಥಿರರಾಶಿ ದಾನಶೋಭನ ವಿರಹಿತಮಾ ಜನ್ಮತಾರೆಯಂ ತರ್ಪಡೆಯೊಳ್ (ಜಾತತಿ. ೨೪-೨೪). ೨. ತಾರಾಬಲಗಣನೆಯಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು : ಆ ದಿನ ವರನಿಗೆ ಜನ್ಮತಾರೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಬೇರೆಯ ಲಗ್ನ ಹುಡುಕಿ (ರೂಢಿ). [ಜನ್ಮ + ತಾರೆ₃]

ಜನ್ಮದಾತ (ನಾ). ಜನ್ಮ ಕೊಟ್ಟವನು ; ತಂದೆ : ನಾನು ಜನ್ಮದಾತನನ್ನು ತಬ್ಬಿಕೊಂಡು . . . ಮೆಲುವಾತಿನಿಂದ ನುಡಿದೆನು (ಮಹಸ. ೩).
[ಜನ್ಮ + ದಾತ₁]

ಜನ್ಮದಿನ (ನಾ). ೧. ಹುಟ್ಟಿದ ದಿನ; ಜನನದ ತಿಥಿ: ಸರಸಿರುಹಬಾಂಧವಂ ನಿಂದ ರಾಶಿಯೊಳ್ ಭುಕ್ತಭಾಗಮಿತಿಯಿಂ ಸಾಂವತ್ಸರಿಕಂ ಪೇಟ್ವುದು ಪೃಥ್ವಕ ನರಂಗೆ ತಜ್ಜನ್ಮದಿನಮನತಿಪರಿಣತಿಯಿಂ (ಜಾತತಿ. ೨೪-೯). ೨. ಹುಟ್ಟುಹಬ್ಬ ; ವರ್ಧಂತಿ ; ಜಯಂತಿ : ಗಾಂಧೀಜಿಯ ಜನ್ಮದಿನವಾದ ಐದುದಿನಗಳಲ್ಲಿ . . . ಲಾಹೋರ್ ಮೊಕದ್ದಮೆಯ ತೀರ್ಪು ಪ್ರಕಟವಾಯಿತು (ಆತ್ಮಾರ್ಶ. ೦೪೪). ['ಜನ್ಮ + ದಿನ]

ಜನ್ಮದೇಶ (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿದ ದೇಶ ; ತಾಯ್ನಾಡು ; ಮಾತೃಭೂಮಿ. [ಜನ್ಮ + ದೇಶ]

ಜನ್ಮಧಾರಣೆ (ನಾ). ಜನ್ಮವನ್ನು ತಳೆಯುವಿಕೆ ; ಹುಟ್ಟುವಿಕೆ. **ಜನ್ಮಧಾರಣೆಮಾಡು** = ಜನ್ಮತಾಳು ; ರೂಪುಗೊಳ್ಳು : ಮುಗ್ಧ ಬಾಲಕನಾಗಿ ಕಳೆದ ಬೇಸಗೆಯ ಸುಖಕರವಾದ ದಿನಗಳು ಅವನ ಕಲ್ಪನೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಸದಾಗಿ ಜನ್ಮಧಾರಣೆ ಮಾಡಿದುವು (ಪುನರು. ೨೯೭). [ಜನ್ಮ + ಧಾರಣೆ₁]

ಜನ್ಮನಕ್ಷತ್ರ (ನಾ).=ಜನ್ಮತಾರೆ ೧: ರೋಹಿಣಿಯು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಜನ್ಮನಕ್ಷತ್ರವೆಂಬುದನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಬಲ್ಲರು (ನಕ್ಷತ್ರ. ೮). [ಜನ್ಮ + ನಕ್ಷತ್ರ]

ಜನ್ಮನಾಥ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಜನನರಾಶಿಯ ಅಧಿಪತಿ : ಇನಜನ್ಮಂ ಬಲಹೀನ ಜನ್ಮಪತಿಯಂ ನೋಟ್ಪಂದು ಮೇಣ್ ಜನ್ಮನಾಥನನನ್ಮರ್ ನಡೆನೋಡದಿರ್ದೊಡಿನಜಂ ನೋಟ್ಪಂದು . . . ದೀಕ್ಷಾಮಾತ್ರಮಂ ಪೊರ್ದುಗುಂ (ಜಾತಕ. ೧೬–೪). [ಜನ್ಮ + ನಾಥ]

ಜನ್ಮನಾಮ (ನಾ). ೧. ಮಗು ಹುಟ್ಟಿದಾಗ ಇಟ್ಟ ಹೆಸರು ; ಹುಟ್ಟು ಹೆಸರು : ಲಕ್ಷ್ಮೀಮಹಾದೇವಿಯೆಂಬ ಸಕಲಕಲ್ಯಾಣಾಭಿರಾಮನಾಮಮುಮಂ ಧನಶ್ರೀಯೆಂಬ ಜನ್ಮನಾಮಮುಮಂ ತಳೆದು (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩–೩೨). ೨. ಜನ್ಮನಕ್ಷತ್ರವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಇಟ್ಟ ಹೆಸರು ; ನಕ್ಷತ್ರನಾಮ : ಹುಡುಗಿಯ ಜನ್ಮನಾಮ ತಿಳಿಸಿರಿ (ರೂಢಿ). [ಜನ್ಮ + ನಾಮ]

ಜನ್ಮನಿವಾಸ (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿದ ಸ್ಥಳ ; ಜನ್ಮಭೂಮಿ : ಈ ಕಥೆ ಭವ್ಯ ಮ ಧು ವ್ರ ತಾ ವ ಳೀ ಬಂ ಧು ಸಮಸ್ತಸೌಖ್ಯಫಳಜನ್ಮನಿವಾಸಮೆನಿಪ್ಪುದೊಪ್ಪದೇ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧–೩೨). [ಜನ್ಮ + ನಿವಾಸ]

ಜನ್ಮನಿವೃತ್ತಿ (ನಾ). ಪುನರ್ಜನ್ಮದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ; ಮೋಕ್ಷ : ಮುಕ್ತಪದಕ್ಕೇರಿದ ಆತ್ಮಕ್ಕೆ ಪುನರ್ಜನ್ಮದ ಬಾಧೆಯಿಲ್ಲ. ಈ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಜನ್ಮನಿವೃತ್ತಿ ಎಂದೂ ಇವರು ಕರೆಯುವರು (ಜ್ಞಸಪ. ೩೦೭). [ಜನ್ಮ + ನಿವೃತ್ತಿ]

ಜನ್ಮಪತಿ (ನಾ). = ಜನ್ಮನಾಥ : ಇನಜನ್ಮಂ ಬಲಹೀನ ಜನ್ಮಪತಿಯಂ ನೋಟ್ಪಂದು . . . ದೀಕ್ಷಾಮಾತ್ರಮಂ ಪೊರ್ದುಗುಂ (ಜಾತಕ. ೧೬–೪). [ಜನ್ಮ + ಪತಿ₂]

ಜನ್ಮಪತ್ರ (ನಾ). = ಜನ್ಮಕುಂಡಲಿ : ಈ ರೀತಿಯ ಜನ್ಮಪತ್ರವನ್ನು ನಾನು ಯಾವಾಗಲೋ ಈ ಮೊದಲು ನೋಡಿದ್ದೇನೆ (ಘೂರಾಚ. ೨೬). [ಜನ್ಮ + ಪತ್ರ]

ಜನ್ಮಪತ್ರಿಕೆ (ನಾ). = ಜನ್ಮಕುಂಡಲಿ : ಅದು ಜನ್ಮಪತ್ರಿಕೆಯ ಹಾಗೆ ಸುರುಳಿಯಾಗಿ ಸುತ್ತಿದ್ದಿತು (ಇಪ್ಪಳ. ೩೩೪). [ಜನ್ಮ + ಪತ್ರಿಕೆ]

ಜನ್ಮಭವನ (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿದ ಮನೆ ; ಜನ್ಮಸ್ಥಳ ; ತವರು: ಆವಾಸಂ ಮದನಂಗೆ ಜನ್ಮಭವನಂ ಚೈತ್ರಕ್ಕೆ ಲಾಸ್ಯೈಕಲೀಲಾವೇಶ್ಮಂ ರತಿಗಾನ ವಾವಸಥಮುನ್ಮತ್ತಾಳಿಗೆಂಬಂದದಿಂ . . . ನಂದನಶ್ರೀವಿಸ್ತಾರಮನಾಂತು ದುಚ್ಛೃತದಳಚ್ಛಾಯಾತ್ತಶೀತಾತಪಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೩–೧೪). [ಜನ್ಮ + ಭವನ]

ಜನ್ಮಭೀರು (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿಗೆ ಹೆದರುವವನು ; ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಬಯಸುವವನು: ಇದನಱಿದು ಜನ್ಮಭೀರುಗಳುದಾತ್ತಮನರಖಿಳಕರ್ಮವೈರಿವಿನಾಶಪ್ರದಮೆಂದುಱಿಯರ್ . . . ಸಚ್ಚರಿತ್ರದ ಬಟ್ಟೆಯಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೭–೨೨). [ಜನ್ಮ + ಭೀರು]

ಜನ್ಮಭೂಮಿ (ನಾ). = ಜನ್ಮದೇಶ: ಉತ್ತರಕುರುವೆಂಬುತ್ತಮ ಭೋಗಭೂಮಿಯ ಜನ್ಮಭೂಮಿಯಾದುದು (ಆದಿಪು. ೩–೨೭ ವ) ; ಹಿಮವದಗೇಂದ್ರಮೆ ಭೂರ್ಜದ್ರುಮರಾಜಿಗೆ ಜನ್ಮಭೂಮಿ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೮೮೮); ಖೂಳರಿಗೆ ತಾ ಜನ್ಮಭೂಮಿ ವಿಟಾಳಿಚರಿತರ ತೌರುಮನೆ(ಕುವ್ಯಾಳ. ೯–೨೦). [ಜನ್ಮ + ಭೂಮಿ]

ಜನ್ಮಮಂದಿರ (ನಾ). =ಜನ್ಮಭವನ: ಅದು ಪೊಸ ಪೊನ್ನಘಂಟೆಯ ದುಕೂಲವಿತಾನದ . . . ವಿಳಸತ್ಕವಾಟದ ವಿಚಿತ್ರವಿಭೂತಿಗೆ ಜನ್ಮಮಂದಿರಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨–೯೩). [ಜನ್ಮ + ಮಂದಿರ]

ಜನ್ಮರಾಶಿ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಹುಟ್ಟಿದ ನಕ್ಷತ್ರವು ಸೇರಿರುವ ರಾಶಿ : ಹುಟ್ಟಿದ ರಾಶಿ . [ಜನ್ಮ + ರಾಶಿ]

ಜನ್ಮರ್ಕ್ಷದಿನ (ನಾ). ಜನ್ಮನಕ್ಷತ್ರವಿರುವ ದಿನ ; ಹುಟ್ಟಿದ ದಿನ : ತಂದೆ ಬಾ ಜನ್ಮರ್ಕ್ಷದಿನ ನಿನಗಿಂದು ವಿಪ್ರರಿಗಾಕಳನು ಕೊಡು (ನಿಘಾಗ. ೦೦–೦೦–೩೦). [ಜನ್ಮ + ಋಕ್ಷ + ದಿನ]

ಜನ್ಮವತ್ಸರ (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿದ ವರ್ಷ : ಮೊದಲ ವಿಶ್ವದ ಯುದ್ಧ ತೊಡಗಿದ ವರ್ಷವು ಅದೆ ನನ್ನ ಜನ್ಮವತ್ಸರವು(ಇಂಚಾಪ. ೮–೩೦). [ಜನ್ಮ + ವತ್ಸರ]

ಜನ್ಮವೆತ್ತು (ಕ್ರಿ). ಜನ್ಮತಾಳು ; ಹುಟ್ಟು ; ಜನಿಸು : ರಾಜಮನೆತನದಲ್ಲಿ ಜನ್ಮವೆತ್ತಿದರೂ ಅವನು ಎಲ್ಲಾ ಕಷ್ಟಗಳನ್ನು ಸಹಿಸಿಕೊಂಡು ಗಟ್ಟಿಮುಟ್ಟಾಗಿ ಬೆಳೆದನು (ಮಚಸ. ೭೪) ; ಬಸವೇಶ್ವರನು ಬಡಗಣ ಸಿಂದವಾಡಿಯಲ್ಲಿ ಜನ್ಮವೆತ್ತಿದನೆಂದು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ (ಮೂರುಉ. ೮೮). [ಜನ್ಮ + ಎತ್ತು₁]

ಜನ್ಮವ್ರತ (ನಾ). ಜೀವನದುದ್ದಕ್ಕೂ ಪಾಲಿಸುವ ವ್ರತ,–ನೇಮ : ದುಷ್ಟರನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸುವುದು ನಮ್ಮಗಳ ಜನ್ಮವ್ರತವೇ ಆಗಿರುವುದು (ಬಿನ್ನಬೀ. ೧೦೩). [ಜನ್ಮ + ವ್ರತ]

ಜನ್ಮಶಯ್ಯೆ (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿದ ಕೂಡಲೇ ಮಗುವನ್ನು ಮಲಗಿಸುವ ಹಾಸಿಗೆ : ಜನ್ಮಶಯ್ಯೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿಯಂತೆ ಶರಶಯ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚಿ ಮಲಗಿದ್ದ ಆ ಮಹಾತ್ಮನನ್ನು ನೋಡಿದನು (ವಚಭಾ. ೨೭೭). [ಜನ್ಮ + ಶಯ್ಯೆ]

ಜನ್ಮಸದನ (ನಾ). = ಜನ್ಮಭವನ : ಕುಸುಮಾಯುಧಮಂಗಳಜನ್ಮಸದನ (ಪಂಪಭಾ. ೦೬೨–೭). [ಜನ್ಮ + ಸದನ]

ಜನ್ಮಸವನ (ನಾ). [ಜೈನ] ಪಂಚಕಲ್ಯಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಜಿನಶಿಶು ಹುಟ್ಟಿದ ಕೂಡಲೆ ದೇವೇಂದ್ರನು ತನ್ನ ಪರಿವಾರದೊಂದಿಗೆ ಬಂದು ಆ ಮಗುವಿಗೆ ಮಾಡುವ ಅಭಿಷೇಕ; ಜನ್ಮಾಭಿಷೇಕ ಎಂಬ ಕಲ್ಯಾಣ: ದಿಟ್ಟಿಗೆ ಪೊನಲಾದುದು ಪೊಂಬೆಟ್ಟಂ ಜಿನ ಜನ್ಮಸವನ ಮಣಿಮಯಪಟ್ಟಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧–೪೪). [ಜನ್ಮ + ಸವನ₂]

ಜನ್ಮಸಾಫಲ್ಯ(ನಾ). ಜೀವನದ ಸಾರ್ಥಕತೆ,-ಸಫಲತೆ: ಹರ್ಷಿತೆ ಹರ್ಷಾಶ್ರುಜಲಾರ್ದ್ರನೇತ್ರೆ ಫಲಪೂರಂ ಜನ್ಮಸಾಫಲ್ಯಸಂಸ್ಥಿತಿಯಂ ಮಾಡಿದುದೆಂದು ನೋಡಿದಳಲಂಪಿಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩–೧೦೭). [ಜನ್ಮ + ಸಾಫಲ್ಯ]

ಜನ್ಮಸಾರ್ಥಕ (ನಾ). = ಜನ್ಮಸಾಫಲ್ಯ : ಬಾದಷಹನ ಹೆಂಡತಿಯಾಗುವುದೇನೋ ಜನ್ಮಸಾರ್ಥಕವೇ ಅಹುದು (ಕಪಾಕುಂ. ೭೭). [ಜನ್ಮ+ಸಾರ್ಥಕ]

ಜನ್ಮಸ್ಥಳ (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿದ ಊರು : ಈಪುರಿವೆುಗೆ ಜನ್ಮಸ್ಥಳ ಪೂರ್ವದೊಳಾವಿರ್ದವಿಲ್ಲಿ (ತ್ರಿಛತಿ. ೦೦–೧೦). [ಜನ್ಮ + ಸ್ಥಳ (= ಸ್ಥಲ)]

ಜನ್ಮಸ್ಥಾನ (ನಾ). = ಜನ್ಮಸ್ಥಳ : ಯಾವನೊಬ್ಬ ನಾಗರಿಕನ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ . . . ಜಾತಿ, ಲಿಂಗ, ಜನ್ಮಸ್ಥಾನ ಅಥವಾ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದೊಂದರ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಮಾತ್ರವೇ ಯಾವ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನೂ ಮಾಡತಕ್ಕದಲ್ಲ (ಭಾಧಾನ. ೮). [ಜನ್ಮ + ಸ್ಥಾನ]

ಜನ್ಮಸ್ನಪನ (ನಾ). = ಜನ್ಮಸವನ : ಇದು ಜನ್ಮಸ್ನಪನಕ್ಕೆ ನೂರ್ಮಡಿ ಮಿಗಿಲ್ ಕಲ್ಯಾಣಂ (ಆದಿಪು. ೮–೨೨). [ಜನ್ಮ + ಸ್ನಪನ]

ಜನ್ಮಾಂತ (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿನ ಕೊನೆ ; ನಿರ್ವಾಣ ; ಮೋಕ್ಷ : ಕಾರ್ಯಜೀವಾಸ್ತಮಯಸಮಯ ಜನ್ಮಾಂತ[ಪಾಠಾಂ. ತ್ಯ] ಕೈವಲ್ಯ ದೇಹೋತ್ತರಕರ್ಮಂ . . . ಇಂತ್ಯೆದೆ ನಿರ್ವಾಣಮಕ್ಕುಂ (ನಾನಾರ. ೨೦). [ಜನ್ಮ + ಅಂತ₂]

ಜನ್ಮಾಂತರ (ನಾ). ಇನ್ನೊಂದು ಜನ್ಮ ; ಹಿಂದಿನ ಅಥವಾ ಮುಂದಿನ ಜನ್ಮ : ಪಿರಿದುಂ ಮದೀಯ ಜನ್ಮಾಂತರಪುಣ್ಯದಿನೆಮಗೆ ನಿನ್ನ ದೊರೆಯ ತನೂಜಂ ದೊರೆಕೊಂಡಂ (ಜಗವಿ. ೩-೯೩) ; ಆವ ಜನ್ಮಾಂತರದ ಸುಕೃತದ ಲೋವಿ ಕೂಡಿತೊ ನಿಮ್ಮ ಚರಣದ ಸೇವೆ (ಕಾಶಿರಾ. ೪೪-೯). [ಸಂ.]

ಜನ್ಮಾಂತರಜ್ಞಾನ (ನಾ). ಹಿಂದಿನ ಮತ್ತು ಮುಂದಿನ ಜನ್ಮದ ಅರಿವು,– ತಿಳಿವಳಿಕೆ: ಪರಕಾಯಪ್ರವೇಶ, ಜನ್ಮಾಂತರಜ್ಞಾನ, ಆಕಾಶಗಮನ, ತ್ರಿಕಾಲಜ್ಞಾನ, ಖಗೋಳಜ್ಞಾನ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಅವಾಂತರಸಿದ್ಧಿಗಳು (ಭಾರದ. ೧೬೫). [ಜನ್ಮಾಂತರ + ಜ್ಞಾನ]

ಜನ್ಮಾಂತರವೈರ (ನಾ). ಪೂರ್ವಜನ್ಮದ ದ್ವೇಷ: ಅನಂತವೀರ್ಯಂ ಜನ್ಮಾಂತರವೈರಂ ಕಾರಣಮಾಗೆ ವಿರೋಧಿಯನಾಂತು(ಶಾಂತಿಪು. ೪-೪೩ ವ): ದೈತ್ಯನತ್ಯಂತ ದುರ್ಧರ ಜನ್ಮಾಂತರವೈರ ದಾರುಣವನಂ ಭೂಪಾಂತಿಕಾಸೀನ ನಾಗಿರೆ ಕಂಡಂ ಶನಿ ಕಾಣ್ಬವೊಲ್ ಕುವರನಂ ವಿಸ್ಫಾರತಾರೇಕ್ಷಣಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೪). [ಜನ್ಮಾಂತರ + ವೈರ]

ಜನ್ಮಾಂತರೀಯ (ಗು). ಜನ್ಮಾಂತರದ ; ಪೂರ್ವಜನ್ಮದ : ಕಾವ್ಯವು ಜನ್ಮಾಂತರೀಯ ಪುಣ್ಯದಿಂದ ಪ್ರತಿಭಾವಂತರಾದ ಕವಿಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಗೋಚರವಾಗುವುದೇ ಹೊರತು ಸರ್ವಸಾಮಾನ್ಯರಿಗಲ್ಲ (ಭಾರದ. ೪೪೪). [ಸಂ.]

ಜನ್ಮಾಂತ್ರಿಯ (ಗು). ೧.=ಜನ್ಮಾಂತರೀಯ. (ನಾ). ೨. ಜನ್ಮಾಂತರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟುದು : ಮಾಲಿನ್ಯಕ್ಕೆ ಮೂರು ವಿಧದ ಕಾರಣಗಳು: ಒಂದು ಜನ್ಮಾಂತ್ರಿಯ, ಒಂದು ಸ್ವಯಂಕೃತ, ಒಂದು ಆಗಂತುಕ. ಜತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಹುಟ್ಟಿ ಬರುವುದು ಜನ್ಮಾಂತ್ರಿಯ (ಆರ್ಯಧ. ೯೭). [< ಸಂ. ಜನ್ಮಾಂತರೀಯ]

ಜನ್ಮಾಂಧಕಿ (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿನಿಂದಲೇ ಕುರುಡಿಯಾದವಳು ; ಹುಟ್ಟುಗುರುಡಿ : ನಂದನವನೋದ್ದೇಶದೊಳಿರ್ದ ಜನ್ಮಾಂಧಕಿಯಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು (ಸುಕುಮಾ. ೫-೨೩ ವ). [ಜನ್ಮ + ಅಂಧಕಿ]

ಜನ್ಮಾನುಬಂಧಿ (ನಾ). ಜನ್ಮಜನ್ಮದಿಂದಲೂ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳುದು ; ಜನ್ಮಾಂತರ ಸಂಬಂಧಿಯಾದುದಂ : ಜನ್ಮಾನುಬಂಧಿಯುಪ್ಪ ಸ್ನೇಹಂ ಕಾರಣಮಾಗಿ ದುಃಖಮಂ ಸೈರಿಸಲಾಱದೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೩೫-೨೯). [ಜನ್ಮ + ಅನುಬಂಧಿ]

ಜನ್ಮಾಭಿಷವ (ನಾ). = ಜನ್ಮಸವನ : ಇದು ಜನ್ಮಾಭಿಷವಕ್ಕವತ್ಯಧಿಕ ವೆಂಬನ್ನಂ ಸುರಶ್ರೇಣಿ ನೀಡಿದ ದುಗ್ಧಾರ್ಣವ ದುಗ್ಧಪೂರ್ಣ ಘಟ ಸಂಘಾತಂಗಳಂ ಕೊಂಡು (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೩-೧೬೭). [ಜನ್ಮ + ಅಭಿಷವ]

ಜನ್ಮಾಭಿಷವಣ (ನಾ). = ಜನ್ಮಸವನ : ದೇವನಿಕಾಯಮನುಚಿತಸ್ಥಾನದೊಳ್ ನಿಱಿಸಿ ಜನ್ಮಾಭಿಷವಣ ಪರಿಣತಾಂತಃಕರಣನಾದಾಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೭-೭೭ ವ) ; ಜನ್ಮಾಭಿಷವಣಮಂಗಳವಿಧಿಯೊಳ್ ತ್ರಿದಶಾಧಿಪರೇಱಲ್ಕಿಕ್ಕಿದ ಭದ್ರಾಸನಮವೆರಡುಮೇನೊಪ್ಪಿದುವೋ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೨-೧೧೧). [ಜನ್ಮ + ಅಭಿಷವಣ]

ಜನ್ಮಾಭಿಷೇಕ (ನಾ). = ಜನ್ಮಸವನ : ಅಮರೇಂದ್ರಾವಳಿಯುಂದಮಿಂದ್ರಗಿರಿಯೊಳ್ ಜನ್ಮಾಭಿಷೇಕಕ್ಕೆ ನೋಂತು (ಆದಿಪು. ೬-೨೦) ; ಅವರ್ಗೆ ಜನ್ಮಾಭಿಷೇಕಮಂ ಸಕಲ ಸುರವರರ್ ಸುರಗಿರಿಮಸ್ತಕದೊಳ್ ಮಾಡುತ್ತುಮಿರ್ದು (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧೫-೧೫ ವ) ; ಅಘಶಾಸನಂಗೆ ಪಾಕಶಾಸನಂ ಮಾಡಿ ಜನ್ಮಾಭಿಷೇಕವಿಧಾನಮಂ ನಿರ್ವರ್ತಿಸಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೧-೫೩ ವ). [ಜನ್ಮ + ಅಭಿಷೇಕ]

ಜನ್ಮಾವನಿ (ನಾ). = ಜನ್ಮದೇಶ : ಆ ವಧು . . . ವಿಶ್ವಜಗದ್ವಿಲಾಸ ಜನ್ಮಾವನಿ ಯೋಷಿದಾತ್ಮ ಗುಣನಾಮುಮೆನಿಪ್ಪಳದೇಂ ಸುರೂಪೆಯೋ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೨೭). [ಜನ್ಮ + ಅವನಿ]

ಜನ್ಮಾವಸರ (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿದ ಸಮಯ ; ಜನನ ಕಾಲ : ದಿವಸಕರ ಚಂದ್ರಯುತ ಭಾರ್ಗವನಂ ಜನ್ಮಾವಸರದೊಳೀಕ್ಷಿಸುವೊಡೆ ದೇವವಿನೂತಂ ಪುಟ್ಟಿದ ಮಾನವನಿರದೆ ನವಾಬ್ದದಿಂ ಪುನರ್ಭವನಕ್ಕುಂ (ಜಾತತಿ. ೬-೨೯). [ಜನ್ಮ + ಅವಸರ]

ಜನ್ಮಾವಳಿ (ನಾ). ಜನ್ಮಗಳ ಪರಂಪರೆ ; ಭವಾವಳಿ : ದೇವೇಂದ್ರನು ಮಾಗಳ್ ದೇಶಾವಧಿಯಿಂ ಚಿತ್ರದೊಳ್ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ನಿಜ ಜನ್ಮಾವಳಿ ಸಮೇತಮಾತ್ಮೀಭಾವಮನಱಿದಂ ವ್ಯತೀ[ತ]ಭವಸಂತತಿಯಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೭) ; ಮನದೊಳೆನಗೀಶ ಮತ್ಪಾಕೃತನ ಜನ್ಮಾವಳಿಯನೆಯ್ದೆ ಕೇಳ್ವಟ್ಟಿ ಕರಂ ಜನಿಯಿಸಿದಪುದು(ಚಂದ್ರಪು. ೩-೮). [ಜನ್ಮ + ಆವಳಿ$_1$ (=ಆವಲಿ)]

ಜನ್ಮಾವಾಸ (ನಾ). = ಜನ್ಮಭವನ : ಶ್ರೀವರ್ಧಂಗೆ ಪೇರುರಂ ಜನ್ಮಾವಾಸಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೦೧-೧). [ಜನ್ಮ + ಆವಾಸ]

ಜನ್ಮಾಹ (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿದ ದಿನ: ದೊರೆಕೊಂಡು ಬಂದುದಯದಾ ದ್ರೇಕ್ಕಾಣದೊಳ್ ಸಂದ ಭಾಗಮನಾರಯ್ದನುಪಾತದಿಂದಱಿಗೆ ತಜ್ಜನ್ಮಾಹಮಂ ತದ್ವಿದಂ (ಜಾತತಿ ೨೪-೮). [ಸಂ. ಜನ್ಮಾಹನ್ (ಜನ್ಮ + ಅಹನ್)]

ಜನ್ಮಾಳಿ (ನಾ). = ಜನ್ಮಾವಳಿ : ಜೀವತತ್ವಕ್ಕೆ ಪಾಪದೊಳಂ ಪುಣ್ಯದೊಳಂ ವಿಮಿಶ್ರಣದೊಳಂ ಜನ್ಮಾಳಿ ಸಲ್ಗುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೩೯). [ಜನ್ಮ + ಆಳಿ$_4$ (=ಆಲಿ$_4$)]

ಜನ್ಮಿ (ನಾ). ಜೀವಿ ; ಪ್ರಾಣಿ. [ಸಂ. ಜನ್ಮಿನ್]

ಜನ್ಮಿಗ (ನಾ). = ಜನ್ಮಿ : ದೈವಬಲವಿಲ್ಲದ ಸೇವಕನಂತೆ ಮುಟ್ಟುಗೆಟ್ಟು ಗ್ರುಹಬಲಮಿಲ್ಲದ ಜನ್ಮಿಗನಂತೆ ಪೆರ್ಚಲ್ಲದೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೩೦ ವ). [<ಸಂ. ಜನ್ಮಿಕ]

ಜನ್ಮಿಸು (ಕ್ರಿ). ಜನ್ಮತಾಳಂ ; ಹುಟ್ಟು : ಧರಣಿಯೊಳಗುದಯಿಸಿದ ಫಲ ವಿಂತಿರಲುವೇಡಾ ನಾವು ಜನ್ಮಿಸಿದಿರವದೇತಕೆ ಬಾತೆ (ಬಸಪು. ೪-೭೨) : ಮಗು ತನ್ನ ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮದ ಅನುಭವಗಳೊಂದಿಗೆ ಈಗ ಜನ್ಮಿಸುತ್ತದೆ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೧೭೭). [ಜನ್ಮ + – ಇಸು$_3$] .

ಜನ್ಮೇಶ (ನಾ). = ಜನ್ಮನಾಥ : ಜನ್ಮೇಶಂ ಬಳಯುಕ್ತನಾಗಿರೆ ಸುಹೃತ್ಸೌಮ್ಯ ಗ್ರುಹಂ ನೋಡೆ ಮೇಣ್ ಜನ್ಮೇಶಂ ನಿಲೆ ಜನ್ಮಲಗ್ನಗೃಹದೊಳ್ . . . ಕೂಸಂ ಸುಧಾಜನ್ಮಂ ರಕ್ಷಿಸುವಂ (ಜಾತತಿ. ೭-೫). [ಜನ್ಮ + ಈಶ]

ಜನ್ಮೋತ್ಸವ (ನಾ). ೧. ಮಗು ಹುಟ್ಟಿದಾಗ ಮಾಡುವ ಉತ್ಸವ,– ಸಂತೋಷದ ಸಮಾರಂಭ: ಸೂರದತ್ತನಾತ್ಮೀಯಾತ್ಮಜನ ಜನ್ಮೋತ್ಸವಾಕರ್ಣನದೊಳತ್ಯಂತಹರ್ಷೋತ್ಕರ್ಷಾಂತರಂಗನಾಗಿ ರಾಗಿಸಿ (ಸುಕುಮಾ. ೧೦-೨೭ ವ) ; ಅನ್ತು ವಿಜಯೋತ್ಸವಮುಂ ಕುಮಾರಜನ್ಮೋತ್ಸವಮುಮಾಗೆ ಸಂತುಷ್ಟಚಿತ್ತನಾಗಿರ್ದ್ದ ವಿಷ್ಣುದೇವಂ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೧೨೪-೫೯;1183). ೨. = ಜನ್ಮಕಲ್ಯಾಣ: ಆ ತ್ರಿಲೋಕತಿಳಕನ ಜನ್ಮೋತ್ಸವದೊಳ್(ಆದಿಪು. ೭-೩೭ ವ) ; ಅಭಿವೀಕ್ಷಿಸುವ ಜನಕ್ಕೆಯ್ದೆ ಜಿನನ ಜನ್ಮೋತ್ಸವಮಂ ಬೆಸಕೆಯ್ದ ಮಣಿವಿತಾನದೊಳೆಸೆದಂತೆಸೆದತ್ತಶೇವಿದೇವನಿಕಾಯಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೨೩). [ಜನ್ಮ + ಉತ್ಸವ]

ಜನ್ಯ (ಗು). ೧. ಹುಟ್ಟುವ ; ಉಂಟಾಗುವ ; ಉದ್ಭವಿಸುವ. 'ಜನ್ಯ ಭಾಷೆ', 'ಜನ್ಯರಾಗ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ಜನರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು. ೩.ಜನ. ೪. ಸುದ್ದಿ ; ವದಂತಿ. ೫. ಮದುಮಗನ ಗೆಳೆಯ,–ಸ್ನೇಹಿತ. ೬. ಯುದ್ಧ ; ಕಲಹ : "ಸಮರಂ ಸಂಗ್ರಾಮಂ ಯುದ್ಧಮಾಜಿ . . . ಜನ್ಯಮಾಹವಂ ಸಂಯುಗಂ ಪ್ರಘಾತಂ ಕಲಹಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೮೨-೧) ; ದೇಹದಿಂ ಪುಲಕಂ ಪೊಣ್ಮರೆ ನೋಡುವಂ ಪರಿವಿಳದ್ರಾಜನ್ಯಮಂ ಜನ್ಯಮಂ (ಜಗವಿ. ೧೫-೧೭) ; ವನ್ಯಕಿರಾತನೆಂದು ಬಗೆದೆಚ್ಚಿನಿರ್ದಿದನಜ್ಞಭಾವದಿಂ ಜನ್ಯಮನಾಂತು ನಿಂದು ಮಿಗೆ ಮೆಯ್ದೊಣರ್ದಂ (ಶಬಶಂ. ೪-೧೨೭) ; ನಿನ್ನೊಳುಟಿದೆನಗಾವುದನ್ನಂ ಜನ್ಯಂ ? (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೪೪-೨೪). [ಸಂ.]

ಜನ್ಯಜನಕಭಾವ (ನಾ). ಮೂಲವಸ್ತು, ವ್ಯಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಅವರಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ವಸ್ತು, ವ್ಯಕ್ತಿ–ಇವುಗಳಿಗೆ ಇರುವ ಸಂಬಂಧ : ಸ್ಥಾಯಿಭಾವಕ್ಕೆ ವಿಭಾವಗಳೊಡನೆ " ಜನ್ಯಜನಕಭಾವ " ಎಂದೂ . . . ಅನ್ವಯಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಭಾರಮಿ. ೩೬೦). [ಜನ್ಯ + ಜನಕ + ಭಾವ₂]

ಜನ್ಯಜನಕಮೋಹ (ನಾ). ತಂದೆ ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ಇರುವ ವ್ಯಾಮೋಹ,–ಮಮತೆ : ತಮ್ಮ ಮೂಱನೆಯ ಭವದ ಜನ್ಯಜನಕಮೋಹಂ ಕಾರಣ ಮಾಗಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೯–೫೫ ವ). [ಜನ್ಯ + ಜನಕ + ಮೋಹ]

ಜನ್ಯಭಾಷೆ (ನಾ). ಒಂದು ಭಾಷೆಯಿಂದ ಜನಿಸಿದ ಭಾಷೆ; ಉಪಭಾಷೆ: ಪಿಡ್ಗಿನ್ ಎಂಬುದು ಇಂಗ್ಲಿಷ್‌ಭಾಷೆಯಿಂದ ರೂಪಗೊಂಡ ಒಂದು ಜನ್ಯಭಾಷೆ (ದ್ರಾವಿವಿ. ೧೪೦). [ಜನ್ಯ + ಭಾಷೆ]

ಜನ್ಯರಾಗ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] " ಜನಕರಾಗದ ಆರೋಹಣದಲ್ಲಾಗಲಿ, ಅವರೋಹಣದಲ್ಲಾಗಲೀ ಅಥವಾ ಎರಡರಲ್ಲೂ ಕೆಲವು ಸ್ವರಗಳು ವರ್ಜ್ಯವಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದ ರಾಗಗಳು ಜನ್ಯರಾಗಗಳು " (ಸಂಗೀಶಂ. ೩೧). 'ಜನಕರಾಗ' ಪರಾ. [ಜನ್ಯ + ರಾಗ]

ಜನ್ಯವರ್ಣ (ನಾ). " ಎರಡು ಮೂಲವರ್ಣಗಳ ಮಿಶ್ರಣದಿಂದಾದ ವರ್ಣ " (Secondary Colour. ಇಂಕನಿ). [ಜನ್ಯ + ವರ್ಣ]

ಜನ್ಯು (ನಾ). ೧. ಹುಟ್ಟು ; ಜನನ ; ಉತ್ಪತ್ತಿ. ೨. ಜೀವಿ ; ಪ್ರಾಣಿ. [ಸಂ.]

ಜನ್ಯೆ (ನಾ). ಮದುಮಗಳ ದಾಸಿ: ಅಂಗರಾಜನೊಳದಿರ್ಚಿದ ಭಾವನೆ ಪೊಚ್ಚವಾಗೆ ಹೇಮಾಂಬುರುಹಾಸ್ಯೆ ಸೋಲ್ವುದೆನೆ ಕನ್ನಿಕೆ ಜನ್ಯೆಯನೊತ್ತೆ ಪೋಯ್ತು ಯಾನಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫–೧೧೬). [ಸಂ. ಜನ್ಯಾ]

ಜಪ (ನಾ). ಮಂತ್ರವನ್ನು ವಿಧಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಮೆಲ್ಲನೆ ಉಚ್ಚರಿಸುವುದು : ಸ್ವಸ್ತಿ ಯಮ ನಿಯಮ ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯ ಧ್ಯಾನ ಧಾರಣಮೋನಾನುಷ್ಠಾನ ಜಪ ಸಮಾಧಿ ಶೀಳಸಂಪನ್ನರ್ (ಸೌಇಇ. XX, ೪೬–೧೭ : 1072); ಮೃದುವಚನವೇ ಸಕಲ ಜಪಂಗಳಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೨೪೪) ; ಜಪ ಸಮಾಧಿಯೊಳಿಪ್ಪ ಮೌಂಜಿಮೇಖಲೆಗಟ್ಟುವ . . . ಚಾರುಮುನಿಪುತ್ರರ್ಗೆ ವಂದಿಸುತ (ಹರಿಕಾ. ೫–೫೫) ; ಆವ ಸೇರಿಕೆ ಜಪಕೆ ಚಾಪ ಶರಾವಳಿಗೆ ಶಮೆ ದಮೆಗೆ ಖಡ್ಗಕಿದಾವ ಸಮ್ಮೇಳನ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೪–೪೫) ; ಪ್ರಣವಾದಿ ಮಂತ್ರಂಗಳಂ ಸಾಂಗಕವಾಗಿ ಉಚ್ಚರಿಸುವದೇ ಜಪವೆನಿಸುವದು (ವಿವೇಕ. ೧೩೯) ; ಮಾಡಲರಿಯದೆ ಜಪತಪಂಗಳ ಆಡಲರಿಯದೆ ಸಾಧುಮಾರ್ಗದೊಳ್ (ಗಗಶಾ. ೨೦–೨).

ಜಪಮಾಡು = ೧. ಮಂತ್ರವನ್ನು ವಿಧಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ, ಮೆಲ್ಲಗೆ ಪುನಃ ಪುನಃ ಉಚ್ಚರಿಸು : ಬಡತನ ಹೋಗಲು ಇವನು ಲಕ್ಷ್ಮೀಮಂತ್ರವನ್ನು ಜಪಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು (ನೀತಿಚಿಂ. II, ೮). ೨. ಒಂದೇ ಸಮನೆ ಧ್ಯಾನಿಸು,–ಚಿಂತಿಸು : ಅವನು ಪರೀಕ್ಷೆಯ ಫಲಿತಾಂಶ ಯಾವಾಗ ಬರುತ್ತದೋ ಎಂದು ಜಪಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಜಪಕವಳಿಗೆ (ನಾ). ಜಪಸರವನ್ನಿಡುವ ಕೋಶ,–ಚೀಲ: ಬಗಲಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಟ್ಟು ದರ್ಭೆ . . . ಇನ್ನೊಂದು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಜಪಕವಳಿಗೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಜಗಲಿಗೆ ಬಂದಾಗ (ಪದ್ಮಸ. ೧೭೫). [ಜಪ + ಕವಳಿಗೆ₂]

ಜಪಕಾಮ (ನಾ). ಜಪದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು: ರತಿಕಾಮರಿಂದಖಿಳಸಿದ್ಧಿ ಸಾಧನಮಕ್ಕುಮತಿತಪೋಕಾಮರಿಗೆ ನೈಷ್ಠೆ ಚಲಿಸದ ರತಿಯು ಸತತ ಜಪ ಕಾಮರಿಗೆ ಜಾಗ್ರ ತಪ್ಪದ ರತಿಯು (ನವಮೋ. ೧೩–೫೦). [ಜಪ+ಕಾಮ]

ಜಪಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ) .=ಜಪಗೆಯ್ : ತಾಪಸರು ಜಪಗುಟ್ಟಿ ಜಿನುಗಿದಡವರನು ಜ್ಜೀವಿಸಿದ ರಾವಿದಲ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೧–೨೧) : ನಾವು ಆ ನಿನ್ನ ಬೆಟ್ಟಪ್ಪನಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ಎಡೆವಿಡದೆ ಜಪಗುಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುತ್ತ ಮರೆಯದಿರು (ಬೆಟ್ಟಅ. ೨೦೮–೨೨). [ಜಪ + ಕುಟ್ಟು₁]

ಜಪಗೆಯ್, ಜಪಗೈ (ಕ್ರಿ) . ಜಪಿಸು; ಜಪಮಾಡು: ಕುಸುಮದ ಸಂತತಿಯ ಸುರಿದೆಱಗಿ ನುತಿಯಿಸಿ ಸಂತಸದೆ ಜಪಗೆಯ್ದು[ಪಾಠಾಂ. ಗೈದು]ಬಳಿಯಂ ಕೈಗಳನು ಮುಗಿದು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩–೩೧). **ಜಪಗೈ :** ಎಮ್ಮಡಿಯಿಂದ ಮೂಱಡಿ ನೆಲನ ಕೊಡು ಜಪಗೈವುತಿಹೆವಿಲ್ಲಿ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೮–೨೬); ಜಪಗೈವನಿಗೆ ಪಾಪವಿಲ್ಲ (ಇಂಜಾಪ. ೮೦–೯೦). [ಜಪ + ಕೆಯ್₁]

ಜಪಗೈ 'ಜಪಗೆಯ್' ನೋ.

ಜಪತಾವಾಡ (ನಾ). ತಾವರೆಬೀಜದ ಜಪಮಾಲೆ : ಕಾವಿ ಜೋಳಿಗೆ ದಂಡಕೋಲು ಬೂದಿಯ ಚೀಲ ಪಾವಿಗೆ ಕರ್ಣಕುಂಡಲವು ಆವಾಗೆ ಶಿವ ಧ್ಯಾನಕೆ ಜಪತಾವಾಡ ವೈಯ್ಯಾರದಿಂದಿತ್ತನವರ್ಗೆ (ಬಿಜ್ಜರಾ. ೨–೨೬). [ಜಪ + ತಾವಾಡ₀ (<ತಾವಡ)]

ಜಪನ (ನಾ).=ಜಪ : ಸ್ವಪರಪ್ರಕಾಶಭಾಸುರಮಪರಂ ಮುನಿಗಿಂದುಕಾಂತ ಪಾತ್ರದೊಳಚ್ಚಾಚ್ಚಪಯಂ ನಿಂದವೊಲೆಸೆದುದು ಜಪನವಿಕಲ್ಪ ಪ್ರಪಂಚ ಹೀನಧ್ಯಾನಂ (ಅನಂಪು. ೯–೯೫). [ಸಂ.]

ಜಪಮಣಿ (ನಾ). ಜಪ ಮಾಡುವಾಗ ಎಣಿಸುವ ಮಣಿ: ಕರದಲಿ ಜಪಮಣಿ ಬಾಯಲಿ ಮಂತ್ರವು ಅಱವೆ ಮುಸುಕು ಮೋಱಗೆ ಹಾಕಿ (ಪುರಂದ. ೨–೨೫–೩). [ಜಪ + ಮಣಿ₃]

ಜಪಮಾಲಿಕೆ (ನಾ). ಜಪ ಮಾಡುವಾಗ ಎಣಿಸುವ ಮಣಿಗಳ ಸರ; ಜಪ ಸರ : ಕರದಿ ಜಪಮಾಲಿಕೆಯ ಕಂಠದಿ ಮೆರೆವ ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಯ ಮಣಿಯ (ಗಗಶಾ ೨–೭). [ಜಪ + ಮಾಲಿಕೆ]

ಜಪಮಾಲೆ (ನಾ). = ಜಪಮಾಲಿಕೆ : ಸಂದಿಹ ಸೂರ್ಯನ ನೆನಪಿಗೆ ಭಾನು ಎಣಿಸುವದಿರುಳೆಲ್ಲವು ತಾನು ಅಗಣಿತತಾರಾ ಜಪಮಾಲೆಯನು (ನಲಮು. ೯೫–೩): ವೃದ್ಧಾಪ್ಯವೆಂದಿತು: ' ನಾನು ಭಕ್ತಿಯ ಜಪಮಾಲೆ. ' ಜಗತ್ತು ಕೂಗಿ ಹೇಳಿತು: ' ನಾನು ಕರ್ತವ್ಯದ ಯಜ್ಞಶಾಲೆ! ' (ಕಲ್ಲೋಲ. ೬–೧೧). [ಜಪ + ಮಾಲೆ]

ಜಪಸರ (ನಾ). = ಜಪಮಾಲಿಕೆ: ಪೊಳೆವ ಪಳಿಕಿನ ಜಪಸರಂ ಕುಸುಮಮಾಗೆ (ನಂದಿಮಾ. ೨–೨೪) : ನಿನ್ನ ಜಪಸರವನ್ನಷ್ಟು ತಾ (ಗಾಳಿಪ. ೧೮೯). [ಜಪ + ಸರ₆]

ಜಪಾಕುಸುಮ (ನಾ). ದಾಸವಾಳದ ಹೂವು : ಜಪಾಕುಸುಮದೊಲು ಉಷಾರಮಣಿಯಿರೆ ಜಪಾನವಿದೆ ರಮ್ಯ (ಅರಳು. ೩೩೯–೧೭). [ಸಂ. (ಜಪಾ + ಕುಸುಮ)]

ಜಪಾಕ್ಷಿತಿಜ (ನಾ). ದಾಸವಾಳದ ಗಿಡ : ರಕ್ತರಸಖಂಡಂಗಳ್ ತುಱುಗಿರೆ ವರೂಥಿಗಳ್ನೆಱ ಮೆಱದರ್ಕುಸುಮಿತ ಜಪಾಕ್ಷಿತಿಜಂಗಳವೋಲ್ (ರಾಜಶೇ. ೬–೭೮). [ಸಂ. (ಜಪಾ + ಕ್ಷಿತಿಜ)]

ಜಪಾಟಿ 'ಝುಪಾಟಿ' ನೋ.

ಜಪಾತಿ (ನಾ). ಸಮಾನ ; ಸರಿಸಮ: ಈಗಿನ ಕಾಲದ ಹುಡುಗೀರೇ ಆಟ. ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದೋರ ಜಪಾತಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡಲಾರೊ (ಸರ್ವಮಂ. ೯). [?]

ಜಪಾನುಷ್ಠಾನ (ನಾ). ಜಪವನ್ನು ಮಾಡುವುದು ; ಜಪದ ಆಚರಣೆ : ರಿಪುಭಟಮಲ್ಲರೊಡನೆಯ ಕದನವಿದು ಜಡರೆಲ್ಲರಿಗೆ ಸುಲಭವೆ ಜಪಾನುಷ್ಠಾನವಲ್ಲೆಂದ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೭–೧೪) ; ಕಾಲಕಾಲದ ಜಪಾನುಷ್ಠಾನ ಪೂಜೆಗಳಿಗಾಲಸ್ಯಮಂ ಮಾಡದೆನ್ನ ಪರಿಚರ್ಯೆಗನುಕೂಲೆಯಾಗಿರ್ದು ಮನವಾಳ್ತೆಯಂ ಸಾಗಿಪುದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೦೦–೨೩). [ಜಪ + ಅನುಷ್ಠಾನ]

ಜಪಾಪುಷ್ಪ (ನಾ). ೧. = ಜಪಾಕುಸುಮ. ೨. "ಮಂದ್ದುಗುಣಿಕೆಯ ಹೂವು" (ಗಂಗಾಮ. ೦೩೭). [ಸಂ. (ಜಪಾ + ಪುಷ್ಪ)]

ಜಪಾಪ್ರಸವ (ನಾ). = ಜಪಾಕುಸುಮ : ಮುದಮಂ ಜಪಾಪ್ರಸವ ರಕ್ತಾಶೋಕ ಬಂಧೂಕ ಶೋಣಮಣಿ ಜ್ಯೋತಿಗಳೆಕ್ಕೆಯಿಂ ಕುಡೆ ಜಯಂ ಭದ್ರಂ ಶುಭಂ ಮಂಗಳಂ (ಆದಿಪು. ೧೬–೩). [ಸಂ. (ಜಪಾ + ಪ್ರಸವ)]

ಜಪಾಪ್ರಸೂನ(ನಾ). = ಜಪಾಕುಸುಮ : ದೆಸೆದೇವತೆಗಳ್ಗೆ ಜಪಾಪ್ರಸೂನವುಂ ರಕ್ತಬಲಿಯುಮಂ ತಾವೆ ಕುಡುವಂತೆಸೆದಿರ್ದರೊ ಕಡೆಗಣ್ಣೊಳ್ ಪಸರಿಸೆ ಕಡುಗೆಂಪು ಭೀಮ ದುರ್ಯೋಧನರಾ (ಗದಾಯು. ೮-೩).
[ಸಂ. (ಜಪಾ + ಪ್ರಸೂನ)]

ಜಪಿತ (ನಾ). ಜಪ ಮಾಡಿದವನು.
ಜಪಿತನಾಗು = ಜಪಿಸು ; ಧ್ಯಾನಿಸು : ವಿಪರಿತಾಹತ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಜನಕುಪಮೆಗೊಳಿಸುವುಪಾಧ್ಯರನು ನಿಜ ಜಪಿತನಾಗುವೆ ಕಾವ್ಯವಿದು ರಕ್ಷಿಸಲಿ ಯನವರತ (ಬಿಜ್ಜ್ಞಪು. ೨-೬). [ಸಂ.]

ಜಪಿಯಿಸು 'ಜಪಿಸು' ನೋ.

ಜಪಿಸು, ಜಪಿಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮಂತ್ರವನ್ನು ವಿಧಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ, ಮೆಲ್ಲಗೆ ಪುನಃ ಪುನಃ ಉಚ್ಚರಿಸು ; ಜಪಮಾಡು : ಮೋನಂಗೊಂಡು ಪಂಚನಮಸ್ಕಾರಮಂ ಜಪಿಸುತ್ತುಮುಸಿರದಿರ್ಪುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮ್ಮ. ೩-೯೮) ; ಓಂ ನಮಃ ಶಿವಾಯ ಎಂಬ ಮಂತ್ರವ ಜಪಿಸುತ್ತಿರ್ದನಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೨೦) ; ಸಲೆ ಯಥಾವಿಧಿಯನೀಶಾಣುವಂ ಜಪಿಸುತೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೧೦-೭೬); ಮಹಾಸ್ತ್ರಮಂತ್ರವ ಜಪಿಸಿದನು ಪಾರ್ಥ (ಕುಮಾ್ದ್ರೋ. ೯-೩೪) ; ರಾಮಮಂತ್ರವ ಜಪಿಸೊ ಹೇ ಮನುಜ (ಪುರಂದ. ೨-೨ ಪಲ್ಲವಿ). **ಜಪಿಯಿಸು :** ಜಿನಶ್ರೀಪದಾಬ್ಜಂಗಳಂ ಪಂಚನಮಸ್ಕಾರಂಗಳಂ ನಾಲಗೆ ಜಪಿಯಿಸೆ ' (ಪಂರಾಮಾ. ೨-೫೪) ; ನಿಯಮದಿ ಜಪಿಯಿಸೆ ಮೃತ್ಯುಂಜಯ ಮಂತ್ರಮಂ (ಸಮುಪ. ೧೨-೩೭); ಜಪಿಯಿಪ ಜನ್ನ ಮಾಡುವ ವೇದವೋದುವ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೭-೨೮).
[ಜಪ + – ಇಸು$_3$]

ಜಪೆ (ನಾ). ದಾಸವಾಳದ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು : " ರಂಧ್ರಪುಷ್ಪಂ, ಜಪಾ – ಈ ೨ ದಾಸವಣಂ " (ಹಲಾಯು. ೩೫-೫೪). [ಸಂ. ಜಪಾ]

ಜಪೋಪೇತ (ನಾ). ೧. ಜಪದಿಂದ ಕೂಡಿದುದಂ. ೨. ದಾಸವಾಳದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು. ೧, ೨: ಆ ಮಹಾವನಂ ಯೌವನದಂತೆ ಮದನೋತ್ಕಳಿಕಾ ಕಮನೀಯಮುಂ . . . ಆರಾಧಕನಂತಕ್ಷಮಾಲಾಗಣಿತ ಜಪೋಪೇತಮುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೫೨ ವ).
[ಸಂ. (ಜಪ + ಉಪೇತ ; ಜಪಾ + ಉಪೇತ)]

ಜಪ್ತ 'ಜಪ್ತಿ' ನೋ.

ಜಪ್ತಿ, ಜಪ್ತ, ಜಪ್ತು, ಜಫ್ತ್, ಜಫ್ತಿ (ನಾ). (ಸಾಲಗಾರರ ಅಥವಾ ತಪ್ಪಿತಸ್ಥನ ಆಸ್ತಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ಬಲಾತ್ಕಾರವಾಗಿ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ; ಮುಟ್ಟುಗೋಲು ಹಾಕುವುದು : ದಿವಾಣಿ ಕೋರ್ಟಿನ ಬೇಲೀಫರು ಜಪ್ತಿಯ ವಾರಂಟನ್ನೂ ತುರಂಗವಾರಂಟನ್ನೂ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಕೊಂಡು ಎಡತಾಕುತ್ತಾರೆ (ಮೋಹಿನೀ. ೫); ಹಣ ಪಾವತಿ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಮನೆ ಜಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ (ಕಾವೇರಿ. ೧೦೨) : ಇದ್ದ ಆಸ್ತಿಪಾಸ್ತಿ ಸೊತ್ತು ವಗೈರೆ ಜಪ್ತಿಯಾಗದುಳಿಯದು (ಕುರುಕ್ಷಾ. ೧೨೨). **ಜಪ್ತ :** ಆತನು ತನ್ನ ಜಹಾಗೀರಿಗೆ ಸೇರಿದ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ದುರ್ಲಕ್ಷಿಸಿದನು. ಆದುದರಿಂದ ಆತನ ಉತ್ಪನ್ನವು ಜಪ್ತವಾಯಿತು (ಜ್ಯೋತಿಶ್ಯಾ. ೦೭). **ಜಪ್ತು:** ಅವರ ಮನೆ ಈ ದಿನ ಜಪ್ತಾಗುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). **ಜಫ್ತ್ :** ಅವಿನಾನನು ಜಫ್ತ್ ಮೂಲಕ ಸ್ವತ್ತನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡನು (ರೂಢಿ). **ಜಫ್ತಿ :** ಜಫ್ತಿ ಮೂಲಕ ವಸೂಲ್ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಮಹಾವಂ. II, ೪೭).
ಜಪ್ತಿಮಾಡು, ಜಪ್ತಮಾಡು, ಜಪ್ತುಮಾಡು, ಜಫ್ತ್‌ಮಾಡು, ಜಫ್ತಿಮಾಡು = ೧. ಬಲಾತ್ಕಾರವಾಗಿ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ನಿಮ್ಮ ಮನೆ ಜಪ್ತಿಮಾಡಿ ಬೀಗಮುದ್ರೆ ಮಾಡಿರುವರು (ವಿಧಿವ್ಯ. ೧೯೦); ಸದರೀ ಕಳವಿನ ಪತ್ರಿಕೆಯನ್ನು ಜಪ್ತಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು (ಗಾಳಿಪ. ೩೪) ; ದ್ರಾವಕದ ತೆರವಾದ ಸೀಸೆಯೂ ಜಪ್ತಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ (ಸ್ಕೂಲಮಿ. ೧೭೪) : ಸ್ಥಿರಸ್ವತ್ತು ಜಫ್ತ್ ಮಾಡಲ್ಪಡಲೂ ಕೂಡದು (ಗ್ರಾಮಾಕ.೩೪). ೨. ಹುಡುಕು; ಶೋಧಿಸು; ತಪಾಸಣೆಮಾಡು; ಜಡತಿಮಾಡು: ಅವರ ಸಮಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆಟಗಾರರನ್ನು ಜಪ್ತಿಮಾಡಿದರು (ಕೊತಕಾ. ೨೭); ನೂಲಿಗೇನು ನಿನ್ನ ಚೀಲ ಜಪ್ತು ಮಾಡಿದರೆ ಒಂದು ಹೊರೆ ಸಿಗಬಹುದು (ಕೈಲಾಕ. ೧೧); ಸ್ವಾಮಿ ದಿಂಬು, ಜಮಖಾನ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಜಫ್ತಿಮಾಡಿದ (ಸ್ವಾಮಿಸ್ನೇ. ೭೯) : ಅಡಿಗೆ ಮನೆಯನ್ನೆಲ್ಲಾ ಜಫ್ತಿ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಳು (ಅವತಂ. ೧೯೯).
[←ಮರಾ. ಜಪ್ತೀ, ಜಪ್ತ್; ಹಿಂ. ಜಬ್ತೀ, ಜಪ್ತ್, ಜಬ್ತ್; ಅರ. ಜಬ್ತ್]

ಜಪ್ತು 'ಜಪ್ತಿ' ನೋ.

ಜಪ್ಪನೆ (ಅ). ತಟಕ್ಕನೆ ; ಬೇಗನೆ : ಅಗಲಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಜಪ್ಪನೆ ಹೋಗಿ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೭೬). [ಜಪ್$_0$ + – ಅನೆ$_1$]

ಜಪ್ಪಯ್ಯ (ನಾ). ಅಂಗಲಾಚುವ ಒಂದು ಮಾತು.
ಜಪ್ಪಯ್ಯಅನ್ನು = ೧. ಆಗ್ರಹಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳು ; ಒತ್ತಾಯಮಾಡು : ನನ್ನಂತವಳಾಗಿದ್ದರೆ ' ಜಪ್ಪಯ್ಯಾ ' ಅಂದರೂ ಹೊಸಿಲು ದಾಟುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ನಿಂದನೆ.೬೫) ; ನಾನಂತೂ ಜಪ್ಪಯ್ಯ ಅಂದರೂ ಗುಟ್ಟು ಬಿಟ್ಟುಕೊಡಲಿಲ್ಲ (ಪುನರು. ೩೮೬). ೨. ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗಾದರೂ ಸೋಲು,–ತಗ್ಗು ; ನಿರ್ಧಾರದಿಂದ ಕದಲು: ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿನೋಡಿದ. ಸೀತಮ್ಮ ಜಪ್ಪಯ್ಯ ಅನ್ನಲಿಲ್ಲ (ನಟಸಾ. ೫); ಜಪ್ಪಯ್ಯ ಅನ್ನದೆ ಸೀದ ಹಾಳು ಕಿತ್ತಳೆತೋಟಕ್ಕೆ ಹೋದರು (ಪ್ರಶ್ನೆ. ೨೭).
'ಜಪ್ಪೆನ್ನು' ಪರಾ. [?]

ಜಪ್ಪಿಸು (ಕ್ರಿ). (ಉಕ) ೧. (ಸರಿಯಾದ ಸಮಯಕ್ಕಾಗಿ) ಕಾಯು; ನಿರೀಕ್ಷಿಸು; ಹೊಂಚುಹಾಕು: ಬೆಕ್ಕು . . . ಇಲಿಗಳ ಗುದ್ದಿನ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಜಪ್ಪಿಸಿ ಕಾದುಕೊಂಡು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೩೦); ಕಳ್ಳಹುದುಲಿನ ದಂಡೆ ಆಚೆ ಈಚೆಗೆ ಚಾಚಿಕೊಂಡು ಜಪ್ಪಿಸುವಂತೆ ಸದ್ದಿಲ್ಲದಲೆ ಬಿದ್ದುಕೊಂಡಿಹುದು (ಉಯ್ಯಾಲೆ. ೭೯-೧೧) ; ಬೀಜಗಾಳೀ ನೀನು ಗಾಳಿಯಲಿ ತೇಲಿ ಬಹೆ ನಿನಗಾಗಿ ಜಪ್ಪಿಸಿಹೆನು (ಪಯಣ. ೧೦೯-೯). ೨. ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದಿರು; ಮುಂಜಾಗರೂಕತೆ ವಹಿಸು : ಆದರೆ ತಾವುವನ್ನು ಬಹಳ ಜಪ್ಪಿಸಿ ಕೊಡಬೇಕು (ಔಷಧೀ. ೪೭) : ನಿಮ್ಮ ಪ್ರಕೃತಿ ಜಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಿರಿ (ಸಮಜೀ. ೫೦೨) ; ಎಷ್ಟು ಜಪ್ಪಿಸಿ ನಡೆದರೂ ಜನರು ಹಾಯುತ್ತಿದ್ದರು (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೨೦೫) ; ಆ ಬಟ್ಟಲನ್ನು ಜಪ್ಪಿಸಿ ಹಿಡಿ (ಕಸಾಪ. I, ೦೩೨).
[ಜಪ್ಪು$_9$ (P ←ಮರಾ. ಜಪಣೇ) + – ಇಸು$_3$]

ಜಪ್ಪು 'ಜರ್ಪು$_1$' ನೋ.

ಜಪ್ಪೆನ್ನು (ಕ್ರಿ). ಜಪ್ಪಯ್ಯ ಅನ್ನು ; ಒತ್ತಾಯಮಾಡು : ಗಣೇಶನು ಜಪ್ಪೆಂದರೂ ಶಾಲೆಯ ಮೆಟ್ಟಲೇರಲಿಲ್ಲ (ಕನಕ. ೧೨೦).
[ಜಪ್$_0$ + ಎನ್ನು(< ಎನ್$_1$)]

ಜಪ್ಯ (ಗು). ೧. ಜಪಿಸಬೇಕಾದ. (ನಾ). ೨. ಜಪಿಸಬೇಕಾದ ಮಂತ್ರ.
[ಸಂ.]

ಜಫ್ತ್ 'ಜಪ್ತಿ' ನೋ.

ಜಫ್ತಿ 'ಜಪ್ತಿ' ನೋ.

ಜಬಡು (ಕ್ರಿ). ಜಗಿ ; ಅಗಿ ; ತಿನ್ನು : " ಕಡಿ, ಕಚ್ಚು, ನುರಿ, ಹರಿ, ಹೋಳು, ಜಬಡು, ಜಜ್ಜು, ಕುಟ್ಟು " (ಕಂನುಹು. ೮೦); ಆ ನಿಂಬೆಯ ಮರದ ಕೆಳಗೆ ಯಾರೋ ಬಾಯಲ್ಲಿ ಹುಲ್ಲುಕಡ್ಡಿಯನ್ನು ಜಬಡುತ್ತ ಕುಳಿತುಕೊಂಡದ್ದು ಮಕರಂದೆಗೆ ಕಾಣಿಸಿತು (ಬೆವರಿ. ೨೭೪).
[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚವಟ್ಟು ; ಕೊಡ. ಚವೆಂಟ್]

ಜಬರಜಂಗಿ 'ಜಬರು ಜಂಗಿ' ನೋ.

ಜಬರಜಂಗು 'ಜಬರು ಜಂಗಿ' ನೋ.

ಜಬರದಸ್ತ್ 'ಜಬರ್ದಸ್ತು' ನೋ.

ಜಬರದಸ್ತಿ 'ಜಬರ್ದಸ್ತಿ' ನೋ.

ಜಬರದಸ್ತಿತನ (ನಾ). ಜಬರದಸ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ; ಜೋರು; ದರ್ಪ: ತಮ್ಮೊಡನೆ ಮಾತಾಡುವಾಗಿನ ಜಬರದಸ್ತಿತನ ಅವಳೊಡನೆ ಮಾತಾಡುವಾಗಿನ ಹಲ್ಲುಕಿರಿತ (ಮಾಮನೆ. ೨೭).
[ಜಬರದಸ್ತಿ (<ಜಬರ್ದಸ್ತಿ) + – ತನ]

ಜಬರದಸ್ತು 'ಜಬರ್ದಸ್ತು' ನೋ.

ಜಬರಿಸು, ಜಬ್ಬರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗದರಿಸು; ಬಯ್ಯು: ಎನಗುಣನೀಡಿ ನೀಂ ಪೋಪುದೆಂದು ಬಲು ಕಾಡುತಿರಲು ಜಗುಳಿ ಜಬರಿಸಿಕೊಂಡು ಪೋಗಿ (ಪ್ರಾಥರಾ. ೪–೪೩): ಜವನ ದೂತರು ಬಂದು ಜಬರಿಸಿ ಒಯ್ಯುವ ಸಮಯಕ್ಕೆ (ತೀರ್ಥವು. ೧೭೦): ಆಳುಹೋಳುಗಳನ್ನು ಜಬರಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು (ಜಮೀನ್ದಾ. ೭೩); ಹುಡುಗರು ಹಾವಳಿ ಮಾಡಿದವು, ಜಬರಿಸಿದ, ಬಯ್ದ, ಜಗಳ ಮುಗಿಯಿತು (ಪ್ರೇಮಾಶ್ರ. ೩೦). **ಜಬ್ಬರಿಸು:** (೬). 'ಜರ್ಬಿಸು' ಪರಾ. [ಜಬರು + – ಇಸು$_3$]

ಜಬರು(ಗುಂ). ಬಲಶಾಲಿಯಾದ; ಸಮರ್ಥವಾದ: (೬). ೨. ಭಾರಿಯಾದ; ಬೆಲೆಬಾಳುವ: (೬). (ನಾ). ೩. ಜೋರು; ಬಲಾತ್ಕಾರ; ದರ್ಪ: ನನ್ನ ಮ್ಯಾಗೆ ಇವನ ಜಬರು! ನಾ ಹೋದೆ ಅಂದ್ರು ಯಾರ ಮ್ಯಾಗ ಜಬರ ಮಾಡ್ತಾನ ತಿಳಿತೇತಿ (ಪುರುಷ. ೧೦೯); ನಿಮ್ಮಂತಾ ನಿಮಗ ಅಂತಾನ ಅಂದ್ರು ಈ ಕಳ್ಳನ ಜಬರೆಷ್ಟಿರಬೇಕು (ಹೊಸಂಸಾ. ೦೦೩). ೪. ಭಾರಿಯಾದ ಬೆಲೆ: ಈ ಜರದ ಸೀರಿ ಜಬರು ನೋಡಿದ್ರು ಖಬರ ಹಾರೂ ಹಾಂಗ ಆದ ಅಲ್ಲಾ (ಮಿಂಚಿಹು. ೦೩೯) [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜಬರ್]

ಜಬರುಜಂಗಿ, ಜಬರಜಂಗಿ, ಜಬ್ರಜಂಗು, ಜಬರಂಜಂಗು, ಜಭರಜಂಗಿ, ಜವರಂಜಂಗಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಫಿರಂಗಿ,–ತೋಪು: ಹೊಡೆಬಲು ಜಬರುಜಂಗಿಯಲಿ ಕೋಟೆಯನೆಂಬ ಕಡುರಭಸಗಳೊಪ್ಪಿದುವು (ಕಂನವಿ. ೦೪–೪). **ಜಬರಜಂಗಿ:** ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅವನ ದಂಡನ್ನು ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣದ ಕೋಟೆ ಮೇಲಿನಿಂದ ಕೋವಿ ಪಿರಂಗೀಗುಂಡು ಮಕರಡಿಬ್ಬಿ ಜಬರಜಂಗಿ ಬಾಣ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಹೊಡೆಯುತ್ತಲಿದ್ದರು (ಜಾಮವಂ. ೧೩೦); ಮಕರಡಬ್ಬಿ, ಜಬರಜಂಗಿ ಬಾಣ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ . . . ಹೊಡೆಯುತ್ತಿರಲು (ಒಡಕ. ೩೩). **ಜಬರಜಂಗು:** ಪಂದಿಗೊಱಡು ಬಲೆ ಮರುಳೆಕ್ಕೆ ಜಬರಜಂಗೆಂದೆಂಬ ಪಲವು ತಂತ್ರದೊಳು ಕೊಂದರಿರದೆ ಬಂದು ಮುಸುಕಿದ ಪಟುಭಟವ್ಯಂದವ ಕೋಂಟೆಯ ಭಟರು (ನಾಗಕು. ೧೭–೩೦). **ಜಬರುಜಂಗು:** (೬). **ಜಭರಜಂಗಿ:** ಕಡುದೊಡ್ಡ ಜಭರಜಂಗಿಗಳ ಕೊತ್ತಳದಿಂದಿಡೆ ಘುಡುಘುಡಿಸುತ ಹೋಗಿ ಕೆಡೆನೂಂಕಿ ತಳಿಗಳ ತೇರಾನೆ ಕುದುರೆಯ ಒಡಲೊಳು ಪೊಕ್ಕು ದಾಂಟುವವು (ಜ್ಞಾನಜ. ೧೩–೭೩). **ಜವರುಜಂಗಿ:** ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಕೋಟೆಗಳು ಬಚ್ಚುಗಳು ಜವರು ಜಂಗಿಗಳು . . . ಮೊದಲಾದ ಯಂತ್ರವಿಶೇಷಂಗಳು (ಕೃವಾಅ. ೦೭೪).
[←ಮರಾ. ಜಬರ್‌ಜಂಗ್]

ಜಬರುಜಂಗು 'ಜಬರಂಜಂಗಿ' ನೋ.

ಜಬರ್ದಸ್ತಿ, ಜಬರದಸ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಒತ್ತಾಯ; ಬಲಾತ್ಕಾರ; ಜೋರು; ದರ್ಪ: ಜಬರ್ದಸ್ತಿ ನಡದ್ದು ನಮ್ಮ ಕಡೆಯಿಂದಲೋ ಅವರ ಕಡೆಯಿಂದಲೋ ? (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೪೯); ಇಂಥ ಜಬರ್ದಸ್ತಿ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತದಿಂದ ಪಾಪ ತೊಳೆಯುವುದಿಲ್ಲ (ನಿಬಂಧ. I, ೩೦೭). ೨. ವೈಭವ; ವಿಜೃಂಭಣೆ: ಒಳ್ಳೇ ಜಬರ್ದಸ್ತಿಯಿಂದ ನಡೆಯಿತು (ಕಸಾಪ. ೮೦). **ಜಬರದಸ್ತಿ:** ೧. ತಾವು ಜಬರದಸ್ತಿಯಿಂದ ಹದ್ದುಮೀರಿ, ಲಡಾಯಿ ಮಾಡೀರಿ (ಕಗವಿ. ೦೧೭): ನಾನು ಸ್ವಾಮಿಯೂ ಅಲ್ಲ ಪಾಳೆಯಗಾರನೂ ಅಲ್ಲ ನಿಮ್ಮ ಮೇಲೆ ಜಬರದಸ್ತಿ ಸವಾರೀ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ (ಚಿತಸ. ೬೩); ನಾನಾ ಬಗೆಯ ಕಳೆಗಿಡಗಳೂ ಹಕ್ಕಿಲ್ಲದೆ ಬಂದು, ಜಬರದಸ್ತಿ, ಅಧಿಕಾರದ ಬಾವುಟವನ್ನು ಏರಿಸಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದುವು (ನಿಬಂಧ. II, ೪೩). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಜಬರ್‌ದಸ್ತೀ]

ಜಬರ್ದಸ್ತು, ಜಬರದಸ್ತ್, ಜಬರದಸ್ತು (ಗುಂ). ೧. ಬಲಶಾಲಿಯಾದ; ದೃಢವಾದ; ಮಜಬೂತಾದ. (ನಾ). ೨. ಒತ್ತಾಯ; ಜೋರು; ದರ್ಪ: 'ಹುಂ ಮರ ಹತ್ತು! ಹಣ್ಣು ಬೀಳಿಸು!' ಎಂದು ಜಬರ್ದಸ್ತಿನಿಂದ ಅಪ್ಪಣೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಮಸಕೂ. ೧೩): ನೆಚ್ಚುಮೂಡಿತ್ತು ಅವನಿಗೆ, ಅವರ ಜಬರ್ದಸ್ತಿನ ಮಾತು ವೇಷಭೂಷಣ ಮತ್ತು ಠೀವಿಗಳನ್ನು ಕಂಡು (ಮಲಮ. ೭೦೭). ೩. ಠಾಕುಠೀಕು; ವೈಭವ; ಠೀವಿ; ವಿಜೃಂಭಣೆ: ಬರೇ ಬಟ್ಟೆ ಜಬರ್ದಸ್ತು ನಿಮ್ಮದು (ಮೂಲಾನ. ೮೩): ಈ ಪರದೇಶಿಗಳು ಬಹಳ ಜಬರ್ದಸ್ತಾಗಿ ಉಡುಪು ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದರು (ಪ್ರವಾಇ. II, ೩೩೪); ನಾಟಕದ ಪತ್ರಿಕೆ ಇಷ್ಟು ಭವ್ಯವಾಗಿರದಿದ್ದರೂ ಆದರ ಠೀವಿ ಬಹಳ ಜಬರ್ದಸ್ತಾಗಿತ್ತು (ಗಾಳಿಪ. ೬೭); ಬ್ಯಾಂಡು . . . ರಾಳು ಎಲ್ಲಾ ಬಹಳ ಜಬರ್ದಸ್ತಿನಿಂದ ಏರ್ಪಾಡಾಗಿತ್ತು (ಗರುಡಾ. ೩೦). **ಜಬರದಸ್ತ್:** ೧. ಸಿಡಿಲಿನ ಹಾಗೆ ಜಬರದಸ್ತ್ ಆಳಾಗಿದ್ದ ಗುಮ್ಮಪ್ಪಯ್ಯನವರು ಸಿಡಿಲಿಗೇ ಹೆದರುತ್ತಿದ್ದರು (ಕಂಬಹು. ೩೩). **ಜಬರದಸ್ತು:** ೨. ಆಫೀಸಿನಲ್ಲೆಲ್ಲ ಬಹಳ ದರ್ಪ, ಜಬರದಸ್ತು (ಮುನಿಮಾ. ೬೪): ಆದರೆ ಗಂಡನ ಜಬರದಸ್ತಿನ ಮುಂದೆ ಅದೊಂದೂ ಸಾಗಲಿಲ್ಲ (ರಾಜವ. ೨೭); ಅಷ್ಟು ಜಬರದಸ್ತಿನಿಂದ ಮಾತಾಡಿ, ತನ್ನನ್ನು ಗೋಳಾಡಿಸಿದ್ದೂ ಇಷ್ಟಕ್ಕೇನೇ! ಎಂದು ಪ್ರಮೀಳೆಗೆ ನಗು ಬಂತು (ಮರಳಿ. ೦೦೧).
[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜಬರ್‌ದಸ್ತ್]

ಜಬಾನಿ (ನಾ). ಹೇಳಿಕೆ; ಸಾಕ್ಷಿ: ನೀನು ಜಬಾನಿ ಮುಗಿಸಿಕೊಂಡು ಕೊಡೋ ನಿರ್ಣಯ ಕೊಟ್ಟುಬಿಡು (ಹೊಸಂಸಾ. ೦೭೮): ರಾಧಾಬಾಯಿಯು ಕೊಲೆ ಮಾಡಬಂದವನು ಸುರೇಂದ್ರರಾಯನಿರಬಹುದೆಂದು ಜಬಾನಿ ಕೊಟ್ಟಳು (ಸ್ಕೂಲಮಿ. ೯೭); ಉಳಿದ ಅನೇಕ ಜಬಾನಿಗಳು ಅದಕ್ಕೆ ಬೆಂಬಲವಾಗಿವೆ (ಜನನಾ. ೯೦). [←ಪಾರ. ಮರಾ. ಜಬಾನೀ]

ಜಬಾಬು 'ಜವಾಬು' ನೋ.

ಜಬಾಬುಸವಾಲು 'ಜವಾಬ್‌ಸವಾಲ್' ನೋ.

ಜಬ್ಬ (ನಾ). ೧. "ಅಶಕ್ತತೆ" (ಮದೇಪು. ಕೋಶ): ಸಬ್ಬೆರೆಯನೆರೆಯಲ್ಕೆ ತಿಬ್ಬದೊಳ್ತಿರಿಗಿಯಾ ಸಬ್ಬಸಗ್ಗಿಗರಿದಿರಿಗುಬ್ಬಸದಿನೆಳ್ತರಲ್ ಜಬ್ಬಮಿನಿತಿಲ್ಲದೆ ಲ್ಲೊಬ್ಬುಳಿಯೊಳೇಜಿಸಿ (ಮದೇಪು. ೦೨–೨೦): ಗಬ್ಬಗಡಲೆಡೆಯೊಳೆಡೆವಡೆದಾವೆಯೊಳ್ಗರಲಿನಿಬ್ಬಾಗದೊಳ್ನಿಂದು ರತಿಗೆಳಸಿ ತಿಬ್ಬದೊಳ್ಜಬ್ಬಮಿಲ್ಲದೆ ಥಳಥಳಿಪ ತಿಮಿತಿಮಿಂಗಳಮೆನಿಪ ಮೀನುಗಳ (ಮದೇಪು. ೦೮–೦೯). ೨. ಅಶಕ್ತತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು; ಮುದುಕ; ವೃದ್ಧ: ಅಂಥ ನರೆತ ಕೂದಲಿನ ಕಡ್ಡಿಯಂತೆ ಒಣಗಿದ ಜಬ್ಬನನ್ನು ಕೈಹಿಡಿಯುವುದು ನ್ಯಾಯವೇ (ನಿಷ್ಕಾಮ. ೦೦೭). 'ಜಬ್ಬು$_3$' ಪರಾ. [?]

ಜಬ್ಬರಿಸು 'ಜಬರಿಸು' ನೋ.

ಜಬ್ಬಲು, ಜಬ್ಬುಲ್, ಜಬ್ಬುಲಿ$_1$ (ನಾ). ೧. (ಮುಪ್ಪಿನಿಂದ) ಶಕ್ತಿಗುಂದಿರುವುದು, – ದುರ್ಬಲವಾಗಿರುವುದು: ಗಂಟಿಕ್ಕಿದ ಹುಬ್ಬುಗಳ, ಜಬ್ಬಲು ಜಬ್ಬಲಾದ ಗಲ್ಲದ . . . ತೀಕ್ಷ್ಣದೃಷ್ಟಿಯ ಆ ಹೆಂಗಸು (ಪುನರು. ೧೪೦). 'ಜಬ್ಬಲುಬೀಳು' ಪರಾ. ೨. ಬಾಡಿರುವುದು; ಮುದುರಿರುವುದು: (೬). ೩. (ಹಣ್ಣು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಂತೆ) ಜಜ್ಜಿಹೋಗಿರುವುದು; ಮೆತ್ತಗಾಗಿರುವುದು: ಅವನ ಮುಖ ಕೊಳೆತು ಜಬ್ಬಲಾದ ಕಲ್ಲಂಗಡಿಹಣ್ಣಿನಂತಿತ್ತು (ನಗಹೂ. ೯೦). **ಜಬ್ಬುಲ್:** ೧. "ಕ್ಲೀಬನಂ, ಕ್ಲೀಬನೀಯಂ, ಈ¦ ೨ ಜಬ್ಬುಲ್" (ಶಾಶಕ್ಕ. ೦೦೩). **ಜಬ್ಬುಲಿ$_1$:** ೧. ಖೋಡಿಯ ಮನದ ಕೊಳ್ಗುದಿಯ ಜಬ್ಬುಲಿಯ ಜಾಣಕೆಯ ಚಿಂತೆಯ ಹಬ್ಬುಗೆಯ ಹರವಸದ ಖೇದದ ಮಬ್ಬಿನಲಿ ಹಣಗಿದರು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೦೬–೩೭).
[ಜಬ್ಬ + – ಅಲು (<–ಅಲ್$_2$). / ತಮಿ. ಚಪ್ಪಲ್; ತುಳು. ಜಬುಲು]

ಜಬ್ಬಲುಬೀಳು (ಕ್ರಿ). ಸಡಿಲವಾಗಿ ಜೋಲುಬೀಳು: ಕಿವುಡುತನ ತಪ್ಪೀತೆ ರನ್ನಕುಂಡಲದಿಂದ ತೊವಲು ಜಬ್ಬಲುಬೀಳದೆ ವ್ಯಾಪ್ಯಾನ್ನದಿಂದ (ಮಂಕುಕ. ೬೩೨). [ಜಬ್ಬಲು + ಬೀಳು$_1$ (<ಬೀೞ್$_1$)]

ಜಬ್ಬಿಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. (ಮಾವಿನ ಹಣ್ಣು ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು) ಚೀಪಿಸು ; ಸೀಪಿಸು : (ಕ). ೨. ಚೀಪು.
[ಜಬ್ಬು$_1$ (<ಚಪ್ಪು) + – ಇಸು$_3$]

ಜಬ್ಬಿಸು$_2$ 'ಜರ್ವಿಸು' ನೋ.

ಜಬ್ಬು$_1$ 'ಚಪ್ಪು' ನೋ.

ಜಬ್ಬು$_2$ 'ಜರ್ವು$_1$' ನೋ.

ಜಬ್ಬು$_3$ (ನಾ). ಮುದಿಯಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಈ ಕೋಟದ ಊರು ಎಂದರೆ . . . ನನ್ನಂತಹ ಕಣ್ಣು ಕಾಣದ ಜಬ್ಬುಗಳು, ಇನ್ನು ಬೇರೆ ದಾರಿ ಇಲ್ಲದವರು ಇರುವ ತಾವು (ಮರವು. ೩೦೨). [ದೇ.॥ ತುಳು. ತೆಲು. ಜಬ್ಬು]

ಜಬ್ಬು$_4$ 'ಜರ್ವು$_2$' ನೋ.

ಜಬ್ಬು$_5$ (ನಾ). (ಕುಷ್ಠ ಮೊದಲಾದ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಚರ್ಮದ ಮೇಲೆ ಏಳುವ) ಗುಳ್ಳೆ,–ತದ್ದು,–ದದ್ದು : ನೆಲ್ಲಿಯ ಕಾಯಿಯ ರಸ . . . ಪುಟೋದ್ವರ್ತನಂ ಮಾಡಿ ಪೂಸಲು ಮುನ್ನಾದ ಜಬ್ಬುಗಳನ್ನು ಕೆಡಿಸುವುದು. ಮರಳಿ ಮತ್ತೊಂದು ತೆಜನಾದ ಜಬ್ಬುಗಳೂ ಆಗವು (ವಿವೈವಿ. ೦೫೯). 'ಚಿಬ್ಬು' ಪರಾ. [?]

ಜಬ್ಬು$_6$ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ]ವೀಣೆ ಮೊದಲಾದ ತಂತಿವಾದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ನಾದಕಟ್ಟು: ಬಿರಟೆ ಚಕ್ಕು ಸನ್ನೆ ಬಿಗಿ ಜಬ್ಬು ಜೀವಾಳವೆಂಬಾಟು ಬಗೆಯಾದ ನಾದಕಟ್ಟುಗಳಿಂ ತಂತ್ರಿಗಳಂ ವರಿಸಿ (ವಿವೇಕ. ೨೩೭). [?]

ಜಬ್ಬುದುಳಿ (ಕ್ರಿ). ಜಜ್ಜಿಹೋಗುವಂತೆ ತುಳಿ ; ಜರ್ಜರಿತಗೊಳಿಸು ; ಮರ್ದಿಸು : ಒಬ್ಬರದಟಿಕೊಳಗುಳಿಯದಂತಿರೆ ಜ[ಪಾಠಾಂ. ದೊ, ಬೊ]ಬ್ಬುದುಳಿದನು ಜೋಹವಿಕ್ಕಿದ ಹಬ್ಬದಭಿನಯದಂತೆ ಹರುಷವನ್ನೆದ ಲಮರಗಣ (ತೊರರಾ. ೬-೩೯ ೨೩).
[ಜಬ್ಬು$_2$ (<ಜರ್ವು$_1$) + ತುಳಿ$_1$ (<ತುೞ್$_1$)]

ಜಬ್ಬುರುಕೊರ್ಲೆಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು: ನರಿಮಾಸೆ ಹುಲ್ಲು, ಜಬ್ಬುರುಕೊರ್ಲೆಹುಲ್ಲು (ಮೃಶಿಗಿ. ೬೦-೦೨೦೮).
[ಜಬ್ಬುರು$_0$ + ಕೊರ್ಲೆ (<ಕೊಱಲೆ) + ಹುಲ್ಲು (<ಪುಲ್)]

ಜಬ್ಬುಲ್ 'ಜಬ್ಬಲು' ನೋ.

ಜಬ್ಬುಲ 'ಜಬ್ಬುಲು' ನೋ.

ಜಬ್ಬುಲಿ$_1$ 'ಜಬ್ಬಲು' ನೋ.

ಜಬ್ಬುಲಿ$_2$ (ನಾ). ಅಶಕ್ತನಾದವನು ; ದುರ್ಬಲ : ಕಿಸುಗುಳಿಗಂ ವಿಕಾರಿ ಕಡುನಾಣಿಲಿ ಜಬ್ಬುಳಿ ಬೂತು ಕಾತರಂ (ಲೀಲಾವ. ೨-೬೮).
[ಜಬ್ಬುಲ್ (<ಜಬ್ಬಲು) + – ಇ$_3$]

ಜಬ್ಬುಲು, ಜಬ್ಬುಲ (ನಾ). ೧. ಹುಲ್ಲುಗಾವಲು ; ಹಸಲೆ ; "ಹುಲ್ಲು ಬೆಳೆದ ಸ್ಥಳ" (ಗಂಗಾಮ. ೧೩೭). ೨. "ಕೆಸರು ; ಪಂಕ" (ಪ್ರಭಣ್ಣ). ಜಬ್ಬುಲ : ೧. "ಹುಲ್ಲ ದಡ್ಡಿ" (ಜಾನಕೋ. ೫೯). [?]

ಜಭರಜಂಗಿ 'ಜಬರುಜಂಗಿ' ನೋ.

ಜಮ, ಜವ$_1$ (ನಾ). ೧. ನಿಗ್ರಹ ; ನಿರ್ಬಂಧ : ರಾಕ್ಷಸನು ಇನಿತು ಜಮನೇಕೆ ಪುತ್ರಿಯ ಬಂಧನವ ಮಾಳ್ಪೆ ಯಾಕೈ (ಪ್ರಭುಪು. ೮-೩೯). **ಜವ$_1$:** ೨. ದಕ್ಷಿಣ ದಿಕ್ಕಿನ ಅಧಿಪತಿ ; ಮೃತ್ಯುದೇವತೆ ; ಯಮ : "ಅಜಂ . . ಜವಂ, ಜಗುನೆಯ ಪಿರಿಯಂ–ಈ ೫ ಯಮಂಗೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೩-೩೫) ; ಜವನನವಯವದೊಳ್ ಗೆಲ್ದು ಪಾರ್ವರ ಪಿಳ್ಳೆಯ ಪೋದ ಪ್ರಾಣಮಂ ತಂದ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೫೨ ವ) ; ಜವನ ಜನನಿಯೊ ಮೇಣು ಲಯಭೈರವನ ಭಗಿನಿಯೊ (ತೊರರಾ. ೦-೧೦-೭).

ಜವನದಾಡೆ = ಜವಂದಾಡೆ : ಸಬಳ ಜವನದಾಡೆ ಕಣೆಯ ಕಂಪಣ ಗದೆ ಪ್ರಭುವೆತ್ತ ಶಕ್ತಿಯಾದಿಯನು (ಅನಂಚ. ೦೮-೦೪). **ಜವನ ಬಾರಿ** = ಯಮನ ಪಾಶ : ಪೆಂಡತಿಯ ಮೂಗನಕಾರಣದಿನರಿವವನಂ ಜವನ ಬಾರಿಗಟ್ಟುವುದೆ ಧರ್ಮಂ (ಪಂಚತಂ. ೭೯-೯). **ಜವನ ಭಗಿನಿ** = ಯಮನ ತಂಗಿ ; ಯಮುನಾ ನದಿ : ಜಹ್ನುಮುನಿಯಿಂದ ಪುಟ್ಟಿ ಹಿಮಗಿರಿ ದಾಟಿ ಜವನ ಭಗಿನಿಯ ಕೂಡಿ ಮಣಿಕರ್ಣಿಕೆಯ ನೆರೆದೆ (ವಿದಾಕ್ಕ. ೮೮-೩). **ಜವನ ಮಗ** = ಯಮನ ಮಗ ; ಯುಧಿಷ್ಠಿರ : ಜವನ ಮಗನಿರ್ಕೆ ಸುಭಟರ ಜವನಿರ್ಕೆ (ಗದಾಯು. ೭-೫) ; ಜವನ ಮಗ ಸಂನ್ಯಾಸಿವೇಷದಿ . . . ದಿವಿಜರಾಯನ ತನಯನಿದ್ದ ಶಿಖಂಡಿವೇಷದಲಿ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೬೮೩. ೨–೨). **ಜವನವರು** = ಯಮದೂತರು : ಜವನವರೆಡೆಯಾಡಲಣ್ಮರಾ ಮುನಿವನದೊಳ್ (ಶಬಶಂ. ೨-೬೬) ; ಹೇಭವನೆ ಶಿವನೆ ಜವನವರ ಜವಕೆ ಶವವಾಗದಂತೆ ಮಾಡು (ಅರಳು. ೩-೧೧). **ಜವನೊಂದಿಗ**= "ಯಮನ ಜೊತೆಯವನು; ಸತ್ತವನು" (ಪ್ರಭಣ್ಣ) : ಮೊನೆಯೊಳಿದಿರ್ಚಿದೊಡವನಂ ಜವನೊಂ [ಪಾಠಾಂ. ನಂ]ದಿಗನನಾಗಿಸಿದ ರಕ್ಕಸದಲ್ಲಣಂಗೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೬೧-೧). [<ಪ್ರಾ. ಜಮ./ಸಂ. ಯಮ]

ಜಮಕಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಜಮಾಯಿಸು; ಕೂಡಿಸು; ಸೇರಿಸು: ತಮ್ಮ ಓಲಗ ಕೊಂಬು ತಮಟೆ ಸಂಕು ಜಾಗಟೆ ತುತ್ತೂರಿ ಕಹಳೆಗಳೊಂದಿಗೆ ಜಮಕಾಯಿಸುತ್ತಾರೆ (ಗರುದಾ. ೧೬೦). [<ಜಮಾಯಿಸು]

ಜಮಖಾನ 'ಜಂಬುಕಾನ' ನೋ.

ಜಮಖಾನೆ$_1$ 'ಜಂಬುಕಾನ' ನೋ.

ಜಮಖಾನೆ$_2$ (ನಾ). ವ್ಯಾಯಾಮ ರಂಗ ; ಕ್ರೀಡಾರಂಗ ; ಆಟದ ಸ್ಥಳ : ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ . . . ಜಮಖಾನೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಅವನು ತನ್ನ ಕಡತ ಬಿಚ್ಚುತ್ತಿದ್ದನು (ನಟಸಾ. ೯). [← ಇಂ. Gymkhana]

ಜಮಜಮ (ಗು). ಅಪ್ಪಟ ; ಪಕ್ಕಾ : ಅವರು ತೋರಿಕೆಗೆ ಮಾತ್ರ ಒಳ್ಳೆಯವರಾಗಿದ್ದರು. ಆದರೆ ನಿಜವಾಗಿ ಜಮಜಮ ಕಳ್ಳರು (ಈಕಥ. ೧೦೩). [?]

ಜಮದಂಡ, ಜವದಂಡ (ನಾ). ೧. ಅರಮನೆ, ಗುರುಮನೆಗಳ ಬಿರುದಿನ ಲಾಂಛನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಸಾಧಾರಣ ಬಿರುದುಗಳು . . . ಡಮರುಗ, ಪಂಚಘಂಟೆ, ಅಸಾಸೋಟ, ಜಮದಂಡ (ಗುರುದ. ೧೧). **ಜವದಂಡ : ೨.** ಯಮನು ವಿಧಿಸುವ ಶಿಕ್ಷೆ ; ಯಮನ ಆಜ್ಞೆ : ಪೂರ್ವಪದಂ ತದ್ಭವ ಮಾದುದರ್ಕೆ–ಯಮದಂಡ–ಜವದಂಡ (ಶಮದ. ೨೮೯ ಪ್ರಯೋ). **೩.** ಯಮನ ಕೈಯಲ್ಲಿರುವ ದಂಡ,–ಆಯುಧ : ವೀಷಳರಾಯಕು[ವ]ರ[ಜವ]ದಣ್ಡ (ಸೌಇಇ. XX, ೭೧-೧೨ ; 1109). [ಜವ + ದಂಡ]

ಜಮದಂಡೆ, ಜವದಂಡೆ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ : "ಕಂಜುರಂ=ಜಮದಂಡೆ" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೬೫) ; ಪುಡಿಬಾಣ . . . ಜಮದಂಡೆ ವುಡಿ ಸಸ್ತ್ರ ಹೊಗೆ ಬಾಣವುರಿಯಾ (ದೇವಾಂಪು. ೩-೨೦೩). **ಜವದಂಡೆ :** ೨. ಯಮನು ವಿಧಿಸುವ ಶಿಕ್ಷೆ,–ಆಜ್ಞೆ : ಐವಾಯ್ಪುಲಿಯೆನೆ ನಗರ ರಕ್ಷಕನಿರ್ಕುಂ ; ಎಂತುಂ ಕಟ್ಟಾಣತಿ ಜವದಂಡೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೦೨-೧೧).
[<ಜಮದಂಡ]

ಜಮದಗ್ನಿ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವ ಅಗ್ನಿ. ೨. ಒಬ್ಬ ಋಷಿ ; ಪರಶುರಾಮನ ತಂದೆ : "ಕಪಿಲಂ ಮರೀಚಿ . . . ಜಹ್ನು ಜಮದಗ್ನಿ . . . ಸುಮಾಂಡವ್ಯರೆಂದು ತಪಗೆಯ್ದ ಮುಖ್ಯಋಷಿಯರೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೭೬-೧೧). [ಸಂ.]

ಜಮದಗ್ನಿತನಯ (ನಾ). ಜಮದಗ್ನಿಮಹರ್ಷಿಯ ಮಗ ; ಪರಶುರಾಮ : ಲಲನೆಯೊಳು ಜಮದಗ್ನಿತನಯನೊಳು ಮುಸಲಿಯೊಳು ಚೆಲುವಿನೊಳು ದಶರಥಾತ್ಮಜನೊಳತಿಕಷ್ಪಿನೊಳು ಬಿಳುದಿನೊಳು ರಾಮವೆನಿಸಿಕ್ಕು (ಮಂಗರಾ. ೦೪೭-೪೦). [ಜಮದಗ್ನಿ + ತನಯ]

ಜಮದಾಡೆ, ಜವದಾಡೆ (ನಾ). ಒಂದುಂ ಬಗೆಯಂ ಆಯುಂಧ ; ಕಠಾರಿ ; **ಬಾಕುಂ:** ಕರವಾಳ ಕಕ್ಕಡೆಯು . . . ಜಮ[ಪಾಠಾಂ. ವ]ದಾಡೆಯ ಚಾಪದ (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೧ ವ) ; "ಕೋರೆಯುಳ್ಳ ಈಟಿ" (ರಾ ಜ ಶೇ ೬. ಕೋಶ). **ಜವದಾಡೆ :** ಸಿಂಗಾಡಿಗತ್ತಿ ಜವದಾಡೆ (ಸುಂಕಬಂ. ೬೪) ; ಮುತ್ತಿನ ಮೊಳೆಕಟ್ಟು ಜೆಡೆಯ ಗೊಂಡೆಯು ಬಿಗಿದೊತ್ತಿ ಕಟ್ಟಿದ ಜವದಾಡೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೮-೧೯) ; ರಮಣಿಯೊರ್ವಳು . . . ಘಮಘಮಿಸುವ ಸೊನ್ನೆಗೇದಗೆ ಎಸಳೆಂಬ ಜವದಾಡೆಯುವಳೊಪ್ಪಿದಳು (ವೋಹತ. ೫-೩೪); ಆರ ನೋಡಲು ಜವದಾಡೆಯ ತಿರಿಗೂಳ ಪೂರೈಸಿದ ಗಾಯುದವರು (ಕಂಸವಿ. ೧೪-೬೨).

[ಜವ + ದಾಡೆ./ತಮಿ. ಚವುದಾಡು ; ತೆಲು. ಜವುದಾಡಿ, ಜಮುದಾಳಿ./ಹಿಂ. ಜಮಡಾಢ್, ಜಮಧರ್]

ಜಮರ 'ಜಂಬರ' ನೋ.

ಜಮಶೇರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಾಣ್ಯ: ಮಲಾಪಹಾರಿಯ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ೧೮ ಪ್ರಕಾರದ ವರಹಗಳು ಅಥವಾ ಹೊನ್ನುಗಳು ನಡಿಯುತ್ತಿದ್ದವು. ಅವುಗಳ ವಿವರ-೧ ಗಜಪತಿ . . . ೬ ದುರ್ಗಿ, ೭ ಜಮಶೇರೀ (ಕಥಾಗಿ. ೨೮೦). [?]

ಜಮಳ, ಜವಳ$_1$, ಜವಳಿ$_3$, ಜವುಳಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಜೊತೆ ; ಜೋಡಿ ; **ಅವಳಿ :** ಯತ್ವಕೆ ಜತ್ವಂ-ಯತಿ-ಜತಿ ; ಯಮಳ-ಜಮಳ (ಶಮದ. ೨೫೯ ಪ್ರಯೋ); ಜಮಳದೋಲೆಗಳನ್ನು ಲಿಂಗಾಭಟ್ಟನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸುವವನು (ಮಂತ್ರಶ. ೦೬೫-೧೭). 'ಅವಂಳ್' ಪರಾ. **ಜವಳ$_1$:** ೧. "ಪೊಣರವಳ್ ಜುಗಂ ಜವಳ ಜೋಡೆಂದೊಡೆರಡಕ್ಕೆ ನಾಮವಂ" (ಅಭ್ಯಕ್ಕೆ. ೧೫೩) ; ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರಂ . . . ಯಮಳ-ಜವಳ (ಶಮದ. ೨೬೭ ಪ್ರಯೋ). 'ಜವಳಂಬುಂ' ಪರಾ. **ಜವಳಿ$_3$:** ೧. "ಜವಳಿ ಯುಗಂ" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೨೭) ; "ಜುಗ ಜುಗುಮ ಜವಳಿ ಪೊಣರವಳೆನ್ನಲ್ ತೋಱುವುದು ಯುಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೨೦೨) ; ಕುಠಾರರ ಜವಳಿಯನು ಕರೆಸಿದನು ರಾಧಾಸುತನ ಸೌಬಲನ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೦೬-೩) ; ಕುವಲಯನೇತ್ರದ ಕುಲಿಶರದಂಗಳ ಜವಳಿಗಳಸವೊಲೆಗಳ . . . ಯುವತೀ ರೂಪದ ಚಿತ್ರವುನಾ ಸುಕುಮಾರಂ ನೋಡಿದನು (ಜಯಕಾ. ೩-೧೦). ೨. ಒಂದೇ ತೆರನಾಗಿರುವುದುಂ ; ಸಮಾನವಾಗಿರುವುದುಂ; **ಸಾಟಿ:** "ಪಡಿ ಪಾಟಿ ಪಾಂಗು ಪಾಸಟಿ ಜವಳಿ ಜೋಡಣೆಯು ಸಡಗರದೆ ತೋಡು ಜೋಡಿಯು ಭಂಗಿ ಸಾಮ್ಯ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೫೭). **ಜವುಳಿ$_2$:** ೩. ಸೀರೆಗಳ ಮೊತ್ತವನ್ನು ಲೆಕ್ಕ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣ ; **ಜೋಡಿ ಸೀರೆ; ಜೊತೆ :** ಜವುಳಿಯೆನೆ ಸೀ(ರೆ) ಯೆರಡುಂ ಜವುಳಿಗಳಿಪ್ಪತ್ತು ಎನಿಪ ಕೋಡಿಗೆವೊಂದುಂ ಜವುಳಿ ಚತುಸಂಖ್ಯೆ ಚೌಕುಳಿ ಜವುಳಿಯು ಪರಿಭಾಷೆ ಪೇಟ್ಲಿ ರಾಜಾದಿತ್ಯಂ (ವ್ಯವಹಾ. ೦-೩ ಅನುಬಂಧ).

ಜವಳಿಮಕ್ಕಳು=ಅವಳಿ ಮಕ್ಕಳು; ಅವಳಿ ಜವಳಿ : ತವಕದಿಂದೆಟಗಿದಡೆ ಮಾದ್ರಿಯು ಜವಳಿಮಕ್ಕಳನಪ್ಪಿದನು (ಕುವ್ಯಾಗ. ೧೧-೪೨). **ಜವಳಿಯನಿಕ್ಕು= ಜೋಡಿಹಾಕು ; ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಸೇರಿಸು :** ಸೂಕಳಾಶ್ವಮಂ ಜವಳಿ ಯನಿಕ್ಕಿಯೋಡಿಸುವ . . . ಮಱುಗಳ್ಗೆ ಪಾಲನೆಱೆವುಜ್ಜುಗವಂ ತಳೆದಿರ್ಪನಾವಗಂ (ನಳಚಂ. ೬೪೯).

[<ಪ್ರಾ. ಜಮಲ./ಸಂ. ಯಮಲ]

ಜಮಳಿ (ನಾ). (?) : ಕೊಳಗುಪ್ಪೆ ಪಟ್ಟವಸಿ ಅರ್ಧಂ ಕಾನಸೊಪ್ಪಿನರ್ಧಂ ವಾರಲರ್ಧಂ ಕರ್ಸಪಿಣ್ಣಂ ನೂರಿರ್ಪತ್ತೆಣ್ಬು ಕೊಂಬೆಗಾರೊಡಂ ಪಡೆಯಂ ಮೆಣ್ಬು ಮೂಡೆ ಜಮಳಿ ಒನ್ದು ಇದು ಗೋಪಾಲದೇವರಾ ದತ್ತಿ (ಎಇ. XXI, ೨೯-೧೭; ೮ನೆಯ ಶತ).

[ಇದು 'ಜವಳಿ$_1$' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಜಮಾ 'ಜಮ್ಮೆ$_2$' ನೋ.

ಜಮಾಖರ್ಚು (ನಾ). ಆಯಂವ್ಯಯಂ ; ಆದಾಯ ಮತ್ತು ವೆಚ್ಚ : ಜವಾಖರ್ಚು ಮುಂತಾದ ಬಾಬುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಖಾವಂದರವರು ವಿಚಕ್ಷಣೆ ಯಿಂದ ಅಜ್ಞೆ ದಯಪಾಲಿಸಿದ ಕ್ರಮವು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತೆ (ಮಹಾವಂ. II, ೫೪); ಖಾಸಗಿ ಜನರು ತಂತಮ್ಮ ಜಮಾಖರ್ಚುಗಳನ್ನು ಇದರಲ್ಲಿ ಬರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು (ಕನ್ನಸಂ. ೯೦) ; ನೀನೊಮ್ಮೆ ಮಾಡಿ ನೋಡೋ ಈ ನಾಡ ಜಮಾಖರ್ಚು (ಮಾನಸ. ೬೮-೨೦).

[ಜಮಾ (<ಜಮ್ಮೆ$_2$) + ಖರ್ಚು (<ಕರ್ಚು$_4$)]

ಜಮಾದಾರ, ಜಮೇದಾರ (ನಾ). ೧. ಸೇವಕರ ತಂಡದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ ; ಅಂಗರಕ್ಷಕ ದಳದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ; **ಹೋಬಳಿದಾರ:** (ಕೈಸ್‌ಗಿ. II; ೫೫೦). ೨. ಹಿಂದಿನ ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದ ಅಶ್ವದಳದ ಅಧಿಕಾರಿ: (ಮೈಗೆಜ. IV, ೭೭೨) ; ಧೊರೆಗಳ ಅಪ್ಪಣೆಯಾಗಿದೆ ಎಂದು ಪಿತೂರೀ ಕಾಗದವನ್ನು ಬರೆದು, ತನ್ನ ಕಡೆ ಜಮಾದಾರ ಹರಿಸಿಂಗನನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿ ಕೊಟ್ಟು (ಜಾಮುವಂ. ೦೭೯). ೩. ಪೋಲೀಸ್ ಖಾತೆಯಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ **ಅಧಿಕಾರಿ :** ಜಮಾದಾರರು ಕಚೇರಿಗೆ ಹೋದರು (ಬಂಗಾರ. ೪೭); ಅತ್ತ ಗುಪ್ತಪೋಲೀಸನೂ ಜಮಾದಾರನೂ . . . ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಬಂದರು (ವೂಪಾಸಾ. ೩೯) ; ಜಮಾದಾರನೆಂದರೆ ನನಗಿಂತಲೂ ಮೇಲಿನ ಅಧಿಕಾರಿ (ನಾಪೋಲೀ. ೦೬೩). **ಜಮೇದಾರ :** ೨. ಜಮೇದಾರರು ವಸ್ತುತಃ ದೇಶದ ಸೀಮೆಗಳನ್ನು ಕಾಯತಕ್ಕವರಾಗಿದ್ದಾಗ್ಯೂ, ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲಗೆ ಅರಸುತನದ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ನಡಿಸಹತ್ತಿದರು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೨೫೭).

[←ಅರ. ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜಮಾದಾರ್]

ಜಮಾಬಂದಿ(ನಾ). ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲಬೇಕಾದ ಆಯಾ ವರ್ಷದ ಕಂದಾಯ ವನ್ನು ನಿಗದಿ ಪಡಿಸುವುದು; ಕಂದಾಯವನ್ನು ನಿಗದಿಪಡಿಸುವ ವ್ಯವಸ್ಥೆ : ಜಮಾಬಂದಿ ಬೇರೀಜು ವಿಶೇಷವಾಗಿದ್ದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಒಬ್ಬನನ್ನು . . . ನೇಮಿಸಲ್ಪಡುವುದು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೨) ; ನಿತ್ಯದ ಊಟ ಏನೇ ಇರಲಿ ಜಮಾಬಂದಿಯ ದಿವಸಗಳಲ್ಲಿ ದಿನಕ್ಕೊಂದು ಬಗೆ ಭಕ್ಷ್ಯ, ಖೀರು . . . ಆಗಲೇ ಬೇಕು (ದುಂಬಿಕ. ೫೭).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜಮಾಬಂದೀ]

ಜಮಾಯತ್ತು, ಜಮಿಯತ್ತು, ಜಮಿಯಿತ್ತು (ನಾ). ೧. ವಿಭಾಗ ; **ಫಿರಕಾ :** ಕೆಲವು ಜಮಾಯತ್ತು ಕಣಿವೆ ಕೆಳಗಣ ಸತ್ಯಮಂಗಲ ಮುಂತಾದ ತಾಲೋಕುಗಳ ಸಾಧಿಸುವ ಹಾಗೂ ಕಳುಹಿಸಿ (ಹೈದರ. ೦೦೫). **ಜಮಿಯತ್ತು :** ೨. ಸೈನ್ಯದ ತುಕಡಿ: ಸಾದ್ರಿ ಬೇಹಾರಿ ಕಡೆ ಜಮಿಯತ್ತಿನ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಜಗಳ ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೯೭). **ಜಮಿಯಿತ್ತು :** ೨. ವಿಜಯನಗರದಿಂದಲು ಕೃಷ್ಣರಾಯರು ಈ ದೇಶಕ್ಕೆ ಜಮಿಯಿತ್ತು ಸಹ ಸವಾರಿ ಬರುವಾಗ್ಯೆ (ಕೆಳವಂ. ೦೩-೬).

[←ಅರ. ಪಾರ. ಜಮಾಅತ್ ; ಮರಾ. ಜಮಾತ್ ; ಜಮಿಯತ್]

ಜಮಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಒಟ್ಟುಗೂಡು ; ಒಂದೆಡೆ ಸೇರು : ಬಹಳ ವಿಷ ಜಮಾಯಿಸಿ ಬಿದ್ದು ಕೊಂಡಿತ್ತು ಆ ಜಾಗದಲ್ಲಿ ! (ಸಾಹೇಬ್. ೦೨). ೨. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸು ; **ಸೇರಿಸು :** ಆ ಶೀಮೆ ಸಹಾ ಸಾಧಿಸಿಕೊಳ್ಳ ಬೇಕೆಂಬದಾಗಿ ಫವುಜು ಜಮಾಯಿಸಿ ತಯಾರಾಗುತ್ತಾ ಇದ್ದರು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨) ; ದೊಡ್ಡದಾರರುಗಳು ಸುಗ್ಗಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಣಹುಲ್ಲನ್ನು ಜಮಾಯಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರೆ ಅನುಕೂಲ (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೦೦೫). ೩. ಚೆನ್ನಾಗು ; **ಭರ್ಜರಿಯಾಗು :** ಇವೊತ್ತು ಮನೋಹರದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆ-ಗಾಯನ ಅಷ್ಟು ಜಮಾಯಿಸಲಿಲ್ಲ (ಶ್ರೀಕಾಂತ. ೨೦೦). ೪. ಹೊಂದಾಣಿಕೆ ಯಾಗು; ಕೂಡಿಬರು ; ಮೇಳಹೊಂದು. ೫. (ಕೆಲಸ, ಉದ್ಯೋಗ, ವ್ಯವಹಾರ, ವ್ಯಾಪಾರ ಮೊದಲಾದುವು) ಯಶಸ್ವಿಯಾಗು ; ಸಫಲವಾಗು : (+). [ಜಮಾ (<ಜಮ್ಮೆ$_2$) + -ಇಸು$_3$]

ಜಮಾವಟ್ಟು (ನಾ). ಹೊಂದಿಕೆ; ಸಾಮರಸ್ಯ ; ಮೇಳ : ಅಂತೂ ಒಳ್ಳೆ ಜಮಾವಟ್ಟಿನ ಮುಕ್ತಾಯಕ್ಕೆ ತಲೆದೂಗದವನಲ್ಲಿ ಮೂರ್ಛನೆಗೆ ಕಣ್ಣಂ ಮುಚ್ಚಿ ಅರೆನಿದ್ರೆಯಂ ಮಾಡುವನಂತೆ ಅಪ್ರಯತ್ನವಾಗಿ ಸ್ತಬ್ಧವಾಗದವನಲ್ಲಿ . . . ಗುಣವಿಲ್ಲ (ಕಾಂಪೂಜ. ೧೧). [←ಹಿಂ. ಜಮಾವಟ್]

ಜಮಾವಣೆ (ನಾ). ೧. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವಿಕೆ ; ಶೇಖರಣೆ ; ಸಂಗ್ರಹ ; ದಾಸ್ತಾನಂ : ಸಣ್ಣಪುಟ್ಟ ಪಾಳೆಯಗಾರರಿಗೆ ಹೇಳಿಕಳುಹಿಸಿ ಸೈನ್ಯದ ಜಮಾವಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದರು (ಶ್ರೀರಾಯ. ೧೨೩) : ಸುಲ್ತಾನನು ಈಗ ತನ್ನ ಸೈನ್ಯ ಜಮಾವಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದು ಚೀನಾದ ಮೇಲೆ ದಂಡೆತ್ತಿ ಹೋಗಲು (ರಾಜ್ಯೋದ. ೧೯೫). ೨. ಹೊಂದಾಣಿಕೆ ; ಹೊಂದಿಕೆ ; ಸಾಮರಸ್ಯ : ಲಯಃ, ಸಾಮ್ಯಂ, ನೃತ್ತಗೀತ ವಾದ್ಯಗಳು, ಆ ವಾದ್ಯಗಳು ಸರಿಯಾಗಿರುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು ಅಂದರೆ ಜಮಾವಣೆ (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೫೫); ನನಗೂ ಕಲೆಗಾರರಿಗೂ ಜಮಾವಣೆ ಇಲ್ಲ (ಅಲಿಮ. ೧೬೯). [ಜಮಾ (<ಜಮ್ಮ$_2$) + – ಅಣೆ$_4$]

ಜಮಿಯತು 'ಜಮಾಯತ್ತು' ನೋ.

ಜಮಿಯಿತ್ತು 'ಜಮಾಯತ್ತು' ನೋ.

ಜಮೀನದಾರ 'ಜಮೀನಂದಾರ' ನೋ.

ಜಮೀನು(ನಾ). ನೆಲ ; ಭೂಮಿ : ಹೇಮಾವತೀ ನದಿಗೆ ದಕ್ಷಿಣದ ಜಮೀನಿಗೆ ಪಶ್ಚಿಮ (ಎಕ. I, ೧೧-೯ ; 1693) ; ನದಿತೀರದಲಿ ಬಂಜರ ಜಮೀನು. ಗಿಡ ಕಡದು ಸಾಗುವಳಿ ಮಾಡಿ (ಎಕ. VI, ಕೊಪ್ಪ. ೪೮-೩೯ ; 1311) ; ಆ ಬಗ್ಗೆ ಜಮೀನು ಸರಕಾರದ ಜಪ್ತಿ ದಾಖಲಾದ್ದರಿಂದ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೪೨, ೩೯-೧೧ ; 1813) ; ಈ ದೇಶದ ಜಮೀನು ಹೆಚ್ಚು ಸಾಗುವಳಿಯಾಗಿಲ್ಲ (ಪ್ರವಾಇ. II, ೪೦) ; ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಹಂಚಿಕೊಳ್ಳುವಾಗ ದೇವರಿಗೆ ಮಿಾಸಲಾಗಿ ಜಮೀನು ತೆಗೆದಿಡಲು ಚರ್ಚೆಯಾಯಿತು (ಹುಟ್ಟಹ. ೪).
[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜಮೀನ್]

ಜಮೀನುದಾರ, ಜಮೀನದಾರ, ಜಮೀನ್ದಾರ (ನಾ). ೧. ವತನದಾರ; ವಂಶಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಅಧಿಕವಾದ ಭೂಮಿಯಂ ಒಡೆತನ ಹೊಂದಿದವನಂ : ಭೂತನಾಥಪುರವೆಂಬ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಹರವಲ್ಲಭನೆಂಬ ದೊಡ್ಡ ಜಮೀನುದಾರನಿದ್ದನು (ಬಂಕಿಮ. ೨೬೪) : ಜಮೀನುದಾರ ಮಕ್ಕಳಿಂದ ಕಾಳು ಕಡಿಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ರಂಗರೋ. ೫೦). ೨. ಭೂಮಿಯ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆಯ ಅಧಿಕಾರಿ. **ಜಮೀನದಾರ** : ೧. ಬಸವಾಪಟಣದ ಹವಾಲದಾರ ಬಾಬಸಾಹೇಬರ ಬಗೆ ಜಮೀನದಾರ ತ್ರಿಯಂಬಕಸಬಜಿ ಪಂಡಿತರ ಕಾರಕಿರದಿಯಲು (ಎಕ. XI, ಹೊಳಲ್ಕೆ. ೬೩-೬ ; 1716) : ಸಾವಿರಾರು ಜಹಗೀರದಾರರು, ತಾಲೂಕುದಾರರು, ಜಮೀನದಾರರು . . . ದುರ್ದಶೆಗೀಡಾಗಿದ್ದರು (ಪ್ರಬಂಧ. ೫೪). **ಜಮೀನ್ದಾರ** : ೧. ಜಮೀನ್ದಾರನ ಮಗಳ ಮದುವೆ ನಡೆದಿತ್ತು (ಜಮೀನ್ದಾ. ೬).
[ಜಮೀನು + – ದಾರ$_4$. / ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜಮೀನ್ದಾರ್]

ಜಮೀನುಬಾಬು (ನಾ). ಜಮೀನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟುದು ; ಜಮೀನಿನ ಕಂದಾಯಂ: ಜಮೀನುಬಾಬಿನ(Land Revenue)ಜಮಾಬಂದಿಯು ದಿವಾನ್ ಪೂರ್ಣಯ್ಯನವರ ಕಾರಕರ್ದಿಯಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ವರ್ಷ ೫೯ಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷ ರೂಪಾಯಿ ಇದ್ದುದು ವೃದ್ಧಿಯಾಗಿ (ಮಹಾವಂ. II, ೮೦).
[ಜಮೀನು + ಬಾಬು$_1$]

ಜಮೀನ್ದಾರ 'ಜಮೀನುದಾರ' ನೋ.

ಜಮೀನ್ದಾರಿ (ನಾ). ೧. ಜಮೀನುದಾರನ ಸ್ವಾಮ್ಯಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟ ಪ್ರದೇಶ,–ಪ್ರಾಂತ: (ಮೈಗೆಜ. IV, ೭೯೦): ವೈಜಾಗಪಟಾಂ ಡಿಸ್ಟ್ರಿಕ್ಟ್ (ಇದಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಜಮೀನ್ದಾರಿಗಳು ಸಹಾ ಸೇರಿ) ಅತ್ಯಂತ ದೊಡ್ಡದು (ಭೂಗೋಳ.೮೦). ೨. ಜಮೀನಂದಾರನ ಹಕ್ಕು,-ಹಂದ್ದೆ. 'ಜಮೀನ್ದಾರಿ ಪದ್ಧತಿ' ಪರಾ. [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜಮೀನ್ದಾರೀ]

ಜಮೀನ್ದಾರಿಪದ್ಧತಿ (ನಾ). ಗುತ್ತಿಗೆದಾರನಿಂದ ಸಾಗುವಳಿ ಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಭೂಸ್ವಾಮ್ಯ ಪದ್ಧತಿ: ಗೇಣೀಗಾರರಿಂದ ಗೊತ್ತಾದ ಗುತ್ತಿಗೆ ಪಡೆದು ಭೂಸ್ವಾಮ್ಯವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವ ಜಮೀನ್ದಾರಿಪದ್ಧತಿ, ಆ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದ ವಾದ (Landlordism. ಇಂಕನಿ).
[ಜಮೀನ್ದಾರಿ + ಪದ್ಧತಿ]

ಜಮೀಯತ್ 'ಜಮೀಯತಂ' ನೋ.

ಜಮೀಯತು, ಜಮೀಯತ್ (ನಾ). (ಧನ, ಧಾನ್ಯ ಮುಂತಾದುವು) ಒಟ್ಟುಗೂಡಿದುದು; ಸಂಗ್ರಹ; ಶೇಖರಣೆ; ದಾಸ್ತಾನು: ಶಿವರಾತ್ರಿ ದಿವಸ ಸೇತುವೆ ಬಾಗಿಲು ಬಳಿಯಿಂದ ಜಮೀಯತನ್ನು ಲೂಟಿಮಾಡಿ ಹೋದರು (ಹೈದರ.೧೦೬); ಕೊಡಗಿನ ರಾಜರಿಗೆ ಪ್ರಾಕು ಸ್ವಲ್ಪ ಜಮೀಯತು ಇತ್ತು. ಈಗ ಅವರಿಗೆ ಜಮೀಯತು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಇದೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೫೫). **ಜಮೀಯತ್**: ಜಮೀಯತ್ ಅಥವಾ ಸಂಚಯ ಎಂದರೆ ಏಸ್ಸಂಗ ಮತ್ತು ದೇವಧ್ಯಾನ (ಇಸ್ಲಾಂಸಂ. ೨೯೭). [←ಪಾರ. ಜಮೀಯತ್]

ಜಮುನೆ, ಜಗುನಿ, ಜಗುನೆ (ನಾ). ಯಮುನೆ ; ಯಮುನಾ ನದಿ : ಜಮುನೆಯ ತೀರದಲ್ಲಿ ರಾಸಕ್ರೀಡೆಯಾಡಿದ ಆ ಮುದ್ದು ಗೋಪಾಲ ಕೃಷ್ಣನ ಮೂರುತಿ ಯಾರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ (ಗಾಳಿಗು. ೭೯). **ಜಗುನಿ** : 'ಜಗುನಿಸಂಗಮ' ಪರಾ. **ಜಗುನೆ** : "ಜಗುನೆಯೆ ಯಮುನೆಯುದಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೯೩) ; ಜಗುನೆಯಂ ಪಾಯ್ದು ಮೂಡಮೊಗದೆ ಪಯಣಂಬೋಗಿ ಮತ್ಸ್ಯದೇಶಮಂ ಪುಗುತಂದರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೫೦ವ); ಮೃಗಮೆಲ್ಲಂ ಕೃಷ್ಣಮೃಗಂ ಖಗಮೆಲ್ಲಂ ಕೋಗಿಲೆಯೆ ನದೀನದಮೆಲ್ಲಂ ಜಗುನೆಯೆ (ವರ್ಧಪು. ೬-೩೦) ; ಯತ್ವಕ್ಕೆ ಜತ್ವಂ–ಯಮುನಾ–ಜಗುನೆ (ಶಮದ. ೨೫೯ ಪ್ರಯೋ) ; ಬಡಬಾಸೆಯೆಂಬ ಜಗುನೆಯೊಳೊಡವೆರೆಯಲ್ಕುಚಹಿಮಾದ್ರಿಯಿಂದ್ಯೆದುವ ಬಾಂಗಡಲೆನೆ ಹಿಮಾಂಬು . . . ಸುರಿವುತಂ ಸೊಗಯಿಸುಗುಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೮೨).

ಜಗುನಿಯಯ್ಯ=ಯಮುನೆಯ ತಂದೆ; ಸೂರ್ಯ: "ಜಗುನಿಯಯ್ಯಂ ಜವನ ತಂದೆ" (ಕಶರ. ೩೮). ಜಗುನೆಯ ಪಿರಿಯ=ಯಮುನೆಯ ಅಣ್ಣ; ಯಮ: "ಅಜಂ . . . ಜಗುನೆಯ ಪಿರಿಯಂ–ಈ ೫ ಯಮಂಗೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೩-೩೫). [<ಸಂ. ಯಮುನಾ]

ಜಮೆ$_1$ 'ಜವಿ$_1$' ನೋ.

ಜಮೆ$_2$, ಜಮಾ (ನಾ). ೧. ಆಯ ; ಆದಾಯ ; ಹುಟ್ಟುವಳಿ. ೨. ಸಂದಾಯ : ವಸೂಲಾದ ಹಣದ ಮೂರು ಪಾಲಲ್ಲಿ ಎರಡು ಪಾಲು ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಜಮೆಯಾಗಿ ಉಳಿದ ಒಂದು ಪಾಲು . . . ವಕೀಲರಿಗೆ ಫೀಜಾಗಿ ಸಲ್ಲುತ್ತಿತ್ತು(ಮಹಾವಂ. II, ೪೫). ೩. ಸಂಗ್ರಹ ; ಶೇಖರಣೆ : ಬೇರೆ ಕೆಲವು ಚೀಲಗಳಲ್ಲಿ ರಕ್ತದೊಳಗಿಂದ ನೀರು ಬಂದು ಜಮೆಯಾಗುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೧೬೯) : ಅಂಗರೆಗಂತೂ ಕಟ್ಟಿಗೆ ಜಮೆ ಮಾಡುವ ಕೆಲಸ ವಿಶೇಷವಾಯಿತು (ರಕ್ತರೂ. ೪೭). ೪. ಕೂಡಿದುದು ; ಸೇರಿದುದು ; ಸೇರ್ಪಡೆ : ತಾಯೆ ಮರೆ ಚಿಂತೆಯನು ಕ್ಷತ್ರಿಯರಾಉಲುಹನಡಗಿಸದಿರಲು ತಾಪಸರೊಳಗೆ ಜಮೆಯಲ್ಲ (ಪಭುಭಾ. ೭-೨೬) : ಕಳೆಯ ಪಡೆಯದಡಾನು ಶಿಷ್ಯರವೊಳಗೆ ಜಮೆಯಲ್ಲೆಂದು ಶಪಥವ ತಳೆದ ನಾಹಾ ಕೇಳು ಗೌತಮನಾಗ ಸಂತಸದಿ (ಮುಲ್ಲಾಶಾ. ೩-೫೪). **ಜಮಾ** : ೧. 'ಜಮಾಖರ್ಚು' ಪರಾ. [←ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜಮಾ]

ಜಮೇದಾರ 'ಜಮಾದಾರ' ನೋ.

ಜಮ್ಮ (ನಾ). ಅರಸನಿಗೆ ಸೇವೆ ಸಲ್ಲಿಸಿದುದಕ್ಕಾಗಿ, ಅರಸನಂ ಕೊಟ್ಟ ಭೂಮಿ : ದೊರೆಗಳಿಂದ ಜಮ್ಮ ಉಂಬಳಿಗಳನ್ನು ಪಡೆದವರು ಅವರ ಸೇವೆ ಮಾಡಬೇಡವೆ (ಹುಲಿಹಾ. ೯೨) ; ನಮ್ಮ ಕೊಡಗಿದು ಜಮ್ಮದು ; ಜಮ್ಮ ಕೊಡಗಿದು ನಮ್ಮದು (ಕನ್ನಬಾ. ೧೧೧-೧೦).

ಜಮ್ಮದವರು = ಅರಸನಿಂದ ಉಂಬಳಿಯನ್ನು ಪಡೆದವರು : ಜಮ್ಮದವರೆಲ್ಲ ತೋಕು ಕತ್ತಿಯಾಗಿ ಕರೆ ಕೊಟ್ಟೊಡನೆ ಪಡೆಗೆ ಹೋಗಬೇಕಂತೆ (ಹುಲಿಹಾ. ೯೨). 'ಜಮ್ಮಗಾರ' ಪರಾ. [←ಕೊಡ. ಜಮ್ಮ]

ಜಮ್ಮಗಾರ (ನಾ). ಜಮ್ಮವನ್ನು ಪಡೆದವನು ; ಉಂಬಳಿದಾರ : ಆಯಾ ಭೂಮಿ ಮನೆ ಜಮ್ಮಗಾರರಿಗೆ ಕೊಡಿಸಿ ನಿರ್ಭಯದಿಂದ ನಿಮ್ಮ ನಿಮ್ಮ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಒಕ್ಕಲಾಗಿ ಬಾಳುತ್ತ ಇರಿ ಎಂದು ಅಭಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨೦). [ಜಮ್ಮ + – ಗಾರ (< –ಕಾಱ)]

ಜಮ್ಮಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಜಮ್ಮಿ (ತಿರಘಳ). – ಮಧ್ಯಮ ವೃಕ್ಷ. ಕಟ್ಟಿಗೆ ಸಾಧಾರಣ. ಬೀಜಗಳ ಯೆಣ್ಣೆ ಔಷಧಿಯು (ಕಭಾಗ. ೩೯). [-?]

ಜಮ್ಮಿಟ್ಟಿಗೆ 'ಜಂಬಿಟ್ಟಗೆ' ನೋ.

ಜಮ್ಮು 'ಜೊಂಪು₁' ನೋ.

ಜಯ (ನಾ). ೧. ಗೆಲ್ಲುವುದು ; ಗೆಲ್ಲ ; ಗೆಲವು : " ಜಯಮೆನೆ ಗೆಲ್ಲಂ " (ಚಕುನಿ. ೩೫) ; ಜಯಮೆನಗಪಜಯಮಿದು ಯಶಮಯಶಮೆಂಬಿದಂ ಬಗೆಯದೆ ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ ಕಲಹಮನೆ . . . ಕಲಿ ಸುಯೋಧನಂ ಪೊಱಮಟ್ಟಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೨೭) ; ನಿನಗಭಿವೃದ್ಧಿಯಕ್ಕೆ ಶುಭಮಕ್ಕೆ . . . ಜಯಮಕ್ಕಜರಾಮರಮಕ್ಕೆ (ಕಇಆ. ೯೭-೪-೪೨ ; 13ನೆಯ ಶತ). ೨. ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದು ; ಆತ್ಮನಿಗ್ರಹ ; ಇಂದ್ರಿಯ ಸಂಯಮ : ಜಯಮೆಂಬುದು ಕರ್ಣತ್ವಗಕ್ಷಿ ಜಿಹ್ವಾ ಘ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯಂಗಳ ವಿಷಯಕಮಪ್ಪ ಶಬ್ದ ಸ್ಪರ್ಶ ರೂಪ ರಸ ಗಂಧಂಗಳೊಳಗಾಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದುದು (ಚಾವುಂಪು. ೩೧೫-೨೦). ೩. ಆಕರ್ಷಕವಾದದು; ಮನೋಹರವಾದುದು: " ಜಯಂ ಮಂಜುಳಂ . . . ರಮ್ಯರುಚಿರಂ ಪ್ರವೇಕಮೆನೆ ಸೌಮ್ಯಕ್ಕೆ ನಾಮಮಕ್ಕುಂ " (ಮಂಗರಾ. ೧೨೭-೨). ೪. ಗೆಲವನ್ನು ತಂದುಕೊಡುವ ಸೂತ್ರ: (ಕ). ೫. ಪ್ರಭವ ಮೊದಲಾದ ಅರುವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟನೆಯದು : ವರುಷವೇ ಪ್ರಭವ ವಿಭವ ಶುಕ್ಲ . . . ವಿಜಯ ಜಯ ಮನ್ಮಥ . . . ಅಕ್ಷಯವೆಂದಱುವತ್ತು ತೆಱನಾಗಿಹುದು (ವಿವೇಕ. ೩೨೦). ೬. ಅರ್ಜುನ : ಅನುಪಮಮಪ್ಪ ದಿಗ್ವಿಜಯದಿಂ ಜಯನೊಳ್ ಪಡಿಯಾಗಿ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೧೭-೭೧ ; 1136). ೭. ವೈಕುಂಠದ ದ್ವಾರಪಾಲಕರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ : ಜಯನ ವಿಜಯನ ದೈತ್ಯಜನ್ಮವನು ಈತನೊದೆದನು(ಕುವ್ಯಾಉ. ೯-೫೪). ೮. ಮಹಾಭಾರತ ಗ್ರಂಥ: ಭಾರತಕ್ಕೆ ಜಯವೆಂಬ ಮತ್ತೊಂದು ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು (ವಾರಾಕ್ಕ. ೧೭) ; ನಮಿಸಿ ನಾರಾಯಣನ ನರನ ಪುರುಷೋತ್ತಮನ ವ್ಯಾಸ ವಾಗ್ದೇವಿಯರ ಬಳಿಕ ವೇಳ್ವುದು ಜಯವ (ವಚಭಾ. ೧).

ಜಯಜಯ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಹರಿಗರ್ಭ್ಯಮನಿತ್ತರ್ ಜಯಜಯಾನ್ವಿತರ್ ಬ್ರಹ್ಮಾದ್ಯರ್ (ಜಗಪಿ. ೦-೫೨) ; ಪುರಜನಂ ಬೆಱಗಾಗಿ ನೋಡುತ್ತಿರಿದರಿದು ವಿಪರೀತವೆನುತೆಲ್ಲರು ಜಯಜಯಧ್ವನಿಗಳಿಂ(ಬಸಪು. ೩೨-೪೦) ; ಸುಮನಸರು ಜಯಜಯಯೆನಲು (ತೊರರಾ. ೧-೭-೫೫). **ಜಯಜಾಯಾಶರಣ** = ಗೆಲುವೆಂಬ ಸ್ತ್ರೀಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಜಯಜಾಯಾಶರಣಂ ರಣಕ್ಷಿತಿಹತಕ್ಷತ್ರಂ(ಎಕ. VI, ಚಿಕ್ಕಮ. ೧೭೧-೫೫ ; 1137). **ಜಯದುತ್ತರಂಗ** = ಅನೇಕ ಗೆಲವಿನಿಂದ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಸಮಸ್ತ ಕೊಂಗುಳಿವರ್ಮ್ಮ ಧರ್ಮ ಮಹಾರಾಜಾಧಿರಾಜಂ ಕೋಳಾಳಪುರವರೇಶ್ವರಂ ನನ್ದಗಿರಿನಾಥಂ ಜಯದುತ್ತರಂಗಂ ಗಂಗಚೂಡಾಮಣಿ (ಸೌಇಇ. XX, ೩೫-೩ ; 1055). **ಜಯಧಾಮ** = ಜಯಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯನಾದವನು ; ಸದಾ ಜಯಶಾಲಿಯಾದವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಚಟ್ಟನೃಪನೊಳ್ಮಹಿಮೋದ್ದಾಮತೆಯಂ ಪಡೆದಂ ಜಯ[ಧಾ]ಮಂ ವಿಬುಧತ[ರ]ದಾನಧರ್ಮ್ಮಂ ಬಮ್ಮಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೩೦-೭ ; 1044).

ಜಯಮಿತ್ರ=ಗೆಲುವಿನ ಗೆಳೆಯ; ಜಯಶಾಲಿ ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಭಾನುದಾಸನ್ ಜಯಮಿತ್ರನ್ ಊನರ ವೈಶಿಕನ್ (ವ್ಯಾಆರಿ. ೧೯೩೯ ; ೨೨-೯ ; 8ನೆಯ ಶತ). **ಜಯಮೂಲಸ್ತಂಭ** = ಜಯಕ್ಕೆ ಆಧಾರಸ್ತಂಭದಂತಿರುವವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಜಿತವೀರಲಕ್ಷ್ಮೀ ಆಶ್ರಿತಭಕ್ತಮಲಾಪಕರ್ಷಣ ಭೂಮಿ ಸಂಚರಣ ಜಯಮೂಲಸ್ತಂಭಂ (ಎಕ. III, ಮಂಡ್ಯ. ೭೮-೪ ; 1022). [ಸಂ.]

ಜಯಂತ (ನಾ). ೧. ಇಂದ್ರನ ಮಗ : " ಇಂದ್ರನ ಮಗನಂ ಜಯಂತನೆಂಬುದು " (ಹಲಾಯು. ೧೦-೫೫) ; ಅನಿರುದ್ಧಂ ನಳಕೂಬರಂ ವರ ಜಯಂತಂ ನೋಡೆ ಸಾಮಾನ್ಯರೇ (ಹಮ್ಮಿರ. ೨-೭೪). ೨. ದಶರಥನ ಮಂತ್ರಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ : ಇರಿಸಿ ದೃಷ್ಟಿ ಜಯಂತರನು ಪುರಕರಸ ಗಥ ವೇಱಿದನು (ತೊರರಾ. ೧-೧೭-೧೨). ೩. [ಜೈನ]ಹದಿನಾಲ್ಕು ವಿಮಾನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಸುರಾಧೀಶರ್ಜಿನಾಧೀಶಂ ಮನದಿಂ ಬೇಗಮೆನಲ್ ಜಯಂತಶಿಬಿಕಾಸ್ಕಂಧವಿರ್ಚಿತ್ರಾನಕಧ್ವನಿಗಳ್ ಘೂರ್ಣಿಸೆ ತಂದರಾರೊಬೆಸಕೆಯ್ಯೆಪೂರ್ಣ್ಯಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೩-೧೭೭). 'ವಿಮಾನ' ಪರಾ. ೪. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು. [ಸಂ.]

ಜಯಂತಿ (ನಾ). ೧. ಬಾವುಟ ; ಧ್ವಜ. ೨. ಗತಿಸಿದ ವಿಭೂತಿಪುರುಷರ ಜನ್ಮದಿನ,–ಹುಟ್ಟುಹಬ್ಬ. 'ಕೃಷ್ಣಜಯಂತಿ' ಪರಾ. ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ; ನೇತ್ರಮೂಲಿ : "ನೇತ್ರ ಮೂಲಿ ಜಯಂತಿ" (ಮಂಗರಾ. ೩೯-೨೭). ೪. ದುರ್ಗೆ. ೫. ಇಂದ್ರನ ಮಗಳು. [ಸಂ. ಜಯಂತೀ]

ಜಯಕಾರ (ನಾ). ಜಯವಾಗಲಿ ಎಂಬ ಘೋಷ : ಉದ್ದಕ್ಕೂ ಜನ ತಿಲಕರಿಗೆ ಜಯಕಾರ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಸ್ವಾವೀರ. ೮೫).

ಜಯಜಯಕಾರ(ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಜನರ ಜಯಜಯಕಾರ ಧ್ವನಿ ಮುಗಿಲನ್ನು ಮುಟ್ಟುತ್ತಿತ್ತು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಜಯಗಂಟೆ (ನಾ). ಕಂಚಿನ ತಟ್ಟೆಯಾಕಾರದ ಒಂದು ವಾದ್ಯ; ಜಾಗಟೆ: ಗಂಟೆ ಜಯಗಂಟೆ ತಾಳ ಕೌಸಾಳ ಮೊದಲಾದ ವಾದ್ಯವನಱಿವುದು ಪ್ರಸಾದಲಿಂಗದಲ್ಲಿಯ ಆಚಾರಲಿಂಗ (ಆದವ. ೬-೧೨): ಪಾರಿಶ್ವನಾಥಸ್ವಾಮಿ ಬಸದಿಗೆ . . . ಹಂಪ್ಪಣ್ಣ ಕೊಟ್ಟ ಜಯಗಣ್ಟೆ (ಎಕ. XVI, ಪಾವುಗ. ೧೦೫ ; ?). 'ಜೇಗಂಟೆ' ಪರಾ. [<ಜಯಘಂ]

ಜಯಗಜ (ನಾ). ರಾಜನು ದಿಗ್ವಿಜಯಕ್ಕೆ ಹೊರಡುವಾಗ ಏರುವ ಆನೆ: ಕಟದ್ವಂದ್ವದಿಂ ದಾನಧಾರಾಸಾರಂ ಕೈಗಣ್ಮೆ ಕಣ್ಗೊಪ್ಪುವ ಜಯಗಜಮಂ ಲೀಲೆಯಿಂದೇಱಿ (ಆದಿಪು. ೧೩-೪೩). [ಜಯ + ಗಜ]

ಜಯಗಾಥ (ನಾ). ಗೆಲವಿನ ಹಾಡು ; ಜಯಗೀತೆ ; ವಿಜಯ ಸೂಚಕವಾದ ಗೀತೆ: ಅಯೋಧ್ಯೆಯ ಜನಂ ತೇಂಕಾಡುತಿದೆ . . . ಜಯಗಾಥಮಂ ಪಾಡಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೨೦-೫೯). [ಜಯ + ಗಾಥ]

ಜಯಗಾಥೆ(ನಾ). = ಜಯಗಾಥ : ಬಂದುದೊಯ್ಯೊಯ್ಯನೆಯೆ ಕಿವಿಗೆ . . . ಜಯಗಾಥೆಯ ಮಹಾನಿನಾದಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೮೭೫-೧೯೯). [ಜಯ+ಗಾಥೆ]

ಜಯಘಂಟೆ (ನಾ). ೧. ವಿಜಯ ಸೂಚಕವಾಗಿ ಬಾರಿಸುವ ಗಂಟೆ : ಕಣದ ಮಧ್ಯದಿ ಕೋಟಿ ರಕ್ಕಸಗಣವು ಬಿದ್ದರೆ ಕುಱುಹಿಗೋಸುಗ ಘಣಲು ಗುಟ್ಟುವುದೊಮ್ಮೆ ರಾಮನ ಬಿಲ್ಲ ಜಯಘಂಟೆ (ತೊರರಾ. ೨೨-೪೭). ೨.= ಜಯಗಂಟೆ: ಬಣ್ಣಕೆ ೩ ಫಲಂ ೬ ಜಯಘಂಟೆ ೧ ಫಲಕಾಳೆ ೩ ಫಲ ೧೫ (ವ್ಯಾಆರಿ. ೧೯೪೭, ೨೮-೧೭ ; 1032) ; ಅಡಿಗಡಿಗೆ ಜಯಘಂಟೆಯಂ ಹೊಯಿದಡೆಗೆಡೆಗೆ ಸಾಱುತ್ತ ಶರಣನು ಮಠಕೆ ನಡೆತಂದು (ಬಸಪು. ೨೦-೦೦). [ಜಯ + ಘಂಟೆ]

ಜಯಘೋಷ (ನಾ). ೧. ಗೆಲವನ್ನು ಸಾರಿ ಹೇಳುವ ಘೋಷ : (ಕ). ೨. ಮಂಗಳವನ್ನು ಸಾರಿ ಹೇಳುವ ಘೋಷ: ಅವರನ್ನು ಜಯಘೋಷದೊಂದಿಗೆ ಸ್ವಾಗತಿಸಲಾಯಿತು (ರೂಢಿ). [ಜಯ + ಘೋಷ]

ಜಯಜಯವಂತಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ಜಯಜಯವಂತಿ ರಾಗವು ಪಾರ್ಶ್ವವಾಯುವನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸುವುದೆಂಬ ನಂಬಿಕೆಯಿದೆ (ಭಾರದ. ೫೪೪). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜಯಜಯವಂತೀ]

ಜಯಧ್ವಜ (ನಾ). ೧. ವಿಜಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಪತಾಕೆ,-ಬಾವುಟ: ವಿರಚಿತ ತೋರಣವಾಳಾಕರಮುತ್ತಂಭಿತ ಜಯಧ್ವಜೋತ್ಕರಮೆನಿಪಾ ಪುರಮಂ . . . ಪೊಕ್ಕಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೪೨). ೨. ಕಾರ್ತವೀರ್ಯಾರ್ಜುನನ ಮಗ. [ಜಯ + ಧ್ವಜ]

ಜಯಧ್ವನಿ (ನಾ). ಜಯವಾಗಲಿ ಎಂಬ ಘೋಷಣೆ; ಜಯಜಯಕಾರ: ಭೋರ್ಗರೆವಷ್ಟತೂರ್ಯರವವಾರ್ಗೆ ಜಯಧ್ವನಿಯಾರ್ಗೆ . . . ಉಲಿವ ವಂದಿಗಳಾರ್ಗೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೧೫). [ಜಯ + ಧ್ವನಿ]

ಜಯಧ್ವಾನ (ನಾ). = ಜಯಧ್ವನಿ : ಸುರಯೋಗೀಂದ್ರಸಮಾಜಸಂಸ್ತವ ಜಯಧ್ವಾನಂ (ಜಗವಿ. ೧-೪೬). [ಜಯ + ಧ್ವಾನ]

ಜಯನ(ನಾ). ೧. ಗೆಲ್ಲುವುದು ; ಗೆಲವು ; ಜಯ. ೨. ಯಂದ್ಧಕವಚ. ೩. ಆಯುಧ ; ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರ. 'ಜಯನಶಾಲೆ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಜಯನಶಾಲಿಕೆ (ನಾ). = ಜಯನಶಾಲೆ : ವಿಪುಳಪಾತಾಳನಿವಾಸಾಶಂಕೆಯನೀವುದು ನಿಚಿತಾಶೇಷಾಸ್ತ್ರಾಳಿ ಜಯನಶಾಲಿಕೆಯದಱೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧-೦೪೯). [ಸಂ. ಜಯನಶಾಲಿಕಾ (ಜಯನ + ಶಾಲಿಕಾ)]

ಜಯನಶಾಲೆ (ನಾ). ಆಯುಧಶಾಲೆ ; ಶಸ್ತ್ರಾಗಾರ: "ಅಸ್ತ್ರಪ್ರಸರಾಗಾರಂ ತಾಂ ಜಯನಶಾಲೆ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೮-೦೯) : ಅರಮನೆಯೊಳ್ ಕಿರ್ಚೆ ದೊರ್ಡುಟಿದ ಮಕ್ಕಳೆಲ್ಲಂ ಭಂಡಾರಂಗಳುಮಾನೆಗಳುಂ ಕುದುರೆಗಳುಂ ಜಯನಶಾಲೆ [ಪಾಠಾಂ. ಜಿವಣಸಾಲೆ, ಜ್ಯೆವಣಶಾಲೆ]ಯುಮಂ ಕೈಕೊಂಡರ್ (ವಡ್ಡಾ.ರಾ. ೧೬೫-೨) ; ಅಲ್ಲಿಯ ಸೌಂದರೀಜನಂ . . . ಲೀಲೆಯಿಂ ನೋಟ್ಟು ತೋಱುಗುಂ (ಪಂಡಿತಂ. ೧೪-೮). [ಜಯನ + ಶಾಲೆ$_3$]

ಜಯನಸಾಲೆ (ನಾ). = ಜಯನಶಾಲೆ : ಮನಸಿಜನ ಜಯ[ನ]ಸಾಲೆಯು ಮೆನೆ ಸೊಗಯಿಸುವುವು ಮನೋಹರೇಕ್ಷುವನಂಗಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೫೫). [ಜಯನ + ಸಾಲೆ$_3$]

ಜಯನಿನದ (ನಾ) =ಜಯಧ್ವನಿ: ಜಯನಿನದಂ ಸುರದುಂದುಭಿಚಯನಿನದಂ . . . ಪರ್ವುತಿರೆ (ಆದಿಪು. ೧೪-೧೪೬) ; ಜಯನಿನದವಳ್ಳಿಱಿಯೆ . . . ರಥಸಂಚಯವ ವೆಂಠಣಿಸಿದರು (ಕುಮಾವ್ಯಾಭೀ. ೪-೯೨). [ಜಯ + ನಿನದ]

ಜಯಪತಾಕೆ (ನಾ). = ಜಯಧ್ವಜ ೧ : ಕಳಿಸಿರಿವನನು ಮೊದಲು ದೂರದ ಹಿಮಾಲಯಕೆ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಹಿಡಿದಿರಲಿ ಜಯಪತಾಕೆ (ನೆಲಮು. ೨೯-೧೧). [ಜಯ + ಪತಾಕೆ]

ಜಯಪತ್ರ (ನಾ). ಜಯವನ್ನು ಘೋಷಿಸುವ ದಾಖಲೆ ಪತ್ರ; ವಾದದಲ್ಲಿ ಗೆದ್ದವನಿಗೆ ಆತನ ವಿಜಯವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ ಬರೆದು ಕೊಡುವ ಪತ್ರ : ಪರವಾದಿಗಳ ಮೊಗಂಗಳ್ ಕರಿಂಕುವರಿದಂತೆ ಕಂದಿ ಕುಂದಿರೆ ಖಚರೇಶ್ವರ ನೀಯೆ ಪಡೆದನತ್ಯಾದರದಿಂ ಜಯಪತ್ರಮಂ ಸ್ವಯಂಬುದ್ಧಬುಧಂ (ಆದಿಪು. ೨-೨೩) ; ರಾಮಯ್ಯ[ಂ]ಗಳಿಗೆಲ್ಲರುವಱಿಯೆ ಜಯಪತ್ರಮಂ ಕೊಟ್ಟಂ (ಎಇ. V, ೨೪೯-೫೦ ; 1200) ; ಏಕಾಂತರಾಮನು ಭೂತಳೇಶನ ಕೈಯಲಾ ಜಯಪತ್ರಮಂ ಕೊಡಲು (ಬಸವು. ೫೨-೪೬). [ಜಯ + ಪತ್ರ]

ಜಯಪತ್ರಿಕೆ (ನಾ). ಪ್ರಶಸ್ತಿಲೇಖ : ಸರ್ವರಿಂ ಪೂಜಿತನಾಗಿ . . . ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಶಾಸನಗಳನ್ನಿಟ್ಟು ವೃಷಭಾದ್ರಿಯೊಳ್ ತನ್ನ ಜಯಪತ್ರಿಕೆಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನು (ಪುರುಚ. ೧೬೫). [ಜಯ + ಪತ್ರಿಕೆ]

ಜಯಪ್ರಮೋದ (ನಾ). ೧. ಗೆಲವಿನ ಸಂತೋಷ. ೨. ವಿಜಯೋತ್ಸಾಹವುಳ್ಳವನು : ಖರನಂ ಮುರಾರಿ ಸಂಹರಿಸೆ ಜಯಪ್ರಮೋದಸುಮನರ್ ಸುಮನರ್ ಸುಮನಸ್ಸುವೃಷ್ಟಿಯಂ ಸುರಿಯೆ (ಜಗವಿ. ೪-೪೨). [ಜಯ+ಪ್ರಮೋದ]

ಜಯಬಾಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ : ಬಿಲ್ಲು ನಾರಾಚ . . . ಜಯಬಾಡಿ ಶೃಂಗಾರ ತೊಡುಪೂ ಸಂಣಚಂದ್ರಾಯುಧಾ ಚಿಲುತಲಿ ಮೊದಲಾದಾ ಬತ್ತೀಸಾಯುಧಾ (ಎಕ. XV, ಗುಬ್ಬಿ.೬೪-೨೨ ; 1672). [?]

ಜಯಭೇರಿ (ನಾ). ಜಯವನ್ನು ಘೋಷಿಸುವ ಭೇರಿ.

ಜಯಭೇರಿಹೊಡೆ = ಜಯವನ್ನು ಗಳಿಸು ; ಜಯಶಾಲಿಯಾಗು ; ಯಶಸ್ವಿಯಾಗು: ಹೊಸದೊಂದು ಬಿಲ್ಲುಗಾರಿಕೆಯನು ತೋರಿದೆ ಮುಗ್ಧೆಯೆ ಜಯಭೇರಿ ಹೊಡೆದೆ (ಇಂಚಾಪ. ೦೫೦-೪೩). [ಜಯ + ಭೇರಿ]

ಜಯಮಂಗಲ, ಜಯಮಂಗಳ (ನಾ). ೧. ಗೆಲವಿನ ಹಬ್ಬ ; ವಿಜಯೋತ್ಸವ: ಆಲಿ ರಂಗವಲಿ ಬದ್ಧವಣಂ ಜಳದರವವಮಾಗೆ ಜಯಮಂಗಲ[ಪಾಠಾಂ. ಳ] ಸೂಚಕವಾದುದತನುಗಾ ಘನಸಮಯರೆ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೪-೪೨). ೨. ಪಟ್ಟದಾನೆ : (?). **ಜಯಮಂಗಳ :** ೧. ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. ೩. ಗೆಲವೂ ಶುಭವೂ ಆಗಲೆಂಬ ಹಾರೈಕೆಯ ಮಾತು : ಜಯಮಂಗಳಂ ನಿತ್ಯಶುಭಮಂಗಳಂ (ಪುರಂದ. ೫-೦೫೬ ಪಲ್ಲವಿ). [ಜಯ + ಮಂಗಲ]

ಜಯಮಂಗಳ 'ಜಯಮಂಗಲ' ನೋ.

ಜಯಮತ್ತ (ಗು). ಗೆಲವಿನಿಂದ ಮದಿಸಿದ,-ಅಹಂಕಾರಗೊಂಡ : ಜಯಮತ್ತ ರುದ್ರಮಾರುತಿಯ ಕಂಡೆ ! (ಕೋಗಿಲೆ. ೩೯-೧೮). [ಜಯ + ಮತ್ತ$_3$]

ಜಯಮುಖ (ನಾ). ಗೆಲ್ಲುವ ಉಪಾಯ ; ವಿಜಯದ ಮಾರ್ಗ : ಬೊಮ್ಮನ ಕೇಳ ಬಂದೆವೆ ನಾವು ನಾಳಿನ ಕಾಳೆಗದ ಜಯಮುಖವ ಬೆಸಗೊಳ ಬಂದೆವು (ಕುಮಾವ್ಯಾದ್ರೋ. ೮-೬೪). [ಜಯ + ಮುಖ]

ಜಯಯಾತ್ರೆ (ನಾ). ದಿಗ್ವಿಜಯಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಪ್ರಯಾಣ ; ದಂಡಯಾತ್ರೆ : ಆ ರಾಜೇಂದ್ರನ ಜಯಯಾತ್ರಾಪ್ರಭಸದೊಳೊಗೆದ ಸೈನ್ಯರಜವರಿಭೂಭೃನ್ನಾರಿಯರ ಕಣ್ಗಳೊಳ್ ಕಣ್ಣೀರಂ ದೂರದೊಳೆ ಮಾಟ್ಟುದು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೨೯). [ಜಯ + ಯಾತ್ರೆ]

ಜಯರತ್ನಾಕರ (ನಾ). ಗೆಲವಿನ ಸಾಗರದಂತಿರುವವನಂ ; ಸದಾ ಜಯಶಾಲಿಯಾದವನು : ಔಕಿ ತಲೆವರಿಗೆಯಲಿ ತೆರಳದನೇಕ ಸುಭಟರ ಸೀಳಿ ಜಯರತ್ನಾಕರನು ಕಲಕಿದನು ಪಾಂಡವ ಸೈನ್ಯಸಾಗರವ (ಕುಮಾವ್ಯಾದ್ರೋ. ೨-೩೭). [ಜಯ + ರತ್ನಾಕರ]

ಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿ (ನಾ). ಗೆಲವಿನ ಸಿರಿ; ವಿಜಯದ ಅಧಿದೇವತೆ: ವರರನಱಸಲ್ಕೆ ಸೊಯಂಬರದ ಕುಡುಗೂಸಿನಂತಿರ್ದರುಮಂ ಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿ ಬಯಸಿ ನೋಡಿದ ಳಾಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೪೬). [ಜಯ + ಲಕ್ಷ್ಮಿ]

ಜಯಲಿಂಗ (ನಾ). [ಜೈನ] (?) : ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗಂ ಸರಸ್ವತಿಲಿಂಗಮೆಂದುಂ ಪತಿವ್ರತಲಿಂಗಮೆಂದುಂ ಕೇಶಪ್ರತಿಲಿಂಗಮೆಂದುಂ ಅಲ್ಲಿ ಜಯಲಿಂಗಮೆಂದುಂ ಚತುರ್ವಿಧಮಕ್ಕುಂ . . .ಅಲ್ಲಿ ಜಯಲಿಂಗಂ ತೃಪ್ತಿಲಕ್ಷಣಂ (ಚಾವುಂಪು. ೨೪೦). [ಜಯ ? + ಲಿಂಗ]

ಜಯಲುಬ್ಧಕ (ನಾ). ಜಯದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಾಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು ; ಗೆಲವನ್ನು ಅರಸುವವನಂ : ನಿಯತ ಜಯಲುಬ್ಧಕನು ರಣಭೂಮಿಯಲಿ ಹರಿಸಲು ಜಯದ ಸಿರಿಯನು ಭಯವಿಹೀನರು ಬೆಱಗುಗೊಂಡರು ಭೀಮನುರವಣೆಗೆ (ಕುಮಾವ್ಯಾಕ. ೧೯-೯೭). [ಜಯ + ಲುಬ್ಧಕ]

ಜಯಲೇಖೆ (ನಾ). = ಜಯಪತ್ರ : [ಪೋ]ತುಲ ತಿಂಮಗೌಂಡನ ಮಗ ಕಾಪಗೌಂಡಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಜಯ[ಲೇ]ಖೆಯ ಶಾಸನದ ಕ್ರಮವೆಂತೆಂದರೆ (ಸೌಇಇ. VIII, ೩೬೨-೪ ; 1507). [ಜಯ + ಲೇಖೆ]

ಜಯಲೋಲುಪ (ನಾ). =ಜಯಲುಬ್ಧಕ: ರಿಪುಬಲವ ಗೆಲುವಲ್ಲಿ ಶಾಪಾದಪಿ ಶರಾದಪಿಯೆಂಬ ಜಯಲೋಲುಪನು ಸಂಗ್ರಾಮದಲಿ ಮಡಿದನು ಪುತ್ರಮೋಹದಲಿ (ಕುಮಾವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೮ ಸೂಚನೆ). [ಜಯ + ಲೋಲುಪ]

ಜಯವಂತ (ನಾ). ಗೆಲ್ಲುವವನು ; ಜಯಶಾಲಿ : ವಂತ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ – ಸಿರಿವಂತಂ, ಜಯವಂತಂ, ಜಸವಂತಂ (ಶಮದ. ೨೦೬ ಪ್ರಯೋ) : ೧೭೫೭ ರ ಪ್ಲಾಸಿಯ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯವಂತರಾದ ಬ್ರಿಟಿಶರು ಮತ್ತೆ ರಾದರು (ಪ್ರಬಂಧ. III, ೩೬೫). [ಜಯ + – ವಂತ]

ಜಯವಂತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹತ್ತಿ : ನಮ್ಮ ನೆಲಕ್ಕೆ ಜಯವಂತಿ ಬೀಜ ಆಗದು. ದೇಸೀ ಹತ್ತಿಯೇ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವುದು (ಶ್ರೇಯಾಂಸ.೪೭). [?]

ಜಯವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಗೆಲವನ್ನು ಪಡೆ; ಜಯಿಸು: ಜಯವಡೆದಾ ಪುಳಿಂದಪತಿ ಯಾಡುವ ಬೇಂಟೆಗೆ ಬೆರ್ಚಿ (ಅರ್ಧನೇ. ೩-೫೪): ಕಷ್ಟದೊಳಿದ್ದರು ಸತ್ತ್ವ ಸಂಪನ್ನರು ಕಡೆಯೊಳು ಜಯವಡೆದಪರು (ಇಂಚಾಪ. ೧೩೪-೬೦). [ಜಯ + ಪಡೆ$_1$]

ಜಯವಾದ (ನಾ). ಜಯಜಯಕಾರ; ಜಯಧ್ವನಿ: ಜಯವಾದಮನಖಿಳ ಜಗಜ್ಜಯಪತ್ರಮನಹಿತಪಕ್ಷಪತಿತರ್ ಕುಡೆ ಕೊಂಡಯನಯವಿನ[ಯ] ಪರಂ ಮಹಾಣಿಯನವಮನ್ನಿಸದೆ ವಿಭು ಕರಂ ಮನ್ನಿಸಿದಂ (ಶಾಂತಿಪು.೮-೧೫೦). [ಜಯ + ವಾದ$_3$]

ಜಯವಿಡಿ (ಕ್ರಿ).ಗೆಲವನ್ನು ಹೊಂದು: ಭಲರೆ ಭಲರೇ ಎನುತ ಭಕ್ತಾವಳಿಗೆ ಶರಣಾರ್ಥಿನುತ ನಮ್ಮದು ಗೆಲವೆನುತ ಜಯವಿಡಿಯೆನುತ ಬಿಟ್ಟಾರ್ದು ಬೊಬ್ಬಿಡುತ (ಬಸಪು. ೫೨-೪೨). [ಜಯ + ಪಿಡಿ$_1$]

ಜಯವಿಡು (ಕ್ರಿ). ಜಯವಾಗಲಿ ಎಂದು ಕೂಗು ; ಜಯಜಯಕಾರ ಮಾಡು: ದಿಕ್ಕುಂ ದೆಸೆಯು ನೀವೆಮಗೆನುತೆ ಜಯವಿಡುತ (ಬಸಪು.೫೭-೫೦). [ಜಯ + ಇಡು$_1$]

ಜಯವೈಜಯಂತಿ (ನಾ). = ಜಯಂಧ್ವಜ ೧ : ಕನ್ನಡ ತಾಯಿಯ ಜಯ ವೈಜಯಂತಿಯ ಏರಿಸು ಹಾರಿಸು (ಇಂಚಾಪ. ೨೪೪-೧೦೮). [ಜಯ + ವೈಜಯಂತಿ]

ಜಯಶಾಲಿ (ನಾ). ಜಯವನ್ನು ಪಡೆದವನು ; ಗೆದ್ದವನು : ಜಯಶಾಲಿ [ಪಾಠಾಂ. ಳಿ] ನಮಸ್ಸಿದ್ದೇಭ್ಯಯೆನುತ್ತುಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೩-೧೮೬) : ಅವನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯಶಾಲಿಯಾಗಿ ಹಿಂದಿರುಗಿದನು (ರೂಢಿ). [ಸಂ. ಜಯಶಾಲಿನ್]

ಜಯಶೀಲ (ನಾ). ೧. ಗೆಲ್ಲುವ ಸ್ವಭಾವದವನು: "ಜಿತ್ವರ–ಜಯಶೀಲನು" (ಗಂಗಾವು. ೧೯೦). ೨. ಗೆದ್ದವನು; ಯಶಸ್ವಿಯಾದವನು: ಜಯಶೀಲಂ ಪ್ರಭು . . . ಸ್ಮರಭಸ್ಮಾವಯವಂ ತಾನಾದನತುಳಬಳನಪ್ರತಿಮಂ (ಗಿರಿಕ. ೮-೫೩): ದಾದಾಭಾಯಿ ಚುನಾವಣೆಯಲ್ಲಿ ಜಯಶೀಲರಾಗಿ ಪಾರ್ಲಿಮೆಂಟಿನ ಸದಸ್ಯರಾದರು (ಸ್ವಾವೀರ. ೧೭). [ಜಯ + ಶೀಲ]

ಜಯಶೌಂಡ (ನಾ). ಗೆಲ್ಲುವುದರಲ್ಲಿ ನಿಪುಣ; ವಿಜಯಕೌಶಲವುಳ್ಳವನು: ಪರಸಮಯ ಜಯಶೌಂಡ ಶಂಕರಶರಣ ರತ್ನಕರಂಡ (ಬಸಪು. ೩೬-೩೯). [ಜಯ + ಶೌಂಡ]

ಜಯಸ್ತಂಭ (ನಾ). ಗೆಲವಿನ ನೆನಪಿಗಾಗಿ ನೆಡುವ ಕಂಭ; ಗೆಲ್ಗಂಬ: ಚೋಳನ ಪಡೆಯಂ ಬೆಂಕೊಣ್ಡು ತಮ್ಬುದಣ್ಡಾಧೀಶಂ ನಡಿಸಿ ಜಯಸ್ತಂಭಮಂ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೦, ೬೬-೨೨; 1080); ಚಕ್ರಿತನಯಂ ಸೋಮೇಶ್ವರರೋರ್ವ್ವೀಶ್ವರಂ ಸಕಳಶ್ರೀವರನಿಂತಿದಂ ನಿಱಿಸಿದಂ[ಶ್ರಿಮ]ಜ್ಜಯಸ್ತಂಭಮಂ (ಕಇಆ. ೫೪-೪೩-೬೬ ; 1125) ; ಕಡಲತಡಿದಡಿಯೊಳಾತಂ ನಡಿಸಿದ ಕಾಂಚನ ಜಗಜ್ಜಯಸ್ತಂಭಂಗಳ್ ಕುಡಿನಿಮಿರ್ದು ನಾಕಿನಿಳಯಮನಡರ್ವ ಯಶೋ ಲತೆಗಡರ್ಪನಿಟ್ಟವೊಲೆಸೆಗುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೩೧). [ಜಯ + ಸ್ತಂಭ]

ಜಯಸ್ವರ (ನಾ).[ಸಂಗೀತ]ಒಂದು ಬಗೆಯ ರಾಗ : ಎನ್ನ ಮಾಟ ಕುರುಡ ಸಭೆಯಲ್ಲಿರ್ದು ನಗೆಯ ನಕ್ಕಂತಾಯಿತ್ತು ಶ್ರೋತ್ರನಾಶನಲ್ಲಿ ಜಯಸ್ವರನ ಪಾಡಿದಂತಾಯಿತ್ತು (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೦-೩೩). [ಜಯ + ಸ್ವರ]

ಜಯಾಧ್ವ (ನಾ). ಗೆಲವನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಮಾರ್ಗ: ಕಡುಮುನದ ಕರ್ಣಾದಿಗಳು ಕೈದುಡುಕಿದೊಡೆ ಕೈಗಾಯ್ದು ಧರ್ಮದ ತಡಿಗೆ ಜಾಱಿ ಜಯಾಧ್ವದಲಿ ಜಂಘಾಲರಹಿರೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೧೫-೨೯). [ಜಯ + ಅಧ್ವ]

ಜಯಾಭ್ಯುದಯ (ನಾ). ಗೆಲವಿನ ಶ್ರೇಯಸ್ಸು: ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ಜಯಾಭ್ಯುದಯಶ್ಚ ಜಯತ್ಯಾವಿಷ್ಕೃತಂ ವಿಷ್ಣೋರ್ವರಾಹಂ(ಸೌಇಇ. IX-I,೧೬೬-೧: 1099) : ದಾನವರು ಬಲುಗೈಗಳಪ್ರತಿಮಾನರಹುದಾದಡೆಯು ಸಮರದೊಳಾನಲಸದಳವಸುರರಿಗೆ ಸುರರಿಗೆ ಜಯಾಭ್ಯುದಯ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೦-೬೩). [ಜಯ + ಅಭ್ಯುದಯ]

ಜಯಾವಸಥ (ನಾ). ಜಯಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯನಾದವನು; ಜಯಶೀಲ : ರಾವಣರನೇಕರುಂ . . . ಸುತ್ತಿ ಮುತ್ತೆ ಜಯಾವಸಥಂ ಲಕ್ಷ್ಮಣಂ ರಣೋತ್ಸುಕನಾದಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೪-೧೬೫). [ಜಯ + ಅವಸಥ]

ಜಯಾಶೀರ್ಘೋಷ (ನಾ). ಜಯವಾಗಲಿ ಎಂದು ಹರಸುವ ಧ್ವನಿ ; ಜಯಂಜಯಕಾರ : ದಾನಪ್ರಮೋದ ವಾಚಾಳ ಷಟ್ಚರಣ ಚಾರಣ ಗಣೋಚ್ಚಾರ ರಘುಂಕಾರ ಜಯಾಶೀರ್ಘೋಷಮುಮಪ್ಪ ವಿಜಯಗಜದ ಬೆಂಗೆ ವಂದು (ಆದಿಪು. ೧೪-೯೦ ವ). [ಸಂ. (ಜಯ+ಆಶೀಸ್+ಘೋಷ)]

ಜಯಾಳ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಾಳ: ಧ್ರುವ . . . ಜಯಾಳ ವೆಂಬಿವು ಮೊದಲಾದ ನೂಱೆಂಟು ತಾಳಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೩೪). [?]

ಜಯಿಸು, ಜೈಸು (ಕ್ರಿ). ಗೆಲ್ಲು ; ಜಯವನ್ನು ಪಡೆ : ರಣದೆ ಜಯಿಸಲೆ ನಾರಾಯಣನೊಳಮುದಾತ್ತನಾರಾಯಣನೊಳಮಿಂತೆತ್ತಿಕೊಂಡ ಗಂಡರುಮೊಳರೇ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೧೧) : ವಾದಿಗಳನಿರದೆ ಜಯಿಸಿ (ಪದ್ಮರಾ. ೨-೩೩) ; ಎನ್ನೊಳು ಸೆಣಸಿ ಜಯಿಸಿದರೆ ಧನುವ ಹಿಡಿಯೆನು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೬-೧೫). **ಜೈಸು :** ಪೊಚ್ಚ ಪೊಸ ಜೌವನಂ ತಳರಲೊಯ್ಯನೆ ತಳರ್ದನಂದು ರತಿವಲ್ಲಭಂ ಮೂಜಗವ ಜೈಸಲೆಂದು (ಸೌಂದಪು. ೧೨-೪): ಈಸಬೇಕು ಇದ್ದು ಜೈಸಬೇಕು (ಪುರಂದ. ೦-೧೨ ಪಲ್ಲವಿ) ; ಆ ಪಟ್ಟಣವನು ಜೈಸಾ ರಾಯನ ಸೆಟಿಗೈದು . . . ಪ್ರತಾಪದೆ ಮುಂದಡಿಯಿಟ್ಟ (ಕಂನವಿ. ೦೬-೨೮) ; ಕಪಿಯೊರ್ವನ್ನೆತಂದು ಜೈಸಿ ಮತ್ತಮರನಗರಿಗೆ ಕಳುಪಿದಂದು (ವಂಕಾರಾ. ೫-೩-೨೦). [ಜಯ + – ಇಸು$_3$]

ಜಯೆ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಗಿಡ ; ಜಯಂತಿ : ಜಯಾ, ಜಯಂತೀ, ತರ್ಕಾರಿ, ನಾದೇಯಾ, ವೈಜಯಂತಿಕಾ–ಶಿ ತಕ್ಕಿಲೇಗಿಡ, ತಗ್ಗೀಸೊಪ್ಪಿನ ಗಿಡ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೧೧). ೨. [ಜ್ಯೋತಿ] ತೃತೀಯೆ, ಅಷ್ಟಮಿ ಮತ್ತು ತ್ರಯೋದಶಿ ತಿಥಿಗಳು : ಅಭಿಧಾನ ಕ್ರಮದಿಂ ನಂದೆ ಭದ್ರೆ ಜಯೆ ರಿಕ್ತೆ ಪೂರ್ಣೆಯಿನಿತುಂ ಪ್ರತಿಪತ್ಪ್ರಭೃತಿದಿನಂಗಳುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧-೨) ; ೩೦ ತಿಥಿಗಳಲ್ಲಿ ನಂದಾ, ಭದ್ರಾ, ಜಯಾ, ರಿಕ್ತಾ, ಪೂರ್ಣಾಯೆಂಬ ಸಂಕೇತವು ಪಾಡ್ಯ ಮೊದಲು ಪಂಚಮಿ ವರೆಗೂ ಆಗುವವು ಹೀಗೆ . . . ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ ಪರ್ಯಂತ ೬ ಸಲ ಸುತ್ತಿ ಬರುವವು (ಜಸಾರ. ೬-೨೮ ಪದ್ಯಾರ್ಥ). [ಸಂ. ಜಯಾ]

ಜಯೊವೊಡೆ 'ಜೇವೊಡೆ$_1$' ನೋ.

ಜಯೋದ್ದಾಮ (ನಾ). ಜಯದಿಂದ ಘನತೆಯನ್ನು ಪಡೆದವನು : ಕೊಂದನದಱಿಂ ಭೀಮಂ ಜಯೋದ್ದಾಮನೆಂಬುದನೆಂಬಂತಿದು ವಸ್ತು (ಗದಾಯು. ೧-೩೩). [ಜಯ + ಉದ್ದಾಮ]

ಜಯ್ಯ (ಗು). ೧. ಗೆಲ್ಲಬೇಕಾದ ; ಜಯಿಸಬಹುದಾದ. (ನಾ). ೨. ಗೆಲವು ; ಜಯ : "ಜೇಯಂ, ಜಯನಂ, ಜಯ್ಯಂ, ಜೇತವ್ಯಂ, ಜಯನೀಯಂ ಈ ಶಿ ಗೆಲ್ವು" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೭೮). [ಸಂ.]

ಜರ$_1$ (ನಾ). ಮೈ ಬಿಸಿಯಾಗುವುದು; ಜ್ವರ: ವತ್ವ ಲೋಪಕ್ಕೆ–– ಈಶ್ವರ–ಈಸರ . . . ಜ್ವರ–ಜರ (ಶಮದ. ೨೮೧ ಪ್ರಯೋ) : ಧ್ವನಿ, ದನಿ ; ಜ್ವರ, ಜರ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೬೦ ಪ್ರಯೋ). [<ಸಂ. ಜ್ವರ]

ಜರ೨ (ನಾ). ಮುಪ್ಪು; ವೃದ್ಧಾಪ್ಯ: ಕಡುಜರದಿಂ ಕರಂ ನವೆದು ವಾಯು ವಿಕಾರದೊಳಟ್ಟು ಕಂಡಕಂಡೆಡೆಗೆ ನಿಜೇಚ್ಛೆಯಿಂ ಪ ರಿ ಯ ಲ್ (ದಶಕು. ೮-೩೦೩). [ಸಂ. ಜರಾ]

ಜರ೩ (ನಾ). ೧. ಚಿನ್ನ; ಬಂಗಾರ: "ಜರನೆನೆ ಪೊನ್ನುಂ" (ಭಾರನಿ. ೧೩). ೨. ಚಿನ್ನದ ಅಥವಾ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ತಂತಿಯು ಎಳೆ; ಕಲಾಬತ್ತು; ಸರಿಗೆ; ಜರಿ; ಜರತಾರಿ: ಬೆಳ್ಳಿಯ ತಂತಿಯ ಸುತ್ತಲೂ ಚಿನ್ನದ ಬಹು ತೆಳ್ಳನ್ನ ತಗಡು ಸುತ್ತಿ ಬಳಿಕ ಆ ತಂತಿಯನ್ನು ತುಸು ಬಡಿದು ಚಪ್ಪಟೆ ಮಾಡಿದರೆ, ಜರವು ಆಗುವುದು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೨೧); ಸರಸ ಸುಂದರ ಕಾಯ ನಿನ್ನದು ಬರಿದೆ ಭಸ್ಮವದಾಗಿಯಿರುತಿರಲೆಂತು ನಾನದಕೆ . . . ಜರದ ವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ತೊಡಿಸಲಿ (ಪಾರ್ವಪ. ೧-೨೮); ತೊಟ್ಟ ಮುತ್ತಿನ ನವರತ್ನ ಕಂಚುಕಿ ಜರ ಕಟ್ಟಿದಡ್ಡಿ ಕಿ ಕಟ್ಟಾಣಿಮುತ್ತಿನ ಸರ (ಕರ್ನಾಕ.೨೯೭).
[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜರ]

ಜರಕ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಜರಕ್ಕನೆ' ಪರಾ.

ಜರಕಟ್ಟು (ನಾ). ಜರದ ಅಂಚು ಕಟ್ಟಿದುದು: ಅವರ ಆ ಜರಕಟ್ಟಿನ ಮೈಸೂರು ರುಮಾಲು ಅವರ ತಲೆಗೇ ಒಪ್ಪುವುದು (ಗೊತ್ತು.ಗು. ೧೨೯).
[ಜರ೩ + ಕಟ್ಟು೨]

ಜರಕಾಟೆ (ನಾ). ಜರಕಟ್ಟು; ಕಲಾಬತ್ತಿನ ಅಂಚು; ಜರಿಯ ಅಂಚು: ಕೈಯಲ್ಲಿ ಕೈಕಡಗ ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಬಾವುಲಿ ಜರಕಾಟೆ ರುಮಾಲು (ಬರಹಾ. ೫೩); ಜರಕಾಟೆಯ ಹೊಸರುಮಾಲು ಸುತ್ತಿಕೊಂಡು (ಗಂಗಾಗೌ. ೧೮).
[ಜರ೩ + ಕಾಟ೬]

ಜರಕ್ಕನೆ (ಅ). ಸರ್ರನೆ; ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆ: ಅವನು ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಜರಕ್ಕನೆ ಜಾರಿ ಬಿದ್ದ (ರೂಢಿ). [ಜರಕ್ + – ಅನೆ$_1$]

ಜರಗಿಸು 'ಜರುಗಿಸಂ' ನೋ.

ಜರಗು$_1$ 'ಜರುಗಂ$_1$' ನೋ.

ಜರಗು$_2$, ಜರುಗು$_2$, ಜಲಗು$_2$ (ನಾ). ೧. ಚಿನ್ನದ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಕಣಗಳು ಬೆರೆತಿರುವ ಮಣ್ಣು: ಜರಗನೊಯ್ಯನೆ ಕರ್ಚಿ ರಾಶಿಯ ಮಣ್ಣೊಳೊಪ್ಪುವ ಪೊನ್ನನಚ್ಚರಿಯೆನಲ್ಕೆ ಟಿ ಕಾಣ್ಬವೊಲ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೩೩); ಇಳೆಯಧಿನಾಥಗೆ ಜರಗೆಂಬ ನೆವದಿಂದ ಬೆಳೆವುದು ಹೊನ್ನನಾ ಧರೆಯು (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೨೩-೭). ೨. ಚಿನ್ನ; ಬಂಗಾರ: ಉತ್ತುಂಗ ಕುಚಾದ್ರಿಯ ಪೊಮ್ಮತ್ತಿಯ ವೊಳೆ ವೊಳೆತ ಜರಗಿನಂತಿರೆ ಕಾಣಲ್ಬೆತ್ತ ಸತಿಗಾಯ್ತು ಸು ತ ನ ಂ ಪೆತ್ತಂತಪ್ಪೊಂದು ಸಂತಸಂ ತತ್‌ಕ್ಷಣದೊಳ್ (ಅರ್ಧನೇ. ೨-೪); ನದಿ ಪುಟ್ಟದೊಸಟಿ ನಮೇರು ಪುಟ್ಟದ ಪುರನಂದನಂ ಜರಗು ಪುಟ್ಟದ ಭೂತಳಮಿಲ್ಲದೇಶದೊಳ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೪-೭). **ಜರುಗು$_2$:** ೧. ಜರುಗಿನಲಿ ಥಾಂಬೂನದದ ಸಂವರಣೆಕಾಱಂಗೆಡೆಯಲಿದ್ದುದು ಪರಮನಿಧಿ (ಕುಮಾ.ಅ.೧೦-೨೭). **ಜಲಗು$_2$:** ೧. ಇನ್ನೀ ಬಸದಿಯೂರ್ಗ್ಗಳಲು ಪುಟ್ಟಿದ ಜಲಗು ನಿಧಿನಿಕ್ಷೇಪ ತಣ್ಣಕ ವರ್ತ್ತಿಯೆಂಬಿವಂ ಸರ್ವ್ವಬಾಧಾಪರಿಹಾರಂ ಮಾಡಿ ಬಿಟ್ಟರು (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೪-೮೧; 1122); ಎನ್ನ ಮನವು ನಿಧಾನವನೊಲ್ಲದೆ ಜಲಗ ಮಚ್ಚಿತ್ತು ನೋಡಾ (ಬಸವ. ೩೧); ಪರುಷವಂ ಕಂಡವಂ ಜಲಗಿಗೆಳಸುವನೆ (ವಾಗೀರ. ದೇ. ೨೬೫-೧೫).

ಜರಗಂ ಕರ್ಚು, ಜಲಗಂ ಕಚ್ಚು=ಮಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಬೆರೆತಿರುವ ಚಿನ್ನದ ಕಣಗಳನ್ನು ಶೋಧಿಸಿ ತೆಗೆ: ದೊರೆಕೊಂಡ ನಿಧಿಯನೊಲ್ಲದೆ ಜರಗಂ ಕರ್ಚುವುದೆ (ಪಂರಾಮಾ. ೫-೨೦): ಅಚ್ಚರಿಯ ನಿಧಿಯಿರಲು ಜಲಗಂ ಕಚ್ಚುವರೆ (ಬಸಪು. ೨-೨೩). **ಜರಗ ತೊಳೆ, ಜಲಗಂ ತೊಳೆ, ಜಲಗ ತೊಳೆ** = ಜರಗಂ ಕರ್ಚು: ಮೇರುಮಂದಿರದೊಳಗಿದ್ದು ಜರಗ ತೊಳೆವ ಚಿಂತೆಯೇಕೆ (ಅವಜಂ. ೨೫-೧೦೩); ಮೇರುವಂ ಬಿಟ್ಟು ಜಲಗಂ ತೊಳೆವನಂತೆ (ಜೀರಮ. ೬-೪೯); ಕಡವರಂ ಮನೆಯೊಳಿರೆ ಜಲಗ ತೊಳೆವವನಂದದೆ (ವೀಶೈಪು. ೧-೧-೮).

ಜರಗಿನ ತೆಱೆ = ಜರಗನ್ನು ಶೋಧಿಸಿ ಚಿನ್ನವನ್ನು ತೆಗೆಯುವ ಕಸಬಿನ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ತೆರಿಗೆ: ಜರಗಿನ ತೆಱೆಯ ಸರ್ವ್ವಾಧಿಕಾರಿ ಶ್ರೀಮದ್ದಣ್ಣ ನಾಯಕ ಸೆಲ್ಲಪಯ್ಯಂಗಳ ಸನ್ಧಿವಿಗ್ರಹಿ ಸಮಸ್ತಗುಣಗಣಾಳಂಕೃತನಪ್ಪ ಕೇಶರಾಜಂ ತಮ್ಮ ಜರಗಿನ ತೆಱೆಯೊಳಗೊನ್ದು ದ್ರೋಣಿಯ ತೆಱೆಯುಮಂ . . . ದೇವರ್ಗ್ಗೆ ಬಿಟ್ಟರು (ಸೌಇಇ. XI-ii, ೨೦೦-೮; 1126). **ಜರಗಿನ ಪೊನ್**=ಮಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಹುಡಿಹುಡಿಯಾಗಿ ಬೆರೆತ ಚಿನ್ನ: ಉರಿವ ನಿದಾಘತಾಪದೊಳೆ ಮೇರುನಗಂ ಪೊಱಪೋಗೆ ಸುತ್ತಲುಂ ಕರಗಿ . . . ಕಾಟ್ಟುರಂ ಬರಿದು ಬಿಲಸ್ಥಲಂಗಳೊಳಪೊಕ್ಕುಟಿದಿರ್ದುದದಲ್ಲದಂದು ಪೇಟ್ ಜರಗಿನ ಪೊಂಗವಿಮಾ ನೆಲಕಮಾವುದೊ ಸಂಗತಿವೆತ್ತ ಕಾರಣಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೯-೭೦).
[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚರಕ್ಕು; ತೆಲು. ಜಲಗಡುಗು=ಮಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಬೆರೆತ ಹೊನ್ನನ್ನು ಶೋಧಿಸಿ ತೆಗೆ]

ಜರಗು$_3$ (ನಾ). ೧. ಬಟ್ಟೆಯ ವಿರಳವಾದ ನೆಯ್ಗೆ,–ಜಾಳುಜಾಳಾದ ನೆಯ್ಗೆ: (+). ೨. ಜೊಳ್ಳು; ಗಟ್ಟಿಯಲ್ಲದುದು. 'ಜಳ್ಳು ಜರಗು' ಪರಾ. [?]

ಜರಗುಂಡೆ (ನಾ). ಇಳಿಜಾರು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಂ ಜಾರಂವ ಆಟ; ಜಾರಂಗುಪ್ಪೆ; ಜಾರುಬಂಡೆ: ಆ ಇಳಿಜಾರಿನಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಮೂವರೂ ಜರಗುಂಡೆಯಾಡಿದಂತೆ ಜರಿದೆವು(ಮೇದಿಮ. ೨೦೩). 'ಜಾರಂಗುಂಡಿ' ಪರಾ.
[ಜರಗು$_1$ (<ಜರುಗು$_1$) + ಕುಂಡೆ$_1$]

ಜರಗುಗರ್ಚು (ಕ್ರಿ). ಚಿನ್ನದ ಹುಡಿ ಬೆರೆತ ಮಣ್ಣನ್ನು ತೊಳೆದಂ ಶೋಧಿಸಿ ಚಿನ್ನವನ್ನು ತೆಗೆ; ಜಾಲಿಸಿ ಚಿನ್ನವನ್ನು ತೆಗೆ: ನಿಧಿಗಂಡು ಜರಗುಗರ್ಚುವನೊಳನೆ (ಉಸಾರ. ೨೬೨); ನಿಧಿಯಿರಲುಱೆ ಜ ರ ಗು ಗ[ಪಾಠಾಂ. ಕ]ರ್ಚುವನ ತೆಱದಿಂದಂ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೨೯-೧೫).
[ಜರಗು$_2$ + ಕರ್ಚು$_2$ (<ಕಚ್ಚು)]

ಜರಚು 'ಜಱುಚು$_1$' ನೋ.

ಜರಜರ(ನಾ).ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ; ಯಾವುದಾದರೂ ವಸ್ತುವನ್ನು ಎಳೆಯುಂವಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ಶಬ್ದ: ಮಗುವಿನ ಕೈಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ಜರಜರ ಎಂದು ಎಳೆದುಕೊಂಡು ಹೋದ (ರೂಢಿ).

ಜರಟೆ (ನಾ). = ಜರತಿ: ಪುರದಗ್ಗಿದೆಸೆಯನೊಂದಿದ ಜರಟೆಯು ಮುಂಬದೆ ಅಕೋ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೪-೧೩-೯). [<ಸಂ. ಜರತೀ]

ಜರಟೆಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು: "ಗರ್ಗ್ರೋಟಿಕಾ–ಜರಟೆ ಹುಲ್ಲು" (ಓಷಧಿ. ೪೬). [ಜರಟ ? + ಹುಲ್ಲು (<ಪುಲ್)]

ಜರಠ (ಗು). ೧. ಶಿಥಿಲವಾದ; ಜೀರ್ಣವಾದ; ಹಳೆಯ: ಜರಠಮಹಾಶಾಲ್ಮಲೀವೃಕ್ಷಮಿರ್ಕುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೨೦): ಜರಠಾಸ್ಥಿ ಚರ್ಮದಾ ನರೆ ನವಿರಿನಾ ಸ್ಥವಿರೆ . . . ತೊಲಗಿದಳಯೋಧ್ಯೆಯಿಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೨೨-೦೬೫). ೨. ಬಾಗಿದ; ಜೋಲಂ ಬಿದ್ದ. ೩. ಒರಟಾದ; ಕಠಿನವಾದ; ನಿಷ್ಠುರವಾದ: "ಕಠಿನಂ ನಿಷ್ಠುರಂ ಕಠೋರಂ ಜರಠಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೦೦೫-೪೫); ಜರಠ ಕಮಠ ಪಾಠೀನಚಯ ಡಿಂಡೀರ ಪಿಂಡ ಪಂಡ . . . ವ್ಯಾಳ ಕೋಳಾಹಳಧ್ವಾನವೆರಸಿ ಜಲನಿಧಿ ಮೆಱೆದುದು (ಹಕಕಾ. ೧-೩೩); ಭೂ ಜರಠ ಜಠರಾಂತರದ ಪಲ್ಲಟದ ಪರಿಣಾಮದಿಂದಂ ಪ್ರಕೋಪಿಸುತೆ ಭೋರ್ಗುದಿದು ಮೇಲ್ವಾಯ್ವುದಟ್ಟಾಂಟಿಕಾಂಭೋಧಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೬೫-೩೫೪). ೪. ಕೆಸರಾದ; ರಾಡಿಯಾದ: "ತೀವ್ರಮುಂ ಪಂಕಿಲಮುಂ ಪುರಾಣಮೆನಿಪೀ ತ್ರಿತಯಂ ಜರಠಾಭಿಧಾನಂ" (ನಾನಾರ. ೧೪೭). (ನಾ). ೫. ಮುದುಕ; ವೃದ್ಧ: ಉಂಡು ಹೊಱವಡುತಿಪ್ಪ ಪಂಡಿತತಂಡದೊಳಗತಿಜರಠನೊಬ್ಬನ . . . ಕಂಡು ನಗುತವೆ (ಕೌಶಿರಾ. ೨-೭೦); ನನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರೇಮದ ಸೆಲೆಯು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿದ್ದರಷ್ಟೇ ಆ ಜರಠನನ್ನು ಪ್ರೀತಿಸುವದು? (ಧರ್ಮರಿ. ೯೦). [ಸಂ.]

ಜರಡ (ನಾ). ೧. ಅಶಕ್ತ ; ಕೈಯಲ್ಲಾಗದವನು: ಅರಸ ಕೇಳಾ ಪೂರ್ವ ದತ್ತವು ಹರಿವಿರಿಂಚಿಗಳಳವೆ ಲೋಕದ ಜರಡರೇತಕೆ ದುಃಖಬಡುವರು ದೇಹಧರ್ಮದಲಿ (ಸಂಭಪ. ೧೭–೫೫); ಮುದದಲಭಿಷೇಚನವ ರಚಿಸುವೆನಧಿಕ ಜರಡನು ತಾನು ಮಾಡುವ ಹದನದಾವುದು ಮುನಿಪ ಚಿತ್ತವಿಸೆಂದನಾ ಭೂಪ (ಅರಾಮ. ೨–೨–೨). ೨. ಗಟ್ಟಿಯಾದುದು : (ಕ). ೩. ಕ್ರೂರ ವ್ಯಕ್ತಿ : (ಕ). [<ಪ್ರಾ. ಜರಡ. / ಸಂ. ಜರಠ]

ಜರಡಿ 'ಜಲ್ಲಡೆ' ನೋ.

ಜರಡಿಹುಣ್ಣು (ನಾ). ಜರಡಿಯಂತೆ ತೂತಾಗಿ ಕೀವು ಬರುವ ಹುಣ್ಣು: ಮೊಣಕಾಲಿನಲ್ಲಿ ಜರಡಿ ಹುಣ್ಣಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ).
[ಜರಡಿ (<ಜಲ್ಲಡೆ) + ಹುಣ್ಣು (<ಪುಣ್)]

ಜರಡು$_1$ (ಗು). ೧. ಹುರುಳಿಲ್ಲದ; ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕವಾದ: ಮಿಕ್ಕಿನ ಜರಡು ಕವಿಗಳ ಲೆಕ್ಕಿಸುವನೆ ಕುಮಾರವಾಲ್ಮೀಕಿ (ತೊರರಾ. ೭–೫೫–೭೭). (ನಾ). ೨. ಹುರುಳಿಲ್ಲದಂದು ; ಜೊಳ್ಳು ; ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕವಾದುದು: "ಜಳ್ಳನೆ ಜರಡೆನೆ ಜಾಳೆನೆ ಪೊಳ್ಳೆನೆ ತಾಂ ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜನಾರ್ಥವಂದಕ್ಕುಂ" (ಭಾರನಿ. ೫೭) ; ಬರಲಿ ಕರ್ಣದ್ರೋಣರುಳಿದೀ ಜರಡ ಜೋಡಿಸಬೇಡ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೫–೭೮). ೩. ಶಿಥಿಲವಾದುದು ; ಕೃಶವಾದುದು ; ಮುದಿಯಾದುದು : ವರತಪೋವ್ರತ ಕರುಷಿತಾತ್ಮರು ಜ[ಪಾಠಾಂ. ಬ]ರಡುಗಾತ್ರರು (ನಿಭಾಗ. ೧೧–೧೧೩–೧೨). [ಜರಡ + – ಉ$_4$]

ಜರಡು$_2$ (ನಾ). ಕವಚ (?): ಹಯವಿದ್ಯಾವಿಶಾರದ ವೀರಘೋಟಿಕಾಯಿಲ ರಿಕ್ಕಿದ ಲೋಹಘಟದ ಸೀಸಕದ ತೊಟ್ಟ ಜರಡಿನ ಶರೀರಸನ್ನಾಹದ ಕಂಧರದ ಝಣಝಣಾಯಮಾನಮಪ್ಪ ಝಳ ಳವ ಟಿಗೆಯ ಕಟ್ಟಿದ ಪಟಿಯ ಪಾಂಗಿನ ಪಂಚವಣ್ಣಿಗೆಯ (ಮಹಾನೇ. ೧೨–೩೩ ವ). [?]

ಜರಡುಜಂತ್ರ (ನಾ). ಹಳೆಯದಾದ ಅಥವಾ ಜೀರ್ಣವಾದ ಯಂತ್ರ : ಜರಡು ಜಂ[ಪಾಠಾಂ. ತಂ]ತ್ರದ ಮಾನನೆಚ್ಚೊಡೆ . . . ಧುರಕೆ ಧೀರನೆ ಪಾರ್ಥ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೮–೭). [ಜರಡು$_1$ + ಜಂತ್ರ]

ಜರಡುಮಖ (ನಾ). ಜೊಳ್ಳಾದ ಯಾಗ ; ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕವಾದ ಯಜ್ಞ : ಜರಡುಮಖವೀ ಮಖಕೆ ಹೋಲುವ ಧರಣಿಪತಿ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೮–೩೭). [ಜರಡು$_1$ + ಮಖ]

ಜರಡೆ$_1$ 'ಜಲ್ಲಡೆ' ನೋ.

ಜರಡೆ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ವಂಶದ ಹೆಸರು (?) : ಬಸರೂರ ಪಡುವ ಕೇರಿಯ ಒಳಗಣ ಜರಡೆಯ ಬಳಿಯ ಕೋಟೀಸರದಹನ ಮೊಮ್ಮಗಳು ತುಳು[ವ]ಕ ಹೆಗ್ಗಡಿತಿ (ಸೌಇಇ. IX–ii, ೪೨೪–೮ : 1401). [?]

ಜರಣ (ಗು). ೧. ಶಿಥಿಲವಾದ ; ಜೀರ್ಣವಾದ ; ಮುದಿಯಾದ. ೨. ಜೀರ್ಣಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವ. (ನಾ). ೩. ಜೀರಿಗೆ. [ಸಂ.]

ಜರಣಕ (ನಾ). ಇಂಗು ; ಹಿಂಗು : "ರಾಮಠಂ ಹಿಂಗು ಜರಣಕಂ ಬಾಹ್ಲೀಕಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೮–೩೨). [ಸಂ.]

ಜರತಾರ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಲೇಪವನ್ನು ಕೊಟ್ಟ ಬೆಳ್ಳಿಯ ತಂತಿ ; ಜರಿ ; ಕಲಾಬತ್ತು ; ಸರಿಗೆ : ಮಿಸುನಿಯ ಜರತಾರ ರುಮ್ಮಾಲು ಪೈರಣೆ ಪೊಸತಾದ ದುಪ್ಪಟದಿಂದ . . . ರಂಜಿಸಿದನು (ಕಂನವಿ. ೨೩–೮೦) ; ಸಣ್ಣ ಚಂದಿರಗಾವೆ ಸೀರೆ ಜರತಾರಂಚು (ಶ್ರೀಕೃಪಾ. ೧೧).
[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜರತಾರ್]

ಜರತಾರಿ (ಗು). ೧. ಕಲಾಬತ್ತಿನ ; ಜರಿ ಕೆಲಸಮಾಡಿದ : ಹೊದೆಯಲು ಜರತಾರಿ ಶಲ್ಯೆ, ಕೈಯಲ್ಲಿ ಮಿಂಚುತ್ತಿರುವ ಕರೀಕೋಲು (ರಾಯಕ. ೪೩). (ನಾ). ೨. = ಜರತಾರ : ದುಕೂಲದಲ್ಲಿ ನೆಯ್ದಿರುವ ಜರತಾರಿಯ ಚುಕ್ಕಿಗಳಂತೆ ಅಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಮ್ಲಾನ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಮಿನುಗುತ್ತಿದ್ದುವು (ರಾಮಾನಿ. ೮೦). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜರತಾರೀ]

ಜರತಾರಿನೊಣ (ನಾ). ಕಲಾಬತ್ತಿನ ವಸ್ತ್ರದಂತೆ ಕುಸುರು ಕುಸುರಾದ ಪಕ್ಕವುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೊಣ : ಗೆಣಸಿನ ದುಂಬಿ, ಜರತಾರಿ ನೊಣ (Lacewinged fly) ಗಳ ಮರಿಗಳು ವಿಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ತಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ (ಕೀಟಬಿ. ೨೨). [ಜರತಾರಿ + ನೊಣ(<ನೊಳವು)]

ಜರತಾರಿಸೀರೆ (ನಾ). = ಜರಿಸೀರೆ : ಅವಳು ಜರತಾರಿ ಸೀರೆಯನ್ನುಟ್ಟಿದ್ದಳು (ಹಾಹುತ್ತ. ೮೯). [ಜರತಾರಿ + ಸೀರೆ$_2$]

ಜರತಿ (ನಾ). ಮುದುಕಿ ; ವೃದ್ಧೆ : ನೀನೇಕೆ ಜರತಿಯಾದೆಯೆನೆ ನಕ್ಕು ಸುಖಾವತಿ ನಿನಗೇಕೆ ಮುಪ್ಪಾಯ್ತೆನೆ (ಚಾವುಂಪು. ೭೮) ; ಬಡಿವ ಬಲ್ಲೊಲೆ ಜೊಲ್ಲುವಾಯ್ದೊಟಿ ಪೊಗದಿಂ ಕಡುಸೊಗಸಿದಳಾ ಜರತಿ(ಶ್ರೀಪಾಲ. ೪–೭೧); ಅನತಿ ಜರತಿಯಲ್ಲವೆ (ಭರಚ. ೫೯–೯೧). [ಸಂ. ಜರತೀ]

ಜರತ್ಕಂಚುಕಿ (ನಾ). ೧. ವೃದ್ಧನಾದ ಕಂಚುಕಿ, – ಅಂತಃಪುರದ ಅಧಿಕಾರಿ. ೨. ಮುದಿಯಾದ ಹಾವು. ೧, ೨ : ಆ ಮಹಾವನಂ . . . ರಾಜ್ಞೀನಿವಾಸದಂತೆ ಜರತ್ಕಂಚುಕಿಶತೋದಂಚಿತಮುಂ(ಚಂದ್ರಪು. ೫–೫೨ ವ)
[ಸಂ. ಜರತ್ಕಂಚುಕಿನ್ (ಜರತ್ + ಕಂಚುಕಿನ್)]

ಜರದಾ, ಜರ್ದಾ (ನಾ). ೧. ತಾಂಬೂಲದೊಂದಿಗೆ ಸೇವಿಸುವ ಪರಿಮಳ ಬೆರೆತ ಹೊಗೆಸೊಪ್ಪು,–ತಂಬಾಕು : ರಾಯರ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಎಲೆ ಪಟ್ಟಿ. ಅದನ್ನು ದವಡೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡು ಮೇಲೆ ಜರದಾ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುತ್ತ (ತಿದುಗು. ೩೧) ; ಆಗಾಗ್ಗೆ ಜರದಾ, ತಂಬಾಕದ ಖಾಟವೂ ಈ ವೀಟೀರಸಕ್ಕೆ ತನ್ನ ಶಾಕ ಪೂರೈಸುವ ಭಾಸವಾಗುವದು (ಗಾಳಿಪ. VIII, ಮುನ್ನುಡಿ). ೨. ಮಾಸಲು ಬಣ್ಣದ ಕುದುರೆ; ಬೂದುಬಣ್ಣದ ಕುದುರೆ: (ಕ). **ಜರ್ದಾ** : ೧. ಅವನಿಗೆ ಜರ್ದಾ ಎಂದರೆ ಪ್ರಾಣ. ಅಡಕಲೆ ಬಾಯಲ್ಲಿಲ್ಲ ದಿದ್ದರೂ ಒಂದು ಚೂರು ಜರ್ದಾ ಇರಬೇಕು (ಮಲ್ಲಿ. ೧೧೨).
[←ಪಾರಾ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜರದಾ, ಜರ್ದಾ]

ಜರದಾಲು, ಜರದಾಳು, ಜಲದಾರು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು ; ಸಕ್ಕರೆ ಬಾದಾಮಿ: ರಕ್ತದಲ್ಲಿ ಕಬ್ಬಿಣದ ಧಾತು ಕಡಿಮೆಯಾದರೆ ಅದನ್ನು ಸರಿಗೊಳಿಸಲು ಜರದಾಲು ಹಣ್ಣು ಉತ್ತಮ (ಆಡುಸೌ. ೭೦). **ಜರದಾಳು** : ಸಕ್ಕರೆಬಾದಾಮಿ, ಜರದಾಳು (ಮ್ಯಾಜಿಗಿ. ೭೪–೧೩೧೭). **ಜಲದಾರು** : ಅಂಜೂರ . . . ಜಲದಾರು, ಸೇಬು ಮೊದಲಾದ ಹಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಪರವೂರುಗಳಿಂದ ಕೊಂಡುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದನು (ಈಕಥ. ೧೪೪). [←ಪಾರಾ. ಹಿಂ. ಜರದಾಲೂ ; ಮರಾ. ಜರದಾಳೂ]

ಜರದಾಳು 'ಜರದಾಲು' ನೋ.

ಜರದ್ವಧು (ನಾ). ವಯಸ್ಸಾದ ಹೆಣ್ಣು ; ಮುದುಕಿ; ವೃದ್ಧಸ್ತ್ರೀ : ವಿರ(ಸಂ) ಕರಮವು ದೇಸಿಗೆ ಜರದ್ವಧೂವಿಷಯಸುರತ ರಸರಸಿಕತೆವೊಲ್ (ಕವಿರಾ. ೦–೫೦). [ಸಂ. ಜರದ್ವಧೂ (ಜರತ್ + ವಧೂ)]

ಜರಬು 'ಜರ್ಬು$_2$' ನೋ.

ಜರಹಾಯ್ (ಕ್ರಿ). ಅಗುಳಿಹಾಕು : ಆಗ ಗುರುಸಿದ್ಧಲಿಂಗೇಶ್ವರನೊಡನೆ ಪರಮಯೋಗಿಗಳೆನಿಪ ಷಟ್ಸ್ಥಲಜ್ಞಾನಿಗಳು ಸಾನುರಾಗದಿಂದವನ ಬಿನ್ನಪ ಕೊಡಂಬಟ್ಟು ಬಿಜಯಂಗೆಯ್ಯಲಾಪೂರೊಳು ಬೇಗದಿಂದಂ ವಣಿಜರೆಲ್ಲಂ ತಮ್ಮಂಗಣದ ಬಾಗಿಲುಗಳಿಕ್ಕಿ ಜರಹಾಯ್ದುವನ ಸದನಕ್ಕೆ ಯೇಗೆಯ್ಯಲುಂ ತಳಿಗೆಗುಡಲಾಗದುಜಿದೆ ಪಾತ್ರದ ಬೆಂಬಳಿಯೊಳು ಬಹುದು (ಸಿದ್ಧೇಪು. ೧೪–೦೭). [<ಜರುಗು ? + ಹಾಯ್$_1$ (<ಪಾಯ್$_1$)]

ಜರಾಯಿತ 'ಜಿರಾಯಿಂತು' ನೋ.

ಜರಾಯು (ನಾ). ೧. ಭ್ರೂಣವನ್ನು ಆವರಿಸಿರುವ ಪೊರೆ ; ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕೂಸಿರುವ ಚೀಲ ; ಗರ್ಭವೇಷ್ಟನದ ಚರ್ಮ ; ಮಾಸು ; ಸೆತ್ತೆ : "ಕೂಸಿರ್ಪ ಚೀಲಂ ಜರಾಯುವೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೯೧–೮). ೨. ಗರ್ಭಾಶಯ ; ಗರ್ಭಕೋಶ. [ಸಂ.]

ಜರಾಯುಜ (ನಾ). ಗರ್ಭಕೋಶದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿಬರುವಂತಹುದು ; ಪ್ರಾಣಿ : "ಮಾನವ ಪಶುನಿವಹಂ ಜರಾಯುಜಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೮-೪) : ಅಂಡಜ ಸ್ವೇದಜ ಉದ್ಭಿಜ ಜರಾಯುಜರೆಂಬ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಭವಿತವ್ಯವ ಕೊಟ್ಟವರಾರೋ (ಬಸವ. ೨೨೨) : ಸ್ವೇದಜಮಂಡಜಮುರ್ವಿಜಮಾದರದ ಜರಾಯುಜಂಗಳೆನಿಸಿದ ನಾಲ್ಕುಂ ಭೇದದ ಸತ್ತ್ವೋತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಮೇದಿನಿ ಜಲಮರ್ಕರಶ್ಮಿ ಪವನಂ ಮುಖ್ಯಂ (ಜಿಟ್ಟಮು. ೧-೩೦). 'ಅಂಡಜ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಜರಾರ್ದಿತ (ನಾ). ಮುಪ್ಪಿನಿಂದ ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು,-ಹಣ್ಣಾದವನು; ವೃದ್ಧ : "ಪ್ರವಯಂ ಜೀರ್ಣಂ ಜರಾರ್ದಿತಂ ದಶಮಿಸ್ಥಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೬-೨೭). [ಸಂ. (ಜರಾ + ಅರ್ದಿತ)]

ಜರಾವಿಭೇದ (ನಾ). ಮುಪ್ಪಿನಿಂದ ದೇಹದಲ್ಲಿ ವಿಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು: ಪ್ರಿಯಹಿತವಾದಿತ್ವಮುಮಿಲ್ಲದೆ ಜರಾವಿಭೇದಂ ದಂತಮಳಾದಿ ವಿರಹಿತನುಂ . . . ಪರಮಸುಖಿಸಾಧನಮುಮಪ್ಪ ಪರಮೌದಾರಿಕ ಚರಮದೇಹಮಂ ತಾಳ್ದಿ (ಆಜಿಪು. ೫-೯೩ ವ). [ಸಂ. (ಜರಾ+ವಿಭೇದ)]

ಜರಾಶಿಥಿಲ (ಗು). ಮುಪ್ಪಿನಿಂದ ಬಿಗುವಳಿದ,-ಸಡಿಲಾದ : ಜರಾಶಿಥಿಲ ದೀರ್ಘಬಾಹುಯುಗಳದಿಂದಟ್ಟಿಱೆಲಿ ತಟಕ್ಕೈಸಿ (ಕಾದಂಉ. ೭೯೬). [ಸಂ. (ಜರಾ + ಶಿಥಿಲ)]

ಜರಿ₁ 'ಸರಿ₁' ನೋ.

ಜರಿ₂ 'ಜಱಿ' ನೋ.

ಜರಿ₃ 'ಸಱಿ₁' ನೋ.

ಜರಿ₄, ಝರಿ₁ (ನಾ). ಅನೇಕ ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳು; ಲಕ್ಷ್ಮಿಚೇಳು ; ಶತಪದಿ: "ಕರ್ಣಜಲೂಕಾ, ಶತಪದೀ-೨ ಜರೀ ಹೆಸರುಗಳು. ಜರೀ ಸರಸ್ವತೀಪುತ್ರನೆಂಬ ಹುಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೭) ; ಕೀಟಗಳೇ ಅಲ್ಲದೆ ಶೀಗಡಿ, ಜರಿ, ಎರೆಹುಳು ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಶರೀರಕ್ಕೂ ಭಾಗಗಳಿವೆ (ಕೀಟವಿ. ೧೦). **ಝರಿ₁** : ಝರಿ ಕಂಡರೆ ಸಿರಿ (ರೂಢಿ). [ದೇ.॥ ತೆಲು. ಜೆಱಿ, ಜೆಱ್ಱಿ ; ಪರ್ಜಿ. ಜೆರ್ರಿ, ಚೆರ್ರಿ]

ಜರಿ₅ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟದ ಕೊರಕಲಿನಲ್ಲಿ ಹರಿಯುವ ನದಿ; ಗಿರಿನದಿ; ಝರಿ: "ಜರಿ-ಝರೀ" (ತದ್ಭಕೋ. ೦೪). [<ಸಂ. ಝರೀ]

ಜರಿ₆, ಝರಿ₃ (ನಾ). ೧. ಚಿನ್ನದ ಅಥವಾ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಎಳೆಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದುದು ; ಕಲಾಬತ್ತು ; ಜರತಾರಿ : ಆ ಚಂದ್ರಶಾಲೆಗಳ ಮೇಲುಗಡೆ ಕನಾತಿನ ಘರದೆಗಳು ಜರಿಯ ಮೇಲುಕಟ್ಟುಗಳೂ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದವು (ಶ್ರೀರಾಯ. ೪೫) ; ಹೊಸ ಹಸುರಿನ ಜರಿಯ ನಡೆಮಡಿಯ ಮೇಲೆ . . . ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನನು ನಡೆದಾಗ (ಸವತಿ. ೨). **ಝರಿ₃** : ಸೀರೆಯ ಬೆಲೆಯನು ಜನರು ನಿರ್ಣಯಿಪರು ಸೆರಗಿನ ಝರಿಯನು ನೋಡಿ (ಇಂಚಾಪ. ೨೦೮-೨೯). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜರೀ]

ಜರಿಕೆ₁ (ನಾ). ಜರಿಯುವುದು ; ಹೀಯಾಳಿಸುವುದು ; ತೆಗಳಿಕೆ : ಅವನ ಜರಿಕೆಯ ಮಾತು ಮುಗಿಯುವುದರೊಳಗೆ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಉರಿಯೆದ್ದಂತಾಗಿ ಮೋಡಗಳೆಲ್ಲಾ ಕೆಂಪಾದವು (ಯೋಧಪು. ೭೦). [ಜರಿ₂ (<ಜಱಿ) + -ಇಕೆ]

ಜರಿಕೆ₂ (ನಾ). ತ್ವರೆ ; ಆತುರ : ಒಮ್ಮೆಲೆ ಹೋಗಿ ಅಕ್ಕನ ಬಗಲೊಳಗಿನ 'ರಾಗಿ' ಯನ್ನು ಎತ್ತಿಗೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಏನೋ ಜರಿಕೆ ಬಂತು (ವೈನಿ. ೨೬೦). [←ಮರಾ. ಝರಕಾ]

ಜರಿಕೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಬಡವಾಗು; ಸೊರಗು: ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ ಹೋಗಿದ್ದಾಗ ಅವನಿಗಾಗಿ ಮಗು ಜರಿಕೊಂಡುಬಿಟ್ಟು ಉಳಿಯುತ್ತೋ ಸಾಯುತ್ತೋ ಅನ್ನುವ ಹಾಗಾಗಿತ್ತು (ಕುಸುಸಂ. ೪೫). [ಜರಿ₁ (<ಸರಿ₁) + ಕೊಳ್ಳು₁ (<ಕೊಳ್₁)]

ಜರಿಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: "ಹಕ್ಕಿಯ ಗರಿಗಳಂಥ ಎಲೆಗಳುಳ್ಳ ರಸನಾಳಗಳಿರುವ ಗುಪ್ತ ಪುಷ್ಪೀಯ ವರ್ಗದ, ಒಂದು ಸಸ್ಯ : ಜರೀಗಿಡ" (Fern. ಇಂಕನಿ); ಜರೀಗಿಡದ ಪಾಠಮಾಡುವಾಗ . . . ನಿಜವಾದ ಜರೀಗಿಡ ತೋರಿಸಿದರೆ ವಿಷಯ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೨೮೪). [ಜರಿ₆ + ಗಿಡ (<ಗಿಡು)]

ಜರಿಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಕುಸಿದು ಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡು ; ನಾಶಮಾಡು: ನಷ್ಟವಹುದೀ ಲೋಕ ಕಮಲಜನಟ್ಟಿ ಕೆಡೆವಾ ಹೊತ್ತು ನೆಱೆ ಜರಿ[ಪಾಠಾಂ. ನೆಱೆ]ಗುಟ್ಟಿ ಭುವನವನು ಭೌತಿಕನಿಕರವನು ಜಱಿದಟ್ಟಿ ಹೊಗಿಸಲು ಕಾಲನು (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೩-೩೦). [ಜರಿ₁ (<ಸರಿ₁) + ಕುಟ್ಟು₁]

ಜರಿಟೋಪಿ (ನಾ). ಕಲಾಬತ್ತಿನ ಕುಸುರಿಗೆಲಸ ಮಾಡಿದ ಟೊಪ್ಪಿಗೆ : ಇಱಿದರು ತಱಿದರು ಕೊಱಿದರು ಮೂಗನು ಜರಿಟೋಪಿ ಜೋಡು ದಗಲೆಯ ಪರಿಪಟ್ಟಮಾಡಿ (ಕಂಸವಿ. ೩-೬೮). [ಜರಿ₆ + ಟೋಪಿ (<ಟೊಪ್ಪಿಗೆ)]

ಜರಿತ (ನಾ). ಜೀರ್ಣವಾದವನು ; ಕೃಶವಾದವನು : ಜರಿತಂಗೆ ನೇತ್ರರೋಗಿಗೆ . . . ಕರ್ಣಶೂಲಿಗೆ ನೀರೋದರಿಗೆ ರುಜಾಹರಣಂ ತಚ್ಚರಣಯುಗ ಸ್ಮರಣಮಾತ್ರದಿಂ ದೊರೆಕೊಳ್ಗುಂ (ಎಇ. XII, ೨೮೨-೧೯೪; 1077). [ಸಂ.]

ಜರಿಪೇಟ (ನಾ). ಕಲಾಬತ್ತಿನ ಅಂಚುಳ್ಳ ಪೇಟ : ಜರಿಪೇಟ . . . ಸುತ್ತಿಕೊಂಡು . . . ಹಾಡುತ್ತಿರಲಾಗಿ (ಕಥಾಮಂ. V, ೧೦): ಶುಭ್ರ ಜರಿಪೇಟ: ಮೇಧಾಕಿರೀಟ (ನೆಲಮು. ೭೩-೫). [ಜರಿ₆ + ಪೇಟ]

ಜರಿಯಿಸು 'ಸರಿಯಿಸು' ನೋ.

ಜರಿವೊನಲ್ (ನಾ).=ಜರಿ₅: ಸುತ್ತಲುಂ ಪರಿವ ಜರಿವೊನಲ್ಗಳಿಂದೆತ್ತಲುಂ ನಲಿವ ಪೊಸನವಿಲ್ಗಳಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೨೨ ರಗಳೆ). [ಜರಿ₅ + ಪೊನಲ್]

ಜರಿಸೀರೆ, ಝರಿಸೀರೆ (ನಾ). ಕಲಾಬತ್ತಿನ ಕುಸುರಿಗೆಲಸ ಮಾಡಿದ ಸೀರೆ; ಜರತಾರಿಸೀರೆ : ಅವಳು ಜರಿಸೀರೆ ಉಟ್ಟಿದ್ದಾಳೆ (ರೂಢಿ). **ಝರಿಸೀರೆ** : ಉಟ್ಟಿಹೆ ಮೇಲ್ ಝರಿಸೀರೆಯ (ಕುಮಾವಿ. ೩೨). [ಜರಿ₆ + ಸೀರೆ₂]

ಜರಿಸು 'ಸರಿಯಿಸು' ನೋ.

ಜರಿಹು, ಜರುಹು (ಕ್ರಿ). ಜರಿಸು ; ಕೆಡಹು ; ಉರುಳಿಸು : ವಾದ್ಯದ ಹರುಷತರ ನಿರ್ಘೋಷದಬ್ಬರ ಜರಿ[ಪಾಠಾಂ. ರು]ಹಿತಡಕಿಲು ಜಗದ ಜೋಡಿಯನು (ಕುವ್ಯಾಶ. ೨-೫). **ಜರುಹು** : ಹಯವೋಹರವ ಜರುಹಿದನೌಕಿ ಹರಿತಹ ವರರಥವ ಹುಡಿಮಾಡಿದನು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೫-೧೨) ; ಜೋಡ ಜೋಕೆಯ ಜರುಹಿದನು ಜವಗೆಡಿಸಿದನು ನಿನ್ನಾತನನಿಲಜನ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೪-೨) ; ಜರುಹಿದರು ಬಳಿಕದರಿ[ಪಾಠಾಂ. ಜರಿಯಗೆಡಹಿದರಿವರು]ಚಾಮಿಾಕರದ ಚಟುಳಪ್ರಭೆಯ ಕೋಟೆಯನುರುಳಿಸಿದರು (ತೊರರಾ. ೭-೧೧-೧೪). [ಜರಿ₁ (<ಸರಿ₁) + -ಹು₁]

ಜರಿಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : ಕೊಡಿಮರ ಹುಲ್ಲು, ಗೊದುರಹುಲ್ಲು, ಜರಿಹುಲ್ಲು (ವೃಜಿಗಿ. ೩೪-೬೩೪). [ಜರಿ? + ಹುಲ್ಲು (<ಪುಲ್)]

ಜರೀಪಟಕ (ನಾ). ೧. ತಲೆಗೆ ಸುತ್ತುವ ಕಲಾಬತ್ತಿನ ಅಂಚುಳ್ಳ ವಸ್ತ್ರ ; ಜರಿಪೇಟ. ೨. ಪೇಶ್ವೆಗಳ ಚಿಹ್ನೆಯನ್ನುಳ್ಳ ಬಾವುಟ : (+). ೩. ಕಲಾಬತ್ತಿನ ಸೊಂಟಪಟ್ಟಿ,-ನಡುಕಟ್ಟು : (+). [←ಮರಾ. ಜರೀಪಟಕಾ]

ಜರೀಬ್ 'ಜರೀಬು' ನೋ.

ಜರೀಬು, ಜರೀಬ್ (ನಾ). ೧. ಭೂಮಿಯನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಸಾಧನ,-ಸರಪಳಿ : (+). ೨. ಭೂಮಿಯನ್ನು ಅಳೆಯುವುದು ; ಪಹಣಿ. 'ಜರೀಬುಗಾರ' ಪರಾ. **ಜರೀಬ್** : ೨. (ವ್ಯಗೆಜಿ. IV, ೭೭೨). [←ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜರೀಬ್]

ಜರೀಬುಗಾರ (ನಾ). "(ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಮೊತ್ತದ ಪಟ್ಟಿಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವುದು, ಆದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಅಳೆದು ಅದರ ಬೆಲೆ ಗೊತ್ತುಮಾಡುವುದು, ಮೊ. ನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವ) ಕಟ್ಟಡ ಕೆಲಸದ ಅಳತೆಗಾರ ; ಜರೀಬಂಗಾರ" (Quantity Surveyor. ಇಂಕನಿ).
[ಜರೀಬು + – ಕಾರ$_1$ (<– ಕಾಱ)]

ಜರುಗಿಸು, ಜರಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಪಕ್ಕಕ್ಕೆ ಸರಿಸು, –ನೂಕು, –ತಳ್ಳು : ಜಗತ್ತ್ರಯವ ಜರುಗಿಸುವೆನು ಮಹಾಜಲದಲಿ (ತೊರರಾ. ೩-೧೧-೫೩). ೨. ನಡಸು ; ನೆರವೇರಿಸು ; ಸಾಗಿಸು ; ನಿರ್ವಹಿಸು : ಸಂಸ್ಥಾನದ ಸಕಲವಿಧ ಕಾರ್ಯಕಲಾಪಗಳನ್ನೂ ಜರುಗಿಸಿ (ಗುರುದ. ೧೧); ಖದೀವನ ಮೇಲೆ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಕ್ರಮವನ್ನೂ ಜರುಗಿಸುವುದಿಲ್ಲ (ಇಸ್ಲಾಂಸಂ. ೫೯). **ಜರಗಿಸು :** ೨. ಹರವಲ್ಲಭನು ಸಾಲವನ್ನು ಹರಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಜರಗಿಸಲಿಲ್ಲ (ದೇವೀಚೌ. ೧೩೩). [ಜರುಗು$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಜರುಗು$_1$, ಜರಗು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಪಕ್ಕಕ್ಕೆ ಸರಿ; ಜರಿ: ಸ್ವಲ್ಪ ಜರುಗಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಿ, ಇನ್ನೂ ಒಬ್ಬರಿಗೆ ಜಾಗವಾಗುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). ೨. ಹಿಂಜರಿ ; ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟು : ಹೊರಳಿಯೊಡೆದರು ಭಟರು ಸಿಡಿದರು ಜರುಗಿದರು (ಶಲ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೬-೧೨): ಬೀಳುವ ಶೈಲದುಱುಬೆಯಲಿ ಜರುಗಿ[ಪಾಠಾಂ. ಹಿ]ದವು ತೆರೆ (ತೊರರಾ. ೬-೫-೩೦). ೩. ನಡೆ; ಸಾಗು: ಪುತ್ರೋತ್ಸವವು ಬಹಳ ವಿಜೃಂಭಣೆಯಿಂದ ದೇಶದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಜರುಗಿತು (ಮಹಿಸ. ೪೧) ; ಪೊಳ್ಳು ಜಂಭವು ಅಲ್ಪಕಾಲ ಮಾತ್ರ ಜರುಗುತ್ತಿದ್ದಿತು (ಧೂರಾತ. ೫). ೪. (ಕಾಲದಂತೆ) ಕಳೆದುಹೋಗು ; ವ್ಯತೀತವಾಗು : (ಕ). **ಜರಗು$_1$:** ೩. ದೇವಾಲಯದ ಜಾತ್ರೆ ಜರುಗುತ್ತದೆ (ಕುಡಿಕೊ. ೧೮೩).
[**ದೇ.॥ ತಮಿ.** ಚರುಕ್ಕು ; **ಮಲ.** ಚರ್ಕು ; **ತೆಲು.** ಜರುಗು, ಜರಗು ; **ಕೊಲಾ.** ಜರಾಗ್ ; ಕುವಿ. ಜರ್ಗಿನೈ ; **ಮಲ್ತೊ.** ಜರ್ಕೆ]

ಜರುಗು$_2$ 'ಜರಗು$_2$' ನೋ.

ಜರುಗುಪಟ್ಟಿ (ನಾ). ಸರಿದಾಡುವ ಪಟ್ಟಿ : "ಕೆಲವು ಗಣನಾ ಸಲಕರಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಾನಫಲಕದ ಮೇಲೆ ಓಡಾಡಿಸಲು ಅಳವಡಿಸಿರುವ ಗುರುತುಪಟ್ಟಿ: ಜರುಗುಪಟ್ಟಿ" (Cursor. ಇಂಕನಿ). [ಜರುಗು$_1$ + ಪಟ್ಟಿ$_2$]

ಜರುಗುಪೀಠ (ನಾ). ಹಿಂದಕ್ಕೂ ಮುಂದಕ್ಕೂ ಸರಿಸಲು ಬರುವ ಪೀಠ: "(ಮು. ಜೂಜು ದೋಣಿಗಳಲ್ಲಿ) . . . ಹಿಂದಕ್ಕೂ ಮುಂದಕ್ಕೂ ಸರಿದಾಡುವ, ಹುಟ್ಟು ಹಾಕುವವನು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಪೀಠ; ಜರುಗುಪೀಠ" (Sliding Seat. ಇಂಕನಿ). [ಜರುಗು$_1$ + ಪೀಠ]

ಜರುಗೆಡಹು (ಕ್ರಿ). ಜರಿದು ಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಕೆಡಹು ; ಉರುಳಿಸು : ಜೋಡ ತಱಿದನು ಛತ್ರ ಚಮರಿಯ ಝಾಡಿಯನು ಜರುಗೆಡಹಿ[ಪಾಠಾಂ. ತಱಿದೊಟ್ಟಿ]ದನು ಕಲಿಪಾರ್ಥ ನಿಮಿಷದಲಿ(ಕುವ್ಯಾ,ಕ. ೨೫-೯). [<ಜರುಗು$_1$ + ಕೆಡಹು (<ಕೆಡಪು)]

ಜರುಚು 'ಜಱುಚು$_1$' ನೋ.

ಜರುಬು 'ಜರ್ವು$_2$' ನೋ.

ಜರುವು 'ಜರ್ವು$_1$' ನೋ.

ಜರುಹು 'ಜರಿಹು' ನೋ.

ಜರೂರ 'ಜರೂರು' ನೋ.

ಜರೂರಿ (ಗು). ೧. ಅತ್ಯಗತ್ಯವಾದ ; ಕೂಡಲೇ ಆಗಬೇಕಾದ ; ಅತ್ಯಾವಶ್ಯಕವಾದ : ಜರೂರಿ ಕೆಲಸ ಅದೆ (ಮೋದಿಮ. ೧೮). (ನಾ). ೨. ಆವಶ್ಯಕತೆ ; ಅಗತ್ಯ : ಅವಳೊಡನೆಯ ಮಾತಿನ ಜರೂರಿ ನನಗೇನೂ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಕಾಗೆಕ. ೧೧೩). ೩. ಒತ್ತಾಯ: ಒಂದು ಸಾರಿ ನಮ್ಮ ಮನೆಯ ತನಕ ಬರಬೇಕು ಎಂದು ಜರೂರಿಯಿಂದ ಮಾತನಾಡಿದ (ಜಾರುದಾ. ೨೫೭).
[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜರೂರೀ]

ಜರೂರು, ಜರೂರ (ಗು). ೧. ಅಗತ್ಯವಾದ ; ಕೂಡಲೇ ಆಗಬೇಕಾದ: ಒಂದು ಜರೂರು ಕೆಲಸ ನಿಮಿತ್ತ ಅವನು ತಕ್ಷಣವೇ ಬೇರೊಂದು ಊರಿಗೆ ಹೊರಡಬೇಕೆಂದು ಆಜ್ಞೆಯಾಯಿತು (ನಾಪೋಲಿ. ೧೬೪). (ನಾ). ೨. ಅಗತ್ಯ ; ಆವಶ್ಯಕತೆ: ಶಿವಪ್ಪನ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ನೀ ಏನೂ ಕಾಳಜೀ ಮಾಡೂ ಜರೂರಿಲ್ಲ (ಪ್ರಣಸ. ೮೧). ೩. ಕೂಡಲೇ ಆಗಬೇಕಾದುದು ; ಅಗತ್ಯವಾದುದು: ಒಂದು ವೇಳೆ ಜರೂರಿನ ಕೆಲಸಕ್ಕಾಗಿ ಕಡಿದರೆ (ಮುಂಬಯಿ.೫-೪): ಸರಕಾರದ ಕೆಲಸ ಬಹಳ ಜರೂರಾಗಿದೆ (ಕಥಾಮಂ. IV,೩೨). **ಜರೂರ :** ೨. ಇಷ್ಟೆಲ್ಲ ದುಂಡು ಸುತ್ತೂದೇನು ಜರೂರ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೨೭೭): ಈಗ ಜರೂರ ಅದ ಹೋಗೋದು (ಅಕೋಕೆ. ೩೦).

ಜರೂರಾಗಿ = ಕೂಡಲೇ ; ಬೇಗನೆ ; ಅವಸರದಿಂದ : ಈಗ ನಾನು ಸ್ವಲ್ಪ ಜರೂರಾಗಿ ಕಚೇರಿಗೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗಿದೆ (ಯೋಧಪು. ೯): ಬೆಳಗ್ಗೇನೇ ಜರೂರಾಗಿ ಮನೆ ಬಿಟ್ಟು ಬಂದೆ (ಮನೋಸಂ. ೨೫).
[←ಅರ.ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜರೂರ್]

ಜರೂರುಟಪ್ಪಾಲು (ನಾ). ಕೂಡಲೇ ಮುಟ್ಟಿಸಬೇಕಾದ ಕಾಗದ; ವೇಗವಾಗಿ ತಲುಪಿಸುವ ಅಂಚೆ : ಅದು ಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮುಟ್ಟಲೆಂದು ಜರೂರು ಟಪ್ಪಾಲು ಕಳಿಸಿದ್ದರು (ರೂಢಿ). [ಜರೂರು + ಟಪ್ಪಾಲು (<ಟಪಾಲು)]

ಜರೆ$_1$ 'ಜಱೆ' ನೋ.

ಜರೆ$_2$ 'ಸರಿ$_1$' ನೋ.

ಜರೆ$_3$ (ನಾ). ೧. ಮುಪ್ಪು ; ವೃದ್ಧಾಪ್ಯ : "ಜರಾ, ವಿಸ್ರಸಾ–ಈ ೨ ಮುಪ್ಪು" (ಹಲಾಯು. ೮೩-೩೪೯): ಜರೆ ಬಂದೊಟ್ಟೈಸೆ ಮಾಣ್ದರ್ದಳಿಪೆನಗೆ ಮುಂ ಸಾಲದೇ (ಆದಿಪು. ೨-೪೯) : ಜರೆಯಿಂದಂ ಪುರ್ಬು ಜೋಲಲ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೭೫) : ತನುವಿಡಿದ ಜರೆಯನೋವದೆ ತೊಳೆದು ಕಳೆವಂತೆ (ತಿರುರ. ದೇ. ೨೫-೧೧) ; ಬಾಲ್ಯ ಕೌಮಾರದಿಂ ಯೌವನವನತಿಗಳೆದು ಜರೆಗೆ ದಾಂಟಿದಳಹಾ ನರೆಯೇರಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೪-೬೨೯). ೨. ಹಳೆಯದು ; ಜೀರ್ಣವಾದುದು. 'ಜರೆಯುರುವೆ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಜರಾ]

ಜರೆತ (ನಾ). ತೆಗಳುವುದು ; ನಿಂದೆ : "ಗರ್ಹ್ಯೆ, ಗರ್ಹ್ಯ, ಗರ್ಹಣಂ, ಗರ್ಹಣೀಯಂ ಈ ೪ ಜರೆತಂ" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೧೨೩).
[ಜರೆ$_1$ (<ಜಱೆ) + – ತ$_2$]

ಜರೆನರೆ (ನಾ). ಮುಪ್ಪಿನಿಂದಾದ ಬಿಳಿಯ ಕೂದಲು ; ನರೆಗೂದಲು : ಹೆಂಡಿರನು ಜರೆನರೆ ಪುದಿದ ವೃದ್ಧಪಿತಾಮಹರನೆಳೆವದುಭುತದ ಕಳಕಳಿಕೆ ಬಲಿದುದು ನಗರದಗಲದಲಿ (ತೊರರಾ. ೫-೮-೬೯). [ಜರೆ$_3$ + ನರೆ$_2$]

ಜರೆಪಡು 'ಜರೆವಡು' ನೋ.

ಜರೆಯುರುವೆ (ನಾ). ಹಳೆಯ ಬಟ್ಟೆ ; ಚಿಂದಿ : ಹಳಿಯ ಕರ್ಪರದ ಮುಸಿಯುಟ್ಟು ಕಳೆದ ಜರೆಯುರುವೆ ಗ್ರಾಮಸಿಂಹದ ಬಾಲ ಬಚ್ಚಲಿಂ ಹರಿವ ಜಲ (ಲಿಂಗಪು. ೨೭-೩೦). [ಜರೆ$_3$ + ಅರುವೆ$_0$ (<ಅಱುವೆ)]

ಜರೆವಡು, ಜರೆಪಡು (ಕ್ರಿ). ಮುಪ್ಪಾಗು ; ಮುದಿಯಾಗು : ಎನ್ನ ಹರೆಯಂ ಬಿಟ್ಟು ಜರೆವಟ್ಟು ಹೊಲೆಗೆಟ್ಟು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೧-೪೧). **ಜರೆಪಡು:** ಜರೆಪಟ್ಟು ಮೂರ್ಛೆದಟ್ಟಿರದೆಮ್ಮ ತಾಯ್ಗಳು ಸುರರು ಜೀಯೆನೆ ಯಿದಿರ್ಗೊಂಡ ಸಿರಿಗೆ ನಾ ವರ್ತಿಸಬೇಕಲ್ಲದಿದಕೆ ನೋವರೆ ಕಂದ (ಭರತ. ೫೮-೧೦೨). [ಜರೆ$_3$ + ಪಡು$_1$]

ಜರ್ಕು, ಜೆರ್ಕು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಉಗುರಿನಿಂದ ಗೀರು, –ಗಾಯಮಾಡು : "ಜರ್ಕು–ನಖಘಾತನೇ (ಉಗುರಿನಿಂದ ಹೊಡೆ)" (ಶಮಧಾ). **ಜೆರ್ಕು$_1$:** "ಜೆರ್ಕು–ನಖಕ್ಷತೇ (ಉಗುರಿನಿಂದ ಗಾಯಮಾಡು)" (ಶಮಧಾ). [?]

ಜರ್ಗನೆ (ಅ). ರಭಸವಾಗಿ ; ತಟ್ಟನೆ ; ಕೂಡಲೇ : ನಕ್ಕು ಕುಕಿಲುತ್ತುಂ ಜರ್ಗನಾಡುತ್ತೆ ತೋರ್ಪ ವಿಕಾರಂ ಸಭೆಗಾಗಳೇಂ ಪಡೆದುದೋ ವಕ್ತ್ರಪ್ರಕಾಶೋದಿತಾರವಮಂ ಕಂಠದೆ (ರಸರ. ೨-೯೮). [ಜರ್ಗು + – ಅನೆ$_1$]

ಜರ್ಗಿಸು, ಜಗಿಸು, ಜಗ್ಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕುಗ್ಗಿಸು ; ಕುಸಿಯಿಸು ; ಬಗ್ಗಿಸು : ಜರ್ಗಿಸಿ, ಗೂಳಿಯನೊಂದನ್ ನಾಲಗೆಯನ್ ಸೀಳ್ದನವನ್ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೦-೨೦೮). **ಜಗಿಸು :** ೧. ಕರೆಸಿದಂ ಸಚಿವರಂ ಸೇನಾಧಿನಾಯಕರನು ಜ[ಪಾಠಾಂ. ಚಿ]ಗಿಸಿದಂ ಚತುರಂಗವಂ ನೆರಹಿ ಧಾತ್ರಿಯಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೭-೫೭). **ಜಗ್ಗಿಸು :** ೧. ತಗ್ಗಿ ನಡೆಯುವ ಕುಲವಧೂಜನಪತಿಯ ಜಗ್ಗಿಸಿ ಕಿರಿಚಿಸಿ ನಗುತ ನಿಸ್ಸಂಕೋಚ ಬಾಚುವ ಸರಸಕಿವಿ ತವರೆನ್ನಿಸಿ (ಗಡೀಶ. ೭೨-೧೩). ೨. ಸಗ್ಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; **ಸೋಲಿಸು :** ಕೆಟ್ಟ ಮಾತು ಯಾವುವೂ ಅವನನ್ನು ಜಗ್ಗಿಸಲಿಲ್ಲ (ಮುನಿಮಾ. ೩೭). ೩. ತೂಗು; **ಒಲೆದಾಡು :** ಸೋಗೆಯ ನವಿಲಂತೆ ಕೊರಳು ಕಾಣೆ ಮೈಯ ಜಗ್ಗಿಸಿ ನಡೆವ ನೋಟ ಅಂಬು ಕಾಣೆ (ನಾಪದ. ೨೦೮). ೪. ಎಳೆ ; **ಜಗ್ಗು :** ಬಲಿಷ್ಠವಾದ ಆ ಎತ್ತುಗಳು ತಾವು ಹೊತ್ತಿರುವ ಭಾರವನ್ನು ಲಕ್ಷಿಸದೆ ಲೆಕ್ಕವಿಲ್ಲದಂತೆ ಗಾಡಿಯನ್ನು ಜಗ್ಗಿಸುತ್ತಿದ್ದುವು (ಪೂಲಾನ. ೧೦೯). ೫. **ವಿಶೇಷವಾಗು ; ವಿಪುಲವಾಗು ; ಹೆಚ್ಚಾಗು :** ನನ್ನ ತೌರೂರಿನ ಮುಂದೆ ಜಗ್ಗಿಸಿ ಹುಯ್ಯೋ ಮಳೆರಾಯ (ನನ್ನೂರು. ೧೦೯). 'ತಟ್ಗಿಸು' ಪರಾ. [ಜರ್ಗು + – ಇಸು$_3$]

ಜರ್ಗು, ಜಗ್ಗು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಕುಗ್ಗು ; ಕುಸಿ ; ಜರಿ : ಇಂತು ಪನ್ನೆರಡು ಕಾಲಂಬರಂ ತಪದೊಳಿರ್ಪುದುಂ ಕಡಲ್ ಕುದಿವನ್ನಂ ನೆಲವೆಟ್ಟು ಜರ್ಗುವನ್ನಂ . . . ತಪಃಪ್ರಭಾವಮೊಂದೇಟ್ಗಿವೆತ್ತು ದೆಸೆದೆಸೆಯೊಳಂ ಮಸಗೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೫-೧೭) ; ಈ ನೀಚ ನಿರ್ದೈವಿಯನ್ ಎಂದುಂ ಜರ್ಗಿಜಗುಟದ ವಜ್ರಸಮ ಸಂಕಲೆಗಳಿಕ್ಕಿ ಬೆಟ್ಟದೆಟ್ಟರದ ಮುಡಿಗೆ ಕಟ್ಟುವುದು (ಬದ್ಧಪ್ರ. ೧-೫೪). 'ಜರ್ಗುವೀಟ್' ಪರಾ. **ಜಗ್ಗು$_1$:** ೧. ಭೊಗ್ಗನೊಂದೇ ದಿನದೊಳು ತೋಟನಾತ್ಮನು ಬಗ್ಗಿದಾಗಳೆ ಬಾಗಿಲಹುದೆ ನುಗ್ಗೆಯ ಮರನಲ್ಲ ಕರ್ಮವೆಂಬುದು ಕರ್ಮ ಜಗ್ಗಲೊಯ್ಯನೆ ತೋಟುತಿಹನು (ಭರಜ. ೨-೭೬) ; ಭೂಮಿಯುತ್ತರದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಜಗ್ಗಲಾಗಿ ದಕ್ಷಿಣ ಪ್ರದೇಶಮುನ್ನತವಾದುದು (ಕಕುಮಾ. ೨೩೭) ; ಜಗ್ಗಿತಾಗಳೆ ಮನಸು ದೇಹವು ಕುಗ್ಗಿದುದು ವೈರಾಗ್ಯದಿಂ ಶಿರ ತಗ್ಗಿದುದು (ಆದಿಪ. ೯-೮) ; ಸಾವಿರಾರು ರೂಪಾಯಿ ಖರ್ಚುಮಾಡಿ ಔಷಧ ಕೊಡಿಸಿದರೂ ರೋಗ ಜಗ್ಗಲಿಲ್ಲವಂತೆ (ಹಬ್ಬಿಬ. ೧೯). ೨. **ಭಾರದಿಂದ ಬಾಗು,–ತೂಗು ; ಜೋಲುಬೀಳು :** ಹೆಂಗಳ ರನ್ನೆಯ ಹೇಮವಕ್ಷವನಾಂತ ಕಂಗೊಳಿಸುವ ಬಟ್ಟಮೊಲೆಯ ಅಂಗನೆಯಡಿಯಿಡಲಲುಗಿ ಜಗ್ಗುವುದೆಂದು ಮಂಗಳಟವಕೆಯಿಕ್ಕಿದರು (ಮೋಹತ. ೨೩-೪೩). ೩. **ದಕ್ಕು ; ಸಗ್ಗು ; ಅಳವಿನಲ್ಲಿ ಬರು :** ಹೆರಿಗೆ ಅವಳಿಗೆ ಜಗ್ಗದೆ ಹೋಯಿತು (ಮುನಿಮಾ. ೮೦) ; ಪೋಲೀಸರು ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸಿದರು . . . ಆದರೆ ಕ್ರಾಂತಿಕಾರರು ಜಗ್ಗಲಿಲ್ಲ (ಅಶ್ವಾರ್ಪ. ೦೨೪). ೪. **ಒಲೆದಾಡು ; ತೂಗಾಡು ; ತೊನೆದಾಡು :** ಪೊಟಿಗೆಟ್ಟು ಮಾತನಾಡುವರು ಪಾಡುವರು ಕೈಪಟಿ ತಾಳಗತಿಗೆ ಜಗ್ಗುವರು (ಮೋಹತ. ೧೮-೯೩). ೫. **ಎಳೆ ; ಸೆಳೆ ; ಸೇದು :** ಅತ್ತಿತ್ತ ಜಗ್ಗಿದಾನಂದದೆಳೆಗಳ ಹಿಡಿದು. ಒಂದೆಡೆಗೆ ಸುತ್ತಿರುವ ಕೊನೆಯ ಹಾಡು (ನೆಲಮು. ೪೪-೩) ; ಕರುವೂ ಅಷ್ಟೇ ಬಲವಾಗಿ ಹಗ್ಗವನ್ನು ಜಗ್ಗುತ್ತಿದೆ ಓಡುವುದಕ್ಕೆ (ಆಕಾಶ. ೪೩) ; ನೀರು ಜಗ್ಗಿಕೊಂಡು ಬಾವಿಯ ಮೇಲೆ ಸ್ನಾನ ಮುಗಿಸಿದರು (ದೀಪಹ. II, ೧೧೪). 'ತಟ್ಗು' ಪರಾ.

ಜಗ್ಗುಹಾಕು = ಮೈ ಅತ್ತಿತ್ತ ಒಲೆಯುವಂತೆ ನಡೆ: ಮೆರವಣಿಗೆಯ ಗಜರಾಜ ಜಗ್ಗುಹಾಕಿ . . . ಸಾಗುವ ಗತ್ತು, ಗಾಂಭೀರ್ಯ, ರಾಜವೈಖರಿ (ಕಒಸಾ. XXI, ೩೦೩೪). [ದೇಜ. ತುಳು. ಜಗ್ಗ್]

ಜರ್ಗುವೀಟ್, ಜಗ್ಗುಬೀಳು (ಕ್ರಿ). ಕಂಸಿದು ಬೀಳು ; ಭಾರದಿಂದ ಜೋಲುಬೀಳು : ನುರ್ಗಿದುದೆನೆ ತರ್ಗಿದುದೆನೆ ಕಿರ್ಗಿದುದೆನೆ ಜರ್ಗುವಿಟ್ಟುದೆನೆ . . . ಮಾರ್ಗದೊಳ್ ಸರೇಫಪದಂಗಳ್ (ಶಮುದ. ೩೮) ; ಬಿರ್ದ ಮೊಲೆ ಪೊರ್ಕುಟನಳ್ಳಿಟಿದಾಡುವನ್ನಮೆದರ್ದಾಡುವ ಜರ್ಗುವಿಟ್ಟ ಮದುವೆಂಡಿರ ಭಂಗಿಯೆ ಹಾಸ್ಯಭಾವಮಂ ನಾಡೆ ಮನಕ್ಕೆ ಸಂಗಳಿಸಲಾರ್ತುದು ನೋಡುವ ನೋಟಕರ್ಕಳಾ (ಶೃಂಗಾರ. ೧-೪೯). **ಜಗ್ಗುಬೀಳು :** ಗೊನೆ ಜಗ್ಗುಬಿದ್ದಿದೆ, ಆನಿಕೆ ಕೊಡಬೇಕು (ರೂಢಿ).

[ಜರ್ಗು + ಬೀಟ್$_1$]

ಜರ್ಜರ (ಗು). ೧. ಹಳೆಯ; ಶಕ್ತಿಗುಂದಿದ; ಶಿಥಿಲವಾದ. ೨. ಚೂರುಚೂರಾದ ; ಒಡೆದು ಹೋದ ; ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾದ : "ಸರಸಿಜ ನಷ್ಟ ಜರ್ಜ[ಪಾಠಾಂ. ರ್ಝ]ರ ಪತಾಕೆಗಳ್ಳೈದೆ ವಿಶೀರ್ಣಮಕ್ಕು" (ನಾನಾರ. ೪೨). (ನಾ). ೩. ಗಾಯಗೊಂಡುದು; ಬಿರಿದುದು; ಛಿದ್ರಛಿದ್ರವಾದುದು: ಔದುಂಬರ ಕುಷ್ಠವಾಗಿ ಸರ್ವಾಂಗೋಪಾಂಗಾವಯವ ಪ್ರದೇಶಂಗಳೆಲ್ಲಂ ರೂಪಟಿಯಲಾಗದಂತು ಜರ್ಜರಮಾಗಿ ಜರಿಯೆ (ಸುಕುಮಾ. ೫-೧೧ ವ). ೪. ಮಾಸಿದುದು ; ಮಸುಕಾದುದು : ಬಿಚ್ಚಿದ ಕೇಶಪಾಶಮುಬ್ಬರಿಸಿದ ರೇಖೆಗಳ್ ಸುಗಿದು ಪೋಗದ ಜರ್ಜರವಾದ ಬೊಟ್ಟು ಸೌಂದರತರಮಾಗೆ ದಂಪತಿಗಳಿಂತೆಸೆದರ್ ಸುರತಾವಸಾನದೊಳ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೪-೭೩). ೫. ಮುದುಕ ; ವೃದ್ಧ : ಇವನುಂ ತರುಣನೆಯಾನುಂ ಯುವನೆನೆ ಸುರಾಪಗಾನಂದನಂ ಮಹಾಜರ್ಜರನೇ (ಗದಾಯು. ೪-೫೮). [ಸಂ.]

ಜರ್ಜರತೆ (ನಾ). ಶಿಥಿಲತೆ ; ದುರ್ಬಲತೆ : ವೀರಶೈವಸಾಹಿತ್ಯದ ಜನಪ್ರಿಯತೆ, ಜೊತೆಗೆ ಜೈನರ ಜರ್ಜರತೆ ಇವುಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಯದಲ್ಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೆ ಹರಿಹರನ 'ಗಿರಿಜಾಕಲ್ಯಾಣ'ವು ಆಗಲೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ (ಸಾಹಿಸ. ೧೩೭). [ಸಂ. ಜರ್ಜರತಾ]

ಜರ್ಜರಿ (ನಾ). = ಜರ್ಜರ ೩: ಸಿಡಿಯೆ ಮಕುಟವು ಬಿದ್ದ ರಕ್ಕಸನೊಡಲು ಜರ್ಜರಿಯಾಯ್ತು (ಕಾಶಿರಾ. ೨೧-೪೩). [<ಸಂ. ಜರ್ಜರಿತ]

ಜರ್ಜರಿಗೆ(ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ: "ಪಿಕಮೂಲಂ–(ಜ)ರ್ಜರಿಗೆ" (ಓಷಧಿ. ೯೮). [?]

ಜರ್ಜರಿಗೆಣಸು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗೆಣಸು : "ಪಿಂಗಮೂಲಕಂ–ಜರ್ಜರಿಗೆಣಸು" (ಓಷಧಿ. ೯೮). [ಜರ್ಜರಿ ? + ಗೆಣಸು (<ಗೆಟಸು)]

ಜರ್ಜರಿತ (ಗು). ೧. ಒಡೆದ ; ಚೂರುಚೂರಾದ ; ಭಗ್ನವಾದ ; ಭಿನ್ನವಾದ. ೨. ಗಾಯಗೊಂಡ; ನುಗ್ಗುನುಗ್ಗಾದ; ಜಜ್ಜಿದ: ಸುಭಟರೆದೆ ಜರ್ಜ[ಪಾಠಾಂ ರ್ಝ]ರಿತವಾದುದು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೪-೨೮); ಮರಳಿ ತಿವಿದರೆ ದೈತ್ಯನೆದೆ ಜರ್ಜರಿತವಾಯಿತು (ಕಾಶಿರಾ. ೩೨-೪೦). ೩. ದಣಿದ; ನಿರ್ವಿಣ್ಣವಾದ: ಮನೆಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಮದುವೆಯ ಪ್ರಶ್ನೆಯ ಬಗ್ಗೆ ನಡೆದ ತಿಕ್ಕಾಟದಿಂದ ಕುಸುಮಾ ಜರ್ಜರಿತಳಾಗಿದ್ದಳು (ಸಮುಜೀ. ೨೫೩). ೪. ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತವಾಗಿ ಕೆದರಿದ ; ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗಿ ಹರಡಿದ : ಸಂಗ್ರಾಮರಂಗದೊಳಗನೆ ಮುಂದಿಟ್ಟೊಡಗೊಂಡನೇಕ ನೃಪಶಿರಃಕಪಾಳಶಕಳಜರ್ಜರಿತಮುಂ . . . ನರ್ತಿತಾನೇಕಕಬಂಧಬಂಧುರಮುಮಪ್ಪ ವಿಷಮಪ್ರದೇಶಂಗಳೊಳ್ ತೊಲಗಿ ತೊಲಗಿ **ಪೋಗೆ** (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೫೧ ವ) : "ಚುಚ್ಚಿ ಗಾಯಮಾಡುವ" (ಪಂಪನಿ) ; "ರಾಜರ ತಲೆಯೋಡಂಗಳಿಂದ ಕಿಕ್ಕಿರಿದದ್ದು" (ಪಂಪದೀ. ೫೨೯). (ನಾ). ೫. ಚೂರುಚೂರಾದುದು ; ಒಡೆದುದು ; ಭಗ್ನವಾದುದು : ಜರೆ ಬಿಟುಗಾಳಿಯ ತೆಟದಿಂದಿರದೆಯ್ದೆ ಮದೀಯ ಕಾಯತೃಣಕುಟಿಯಂ ಜರ್ಜ[ಪಾಠಾಂ. ರ್ಝ]ರಿತಂ ಮಾಡದ ಮುನ್ನಮೆ ಪರಮತಪೋಭರಮನಾಂಪ ಬಗೆಯಂ ಬಗೆದೆಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೧೭). [ಸಂ.]

ಜರ್ಜರಿತಾಂಗ (ನಾ). ಜಜ್ಜಿದ ದೇಹವುಳ್ಳವನು ; ಗಾಯಗೊಂಡ ದೇಹವುಳ್ಳವನು : ಕರಾಳ ರಣರಂಗದಲ್ಲಿ ಬರೆವರೆ ಕಂಡಂ ನರಕರವಿಮುಕ್ತಶರಜರ್ಜರಿತಾಂಗನನಂಗರಾಜನಂ ಕುರುರಾಜಂ (ಗದಾಯು. ೫-೯).

[ಜರ್ಜರಿತ + ಅಂಗ$_2$]

ಜರ್ಜರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗಾಯಂಗೊಳಿಸಿ ನುಗ್ಗುನುಗ್ಗು ಮಾಡು; ಶಿಥಿಲಗೊಳಿಸು: ನರಶರಕೋಟಿ ಜರ್ಜರಿಸೆ ತನ್ನ ಶರೀರಮನಸ್ತ್ರವೇದನಾಪರವಶನಾಗಿಯುಂ ಮಱೆದನಿಲ್ಲ ಮುಕುಂದನನೇಕಚಿತ್ತದಿಂ ಸ್ಮರಿಯಿಸುತಿರ್ದಂ (ಗದಾಯು. ೫-೩೮); ನೆತ್ತರ್ ತೆರಳ್ದುಣ್ಮುವಿನಂ ಮೆಯ್ಯೆಲ್ಲಮಂ ಜರ್ಜರಿಸಿ ಜವಜವಾಗಿರ್ದನಂ ಗುರ್ದಿ (ಸುಕುಮಾ. ೭-೩೫). ೨. ಶಕ್ತಿಗುಂದಂ; ಧೈರ್ಯಗುಂದಂ: ಗರ್ಜನೆಯ ದನಿಗಖಿಳಲೋಕದ ಜನಂ ಬೆರ್ಚಿ ನಿರ್ಜೀವಮಾಯ್ತು . . . ಜರ್ಜರಿಸಿದಂ ನಾರದಂ (ಚಬಪು. ೪೭-೨೦); ಈ ಚೀತ್ಕಾರಗಳಿಂದ ಆ ಮಹಾಧೀರನ ಎದೆಯೂ ಜರ್ಜರಿಸಿತು (ಶಾಂತಲಾ. ೭೩). [ಜರ್ಜರ + – ಇಸು$_3$]

ಜರ್ಝಾರ 'ಜುಜ್ಝಾರ' ನೋ.

ಜರ್ಝಾರವ (ನಾ). ರಥವು ಓಡುವಾಗ ಆಗುವ ದಡಬಡ ಶಬ್ದ: ತೇರ ವಂಗಡದ ಜರ್ಝಾರವಂ ಗಜದ ಘಂಟಾರವಂ ಹಯದ ಹೇಷಾರವಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೨-೪). [? + ರವ]

ಜರ್ಜಿಸು 'ಜಜ್ಜರಿಸು' ನೋ.

ಜರ್ಜು 'ಚಚ್ಚು$_1$' ನೋ.

ಜರ್ಝರ$_1$, ಜಜ್ಜರಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ: ಮೊರೆವ ಕಹಳಾರವದ ಡಿಂಡಿಮ ಮುರಜ ಗೋಮುಖ ಪಟಹ ಜರ್ಝರ ಕರಡೆ (ಕುವ್ಯಾಶ. ೨-೫); ನುಡಿವ ಡಿಂಡಿಮ ಢಕ್ಕೆ ಡಮರು ಜರ್ಝರ ಪಾಸ ಪೊಡೆವ ತಂಬಟ . . . ಗಡಣದೊಳಗೆ ಬಂದು ಪೊಕ್ಕನು ದುರ್ಗವ (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೨-೮೪); ಚೀರಿದುವು ಕಹಳೆ ಜರ್ಝರ ಕಾಂಸ್ಯ ಗೋಮುಖಂ (ತುರಂಗ. ೮೦-೪೪). ಜಜ್ಜರಿ$_2$: ೨. (ನೀರಂ ಬೀಳುವ) ಧ್ವನಿ: ಅಲ್ಲಿಗನತಿದೂರದೊಳು ಶಶಿಕಾಂತದ ಕಲ್ಲ ಜಜ್ಜರಿಯೊಳುಜ್ವಲಿಪಾ ತಣ್ಣೀರ ಕಾಲುವೆಗಂಡು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೪-೭೨). [<ಸಂ. ಝರ್ಝರ]

ಜರ್ಝರ$_2$ 'ಜಜ್ಜರ' ನೋ.

ಜರ್ಝರಿತ 'ಜಜ್ಜರಿತ' ನೋ.

ಜರ್ಝರಿಸು 'ಜಜ್ಜರಿಸು' ನೋ.

ಜರ್ಝಾರ 'ಜುಜ್ಝಾರ' ನೋ.

ಜರ್ಝಿಸು 'ಜಜ್ಜರಿಸು' ನೋ.

ಜರ್ತಿಲ (ನಾ). ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಎಳ್ಳು; ಕಾಡೆಳ್ಳು. [ಸಂ.]

ಜರ್ದಾ 'ಜರದಾ' ನೋ.

ಜರ್ಬಾಡು (ಕ್ರಿ). ಗದರಿಸು; ದರ್ಪದಿಂದ ನುಡಿ; ಜಂಕಿಸು (?): ಕುಡಿದಾನಂದದೆ ಸೊರ್ಕಿ ಬಟ್ಟೆಯುವರಂ ಕಂಡೆಯ್ದಿ ವಸ್ತ್ರಾಂತಮಂ ಪಿಡಿದ್ಯೆ ಭಾವ ಎನುತ್ತುಮಾಗ ಕುಡುತಾರಾ ಮೂಗನಾ ಮೂಗನಂಗಡಿ ಗೊಯ್ದಾ ಹರದಂಗೆ ಮಾಱದೆಯಲಾ ಪೋಯೆಂದು ತಾಂ ಮೂಗು ಹೊಂದೊಡವೇನೇ ಕುಟಿಲಕ್ಕ ದೀವಳಿಗೆ ಬಾಳೆಂದುರ್ಬಿ ಜರ್ಬಾಡಿದಳ್(?) (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೦೩-೩೦). [ಜರ್ಬು$_2$ (<ಜರ್ವು$_2$) + ಆಡು$_1$]

ಜರ್ಬು$_1$ 'ಜರ್ವು$_1$' ನೋ.

ಜರ್ಬು$_2$ 'ಜರ್ವು$_2$' ನೋ.

ಜರ್ಮಾಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಜರ್ಮಾಲ (ಉಗಾದ) – ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಹುದೊಡ್ಡ ಮರ. ಆದರೆ ಯಾವ ಕೆಲಸಕ್ಕೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ (ಕಥಾಗ. ೩೯). [?]

ಜರ್ರನೆ 'ಜಜ್ಜನೆ' ನೋ.

ಜರ್ವಿಸು, ಜಬ್ಬಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ). ಗದರಿಸು; ಬೆದರಿಸು; ಜಂಕಿಸು: ಉರ್ವಿಯೊಳಿರುತಿಹ ಗರ್ವದ ಕ್ಷಿತಿಪರ ಚ[ಜ]ರ್ವಿಸಿ ತಂದಿಹ ಸರ್ವಾಭರಣವ (ಹಮಚ. ೪೬). ಜಬ್ಬಿಸು$_2$: ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯೂ ಜಬ್ಬಿಸುತ್ತೀ ಪರಿಯೊಳೆಸಗೆಸಗಿ (ಪುರಚು. ೩೭-೦೯). [ಜರ್ವು$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಜರ್ವು$_1$, ಚರ್ವು, ಜಪ್ಪು, ಜಬ್ಬು$_2$, ಜರುವು, ಜರ್ಬು, ಜೆಪ್ಪು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಕಣ್ಸನ್ನೆಯಿಂದ) ಗದರಿಸು; ಜಡಿ; ಜಂಕಿಸು: ಮುಳಿಸಂ ಪುರುಡುಂಟುಮಾಡೆ ಜರ್ವಿದ ಕಡೆಗಣ್ಣ ಜರ್ಬುಗಳೊ (ಆದಿಪು. ೪-೦೦); ಜಲರುಹನಾಭಂ ಕಂಡೆರ್ದ ಕಲಂಕಿ ಕಣ್ಣುರ್ವು ಜ[ರ್ವಿ]ದಂ ಗಾಂಡಿವಿಯಂ (ಗದಾಯು. ೮-೩೦); ತಾಂಬೂಲಕರಂಡಕವಾಹಿನಿಯರಂ ಪುರ್ವಿನಿಂ ಜರ್ವಿಯುಂ (ಜಗವಿ. ೧೧-೭ ವ). ೨. (ಹುಬ್ಬಿನಿಂದ) ಭಾವವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸು; ವಿಲಾಸವನ್ನು ತೋರು: ಕೊನೆವುರ್ವಿಂ ನಸು ಜರ್ವಿ ಪದ್ಮಭವ ಚಂದ್ರೇಂದ್ರಾರ್ಕ ಮುಖ್ಯಾ ಮೃತಾಶನರ್ಗಂತಪ್ಪ ಪದಂಗಳಂ ಕುಡುವ (ಜಗವಿ. ೭-೧೦೬); ಕಡೆಗಣ್ಣಿಂ ಕಾವನಂಬಂ ಕಱವುತೆ ಕುಡುವುರ್ವಿಂದೆ ಜರ್ವುತ್ತೆ (ರಾಜಶೇ. ೨-೦೪೨). ಚರ್ವು: ೩. (ಮೀಸೆ ಮೊದಲಾದವನ್ನು) ಹುರಿಮಾಡು; ಸೊಗಸುಗೊಳಿಸು: ಪರ್ವಿತ್ತು ಪುರದೊಳಗೆ ರಣವಾರ್ತೆ ಭಟನಿಕರವುರ್ವಿತ್ತು ರಥಿಕಸಂಕುಲವಲ್ಲಿ ಮೀಸೆಯಂ ಚರ್ವಿತ್ತು (ಜೀರಮ. ೪-೧೩). ಜಪ್ಪು: ೪. ಹೊಡೆ; ಚಚ್ಚು; ಜಜ್ಜು: ಕಂದಲ್ಲ ಕಲ್ಲಿಂದ ಜಪ್ಪಿದ ತಾಯಿ ಹಿಂದಟ್ಟಿ ಬರಲೋಡಿ ತಪ್ಪಿದ (ವಾದಿಕೀ. ೧೨೭-೩); ಗದೆಯುಗ್ರದೊಳ್ಮರುತಸುತ ಸಿಂಹನಾದಂಗೈದು ಜಪ್ಪಿದಂ (ತುರಂಗ. ೩೭-೧೨); ಸುಳ್ಳು ಹೇಳಿದರೆ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಜಪ್ಪಿ ಬಿಡ್ತೇನೆ (ಮೂರುದಾ. ೧೮೦). ೫. ಎಸೆ; ಬಿಸುಡು: ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆ ಸುಂಟರಗಾಳಿಯು ಎದ್ದಿತು . . . ಮರಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ತಿರಿಚಿ ಜಪ್ಪಿತು (ಶಿವರಾ. ೦೪೮): ಒಕ್ಕಲಿಗರು ದವನವನ್ನು ಸಿಕ್ಕಿಸಿದ ಬಾಳೆಹಣ್ಣನ್ನು ಅವರಿಗೆ ಜಪ್ಪುವರು (ಗರುದಾ. ೭೩). ಜಬ್ಬು$_2$: ೪. ದೂಷಿಸುವ ನಾಲಗೆಯ ಜಬ್ಬಿತೆಮ್ಮಯ ಬಸವನಾಗಮದ ಹೊಂಗೊಂಡ ಹೊಳ್ಳು ಮಾಡಿತು ಕಟಕಿಯ (ಸಿಂಗಿರಾ. ೪೮-೩೮); ಕೊಬ್ಬಿದ ದಡಿಗ ದೈತ್ಯರು ಬಂದು ತುಡುಕಲು ಜಬ್ಬಿದನವರೊಡಲುಗಳ (ಮೋಹತ್ನ. ೩೭-೦೭); ಹರಿಯನು ಜಬ್ಬಿ ಪಂಕಣೆಗರದು ವಿತಳಕ್ಕಿಳಿವುತೊಡನೊಡನೆ (ಅಂಬಿಕಾ. ೩೮-೪೨); ಗರುಡಗಿರುಡಾದಿಗಳ ಜಬ್ಬುವೆವೆನುತ್ತ ಹರಿ ತಂದ ಮೃತಪಾನವಂ ಮಾಡಲ್ಕೆ (ತುರಂಗ. ೪-೪೮). ಜರುವು: ೬. ಹೀಯಾಳಿಸು; ಹೀಗಳೆ: "ಜರುವೆನಲ್ ಹೀಯಾಳಿಪುದು" (ಕಶರ. ೩೮); ನಿಮ್ಮ ಜಾತಿ ಕುಲ ಗೋತ್ರವನು ನಾವು ಕಾಣೆವು ಎಂದು ಜರುವಿದನು (ನವರಾ. II, ೧೪); ರಾಜನ ಮಗಳು ಅರಮನೆಯ ಒಬ್ಬ ಅಧಿಕಾರಿಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗುವುದು ಉಂಟೇ ಎಂದು ಮಲತಾಯಿ ಜರುವಿದಳು (ಸಣ್ಣಕ. VIII, ೪೭). ಜರ್ಬು$_1$: ೧. "ಜರ್ಬು–ಆಕ್ರಮಣ ಧ್ವನೌ (ಆಗ್ರಹಧ್ವನೌ) (ಗದರಿಸು)" (ಶಮಧಾ): ಜವದಿಂ ಬಂದುದು ದಳ್ಳಿನುತ್ತುರಿವ ಮೆಯ್ಯುಂ ಧೂಮದುರ್ಬೆಂಬ ಜರ್ಬುವ ಪುರ್ಬುಂ ಕುಡುದಾಡೆಗಳ್ ಪೊಳೆವ ಬಾಯುಂ (ಜಗವಿ. ೦೮-೧೩); ಆರ್ದು ಭಲ್ಲುಕಂ ಜರ್ಬಿಯವುಂಡೆ ಬಲ್ಮಿದುಱಿಬಲ್ವ ಶಿರಂಗಳನೊತ್ತುತಿರ್ಪವರ್ (ದಶಕು. ೫-೪೦); ಗಣತತಿ ಕಿರಿಯಂ ಸದೆಯಲ್ ಕಣೆದುಡುತಿರೆ ಪುರ್ಬಿನಿಂದೆ ಜರ್ಬುತೆ ನಿಲಿಸುತ್ತೆ (ಶಬಶಂ. ೪-೦೯). ಜೆಪ್ಪು: ೪. ದೊಡ್ಡ ಬಂಡೆಯೊಂದಕ್ಕೆ ಜೆಪ್ಪಿ ಜೆಪ್ಪಿ ಆ ತಲೆಯನ್ನು ಪುಡಿಪುಡಿ ಮಾಡಿದನು (ಈಕಥ. ೪೯). [?]

ಜರ್ವು$_2$, ಜಬ್ಬು$_4$, ಜರಬು, ಜರುಬು, ಜರ್ಬು$_2$ (ನಾ). ೧. ಗದರಿಕೆ; ಮೂದಲೆ; ಜಂಕಣೆ: "ಜರ್ವನೆ ಝುಂಕಣೆ" (ಚತುನಿ. ೪೯): "ಬಿಪ್ಪಂಡ ಜರ್ವು ಬಗ್ಗುಂ ಚಪ್ಪರಣೆಯುಮೆನ್ನೆ ಝುಂಕಣೆಯು" (ಕವಿಕಂ. ೦೨೩). ೨. ಹುಬ್ಬಿನ ಚಲನೆ; ಭ್ರೂವಿಲಾಸ,–ವಿಕ್ಷೇಪ: ಕುಱುಪಂ ಪುರ್ವಿನ ಜರ್ವೆ ತೋಱೆ ಬಗೆಯಂ ಕಣ್ಸನ್ನೆಗಳ್ ಪೇೞೆ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೮೨); ಪೊಳೆವಳಗರ್ಣ್ಣ ಬೆಳ್ಪುಗಳ ಪುರ್ವಿನ ಜರ್ವಿನ ಚೆಲ್ವುಗಳ್ ಮನಂಗೊಳೆ (ಅಜಿಪು. ೫-೦೭); ಪುರ್ವಿನ ಜರ್ವು ಚುಂಬನದಗುರ್ವು (ಶಾಧಪು. ೨-೩೭); ಭ್ರೂಲತೆಗಳೊಳ್ ಜರ್ವು ಮೇಳವಿಸಿ ಶಿವೆಯಿಂತು ಜವ್ವನದ ಸಿರಿಯಾಂತು (ಚಬಪು. ೩೪-೭). ೩. ದರ್ಪ; ಠೀವಿ; ಗರ್ವ; ಅಹಂಕಾರ: ಅಣ್ಣುಮೊಡಣ್ಮ

ದಿದೊರ್ಡಿರವೇಡಾಂ ಬರ್ಪವೀ ಜರ್ವು ಸಂಗರವಂ ನೋಡುವ ದೇವ ಕೋಟಿಯ ಮನಂ ಕೌತೂಹಳಾವಗ್ರಹಂಬೆರಸಾಂತಿರ್ವರ ಬಾಳ ಬಾಯ್ಗಳ ಬೞಿಂ ಪಿಂಗಲ್ಕೆವೇಡಂ ಗಡಾ (ಅನಂಪು. ೧೩-೫೧) : ಜಸಮೇಂ ಪೊನ್ನಿಗೆ ಬರ್ಪುದಲ್ತದು ಮಹಾಪುಣ್ಯೈಕಲಭ್ಯಂ ಗಡಾ ಬಸವಂಲ್ತಾಣ್ಮರ ಜರ್ವಿಗಂ ಸುಚರಿತೋದರ್ಕಂಗಳಿಂದುಣ್ಮುಗುಂ (ಪ್ರಸೂಮ. ೧-೧೭) ; ಬೆಳ್ಳಿಯ ಭದ್ರಾಸನವನ್ನು ಬಳಸುಗಟ್ಟಿ ಬಿಚ್ಚುಗತ್ತಿಯ ಕಡುಗಾವಲ್ಗುಡುತ್ತಿರುವ ಸಾರ ವೀರಗಂಭೀರಿಕೆಯೆ ಜರ್ವಿನ ಅಂಗರಕ್ಷಕರ ಜಂಗುಳಿ (ಬಟ್ಟಆ. ೩೦-೧೭). ಜಬ್ಬು$_4$: ೨. ಕಬ್ಬುವಿಲ್ಲುಗಳ ಕೊಂಕನೇಳಿಸುವಾ ಕುಡುಹುಬ್ಬಿನದೊಂದಿಂಪುವಡೆದ ಜಬ್ಬಿನಿಂದಾ ಮುನಿಕುಲತಿಲಕನ ಮನಸುಬ್ಬಿ ಕಾಡಿದಳಾ ಕುಲಟೆ (ಪ್ರಭಂಜ. ೪-೯೭) ; ಹುಬ್ಬುಗಳ ಜಬ್ಬಿಗೆ ಪಡಿಯೆಂಬೊಲಧರವ ಸವಿದನು (ವರ್ಧಜ. ೫-೮೩). ೩. ಉಬ್ಬಿದನು ನಿನ್ನಾತನಾತನುಬ್ಬಿನಲಿ ಕುರುಬಲದ ಹರುಷದ ಜಬ್ಬುರಿಯ ಹುರಿಗೂಡಿ ತೋಱಿತು ಚಾರು ಚತುರಂಗ (ಕುಮ್ಮಾಕ. ೨೬-೫೦) ; ಕಟಕಟ ಕಾಬೊರ್ಗೆ ಹಬ್ಬಿಗೆ ಮೊಬ್ಬಿಗೆ ಉಬ್ಬಿಗೆ ಇದರ ತಬ್ಬಿಬ್ಬಿಗೆ ಜಬ್ಬಿಗೆ ಲುಬ್ಧಭಟರೆದೆ ಇಬ್ಬಗೆ ಆರಾಟ (ವಿಸೂ್ತೀಸು. ೩-೫). ಜರಬು : ೪. ಆಡಂಬರ ; ವೈಭವ : ಆಮೋದ ಪ್ರಮೋದಗಳೆಲ್ಲ ಜರಬಾಗಿ ನಡೆದವು (ದೌಲತ್. ೨೯). ಜರುಬು : ೩. ಇನಾಮುದಾರರೆಂಬ ಜರುಬು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಲು ಬೇಕಾಗುವಷ್ಟು ಜಮೀನು ಇದ್ದವು(ಅನ್ನ. ೧೯೦) ; ಆ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ರಾಜಪುತ್ರನೇ ಎತ್ತರವಾಗಿಯೂ ಜರುಬಾಗಿಯೂ ಇದ್ದನು (ಧಾರವೀ. ೮೭). ಜರ್ಬು$_2$: ೧. ಪುರ್ಬಿನ ಜರ್ಬಿನಿಂ ಪೊಗೆನೆಗೆಯಲ್ಕತ್ತ ನಾಕಲೋಕಮುರಿಯುತ್ತಿರ್ದುದು (ಜಗವಿ. ೨-೩೯ ವ) ; ಮರನ ಮೊದಲೊಳ್ ಹಯಮುಮಂ ಕಂಡು ಕಟ್ಟಿದರಾರೆಂದು ಜರ್ಬಿಂ ಮಸಗಿ ನುಡಿವುದುಂ(ರಾಮಾಶ್ವ.೧೫೩-೧೭).೨. ಒದವಿದ ಬೇಟದತ್ತಳಗದೊಳ್ ಮುಳಿಸಂ ಪುರುಡುಂಟುಮಾಡೆ ಜರ್ವಿದ ಕಡೆಗಣ್ಣ ಜರ್ಬುಗಳೊ (ಆದಿಪು. ೪-೧೦) ; ಚಂಚದ್ದೃಷ್ಟಿ ವಿಕ್ಷೇಪಣದೊಳನುನಯಂ ಪುರ್ಬಿನೊಳ್ ಜರ್ಬು (ದಶಕು. ೮-೨೦೧) ; ಅಱಿಪೆಱಿ ನೊಸಲೊಳ್ ಮಿಱುಪ ಕಱಿಗೆಱಿಯೆನೆ ನಿಱಿಗೊಳ್ವ ಪುರ್ಬುಗಳಿಂ ಜರ್ಬುವೆರಸಿಯೆನಸು ನಾಣ್ಚೆರಸಿದ ಮುನಿಸಿನೆಸಕಮನೆರ್ದೆಗೊಳಿಸಿ (ಚಿಕವಂ. ೭೨-೯). ೩. ಬರ್ದುಗರೊಳ್ ಜರ್ಬಾರ್ಗಮುಂಟುಮಾಡವೆ ಕೇಡಂ (ನೀತಿಮಂ. I, ೧೦೫) ; ಗೊಬ್ಬರದ ಗಾಡಿಯನ್ನು ಹೊಡೆದರೂ ಅರುಣನು ಸೂರ್ಯನ ರಥವನ್ನು ನಡೆಸುವ ಜರ್ಬಿನಿಂದಲೇ ಹೊಡೆಯುತ್ತಾನೆ (ಹಳ್ಳಿಬಾ. ೩೪) ; ಎಚ್ಚರದಿಂದ ನೆಟ್ಟಗೆ ಜರ್ಬಾಗಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡನು (ಮಲೆನಾ. ೦೩); ಇವನ ಮೇಲೇನೆಂದು ಜರ್ಬು ಮಾತಾಡುವರ್ (ಅಶ್ವಶಾ. ೩೯-೭೬೦). ೪. ಇವರು ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಜರ್ಬಾಗಿ ಧರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ (ಪ್ರವಾಇ. II, ೨೬೭); ಮಿಾಟಂಗಿನ ದಿನ ಬಹಳ ಜರ್ಬಾಗಿತ್ತು (ಮರಳಿ. ೧೦೭). [<ಜರ್ವು$_1$./ಅರ. ಹಿಂ. ಜರಬ್ ; ಮರಾ. ಜರಬ್, ಜರ್ಬ್]

ಜಲ್ (ನಾ). (ಭಯ, ಆಶ್ಚರ್ಯ ಮೊದಲಾದಂವುಗಳಿಂದ)ಹೃದಯವು ವೇಗವಾಗಿ ಬಡಿದುಕೊಳ್ಳುವುದನ್ನು ಅನುಕರಿಸುವ ಶಬ್ದ. 'ಜಲ್ಲನ್' ಪರಾ.

ಜಲ$_1$, ಜಳ$_1$, ಝಳ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಕಾಶ; ಕಾಂತಿ ; ಹೊಳಪು ; ತೇಜಸ್ಸು: ಕೋದಂಡ ಚಂದ್ರನಲಿ ಪೊನ್ನಜೊನ್ನದ ಜಲಂ ಪೊಳೆವಂತೆ ತಳತಳ ನಲಿದು ಕುಣಿಯೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೩-೩೪೯). ಜಳ$_1$: ೧. ಜಳ ಹತ್ತಿ ಬರಲು ಮನೆಯೊಳಗುಳ್ಳ ಬೆಳಗು ಕತ್ತಲೆಯೆನಿಸಿ ಮತ್ತಮಾ ಬೆಳಗೆ ತೋರ್ಪಂತೆ (ಅನುಸಾ. ೧-೮-೪); ತಳಪವೆತ್ತಿಹ ಖಡ್ಗ ಹಸ್ತದ ಜಳದೊಳೆಸೆವ ಜಟಾಕುಸುಮಸರಗಳ ವಿಡಾಯದಿ ಭೈರವಂ (ಶಂಕದಾ. ೧೫-೩೪). ೨. ಸೆಕೆ; ಶಾಖ ; ಉಷ್ಣತೆ : " ಉಮ್ಮೆಯೆಂದುಂ, ಸೆಗಳ್ಕೆಯೆಂದುಂ, ಜಳಮೆಂದುಂ ಉಷ್ಣಕ್ಕೆ ಪೆಸರ್ " (ಆಶಸಾ. ೩-೨೯) ; ನಿಡುಸುಯ್ಲ ಧಾಳಿಯ ಜಳಕೆ ಬೆಂದುಟಿರಸವೊಡನೆ ಬಱಿತುದು (ಕಂನವಿ. ೯-೧೭೨) ; ಅವುಗಳ ಜಳದಿಂದ ಮೈ ಸುಡುವುದು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೭೧). ೩. (ಆಲಂ) ಪರಿಣಾಮದ ತೀವ್ರತೆ : ದಂಡಿತನಿಗಿಂತಲೂ ದಂಡನೆ ಮಾಡಿದವನಿಗೆ ಇದರ ಜಳ ಹೆಚ್ಚು ತಾಕುವದು(ರಂಗರೋ. ೫೭). ಝಳ : ೧. ಎರಳೆಗಳು ಬಿಸಿಲಿನ ಬೇಗೆಯಿಂದ ಬೆಂದು ಬೆಂಡಾಗಿ ನೀರಡಿಸಿ ಝಳವನ್ನು ಜಲವೆಂದು ತಿಳಿದು (ಕಗದ್ಯ. ೮೮). ೨. ಜೇಷ್ಠ ಮಾಸದ ಬಿಸಿಲುಂ ಝಳಮುಂ ಬೆಂಕೆಯುಂ ಕಿಚ್ಚುಮಂ ಸೈರಿಸಿ (ಪದ್ಮಾರಾ. ೧೧೪-೧೬) ; ಅಂಬಿನ ಝಗೆಯ ಝಳದಲಿ ಮುಳುಗಿ ಮೋನದೊಳಿರ್ದನಾ ಕರ್ಣ (ಕುಮ್ಮಾಕ. ೪-೧೩).

ಜಳಜಳ, ಝಳಝಳ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ೧. ಸ್ವಚ್ಛತೆ; ಶುದ್ಧತೆ: ದೇವರು ನೋಡುವದು ಒಳಗಿನ ಜಳಜಳ, ಮನುಷ್ಯರು ನೋಡುವುದು ಹೊರಗಿನ ಜಳಜಳ (ಮಾಧವ. II, ೮೭). ೨. ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದುದು ; ಸ್ವಚ್ಛವಾದುದು : ಪಾತ್ರಗಳನು ಭಾಂಡಗಳೆಲ್ಲವಂ ಬೆಳಗಿ ತೊಳೆದೊರಸಿ ಜಳಜಳಂಗೈದು (ಮಲ್ಲಜ. ೨-೧೬). ೩. ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ; ನಿಸ್ಸಂದಿಗ್ಧವಾಗಿ: ದೀಕ್ಷೆತಕ್ಕೊಂಡ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಗುರುವಿನಿದಿರು ಎಲ್ಲ ಝಳಝಳ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಬಿಟ್ಟೆ (ಹುಚ್ಚಾಟ. ೪೭-೧೭) ; ನಿಮ್ಮವ್ವ ನನ್ನ ಕಡೆಗೆ ದುಡ್ಡು ಇಟ್ಟಿಲ್ಲಾ, ಅಂತ ಝಳಝಳ ಹೇಳು (ಗಂಮಾಯಿ. ೧೨೪). ಜಳಜಳಮಾಡು, ಝಳಝಳ ಮಾಡು : ೧. ಸ್ವಚ್ಛಮಾಡು ; ಶುಚಿಗೊಳಿಸು : ಪ್ರತಿದಿನ ಸ್ನಾನಮಾಡಿ ಮೈ ಜಳಜಳಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೨೫) ; ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಬೆಳಗಿ ಝಳಝಳಮಾಡಿದ್ದಳು (ರೂಢಿ). ೨. ನಿರ್ಣಯಿಸು; ಬಗೆಹರಿಸು: ಯುವರಾಜ ದಳಪತನಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಝಳಝಳಮಾಡಿ ಬಿಡೋಣ! (ಧಾರ್ಮಿಕೀ. ೨೭). [<ಪ್ರಾ. ಜಲ./ಸಂ. ಝಲಾ]

ಜಲ$_2$, ಜಳ$_2$ (ನಾ). ೧. ನೀರು : " ಜಲಮೆಂದುಂ ಮುಗಿಲ ಹೊಮೆನಿಕ್ಕುಂ ಬುಧರಿಂ " (ಕವಿಕಂ. ೯೦) ; ನೆಲದ ಬೊಂಬೆಯ ಮಾಡಿ ಜಲದ ಬಣ್ಣವ ನುಡಿಸಿ (ಅವಜಂ. ೫-೧೬) ; ಜಲವೊಂದೇ ಶೌಚಾಚಮನಕ್ಕೆ (ಬಸವ. ೮೭೮). ೨. ಜಡ; ಮಂಕ ; ದಡ್ಡ. ೩, ಕಪಟ ; ಮೋಸ : " ಉದಕಂ ಕಪಟಂ ಜಲಾಂಕಿತಂ " (ನಾನಾರ. ೮೮). ೪. ಮುಂಡಿವಾಳ; ಲಾಮಂಚ ; ಬಾಳದ ಬೇರಂ. ೫. ಮೂತ್ರ : ಕನ್ನೆಕುಮಾರಿ ಕಿರುಕುಸಾಲೆ ಸಹ ಹಾಲೊಳರೆದು ಕುಡಿಯೆ ಜಲ ಬಿಡುವುದು (ಸಕವ್ಯ. ೩೭೪). 'ಜಲಬಾಧೆ' ಪರಾ. ೬. ಅಪರಾಧಿಗಳನ್ನು ಪತ್ತೆಹಚ್ಚುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹಿಂದೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಪರೀಕ್ಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಅಪರಾಧಿಯು ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟಕಾಲ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಪರೀಕ್ಷೆ; ದಿವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕೋಶ . . . ರವಿ, ತಂಡುಲ, ಅಗ್ನಿ, ತಪ್ತಮಾಷ, ಜಲ, ವಿಷ–ಎಂಬ ಏಳು ದಿವ್ಯಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದೆ (ಕಶಾಅ. ೧೯೬). ೭. [ಛಂದ]ಅಕ್ಷರಗಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಯಗಣ (‿– –): "ಮುಂತೆರಡು ಗುರುವಿರಲ್ ಜಲಮಕ್ಕುಂ " (ಮಂಗರಾ. ೧೦೭-೨೦) : ಧರಣಿ ಜಲಾಗ್ನಿ ಮರುದ್ವ್ಯೋಮ ರವಿ ಶಶಾಂಕೇಂದ್ರನಿಲಯಮಿವು ಗಣನಾಮಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೧-೩೭). ಜಳ$_2$: ೧. ಬಾಡವಾನಳಾವಿಳ ಜಳಮಂ ಮನಂ ಬಯಸಿ ನೋಡಿದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೨೫); ಜಳದೊಳ್ ಮಿಾನಿರ್ಪವೊಲ್ ನೀಂ ಕೊಳದೊಳೆ ಮುಳುಗಿರ್ದಕ್ಕಟಾ ಕೋಡಸೇಡಿಂಗೊಳಗಾದಯ್ (ಗದಾಯು. ೭-೧೩) ; ಕಡೆಗಣ್ಣ ಕಾಂತಿ ಸುಲಿಪಲ್ವೆಳಗು ನಖದ ಬೆಳ್ಪಡಸಿ ಪಸರಿಸೆ ಕೊಳನ ಜಳಮೈದೆ ಚೆಲ್ವ ಪಾಲ್ಗಡಲಂತೆ ಮೆಱೆಯಲು (ಭಾವಚಿಂ. ೪-೨೫). [ಸಂ.]

ಜಲ$_3$, ಜಾಲ$_2$.(ನಾ).=ಜರಗು$_2$: 'ಜಲಗಾರ$_2$' ಪರಾ. ಜಾಲ$_2$: 'ಜಾಲಗಾರ$_1$' ಪರಾ. [?]

ಜಲಂಧರ (ನಾ). ೧. ನೀರನ್ನು ತರುವವನು : (+). ೨. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ: ಜಲಂಧರಮರಾಳ ಮೇಘಗರ್ಜಿತಂ ಅಂಧಕಾಸುರಾರಣ್ಯದಾವಾನಳಂ (ಗಿರಿಕ. ೧೦-೦೧೦ ವ). [ಸಂ.]

ಜಲಕ 'ಜಳಕ' ನೋ.

ಜಲಕಂಟಕ (ನಾ). ೧. ಮೊಸಳೆ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ನೀರು ನೆಗ್ಗಿಲುಗಿಡ. ೩. ನೀರಿನಿಂದ ಒದಗುವ ಅಪಾಯ,-ಗಂಡಾಂತರ: ಅವನ ಜಾತಕದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡನೇ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಜಲಕಂಟಕವೆಂದಿದೆ (ರೂಢಿ). 'ಜಲಗಂಡ' ಪರಾ. [ಜಲ$_2$ + ಕಂಟಕ]

ಜಲಕಣಿಕೆ (ನಾ). ನೀರಿನ ಹನಿ: ಜಲಕಣಿಕೆಯಂತೆ ನಳಿನೀದಳಂಗಳ ಮೇಲಿದುರ್ ನಡುಗುವಳ್ (ಕಾದಂಬ. ೩೪೦). [ಜಲ$_2$ + ಕಣಿಕೆ$_4$]

ಜಲಕನೆ 'ಜಲಕ್ಕನೆ' ನೋ.

ಜಲಕನ್ನಿಕಾನಾಟ್ಯ (ನಾ). ಜಲಕನ್ನಿಕೆಯರನ್ನು ಅನುಕರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ನರ್ತನ,-ಕುಣಿತ: ದಳದುಳನಾಗಳೆ ಕೂಡೆಂಟು ಮಂದಿ ಕೋಮಲೆಯರು ರಾಯನ ಮುಂದೆ ಜಲಕನ್ನಿಕಾನಾಟ್ಯಕೆಂದು ನಿಂದರು 'ಮರುಳು ಚೆಲುವನದೇನ ಬಣ್ಣಿಪೆನು (ಭರಜ. ೧೩-೯೩).
[ಸಂ. (ಜಲಕನ್ನಿಕಾ + ನಾಟ್ಯ)]

ಜಲಕನ್ನಿಕೆ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಸ್ತ್ರೀ. 'ಜಲಕನ್ನಿಕಾನಾಟ್ಯ' ಪರಾ. [ಜಲ$_2$ + ಕನ್ನಿಕೆ$_1$]

ಜಲಕನ್ನೆ (ನಾ). = ಜಲಕನ್ನಿಕೆ: ಅಮಿತ ಶಿವಲಿಂಗಾರ್ಚನಾ ಸಂಭ್ರಮಕಲಿತ ಮಾನಸದೊಳ್ಕೈತಪ್ಪಮರಿಯರುಮಮರರು ದಿಶಾರಮಣಿಯರು ದಿಗ್ವರರು ವಿಮಲ ಜಲಕನ್ನೆಯರ ಮೊತ್ತದಿಂ(ಬಸಪು. ೧೯-೮೩). [ಜಲ$_2$ + ಕನ್ನೆ$_1$]

ಜಲಕನ್ಯಕಾಮಸ್ತ (ನಾ). ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಗಂಗೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು; ಗಂಗಾಧರ; ಶಿವ: ಬಲುಹೋರಿಯೇಱಿಯಡವಯ್ಯನಗಜೆಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಜಲಕನ್ಯಕಾಮಸ್ತ ನಗ್ನವಿಷಗಳ . . . ಮಸಣವಂ ಕಾಯ್ದವಂ ದೈವವೇ (ವೀಶ್ವಪು. ೮-೬-೧೯). [ಸಂ. (ಜಲಕನ್ಯಕಾ + ಮಸ್ತ)]

ಜಲಕನ್ಯಕೆ (ನಾ). ಗಂಗೆ. 'ಜಲಕನ್ಯಕಾಮಸ್ತ' ಪರಾ. [ಜಲ$_2$ + ಕನ್ಯಕೆ]

ಜಲಕನ್ಯೆ (ನಾ). = ಜಲಕನ್ನಿಕೆ: ಜಲಕನ್ಯೆಯರಿಂದ-ಎಂದರೆ ಹೊನಲುಗಳಿಂದ ಅಸಂಖ್ಯ ಹೊನಲುಗಳಿಂದ ಇದನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದ (ಬದ್ಧಪ್ರ.IX ೩೬೩೩).
[ಜಲ$_2$ + ಕನ್ಯೆ]

ಜಲಕರಿ (ನಾ). ನೀರಾನೆ: ಜಲಕರಿ ನಿಕರಂ . . . ಫೂತ್ಕರಿಸೆ ಸಿಡಿದ ಲಸಜ್ಜಲಕಣಮನಮಳ ಮುಕ್ತಾಫಳಮೆಂದುಱಿ ಮುಗ್ಧಖಚರಿಯರ್ ಕೈಯಿಡುವರ್ (ರಾಜಶೇ. ೧-೯೩). [ಜಲ$_2$ + ಕರಿ$_4$]

ಜಲಕಾಂತಮಣಿ(ನಾ). "ನೀರಿನಲ್ಲಿಟ್ಟಾಗ ನೀರನ್ನು ಹೀರಿಕೊಂಡು ಪಾರದರ್ಶಕವಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕ್ಷೀರಸ್ಫಟಿಕ; ಜಲಕಾಂತಮಣಿ" (Hydrophane. ಇಂಕನಿ). [ಜಲ$_2$ + ಕಾಂತ$_2$ + ಮಣಿ$_3$]

ಜಲಕಾಂತಶಿಲೆ (ನಾ). ಚಂದ್ರಕಾಂತಶಿಲೆ (?): ಜಲಕಾಂತಶಿಲೆಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ತೊಟ್ಟಿಲಿಕ್ಕೆಲದಲ್ಲಿ ತೆತ್ತಿಸಿದ ವಿವಿಧ ಮಣಿದೀಪ್ತಿಯಿಂ(ಜ್ಞಾನಚಂ. ೧-೪೭). [ಜಲ$_2$ + ಕಾಂತ$_2$ + ಶಿಲೆ]

ಜಲಕಾಕ, ಜಳಕಾಕ (ನಾ). ನೀರುಕಾಗೆ: "ಮದ್ಗು ಜಲ[ಪಾಠಾಂ. ಳ]ಕಾಕ ಮೆನೆ ನೀರ್ಗಾಗೆ" (ಮಂಗರಾ. ೫೧-೫). **ಜಳಕಾಕ**: "ಜಳಕಾಕಂ ಮದ್ಗು ನಾಮಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೨-೧೪). [ಜಲ$_2$ + ಕಾಕ$_2$]

ಜಲಕು 'ಚಲಂಕು' ನೋ.

ಜಲಕುಂಭ (ನಾ). ನೀರಿನ ಕೊಡ: ಶಕುಂತಳೆ . . . ಜಲಕುಂಭವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಪ್ರವೇಶಿಸುವಳು(ಶಾಕುಂತ. ೮-೧೩). [ಜಲ$_2$ + ಕುಂಭ]

ಜಲಕುಜ(ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿಬೆಳೆಯುವ ಸಸ್ಯ; "ಜಲವೃಕ್ಷ" (ಜಾತತಿ.ಟಿಪ್ಪಣಿ): ಆ ಹೋರೆಗ್ಗೆ ಜಲಗೃಹಪತಿ ನೆಲಸೆ ಜಲಕುಜಂ ಜನಿಯಿಸುಗುಂ (ಜಾತತಿ.೫-೮).
[ಜಲ$_2$ + ಕುಜ]

ಜಲಕುಲ್ಯ (ನಾ). ನೀರಿನ ಕಾಲುವೆ: ಸೌಗಂಧಿಕಾಗಂಧ ಜಲಕುಲ್ಯ ಪರಿನಿಚಿತ ಹಸಿತ ನಂದನಸಾರ (ದುರಪು. ೧೭-೨). [ಜಲ$_2$ + ಕುಲ್ಯ$_1$]

ಜಲಕೂರ್ಮ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಲಚರ ಪ್ರಾಣಿ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ: ದೇಹದಲ್ಲಿ ಶ್ಲೇಷ್ಮ ಪ್ರಕೋಪಿಸಿ . . . ಬಲಹಾನಿಯನು ಪಾಂಡುವರ್ಣವನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಿಹುದು. ಅದನು ವೈದ್ಯರು ಜಲಕೂರ್ಮವೆಂದೆಂಬರು (ವೈದ್ಯಸಾ. I, ೩೨೩).
[ಜಲ$_2$ + ಕೂರ್ಮ]

ಜಲಕೇಳಿ, ಜಳಕೇಳಿ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕ್ರೀಡಿಸುವುದು; ನೀರಾಟ: ತಲ್ಲತಾಲಳಿತೆಯರ್ಗಿತ್ತುದಿಂತು ಜಲಕೇಳಿ ಮನೋಭವಕೇಳಿಲೀಲೆಯಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೧೫೦); ಜಲಕೇಳಿಗಳೊಳೊಮ್ಮೆ ಖಗವಿನೋದದೊಳೊಮ್ಮೆ . . . ಕಳಿಯುತಂ ಪೊತ್ತನವನೀಶ್ವರಂ ವನದೊಳು ವಸಂತಸುಖಮಂ ಸವಿದನು (ಹಚಕಾ. ೩-೬೦). **ಜಳಕೇಳಿ**: ಜಳಕೇಳಿ ನಿಮಿರ್ಗೆ ಭರತನ ಲಳಿತಾಂತಃಪುರದೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೦-೧೪೪); ದೆಸೆಯಾನೆಗಳಂ ಜಳಕೇಳಿಗೆ ಕರೆವಂತಿರೆ ಜಳಖಾತಿಕೆ ಬಳಸಿ ಚೆಲ್ವನೊಳಕೊಂಡಿರ್ಕುಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೫೦).
[ಜಲ$_2$ + ಕೇಳಿ$_2$ (=ಕೇಲಿ)]

ಜಲಕ್ಕಗೆ (ಅ). = ಜಲಕ್ಕನೆ: ಈ ಧರ್ಮಮಂ ನೀಂ ಜಲಕ್ಕಗೆ ಮಾಡಲ್ಬಗೆದರ್ಪುದು (ಆದಿಪು. ೭-೨). [ಜಲಕ್$_0$ + - ಅಗೆ$_3$]

ಜಲಕ್ಕನೆ, ಜಲಕನೆ, ಜಳಕನೆ, ಜಳಕ್ಕನೆ(ಅ).೧. ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿ; ಶುಭ್ರವಾಗಿ; ತಳತಳನೆ: "ವಿಮಲಾಹ್ವಯದೊಳ್ ಜಲಕ್ಕನೆಂದು" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೫೦): ಅನಂತನುಂ ತಾನುಂ ಜಲಕ್ಕನಿರೆ ಪಲ್ಲಂ ಸುಲಿದಗಣ್ಯಪುಣ್ಯ ತೀರ್ಥೋದಕಂಗಳಂ ಮಿಂದು(ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೪೭ ವ); ಪರೆಯೆ ಮುಗಿಲ್ಜಲಕ್ಕನಿರ[ಲೆ]ಣ್ದೆಸೆ (ಕಾದಂಬ. ೬೩೪); ಗಗನಂ ಕೂಡೆ ಜಲಕ್ಕನಾಗಿ ಮೆಱೆಯಲ್ . . . ಬಂದುದು ನೋಡೆ ನಾಡೆ ಶರದಂ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೨-೬); ಕೋವಣಮುಂ ಗುಂಡಿಗೆಯುಂ ನೇವರಿಸಿದ ಬೂದಿಯುಂ ಜಲಕ್ಕನೆ ಚೆಲ್ವಿಂ ತೀವಿರೆ(ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೯೦). ೨. ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ; ವಿಶದವಾಗಿ: ಸಂದೆಯಂಬಡದೆ ಜಲಕ್ಕನೀಗಳಱಿದೆಂ ಸಿರಿ ಕಳ್ಳೊಡವುಟ್ಟಿತೆಂಬುದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೪೯); ಆ ಲಲನೆಯ ದೇನಾದಳದಂ ಜಲಕ್ಕನಾಗೆನಗೆ ಬೆಸಸಿಮಾಗಳ್ ಮುನಿಪಾ(ಕಾದಂಬ. ೬೨೮); ಕನ್ನಡಿಯೊಳಗೆ ಜಲಕ್ಕನೆ ತೋರ್ಪವೊಲಿಭದ ರೂಪು ವಿಸ್ತರದಿಂದಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೫೫); ಕಾಟ್ಟುರಮಾಗೆ ಕಾವ್ಯರಸಮರ್ಥಮುಮಕ್ಕರಮುಂ ಪ್ರತೀತಿಯಂ ಮಾಟ್ಪಿನೆಗಂ ಜಲಕ್ಕನಿರೆ ಪೇಳದೆ ಕೆಮ್ಮ[ನೊಗಂಟು] ವೇಟ್ಬ್ದ ಚೀ ನೋಟ್ಪುದೆ ಮುಯ್ಪಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೨೯೯). ೩. ತಟ್ಟನೆ; ಕೂಡಲೇ; ಒಮ್ಮೆಲೆ: ಬೇಗಮುಂದನ್ವದಂತರ ನಿವಾಸಿಗಳಾಸನಕಂಪದಿಂ ನೃಪೇಂದ್ರಾಗಮಮಂ ಜಲಕ್ಕನಱಿದು (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೧೬೭); ಬೆಟ್ಟುಗಳುಂ ಪೊಲನುಂ ಬಾನುಂ ದೆಸೆಯುಂ ಜಲಕ್ಕನಲರಿಂದೆ ಸಮೆದವೊಲಾಯ್ತುತ್ತಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೩೦೨); ಕಂಬುಲಲಿತಕಂಧರ ಮುನ್ನೆಱೆದ ನವಾಂಬು ಜಲಕ್ಕನೆ ತೀವಲು (ಜಯಕಾ.೧-೪೩); ವಾಣಿಯೆನೆ ಜಾಣೆ ಜಲಕ್ಕನೆ ನಿಂದು ನೋಡಿದಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೭-೬). **ಜಲಕನೆ**: ೧. "ನಿಮ್ಮಳಿಕೆಯು ಬೆಳ್ಪಳಿಯುಂ ಗಮ್ಮನೆ ತಾಂ ಜಲಕನೆಂದು ಪಳಚನೆಯೆನ್ನಲ್ . . . ನಿರ್ಮಲಾಹ್ವಯಂ ತಾನಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೧೦೧); ಇರುಳ ತಣ್ಪಸಿಲೆಬ್ಬಳತಿಗೆ ಮಿಂಚಿರ್ಪಲ್ಲದಿಂಗಡಲ್ವಿಧು ಸರ್ಪನ ಪೆರೆ ಜಲಕನಾಯ್ತು ಪೊಸವೆಳ್ದಿಂಗಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೭-೪೪); ಪರೆದ ರಜದಿಂದೆ ಮಾಸಿದ ಹರಿದಂಬರಮೆಯ್ದೆ ಜಲಕನಾಯ್ತುದು ಚಿತ್ರಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೮-೩೭). ೨. ಮಾನವರ್ ಪೊಲೆಗಿಡದಂತು ದುಃಖ ಸುಖಹೇತುಗಳಂ ನಿಜದಿವ್ಯ ಭಾಷೆಯಿಂ ಜಲಕನೆ ತೋಱಿದೈ ಸಕಲ ದೇಹಿಗೆ ನೀನೆ ಶರಣು ಜಿನೇಶ್ವರಾ (ಪಂರಾಮಾ. ೫-೮). **ಜಳಕನೆ**: ೧. ಎಳೆಯಂ ಪೊಸ ಮಾಸೆ ಮಾಡಿ ಶಶಿಮಂಡಳಮಂ ಗುಳಿಗೆಯಿಡೆ ತಿಮಿರಕಾಳಿಕೆ ತಿಳಿದಂತಿರೆ ಜಳಕ[ಪಾಠಾಂ. ಜಲಕ್ಕ]ನಾಯ್ತು ಪೊಸವೆಳ್ದಿಂಗಳ್ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೯೪೫); (ಅನಂಪು. ೭-೮೫ ನೋ). **ಜಳಕ್ಕನೆ**: ೧. "ಜಳಕ್ಕನೆಂದುಂ ಪಳಚ್ಚನೆಂದುಂ ನಿರ್ಮಲಂ" (ಕಶಸಾ.೫೭-೨೦೪).೩. ಆತನು ಜಳಕ್ಕನೆ ನದಿಗೆ ಹಾರಿದನು(ಮುಂಗಾಮು.೫೮).

ಜಲಕ್ಕನಾಗು, ಜಳಕನಾಗು = ೧. ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಂ; ಖಚಿತವಾಗು: ಮನದೊಳ್ ತದ್ವೃತ್ತಕಂ ಶಾಸನಂಬರೆದಿರ್ದಂತೆ ಜಲಕ್ಕನಾಗೆ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೫): ಪುರೋಹಿತನ ಮೊಗಮಂ ನೋಟ್ಟುದುಮಾತನಾ ಸ್ವಪ್ನವಿಶೇಷ ಫಲಂಗಳಂ ಜಲಕ್ಕನಾಗೆ ತಿಳಿದಿಂತೆಂದಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೧೨೦ ವ). ೨. ತಳತಳಿಸು; ಹೊಳೆ: ನೀಲದ ಪೊಳೆವ ಪರಲ್ಗಳ ಕೀಲಣೆಯಿಂ ಜಳ [ಪಾಠಾಂ. ಲ]ಕನಾದ ಜಳದೇವಿಯ ಪೊನ್ನೋಲೆಯೆನಿಸಿದುದು ಪತ್ರಕಪೋಲಗತಂ ಕನಕನಳಿನವೊಂದಳಿವಮಳಿನಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೫-೧೦೭);(ಪದ್ಮಸಾ. II, ೮೮೦ ನೋ).

[ಜಲಕ್$_0$ + – ಅನೆ$_1$]

ಜಲಕ್ರೀಡೆ, ಜಳಕ್ರೀಡೆ (ನಾ). = ಜಲಕೇಳಿ: ಗಂಗಾಜಲ ಲವಣಾಬ್ಧಿ ವೇಳಾವನ ಸರಸೀಸಲಿಲಂಗಳೊಳ್ ಜಲಕ್ರೀಡೆಯಾಡಲುಂ (ಆದಿಪು. ೮-೩೨ವ). ಜಳಕ್ರೀಡೆ: ವನ ಜಳಕ್ರೀಡೋಪಯೋಗ್ಯ ಕತಿಪಯ ಪರಿವಾರ ಸಮೇತನುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೮೩ ವ). [ಜಲ$_2$ + ಕ್ರೀಡೆ]

ಜಲಕ್ಲಿನ್ನ (ಗು). ನೀರಿನಿಂದ ಒದ್ದೆಯಾದ,-ತೊಯ್ದ; ಜಲಧರಗಳಿತ ಧಾರಾಜಲಕ್ಲಿನ್ನ ತೀರ ತರುತಳಮುಂ (ಕಾದಂಬ. ೫೩೯).

[ಜಲ$_2$ + ಕ್ಲಿನ್ನ]

ಜಲಕ್ಲೇದ (ನಾ). ನೀರಿನಿಂದಾದ ತೇವ, – ಒದ್ದೆ: ಜಲಕ್ಲೇದವಿಶಿಷ್ಟ ಮೃತ್ತಿಕಾಬಂಧಮಪ್ಪುದರಿಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೩೭೦). [ಸಂ. (ಜಲ + ಕ್ಲೇದ)]

ಜಲಖಾತಿಕೆ, ಜಳಖಾತಿಕೆ (ನಾ). ನೀರಿನ ಕಂದಕ,-ಅಗಳು: ನಿರ್ಮಳ ಸುಗಂಧಿಸಲಿಲಭರಿತಮುಮಪ್ಪ ಜಲಖಾತಿಕೆಯುಮಂ (ಜಾವುಂಪು. ೪೦). ಜಳಖಾತಿಕೆ: ದೆಸೆಯಾನೆಗಳಂ ಜಳಕೇಳಿಗೆ ಕರೆವಂತಿರೆ ಜಳಖಾತಿಕೆ ಬಳಸಿ ಚೆಲ್ವನೊಳಕೊಂಡಿರ್ಕುಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೫೦); ಬಳಸಿರೆ ಜಳಖಾತಿಕೆ ತಳತಳಿಸುವ ಪೊಸವಳಿಕಿನೆಸೆವ ಕೋಂಟೆ ಕರಂ ಕಣ್ಗೊಳಿಪುದು (ಚಂದ್ರಪು. ೧೧-೬೩). [ಜಲ$_2$ + ಖಾತಿಕೆ]

ಜಲಗ 'ಜಲಿಕ' ನೋ.

ಜಲಗಂಡ (ನಾ). ನೀರಿನಿಂದ ಒದಗುವ ಗಂಡಾಂತರ, – ಅಪಾಯ: ಕನಕಸಭೆಯನ್ನು ಜಲಗಂಡದಿಂದ ಕಾಪಾಡಿದ ಸಂನ್ಯಾಸಿಯೂ . . . ಮುಂದಾಗಿ ಬಂದು (ಪ್ರತಾಪ. ೦೬). [ಜಲ$_2$ + ಗಂಡ$_3$]

ಜಲಗಜ (ನಾ). ನೀರಾನೆ: ದಿಗ್ಗಜ ಜಲಗಜಂ . . . ವಿಶದಂ ತತ್ಕೀರ್ತಿ ದುಗ್ಧಾಂಬುಧಿ ಗಗನಘನಶ್ರೀಶನಂ ತಾಳ್ದು ತೋರ್ಕುಂ (ರಾಜಶೇ. ೫-೩).

[ಜಲ$_2$ + ಗಜ]

ಜಲಗಡಿ (ನಾ). ಜಲಾಶಯಂ ಅಥವಾ ನದಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗಂವ ಗಡಿ,-ಮೇರೆ: ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ಜಲಗಡಿ (ರೂಢಿ).

[ಜಲ$_2$ + ಗಡಿ$_1$]

ಜಲಗರ$_1$ (ನಾ). ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ನೀರಂ ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳುವ ರೋಗ; ಜಲೋದರ: ತರುರಾಜಬೀಜಮಂ . . . ತೊಯ್ದೊಣಗಿಸಿ ನೆಯ್ವೆರಸು ತಿನೆ ಜಲಗರಂ ಬಿಡೆ ಪರಿಗುಮಗುರ್ವಾಗಿ ತೂಂಬನುರ್ಚಿದ ತೆಱದಿಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೦೦೬); ಅಡಿಗಡಿಗೆ ತೊಳೆದು ಕುಡಿದರೆ ಹೊಟ್ಟೆಯ ಜಲಗರ ಕುತ್ತ ಬೆಳೆಯಿತ್ತ (ಅವಜಂ. ೦೦೫-೫೨೦): ಜಲಗರ ಬೆಳೆಯಿತ್ತೆಂದು ಅಂಜ ಹೇಮರಸವ ಕುಡಿದಡೆ ಉದರದೊಳಗಿರ್ದ ಕಪಿ ಶೃಂಗಾರವಾಗನೆ (ಚನ್ನವ. ಕ. ೨೭-೬೦); ನೀರಂ ಪಿರಿದುಂಡೊಡಮುಂಡು ಪರಿದೊಡಂ . . . ಜಲಗರಮುಕ್ಕುಂ ವಾಜಿಗೆ (ಅಶ್ವಶಾ. ೦೪-೨೦). [ಜಲ$_2$ + ಗರ$_4$]

ಜಲಗರ$_2$ 'ಜಾಲಗಾಱ' ನೋ.

ಜಲಗರ್ಭನಾವೆ (ನಾ). ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ನೀರಿನ ಒಳಗೆ ಸಂಚಾರಮಾಡುವ ನೌಕೆ; ಜಲಾಂತರ್ನೌಕೆ: ವ್ಯಾಪಾರದ ಹಡಗುಗಳನ್ನು ಮುಳುಗಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ, ವೈರಿಗಳು ಜಲಗರ್ಭನಾವೆ (Submarine)ಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೫೯೦). [ಜಲ$_2$ + ಗರ್ಭ + ನಾವೆ]

ಜಲಗಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಲಕು; ಅಲ್ಲೋಲ ಕಲ್ಲೋಲ ಮಾಡು; ಅಲ್ಲಾಡಿಸು: ಲೋಕವನೆ ಜಲಗಾಡಿಸುವ ಶಕ್ರಾರ್ಕರನು ಕಲಿವಾಲಿಯಾತ್ಮಜನೇಕ ಸಾಹಸಿಯಾದ ಅಂಗದ ನಿಂದನಾಹವಕೆ (ಜಿರಾಮಾ. ೨೫೨-೮). [ಜಲಗಾಡು + – ಇಸು$_3$]

ಜಲಗಾಡು (ಕ್ರಿ). ಜಾಲಿಸು; ಜಾಲಾಡು: ನಿತ್ಯ ಕಪಿಲೆ ಹೊಡೆಯುತ್ತೀನೆ ಭಾವಿಯೆಲ್ಲಾ ಜಲಗಾಡುತ್ತೇನೆ (ಕಥವಿ. II, ೬೩).

[ಜಲಗು$_1$ + ಆಡು$_1$]

ಜಲಗಾರ$_1$ 'ಜಾಲಗಾಱ' ನೋ.

ಜಲಗಾರ$_2$, ಜಾಲಗಾರ$_1$ (ನಾ). ೧. ನದಿಯ ಮರಳು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಬೆರೆತ ಚಿನ್ನದ ಕಣಗಳನ್ನು ಶೋಧಿಸಿ ತೆಗೆಯುವವನು. ೨. ಕಸಗುಡಿಸುವವನು; ಜಾಡಮಾಲಿ: ವಿರೂಪಾಕ್ಷನಟರಾಜನಿಗೆ ಜಲಗಾರ, ಕಲೆಗಾರ ಇಬ್ಬರೂ ಒಂದೆ (ತುಂಗಭ. ೯೩). ಜಾಲಗಾರ$_1$: ೧. ಬಳಿಕ ಪತ್ತಾರನು ಪೊಂದು ರೂಪಾಯಿ ಮೊಕದ ಬೆಳ್ಳಿಯ ತುಂಡನ್ನು ಕಡಿದುಕೊಂಡು ಅದಕ್ಕೆ ಅಷ್ಟೆ ಸೀಸು ಕೂಡಿಸಿ ಸಣ್ಣ ಮುಶಿಯೊಳಗೆ ಹಾಕಿ ಜಾಲಗಾರನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಕರಗಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಕೊಡುವನು (ಕಥಾಗ. ೨೮೨); ಜಾಲಗಾರನು ಉಸುಕು ಜಾಳಿಸುವ ಹಾಗೆ (ಉಯ್ಯಾಲೆ. ೧೧-೯). [ಜಲ$_3$ + – ಗಾರ (< – ಕಾಱ)]

ಜಲಗಾರಿಕೆ (ನಾ). ಜಲಗಾರನ ವೃತ್ತಿ; ಕಸಗುಡಿಸುವ ಕೆಲಸ: ಅಹಂಕಾರದ ಕಾಳಿಕೆಯ ಒಂದು ಕಣವೂ ಬೆರೆತಿರದ ಜಲಗಾರಿಕೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಶಿವನಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಮೆಚ್ಚು (ತುಂಗಭ. ೯೩). [ಜಲಗಾರ$_2$ + – ಇಕೆ]

ಜಲಗಾಱ 'ಜಾಲಗಾಱ' ನೋ.

ಜಲಗು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಕದಡು; ಜಾಲಾಡು. 'ಜಲಗಾಡಂ' ಪರಾ. [?]

ಜಲಗು$_2$ 'ಜರಗು$_2$' ನೋ.

ಜಲಗೊಟ್ಟೆ, ಜಲಗೋಟಿ (ನಾ). ಒಂದಂ ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಮೂಲಿಕೆ: ರಕ್ತಪಿತ್ತಕ್ಕೆ–ನೆಲ್ಲಿಚೆಟ್ಟು ಅರ್ಧಪಲಂ, ಜಲಗೊಟ್ಟೆ ೪ ತೂಕ, ಅಷ್ಟಮಧುಕ ೨ ತೂಕ, ಇವಂ ಹಾಲಲ್ಲರದು . . . ೭ ದಿನ ಕೊಂಬುದು(ವಿಷ್ಣುವಿ. ೦೪೯). ಜಲಗೋಟಿ: ಯವೆ, ಮೆಣಸು, ಸೈಂಧವಂ, ಜಲಗೋಟಿಯಂ ಮರದರಿಸಿನಮಂ ತುತ್ತಮಂ . . . ಪುಡಿಮಾಡಿ ಕಬ್ಬಿಣದ ಭಾಜನದೊಳು ಇರಿಸೆ (ವಿಷ್ಣುವಿ. ೦೬೦). [?]

ಜಲಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ನೀರನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು,-ಹೀರಿಕೊಳ್ಳು,-ಕುಡಿ: ತೆರೆಯಿವು ನೀರ್ವಾವಿವು ಸಲಿಲದ ಮದಕರಿಯಿವು ಜಲಗೊಳ್ವ[ಪಾಠಾಂ. ಜಗದೊಳ್ವ]ಮುಗಿಲಿವು ನೊರೆಯಿವು ಶಂಕಿವು . . . ಎಂದಱಿವರಿಗರಿದವು (ಸೂಬಸೋ. ೧೫-೩೧). [ಜಲ$_2$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಜಲಗೋಟಿ 'ಜಲಗೊಟ್ಟೆ' ನೋ.

ಜಲಗೋಳ(ನಾ). ಜಲ ಮಂಡಲ: ಈ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಬಳಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಸಮುದ್ರ ಹೈಡ್ರೋಸ್ಫಿಯರ್ ಅಥವ ಜಲಗೋಳ (ಭೂವಿವ. ೯).

[ಜಲ$_2$ + ಗೋಳ$_2$(=ಗೋಲ)]

ಜಲಗ್ರಹ (ನಾ). ಮೊಸಳೆ: ಆಶೆಯೆಂಬಾ ನದಿಯು ಅದರೊಳು ವಾಸವಿಹ . . . ರಾಗಾದಿಯೆ ಜಲಗ್ರಹವು (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೪೨-೬೩).

[<ಸಂ. ಜಲಗ್ರಾಹ]

ಜಲಘಟ (ನಾ). ನೀರು ತುಂಬಿದ ಕೊಡ: ಬಹು ಜಲಘಟದೊಳು ಪ್ರಾಕಟದೆ ಹೊಳೆವ ಪೂರ್ಣಮಿಯ ಚಂದ್ರನವೋಲು (ವೀಶೈಪು. ೨-೮-೩೪).

[ಜಲ$_2$ + ಘಟ]

ಜಲಘಡಿ (ನಾ). (ಕಾಲವನ್ನು ಅಳೆಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದ) ಗಳಿಗೆ ಬಟ್ಟಲು: ಕಾಲನಿರ್ಣಯ ಮಾಡಲು ಜಲಘಡಿ ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ (ತತ್ತ್ವಪ್ರಾ. ४೮३). [ಜಲ$_2$ + ಘಡಿ$_0$(<ಘಟಿ)]

ಜಲಚಕ್ರ (ನಾ). ಸಮುದ್ರದಿಂದ ಹೊರಟು ಮೋಡವಾಗಿ ಮತ್ತೆ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಸೇರುವ ನೀರಿನ ಸುತ್ತಾಟ,-ಅಲೆದಾಟ : ಸಮುದ್ರದಿಂದ ಹೊರಟು ಮತ್ತೆ ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಸೇರುವವರೆಗೂ ಈ ನೀರಿನದೊಂದು ವೃತ್ತಾಕಾರ ಚಲನೆ. ಇದನ್ನು ಜಲಚಕ್ರವೆಂದು ಕರೆಯಬಹುದು (ಭೂವಿವ. ೮೧). [ಜಲ₂ + ಚಕ್ರ₁]

ಜಲಚರ, ಜಳಚರ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ,-ವಾಸಿಸುವ ಮೊಸಳೆ ಮೊದಲಾದ ಜಲಜಂತು : ಜಲಚರಸಂಭೂತ ಸಂಪದ್ವಿಧಾನಂ . . . ಪ್ರಬಳ ಘುಳುಘುಳುಧ್ವಾನವಂಭೋನಿಧಾನಂ (ಜಗವಿ. ೧-೨೩): ಅಬ್ಜಾಕರ ತಟಾಕ ಪ್ರಪೂರ್ಣೋದಕದಿ ಜಲಚರಂ ಸುಳಿಯಲವ್ವುವು (ನಂದಿಮಾ. ೧-೨೨). ೨. ಮೀನು : "ವೈಸಾರಿಣಃ, ವಿಸಾರಃ, ಪೃಥುರೋಮಾ, ಜಲಚರಃ, ಝಷಃ . . . ಪಾಠೀನಃ-ಈ ೧೩ ಮೀನ್" (ಹಲಾಯು. ೧೦೮-೩೫). **ಜಳಚರ** : ೧. ಅವಱೊಳ್ ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಂಗಳ್ ಜಳಚರ ಸ್ಥಳಚರ ಗಗನಚರ ಪ್ರಕಾರದಿಂ ಮೂದೆಱನಕ್ಕುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೧೧ ವ). [ಸಂ.]

ಜಲಚಲನವಿಜ್ಞಾನ (ನಾ). ನೀರಿನ ಗಣನಿಯಮಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ : ಭೂಮಿಯ ಜನನವಾದ ಮೇಲೆ ಅದರ ಹೊರಮೈಯು ಘನ ರೂಪ ತಾಳಲು ಎರಡು ಮೂರು ಕೋಟಿ ವರ್ಷಗಳು ಸಾಕೆಂದು ಜಲಚಲನ ವಿಜ್ಞಾನ ನಿಯಮಗಳಿಂದ ಗುಣಿಸಬಹುದು (ಜಗತ್ತು. ೧೨).
[ಜಲ₂ + ಚಲನ + ವಿಜ್ಞಾನ]

ಜಲಚಿಕಿತ್ಸೆ (ನಾ). ರೋಗಿಗಳಿಗೆ ಕೇವಲ ನೀರಿನಿಂದಲೆ ಮಾಡುವ ಚಿಕಿತ್ಸೆ: "ನೀರನ್ನು (ದೇಹದ) ಹೊರಗೂ ಒಳಗೂ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡುವ ಚಿಕಿತ್ಸೆ, ಜಲಚಿಕಿತ್ಸೆ" (Hydropathy. ಇಂಕನಿ). [ಜಲ₂ + ಚಿಕಿತ್ಸೆ]

ಜಲಚಿಹ್ನೆ (ನಾ). ಕಾಗದದಲ್ಲಿ ಬೆಳಕಿನ ಎದುರಿಗೆ ಹಿಡಿದಾಗ ಮಾತ್ರ ಕಾಣುವ ಗುರುತು; P ಇದು ಇಂಗ್ಲಿಷಿನ 'watermark' ಎಂಬುದರ ಅನುವಾದ : ರಚನೆ, ರೂಪ, ಅಳತೆ ಮತ್ತು (ಒಂದು ವೇಳೆ ಇದ್ದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ) ಜಲಚಿಹ್ನೆಗಳ ಅಧ್ಯಯನದಿಂದ ಹಸ್ತಪ್ರತಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುವ ಕಾಗದ ತನ್ನ ಕಾಲವರ್ಗೀಕರಣಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶ ಕೊಡಬಹುದು (ಭಾರಪ. ೧೬). [ಜಲ₂ + ಚಿಹ್ನೆ]

ಜಲಜ, ಜಳಜ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದು ; ತಾವರೆ ; ಕಮಲ : ಜಲಜದ ಕನ್ನವುರಂ ತೆಂಬೆಲರಲೆಪದಿನಲುಗುವಂದಮೇನೆಸೆದುದೋ(ಲೀಲಾವ. ೧೧-೦೩) : ಈರಾಱ್‌ದಳ ಜಲಜಮಂ ಸೋಂಕಿ ಮೋಡಶಪತ್ರ ಕಮಳದಲಿ (ಬಸವು. ೩-೮). 'ಜಲಜಗಂಧಿ' ಪರಾ. ೨. ಕಪ್ಪೆಚಿಪ್ಪು ; ಸಿಂಪು ; ಶಂಖ : ಗರುಡಾರೂಢನುಪಾತ್ತ ಚಕ್ರಜಲಜಂ ಕೌಮೋದಕೀ ಶಾರ್ಙ್ಗ ಮೊಪ್ಪಿರೆ ನಾರಾಯಣಿಗೂಡಿ ನೈಋತದಿಶಾದ್ವಾರಸ್ಥಿತಂ ಕಣ್ಗೆ ಬಂಧುರನಾದಂ . . . ಕ್ರೋಡಾಹ್ವಯಂ ಭೈರವಂ (ಶಬಶಂ. ೦-೬೦). ೩. ಉತ್ತಮ ಬಗೆಯಂ ಸಾಲಿಗ್ರಾಮಶಿಲೆ. ೪. = ಜಲಜನಕ: ನಿರ್ಗಂಧ ವಾಯುವಿಲ್ಲದ ಆಹಾರದೊಳಗೆ ಆಮ್ಲಜ, ಜಲಜ, ಕಾರ್ಬೊನ್ನು ಎಂಬ ಮೂರು ಮೂಲ ತತ್ತ್ವಗಳಿರುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೧೬೦ ಅಡಟ). ೫.ಠೇವಣಿ; ಇಡುಗಂಟು: "ನಿಕ್ಷೇಪ, ಜಲಜ (ಠೇವಣಾತಿ)" (Deposit. ಪಾರಿನಿ. ೨೮). **ಜಳಜ** : ೧. ಜಳಜದ ಮೊಗ್ಗೆಯಂತೆ ಮುಗುಳಂತೆಳೆಯೆಕ್ಕೆಯ ಕಾಯ್ಗಳಂತೆ . . . ಕೋಮಳ ಶುಕ ಶಾಬಕ ಪ್ರಕರಮಂ ತೆಗೆದಂ ದಯೆಗೆಟ್ಟು ಲುಬ್ಧಕಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೦೬೮) ; ಜಳಜದೊಳು ಸಿಕ್ಕಿ ಮೊರೆವಳಿಗಳಂ ಬಿಡಿಸುತುಂ ಪಿಕದ ದನಿಗೇಳುತ್ತೆ ನವಿಲ್ಗಳಂ ಕುಣಿಯಿಸುತೆ . . . ಶಶಿಭೂಷಣನ ಸುಕುಮಾರನೊಪ್ಪಿದಂ (ನಂಬಿರ. ೦೧-೧೯೪). [ಸಂ.]

ಜಲಜಂತು (ನಾ). = ಜಲಚರ : ಯಾದಾಂಸಿ, ಜಲಜಂತವಃ-೨ ಜಲಜಂತುಗಳ ಹೆಸರುಗಳು (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೬೪). [ಜಲ೨ + ಜಂತು]

ಜಲಜಂತ್ರ, ಜಳಜಂತ್ರ (ನಾ). ೧. ಜೀರ್ಕೊಳವೆ ; ಜೀಕಳಿ ; ಪಿಚಕಾರಿ: ಕೊಂಡು ಕುಂಕುಮವಾರಿಗಳ ಹೊನ್ನಂಡೆ ಜಲಜಂ[ಪಾಠಾಂ. ಸೂ]ತ್ರಂಗಳಲಿ ಮುಂಕೊಂಡು . . . ಹೊಯ್ದಾಡಿದರು ವೋಕುಳಿಯ (ತೊರರಾ. ೦-೦೬-೫೩). ೨. ನೀರನ್ನು ತುಂತುರು ತುಂತುರಾಗಿ ಸುರಿಸುವ ಯಂತ್ರ; ಕಾರಂಜಿ; ಧಾರಾಯಂತ್ರ: ಜಲಜಂತ್ರದೆಡೆಯೊಳ್ವರ್ಷವಸೆಯ ತಾಣದೊಳ್ಮಲಯಜದ ಮಾಡದೊಳ್ . . . ನಿಲಲಱಿಯದುಪ್ಪರಿಗೆದುದಿನೆಲೆಯ ಚಂದ್ರಶಾಲೆಗೆ ಬಂದಳಂಬುಜಾಕ್ಷಿ (ಜೈಮಿಥಾ. ೩೦-೩೬). **ಜಳಜಂತ್ರ** : ೧. ಕೊಳನೊಳಗೆ ಹೊಕ್ಕು ಸತಿಯರ ಕೂಡೆ ಹರ್ಷದಿಂ ಜಳಜಂತ್ರದಿಂದಾಡಿ ಮುಳುಗಾಡಿ ತುಳುಕಾಡಿ ತಿಳಿದಾಡಿ ತೀರದಾಡಿ (ಹರಿಕಾ. ೩-೫೪).
[<ಸಂ. ಜಲಯಂತ್ರ]

ಜಲಜಗಂಧಿ (ನಾ). ತಾವರೆಯಂತೆ ಸುಗಂಧವನ್ನುಳ್ಳವಳು; ಪದ್ಮಗಂಧಿ; ಪದ್ಮಿನೀಜಾತಿಯ ಸ್ತ್ರೀ : ಜಲಜಗಂಧಿಯ ತಂದು ರಾಮಂಗಳುಕಿ ರಾವಣ ಮರಳಿ ಕೊಟ್ಟನು ಛಲವು ಸಾಕೆಂದೆನ್ನ ನಗರೇ ಸತಿಯ ನಾ ಬಿಡಲು (ಕೌಶಿರಾ. ೩೮-೨೦). [ಸಂ.]

ಜಲಜಜ (ನಾ). ಕಮಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ; ಬ್ರಹ್ಮ : ಜಲಜಜಮುಖ್ಯರ್ ಕಾಂತಾವಳಿಗೆಱಗುವರೆಂದು ತೋರ್ಪವೊಲ್ . . . ಸಪ್ತಪದಿಗಳಂ ಮೆಟ್ಟಿಸಿದಂ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೧೮-೬೫). [ಸಂ.]

ಜಲಜಜಠರ (ನಾ). ಪದ್ಮನಾಭ ; ವಿಷ್ಣು : ಮಗನಿಂದುವಬ್ಬವಾಸಿನಿ ಮಗಳೆಳೆಯಂ ಜಲಜಜಠರನಿದು ಪೆಂಪು (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೨-೧೨).
[ಜಲಜ + ಜಠರ]

ಜಲಜಜಾಂಡ (ನಾ). ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ : ಛಿಳಿಛಿಳಿಲ್ ಛಿಳಿಲೆಂದು ಚಿಮ್ಮಿತು ಜಲಜಜಾಂಡದ ಚಿಪ್ಪು (ತೊರರಾ. ೫-೮-೬೦). [ಜಲಜಜ + ಅಂಡ₂]

ಜಲಜದಲ, ಜಳಜದಳ (ನಾ). ತಾವರೆಹೂವಿನ ಎಸಳು ; ಕಮಲದ ದಳ : ಜನರವರು ಭಕ್ತಿಗೆ ಹೊಱಗು ಹೇಳಾ ಜಲಜದಲ[ಪಾಠಾಂ. ಳ] ನಯನೆ (ಬಸವು. ೪೪-೫೯). **ಜಳಜದಳ** : ಜಳಜದಳಪೀಠದೊಳ್ ನಲ್ಲಳ ನುಣ್ಗಾಲ್ ಸೋಂಕೆ ಸೋಂಕಿ ಕುಳ್ಳಿರ್ದಳಿನೀಕಳಗೀತರವಮನಾಲಿಪ ವಿಳಾಸಮಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೯). [ಜಲಜ + ದಲ]

ಜಲಜದೃಷ (ನಾ). ಕಮಲಾಕ್ಷ ; ವಿಷ್ಣು : ಜಲಜದೃಷನಂ . . . ಹಲಧರಂಗಿಂತೆಂದನು (ನಿಭಾಗ. ೦೦-೪೭-೨೩). [< ಸಂ. ಜಲಜದೃಶ್]

ಜಲಜನಕ (ನಾ). ನೀರಿನ ಒಂದು ಘಟಕ; ಒಂದು ಅನಿಲ; ಹೈಡ್ರೋಜೆನ್: ಈ ಜಲಜನಕದೊಡನೆ ಆಮ್ಲಜನಕವು ಸೇರಿ ನೀರಾಗಿ ಮಾರ್ಪಡುವಂತೆ (ಭೌತವಿ. ೩೩೦). [ಜಲ₂ + ಜನಕ]

ಜಲಜನಕಾನಿಲ (ನಾ). = ಜಲಜನಕ : ಅದರಲ್ಲಿ ಜಲಜನಕಾನಿಲವನ್ನು ಹಾಯಿಸಿದಾಗ ಎಣ್ಣೆ ಅನಿಲವನ್ನು ಹೀರಿಕೊಂಡು ತುಪ್ಪದಂತೆ ಗಟ್ಟಿಯಾಗುತ್ತದೆ (ನಿರಆ. ೨೦). [ಜಲಜನಕ + ಅನಿಲ]

ಜಲಜನಾಭ (ನಾ). ಹೊಕ್ಕುಳಲ್ಲಿ ತಾವರೆಹೂವುಳ್ಳವನು ; ಪದ್ಮನಾಭ ; ವಿಷ್ಣು : ಇಂದು ನಮಗೆ ಜಲಜನಾಭ[ಪಾಠಾಂ. ಲಕ್ಷುಮಿವಲ್ಲಭ]ನ ಸಂಗ ದೊರಕುವುದು ರಮಣಿ (ಪುರಂದ. ೫-೮೦ ಪಲ್ಲವಿ).
[ಸಂ. (ಜಲಜ + ನಾಭಿ + –)]

ಜಲಜಪತ್ರ (ನಾ). ಕಮಲದ ಎಲೆ ; ತಾವರೆಯೆಲೆ : ಗಾರುಡಿಗನನಾ ಫಣಿಯಂಟದಾ ರೀತಿಯಿಂ ಜಲಜಪತ್ರೋದಕಂ ನಿರ್ಲೇಪಿಯಾ ತೆಱಂ (ವೀಕ್ಷೈಪು. ೬-೬-೫೪). [ಜಲಜ + ಪತ್ರ]

ಜಲಜಪ್ರಿಯ (ನಾ). ಕಮಲಕ್ಕೆ ಪ್ರಿಯನಾದವನು ; ಸೂರ್ಯ : ಜಲಜಪ್ರಿಯುರವಿಜಕುಜೋತ್ಪಲಪ್ರಿಯರ್ ನಿಧನ ಧನ ರಿಪು ವ್ಯಯಗೃಹದೊಳ್ ನೆಲಸಿರೆ . . . ಅಧಿಕದೋಷದಿಂ ಕಣ್ಗೆಡುಗುಂ (ಜಾತತಿ. ೨೦-೦೬).
[ಜಲಜ + ಪ್ರಿಯ]

ಜಲಜಭವ, ಜಳಜಭವ (ನಾ). ಕಮಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ; ಬ್ರಹ್ಮ : ಜಲಜಭವನುಮುದೆಂಭತ್ತು ನಾಲ್ಕು ಲಕ್ಷಯೋನಿಮುಖ ಜೀವದಲ್ಲಿ ಲಲನೆ ಮಾನುಷಯೋನಿ ದುರ್ಲಭಂ (ಮದತಿ. ೧-೬೧). **ಜಳಜಭವ:** ಜಳಜಭವಂ ಮಾನ ಪುರಾಚಳದಸುರಾಚಳದ ವ್ಯೆಮೆಯಂ ತೂಗೆ ಸುರಾಚಳದಡರ್ದ ಕೋಟಿತೆಗಿಕ್ಕಿದ ತೊಳಗುವ ಗುಂಜೆಯೆನೆ ರಂಜಿಸಿದನುದಯಾರ್ಕಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೮ ೦೧೯). [ಜಲಜ + ಭವ]

ಜಲಜಲ (ನಾ). ೧. ನೀರಂ ಹರಿಯುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಜಲಜಲನೆ' ಪರಾ. ೨. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹೊಳೆಯುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಜಲಜಲಿಸು' ಪರಾ.

ಜಲಜಲನೆ (ಅ). ಜಲಜಲ ಎಂಬ ಶಬ್ದದೊಡನೆ : ಜಲಜಲನೊ[ಟ್ಟು] ತಿರ್ಪ ಪರಿಕಾಲ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೩೨); ಜಲಜಲನೊಟ್ಟುತಿರ್ದುದು ನದೀತತಿ (ಜಗವಿ. ೧೪-೭): ಈಗ ಮುಡಿಪೆನಗೆನಿಸಿ, ಜಲಜಲನೆ ಬೀಗಿ (ಇಂಗೀತ. ೮೩-೯). [ಜಲಜಲ + – ಅನೆ$_1$]

ಜಲಜಲಿಸು, ಜಳಜಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಜಲಜಲ ಎಂದು ಸದ್ದುಮಾಡು ; ಜುಳುಜುಳು ಎಂದು ಹರಿ: ಸಾನುತಳದೊಳ್ ಕನಲ್ದು ಜಲಜಲಿಸಿ ಪರಿವ ಪರಿವೊನಲೆಸೆಗುಂ (ವರ್ಧಪು. ೧೦-೧೪). ೨. ಒಸರು ; ಸ್ರವಿಸು : ಅಲರಾಯ್ದು ಬಟಲೆ ನೊಸಲೊಳ್ ಜಲಜಲಿಸುವ ಬೆಮರನೊರಸಿ ಕಳೆವ (ಲೀಲಾವ. ೧೩-೧೦೩). ೩. ತಳತಳಿಸು; **ಹೊಳೆ;** ಪ್ರಜ್ವಲಿಸು: ಜಲಜಲಿಸೆ ದಶನಕಿರಣಾವಲಿ (ಪಂರಾಮಾ. ೮-೬೪) ; ಪಲ ತೆಱದ ಕನಕಭಾಜನ ಕುಲದಿಂ ಜಲಿಜಲಿಪ ಭಾಜನಾಂಗಮಹೀಜಕ್ಕೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೫೬) ; ಪಲಪಸದನದರುಣರುಚಿಯ ಮಣಿದೀಧಿತಿ ಜಲಜಲಿಸುತ್ತಿರಲು (ಜಯಕಾ. ೨-೬೪). **ಜಳಜಳಿಸು:** ೩. ಜಳಜಳಿಸೆ ಮಣಿಮಕುಟರುಚಿ(ನೇಮಿಪು. ೩-೧೪೦) ; ಜಳಜಳಿಸುವ ವಿಮಲಾತ್ಮನೊಳಗೆ ಮುಳುಗಾಡು ತಿರ್ದನಾ ಸ್ವಾಮಿ (ಭರತೇ. ೭೪-೧೫) : ಆತನ ಮೋರೆಯಲ್ಲಿ . . . ಗಂಭೀರಚ್ಛಾಯೆ ಜಳಜಳಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ವೀರಬಂ. ೮೦): ಆ ವೀರಾಗ್ರೇಸರನ ಮುಖಮಂಡಲವೆಂದರೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಭಾವಗಳ ಹೊನಲುಗಳಿಂದ ಬೆರೆದಿದ್ದರೂ ವೀರರಸವೇ ಅಲ್ಲಿ ಜಳಜಳಿಸುತ್ತಿದ್ದುದು (ವೀರಬಂ. ೭೭).

ಜಲಜಲಜಲಿಸು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಜಲಜಲಜಲಿಸುವ ನವಮಾಣಿಕ್ಯದ ಸುಲಲಿತವಹ ಕುರುಜೆಲ್ಲಂ (ಜಯಕಾ. ೪-೪೯). [ಜಲಜಲ + – ಇಸು$_3$]

ಜಲಜವಿಶಿಖ (ನಾ). ಕಮಲದ ಹೂವಿನ ಬಾಣವುಳ್ಳವನು ; ಮನ್ಮಥ: ಜಗವ ಕೆಡಹಲು ಜಲಜವಿಶಿಖನು ಬಿಗಿದ ಬಲೆ ಇವಳಲ್ಲಲೇ (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ೨-೯). [ಜಲಜ + ವಿಶಿಖ]

ಜಲಜಸಂಭವ, ಜಳಜಸಂಭವ (ನಾ). = ಜಲಜಭವ : ಎಲೆ ಜಗನ್ಮಯ ನಿನ್ನ ನಾಭಿಯ ನಳಿನದಿಂದಾನಾದೆನದಱಿಂ ಜಲಜಸಂಭವನೆನಿಪ ಹೆಸರೆನಗಾಯ್ತು (ಕಾಶಿರಾ. ೪೩-೪೪). **ಜಳಜಸಂಭವ:** 'ಜಳಜಸಂಭವ ಗಣ' ಪರಾ. [ಜಲಜ + ಸಂಭವ]

ಜಲಜಾಕರ (ನಾ). ಹೂಗೊಳ; ತಾವರೆ ಕೊಳ: ಜಲಜಾಕರದೆಣ್ದೆಸೆಯಂ ತಳತಂತ್ರದಿನೆಯ್ದೆ ರಕ್ಷಣೆಗೆಯ್ದು (ದಶಕು. ೧೩-೪೯). [ಜಲಜ + ಆಕರ$_3$]

ಜಲಜಾತ, ಜಳಜಾತ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದು ; ತಾವರೆ: ಜಲಜಾತ ಕುಮುದ ನೀಲೋತ್ಪಲ . . . ಪೂಗಳವು (ಲೋಕೋಪ. ೭-೨೩); ವನದೊಳಗೆ ಜಲಜಾತವಿಹವೆನಲು ಆತನಾಡಿದ . . . ಜಲಜಾತಷಂಡಂ ವನದೊಳಿಹವೇ (ಶಂಕರದಾ.೧೧-೨೨); "ಸಿಂಪಿ" (ಶಂಕರದಾ. ಕೋಶ). **ಜಳಜಾತ:** 'ಜಳಜಾತಸಖ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಜಲಜಾತವಿರೋಧಿ (ನಾ) .ಕಮಲದ ಶತ್ರು; ಚಂದ್ರ: ಜಲಜಾತವಿರೋಧಿಗೆ ಶೀತಲಂ ಒಪ್ಪುಗುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೨೨೩). [ಜಲಜಾತ + ವಿರೋಧಿ]

ಜಲಜಾತಸಖ, ಜಳಜಾತಸಖ (ನಾ). ಕಮಲದ ಮಿತ್ರ ; ಸೂರ್ಯ: ಜಲ[ಪಾಠಾಂ. ಳ]ಜಾತಸಖಬಿಂಬಗ ಸುಧಾಮಯಕದಂಬಕರಜಾಲ (ರಾಜಶೇ ೧೩-೫೪). **ಜಳಜಾತಸಖ:** ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಜಲಜಾತ + ಸಖ]

ಜಲಜಾರಿ (ನಾ). ಕಮಲದ ವೈರಿ; ಚಂದ್ರ. 'ಜಲಜಾರಿಶೇಖರ' ಪರಾ. [ಜಲಜ + ಅರಿ$_6$]

ಜಲಜಾರಿಶೇಖರ (ನಾ). ಚಂದ್ರನನ್ನು ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿದವನು ; ಚಂದ್ರಶೇಖರ ; ಶಿವ : ಜಲಜಾರಿಶೇಖರನು ಜಲಜಾಕ್ಷ ಜಲಜಭವರ್ಗಳ . . . ತಿಕ್ಕಿಮುಕ್ಕದೆ ಬಿಡುವನೆ (ನವಮೋ. ೨೪-೭೯). [ಜಲಜಾರಿ + ಶೇಖರ]

ಜಲಜಿನಿ, ಜಳಜಿನಿ (ನಾ). ತಾವರೆಗಳುಳ್ಳ ಕೊಳ; ಕಮಲ ಸರೋವರ : ಈ ಜಲಜಿನಿ ರಾಜಹಂಸೆಯುತೆ ಮಧುಪರವವ್ಯಾಜದೆ ನಕ್ಕಪಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೧೨-೧೪). **ಜಳಜಿನಿ :** ಜಳಜಿನಿ ದಿನಕರನಿಂ . . . ಬೆಳಪಂತೆ ಕೃಷ್ಣನಿಂದಂ ಬೆಳಗಿದುವೆನಿತೊಳವು ರಾಜವಿದ್ಯೆಗಳನಿತುಂ (ಜಗವಿ. ೬-೧೧). [ಸಂ. ಜಲಜಿನೀ]

ಜಲಡಿ 'ಜಲ್ಲಡೆ' ನೋ.

ಜಲಡಿನಲ್ಲಿ (ನಾ). ಜಲ್ಲಡಿಯಂತೆ ರಂಧ್ರಗಳುಳ್ಳ ಬಾಯಿಯಿರುವ ನಲ್ಲಿ: ಈ ಜಲಡಿನಲ್ಲಿಯನ್ನು ತಿರುಗಿಸಿ, ಅಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನಮಾಡಿ, ಮನಸ್ಸಿನ ಆಸೆಯನ್ನು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದೆ (ನಿಬಂಧ. II, ೪೫). [ಜಲಡಿ (<ಜಲ್ಲಡೆ) + ನಲ್ಲಿ$_1$]

ಜಲಡೆ 'ಜಲ್ಲಡೆ' ನೋ.

ಜಲತರಂಗ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನ ಅಲೆ,–ತೆರೆ. ೨. ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಗಾತ್ರದ ಪಿಂಗಾಣಿ ಬಟ್ಟಲುಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ನೀರನ್ನು ತುಂಬಿ ಕಡ್ಡಿಯಿಂದ ಬಡಿದು ನುಡಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ : ಉಕ್ಕು, ಉತ್ಸಾಹಗಳಿಗೆ ತಬಲಾತರಂಗವೂ ಜಲತರಂಗವೂ ಸಹಾಯ (ಬಾಲಪ್ರ. II,೯೭೯) ; ಪರದೇಶದವರ ಸಹವಾಸದಿಂದ ಎಷ್ಟೋ ವಾದ್ಯಗಳು ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಬಂದಿವೆ . . . ಬುಲ್‌ಬುಲ್ ತರಂಗ, ಅಗ್ನಿತರಂಗ, ಜಲತರಂಗ (ಗಾನಕ. ೧೦೦). [ಜಲ$_2$ + ತರಂಗ]

ಜಲತರ್ಪಣ (ನಾ). ಗತಿಸಿದವರಿಗಾಗಿ ಅವರ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಎಳ್ಳು ನೀರು ಬಿಡುವುದು : ನಾನು ಸತ್ತರೆ ನೀನು ನನಗೆ ಜಲತರ್ಪಣ ಕೊಡುತ್ತೀಯೆ (ವಚಭಾ. ೪೪). [ಜಲ$_2$ + ತರ್ಪಣ]

ಜಲತ್ಕಾಲ (ನಾ). (?): ಮಹದಾಕಾಶದ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಪಂಚಕಾಲಿನ ನೆಲಹು ಕಟ್ಟಿರಲಾಗಿ ಅದಕ್ಕೆ ಜಲತ್ಕಾಲ[ಪಾಠಾಂ. ದ]ವೆಂಬ ಗಡಿಗೆಯಿದ್ದಿತ್ತು (ಅಣಿಮಾ. ೭೦-೪೨). 'ಜಲಾಕಾರ' ಪರಾ. [?]

ಜಲದ, ಜಳದ (ನಾ). ೧. ನೀರನ್ನು ನೀಡುವುದು ; ಮೋಡ ; **ಮೇಘ:** ಕಲುಷ ಜಲದ ವಾತಂ ಪ್ರಣತ ಪಾರಿಜಾತಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೫-೮). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧದ ಹುಲ್ಲು; ಕೊನ್ನಾರಿಗಡ್ಡೆ ; ಭದ್ರಮುಂಸ್ತೆ. **ಜಳದ:** ೧. ಕವಿದುವು ಕಾಳ ನೀಳ ಜಳದಾವಳಿ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೭೭) ; ಪಿರಿದುಂ ಬೇಸಱಿಸಿದುವು ಬಿರಯಿಯಂ ಜಳದಂಗಳ್ (ಚಂದ್ರಪು.೪-೩೪). ೨. ಜಳದಂ ಶುಂಠಿ ಗುಳೂಚಿ . . . ಎಂಬಿನಿತುಮಂ ಕಷಾಯಂಗೊಂಡಾಗಳೆ ಕುಡಿಯೆ ವಾತದೋಷಂ . . . ಉಪಶಮಿಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೦೭). [ಸಂ.]

ಜಲದನಿನದ (ನಾ). ಗುಡುಗು ; ಮೇಘಗರ್ಜನೆ : ಜಲದನಿನದಕೆ ಕುಣಿವ ನವಿಲ್ಗಳವೊಲು (ಬಸವು. ೩೭-೫೪). [ಜಲದ + ನಿನದ]

ಜಲದಮಾರ್ಗ (ನಾ). ಮೋಡಗಳು ಚಲಿಸುವ ಹಾದಿ ; ಆಕಾಶ : ಅಮರಗುರುವೆರಸು ಯತಿ ಜಲದಮಾರ್ಗಗತಿಯಾದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೭೭). [ಜಲದ + ಮಾರ್ಗ]

ಜಲದವರ್ಣ (ನಾ). ೧. ಮೇಘವರ್ಣ ; ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣ. ೨. ವಿಷ್ಣು : ಜಲನಿಧಿತಲ್ಪನುಂ . . . ಜಲದವರ್ಣನುಂ (ಜಗವಿ. ೧೭-೭೬).
[ಜಲದ + ವರ್ಣ]

ಜಲದಾಗಮ, ಜಳದಾಗಮ (ನಾ). ಮೋಡಗಳು ಬರುವ ಕಾಲ ; ಕಾರ್ಗಾಲ; ಮಳೆಗಾಲ: "ಕಾರ್-ಪ್ರಾದನೇ (ಕಚ್ಚು), ಜಲದಾಗಮೋ ಚ(ವರ್ಷಾಕಾಲ), ಘನನೇ ಚ"(ಶಮಧಾ); ಜಲದಾಗಮದಿಂ ಚಿತ್ತಸ್ಖಲಿತಂ ಕೇಕಿನರ್ತನಂ ಜಲದಾಗಮದಿಂ ಚಿತ್ತಸ್ಖಲಿತಂ ಕೇಳ ನಲ್ಲನಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೧೨೭) ; ಕಾರ್ಮುಗಿಲಿಂ ಜಲಲವತತಿ ಕಾರ್ಮುಕದಿಂ ಸ್ಮರಶರಂ . . . ಬಿಡುತಂದುವೈದೆ ಜಲದಾಗಮದೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೪-೭೯). **ಜಳದಾಗಮ:** ಎಸೆದತ್ತು ರಾಜ್ಯವಿಭವಂ ಜಳದಾಗಮಚಕ್ರವರ್ತಿಯಾ (ಜಗವಿ. ೪-೩೫) ; ಜಳದಾಗಮ ಭೈರವ ಕರತಳದೊಳ್ ಥಳಥಳಿಸಿ ಪೊಳೆವ ಕೂರಸಿ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೮-೨೪). [ಜಲದ + ಆಗಮ]

ಜಲದಾಧ್ವ, ಜಳದಾಧ್ವ (ನಾ). = ಜಲದಮಾರ್ಗ: ಜಲದಾಧ್ವಂಬರ ಮೆತ್ತಿ ದಂಘ್ರಿಯು ನಖಾಂಶುಶ್ರೇಣಿ ತಾರಾಗಣಚ್ಛಲದಿಂದಿರ್ಪನಂ (ಜಗವಿ. ೧-೫೯). **ಜಳದಾಧ್ವ :** ಜಳದಾಧ್ವಂ ಸ್ವರ್ಧುನೀಫೇನನೆವದೆ ಪೆಱುತಿರ್ದುದೋ ತಾನದಭ್ರಾಮಳ ಶುಭ್ರಜ್ಯೋತಿಯಂ (ಕು ಸು ಮಾ. ೪-೩೨).
[ಜಲದ + ಅಧ್ವ]

ಜಲದಾನ, ಜಳದಾನ (ನಾ). = ಜಲತರ್ಪಣ. 'ಜಲದಾನಕ್ರಿಯೆ' ಪರಾ. **ಜಳದಾನ :** ಕಳೇವರಂಗಳಂ ಸಂಸ್ಕರಿಸಿ ಜಳದಾನಾದಿ ಕ್ರಿಯೆಗಳಂ ಮಾಡಿ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೮ ವ). [ಜಲ₂ + ದಾನ]

ಜಲದಾನಕ್ರಿಯೆ, ಜಳದಾನಕ್ರಿಯೆ (ನಾ). = ಜಲತರ್ಪಣ : ರಾಮ ಲಕ್ಷ್ಮಣರ್ವೆರಸು ಪದ್ಮ ಸರೋವರದೊಳ್ ಜಲದಾನಕ್ರಿಯೆಯಂ ನಿರ್ವರ್ತಿಸಿ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧೪-೨೦೪ ವ). **ಜಳದಾನಕ್ರಿಯೆ :** ಜಳದಾನ ಕ್ರಿಯೆಯಂ ವಾಗ್ಜಳದಿಂ ಕೋಪಾಗ್ನಿಯಿಂದೆ ದಹನಕ್ರಿಯೆಯಂ ಕಿಳಿಯಂಗೆ ಮಾಡಿದ್ಯೆ (ಗದಾಯು. ೫-೩೨). [ಜಲದಾನ + ಕ್ರಿಯೆ]

ಜಲದಾರು 'ಜರದಾಲು' ನೋ.

ಜಲದಾವಳಿ (ನಾ). ಮೋಡಗಳ ಸಮೂಹ : ಬಳಸುವ ತುಂಬಿವಿಂಡು ಜಲದಾವಳಿ ಸೂಸುವ ಬೆಳ್ಮುಗುಳ್ ಘನೋಪಳತತಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೭೮).
[ಜಲದ + ಆವಳಿ₁ (=ಆವಲಿ)]

ಜಲದಿ 'ಜಲ್ದಿ₂' ನೋ.

ಜಲದಿವ್ಯ (ನಾ). = ಜಲ ೬ : ಮನುವು ಎರಡು ದಿವ್ಯಗಳನ್ನೂ (ಅಗ್ನಿದಿವ್ಯ ಮತ್ತು ಜಲದಿವ್ಯ) . . . ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಮುಂತಾದವರು ಒಂಬತ್ತನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಕಶಾಆ. ೧೯೫). [ಜಲ₂ + ದಿವ್ಯ]

ಜಲದು 'ಜಲ್ದಿ₂' ನೋ.

ಜಲದುರ್ಗ, ಜಳದುರ್ಗ (ನಾ). ನೀರಿನ ನಡುವೆ ಇರುವ ದುರ್ಗ,-ಕೋಟೆ : ಜಾನುದಘ್ನಜಲದುರ್ಗನುವಾಗಿ ನಡೆದು (ಆದಿಪು. ೦೪-೫೨ ವ); ಕಾನನದುರ್ಗಕ್ಕೆ ಮಹಾದವಾಗ್ನಿ ಜಲದುರ್ಗಕ್ಕುರ್ವಿದೌರ್ವಾಗ್ನಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೫೦). **ಜಳದುರ್ಗ:** ಬಂಧು ಚಿಂತಾಮಣಿ ಸುಜನ ರಕ್ಷಾಮಣಿ ಜಳದುರ್ಗ್ಗ ಬಡವಾನಳಂ ವನದುರ್ಗ್ಗದಾವಾನಳಂ (ನಾಂದೇಡ್. ೩-೨೨ ವ ; 1047) ; ಅನ್ಯೋನ್ಯ ಸೈನ್ಯ ರಜೋ ವ್ರಾ ತ ಸಮಾಕ್ರಾಂತಾನ್ಯಜಳದುರ್ಗವ್ರಾತಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೪-೨೭). [ಜಲ₂ + ದುರ್ಗ]

ಜಲದೇವತೆ, ಜಳದೇವತೆ (ನಾ). ನೀರಿನ ಅಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆ ; ನದಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಅಧಿದೇವತೆ: ಜಲದೇವತೆಗಳ್ ತಡೆಯದಿದಿರ್ವಂದು ನೃಪನೊಡನೊಡನೆ ಸರೋವರಮನೊಸೆದು ಪುಗುವಂತಾಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೨೭); ಗಂಗೆಯೊಳ್ಜಲದೇವತೆಯನರ್ಚಿಸಿದ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೪-೧). **ಜಳದೇವತೆ :** ಜಳದೇವತೆಗಳ್ಗೆ ಪೊಡೆವಟ್ಟು ಜಳಮಂತ್ರಾಕ್ಷರಂಗಳಿಂ ಸರೋವರಮನಭಿಮಂತ್ರಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೭೩ ವ); ಜಳದೇವತೆ ಕೋಡುವ ತಿಳಿಗೊಳದೊಳಗಿರ್ಪಂತೆ ಶೀಲವತಿ ಸೀತೆ ವಿನಿಶ್ಚಳಮಿರೆ ಮನದೊಳ್ ಜಿನಪತಿಚಳಣಂ ದಳ್ಳುರಿಯ ನಡುವೆ ಕೋಡುತ್ತಿರ್ದಳ್ (ಪಂಪರಾಮಾ.೧೩-೨೪).
[ಜಲ₂ + ದೇವತೆ]

ಜಲದೋಷ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ : ಧೂಮಪಾನ ಮಾಡಲು ಶ್ವಾಸ, ಕಾಸ . . . ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ, ಉದರವ್ಯಾಧಿ, ಜಲದೋಷ, ಪಾಂಡು ರೋಗ . . . ಇವಿಷ್ಟೂ ಗುಣವಹುದು (ಸಕಪ್ಪ. ೨೭).
[ಜಲ₂ + ದೋಷ]

ಜಲದ್ರೋಣಿ(ನಾ). ನೀರು ತುಂಬುವ ತೊಟ್ಟಿ,-ದೋಣಿ : "ಅವಗಾಹಃ, ಜಲದ್ರೋಣೀ – ಈ ೨ ನೀರ ದೋಣಿ " (ಹಲಾಯು. ೦೨೪-೮೪).
[ಜಲ₂ + ದ್ರೋಣಿ]

ಜಲಧರ, ಜಳಧರ (ನಾ). ೧. ಮೋಡ ; ಮುಗಿಲು ; ಮೇಘ : ಆಗಳಕಾಲಜಲಧರಂಗಳಂತೆ ನಿಖಿಲ ನೃಪಸುತರ್ ಸುತ್ತಿ ಮುತ್ತಿ ಶರವರ್ಷಮಂ ಕಱೆಯೆ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೩-೫೦ ವ); ಜಲಧರ ಬಲಿದು ಅತಿಬೇಗ ಘೋಷದಿಂದಾಲಿಕಲ್ ಸಹಿತ ಬಹು ಮಳೆಗಱೆಯೆ (ಪ್ರೌಢರಾ. ೨೦-೨೫). **ಜಳಧರ :** ೧. ಜಳಧರದೊಳಗಿಂದಂ ಶಶಿಕಲೆ ಪೊಱಮಡುವಂತೆ . . . ಘಳಿಲನೆ ಪೊಱಮಟ್ಟಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೯-೭೭); ತೊಳಗುವ ರವಿಯುಂ ಮುಸುಳಿಪ ಜಳಧರಮದಱಂತೆ ಜಗಮನೇಂ ಬೆಳಗುಗುಮೋ (ರಾಜಶೇ. ೧-೪೮). ೨. ಚಿಲುಕೀರೆ ಸೊಪ್ಪು : " ತಂಡುಳೀಯಕಂ ಜಳಧರನಾಮಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೭-೨೮). [ಸಂ.]

ಜಲಧರಪಟಲ(ನಾ). ಮೋಡಗಳ ಹಿಂಡು,-ಗುಂಪು: ಜ್ಯೋತಿರ್ಲೋಕಂಗಳ ವಿಮಾನಂಗಳ್ ತೊಲಗೆಯುಮಿದಿರಾದ ಜಲಧರಪಟಲಂಗಳರಲೆಯುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೨೪ ವ) ; ಲುಳಿತ ಜಲಧರ ಪಟಲ ಜಠರದೊಳಿಳಿದ ರವಿ ಮಂಡಲದವೋಲರೆಘಳಿಗೆ ಕರ್ಣನ ಕಾಣೆನೈ (ಕುಮಾ.ಕ. ೧೦-೨೨).
[ಜಲಧರ + ಪಟಲ₂]

ಜಲಧರಪಥ, ಜಳಧರಪಥ (ನಾ). = ಜಲದಮಾರ್ಗ : ಜಲಧರಪಥ ಪರ್ಯಟನಕ್ಕಲಸಿ ಸುಧಾಸೂತಿ ಧಾತ್ರಿಯೊಳ್ ಶಿಶುರೂಪಚ್ಛಲದಿಂ ನೆಲೆವಡೆದವೊಲ್ (ಜಗವಿ. ೨-೮೮). **ಜಳಧರಪಥ :** ಅತಿಧವಳ ಜಳದ ಜಳಧರ ಪಥಮುಂ ತೊಳಪೆಳವೆಱೆಯುಂ ಕಳೆದುವು ಮುಳಿಸಂ ಕಾಮಿಗಳ ಚಿತ್ತದೊಳ್ ನೆಲಸಿದುದು (ಕವಿರಾ. ೩-೧೬೭). [ಜಲಧರ + ಪಥ]

ಜಲಧರಮಾರ್ಗ, ಜಳಧರಮಾರ್ಗ (ನಾ). = ಜಲದಮಾರ್ಗ. **ಜಳಧರಮಾರ್ಗ :** ನಾಲ್ಕುಂ ತೆಱದ ದಿವಿಜ ಜೀಮೂತಕುಳಂ ಬರೆ ಕೇರಿಲ್ಲದ ಚಿತ್ರದ ವಿರಚನೆಯಂ ಪೋಲ್ತುದಮಳ ಜಳಧರಮಾರ್ಗಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೪೯) ; ಜಳಮಯಮಿಳೆ ಜಳದಮಯಂ ಜಳಧರಮಾರ್ಗಂ (ರಾಜಶೇ. ೮-೧೧೯).
[ಜಲಧರ + ಮಾರ್ಗ]

ಜಲಧಾರೆ, ಜಳಧಾರೆ (ನಾ). ನೀರಿನ ಧಾರೆ : " ತಟತಟ-ಜಲಧಾರೆ " (ಶಾಶಕ್ಕ. ೨೫೮). **ಜಳಧಾರೆ :** ಅನೇಕ ನೃಪತಿ ಮಕುಟತಟಘಟಿತ ಮಣಿ ಗಣ ಕಿರಣ ಜಳಧಾರಾಧೌತಾವದಾತ ಪೂತ ಚರಣಾರವಿನ್ದರು[೦] (ಸೌಇಇ. XX, ೪೭-೨೭ ; 1072) ; ಕೂರಸಿಯಂ ಪೊರ್ದಿದ ಜಳಧಾರೆಯುಮತಿತೀಕ್ಷ್ಣಮಪ್ಪ ಪೊಲ್ಲಂಡಗುಣಂ ವೀರಶ್ರೀಗಾದುದು ನೃಪವೀರಭುಜೋನ್ನಪವೀರಭುಜೋತ್ಖಾತ ಖಡ್ಗಧಾರಾಶ್ರಯದಿಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೧೩).
[ಜಲ₂ + ಧಾರೆ]

ಜಲಧಿ, ಜಳಧಿ(ನಾ). ೧. ಕಡಲು ; ಸಮುದ್ರ :" ಕಡಲುಂ ಮುನ್ನೀರೆಂದು ಜಲಧಿನಾಮಂ " (ಶಬ್ದಮಂ. ೨೭) ; ಜಲಧಿತರಂಗ ತಾಟಿತಧರಾತಲ ಭಾರವಿದೆತ್ತ ಬಾಲನೆತ್ತ(ಆದಿಪು.೪-೮೪); ಜಲಧಿಯೊಳಿರ್ದಮರ್ದಿನ ಮುಕ್ಕುಳನುಗುಟುತ್ತಿಳೆಗೆವಂದುದು (ಕಾದಂಪೂ. ೪೫೪) ; ಅವರದ್ವಿದರ್ಭಯಜಲಧಿಯಲಿ

(ಶ್ರೀಪುಸಾಂ. ೧೮೪). ೨. ನಾಲ್ಕು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : "ಜಲಧಿ – ಸಂಖ್ಯೆ ನಾಲ್ಕು" (ಜಾತಕಿ. ೩೬೨ ಪರಿ. ೩). **ಜಳಧಿ:** ೧. ಜಳಧಿ ದ್ವೀಪ ರಸಾತಳಾಂಬರ ಕುಲಾದ್ರೀಂದ್ರಂಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೪–೩೪): ಜಳಧಿ ತರಂಗತಾಟಿತ ಮಹೀತಳದೊಳ್ ನೆಗಟ್ಟಿತ್ತು ವೆಂಗಿಮಂಡಲಂ (ಅಜಿಪು. ೧–೨೪); ಜಳಧಿ ಜಂಬೂದ್ವೀಪಮಂ ಸುತ್ತಿ ಸೌಂದರಮಾಗಿರ್ಪವೊಲ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨–೬೨). ೨. ಚೌ ಚತು ಜಲನಿಧಿ . . . ಜಳಧಿ ಸಮುದ್ರ ಕಷಾಯ ಇಂತಿನಿತುಂ ಳಿಕ್ಕೆ ಹೆಸರು (ವ್ಯವಹಾ. ೧೦–೧೯). [ಸಂ.]

ಜಲಧಿತಲ್ಪ (ನಾ). ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಹಾಸಿಗೆಯಾಗುಳ್ಳವನು ; ವಿಷ್ಣು : ಚತುರಾಸ್ಯೇಂದ್ರಾದಿ ದೇವರ್ ನಡೆದು ಜಲಧಿತಲ್ಪಂಗೆ ದೈತ್ಯೇಂದ್ರ ರುದ್ವೃತ್ತತೆಯಂ ಪುಯ್ಯಲ್ಚೆ (ಜಗವಿ. ೨–೪೪). [ಜಲಧಿ + ತಲ್ಪ]

ಜಲಧಿಪ (ನಾ). ಸಮುದ್ರರಾಜ; ವರುಣ: ಜಲಧಿಪ ಸಾರ್ವ ವಹ್ನಿಯನೆ ಸಾರ್ದಂ . . . ಇಂತೊಗೆದ ಮಾಗೆಯ ವಿಶ್ರುತ ಶೀತಪಾತದೊಳ್ (ಕುಸುಮಾ. ೬–೧೧). [ಸಂ.]

ಜಲನದಿ (ನಾ). ಪೂರ್ಣಪ್ರವಾಹದಿಂದ ಕೂಡಿದ ನದಿ ; "ಸೂಸಿ ಹರಿಯುವ ಹೊಳೆ" (ಮೋಳಿಮಾ. ಕೋಶ) : ಜಲನದಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಹ ಬಲು ಮರನಂತೆ ಇವರ ನೆಲೆ ಇಲ್ಲವೆಂದೆ (ಮೋಳಿಮಾ. ೩೦–೨೨೨).
[ಜಲ್ಲ + ನದಿ]

ಜಲನಾಡು (ಕ್ರಿ). ನೀರಾಟವಾಡು ; ಜಲಕ್ರೀಡೆಯಾಡು : ಶೋಧಿಸಿ ಕೊಂಡು ಬರುತಲಿ ಜಲನಾಡುವ ಪ್ರಭಂಜನನ (ಪ್ರಭಂಜ. ೨–೧೪೫) ; ಆತನ ಲೋಚನಪುತ್ರಿಕೆಗಳ್ . . . ಹೊರ್ಕುಟ ತಿಳಿಗೊಳದೊಳಗೆಳಸಿ ಮುಳುಂಗಿ ವಿನೋದದಿ ಜಲನಾಡಿದವು (ಜಯುಕಾ. ೫–೫೭). [ಜಲ್ಲ + ಆಡು$_1$]

ಜಲನಿಧಿ, ಜಳನಿಧಿ (ನಾ). ೧.=ಜಲಧಿ೧ : ಜಲನಿಧಿ ಮೇಖಲಾವಲ ಯಿತಾಂಗಿ ಕರಂ ಸೊಗಯಿಪ್ಪುದಾಯ್ತು ಭೂಲಲನೆ (ಕವಿರಾ. ೨–೧೦೮) ; ನೆಗಟ್ದುದನಿದನಾಂ ಪಾತಾಳಕ್ಕಟಿಪುವೆನೆಂಬೀ ತೆಜದೊಳ್ ದಿನಪನಪರ ಜಲನಿಧಿಗಿಟಿದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦–೧೨೪); ಜಲನಿಧಿ ಜಲಮಂ ಜಲಭೃತ್ತುಳಕ್ಕೆ ನಲಿದಿತ್ತುದತ್ತಮಿತ್ತ ನದೀ ನಿರ್ಮಲಸಲಿಲಂ ದೊರೆದುದು ಗಡ (ರಾಜಶೇ. ೧–೯೭). ೨. = ಜಲಧಿ ೨: ಚೌ ಚತು ಜಲನಿಧಿ ವಿಷನಿಧಿ . . . ಕಷಾಯ ಇಂತಿನಿತುಂ ಳಿಕ್ಕೆ ಹೆಸರು (ವ್ಯವಹಾ. ೧೦–೧೮), **ಜಳನಿಧಿ:** ೧. ಪೂರ್ವಾಪರ ಜಳನಿಧಿ ವೇಳಾತರಂ ಗೋಚ್ಚಳದ್ರತ್ನ ವಿನಿದ್ರ ಪ್ರಾಂತದೇಶಂ ಸೊಗಯಿಪುದು (ಕಾದಂಪೂ. ೪೩) ; ಜಳನಿಧಿಗೆ ನೀರೆನಡಸುವ . . . ಮಾ [ಟ್ಕೆಯದು](ವರ್ಧಮಾ. ೧೩–೫):ನೆಲವನಳೆವಂದು . . . ಈ ಜಳನಿಧಿಗಳೀ ಗಗನವೀ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ಪವಣಿಸಿದವಿಲಸಿತದ ವಿಭುವಿಂಗೆ(ತೊರರಾ. ೧–೮–೬೬).
[ಜಲ್ಲ + ನಿಧಿ]

ಜಲನಿಧಿತಲ್ಪ (ನಾ). ಸಮುದ್ರದ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿರುವವನು ; ವಿಷ್ಣು : ಜಲನಿಧಿತಲ್ಪನುಂ ಜಲರುಹೋದರನುಂ . . . ಜಲದವರ್ಣನುಮೆಂಬುದನೀ ನಿದಾಘಮುಂ ಕಳೆಯಲೆ ಪಣ್ಣಿಕೊಂಡನಸುರಾರಿ (ಜಗವಿ. ೭–೬೬).
[ಜಲನಿಧಿ + ತಲ್ಪ]

ಜಲನಿರ್ಗಮ (ನಾ). ನೀರು ಹರಿದು ಹೋಗುವುದಕ್ಕೆಂದು ಮಾಡಿದ ಹಾದಿ ; ಮೋರಿ : "ಭ್ರಮಾಃ, ಜಲನಿರ್ಗಮಾಃ – ೨ ನೀರು ಹರಿಯುವುದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಹಾಗೆ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ ತೂಬು, ಬಚ್ಚಲು, ಮೊಹರಿ, ನಾಲೆ, ಕೋಡಿ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೬೯).
[ಜಲ್ಲ + ನಿರ್ಗಮ]

ಜಲನಿಲಯ (ನಾ). ನೀರನ್ನು ಮನೆಯಾಗಿ ಹೊಂದಿರುವವನು; ನೀರೇ ನೆಲೆಯಾದವನು : ಅಂತು ಕುರುಕುಲಮಹೀಪಾಲಂ ಮಧ್ಯಮಲೋಕ ಪಾಲಕ ನಾಗಿಯುಂ ಪಶ್ಚಿಮ ಲೋಕಪಾಲಕನಂತೆ ಜಲನಿಲಯನಾಗಿ (ಗದಾಯು. ೬–೧೪ ವ). [ಜಲ್ಲ + ನಿಲಯ]

ಜಲನೀಲಿ (ನಾ). ಪಾಚಿ; ಹಾವಸೆ. [ಸಂ. ಜಲನೀಲೀ]

ಜಲನೀಲಿಕೆ, ಜಳನೀಳಿಕೆ (ನಾ). = ಜಲನೀಲಿ : ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹಾವುಚಿ, ಜಲನೀಲಿಕಾ, ಶಿಲಾವಲ್ಕಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತವೆ (ಭೂವಿವ. ೧೬೭). **ಜಳನೀಳಿಕೆ:** "ಶೈವಾಳಂ ಜಳನೀಳಿಕೆ ಶೈವಳಮದು ನೀರೊಳಾದ ಪಾವಸೆ ಯೆನಿಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೨೫–೧೮). [ಜಲ್ಲ + ನೀಲಿಕೆ]

ಜಲಪಕ್ಷಿ, ಜಳಪಕ್ಷಿ (ನಾ). ನೀರಂಹಕ್ಕಿ ; ಸಾರಸ : "ಪುಷ್ಕರಾಹ್ವಃ, ಸಾರಸಃ ೨ ಸಾರಸಹಕ್ಕಿ ಹೆಸರು.ನೀರುಹಕ್ಕಿ, ಜಲಪಕ್ಷಿ, ತಾವರೇಹಕ್ಕಿ, ಕೊಳದ ಹಕ್ಕಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೪೦). **ಜಳಪಕ್ಷಿ:** ಜಳಪಕ್ಷಿವ್ರಾತ ಕೋಳಾಹಳವೊಗೆವಿನೆಗಂ (ಲೀಲಾವ. ೧೩–೧೦೫) ; ಜಳಪಕ್ಷಿಗಳುಲಿಯಿಂದಂ . . . ಇಳೆಯರಸನೇಳ್ದಂ (ರಾಜಶೇ. ೪–೨೭). [ಜಲ್ಲ + ಪಕ್ಷಿ]

ಜಲಪಥ (ನಾ). ನೀರಿನ ಮಾರ್ಗ ; ಕಾಲುವೆ ; ಜಲಮಾರ್ಗ : ಹಾಯ್ಗಡ ಗಳನ್ನೂ ಮಿನಕ್ಷೇತ್ರಗಳನ್ನೂ ರಸ್ತೆಗಳನ್ನೂ ಜಲಪಥಗಳನ್ನೂ ಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡಬಹುದು (ಧ್ರಾಥಾನ. ೨೬೭). [ಜಲ್ಲ + ಪಥ]

ಜಲಪದ್ಧತಿ, ಜಳಪದ್ಧತಿ (ನಾ). ಕಟ್ಟಡಗಳ ಮೇಲಿನಿಂದ ಮಳೆನೀರು ಹರಿದು ಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡಿರುವ ಹರಿ ; ದೋಣಿ ; ಹರಿನಾಳಿಗೆ. **ಜಳಪದ್ಧತಿ:** "ಪ್ರಣಾಳೀ, ಜಳಪದ್ಧತಿಃ – ಈ ೨ ಹರಿನಾಳಿ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೩–೬೩). [ಜಲ್ಲ + ಪದ್ಧತಿ]

ಜಲಪನ (ನಾ). = ಜಲ್ಪನ : ಈ ಜಲಪನ ನನಗೆ ಮರೆತು ಹೋಗಿದ್ದರೂ ನಮ್ಮ ಕಾಕಂದಿರು ಇದನ್ನು ನೆನೆನೆನೆದು ನಗುವರು (ಕಲಿಸಿ. ೩೪೪).
[<ಸಂ. ಜಲ್ಪನ]

ಜಲಪರ್ಯಾಟನ (ನಾ). ನೀರಿನ ಮೇಲೆ ಸಂಚಾರ : ಎರಡು ಹಡಗುಗಳು ಇಂದು ನಸುಕಿನಲ್ಲಿ ಜಲಪರ್ಯಾಟನ ಕೈಕೊಂಡವು (ಇಪ್ಪಕ. ೩೨೩).
[ಜಲ್ಲ + ಪರ್ಯಾಟನ]

ಜಲಪಾತ (ನಾ). ೧. ನೀರು ಧುಮುಕುವುದು. ೨. ನೀರು ಧುಮುಕುವ ಸ್ಥಳ; ನೀರ್ಬೀಳು ; ತಡಸಲು ; ಧಬಧಬೆ (ಉಕ) : ಭೀಷ್ಮವಹ ಜಲಪಾತವ್ರಾತಂಗಳಿಂ ಭೀಕರಮರಣ್ಯಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೮೪–೨೪೧).
[ಜಲ್ಲ + ಪಾತ]

ಜಲಪಾತ್ರೆ (ನಾ). ನೀರಿನ ಪಾತ್ರೆ ; ಕಮಂಡಲು : "ಜಲಪಾತ್ರೆಯೆ ಕಮಂಡಲಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩೩–೨೫) : "ಗುಂಡಿಗೆಯೆನಲ್ ಜಲಪಾತ್ರೆಯ [ಪಾಠಾಂ. ತ್ರಮ]ಕ್ಕುಂ (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕೆ. ೩೦). [ಜಲ್ಲ + ಪಾತ್ರೆ]

ಜಲಪಿಪ್ಪಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಿಪ್ಪಲಿ. 'ಜಲಹಿಪ್ಪಲಿ' ಪರಾ.
[ಜಲ್ಲ + ಪಿಪ್ಪಲಿ]

ಜಲಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅಸಂಬದ್ಧವಾಗಿ ಮಾತನಾಡು ; ಹರಟು ; ಗಳಹು : ಕುಲಗೆಡುಕರಾಗಿರುವ ಹೊಲತಿಯರ ನುಡಿಗಳನು ಜಲಪಿಸದಿರೆನ್ನೊಳಗೆ ಲಲಿತದೊಳು ಮುನಿಯೆ (ಹಮುಚ. ೬೫). [<ಜಲ್ಪ + –ಇಸು$_3$]

ಜಲಪುರುಷ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ ಮನುಷ್ಯ ; ಅರ್ಧ ಮಾನವ, ಅರ್ಧ ಮೀನು–ಈ ಆಕಾರದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ವಿಮಲ ಜಲಕನ್ಯೆ ಯರ ಮೊತ್ತದಿಂ . . . ಕ್ರಮದಿ ಜಲಪುರುಷರುಗಳಿಂದೊಪ್ಪುವ ಬಲ ಪುರುಷರು (ಬಸವು. ೧೯–೮೩). 'ನೀರ್ಮಾನಸ' ಪರಾ. [ಜಲ್ಲ+ಪುರುಷ]

ಜಲಪುಷ್ಪ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಹೂವು ; ನೀರುಹೂವು; ಕಮಲ, ನೈದಿಲೆ ಮುಂತಾದುವು. ೨. ಮೀನು : (ಕ).
[ಜಲ್ಲ + ಪುಷ್ಪ]

ಜಲಪೊಟ್ಟಣ (ನಾ). ಮೋಡ ; ಮೇಘ : ಕುಂಭದೆ ಕುಲಾಲಜ್ಞಾನವೊಗೆ ವಂತನಂತ ಜಲಪೊಟ್ಟಣದೆ ಮಳೆಜ್ಞಾನಮೆಸೆವಂತೆ ಸಂತತಂ ಶಾಸ್ತ್ರ ದರ್ಶನ ದಿಂದೆ ನಾಕನರಕಂಗಳು ಸಲೆ ಸಿದ್ಧವು (ಅರಾಜ. ೭–೨೨). 'ನೀರ್ಪೊಟ್ಟಣ' ಪರಾ. [ಜಲ್ಲ + ಪೊಟ್ಟಣ]

ಜಲಪ್ರಣಾಲ (ನಾ). ನೀರು ಹರಿದು ಹೋಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕಟ್ಟೆಗೆ ಮಾಡಿರುವ ತೂಬು ; ನೀರಗಂಡಿ : "ಜಲಪ್ರಣಾಲ [ಪಾಠಾಂ. ಮಾಣ] ದೊಳು . . . ವ್ಯಂತದೊಳು ತುಂಬು " (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೦೨).
[ಜಲ$_2$ + ಪ್ರಣಾಲ]

ಜಲಪ್ರಲಯ, ಜಲಪ್ರಳಯ (ನಾ). ನೀರಿನಿಂದಾಗುವ ಪ್ರಳಯ ; ಯುಗಾಂತರದಲ್ಲಿ ನೀರು ಉಕ್ಕಿ ಜಗತ್ತನ್ನೆಲ್ಲಾ ಮುಳುಗಿಸುವುದು. **ಜಲಪ್ರಳಯ :** ಬಳಿಕಂ ಜಲಪ್ರಳಯಮಾದಲ್ಲಿ ತಾಂ ಮೇಲೆ ತೊಳತೊಳಗಿ ಸೆಗೆದು ತೇಂಕಾಡುತಿರ್ದುದು (ನಂಬಿರ. ೯-೫) : ಬಾರಿಬಾರಿಗೆ ಜಲಪ್ರಳಯಂಗಳಾಗಲ್ಕೆ ಭೂರಿಶಾಖೆಗಳಿಂದೆ ತಳಿತೆಸೆವುದೊಂದು ವಟ ಭೂರುಹವದರದೊಂದೆಲೆಯ ಮೇಲೆ . . . ಮಲಗಿಕೊಂಡಿಹನೊರ್ವ ಬಾಲಕಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೨-೩೨). [ಜಲ$_2$ + ಪ್ರಲಯ]

ಜಲಪ್ರಸರ, ಜಳಪ್ರಸರ (ನಾ). ನೀರಿನ ಹಬ್ಬುಗೆ,-ವಿಸ್ತಾರ : ಪಸರಿಸಿ ದುಗ್ಧಾಬ್ಧಿ ಜಲ[ಪಾಠಾಂ. ಳ]ಪ್ರಸರಮನೊಡವೇಱೆ ಬಂದು ಕೞೆವುವು ಮೇಘಪ್ರಸರಂಗಳಲ್ಲಿಯೆನೆ ರಸವೊಸರ್ವುವು ಪುಂಡ್ರೇಕ್ಷುವಾಟ ಕೋಟಿಗಳದಱೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೧-೫೯). **ಜಳಪ್ರಸರ :** ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಜಲ$_2$ + ಪ್ರಸರ]

ಜಲಪ್ರಳಯ 'ಜಲಪ್ರಲಯ' ನೋ.

ಜಲಪ್ರಾಂಗಣ (ನಾ). ಒಂದು ದೇಶಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡು, ಅದರ ಆಧಿಪತ್ಯಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟ ಜಲಪ್ರದೇಶ,-ಸಮುದ್ರ : "ದೇಶೀಸಮುದ್ರ, (ಸೀಮೆ);(ಪಾರಿ) ಸಮುದ್ರಸೀಮೆ, ಜಲಪ್ರಾಂಗಣ" (Territorial Waters. ಶಶ್ರಿನಿ. ೮೪) : ಭಾರತದ ಜಲಪ್ರಾಂಗಣದಲ್ಲಿನ ಸಮುದ್ರದ ಕೆಳಗಿರತಕ್ಕ ಎಲ್ಲ ಭೂಮಿಗಳೂ, ಖನಿಜಗಳೂ . . . ಸಂಘದ ವಶದಲ್ಲಿ ನೆಲಸತಕ್ಕುದು (ಭಾಧಾನ. ೧೭೧). [ಜಲ$_2$ + ಪ್ರಾಂಗಣ]

ಜಲಪ್ರಾಂತ (ನಾ). ನೀರಿನ ಸಮೀಪದ ಪ್ರದೇಶ ; ನೀರಿನ ಅಂಚು; ತಟ ; ತೀರ. [ಜಲ$_2$ + ಪ್ರಾಂತ]

ಜಲಪ್ರಾಣಿ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ ಪ್ರಾಣಿ : "ಜಲೇಶಯಃ- ಜಲಪ್ರಾಣಿ" (ಒಷಧಿ. ೬೧). [ಜಲ$_2$ + ಪ್ರಾಣಿ]

ಜಲಪ್ರಾಯ (ಗು). ೧. ನೀರು ಸಮೃದ್ಧಿಯಾಗಿರುವ; ನೀರನ್ನುಳ್ಳ. (ನಾ). ೨. ನೀರಿನಿಂದ ತುಂಬಿದ ಪ್ರದೇಶ; "ನೀರಂ ಬಹಳವಾಗಿರುವ ದೇಶ" (ಅಮರ. ೪೬೯). [ಸಂ.]

ಜಲಫಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೀರಂಹಾವು : "ಅಳಗರ್ತ [ಪಾಠಾಂ. ಅಲಗರ್ದ]ನೆನಲು ಜಲಫಣಿಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೦೦೯-೩).
[ಜಲ$_2$ + ಫಣಿ$_2$]

ಜಲಬಂಧ (ನಾ). ಹಡಗುಗಳು ಅಥವಾ ದೋಣಿಗಳು ಸಂಚರಿಸ ಬೇಕಾದ ಕಾಲುವೆ ಒಂದೇ ಮಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿರುವಾಗ ನೀರಿನ ಮಟ್ಟವನ್ನು ತಕ್ಕಂತೆ ಎತ್ತರಿಸಲು ಮತ್ತು ಕಡಮೆ ಮಾಡಲು ಏರ್ಪಡಿಸಿದ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ; ಮಟ್ಟ ಬದಲಾವಣೆಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆ : ಈ ರೀತಿಯ ಕಾಮಗಾರಿಗೆ 'ಜಲಬಂಧ'(Locks)ವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಚಾಲಪ್ರ. II, ೭೭೦).
[ಜಲ$_2$ + ಬಂಧ]

ಜಲಬರಿದಾನ (ನಾ). ಧಾರಾಪೂರ್ವಕವಾದ ದಾನ : ಕಟ್ಟೇರಿ ಗ್ರಾಮ ಕಾರ್ಯ್ಯಮಂ ಮೊದಲಾದ ಮಾವುಳುದ ಕೃತ್ತುದೊಳು ಜಲಬರಿದಾನವಂ ಕೊಡಳಾಗಮುವ ನಿಮಿಥ್ಯದಿಂದ ಬಹುತ್ತಲೆಕ್ಕದಿಂ (ಎಕ. VI, ತರೀಕೆ. ೭-೬ ; ಸು. 1260 ?). [ಜಲ$_2$ + ಪರಿ$_2$ + ದಾನ]

ಜಲಬಾಧೆ (ನಾ). ಮೂತ್ರ ವಿಸರ್ಜನೆ ; ಮೂತ್ರಶಂಕೆ : ಪಾಳು ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಜಲಬಾಧೆಗಾಗಿ ಹೋದೆ (ಕಲನೆ. ೨೫೮).
[ಜಲ$_2$ + ಬಾಧೆ]

ಜಲಬಿಂದು (ನಾ). ನೀರಿನ ಹನಿ ; ತುಂತುರು : ಪದ್ಮಪತ್ರದ ಜಲಬಿಂದುವಿನಂತೆ ಚಲಿತಮಾದುದು ಚಿತ್ತಂ (ಶಂಕರಾಮಾ. ೯-೬೩) ; ಆಕಾಶಕ್ಕುಚ್ಚಳಿಪಭಿಷೇಕದ ಜಲಬಿಂದುಮಾಲೆ ಮುಕ್ತಾನೀಕದ ತೇಜದಿಂ . . . ಪಡೆದು ದಿರ್ಮಡಿ ಚೆಲ್ವಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೦-೩೨). [ಜಲ$_2$ + ಬಿಂದು]

ಜಲಬುದುಬುದ (ನಾ). = ಜಲಬುದ್ಬುದ : (+). [<ಜಲಬುದ್ಬುದ]

ಜಲಬುದ್ಬುದ, ಜಳಬುದ್ಬುದ (ನಾ). ನೀರಿನ ಗುಳ್ಳೆ ; ಬೊಬ್ಬುಳಿಕೆ : ಸಲಿಲದ ಹೊಱಗೆ ಬೊಬ್ಬುಳಿಕೆಗಳ ತೆರೆ ನೊರೆದುಱುಗಿದವು ಘುಳುಘುಳಿಸಿ ಜಲಬುದ್ಬುದದ ಚೂಣಿಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾ. ಗ. ೫-೩೨). **ಜಳಬುದ್ಬುದ :** ಜಳಬುದ್ಬುದವಮಂ ಕರ್ಬೊನ್ನೊಳ್ ಕಟ್ಟಿಪೆನೆಂಬ ಮರುಳ ಗುರುವಾಗದಿರು ವಿಳಯಸ್ವಭಾವವಂ ಸಲೆ ತಳೆದೊಡಲಂ ನಿಟ್ಟೆಮಾಡಲುಜ್ಜುಗಿಪಾತಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೪-೫೭). [ಜಲ$_2$ + ಬುದ್ಬುದ]

ಜಲಬ್ರಾಹ್ಮಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಸಸ್ಯ : ನೆಗ್ಗಿಲುಬೇರು, ಜಲಬ್ರಾಹ್ಮೀ, ಸೊಗದೆಬೇರು ಆಷಾಡೀಬೇರು (ಸಕಪ್ಪ. ೪೩೮ ಪರಿ).
[ಜಲ$_2$ + ಬ್ರಾಹ್ಮಿ]

ಜಲಭಂಗ (ನಾ). ನೀರಿನ ತೆರೆ,-ಅಲೆ : "ಜಲಭಂಗಂ ವಿರಹಂ ಕಮಂಡಲು ಚಣಂಗಂ ಕೋರಕಾವಲ್ಲಿಯುತ್ಕಲಿಕಾಖ್ಯಂ" (ನಾನಾರ. ೧೦೩).
[ಜಲ$_2$ + ಭಂಗ]

ಜಲಭೃಚ್ಚಾಪ (ನಾ). ಕಾಮನ ಬಿಲ್ಲು ; ಇಂದ್ರಚಾಪ : ಆ ಪುರದ ರತ್ನಭವನ ಕಳಾಪದ್ಯುತಿ ನೆಗೞೆ ಗಗನತಳದೊಳ್ ಜಲಭೃಚ್ಚಾಪರುಚಿಗೆತ್ತು (ಅಜಿಪು. ೨-೧೭). [ಸಂ. (ಜಲಭೃತ್ + ಚಾಪ)]

ಜಲಭೃತ್ತು (ನಾ). ಮೋಡ ; ಮೇಘ : ಜಲನಿಧಿ ಜಲಮಂ ಜಲಭೃತ್ತುಲಕ್ಕೆ ನಲಿದಿತ್ತುದು (ರಾಜಶೇ. ೧-೯೭). [ಸಂ. ಜಲಭೃತ್]

ಜಲಭ್ರಮ (ನಾ). ನೀರಿನ ಸುಳಿ,-ಆವರ್ತ : "ಆವರ್ತಂ ಜಲಭ್ರಮಂ ಸುೞಿಯೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೦೨೩-೦೨). [ಜಲ$_2$ + ಭ್ರಮ]

ಜಲಮಂತ್ರ, ಜಳಮಂತ್ರ (ನಾ). ಜಲಸ್ತಂಭನ ಮಂತ್ರ : ಜಲಮಂತ್ರಮನೇನುಮಂ ಬಗೆಯದೆ ಕೋಪೋದ್ರೇಕಮನೆ ಬಗೆದು (ಗದಾಯು. ೭-೨೨ ವ). **ಜಳಮಂತ್ರ :** ಎನ್ನ ಪೇೞ್ವ ಜಳಮಂತ್ರೋಪದೇಶಮಂ ಕೆಯ್ಕೊಂಡು . . . ವೈಶಂಪಾಯನ ಸರೋವರದೊಳ್ ಮುೞುಗಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೭೦ ವ). [ಜಲ$_2$ + ಮಂತ್ರ]

ಜಲಮಂದಿರ (ನಾ). ಕಾರಂಜಿಗಳಿರುವ ಮನೆ ; ಧಾರಾಗೃಹ : ಉದ್ಯಾನವನದ ಮಧ್ಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಏಳು ಅಂತಸ್ತುಗಳುಳ್ಳ ವಿಸ್ತೀರ್ಣವಾದ ಜಲಮಂದಿರವಿದ್ದು (ಮಂಜುಕ. ೪). [ಜಲ$_2$ + ಮಂದಿರ]

ಜಲಮಣಿ (ನಾ). ನೀರಿನ ಹನಿ; ಜಲಬಿಂದು : ಜಲಮಣಿಯ ಬೆಡಗನಿಕ್ಕ ಬಹುದೆ ಬಯಲ ಬಂಧಿಸಬಹುದೆ (ಪೋಳಿಮಾ. ೧೦೮-೪೬೪).
[ಜಲ$_2$ + ಮಣಿ$_3$]

ಜಲಮಯ (ಗು). ನೀರಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ; ನೀರಿನಿಂದಾದ : ಪೃಥಿವೀಮಯ ಶರೀರದ ಹಾಗೆ ಜಲಮಯ ತೇಜೋಮಯ ವಾಯುಮಯ ಶರೀರಗಳೂ ಆಯಾ ಜೀವ ಕರ್ಮಾನುಸಾರ ಉಂಟು (ಹಿಂದಸಾ. ೫೯). [ಸಂ.]

ಜಲಮಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; "ಮುಕ್ತಾವರ್ಚೆ" (ಶಂಡಿತ. ೩೩೭).
[?]

ಜಲಮಾನುಷಿ (ನಾ). = ಜಲಕನ್ಯೆ : ಉದಧಿಯ ತೋರ ಮುತ್ತೆನಿಸೆ ತಾರಗೆ ಶೀತಮರೀಚಿ ಶಂಖದಂದದಿನಿರೆ ನೀರ ಮೇಲೆ ನಲಿವಟ್ಟರಿಯುರ್ಜಲಮಾನುಷೀಪ್ರಕಾರದಿನಿರೆ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೨-೧೫೩). [ಜಲ$_2$ + ಮಾನುಷಿ]

ಜಲಮಾರ್ಗ (ನಾ). ೧. ಸಮುದ್ರ ಮಾರ್ಗ; ನದೀಮಾರ್ಗ : ನಾಗರಿಕವಾದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಜನಾಂಗದವರೂ ತಮ್ಮ ದೇಶದ ಭೂಮಾರ್ಗ ಜಲಮಾರ್ಗಗಳನ್ನು ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವರು (ಭೂರಹ. ೯೨).

೨. ಕೊಳಾಯಿ; ನಲ್ಲಿ. ೩. ಹರಿ; ಕಾಲುವೆ; ಚರಂಡಿ : "ಭ್ರಮಾಃ, ಜಲನಿರ್ಗಮಾಃ—೨ ನೀರು ಹರಿಯುವುದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಹಾಗೆ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ ತೂಬು, ಬಚ್ಚಲು, ಮೊಹರಿ, ನಾಲೆ, ಕೋಡಿ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಹೆಸರುಗಳು. ಚಕ್ರಾದಿಗಳು – ೪ – ಪದಗಳೂ ಜಲವಾರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೆಸರು ಅಂದರೆ ನೀರು ಹರಿಯುವ ಹಾದಿ, ನೀರು ದಾರಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೬೯). [ಜಲ್ಲ + ಮಾರ್ಗ]

ಜಲಮುಕ್ಸಮಿತಿ (ನಾ). ಮೋಡಗಳ ಗುಂಪು,–ಸಮೂಹ : ದೃಕ್ಸ್ಪಭಗ ಮೂರ್ತಿ ರಿಪುಜಲಮುಕ್ಸಮಿತಿಸಮೀರ (ವಿಷ್ಣುಪು. ೧-೭).
[ಸಂ. (ಜಲಮುಚ್ + ಸಮಿತಿ)]

ಜಲಮುಚ (ನಾ). ಮೋಡ ; ಮೇಘ : ಮಳೆಯ ಕಾಲದ ಜಲಮುಚದ ರುಚಿ ತಳೆದ ಭ್ರಮರಗಳಿಂದ (ರಘುವಂ. ೯-೪೪). [<ಸಂ. ಜಲಮುಚ್]

ಜಲಯಂತ್ರ, ಜಳಯಂತ್ರ (ನಾ). ೧. ಜೀರ್ಕೊಳವೆ ; ಪಿಚಕಾರಿ ; ಚಿಮ್ಮಲು : "ಜೀರ್ಕೊಳವೆ = ಜಲಯಂತ್ರಂ" (ಕಮುದ. ಪರಿ. ೧) ; ರಾಜ ಕುಮಾರನೆತ್ತಿದ ಜಲಯಂತ್ರ ಪಯೋಭಿಘಾತದಿಂದಮರಸಿಯರ ತೊಟ್ಟ ಪೂದುಡಿಗೆಗಳೆಲ್ಲಂ ಬಟಲ್ಲು ಕಟಲ್ಲು (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೩೧ ವ) ; ಬಿತ್ತರದಿಂ ಜಲ[ಪಾಠಾಂ. ಳ]ಯಂತ್ರಮನೊತ್ತುವ ಕಾಂತಾಳಿ ಪುತ್ರಿಕಾಸಂತತಿ ಯಂತೆತ್ತಮಿರೆ ಸರಸಿ ಪೋಲ್ತುದು ಚಿತ್ರಜನ ನಿಯಂತ್ರ ಯಂತ್ರಧಾರಾ ಗೃಹಮಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೧೪೪). ೨. ನೀರನ್ನು ಎತ್ತುವ ಯಂತ್ರ ; ರಾಟಳ : ಅಂಧಕಾರಮಯವಾದ ತೋಟದ ಕಡೆಗೆ ನೋಡುತ್ತ, ಜಲ ಯಂತ್ರದ ಶಬ್ದವನ್ನೂ ಬುಲ್‌ಬುಲ್ ಪಕ್ಷಿಯ ಹಾಡನ್ನೂ . . . ಕೇಳಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತ (ಪುನರು. ೩೯೭). **ಜಳಯಂತ್ರ:** ೧. ಅದೇಂ ನಿಮಿರ್ದುವೊ ಲೀಲೆಯಿಂದೆ ಜಳಯಂತ್ರಮನಂದು ಮಹೀಶನೊತ್ತೆ ಕುಂಕುಮಜಳ ಚಂದನೋದಕ ಮೃಗೋದ್ಭವ ವಾರಿ ನಿಯುಕ್ತಧಾರೆಗಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೧೩೩). [ಜಲ್ಲ + ಯಂತ್ರ]

ಜಲಯಾತ್ರೆ, ಜಳಯಾತ್ರೆ (ನಾ). ನೀರಿನ ಮೇಲೆ ಮಾಡುವ ಪ್ರಯಾಣ; ಸಮುದ್ರಯಾನ : ಜಲಯಾತ್ರೆಗೆ ಪೋಗಿ ತನ್ನ ಪಡೆದ ರತ್ನಂಗಳಂ ಕೊಂಡು (ಚಾವುಂಪು. ೧೭೨) ; ಆ ಪರದನೊರ್ವ ಜಲಯಾತ್ರೆಗೆ ಪೋಗಿ ಪಿರಿದಪ್ಪರ್ಥಲಾಭಮಾಗಿರ್ಪುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೨-೧೯೨); ನಾನು ಈಗ ದೀರ್ಘ ಜಲಯಾತ್ರೆಯನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳಲಿರುವುದರಿಂದ (ಬೆಂಜನ್. ೬೦). **ಜಳಯಾತ್ರೆ :** ಜಳಯಾತ್ರೆಗೆ ಪೋಪವರ್ಗಳ್ . . . ಜಳಮಂ ಪೊಗೆ ದೊಯ್ವರ್ (ಸಮಪ. ೨-೪೯). [ಜಲ್ಲ + ಯಾತ್ರೆ]

ಜಲಯಾನ (ನಾ). ೧. ಜಲಮಾರ್ಗವಾಗಿ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುವ ಸಾಧನ; ನಾವೆ ; ಹಡಗು : ಉರಗಾವೃತಂ ಸುವರ್ಣಾಭರಣಂ ಜಲಯಾನವಾಸಿತಂ ಚಿಪಿಟಾಸ್ಯಂ . . . ಕುಳೀರದಂತ್ಕೃತ್ಯಂಶಂ (ಜಾತಕ. ೧೯-೦೨). ೨. = ಜಲಯಾತ್ರೆ : ರಾಜಕುಮಾರನು ಮೊದಲು ನೀಲನದಿಯಲ್ಲಿ ಜಲಯಾನ ಮಾಡಿದನು (ಮಹಸ. ೪೪). [ಜಲ್ಲ + ಯಾನ]

ಜಲಯುದ್ಧ, ಜಳಯುದ್ಧ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ನಿಂತು ನೀರನ್ನು ಎರಚಿ ಮಾಡುವ ಕಾಳಗ : ಬಾಹುಬಲಿ ಭರತನಂ ದೃಷ್ಟಿಯುದ್ಧ ಜಲಯುದ್ಧ ದೊಳ್ಗೆಲ್ದು (ಚಾವುಂಪು. ೪೪-೨೨). **ಜಳಯುದ್ಧ :** ಭರದಿಂದಂ ತುಳುಕಿದ ನೀರುರದೊಳ್ ಹಾರಾಂಶು ರುಚಿಯನಿರ್ಕುಳಿಗೊಳೆ ದುರ್ಧರ ಜಳ [ಪಾಠಾಂ ಲ]ಯುದ್ಧಮುಮಾದಮೆ ಪರಿಭವಮಂ ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಿತ್ತತ್ತಾಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೦೪-೦೦೮). [ಜಲ್ಲ + ಯುದ್ಧ]

ಜಲರಂಕು, ಜಳರಂಕು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೀರುಹಕ್ಕಿ ; ನೀರು ಕಾಗೆ. **ಜಳರಂಕು :** "ದಾತ್ಯೂಹಃ, ಜಳರಂಕುಃ— ಈ ೨ ಜಾಮಹಂ" (ಹಲಾಯು. ೪೨-೯೭) ; "ಜಳರಂಕು ಕಾಳಕಂಠಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೨-೦೩) ; "ಜಳರಂಕು ದಾತ್ಯೂಹಮೆನಲಾ ನಿರುಗನಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೫೨-೦೦).
[ಸಂ.]

ಜಲರಾಶಿ, ಜಳರಾಶಿ (ನಾ). ಕಡಲು ; ಸಮುದ್ರ : ಜಲಮಯಮೆನಿಸಳ್ ಸಾಲ್ದುದು ಜಲರಾಶಿ ನಭಕ್ಕೆ ನೆಗೆದ ಪೆರ್ಚುಗೆಯಿಂದಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೨-೩೪): ಜಲರಾಶಿ ಜಡರಾಶಿಯಲ್ತೆ (ಇಂಚಾಪ. ೧೬೮-೩೦). **ಜಳರಾಶಿ :** "ರತ್ನಾಕರಃ . . . ಜಳರಾಶಿಃ, ಸಾಗರಃ, ಸಮುದ್ರಃ—ಈ ೧೨ ಸಮುದ್ರಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೦೭-೩೦) ; ಜಳರಾಶಿ ಶ್ರೇಣಿಯೊಳ್ ಪಾಲ್ಗಡಲಮರ ಕುಜ ಶ್ರೇಣಿಯೊಳ್ ಪಾರಿಜಾತಂ(ಶಾಪಮಂ. ೭೩); (ಎಕ. XV, ೮೭; 1060 ಸೋ.)
[ಜಲ್ಲ + ರಾಶಿ]

ಜಲರಾಶಿಪ್ರಭವೆ (ನಾ). ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವಳು ; ಲಕ್ಷ್ಮಿ : ಜಲರಾಶಿಪ್ರಭವೆಯಂ . . . ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಲಲನೆಯನಾಂತು ವಕ್ಷಸ್ಥಲದೊಳ್ಪೇ ಟಿಂತುದಾರಚರಿತನೆ ಅಪ್ಪೈ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೬೦).
[ಸಂ. ಜಲರಾಶಿಪ್ರಭವಾ (ಜಲರಾಶಿ + ಪ್ರಭವ + –)]

ಜಲರಾಸಿ (ನಾ). = ಜಲರಾಶಿ : ಇತ್ತಲು ಸಂದಣಿಸಿತರಿರಾಯದಳ ಜಲರಾಸಿ ಜರಿವಂತೆ (ಕುಮಾದ್ರೋ. ೨-೦೯). [<ಜಲರಾಶಿ]

ಜಲರಿ 'ಝಾಲರಿ' ನೋ.

ಜಲರುಹ, ಜಳರುಹ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದು; ತಾವರೆ; ಕಮಲ: ಜಲರುಹ ಬೀಜರಾಜಿಗಳನಾಜಿಪ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೨೪) ; ಅಲಿಗಳ ಸೋಂಕಿಂ ಪ್ರಾತರ್ಜಲರುಹಮಲರ್ವಂತೆ (ಜಗವಿ. ೩-೩೨). **ಜಳರುಹ :** 'ಜಳರುಹ ಕಾಂಡ', 'ಜಳರುಹಪತ್ರ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಜಲರುಹನಾಭ ಜಳರುಹನಾಭ (ನಾ). ಕಮಲನಾಭ ; ವಿಷ್ಣು : ಜಲರುಹನಾಭನ ನಾಭಿಯೊಳಗುಟಿದರ್ ನಿನ್ನ ಮಂತ್ರಬಲದಿಂ ಬ್ರಹ್ಮರ್ (ಗದಾಯು. ೭-೫೭). **ಜಳರುಹನಾಭ :** ಜಳರುಹನಾಭನ ನಾಭಿಯ ಜಳಬುದ್ಬುದದೊಳಗೆ . . . ಒಗೆದಂ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭ ಬ್ರಹ್ಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೫೯). [ಸಂ. (ಜಲರುಹ + ನಾಭಿ + –)]

ಜಲರುಹರಿಪು, ಜಳರುಹರಿಪು (ನಾ). ತಾವರೆಯ ವೈರಿ ; ಚಂದ್ರ . **ಜಳರುಹರಿಪು:** ಜಳರುಹರಿಪುವಂತೆ ತಾಪಸಂಗಿಂತೆಂದಂ (ಶಬಶಂ. ೨-೧೦೪).
[ಜಲರುಹ + ರಿಪು]

ಜಲರುಹಾಕ್ಷ (ನಾ). ಕಮಲದಂತೆ ಕಣ್ಣಿರುವವನು ; ಕೃಷ್ಣ : ಬಲನ ವಜ್ರನ ಕಾಲನೇಮಿಯ ಜಲರುಹಾಕ್ಷನ ರಾವಣನ ರಘುಕುಲನ ದೆಖ್ಖಾದಿಖ್ಖಿ ಜೋಡಿಸಿತಾತನೀತನಲಿ (ಕುಮಾಕ. ೨೦-೨೨). [ಸಂ.(ಜಲರುಹ+ಅಕ್ಷಿ + –)]

ಜಲರುಹಾಹಿತ (ನಾ). = ಜಲರುಹರಿಪು : ಜಲರುಹಾಹಿತಬಿಂಬಮಂ ಸಾರ್ದಲರ್ವ ತಾರಕಿಯಂತೆ ಮಿಱುಗುವುದು . . . ಮೂಕುತಿಯ ಮುತ್ತು (ಬಸಪು ೪-೩೯). [ಜಲರುಹ + ಅಹಿತ]

ಜಲರುಹೋದರ (ನಾ). ಕಮಲನಾಭ ; ವಿಷ್ಣು : ಜಲನಿಧಿತಲ್ಪಂ ಜಲರುಹೋದರನುಂ ಜಲಜಾತನೇತ್ರನುಂ (ಜಗವಿ. ೭-೭೪).
[ಜಲರುಹ + ಉದರ]

ಜಲಲವ (ನಾ). ನೀರಿನ ಹನಿ,–ಬಿಂದು : "ಜಲಲವಮದು ಬಿಂದು" (ವಸ್ತುಕೋ. ೨೪-೦೪): ಕಾರ್ಮುಗಿಲಿಂ ಜಲಲವತತಿ ಕಾರ್ಮುಕದಿಂ ಸ್ಮರಶರಂ . . . ಬಿಡುತಂದುವೈದೆ ಜಲದಾಗಮದೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೩೯).
[ಜಲ್ಲ + ಲವ]

ಜಲಲಿಪಿ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನ ಮೇಲೆ ಬರೆದುದು. ೨. (ಆಲಂ) ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೆ ನಶಿಸಿ ಹೋಗುವಂಥದು; ಕ್ಷಣಭಂಗುರವಾದುದು: ಆರುಂ ಕೊಲಲಾರ್ವರೆ ಸಾಯದರಂ ಲಲಾಟದೊಳ್ ವಿಧಿಯ ಬರೆದ ಲಿಪಿ ಜಲಲಿಪಿಯೇ (ಪಂರಾಮಾ. ೩-೩೦) ; ಗಣಿಕೆಯ ಸ್ನೇಹವು ಜಲಲಿಪಿಯಂತೆ (ಕಾವ್ಯಸ. ೦೯); ಜಲಲಿಪಿಯು ತೆರದೆ ಈ ಮಾತನೊರೆದೆ (ಮುಕ್ತಕಂ. ೧೫-೮). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಲಿಪಿ : ಗಗನಲಿಪಿ, ಧೂಮಲಿಪಿ, ಜಲಲಿಪಿ, ಪಿಶಾಚಲಿಪಿ (ಭಾಸ್ಕರ. ೭೭-೪). [ಜಲ್ಲ + ಲಿಪಿ]

ಜಲಲೇಖ (ನಾ). = ಜಲಲಿಪಿ: ಕರ್ಮ, ಜ್ಞಾನ, ಭಕ್ತಿ ಇವು ಮೂರು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಶಿಲಾಲೇಖ, ಸ್ಥಲಲೇಖ, ಜಲಲೇಖಗಳಾಗಿರುವವು (ಶಿವಾಸೂ. ೦೩೦). [ಜಲ್ಲ + ಲೇಖ]

ಜಲವಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಂಠಾಭರಣ ; ಜಳವಟ್ಟಿಗೆ: ಬಿಗಿದ ಟೆಂಚಿಯ ಹೊಮ್ಮಿಣಿಯ ಹೊರಜೆಗಳ ಜೋಡಿಯ ಪಕ್ಕಘಂಟೆಯ ರಘುಗೆಯ ಮೊಗರಂಬದ ನವಾಯಿಯ ಮಣಿಯ ಜಲವಟೆಯ ಬಿಗಿದ ಕೂರಂಕುಶದ (ಕುಮ್ಮಾಸ. ೧೨-೯೭). [?]

ಜಲವರ್ಣ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ಲೇಪಿಸುವ ಬಣ್ಣ: ಅಜಂತದ ಗೋಡೆಗಳ ಮೇಲೆ ಬರೆದ ಜಲವರ್ಣ ಚಿತ್ರಗಳು ದೊಡ್ಡ ಪ್ರಮಾಣದವು (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೨೦೭). 'ತೈಲವರ್ಣ' ಪರಾ. [ಜಲ್ಲ + ವರ್ಣ]

ಜಲವಸತಿ (ನಾ). ನೀರು ಇರುವಿಕೆ ; ನೀರಿನ ಅಸ್ತಿತ್ವ : ಭೂಮಿಯ ಒಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿ ಜಲವಸತಿ ಇದೆಯೋ ಅಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಓಯಸಿಸ್‌ಗಳು ಇರುತ್ತವೆ (ಭೂವಿವ. ೪೪೭). [ಜಲ್ಲ + ವಸತಿ]

ಜಲವಾಯಸ, ಜಳವಾಯಸ (ನಾ). ನೀರುಕಾಗೆ. **ಜಳವಾಯಸ:** "ಮದ್ಗುಃ, ಜಳವಾಯಸಃ—ಈ ೨ ನೀರ ಕಾಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೪೨-೯೭). [ಜಲ್ಲ + ವಾಯಸ]

ಜಲವಾಹ (ನಾ). ಮೋಡ ; ಮೇಘ. [ಸಂ.]

ಜಲವಿಕಳ (ನಾ). ನೀರಿಲ್ಲದುದು ; ಬತ್ತಿದುದಂ: ಜಲವಿಕಳಮಾಗಿರ್ದ ಜಲಾಶಯದೊಳ್ ಶಿಶುಕುಳೀರಂ ನೀರಂ ಪಡೆಯದೆ ಮಲುಮಲನೆ ಮಱುಗುತ್ತಿರ್ದುದಂ ಕಂಡು ಕರುಣಿಸಿ (ಪಂಚತಂ. ೨೯೮-೧೭). [ಜಲ್ಲ + ವಿಕಳ(=ವಿಕಲ)]

ಜಲವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ನೀರು ತುಂಬು: ಜಲವಿಡಿ[ಪಾಠಾಂ. ೪]ದವಕ್ಷಿಯುಲಿ ಕರುಣಾ ಜಲನಿಧಿಗೆ (ತೊರರಾ. ೪-೫-೨೩). [ಜಲ್ಲ + ಇಡಿ೩]

ಜಲವಿದ್ಯುತ್ತು (ನಾ). ಜಲಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಉತ್ಪಾದಿಸಿದ ವಿದ್ಯುಚ್ಛಕ್ತಿ : ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದ ನದಿಗಳು ಸಾಕಷ್ಟು ಜಲವಿದ್ಯುತ್ತನ್ನು ಒದಗಿಸುತ್ತವೆ (ರೂಢಿ). [ಜಲ್ಲ + ವಿದ್ಯುತ್ತು]

ಜಲವಿಹಂಗ, ಜಳವಿಹಂಗ (ನಾ). ನೀರುಹಕ್ಕಿ; ಜಲಪಕ್ಷಿ. **ಜಳವಿಹಂಗ:** ಕತ್ತರಿವಾಣಿಯೊಳೆಱಗುವ ಚಿತ್ತದೆ ಕವಿತರ್ಪ ಜಳವಿಹಂಗಂಗಳವೋಲ್ ಎತ್ತಂ ಕವಿತಂದುವು . . . ಖಚರರೆಚ್ಚ ಶರಂಗಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೩೨). [ಜಲ್ಲ + ವಿಹಂಗ]

ಜಲವೈದ್ಯ (ನಾ). ನೀರಿನಿಂದ ಮಾಡುವ ರೋಗಚಿಕಿತ್ಸೆ ; ಜಲಚಿಕಿತ್ಸೆ: ದೊಡ್ಡ ಸ್ನಾನಗೃಹವಂತೂ ಜಲವೈದ್ಯದ ಭಾರಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಈಜುವ ಕೊಳ (ಭಾರದ. ೩೭೭). 'ಜಲಚಿಕಿತ್ಸೆ' ಪರಾ. [ಜಲ್ಲ + ವೈದ್ಯ]

ಜಲವ್ಯಾಲ, ಜಳವ್ಯಾಳ (ನಾ). ನೀರುಹಾವು ; ಒಳ್ಳೆ. **ಜಳವ್ಯಾಳ:** "ಅಲಗರ್ದಃ, ಜಳವ್ಯಾಳಃ—ಈ ೨ ನೀರ್ವಾವು" (ಹಲಾಯು. ೦೦೭-೨೦) ; ಜಳವ್ಯಾಳನಾಳಮಂ ಜಳವ್ಯಾಳಮೆಂದು ಕೆಲದ ಬಿಲದಿಂ ಪಿಡಿಯಲೆಂದು ಧೀಂಕಿಡುವ ವಿಷಾಪಹಾರ ಶಾಲೂರ ಜಾಲಂಗಳೊಳಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೧೦೨). [ಜಲ್ಲ + ವ್ಯಾಲ]

ಜಲಶಂಕೆ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನಿಂದಾಗುವ ಭಯ. ೨. ಮೂತ್ರ ವಿಸರ್ಜನೆ: ಜಲಶಂಕೆಗೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗಿತ್ತು (ರೂಢಿ). [ಜಲ್ಲ + ಶಂಕೆ]

ಜಲಶಯನ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮಲಗಿರುವವನು ; ವಿಷ್ಣು: "ವಿಷ್ಣುಃ, ಕೃಷ್ಣಃ . . . ಜಲಶಯನಃ, ಚತುರ್ಭುಜಃ . . . ಈ ೪೫ ನಾರಾಯಣನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೫-೨೩); ಜಲಶಯನೋದರಾಂತರದಿನೀ ತ್ರಿಜಗಂ ಪೊಱಮಟ್ಟುದೀಗಳೆಂಬುಲಿ ಸಲೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೫೨). [ಜಲ್ಲ + ಶಯನ]

ಜಲಶಿಲೆ (ನಾ). ನೀರಿನ ತಳದಲ್ಲಿ, ನೀರಿನ ಒತ್ತಡದಿಂದಾದ ಶಿಲೆ ; ಪ್ರಸ್ತರ ಶಿಲೆ; ಅವಸಾದನ ಶಿಲೆ: ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವ ಯಾವತ್ತೂ ಶಿಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಶಿಲೆ, ವಿಕೃತಶಿಲೆ, ಜಲಶಿಲೆ ಎಂಬ ಮೂರು ಮುಖ್ಯ ವರ್ಗಗಳಿರುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೨೩೮) ; ಜಲಶಿಲೆಗಳು ಕೆಲವು ನಿಯಮಿತ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸಿಕ್ಕುತ್ತವೆ (ಕಥಾಗಿ. ೨೫). [ಜಲ್ಲ + ಶಿಲೆ]

ಜಲಶಿಲ್ಪಿ (ನಾ). ಬಾವಿಯನ್ನು ಅಗೆಯಬೇಕಾದರೆ ಎಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೀರು ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯಬಲ್ಲ ವಿಜ್ಞಾನಿ: ಉದಕವು ಹೊರಡವ ಹಾಗಿದ್ದರೆ ಅದನ್ನು ಜಲಶಿಲ್ಪಿಯ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ . . . ಬಾವಿಯನ್ನು ಅಗಿಸಬೇಕು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೯೮); ಈ ಎರಡು ಸಮಸ್ಯೆಗಳಿಗೂ ಕಾರಣವನ್ನೂ ನಿವಾರಣೆಯನ್ನೂ ಜಲಶಿಲ್ಪಿಯು ತಿಳಿದಿದ್ದಾನೆ (ಶಿಲ್ಪಸಾ. ೪೨೭). [ಜಲ್ಲ + ಶಿಲ್ಪಿ]

ಜಲಶೀಕರ (ನಾ). ನೀರಿನ ತುಂತುರು;–ತುಂಪಾರ: ಸುಯ್ಯೆಲೊಡಂ ಪುಷ್ಕರದಿನೊಗೆದತಿವಿಶದ ಜಲಶೀಕರವೆನಿಸಿದುದುದಯಿಪಮಳ ತಾರಕನಿಕರಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೨೨). [ಜಲ್ಲ + ಶೀಕರ]

ಜಲಶುಕ್ತಿ (ನಾ). (ನೀರಿನೊಳಗಿರುವ) ಕಪ್ಪೆಚಿಪ್ಪು ; ಸಿಂಪು. [ಜಲ್ಲ + ಶುಕ್ತಿ]

ಜಲಶೂಕ, ಜಳಶೂಕ (ನಾ). ನೀರಿನ ಮೇಲೆ ಬೆಳೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಪಾಚಿ ; ಹಾವಸೆ ; ಅಂತರಗಂಗೆ. **ಜಳಶೂಕ:** "ಶೈವಾಳಂ, ಶೈವಳಂ, ಜಳಶೂಕಂ, ನೀಳಿಕಾ—ಈ ೪ ಪಾವಸೆ" (ಹಲಾಯು.೧೦೩-೬೧). [ಜಲ್ಲ + ಶೂಕ]

ಜಲಶೇಖರ (ನಾ). ಗಂಗೆಯನ್ನು ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿದವನು; ಗಂಗಾಧರ; ಶಿವ : ಜಲಶೇಖರನ ಉದಕವನೆಱೆದರೆ ಆಸೆ ಎಂಬ ಹೂಗಳು ಹುಟ್ಟಿದವು ನೋಡಾ (ಸರ್ವವ. ೩೨-೦೬೩). [ಜಲ್ಲ + ಶೇಖರ]

ಜಲಸ 'ಜಲಸಾ' ನೋ.

ಜಲಸಂದು (ನಾ).=ಜಲಸಂಧಿ: ಆಗ ಆಸ್ಯ ಅಮೇರಿಕವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸುವ ಬೇರಿಂಗ್ ಜಲಸಂದುವು ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದ್ದಿರಲಿಲ್ಲ (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೯೮) ; ಮುಂದೆ ಹಾದಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಜಲಸಂದು ಸಿಗುವುದು (ಮಡಿಸ. ೮೦). [<ಸಂ. ಜಲಸಂಧಿ]

ಜಲಸಂಧಿ (ನಾ). ಎರಡು ಸಮುದ್ರಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಜಲಭಾಗಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸುವ ಇಕ್ಕಟಾದ ಜಲಪ್ರದೇಶ : ಜಲಸಂಧಿ ಅಥವ ಸ್ಟ್ರೇಟ (Strait) ಅಂದರೆ ಎರಡು ಸಮುದ್ರಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸುವ ಇಕ್ಕಟ್ಟಾದ ನೀರು (ಭೂಗೋಳ. ೦೨); ೩೦ ಮೈಲಿ ಅಗಲವಿರುವ ಜಲಸಂಧಿಯೊಂದು ಈ ದ್ವೀಪವನ್ನು ಚೀನಾದೇಶದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಿದೆ (ಭೂವಿವ. ೪೨೨). [ಜಲ್ಲ + ಸಂಧಿ]

ಜಲಸಮಾಧಿ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿ ಹೋಗುವುದಂ; ನೀರಲ್ಲಿಯೆ ಮುಳುಗಿ ಸಾಯುವಿಕೆ.

ಜಲಸಮಾಧಿಯಾಗು = ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿ ಸಾಯು : ಗಂಗಾ ಪ್ರವಾಹದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ . . . ಕಪಾಲಕುಂಡಲೆಯೂ ನವಕುಮಾರನೂ ಜಲಸಮಾಧಿಯಾಗಿ ಹೋದರು (ಕಪಾಕುಂ. ೦೩೦). [ಜಲ್ಲ + ಸಮಾಧಿ]

ಜಲಸಾ, ಜಲಸ (ನಾ). ೧. ಸಂತೋಷ ಕೂಟ : ಅಲ್ಲೊಂದ್ ಜಲಸಾ, ಇಲ್ಲಿ ಖುಲಾಸಾ, ಮದರಸ, ಮಿಟಿಂಗ, ಫಂಕ್‌ಶನ್ (ಚಿಂತನ. ೫೯-೦೦). ೨. ನೃತ್ಯ, ಸಂಗೀತ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಪ್ರದರ್ಶನ ಸಭೆ; ಬೈಠಕ್ಕು: ಸುಮಾರು ನೂರು ಜನ ಕುಳಿತು ಜಲಸಾ ಕೇಳುವಷ್ಟು ಸಭಾಂಗಣ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿತ್ತು (ರಾಗಿತ. ೨೩೪). **ಜಲಸ:** ೨. ಒಂದು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ತರುಣರು ಸೇರಿ ಒಂದು ಸಂಗೀತ ಜಲಸವನ್ನು ಜರುಗಿಸುತ್ತಿರುವರು (ಕನ್ನಾಬ. ೭).

ಜಲಸಾಹೊಡೆ=ಖುಷಿಪಡು; ಸಂತೋಷಕೂಟದಲ್ಲಿ ಪಾಲ್ಗೊಳ್ಳು: ಜಲಸಾ ಹೊಡೀಲಿಕ್ಕೆ ಹೊರಟೇ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾನೋ (ಮರಳಿ. ೧೬೬). [←ಅರ. ಹಿಂ. ಜಲಸಾ; ಫಾರ. ಜಲಸ್ಹಾ; ಮರಾ. ಜಲಸಾ, ಜಲ್ಸಾ]

ಜಲಸೂತ್ರ (ನಾ). ನೀರಿನ ಧಾರೆ.

ಜಲಸೂತ್ರದ ಮನೆ= ಧಾರಾಗೃಹ: ಎಲೆ ಕದಳಿ, ನವಿಲ ಮರಿಗಳನು ಜಲಸೂತ್ರದ ಮನೆಯಲ್ಲಿರಿಸು (ವಡಕಾ. ೫೦). [ಜಲ್ಲ$_2$ + ಸೂತ್ರ]

ಜಲಸೇಕ, ಜಳಸೇಕ (ನಾ). ನೀರನ್ನು ಸಿಂಪಡಿಸುವಿಕೆ; ಜಲಸೇಚನ: ಆ ತ್ರಿಮೂರ್ತಿಗಳಾ ಮಂತ್ರಿತ ಜಲಸೇಕ ಮಾತ್ರದೆ . . . ಅತ್ರಿಯ ಸತಿಗನಸೂಯಾದೇವಿಗೆ ಪುತ್ರರಾದರು ಪೂರ್ವದೊಳು (ಹದಿಬ. ೨-೪೬). **ಜಳಸೇಕ:** ಜಳಸೇಕಂ ಪೂಗೆ ಜೊನ್ನಂ ಕೊರಗಿದ ಸಸಿಗೆ . . . ಆಶಾನುಬಂಧಂ ವಿರಹಿಗೆ ಪಿರಿದುಂ ಜೀವನಾಧಾರಮಲ್ತೇ (ಲೀಲಾವ. ೧೧-೮೫). [ಜಲ್ಲ$_2$ + ಸೇಕ$_2$]

ಜಲಸೇಚನ (ನಾ). = ಜಲಸೇಕ: ವಿಶ್ವಕ್ಕೆ ಕರುಣೆಯ ಜಲಸೇಚನ ಮಾಡಿ ಸತ್ಯ, ಶಾಂತಿ, ಅಹಿಂಸೆಯ ಮಹಾತತ್ತ್ವಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸಿದ ಭಗವಾನ್ ಬುದ್ಧನು (ಆತ್ಮಾಪ. ೨). [ಜಲ್ಲ$_2$ + ಸೇಚನ]

ಜಲಸೇವಂತಿಗೆ (ನಾ). ಸೇವಂತಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ: "ಶೇಷಾಲಂ– ಜಲಸೇವಂತಿಗೆ" (ಓಷಧಿ. ೧೬೦). [ಜಲ್ಲ$_2$ + ಸೇವಂತಿಗೆ]

ಜಲಸ್ತಂಭ, ಜಳಸ್ತಂಭ (ನಾ). ೧. = ಜಲಸ್ತಂಭನ ೨: ಎತ್ತಣಗ್ನಿ ಸ್ತಂಭವಾ ಜಲಸ್ತಂಭವಾದತ್ತವಂಗೆ (ವೀಶೈಪು. ೨-೩-೪೨): ಜಲಸ್ತಂಭದಿಂ ಗೆಲ್ವೆವಾವೆಂದು ಜೈನರ್ . . . ಬಂದಿರ್ಪನಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೪-೦೫-೬೬). ೨. ಕಂಬದ ಆಕಾರವಾಗಿ ನಿಂತ ನೀರು: ಭಯಂಕರವಾದ ಬಿರುಗಾಳಿ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡಾಗ . . . ಆಲಿಕೆಯ (Funnel) ಆಕಾರದ ಮೇಘಗಳು ಕೆಲವು ವೇಳೆ ನೀರಿನ ಮಟ್ಟಕ್ಕೂ ಇಳಿದು ನೀರನ್ನು ಸೆಳೆದು ಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಮೇಘಮಂಡಲಕ್ಕೆ ಮುಟ್ಟಿಸುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ನೀರಿನ ಧಾರೆಗೆ (Waterspout) ಜಲಸ್ತಂಭ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಭೂವಿವ. ೬೬). **ಜಳಸ್ತಂಭ:** ೧. 'ಜಳಸ್ತಂಭವಂತ್ರ' ಪರಾ. [ಜಲ್ಲ$_2$ + ಸ್ತಂಭ]

ಜಲಸ್ತಂಭನ (ನಾ). ೧. ನೀರನ್ನು ತಡೆಯುವುದು. ೨. ನೀರಿನಲ್ಲಿದ್ದೂ ನೀರಿನ ಬಾಧೆ ತಟ್ಟದಂತೆ ತಡೆಯುವ ಮಂತ್ರವಿದ್ಯೆ: ಶಸ್ತ್ರವಿದ್ಯೆ ಮಲ್ಲ ವಿದ್ಯೆ ಧನುರ್ವಿದ್ಯೆ ಅಗ್ನಿಸ್ತಂಭನ ಜಲಸ್ತಂಭನ ವಾಯುಸ್ತಂಭನ . . . ಇವೆಲ್ಲವ ಕಲಿತಡೇನೋ (ಮುಡಿಮಾ. ೪೩-೬೧); ಒಂದು ಮಡುವಿನೊಳಗೆ ಜಲ ಸ್ತಂಭನ ವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಮುಳುಗಿಕೊಂಡಿದ್ದನು (ವಚಭಾ. ೩೦೩). [ಜಲ್ಲ$_2$ + ಸ್ತಂಭನ]

ಜಲಸ್ಪರ್ಶ (ನಾ). ಕೈಕಾಲು ತೊಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು; ಮೂತ್ರ ವಿಸರ್ಜನೆ; ಜಲಶಂಕೆ. [ಜಲ್ಲ$_2$ + ಸ್ಪರ್ಶ]

ಜಲಹರಿ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನ ಜರಿ,–ಪ್ರವಾಹ: ಉಗಮದಲಿ ತೋಡುವುದು ಯಾವುದೊ ಎದೆಯ ಆಳದ ಜಲಹರಿ (ಹೃದಸ. ೫೮-೫). ೨. ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ವಿಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಅಭಿಷೇಕ ಮಾಡಿದ ನೀರು ಪಾಣಿವಟ್ಟದಿಂದ ಹರಿದು ಹೋಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡಿರುವ ದಾರಿ: ಶಿವಶಿವ ಕರುಣಿ ಮಹಾದೇವಾ ಎಂದು ಮನವೊಡೆಯಲೊಟ್ಟಿ ಒಟಿಲೆ ಜಲಹರಿಯಿಂದೊಂ ದೂಟುಗೋಲು ಪೊಟಿಮಡಲದಂ ಕೊಂಡು (ನಂಬಿರ. ೧೪-೧೦೪); ದನಿ ಯಾಗದ ತೆಟಿದಿ ಜಲಹರಿಯ ದಿಕ್ಕಿಂಗಾಗಿ ತೊಲಗುತ್ತ (ಬಸಪು. ೨೬-೨೬). [ಜಲ್ಲ$_2$ + ಹರಿ$_3$ (<ಪರಿ$_3$)]

ಜಲಹಿಪ್ಪಲಿ (ನಾ). ಜಲಪಿಪ್ಪಲಿ; "ನೀರುಹಿಪ್ಪಲಿ" (ಅಮರ. ಟೀಕ): "ಲಾಂಗಲೀ ಶಾರದೀ, ತೋಯಪಿಪ್ಪಲೀ, ಶಕುಲಾದನೀ ಈ ೪ ಜಲ ಹಿಪ್ಪಲಿ" (ನಾಚಿರಾ.೧೦೦); "ಮತ್ಸ್ಯಾದನೀ–ಜಲಹಿಪ್ಪಲಿ ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ" (ಓಷಧಿ. ೦೦೯). [ಜಲ್ಲ$_2$ + ಹಿಪ್ಪಲಿ]

ಜಲಾಂಜಲಿ, ಜಳಾಂಜಳಿ (ನಾ). = ಜಲತರ್ಪಣ: ಸತ್ತರೊಡಸಾಯದೆ ನಿಂದೊಡೆ ಮಾಡಲಕ್ಕುಮಿತ್ತವರ್ಗೆ ಜಲಾಂಜಲಿ ಪ್ರಭೃತಿ ದಾನವಿಶೇಷ ಮಹೋಪಕಾರಮಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೬೨). **ಜಳಾಂಜಳಿ:** ಧರಾತಳಮಂ ಕೊಟ್ಟನಿವಂ ಜಳಾಂಜಳಿಯುಮಂ ನಾಂ ಕೊಟ್ಟೆನಿಲ್ಲ (ಗದಾಯು. ೫-೩೦). [ಜಲ್ಲ$_2$ + ಅಂಜಲಿ]

ಜಲಾಂತರ್ನೌಕೆ (ನಾ). ಸಮುದ್ರದ ಒಳಗಡೆ ಸಂಚರಿಸುವ ಹಡಗು: ಡ್ರೆಬ್ಬೆಲ್ . . . ಜಲಾಂತರ್ನೌಕೆಯನ್ನು (Submarine) ನಿರ್ಮಿಸಿ ಥೇಮ್ಸ್ ನದಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರದರ್ಶನ ಮಾಡಿದನು (ಶಿಲ್ಪನಾ. ೦೩೨). 'ಜಲಗರ್ಭನಾವೆ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಜಲಾಂತರ್ನೌಕಾ (ಜಲ + ಅಂತರ್ + ನೌಕಾ)]

ಜಲಾಕರ (ನಾ). ೧. ಸರೋವರ; ಕೊಳ; ಜಲಾಶಯ: ಅಂಗೀಕೃತ ಕುಟಜಶೋಭಾಪ್ರಭಾವಮಾಗಿಯುಂ ಸಂಶೋಷಿತ ಜಲಾ[ಪಾಠಾಂ. ಡಾ] ಕರಮಲ್ತು (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೪೨ ವ). ೨. ಚಿಲುಮೆ; ಊಟೆ: (ಕ). [ಜಲ್ಲ$_2$ + ಆಕರ$_3$]

ಜಲಾಕರ್ಷಣಯಂತ್ರ (ನಾ). (ಬಾವಿಯಿಂದ) ನೀರನ್ನು ಎತ್ತುವ ಯಂತ್ರ; ರಾಟಳ: "ರಾಟಾಳಃ – ಜಲಾಕರ್ಷಣಯಂತ್ರಂ" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೧೬). [ಜಲ್ಲ$_2$ + ಆಕರ್ಷಣ + ಯಂತ್ರ]

ಜಲಾಕಾರ (ನಾ). (?): ಕಳಾಬಿಂದು ವಟಾಮುಖಿಯೆಂಬ ಹೆಂಗೂಸಿನ ಕೈಯಲು ಜಲಾಕಾರವೆಂಬ ಗಡಿಗೆ ಇದ್ದಿತ್ತು, ಆ ಗಡಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಚನ್ನಬಸವಣ್ಣ ನೀರು ತಂದ ಮಡಿವಾಳಯ್ಯ ಸಯದಾನವ ತಂದ (ಬಸವ. ೮೮೯). 'ಜಲತ್ಕಾಲ' ಪರಾ. [?]

ಜಲಾಗಮ (ನಾ). ನೀರನ್ನು ತರುವುದು,–ತರುವಿಕೆ: ಆನೆಗಳ ಮೇಲೆ ಕುವರಿಯರಿರ್ದು ಮುತ್ತುಗಳ ಸೋನೆಗಳನಡಿಗಡಿಗೆ ಸೂಸುತಿರೆ . . . ಜಲಾಗಮಕೆ ಹರಿ ತಾನೆ ಬರೆ ಪೊಳಗಿದುವು ದೇವದುಂದುಭಿ ಕಟಿದುದರಳ ಮಳೆ ಗಗನದಿಂದ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೩-೪೫). [ಜಲ್ಲ$_2$ + ಆಗಮ]

ಜಲಾಧಾರ (ನಾ). ಜಲಾಶಯ; ಕೆರೆ: "ತಟಾಕಂ ಜಲಾಧಾರಮನೆ ಕೆಱೆ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೩-೦೪). [ಜಲ್ಲ$_2$ + ಆಧಾರ]

ಜಲಾಧಿದೈವತ (ನಾ). ನೀರಿನ ಅಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆ; ವರುಣ; "ವರುಣಃ . . . ಜಲಾಧಿದೈವತಂ, ಪ್ರತ್ಯಗಾಶಾಪತಿಃ – ಈ ೬ ವರುಣನ ಪೆಸರ್" (ಚಲಾಯು. ೦೩-೬೪). [ಜಲ್ಲ$_2$ + ಅಧಿದೈವತ]

ಜಲಾಧಿವಾಸ (ನಾ). ದೇವತಾವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಮಾಡುವ ಮೊದಲು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿಸಿ ಇರಿಸುವ ವಿಧಿ: ಚೈತ್ರಶುದ್ಧ ಪಂಚಮಿ ಸ್ಥಿರವಾರದಿಂದ ತ್ರಯೋದಶಿವರೆಗೂ ಜಲಾಧಿವಾಸ ಮುಂತಾದ ಕರ್ಮಗಳು ನಡೆದ ಮೇಲೆ . . . ಕೇಶವಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಮಾಡಿಸಿದರು (ಹೊಯ್ಸವಾ. ೨೦). [ಜಲ್ಲ$_2$ + ಅಧಿವಾಸ$_1$]

ಜಲಾಧಿವಾಸನ (ನಾ). = ಜಲಾಧಿವಾಸ: ಜಲಾಧಿವಾಸನಮೆಂಬ ಮಹೋತ್ಸವಮಂ . . . ಮಾಡುವುದು (ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ. ೫-೧). [ಜಲ್ಲ$_2$ + ಅಧಿವಾಸನ]

ಜಲಾಧೀಶ್ವರ (ನಾ). = ಜಲಾಧಿದೈವತ: ಭೂಮಿಗಧಿಪನೇ ಶರ್ವನೆಂಬಾ ಪೆಸರಿನಿಂ ರಾಮಣೀಯಕ ಜಲಾಧೀಶ್ವರಾ ರುದ್ರಾಖ್ಯದಾಮಹಿತವಹ್ನಿಗ ಧಿಪನೆ (ವೀಶೈಪು. ೬-೧-೪೪). [ಜಲ್ಲ$_2$ + ಅಧೀಶ್ವರ]

ಜಲಾನಯನ (ನಾ). ನೀರನ್ನು ತರುವುದು,–ಒದಗಿಸುವುದು. 'ಜಲಾ ನಯನ ಪ್ರದೇಶ' ಪರಾ. [ಜಲ್ಲ$_2$ + ಆನಯನ]

ಜಲಾನಯನಪ್ರದೇಶ (ನಾ). ನದಿಗೆ ಅಥವಾ ಕೆರೆ ಕೊಳಗಳಿಗೆ ಸೇರುವ ನೀರು ಹರಿದು ಬರುವ ಪ್ರದೇಶ: "ಜಲಾನಯನಪ್ರದೇಶ (ನದಿಗೆ ಬರುವ ಮಳೆನೀರು ಬಿದ್ದ ಪ್ರದೇಶ); ಇಳಿಮೇಡು" (Catchment area. ಇಂಕನಿ). [ಜಲಾನಯನ + ಪ್ರದೇಶ]

ಜಲಾಯುತಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಜಲವನ್ನು ಸುರಿಸುವ ಅಸ್ತ್ರ; ವರುಣಾಸ್ತ್ರ: ನಾರಾಯಣನ ನುಡಿಯಿಂದ ಮುನ್ನ ಜಲಾಯುತಾಸ್ತ್ರವನರ್ಜುನನು ಗಾಂಡಿವದಲುಗುಳಿಸಿದ (ಕುಮಾ.ದ್ರೋ. ೧೯-೪೭).
[ಜಲ₂ + ಆಯತ₄ + ಅಸ್ತ್ರ]

ಜಲಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸುಡು; ದಹಿಸು: (ಕ).
[ಜಲಾಯ್ಯ₀ (P ←ಹಿಂ. ಜಲಾನಾ) + -ಇಸು₃)]

ಜಲಾರಿ (ನಾ). ನೀರು ಹರಿಯುವ ಮಾರ್ಗ: "ಜಲಾರಿ=ನೀರ ಮಾರ್ಗಂ" (ಶಾಶಕ. ೧೦೪೭). [<ಜಲಹರಿ]

ಜಲಾರ್ದ್ರ (ಗು). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ನೆನೆದ,-ಒದ್ದೆಯಾದ: ಸಮಂತು ಸೂಸುವ ಜಲಾರ್ದ್ರಾಲಸದ್ಧವಳಾಕ್ಷತಂಗಳೊಳ್ಪೆರಸಿದ ತಣ್ಪನೆತ್ತಿ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೯೫).
[ಜಲ₂ + ಆರ್ದ್ರ]

ಜಲಾಲಿ (ನಾ). ಮೊಹರಂ ಹಬ್ಬದಲ್ಲಿ ಹಾಕುವ ಒಂದು ವೇಷ: (ಕ).
[←ಪಾರ. ಜಲಾಲೀ]

ಜಲಾವತಾರ (ನಾ). ನದಿಗಳಲ್ಲಿ ನೀರಿಗಾಗಿ ಇಳಿಯುವ ಸ್ಥಳ; ನದಿಯ ಘಟ್ಟ; ನದಿಗಳ ದಡದಲ್ಲಿರುವ ಸೋಪಾನಮಾರ್ಗ.
[ಜಲ₂ + ಅವತಾರ]

ಜಲಾವರ್ತ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿಯ ಸುಳಿ: "ಸುಟು=ಕೆಲಸಗಳ್ಗಂ; ಸಸಿಯು ಸುಟು; ಸುಟುವ ಭಾವಂ; ಜಲಾವರ್ತಂ" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೧). 'ಜಲಾವರ್ತಾಕ್ಷರ' ಪರಾ. [ಜಲ₂ + ಆವರ್ತ]

ಜಲಾವರ್ತಾಕ್ಷರ (ನಾ). = ಜಲಲಿಪಿ ೨: ಪರಿವೃತ್ತಿರ್ಪ ಮರೀಚಿಕಾಜಲ ಜಲಾವರ್ತಾಕ್ಷರಂ ತೋಱುವೈಸಿರಿ ಪುಲ್ಲಗ್ರದ ತುಂತುರ್ಕೈ (ಸೋಮೇಶ. ೯೦).
[ಜಲಾವರ್ತ + ಅಕ್ಷರ]

ಜಲಾವು (ಗು). ಉರಿಸುವ; ಉರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ: ಇಲ್ಲಿ ಜಲಾವು ಕಟ್ಟಿಗೆ ದೊರೆಯುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). [←ಹಿಂ. ಜಲಾಊ]

ಜಲಾಶಯ, ಜಳಾಶಯ (ನಾ). ೧. ನೀರಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದುದು; ಕೊಳ, ಸರೋವರ ಮೊದಲಾದುದು: ಆಧುನಿಕ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಜಲಾಶಯಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ನಾನಾವಿಧಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಜನ ಪಡೆಯುತ್ತೇವೆ (ನನದಿ.೪). ೨. ಲಾಮಂಚ; ಬಾಳದ ಬೇರು. ೩. ಮಾನಂ. **ಜಳಾಶಯಂ**: ೧. ಕಳಶಜನುದಯದೊಳೊದವಿದ ಜಳಾಶಯಂ ತಿಳಿದುವೊಡನೆ ಕದಡಿದುವವನೀತಳಪತಿಯು ಪಡೆಯೊಳರಿನೃಪಜಳಾಶಯಂ ಶರದಮೇವಿರುದ್ಧಾರ್ಥಕಮೋ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೧೩೯). [ಜಲ₂ + ಆಶಯ]

ಜಲಾಶ್ರಯ (ನಾ). = ಜಲಾಶಯ. [ಜಲ₂ + ಆಶ್ರಯ]

ಜಲಾಶ್ರಿತೆ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ವಾಸವಾಗಿರುವವಳು; ಯಕ್ಷಿಣಿ: "ಕನ್ನಿಕೆಯರು, ಜಲಾಶ್ರಿತೆ[ಪಾಠಾಂ. ತ]ಯರೆನಲ್ಕೆ ಜಕ್ಕಿಯರೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೫-೦೫). [ಸಂ. ಜಲಾಶ್ರಿತಾ (ಜಲ + ಆಶ್ರಿತ + -)]

ಜಲಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ನೀರನ್ನು ಸುರಿಸುವ ಅಸ್ತ್ರ; ವರುಣಾಸ್ತ್ರ: ಉರಿಯ ವಿಶಿಖವನಿವರು ನಂದಿಸಿದರು ಜಲಾಸ್ತ್ರದಲಿ (ಕುಮಾ.ಭೀ. ೯-೪೪).
[ಜಲ₂ + ಅಸ್ತ್ರ]

ಜಲಿಕ, ಜಲಗ (ನಾ). ೧. ಮೋಸಗಾರ; ಮಾಯಾವಿ; ಕುಹಕಿ: "ಧೂರ್ತನಾ ವ್ಯಂಸಕಂ ಜ[ಪಾಠಾಂ. ಜಿ]ಲಿಕನೆನೆ ಮಾಯೆಗೈವವನಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೭೭-೬). **ಜಲಗ**: ೨. ಮಾನುಗಾರ; ಬೆಸ್ತ: ಅಂಗೈಯಗಲದ ಪಟ್ಟಣದೊಳಗೆ ಆಕಾಶದುದ್ದ ಎತ್ತು ತಪ್ಪಿತ್ತು . . . ಜಲಗರ ಕರಸಿ ಜಲವ ತೊಳಯಿಸಿ . . . ಅಜಿಸಿಕೊಂಡು ಬಾರಯ್ಯ (ಸರ್ವವ. ೨೦೩-೯೨೦); ಸಾಗರದೊಳಗಿರ್ದ ಜಲಗನ ಬಲೆಯೊಳಗಾಗಬರ್ಪುದೆ (ಮೋಹತ. ೧೦-೩೯).
[<ಸಂ. ಜಾಲಿಕ]

ಜಲಿಕೆ (ನಾ). ಜಿಗುಳೆ; ಜಿಗಣೆ. [ಸಂ. ಜಲಿಕಾ]

ಜಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸುಡು; ಜ್ವಲಿಸು: ಬಲವಾಗಿ ಒದಗಿರ್ದ ಜಲಿಪ ಕಂಟಕವು . . . ಕಳೆದುಪೋಯಿತು (ಹಮುಜ.೬೩). ೨. ಹೊಳೆ; ಮಿರುಗು; ಪ್ರಕಾಶಿಸು: ಜಲಿಪಸಿಮಯ್ಯನು ಕಲಕಿಸಿ ಕೂಗೆ ವಲಕಿಸಿ ಮುಖವನು ಕುಲಿಕಿಸಿ ಸಾಗೆ (ಹಮುಜ. ೩೩). [<ಜ್ವಲಿಸು]

ಜಲುಕೆ (ನಾ). = ಜಲಿಕೆ. [ಸಂ. ಜಲುಕಾ]

ಜಲುಗು (ನಾ). ನೀರು ಜಿನುಗುವ ಅಥವಾ ಹನಿಯುವ ಸ್ಥಳ: ಗುಹೆ ದೋಣೆ ಮೊರಡಿ ಪಳ್ಳ ಕೊಳ್ಳ ಜರಿ ಸರಿ ಜಲುಗು ಗಹನ ಗಹ್ವರದ ವಿಂಧ್ಯಾದ್ರಿಯು ಫಲುಗುಣನ ಸೇನೆ ತುಳಿದಸಿಯರೆದುದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೦-೮). 'ಜವುಗು' ಪರಾ.
[ದೇ॥ ಪರ್ಜಿ. ಜಲುಗ್, ಜಲುಬ್; ಕುವಿ. ಜಲ್ಲ = ಊಟೆ]

ಜಲೂಕ, ಜಳೂಕ (ನಾ). = ಜಲಿಕೆ: ಮಂಡೂಕ ಮಕರ ವ್ಯಾಳಕುಲವು ಜಲೂಕ ಕರ್ಕಟ ತಿಮಿ ತಿಮಿಂಗಿಲ (ಶಂಕರದಾ. ೦-೩೦). **ಜಳೂಕ**: ಮೆಯ್ಯಂ ಜಳೂಕಾವಳಿಗಳ್ ಪೀರ್ವಲ್ಲಿ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೯); ತಿಮಿತಿಮಿಂಗಿಳೋತ್ಕರ ಜಳೂಕ ವ್ಯಾಳಕೋಳಾಹಳಧ್ವಾನವೆರಸಿ ಜಲನಿಧಿ ಮೊಱೆದುದು (ಹಕಶಾ. ೧-೩೩); ಜಳೂಕ—ಜಿಗುಳೆ (ಶಮದ. ೨೬೯ ಪ್ರಯೋ). [ಸಂ. ಜಲೂಕಾ]

ಜಲೂಕೆ, ಜಳೂಕೆ (ನಾ). = ಜಲಿಕೆ. **ಜಳೂಕೆ**: "ಜಳೂಕಾ, ಜಳೌಕಾ— ಈ ೨ ಜಿಗುಟೆ" (ಹಲಾಯು. ೦೦೯-೩೯). [ಸಂ. ಜಲೂಕಾ]

ಜಲೂಚಿ (ನಾ).ಜೂಲು; ಗೌಸು (?): ವಿಳಸಿತಾಭ್ರೋತ್ತುಂಗ ಮಾತಂಗ ಕಮರಿಸಿದ ಮುತ್ತಿನ ಜಲೂಚಿಯಿರವೋ (ನಂದಿಮಾ. ೦೮-೨೬). [?]

ಜಲೇಶ, ಜಳೇಶ (ನಾ). ನೀರಿನ ಅಧಿಪತಿ; ವರುಣ: ಪವಳದ ಬೀಡು ಕಂಬುಗಳ ನಾಡು ಜಲೇಶನ ಜೋಡು . . . ಮಣಿಗಳಾಗರಮಂದೆಸೆದತ್ತು ಸಾಗರಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೨-೩೭). **ಜಳೇಶ**: ಸುರಪತಿ ಶಿಖಿ ದಂಡಧರಂ ನಿರುತಿ ಜಳೇಶಂ ಸಮೀರಣಂ ಧನದನುಮೀಶ್ವರನೆಂಬ ಲೋಕಪಾಲರನಿರವೇಟ್ಟು (ಶಾಂತಿಪು. ೦೦-೩೧). [ಜಲ₂ + ಈಶ]

ಜಲೋಕೆ (ನಾ). = ಜಲಿಕೆ. [ಸಂ. ಜಲೋಕಾ]

ಜಲೋಚ್ಛ್ವಾಸ, ಜಳೋಚ್ಛ್ವಾಸ (ನಾ). ೧. ಕೆರೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾದ ನೀರನ್ನು ಹರಿಯಬಿಡಲು ಮಾಡಿರುವ ಮಾರ್ಗ; ಕೋಡಿ; ಕಡೆಗೋಡಿ: "ಪರಿವಾಹಮೆನೆ ಜಲೋಚ್ಛ್ವಾಸಮೆನೆ ಕಡೆಗೋಡಿ" (ಮಂಗರಾ. ೦೨೩-೦೫). ೨. ಸಮುದ್ರದ ಉಬ್ಬರ; ಭರತ: ಜಲೋಚ್ಛ್ವಾಸವಿದ್ದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹಡಗು ದಡದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಅಲೆಗಳ ಹೊಡೆತದಿಂದೊಡೆದು ಚೂರಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತದೆಂದು ಅವರು ತಿಳಿದಿದ್ದರು (ಕಪಾಕುಂ. ೭). **ಜಳೋಚ್ಛ್ವಾಸ**: ೧. "ಪರೀವಾಹಃ, ಜಲೋಚ್ಛ್ವಾಸಃ— ಈ ೨ ಕಡೆಗೋಡಿ" (ಹಲಾಯು. ೦೦೨-೫೫). [ಜಲ₂ + ಉಚ್ಛ್ವಾಸ]

ಜಲೋದರ, ಜಳೋದರ (ನಾ). ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ನೀರು ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ; ಉದರರೋಗ: ಹೊಟ್ಟೆಯ ಬಾವು, ಹೊಟ್ಟೆಯೊಳಿರ್ದ ಜಂತುರೋಗ, ಜಲೋದರ ಸಹೆ ಗುಣಮಕ್ಕು (ಸಕವ್ಯ. ೨೫೭). **ಜಳೋದರ**: ಹಿರಿದು ಹುಸಿಗಬುಧಿಪತಿ ಮುನಿದು ಮಾಡಿದ ಜಳೋದರವ ಭಾವಿಸದೆ (ಹಕಶಾ. ೨-೦೯). [ಜಲ₂ + ಉದರ]

ಜಲೋದ್ಧತರತ (ನಾ). [ಛಂದ] ಪ್ರತಿಪಾದದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವ ಒಂದು ಸಮಪಾದವೃತ್ತ: ಗುಣಾಗ್ರಣಿ ದಿನೇಶವಾಯುಯುಗಳಂ . . . ಜಲೋದ್ಧತರತಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೦೩೪). [ಸಂ.]

ಜಲೋಪಲ (ನಾ). ಆಣೆಕಲ್ಲು; ಆಲಿಕಲ್ಲು: ಘನ ಕಾಟಿದುವು ಮೇಣಿಂದ್ರಗೋಪ ಜಲೋಪಲಂಗಳನು (ಶಂಕರದಾ. ೫-೦೨). [ಜಲ₂ + ಉಪಲ]

ಜಲೌಕಸ, ಜಳೌಕಸ (ನಾ). ಜಿಗುಳೆ. **ಜಳೌಕಸ**: "ಜಳೂಕಂ ಜಳೌಕಸಮೆನಲಂ ಜಿಗುಟೆಯೆಂದೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೦೨೨-೮).
[<ಸಂ. ಜಲೌಕಸ್]

ಜಲೌಕೆ (ನಾ). = ಜಲಿಕೆ. [ಸಂ. ಜಲೌಕಾ]

ಜಲೌಘ (ನಾ). ನೀರಿನ ಸಮೂಹ : ಪ್ರಕಟಂ ವಾರಿಧಿವೇಳೆ ವಾರ್ಧಿಗೆ ಜಲೌಘಸ್ಪರ್ಧೆಯೊಳ್ ಬಾಧ್ಯಬಾಧಕಭಾವಂ ನೆಗಟಲ್ಕೆ (ಜಗವಿ. ೧-೩೧). [ಜಲ$_2$ + ಓಘ]

ಜಲ್ದಿ$_1$ (ನಾ). ಮೊಹರಂ ಹಬ್ಬದ ಕೊನೆಯ ದಿನದ ಉತ್ಸವ : ಹಿಂದೆ ಹೆಮ್ನಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಬಾಬಯ್ಯನ ಜಲ್ದಿ ಎಂದರೆ ಹಿಂದುಗಳಿಗೆ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಹಬ್ಬ (ಮಗಮೂ. ೧) ; 'ಜಲ್ದಿ'ಯಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಊರುಗಳ ಮುಸಲ್ಮಾನರು ಕೊರಟೆಯ ಬಾಬಯ್ಯನ ಮಂಟಪ ಚನ್ನಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೊಗಳಿದರೆ ಅವನಿಗೆ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕೋಡು ಮೂಡಿದಷ್ಟು ಹರ್ಷವಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ಊರುಕ. ೩೦). [←ಪಾರ. ಜಲ್ದೀ]

ಜಲ್ದಿ$_2$, ಜಲದಿ, ಜಲದು, ಜಲ್ದು (ಅ). ಬೇಗನೆ ; ಶೀಘ್ರವಾಗಿ : ನಿಮ್ಮ ಕಡೆ ಮಂದಿ ಜಲ್ದಿ ಕಳುಹಿಸಿ ಕೊಟ್ಟು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨೯) ; ಜಲ್ದಿ ಬಂದು ಬಿಡು (ರೂಪಸಂ. ೭). **ಜಲದಿ :** (೬). **ಜಲದು :** ಜವಾಬು ಜಲದು ಬರೆದು ಕಳುಹಿಸಬೇಕು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೪೮) ; ಕುಮುಕು ಜಲದು ಆಗದಿದ್ದರೆ (ಹೈದರ. ೭೭). **ಜಲ್ದು :** ಈಗ ಮಾತ್ರ ಕೈ ಸ್ವಲ್ಪ ಜಲ್ದು ಬಿಟ್ಟೆ (ವೀಣಾದ. ೧೦). [←ಅರ. ಪಾರ. ಹಿಂ. ಜಲ್ದೀ]

ಜಲ್ದು 'ಜಲ್ದಿ$_2$' ನೋ.

ಜಲ್ಪ (ನಾ). ೧. ಮಾತು; ನುಡಿ. ೨. ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಮಾತು,–ನುಡಿ: ಜನನಿರ್ದಂ ಮನದೊಳಗೊಂದೊಂದವ್ಯಕ್ತ ನಿಜಾಕ್ಷರ ಜಲ್ಪಮೆಸೆಯೆ ಮಂದರಕಲ್ಪಂ (ಅಜಪು. ೭-೧೨) ; ಬಾ ಕೆಳೆಯ ಹೋಗೋಣ ಬಾ . . . ಜಲದ ಜಲ್ಪವ ಕೇಳಿ ಕೊಳದ ತಡಿಗೆ (ಗಣೇಶ. ೬೬-೭) ; ಮಂಜು ಜಲ್ಪವ ತೋರಿ ಮುಗ್ಧ ವೀಕ್ಷಣವ ಬೀರಿ (ನಿವೇದ. ೪೦-೬) ೩. ಅಸಂಬದ್ಧವಾದ ಮಾತು ; ವ್ಯರ್ಥವಾದ ಮಾತು ; ಹರಟೆ : ಇದು ಮತ್ತೋನ್ಮತ್ತಜಲ್ಪಂ ಕುಲವಧುವರ ಮಾತಲ್ತು (ಹಿಂರಾಮಾ. ೯-೦೬೯). ೪. ವಾದ ; ಚರ್ಚೆ. ೫. ನ್ಯಾಯದರ್ಶನ ನಿರೂಪಿತವಾದ ಹದಿನಾರು ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಪರಮತವನ್ನು ಖಂಡಿಸಿ ಸ್ವಮತವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುವುದು : ಆಯತಾಖಿಳ ತರ್ಕವಾದೋಪಾಯ ಜಲ್ಪವಿದಂಡತತಿಯೊಳು ಧೀಯುತಂ ಬಾಚಯ್ಯಂ (ಬಸಪು. ೫೩-೮) ; ತರ್ಕ ನಿರ್ಣಯವಾದ ಜಲ್ಪ ವಿತಂಡಾ ಹೇತ್ವಾಭಾಸ ಛಲ ಜಾತಿ ನಿಗ್ರಹಸ್ಥಾನಂಗಳೆಂಬ ಷೋಡಶ ಪದಾರ್ಥಂಗಳಂ ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಲು (ವಿವೇಕ. ೧೦); ಸ್ವಲ್ಪ ಜನರಳ್ಕಿಸುವ ಶತಕೋಟಿ ಭಟ ಸುಭಟ ಜಲ್ಪವಂಬರ ಚಲಿತರಗ್ರ ಕೊಳದಾ ಚೂಣಿ ಜಲ್ಪಮುಪಹರಗೈದು ಕರ್ತುಚೇದ್ಮನ ಕೇಳ್ವ ಚಿತ್ರ ಬಲ ಚಿತ್ರಮಾಲಿ ಜಲ್ಪವಿರಿಸದೆ ವಿಜಯ ಕೀರ್ತಿ ಚರಣಾಬ್ಜಕಾ ತಲ್ಪಿಸುವೆನೆನಲು (ಜನಮು. ೨೭-೧೭). [ಸಂ.]

ಜಲ್ಪಕ (ನಾ). ೧. ಹರಟೆಮಲ್ಲ; ವಾಚಾಳ. ೨. ಹೊಗಳುಭಟ್ಟ; ವಂದಿ: ಪ್ರಕಟತರ ಬಿರುದಾಂಕಮಾಲಾ ವಿಶಾಲ ಜಲ್ಪಕ ಪಾಠಕೌಘ ಪರಿವೃತನಾಗಿ . . . ಬಂದು ಘನವಿಭವದಿಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೯-೩೮). [ಸಂ.]

ಜಲ್ಪನ (ನಾ). ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವುದು ; ಹರಟುವುದು. [ಸಂ.]

ಜಲ್ಪನೆ (ನಾ). = ಜಲ್ಪನ : ಜಲ್ಪನೆಯ ಬೇಸರಿಕೆ ಬಂತೆನಗೆ (ಸಬೀಗೀ. ೫೯-೫). [ಸಂ. ಜಲ್ಪನ]

ಜಲ್ಪಾಕ (ನಾ). = ಜಲ್ಪಕ ೧ : "ವಾಚಾಳಂ ಜಲ್ಪಾಕಂ ವಾಚಾಟಂ ವಾವದೂಕನಕ್ಕುಂ ಗಟಪಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೦೦೦-೧೩). [ಸಂ.]

ಜಲ್ಪಾಕಿ (ನಾ). ಹರಟೆಮಲ್ಲಿ ; ಮಾತಿನ ಮಲ್ಲಿ. [ಸಂ. ಜಲ್ಪಾಕೀ]

ಜಲ್ಪಿತ (ಗು). ೧. ಮಾತನಾಡಿದ ; ಹೇಳಿದ. (ನಾ). ೨. ಮಾತು ; ಹರಟೆ : ಪರಿಹಾಸ ಜಲ್ಪಿತಂಗಳಂ ಕೇಳುತ್ತಂ ಪೋಗಲ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೦೦೦). [ಸಂ.]

ಜಲ್ಮ 'ಜನುಮ' ನೋ.

ಜಲ್ಮಾಂತ(ನಾ).=ಜನ್ಮಾಂತರ: ಬಲ್ಮೆಯಿಂ ತನುವ ದಂಡಿಸಲು ಜಲ್ಮಾಂತದ ಬಂದ ದುರಿತ ಜೀವನ ಬಿಟ್ಟು . . . ಪೋದಪುದೆ (ರಾಮವಿ. ೨೦-೦೦೮). [<ಸಂ. ಜನ್ಮಾಂತ]

ಜಲ್ಲ$_1$ 'ಜಲ್ಲೆ$_1$' ನೋ.

ಜಲ್ಲ$_2$ (ನಾ). ದೇಹದ ಕೊಳೆ ; ಒಣಗಿ ಮೈಗೆ ಅಂಟಿದ ಬೆವರು. 'ಜಲ್ಲಮಲ' ಪರಾ. [<ಪ್ರಾ. ಜಲ್ಲ]

ಜಲ್ಲ$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಅಲಂದೆಯ ಸ್ವಯಂಭು ಸೋಮೇಶ್ವರ ದೇವರ್ಗಾಳ್ವ ೧೨ರಡೂಗ್ಗಳಾ ಜಲ್ಲಂ ಕಳ್ಳವಳಿಕೆ ಸಾದಂ ಬಣ್ಣಿಗೆಯನೆ ಪರಿಹಾರಂ ಮಾಡಿ ಬಿಟ್ಟಂ (ಎಇ. XXVIII, ೫-೫೪ ; 1082). [?]

ಜಲ್ಲಡಿ 'ಜಲ್ಲಡೆ' ನೋ.

ಜಲ್ಲಡೆ, ಜರಡಿ, ಜರಡೆ$_1$, ಜಲಡಿ, ಜಲಡೆ, ಜಲ್ಲಡಿ, ಝಲ್ಲಡಿ (ನಾ). ಒನಲಿ ; ಒಂದರಿ ; ಚಾಳನಿ ; ಸಾರಣಿ : (೬). **ಜರಡಿ :** ಜರಡಿಯಲ್ಲಿ ಹಿಂಡಿ ಗಾಳಿಸಿ ಕಾಳಿನ ಹಿಟ್ಟನ್ನು ಅದರೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿ ಕುದಿಸಬೇಕು (ಅಡುಶಾ. ೧೦೭) ; ಕಾಲನ ಜರಡಿಯಲ್ಲಿ ತೂರಿಹೋದದ್ದೆಷ್ಟೊ (ನಂಜುಂಡ. ೦೭). **ಜರಡೆ$_1$:** (೬). **ಜಲಡಿ :** 'ಜಲಡಿನಲ್ಲಿ' ಪರಾ. **ಜಲಡೆ :** (೬). **ಜಲ್ಲಡಿ :** "ಚಾಲನೀ, ತಿತಉಃ–೨ ಜಲ್ಲಡಿ . . . ವಂದರಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೪೦); ಹಿಡಿಗೆ ಜಲ್ಲಡಿ ಪಂಚಪಾತ್ರ (ಸಿದ್ಧಕಾ. ೦೩-೪೪). **ಝಲ್ಲಡಿ:** ಝಲ್ಲಡಿಯ ನೆಳಲಂತೆ ಭವಸುಖ ತಲ್ಲಣಗೊಳಿಸುವುದು ನಿಶ್ಚಯವಲ್ಲ (ಹಸೂರ. ೨೨-೨೭).

ಜರಡಿಯಾಡು = ಕಾಳು ಅಥವಾ ಹಿಟ್ಟನ್ನು ಜಲ್ಲಡಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಆಡಿಸು,–ಶೋಧಿಸು : ರಾಗಿ ಹಿಟ್ಟನ್ನು ಜರಡಿಯಾಡಿದ್ದೀಯಾ ? (ರೂಢಿ).

ಜರಡಿಹಿಡಿ = ಜರಡಿಯಾಡು : ಹಿಟ್ಟು ಜರಡಿ ಹಿಡಿ (ರೂಢಿ).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚಲ್ಲಟ್ಟೈ ; ಮಲ. ಚಲ್ಲಡ ; ತೆಲು. ಜಲ್ಲೆಡ]

ಜಲ್ಲಣೆ (ನಾ). ಏಟು ; ಹೊಡೆತ (?) : ಪಲ್ಲಣೆಯ ಬೆಲ್ಲಂಗೋಲ್ವಿಲ್ಲನ ಮಲ್ಲಿಗೆಸರಲ ಜಲ್ಲಣೆಗೆ ತಲ್ಲಣಂಗೊಂಡು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭೩-೬) ; "ಒಂದು ಅನುಕರಣಧ್ವನಿ" (ರಾಮಾಶ್ವ. ಕೋಶ). [?]

ಜಲ್ಲನೆ (ಅ). ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆ ; ಥಟ್ಟನೆ ; ಬೇಗನೆ : ಜಲ್ಲನೆ[ಪಾಠಾಂ. ಛಲ್ಲನೆ] ತುಂಬಿಗಳ್ ಕೆದರ್ಚಿ ಬಂದುವು ಬಿಂಕದಿನಂಕದಾನೆಗಳ್ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೦೩) ; ನೆರೆದ ಜನಂ ಕಲ್ಲೊಳಿಟ್ಟ ಕವಡಿಕೆಯ ರಾಶಿಯಂತೆ ಜ[ಪಾಠಾಂ. ಝ]ಲ್ಲನೆ ಕೆದರ್ಚಿ (ರಾಜಶೇ. ೬-೦೦ ವ) ; ಮೈಯೆಲ್ಲ ಜಲ್ಲನೇ ನವಿರೆದ್ದು ನಿಂತಿತ್ತು (ಕಎಪು. ೪-೩).

ಜಲ್ಲಜಲ್ಲನೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಕಲ್ಲವ್ವ ಮಾತಾಯಿ ಮೆಲ್ಲವ್ವ ರಾಗಿಯ ಜಲ್ಲಜಲ್ಲನೆ ಉದುರವ್ವ (ನಾಪದ. ೬೪). [ಜಲ್ + –ಅನೆ$_1$]

ಜಲ್ಲಮಲ (ನಾ). = ಜಲ್ಲ$_2$: ಉಲ್ಲಾಘತೆಯಿಂ ರೋಗಿಗಳೆಲ್ಲಂ ತಳೆವಲ್ಲಿ ಗೌಷಧಂ ಸ್ವತನುಭೃತಂ ಜಲ್ಲಮಲಮಾದುದೆನೆ ಮುನಿವಲ್ಲಭನಾ ಸಕಳ ಸತ್ತ್ವ ಹಿತಕರನಾದಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೦೪-೩೭) ; ತನುವಿನೊಳಾದ ಜಲ್ಲಮಲಮಾಭರಣಂ ಪುಲಿಯಿರ್ಪುದೊಂದು ಕಾನನದ ಗುಹಾಂತರಂ ಮನೆ (ಜೀವಸಂ. ೫೦-೨೨). [ಜಲ್ಲ$_2$ + ಮಲ$_3$]

ಜಲ್ಲರಿ$_1$, ಜಲ್ಲಳಿ, ಜಲ್ಲಟಿ, ಝಲ್ಲಳಿ, ಝಲ್ಲಟಿ(ನಾ). ೧. ಕಂಚ್ಚು ; ಗೊಂಡೆ; "ಜಲ್ಲರಿ[ಪಾಠಾಂ. ಳಿ, ಟಿ]ಯೆಂದು ಝಲ್ಲರಿ" (ಕಶಸಾ. ೨೮-೫೯೫) ; ದೃಗ್ಸರ ಚಪಲಗತಿಯಶ್ವಗಳ ನಿಜಿಗುರಳ ಜಲ್ಲರಿಯ ಭರದ ವೇಣೀಧ್ವಜದ (ಜೀವಂಚ. ೮-೪೦) ; ಮುತ್ತಿನ ಜಲ್ಲರಿಯಿಂ ಪುಷ್ಪಪರಾಗದ ಪೊಸಂತಿಲಿಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೪-೨೨). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ ; ಹುಡುಕ್ಕ ವಾದ್ಯ ; ಬುಡಂಬುಡುಕೆ : ಅಡಿ ವೇತ್ರಾಸನದಂತಿರೆ ನಡು ಜ[ಪಾಠಾಂ. ಝ]ಲ್ಲರಿಯಂತೆ ಮೇಗು ಮುರಜ(ವ)ದ ತೆಱದಿಂದೆಡೆವಿಡದೆ ಮೂಱು

ಲೋಕವುಮೊಡನನಿಲತ್ರಯದೆ ಸುತ್ತಿ ನಿಂದತ್ತೆತ್ತಂ (ಜೀವಸಂ. ೯೪-೧).

ಜಲ್ಲಳಿ : ೨. "ಜಲ್ಲಳಿ-ಝಲ್ಲರಿ=ವಾದ್ಯ ವಿಶೇಷ" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೪).

△**ಜಲ್ಲಟಿ :** ೧. "ಜಲ್ಲಟಿಯೆನೆ ಜಲ್ಲರಿಯಕ್ಕು" (ಕವಿಕಂ. ೨೪೦); ಝಲ್ಲರಿ. ಜಲ್ಲಟಿ; ವುರಿಚಂ, ಮೆಟಿಸು (ಶಬ್ದಾನು. ೧೪೦ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ).

ಝಲ್ಲಳಿ : ೧. ಚಾಮರದ ಸುತ್ತು ಝಲ್ಲಳಿ[ಪಾಠಾಂ. ರಿ]ಯ ನೆತ್ತಿಯ ಬೆಳ್ಗೊಡೆಯು . . . ತರಂಗೊಂಡ ತುರಗಸಂಘಾತದಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೧ ವ). ೨. "ಝಲ್ಲಳಿ (ಜಲ್ಲಳಿ)-ಝಲ್ಲರೀ=ಒಂದು ವಾದ್ಯ" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೬); ಪಲ್ಲವ ಸತ್ತಿಗೆ ಸಂಕಂ ಝಲ್ಲಳಿ ಜಯವುಂಗಲಂಗಳಂ ಚೋಳ ಮಹೀವಲ್ಲಭ ನಿತ್ತಡೆ (ಎಇ. VI, ೨೦೬-೧೦; 1057); ಏರುತ್ತಿರುವ ಬೊಂಬುಳಿಯ ಝಲ್ಲಳಿಯ ಸಬಳಗೆಜ್ಜೆಗಳ, ತಳಾರಗೋಲ ಗಗ್ಗರಿಗಳ, ಬಾಜಣೆ(ಮಂತ್ರಶ. ೩೦-೫). △**ಝಲ್ಲಟಿ :** ೨. ರೇಫಕ್ಕೆ-ಕೂರಂ-ಕೂಟ್; ಝಲ್ಲರಿ-ಝಲ್ಲಟಿ (ಶಮದ. ೩೦ ಪ್ರಯೋ); ಜಯಘಂಟೆ ಝಲ್ಲರಿಯದಾದೇಶ ವಾಳೆ ಝಲ್ಲಟಿಯಾದುದು (ಸಂಜೀವ. ೨೦).

[<ಸಂ. ಝಲ್ಲರೀ./ತಮಿ. ಚಲ್ಲರಿ]

ಜಲ್ಲರಿ₂ (ನಾ). ಬಿದಿರಿನ ಬುಟ್ಟಿ; ಜಲ್ಲಿ : ಸಾವಿರಾರು ಹೋಳಿಗೆಗಳಿಗೆ ಸಾಲುವ ಜಲ್ಲರಿ ಮಾರುತಿಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಯೇ ವಿರಾಜಮಾನವಾಗಿತ್ತು (ಹಬ್ಬಿಬ. ೫). [<ಜಲ್ಲಿ₃]

ಜಲ್ಲಳಿ 'ಜಲ್ಲರಿ₁' ನೋ.

△**ಜಲ್ಲಟಿ** 'ಜಲ್ಲರಿ₁' ನೋ.

ಜಲ್ಲಿ₁ 'ಚಲ್ಲಿ₁' ನೋ.

ಜಲ್ಲಿ₂, ಜೆಲ್ಲಿ₁, ಝುಲ್ಲಿ₁ (ನಾ). ೧. ಕಂಚುಚ್ಚು; ಗೊಂಡೆ; ಚೌರಿ : ಪುಷ್ಪ ಸರದ ಜಲ್ಲಿಯುಂ[ಪಾಠಾಂ. ಕನ್ನಡಿ]ಕಮಳದ ಎಲೆಯಾಲವಟ್ಟ(ಹರಿಶಾ. ೩-೯೫); ಹಳದಿಯ ತೋಳ ಪಾವಡೆ ಹೀಲಿಯ ಜಲ್ಲಿ ಬೆಳಗಿಡುವಾಭರಣಗಳ (ಕಂಸವಿ. ೧೨-೩೬); ಸಾಲಿಡಿದು ತೊಡರ್ಚಿದ ಜ[ಪಾಠಾಂ. ಝು] ಲ್ಲಿಗಳ ಕೀಲಿಸಿದ ಪೊನ್ನ ಬಿಂಗಾರಿಗಳ (ರಾಜಶೇ. ೮-೫ ವ). ೨. ಆನೆ, ಕುದುರೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ ತೊಡಿಸುವ ಒಂದು ಆಭರಣ (?) : ಕಲಾಬತ್ತಿನ ಕೆಲಸದ ಆನೆ ಜೀನು ಮೈಲಾರ ಜಲ್ಲಿ (ಎಕ. XIV, ನಂಜನ. ೨೯೨-ಪು. ೧೪೨; 1847). **ಜೆಲ್ಲಿ₁ :** ೧. ಬೆಳುವುುಗಿಲೆದ್ದಂತೆ ಗಳಿಯ ತುದಿಯ ಜೆಲ್ಲಿ ಥಳಥಳಿಸುವ ದೇವನಡಿಯ ಬಳಸಿ ಕಾವೇರಿ ಕಾಲುವೆಯುಂ ಪತಾಕೆಯು ಪೊಳೆವ ಸಾಲೊಡ್ಡು ಮೆರೆದವು (ಸೌಂದಕಾ. ೫-೩೩). **ಝುಲ್ಲಿ₁ :** ೧. ವರ್ಗ ಚತುರ್ಥಾಕ್ಷರಂಗಳ್ಗೆ-ಘಳಿಯಂ . . . ಝಾಳಿಸಿತು, ಝುಳಪಿಸಿತು, ಝುಲ್ಲಿ (ಶಮದ. ೧೫ ಪ್ರಯೋ); ಕನ್ನಡಿ ತೋರಣಾವಳಿ ವಿಳಿರ್ವ ಝಲ್ಲಿ ಪತಾಕ ಝಲ್ಲರಿ (ಸನತ್ಕು. ೧೨-೫೭): ನೆಗಳ್ದುವಲ್ಲಲ್ಲಿ ನಾನಾ ಪಟ್ಟೆ ಝುಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡಿ ಕಳಸದಿಂ ನಿಳಯ ನಿಳಯದ ಮುಂದೆ ಬಲ್ಗುರುಜುಗಳ್ (ಚಬಪು. ೫-೨). ೨. ತುರಗ ದಂಡಕೆ ಬಲು ಝುಲ್ಲಿಯ ಕಟ್ಟಿದ ಬಿರುದುಳ್ಳ ರಾವುತ ನಿಮ್ಮ ಹಿರಿಯಯ್ಯ (ಕುರಾಸಾಂ. ೧-೭೦); ಇಕ್ಕಿದ ಪಕ್ಕರಕ್ಕೆ ನಿಡುಝಲ್ಲಿ ತೊಡಂಕುವ ತೋರ ಗೊಂಡೆಯಂ (ಚಿಕವಿ. ೨-೯೬). ೩. ಚಾಮರ : ಪೀನಪೂರ್ಣ ಘಟೋದಕದಲಿ ನವೀನ ಝಲ್ಲಿಗಳಿಕ್ಕಿ ತೋದವಧಾನದಲಿ ಬೀಸಲ್ಕೆ ಜಲಕಣ ಕೆದರಲಾ ಸಭೆಗೆ (ಸನತ್ಕು. ೧೬-೩೧).

ಜಲ್ಲಿಯ ಬಿಲ್ಲು = ಕೊಪ್ಪಿಗೆ ಕಂಚುಚ್ಚು ಕಟ್ಟಿದ ಬಿಲ್ಲು : ಜವದಾಡೆ ಜಲ್ಲಿಯ ಬಿಲ್ಲು ಕೈಗತ್ತಿಯ ಬವರಿಗರತಿಹರುಷದಲಿ . . . ಸುವಿಲಾಸ ದೊಳೊಪ್ಪಿಹರು (ಕಂಸವಿ. ೧೧-೧೪೬); ಜಲ್ಲಿಯಬಿಲ್ಲವರು ಸಲ್ಲಿಸುತಲೆಲ್ಲವನು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೦೪೮). ಜಲ್ಲಿಯ ಮೃಗ, ಝಲ್ಲಿಯ ಮೃಗ = ಜಲ್ಲಿಮಿಗ : ಗೆಲ್ಲವಟಿಯ ಗತಿಗೋಲಾಡಿ ಬಂದರು ಜಲ್ಲಿಯ ಮೃಗ ಬೆಚ್ಚಿದಂತೆ(ಭರತ. ೨೩-೨೦); ಝಲ್ಲಿಯ ಮೃಗಗಳ ಗಲ್ಲಿಸಿ ಪಿಡಿಯುತ್ತ . . . ವಿಪಿನದೊಳು (ಹಮಜ. ೧೬). [ದೇ. ॥ ತಮಿ. ಚಲ್ಲಿ; ತೆಲು. ಜಲ್ಲಿ]

ಜಲ್ಲಿ₃, ಜಲ್ಲೆ₂, ಜೆಲ್ಲಿ₂ (ನಾ). ಬಿದಿರಿನ ದೊಡ್ಡ ಬುಟ್ಟಿ : ಕನ್ನಡ ರಸಿಕರ ಪಂಕ್ತಿಗೆ ಬಡಿಸಲು ನಮ್ಮನ್ನು ಕರೆದು ಈ ಪಕ್ವಾನ್ನದ ಜಲ್ಲಿಯನ್ನು ಕೈಗಿತ್ತು (ಪಾಣಿಳ. ೧, ನಿವೇದನೆ); ಒಮ್ಮೆ ನಮ್ಮ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಮೂರು ಜಲ್ಲಿ ತುಂಬ ನೀರಲಹಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಇಡಲಾಗಿತ್ತು (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೧೮). **ಜಲ್ಲೆ₂ :** ಮತ್ತ ವಯ್ಯೂಾರ್ವರ್ ಬಾಡುಕಾಯ ಮಾಡುವ ಜಲ್ಲೆಗೆರಡು ಸೂಡು ಹೇಜುಂಗೆ ನಾಲ್ಕುಕಾಯ ಕೊಟ್ಟರ್ (ಮುಂಬರಾ. X, ೨೭೦-೬೫; 1229); ಜಲ್ಲೆ ಹಿಡಿದು ಕಣಕಣವನ್ನೂ ತಿರುಗಿ ಹುಲ್ಲು ಹೊಟ್ಟು ಎತ್ತಿ ಬಣವೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ (ಬೆಳುವು. ೮೬). **ಜೆಲ್ಲಿ₂ :** "ಬುಟ್ಟಿ, ಪುಟ್ಟಿ, ಜೆಲ್ಲಿ, ಕೆರಸಿ" (ಕಂಸುಹು. ೮೮).

[ದೇ.॥ ತೆಲು. ಜಲ್ಲ]

ಜಲ್ಲಿ₄ 'ಜಲ್ಲೆ₁' ನೋ.

ಜಲ್ಲಿ₅, ಜೆಲ್ಲಿ₃ (ನಾ). ೧. ಚರ್ಮ ಅಥವಾ ಮೂಳೆಯನ್ನು ಬೇಯಿಸಿ ತಯಾರಿಸಿದ ಒಂದುಬಗೆಯ ಪಾಕ: ಕಾಯಿಲೆಬಂದಾಗ . . . ಬೆಲೆಯಾದ ಚರ್ಮ ಮತ್ತು ಎಲುಬುಗಳನ್ನು ಬೇಯಿಸಿ ತಯಾರಿಸಿದ ಜಲ್ಲಿಯನ್ನೋ ಕೊಂಡು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ (ಪ್ರವಾಇ. I, ೨೮೮). ೨. ಮೆತ್ತಗಿರುವ, ಪಾರದರ್ಶಕವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೀನು; ಲೋಳೆಮೀನು : ಶಂಖ ಅಥವಾ ಎಲುಬುಗಳಿಲ್ಲದ ಜಲ್ಲಿಯಂತಹ ಮೆತ್ತಗಿನ ವಸ್ತುಗಳೆ ಭೂಮಿ ತಣ್ಣಗಾದ ಕೂಡಲೆ ಹುಟ್ಟಿದ ಜೀವವುಳ್ಳ ಮೊದಲನೆ ಪದಾರ್ಥಗಳೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ (ಮತಂಓ. ೧೪). **ಜೆಲ್ಲಿ₃ :** ೩.ಹಣ್ಣಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಪಾಕ: ಪೇರಳೆ ಜೆಲ್ಲಿ . . . ಜೆಲ್ಲಿಯ ಪಾಕ ಸರಿಯಾಗುವವರೆಗೆ ಕುದಿಸುವುದು (ಅಡುಸೌ. ೧೧೮). [←ಇಂ. Jelly]

ಜಲ್ಲಿಕಲ್ಲು (ನಾ). ರಸ್ತೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಗಟ್ಟಿಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹಾಕುವ ಸಣ್ಣ ತುಂಡು ಕಲ್ಲು,-ಕಲ್ಲಿನ ಚೂರು : ಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ಹಾಕಿದ ಜಲ್ಲಿಕಲ್ಲಿನ ಘರ್ಷಣೆ ಅವಳ ಪಾದದಡಿಗೆ ಸಹಿಸದಾಯಿತು (ರಕ್ತರೂ. ೬೦); ಜಲ್ಲಿಕಲ್ಲುಹಾಕಿ ದಮ್ಮಸು ಮಾಡಿದ ರಸ್ತೆಯಾದರೂ ಒಂದೊಂದು ಕಡೆ . . . ಒರಟೊರಟಾಗಿತ್ತು (ಸಾಹೇಬ್. ೬೬).

[ಜಲ್ಲಿ₁ (<ಚಲ್ಲಿ₁) + ಕಲ್ಲು (<ಕಲ್₃)]

ಜಲ್ಲಿಕಾಗದ (ನಾ). ನಾಜೂಕಾದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ನವುರಾದ ಕಾಗದ,-ಪೊರೆಯಂತಹ ಕಾಗದ : ಜಲ್ಲಿಕಾಗದದಲ್ಲಿ ಓಲೆಯನ್ನು ಸುತ್ತಿಡು (ರೂಢಿ). [ಜಲ್ಲಿ₅ + ಕಾಗದ]

ಜಲ್ಲಿಗಾರೆ (ನಾ). "ಕಟ್ಟಡದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಜಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲು, ಸಿಮೆಂಟು, ಮೊ.ಗಳ ಸಂಮಿಶ್ರಣ; ಜಲ್ಲಿಗಾರೆ" (Concrete. ಇಂಕನಿ).

[ಜಲ್ಲಿ₁ (<ಚಲ್ಲಿ₁) + ಗಾರೆ₁]

ಜಲ್ಲಿದುಂಬಿ (ನಾ). ಚಿಕ್ಕದುಂಬಿ; ಮರಿದುಂಬಿ; ಪರಮೆಯಮರಿ : ಅಲ್ಲಿ ಗಲ್ಲಿಗೆ ಜಾಜಿ ಸುರಹೊನ್ನೆ ಸಂಪಗೆ ಮಲ್ಲಿಗೆ ಹೊಗರೇಟಿದುವು ಜಲ್ಲಿದುಂಬಿ ಗಳ ಝುಂಕಾರಕೆ ಮುನಿಜನ ಡಿಳ್ಳಿಸಿತೆನ ಹೇಳುವೆನು (ಮೋಹತ. ೭-೧೦).

[ಜಲ್ಲಿ₁ (<ಚಲ್ಲಿ₁) + ತುಂಬಿ₁]

ಜಲ್ಲಿಪಟ್ಟೆ, ಝುಲ್ಲಿಪಟ್ಟೆ (ನಾ). ಅಂಚುಗಳಲ್ಲಿ ಕುಚ್ಚುಗಳುಳ್ಳ ಮೇಲ್ಕಟ್ಟಿನ ರೇಷ್ಮೆಬಟ್ಟೆ : ಷಡಂಗಂಗಳೆಂಬ ಮೊಳೆಗಳಂ ಬಲಿದು ಸಪ್ತಧಾತುವೆಂಬ ಜ[ಪಾಠಾಂ.ಝು]ಲ್ಲಿಪಟ್ಟೆ [ಪಾಠಾಂ.ಟ್ಟೆ]ಯನಲಂಕರಿಸಿ (ಅವಹಂ.೨೩೧-೧೧೮೬): ನೀಲದ ರನ್ನದ ಸುತ್ತ ಮೆಟಿವ ಲಂಬಣಗಳ ಮೊತ್ತಕಟ್ಟಿದ ಜಲ್ಲಿಪಟ್ಟೆ ರಾಜಿಸಲ್ (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೦-೧೧); ಮೇಲುವರಿವ ಜಲ್ಲಿಪಟ್ಟೆಯ ಮೇಲ್ಕಟ್ಟು ಸಾಲುಗೊಂಡೆಸೆವ ಪೂಮಾಲೆ (ಕಂಸವಿ. ೨೨-೭೨). **ಝುಲ್ಲಿಪಟ್ಟೆ :** ನೆಲನಗಲ ದೊಳು ಝುಲ್ಲಿಪಟ್ಟೆಯ[ಪಾಠಾಂ. ದಲಿ] ಕಟ್ಟಿ ಕೇರಿಯನಳವಡಿಸಿದರು (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೧೦-೪೪); ಸಿಂಗರಿಸಿದ ಝುಲ್ಲಿಪಟ್ಟೆ ಪೂಮಾಲೆ ಬೆಡಂಗಾದ ಮಂಟಪದಲ್ಲಿ . . . ವಸಂತರಾಜಂಗೆಸೆಯಾದನಾ ಸೊಬಗಾ (ಭರತ. ೧-೨೮).

[ಜಲ್ಲಿ₂ + ಪಟ್ಟೆ₂]

ಜಲ್ಲಿಬೇರು (ನಾ). ಕೋಮಲವಾದ ಎಳೆಯ ಬೇರು, – ಚಿಕ್ಕಬೇರು : ನೀರು ಹೆಚ್ಚಾದರೆ ಜಲ್ಲಿಬೇರು ಕೊಳೆತುಹೋಗುತ್ತವೆ (ಕರಚಿ. ೬).
[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚಲ್ಲಿವೇರ್ ; ತೆಲು. ಜಲ್ಲಿವೇರು]

ಜಲ್ಲಿಮಿಗ, ಝಲ್ಲಿಮಿಗ (ನಾ). ಬಾಲದಲ್ಲಿ ಕುಂಚುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪ್ರಾಣಿ ; ಚಮರೀಮೃಗ : ಪೊದಳ್ದಿರ್ದ ಜಲ್ಲಿಮಿಗ ಕಾಳ್ಕೋಣ . . . ಮೆಱೆದವದ್ರಿಯಲ್ಲಿ (ಪ್ರದ್ಯುಚ. ೪-೧೩); ಎಳ್ತರದ ಕುರುಳ್ಗಳಂ ಪರೆಪಿ ಜಲ್ಲಿಮಿಗಕ್ಕೆ ವರಾಹಯೂಥಮೆಳ್ತರೆ ಮಣಿಕಾಲ್ಗಳಿಂ ಮಡಿದು ತೋಱಿದ ರೊಯ್ಯನೆ ಸನ್ನೆವೇಂಟೆಯೊಳ್ (ಶಬಶಂ. ೩-೪೭). **ಝಲ್ಲಿಮಿಗ :** ಮರೆ ಹುಲ್ಲೆ ಝಲ್ಲಿಮಿಗ ಮುಸು ತೋಳಗಳಿರಲೊಪ್ಪಿತಾ ಕಾಡು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೭-೧೬). [ಜಲ್ಲಿ₂ + ಮಿಗ]

ಜಲ್ಲಿಮೃಗ, ಝಲ್ಲಿಮೃಗ (ನಾ). = ಜಲ್ಲಿಮಿಗ : ಜಲ್ಲಿಮೃಗ ವೀಥಿಯಂ ಕತ್ತುರಿಯ ವೀಣೆಯಂ ಚೆಲ್ಲಿರ್ದ ಸಾಮಜದ ಮಸ್ತಕದ ಮುತ್ತಿನಿಂ (ಲಿಂಗಪು. ೬-೧೯). **ಝಲ್ಲಿಮೃಗ:** ಝಲ್ಲಿಮೃಗ ಜವ್ವಾಜಿಮೃಗವು . . . ಪಕ್ಷಿಗಳು ಗುಂಪುಗುಂಪಾಗಿ ಯಿನ್ನು ಲಕ್ಷ ಲಕ್ಷವು ಯಿಹವು (ಯನಳ. ೭೦) ; ಕಪಿಲೆ ಗೂಳಿಗಳೆರಳೆಯು ಹರಿಣ ಸಾರಂಗ ಝಲ್ಲಿಮೃಗವೂ(ನವಮೋ. ೮-೧೦).
[ಜಲ್ಲಿ₂ + ಮೃಗ]

ಜಲ್ಲಿಸು₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ಜಲ್ಲಡಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಶೋಧಿಸು ; ಜರಡಿ ಹಿಡಿ ; ಒಂದರಿಯಾಡು : ಹಿಟ್ಟು ಜಲ್ಲಿಸುವ ಸಾಣಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಜಲ್ಲಿಸಿದರೆ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೬೯). ೨. (ಆಲಂ) ಕೊಲ್ಲು; ಸಂಹರಿಸು : ಕಟ್ಟಿದಿರ ಪುಲಿಯಂ ತೊಟ್ಟನೆ ಕಂಡು ಭೋಂಕನೆಳ್ದು . . . ಪಾಯ್ದು ಪೊಯ್ದು ಕೋಡಿಟ್ಟು ಜಲ್ಲಿಸಿ ಬಿಸುಟಟ್ಟು . . . ಪಲವೋತ್ಕರದಿಂ ಪೊಱಮಟ್ಟು ಕಾಳರಕ್ಕಸರಂತಿರ್ಪ ಕಾಳ್ಕೋಣಂಗಳಿಂ (ರಿರಿಕ. ೧-೦೨೮ ವ). [←ತೆಲು. ಜಲ್ಲಿಂಚು]

ಜಲ್ಲಿಸು₂ (ಕ್ರಿ). ಹೊಳೆ ; ಪ್ರಕಾಶಿಸು : ಚಕ್ರಿ ಸಲ್ಲಲಿತಾತ್ಮಭಾವಕನು ಜಲ್ಲಿಸುತಿದ್ದುದು ತನುಕಾಂತಿಯದಱಿಂದಲಲ್ಲವೆ ಧ್ಯಾನಸಾಮರ್ಥ್ಯ (ಭರಚ. ೫೦-೬೫). [<ಜಲ₁ + – ಇಸು₃]

ಜಲ್ಲಿಱಿ (ಕ್ರಿ). ಝಲ್ಲೆಂದು ಸೂಸು, – ಹರಡು, – ಚೆಲ್ಲು : ಮತ್ತಮತಂಗ ಮದಂಗದೊಳೊಚ್ಚರಿಸುತ್ತ ನೆಲಕೆ ಜ[ಪಾಠಾಂ. ಜ]ಲ್ಲಿಱಿದುಗುತಹ ಬಿಸು ನೆತ್ತರ ಪೊನಲೆಸೆದುದು (ಜಯುಕಾ. ೭-೨೨); ಉಗುಳ್ವಾ ಸೀರ್ಪನಿ ಸಿರಿಮೊಗದಿಂ ಸೂಸಿತು ಮೃಗಲಕ್ಷ್ಮೋದರದಿಂ ಜನಿಯಿಸಿ ಜಲ್ಲಿಱಿವೆಳಗದಿದೆರ್ಂಗಲಿ ವೆಂಬಂತೆ (ಜಯುಕಾ. ೧೦-೨೨). [ಜಲ್ + ಇಱಿ₁]

ಜಲ್ಲು₁ (ಕ್ರಿ). ಕುಟ್ಟು ; ಪುಡಿಮಾಡು (?) : ಕರಿಯ ಎಳ್ಳು ಹುಣಸೆ ಅಂಕೋಲೆ ಅವರೆ ಇವಱ ಜಲ್ಲಿ ಅಂಬಿಲದಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಕುಡಿಸಿ ಶಾಖವ ಮಾಡುವುದು (ಅಶ್ವಟೀ. ೧೬೦-೪). [?]

ಜಲ್ಲು₂ ‘ಜಲ್ಲೆ₁’ ನೋ.

ಜಲ್ಲು₃ ‘ಜೊಲ್ಲು’ ನೋ.

ಜಲ್ಲು₄, ಝಲ್ಲು₂ (ನಾ). ೧. ಸಂಕೋಚ : ನಿನ್ನಿಷ್ಟವಂ ನಿಲ್ಲದಿತ್ತಪೆನು ಕರಿಮುಖನಾಣೆ ನಿನ್ನೆದೆಯ ಜಲ್ಲಳಿದು ಪೊಲಿಯೆಂದು ಕಲ್ಲಣಾಗಿ ನುಡಿಯಲ್ಕೆ (ಪ್ರಭುರಾ. ೬-೫೪) : ಆ ಸಪ್ಪಳದ ಗೊಂದಲದಲ್ಲಿ ಜಲ್ಲು ಬಿಟ್ಟು ಕೆಮ್ಮಲು ಅವಕಾಶ ಸಿಕ್ಕಿತೆಂದು . . . ಸಡಿಲು ಬಿಟ್ಟು ಜೋರಾಗಿ ಕೆಮ್ಮುತ್ತಾನೆ (ಜೀನಬಾ. ೦೫). ೨. ಚಿಂತೆ : ಮಗನ ಜಲ್ಲು ಹತ್ತಿ ಇಷ್ಟು ಲಗೂ ತೀರಿಕೊಂಡ ಸಾವುಕಾರ (ನೀನಮು. ೧೨೭). **ಝಲ್ಲು₂ :** ೩. ಗಾಬರಿ ; ಭಯ : ಖುಲ್ಲ ಮನುಜಬರಿ ಝಲ್ಲಿನೊಳೇನ್ ಫಲ (ರತ್ನಕಾ. ೨೩). ‘ಝಲ್ಲುಗೊಳ್’ ಪರಾ. [?]

ಜಲ್ಲುಗೋಡಿ (ನಾ). “ಕೆರೆ ತುಂಬಿ ನೀರು ಕೋಡಿಯಂ ಮೇಲಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ತೆಳ್ಳಗೆ ಬೀಳುವುದು” (ನನ್ನೂರು. ಟಿಪ್ಪಣಿ) : ಕೆರೆ ತುಂಬಿ ಜಲ್ಲು ಗೋಡಿ ಬಿದ್ದಿತ್ತು (ನನ್ನೂರು. ೦೪೦). [<ಜಲುಗು + ಕೋಡಿ₁]

ಜಲ್ಲುಪಾಗು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಾಗು, – ರುಮಾಲು : ತುಂಡು ಚೊಗೆಯಂ ತೊಟ್ಟು ಜಲ್ಲುಪಾಗಂತಿಂತು ಸುತ್ತಿಕೊಂಡು (ಅಕ್ಷಾವಿ. ೩೧-೩೭),
[ಜಲ್ಲು ? + ಪಾಗು₂]

ಜಲ್ಲೆ₁, ಜಲ್ಲ₁, ಜಲ್ಲಿ₄, ಜಲ್ಲು₂ (ನಾ). ೧. ಗಳೆ; ಕೋಲು: ಕಬ್ಬಿನ ಜಲ್ಲೆಯು ಸ್ವಲ್ಪ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ ಮೊಳ ಅಜಮಾಸು ಬೆಳೆಯುವದು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೧೫೨); ಕಬ್ಬಿನ ಜಲ್ಲೆಯನ್ನು ತುಂಡು ತುಂಡಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸಿ (ವ್ಯವಮ. ೪೮) ; ಒಂದು ಕಬ್ಬಿನ ಜಲ್ಲೆ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಹೋದರೆ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಬಲು ಸಂತೋಷ (ಹುಟ್ಟಿದ. ೨೪). ೨. ದೋಣಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ನಡಸುವಾಗ ಹುಟ್ಟು ಹಾಕುವ ಕೋಲು ; ಹುಟ್ಟು : ಜಲ್ಲೆಯ ಹಿಡಿದು ಎಲ್ಲೆಯ ಹಾಯಿಸುವನಂತೆ ಇವರೆಲ್ಲರು ಬಲ್ಲರೆ (ಮೋಳಿವೂ. ೪೦-೦೬೮) ; ನಾನು ಜಲ್ಲೆ ಊರಿ ಲಂಗರು ಬಿಟ್ಟು ದೋಣಿ ನಿಲ್ಲಿಸುತ್ತೇನೆ (ಮೃಲಮೂ. ೫೩) ; ಜಲ್ಲೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದು . . . ಬಾಲಿಕೆಯೊಬ್ಬಳು ಹರಿಗೋಲನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದಳು (ಶ್ರೀರಾಯ. ೨). **ಜಲ್ಲ₁: ೨.** ದೂಮು ಪೂಜಾರಿ ಜಲ್ಲ ಬೇಗ ಬೇಗನೇ ಒತ್ತುವುದಕ್ಕೆ ಆರಂಭಿಸಿದ (ಕಳರು. ೯೯). **ಜಲ್ಲಿ₄ : ೧.** ಜಡಿದ ಕಬ್ಬಿನ ಜಲ್ಲಿಗಳ ಕನ್ನಡಿ ಕಳಸ ಪೊಂಬಾಳೆ ಪಲ್ಲವವಿಡಿದು ಸಿಂಗರವಾಗಿ (ಶಂಕದಾ. ೫-೨೫). **ಜಲ್ಲು₂ : ೨.** ಜಲ್ಲು ತಗಲದಾಳವೆಲ್ಲಿ ಒಡವೋಡಿತು (ಗೀವಿಂ. ೭೮-೮೩) ; ಒಡಕು ದೋಣಿಗೆ ಗಿಡ್ಡ ಜಲ್ಲು (ಗಾದೆ).
[ದೇ.॥ ಮಲ. ಚಲ್ಲ ; ತುಳು. ಜಲ್ಲ, ಜಳ್ಳ ; ಕೊಡ. ಜಲ್ಲೆ]

ಜಲ್ಲೆ₂ ‘ಜಲ್ಲಿ₃’ ನೋ.

ಜಲ್ಲೆಗೋಡು (ನಾ). (ಜಲ್ಲೆಯಂತೆ) ಉದ್ದವಾದ ಕೋಡು, – ಕೊಂಬು: ಜಲ್ಲೆಗೋಡಿನ ಬಸವ ಇಲ್ಲೇಕೆ ನೀವು ನೆಲೆಸಿದಿರಿ (ಜಗೀಕ. ೯೦).
[ಜಲ್ಲೆ₁ + ಕೋಡು₅]

ಜಲ್ಲೆನ್, ಜಲ್ಲೆನ್ನು (ಕ್ರಿ). ಭಯದಿಂದ ಹೃದಯದ ಬಡಿತ ಹೆಚ್ಚಾಗು: ಎದೆ ಹೊಡೆದುಕೊಳ್ಳು ; ಗಾಬರಿಯಾಗು : ಭ್ರಮೆಗವಿದೆದೆಗಳುಱೆ ಜ[ಪಾಠಾಂ. ಝ]ಲ್ಲೆನುತ್ತೇಗುವೆನೆನುತ್ತಂ ತನುಗಳ್ ಸಂಗಳು ಧಿಗಿಲು ಧಿಗಿಲೆನುತ (ಬಸಪು. ೯-೩) ; ಇಕ್ಕೆಲದೊಳಿರ್ದ ಮುಗ್ಧೆಯರ್ ಜಲ್ಲೆನುತ ಕೆಟ್ಟೋಡೆ (ಜೇರಮ. ೨-೩೨). **ಜಲ್ಲೆನ್ನು:** ಅಲ್ಲದವರ ತಡವಿ ,ಜಲ್ಲೆಂದು ನನ ಮನವ ಕಲ್ಲಾಗ ಕಡ್ಲಿ ಬಡಿದ್ಹಾಂಗ (ಕನ್ನಜಾ. ೧೧೦).

ಜಲ್ಲನೆ = ಒಮ್ಮೆಂದೊಮ್ಮೆಲೆ ; ಇದ್ದಕ್ಕಿದಂತೆ ; ರಭಸವಾಗಿ : ಅದಱ ಕರ್ಣಚಮರದ ಝಲ್ಲಿಯಂತೆ ಜಲ್ಲನೊಳ್ಕಿ ಧಾರೆಗೆದಱಿ ಪೇರ್ಮೈಸಿ ಸೂಸುವುಭಯಕಟದ ಸೊರ್ಕು ಕದಡಿನ ತೆರೆಗಡಲ್ಗಳೊಕ್ಕೈಸಿ (ಅನಂಪು. ೦೩-೨೦ ವ). [ಜಲ್ + ಎನ್₁]

ಜಲ್ಲೆನ್ನು ‘ಜಲ್ಲೆನ್’ ನೋ.

ಜಲ್ಲೆವಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ : ಎರಳೆವಲೆ ಹಂದಿವಲೆ . . . ಮರೆವಲೆಗಳಾ ಗೂಡುವಲೆ ಜಲ್ಲೆವಲೆ ಕೊಲ್ಲಿವಲೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೫-೦೯). ‘ಕೋಲ್ವಲೆ’ ಪರಾ. [ಜಲ್ಲೆ₁ + ಬಲೆ₁]

ಜಲ್ಲೊಡೆ(ಕ್ರಿ). ಎದೆಹಾರು; ಗಾಬರಿಗೊಳ್ಳು; ಹೌಹಾರು; “ಜಲ್ಲೊಡೆದು =ಎದೆಯೊಡೆದು ; ಗಾಬರಿಯಾಗಿ; ಹೌಹಾರಿ” (ಜಾನಕೋ. ೫೯).
[ಜಲ್ಲು₄ + ಒಡೆ₁]

ಜವ₁ ‘ಜವು’ ನೋ.

ಜವ₂ (ನಾ). ೧. ವೇಗ; ರಭಸ: “ರಂಹಃ, ತರಃ . . . ಜವಃ, ವಾಜಃ—ಈ ರ ಕುದಿರೆಯ ವೇಗಂ” (ಹಲಾಯು. ೭೩-೨೮೯); ಮಸಕಂ ಕಾಯ್ಪು ಜವಂ ಜವಂಗಮಿದಿರೊಳ್ ನೋಡಲ್ಕಗುರ್ವಾಗೆ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೩೭); ಬೋಧಿಸವೆಪೆಱವು ಜಿನಗೃಹಕ್ಕಾಧಿಕ್ಯಮದಿಲ್ಲೆನಿಪ್ಪುದಂ ಸನ್ಯಸನಾರಾಧನೆಯ ಜವದಿ ಸನ್ದ ನಿಶೀಧಿಗೆಯಡ್ಡಣಿಗೆ ತಳಿಗೆ ಪಟ್ಟಮಿವಿ[ನಿ]ತುಂ . . . ರಕ್ಷಿಸುವರ್ (ಸೌಇಇ. XI-1, ೫೨-೭೯ ; 1007) ; ಜವದ ಜಗಟಿಕ್ಕೆ ಪುರುಡಿಸುವ

ಗರುಡನಂ ಗಜಬುವಂತೆ ದುಂದುಭಿಗಭೀರ :ಹೇಷಾರವಂಗಳೊಗೆಯೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೯೧ ವ) ; ಸೂಜಿಗಲ್ಲಿದಿರ ಕಾಬ್ಬೊನ್ನಂತೆ ತಿರುಗಿಡೆಡೆಗಾ ಜವದೊಳೊಡದಿರುಗಿ (ಜಬಪು. ೨೦-೩೦). ೨. ಶಕ್ತಿ; ಸಾಮರ್ಥ್ಯ; ಸತ್ತ್ವ: ಸವತಿ ನೂಕಿದಳೆನ್ನನಡವಿಗೆ ಜವವುಳಿವೃತ್ಯತಂದೆನಬುಸುತ ನಿನ್ನ ಸನ್ನಿಧಿಗೆ (ಸಿಘಾಗ. ೪-೭-೪೩). 'ಜವಂಗಿಡಿಸು', 'ಜವಂಗೆಡು' ಪರಾ. ೩. ಹೆಚ್ಚಾದ ವೇಗದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು: "ಜವನುಂ ತಾಂ ವಾಯುವೇಗಯುತನುಂ ಯುವನುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೧೮-೩).

ಜವಂಜವ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಪಜ್ಜಳಿಸುತರಿಲೊಂದು ಬಾನ್‌ಪಟದೊಳುರಿದುರಿದು . . . ಜವಂಜವದಿಂದೆ ಮರೆಯಾಯ್ತು ಮುಳುಗಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೦೩-೮೮). [ಸಂ.]

ಜವಂಗಿಡಿಸು, ಜವಗಿಡಿಸು, ಜವಗೆಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸತ್ತ್ವವನ್ನು ಕುಗ್ಗಿಸು ; ಶಕ್ತಿಗುಂದಿಸು ; ಸೋಲಿಸು : ತೆಐಪಜಿಧೋಪನಪ್ಪಿದೊಡೆ ಮೆಯ್ಯಳಿ ವಪ್ಪು ಸಡಿಲ್ದುದಕ್ಕೆ ಮೆಯ್ಯಳಿವ ಪೊದಟ್ಟ ಬಾಯ್ದುಗಿಗೆ ಮೆಯ್ಯಳಿ ವಂತದು ಮೆಲ್ಲನಾಗೆ ಮೆಯ್ಯಳಿವ ಜವಂ ಜವಂಗಿಡಿಸೆ ಮೆಯ್ಯಳಿವಾಸನ ಪಲ್ಲಟಕ್ಕೆ ಮೆಯ್ಯಳಿವಡೆ ಸಾವ ಪುಟ್ಟುವೆಡೆಯಾದುದವಳ್ಗೆ ರತಾತಿರೇಕ ದೊಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೧೩-೨೦) ; ಜವನ ಬಲ್ಪಂ ಜವಂಗಿಡಿಸುವಂ (ಅದ್ಭುತ. ೪೯-೬). **ಜವಗಿಡಿಸು** : ಅಡಸಿದರು ಚತುರಂಗಬಲವನು ಕಡಿದು ಹರಿಹಿ ವಿರಾಟನನು ಜವಗಿಡಿಸಿ (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೦೭-೩೫) ; ಅವರ ಲಾವಣ್ಯಾಬ್ಧಿ ವಿಟರ ಕಣ್ಮೀಂಗಳ ಜವಗಿಡಿಸಿದುವು ಗೋಷ್ಪದದಲಿ (ಮೋಹತ. ೨೪-೨೬) : ಜವನಂ ಜವಗಿಡಿಸುವ ಕುಳಿಕನಂ ಗುಳಿಗೆಗಟ್ಟುವ ಪೆರ್ಕಳದ ಕಾಲಾಳ್ಗಳ್ ಪಡೆಯ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೯೪-೧೬). **ಜವಗೆಡಿಸು**: ತೇಜಯು ಜವಗೆಡಿಸಿ ತಲೆಯಾರ ತಡೆದರು ತುಡುಕಿದರ್ರು ನೊಗನ (ಕುಮಾ.ಕೆ. ೦೪-೦೪); ಜವಗೆಡಿಸಿ ಸೇನೆಯಂ ಮುತ್ತಿದುವು ಕುತ್ತಿದುವು . . . ಸುಭಟರಂ ಬಾಣಂಗಳು (ಜಬಪು. ೨೩-೧೮) ; ಕೃತವರ್ಮ ಸಾಂಬಾನುಸಾಲ್ವರಂ ಜವಗೆಡಿಸಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೦೪-೩).

[ಜವ್ವ₂ + ಕಿಡಿಸು (<ಕೆಡಿಸು)]

ಜವಂಗಿಡು 'ಜವಂಗೆಡು' ನೋ.

ಜವಂಗುಂದಿಸು (ಕ್ರಿ).=ಜವಂಗಿಡಿಸು: ಜವಂಗಿಡದ ಮುಟ್ಟಿ ಬರ್ಪ ಜವನಂ ಜವಂಗುಂದಿಸಲ್ ಜವಂಗೆ ಜವನಾಗಲಿಂ ಪೆಱರ್ಗೆ ತೀರ್ಗುಮೇ (ಆದಿಪು. ೦೩-೮೮). [ಜವ್ವ₂ + ಕುಂದಿಸು]

ಜವಂಗುಂದು, ಜವಗುಂದು (ಕ್ರಿ). ಶಕ್ತಿಗುಂದು ; ಸತ್ತ್ವವಳಿ : ಅಮಿತ ಬಲದೆರಡು ಕಡೆಗಂ ನಿಮಿರ್ವ ಜವಂಗುಂದಿ ಪ್ರಾಯ್ತು ಕಳವಳಿದು ತುರಂಗವು ಸಮಿತಿಯೊಳಿಯೊಳಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೪೬೬ ಶೂದ್ರಕ) ; ಒಂದು ಗೊಳ್ಳೆರಡುಗೊಳ್ಳೆಂದುರ್ವಿ ಪೊಯ್ವುಂದು ಪೊಯ್ಗೆ ಜವಂಗುಂದಿ ಸಿಡಿಲ್ದು . . . ಬೀಟ್ ದಿಗ್ಗಜವುಂ ಪೊಲ್ವ ಗಜಂಗಳ್ ಪಲವುಮಂಕೊಂದು ಮರುನ್ನಂದವಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೧೦೨). **ಜವಗುಂದು**: ಮಧ್ಯಾಹ್ನದುರಿ ಬಿಸಿಲೊಳಿದೆ ಬರಿಯ ಜವಗುಂದಿ ತಲೆ ಕುಸಿದು ನಡೆಗೆಟ್ಟು ಬಾಯಾಱ (ಹಜಕಾ. ೧೨-೭) ; ಎಲ್ಲಿಯುದು ಹೆಬ್ಬಂದಿ ಮುನಿವಧೆಯೆಲ್ಲಿ ಕೂಡಿತೊ ಯೋಗವೆಂದೆದೆ ರಘುಲ್ಲನಲು ಜವಗುಂದಿ ಲಕ್ಷ್ಮಣನೊಲದನವಯುವವ (ತೊರರಾ. ೩-೩-೨೨). [ಜವ್ವ₂ + ಕುಂದು₁]

ಜವಂಗೆಡು, ಜವಂಗಿಡು, ಜವಗಿಡು, ಜವಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ೧.= ಜವಂಗುಂದು: ಭಯಮನೆಡಗಲಿಸಿ ಬೆಳ್ಕೋಟವೋಡಿ ಜವಂಗೆಟ್ಟು ಕಾಲ್ ವೆಡಂಗಲಸೆ ಬೀಟುತ್ತುವೇಟುತ್ತುವೆಂತಾನುಮೆಯ್ದು (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೯೦ ವ) ; ಇನ್ನೆತ್ತಂ ಪೋಪೆಂ ಕುದುರೆಯುಂ ಜವಂಗೆಟ್ಟುದು (ಪಂಚತಂ. ೦೦೭-೯) ; ಅಂತು ಪಲವು ಸೂಟ್ ಕಾದಿ ನಾಡೆಯುಂ ಬಟಲ್ದು ಕಡೆಯ ಸೂಟಿೊಳ್ ಜವಂಗೆಟ್ಟು (ನೇಮಿಪು. ೪-೦೦೭ ವ). **ಜವಂಗಿಡು**: ೧. ಜವಗಿಡದ ಮುಟ್ಟಿ ಬರ್ಪ ಜವನಂ ಜವಂಗುಂದಿಸಲ್ ಜವಂಗೆ ಜವನಾಗಲಿಂ ಪೆಱರ್ಗೆ ತೀರ್ಗುಮೇ (ಆದಿಪು. ೧೩-೮೮) ; ಇನ್ನಿವಱ ಪೋರ್ದು ಜವಂಗಿಡದೆ ಪಪ್ಪುಕ ವಾದಂದವುಮಂ ಕೇಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೪೯ ವ). **ಜವಗಿಡು** : ೧. ಜವಗಿಡದೆನ್ನೊಳು ಕಡಿದಾಡಬಪ್ಪುದೆಂದವಗಡಿಸಿದನಾರ್ಭಟದಿ (ಮೋಹತ. ೩೯-೩). **ಜವಗೆಡು**: ೧. ರವಿರಶ್ಮಿಗಾಱದೆ ಜವಗೆಡುವ ಹಿಮುವನ್ನಗೇಂದ್ರದ ಘನತರವದೆನಿತು (ಬಸವಪು. ೦೯-೨೭). ೨. ವೇಗ ಕುಗ್ಗು,-ಮಂದವಾಗು; ತಡವಾಗು: ಪೊಳ್ತಂ ಸನ್ನೆಯುಂ ಜಾತಿಯುಂ ಜವಗೆಡ [ಪಾಠಾಂ. ಜವಂಗೆಡ] ದಱಿವ ಬಿನ್ನಣಂಬಡೆದ ಬೇಡರೊಡವರೆ (ರಾಜಶೇ. ೩-೧೦೪ ವ).

[ಜವ್ವ₂ + ಕೆಡು₁]

ಜವಂಜವ (ನಾ). ಹುಟ್ಟುಸಾವುಗಳ ಪರಂಪರೆ ; ಸಂಸಾರ : "ಭವ ಸಂಸೃತಿ ಸಂಸರಣಂ ಜವಂಜವಂ ಜನ್ಮಮೆಂಬುದದು ಸಂಸಾರಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೮-೧); ಜವನಂ ಜವಂಗುಂದಿಸಲ್ . . . ಪೆಱರ್ಗೆ ತೀರ್ಗುಮೇ ತೀರದಾ ಜಪಂ ಜವಜವಾಗಿ ಮುಟ್ಟುಗಿಡುವನ್ನಮಿನ್ನು, ಜವಂಜವ ವ್ಯಸನಪುಂಜಮುಂ ಕಿಡಿಪುದಾದಿತೀರ್ಥೇಶ್ವರಾ (ಆದಿಪು. ೦೩-೮೮) ; ತನ್ನಂ ನಿರ್ದಾಟಿಸಿ ಕಳೆಯೆ ಪೋಗಿ ಸತ್ತು ವಿವಿಧ ಜವಂಜವ ಚಕ್ರಾಕ್ರಮಣದಿಂ ಬಂದು (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೪೨ ವ). 'ಅಜವಂಜವ' ಪರಾ. [?]

ಜವಂಬೆಱು (ಕ್ರಿ). ವೇಗಗೊಳ್ಳು ; ತ್ವರಿತವಾಗು : ಪೊದಳ್ದ ದೇಶಿ ಮ್ಯವೆತ್ತಿರೆ ತೇನತೇನವೊದಗುತ್ತಿರೆ ತಾನರವಂ ಲಯಂ ಜವಂಬೆತ್ತಿರೆ ಮೂರ್ಛನಾಪ್ರಸಾರಮೊಂದಿರೆ (ವೃಷವಿ. ೧೧-೮). [ಜವ್ವ₂ + ಪೆಱು₁]

ಜವಕ (ನಾ). ತಡ ; ನಿಧಾನ (?) : ಸಾಹಿತ್ಯಸಾರೋದಯಂಗೀ ದೂದವಿ ಪತ್ರಕವಂ ನುಡಿದು ಜವಕಮಿಲ್ಲದೆ ಕೂಡಿದಳೆಂದು ನುಡಿಯುತ್ತುಂ ಪೋಗೆ (ಅನಂಪು. ೮-೨೫ ವ). [<ಸಂ. ಯಾಪಕ]

ಜವಕಣೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಂತೀವಾದ್ಯ : (ಎಸಮ್ಮ. XVII, ೩೦).

[?]

ಜವಕಾರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉಪ್ಪು; ಯವಕ್ಷಾರ : "ಜವಕಾರ – ಯವಕ್ಷಾರ" (ತದ್ಭಕೋ. ೦೪). [<ಸಂ. ಯವಕ್ಷಾರ]

ಜವಗ (ಗು). ವೇಗವಾಗಿ ಓಡುವ : ಜವಗ ಚತುರೇಕಲಕ ಪ್ರವಿಮಳ ಶೃಂಗಾರಸಾರ ಜಾತ್ಯಶ್ವಂಗಳ್ (ಹಮ್ಮಿರ. ೩-೦೦). [ಸಂ.]

ಜವಗತಿ (ನಾ). ವೇಗವಾದ ನಡಗೆ; ಓಟ : ಮದದೆಕ್ಕಲನ ಕುಕ್ಕುರಿಪ ಲುಳಿಯ ಜಂಘೆಯ ಜವಗತಿಯ . . . ನಾಯ್ತುಡುಕಿದವು ತಡೆದಖಿಳ ಮೃಗಕುಲವ (ತೊರರಾ. ೩-೩-೦೪). [ಜವ್ವ₂ + ಗತಿ]

ಜವಗಾತಿ (ನಾ). ಬಹಳ ವೇಗವುಳ್ಳವಳು; ವೇಗದಿಂದ ನಡೆಯುವವಳು: ಪವನವೇಗವ ಕೀಳ್ಪಡಿಸಿ ದೂವಾಳಿಪ ಜವಗಾತಿಯು ಬೆನ್ನೊಳಿರ್ದು ಕುಪರ ಕಂಗೆಟ್ಟು ತಕ್ಕೆಗೊಂಡವಳ ನುಣ್ಮೊಲೆಯ ಬಲ್ಪಿಡಿದ (ಮೋಹತ. ೩೦-೨೭).

[ಜವ್ವ₂ + – ಕಾತಿ₆]

ಜವಗಿಡಿಸು 'ಜವಂಗಿಡಿಸು' ನೋ.

ಜವಗಿಡು 'ಜವಂಗೆಡು' ನೋ.

ಜವಗುಂದು 'ಜವಂಗುಂದು' ನೋ.

ಜವಗೆಡಿಸು 'ಜವಂಗಿಡಿಸು' ನೋ.

ಜವಗೆಡು 'ಜವಂಗೆಡು' ನೋ.

ಜವಚರ (ನಾ). ಓಡುತ್ತ ಹೋಗಿ ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಸೇವಕ; ಹರಿಕಾರ : ಬಹರಾಗವುನವನರಿದು ಜವಚರರಿಂದ ಶ್ರೀವರ್ಮನಾಗ ಗಿರಿಪುರಕಪ್ಪವುಂಗಲವ ರಚಿಯಿಸಿದ (ಜಿನಮು. ೩-೨೨).

[ಸಂ.]

ಜವಜವ (ನಾ). ೧. ಶಿಥಿಲವಾದುದು ; ಶಕ್ತಿಗುಂದಿದುದು. ೨. ಮಂದವಾದುದು. 'ಜವಜವಾಗು' ಪರಾ. [?]

ಜವಜವನೆ (ಅ). ದುರ್ಬಲವಾಗುವಂತೆ ; ಕುಗ್ಗುವಂತೆ.

ಜವಜವಜವನೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಜವನಟ್ಟಿ ಕೊಲ್ವ ಕೊಲೆಗಾ ಜವಂಜವ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಮೆಯ್ಯು ನೀರ್ತಿಗೆವನ್ನಂ ಜವಜವಜವನಂಜಿಸಿದುವು ಜವನಾಳ್ಗಳ ತೆಱದಿನೆನ್ನ ಕೆನ್ನೆಯ ನರೆಗಳ್ (ಅಜಿಪು. ೨-೬೯). ಜವಜವನಾಗು = ಜವಜವಾಗು : ಬಟ್ಟೆಯ ಕಿಱುಗಲ್ಲ ಬಡಿಯ ಕೋಟಲಿಂದಂ ಕಾಲ್ ಕೆಟ್ಟುವು ಜವಜವನಾದುವು ನೆಟ್ಟನೆ ಮೈ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೯೯).
[ಜವಜವ + – ಅನೆ$_1$]

ಜವಜವಾಗು (ಕ್ರಿ). ೧. ದುರ್ಬಲವಾಗು ; ಜರ್ಜರಿತವಾಗು : ಆ ಜವಂ ಜವಜವಾಗಿ ಮುಟ್ಟುಗಿಡುವನ್ನಮಿನ್ನಾ ಜವಂಜವವ್ಯಸನಪುಂಜಮಂ ಕಿಡಿಪುದಾದಿ ತೀರ್ಥೇಶ್ವರಾ (ಆದಿಪು. ೧೩-೮೮) ; ಕುರವದಿಂ ಕೂಡೆ ನೆತ್ತರ್ ತೆರಳ್ದುಣ್ಮುವಿನಂ ಮೈಯೆಲ್ಲಮಂ ಜರ್ಜರಿಸಿ ಜವಜವಾಗಿರ್ದನಂ ಗುರ್ದಿ (ಸುಕುಮಾ. ೭-೩೫). ೨. ಆಲಸ್ಯವಾಗು ; ಮಾಂದ್ಯವಾಗು : ಬಳುವಳ ಬಳಿಯ ತೆಳುವಸಿರ್ಕೋಮಳಾಂಗವುಂ ಜವಜವಾಗೆ ಬೆಳೆದುದು ಗರ್ಭಂ (ಕೊಲ್ಹಾ. ಶಾ. ೦೩-೩೦ ; 1186). [ಜವಜವ + ಆಗು$_1$]

ಜವಣ 'ಜೀವಣ' ನೋ.

ಜವಣಿ 'ಜೀವಣ್ಣಿ' ನೋ.

ಜವಣಿಗೆ (ನಾ). ಉದ್ದವಾದ ಬಿದಿರಿನ ಕೋಲು; ಜಲ್ಲೆ: ಜವಣಿಗೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಅನುಭವಶಾಲಿಗಳಾದ ಬೆಸ್ತರು ನಡುಗೆರೆಯನ್ನೆಲ್ಲ ಕೆದಕಿದರು (ದೂರಕ. ೨೬೮). [<ಜವಣೆ]

ಜವಣೆ 'ಜಳವೆ' ನೋ.

ಜವತುರಂಗ (ನಾ). ವೇಗವಾಗಿ ಓಡುವ ಕುದುರೆ : ಸಾಸಿರ ಗೋವುಗಳ ಜವತುರಂಗವ ಬ್ಯಾಸರಿಯದೆ ತಂಗಿಗಿತ್ತ (ಕರ್ನಾಟ. ೨೮೨).
[ಜವ$_2$ + ತುರಂಗ$_1$]

ಜವತೂಣ (ನಾ). ಯಮನನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಿದವನು; ಶಿವ : ಏಣಾಂಚಿತಧರ ಜವ ತೂಣಾ ಶರಣಜನ ಪ್ರಾಣಾ . . . ಜಿತಸೌರಭಬಾಣಾ ರಕ್ಷಿಸು (ಉದ್ಭರೇ .೪-೩) [ಜವ$_1$ (<ಜವು) + ತೂಣ$_4$]

ಜವತ್ಸವಡಿ (ನಾ). ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದ ಒಂದು ವರಸೆ: ಕಮ್ಮರಿ ಮುಹುಡಂ ಜವತ್ಸವಡಿ ಪಾಸಗೆ . . . ಎನಿಪ್ಪ ಜಟ್ಟಿಗರ ಬಿನ್ನಣವೊಪ್ಪೆ ಕಡಂಗಿ ಕಾದಿದರ್ (ಶ್ರೀಪುವಿ. ೨೬-೦೮). [?]

ಜವದಂಡ 'ಜವುದಂಡ' ನೋ.

ಜವದಂಡೆ 'ಜವುದಂಡೆ' ನೋ.

ಜವದಾಡೆ 'ಜವುದಾಡೆ' ನೋ.

ಜವನ (ನಾ). ೧. ವೇಗ ; ರಭಸ. ೨. ವೇಗವುಳ್ಳುದು ; ವೇಗಶಾಲಿಯಾದಂದು ; ಚುರುಕಾದಂದು: ಜವನಮೆನಿಸಿರ್ದ ನಿಜದಶೆ ಜವನಧಃಕರಿಸೆ ವಿಳಯಜಳಧರಕುಳಭೈರವರವಮನಿಳಿಸೆ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೪-೦೦೩). ೩. ವೇಗವಾಗಿ ಓಡಬಲ್ಲವನು; ಹರಿಕಾರ: "ಜಂಘಾಳಃ, ಜವನಃ, ವೇಗೀ– ಈ ೩ ಹರಿಕಾಱಂ" (ಹಲಾಯು. ೫೯-೨೦೩). ೪. ವೇಗವುಳ್ಳ ಕುದುರೆ.
[ಸಂ.]

ಜವನಿಕೆ (ನಾ). ೧. ತೆರೆ ; ಕಾಂಡಪಟ : ಪರದೆ : "ಅಪಟೀ ಪ್ರತಿಸೀರಾ ಕಾಂಡಪಟೀ ತಿರಸ್ಕರಿಣಿಕಾಖ್ಯೆ ಜವನಿಕೆಯಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೯-೨೩) ; "ಜವನಿಕೆ ಮುಸುಕುಂ" (ಭಾರತಿ. ೦೫) ; ಅನಂಗಜಂಗಮಲತೆವೊಲ್ ನಿಲ್ವು ಜವನಿಕೆಯ ಮಱೆಯೊಳ್ ಪೊಲ್ತಳವಳ್ ಮುಗಿಲ ಮಱೆಯ ವಿದ್ಯುಲ್ಲತೆಯಂ (ಆದಿಪು. ೯-೨೦) ; ಹರನ ಶಾಂತಿಯ ಜವನಿಕೆಯನೋಸರಿಸುವಂತೆ (ಸೀದಿರ. ದೇ. ೬೬-೦೨); ಮೇಲೆ ಜವನಿಕೆಯಂ ಪಿಡಿದು ಸಮ್ಮೇಳನದೊಳಿಯ್ಯಂದು (ಬಸವು. ೦೨-೪೪). ೨. ಮರೆ ; ಮುಂಚಟ್ಟು ಮರೆ: ಜೀಯ ಜವನಿಕೆಯೇಕೆ ನೀವೆಂದೀ ಯಶೇಷಗುಣಂಗಳಾ ಕಾತ್ಯಾಯಿನೀಪತಿಗುಂಟು (ತೊರರಾ. ೪-೦೨-೦೦). ೩. (ಅಲಂ) ಮಿಂಥ್ಯೆ ; ನಟನೆ ; ಮಾಯೆ : ಇದು ಕಣಾ ಜಗದೀಶ್ವರನ ಜನನದ ಜಗದ್ವ್ಯಾಪಾರ ಜವನಿಕೆಯುಂದಿಸಿ ತೋಱಿದನೆಂಬುದಿದು ಮಿಥ್ಯಾಪ್ರಪಂಚವಲೆ (ತೊರರಾ. ೦-೮-೬೨). ೪. ಕತ್ತಲೆ (?) : ಜವನಿಕೆಯೋಡಲಿರ್ವ್ವಲದ ವೀರ ಭಟಾವಳಿ ನೋಡೆ ಖಳ್ಗದಿಂದವೆ ಕಲಿರತ್ನಪಾಳನ ಶಿರೋಂಬುಜಮಂ ಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿಗಿತ್ತು ತಜ್ಜವನಿಕೆಗೊಂಡ ಗಂಡಪೆರುಮಾಳೆ ಚಮೂಪತಿಗಿಂತು ಸಾರ್ದ್ದುದಾ ಜವನಿಕೆನಾರಣಾಂಕ ವಿದುರಾಳುತರಾಯನುದಗ್ರ ದೋರ್ವ್ವಲಂ (ಎಕ. XI, ಚಿತ್ರದು. ೦೨-೯ ; 1286).
[< ಪ್ರಾ. ಜವಣಿಆ./ಸಂ. ಯವನಿಕಾ]

ಜವನಿಕೆಗಳೆ (ಕ್ರಿ). ಮುಸುಕನ್ನು ತೆಗೆ ; ತೆರೆಯನ್ನು ಸರಿಸು : ಆ ಜಯಸೇನೆ ರಂಗಂಬೊಕ್ಕನಂಗಶಸ್ತ್ರಾಧಿದೇವತೆಯ ಮುಖವಸ್ತ್ರಂಗಳೆದುವೆನಿಸಿ ಜವನಿಕೆಗಳೆದು . . . ನರ್ತಿಸೆ (ನೇಮಿಪು. ೩-೦೮೦ ವ).
[ಜವನಿಕೆ + ಕಳೆ$_1$]

ಜವನಿಕೆದೆಗೆ (ಕ್ರಿ). = ಜವನಿಕೆಗಳೆ : ಮೊಗದ ಜವನಿಕೆದೆಗದು ನೆತ್ತಿಯ ಬಗಿದು (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೩-೦೩): ಸುರುಚಿರ ಸೂತ್ರಧಾರಕ ತತ್ಕಾರವ ವಿರಚಿಸಿ ಜವನಿಕೆದೆಗೆಯೆ . . . ಸುಪ್ರೌಢೆಯರುರು ಪುಷ್ಪಗಳ ಸೂಸಿದರು (ಕಂಸವಿ. ೮-೩೦). [ಜವನಿಕೆ + ತೆಗೆ$_1$]

ಜವಪುರ (ನಾ). ಯಮನ ಪಟ್ಟಣ : ಜವಪುರಕೆ ಬಿದ್ದವರಿಗಹುದೈ ಅವಧರಿಸಲಾ ಪಿಂಡಶ್ರಾದ್ಧವು (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೩-೦೩).
[ಜವ$_1$ (<ಜವು) + ಪುರ$_3$]

ಜವಪುರಿ (ನಾ). = ಜವಪುರ : ವಿಂದಾನುವಿಂದರ ಜೀವ ಧುಮ್ಮಿಕ್ಕಿದುದು ಜವಪುರಿಗೆ [ಪಾಠಾಂ. ರಕೆ] (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೩-೦೦).
[ಜವ$_1$ (<ಜವು) + ಪುರಿ$_5$]

ಜವಪ್ರಸರ (ನಾ). ವೇಗದ ಹೆಚ್ಚಳ : ಪವಮಾನಾತ್ಮಜನಂ ಜವಪ್ರಸರದಿಂ . . . ಮಿಗುವ ಜಾತ್ಯಶ್ವಂಗಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೫೮). [ಜವ$_2$ + ಪ್ರಸರ]

ಜವರಕ್ಕೆ (ನಾ). ಕವಚ ; ಚಿಲುಖತ್ತು : " ಕವಚಕಿಂತೊಪ್ಪುವುದು ಜವರಕ್ಕೆ [ಪಾಠಾಂ. ಕುಂಚಿಕಿಂತೊಪ್ಪುವುದು ಚವರಮುಂ] ಅವುತೆಯೆಂಬೀ ಪೆಸರ್ " (ಕಬ್ಬಿಗೈ. ೯೩). [P 'ಜೀವರಕ್ಕೆ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತ]

ಜವರಾಜ (ನಾ). ಯಮರಾಯ : ಕೋಪಕ್ಕೆ ಯಮರಾಜ ಪಾಪಕ್ಕೆ ಜವರಾಜ ಕೋಪಪಾಪಗಳ ಅಳಿದಂಗೆ ಯಮನು ತಾ ಕೂಪನಾಗಿಹನು (ಸರ್ವಜ್ಞ ೪೬೮). [ಜವ$_1$ (<ಜವು) + ರಾಜ]

ಜವರಾಯ (ನಾ). = ಜವರಾಜ : ಮಿಗೆ ದೀರ್ಘಾಯುಮಿರೆ ಮುನಿದು ಕಲಿ ಜವರಾಯಂ ಕೊಲಲಾಱಂ (ಹಮ್ಮಿರ. ೮-೨೮) ; ಸಾಯುವನ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಸುಳಿದವನೇ ಜವರಾಯ (ಗಾದೆ). [ಜವ$_1$ (<ಜವು) + ರಾಯ]

ಜವರುಜಂಗಿ 'ಜಬರುಜಂಗಿ' ನೋ.

ಜವವಳಿ (ಕ್ರಿ). ಕಸುವು ಕಡಮೆಯಾಗು ; ಶಕ್ತಿಗುಂದು ; ದುರ್ಬಲವಾಗು ; ಜವವಳಿಯಲೆಂತಾದೊಡಂ ಶಿವಶಿವಯೆನುತ ನಡೆಯಂ ನಡೆವೆ ನಾನವನಿಯೊಳಗೆ (ಬಸವು. ೪೪-೦೨) ; ಪವನಸುತನವತರಿಸೆ ಪಾರ್ಥಿವನಿವಹ ನಡುಗಿತು ದೈತ್ಯಗಣವುಱೆ ಜವವಳಿಯೆ (ಸಂಭವ. ೦೫-೫೬).
[ಜವ$_2$ + ಅಳಿ$_1$ (<ಅಱಿ$_1$)]

ಜವವೇಳು (ಕ್ರಿ). ಒತ್ತರಿಸಿ ಬರು ; ತೀವ್ರವಾಗಿ ಬರು : ಬಲಿದ ತೂಕಡಿಕೆಗಳ ನಸು ಬೆದಱಿಲಹುಗಳ ಜವವೆದ್ದ ಝೊಮ್ಮಿನ ಬಲಿಗೆ ಸಿಲುಕಿದ ಬಲವನರ್ಜುನದೇವನೀಕ್ಷಿಸಿದ (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೦೭-೪).
[ಜವ$_2$ + ಏಳು$_1$ (<ಏೞ್$_1$)]

ಜವಪೊಳಲ್ (ನಾ). = ಜವಪುರ : ಈ ಸನ್ನಿಪಾತಂ ಮುಟ್ಟಿದ ಪುರುಷನು ಜವಪೊಳಲ್ಗೈದುವನೆಂದು ಪೇಳಿಹುದು (ಸಕವೈ. ೦೬೫).
[ಜವ$_1$ (<ಜವು) + ಪೊಳಲ್ (<ಪೊೞಲ್)]

ಜವಹೀನ (ನಾ). ವೇಗವಿಲ್ಲದುದು; ವೇಗವಾಗಿ ಓಡಲಾರದಂದು: × × × ಅಧಿಕವಲ್ಪಮಲಮಪ್ಪೊಡಂತು ನೊಸಲಸಿದಾಗುವುದುಮದು ಕಳೆಯಲಾಗದು ಜವಹೀನಂ ವಾಜಿ ನಾಲ್ಕು ಸಂವತ್ಸರಮಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೬-೫).
[ಜವ$_2$ + ಹೀನ]

ಜವಹುರ (ನಾ).=ಜವಪುರ: ಎರಡು ಪದಂಗಳಪಭ್ರಂಶಕ್ಕೆ–ಅಚ್ಛಸ್ಫಟಿಕ–ಅಚ್ಚವಳಿಕು . . . ಯಮಪುರ–ಜವಹುರ (ಶಮದ. ೨೮೯ ಪ್ರಯೋ); ಆ ಜವಹುರಕೆಯಿಂಬುಮಾಡುವ ನಿಷ್ಠುರಪರಿಗ್ರಹವನ್ನು ನಂಬಿದೆನಾನಿಂದುವರ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೦೪-೪೨); ಜವಹುರದ ಜಕ್ಕಂದೊಟಲಿಯಂ ಗೆಲೆವರ್ಪ ಕಾಟಿಸ್ಕೋಣವಳಗದಿಂದೆಯುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩-೨೫).
[<ಸಂ. ಯಮಪುರ]

ಜವಹುರಿ (ನಾ).=ಜವಪುರ: ಜವದಿಂದಂ ಜವಹುರಿಗೆ ಗಳಿಪುವವೊಲಾದವೆ ಕಾಳಿಕೆ ತೆಂಕದೆಸೆಯೆ ಮೊಗವಾಗಿರ್ಪ್ಪಳು (ಚಾಸಪ. ೮೮).
[<ಸಂ. ಯಮಪುರೀ]

ಜವಳ$_1$ 'ಜವಂಳ' ನೋ.

ಜವಳ$_2$(ನಾ). ತೂಕದ ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣ,–ಅಳತೆ: ಧಾರಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಾಯಮೆಂತೆಂದೊಡೆ ಅಡಕೆ ಹೇಱಿಂಗೆ ಅಯ್ವತ್ತು ಜವಳಕ್ಕೆಪ್ಪತ್ತು . . . ಹತ್ತಿ ಮಳವೆಗಯ್ವಲಂ ಭಂಡಿಯ ಕರುಸೆಯ ಮಳವೆಗೆರಡು ಬೀಸಿಗೆ ಜವಳಕ್ಕೆ ಪಲಂ ಪತ್ತು (ಎಇ. XIX, ೩೩-೨೬; 1136); ಸು(ಶು)ಕ್ರವಾರದ ಸಂತೆಯಂ ಮಾಡಿ ಬಿಟ್ಟಾಯಮೆಂತೆ[ಂ]ದೊಡೆ ಮಾಱಿದ ಅಡಕೆಯ [ಜವ] ಳಕ್ಕಡಕೆಯಿಪ್ಪತ್ತು . . . ಎತ್ತಿನ ಜವಳಮಂ ಬಿರಿಚಿದಲ್ಲಿಯಡಕೆಯಯ್ವತ್ತು (ಎಇ. XIX, ೩೮-೨೨, ; 1144); ಮೆಳಸಿನ ಹೇಱಿಂಗೆ ಮೆಳಸೊಮ್ಮಾನಂ ಆ ಜವಳಕ್ಕೆ ಅರೆಮಾನಂ (ಎಇ. XIII, ೨೦-೫೫; 1204); ಬಿಟ್ಟ ಜವಳಕ್ಕೆ ಹತ್ತಡಕೆ ಅರಸಿನ ಆಲ ಸಕ್ಕರೆ ಬಿಟ್ಟ ಜವಳಕ್ಕೆ ಅಯ್ವಲ ಹತ್ತಿಯ ಮಳವೆಗೆಯ್ವಲಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೨೯೯-೯; 12ನೆಯ ಶತ). [?]

ಜವಳಂಗೊಳ್, ಜವಳಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಬೆರೆ; ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳು; ಸೇರು: ಗರುಗ, ಹುರುಳಿ, ನೀಲಿ, ಈ ಮೂರನ್ನು ಜವಳಂಗೊಳ್ಳೆ ಕಳಿರಿ ಎಂಟು ಹಲ ನೀರಿಂದ ನೆನೆಯಲಿಡುವುದು (ವಿಶ್ವವಿ. ೨೦೮). **ಜವಳಿಗೊಳ್:** ಬಂದರಂದು ಬಲ್ಗೋಕೆವಡೆದು ಸಿಂಗರದಿಂಗಡಲ ತೆರೆಯ ಸಾಲ್ಜವಳಿಗೊಂಡವೊಲ್ (ಉದ್ಭದೇ. ೫-೨೬). [ಜವಳ$_1$ (<ಜಮಳ) + ಕೊಳ್$_1$]

ಜವಳಂಬು (ನಾ). ಬಾಣಗಳ ಜೊತೆ; ಎರಡು ಬಾಣ: ಕಾದುವಲ್ಲದೆ ಕಲಹವಲ್ಲದೀಕ್ಷಣವೆಂದು ಜವಳಂಬನಿಟ್ಟು ಲವನು ಪಾದಕೊಂದನೆಗೈದು (ಜನಮು. ೩೯-೪೪). [ಜವಳ$_1$ (<ಜಮಳ) + ಅಂಬು$_2$]

ಜವಳಗೆಯ್ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರಂ (?): ಮಣ್ಣಳಕಂ ಕಾಟಿಯಣಂ ಜವಳಗೆಯ ಮೂಡವೊಲದಲು ಬೆಂಕೊಳ್ವನ ಕೋಲಲು ಬಿಟ್ಟ ಕೆಯಿ ಮತ್ತರ್ರೈವತ್ತು (ಎಇ. XXVII, ೬೩-೫೦; 1114). 'ಜವಳಿ$_5$' ಪರಾ. [ಜವಳ? + ಕೆಯ್$_4$]

ಜವಳಾಗು (ಕ್ರಿ). ಜೊತೆಯಾಗು; ಕೂಡು: ಧವಳ ಸರೋಜಾಕ್ಷ ತಾನಲ್ಲದನ್ಯರೊಳ್ ಜವಳಾಗದಂತೆ ವೈಸಿಕದ ಕವಳವ ಕುಡುವಂತೆ ರತ್ನಸಂಬಳಿಗೆ ದಾಳ್ದವಳಿರ್ದಳತಿಸಮ್ಮುದದಿ (ಮೋಹತ. ೪-೬). 'ಜವಳಂಗೊಳ್' ಪರಾ.
[ಜವಳ$_1$ (<ಜಮಳ) + ಆಗು$_1$]

ಜವಳಿ$_1$, ಜವುಳಿ$_1$, ಜೌಳಿ (ನಾ). ಬಟ್ಟೆ; ಅರಿವೆ; ವಸ್ತ್ರ: "ಸೀರೆಗಂ ಜುಗದೊಳಂ ಜವಳಿ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೦೦೩); ಮೆಟ್ಟುವೆಡೆಗಳೊಳೆಲ್ಲಂ ಪಾಸಿ ಕಾರೋಹಣದ ಕಕ್ಕರವಟಯಿಗೆಯ ಚಿತ್ರಾವಳಿಯ . . . ಬಣ್ಣದ ಕಣದ ಬಣ್ಣವಣ್ಣಿಗೆಯ ಜವಳಿಗಳನೆ ಮೊಗಂ ನೋಡದೆ ಸೂಸಿದಾಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೪-೩೪ ವ); ತುಡುವ ತೊಡಿಗೆಗಳುಂ ಉಡಲ್ಕುಡುವ ಜವಳಿಗಳುಂ . . . ಪೂಜಿಸುವ ಕಣಿಶಂಗಳುಮೆಸೆಯೆ (ಲೀಲಾವ. ೭-೬೮ ವ); ಮಂಗಳಾರತಿಗಳೆತ್ತಿದರು ನಿವಾಳಿಯ ಮಂಗಳ ಜವಳಿ ಚಲ್ಲಿದವು (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೦-೮೦): ಎತ್ತುವಾರತಿ ನಿವಳಿಪ ಜವಳಿಯ ದಿಂಡು ಮುತ್ತುರತ್ನಗಳ ಕಾಣಿಕೆಯನಿತ್ತು (ಮೋಹತ. ೨೫-೪೩). **ಜವುಳಿ$_1$:** ಮಂಗಳ ಜವುಳಿ ರಘುಳಂಬ ಮನುಂಗುರಮಾ ಕರ್ಣಶೋಭೆಯಂ ಪ್ರಿಯದಿಂ ವೈದ್ಯಂಗಿತ್ತು (ಅಶ್ವಶಾ. ೮-೩೦); ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಜವುಳೀವ್ಯಾಪಾರವು ನಡಿಯುತ್ತದೆ (ಭೂಗೋಳ. ೪೪). **ಜೌಳಿ:** ಜಿನಿಸಿ ಜೌಳಿ ಮುನ್ತಾದರಿಂದ (ಎಕ. I, ೦೬-೨೪; 1820); ಅಡೋನಿ (ಆದಿವಾನಿ) ಎಂಬ ಊರು ಜೌಳೀವ್ಯಾಪಾರದಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದದ್ದು (ಭೂಗೋಳ. ೮೪).

ಜವಳಿಯ ಮಳಿಗೆ= ಬಟ್ಟೆಯಂ ಅಂಗಡಿ: ನಾನಾವರ್ಣದ ಜವಳಿಯ ಮಳಿಗೆಗಳೆಸೆದುವರ್ತಿಯಲಿ (ಕಂನವಿ. ೬-೭೦). **ಜವಳಿಯರು**= ವಸ್ತ್ರದ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳಂ: ಹೊಳೆವ ಹೊಂಬಣ್ಣದ ಹೊದಕೆಯ ಮಾರುವ ಜವಳಿಯರಿರ್ದರೊಂದೆಸೆಯ (ಅಬ್ಬಲೂ. ೩-೭೯).
[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಚವಳಿ; ತುಳು. ಜವಳಿ, ಜವುಳಿ, ಜೌಳಿ;
ತೆಲು. ಜವಳಿ]

ಜವಳಿ$_2$ 'ಜವುಳು' ನೋ.

ಜವಳಿ$_3$ 'ಜಮಳ' ನೋ.

ಜವಳಿ$_4$ 'ಚವಳಿ' ನೋ.

ಜವಳಿ$_5$ (ನಾ). ಒಂದಂ ಬಗೆಯ ಭೂಮಿ (?): ಹೊಂನ ಜವಳಿಯಾಗಿ ಹತ್ತು ಕೇರಿ ಕಟ್ಟಳೆಯ × × (ಸೌಇಎ. ೦೯೩೨, ಉಡುಪಿ. ೩೦೩-೦೨; 1397); ಅಣ್ಣಸಟಿಯ ಹಿರಿಯ ಗದ್ದೆಯಿಂದಂ ಪಡುವಲು ತೆಂಕಲು ಹೆಗ್ಗಡಿತಿಯ ಮೂಲದ ಜವಳಿಯ ತಾಱ ಗಡಿಯಿಂದಂ ಬಡಗಲು (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೪೨೪-೨೪; 1401); ಮಾಂನ್ಯ ಹೊಂನ ಜವಳಿಯೆಂದು ಪಾಲಿಸಿದು (ಸೌಇಎ. ೦೯೩೦, ಉಡುಪಿ. ೫೯೫-೦೩; ?). [?]

ಜವಳಿಅಂಗಡಿ 'ಜವಳಿಯಂಗಡಿ' ನೋ.

ಜವಳಿಕ (ನಾ). ಬಟ್ಟೆಯ ವ್ಯಾಪಾರಿ; "ದೂಸಿಗ" (ಜಹುನಿ. ಕ. I, ೮೩).
[ಜವಳಿ$_1$ + – ಕ$_3$]

ಜವಳಿಕಾಯಿ 'ಚವಳಿಕಾಯಿ' ನೋ.

ಜವಳಿಕಾರ (ನಾ).=ಜವಳಿಕ: (ಕ). [ಜವಳಿ$_1$ + – ಕಾರ$_1$ (< – ಕಾಱ)]

ಜವಳಿಗ (ನಾ). = ಜವಳಿಕ: ಹೊಂಬಣ್ಣದ ಹೊದಕೆಯ ಮಾರುವ ಮಳಿಗೆಯೊಳ್ ಜವಳಿಗರೆಸೆಯೆ[ಪಾಠಾಂ. ಜವಳಿಯರಿರ್ದರೊಂದೆಸೆಯ] (ಅಬ್ಬಲೂ. ೩-೭೯). [ಜವಳಿ$_1$ + – ಗ$_2$]

ಜವಳಿಗಟ್ಟು (ನಾ). ಎರಡನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಕಟ್ಟಿದ ಕಟ್ಟು; ಜೊತೆಕಟ್ಟು: ಪುರ್ವಂಬ ಜವಳಿಗಟ್ಟಿನ ಕರ್ವಿನವಿಲ್ಗಳ್ಗೆ ಬಿಗಿದ ಮಧುಕರಮಾಲಾ ಮೌರ್ವಿಯೆನೆ . . . ಮೆಱೆದುದವರ ತಳ್ತಿಮೆದುಱುಗಲ್ (ಯಶೋಚ. ೨-೨೬). [ಜವಳಿ$_3$ (<ಜಮಳ) + ಕಟ್ಟು$_2$]

ಜವಳಿಗದ 'ಜವಳಿಗದವು' ನೋ.

ಜವಳಿಗದವು, ಜವಳಿಗದ, ಜವಳಿಗದಹಂ (ನಾ). ಎರಡಂ ಪಡಿ; ಜೋಡಿ ಕದ: ಒಂದು ಶಿವಲಿಂಗಮಂ ತಂದನೆರಡೆವೆಯೆಂಬ ಜವಳಿಗದವಿನ ಬೀಯಗದ ಕೈಯ ತರ್ಪಂತಿರೆ (ಸೋಮಚ. ೧-೮೮). **ಜವಳಿಗದ:** ಜವನಿಕೆಯ ಸೆಱಗು ಸರಿವಂತೆ ಘಳಿಘಳಿಲೆಂದು ಜವಳಿಗದದೆಗೆಯೆ (ಸೋಮಚ. ೫-೩೫); ಜವಳಿಗದವಂ ದ್ವಾರವಟ್ಟದ ಹವಣಿಗಾ ಬಾಗಿಲೊಳಮರ್ಚಿಸಿ (ಬಸಪು. ೦೬-೯); ಎನ್ನಧರ ಜವಳಿಗದ ಎನ್ನ ನಾಸಾಪುಟವು ನನ್ನಿಯಿಂ ಸೌರಭ್ಯ ರಸಘಟಿತವು (ಸುಶಾರ. ೦೬-೩). **ಜವಳಿಗದಹು:** ಅಲರ್ಗಣ್ಣೆವೆಯ ಜವಳಿಗದಹುಗಳನುಗಿದೆದ್ದು ನಿಂದು (ಸಾಂದಪು. ೦೨-೪೨). 'ಅಮಳ್ಗದ' ಪರಾ.
[ಜವಳಿ$_3$ (<ಜಮಳ) + ಕದವು$_1$]

ಜವಳಿಗದಹು 'ಜವಳಿಗದವು' ನೋ.

ಜವಳಿಗವಾಟ (ನಾ). =ಜವಳಿಗದವು : ಜವಳಿಗವಾಟದ ಬೀಯಗದ ಬಲು ಲಾಳವಿಂಡಿಗೆಯ ಹುಲಿಮುಖದ ಹರಿಯುಗವ ಸುತ್ತಲು ನಿಲಿಸಿ . . . ರಾಜಾಲಯದ ಬಲ್ಮೆಯ ನೋಡಿ ಬೆಜಗಾದ (ಮೃರಾಕಾ. ೩-೩೦).
[ಜವಳಿ$_3$ (<ಜವಮಳ) + ಕವಾಟ]

ಜವಳಿಗಹಳೆ, ಜವಳಿಗಾಳೆ (ನಾ). **ಜೋಡಂಕಹಳೆ :** ಧವಳಶಂಖಂ ಕರೆವ ಜವಳಿಗಹಳೆಗಳಲ್ಲಿ . . . ನೆರೆದುದು ಚಾತುರಂಗಬಲ (ಇಹರ. ದೇ. ೩೮-೧). **ಜವಳಿಗಾಳೆ:** ಪಟಹದ ಢಕ್ಕೆಯ ಧವಳಶಂಖದ ಜವಳಿಗಾಳೆಯ ತಿತ್ತಿರಿಯ ಕಿನ್ನರಿಯ . . . ಕೋಳಾಹಳಂ ನೆಗಳೆ (ಗಿರಿಕ. ೬-೬೬ ವ).
[ಜವಳಿ$_3$ (<ಜವಮಳ) + ಕಹಳೆ]

ಜವಳಿಗಾಳೆ 'ಜವಳಿಗಹಳೆ' ನೋ.

ಜವಳಿಗುಳ (ನಾ). ಎರಡು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಧರ್ಮ್ಮಗುರುಗಳಲ್ಲಿ ಜವಳಿ [ಗು]ಳವಂ ಮನ್ನಣೆ ಪ್ರತಿಪತ್ತಿವೆರಸು ಬ್ರಹ್ಮಪುರಿಗೆ ಕೇರಿಯ[ಕೆ]ಯ್ಯುಮಂ . . . ಪಡೆದು (ಸೌಇಇ. XI-I. ೬೪-೧೬ ; 1028).
[ಜವಳಿ$_3$ (<ಜವಮಳ) + ಕುಳ$_2$]

ಜವಳಿಗೊಡೆ (ನಾ). ಜೋಡು ಕೊಡೆ,-ಛತ್ರಿ: ಲಲನೆಯ ಬಾಸೆಯ ಕರ್ವೇಂ ಗೆಲೆವಂದುದೊ . . . ಮೊಲೆಯೆಂಬ ಜವಳಿಗೊಡೆಗಳ್ಗಲರಂಬಂ ತಿರ್ದಿ ಪಿಡಿದ ನೀಲದ ಕಾವಂ (ಅನಂಪು. ೧೨-೬೪). 'ಅವುಳ್ಗೊಡೆ' ಪರಾ.
[ಜವಳಿ$_3$ (<ಜವಮಳ) + ಕೊಡೆ$_2$]

ಜವಳಿಗೊಳ್ 'ಜವಳಂಗೊಳ್' ನೋ.

ಜವಳಿಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಜೊತೆಗೂಡಿಸಂ ; ಸೇರಿಸಂ : ಸೆಜ್ಜೆಯ'ಮನೆಯ ಸಿರಿಮಂಚದ ಹಂಸತೂಳತಳ್ಪದೊಳ್ಜವಳಿಗೊಳಿಸಿ ತಾನುಂ ಸಖೀಜನಮುಂ ಜಾಣಿಂ ಜಾಣಿಲ್ (ಮಲುರ. ಹ. ೧೬೯-೨೪); ಅಗಲ್ದೋರ್ಪರ್ಗಿದು ಜವಳಿ ಗೊಳಿಪ ಮಂತ್ರದ ಸದನಂ (ವೀರವಿ. ೦-೩೪). [ಜವಳಿಗೊಳ್ + -ಇಸು$_3$]

ಜವಳಿಜಂತ್ರ (ನಾ). ಜೋಡಿ ಯಂತ್ರ ; ಅವಳಿಯಾಗಿರುವ ಯಂತ್ರ : ಸಾನಂದದಿಂದೆ ನೆರೆದವರ್ಣಿಸಾಂಕನ. ಜವಳಿಜಂತ್ರವೆಂಬಿನಮಿನಿಯರ್ (ಉದ್ಭಟ. ೮-೧೧೬) ; ಸೂಳೋಸರಿಸೆ ಕೆಡಪಿದ ಜವಳಿಜಂತ್ರದ ಬೊಂಬೆ ಯೆನಲೀರ್ವರು ಮಚಿದರೊಡಲ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೮-೩೭). 'ಅವುಳ್ಜಂತ್ರ' ಪರಾ. [ಜವಳಿ$_3$ (<ಜವಮಳ) + ಜಂತ್ರ]

ಜವಳಿಜೀವ (ನಾ). ಒಂದೇ ಬಗೆಯಾದ ಎರಡು ಜೀವ ; ಅವಳಿಜೀವ : ಹವಣಿಗೆ ನಿಲ್ಲುವದೇ ಕೊನರಿ ಕೊಬ್ಬಿದ ಸ್ನೇಹದವಳನು ತೊರೆಯೆಂದರೆನಗೆ ಜವಳಿಜೀವಗಳಂತೆ ಸುರತದೊಳಿರ್ದೆಲ್ಲದಿವತಿಯನೆಂತು ಪೊಲಿಸುವೆ (ಸೌಂದರ. ೪-೬೩). [ಜವಳಿ$_3$ (<ಜವಮಳ) + ಜೀವ]

ಜವಳಿಝುಣಂಬ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜೋಡಿ ವಸ್ತ್ರ,-ಗೌರವದ ಉಡಂಗೊರೆ : ಜವಳಿಝುಣಂಬವುಂ ಕೊಡೆಯುನನ್ದಳವುಂ ಚಮರೀ ರುಹಂಗಳಂ (ಬೊಂಕಶಾ. ೦೯೩೪, ಹಿರೇಕೆರೂರ್. ೨೦-೨೪ ; 1121).
[ಜವಳಿ$_3$ (<ಜವಮಳ) + ಝುಣಂಬ (<ಜಳಂಬ)]

ಜವಳಿದಟ್ಟೆ (ನಾ). ತಟ್ಟೆಗಳ ಜೊತೆ ; ಎರಡು ತಬಕ : ಜವಳಿದಟ್ಟೆಗಳು ಗೋಮುಖವು ದೀಪಸ್ತಂಭ ಚವುರಿಸತ್ತಿಗೆಗಳು (ಕೃಷ್ಣವಿ. ೨-೪೫).
[ಜವಳಿ$_3$ (<ಜವಮಳ) + ತಟ್ಟೆ]

ಜವಳಿದಲೆ (ನಾ). ಜೋಡಿತಲೆ ; ಎರಡುತಲೆ : ಬೇರೊಂದಟಿನೆರಡಾದ ಲತಿಕೆಯೋ ಮಾರಾನಲನ ಜವಳಿದಲೆಯೋ . . . ಎಂಬಂತೆ (ಜಯುಕಾ. ೨-೯). 'ಜವಳಿದಲೆಗ', 'ಜವಳಿದಲೆವಕ್ಕಿ' ಪರಾ.
[ಜವಳಿ$_3$ (<ಜವಮಳ)+ ತಲೆ$_1$]

ಜವಳಿದಲೆಗ (ನಾ). =ಜವಳಿದಲೆವಕ್ಕಿ : ಜವಳಿದಲೆಗನಳಲಿಸಿ ಬಂದು ತಾಂ ಗಜದ ಮೆಯ್ಮೆಳಲ ಸಾರ್ದು ಸ್ಥೈತಳಿಸುವುವು (ನಂದಿಮಾ. ೨-೨೫).
[ಜವಳಿದಲೆ + -ಗ$_2$]

ಜವಳಿದಲೆವಕ್ಕಿ (ನಾ). ಎರಡು ತಲೆಯ ಹಕ್ಕಿ ; ಗಂಡಭೇರುಂಡ : ಜವಳಿದಲೆವಕ್ಕಿಗಳಿನೇಳ್ಗೆವೆತ್ತುದು (ರೇವಣ. ೩೬-೭). 'ಅವುಳ್ದಲೆವಕ್ಕಿ' ಪರಾ. [ಜವಳಿದಲೆ + ಪಕ್ಕಿ$_1$]

ಜವಳಿದುಂಬಿ (ನಾ). ತುಂಬಿಗಳ ಜೋಡಿ: ಏಕ್ಕಲದುಂಬಿಯಿಂ ಜವಳಿದುಂಬಿ ಯಿಂ . . . ಬಗೆಗೊಂಡುದು ಕೂಡೆ ಬನಂ ಬಸಂತದೊಳ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೦೧-೧೦). [ಜವಳಿ$_3$ (<ಜವಮಳ) + ತುಂಬಿ$_1$]

ಜವಳಿದುಮ್ಮಾನ (ನಾ). ಇಮ್ಮಡಿಯಾದ ದುಃಖ, - ಚಿಂತೆ : ದುರ್ಯೋಧನನ ಜನನಿಯ ಜವಳಿದುಮ್ಮಾನವನು ಬಣ್ಣಿಸಲಚಿಯೆ (ಕುಮಾ,ಅ. ೭-೪೬). [ಜವಳಿ$_3$ (<ಜವಮಳ) + ದುಮ್ಮಾನ]

ಜವಳಿದೆಗೆ (ಕ್ರಿ). ದ್ರುವವಿಲ್ಲದಂತಾಗು ; ಒಣಗಿಹೋಗಂ : ತವಕ ತಗ್ಗಿತು ಭಟರ ತಾಳಿಗೆ ಜವಳಿ[ಪಾಠಾಂ. ದ್ರುವವ]ದೆಗೆದುದು ಮನಕೆ ಭೀತಿಯ ಗವಸಣಿಗೆ ಘಾಡಿಸಿತು ಜಾಳಿಸಿತದಟರ ಪಸರಣ (ಕುಮಾ,ದ್ರೋ. ೦೫-೩೮).
[ಜವಳಿ$_2$ (<ಜವುಳು) + ತೆಗೆ$_1$]

ಜವಳಿನುಡಿ (ನಾ.) ೧. ಎರಡು ಮಾತಂ ; ಎರಡು ಶಬ್ದ : ಅವಿರತಂ ಕಲ್ಯಾಣದೊಳಗೆಣಿಸುವರೆ ಜನನುಂ ಬಸದಿಯೆಂಬೀ ಜವಳಿನುಡಿಯಿಲ್ಲೆನಲು ಹುಡಿಹುಡಿಮಾಡಿ . . . ಅತಿಶೌರ್ಯ ಗುಣವರ್ಧನನೆನಿಸಿದ(ಬಸವು. ೫೨-೪೮). ೨. ಇಬ್ಬಗೆಯಾದ ಮಾತಂ; ಮೊದಲು ಆಡಿದಂದನ್ನು ಅಲ್ಲಗಳೆಯುಂವ ಎರಡನೆಯ ಮಾತು : ಜವಳಿನುಡಿಗಂಜುವೆನು ಘನ ಚಾಪವನು ಪೂಡಿ ದವಂಗೆ ಮಗಳನು ಜವದಿ ಕುಡುವಾ ಭಾಷೆ ತನ್ನದು (ರಾಮಾಸಂ. ೧-೪-೨೩).
[ಜವಳಿ$_3$ (<ಜವಮಳ) + ನುಡಿ$_2$]

ಜವಳಿಪಡಿ 'ಜವಳಿವಡಿ' ನೋ.

ಜವಳಿಮುದ್ದಳೆ 'ಜವಳಿವದ್ದಳೆ' ನೋ.

ಜವಳಿಯಂಗಡಿ,ಜವಳಿಅಂಗಡಿ (ನಾ).ಬಟ್ಟೆಯಂಗಡಿ: ಚಕಚಕಿಸುತಿರ್ದವಾ ಜವಳಿಯಂಗಡಿಗಳತಿ ಸಿಂಗರಿಸಿ ಸೊಬಗುವೆರಸಿ (ಗುರು ಜಾ. ೦-೩೨). **ಜವಳಿಅಂಗಡಿ :** ಝಗಝಗಿಸುವ ಜವಳೀಅಂಗಡಿ ಸಾಲುಗಳಿಂದಲಹಾ (ಸೌಗಂಧಿ. ೫೦೯-೧೨). [ಜವಳಿ$_1$ + ಅಂಗಡಿ (<ಅಂಗಾಡಿ)]

ಜವಳಿವಡಿ, ಜವಳಿಪಡಿ (ನಾ). =ಜವಳಿಗದವು : ಎಳದೆಂಗಿನೆಳೆಯೆಲೆ ಯನವಮರ್ಕವಡೆಯ ಪೆಣೆದು ಸಂಪಗೆಯ ಮುಗುಳ ನಗೆ[ನೆ]ಗಳಿಂ ತೆತ್ತಿಸಿ ಬಿತ್ತರಂಬಡೆದ ಜವಳಿವಡಿಗಳೊಳಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೯೫ ವ). **ಜವಳಿಪಡಿ :** ಪಚ್ಚೆಯ ಲೋವೆ ಪವಳದ ಪೊಳೆವ ಜವಳಿಪಡಿಯಿಂದ . . . ಇಳೆಗತಿ ಚಲುವಾಗಿಹುವು (ಅಂಜಚ. ೩-೧೦೨). [ಜವಳಿ$_3$ (<ಜವಮಳ) + ಪಡಿ$_2$]

ಜವಳಿವದ್ದಳೆ, ಜವಳಿಮುದ್ದಳೆ (ನಾ). ಜೋಡಿಮದ್ದಳೆ ; ಮದ್ದಳೆಗಳ ಜೊತೆ : ಯಮಳಮರ್ದಳ – ಜವಳಿವದ್ದಳೆ (ಶಮದು. ೨೯೨ ಪ್ರಯೋ). **ಜವಳಿಮದ್ದಳೆ :** ಬೀಣೆಯ ಜವಳಿಮದ್ದಳೆಯ ಕಂಸಾಳೆಯ ಸಂಕಿನ ಕಾಳೆಯದ ಮೇಳದವರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭೮-೦೯).
[ಜವಳಿ$_3$ (<ಜವಮಳ) + ಮದ್ದಳೆ (<ಮದ್ದಲಿ)]

ಜವಳಿವಸರ (ನಾ). =ಜವಳಿಯಂಗಡಿ: ನಮ್ಮಂತೆ ಧರೆಯೊಳಗೆ ಪೆಣ್ಗಳಡುಗಳ ಲಜ್ಜೆಯಂ ಕಾಯ್ವ ಪರಿಯತನಮಿಲ್ಲಿಯುದೆನಿಪ್ಪ ಪೆರ್ಮೆಯೊಳಲ್ಲಿ ಜವಳಿವಸರಗಳೆಸೆದುವು (ಜಿಬಪು. ೧೦-೪೫). [ಜವಳಿ$_1$ + ಪಸರ]

ಜವಳಿವಾತು (ನಾ). = ಜವಳಿನುಡಿ ೨ : ಬಿಡು ಜಾಳುನುಡಿಗಳ ಜವಳಿ ವಾತನೆನುತ್ತ ನರನೆಚ್ಚ (ಕುಮಾ,ಕ. ೨೨-೨೪).
[ಜವಳಿ$_3$ (<ಜವಮಳ) + ಮಾತು$_1$]

ಜವಳಿವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಜೊತೆಯಾಗಿ ಹಿಡಿ; ಜೋಡಿಸಿ ಹಿಡಿ: ಹರಿ ನಗುತೆರಡು ಕೈಯಲಿ ಜವಳಿವಿಡಿದಿಬ್ಬರನು ವರಕೈಲಾಸಪರ್ವತಕೆ ಆವದಿರನು ತಿರಿಹಿಟ್ಟಡೆ . . . ಬಿದ್ದರು (ನಿಘಾಗ. ೧೦-೫೬-೦೩).
[ಜವಳಿ$_3$ (<ಜವಮಳ) + ಹಿಡಿ$_1$]

ಜವಳಿವೆಟ್ಟು (ನಾ). ಎರಡು ಬೆಟ್ಟ; ಬೆಟ್ಟಗಳ ಜೋಡಿ: ಜವಳಿವೆಟ್ಟುಗಳ ಮೇಲೆ ಮಳೆಗಱೆವ ಮೇಘಗಳಂತೆ ಕರ್ಣ ದುರ್ಯೋಧನರ ಮೇಲೆ ಬಾಣದ ಮಳೆಯಂ ಕಱೆವುತ್ತುಂ (ಭಾರಶಾಂ. ೪). [ಜವಳಿ$_{2}$ (<ಜವುಳ) + ಬೆಟ್ಟು$_{2}$]

ಜವಳಿವೆಱೆ (ನಾ). ಚಂದ್ರರ ಜೋಡಿ : ಜವಳಿವೆಱೆ ಮನುಜರೂಪದಿ ನವನಿಯೊಳೊಗೆದಂತೆ ಕಾಂತಿ ಮೆಱೆದವುವಿಂದಿಂತಿವರ್ಗಳ ಚೆಲ್ವಿಕೆ (ಯಶೋಚ. ೧-೬೨): ಪೊಳೆವಮರ್ದಂ ಕಾಂಚನಯುಗ ಕಳಶಕ್ಕಂ ಜವಳಿ ವೆಱೆಯೆ ಕಱೆವಂತೆರಡುಂ ಬಿಳಿಯಾನೆ ಮಿಸಿಸೆ . . . ಲಕ್ಷ್ಮಿಯಂ ಸತಿ ಕಂಡಳ್ (ಅನಂಪು. ೪-೧೧೩). [ಜವಳಿ$_{3}$ (<ಜವುಳ) + ವೆಱೆ]

ಜವಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಜೊತೆಗೂಡು ; ಒಂದೆಡೆ ಸೇರು ; ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳು : ಎಳವುತ್ತುಗಳ ಚಂದ್ರಿಕೆ ಜವಳಿಸಿದವೊಂದೊಂದನೌಕಿದವವಿರಳಿತ ಮಣಿ ಕಿರಣವೇಣೀಬಂಧಬಂಧುರದಿ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೩-೨೬) ; ಒಸೆದೆರಡುಕಡೆಯಾನೆಗಳು ಜವಳಿಸಿ ಬರಲು ಹರವೀಥಿಯಲಿ ಈಕ್ಷಿಸುವ ಜನಗಳ ಕಣ್ಣ ಪುಣ್ಯದ ಪುಂಜವೆನಿಸಿದರು (ಶಾಳ್ವಭಾ. ೦೩-೧೧). [ಜವಳ$_{1}$ (<ಜವುಳ)+ –ಇಸು$_{3}$]

ಜವಳು 'ಜವುಳು' ನೋ.

ಜವಳೆ 'ಜಳವೆ' ನೋ.

ಜವಳೆಪಾದ (ನಾ). ಗಳುವಿನಂತಹ ಕಾಲು ; ಉದ್ದವಾಗಿದ್ದು, ತೆಳುವಾಗಿರುವ ಕಾಲು (?): ಆವ ಸ್ತ್ರೀಯು ವಿದ್ರೂಪವು ಬೆಳ್ಳಾಗಿಯಿದ್ದವಳು ಜವಳೆಪಾದವುಳ್ಳವಳು . . . ಪುರುಷಂಗೆ ವೈರಮನೆಯ್ದುವರು (ಶಾಮುಲ. ೩೬-೧೩). [ಜವಳೆ (<ಜಳವೆ) + ಪಾದ]

ಜವಾಜಿ 'ಜವಾದಿ' ನೋ.

ಜವಾಜಿಮಿಗ 'ಜವಾದಿಮಿಗ' ನೋ.

ಜವಾದಿ, ಜವಾಜಿ, ಜವ್ವಾಜಿ, ಜವ್ವಾದಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಂಗಂಧದ್ರವ್ಯ ; ಪುನುಗು : "ಪುಣುಗು ಮಾರ್ಜಾಲಿಯೆನೆ ಜವಾದಿಯೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೯೯-೨೨) ; ಮೃಗಮದದ ಚಂದನದ ಕರ್ಪೂರದಗಿಲು ಸಾದು ಜವಾದಿಗಳ ಸಿಂಪುಗಳಿನೆಸೆದುದು ನೋಡೆವಾರವಧೂಟಿಕಾನಿಳಯ (ಬಸಪು. ೧೨-೧೧); ವರ ಜವಾದಿ [ಪಾಠಾಂ. ಜಿ]ಯು ಶೃಂಗಗಳ ಕರ್ಪೂರದ ತವಲಾಯಿಗಳ ಸಾದಿನ ಭರಣಿಗಳ ಮೃಗನಾಭಿಗಳನಡಕಿದರು ಬಂಡಿಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೧೨-೦೬). **ಜವಾಜಿ :** ಅಗಿಲು ಸಾದು ಜವಾಜಿ [ಪಾಠಾಂ. ದಿ] ಚಂದನ ಮೃಗಮದಂ ಘನಸಾರ ಗಂಧಾದಿಗಳನೆಲ್ಲಂ ತೆಗೆದು ಪನ್ನೀರಿಂದ ಮೇಳಯಿಸಿ (ಬಸಪು. ೪-೩೫) ; ಸಾಧು ಜವಾಜಿ ಕತ್ತುರಿ ಗಂಧಲೇಪದಲಿ . . . ಆಹವಕ್ಕನುವಾದನಭಿಮನ್ಯು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೪-೪೯). **ಜವ್ವಾಜಿ :** ಕಪ್ಪುರಕೆ ಕುರುಜು ಎಂಬುದು ಪೊಪ್ಪುವ ಜವ್ವಾಜಿಗೆ ಮಂಕಿ ಚಿನ್ನ ಬೆಳ್ಳಿಗೆ ತೂಕಂ (ವ್ಯವಹಾ. ೩-೦೬ ಅನು. ೧) ; ಶ್ರೀಗಂಧವನ್ನು ಕರಿ ಅಗರುಗಂಧದಿಂದಲೂ, ಜವ್ವಾಜಿ ಕಸ್ತೂರಿ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಧರಿಸಿದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ವಾತಾದಿ ದೋಷಗಳು ಪರಿಹಾರವಾಗುವುವು (ಸಕಲವೈ.೪೦). **ಜವ್ವಾದಿ:** ಓರಣದ ಬೀದಿಯಲಿ ತಳಿತವು ತೋರಣಂಗಳು ಹಲವು ಪರಿಯಲಿ ಸಾರಿಸಿತು ಮುಗಿಲುಗಳು ಸಾದು ಜವ್ವಾದಿ ಕೆಸಱಿನಲಿ (ಸಂಭಪ ೨೦-೯೯).

ಜವಾದಿಕೋಲಾಹಲ, ಜವಾದಿಕೋಳಾಹಳ, ಜಾವಾದಿಕೋಳಾಹಳ = ಜವಾಜಿಯ ಪರಿಮಳದಂತೆ ಪಸರಿಸಿದ ಕೀರ್ತಿಯುಳ್ಳವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು : ನರಲೋಕದಲ್ಲಣಂ . . . ನೃಪತಿಕೋಲಾಹಲಃ; ಜವಾದಿ ಕೋಲಾಹಲಂ (ಶಬ್ದಾಮ. ೨೯೩ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ) : ಜವಾದಿಕೋಳಾಹಳ ಪೇಸಾಳಿ ಹನುಮಂತ ಅರಸಂಗ ಮೊನೆಗಾಱ ಗೇಣಾಂಕ (ಮೈಅರಿ. ೦೯೪೬, ೨೫-೨; 1495); ಜವಾದಿಕೋಳಾಹಳ ! ಫೇಣಾಂಕ ಚಕ್ರೇಶ್ವರ! (ಬಿರುಗಂ. ೨೮-೧೮); ಶ್ರೀವೀರ ಫೇಣಂಕಚಕ್ರೇಶ್ವರ ಜಾವಾದಿಕೋಳಾಹಳ ಪೇಸಾಳಿ ಹನುಮ ಗಜ ಬೇಂಟೆಗಾಱ ಬಿರುದುಳ್ಳ (ಎಕ. XIV, ಎಳಂದೂ. ೦೫-೪; ?).
[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜವಾದೀ ; ಪಾರ. ಜಬಾದ್; ಅರ. ಜಬ್ಬಾದ್]

ಜವಾದಿಮಿಗ, ಜವಾಜಿಮಿಗ (ನಾ). ೧. ಪುನುಗಿನ ಬೆಕ್ಕು. ೨. ಕಸ್ತೂರಿ ಮೃಗ : (೬). **ಜವಾಜಿಮಿಗ :** (೬). [ಜವಾದಿ + ಮಿಗ]

ಜವಾಧಿಕ (ಗು). ಹೆಚ್ಚಾದ ವೇಗವುಳ್ಳ ; ಬಲು ಚುರುಕಾದ : (೬).
[ಜವ$_{2}$ + ಅಧಿಕ]

ಜವಾನ (ನಾ). ಸೇವಕ ; ಆಳು ; ಚಪರಾಸಿ : ಉಡುಪಿನಿಂದಲೂ ರುಮಾಲಿನಿಂದಲೂ ಸರ್ಕಾರಿ ಜವಾನರೆಂದು ತಿಳಿಯಿತು (ಹಂಗಾಳ್ಯ. ೦೦೧); ತಮ್ಮ ಮನೆಯ ಜವಾನನಿಗೆ ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಒಗೆದು ಇಸ್ತ್ರೀ ಮಾಡಿಕೊಡುವಂತೆ ಹೇಳಿದನು (ಕಲಾಸಾ. ೫). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜವಾನ್]

ಜವಾನಿ (ನಾ). ಕೆಲಸದವಳು ; ಒಕ್ಕಲಗಿತ್ತಿ : ಕುಸುಮಳ ಮನೆಯ ಜವಾನಿ ಬಂದಳು (ಬಿಕಾಂಗಿ. ೦೧೪). [ಜವಾನ + –ಇ$_{2}$]

ಜವಾಬ್ 'ಜವಾಬು' ನೋ.

ಜವಾಬ್‌ಸವಾಲ್, ಜಬಾಬುಸವಾಲು(ನಾ). ಪ್ರಶ್ನೆ ಕೇಳುವುದು ಮತ್ತು ಉತ್ತರವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು ; ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರ ; ವಿಚಾರಣೆ : ಈ ಪ್ರಕಾರ ಜವಾಬ್‌ಸವಾಲ್ ಆಗುತ್ತಾ ಇರುವಾಗ್ಯೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೧). **ಜಬಾಬುಸವಾಲು :** ಜಬಾಬುಸವಾಲು ಮಾಡುವ ನಿಮಿತ್ಯಾ ಹೈದರಲ್ಲಿ ಖಾನರು ದಿಂಡಿಗಲ್ಲಿಂದ ಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಬಂದರು (ಹೈದರ್. ೭೩).
[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಜವಾಬ್‌ಸವಾಲ್; ಮರಾ. ಜವಾಬ್‌ಸವಾಲ್, ಜಬಾಬ್‌ಸವಾಲ್]

ಜವಾಬದಾರ 'ಜವಾಬುದಾರ' ನೋ.

ಜವಾಬದಾರಿ 'ಜವಾಬುದಾರಿ' ನೋ.

ಜವಾಬು, ಜಬಾಬು, ಜವಾಬ್ (ನಾ). ೧. ಉತ್ತರ ; ಮರು ನುಡಿ ; ಎದುರುನುಡಿ : ಆ ಮೈಸೂರವರು ಮಾಡಿದ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಜವಾಬು ಕೊಡುವ ಬಗ್ಯೆ . . . ನಾವು ಹಾಜರು ಇದ್ದೇವೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೩) ; ಮಾತಿಗೆ ಮಾತು ಜೋಡಿಸಿಕೊಂಡು ನನಗೆ ಜವಾಬು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಳು (ಹಂಗಾಳ್ಯ. ೧೩೮). ೨. ಮೊಕದ್ದಮೆಯ ವಿಚಾರಣೆಯಲ್ಲಿ ಆರೋಪಿ ಅಥವಾ ಸಾಕ್ಷಿದಾರನು ನೀಡುವ ಹೇಳಿಕೆ : ರಾಮಪ್ಪನ ತಾಯಿ ಅಕ್ಕ ಇಬ್ಬರ ಜವಾಬನ್ನೂ ಈಗಲೇ ತೆಗದುಕೊಂಡು ಬಿಡೋಣ (ನಾಪೋಲೀ. ೨೦೨). ೩. ಹೊಣೆ ; ಜವಾಬ್ದಾರಿ. 'ಜವಾಬುದಾರಿ' ಪರಾ. ೪. ಪತ್ರ ; ಕಾಗದ : ಕಾಗದ ಬರೆದು ಹತ್ತುದಿನಗಳಾದರೂ ಜವಾಬು ಬರಲೇ ಇಲ್ಲ (ರೂಢಿ). **ಜಬಾಬು :** ೧. 'ಜಬಾಬುಸವಾಲು' ಪರಾ. **ಜವಾಬ್ :** ೧. ಸಿಡಿಲಿಗೆ ಸಿಡಿಲಾಗಿ ಜವಾಬ್ ಕೊಡುವುದು ತಾನೆ (ಕೊನಷ್ಟ. ೧೮).
[←ಅರ. ಪಾರ. ಹಿಂ. ಜವಾಬ್; ಮರಾ. ಜವಾಬ್, ಜಬಾಬ್]

ಜವಾಬುದಾರ, ಜವಾಬದಾರ, ಜವಾಬ್ದಾರ (ನಾ). ಜವಾಬುದಾರಿಯುಳ್ಳವನು ; ಹೊಣೆಗಾರ : ಮನೆಯ ಖರ್ಚಿಗೆಲ್ಲಾ ಅವನೇ ಜವಾಬುದಾರನಾಗಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). **ಜವಾಬದಾರ :** ಇವನು ಅರಸನಿಗೆ ಜವಾಬದಾರನಾಗಿದ್ದನು (ಹಿಂದುಇ. ೧೫೦) ; ಅವನ ತರುವಾಯ ವ್ಯವಹರಿಸಿದ ಯಾವತ್ತರು ಹುಂಡಿಯ ಹಣವನ್ನು ಕೊಡಲಿಕ್ಕೆ ಜವಾಬದಾರರಿರುತ್ತಾರೆ (ಮೋಹಿನೀ. ೩೦). **ಜವಾಬ್ದಾರ :** ಇಂತಹ ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆ ಚೀಫ್ ಕರಣೀಕರುಗಳೇ ಹಣ ವಸೂಲಿ ಲೆಖ್ಖಗಳಿಗೆ ಜವಾಬ್ದಾರರಾಗಿರುವರು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೩). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜವಾಬ್‌ದಾರ್]

ಜವಾಬುದಾರಿ, ಜವಾಬದಾರಿ, ಜವಾಬ್ದಾರಿ (ನಾ). ಹೊಣೆ ; ಹೊಣೆಗಾರಿಕೆ : ನಿಮ್ಮ ಜವಾಬುದಾರಿಯನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ವರ್ತಿಸಿರಿ (ರಂಗರೋ. ೫೮). **ಜವಾಬದಾರಿ :** ನಮ್ಮ ಕಣ್ಣ ಮುಂದ ಇದ್ದ ಮ್ಯಾಲೆ ಜವಾಬದಾರಿ ಹೊತಗೊಳ್ಳಬೇಕಾಗತದ (ವೈನಿ. ೩೦೨). **ಜವಾಬ್ದಾರಿ :** ಮನೆಯುವರಿಗೆ ಅನ್ನ–ಪಾನಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸಿಕೊಡುವ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯು ಮನೆಯ ಗೃಹಿಣಿಯದು (ಅರುಸಾ. ೫೬). [←ಮರಾ. ಜವಾಬ್‌ದಾರೀ]

ಜವಾಬ್ದಾರ 'ಜವಾಬುದಾರ' ನೋ.

ಜವಾಬ್ದಾರಿ 'ಜವಾಬುದಾರಿ' ನೋ.

ಜವಾಬ್ದಾರಿಕೆ (ನಾ). = ಜವಾಬುದಾರಿ: ಒಂದೊಂದು ಸಲ ಆ ಜವಾಬ್ದಾರಿಕೆಯ ಬಿಕ್ಕಟ್ಟು ಬಂದಾಗ (ಮುಂಗಾಮು. ೧೧೧); ಜವಾಬ್ದಾರಿಕೆ ಮೈಮೇಲೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡುದುದರಿಂದ . . . ನಗಲೂ ನನಗೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ (ನಡದಾ. II, ೯೩೦). [ಜವಾಬ್ದಾರ (< ಜವಾಬುದಾರ) + – ಇಕೆ]

ಜವಾಯಿಲ, ಜವಾಯ್ಲ (ಗು). ಚುರುಕಾದ; ವೇಗವುಳ್ಳ; ವೇಗಶಾಲಿಯಾದ. 'ಜವಾಯಿಲತನ' ಪರಾ. **ಜವಾಯ್ಲ**: ಜೋಡಿಸಿದನಂದು ಜವಾಯ್ಲ ಜಾಯಿಲನ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೩-೧೯); ಆಯುಧದ ಮಳೆಗಳಲಿ ನನೆದ ಜವಾಯ್ಲ ತೇಜಿಗಳ . . . ಕರೆಕರೆದು ಬವರಕೆ ಕಳುಹಿಸಿದನು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೫-೧೭). [ಜವ$_2$ + – ಆಯಿಲ$_2$]

ಜವಾಯಿಲತನ (ನಾ). ಚುರುಕುತನ; ಚಟುವಟಿಕೆ; ವೇಗ: ಹಾಜಿದವು ಹಂಸಾವಳಿ ಜವಾಯಿಲತನದಿ ಜಗುಳ್ದವು ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿಗಳು (ಕುವ್ಯಾಗ. ೫-೨). [ಜವಾಯಿಲ + – ತನ]

ಜವಾಯ್ಲ 'ಜವಾಯಿಲ' ನೋ.

ಜವಾರಿ$_1$ (ಗು). ಸ್ವದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಬೆಳೆದ; ದೇಶೀಯ; ನಾಟಿ: ಸಣಬು ಜವಾರಿ ಚಲೋ ಕಾಗದಗಳನ್ನು ಮಾಡುವದಕ್ಕೂ ಗಚ್ಚಿನ ಹದಕ್ಕೂ ಬರುತ್ತದೆ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೮೭)'; ಇಲ್ಲಿಯೇ ಹುಟ್ಟಿ ಬೆಳೆದ ದನಗಳಿಗೆ ಜವಾರಿ ದನಗಳೆನ್ನುವರು (ಜೀವ. ೩೨); ಮುಂದೆ ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ ಸಮವೇಷದಲ್ಲಿದ್ದ ಬ್ಯಾಂಡಿನವರು, ಅವರ ಹಿಂದೆ ಜವಾರಿ ಬಜಂತ್ರಿಯವರು (ಅನ್ನ. ೨೭೦). [←ಮರಾ. ಜವಾರೀ, ಜವಾರ್]

ಜವಾರಿ$_2$ 'ಜವಾಹಿರಿ' ನೋ.

ಜವಾರಿಬಟ್ಟೆ (ನಾ). ಸ್ವದೇಶಿ ಬಟ್ಟೆ: ಕೆಲವರು ಉರುಟಾಗಲೀ ತುಂಟ್ಟಿಯಾಗಲಿ ಜವಾರೀಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನೇ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೦೬೦). [ಜವಾರಿ$_1$ + ಬಟ್ಟೆ$_2$]

ಜವಾರಿಮಂದಿ (ನಾ). ಗ್ರಾಮೀಣ ಜನ; ಹಳ್ಳಿಯ ಜನ: ಜವಾರಿ ಮಂದಿಗೆ ಅವೆಲ್ಲ ತಿಳಿಯೋದುಲ್ಲ (ಧನಂಜ. ೩೨). [ಜವಾರಿ$_1$ + ಮಂದಿ$_1$]

ಜವಾಹಿರ 'ಜವಾಹಿರಿ' ನೋ.

ಜವಾಹಿರಿ, ಜವಾರಿ$_2$, ಜವಾಹಿರ, ಜವಾಹಿರು, ಜವಾಹೀರ$_1$, ಜವಾಹೀರು (ನಾ). ೧. ಬೆಲೆಯುಳ್ಳ ಮಣಿ; ರತ್ನ: ಇದ್ದ ನಗದು ಜವಾಹಿರಿ ಸಾಗಿದಷ್ಟು ಹಣದ ಥೈಲಿಗಳ ಕಟ್ಟಿಸಿ (ಹೈದರ. ೧೧೯). ೨. ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಒಡವೆ,–ಆಭರಣ: ಮೈಸೂರಿನ ಅರಮನೆಯ ಕರ್ಮಚಾರಿಗಳು ಜವಾಹಿರಿಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತಂದು ಹಜಾರದಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಅಣಿಮಾಡಿಟ್ಟಿದ್ದರು (ಶ್ರೀರಾಯ. ೨೬೫); ಸಂಜೆ ಜವಾಹಿರಿ ಅಂಗಡಿಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಾರೆ (ಹಿಂಗೂಲಿ. ೧೪೯). **ಜವಾರಿ$_2$**: (ಈ). **ಜವಾಹಿರ**: ೧. ಮುತ್ತು, ಹವಳ ಮುಂತಾದ ಜವಾಹಿರ ಮಾಲಿನ ಖರೀದಿಗೆ ಅಡತಿ ಹಾಂಗು ಧರ್ಮಾದಾಯ (ಮುಂಬಯ್ಯಾ. ೩೨, ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). **ಜವಾಹಿರು**: ೨. ಖಜಾನೆ ಹಣ ಜವಾಹಿರು ದೇವಸ್ಥಾನದ ವಡವೆಗಳು ಮುಂತಾಗಿ ವಂದು ಹಿಸ್ಸೆ ಸರಿ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟು (ಹೈದರ. ೬೨); **ಜವಾಹೀರ$_1$**: ೧. ಜವಾಹೀರ (ರತ್ನ, ಹರಳು ಮುಂತಾದವುಗಳು) (ಮುಂಬಯ್ಯಾ. ೧೫೮). **ಜವಾಹೀರು**: (ಈ). [←ಅರ. ಫಾರ. ಜವಾಹಿರ್, ಜೌಹರ್; ಹಿಂ. ಜವಾಹಿರ್, ಜವಾಹರ್; ಮರಾ. ಜವಾಹೀರ್, ಜವಾಹರ್]

ಜವಾಹಿರಿಹಿಡಿ (ನಾ). (ಕತ್ತಿಯ) ರತ್ನಖಚಿತವಾದ ಹಿಡಿ: ಇದರಲ್ಲಿದ್ದ ಜವಾಹಿರಿಹಿಡಿ ಮತ್ತು ಮಖಮಲ್ ಒರೆ ಸಹಿತವಾದ ಒಂದು ಕತ್ತಿಯು ಹೋಳ್ಕರ್ ಮಹಾರಾಜರದೆಂದು ತಿಳಿಯಬಂತು (ಮಹಾವಂ. II, ೪೯). [ಜವಾಹಿರಿ + ಹಿಡಿ$_2$ (< ಪಿಡಿ$_2$)]

ಜವಾಹಿರು 'ಜವಾಹಿರಿ' ನೋ.

ಜವಾಹೀರ$_1$ 'ಜವ್ಹಾಹಿರಿ' ನೋ.

ಜವಾಹೀರ$_2$ (ನಾ). ೧. ರತ್ನಪಡಿ ವ್ಯಾಪಾರಿ: ಪೇಟೆಯಲ್ಲಿ ಗಂಧೀಜನರ, ಜವಾಹೀರರ . . . ಅಂಗಡಿಗಳು ಅಂದವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತವೆ (ಮಂಜುಕ. ೮). ೨. ರತ್ನಪರೀಕ್ಷಕ. [←ಫಾರ. ಜೌಹರೀ; ಹಿಂ. ಜವಾಹರೀ, ಜೌಹರೀ]

ಜವಾಹೀರು 'ಜವಾಹಿರಿ' ನೋ.

ಜವಿ$_1$, ಜವೆ$_1$, ಜವೆ$_1$ (ನಾ). ಕೂದಲು; ಕೇಶ: ಪಿಡಿದ ಗೋವಳಿಗೋಲ ಮಾಲೆಗಳ ಹಾಹೆಯಿಂ ತೊಡರ ಬಾವುಲಿಯೊಳಗೆ ಜವಿ . . . ಎಸೆವುತಿರೆ ಬಂದು ಮಹಮನೆಯ ಗೋವಳಂ (ಬಸರ. ೯-೯೪); ತುದಿಯ ಬಾಲದ ಜವಿಯ ಬಿಡದವರಧಟನಿಂದಟ್ಟಿದರು (ಜನಭಾ. ೫೭-೨೨); ಅವುಗಳ ಕತ್ತಿನ ಮೇಲಿನ ಕೂದಲು ಕತ್ತರಿಸಿರಲಿಲ್ಲ . . . ಆ ಜವಿಯು ಎಳೆಬಿಸಿಲಿನಲ್ಲಿ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿತ್ತು (ಹಂಗಾಳ್. ೬೨೦). **ಜವೆ$_1$**: (ಈ). **ಜವೆ$_1$**: ಈ ಗಾದಿಯೊಳಗೆ ಕುದುರೆಯ ಜವೆಯನ್ನು ತುಂಬಿರುವ ಕಾರಣ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೨೦೬); ಜವೆ ಕತ್ತರಿಸುವವರು ನಿನಗೆ ನೆನಪಿದೆಯೆ (ಬುದ್ಧಕ. ೯೩ ಮಿಂಉಂದ). 'ಜವೆಗೊಂಕು' ಪರಾ. [ದೇ.೫ ತೆಲು. ಜವ್ವಿ]

ಜವಿ$_2$ (ಗು). ೧. ಚುರುಕಾದ; ವೇಗಶಾಲಿಯಾದ; ವೇಗವಾಗಿ ಓಡುವ. (ನಾ). ೨. ವೇಗವುಳ್ಳವನು; ವೇಗವಾಗಿ ಓಡುವವನು: ಅವನಿವಲ್ಲಭನನ್ನ ಮಕ್ಕಳ ಯುವತಿಯರ್ಕಳ ಜಯಿಸಲಜಿಯದೆ ಜವಿಗಳಪಗತಮಾನ ರೈದಿದರಾತ್ಮಗಳ (ಘಜಿಜ. ೨-೪). ೩. ಕುದುರೆ. ೪. ಒಂಟೆ. [ಸಂ. ಜವಿನ್]

ಜವಿವಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ: ಜ್ಯೋಯಿಸರ ಜವಿವಲೆ[ಪಾಠಾಂ. ಜವನಿಕೆ]ಗೆ ಸಿಲುಕೆನೆನುತ್ತ ಹೊಟವಂಟ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೨೨-೪); ಕರಿಯ ಜವಿವಲೆ ಮುಸುಕುವಲೆ ಬಿತ್ತರದ ನೇಣ್ವಲೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೫-೧೯). [ಜವಿ ? + ಬಲೆ$_1$]

ಜವುಗಿಡು, ಜೌಗಿಡು(ಕ್ರಿ). ತೇವವಾಗು; ಆರ್ದ್ರವಾಗು: ಇಟ್ಟ ಕತ್ತುರಿಯ ತಿಲಕದ ಕಪೋಲದೊಳು ಜವುಗಿಟ್ಟೊ[ಪಾಠಾಂ. ಚಲುವಿಟ್ಟ]ಸರುವಂ ತೊಟ್ಟಿಕೊಂಡ ವುಣುಗಿನ ಕಂಪನೊಟ್ಟೈಸಿ (ಸೋಮಜ. ೫-೧೭). **ಜೌಗಿಡು**: "ಜೌಗಿಡು–ಚೌಳಿಸು, ದ್ರವಿಸು, ಜಿನುಗು, ಜವುಳಿಸು" (ಪ್ರಭಕ್ಕ). [ಜವುಗು + ಇಡು$_1$]

ಜವುಗು, ಜೋಗು$_2$, ಜೌಗು (ನಾ). ೧. ತೇವ; ಒದ್ದೆ; ಜಿನುಗು: ಉಚ್ಚೆಯ ಜವುಗಿನ ಬಚ್ಚಲ ತಂಪಿನಲ್ಲಿ ನಿಚ್ಚಕ್ಕೆ ನಿಚ್ಚ ಹೊರಳುವ ಹೀಹಂದಿಯಂತೆ (ಅವಹಂ. ೭೦-೩೦೭); ನೆಲನೆಲ್ಲ ಜವುಗಾಯ್ತು ಮೊದಲು ಮತ್ತುಜಿ ತೇದು ತೊಳೆದುಹೋದುವು ಬಡ ಬೆಟ್ಟ (ಭರಜ. ೩೪-೭೦); ಕೆಳಗಡೆಗೆ ಜವುಗಾಗಿ ನೀರು ಜಿನುಗಿ (ಕಲ್ಯಾಹ. ೭೬). ೨. ಯಾವಾಗಲೂ ನೀರು ಒಸರುವ ಪ್ರದೇಶ; ಜಿನುಗುವ ಭೂಮಿ; ಸದಾ ತೇವವಾಗಿರುವ ನೆಲ: (ಈ). **ಜೋಗು$_2$**: ೧. ಉರ್ವೀತಳಮದು ನೆಟಿ ಜೋಗಿರ್ದು ಮೆಟ್ಟಲ್ಕೆ ಬಲ್ಪೊಂದೆಡೆಯಿಲ್ಲೆಂಬಂತೆ ಪಂಕಂ ಮಸಗೆ ನೆನೆದು (ಕುಸುಮಾ. ೬-೩೫). **ಜೌಗು**: ೧. ಸರ್ವಾಯುಧ ಪ್ರೋಚ್ಚಳಿತ ಪ್ರದ್ಯೋತದಿಂ ಭೂತಳಮದು ನೆಟಿ ಜೌಗಾಗೆ (ಕುಸುಮಾ. ೧೫-೧೦೫); ಸುರಿವ ಕರುಳೋಳಿಯಿಂ ಮಡಿದ ತುರಗಾಳಿಯಿಂ ಬಿಡುವಿದುಳ ಜೌಗಿನಿಂದೆ . . . ರಣಭೂಮಿ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ಜಿಬಪು. ೪೪-೪೦); ಅಲ್ಲಿ ಜೌಗು ಹೆಚ್ಚು, ಪಾಚಿ ಕಟ್ಟಿದೆ, ಎಚ್ಚರಿಕೆ! (ಶಾಂತಲಾ. ೨೯೭). 'ಜೌಗೇಟ್' ಪರಾ. [ದೇ.೫ ತೆಲು. ಜವುಕು, ಜೌಕು]

ಜವುಗೇಳ್ 'ಜವುಗೇಟ್' ನೋ.

ಜವುಗೇಟ್, ಜವುಗೇಳ್, ಜೌಗೇಳು, ಜೌಗೇಟ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಒಸರು; ಜಿನುಗು; ತೇವವಾಗು. ೨. ಬಗ್ಗಡವಾಗು; ರಾಡಿಯಾಗು: 'ಜವುಗೇಟಿಸು' ಪರಾ. **ಜವುಗೇಳ್**: ೧. ರಘಲ್ಲನೆ ಸೂಸೆ ಪೂವಳೆ

ಮರಂದರಸಂ ಜವುಗೇಳೆ ತುಂಬಿಗಳ್ ನಿಲ್ಲದೆ ರಝಂಕೃತಿಧ್ವನಿಯನೀಯೆ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೩-೨೯). ೨. ಬೀದಿಬೀದಿಗೂ ತೀವಿ ಕಾಲುವೆಗಟ್ಟಿ ಹರಿಯೆ ಗಜಾವಳಿಯುಪದಘಟ್ಟಣದಿ ಜವು[ಪಾಠಾಂ.ಜೌ]ಗೆದ್ದ ಕೆಸಱ್ (ಬಸವು. ೧೦-೫). **ಜೌಗೇಳು :** ೨. ನೆಣವಸೆ ಕರುಳ್ಗಳ್ ಸುತ್ತಲುಂ ತೀವಿ ಜೌಗೆದ್ದಡಿಯಿರ್ಕಲ್ ಬಾರದೆಂಬಂತಿರೆ (ಸಕವ್ಯ. ೩. ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). **ಜೌಗೇಟ್ :** ೨. ಬಡಹಂ ಕೈಕೊಂಡುದುರ್ವೀತಳವುದು ನೆಱ ಜೌಗೆಟ್ಟು ಮೆಟ್ಟಲ್ಕೆ ಬಲ್ಪೊಂದಡೆ ಯಿಲ್ಲೆಂಬಂತೆ ಕಂಪಲ್ಮಸಗೆ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೨-೫೬). [ಜವುಗು + ಏಟ್$_1$]

ಜವುಗೇಟಿಸು, ಜೌಗೇಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬಗ್ಗಡಗೊಳಿಸು; ರಾಡಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು: ದೆಸೆಯಂ ಖಡ್ಗಾಂಶುಜಾಲಂ ಬೆಳಗೆ ಧರಣಿಯಂ ದಾನಧಾರಾಂಬು ಜವು[ಪಾಠಾಂ. ಜೌ]ಗೇಟಿಸೆ . . . ಮಾಮುಸಕಂಗೊಂಡೆತ್ತಿ ಬಂದಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೦-೫೮). **ಜೌಗೇಟಿಸು :** ದಂತಿದಾನಪ್ಲವದಿನವನಿಯಂ ಕೂಡೆ ಜೌಗೇಟಿ ಸುತ್ತುಂ ಇಳೆ ಕಂಪನಗೊಳ್ವಿನಂ ಸಂಭ್ರಮದಿ ನಡೆತರುತ್ತಿರ್ಪ ಸೇನೆ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೫-೧೦೮). [ಜವುಗೇಟ್ + – ಇಸು$_3$]

ಜವುಳಿ$_1$ 'ಜವಳಿ$_1$' ನೋ.

ಜವುಳಿ$_2$ 'ಜಮಳಿ' ನೋ.

ಜವುಳಿಗ (ನಾ). (?) : ತಳವಾರನು ಸೂಳೆಗಾರ ಜವುಳಿಗ ಭಂಗಿಗ ಕಳುಗುಡಿ ಜೂಜಿಗ (ಕರಿಕ. ೧೦೪-೧೧). [?]

ಜವುಳು, ಜವಳಿ$_2$, ಜವಳು, (ನಾ). ೧. ತೇವ ; ಒದ್ದೆ : ಹೊಳೆ ಗಳ ದಂಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನೀರಿನ ಜವುಳು ಆಡುವ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮೂರು ಜಾತಿಯ ಕಬ್ಬು ಒಳಿತಾಗಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆ (ಕಭಾಗ. ೨೭೩). ೨. ತೇವ ವಾದುದು ; ಒದ್ದೆಯಾದುದು : ಜವುಳ ಅಡವಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಕೊಬ್ಬೇರಿ ಬೆಳೆದ ಹುಲ್ಲಿನಲ್ಲಿಯೂ ಅವು ಮೇಯುವುದಿಲ್ಲ (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೧೧); ಗುಡ್ಡದ ಓರೆಯಲ್ಲಿ ಜವುಳ ಹಳ್ಳದೊಳಗೆ ಸಾವಿರಾರು ಕಪ್ಪೆಗಳು ಇರುತ್ತಿದ್ದವು (ಕಸಾಪ. I, ೦೩೮). **ಜವಳಿ$_2$:** ೧. 'ಜವಳಿದೆಗೆ' ಪರಾ. **ಜವಳು:** ೨. ನಿನ್ನ ಸೇವಕರು ಜವಳುಪ್ರದೇಶವೆಂದು ತಿಳಿದು ನಿನ್ನ ತೀರ್ಥೋದಕಗಳಿಗಾಗಿ ತೋಡಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿರುವರು (ತುಳಸಿ. ೨೦೦) ; ಮಡವುಗಟ್ಟಿ ಮಲೆತು . . . ಒಂದು ಅಸಹ್ಯ ಜವಳುರಾಡಿಯ ವಿಸ್ತಾರವನ್ನೇ ಉಂಟುಮಾಡಿದವು (ವಿಜಾಪಾ. ೦೭); ಜವಳು ಭೂಮಿಗಳಲ್ಲದೆ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಮನೋಹರ ವಾದದ್ದು ಏನೂ ಕಾಣಲಿಲ್ಲ (ಮೋದಿಮ. ೦೭೯). [<ಜವುಗು]

ಜವುಳುಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). = ಜವುಗೇಟಿಸು; ಶೀತಹವೆಯಲ್ಲಿ ಭಾರವಾದ ಬಂಡಿಗಳ ಚಕ್ರಗಳು ಅವುಗಳನ್ನು ಉತ್ತು ಜವುಳುಗೊಳಿಸುತ್ತಿದ್ದವು (ಬೆಂಜನ್. ೨೦೦). [ಜವುಳು + ಕೊಳ್$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಜವುಳೇಳು (ಕ್ರಿ). = ಜವುಗೇಟ್ ೨ : ಜವದಿ ಕಾರ್ಮೇಘ ಒಡ್ಡೈಸಿ ಪೆರ್ಮಳೆ ಸುರಿದು ಜವುಳೇ[ಪಾಠಾಂ. ಗೇ]ಳೆ ಮೂರುದಿನ ಬಿಡದಿರಲು ದೂಷಕರು ತವತವಗೆ ಬಂದು ಪದಾಂಬುಜಕ್ಕೆಱಗುತಿರೆ (ಗುರುಚಾ. ೧೦-೩೭).

[ಜವುಳು + ಏಳು$_1$ (<ಏಟ್$_1$)]

ಜವೆ$_1$ 'ಜವಿ$_1$' ನೋ.

ಜವೆ$_2$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧಾನ್ಯ ; ಯವಧಾನ್ಯ ; ಜವೆ ಗೋಧಿ : "ಯವೆಯೆನಲು ಜವೆ" (ಮಂಗರಾ. ೦೦೦-೫) ; ಜವೆಯ ಜಾಗರ ದೊಳಂ ಮಲರ್ವಂಡಿನ ಜಗಲಿಯೊಳಂ (ಕಾದಂಅ. ೭೮೩) ; ಜವೆ ಜೋಳಂ ಕೊಱ ಮೊದಲಾದುವರ್ಕೆ ಗಣೆವೊಂದು ತೆನೆಗಳೆರಡಾದಂದುಂ . . . ಅೞಗೆ ತತ್ಪತಿಯಟಿವಂ (ಲೋಕೋಪ. ೪-೫೭) ; ಜವೆ ದಿವ್ಯೌಷಧಿ ಪಾರಿ ಜಾತ ಕುಸುಮಂ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥಮಾದ್ರಾರ್ಕ್ಷತಂ . . . ಕಸ್ತೂರಿ ಕಾಶ್ಮೀರಮೆಂಬಿ ವಱಂ ತೆಕ್ಕನೆ ತೀವಿ ಪೊಂಬರಿಯಣಂ ಚೆಲ್ವಾದುವಾ ಸದ್ಮದೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೦೦-೯೮). ೨. ಒಂದರ ಯವೆಯ ಕಾಳಿನಷ್ಟು ತೂಕ: ಮೇಲೆ ತೂಗುವ ತ್ರಾಸು ಕಟ್ಟಳೆ ನಿಮ್ಮ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಜವೆ ಕೊಱತೆಯಾದರೆ ಎನ್ನನದ್ದಿ ನೀನೆದ್ದು ಹೋಗು (ಬಸವ. ४४೦). ೩. ಉದ್ದವನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣ ; ಅಂಗುಲದ ಎಂಟನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ : "ಕರಿ ಸಾಸಿವೆ ಯಾಗಲೊಂದು ಜವೆಯೆನಿಸಿರ್ಕುಂ ಕರಿ ಜವೆಯಾಗಲ್ಕಂಗುಲ" (ವ್ಯವಹಾ. ೮-೩೯ ಅನು. ೧).

ಜವೆಯ ಕೆಯ್ = ಯವೆಯನ್ನು ಬೆಳೆಯುವ ಹೊಲ : "ಜವೆಯ ಕೆಯ್ ಯವ್ಯಮೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೨೭-೮).

[<ಪ್ರಾ. ಜವ./ಸಂ. ಯವ]

ಜವೆ$_3$ (ನಾ). (ಮಾಟದ) ಮಂತ್ರ ; "ಮಾಯೆ" (ಪ್ರಭಪ್ರ) : ಎವೆಯಿಟ್ಟು ಕಣ್ಮುಚ್ಚಿದಂತೆ ಮೂಲೋಕಕೆ ಜವೆಯ ಮೋಜವ ಕಲ್ಪಿಸಿದಳು (ಮೋಹತ ೨೯-೮). 'ಜವೆಬೂದಿ' ಪರಾ.

[<ಪ್ರಾ. ಜವ./ಸಂ. ಜಪ]

ಜವೆಗೊಂಕು (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ಕೂದಲು ಕೊಂಕು ; ತೊಂದರೆಯಾಗು : ರವಿಸುತನಿಂತು ರಕ್ಷಿಸಿದ ಕಾರಣದೆ ಕೌರವನಂದು ರಾಯಕುವರಿಯ ಜವೆ ಗೊಂಕದಂತಿರೆ ಸೆಱಗೊಂಡು ನಾಗಪುರವ ಪೊಕ್ಕನತಿ ಹರುಷದೊಳು (ಕರ್ಣವ್ಯ. ೫-೨೨).

[ಜವೆ$_1$ (<ಜವಿ$_1$) + ಕೊಂಕು$_1$]

ಜವೆಗೋದಿ, ಜವೆಗೋಧಿ (ನಾ). ಗೋಧಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ; ಯವ: "ಜವೆಗೋದಿ – ಯವಗೋಧೂಮ" (ಶದ್ಯಕೋ. ೦೪). **ಜವೆಗೋಧಿ ;** ಜವೆಗೋಧಿ ಬಗೆಬಗೆಯ ನೆಲ, ಬಗೆಬಗೆ ವಾಯುಗುಣಗಳಿರುವ ಪ್ರದೇಶ ಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆ (ಭೂವಿವ. ೦೮೭).

[ಜವೆ$_2$ + ಗೋದಿ$_1$ (<ಗೋದುವೆ)]

ಜವೆಗೋಧಿ 'ಜವೆಗೋದಿ' ನೋ.

ಜವೆಬೂದಿ (ನಾ). ಮಂತ್ರಿಸಿದ ಬೂದಿ ; ಮಂಕುಬೂದಿ: ಅಸುರ ಮಾಯಾಮಂತ್ರಮಂ ಜಟಿಸಿ ಫಣೆಯೊಳಂ ಭಸಿತಮನು ಧರಿಸಿ ದಿಗ್ಬಂಧನಂ ಗಳಗೈದು ಶಶಿಯ ಮಂಡಲಕೆ ಕಾವಳಗೈಸಿ ಗ್ರಹಗಣರ ಕಂಗಳಿಗೆ ಜವೆ ಬೂದಿಯಾ ಸಸಿನೆ ಚೆಲ್ಲುತ ದುರ್ಗಿ ಭೈರವರ ಬಲಗೊಂಡು (ನವಮೋ. ೨೭-೧೩). [ಜವೆ$_3$ + ಬೂದಿ]

ಜವ್ವನ, ಜೌವನ (ನಾ). ೧. ಹರಯ; ಪ್ರಾಯ; ಯೌವನ; ತಾರುಣ್ಯ: ಕಲಿತನದುರ್ಕು ಜವ್ವನದ ಸೊರ್ಕು ನಿಜೇಶನ ನಚ್ಚು . . . ಕರ್ಣ ನಿನಗುಳ್ಳನಿತೇನೆನಗುಂಟೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೨೩); ಸಿರಿಯೊಂದೊದವಂ ಜವ್ವನ ಭರಮಂ ನಚ್ಚಿದುರ್ ಕೆಡುವರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೨೦೨) ; ಇಂದು ಹುಟ್ಟಿದ ಕೂಸಿಂಗೆ ಇಂದೆ ಜವ್ವನವಾಯಿತ್ತಯ್ಯ (ಬಸವ. ೫೦೭) ; ಏನೆಂಬೆನುತ್ಕಟದ ಜವ್ವನಂ ಬರುತಮಿರೆ (ನಂಬಿರ. ೩-೨); ನೀನು ಮಿಗೆ ಮೇಲಱಿಯೆ ಜವ್ವನ ದುಬ್ಬುಗೊಬ್ಬಿನಲಿ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೧-೩೭) ; ಸಿರಿಯು ಬಂದರೆ ಲೇಸು ತಿರದ ಜವ್ವನ ಲೇಸು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೨೯). ೨. ಮೊಲೆ ; ಸ್ತನ: "ಜವ್ವನಮೆಂದು ಕುಚಂ" (ಕಶಸಾ. ೨೧-४೩೦); "ಜವ್ವನಮೆನಲ್ಕೆ ಕುಚಮಕ್ಕು" (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕ. ೩೧); ಅಚ್ಚ ಜವ್ವನಮೆಂಬ ದರ್ಪಕಪಟ್ಟಕುಂಜರಕುಂಭಮಂ ಚೆಚ್ಚರಂ ರತಿದೇವಿ ಸರ್ಪಲತಾಂತಮಾಲಿಕೆಯಿಂ ಸಮಂತರ್ಚಿಪಂತೆಳವೆಣ್ಣದೊರ್ವಳಮರ್ಚಿ ದಿಳ್ಪಲರನ್ನದೊಳ್ವಚ್ಚವಂ ನಲಿದಾ ಕುಮಾರಿಯ ಪೀವರ ಸ್ತನಭಾಗದೊಳ್ (ಉದ್ಭಟ. ೮-೩೪) ; ಚುಂಬಿಸೆನ್ನಧರವ ಚುಬುಕಾಗ್ರವಿಡಿಯುತ ತುಂಬು ಜವ್ವನಕೆ ಕೈನೀಡಿ ನಂಬಿಸಿ (ಶಕಸಾಂ. ೩೨-೭೯). **ಜೌವನ :** ೧. ಪೋದುದು ಜೌವನಂ ಕ್ರಮದಿನಾದುದು ಮುಪ್ಪು (ಆದಿಪು. ೨-೩೫) ; ಉದಯಿಸಿ ಜೌವನಮಂ ತಳೆದೊದವಿದ ಮುಪ್ಪಿನೊಳೆ ಕಟಿವರಿಲ್ಲಿಂ ಬಟಿಯಂ (ಪಂಚಾಮಾ. ೧-೮४); ಜೌವನದೇಟಿಗ್ಗೆ ಕಯ್ಗೆ ಕನ್ನಡಿಯೆನಿಸಿತ್ತು (ಕಬ್ಬಿಕಾ ४೭) ; ಜೌವನವಾದುದು ಮತ್ತನುಜೆಗೆ (ಜಯುಕಾ. ೩-೭೦).

[<ಪ್ರಾ. ಜೋವ್ವಣ. / ಸಂ. ಯೌವನ]

ಜವ್ವನಂನೆಱು, ಜೌವನಂನೆಱು (ಕ್ರಿ). ಯೌವನ ತುಂಬು ; ಪ್ರಾಯಕ್ಕೆ ಬರು : ಎಂತೆಂತೇಟ್ಗಿಯ ಜವ್ವನಂನೆಱುಗುವಂತಂತೊಪ್ಪೆ ಲಾವಣ್ಯಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೭) ; ದಿವ್ಯವಸ್ತ್ರಭೂಷಣಮಣಿಮಾಳೆಗಳ್ನೆಱೆದು ತನ್ನೊಡವುಟ್ಟಿರೆ ಬೇಗವೇಗಮಾ ಕ್ಷಣದೊಳೆ ಜವ್ವನಂನೆಱೆಯೆ ನೆಟ್ಟನೆ ತೊಟ್ಟನೆ ಬಂದು ಪುಟ್ಟಿದಂ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೧೮). **ಜೌವನಂನೆಱು :** ಜೌವನಂನೆಱಿದ ಪ್ರಭಾವತಿಯುನಾರ್ಗೆ ಕುಡುವವೆಂದು . . . ಆಳೋಚಿಸಿ (ಚಾವುಂಪು. ೯೦-೩೫). [ಜವ್ವನ + ನೆಱು$_1$]

ಜವ್ವನಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ತಾರುಣ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದು: ಗೆಲ್ಲಂಪಡೆದ ಪಂದೆಯಂತೆ ಜವ್ವನಂಬಡೆದ ಮುದುಪನಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೧೩೫). [ಜವ್ವನ+ಪಡೆ$_1$]

ಜವ್ವನವೆಱು (ಕ್ರಿ). = ಜವ್ವನಂಬಡೆ : ತಿಣ್ಣ ಜವ್ವನವೆತ್ತ ಕೆಳದಿ ಕೇಳ್ (ಮೋಹತ. ೩೦-೨೪). [ಜವ್ವನ + ಪೆಱು$_1$]

ಜವ್ವನಿ (ನಾ). =ಜವ್ವನೆ: ಕನ್ನೆವೇಟಕ್ಕೆ ತನ್ನಂ ಮಾಱುಗೊಟ್ಟು ಪಾಱುಗೆಯ್ವುದ ಜವ್ವನಿಗಿನಿಯನಿತ್ತ ನಖರದಕ್ಷತಂಗಳನೆ ತೊಡವು ಮಾಡಿ ಮೆಱೆವುದನವಳೊಡನಾಡಿ ನೋಡಿ ಕಂಡು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೮-೫೫ ವ). [ಜವ್ವನ + – ಇ$_2$]

ಜವ್ವನಿಕೆ (ನಾ). ಹರಯ ; ತಾರುಣ್ಯ ; ಯೌವನ : ತನ್ನ ಜವ್ವನಿಕೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಳ್ಳವರ ಒಕ್ಕಲಾಗಿದ್ದಳು (ದೀಪಕ. II, ೧೯೩).

[ಜವ್ವನ + – ಇಕೆ]

ಜವ್ವನಿಗ, ಯವ್ವನಿಗ (ನಾ). ಹರಯದವನು ; ತರುಣ ; ಯುವಕ : "ದಾರಕಃ, ತರುಣಃ, ಯುವಾ– ಈ ೩ ಜವ್ವನಿಗಂ" (ಹಲಾಯು ೮೩-೩೪೯); ಪೆಸರೇನಾರ್ಗೀತನೀ ಜವ್ವನಿಗ ತವಸಿ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೬೦) : ಪಾಂಥರೊಳಗೆ ಬಳಲ್ದು ಬರ್ಪ ಜವ್ವನಿಗನಂ ಕಂಡು (೧೧೪. ೨-೦೮ ವ). **ಯವ್ವನಿಗ :** ಇವನಸುರ ಮಧುಗುಡಿಗ ಯವ್ವನಿಗ ಮದನಗ್ರುಹವ್ಯಾಧಿಗಂ (ನವಮೋ. ೯-೦೭). [ಜವ್ವನ + – ಇಗ]

ಜವ್ವನಿಗಿತಿ (ನಾ).=ಜವ್ವನೆ: ಆರೂಕಿರಿಯ ಜವ್ವನಿಗಿತಿಯರು ಇಲ್ಲವಾಗಿದೆ (ಬಿಟ್ಟಿಆ. ೦೮೦-೪). [ಜವ್ವನಿಗ + – ಇತಿ$_1$ (< – ಇತ್ತಿ)]

ಜವ್ವನಿಗೆ (ನಾ).=ಜವ್ವನೆ : ಈ ತೆಱದ ಮೆಱೆವ ಮಿಂಚಿನಿಗರ ಮುಂಚುಕಮಾದೊರೆಯ ಭರದ ಜವ್ವನಿಗೆಯನೆವ್ಮ ಕೆಯ್ಸಾರಲಿತ್ತಪ್ಪುದೆ (ವರ್ಧಪು. ೯-೪೩ ವ). [ಜವ್ವನಿಗ + – ಎ$_2$]

ಜವ್ವನೆ, ಜೌವನೆ, ಯವ್ವನೆ (ನಾ). ಯುವತಿ ; ತರುಣಿ : "ವಧೂಟೀ, ಚಿರಂಟೀ – ಈ ೨ ಜವ್ವನೆ" (ಹಲಾಯು. ೭೯-೩೩೦); ಜವ್ವನೆ ಗಡಮಾಡಲ್ ಪಾಡಲವಳ್ ಬಲ್ಲಳ್ (ಅಜಿಪು. ೫-೪೩) ; ಜವ್ವನೆಯ ಮೊಲೆಯಂತೆ . . . ಕಡೆಯೊಳ್ ಪೇಸುಪಥಮುಮಶೋಭೆಯುಮಾಗದೆ ಪೋಗದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೦೨೨); ಎನ್ನ ಮನೆಯೊಳ್ ತುಂಬಿದ ಜವ್ವನೆಯನಿರಿಸಲಣ್ಮೆಂ (ದಶಕು. ೦೦-೭೭). **ಜೌವನೆ :** "ಪಡ್ಡಾ–ಜೌವನೆ" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೨೪). **ಯವ್ವನೆ :** ಬಾಲಕಿಯರುಂ ಯು[ಪಾಠಾಂ. ಯೌ]ವ್ವನೆಯರುಂ . . . ವಯೋಧರ್ಮರಗಳಂ ತಿಳಿದು (ಬಸವು. ೪೦-೦೮). [ಜವ್ವನ + – ಎ$_2$]

ಜವ್ವರಿಸು, ಚವ್ವಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ಶೋಭಿಸು ; ವಿಜೃಂಭಿಸು: ಜವ್ವನ ಜವ್ವನ ಕೊಪ್ಪುವಲಂಕಾರ ಜವ್ವರಿಸುವ [ಪಾಠಾಂ. ಚವ್ವಲಿಸುವ] ಹಾವಭಾವ ಕವ್ವರಿಸುವ ಕಾಂತಿರಸದಿಂದ ನೃಪನ ಕಣ್ಣವ್ವಳಿಸುವವೊಲೆಸೆದರು (ಕೌರಜ. ೧೩-೫೫). **ಚವ್ವಲಿಸು :** ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [?. / ತೆಲು. ಜುವ್ವರಿಂಚು = ವಿಜೃಂಭಿಸು]

ಜವ್ವಾಜಿ 'ಜವಾದಿ' ನೋ.

ಜವ್ವಾದಿ 'ಜವಾದಿ' ನೋ.

ಜಷ್ಪೆ (ನಾ). ಉದಾಸೀನತೆ; ಆಲಸ್ಯ; ಸೋಮಾರಿತನ: ಜೇಷ್ಠ ಮೂಲ ಹಿಡಿದರೆ ಜಷ್ಪೇ ಮುಚ್ಚಿದ ಹಾಗೆ (ಎಸಪ್ಯ. XV, ೩೨); ಸ್ವಲ್ಪ ತಲೆ ಬಾಚು ಅಂದರೆ ಏನೋ ಜಷ್ಪೆ (ರೂಢಿ). [< ಸಂ. ಜ್ಯೇಷ್ಠಾ]

ಜಸ$_1$, ಝುಸ$_1$ (ನಾ). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಹೆಸರು ; ಯಶಸ್ಸು ; ಕೀರ್ತಿ : "ಜಸಂ ಕೀರ್ತಿಯೆ" (ಕರ್ಣನಿ. ೫೨) ; ಕುಸುಮಂಗಳೆಂಬ ಮಾತದು ಪುಸಿ ದಹನಮಯಂಗಳೆಂಬುಗಳ್ಕನಸಿಜನಾ ಜಸಮಂಟಿಯೆ ಸುಡುವುದೆ(ವೆ)ರ್ದೆಯಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೮೪); ಕೇಸವಯ್ಯನವಾರ್ಪೂರ್ಗಗಳರ್ನೆಗಟ್ಸಿಗುಪಮಾಗಿ ಜಸಂ ಭುವನಾನ್ತರಾಳದೊಳ್ (ಎಕ. III, ನಂಜನ. ೭೮-೦೮; ಸು. ೯೦೦); ಒಡಲುಂ ಪ್ರಾಣಮುಮೆಂಬಿವು ಕಿಡಲಾದುವು ಜಸಮದೊಂದೆ ಕಿಡದದನಾಂ ಬಲ್ವಿಡಿವಿಡಿದು ನೆಗಟ್ದಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೦೮೦) ; ಜಸಮ ತನಗೆ ಮೆಯ್ಸಿರಿಯೆಂಬುದನಱಿವುವಂತೆ ಪೂಸಿದ ಬೂದಿಯೊಳಂ . . . ಚೆಲ್ವನಾಂತು (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೧೬೭) ; ಋಷಿವಾಕ್ಯದೊಡನೆ ವಿಜ್ಞಾನ ಕಲೆ ಮೇಳವಿಸೆ ಜಸವು ಜನಜೀವನಕೆ (ಮಂಕುಕ. ೫೨೨). ೩. **ಶೋಭೆ :** ವೈಭವ: ಹಸಿವು ವೆಸನ ತೃಷೆಯಾಲಸ್ಯಮೋಹವೆಂಬೆಸಕವುಳ್ಳುದು ನರದೇಹ ಉಸಿರಿದ ಕೃತಿಯೊಳು ಮಱೆದೆಡಹಿರೆ ತಿದ್ದಿ ಜಸವ ಮೆಱೆವುದು ಕೋವಿದರು (ಕಂನವಿ. ೧-೧೫) ; ಮಿಸುನಿಗಿಂಬದ ಪಟ್ಟಸಾಲೆ ನಾನಾ ಬಗೆಯೆಸೆವ ಮೇಲ್ಕಟ್ಟುಗಳಿಂದ ಜಸವ ಬೀಱಿದುವು ನಾಟಕಶಾಲೆಯ ಬಲೆಯರೆಸೆದಿಹ ಮಣಿಮಯ ಭವನ (ಕಂನವಿ. ೭-೪೩). **ಝುಸ$_1$:** ೧. ಬಿರುದಿನ ಬಿಂಕದಹರ ವಿರೋಧಿಗಳಂ ತಱಿದಿಕ್ಕಿ ದಿಕ್ಕರಿಪರಿಯನ್ನಮುಂ ಝುಸಮನಾರ್ಜಿಸಿ ವೀರರಸಂ ತುಳ್ಕಾಡಿ ಕಾದಿದಂ (ಜೌಇಞ. XX; ೧೬೯-೧೩ ; 1183).

[< ಪ್ರಾ. ಜಸ / ಸಂ. ಯಶಸ್]

ಜಸ$_2$, ಝುಸ$_2$ (ನಾ). ವಿಮಾನು ; ಝಡಿತಿ – ಜಡಿತಿ; ಝುಷ – ಜಸ (ಶಬ್ದಾನು. ೦೪೩ ಪ್ರಯೋ). **ಝುಸ$_2$:** 'ಝುಸಕೇತು' ಪರಾ.

[< ಪ್ರಾ. ಝುಸ. / ಸಂ. ಝುಷ]

ಜಸಂದಳೆ (ಕ್ರಿ). ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆ ; ಯಶಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದು : ಆವ ನರನಾವ ಕೃತ್ಯಕೆಗೆಯ್ಯಲು ಬೀಯದ ಜಸಂದ[ಪಾಠಾಂ. ಬ]ಳೆವುದಿಲ್ಲಿ ನಾರಕದ ಬಿಱುಬೀಯದ ಸುಖಂ ಪರದೊಳೆಂತು ದೊರಕೊಂಬುದೆಂಬೀ ಯವಸ್ಥೆಯನೆನಗೆ ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಪೇಳ್ವುದು(ಜೈಮಿಭಾ. ೫-೪೮). [ಜಸ$_1$+ತಳೆ$_1$]

ಜಸಂಬಡೆ, ಜಸವಡೆ, ಝುಸಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾಗು ; ಹೆಸರಾಗು ; ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗು: ನಮ್ಮೊವಜರ್ ಜಸಂಬಡೆದ ಭಾರ್ಗವರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೫೬) ; ತನ್ನೊಡಮೆಯನನವರತ ದಾನದಿಂ ತವಿಸಿ ಜಸಂಬಡೆದಳ್ (ಅಜಿಪು. ೧-೦೫೧); ವಾಜಿವಂಶದಜ್ಜಾಡುವಿನಂ ಜಸಂಬಡೆದ ನೆಂಬುದು ಧಾರಿಣಿ ನಾಗರಾಜನ (ನಾಂದೇಡ್. ೨೩-೩೨ ; 1122) ; ಗುಣಾಂಗೊಂಡಂ, ಜಸಂಬಡೆದಂ, ಕಳಸವಿಟ್ಟಂ(ಭಾಷಾಭೂ. ೧೩೪ ಉದಾ). **ಜಸವಡೆ:** ಮೂಜಗದೊಳೆನಿಸು ಜಸವಡೆದೊಡಂ ಗುಹ್ಯಕಾಸ್ಪದಮೆನಿಪುದಳಕಾಪುರಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩-೧೫) ; ಎಸೆವಾ ಕಾವೇರಿಯ ತಟದೊಳು ಬಹು ಪುಣ್ಯದೆಸಕದ ದಿವ್ಯಸ್ಥಳಗಳು ಜಸವಡೆದಿಹುವು (ಕಂನವಿ. ೨-೨೦); ಸಕಲ ವೇದಾವಳಿಯೊಳು ಜಸವಡೆದ ಪಾವನಚರಿತೆಯ . . . ವಂದಿಪೆನು (ಹರಿಬ. ೮-೨). **ಝುಸಂಬಡೆ:** ಶಂಕರನಾರಾಯಣನ ಪೆಸರಿಂ ಕಡುಝುಸಂಬಡೆದ ಭೂಸುರನಿಂ ಕೃತವಿದಧ್ಯಾತ್ಮರಾಮಾಯಣಂ (ಅಧ್ಯಾರಾ. ೧-೨).

[ಜಸ$_1$ + ಪಡೆ$_1$]

ಜಸಯುತ (ನಾ). ಕೀರ್ತಿಶಾಲಿಯಾದವನು ; ಯಶೋವಂತ : ಕರಣ ತ್ರಯಂಗಳೊಳ್ ಜಸಯುತನೊಳ್ ಗೃಹೋಪಕರಣಂಗಳೊಳುತ್ತಮ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ವರ್ತಿಸುವುದು ಸಾಧನಾಹ್ವಯ (ನಾನಾರ. ೦೦೫).

[ಜಸ$_1$ + ಯುತ]

ಜಸವಂತ (ನಾ). ಕೀರ್ತಿಶಾಲಿ ; ಕೀರ್ತಿವಂತ : ವಂತ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ – ಸಿರಿವಂತಂ, ಜಯವಂತಂ, ಜಸವಂತಂ (ಶಮದ. ೩೦೭ ಪ್ರಯೋ) ; ಜಸಮುಂಟೀತಂಗೆ, ಜಸವಂತಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೪೦೦ ಪ್ರಯೋ).

[ಜಸ$_1$ + – ವಂತ]

ಜಸವಡು (ಕ್ರಿ). ಅಂದವಾಗು; ಶೋಭಿಸು: ಮಿಸುನಿಯ ಹಡಪ ಚಾಮರ ಕುಂಚ ಕಾಳಾಂಜಿ. ಪೊಸವಟ್ಟೆಯ ಪಾವಡೆಯು ಜಸವಟ್ಟೊಳಿಗದವರ ಮೇಳದೊಳಾಗ ವಸುಧೇಶ ಸಾರಿಗೈದಿದನು (ಕಂನವಿ. ೨೨-೮೮).
[ಜಸ$_1$ + ಪಡು$_1$]

ಜಸವಡೆ 'ಜಸಂಬಡೆ' ನೋ.

ಜಸವೆಱು (ಕ್ರಿ). = ಜಸಂಬಡೆ : ಜಸವೆತ್ತ ಗರುಡಬಾಣದಿ ಕೃಷ್ಣರಾಯ ಖಂಡಿಸಲದು ಬಯಲಾದುದು (ಮೋಹತ. ೩೯-೨೮); ಜಸವೆತ್ತು ಪೆರ್ಮೆ ಮಿಗೆ ರಂಜಿಸೆ (ರಾಜಶೇ. ೧-೬೯). [ಜಸ$_1$ + ಪೆಱು$_1$]

ಜಸೆ 'ದಸೆ$_1$' ನೋ.

ಜಸ್ತು (ನಾ). ತವರ ಮತ್ತು ಸೀಸಗಳಿಂದಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಿಶ್ರ ಧಾತು : ಎಣ್ಣೆಯ ಪೀಪಾಯಿ ಮತ್ತು ಜಸ್ತಿನ ಡಬ್ಬಿಯಲ್ಲಿಯ ತುಪ್ಪ (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೮೦). [←ಮರಾ. ಜಸ್ತ್ ; ಹಿಂ. ಜಸ್ತಾ/ಪ್ರಾ. ಜಸದ.]

ಜಹಂಗೀರು 'ಜಹಾಂಗೀರು' ನೋ.

ಜಹಗೀರದಾರ 'ಜಹಗೀರುದಾರ' ನೋ.

ಜಹಗೀರಿ 'ಜಹಗೀರು' ನೋ.

ಜಹಗೀರು, ಜಹಗೀರಿ, ಜಾಗಿರಿ, ಜಾಗೀರ್, ಜಾಗೀರಿ, ಜಾಗೀರು (ನಾ).೧. ಮಾನ್ಯವಾಗಿ ದೊರೆತ ಭೂಮಿ, ಗ್ರಾಮ ಮೊದಲಾದುವು: ನಿನಗೆ ಹರದನ ಹಳ್ಳಿಯನ್ನು ಜಹಗೀರು ಕೊಡಿಸುತ್ತೇವೆ (ಹೈದರ. ೩೪); ಆ ಜಹಗೀರಿನ ವಾರ್ಷಿಕ ವರಮಾನವು ಒಳ್ತಿ ಸಾವಿರಗಳಷ್ಟು ಇದ್ದಿತು (ಝೂರಾಣಿ. ೫). **ಜಹಗೀರಿ:** ೧.ಕೊಡಗರ ಭೂಮಿ ಮನೆಯನ್ನು ಆ ಮುಸಲ್ ಮಾನರಿಗೆ ಜಹಗೀರಿ ಆಗಿ ಕೊಟ್ಟು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೦೬). (ಗು). ೨. ಜಹಗೀರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ: ಸೀಮೆಯೇನಾದರೂ ಜಹಗೀರಿ ಇನಾಮಾಗಿ ಬೇಕೆಂಬ ಅಪೇಕ್ಷೆಯೂ ಇಲ್ಲಾ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೦೫). **ಜಾಗಿರಿ:** ೧. ಒಂದು ಜಾಗಿರಿನಲ್ಲಿಯ ಜಾಗಿರದಾರರು ತಮ್ಮ ಹಳ್ಳಿಯ ಜನರ ಮೇಲೆ ನಡೆಸುವ ಕ್ರೂರವಾದ ಒತ್ತಾಳಿಕೆ (ಸಾಸಮೂ. ೬೮). **ಜಾಗೀರ್ :** ೧. (ರೈಸ'ಗೆ. II, ೫೫೦). **ಜಾಗೀರಿ :** ೧. ಅಖಂಡ ಜಾಗರದ ಜಾಗೀರಿ ಸನದನ್ನು ಪಡೆದವರಂತೆ (ದೀಪಹ. II, ೨೨೯). **ಜಾಗೀರು :** ೧. 'ಜಾಗೀರುದಾರ' ಪರಾ.
[←ಮರಾ. ಜಹಾಗೀರ್, ಜಾಹಾಗೀರ್ ; ಪಾರ. ಹಿಂ. ಜಾಗೀರ್, ಜಾಗೀರಿ]

ಜಹಗೀರುದಾರ, ಜಹಗೀರದಾರ, ಜಹಾಗೀರದಾರ, ಜಾಗೀರದಾರ, ಜಾಗೀರುದಾರ, ಜಾಗೀರ್ದಾರ್ (ನಾ). ಜಹಗೀರನ್ನು ಪಡೆದವನು; ಜೋಡಿದಾರ: ದೊಡ್ಡದೊಡ್ಡ ಜಹಗೀರುದಾರರು ತಮ್ಮತಮ್ಮೊಳಗೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು (ಯೋಧಪು. ೧). **ಜಹಗೀರದಾರ :** ಸಾವಿರಾರು ಜಹಗೀರದಾರರು ತಾಲೂಕುದಾರರು . . . ದುರ್ದಶೆಗೀಡಾಗಿದ್ದರು (ಪ್ರಬಂಧ. ೫೪). **ಜಹಾಗೀರದಾರ :** ಆ ಜಹಾಗೀರದಾರರ ಮನೆಯ ವಿಷಯವಾಗಿ ನೀನು ವಿಚಾರಿಸುತ್ತಿಯಷ್ಟೇ ? (ಮೋಹಿನೀ. ೩). **ಜಾಗೀರದಾರ :** ಆಗರ್ಭಶ್ರೀಮಂತರು . . . ಜಾಗೀರದಾರರು !! (ಇತಿಶ್ರೀ. ೬). **ಜಾಗೀರುದಾರ:** (ಈ). **ಜಾಗೀರ್ದಾರ್:** (ರೈಸ'ಗೆ.II, ೫೫೦).
[←ಮರಾ. ಜಹಾಗಿರದಾರ್, ಜಾಗೀರ್ದಾರ್ ; ಪಾರ. ಹಿಂ. ಜಾಗೀರ್ದಾರ್]

ಜಹಜು, ಜಾಜು$_2$ (ನಾ). ಹಡಗು : ಫರಾಸೀಸರ ದೊಡ್ಡ ಜಹಜು ಹದಿಮೂರು ಇಂಗ್ರೇಜಿಯವರ ಜಹಜು ಹದಿಮೂರು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೬೦); ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಚಂಡಮಾರುತ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ ಅನೇಕ ಜಹಜುಗಳು ಕಷ್ಟಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದವು (ಇಬದು. ೯೧). **ಜಾಜು$_2$:** ಅವರು ಇಳಿದು ಜಾಜು ಹತ್ತಿ ಹೋದರು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೬).
[←ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜಹಾಜ್]

ಜಹದಜಹಲ್ಲಕ್ಷಣ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಮೂರು ಬಗೆಯ ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ ; ವಾಚ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅಂಶವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಒಂದು ಅಂಶವನ್ನು ಬಿಡದಿರುವುದು: ಸೋಯಂಶಬ್ದಂಗಳಿಂದ ದೇವದತ್ತ ಗತಮಾದ ಐಕ್ಯಮಂ ಲಕ್ಷಿಸಿ ಬಳಿಕೀತನೆ ಆತನು ಆತನೇ ಈತನೆಂದು ಪರಸ್ಪರಾಭೇದ ತಾದಾತ್ಮ್ಯಂ ಘಟಿಸುವಂತೆ ಬೋಧಿಪುದೇ ಜಹದಜಹಲ್ಲಕ್ಷಣ (ವಿವೇಕ. ೪೬); ವಾಚ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಏಕದೇಶವ ಬಿಟ್ಟು ಏಕದೇಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವದು ಜಹದಜಹಲ್ಲಕ್ಷಣವೆಂತಾ ಹೇಳಲ್ಪಡುವದು (ಈಶ್ವಸ್ವ. ೨೦-೮).
[ಸಂ. ಜಹದಜಹಲ್ಲಕ್ಷಣಾ (ಜಹತ್ + ಅಜಹತ್ + ಲಕ್ಷಣಾ)]

ಜಹದಜಹಲ್ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿ (ನಾ). = ಜಹದಜಹಲ್ಲಕ್ಷಣ : ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಬೋಧಿತವಾಗುವ ಅರ್ಥವು ಶಕ್ಯಾರ್ಥದ ಏಕದೇಶವಾಗಿರುವ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಆ ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯು ಜಹದಜಹಲ್ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿ ಎನ್ನಿಸುವುದು (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೬೦೧). [ಸಂ.(ಜಹತ್ + ಅಜಹತ್ + ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿ)]

ಜಹದಜಹಲ್ಲಕ್ಷಣೆ (ನಾ).=ಜಹದಜಹಲ್ಲಕ್ಷಣ: ಜಹದಜಹಲ್ಲಕ್ಷಣೆಯೆಂದರೆ, ಪದಗಳ ಸಹಜವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಒಂದಂಶವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಒಂದಂಶವನ್ನು ಬಿಡದಿರುವುದು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೦೬).
[ಸಂ. ಜಹದಜಹಲ್ಲಕ್ಷಣಾ (ಜಹತ್ + ಅಜಹತ್ + ಲಕ್ಷಣಾ)]

ಜಹಪನಾ 'ಜಹಾಪನಾ' ನೋ.

ಜಹರ್ 'ಜೋಹರ್$_2$' ನೋ.

ಜಹಲ್ಲಕ್ಷಣೆ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ; ವಾಚ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದು : "ಕೇರಿಯೆಲ್ಲ ಕಣ್ಣೀರು ಸುರಿಸಿತು" . . . "ಕೇರಿ" ಎಂಬುದರಲ್ಲಿ ವಾಚ್ಯಾರ್ಥವು ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ತಿರಸ್ಕೃತವಾಗುತ್ತದೆ ; ಅದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಿದ್ದರೂ ಅದನ್ನೊಳಕೊಳ್ಳದೆ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವ "ಜನರು" ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಲಕ್ಷಿತವಾಗುತ್ತದೆ. (ಜನರು ಕಣ್ಣೀರು ಸುರಿಸಿದರೇ ಹೊರತು, ಕೇರಿ ಕಣ್ಣೀರು ಸುರಿಸಲಿಲ್ಲ.) ಈ ಬಗೆಯ ಲಕ್ಷಣೆಗೆ "ಜಹಲ್ಲಕ್ಷಣಾ" ಎಂದು ಹೆಸರು (ಭಾರಮೀ. ೨೫೨). [ಸಂ. ಜಹಲ್ಲಕ್ಷಣಾ (ಜಹತ್ + ಲಕ್ಷಣಾ)]

ಜಹಾಂಗೀರು, ಜಹಂಗೀರು, ಜಾಂಗೀರು (ನಾ). ಉದ್ದಿನ ಹಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಸುತ್ತುಸುತ್ತಾಗಿ ಮಾಡಿ, ಸಕ್ಕರೆಯ ಪಾಕದಲ್ಲಿ ನೆನೆಸಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಹಿಖಾದ್ಯ : ನನಗೆ ಜಹಾಂಗೀರು ಕೊಡಿಸು (ರೂಢಿ). **ಜಹಂಗೀರು:** ನೀವು ಮಾಡಿರುವ ಜಹಂಗೀರು ತುಂಬ ಚೆನ್ನಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). **ಜಾಂಗೀರು:** ಜಿಲೇಬಿ . . . ಜಾಂಗೀರು, ಹೋಳಿಗೆ (ರೂಪಸಂ.೧೬).
[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಜಹಾಂಗೀರೀ = ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಸ್ತಾಭರಣ]

ಜಹಾಗೀರದಾರ 'ಜಹಗೀರುದಾರ' ನೋ.

ಜಹಾದ್ (ನಾ). ಧರ್ಮಯುದ್ಧ : ನಿನ್ನ ಭಿಕ್ಷಾಪಾತ್ರವನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿದು ಜಹಾದ್ ಜಹಾದ್ ಎಂದು ಕೂಗುತ್ತ ಉತ್ತರಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹೋಗಬೇಕಾಗಿದೆ (ಕೈಲಾಶ. ೬೮). [←ಪಾರ. ಜಹಾದ್, ಜಿಹಾದ್]

ಜಹಾಪನಾ, ಜಹಪನಾ (ನಾ). ಚಕ್ರವರ್ತಿ, ಮಹಾಪ್ರಭು ಎಂಬಂತೆ ಸಾರ್ವಭೌಮರನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸುವಾಗ ಬಳಸುವ ಶಬ್ದ : ಜಹಾಪನಾ! [ಮಹಾಸ್ವಾಮಿ!] ಈ ದಾಸಿಯು ಶುಭಸಮಾಚಾರವನ್ನು ತಂದು ಹೇಳಿದಳು (ಕಪಾಕುಂ. ೬೯) ; ಹಾಗಲ್ಲ ಜಹಾಪನಾ, ಗುದಾಮಿನ ಕಾಳೆಲ್ಲ ತೀರಬೇಕೊ ಬೇಡವೊ (ಗಾಳಿಪ. ೧೨೧). **ಜಹಪನಾ :** ಜಹಪನಾ – ಇಂಗ್ರೇಜಿ ಪಿಶಾಚಿಗಳು ವಹರ್‌ಗಂಜನ್ನು ಲೂಟಿಗೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ಅನ್ನಾವ. ೨೧). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಜಹಾಂಪನಾಹ್]

ಜಹ್ನುಜಾಂಬು (ನಾ). ಗಂಗಾನದಿಯ ನೀರು ; ಪವಿತ್ರವಾದ ನೀರು : ಜಹ್ನುಜಾಂಬುಗಳಿಂದಂ ತುಂಬಿ ಸಹಸ್ರ ಕುಂಭದಭಿಷೇಕಮನಾಗಿಪೆಂ. (ರಾಜಶೇ. ೩-೨೮). [ಸಂ. (ಜಹ್ನುಜಾ + ಅಂಬು)]

ಜಹ್ನುಜಾತೆ (ನಾ). ಜಹ್ನುಮುನಿಯ ಮಗಳು ; ಜಾಹ್ನವಿ ; ಗಂಗಾನದಿ : ಜಹ್ನುಜಾತೆಯನುತ್ತರಿಸಿ, ನಾವೆಯಿಂದಿಳಿದು (ಶ್ರೀ ರಾ ಮಾ. ೧೨೬-೫೦). [ಸಂ. ಜಹ್ನುಜಾತಾ (ಜಹ್ನು + ಜಾತಾ)]

ಜಹ್ನುಜೆ (ನಾ).=ಜಹ್ನುಜಾತೆ. 'ಜಹ್ನುಜಾಂಬು' ಪರಾ. [ಸಂ. ಜಹ್ನುಜಾ]

ಜಹ್ನುಸುತೆ (ನಾ). = ಜಹ್ನುಜಾತೆ : ಹೋಮದ ಕಿಚ್ಚು ತುಡುಕದ ಮುನ್ನ ತೆಗೆದನು ಬಿಚ್ಚುಜಡೆಗಳ ಜಹ್ನುಸುತೆಯಲಿ ನಾದಿದನ ಭಟನ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೯-೨೩). [ಸಂ. ಜಹ್ನುಸುತಾ (ಜಹ್ನು + ಸುತಾ)]

ಜಳ$_1$ 'ಜಲ$_1$' ನೋ.

ಜಳ$_2$ 'ಜಲ$_2$' ನೋ.

ಜಳಂಬ, ಝುಣಂಬ, ಝುಳಂಬ (ನಾ). ೧. ಮೇಲ್ಮುಸುಕು ; ಹೊದಿಕೆ; ತೆರೆ : "ಮೇಲುಮುಸುಕಿಗೆ ಜಳಂಬಮೆಂದು" (ಶಬ್ದಮಂ ೬೦); "ಮುಸುಕಿ ಜಳಂಬಂ" (ಕವಿಕಂ. ೧೬೪). ೨. ಬೀಸಣಿಗೆ. 'ಜಳಂಬಾಯ್ತ' ಪರಾ. **ಝುಣಂಬ:** ೧. ಇಂದ್ರಜಾಲಿಗರ ಪಾಪೆಗಳುಂ ಸೀರೆಗಳುಂ ಝುಣಂಬಮಂ ಕೊಂಡೊಂದು ಪ್ರತಿಮುಖಮಂ ಕೊಂಡು ತನ್ನ ಮುಖದೊಳಿಟ್ಟು ಪುಲಿಯ ಝುಣಂಬಮುಮಂ ತೊಟ್ಟು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೯-೧೨) ; ಜವಳಿ ಝುಣಂಬಮಂ ಕೊಡೆಯನನ್ನಳಮಂ (ಬೊಂಕಶಾ. ೧೯೩೪, ಹಿರೇಕೆರೂರ್. ೨೦-೨೪ ; ?). **ಝುಳಂಬ :** ೧. "ಝುಳಂಬಮೆಂದು ಮೇಲ್ಮುಸುಕು" (ಕಶಸಾ. ೨೦-೩೯೮) ; ಚಿತ್ರದಣ್ಣಂ ಪಳಿಯೆಸೆವ ಝುಳಂಬಂ ಗಜೇನ್ದ್ರಂ ತುರಂಗಂ (ಎಇ. XIII, ೩೩೦-೧೩ ; 929) ; ಬಣ್ಣದ ಸೀರೆ ಮೇಘವರ್ಣಗೆಯ ಝುಳಂಬಮೆಂಬಿವಳವಟ್ಟಿರೆ . . . ನಡೆತಂದನಂದು ನವಯೌವನನೋರ್ವನಪೂರ್ವ ಚಿತ್ರಿಕಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೫-೨೯); ಪಟಿಯ ಝುಳಂಬ ಮುಜ್ಜಳಿಪ ಮುದ್ರಿಕೆ ಬಣ್ಣದ ಸೀರೆ . . . ತನ್ನೊಳೊಳ್ಪಳವಡೆ ಬಂದಂ (ಲೀಲಾವ. ೯-೫೫) ; ಕಡಲುಡಿಗೆಗೊಂಡ ಪೊಡವಿವೆಣ್ಣಂಬರಾಂಬುಜನೇತ್ರನಿತ್ತ ಪೀತಾಂಬರದ ಝುಳಂಬಮೆಂಬ ಬೆಡಗನವಂರ್ಚಿಯುಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೨-೩೯ ವ) ; (ತನ್ನ ಕಯ್ಯುದರ ಝುಳಂಬವನ್ನು ಸುಲಿಯುತ್ತ ಎದ್ದು ಹೋಗಿ) (ಬಟ್ಲಅ. ೧೯೧೦-೧೪). ೨. 'ಝುಳಂಬಾಯ್ತ' ಪರಾ. [?./ಮರಾ. ಝುಳಂಬ]

ಜಳಂಬಾಯ್ತ, ಝುಳಂಬಾಯತ, ಝುಳಂಬಾಯ್ತ (ನಾ). ಬೀಸಣಿಗೆ ಬೀಸುವವನು; ಚಾಮರಿಗ: "ಬಿಜ್ಜಣಿಗೆಯವನೇ ಜಳಂಬಾಯ್ತನಕ್ಕುಂ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೪೬); "ಜಳಂಬಾಯ್ತ ಬಿಜ್ಜಣಿಗೆವಿಡಿವಾತಂ" (ಕವಿಕಂ. ೧೬೦); ಅರಮನೆಯೊಳಿರಿಸುವುದು ರಾಯ ಕೇಳ್ಕುಲಪರಂಪರೆಯಿಂದೆ ಬಂದ ವಿಶ್ವಸನೀಯರಪ್ಪ ಪಡಿಯರರಂ ಜಳಂಬಾಯ್ತರಂ ಬೆಜ್ಜರಂ ಸಜ್ಜೆವಳರಂ (ಶೀಷರಾ. ೨-೩೨). **ಝುಳಂಬಾಯತ :** ಪಡಿಯಱರೆಕ್ಕಟಿಗರ ಲೆಕ್ಕಿಗರೆಸೆವ ಝುಳಂಬಾಯತರ . . . ಮಾಸ್ವಾರರ ಸಂದಣಿ ಸಲೆ ಸೊಗಯಿಸಿತು (ಜಯಕಾ. ೧೨-೧೯). **ಝುಳಂಬಾಯ್ತ :** "ಝುಳಂಬಾಯ್ತನೆಂದು ಬಿಜ್ಜಣಿಗೆ ವಿಡಿವಾತಂ" (ಕಶಸಾ. ೧೬-೩೪೨); ಅಬ್ಧಿಯ ಘೂರ್ಣಿಸುವಂತಾಯ್ತರಮನೆಯೊಳಗೆ ಪುಗುವ ಪೊಱಮಡುವ ಝುಳಂಬಾಯ್ತರ ಸೂಟಾಯ್ತರ ಕಲ್ಲಾಯ್ತರಡಂಗಾಯ್ತರಚ್ಚುಕಾಯ್ತರ ರಭಸಂ (ಶಮದ. ೧೯೮ ಪ್ರಯೋ): ತಿಂತಿಣಿಸಿ ತುಟಿಲ್ಗೆಯ್ವ . . . ಪಡೆವಳರಂ ಘೋಟಾಯ್ಲರಂ ಝುಳಂಬಾಯ್ತರಂ ಪಸಾಯ್ತರಂ ಪ್ರೇಮದಿಂದವರವರಂತರವಱಿತು ಮಧುರೋಕ್ತಿಗಳಿಂ ಸಂತಸವಡಿಸುತ್ತ (ಚಿಕವಂ. ೭೪-೯). [ಜಳಂಬ + – ಆಯ್ತ]

ಜಳಕ, ಜಲಕ, ಝುಳಕ$_1$ (ನಾ). ಮೈತೊಳೆಯುವುದುಂ; ಮಿಾಹ; ಸ್ನಾನ: ಜಳಕವನೇ ಮಾಡಿ ಯೋಗ ಕಂಪನಿಕ್ಕಿ ಹೋದಿಹೆನಯ್ಯ (ಸಿದ್ಧವ. ೪೦ ೨೨೦); ಬೆಡಗಡರೆ ಪಾಕಪ್ರಯತ್ನದ ಕಡೆಯೊಳಾ ಜಂಗಮದ ಜಳಕಕೆ ಹಿಡಿದು (ಬಸಪು. ೨೪-೬೦) : ಖಳಕುಲೋತ್ತಮನ ಬಾಣಾರುಣಾಂಬುವಿನಿಂದೆ ಜಳಕವಾದುದು ಕುಮಾರನಿಗೆ (ಮೋಹತ. ೩೪-೦೮) ; ಅವರನ್ನು ಜಳಕದ ಮನೆಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗ್ಯೀಯಾ (ತುಂಗಭ. ೦೦). **ಜಲಕ:** ಪನ್ನೀರಿನಿಂ ಜಲಕವಂ ಮಾಡಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೬೬-೪). **ಝುಳಕ$_1$:** ಝುಳಕಂ ಝುಳಪಿಸಿದಂ ಜೊಂಗುಳಿ ಬೊಂಬುಳಿಯಾಳಮಾಳಮಂತೆ ರಮಾಳಂ . . . ಜಟ ಸಂದೇಹಂ (ಶಮದ. ೨೫): ನಿದ್ರೆ ಪಿಂಗಿ ಎಟ್ದು ಝುಳಕ ದೇವತಾರ್ಚನೆ . . . ಜಪತಪ ಸಮಾಧಿಯಂ ನಿರ್ವರ್ತಿಸಿ (ಧರ್ಮಪ. ೩-೧೨೦ ವ) ; ಝು[ಪಾಠಾಂ. ಜ]ಳಕವನುಲೇಪನ ವಿಭೂಷಣ ವಿಳಸದಮೃತಾಹಾರ ಮೊದಲಹ ಹಲವು ಸೇವೆಗೆ ಯೋಜಿಸಲು ನೆರೆತಂದುದೋರಂತೆ (ಸಾ ಕೈ ಭಾ. ೩೨-೧೫) : ಝುಳಕಕ್ಕೆಂದು ಇವರು ಬಚ್ಚಲ ಮನೆಗೆ ಹೋದಾಗ (ಮೂರುದಾ. ೮೩). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚಲಕ, ಚಲಕ್ಕ ; ತೆಲು. ಜಲಕ, ಜಲ್ಕ]

ಜಳಕಂ (ಅ). ಬೇಗನೆ; ಕೂಡಲೆ: "ಜಳಕಂ ಸುಶೀಘ್ರದಲ್ಲಿ" (ಕರ್ಣಾನಿ.೯೦). 'ಜಳಕನೆ' ಪರಾ. [?]

ಜಳಕಂಗೈ (ಕ್ರಿ). ಸ್ನಾನ ಮಾಡು: ಜಳಕಂಗೆಯ್ದುಂಡುಟ್ಟುಂ ಬಳಿಕಂ ಕದನಕ್ಕೆ ಖಡ್ಗಫಲಕಂಗಳನಾವಿಳಮತಿಸಿದ್ಧಂ ಪಿಡಿದುಂ ಗಳಿಲನೆ ನಡೆತಂದಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೨-೧೧-೨೩); ಸರಯೂತೀರಮಂ ಸಾರ್ದು ಜಳಕಂಗೈದು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨೭-೪). [ಜಳಕ + ಕೈ$_1$ (<ಕೆಯ್$_1$)]

ಜಳಕಂಬೊಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸ್ನಾನವಮಾಡಿಸು ; ಮಿಾಯಿಸು : ಸುರಲತೆಗೆ ಸುರನಾರಿಯರ್ ಸುರಭಿಪಯಮಂ ಸುರಿವಂತೆ ಸುರಭಿಸಲಿಲದಿಂ ಜಳಕಂಬೊಗಿಸಿ (ವೃಷವಿ. ೫-೧೫ ವ). [ಜಳಕಂಬೊಗು + – ಇಸು$_3$]

ಜಳಕಂಬೊಗು, ಝುಳಕಂಬೊಗು (ಕ್ರಿ). ಮಿಾಯು; ಸ್ನಾನ ಮಾಡು : ಚೇರಮಮಹೇಶ್ವರಂ ಜಳಕಂಬೊಗಲ್ಕೆ ತೈಲಾಭ್ಯಂಗನಂ ಮಾಡಿಕೊಳುತಿರ್ದ ಕಾಲದೊಳು (ಚೇರಮ. ೧೧-೩೦) ; ಪರಿಮಳೋದಕದಿಂ ಜಳಕಂಬೊಕ್ಕು ದಣಿಂಬಮನುಟ್ಟು (ವೃಷವಿ. ೯-೭೦ ವ). **ಝುಳಕಂಬೊಗು :** ಝುಳಕಂ ಬೊಕ್ಕಂ (=ಮಜ್ಜನವಿಡಿದಂ) (ಶಮದ. ಸ. ೩೫ ಅಡಿಟಿ). [ಜಳಕ + ಪೊಗು]

ಜಳಕನೆ 'ಜಲಕ್ಕನೆ' ನೋ.

ಜಳಕಾಕ 'ಜಲಕಾಕ' ನೋ.

ಜಳಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿಸು : ಧುರದೊಳರಿಭೂಭುಜರನಂಜಿಸುವ ನಡುಗಿಸುವ ಕೊರಗಿಸುವ ಕೋಡಿಸುವ ಬಳುಕಿಸುವ ಜಳಕಿಸುವ [ಪಾಠಾಂ. ಬಾಡಿಸುವ ಬಳುಕಿಸುವ] ಬಿರುದಂಕಮಲ್ಲ ನೀ ನಡುಗಲೇತಕ್ಕೆ (ಹಜಕಾ. ೬-೩೪). [ಜಳಕು + – ಇಸು$_3$]

ಜಳಕು, ಜಳುಕು (ಕ್ರಿ). ೧. "ಬಳುಕು ; ಕಂಪಿಸು" (ಲೋಕಗೀ. ಕೋಶ) : ಕಂಪಿಲಿ ಚೆಲುವೇರ ಪಂಚಸರ ಕೊಪ್ಪೂರ ಒಂಕಿ ಭಾರಕ ಜಳಕೂರ (ಲೋಕಗೀ. ೧೨). ೨. ಹಿಂಜರಿ ; ಹಿಂದೆಗೆ ; ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟು : 'ಜಳಕಿಸು' ಪರಾ. **ಜಳುಕು:** ೩. ಎಸೆ ; ಬಿಸುಡು: ಅಲುಕಾದೆ ಬಳುಕಾದೆ ಕಳುಕಾದೆ ಮನದೊಳು ಅಳಿನೀಲಕುಂತಳೆವೆುರಿಯೋಳ್ ಜಳುಕಾದೆ ತಳುಕಾದೆ ವಳಕೀಸಿ ಬೆದರಾದೆ ದಳನೇತ್ರೆ ಹರುಷಾದಿ ಪೊರಟು (ಹಮಚ. ೭೦); ಭರದಿ ಕೊಡಗಳ ಜಳುಕಿ ಧರೆಯಲಿ ಕರೆದು ಬಸವನ ಎಲ್ಲ ಬಿಸುಡುಲಿ ಧರೆಗೆ ಬೀಳದೆ ಒಡೆಯದಿರ್ದಡೆ ನೋಡು ಪರಿಕಿಸುತ (ಶರಲೀ. ೨೩೩-೩). 'ಜಳಿಕ' ಪರಾ. [?]

ಜಳಕೇಳಿ 'ಜಲಕೇಳಿ' ನೋ.

ಜಳಕೇಳಿಗೈ (ಕ್ರಿ). ನೀರಾಟವಾಡು: ಜಳಕೇಳಿಗೈವ ಪನ್ನಗವಿಳಾಸಿನೀಜನಂ (ವೃಷವಿ. ೪-೭೦). [ಜಳಕೇಳಿ (=ಜಲಕೇಳಿ) + ಕೈ$_1$ (<ಕೆಯ್$_1$)]

ಜಳಕ್ಕನೆ 'ಜಲಕ್ಕನೆ' ನೋ.

ಜಳಕ್ರೀಡೆ 'ಜಲಕ್ರೀಡೆ' ನೋ.

ಜಳಖಾತಿಕೆ 'ಜಲಖಾತಿಕೆ' ನೋ.

ಜಳಗುಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧಾರಾಗೃಹ; ಕಾರಂಜಿಮನೆ : ಬಾಣಸಿನ ಗುಣನೆಯ ಮಜ್ಜನದ ದೇಹಾರದ ಟಂಕಿಸಾಲೆಯ ಕೊಂಚೆಯುದ ಕೂರವದ ಕೊಟ್ಟಗೆಯು ಗುಡಿಯ ಜಳಗುಡಿಯ ಗೊಲ್ಲಣಿಗೆಯು ಮಂಡ ವಿಗೆಯು ವಿಳಾಸನಿವಾಸಂಗಳಿಂದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೧೪೭ ವ).
[ಜಳ$_2$ (=ಜಲ$_2$) + ಗುಡಿ$_3$]

ಜಳಚರ 'ಜಲಚರ' ನೋ.

ಜಳಜ 'ಜಲಜ' ನೋ.

ಜಳಜಂತ್ರ 'ಜಲಜಂತ್ರ' ನೋ.

ಜಳಜದಳ 'ಜಲಜದಲ' ನೋ.

ಜಳಜದಳಾಕ್ಷಿ (ನಾ). ಕಮಲದ ಎಸಳಿನಂತೆ ಕಣ್ಣುಳ್ಳವಳು : ಜಳಜ ದಳಾಕ್ಷಿಯ ಕಣ್ಮಲರಂದೆಂ ಪೊಟಿಜಳಮೀಂಗಳ ಪೊಣರ್ಗಳ ಚಂದಂ (ಸುಕುಮಾ. ೫-೫೦).
[ಸಂ. ಜಲಜದಲಾಕ್ಷೀ (ಜಲಜದಲ + ಅಕ್ಷಿ + –)]

ಜಳಜಭವ 'ಜಲಜಭವ' ನೋ.

ಜಳಜಭವಾಂಡ (ನಾ). ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ: ಜಳಜಭವಾಂಡಂ ಜಂಬೂಫಳರಸದಿಂ ತೀವಿತೆಂಬಿನಂ ಜಗಮಂ . . . ಪರ್ವಿದುದು ಸಾಂದ್ರಸಂಧ್ಯಾರಾಗಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೭೮). [ಜಳಜಭವ (= ಜಲಜಭವ) + ಅಂಡ$_2$]

ಜಳಜಸಂಭವ 'ಜಲಜಸಂಭವ' ನೋ.

ಜಳಜಸಂಭವಗಣ (ನಾ). [ಛಂದ] ಅಂಶಗಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಬ್ರಹ್ಮಗಣ: ಜಳಜಸಂಭವಗಣಮಕ್ಕೆ ಮೊದಲೊಳೆ . . . ನಡುವಣಕ್ಕರಕೆ ಸಖೀ (ಛಂದೋಂಬು. ೫-೨೪೪). [ಜಳಜಸಂಭವ (= ಜಲಜಸಂಭವ) + ಗಣ]

ಜಳಜಸಖ (ನಾ). ಕಮಲದ ಗೆಳೆಯ ; ಸೂರ್ಯ : ಜಳಜಸಖನನಿಲ ಸಖನೆಂದಿಳೆಯೊಳ್ ರಸವೆಸರನಾನದಿರ್ದೊಡೆ ಸೂರ್ಯಾನಳರೋವೋ ಸಂತಮಿರ್ಪರೆ ಫಳಿಲನೆ ನಿಂದುರಿದು ಹೋಗರೇ ಬೇಸಗೆಯೊಳ್ (ಗಿರಿಶ. ೯-೨೬) ; ತರುಂಗಳಲ್ಲಿ ಹಯಖುರಹತಿಯಿಂದಳುರ್ದೆಳ್ದ ಧೂಳಿ ಪರಿಣತ ಜಳಜಸಖಾಭಂ ಪತಂಗತತಿವೊಲ್ ಬೀಳ್ಗುಂ (ಶಾಕುಂತ. ೧೭-೩೨).
[ಜಳಜ (= ಜಲಜ) + ಸಖ]

ಜಳಜಳಿಸು 'ಜಲಜಲಿಸು' ನೋ.

ಜಳಜಾತ 'ಜಲಜಾತ' ನೋ.

ಜಳಜಾತಸಖ 'ಜಲಜಾತಸಖ' ನೋ.

ಜಳಜಿನಿ 'ಜಲಜಿನಿ' ನೋ.

ಜಳದ 'ಜಲದ' ನೋ.

ಜಳದವೃಂದ (ನಾ). ಮೋಡಗಳ ಸಮೂಹ : ಪೊಳೆವ ಮಿಂಚುಗಳಂತಿರೆ ಕೇತುಗಳ್ ಜಳದವೃಂದದವೋಲಿರೆ ಹಸ್ತಿಗಳ್ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೪೩).
[ಜಳದ (= ಜಲದ) + ವೃಂದ]

ಜಳದಾಗಮ 'ಜಲದಾಗಮ' ನೋ.

ಜಳದಾಧ್ವ 'ಜಲದಾಧ್ವ' ನೋ.

ಜಳದಾನ 'ಜಲದಾನ' ನೋ.

ಜಳದಾನಕ್ರಿಯೆ 'ಜಲದಾನಕ್ರಿಯೆ' ನೋ.

ಜಳದುರ್ಗ 'ಜಲದುರ್ಗ' ನೋ.

ಜಳದೆ (ನಾ). ನೀರಿನಿಂದ ನೆನೆಸಿದ ಬೀಸಣಿಗೆ; "ಬಾಳದ ಬೇರಿನ ಬೀಸಣಿಕೆ" (ಆದಿಪು. ಕೋಶ) : ಕುಳಿರ್ವ ತಿಳಿನೀರನುಡುಗದೆ ತಳಿ ತಳಿರಂ ಪಾಸು ಜಳದೆಯಿಂ ಬೀಸೆಂದುಮ್ಮಳಿಸಿ ಕಳವಳಿಸಿ ವಿರಹಾಕುಳನವೊಲಾ ಖಚರನಿಂತು ತಳವೆಳಗಾದಂ (ಆದಿಪು. ೨-೧೪).
[<ಪ್ರಾ. ಜಲದ್ದಾ. / ಸಂ. ಜಲಾದ್ರ್ರಾ]

ಜಳದೇವತೆ 'ಜಲದೇವತೆ' ನೋ.

ಜಳದೌಘ (ನಾ). = ಜಳದವೃಂದ : ಜಳದೌಘಶ್ಯಾಮಧೂಮಪ್ರತತಿ ಚಳ ತಟಿನ್ಮಾಳಿಕಾಲೋಲ ಕೀಲಾವಳಿ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೨೯).
[ಜಳದ (= ಜಲದ) + ಓಘ]

ಜಳಧರ 'ಜಲಧರ' ನೋ.

ಜಳಧರಪಥ 'ಜಲಧರಪಥ' ನೋ.

ಜಳಧರಮಾರ್ಗ 'ಜಲಧರಮಾರ್ಗ' ನೋ.

ಜಳಧಾರೆ 'ಜಲಧಾರೆ' ನೋ.

ಜಳಧಿ 'ಜಲಧಿ' ನೋ.

ಜಳನಿಧಾನ (ನಾ). ನೀರಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದುದು ; ಕಡಲು ; ಸಮುದ್ರ : ವಿನಯಾದಿತ್ಯಾಭಿಧಾನನರ್ತ್ಥಿನಿಧಾನಂ ವಿನತಜನಜಳನಿಧಾನಂ ಜನಿಯಿಸಿದಂ ಶತ್ರುಘಾತಶರಸಂಧಾನಂ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೧೯೩-೯ : 1161).
[ಜಳ$_2$ (= ಜಲ$_2$) + ನಿಧಾನ]

ಜಳನಿಧಿ 'ಜಲನಿಧಿ' ನೋ.

ಜಳನೀಳಿಕೆ 'ಜಲನೀಲಿಕೆ' ನೋ.

ಜಳಪಕ್ಷಿ 'ಜಲಪಕ್ಷಿ' ನೋ.

ಜಳಪದ್ಧತಿ 'ಜಲಪದ್ಧತಿ' ನೋ.

ಜಳಪಾನ (ನಾ). ನೀರು ಕುಡಿಯುವುದು : ಜಳಪಾನಚ್ಛಳದಿಂ ಪ್ರಪಾ ಪ್ರಣಯಿನೀಶೃಂಗಾರಲೀಲಾಸುಧಾಜಳಮಂ ಕಣ್ಗಳಿನೀಂಟಿ . . . ಭಾವರತ ಕೇಳೀಸೌಖ್ಯ ಪೀಯೂಷಸಂಕುಳಮಂ ಚಿತ್ತದಿ ನೀಂಟಿ ತದ್ವಿಷಯ ದಧ್ವನ್ಯರ್ ಮನಂಬೆರ್ಚುವರ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೦-೯೯).
[ಜಳ$_2$ (= ಜಲ$_2$) + ಪಾನ]

ಜಳಪಿಸು 'ಝಳಂಪಿಸು' ನೋ.

ಜಳಪು 'ಜಳುಪು' ನೋ.

ಜಳಪ್ಪ 'ಝಳಪ್ಪ' ನೋ.

ಜಳಪ್ರತ್ಯಯ 'ಜಲಪ್ರತ್ಯಯ' ನೋ.

ಜಳಪ್ರಸರ 'ಜಲಪ್ರಸರ' ನೋ.

ಜಳಪ್ಲವ (ನಾ). ನೀರಿನ ಪೂರ,-ಪ್ರವಾಹ : ಜಳಪ್ಲವದೊಳ್ ನಸು ದೇಂಕು ದೇಕೆ (ವರ್ಧಮಾ. ೮-೯೦); ಅವಳಸಿಯ ಬಾಸೆಯೆಂಬೀ ನವಯೌವನ ವನದ ಲತೆಯ ಲಾವಣ್ಯ ಜಳಪ್ಲವಮನೊಳಕೊಳ್ವುದೆಂದಾಳವಾಳಮೆನೆ ನಿಮ್ನನಾಭಿಮಂಡಲಮೆಸೆಗುಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೩೨).
[ಜಳ$_2$ (= ಜಲ$_2$) + ಪ್ಲವ]

ಜಳಬುದ್ಬುದ 'ಜಲಬುದ್ಬುದ' ನೋ.

ಜಳಮಂತ್ರ 'ಜಲಮಂತ್ರ' ನೋ.

ಜಳಮನುಷ್ಯ (ನಾ). ಜಲಪುರುಷ ; ನೀರುಮನುಷ್ಯ : ಮನುಜ ಜಳ ಮನುಷ್ಯಂ ಮಹಾ ಕೂರ್ಮ ಕೂರ್ಮಂ ವಿಶದಂ ತತ್ಕೀರ್ತಿ ದುಗ್ಧಾಂಬುಧಿ ಗಗನಘನಶ್ರೀಶನಂ ತಾಳ್ದು ತೋರ್ಕುಂ (ರಾಜಶೇ. ೫-೩).
[ಜಳ$_2$ (=ಜಲ$_2$) + ಮನುಷ್ಯ]

ಜಳಮಲ್ಲಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : " ಖರಚ್ಛದಾ–ಜ (ಚಿ?)ಳ ಮಲ್ಲಿಕೆ " (ಓಷಧಿ. ೪೩). [ಸಂ. ಜಲಮಲ್ಲಿಕಾ (ಜಲ + ಮಲ್ಲಿಕಾ)]

ಜಳಯಂತ್ರ 'ಜಲಯಂತ್ರ' ನೋ.

ಜಳಯಾತ್ರೆ 'ಜಲಯಾತ್ರೆ' ನೋ.

ಜಳಯುದ್ಧ 'ಜಲಯುದ್ಧ' ನೋ.

ಜಳರಂಕು 'ಜಲರಂಕು' ನೋ.

ಜಳರಾಶಿ 'ಜಲರಾಶಿ' ನೋ.

ಜಳರುಹ 'ಜಲರುಹ' ನೋ.

ಜಳರುಹಕಾಂಡ (ನಾ). ಕಮಲದ ನಾಳ ; ಮೃಣಾಲ : ಹರಿ . . . ತದೀಯ ಶರೀರಕಾಂಡವಮಂ ಜಳರುಹಕಾಂಡವಮಂ ಪಿಡಿವವೋಲ್ ಪಿಡಿದಾಡಿದ ನಂದು ಲೀಲೆಯಿಂ (ಜಗವಿ. ೩-೯೯). [ಜಳರುಹ (= ಜಲರುಹ)+ಕಾಂಡ]

ಜಳರುಹನಾಭ 'ಜಲರುಹನಾಭ' ನೋ.

ಜಳರುಹಪತ್ರ (ನಾ). ತಾವರೆಯ ಎಸಳು ; ಕಮಲದಳ : ಜಳರುಹಪತ್ರ ಪತ್ರಗಳ ಮೇಲೆನಸುಂ ಕುಣಿವಂಗನಾಜನಂಗಳ ನಳಿತೋಳ ತೆಕ್ಕೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೦-೪೬). [ಜಳರುಹ (= ಜಲರುಹ) + ಪತ್ರ]

ಜಳರುಹರಿಪು 'ಜಲರುಹರಿಪು' ನೋ.

ಜಳರೇಖೆ (ನಾ). ೧. ನೀರಿನ ಮೇಲೆ ಎಳೆದ ಗೆರೆ. ೨. (ಆಲಂ) ಕ್ಷಣಿಕವಾದುದು ; ಭಂಗುರವಾದುದು : ಜಳರೇಖಾಸಂಚಳಂ ಜವ್ವನ ಮಮರ ಧನುರ್ಜಾಲಮಂಗಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೩-೪೪).

[ಜಳ$_2$ (= ಜಲ$_2$) + ರೇಖೆ]

ಜಳವಟಿಗೆ 'ಜಳವಟ್ಟಿಗೆ' ನೋ.

ಜಳವಟ್ಟಿಗೆ, ಜಳವಟಿಗೆ, ಝಳವಟಿಗೆ, ಝಳವಟ್ಟಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ : ಪೇರುರದ ಪರೆವು ಕರಿಯ ದಂಡೆಯು ಜಳವಟ್ಟಿಗೆಯ ಬೆರಕವೆಳಗಿಂ ಸುರಧನುವಿನ ಹೊರಜೆ ಹತ್ತಿದೈರಾವತಕ್ಕೆ ವೈರಮನೊಡರ್ಚೆ (ಅನಂಪು. ೨-೨೬ ವ). **ಜಳವಟಿಗೆ :** ತೋರಹಾರದ ಜಳವಟಿಗೆಯ ಪದಕದ ಬಾಹುಪೂರಯದ . . . ಸೊಬಗನಡಿಯಿಟ್ಟಂ (ಹಡಶಾ. ೯-೨); (ಸೋಮಚ. ೨-೧೬ ನೋ) ; ಖಡೆಯ ಸರಪಣಿ ತೋಳಬಂದಿಗೆ ಪೆಡೆವಣೆಯ ಮಣಿವಾವುಗಳನಳವಡಿಸಿದನು ಜೋಡಿಸಿದ ಶೇಷನ ಜಳವಟಿಗೆ ಮೆಚಿಯೆ (ಕುಮಾ್ಯ.ಕ. ೬-೧೨). **ಝಳವಟಿಗೆ :** ತರಿಸಿದನು ಭಂಡಾರದಲಿ ಪರಿಪರಿಯ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಗಳನು . . . ಚರಣನೂಪುರ ಝಳವಟಿಗೆಯುಂಗುರ ಕಿರೀಟಾಂಗದ ಸುಕರ್ಣಾಭರಣವನು ತೆಗೆಸಿದನು (ಕುಮಾ್ಯ.ಸ. ೫-೪೩) ; ಜಲಕಮಲದ ಕಾಂಚಿಯ ಕಟಿಸೂತ್ರದ ಝಳವಟಿಗೆಯ ಜೂಳಿಯದ . . . ಕಾಂತಾಬಲವೆಯ್ದಿತು (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೦-೭೮); ತ್ರಿಸರವ ಪಂಚಸರವ ಝಳವಟಿಗೆಯ ಹೊಸಮುತ್ತಿನೇಕಾವಳಿಯ . . . ಒಸೆದಿತ್ತನಾ ಸುರುತಾಳ (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೦-೩೬). **ಝಳವಟ್ಟಿಗೆ :** ಪ್ರಚಂಡಮಂಡಳಿಕರ ವಲಯದ ಕರ್ಣಾಭರಣದ ಕೇಯೂರದ ರತ್ನಹಾರದ ಝಳವಟ್ಟಿಗೆಯ ತೊಡರ . . . ಉಣ್ಮೆ ಪೊಣ್ಮುವ ಝಣಝಣತ್ಕಾರದೊಳಂ (ಅನಂಪು. ೩-೯೫ ವ).

[ಜಳ$_1$ (< ಜಲ$_1$) + ಪಟ್ಟಿಗೆ]

ಜಳವಾಯಸ 'ಜಲವಾಯಸ' ನೋ.

ಜಳವಾಸ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಇರುವಿಕೆ, ವಾಸಮಾಡುವುದು : ಬಿಳಿಯಲರ್ಗಣ್ಗೆ ಕೆಂಪನರುಣಾಧರಕೊಪ್ಪುವ ಬೆಳ್ಪನೆಯ್ದೆ ಪಜ್ಜಳಿಸುವ ದೇಹದೀಪ್ತಿಗೆ ಬೆಳರ್ಪಿರವಂ ಪಡೆದುಂ ನಿಕಾಮಕೋಮಳೆಯರುದಾತ್ತವೃತ್ತಿ ಕಿಡುಗುಂ ಜಳವಾಸದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೪೦).

[ಜಳ$_2$ (= ಜಲ$_2$) + ವಾಸ$_2$]

ಜಳವಿಹಂಗ 'ಜಲವಿಹಂಗ' ನೋ.

ಜಳವಿಹಗ (ನಾ). ನೀರಂಹಕ್ಕಿ ; ಜಲಪಕ್ಷಿ : ಜಳವಿಹಗಪಕ್ಷವಿಕ್ಷೇಪದಿಂ ಪರಿದು . . . ಮಂದವಾದ ಪೊಂದಾವರೆಯ ರಜದೊಳಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೩೩) ; ಎನಿತು ಜಳವಿಹಗವಿರೆಯುಂ ವನಜವನಂ ರಾಜಹಂಸನಿಂ ರಾಜಿಪವೋಲ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೨-೨೬). [ಜಳ$_2$ (= ಜಲ$_2$) + ವಿಹಗ]

ಜಳವಿಹಗಿ (ನಾ). ಹೆಣ್ಣು ನೀರುಹಕ್ಕಿ ; ಹೆಣ್ಣು ಜಲಪಕ್ಷಿ : ಜಳವಿಹಗೀಸಹಸ್ರವಿರುತಂ ಮರುತಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೨೪).

[ಸಂ. ಜಲವಿಹಗೀ (ಜಲ + ವಿಹಗೀ)]

ಜಳವೆ, ಜಣಬೆ, ಜವಣೆ, ಜವಳೆ, ಜೆವಳೆ (ನಾ). ೧. ಬಿದಿರಿನ ಗಳು ; ಬೊಂಬು; ಕೋಲು ; ಜಲ್ಲೆ : ಮೇಲಿದ್ದವರನ್ನು ದೊಡ್ಡ ಜಳವೆಗಳಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಉರುಳಿಸಿಬಿಡುವರು (ಭಾರವಿ. ೧೬); ಹೊದರಿನಲ್ಲಿ ಹೊಕ್ಕವುಗಳನ್ನೂ ಜಳವೆಗಳಿಂದ ಬಡಿದು ಓಡಿಸುತ್ತಾ . . . ಹೋಗುತಿದ್ದರು (ಪೀಟೀಮಾ. ೩). ೨. ಹುಟ್ಟುಗೋಲು. **ಜಣಬೆ :** ೧. ಅತ್ತಿಮಬ್ಬೆ ಒಂದು ಕತ್ತಿಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಅದನ್ನು ಜಣಬೆಯಂತೆ ಬಾಗಿಸಿ ಹದವನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿದಳು (ದಾನಚಿಂ. ೧೨೮). **ಜವಣೆ :** ೧. ಎರಡು ಜವಣೆಯನ್ನು ತರಿಸಿ ಎರಡರ ತುದಿಗೂ ಹುಂಜಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಕೋಟೆ ಬಾಗಿಲ ಮೇಲೊಂದನ್ನು ನೆಡಿಸಿದರು (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೭೧) ; ಬಿದಿರಿನ ಜವಣೆಯಿಂದ ಎಳನೀರನ್ನು ಕೆಡವಿ ನಮ್ಮಿಬ್ಬರಿಗೂ ಕೊಟ್ಟರು (ಧರ್ಮಶ್ರೀ. ೨೯೮). **ಜವಳೆ :** ೧. ಭುವನವಾಂಛೆಯಿಂದ ಯಾತವನ್ನು ತುಳಿಸುವವನ ಕೈಯ ಜವಳೆಯಂತೆ ತದನುಬಂಧ ಕಾರ್ಯಮಾತ್ರದಿಂದ (ಛಕ್ರ್ತಸ. IV, ೫೯-೩). **ಜೆವಳೆ :** ೧. ನಳಿತೋಳನೆತ್ತಿ ಪಾಮರಿಯರು ಸೋವುವ ಚಳಕವೊಪ್ಪಿತು ಗಿಳಿಗಳನು ಘಳಿಲನಂಗಜಧೀವರ ಮೋಹಿ ಮಿನ್ನಗಳ ಸೆಳೆವ ಕೈ ಜೆವಳೆ[ಪಾಠಾಂ. ಳಬೆ]ಗಳಂತೆ (ಜ್ಞಾನಚ. ೧-೧೦೭). 'ಜಲ್ಲೆ$_1$' ಪರಾ.

ಜಳವೆ ಆಡಿಸು = ಕೋಲಿನಿಂದ ವಿಮಾಟಿ ತೆಪ್ಪವನ್ನು ಮುಂದೆ ತಳ್ಳು : ನಾನು ನಮ್ಮ ಹೈದ ಇಬ್ಬರೂ ಜಳವೇ ಆಡಿಸಬೇಕು(ಕುರಾಯಿ. ೮೫).

ಜಳವ್ಯಾಳ 'ಜಲವ್ಯಾಲ' ನೋ.

ಜಳಶಯ (ನಾ). ನೀರಿನ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿರುವವನು ; ವಿಷ್ಣು : ಜಳಶಯನವತರಿಸುವುದಂ ತಿಳಿದು (ಜಗವಿ. ೨-೭೪). [ಸಂ. ಜಲಶಯ]

ಜಳಶೂಕ 'ಜಲಶೂಕ' ನೋ.

ಜಳಸೇಕ 'ಜಲಸೇಕ' ನೋ.

ಜಳಸ್ತಂಭ 'ಜಲಸ್ತಂಭ' ನೋ.

ಜಳಸ್ತಂಭಮಂತ್ರ (ನಾ). = ಜಲಸ್ತಂಭನ ೨ : ರಾಜರಾಜಂ ಸೈರಿಸದೆ ಚಿತ್ತಸ್ಖಲನೆಯಾಗೆ ಜಳಸ್ತಂಭಮಂತ್ರಮೆಲ್ಲಂ ಮಾಯಾಮಂತ್ರಮಾಗೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೮೦ ವ). [ಜಳಸ್ತಂಭ (= ಜಲಸ್ತಂಭ) + ಮಂತ್ರ]

ಜಳಾಂಜಳಿ 'ಜಲಾಂಜಲಿ' ನೋ.

ಜಳಾವಗಾಹ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿ ಸ್ನಾನಮಾಡುವುದು; ಸ್ನಾನ: ಕೋಳ್ಗುದಿಗೊಂಡು ಜಳಾವಗಾಹಾಸೆಯಿಂ ವೈತರಣಿಯ ಪಿರಿಯ ದರಿಯಂ ಮೆಟ್ಟಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೯೧ ವ). [ಜಳ$_2$ (= ಜಲ$_2$) + ಅವಗಾಹ]

ಜಳಾಶಯ 'ಜಲಾಶಯ' ನೋ.

ಜಳಿ (ನಾ). ಹಡಗಿನ ಒಂದು ಭಾಗ : "ಆ ಜಳಿ ಕತ್ತವಕ್ಕುಂ [ಪಾಠಾಂ. ಬಳ್ಳಿ ಕರ್ತಮೆನಿಕುಂ] " (ಮಂಗರಾ. ೧೨೦-೫). [?]

ಜಳಿಕ, ಜಳುಕ (ನಾ). ೧. ಸತ್ತ್ವಹೀನನಾದವನು ; ದುರ್ಬಲ : " ಜಳಿಕಂ ಸತ್ತ್ವವಿಹೀನನೊಳ್ " (ಕರ್ಣಾನಿ. ೪೫) ; ನಮ್ಮ ಆಸ್ಥಾನವನ್ನು ಲಘು, ನಿರ್ಬಲ ಜಳಿಕವೆಂದಾಗಿಸಿರುವನೆಂದೂ . . . ಎರಡನೆಯ ವೃತ್ತಾಂತ (ಬಿಟ್ಟಿಅ. ೭೮-೧೮) . ೨. ಸತ್ತ್ವಹೀನವಾದುದು ; ಜಳ್ಳು. (ಗು). ೩. ಸತ್ತ್ವಹೀನವಾದ ; ದುರ್ಬಲವಾದ : ಎಂತೆಂತೊ ಜಳಿಕರಕ್ಕಸರಂ ಗೆಲ್ದೊಂದು ಟಕ್ಕಿನ ಬಲ್ಮೆಯನ್ನೀ ತೋಳ್ವಲಕೇಂ ಬಾರ್ತೆಯ ? (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೧೨-೭). **ಜಳುಕ :** ತನು ಕೆಲಸಕ್ಕೆಳಸಿದೊಡಂ ಮನವವಳಂ ನೆನವುತಿರ್ಪುದದು ಕಾರಣದಿಂದೆನಸುಂ ಮಾಡಿದ ಕೆಲಸಂ ಮನದಂತಿರೆ ಜಳುಕನಾ[ಪಾಠಾಂ. ಬಳಿಕೆವಾ]ದುದಾಕೆಯ ದೆಸೆಯಿಂ (ಧರ್ಮಪ. ೭-೦೫).

[< ಜಾಳು$_2$?]

ಜಳಿಕತನ (ನಾ). ಸತ್ತ್ವಹೀನತೆ ; ದೌರ್ಬಲ್ಯ : ಒಗೆದೊಡಂಬಿ ಬಳೆದು ಕೊರ್ಬಿ ನಸೆಯ ತೀರ್ಚಿ ಜಳಿಕತನದೆ ಕಂದಿಯಿರ್ಕುಳಾಗಿ ಸಾವ ಯನ್ನಶಾಲಿ ಧರೆಯಿದಕಟ ! (ಸಂಸಪ. ೧೫-೧). [ಜಳಿಕ + – ತನ]

ಜಳಿಪಿಸು 'ಝಳಂಪಿಸು' ನೋ.

ಜಳುಕ 'ಜಳಿಕ' ನೋ.

ಜಳುಕು 'ಜಳಕು' ನೋ.

ಜಳುಪಿಸು 'ಝುಳಂಪಿಸು' ನೋ.

ಜಳುಪು, ಜಳಪು (ಕ್ರಿ). ಜಾರು ; ಕಳಚು : ಮೆಲ್ಲನೆ ಹತ್ತಿ ತಿರಿವ ಹಣ್ಣು ಕೊಟ್ಟರಲ್ಲಿ ಬಿಳ್ದುದು ಕೈ ಜಳುಪಿ (ನೇಮಿಸಂ. ೨-೧೦೯) ; ಪಾವನದ ಭಕ್ತಿ ಸುಜ್ಞಾನ ವೈರಾಗ್ಯವೆಂದೆಂಬೊಂದು ವಜ್ರದ ಮಹಾರಾವವಹ ಗುಂಡಾಗಿ ಗಣನಿಕರ ಮಧ್ಯದೊಳಗಾ ವೇಳೆಯೊಳು ಜಳುಪಿ ಬಿದ್ದು (ವೀಶೈಪು. ೮-೨೦-೧೫). **ಜಳಪು :** ಸರಸಿಜಾಂಬಕಿಯೋರ್ವಳು ಉಯ್ಯಲಾಡಲು ತುರುಬು ಜಳಪಿ (ಜ್ಞಾನಜ. ೨೫-೧೦೬). [?]

ಜಳುವು (ನಾ). (?) : ನೃಪನ ಆಳುವಿನಿಂ ಜಳುವಿನಿಂದಿತ್ತರದ ಸೇನೆ ಸಹಿತ (ಜಿನಮು. ೨೪-೨೩). [?]

ಜಳೂಕ 'ಜಲೂಕ' ನೋ.

ಜಳೂಕಿಕೆ (ನಾ). ಜಿಗಳೆ ; ಜಿಗಣೆ : "ಜಳೂಕಿಕೆ ಜಿಗುಳೆ ಜಳೂಕಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೨೩-೮). [ಸಂ. ಜಲೂಕಿಕಾ]

ಜಳೂಕೆ 'ಜಲೂಕೆ' ನೋ.

ಜಳೇಶ 'ಜಲೇಶ' ನೋ.

ಜಳೋಚ್ಛ್ವಾಸ 'ಜಲೋಚ್ಛ್ವಾಸ' ನೋ.

ಜಳೋದರ 'ಜಲೋದರ' ನೋ.

ಜಳೌಕಸ 'ಜಲೌಕಸ' ನೋ.

ಜಳ್ಳಾಡು (ಕ್ರಿ). (?) ; ಮನೆಯ ಗೋಕೃತ್ಯಗಳಿಗೋಸ್ಕರ ವನಿತೆಯೊಳು ಜಳ್ಳಾಡಿ ತಾಯೆಂದೆನುತ (ಪಶುಭಾ. ೧೦-೨೯). [ಜಳ್ಳು ? + ಆಡು$_1$]

ಜಳ್ಳಿಸು, ಝುಳ್ಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಪೊಳ್ಳುಮಾಡು ; ಸತ್ತ್ವಗುಂದಿಸು : ಗೋಲ ಕೊಂಡೆಯಂ ಜಳ್ಳಿಸಿಯೊಕ್ಕಲಿಕ್ಕಿ ವಿಜಯಾಪುರವಂ (ಚಿಕಬಿ. ೫) ; ಅಳ್ಳಾಡದಿರು ಹೆಮ್ಮೆಯೊಳಗೆಂದನಾಕ್ರೋಶಕೆ ಜಳ್ಳಿಸುತಲಪರಾಧದೊಳ್ಳಿಗನ ಸಲಹು (ಜಿನಮು. ೬-೬೭). **ಝುಳ್ಳಿಸು :** ಸಾಂಬಳ್ಳಿಯಂ ಝುಳ್ಳಿಸಿ ಕೊಳ್ಳಿಯಿಂದಂ (ಚಿಕವಿ. ೨-೧೩೩). [ಜಳ್ಳು + – ಇಸು$_3$]

ಜಳ್ಳು, ಜೊಳ್ಳು (ನಾ). ೧. ಹುರುಳಿಲ್ಲದುದು ; ಪೊಳ್ಳಾದುದು ; ನಿಸ್ಸತ್ತ್ವವಾದುದು ; ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದುದು : "ಜಳ್ಳನೆ ಜರಡನೆ ಜಾಳನೆ ಪೊಳ್ಳನೆ ತಾಂ ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜನಾರ್ಥಮದಕ್ಕುಂ" (ಭಾರನಿ. ೫೭) ; ಮಿಥ್ಯಾಪ್ರಪಂಚದ ಜಳ್ಳು ಆನಂದವೇ ಸರ್ವಸ್ವವೆಂದು ಭ್ರಮಿಸಿ(ಆಶ್ರಮ. ೪). ೨. ಪೊಳ್ಳಾದ ಕಾಳು ; ತಿರುಳಿಲ್ಲದ ಕಾಳು : ಸಂಸಾರವೆಂಬ ಜಳ್ಳು ನಿತ್ಯಾನಿತ್ಯ ವಿವೇಕವೆಂಬ ಕೊಳಗವ ಹಿಡಿದಳೆಯಲಾಗಿ ನೂಱೊಂದು ಕೊಳಗವಾಯಿತ್ತು (ಮೋಳಿಮಾ. ೨೦೭-೭೭೦) ; ಒಮ್ಮನದಿ ಬಿತ್ತಕ್ಕು ಇಮ್ಮನದಿ ಜಳ್ಳಕ್ಕು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೪೪೮) ; ಜಳ್ಳೂ ಕಾಳೂ ಬೇರೆ ಮಾಡುವ ಕೆಲಸ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯದು (ಸಾಹಿಸಂ. ೮೨). ೩. ಹೊಟ್ಟು ; ತೌಡು : ಜಳ್ಳು ಕುಟ್ಟಿದರೆ ಕಾಳು ಸಿಕ್ಕೀತೆ ? (ರೂಢಿ). ೪. (ಆಲಂ) ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕ; ಹೇಡಿ ; ಕೈಲಾಗದವನು : ಚೆಲ್ಲಿತೀ ನೃಪಯೂಥ ಜಾಱಲಿ ಜಳ್ಳುಗಳು ಜಲಜಾಕ್ಷನಪ್ರತಿಮಲ್ಲ ತಾನೇ ಸಾಲದೇ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೦-೬೬). **ಜೊಳ್ಳು :** ೧. ಪೊಳ್ಳು ಜೊಳ್ಳು ಅದು ಅಭಾವಶೂನ್ಯ (ಅರಳು. ೪೦೭-೯) ; ಜೀವನವೆನುವುದು ಬರಿ ಸುಳ್ಳು ಬರಿ ಜೊಳ್ಳು ಹೀಗೆನುವವರುಂಟು ಕೆಲರು (ಇಂಚಾಪ. ೧೧೭-೭೫). ೨. ಜೊಳ್ಳು ತೂಱಿದಲ್ಲಿ ಬತ್ತ ಉಂಟೆ (ದೇದಾವ. ೨೨-೩೮). ಜಳ್ಳಾಗು = ಅರ್ಥರಹಿತವಾಗು ; ವ್ಯರ್ಥವಾಗು : ಜ[ಪಾಠಾಂ. ಹೊ]ಳ್ಳಾದವೆಮ್ಮ ಸಮಾಧಿ ಸ್ಥೈರಣೆ ಶಮದಮಾದಿಗಳು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೫-೨೦) ; ಹಾಗಲ್ಲವಾದರೆ, ಮಹಾಕವಿ ಪಂಪನ ಆ ಸೊಲ್ಲು ಗಳೆಲ್ಲವೂ ಜಳ್ಳಾಗ ಬೇಕಾದೀತು (ನಾಡೋಜ. ೧೯೦).
[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚೊಳ್ಳೈ ; ಮಲ. ಚಳ್ಳು, ಚೊಳ್ಳ್ ; ತುಳು. ಚಳ್ಳ್, ಚಲ್ಲ್]

ಜಳ್ಳುಕಾಳು, ಜೊಳ್ಳುಗಾಳು (ನಾ). ತಿರುಳಿಲ್ಲದ ಕಾಳು : (+). **ಜೊಳ್ಳುಗಾಳು :** (+). [ಜಳ್ಳು + ಕಾಳು$_2$ (<ಕಾೞ್$_2$)]

ಜಳ್ಳುಗ(ನಾ). ಸತ್ತ್ವಹೀನನಾದವನು; ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದವನು ; ಹೇಡಿ: ಬಗುಳುವಿವದಿರು ಹರಿಯ ಬಡಿಹೋರಿಗಳಲಾ ಜಗವಱಿಯದೇ ಘಳ್ಳುಗರ [ಪಾಠಾಂ. ಳ] ಜೋಡಿಯ ಜಂಜಡಕೆ ನೀ ಜರುಗುವೈ ಭೂಪ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೦-೯). [ಜಳ್ಳು + – ಗ$_2$]

ಜಳ್ಳುಜಂಭ (ನಾ). ಒಣಜಂಬ ; ಹುಸಿಹೆಮ್ಮೆ : ಅಸಂಸ್ಕೃತರ ಜಳ್ಳು ಜಂಭಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ನಾವು ತಲೆತಗ್ಗಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ (ಕಜಸಾ. ೪೨).
[ಜಳ್ಳು + ಜಂಭ$_1$ (<ದಂಬ)]

ಜಳ್ಳುಜರಗು(ನಾ). ಸತ್ತ್ವಹೀನವಾದುದು; ದುರ್ಬಲವಾದುದು: ಜರಿಸಬಾರದ ಸಂದಿಗೊಂದಿಯ ತಿರಿಕ ಜಾತಿಯ ಜಳ್ಳುಜರಗಿನ[ಪಾಠಾಂ. ಜಳ್ಳುಗರ ನಿಜ, ಜಳ್ಳುಜರಿಗನ, ಜಳ್ಳು ಜರಿಗಿದ] ನೆರವಿಗರ ನಿಳಯದಲಿ ಬಾಲವ ನೀಡಿದನು ಹನುಮ (ತೊರರಾ. ೫-೮-೫೬). [ಜಳ್ಳು + ಜರಗು$_3$]

ಜಳ್ಳುತೆನೆ (ನಾ). ಪೊಳ್ಳಾದ ಕಾಳುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ತೆನೆ : ಕಡಂಗರಃ, ಬುಸಂ – ಪೊಳ್ಳು ಜಳ್ಳುತೆನೆಯ ಹುಲ್ಲು (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೪೦).
[ಜಳ್ಳು + ತೆನೆ$_1$]

ಜಳ್ಳುಬತ್ತ (ನಾ). ತಿರುಳಿಲ್ಲದ ಬತ್ತ ; ಪೊಳ್ಳುಬತ್ತ : ಪುಲಾಕಃ, ಜಳ್ಳು ಬ[ಪಾಠಾಂ. ಭ]ತ್ತ ಮುಂತಾದ ಕ್ಷುದ್ರಧಾನ್ಯ, ಸಂಕ್ಷೇಪ, ಅನ್ನದ ಅಗಳು (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೨೦). [ಜಳ್ಳು + ಬತ್ತ$_1$]

ಜಳ್ಳುಮಾತು, ಜೊಳ್ಳುಮಾತು (ನಾ). ಹುರುಳಿಲ್ಲದ ಮಾತು ; ನಂಬಿಕೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ ಮಾತು : ಜಳ್ಳು ಮಾತಿನಿಂದ ಪೊಳ್ಳುಗಳೆಯುತ್ತಾನೆ (ಗಾದೆ). **ಜೊಳ್ಳುಮಾತು :** (+). [ಜಳ್ಳು + ಮಾತು$_1$]

ಜಳ್ಳುಮೆರೆತ (ನಾ). ಹುರುಳಿಲ್ಲದ ತೋರಿಕೆ ; ಒಣ ಡಂಭ : 'ಶರಣಾಗತ ಪರಿಪಾಲಕ' ಎಂಬ ನಿಜಾವಳಿಯ ಬಿರುದು ಒಳಗಳಿದ–ಟಕ್ಕಿನ ಜಳ್ಳುಮೆರೆತವಾಗಿ (ಬಿಟ್ಕಅ. ೭೪-೧೦). [ಜಳ್ಳು + ಮೆರೆತ]

ಜಳ್ಳುರಕ್ಕಸ(ನಾ). ಅಲ್ಪನಾದ ರಾಕ್ಷಸ ; ದುರ್ಬಲನಾದ ರಕ್ಕಸ : ಜಳ್ಳು ರಕ್ಕಸನಿವನನೀ ಹೆಂಗಳ್ಳನನು . . . ಕಡಿಖಂಡ ಮಾಡಿಯೆ ಹೊಳ್ಳುವಾಱಿ ಸಲೂದುವೆನು (ತೊರರಾ. ೫-೭-೩೬). [ಜಳ್ಳು + ರಕ್ಕಸ]

ಜಳ್ಳುವೋಗು (ಕ್ರಿ). ಸತ್ತ್ವಗುಂದು; ಕೆಚ್ಚಳಿ: ಕಳ್ಳಿಯ ಬೇಲಿವಳ್ಳಿಯೊಳಗಳ್ಳಿಱಿದಾಡುತೆ ಜಳ್ಳುವೋದೆವೇಂ (ಅಪ್ರತಿ. ೧೪-೧೧).
[ಜಳ್ಳು + ಪೋಗು$_1$]

ಜಳ್ಳೆಳ್ಳು (ನಾ). ತಿರುಳಿಲ್ಲದ ಎಳ್ಳಿನ ಕಾಳು: "ತಿಲಪಿಂಜಃ, ತಿಲಪೇಜಃ–ಈ ೨ ನ್ನು–ನಿಷ್ಫಲೇ ತಿಲೇ, ಜಳ್ಳೆಳ್ಳು[ಪಾಠಾಂ. ಜಳ್ಳು ಎಳ್ಳು] ಹುಚ್ಚೆಳ್ಳಿಗೂ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೩೯); ದುಶ್ಶಾಸನನು ಪಾಂಡವರನ್ನು ಜಳ್ಳೆಳ್ಳು ಕಾಳು ಎಂದು ಅವಮಾನ ಮಾಡಿದನು (ವಚಭಾ. ೨೩೪).
[ಜಳ್ಳು + ಎಳ್ಳು (<ಎಳ್)]

ಜಱಗಪೊಲ 'ಜಱಗವೊಲ' ನೋ.

ಜಱಗವೊಲ, ಜಱಗಪೊಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭೂಮಿ : ಮೂಡವಾಗಿಲ ನೆಲಸಣ ಕ್ಕೈ ೫ ಜಱಗವೊಲದ ಕೆಯಿಮ ೨೦ ಗಾಣ ಒ ೧ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೦೬೬-೩೩ ; 1099). **ಜಱಗಪೊಲ :** ಜಱಗಪೊಲದಿಂ ತೆಂಕ ಕರು×ನ ಮಾಳದ ಇಬ್ಬಡಗದ ಹಾಳ ಮತ್ತರು ೧೧ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೦೬೬-೨೬ ; 1099). [ಜಱಗ ? + ಪೊಲ$_1$]

ಜಱಚು 'ಜಱಂಚು$_1$' ನೋ.

ಜಱಹು (ನಾ). = ಜಱುಹ : ತುಱುಗಿತಲ್ಲಿಯದಲ್ಲಿ ಲಗ್ಗೆಯ ಬಿಱುದನಿಯಿಂ ನಿಸ್ಸಾಳ ಕಹಳೆಯ ಜಱಹು ಜೋಡಿಸಿ ಜಱುಹಿತಡಕಿಲು ಜಗದ ಜೋಡಿಗಳ (ಕುವ್ಯಾಳ. ೧೫-೨). [<ಜಱ + – ಹು$_2$]

ಜಱಿ$_1$ 'ಜಱೆ' ನೋ.

ಜಱಿ$_2$ 'ಸಱಿ$_1$' ನೋ.

ಜಱಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ನಿಂದೆಗೆ ಒಳಗಾಗಂ; ತಿರಸ್ಕೃತವಾಗು: ಜಱಿ[ಪಾಠಾಂ. ರು]ಗೊಂಡಳ್ಳರ್ದೆಯುನ್ನು ಮಾಱದಲರ್ಗಣ್ಣಂದತ್ತ ಕೆಂಪಿನ್ನು ಮೋಸರದು (ಲೀಲಾವ. ೨-೬೫); ನೆಱೆ ನೃಪತಿ ದೀಕ್ಷೆಗೊಂಡೊಡೆ ಜಱಿಗೊಂಡಂ ಗೂಡು ಗೊಂಡನಾರ್ತಂಗೊಂಡಂ . . . ಸ್ಮರನಸ್ತ್ರಕಾಂಡನಪಕೋದಂಡಂ(ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೯). [ಜಱಿ$_1$ (<ಜಱೆ) + ಕೊಳ್$_1$]

ಜಱಿಚು 'ಜಱುಚು$_1$' ನೋ.

ಜಱಿಹ (ನಾ). ಜರಿಯುಂವಿಕೆ; ಮೂದಲೆ; ತಿರಸ್ಕಾರ: "ಅಭಿಭವ ಪರಿಭವಂ ಪ್ರತ್ಯಾಕಾರವಮಕ್ಕು ಜಱಿ[ಪಾಠಾಂ. ಱ]ಹಕ್ಕೆ ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೭-೬). [ಜಱಿ$_1$ (<ಜಱೆ) + -ಹ$_2$]

ಜಱುಚ(ನಾ). ಬಹಳ ಮಾತನಾಡುವವನು,; ವ್ಯರ್ಥಾಲಾಪ ಮಾಡುವವನಂ: ತಪ್ಪಂ ಮಱಸಿ ಪುಸಿ ನುಡಿವ ಜಱುಚರ ತೆಱನಂ ಕಂಡಱಿಯದಂತು ಕುಳಿಯುರುವೊಳರೇ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೩೯೩). [ಜಱುಚು$_2$ + -ಅ$_7$]

ಜಱುಚಾಡು (ಕ್ರಿ). ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಧ್ವನಿಮಾಡು; ಕೂಗಾಡು: ನಿರ್ನೆರಂ . . . ಜಱುಚಾಡಿ ಬಟಿಲ್ವ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೯-೧೮); ಜಱುಚಾಡುತ್ತೆ ಮೃಗಾಲಯಂ ಗಳಿರವಿಂದಿರ್ಪಾನೆ ಸಿಂಗಂಗಳುಂ (ಮೃಸೂಮ. ೩-೩೦). [ಜಱುಚು$_2$+ಆಡು$_1$]

ಜಱುಚು$_1$, ಜರಚು, ಜರುಚು, ಜಱಚು, ಜಱಿಚು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಹಳವಾಗಿ ಮಾತನಾಡು ; ಗಳಹು ; ಹರಟೆ ಕೊಚ್ಚು ; ವ್ಯರ್ಥಾಲಾಪ ಮಾಡು : "ಜಱುಚು–ಬಹುಭಾಷಾಯಾಂ" (ಶಮಧಾ) ; ಆಜಿಭರಮುಂ ಸಾರ್ಚಿತ್ತದೇನೆಂದು ಮುನ್ನ ಱುದಿಂಗಳ್ ಜಱುಚುತ್ತುಮಿರ್ಪುದೆ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೯೨) ; ಅಱಿಕೆಯ ರೂಪಿಲ್ಲದ ನಿನ್ನೆಱೆಯುಂಗುಬ್ಬಟೆಯ ಬೀರ ಮುಂಟೆಂದುದ್ದಂ ಜಱುಚಿದೆ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೧೮೧) ; ಮಿಱುಗುವ ನೆಱೆವೆಱೆಯೊಳ್ನಱುಗರೆಯಂ ಜಱುಚುತ್ತಿಹರಿಕ್ಕಟ್ಟಂ ಕಬ್ಬಿಗರಱಿಯದೆ ಮೊಲಪುತ್ತಾಲವೆರಲೆ ನೆಲವೆಣ್ಮೆಯ್ನಳಲೆಂದು (ಉದ್ಭಟ. ೪-೨೦) ; ನಿರ್ನೆರಂ ಜಱುಚುವ, ಜಱುಚಾಡಿ ಬಟಿಲ್ವ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೯-೪). ೨. ಧ್ವನಿಮಾಡು: ಬೆಳಗಾಗಲೆಬ್ದು ಗಟಪುವ ಗಿಳಿಗಳ ಜಱುಚುವ ಪಿಕಂಗಳ (ಲೀಲಾವ. ೩-೧೧). **ಜರಚು:** ೧. "ಗಳಹು, ಜರಚು, ಹರಟು" (ಕಂನುಹು. ೮೩). **ಜರುಚು:** ೧. ಪರೆಯ ತೆರದಿಂದೊಳಗೆ ಪೊಳ್ಳಹ ಹರನ ಧನುವನು ಮುರಿದೆನೆಂಬಾಗರುವ ಗರಮೆಡೆಗೊಂಡು ಜರುಚುವೆಯೆಮ್ಮೊಳಿಂತಕಟಾ (ರಾಮಾಸಂ. ೧-೫-೧೪). **ಜಱಚು :** ೧. ಜಿತೇಂದ್ರಿಯತೆಗೆ ಬಱಿದೆ ಜಱಚುವೆಗ್ಗರ ಜಡಾಶಯಂಗಳೊಡನೆ ಜಡಾಶಯಂಗಳೊಳಗೆಱೆಯಾಗೆಯುಂ(ಚಂದ್ರಪು. ೭-೬೧ ವ); ನಿನ್ನೊಂದು ಸಂಪತ್ತಿಯಿಂ ಜಱಚುತ್ತಿರ್ದಪೆ ಪಾಣ್ಬ (ಅನಂಪು. ೧೧-೯೦) ; ನಾಲಗುಂಟೆಂದು ಸತತಂ ಜಱಚುವೈ (ಅರಾಜ. ೩-೨೩) : ನೀ ಜಱಚಬೇಡ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೩-೧೨-೧೬). **ಜಱಿಚು :** ೧. ನೆಱನೆತ್ತಿ ಬೈವ ಪುರುಡಿಪ ಜಱಿಚುವ . . . ವಿಟನೆಗ್ಗನಲ್ತೆ (ಮದಹ. ೧೦-೪೮); ಅವಗೆ ಬೀಱುತಿರ್ದಪೆಯೆ ಮೋಹವನೆಂದು ಪದ್ಮಾವತಿ ಚೀಱಿ ಜಱಿಚಲುಂ (ಪ್ರಭುಪು. ೩-೫೩).

ಜಱುಚು$_2$ (ನಾ). ೧. ಅತಿಯಾದ ಮಾತು : ಪೆಱಗೆ ರವಿ ನಡುವೆ ಶುಕ್ರಂ ಜಱುಚೇಂ ಶನಿ ಮುಂದೆ ನಡೆಯೆ ಕಱೆಗುಂ ಮಟೆಗಳ್ (ಜಟ್ಟಮ. ೭-೯೩). ೨. ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದ ಮಾತು; ವ್ಯರ್ಥಾಲಾಪ: "ಜಱುಚು=ವ್ಯರ್ಥಾಳಾಪಂ" (ಶಮದ.ಪರಿ. ೨); "ಜಱುಚೆಂದು ವ್ಯರ್ಥಾಲಾಪಂ" (ಕಶಸಾ. ೨೪-೪೯೯); ಪೆಱರ್ ಚತುರ್ಗತಿಯ ಬಟ್ಟೆಯಂ ನೆಱೆಯೆ ಕಂಡರಂತುಂ ಕರಸ್ಥಿತಾಮಲಕಮೆಂಬರಾ ಜಱುಚದೇವುದಿಂದ್ರಾರ್ಚಿತಾ (ಆದಿಪು. ೧೩-೮೫): ಜಱುಚಲ್ಬಾಯ ಬಾಯೊಳ್ ಕಿಱಿದೆಡೆಯೊಳ್ನಡೆಯಲಕ್ಕುಮಲ್ಲದೆ . . . ನೆಱೆ ದಾರ್ಹತದಲ್ಲಿ ನಡೆಯಬಾರದಿದಾರ್ಗಂ (ಸಮಪ. ೧೫-೫೫) : ಬಱುಜಱುಚಿನ ಸೊಲ್ಲಂ ಸೊಲ್ವುದು ನಿನಗೇಂ ಮೊಗ್ಗೆ (ಉದ್ಭಟ. ೩-೭೦). [<ಜಱುಚು$_1$]

ಜಱೆ, ಜರಿ$_2$, ಜರೆ$_1$, ಜಱಿ$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಯ್ಯು ; ಹಳಿ ; ನಿಂದಿಸು : "ಜಱೆ–ಅವಗ್ರಹೇ (ತಡೆಯಾಗು), ಆಕ್ರುಮಣಾಲಾಪೇ (ದೂಷಿಸಿ ಮಾತನಾಡು)" (ಶಮಧಾ) ; ಅತಿ ಧೂರ್ತನೆಂದು ಕಂಡರೆಲ್ಲಂ ಜಱೆಯೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೧೩೨) ; ನಮ್ಮ ಆದ್ಯರ ವಚನಂಗಳನೆಲ್ಲ ಜಱೆದಾರು ತಮ್ಮ ಕವಿತ್ವವ ಮೆಱೆದಾರು (ಚನ್ನವ. ಕ. ೨೨೦-೪೯೦) ; ಪೊಂಗಿ ಜಱೆವುತ್ತೈಲವೊ . . . ನಡೆಯೆನುತ (ಬಸಪು. ೯-೧೦); ಪಾರ್ಥನ ಮುಳಿದು ಜಱೆದನು ಕೃಷ್ಣನು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೪-೩೭) ; ಬಾನೆಡೆಯೊಳಗಿಹ ಚಂದ್ರನೆನ್ನಯ ಮೊಗಕಾನಲಾಪನೆಯೆಂದು ಜಱೆದು ತಾನೊದೆವವೊಲು ನವಿಲುಯ್ಯಲನಾಡುವ (ಕಂನವಿ. ೨-೯೩). ೨. ಮೂದಲಿಸು; ತಿರಸ್ಕರಿಸು; ಹೀಯಾಳಿಸು: ಮುದದಿಂದಂ ಕಾಮುವಂ ಕೋಪಮನುಱೆ ಜಱೆದಾ ಮೋಹವಂ ದಾಂಟಿ ಲೋಭತ್ವದ ಬೇರಂ ಕಿಳ್ತು (ರಕ್ಷಾಶ. ೭೯) ; ಬಾಳ ಹೊಳಹನು ಜಱೆದು ದಾಡೆಯ ಢಾಳ ಮಿಗೆ ಗಜಗಲಿಸೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೫-೪೮) ; ರತಿಯ ಜಱೆದವರು ಚೆಲುವಿನಿಂ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨-೧೧) ; ಆ ತೋಳ್ಗಳುದ್ದಾಮ ದಿಕ್ಕರಿಕರವನುಱೆ ಜಱೆದುವು (ಚಬಪು. ೫-೪೪). ೩. ಕುಗ್ಗು ; ಕುಸಿ ; ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟು : ಧನು ಮುಱಿದ ಬಳಿಕಿಮ್ಮಡಿಸಿತೀತನ ಪರಾಕ್ರಮವೆನುತ ಸೇನಾವನಧಿ ಜಱೆದುದು ಭಟರು ಹರಿದರು ಬಿಟ್ಟ ಮಂಡೆಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೬-೪೯) ; ಇಱಿತ ಮೆಱೆದುದು ನಿನ್ನವರ ಬೊಬ್ಬಿಱಿತ ಜಱೆದುದು ವಿಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಸೆಱಗು ಸೋಂಕಿತು ಕೌರವೇಶ್ವರಗರಸ ಕೇಳೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೪-೭). ೪. ಕೆಣಕು ; ಚುಚ್ಚಿ ಮಾತನಾಡು : ಅವರಿವರ ಹವಣಲ್ಲ ಗುರು ಮುನಿದವಗಡಿಸಿದರೆ ನಿಲುವ ನಾವನು ಬವರಕೇಳೇಳೆಂದು ಜಱೆ[ಪಾಠಾಂ. ಱಿ]ದರು ದೂತರರ್ಜುನನ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೪-೨೫); ಪಾರ್ಥನ ಬಾಯುಲುಗಿ ಸೂತಜನನೆಂದರು ಜಱೆದು ಕುರುಪತಿಯ (ಕುವ್ಯಾಶ. ೧-೧೧). **ಜರಿ$_2$:** ೧. ಸಲೆ ಸುಲಕ್ಷಣ ಕೃತಿಯ ಜರಿವವರಾರು ಭೂತಳದಿ (ಅಂಬಿಕಾ. ೧-೧೨) ; ಸೀತೆಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸಿ ಬಿಡು ಎಂದು ಜರಿದು ಹೇಳಿದನು (ನೀತಿಚಿಂ. XIV, ೧೬). **ಜರೆ$_1$:** ೧. ಬೇಡಿದನ ಜರೆದು ಬೈಗಳ ಮಳೆಗರೆದು (ಕಗದ್ಯ. ೭೪) ; ಹೊರಲೆಬೇಕಾಂತಾದೊಡಿಹದ ಹೊರೆಗಳನೆಲ್ಲ ಜರೆವುದೇಕಿನ್ನದನು (ಮಂಕುಕ. ೨೫೭). **ಜಱಿ$_1$:** ೧. ಒಯ್ಯನೆ ಶಿಕ್ಷಿಸಿ ಮುನಿಸಿಂ ಬಯ್ಯದೆ ಪೊಲ್ಲಮೆಗೆ ಜಱಿಯಲಾಱದೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೧೨); ಕಾಣದ ಠಾವಿನಲ್ಲಿ ಜಱಿದರೆಂದರೆ ಕೇಳಿ ಪರಿಣಾಮಿಸಬೇಕು (ಬಸವ. ೨೫೦) ; ಓಹಿಳಯ್ಯನ ಜಱಿದು[ಪಾಠಾಂ. ನುಱಿದೆ]ನುಡಿವ ಶಿವೈಕ್ಯನೆಂತುಂ ಹೋಗದಿರೆಯಲ್ಲ (ಬಸಪು. ೪೪-೬೮) ; ಆರನಳಲಿಸಿದೆನೊ ಮಹಾತ್ಮರನಾರ ಜಱಿದೆನೊ (ನಳಚ. ೮-೫). ೨. ಶತಕೋಟಿ ಸೂರ್ಯರಂ ಜಱಿವ ಮಿಱುಮಿಱುಪ ತೇಜದಲಿ ಕಱೆಗೊರಲ ಮೆಱೆದ (ಸೌಂದಪು. ೧೭-೬೯); ಸುರವಧುಗಳ ಚೆಲ್ವಿಕೆಯ ನೋಡಿ ಜಱಿವೊಡೆ ಮರುತಮಾರ್ಗಕೆ ಪೋಪಂತೆ (ಕಂನವಿ. ೬-೧೧೪). ೩. ಅಬ್ಬರಿಸು ; ಶಬ್ದಮಾಡು : ಜಱಿವ ಕಹಳೆಯ ರುಝಾಡಿಸುವ ಜರ್ಝ್ಝರದ ಡಿಂಡಿಮ ಡಮರು ಪಟಹದ ಧರಧುರದ ದನಿ ಧೈರ್ಯಗೆಡಿಸಿತು ಸಕಲ ಸಾಗರವ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೦-೮). ೪. ಝುಂಕಿಸು; ಗದರಿಸು: ಓರ್ವ ವಧೂಟಿಯಾಕೆಯಂ ತಾಂ ಜಱಿದಲ್ಲಿ ತೋಱುಯೆನುತ್ತೆ ನೋಡಿದಳ್ (ಉದ್ಭಟ. ೫-೭೮) ; ನಿಲ್ಲಿ ಕಳಕಳವೇಕೆ ಹೋಯೆಂದಲ್ಲಿ ಕಂಚುಕಿನಿಕರ ಜಱಿಯಲದೆಲ್ಲರಾಸ್ಥಾನದಲಿ ಮೌನದೊಳಿರಲು (ಸಂಭಪ. ೨೦-೫೧).

ಜರಿದಾಟ=ಬಯ್ಯುವುದಂ; ಹೀಯಾಳಿಸುವುದು: (+). ಜರಿದಾಡು= ಬಯ್ಯು; ಮೂದಲಿಸು : ಅವರೀಣಃ, ಧಿಕ್ಕೃತಃ – ಧಿಕ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು, ಜರಿದಾಡಲ್ಪಟ್ಟವನು(ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೦೦). ಜಱಿಸಿಕೊಳ್ಳು=ನಿಂದೆಗೊಳಗಾಗು: ಜಱಿಸಿ[ಪಾಠಾಂ. ಜಱಿಯಿಸಿ, ಜಱೆಯಿಸಿ]ಕೊಂಡು ಭಕ್ತರಾದರೆಮ್ಮವರು (ಬಸವ. ೨೫೫). [ದೇ.॥ ತುಳು. ಜರಿ, ಜರೆ]

ಜಟ್ಟನೆ, ಜರ್ರನೆ (ಅ). ಕೂಡಲೆ ; ವೇಗವಾಗಿ ; ತಟ್ಟನೆ ; ರಭಸದಿಂದ: ಮಾಗಿಯ ಕೋಗಿಲೆಯಂತೆ ಬಾಯ್ವಿಟ್ಟಾಡದೆ ಮಳಲೇಱಿಯಂತೆ[ಜಟ್ಟನೆ] ಜರಿದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೫೭). **ಜರ್ರನೆ:** ಎಷ್ಟು ಏರಿದ ಹುರುಪಿನಿಂದ ಅವಳು ಬಂದಿದ್ದಳೋ ಅಷ್ಟೇ ಜರ್ರನೆ ಇಳಿದು ಹೋದಳು (ಬಾಬಲ. ೧೧೧); ಮುಖದಮೇಲೆ ಮೂಡಿದ್ದ ಬಿಂಕವೆಲ್ಲಾ ಜರ್ರನೆ ಇಳಿದು ಹೋಯಿತು (ನಾಪೋಲೀ. ೨೦೨). [ಜಟ್$_0$ + – ಅನೆ$_1$]

ಜಾಂ 'ಜಾವಂ' ನೋ.

ಜಾಂಗಟೆ 'ಜೇಗಂಟೆ' ನೋ.

ಜಾಂಗಲ, ಜಾಂಗಳ$_1$(ಗು). ೧. ಜಲವಸತಿಯಿಲ್ಲದ; ಬತ್ತಿದ; ಬಂಜರಾದ: ಜಾಂಗಲಸ್ಥಾನದೊಳ್ ಯೊಕುಱಿಪಿಂದಗುಟ್ಟಿದ್ದಯ್ದಾಳ ಮಟ್ಟದೊಳಕ್ಕು . . . ಜಲಂಗಳಿಕ್ಕೆ (ಜಟ್ಟಮ. ೧೧-೫೪). ೨. ಅನಾಗರಿಕ ; ವನ್ಯ ; ಕಾಡುತನವುಳ್ಳ. (ನಾ). ೩. ನೀರು ಕಡಿಮೆಯಾಗಿರುವ ಪ್ರದೇಶ ; ಬಂಜರುಭೂಮಿ: ದೇವಮಾತೃಕ ಸಾಧಾರಣಾನೂಪಜಾಂಗಲ ಭೇದಂಗಳುಂ (ಆದಿಪು. ೮-೬೩ವ); ದೇಶ ಭೇದವು ಜಾಂಗಲ, ಅನೂಪ ಸಾಧಾರಣವೆಂದು ಮೂರು ತೆರನಾಗಿರುವುದು. ಅಲ್ಪನೀರುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ ಅಲ್ಪ ವೃಕ್ಷಂಗಳುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ ಇರುವ ದೇಶವೇ ಜಾಂಗಲದೇಶವೆನಿಸಿಕೊಂಬುದು(ಸಕವೈ.೧೫). ೪. ಕಾಡುಮನುಷ್ಯ: ಅನಾಗರಿಕ; ಅಸಂಸ್ಕೃತ; ೫. ಮಾಂಸ : " ಪಲಲಂ . . . ಜಾಂಗಲಾಖ್ಯಂ ಮಾಂಸಂ " (ವಸ್ತುಕೋ. ೭೨-೩೦) ; "ಬಿಕ್ಕನಲಡಗೆನಲ್ಜಾಂಗಲಂ " (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕ. ೪೦) ; ಗಲಜ್ಜಾಂಗಲ [ಪಾಠಾಂ. ಳ] . . . ಆಕ್ರಂದತ್ಸ್ವರ ಪರಿಗತರ್ (ಆದಿಪು. ೫-೭೭ ವ) ; ಭೂತಭೇತಾಳಗಣಕ್ಕೋರಂತೆ ಪಲವು ಜಾಂಗಲವಾರಿ[ತ್ತರ್]ಘಂಟಿ ನೃಪತಿ ನಿನ್ನಯ ತೆಱದಿಂ (ಬೀಳವಂ. ೧-೮೭). ೬. ತಿತ್ತಿರಿಪಕ್ಷಿ : ಚಕ್ರವರ್ತ ಪುಳ್ಳಂ ಪುರುಚೆ ಜಾಂಗಲಮಾಂಸಾ . . . ಇಷ್ಟು ಪಥ್ಯ ಕರವಹುದು (ವಿಷಚಿ. ೧೩-೪). **ಜಾಂಗಳ$_1$:** ೩. "ಜಳಬಹುಳಮನೂಪಂ ಜಾಂಗಳಮಜಳಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೨೭-೫). ೫. ಕ್ವಥಿತ ಪೃಥುಳಹೃಜ್ಜಾಂಗಳಂ ಸಿಂಗಳಂ . . . ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯದೇವಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೩೭-೧೭ : 1114). [ಸಂ.]

ಜಾಂಗಲಿಕ, ಜಾಂಗಳಿಕ(ನಾ). ೧. ಹಾವುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ ಕಲೆಯನ್ನು ತಿಳಿದವನು; ಹಾವಾಡಿಗ. ೨. ವಿಷಕ್ಕೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡುವವನು; ವಿಷವೈದ್ಯ. ೩. ಮಾಟಗಾರ ; ಐಂದ್ರಜಾಲಿಕ; ಗಾರುಡಿಗ. **ಜಾಂಗಳಿಕ:** ೧. ಜಾಂಗಳಿಕ . . . ಸಾಸಿರಪೆಡೆಯುಳ್ಳ ಕಿಡುಕ ಕಾಳೋರಗವಿಡಿದು (ಜ್ಞಾನಚ. ೨೩-೮೧). ೨. ಧಾತುಂಗಳಂ ಪರೀಕ್ಷಿಸುವುದೊಪ್ಪುವ ಜಾಂಗ(ಗು)ಳಿಕಂ ಧರಿತ್ರಿಯೊಳ್ (ಖಮದ. ೧-೭೩). [ಸಂ.]

ಜಾಂಗಳ$_1$ 'ಜಾಂಗಲ' ನೋ.

ಜಾಂಗಳ$_2$ (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ದೇಹದ ಒಂದು ಭಾಗ: ದಾವದ ಕೆಳಗುಂ ಬಾಹ್ಯವೆ ಭಾವಿಪೊಡಾ ಬಾಹ್ಯಮೂಲದೊಳ್ ಜಾಂಗಳಮೆಂಬೀ ವಿಧದ ಪೆಸರ್ (ಅಶ್ವಶಾ. ೯-೩೨) ; ಬಾಹ್ಯದ ಮೂಲದ ಕ್ರೋಡದೆಡೆಗೆ ಜಾಂಗಳಮೆಂಬ ಪೆಸರಕ್ಕುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೮೮-೧೯). [?]

ಜಾಂಗಳಿಕ 'ಜಾಂಗಲಿಕ' ನೋ.

ಜಾಂಗೀರು 'ಜಹಾಂಗೀರು' ನೋ.

ಜಾಂಗು 'ಚಾಂಗು' ನೋ.

ಜಾಂಗುಲ, ಜಾಂಗುಳ (ನಾ). ೧. ನಂಜು ; ಗರಳ ; ವಿಷ : ಸೂನೆಗರು ಬಂದು ಕೊಂಡು ಪೋಗಿರ್ದ ಜಾಂಗುಲಗಳಂ (ಲಿಂಗಪು. ೨೪-೨೯). ೨. ವಿಷ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯ ಜ್ಞಾನ ; ವಿಷವೈದ್ಯ. ೩. ಮಾಯಾವಿದ್ಯೆ ; ಇಂದ್ರಜಾಲ ; ಗಾರುಡಿ. **ಜಾಂಗುಳ:** ೨. ಭೋಜನಗೃಹಕ್ಕೆ ರಾಜಾಧಿರಾಜಂ ಜಾಂಗ[ಗು]ಳ ವಿದ್ಯಾವಿದುರರ್ಬೆರಸು ಬಿಜಯಂಗೆಯ್ವುದುಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೮-೪೯ ವ).' ಜಾಂಗುಳಿಕ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಜಾಂಗುಲಿಕ, ಜಾಂಗುಳಿಕ (ನಾ). ೧. ವಿಷವೈದ್ಯ : ಭರದಿ ಜಾಂಗುಲಿಕನು ಹಲುತಿಂದು ಮೊಱೆದದ್ದು ಹರನಾದರು ಬೆಚ್ಚಿ ಬೆದರ್ವ . . ಪವನಾಶನವನು ಬಿಡಲು (ಜ್ಞಾನಚ. ೨೩-೭೮). ೨. ಗಾರುಡಿಗ ; ಐಂದ್ರಜಾಲಿಕ : "ಜಾಂಗುಲಿಕನೊಪ್ಪೆ ಗಾರುಡಿಗನಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೫-೮). **ಜಾಂಗುಳಿಕ:** ೧. ಪ್ರಶಸ್ತಮೆಂದಱಿಪುವರ್ ಜಾಂಗುಳಿಕರ್ (ಖಮದ. ೭-೮೪). ೨. "ಜಾಂಗುಳಿಕಃ, ವಿಷಭಿಷಕ್-ಈ ೨ ಗಾರುಡಿಗಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೦-೪೫೯). [ಸಂ.]

ಜಾಂಗುಳ 'ಜಾಂಗುಲ' ನೋ.

ಜಾಂಗುಳಿಕ 'ಜಾಂಗುಲಿಕ' ನೋ.

ಜಾಂಡಲಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ : ಜಾಂಡಲಕೆಯ ಬೀಜಂ ಭೂಮಂಡಲದೊಳ್ ಪಸುರಡಂಗಿ ಪಾಱುವ ತೆಱದಿಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೧೨೭). [?]

ಜಾಂಡೆ 'ಝಾಂಡ' ನೋ.

ಜಾಂಡೇಯ 'ಝಾಂಡ' ನೋ.

ಜಾಂಪಲ (ನಾ). ಸೀಬೆಹಣ್ಣು ; ಪೇರಲಹಣ್ಣು : ಪೇರಲವೆಂದರೂ ಜಾಂಪಲವೆಂದರೂ ಒಂದೇ ಪರಿಯಾಯವು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೧೭೯). [←ಮರಾ. ಜಾಂಬ್‌ಫಳ್]

ಜಾಂಬ 'ಜಾಂಬು' ನೋ.

ಜಾಂಬವ (ಗು). ೧. ನೇರಳೆಮರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ. (ನಾ). ೨. ಚಿನ್ನ: ಪೊಸಬಿಸಿಲದು ಪೆಱದೆಗೆದಿರೆ ಕಿಸುಸಂಜೆಯುಮುಂಡು ಸಮೂಹಮಂ ಮಿಸುಪಪೊಲೇನೆಸೆದುದೊ ಪವಳಂ ಮುಕ್ತಾವಿಸರಂ ಜಾಂಬವ ಜಳಂ ಪೆಡಂಮೆಟ್ಟಲೊಡಂ (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೧೪). ೩. ನೇರಳೆಹಣ್ಣು. [ಸಂ.]

ಜಾಂಬಾಯಾರ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ತಾಳದ ಹೆಸರು: ಅವುಗಳೊಳು ಚಂಚತ್ಪುಟ . . . ಜಾಂಬಾಯಾರ[ಪಾಠಾಂ. ಜಂಭಾಯಾರ, ಜೊಂಬಾಯರ] . . . ಜಯಾಳವೆಂಬಿವು ಮೊದಲಾದ ನೂಱೆಂಟು ತಾಳಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೩೪). [?]

ಜಾಂಬು, ಜಾಂಬ (ನಾ). (ಉಕ) ನೀರು ಕುಡಿಯುವ ಪಾತ್ರೆ ; ಲೋಟ: ದೇಸಾಯಿಯ ಹೆಂಡತಿಯು ಆಕೆಗೆ ಒಂದು ಗದ್ದುಗೆ ಕಳಚಿದ ಜಾಂಬು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಳು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೨೭೮); ನೀರು ಕುಡಿಯುವ ಹಿತ್ತಾಳೆಯ ಉದ್ದ ಜಾಂಬುವನ್ನು ಜಾನಕಿಬಾಯರು ಕಾಮಾಕ್ಷಿಯ ಮೇಲೆ ಬೀಸಿ ಒಗೆದರು (ಸಮಜೀ. ೨೨೯). **ಜಾಂಬ :** (೩). [←ಮರಾ. ಜಾಂಬ್; ಪಾರ. ಜಾಮ್]

ಜಾಂಬೂನದ (ಗು). ೧. ಚಿನ್ನದಿಂದ ಮಾಡಿದ. (ನಾ). ೨. ಚಿನ್ನ; ಸುವರ್ಣ : "ಹೇಮ . . . ಜಾಂಬೂನದಂ, ಹಿರಣ್ಯಂ – ಈ ೨೫ ಹೊನ್" (ಹಲಾಯು. ೨೯-೨೦); ಆ ಗಂಧಸ್ನಪನೋದಕಂ ಮೇರುಮಹೀಧರ ಜಾಂಬೂನದ ನಿತಂಬಂಬಿಡಿದಿೞಿದು (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೫೨ ವ) ; ಮತ್ತಮಾ ಮಹಾವನಂ . . . ಜಾಂಬೂನದ ಪ್ರದೇಶದಂತೆ ಅಷ್ಟಾಪದೋತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನಮುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೫೨ ವ); ತಪ್ತ ಜಾಂಬೂನದದ ದೀಪ್ತಿಯ ನಣಕವಾಡಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೩-೩೪೭). [ಸಂ.]

ಜಾಂಭಾಭೂಮಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಫಲವತ್ತಾದ ನೆಲ : ಜಾಂಭಾ ಭೂಮಿ: ಇದು ದಕ್ಷಿಣ ಕೊಂಕಣ ಮತ್ತು ಮಲಬಾರುಗಳ ಕರಾವಳಿಯಲ್ಲಿ ಸಿಗುತ್ತದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಆರ್ದ್ರತೆಯು ಬಹಳ ವೇಳೆಯವರೆಗೆ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ (ಸಸ್ಯಶಾ. ೧೨೭). [ಜಾಂಭಾ$_0$ (P ←ಮರಾ. ಜಾಂಬಾ) + ಭೂಮಿ]

ಜಾಕಣಬ್ಬೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ಧರಣೀಜಾತೆಗರುಂಧತಿಗೆ ರತಿಗೆ ದೊರೆಯೆನಿಸಿದ ವಿಖ್ಯಾತ ಯಶೋನಿಧಿ ನೃಪವನಿತಾತಿಳಕಂ ಜಾಕಣಬ್ಬೆ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೦೧೯-೪೫ : 1042). [ಜಾಕಣ$_0$ + ಅಬ್ಬೆ$_1$]

ಜಾಕಣೆ 'ಝಾಕಣೆ' ನೋ.

ಜಾಕಬ್ಬೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ನರಸಿಂಗಂಗಂ ಜಾಕಬ್ಬರಸಿಗವುಳ ವೊದವೆ ಪುಟ್ಟೆ ಪುಟ್ಟೆಯುಮರಿಕೇಸರಿಯೆನೆ ನೆಗಟ್ಟುಂ (ಪಂಪಭಾ ೧೨-೧೩೨); ನೆಗಟ್ಟ ಜಾಕಬ್ಬರಸಿಯೆ ತನ್ನಗ್ರುವಹಿಷಿ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೧೦೮-೨೩; 1042); ಅನ್ವಾಂ ಜವನಯ್ಯಂಗಂ ಕಾನ್ತಾ ಜನತಿಲಕವೆನಿಪ ಜಾಕಬ್ಬೆಗ ಮೊಳ್ಪನ್ನಳೆಯ ಪುಟ್ಟಿದಂ (ಎಕ. IV, ಹೆಗ್ಗಡ. ೦೮-೩; 1057). [?+ಅಬ್ಬೆ$_1$]

ಜಾಕವ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಪೆನ್ನಲೂರ ಕೊಂಗಳಾಚಾರಿಯ ಮಗಂ ಜಾಕವ ಸತ್ತಂ (ಎಕ. V, ಅರಕ. ೭೬-೭ ; 1026). [?]

ಜಾಕವ್ವ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟಕುಲತಿಲಕಾತ (ತ್) ಲಕ್ಷ್ಮೀರಿವ ಸಲಿಲನಿಧೇ ಶ್ರೀಜಾಕವ್ವಾಹ್ವಯಾ ಕನ್ಯಾ (ಇಆ. XV, ೨೩-೪೪ : 1009). [? + ಅವ್ವ$_1$ (<ಅವ್ವೆ)]

ಜಾಕಾಯಿ 'ಜಾದಿಕಾಯ್' ನೋ.

ಜಾಕಾಯಿಮರ 'ಜಾಯಿಕಾಯಿಮರ' ನೋ.

ಜಾಕಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಇಸ್ಪೀಟಿನ ಎಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಗುಲಾಮನ ಚಿತ್ರ ವಿರುವ ಎಲೆ : ಜಾಕಿ–ಹಾ, ಅದು–ಜೇ ಅಕ್ಷರದ್ದು–ಅದಕ್ಕೆ ಮೂವತ್ತು (ಗಾಳಿಪ. ೨೦). ೨. ಇಸ್ಪೀಟು ಆಟಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಬೇಜಾರಾದರೆ ಜಾಕಿ ಆಡಿರೋ, ಪರೇಲು ಆಡಬೇಡಿ (ರೂಢಿ). [←ಇಂ. Jack]

ಜಾಕಿ$_2$ (ನಾ). "ಜೂಜುಕುದುರೆಯ ಸವಾರ" (Jockey . ಇಂಕನಿ.)
[←ಇಂ. Jockey]

ಜಾಕೀಟು (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಂಗಿ; ಮೇಲಂಗಿ : ಜಯಪ್ರಕಾಶ ಜಾಕೀಟು, ಪಟೇಲ ಪಂಚೆ ಧರಿಸಿದ ತಿಂಮ ಅಧ್ಯಕ್ಷಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ರಾರಾಜಿಸುತ್ತಿ ದ್ದಾನೆ (ಹಸ್ನೊಂಡ. ೨). ೨. ರವಕೆ; ಕುಪ್ಪಸ: ಅವಳು ಬಿಳಿಯ ಜಾಕೀಟು ಮತ್ತು ಲಂಗಗಳ ಮೇಲೆ ಬೂದುಬಣ್ಣದ ಕಿರಿಗೆಯೊಂದನ್ನು ಹೊದೆದಿದ್ದಳು (ಪುನರು. ೪). ೩. ಪುಸ್ತಕಗಳ ಮೇಲಿನ ಹೊದಿಕೆ. [←ಇಂ. Jacket]

ಜಾಗ$_1$ 'ಚಾಗ$_1$' ನೋ.

ಜಾಗ$_2$ (ನಾ). = ಜಾಗರ$_1$: ಜಾಗದ ನೆಲೆವಡಲಗೆಗಳ ಜಾಗಂಗಳ ಪಸುರ್ಗಳಿ ಸೆಯೆ (ಆದಿಪು. ೪-೩೦); ಕಲಶಂ ಜಾಗಂ ಧ್ವಜಂ ಕನ್ನಡಿ ಗುಡಿ ಸುಮನೋ ಮಾಳೆ ಶುಭಾಕ್ಷತಂ ಪೊಂಬಳೆ ತೂರ್ಯಂ (ಸುಕುಮಾ. ೫-೬೦); ಪಸುರ್ಪೊನ್ನ ಜಗಲಿ . . . ನೀಲದ ಜಾಗಂ(ಕಾವ್ಯಾವ. ೨೩೬);ಕುಸುಮಶರನ ಹಸುರ್ಗಣೆಯ ಹೊದೆಗೆ ಹುರುಡಿಸುವ ಜಾಗದ ನೆಲೆಯ ಹಡಲಿಗೆಗಳೊಳಂ (ವರ್ಧಪು. ೬-೩೨); ಫಳವಕ್ಷತೆ ಜಾಗಂ ಮಂಗಳ ಪರಿಕರಮೆಸೆದುವು (ಪುಷ್ಪಪು.೧೦-೫೬); ಸಿಂಗರಿಸಿದವೊಲೆಸೆವ ಪೊಸಜಾಗದ ಜಂಗುಳಿಯಿಂ (ಜಯಕಾ. ೮-೧೧).

ಜಾಗ$_3$ (ನಾ). ಯಜ್ಞ; ಯಾಗ: "ಜಾಗಮೆ ಯಾಗಂ" (ಚತುನಿ. II, ೪೩); ಯಾಗ–ಜಾಗ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೪೧ ಪ್ರಯೋ). [<ಸಂ. ಯಾಗ]

ಜಾಗ$_4$, **ಜಾಗೆ** (ನಾ). ೧. ಸ್ಥಳ ; ನೆಲ ; ಎಡೆ ; ಅವಕಾಶ : ಕೊಮಾರು ಗಡದ ವೀರ ಚವುಡ ಕಟಿಸ್ದ ಜಾಗ (ಎಕ. XII, ಮದ್ದಗಿ. ೪೮-೭ ; ?); ತನ್ನವನಿಯಲಿ ಜಾಗವನು ಕೊಡ (ಅರ್ಜಾವಿ. ೧೬-೭): ಆ ಜಾಗವು ದೆವ್ವಗಳ ಸಂಚಾರಕ್ಕೂ ಕಳ್ಳತನಕ್ಕೂ ಹೆಸರಾಗಿತ್ತು (ಕಳಕು. ೪). ೨. ಉದ್ಯೋಗಾ ವಕಾಶ: ಈ ಕಚೇರಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಜಾಗ ತೆರವಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). **ಜಾಗೆ :** ೧. ನಿಮ್ಮ ಜಾಗೆಯಲ್ಲಿ ಬಂದು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಿ (ಮೇದಿಮ. ೯) ; ನಿಲ್ಲು ವುದಕ್ಕೂ ಸಹ ಜಾಗೆಯಿಲ್ಲದಂತಹ ವಾಹನದಲ್ಲಿ (ಮುಂಗಾಪು. ೨೬).
[←ಮರಾ. ಜಾಗಾ ; ಪಾರ. ಹಿಂ. ಜಗಹ್]

ಜಾಗಂಟೆ 'ಜೇಗಂಟೆ' ನೋ.

ಜಾಗಂಬೊಯ್ (ಕ್ರಿ). ಹಸಿರು ಬಣ್ಣವನ್ನು ಬಳಿ : ಜಾಗದ ನೆಲೆವಡಲಗೆ ಗಳ ಜಾಗಂಗಳ ಪಸುರ್ಗಳಿಸೆಯೆ ರತ್ನದ ಕೇರ್ಗಳ್ ಜಾಗಂಬೊಯ್ದಂತಿರೆ ಪರಭಾಗಂಬಡೆದುವು ವಿವಾಹಗೇಹಾಂತರದೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೪-೩೦).
[ಜಾಗ$_1$ (<ಚಾಗ$_1$) + ಪೊಯ್$_1$]

ಜಾಗಗೆಡ್ಡೆ (ನಾ). ಔಷಧಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗೆಡ್ಡೆ : ವಂಗಭಸ್ಮ, ಜಾಗಗೆಡ್ಡೆ . . . ಇವೆಲ್ಲವಂ ಚೂರ್ಣಿಸಿ (ಸಕವೈ. ೨೯೬).
[ಜಾಗ$_0$ + ಗೆಡ್ಡೆ (<ಗಡ್ಡೆ)]

ಜಾಗಜೂಗ (ನಾ). (ಉಕ) ಏರ್ಪಾಡು ; ತರದೂದು ; ವ್ಯವಸ್ಥೆ : ಎರಡು ತಾಸಿನ್ಯಾಗ ನನ್ನ ಶಕ್ತಿಮೀರಿ ದುಡ್ಡಿನ ಜಾಗಜೂಗ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡತೇನಿ (ಗಂಮಾಯಿ. ೧೩೮). [?]

ಜಾಗಟ 'ಜೇಗಂಟೆ' ನೋ.

ಜಾಗಟೆ 'ಜೇಗಂಟೆ' ನೋ.

ಜಾಗತಿಕ (ಗು). ಇಡೀ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ : ಜಾಗತಿಕ ಮಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಆಗುತ್ತಿರುವ ಜ್ಞಾನವಿಕಾಸದ ಪರಿಚಯವಾಗಲಿಕ್ಕೂ ಇಂಗ್ಲೀಷಿನ ಆವಶ್ಯಕತೆ ಇದ್ದಿತು (ಕರ್ನಾಟ. ೦೧೯) ; ಅಡುಗೆಮನೆಯ ಹೊಗೆಯು ಒಂದು ಜಾಗತಿಕ ಸಮಸ್ಯೆಯಾಗಿರುವುದು (ಅಡುಸಾ. ೨೨). [ಸಂ.]

ಜಾಗರ$_1$ (ನಾ). ಶುಭಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಂಕುರಾರ್ಪಣವೆಂಬ ಕರ್ಮದ ಅಂಗವಾಗಿ ಪಾತ್ರೆಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಸುವ ಪೈರು,–ಅಂಕುರ : ನಾಲ್ದೆಸೆ ಯೊಳೆಸೆವ . . . ಪಸುರ್ಪೆಸೆದುನಿವಿರ್ದ ಜಾಗರ ಗಳಿಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೫೭೭) ; ನೆಲವಡಲಿಗೆಗಳ ಪಲವಾದುಟಿ ಜಾಗರಂಗಳಿಂ . . . ಕಂಬಂಗಳ ಬೆಳಗುಂ ಪೊಲಗೆಡಿಸಿದತ್ತು ಸುರರೀಕ್ಷಣಮಂ (ಜಾಧಪು. ೮-೪೫) ; ವಿಲಸಿತ ಧೂಪದ ವರಪರಿಮಳದಿಂ ಬಳಸಿದ ಜಾಗರಗಳ ಪಂಕ್ತಿಗಳಿಂ (ಜ್ಞಾನಚಂ. ೬-೬೦).

ಜಾಗರ$_2$ (ನಾ). ನವಿಲಿನ ಕುಣಿತ : ಜಾಗರದ ನವಿಲಂತೆ ಬಾಗುತ್ತ ಬಳುಕುವ ಬಾಲೆಯ ಕಂಡು ಭ್ರುವಿಸದೆ (ಹಳ್ಳಿಪ. ೬೬) ; ಎರಡು ಗಂಡು ನವಿಲುಗಳು ಗರಿಗೆದರಿ 'ಜಾಗರ' ಆಡುತ್ತಿದ್ದವು (ಸರ್ವಮಂ. ೩೫).

ಜಾಗರ$_3$ (ನಾ). ೧. ಎಚ್ಚರ ; ನಿದ್ರೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಜಾಗರಣೆ : ಆ ಯಿರುಳ ನಾಲ್ಕು ಜಾವವುಂ ಕಾಮನ ಜಾಗರದಂತವರ್ಗೆ ಕಂದಿನೊಳೆ ಬೆಳಗಾಗೆ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೮೩ ವ) ; ರವಿಸೂನು ದರ್ಭಾಂಕುರದ ಶಯನ ಸ್ಥಾನದಲಿ ಮಾಡಿದನು ಜಾಗರವ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೮-೯). ೨. ಜಾಗ್ರದವಸ್ಥೆ : ಜಾಗರ, ಸ್ವಪ್ನ, ಸುಷುಪ್ತಿ ಮುಂತಾದ ಅವಸ್ಥೆಗಳೂ ಉಪಾಧಿಯಿಂದಲೇ (ಭಾರದ. ೨೩೬) ; ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ಶಿವನೆಂದಂತೆ ಜಾಗರದಲ್ಲಿ ಜಗತ್ತು ಅಚ್ಚರಿ ಪಡುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ಕುಮಾರ (ಶರಚ. ೬೧೪). ೩. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ತೊಡುವ ಕವಚ ; ಚಿಲಖತ್ತು.

ಜಾಗರಮಾಡು = ನಿದ್ರೆಮಾಡದಿರು ; ಎಚ್ಚರವಾಗಿರು : ಎಲ್ಲರೂ ಏಕಾದಶಿಯ ಜಾಗರಮಾಡಿ ಫುಲ್ಲನಾಭನ ಭಜಿಸುವರು (ಕರ್ನಾಕ. ೨೬೭) ; ಜಾಗರ ಮಾಡುವೆ ಪವಡಿಸಿ ಇರುಳೊಳ್ (ಅಂತಿಗೊ. ೩೬-೭೨೬). [ಸಂ.]

ಜಾಗರಗೈ (ಕ್ರಿ). ನಿದ್ರೆಮಾಡದಿರು ; ಜಾಗರಣೆಮಾಡು : ನಿದ್ರಿಸಲರಿಯದ ಕಣ್ಣವೆ ಮುಚ್ಚದೆ ಜಾಗರಗೈವರು ಬರಿದೆ (ಇಂಚಾಪ. ೯೬-೬೬).
[ಜಾಗರ$_3$ + ಕೈ$_1$ (<ಕೆಯ್$_1$)]

ಜಾಗರಣ (ನಾ). ೧. ನಿದ್ರೆಮಾಡದಿರುವಿಕೆ. ೨. ರಾತ್ರಿಯೆಲ್ಲಾ ಎಚ್ಚರ ವಿದ್ದು ನಡೆಸುವ ಪೂಜೆ,–ಸಂಕೀರ್ತನೆ : ರಾಗದಿಂದಿರಲಲ್ಲಿ ಜನರು ನಾಗೇಶ್ವರ ಶುಭಾಗಾರ ಪುಷ್ಪವಾಟಿಯೊಳು ಶಿವರಾತ್ರಿ ಜಾಗರಣವಿರೆ (ಚತುಪು. ೩-೫-೬೦) ; ಈ ದಿನ ರಾತ್ರಿ ಜಾಗರಣ ಎಷ್ಟು ಕಷ್ಟ (ತ್ಯಾಗಮ. ೩೪). ೩. ಜಾಗ್ರದವಸ್ಥೆ : ನಿರುತ ಹಮ್ಮಿದು ತಾಮಸದಲುಟಿ ಬೆರೆಯೆ ಸುಷ್ಟಿ ರಜೋಗುಣದಿ ಸಂಚರಿಸೆ ಸ್ವಪ್ನವು ಶೀವಿ ಸತ್ತ್ವ ಧರಿಸೆ ಜಾಗರಣ (ಅಮೃತ. ೯-೧೧). [ಸಂ.]

ಜಾಗರಣೆ (ನಾ). ೧.=ಜಾಗರಣ ೧ : ಧೂಪದೀಪಾದಿಗಳಿಂದ ಪೂಜೆಯಂ ಮಾಡಿ ಆ ಸುರಭಿಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಯೆ ಜಾಗರಣೆಯಂ ಮಾಡುತ್ತಾ (ಸಾಗಂಧಿ. ೩೮೨-೭). ೨.=ಜಾಗರಣ ೨ : ರಾತ್ರಿಯೆಲ್ಲ ದ್ವಾರವತಿಗೆ ಪೂರ್ಣ ಜಾಗರಣೆ (ಶಾಂತಲಾ. ೧೧೧). [ಸಂ. ಜಾಗರಣ]

ಜಾಗರವಾಡು (ಕ್ರಿ). (ನವಿಲು) ಕುಣಿ; ನರ್ತಿಸು: ಅವಳ ಅಂತರಂಗದಲ್ಲಿ ಸಂತಸದ ನವಿಲು ತನ್ನ ಗರಿಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಎತ್ತಿ ನಿಂತು ಜಾಗರ ವಾಡಲಾರಂಭಿಸಿತ್ತು (ನನ್ನರ. ೪೩). [ಜಾಗರ₂ + ಆಡು₁]

ಜಾಗರಿಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ: ಕಾಗೆ ನವಿಲಿಬ್ಬಾಯ ಗುಬ್ಬಿ ಪಾರಿವ ಕೊಂಚ ಗೂಗೆ . . . ಗಿಳಿ ಜಾಗರಿಗ ಹರಡೆ (ಹಜಕಾ. ೫-೪೩); ಮರಕುಟಿಗ ಚಂಬೋತ ಶುಕ ಜಾಗರಿಗನರಳಿಗನಸಗ ಸಾಳುವ ಸರಟ ಸಾರ ಸಮೂಹ ಮೇಳಗಳಿತ್ತಲವೆಯೆಂದ (ತೊರರಾ. ೩-೧-೩೨); ಕಾಗೆ ನವಿಲು . . . ಜಾಗರಿಗನು ಹರಡೆಯು (ಹರಿಸಾಂ. ೧-೭೨). [?]

ಜಾಗರಿತ (ಗು). ಎಚ್ಚರವಾಗಿರುವ; ಎಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ; ಎಚ್ಚರಗೊಂಡ: ಜಾಗರಿತವಾಗುತ್ತಿದೆ ಪ್ರಜ್ಞೆಯಿಲ್ಲದ ಬೈಲು (ಕೋಗಿಲೆ. ೫೪-೫); ಶಂಕೆಯು ದೇವೇಂದ್ರನ ಮನದಲ್ಲಿ ಜಾಗರಿತವಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಆತನು . . . ಇಣಿಕಿ ನೋಡುತ್ತಾ ಕುಳಿತಿದ್ದನು (ಬಿನ್ನಬೇ. ೧೩೪). [ಸಂ.]

ಜಾಗರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಎಚ್ಚರಿಸು; ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸು: ಬಸವಂತಿಯೇ ಶ್ಯಾಮ ರಾಯನನ್ನು ಜಾಗರಿಸಿ ಕರೆದಳು (ದೀಪಹ. II, ೧೩೪)

[ಜಾಗರ₃ + – ಇಸು₃]

ಜಾಗರೂಕ (ಗು). ೧. ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದಿರುವ; ಎಚ್ಚರದಿಂದಿರುವ ಸ್ವಭಾವದ. (ನಾ). ೨. ಎಚ್ಚರವಾಗಿರುವವನು: ರತ್ನತ್ರಯೋಪ ಮಾನರಪರಭಿರಕ್ಷಿತ ವರ್ಣಾಶ್ರಮರವದ್ಯಮಾದ್ಯದ್ದಂದಶೂಕಭಯ ಜಾಗರೂಕರವನಿಪಾಶ್ರಮಗಳರಸುಗೆಯ್ಯುತ್ತುಮಿರೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೧೩೩ ವ); ಜನಗಳೂ ಬಹಳ ಜಾಗರೂಕರಾಗಿಯೇ ಇದ್ದರು (ಕಿಂಕಥ. ೨೭): ನೀನು ಬಹಳ ಜಾಗರೂಕನಾಗಿದ್ದೀಯೆ (ಬರಚಾ. ೧೨೦). [ಸಂ.]

ಜಾಗರೂಕತೆ (ನಾ). ಮೈಮರೆಯದಿರುವಿಕೆ; ಎಚ್ಚರವಾಗಿರುವಿಕೆ; ಹುಷಾರು; ಜೋಕೆ: ಅವನನು ಜಾಗರೂಕತೆಯಿಂದೆ ನೋಡುವುದೆಂದು ಯಾಚಿಸುತೆ (ರಾಮಾಸೀ. ೨-೨-೪೨); ಈ ನಾಯಿಯು ಸಾಹುಕಾರನ ಮನೆ ಯಲ್ಲಿ ಜಾಗರೂಕತೆಯಿಂದ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿತ್ತು (ನೀತಿಚಂ. VIII, ೫).

[ಸಂ. ಜಾಗರೂಕತಾ]

ಜಾಗರೂಕತ್ವ (ನಾ). = ಜಾಗರೂಕತೆ: ಜಾಗರೂಕತ್ವದೆ ತಿಳಿಯದು ನಿನ್ನಂ ವಲಂ ಲೋಕಮೆಲ್ಲಂ (ವಂಕಮು. ೯-೧೮). [ಸಂ.]

ಜಾಗರೆ (ನಾ). = ಜಾಗರೂಕತೆ. [ಸಂ. ಜಾಗರಾ]

ಜಾಗರ್ಯೆ (ನಾ). = ಜಾಗರ₃. [ಸಂ. ಜಾಗರ್ಯಾ]

ಜಾಗವರಲ್ (ನಾ). ಹಸಿರಂಬಣ್ಣದ ರತ್ನ; ಪಚ್ಚೆಮಣಿ; ಮರಕತ: "ಜಾಗವರಲ್, ಪಸುರ್ವಣಿ—ಈ ೨ ಮರಕತಂ" (ಕಶಸಾ. ೪-೫೯); "ಪಸುರ್ವಣಿಯುಂ ಜಾಗವರಲ್ ಪೆಸರಿಂ ಮರಕತಮುವಕ್ಕು" (ಕವಿಕಂ. ೫೨); ಕಂದುಗೊರಲನ ಬೆಳ್ಗೊರಲೊಳ್ ಜಾಗವರಲ ಮಲಕನಮರ್ಚಿ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೩೧-೧೧). [ಜಾಗ₁ (<ಚಾಗ₁) + ಪರಲ್]

ಜಾಗಿರಿ 'ಜಹಗೀರು' ನೋ.

ಜಾಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬಾಗಿಸು; ಒಲೆಸು: ಕೈನೆಗಪಿ ಜಾಗಿಸಿ [ಪಾಠಾಂ. ಕೆಯ್ಗಳನೆ ಕೂನಿಸಿ]ಕುರ್ಗುತೆ ಯೊಡಿಸುತ್ತೆ ತಾಂ ನಗಿಸಿತ್ತು ಒಂದು ಮರ್ಕಟಂ (ಗಿರಿಕ. ೫-೨೦): ಲಲನೆಯರು ಪರಭೃತ ಧ್ವನಿಯಿಂದೆ . . . ತಿರುವುಲಾಗಿನಿಂ ಜಾಗಿಸಿಯೆ ತೂಗಿ ಬೀಗುತ್ತಮಿರದೇ (ನವಮೋ. ೨೩-೪೮); ಕನಕವಲ್ಲಿಯು ಒಮ್ಮೆಲೆ ಕಿಡಿಕಿಯ ಕಡೆಗೆ ಜಾಗಿಸಿ ನೋಡಿ ಮಾತನಾಡಿದಳು(ಧರ್ಮಸಿ. ೫೨).

[ಜಾಗು₁ + – ಇಸು₃]

ಜಾಗೀರ್ 'ಜಹಗೀರು' ನೋ.

ಜಾಗೀರದಾರ 'ಜಹಗೀರುದಾರ' ನೋ.

ಜಾಗೀರಿ 'ಜಹಗೀರು' ನೋ.

ಜಾಗೀರು 'ಜಹಗೀರು' ನೋ.

ಜಾಗೀರುದಾರ 'ಜಹಗೀರುದಾರ' ನೋ.

ಜಾಗೀರ್ದಾರ್ 'ಜಹಗೀರುದಾರ' ನೋ.

ಜಾಗು₁ (ಕ್ರಿ). ಬಾಗು; ಒಲೆ. 'ಜಾಗಿಸು' ಪರಾ. [?]

ಜಾಗು₂ 'ಚಾಂಗು' ನೋ.

ಜಾಗು₃ (ನಾ). ೧. ಸದ್ದಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ; ನಿಶ್ಶಬ್ದತೆ; "ಮೌನ" (ಚತುನಿ. ೬. I, ೭೦). ೨. ಉದಾಸೀನತೆ; ವಿಳಂಬ: ಜತನದಿಂದೆನ್ನ ಕರದೊಯ್ದಲ್ಲಿ ಜವ್ವನೆಯ ಜೊತೆಗೊಳಿಸಿ ಪೊರೆಯದೇತಕೆ ಜಾಗನೆಸಗುತಿಹೆ (ವಂಕಾರಾ. ೨-೩೬-೪೭).

ಜಾಗುಮಾಡು = ಉದಾಸೀನವಮಾಡು; ತಡಮಾಡು: ಈಗಲೆ ಭಜಿಸೆಲೆ ಜಿಹ್ವೆ ನೀ ಜಾಗುಮಾಡದೆ ಹರಿಯ ಪದಾಂಬುಜವ (ಪುರಂದ. ೧-೧೯೨-೧); ಅಗೆವ ಶಬ್ದವ ಕೇಳಿ ತಾ ಬಂದ ಜಾಗಿನಿಂ ಜಂಗಮನೋರ್ವ ಜಾಗುಮಾಡದೆ (ಶರಲೀ. ೨೩೭-೬). [ದೇ.॥ ತೆಲು. ಜಾಗು]

ಜಾಗುಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). (?): ಸಾಗರದಗಲ ಹೊನ್ನಿನ ಹಾಸಿಗೆ ಹಾಕಿ ಜಾಗುಗೊಳಿಸದಲೆ ಹೊರಳಿದ ಕಾಲಕ್ಕು ಈ ಗುಣ ಬಿಡದಯ್ಯಾ (ವಿಸಾಸು. ೪೬-೪). [ಜಾಗುಗೊಳ್₀ + – ಇಸು₃]

ಜಾಗುಡ (ನಾ). ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ; ಕುಂಕುಮ: " ಕುಂಕುಮಮಂ . . . ಕಾಶ್ಮೀರಜಂ, ಕಾಲೇಯಂ, ಜಾಗುಡಂ[ಪಾಠಾಂ.ಚಾಪಕಂ]-ಈ೭ಿಕುಂಕುಮಮಂ" (ಚೆಲಾಯು. ೮೯-೩೮೯). [ಸಂ.]

ಜಾಗುಮತಿ (ನಾ). ಉದಾಸೀನತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು; ಮಂದಮತಿ; ಸೂಕ್ಷ್ಮಬುದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದವನು: ಆ ಗಜದಿರವನಿತಿನಿತೆಂದು ಪೇಳ್ವೊಡೆ ನಾಗೇಂದ್ರನಿಗಲ್ಲದುಳಿದ ಜಾ[ಪಾಠಾಂ. ಚಾ]ಗುಮತಿಗೆ ಗೋಚರ ವಲ್ಲ (ರಾಮವಿ. ೪-೧೦೦). [ಜಾಗು₃ + ಮತಿ]

ಜಾಗುರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ: ಅಜ್ಜನಪಟ್ಟೆ, ಅರಂಜೆ, ಬೈರಿ, ಜಾಗುರಿ, ವಿಷವೃಕ್ಷ (ಮೃಜಿಗಿ. ೭-೦೨೫). [?]

ಜಾಗುರೆ 'ಚಾಗುರೆ' ನೋ.

ಜಾಗುಹಾಕು (ಕ್ರಿ). ಕೂಗುಹಾಕು: ಅನಂತರ ಅದನ್ನೇ ಹುಡುಕಿಕೊಂಡು ಬಾಲಪ್ಪ ನರಿ ಹೊರಟಿತು—ಜಾಗುಹಾಕಿಕೊಂಡು ಹೊರಟಿತು . . . ಜಗ್ಗು ಜಗ್ಗು ಎಂದು ಜಾಗುಹಾಕಿಕೊಂಡು ಹೊರಟಿತು (ಪುಟ್ಟರ. ೦೯); ಗದ್ದೆಯ ಬದುವಿನ ಮೇಲಿನ ಗಿಡಗಳ ತಲೆಗಳನ್ನು ಹಾರಿಸುತ್ತಾ ಜಾಗುಹಾಕುತ್ತ ಬರುತ್ತಲಿದ್ದನು (ದಿನಾರಿ. ೯೩). [ಜಾಗು₀ + ಹಾಕು (<ಪಾಯ್ಕು₁)]

ಜಾಗೃತ (ಗು). ೧. (ನಿದ್ರೆಯಿಂದ) ಎಚ್ಚತ್ತಿರುವ; ಎಚ್ಚರಿಕೆ ಯಿಂದಿರುವ: ಮನಸ್ಸಿನ ಮೊದಲನೆಯ ಭಾಗವನ್ನು ಜಾಗೃತ ಮನಸ್ಸೆಂದೂ . . . ಕರೆಯುವರು (ಶಿಕ್ಷದ. ೭೪೮) (ನಾ). ೨. ಎಚ್ಚರ ಗೊಂಡವನು: ಸ್ವಪ್ನಲೋಕವ ಜಾಗೃತಂ ಸುಳ್ಳೆನುವನಲ್ತೆ ಸುಪ್ತಂಗೆ ಜಾಗೃತನ ಲೋಕಮುಂ ಸುಳ್ಳೇ (ಮಂಕುಕ. ೮೯೩); ಆದರೆ ಮರುಕ್ಷಣ ನಾನು ಜಾಗೃತನಾಗಿದ್ದೆನು (ಹೇಮಂತ. ೩೫೮). [ಸಂ.]

ಜಾಗೃತಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಎಚ್ಚರಗೊಳ್ಳು: ಅವನು ಜಾಗೃತಗೊಂಡವನಂತೆ . . . ಪರಿಪರಿಯಾಗಿ ಹಲವರಿದನು (ಪುನರು. ೨೬೭).

[ಜಾಗೃತ + ಕೊಳ್ಳು₁ (<ಕೊಳ್₁)]

ಜಾಗೃತವಿಡು (ಕ್ರಿ). ಎಚ್ಚರಿಸಿ ಇಡಂ; ಉದ್ದೀಪ್ತವಾಗಿಡು: ನಾವು ತಿನ್ನುವ ಅನ್ನದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಶಾರೀರಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಜಾಗೃತವಿಡತಕ್ಕ ಗುಣಬೇಕು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೩೨). [ಜಾಗೃತ + ಇಡು₁]

ಜಾಗೃತಸ್ಥಾನ (ನಾ). (ಉಕ) ದೇವತಾಶಕ್ತಿಯುಂ ಗೋಚರಿಸುವ ಸ್ಥಳ; ದೇವತಾಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳ ಪ್ರದೇಶ: ಜಾಗೃತಸ್ಥಾನವೆಂದು ಹೆಸರು ಗೊಂಡ ಕೇಶವದೇವರ ಗುಡಿಯೊಂದು (ಸಮುಜೀ. ೧).

[ಜಾಗೃತ + ಸ್ಥಾನ]

ಜಾಗೃತಿ (ನಾ). ೧. ನಿದ್ರೆ ಮುಂಗಿಯುವಿಕೆ; ಎಚ್ಚರಗೊಂಡಿರುವಿಕೆ; ಎಚ್ಚರ. ೨. ಆಲಸ್ಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕಾರ್ಯೋನ್ಮುಖವಾಗುವಿಕೆ: ರಾಷ್ಟ್ರದ ಧಾರ್ಮಿಕ ಜಾಗೃತಿಯೇ ಮೈವೆತ್ತು ಬಂದಂತೆ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಜನ್ಮತಾಳಿದರು (ಕರ್ನಾಕ. ೩೩) : ಹಿಮಾಲಯದಿಂದ ಕನ್ಯಾಕುಮಾರಿಯವರೆಗೆ ಜಾಗೃತಿಯ ಚಿಹ್ನೆ ಮೂಡಿಬಂತು (ಆತ್ಮಾರ್ಪ. ೨). [<ಸಂ. ಜಾಗರ್ತಿ]

ಜಾಗೃತಿಸು (ಕ್ರಿ). ಜಾಗೃತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು; ಎಚ್ಚರಿಸು: ವ್ಯಾಕೃತ ದಿನವ್ಯಾಕೃತಾದಿ ಸತ್ತ್ವಕೆ ನಿನ್ನ ಜಾಗೃತಿಪ ಮತಿ ಧರ್ಮ (ಮುಂಕುಕ. ೯೮). [ಜಾಗೃತಿ + - ಇಸು$_3$]

ಜಾಗೆ 'ಜಾಗ$_4$' ನೋ.

ಜಾಗ್ರ (ನಾ). ಎಚ್ಚರವಾಗಿರುವ ಸ್ಥಿತಿ: "ಅಚಿಂದೀಕ್ಷಿಸಲು ಜಾಗ್ರಂ" (ಮುಂಗರಾ. ೯೪-೩) ; ಜಾಗ್ರದಲ್ಲಿ ಕಾಬುದು ಬ್ರಹ್ಮನ ಇರವು ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ಕಾಬುದು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಇರವು (ಮೋಳಿಮಾ. ೩೦-೧೨೩) ; ಜಾಗ್ರ ಸ್ವಪ್ನ ಸುಷುಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದ ನೆನೆದಡೆ ತಲೆದಂಡ (ಬಸವ. ೬೯೩); ನೀನಂಜಿ ನಿದ್ರೆಗೈಯ್ಯದಿರ್ದುದೆ ಜಾಗ್ರವಾಯಿತ್ತು (ಭೈರಸೂ. ೨೨೫).
[ಸಂ. ಜಾಗ್ರತ್]

ಜಾಗ್ರಗಾವಲು (ನಾ). ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಕಾವಲು: ಆರು ಸಾವಿರ ಜಂಗಮರನ್ನು ಜಾಗ್ರಗಾವಲಿನಿಂದ ತನ್ನಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು (ಮೋಳಿಮಾ. ೬೦ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). [ಜಾಗ್ರ + ಕಾವಲು (<ಕಾವಲ್$_1$)]

ಜಾಗ್ರತ (ನಾ). ೧. ಎಚ್ಚತ್ತವನು; ಎಚ್ಚರವುಳ್ಳವನು: ಮೌನಿಯಾದವ ನಿಗೆ ಕಲಹವೆಂಬುದಿಲ್ಲ ಜಾಗ್ರತನಿಗೆ ಭಯವಿಲ್ಲ (ಇಂಚಾಪ. ೮೦-೯೦). ೨. ಗಮನ; ಅವಧಾನ; ಲಕ್ಷ್ಯ. [<ಸಂ. ಜಾಗ್ರತ]

ಜಾಗ್ರತಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸು: ತಾನೇ ಮುಂದೆ ಬಿದ್ದು ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಜಾಗ್ರತಗೊಳಿಸುವ ಗುತ್ತಿಗೆ ಹೊತ್ತುಕೊಂಡವರಂತೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ (ಅಪನಾ. ೨೩೨). [ಜಾಗ್ರತ + ಕೊಳ್$_1$ + - ಇಸು$_3$]

ಜಾಗ್ರತವಿಡು (ಕ್ರಿ). ಗಮನವಿಡು; ಅವಧರಿಸು; ಮನಸ್ಸಿಟ್ಟು ಕೇಳು: (ಕ). [ಜಾಗ್ರತ + ಇಡು$_1$]

ಜಾಗ್ರತಿ (ನಾ). ೧. ಎಚ್ಚರಗೊಂಡಿರುವಿಕೆ; ಎಚ್ಚರ. ೨. ಆಲಸ್ಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕಾರ್ಯೋನ್ಮುಖವಾಗುವಿಕೆ: ಜನತೆಯಲಿ ಎಂತಹ ಜಾಗ್ರತಿಯಿದು (ಪ್ರಣಸ. ೨೬) ; ಠಾಕೂರರ ಮನೆತನ ಈ ಆಂದೋಲನದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಜಾಗ್ರತಿ ಕಾರ್ಯೋತ್ಸಾಹಗಳ ನೆಲೆಯಾಗಿತ್ತು (ನಿಬಂಧ. I, ೭). [<ಜಾಗೃತಿ]

ಜಾಗ್ರತು (ನಾ). ಜೀವನು ಅನುಭವಿಸುವ ಮೂರು ಅವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಎಚ್ಚರದಿಂದಿರುವ ಸ್ಥಿತಿ; ಜಾಗ್ರದವಸ್ಥೆ: ಸಕಲ ಭೋಗಂ ಗಳಿಗೆ ಆವಾಸಸ್ಥಾನವಾಗಲಾಗಿ ಜಾಗ್ರತುವಯಂತಾ ಹೇಳಲ್ಪಡುವದು (ಈಶ್ವಸ್ತ. ೦೮-೯). [<ಸಂ. ಜಾಗ್ರತ್]

ಜಾಗ್ರತೆ (ನಾ). ೧. ಬೇಗ; ಶೀಘ್ರತೆ: ನೀ ಜಾಗ್ರತೆಯೊಳವನೊಡಗೂಡಿ ಬಹುದೆಂದಾಡಿ ದಾದಿಯು ಕಳುಹಲಿಂದುಮುಖಿ (ಜನಥಾ. ೨೯-೧೨) ; ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಅತಿ ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತಂದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ (ಕಲಾಸಾ. ೩೨). ೨. ಎಚ್ಚರಿಕೆ; ಜೋಪಾನ; ಜೋಕೆ; ಸಾವಧಾನತೆ: ಹಾಗಾದರೆ ಆಕೆಯನ್ನು ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ಕಾಪಾಡಿಕೊ (ಶಾಕುಂತ. ೨೫-೧೨) ; ಆದರೂ ನೀನು ಜಾಗ್ರತೆಯಿಂದ ಅವಳೊಡನೆ ಮಾತಾಡು (ಹಳ್ಳಿಹಾ. ೯೭) ; ಜಾಗ್ರತೆ, ಮೆಲ್ಲನೆ . . . ಎಂದು ನಾವಿಕನು ಆಗಾಗ ಎಚ್ಚರಿಕೆ ಕೊಡು ತ್ತಿದ್ದ (ಮಹಾತ್ಮಾ. ೧೨೦). ೩. ಕಾರ್ಯೋನ್ಮುಖತೆ: ಹೆಂಗಸರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಜಾಗ್ರತೆ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಉಂಟಾದಂದಿನಿಂದ (ಗೃಹವಿ. ೦೯೭). [ಸಂ. ಜಾಗ್ರತಾ]

ಜಾಗ್ರತೆಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಎಚ್ಚರಿಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು; ಹುಷಾರಾಗಿರು: (ಕ). [ಜಾಗ್ರತೆ + ಕೊಳ್ಳು$_1$ (<ಕೊಳ್$_1$)]

ಜಾಗ್ರಾವಸ್ಥೆ (ನಾ). = ಜಾಗ್ರ: ಸ್ಥೂಲತನುವಿನಲ್ಲಿಪ್ಪ ವಿಶ್ವನು ಜಾಗ್ರಾವಸ್ಥೆಯ ವ್ಯಾಪಾರದಲಿ ಚರಿಸುತ್ತಿಹನು (ಮೋಳಿಮಾ. ೨೨೭-೭೮೦ ಟೀಕೆ) ; ಎನ್ನ ಸ್ಥೂಲತನುವಿನ ಜಾಗ್ರಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಸಕಲದೃಶ್ಯದ ಲೀಲೆಯನಾಡು ವಾತನು ನೀನೆ ಅಯ್ಯಾ (ಅಖಂಡೇ. ೩೦೮-೯೩). [<ಸಂ. ಜಾಗ್ರದವಸ್ಥಾ]

ಜಾಚೇಲಿ 'ಜಾಚೇಲು' ನೋ.

ಜಾಚೇಲು, ಜಾಚೇಲಿ, ಜಾಟೇಲಿ (ನಾ). (ಉಕ) ಹಲ್ಲಿಗೆ ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣ ವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಲ್ಲುಪುಡಿ; "ಹಲ್ಲಿಟ್ಟು" (ಜಾನಕೋ.೫೯). **ಜಾಚೇಲಿ:** "ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳು ಬಳಸುವ ಹಲ್ಲುಪುಡಿ" (ಗರತಿ. ಕೋಶ) ; ಬಾತೀಗೆ ಬಾರದ್ದು ಯಾತಕ ನೆನಿಯಲಿ ಜಾತಮಲ್ಲೀಗಿ ನನ ಮನವ ಬಾಯಾನ ಜಾಚೇಲಿ ಮಾಡಿ ಉಗುಳೇನ (ಗರತಿ. ೨೯). **ಜಾಟೇಲಿ:** ಜಾತಮಲ್ಲೀಗಿ ನನಮನವ ಬಾಯಾನ ಜಾಟೇಲಿ ಮಾಡಿ ಉಗುಳೇನ (ಕನ್ನಜಾ. ೧೦೩). [?]

ಜಾಜಮ, ಜಾಜಮು, ಜಾಜೀಮು, ಜಾಜೂಮ, ಜಾಜೂಮು (ನಾ). ರಂಗುರಂಗಿನ ಚಿತ್ರಗಳುಳ್ಳ, ನೆಲಕ್ಕೆ ಹಾಸುವ ಹಾಸು: ಅಲ್ಲಿಯೇ ಕೆಳಗೆ ಜಾಜಮದ ಮೇಲೆ ಅಜ್ಜಿ ಫಾರೂಮಾಯಿ ಇವರೆಲ್ಲಾ ಒಂದು ಬದಿಗೆ ಮಲಗಿದರು (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೭೭). **ಜಾಜಮು:** ಇಡಿಯ ಪಡಸಾಲೆಯ ತುಂಬ ಕೆಂಪು ಜಾಜಮು ಹಾಸಲ್ಪಟ್ಟಿತ್ತು (ಗಂಮಾಯಿ. ೩೫) ; ನೆಲದ ತುಂಬ ಹುಲ್ಲು ಹಾಸಿ ಮೇಲೆ ಮೆತ್ತಗಿನ ಜಾಜಮು ಹಾಸಿದ್ದಾರೆ (ಪ್ರಣಸ. ೬೨). **ಜಾಜೀಮು:** ಈ ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಖಾದಿಯ ವಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಅಚ್ಚು ಹಾಕಿ ಜಾಜೀಮುಗಳನ್ನೂ. . .ಮಾಡುವರು (ಕಥಾಗ. ೩೦೦). **ಜಾಜೂಮ:** ನೆಲದಮೇಲೆ ಕಂಬಳಿಗಳು ಹಾಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದವು. ಮೇಲೆ ಜಾಜೂಮ ಹಾಸಲ್ಪಟ್ಟಿತ್ತು (ಭಾಮಿನಿ.೯೪). **ಜಾಜೂಮು:** ಒಂದು ಹಳೇ ಜಾಜೂಮಿನ ಮೇಲೆ ತನ್ನ ಹಳೇ ಮಡಿಸೀರೆಯನ್ನು ಮಡಿಚಿ ಹಾಸಿದಳು (ಅನ್ನ. ೨೩೦) ; ಇಲ್ಲಿ ಬಾ, ಈ ಜಾಜೂಮು ಇಷ್ಟು ಮಡಚು (ಏಕ್ತಿಕ್ಕೈ. ೭).
[←ಹಿಂ. ಜಾಜಮ್; ಮರಾ. ಜಾಜಮ್, ಜಾಝಿಮ್;
ಪಾರ. ಜಾಜಿಮ್]

ಜಾಜಮು 'ಜಾಜಮ' ನೋ.

ಜಾಜಿ$_1$ 'ಜಾದಿ' ನೋ.

ಜಾಜಿ$_2$ 'ಜಾದು$_1$' ನೋ.

ಜಾಜಿಕಾಯ್ 'ಜಾದಿಕಾಯ್' ನೋ.

ಜಾಜಿಕಾಯಿ 'ಜಾದಿಕಾಯ್' ನೋ.

ಜಾಜಿಪತ್ರೆ, ಜಾಪತ್ರೆ, ಜಾಯಿಪತ್ರೆ (ನಾ). ಜಾಯಿಕಾಯಿ ಮರದ ಒಣಗಿದ ಹೂವು: "ಜಾಜಿಪತ್ರೆ (ಜಾಪತ್ರಿ)–ಜಾತಿಪತ್ರೀ" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೪). **ಜಾಪತ್ರೆ:** ಜಾಜಿಕಾಯಿ, ಜಾಪತ್ರೆ (ಮೃಜಿಗಿ. ೫೫-೧೦೦೫). **ಜಾಯಿಪತ್ರೆ:** "ಜಾತಿಪತ್ರಿಕಾ - ಜಾಯಿಪತ್ರೆ" (ಒಷಧಿ. ೬೨) ; ಜಾಯಿಕಾಯಿ, ಜಾಯಿಪತ್ರೆ . . . ಜೇನು ತುಪ್ಪದಿಂದ ಮರ್ದಿಸಿ (ಸಕವೈ. ೯೫).
[ಜಾಜಿ$_1$ (<ಜಾದಿ) + ಪತ್ರೆ]

ಜಾಜಿಮಲ್ಲಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಲ್ಲಿಗೆ: ಜಾಜಿಮಲ್ಲಿಗೆ ಮುಡಿಯಲು ಪುರಕ್ಕೆ ತುಂಬಾ ಚೆನ್ನಾಗಿರುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). [ಜಾಜಿ (<ಜಾದಿ) + ಮಲ್ಲಿಗೆ]

ಜಾಜೀಮು 'ಜಾಜಮ' ನೋ.

ಜಾಜು$_1$ 'ಜಾದು$_1$' ನೋ.

ಜಾಜು$_2$ 'ಜಹಜು' ನೋ.

ಜಾಜು$_3$ (ನಾ). (?): ಇವರೀರ್ವರಲ್ಲಿ ಜಾಜು[ಪಾಠಾಂ. ಜೂಜು]ಇಟ್ಟು ಚಲಿಸುತ್ತದೆ (ಸಿದ್ಧವ. ೭೩೪). [?]

ಜಾಜುಗಾರನಹಂಬು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ: (ಮೃಜಿಗಿ. ೫೦-೯೯೮).
[?]

ಜಾಜುವೆಟ್ಟು (ನಾ). ಕಾವಿಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ಬೆಟ್ಟ; ಗೈರಿಕ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಪರ್ವತ: ಕಡು ನಿಡಿಯುವಹ ಜಾಜುವೆಟ್ಟದಡಿವಡೆದು ನಡೆತಂದವೋಯೆನೆ . . . ಅಡಿಯಿಡುವ ಚಾಣೂರಮುಖ್ಯರು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೨-೫೬). [ಜಾಜು$_1$ (<ಜಾದು$_1$) + ಬೆಟ್ಟ (<ಬೆಟ್ಟು$_2$)]

ಜಾಜೂಮು 'ಜಾಜಮು' ನೋ.

ಜಾಜೂಮು 'ಜಾಜಮು' ನೋ.

ಜಾಜ್ವಲ್ಯಮಾನ (ಗು). ೧. ಉರಿಯುತ್ತಿರುವ. ೨. ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ; ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಹೊಳೆಯುವ: ಜಾಜ್ವಲ್ಯಮಾನಮಣಿಮಕುಟಾಂಶೂಜ್ಜ್ವಳಖೇಚರೇಂದ್ರ ಪರಿಷದ್ವಳಯಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೧೫೦); ಆಲಯದೊಳಗೆ ಸೂರ್ಯದೇವನ ಮುಂದಿದ್ದ ಅಖಂಡದೀಪ ಜಾಜ್ವಲ್ಯಮಾನವಾಗಿ ಉರಿಯುತ್ತಿತ್ತು (ಶಾಂತಲಾ. ೨೬೬). [ಸಂ.]

ಜಾಟ (ನಾ). = ಚಾಟಕ ೧. 'ಜಾಟಗಾತಿ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಚಾಟ]

ಜಾಟಕಾತಿ 'ಜಾಟಗಾತಿ' ನೋ.

ಜಾಟಗಾತಿ, ಜಾಟಕಾತಿ, ಜಾಟಿಗಾತಿ (ನಾ). ಮಾಯಾವಿನಿ; ಮೋಸಗಾತಿ: ನಾನು ಎಂತಾ ಜಾಟಗಾತಿಯೆಂಬುದ ಅರಿಯಲಿ (ಕರಿಕೆ. ೫೬-೮). **ಜಾಟಕಾತಿ:** ಎಂತ ಜಾಟಕಾತಿಯೆನಗೆ ಸರಿಯಾದವರಾರು ಪಂಥ ದಕ್ಕಿತೆಂದು ಪಾಡುತಲೀ (ಕರಿಕೆ. ೬೨-೨). **ಜಾಟಿಗಾತಿ:** ಜಾಟಿಗಾತಿಯರಿರವಿಗೆಳ ನಗೆಯಾಟದಿಂ ಬರುವಾಗಲೊಂದೆಡೆ ಕೂಟಿಗರು ಯೆಸದಿರ್ದರು (ಜಿನಭಾ. ೮೦-೫೦). [ಜಾಟ + - ಕಾತಿ$_5$]

ಜಾಟಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಗೋಲೀಢ. [<ಸಂ. ಝಾಟಲ]

ಜಾಟಿಗಾತಿ 'ಜಾಟಗಾತಿ' ನೋ.

ಜಾಟೇಲಿ 'ಜಾಚೇಲು' ನೋ.

ಜಾಠರ (ನಾ). ಹೊಟ್ಟೆ; ಉದರ: ಸಮವರ್ತಿಗಳು ಜಗದೊಳಿಬ್ಬರೇ ದಿಟವರಿಯೆ ಯುಮರಾಜನೊಬ್ಬ ಜಾಠರರಾಜನೊಬ್ಬ (ಮಂಕುಕ. ೨೪೩). [ಸಂ.]

ಜಾಠರಾನಲ (ನಾ). ಆಹಾರ ಪಚನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಅಗ್ನಿವಿಶೇಷ; ಜಠರಾಗ್ನಿ: ಬಳಿಕೆಂತು ಜೀವಿಸುವೆನೀ ಘೋರ ಜಾಠರಾನಲಬಾಧೆಗೆ(ಕಿರೀಟೀ. ೬-೩೩). 'ಜಠರಾಗ್ನಿ' ಪರಾ. [ಜಾಠರ + ಅನಲ]

ಜಾಡ$_1$ 'ಜೇಡ' ನೋ.

ಜಾಡ$_2$ 'ಝಾಡೆ' ನೋ.

ಜಾಡ$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುದುರೆ: "ತುರಗವರ್ಣಂ . . . ಎಡನಾಗೆ ಜಾಡಂ" (ಮಂಗರಾ. ೮೧-೦೪). [?]

ಜಾಡಗಿತ್ತಿ (ನಾ). ನೇಕಾರರ ಹೆಂಗಸು: ಜಾಡಗಿತ್ತಿಯು ಗಂಡನಾದರೂ ನೆಯ್ದಲ್ಲದೆ ಬಟ್ಟೆಯಾಗದು (ಗಾದೆ). [ಜಾಡ$_1$ (<ಜೇಡ) + - ಗಿತ್ತಿ]

ಜಾಡಗೊತ್ತಳಿ (ನಾ). ನೇಕಾರರ ಸಂಘ, -ಸಮೂಹ; ನೇಯ್ಗೆಯವರ ಸಂಘ: ಪ್ರಿಯಪುತ್ರರುಮಪ್ಪ ಸಕಲ ಜಾಡಗೊತ್ತಳಿಗಳ ಕುಲದೇವ ದೇವನಪ್ಪ ಗೊಜ್ಜೇಶ್ವರ ದೇವರ ಪೂಜೆ (ದೇದಾಪ್ರ. ೭). [ಜಾಡ$_1$ (<ಜೇಡ) + ಕೊತ್ತಳಿ (<ಕೊತ್ತಟಿ)]

ಜಾಡಜ (ನಾ). ತಾವರೆಗಳ ಸಮೂಹ. 'ಜಾಡಜಪ್ರಿಯಂ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಜಾಡಜಪ್ರಿಯ (ನಾ). ಕಮಲಗಳಿಗೆ ಪ್ರಿಯನಾದವನು; ಸೂರ್ಯ: ಕೂಡೆ ನದಿಯೊಳ್ ಮಿಂದು ಕುಳ್ಳಿರ್ದು ತತ್ತಟದಿ ಜಾಡಜಪ್ರಿಯುಗರ್ಘ್ಯವನಿತ್ತು ಧ್ಯಾನಿಸುತಿರಲ್ (ವೆಂಕಾರಾ. ೧-೨-೩೮). [ಜಾಡಜ + ಪ್ರಿಯ]

ಜಾಡಣಿ 'ಝಾಡಣೆ' ನೋ.

ಜಾಡಣಿಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ಬಲವಾಗಿ ಜಾಡಿಸಿ ಕೊಡಹು, -ಜಗ್ಗು: ಕಡಿವಾಣವನ್ನು ಜಗ್ಗಿ ಜಗ್ಗಿ ಜಾಡಣಿ ಹೊಡೆದನು (ಮಾಧವ. I, ೩೦೨). [ಜಾಡಣಿ (<ಝಾಡಣೆ) + ಹೊಡೆ$_1$ (<ಪೊಡೆ$_1$)]

ಜಾಡಣೆ 'ಝಾಡಣೆ' ನೋ.

ಜಾಡಬಲೆ (ನಾ). ಜೇಡರಹುಳು ಕಟ್ಟುವ ಬಲೆ: ಜಾಡಬಲೆಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕು ಸುಖಿಪಡುವ ಕಾಮಿಯಂತೆ (ವೃದ್ಧರಾ. ೧೦ ಮುನ್ನುಡಿ). [ಜಾಡ$_1$ (<ಜೇಡ) + ಬಲೆ$_1$]

ಜಾಡಬುಡ, ಜಾಡಬೂಡ, ಜೇಡಬುಡ (ನಾ). ೧. ಜೇಡರಹುಳು: ಅದರ ಹತ್ತಿರ ಯಾವ ನೊಣಾನೂ ಹಾರೋಹಾಂಗಿಲ್ಲ, ಬ್ಯಾರೆ ಜಾಡಬುಡಾ ಸಹಿತ ಬರೋಹಾಂಗಿಲ್ಲ (ಹೊಸಂಸಾ. ೧೬೭). **ಜಾಡಬೂಡ:** ೨. ಜೇಡರ ಹುಳುವಿನ ಬಲೆ: ಜಾಡಬೂಡವನ್ನು ಬಡಿಯಲು ಒಂದು ಗಳಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿದ ಕಸಬರಿಗೆಯಂತಿತ್ತು (ಬಾಬಲ. ೬). **ಜೇಡಬುಡ:** ೧. ಕತೆಗೆ ಜೇಡಬುಡದ ಬಲೆಯ ಆಕಾರ ವಿಕಾರವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು (ಸಾಹಿವಿ. ೧೦೯). [←ಮರಾ. ಜಾಡಬುಡೀ]

ಜಾಡಬೂಡ 'ಜಾಡಬುಡ' ನೋ.

ಜಾಡಮಾಲಿ 'ಝಾಡಮಾಲಿ' ನೋ.

ಜಾಡಿ$_1$ 'ಝಾಡಿ$_1$' ನೋ.

ಜಾಡಿ$_2$, ಝಾಡಿ$_2$ (ನಾ). (ತುಪ್ಪ, ಉಪ್ಪಿನಕಾಯಿ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಹಾಕಿಡುವ) ಪಿಂಗಾಣಿ ಪಾತ್ರೆ; ಗಾಜಿನ ಅಥವಾ ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆ: "(ಮಣ್ಣಿನ, ಗಾಜುಮ್ಮೆಯ, ಗಾಜಿನ, ಸಾ., ಉರುಳೆಯಾಕಾರದ) ಪಾತ್ರೆ (ಹಿಡಿಯುಳ್ಳದ್ದು ಅಥವಾ ಇಲ್ಲದ್ದು): ಜಾಡಿ" (Jar. ಇಂಕನಿ). **ಝಾಡಿ$_2$:** ಜಂಪಾಶೆಟ್ಟಿ ಝಾಡಿ ತಾರೋ ಅಂದರೆ ಜಲಪ್ರಮಾಣವೆಷ್ಟು ಅಂದಹಾಗೆ (ಗಾದೆ). [←ಅರ. ಜಾರಹ್. / ತಮಿ. ಚಾಟಿ ; ಮಲ. ಚಾಡಿ; ತುಳು. ಜಾಡಿ]

ಜಾಡಿ$_3$ ಝಾಡೆ ನೋ.

ಜಾಡಿ$_4$, ಝಾಡಿ$_4$ (ನಾ). ದಪ್ಪವಾದ ಕಂಬಳಿ: ಕಾವಿ ಕಷಾಯಾಂಬರವು ಕಂತೆ ಜಾಡಿಯುಬೊಂದಡೆ ತೀವಿ ಮೈಯೊಳು ಭಸಿತ ದೇವಗಣ ನಡೆಯೆ (ಶರಲೀ. ೧೬೮-೫); ಜಗಲಿಯ ಮೇಲೆ ನೆಲ್ಲಹಳ್ಳಿ ಪೆದ್ದೇಗೌಡರು ಬಲವಾಗಿ ಜಾಡಿ ಹೊದೆದುಕೊಂಡು ಮಲಗಿದ್ದರು (ಕಾನೂರು. ೩೩೪); ರಾಧೆಯು ಒಂದು ಜಾಡಿಯನ್ನು ಹಾಸಿ ಕೆಲಹೊತ್ತು ಅದರ ಮೇಲೆ ವಿಶ್ರಮಿಸಲು ಬಿನ್ನೈಯಿಸಿಕೊಂಡಳು (ಹೇಮಂತ. ೧೦೯). **ಝಾಡಿ$_4$:** ೧. ಇಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಝಾಡಿಯಿದೆ (ಜನನಾ. ೧೩೦). ೨. ಒರಟಾದ ದಪ್ಪಬಟ್ಟೆ: ಈ ಅರಣ್ಯವಾಸಿಗಳು ವನಸ್ಪತಿಗಳ ಎಲೆ, ಕಾಯಿ (ಹಣ್ಣು) ತಿಂದು ಬದುಕುತ್ತಾರೆ. ಝಾಡಿ (ಬಟ್ಟೆ) ಉಡುತ್ತಾರೆ (ಕರ್ಣಾಟ. ೨೪೦).

ಜಾಡಿಜಂಬಳಿ, ಜಾಡಿಜಂಬೂಳಿ(ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): "ಜಾಡಿ-ಹಾಸುವ ಕಂಬಳಿ (ಜಾಡಿಜಂಬಳಿ)" (ಜಾನಕೋ. ೫೯); ಜಾಡಿ ಜಂಬೂಳಿ ಹಾಸಿ ಬೆಳ್ಳಿ ಹರಿವಾಣ ವಿಟ್ಟು (ಕನ್ನಜಾ. ೩೩೪). **ಜಾಡಿಯವರು** = ಕಂಬಳಿ ನೇಯುವವರು: ಕುರು(೦)ಬರಲ್ಲಿ ಜಾಡಿಯವರುಂಟು; ಇವರು ನೇಯುವುದು ಕಂಬಳಿ (ಕರ್ನಾಪೂ. ೨೦). [?]

ಜಾಡಿ$_5$ (ಗು). (ಕರಾ) ಹಳೆಯ; ಮುದಿಯಾದ: ಆ ಜಾಡಿ ತೆಂಗಿನ ಮರಕ್ಕೆ ಯಾರೂ ಹತ್ತುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [?]

ಜಾಡಿಕರೆ (ನಾ). ಕಂಬಳಿಯ ಕರೆ; ಕಂಬಳಿಯ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ನೇಯದಂದೆ ಬಿಟ್ಟ ಭಾಗ: ಆಕೆ ಕಷ್ಟದಿಂದ ಜಡೆ ಹೆಣೆದು, ಜಾಡಿಕರೆಯ ಟೇಪು ಕಟ್ಟಿದಳು (ನನ್ನೂರು. ೨೪೮). [ಜಾಡಿ$_4$ + ಕರೆ$_4$]

ಜಾಡಿಕಾರ (ಗು). ಆಕರ್ಷಿಸುವ; ಸೆಳೆಯುವ (?): ಅಂತು ಮಿಱಿದು ಕರಣಜಾಳ ಜಾ [ಪಾಠಾಂ. ಝಾ]ಡಿಕಾರ ಶೈಶವ ಪ್ರಾವೃಷೇಣ್ಯಮೋಸರಿಸಲೊಡಂ (ಅನಂಪು. ೬-೯ ವ). [?]

ಜಾಡಿಕೆ (ನಾ). (ಉಕ) ೧. ನೆಯ್ಗೆಯವನ ಉದ್ಯೋಗ, -ವೃತ್ತಿ. ೨. ನೆಯ್ಗೆಯವರ ಗುಂಪು, -ಸಮಾಜ. [ಜಾಡ$_1$ (<ಜೇಡ) + - ಇಕೆ]

ಜಾಡಿಗೆದಱು 'ಝಾಡಿಗೆದಱು₁' ನೋ.

ಜಾಡಿಬೀಡಿ (ನಾ). ಹೊಗೆಬತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ; ದಪ್ಪವಾದ ಬೀಡಿ: ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ನಾವು ರಹೀಂ ಜಾಡಿಬೀಡಿಯನ್ನು ಸೇದಬೇಕು (ಕಸಬು. ೨). [ಜಾಡಿ₁ (<ಝಾಡಿ₁) + ಬೀಡಿ₂]

ಜಾಡಿಸು, ಝಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಕಸವನ್ನು) ಗುಡಿಸು,-ಉಡುಗು: ತಾಯಿಯು ಬಂದು ನನ್ನ ಕೋಣೆಯ ಧೂಳು ಜಾಡಿಸಿ ಹೋಗಲಾರಂಭಿಸಿದಳು (ನಾಚಿಕೆ. ೮). ೨. ಕೊಡಹು; ಒದರು: ಮನ್ಮಥಂ ತ್ರಿಜಗಮಂ ಗೆಲ್ವೆಡೆಯೊಳೊದವಿದ ಪಲವು ಕೈದುಗಳನಲ್ಲಿ ಜಾಡಿಸಿ ತೊಳೆದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೦-೧೪); ಮುಸುಂಕುವ ಕೆಂದೂಳಂ ಬೀಸಿ ಜಾಡಿಸುತಂ (ರಾಮಾಶ್ವ.೧೦೨-೬); ಹಿಂಗಾಲು ಜಾಡಿಸಿ ಕೊಸರಿಕೊಂಡು ಓಡಿಹೋಯಿತು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೭೯); ಒಂದು ಎಲೆಯ ಮೂಲೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದು, ಧೂಳು ಜಾಡಿಸಿ (ದೀಪಹ. II, ೩): ಬಾಲ ಜಾಡಿಸುವಿಕೆಯಿಂದ . . . ಉಳಿದ ದನಗಳೂ ಏಳುವುದುಂಟು (ಬಂಗಾಹೆ. ೫೫). ೩. ದೂರವಮಾಡು; ಕಳಚು; ಬಿಸಾಡಂ: ಎನ್ನ ಸಮಾನ ಮಾಯೆಯು ಜಱಿದು ಜಾಡಿಸುವ ಬಲ್ಲಿದರದಾರುಂಟು (ಪ್ರಭುಲೀ. ೮-೧೪); ಮುಂದಿರ್ದ ಗೋವ ಕೈಯಿಂ ತಡಹಲು ಬೀಳುತಂದು ಜೀವವ ಜಾಡಿಸಿದುದು (ಕಂನವಿ. ೫-೧೬). ೪. ರಭಸಗೊಳ್ಳು; "ಶಕ್ತಿಯನ್ನೆಲ್ಲಾ ಉಪಯೋಗಿಸು" (ಪ್ರಭಣ್ಣ): ಕನಕದೀಪಸ್ತಂಭವನು ತುದಿ ಮನೆಯ ಜಾಡಿಸಿ ನೋಡಿ ಕಿತ್ತನು ಬಾಲದಂಡದಲಿ (ಮೈರಾಕಾ. ೪-೫೦); ಜಾಡಿಸಿ ಬರುವ ಪೆಟಲ ಗುಂಡುಗಳ ಮೇಲೀಡಿಱಿದರಿವ ಬಾಣಗಳ (ಕಂನವಿ. ೧೪-೨೨). ೫. ನಿಂದಿಸಂ; ಹೀಯಾಳಿಸು: ನಮ್ಮಯ ಗುರುವನೀಪರಿ ಜಱಿದು ಜಾಡಿಸಿ . . . ನುಡಿಯಲಮ್ಮುವರೆ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೧೩-೮): ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಕುರಿತು ತನ್ನ ಭಾಷಣದಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಜಾಡಿಸಿಬಿಟ್ಟನು (ರೂಢಿ). ೬. ಚಿಮ್ಮು; ಹೊರಸೂಸು; ವ್ಯಾಪಿಸು: ಜಾಡಿಸುವ ಝಲ್ಲರಿಯ ಮೋಱಿಗೆ ನೀಡಿ ಮರಳುವ ಸೀಗುರಿಯು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೪-೨೬); ಕಾಡುಗಿಚ್ಚೆದ್ದು ಕಾದಿಹ ಬೂದಿ ತನಿಗೆಂಡ ಜಾಡಿಪ ಕಿಡಿ ಹೊಗೆವುಸಗಿ ನೀಡುವ ದಳ್ಳುರಿಗಳ ದಾ ವ ದಿಂ (ಕಂನವಿ. ೧೪-೪೬). ೭. ಸಿಡಿಸು; ಕೆಡಹು: ಬಳಿಗಾಱಿ ಬೋಗಾಱಿ ತಿಲವಿಘಾತಕ ವಾಸಿಗ . . . ಜಂಗುಳಿಗ ಕೇರಿಗಳೊಳಗೆ ಜಾ[ಪಾಠಾಂ. ಝಾ]ಡಿಸಿದನು ಶಿಖಾಳಿಗಳ(ತೊರರಾ.೫-೮-೫೩). ೮. ಭೇದಿಯಾಗಂ; ವಿರೇಚನವಾಗಂ: ಕಾಲರಾ ಬಂದಂತೆ ಹೊಟ್ಟೆ ಜಾಡಿಸಿ ವಾಂತಿಯಾಗಿ (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೧೫೪): ಒಂದು ಸಲ ಜಾಡಿಸಿಹೋಯಿತು, ಆಮೇಲೆ ಹೊಟ್ಟೆ ಹಗುರವಾಯಿತು(ರೂಢಿ). ೯. (ಮಳೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ) ರಭಸದಿಂದ ಬೀಳು; ಸುರಿ: ಮಳೆಗಿಳೆ ಏನಾದರೂ ಜಾಡಿಸುತ್ತದೋ ಏನೋ (ಹೊಸಕ್ಕಿ. ೧೦೬). ೧೦. ಏಟುಕೊಡು; ಹೊಡೆ; ಬಾರಿಸು: ಜ ಯ ಂ ತ ನ ಜಡೆಯಂ ಪಿಡಿದು ಜಾಡಿಸಿರಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೫೦೪-೧೦); ಜಾಡಿಸುವನಾಗೆ ಜಾಡಿಸಿದೊಡೂಣೆಯವೇನು(ಹಬ್ಬರ. ೪-೧೪). **ಝಾಡಿಸು:** ೨. ಪಕ್ಕ ದ್ವಂದ್ವಂಗಳಂ ಝಾಡಿಸಿ . . . ಕೂಗಿತಾ ತಾಮ್ರಚೂಡಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೯-೩೦): ಬ್ಯಾರಿಗಳು ಕಾಲನ್ನೊಮ್ಮೆ ಝಾಡಿಸಿ ಆ ಉರುಳಿನ ಕಡೆಗೆ ಉಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ನೋಡಿ (ಮುಂಗಾಮು. ೫). ೫. ರಾಯನಹಿತರ ಜಱಿದು ಝಾಡಿಸಿ ಬೀದಿವರಿವನು ರಾಯದಳದೊಳಗೆ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೪-೩). ೬. ಮಂಗಳದ ರಿಂಗಣ ಝಾಡಿಸಿತು ವೈ ವಾ ಹ ಮ ಂ ಟ ಪ ವ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೧೨-೧೫). ೮. ಮುಂಜಾನೆಯಿಂದ ಝಾಡಿಸತದ, ನಾಳೆ ಡಾಕ್ಟರಿಗೆ ತೋರಿಸಬೇಕು (ರಕ್ತಧ್ವ. ೬೦). ೧೦. ಜಱಿವ ಕಹಳೆಯ ಝಾಡಿಸುವ ಜರ್ಝ್ಝರದ ಡಿಂಡಿಮ ಡಮರು ಪಟಹದ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೦-೮); ಬಾರಕೋಲಿನಿಂದ ಎತ್ತುಗಳಿಗೆ ಝಾ ಡಿ ಸಿ ದ ನು (ಜಾಬಲ. ೩೫). ೧೧. ನಿರ್ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯದಿಂದ ವರ್ತಿಸು; ದಬಾಯಿಸು: ನೀವು ಪಾಲಿಟಿಕ್ಸ್ ಮೇಲೆ ಏನಾದರೂ ಝಾಡಿಸಿ ಬರೆದರೆ ಒಳ್ಳೆಯದು (ಕಮಳ. ೧೩೬).

ಜಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು=೧. ಬಾರಿಸು: ಡವುಡೆ ಜೇಗಟೆ ಮಲಹರಿಯ ಜಾಡಿಸಿಕೊಂಬ ಪ್ರವುಡೆಯರಿರ್ದರಿಕ್ಕೆಲದಿ (ಪೋಹಕ.೨೦-೩೯). ೨. ಒರಸಿಕೊಳ್ಳು: ಮೈಮೇಲೆ ಚೆಲ್ಲಿದ್ದ ಕುರುಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪಿಂಚದಿಂದ ಮೃದುವಾಗಿ ಜಾಡಿಸಿಕೊಂಡರು (ದಾನಜಂ. ೧). [← ತೆಲು. ಜಾಡಿಂಚು]

ಜಾಡು, ಜಾಡೆ₁, ಜೇಡು (ನಾ). ೧. ನಡೆದು ನಡೆದು ಸವೆದ ದಾರಿ; ಹಾದಿ: ಆ ಜಾಡು ಬಹಳ ಸವೆದು ಹೋಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಆಗಾಗ್ಗೆ ಗಾಡಿಗಳು ಬೀಳುತ್ತಲೇ ಇರುತ್ತವೆ (ನಮ್ಮೂರ. ೧೩೦): ರಥವು ಬಂದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸಲು ದಾರಿಯ ಜಾಡೂ ಕಾಣಬರಲಿಲ್ಲ(ಶ್ರೀರಾಪ. ೧೬): ಆಗಾಗ್ಗೆ ನೆಕ್ಕಲ್ದೋವನ ಬಂಡಿ ಸವೆದ ಜಾಡಿನಿಂದ ಹೊರಗೆ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ಪುನರು. ೫೫೬). ೨. ಸುಳಿವು; ಗುರುತು: ಕಳ್ಳರುಂ ಕಂಡು ಜಾಡ ತೋರ್ದಪನೆನುತಲಿ ಕರೆದೊಯ್ದು (ಗುರುಚಾ. ೮-೬೪); ಬೇಡ ನೀನೀ ಪೆಂಗಳಿರುತಿಹ ಜಾಡ ಕಂಡೈದುವರೆ ನಡೆನಡೆ (ಅರ್ಜಾವಿ. ೧೬-೩೮); ಮೃಗಗಳ ಜಾಡನು ತಿಳಿಯುತ ನೀಡುತ ಕೈಗಳ (ಹಮಚ. ೧೬). ೩. ರೀತಿ; ಕ್ರಮ; ಸಂಪ್ರದಾಯ: ನಮ್ಮ ಸಾಹಿತ್ಯ ವಿಮರ್ಶೆಯೂ ಇಂಗ್ಲಿಷಿನ ಜಾಡನ್ನೇ ಬಲುಮಟ್ಟಿಗೆ ಹಿಡಿಯುತ್ತಿದೆ (ಸಮಾಲೋ. ೧೧೧). ೪. (ಹಳ್ಳವಾದ) ಗೀರು,-ಗೆರೆ: ಕೆಳತುಟಿಯ ಜಾಡಿ (Groove)ನಲ್ಲಿರುವ ನಾಲ್ಕು ಗಟ್ಟಿ, ಚೂಪು ಬಾಕುಗಳು ಅಥವಾ ಸೂಜಿಗಳು . . . ರಸವನ್ನು ಎಳೆಯುತ್ತವೆ (ಕೀಟಜಿ. ೭೬). **ಜಾಡೆ₁:** ೧. ದೇವಯಾನಿಯು ನಡೆದ ಮಾರ್ಗದ ಜಾಡೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಹೋಗಿ (ಕೃವಾಆ. ೦೨೦). ೨. ಉಚ್ಚೈಶ್ರವಸ್ಸುವಲ್ಲಿರುವ ಜಾಡೆಯರಿತೊಯ್ಯಲೋಸುಗ ಬಂದು ಯಿಹರು (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೦-೯೯). ೩. ಅವರೂ ಅವರ ಜಾಡೆಯನ್ನು ಹಿಡಿಯುವರು (ಭೀಷ್ಮಪ. ೧೨೫). **ಜೇಡು:** ೧. ನೇಱಿಲಕೆಱೆಯಿಂ ನೇತು ಬಡಗ ಕಗ್ಗಲ್ಲ ಜೇಡು ವಿಡಿದ ಹಿರದು ಹಾಳಕೊಕ್ಕರಣೆ ವಿಡಿದು (ಎಕ. XII, ತುಮಕೂ. ೩೪-೪೮: ಸು. 1160). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚಾಟ್ಟೈ; ಮಲ. ಜಾಡ, ಚಾಡೆ; ತೆಲು. ಜಾಡ]

ಜಾಡುಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ದಾರಿಯನ್ನು ಹಿಡಿ. ೨. ಸುಳಿವನ್ನು ತಿಳಿ; ಸುಳಿವು ಹಿಡಿ: ಕಡುಜಾಣನಾದ ಪವನಜನು, ಆ ಸೂಚನೆಯ ಜಾಡು ಹಿಡಿದು ಸರಿಯಾಗಿ ಅರಿತುಕೊಂಡನು (ಭಾಮಚ. ೭೯). ೩. ಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸು. [ಜಾಡು + ಹಿಡಿ₁ (<ಪಿಡಿ₁)]

ಜಾಡೆ₁ 'ಜಾಡು' ನೋ.

ಜಾಡೆ₂ 'ಝಾಡೆ' ನೋ.

ಜಾಡ್ಯ (ನಾ). ೧. ಚಳಿ; ಕುಳಿರು; ಶೈತ್ಯ. ೨. ನಿರುತ್ಸಾಹ; ಔದಾಸೀನ್ಯ: ಇಂದಿನೀ ಸಂಗ್ರಾಮಜಯದಲಿ ಬಂದ ಜಾಡ್ಯವಿದೇನು (ಕುವ್ಯಾಗ. ೪-೪೯); ಸೂರ್ಯಾತಪವೆ ಚಂದ್ರಿಕಾರೂಪದಿಂ ಪರಿಣಮಿಸಿ ಲೋಕದ ಜಾಡ್ಯ ಸಂತಾಪಂಗಳಂ ಪರಿಹರಿಸುವಂತೆ (ಸೌಗಂಧಿ. ೬೧೫-೨೦); ಮಧುವಿನೊಲುಮೆ ಗನಸು ಸುಳಿದು ಮರದ ಜಾಡ್ಯವನ್ನು ತಿವಿದು (ಮಾಂದಳೆ. ೩೪-೨೦). ೩. ಅನಾರೋಗ್ಯ; ಬೇನೆ; ಜಡ್ಡು: ಒಂದು ಹೊಟ್ಟೆಯನೋವು ಮತ್ತೊಂದು ತಲೆನೋವು ಜಾಡ್ಯಗಳೆರಡನು ಹೀಗೆ ಕರೆದಾಗ ಬರುವಂತೆ ಕೊಟ್ಟಿದೆ ದೈವವು (ಇಂಚಾಪ. ೧೮೧-೯೫): ಇದೇನು ಜಾಡ್ಯ ಬಂತಪ್ಪ (ಮುನಿಮಾ. ೬೦). ೪. ದಡ್ಡತನ. 'ಜಾಡ್ಯಬಂಧ್ಧಿ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಜಾಡ್ಯತನ (ನಾ). ಆಲಸ್ಯ; ಜಡತೆ: ಸಕಳವ್ಯಾಪಕನಾಗಿ ಜಾಡ್ಯತನಮಂ ಬಿಟ್ಟಿರ್ದ ಪದ್ಮಾಸನಂ (ಎಕ. XVIII, ೨೦೪-೨೦; 1162); ಜಪದ ಜಿಹ್ವೆಗೆ ಜಾಡ್ಯತನ[ಪಾಠಾಂ. ಗುಣ]ವಾಯ್ತು (ತೊರರಾ. ೩-೯-೨೬).

[ಜಾಡ್ಯ + - ತನ]

ಜಾಡ್ಯತೆ (ನಾ).=ಜಾಡ್ಯತನ: ಅತಿ ಬಿಸಿಲು ಗಾಳಿ ಕಲ್ಲುಮುಳು ಕ್ಷುತ್ಪಿಪಾಸೆ ಜಾಡ್ಯತೆಗಳಿಂಬಂತಿವಱ ಕಾಟದಿಂ ಮೊಳೆವ ಧಾವತಿಯನಱಿಯದೆ (ಹಜಕಾ. ೯-೩೦). [ಸಂ. ಜಾಡ್ಯತಾ]

ಜಾಡ್ಯಬುದ್ಧಿ (ನಾ). ೧. ದಡ್ಡತನದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬುದ್ಧಿ ; ಮಂದ ಬುದ್ಧಿ. ೨. ದಡ್ಡ ; ಅವಿವೇಕಿ : ಅದನಾಕರ್ಣಿಸಿ ಜಾಡ್ಯಬುದ್ಧಿ ತೊಲಗೆಂದೇಳ್ತಂದಂ (ರಾಜಶೇ. ೧-೭೫). [ಜಾಡ್ಯ + ಬುದ್ಧಿ]

ಜಾಣ್, ಜಾಣು (ನಾ). ಜಾಣತನ ; ಚಾತುರ್ಯ ; ನಿಪುಣತೆ ; ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆ: ಪೂರ್ವಕಾವ್ಯರಚನೆಗಳಂ ತಾಂ ಮೊದಲೊಳ್ ಕಲ್ತಂಗಲ್ಲದೆ ಪದದೊಳ್ ಜಾಣುಂ ಬೆಡಂಗುಮಕ್ಕುಮೆ ಕೃತಿಯೊಳ್ (ಕವಿರಾ. ೧-೯) ; ಎನ್ನೀ ಕಬ್ಬದೊಳೆಂದುಂ ಸನ್ನಿದಮಾಗಿರ್ಕೆ ಕಣ್ಣಮಯ್ಯನ ಕಡುಜಾಣ್ (ಕಬ್ಬಿಕಾ.೪); ಜನ್ನನ ಜಾಣ್ ಮಧುರನ ಮಾಧುರ್ಯಂ ರನ್ನನ ರಸಿಕತ್ವಂ ಗುಣವರ್ಮನ ಬಿನ್ನಣಂ (ಜಯಕಾ. ೧-೧೧) ; ಜಾಣರ್ಕೆ ಜನದೊಳಿಲ್ಲಂ (ಚಿಕವಿ. ೧-೯೭). **ಜಾಣು:** ಜಾಣಿನ ಬೆಡಂಗು ವಿಬುಧ ಪ್ರೀಣನಕರಮೆನಿಸಿ ನೇರ್ಪು ನೇರ್ಪೊಡೆ ಪೇಟ್ದಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೩೯) ; ಜಾಣಿನಲಿ ಭೃಗು ಮುಖ್ಯ ಋಷಿಗಳಿಗೆಂದನಾ ಮುನಿಪ (ಕುಮ್ಯಾಆ. ೭೮೩. ೨೫-೫೭). [<ಪ್ರಾ. ಜಾಣ. / ಸಂ. ಜ್ಞಾನ]

ಜಾಣ (ನಾ). ಬುದ್ಧಿವಂತ ; ಕುಶಲ ; ಚತುರ : “ಕೃತಹಸ್ತಂ ಕುಶಲಂ ಶಿಕ್ಷಿತಂ . . . ಜಾಣಂ” (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೯-೫) ; ಕುಟಿಲತವರಲ್ಲದೆ ಮತ್ತಂ ಪೆಱರುಂ ತಂತಮ್ಮ ನುಡಿಯೊಳೆಲ್ಲರ್ ಜಾಣರ್ (ಕವಿರಾ. ೧-೩೯); ಆತನ ನೋಡು ಗರುಡಿಯ ಜಾಣ ದ್ರೋಣನನು (ಕುಮ್ಯಾಭೀ. ೩-೮) ; ಮಾತಿನಲಿ ಸೋತವನೆ ಜಾಣ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೩೪೨) ; ಜಾಣಂ ಬೀಣೆಯನೀ ಕುಮಾರ ಚಿಕದೇವಂ ಬಾಜಿಸುತ್ತಿರ್ಪನಂ (ಚಿಕವಿ. ೪-೧೧೧) ; ಜಾಣನಿಗೆ ಮಾತಿನ ಪೆಟ್ಟು ಕತ್ತೆಗೆ ಲತ್ತೇಪೆಟ್ಟು (ಗಾದೆ). [ಜಾಣ್ + – ಅ$_7$]

ಜಾಣಗ (ನಾ). = ಜಾಣ. ‘ಜಾಣಗಿತಿ’ ಪರಾ.

[<ಪ್ರಾ. ಜಾಣಗ. / ಸಂ. ಜ್ಞಾಯಕ]

ಜಾಣಗಾತಿ (ನಾ). ಬುದ್ಧಿವಂತೆ; ಜಾಣೆ : ಅತ್ಯಂತ ಜಾಣಗಾತಿಯರು ಸೊಲ್ಲಿಸುವ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪಾಠಕ ಪ್ರಮದೆಯರು . . . ಬಂತು ಮತ್ತೇಭಗ ಮನೆಯಿರ್ದೆಡೆಗೆ (ಮೋಹತ. ೨೭-೧೦). [ಜಾಣ + – ಕಾತಿ$_5$]

ಜಾಣಗಿತಿ (ನಾ). = ಜಾಣಗಾತಿ : ಜಾಣಗಿತಿ, ಬಳೆಗಾರಿತಿ, ಬಾಣಸಿಗಿತಿ (ಭಾಷಾಭೂ. ೧೯೪ ಉದಾ). [ಜಾಣಗ + – ಇತಿ$_1$ (< – ಇತ್ತಿ)]

ಜಾಣಗಿವುಡು (ನಾ). ತನಗೆ ಬೇಡದುದನ್ನು ಕೇಳದವನಂತೆ ಇರುವುದು: ಈಚೀಚೆಗೆ ಈತನಿಗೆ ಜಾಣಗಿವುಡು ಹೆಚ್ಚಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ).

[ಜಾಣ + ಕಿವುಡು (<ಕಿವುಂಡು)]

ಜಾಣತನ ‘ಜಾಣ್ಮನ’ ನೋ.

ಜಾಣಪಣ (ನಾ). = ಜಾಣತನ : ಜಾಣಪಣವಿಡಿದು ಶಿವಸುದರ್ಶನಪಾಣಿಗಳಿಗಹುದು (ಕುಮ್ಯಾವಿ. ೭-೪೫) ; ತಾಗುವ ಸೀಳುವೇಳುವ ಜಾಣಪಣ ವಿಬ್ಬರಲಿ ಸರಿಯಾಯ್ತು (ಉತ್ತರಾ. ೧೭-೪೭) ; ಒಡ್ಡವಣೆ, ಚಡ್ಡಣೆ . . . ಅವುಗಳ ‘ಣೆ’ ಅಂತ್ಯವೂ ವೀರಪಣ, ಜಾಣಪಣ, ವಿಸ್ತಾರಪಣ ಈ ಭಾವನಾಮಗಳಲ್ಲಿಯ ‘ಪಣ’ ಉಪಪದವೂ ಮರಾಠಿಯ ಕಂಡಿತವಾದ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತವೆ (ಕಸಾಚ. ೨೭೧). [ಜಾಣ + – ಪಣ$_1$]

ಜಾಣಪ್ಪು (ಕ್ರಿ). ಚಾತುರ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದು; ಕಂಶಲತೆಯನ್ನು ಪಡೆ: ಪೊಳೆವ ಪಲ್ಗಳನಂದುಱ ತೊಗಲೆಂದು ಜಾಣಪ್ಪಿ ವಿರಿಂಚಿ ಮಾಡಿದ ಸುವರ್ಣ ತುಳಾವರದಂಡವೆಂಬವೋಲೊಪ್ಪುಮನಾಳ್ದುದಾ ನರಪಕಾಂತೆಯ ಸೌಂದರ ನಾಸಿಕಾಂಕುರಂ (ಬಾಧಪು. ೨-೫೦). [ಜಾಣ್ + ಅಪ್ಪು$_1$]

ಜಾಣವಕ್ಕಿ ‘ಜಾಣ್ವಕ್ಕಿ’ ನೋ.

ಜಾಣವಿಕೆ ‘ಜಾಣಿಕೆ’ ನೋ.

ಜಾಣವೆಣ್, ಜಾಣವೆಣ್ಣು (ನಾ). ಬುದ್ಧಿವಂತೆ ; ಜಾಣೆ ; ಚತುರೆ : ಮಂಡಲದೊಳಗೀ ನೀಱಯಂದದ ಜಾಣವೆಂಡಿರ ಕಾಣೆ ನಿನ್ನಾಣೆ (ಕಂನವಿ. ೧೦-೧೫). **ಜಾಣವೆಣ್ಣು :** ಕಣ್ಣಮನವನಿರ್ಕುಳಿಗೊಳ್ವ ಕಡುಜಾಣವೆಣ್ಣುಗಳಧಿದೇವಿ ಕೇಳು (ಮೋಹತ. ೪-೨). [ಜಾಣ + ಪೆಣ್]

ಜಾಣವೆಣ್ಣು ‘ಜಾಣವೆಣ್’ ನೋ.

ಜಾಣಸೇಕರ (ನಾ). ಬುದ್ಧಿವಂತರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠ; ಚತುರರಲ್ಲಿ ಅಗ್ರೇಸರ: ಜಾಣಸೇಕರ ನಿನ್ನೆಡೆಯೊಳಗೆಳ್ಳಿನಿತೂಣೆಯವಿಡಿದ ಕಾರ್ಯಗಳ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡೆನಾದೊಡೆ ಕೇಳು (ಕಂನವಿ. ೭-೧೭೮). [ಜಾಣ +ಸೇಕರ]

ಜಾಣಾಂಕಿ ‘ಚಾಳಾಂಕಿ’ ನೋ.

ಜಾಣಾಯಿಲ, ಜಾಣಾಯ್ಲ (ನಾ). = ಜಾಣ: “ಜಾಣಾಯಿಲ [ಪಾಠಾಂ. ಯ್ಲ]ನೆನಲ್ಕೆ ಜಾಣನೆಂದಱಿಗೆ ಬುಧರ್” (ಭಾರನಿ. ೨೭). **ಜಾಣಾಯ್ಲ:** ಅವರು ಪೂರ್ವರು ಪರಶುರಾಮಪ್ರವರರನು ಮೆಚ್ಚಿಸಿದೆವೀಗಳಿನವರು ಕಡುಜಾಣಾಯ್ಲರೆಂದು ಸುರೇಖರೆಂದಿಹರು (ಕುಮ್ಯಾಭೀ. ೯-೩೩).

[ಜಾಣ್ + – ಆಯಿಲ$_2$]

ಜಾಣಾಯ್ಲ ‘ಜಾಣಾಯಿಲ’ ನೋ.

ಜಾಣಾಯ್ಲತನ (ನಾ).=ಜಾಣತನ: ವಿಪ್ರವೇಷದ ಜವನಿಕೆಯ ಜಾಣಾಯ್ಲತನದಿಂದವಗಡಿಸಿ ಹೊಕ್ಕಿರಿಯಪದ್ವಾರದಲಿ ನೃಪಸಭೆಯ(ಕುಮ್ಯಾಸ. ೨-೭೮).

[ಜಾಣಾಯ್ಲ (<ಜಾಣಾಯಿಲ) + – ತನ]

ಜಾಣಿ$_1$ (ನಾ).=ಜಾಣೆ: ಜಾಣಿ ಬಾರೆ ಕಮಲಪಾಣಿ ಬಾರೇ (ತೀರ್ಥಮ. ೧೯): ಇಲ್ಲಿ ಬಾ, ಹೆಜ್ಜೆಗಳ ಕುಣಿಸಿ ತೋರಿಸು, ಜಾಣಿ (ನೆಲಮು. ೬-೧೯).

[ಜಾಣ + – ಇ$_2$]

ಜಾಣಿ$_2$ (ನಾ). (?) : ಇವ ಮೂಱಱ ಕಾಳಿಕೆಯ ಕಳೆದು ಈ ಹನ್ನೆರಡ ಜಾಣಿಯಲ್ಲಿ ದಾಂಟಿ ಒಂದಱ ಮೇಲೆ ನಿಂದು ಅಂದವಳಿಯದೆ (ವಚಸಂ. ೫೨೩-೧೨೦). [?]

ಜಾಣಿಕೆ, ಜಾಣವಿಕೆ (ನಾ). = ಜಾಣ್ : ಇಂತಿದು ಲಿಂಗಜಂಗಮದ ಜಾಣಿಕೆ [ಪಾಠಾಂ. ಜಾಣ್ಮೆ] ಕಾಣಿರೆ (ಚನ್ನವ. ಶ. ೨೦೪-೪೫೪); ಆಂ ಕೀರ್ತಿವರ್ಮನೆಲ್ಲಾ ವೀಣೆಗಳೊಳು ಜಾಣಿಕೆಯುಂಟು (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೭-೭೭ ವ); **ಜಾಣವಿಕೆ:** ಜಾಣವಿಕೆ ಲೇಸಾದುದೇನೆನ್ನಬೇಕಿದಕೆ ಪ್ರಾಣೇಶನುಂ ಮುಳಿದರಾರಿನ್ನು ಕಾವವರು (ಪರಶು. ೧೭-೧೩). [ಜಾಣ್ + – ಇಕೆ]

ಜಾಣಿಮೆ ‘ಜಾಣ್ಮೆ’ ನೋ.

ಜಾಣಿಲಿ (ಗು). ಬುದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದ. ‘ಜಾಣಿಲಿವೆಣ್’ ಪರಾ.

[ಜಾಣ್ + – ಇಲಿ$_3$]

ಜಾಣಿಲಿವೆಣ್ (ನಾ). ದಡ್ಡ ಹೆಂಗಸು ; ಕೌಶಲ್ಯವಿಲ್ಲದ ಹೆಣ್ಣು : ನಿನ್ನೀ ಕಬ್ಬದ ಸೊಗಸನೆಮ್ಮನ್ನರಪ್ಪ ಜಾಣಿಲಿವೆಣ್ಗಳೆ ಕೊಂಡಾಡುವರಲ್ಲದೆ ಬಲ್ಲರೇ ನೊಲ್ವರೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೦೮-೨೫). [ಜಾಣಿಲಿ + ಪೆಣ್]

ಜಾಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಿಳಿ ; ಅರ್ಥವಾಗು; ಗ್ರಹಿಸು (?) : ಕಳವಳಿಸಿ ತನ್ನರ್ಥ ಜಾಣಿಸದೆಂದು ದುಗುಡದಲಿ (ಸಂಭಪ. ೧೦-೨೩). [ಜಾಣ್ + – ಇಸು$_3$]

ಜಾಣು ‘ಜಾಣ್’ ನೋ.

ಜಾಣುಮೆ ‘ಜಾಣ್ಮೆ’ ನೋ.

ಜಾಣುವೆ ‘ಜಾಣ್ಮೆ’ ನೋ.

ಜಾಣೆ (ನಾ). ಬುದ್ಧಿವಂತೆ ; ಚತುರೆ ; ನಿಪುಣೆ: ಜಾಣೆಯಲ್ಲದ ಸ್ತ್ರೀಯಿಲ್ಲ ಹುಸಿಯದ ವ್ಯವಹಾರಿಯಿಲ್ಲ (ಪಂಚತಂ. ೯೫-೩) : ತೂಗಿ ನಲಿದರ್ ಶರ್ವಾಣಿಯಂ ಜಾಣೆಯರ್ (ಗಿರಿಕ. ೩-೭೯); ಜನರಿವಳನು ಪೋಲ್ವ ಜಾಣೆ ಜಗದೊಳಿಲ್ಲೆನೆ ಚಾತುರ್ಯವಡೆವಳು (ಹದಿಬ. ೧-೫೪) ; ಕೆಟ್ಟ ಅಡಿಗೆ ಅಟ್ಟೋಳೆ ಜಾಣೆ (ಗಾದೆ). [ಜಾಣ + – ಎ$_2$]

ಜಾಣೆವೆಣ್ಣು (ನಾ).=ಜಾಣೆ: ಜಾಣೆವೆಣ್ಣುಗಳರಸಿ ನೀ ಕೇಳು ಸರೋಜಾಂಬಕನ ಸತ್ಕೃತಿಯ (ಮೋಹತ. ೩೭-೨). [ಜಾಣೆ + ಪೆಣ್ಣು (<ಪೆಣ್)]

ಜಾಣೊಡೆಯ (ನಾ). ಜಾಣತನ ಉಳ್ಳವನು ; ಬುದ್ಧಿವಂತ : ಒಡೆಯ ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ – ಪೆರ್ಮೆಯೊಡೆಯಂ . . . ಜಾಣೊಡೆಯಂ (ಶಮದ. ೨೦೭ ಪ್ರಯೋ). [ಜಾಣ್ + – ಒಡೆಯ$_2$]

ಜಾಣ್ಕೆಡು 'ಜಾಣ್ಗೆಡು' ನೋ.

ಜಾಣ್ಗೆಡು 'ಜಾಣ್ಗೆಡಂ' ನೋ.

ಜಾಣ್ಗೂಡು (ಕ್ರಿ). ಚತುರತೆಯನ್ನು ಹೊಂದು; ಕುಶಲತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರು: ಜಾಣ್ಗೂಡಿ ವಿಳಾಸದಿಂ ಸುಳಿದೊಡಿನ್ನು ಮಿವಳ್ಸುಳಿದ್ವೈದಳೇ (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೧೧೧). [ಜಾಣ್ + ಕೂಡು$_1$]

ಜಾಣ್ಗೆಡು, ಜಾಣ್ಕೆಡು, ಜಾಣ್ಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಬುದ್ಧಿಗೆಡು; ಮತಿಗೆಡು: ಮಱುಕಂ ತೊಟ್ಟನೆ ಪುಟ್ಟಿ ನೊಂದು ಮತಿಗೆಟ್ಟೋವೆಂದು ಜಾಣ್ಗೆಟ್ಟು ಬೆಂದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೨-೬೪); ಗಾಂಪಂ ಪುಣ್ಗೆಱೆವ ಮಕ್ಷಿಕಂಬೋಲ್ ಜಾಣ್ಗೆಟ್ಟುಱೆ ಮಗ್ನನಪ್ಪಂ (ಉದ್ಭಟ. ೧೦-೮೩). **ಜಾಣ್ಕೆಡು**: ಜಾಣ್ಕಡೆ ಮುತ್ತುಂ ಮೆಟಸುಂಗೋದಂತಿರೆ (ಶಮದ. ೭೫ ಪ್ರಯೋ). **ಜಾಣ್ಗೆಡು**: ರಂಜಿಸಿದರಮರಲಂಜಿಕೆಯರ್ ಜಾಣ್ಗೆಡದಾಡಿ (ಅಜಿಪು. ೫-೪೧); ಕಡಲತ್ತಣ್ಗೆ ಹರಿ ಬಂದುದಂ ಕಡುಜಾಣ್ಗೆಡದಱೆದಾಗಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೨೭೨); ಜಾಣ್ಗೆಡಲ್ ದಕ್ಷನಂ ತುಡುಕಿ (ನಂದಿಮಾ. ೧-೮). [ಜಾಣ್ + ಕೆಡು$_1$]

ಜಾಣ್ಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). = ಜಾಣ್ಗೂಡು: ನೃಪನಂ ಜಾಣ್ಗೊಂಡ ನಿಜಪ್ರುಗಲ್ಭ ವಚನದೆ ನುಡಿದಳ್ (ಕಾದಂಉ. ೭೬೩). [ಜಾಣ್ + ಕೊಳ್$_1$]

ಜಾಣ್ನಡೆ (ನಾ). ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ನಡವಳಿಕೆ: ಪಂಡಿತೆ ಸ್ತ್ರೀವಿದೂಷಕಳಂತೆ ಜಾಣ್ನುಡಿ ಜಾಣ್ನಡೆಯಿಂದ ಅರಸನನ್ನೂ ಅರಸಿಯನ್ನೂ ಒಂದುಗೂಡಿಸುತ್ತಾಳೆ (ಕಸಾಚ. ೩೭೩). [ಜಾಣ್ + ನಡೆ$_2$]

ಜಾಣ್ನುಡಿ (ನಾ). ಜಾಣತನದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಾತು; ಚತುರೋಕ್ತಿ: ಅನುನಯದಿಂದೆ ಪೊಚ್ಚ ಪೊಸ ಜಾಣ್ನುಡಿಯಿಂದಮಿದಾದುದು (ಛಂದೋಂಬು. ೦-೪೯ ಅಡಿಟ); ಇನಿತುಮಿವರ್ಕೆ ಮತ್ಕೃತಿಯೊಳೀಧರೆ ಬಣ್ಣಿಸೆ . . . ಕಣ್ಣಮನ ಜಾಣ್ನುಡಿ ಪಂಪನ ರೀತಿ (ಜಗವಿ. ೧-೧೧); ಆತನೀಗಾವಗಮೆನ್ನ ಜಾಣ್ನುಡಿಗೆ ಮೆಯ್ಸಿರಿಯಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೧); ನಯವಿದರೆಲ್ಲರುಂ ಪೊಗಳೆ ಜಾಣ್ನುಡಿ ಮಿಕ್ಕಿರೆ ಕಾವ್ಯಮಂ . . ಮಾಡಿ (ಬಾಧಪು. ೧-೪೯).
[ಜಾಣ್ + ನುಡಿ$_2$]

ಜಾಣ್ನುಡಿಕಾರ್ತಿ (ನಾ). ಚಮತ್ಕಾರವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವವಳು; ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಜಾಣೆ: ನಗೆಕಾರ್ತಿಯರ್ ಸಮಂತೋಲೆಯಕಾರ್ತಿಯರ್ ನೆಗಟ್ದ ಜಾಣ್ನುಡಿಕಾರ್ತಿಯರ್ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೨-೯).
[ಜಾಣ್ನುಡಿಕಾಱ + – ತಿ$_1$ (<–ಇತ್ತಿ)]

ಜಾಣ್ನುಡಿಕಾಱ (ನಾ). ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಆಡುವವನು; ಚತುರೋಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಆಡುವವನು; ವಾಕ್ಚತುರ: 'ಜಾಣ್ನುಡಿಕಾರ್ತಿ' ಪರಾ. [ಜಾಣ್ನುಡಿ + – ಕಾಱ]

ಜಾಣ್ತನ, ಜಾಣತನ (ನಾ). = ಜಾಣ್: ಒಳ್ಗುಣಕ್ಕೆ ಕಣಿ ಶೌಚಕ್ಕಾಸ್ಪದಂ ಜಾಣ್ತನಕ್ಕೆಱವಟ್ಟೊಳ್ನುಡಿಗಾಣ್ಮಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೧-೫); ಸಾಸಿರ-ಜಿಹ್ವೆಯವಗೆ ಜಾಣ್ತನದೊಳು ಸಾಸಿರಮಡಿ (ಜಯಕಾ. ೧೫-೧). **ಜಾಣತನ**: ಆಳ್ತನಂ, ಜಾಣತನಂ, ಎಗ್ಗತನಂ (ಶಮದ. ೨೧೧ ಪ್ರಯೋ); ಜಾಣತನದಲಿ ಕಾದಿ ಹಿಂಗುವ ದ್ರೋಣನಲ್ಲಳವಿಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೬-೨೦).
[ಜಾಣ್ + – ತನ]

ಜಾಣ್ಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ಜಾಣತನವನ್ನು ಹೊಂದು; ಚಾತುರ್ಯವನ್ನು ಪಡೆ: ಕಣ್ಬೊಲದೊಳ್ ನಿವೃತ್ತಿಪರಿಣಾಮಮೊಡಂಬಡೆ ಧರ್ಮಶುಕ್ಲದೊಳ್ ಜಾಣ್ಬಡೆದಿಕ್ಕೆ ಕೈಯನು (ಪಂರಾಮಾ. ೨-೫೩); ಜಾಣ್ಬಡೆದೆತ್ತಂ ಕೂಡಿ ಕೋಲಾಹಲಮನೆಸಪ ಚಕ್ರಾಳಿಯಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೭-೨೩). [ಜಾಣ್ + ಪಡೆ$_1$]

ಜಾಣ್ಬಾಣಿ (ನಾ). ಜಾಣತನದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಾತು; ಚಮತ್ಕಾರಯುಕ್ತವಾದ ವಚನ; ಚತುರೋಕ್ತಿ: ಕಣ್ಣಿಗೊರಟಾದೊಡೇಂ ನಿನ್ನ ರೂಪಂ? ಕಿವಿಗೆ ದಲ್ ಮಂತ್ರಮಧುರಂ ನಿನ್ನ ಜಾಣ್ಬಾಣಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೯೦-೭೭೮). [ಜಾಣ್ + ಬಾಣಿ$_2$]

ಜಾಣ್ಬಿಡು (ಕ್ರಿ). ಜಾಣತನವನ್ನು ಬಿಡು; ಮೂಢನಾಗು: ಕಣ್ಬರಿ ಪುತ್ರ ಮಿತ್ರವನಿತಾಜನದೊಳ್ ಸಮಸಂದು ರಾಜ್ಯಮಂ ಜಾಣ್ಬಿಡೆ ದುಃಖಹೇತುವನಿದಂ ನೆಱೆ ತಾಳ್ದಿ (ಚಂದ್ರಪು. ೨-೪೦). [ಜಾಣ್ + ಬಿಡು$_1$]

ಜಾಣ್ಮತಿ (ನಾ). ಜಾಣತನದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬುದ್ಧಿ; ಚುರುಕಾದ ಬುದ್ಧಿ: ಸುತ್ತಲುಂ ಕಾವಲಿರ್ಪುದನವಳ ಜಾಣ್ಮತಿಗೆ ತಿಳುಹಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೯೭-೩೦೮). [ಜಾಣ್ + ಮತಿ]

ಜಾಣ್ಮರುಳ್ (ನಾ). ತಾನು ಜಾಣನೆಂದು ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿರುವ ದಡ್ಡ: ರಾಮಸತಿ ತಾನಿರ್ಕೆ ಸಾಮಾನ್ಯಯಾದೊಡಂ ಪತಿತೆಯಪ್ಪಳೆ ಪೇಳ್ ಪತಿವ್ರತಾನಿಷ್ಠೆಯಿಂ ಜಾಣ್ಮರುಳೆ ಓ ಕೋಣಪಕಿರೀಟಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೭೫೪-೧೩೨). [ಜಾಣ್ + ಮರುಳ್$_3$]

ಜಾಣ್ಮಾತು (ನಾ). ಚತುರವಾದ ಮಾತು; ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆಯ ನುಡಿ; ಚಮತ್ಕಾರದ ಮಾತು: ಕನ್ನಡದಿನೊಪ್ಪಂಬೆತ್ತು ಜಾಣ್ಮಾತಿನಿಂ ಪಲವುಂ ದೇಸೆಯಿಂ ಸಂದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೪-೧೭೭). [ಜಾಣ್ + ಮಾತು$_1$]

ಜಾಣ್ಮೆ, ಜಾಣೆಮೆ, ಜಾಣುಮೆ, ಜಾಣುವೆ (ನಾ). ಜಾಣತನ; ಚಾತುರ್ಯ: "ಪ್ರಗಲ್ಭತೆಯೆನಲು ಜಾಣ್ಮೆ" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೫-೩೭); ಬಣ್ಣಿಸುವನ ಜಾಣ್ಮೆಗತರ್ಕ್ಯಮತುಳಮನುಪಮಮಧಿಕಂ (ಗಿರಿಕ. ೪-೪); ಜಾಣ್ಮೆ, ಕಡುಮೆ, ಮೈಮೆ (ಶಮದ. ೨೧೧ ಪ್ರಯೋ); ಅನುನಯಾಲಾಪಂಗಳಿಂ ಮಾನಿನಿಗೆ ತನ್ನಯ ಜಾಣ್ಮೆ ಮೆಱೆಯಲು (ಬಸಪು. ೪೦-೨೩); ಪಕ್ಷಿಗೇತಕೆ ಬಹುದೀ ಜಾಣ್ಮೆಯೆಂದುದು ಚೊಕ್ಕ ಮಾತಿನ ರಾಜಕೀರ (ಭರಚ. ೭-೯೯). **ಜಾಣೆಮೆ**: ವಿತತ ಜಾಣೆಮೆಗೆ ಶಾರದೆಯೆಂದು ಭೂಪನ ಸತಿಯ ಜಗವು ಪೊಗಳುವುದು (ಕಂನವಿ. ೭-೭೧). **ಜಾಣುಮೆ**: ಸಮೇಳಂ ಮೆಱೆವ ಜಾಣುಮೆಗೆಳಸಿ ನೆನೆವಂ (ಬಸಪು. ೪೨-೨೫); ಹರಿವ ಯಮುನಾನದಿಯನಲ್ಲಿಗೆ ತರಿಸಿದವರಾರೆನಲು ಮಣಿಬಂಧುರದ ಬೆಳಗಿನ ಲಹರಿ ಮುಱಿದುದು ತನ್ನ ಜಾಣುಮೆಯ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೨-೩೩); ಸುರೋರಗನರರ ಜಾಣುಮೆಗಾಣದ (ಕೈವಲ್ಯ. ೯-೭-೩). **ಜಾಣುವೆ**: ಹುರುಡು ಜಾಣುವೆ [ಪಾಠಾಂ. ಮೆ] . . . ಮಾಯಾಮಯದ ಮಹಿಳಾಜನ ವಿರಾಜಿಸಿತು (ತೊರರಾ. ೧-೫-೩೨); ಕವಿಗೆ ಗಡ ನಿನ್ನ ಜಾಣುವೆಯೆನಿತೊ ವಾಸಿಯಲ್ಲವೆ (ಗಿಳಿವಿಂ. ೯-೦೨೦).
[ಜಾಣ್ + – ಮೆ$_1$]

ಜಾಣ್ವಕ್ಕಿ, ಜಾಣವಕ್ಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ; ಪಂಡಿತವಕ್ಕಿ; ಗಿಳಿ: ವಲಿಯ ಭಾರದ್ವಾಜ ಪಿಕ ಪಿಂಗಲಿ . . . ಜಾಣ್ವಕ್ಕಿ ಚಕೋರಿ ಕಳಿಂಗ ಕಳವಿಂಕ (ತೊರರಾ. ३-೧-೩೩); ಉಗ್ಗಡಿಸುವ ರಾಜಕೀರ ಜಾಣ್ವಕ್ಕಿಗಳಿಗ್ಗಡೆಯೊಳು ಮುಂದೆ ಮೆಱೆಯೆ (ಮೋಹತ. ೭-೨೦). **ಜಾಣವಕ್ಕಿ**: ನಲಿದಾಡುವ ಕನ್ನಡವಕ್ಕಿ ಮುದ್ದುಮಾತಾಡುವ ಜಾಣವಕ್ಕಿ (ಶಬ್ದಾನು. ೯೬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). [ಜಾಣ್ + ಪಕ್ಕಿ$_1$]

ಜಾತ (ಗು). ೧. ಹುಟ್ಟಿದ; ಉಂಟಾದ; ವ್ಯಕ್ತವಾದ; ಪ್ರಕಟವಾದ. (ನಾ). ೨. ಹುಟ್ಟಿದವನು: "ಜಾತಂ ಪ್ರಜಾತಂ" (ಮಂಗರಾ. ೯೧-೮); ಜಾತನಲ್ಲ ಅಜಾತನಲ್ಲ ಕೂಡಲಸಂಗನ ಶರಣರು ನಿಸ್ಸೀಮರಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೭೦೧); ಮೃತಜಾತ ತಾನಲ್ಲೆಂದು ಕಂಡರವಂಗೆ ಪಾಪವಿಲೇಪವಿಲ್ಲೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೩-೪೯). ೩. ಹುಟ್ಟಿದುದು; ಉತ್ಪನ್ನವಾದುದು: ನೂತ್ನ ಭಕ್ತಿ ಜಾತವಾಗಲೋತು ಪಾಡಿ (ಕಾವ್ಯಸ. ೧೨೪). ೪. ಪ್ರಾಣಿ; ಜೀವಿ. ೫. ಮಗ; ಪುತ್ರ: ಪಾತಹಿತಜಾತ ನಿಜತಾತ . . . ಘನಪೂತ (ಗುರುಚಾ. ೧೦-೧). ೬. ಜನ್ಮ; ಉತ್ಪತ್ತಿ. ೭. ಗುಂಪು; ಸಮೂಹ: ಜೀವಜಾತದಿಂದೆನಗೆ ಬಲಿಯನಿತ್ತೊಡೆ ಮುನಿವೆಂ (ಯಶೋಚ. ೪-೭೩). ೮. ಸತ್ಕುಲಪ್ರಸೂತ; ಸಂಭಾವಿತ; ಮನ್ನೆಯ: ಮಾತುಮಾತಿಗೆ ಮಥನವ ಮಾಡುವಾತನೆ ಜಾತ (ವಚಸಂ. ೨೨೪-೮೭); ಜಾತಿ ವಿಜಾತಿಯೆನಬೇಡ ದೇವನೊಲಿದಾತನೇ ಜಾತ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೯೭೬). [ಸಂ.]

ಜಾತಕ (ನಾ). ೧. ಜನ್ಮಕಾಲದ ತಿಥಿ, ವಾರ, ನಕ್ಷತ್ರ, ಲಗ್ನ ಮೊದಲಾದ ವಿವರಗಳನ್ನೂ ಆಗಿನ ಗ್ರಹಗಳ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನೂ ತಿಳಿಸುವ ಪತ್ರಿಕೆ; ಜನ್ಮಪತ್ರಿಕೆ: ಪು ರೋ ಹಿ ತ ರ್ ನಾಮಕರಣಂಗೆಯ್ದು, ನುಡಿದು ನಲ್ವರಕೆಯಂ, ಜಾತಕಂ ಬರೆದು ಕಣಿವೇಳ್ದರಾ ನಾಲ್ವರುಂ ನೆಲ ಕೊಳ್ಳಿತಂ ಗೆಯ್ದು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೭-೪೩೧); ಜಾತಕ ಮಾತ್ರ ಸರಿಯಾಗಿ ಹೊಂದ ಬೇಕು ಅದಿಲ್ಲದೆ ನಾನು ಒಪ್ಪುವವನೇ ಅಲ್ಲ (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೩೧); ಯಾವುದು ಸುಳ್ಳಾದರೂ ಜಾತಕ ಸುಳ್ಳಾಗುತ್ತದೆಯೆ (ಪದ್ಮಸ. ೩೨). ೨. ಜಾತಕಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ವಿಷಯಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ತಿಳಿಸುವ ಗ್ರಂಥ: ಮುನ್ನಾರು[೦] ಜಾತಕವಮಂ ಕನ್ನಡದಿಂ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿ ಪೇಟ್ದನ್ವಿತರಿಲ್ಲಿನ್ನುಂ ಪೇಟ್ವವರಿಲ್ಲು ತ್ವನ್ನಂ ಶ್ರೀಧರನೆ ಪೇಟ್ದುಂ (ಜಾತತಿ. ೧-೧೭). ೩. (ಆಯಾ ರಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ) ಹುಟ್ಟಿದವನು, –ಜನ್ಮವೆತ್ತಿದವನು: ಮೀನ ರಾಶಿಯಲ್ಲಿರುವ ಚಂದ್ರನನ್ನು ಶುಕ್ರ ನೋಡಿದರೆ ಜಾತಕನು ಪಂಡಿತ ನಾಗುತ್ತಾನೆಂದು ಬೃಹಜ್ಜಾತಕದಲ್ಲಿದೆ (ಜಾತತಿ. ೨೦-೧೨ ಅಡಿಟಿ). ೪. ಗೌತಮಬುದ್ಧನ ಜನ್ಮಾಂತರಗಳ ಕತೆ: ಬುದ್ಧನ ಜಾತಕಗಳು ಎಂಬ ಪುಸ್ತಕದಿಂದ ಆಯ್ದ ಎಂಟು ಜಾತಕಗಳು (ಬುದ್ಧಪ. ೯). [ಸಂ.]

ಜಾತಕಭಾವ (ನಾ). ಜಾತಕದ ಸ್ಥಿತಿ, –ವಿದ್ಯಮಾನ: ನಾಲ್ಕನೆಯ ಮಗನ ಜಾತಕಭಾವವಂ ವಿಚಾರಿಸಿ ಕಲಿಮಿತ್ರನೆಂದು ನಾಮಕರಣವಂ ಮಾಡಿದ ವರಾಗಲು (ಅರ್ಕಮಾ. ೯೨). [ಜಾತಕ + ಭಾವ$_2$]

ಜಾತಕರ್ಮ (ನಾ). ಮಗು ಹುಟ್ಟಿದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಸಂಸ್ಕಾರ; ಹದಿನಾರುಂ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು: ಅರ್ಹತ್ಪ ರಮೇಶ್ವರಂಗೆ ಮಹಾಮಹಮಂ ಮಾಡಲ್ವೇಟ್ದು ಜಾತಕರ್ಮೋತ್ಸವಮ ನೊಡರ್ಚಿ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೧೦೨ ವ); ವಿಹಿತ ಜಾತಕರ್ಮಮಂ ಮಾಡಿಸಲ್ಬು ಧರುತ್ತರೋತ್ತರವನು ತಿಳಿದು (ಜ್ಞಮಿಭಾ. ೨೮-೭೦); ಶಿಶುವು ಜನಿಸಿದೊಡ ನೆಯೇ ನಾಳಚ್ಛೇದಕ್ಕೆ ಮೊದಲೇ ಜಾತಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಶಾಸ್ತ್ರವಿದೆ (ಆರ್ಯಧ. ೧೨೩).

[ಜಾತ + ಕರ್ಮ]

ಜಾತಕೇಳಿ (ನಾ). [ಕಾಮಶಾ] ಕಾಮಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಹನ್ನೆರಡು ಬಗೆಯ ಆಲಿಂಗನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; P ಅಜಾತಕೇಳಿ ಎಂಬ ಆಲಿಂಗನ ಪ್ರಕಾರ ನಾಲ್ಕು, ಜಾತಕೇಳಿ ಎಂಬ ಆಲಿಂಗನ ಪ್ರಕಾರ ಎಂಟು: ಜಾ ತ ಕೇ ಳಿ ಯೆಂ ದು ಸಂದಜಾತಕೇಳಿಯೆಂದುಮವರ ರೀತಿಯೆಂಟು ನಾಲ್ಕೆನಿಪ್ಪವಂಬುಜಾನನೆ (ಜನವ. ೭-೧). [ಜಾತ + ಕೇಳಿ$_2$(=ಕೇಲಿ)]

ಜಾತಗೈಸು (ಕ್ರಿ). ಉಂಟಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು; ರಚಿಸು; ನಿರ್ಮಿಸು: ವನದಿ ಮಂಟಪವಾ ಜಾ ತ ಗೈ ಸೆ ನೆ ಚದುರ ಚಾವಡಿ ನೂತನವ ಗೈಸಿ (ಜಿರಾಮಾ. ೭೮-೩೧). [ಜಾತ + ಕೈ$_1$(<ಕಿಯ್$_1$) + – ಇಸು$_3$]

ಜಾತನಿರ್ವೇದ (ನಾ). ವಿರಕ್ತಿಯುಂಟಾದವನು; ವೈ ರಾ ಗ್ಯ ವ ನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು: ಸಂಸೃತಿ ಕೃತಾನುಶಯನುಂ ಜಾತನಿರ್ವೇದಾಶಯನು ಮಾಗಿ (ಚಂದ್ರಪು. ೨-೩೦). [ಜಾತ + ನಿರ್ವೇದ]

ಜಾತಪುಣ್ಯ (ನಾ). ಪುಣ್ಯವಂತ; ಅದೃಷ್ಟಶಾಲಿ; ಭಾಗ್ಯವಂತ: ಆತು ಕೊಳಲಿಂದೀ ಸುಯೋಧನ ಜಾತಪುಣ್ಯನೊ ಧ ರ್ಮ ಪು ತ್ರ ನೆ ಭೂತ ಭಾಗ್ಯನೊ (ಕುಮ್ಯಾಳ. ೨೦-೧೦). [ಜಾತ + ಪುಣ್ಯ]

ಜಾತಪ್ರಿಯ(ನಾ). ಎಲ್ಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮೇಲೆ ದಯೆ ಉಳ್ಳವನು; ಕರುಣಾ ಮಯಿ: ಜಾತಪ್ರಿಯನಾತಂ ತನುಜಾತನೆ ತಾನಾಗೆ (ಅಜಿಪು. ೫-೫೩).

[ಜಾತ + ಪ್ರಿಯ]

ಜಾತಮೂರ್ಖ (ನಾ). ಹುಟ್ಟುಮೂರ್ಖ; ಮಹಾಮೂರ್ಖ; ಅತಿ ದಡ್ಡ: ಇವನು ಜಾತಮೂರ್ಖ (ರಾಜಾಮ. ೩೦).

[ಜಾತ + ಮೂರ್ಖ]

ಜಾತರಂಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ರತ್ನ; ಪದ್ಮರಾಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದ: ಪದ್ಮರಾಗವದು ತಾನೆ ಜಾತರಂಗಂ ಕುರುವಿಂದಂ ಸೌಗಂಧಿಕಂ ಗದಾಂಗ ನೀಲಯುಗ್ಮನಾಮಕವೆಂಬೀ ನಾಲ್ದೆಱನಾಗಿರ್ಕುಂ (ಹಾ ಲಾ ಸ್ಯ ೨-೧-೭೦ ವ): ಬ್ರಹ್ಮ ಜಾತಿಯಾದ ಜಾತರಂಗವೆಂಬ ಕೆಂಪು ರತ್ನಕ್ಕೆ ಹತ್ತು ಬಗೆ ಹೊಳಹು (ಸೌಗಂಧಿ. ೩೭೭-೪). [ಸಂ.]

ಜಾತರಸ(ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಶ್ರೀಮತ್ ಜಾತರಸರ್ ಕದಂಬಳಿಗೆ ಸಾಯಿರವುಮಂ ಉತ್ತರೋತ್ತರಮಾಗಿ ಆಳುತ್ತಿರೆ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೧೦೪-೧೦; ೨೨೭). [?]

ಜಾತರಾಸಿ 'ಚೇತರಾಶಿ' ನೋ.

ಜಾತರೂಪ (ನಾ). ೧. ಹುಟ್ಟಿದ ಸ್ಥಿತಿ; ಬೆತ್ತಲೆ; ದಿಗಂಬರತ್ವ. ೨. ದಿಗಂಬರ ಜೈನರ ಸಂನ್ಯಾಸ: ಭಕ್ತಿಯ ಭರದಿಂದಂ ಜಾತರೂಪಮಂ ಕೈ ಕೊಂಡರ್ (ಆದಿಪು. ೯-೮೦); ಅದು ನಿಸ್ಸಂಗತೆಯಿಂದಲ್ಲದಾಗದದು ಜಾತ ರೂಪದಿಂದಲ್ಲದೆ ತೀರದದು (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೧೦೫): ಪರಿಹರಿಸಿ ಜಾತರೂಪೋ ತ್ಕರಮಂ ಮತ್ತೊಂದು ಜಾತರೂಪಮನರಸಂ ಧರಿಯಿಸಿದಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೨-೫೯). ೩. ದಿಗಂಬರನಾದ ಸಂನ್ಯಾಸಿ; ಜೈನಮುನಿ: ದಿಗಂಬರ ಮುನಿ ಗಳನ್ನು ಜಾತರೂಪರೆಂದು ಕರೆಯುವುದು ವಾಡಿಕೆಯಾಗಿದೆ (ಭಾರದ. ೧೮೫). ೪. ಚಿನ್ನ; ಬಂಗಾರ: "ಮಹಾರಜತಮಾ ಜಾತರೂಪಂ ಹಿರಣ್ಯಂ . . . ಸ್ವರ್ಣಮೆನೆ ಹೊನ್ನಿಂಗೆ ನಾಮಮುಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩೦-೪); ಹರಿಸ ದೊಳೊಂದುವವೊಲ್ ಜಾತರೂಪ ವಿಳಸಿತ ನಿಧಾನಮಂ ಕಂ ಡ ಧ ನಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೨-೫೨); ಜಾತರೂಪದ ಲೇಸು ಹೊಲ್ಲೆಹ ವೀತಿಹೋತ್ರನ ದೇಹ ಕಾರಣಭೂತವಾಗಿಹುದವಗೆ (ಕುಮ್ಯಾಉ. ೩-೧೨೪); ವರಜಾತರೂಪ ಮಯವಾಯ್ತು ಮನೆಯೆಲ್ಲಮುಂ (ಜ್ಞ ಮಿ ಭಾ . ೧೮-೧೨): ಪರುಸದ ಸೋಂಕಿಂ ವರಜಾತರೂಪಮಪ್ಪಂತೆ ಲೋಹಂ (ವಿಷ್ಣುಪು. ೫-೫-೭). [ಸಂ.]

ಜಾತರೂಪವಿಧಿ (ನಾ). ದಿಗಂಬರ ವ್ರತ, –ದೀಕ್ಷೆ: ದೊರೆಕೊಳೆ ಜಾತ ರೂಪವಿಧಿ ಪಂಚಮಹಾವ್ರತಧಾರಿಯಾದಂ (ಅನಂಪು. ೪-೧೧).

[ಜಾತರೂಪ + ವಿಧಿ]

ಜಾತವೇದ (ನಾ). ೧. ಬೆಂಕಿ; ಅಗ್ನಿ: ಗಣನಾತೀತಾಜ್ಯಾಹುತಿಗಣದಿಂದಂ ತಣಿಯೆ ಜಾತವೇದನುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೩೭); ನಾಕವಾಸಿಗಳಂಜಬೇಡವೆಂದ ವರಿಗೆ ವಿವೇಕದಿಂ ನುಡಿದಭಯವಿತ್ತನಾ ಜಾತವೇದಂ (ವೀಶೈಪು. ೩-೨೦-೫೫). ೨. [ಛಂದ] ಅಕ್ಷರಗಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ರಗಣ(–∪–): ಮರುತಂ ಜಾತವೇದಂ ಹರನಂ ಕೂ ಡಿ ಬಂದಂದರವಿಂದಾಯತಾಕ್ಷೀ ಸರಲಂ ವೃತ್ತನಾಮಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೮೮). [ಸಂ. ಜಾತವೇದಸ್]

ಜಾತವೇದಸ(ನಾ). =ಜಾತವೇದ ೧: "ವಸು . . . ಅನಲಂ ಸ್ವಾಹಾಪ್ರಿಯಂ ಜಾತವೇದಸನಪ್ಪಿತ್ತ್ರಮುಷರ್ಬುಧಂ ಹುತವಹಂ ಧೂಮಧ್ವಜಂ ಪಾವಕಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೭-೩೯): "ವಸು . . . ಜಾತವೇದಸನಾಶ್ರಯಾಶನನಲಂ ಧೂಮಕೇತನಂ ಶುಚಿ ವಿರೋಚನನೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೪-೬).

[<ಸಂ. ಜಾತವೇದಸ್]

ಜಾತವೇದಾಕ್ಷ (ನಾ). ಅಗ್ನಿನೇತ್ರ; ಶಿವ: ಜಯ ವೇದಾಕ್ಷ . . . ಎಂದು ಪೊ ಗ ಳು ತಿ ಹ ಜೋಕೆಯಿಂ ಮೆಟಿಂವ ಜಗದೀಶನಂ ನಿಟ್ಟಿಸಿದನು (ಹಚಕಾ. ೧೦-೯೦). [ಸಂ. ಜಾತವೇದಾಕ್ಷ (ಜಾತವೇದ + ಅಕ್ಷಿ + –)]

ಜಾತವೇದೋಜಾತೆ (ನಾ). ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವಳು; ದ್ರೌಪದಿ: ಅಂ ತಿ ರ್ದ ಜಾತವೇದೋಜಾತೆಯ ಪಾರಿಜಾತಪಲ್ಲವೋಲ್ಲಸಿತ ನಿಕಾಮ ಕೋಮಲ ಕರತಳಸ್ಪರ್ಶನದೊಳಂ (ಗದಾಯು. ೮-೭೧ ವ).

[ಸಂ. ಜಾತವೇದೋಜಾತಾ(ಜಾತವೇದಸ್ + ಜಾತಾ)]

ಜಾತಶಂಕಿ (ನಾ). ಸಂಶಯದಿಂದ ಕೂಡಿರುವವನು: ನಿಶ್ಶಂಕಿ ನೀನು ಈ ಜಾತಶಂಕಿಯನ್ನು ಶಮಿಯಾಗಿ ಶಮಿಸಿ(ಹೃದಸ. ೨೨-೯). [ಸಂ.ಜಾತಶಂಕಿನ್]

ಜಾತಸೂತಕ (ನಾ). (ಹಿಂದೂಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರದಂತೆ) ಮಗು ಹುಟ್ಟಿದಾಗ ಮಾತಾಪಿತೃಗಳಿಗೆ ಮತ್ತು ಜ್ಞಾತಿಗಳಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಮೈಲಿಗೆ; ಪುರುಡು ; ವೃದ್ಧಿ : ಪ್ರೇತಸೂತಕ ಜಾತಸೂತಕ ಜಾತಿ ವಿರಹಿತನಾಗಿ (ಬಸವು. ೧೮-೯೮). [ಜಾತ + ಸೂತಕ]

ಜಾತಹರ್ಷ (ನಾ). ಸಂತೋಷವುಂಟಾದವನು; ಸಂತೋಷಗೊಂಡಿರುವವನು: ಜಲಕೇಳಿಯಾಡಿ ಪೊಱಮಟ್ಟು ನಿಂದು ಜಾತಹರ್ಷನಾಗಿ ಬೆಟ್ಟುಗಳ್ ಬಿರಿಯೆ ನಿಷ್ಕುರಧ್ವಾನಂಗೆಯ್ದು (ಪಂಚತಂ. ೪೫-೨೦).

[ಜಾತ + ಹರ್ಷ]

ಜಾತಾ$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಹೊರಟಿರುವ ಜನರ ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾದ ತಂಡ,-ಗುಂಪು,-ಮೆರವಣಿಗೆ : ದೇಶದ ನಾನಾ ಕಡೆಯಿಂದ ಜಾತಾಗಳು ಬಂದುವು (ರೂಢಿ).

ಜಾತಾಹೊರಡು = ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಗುಂಪುಗೂಡಿ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡು: ಚಳುವಳಿಕಾರರು ವಿಧಾನಸೌಧಕ್ಕೆ ಜಾತಾಹೊರಡುವಂತೆ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜಥಾ]

ಜಾತಾ$_2$ (ಅ). ಹೋಗಲಾಗಿ ; ಕಳೆಯಲಾಗಿ ; ಬಿಡಲಾಗಿ : ಹನುಮಂತರಾಯನಿಗೆ ಈ ಮನೆ ಒಂದು ಜಾತಾ ಅವರ ಮಿಕ್ಕ ಆಸ್ತಿಯೆಲ್ಲವನ್ನೂ 'ವಿಲ್' ಮಾಡಿಟ್ಟುಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ (ಅವತಂ. ೧೮೩). 'ಜಾತಾಬಾಕಿ' ಪರಾ.

[←ಹಿಂ. ಜಾನಾ]

ಜಾತಾಪತ್ಯೆ (ನಾ). ಹಡೆದವಳು ; ಹೆತ್ತವಳು ; ಬಾಣಂತಿ ; "ಸೂತಿಕೆ ಜಾತಾಪತ್ಯೆ ವಿಜಾತೆ ವಿಶಲ್ಯಾಭಿಧಾನೆ ತಾನೆನಿಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೪-೧೬).

[ಸಂ. ಜಾತಾಪತ್ಯಾ (ಜಾತ + ಅಪತ್ಯ + –)]

ಜಾತಾಬಾಕಿ (ನಾ). ಕೊಡಬೇಕಾದುದು ಕಳೆದು ಉಳಿದಿರುವುದು,-ಮಿಕ್ಕಿರುವುದು ; ಶಿಲ್ಕು : ಹದಿನೆಂಟು ಹಣ ಜಾತಾಬಾಕಿ ಬೇರೀಜು ಕಂಠೀರಾಯಿ ೩೫೩ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೯. ೪೨-೫೪ ; 1825) ; ಜಾತಾಬಾಕಿ ಇಷ್ಟು ಎಂಬುದಾಗಿ . . . ಪಟ್ಟಿ ಕಳುಹಿಸುವುದು (ಮಹಾವಂ. II, ೭೭).

[←ಮರಾ. ಜಾತಾಬಾಕೀ]

ಜಾತಾಶೌಚ (ನಾ). = ಜಾತಸೂತಕ : ಯಾರಾದರೂ ಜನಿಸಿದರೂ ಮೃತರಾದರೂ ನಿಯಮವಾದ ಕಾಲಪರ್ಯಂತವಾಗಿರುವ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲದ ಅವಸ್ಥೆ. ಇದನ್ನು ಜಾತಾಶೌಚವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಆಯುರ್ಧ. ೯೫): ಅವರಿಗೆಲ್ಲ ಒಂದು ಜಾತಾಶೌಚ ಬಂದು ಮದುವೆ ಆ ಲಗ್ನದಲ್ಲಿ ನಡೆಯಲೇ ಇಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [ಜಾತ + ಆಶೌಚ]

ಜಾತಿ (ನಾ). ೧. ಹುಟ್ಟು ; ಜನನ. ೨. ಹುಟ್ಟಿದ ಕುಲ; ವಂಶ; ಪೀಳಿಗೆ; ತಳಿ : ಜಾತಿಗೆ ತಕ್ಕ ಮಾತು ತೂತಿಗೆ ತಕ್ಕ ಬೆಣೆ (ಗಾದೆ). ೩. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಕ್ಷತ್ರಿಯ, ವೈಶ್ಯ, ಶೂದ್ರ ಮುಂತಾದ ಕುಲ ಅಥವಾ ಮತ : ಜಾತಿಯೊಳೆಲ್ಲಮುತ್ತಮದ ಜಾತಿಯ ವಿಪ್ರಕುಲಂಗೆ . . .ಜಿನೇಂದ್ರ ಧರ್ಮಮೆ ವಲಂ ದೊರೆ ಧರ್ಮದೊಳ್(ಪಂಪಭಾ. ೧೪-೪೮). 'ಅಷ್ಟಾದಶಜಾತಿ' ಪರಾ. ೪. ಜನಾಂಗ. ೫. ವರ್ಗ ; ಗುಂಪು : ವೇದಬೋಧಿಪ ಜಾತಿಗಳು ಎರಡಾದಿಯಲಿ (ಬಸವು. ೫೫-೧೯). ೬. ರೀತಿ ; ಸ್ವಭಾವ; ತರಹ. ೭. ಉತ್ತಮವಾದುದು; ಮೇಲಾದುದು; ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆಯುಳ್ಳುದು : ಭಾಸ್ಕರನು ಈ ಜಾತಿ ಸಾಧ್ವಿಯರೆಸಕದೇಳಿಗೆಯಿಂದ ತೇಜವಡೆದು ತಿರುಗುವನು (ಹದಿಬ. ೨-೮). ೮. ಸಾದೃಶ್ಯ ; ಸಮಾನತೆ : "ಜಾತಿಯೆಂಬುದು ಸಾದೃಶ್ಯಂ" (ಶಸೂವೃ. ೫). ೯. ಜಾಯಿಕಾಯಿ. ೧೦. ಜಾಜಿಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು : ಸೊಗಯಿಸಿ ಬಂದ ಮಾಮರನೆ ತಳ್ತಲೆವಳ್ಳಿಯೆ ಪೂತ ಜಾತಿ ಸಂಪಗೆಯೆ . . . ಬನವಾಸಿ ದೇಶದೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೨೮) ; ತಿಲತೈಲದೊಳ್ . . . ಜಾತಿಯ ಪೊಸ ಪೂಗಳನಿಕ್ಕಿ (ಲೋಕೋಪ. ೭-೨೦). ೧೧. "ನೆಲ್ಲಿಗಿಡ" (ಗಂಗಾಮ. ೧೩೯). ೧೨. ಚಳ್ಳೆಮರ: "ಶ್ಲೇಷ್ಮಾತಕಂ ಜಾತಿ ಚೆಳ್ಳಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೩೭-೨೨); "ಸನಯಂ ಸಾಹಿತ್ಯಭೇದಂ ಕುಲಕುಸುಮಗಳುಂ ಜಾದಿಯುಂ ಜಾತಿಯಕ್ಕುಂ" (ನಾನಾರ. ೭೭). ೧೩. ಒಲೆ. ೧೪. [ತರ್ಕಶಾ] ವ್ಯರ್ಥವಾದ ಉತ್ತರ. ೧೫. [ಸಂಗೀತ] ಸಪ್ತಸ್ವರಗಳು. ೧೬. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಸ್ವಭಾವೋಕ್ತಿ ಅಲಂಕಾರ : ಭಾವಿಸಿ ಸಮಸ್ತವಸ್ತು ವಿಭಾವಿತ ಜಾತಿ ಕ್ರಿಯಾಗುಣ ದ್ರವ್ಯ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಗುಣಮಂ ಪೇೞ್ವುದು ಕೇವಲಮಾ ಜಾತಿಯೆಂಬ ಸದಳಂಕಾರಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೬); ಜಾತಿಯೆನಿಕುಂ ಸ್ವಭಾವಾಖ್ಯಾತಿ ಯಥಾವಸ್ಥಿತಾರ್ಥ ವಿಷಯಾರ್ಥಕೃತೋದ್ದ್ಯೋತ ನಮ ವೈಪರೀತ್ಯಂ ಜಾತಿ ದ್ರವ್ಯ ಕ್ರಿಯಾಗುಣ ಪ್ರತಿಬದ್ಧಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೦೮). ೧೭. [ಗಣಿತ] ಹದಿನೆಂಟುಂ ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : "ಜಾತಿ ಸ್ಥಳಂ ಪದಿನೆಂಟು" (ಮಂಗರಾ. ೦೦೪-೯). [ಸಂ.]

ಜಾತಿಕರ್ಮ (ನಾ). ಆಯಾ ಜಾತಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯವಾದ ಅಥವಾ ಆಚಾರದಿಂದ ಬಂದ ಕರ್ಮ,-ವಿಧಿ,-ಅನುಷ್ಠಾನ,-ಆಚರಣೆ: ಅವರವರ ಜಾತಿಕರ್ಮ ಅವರವರಿಗೆ ಹೆಚ್ಚು (ರೂಢಿ). [ಜಾತಿ + ಕರ್ಮ]

ಜಾತಿಕಾರ 'ಜಾತಿಗಾಱ' ನೋ.

ಜಾತಿಕೂಟ, ಜಾತಿಗೂಟ(ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ: ಮಗ್ಗಮೊಳಿದೆರಿಗೆ ಜಾತಿಕೂಟ ಕಾಣಿಕೆ ಕಂದಾಯ ಮದುವೆ ಸುಂಕ ಚರಾದಾಯ ತೆರಿಗೆ ಮುಂತಾದ ಯೇನು ಉಂಟಾದರೂ ನಿಮಗೆ ಸಲುವದು (ಮೈಆರಿ. ೦೯೪೦, ೪೭-೧೮ ; 1669) ; ಕುರಿದೆರಿಗೆ ಜಾತಿಕೂಟ ದೇವರಾಯವಟ್ಟ . . . ಇವು ಮೊದಲಾದ ಸಕಲ ಸ್ವಾಮ್ಯವನು (ಎಕ. XIV, ನಂಜನ. ೨೯೫-೩೦೩; 1716).

ಜಾತಿಗೂಟ: ಅರ್ತ್ತವಣೆಗೆ ಸಲುವ ಪೈರುಸುಂಕ ವೊಂಮು ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಿಗೆ ಸಲ್ವ ಪೈರು ದುತ್ತಂ ಮಣಿಹ್ಯಸ್ಯಕಕ್ಕೆ ಸಲುವುದು ಜಾತಿಗೂಟ (ಎಕ. III, ಶ್ರೀರಂಗ. ೦೦೦-೦೭೩ ; 1724). [ಜಾತಿ + ಕೂಟ$_1$]

ಜಾತಿಕೋಶ (ನಾ). ಜಾಯಿಪತ್ರೆ. [ಜಾತಿ + ಕೋಶ]

ಜಾತಿಕ್ಷತ್ರಿಯ (ನಾ). ಹುಟ್ಟುಕ್ಷತ್ರಿಯ : ಷಟ್ಕರ್ಮನಿರತ ಜಾತಿಕ್ಷತ್ರಿಯರೆಂದುಂ ತೀರ್ಥಕ್ಷತ್ರಿಯರೆಂದುಮಿತ್ತೆಱನಪ್ಪುವು (ಚಾವುಂಪು. ೨೪೭).

[ಜಾತಿ + ಕ್ಷತ್ರಿಯ]

ಜಾತಿಗ (ನಾ). = ಜಾತಿಗಾಱ: ಜಾತಿಗರು ಕೂಡಿದರು ಕೋತುಳ್ಳ ಚೌಡನಿಗೆ ನೀತಿಯಲಿ ಆಡಿ ರೂಪಗಳ ಜಗದೊಳಗೆ ಸೋತು ಪರಮತವು ಕೈಮುಗಿದು (ಕನ್ನಜಾ. ೨೯೬). [ಜಾತಿ + – ಗ$_2$]

ಜಾತಿಗತ (ಗು). ಜಾತಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ; ಜಾತಿಗೆ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ: ಈ ಬೃಹತ್ ಸತ್ತೆಯಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕಿಂತ ಸಣ್ಣ ವಿಭಾಗವಿರುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನು ಜಾತಿಗತ ಸತ್ತೆ ಎನ್ನಬಹುದು (ನಿಬಂಧ. II, ೨೩೪). [ಜಾತಿ + ಗತ$_2$]

ಜಾತಿಗಳ್ಳ (ನಾ). ಹುಟ್ಟುಗಳ್ಳ; ಪಕ್ಕಾಕಳ್ಳ: ಜಾತಿಗಳ್ಳನಾದ ಹುಡುಗ ಆ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದವನು (ಪುನರು. ೪೧೩). [ಜಾತಿ + ಕಳ್ಳ$_1$]

ಜಾತಿಗಾದೆ (ನಾ). [ಛಂದ] ಪ್ರತಿಸಾಲಿನಲ್ಲಿಯೂ ಇಪ್ಪತ್ತುಮೂರು ಮಾತ್ರೆಗಳಿರುವ, ಮೂರು ಸಾಲಿನ ಪದ್ಯ : ಪದ(ಮುಂ) ಮೂಱಾಗಿಯುಂ ಶ್ಲೋಕದ ಲಕ್ಷಣಮಾಗಿಯುಂ ವಿದಿತಂ ಜಾತಿಗಾದೆ [ಪಾಠಾಂ. ಧೆ]ಯೆಂಬುದು ಸಂದಭಿಧಾನದಿಂದಿದನೋದು ವಿಲೋಲಪಕ್ಷ್ಮದ ಸನ್ನಿಭಕುಂತಳೇ (ಛಂದೋಂಬು. ೩-೨೧) : ಜಾತಿಗಾದೆ (ಸಂಸಪ. ೩೮).

[ಜಾತಿ + ಗಾದೆ]

ಜಾತಿಗಾಯನ (ನಾ). ಹದಿನೆಂಟು ಬಗೆಯ ವಿಶಿಷ್ಟರೀತಿಯ ಸ್ವರಗಳ ಹಾಡುಗಾರಿಕೆ : ಭರತನು ನಿರೂಪಿಸಿದ ಜಾತಿಗಾಯನ ಪದ್ಧತಿಯು ಫಲಭರಿತವಾಗಿ ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ಜನತೆಗೆ ಆನಂದಿಸಲನುವಾದುದೇ ಅಲ್ಲದೇ, ಇಂದೂ ಸಾರೋದ್ಧಾರವಾಗಿ ಫಲ ಬಿಡುತ್ತಲೇ ಇದೆ (ಭಾರದ. ೫೪೦).

[ಜಾತಿ + ಗಾಯನ]

ಜಾತಿಗಾರ 'ಜಾತಿಗಾಱ' ನೋ.

ಜಾತಿಗಾಟಿ, ಜಾತಿಕಾರ, ಜಾತಿಗಾರ (ನಾ). ಯಕ್ಷಗಾನ, ಬಯಲಾಟ, ನಾಟಕ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಿನಯಿಸುವುದೇ ವೃತ್ತಿಯಾದವನು; ನಟ: ಜಾತಿ[ಪಾಠಾಂ. ಲ,ಲೆ]ಗಾಟಿನ ಕಾಲು ಮುಳ್ಳು ತಾಗಿ ನೊಂದಿತ್ತೆಂಬಂತೆ ಸೂಳೆಗಾಟಿನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಹಣ ಹೋಗಿ ಅಳುವಂತೆ (ಅವಜಂ. ೨೯-೧೨೨). **ಜಾತಿಕಾರ**: ಪೊಟ್ಟೆಯ ಪೊರೆವ ಜಾತಿಕಾರನಂತೆ ನಾನೊಬ್ಬ ವೇಷಧರಿಸಿ (ವಿಶಾಸು. ೬೬-೦). **ಜಾತಿಗಾರ**: ನಮ್ಮ ಹಿರಿಯರು ಜಾತಿಗಾರರಿಂದ ಇಂಥ ಆಟಗಳನ್ನು ಆಡಿಸಿ ಅವರಿಗೆ ಯೋಗ್ಯ ಬಹುಮಾನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಕಳುಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರಂತೆ (ಬೆಳುಮ. ೨೦೩); ನೀರ, ನೇಹಿಗ, ನಂಟ, ಬಂಟ, ಸಂವಾದಿ, ಗುರು, ಶಿಷ್ಯ, ಪ್ರೀತಿಯ ಜಾತಿಗಾರ! (ಉಯ್ಯಾಲೆ. ೧೬-೪). [ಜಾತಿ + – ಕಾಟಿ]

ಜಾತಿಗೂಟ 'ಜಾತಿಕೂಟ' ನೋ.

ಜಾತಿಗೊಯ್ಯ (ನಾ). ಜಾತಿಯನ್ನು ಕೆಡಿಸುವವನು, – ಹಾಳುಮಾಡುವವನು; "ಧರ್ಮಲಂಡ" (ಜಾನಕೋ. ೬೦). [ಜಾತಿ + ಕೊಯ್ಯ$_2$]

ಜಾತಿಗೊಲ್ಲ (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿನಿಂದಲೆ ಗೊಲ್ಲನಾದವನು: ಗೊಲ್ಲನಲ್ಲದೆ ಜಾತಿಗೊಲ್ಲನು ಗೊಲ್ಲನೆ ತಾನೆಲ್ಲೆಡೆಯೊಳಂ ಗೊಲ್ಲನಾದೊಡೆ (ಬಸಪು. ೪೦-೩೨). [ಜಾತಿ + ಗೊಲ್ಲ$_2$]

ಜಾತಿಜ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು; ಉತ್ತಮ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. 'ಜಾತಿಜಾಂಗಣ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಜಾತಿಜಾಂಗಣ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವರ ಮನೆಯ ಪರಿಸರ; ಮನ್ನೆಯರ ಮನೆಯ ಅಂಗಳ: ಇಲ್ಲ . . . ಬಂದ ಮಾವಿಲ್ಲದ ನಂದನಂ ಕುಳಿರ್ವ ನಂದನವಿಲ್ಲದ ಜಾತಿಜಾಂಗಣಂ (ಅನಂಪು. ೩-೯). [ಜಾತಿಜ + ಅಂಗಣ]

ಜಾತಿಜಾಣಿಕೆ (ನಾ). ಸಹಜವಾದ ಜಾಣತನ; ಹುಟ್ಟುಗುಣವಾಗಿ ಬಂದ ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆ: ಅಂದು ವಿಮಳೆಗೆ ಜಾತಿಜಾಣಿಕೆಯಿಂದಲಭಿನವ ಪಾಡುನೋಟಗಳಿಂದ ಬಳಿಕಲ್ಲಮನ ತೋಟಿಸುತಿರ್ದಳಾ ಮಾಯೆ(ಪ್ರಭುಲೀ. ೭-೨೮). [ಜಾತಿ + ಜಾಣಿಕೆ]

ಜಾತಿಜಾರೆ (ನಾ) ಹುಟ್ಟು ಹಾದರಗಿತ್ತಿ; ವ್ಯಭಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಸಹಜ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವಳು: ಗಂಡನ ಕೈಯಿಂದ ಕರೆಯಿಸಿಕೊಂಬರು, ಮಿಂಡನ ಜಾತಿಜಾರೆಯರು (ಕುಂರಾಸಾಂ. ೨೫-೩೭). [ಜಾತಿ + ಜಾರೆ]

ಜಾತಿಡೊಂಬ (ನಾ). ಮಹಾ ಡಂಭಾಚಾರಿ; ಪಕ್ಕಾ ಮೋಸಗಾರ: ಮಾತಿನಂತೆ ಮನವಿಲ್ಲದ ಜಾತಿಡೊಂಬರ ನೋಡಿ ನಗುವ ನಮ್ಮ ಕೂಡಲ ಸಂಗಮದೇವ (ಬಸವ. ೬೫೦). [ಜಾತಿ + ಡೊಂಬ$_2$ (<ದಂಬ)]

ಜಾತಿದ್ವೇಷ (ನಾ). ೧. ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ ದ್ವೇಷ; ನೈಸರ್ಗಿಕವಾದ ಹಗೆತನ ೨. ವಿಭಿನ್ನಜಾತಿಗಳಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ದ್ವೇಷ. ೩. ತನ್ನ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದವರೊಂದಿಗೆ ಹಗೆತನ. [ಜಾತಿ + ದ್ವೇಷ]

ಜಾತಿಧರ್ಮ (ನಾ). ೧. ಸಹಜಸಿದ್ಧ ಗುಣ; ಹುಟ್ಟುಗುಣ: ನೆಗಳದೀ ಚೌಷಷ್ಟಿಲಕ್ಷಣ ಜಾತಿಧರ್ಮದಲಿ (ಹರಿಸಾ. ೮೪); ದೊಡ್ಡ ಮೀನು ಸಣ್ಣ ಮೀನನ್ನು ನುಂಗುವುದು ಅದರ ಜಾತಿಧರ್ಮ (ರೂಢಿ). ೨. ಜಾತಿಯ ಸಂಪ್ರದಾಯ,–ಪದ್ಧತಿ,–ಆಚಾರ; ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಅನುಷ್ಠಾನ: ಯುದ್ಧಮಾಡುವುದೇ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ಜಾತಿಧರ್ಮ (ರೂಢಿ).

[ಜಾತಿ + ಧರ್ಮ]

ಜಾತಿಪತ್ರೆ (ನಾ). ಜಾಯಿಪತ್ರೆ: "ಜಾಯಿಫಳಮಾ ಜಾತಿಪತ್ರೆಯುಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೪೩-೪೨). [ಸಂ. ಜಾತಿಪತ್ರ]

ಜಾತಿಪದ್ಧತಿ (ನಾ). ಜಾತಿಗಳಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸುವುದು: ಗುಣಗಳೇ ಪೂಜಾಸ್ಥಾನವೆಂಬುದು ಅಂದಿನ ತತ್ತ್ವ. ಅದಕ್ಕೆ ಭಂಗವುಂಟಾದಂದಿನಿಂದ ಜಾತಿಪದ್ಧತಿಯು ಅಸಹ್ಯವಾಯಿತು (ಭಾರದ. ೩೮೯). [ಜಾತಿ + ಪದ್ಧತಿ]

ಜಾತಿಪುರುಷ (ನಾ). ಉತ್ತಮನಾದವನು; ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಮನುಷ್ಯ: ದುಟಿದುಂಬಿತನದಿಂದೆ ಓಡಿಯೆ ಪೆಣ್ಗಳು ಮೆಯ್ಮುಟಿವರೆ ಜಾತಿಪುರುಷರು (ಕುಂರಾಸಾಂ. ೩೭-೦೦). [ಜಾತಿ + ಪುರುಷ]

ಜಾತಿಫಲ (ನಾ). ಜಾಯಿಕಾಯಿ. [ಜಾತಿ + ಫಲ]

ಜಾತಿಬಧಿರ (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿದಂದಿನಿಂದಲೇ ಕಿವಿಕೇಳದವನು; ಹುಟ್ಟುಕಿವುಡ: ಜಾತಿಬಧಿರನಂತನ್ಯರ ಕಿವಿಯೊಳ್ ಕೇಳ್ದುದಂ ನುಡಿವನಲ್ಲಂ (ಪಂಚತಂ. ೯೩-೫). [ಜಾತಿ + ಬಧಿರ]

ಜಾತಿಬೆಳ್ (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿನಿಂದಲೇ ದಡ್ಡನಾದವನು; ಅತಿ ದಡ್ಡ: ಸುಹೃದ್ಬಲಮಿಲ್ಲಮನಿಕ್ಕಿ ಯುದ್ಧಮಂ ಮಾಡಿದ ಜಾತಿಬೆಳ್ ನಿನಗದೇವಿರಿದೀಯೆಡೆಯು (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೫೪). [ಜಾತಿ + ಬೆಳ್$_2$]

ಜಾತಿಬ್ರಾಹ್ಮಣ (ನಾ). ಬ್ರಾಹ್ಮಣಜಾತಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು: ಜಾತಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗಿಂತಲೂ ಗುಣಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಪೂಜ್ಯನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವಿರುವುದು (ಹಿಂದಸಾ. ೧೫೭). [ಜಾತಿ + ಬ್ರಾಹ್ಮಣ]

ಜಾತಿಭಂಗ (ನಾ). ೧. ತನ್ನ ಜಾತಿಯನ್ನು ಪರಾಭವಗೊಳಿಸುವಿಕೆ. ೨. ಮಾಲತೀಪುಷ್ಪದ ನಾಶ; ಜಾಜಿಹೂವನ್ನು ಹಾಳುಮಾಡುವಿಕೆ. ೧, ೨: ಶಿಶಿರಸಮಯದಂತೆ ಜಾತಿಭಂಗಭಂಗುರಮುಂ . . . ಭದ್ರಲಕ್ಷಣ ಲಕ್ಷಿತಮುಮಪ್ಪ ಪಟ್ಟವರ್ಧನಮನೇಱಿ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೫-೬೫ ವ).

[ಜಾತಿ + ಭಂಗ]

ಜಾತಿಭೇದ (ನಾ). ಜಾತಿಜಾತಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಭಿನ್ನತೆ,–ಒಡಕು: ಜಾತಿಭೇದವಿಲ್ಲ ಸೂತಕವಿಲ್ಲ ಅಜಾತಂಗೆ ಕುಲವಿಲ್ಲ (ಬಸವ. ೪೦೭): ಹಿಂದುಗಳಲ್ಲಿ ಒಗ್ಗಟ್ಟಿಲ್ಲದಿರುವುದಕ್ಕೆ ಹಿಂದೂಜನಾಂಗದಲ್ಲಿರುವ ಜಾತಿಭೇದವೂ ಒಂದು ಮುಖ್ಯ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಜಾತಿ + ಭೇದ]

ಜಾತಿಭ್ರಂಶಕ(ನಾ).ಜಾತಿಯನ್ನು ಕೆಡಿಸುವುದು,–ಹಾಳುಮಾಡುವುದು; ಹತ್ತು ಬಗೆಯ ಪಾಪಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಜಾತಿಭ್ರಂಶಕವೆಂದು ಸಂಕೀರ್ಣಕವೆಂದು . . . ಪಾಪರಾಶಿಗಳೊಳು ದಶವಿಧವಾಗಿ ಮುಖ್ಯಪಾಪಗಣಂಗಳಿರ್ಕುಂ (ವಿವೇಕ. ೧೮೩). [ಸಂ.]

ಜಾತಿಭ್ರಷ್ಟ (ನಾ). ಜಾತಿಕೆಟ್ಟವನು: ಘೋಷಾಲನು ಜಾತಿಭ್ರಷ್ಟನೆಂದು ತಿಳಿದು ಆ ಪರಿವಾರಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದ ತನ್ನ ಸೊಸೆಯನ್ನೂ ತ್ಯಜಿಸಿಬಿಟ್ಟನು (ಕಪಾಕುಂ. ೩೪). [ಜಾತಿ + ಭ್ರಷ್ಟ]

ಜಾತಿಮಣೆಯ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ: ಮನೆದೆರಿಗೆ ಮೊದಲಾದ ೧೯ ಬಾಬುಗಳನ್ನು ನೇಮಿಸಿದರು. ೧. ಮನೆದೆರಿಗೆ . . . ೧೪. ಜಾತಿ ಮಣಿಯ (ಮಹಾವಂ. I, ೧೨೪). [<ಸಂ. ಜಾತಿಮಾನ್ಯ]

ಜಾತಿಮದ (ನಾ). ತಾನು ಮೇಲುಜಾತಿಯವನೆಂಬ ಗರ್ವ,–ಅಹಂಕಾರ: ಕುಲಮದವೊಂದು ರೂಪಮದವೊಂದು . . ಜಾತಿಮದವೊಂದು (ಪಂರಾಮಾ. ೭-೧೪); ಜಾತಿಮದ – ಇದೇ ಪ್ರಕಾರ ಸತ್ಪುರುಷರು ಜಾತಿಯ ಗರ್ವವನ್ನೂ ಕೂಡ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ (ಶ್ರಾವಕಾ. ೮೦). 'ಕುಲಮದ' ಪರಾ. [ಜಾತಿ + ಮದ$_1$]

ಜಾತಿಮಲ್ಲಿಗೆ (ನಾ). ಉತ್ತಮ ಬಗೆಯ ಮಲ್ಲಿಗೆ: ಮಾತಿನಲಿ ಜಾತಿಮಲ್ಲಿಗೆ, ಕೃತಿಯು ಧೂತುಮಡಕೆ (ನಲಂಮು. ೨೩-೭). [ಜಾತಿ+ಮಲ್ಲಿಗೆ]

ಜಾತಿಮಾನ್ಯ (ನಾ). = ಜಾತಿಮಣಿಯ: ಇವು ಪೂರ್ವಕಾಲದ ತೆರಿಗೆಗಳು; ಮನತೆರಿಗೆ, ಹುಲ್ಲಪಣ . . . ಜಾತಿಮಾನ್ಯ, ಮಗ್ಗಕಂದಾಯ (ನಮ್ಮನು. ೨೪೩). [ಸಂ.]

ಜಾತಿಮುತ್ತು (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮುತ್ತು; ಬಹಳ ಮೇಲುಮಟ್ಟದ ಮುತ್ತು: ಸ್ವಾತಿಯ ಹನಿ ಬಿದ್ದು ಜಾತಿಮುತ್ತಾದಂತೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೬೦೭); ಜಾತಿಮುತ್ತುಗಳೇ ಅವರಲ್ಲಿ ಅಪರೂಪವೆನ್ನಬೇಕು (ಹೇಮಕೂ. ೧೫).

[ಜಾತಿ + ಮುತ್ತು$_5$]

ಜಾತಿರತ್ನ (ನಾ). ಉತ್ತಮವಾದ ರತ್ನ ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮಣಿ : ಇವನ ಮಾತುಗಳು ಯಾವಾಗಲೂ ಜಾತಿರತ್ನಗಳಂತೆ ಅಮೌಲ್ಯವಾಗಿರುವುವು (ರಾಜಾಮ. ೧೨೭). [ಜಾತಿ + ರತ್ನ]

ಜಾತಿರಸಿಕ (ನಾ). ಹುಟ್ಟುಗುಣವಾಗಿ ಬಂದ ರಸಿಕತೆಯುಳ್ಳವನು ; ಉತ್ತಮನಾದ ರಸಿಕ : ಜಾತಿರಸಿಕನೆ ನೀನು ಹಿಡಿದುದೆ ತಿರುಳು, ನುಡಿದುದೆ ಹುರುಳು (ಉದ್ಯಾ.ಲಿ. ೧೭-೭). [ಜಾತಿ + ರಸಿಕ]

ಜಾತಿಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ : (ವೃಜಿಗ. ೨೦-೩೭೦) [?]

ಜಾತಿವಂತ (ಗು). ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ; ಮೇಲುವುಟ್ಟದ ; ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ : ನಾಲ್ವತ್ತು ಗೆಳೆಯರ ಕೈ ಉಬ್ಬಿಸಿದವನ ತಲೆಯಿಂದ ನೆತ್ತರು ಪುಟಯಿಸದಿದ್ದರೆ ನಾನು ಜಾತಿವಂತ ಅಂಬಿಗನಲ್ಲ (ರಂಗರೋ. ೦೨). [ಜಾತಿ + – ವಂತ]

ಜಾತಿವಳ (ನಾ). ಉತ್ತಮಂ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದವನು: ತವೆ ಜೀವಿಪಷ್ಪಾದಶಂಗಳೆಂದೆನಿಪ ಜಾತಿವಳವ[ಪಾಠಾಂ. ಗ]ರ್ ನೂಱೊಂದು ಕುಲದವರ್ (ಜಿಬಪು. ೪೭-೪೩). [ಜಾತಿ + – ವಳ (< – ವಾಳ$_1$)]

ಜಾತಿವಾಚಕ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ವರ್ಗ ಅಥವಾ ಸಮೂಹವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಪದ : ಜಾತಿವಾಚಕ, ಸಂಖ್ಯೇಯ ವಾಚಕ, ವಿಧೇಯವಾಚಕಗಳ ಮೇಲೆ ಬಹುವಚನಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಏಕವಚನವು ವಿಕಲ್ಪದಿಂದ ಬರುವುದು (ಕೈಪಿಡಿ. ೫೭). [ಜಾತಿ + ವಾಚಕ]

ಜಾತಿವಾಡಿಕೆ (ನಾ). ಜಾತಿಯ ಪದ್ಧತಿ ; ಕುಲದ ಸಂಪ್ರದಾಯ ; ಕುಲಾಚಾರ : ಇದೇ ನಮ್ಮ ಜಾತಿವಾಡಿಕೆ ಆಗಬೇಕು (ಮುನಿಮಾ ೫೭). [ಜಾತಿ + ವಾಡಿಕೆ]

ಜಾತಿವಾದಿ (ನಾ). ತನ್ನ ಜಾತಿಯು ಮಾತ್ರ ಮುಖ್ಯವೆಂಬ ಭಾವನೆಯಿಂದ ವರ್ತಿಸುವವನು : ತಮ್ಮ ಜಾತೀಯತೆಯ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಯಾರಾದರೂ ಅಡ್ಡಿಬಂದರೆ ಆ ರೀತಿ ಅಡ್ಡಿ ಬಂದವರನ್ನೇ ಜಾತಿವಾದಿಗಳೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ (ಪಂಜಪಂ. ೧೭೭). [ಸಂ. ಜಾತಿವಾದಿನ್]

ಜಾತಿವಾಸ (ನಾ). ಹದಿನೆಂಟು ಬಗೆಯ ಕೊಳಲುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಹದಿನೆಂಟಂಗುಳ ಮೊದಲಾಗಿ ಒಂದಂಗುಳ ಪರ್ಯಂತಮಾದ ಪರಿಮಾಣ ಕ್ರಮವಿಡಿದು ಜಾತಿವಾಸ . . . ಭುವನಾಧಿಪವಾಸವೆಂಬ ಹದಿನೆಂಟು ತೆಱದ ವಾಸಂಗಳ ಲಕ್ಷಣವಱಿತು (ವಿವೇಕ. ೨೩೭). [ಜಾತಿ + ವಾಸ$_1$]

ಜಾತಿವೀರ (ನಾ). ಹುಟ್ಟುವೀರ ; ಸ್ವಭಾವದಿಂದಲೇ ಶೂರನಾಗಿರುವವನು ; ಶ್ರೇಷ್ಠವೀರ : ಜಾತಿವೀರರು ಸಾವ ಭೀತಿಗಂಜುಳಿವರೇ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೭೧೨). [ಜಾತಿ + ವೀರ]

ಜಾತಿವೆಣ್ (ನಾ). ಉತ್ತಮಳಾದ ಮಹಿಳೆ ; ಶ್ರೇಷ್ಠನಾರಿ: ಜಾತಿವೆಣ್ಗಳ ವಾಸನೆಯಱಿಯದ್ದರಂತೆ ಆಸುರರತಿಗೆಳಸುವರೆ ವಿವೇಕವಿಲಾಸವಿಭವಮುಳ್ಳವರು (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೭-೧೦). [ಜಾತಿ + ಪೆಣ್]

ಜಾತಿವೈರ (ನಾ). = ಜಾತಿದ್ವೇಷ : ಜಾತಿವೈರಂಗಳಿಲ್ಲದ ಪಕ್ಷಿಮೃಗದ ಸಂಘಾತದಿಂ (ಕ್ಷಮಿಭಾ. ೧೯-೪೩); ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳೆಲ್ಲ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಜಾತಿವೈರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುವುವು (ನೀತಿಚಿಂ. XV. ೧೯); ನನಗೂ ನಿನಗೂ ಜಾತಿವೈರ (ವಚಭಾ. ೩೩೯). [ಜಾತಿ + ವೈರ]

ಜಾತಿವ್ಯಾಪ್ತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಪದದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸೇರಬಹುದಾದ ಅರ್ಥವಿಸ್ತಾರ ; ಪದಗತವಾದ ಅರ್ಥಬೋಧಕಶಕ್ತಿಯ ಪ್ರಸಾರ ; ಅರ್ಥವ್ಯಾಪ್ತಿ : ಯಾವುದೇ ಸುಸಂಸ್ಕೃತ ಶಬ್ದದ ಜಾತಿವ್ಯಾಪ್ತಿ (denotation) ಮತ್ತು ಗುಣವ್ಯಾಪ್ತಿ (Connotation)ಗೆ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸರಿಹೋಗುವ ಶಬ್ದವು ಮತ್ತೊಂದು ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವುದು ಅಸಾಧ್ಯವೇ ಆಗಿದೆ (ಸಾಹಿವಿ. ೧೨೦). 'ಗುಣವ್ಯಾಪ್ತಿ' ಪರಾ. [ಜಾತಿ + ವ್ಯಾಪ್ತಿ]

ಜಾತಿಸಂಕರ (ನಾ). ೧. ಜಾತಿಗಳ ಬೆರಕೆ ; ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಜಾತಿಗಳು ಕಲಬೆರಕೆಯಾಗುವುದು; ವರ್ಣಸಂಕರ. ೨. ವರ್ಣಸಂಕರವಾದವನು: ಕುಲವನಱಸುವರೆ ಶರಣರಲ್ಲಿ ಜಾತಿಸಂಕರನಾದ ಬಳಿಕ (ಬಸವ. ೬೧೭); ಬಾಲಾಶೋಕಂ ವಿಗ್ರಹಲೀಲೆ ರಜೋವಿಕೃತಿ ಜಾತಿಸಂಕರಮನಿಲೋಲ್ಲಾಲತರ ಶಿಖಿಶಿಖಾಕುಳಕೋಳಾಹಳಮಿಲ್ಲ ಬನದೊಳಲ್ಲದೆ ಜನದೊಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೨೮). [ಜಾತಿ + ಸಂಕರ$_2$]

ಜಾತಿಸಂಮೋಹನ (ನಾ). ಜಾತಿಯ ಮೇಲಿನ ಮಮತೆ,–ಪ್ರೇಮ,–ಅಭಿಮಾನ : ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಗಳೆಂದೆ ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿಗಳಗಲದೆ ಮೊಗಸಿದುವು ಜಾತಿಸಂಮೋಹನದಿಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೬-೧೦೦). [ಜಾತಿ + ಸಂಮೋಹನ]

ಜಾತಿಸಿಂಗರ (ನಾ). ಸಹಜಶೃಂಗಾರ ; ಹುಟ್ಟುಗುಣವಾದ ಸೊಗಸು : ಹರೆಯದ ಕೋಮಲಾಂಗಿಯರು ಸರ[ರಿ]ಸರಿಕೆಯೊಳೆಯ್ದುತಿದ್ದರು ಜಾತಿಸಿಂಗರಗೂಡಿ ಕಣ್ಗೆ ಮೋಹಿಸುತ (ಭರತೇ. ೪೩-೩೦). [ಜಾತಿ + ಸಿಂಗರ (< ಸಿಂಗಾರ)]

ಜಾತಿಸಿಪಾಯಿ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠ ಸಿಪಾಯಿ ; ಉತ್ತಮನಾದ ಸಿಪಾಯಿ : ಪಾಳೆಗಾರ ಮಾತ್ರ ನಮ್ಮ ಕೈಗೆ ಜೀವಸಹಿತ ಸಿಕ್ಕುವವನಲ್ಲ, ಜಾತಿಸಿಪಾಯಿಯಾಗಿದ್ದಾನೆ (ಚಿತ್ರಪಾ. ೯೦). [ಜಾತಿ + ಸಿಪಾಯಿ]

ಜಾತಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹುಟ್ಟಿಸು ; ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡು : ಮಾತೆ ಕೇಳೌ ಎನ್ನ ಮಾತನು ತಾತರಿಬ್ಬರದೇನು ನಿಮ್ಮೊಳು ಜಾತಿಸಿದ ಪರಿಯೇನು ನಿಮ್ಮಲಿ ಬಂದ ಪರಿಯೇನು (ಕುವ್ಯಾಉ. ಓರಿಇ. ೧೧-೩೦ ಅಡಿಟಿ). [ಜಾತಿ + – ಇಸು$_3$]

ಜಾತಿಸೂತಕ (ನಾ). ಪಂಚಸೂತಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಹೀನಜಾತಿಯವರ ಸ್ಪರ್ಶದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವುದೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾದ ಮೈಲಿಗೆ; ಅಶುಚಿ: ಭಕ್ತಿಗೆಯೂ ಬೇಟಕ್ಕೆಯೂ ಜಾತಿಸೂತಕವುಂಟೆ (ಬಸವ. ೫೩೯); ಜಾತಿಸೂತಕ ಜನನಸೂತಕ ಪ್ರೇತಸೂತಕ ಉಚ್ಚಿಷ್ಟಸೂತಕ ಪ್ರಜಾಸೂತಕವೆಂಬ ಪಂಚಸೂತಕಗಳನಳಿದಾತನಾಗಿ (ವಿವೇಕ. ೧೧೦). [ಜಾತಿ + ಸೂತಕ]

ಜಾತಿಸ್ಮರ (ನಾ). ಪೂರ್ವಜನ್ಮದ ನೆನಪುಳ್ಳವನು,–ಸ್ಮರಣೆಯುಳ್ಳವನು: ಆದಿನಾಥನ ಮುನಿರೂಪಮಂ ಕಾಣಲೊಡಂ ಜಾತಿಸ್ಮರನಾಗಿ ಮಾರ್ಗಸ್ಥಿತಿಯನಱಿದು (ಆದಿಪು. ೧೦-೮ ವ); ಎನಿತಂ ಜಾತಿಸ್ಮರನಪ್ಪನಿಮೇಷಂ ಜೀವಿತಾಂತ್ಯದೊಳ್ (ಯಶೋಚ. ೩-೫೦). [ಸಂ.]

ಜಾತಿಸ್ಮರತೆ (ನಾ). ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಸಂಗತಿಗಳ ನೆನಪು,–ಸ್ಮರಣೆ : ಜಾತಿಸ್ಮರತೆ ವಿರಕ್ತಿಗೆ ಹೇತುವೆನುತ್ತಿರ್ಪರ್ (ಕಾದಂಉ. ೬೯೫). [ಸಂ. ಜಾತಿಸ್ಮರತಾ]

ಜಾತಿಸ್ಮರತ್ವ (ನಾ). = ಜಾತಿಸ್ಮರತೆ : ಜಾತಿಸ್ಮರತ್ವದಿಂದಂ ಭೂತಳದೊಳ್ ತಮ್ಮ ಭವಮನಱಿವರ್ ಕೆಲರುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೧೦೦); ಭೋಗಾವತೀನದಿಯ ಪುಳಿನಸ್ಥಳಂಗಾಣುತೆ ಪಿರಿದೆನಗೆ ಜಾತಿಸ್ಮರತ್ವಮುಂ ತೋಱಿತ್ತು (ಅರಾಚ. ೯-೭೧); ಹಿಂದಣ ಜಾತಿಸ್ಮರತ್ವ ಕಟ್ಟು ಮತಿ ಮಸುಳಿಸಿ ತನ್ನ ಮಲಮೂತ್ರಂಗಳಲ್ಲಿ ತಾ ಹೊರಳಾಡಿ (ಅಖಂಡೇ. ೦೦-೭). [ಸಂ.]

ಜಾತಿಸ್ಮರೆ (ನಾ). ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮದ ನೆನಪುಳ್ಳವಳು : ಋಷಿಯರಂ ಕಂಡು ಜಾತಿಸ್ಮರೆಯಾಗಿ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೨-೨೩). [ಸಂ. ಜಾತಿಸ್ಮರಾ]

ಜಾತಿಹಗಿನು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೇಣ,–ಅಂಟು : "ವತ್ಸನಾಭಃ–ನಾಭಿ, ಜಾತಿಹಗಿನು" (ಓಷಧಿ. ೧೪೮). [ಜಾತಿ$_2$ + ಹಗಿನು (< ಪಗಿನ್)]

ಜಾತಿಹೀನ (ನಾ). ಜಾತಿಯಿಂದ ಕೀಳಾದವನು; ಕೀಳುಜಾತಿಯವನು: ಜಾತಿಹೀನರ ಕರ್ಮವೃತ್ತಮಜಾತಿಗಳ ಕರ್ತವ್ಯ ತಿರ್ಯಗ್ಜಾತಿಗಳ ಗತಿಧರ್ಮವೃತ್ತಿಯ ಸೇರುವೆಯನಱಿದು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೫-೩೦); ಜಾತಿಹೀನರ ಮನೆಯ ಜ್ಯೋತಿ ತಾ ಹೀನವೇ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೯೭೬). [ಜಾತಿ + ಹೀನ]

ಜಾತೀಪತ್ರ (ನಾ). = ಜಾತಿಪತ್ರೆ : ಮಲಯಜ ಕುಂಕುಮ ಜಾತೀಫಳ ಜಾತೀಪತ್ರ . . . ಲವಂಗ ಪ್ರಮುಖ ಸುರಭಿಪರಿಕರಯುತಮಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೧-೪೫). [ಸಂ.]

ಜಾತೀಫಲ, ಜಾತೀಫಳ (ನಾ). = ಜಾತಿಫಲ : ಕಾಳಾಗರು ಕರ್ಕೊಳ ಜಾತೀಫಲ ಜಾತೀಪತ್ರ . . . ಕುಂದುರುಷ್ಕಾದಿ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ ಸಹಿತನಾಗಿ (ಅಜಿಪು. ೪-೭೦ ವ). **ಜಾತೀಫಳ** : ಮಲಯಜ ಕುಂಕುಮ ಜಾತೀಫಳ ಜಾತೀಪತ್ರ . . . ಪ್ರಮುಖ ಸುರಭಿಪರಿಕರಯುತಮಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೧-೪೫). [ಸಂ.]

ಜಾತೀಫಳ ‘ಜಾತೀಫಲ’ ನೋ.

ಜಾತೀಯತೆ (ನಾ). ೧. ಜಾತಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಡುವಿಕೆ. ೨. ಜಾತಿ, ಕೋಮುಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುವಿಕೆ ; ಕೋಮುವಾರು ಭಾವನೆ : ನಮ್ಮ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಜಾತೀಯತೆಯು ತಲೆಹಾಕಿ ರಾಷ್ಟ್ರಪ್ರಗತಿಯನ್ನೇ ಕುಂಠಿತಗೊಳಿಸುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ. ಜಾತೀಯತಾ]

ಜಾತೀಲತೆ (ನಾ). ಜಾಜಿಬಳ್ಳಿ; ಮಾಲತಿಬಳ್ಳಿ: ಜಾತೀಲತೆಯ ಯೂಥಿಕಾಲತೆಯ ವಿಚಕಿಳಲತೆಯ ಮಂಡಪಂಗಳುಂ ಮನೋಹರಂಗಳೆನಿಸಿರ್ದುವು (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೧೦೬). [ಸಂ. ಜಾತೀಲತಾ]

ಜಾತುಚಿತು (ಅ). ಎಂದಾದರೂ ; ಯಾವಾಗಲಾದರೂ : ತಾತನಾಡಿದ ನುಡಿಗೆ ಜಾತುಚಿತು ಪುಸಿಯೆಂಬ ಮಾತುಂಟೆ (ವೆಂಕಾರಾ. ೨-೮-೧೨). [ಸಂ. ಜಾತುಚಿತ್]

ಜಾತೆ (ನಾ). ೧. ಹುಟ್ಟಿದವಳು ; ಜನಿಸಿದವಳು. ‘ಅಗಜಾತೆ’ ಪರಾ. ೨. ಮಗಳು ; ಪುತ್ರಿ : ಜಾತೆ, ನಿಜಗುಣಗಳಿಂದೆ ಯಯಾತಿಗೆ ಶರ್ಮಿಷ್ಠೆಯಂತೆ ಪತಿಹಿತೆಯಾಗು (ಶಾಕುಂತ. ೫೨-೮೫). [ಸಂ. ಜಾತಾ]

ಜಾತೋತ್ಸವ (ನಾ). ಜಾತಕರ್ಮದ ಸಮಾರಂಭ ; ಹುಟ್ಟುಹಬ್ಬ : ಅಂತಮಳಂ ಪೆತ್ತು ಮಹಾವಿಭೂತಿಯಿಂ ಜಾತೋತ್ಸವಮಂ ಮಾಡಿ (ಪಂಪಾಮಾ. ೧೬-೨ ವ). [ಜಾತ + ಉತ್ಸವ]

ಜಾತ್ಯ (ಗು). ೧. ಒಳ್ಳೆಯ ಜಾತಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ; ಸತ್ಕುಲ ಪ್ರಸೂತವಾದ. (ನಾ). ೨. ಸತ್ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನಂ ; ಕುಲೀನ. ೩. ಚೆಲುವ; ಸುಂದರ : “ಸತ್ಕುಲನೊಳು ಸೌಮ್ಯನೊಳು ಜಾತ್ಯನೆಂಬುದು” (ಮಂಗರಾ. ೧೪೨-೧೮). ೪. ಉತ್ತಮ ; ಶ್ರೇಷ್ಠ. ೫. ಪರಾಕ್ರಮ; ಶಕ್ತಿ: “ಅತಿಬಲ್ಪು ಕುಲೀನ ಸೌಮ್ಯಮೊಳ್ಪೆನಿಪವು ಜಾತ್ಯಶಬ್ದಂ” (ನಾನಾರ. ೬೫). [ಸಂ.]

ಜಾತ್ಯಂತರ (ನಾ). ಬೇರೆ ಜಾತಿ,–ಗುಂಪು,–ವರ್ಗ : ಕ್ಷೀರಗುಡಾದ್ಯಂತರರಸಾಂತರಂ ಜಾತ್ಯಂತರಮಪ್ಪಂತನಂತಮಂತರ್ಭೇದಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೯೫) : ಜಾತ್ಯಂತರವನ್ನು ಗ್ರಹಣಮಾಡಿ ಸಪರಿವಾರವಾಗಿ ಎಲ್ಲರೂ ಮಹಮ್ಮದೀಯ ಹೆಸರನ್ನು ಧಾರಣೆಮಾಡಿದರು (ಕಪಾಕುಂ. ೩೪). [ಸಂ.]

ಜಾತ್ಯಂತರವಿವಾಹ (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದವರು, ಬೇರೆ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದವರೊಂದಿಗೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಮದುವೆ ; ಅಂತರ್ಜಾತೀಯ ವಿವಾಹ : “ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಮನೆತನ, ಕುಲ, ಬುಡಕಟ್ಟು, ಜಾತಿ, ಮೊ.ಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಗಂಡು ಹೆಣ್ಣಿಗೆ ಮದುವೆ; ಕುಲಾಂತರ, ಜಾತ್ಯಂತರ,–ವಿವಾಹ” (Inter marriage. ಇಂಕನಿ). [ಜಾತ್ಯಂತರ + ವಿವಾಹ]

ಜಾತ್ಯಂಧ (ನಾ). ೧. ಹುಟ್ಟಿನಿಂದಲೇ ಕುರುಡನಾದವನಂ ; ಹುಟ್ಟುಗುರುಡ : ಜಾತ್ಯಂಧನಂತೆ ಪೆಱರ ಕಾಣ್ಕೆಯೊಳ್ ಕಂಡುದಂ . . . ನುಡಿವನಲ್ಲಂ (ಪಂಚತಂ.೯೩-೪); ಇಳೆಯೊಳಗೆ ಜಾತ್ಯಂಧನಾಗಿರ್ದಲಘುಮತಿ ಶಿವಮಜ್ಜನಾರ್ಥಕೆ ಕೊಳನನಗೆಯಲು (ಬಸಪು. ೪೯-೪೩) ; ಜಾತ್ಯಂಧಂ ಕಣ್ಪಡೆದಂತೆ ನಿರತಿಶಯ ಸಂಮುದಮನೊಳಕೊಂಡು (ಶಬಶಂ. ೫-೧೪ ವ). ೨. ಜಾತಿಯಂ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದುರಭಿಮಾನವುಳ್ಳವನು ; ಜಾತಿಯ ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಯುಕ್ತಾಯುಕ್ತ ವಿಚಾರಶೂನ್ಯನಾದವನು : ಈ ಜಾತ್ಯಂಧನು ದೇಶದ ಮುಖಂಡನೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಅರ್ಹನೇ ಅಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [ಜಾತಿ + ಅಂಧ]

ಜಾತ್ಯಂಧಕ (ನಾ). ಹುಟ್ಟುಗುರುಡ. ‘ಜಾತ್ಯಂಧಕಿ’ ಪರಾ. [ಜಾತಿ + ಅಂಧಕ]

ಜಾತ್ಯಂಧಕಿ (ನಾ). ಹುಟ್ಟುಗುರುಡಿ : ದುರ್ವರ್ಣೆ ಜಾತ್ಯಂಧಕಿ ಗೋಳಾಂಗೊಳ ಲೋಳಾನನೆಯೆನಿಸಿದ ಪಾಪಕ್ಕೆ ಪಕ್ಕಾಗಿ (ಸುಕುಮಾ. ೫-೨೦). [ಜಾತ್ಯಂಧಕ + – ಇ$_2$]

ಜಾತ್ಯಂಧೆ (ನಾ). = ಜಾತ್ಯಂಧಕಿ : ನೇಱಿಲಪಣ್ಗಳಂ ತಡವರಿಸಿ ಆಯ್ದು ತಿನ್ಬ ಜಾತ್ಯಂಧೆಯಪ್ಪ ಪೊಲೆಯರ ಕೂಸಂ ಕಂಡು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೯-೧೬) : ಪುರುಷನಂ ಜಾತ್ಯಂಧೆಯಾದ ವಧುವಱಿವಳೇ (ವೀಶೈಪು. ೩-೬-೩೭). [ಸಂ. ಜಾತ್ಯಂಧಾ]

ಜಾತ್ಯತೀತ (ಗು). ೧. ಜಾತಿಯನ್ನು ಮೀರಿದ ; ಜಾತಿಭಾವನೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟ: ಪ್ರಾಚೀನ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಸೂತಮಂಡಲ ಜಾತ್ಯತೀತ ಸಂಸ್ಥೆಯಾಗಿತ್ತು (ಭಾರದ. ೧೩೮). (ನಾ). ೨. ಜಾತಿಯನ್ನು ಮೀರಿದವನು ; ಜಾತಿಯ ದುರಭಿಮಾನವನ್ನು ಬಿಟ್ಟವನು : ಪ್ರಭುಗಳು . . . ಜಾತ್ಯತೀತರು, ಭಗವದ್ಭಕ್ತರು (ಶಾಂತಲಾ. ೧೩೫). [ಜಾತಿ + ಅತೀತ]

ಜಾತ್ಯಶ್ವ (ನಾ). ಉತ್ತಮ ಬಗೆಯ ಕುದುರೆ ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕುದುರೆ: ದಂಡಕಂ ಬಂದನೆಂಬ ವಾರ್ತೆಯಂ ಕೇಳಲೊಡಂ ಜಾತ್ಯಶ್ವಮನೇಱಿ ಓಡುವನ ಮಂತ್ರಿ ತಗುಳ್ದೋಡಲೀಯದೆ ಮಾಣಿಸಿ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೬೩-೧೨) : ಎಲ್ಲಿ ಗಜ ಜಾತ್ಯಶ್ವವೆಲ್ಲಿ ವರೂಥ ಸಂದೋಹ . . . ಅಲ್ಲಿ ತನ್ನಾಧೀನಮಾಡಲು ಬಲ್ಲವನೆ ನೃಪನು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೩-೭೪) ; ಹರಿಹರನ ಕ್ರಮ ಕಡಿವಾಣಗಳ ಪರಿವೆಯಿಲ್ಲದೆ ದೂರದೇಶಕ್ಕೆ ಹೊರಟ ರಥದ ಜಾತ್ಯಶ್ವಗಳ ಓಟಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾಗಿರುವುದು (ಸಾಹಿಸ. ೧೪೦). [ಜಾತಿ + ಅಶ್ವ]

ಜಾತ್ರೆ (ನಾ). ೧. ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರದರ್ಶನವೇ ಮೊದಲಾದ ಧಾರ್ಮಿಕೋದ್ದೇಶದಿಂದ ಮಾಡುವ ಪ್ರಯಾಣ; ಯಾತ್ರೆ: ಜಾತ್ರೆಗಳಂ ಪೊರಮಡುವಲ್ಲಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೪೯೬-೯). ‘ಜಾತ್ರೆಗ’ ಪರಾ. ೨. ಯಾವುದಾದರೊಂದು ದೇವತೆಯ ರಥೋತ್ಸವವೇ ಮೊದಲಾದ ವಿಶೇಷ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮ : ಎಕ್ಕಲದೇವಿಗೆ ಮಾಮಾಲಕ್ಕನಿಗಂ . . . ಜಾತ್ರೆಯ ಮಾಟ್ಟಂ ಮೊಕ್ಕಳಗಂ ಜೈನನಲ್ಲಂ (ಸಮಪ. ೪-೧೩೩); ಆ ದೇವಿಯ ಜಾತ್ರೆಗೆ . . . ಬಂದುದಂದು ಬಸಂತಂ (ಯಶೋಚ. ೧-೩೩): ವರುಷ ವರುಷಕ್ಕೆ ಮಾರ್ಗಸಿರಮಾಸದೊಳ್ ಜಾತ್ರೆಯಾಗಲ್ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೪-೧೧ ವ) ; ವೀರಭದ್ರನ ಜಾತ್ರೆಗೆಲ್ಲಾ ನಾರಿಯರು ಹೋಗುತಮಿರಲು (ಬಸಪು. ೪೨-೧೦). ೩. ದೇವರ ರಥೋತ್ಸವ ಮುಂತಾದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸೇರುವ ಜನರ ಗುಂಪು,–ಸಮೂಹ ; ಪರಿಸೆ : ಸೂಚಿಸಿದಳ್ ನೆರೆದ ಜಾತ್ರೆ ನೆಱೆ ಕೇಳ್ವಿನೆಗಂ (ಯಶೋಚ. ೪-೭೨): ವಿಸ್ಮಯವನುನೋಡುವೆವೆಂದು ಜನ ಜಾತ್ರೆಯಾದುದಾಗ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೨-೬೪) ; ಇಂತಹ ಗಾದೆಯ ಮುಕ್ತಕಗಳನೋದೆ ಜನವೇಕೆ ಜಾತ್ರೆಯ ಮರುಳು (ಇಂಚಾಪ. ೨೨೦-೮೯): ತೇರಾದ ಮೇಲೆ ಜಾತ್ರೆ ನೆರೆಯಿತು (ಗಾದೆ). [<ಸಂ. ಯಾತ್ರಾ]

ಜಾತ್ರೆಗ (ನಾ). ೧. ತೀರ್ಥಯಾತ್ರೆಗಾಗಿ ಪ್ರಯಾಣ ಹೊರಟವನು ; ಯಾತ್ರಾರ್ಥಿ: ತೋರ್ಪೀ ಸಂಗಮದೊಳ್ ಮೊದಲೊರ್ಮೆ ಮೀಯದಿರ್ಪ ಜಾತ್ರೆಗರ್ಗೆ ಬೆಟ್ಟಂ ದಿಟ್ಟಿಗೆ ಬಾರದೈಸೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೮೨-೬) ; ಜಾತ್ರೆಗರ ಸಂತೆಯ ಕೋಲಾಹಲ (ಬಿರುಗಂ. ೧೨-೧). ೨. ಪ್ರಯಾಣಿಕ : ಅರಿದರಿಯದೆಯ ಕಾವ್ಯಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ನರಂ ತರಂಗಳಂ ಮಾಲಿಸುತೆ ಪೋಪ ಜಾತ್ರೆಗರಂ ಪರಿಕಿಸುತೆ (ಸಂಸಪ. ೨೦-೫೪). [ಜಾತ್ರೆ + – ಗ$_2$]

ಜಾತ್ರೆಮಾಳ (ನಾ). ಜಾತ್ರೆ ನೆರೆಯುವ ಮೈದಾನ,-ಸ್ಥಳ : ಒಂದೊಂದು ಕರುವಿಗೂ ಒಂದೊಂದು ಹಾಗದ ಕಾಸು ಕೊಟ್ಟರೂ ಅದು ಸಾಲದೆಂದು ಜಾತ್ರೆಮಾಳದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟುವುದಕ್ಕೆ ಜಾಗ ಕೊಡದೆ (ಜಂಗಾಳ್ಕೆ. ೩೫೨).
[ಜಾತ್ರೆ + ಮಾಳ$_4$]

ಜಾತ್ರೆಯೋಗು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಯಾಣಮಾಡು,-ಹೋಗು; ಗುಂಪುಗುಂಪಾಗಿ ಹೋಗು: ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನೆರಟ್ಟೋಳಾದುದಂ ಕಂಡುಗಂಡು ಸಮುಗ್ರಂ ಸಲೆ ಜಾತ್ರೆಯೋ[ಪಾಠಾಂ.ಯಾ]ಗಿ ಭರದಿಂ ಬೆಟ್ಟೇಱಿಯುಂ ಮತ್ತೆ ಪೂಜಿಸುವರ್ (ಸಮಪ. ೯-೯). [ಜಾತ್ರೆ + ಪೋಗು$_1$]

ಜಾದಗೆ 'ಚಾದಗೆ' ನೋ.

ಜಾದಗೆವಕ್ಕಿ 'ಚಾದಗೆವಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಜಾದಾ (ಗು). ಹೆಚ್ಚಾದ ; ಅಧಿಕವಾದ ; ಜಾಸ್ತಿಯಾದ : ಯುಗಾದಿ ಹಬ್ಬಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದು ಜಾದಾ ಸಂಚಿಕೆ ಹೊರಡಿಸುತ್ತೇವೆ (ರೂಢಿ).
[←ಮರಾ. ಜಾದಾ ; ಹಿಂ. ಜ್ಯಾದಾ ; ಅರ. ಜಿಯಾದಹ್]

ಜಾದಿ, ಜಾಜಿ$_1$, ಜಾಯಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಜಾಜಿಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು; ಮಾಲತಿ : "ಜಾದಿಯೆಂದು ಮಾಲತಿ" (ಕಶಸಾ. ೯-೧೮೨) ; "ಜಾದಿ ಮಾಲತಿಯುಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೭೩) ; ಪೊದಟ್ದ ಜಾದಿಯೊಳ್ ಮಸಗಿದ ಕಂಪು (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೪) ; ಜಾದಿ ಮೊದಲಾದನೇಕಂ ಪೂದೋಂಟಂ ಸುರಭಿ ಪರಿಮಳಾಮೋದಂಗಳ್ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೧೦೯-೫೦ ; 1042) ; ಅಂಡಲೆದು ಜಾದಿಯಂ ಬಂಡುಂಡಳಿಯಂ ಮಿಕ್ಕು ಮಧುಕರಂಗಳ್ ಭರದಿಂ ಬಂಡುಣ್ಬುವೆನೆ (ಗಿರಿಕ. ೨-೬೭). ೨. ಜಾಯಿಕಾಯಿ ಎಂಬ ಸುವಾಸನೆಯ ಪದಾರ್ಥ . 'ಜಾದಿಕಾಯ್' ಪರಾ. **ಜಾಜಿ$_1$:** ೧. "ಸುಮನಾ, ಮಾಲತೀ, ಜಾತೀ, ಈ ೩ ಜಾಜಿ" (ನಾಚಿರಾ. ೧೦೮); ಸೊದರ ಬೆಳಗಿನೊಳ್ ಕೊರಗುವ ಜಾಜಿ[ಪಾಠಾಂ.ದಿ]ಯುಂ ತುಂಬಿಯೊಳ್ ಪಗೆಗೊಂಡ ಸಂಪಗೆಯುಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೧೦೯) ; ಅಲ್ಲಿಗಲ್ಲಿಗೆ ಜಾಜಿ ಸುರಹೊನ್ನೆ ಸಂಪಗೆ ಮಲ್ಲಿಗೆ ಹೊಗರೇಱುದುವು (ಮೋಹತ. ೭-೧೧) ; ಕಸ್ತೂರಿ ಸೇವಂತಿಗೆ ದುಂಡುಮಲ್ಲಿಗೆ ಮೊತ್ತದ ಜಾಜಿ ಸಂಪಗೆಯು (ಕಂನವಿ. ೬-೮೨). ೨. 'ಜಾಜಿಕಾಯ್' ಪರಾ. **ಜಾಯಿ :** ೨. 'ಜಾಯಿಕಾಯಿ' ಪರಾ.
[<ಸಂ. ಜಾತಿ/ಪ್ರಾ. ಜಾಇ.]

ಜಾದಿಕಾಯ್, ಜಾಕಾಯಿ, ಜಾಜಿಕಾಯ್, ಜಾಜಿಕಾಯಿ, ಜಾಯಿಕಾಯಿ (ನಾ). ಅಡಕೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಲ್ಪಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪರಿಮಳವನ್ನು ಕೊಡುವ ಕಾಯಿಯನ್ನು ಬಿಡುವ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ ; ಜಾತಿಫಲ : ಸಿರಿಕಂಡಂ ಕುಂಕುಮಮುಮ್ ಗುರುರೇಣುಕಂ ಜಾದಿಕಾಯ್ . . . ಶಶಾಂಕ ತಕ್ಕೋಲಂಗಳ್ (ಲೋಕೋಪ. ೬-೯). **ಜಾಕಾಯಿ :** ಮೆಣಸು, ಜಾಕಾಯಿ, ಲವಂಗ, ತಪಸ್ವಿನೀಗಿಡ ಮುಂತಾದ ಬೆಲೆಯಾದ ಸಂಬಾರದ ಪದಾರ್ಥಗಳು ದೊರೆಯುತ್ತವೆ (ಪ್ರವಾಇ. II, ೧೪). **ಜಾಜಿಕಾಯ್:** ಹುರಿದು ಪೊಸಭಂಗಿ ಹದಗೈದ ಪಿನಿ ಕೊಟದೋಳ್ಪೆರೆದಮಲ ಜಾಜಿ[ಪಾಠಾಂ. ಯಿ]ಕಾಯ್ ಪತ್ರೆ ಕಸಕಸೆಯೆಂಬ ತರತರದೊಳೆಸೆವ ಲಹರಿಗಳುಂ (ಜಬಪು. ೪೭-೪೫) ; ಜಾಜಿಕಾಯ ತೋರದಿ ಕುಂಕುಮದ ಛಾಯೆ (ರತ್ನಶಾ. ೨೦-೧೨). **ಜಾಜಿಕಾಯಿ:** "ಜಾಜೀ–ಜಾಜಿಕಾಯಿ" (ಶಾಕಕ್ಕೆ. ೧೪) ; "ಜಾತಿಕೋಶಂ, ಜಾತಿಫಲಂ ೨ ಜಾಜಿಕಾಯಿಯ ಹೆಸರುಗಳು ; ಜಾಕಾಯಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೫೦) ; ಜಾಜೀಕಾಯಿ ಪತ್ರಿ ದಾಲಚಿನ್ನಿ ಮೊದಲಾದ ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಸುತ್ತಾರೆ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೧೫೦). **ಜಾಯಿಕಾಯಿ:** ಜಾಯಿಕಾಯಿ, ಗರಿಕೆ ಎಲೆ, ರಕ್ತಚಂದನ, ಸೊಗದೆ ಇಷ್ಟನೂ ಸಮಾಂಶವಾಗಿ ಒಂದೆಲಗನ ರಸದಲ್ಲಿ ಮರ್ದಿಸಿ (ವೈದ್ಯಸಾ. I, ೪೭೭).
[ಜಾದಿ + ಕಾಯ್$_4$]

ಜಾದಿಗಾಲು (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು (?) : ಕೊಕಂದಿಯುಂ ಮಯಿಲುರಗಯುಂ ಮೇಲ್ಪಾಳ್ಳಂ ಜಾದಿಗಾಲು ಕೋಲಿಗನ್ಮೆಱಿಕ್ಕಾಲು ಒನ್ಪು (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೫, ೧೦೭-೧೯ ; ?). [?]

ಜಾದಿಯೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಕಿಱಿಯೂರ ಜಾದಿಯೂರ ಕೊಡಂಗನೂರ ಬಾಡದ ಮಹಾಜನವುಂ (ಎಕ. XI, ಚಿತ್ರದು. ೭೪-೨೮ ; 968). [ಜಾದಿ$_0$ + ಊರ್]

ಜಾದು$_1$, ಜಾಜು$_2$, ಜಾಜು$_1$ (ನಾ). ೧. ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಶಿಲೆ ; ಗೈರಿಕ ; ಮನಶ್ಶಿಲೆ : ಕೆಂಪೆಸೆದು ತೊಟ್ಟನೆ ಬೆಳ್ಳಿಯು ಬೆಟ್ಟಮಲ್ತು ಜಾದಿನ ನಗ ಮೆಂಬ ಶಂಕೆಯನೆ ಮಾಡಿದುದಾ ವಿಜಯಾರ್ಧಪರ್ವತಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೩೩); ಜಾದು ಕೆಚ್ಚನಾಗಿಯುಂ ಕುಂಕುಮಮಲ್ಲದಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦೦-೦೮೭) ; ಜಾದಿನ ಬೆಟ್ಟು ಮಗುಟ್ಟುವಂತೆ (ಕಬ್ಬಿಗಕಾ. ೨೮೪) ; ಅರೆ ಜರಿದ ಜಾದಿನ ಕೋಡುವೆಟ್ಟನೊತ್ತಿಗೊಂಡು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭೨-೨೦). ೨. ಕಾವಿಬಣ್ಣ ; ಕೆಂಬಣ್ಣ : ಜಾದಿನ ಸೇಲೆಗಳನುಟ್ಟು ಭಗವಂತವೇಷಮಂ ಕೈಕೊಂಡು (ವರ್ಧಮಾರಾ. ೧೪೬-೬); ಅದ್ವಿತ್ವ ಧಕಾರಕ್ಕೆ ಜಕಾರಂ–ಧಾತು–ಜಾದು (ಶಮದ. ೨೮೩ ಪ್ರಯೋ). **ಜಾಜಿ$_2$:** ೨. ಚಾವಡಿಯ ಜಾಜಿ ಒರೆದ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಉಸ್ಸೆಂದು ಮೈಚಾಚಿ . . . ಗೊರಕೆಹೊಡೆಯುತ್ತಾರೆ (ಮರಮ. ೬). **ಜಾಜು$_1$:** ೧. "ಜಾಜದು ಸಾರಾಪ್ಮಭವಂ ಮನಶ್ಶಿಲಾದಿಗಳೆನಿಕುಂ" (ವಸುಕೋ. ೨೮-೫); ಅಂತೆರಡುಂ ಬಲದ ಕರಿಘಟೆಗಳೊಂದೊಂದಱೊಳ್ ತಾಗಿ . . . ಜಾಜಿನ ಪರ್ವತಂಗಳಂತೆ ಕೆಡೆದಟ್ಟಿ ತಟ್ಟದಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೦೦-೯೭ ವ) ; ನನೆದ ಜಾಜಿನ ಗಿರಿಯೊಲಿರ್ದುದು ಕಳೇವರಂ ರಕ್ತಾಂಬು ಸರ್ವಾಂಗಮಂ ಮುಸುಕಲು (ಜಬಪು. ೪೦-೨೦).
[< ಸಂ. ಧಾತು]

ಜಾದು$_2$ 'ಜಾದೂ' ನೋ.

ಜಾದುಕಲ್ 'ಜಾದುಗಲ್' ನೋ.

ಜಾದುಗಲ್, ಜಾದುಕಲ್, ಜಾದಂಗಲ್ಲು (ನಾ). ಕೆಂಪುಕಲ್ಲು; ಕಾವಿಕಲ್ಲು; ಗೈರಿಕಧಾತು : "ಜಾದುಗಲ್ಲೆನೆ ಕಾವಿಕಲ್ಲು" (ಕಕರ. ೪೦) ; ಪೊಱಮೆಯ್ಯ ಸುಲ್ಲ ಸನ್ನಣದಂತೆ ಕೆಂಕಮಾಗೆಸೆವ ಜಾದುಗಲ್ಲ ನಿಡುಗೋಂಟೆಯಿಂದೊಳಗೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೦೨-೪). **ಜಾದುಕಲ್:** "ಜಾದುಕಲ್ಲೆನೆ ಕಾವಿ" (ಶಬ್ದಮಂ ೫೩); ದೇವಕೀಪುತ್ರಂ ಪೀರ್ದ ಪೂತನಿಯ ಸತ್ತ ನೆತ್ತರ ಪಲ್ಲೆಗಳಿಂ ಜಾದುಕಲ್ಲ ಕಣೆಯಂದಮಂ ಮೆಱಿದು (ಅರ್ಧನೇ. ೮-೨೨ ವ). **ಜಾದುಗಲ್ಲು :** ಜಾದುಗಲ್ಲ ಜಲ್ಲರಿಗಳು, ಕೆಂಕವಿಟ್ಟಳಿಸಿದ ಕುಚ್ಚುಗಳು (ಮಂತ್ರಶ. ೦೧೯-೯).
[ಜಾದು$_1$ + ಕಲ್$_3$]

ಜಾದುಗಲ್ಲು 'ಜಾದುಗಲ್' ನೋ.

ಜಾದುಗಾರ 'ಜಾದೂಗಾರ' ನೋ.

ಜಾದುಹ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ ; ನೀರುಕಾಗೆ: "ದಾತ್ಯೂಹಃ, ಜಳರಂಕುಃ–ಈ ೨ ಜಾಮ[ದು]ಹಂ"(ಹಲಾಯು. ೪೨-೯೭); "ಜಾದುಹ–ದಾತ್ಯೂಹ = ಒಂದು ಪಕ್ಷಿ" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೪). [<ಸಂ. ದಾತ್ಯೂಹ]

ಜಾದೂ, ಜಾದು$_2$ (ನಾ). ಕಣ್ಣುಕಟ್ಟು ವಿದ್ಯೆ; ಮಾಯೆ; ಇಂದ್ರಜಾಲ; ಗಾರುಡಿವಿದ್ಯೆ : ಜಂಗಮರು, ಗುರುವರ್ಗದವರು ಈ ತರದ ಶಬ್ದ ಸಮುಚ್ಚಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಾದೂ ಇದೆ (ಭುಕ್ಷಪ್ರ. ೦೨೯) ; ಮಾಯಾದೀಪ ಹಿಡಿದು ಜಾದೂ ಮಾಡುತ್ತಾರಲ್ಲ ಹಾಗೆ (ಬದುಜ. ೬). **ಜಾದು$_2$:** ಪಲ ಜಾದುಗಳವುತೆಯ ಶಂಬರನುಜ್ವಲತಪನಾ ಮುನಿ ಗೌತಮನುಂ ತಾಂ ಲಲನೆಯರಿಂ ಪಿರಿದುಂ ರಜಮಾಂತರ್ (ಸೌನಂದ. ೮-೪೫) ; ಎಂಥ ಕಡುಲೋಭಿಯ ಕೈಯಿಂದಲೂ ಹತ್ತಿಪ್ಪತ್ತು ರೂಪಾಯಿಗಳ ದಕ್ಷಿಣಾದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಕೀಳುವ ಜಾದು ಅವರಲ್ಲಿದೆ (ಅಳನಿ. ೧೫೨).
[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಜಾದೂ]

ಜಾದೂಕೋಲು (ನಾ). ಮಂತ್ರಗಾರರು ತಮ್ಮ ಪ್ರಯೋಗ ,ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕೋಲು ; ಮಾಟದ ಕೋಲು : ಜಾದೂಕೋಲು ತಿರುಗಿಸುವವಳಂತೆ ಅವನ ಮೇಲೆ ವಿಚಿತ್ರ ಪ್ರಭಾವ ಬೀರಿದಳು (ಬದುಜ. ೧೭೫). [ಜಾದೂ + ಕೋಲು$_1$ (<ಕೋಲ್$_1$)]

ಜಾದೂಗಾರ, ಜಾದುಗಾರ (ನಾ). ಮಾಟಗಾರ ; ಮೋಡಿಗಾರ ; ಗಾರುಡಿಗ; ಯಕ್ಷಿಣೀವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಬಲ್ಲವನು: ಬ್ರಹ್ಮದೇಶದ ಜನರು ಜಾದೂಗಾರರೆಂದು ಸಿಪಾಯರಿಗೆ ಹೆದರಿಕೆ ಹುಟ್ಟಿತ್ತು (ಹಿಂದುಇ. ೩೨೪). **ಜಾದುಗಾರ:** ಸಾಹಿತ್ಯಪ್ರಕಾರಗಳು ಜಾದುಗಾರನ ಮಾವಿನ ಗಿಡದಂತೆ ಅರೆಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣ ವಿಕಾಸವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ (ನಿರಾಥ. ೧೮, ಮುನ್ನುಡಿ) ; ಮನಸ್ಸು ಈಶ್ವರನಂತೆಯೇ ಜಾದುಗಾರವಾಗಿದೆ (ಬ್ರಹ್ಮಜೀ. ೨೭೪). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಜಾದೂಗರ್]

ಜಾದೂಗಾರಿಕೆ, ಜಾದುಗಾರಿಕೆ (ನಾ). ಮಾಟಗಾರಿಕೆ ಮಾಯಾವಿದ್ಯೆ : ಜೀವನವನ್ನು ಆಡಾಡುತ್ತ ಕತೆಯಾಗಿ ಮಾರ್ಪಡಿಸಬಲ್ಲ ಜಾದೂಗಾರಿಕೆ ಯಿದೆ (ಆಬೋಲೀ. IV, ಮುನ್ನುಡಿ). **ಜಾದುಗಾರಿಕೆ:** ಗುಟ್ಟಿನ ಮಾತಿನಲ್ಲಿದ್ದ ಜಾದುಗಾರಿಕೆ ಗುಟ್ಟನ್ನು . . . ತುಂಗಕ್ಕ ಅರಿಯಳೆ (ಮೂರುದಾ. ೧೫೫).
[ಜಾದೂಗಾರ + – ಇಕೆ]

ಜಾದೂಗಾರ್ತಿ (ನಾ). ಮಾಟಗಾತಿ ; ಮಾಯಾವಿನಿ ; ಜಾದೂಗಾರ್ತಿ ನೀ ಅಂತ (ಹೊಸಂಸಾ. ೧೭೭).
[ಜಾದೂಗಾರ + – ತಿ$_1$ (< – ಇತ್ತಿ)]

ಜಾದೂಗಿರಿ (ನಾ). "ಜಾದುತನ, ಮೋಡಿತನ, ಗಾರುಡಿತನ" (ಜಾನಕೋ. ೭೦). [ಜಾದೂ + – ಗಿರಿ$_2$]

ಜಾನ (ನಾ). ೧. ಚಿಂತನೆ ; ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲೇ ಯೋಚಿಸುವುದು; ಮನನ. ೨. ಇಷ್ಟದೇವತೆಯನ್ನು ಒಂದೇ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ನೆನೆಯುತ್ತಿರುವುದು; ಧ್ಯಾನ : "ಧ್ಯಾನಂಗಳೊಳ್ ಜಾನಗಳ್" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೪೯) ; ಯಮರಾಜ ಸನದ್ಭುತತೇಜನಂ ಸರೋಜಾನನೆ ಜಾನದಿಂ ಬರಿಸೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧–೧೧೯) ; ಕಿಱಿದುಂ ಪೊಱಮ್ಮ ಜಾನದಿಂ ಮೋನಮಿರ್ದು (ಚಿಕವಿ. ೭–೧೨೭ ವ); ಸಿರಿ ಸರಸ್ವತಿ ಗೌರಿಯರು ಮಾಳ್ಪ ಜಾನಕುಂ ಸಿಲ್ಕದಿಹ ಪರಬೊಮ್ಮನು (ವೆಂಕಾರಾ. ೨–೧೯–೪೪). [<ಸಂ. ಧ್ಯಾನ]

ಜಾನಪದ (ಗು). ೧. ನಾಡಿನಲ್ಲಿರುವ; ಜನಸಾಮಾನ್ಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ದೇಶಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ : ಬಂದುದು ಜಾನಪದ ಜನವೈದೆ ಕುಂತೀ ಸೂನುವನು ದರುಶನವ ಮಾಡಿತು (ಕುವ್ಯಾಗ ೧೨–೨೪). ೨. ಗ್ರಾಮಾಂತರ ಪ್ರದೇಶಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ಹಳ್ಳಿಗಾಡಿನ ; ಗ್ರಾಮೀಣ : ಜಾನಪದಾಂಗನಾಜನದ ಗಾಡಿಗೆ ಸೋಲ್ತುಳಿನೀ ನಿನಾದಮಂ ಜಾನಿಸಿ ಕೇಳ್ದು (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨–೨೮) ; ಇವರು ಚಿತ್ರಿಸಿರುವ ಸ್ತ್ರೀ ಆಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಜಾನಪದ ಕಲಾಸೌಂದರ್ಯ ಎದ್ದು ಕಾಣುವುದು (ಭಾರದ.೫೩೩); ಸೊಕ್ಕಿನಿಂದ ಬೆಳೆದ ತರುಣಿ ಜಾನಪದ ರೀತಿಯವಳು (ಅಪನಾ. ೮೩). (ನಾ). ೩. ಹಳ್ಳಿಗಾಡಿಗೆ ಸೇರಿದುದು : ಜಾನಪದವಾದ ಕಲೆಗಳನ್ನು ಜನರು ಉಳಿಸಿಕೊಳ್ಳದಿದ್ದರೆ ಜನಪದದ ಸರಕಾರಗಳು ಅವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಬಹುದು (ಯುಕ್ಷಬ. ೫). ೪. ದೇಶದ ನಿವಾಸಿ ; ದೇಶದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವನು; ನಾಡಿನ ಪ್ರಜೆ: ನಂದನರ ಮಣಿಗಳು ದಿಸು ವರತುಲ ಚತುರ ಚತುರಾಸ್ಯರೆಂದುಲಿಯುತಿರೆ ಜಾನಪದರು (ವೆಂಕಾರಾ. ೧–೮–೧೪). ೫. ನಾಡು ; ದೇಶ : ಶ್ರೀರಾಮ ಪುರದರಸ ಭೂಮಿತಳದ ಮನುಜನಂದದಿ ಜಾನಪದದಿ ಗೋಚರಿಸುತ್ತ (ವೆಂಕಾರಾ. ೬–೧೪–೩೦). 'ಜನಪದ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಜಾನಪದಗೀತೆ (ನಾ). ಹಳ್ಳಿಗಾಡಿನ ಹಾಡು; ಜನಪದಗೀತೆ: ಹೀಗೆ ಅವರ ಜಾನಪದಗೀತೆಗಳನ್ನು ಕೇಳುತ್ತ ಊರನ್ನು ಸಮೀಪಿಸಿದೆ (ಗಾಳಿಗು. ೧೭).
[ಜಾನಪದ + ಗೀತೆ]

ಜಾನಪದಸಾಹಿತ್ಯ (ನಾ). ಹಳ್ಳಿಗಾಡಿನ ಸಾಹಿತ್ಯ ; ಗ್ರಾಮೀಣ ಹಾಡುಗಳು, ಕಥೆಗಳು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಸಂಗ್ರಹ ; ಜನಪದಸಾಹಿತ್ಯ : ಜಾನಪದಸಾಹಿತ್ಯದ ರಸರುಚಿಯು ವಿದ್ವಾಂಸರ ಮನ ಸೆಳೆದಿದ್ದು ಇತ್ತೀಚೆಗೆ (ಕನ್ನಜಾ. ೨, ಅರಿಕೆ). [ಜಾನಪದ + ಸಾಹಿತ್ಯ]

ಜಾನಪದಿಕ (ಗು). ನಾಡಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ದೇಶಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ; ಜನಪದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ: ಅಂಥಾತ್ಮಶೀಥುಗಳ ಸಿಂಧುವೆನಲೆಸೆವುದೀ ದೈವಸುಂದರಭಾವ ಜಾನಪದಿಕ (ಮಲೆದೇ. ೪೦–೬). [ಸಂ.]

ಜಾನಪದೀಯ (ಗು) ೧.=ಜಾನಪದಿಕ. (ನಾ). ೨. ಜನಪದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು : ವಸ್ತು, ಶೈಲಿ, ತಂತ್ರ, ಗುರಿಗಳಲ್ಲಿ ಅದು ಜಾನಪದೀಯ (ಸುವರ್ಣ. ೨೯). [ಸಂ.]

ಜಾನವಾರು 'ಜಾನುವಾರು' ನೋ.

ಜಾನಶಾಲೆ 'ಜೇಣಶಾಲೆ' ನೋ.

ಜಾನಸಾಲೆ 'ಜೇಣಶಾಲೆ' ನೋ.

ಜಾನಿ (ನಾ). ತಿಳಿವಳಿಕೆಯುಳ್ಳವನು ; ಅರಿವುಳ್ಳವನು; ಜ್ಞಾನಿ: ಪರಬೊಮ್ಮನಂ ಕವಿತೆಯಂ ಪರಮಪ್ರೇಮವನದೆಂತೊ ನಿಳ್ಕಿದ ಧನ್ಯಂ ಸೊರಹೆನದಂ ಪೇಳ್ತಿಳಿಪೆನಲರಿಯೆಂ ಬೆಸಗೊಳ್ಳದಂದೆ ಜಾನಿಯೆನೆಂಬಂ (ಸಂಕಪ. ೪–೧೨). [<ಪ್ರಾ. ಜಾಣಿ. / ಸಂ. ಜ್ಞಾನಿನ್]

ಜಾನಿಸು 'ಧೇನಿಸು' ನೋ.

ಜಾನು$_1$ (ನಾ). ಮೊಳಕಾಲು; ಮಂಡಿ: ನಿತಂಬಿನಿ ಮೆಲ್ಲನೆ ವಾಮಜಾನುವಂ ಕರತಳದಿಂದಮೂಱಿ (ಕಾದಂಪೂ. ೩೯೭) ; ಕುಮತಿಯುಳಿದನು ಜಾನುಕಟಿ ಹೃತ್ಕಮಲಗಳ ಮುಖ ಮೂರ್ಧಪರಿಯಂತ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೩–೪೩). [ಸಂ.]

ಜಾನು$_2$ (ನಾ). (?) : ಹೊನ್ನ ಗಿಂಡಿಯುಲಿ ಪನ್ನೀರ ಪಿಡಿದವರು ಕೆಲರು ಕಸ್ತೂರಿಗಂಧ ಅತ್ತರು ಹೊಸ ಚಿನ್ನಮಯ ತಬಕಿನಲಿ ಪಿಡಿದವರು ಕೆಲರು ಸಣ್ಣ ಜಾನು ಜಾಜಿಬೊಟ್ಟು ಮಲ್ಲೆಮರುಗ ಬಣ್ಣದ ಬೀಸಣಿಗೆಯ ಪಿಡಿದವರು ಕೆಲರು (ಶ್ರೀಕೃಪಾ. ೩೭). [?]

ಜಾನುಗುಪ್ಪಾಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ ; ಜಾರುಗುಪ್ಪೆ (?) : ಭಾಗವಾಡಿಯ ಬಸವಂಗೆ ಮಹಾಮೇರು ಪರ್ವತಂ ಜಾನುಗುಪ್ಪಾಳಿ ಯಾಡುವ ಬೆಟ್ಟದಂತೆ ಆಚರಿಸಿದವುದು (ಕಾಶಕ್ಕ. ೩೦೦). [?]

ಜಾನುದಘ್ನ (ಗು). ೧. ಮೊಳಕಾಲು ಮುಳುಗುವಷ್ಟು ಆಳವುಳ್ಳ ; ಮಂಡಿಯವರೆಗೆ ಬರುವ ; ಮೊಳಕಾಲುದ್ದವಾದ : ಶತಸಹಸ್ರ ಮುಖಾವಹ ಜಾನುದಘ್ನ ದೀರ್ಘಕಾಂಭಃಕುಲ್ಯಾಪ್ರವಾಹಂಗಳಂ (ಆದಿಪು. ೮–೪೦ ವ) ; ಪೆಣ್ಬಡೆ ನಿಂದುದು ಪೊಕ್ಕು ಜಾನುದಘ್ನೋರುದಘ್ನ ಕಟಿದಘ್ನ ನಾಭಿದಘ್ನಸ್ಥಳದೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೧೪–೯೫) ; ಇಳಿದು ಮೊನೆ ಮುಂಜೆರಗನಗ್ರುಕಿ ಬಲಿದು ಹೊಕ್ಕನು ಜಾನುದಘ್ನ ಸ್ಥಳವನು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೨೩–೧೭). (ನಾ). ೨. ಮಂಡಿಯವರಗೂ ಬರುವುದು; ಮೊಳಕಾಲು ಮುಳುಗುವಷ್ಟು ಆಳವಾಗಿರುವುದು : ಜವನ ಡಾಮರವಾದುವು ಜಾನುದಘ್ನಮಾದುವು ತರವಾರಿಯಿಂದಿಱಿಯೆ ಲೋಹಿತವಾರಿಗಳಾಸವಾರಿಗಳ್(ಪಂರಾಮಾ.೧೩-೭೧);ಸರಸ್ಸಂಕುಳಂ ಕಂಠದಘ್ನಂ ಬಿಚ್ಚಿತ್ತು ನಾಭಿದಘ್ನಂ . . . ಜಾನುದಘ್ನಂ (ಜಾಧಪು. ೧೪–೨೯). [ಸಂ.]

ಜಾನುಮಂಜರಿ (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ಮಂಡಿಯ ಕೀಲು,–ಸಂದು : ಅದಱಿಂದೆ ಮೇಲೆನಿಪ್ಪಾ ಮಂದಿ(ಡ)ಸಂದಿಗೆ ಜಾನುಮಂಜರೆಂಬಭಿಧಾನಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೯–೩೪). [ಜಾನು$_1$ + ಮಂಜರಿ ?]

ಜಾನುವಾರು, ಜನಾವರ, ಜಾನವಾರು (ನಾ). ದನ ; ಕಾಲ್ನಡೆ ; ಚತುಷ್ಪಾದಿ : ಜಾನುವಾರುಗಳಿಗೆ ಹುಲ್ಲು, ಅಕ್ಕಚ್ಚು ಇರಿಸಿ (ಬಣ್ಣಮಾ. ೧೩೮); ಜಾನುವಾರುಗಳ, ವಾಹನಗಳ, ದೋಣಿಗಳ ಅಥವಾ ಮನೆಯ ಸಾಮಾನುಗಳ ಬಾಡಿಗೆ (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೧೭೪); ಕಾಡಲ್ಲಿ ಮೇಯುವ

ಎಮ್ಮೆ, ದನಕರು ಮೊದಲಾದ ಜಾನುವಾರುಗಳನ್ನು ಕಂಡು ಸಂತೋಷಪಟ್ಟಿತು (ಜಾನಗೀ. ೬೨). **ಜನಾವರ :** ಜನಾವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಕಷ್ಟಪಡುವುದಕ್ಕೆ ಅವರು ಅನೇಕ ಕಾರಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುವರು (ಚಂದ್ರಶಾ. ೩೧) ; ಜನರಿಗೂ ಜನಾವರಗಳಿಗೂ ತುಂಬಾ ತೊಂದರೆಯಾಗಹತ್ತಿತು (ಅನಂತ. ೬). **ಜಾನವಾರು :** ಜಾನವಾರುಗಳಿಂದ ಸಿಗುವ ಮಾಂಸವೂ ಹಾಲುಹೈನವೂ ಇಕಾಫೆ ಪ್ರದೇಶದ ಜನಗಳಿಗೆ ಸಾಲುವುದಿಲ್ಲ (ಏಶಿಸಂ. ೪೫)

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಜಾನ್‌ವರ್ ; ಮರಾ. ಜನಾವರ್]

ಜಾನುಶೀರ್ಷಾಸನ(ನಾ). [ಯೋಗ] ಯೋಗಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಮುಖ್ಯವಾದ ಕೆಲವು ಆಸನಗಳು . . . ೬ ಜಾನುಶೀರ್ಷಾಸನ (ಎಡ – ಬಲ ೨) (ಭಾರದ. ೧೬೭). [ಜಾನು$_1$ + ಶೀರ್ಷ + ಆಸನ]

ಜಾನೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : ಜಾಲಿ ಜಾನೆಯು ಬೋರೆ ತೆರೆಯು . . . ಬಹುಲತೆಗಳು ಕಿಕ್ಕಿಕ್ಕಿರಿಪ ಕಾನನದೊಳು (ನವಮೋ. ೮–೯). [?]

ಜಾಪಕ (ನಾ). ೧. ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಜಪಿಸುವವನು ; ಜಪಮಾಡುವವನು: ಜಾಪಕರಿಗೆ ಸುಯೋಗಿಗಳಿಗೆ ಮಹಾಪೃಥುಲ ಪುಣ್ಯಂಗಳುಂಟು (ತಿಮ್ಮಶಾಂ. ೬–೭೭) ; ಅಡ್ಡ ಮಲಗಿರುತೆ ಪರ್ಯಂಕದೊಳು ವಿಮಲ ಶಿವಮಂತ್ರಮಂ ಜಪಿಸಲಾಗದು ಜಾಪಕಂ (ಶಾಘಚ. ೧೦–೧೧). ೨.=ಜಾಯಕ. ೩. ಕುಂಕುಮ : "ಕುಂಕುಮಂ . . . ಜಾಪಕಂ – ಈ ೭ ಕುಂಕುಮಂ" (ಹಲಾಯು. ೮೯–೩೮೯). [ಸಂ.]

ಜಾಪತ್ಕಾಲ (ನಾ). (ಉಕ) ಕಷ್ಟಕಾಲ ; ತೊಂದರೆಯ ಕಾಲ : ಅದರಂತೆಯು ಜಾಪತ್ಕಾಲ (ಅಶಕ್ತತೆಯ ಕಾಲ)ದಲ್ಲೂ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಅಗರ. ೯೦). [ಜಾಪತ್ತು + ಕಾಲ]

ಜಾಪತ್ತು (ನಾ). (ಉಕ) ಕಷ್ಟ ; ಆಪತ್ತು. 'ಜಾಪತ್ಕಾಲ' ಪರಾ. [?]

ಜಾಪತ್ರಿ (ನಾ). = ಜಾಪತ್ತು : ಜಡ್ಡು ಜಾಪತ್ರಿ ಎಂದು ರಜಾ ಬೇಡಿ (ಧನಂಜ. ೪೧). [?]

ಜಾಪತ್ರೆ 'ಜಾಜಿಪತ್ರೆ' ನೋ.

ಜಾಪರ, ಚೋಪಾರ್ಕ್ಕ, ಜಾಪಾರ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧ ಪದಾರ್ಥ ; ಕುಂಕುಮದ ಹೂವು ; ಕೇಸರಿ : ಪರಿಪರಿ ಕೇಸರಿಯ ಬಗೆಬಗೆ ಬೆರಸಿದ ಜಾಪರವೆ . . . ಶ್ರೀಹರಿಯ ಶಿರದಲ್ಲಿಟ್ಟು (ಪುರಂದ. ೫–೬೯–೯). ೨. ಅಜವಾನ ; ಓಮ ; ವಾದಕ್ಕಿ. **ಚೋಪಾರ್ಕ್ಕ :** (+). **ಜಾಪಾರ:** ೨. ಜಾಪಾರ ನಾಮಂ ಯವಾನಿಯೆನಲ್" (ಮಂಗರಾ. ೪೧–೩೪).

[←ಅರ. ಹಿಂ. ಜಾಫ಼್‌ರಾನ್]

ಜಾಪಾರ 'ಜಾಪರ' ನೋ.

ಜಾಪಾಳ, ಜಾವಾಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಬೀಜ; P ಇದರ ಬೀಜಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸಿದರೆ ಭೇದಿಯಾಗುತ್ತದೆ : ಸುಣ್ಣ, ಜಾಪಾಳ . . . ಅರೆದು ಗುಂಜಾಪ್ರಮಾಣ ಕೊಡಲು ಶೀತಜ್ವರಗಳು ಮಾಣುವುವು (ವಿಷ್ಯವಿ. ೨೮) ; ಇದರಲ್ಲಿ ಜಾಪಾಳವಂ ಧೂಪವ ಹಾಕಿ (ಸಕಪ್ಯ. ೧೬೯). **ಜಾವಾಳ :** (+).

ಜಾಪಾಳದ ಶತ್ರು = ಜಾಪಾಳದ ಸೊಪ್ಪು : ವೃದ್ಧವೈದ್ಯರು ದಂತಿಯೆಂದರೆ ಜಾಪಾಳದ ಶತ್ರುಯೆಂತಲೂ ಕೆಲರು ಕರೇಉಮ್ಮತ್ತವೆಂತಲೂ ಹೇಳುವರು (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೭) ; **ಜಾಪಾಳವನ್ನು ಕೊಡು** = ಹೆದರಿಸು ; ಶಾಸ್ತಿಮಾಡು : ಅವನಿಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಜಾಪಾಳವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದೇನೆ. ಈಗ ತೆಪ್ಪಗಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). 'ಜೇಪಾಳ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಜೇಪಾಲ]

ಜಾಪಾಳಮಾತ್ರೆ (ನಾ). ಜಾಪಾಳದ ಬೀಜದಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಗುಳಿಗೆ ; ವಿರೇಚನವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಮಾತ್ರೆ : ಹೊಟ್ಟೆ ಸರಿ ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಒಂದು ಸಾಸಿವೆಯಷ್ಟು . . . ಜಾಪಾಳಮಾತ್ರೆ ತೆಯ್ದು ತೆಗೆದುಕೋ (ಸರಸ. ೫೫); ಜಾಪಾಳ ಮಾತ್ರೆ ವೈಕುಂಠ ಯಾತ್ರೆ (ಗಾದೆ).

[ಜಾಪಾಳ + ಮಾತ್ರೆ]

ಜಾಪು 'ಚಾಪು$_1$' ನೋ.

ಜಾಪುಗಾಲು 'ಚಾಪುಗಾಲು' ನೋ.

ಜಾಪುಹಾಕು (ಕ್ರಿ). ಮಾರುಗಾಲು ಹಾಕು ; ದಾಪುಗಾಲು ಹಾಕು : ಎರಡು ಮೂರು ಜಾಪುಹಾಕಿ ಮತ್ತೆ ತಟ್ಟೂಕುದುರೆಯು ಕುಕ್ಕೋಟದ ನಡಿಗೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟನು (ಧರ್ಮಸಿ. ೩೨).

[ಜಾಪು (<ಚಾಪು$_1$) + ಹಾಕು (<ಪಾಯ್ಕು$_1$)]

ಜಾಪ್ಯ$_1$ (ನಾ). ೧. ಕಾಲಹರಣ; ತಡ ; ವಿಲಂಬ ; ಔದಾಸೀನ್ಯ : ಗೋಪ್ಯವೆ ಇದು ಜನಮಹಿಮೆಯೆಂದೆನುತಾಗ ಜಾಪ್ಯವ ಮಾಡದೆಯ್ದಿದರು (ಭರಜ. ೬೭–೫) ; ರೋಗಗಳು ಕಾಣಿಸಿದಲ್ಲಿಯೇ [ಜಾ]ಪ್ಯಮಾಡದೆ ಶೀಘ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರತೀಕಾರವಂ ಮಾಡಬೇಕು (ಸಕಪ್ಯ. ೨೨) ; ಬೇರೆ ಮೂವರು ಯತಿಗಳು ಸಮ್ಮತಿಯನ್ನು ಕೊಡಲಿಕ್ಕೆ ಜಾಪ್ಯಮಾಡಲಿಲ್ಲ (ವಾಗ್ಮೀವಿ.೨೦೬). ೨. ಉದಾಸೀನ ಮಾಡುವವನು ; ಸೋಮಾರಿ ; ಆಲಸಿ : (+).

[<ಸಂ. ಯಾಪ್ಯ]

ಜಾಪ್ಯ$_2$ (ನಾ). ಜಪಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದುದು; ಜಪಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಮಂತ್ರ : ಅಡಿಯಿಡುವುದೇ ಬಲವಪ್ಪುದು ಸತತಂ ನುಡಿವುದೆ ಜಾಪ್ಯಂ ಸಮತೆಯ ಮಜ್ಜನಮಡರ್ವ ಸುಮನವೇ ಸುಮನಂ (ಉದ್ಭದೇ. ೨–೪೩). [ಸಂ.]

ಜಾಪ್ಯಗಾರ (ನಾ). ಉದಾಸೀನಮಾಡುವವನು ; ಆಲಸಿ: (+).

[ಜಾಪ್ಯ$_1$ + – ಕಾರ$_1$ (< – ಕಾಱ)]

ಜಾಫಲ 'ಜಾಯಿಫಲ' ನೋ.

ಜಾಬಯ್ಯೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು: ಶ್ರೀದಯಿತನ ಬಾಯಿಕನ ಮನೋದಯಿತೆಗೆ ಜಭದೊಳೆಸೆದ ಜಾಬಯ್ಯೆಗೆ ತಾವಾದರ್ ತನಯರ್ (ಎಕ. II, ೧೩೯–೪ : 950). [?]

ಜಾಬಾದ (ಗು). ಮಿಗಿಲಾದ; ಮೇಲಾದ; ಅತಿಶಯವಾದ: ಯಾಕಂದರೆ ರಾಮಣ್ಣ ಕಾಕಾ ರಮಾ ಕಕ್ಕಿ ಈ ಜಾಬಾದ ಜಗಳಗಂಟ ಜೋಡಿಯ ಕೂಸದು (ಬಾಂಡಾಯ. ೯).

[←ಮರಾ. ಜಾಹಂಬಾಜ್, ಜಾಹಂಬಾದ್ ; ಪಾರ. ಜಾನ್‌ಬಾಜ್]

ಜಾಬಾಲ, ಜಾಬಾಳ$_1$ (ನಾ). ೧. ಆಡುಕುರಿಗಳನ್ನು ಮೇಯಿಸಿ ಜೀವಿಸುವವನು ; ಕುರುಬ. ೨. ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಮೋದದಿಂ ಜಾಬಾಲ ಕೈವಲ್ಯಾದಿ ಶಾಖೆಗಳೊಳ್ ಪ್ರವರ್ಧಿತವಾದ ಭಸ್ಮೈಶ್ವರ್ಯ ಪದವಿ ಸಮಗ್ರವಾಯ್ತೆನಗೆ (ಬಸಪು. ೪೩–೭೫); ಜಾಬಾಲ ಮೊದಲಾದವೇ ಶತೋಪನಿಷತ್ತುಗಳು (ವಿವೇಕ. ೪). **ಜಾಬಾಳ$_1$:** ೧."ಜಾಬಾಳಃ, ಅಜಾಜೀವಃ-ಈ ೨ ಆಡಿನಿಂ ಬರ್ದುಂಕುವವಂ"(ಹಲಾಯು. ೬೩-೨೨೭). [ಸಂ.]

ಜಾಬಾಳ$_1$ 'ಜಾಬಾಲ' ನೋ.

ಜಾಬಾಳ$_2$ (ನಾ). ೧. ಜಾಳುಜಾಳಾದುದು. ೨. ನೀರಸವಾದುದು; ಶುಷ್ಕವಾದುದು : ಇಂಥ ಸಂಪ್ರದಾಯಶರಣ ವರ್ಣನೆಗಳಿಂದ ಕಾವ್ಯವು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಜಾಬಾಳವಾಗಿದೆ (ಕಸಾಚ. ೧೮೪).

[←ಮರಾ. ಜಾಬಳಾ, ಜಾಭಳಾ]

ಜಾಬಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ವೇಗವಾಗಿ ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕು: ಲಾಲಾಮಹಾದೇಶಕಚ್ಯುತಂ ಜಾ[ಪಾಠಾಂ. ಚಾ]ಬಿಕ್ಕಿ ಜವಗತಿಯೊಳು ಕಂಕನೆಂಬಾ ಮಹೀಪಾಲನಂ ತುಂಡರಿಸಿ (ಪರಶು. ೩೯–೧೪).

[ಜಾಬು$_0$ + ಇಕ್ಕು]

ಜಾಬಿತಾ, ಜಾಬಿತ್ತೆ, ಜ್ಯಾಬೀತೆ (ನಾ). ೧. ಕಾಯಿದೆ; ಕಾನೂನು; ಕಟ್ಟಳೆ; ನಿಯಮ. ೨. ಪರವಾನಿಗೆ; ಅಪ್ಪಣೆಪತ್ರ; ಜ್ಞಾಪಕಪತ್ರ; ನಿವೇದನ ಪತ್ರ. ೩. ವಿವರಣೆ ಪಟ್ಟಿ; ಸರಕು ಸಾಮಾನುಗಳ ಪಟ್ಟಿ. **ಜಾಬಿತ್ತೆ :** ೧. ಈ ಜಾಬಿತ್ತ ಮೇರೆಗೆ ಐವಜು ವಸೂಲುಮಾಡಿಕೊಂಡು ನಿಮ್ಮ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಸಾಗುವಳಿಗೆ (ಮಹಾವಂ. II, ೬೬). **ಜ್ಯಾಬೀತೆ :** ೧. ಶ್ರಯ ಭರ್ತಿ ಆದ ಮೇಲೆ ಜ್ಯಾಬೀತೆ ಮೇರೆಗೆ ಪೂರಾ ಕಂದಾಯ ತೆಗೆದು ಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಮಹಾವಂ. II, ೬೩).
[← ಅರ. ಜಾಬಿತಾ, ಜಾಬ್ತಾ ; ಹಿಂ. ಜಾಬ್ತಾ; ಮರಾ. ಜಾಬಿತಾ]

ಜಾಬಿತ್ತೆ 'ಜಾಬಿತಾ' ನೋ.

ಜಾಬು$_1$ (ನಾ). ತೆಂಗಿನ ಹೆಡೆಮೊಟ್ಟೆ ಮೇಲೆ ಬರುವ ನಾರು : ಜಾಬು ಎಬ್ಬಿ ಆದರಿಂದ ಹೊರೆಕಟ್ಟು (ರೂಢಿ). [?]

ಜಾಬು$_2$ (ನಾ). ಬುಡುಬುಡುಕೆಯವರು ಹೇಳುವ ಭವಿಷ್ಯ. 'ಜಾಬು ಕಟ್ಟು' ಪರಾ. [?]

ಜಾಬು$_3$ (ನಾ). ಸ್ಥಳ; ಗೊಂತು (?) : ಹೋತ ತನ್ನ ಜಾಬಿನಲ್ಲಿ ಮಲಗಿದ್ದುದು ದೀಪವನ್ನೂ ಮನುಷ್ಯರನ್ನೂ ಕಂಡು ಎದ್ದು ನಿಂತು (ಕಾನೂರು. ೪೫೭). [?]

ಜಾಬುಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹಕ್ಕಿಶಕುನ ಮೊದಲಾದ ಕ್ರಮದಿಂದ ಭವಿಷ್ಯ ವನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸು,-ತಿಳಿಸು. ೨. ಭವಿಷ್ಯವನ್ನು ನುಡಿ : ನೀನು ಜಾಬುಕಟ್ಟಿದಂತೆಯೇ ಆಯ್ತಲ್ಲಯ್ಯ (ರೂಢಿ). [ಜಾಬು$_2$ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಜಾಬೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು: ಜಕ್ಕಬ್ಬೆ ತಂಗೆ ಜಾಬೆ ಕಲ್ಲ ನಿಱಿಸಿದಳ್ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೪೫೭-೭ ; 972). [<ಜಾಯಬ್ಬೆ?]

ಜಾಮು$_1$ 'ಜಾವ' ನೋ.

ಜಾಮು$_2$ (ನಾ). ಸುಡುವಿಕೆ ; ದಹನ. 'ಜಾಮಿಸು' ಪರಾ.
[< ಪ್ರಾ. ಝಾಮ]

ಜಾಮಾತ (ನಾ).=ಜಾಮಾತೃ : ಗಿರಿಸಾರ್ವಭೌಮ ಜಾಮಾತ (ಪ್ರಾಭರಾ. ೩-೧). [<ಸಂ. ಜಾಮಾತೃ]

ಜಾಮಾತೃ (ನಾ). ೧. ಮಗಳ ಗಂಡ; ಅಳಿಯ : "ತನ್ನ ಮಗಳ ಪತಿ ಜಾಮಾತೃವಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೯೩-೧೪) : ಅಂತಾ ಸಂಗ್ರಾಮದೊಳ್ ತನ್ನನುಜ ತನುಜ ಜಾಮಾತೃವರ್ಗಂ ಪಡಲ್ವಟ್ಟಂತಾಗಳ್ ಮೊಟ್ಟಿ ಕಟ್ಟಿರ್ಪುದುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೫೮) ; ಪಿತೃವಿರಹದೆ ಜಾಮಾತೃವಿನ್ನಿರ್ಪನಲ್ಲಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೪೩); ಇನ್ನೆವರಮೆಮ್ಮ ಮಾತಂ ಮನ್ನಿಸಿ ಜಾಮಾತೃವಿರ್ದನಿದೆ ಸಾಲ್ಗುಂ (ರಾಜಶೇ. ೯-೩೭). ೨. ಸಹೋದರಿಯ ಮಗ; ಸೋದರಳಿಯಂ: ಕಂಸ ನಿನ್ನ ಜಾಮಾತೃಗಳೆಂದೊಡಾವ ದುರಿತಂಗಳು ಮೆಮ್ಮೊಳ ಪೊರ್ದಲಂಜುಗುಂ (ಜಗವಿ. ೭-೬೦). [ಸಂ.]

ಜಾಮಾರು (ನಾ). ಅಂಚಿಲ್ಲದ ಬಣ್ಣದ ಉದ್ದವಾದ ಬಟ್ಟೆ ; ಸಾಮಾನ್ಯ ವಾಗಿ ಕೆಲವು ಕಡೆ ವಿಧವೆಯರು ಉಡುವ ಅಂಚಿಲ್ಲದ ಸೀರೆ : (ಕ).
[←ತೆಲು. ಜಾಮಾರು]

ಜಾಮಿ (ನಾ). ೧. ಒಡಹುಟ್ಟಿದವಳು ; ಸಹೋದರಿ. ೨. ಕುಲಾಂಗನೆ ; ಪತಿವ್ರತೆ : "ಜಾಮಿ ಕುಳವಧೂ ಸ್ವಸೃನಾಮಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೩೯-೧೨೮) ; "ಸಹಭವೆಯುಂ ಪತಿವ್ರತೆಯುಮೆಂಬಿವು ಜಾಮಿಯೆನಿಕ್ಕು" (ನಾನಾರ. ೧೧೦). [ಸಂ.]

ಜಾಮಿತಿ (ನಾ). ರೇಖಾಗಣಿತ : ಸ್ಕೂಲಿನಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಕರಣ ಸಾಹಿತ್ಯ ಜಾಮಿತಿ ಗಳನ್ನು ಓದುವುದು ವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲ (ಬಂಕಿಮ. ೪೭೮).
[<ಸಂ. ಜ್ಯಾಮಿತಿ]

ಜಾಮಿತ್ರ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಲಗ್ನದಿಂದ ಏಳನೆಯ ಸ್ಥಾನ,-ಸಪ್ತಮ ಸ್ಥಾನ : ಜಾಮಿತ್ರಮೆಂದು ಸಪ್ತಮರಾಶಿ (ಜಾತತಿ. ೧-೩೩ ಅಡಿಟಿ). ೨. ಏಳನೆಯ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವವನು ; ಸಪ್ತಮಕೇಂದ್ರಗತ : ಹಿಮರಶ್ಮಿ ಭೃಗುಗೆ ಜಾಮಿತ್ರಮೆನಲ್ ಚಂದ್ರನನೆ ಕಾಣೆ ಶುಭವಂತಿ ಶುಭದಂ (ಜಟ್ಟಮ. ೭-೫೦).. [ಸಂ.]

ಜಾಮಿನಿ (ನಾ). ಸಹೋದರಿ : "ಭಗಿನಿ ಜಾಮಿನಿ ಸ್ವಸೃವೆಂದೊಡೊಡ ಹುಟ್ಟಿದಳು" (ಮಂಗರಾ. ೯೩-೧೪). [?]

ಜಾಮಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸುಡು ; ದಹಿಸು : ಮೂವತ್ತು ಗಾವುದ × × × ದೆವಸ ದೊಳೆಯ್ದಿ ಅರಸನಂ ಜಾಮಿಸಿ ನುರಿವುತ್ತಿಟ್ಟುದಂ ಕಣ್ದು (ಸೌಇಇ. XI-1, ೧೧-೧೮ ; 865) ; ಉರುತರ ಹರಿಚಂದನೇಂಧನ ನಿಕಾಯದಿಂ ರೋಹಿಣೇಯಂ ಜಾಮಿಸುತ್ತಿರೆ (ನೇಮಿಪು. ೧೪-೧೦೬ ವ) ; ಇಂಧನಂಗಳಂ ತರಿಸಿ ಆ ಋಷಿ ಯರ ಶರೀರಮಂ ಸಂಸ್ಕಾರವಿಧಿಯಿಂ ಜಾಮಿಸಿ (ಜೀವಸಂ. ೧೩೧-೬೬ ವ).
[ಜಾಮು$_2$ + – ಇಸು$_3$]

ಜಾಮೀನ್ 'ಜಾಮೀನು' ನೋ.

ಜಾಮೀನು, ಜಾಮೀನ್ (ನಾ). ೧. ಈಡು ; **ಹೊಣೆ :** ಖಂಡಣಿ ಹಣಕ್ಕೆ ಕೊಡಗಿನ ಸಂಸ್ಥಾನದ ದೊರೆಗಳ ಜಾಮೀನು ಹೇಳಿಸಿ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೬೩) ; ತಕ್ಕ ಜಾಮೀನು ಇಲ್ಲದೆ ಸಾಲ ಕೊಡುವುದೇ ಇಲ್ಲ (ವಿಧಿವ್ಯ. ೯೧) ; ಇಸ್ಮಾಲಿಗೆ ಎಲ್ಲ ಬಿಟ್ಟು, ಜಾಮೀನು ನಿಲ್ಲಲೂ ಯಾರೂ ಮುಂದೆ ಬರಲಿಲ್ಲ (ಚಿಗುಬ. ೪೬). ೨. ಹೊಣೆಗಾರ ; ಜವಾಬ್ದಾರಿ ಹೊತ್ತವನು : ನನ್ನ ಅಣ್ಣಂದಿರು ತಮ್ಮ ಒಬ್ಬ ಸ್ನೇಹಿತನಿಗೆ ಜಾಮೀನಾಗಿ ನಿಂತು (ಮುಹಾಗ. ೩೩೩). **ಜಾಮೀನ್:** ೧. ದೇಣೇದಾರನು ಬರವಣಿಗೆಯ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಸಾಕಾದಷ್ಟು ಜಾಮೀನ್ ಕೊಟ್ಟ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಆತನ ಸ್ವಾಧೀನದಲ್ಲಿಯೇ ಬಿಟ್ಟಿರ ಬಹುದು (ಗ್ರಾಮೂಳ. ೩೬). [←ಅರ. ಮರಾ. ಜಾಮೀನ್]

ಜಾಮೀನುಕರಾರು (ನಾ). ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಒಂದು ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಜಾಮೀನಾಗಿರುವುದಾಗಿ ಬರೆದುಕೊಟ್ಟ ಒಪ್ಪಂದ ಪತ್ರ: (Bond of Security. ಪಾರಿನಿ. ೯) ; ಜಾಮೀನುಕರಾರು ಬರೆದುಕೊಟ್ಟು ಅವನನ್ನು ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದೆ (ರೂಢಿ). [ಜಾಮೀನು + ಕರಾರು$_1$ (<ಕರಾರ)]

ಜಾಮೀನುದಾರ, ಜಾಮೀನ್ದಾರ (ನಾ). ಜಾಮೀನಾಗಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಹೊಣೆಗಾರ: (ಮೈಗಜ಼. IV, ೭೭೩); ಅವನನ್ನು ಬಿಡಿಸುವಾಗ ಜೋಡಿದಾರರೇ ಜಾಮೀನುದಾರರಾಗಿದ್ದರು (ರೂಢಿ). **ಜಾಮೀನ್ದಾರ :** ಲಗ್ನಕಃ, ಪ್ರತಿಭೂಃ ೨ ಹೊಣೆಗಾರ, ಜಾಮೀನ್ದಾರ (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೭೫).
[ಜಾಮೀನು + – ದಾರ$_4$]

ಜಾಮೀನುಪತ್ರ (ನಾ).=ಜಾಮೀನುಕರಾರು : ರಂಗಣ್ಣನ ಮುಖಾಂತರ ನನಗೆ ಜಾಮೀನುಪತ್ರವನ್ನು ಬರೆಯಿಸಿ ಕೊಟ್ಟು ಇರುತ್ತಾನೆ (ಜಾಮವಂ. ೧೮೦). [ಜಾಮೀನು + ಪತ್ರ]

ಜಾಮೀನ್ದಾರ 'ಜಾಮೀನುದಾರ' ನೋ.

ಜಾಮು, ಜಾಂ (ನಾ). ಸಕ್ಕರೆ ಪಾಕದಲ್ಲಿ ಕುದಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಹಣ್ಣಿನ ಪಾಕ : ಕಿತ್ತಳೆಹಣ್ಣಿನ ಸಿಪ್ಪೆಯಿಂದ ಕೂಡ ಜಾಮುಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸ ಬಹುದು (ಅಡುಸಾ. ೧೧೭). **ಜಾಂ :** ಸಕ್ಕರೆಯಿಂದ ತಯಾರಾದ ಜಾಂ ಮತ್ತು ಜಲ್ಲಿಗಳು ಈ ಸೂಕ್ಷ್ಮಾಣುಗಳ ಹಾವಳಿಯಿಂದ ಬಹಳ ಬೇಗ ಕೆಟ್ಟು ಹೋಗುವುವು (ಗೃಹವಿ. ೫೬). [← ಇಂ. Jam]

ಜಾಮೂನ್ 'ಜಾಮೂನು' ನೋ.

ಜಾಮೂನು, ಜಾಮೂನ್ (ನಾ). ಹಾಲುಖೋವ ಮತ್ತು ಮೈದಾ ಹಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಉಂಡೆಮಾಡಿ ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕರಿದು ಸಕ್ಕರೆ ಪಾಕದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಸಿಹಿತಿಂಡಿ : ಹುಲಿಷಿಕಾರಿ ಮಾಡುವುದು ಜಾಮೂನು ತಿನ್ನುವಷ್ಟು, ಏತಕ್ಕೆ, ಅದಕ್ಕಿಂತ ಸುಲಭ ಎಂದು ಎನಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ರಾಯಳ. ೦೬). **ಜಾಮೂನ್ :** ಜಾಮೂನ್, ಜಿಲೇಬಿ (ಮುಹಾಂ. ೪೬). [←ಹಿಂ. ಜಾಮುನ್]

ಜಾಮೇಯ (ನಾ). ಒಡಹುಟ್ಟಿದವಳ ಮಗ; ಸೋದರಳಿಯ. [ಸಂ.]

ಜಾಯಕ (ನಾ). ಹಳದಿ ಬಣ್ಣದ ಅಗಿಲುಮರ ; ಶ್ರೀಗಂಧದ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಸುವಾಸನೆಯ ಮರ; ಕಾಲೇಯಕ. 'ಜಾಪಕ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಜಾಯಜಖಮಿ (ನಾ). ಹಿಂಸೆ ; ಕೊಲೆ : ದಿನವಂದಕ್ಕೆ ಅವರ ಕಡೆ ಐವತ್ತು ಅರವತ್ತು ಜನದ ಮೇಲೆ ಜಾಯಜಖಮಿ ಮಾಡುತ್ತ ಇರಲಾಗಿ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨೨). [< ಜಾಯಾ + ಜಖಮಿ$_0$ (< ಜಖಂ)]

ಜಾಯಬ್ಬೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು: ನೀತಿಮಾರ್ಗ ಪೆರ್ಮ್ಮಾಡಿಯ ತಜ್ಜಿಗ ಜಾಯಬ್ಬೆಯೆಮ್ಬೊಳ್ (ಎಕ. XII, ಶಿರಾ. ೨೪-೧೮; 900). [? + ಅಬ್ಬೆ$_1$]

ಜಾಯಮಾನ (ಗು). ೧. ಹುಟ್ಟತಕ್ಕ ; ಹುಟ್ಟಲಿರುವ ; ಉಂಟಾಗಲಿರುವ. (ನಾ). ೨. ಸ್ವಭಾವ ; ಹುಟ್ಟುಗುಣ ; ವಿಶಿಷ್ಟಗುಣ : ಪತನಕ್ಕೆ ಹೇತುವಾದ ತಪ್ಪು ಸಲಹೆಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದು ರಾಜನ ಜಾಯಮಾನದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರಲಿಲ್ಲ (ನಟಸಾ. ೧೧೫) ; ಇಷ್ಟಾದರೂ ನಂಬುವ ಜಾಯಮಾನ ಅವನದಲ್ಲ (ವಿಕಾಸ. ೪); ಆದರೂ ಕನ್ನಡದ ಜಾಯಮಾನಕ್ಕೆ ಭಂಗ ಬಂದಿಲ್ಲ (ಸಮಾಲೋ. ೦೮). [ಸಂ.]

ಜಾಯಾ (ಗುಂ). ೧. ಹಾಳಾದ ; ನಾಶವಾದ ; ಕೆಟ್ಟುಹೋದ ; ನಷ್ಟವಾದ. (ನಾ). ೨. ನಷ್ಟ ; ನಾಶ : ಅವನ ಆಸ್ತಿಪಾಸ್ತಿಯೆಲ್ಲಾ ಜಾಯಾ ಆಗಿ ಹೋಯಿತು (ರೂಢಿ).

ಜಾಯಾಮಾಡು=ನಷ್ಟಗೊಳಿಸು ; ಹಾಳುಮಾಡು : ಅವರ ಫೌಜನ್ನು ಹೊಡೆದು ಜಾಯಾಮಾಡಬೇಕು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨೯).

[←ಅರ. ಮರಾ. ಜಾಯಾ]

ಜಾಯಾಜೀವ (ನಾ). ೧. ಹೆಂಡತಿಯ ಗಳಿಕೆಯಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. ೨. ನಟ : "ಶೈಲಾಲಿ ನಟಂ ತಾಂ ಭರತಂ ಶೈಲೂಷಾಹ್ವಂ ಕೃಶಾಶ್ವಿ ಜಾಯಾಜೀವಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೪-೬೪) ; ಬಹುರೂಪಮಂ ತಳೆದು ಜಾಯಾಜೀವನೆಂತಂತೆವೋಲ್ ತಿಱಿಗುಂ . . . ಜೀವಂ ಭವಾರಣ್ಯದೊಳ್ (ವರ್ಧಮಾ. ೧೧-೫೧). [ಸಂ. (ಜಾಯಾ + ಆಜೀವ)]

ಜಾಯಾಜೀವಿ (ನಾ). ನಟ: ರಸಿಕರ್ ಬಣ್ಣಿಸೆ ಭಾವುಕರ್ ಪೊಗೞೆ ಜಾಯಾಜೀವಿಗಳ್ ಕೂರ್ತು ಕೀರ್ತಿಸೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೨-೫೧). [ಸಂ. ಜಾಯಾಜೀವಿನ್]

ಜಾಯಾಸ್ಥಾನ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಜನ್ಮಕುಂಡಲಿಯಲ್ಲಿ ಪತ್ನಿಯ ಶುಭಾಶುಭಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಸ್ಥಾನ ; ಜನ್ಮಲಗ್ನದಿಂದ ಏಳನೆಯ ಸ್ಥಾನ : ನನ್ನ ಭಾಗ್ಯದ ಜಾಯಾಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಮನ್ಮಥದೇವನ ಸಹಕಾರವೂ ನನಗೆ ಉಂಟೆಂದು ತಿಳಿದೆನು (ಇಪ್ಪಕ. ೪೪೯). [ಸಂ. (ಜಾಯಾ + ಸ್ಥಾನ)]

ಜಾಯಿ$_1$ 'ಜಾದಿ' ನೋ.

ಜಾಯಿ$_2$, ಝಾಯಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ ; ಮೃದಂಗ. ೨. [ಸಂಗೀತ] ತಾಳವಿನ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕ್ರಮ: ಜಾಯಿ ಅನುಜಾಯಿಗಳ ಜೋಕೆ ತಪ್ಪದೆ (ವಿರೂಪಾ. ೬೨). 'ಅನುಜಾಯಿ' ಪರಾ. **ಝಾಯಿ :** ೧. ಝುರ್ಝುರವೆಂಬ ಝಾಯಿ (ವಿವೇಕ. ೨೩೬). [?]

ಜಾಯಿಕಾಯಿ 'ಜಾದಿಕಾಯ್' ನೋ.

ಜಾಯಿಕಾಯಿಮರ, ಜಾಕಾಯಿಮರ (ನಾ). ರಫ್ತು ಮಾಡಲು ತಯಾರಿಸುವ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಗಳಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಲಗೆ : ಜಾಯಿಕಾಯಿಮರವು ತುಂಬಾ ಹಗುರವಾಗಿರುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). **ಜಾಕಾಯಿಮರ :** ಜಾಕಾಯಿಮರದ ಹಲಗೆಗಳು ಪಾರ್ಸಲ್ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಗೆ ತುಂಬಾ ಉಪಯೋಗವಾದುವು (ರೂಢಿ).

[ಜಾಯಿ$_0$ + ಕಾಯಿ$_4$ (< ಕಾಯ್$_4$) + ಮರ$_1$]

ಜಾಯಿಪತ್ರ (ನಾ). =ಜಾಜಿಪತ್ರೆ: "ಕಾಲಕೂಟಃ–ಜಾಯಿಪತ್ರದ ಹಗಿನು" (ಒಷಧಿ. ೩೦). [ಜಾಯಿ$_1$ (< ಜಾದಿ) + ಪತ್ರ]

ಜಾಯಿಪತ್ರೆ 'ಜಾಜಿಪತ್ರೆ' ನೋ.

ಜಾಯಿಪಳ (ನಾ). =ಜಾಯಿಫಲ: "ಜಾಯಿಪಳಮಾ ಜಾತಿಪತ್ರೆಯುಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೪೩-೪೨) ; "ಜಾಯಿಪಳ – ಜಾತಿಫಲ" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೫).

[ಜಾಯಿ$_1$ (< ಜಾದಿ) + ಪಳ$_2$]

ಜಾಯಿಫಲ, ಜಾಫಲ, ಜಾಯಿಫಳ (ನಾ). =ಜಾದಿಕಾಯ್ : "ಜಾತಿಕೋಶಂ, ಜಾತಿಫಲಂ-ಈ ೨ ಜಾಯಿಫಲಂ" (ನಾಚಿರಾ ೧೨೪); "ಜಾತಿಸಾರಂ, ಜಾತಿಕೋಶಂ, ಜಾತಿಶೂಕಂ–ಈ ಮೂಱುಂ ಜಾಯಿಫಲ" (ಒಷಧಿ. ೬೨); ಜಾಯಿಫಲ, ಸೈಂಧವ, ನಾರಂಗಿ, ಹೊಂಗರುಗ . . . ಇವನ್ನು ಸಮಾನಂಗೊಂಡು ಚೂರ್ಣಮಂ ಮಾಡಿ (ವಿಷ್ಣವಿ. ೬೮). **ಜಾಫಲ :** ಅರ್ತಿಯಿಂ ಮೆಲ್ಲೆಯುವ ಕರ್ಪೂರಮಿಶ್ರ ಜಾಫಲ ಜಾಪತ್ರೆ ಸಹ ಚರ್ವಿಸಿದ (ಪಕುಭಾ. ೨-೬೦) ; ಕೊಟ್ಟು ಪನ್ನೀರ್ವೀಳ್ಯವನು ಮೆಲುಗೊಟ್ಟು . . . ಜಾಫಲ ಪತ್ರೆಯನು (ಜಿರಾಮಾ. ೮೮-೬). **ಜಾಯಿಫಳ:** "ಮಾಯಾಫಳಂ-ಜಾಯಿಫಳ" (ಒಷಧಿ. ೧೨೪) ; ಹಲಸಿನ ಹಣ್ಣಿನ ವಿಷಮಂ . . . ವಿಳಸಜ್ಜಾಯಿಫಳ ಹಿಂಗು ತಕ್ರಂ ಕಳೆಗುಂ (ಖಮದ. ೨-೮೪). [ಜಾಯಿ$_1$ (< ಜಾದಿ) + ಫಲ]

ಜಾಯಿಫಳ 'ಜಾಯಿಫಲ' ನೋ.

ಜಾಯಿಲ$_1$ (ನಾ). ನಾಯಿ; ಶುನಕ; ಸೊಣಗ: "ಜಾಯಿಲಂ ಕುಕ್ಕುರಂ" (ಕಶಸಾ. ೬-೧೦೮) : ಝಲುಮ್ಮೆನಲ್ ಸೆಡೆಯೆ ಚಾಳಿಪ ಜಾಯಿಲನಂತೆ ಮೊಕ್ಕಳಂಬಡುವ ಬದಂಗನಂ ದುರ್ಬೆಸನಿಯಲ್ಲದಳಾತನನೊಟ್ಟಿ ಸುಟ್ಟಪಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೨-೬೦) ; ಮತ್ತಮವಱೊಳಗೊಂದು ಜಾತಿ ಜಾಯಿಲಂ ಪೋಗದೆ ನಿಂದು (ಗಿರಿಕ. ೧-೧೦೩ ವ); ಅಂತು ಸೊಕ್ಕಿದೆಕ್ಕಲಂ ದಕ್ಕದೆ ಬೇಂಟೆಯ ಜಾಯಿಲಂಗಳವಿರ್ಕಡೆಗೆಯ್ದು ಪಾಯ್ದು ಪೋಗುತ್ತಿರೆ (ಹಮ್ಮಿರ. ೪-೪೬ ವ); ಜಾಯಿಲಂಗಳಂ ಕೂಡಿ ನಡೆತಂದು ನೆರೆದರು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೮೪-೧).

[ದೇ.॥ ತೆಲು. ಜಾಗಿಲ]

ಜಾಯಿಲ$_2$(ನಾ). ಜಾತಿಯ ಕುದುರೆ; ಉತ್ತಮವಾದ ಕುದುರೆ: ಜಾಯಿಲ ಮೊಂದೆರಡೆಂದು ತೋಱೆ ನೆಟ್ಟನೆ ಪದಿನೆಂಟು ಕೋಟಿವರೆಗಂ ತಳರ್ದತ್ತು ತುರಂಗಸಾಧನಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೩೧) ; ಆಯೆಡೆಗೆ ನೀರುಣಲ್ಬರೆ ಜಾಯಿಲಂ (ಯಶೋಚ. ೩-೬೫) ; ಆಯುಧಂಗಳ ಬಿಸುಟು ಕರಿರಥ ಜಾಯಿಲಂಗಳನಿಳಿದು ಬದುಕುವುಪಾಯವೆಂದಸುರಾರಿ ಸಾಱಿದನಂದು ಕೈನೆಗಹಿ (ಕುಮಾರವ್ಯಾಸ. ದ್ರೋ. ೧೯-೩೬). 'ಜವಾಯಿಲ', 'ಜಾತ್ಯಶ್ವ' ಪರಾ. [?]

ಜಾಯು (ನಾ). ಔಷಧಿ; ಮದ್ದು: "ಭೇಷಜಮೌಷಧಮಗದಂ ಭೇಷಜ್ಯಂ ಜಾಯು ತಂ[ತ್ರ]ಮಂತೇಕಾರ್ಥಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೪-೪೨) ; "ಭೈಷಜ್ಯಂ, ಭೇಷಜಂ, ಜಾಯುಃ, ಅಗದಂ, ತಂತ್ರಂ, ಔಷಧಂ–ಈ ೬ ಮದ್ದು" (ಹಲಾಯು. ೧೦೦-೪೫೯). [ಸಂ.]

ಜಾಯೆ (ನಾ). ಮಡದಿ ; ಹೆಂಡತಿ ; ಪತ್ನಿ : ಇರ್ದುದೊಂದು ಶುಕಂ ತನ್ನಯ ಜಾಯೆವೆರಸು (ಕಾದಂಪೂ. ೧೩೨) ; ಜೀಯೆನುತ ಹರಿದೈದಿ ರಾಮನ ಜಾಯೆಗೆಱಗಿದ ಕೈಯ ಮುಗಿದು (ತೊರವೆರಾ. ೪೩-೩); ನಿದ್ದೆ ಬಾರದೆ ಸುಮ್ಮನುರುಳಾಡುವಳು ಜಾಯೆ ಸುಖನಿದ್ರೆಗೈವುದು ಹಳ್ಳಿ (ಗಾಥಾಸ. ೮-೩೧). [ಸಂ. ಜಾಯಾ]

ಜಾರ (ನಾ). ಹಾದರ ಮಾಡುವವನು; ಹಾದರಿಗ; ಮಿಂಡ; ಉಪಪತಿ: "ಉಪಪತಿ ಜಾರಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೬-೨೫) ; "ಹಾದರಿಗನುಪಪತಿ ಜಾರನೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬೨-೨೨) ; ಜಾರಚೋರವೀರರ ಕಥೆಯಂತೆ ಬಾಯ್ಸವಿಯ ಮಾತುಗಳಂ ಬಱಿಕೆಯ್ವ ಚರ್ಚೆಯಲ್ಲ (ಅನಂಪು. ೧-೩೬) ; ಚೋರನನು ಕಂಟಕನ ಹಿಸುಣನ ಜಾರನನು ಷಂಡನನು . . . ದೂರದಲಿ ವರ್ಜಿಸುವುದು (ಕುಮಾರವ್ಯಾಸ. ಉ. ೪-೪೬) ; ಸರಿಯೆ ನಿನಗಿವ ಜಾರ ತೆಗೆ (ತೊರವೆರಾ. ೨-೦೬) ; ತಸ್ಕರ ಜಾರ ವೀರವಿಟ ವೇಶ್ಯಾಕಾವ್ಯಮಂ ಕೇಳ್ದು ಮೆಯ್ ಮಱೆವರ್ ಪುಣ್ಯಪುರಾಣದತ್ತೆಳಸರಯ್ಯೋ (ರತ್ನಾಕ. ೮೬). [ಸಂ.]

ಜಾರಕರ್ಮಿ (ನಾ). ಹಾದರಿಗ ; ವ್ಯಭಿಚಾರಿ : ಆ ಇಂದ್ರನೇ ಜಾರಕರ್ಮಿಯಾದನೆಂದು ಹೇಳುವ ಪುರಾಣಗಳು ಹೊರಡುತ್ತವೆ (ಕರ್ನಾಟ. ೫೭).
[ಸಂ. ಜಾರಕರ್ಮಿನ್]

ಜಾರಜ (ನಾ). ಜಾರನ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವನು ; ಹಾದರದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವನು. [ಸಂ.]

ಜಾರಜಾತ (ನಾ).=ಜಾರಜ : "ಉಪಪತಿ ಜಾರನವಂಗಱಿಯೆ ಪುಟ್ಟಿದಂ ಜಾರಜಾತನಾತಂ ಕುಂಡಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೭-೨೫); ದುರ್ಜನರ ಜಾರಜಾತರ ವಿಜಾತಿಗಳ್ಗೆ ಯೋಗ್ಯಮಪ್ಪಯೋಗ್ಯಮಂ ಗೆಯ್ದುರೆಂದು ಪಾರ್ವರ ಸಭೆಯ ನಡುವೆ ನುಡಿದೊಡೆ ವಾಯುಭೂತಿಯುಂ ಮುಳಿದು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೮-೧೪).
[ಜಾರ + ಜಾತ]

ಜಾರಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳು ; ಕಪ್ಪುರಚೆಟ್ಟೆ ; ಚೆಟ್ಟೆಬೆನಕ (ಉಕ) : ಹೊಸ ಜೀವನವನ್ನು ವೇಗದ ಹೆಜ್ಜೆಗಳನ್ನು ಕಂಡರೆ ನಾವು ಇರುವೆಯಂತೆ ಅಲ್ಲ, ಜಾರಟೆಯಂತೆ . . . ಕಾಲಿಡುತ್ತಿದ್ದೇವಲ್ಲ (ಕನ್ನನು. I, ೧೩೨). [?]

ಜಾರಣ (ನಾ). ಅರಗುವುದು ; ಜೀರ್ಣವಾಗುವುದು. 'ಜಾರಣಂಗೈ' ನೋ. [ಸಂ.]

ಜಾರಣಂಗೈ (ಕ್ರಿ) ಅರಗಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಜೀರ್ಣಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು : ಎಲ್ಲರ ಭೀತಿಗೊಳಿಸಿ ಬಾಧಿಸುತ ತಿನುವ ಜಾರಣಂಗೈವ ರಾವಣನನುಜ (ವೆಂಕಾರಾ. ೨-೩೭-೫). [ಜಾರಣ + ಕೈ$_1$ (<ಕೆಯ್$_1$)]

ಜಾರತನ (ನಾ). ಹಾದರ; ವ್ಯಭಿಚಾರ : ಜಾರತನದಲಿ ಸುರಪ ಧರಿಸನೆ ಸಾವಿರಾಲಿಗಳ (ಕೌಶಿರಾ. ೦೪-೦೫) : . ಕೇವಳವು ಸಲೆ ಜಾರತನಗಳ ಕಾವಿಸಿಹರವರವರ ಮಾರ್ಗದ ಭಾವವಲ್ಲದೆಯಿರದು ದುರ್ಗುಣ ದೇವರೊಳು ನಿರುತಾ (ಜನಸಾ. ೦೦).
[ಜಾರ + – ತನ]

ಜಾರತೆ (ನಾ). = ಜಾರತನ : ಗೋಪೀಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಜಾರತೆಯ ಕೋಡು ಮೂಡಿಸಿದ "ಪುಟ್ಟವಿಧವೆ" ಯ ಬಗ್ಗೆ ನಾನೇನು ಹೇಳಲಿ (ಸಪೀಗೀ. ೭, ಟಿಪ್ಪಣಿ). [ಸಂ. ಜಾರತಾ]

ಜಾರತ್ವ (ನಾ). = ಜಾರತನ : ಪತ್ನಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಜಾರತ್ವಶಂಕೆಯನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಹೊಂದತಕ್ಕ ಮನೋವ್ಯಥೆಯು ಅತ್ಯಧಿಕವಾದುದು (ಕವಿಕ. ೩೭). [ಸಂ.]

ಜಾರನಾರಿ (ನಾ). ಹಾದರ ಮಾಡುವ ಹೆಣ್ಣು : ಇರುಳೊಳ್ ಜಾರನಾರೀಕದಂಬಂ (ಜಗವಿ. ೪-೨೯). [ಜಾರ + ನಾರಿ$_2$]

ಜಾರಮುಜಟ್ಟೆ (ನಾ). ಸೋಮಾರಿತನ; ಔದಾಸೀನ್ಯ; ಆಲಸ್ಯ: ಚೆನ್ನಣ್ಣನ ಹಸ್ತಗುಣ ಒಳ್ಳೇದು. ಅವನು ಜಾರಮುಜಟ್ಟೆಯವನು ಅನ್ನೋದು ಒಂದೇ. (ಹೆಂಗಾಳ್ಳ. ೧೩೦). [?]

ಜಾರಲ್ಬು (ನಾ). ಪತನ ; ಸಾವು (?) : ನೀಂ ಪೊಗಟದೆ × × ತೆ ಪಡಿವನ್ನ ಮ್ಮಾಡಿದಂ ಪೊಗಟವೆಟಿಗನ ಜಾರಲ್ಬು ಕೇಳ ವೆಂಜ್ಜೆಱಿಲ್ಲಂ ಪೊಗಟಲ್ಕೆ ವೀಱನ ಸಾವು ಕತೆಯಾಗಿ ಪರೆದುದು ಮೂರುವೀಲೋಕದೊಳಗೆಲ್ಲ (ಸೌಇಇ. IX-1, ೩೦-೦೪; ೯೬೬). [<ಜಾಱು$_1$]

ಜಾರವನಿತೆ (ನಾ). ಹಾದರ ಮಾಡುವ ಹೆಂಗಸು ; ಹಾದರಗಿತ್ತಿ ; ವ್ಯಭಿಚಾರಿಣಿ : ಮುಗುಳುನಗೆಯಲಿ ಜಡಿದು ಜಾಱುವ ಜಾರವನಿತೆಯ ಗೊಡವೆಗೊಳಗಾಗದವರುತ್ತಮಪುರುಷರುಗಳು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೪-೮೧).
[ಜಾರ + ವನಿತೆ]

ಜಾರವೆಣ್ (ನಾ). = ಜಾರವನಿತೆ : ಗಂಡರ ಮನವನೊಲಿಸಿಕೊಂಬುದಿದು ಜಾರವೆಂಡಿರಿಂಗಚ್ಚರಿಯಲ್ಲ (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೫-೦೭).
[ಜಾರ + ಪೆಣ್]

ಜಾರಸ್ತ್ರೀ (ನಾ). = ಜಾರವನಿತೆ : ತಳರ್ದಾರ್ತಾತ್ಮಾಲಯದಿಂದಿರುಳ್ ಸುಱುವ ಜಾರಸ್ತ್ರೀಯ ವಕ್ತ್ರೇಂದುವಂ . . . ಕಂಡು (ಜಗವಿ. ೪-೨೮) ; ಜಾರಸ್ತ್ರೀಯರ ಕೂಡಿ ಅವರೊಳು ಪೋರಮಾತುಗಳಾಡಿ (ಗಗಕಾ. ೦೪-೨).
[ಜಾರ + ಸ್ತ್ರೀ]

ಜಾರಿ (ನಾ). ಆಚರಣೆ ; ಅನುಷ್ಠಾನ ; ಕಾರ್ಯರೂಪ ; ಚಾಲತಿ : ಹಾಲಿ ಯಿನಾಮತ್ತಿಯಲ್ಲು ಜಾರಿಯಿರುವುದು (ಮ್ಯಆರಿ. ೦೯೩೪, ೫೨-೯ ; 1812) ; ಆಗಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜಾರಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಕೆಲವು ಗೌಣ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ಖಂಡಿಸಿರುವರು (ತತ್ವಪ್ರಾ. ೩೦೫).

ಜಾರಿಗೆ ತರು=ಕಾರ್ಯಗತ ಮಾಡು:ಅದರ ಉಪಬಂಧಗಳನ್ನು ಜಾರಿಗೆ ತರುವುದಕ್ಕಾಗಿ . . . ಅವಶ್ಯವಾಗಬಹುದಾದಂಥ ಉಪಬಂಧಗಳು (ಭಾಧಾಸ. ೩) ; ವಿಚಾರಣಾ ಸಮಿತಿಯವರು ಕೊಟ್ಟಿರುವ ತೀರ್ಪನ್ನು ಜಾರಿಗೆ ತರಕೂಡದೆಂದು ಈಗಲೇ ಅವರಿಗೆ ಬರೆದು ಕಳುಹಿಸುತ್ತೇನೆ (ಪ್ರಕಾಪ. ೬೪). **ಜಾರಿಮಾಡು** = ಜಾರಿಗೆ ತರು : ವಾರಂಟ್ ಜಾರಿಮಾಡೇ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (ಹೆಂಗೂಲಿ. ೯೦) ; ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಜಾರಿಮಾಡಕೂಡದು (ದಾಲಕ್. ೫೭೪); ಈ ವಾರಂಟು ಕೊಲೆಯ ಅಪರಾಧದಿಂದ ಜಾರಿಮಾಡಿದ್ದಾರೆ (ಜಮೀನ್ದಾ. ೧೫೫). **ಜಾರೀಭಟಮಾನ್ಯ** = (ಈಗಲೂ ಜಾರಿಯಲ್ಲಿರುವ) ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಪೌರುಷವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ ಯೋಧನಿಗೆ ಕೊಡುವ ದತ್ತಿ,–ಮಾನ್ಯ : ಪುರ್ನಸಾಗರ ಹೋಬಳಿ ಪೈಕಿ ಗೊಲ್ಲಹಳಿ ಬಳಿಯ ನವಿಂಗೆ ನಡಿಯುವ ಜಾರೀಭಟಮಾನ್ಯ ಹೊಲ ಕೊಟ್ಟುಯಿದೆನೆ (ಎಕ. X (S), ಚಿಕ್ಕಬ. ೭೭–೫ : ?). [←ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜಾರೀ]

ಜಾರೀನಾಂ (ನಾ). ಅವುಲಿನಲ್ಲಿರುವ ಭೂಮಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ದತ್ತಿ,–ಇನಾಮತಿ : (ಮ್ಯಗೆಜಿ. IV, ೭೭೨). [ಜಾರಿ + ಇನಾಂ]

ಜಾರೀನಾಂತಿ, ಜಾರೀನಾಮತಿ, ಜಾರಿಯಿನಾವಂತಿ, ಜಾರಿಯಿನಾಮತ್ತಿ (ನಾ). ಜಾರಿಯಲ್ಲಿರುವ (ಕಂದಾಯವಿಲ್ಲದಂತೆ) ಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಜಮೀನು,–ದತ್ತಿ: (ಶ್ರೀಸಗೆ.II,೫೫೦). **ಜಾರೀನಾಮತಿ:** (ಮ್ಯಗೆಜಿ. IV, ೭೭೨). **ಜಾರಿಯಿನಾವಂತಿ :** ಜಾರಿಯಿನಾವುತಿ ಸದರಿ ತಪಶೀಲ ಮೇರಿಗೆ (ಮ್ಯಆರಿ. ೦೯೩೯, ೪೨-೪೫; 1825). **ಜಾರಿಯಿನಾಮತ್ತಿ :** ಜಾರಿಯಿನಾಮತ್ತಿ ೨೪ (ಮ್ಯಆರಿ. ೦೯೩೯, ೪೨-೭೦ ; 1825).
[ಜಾರಿ + ಇನಾಂತಿ]

ಜಾರೀನಾಮತಿ 'ಜಾರೀನಾಂತಿ' ನೋ.

ಜಾರಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಕೆಳಗೆ ಸುರಿಸುವ ಗುಣ,–ಬೀಳಿಸುವ ಗುಣ; ಜಾರುವುದು : " ಏಷಣಂ, ಏಷಣೀಯಂ–ಈ ೨ ಜಾರಿಕೆ " (ಕಾಶಕ್ತ. ೧೨೦) ; ದಡದಲ್ಲಿ ಜಾರಿಕೆ ಇದ್ದದ್ದರಿಂದ . . . ಕೆಸರಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದುಬಿಟ್ಟನು (ಇಪ್ಪಕ. ೫೫) . ೨. ನುಣುಚಿಕೊಳ್ಳುವುದು ; ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು : ರೋಹಿಣಿ ಜಾರಿಕೆಯ ಉತ್ತರ ಕೊಟ್ಟಳು (ರಂಗರೋ. ೨೮) ; ಬೌದ್ಧಿಕತೆಯು ಆ ಎಲ್ಲೆಗಳ ಮೇಲಿಂದ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರದ ಅನಿರೀಕ್ಷಿತವಾದ ಜಾರಿಕೆಯನ್ನು ಸಾಗಿಸಿರುವುದು (ಪ್ರಬಂಧ. ೧೩೪). [ಜಾರು$_2$ (<ಜಾಱು$_2$) + – ಇಕೆ]

ಜಾರಿಗೆ (ನಾ). ಹುಳಿಹಣ್ಣು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : (ಪ).
[←ತುಳು. ಜಾಲೆ]

ಜಾರಿಣಿ (ನಾ) = ಜಾರವನಿತೆ : ಮುನ್ನ ತಾ ಜಾರಿಣಿಯಾಗಿ ಕುಲಧರ್ಮವ ನೀಗಿ (ಕರ್ನಾಕ. ೫೯); ಜಾರಿಣಿ ಸಂಕೇತಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಹೋಗುವಂತೆ ಹೊರಟೇಬಿಡುತ್ತೇನೆ (ಭಾರದ. ೨೫). [ಸಂ. ಜಾರಿಣೀ]

ಜಾರಿಯಿನಾಮತಿ 'ಜಾರೀನಾಂತಿ' ನೋ.

ಜಾರಿಯಿನಾಮತ್ತಿ 'ಜಾರೀನಾಂತಿ' ನೋ.

ಜಾರಿಸು 'ಜಾಱಿಸು' ನೋ.

ಜಾರು$_1$ 'ಜಾಱು$_1$' ನೋ.

ಜಾರು$_2$ 'ಜಾಱು$_2$' ನೋ.

ಜಾರು$_3$ (ನಾ). ಕಣ್ಣಿನ ಕೊಳೆ ; ಪಿಚ್ಚು ; ಪಿಸುರು : ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಗುಗ್ಗೆ ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಜಾರು ಮೂಗಿನಲ್ಲಿ ಸುರಿವ ಸಿಬುಳು ಸಿಂಬಳ (ಸಿದ್ಧೇವ. ೫೦-೧೪೩) ; ಒಂದು ದಿವಸ ಬಿಸಿಲೊಳು ಪೋಗಿ . . . ವಿಂಗೆ ಮಲವುಣ್ಮಲಾ ಕಣ್ಣಿಂದ ಸುರಿವ ಜಾರಿನಿಂದ (ನೇಮಿಸಂ. ೭-೧೦೩). [?]

ಜಾರುಕವಾಟ (ನಾ). "ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಸರಿದು ಕಂಡಿಯನ್ನು ಮುಚ್ಚುವ ಅಥವಾ ತೆರೆಯುವ ಕವಾಟ" (Slide-valve. ಇಂಕನಿ) : ಉಗಿಯನ್ನು ಕೋಶದೊಳಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಬಿಡುವ ದ್ವಾರಗಳನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ ತೆರೆಯುವ ಕೆಲಸ ಜಾರುಕವಾಟದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ (ವಿಜ್ಞಾವಿ. ೯೮).

[ಜಾರು$_1$ (<ಜಾಱು$_1$) + ಕವಾಟ]

ಜಾರುಗಣ್ಣು (ನಾ). ಪಿಸುರು ತುಂಬಿರುವ ಕಣ್ಣು ; ಕೊಳೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಕಣ್ಣು ; ಪಿಚ್ಚುಗಣ್ಣು : ಕರಕಷ್ಟ ಜಾರುಗಣ್ಣಂ ಜಲಜದಳ ವೆಂಬರೆಲೆ ಗುರುವೆ ಕವಿಗಿವಿಗಳು (ಷಶಿಲ. ೨-೫೪) ; ಕಾವುಗಣ್ಣು, ಉಷ್ಣ ಗಣ್ಣು, ನೀರುಗಣ್ಣು, ಜಾರುಗಣ್ಣು, ಸಂಜೆಗಣ್ಣು (ಶುಕಸ. ೩೨೮).

[ಜಾರು$_3$ + ಕಣ್ಣು (<ಕಣ್)]

ಜಾರುಗಲ್ಲು 'ಜಾಱುಂಗಲ್' ನೋ.

ಜಾರುಗಾಡಿ (ನಾ). ಹಿಮಾವೃತವಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಜಾರಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವ, ಚಕ್ರವಿಲ್ಲದ ಬಂಡಿ ; ಜಾರುಬಂಡಿ : ಹಳ್ಳಿಯೊಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ಸಲುವಾಗಿ ಜಾರುಗಾಡಿಯೊಂದನ್ನು ಬಾಡಿಗೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ದಾಗಿ ಅವನು ತಿಳಿಸಿದನು (ಪುನರು. ೫೦೮).

[ಜಾರು$_1$ (<ಜಾಱು$_1$) + ಗಾಡಿ$_3$]

ಜಾರುಗುಂಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಕ್ಕಳಾಟ; ಇಳಂಕಲ ಮೇಲೆ ತೆವಳುತ್ತಾ ಜಾರುವ ಆಟ : ಕೆರೆಯ ಒಡ್ಡಿನ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಜಾರುಗುಂಡಿ ಆಡುವರು (ಅಲ್ಪವಿ. ೧೦೩) ; ಜಾರುಗುಂಡಿ ಆಡುವ ಮಕ್ಕಳಂತೆ ನುಸುಳಿಕೊಂಡು ಕೆಳಗೆ ಹೋದಂತೆ ಸೊಗಸು ಹೆಚ್ಚು (ಗಾಳಿಪ. ೫೮).

[ಜಾರು$_1$ (<ಜಾಱು$_1$) + ಕುಂಡಿ$_1$ (<ಕುಂಡೆ$_1$)]

ಜಾರುಗುಪ್ಪೆ (ನಾ). ೧. ಮಕ್ಕಳ ಆಟಕ್ಕಾಗಿ ಕಟ್ಟಿರುವ ಜಾರುಬಂಡೆ : ಪುಷ್ಪಶರನ ಕಾಂತೆ ನಲಿದಾಡ್ವುವ ಜಾರುಗುಪ್ಪೆಯಂದದಲಿ ರಂಜಿಸುತ ಒಪ್ಪುವ ಪೊಱಮಾಱ ನೀಱನ ಕರೆ ಬಿಗಿಯಪ್ಪಿಕೊಂಬೆನು (ಕಂನವಿ. ೯-೧೦೮); ಕಾಮನ ಬಿಲ್ಲಿನ ಜಾರುಗುಪ್ಪೆಯೊಳು ಜಾರುತ ಬಂದಳು ಮುಗಿಲಿಂದ (ಅಹಲ್ಯ. ೪-೧೦). ೨. ಜಾರುಬಂಡೆಯ ಆಟ: ಜಾರುಗುಪ್ಪೆ ಆಡುವುದು, ಓಡುವುದು–ಇವೇ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸಬೇಕು (ಶಿಕ್ಷದ. ೧೦೮). [ಜಾರು$_1$ (<ಜಾಱು$_1$) + ಕುಪ್ಪೆ$_1$]

ಜಾರುಗೊರಡು (ನಾ). "ಭಾರವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಸಾಗಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಉರುಳಿ" (Runner. ಇಂಕನಿ).

[ಜಾರು$_1$ (<ಜಾಱು$_1$) + ಕೊರಡು$_1$ (<ಕೊಱಡು)]

ಜಾರುದಾರಿ (ನಾ). ಹೆಜ್ಜೆಯ ಹಿಡಿತ ತಪ್ಪಿಸುವ ಹಾದಿ : ಮೊದಲ ಮಳೆಗಾಲ, ಬೆಟ್ಟದ ಜಾರುದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಗುವುದು ಕಷ್ಟ (ರೂಢಿ). ೨. (ಅಲಂ) ಅಪಾಯಗಳನ್ನುಳ್ಳ ವ್ಯವಹಾರ ಮಾರ್ಗ : ಆಧರೆ ಈ ದಾರಿ ಜಾರುದಾರಿ ಎಂಬ ಎಚ್ಚರು ಮಾತ್ರ ಬೇಕು (ತವನಿ. ೭೯).

[ಜಾರು$_1$ (<ಜಾಱು$_1$) + ದಾರಿ]

ಜಾರುನಡಿಗೆ (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಡಿಗೆ,–ಗತಿ : "ಬಿಗುನಡೆ, ಜಾರುನಡಿಗೆ, ನಿಡುನಡಿಕೆ, ವಲ್ಗಿತಂ, ಪ್ಲುತಂ ಈ ನಡಿಕೆಗಳ್ಳೆದೂ ಅಶ್ವಧಾರೆಗಳು " (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೦೫).

[ಜಾರು$_1$ (<ಜಾಱು$_1$) + ನಡಿಗೆ$_1$ (<ನಡಗೆ)]

ಜಾರುಬಂಡಿ (ನಾ).=ಜಾರುಗಾಡಿ: ಜಾರುಬಂಡಿಗಳ ಪಂಕ್ತಿ . . . ಗಿಡ್ಡನೆಯ ಫರ್‌ಮರಗಳ ನಡುವೆ ಬಿರುಬಿರನೆ ಉರುಳುತ್ತಿದೆ (ಪುನರು. ೩೩೦).

[ಜಾರು$_1$ (<ಜಾಱು$_1$) + ಬಂಡಿ]

ಜಾರುಬಂಡೆ (ನಾ).=ಜಾರುಗುಪ್ಪೆ ೧ : ಜಾರು ಬಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಜಾರಿದೆ (ನಲಮು. ೬೪-೩). [ಜಾರು$_1$ (<ಜಾಱು$_1$) + ಬಂಡೆ]

ಜಾರುಮೆಟ್ಟು (ನಾ). ಹಿಮದ ಮೇಲೆ ಜಾರಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವಾಗ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಪಾದರಕ್ಷೆ : ನೀರ್ಗಲ್ಲ ಮೇಲೆ ಜಾರುಮೆಟ್ಟುಗಳಿಲ್ಲದೆ ಓಡಿ ಬಂದು ಎರಡೂ ಕಾಲುಗಳ ಮೇಲೆ ಜಾರಿಕೊಂಡು ಹೋಗು (Slide. ಇಂಕನಿ). [ಜಾರು$_1$ (<ಜಾಱು$_1$) + ಮೆಟ್ಟು$_2$]

ಜಾರುಹೊಡೆತ (ನಾ). ೧. ಜಾರಿ ಬೀಳುವ ಏಟು. ೨. "(ಕ್ರಿಕೆಟ್) ಓರೆಯಾಗಿ ತಗಲುವಂತೆ ದಾಂಡನ್ನು ಓಲಿಸಿ ಹೊಡೆದ ಹೊಡೆತ" (Glance. ಇಂಕನಿ). [ಜಾರು$_1$ (<ಜಾಱು$_1$) + ಹೊಡೆತ (<ಪೊಡೆತ)]

ಜಾರೂಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಜಾರೂಲ, ಮುತ್ತುಗ, ಗಜನಿಂಬೆಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಪರ್ಧೆ ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ (ನಿಬಂಧ. II, ೧೬೫). [?]

ಜಾರೆ$_1$ (ನಾ). = ಜಾರವನಿತೆ: "ಪುಂಶ್ಚಲೀ . . . ಸ್ವೈರಿಣೀ, ಪಾಂಸುಲಾ, ಜಾರಾ–ಈ ೯ ಜಾರೆಯ ಪೆಸರು " (ನಾಚಿರಾ. ೧೦೭); ಬೆದೆಗಾರ್ತಿಯುಂ ಪಾಣ್ಬೆಯೆನಲು ಜಾರೆಯರಕ್ಕುಂ " (ಕವಿಕಂ. ೧೬೮); ಜಾರೆಯ ಮಗನಂ ಗಡಿಯು ನಾಯಕನಂ ನಂಬಿಸಿ ಕೊಲ್ವವನಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೧೩೫) ; ನಲಿವ ಜಾರೆಯರೊಸರ್ವ ಪಳುಕು ಮೂಡುವ ತಾರೆ . . . ಸಂಜೆಯೊಳೆಸೆದುವು (ಹಜಕಾ.೩-೭೫); ಸೊಗಸು ಬೇಱೊಬ್ಬರಲಿ ನೇಹದ ತಗಹು ಬೇಱೊಬ್ಬರಲಿ ಸತಿಯರ ವಿಗಡತನವಿದು ಸಹಜ ಜಯವಧು ಜಾರೆ ನೋಡೆಂದ (ಕುಮಾ.ಕ. ೨೪-೩೦). [ಸಂ. ಜಾರಾ]

ಜಾರೆ$_2$ 'ಝಾರಿ' ನೋ.

ಜಾರೇಟು (ನಾ). ೧.=ಜಾರುಹೊಡೆತ. ೨. "ವೇಗವಾದ ಮತ್ತು ಓರೆಯಾದ ಚಲನೆ, ಹೊಡೆತ, ಓರೆಹೊಡೆತ" (Glance. ಇಂಕನಿ).

[ಜಾರು$_2$ (<ಜಾಱು$_2$) + ಏಟು$_2$]

ಜಾರ್ಜೆಟ್ (ನಾ). ನಯವಾದ ರೇಷ್ಮೆಯ ತೆಳುಬಟ್ಟೆ : ಸ್ಯಾಟೀನ್, ಜಾರ್ಜೆಟ್‌ಗಳನ್ನು ಈ ನೇಯ್ಗೆಯನ್ನುಪಯೋಗಿಸಿ ತಯಾರು ಮಾಡುವರು (ಗೃಹವಿ. ೭೪) : ನಿಮ್ಮಣ್ಣಯ್ಯ ನಿನಗೆ ಒಂದು ಮೈಸೂರು ಜಾರ್ಜೆಟ್ ಸೀರೇನೂ ಉಡುಗೊರೆಯಾಗಿ ಕಳುಹಿಸಿದ್ದಾನೆ (ನಿಶಉ. ೭).

[←ಇಂ. Georgette]

ಜಾರ್ಪುಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: (ಮೃಜಿಗಿ. ೩೫–೭೮೭).

[? + ಮರ$_1$]

ಜಾಲ$_1$, ಜಾಳ$_2$ (ನಾ). ೧. ಮೃಗಪಕ್ಷಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ನೂಲು ಅಥವಾ ಹುರಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಕಂಡಿಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಧನ; ಬಲೆ: ಒಂದು ದಿವಸಮಾ ವಿಪಿನ ನೊರ್ವ ಜಾಲಗಾಱಂ ಜಾಲದೊಳ್ಪಿಡಿದು (ಪಂಪಭಾ. ೧–೭೮ ವ); ಮುತ್ತ ಸಿಂಗಕ್ಕೆ ತನ್ನ ಕೇಸರಮೆ ಜಾಲಮಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪೨–೨೫); ಒಡಲ ನೂಲಿನಿಂದ ನೇಯುವಂತೆ ಜೇಡ ಜಾಲಾ (ನಾದಲೀ. ೮೪–೯). ೨. ಹೆಣೆದು ಮಾಡಿರುವ ಸರಪಳಿಯ ಕವಚ,–ಅಂಗಿ ; ಚಿಲಖತ್ತು. ೩. ಕಿಂಡಿ; ಕಿಟಕಿ; ಜಾಲಂದ್ರ; ಗವಾಕ್ಷ. ೪. ಕಪಟ; ಮೋಸ; ಸಂಳ್ಳು; ಕಣ್ಕಟ್ಟು : ಬಾಲೆಯರ ಜಾಲಕೊಳಬೀಳದಾ ಜ್ಞಾನಿ ಶೂಲಿಯಂತಕ್ಕು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೪೦೦) ; ಎಷ್ಟೋ ಸದ್ಗುಣಗಳು ಅವರ ಜಾಲದಲ್ಲಿ ಸಿಲುಕಿ ತಮ್ಮ ಶೀಲವನ್ನು ಮಾರಿಕೊಂಡಿರುವರು (ಸ್ಕೂಲಮಿ. ೨೦೯). ೫. ಗರ್ವ ; ಕೊಬ್ಬು ; ಹಮ್ಮು ; ಅಹಂಕಾರ. ೬. ಮೊತ್ತ ; ರಾಶಿ ; ಗುಂಪು : ದರಹಾಸಾಮೃತವಾರಿ ಮಜ್ಜನಜಲಂ ದೇಹಪ್ರಭಾ

ಜಾಲಮಂಬರಶೋಭಾವಹಂ (ಆಜಿಪು. ೩-೪೩); ಕರೆಕರೆ ಸಮಸ್ತ ಬೇಂಟೆಯ ಶಬರಜಾಲಮಂ (ಹಚಕಾ. ೫-೧) ; ಗಾನವ ಮಾಡೆ ಅರಸನತಿ ಮೆಚ್ಚಿ ವನಿತಾ ಜಾಲದೊಳು ಕಾಣಿನೆನುತಂ (ಪ್ರೌಢರಾ. ೧೦-೧೩). ೭. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ಕದಂಬವೃಕ್ಷ: ಆಲಂ ಜಾಲ[ಪಾಠಾಂ. ತಿ,ಲಿ]ಬೇಲಂ ಬಿಳಿಲರಳಿಯರಂ ಕಕ್ಕೆ ಹೂರಂ ಬೆಳಲ್ (ಗಿರಿಕ. ೧-೭೩) ; ನರುಗಾಪು ನೆಳಲಾಂತ ಜಾಲದಿಂದಾಲದಿಂದೆ (ರಾಘಜ. ೧೮-೫೪) ; ಅತ್ತಿಯಾಲವು ಜಾಲ ಹಾಲೆ ತಾಳೆ ಬಾಳೆ . . . ಮುಂತಾದ ಹೆಮ್ಮರಗಳು (ಸೌಗಂಪ. ೨೩೪). ೮. ಹಂಚಿಕೆ ; ಉಪಾಯಂ : ಇದೇ ಸಮಯವೆಂದು ನಾನು ಒಂದು ಹೊಸ ಜಾಲವನ್ನು ಪಸರಿಸಿದ್ದೇನೆ (ಪ್ರಕಾಶ. ೫೧). ೯. (ಜಾಲರಿಯಂತೆ) ಓತಪ್ರೋತವಾಗಿರುವುದಂ ; ಹಾಸುಂಹೊಕ್ಕಾಗಿ ಕೂಡಿರುವುದು : ಸತ್ಯವಿಗಳಲ್ಲಿ ರುಷಿಗಳಲ್ಲಿ ಪಾತಿವ್ರತಾಂಗನೆಯರಲಿ ವಿಷ್ಣು ಜಾಲನಾಗಿರ್ದು (ಲಕ್ಷ್ಮಭಾ. ೫-೨-೩೫). ೧೦. ಗೋವುಗಳ ಗುಂಪು. ೧೧. ಮುಚ್ಚಳ ; ಪಟಲ. ೧೨. ಹೂವಿನ ಮೊಗ್ಗು. ೧೩. ಒಡವೆ ; ಆಭರಣ. ೧೪. ಇಂದ್ರಿಯ. ೧೫. ಆಕಾಶ : "ಆಕಾಶಂ ಬಲೆ ಪಟಲಂ ಪೋಕಂ ಶೃಂಗಾರ ಗೋವುಸಭೆಯೇಳಕ್ಕುಂ ತಾಕಿರೆ ಜಾಲಾಹ್ವಯ ಸಲೆ" (ನಾನಾಕಂ. ೭೬); "ಇಂದ್ರಿಯದೊಳಾಗಸದೊಳ್ಬಲೆಯೊಳ್ ಸಮೂಹದೊಳ್ ಸಿಂಗರ ಗೋನಿಕಾಯ ಪಟಲಂಗಳೊಳಿಂತವು ಜಾಲವಾಚಕಂ"(ನಾನಾರ. ೩೫); ೧೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಣ್ಣಿನ ರೋಗ. 'ಜಾಲಪಟಲ' ಪರಾ. **ಜಾಳ₁:** ೧. ಪಾಸಿದ ನಿರ್ಮಳ ಜಾಳವೆಂದು ಪಾಲ್ದನೆಗಳ ದೆಸೆಗಂ ಸಾರವಂಜಿ ಕೆಲವರಗಿಳಿಗಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೧೮); ಅರ್ಧೇಂದು ಸಮ್ಮೇಳಕ್ಕೆ ಬರುವ ತಾರಕೆಯ ಜಾಳವೆಂಬಂತೆ (ಮೋಹತ. ೨೩-೩೧). ೨. ಮೇಲೆ ಮಱೆ ಪೊಕ್ಕವನ ದೃಢದಲಿ ಜಾಳ ಬಗೆಯಲಿ ನಂಬಿ ಮಱೆವೊಗು ಪಾಲಿಸುವ ತಿರುವೇಂಕಟೇಶನ ಚಕ್ರದುರುಬೆಯನು (ಕೋಗಥ. ೭-೨೩). ೬. ಇಱುಂಕಿ ನಿಱಿಯಂ ಲುಳಿತಾಳಕ ಜಾಳಮಂ ಕೊಡಂಕೆಗೆ ತೆಗೆದು (ಕಾದಂಪೂ. ೭೧)

[ಸಂ.]

ಜಾಲ₂ 'ಜಲ₃' ನೋ.

ಜಾಲಂದರ, ಜಾಳಂದರ, ಜಾಳಾಂದರ, ಜಾಳಾಂದ್ರ, ಜಾಳಾಂಧರ (ನಾ). ೧. ಬಲೆಯಂತೆ ಕಿಂಡಿಗಳನ್ನು ಉಳ್ಳ ರಚನೆ ; ಕಿಂಡಿಗಳ ಚೌಕಟ್ಟು: ಮುತ್ತಿನ ಮಲಕಿನ ಜಾಲಂದರದ ಗವಾಕ್ಷದೊಳ್ ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ ನೋಡುತ್ತ (ಸೌಗಂಧಿ. ೩೩೯-೭) ; ಕಿಟಕಿಯ ಜಾಲಂದರಗಳ ಮೂಲಕ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಿಯಿಟ್ಟು ಸ್ವಲ್ಪಕಾಲ ತನ್ನಲ್ಲೇ ಲೋಚನೆ ಮಾಡುತ್ತಾ ಕುಳಿತಿದ್ದಳು (ಭಾರವೀ. ೩೦). **ಜಾಳಂದರ:** ೧. ಜಾಳಂದರದ ಬಾಗಿಲುಗಳಿಂದ ಬರುವ ಕೆಂಪಿನ ರತ್ನದ ಬೆಳಕಿಗೆ ಬಿಸಿಲೆಂದು ಕೈಮಱೆಯ ಮಾಡಿಕೊಳುತಲಿದ್ದೆ (ವಚಕಾ. ೫೧). ೨. ಕಿಟಕಿ ; ಗವಾಕ್ಷ : ಕಾಳಮೇಘ ಮಂದಿರದ ಜಾಳಂದರದ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಪೊಬ್ಬ ಸೂಳೆಯ ಬಾಗಿಲಲ್ಲಿ (ಕಲ್ಯಾಶಾಂ. ೧೦೮-೧೬). **ಜಾಳಾಂದರ:** ೨. ಬೆಮರನಾಱಿಸುವ ಕತದಿಂದ ಬಂದು ಜಾಳಾಂದರದ ಪೊಱಗೆ ತನುಲತೆಯನ್ನೆದೆ ತೆಂಗಾಳಿಗೊಡ್ಡುವ ಕೋಮಲಾಂಗಿಯರನು (ಹಚಕಾ. ೪-೩೯ ಪರಿ) ; ಕರುವಾಡದಿ ಖಂಡರಿಸಿದ ಜಾಳಾಂದರದೊಳು ರಾಜಾಂಗನೆಯರು ತರಹರಿಸದೆ ಬಂದು ನೋಡಿದರಂದು (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೦-೭೩). ೩. ತೂತಂತೂತಾಗುವುದು : ವೀರದಧಿ ಮುಖನುರವನೊಂದಂಬಿಂದ ಜಾಳಾಂದರವ ಮಾಡಿದನು (ಕಾಶಿರಾ. ೩೨-೩೬). **ಜಾಳಾಂದ್ರ:** ೨. "ಜಾಳಾಂದ್ರ (ಜಾಳಂದ್ರ)–ಜಾಲಂಧರ=ತೂತುಗಳುಳ್ಳ ಕಿಟಕಿ; ಕಿಂಡಿ" (ತದ್ಭಕೋ. ೫೧); ಬಳಸಿಕೊಂಡಿಹ ರತ್ನ ಜಾಳಾಂದ್ರ ಭಿತ್ತಿಯೊಳಳವಟ್ಟು ಮೋಹವ ಬೀರ್ವ ವಿಲಸಿತ ಪ್ರತಿಮೆಗಳಿಂದಾಗ ಸೌಂದರ್ಯನಿಳಯ ರಾಜಿಸಿದುದು (ಕಂನವಿ. ೭-೪೦) ; ಇಂಪುಗರೆವ ಇಂದುವಿನ ಕಿರಣ ಜಾಳಾಂದ್ರದಿಂದ ಸುರಿಯೆ (ಪೋಘದೂ. ೨೫). ೪. ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು ; ತ್ರಿಗರ್ತ : ಜಾಳಾಂದ್ರ ದೇಶದ ಅರಸು ಆನೆಯನೇಱಿ (ಸರ್ವವ. ೨೦೫-೯೩೦). **ಜಾಳಾಂಧರ:** ೨. ಸುಪುತ್ರ ಮಾಕಯ್ಯನು ಮಾಡಿಸಿದ ದೇವರ ಪೀಠ ಜಾಳಾಂಧರ, ದಾರವಂದ (ಎಕ. XII, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೨೫-೬ ;1312).

[<ಸಂ. ಜಾಲಂಧರ]

ಜಾಲಂದ್ರ, ಜಾಳಂದ್ರ (ನಾ). =ಜಾಲಂಧ್ರ : ಸುರಿವ ಕಂಬನಿಗಳಲಿ ಬಾಹುಕ ಮಱುಗುತಿರಲಂದು ಮಱೆಯ ಜಾಲಂದ್ರದಲಿ ಕಂಡಳು ತರುಣಿ (ನಳಚ. ೮-೪೯) ; ಈ ದೇವಾಲಯದ ಜಾಲಂದ್ರಕ್ಕೆ ಸೇರಿರುವ ಗೋಡೆಯ ಮೇಲೆ ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನನ ದರ್ಬಾರನ್ನು ಕೆತ್ತಿದೆ (ಭಾರದ. ೫೦೪). ಇವುಗಳ ಮೇಲೆ ದೊಡ್ಡ ವಿಗ್ರಹಗಳೂ ಜಾಲಂದ್ರಗಳೂ ಇವೆ (ಹೊಯ್ಸವಾ. ೧೬). **ಜಾಳಂದ್ರ.** 'ಜಾಳಂದ್ರಗೆಯ್' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಜಾಲಂಧ್ರ]

ಜಾಲಂಧರ, ಜಾಳಂಧರ (ನಾ). ೧.=ಜಾಲಂಧ್ರ. ೨. ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು ; ಭರತಖಂಡದ ವಾಯುವ್ಯ ಪ್ರಾಂತ ; ತ್ರಿಗರ್ತದೇಶ. ೩. ತ್ರಿಗರ್ತದೇಶಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು. ೪. [ಯೋಗ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಂಧ . 'ಜಾಲಂಧರಬಂಧ' ಪರಾ. **ಜಾಳಂಧರ:** ೩. ಕಾಂಬೋಜ ಜಾಳಂಧರಂ ತುರಗಂ ಮೂಡಣ ಕೊಂಗ ಕೋಶಲ ವರಾಳಂ ಬರ್ಬರಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೬-೭೭). [ಸಂ.]

ಜಾಲಂಧರಬಂಧ (ನಾ). [ಯೋಗ] ಹಠಯೋಗದ ಒಂದು ಬಂಧ: ಕಂಠಸ್ಥಾನದ ಬಂಧಗಳ ಸಂಕೋಚವನೆಸಗಿ ತನ್ನ ಚುಬುಕವನಿಳುಹಿ ಹೃದಯ ತಾಣದೊಳಗಿಟ್ಟು ಚಲಿಸದಿರಲು ಜಾಲಂಧರಬಂಧ (ಕೈವಲ್ಯ. ೫-೧೫-೩) : ಆದರೆ ಪೂರಕವಾದ ನಂತರ ಜಾಲಂಧರಬಂಧವನ್ನೂ ಮಾಡಬೇಕು (ಭಾರದ. ೧೬೧). [ಜಾಲಂಧರ + ಬಂಧ]

ಜಾಲಂಧ್ರ (ನಾ). ಬಲೆಯಂತೆ ಕಂಡಿಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುವ ಕಿಟಕಿ,–ಗವಾಕ್ಷ : "ಜಾಲಂಧ್ರಂ ಬೆಳಕಿಂಡಿ" (ಕಾಶಕ್ಯ. ೧೪೬) : ನೋಡುತಿರ್ದರು ಪುರಜನರು ನೆಲೆಮಾಡದುಪ್ಪರಿಗೆಯಲಿ ಮಿಗೆ ಕರುವಾಡದೆಡೆಯಲಿ ಸೌಧಗಳ ಜಾಲಂಧ್ರಶಿಖರದಲಿ (ನಳಚ. ೯-೬೧) . [ಸಂ.]

ಜಾಲಕ, ಜಾಳಕ (ನಾ). ೧. ಬಲೆ ; ಹೆಣಿಕೆ : ಬಿಸಿಲೆಲ್ಲಂ ಬಿಸನಾಳಜಾಲಕದಿನಾಗಳ್ಕೂಡೆ ಪೀತರ್ಗಂದುದು (ಕಾದಂಉ. ೧೦೩) : ಕುರುಡು ನಂಬುಗೆಯ ಕುರುಡುವಿಚಾರದ ಜಾಲಕಗಳ ನೀಗಿ (ಚಿಂತನ. ೫೭-೧). ೨. ಕಿಟಕಿ ; ಗವಾಕ್ಷ; ಕಂಡಿ : ಕನಕಹರ್ಮ್ಯಂಗಳೆಡೆಯೊಳಾಲೋಕಿಪರು ಕೆಲರು ಜಾಲಕದೆಡೆಗಳೊಳು ಕೆಲರು (ಭಾವಚಿಂ. ೮-೧೫). ೩. ಜೇಡನ ಬಲೆ. ೪. ಮೊಗ್ಗು. ೫. ಗುಂಪು; ಸಮೂಹ: ವಿಚಕಿಲ ನಲಿನೀಜಾಲಕಂ ಜಾಲಕಂ (ಅನಂಪು. ೮-೨೮). **ಜಾಳಕ :** ೫. ಅಹಿತೋದ್ಯದ್ಬಳ ಜಾಳಕಂ ಕದನದೊಳ್ ಮಾಱಾನ್ತು ತಾಗಲ್ ಮಹಾಮಹಿಮಂ ಸೂಲಿಗೆಗೊಣ್ಡು (ಎಇ. XX, ೧೨-೧೧ ; 1167) ; ಅರ್ಚಿಸಿದಂ ಭೂಪಾಳಂ ನಿರ್ಭರಭಕ್ತಿಯ ಜಾಳಕಮೆನೆ ಮೆಯ್ಕೊಳೊಗೆದ ರೋಮಾಂಚಂಗಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೮-೫). ೨, ೫ : ಎಸೆಯಲ್ ಜಾಳಕ ಜಾಳಕಂ ದೃಢಕವಾಟಂ ದ್ವಾರಶಾಖಾಳಿ ಬಾಣಸು . . . ಮಾಡಿಸಿದನೀ ಬಲ್ಲಾಳ ಭೂಪಾಳಕಂ (ಎಕ V, ಬೇಲೂರು. ೭೨-೨೭೭ ; 1185). ೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಶಿರೋಭೂಷಣ. ೭. ಮೋಸ ; ವಂಚನೆ ; ಮಾಯಾವಿತನ. ೨, ೫, ೬, ೭ : ಜಾಳಕದರ್ಶನ ವಧುಗಳ ಜಾಳಕಮಂ ನೋಡಿ ನಡೆಯೆ ಮುಂದೊಂದೆಡೆಯೊಳ್ ಜಾಳಕ ಜನದೊಳ್ಪೆಣ್ಗಳ ಜಾಳಕಮಂ ನೋಡಿನೋಡಿ ನಡೆದಂ ಭೂಪಂ (ಹಮ್ಮೀರ. ೨-೯೧). ೮. ಅಂಕುರ : ಅನ್ಯೋನ್ಯ ಪ್ರೀತಿ ಬೀಜದಿಂ ಜನಿಸಿದ ನಿರ್ಭರಸ್ವೇದಸಲಿಲಸೇಚನದಿಂ ನಯಂಬಡೆದ ಪುಳಕಜಾಳದಿಂ ಜಾಳಕಮನಪ್ಪುಕೆಯ್ದು (ಜಗವಿ. ೨-೫೨ ವ). ೯. ಬಲೆಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿಕೊಂಡವನು: ಅಲ್ಲಿ ರವಿ ನಿತ್ಯದೊಳ್ ಜಾಲಕನು ಗಿಡಮರಗಳೆಲ್ಲ ಮಂಜಿನ ಮೊತ್ತಗಳು (ತುರಂಗ. ೯೫-೨). [ಸಂ.]

ಜಾಲಕಾಟಿ 'ಜಾಲಗಾಟಿ' ನೋ.

ಜಾಲಗಟ್ಟ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು: ಆಗ್ನೇಯಕ್ಕೆ ಕಲ್ಲಪುಂಜಿಗೆ ತೆಂಕಲು ಲಿಂಗದ ಕಲ್ಲು ನೈರಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಕಲ್ಲಗುತ್ತಿ ಪಡುವ ಜಾಲಗಟ್ಟದ ಕೆಱೆಯೇ ಶೀಮೆ (ಕಇ. I, ೧೭-೪೫; 1055). [ಜಾಲ$_0$ + ಗಟ್ಟ$_1$]

ಜಾಲಗಾತಿ 'ಜಾಲಗಾರ್ತಿ' ನೋ.

ಜಾಲಗಾರ$_1$ 'ಜಲಗಾರ$_2$' ನೋ.

ಜಾಲಗಾರ$_2$ 'ಜಾಲಗಾಟಿ' ನೋ.

ಜಾಲಗಾರನಹಕ್ಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ ; ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ ಎದೆರೋಮವುಳ್ಳ ಮೀನುಗುಲಿಗಹಕ್ಕಿ ; ಮೀನುಚುಳ್ಳಿ : (ಕ).
[ಜಾಲಗಾರ$_2$ (<ಜಾಲಗಾಟಿ) + ಹಕ್ಕಿ$_1$ (<ಪಕ್ಕಿ$_1$)]

ಜಾಲಗಾರ್ತಿ, ಜಾಲಗಾತಿ (ನಾ). ೧. ಬೆಸ್ತರ ಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸು ; ಅಂಬಿಗಿತ್ತಿ ; ಮೀನುಗಾರ್ತಿ: ಒಗೆದಂ ವ್ಯಾಸಂ ಗಡ ಜಡೆಗಳ್ವೆರಸು ಜಾಲಗಾರ್ತಿ [ಪಾಠಾಂ. ಱಿತಿ]ಯ ಬಸಿಱೊಳ್ (ಸಮಚ. ೧೦-೧೫೦) ; ಸಮಾಸ ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ — ಜಾಲಗಾರ್ತಿ, ಬಳೆಗಾರ್ತಿ (ಶಮದ. ೨೦೯ ಪ್ರಯೋ).
ಜಾಲಗಾತಿ : ೨. ಮಾಟಗಾತಿ ; ಮಾಯ, ಮಂತ್ರ ಮಾಡುವ ಹೆಂಗಸು : (ಕ). [ಜಾಲಗಾಟಿ + - ತಿ$_1$(<- ಇತ್ತಿ)]

ಜಾಲಗಾಟಿ, ಜಲಗರ$_2$, ಜಲಗಾರ$_1$, ಜಲಗಾಟಿ, ಜಾಲಕಾಟಿ, ಜಾಲಗಾರ$_2$, ಜಾಲರ (ನಾ). ೧. ಮೀನು ಹಿಡಿಯುವ ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿರುವವನು; ಬೆಸ್ತ; ಅಂಬಿಗ: "ಕೈವರ್ತಃ, ದಾಶಃ, ಧೀವರಃ ಈ ಮೂರು ಜಾಲಗಾಱನ ಪೆಸರು" (ನಾಚಿರಾ. ೧೦೦); ಆ ಮೀನನೊರ್ವಂ ಜಾಲಗಾಱಂ ಜಾಲದೊಳ್ ಪಿಡಿದು (ಪಂಪಭಾ. ೧-೬೪ ವ) ; ಅಲ್ಲಿಗೊಂದು ದಿವಸಂ ಜಾಲಗಾಱರ್ ಬಂದು . . . ಜಾಲಮಂ ಬೀಸಿ ಮತ್ಸ್ಯಂಗಳಂ ಪಿಡಿವ ಮೆಂದು (ಪಂಚತಂ. ೧೫೪-೦೯) ; ಮುಂದೊಪ್ಪುತಿಹ ಮಲ್ಲ ಜಾಲಗಾಱರ ಗೃಹ ಚೆಂದದಿಂದೊಪ್ಪಿದುವಾಗ (ಕಂನವಿ. ೬-೫೪). **ಜಲಗರ$_2$:** ೧. ಝಷ ನುಂಗಲದನು ಜಲಗರನು ತಂದಿತ್ತಡೆ (ನವಮೋ. ೧೨-೩೦); P ಇದು ಛಂದಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಬಳಸಿಕೊಂಡ ರೂಪವಿರಬಹುದು. **ಜಲಗಾರ$_1$:** ಜಲಗಾರರು ಮೀನು ಹಿಡಿಯುತ್ತಿದ್ದರು (ಪಾಲಿಶ್. ೩೬೦). **ಜಲಗಾಟಿ :** ೧. ಮಾಣಿಕ ಮೆಯ್ವಣ್ಣದ ಚಾಯಮೀನ ಕಂಡಾಣಿಕಾಱಿಕೆ ಜಲಗಾಟಿ ಕ್ಷೋಣೀಶ್ವರನಾಸ್ಥಾನಕೆ ತಂದು ಕೈಗಾಣಿಕೆ ಕೊಟ್ಟ ರಕ್ಕಸಗೆ (ಮೋಹತ. ೧೦-೩೪) : ವರನಾವೆಯಲಿ ಜನ ದಾಟಿಪ ಜಲಗಾಟಿರಿರವ ನಾನೇನ ಬಣ್ಣಿಸುವೆ (ಕಂನವಿ. ೫-೫೯). **ಜಾಲಕಾಟಿ :** ೧. ಕೈವರ್ತಕನ ಮನೆಗೆ ಬಂದಂ ಬೇಗಂ ತುಹಿನಗಿರಿನಂದನಾಪತಿ . . . ಜಾಲ ಕಾಟಿನಾಗುತಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೪-೯-೪೪). **ಜಾಲಗಾರ$_2$:** ೧. ಮಲ್ಲರು, ಜಾಲಗಾರರು ಮೊದಲಾದ ಜಾತಿಯವರೂ ಅಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಕರ್ನಾಜ. ೧೫೭). ೨. ಮೋಸಗಾರ ; ವಂಚಕ ; ಧೂರ್ತ : ನೂಲೆಳೆಯಿಂದ ಕೊರಳನೆ ಕೊಯ್ಯುವ ಜಾಲಗಾರ ಬೇಡ (ಚಿಂತನ. ೫೬-೯) ; ಕಕ್ಕ, ನೀನು ಊರಿಗೆ ಹೋಗದಿದ್ದರೆ ನಾನು ಆ ನನ್ನ ಜಾಲಗಾರ ಅಣ್ಣನ ಸಂಗಡ ಹೊರಟು ಬಿಡುವೆ (ಇಪ್ಪಕ. ೨೧೪). **ಜಾಲರ:** ೧. ವ್ಯಾಧನಂತೆ ಜಾಲರನಂತೆ ಹೇಮಚೋರನಂತೆ (ಸರ್ವವ. ೧೦೯-೫೮೩). [ಜಾಲ$_1$ + - ಕಾಟಿ]

ಜಾಲತನ (ನಾ). ಮೋಸ ; ವಂಚನೆ ; ಕಪಟ : ಅವಳಾ ಜಾಲತನವಾ ನೋಡುವೆನೂ ಜಾಹ್ನವೀಜನಕಾ (ಶ್ರೀಕೃಪಾ. ೦೧೯).
[ಜಾಲ$_1$ + - ತನ]

ಜಾಲತೋರು (ಕ್ರಿ). ಜಾಲವನ್ನು ತೋರಿಸು ; ಮಾಯೆಯನ್ನು ತೋರಿಸು (?) : ಬಾಲ ನಾನೆಲೆ ನೆಲಜಲದ; ಸಲೆ ಲೀಲೆಯಾಡುವ ಗಗನದಿ ಜಾಲ ತೋರುವೆ ; ಅಡಗಿ ಸಾರುವೆ ; ಕಾಲವೆಂಬುದನರಿಯನೈ (ಕಎಪು. ೩೦-೦೨). [ಜಾಲ$_1$ + ತೋರು (<ತೋಱು)]

ಜಾಲದುಪ್ಪ (ನಾ). ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಔಷಧೋಪಯೋಗಿ ದ್ರವ್ಯ : ಕೆಲವು ಜಿನಸಗಳ ಹೆಸರು :- ಲೋಭಾನ ಕಾಚು . . . ಬೇರೋಜಾ (ಜಾಲದುಪ್ಪ), ಪತ್ರಿ (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೧೦೦). [?]

ಜಾಲಪಟಲ (ನಾ). ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪೊರೆ : ನಮ್ಮ ಕಣ್ಣಿನ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ರೆಟಿನಾ ಅಥವಾ ಜಾಲಪಟಲವೆಂಬ ನರಗಳಿಂದಾದ ಪೊರೆಯಿದೆ (ಭೌತವಿ. ೧೫೩). [ಜಾಲ$_1$ + ಪಟಲ$_2$]

ಜಾಲಪಾದ (ನಾ). ೧. ಈಜಲು ಅನುಕೂಲವಾಗಿ ಬೆರಳುಗಳ ನಡುವೆ ತೆಳುವಾದ ಪೊರೆಯು ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರುವ ಕಾಲು : ಬಾತುಕೋಳಿ ಯಂತೆಯೆ ಜಾಲಪಾದಗಳಿವೆ (ಒಂದೇಗಾ. ೧೭) : ಅದರ ಹಿಂಗಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ಜಾಲಪಾದವಿದ್ದರೂ ಮುಂಗಾಲಿನ ಉಗುರುಗಳು ಬೇರೆಯಾಗಿ ಕಾಣಿಸು ತ್ತಿದ್ದುವು (ಬಾಲಪ್ರ. III, ೧೩೪೬). ೨. ಹಂಸಪಕ್ಷಿ. ೩. ಬಾತುಕೋಳಿ.
[ಜಾಲ$_1$ + ಪಾದ]

ಜಾಲಪಾದಿ (ನಾ). "ಜಾಲಪಾದವುಳ್ಳ (ಪಕ್ಷಿ)" (Palmiped. ಇಂಕನಿ).
[ಸಂ. ಜಾಲಪಾದಿನ್]

ಜಾಲಮಂಗಲ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಇಡಿಗೂರ್ವ್ವಿಷಯ ಮಧ್ಯವರ್ತಿನ ಜಾಲಮಂಗಲಂ ನಾಮಧೇಯ ಗ್ರಾಮಂ (ಇಅ. XII, ೧೧೬-೭; 813). [ಜಾಲ$_0$ + ಮಂಗಲ]

ಜಾಲರ 'ಜಾಲಗಾಟಿ' ನೋ.

ಜಾಲರಿ 'ಝಾಲರಿ' ನೋ.

ಜಾಲರಿತಾಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಂಚಿನ ತಾಳ : ಹೋಲಿಯ ರಾತ್ರಿ ಹಿಂದುಸ್ಥಾನಿ ದರವಾನರ ಜಾಲರಿತಾಳದಂತೆ, ಗಾಳಿಯ ಲಯವು ಕ್ರಮವಾಗಿ ದ್ರುತಕ್ಕೆ ಏರುತ್ತ ಬಂತು (ನಿಬಂಧ. II, ೧೬೨).
[ಜಾಲರಿ (<ಝಾಲರಿ) + ತಾಳ$_1$ (= ತಾಲ)]

ಜಾಲರಿಬಟ್ಟೆ (ನಾ). ಜಾಲರಿಯಂತೆ ರಂಧ್ರಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುವ ಬಟ್ಟೆ: (ಟೋಪಿ, ಮುಖಪರದೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹತ್ತಿಯ ಜಾಲರಿಬಟ್ಟೆ (Leno. ಇಂಕನಿ).
[ಜಾಲರಿ (<ಝಾಲರಿ) + ಬಟ್ಟೆ$_2$]

ಜಾಲರಿಸೌಟು (ನಾ). ಎಣ್ಣೆ ತುಪ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಕರಿಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ರಂಧ್ರಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಸೌಟು : "ಕೆನೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಬಾಚಿ ತೆಗೆಯುವ ಸೌಟು ; ಗೋರುಸೌಟು, ಜಾಲರಿಸೌಟು" (Skimmer. ಇಂಕನಿ) ; ಅಕ್ರೂರನು ಹುರಿದ ಬೋಂಡಾಗಳನ್ನು ಜಾಲರಿಸೌಟಿನಲ್ಲಿ ಎತ್ತಿ ಎತ್ತಿ ಹಾಕುತ್ತಾ ಇರುವಾಗ (ಸಾಹೇಬ್. ೪)
[ಜಾಲರಿ (<ಝಾಲರಿ) + ಸೌಟು (<ಸವುಟು)]

ಜಾಲವಾತಾಯನ (ನಾ). ತಂತಿಯ ಬಲೆಯುಳ್ಳ ಕಿಡಿಕಿ,—ಗವಾಕ್ಷ ; ಜಾಳಂದರವಿರುವ ಕಿಡಿಕಿ. [ಜಾಲ$_1$ + ವಾತಾಯನ]

ಜಾಲಾಂತರ (ಗು). "ಕಿಟಕಿಯಿಂದ್ದಂತೆ ಸಣ್ಣಸಣ್ಣ ರಂಧ್ರಗಳಿರುವ; ಕಣ್ಣು ಕಣ್ಣಾದ" (Fenestrate. ಇಂಕನಿ). [ಜಾಲ$_1$ + ಅಂತರ]

ಜಾಲಾಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಒಂದರಿಯಲ್ಲಿ ಶೋಧಿಸು ; ಜರಡಿಹಿಡಿ : ಬಾನ ಜಾಲಾಡುತ್ತ ತಾರೆಗಳನಳೆವರಿವು (ಮಲೆದೇ. ೪೮-೩). ೨. ಕೊಳೆ ಹೋಗುವಂತೆ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಲ್ಲಾಡಿಸು ; ಅಲುಬು : ಗಡ್ಡ ತೊಳೆಯುವುದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ನೀರಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲೇ ಹೋಗಿ ನದಿಯ ಪ್ರವಾಹದಲ್ಲಿ ಜಾಲಾಡಿಕೊಳ್ಳಿ (ಗರುಡಾ. ೫೩). ೩. ಪರೀಕ್ಷಿಸು ; ಒರೆ ಹಚ್ಚು : ಅವನ ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ತಮಗೆ ತೃಪ್ತಿಯಾಗುವಷ್ಟು ಮಟ್ಟಿಗೆ ಜಾಲಾಡಿದರು (ರಾಗಿಣಿ. ೧೨೦). ೪. ತಪ್ಪನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಮೂದಲಿಸು; ತರಾಟೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು : ಆಕೆ ಜನ್ಮ ಜಾಲಾಡಿ ಬಿಡ್ತೇನೆ (ಜಂಡತೋ. ೧೨೭). 'ಜಾಲಿಸು' ಪರಾ. [ಜಾಲ$_1$ + ಆಡು$_1$]

ಜಾಲಾದ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ : ಜಾಲಾರಿ, ಜಾಲಾದ (ವ್ಯಜಿಗಿ. ೭೦-೧೪೩೬). [?]

ಜಾಲಾರಿ (ನಾ).=ಜಾಲಾದ : ಜಾಲಾರಿ, ಜಾಲಾದ (ವ್ಯಜಿಗಿ. ೭೦-೧೪೩೬); ವರ ಪಾರಿಜಾತ ಬಂಧೂಕ ತಾವರೆಯು ಚಂದ ಜಾಲಾರಿ ಇಂದ್ರವಾಣಿಯು ಬಿಲ್ವ (ಹಮಜ. ೭೮). [?]

ಜಾಲಿ₁ (ನಾ). ಮುಳ್ಳುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಬೊಬ್ಬುಳಿ ಮರ ; ಗೊಬ್ಬಳಿಮರ : ಜಾಲಿ ಜೇನೊಡವಿಪ್ಪೆ ಪಿಪ್ಪಲ ಮಾಲೆಯುವ ನೋಡಬಲೆ (ತೊರರಾ. ೩-೧-೩೮); ಜಾಲಿಯ ಮರದಂತೆ ಧರೆಯೊಳು ದುರ್ಜನರು (ಪುರಂದ. ೧-೧೧೬-೧): ಆಲಕ್ಕೆ ಹೂವಿಲ್ಲ ಸಾಲಕ್ಕೆ ಕೊನೆಯಿಲ್ಲ ಜಾಲಿಯ ಮರವು ನೆರಳಲ್ಲ ಹೆಣ್ಣಿಗೆ ತಾಯಿಯ ಮನೆಯು ಸ್ಥಿರವಲ್ಲ (ಜಗೀತೆ. ೮೮) ; ಜಾಲಿ ಬಿತ್ತಲು ಕಾಲಿಗೆ ಮೂಲ (ಗಾದೆ).
[ದೇ.‖ ತಮಿ. ಚಾಲಿ ; ತುಳು. ಜಾಲಿ]

ಜಾಲಿ₂ (ನಾ). ಪಡವಲ ಬಳ್ಳಿ : "ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನೀ, ಪಟೋಲಿಕಾ, ಜಾಲೀ-೩ ಪಡವಲದ ಗಿಡದ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೩). [ಸಂ. ಜಾಲೀ]

ಜಾಲಿ₃ (ನಾ). ೧. ಮೋಸಗಾರ ; ಮಾಯಾವಿ; ವಂಚಕ : ಹಿಸುಣರ ಜಾಲಿಗಳ[ಪಾಠಾಂ. ಚಾಳಿಗಳ, ಜಾಳಿಗರ]ಚದುರೋಕ್ತಿ ನಮಗೇಕೆ (ತೊರರಾ. ೨-೧-೨೭). ೨. ಬೆಸ್ತರವನು; ಮೀನು ಹಿಡಿಯುವವನು; ಬಲೆಗಾರ: "ಜಾಲಿ–ಬಲೆಗಾರನಲ್ಲಿಯೂ . . . ಸೂತಾಖ್ಯ–ಸೂತ ಎಂದಾಗುವುದು" (ನಾನಾರ. ೩೩ ಟೀಕು). [ಸಂ. ಜಾಲಿನ್]

ಜಾಲಿಕ₁, ಜಾಳಿಕ₁ (ನಾ). ೧. ಬಲೆ : " ಜಾಲಿಕಂ ವಾಗುರಂ ಬೆಳ್ಳಾರವೆನಿಸಿಕ್ಕು " (ಮಂಗರಾ. ೧೧೨-೫). **ಜಾಳಿಕ₂** : ೨. ಕವಚ ; ಚಿಲಖತ್ತು : " ಜಾಳಿಕಂ ವಾರಿ ವರ್ಮಂ ಕವಚಂ " (ಮಂಗರಾ. ೮೬-೩೦).
[ಸಂ. ಜಾಲಿಕಾ]

ಜಾಲಿಕ₂, ಜಾಳಿಕ₂ (ನಾ). ೧. ಬಲೆಗಾರ ; ಬೆಸ್ತ : " ಜಾಲಿಕಂ ಧೀವರಂ ಕೈವರ್ತನೆಂದೆನಲು ಜಾಲಗಾಱಂ " (ಮಂಗರಾ. ೧೧೧-೩). ೨. ಜೇಡ ; ಜೇಡರ ಹುಳು. ೩. ಮಂತ್ರವಾದಿ ; ಜಾದೂಗಾರ ; ಮಾಯಾವಿ ; ಐಂದ್ರಜಾಲಿಕ : " ಜಾಲಿಕನೆನೆ ಕಾಪಟಿಕಂ " (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೪-೭೬) : " ಜಾಲಿಕಃ, ಕೌಸೃತಿಕಃ, ಧೂರ್ತಃ, ವ್ಯಂಸಕಃ, ಮಾಯಾವೀ, ಮಾಯಿಕಃ, ಮಾಯೀ–ಈ ೧೧ ಮಾಯಾವಿ" (ಹಲಾಯು. ೫೮-೧೯೪) ; ಗಗನತರಂಗಿಣೀವಿಭವಮಂ ಸುರಕಾಂತೆಯರಂ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿಲ್ಲಿಗೆ ತರಲಾರ್ಪನೆನ್ನಧಿಕ ವಿದ್ಯೆಯಿನೆಂದೊಱಲ್ದು ಜಾಲಿಕಂ (ದಶಕು. ೬-೧೩೩). ೪. ಒಂದು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಅಥವಾ ಪ್ರಾಂತ್ಯದ ಅಧಿಪತಿ. **ಜಾಳಿಕ₁** : ೧. "ಧೀವರ ಜಾಳಿಕದಾಶನಾಮ ಮೀಂಗುಲಿಗಂ " (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೬-೮೪). [ಸಂ.]

ಜಾಲಿಗ (ನಾ). = ಜೇಡರ ಹುಳು. 'ಜಾಲಿಗಕೀಟಕ' ಪರಾ.
[<ಸಂ. ಜಾಲಿಕ]

ಜಾಲಿಗಕೀಟಕ (ನಾ). ಜೇಡರ ಹುಳು : ಬಾಲಂ ಬೀಸದು ಸಂತಾಪಾಲಸನಾಗಿರ್ಕುಮಿಕ್ಕುಗುಂ ಮೆಯ್ಯುಂ ಕಣ್ಣಾಲಿಗಳಂ ಬಿಟ್ಟಿರ್ಕುಂ ಜಾಲಿಗಕೀಟಕ ಮನಡಸಿ ಮೆಲ್ಲ ತುರಂಗಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೧-೩೧). [ಜಾಲಿಗ + ಕೀಟಕ₂]

ಜಾಲಿಗುಱುವ (ನಾ). ಜಾಲಿಮರದಿಂದ ಕೂಡಿದ ದ್ವೀಪ : ಒಂದು ದಿನ ಕೆರೆಯ ನಡುವಣ ಜಾಲಿಗುಱುವಕ್ಕೆ ಬಂದು ಪದ್ಮಾಸನದಿ ಕುಳ್ಳಿತ್ತು ಶಿವಯೋಗದಿಂದಿರಲು (ರಾಘಜ. ೧೫-೨೯). [ಜಾಲಿ₁ + ಕುಱುವ₁]

ಜಾಲಿಗೆ (ನಾ). ಕೋವಿಯನ್ನು ಹಾರಿಸುವಾಗ ಹತ್ತಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಬತ್ತಿ : ಮಾವಿನ ಚಿಗುರೆಂಬ ಜಾಲಿಗೆಯ ಬತ್ತಿಯಂ ಹತ್ತಿಸಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೬೭-೧೩) ; ಈರಣ್ಣ . . . ಜಾಲೀಗೆ ಬತ್ತೀ ಬಲಗೈಲಿ ಹಿಡ್ಕೊಂಡು ಒಬ್ಬಾನೆ ಹೊಡೆದಾನೋ ದೊರೆಮಗಾ (ಹುಟ್ಯಹ. ೪೪). 'ಜಾವುಗೆ' ಪರಾ. [?]

ಜಾಲಿಜಪ್ಪಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಅಂಡ್ರಿಕೆ ಹುಲ್ಲು, ಕಡಗೋಲು ಗಿಡ, ಮುಳ್ಳುಮುತ್ತ, ಜಾಲಿಜಪ್ಪಟೆ–ಇಂಥ ನೂರಾರು ಕಾಡು ಜಾತಿಯ ಹುಲ್ಲು ಹೊದರು ಗಿಡಮರ ಬಳ್ಳಿ (ಬೆಳುಮು. ೫೩). [ಜಾಲಿ₁ + ಜಪ್ಪಟೆ₀]

ಜಾಲಿನಿ, ಜಾಳಿನಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ; ಹೀರೆ: "ಪೀರೆ ಜಾಲಿನಿ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೬-೨೧). **ಜಾಳಿನಿ**: "ಹೀರೆ ಮೃಡಂಗಿ ಫಲಿನಿ ಜಾಳಿನಿಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೪-೪೪). [ಸಂ. ಜಾಲಿನೀ]

ಜಾಲಿಬಂಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಜಾಲಿಬಂಕೆ, ಇಪಿಕಾಕುನ್ಹ (ವ್ಯಜಿಗಿ. ೬೫-೧೩೧೬). [?]

ಜಾಲಿಮ, ಜಾಲೀಮ, ಜಾಲೀಮು(ಗು).೧.ಉಗ್ರವಾದ;ದಾರುಣವಾದ; ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ : ಆದರೆ ಆ ಜಾಲಿಮ ವಿಷದಿಂದ ಅವನ ಹಲ್ಲುಗಳು ಕೂಡ ಗಿಟಕಿರಿದಿದ್ದವಾದ್ದರಿಂದ ಆ ಔಷಧವು ಅವನ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಹೋಗಲಿಲ್ಲ (ಅಂಬಿಕೆ. ೧೬೦). **ಜಾಲೀಮ**: ೧. ಮಕ್ಕಾದ ಕಡೆಗೆ ಮುಖಮಾಡಿ, ನಮಾಜು ಬೀಳುವಾಗಲೇ ಜಾಲೀಮ ಪಣವನ್ನು ಪುಕಾರಿಸಿದರು (ದೀಪಹ. II, ೪೧). **ಜಾಲೀಮು**:(ನಾ).೨. ಉಗ್ರವಾದುದು; ದಾರುಣವಾದುದು: ಕೊಟ್ಟ ಮದ್ದು ತುಸು ಜಾಲೀಮು ಮಾತ್ರ ಇತ್ತೆಂದು ಅದರ ಪರಿಣಾಮದಿಂದ ಅವನು ಕಂಡುಕೊಂಡನು (ಖಾಬಲ. ೮೪). [←ಅರ. ಮರಾ. ಜಾಲೀಮ್]

ಜಾಲಿಸು, ಜಾಳವಿಸು₁, ಜಾಳಿಸು₂, ಜಾಳೈಸು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಅಕ್ಕಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಕಸಕಡ್ಡಿ ಹೋಗುವಂತೆ) ನೀರಿನಲ್ಲಿ ತೊಳೆ : ಮಿದಿದಕ್ಕಿಗಳ ಮಾಡಿ ತೂಗಿ ಜಾಲಿಸಿ (ಗೋಮಟೀ. ೪-೭೭). ೨. ಕಲಕು; ಅಲ್ಲಾಡಿಸು; ಕ್ಷೋಭೆಗೊಳಿಸು : ಜಗಾ ಜಾಲಿಸುವ ಬಡ್ಡಿ ಮಗು ತೂಗಲಾರಳೊ (ಗಾದೆ). ೩. ಶೋಧಿಸು ; ಪರಿಶುದ್ಧಿಗೊಳಿಸು : ಜಾಲಿಸಬೇಕೊ ಜಾಲಸಾಗರನಾಗಿ ಪಾಪಜಾಲಂಗಳ ಕಸ ಪೋಗುವಂತೆ (ವಿದಾಕ್ಯ. ೧೫೨-೧) ; ಅದರಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಜಾಲಿಸಿ ತೊಳೆದು (ಪಂಯಾತ್ರ. ೬೯). **ಜಾಳವಿಸು₁**: ೪. ಮೋಸ ಮಾಡು; ವಂಚಿಸು. 'ಜಾಳವಣೆ' ಪರಾ. **ಜಾಳಿಸು₂**: ೧. ಕಲ್ಮಷವೆಂಬ ತೌಡಂ ಹಾಱಿಸಿ ಸಮತೆಯೆಂಬ ಸಲಿಲದಲ್ಲಿ ಜಾಳಿಸಿ (ಅವಚಂ. ೨೭೭-೧೨೭೦); ಜಾಲಗಾರನು ಉಸುಕು ಜಾಳಿಸುವ ಹಾಗೆ (ಉಯ್ಯಾಲೆ.೧೧-೯). ೫.ಕೊಡವು; ಒದರು: ಆರ್ದ್ರಮಂ ಜಾಳಿಸಿ ಜಾಲಮಂ ಬಿಸಿಲೊಳಿಕ್ಕುವ . . . ಶಬರರ್ಕಳಿನಿಂತೆಸೆದತ್ತು ಪೆರ್ಕಣಂ (ಶಾಂತೀಶ. ೩-೭೪). ೬. ಸೋಲಿಸಂ; ಜಳ್ಳುಮಾಡಂ: "ಜಾಳಿಪುದೆಂದು ಸೋಲಿಪುದು" (ಕಳಸಾ. ೩೧-೬೫೪) ; "ಜಾಳಿಪುದೆನೆ ಸೋಲಿಪುದು" (ಕವಿಕಂ. ೨೪೪); ಜಾಳಿಸಿದನಾ ಕಾಶಿರಾಜನ ಧಾಳಿಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೪-೫) ; ನಿಮ್ಮ ಬಲ ಜಾಳಿಸಲ್ವೀರ ವೃಷಸೇನ ಬೊಬ್ಬಿರಿದು . . . ನುಡಿದನು (ತುರಂಗ. ೬೭-೧). ೭. ಒಂದರಿಯಾಡು; ಜರಡಿಹಿಡಿ: ಹಾಲಿನ ಹುಡಿಯನ್ನು ನಯವಾಗಿ ಅರೆದು ಸರಿಗೆಯ ಜರಡಿಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ಮೂರು ಸಲ ಜಾಳಿಸಬೇಕು (ಅಡುಸಾ. ೧೧೧). **ಜಾಳೈಸು**: ೮. ತಗ್ಗಿಸು; ಅಧೀನದಲ್ಲಿಡು : ಗಾಳಿ ಬೆಂಬಲವಾಗಲುರಿಯ ಭಡಾಳವನು ಜಾಳೈಸಬಹುದೆ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೩೪-೧೫). [ಜಾಲ₁+ –ಇಸು₃]

ಜಾಲೀಮ 'ಜಾಲಿಮ' ನೋ.

ಜಾಲೀಮು 'ಜಾಲಿಮ' ನೋ.

ಜಾಲೆ₁, ಜಾಳ₂, ಜಾಳೆ (ನಾ). ಬೆಂಕಿ ; ಉರಿ ; ಜ್ವಾಲೆ : " ಜಾಲೆಯುರಿಯೆನಲ್ ಜ್ವಾಲೆಯೊಳು ಸಲೆ ವರ್ತಿಸುಗು " (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೨); ಜಾಲೆಯಿಂ ಮರ ಕೆಡುಗು ಮೋಳೆಯಿಂ ಕೆಱೆ ಕೆಡುಗು ಆಳು ಇಲ್ಲದನ ಹೊಲ ಕೆಡುಗು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೯೫೩) ; ಶೂಲದ ಪೆಣನುಂ . . . ಜಾಲೆಯ ಬಿಸಿಗಂ ಬೆರ್ಚುತೆ (ಜಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೭-೨೩) : ಕೂರಂಬಿನ ನನೆಯೊಂದು ಕುತ್ತಸಳ ಜಾಲೆಗೆ ಸೀಕರಿವೋಗದೇಂ ಮಾಣ್ಗುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೬-೧೪). **ಜಾಳ₂**. 'ಜಾಳವಿಸು' ಪರಾ. **ಜಾಳೆ** : ವತ್ವಲೋಪಕ್ಕೆ–ಜ್ವಾಲಾ–ಜಾಳೆ (ಶಮುದ. ೨೮೧ ಪ್ರಯೋ).
[<ಪ್ರಾ. ಜಾಲಾ / ಸಂ. ಜ್ವಾಲಾ]

ಜಾಲೆ$_2$ (ನಾ). ಮಾಟಗಾತಿ ; ಥಳಕುಬೆಳಕಿನಿಂದ ಜನರನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವಳು ; ಧೂರ್ತೆ : ನುಡಿಗಳಿಂ ನಡೆಗಳಿಂ ಜಾಲೆಯರ ಕೊನಬುಗಾಱಿಕೆ ಸುಳುಹು ತಾಪಸರಿಗಂ ಪ್ರಾಣಗುಂದಿದ್ರ್ (ತುರಂಗ. ೮೦-೪೦).
[ಜಾಲ$_1$ + – ಎ$_2$]

ಜಾಲೆ$_3$ (ನಾ). = ಜಾಲ$_1$. 'ಜಾಲೆಗಾಱ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಜಾಲ]

ಜಾಲೆ$_4$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಣ್ಣ : ಒಂದು ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಹೊಂಟರೆ, ಮತ್ತೊಂದು ಉತ್ತರಕ್ಕೆ, ಇನ್ನೊಂದು ಮರಳಿ ಮನೆಗೆ ಓಡುವ ಜಾಲೆಯ ಜಾನುವಾರುಗಳು (ದಂಬನಾ., ೧೮). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಣ್ಣದ ಹಸು : ಬಟ್ಟಗಡಸು ಕೆಂದ ಹುರಿಗ ಕಾರಿಯು ಬೆಳ್ಳ ನೆಟ್ಟಕ್ಕೊಂಬಿನ ಕಾರಿ ಜಾಲೆ ದಿಟ್ಟಿಸಿ ನೋಡುವ ಪಸುಗಳು ಎಸೆದುವು ಪಟ್ಟೆಯ ಸೀರೆಯಂದದಲಿ (ಮಾದೇಸಾಂ. ೧-೪೧). 'ಜಾಲೆಯಾಡು' ಪರಾ. ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ ; ಶೂಲಿಕೆ : "ಶೂಲಿಕೆಯೆನಲ್ ಜಾಲೆ" (ಮಂಗರಾ. ೪೩-೩೭). ೪. (?) : ಅಲ್ಲದ ನೆಲನು ಬೆಳವುದಕೆ ಹುಲ್ಲಲ್ಲದೆ ಜಾಲೆಯುಂಟೇ ? (ವೋಳಿಮಾ. ೧೭೩-೬೫೧). [?]

ಜಾಲೆಗಾಱ (ನಾ).=ಜಾಲಗಾಱ : ಮಿಗೆ ಬಸನದಿಂದೆ ಕೊಲೆಕೊಂದು ಗಡಂ ಸಗ್ಗಕ್ಕೆ ಪಾಪಿ ಸಲುವಡೆ ಮತ್ತೀ . . . ಸೊನೆಗಾಱನುಂ ಜಾಲೆ[ಪಾಠಾಂ. ಲ] ಗಾಱನುಂ ಮಾಣ್ದಪರೆ (ಸಮುಪ. ೧೪-೮೭); ಜಾಲೆಗಾಱನ ಕಾಲು ಮುಳ್ಳುತಾಗಿ ನೊಂದಿತ್ತೆಂಬಂತೆ . . . ಠಕ್ಕನ ಪೂಜೆಗೆ ಮೆಚ್ಚುವನೆ ನಮ್ಮ ಗುಹೇಶ್ವರನು (ಅವಚಂ. ೩೯-೧೩೨); ಮಾಲಿಕ ವ್ಯವಹಾರ ಕಮ್ಮಡಿವಾಳ . . . ತಳವಾಱ ಜಾಲೆಗಾಱ ಕಳಾಕುಶಲ ತಾಂಬೂಲಿಕರ . . . ಆಳಬೇಹುದು ಚದುರ ಕುಶಲರಿಗೆಂದು ವಿಟ ನುಡಿದ (ಜೀವಂಜ. ೧೭-೮೭).
[ಜಾಲೆ$_3$ + – ಕಾಱ]

ಜಾಲೆಯಾಡು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಡು : ತನ್ನ ಕಟ್ಟದ ಗೇಣಿಂ ಪರದನಂ ಜಾಲೆಯಾಡಂ ಕೊಲ್ವಂತೆ ಪೊರಟ್ಟಿ ಕೊಂದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೩-೮೦) : ಏಳನೆಯ ಭವದೊಳುಕ್ಕದೇಶದಲ್ಲಿ ಜಾಲೆಯಾಡಾಗಿ ಜನಿಸಿರ್ದ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೫-೩೯ ವ). [ಜಾಲೆ$_4$ + ಆಡು$_3$]

ಜಾಲ್ಮ (ಗು). ೧. ಕ್ರೂರವಾದ ; ದಯಾಹೀನ. ೨. ಪಾಮರವಾದ ; ನೀಚವಾದ ; ತುಚ್ಛವಾದ. (ನಾ). ೩. ನೀಚನಾದವನು ; ದುಷ್ಟನಾದವನು: ಎಲೆ ಜಾಲ್ಮ ಎತ್ತ ಪೋದಪೆ (ಬಾಲಭಾ. ೯-೪೭). ೪. ವಿಚಾರ ಮಾಡದೆ ಕಾರ್ಯಮಾಡುವವನು ; ಹಿಂದು ಮುಂದು ನೋಡದೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು; ದುಡುಕುಗಾರ. ೫. ತಿಳಿಯದವನು; ದಡ್ಡ ; ಮೂಢ : "ವೈಧೇಯಃ, ಬಾಲಿಶಃ, ಬಾಲಃ, ಜಡಃ, ಜಾಲ್ಮಃ . . . ಮಾತೃಶಾಸಿತಃ–ಈ ೧೧ ಅಱಿಯದವಂ" (ಹಲಾಯು. ೫೭-೧೮೧); ಜಡನೊ ಜಾಲ್ಮನೊ ವ್ಯರ್ಥಜನ್ಮನೊ ಕಡುಮರುಳೊ ಕಾಕನೊ ವಲಂ ಬಾಯ್ಬಡಿಕನೊ (ಪ್ರಹ್ಲಾಜ. ೭-೨೨). [ಸಂ.]

ಜಾಲ್ಮಜಲ್ಪ (ನಾ). ದಡ್ಡತನದ ಮಾತು; ಅವಿವೇಕದ ಮಾತು: ಇಂತಹ ಜಾಲ್ಮಜಲ್ಪಗಳನ್ನು ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾರಾಜಾಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನೀವು ಪುನಃ ಕೇಳಿಸದಿರಬೇಕು (ಮಂತ್ರಶ. ೧೧-೧೮)
[ಜಾಲ್ಮ + ಜಲ್ಪ]

ಜಾಲ್ಮತೆ (ನಾ). ಕ್ರೂರತೆ ; ಕ್ರೌರ್ಯ ; ಹಿಂಸೆ : ಜಾಲ್ಮತೆಗೆ ಜಾಲ್ಮತೆಯ ನೊಡ್ಡಿ ಸೆಣಸುವ ರೂಢ ರಾಜನೀತಿಯನೊಡೆದನೀ ಸಾಹಸಿ (ಅಮುತಂ. ೫೪-೩). [ಸಂ. ಜಾಲ್ಮತಾ]

ಜಾಲ್ವರಿ (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪು ಚೆದರಿಸು (?) : ಪಳ್ಳಿಪುರಗಳ ಪೊಕ್ಕು ಕೊಳ್ಳೆಯಾಡಲ್ಕೆ ಬಲ್ಲಿದನು ಅವ ತನ್ನ ಬಲವೆಲ್ಲಗೂಡಿ ತಾಗಿ ಚೂಣಿಯ ಬಲವ ತಟ್ಟಿ ಜಾಲ್ವರಿದು ನೂಕಿ ಬಹುಜನರುಗಳ ಮುಕ್ಕಿರಿಯಲಿಕ್ಕಿದನು (ಕರಿಕ. ೧೭-೫). [<ಜಾಲ$_1$ + ಪರಿ$_2$]

ಜಾವ$_1$, **ಜಾಮ**$_1$, **ಜಾವು**, **ಝಾಮು**, **ಝಾವ** (ನಾ). ದಿವಸದ ಎಂಟನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗದಷ್ಟು ಕಾಲ ; ಏಳೂವರೆ ಗಳಿಗೆ ; ಒಂದು ಪ್ರಹರ ; ಮೂರುಗಂಟೆಗಳಷ್ಟು ಕಾಲ : "ಪ್ರಹರಃ, ಯಾಮಃ–ಈ ೨ ಜಾವಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೮-೧೧೬) : "ಪ್ರಹರಮೆನಲು ಯಾಮವೆನೆ ಜಾವಂ" (ಮಂಗರಾ. ೨೦-೬) : ಬೆಳಗಪ್ಪ ಜಾವದಯ್ಕಿಲ್ ಕೊಳೆ ಶೀತಕ್ಕಾಱದಳ್ಕಿ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೬೯೪ ಶೂದ್ರಕ): ಅಂತಾಯಿರುಳ ನಾಲ್ಕು ಜಾವಮುಂ . . . ಕೆಂದಿನೊಳೆ ಬೆಳಗಾಗೆ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೮೩ ವ) ; ಇರುಳ್ ನಾಲ್ಕುಂ ಜಾವಮುಂ ಮೌಹೂರ್ತಿಕನಂತೆ ಪೊತ್ತಿನಳವಿಯಂ ನೋಡುತ್ತುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೬೦) : ಒಂದರೆಗಳಿಗೆಯನೊಂದು ಬರಿಸದಂತೊಂದು ಜಾವವ ಯುಗದಂತೆ . . . ಎಣಿಪಳು (ಹದಿಬ. ೭-೨೭); ಚೇಳಿಗೆ ಪಾರುಪತ್ಯ ಕೊಟ್ಟರೆ ಜಾವಕ್ಕೊಂದು ಸರ್ತಿ ಮುಟ್ಟಿಸಿತು (ಗಾದೆ). ೨. ಜಾವಜಾವದಲ್ಲೂ ಮಾಡುವ ನಗರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಕಾವಲು; ಪಹರೆ; ಗಸ್ತು: ಬಲಿದು ಕಾಲ್ಗಾಪಿನಣಿವೆರಸು ನಿಂದ ಜಾವದ ಮದಗಜಂಗಳುಮಂ (ವರ್ಧಪು. ೯-೫೭ ವ). ೩. ಕಾವಲಿನ ಎಡೆ,–ಸ್ಥಾನ ; ಪಹರೆಯವರು ಕಾವಲಿಗಾಗಿ ಇರುವ ನೆಲೆ ; ಕಾವಲುಗಾರರ ಠಾಣೆ: ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಜಾವ ಮುಕ್ಕಡ(ಗ)ರವಟಿಗೆ ತಳವ(ಱಿಕೆ)ಯ(ಮ)ಕ್ಕಿಕ್ಕೆಯೊಳಂ ಠಾಣಾಂತರಮಂ ನಿರವಿಸೆಯುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೭-೬೯ ವ) ; ಹೃದಯಪ್ರಿಯರಂತೊಱಗಿದ ಪದದೊಳ್ ಗರಟಿಗೆಯ ಜಾವದುಕ್ಕಡದುಲಿ ಮಟ್ಟಿದ ಪೊತ್ತು (ಯಶೋಚ. ೨-೨೭). **ಜಾಮ**$_1$: ೧. ಆ ಪುಲಿಯ ಕೊಲ್ವೆನೆನ್ದು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಕಡಿದು ಜಾಮದಿನ್ದೊಳಗೆ ಕೊನ್ದಂ (ಎಕ. X, ಮುಳಬಾ. ೧೬೩-೪ ; 950) : ಬುಧವಾರ ಮೂರನೆಯ ಜಾಮದಲು ಕಾದಿ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ.೧೬೭-೯; 1454) ; ರಾತ್ರಿ ಮೊದಲನೆಯ ಜಾಮದ ಗಂಟೆ ಆಗತಾನೆ ಹೊಡೆದಿತ್ತು (ಕೃಷ್ಣಭೂ. ೪೯). **ಜಾವು** : ೧. ಕಲ್ಲುಮಂಟಪದ ನೆರಳಿನಲ್ಲಿ ಮಲಗಿದಿರಿ ಒಂದು ಜಾವು (ಹ್ಯದಸ. ೭೫-೭). **ಝಾಮು**: ೧. ಬೆಳಗಿನ ಝಾಮುಕ್ಕೆ ಬಂದು ಮಲಗಿದೆನಲ್ಲ (ದೇವೀಚಾ. ೪೦). **ಝಾವ** : ೧. ಘಳಿಗೆಯೆಂಟಾಗಲೊಂದು ಝಾವವಹುದು (ವಿವೇಕ. ೩೨೦) ; ಎಂಟು ಝಾವಗಳಲ್ಲಿ ಒಮ್ಮೆ ಹರಿಯ ಕೊಂಡಾಡೊ (ವಿದಾಕ್ಕ. ೯೫-೬) ; ಒಂದು ಝಾವ ರಾತ್ರಿ ಇದ್ದದ್ದು ಅವಳಿಗೆ ತಿಳಿಯಲಿಲ್ಲ (ಅನಾಥ. ೨೮೮).

ಜಾವದವರ್, **ಜಾವದವರು** = ಕಾವಲಿನವರು ; ರಕ್ಷಕರು : ಅಯಾಮಿಕಸ್ಯ=ಜಾವದವರಿಲ್ಲದೊಂಗೆ (ನೀತಿವಾ. ೧೩-೭);ಕರೆದು ತಂದಮೃತಾನ್ನ ಪೂಡುವರಿರುಳು ಪಗಲದಗಲದೆಯು ಜಾವದವರು ಮಹಾ ಸುವಿಧಾನದಿಂ ಬಿಡರಂಗರಕ್ಷಕರು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೩-೧೧೫). **ಜಾವದಾನೆ** = ಕಾವಲಿನ ಕೆಲಸಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಆನೆ : ರಾಜಾಂಗಣದ ಬಯಲ ಬಾಳ್ಗಂಬಂಗಳೊಳ್ ಸೆಱಿಗೆಯ್ದಿರ್ದ ಜಾವದಾನೆಗಳ ಮೇಲೆಡೆಗೆಡೆದು (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೪೩ ವ). **ಜಾವಮಿರ್** = ಕಾವಲಿರು : ನಿದ್ರಾಭರ ಪರವಶರಾಗಿರೆ ಭೀಮಂ ಜಾವಮಿರ್ದು (ಪಂಪಭಾ. ೩-೧೧ ವ). **ಜಾವಮಿರಿಸು** = ಕಾವಲಿಗೆ ಇರಿಸು ; ರಕ್ಷಣೆ ಏರ್ಪಡಿಸು : ಸಾಹಸಭಟರಪ್ಪ ಸುಭಟರ್ಗೆ ನಾಲ್ಸಾಸಿರ ಪೊನ್ನಂ ನುಡಿದು ಜಾವಮಿರಿಸಿ (ಸುಕುಮಾ. ೭-೮ವ).
[<ಪ್ರಾ. ಜಾವ. / ಸಂ. ಯಾಮ]

ಜಾವ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ: ಮಧುಪಿಪ್ಪಲಿ ಮೂಲದ ಭಲ್ಲಾತಕದರುಗದ ಜಾವದ ಪುಡಿಯಂ ಕುದಿಯಿಸಿ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೧೪೫). [?]

ಜಾವಕ್ (ಗು). ಹೊರಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸುವ. 'ಆವಕ್' ಪರಾ.
[←ಮರಾ. ಜಾವಕ್]

ಜಾವಕ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧಾನ್ಯ ; ಅಲಸಂದೆ; ತಡಂಗುಣಿ. ೨. ಅರಗು : "ಜಾವಕ–ಯಾವಕ = ಅರಗು" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೫). ಯಾವಕ, ಜಾವಕ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೪೧ ಪ್ರಯೋ). [<ಸಂ. ಯಾವಕ]

ಜಾವಗಹಳೆ (ನಾ). ಕಾವಲುಗಾರರು ಊದುವ ಕಹಳೆ; ಪಹರೆಯವರು ಜನರನ್ನು ಎಚ್ಚರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಊದುವ ಕಹಳೆ : ಹೊಡೆವ ಹೆಬ್ಬರೆ ಜಾವಗಹಳೆ ತಂಬಟೆಗಳ ಕಡುರವವೊಳಬುಗುದಿಗೆಯು ಜಡಿವ ದನಿಗಳಿಂದ (ಕಂಸವಿ. ೧೧-೧೪೧). [ಜಾವ$_1$ + ಕಹಳೆ]

ಜಾವಗುತ್ತಿಗೆ (ನಾ). ಕಾವಲು ಕಾಯುವ ಗುತ್ತಿಗೆ : ನಿತ್ಯಪೂಜೆಯನು ಮಲ್ಲಯ್ಯಂಗೆ ಮಾಡಿನೋಡುತ್ತ ತೋಟವನು ಕಟಿಸಿಯನು ಜಾವಗುತ್ತಿಗೆಯನಿತ್ತು ತಾಂ ಹರುಷದಿಂ ಕವಿಲೆಗಳ ಕಱುವ ನೋಡುತ್ತ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೫-೧೭);
[ಜಾವ$_1$ + ಗುತ್ತಿಗೆ (<ಗುತ್ತಗೆ)]

ಜಾವಟೆ(ನಾ). ಚಪಲತೆ; ಚಾಪಲ್ಯ (?): ತೀವಿದರು ಭಂಡಿಯಲಿ ಮುಂದಣ ಜಾ[ಪಾಠಾಂ. ಚಾ]ವಟೆಯ ಚಪಳರಿಗೆ ಹರಿಯೆ ನೃಪಾವಳಿಗಳಲ್ಲಲ್ಲಿ ತೆತ್ತರು ಕಂಡ ವಸ್ತುಗಳ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೬-೬) ; ರಾವುತರು ಸಮತಳಿಸಿ ಮುಗ್ಗಲು ಮಾವುತರು ತಲೆದೋರಿತಿತ್ತಲು ಜಾವಟೆಯ ಟಾವಲ್ಲ (ಮೂಲರಾ. ೪-೧೭).
[?]

ಜಾವಡಿ$_1$ 'ಜಾವಳಿ$_1$' ನೋ.

ಜಾವಡಿ$_2$ (ನಾ). (?) : ಮುಮುಕ್ಷು ಮಧ್ಯದಿ ನಿಂದ ಕಾಲಭ್ರೂವಿನ ತೆರ ಅಮಮ ಶಿವನ ಜಾವಡಿಗಳು ರಮಣೀಯ ಪಂಚಬ್ರಹ್ಮಗಳೆ ಭಿತ್ತಿಗಳಾಗಿ ವಿಮಲವೇದದ ಸಾಲಗಂಬ (ದೇವಾಂಪು. ೨-೩೮).
[P ಇದು 'ಚಾವಡಿ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಜಾವಡಿಕಾರ (ನಾ). ಜಾವಡಿಗೀತೆಗಳನ್ನು ರಚಿಸುವವನು : ಜಾವಡಿಕಾರರು, ತುಮ್ರಿಕಾರರು ನಿತ್ಯಜೀವನದ ಲೀಲಾವಿಲಾಸವನ್ನು ಬಣ್ಣಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಭಾರದ. ೫೮೦).
[ಜಾವಡಿ$_1$ (<ಜಾವಳಿ$_1$) + – ಕಾರ$_1$ (< – ಕಾಱ)]

ಜಾವನಿಗಾಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ : ಜಾವನಿಗಾಲೆ, ಸಣ್ಣ ಸಲ್ಲೆ, ಕಾಯೋರಿ, ಕರಿಸೆಲ್ಲಿ, ಕಾಡುಪತಂಗ, ಮುರಿಗೆ (ವೃಜಿಗಿ. ೪೦-೬೯೯).
[?]

ಜಾವಯಿ (ನಾ). ಮಗಳ ಗಂಡ; ಅಳಿಯ; ಜಾಮಾತ: ನಮ್ಮ ಜಾವಯಿನ್ನ ಆಶೀರ್ವದಿಸಿರಿ, ಸ್ವಾಮಿಜಿ (ಏರಿ., ೬೦೬) ; ನಮ್ಮ ಜಾವಯೀ ಅಂಥಾವಲ್ಲ ತಗೀರಿ (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೬೮).
[←ಮರಾ. ಜಾವಯೀ./ಪ್ರಾ. ಜಾಮಾಉ./ಸಂ. ಜಾಮಾತೃ]

ಜಾವರಿ (ನಾ). (?) : ವಳ್ಳಿಯ ಪುರದ ಭೂಪದೇವರ ಜಾವರಿ ಗೊಬ್ಬರ ಸಿಣಂಡಿವಾಡಿ × × × ದಿವಾಳಿ ಸತ್ತನಾತ (ಕಕುಲ. ೩-೫; 1071). [?]

ಜಾವಳ$_1$ 'ಚಾವಲ' ನೋ.

ಜಾವಳ$_2$ (ನಾ). ೧. ಸಾಮಾನ್ಯ; ಸಾಧಾರಣ : " ಜಾವಳಮೆಂದು ಸಾಮಾನ್ಯಮುಂ ಚಾಪಲಮುಮಷ್ಟುದು " (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೫೫) ; ಇಳೆಯೊಳುತ್ತಮಕೀರ್ತಿಗಳು ಜಾವಳದ ಪುರುಷರೆ ಧರ್ಮಪುತ್ರನ ಗೆಲುವ ಪರಿಯೆಂತೈ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೩-೧೫೦) ; ಸುಂದರಿಯರನೊಲ್ಲದಿಪ್ಪುದದು ಜಾವಳಮೋ (ಹಮ್ಮಿರ. ೬-೪೦). ೨. ಸಾಮಾನ್ಯ ಮನುಷ್ಯ ; ನಾಡಾಡಿ : ಭೂವಳಯದೊಳಗುಳ್ಳ ಸರ್ವಜೀವಾಳಿಗಳ ಪಾವನಂಮಾಡಲೆಂದನುಗೆಯ್ದ ಶಿವ ಸಿದ್ಧ ಜಾವಳನೆ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೧ ಸೂಚನೆ) : ಬಸವನೇಂ ಜಾವಳನೆ ಭಕ್ತರೊಳು (ಬಸಪು. ೧-೨೮); ಬಾಲರಾದಡೆ ಭಂಗವೇ ಜಾವಳನೆ ಅಭಿಮನ್ಯು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೪-೧೪) ; ಸತಿಯ ಮಚ್ಚು ಜಾವಳರ್ಗೆಂತು ದೊರಕುವುದು ಮುನ್ನೀಶನಂ ಭಜಿಸಿದಂಗಲ್ಲದೆ (ರಾಘಚ. ೬-೩೪). ೩. ಕೀಳಾದವನು; ಹೀನ : ಮುನಿದೊಡೆ ನಲ್ಲನೋಪಳ ಪದಾಂಬುರುಹಕ್ಕೆ ವಿನಮ್ರನಾಗೆ ಜಾವಳ ಮೊಱೆಯಲ್ಲು ನೀನೆನಗೆ ಮುಟ್ಟದೆ ಪೋಗೆನೆ (ಶೃಂಗಾರ. ೩-೮೮); ಈ ಮಹಿಯೊಳ್ ಜಾವಳನುಂ ಕರಂ ಕುಪಥದೊಳ್ ಶಾಲಿಕ್ಕಂ (ಶಾಕುಂತ. ೭೪-೧೧೦). [?]

ಜಾವಳ$_3$, ಜಾವುಳ (ನಾ). (ಉಕ). ೧. ಜುಟ್ಟು ; ಕೂದಲು. ೨. ಮಂಡೆಗೂದಲು ; ಹುಟ್ಟುಗೂದಲುಃ ಶಿರಿಮೂಗುತೀ ಸಣ್ಣನಾಮಾ ಶಿರದ ಜಾವಳ ಜಡೆ ಕಡೆಗೋಲು ನೇಣುಸಹಿತ (ವಾದಿಕೀ. ೬೩-೭); ಹುಟ್ಟಿದ ಕೂಸಿನ ಜಾವಳವನ್ನು ತೆಗೆಯುವಾಗ (ಕಭಾಗ. ೧೧೦); ಐದನೆಯ ವರುಷಕ್ಕೆ ಅವನ ಜಾವಳವನ್ನು ಕೋಟೆಯ ಮೇಲೆ ತೆಗಸುವದೆಂದೂ ಬೇಡಿಕೊಂಡಿದ್ದರು (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೧೧೫). ೩. ಷೋಡಶ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಮೊದಲನೆಯ ಸಲ ಕೂದಲು ತೆಗೆಸುವ ಸಂಸ್ಕಾರ; ಚೌಲ; ಚೂಡಾಕರ್ಮ : ಇವರಲ್ಲಿ ಜನ್ಮ, ಜಾವಳ, ಲಗ್ನ, ಮರಣ ಇಷ್ಟರ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳು ಮಾತ್ರ ಉಂಟು (ಕಭಾಗ. ೧೩೪); ತನ್ಮಧ್ಯೆ ಒಮ್ಮೆ ಶಾಮರಾಯ ತೃತೀಯ ಕುಮಾರನ ಜಾವಳಕ್ಕೆಂದು ಊರಿಗೆ ಬಂದರು (ದೀಪಹ. I, ೪೩). **ಜಾವುಳ:** ೧. " ಜಾವುಳ=ನವಿರು,ಕೂದಲು, ಜಡೆ " (ಕಂನುಹು. ೮೬) ; ಕರಿಯಂಗಿ ಕಸೂತಿ ತಲೆತುಂಬ ಜಾವುಳ (ಹಳ್ಳಿಯ. ೭೦).
[← ಮರಾ. ಜಾವಳ./ಸಂ. ಜಾತವಾಲ]

ಜಾವಳದವಸಿ (ನಾ). ಹೀನನಾದ ತಪಸ್ವಿ ; ನಾಡಾಡಿಯಾದ ಋಷಿ : ಜಾವಳದವಸಿಯ ಕವಡುಮಾಯೆಗೊಳಗಪ್ಪರೇಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೬೭-೧೧)
[ಜಾವಳ$_2$ + ತವಸಿ$_1$]

ಜಾವಳಿ$_1$, ಜಾವಡಿ$_1$ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಶೃಂಗಾರ ಗೀತೆ; ಕಾಮ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಗೀತೆ : ಪದವರ್ಣಗಳು ತಿಲ್ಲಾನಗಳು ಮತ್ತು ಜಾವಳಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದರು (ಸಂಗೀತ. ೨೮) ; ಶೃಂಗಾರಭಾವದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪದಗಳನ್ನೂ ಜಾವಳಿಗಳನ್ನೂ . . . ಅಳವಡಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ (ಅಭಾನ್ಯ. ೫೭). **ಜಾವಡಿ**$_1$: " ಶೃಂಗಾರ ಕಾವ್ಯ ; ಪ್ರಣಯಗೀತೆ ; ಜಾವಡಿ " (Erotic. ಇಂಕನಿ) ; ಜಾವಡಿಗಳನ್ನು ಹಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಮಾಮರಾ. ೧೩೯) ; ಮೋಹನ ರಾಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಜಾವಡಿಯನ್ನೂ ರಾಗಮಾಲಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಸಂಸ್ಕೃತ ಶ್ಲೋಕವನ್ನೂ ಹಾಡಬಹುದು (ಇಬದು. ೧೨೦).
[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚಾವಳಿ ; ತೆಲು. ಜಾವಳಿ]

ಜಾವಳಿ$_2$ (ನಾ). ಕಿವಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಮುತ್ತಿನ ಒಡವೆ ; ಚೌಕಳಿ ; ನಾಲ್ಕು ಮುತ್ತುಗಳ ಹತ್ತಕಡುಕು : ನೋವ ಗುರು ಇದಕ್ಕಂಜಿ ಹೇಳದ ಶಿಷ್ಯ ಕಿವಿಮೂಳ ಮೌಕ್ತಿಕದ ಜಾವಳಿಯ ಫಳಿಸಿದಂತೆ ನಾರಾಯಣ ಪ್ರಿಯ ರಾಮನಾಥ (ಗುಪ್ತಮಂ. ೮೬). [<ಚೌಕಳಿ]

ಜಾವಳಿಗ (ನಾ). ಸಾಮಾನ್ಯ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಸಾಧಾರಣ ಮನುಷ್ಯ : ದೇವಿಯುನು ನೀ ಮರುಳು ಮಾಡಿದೆ ಜಾವಳಿಗನಲ್ಲ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೫-೩೯) ;ಜಾವಳಿಗರೊಳು ಲಿಂಗಸಂಗ ಸುಖಾವಳಿಯನಱಿದೆನೊ (ಮದೇಪು. ೩-೨೬) ; ಈ ಜವ್ವನಂ ಬಱಿದೆ ಬಂದುದುಂಟೆ ರಾಯಕುವರಿಯಂ ಮರುಳ್ಗೊಳಿಸಿದೆ ಜಾವಳಿಗ (ಪ್ರಭುಪು. ೫-೫೨). [ಜಾವಳ$_2$ + – ಇಗ]

ಜಾವಳಿಸು 'ಚಾವಲಿಸು' ನೋ.

ಜಾವಳೆ (ನಾ). ಚಂಚಲೆ; ಹೀನೆ : ಗಾಡಿಯ ಮೋಡಿಯ ಕವಡುವಲೆಯನೊಡ್ಡಿ ಮಿಡುಕಿನ ಸೆಡಕುಗಾರ್ತಿ ಜಾವಳೆ ಸೀತೆ ತಾನೆ ತನಗೊಲ್ದನೀೞಿನಂ ರಾವಣನಂ ಕೆಯ್ಯಾೞಿ ಕೊಂದು ಕುಡಿದಳ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೧೩-೨).
[ಜಾವಳ$_1$ (<ಚಾವಲ) + – ಎ$_2$]

ಜಾವಾಳ 'ಜಾಪಾಳ' ನೋ.

ಜಾವಿಗೆ 'ಜಾವುಗೆ' ನೋ.

ಜಾವಿಗೆಬತ್ತಿ (ನಾ). = ಜಾವುಗೆ : (ಸುಡುಮದ್ದಿನ ಬಾಣವನ್ನೂ) (ಗಣೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ) ಸಿಡಿಮದ್ದನ್ನೂ ಹೊತ್ತಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಾವಿಗೆ ಬತ್ತಿ (Port-fire. ಇಂಕನಿ). 'ಜಾಲಿಗೆ' ಪಠಾ.
[ಜಾವಿಗೆ (<ಜಾವುಗೆ) + ಬತ್ತಿ]

ಜಾವು 'ಜಾವ$_1$' ನೋ.

ಜಾವುಗೆ, ಜಾವಿಗೆ (ನಾ). ಸುಡುಮದ್ದುಗಳನ್ನು ಹತ್ತಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಸಾಧನ,–ಬತ್ತಿ : ಹಿಂದು ಮುಂದಾಗಿ ಕೋವಿಯನಾಂತು ಕೆಲಬರು ತಂದು ಎದೆಗೆ ಜಾವುಗೆಯ (ಜ್ಞಾನಜ. ೦೩-೪೦). **ಜಾವಿಗೆ.** 'ಜಾವಿಗೆಬತ್ತಿ' ಪರಾ. [←ಮರಾ. ಝಾವ]

ಜಾವುಳ 'ಜಾವಳ್ತ' ನೋ.

ಜಾಸುದ್ದಾರ (ನಾ). = ಜಾಸೂದು : ಸರ್ಕಾರಿ ಕಾಗದಗಳನ್ನು ತಲಪಿಸುವುದಕ್ಕೂ ಬೇಹುಗಾರರು, ಜಾಸುದ್‌ದಾರರು. ವರದಿಯವರು ಎಂದು ನೇಮಕವಾಗಿದ್ದರು (ಶಾಳಗಾ. ೩೩). [<ಜಾಸೂದು + – ದಾರ್$_4$]

ಜಾಸೂದ 'ಜಾಸೂದು' ನೋ.

ಜಾಸೂದು, ಜಾಸೂದ (ನಾ). ಗೂಢಚಾರ; ಗುಪ್ತಚಾರ ; ಬೇಹುಗಾರ; ಹೇರಿಗ : "ಜಾಸೂದು ವೇಷಧಾರಿಗಳು=ಗೂಢಚಾರರು" (ಚಿತ್ರಪಾ. ೨, ಅನು). **ಜಾಸೂದ :** ಯುದ್ಧ ಜರುಗುತಾ ಇರುವಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರು ಜಾಸೂದರ ವೇಷಾ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ದುರ್ಗದ ಸಮಿಪಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದರು (ಚಿತ್ರಪಾ. ೮೭). [←ಮರಾ. ಜಾಸೂದ್ ; ಅರ. ಹಿಂ. ಜಾಸೂಸ್]

ಜಾಸ್ತಿ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚು ; ಅಧಿಕ ; ಅತಿಶಯಂ : ಯಾದವರಲ್ಲಿ ಯೆಷ್ಟು ಜಾಸ್ತಿ ಹುಟ್ಟುವಳಿಮಾಡಿಕೊಂಡಾಗ್ಯು (ಮೈಅರಿ. ೧೯೩೫, ೪೨-೧೧೨ ;1826); ಕಮ್ಮಿ ಜಾಸ್ತಿಯ ಲೆಕ್ಕವಿದ್ದರಹಿತರು ಸಹಿತ ಫೈಸಲಿಗೆ ಬರುವಂತೆ ಕರಣಿಕರಿಗುಸುರು ನೀನೂ (ಅಜ್ಞಾವಿ. ೩೦-೩೮) ; ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಗಲಾಟೆ ಜಾಸ್ತಿಯಾಯಿತು (ರಾಯಕ. ೭೦) ; ನಮ್ಮೂರು ಸುತ್ತ ಕಿರುಬನ ಕಾಟ ಜಾಸ್ತಿ (ಜಿಂಗೂಲಿ. ೨೦). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜಾಸ್ತೀ]

ಜಾಹಕ (ನಾ). ಇಲಿಯನ್ನು ಹಿಡಿಯಲಿಂ ಹೊಂಚು ಹಾಕುವ ಬೆಕ್ಕು : "ಜಾಹಕಃ, ಗಾತ್ರಸಂಕೋಚೀ, ಮಂಡಲೀ– ಈ ೩ ಇಲಿಯಂ ಹಿಡಿಯಲನುಗೆಯ್ವ ಬೆಕ್ಕು" (ಹಲಾಯು. ೪೦-೮೪). [ಸಂ.]

ಜಾಹಿರಾತು 'ಜಾಹೀರಾತು' ನೋ.

ಜಾಹಿರು 'ಜಾಹೀರು' ನೋ.

ಜಾಹಿರ್ನಾಮ 'ಜಾಹೀರುನಾಮೆ' ನೋ.

ಜಾಹೀರನಾಮೆ 'ಜಾಹೀರುನಾಮೆ' ನೋ.

ಜಾಹೀರಾತಿ 'ಜಾಹೀರಾತು' ನೋ.

ಜಾಹೀರಾತು, ಜಾಹಿರಾತು, ಜಾಹೀರಾತಿ (ನಾ). ಬಹಿರಂಗಪಡಿಸುವುದು; ಸಾರ್ವಜನಿಕರಿಗೆ ತಿಳಿಸುವುದು; ಪ್ರಕಟನೆ: ಕಣ್ಣು ಕೋರೈಸುವಂತೆ, ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ ದೀಪಗಳ ಪ್ರಕಾಶದಡಿ ಹೊಳೆಯುವ ಜಾಹೀರಾತುಗಳು (ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ೫೯); ಪತ್ರಿಕೆಗಳು ಬಾಳಿ ಬದುಕಿ ಜನ ಸೇವೆ ಮಾಡಬೇಕಾದರೆ ಜಾಹೀರಾತುಗಳು ಅವಶ್ಯ (ಗಾಳಿಗು. ೨೭) ; ಪ್ರತಿಭೆಯೊಂದಿರಬೇಕು ವ್ಯುತ್ಪನ್ನಮತಿಬೇಕು . . . ಕವಿಗೆ ಜಾಹೀರಾತು ಬೇಕು (ಇಂಚಾಪ. ೧೭೮-೭೮). **ಜಾಹಿರಾತು :** ತಾವಾಗಿ ಮೆರೆವುವು ಸುಜನರ ಗುಣಗಳು ಆದಕೆ ಜಾಹಿರಾತು ಬೇಕೆ? (ಇಂಚಾಪ. ೨೦೯-೮೩) ; ಪತ್ರಿಕೆ ಪುನಃ ಆರಂಭವಾಗುವುದು ಎಂಬ ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪೇಪರುಗಳ ಜಾಹಿರಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟಿಸಿದ (ಅಪನಾ. ೧೭). **ಜಾಹೀರಾತಿ :** ಹಣದಿಂದ ಮಂದಿಯ ಮಾನ ಮಟ್ಟವನ್ನು ಅಳೆಯುವ ನೀತಿ ಜಾಹೀರಾತಿಯ ಜಗತ್ತು (ಮಾವಾದ. ೧೦೩). [←ಅರ. ಮರಾ. ಜಾಹೀರಾತ್]

ಜಾಹೀರು, ಜಾಹಿರು (ನಾ). ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವಿಕೆ ; ಪ್ರಕಟನೆ : ಅವನ ಉತ್ತರಾಧಿಕಾರಿಗಳಾಗಿ ಮಕ್ಕಳಿಬ್ಬರು ಇರುವುದರಿಂದಲೂ . . . ಒಂದು ಪ್ರಕಟನೆಯ ಜಾಹೀರು ಕೊಡಬೇಕು (ತ್ಯಾಗಮ. ೭೨) ; ಹೊಲೆಯರ ಕೆಂಚ ಪದ್ಧತಿಯಂತೆ ಈ ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ತಮಟೆ ಹೊಡೆದು ಊರಿಗೆಲ್ಲ ಜಾಹೀರು ಮಾಡಿದ (ಊರುಕ. ೫). **ಜಾಹಿರು :** ಟೀಪುಸುಲ್ತಾನರಿಗೆ ಪಿರಿಯಾದಿಯಾಗಿ ಜಾಹಿರು ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨೦).

ಜಾಹೀರುಮಾಡು = ಜಾಹೀರುಪಡಿಸು : ಆತನ ರೋದನ ನಾರಾಯಣಿಯ ಸಾವನ್ನು ಜಾಹೀರು ಮಾಡಿತು (ರಂಗವ. ೧೧) ; ನಗರಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಪ್ಲೇಗು, ಇಲಿಗಳು ಜಾಹೀರುಮಾಡಿದವು (ಸ್ಮೃತಿಜಿ. ೩೦೮).
[←ಮರಾ. ಜಾಹೀರ್; ಅರ. ಹಿಂ. ಜಾಹಿರ್]

ಜಾಹೀರುನಾಮೆ, ಜಾಹಿರ್ನಾಮ, ಜಾಹೀರನಾಮೆ (ನಾ). ಪ್ರಸಿದ್ಧಪತ್ರಿಕೆ ; ಪ್ರಕಟನಪತ್ರ : ಈ ಎಲ್ಲಾ ಜಾಹೀರುನಾಮೆಗಳಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ತುಂಬಿದ್ದು ನೋಡುವಾಗ (ಪಾಶ್ಚಾವಿ. ೪೪೪). **ಜಾಹಿರ್ನಾಮ:** (ಮೈಗಜಿ. IV, ೭೭೧) ; (ಕ್ರಿಸ್‌ಗೆ. II, ೫೫೦). **ಜಾಹೀರನಾಮೆ:** ಮಾಂಟಗೊಮ್ರಿ ಸಾಹೇಬರು ೧೯೧೭ರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಜಾಹೀರನಾಮೆಯನ್ನು ತೆಗೆದರು (ಕಾಂಗ್ರೆಸ್. ೦೦) ; ಟ್ಯೂಡರ ಅರಸರು ತಮ್ಮ ಮಂತ್ರಿಗಳ ಸಲ್ಲಾ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಜಾಹೀರನಾಮೆಗಳನ್ನು ತೆಗೆಯುತ್ತಿದ್ದರು (ಇಂಗ್ಲಇ. ೦೮೭).
[←ಹಿಂ: ಮರಾ. ಜಾಹೀರನಾಮಾ]

ಜಾಹೀರುಪಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸು ; ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿಯಪಡಿಸು : ಹೆಮ್ಲೆಟ್ ನಾಟಕವೆಂದು ಜಾಹೀರುಪಡಿಸಿರುವವದು (ಶ್ಯಾಮಕಾ. ೨೩).
[ಜಾಹೀರು + ಪಡು$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಜಾಹೆ$_1$ (ನಾ). ಜಾಗರ (?) : ಅರ್ಪಿತ ಅವಧಾನವನಱದ ಸತ್ಯನ ನಿತ್ಯನ ಇರವು ಮಯೂರನ ಜಾಹೆಯಂತೆ ಪಟುಭಟನ ಎಚ್ಚಱಿಕೆಯಂತೆ (ಶಿವಮಂ. ೯೭). [?]

ಜಾಹೆ$_2$, ಜಾಹ್ಯೆ (ನಾ). ನಿದ್ರೆ ; ನಿದ್ರಾವಸ್ಥೆ ; ಸುಷುಪ್ತಿ ; ಜಡತೆ : ಜಾಹೆಯಲ್ಲಿ ಮಱೆದೊಱಗಿರಲಾಗಿ ತನುವ ತಟ್ಟದಡೆ ಆತ್ಮನೆಚ್ಚಱುವಂತೆ (ಶಿವಮಂ. ೭೯) ; ಕಾಲ ಪಸರಿಸಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುತ್ತ ಜಾಹೆಯಾಗಿ ಸುಮ್ಮನೆ ತಲೆಯ ಕುತ್ತುತ ಧನಹೀನನಾಗಿ (ಅಶ್ವವೈ. ೪-೨ ಟೀಕೆ). **ಜಾಹ್ಯೆ:** ದಿನದಲ್ಲಿ ಚಲನೆ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಜಾಹ್ಯೆಗೊಳಗಪ್ಪುದು ಜೀವನೋ ಪರಮನೋ (ಚಾಚೊಮ್ಮ. ೨೯); ಪೂರ್ವದಿಂದ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಬಂದ ಸೂರ್ಯನಂ ಅಸ್ತಮಯವಾಯಿತ್ತೆಂದು ಜಾಹ್ಯೆಗೆ ಓಡಲಾಗಿ (ಅವರೀ. ೭೭). [?]

ಜಾಹ್ನವಿ (ನಾ). ಜಹ್ನುಮುನಿಯ ಮಗಳು ; ಜಹ್ನುಮುನಿಯ ಕಿವಿಯಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಂದ ನದಿ ; ಗಂಗಾನದಿ : ಏದೊರೆ ಪೆಂಪೂ ಲಕ್ಷ್ಮಿ ನಿಜವಲ್ಲಭೆ ಜಾಹ್ನವಿ ತನ್ನ ಪಾದಪದ್ಮೋದಕಂ (ಜಗವಿ. ೦-೨೦) ; ಜಾಹ್ನವಿಯೇ ತೀರ್ಥದೊಳುತ್ತಮಂ (ಸೋಮೇಶ. ೪) ; ದಿವ್ಯರೂಪನಳವಡಿಸಿ ಜಗದಂಬೆ ಜಾಹ್ನವಿ ಸಲಿಲಮಧ್ಯದಿಂದೆದ್ದು ಬಂದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೯-೨೮).
[ಸಂ. ಜಾಹ್ನವೀ]

ಜಾಹ್ನವೀಧರ (ನಾ). ಗಂಗೆಯನ್ನು ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿರುವವನು ; ಗಂಗಾಧರ ; ಶಿವ : ನರಶರದ ಜೋಡಿನ ಜುಂಜುಮೊಳೆಯಲಿ ಜಾಹ್ನವೀಧರ ಜಾಱುವನೆ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೭-೪೦). [ಸಂ.]

ಜಾಹ್ನವೀಮಕುಟ (ನಾ). ಗಂಗಾನದಿಯನ್ನು ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿರುವವನು ; ಗಂಗಾಧರ : ಜಯ ಜಾಹ್ನವೀಮಕುಟ ಜಯ ಜರಾಮರಣ ದೂರ (ಹಡಕಾ. ೧೦-೪೦). [ಸಂ. (ಜಾಹ್ನವೀ + ಮಕುಟ)]

ಜಾಹ್ಯೆ 'ಜಾಹೆ$_2$' ನೋ.

ಜಾಳ್$_1$ 'ಜಾಲ್$_1$' ನೋ.

ಜಾಳ್$_2$ 'ಜಾಲ$_1$' ನೋ.

ಜಾಳಂದರ 'ಜಾಲಂದರ' ನೋ.

ಜಾಳಂದ್ರು 'ಜಾಲಂದ್ರು' ನೋ.

ಜಾಳಂದ್ರುಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ತೂತುಮಾಡು ; ಚುಚ್ಚು ; ಜರ್ಜರಿತವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು : ವಕ್ರೋಕ್ತಿನಖದಿಂ ನೃಸಿಂಹಾವತಾರಮಂ ಪುನರಭಿನಯಿಸುವಂತೆ ಕೋಮಲೆಯ ಹೃದಯಮಂ ಜಾಳಂದ್ರುಗೆಯ್ಯೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೮೪೩-೪೩೫). [ಜಾಳಂದ್ರು (<ಜಾಲಂದ್ರು) + ಕೆಯ್$_1$]

ಜಾಳಂಧರ 'ಜಾಲಂದರ' ನೋ.

ಜಾಳಕ 'ಜಾಲಕ' ನೋ.

ಜಾಳಗಪ್ಪೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಪ್ಪೆ: ಮೊದಲು ಕೋಳಿಯಂತೆ ನಡೆದು ಒಡನೆ ಜಾಳಗಪ್ಪೆಯಂತೆ ನಡೆದರೆ ವಾತಶ್ಲೇಷ್ಮನಾಡಿಯಂದರಿವುದು (ವಾತಾಜಿ. ೭೫-೫). [ಜಾಳ$_0$ + ಕಪ್ಪೆ$_1$]

ಜಾಳಗೆ (ನಾ). ಹೆಣೆದು ಮಾಡಿದ ಚೀಲ; ಬಲೆಚೀಲ; ಕಲ್ಲಿಚೀಲ: ಕೆಲಜಗಲಿಯೊಳಿರ್ದೂರ್ಟಿಗದವನಿಂದೊಂದು ಜಾಳಗೆಯಂ ಕೊಂಡು (ಚಕವಿ. ೬-೨೩೭ ವ). 'ಜಾಳಿಗೆ' ಪಠಾ. [<ಸಂ. ಜಾಲಕ]

ಜಾಳತಿಯೋಗು (ಕ್ರಿ). ಜರ್ಜರಿತವಾಗು; ತೂತಾಗು: ಅನೇಕ ಶಸ್ತ್ರ ಮುಖದಿಂ ತನು ಜಾಳತಿಯೋದ ನೋವಿನೊಳ್ ಕೂಗಿದೆ (ಅನಂಪು. ೯-೨೯). [P ಇದು 'ಜಾಳರಿಯೋಗು' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು.]

ಜಾಳಮಾರ್ಗ (ನಾ). ಕಿಟಕಿ; ಗವಾಕ್ಷದ ಕಿಂಡಿ: ಗಣಿಕೆಯರ ವಿಳಾಸಾಗಾರದೊಳ್ ಜಾಳಮಾರ್ಗಪ್ರಣಯಿನಿಯರಪಾಂಗ ಶ್ರೇಣಿಯೊಳ್ ಮೂಱು ಬಣ್ಣಂ ಪೆಣೆದೊದವೆ (ಆದಿಪು. ೧೦-೨೩): ಚಿನ್ನದ ಕಂಬದ ರಮ್ಯ ಜಾಳಮಾರ್ಗದ ವಿಳಸತ್ಕವಾಟದ ವಿಚಿತ್ರ ವಿಭೂತಿಗೆ ಜನ್ಮಮಂದಿರಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೯೩). [ಜಾಳ$_2$ (=ಜಾಲ$_1$) + ಮಾರ್ಗ]

ಜಾಳರ 'ಝಾಲರಿ$_2$' ನೋ.

ಜಾಳರಂಬೋಗು (ಕ್ರಿ). ಜಾಲರದಂತಾಗು; ತೂತುತೂತಾಗು: ನಿಶಿತಾಸ್ತ್ರಹತಿಯಿನಾ ಮುನಿಯ್ರ ಶರೀರಂ ಕೂಡೆ ಜಾಳರಂಬೋಗಿರೆ . . . ಕಂಡು (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೨-೮೫). [ಜಾಳರ (<ಝಾಲರಿ) + ಪೋಗು$_1$]

ಜಾಳರಿಗೆ (ನಾ). ಜಾಲರಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಿಡಿಕೆ: ಇಂದ್ರನೀಲದ ಭದ್ರದೊಳಂ ಕರ್ಕೇತನದ ಜಾಳರಿಗೆಯೊಳಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೭೪ ವ):
[<ಸಂ. ಝಲ್ಲರಿಕಾ]

ಜಾಳರಿಗೆವೋಗು (ಕ್ರಿ). = ಜಾಳರಂಬೋಗು: ಅಂಗೋಪಾಂಗಗಳೆಲ್ಲಂ ಶರಜಾಳಂಗಳ್ ಜಾಳರಿಗೆವೋಗೆ ನಟ್ಟವು ಪಲರಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೪-೫೮).
[ಜಾಳರಿಗೆ + ಪೋಗು$_1$]

ಜಾಳವಣೆ (ನಾ). ಮೋಸ; ಕಪಟ; ಮಾಟ; ಮಾಯೆ: ಹುರುಡು ಜಾಣುಮೆ ಜಾಳವಣೆ [ಪಾಠಾಂ. ಚಳಬಳಿಕೆ, ಚಾಳವಣೆ] ಚಪ್ಪರಣೆ ವಂಚನೆ ನೇಹವೆಂಬೀ ಪರಿಯ ಮಾಯಾಮಯದ ಮಹಿಳಾಜನ ವಿರಾಜಿಸಿತು (ತೊರರಾ. ೧-೫-೩೨). [ಜಾಳವಿಸು$_1$ (<ಜಾಲಿಸು) + – ಅಣೆ$_4$]

ಜಾಳವಿಸು$_1$ 'ಜಾಲಿಸು' ನೋ.

ಜಾಳವಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ). ಹೊತ್ತಿಸಂ; ಪುಟವಿಡಂ; ಉರಿಗೊಳಿಸಂ: ಚಪಳರು ಜಾಳವಿಸಿದರು ಹವ್ಯವಾಹನನ (ನಿಭಾಗ. ೭-೪-೪೮).
[ಜಾಳ್$_1$ (<ಜಾಲ್$_2$) + – ಇಸು$_3$]

ಜಾಳಾಂದರ 'ಜಾಲಂದರ' ನೋ.

ಜಾಳಾಂದ್ರ 'ಜಾಲಂದರ' ನೋ.

ಜಾಳಾಂಧರ 'ಜಾಲಂದರ' ನೋ.

ಜಾಳಿ (ನಾ). (ಕುದುರೆಗಳಿಗೆ ಬರುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ: ಆ ತಿರುಳಂ ನಾರುವ ಬೇಳೆಯುಮಿರದೆಳ್ಳೆಣ್ಣೆಯೊಳಗೆಯಿಕ್ಕೆ ಜಾಳಿಗಳಳಿಗುಂ (ಅಶ್ವವೈ. ೦೩-೧೭). [?./ಸಂ. ಜಾಲ = ಕಣ್ಣಿನ ಒಂದು ರೋಗ]

ಜಾಳಿಕ$_1$ 'ಜಾಲಿಕ$_1$' ನೋ.

ಜಾಳಿಕ$_2$ 'ಜಾಲಿಕ$_2$' ನೋ.

ಜಾಳಿಗೆ$_1$ (ನಾ). ೧. ಬಲೆ; ಜಾಲ ಎಲುವಿನ ಪಂಜರ ಕರುಳಿನ ಜಾಳಿಗೆ (ವಚಸಂ. ೪೫-೬೨); ಹೇಳು ಹೇಳೆನ್ನಾಣೆ ಮಾತಿನ ಜಾಳಿಗೆಯ ಮಱೆ ಬೇಡ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧-೧೧); ನಾನಿರುವ ಸ್ಥಳವು ದುಃಖವೆಂಬ ಜಾಳಿಗೆಯಿಂದ ತುಂಬಿದೆ (ಮಂಜುಕ. ೧೧೯); ಆದರ ಜೊತೆಗಾರ ಹಕ್ಕಿ ಬಲೆಯ ಬಳಿ ಬಂದು ತನ್ನ ಚಂಚುವಿನಿಂದ ಜಾಳಿಗೆಯನು ಕಡಿದೆಸೆಯುವದರಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿತ್ತು (ಆಶ್ರಮ. ೧೩). ೨. ಜೇಡನ ಬಲೆ,–ಗೂಡು: ಅದು (ಜೇಡ) ತನ್ನ ಆಹಾರದ ಜಂತುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದು ತರದ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಜಾಳಿಗೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೦೮); ದೂರದರ್ಶಕ ಯಂತ್ರದ ನಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಜೇಡವೊಂದು ಜಾಳಿಗೆ ಕಟ್ಟಿದರೆ (ವಿಜಾವಾ. ೭೯). ೩. ಜಾಳು ಜಾಳಾಗಿರುವ ಬಟ್ಟೆ,–ವಸ್ತ್ರ; ಜೀರ್ಣವಸ್ತ್ರ: ಬಟ್ಟೆಗಳೊಳು ಜಾಳಿಗೆಗಳು ಬಿದ್ದಿರೆ ಮುಟ್ಟಲಮ್ಮವು ಗೆದ್ದಲುಗಳು (ನಾಗಕು. ೨-೯೬). ೪. ಮುತ್ತು ಅಥವಾ ಮಣಿಗಳ ಸರಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕುಚ್ಚು: ಸಾಲು ಮುತ್ತಿನ ಜಾಳಿಗೆ ಗೊಂಡ್ಯ ಶಿರದಲ್ಲಿ (ವಿದಾಕ್ಶ. ೧೧-೩): (ಕೊಂಕಣಿಗರು)-ಲಗ್ನದಲ್ಲಿ ಇವರು ಮದುಮಗನ ಬಾಸಿಂಗಕ್ಕೆ ಬಿಳೀನೂಲಿನ ಜಾಳಿಗೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವರು (ಕಭಾಗ. ೮೭). ೬. ಮಂಟಪ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಸಿಂಗರಿಸುವಾಗ ಕಟ್ಟುವ ಕುಚ್ಚು: ರಘುಗೆಯ ಲಹರಿಯ ಜಾಳಿಗೆಯ ಪಚ್ಚೆಗಳ ಪಾಗಾರದ ಸುರತ್ನಾಳಿಗಳಲೆಸೆದುದು ರಾಜಸಭೆ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೩-೨೫): ಸಾಲ ರತುನಸ್ತಂಭನಿಕರದ ಜಾಳಿಗೆಯ ಮುತ್ತುಗಳ ಭಿತ್ತಿ (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೯೭-೨೦). ೭. ಗುಂಪು; ಸಮೂಹ: "ಜಾಳಿಗೆ, ಕಿಕ್ಕಿಂದು . . . ಈ ೪೦ ಸಮೂಹಂ" (ಕಶಸಾ. ೧೦-೨೨೨): "ಜಾಳಿಗೆ ತೆಮ್ಮಲ್ ಗುಂಡೊಗ್ಗು ಗೊಚ್ಚೆವೊಟ್ಟಲ್ ಪಂಡಿತರಿಂ ಗಡಣವಂಗಡಂ ಕಿಕ್ಕಿಂದಂ" (ಕವಿಕಂ. ೧೦೭). ಹೇಳಲೇನದನುಬ್ಬಸದ ಬಲುಗೋಳದಲಿ ತನು ಸಿಲುಕಿ ಕ್ರಿಮಿಗಳ ಜಾಳಿಗೆಗೆ ತುತ್ತಾಗಿ (ನಿಭಾಗ. ೩-೦೪-೨೦). ೮. ಹೆಣಿಕೆಯ ಚೀಲ; ಕಲ್ಲಿ: ಕಳ್ಳನ ಜಾಳಿಗೆಯಂತೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಮುದ್ರೆಯನಿಕ್ಕಿದಡೆ ಸುರಿದಲ್ಲಿಯೆ ಕಾಣಬಂದಿತ್ತು (ಬಲೀಶ್ಮ. ೨೫): ಕಾಯಿಪಲ್ಲೆಗಳ ಜಾಳಿಗೆಗಳಿಗೆ ಎಣಿಕೆಯಿಲ್ಲ (ಬಟ್ಟಹೊ. ೨). ೯. ಹಣದ ಚೀಲ; ಥೈಲಿ; ಹಮ್ಮಿಣಿ: ಆರಾಧನೆಗೆ ಚಿತ್ರವುರವಣಿಸಿ ಜಾಳಿಗೆಗಳಂ ತರಿಸುತಂ ಮುದ್ರೆಗಳನೊಡೆದು (ಬಸರ. ೮-೨೦): ಧನವಿಲ್ಲವೆಂದು ಜಾಳಿಗೆಗಳಂ ಹೇಳದಿರಿಸಿಯೆ ಪೋಗಲ್ (ಲಶಿಜಂ. ೩೭-೬೫); ಮಾಳಿಗೆ ಮನೆಯೂ ಇರಲಿ ಜಾಳಿಗೆ ತುಂಬಿ ಹೊನ್ನಿರಲಿ (ಪುರಂದ. ೨-೫೧-೮): ನಿಡುಬೊಂಬೆ ಪಟ್ಟೆ ಪಚ್ಚಡವಿತ್ತು ವೀಳೆಯಗೊಡುತ ಜಾಳಿಗೆ ನೂಱಗೊಟ್ಟಾ (ಛರಜ. ೨-೯೯): ಅರಸುಗಳೆಲ್ಲರು ಜಾಳಿಗೆ ಜಾಳಿಗೆ ಸುರಿದು ಸೇಸೆಯನಿಕ್ಕಿದರು (ಜಿನರಾ. ೯-೬೩). ೧೦. (ಉಕ) ಬುಗುರಿಯಂನ್ನು ಆಡಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಹುರಿ,–ಚಾಟಿ: ಬೆಲ್ಲವತ್ತದ ಕಾಯ ಬುಗುರಿಯಲಿ ಜಾಳಿಗೆಯ ಸುತ್ತಿ ಬಿಚ್ಚಲು ನಾದ ಭೋಂಕಾರವು (ಭಾವಜೀ. ೪-೬೫). ೧೧. (ಆಲಂ) ತಂತ್ರ; ಕಪಟ; ವಂಚನೆ: ಅನೇಕ ಅಬಲೆಯರನ್ನು ಜಾಳಿಗೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿಸಿ ಅವರ ಸತ್ವವನ್ನು ಹರಣಮಾಡಿದೆ (ಸ್ವೂಲಮಿ. ೧೮೭).
[<ಸಂ. ಜಾಲಿಕಾ]

ಜಾಳಿಗೆ$_2$ (ನಾ). ೧. ಜಾಲಿಸುವಿಕೆ; ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕೊಳೆಹೋಗುವಂತೆ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಜಾಲಾಡುವಿಕೆ. ೨. (ಆಲಂ). ಶುಚಿತ್ವ; ಪರಿಶುದ್ಧಿ: ವಿಜಯವಿಠಲನ ಸನ್ನಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಜಾಳಿಗೆಯಿಂದ ಜನನ ನೀಗಲಿಬೇಕೋ (ವಿದಾಶ್ಕ. ೧೫೦-೬). [<ಜಾಳಿಸು$_1$ + – ಗೆ]

ಜಾಳಿನಿ 'ಜಾಲಿನಿ' ನೋ.

ಜಾಳಿಯೂರು (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ತಸ್ಯಪೂರ್ವ್ವತಃ ಜಾಳಿಯೂರು ನಾಮಗ್ರಾಮಃ (ಮೈಆರಿ. ೦೯೩೫, ೪೦-೫೮ : 951).
[? + ಊರು$_3$ (<ಊರ್)]

ಜಾಳಿಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಚಲಿಸು; ನಡೆ; ಹೋಗು: ಶಕುಂತಪಾಳಿಕೆಯರ್ ಪೊಱಗೆ ವಾಸಯಷ್ಟಿಗಳೊಳ್ ನಿಱಿದ ಪೊನ್ನ ಪಂಜರದ ಪುಗಿಲ್ಗಳಿಂ ಜಾಳಿಸಿ ಪೊಕ್ಕು (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೪೩ ವ): ಕುಣಿವುತುಂ ಕೂಗುತುಂ ಜಾ[ಪಾಠಾಂ. ಚಾ]ಳಿಸುತ್ತುಂ ಜರಿವುತುಂ ನೋಡಿ ಹಿಗ್ಗುತುಂ (ನಂಬಿರ. ೧೧-೬೮): ಜಾಳಿಸಿದ ಜಯಕಾಮಿನಿಯ ಜಂಘಾಳತನವನ್ನು ನಿಲಿಸಿ ನಿನ್ನಯ ತೋಳಿನಲಿ

ತೋಱುವೆವು (ಕುಮಾ,ಗ. ೪-೩೪) : ಪಿಸುಣರಿಂದಾರ್ಯೆಶ್ವರಿಯು ಜಾಳಿಸದು ಜಗದಲಿ (ತೊರರಾ. ೨-೧-೪೦) : ಜಾಳಿಸಿದನಿಂದ್ರನನಲಂ ಪೋದನಂತಕಂ ಕಾಲ ಬೇಗಂದೋಱಿದಂ (ಜೈಬಪು. ೩೯-೩೬). ೨. ಹರಿ ; ಸುರಿ : ನೆರೆದ ಪೌರಜನ ಜಾಳಿಸುವ ಕಂಬನಿಗಳಲಿ ಬಿಱುನಾಲಿಗೆಯು ಬೈಗುಳಲಿ ಮುನಿಯುನು ಕೀಳುನುಡಿಯಲಿ ಜಱಿವುತಿರ್ದುದು (ತೊರರಾ. ೧-೯-೪೩) : ಜಾಳಿಸುವ ರಕ್ತಪ್ರವಾಹದೊಳ್ ಕೌರವನೃಪಾಲ ಭೂಶಯನಮಂ ತಾಳಿರಲ್ (ತುರಂಗ. ೭೬-೧). ೩. ಅಲುಗು ; ಕಂಪಿಸು ; ನಡುಗು : ತೋಳ ತೊವಲುಗಳೇಳ್ದು ನೀಳದಿಂ ಜೋಲುತಿರೆ ಜಾಳಿಸುತ ಕಾಲುಡುಗಿ ಕೋಲೂಱಿ ನಿಲ್ಲುತಿರೆ (ಬಿಂಡೋರ. ಹ. ೫೦೫-೧೬). ೪. ಸೇರು ; ಕೂಡು ; ಬೆರೆ: ತಂಬಿಗಳ ನುಣ್ಚರದೊಡನೆ ಜಾ[ಪಾಠಾಂ. ಜೋ]ಳಿಸಿ ಮಾಣದಾಣತಿಗೊಡುವ ಗಾಯಕರ (ಮಲರ. ೧೦೬-೨೦) ; ಜಾ[ಪಾಠಾಂ. ಚಾ]ಳಿಸಿದುದಪಕೀರ್ತಿಯಕಟಾ ವಿಟಾಳಿಸಿತು ಯದುವಂಶವೆನೆ (ಕುಮಾ,ಆ. ೧೯-೪೧). ೫. ಬೀಸು ; ಜಳಪಿಸು : ತೋಳಡವಿಯೊಳು ಪೊಕ್ಕು ಕೊಡಲಿಯು ಜಾಳಿಸಿಯೆ ಕಱಿದೊಟ್ಟಿ ಸಮಿಧೆಯು ಮಾಳಿಗೆಯು ಮಾಡಿದನು (ಕುಮಾ,ಆ. ೬೮೩. ೨೬-೩೨). ೬. ಅಟ್ಟು ; ಕಳುಹಿಸು : ತಡೆದ ರಕ್ಕಸ ತಳವಱರ ಜವನೆಡೆಗೆ ಜಾಳಿಸುತಾಳುವೇರಿಯು ತಡಿವಿಡಿದು ಶೋಧಿಸಿದನಲ್ಲಿ ಸದನ ಸಂಕುಲವ (ತೊರರಾ. ೫-೨-೧೬). ೭. ನೀಗು ; ಹೋಗಲಾಡಿಸು ; ಕಳೆ ; ನಿವಾರಿಸು : ಅಸುವಿದ್ದೇನಿದ್ದೇನು ಫಲವೆಂದುಸುರಲಾ ಜಾಬಾಲಿ ಮುನಿ ಜಾಳಿಸಿದನಂತಸ್ತಾಪವನು ಬಳಿಕಾ ನೃಪಾಲಕನ (ತೊರರಾ. ೩-೨-೬); ಆ ಸೈಂಧವನ ನಾಳೆ ಕೊಲ್ಲದೊಡುರಿಗೆಂಡದೊಳಗೆ ಬಿಳ್ದು ಜಾಳಿಸುವೆನು ದೇಹವನು (ನೇಮಿಸಂ. ೨೮-೧೮೮). ೮. ಇಳಿ ; ಕುಗ್ಗು : ನಸ್ಯವಿಾಯಲ್ ಜಾಳಿಸುಗುಂ ಸರ್ಪವಿಷಂ (ಖಮುದ. ೭-೧೭). ೯. ನಿಂದಿಸು ; ಬಯ್ಯು : ಮುಳುಗಿದನು ಮನದೊಳಗೆ ವಿಧಿಯನು ಜಱಿದು ಜಾಳಿಸಿ[ಪಾಠಾಂ. ಧ್ಯಾನಿಸಿ] ಯುಕ ಕಟ್ಯಾಸರು ಮಹಾರಾಜರಿಗೆ ಬಂದುದೆ ಶಿವಶಿವಾಯೆಂದ (ತೊರರಾ. ೯-೨-೫). ೧೦. ಜೋಡಿಸು ; ಕೂಡಿಸು; ಸೇರಿಸು: ಜಾ[ಪಾಠಾಂ. ಚಾ]ಳಿಸಿದ ಹದವಿಲ್ಲುಗಳ ಬಡಿಕೋಲುಗಳ ಸಂಕಲೆಯು ನಾಯ್ಗಳ (ಕುಮಾ,ಆ. ೫-೩೩) : ಅಖಿಳ ವೇದವಮಂ ಜಾಳಿಸಿಯೆ ಕದ್ದು ಪೊಕ್ಕಂಬುಧಿಯೊಳ್ (ಲಶಿಜಂ. ೭-೧). [<ಚಾಲಿಸು]

ಜಾಳಿಸು$_2$ 'ಜಾಲಿಸು' ನೋ.

ಜಾಳು$_1$ (ನಾ). ೧. ಹುರುಳಿಲ್ಲದಂದು ; ಪೊಳ್ಳಾದುದು ; ನಿಸ್ಸತ್ತ್ವವಾದುದು : " ಜಾಳಿನೆ ಪೊಳ್ಳಿನೆ ತಾಂ ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜನಾರ್ಥಮುದಕ್ಕುಂ " (ಛಾರನಿ. ೫೭) ; ಶ್ರೀರಾಮನಾಳೀಕ ವೇಗದಿಂ ಪೋಪೆನಗೆ ಜಳರಾಸಿ ಜಾಳೆನಿಸದಿರಾಗಲೆನಿತುಂಟು (ವೆಂಕಾರಾ. ೫-೧-೧೮). ೨. (ಆಲಂ) ಕೈಲಾಗದವ; ಹೇಡಿ ; ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕ : ಜಾಳ ಜಱಿದು ಜಡಾತ್ಮರಿಗೆ ಜಂಘಾಳತನವನು ಮೆಱಿದು (ಕುಮಾ,ಕ. ೧೬-೨೧) ; ಕಾಳಗಕೆ ಮೈದೋಱಿ ಬಾರದೆ ಭೀಮಫಲುಗುಣರು ಜಾ[ಪಾಠಾಂ. ಚಾ]ಳ ನೂಕಿಸಿ ಹೊತ್ತುಗಳೆವರು ಹೇಳಿ ಫಲವೇನಿನ್ನು (ಕುಮಾ,ಭೀ. ೯-೧೬); ಜಾಳುಗಳೊಳಗುಗಾಣಿಸುವುದಲ್ಲದೆ ತತ್ವಶೀಲನೊಳಗ ಕಾಣ್ಬರಾರು (ಭರಚ. ೫-೦೦೩).

ಜಾಳಾಗು = ದೃಢಭಾವವಿಲ್ಲದವನಾಗು ; ಯಾವ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೂ ಬಾರದವನಾಗು : ಇಹದಲ್ಲಿ ಪರದಲ್ಲಿ ಪರಿಣಾಮಿಗಳಗಲಿ ಇಂತಿವಕ್ಕೆ ದೂರವಾಗಿ ಬಾಳುಗೆಟ್ಟೆ ಬೀಳಾದೆ ಜಾಳಾದೆ (ಮೋಳಿಮಾ. ೯೬-೩೭೯). **ಜಾಳುಬೋಳು** = ಬೆಲೆಯಿಲ್ಲದ ವ್ಯಕ್ತಿ : (ಕ). [<ಜಳ್ಳು]

ಜಾಳು$_2$ (ನಾ). ನೆಯ್ಗೆಯಲ್ಲಿ ಎಳೆಗಳು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ದೂರವಾಗಿರುವುದು ; ಒತ್ತೊತ್ತಾಗಿ ಇಲ್ಲದಿರುವುದು : ಜಾಳಾಗಿ ನೆಯ್ದ ಬಟ್ಟೆಗಳು ಹೆಚ್ಚುದಿನ ಬಾಳಿಕೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ (ಗೃಹವಿ. ೭೯) ; ಆ ಪಾಣಿಪಂಚೆ ಎಷ್ಟು ಜಾಳಾಗಿತ್ತೆಂದರೆ (ಮಲೆಮ. ೯೮).

ಜಾಳುಜಾಳು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಅಂಥ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅವನ ನುಡಿಮುಗ್ಗ ಜಾಳುಜಾಳಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ (ನಂಜುಂಡ. ೧೦೭). [<ಜಾಲ$_1$]

ಜಾಳುಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೀನಗೊಳಿಸು ; ಹಾಳುಮಾಡು : ಖೂಳ ಮಾತಾಕೃತ್ಯ ಕುಲದ ಸಚ್ಚರಿತೆಯುಂ ಜಾಳುಗೊಳಿಸಿದುದು (ವೆಂಕಾರಾ. ೨-೨೭-೧). [ಜಾಳು$_1$ + ಕೊಳ್$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಜಾಳುಜೀವ (ನಾ). ಉಪಯೋಗವಿಲ್ಲದ ಪ್ರಾಣಿ ; ಯಾವ ಪುರುಷಾರ್ಥವನ್ನೂ ಸಾಧಿಸಲಾಗದವನು ; ಬಣಗು ಮನುಷ್ಯ : ಕೇಳಿದೈ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವಾದುದ ಜಾಳುಜೀವರು ಹಲರು ಹರಿಯಲಿ ಕೀಳುಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ದೇವಪರೆಂಬ ಶ್ರುತಿಕೋಟಿ (ಸಂಭಪ. ೮-೭೩). [ಜಾಳು$_1$ + ಜೀವ]

ಜಾಳುದಕ (ನಾ). ಸೋಸಿದ ನೀರು (?) : ನೀಳವಾಗುತ್ತುರಿಸಿ ಲವಣಿಸುತ ಪಚನಿಸುತ ಜಾಳುದಕಮಂ ತೆಗೆದು ಗುಡಮನಿಡುತಲಱಿದು ಮೇಳವಿಸಿ ತಿಲಕುಟಜಗಂಧಕೃಚ್ಛವಣವಣ ಜವಾಳುಕಮರೀಚರಜವ ಬಾಳುಕದೊಡನೆ ತಳಿದು ಹದವಡವುದನುಗೈದು (ಲಿಂಗಪು. ೮-೩೭).

[<ಜಾಳಿಸು$_2$ + ಉದಕ$_2$]

ಜಾಳುದೈವ (ನಾ). ಕ್ಷುದ್ರದೇವತೆ: ಜಾಳುದೈವದ ಪಾಳೆಯುವನು ಸದೆಬಡಿದು ಕಾಲನ ಪುರಕೀಡಾಡಿದ ಜ್ವಾಲಾಮಾಲಿನಿಗಾನೆಱಗುವೆನು (ಅಂಜಚ. ೧-೩೯).

[ಜಾಳು$_1$ + ದೈವ]

ಜಾಳುನುಡಿ, ಜಾಳ್ನುಡಿ (ನಾ). ೧. ಪೊಳ್ಳುಮಾತು ; ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದ ಮಾತು ; ವ್ಯರ್ಥಾಲಾಪ : ಬಿಡು ಜಾಳುನುಡಿಗಳ ಜವಳಿವಾತನೆನುತ್ತ ನರನೆಚ್ಚ (ಕುಮಾ,ಕ. ೨೨-೨೪). ೨. ಸುಳ್ಳು: ನಾಳೆ ನಾಳಿದ್ದು ಬರುತ್ತಾರೆಂದು ಜಾಳುನುಡಿಗಳಿಂದ ಸಾರಿ ಸಾರಿ ವ್ಯರ್ಥವಾಗುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ (ಕಾಲಸಂ. ೧೩, ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ): ಜಾಳ್ನುಡಿ: ೧. ಮನಬಂದಂತೆ ಬೋಧ ಜಾಳ್ನುಡಿಗಳಿಂದ ಖಿಲರಾಡುತಮಿರ್ದರ್ (ವೆಂಕಾರಾ. ೪-೧೮-೨೮). [ಜಾಳು$_1$ + ನುಡಿ$_2$]

ಜಾಳುಮನುಜ (ನಾ). ಕ್ಷುದ್ರ ಮನುಷ್ಯ ; ಕೈಲಾಗದವನು : ಗಾಳಿ ಬೀಸುವ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ತೂರಿಕೊಳ್ಳಿರೋ ಬೇಗ ಬೇಗ . . . ಜಾಳ[ಳು] ಮನುಜರಿರಾ (ಅಖಂಡೇ. ೬೪-೨೨). [ಜಾಳು$_1$ + ಮನುಜ]

ಜಾಳುಮಾತು (ನಾ). = ಜಾಳುನುಡಿ ೧ : ಕೂಳು ಪ್ರಸಾದವೆಂದು ನುಡಿವ ಜಾಳುಮಾತ ಕೇಳಿ ಕೂಳಿಂಗೆ ಆಳಾಗಿ (ಆದವ. ೨೪-೭೦) : ಹಾಳುಗುಡಿಯುಲಿ ಕುಳಿತು ಜಾಳುಮಾತುಗಳಾಡಿ ಮೇಳಗಳ ಬಿಡದ ಶಿವಯೋಗಿ ಶಿವನಾಗಿ ಬಾಳುವನೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೫೮೬). [ಜಾಳು$_1$ + ಮಾತು$_1$]

ಜಾಳುವಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ : ಕಾಲಸುಭಟರು ದೋಣಿ ದಲೆಗಳ ತೋಳ ಖಂಡಿಯ ಜಾಳುವಲೆಗಳವೋಲಿಯೇರಿನ ದೋರಿವಲೆಗಳಲ್ಲೈದೆ ಕೂಡಿದರು (ಸಂಭಪ. ೮-೦೦೬). [ಜಾಳು$_0$ + ಬಲೆ$_1$]

ಜಾಳುವೆಣ್ (ನಾ). ದುರ್ಬಲಳಾದ ಹೆಂಗಸು; ಕೈಲಾಗದ ಹೆಣ್ಣು: ಜಾಳುವೆಣ್ಣುಗಳುಪವಾಸವ ಮಾಡಿದರೇಳಲಾಱರು (ಭರಚ. ೧೮-೧೩೫).

[ಜಾಳು$_1$ + ಪೆಣ್]

ಜಾಳೆ 'ಜಾಲೆ$_1$' ನೋ.

ಜಾಳೆದೆ (ನಾ). ಪೊಳ್ಳಾದ ಹೃದಯ ; ಹೇಡಿ ಮನಸ್ಸು : ಜಾಳೆದೆ [ಪಾಠಾಂ. ಲೆ] ಧೈರ್ಯದಲಿ ಸರ್ಪನ ಹೇಳಿಗೆಯ ಶಾಂತಿಯಲಿ . . . ಖಳ ತನ್ನೋಲಗಕೆ ನಡೆತಂದು ಮಂತ್ರಿಪ್ರಕರಕಿಂತೆಂದ (ಅಳ್ರೂಚ. ೭-೮).

[ಜಾಳು$_1$ + ಎದೆ (<ಎರ್ದೆ)]

ಜಾಳೈಸು 'ಜಾಲಿಸು' ನೋ.

ಜಾಳ್ಕ (ನಾ). (?) : ಮಾಯುಮಂ ಪರಿದೊಡನೆ ಶಿಖರಾಗ್ರದಲ್ಲಿರ್ಪ ಪೀಯೂಷ ಫೇನಮಂ ಜಿಹ್ವಾಗ್ರದಲ್ಲುಣಬೇಕವಂ ನೆರೆ ಜಾಳ್ಕನು (ಪರಶು. ೯-೫). [?]

ಜಾಳ್ನುಡಿ 'ಜಾಳುನುಡಿ' ನೋ.

ಜಾಱಾಗು (ಕ್ರಿ). ತಪ್ಪಿಹೋಗು ; ಇಲ್ಲದಂತಾಗು ; ನಷ್ಟವಾಗು : ಜಯಸಮರ ಜಾಱಾಯ್ತು, ತೆಗೆ ಪಾಳಯಕೆ ಮರಳಿಚು ರಥವನು (ಕುವ್ಯಾ.ಕ. ೧೪-೫). [ಜಾಱು₂ + ಆಗು₁]

ಜಾಱಿಸು, ಜಾರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡು; ಕಳೆದುಬಿಡು: ಜವ್ವನಮಂ ಜಾಱಿಸಿ ಸುಖಮಂ ಸೂಱೆಗಳೆದು (ನಂಬಿರ. ೧೬-೨೮). ೨. ಬಿಟ್ಟುಕೊಡು ; ಹೋಗಗೊಡು ; ಸೋಲು : ತೋಱೆ ನುಡಿದರೆ ಭೀಷ್ಮದ್ರೋಣರು ಜಾಱಿಸಿದ ರಣವೆಮಗೆ ಸದರವೆ ದೂಱುವವರಾವಲ್ಲವೆಂದನು ಭಾನುಸುತ ನಗುತ (ಕುವ್ಯಾ.ಕ. ೧-೨೪). ೩. ಎಸೆ ; ಬಿಸುಡು : ಪಾಳೆಯವ ಸೂಱೆಯನಾಡಿ ಗೂಡಾರಗಳನು ಕಿತ್ತು ಜಾಱಿಸಿದರು ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ (ಕಂನವಿ. ೧೬-೮೦). ೪. ಸರಿಸು ; ಕದಲಿಸು ; ಓಸರಿಸು : ಹೇಳಿಗೆಯ ಮುಚ್ಚುಳ ಜಾಱಿಸಿದ ಫಣಿಯಂತೆ ಭುಲ್ಲವಿಸಿತ್ತು ಕುರುಸೇನೆ (ಕುವ್ಯಾ.ಕ. ೨೩-೩೮) : ಮುಱಿದು ಮಲಗಿದಳವಳು ಮಗ್ಗುಲ ಸೆಱಗ ಮೆಲ್ಲನೆ ಜಾಱಿಸುತಲಾಗರಸ ವಸನವ ಕೊಂಡು ಮಲಗಿದ ಸತಿಯನೀಕ್ಷಿಸುತ ಮುಱುಗಿದನು (ನಳಚ. ೫-೧೬) : ಸುರತಾಂತದ ಶ್ರಮವಳಿವೊಡೆ ಮೈದಿಲ ಸೆಱಗ ಜಾಱಿಸಲಂಗನೆಯ ಮಿಱುಗುವ ಬಡ ಬಾಸೆಯೊಪ್ಪಿತು ಮುಖಚಂದ್ರಗುರವಣಿಸುವ ರಾಹುವೆನಲು (ಕಂನವಿ. ೬-೧೨೯). ೫. ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿಸು ; ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಳ್ಳು : ಹಿಮದಿಂದೆ ತಣ್ಣಸಂ ಬಡೆದಿರ್ದ ಮಾಗಿಯುಂ ಕ್ರಮದಿಂದೆ ಜಾಱಿಸಿ ವಸಂತರ್ತು ತಲೆದೋರ್ಪ ಸಮಯದವೊಲು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೦-೧೬). **ಜಾರಿಸು:** ೧. ಪ್ರೀತಿಕರ ನುಡಿಗಳು ಬೀರಿ ಜಾರಿಸಿದನತ್ಯಾತುರದ ದುಃಖವಂ (ವೆಂಕಾರಾ. ೨-೨೨-೩೬). ೪. ಕುಕ್ಕೆಗಳನ್ನು ಒಂದಾದಮೇಲೆ ಒಂದನ್ನು ಹೆಗಲ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಜಾರಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ (ಜಂಗಾಳ್ಕ.೮೦). ೬. (ಆಲಂ) ಲಪಟಾಯಿಸು; ಅಪಹರಿಸು: ಮನೆಯಜನರೆಲ್ಲ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕಾಮಗಾರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಮಗ್ನರಾಗಿದ್ದಾಗ . . . ಒಂದು ರೂಪಾಯಿ ಜಾರಿಸಿಯೇ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದನು (ಕಲಕ. ೨೪).

[ಜಾಱು₂ + – ಇಸು₃]

ಜಾಱು₁, ಜಾರು₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ಜಗುಳು ; ನುಣುಚಿಕೊಳ್ಳು ; ಕಳಚಿ ಕೊಳ್ಳು ; ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳು : "ಪೈಸರಿಸಿತನಲ್ಕೆ ಜಾಱಿತೆಂದಱಿಗೆ" (ಭಾರನಿ. ೩೫) : "ಜಗುಳಿತೆನಲ್ ನುಣ್ಚಿತೆನಲು ಜಾಱಿದುದದು ತಾಂ" (ಕವಿಕಂ. ೨೩೬); ತನ್ನ ಭೀಕರ ಗದಾಘಾತದೊಳಂ ಜಾಱಿ ಪಱಿವಱಿದು ತೂಱುಪಾಱಾದ . . . ತುರಂಗಮಂಗಳಡಿಯೊಳಡಂಗಿದನೆ ಗೆತ್ತು (ಗದಾಯು. ೬-೨೮ ವ) : ಪರಬಲಕೆ ಜಾಱುವ ಜಯಸಿರಿಯ ಮುಂದಲೆಯ ಹಿಡಿಹಿಡಿಯೆನುತ ಹೆಕ್ಕಳಿಸಿದನು ಕುರುರಾಯ (ಕುವ್ಯಾ.ಶ. ೨-೫೦) : ಜಾಱಿತು ಜಾಣ್ಮೆ ಬಿಂಕಮುರೆಗೊಂಕಿತು (ಚಿಕವಿ. ೬-೨೦೯). ೨. ಹೆಜ್ಜೆಯ ಹಿಡಿತ ತಪ್ಪು : ಬಾವಿಯ ಸೋಪಾನಮನಡರುತ್ತುಂ ಜಾಱುವಂದು (ಜಾಪುಂಪು. ೨೦-೨೪). ೩. ಮೇಲಿನಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಸರಿ : ಜನಬಸದಿಗಳನೇಱೆ ಯಲ್ಲಿಂದಿಳಿಯ ಜಾಱುತೆ (ಬಸಪು. ೫೨-೧೩) : ಕೈಪಱಿಗುಟ್ಟುವಂಡಲೆಗೆ ತೇಲ್ದು ಮೇಲುದು ಜಾಱಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩-೬). ೪. ತಪ್ಪು ; ಹಾಳಾಗು : ನುಡಿದ ನುಡಿ ಜಾಱಿದಡೆ ಮನಕ್ಕೆ ಮನ ನಾಚಬೇಕು (ಬಸವ. ೬೬೬). ೫. ಕಳ್ಳ ಹೆಜ್ಜೆಯಲ್ಲಿ ಹೋಗು; ಕದ್ದುಹೋಗು: ಜಾಱಿ ನಿಱಿ ಜಾಱಿ ಸೋಮರ್ಬಡಿ ಜಾಱಿ ಬೆಮರ್ಚಿರ್ಜಱಿ ಮೇಲುದಂ ಮುಡಿದಲರ್ಗಳ್ ಜಾಱಿ ಮುದಂ ಜಾಱಿ ಮದಂ ಜಾಱಿ ಪದಂಜಾಱಿ ಜಾರೆ ಜಾಱಿದ ಳೊರ್ವಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೦೨-೯). ೬. ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟು ; ಹಿಂಜರಿ : ಸರಳಿಂಗೆ ತಮ್ಮನ ನೀಡಿ ತೋಱಿಸಿ ಜಾಱುತದೆಯಣ್ಣಂದಿರಾದವರು (ಕುವ್ಯಾ.ಕ. ೨೪-೧೮) : ಜಾಱಿತು ಮಹದಾದಿ ಶೀತ ಬೇಸಗೆ ಮೊಯ್ದೋಱಿತು (ಮೋಹತ. ೪-೪೮). ೭. ಮೀರು : ಜಾಱಿದೆನೆ ದಿನದಿನಕೆ ನಿಯಮಾಚಾರ ಭಾಷೆಗಳ (ಬಸಪು. ೪೪-೧೮). **ಜಾರು₁ :** ೧. ಹೊರಬರುವಳು ಶಿವನೆಡದಿಂ ಜಾರಿ ಜಗನ್ಮಾತೆ ರುದ್ರಜಾಯೆ ಗೌರಿ (ಗಣೇಶ. ೦೩-೪೨೦) : ಜವಾನನ ಮುಖಾಂತರ ನನಗೆ ತಿಳುಹಿ ಜಾರಿ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದಳು (ಮಧುವ. ೪೮): ಏಳೇಳು ರಾಜಕುವರ, ಶುಭಗಳಿಗೆ ಜಾರುತಿದೆ (ಸ್ವದರ್ಶಿ. ೯). ೩. ಮಕ್ಕಳು ಜಾರುಬಂಡೆಯ ಮೇಲಿಂದ ಜಾರುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). ೪. ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಒಮ್ಮೆ ಜಾರಿಬಿಟ್ಟರೆ ಎಚ್ಚೆತ್ತುಕೊಳ್ಳುವುದು ಕಠಿನ (ರೂಢಿ).

ಜಾರಿಕೊಳ್ಳು = ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಪಾರಾಗು : ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಮುನಿಗಳ ಕೋಪ ಶಾಪಗಳಿಂದ ಅನೇಕರು ಅಳಿದುಳಿದು ಬನ್ನಬಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ ; ನಾನೊಲ್ಲೆ ಎಂದು ಅಗ್ನಿ ಜಾರಿಕೊಂಡ (ಬಿದುರ. ೩೨). **ಜಾಱುಗೆಡಹು**=ಜಾರಿಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಉರುಳಿಸು : ಏಱುವುದು ನಿಮ್ಮವರ ಬಲವದ ಜಾಱುಗೆಡಹು ವರವರು (ತೊರರಾ. ೬-೧೧-೧೧). **ಜಾಱಿಬೀಳು, ಜಾರಿಬೀಳು** = ಕಾಲುತಪ್ಪಿ ಕೆಳಗೆ ಬೀಳು; ಪತನಹೊಂದು; ಭ್ರಷ್ಟನಾಗು: ಸೌರಾಷ್ಟ್ರ ಸೋಮೇಶ್ವರ ಲಿಂಗವ ಹಿಡಿದು ನಿಲಲಱಿಯದೇಱಿದವರು ಜಾಱಿಬಿದ್ದು ಸೂಱಿ ಹೋದರು ಕಾಲಂಗೆ (ಆದವ. ೨೬-೭೬): ಗವಯ ಗತಿಗೆಟ್ಟು ಜಾಱಿ ಬಿದ್ದನು ಪನಸ (ಕೌಶಿರಾ. ೩೫-೧೬): ಜಾರಿ ಬಿದ್ದು ಉಣ್ಣೆಯಂಥ ನೆಲ ಅಂದ (ಗಾದೆ). **ಜಾಱಿವರಿ** = ಜಾರುವಂತೆ ಓಡು : ಪರಿವಾತಂ ವಾಪೀಸೋಪಾನ ಮನಡರುತ್ತುಂ ಜಾಱಿವರಿದು ಕೆಡೆದು (ಆದಿಪು. ೨-೧೪ ವ).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚಾಱು; ಮಲ. ಚಾರು; ತುಳು. ಜಾರು; ತೆಲು. ಜಾಱು]

ಜಾಱು₂, ಜಾರು₂ (ನಾ). ೧. ಜಾರುವಿಕೆ ; ಸರಿಯುವಿಕೆ ; ತಪ್ಪುವಿಕೆ : ಆಱುಂ ಗುಣಂಗಳಿಂದಂ ಜಾಱಿಲ್ಲದೆ ಸಂದ ತುಬಿಲಸಂದರ್ (ನೇಮಿಪು. ೧೧-೧೧೮): ಹೇಳಿರೇ ಭೀಷ್ಮಾದಿ ಹಿರಿಯರು ಮೇಲುದಾಯವ ಬಲ್ಲವರು ಹೆಬ್ಬಾಳುತನದಲಿ ಹಿಗ್ಗಿ ಕಂಡಿರೆ ಜಯದ ಜಾಱುಗಳ (ಕುವ್ಯಾ.ಶ. ೧-೧). ೨. ಇಳಿಜಾರಾದ ಪ್ರದೇಶ ; ನುಣುಚಿ ಬೀಳುವ ಜಾಗ : ಪಾಱುವ ಪಕ್ಕಿಗೆ ಸಂಚರಮುಂ ಜಾಱಿನೊಳೆ ನೆರೆವರ್ಪಲರುಂ . . .ಪಾಱುಗಳಂ ಮಿಗೆ ನಂಬುವದೆ (ಮುದತಿ. ೧೧-೭೧) : ಬಲೆದೊಡಕುಗಳು ಕರ್ಮಮಾರ್ಗಂಗಳ ಮೊಳೆಗಳುಗ್ರಂಗಳಾಶಾವಳಯಿತಂಗಳು ಜಾಱುಗಳು ಬೀಱುಗಳು ರವಣೆ ಗಳು (ಬಸಪು. ೪೦-೫೬). ೩. ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟುವ ಗುಣವುಳ್ಳುದು ; ಅಪಸರಣವುಳ್ಳುದು : ಪಾಱುವ ಪಾಱುಂಬಳೆ ಕೊಳೆ ಜೀಱಿಟ್ಟುಂಬರಕೆ ತಲೆ ಸಿಡಿಲ್ದೊಡಮಾ ಕಾಯ್ಪಾಱದೆ ಹರಣಂಗೆಯ್ದುವು ಜಾಱಿಲ್ಲದೆ ಜೋದರಟ್ಟೆಗಳ್ ಕೆಲವಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೯೫). ೪. ಮಾಯೆ ; ಕಪಟ : ಮಾಱಾಂತ ದಾನವರ್ಕಳ ಜಾಱಿಂದರ್ವಿಸುವ ಬಳಮನೊರ್ವನೆ ರಣದೊಳ್ ಪಾಱಿಸಿದಂ ವಿದ್ಯೆಗಳಿಂ (ನೇಮಿಪು. ೦೨-೨೪). ೫. ಸಂಶಯ ; ಸಂದೇಹ: ಕುಲಿಶಂ . . . ಮತ್ಸ್ಯಮೆಂದಿಂತಿವು ತಳದೊಳ್ ಪಾದದೊಳ್ ತೋಱಿ ಜಾಱೀಂ . . . ಪುಣ್ಯಾವಹಂ ತಾನೆನಿಕ್ಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧೧-೧೪): ನೀಱೆಯರ ಮನಮನೆಱಗಿಸೆ ಜಾಱೀಂ ಜವ್ವನದಿನಮರನೆಸೆದು ನಿಸದಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೫-೧೧೨): ಜಾಱಿಲ್ಲದೆ ಕೇಳ್ (ಜಟ್ಟಮ. ೮-೨೦).

ಜಾರು₂ : ೨. 'ಇಳಿಜಾರು' ಪರಾ. [<ಜಾಱು₁]

ಜಾಱುಂಗಲ್, ಜಾರುಗಲ್ಲು, ಜಾಱುಕಲ್, ಜಾಱುಗಲ್ಲು (ನಾ). ೧. ಜಾರುವ ಕಲ್ಲು ; (ಪಾಚಿ ಕಟ್ಟಿರುವ) ನುಣುಪಾದ ಕಲ್ಲು. ೨. ಇಳಿ ಜಾರಾದ ಕಲ್ಲು; ಜಾರುಗುಪ್ಪೆಯಂತಿರುವ ಕಲ್ಲು: ಸಂದಣಿಸಿ ಬರ್ಪ ಸೊರ್ಕಾನೆಗಳ ಕಾಲ್ವೊಱಿಗೆ ನೆಲನೊಂದೆಸೆಗೊಲೆದು ಜಾಱುಂಗಲ್ಲಂತೆ ತೋಱಿಯುಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೮೮). **ಜಾರುಗಲ್ಲು :** ೧. ಕೆರೆಯ ಕೋಡಿಯ ಜಾರುಗಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಜಾರಿಬಿದ್ದನು(ರೂಢಿ). **ಜಾಱುಕಲ್:** ೧. ಜಾಱುಕಲ್ಪರಿ ಪಂತಾಸೆಯ ಪೈಸರಂ ಮೆಱೆವ ಚೆಲ್ವಂ ದೇವ ನೀವೇಱೆ ನೋಡಿರೆ ಚಿತ್ತಂಬಡೆದಪ್ಪುವೆಂದು ಮೆಱೆದರ್ ವಾಹಂಗಳಂ ವಾಹಕರ್ (ಅನಂಪು. ೨-೩೦). **ಜಾಱುಗಲ್ಲು :** ೧. ಹುಲ್ಲುಗಳ್ ಬೆಳೆದಾಗ ದಾರಿಬಿಡದೆ ಜಾಱುಗಲ್ಲ ಮಱಿಸಿಕೊಂಡಿಹುವು (ಕಂನವಿ. ೧೮-೩೯). [ಜಾಱು₂+ಕಲ್₃]

ಜಾಬುಕಲ್ 'ಜಾಬುಂಗಲ್' ನೋ.

ಜಾಬುಗಲ್ಲು 'ಜಾಬುಂಗಲ್' ನೋ.

ಜಾಬುವಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ: ಹಾಬುವಲೆ ಜಾ[ಪಾಠಾಂ. ಬೀ] ಬುವಲೆ ಬಡಿಗೆವಲೆ . . . ಮಂದಸಿನವಲೆಯು ಹೊಜೆಗಳ ಬೇಡವಡೆ ನೆರೆದುದು (ಹಠಕಾ. ೫-೮). [ಜಾಬು₂ + ಬಲೆ₁]

ಜಾಬುವೊಯ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಏಟು; ಓರೆಯಾದ ಹೊಡೆತ : ಜಾಬುವೊಯ್ಲುಡವೊಯ್ಲು . . . ಉಬ್ಬೇಬುವೊಯ್ಲಿನಲೊದಗಿದರು ಭಟ ರಸಮುಸಮರದಲಿ (ತೊರರಾ. ೪-೪-೩೪). [ಜಾಬು₂ + ಪೊಯ್ಲು]

ಜಾಬುವೋಗು (ಕ್ರಿ). ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟು : ಜಾಚೆಬಿದ್ದನು ಪನಸ ದಧಿಮುಖ ರೂರುಗೆಡಿಸಿದ ನಳನು ಮುಗ್ಗಿದ ಜಾ[ಜಾ]ಬುವೋದನು ನೀಲನು (ಕೌಶಿರಾ. ೩೫-೧೭). [ಜಾಬು₂ + ಪೋಗು₁]

ಜಾಟಿಗೆ 'ಸಾಟಿಗೆ' ನೋ.

-ಜಿ (ಪ್ರ). ಗೌರವಾರ್ಥವಾಗಿ ನಾಮವಾಚಕಗಳ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರುವ ಪ್ರತ್ಯಯ. 'ಅಕ್ಕಾಜಿ', 'ಅಣ್ಣಾಜಿ', 'ಜೀಯ' ಪರಾ.

[<ಪ್ರಾ. ಜಇ./ಸಂ. ಜಯಿನ್]

ಜಿಂಕರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ : ಪೊಯ್ವೆಕ್ಕಪದ್ದಳೆಯ ದನಿಯುಂ ಊದುವ ಬುಂಚಿಯ ರವಮುಂ ಬಾಜಿಪ ಜಿಂಕರಮುಂ ರವಳಿಯಂ ನೆರಪೆ (ಅರ್ಧನೇ. ೮-೭೫ ವ). [?]

ಜಿಂಕರಿಸು 'ಜೀಂಕರಿಸು' ನೋ.

ಜಿಂಕು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಪೆಣ್ದುಂಬಿಯ ಜಿಂಕು ತುಂಬಿ ಗಟಪಂ ಕೈಸಾರ್ಕೆ ಕೈವರ್ಪ ಚೆಲ್ವನೆ ಪೋಲ್ತಿರ್ದುವು ನಂದನಾವಳಿಗಳೊಳ್ ಮಾಕಂದಮಾ ಕಂದನಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೦-೨೬).

ಜಿಂಕುವರಿ (ಕ್ರಿ). (ನೊಣಗಳು ಮುತ್ತಿ) ಝೇಂಕಾರಮಾಡು ; ಮೊರೆ : ಪೊಲೆ ಮಸಗಿ ಜಿಂಕುವರಿವಂ[ಪಾಠಾಂ. ದಿಕ್ಕುವರೆಗಂ]ತಲಸದೆ ಭಾರತ ಮನೆಯ್ದೆ ಕಿಡೆವೇಟ್ಟುದಜೆಂ ಪೊಲೆಯರ ಬಸಿಬೆಳ್ವಂದಮ್ಮಳಿನಾತ್ಮಂ ವ್ಯಾಸನೆಂಬರ್ (ಸಮಪ. ೧೦-೧೭೮). [ಜಿಂಕು + ಪರಿ₂]

ಜಿಂಕೆ (ನಾ). ಚಿಗರೆ ; ಎರಳೆ ; ಹರಿಣ : ಉಬ್ಬನೇರ್ದುದೆ ಜಿಂಕೆ ? ಕೂಡೆ ಏರಿದನದಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೩೫-೨೦೬).

[ದೇ. ॥ ತುಳು. ಜಿಂಕೆ; ತೆಲು. ಜಿಂಕ]

ಜಿಂಗಿ₁ (ನಾ). ಮಂಜಿಷ್ಠೆಯೆಂಬ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರಿಂದ ತಯಾರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧ : "ಮಂಜಿಷ್ಠಾ ವಿಕಸಾಖ್ಯಂ ತಾಂ ಜಿಂಗಿ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೬-೨೩). [ಸಂ. ಜಿಂಗೀ]

ಜಿಂಗಿ₂ (ನಾ). (ಉಕ) ಮಾದಕದ್ರವ್ಯದ ಸೇವನೆಯಿಂದುಂಟಾಗುವ ವೈಮರೆವು,–ಮಾದಕತೆ. [←ಮರಾ. ಝಿಂಗೀ]

ಜಿಂಜರಗಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಗುರಗಿ, ಬಿದಿರು . . . ಜಿಂಜರಗಿ, ಮುಕ್ಕಡಕ ಮುಂತಾದ ಗಿಡ ಬಳ್ಳಿ ಪೊದೆಗಳಿದ್ದವು (ಪಂಜಪಂ. ೨). [?]

ಜಿಂಜಿ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಪದಿರ ಪಟೆ ಮುಂದೆ ಗುಡಿ [ಯ]ಗ್ಗದ ಬಂಧು ತಗುಳ್ದು ಪೊಗಟ್ಟುಗೇಳ್ವರ್ ಪೆಜಗಂ ಪುದಿದೊದವಿದ ಜಿಂಜಿ ಕರಂ ಹೃದಯಂಗಮಮಾಗೆ ನಾಯಕರ್ ನಡೆಗೊಂಡರ್ (ವರ್ಧಮಾ. ೮-೪೭).

ಜಿಂಜಿಣಿ (ನಾ). ಹೊಂದಿಕೆ ; ಸಂಬಂಧ (?) : ಕೆಂದಳಿರ ಸೆಜ್ಜೆಯ ಜಿಂಜಿಣಿ[ಪಾಠಾಂ. ಸಿಂಜಿನಿ] ಪೋಕೆ ನಿನ್ನ ಕೂಟದೊಳಿನಿದಕ್ಕೆ ಮತ್ಸಖಿಗೆ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೦೮) ; ನನ್ನ ಅಸ್ತಿಗಳನೆ ನನ್ನ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಲಿಂಗವಾಗಿ ಪೂಜೆಗೊಳ್ಳಿ ನನ್ನ ಚರ್ಮವನೆ ಜಿಂಜಿಣಿಯಾಗಿ ಉಟ್ಟು (ಭೈರಸೂ. ೦೨೦).

[?]

ಜಿಂಜಿತ (ನಾ). "ಕಾಮಚೇಷ್ಟೆ" (ಪ್ರಭುಪು. ಕೋಶ). 'ಜಿಂಜಿತಂಗೆಯ್' ಪರಾ. [?]

ಜಿಂಜಿತಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಕಾಮಚೇಷ್ಟೆ ಮಾಡು : ಚಿಂದುಟಿಯ ಕರ್ದುಕುತ ಭರದಿಯಿಂಬಿನಿಂ ಜಿಂಜಿತಂಗೆಯ್ದುತಂ ಕೊರಲ್ಕುಚಂ ಎದೆ ಪಾರ್ಶ್ವಗಳೊಳು (ಪ್ರಭುಪು. ೫-೭೦). [ಜಿಂಜಿತ + ಕೆಯ್₁]

ಜಿಂಜಿರ (ನಾ). ಮೂಳೆಮಾತ್ರ ಉಳ್ಳವನು ; ಜೀರ್ಣನಾದವನು : ಕರಮೆ ಜಿಂಜಿರಾಗಿ ಮರುಳ ರೂಪಿನೊಳ್ ಸಮಾನರಂ . . . ಕನ್ನಡಿಯೊಳ್ ಕಂಡು ಬೆರ್ಚಿ (ಬಂಹರಿ. ೧೩-೩೩). [?]

ಜಿಂಜಿರಿ 'ಜಂಜರ₁' ನೋ.

ಜಿಂಜಿರಿಸಂಕಲೆ (ನಾ). ಸರಪಳಿಯ ಬೇಡಿ,–ಸಂಕೋಲೆ: ಕಂಜಾಕ್ಷಿ ಕಾಲಸಂಕಲೆ ಮಕ್ಕಳಾದರೆ ಗುಂಜಿನ ಕೊರಳ ಸಂಕಲೆಯು ಜಿಂಜಿರಿಸಂಕಲೆಯೊಳಗಾರು ಬಾಳ್ವರೆಂದಂಜಿದರವರು ದಂದುಗಕೆ (ಭರಚ. ೬೫-೨೯).

[ಜಿಂಜಿರಿ (<ಜಂಜರ₁) + ಸಂಕಲೆ]

ಜಿಂಟುಕ (ನಾ). (?) : ಎಳಗಲಬೆಯದೆ ಜಿಣ್ಚುಕಮ್ಮಗುಟ್ಟುಂ ಬರಲಣ ಮಬೆಯದೆ ತಪ್ಪಂ ಪಿನ್ನುಂ ತೆಜನನಬೆಯದೆ ಭಂಗಮನಿಕ್ಕಿಯುಂ (ಎಕ. II, ೧೩೩-೧೩೭ : 982). [?]

ಜಿಂಡು (ನಾ). (?) : ತಲೆಗಳ್ ಸೆಂಡುವೊಯ್ದಂತೆ ಪಾರುತ್ತಿರೆ ಮುಂಡಂ ಜಿಂಡು ಮುಂದಾಗುರುಳುತಿರೆ ರಣಕ್ಷೋಣಿಯೊಳ್ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೧೩೪-೨೭ : ಸು. 1145).

[P ಇದು 'ಹಿಂದು' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಜಿಂದಗಾನಿ (ನಾ). = ಜಿಂದಗಿ : (೬). [←ಪಾರ. ಹಿಂ.ಮರಾ. ಜಿಂದಗಾನೀ]

ಜಿಂದಗಿ, ಜಿಂದಿಗಿ, ಜಿಂದಿಗೆ (ನಾ). ೧. ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಸೇರಿದ ದನಕರು ಮೊದಲಾದ ಚರಾಸ್ತಿ ಹಾಗೂ ಜಮೀನು ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಿರಾಸ್ತಿ : ಜಪ್ತುಮಾಡಿದ ಜಿಂದಗಿಯ ಬೆಲೆ ೧೩೫ ರೂ. ಇದ್ದರೆ ಪಂಚನಾಮೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿದ್ದು ೨೪ ರೂ. (ಕರವೀ. ೯೩); ಮಿಕ್ಕುಳಿದ ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನು ಮನ್ನಿಸದ ವರನ್ನು ಕುರಿತು ೧ನೆಯ ತಪ್ಪಿಗೆ ಅವರ ಜಿಂದಗಿಯನ್ನು ಜಪ್ತುಮಾಡುವದು (ಇಂಗ್ಲಇ. ೩೩); ಚರ ಜಿಂದಗಿ ವಿಷಯವಾದ ಹಕ್ಕು ಅಥವಾ ಅಂಥಾ ಜಿಂದಗಿಯ ಮೌಲ್ಯವನ್ನು ಕುರಿತ ದಾವೆ (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೨೦). **೨.** ಬದುಕಂ ; ಜೀವನ. **ಜಿಂದಿಗಿ :** ೧. ಸಾಹೇಬನ ಜಿಂದಿಗೆಲ್ಲ ಚೆನ್ನಮ್ಮನ ಪಾಲಿಗೆ (ಲೋಕಗೀ. ೨೨೨); ತಮ್ಮ ಜಿಂದಿಗಿಯನ್ನೆಲ್ಲ ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಎಂಥದೇ ಆದರೂ ಸರಿ, ಒಂದು ಬಾಗಿಲುಳ್ಳ ಮನೆಯಾದರೆ ಸಾಕು (ಕಾಳರಾ. ೨೫). **ಜಿಂದಿಗೆ :** ೧. ಇಲ್ಲಿ ಯಾವತ್ತೂ ಜಿಂದಿಗೆಯನ್ನು ನಾನು ಸ್ವತಃ ಸಂಪಾದಿಸಿರುತ್ತೇನೆ (ಶಿಛ್ರಮು. ೩೮) ; ನನ್ನ ಜಿಂದಿಗೆಯು ಬರಿದಾಗುತ್ತ ಬಂದಿದೆ (ಅಜಿತ. ೦೭); ಸಾಯುವ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಅವನು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ತಕ್ಕಮಟ್ಟಿಗೆ ಜಿಂದಿಗೆಮಾಡಿದ್ದನು (ಉತ್ತಗ್ರ. ೩೨).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜಿಂದಗೀ]

ಜಿಂದಾಬಾದ್ (ನಾ). ಜಯವಾಗಲಿ, ಗೆಲುವಾಗಲಿ ಎಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಶಬ್ದ : ಇಂಕ್ವಿಲಾಬ್ ಜಿಂದಾಬಾದ್ (ಅತ್ಮಾರ್ಪ. ೦೨೪). [←ಹಿಂ. ಜಿಂದಾಬಾದ್ ; ಪಾರ. ಜಿಂದಹ್‌ಬಾದ್]

ಜಿಂದಿಗಿ 'ಜಿಂದಗಿ' ನೋ.

ಜಿಂದಿಗೆ 'ಜಿಂದಗಿ' ನೋ.

ಜಿಂಭಳಿ (ನಾ). (?) : ಸಂಭಳವಂ ಕಟ್ಟಿ ಭಯದಾ ಬಟ್ಟೆಯಂ ಹೊಗದೇ ಪುಂಭುರಿಗರೆಯನಿಕ್ಕದೇ ಜಿಂಭಳಿ ಆಪತ್ತಿನಲ್ಲೀ ಬಂದರೆ ಸಾಕೇ (ಗುಭಜ. ೯-೫೦). [?]

ಜಿಂಹ (ನಾ). ಆಲಸ್ಯ ; ಜಡತೆ. 'ಜಿಂಹಭಾವ' ಪರಾ.

[<ಸಂ. ಜಿಹ್ಮ]

ಜಂಹಭಾವ (ನಾ). ಆಲಸ್ಯ ; ಮಾಂದ್ಯ : ಮಸುಳೆ ನಿಜಾಂಗು ಮಂದ ಮಂದಾಯಮಾನಂ ತರುತಿರೆ ಮುಖ ಜೃಂಭಾರಂಭಮಂ ಜಂಹಭಾವಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೩೮). [ಜಂಹ + ಭಾವ$_2$]

ಜಕವಕ್ಕಿ (ನಾ). (?) : ಕುಂಕುಮ ಜಕವಕ್ಕಿನಂಕಿಸು ಕೆಳದಿ ಅಂಕವಾಲೆಯ ಬುಡ ಮೇಲಿನ್ನು ಕೆಳದಿ (ಗುರುಭ. ೩೬-೦೪). [?]

ಜಕಿಜಕಿ (ನಾ). (ಉಕ) ಖರ್ಚುಮಾಡುವಾಗ ಹಿಂದುಮುಂದು ನೋಡುವುದು; ಜಿಪುಣತನ: ಮಲ್ಲಪ್ಪ ಜಕಿಜಕಿ ಮಾಡಿದ (ನಿಸರ್ಗ.೧೩೦). [←ಮರಾ. ಜಗಜಗ]

ಜಕೇರಿ, ಜಕೀರಿ, ಜಖೀರಿ (ನಾ). (ಉಕ) ಚೌಕಾಸಿ : ಕೊನೆಗೆ ಜಕೀರಿಯಿಂದ ಐದು ರೂಪಾಯಿ ಕೊಟ್ಟರು (ಅನ್ನ. ೪೦), ವಿನಾಕಾರಣ ಜಕೇರಿಯ ಪತ್ರವ್ಯವಹಾರ ನಡೆಯಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೮ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). **ಜಕೇರಿ :** ಶೇಷಣ್ಣ ಟಾಂಗಾದವನೊಂದಿಗೆ ಜಕೇರಿ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ (ವ್ಯಸಿ. ೩೭೦); ಆಚಾರ್ಯರು ಜಕೇರಿ ಮಾಡಿ ಐದಾಣೆ ಕೊಟ್ಟು ನಡೆದರು (ಸಾವಿಲು. ೮೪). **ಜಖೀರಿ :** ಒಂದು ಮಾತು ಹೇಳಪ್ಪಾ, ಜಖೀರಿ ಬ್ಯಾಡ (ಅಸ್ತಿಪಂ. ೧೭೦). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜಿಕೀರ್; ಪಾರ. ಜಿಕರ್ ; ಅರ. ಜಿಕ್ರ್]

ಜಕೇರಿ 'ಜಕೀರಿ' ನೋ.

ಜಕ್ಕಿಣಿ 'ಜಕ್ಕಿಣಿ' ನೋ.

ಜಕ್ಕು (ನಾ). ಚಿಕ್ಕದು ; ಎಳೆಯದು : ಬಾಳಿಯ ಕಾಯಿ ಎಳೆಯ ಜಕ್ಕು; ಈಗ ಹಣ್ಣಾಗುವ ಹಾಗಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [<ಚಿಕ್ಕ$_1$]

ಜಖೀರಿ 'ಜಕೀರಿ' ನೋ.

ಜಗಟ (ನಾ). ೧. ಬೆನ್ನು ಹಿಡಿದರೆ ಬಿಡದವನು : ಅವನೊಬ್ಬ ಜಗಟ, ಅವನ ಸಹವಾಸ ಕಷ್ಟ (ರೂಢಿ). ೨. ಜಿಪುಣ : ಹಣದ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಅವನು ತುಂಬಾ ಜಗಟ (ರೂಢಿ). [ಜಗಟು$_2$ + -ಅ$_7$]

ಜಗಟು$_1$ 'ಚಿವುಂಟು' ನೋ.

ಜಗಟು$_2$, ಜಗುಟು$_2$, ಜಗುಡು (ನಾ). ೧. ಜಿಡ್ಡು ; ಅಂಟು ; ಜಿಗಿ : ನಾಯುಡಗು ನರಕನಿಳಯಂ ಮಾಯೆಯು ಕಣಿ ಬಿಡದ ಜಗ[ಪಾಠಾಂ. ಗು]ಟು ಪಾಪದ ಪುಂಜಂ (ಶ್ರಾವಕಾ. ೧೩೨-೮); ಆ ಕೆಸರು ತುಳಿದು ತುಳಿದು ಜಗಟು ಆದ ಮೇಲೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೧-೯). ೨. ಹಕ್ಕಿಗಳ ಷಿಕಾರಿಯಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಂಟು (ಎಸಮ್ಮ. XIII, ೨೨). ೩. ಅಂಟುಸ್ವಭಾವ; ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳುವುದು: ಅಂಥ ಜಗಟು ರಿಪಿಜಿಡ್ಡು ಹುಡುಗರಿಗೆ ಕೂಡ ಎಷ್ಟು ಪ್ರಯತ್ನಮಾಡಿದರೂ ಅವರ ಕೈಯಿಂದ ಒಂದು ಕಪರ್ದಕವನ್ನೂ ಉಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ್ದಿಲ್ಲ (ಇಪ್ಪಕ. ೨೯೯). **ಜಗುಟು$_2$:** ೧. ಮದುವೆ ಸಂಭ್ರಮದಲ್ಲಿ ಹಸಿ ಜಗುಟಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಸೋಸಿ ತಂದರು (ಶರಲೀ. ೦೩೨-೪) ; ತಲೆಯ ಕೂದಲುಗಳಿಗೆ . . . ಜಗುಟನ್ನು ತೊಡೆದು ಬಾವಾಜಿಗಳಂತೆ ಜಟಾಧಾರಿಯಾದೆನು (ಇಂದುಮು. ೮೨). ೪. ಕೆಚ್ಚು ; ಧೈರ್ಯ : ಕುಮ್ಮಟದುರ್ಗವನ್ನು ಸಂರಕ್ಷಿಸುವ ಜಗುಟುಳ್ಳ ಶೂರರಾರೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ನೇಮಿಖಾನನು ಸ್ವಸ್ಥಚಿತ್ತದಿಂದಿದ್ದನು (ಕವೀರ. ೯೬) ; ಕೆಲವು ದಿನಗಳ ಹಿಂದೆ ನಿಂತೆ ಹೋಗಲಿರುವ ಪತ್ರಿಕೆ ಮತ್ತೆ ಹೊಸ ಜಗುಟಿನಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಲಿದೆ (ಅಪನಾ. ೯). **ಜಗುಡು :** ೧. ಜಿಡ್ಡೆಂಬ ಜಗುಡು ಹೋದು ಶೂನ್ಯವೆಂಬ ಸುಳುಹು ಸತ್ತು ಮತ್ತಾವುದೂ ತಲೆದೋರದೆ (ಮಾಧೂಕ. ೪೬೦-೩೬); ಜಿಡ್ಡು ಜಗುಡೆಂಬ ಸಂದೇಹವ ತಾನುಂಡು ತೇಗಿದಂತೆ (ಸರ್ವಪ. ೦೪೦-೬೯೨) ; ಉಪಮೆ ನಿರುಪಮೆಗಳೆಂಬ ಜಗುಡಿನ ಜಿಡ್ಡುಗಳ ಚಿತ್ತರಂಗ ನಿಸ್ತರಂಗಳೆಂಬ ಭಾವದ ಸೂತಕವಳಿದು (ಆದವ. ೬೭-೦೦೬).

ಜಗಟಾಗು = ಬಲವಾಗು ; ಹೆಚ್ಚು ಗಟ್ಟಿಯಾಗು : ತಮ್ಮದೇ ಆದ ಸಣ್ಣ ಗುಂಪುಗೂಡಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆಯು ಮಾತ್ರ ಇನ್ನೂ ಜಗಟಾಗುತ್ತಿದೆ (ದೂರಸ. ೦೬೯). [←ತೆಲು. ಜಿಗಟ. / ಮರಾ. ಚಿಕಟ್]

ಜಗಟುಮಣ್ಣು (ನಾ). ಜೇಡಿಮಣ್ಣು ; ಅಂಟಂಟಾಗಿರುವ ಮಣ್ಣು : ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಲಿಕ್ಕೆ ತಾಮ್ರ, ಹಿತ್ತಾಳಿ, ಕಾಜು, ಜಿಗಟುಮಣ್ಣು ಮುಂತಾದ ಮೂಲದ್ರವ್ಯಗಳು ಬೇಕು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೨೫೦); ಒಂದು ಮೂಲೆಯಲ್ಲಿ ಹದಮಾಡಿದ ಜಗಟುಮಣ್ಣು ಇತ್ತು (ಕಪಪು. ೩-೬೦). [ಜಗಟು$_2$ + ಮಣ್ಣು (<ಮಣ್)]

ಜಗಣ 'ದಿಗಣ' ನೋ.

ಜಗಣೆ$_1$ 'ಜಿಗಂಟಿ' ನೋ.

ಜಗಣೆ$_2$ (ನಾ). ಕಸೂತಿ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಹೊಳೆಯುವ ವಸ್ತು ; ನಕ್ಕಿ : ಸೀರೆಯ ಜಗಣೆ ಕೆಲಸ ಸೊಗಸಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). [?]

ಜಗಳಿ 'ಜಿಗುಟಿ' ನೋ.

ಜಗಳು 'ಜಿಗುಳು' ನೋ.

ಜಗಳಿ 'ಜಿಗುಟಿ' ನೋ.

ಜಗಿ$_1$ 'ಚಿಗಿ$_1$' ನೋ.

ಜಗಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಅಂಟು ; ಸರಿ ; ಜಿಗುಟು : ಸಂಜಯನು ಬರಬರಲು ಕಂಡನು ದೂರದಲಿ ನಿಟಿಲಗರುಳ ಕಾಲ್ದೊಡಕುಗಳ ಖಂಡದ ಜಗಿಯ ಜಾಡುಗಳ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೩-೮) ; ರಕುತದ ಜ[ಪಾಠಾಂ. ಚಿ]ಗಿಯ ಜೋರಿನಲಿ ಸೆದುವಾ ಹೋಳೆರಡು ರಕ್ಕಸಿಯಾ (ತೊರರಾ. ೫-೦-೨೩) ; ಪರಿವ ನೆತ್ತರ ಬಸೆಯ ಜಗಿಯ ದಾರುಣಮಯಂ . . . ಸಲೆ ಭಯಂಕರಮಾದುದಂದು ರಣರಂಗಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೨-೨೩) ; ಮಣ್ಣಿನೊಳಗೆ ಜಗಿಯ ಪ್ರಮಾಣವು ತಕ್ಕಷ್ಟಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿದ್ದರೆ ಹಸಿ ಬಹಳವಾಗಿ ಬೆಳೆಕೊಳೆಯುವುದು (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೨೯೧). ೨. ಹತ್ತಿಗಿಡಕ್ಕೆ ಬರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ; ಕಾಡಿಗೆ ರೋಗ : (ಕ). 'ಕರಿಜಿಗಿ' ಪರಾ.

ಜಗಿಜಗಿ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಎಣ್ಣೆಯಿಂದ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಜಗಿಜಗಿಯಾಗಿವೆ (ಗಂಗಾಸಾ. ೭). **ಜಗಿಬೀಳು** = ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳು ; ಭದ್ರವಾಗಿ ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳು : ನತದೃಷ್ಟ ನಾಣ್ಯ ಜಿಗಣೆಯಂತೆ ಕಂಡವರ ಕೈಹಿಡಿದು ಜಗಿಬೀಳುತ್ತದೆ (ಗಾಳಿಪ. ೦೫೪). [ದೇ.॥ ತೆಲು. ಜಿಗಿ]

ಜಗಿತ (ನಾ). ನೆಗೆತ ; ಹಾರುವಿಕೆ : ಅಲ್ಲೇ ಕೂಡಲಿಕ್ಕೆ ಹೇಳಿ ಒಂದೆರಡು ಜಗಿತದಲ್ಲಿ ಪೊದೆಯನ್ನು ಹೊಕ್ಕಳು (ಮೇದಿಮ. ೯೪).

ಜಗಿತಕೊಡು = ಪರಾರಿಯಾಗು ; ಓಡು : ಹೇಣ್ತಿನ್ನ ಕಟಗೊಂಡು ಕೊಪ್ಪಳಕ್ಕ ಜಗಿತಾ ಕೊಟ್ಟಂತ (ಸಕೂರ. ೨೬). [ಜಗಿ$_1$(<ಚಿಗಿ$_1$) + -ತ$_2$]

ಜಗಿದೋರು (ಕ್ರಿ). ಜಿಗುಟಾಗು ; ಅಂಟಂಟಾಗು : ಏಟುಗಳು ಬುದುಬುದಿಸಿ ರಕುತವ ಕಾಱಿ ಕಾಳಿಜ ಖಂಡ ನೆಣ ಜಗಿದೋಱಿ ಬೆಳುನೊರೆ ಮಸಗಿ ನಸುಬಿಸಿರಕುತ ಹೊನಲಿಡಲು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೦-೬). [ಜಗಿ$_2$ + ತೋರು]

ಜಗಿಬಾಲ (ನಾ). ಬಾಲದ ಆಧಾರದಿಂದ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹಾರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೀಟ: ಬೆಳ್ಳಿಹುಳು (Silver-fish), ಜಗಿಬಾಲ (Spring-tail) ರೆಕ್ಕೆರಹಿತ ಕೀಟಗಳ ಉದಾಹರಣೆ (ಕೀಟಬಿ. ೦೮). [ಜಗಿ$_1$ (<ಚಿಗಿ$_1$) + ಬಾಲ$_1$]

ಜಗಿಬಿಗಿ (ನಾ). ಒತ್ತೊತ್ತಾಗಿರುವಿಕೆ (?) : ಸೊಗಸಿನಿಂ ಮಘಮಘಿಸಿ ಮರಿದುಂಬಿಗಳನುಯ್ಯಲೆಯಾಡಿಸುತ ಜಗಿಬಿಗಿಯೊಳೊಲದಾಡಿದವು ಚರವಾಂಗದಲಿ ಮುಯುಸುತೆಯ (ಆನಂರಾ. ೬-೭-೭).

ಜಗಿಬಿಗಿಯಾಗು = ಒತ್ತೊತ್ತಾಗು ; ಹತ್ತೆಯಾಗು : ಇಕ್ಕಟ್ಟಾದ ಹಂತದ ಮೇಲೆ ಜಗಿಬಿಗಿಯಾಗಿ ನಿಂತುಕೊಂಡರು (ಭಾರವೀ. ೮೦). [ಜಗಿ$_2$ + ಬಿಗಿ$_3$]

ಜಗಿಲ್, ಚಿಗಿಲ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಜಿಡ್ಡಾಗು ; ಅಂಟಾಗು : "ಜಗಿಲ್-ಸ್ನಿಗ್ಧ (ಜಿಡ್ಡಾಗು) ಸಂಕ್ಲೇಶಯೋಃ" (ಶಮಧಾ). ೨. ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳು ; ತಗುಲಿ

ಕೊಳ್ಳು; ಹತ್ತಿಕೊಳ್ಳು : ನೆತ್ತರ ಕೆಸಱೊಳ್ ಗಾಲಿಗಳೆತ್ತಂ ತಳರದೆ ಜಿಗಿಲ್ತು ನಿಲೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೯೦); ಮದಕರಿಶ್ಮಶ್ರೀಂಟಿಗೆಗೂಲ್ದೊರಸೆ ಭೂರುಹ ಕಂಧರದೊಳ್ ಜಿಗಿಲ್ತು ಪತ್ತಿದ ಮದ ಸೌರಭಕ್ಕೆ ಸುಟಿಗೊಳ್ವಳಿ ಮಾಲೆಯನೆಯ್ದೆ ಕಂಡು (ಕುಸುಮಾ. ೧೯-೧೨೦); ಮರದ ನಿಡುಗೋಡೊಳಱಿಯದೆಱಗಿ ಮಱಿವೆರಸಿ ಕುಳ್ಳಿರ್ದ ಪಸಿಯ ಪಗಿನದೊಳ್ ಕಾಲ್ ಜಿಗಿಲ್ತು ತಳ್ಳಂಕಂಗೊಳ್ವ ಸಮಯದೊಳ್ (ರಾಜಶೇ.೫-೫೫ ವ). ೩. ಸ್ನೇಹಪೂರ್ಣವಾಗಂ; ಆರ್ದ್ರವಾಗು: ನೆನೆವಂದಾನಂದದಿಂ ತಣ್ಣನೆ ತಣಿದು ಜಿಗಿಲ್ಕುಂ ಮನಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧-೨ ಪಠಿ): ತೊಡೆ ತೊಡೆಯೊಳ್ ಜಿಗಿಲ್ತಡರೆ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೬೫೭) ೪. ಕಷ್ಟಕ್ಕೊಳಗಾಗು; ತೊಂದರೆಪಡು : ಮೇಲಿನ 'ಶಮಧಾ' ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. ಚಿಗಿಲ್: ೨. "ಚಿ[ಪಾಠಾಂ. ಜಿ]ಗಿಲ್ತುದೆಂದು ಸಟಿಗೊಂಡುದು" (ಕಶಸಾ. ೯-೧೦): ಶಿವನ ನಿಷ್ಕ್ರಿಯಾತ್ಮಕ ನಿರುಪಾಧಿಕ ನಿರಾವರಣ ಸ್ವಾನುಭವ ಸಂವೇದ್ಯ ಸ್ವಯಂಪ್ರಕಾಶಮಂ ಸುತ್ತಿಮುತ್ತಿ ಪತ್ತಿ ಚಿ[ಪಾಠಾಂ. ಜಿ]ಗಿಲ್ತು ಬಿಡದಿರೆ (೧೦೪. ೮-೪೫ ವ). 'ಜಿಗ್ಗಿ' ಪರಾ.

ಜಿಗಿಲ್ದಿರು=ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರು: ಚಿತ್ತದೊಳೀಶಂ ನೆಱೆ ಪತ್ತಿ ಜಿಗಿಲ್ದಿಪ್ಪಂ ಮನದೊಳು (ತಿರುನಾ. ದೀ. ೨೨೭-೮).

ಜಿಗಿಲು (ನಾ). ೧. ಅಂಟಾದುದು; ಜಿಗಿಜಿಗಿಯಾದುದಂ : ಹಾಸುವಲೆ ಕಟ್ಟುವಲೆ . . . ದಡಿವಲೆಗಳಿಂದ ಜಿಗಿಲಿನ ಕೋಲ್ಗಳಿಂ (ಚಕುಪು. ೨-೦-೦೮). ೨. ಸ್ನೇಹ; ಪ್ರೀತಿ : ಚೊಕ್ಕಳಮಪ್ಪಂತುಸಿರ್ದಂ ಜಿಗಿಲಿಂ ಲಾಲಿಸಿ ಸದ್ಬುಧರು (ಪ್ರಭುಪು. ೧-೫೦). [<ಜಿಗಿಲ್$_1$]

ಜಿಗೀಷು (ಗು). ೧. ಜಯವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಅಥವಾ ಪಡೆಯಲು ಬಯಸುವ. (ನಾ). ೨. ಜಯದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳವನು; ಜಯಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳವನು: ನಮ್ಮಾ ಬೃಹದ್ಧ್ವಜಿನೀಸಂಕುಳಮಾ ಜಿಗೀಷುವ ನಿದೇಂ ಸಂಗ್ರಾಮದೊಳ್ ಗೆಲ್ಗುವೇ (ಆದಿಪು. ೧೩-೫೭); ಒಳಿಯೊಳಿರ್ದ ಮಹೀಭೃನ್ಮೌಳಿಯೊಳೆಸೆದಾ ನತಾರಿ ಸೊಗಯಿಸುಗುಂ ತಾರಾಳಿಯೊಳೆಸೆವ ಹಿಮದ್ಯುತಿಮಾಳೆಪೊಲಿನಿತಿಲ್ಲದಂ ಜಿಗೀಷುವೆ ನೃಪರೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೪೪): ಜಿಗೀಷುಗಳಾದ ವೈರಿಗಳ ಮುಂದೆ ನಿನ್ನ ಪ್ರತಾಪವನ್ನು ತೋರಿಸು (ಛೀಷ್ಮಜ. ೨೫). [ಸಂ.]

ಜಿಗೀಷೆ (ನಾ). ೧. ಜಯವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಅಥವಾ ಗೆಲ್ಲುವ ಅಪೇಕ್ಷೆ. ೨. ಜೀವನದ ಉದ್ಯೋಗ,-ಹವ್ಯಾಸ,-ವೃತ್ತಿ. [ಸಂ. ಜಿಗೀಷಾ]

ಜಿಗುಟು$_1$ 'ಚಿವುಂಟು' ನೋ.

ಜಿಗುಟು$_2$ 'ಜಿಗಟು$_2$' ನೋ.

ಜಿಗುಟುತನ (ನಾ). ೧. ಅಂಟುವಿಕೆ; ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಗುಣ; ಹಿಡಿದುದನ್ನು ಬಿಡದ ಗುಣ: ಈ ಜಿಗುಟುತನವು(Plasticity)ಅವುಗಳ ಅಣುರಚನೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ (ಬಾಲಪ್ರ. III, ೧೬೬). ೨. ಜಿಪುಣತನ; ಕೃಪಣತನ: ಅವನದು ವಿಪರೀತ ಜಿಗುಟುತನ (ರೂಢಿ). [ಜಿಗುಟು$_2$(<ಜಿಗಟು$_2$)+-ತನ]

ಜಿಗುಡು 'ಜಿಗಟು$_2$' ನೋ.

ಜಿಗುಣೆ 'ಜಿಗಂಟಿ' ನೋ.

ಜಿಗುಪ್ಸೆ (ನಾ). ೧. ಅಸಹ್ಯತೆ: ಆ ತಪೋನಿಧಿ ಕುಷ್ಠರೋಗ ಪರೀತ ಜಿಗುಪ್ಸೆಯಲಿ ಹುದುಗಿರಲೀ ತಳೋದರಿ ಭಜಿಸುತಿರ್ದಳು ಭಾವ ಶುದ್ಧಿಯಲಿ (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ೦೬-೪೪): ಸುಮತಿಗೆ ಇತ್ತಿತ್ತ ಮದುವೆಯೆಂದರೇ ಒಂದು ಬಗೆ ಜಿಗುಪ್ಸೆ ಹುಟ್ಟಹತ್ತಿದೆ (ಆಜೋಲಿ. ೭೩): ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆ ಜಿಗುಪ್ಸೆಯುಂಟಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). ೨. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಬೀಭತ್ಸರಸದ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವ: ಜಿಗುಪ್ಸೆ . . . ಶೃಂಗಾರಾದಿ ನವರಸಂಗಳಿಗೆ ಬೀಜಭೂತಂಗಳಾದ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೨೨೭).

[<ಸಂ. ಜುಗುಪ್ಸಾ]

ಜಿಗುಪ್ಸೆಪಡು (ಕ್ರಿ). ಅಸಹ್ಯಪಡಂ: ಮೊದಲಿನಿಂದಲೂ ಸರಕಾರೀ ನೌಕರೀ ಎಂದರೆ ಜಿಗುಪ್ಸೆಪಡುವವ (ಅಜನಾ. ೯). [ಜಿಗುಪ್ಸೆ + ಪಡು$_1$]

ಜಿಗುರ್ (ಕ್ರಿ). ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳು; ಸೇರಿಕೊಳ್ಳು : ಅಪ್ಪುಗೆ ಬೆಂಗೆ ಮೂಡಲುಂಟು ಸಡಿಲದೊತ್ತಿ ಪತ್ತಿದಿನಿದಕ್ಕೆ ಮನಂಗೊಳಿ ತಾಂ ಜಿಗುರ್ತು ರಂಜಿಸಿದುದು ಭೋಗಿರಾಜಿ (ಉದ್ಭಟ. ೪-೩೮). 'ಜಿಗಿಲ್' ಪರಾ. [?]

ಜಿಗುರು (ನಾ). ಬೇಡರು ಹಕ್ಕಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯಲು ಮರದ ಕೊಂಬೆಗಳ ಮೇಲೆ ಬಳಿಯುವ ಅಂಟು: ಬಿಡುವಲೆಯು ಕಡುವಲೆಯು ಕಣ್ಣವಲೆ ಕರ್ತರಿಯ ತೊಡರುವಲೆ ಬೀಸುವಲೆ ಸೊಕ್ಕು ಜಿಗುರಿಕ್ಕುಗಳ ತುಡುಕಿರುವ ಗಾಳ ಮತ್ತೇಣ ಗಿಡುಗಾದಿಗಳ ಪರಿಪರಿಯ ಸಾಧನಗಳ ಸಡಗರಿಸಿ (ವಂಕಾರಾ. ೩-೬-೨೩).

[<ಜಿಗುರ್. / ತೆಲು. ಜಿಗುರು, ಜೀಗುರು]

ಜಿಗುಳಿಗಂಟು 'ಜಿಗುಳಂಗಂಟು' ನೋ.

ಜಿಗುಳು, ಜಿಗಳು (ನಾ). ಸಣ್ಣ ಕಾಲುವೆ : (+). **ಜಿಗಳು :** (+). [?]

ಜಿಗುಳುಗಂಟು, ಜಿಗುಳಿಗಂಟು (ನಾ). ಜಾರುಗಂಟು; ಸರಿಗಂಟು; ಜೀರ್ಗುಣಿಕೆ: ಒಂದು ತಾರಗಂಟು ಒಂದು ಜಿಗುಳುಗಂಟು ಒಂದು ಕುಱುಹುಗಂಟು ಮೂಱಱ ಮುದ್ರೆಯ ಮಾಡಿ ಹಾಱಿತ್ತು ಹಕ್ಕಿ (ಮನುಗುಂ. ೨೫೯-೫೦): ಮುಂದೊಬ್ಬ ರಾವುತ ತನ್ನಂಗಕಿಕ್ಕಿದ ಹೊಂದೊಡಿಗೆಯ ತೆಗೆದಿತ್ತಾ ಚಿಂದಿಯ ತೆಗೆದು ಜಿಗುಳೊ[ಳು] ಗಂಟನಿಕ್ಕಿದ (ಭರತೇ. ೫೦-೭೦). **ಜಿಗುಳಿಗಂಟು :** ಬಿಗಿದು ಕಟ್ಟಿದ ಬಾಕು ಜಿಗುಳಿಗಂಟನ ಕುಲಾಯಿ (ಜಿನರಾ. ೫-೧೨೦).

[<ಜಿಗುಳ್ + ಗಂಟು]

ಜಿಗುಳೆ 'ಜಿಗಂಟಿ' ನೋ.

ಜಿಗುಱು 'ಸಿವುಱು$_1$' ನೋ.

ಜಿಗುಟಿ³, ಜಿಗಣೆ$_1$, ಜಿಗಳಿ, ಜಿಗಳೆ, ಜಿಗುಣೆ, ಜಿಗುಳೆ (ನಾ). ೧. ಜಲವಾಸಿಯಾದ ರಕ್ತ ಹೀರಂವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳು : ಜಿಗುಟಿಯಂತೆ ನೆತ್ತರನೆ ಪೀರ್ವ ಡಾಕಿನಿಯರಿಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೫೨೯ ಶೂದ್ರಕ); ಪರಬಲದ ನೆತ್ತರ ಕಡಲೊಳಗಣ ಜಿಗುಟಿ ಬಳೆವ ತೆಱದೊಳೆ ಬಳೆದಂ (ಪಂಪಭಾ.೧-೪೬); ಜಿಗುಟಿಯ ಮಾಟ್ಕೆಯಂ ತಳೆದ ಕೆಯ್ (ಲೋಕೋಪ. ೧೧-೭೨): ಜಿಗುಟಿಯಂತೆ ನೆತ್ತರಂ ಕುಡಿವರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೬೩): ಕನ್ನೆತ್ತರನೆ ಜಿಗುಟಿ ಪೀರ್ವಂದದಿಂ ಪೀರ್ದು (ಅರ್ಧನೇ. ೭-೭೦). ೨. ನೇಗಿಲ ಗುಳವನ್ನು ಭದ್ರವಾಗಿ ಹಿಡಿಯುಂವ ಒಂದು ಸಾಧನ,-ಕೊಂಡಿ: "ವಶಿಯೆನಲು ಜಿಗುಟಿದೋಳಂ ಕೊಂಟಿಹರಿಕೆ ಕೋಟಿಶಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೯-೧). **ಜಿಗಣೆ$_1$:** ೧. "ದುರ್ನಾಮಾ, ದೀರ್ಘಕೋಶಿಕಾ-೨ ಆನೆಗಳ ರಕ್ತವನ್ನು ಹೀರಲುಳ್ಳದೊಡ್ಡ ಜಿಗಣೆ ಪೆಸರು"(ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೬೫):ಜಿಗಣೆ ಹಾವು ಚೇಳು ಕಚ್ಚಿದರೆ ಪುತ್ರಲಾಭ (ಸೌಗಂಧಿ. ೫೯೦-೧೭): ಎಲ್ಲರೂ ಜಿಗಣೆಗಳೆ ನನ್ನ ನೆತ್ತರಿಗೆ (ಕೋಗಿಲೆ. ೦೫-೪): ಜಿಗಣೇ ಉಪದ್ರಾ ನೋಡಲೋ ಜಟಿಯ ಹಾವಳಿ ನೋಡಲೋ?(ಗಾದ). ೨: ಜಿಗಣೆಗಾಗುವಷ್ಟು ಕಬ್ಬಿಣ ಇಲ್ಲ(ರೂಢಿ). **ಜಿಗಳಿ: ೨.** ನಾಲ್ಕು ಕಾಸು ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಬಿದ್ದರೂ ಮೇಡಕ್ಕಿಂತ ಜಿಗಳಿಯೇ ಉತ್ತಮ (ರೂಢಿ). **ಜಿಗಳೆ :** ೧. ನೆತ್ತರವ ಹೀರುವೀ ಹೇಡಿ ಜಿಗಳೆಯ ಕುಲವ ಕೊಲ್ಲಬೇಡ (ಅರರೋ. ೬೦); ಜಿಗಳವಿಲ್ಲದೆ ಜಾಹೊತ್ತಿದ್ದರೆ ಜಿಗಳೆ ಬಂದು ಕಚ್ಚಿದ ಹಾಗೆ ಆಗುತ್ತದೆ (ಗಾದ). **ಜಿಗುಣೆ :** ೧. ನಿಮ್ಮ ಹೊಗಳದವನನಾಲಿಗೆ ಭವಿಯ ನಾಲಿಗೆ ಬಚ್ಚಲ ತಂಪಿನ ಜೌಗಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಜಿಗುಣೆಯಯ್ಯಾ (ಗಣಭಾ. ೬೫-೧). **ಜಿಗುಳೆ:** ೧. ಳಕಾರಕ್ಕೆ ಗಕಾರಂ—ಜಲೂಕಾ—ಜಿಗುಳೆ (ಶಮದ. ೨೭೬ ಪ್ರಯೋ):ರಕುತದ ಜಿಗುಳೆ ನೀ ನಿನ್ನೊಡಲ ನಿಗುಚುವೆ (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ೨೦-೪): ಜಿಗುಳೆ ಕೆಂಜಿಗ ಕಟ್ಟಱುಹೆಯೋತಿಯು ಗೊದ್ದ ನೆಗೆವ ಹಾವರಣೆ ಕೆಂಜೇಳು (ಕಂನವಿ. ೦೮-೪೦).

ಜಿಗ್ಗು (ನಾ). ಮರದಿಂದ ಉದುರಿ ಬೀಳುವ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಒಣಕಡ್ಡಿ ; ಪುಳ್ಳೆ ; ಪುರಲೆ : ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಹೊತ್ತಿಸಿ ಅದಕ್ಕೆ ಜಿಗ್ಗು, ಒಣಗಿದ ಸೌದೆ–ಇವನ್ನು ಹಾಕಿ ಕ್ರಮೇಣ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಬಳಕೆಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ (ಶಿಲ್ಪನಾ. ೧೩) ; ಬಾವಾಜಿ ಒಲೆಯ ಬೆಂಕಿಗೆ ಒಣಗಿದ ಜಿಗ್ಗನ್ನು ಮುರಿದು ಹಾಕಿದ್ದರಿಂದ ಭುಗಿಲ್ ಎಂದ ಕೆಂಪು ಜ್ವಾಲೆ (ಮೂರುದಾ. ೩೯೪); ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಕೊಳ್ಳಿಯನ್ನೂದಿ, ಜಿಗ್ಗು ಕಟ್ಟಿ, ಬೆಂಕಿ ಮಾಡಿದಳು (ಮಲಮ. ೫೮೮). [?]

ಜಿಘತ್ಸು (ನಾ). ಹಸಿದವನು ; ಕ್ಷುದ್ಬಾಧೆಯುಳ್ಳವನು : "ಕ್ಷುದ್ವಾನ್, ಬುಭುಕ್ಷಿತಃ, ಶ್ರಾಂತಃ, ಜಿಘತ್ಸುಃ, ಕ್ಷುಧಿತಃ – ಈ ೫ ಹಸಿದಾತಂ" (ಹಲಾಯು. ೫೯–೨೦೫). [ಸಂ.]

ಜಿಘತ್ಸೆ (ನಾ). ಹಸಿವು; ಕ್ಷುಧೆ: "ಅಶನಾಯಾ . . . ಜಿಘತ್ಸಾ, ಕ್ಷುತ್, ಕ್ಷುಧಾ–ಈ ೬ ಹಸಿವು" (ಹಲಾಯು. ೫೯–೨೦೬). [ಸಂ. ಜಿಘತ್ಸಾ]

ಜಿಘಾಂಸು (ಗು). ೧. ಕೊಲ್ಲಲು ಬಯಸುವ. ೨. ಮತ್ಸರವಿಡುವ ; ಹಗೆಕಾರನ ; ದ್ವೇಷ ಸಾಧಿಸುವ. (ನಾ). ೩. ಶತ್ರು ; ಹಗೆ ; ದ್ವೇಷಿ: "ಜಿಘಾಂಸುಃ, ಪರಿಪಂಥೀ, ಪರಃ . . . ದ್ವಿಷತ್–ಈ ೨೪ ಹಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೭೫–೩೦೧). [ಸಂ.]

ಜಿಜಿಯಾ (ನಾ). ಹಿಂದೆ ಕೆಲವು ಮುಸಲ್ಮಾನ ದೊರೆಗಳು ಮುಸಲ್ಮಾನರಲ್ಲದವರ ಮೇಲೆ ವಿಧಿಸುತ್ತಿದ್ದ ತಲೆಗಂದಾಯ : "ಜಿಜಿಯಾ" ಎಂಬ ಹಿಂದೂಗಳ ಮೇಲೆ ಹಾಕಿದ್ದ ತೆರಿಗೆಯನ್ನೆತ್ತುವುದರಲ್ಲಿ ಅನೇಕವೇಳೆ ಅವನು ವಿಶೇಷ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ತೋರಿದನು (ಕೋಹಿನೂ. ೧೧). [←ಹಿಂ. ಜಿಜಿಯಾ ; ಮರಾ. ಝೀಜಿಯ ; ಅರ. ಜಿಯಹ್]

ಜಿಜ್ಞಾಸು (ನಾ). ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳವನು; ತಿಳಿವಿಗಾಗಿ ಹಾತೊರೆಯುವವನು : ಅಂಧಶ್ರದ್ಧೆ ಮತ್ತು ಸ್ವಾರ್ಥಪರತೆಗಳು ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳ ಕಟುವಾದ ಅವಹೇಳನಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರವಾದುವು (ಮುಕ್ತಾರ. ೧೪ ಪೀಠಿಕೆ) : ಧರ್ಮ ಎಂದರೇನು ಎಂದು ಕಾಲಕಾಲಕ್ಕೆ ಸಾಧಕರು, ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳು ಕೇಳುತ್ತ ಬಂದಿದ್ದಾರೆ (ಧರ್ಮಸಾ. ೧) ; ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳು ಕುತೂಹಲಪೂರ್ಣವಾದ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಅದರ ಕಡೆಗೆ ನೋಡುವುದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕ (ಸಾಹಿಸ. ೧೧೩) [ಸಂ.]

ಜಿಜ್ಞಾಸೆ (ನಾ). ೧. ತಿಳಿಯುವ ಬಯಕೆ ; ಅರಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಇಚ್ಛೆ : ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯೆಂದರೆ ಅರಿಯಬೇಕೆಂಬ ಇಚ್ಛೆ (ಬ್ರಹ್ಮಧಾ. ೧೪). ೨. ಸಂಶೋಧನೆ; ಪರಿಶೀಲನೆ: ಈಸು ವೆಗ್ಗಳರಾರೆನಿಪ ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಬೇಡಾ (ಶುವ್ಯಾಅ. ೬–೧೭); ಪ್ರಾಚೀನಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಬಗೆಬಗೆಯ ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ನಡೆದಿದೆ (ದ್ರಾವಿವಿ. ೩೩); ಮಾನವನು ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕರ್ತವ್ಯ ಹಾಗೂ ಹೊಂದಬೇಕಾದ ಗುರಿಯ ವಿಚಾರವಾಗಿ ಸಾಕಷ್ಟು ಜಿಜ್ಞಾಸೆ ಸಮಾಧಾನಗಳೂ ಬಂದಿವೆ (ಭಾರದ. ೧೧೩); "ನಾನು" ಎಂಬುದರ ಶುದ್ಧಸ್ವರೂಪದ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯು "ನನ್ನ" ಎಂಬುದರ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಗಿಂತ ಅತ್ಯಂತ ಕಷ್ಟತಮವಾಯಿತು (ಜೀವಾತ್ಮ. ೩೯). [ಸಂ. ಜಿಜ್ಞಾಸಾ]

ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯ (ನಾ). ಜಿಜ್ಞಾಸೆಗೆ ತಕ್ಕುದು ; ತಿಳಿಯಲು ಅರ್ಹವಾದುದು : ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯವೆಂದು ಪರಿಕಿಸತೊಡಗೆ ವಿಜ್ಞಾನಿ ಸ್ವಜ್ಞಪ್ತಿಶೋಧಿ ಮುನಿ (ಮುಂಕುಕ. ೧೧೭). [ಸಂ.]

ಜಿಟಿಜಿಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಮನೆಯನ್ನು ಸಮೀಪಿಸುವ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಜಿಟಿಜಿಟಿ ಮಳೆ ಆರಂಭವಾಯಿತು (ಅಲ್ಪವಿ. ೩೩).

ಜಿಟ್ಟೆ$_1$ 'ಚಿಟ್ಟೆ$_6$' ನೋ.

ಜಿಟ್ಟೆ$_2$ (ನಾ). ಚರ್ಮದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಕೀವುತುಂಬಿದ ಬೊಕ್ಕೆ: (ಕ). 'ಕಣ್ಣಿಟ್ಟೆ' ಪರಾ. [?]

ಜಿಟ್ಟೆ 'ಚಿಟ್ಟೆ$_6$' ನೋ.

ಜಿಡಿ$_1$ 'ಜಡಿ$_5$' ನೋ.

ಜಿಡಿ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಗೋಡಂಬಿ, ಗೇರುಪಪ್ಪು, ಮುಂದಿರಿಪಪ್ಪು, ಜಿಡಿ (ವೃಜಿಗಿ. ೬–೧೦೫). [?]

ಜಿಡಿಮಳೆ 'ಜಡಿವಳೆ' ನೋ.

ಜಿಡುಕು (ನಾ). ಕಿರಿಕಿರಿ ; ಹಿಂಸೆ ; ಕಿರುಕುಳ : ಅವರ ಮನಸ್ಸು ತುಂಬಾ ಜಿಡುಕಿಗೆ ಬಲಿಯಾಯಿತು (ಮರಮ. ೧೩೬) : ಸಂಸಾರದ ಸಮಸ್ಯೆ ಅನೇಕ ಮಾನಸಿಕ ಜಿಡುಕುಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತಿದೆ (ಒಂಟದ. ೨೩೩) : ಇಂಥ ವಾದದ ಜಾಡ್ಯ ಇಲ್ಲವೇ ಜಿಡುಕು ಭೌತಿಕ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನದ ಜಾಡಾಗಲಾರದು (ಮೂವಾದ. ೪೬). [?]

ಜಿಡ್ಡಳಿಗೆ 'ಜಿಡ್ಡುಳಿಗೆ' ನೋ.

ಜಿಡ್ಡಿ (ನಾ). ಗಂಟುಹಾಕಿದ ಎರಡು ತೆಂಗಿನಕಾಯಿಗಳ ಜೊತೆ: ಗೌಡರ ಮನೆಯ ಅಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಸಾಕಷ್ಟು ಜಿಡ್ಡಿ ಸೇರಿತ್ತು (ರೂಢಿ). [?]

ಜಿಡ್ಡು, ಜಿಡ್ಡು$_3$, ಸಿಂಡು (ನಾ). ೧. ಎಣ್ಣೆ, ತುಪ್ಪ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಜಿಗಿ,–ಜಿಗುಟು: ಘೃತಂ ಪೊರೆಯೆ ಕೈ ಜಿಡ್ಡಹುದು (ಜೀರಮ. ೬–೧೩). ೨. ದುರ್ವಾಸನೆ ; ಕಮಟುವಾಸನೆ ; ಗಬ್ಬುನಾತ : ದೊಡ್ಡನಾಗಿ ಬೆಳೆದ ಜಿಡ್ಡಹೋತುಗಳಿಗೆ ಗಡ್ಡದ ವೃದ್ಧ ವೈಶಿಕರ ಮೆಚ್ಚು ಮಹಾದೇವ (ಸರ್ವವ. ೧೬೩–೭೭೫) : ನಿಮ್ಮರಸನ ಜಾಣ್ಮೆ ತೊಳೆದು ಲೋಕದ ಜಿಡ್ಡ ಕಮ್ಮನೆ ಮಾಡುತಿದ್ದಪುದು (ಭರತೇ. ೨೦–೨೪). ೩. (ಆಲಂ) ಸೊಕ್ಕು ; ಕೊಬ್ಬು ; ಅಹಂಕಾರ : ಬಿಟ್ಟಡೆ ಸಮಯವಿಲ್ಲ ಜಿಡ್ಡಹಿಡಿದಡೆ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲ (ಅಂಬಿವ. ೩೯೩–೫೮); ಉಭಯ ಶುದ್ಧವಾದಲ್ಲಿ ಆಚಾರವೆ ಪ್ರಾಣವಾದ ರಾಮೇಶ್ವರ ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಜಿಡ್ಡು ಹರಿಯಿತ್ತು (ಬಲೇಶ್ವ. ೬೬); ಹೆಡ್ಡ ಹೆಂಗಳೊಳಂತು ದೊರೆ ಸೋತುನುಡಿದರೆ ಜಿಡ್ಡುಬ್ಬಿ ಮುಂಡೆಗೇಱುವರು (ಭರತೇ. ೧೦–೧೮); ಇನ್ನೊಮ್ಮೆ ನನಗೆ ಹಾಗೆ ಅಂದು ನೋಡು ನಿನ್ನ ತಲೆಯೊಳಗಿನ ಜಿಡ್ಡನ್ನೆ ಬಿಡಿಸುತ್ತೇನೆ (ರಂಗರೋ. ೩೦). **ಜಿಡ್ಡು**$_3$: ೨. ಗೊಡ್ಡುಸಾರಿಗೆ ಜಿಡ್ಡುತುಪ್ಪ (ಗಾದೆ). **ಸಿಂಡು** : ೨. "ಸಿಂಡು–ದುರ್ಗಂಧ" (ಗುವಿಮೋ. ೧೭೦). ೪. "ಹುರುಪು ; ಹಗರು ; (ಮು.) ತಲೆಯಹೊಟ್ಟು, ಸಿಬ್ಬು, ಸಿಂಡು" (Sonrf. ಇಂಕನಿ).

ಜಿಡ್ಡುಹತ್ತು = ಬೇಸರ ಉಂಟಾಗು : ನನಗೆ ಬಹಳ ಜಿಡ್ಡುಹತ್ತಿ ಹೋಗಿದೆ (ಕೈಲಾಕ. ೭೩). **ಜಿಡ್ಡುಹಿಡಿ** = ಜಿಡ್ಡುಗಟ್ಟು.

[ದೇ.॥ ತುಳು. ಜಿಡ್ಡ್, ಜಿಡ್ಡ ; ಕೊಡ. ಸಿಂಡೀ ; ತೆಲು. ಜಿಡ್ಡು]

ಜಿಡ್ಡುಗಂಬ (ನಾ). ಎಣ್ಣೆ ಅಥವಾ ಜಿಡ್ಡು ಲೇಪಿಸಿದ ಕಂಬ ; ಎಣ್ಣೆಗಂಬ : (ವ್ಯಾಯಾಮದ ಆಟಗಳಲ್ಲಿ . . . ಇಟ್ಟಿರುವ) ಜಿಡ್ಡು ಬಳಿದಿರುವ ಕಂಬ ; ಜಿಡ್ಡುಗಂಬ (Greasy Pole. ಇಂಕನಿ).

[ಜಿಡ್ಡು + ಕಂಬ$_1$ (<ಕಂಭ)]

ಜಿಡ್ಡುಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಜಿಗುಟಾಗು ; ಕೊಳೆಯಿಂದ ಅಂಟಂಟಾಗು : ಮೈಮೇಲೆಲ್ಲ ಜಿಡ್ಡುಗಟ್ಟಿದ ಬಟ್ಟೆ–ಬರೆಗಳು (ಜನಜೀ. ೧೧೧).

[ಜಿಡ್ಡು + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಜಿಡ್ಡುಮುಳ್ಳು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮುಳ್ಳಿನ ಗಿಡ : ಆಸಿನಗೊಟ್ಟೆ ಮುಳ್ಳು, ಗಜಗೊಟ್ಟೆಮುಳ್ಳು, ಜಿಡ್ಡುಮುಳ್ಳು (ವೃಜಿಗಿ. ೭೯–೧೬೩೬).

[ಜಿಡ್ಡು ? + ಮುಳ್ಳು (<ಮುಳ್$_2$)]

ಜಿಡ್ಡುಳಿಗೆ, ಜಿಡ್ಡಳಿಗೆ, ಜಿಡ್ಡುಟಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು: ಜಿಡ್ಡುಳಿಗೆ ೭೦ ರ ಬಳಿಯ ರಾಜಧಾನಿ ಬಳ್ಳಿಗಾವೆಯ ಪುಲ್ಲಿಯ ಬಯಲೊಳ್ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೨೦–೧೫ : 1048). **ಜಿಡ್ಡಳಿಗೆ** : ಜಿಡ್ಡಳಿಗೆಯೆಪ್ಪತ್ತಱ ಅರಸಿಮಯ್ಯಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೮೩–೧೩ : 1058). △**ಜಿಡ್ಡುಟಿಗೆ** : ಜಿಡ್ಡುಟಿಗೆಯ ಕಂಪಣದ ಬಱಿಯ ಬಾಡಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೯೬–೩೦ : 1179). [?]

△**ಜಿಡ್ಡುಟಿಗೆ** 'ಜಿಡ್ಡಳಿಗೆ' ನೋ.

ಜಿಡ್ಡೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು : ಜಿಡ್ಡೂರಾಳ್ಗೆಟ್ಟತ್ತ ನಾಟ್ಗಾವುಣ್ಡಂ × × × ಕಲಿವಿಟ್ಟನೊಳೆ ವಿರೋಧವಾಗಿ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೮೮-೫ : 912) ; ಶ್ರೀ ಬಿಟ್ಟಿಗಂ ಮೌಳಿಕೋಸಿಗರಾಣ್ಮಂ ನೆಗರ್ಬ್ದನಣುವಂ ಜಿಡ್ಡೂರಾಳ್ಗೆಯೆಟ್ಟಶ್ತ್ರಕ್ಕೆ ೯೦ ಬಳ್ಳಿ ಗಾಮೆಯ ಬಾಟಿಗೆ ಸಹಿತ ನಾಟ್ಗಾವುಣ್ಡುಗೆಯ್ಯೆ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೯, ೭೮-೭ : 964).
[ಜಿಡ್ಡು ? + ಊರ್]

ಜಿಡ್ಡೆಣ್ಣೆ (ನಾ). ಕಚ್ಚಾಎಣ್ಣೆ ; ಶೋಧಿಸದ ಎಣ್ಣೆ : ತೀರ ದಪ್ಪವಾದ ಜಿಡ್ಡೆಣ್ಣೆ(Crude oil)ಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ತೈಲಎಂಜಿನುಗಳೂ ಚಿಮಣಿಎಣ್ಣೆಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಎಂಜಿನುಗಳೂ ಸಿದ್ಧವಾದುವು (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೩೫೦). [ಜಿಡ್ಡು + ಎಣ್ಣೆ]

ಜಿಣುಗು 'ಜಿನುಗ್ಗು' ನೋ.

ಜಿಣುಗುಗೆರೆ (ನಾ). ಸಪೂರಾದ ಗೆರೆ ; ತೆಳುವಾದ ಗೆರೆ : ಐದೈದು ಜಿಣುಗುಗೆರೆಗಳು ಅಂತರದಿಂದ ಒಂದೊಂದು ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಉದ್ದಾದ ಗೆರೆಯುಂಟು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೦೦೭).
[ಜಿಣುಗು (<ಜಿನುಗ್ಗು$_3$) + ಗೆರೆ (<ಗೆಱೆ)]

ಜಿಣುಗುನಸ್ಯ (ನಾ). ನಯವಾದ ನಸ್ಯ : ನಸ್ಯಗಾರರು . . . ಕರೆವುಡಿಯೆಂಬ ಉರುಟುನಸ್ಯವನ್ನೂ ಜಿಣುಗುನಸ್ಯವನ್ನೂ ಮಾಡುವರು (ಕಥಾಗ. ೪೫೩). [ಜಿಣುಗು (<ಜಿನುಗ್ಗು$_3$) + ನಸ್ಯ]

ಜಿತ (ನಾ). ೧. ಜಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟುದು ; ಗೆಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟುದು ; ಕೈವಶ ಮಾಡಿಕೊಂಡುದು. 'ಜಿತಕರ್ಮ' ಪರಾ. ೨. ಸಂಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟುದು ; ಪಡೆದುದು ; ಗಳಿಸಿದುದು. ೩. ಸ್ಥಿರವಾದುದು ; ಅಚಲವಾದುದು ; ದೃಢವಾದುದು : ಈ ಕಲಿಕಲುಷಂಗಳೆಲ್ಲಮುಮಡಂಗಿ ಕೃತಂ ಜಿತಮಾಗಿ ರಂಜಿಕುಂ (ಚಿಕವಿ. ೪-೧೫). [ಸಂ.]

ಜಿತಕರ್ಮ (ನಾ). ಕರ್ಮವನ್ನು ಗೆದ್ದವನು ; ಕರ್ಮಮುಕ್ತ : ಜಿತಕರ್ಮಂ ಸಮುಪಾತ್ತ ತತ್ತ್ವಚಯಮರ್ಮಂ ಶುದ್ಧರತ್ನತ್ರಯಾಧೃತಧರ್ಮಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೦-೮). [ಜಿತ + ಕರ್ಮ]

ಜಿತಕಾಮ (ನಾ). ೧. ಮನ್ಮಥನನ್ನು ಗೆದ್ದವನು : ಸತತ ಜಪಕಾಮರಿಗೆ ಜಾಗ್ರ ತಪ್ಪದ ರತಿಯು ಜಿತಕಾಮರೆನಿಸುವವರ್ಗೆ ಸತಿಯರತಿಶಯ ರೂಪು ನೋಡಿ ಯೆಳಸದ ರತಿಯು (ನವಮೋ. ೧೩-೫೦). ೨. ಯತಿ ; ಮುನಿ ; ತಪಸ್ವಿ. ೩. ಬುದ್ಧ. ೪. ಅರ್ಹಂತ. ೫. ಶಿವ ; ಶಂಕರ : ಜಿತಕಾಮನ ಲಂಪಿನೊಳಗಸುತೆಯೊಳ್ಪೆರೆಯಲ್ಕೆ ಬಲ್ಲನೆನೆ ಪಾವನಮಂ ಹುತವಹನ ಮುಖದೊಳಿಡುವನೆ (ಸಮುಪ. ೮-೭೮) ; ಜಿತಕಾಮ . . . ಪಂಪಾಧಿಪತಿ ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ಕರುಣಿಸುವುದೆಮಗೆ (ಹಚಕಾ. ೦-೩) ; "ಯತಿಬುದ್ಧಂ ಶಂಕರಾರ್ಹಂ . . . ಜಿತಕಾಮಾಹ್ವಯಂ" (ನಾನಾರ. ೪೫). [ಜಿತ+ಕಾಮ]

ಜಿತಕಾಮೆ (ನಾ). ಪತಿವ್ರತೆ ; ಸಾಧ್ವಿ ; ಸುಶೀಲೆ : "ವರವಧು ಜಿತಕಾಮಾಹ್ವಯಂ" (ನಾನಾರ. ೪೫). [ಸಂ. ಜಿತಕಾಮಾ (ಜಿತ + ಕಾಮ+–)]

ಜಿತಕಾಶಿ (ನಾ). ವಿಜಯದಿಂದ ಶೋಭಿಸುವವನು ; ಜಯಹೊಂದಿದವನು : "ಜಿತಕಾಶೀ, ಜಿತಾಹವಃ–ಈ ೨ ಗೆಲ್ದವಂ" (ಹಲಾಯು.೭೯-೩೨೫).
[ಸಂ. ಜಿತಕಾಶಿನ್]

ಜಿತತ್ರಿತಾಪ (ನಾ). ಆಧಿದೈವಿಕ, ಆಧಿಭೌತಿಕ, ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕವೆಂಬ ಮೂರು ತಾಪಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದವನು : ಅತಿಭಕ್ತಿವಶೀಕೃತಶೈಲಜಾಪನಾತ್ತದಯ ಜಿತತ್ರಿತಾಪ ಬಸವೇಶ್ವರನೀಗೆಮಗೀಶಭಕ್ತಿಯಂ (ರಾಜಶೇ. ೦-೦೧). [ಜಿತ + ತ್ರಿತಾಪ]

ಜಿತಪಂಚಬಾಣ (ನಾ). ಕಾಮನನ್ನು ಗೆದ್ದವನು ; ಶಿವ : ಶ್ರೀ ಬಾಣಾಸುರೇಂದ್ರನತಿತಪದಿಂದ ಜಿತಪಂಚಬಾಣನಂ ವಲಿಸಿ (ನವಮೋ. ೨೦-೫).
[ಜಿತ + ಪಂಚಬಾಣ]

ಜಿತಪಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸ್ಥಿರಗೊಳಿಸು ; ನೆಲೆಯೂರಿ ನಿಲ್ಲುವಂತೆ ಮಾಡು : (೬). [ಜಿತಪಡು + –ಇಸು$_3$]

ಜಿತಪಡು (ಕ್ರಿ). ಸ್ಥಿರವಾಗು ; ದೃಢವಾಗು : (೬). [ಜಿತ + ಪಡು$_1$]

ಜಿತಬುದ್ಧಿ (ನಾ). ಮನೋನಿಗ್ರಹವುಳ್ಳವನು ; ದೃಢಚಿತ್ತ.
[ಜಿತ + ಬುದ್ಧಿ]

ಜಿತಮದ (ನಾ). ಅಹಂಕಾರವನ್ನು ಗೆದ್ದವನು : ಅಪರಾಜಿತಂ ಜಿತಮದಂ ಕೊಟ್ಟಟ್ಟದಂ ಗಾಯಿಕಾನವರತ್ನಂಗಳನಿತ್ತ ನೋಟ್ಟುದು (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೫೨) ; ಜಿತಮದ ಬಸವೇಶಂಗಂ ನುತನಲ್ಲಮನೆಯ್ದೆ ವೇಳ್ದನ ನಿಮಿಷನಿರವಂ (ಹಮ್ಮಿರ. ೧-೩೨). [ಜಿತ + ಮದ$_1$]

ಜಿತಮನಸ್ಕ (ನಾ). ಮನಸ್ಸನ್ನು ಜಯಿಸಿದವನು ; ಮನೋನಿಗ್ರಹಿ : ಎಲ್ಲರುಂ ಜಿತಮನಸ್ಕರೆ ದೈವ ವಿಧಿವಶಾಯೆ ಚೆಲ್ವರೂಪಿಂ ಬಂದು ಕಣ್ಣುಕ್ಕುವನಕ (ಮುಕುಕ. ೩೭೭). [ಸಂ.]

ಜಿತಮಾಯ (ನಾ). ಮಾಯೆಯನ್ನು ಗೆದ್ದವನು : ನುತಕಾಯ ಜಿತಮಾಯ . . . ಗಿರಿಜೇಶ (ಹಚಕಾ. ೧-೫) ; ಜಿತಮಾಯಂ ನಿರಪಾಯಂ . . . ಅಲ್ಲಮಪ್ರಭುವರಂ (ವೃಷವಿ. ೦-೦೦). [ಸಂ. (ಜಿತ + ಮಾಯಾ + –)]

ಜಿತಮಾರ (ನಾ). (ರೂಪಿನಲ್ಲಿ) ಮನ್ಮಥನನ್ನು ಸೋಲಿಸಿದವನು ; ಬಹಳ ಸುಂದರ : ಇಱಿದೆಯಲಾ ಎನ್ನನು ಸುಕುಮಾರಾ ಕೊಱೆದೆಯಲಾ ಕೊರಳೆನು ಜಿತ[ಪಾಠಾಂ. ಸುಕು]ಮಾರಾ (ಹಚಕಾ. ೧೨-೩೦ ರಗಳೆ) ; ಸಂತಂ ಬಳೆಯುತಿರ್ದರಾ ಜಿತಮಾರರ್ ಕುಮಾರರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೫೦-೨೩).
[ಜಿತ + ಮಾರ]

ಜಿತಶತ್ರು (ನಾ). ಹಗೆಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದವನು ; ಶೂರ ; ಕಲಿ : ಜಿತಶತ್ರು ವೃದ್ಧರಾಜ್ಯೋನ್ನತಿಯಿಂದಜಿತೇಂದ್ರುನಾದಿರಾಜ್ಯೋನ್ನತಿಯಿಂ ಸುತನೆಸೆದಂ (ಅಜಿಪು. ೭-೩೩) ; ಮತ್ತಿತ್ತಲ್ ಜಿತಶತ್ರುವೆಂಬ ಪೆಸರಾಯ್ತನ್ವರ್ಥಮೆಂಬನ್ನಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೦೦-೭೩). [ಜಿತ + ಶತ್ರು]

ಜಿತಶ್ರಮ (ನಾ). ಶ್ರಮವನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸುವವನು ; ಧೈರ್ಯಶಾಲಿ : ಜಿತಶ್ರಮನರಿಕಟಕಭೇದಕನ ನಾನಾಯುಧವಿಶಾರದನ ಭರಿತಧೈರ್ಯನ . . . ಸೇನಾಪತಿಯ ಮಾಡುವುದು (ಕುಮ್ಮಾಉ. ೩-೮೮). [ಜಿತ+ಶ್ರಮ]

ಜಿತಸಂಗ್ರಾಮ (ನಾ). ಯುದ್ಧವನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವವನು ; ರಣಧೀರ ; ಸುಭಟ : ಶಿವನ ನೊಸಲುದದಲಿ ಮೆಱೆವವನಿವನು ಜಿತಸಂಗ್ರಾಮ ನಶ್ವತ್ಥಾಮ ನೋಡೆಂದ (ಕುಮ್ಮಾವಿ. ೭-೫೫). [ಜಿತ + ಸಂಗ್ರಾಮ]

ಜಿತಸಂಸಾರಿ (ನಾ). ಸಂಸಾರವನ್ನು ಗೆದ್ದವನು ; ಹುಟ್ಟುಸಾವುಗಳನ್ನು ಜಯಿಸಿದವನು : ಚಿತ್ತಂ ನಟ್ಟು ನಟ್ಟಿಯನು ಸಾರಲಿಟ್ಟಾಡುವನು ಜಿತಸಂಸಾರಿ (ಬಸವು. ೪೩-೭). [ಸಂ. ಜಿತಸಂಸಾರಿನ್]

ಜಿತಾಂತಕ (ನಾ). ಯಮನನ್ನು ಗೆದ್ದವನು ; ಶಿವ : ಜಿತಾಂತಕನೊಳ್ ಮಿಗೆ ಮುಷ್ಟಿಯುದ್ಧದಿಂ ಕಾದುವ ಕಜ್ಜಮುಂ ಗಡ ನಿರಂಗನೊಳಿಂತಿದು ಚಿತ್ರಮಲ್ಲವೇ (ಶಬಶಂ. ೪-೦೫೧). [ಜಿತ + ಅಂತಕ]

ಜಿತಾಕ್ಷ (ನಾ). ೧. ಇಂದ್ರಿಯಂಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದವನು ; ಜಿತೇಂದ್ರಿಯ : "ಜಿತಾಕ್ಷ-ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದವನು, ಯತಿ" (ಗಂಗಾಮು. ೧೪೦). ೨. ಅಕ್ಷಕುಮಾರನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಗೆದ್ದವನು ; ಹನುಮಂ. [ಜಿತ+ಅಕ್ಷ]

ಜಿತಾಕ್ಷರ (ನಾ). ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆದವನು ; ಋಷಿ : ಬೆಲೆವೆಂಡಿರುಗಳ ನೆಲೆವೊಲೆಗಳಂಗಜನ ಪೆರ್ಮಲೆಗಳ್ಪಿಟರ ತಲೆಯ ಬೆಲೆಗಳ್ ಜಿತಾಕ್ಷರರ ಗೊಲೆಗಳ್ (ಉದ್ಭದೇ. ೪-೨೦). [ಜಿತ + ಅಕ್ಷರ]

ಜಿತಾತ್ಮ (ನಾ). ಮನಸ್ಸನ್ನು ಗೆದ್ದವನು ; ಆತ್ಮಸಂಯಮಿ : ಉಭಯ ಕುಲವಿಶುದ್ಧರ್ ನ್ಯಾಯವಂತರ್ ಜಿತಾತ್ಮರ್ ಪ್ರಭುಗಳಧಿಕಪುಣ್ಯರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೭೭) ; ಸಮಸ್ತಾಧಿಕಾರಿ ಜಿತಾತ್ಮಂ . . . ವಿದ್ವಜ್ಜನಾಳಂ ಕೃತಂ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೩೯). [ಜಿತ + ಆತ್ಮ]

ಜಿತಾಹವ (ನಾ). = ಜಿತಸಂಗ್ರಾಮಂ : "ಜಿತಕಾಶೀ, ಜಿತಾಹವ – ಈ ೨ ಗೆಲ್ದವಂ" (ಹಲಾಯು. ೭೯–೩೨೫). [ಜಿತ + ಆಹವ]

ಜಿತೇಂದ್ರಿಯ (ನಾ).=ಜಿತಾಕ್ಷ ೧: ಜಿತೇಂದ್ರಿಯರೆಂದು ಯೋಗಪಂಕರುಹ ದಿನೇಶರೆಂದು . . . ಕೂರ್ತು್ (ಸೌಇಇ. XX, ೪೯–೫೭ : 1076); ಎಳಸು ವಬಲೆಯರ ನಡುವಿರ್ದತಿಜಿತೇಂದ್ರಿಯಾವುಳನೆನಿಪುದರಿಲ್ಲದಕಟ ನಿರ್ಜರ ಭೂಮಿಯೊಳಗಿರ್ದು ನಾಂ ಜಿತೇಂದ್ರಿಯನೆಂಬುದೇನರಿದು (ಹಜಕಾ.೬–೪೯); ಜಿತೇಂದ್ರಿಯಂ ತಾನಂತಸೆಗುವೋಲೆಸಗಿದತ್ತಾ ವಜ್ರವಿಧಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೦೭೦–೫೦೭). [ಜಿತ + ಇಂದ್ರಿಯ]

ಜಿತೇಂದ್ರಿಯತ್ವ (ನಾ). ಇಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹ; ಆತ್ಮಸಂಯಮಂ : ಎಲ್ಲಿತ್ತೊ ಧೈರ್ಯಮು ಪ ಶ ಮ ಮೆ ಲ್ಲಿ ತ್ತೊ ಜಿತೇಂದ್ರಿಯತ್ವಗುಣಮೆಲ್ಲಿತ್ತೋ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೭೫). [ಸಂ.]

ಜಿತ್ಯ (ನಾ). ೧. ನೇಗಿಲಿನ ಗುಳ. ೨. ಕುಂಟೆ ; ಹಲುಬೆ. [ಸಂ.]

ಜಿತ್ವರ (ನಾ). ಜಯಶಾಲಿ ; ವಿಜಯಿ: "ಜೇತ, ಜಿಷ್ಣುಃ, ಜಿತ್ವರಃ ೩ ಗೆಲ್ಲುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನು. ಜಯದಲ್ಲಿ ಒಳ್ಳೇ ಅದೃಷ್ಟಶಾಲಿಯೆಂದು ಭಾವ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೨೩) : ಜಿತ್ವರಸಾತ್ರವೇದಿ ಗಮಕಿತ್ವಮುಮಂ [ಪರವಾ]ದಿಭೇದಿ ವಾದಿತ್ವಮುಮಂ . . . ನೃಪಾಲಸಭೆ ಮೆಚ್ಚೆ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧–೧೬). [ಸಂ.]

ಜಿದ್ದು (ನಾ). ೧. ಬದ್ಧಮಾತ್ಸರ್ಯ ; ದುರಾಗ್ರಹ : ಮೊದ್ದು ಸಂಗಕೆ ಸಲ್ಲ ಸದ್ದು ಧ್ಯಾನಕೆ ಸಲ್ಲ ಜಿದ್ದು ಬೋಧಕನಿಗೆ ಸಲ್ಲ (ಇಂಚಾಪ. ೧೯೦–೪೩). ೨. ಪೈಪೋಟಿ ; ಮೇಲಾಟ; ಸ್ಪರ್ಧೆ: ನಮ್ಮ ಜಿದ್ದಿನೊಳಗೆ . . . ಕರಾರ ಇದ್ದಿದ್ದಿಲ್ಲ (ರಕ್ತಧ್ವ. ೯); ಮರಣದೊಡನೆ ಜಿದ್ದೆಸಗಿ ಅವರನ್ನು ನೋಡಿಯೇ ತೀರುವೆನೆಂದು ಪಟೇಲನು ಒಂದು ವರ್ಷದ ಮೇಲೆ ತನ್ನ ಅಸ್ಥಿ ಪಂಜರಕ್ಕೆ ಅಂಟಿಕೊಂಡಿದ್ದ (ಸಮಜೀ. ೯೭೭). ೩. ಪಣ ; ಪಂಥ : ಧರ್ಮರಾಜನು . . . ದ್ರೌಪದಿಯನ್ನು ಜಿದ್ದಿಗೆ ಹಚ್ಚಿರುವನು (ಮಭಾರ.೯೭).

ಜಿದ್ದಾಜಿದ್ದಿ = ತೀವ್ರವಾದ ಮೇಲಾಟ,–ಪೈಪೋಟಿ : ಜಿದಾಜಿದ್ದಿ ಕುಸ್ತಿಯನ್ನು ನೋಡಲು ಬಹಳ ಜನ ನೆರೆದಿದ್ದರು (ರೂಢಿ). **ಜಿದ್ದಿಗೆ ಬೀಳು** = ಪಣಕಟ್ಟು ; ಹಟಕ್ಕೆ ಬೀಳು: ನಾನು ಸಹ . . . ಜಿದ್ದಿಗೆಬಿದ್ದು, ಸ್ನಾನ, ಆಹ್ನಿಕ, ವ್ರತ, ಉಪವಾಸ ಮಾಡಿ ಗಂಗಾತೀರದಲ್ಲಿ ಸದ್ಗತಿ ಲಾಭ ಹೊಂದಬಹುದಾಗಿತ್ತು (ಇಪ್ಪಕೆ. ೪೭೩); ಜಿದ್ದಿಗೆ ಬಿದ್ದು ಕಾಫೀ ಕುಡಿಯು ವುದನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದ್ದಾನೆ (ಚಿಂದುಟ. ೫೫). **ಜಿದ್ದುಮಾಡು**=ದ್ವೇಷಸಾಧಿಸು : ಇತಃಪರ ಸ್ನೇಹವೇ ಹೊರತು ಜಿದ್ದುಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ (ಚಿತ್ರಪಾ. ೮೭) ; ಮಂದಕ್ಕೊಂದು ಜಿದ್ದುಮಾಡುವಂಥಾದ್ದು ವಿಹಿತವಲ್ಲ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೦೨೮).
[←ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜಿದ್]

ಜಿದ್ದುಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಪಣತೊಡು; ಪಂಥ ಕಟ್ಟು; ಬಾಜಿಕಟ್ಟು: ರಣಹಲಗೆ ಸದ್ದಿನಲಿ ಜಿದ್ದುಕಟ್ಟಿದ್ದಿರುವ ಜಡಿಮಳೆಯು ರುದ್ರಾವತಾರ (ನೆಲಮು. ೦೪–೮) ; ಇದಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಜಿದ್ದುಕಟ್ಟುತ್ತೇನೆ (ಮೋಹಿನೀ. ೧೧೩) ; ವಾದದ ಭರದಲ್ಲಿ ಕೊರಳಿಗೊಂದು ಜಿದ್ದುಕಟ್ಟಿಕೊಂಡೆ (ದಾಸಹು. ೯೪).
[ಜಿದ್ದು + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಜಿದ್ದುತೀರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹಗೆ ತೀರಿಸು ; ದ್ವೇಷ ಸಾಧಿಸು : ಪ್ರತಿ ಯೊಬ್ಬರೂ ತನ್ನ ಮೇಲೆ ಜಿದ್ದುತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಹವಣಿಸುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ಅವನಿಗೆ ತೋರಿತು (ಪುನರು. ೦೨೯). [ಜಿದ್ದು + ತೀರಿಸು]

ಜಿನ$_1$ 'ಚಿನ್ನ$_2$' ನೋ.

ಜಿನ$_2$ (ಗು). ೧. ವಿಜಯಿಯಾದ; ಜಯಶಾಲಿಯಾದ. ೨. ಸ್ಥಿರವಾದ; ಅಚಲವಾದ.(ನಾ). ೩. ಬೌದ್ಧ ಅಥವಾ ಜೈನ ಗುರು. ೪. ಅರ್ಹಂತ: ಜಿನನ ಪೂಜಿಸಿ ಬತ್ತಲೆಯಿಪ್ಪುದ ಕಂಡೆ (ಬಸವ. ೫೬೮); ಉದ್ಭವಿಸಿದಂ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯನಾಥಂ ಜಿನಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೦೦–೨): ಕಿಡಿಸಲ್ಪಡುಗೆಮ್ಮ ದುಃಖ ಸಂತತಿ ಜಿನನಿಂ (ಶಮದ. ೨೫೦ ಪ್ರಯೋ): ದೇಗುಲಂ ಬಸತಿಯೆ ಜಿನನೆ ತಾಂ ಮೇಗೆ ದೈವವು (ಬಸಪು. ೪೯–೦೨). ೫. ಬುದ್ಧ : "ಜಿನಃ ಷಡಭಿಜ್ಞಃ . . . ಮುನೀಂದ್ರಃ – ೧೮ ಬುದ್ಧದೇವರ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ.೧೫). ೬. ಇಂದ್ರಿಯಂಗಳನ್ನು ಗೆದ್ದವನು; ಮನೋನಿಗ್ರಹಿ: "ಅರುಹಂ ಬುದ್ಧ ಧೀರಂ ಜಿನಾಖ್ಯಂ" (ನಾನಾರ. ೬೩). ೭. ವಿಷ್ಣು. ೮. [ಗಣಿತ] ಇಪ್ಪತ್ತು ನಾಲ್ಕು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : "ಜಿನಮದಿಪ್ಪತ್ನಾಲ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೦೦೪–೯). [ಸಂ.]

ಜಿನಂಗಿ 'ಜೇನಂಗಿ' ನೋ.

ಜಿನಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿದ್ರವ್ಯ : ಜಿನಕ, ಕರ್ಪೂರ, ಯಷ್ಟಿ ಮಧುಕ . . . ಇವುಗಳನ್ನು ಅಕ್ಕಿಗಚ್ಚಿನಿಂದರೆದು ಮೊಲೆಹಾಲಿನಿಂದ ನಸ್ಯಂಗೆಯಲು ದಾಹಜ್ವರ ಮಾಣುವುದು (ಸಕವೈ. ೮೭). [?]

ಜಿನಗಹಳೆ 'ಚಿನ್ನಂಗಾಳೆ' ನೋ.

ಜಿನಗಾಳೆ 'ಚಿನ್ನಂಗಾಳೆ' ನೋ.

ಜಿನಗೃಹ (ನಾ). ಜೈನದೇವಾಲಯಂ ; ಬಸದಿ : "ಜಿನಗೃಹದಲ್ಲಿಯುಂ ವಸತಿಯೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೩೪–೨೦) ; ಜಿನಗೃಹಮಂ ಮನೋ ಮುದದೆ ಮಾಡದನಾಪ್ತ ಗೃಹಂಗಳಂ ಮಹಾಜನಮನೆ ನೋಡಿ ಮಾಡಿಸುವವಂ (ಸಮಪ. ೪–೦೨೭). [ಜಿನ$_2$ + ಗೃಹ]

ಜಿನಗೇಹ (ನಾ). = ಜಿನಗೃಹ: ಜಿನಗೇಹಾಳಿಯೊಳುನ್ನತ ಮುನಿವರರೊಳ್ ಭವ್ಯತತಿಯೊಳ್ . . . ಜಿನಮತಮಂ ಕೇಳ್ಗೆ ಸೌಖ್ಯಮಂ ಬಯಸುವವಂ (ಧರ್ಮಾಮ್ಮ. ೬–೨೦೬) ; ಜಿನಪೂಜೋತ್ಸವಕ್ಕೆ, ಜಿನಕಥಾಲಾಪಗಳಿಗೆ, ಜಿನ ಮುನಿಗಳಿಗೆ ಜಿನಗೇಹಗಳಿಗೆ ನೀನು ವೆಚ್ಚಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಲೆಕ್ಕ ಉಂಟೆ (ಶಕಾರ. ೨೨೨). [ಜಿನ$_2$ + ಗೇಹ]

ಜಿನಚರಿತ (ನಾ). ತೀರ್ಥಂಕರನ ಚರಿತ್ರೆ: ಕೇವಣಿಸು ವಾಕ್ಸುವರ್ಣ ದೊಳೊಲವಿಂ ಸಂದ ಜಿನಚರಿತರತ್ನಮಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೬೦).
[ಜಿನ$_2$ + ಚರಿತ]

ಜಿನಚರಿಯೆ (ನಾ). ಜೈನಯಂತಿಗಳ ಆಚಾರ,–ವ್ಯವಹಾರ : ಜಿನರ ನುಡಿ ಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತಂ ಜಿನರ ನೆಗೞ್ತೆಗಳುಮಂತೆ ದೋಷವಿವಿಕ್ತಂ ಜಿನಚರಿಯೆ ಪೆಣ್ಗೆ ಕೂಡದು ವಿನಯೋಲ್ಲಂಘನದೆ ಕೆಲರದಂ ಪ್ರಕಟಿಸುವರ್ (ಪಸಾರ ೧೦೦೦–೧). [ಜಿನ$_2$ + ಚರಿಯೆ]

ಜಿನಚೈತ್ಯ (ನಾ). ಜೈನ ದೇವಾಲಯ; ಬಸದಿ: ಏನೊಪ್ಪಿರ್ಪುವೊ ಪೋಲು ದಿವ್ಯ ಜಿನಚೈತ್ಯಂಗಳ್ ಬಹಿತ್ರಂಗಳಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨–೬೪).
[ಜಿನ$_2$ + ಚೈತ್ಯ]

ಜಿನತಾಪಸ (ನಾ). ಜೈನ ಮುನಿ,–ತಪಸ್ವಿ : ಜಿನತಾಪಸರದನೀಕ್ಷಿಸಿ ಮನ ದೊಲವಿಂ ಕರಿಗೆ ಕಟ್ಟುಮಾಡಿದರಾಗಳ್ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೨–೬–೨೨).
[ಜಿನ$_2$ + ತಾಪಸ]

ಜಿನದಾಸಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು (?) : ಭಂಗಿಯಿನ್ನೊಳಗುಳ್ಳಂಗನೆ ಯರ ಪುತ್ರಂ ಗಂಗೆಯಂಗೆರಡಲ್ಲಾಳ್ದೀ ಜಿನದಾಸಿ ತುಂಗ ಪರಾಕ್ರಮಂ . . . ವಾಮದೇವಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೨೪–೨೪ ; 1034). [?]

ಜಿನದೀಕ್ಷಿತ (ನಾ). ಜಿನದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು ; ಜೈನಸಂನ್ಯಾಸಿ: ಜಿನದೀಕ್ಷಿತನಂತ್ಯದೊಳಮರನಾಗಿ ಮುನ್ನಿನ ನಿದಾನದಿಂದಶ್ವಗ್ರೀವನಭಶ್ಚರ ನಲ್ತೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೭–೬೪). [ಜಿನ$_2$ + ದೀಕ್ಷಿತ]

ಜಿನದೀಕ್ಷೆ (ನಾ). ಜೈನಸಂನ್ಯಾಸ ದೀಕ್ಷೆ: ದುರ್ಧರ ಜಿನದೀಕ್ಷೆಯನಘಕುಳಕರ ಚಂಡಂ ಮೂಱು ಜಾವದಾಗಳ್ ಕೊಂಡಂ (ಆದಿಪು. ೯–೭೯) ; ಆ ಮಹಾತ್ಮಂ ಸುಷೇಣರೆಂಬ ಮುನಿಮುಖ್ಯರಲ್ಲಿ ಜಿನದೀಕ್ಷೆಯಂ ತಾಳ್ದಿದಂ (ಸುಕುಮಾ. ೦೦–೩೦) ; ಜಿನದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ, ಮಾಘ ಬಹುಳ ಚತುರ್ದಶಿಯ ದಿವಸ ಮೋಕ್ಷವನ್ನೈದಿದನು (ಭಾರದ. ೧೬೨). [ಜಿನ$_2$ + ದೀಕ್ಷೆ]

ಜಿನದೇವಣ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಜಿನದೇವಣನಜಿತಸೇನ ಮುನಿಪರ ಗುಡ್ಡಂ (ಎಕ. II, ೧೩೦-೩; 995). [ಜಿನ್$_2$ + ದೇವ+ಅಣ$_0$ (<ಅಣ್ಣ$_1$)]

ಜಿನಧರ್ಮ (ನಾ). ಜೈನಧರ್ಮ: ನಿಮಗಮೆಮಗಮಾಮ್ನಾಯದಿಂ ಬಂದುದಿಂತೀ ಜಿನಧರ್ಮಂ (ಆದಿಪು. ೩-೩೦); ಜಿನಧರ್ಮದ ಪೆಂಪಂ ಮೇದಿನಿಗಱಿಪುವ ತೆಱದಿನಮರರ್ . . . ಧಾತ್ರಿಯಂ ಬಲವಂದರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೩೪೦). [ಜಿನ್$_2$ + ಧರ್ಮ]

ಜಿನನಾಥ (ನಾ). ತೀರ್ಥಂಕರ: ಜಿನನಾಥಸ್ನಪನಾಂಬು ತಜ್ಜನತನು ಶ್ರೀಸಂಗದಿಂ ತಾನೆ ಪಾವನಮಾಯ್ತೀ (ಆದಿಪು. ೭-೯೫); ತೀರ್ಥೇಶ್ವರ ಪಾದಾರವಿಂದ ಸಮಕ್ಷದೊಳ್ ಜಿನನಾಥರೂಪಮಂ ತಾಳ್ದಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೧೦೮ ವ); ಜಿನನಾಥನನಱಿಯದನುಂ ಜಿನನಾಥನ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ರುಚಿಯಿಲ್ಲದನುಂ . . . ಬಹಿರಾತ್ಮಂ (ಪರಮಾ. ೫೬-೧೭). [ಜಿನ್$_2$ + ನಾಥ]

ಜಿನನಿಕೇತ (ನಾ). = ಜಿನಗೃಹ: ರತ್ನಚ್ಛವಿಯಿಂ ದಿಗ್ಭಿತ್ತಿಯಂ ಚಿತ್ರಿಸುವ ಜಿನನಿಕೇತಂಗಳಂ ಮಾಡಿಸುತ್ತುಂ (ಆದಿಪು. ೧೫-೪೬). [ಜಿನ್$_2$ + ನಿಕೇತ]

ಜಿನನುತಿ (ನಾ).=ಜಿನಸ್ತುತಿ: ಜಿನನುತಿಗಲ್ಲದೆ ಪರಮಶ್ರೀವಿಭವಮೆಯ್ದುದು (ಪುಷ್ಪಪು. ೧-೪೪). [ಜಿನ್$_2$ + ನುತಿ]

ಜಿನಪ (ನಾ).=ಜಿನನಾಥ: ಜಿನಪಂ ತ್ರಿಸಾಕ್ಷಿಕಂ ತಾನೆನಿಸಿ ತಪಂಗೊಂಡ ಪದದೊಳ್ (ಬಾಧಪು. ೦೬-೭೩); ಹರಿಯೊಳು ಮನೋಜನೊಳು ಜಿನಪನೊಳು ಶಾಲಿಯೊಳು . . . ಹೋತಿನೊಳು ನಿಯತದಿಂದಲಜನಾಮಮಕ್ಕುಂ (ಮಂಗರಾ. ೧೫೩-೬೦). [ಸಂ.]

ಜಿನಪತಿ (ನಾ).=ಜಿನನಾಥ: ಬಗೆಗೊಂಡು ಜಿನಪತಿಯಂ ಪೂಜಿಸು ಪಡೆವೆಯಿನಿಯನಂ ಮಱುಭವದೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೩-೧೬); ನಿಜೈಶ್ವರ್ಯಪದವಿಗೆಱಗಿದರ್ . . . ಜಿನಪತಿಗೆ ಭವ್ಯರೆಱಗುವ ತೆಱದಿಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೩೦); ಮಾಡಲ್ಪಡುಗೆಮಗೆ ಸಂಪದಂ ಜಿನಪತಿಯಿಂ (ಶಮದ. ೨೫೦ ಪ್ರಯೋ).

[ಜಿನ್$_2$ + ಪತಿ$_2$]

ಜಿನಪ್ರತಿಮೆ (ನಾ). ಜಿನನ ವಿಗ್ರಹ,–ಮೂರ್ತಿ: ಪಸರಿಪ ಚಂದ್ರಿಕೆಯಿಂದಿರುಳೊಸರ್ತ ಸಲಿಲಾಭಿಷೇಕಮಂ ತಮ್ಮೊಳ್ ರಂಜಿಸುವ ಜಿನಪ್ರತಿಮಾಳಿಗೆ ಪೊಸಯಿಪುವವಱಿಂದುಕಾಂತಮಣಿಕೂಟಂಗಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೦-೧೩೩). [ಜಿನ್$_2$ + ಪ್ರತಿಮೆ]

ಜಿನಪ್ರಬುದ್ಧಿ (ನಾ). ಜೈನ ತತ್ತ್ವ,–ಸಿದ್ಧಾಂತ: ಓಲಗಿಸಲಾ ಮುನಿಗಳೆಲ್ಲಕೆ ಮೇಲೆನಿಪ ಗುರುವೊಬ್ಬನಾ ಭೂಪಾಲಕಂಗಾಚಾರ್ಯನಾಗಿ ಜಿನಪ್ರಬುದ್ಧಿಯಲಿ ಮನುಜರಂ ಬೋಧಿಸುತಿರಲ್ಕೆ (ಬಸಪು. ೫೧-೦).

[ಜಿನ್$_2$ + ಪ್ರಬುದ್ಧಿ]

ಜಿನಬಸದಿ (ನಾ). = ಜಿನಗೃಹ: ಹಾೞ್ ಕೆಡೆವುತ ಜಿನಬಸದಿಗಳನೇೞ್ಯಲ್ಲಿಂದಿಳಿಯ ಜಾಱುತ (ಬಸಪು. ೫೩-೧೩). [ಜಿನ್$_2$ + ಬಸದಿ]

ಜಿನಬಿಂಬ (ನಾ).=ಜಿನಪ್ರತಿಮೆ: ಜಿನಬಿಂಬಮಚೇತನಮೆಂತು ನಿಗ್ರಹಾನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ನಾಯಕಮಕ್ಕುಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೩-೧೩); ಈ ಧರ್ಮಶಾಸನಕ್ಕಾವನೊಬ್ಬ ಜೈನನಾದವ ತಪ್ಪಿದರೆ ಬೆಳಗುಳದ ಗೊಮ್ಮಟನಾಥ . . . ಮೊದಲಾದ ಜಿನಬಿಂಬಂಗಳನೊಡೆದ ಪಾಪಕ್ಕೆ ಹೋಹರು (ಎಇ. XX, ೯೪-೬೫; 1566); ಒಂದು ಸಾವಿರದ ಐನೂರು ಜಿನಬಿಂಬಗಳನ್ನು ಚೊಕ್ಕಬಂಗಾರದಲ್ಲಿ ಈಕೆ ಮಾಡಿಸಿ (ದಾನಚಿಂ. ೧೬೪). [ಜಿನ್$_2$ + ಬಿಂಬ]

ಜಿನಭವನ (ನಾ). = ಜಿನಗೃಹ: ಆ ಜಂಬೂದ್ವೀಪದ ನಟ್ಟನಡುವೆ . . . ರತ್ನತೋರಣಾಂಚಿತ ಜಿನಭವನಪರಿವೃತಮುಂ (ಆದಿಪು. ೧-೪೯ ವ); ಪೊಳಲೊಳೆಲ್ಲಕೆ ಹಿರಿಯ ಬಸದಿಯೆನಲು ಮೆಱೆವ ಘನ ಜಿನಭವನವದು (ಬಸಪು. ೫೩-೩೩). [ಜಿನ್$_2$ + ಭವನ]

ಜಿನಮಂದಿರ (ನಾ).=ಜಿನಗೃಹ: ಜಿನಮಂದಿರಂಗಳಂ ಬಂದಿಸಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೭೪ ವ). [ಜಿನ್$_2$ + ಮಂದಿರ]

ಜಿನಮತ (ನಾ). ಜೈನಧರ್ಮ: ನಿಮ್ಮಾದುದನಪ್ಪಂ ದುರ್ಜನನಾದುದನಪ್ಪಂತು ಕಲ್ತೆನೇ ಜಿನಮತಮಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೫೮). [ಜಿನ್$_2$ + ಮತ]

ಜಿನಮಹಾಕಲ್ಯಾಣ (ನಾ). ತೀರ್ಥಂಕರನ ಜೀವನದಲ್ಲಿಯ ಐದು ಕಲ್ಯಾಣಗಳಂ: ಸುರಲೋಕಾವತರೋತ್ಸವಂ ಪರಿಕ್ರತಂ ಜನ್ಮಾಭಿಷೇಕೋತ್ಸವಂ . . . ಜಿನಮಹಾಕಲ್ಯಾಣಮಯ್ದುಂ ಸವಿಸ್ತರದಿಂದಿರ್ಪುವು (ಅಜಿಪು.೦-೯೬). [ಜಿನ್$_2$ + ಮಹಾಕಲ್ಯಾಣ]

ಜಿನಮಾರ್ಗ (ನಾ). = ಜಿನಮತ: ಜಿನಮಾರ್ಗಂ ಸ್ವೈರಮಾರ್ಗಂ ಜಿನಮತಮೆ ಮತಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೪೯); ತತ್ಪುರದ ಜನವೆಲ್ಲ ಧರಣಿಯೊಳು ಜಿನಮಾರ್ಗವಾಗಿಯೆ ಚರಿಸಲು (ಬಸಪು. ೫೩-೧). [ಜಿನ್$_2$ + ಮಾರ್ಗ]

ಜಿನಮುದ್ರೆ (ನಾ). ಜಿನೇಶ್ವರನ ರೂಪ: ಆದಾರ್ಗೆ ಜಿನಮುದ್ರೆ ಮೂಡಿಸದೊ ಮುದದೊದವಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೯). [ಜಿನ್$_2$ + ಮುದ್ರೆ]

ಜಿನಮುನಿ (ನಾ). ೧. ಜೈನ ಸಂನ್ಯಾಸಿ,–ಯತಿ: ಜಿನಮುನಿಗಳೆಂದರು ಶಿವಕುಮಾರಂಗೆ (ಬಸಪು. ೫೦-೩೩). ೨. ತೀರ್ಥಂಕರ; ಅರ್ಹಂತ: ಪೂಜಿಸಿದಂ . . . ಜಿನಮುನಿ ಪದಾಂಬುಜಯುಗಂಗಳಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೫).

[ಜಿನ್$_2$ + ಮುನಿ$_3$]

ಜಿನಯತಿ (ನಾ). = ಜಿನಮುನಿ ೧: ಸತಿಯೆ ನಿನಗೆಲ್ಲಿಯ ಗುರುಗಳೀ ಗತಿಯನುಳಿದವರಂ ಕಳುಹು ಜಿನಯತಿಗಳಱದಡೆ ಮೇಲೆ ವಿಪರೀತಂಗಳಹವಿನ್ನು (ಬಸಪು. ೫೦-೬). [ಜಿನ್$_2$ + ಯತಿ]

ಜಿನಯೋಗಿ (ನಾ). ಜೈನ ತಪಸ್ವಿ: ಇನನಿಂದಂ ಗೌರವಂ . . . ಶನಿಯಿಂದಂ ಜಿನಯೋಗಿಯಪ್ಪ ತಪಮಂ ಕೆಯ್ಕೊಳ್ಗುಮಾ ಮಾನವಂ (ಜಾತಕ. ೦೬-೩).

[ಜಿನ್$_2$ + ಯೋಗಿ]

ಜಿನರಾತ್ರಿ (ನಾ). ಆದಿತೀರ್ಥಂಕರನಂ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆದ ರಾತ್ರಿ: ವೃಷಭಸ್ವಾಮಿಯು . . . ಮಾಘ ಬಹುಳ ಚತುರ್ದಶಿಯ ದಿವಸ ಮೋಕ್ಷವನ್ನೈದಿದನು . . . ಆ ರಾತ್ರಿಯನ್ನು ಜಿನರಾತ್ರಿಯೆಂದೂ ಶಿವರಾತ್ರಿಯೆಂದೂ ಕರೆದು ನಲಿದಾಡಿದರು (ಭಾರದ. ೦೬೩). [ಜಿನ್$_2$ + ರಾತ್ರಿ]

ಜಿನರೂಪ (ನಾ). [ಜೈನ] ಐವತ್ತು ಮೂರು ಗರ್ಭಾನ್ವಯಂ ಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: (ತಪಸ್ವಿಗಾಗಿ ಹೊಂದುವ) ನಗ್ನತೆ; ದಿಗಂಬರತ್ವ: ಗೃಹತ್ಯಾಗದೀಕ್ಷಾಜಿನರೂಪಮೌನಾಧ್ಯಯನ . . . ಎಂಬಯ್ವತ್ತುಮೂಱು ಗರ್ಭಾದಿನಿರ್ವಾಣ ಪರ್ಯಂತಂಗಳಪ್ಪ ಗರ್ಭಾನ್ವಯಕ್ರಿಯೆಗಳಂ (ಆದಿಪು. ೧೫-೧೫ ವ): ವಾನಪ್ರಸ್ಥನು ವಸ್ತ್ರಾದಿಗಳಂ ತ್ಯಜಿಸಿ ಜಾತರೂಪನಾಗಿ ನಿಸ್ಸಂಗತ್ವವಂ ಪಡೆವುದೇ ಜಿನರೂಪವೆಂಬ ೨೪ನೆಯ ಕರ್ಮವು (ಪುರುಚ. ೩೦೦). [ಜಿನ್$_2$ + ರೂಪ]

ಜಿನರೂಪು (ನಾ). = ಜಿನಪ್ರತಿಮೆ: ಜಿನಮುನಿಗಳ ತಲೆಗಳಂ ಹೊಡೆದು ಕೆಡಹುತ ಮುಳಿದು ಜಿನರೂಪುಗಳ ತಲೆಗಳನರಿದು ಹುಡಿಗುಟ್ಟಿ (ಬಸಪು. ೫೦-೭೩). [ಜಿನ್$_2$ + ರೂಪು]

ಜಿನವರ್ತನ (ನಾ). ಜೈನಧರ್ಮಾಚರಣೆ: ಅಮಳಶ್ರೀ ಜಿನವರ್ತನಂ ಕಿಡದು . . . ಅಭೀಷ್ಟವೃಷ್ಟಿ ಕಱೆಯುತ್ತಿರ್ಕುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೩).

[ಜಿನ್$_2$ + ವರ್ತನ]

ಜಿನವೃಂದಾರಕ (ನಾ). ಜಿನದೇವ; ತೀರ್ಥಂಕರ: ಜಿನವೃಂದಾರಕರಿರ್ಪತ್ತುನಾಲ್ವರಾ ತೀರ್ಥನಾಥ ಸಮುದಾಯದ ಶಾಸನದೇವಿಯರ್ಕಳಿರ್ಪತ್ತುನಾಲ್ವರೀಗೆಮಗೆ ಯಕ್ಷರಕ್ಷಯಸುಖಮಂ (ಅಜಿಪು. ೧-೬).

[ಜಿನ್$_2$ + ವೃಂದಾರಕ]

ಜಿನಶಾಸನ (ನಾ). ಜೈನ ಸಿದ್ಧಾಂತ,–ಧರ್ಮ: ಜಿನಶಾಸನದೀಪಕನುಂ ಮುನಿವೈರೋಚನನುಮಪ್ಪ ಜಿನಚಂದ್ರಮುನೀಂದ್ರಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೩೫): ಜಿನಶಾಸನಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆ ಲೋಚನಯುಗಳರ್ ವೀರಸೇನಜಿನಸೇನಾಖ್ಯರ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೦೬). [ಜಿನ್$_2$ + ಶಾಸನ]

ಜಿನಶಿ 'ಜಿನಸಂ' ನೋ.

ಜಿನಶಿಕಛೇರಿ (ನಾ). ಹದಿನೆಂಟು ಕಚೇರಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಕಛೇರಿಗಳು–೧. ದಿವಾನ್‌ಕಛೇರಿ . . . ೧೫. ಜಿನಶಿಕಛೇರಿ (ಮಹಾವಂ. II, ೩೯). 'ಅಠಾರಾಕಚೇರಿ' ಪರಾ. [ಜಿನಶಿ (<ಜಿನಸು) + ಕಛೇರಿ (<ಕಚೇರಿ)]

ಜಿನಸಪರ್ಯೆ (ನಾ). ತೀರ್ಥಂಕರನ ಪೂಜೆ,–ಸೇವೆ: ಪುಣ್ಯದ ಬಂಧವು ನಾವರಿಸುವ ಜಿನಸಪರ್ಯೆ ತೊಡರ್ದುದು ಬಗೆಯೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೩-೨೮). [ಜಿನ$_2$ + ಸಪರ್ಯೆ]

ಜಿನಸಮಯ (ನಾ). ೧. ಜೈನಧರ್ಮ,–ಮಾರ್ಗ: ವಿಭುಸದ್ಮಂಗಂಡು ಬಂದಂ ಜಿನಸಮಯಸರಸ್ಸಾರಕೇಳೀಮರಾಳಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೧೫೩). ೨. = ಜಿನಸಮಯಿ: ಕ್ಷಯುವೃಜಿನಂ ಜಿನಸಮಯಂ ಸ್ಮಯರಹಿತಂ . . . ಸರಸ್ವತೀ ಮುಖ ಮುಕುರಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೫೦). [ಜಿನ$_2$ + ಸಮಯ]

ಜಿನಸಮಯಿ (ನಾ). ಜೈನಮತೀಯ: ಜಿನಸಮಯಿಗಳೆಟ್ಟುರೆ ತನ್ನನೊತ್ತೆಯಿಟ್ಟಾದೊಡಂ . . . ಜೈನನಿಕ್ಕುಗುಮನವರತಂ ಪೆಱರದೆಂತು ಮುಣಲಿಕ್ಕುವರೆ (ಸಮಪ. ೪-೫೧); ಜೈನರು ಭೂತಳೇಶಂಗಱುಹಲಾತನು ಜಿ ನ ಸ ಮ ಯಿ ಯಾ ಗಿ ಖ್ಯಾತಿಗೊಳುತಿಂತೆಂದನು (ಬಸಪು. ೫೧-೫). [ಸಂ. ಜಿನಸಮಯಿನ್]

ಜಿನಸವನ (ನಾ). ಜಿನನ ಅಭಿಷೇಕ; ತೀರ್ಥಂಕರನ ಅಭಿಷೇಕ: ಜಿನಸವನ ಮಂಗಳಕ್ಕಾನೆ ನೋಂತೆನೆಂಬಂತೆ ಶಿಖರಿ ನಿಜಶಿಖರದ ಪೆಂಪನೆ ಮೆಱೆದು (ಆದಿಪು. ೭-೬೪); ಸಿಡಿಲ್ದಡರ್ದಿಂಬಾದುವು ಜಿನಸವನ ಜನಿತ ಜಲಲವಮವರೊಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೧-೩೪). [ಜಿನ$_2$ + ಸವನ$_3$]

ಜಿನಸಿದ್ಧ (ನಾ). ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಜಿನದೇವ. P 'ದೇವದೇವ', 'ಶಿವಶಿವ' ಎಂಬಂತೆ ಇದರ ಪ್ರಯೋಗವುಂಟು: ಜಿನಸಿದ್ಧ ವರ್ಷ ತಾನಪ್ಪಾಯ್ತೆ ಅಮ್ಮಾಜಿ (ಭರಚ. ೪೬-೫೦); ಜಿನಸಿದ್ಧ ದೇವರಿಂತುಟು ನಿರೂಪಿಸಲಾಗದು (ಭರಚ. ೫೯-೨೯). [ಜಿನ$_2$ + ಸಿದ್ಧ]

ಜಿನಸು, ಜಿನಶಿ, ಜಿನಿಸು, ಜಿನ್ನಸು, ಜೇನಸು, ಜೇನಿಸು, ದಿನಸಿ, ದಿನಸು, ದಿನಿಸು, ದೀನಸು (ನಾ). ೧. ಸಾಮಾನು; ಸರಕು; ಪದಾರ್ಥ; ಸಾಮಗ್ರಿ: "ಜಿನಸು–ಅನೇಕ ತರ ಒಡವೆ, ಸಾಮಾನು" (ಜಾನಕೋ. ೬೦); ಗೋಧಿ ಕಡಲೆ ಬೆಲ್ಲಂ ಬೇಳೆ ಭತ್ತುದ್ದು ಪೆಸಱು ಘೃತ ಮುಂತಾದ ಜಿನಸುಗಳ (ಸಿದ್ಧಕಾ. ೧೧-೯); ಆತ ಸನಿಯದಲ್ಲೆ ಜಿನಸಿನ ಅಂಗಡಿ ಇಟ್ಟಿದ್ದ (ತ್ಯಾಗಮ. ೫೫). ೨. ಕಾಳು; ಧಾನ್ಯ: ಜಿನಸುಗಳೆಲ್ಲಾ ಹುಳಿತು ಕೊಳೆತು ಹಾಳಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತಿವೆ (ಮುದ್ರಾಮಂ. ೧೧೬). ೩. ಪ್ರಕಾರ; ಬಗೆ: ನಾನಾ ಜಿನಸಿನ ವ್ಯವಹಾರಿಗಳು (ಬಿಜ್ಜರಾ. ೧೨-೨೩). **ಜಿನಶಿ:** ೨. ಭಟಮಾಂನ್ಯ ಯಿಸಂ ಶಿಕೆ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಜಿನಶಿಯಿಂದ ಸಹಾ (ಮ್ಯಆರಿ. ೧೯೩೯, ೪೨-೪೬; 1825). **ಜಿನಿಸು:** ೧. ಅಲ್ಲಾವುದ್ದೀನನ ಅದ್ಭುತದೀಪದಂತಹ ಆಶ್ಚರ್ಯಕರ ಅನುಕೂಲವುಳ್ಳ ಜಿನಿಸು ಇನ್ನೊಂದಿಲ್ಲ (ನಿಬಂಧ. I, ೫೦೪). ೨. ಜಿನಿಸು ಅಡಕೆ ಮೆಣಸು ರಘುಲ್ಲಿಪಟ್ಟೆ . . . ಜವಳಿ ಮುಂತಾಗಿ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೨೮-೧೫; 1670): ಮಾನ್ಯದ ಯೆತ್ತು ನಡೆ ೨ರ ಮೇಲೆ ಅಡಕೆ ಮೆಣಸು . . . ಮುಂತಾದ ಘಡಿಸಿನ ಸರಕು ಹೊರತಾಗಿ ಹೇರಿಕೊಂಬ ಜಿನಿಸು ಅಕ್ಕಿ ಭತ್ತ ರಾಗಿ (ಮ್ಯಆರಿ. ೧೯೩೬, ೨೬-೩೫; 1708). ೩. ಜಿನಿಸು ಜಿನಿಸಿನ ಕಾಮಕ್ರೋಧವು (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೧೯-೬). ೪. ಬೆಲೆಬಾಳುವಂತಹುದಂ; ಅಮೂಲ್ಯವಾದುದಂ: ಮಣಿಭೂಷಣಗಳ ಜಿನಿಸಿನ ಕರಂಡಗಳ ನೂತನಾಂಕುರಗಳ ವನಜ ಕುಸುಮಂಗಳಿಂದಲಿ ಪುದಿದ ಭಾಜನಗಳನುಪಿಡಿದು ಕೆಲರು . . . ಐತಂದರು (ವೆಂಕಾರಾ. ೧-೨೨-೬). **ಜಿನ್ನಸು:** ೧. ಅಲ್ಲಿಯ ಜನರಿಗೆ ಯಾವ ಜಿನ್ನಸು ಹೆಚ್ಚಾಗಿದೆಯೋ ಅದನ್ನು ನಮಗೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಕಳುಹಿಸಲು ಒಪ್ಪಬೇಕು (ಕುಮಾಕಾ. ೧೫೯). **ಜೇನಸು:** ೧. ಆಡಲು ಅವರಿಗೆ ಗೊಂಬೆ ಮೊದಲಾದ ಜೇನಸುಗಳೂ ಬೇಕು (ಕನ್ನಜಾ. ೩೬); ಏನಾದರು ತಿನ್ನುವ ಜೇನಸು ತೆಕ್ಕೊಂಡು ಬರುವಾ (ಮುಂಬಯಿ ೩-೯೬); ಬಾಬಣ್ಣನಿಗೆ ಎಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಕರಿದ ಜೇನಸೆಂದರೆ ತುಂಬ ಪ್ರೀತಿ (ಅಶೋಕ. ೫೧). ೩. ಕಾಂಚನಕ್ಕೆ ಕಯ್ಯೊಡ್ಡುತ ಕಂಚಗಾಱನಂತೆ ನಾನಾ ಜೇನಸಿನ ಕಂಚ ನೆರಹಿ ಹರವಿಕೊಂಡು (ಮಧಿಮಾ. ೩೯-೫೪). ೪. ವರ್ತನೆ; ವ್ಯವಹಾರ: ಸೋನನ ಸೂಳೆಯು ಜೇನಸೆರಡೊಂದಯ್ಯ ಕಾನನದ ಹೆಣನ ಹಱಿತಿಂದು ಹಂದರವ ತಾನು ಬಿಟ್ಟಂತೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೮೮೯). **ಜೇನಿಸು:** ೨. ಆ ನಳಂ ಸ್ನಾನವಂ ಮಾಡಿ ಹಸಿಯಾಗಿರ್ದ ಜೇನಿಸಿನ ಸೋಪಸ್ಕರಂಗಳಂ ಕಣ್ಣೊಳ್ ತಾ ನೋಡಲಾಗಿ ನಳಪಾಕದಿಂದಡಿಗೆ ಭೋಜನಗಳಂ ಮಾಡ್ದರೆಂದು . . . ಉಸುರಲ್ಕೆ (ಕುರಂಗ. ೩೨-೧೫). **ದಿನಸಿ:** ೨. ಕಣದ ಕೆಲಸವೂ ಮುಗಿದು ಹುಲ್ಲನ್ನೂ ದಿನಸಿಗಳನ್ನೂ ಅಲ್ಲಿಂದ ಸಾಗಿಸಿ ಆಗಲೇ ಎರಡು ತಿಂಗಳು ಕಳೆದಿತ್ತು (ದೂರಸ. ೧೧೬); ಅದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಬಟಮಾನ್ಯವೆಂದು ಬೆಳೆದಿದ್ದರಲ್ಲಿ ಅರ್ಧ ದಿನಸಿಯು ವೃತ್ತಿವಂತರಿಗೆ ಬರುತ್ತಿತ್ತು (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೪); ಒಳಗೆಲ್ಲ ದಿನಸಿ ತುಂಬೋಕೆ ಜಾಗಾ, ಗಡಂಗು (ಚಂಗೂಲಿ. ೭೭); ದಿನಸಿಯ ಜವಳಿಯ ಅಂಗಡಿ ತೆರೆಯಿತು (ಇಂಚಾಪ. ೭-೨೪). **ದಿನಸು:** ೧. ಅತ್ತಿ ಅರಳೆಯು ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆಯು ಮತ್ತೆ ಪರಿಮಳ ದಿನಸು (ಶರಲೀ. ೧೬೦-೨); ಪೆಟ್ಲುಉಪ್ಪು, ಪಟಿಕಾರ, ತುರಶೀ ಯಿಾ ಮೂರು ದಿನಸನ್ನು ಪುಡಿಮಾಡಿ (ಗಂಧಪ್ರ. ೧-೨). ೨. ದಿನಸುಗಳೆಲ್ಲ ತರಿಸಿ ಇಂಗನು ಸಹಿತ ಅರಸಿರೆ ಖಾರವಂ ಅಂಗನೆಯರು (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೮-೫); ಅಂಗಡಿಗಳಲ್ಲಿ ದವಸ ದಿನಸುಗಳನ್ನು ಮಾರುವಂತೆ ಸಂಗೀತವನ್ನು ಕೆಲವರು ಮಾರುತ್ತಾರೆ (ಕನ್ನಸು. I, ೧೧). **ದಿನಿಸು:** ೧. ನಿಜಸುತೆಗೆಬಳುವಳಿಯಾಗಿದಿ[ಪಾಠಾಂ. ಮಿ]ನಿಸಿನಾಭರಣಗಳ ಧೇನು ಹಯ ರಥಗಜಾಂದೋಳಿಕಂಗಳ(ನು)...ಬಿನದದಿಂ ತಹುದು(ವೆಂಕಾರಾ. ೧-೨೩-೧೮); ಅತಿಮನೋಹರವಾದ ದಿನಿಸುಗಳ ಸಂತಸವ ಪೆರ್ಚಿಸುವ ನಂದನಕೆ ಬರ್ಪಳು (ವೆಂಕಾರಾ. ೫-೭-೧೯). ೩. ಪರುಷವೇ ಬಂದು ಮುಟ್ಟಿದ ಮೇಲೆ ಕೀಱುಮೇಲೆರಡು ದಿನಿಸಹುದೆ (ಕವಿಚ. III, ೭೩ ತಿರುವೇಂಗಡಾಚಾರ್ಯ ಶತಕ). ೪. ದಾನವರ ದಿನಿಸೆನ್ನೊಳಿಲ್ಲ (ವೆಂಕಾರಾ. ೬-೪೨-೩೮) ೫. ಗುರುತು; ಚಿಹ್ನೆ: ಪಾತಕಂಗಳು ದಿನಿಸಿಗಿಲ್ಲದೆ ಸುಟ್ಟುಹೋಹವು (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೧-೨೩). **ದೀನಸು:** ೨. ಮೂಡಲಾಗಿ ದೀನಸು ಪಾನಸು ತರುವದಕ್ಕೆ ಹೋಗುವಂಥವರಿಗೆ ರಹದಾರಿ ಕೊಡುವ ಜಂಬ್ರುವಿದೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೪೫).
[←ಅರ. ಹಿಂ. ಜಿನ್ಸ್; ಮರಾ. ಜಿನಸ್, ಜಿನ್ನಸ್]

ಜಿನಾಂಗ (ನಾ). =ಜಿನಬಿಂಬ: "ತ್ರಿದಶಾವಾಸ ಜಿನಾಂಗ ಚಿತ್ಯಮಿನಿತುಂ ಚೈತ್ಯಾಹ್ವಯಂ" (ನಾನಾರ. ೧೩೫). [ಜಿನ$_2$ + ಅಂಗ$_2$]

ಜಿನಾಂಬಿಕೆ (ನಾ). ಅರ್ಹಂತನ ತಾಯಿ; ತೀರ್ಥಂಕರನ ತಾಯಿ: ಜಗದ್ಗುರು ಜನಕಂ ನೃಪಾಂಗನೆ ಜಿನಾಂಬಿಕೆ ಬಣ್ಣಿಸಲಾರ್ಪೊನಾವೊಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೫೮). [ಜಿನ$_2$ + ಅಂಬಿಕೆ]

ಜಿನಾಗಮ (ನಾ). ಜೈನಧರ್ಮ: ಆ ಯತಿನಾಥರ ಶಿಷ್ಯರಜೇಯ ಜಿನಾಗಮಪಯೋಧಿ ಪಾರೋತ್ತೀರ್ಣಕ್ಷಾಯಿಕ ಸಮ್ಯಗ್ದೃಷ್ಟಿಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೨೦ [ಜಿನ$_2$ + ಆಗಮ]

ಜಿನಾಗಾರ (ನಾ). = ಜಿನಗೃಹ: ಜಿನಾಗಾರಂಗಳ್ ತನ್ನ ಜಸದವೊಲ್ ವಸುಧೆಗಳಂಕಾರಂಗಳಾಗೆ (ಆದಿಪು. ೧೬-೧). [ಜಿನ$_2$ + ಆಗಾರ]

ಜಿನಾಭಿಷವಣ (ನಾ). =ಜಿನಸವನ: ನೆಗಟ್ದಸ್ಮಜ್ಜಳಮಂ ಜಿನಾಭಿಷವಣಕ್ಕೊಯ್ದಿಮ್ಮ ಜನ್ಮಕ್ಕೆ ಮಾಡುಗೆ ಸಾಫಲ್ಯಮನಿಂದ್ರನೆಂದೆಱೆದು ಗಂಗಾದೇವಿ ಪೇಟ್ದು (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೦-೨೪). [ಜಿನ$_2$ + ಅಭಿಷವಣ]

ಜಿನಾಭ್ಯಂಜನ (ನಾ). =ಜಿನಸವನ: ಜಿನಧರ್ಮ್ಮಪ್ರತಿಪಾಳನಂ ಜಿನಕಳಾಳಾಪಂ ಜಿನಾಭ್ಯಂಜನಂ . . . ಜಿನಮಹಾಸ್ತೋತ್ರಂ (ಸೌಇಇ. XI-ii ೧೨೦-೪೩: 1044). [ಜಿನ$_2$ + ಅಭ್ಯಂಜನ]

ಜಿನಾರ್ಭಕ (ನಾ). ಜಿನಶಿಶು ; ಶಿಶುವಾಗಿರುವ ತೀರ್ಥಂಕರ : ಮಾಯಾರ್ಭಕನನಿರಿಸಿ ಜಿನಾರ್ಭಕನನೆತ್ತಿಕೊಂಡು ಬರೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೯ ವ): ತಿಳಕಮನಿಟ್ಟು ಕಜ್ಜಳಮನೆಚ್ಚಿ . . . ಕೆಯ್ಗೆಯೆ ಕಣ್ಗೆಸೆದಂ ಜಿನಾರ್ಭಕಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೧-೬೩). [ಜಿನ$_2$ + ಅರ್ಭಕ]

ಜಿನಾಲಯ (ನಾ).=ಜಿನಗೃಹ: ಜಿನಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಬರೆಸಿ ಶ್ರವಣಬೆಳಗುಳದ ಯಾತ್ರೆಯ ವಿಷಯವನ್ನು ಪ್ರಕಟಪಡಿಸಿದಳು (ದಾನಚಿಂ. ೧೮೪).

[ಜಿನ$_2$ + ಆಲಯ]

ಜಿನಾವಸಥ (ನಾ).=ಜಿನಗೃಹ : ಜಿನಾವಸಥಮಂ ಗುಣಾವಸಥನೆಯ್ದಿದಂ ಭೂಭುಜಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೦-೧೧೫). [ಜಿನ$_2$ + ಅವಸಥ]

ಜಿನಾವಾಸ (ನಾ).=ಜಿನಗೃಹ : ಕಳಶಂ ಕನ್ನಡಿ . . . ಲತಾಮಂಟಪಮೆಂಬಿವಿಲ್ಲದ ಜಿನಾವಾಸಂಗಳಿಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೭೩). [ಜಿನ$_2$+ಆವಾಸ]

ಜಿನಿಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅಲ್ಲಾಡದಂತೆ ಮಾಡು; ಚಲನವಿಲ್ಲದಂತಾಗಿಸು ; ನಿಶ್ಚೇಷ್ಟವಾಗಿಸು: "ಜಿನಿಗಿಸು—ನಷ್ಟಚೇಷ್ಟಾಯಾಂ (ಚಲನವಿಲ್ಲದೆ ಆಗು, ಮಾಡು)" (ಶಮುಧಾ). [ಜಿನಿಗು? + _ ಇಸು$_3$]

ಜಿನಿಜಿನಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ : ಇನವಾರದಂದು ತಪ್ಪದು ಜಿನಿಜಿನಿಯುಂ ಹಸ್ತಿಕರ್ಣಿಯುಂ ತೊಳಸುಗೆ (ಖಮದ. ೧೪-೩೬). [?]

ಜಿನಿಸು 'ಜಿನಸು' ನೋ.

ಜಿನುಂಗು$_1$, ಜಿನುಗು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೋನೆಯಿಡು ; ಹನಿಹನಿಯಾಗಿ ಬೀಳು ; ತೊಟ್ಟಿಕ್ಕು : "ಜಿನುಗು, ಜಿನುಂಗು—ಅವ್ಯಕ್ತಧ್ವನೌ, ವರ್ಷಭೇದೇ ಚ" (ಶಮುಧಾ). ೨. ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಧ್ವನಿಮಾಡು; ಝೇಂಕರಿಸು; ಮೊರೆ : "ಜಿನುಗು, ಜಿನುಂಗು—ಅವ್ಯಕ್ತ ಧ್ವನೌ, ವರ್ಷಭೇದೇ ಚ" (ಶಮುಧಾ) ; ಮಧುಕರಮುದು ಭೋಂಕನೆ ಪಾಯ್ದುಱಂಕೆ ನಾಂದೊಡೆ ಜಿನುಂಗಿ ನೆಲಸಿದುದು ವಿಕಚ ಕನಕಾಬ್ಜನಿಯೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೧-೬೨) ; ಪಿಸುಣನಂತೆ ಜಿನುಂಗುವ ನೊಣಗಳಿಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦೩-೧೦೦); ಮಧುವ್ರತ ಪ್ರತಾನದಿನೆಸೆವುತ್ಪಳಪ್ರಕರದೊಳ್ ನೆಱೆ ಸಿಲ್ಕಿ ಜಿನುಂಗುತಿರ್ಪ ಷಟ್ಪದ ಶಿಶುವೃಂದದಿಂ (ಗಿರಿಕ. ೪-೦೬) ; ತೋಱೆ ಚೋದ್ಯಮಂ ಸುದತಿಯರ್ಗೀವುದಲ್ಲಿ ನಡೆದುಂ ಜಡಿದುಂ ನುಡಿದುಂ ಜಿನುಂಗಿಯುಂ (ಅನಂಪು. ೦೦-೨೫). **ಜಿನುಗು$_1$:** ೧. ವ್ಯಥೆ, ಶೋಕ, ಅಪಮಾನ . . . ಹೃದಯದೊಳಗಿನಿಂದ ಜಿನುಗುತ್ತಲೇ ಇದ್ದವು (ಕೀಲುಗೊಂ. ೪೬). ೨. ಕೋಗಿಲೆಯಿರ್ಕದಾಣದೊಳ್ ಜಿನುಗುವ ತುಂಬಿ (ಆದಿಪು. ೧-೬೫) ; ಪೂವಲಿಯಲ್ಲಿ ಜಿನುಗುತಿರ್ದುದು ಬಲವಂದಳಿ ಮಾಲೆ ಮಧುರಮಂದ್ರಧ್ವನಿಯಿಂ (ಕಾದಂಉ. ೨೦೧) ; ಮುನಿವುತುಂ ಜಿನುಗುತಂ ಜೀವಿಸುತೆ ನಡೆ ನೋಡಿ (ಅನೀರ. ಹ. ೭೨-೨೦). ೩. (ಬೆಲ್ಲ ಮೊದಲಾದುವು) ಕರಗಿ ನೀರು ಬಿಡು ; ದ್ರವಿಸು ; ಜೋನೆಯಾಗು: ಬಿಸಿಲಿಗೆ ಬೆಲ್ಲವೆಲ್ಲ ಜಿನುಗಿ ಹೋಯಿತು (ರೂಢಿ). ೪. ಕರಗು ; ನಾಶವಾಗು : ನೆನೆದರಖಿಳಭವಾಂತರಂಗಳ ನೆನೆಯಬಾರದ ಘೋರಪಾತಕ ಜಿನುಗುವವು ತಾನೆಂಬ ಶ್ರುತಿಮತ ಸಿದ್ಧವಾಯಿತಲ (ತೊರರಾ. ೧-೧೨-೨೦); ಜಿನುಗದಿರು ಪರನಾರಿಗೆಳಸಿ (ನವಮೋ. ೯-೧೩). ೫. ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಹೇಳು; ಅನೇಕಸಲ ಹೇಳು: ಮಂತ್ರ ಪದಾಕ್ಷರಂಗಳಂ ಜಿ[ಪಾಠಾಂ. ಮಿ]ನುಗುತು ಮಿರ್ದನಾ ಪರಮಯೋಗಿಯ ಪೋಲ್ವಣಿರಾಜಕೇತನಂ (ಗದಾಯು. ೬-೦೫); ತಾಪಸರು ಜಪಗುಟ್ಟಿ ಜಿನುಗಿದಡವರನುಜ್ಜೀವಿಸಿದ ರಾವು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೧-೨೦). ೬. ಪಿಸುಮಾತನಾಡು : ಏಕಾಂತಮಂ ಪೇಳ್ವವೊಲೆ ಜಿನುಗುತಿರ್ದಪ್ಪೆ ಕರ್ಣಾಂತದೊಳ್ (ಶಾಕುಂತ. ೧೧-೨೪).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚಿಣುಙ್ಕು, ಚಿಣುಕ್ಕು ; ಮಲ. ಚಿನಕ್ಕು ;
ತೆಲು. ಸನುಗು, ಸಣುಗು]

ಜಿನುಂಗು$_2$, ಜಿನುಗು$_2$ (ನಾ). ೧. ಸೋನೆಮಳೆ ; ಜಡಿಮಳೆ ; ಸಣ್ಣಗೆ ಹನಿಯುವ ಮಳೆ : ಸೋನೆಗಳ ಜಿನುಂಗಿಗಂ ಬಿಱುಗಾಳಿಯ ಗಾಸಿಗಂ (ಗಿರಿಕ. ೯-೫೮ ವ) ; ಹಗಲುಮಿರುಳುಂ ಸುರಿವ ಬಲ್ಸೋನೆಯ ಜಿನುಂಗಿನತ್ತಣಿನೆನ್ನ ಬಗೆಯುಂಬೇಸತ್ತುದು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪-೦೫). ೨. ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಧ್ವನಿ : "ಅವ್ಯಕ್ತರವ ವೃಷ್ಟಿಗಳೊಳು ಜಿನುಂಗು ಶಬ್ದಂ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೮೪); **ಜಿನುಗು$_2$:** ೧. ಜಿನುಗಿನಲಿ ಬಲುಮಳೆಗಳಲಿ ನೆನೆನೆನೆದು ಸಾಗರ ತೀರದಲಿ ಬಂದನು ಕಿರೀಟಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೦೯-೨೦) ; ಜಡಿ ಜಿನುಗು ಜುಂಜು ತುಂತುರ್ ಬಿಡದಡಿಯಿಡಗೊಡದೆ ಕಱೆದುವು (ತ್ರಿಪುವಿ. ೮-೩೯). ೩. (ಆಲಂ) ಕ್ಲೇಶ ; ತೊಂದರೆ : ಜನ್ಮದ ಜಿನುಗಿಗಾನಿನ್ನಾಱೆನೆಂಬಾ ಮನುಜನೇ ಕೃತಕೃತ್ಯನಹನೈ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೧೬-೦೦) ; ಪುರಾಣದ ಗಾದೆಗಳ ಜಂಜಡದ ಜಾಡ್ಯದ ಜಿನುಗು ತಾನಲ್ಲ (ಸದ್ಗುರು. ೧-೭); ಹೊರಳಿದನು ಸಹಜಾತ ಶೋಕಜ್ವರದ ಜಾಡ್ಯದ ಜಿನುಗಿನಲಿ (ತೊರರಾ. ೬-೨೯-೪) ; ಏಕೀಕರಿಸಿದ ಜನುವನ ಜಿನುಗ ನಿರಾಕರಿಸುತ ವಿಮಲಾದ್ವಯನೆನಿಸಿ (ಕಲ್ಯಾಕೀ. ೪೭).

[<ಜಿನುಂಗು$_1$]

ಜಿನುಗು$_1$ 'ಜಿನುಂಗು$_1$' ನೋ.

ಜಿನುಗು$_2$ 'ಜಿನುಂಗು$_2$' ನೋ.

ಜಿನುಗು$_3$, ಜಿಣುಗು (ನಾ). (ಉಕ) ೧. ಬಹಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದುದು ; ತೆಳ್ಳಗಿರುವುದು ; ನವುರಾದುದು ; ನಯವಾದುದು : ಅವರು ಜಿನುಗಾದ ನೂಲ ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಧರಿಸುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೦೪೦). ೨. ನಯವಾದ ಕೆಲಸ ; ಕುಸುರಿಗೆಲಸ: ಮಳೆಗಾಲದ ಮುಗಿಲುಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಬಣ್ಣದಲ್ಲಿ ಮಿಗಿಲಾದ ನಿನ್ನ ಕಣ್ಣ ನೋಡುತ್ತಲೆ ಕಾಣುವುದು ಜೇನುಗಾರರ ಜಿನುಗಿನ ಗೊತ್ತು (ಉಯ್ಯಾಲೆ. ೯೭-೬). (ಗು). ೩. ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ; ತೆಳುವಾದ ; ನವುರಾದ. 'ಜಿನುಗುದಾರ' ಪರಾ. ೪. ಅತ್ಯಲ್ಪವಾದ; ತುಚ್ಛವಾದ. 'ಜಿನುಗುವಾಸನೆ'ಪರಾ. **ಜಿಣುಗು:** ೩. ಆ ಪ್ರಕಾಶದಲ್ಲಿ ಜಿಣುಗು ಅಕ್ಷರವುಳ್ಳ ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಓದಬಹುದು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೩೪೮).

[ದೇ.॥ ತೆಲು. ಜಿನುಂಗು, ಜಿಲುಂಗು, ಜಿಲುವು, ಜಿಲು]

ಜಿನುಗುದಾರ (ನಾ). ತೆಳುವಾದ ದಾರ,—ನೂಲು : ಆ ಕೊಕ್ಕೆಗಳಲ್ಲೊಂದಕ್ಕೆ ಜಿನುಗುದಾರ ಕಟ್ಟಿ ಅದನ್ನು ಬದಿಯ ಕೋಣೆಯಲ್ಲಿಒಯ್ದಿದ್ದರು (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೩೯೯). [ಜಿನುಗು$_3$ + ದಾರ$_1$]

ಜಿನುಗುದುಂಬಿ (ನಾ). ಮೊರೆಯುತ್ತಿರುವ ದುಂಬಿ ; ಧ್ವನಿಮಾಡುತ್ತಿರುವ ದುಂಬಿ : ಜಿನುಗುದುಂಬಿ[ಪಾಠಾಂ. ಬೆ]ಯ ಜಾಳಿಗೆಯ ತನಿಮಿನುಗು ಮೋಱೆಯ ಕಣ್ಣ ಕೆಂಪಿನ ಘನ ಭಯಂಕರರೂಪ ಭೀಮನ ಕಂಡನವನೀಶ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೦-೪).

[ಜಿನುಗು$_1$ (<ಜಿನುಂಗು$_1$) + ದುಂಬಿ (<ತುಂಬಿ$_1$)]

ಜಿನುಗುನೀರು (ನಾ). ತೊಟ್ಟಿಕ್ಕುವ ನೀರು; ಹನಿಯುತ್ತಿರುವ ನೀರು ಹೀಗೆ ಜಿನುಗುವ ನೀರನ್ನು ಜಿನುಗುನೀರು (ವ್ಯಾಡೋಸ್‌ವಾಟರ್) ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಕವಿಕೋ. I, ೭೩).

[ಜಿನುಗು$_1$ (<ಜಿನುಂಗು$_1$) + ನೀರು$_1$ (<ನೀರ್$_1$)]

ಜಿನುಗುಬೆಲ್ಲ (ನಾ). ಕರಗಿ ದ್ರವವಾದ ಬೆಲ್ಲ ; ಜೋನಿಬೆಲ್ಲ.

[ಜಿನುಗು$_1$ (<ಜಿನುಂಗು$_1$) + ಬೆಲ್ಲ]

ಜಿನುಗುಮತಿ (ನಾ). ತುಚ್ಛವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು ; ಅಲ್ಪಬುದ್ಧಿಯುವನು : ಜಿನುಗುಮತಿಗಳ ಸಿದ್ಧ ಸಾಧಕ ಮುನಿಗಳೆಂಬವದಿರುಗಳನು ನಾ ಮುನಿದು . . . ದಂಡಿಸುವೆನು (ಪ್ರಭುಲೀ. ೭-೫೭).

[ಜಿನುಗು$_3$ + ಮತಿ]

ಜಿನುಗುವಳೆ (ನಾ). ಸೋನೆಮಳೆ ; ಸಣ್ಣಹನಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಳೆ; ತುಂತುರುಮಳೆ : ಜಿನುಗುವಳೆಯಲಿ ಪರ್ವತದ ಶಿಲೆ ನೆನೆವುದೇ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೧-೫೫). [ಜಿನುಗು$_2$ (<ಜಿನುಂಗು$_2$) + ಮಳೆ (<ಮೞೆ)]

ಜಿನುಗುವಾತು (ನಾ). ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಮಾತು ; ಮೆಲುದನಿಯ ನುಡಿ ; ಪಿಸುಮಾತು : ಜಿನುಗುವಾತಿನ ಹೂತ ಹರುಷದ ಹೊಂಗಿದುತ್ಸವದ . . . ರಾಗರಸದುಬ್ಬಿನಲಿ ಹೊಂಪುಳಿಹೋದನು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೬-೬೩). [ಜಿನುಗು$_1$ (<ಜಿನುಂಗು$_1$) + ಮಾತು$_1$]

ಜಿನುಗುವಾಸನೆ (ನಾ). ಹೇಯವಾದ ಸಂಸ್ಕಾರ; ತುಚ್ಛವಾದ ಅಭೀಪ್ಸೆ : ಜನನಕಾರಣವಾದ ವಿದ್ಯೆಯ ಜಿನುಗುವಾಸನೆಯಿಂದವವನಾ ವನಜನಾಭನ ನೆನಹಿನಿಂ ಕೇಡಹುದೆ (ನಿಭಾಗ. ೧೧-೬-೧೫). [ಜಿನುಗು$_3$ + ವಾಸನೆ]

ಜಿನುಗುಸಿರು (ನಾ). ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಉಸಿರು : ಭೂಮಿಯ ಬದಿಯಲಿ ವ್ಯೋಮದ ತುದಿಯಲಿ ಆಡುವುದಾವನ ಜಿನುಗುಸಿರೊ (ಬಾಸಿಗ. ೦-೧೧). [ಜಿನುಗು$_3$ + ಉಸಿರು$_2$ (<ಉಸಿರ್$_2$)]

ಜಿನುಗುಸುಖ (ನಾ). ಅಲ್ಪಸುಖ ; ಕ್ಷಣಿಕಸುಖ : ತಾಮಸ ತನುಗಳ ದುಃಖ ಬೆರಸಿದ ಜಿನುಗುಸುಖಗಳ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿಹವು (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೨೦-೯) [ಜಿನುಗು$_3$ + ಸುಖ]

ಜಿನುಮಿನುಗು (ಕ್ರಿ). ಮಂದವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸು : ನಟ್ಟಿರುಳು ಮೆತ್ತಗೆ ಹಾಸಿ ಮೈ ಮರೆಸಿ, ಸಣ್ಣಗೆ ದೀಪ ಜಿನುಮಿನುಗೆ (ನೆಲಮು. ೬೪-೭). [<ಜಿನುಗು$_3$ + ಮಿನುಗು$_1$]

ಜಿನುವ (ನಾ). (?) : ಏಕೀಕರಿಸಿಹೆ ಜಿನುವನ ಜಿನುಗ ನಿರಾಕರಿಸುತ ವಿಮಲಾದ್ವಯನೆನಿಸಿ (ಕಲ್ಯಾಕೀ. ೪೭). [P ಇದು 'ಜಿನುವು' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಜಿನೆ, ಜಿನ್ನೆ$_2$ (ನಾ). (ಉಕ)ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳ ಸಾಲು; ಸೋಪಾನಮಾರ್ಗ : ಈ ಕೊತ್ತಳಗಳ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಪೊಳವ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಮಲಸೂತ್ರದಂಥ ಜಿನೆಯಲ್ಲಿ ಮೇಲೆಯೇರಲಿಕ್ಕೆ ಪಾವಟಿಗೆಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಈಗ ಮೂರು ಜಿನೆಗಳನ್ನು ಇಕ್ಕಿದ್ದಾರೆ; ನಾಲ್ಕನೇದೊಂದೇ ತೆರೆದಿರುತ್ತದೆ (ಕಭಾಗೆ. ೫೩೦) ; ಅನಿಲ ಎದ್ದು ಅಟ್ಟದ ಜಿನೆಗೆ ಬಂದು ನೋಡಿದ (ಅಪನಾ. ೧೮೪). **ಜಿನ್ನೆ$_2$** : ಕೈಯೊಳಗೆ ಕಸದ ಪೊರಿಕೆ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಇನ್ನೊಂದು ಹಾದಿಯಾದ ಅಡಿಗಿಮನೆಯ ಜಿನ್ನೆಯಿಂದ ಮೇಲೆ ಹತ್ತಿದೆ (ವ್ಯನಿ. ೦೬) ; ಕೋಣೆಯ ನೆಲಮನೆಗೆ ಇಳಿಯುವ ಜಿನ್ನೆಯ ಬಾಗಿಲು (ದೀಪಹ. II, ೯೩). [←ಮರಾ. ಜಿನಾ; ಪಾರ. ಜೀನಾ]

ಜಿನೇಂದ್ರ (ನಾ). ಅರ್ಹಂತ ; ತೀರ್ಥಂಕರ : "ಜಿನೇಂದ್ರಃ, ವೀತರಾಗಃ, ಅರ್ಹನ್ . . . ತ್ರಿಕಾಲವಿತ್—ಈ ೮ ಜಿನೇಶ್ವರನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೦೫-೮೬) ; ಇದು ಜಿನೇಂದ್ರಚರಣಸರಸೀರುಹ ಶಿಲೀಮುಖಾಯಮಾನ ಶ್ರೀಮದುಭಯ ಕವಿಚಕ್ರವರ್ತಿ ನಿರ್ವರ್ತಿತಮುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೦೨೬ ವ) ; ಜಿನೇಂದ್ರನಂ ಜಗನ್ಮಂಗಳ ವಸ್ತುವಿಂದಧಿಕಭಕ್ತಿಯಿನರ್ಚಿಸಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೦೨೦). [ಜಿನ$_2$ + ಇಂದ್ರ]

ಜಿನೇಶ್ವರ(ನಾ). = ಜಿನೇಂದ್ರ: ಜಿನನಿಗೆ ಅರ್ಹನ್, ಜಿನೇಶ್ವರ, ತೀರ್ಥಂಕರ, ಪರಮೇಷ್ಠೀ, ವೀತರಾಗ, ಪರಮಾತ್ಮಾ ಮೊದಲಾದ ಹೆಸರುಗಳುಂಟು (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೨೨೭). [ಜಿನ$_2$ + ಈಶ್ವರ]

ಜಿನ್ನ$_1$, ಜೀರಣ$_1$ (ಗು). ೧. ಜೀರ್ಣವಾದ ; ಶಿಥಿಲವಾದ ; ಹಳೆಯದಾದ: "ಜಿನ್ನಮೆಂದು ಜೀರ್ಣ" (ಕಶಸಾ. ೨೩-೪೭೦) : ಮೇಲಣ ಣತ್ವಕ್ಕೆ ನತ್ವಂ . . . ಜೀರ್ಣ—ಜಿನ್ನ (ಶಮದ. ೨೬೫ ಪ್ರಯೋ). **ಜೀರಣ$_1$**: (ನಾ). ೨. ಜೀರ್ಣವಾಗುವಿಕೆ ; ಅರಗುವಿಕೆ : ತಂದುಕೊಂಬೆನೆ ಜೀರಣಕೆನಲು ಸುವರ್ಣಬಿಂದು ವಿಜಯ ವಿಠ್ಠಲನೆಂದೆಂದಿಗೆ ಎನ್ನಿಂದಾಗದು ದೇವ (ಮೋಕ್ಷದೀ. ೮-೩). [<ಪ್ರಾ. ಜಿಣ್ಣ, ಜೀರಣ. / ಸಂ. ಜೀರ್ಣ]

ಜಿನ್ನ$_2$, ಜಿನ್ನೆ$_1$ (ನಾ). ಅರ್ಹಂತ ; ಜಿನ ; ತೀರ್ಥಂಕರ : ಕ್ಷಪಣರೆಸಗಿದ ವಿಪತ್ತಿನನುಗೆಡದವರ ಜಿನ್ನ ಸಹ ಭಂಗಿಸನೆ ವಾಗೀಶನೆಲವೊ ಜೈನರ (ಪದೀಪು. ೨೫-೩). **ಜಿನ್ನೆ$_1$**. 'ಜಿನ್ನದೇವ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಜಿನ]

ಜಿನ್ನ$_3$ (ನಾ). (?) : ಮುದುವರ್ತಿ ಗ್ರಾಮ ೧ಕ್ಕೆ ಆದಾಯ ಕಾಟಿ ೧೨೬೦ಕ್ಕೆ ಕಕ್ಕುಂಜೆಯಲ್ಲು ಕಾಟ್ಟಿ ೩೬ ಜಿಂನಿಗಳ ಉಡುಗರೆಯಂಟ್ಟು ಜಿಂನ ಸಹಾ ಕಾಟ್ಟಿ ೨೨ (ಮ್ಯಆರಿ. ೧೯೩೪, ೨೮-೧೪ ; 1459). [?]

ಜಿನ್ನದೇವ, ಜಿನ್ನೆದೇವ (ನಾ). ಅರ್ಹಂತ ; ಜಿನ : ಜಿನ್ನದೇವರು (ರೂಢಿ). **ಜಿನ್ನೆದೇವ**: ಜಿನ್ನೇದೇವರ ಮನೆಗೆ ಬೈರೇದೇವರು ಹೋಗಿ ಅಣ್ಣಾ ಛಳಿಗೆ ಅದುರುತ್ತೇನೆ. ಹೆಚ್ಚಡವಾದರೂ ಕೊಡಬಾರದೇ (ಕಥಾಮಂ. IV, ೨೦) : ಜಿನ್ನೇದೇವರ ಮನೆಗೆ ಭೈರವದೇವರು ಬಂದ ಹಾಗೆ (ಗಾದೆ). [ಜಿನ್ನ$_2$ + ದೇವ]

ಜಿನ್ನಸು 'ಜಿನಸು' ನೋ.

ಜಿನ್ನಾರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುದುರೆ : ಜನ್ನ ಜಿನ್ನಾರ ಚಿನ್ನಳಗ ಚೆಲುವ ಚೀರ ಕನ್ನೀಲ ಭೈರ ಕಂಕರಿಗಂ ಸನ್ನುತ ಸಾಂಬ್ರಾಣಿಯನೇಱಿ ನೃಪಕುಲರನ್ನರಿಗಂದು ತೋಱಿದರು (ಅಂಜಚ. ೬-೮೩). [?]

ಜಿನ್ನಿ (ನಾ). (?) : ಮುದುವರ್ತಿ ಗ್ರಾಮ ೧ಕ್ಕೆ ಆದಾಯ ಕಾಟಿ ೧೨೬೦ಕ್ಕೆ ಕಕ್ಕುಂಜೆಯಲ್ಲು ಕಾಟ್ಟಿ ೩೬ ಜಿಂನಿಗಳ ಉಡುಗರೆಯಂಟ್ಟು ಜಿಂನ ಸಹಾ ಕಾಟ್ಟಿ ೨೨ (ಮ್ಯಆರಿ. ೧೯೩೪, ೨೮-೧೪ : 1459). [?]

ಜಿನ್ನೀವಾಸ 'ಜನ್ನಿವಾಸ' ನೋ.

ಜಿನ್ನು, ಜೀನು$_2$ (ನಾ). ಹತ್ತಿಯಿಂದ ಬೀಜವನ್ನು ಬೇರ್ಪಡಿಸುವ ಯಂತ್ರ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾರ್ಖಾನೆ : ನಮ್ಮ ಮನೆ ಹತ್ತಿರ ಒಂದು ಜಿನ್ನು ಇದೆ (ರೂಢಿ). **ಜೀನು$_2$**: ಈ ಜೀನು(ಗಾಣ)ಗಳ ಕಬ್ಬಿಣದ ಹೊರಳುಗಳ ಎಡೆಯಲ್ಲಿ ಹತ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡುವರು (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೪೦೬) ; ಇದನ್ನು ಊರ ಹತ್ತಿರ ಜೀನಿನ (Ginning factory) ಬಳಿ ಎಳಸಿ ತಂದು ಬಿಟ್ಟಿದ್ದರು (ಬಾಸಪ. ೩೯). [←ಇಂ. Gin]

ಜಿನ್ನೆ$_1$ 'ಜಿನ್ನ$_2$' ನೋ.

ಜಿನ್ನೆ$_2$ 'ಜಿನೆ' ನೋ.

ಜಿನ್ನೆದೇವ 'ಜಿನ್ನದೇವ' ನೋ.

ಜಿಪರಿ 'ಜುಪರಿ' ನೋ.

ಜಿಪುಣ (ನಾ). ಲೋಭಿ ; ಕೃಪಣ : ಬೋಳನಂ ಕಡುಜಿಪುಣನೆಂದೂರಪಡೆಯಿಲರ್ಬಗೆದು (ಕಾಲೂರ. ೦೩೫-೨೮೯) ; ಸೋಮಾರಿಯಾದ ತಂದೆ; ಜಿಪುಣಳಾದ ತಾಯಿ (ಅಕ್ರಮ. ೪೭) ; ತಂದೆ ಮಹಾಜಿಪುಣ, ಕೃಪಣ. (ಬಂಕಿಮ. ೨೯೦).

ಜಿಪುಣತನ (ನಾ). ಕೃಪಣತ್ವ ; ಲೋಭ : ಕೈಲಿ ಕಾಸು ಹಿಡಿತ ಮಾಡುವುದೇನೋ ಸರಿಯಾದರೂ ನನಗೆ ಇಷ್ಟು ಜಿಪುಣತನ ಹಿಡಿಸುವುದಿಲ್ಲ (ಬಾಡಿಬ. ೦೦೦). [ಜಿಪುಣ + – ತನ]

ಜಿಪುಣಾಗ್ರೇಸರ (ನಾ). ಜಿಪುಣರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನವನು ; ಅತಿಲೋಭಿ : ಮಹಾಕೃಪಣ : ಶ್ರೀನಿವಾಸನಾಯಕ ಜಿಪುಣಾಗ್ರೇಸರನಾಗಿದ್ದವನು . . . ಪುರಂದರದಾಸನಾದದ್ದು ವಿಶೋಬನಾದ ಪಾಂಡುರಂಗನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ (ಭಾರದ. ೨೯೩). P ಇದಂ ಅಸಾಧು ರೂಪ. [ಜಿಪುಣ + ಅಗ್ರೇಸರ]

ಜಿಪುಣೆ (ನಾ). ಲೋಭಿಯಾದ ಹೆಣ್ಣು ; ಜಿಪುಣತನವುಳ್ಳವಳು : ಅವಳು ಎಲ್ಲ ಹೆಂಗಸರಂತೆ ಜಿಪುಣೆಯಲ್ಲ (ಬಂಕಿಮ. ೯೯). [ಜಿಪುಣ + – ಎ$_2$]

ಜಿಪ್ಪು (ನಾ). ಪಾದ; ಕಾಲಿನ ಅಡಿಯ ಭಾಗ ; "ಹೆಜ್ಜೆ" (ಜಾನಕೋ. ೬೦) [?]

ಜಿಬಟ (ನಾ). ಜಿಪುಣ ; ಲೋಭಿ : ಜಿಬಟ ಪೇಮಜಿಯೇ ಅವರಿಗೆ ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡು ಸಾವಿರ ಸಾಲ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದ (ನಿರಾಥ. ೧೦೩). [ಜಿಬಟು + – ಅ$_7$]

ಜಿಬಟಿಗ 'ಚಿಬಟಿಗ' ನೋ.

ಜಿಬಟು, ಜಿಬಡು (ನಾ). ಅಂಟುಸ್ವಭಾವ ; ಜಿಪುಣತನ ; ಲೋಭ : ನಮ್ಮವ್ವ ಬಲೇ ಜಿಬಟು (ತಿರುಗು. ೬೪). **ಜಿಬಡು.** 'ಜಿಬಡುತನ' ಪರಾ. [<ಜಿಗಟು₂]

ಜಿಬಡು 'ಜಿಬಟು' ನೋ.

ಜಿಬಡುತನ (ನಾ). ಹಿಡಿದ ಕೆಲಸಬಿಡದಿರುವಿಕೆ ; ಅಂಟುಸ್ವಭಾವ ; ಜಿಗುಟುತನ : ಇವನ ಸ್ವಭಾವದಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿನಿಂದಲೂ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಟವಾರಿತನ ಜಿಬಡುತನ ಇದ್ದುವು (ಮೂರುದಾ. ೬೯).

[ಜಿಬಡು (<ಜಿಬಟು) + – ತನ]

ಜಿಬರು, ಜಿಬರೆ, ಜಿಬುರು (ನಾ). ಕಣ್ಣಿನ ಅಂಚಿನಲ್ಲಿ ಶೇಖರವಾಗುವ ಪಿಸುರು ; ಕಣ್ಣಿನ ಕೊಳೆ ; ಪಿಚ್ಚು ; ನೇತ್ರಮಲ : ಆಕೆಯ ಕಣ್ಣಲ್ಲಿ ಸದಾ ಜಿಬರು ಕಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). **ಜಿಬರೆ :** ಅವಳ ತೊಡೆಯ ಮೇಲೆ ವರ್ಷದ ಕೂಸೊಂದು ; ಅದರ ತಲೆಗೆ ಒಂದು ಮೇಣಗಟ್ಟಿದ ಕುಲಾವಿ ; ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಜಿಬರೆ (ರಾಮಾನಿ. ೧೦೦). **ಜಿಬುರು:** ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ನೀರು, ಜಿಬುರು ಸೋರುತ್ತಿತ್ತು (ಅಪಜ. ೭). [?]

ಜಿಬರೆ 'ಜಿಬರು' ನೋ.

ಜಿಬಳ, ಜಿಬ್ಬಳ (ನಾ). ಅಂಟು ; ಜಿಗುಟು: (ಕ). **ಜಿಬ್ಬಳ.** 'ಜಿಬ್ಬಳಿಕೆ' ಪರಾ.

ಜಿಬಳಡಿಕೆ=ಉಂಡೆ ಅಡಕೆಯನ್ನು ಹದವಾಗಿ ಬೇಯಿಸಿ ಎರಡು ಹೋಳಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಮೆದುವಾದ ಅಡಿಕೆ; ಹೋಳಡಿಕೆ:(ಕ).
[←ತುಳು. ಜಿಬಳು, ಜಿಬುಲು, ಜಿಬುಳು=ಬೇಯಿಸಿದ ಹದವಾದ ಅಡಿಕೆ]

ಜಿಬಿ 'ಜಿಬ್ಬು' ನೋ.

ಜಿಬಿಲಿ, ಜಿಬ್ಲಿ (ನಾ). (ಕರಾ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ ; ಕುಂಟುಬಿಲ್ಲೆ: ಆ ಕಟ್ಟೆಯ ಎದುರುನೆಲದಲ್ಲಿ ಜಿಬಿಲಿ ಕಣಗಳನ್ನು ಬರೆದು, ಹಲ್ಲೆಯ ಕಾಯನ್ನು ಎಸೆದು ಒಂಟಿಗಾಲಿನಿಂದ ಒಂದೆರಡು ತಾಸುಗಳನ್ನು ಆಟ ವಾಡುತ್ತ ಕಳೆಯಬಹುದು (ಸ್ವಪ್ನಹೊ. ೩೭). **ಜಿಬ್ಲಿ:** ಹಳ್ಳಿಯ ಆಟಗಳಾದ ಚಿಣಿಕೋಲು, ಜಿಬ್ಲಿ, ಗೊಡ್ಡು (ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕ್ರಿಕೆಟ್), ಹುಲಿದನ ಇವು ನಮ್ಮ ವಿನೋದಗಳು (ಹುಮುಖ. ೨೦).

[←ತುಳು. ಜಿಬಲಿ, ಜಿಬುಳಿ]

ಜಿಬುರು 'ಜಿಬರು' ನೋ.

ಜಿಬ್ಬ (ಗು). ಒಡೆದ; ಜಜ್ಜಿಹೋದ (?): ಹಬ್ಬವನು ಹೂಡಿದನು ಉಬ್ಬ ಊಳಿಗಕೆಲ್ಲ ಜಿಬ್ಬ ಕವಡೊಂದು ಬಳಿಯಿಲ್ಲ ಚೌಡನಿಗೆ ನಬ್ಬುನಸಕಿನಲಿ ಮನೆಬಿಟ್ಟ (ಕನ್ನಜಾ. ೨೯೩). [<ಜಿಬ್ಬು ?]

ಜಿಬ್ಬಳ 'ಜಿಬಳ' ನೋ.

ಜಿಬ್ಬಳಿಕೆ (ನಾ). ಅಂಟಂಟು; ಜಿಗಿಜಿಗಿ : 'ಜಿಬ್ಬಳಿಕೆ ಆಗ್ತದೆಯೆ!' ಎಂದೆಷ್ಟು ಹೇಳಿದರೂ ಬಿಡದೆ (ಮಲಮ. ೨೦೪). [ಜಿಬ್ಬಳ (<ಜಿಬಳ) + – ಇಕೆ]

ಜಿಬ್ಬಿ 'ಜಿಬ್ಬು' ನೋ.

ಜಿಬ್ಬು, ಜಿಬಿ, ಜಿಬ್ಬಿ, ಜಿಬ್ಬೆ (ನಾ). ೧. ಅಂಟಾಗಿರುವಿಕೆ; ಮೆತ್ತಿಕೊಳ್ಳು ವಿಕೆ. ೨. ಮಾವಿನ ಅಂಟು ಅಥವಾ ಸೊನ್ನೆ. ೩. ಅಂಟು; ಲೋಳೆ : ಈ ಪುರಾತನ ಜಿಬ್ಬನ್ನು (ಸ್ಲೈಮ್) ಶೋಧನೆ ಮಾಡಿ, ವಿವರಿಸಿದವನು ಫೆಲಿಕ್ಸ್ ಡುಜಾರ್ಡಿನ್ (ಕವಿಕೋ. I, ೩೦). **ಜಿಬಿ:** ೪. ಕಳಿತ ಹಣ್ಣಿನಂತೆ ತುಂಬ ಮೆದುವಾಗಿರುವಿಕೆ. **ಜಿಬ್ಬಿ:** ೫. ಅಜಿಗಿಜಿಯಾದುದು ; ನುಗ್ಗಾದ ಸ್ಥಿತಿ ; ಜಜ್ಜಿ ಹೋಗಿರುವಿಕೆ ; ಮೆತ್ತಗಾಗಿರುವಿಕೆ: ಬೀಳೊ ಮಗನೆ, ಜಿಬ್ಬಿ ಆಗಿ ಸಾಯು (ಚೀನಬಾ. ೨೦೩). **ಜಿಬ್ಬೆ:** ೬. ಹನುಮಂತನು ಇಂತಹ ಅನೇಕ ವಿಚಾರಗಳ ಸುಳಿಗೆ ಸಿಕ್ಕು ಜಿಬ್ಬೆಯಾದನು (ಮುಗಿಮ. ೦೩೩):

ಜಿಬಿಜಿಬಿ, ಜಿಬ್ಬೆಜಿಬ್ಬೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): "ಜಿಬಿಜಿಬಿ–ಅಂಟಂಟು" (ಜಾನಕೋ. ೬೦): ಈ ಭೈರವಿಯ ತೊತ್ತಳದುಳಿತಕ್ಕೆ ಪರಕೀಯ ಸೊತ್ತಿನ ನೊಗ ಜಿಬ್ಬೆಜಿಬ್ಬೆಯಾಯಿತು (ಸುವರ್ಣ. ೨೨೬). ಜಿಬ್ಬಡಿಕೆ=ಅಂಟಂಟಾದ ಅಡಕೆ : (ಕ). ಜಿಬ್ಬಿಯಾಗು, ಜಿಬ್ಬೆಯಾಗು=ಹಣ್ಣಾಗು; ಮೆತ್ತಗಾಗು; ನುಗ್ಗಾಗು: ಕಚೇರಿ ಕಟ್ಟೆಯ ವೆಚ್ಚದೊಳಗೆ ಮನುಷ್ಯ ಜಿಬ್ಬಿಯಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತಾನೆ (ಪ್ರೇಮಾಶ್ರ. ೯೦) : ನೀಲನು ತುಸು ಅಲಕ್ಷ್ಯಮಾಡಿದ್ದರೆ ಅವನೂ ಅವನ ಕುದುರೆಯೂ ದನಗಳ ಕಾಲಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕು ಅವುಗಳ ತುಳಿದಾಟದಿಂದ ಜಿಬ್ಬಿ ಯಾಗುತ್ತಿದ್ದರು (ಬಂಗಾಹೆ. ೩೮) ; ಹೆಂಡತಿ ಈ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ಭಾವದ ಮೂಢರ ಮಧ್ಯೆ ಸಿಕ್ಕಿ ಜಿಬ್ಬೆಯಾಗಲು ತೊಡಗಿರುವಳು (ರಾಮಾಕ. ४६).

[ದೇ.॥ ತೆಲು. ಜಿಬ್ಬು]

ಜಿಬ್ಬೆ 'ಜಿಬ್ಬು' ನೋ.

ಜಿಬ್ಲಿ 'ಜಿಬಿಲಿ' ನೋ.

ಜಿಮಕಿ 'ಜುಮಕಿ' ನೋ.

ಜಿಮಿಗುಡು (ಕ್ರಿ). ಕೊಚ್ಚೆಯಾಗು ; ಅಜಿಗಿಜಿಯಾಗು : ರಸ್ತೆಯ ಜಿಮಿಗುಡುವ ಕೆಸರು ಕವಿದು ಮಳೆಯ ಮುಸುಗಿನೊಳಗೆ ದೂರದೃಶ್ಯ ಗಳೆಲ್ಲ ಸರಿದು ನಿಂತಿದ್ದವು (ಹೊಸಕ್ಷ. ೦೦೩).

[ಜಿಮಿ₀ + ಕುಡು₁ (<ಕೊಡು₁)]

ಜಿಮ್ಮಂಡೆ 'ಚಿಮ್ಮಂಡೆ' ನೋ.

ಜಿಮ್ಮಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ತೇಜಫಲ, ಜಿಮ್ಮಿ, ತುಂಬುರು (ಮೈಶಿಗಿ. ೬೯–೦೬೨೦). [?]

ಜಿಮ್ಮೆ, ಜುಮ್ಮೆ (ನಾ). ಅಧೀನ ; ವಶ ; ಸ್ವಾಧೀನ : ಶ್ರೀಮುಖ ಸಂವತ್ಸರದಾರಭ್ಯ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ಆಚಾರ್ರಿ ಜಿಂಮೆಮಾಡಿ ಕೊಟ್ಟು ವರುಷಂಪ್ರತಿಯಲೂ ಐದುವರಹದ ಮೇರೆಗೆ ಜೋಡಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೯, ೯೪–೩೬ ; 1813); ಒಂದು ಡಿಸ್ಟ್ರಿಕ್ಟಿನ ರೆವಿನ್ಯೂ ಆಡಳಿತದ ಜಿಮ್ಮೆಯಲ್ಲಿರುವ ಮುಖ್ಯವಾದ ಸ್ಥಳೀಯ ಅಧಿಕಾರಿ (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೮೩). **ಜುಮ್ಮೆ :** ಗಡಿಗಳ ಬದುಕೆಲ್ಲಾ ಮಾರಸಾಬರ ಕೈದಲ್ಲಿ ವೆಂಕಪ್ಪಯ್ಯನವರ ಜುಮ್ಮೆ ಮಾಡಿದರು (ಹೃದರ. ೦೦೯). [←ಅರ. ಹಿಂ. ಜಿಮ್ಮಾ]

ಜಿಯುಚಾಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಮೋದೂರ ಜಯುಚಾಯರುಂ ನರಸಾಕ್ಷಿ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೭, ೧೧೮–೪೫ ; 726). [?]

ಜಿರಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಜಿರ್ರೆಂದು ಶಬ್ದ ಮಾಡು: ಜಿರಗುಟ್ಟುವ ದುರಗುಟ್ಟುವ ಕತ್ತಲೋ ಕತ್ತಲೇ (ಹೃದಸ. ೩೭–೭). [ಜಿರ₀ + ಕುಟ್ಟು₁]

ಜಿರಲೆ 'ಜಿರಿಲೆ' ನೋ.

ಜಿರಳೆ 'ಜಿರಿಲೆ' ನೋ.

ಜಿರಾ (ನಾ). ಚಿಲಖತ್ತು ; ರಕ್ಷಾಕವಚ : ಸಕಲಾಯುಧಗಳಂ ತೆಗೆದು ಕೊಂಡು ಅಂಗಿ ಪಾಗು ಜಿರಾ ಮೊದಲಾದ ವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿ (ಶಿವದ. ೯೩–೦೦). [←ಪಾರ. ಜಿರಹ್ ; ಮರಾ. ಜಿರಾ]

ಜಿರಾತಿ 'ಜಿರಾಯಿತು' ನೋ.

ಜಿರಾಪತಿ 'ಜಿರಾವರ್ತಿ' ನೋ.

ಜಿರಾಫೆ (ನಾ). ಒಂಟೆಯ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ತುಂಬಾ ಉದ್ದವಾದ ಕೊರಳುಳ್ಳ, ಮೈಮೇಲೆ ಕರಿಯ ಮಚ್ಚೆಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪ್ರಾಣಿ : ಜಿರಾಫೆ ಎಂಬುದು ಬಹಳ ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಒಂದು ಪ್ರಾಣಿಯ ಹೆಸರು (ಪ್ರಾಚಿಪ್ರ. ೩೦).

[←ಅರ. ಜಿರಾಫಾ ; ಪಾರ. ಸುನಾರ್ಫ್./ಇಂ. Giraffe]

ಜಿರಾಯತ 'ಜಿರಾಯಿತು' ನೋ.

ಜಿರಾಯತಿ 'ಜಿರಾಯಿತು' ನೋ.

ಜಿರಾಯಿತ 'ಜಿರಾಯಿತು' ನೋ.

ಜಿರಾಯಿತದಾರ 'ಜಿರಾಯಿತುದಾರ' ನೋ.

ಜಿರಾಯಿತಿ 'ಜಿರಾಯಿತು' ನೋ.

ಜಿರಾಯಿತು, ಜರಾಯಂತ, ಜಿರಾತಿ, ಜಿರಾಯಂತು, ಜಿರಾಯಂತಿ, ಜಿರಾಯಿಂತ, ಜಿರಾಯಿತಿ (ನಾ). ೧. ವ್ಯವಸಾಯ; ಬೇಸಾಯ. 'ಜಿರಾಯಿಂತುದಾರ' ಪರಾ. ೨. ವ್ಯವಸಾಯಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾದ ನೆಲ,–ಭೂಮಿ. **ಜರಾಯತ:** ೧. ಜರಾಯತ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ದೂರ ದೇಶಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಇದ್ದಂಥಾ ರೈತರನ್ನು ಕರೆಸಿ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೪೮). ೨. ನೀಲಿಯ ಬೀಜವನ್ನು ಜರಾಯತ ಪೈಕಿ ಯಾವ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಾದರೂ ಬಿತ್ತಿದರೂ ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೯೩). **ಜಿರಾತಿ:** ೩. ತೋಟಗಾರಿಕೆ: (ಮೈಗೆಜ. IV, ೭೯೦). **ಜಿರಾಯತ:** ೨. ಜರಾಯತದಲ್ಲಿ ಎರಿಯ ಭೂಮಿಯೇ ಉತ್ತಮವು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೧೬೫). **ಜಿರಾಯತಿ:** ೧. ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ವಂಶಪಾರಂಪರ್ಯವಾಗಿ ಬಂದ ಜಿರಾಯತಿಯಿಂದಲೂ . . . ಲಾಭದಾಯಕ ಬೇಸಾಯದಿಂದಲೂ ಸಾಕಷ್ಟು ಅನುಕೂಲವಾಗಿದ್ದರು (ಊರುಕ. ೪೧). **ಜಿರಾಯಿತ:** ೧. ಒಂದೆಕರೆ ಗದ್ದೆಯೂ ಜಿರಾಯಿತ ಆಗುತ್ತಿದೆ. (ನಾಲ್ಕುಮ. ೮). **ಜಿರಾಯಿತಿ:** ೧. ಯುದ್ಧವಿಲ್ಲದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜಿರಾಯಿತಿ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ . . . ಹಾಜರಾಗುತ್ತಿದ್ದರು (ಮಹಾವಂ. II, ೪೮); ಆಚಾರಿಗಳು . . . ಜಿರಾಯಿತಿಗೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಉಪಕರಣಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಸರ್ವಮಂ. ೩೪೯).

ಜಿರಾಯಿತುಜನ = ರೈತಾಪಿಜನ; ಬೇಸಾಯಗಾರರು; ಒಕ್ಕಲ ಮಂದಿ: ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಸರದಾರರು, ಮತ್ತು ಎಕ್ಕಂಡೆ ಸಿಪಾಯಿ, ಜಿರಾಯಿತು ಜನ, ಖಾಸಾಬಾರು, ಕಂದಾಚಾರ ವಗೈರೆ ಜನರಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಕೊಂಡು ನಿಂತರು (ಚಿತ್ರಪಾ. ೬೪).

[←ಅರ. ಜಿರಾಅತ್; ಹಿಂ. ಜಿರಾಯತ್]

ಜಿರಾಯಿತುದಾರ, ಜಿರಾಯಿಂತದಾರ (ನಾ). ವ್ಯವಸಾಯವನ್ನು ವೃತ್ತಿಯನ್ನಾಗಿ ಹೊಂದಿರುವವನು; ಬೇಸಾಯವನ್ನೇ ಕಸುಬಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು; ಬೇಸಾಯಗಾರ; ಒಕ್ಕಲಿಗ: ಹಣಗಾರರು ಹುಳ ಸಾಕುವ ಜಿರಾಯಿತುದಾರರಿಗೆ ಸಾಲ ಸೋಲ ಕೊಟ್ಟುಕೊಂಡು ಸಾಹುಕಾರರು ಎಂಬ ಬಿರುದನ್ನು ಪಡೆದು (ಕಲಸಿ. ೩೦೦). **ಜಿರಾಯಿಂತದಾರ:** ತಮ್ಮ ದನಗಳಿಗೆ ಅಲಂಕಾರವಮಾಡಿ ಊರಿನ ಸುತ್ತ ಓಡಿಸಿ ಆನಂದಪಡುವದೇ ಜಿರಾಯಿತ ದಾರನ ಸಂತೋಷ (ಭೀಮಕಾ. ೧೨೯). [ಜಿರಾಯಿತು + – ದಾರ್$_4$]

ಜಿರಾವರ್ತಿ, ಜಿರಾಪತಿ (ಗು). ಹೆಚ್ಚಾದ; ಪ್ರಬಲವಾದ; ಜೋರಾದ: ಗಾಳಿಮಳೆ, ಹನಿಹನಿಮಳೆ, ಜಡಿಮಳೆ, ಜಿರಾವರ್ತಿ ಮಳೆಯೂ ಸುರಿಯ ತೊಡಗಿತು (ಬಾಳಗಿ. ೫೩). **ಜಿರಾಪತಿ:** ಆ ಜಿರಾಪತಿ ಮಳೆಯಲ್ಲಿ ವಾಲಗದ ವರು ಬರದಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ (ಮಲಮ. ೬೩೨); ಅಂಥಾ 'ಜಿರಾಪತಿ' ಮಳೆಯಲ್ಲಿ ಮನೆಬಿಟ್ಟು . . . ಮದುವೆಗೆ ಹೊರಡುವ ಮನುಷ್ಯ ಯಾರು (ಮರಮ. ೨). [?]

ಜಿರಿ (ನಾ). ಹಳೆಯದಾಗಿ ಶಿಥಿಲವಾದುದು; ಜೀರ್ಣವಾದುದು: ಮುಪ್ಪಾಗಿ ಜಿರಿಯಾದ ಬಟ್ಟೆಯನು ಬೀಸಾಡಿ (ಸಜೀಗೀ. ೬೭–೯); ನೋವುಗಳ ಜಾಲದಲಿ ಜಿರಿಯಾದ ಜೀವಕ್ಕೆ ನಿತ್ಯದಾ ಗಾಯತ್ರಿ "ಮರಣವೇ ಶರಣ" (ಟಿಪಾಸಿ. ೩–೦೯). [<ಪ್ರಾ. ಜೀರ]

ಜಿರಿಕೆ (ನಾ). ಜೀರಂಗಂಟ್ಟುವಿಕೆ; ಶಬ್ದಮಾಡುವಿಕೆ: ಕರಿಯ ಘೋಷಣೆ ರಥದ ತುರಗ ಗರ್ಜನೆ ಜಿರಿಕೆ ಮೊರೆವ ವಾದ್ಯಬ್ಬರದ ಬಿರಿದು ಬೊಬ್ಬಿರಿವ ರವ ಧುರದ ಧನು ಠೇಂಕಾರನಾದವಾ ಯಮಲೋಕವಂ ತುಂಬಿತು (ತುರಂಗ. ೪೬–೨೬). [ಜಿರ್ + – ಇಕೆ]

ಜಿರುದುಂಬಿ 'ಜೀರ್ದುಂಬಿ' ನೋ.

ಜಿರ್ಕರೆ (ನಾ). ಜಿರ್ ಎಂದಂ ಶಬ್ದಮಾಡಂ: ತಿಳಿಯದೆನೆ ಕಾರ್ಮುಗಿಲ್ ಜಿರ್ಕರೆಯುತಿಹುದು (ಕಾಲೂರ. ೫೦–೬೩). 'ಜೀರ್ಗರೆ' ಪರಾ.

[ಜಿರ್ + ಕರೆ$_1$]

ಜಿಲ್ (ನಾ). ಒಂದಂ ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಜಿಲ್ಲಿಟು' ಪರಾ.

ಜಿಲ್ಲೆನ್ನು=ಚಳಿಯಿಂದ ಜುಮ್ಮೆನ್ನು: (೬).

ಜಿಲಿಬಿಲಿ 'ಜಿಲೇಬಿ' ನೋ.

ಜಿಲಿಬಿಲಿಗ (ನಾ). ಒಂದಂ ಬಗೆಯಂ ಪಕ್ಷಿ; "ಹಾಲುಹಕ್ಕಿ" (ನಳಚ. ಟೀಕು): ಶುಕ ನವಿಲು ಜಿಲಿಬಿಲಿಗ ಗೀಜುಗ ಬಕ ಹಸುಬ . . . ವಿಶಾಂಬುಲಿಗ ಹಕ್ಕಿಗಳು ರಂಜಿಸಿತು (ನಳಚ. ೧–೪೨). 'ಚಿಲಿಪಿಲಿಹಕ್ಕಿ', 'ಚಿಲಿಮಿಲಿಗ' ಪರಾ.

ಜಿಲಿಬಿಲ್ಲಿ (ನಾ). ಒಂದಂ ಬಗೆಯ ಆಟ: ಗುಲಗಂಜಿ ಗುಪ್ಪೆಂದೆ ಬಿಲ್ಲೈಹರಳು ಬಿಲ್ಲು ಜಿಲಿಬಿಲ್ಲಿ ಜಂಕೆ ಭೊಗರಿ ಚೆಂಡು (ವಿಸಕ್ರೀಸು. ೧೯–೩).

[<ಜಬಿಲಿ ?]

ಜಿಲೀಪು 'ಜಿಲೀಬಿ' ನೋ.

ಜಿಲೀಬಿ, ಜಿಲೀಪು (ನಾ). ಊಳಿಗ; ಚಾಕರಿ. 'ಜಿಲೀಬಿದಾರ' ಪರಾ. **ಜಿಲೀಪು:** ಊರೊಳಗೆ ಬರುವಾಗ ನೇಮದ ಜಿಲೀಪಿನವರೂಳಿಗದ ಹರಿಕಾರರನ್ನು ಕಳುಹಿ (ಕೃಷ್ಣವಿ. ೩–೩).

[←ಮರಾ. ಜಲೀಬ್; ಪಾರ. ಜಲಬೀ]

ಜಿಲೀಬಿದಾರ (ನಾ). ಸೇವಕ; ಚಾಕರ: ನ್ಯಾಯಾಧಿಪತಿಯು ಈ ಒಕ್ಕಲಿಗನನ್ನು ಹಿಂಗಟ್ಟುಮುಂಗಟ್ಟು ಕಟ್ಟಿಸಿ, ಜಿಲೀಬಿದಾರಾ ಇವನಿಗೆ ನೂರಿಪ್ಪತ್ತು ಕೊರಡಾ ಹೊಡಿ . . . ಎಂದನು (ಕಥಾಮಂ. IV, ೪೧).

[ಜಿಲೀಬಿ + – ದಾರ್$_4$]

ಜಿಲಿಯ (ನಾ). ಲೋಹದ ಕವಚ; ಚಿಲಖತ್ತು; ಸವಂಗ: ಆ ಬೊಕ್ಕಸಿಗನ ಕ್ರೂರಾಸಿವಿಘಾತಿಯಿಂ ಸದಾಶಿವನಾಯಕಂ ತೊಟ್ಟಿರ್ದ ಜಿಲೆಯಂ ಪರಿದು . . . ಮಸೆದೋಱಲಾಗಳಾ ಗಾಯಮಂ ಸೈರಿಸಿ (ಕೆಳನೃ. ೨–೮); ದಂತದ ಸೂನಗೆ ಸೊಂಡಿಲೊಳಾಂತಸಿ ಮೃಗವರ್ಮ ಜಿಲೆಯು ಬಕತರ ಜೊಡಾಲಂ . . . ಇದಿರಾಂತಂ (ಕೆಳನೃ. ೨–೨೬). 'ಜಿರಾ' ಪರಾ. [← ಪಾರ. ಜಿರಹ್]

ಜಿಲೇಬಿ, ಜಿಲಿಬಿಲಿ (ನಾ). (ಮೈದಾಹಿಟ್ಟಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಿ) ಕರಿದಂ ಸಕ್ಕರೆಯಂ ಪಾಕದಲ್ಲಿ ನೆನೆಸಿದ ಒಂದಂ ಬಗೆಯಂ ಚಕ್ಕುಲಿಯಾಕಾರದ ಸಿಹಿತಿಂಡಿ: ಏನು ಕೊಡಲಿ ಸಾರ್, ಜಾಮೂರ್ನ್, ಜಿಲೇಬಿ (ಮಹಾಲ. ೯೬); ಒಂದು ಜಿಲೇಬಿ ಮಾಡಿಸಿ ಬಿಟ್ಟರೆ ಸಾಕಲ್ಲ ? (ತಿದುಗು. ೫೪). **ಜಿಲಿಬಿಲಿ:** ಕಸಕಸಿ ಕೊಬ್ಬರಿ ಹಸನುಳ್ಳ ಜಲಿಬಿಲಿ ಬಿಸಿಯ ಹೂರಣಗಡಬ ಬಿಳಿಯ ಬೆಲ್ಲ . . . ಮುಂದಿಟ್ಟರ ಇಸವಮಾಡಿ ಒಂದು ತುತ್ತ ತಿಂದೇನ (ಮಲ್ಲಿಗೆ. ೮೩–೧). [←ಹಿಂ. ಜಲೇಬೀ, ಜಲೇಬೀ; ಮರಾ. ಜಲಬೀ, ಜಿಲೇಬೀ]

ಜಿಲೇವು (ನಾ). (ಉಕ) ಹೊಳಪು; ಕಾಂತಿ; ಮೆರುಗಂ; ಪ್ರಕಾಶ: (೬).

[←ಅರ. ಜಿಲಾ; ಪಾರ. ಜಿಲ್ವಈ]

ಜಿಲ್ಲಡಿ (ನಾ). ಎಕ್ಕದಗಿಡ: (ಎಸಮ್ಮ. I, ೩೦). [?]

ಜಿಲ್ಲಾ, ಜಿಲ್ಲೆ, ಜಿಲ್ಹೆ (ನಾ). ಹಲವು ತಾಲ್ಲೂಕಂಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ದೇಶದ ಒಂದಂ ಭಾಗ; ಪರಗಣೆ: ಇವರಿಗೆ ಬೊಂಬೈ ಜಿಲ್ಲಾದಲ್ಲಿ ನಾಡು ಪಟೇಲ ಹೆಗ್ಗಡೆ ಎಂತಲೂ ಹೆಸರುಂಟು (ಗ್ರಾಮಾಳ. ೧). **ಜಿಲ್ಲೆ:** ಕರ್ನಾಟಕದ ತುಮಕೂರು ಜಿಲ್ಲೆ ಗುಬ್ಬಿ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಮುಖ್ಯವಾದ ಸ್ಥಳ ನಿಟ್ಟೂರು (ನಿಟ್ಟೂಶಾಂ. ೩); ಕೇರಳದ ಕಾಡಾರ್, ದಕ್ಷಿಣಕನ್ನಡ ಜಿಲ್ಲೆಗಳ ಹವ್ಯಕರ ಕನ್ನಡ – ಇವು ಈ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದ ಉಪಭಾಷೆಗಳು (ದ್ರಾವಿವಿ. ೧೩೫). **ಜಿಲ್ಹೆ:** ಸನ್‌ಲಾಯಿ ಈ ಜಿಲ್ಹೆಯ ಮುಖ್ಯಸ್ಥಳ (ಬಂಗಾಹ. ೩೭).

[←ಅರ. ಜಿಲಅ; ಹಿಂ. ಜಿಲಾ; ಮರಾ. ಜಿಲ್ಹಾ]

ಜಿಲ್ಲಾಧಿಕಾರಿ (ನಾ). ಜಿಲ್ಲೆಯಂ ವರಿಷ್ಠಾಧಿಕಾರಿ: ಅಂದು ಜಿಲ್ಲಾಧಿಕಾರಿಗಳು ಮುಖ್ಯ ಅತಿಥಿಗಳಾಗಿ ಬಂದಿದ್ದರು (ರೂಢಿ).

[ಜಿಲ್ಲಾ + ಅಧಿಕಾರಿ]

ಜಿಲ್ಲಾಮಂಡಲಿ (ನಾ). ಜಿಲ್ಲೆಯ ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಸಭೆ,- ಸಮಿತಿ : ನಗರಪಾಲಿಕೆಗಳ ಜಿಲ್ಲಾಮಂಡಲಿಗಳ . . . ಸದಸ್ಯರುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ (ಭಾಧಾನ. ೯೧). [ಜಿಲ್ಲಾ + ಮಂಡಲಿ]

ಜಿಲ್ಲಿ (ನಾ). ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆಗೆ ಬಿದ್ದ ಅಥವಾ ಮಾಡಿದ ಸಣ್ಣ ತೂತು : (ಕ). [ದೇ. ‖ ತಮಿ. ಇಲ್ಲಿ ; ಮಲ. ತೆಲು. ಚಿಲ್ಲಿ]

ಜಿಲ್ಲಿದುಂಬಿ (ನಾ). ಮರಿ ದುಂಬಿ : ಮಲ್ಲಿಗೆಯಲರ್ದಂಡೆಮಿಡಿಯೆ ಬಂದೆಱಗುವ ಜಿಲ್ಲಿದುಂಬಿಗೆ ಬೆರ್ಚಿ ನಿಂದು ಸೊಲ್ಲಿಪ ಪೂಮಾಲೆಗಾರ್ತಿ (ಮೋಹತ. ೩-೧೭). [P ಇದು 'ಜಲ್ಲಿದುಂಬಿ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರ ಬಹುದು]

ಜಿಲ್ಲಿಱಿ (ಕ್ರಿ). ಜಿಲ್ ಎಂದಂ ಚಿಮ್ಮು : ಮತ್ತಮತಂಗಮದಂಗದೊಳೊಜ್ಜರಿಸುತ್ತ ನೆಲಕ್ಕೆ ಜಿ[ಪಾಠಾಂ. ಜ]ಲ್ಲಿಱಿದುಗುತಹ ಬಿಸುನೆತ್ತರ ಪೊನಲ್ (ಜಯಕಾ. ೭-೨೨). [ಜಿಲ್ + ಇಱಿ$_1$]

ಜಿಲ್ಲು (ಕ್ರಿ). ಸಂತ್ರಮಯತ್ತ ಹಾರು ; "ಸುತ್ತಲೂ ಸಿಡಿ" (ಜಾನಕೋ. ೬೦). [?]

ಜಿಲ್ಲೆ 'ಜಿಲ್ಲಾ' ನೋ.

ಜಿಲ್ಲೆದಾರ (ನಾ). ಗ್ರಾಮಾಧಿಕಾರಿ : ಮಾಮಲೇದಾರನ ಕೈಕೆಳಗೆ ಮೂವರಾಗಲಿ ನಾಲ್ವರಾಗಲಿ ಜಿಲ್ಲೇದಾರರೆಂಬ ಕಾರಕೂನರಿರುತ್ತಿದ್ದರು (ಕಭಾಗ. ೩೭೭). [←ಅರ. ಹಿಂ. ಜಿಲೇದಾರ್]

ಜಿಲ್ಹೆ 'ಜಿಲ್ಲಾ' ನೋ.

ಜಿವಸ್ನಾನ (ನಾ). (?) : ಪತಿತನ ಭಿನ್ನಭಾರ್ಯಾದವನಾ ಜಿವಸ್ನಾನ ವಿವರ್ಜಿತನಾದವನ ವೇದಶಾಸ್ತ್ರವಿಹೀನನಾದವನ ನಿಮಂತ್ರಣಕ್ಕೆ ಹೇಳಬಾರದು (ಶೀಷಧ. ೦೬). [P ಇದು 'ದಿವಾಸ್ನಾನ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಜಿವಿ 'ಜಂಮ್ಮು$_3$' ನೋ.

ಜಿವಿರು 'ಸಿವುಱು$_1$' ನೋ.

ಜಿವಿಹಿಡಿ 'ಜಂಮ್ಮುಹಿಡಿ' ನೋ.

ಜಿವುಳಿ 'ಚಿಗುಳಿ' ನೋ.

ಜಿವುಳಿದುಱಿ 'ಚಿಗುಳಿದುಱಿ' ನೋ.

ಜಿಷ್ಣು (ನಾ). ೧. ವಿಜಯಿ ; ಜಯಶಾಲಿ ; ಗೆದ್ದವನು : ಪರಭೂಪಾಳಕ ಜಿಷ್ಣು ಶತ್ರುದಹನಂ ದುಷ್ಟಾರಿಕಾಳಂ (ಎಕ. V, ಅರಸೀ. ೧೭೨-೩೦; 1163); ಲೋಕತ್ರಯೀಜಿಷ್ಣುವನೆನ್ನಂ ಭೂಪನಂದಂ ತೃಣ[ವೆನೆ]ಲಘುವಂ ಮಾಡಿತು (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೨೩) ; ಸತ್ಯ ಪರಾಕ್ರಮನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಜಿಷ್ಣುವೆಂದು ಹೆಸರು (ಭಾರಶಾಂ. ೪೩). ೨. ಕಾಮನೆಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಿದವನು ; ಜಿನ; ಅರ್ಹಂತ. ೩. ಸ್ವರ್ಗಾಧಿಪತಿ; ದೇವೇಂದ್ರ: ಅಂತು ವಿಷ್ಣು ಜಿಷ್ಣುಗಳ್ ಪರಸ್ಪರಂ ಶರವರ್ಷಮಂ ಕಱೆಯೆ (ಜಗವಿ. ೧೩-೯೩ ವ) ; ಎಲೆ ಜಲಧಿ ಜಿಷ್ಣು ಚಕಿತಾಚಲಪಾಲಕ ಕಾವುದೆಮ್ಮಂ (ರಾಜಶೇ. ೦-೯೫). ೪. ವಿಷ್ಣು ಅಥವಾ ಕೃಷ್ಣ. ೫. ಶಿವ ; ಈಶ್ವರ. ೬. ಅರ್ಜುನ ; ಧನಂಜಯ : ನಸುನಗುತರ್ಜುನನು ಫಲುಗುಣ ಧನಂಜಯ ಜಿಷ್ಣು . . . ಸವ್ಯಸಾಚಿಗಳೆನಿಪ ಪೆಸರನು ತಿಳುಹಿ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೬-೪೬) ; "ಅನಂತ ಗಿರಿಜೇಶ ಧನಂಜಯ ವೀತರಾಗ ಜಂಭಾರಿ ವಿರೋಧಿಮರ್ದನರೊಳೊಪ್ಪುವುದಿಂತಿವು ಜಿಷ್ಣುವಾಚಕಂ" (ನಾನಾರ. ೩೯). [ಸಂ.]

ಜಿಷ್ಣುಚಾಪ (ನಾ). ಕಾಮನ ಬಿಲ್ಲು ; ಇಂದ್ರಚಾಪ : ಘನಾಗಮದಂತೆ ಜಿಷ್ಣುಚಾಪಶರಕರಕೋದಂಚಿತಮುಂ (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೭ ವ).
[ಜಿಷ್ಣು + ಚಾಪ]

ಜಿಷ್ಣುಸಾರಥಿ (ನಾ). ಅರ್ಜುನನ ಸಾರಥಿಯಾದವನು ; ಕೃಷ್ಣ : ಜಿಷ್ಣುಸಾರಥಿ ರಾಮ ಅಚ್ಯುತಾಧೋಕ್ಷಜ ಸೃಷ್ಟಿಗೊಡೆಯ ಭಾರ್ಗವಮೂರುತಿ (ವಿದಾಕ್ಯ. ೭೭-೬). [ಜಿಷ್ಣು + ಸಾರಥಿ]

ಜಿಹಾಸೆ (ನಾ). ೧. ತ್ಯಜಿಸುವ ಅಪೇಕ್ಷೆ ; ಬಿಟ್ಟುಕೊಡುವ ಬಯಕೆ : ಇನ್ನು ಬೇಡ ಈ ನಿರಾಶೆ, ಮನವೆ; ಬೇಡ ಈ ಜಿಹಾಸೆ (ಸುನೀತ. ೭೪-೨). ೨. ಬೇಸರ ; ನಿರುತ್ಸಾಹ; ಜುಗುಪ್ಸೆ: ಯುಧಿಷ್ಠಿರನಿಗೆ ತುಂಬ ಜಿಹಾಸೆಯುಂಟಾಗಿಬಿಟ್ಟಿತ್ತು (ವಜಭಾ. ೩೨೮) ; ಸರ್ವವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅವನಿಗೆ ಜಿಹಾಸೆ (ರಾಜಸೂ. ೬೮). [ಸಂ. ಜಿಹಾಸಾ]

ಜಿಹ್ಮ (ನಾ). ೧. ವಕ್ರವಾದುದು; ಕುಟಿಲವಾದುದು; ಡೊಂಕಾದುದು: "ವೇಲ್ಲಿತಂ ಜಿಹ್ಮಂ ವೃಜಿನಮೆನಲು ಪೊರೆದ ಕೊಂಕಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೦೨೭-೭). ೨. ಜಡ ; ಸೋಮಾರಿ ; ಆಲಸಿ : "ಅಲಸಃ, ಶಿಥಿಲಃ, ಮಂದಃ, ಜಡಃ, ಜಿಹ್ಮಃ, ಮಂಥರಃ-ಈ ೬ ಸೋಂಬಂ" (ಹಲಾಯು. ೬೪-೨೩೩); ಲೊಡಕ ಲೊಡಕ ಜಿಹ್ಮರ ಕೆಟ್ಟ ಸಂಸಾರವು ನೋಡಮ್ಮಮ್ಮ (ಪುರಂದ. ೫-೦೦೦-೧). [ಸಂ.]

ಜಿಹ್ಮಗ (ನಾ). ವಕ್ರವಕ್ರವಾಗಿ ಚಲಿಸುವ ಪ್ರಾಣಿ ; ಹಾವು ; ಸರ್ಪ : "ಹಿಂಡಲಂ . . . ಜಿಹ್ಮಗಂ ಕುಂಡಲಯೆನಿಕು" (ಮಂಗರಾ. ೦೧೮-೨). [ಸಂ.]

ಜಿಹ್ಮ$_1$ (ನಾ). ೧. ಕಪಟ ; ಮೋಸ : ಜಗದೊಳು . . . ಕರಿ ತೇರುವಾಜಿಯಾಳುಗಳವರಿಂದ ಜಿಂಹೆ[ಜಿಹ್ಮ]ಗಳನೊಡ್ಡಿ ಜಯದ್ರಥನಲ್ಲಿ ಪೊಕ್ಕು (ಕಱೆಕಂ. ೩೦). ೨. [ನಾಟ್ಯ] ವ್ಯಭಿಚಾರಿ ಭಾವಯುಕ್ತವಾದ ದೃಷ್ಟಿಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಅಸೂಯೆ, ನಿಗೂಢಾರ್ಥ, ಜಡತ್ವ, ಆಲಸ್ಯ ಇವುಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುವಾಗ ಅರೆಗಣ್ಣಿನಿಂದ ಪಕ್ಕವನ್ನು ನೋಡುವಿಕೆ: ಪೊಳೆವರೆಗಣ್ಣಂ ಕೆಲದೊಳ್ ಕಳಲ್ಚಿ ಬೀಳ್ವಾಲಿಯಾಗೆ ಜಿಹ್ಮಯೆನಿಕ್ಕುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩-೩೦). [ಸಂ. ಜಿಹ್ಮ]

ಜಿಹ್ಮ$_2$ (ನಾ). ಶರೀರದ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮುಖ್ಯನಾಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ತರಳತಿಳಿ ನಾಡಿಗಳ ಚೌದಶಗಳಿಗೆ ನಾಮಗಳಾಯುರು ಸುಷುಮ್ನೆ . . . ಜಿಹ್ಮೆಯಾ ಅಶ್ವಿನಿ (ಗಗತಾ. ೯-೦೦). [ಸಂ. ಜಿಹ್ವಾ]

ಜಿಹ್ವ (ನಾ). ನಾಲಗೆ ; ರಸನೇಂದ್ರಿಯ : ಮಾಣದೆ ಮಮ ಜಿಹ್ವದಿ ನೆಲೆಗಾಣಿಸೆ ದಯದಿಂದಲೀಗೆನಗೆ ಸನ್ಮತಿಯಂ (ನೀಲಧ್ಯ. ೭). [ಸಂ. ಜಿಹ್ವಾ]

ಜಿಹ್ವಕ (ನಾ). ೧. ಹದಿಮೂರು ವಿಧವಾದ ಸನ್ನಿಪಾತ ಜ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಶ್ವಾಸ, ಕೆಮ್ಮು, ಮೈಯುರಿತ, ಕಂಗೆಡಿಕೆ, ನಾಲಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಬಿರುಸು ಮುಂತಾದ ಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳ ಸನ್ನಿಪಾತ: ಮತ್ತಮಾ ತ್ರಯೋದಶ ಸನ್ನಿಪಾತಮಾವುದೆಂದೊಡೆ:-ಸಂಧಿಗ, ಅಂತಕ . . . ಜಿಹ್ವ[ಪಾಠಾಂ. ಹ್ವಾ]ಕ, ಅಭಿನ್ಯಾಸ, ಪ್ರಳಾಪಗಳು (ಸಕವ್ಯ. ೦೫೦). ೨. [ಕಾಮಶಾ] ನಿಮಿತ್ತಕ, ಸಂಘಟಕ, ಸ್ಫುರಿತಕ, ಭ್ರಾಂತಕ, ತಿರ್ಯಗಾಯಿತಕ, ಅತಿದೃಷ್ಟಕ, ಉತ್ತರ, ಸಂಘಟ್ಟಿತಕ, ಜಿಹ್ವಾಮೇಳನಕ, ಜಿಹ್ವಕ, ಅತಿಜಿಹ್ವಾಯೋಗ, ಸೀತ್ಕಾರ, ದಂಶನಕ ಎಂಬ ಚುಂಬನದ ಹನ್ನೆರಡು ವಿಧಗಳಲ್ಲೊಂದು : ರಸನೆಯಿಂದೊಯ್ಯನಲೆದು . . . ಜೀವೇಶಂ ಚುಂಬನಮನೊಡರ್ಚೆ ಜಿಹ್ವಕಮೆನಿಕುಂ (ಮನ್ಮವಿ. ೦೨-೯) ; ಜಿಹ್ವಕ . . . ಸೀತ್ಕಾರ ದಂಶನಕವೆಂಬ ದ್ವಾದಶವಿಧ ಚುಂಬನ ಸಂಭ್ರಮಗಳಿಂ (ವಿವೇಕ. ೨೩೯). [ಸಂ.]

ಜಿಹ್ವಾಗ್ರ (ನಾ). ನಾಲಗೆಯ ತುದಿ; ತುದಿನಾಲಗೆ: ವಾಣಿ ಬಂದು ಸಮಂತಿರ್ಕೆ ನವೀನ ಸೌರಭದವೋಲ್ ಜಿಹ್ವಾಗ್ರದೊಳ್ ರುದ್ರನಾ (ಜಗವಿ. ೦-೬); ಎನ್ನ ಜಿಹ್ವಾಗ್ರದೊಳಾವಗಂ ಸರಸತಿಯಿರ್ಪುದಿಲ್ಲಂ (ಅದ್ಭುತ. ೧೭-೦೨).
[ಸಂ. (ಜಿಹ್ವಾ + ಅಗ್ರ)]

ಜಿಹ್ವಾಚಾಪಲ್ಯ (ನಾ). ೧. ಕಂಡುದನ್ನೆಲ್ಲಾ ತಿನ್ನಬೇಕೆಂಬ ಆಸೆ; ನಾಲಗೆಯ ಚಪಲತೆ. ೨. ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಇರುವುದನ್ನೆಲ್ಲಾ ಆಡಿಬಿಡಬೇಕೆಂಬ ಆಸೆ ; ಮಾತನಾಡುವ ಚಪಲ : ಅವರ ಜಿಹ್ವಾಚಾಪಲ್ಯ ನನ್ನ ಶ್ರವಣಚಾಪಲ್ಯಕ್ಕೆ ಒಗ್ಗಿ ಸಿಹಿಯಾಗಿತ್ತು (ಹೊಸಕ್ಷ. ೦೭೫).
[ಸಂ. (ಜಿಹ್ವಾ + ಚಾಪಲ್ಯ)]

ಜಿಹ್ವಾಪ (ನಾ). ನಾಲಗೆಯಿಂದ ಲೊಚಗುಟ್ಟಿ (ನೀರು) ಕುಡಿಯುವ ಹುಲಿ, ಬೆಕ್ಕು, ನಾಯಿ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿ : ಬೇಱಾಗದೆ ಜಿಹ್ವಾಪಂ ಮೇಳಿಸಿ ಬಂದಡಸಿ ಪಿಡಿಯಲೊಡನಾ ದಷ್ಟಂಗೇಳಿಸದಿರದು ಗಡ ನೀಂ ಕೋಟಿಯ ವಿಷ್ಣುಯನೆ ಪೂಸೆ ತದ್ವಿಷಮಱಿಗುಂ (ಖಮದ. ೧೩-೪೧). [ಸಂ.]

ಜಿಹ್ವಾಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ (ನಾ). ನಾಲಗೆಯ ಮೂಲಕ ರುಚಿಯನ್ನು ಪ್ರಮಾಣಿಸಿ ತಿಳಿಯುವಿಕೆ : ನಾಲಗೆಯಿಂ ಸವಿಯೆ, ಇದು ಮಧುರಂ ಇದು ಪುಳಿ ಇದುಪ್ಪು ಎಂಬಿವು ಮುಂತಾಗಿ ಪುಟ್ಟುವ ತಿಳಿವು ಜಿಹ್ವಾಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವೆನಿಪುದು (ಚಿಕಬಿ. ೩). [ಸಂ. (ಜಿಹ್ವಾ + ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ)]

ಜಿಹ್ವಾಬಂಧ (ನಾ). ನಾಲಗೆಯ ಮೂಲ, -ಬುಡ : ಎರಡುಮಣಿಗೆಯೊಳಗಣ ಭಾಗದ ನಡುವಣ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಜಿಹ್ವಾಬಂಧಮೆಂಬ ಪೆಸರಕ್ಕುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೮೭-೪ ಟೀಕು) : ನಾಲಗೆಯ ಮೊದಲಿಗೆ ಜಿಹ್ವಾಬಂಧವೆಂಬ ಹೆಸರು (ಅಶ್ವಟೀ. ೬೮-೮). [ಸಂ. (ಜಿಹ್ವಾ + ಬಂಧ)]

ಜಿಹ್ವಾಮೂಲ (ನಾ). = ಜಿಹ್ವಾಬಂಧ : ಕೊರಲುಂ ಜಿಹ್ವಾಮೂಲಮುಮುರಮುಂ . . . ದಂತಮುಮೆಂದಕ್ಕರಮುದಯಿಪ ತಾಣಮಾದುವೀ ಪೇೞ್ದೆಂಟುಂ (ಶಮದ. ೩೦). [ಸಂ. (ಜಿಹ್ವಾ + ಮೂಲ)]

ಜಿಹ್ವಾಮೂಲೀಯ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] 'ಕ' ಕಾರದ ಹಿಂದಿರುವ ವಿಸರ್ಗದಂತಿರುವ ವರ್ಣ : 'ಕ'ಕಾರಮುಚ್ಚಾರಣಾರ್ಥಮಾಗುೞಿದ ಪಸುಂಬೆಯ ಲಚ್ಚಣದಂತಿರ್ದ ವರ್ಣಂ ಜಿಹ್ವಾಮೂಲೀಯಮೆಂಬುದು (ಕಕಾರದ ಸಂಗಡದ) ಆದಱ ಸ್ವರೂಪಂ ($\times_{k}$) (ಶಮದ. ೧೭ ವೃತ್ತಿ). [ಸಂ.]

ಜಿಹ್ವಾಮೇಳನಕ (ನಾ). [ಕಾಮಶಾ] ಚುಂಬನದ ಹನ್ನೆರಡು ವಿಧಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಪ್ರಣಯಿಂಗಳು ಪರಸ್ಪರ ನಾಲಗೆಯನ್ನು ಕೂಡಿಸುವುದಂ : ಜಿಹ್ವಾಮೇಳನಕ . . . ಸೀತ್ಕಾರ ದಂಶನಕವೆಂಬ ದ್ವಾದಶ ವಿಧ ಚುಂಬನ ಸಂಭ್ರಮಿಗಳಿಂ (ವಿವೇಕ. ೨೨೯). 'ಜಿಹ್ವಕ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಜಿಹ್ವಾಮೇಲನಕ]

ಜಿಹ್ವಾರವ (ನಾ). ಸೀತ್ಕಾರ : "ಶ್ವಾಸಕಂ ಜಿಹ್ವಾರವಂ" (ಮಂಗರಾ. ೯೭-೧೬). [ಸಂ. (ಜಿಹ್ವಾ + ರವ)]

ಜಿಹ್ವಾರಾಜಿ (ನಾ). ಗಂಟಲ ಮೇಲಟ್ಟ; ಅಂಗುಳು: ನಾಲಗೆಯ ಮೇಲಣ ಅಂಗಳಿಗೆ ಜಿಹ್ವಾರಾಜಿಯೆಂಬ ಹೆಸರು (ಅಶ್ವಟೀ. ೫೮-೯),

[ಸಂ. (ಜಿಹ್ವಾ + ರಾಜಿ)]

ಜಿಹ್ವಾಲಸ (ನಾ). ನಾಲಗೆಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ರೋಗ ; ನಾಲಗೆಯು ಊದಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ: ನಾಲಿಗೆಯ ಮೇಲಣ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಶೋಫೆಯು ಶ್ಲೇಷ್ಮ ಮತ್ತು ರಕ್ತಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವದು. ಆದನು ಜಿಹ್ವಾಲಸವೆಂಬರು (ವೃದ್ಯಸಾ. II, ೧೦೬). [ಸಂ. (ಜಿಹ್ವಾ + ಅಲಸ)]

ಜಿಹ್ವಾಸ್ತಂಭ (ನಾ). ನಾಲಗೆ ಸೇದಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ ; ಮಾತು ನಿಂತು ಹೋಗುವುದು: ಮೂಗಿಗೆ ಆ ತುಪ್ಪವನ್ನೇ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ದಿನ ನಸ್ಯವು ಮಾಡಿದರೆ ಸಕಲಮದ, ಅಪಸ್ಮಾರ, ಸ್ಮೃತಿಭ್ರಂಶ, ಜಿಹ್ವಾಸ್ತಂಭಗಳು, ಈ ಮೊದಲಾದವುಗಳೆಲ್ಲಾ ವಾಸಿಯಾವು (ವಿವೈವಿ. ೬೨).

[ಸಂ. (ಜಿಹ್ವಾ + ಸ್ತಂಭ)]

ಜಿಹ್ವೆ (ನಾ). ೧. ರುಚಿಯನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಲು ಮತ್ತು ಮಾತನಾಡಲು ಸಾಧಕವಾದ ಇಂದ್ರಿಯ ; ನಾಲಗೆ: ಆಡಿ ಹುಸಿಯೆನೆನ್ನ ಜಿಹ್ವೆಯಲ್ಲಿ (ಬಸವ. ೬೫೭) ; ಸುಡು ಸೂಪಂ ಘೃತಮಿಲ್ಲದೂಟವ ಪರಾನ್ನಾಪೇಕ್ಷೆಯಾ ಜಿಹ್ವೆಯಂ ಸುಡು ದಾರಿದ್ರ್ಯದ ಬಾಳ್ಕೆಯಂ (ಸೋಮೇಶ. ೨೧) ; ಶಾರದೆಯ ನರ್ತಿಸುಗೆ ನಲಿದೊಲಿದೆನ್ನ ಜಿಹ್ವೆಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧-೫). ೨. ಉರಿಯ ನಾಲಗೆ ; ಅಗ್ನಿಯ ಜ್ವಾಲೆ : "ಜಿಹ್ವಾ, ಅರ್ಚಿಃ—ಈ ೨ ಕಿಚ್ಚಿನ ನಾಲಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೧೨-೬೭). ೩. ರುಚಿ : ಜಂಗಮಕ್ಕೆ ಧನವೆಂಬುದಿಲ್ಲ ಪ್ರಸಾದಕ್ಕೆ ಜಿಹ್ವೆ ಎಂಬುದಿಲ್ಲ (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೨೯-೫೦೧). [ಸಂ. ಜಿಹ್ವಾ]

ಜಿಟಿಲೆ, ಜಿರಲೆ, ಜಿರಳೆ, ಜಿಱಿಲೆ (ನಾ). ೧. ಶತಪದಿ ; ಸಾವಿರಕಾಲು ಹುಳು ; ಲಕ್ಷ್ಮೀಚೇಳು : "ಕರ್ಣಜಲೌಕೆ, ಶತಪದಿ ಎಂದೊಡೆ ಪಟ್ಟಪೂಣಜ ಜಿಟಿಲೆಯು ಹುಳುವೆಂದೂ ಎಂಬರು" (ನಾಚಿರಾ. ೬). ೨. ಅತೆಹುಳು; ಜೊಂಡಿಗ ; ಅಕ್ಕಳೆ; ತೊಂಡಂಗಿ: "ಪಟಹಾರಿ ಜಿಟಿಲೆ[ಪಾಠಾಂ. ಜಿಱಿಲಿ, ಜೀಱಿಲೆ]ಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೯-೧೩). **ಜಿರಲೆ** : ೨. ಜಿರಲೆಯಲ್ಲಿ ೩ ನಾಳಗಳ ವ್ಯಾಸ 0.1 ರಿಂದ 0.2 ಮೈಕ್ರಾನ್ (ಕೀಟವಿ.೮); ಜಿರಲೆ ಹತ್ತಲಿ, ಗಂಧ ಬಳಿಯಲಿ (ಚಂಗಾರಿ. ೦೬೦). **ಜಿರಳೆ** : ೨. ಜಿರಳೆಯ ಮೂಗಿನ ಮುಂದಿರುವ ಕೂದಲನ್ನು (ಉಡುಗೊ. ೧೭). **ಜಿಱಿಲೆ** : ೨. "ಜತುಕೆ, ಅಜಿನಪತ್ರ ಎಂದೊಡೆ ಹೆಬ್ಬಾವಲು ; ಜಿಱಿಲೆ ಎಂದೊ ಎಂಬರು" (ನಾಚಿರಾ. ೬). 'ಜರಿ$_4$' ಪರಾ. [ದೇ.॥ ಗೊಂಡಿ. ಶಿಱಿಲ್]

ಜಿಱಿಲೆ 'ಜಿಟಿಲೆ' ನೋ.

ಜೀ 'ಜೀಯ' ನೋ.

ಜೀಂಕರಿಸು, ಜಿಂಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೊಗಳು ; ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡು : ಗಜಪ್ರಿಯಾಂಬರಚರರ್ ಜೀಯಯ್ಯ ಭಾಪ್ಪೆಂದು ಜೀಂಕರಿಪನ್ನಂ ವನದುತ್ತಿ ಪೋರ್ವುದು ನಿಷಾದ್ಯಾರೂಢದಿಂ ಪೋರ್ವಪೊಲ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೧೧೧) ; ವಿಸ್ತರದಿಂ ಮಾಡಿಸಿ ಬೇಱೆ ಕನ್ನೆ[ಗೆಱೆ]ಯಂ ಜೀಹಯ್ಯ ಭಾಪ್ಪೆಂದು ಜೀಂಕರಿಪನ್ನಂ ಸಲೆ ಪೂಣ್ದು ಕಟ್ಟಿಸಿದನೆ ಕಾಳಂ ಮಹಾದಾನಿಯೋ (ಸೌಇಇ. XX, ೩೧-೨೦ : 1044) : ದ್ರೋಣರ್ ಜೀಂಕರಿಸೆ ಕರಿಯು ನರಿಯಾನುಯ್ವಂತೆ ಪೂರ್ವಸ್ಥಾನಕೊಯ್ದು ಕಟ್ಟುವುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೩-೬೧ ಅಡಿಟ). ೨. (?) : ಜೀಂಕರಿಸಂ ಜಿನುಗನವನಿಸಂ ಕೊಕ್ಕರಿಸಂ (ಅಜಿಪು. ೫-೮೯). **ಜಿಂಕರಿಸು**: ೧. ಜಯಕೇಶಿನೃಪಾಳನೆತ್ತಿ ಬಂದೇಳ್ವರಲಕ್ಕಿ ಜಿಂಕರಿಸಲೋಡಿಸಿ ತೆತ್ತಿಸಿದಂ (ಎಇ. XIII, ೩೦೩-೨೨ : 1125). [?]

ಜೀಂಗರೆ (ಕ್ರಿ). ಚೀರು; ಸೀತ್ಕಾರಮಾಡು: ಅವರದಱ ತಣ್ಪಿನಿಂ ಜೀಂಗರೆವ ಬಿನದವಂ ನೋಡಾ (ಮಿತ್ರಗೋ. ೯).

[ಜೀಂ ? + ಕರೆ$_1$]

ಜೀಕ 'ಜೀಕು$_3$' ನೋ.

ಜೀಕಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ಉಯ್ಯಾಲಾಡು; ತೂಗಾಡು: ಬೇರು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಜೀಕಹೊಡೆದು ಆಚೆಯ ದಂಡೆಗೆ ಉಡ್ಡಾಣಮಾಡಿದ (ವೃನಿ. ೬೧) ; ಯಾವ ಸರ್ಕಸ್ಸಿನ ಜೋಕಾಲಿಗೂ ನಾಕದಂತಹ ಜೀಕ ಹೊಡೆದು ಆಕಾಶದಿಂದ ಭೂತಳದವರೆಗೆ ದೀರ್ಘ ವರ್ತುಳಗಳನ್ನು ತೀಡತೊಡಗುತ್ತದೆ (ಗಾಳಿಪ. ೩).

[ಜೀಕ(<ಜೀಕು$_3$) + ಹೊಡೆ$_1$ (<ಪೊಡೆ$_1$)]

ಜೀಕಳಿ 'ಜೀಕೊರ್ಟಿವಿ' ನೋ.

ಜೀಕು$_1$ (ಕ್ರಿ). (ಉಕ) ಉಯ್ಯಾಲೆ, ತೊಟ್ಟಿಲು ಮುಂತಾದುವನ್ನು ತೂಗು ; ಉಯ್ಯಾಲಾಡು : ಹುಡುಗರಿಗೆ . . . ಕಾಲುವೆಯಲ್ಲಿ ಈಜುವುದು ಗಿಡಗಳಿಗೆ ಜೋಕಾಲಿ ಕಟ್ಟಿ ಜೀಕುವುದು-ಕೈಲಾಗದ ಕಾರ್ಯಗಳಾಗಿದ್ದವು (ವಿವಧು. ೮) ; ಕ್ಷಣಕಾಲ ಜೊಂಪು ಹತ್ತಿಸಿ ಕೈವಲ್ಯದ ತೊಟ್ಟಿಲಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಜೀಕಿ ತೇಲಿಬಿಟ್ಟ ಅನುಭವ (ಮಾಮನೆ. ೧೭೦) ; ಟೊಂಗೆಯನ್ನೇರಿ ಜೋಕಾಲಿಮಾಡಿ ಜೀಕುವಳು (ಬೆನ್ನುಹಿಂ. ೨೯) ; ಸಂಜೆಯು ಮುಂದೆ ಜೋಕಾಲಿ ಜೀಕುವರು (ಕನ್ನಜಾ. ೧೪೫). [?]

ಜೀಕು$_2$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಕರ ಸೋಂಕಲೊಡನೆ ವಜ್ರದ ವಿತಂಡಗಳುರ್ಚಿ ತೆಱೆದವು ಜೀಕು ಗಿರ್‍ರೆಂದು (ಜ್ಞಾನಚ. ೧೮-೧೩೮). ೨. ಮೆಟ್ಟಿನ ತೊಗಲಿನಿಂದ ಹೊರಡುವ ಮರ್ಮರ ಶಬ್ದ ; ಗಿರಕಿ ಚಡಾವಿನ ಶಬ್ದ : ಅವನ ಮೆಟ್ಟಿನ ಜೀಕು ಕೇಳಿ ಇಲ್ಲಿಂದಲೇ 'ವಿಾಸೆ ಸವಾರಿ' ಎಂದು ಕಾಣುತ್ತದೆ ಎನ್ನಬಲ್ಲರು (ಹಹಸ. ೨೭); ಹೇಳಿಮಾಡಿಸಿದ ಸುಮಾರು ಒಂದೇ ಗೇಣು ದಪ್ಪವುಳ್ಳ ಜೀಕಿನ ಜೋಡು (ಸುವಸಂ. ೫೨). 'ಜೀಗು' ಪರಾ.

ಜೀಕು₃, ಜೀಕ (ನಾ). ೧. ತೂಗಾಟ; ಹೊಯ್ದಾಟ: ಯಾರಿಗೇನಾತ್ಮ ವಿಶ್ವಾಸವೇ ಒಳಗುರುವು ಒಳಗಿನಂತೇ ಹೊರಗೆ ನಮ್ಮ ಜೀಕು (ನನಲ್ಲ. ೫೩-೦೬); ನದಿಯನ್ನು ಬಣ್ಣಿಸುವಾಗ ಅಲ್ಲಿ ತರಂಗದ ಗತಿ ಇರಬೇಕು. ಆ ಜೀಕು (swing) ಇರಬೇಕು (ವಿಜಾಮಂ. ೧೪೪); ತೊಟ್ಟಿಲದ ಜೀಕಿಗೆ ಮಗು ಮತ್ತೆ ಮಲಗಿತು (ನಡದಾ. II, ೧೧೫೩). ಹಾಗೆ ಇದು, ಹೀಗೆ ಇದು, ಎನುತ ಜೀಕು ಜೀಕಿನ ವಿಲಾಸದಲಿ ತನ್ಮಯವಾಗಿ (ಉಯ್ಯಾಲೆ. ೩-೩). ೨. ಚಕ್ರಾಕಾರವಾಗಿ ತಿರುಗುವ ಸಾಧನ; ಗಿರಗಟ್ಟೆ; ಗಿರಕಾಲೆ: ಕುದುರೆಯ ಜೀಕಿನಲ್ಲಿ ಕುದುರೆಗಳು ತಿರುಗುವಂತೆ ಈ ಸೂರ್ಯಮಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಭೂಮಿಯು ಸೂರ್ಯನ ಸುತ್ತಲು ತಿರುಗುತ್ತದೆ (ಜ್ಯೋತಿಶ್ಯಾ. ೨೪). **ಜೀಕ:** ೧. ಕಾಲ್ಗಳಿಗೆ ತೆರೆಗೆ ಕೊಳಗಳಿಗೆ ತೊರೆಗೆ ಜವ್ವನದ ಜೀಕವಾಗಿ ಕಾರ್ಗಾಲ ಬಂತು (ಕರುಶ್ರಾ. ೪೦-೭); ಕೂಸಿಗೆ ಜೀಕವನ್ನು ಮೊಣಕಾಲುಗಳನ್ನೆತ್ತಿ ಎತ್ತಿ ಕೊಡುವನು (ಕನ್ನಜಾ. ೪೩). ೨. ನಾವು ತೊಟ್ಟಿಲ ಜೀಕದ ಬಳಿಗೆ ಹೋದೆವು (ಕಸಾಪ. I-೧೩೭).

ಜೀಕಾಡು, ಜೀಕವಾಡು = ತೊನೆದಾಡು; ಅತ್ತಿತ್ತ ತೂಗಾಡು: ತಂತಿಯ ಮೇಲೆ ಜೀಕಾಡುವ ಡೊಂಬನಂತೆ ಆಯಿತು ನನ್ನ ಚಿತ್ತ (ಮುಂಗಾಪು. ೪೨); ಎದೆಯ ಹೂವ ತೊಟ್ಟಿಲಲ್ಲಿ ತೂಗಿತೂಗಿ ಜೀಕವಾಡಿ (ಕರುಶ್ರಾ. ೧೩-೬); ನೆಮ್ಮದಿ, ತುಷ್ಟಿ, ಹರುಷಗಳಲ್ಲಿ ಈಗ ಆತನ ಬದುಕು ಜೀಕವಾಡುತ್ತಿದೆ (ಬನಸಿ. ೬೨). [<ಜೀಕು₁]

ಜೀಕುಳಿ 'ಜೀಕೊರ್ಟಿವಿ' ನೋ.

ಜೀಕೊಳವಿ 'ಜೀಕೊರ್ಟಿವಿ' ನೋ.

ಜೀಕೊಳವೆ 'ಜೀಕೊರ್ಟಿವಿ' ನೋ.

ಜೀಗು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಪಾಲ್ದೆನೆಗಳಿಗೆರಗುವ ಜೀರಂಗಿಗಳ ಜೀಗು ಶ್ರುತಿಹಿಡಿದಂತಿದ್ದಿತು (ಶ್ರೀರಾಪ. ೬೯). 'ಜೀಕು₂'ಪರಾ.

ಜೀಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಜೀರ್ ಜೀರ್ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು (?): ಕಕ್ಕೆಕಾಯ್ಹಂಗೆ ಹಾಕ್ಯಾರೆ ಹುಲಿಬಣ್ಣ ಜೀಗುಟ್ಟುತಾವೇ ಸರಮುತ್ತು (ಹುಟ್ಟಹ. ೪೫). [<ಜೀರ್₃ + ಕುಟ್ಟು₁]

ಜೀಟು₁ (ನಾ). (ಉಕ) ಊರೆ; ಆಧಾರ; ಆಶ್ರಯ: ಕವಲು ಇದ್ದ ಉದ್ದವಾದ ತೊಲೆಗಳನ್ನು ಜೀಟುಗೋಲು ಕೊಟ್ಟ ಹಾಗೆ . . . ಜೀಟು ಕೊಟ್ಟು ಆ ತೊಟ್ಟಿಲಕ್ಕೆ ಬಿಗಿಮಾಡಿ ಮೊಟ್ಟೆಯನ್ನೂ ಸಾಗಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೧೧೫). 'ಜೀಟುಗೋಲು' ಪರಾ. [?]

ಜೀಟು₂ (ನಾ). (?): ಕೈಯ್ಯ ಮಾಟದಿಂ ಜಗಶ್ರುತಿಯ ಪಾಠದಿಂ ದೂರತವ ಕೂಟದಿಂ ಭವಸಂಹರಾ ಜೀಟನಿಂ ಮಂತ್ರನುತಿ ಮೇಟದಿಂದೊಲವಹಮಿ ನೋಟದಿಂ ಕೃಪೆ ಶ್ರದ್ಧೆ (ಲಿಂಗಪು. ೧೨-೧); ಜೀಟು ಜೀಟಿಗೆ ರತಿಪ್ರೌಢಿ ಸಮನಿಸಿ ವಿಟರ ದಾಟಲೀಯ್ಯದೆ ಪಲ್ಲವಾಸ್ತ್ರದಿಂದೆಸುತ (ಲಿಂಗಪು. ೨೫-೨೫). [?]

ಜೀಟುಗಾಲು (ನಾ). ಆಧಾರವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡ ಕಾಲು; ಊರುಗಾಲು: (ಕ). [ಜೀಟು₁ + ಕಾಲು₁ (<ಕಾಲ್₁)]

ಜೀಟುಗೋಲು (ಕ್ರಿ). ಆಧಾರಕ್ಕಾಗಿ ಇಟ್ಟ ಕೋಲು; ಊರೆಗೋಲು: ಆ ಕಂಭಗಳಿಗೆ ಹಿಂದಿನ ಮೈಯಿಗೆ ಮುಂದಿನ ಮೈ ಕಡೆಗೆ ಜೀಟುಗೋಲು ಕೊಟ್ಟ ಹಾಗೆ ಕವಿಗಂಭಗಳನ್ನಾಗಲಿ . . . ಜೀಟುಕೊಟ್ಟು ನಿಲ್ಲಿಸಿ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೪೦). [ಜೀಟು₁ + ಕೋಲು₁ (<ಕೋಲ್₁)]

ಜೀಣ 'ಜೀನ₁' ನೋ.

ಜೀತ (ನಾ). ೧. ಜೀವಿತ; ಬದುಕು: (ಕ). ೨. ಕೂಲಿ; ಸಂಬಳ; ದುಡಿತದ ಹಣ: ಹಲರು ಸೆಟಿಕಾಱರು ಯಿಳುಹಿ ಕೊಡುವ ಜೀತಗಳ ಹೊನ್ನು . . . ಯೂ ನಾಲ್ಕು ಹೊನ ಜೀತವನೂ ಯಿಳುಹಿ ಕೊಟ್ಟು (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೪೪೯-೨೨; 1449); ಕೂಳ ಹಂಗಿನಿತಿಲ್ಲ ತನ್ನ ವಿಶಾಲಭವನಾಂತರದಲಣುಗಗೆ ಮೇಲೆ ಕೊಡುತಿಹ ಜೀತವಿನಿತಿಲ್ಲ (ಕೋಗಿಯು. ೨೪-೩೦); ವೇತನಗಳಂ ಪರಿವಾರ ಜನಕ್ಕೆ ಕೊಡಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಈ ವರೆಗೂ ಒಬ್ಬರೂ ಬಂದಿಲ್ಲ. ಅವರ ಜೀತಗಳು ಕಟ್ಟಿ ಇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ (ಮುದ್ರಾಮಂ. ೨೧೯); ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಜೀತವನ್ನು ಕೊಡುವೆವಲ್ಲ (ಸವತಿ. ೧೯೧); ಮೇೞಲ್‌ಕೆಳಗಾದರು ಸಾಧಿತವೊಂದೇ: ಜೀತದ ಉದರಂಭರಣ (ಚಿಂತನ. ೬೧-೧೬). ೩. ಕೆಲಸ; ಊಳಿಗ; ಸೇವೆ; ದುಡಿಮೆ; ಚಾಕರಿ: ಗಾಳಿ ಬೆಳಕು ಬಾನ ಸೆಳಕು ಮೂಲ ಮರುಳು ಜೀತಕೆ (ಪಲಾನ. ೮-೮): ಬಲಾತ್ಕಾರದ ಜೀತವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಲಾಯಿತು (ದಾದಾನ. ೬೧). ೪. ಗುಲಾಮಗಿರಿ: ಈಗ ಜೀತಪದ್ಧತಿ ರದ್ದಾದುದರಿಂದ ಜೀತದಿಂದಾಗುತ್ತಿದ್ದ ಅನ್ಯಾಯ ತಪ್ಪಿತು (ರೂಢಿ).

ಜೀತಕ್ಕಿರು = ನಿಗದಿಯಾದ ಅವಧಿಯವರೆಗೆ, ನಿಗದಿ ಪಡಿಸಿದ ಸಂಬಳದ ಕರಾರಿನಿಂದ ಊಳಿಗ ಮಾಡು: ತಮ್ಮ ಅಣ್ಣನ ಬಳಿ ಜೀತಕ್ಕಿದ್ದನು (ದೇಶಾಂಕ. ೩೩). **ಜೀತದ ಪತ್ರ** = ಜೀತಕ್ಕಾಗಿ ಕರಾರುವಾಕ್ಕಾಗಿ ಬರೆಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಪತ್ರ: ನಮ್ಮ ಹೃದಯವಂತೂ ಬಿಳಿಯರಿಗೆ ಜೀತದ ಪತ್ರ ಬರೆದು ಕೊಟ್ಟಿದೆ (ನಿಬಂಧ. I, ೪೧೨). **ಜೀತದಾಳು** = ನಿಗದಿಯಾದ ಅವಧಿಯವರೆಗೆ, ನಿಗದಿಯಾದ ಸಂಬಳಕ್ಕಾಗಿ ಅಥವಾ, ಕೊಂಡ ಸಾಲಕ್ಕಾಗಿ ದುಡಿಯುವ ಆಳು: ನಿನ್ನ ಜೀತದಾಳು ನಾ (ಮಣ್ಣುಹೆ. ೧೭೯); ದೊಡ್ಡ ಚೌಕಿಮನೆಯ ಹೆಬ್ಬಾಗಿಲು ದಾಟದ ಅವರ ಜೀತದಾಳು (ಮಲೆಮ. ೧). **ಜೀತಮಾಡು**=ಚಾಕರಿಮಾಡು; ಸೇವೆಮಾಡು: ನಮ್ಮನ್ನು ಬದುಕಿಸಿದೋರು ಅಂತ ನಿನಗೂ ಐತಣ್ಣಗೂ ಜೀತ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಬೇಕಾದ್ರೂ ಇರ್ತೀವಿ (ಮಲೆಮ. ೬೦೦): ಜೀವನಕ್ಕಾಗಿ ಜೀತ ಮಾಡಿ ಕಾಲ ಕಳೆದು ಪರೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೇ ತರಗತಿಯಲ್ಲಿ ತೇರ್ಗಡೆ ಹೊಂದಲು ಅವಕಾಶವಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ಇಬದು. ೮೨). [<ಸಂ. ಜೀವಿತ]

ಜೀತಕಾರ, 'ಜೀತಗಾರ' ನೊ.

ಜೀತಗಾರ, ಜೀತಕಾರ (ನಾ). ೧. ಊಳಿಗದವನು; ಜೀತದ ಆಳು: ಒಬ್ಬ ಒಕ್ಕಲಿಗನು ಜೀತಗಾರನಾಗಿದ್ದು . . . ಹಣವನ್ನು ಕೊಡಿಸಿ (ಕಥಾಮಂ. IV, ೧೬). ೨. ವಂಶಪಾರಂಪರ್ಯವಾಗಿ ಬಂದ ಜೀತದಾಳು; ಆನುವಂಶಿಕ ಗುಲಾಮ; ಚಾಕರಿದಾರ: ಈ ಸೀಮೆಜೀತಗಾರ ಹೊಲೆಯರ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨೧); ಇಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಜೀತಗಾರರಾದ ಹೊಲೆಯರ ಕರಿಯನೂ ಮಾದಿಗರ ಕಾಳನೂ ಬಂದರು (ಚಿಂಗಾಳ. ೬): ಜೀತಗಾರಗೆ ಯಾತಕ್ಕೆ ಜೇರಿಗೆ ಬೆಲ್ಲ (ಗಾದೆ). **ಜೀತಕಾರ:** ೧.ಸಂಬಳ ಮೂಱು ಹೊನ್ನಿನ ಜೀತಕಾರರು ಯಿಂಬಿನೊಳ್ ತುಱುವ ಕಾದಿಹರು (ಮಾದೇಸಾಂ. ೧-೪೦). [ಜೀತ + -ಗಾರ (<-ಕಾಱ)]

ಜೀನ₁, ಜೀಣ (ನಾ). ಕೃಪಣ; ಲೋಭಿ; ಜಿಪುಣ: ವಿತ್ತವು ಜೀನರಿಗ ಮೃತವು ಅಮೃತವು ಚಿರಶಾಂತಿ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳಿಗೆ (ಇಂಚಾಪ. ೬೩-೫೩): ಅವರಲ್ಲಿಯ ಕೆಲವರು ಆವನ ಗುಣಗಾನ ಮಾಡಹತ್ತಿದರು. ಉಳಿದವರು ಜೀನನೆಂದು ಹಳಿಯ ಹತ್ತಿದರು (ಜಯಂತ. ೩೪೪): ಅಷ್ಟರವಟ್ಟಿಗೆ ಬೆಳೆದ ಶೀನ, ಮಹಾಜೀನನಾಗಿ (ಹೇಮುಕೂ. ೧೪); ಜೀನ ಗಳಿಸಿದ್ದನ್ನ ಜಾಣ ಉಂಡ (ಗಾದೆ). **ಜೀಣ:** ಬಹಳ ಜೀಣ ಕಾಸು ಬಿಚ್ಚುವುದಿಲ್ಲ (ಮಧುಸಂ. ೬೬). [ದೇ.॥ ತುಳು. ಜೀನ, ಜೀನೆ]

ಜೀನ₂ (ನಾ). ಮುದುಕ; ವೃದ್ಧ: "ಪ್ರವಯಾಃ, ಸ್ಥವಿರಃ, ವೃದ್ಧಃ, ಜೀನಃ, ಜೀರ್ಣಃ, ಜರನ್–೬ ಮುದುಕನ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೫೬). [ಸಂ.]

ಜೀನ₃, ಜೀನು₁ (ನಾ). ೧. ತೊಗಲು; ಚರ್ಮ: 'ಜೀನಗಾರ' ಪರಾ. ೨. ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲು ಕುದುರೆಯ ಬೆನ್ನಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ಚರ್ಮದ ತಡಿ: ಕುದುರೆಗಳ ಜೀನ ಹಲ್ಲಣ ಲೇವೆ ಕಬ್ಬಿ ಕಂದದ ಹಕ್ಕರಿಕೆ ಚಬುಕು

ಮೊಗರಂಬ ವಾಘೆಗಳ್ (ಜಬಪು. ೪೭-೪೪) ; ಎತ್ತಿಗೇತಕೆ ಜೀನವದು (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೧-೪೦). ಕುದುರೇನ ತರಿಸಣ್ಣ ಜೀನವ ಬಿಗಿಸಣ್ಣ ನನ್ನ ಊರಿಗೆ ಕಳುಹಣ್ಣ (ನಾಪದ. ೮೯) ; ಹರದನ ಕುದುರೆಗೆ ಹರಕು ಜೀನ (ಗಾದೆ).

ಜೇನು₁ : ೨. ಮನಸಿಜನೇಱುವ ಮದನ ಮುತ್ತಿನ ಚೆಂಡು ಕನಕದ ಜೇನು ಹಕ್ಕರಿಕೆ . . . ನಿಂದಿಹುದು (ಸೌಂದರ್ಕಾ. ೫-೭೪) ; ಕುದುರೆಗಳಿಗೆ ಜೇನು ಹಾಕುವವರೂ . . . ಯುದ್ಧ ಸನ್ನಾಹ ಕೋಲಾಹಲದಿಂದ ಒಪ್ಪುತಲಿರುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ (ಕೃವಾಳ. ೩೯೭); ಜೇನಿಗೆ ಕಟ್ಟಿದ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಸಣ್ಣ ಘಂಟೆಯ ನಾದವೂ ಇಲ್ಲ (ಬಂಗಾಹೆ. ೫). ೩. ಒಂದುಂ ಬಗೆಯಂ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ : ಕುಕ್ಕುರು ಡುಮುಡುಮು ಪಾವುಂಜೆಯು ಜೀನು ಡಕ್ಕೆ (ಜ್ಞಾನಚ. ೪೦-೧೦೩).

[←ಪಾರ. ಜೀನ್. / ಪ್ರಾ. ಜೀಣ. / ಸಂ. ಅಜಿನ]

ಜೇನ್₄ (ನಾ). ಜೈನಮತಂತ : ಜೈನಮತಾಗಮಶರಧಿಶಶಾಂಕನೆ ಜೇನದ ಮನಸಿಜರೂಪ ಭೂನಾಥ ವರಗುಣಭೂಷಣ (ಬಿಜ್ಜಲ. ೩-೮೨).

[<ಜೈನ ?]

ಜೇನಂಗಿ, ಜಿನಂಗಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯಂ ಗಿಡ. 'ಕರಿಜೀನಂಗಿ' ಪರಾ. **ಜಿನಂಗಿ :** ನೀಲಿ, ಜಿನಂಗಿ, ಗುರಗುಂಜಿ, ಕಾಡವರೆ (ನಮ್ಮನು. ೨೩೮). [?]

ಜೇನಕ (ನಾ). ಒಂದು ದೇಶದ ಜನ : ಜೇನಕರ ಬೋಟಕ ಕಿರಾತರನೂನ ಬಲ ಸಹಿತೀ ಮಹೀಪತಿಸೂನು ಕಾದಿದನೀತನಲಿ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೩-೧೯). [?]

ಜೇನಗ (ನಾ). ಜಿಪುಣ ; ಲೋಭಿ : ಆನೆ ಮೇಲೆ ಬರುವೋರು ದಾನಕ್ಕೆ ಯೊಡ್ಡೋರು ಎಂಥಾ ಜೇನಗರೇ (ಜಗೀತ. ೭೪). [ಜೇನ್₁ + – ಗ₂]

ಜೇನಗಾರ₁, ಜೇನುಗಾರ₁ (ನಾ). ೧. ಚರ್ಮದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು: ಜೇನಗಾರನಿಗೆ ಶಿಕಲಿಗಾರ ಸಾಕ್ಷಿ (ಗಾದೆ). **ಜೇನುಗಾರ₁ :** ೨. ಕುದುರೆಯ ಜೇನು ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಸಜ್ಜು ಮಾಡುವವನು ; ಅಚ್ಚುಳಾಯ್ತು : ಅವನು ದೊರೆಯ ಬಳಿ ಜೇನುಗಾರನಾಗಿದ್ದನು (ರೂಢಿ).

[ಜೇನ್₃ + – ಕಾರ₁ (< – ಕಾಱ)]

ಜೇನಗಾರ₂, ಜೇನುಗಾರ₂ (ನಾ). ಚಿತ್ರಗಾರ ; ಶಿಲ್ಪಿ ; ಬಣ್ಣಗಾರ : ಬರಿಯ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಲಿ ಸಾಧುರಿಗೊಂದಿಸ ಬರದು ಗೊಡ್ಡುಯೆಂದೆಂಬೆ ಜನಿವಾರವ ಹೆಸರಿಗೆ ಹಾಕಿಹನನು ಜೇನಗಾರನು ಯೆಂದೆಂಬೆ (ಜಿದಾವ. ೦೪-೭); ಗಣೇಶ ಚತುರ್ಥಿಯ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಪಟ್ಟಣಗಳಲ್ಲಿ ಪೊತ್ತಾರರು, ಜೇನಗಾರರು ಮುಂತಾದವರು ಗಣಪತಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೨೪೭); ಜೇನಗಾರರು . . . ಇವರಿಗೆ ಚಿತ್ರಗಾರರೆಂತಲೂ ಅನ್ನುವರು (ಕಭಾಗ. ೦೩೦). **ಜೇನುಗಾರ₂ :** ಮಳೆಗಾಲದ ಮುಗಿಲುಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಬಣ್ಣದಲ್ಲಿ ಮಿಗಿಲಾದ ನಿನ್ನ ಕಣ್ಣ ನೋಡುತ್ತಲೆ ಕಾಣುವುದು—ಜೇನುಗಾರರ ಜಿನುಗಿನ ಗೊತ್ತು (ಉಯ್ಯಾಲೆ. ೯೭-೭).

[ಜೇನ ? + – ಕಾರ₁ (< – ಕಾಱ)]

ಜೇನಗೆಲಸ (ನಾ). ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಕೆಲಸ; ಕುಸುರಿಗೆಲಸ : ರಥ ಹಯದ ವಾಘೆಯು ಜೇನಗೆಲಸದ ಹಕ್ಕರಿಕೆಗಳ ನೊಗನ ಜೊತ್ತಗೆಯ ಭಾನುಸುತ ಮುಱಿಯೆಚ್ಚ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೪-೪) ; ವಿಮಾನ ಚಿಪ್ಪಿನ ಲೋಹಬದ್ಧದ ಜೇನ ಗೆಲಸದ ವ್ಯಗನಖಿದ ಪರಿಧಾನಕದ ಪಾರಿಯದ ಪಚ್ಚೆಯ ಪಳಿ ಸುವರ್ಣಗಳ . . . ಅಸುರರಾವ್ವರು ಬಳಸಿದರು ಖಳನ (ತೊರೆರಾ. ೭-೨೯-೦೯) ; ಮುತ್ತಿನ ಗುಡಿ ಹೊಯ್ದಾವು ಸಾಗರದಾನವೆತ್ತಿತು ಜೇನಗೆಲಸದ ವೊತ್ತದ ಗುಡಿಗಳು ನೆಗೆದವು (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೨-೩೪).

[ಜೇನ ? + ಕೆಲಸ]

ಜೇನತನ (ನಾ). ಜಿಪುಣತನ ; ಕೃಪಣತನ ; ಲೋಭ : ಜೇನತನ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಭೀಮರಾಯರು ಹೆಸರಾಗಿದ್ದರು (ಕುಂಕುಮ. ೩೮) ; ಪಂಡಿತರಿಗೆ ನಾಲ್ಕು ದುಡ್ಡು ಕೊಡಲಿಕ್ಕೆ ಇಷ್ಟೇಕೆ ಜೇನತನ (ಅಶೋಕ ೪).

[ಜೇನ್₁ + – ತನ]

ಜೇನವೆಸ (ನಾ). = ಜೇನಗೆಲಸ : ಪಾನಕ ತುಪ್ಪ ಸಕ್ಕರೆ ರೊಟ್ಟಿಯಿಂದ ಸನ್ಮಾನಿಸಿ ಸಹಣಿಗಳದಕೆ ಜೇನವೆಸದ[ಪಾಠಂ. ಜೇನವಸರ, ಜೀನವೆಸವ] ಹಲ್ಲಣವನು ಹಾಯ್ಕಿದರು (ಕುರಾಸಾಂ. ೯-೮೭). [ಜೇನ? + ಬೆಸ₁]

ಜೇನಶಾಲೆ 'ಜೇಣಶಾಲೆ' ನೋ.

ಜೇನಸು 'ಜಿನಸು' ನೋ.

ಜೇನಹಂಕ, ಜೇನುಹಂಕ (ನಾ). (ಉಕ) ತುಂಬಾ ಜಿಪುಣ ; ಮಹಾ ಲೋಭಿ : ಈ ಜೇನಹಂಕರೂ, ಜೇನುಹುಳುಗಳೂ ಒಂದೇ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವರು (ಗಾಳಿಪ. ೫೯) ; ಹಳ್ಳಿಯವರೆಲ್ಲ ಅವನನ್ನು ಜೇನಹಂಕನೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು (ಜೋಳಬಿ. ೦೪) **ಜೇನುಹಂಕ :** ರೊಕ್ಕದ ಬಾಬತ್ತಿನಲ್ಲಿ ದಾದಲ್ಯಾ ಜೇನುಹಂಕ (ದೀಪಹ. II. ೩೩೫). [ಜೇನ್₁ + ಹಂಕ ?]

ಜೇನಹಂಕತನ (ನಾ). ಜಿಪುಣತೆ ; ಲೋಭ ; ಕೃಪಣತೆ : ನಾನೂ ಒಳ್ಳೇ ಜೇನಹಂಕತನಾ ಮಾಡಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಕೂತೇನಿ (ಮಿಂಚಿಹು. ೯೪).

[ಜೇನಹಂಕ + – ತನ]

ಜೇನಿ (ನಾ). ಜಿಪುಣೆ ; ಕೃಪಣೆ ; ಲೋಭಿ : ಅವಳೋ ತುಂಬ ಜೇನಿ (ರೂಢಿ). [ಜೇನ್₁ + – ಇ₂]

ಜೇನಿಸು 'ಜಿನಸು' ನೋ.

ಜೇನು₁ 'ಜೀನ್₃' ನೋ.

ಜೇನು₂ 'ಜಿನ್ನು' ನೋ.

ಜೇನುಗಾರ₁ 'ಜೇನಗಾರ₁' ನೋ.

ಜೇನುಗಾರ₂ 'ಜೇನಗಾರ₂' ನೋ.

ಜೇನುಹಂಕ 'ಜೇನಹಂಕ' ನೋ.

ಜೇಪು₁ 'ಚಾಪು₁' ನೋ.

ಜೇಪು₂ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೋಟಾರುವಾಹನ : ಸಿಪಾಯಿಗಳು ಜೇಪಿನಲ್ಲಿ ಬಂದರು (ರೂಢಿ). [←ಇಂ. Jeep]

ಜೇಪುಕೊಡು 'ಜೇಪುಗೊಡು' ನೋ.

ಜೇಪುಗಾಲು 'ಚಾಪುಗಾಲು' ನೋ.

ಜೇಪುಗೊಡು, ಜೇಪುಕೊಡು (ಕ್ರಿ). ಹಾರು; ಜಿಗಿ ; ನೆಗೆ: ಜೇಪುಗೊಟ್ಟು ಸಾಲಾಗಿ ನಿಲ್ಲಬೇಕು (ಹೊಸಂಸಾ. ೩೯). **ಜೇಪುಕೊಡು :** ಕುದುರಿ ಒಂದು ಜೇಪುಕೊಟ್ಟು ಓಡಾಕ ಹತ್ತುತ್ಕ ನೋಡು (ಅಮನಿ. ೬).

[ಜೇಪು₁ (<ಚಾಪು₁) + ಕೊಡು₁]

ಜೇಬಿ₁ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಸ್ತ್ರ: ವಿಚಿತ್ರ ನವೀನ ಪಳಿಗಳ ಜೇಬಿಗಳ . . . ಹರಿಣ ಪಂಚಾನನಾಂಚಿತ ದಿವ್ಯವಸ್ತ್ರವ (ತೊರೆರಾ. ೬-೫೫-೪೩) ; ನವದುಕೂಲಂ ಜೇಬಿ ಪಟ್ಟಾವಳಿಯ ವಿವಿಧವರ್ಣಾವಳಿಯ ವಸ್ತ್ರಗಳ ಭಕ್ತಿಯಿಂ . . . ಅರ್ಪಿಸಲು (ಗುರುಚಾ. ೭-೯) ; ಪಟ್ಟೆ ಪಟ್ಟಾವಳಿಯು ಜೇಬಿನಾಕ್ಯಾದಿಯು ದುಕೂಲಂಗಳಾ (ನವವೋ. ೩೩-೨೩).

[←ತೆಲು. ಜೇಬು]

ಜೇಬಿ₂ (ನಾ). ಕೋಟೆಯ ಹೊರಗೋಡೆ ಮತ್ತು ಒಳಗೋಡೆಗಳ ನಡುವಣ ಪ್ರದೇಶ ; ಊರಿನ ಹೆಬ್ಬಾಗಿಲುಗಳೆರಡರ ಮಧ್ಯದ ಅವರಣ: ಶ್ರೀಹರಿಗುಂ ಪಶ್ಚಿಮ ಜೇಬಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಾದಾಂಜನೇಯಗುಂ . . . ದೇವಾಲಯಂಗಳಂ ಕಲ್ಪಿಸಿ (ಅರ್ಜಾವಿ. ೩೦-೪೦ ಪ) ; ಹುಲೀ ಮುಖದ ಬಾಗಿಲಿಂದ ಕೋಟೆಯ ಜೇಬಿಯೊಳಕ್ಕೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಸೈನ್ಯದೊಡನೆ ಹೋದನು (ಚಾಮವಂ. ೦೦೯). [?]

ಜೇಬ್ರ (ನಾ). ಮೈಮೇಲೆ ಉದ್ದುದ್ದವಾದ ಕರಿಯ ಪಟ್ಟೆಗಳುಳ್ಳ, ಕುದುರೆ ಜಾತಿಯ ಒಂದು ಪ್ರಾಣಿ: ಜೇಬ್ರವೂ ಜಿರಾಫೆಯೂ ಜೀವಿಸುವ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಅವಕ್ಕಿಂತಲೂ ಭಯಂಕರವಾದ ಬಲಿಷ್ಠವಾದ ಮೃಗವೊಂದು ಮನೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುತ್ತದೆ (ಪ್ರಾಜಪ್ರ. ೨೮). [←ಇಂ. Zebra]

ಜೀಮತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ವಸ್ತು: ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಕಿರುನೆಲ್ಲಿ, ಜೀವಂತಿ . . . ಸಮಾನಗೊಂಡರೆದು ತುಪ್ಪದಿಂ ಸೇವಿಸೆ ರಾಜಕ್ಷಯಾದಿ ರೋಗಂ ಪರಿಹಾರ (ಸಕವ್ಯ. ೨೪೮). [?]

ಜೀಮೂತ (ನಾ). ೧. ಮುಗಿಲು; ಮೋಡ; ಮೇಘ: "ಅಭ್ರಂ, ಅಬ್ದಃ, . . . ಜೀಮೂತಃ, ಬಲಾಹಕಃ-ಈ ೧೦ ಮುಗಿಲ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೧೦-೫೮); ಅಭಿನವ ಜೀಮೂತವಾಹನನ ದಿವ್ಯಾಸ್ತ್ರದ ಕೋಳ್ಗಿರಲಾಱದೆ ಜೀಮೂತಂಗಳೆಲ್ಲಂ ತೆರಳ್ದೋಡಿದೊಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೯೬ ವ); ಎನ್ನ ರಶ್ಮಿಯ ಪ್ರತಾಪಮಂ ಜೀಮೂತಂಗಳ್ ಮುಸುಕಲೀಯದೆ (ಪಂಚತಂ. ೨೫೮-೧೩): ದಾವಾನಳನ ದಳ್ಳುರಿಗಳುಕುವುದೆ ಜೀಮೂತಸಂದೋಹ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೯-೩೦). ೨. ಬೆಟ್ಟ; ಪರ್ವತ: "ಅದ್ರಿಸಂಕುಳದಲ್ಲಿ ಜೀಮೂತಮೆನಿಸಿರ್ಪುದು" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೮-೫). ೩. ಕರಿ; ಆನೆ. ೪. ಕಪ್ಪು; ಕೃಷ್ಣವರ್ಣ. ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಕೊನ್ನಾರಿ: "ಕಂಕುತ್ಕೀಲ ಪಯೋಧರಾಸಿತಮಿವೃಂ ಜೀಮೂತನಾಮಂ" (ನಾನಾರ. ೫೮). [ಸಂ.]

ಜೀಮೂತಪಥ (ನಾ). ಮೇಘಮಾರ್ಗ; ಆಕಾಶ: ಸುಪರ್ಣಕೇತು ಜೀಮೂತಪಥದಿಂದತಿವೇಗದಿಂ ಪೋಗೆವೋಗೆ (ಜಗವಿ. ೧೨-೪ ವ).

[ಜೀಮೂತ + ಪಥ]

ಜೀಮೂತವಾಹನ (ನಾ). ೧. ಮೋಡವನ್ನು ವಾಹನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು; ಇಂದ್ರ: ಮಳೆಗಱೆದು ಮುನ್ನಂ ತನ್ನನೋವಿದ ಲೇಸಂ . . . ನೆನೆನೆನೆದು ಜೀಮೂತವಾಹನಂಗೆ ಸುಧಾರಸಮಂ . . . ನೀಡಿದಪಳೆಂಬಂತೆ (ಶಬಶಂ. ೨-೪೨ವ). ೨. ಗರುಡನಿಂದ ನಾಗಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ವಿದ್ಯಾಧರ: ವಿನತಾಪುತ್ರನ ವಜ್ರತುಂಡಹತಿಗಂ ಮೆಯ್ಯಾಂತು . . . ಜೀಮೂತವಾಹನನೆಂಬಂಕದ ಚಾಗಿ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೨೬). ೩. ಒಂದು ವಂಶದ ಹೆಸರು: ಜೀಮೂತವಾಹನಾನ್ವಯ ಪ್ರಸೂತ (ಎಇ. XIX, ೩೨-೨; 1135). [ಜೀಮೂತ + ವಾಹನ]

ಜೀಯ, ಜೀ, ಜೀಯ್ಯ (ನಾ). ೧. ಒಡೆಯ; ಪ್ರಭು; ದೇವ: ಷೋಡಶರಾಜರಿಂ ಕಡೆಯೊಳಿರ್ಪುದು ಜೀಯ ಪಸಾದಮೆಂಬುದುಂ(ಪಂಪಭಾ. ೬-೧೬); ನಿನ್ನ ಕೆಳೆಯಂ ಸುಯೋಧನನನ್ನೋಡದೆ . . . ಜೀಯೆನ್ನದೆ ದೇವೆನ್ನದೆ ದೇಕುಸಿರದಿರ್ಪೆ (ಗದಾಯು. ೫-೧೭); ಜೀಯೆನಿಸಿ ಬಾಳ್ವಡಿಗಳ ಜೀಯಂ ಶ್ರೀನೇಮಿದೇವರ್ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೬೪-೮೦; 1112); ಒಡನೆ ಸುರಾಳಿ ದೇವ ಬೆಸನಾವುದು ಜೀಯ ಮಹಾಪ್ರಸಾದ ನಿಮ್ಮಡಿ ಬೆಸಸೆಂದು ಮುಂದಿರೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೧೬೩); ಗುಡಿಯ ಕಟ್ಟಿಸು ಜೀಯ ಬಱಿತುದು ಕಡಲು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೦-೩); ಸೆಳೆದರಿನೃಪರ ದುರ್ಗಗಳ ಠಾಣೆಯವನು ಬಲಿದು ಬಹುಳ ಧನಗಳನು ತಳುವದೆ ತಂದೀವೆನು ಜೀಯ ಬೆಸಸು (ಕಂಸವಿ. ೮-೩೮); ಜೀಯ ಬಸವನಿಗೆ ಸೇವೆಯನು ತಪ್ಪಿಸಿದೆ (ಕನ್ನಜಾ. ೨೪೭). ೨. (ಹಿರಿಯರ ಅಪ್ಪಣೆಗೆ) ಒಪ್ಪಿಗೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಮಾತು: ಆ ಖಚರ ಜೀಯೆಂದು ಕೈಮುಗಿದಪ್ಪಿದನು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೦೭-೯೦). **ಜೀ:** ೩. ಪ್ರಶಂಸೆಯ ಮಾತು: ರಸಭಾವವೃತ್ತಿಯ ವಿರಚಿಸಿದನಹುದಯ್ಯ ಜೀ ಮರಳು ಭಾಪೆನಲು ಸಭೆಯು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೩-೦೦೦). **ಜೀಯ್ಯ:** ೧. ಕಂಡರ್ ಶಿವನನಗಲದಾ ಭಕ್ತನಂ ಜೀಯ್ಯರಾಗಳ್ (ಉದ್ಭಟ. ೦೦-೫೬); ಸದ್ಭಾವ ಸನ್ನಹಿತ ಕ್ಷಮಾಮಯ ಭಾವ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಸಂಗಮೇಶ್ವರ ಜೀಯ್ಯ [ಪಾಠಾಂ. ಯ]ಚಿತ್ತೈಸು (ಬಸಪು. ೮-೫೩).

ಜೀಯರ್, ಜಿಯ್ಯರ್, ಜೀಯರು = ಗುರುಗಳು; ಆಚಾರ್ಯರು: ತ್ರಿಮೃತರಾಶಿ ಜೀಯರ್ಗ್ಗೆ (ಎಇ. IV, ೨೦೫-೧೨; 1072); ಮಧುಮೇಣಾರ್ಯಿಕೆಯುಮೊರ್ಬ್ಬದಲಾಗೆ ಅಯ್ನೂತ್ತು ಸಾಸಿರ್ವರ್ ಜೀಯರುಂ(ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೪-೧೭೯); ರಾಮಾನುಜ ಜಿಯ್ಯರ ಹವಾಲಿನಲ್ಲಿ ನಡೆಸಿಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಾಯಿದ್ದರಾದ ಕಾರಣ (ಎಕ. III, ಶ್ರೀರಂಗ. ೧೦೦-೧೫೨; 1724); ಆ ಸ್ಥಳದ ಪ್ರಜೆಗಳೂ ಆ ಪೊನಚ್ಚ ಸೆಟ್ಟಿ ಜೀಯರೂಂ ಆ ಗವುಡುಗಳೂ . . . . ನೆರೆದು (ಎಕ. V, ಅರಸೀ. ೪೯-೭೭; 1215 ?). ಜೀಯರು ಆ ಶಂಕರದೇವ[ರ] ಪೂಜಿಸಿದವರುಂ (ಮ್ಯಆರಿ. ೧೯೩೦, ೫-೩; ?);

[<ಪ್ರಾ. ಜಇ./ಸಂ. ಜಯಿನ್./ಮರಾ. ಹಿಂ. ಜೀ]

ಜೀಯಗಉಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಶ್ರೀ ಅನಂತವೀರ್ಯ್ಯದೇವರ ಪ್ರಿಯ ಗುಡ್ಡಗಳು ಜೀಯಗಉಡ ಮಲ್ಲಿಗಉಡನ ಮಗ (ಮ್ಯಆರಿ. ೧೯೨೫, ೦೦೯-೨; ?). [ಜೀಯ + ಗಉಡ (<ಗಾವುಂಡ)]

ಜೀಯ್ಯ 'ಜೀಯ' ನೋ.

ಜೀರ್$_1$ 'ಜೀಱು' ನೋ.

ಜೀರ್$_2$, **ಜೀರು**$_2$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಿಗಿಮಾಡು; ಎಳೆ. 'ಜೀರ್ಗುಣಿಕೆ' ಪರಾ. ೨. ಚಿಮ್ಮು; ಎರಚು. 'ಜೀರ್ಕೊಳವೆ' ಪರಾ. **ಜೀರು**$_2$: ೧. ಈಶ್ವರಯ್ಯನು ಅವನ ಎದೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಶಲ್ಯವನ್ನು ಜೀರುವನು (ಉಮಾಶಿ. ೦೬೫). 'ಜೀರಂಗುಣಿಕೆ' ಪರಾ. [?]

ಜೀರ್$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಜೀರೆನ್', 'ಜೀರ್ಗರೆ' ಪರಾ.

ಜೀರ$_1$ (ನಾ). ೧. ವೇಗದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಚಲನೆ; ಶೀಘ್ರಗಾಮಿತ್ವ. ೨. ಕತ್ತಿ; ಖಡ್ಗ. ೩. ಜೀರಿಗೆ. [ಸಂ.]

ಜೀರ$_2$ (ನಾ). ಹೂಗಾರ; ಹೂವಾಡಿಗ; ಮಾಲೆಗಾರ; ಜೀರರಿಗೂ (ಹೂಗಾರ) ಒಕ್ಕಲಿಗನ ಕಣದಲ್ಲಿ ರಾಶಿಗೆ ಪತ್ರಿ ಹೂ ದಂಡೆಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಬಾಬಿದೆ (ಕನ್ನಜಾ. ೦೩೪); ಅದೇ ಊರಲ್ಲಿಯ ಎರಡನೆಯ ಲಿಪಿ ಜೀರರ ಓಣಿಯಲ್ಲಿ ಹಾದಿಯ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದಿತ್ತು (ಶಾಸಪ. ೩೧). [?]

ಜೀರಂಗಿ (ನಾ). ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ಹಾರಾಡುವ ಹಸಿರು ಬಣ್ಣದ ಕೀಟ; ಜೀರುಂಡೆ: ಪಾಳ್ದನೆಗಳಗೆರಗುವ ಜೀರಂಗಿಗಳ ಜೀಗು ಶ್ರುತಿ ಹಿಡಿದಂತಿದ್ದಿತು (ಶ್ರೀರಾಪ. ೭೯); ಕಣಜ, ಜೇನು, ಜೀರಂಗಿ (–ರುಂಡೆ) (ನಮ್ಮನು. ೨೪೦). [?]

ಜೀರಕ (ನಾ). ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಸಾಂಬಾರದ ಧಾನ್ಯ; ಜೀರಿಗೆ: ಕಾರ್ಪಾಸ ಸರ್ಷಪ ಜೀರಕಧಾನ್ಯಕಾದಿ ವಿವಿಧ ಧಾನ್ಯಭೇದಂಗಳುಂ (ಆದಿಪು. ೬-೭೨ ವ); ಬಗೆಗೊಳ್ವುವು ಹಾರಿದ್ರಕ ಜೀರಕಾದ್ರ್ರಕೇಕ್ಷುವನಂಗಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೨೨). [ಸಂ.]

ಜೀರಗಂಡಿ 'ಜೀರುಗಂಡಿ' ನೋ.

ಜೀರಗೆ (ನಾ). = ಜೀರಕ: "ಅಜಾಜೀ, ಜೀರಕಃ – ಈ ೨ ಜೀರಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೧೦೦-೪೭೨); ಎಣ್ಣೆ ವರಹ ತೂಕ ಗ ೧ ಜೀರಗೆ ಮೆಂತಯ (ಎಕ. XV, ಬೇಲೂರು. ೭೦-೩೭; 1484); ದೀಪ್ಯಕಃ – ಓಮ, ಅಜಮೋದ, ಜೀರಗೆ (ಓಷಧಿ. ೭೬). 'ಜೀರಗೆಯೊಕ್ಕಲ್' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಜೀರಕ]

ಜೀರಗೆಯೊಕ್ಕಲ್ (ನಾ). ಜೀರಗೆ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಒಕ್ಕುವಿಕೆ. 'ಜೀರಗೆಯೊಕ್ಕಲಿಕ್ಕು' ಪರಾ.

ಜೀರಗೆಯೊಕ್ಕಲ್ಮಾಡು = ಸದೆಬಡಿ; ಸಣ್ಣಸಣ್ಣ ಚೂರಾಗುವಂತೆ ನಾಶಪಡಿಸು: ಅಂತು ಕುರುಬಲಮೆಲ್ಲಮಂ ಜೀರ[ಪಾಠಾಂ. ರಿ]ಗೆಯೊಕ್ಕಲ್ಮಾಡಿ ತುಱಿದು ಕೊಲೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೯ ವ).

[ಜೀರಗೆ + ಒಕ್ಕಲ್$_1$]

ಜೀರಗೆಯೊಕ್ಕಲಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ಜೀರಿಗೆಯನ್ನು ಒಕ್ಕು. ೨. (ಅಲಂ) ಸದೆಬಡಿ; ಬೀಳಗೆಡಹು; ಚೂರುಚೂರಾಗುವಂತೆ ನಾಶಪಡಿಸು: ಮುಂತಿದಿರಾಂತನಂತ ರಿಪುಸೈನಿಕರಂ ಸಿಡಿಲಂತೆ ಸಿಂಗದಂತಂತಕನಂತೆ ಸಂಗರದೊಳೋವದೆ ಜೀರಗೆಯೊಕ್ಕಲಿಕ್ಕಿ ಸಾಮಂತಲಲಾಮನೀ ನೆಗಳ್ದಂ ತೆಂಕಣರಾಯಂ (ಎಕ. IV, ನಾಗಮಂ. ೭೦-೩೫; 1177).

[ಜೀರಗೆಯೊಕ್ಕಲ್ + ಇಕ್ಕು]

ಜೀರಟ್ಲೆ (ನಾ). ಜೀರ್‌ಜೀರ್ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳು ; ಜೀರುಂಡೆ (?) : ಅರಣ್ಯದ ನೀರವತೆಯಲ್ಲಿ, " ಜೀ . . . ಈ . . . ರ್ " ಎಂದು ಕೂಗುವ ಜೀರಟ್ಲೆಹುಳುಗಳ ನಾದವು ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವಂತಿತ್ತು (ಪಂಜಪಂ. ೧೫). [?]

ಜೀರಣ₁ 'ಜಿನ್ನ₁' ನೋ.

ಜೀರಣ₂ (ನಾ). = ಜೀರಗೆ: " ಜೀರಕಃ, ಜೀರಣಃ, ಅಜಾಜೀ, ಕಣಾ— ೪ ಜೀರಿಗೆ ಹೆಸರುಗಳು " (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೪೪). [ಸಂ.]

ಜೀರದಂಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೀರೆ: ಹೊಂಬಟ್ಟೆ ಪಟ್ಟಾವಳಿಯು ಅಶ್ವಾವಳಿಗಳು ತುಂಬ ಬಣ್ಣವು ಜೀರದಂಡ . . . ಎಂಬ ಸೀರೆಗಳೊಟ್ಟಿ ಮೆಟಿ್ಯ (ಅಮುಸಾಂ. ೪-೧೫). [?]

ಜೀರಿಗೆ (ನಾ). = ಜೀರಗೆ : " ಜೀರಿಗೆಯಜಾಜಿ ಪೃಥ್ವಿಕೆಯಕ್ಕು " (ಮಂಗರಾ. ೪೦-೩೫); ಬಿಳಿಯಕ್ಕಿಯುದ್ದಿನ ಸಣ್ಣ ಸಂಪಳಿಯೊಳಗೆ . . . ಜೀರಿಗೆಯಿಕ್ಕಿ (ಸೂಪಶಾ. ೦-೬೫) ; ಒಂದು ದಿನ ಅವನ ಅಂಗಡಿಗೆ ಜೀರಿಗೆ ಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದು ಗಿರಾಕಿ ಬರಲು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೬೨). 'ಜೀರಿಗೆಯೊಕ್ಕಲ್' ಪರಾ.

ಜೀರಿಗೆಸಂಭಾರದ ಭತ್ತ = ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಣ್ಣನೆಲ್ಲು,-ಭತ್ತ : " ಅಣುಃ—ವ್ರೀಹಿಭೇದಃ ಕಿರುಭತ್ತ, ಸಣ್ಣಭತ್ತ, ಜೀರಿಗೆಸಂಭಾರದ ಭತ್ತ " (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೪೦). [< ಸಂ. ಜೀರಿಕಾ]

ಜೀರಿಗೆಬೆಲ್ಲ (ನಾ). (ಮದುವೆಯಲ್ಲಿ ವಧೂವರರು ಪರಸ್ಪರ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ) ಜೀರಿಗೆ ಮತ್ತು ಬೆಲ್ಲ : ಸರಿಸಂಬರಿದುದು ಜೀರಿಗೆಬೆಲ್ಲದ ಪರಿಯಿಂ ಮುಳಿದಿಟ್ಟ ಭಸಿತಂ (ಗಿರಿಕ. ೯-೦೫೦); ಮದುವಣಿಗನಂ ಕಂಡು ನಿಷ್ಠೆನೇಮಂಗಳ ಜೀರಿಗೆಬೆಲ್ಲಂಗಳಂ ತಳಿದು (ಬಸರ. ೪-೦೦೩). [ಜೀರಿಗೆ + ಬೆಲ್ಲ]

ಜೀರಿಗೆಮಾವು(ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಾವಿನ ಮರ ಮತ್ತು ಜೀರಿಗೆಯ ವಾಸನೆಯುಳ್ಳ ಅದರ ಹಣ್ಣು : "ಸಹಕಾರಃ—ಅತಿಸೌರಭಃ ಕೇವಲ ಪರಿಮಳವುಳ್ಳ ಮಾವಿನ ಗಿಡ ಕಸ್ತೂರಿ ಮಾವು, ಜೀರಿಗೆಮಾವು " (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೦೫). [ಜೀರಿಗೆ + ಮಾವು]

ಜೀರಿಗೆಯೊಕ್ಕಲ್ (ನಾ). = ಜೀರಗೆಯೊಕ್ಕಲ್ : ಭೀಮಮುಖ್ಯಮುಗದಾದಂಡವಿಘಾತದಿಂ ಕುರುಸ್ವಪಾನೀಕಂ ಪಡಲ್ವಟ್ಟು ಜೀರಿಗೆಯೊಕ್ಕಲ್ಗೆಣೆಯಾಗಿ [ಪಾಠಾಂ. ಜೀರಿಗೆಯೊಳ್ಕಾಲೆಣೆಯಾಗಿ]ಬಿಟ್ಟ ಭಟರಿಂ (ಗದಾಯು. ೩-೨).
[ಜೀರಿಗೆ + ಒಕ್ಕಲ್₁]

ಜೀರಿಗೆರಾಜಾನ್ನ (ನಾ).ಸುವಾಸನೆಯುಳ್ಳ, ಜೀರಿಗೆಯ ಕಾಳಿನಂತೆ ತುಂಬ ಚಿಕ್ಕದಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭತ್ತ : ಜೀರಿಗೆರಾಜಾನ್ನವು ಪುರುತರ ಸೊಗಸು ರಾಜಾನ್ನ ಪರಿಶೋಭಿಸುವ ಪರಶಾಲಿಯ ಗದ್ದೆಯಿಹುವು (ಕಂನವಿ. ೫-೬೮). [ಜೀರಿಗೆ + ರಾಜಾನ್ನ]

ಜೀರಿಗೆಸಣ್ಣಕ್ಕಿ (ನಾ). = ಜೀರಿಗೆರಾಜಾನ್ನ: (ಕಿ). [ಜೀರಿಗೆ + ಸಣ್ಣಕ್ಕಿ]

ಜೀರಿಗೆಸಾಲೆ (ನಾ). = ಜೀರಿಗೆರಾಜಾನ್ನ : ಬಟ್ಟೆ ಇಲ್ಲದವಗೆ ಪಟ್ಟೆ, ಊಟಕ್ಕಿಲ್ಲದವಗೆ ಜೀರಿಗೆಸಾಲೆ (ಗಾದೆ). [ಜೀರಿಗೆ + ಸಾಲೆ₄]

ಜೀರು₁ 'ಜೀಋ' ನೋ.

ಜೀರು₂ 'ಜೀರ್₂' ನೋ.

ಜೀರು₃ (ಕ್ರಿ). ಗೀರು ; ಪರಚು : ಬಳೆಯೊಡಕ ತಕ್ಕೊಂಡು ಕೊರಳ ಕುಚವನೆಲ್ಲವ ಜೀರಿಕೊಂಡು (ಸಾರಂಗ. ೦೩) ; ಕೈ ಗುದ್ದುಗಳಿಂದ ನೋಯಿಸಿ, ಉಗುರುಗಳಿಂದ ಜೀರಿ . . . ಹೋರುತಲಿದ್ದರು (ಕೃವಾಭೀ. ೦೫೦). [< ಗೀರು₁]

ಜೀರು₄ (ನಾ). ೧. ನಾದಕ್ಕಾಗಿ ತಂಬೂರಿಯ ತಂತಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ದಾರ; ಜೀವಾಳ. ೨. [ಸಂಗೀತ] ಮಂದ್ರಸ್ವರ. [←ಪಾರ. ಜೀರ್]

ಜೀರುಂಡೆ 'ಜೀಋಂಡೆ' ನೋ.

ಜೀರುಂಬೆ 'ಜೀರ್ದುಂಬಿ' ನೋ.

ಜೀರುಗುಣಿಕೆ 'ಜೀರ್ಗುಣಿಕೆ' ನೋ.

ಜೀರುಗೂಡು (ಕ್ರಿ). ಮಂದ್ರಸ್ವರದಿಂದ ಕೂಡು ; ನಾದಭರಿತವಾಗು : ಬೇಕಾದ ಆಧಾರ ಷಡ್ಜಕ್ಕೆ ತಂತಿಗಳು ಶ್ರುತಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ನಂತರ . . . ಒಂದು ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಆ ತಂತಿ ಜೀರುಗೂಡಿ ಹೆಚ್ಚು ಧ್ವನಿ ಮಾಡುತ್ತದೆ (ಸಂಗೀತಕ. ೦೦೨). [ಜೀರು₄ + ಕೂಡು₁]

ಜೀರುಜಿಂಬೆ (ನಾ). = ಜೀರ್ದುಂಬಿ : " ಮಧುವ್ರತಃ . . . ಬಂಭರಃ— ೧೫ ತುಂಬಿಯ ಹೆಸರುಗಳು ತುಂಬಿಹುಳ, ದುಂಬಿ, ಕಚ್ಚುಪ ಜೀರುಜಿಂಬೆ, ಭೃಂಗ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೪೨). [<ಜೀರ್ದುಂಬಿ]

ಜೀರುಬುಗುರಿ (ನಾ). ಜೀರ್ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಾ ತಿರುಗುವ ಬುಗುರಿ: ಮೊದಲೇ ಚನ್ನಪಟ್ಟಣದ ಬಣ್ಣದ ಬುಗುರಿಯಂತೆ ತಿರುಗುತ್ತಿದ್ದ ಭಾಗೀರಥಮ್ಮನ ಮನಸ್ಸು ಈಗ ಜೀರುಬುಗುರಿಯೇ ಆಯಿತು (ಕುರಾಯಿ. ೧೪). [ಜೀರು₁ (<ಜೀಋ) + ಬುಗುರಿ]

ಜೀರುಮುತ್ತಿಗೆ (ನಾ). ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗದಂತೆ ಸುತ್ತಲೂ ಹಾಕಿದ ಮುತ್ತಿಗೆ : ಕುಮಾರರಾಮನ ಪಕ್ಷದವರು ಜೀರುಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕಿ, ನಾನಾ ಕಡೆಗಳಿಂದ ಮೇಲೇರಿ ಬರಲು ಮಾರಭೂಪಾಲನ ಸೇನೆ ತತ್ತರಿಸಿತು (ಕುಮಾಸಾಂ. ೧೦೭). [P ಇದು ' ಜೇರುಮುತ್ತಿಗೆ ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು].

ಜೀರೆನ್ (ಕ್ರಿ). ಜೀರ್ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು : ಇರುಳುಂ ಪಗಲುಂ ಜೀರೆನುತುಂ ತೆಱಪುಗುಡದೆ ಕಱಿದುವು ಮುಳಿಗಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೯-೪೯).
[ಜೀರ್₃ + ಎನ್₁]

ಜೀರೇಳ್ 'ಜೀಱೀಱ್' ನೋ.

ಜೀರ್ಕೊಳವಿ 'ಜೀರ್ಕೋಟವಿ' ನೋ.

ಜೀರ್ಕೊಳವೆ 'ಜೀರ್ಕೋಟವಿ' ನೋ.

ಜೀರ್ಕೋಟವಿ, ಚೀಕೊಳವೆ, ಚೀರ್ಕೊಳವಿ, ಚೀರ್ಕೊಳವೆ, ಚೀರ್ಕೋಟವೆ, ಚೀರ್ಗೊಳವೆ, ಜೀಕಳಿ, ಜೀಕುಳಿ, ಜೀಕೊಳವಿ, ಜೀಕೊಳವೆ, ಜೀರ್ಕೊಳವಿ, ಜೀರ್ಕೊಳವೆ, ಜೀರ್ಕೋಟವೆ, ಜೀರ್ಗೊಳವಿ, ಜೀರ್ಗೊಳವೆ (ನಾ). ನೀರು, ಓಕುಳಿ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಎರಚುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬಳಸುವ ನಳಿಕೆ ಅಥವಾ ಕೊಳವೆ ; ಪೀಚುಗೊಳವೆ ; ಪಿಚಕಾರಿ : " ಜಳಯಂತ್ರಮದು ಜೀರ್ಕೋಟವಿ " (ಸಂಜೀವ. ೨); ನಾನಾ ಪ್ರಕಾರದ ಯಂತ್ರಂಗಳಿಂದಂ ಜೀರ್ಕೋಟವಿಗಳಿಂದಂ ತಳಿಯುತ್ತಂ ನೀರ್ಗಳಂ ಸೂಸುತ್ತಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೦೩೭-೩) ; ವಜ್ರಾಯುಧಂ ಜೀರ್ಕೋಟವಿಯಿನಮ್ಮತಸ್ಕಂದಿ ಸಂಧಾನಿಯಪ್ಪಂಬುವನಾಗಳ್ ಪೊಗ ದೊತ್ತುತ್ತ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೩೦); ಜೀರ್ಕೋಟವಿಗಳಿಂ ಕುಳಿರ್ವ ಮಳಯುಜದ ರಸಮಂ ಸಿಂಪಿಸುವ ಸಾಲಭಂಜಿಕೆಗಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೧೦-೫೫ ಪ) ; ಜೀರ್ಕೋಟವಿಗಳಿಂದಮುಚ್ಚಳಿಪ ನೆತ್ತಳ ಕುಂಕುಮಂವಾರಿಯಿಂ ದಿಶಾಲಳನೆಯರೊತ್ತಿ ಸಿಂಪಿಸುತೆ ಸಿಂಪಿಣಿಯಾಡೆ(ಜಗವಿ. ೦೭-೮೮). **ಚೀಕೊಳವೆ :** ಆ ಮಹೋತ್ಸವದಲ್ಲಿ ಕುಂಕುಮದ ಹುವ್ವಿನಿಂದ ವಸಂತವಂ ಮಾಡಿಸಿ ಚೀಕೊಳವೆಯಿಂದ ಪೋಕುಳಿಯಾಡಿ (ಕೃವಾಅ. ೯೫). **ಚೀರ್ಕೊಳವಿ :** ರನ್ನದಂಡಗೆಗಳುಮಂ ಚೀರ್ಕೊಳವಿಗಳುಮನವರ್ಗಿತ್ತು (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೪೪). **ಚೀರ್ಕೊಳವೆ:** ಅಳಿಪಡಲುದ್ಭಟೋರ್ವಿಪತಿಯೊತ್ತಿದೊಡೊಯ್ಯನೆ ಪೊಚ್ಚಪೊನ್ನ ಚೀರ್ಕೊಳವೆಯನುಣ್ಮಿ ಪೊಣ್ಮೆ (ಉದ್ಭಟ. ೯-೦೧೬). **ಚೀರ್ಕೋಟವೆ :** ನರಪತಿ ಕೊಂಡು ಚೀರ್ಕೋಟವೆಯಂ ಬಿಡದೊಯ್ಯನೆ ಕೂರ್ಮೆಯಿಂ ಮನೋಹರಿಯರ ಮೇಲೆ ಚಿಮ್ಮೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೪-೦೫). **ಚೀರ್ಗೊಳವೆ :** ವಿಷದ ಚೀರ್ಗೊಳವೆ ಮಳಲರಾಸಿಯುಕ್ಕಿನ ಮುಸೆದಲಗಿನ

ಸಾಣ ಸಬಳ . . . ಕಣ್ಗೆಸೆದುವು ತೆನೆಯ ಸಂದಿನಲಿ (ಕಂಸವಿ. ೭-೨೨). **ಜೀಕಳಿ:** ತರುಣ ಪ್ರಮದಾಜನರು ಚಾಮೀಕರದ ಜೀಕಳಿಗಳಲಿ ವರಕೇಸರದ ದ್ರವವನು ತುಂಬಿ (ರಘುವಂ. ೧೯೪) ; ರಸದೋಕುಳಿ! ಹೊಡೆ ಜೀಕಳಿ! (ಕ್ಯಾಂಪಧ್ವ. ೦೦-೧೦) ; ಜೀಕಳಿಯೊಳಗೆ ನೀರು ತುಂಬಿ . . . ಬೆಣೆಯನ್ನು ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಒತ್ತಿದರು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೫೮). **ಜೀಕುಳಿ:** ಶರದಲಿ ಚುಚ್ಚಿದನು ಜೀಕುಳಿಯ [ಪಾಠಾಂ. ಬೆಮ್ಮಡಿಯು ಜಗುಳೆಯನು, ಜೀರ್ಕೊಳವೆ] ಬಿಟ್ಟನು ನೆತ್ತರನು ನೆಲಕೆ (ಕುಮ್ಮಾಶ. ೩-೩೦); ರಾಜರಾಣಿಯರ ಮೇಲೆ ಕೂಡ ಕೆಂಪು, ಕೇಸರಿ ಬಣ್ಣಗಳನ್ನು ಜೀಕುಳಿಗಳಿಂದ ಎರಚುವರು (ಕರ್ಣಾಜ. ೮೨). **ಜೀಕೊಳವಿ:** ಶಾಕಿನಿಯರೋಕುಳಿಯ ಧಾರೆಯ ಜೀಕೊಳವಿ [ಪಾಠಾಂ. ಚೀಕೊಳುವೆ, ಜೀಕೊಳವೆ]ಯೋ (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೭-೪೪). **ಜೀಕೊಳವೆ:** ಮೇಲಿನ 'ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ.' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. **ಜೀರ್ಕೊಳವಿ:** ಭಸಿತದ ಧಾರೆ ಪೊಱವಡೆ ಜೀರ್ಕೊಳವಿ[ಪಾಠಾಂ. ವೆ]ಯಲ್ಲಿ ಚಿಮ್ಮಿದಂತಾಯ್ತು (ಬಸಪು. ೪೪-೦೫) ; ಹೆಗಲ ಪಕ್ಕಲೆಗಳಲಿ ಕವಿದುದು ವಿಗಡ ಪೂತನಿವ್ರಂದ ಜೀರ್ಕೊಳವಿಗಳ ಕೈಚಾಟಳದೊಳ್ಗೈದಿತು ಶಾಕಿನೀ ನಿಕರ (ಕುಮ್ಮಾಭೀ. ೫-೩೦). **ಜೀರ್ಕೊಳವೆ:** ಕಾಸಾರದಂಬುಗಳನೆಸೆವ ಜೀರ್ಕೊಳವೆ [ಪಾಠಾಂ. ವಿ]ಗಳ . . . ಅಳವಡಿಸಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೦-೭). **ಜೀರ್ಕೊಟವೆ:** "ಜೀರ್ಕೊಟವೆ ಜೀವನಯಂತ್ರದ ನಾಮಧೇಯದೊಳ್" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೮೩); ಬರೆ ತೆಗೆದೊತ್ತೆ ಜೀರ್ಕೊಟವೆಯಿಂ ಪ್ರಿಯನೊತ್ತಿದ ವಾರಿಧಾರೆ (ಲೀಲಾವ. ೧೩-೧೪೭) ; ಪರಿದೊಳಪೊಯ್ದು ಜೀರ್ಕೊಟವೆಯಿಂ— ತೆಗೆದೆತ್ತಿದ ಕೆಯ್ಯೊಳೊರ್ವರೊರ್ವರನಿರದೊತ್ತೆ (ಅನುಪು. ೭-೨೮) ; ಜೊತ್ತಿನೊಳೊತ್ತಿ ಜೀರ್ಕೊಟವೆಯಂ ಪಿಡಿದು (ದಶಕು. ೧೦-೭೮). **ಜೀರ್ಗೊಳವಿ:** ಪೊನ್ನ ಜೀರ್ಗೊಳವಿಗಳ ಮುಖದಿಂದೆ . . . ಸೂಸಿದರ್ (ಶೀಷರಾ. ೨೪-೪೫). **ಜೀರ್ಗೊಳವೆ:** ಮಾಣಿಕ್ಯದಂಡೆಯ ಪೊನ್ನ ಜೀರ್ಗೊಳವೆಯನೇಣಾಕ್ಷಿಯರು ಪಿಡಿದೊಲವಿಂ (ಶಾಂತೀಶ. ೭-೦೦೦). [ಜೀರ್$_2$ + ಕೊಳವಿ]

ಜೀರ್ಕೊಟವೆ 'ಜೀರ್ಕೊಟವಿ' ನೋ.

ಜೀರ್ಕೋವಿ (ನಾ). = ಜೀರ್ಕೊಟವಿ : ಕಾರಿದತ್ತುರ್ದಗೆ ಚುರ್ಚಿದ ಸರಳ್ ನೆತ್ತರಂ ಜೀರ್ಕೋವಿಯಂತೆ ಪೋಲ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೦-೦೦).

[ಜೀರ್$_2$ + ಕೋವಿ$_1$]

ಜೀರ್ಗರೆ (ಕ್ರಿ). ಜೀರ್ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡಂ ; ಚೀತ್ಕರಿಸು : ಅರರೀ ಪುಟಮೆರಡುಂ ಜೀರ್ಗರೆದುಮರಲ್ದಂದಮೆಂತುಟಾಯ್ತು (ಆದಿಪು.೦೩-೩೭); ಪೊಱಗಣರಿಗೆ ಜಯಾಂಗನೆ ಪಲ್ಮೊಟಿದಪಳೆನೆ ಪರಿದುವು ಜೀರ್ಗರೆವುತ್ತುಂ ಚತುರಶೀತಿ ಲಕ್ಷ ರಥಂಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೦೦-೦೨೯) ; ಜೀರ್ಗರೆಯೆ ತೆಗೆದು ಬಿಲ್ಲಂ ಭೋರ್ಗರೆದು ವರೂಥಿಯೂಥಮಿಸಲ್ (ಜಗವಿ. ೭-೬೩).

[ಜೀರ್$_3$ + ಕರೆ$_1$]

ಜೀರ್ಗುಣಿಕೆ, ಜೀರಂಗುಣಿಕೆ (ನಾ). ಎಳೆದೆಳೆದಂತೆ ಮತ್ತೂ ಬಿಗಿದು ಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಗಂಟು : ತನ್ನ ರೂಪೇ ತನಗೆ ಕೊರಳ ಜೀರ್ಗುಣಿಕೆಯಾಗಬಹುದೆಂಬ ವಾಸನೆ ಅವನಿಗೆ ಮನದಟ್ಟಾಗುತ್ತದೆ (ನಂಜುಂಡ. ೫೯). **ಜೀರುಗುಣಿಕೆ:** ಆ ಕ್ರೂರ ಅವರನ್ನು ಕತ್ತಿಗೆ ಜೀರುಗುಣಿಕೆ ಹಾಕಿ ಎಳೆದುಕೊಂಡು ಹೊರಟುಹೋಗಿದ್ದ (ಸುಱವಿ. ೭).

[ಜೀರ್$_2$ + ಕುಣಿಕೆ$_2$ (<ಕುಳಿಕೆ$_1$)]

˙ಗೊಳವಿ 'ಜೀರ್ಕೊಟವಿ' ನೋ.

'ಜೀರ್ಕೊಟವಿ' ನೋ.

ಜೀರ್ಣ (ಗುಂ). ೧. ಮುಪ್ಪಾದ ; ಹಳತಾದ ; ಪುರಾತನ : "ಜೀರ್ಣಂ, ಜರತ್, ಪುರಾಣಂ, ಪ್ರತ್ನಂ, ಪ್ರತನಂ, ಪುರಾತನಂ – ಈ ೬ ಪ(ಹ)ಟದು" (ಹಲಾಯು. ೦೦೮-೨೭) ; ಜೀರ್ಣವಸನವು ಸರಿಯಲಿ (ಕಲ್ಲೋಲ. ೧೦-೧೨). ೨. ಕಂಗಿದ ; ಕಂಸಿದ : ಜೀರ್ಣವಾದ, ಸೀರ್ಣವಾದ ದೇಹವನ್ನು ದೇಹಸ್ಥನಾದ ಆತ್ಮನು ತ್ಯಜಿಸಿ ನವದೇಹಧಾರಿಯಾಗಿ ಹುಟ್ಟುತ್ತಾನೆ (ಭಾರದ. ೧೧೪). ೩. ಜರ್ಜರಿತವಾದ; ಶಿಥಿಲವಾದ; ಜರಿಜರಿಯಾದ; ಹಾಳಾದ : ಪರೇತವನಭೂಮಿಯೊಳ್ ಜೀರ್ಣ ಶೀರ್ಣ ಚೀರಂಗಳಿಂದಂ ಪುದಿದಿರಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೩-೩೪ ವ). ೪. ಕೊಳೆತ ; ಬಾಡಿದ ; ಕ್ಷಯಿಸಿದ. ೫. ಅರಗಿದ ; ಪಚನಗೊಂಡ. (ನಾ). ೬. ಮುದಿತನ ; ಮುಪ್ಪು : ಇಳಿಪ್ರಾಯಂ; ಇಳಿವಯಸ್ಸು. ೭. ಮುದುಕ ; ವೃದ್ಧನಾದವನು : ವೃದ್ಧಂ ಸ್ಥವಿರಂ . . . ಜೀರ್ಣಂ ಜರಾರ್ದಿತಂ ದಶಮಿಸ್ಥಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೬-೨೭). ೮. ಕರಗಿ ಹೋಗುವಿಕೆ ; ಇಲ್ಲವಾಗುವಿಕೆ ; ನಾಶ : ಇದ್ದ ನೆಲನೊಳಕೊಳ್ಳದೇ ಜೀರ್ಣವಾಗೆನೇ (ತಿರುರ. ದೀ. ೨೦-೪). ೯. ಪಚನವಾಗುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ಜೀರ್ಣಕಾರಿ (ನಾ). ಪಚನಗೊಳಿಸಲು ಸಹಾಯಕಾರಿಯಾದುದು : ಅಟ್ಟ ಆಹಾರ ರುಚಿಕರವಾಗಿರುವುದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಜೀರ್ಣಕಾರಿಯೂ ಆಗಿದೆ (ಅಡುಸಾ. ೮೮). [ಸಂ. ಜೀರ್ಣಕಾರಿನ್]

ಜೀರ್ಣಕೋಶ (ನಾ). ತಿಂದ ಆಹಾರವು ಪಚನಗೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡುವ ದೇಹಭಾಗ : ಸಿಕ್ಕಹಾಗೆ ತಿನ್ನಬಾರದು ; ತಿಂದರೆ ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ಜೀರ್ಣಕೋಶದ ಪಾಚಕಶಕ್ತಿಯು ಕಡಿಮೆಯಾಗುವುದು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೨೫).

[ಜೀರ್ಣ + ಕೋಶ]

ಜೀರ್ಣಚ್ಛದ (ನಾ). ಹಳೆಯದಾದ ಎಲೆ ; ಹಣ್ಣೆಲೆ : ಜೀರ್ಣಚ್ಛದಂಗಳ್ ಮೇಳಂಗೊಂಡೊಪ್ಪೆ ಶಾಖಾಗ್ರದೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೯-೨೯). [ಜೀರ್ಣ+ಛದ]

ಜೀರ್ಣಜ್ವರ (ನಾ). ಬಹಳ ಕಾಲದಿಂದ ಇರುವ ಜ್ವರ; ಹಳೆಯ ಜ್ವರ: ಎಲಚಿಸೊಪ್ಪಿನ ಕಷಾಯುವಂ ಮಾಡಿ ಸೇವಿಸೆ ಜೀರ್ಣಜ್ವರಂ ಪರಿಹಾರಮಕ್ಕುಂ (ಸಕವ್ಯ. ೧೦೮). [ಜೀರ್ಣ + ಜ್ವರ]

ಜೀರ್ಣತನ (ನಾ). ೧. ಮುದಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಮುಪ್ಪು : (ಕ). ೨. ಕ್ಷೀಣತೆ ; ಶಿಥಿಲತೆ : "ಜ್ಯಾನಿ – ಜೀರ್ಣತನ" (ಗಂಗಾಮ. ೦೪೩).

[ಜೀರ್ಣ + – ತನ]

ಜೀರ್ಣರಸ (ನಾ). ಆಹಾರವನ್ನು ಅರಗಿಸುವ ರಸ ; ಪಾಚಕ ರಸ : ನೀರು ದ್ರಾವಕ, ಆಮ್ಲ, ಕ್ಷಾರ, ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಜೀರ್ಣರಸ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ನಾಟುವುದಿಲ್ಲ (ಕೀಟಬಿ. ೫). [ಜೀರ್ಣ + ರಸ]

ಜೀರ್ಣಾಂಗ (ನಾ). ಆಹಾರವು ಅರಗಲು ನೆರವಾಗುವ ಅಂಗ ; ಪಚನಾಂಗ : ಬಾಯಿ, ಜಠರ, ಕರುಳು ಮೊದಲಾದ ಜೀರ್ಣಾಂಗಗಳು ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿರುತ್ತವೆ (ಪ್ರಾಣಿಶಾ. ೬) ; ಪದೇಪದೇ ಮಕ್ಕಳು ವಾಂತಿ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೆ ಅವುಗಳ ಜೀರ್ಣಾಂಗಗಳು ಸರಿಯಾಗಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತಿಲ್ಲವೆಂದು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ (ಗೃಹವಿ. ೧೪೪). [ಜೀರ್ಣ + ಅಂಗ$_2$]

ಜೀರ್ಣಾವಸ್ಥೆ (ನಾ). ಹಳೆಯದಾದ ಸ್ಥಿತಿ ; ಶಿಥಿಲತ್ವ : ಹಾಳುಸುರಿಯುತ್ತಿದ್ದ ಮನೆಯ ಜೀರ್ಣಾವಸ್ಥೆ, ಮೊಟ್ಟಮೊದಲು ಅವನ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬಿತ್ತು (ಪುನರು. ೨೭೨). [ಜೀರ್ಣ + ಅವಸ್ಥೆ]

ಜೀರ್ಣೆ (ನಾ). ೧. ಮುದಿತನ ; ಮುಪ್ಪು. ೨. ಇಳಿದಂ ಹೋಗುವಿಕೆ ; ಜರ್ಜರಿತವಾಗುವಿಕೆ ; ಶಿಥಿಲಗೊಳ್ಳುವಿಕೆ ; ನಾಶ ; ಕ್ಷಯಂ. ೩. ಜೀರ್ಣವಾಗುವಿಕೆ ; ಪಚನವಾಗುವಿಕೆ ; ಅರಗುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ಜೀರ್ಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕೊಳೆ; ಹಾಳಾಗಂ: "ಕೊಟಿತುದು=ಜೀರ್ಣಿಸಿದುದು; ಮಲಮೇಱಿದುದು ; ಮನಮಿಕ್ಕಿದುದು" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೧). ೨. ಅರಗಂ; ಪಚನವಾಗಂ. ೩. ಅರಗಿಸಂ; ಪಚನಗೊಳಿಸಂ: ಅನಲಯೋಗದೊಳನ್ನವನು ಜೀರ್ಣಿಸುತ ಮೇಲಲ್ಲಿಂದ ತನುವಂ ದಿನದಿ ಚೇಷ್ಟಿಸಿ ಧರಿಸಿಹುದೆ ಕೇಳ್ ಪ್ರಾಣಧರ್ಮವದು (ಗಗಹಾ. ೯-೬೫) ; ದೇಹವು ಆಹಾರವನ್ನೆಲ್ಲ ಜೀರ್ಣಿಸುವುದಿಲ್ಲ (ಗೃಹವಿ. ೮).

ಜೀರ್ಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು=೧. ಅರಗಿಸಿಕೊಳ್ಳು: ಕರಿದ ಆಹಾರ ರುಚಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅದನ್ನು ಜೀರ್ಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಸುಲಭವಲ್ಲ (ಆರುಸಾ. ೮೯): ಕೆಲವು ಕೀಟಗಳು, ಸಸ್ತನಿಗಳು ಜೀರ್ಣಿಸಿಕೊಳ್ಳದಂತಹ ಮರದ ಪುಡಿ, ಉಣ್ಣೆ, ರೇಶ್ಮೆ, ಗರಿಗಳನ್ನು ತಿಂದು ಬೆಳೆಯುತ್ತವೆ (ಕೀಟಜಿ. ೨೫). ೨. ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು; ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳು: ವಲ್ಲಭಾಚಾರ್ಯ . . . ಸಮಕಾಲೀನ ವೇದಾಂತವಿದ್ಯೆಯನ್ನೆಲ್ಲಾ ಜೀರ್ಣಿಸಿಕೊಂಡನು (ಭಾರದ. ೨೮೮); ಅಭಿನಯದ ಮೂಲದ ಬುಡವನ್ನೇ ಜೀರ್ಣಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ರಾಯರಂತಹ ಮಹಾವ್ಯಕ್ತಿ (ರಾಯಕ. ೬೫).

[ಜೀರ್ಣ + – ಇಸು$_3$]

ಜೀರ್ಣೀಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅರಗುವಂತೆ ಮಾಡು; ಪಚನಗೊಳಿಸು: ಆತ್ಮನು ಅನುಭವಿಸಿದಂಥ ಅನ್ನಪಾನಾದಿಗಳನ್ನು ಜೀರ್ಣೀಕರಿಸಿ ಒಡಲ ತಾಪಿಸುವಂತಹ ದೀಪನತಾಪವೇ ಉದರಾಗ್ನಿಯು (ವಚಶಾ. II, ೦೦೦).

[ಜೀರ್ಣೀಕರಣ$_0$ + – ಇಸು$_3$]

ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ (ನಾ). ಹಳತಾಗಿ ಶಿಥಿಲವಾದುದನ್ನು ಊರ್ಜಿತಗೊಳಿಸುವುದು; ಹಳೆಯದನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸುವುದು; ದುರಸ್ತುಗೊಳಿಸುವುದು: ಹನ್ನೆರಡು ಮತ್ತರು ಕೆಯ್ಯ ಜೀರ್ಣ್ಣೋದ್ಧಾರಕ್ಕಂ ಪಡಿಸಲಿಕೆಗೆ × × × ಸಲಿಸುತ್ತಮಿರ್ಪ್ಪರು (ಸೌಇಇ. XX, ೩೨-೪೦ : 1045) ; ಪಲವುಂ ಜೀರ್ಣ್ಣೋದ್ಧಾರಮನೊಲವಿಂ ಮಾಡಿಸಿದ ಬಿಟ್ಟಿದೇವಂ ಕೃತಾರ್ಥಂ (ಪ್ರಾಆರಿ. ೦೯೩೭, ೨೮-೪೮; 1148) ; ಆ ಪುರಾತನ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರವಾಗುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಜೀರ್ಣ + ಉದ್ಧಾರ]

ಜೀರ್ದನಿ (ನಾ). ಜೀರ್ ಎಂಬ ಧ್ವನಿ ; ಕೀಚು ಸ್ವರ : ಆ ಜೀರ್ದನಿಯಲ್ಲಿ ಏನೊ ಒಂದು ದುಶ್ಶಕುನದ ಕರೆಕರೆ ಅಡಗಿದ್ದು (ಮಲೆಮ. ೪೩೫).

[ಜೀರ್$_3$ + ದನಿ$_2$]

ಜೀರ್ದುಂಬಿ, ಜಿರುದುಂಬಿ, ಜೀರುಂಬೆ (ನಾ). ಜೀರ್‌ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ದುಂಬಿ: ಜೀರ್ದುಂಬಿಗಳ್ ಚೀರಿಡಲ್ ತೊಡಗಿದುವು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೦೨೯–೦೦೫). **ಜಿರುದುಂಬಿ**: ನಡುನಡುವೆ ಚಿಟ್ಟೆ, ಜಿರುದುಂಬಿ . . . ರೆಕ್ಕೆಬಡಿದು ಹಿಡಿದಾಟವಾಡುತ್ತಿರುವುವು (ಬಾಂಶ್ರ. II, ೦೦೬೩). **ಜೀರುಂಬೆ**: ದೂರದ ಪೊದರುಗಳಿಂದ ಜೀರುಂಬೆಗಳು ಜೀರೆನುತ್ತ ಮಲೆನಾಡಿನ ಕಾರ್ಗಾಲದ ವೈಭವವನ್ನು ಹಾಡಿ ಹೊಗಳಿ ಹಾಡುತ್ತಿದ್ದವು (ತುಂಬಿಕೊ. ೪೯). [ಜೀರ್$_3$ + ತುಂಬಿ$_1$]

ಜೀಲಿ (ನಾ). ಮೋಸ ; ವಂಚನೆ: ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಎಲ್ಲಿ ಹೋಗ್ತದೆ. ನೀವು ಜೀಲಿಮಾಡುವವರಲ್ಲವೆಂದು ನಮಗೆ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲವೆ? (ಮಗಮಾಂ. ೭೦). [?]

ಜೀಲಿಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ : ಬೆಳವ ಪಾರಿವಗೊಳಲು ಜೀಲಿಗ ಗವುಜು ಗನ್ನಡಿಗಾ (ಅನಂರಾ. ೩-೩-೦೭). [?]

ಜೀಲೈತ 'ಚೀಲೈತ' ನೋ.

ಜೀವ (ಗು). ೧. ಪ್ರಾಣವುಳ್ಳ ; ಬದುಕಿರುವ. (ನಾ). ೨. ಪ್ರಾಣವುಳ್ಳುದು ; ಪ್ರಾಣಿ ; ಜಂತು. ೩. ಎಲ್ಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲೂ ಇರುವ ಚಿದ್ವಸ್ತು ; ಜೀವಾತ್ಮ : "ಅಸ್ರವಃ, ಜೀವಿತಂ, ಪ್ರಾಣಾಃ, ಜೀವಃ, ಜೀವಾ – ಈ ೫ ಪ್ರಾಣದ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೨೨-೦೩೪) ; ಜೀವಾಜೀವ ಪುಣ್ಯಪಾಪಾಸ್ರವ ಸಂವರ ನಿರ್ಜರ ಬಂಧಮೋಕ್ಷಮೆಂದಿಂತು ನವಪದಾರ್ಥಂಗಳುಂ (ವರ್ಧಾರಾ. ೬-೦೮); ಕಾಯ ತಾನುಂಬಡೆ ಕಾಯ ಮಣ್ಣು ಜೀವ ತಾನುಂಬಡೆ ಜೀವ ಬಯಲು (ಬಸವ. ೮೬೨); ಜೀವನಾರೆಂದೆನಲು ಹಮ್ಮಿನ ಭಾವವುಳ್ಳವನು (ಅಮ್ಮಿಕ. ೩-೨೦) ; ನಿನ್ನ ಶರೀರಮೆನಿಸಿರ್ಪ ತತ್ವಂಗಳ್ ಜೀವನೆಂದುಂ ಪ್ರಕೃತಿಯೆಂದು ಎರಡಾಗಿರ್ಕುಂ (ಚಿಕಬಿ. ೦೨) ; ಜೀವನೆಂದರೆ ಜ್ಞಾನದರ್ಶನಸ್ವರೂಪಿಯಾದ ಚೈತನ್ಯವಸ್ತು. ಜೀವನು ನಿತ್ಯ (ಹಿಂದಸಾ. ೮೩). ೪. ಜೀವನ ; ಬದುಕು ; ಬಾಳು : ಜೀಯ ಜೀವವ ಹೊರೆಯಲಟ್ಟೆಯವು ವೈರಿ ದಶಕಂಧರನುಪದ್ರುದಲಿ (ತೊರರಾ. ೧-೮-೬೦). ೫. ದೇವತೆಗಳ ಗುರು ; ಬೃಹಸ್ಪತಿ : "ಆಂಗಿರಸನಮರಗುರು ವಾಕ್ಪತಿ ಗುರು ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಧಿಷಣನೆನಲು ಜೀವಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೦-೬); ಬಹುವಕ್ತ್ರಂ ಪದ್ಮಗರ್ಭ್ಬಂ ದನುಜಗುರು ಗುರುದ್ವೇಷಿ ಜೀವಂ ಸುರಾಧೀಶ ಹಿತಾತ್ಮಂ ಸುಪ್ರುವೃದ್ಧೋದ್ಧವನೆನಿಪವನುಂ ತಾನಕಾರ್ಯ್ಯ ಪ್ರಯುಕ್ತಂ . . . ಎನೆ ನೆಗಳ್ದಂ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೧೪೦-೫೭ ; 1198). ೬. ಸೊಲ್ಲು ; ಮಾತು ; ನುಡಿ. ೭. ನೀರು ; ಉದಕ. ೮. ಕುದುರೆ ; ತುರಗ. ೯. ಹೆದೆ ; ಬಿಲ್ಲಿನ ದಾರ. ೧೦. ಜೀವನೋಪಾಯ,–ವೃತ್ತಿ ; ಜೀವಿಕೆ : ವಾಗ್ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಮೌರ್ವ್ಯಂಭಸ ವಾಜಿ ಜಂತುನಿಕರಂಗಳ್ಗಿಂತು ಜೀವಾಹ್ವಯಂ" (ನಾನಾರ. ೬೪) ; "ಬಿಲ್ಲ ನಾರಿಯೊಳು ಸುರಗುರುವಿನೊಳು ತುರಗದೊಳಗೆಲ್ಲ ಜೀವವೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೦೫೦-೩೩). ೧೧. [ಜ್ಯೋತಿ] ಗ್ರಹಗಳಲ್ಲೊಂದು; ಗುರುಗ್ರಹ ; ಜೀವಂ ಬಲವಂತನಾಗೆ ತದ್ಬಾಲನಕ್ಕಟಿಂತುಂ ಬಾಟಿಂ (ಜಾತತಿ. ೬-೪೬) ; ಇನನಿರ್ದ ರಾಶಿಗಂತೇಟನೆ ಯೆಡೆಯೊಳ್ ಜೀವನಿರ್ದು (ಅಟ್ಟಮ. ೮-೦೦೪). ೧೨. (ಆಲಂ). ಬಹಳ ಆಸೆ,–ಇಷ್ಟ : ಅವನಿಗೆ ಕಿರಿಯ ಮಗನೆಂದರೆ ಜೀವ (ರೂಢಿ).

ಜೀವಕ್ಕೆ ಜೀರಿಗೆಯರೆ= ಹಿಂಸೆಪಡಿಸು : ಬಂದು ಶಂಬರನ ಜೀವಕ್ಕೆ ಜೀರಿಗೆಯರೆಯುಬಂದನೆಂಬಂತೆಯಾಸ್ತ್ರಾನಮಂ ಪೊಗಲು ಮುದದಿಂದ ಖಳರಾಯನೆದ್ದೇಳ್ದಂದು ವಂದಿಸುತ (ನವಮೋ. ೧೧-೧೪). **ಜೀವದ ಸುತ್ತು ಬರು** = ಪ್ರಾಣ ಹೋಗುವಷ್ಟು ತೊಂದರೆಯೆನಿಸು ; ಬಹಳ ಪೀಡೆಯೆನಿಸು : ದಿನದ ಕೆಲಸ ಬಿಟ್ಟು ಆಡುವುದೆಂದರೆ ಅವನ ಜೀವದ ಸುತ್ತು ಬರುತ್ತಿತ್ತು (ನಿರಾಧ. ೮೦). **ಜೀವದೊರಿಸೆ, ಜೀವದರಿಸೆ**=ಜೀವಸಹಿತವಾಗಿ; ಜೀವ ಬೆರಸಿ: ನಾನು ಜೀವದೊರಿಸೆ ಇದ್ದು ಏನು ಫಲ ? (ಪ್ರಾಸಜಿ. ೦೦೩) ; ನನ್ನೂ ನನ್ನೆಂಡರನೂ ಜೀವದೊರಿಸೆ ಈರಿ ಬಿಡುತಾರೆ (ಮೂಂಗಲ್ಯ. ೬೮) ; ನೆರೆ ಬಲ್ಲ ಕಳ್ಳರು ಜೀವದರಿಸೆ ಬಿಡರು (ಮೋಕ್ಷದೀ. ೫೩). **ಜೀವಭಯ** = ಪ್ರಾಣ ಹೋದೀತೆಂಬ ಹೆದರಿಕೆ: ದುಷ್ಟಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಜೀವ ಭಯವಿರುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). **ಜೀವಹಿಡಿ, ಜೀವವಹಿಡಿ** = ೧. ಉಸಿರು ಹಿಡಿದಿರು ; ಬದುಕಿರು : (೩). ೨. ತಾಳ್ಮೆಯಿಂದಿರು ; ಸಹನೆಯಿಂದಿರು : ಕೇಳಿದ್ದನ್ನ ಕೊಡೋವರೆಗೂ ಸ್ವಲ್ಪ ಜೀವಹಿಡಿ (ರೂಢಿ): ಇನ್ನು ಮೇಲಣ ಕಾಳಗದ ಮಾತುಗಳನಕಟಾ ಕೇಳಿ ಜೀವವ ಹಿಡಿಯಲಾಪ್ಪೆ ತಂದೆ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ (ಕುವ್ಯಾಕ.೨೭–೦). **ಜೀವೋಪಳು**= ನಲ್ಲೆ; ಪ್ರಿಯೆ: ತನ್ನ ಜೀವೋಪಳ ನೋಡುವುತ್ಸವದಿಂ (ಅಂಜಿಚ. ೧೦-೨೭೨).

[ಸಂ.]

ಜೀವಂಗಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಶಕ್ತಿಗುಂದಿಸು ; ಚೈತನ್ಯಗುಂದಿಸು : ಇಂದಗಿಯುಂ ಪಂದೆಯುಂ ಕಾಡುವಂತೆ ಕಾಡಿ ರಾಮನುಂ ಧೂಮುಂ ಸುತ್ತಿದಂತೆ ಜೀವಂಗಿಡಿಸಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೯೫). [ಜೀವ + ಕಿಡಿಸು (<ಕೆಡಿಸು)]

ಜೀವಂಜೀವ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ ; ಹೊರಸು : "ಜೀವಂಜೀವಃ . . . ಕಪೋತಃ – ಈ ೬ ಹೊಲಸು" (ಹಲಾಯು. ೪೨-೦೦೦) ; ಚಕೋರಪಕ್ಷಿ ನಕ್ಷತ್ರ ಸಂಕುಲಲಾಜೋತ್ಕರಮುಂ ಕರಂ ತಳಿದು ಜೀವಂಜೀವ ಸಂರಾವ ಮಂಗಲಗಾನಂ ಬೆರಸೆತ್ತುವಾರತಿಯು ಬೆಂಬೊಂದಟ್ಟೆಯೋ ಚಂದ್ರನೋ (ಚಿಕವಿ. ೬-೦೮). ೨. ಚಕೋರ. [ಸಂ.]

ಜೀವಂಜೀವಕ (ನಾ). ೧. = ಜೀವಂಜೀವ ೧ : ಮಂಡೂಕ ಜೀವಂಜೀವಕ ಚಕೋರಾದಿ ಜಲಚರವಿಹಂಗ ಸಮೂಹಂಗಳಂ (ವರ್ಧಾರಾ. ೦೩೭-೦) ; ರಾಜಕುಮಾರರಾರೋಗಿಸುವಮೃತಾಹಾರ ಪರೀಕ್ಷಾಯೋಗ್ಯಂಗಳೆನಿಪ್ಪ ಜೀವಂಜೀವಕ ಸಮೂಹಮಂ (ಶಂಚಕಂ. ೨೨೫-೦೮). ೨. = ಜೀವಂಜೀವ ೨ : ಕಂದಳಿಕೆಯಂ ಜೀವಂಜೀವಕ ಮಿಥುನಂಗಳಂ ಕ್ರೀಡಾಪರ್ವತಮನೇಱಿಸಲುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೦೦೦೬). [ಸಂ.]

ಜೀವಂತ$_1$ (ಗು). ೧. ಬದುಕಿರುವ ; ಜೀವಿಸಿರುವ. 'ಜೀವಂತಸಾಕ್ಷಿ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ಬದುಕಿರುವುದು ; ಜೀವಸಹಿತವಾಗಿರುವುದು : ಈ ಚಿತ್ರ ಜೀವಂತವಿದೆ (ಕಾಲೂರ. ೧, ಮುನ್ನುಡಿ); ತಮಿಳು, ಮಲೆಯಾಳದ –ಈ ಱ–ಟ ಎಂಬ ಎರಡು ಧ್ವನಿಗಳೂ ಇಂದಿಗೂ ಜೀವಂತವಾಗಿ ಇವೆ (ದ್ರಾವಿವಿ. ೩೫೨). ೩. ಬದುಕಿರುವವನು: ನಿಂಬಿಯ ಪುತ್ರನಂ ಜೀವಂತನಾಗಲು ನೋಡಿ ಕೈಲಾಸಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿದನು (ಬಸಪು. ೨೩-೮೮).

[ಸಂ. ಜೀವತ್]

ಜೀವಂತ$_2$ (ನಾ). ಕೆಂಪು ಹರಿವೆಸೊಪ್ಪು : ಜೀವಂತ (ಕೆಂಪು ದೇಟಿನ ಹರಿವೆ) . . . ಮಧುರ (ಅಷ್ಟಾಂಗ. ೦೩೮–೯೩ ಅರ್ಥ). [ಸಂ.]

ಜೀವಂತಒಗ್ಗರಣೆ (ನಾ). ಸೌಟಿನಲ್ಲಿ ಎಣ್ಣೆಯನ್ನು ಹಾಕಿ ಕಾಸಿ ಕೊಡುವ ಒಗ್ಗರಣೆ : ಅವರಿಗೆ ಜೀವಂತಒಗ್ಗರಣೆಕೊಡು (ಸ್ವಾತಿಚಿ. ೫೨).

[ಜೀವಂತ$_1$ + ಒಗ್ಗರಣೆ]

ಜೀವಂತಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸತ್ವಶಾಲಿಯಾಗಿಸು ; ಶಕ್ತಿಯುತವಾಗಿಸು ; ಕಾಂತಿಗೊಳಿಸು : ನಾಟ್ಯಸಾಕ್ಷೀ ನಾಟಕೀಹೃದಯವು ಸತ್ವವನ್ನು ಜೀವಂತಗೊಳಿಸುವುದು (ಪ್ರಬಂಧ. ೩೦). [ಜೀವಂತ$_1$ + ಕೊಳ್$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಜೀವಂತತನ (ನಾ). ಜೀವದಿಂದಿರುವಿಕೆ ; ಚೈತನ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸ್ಥಿತಿ: ಆಸೆ ನಿರಾಸೆಗಳ ಜೀವಂತತನವನ್ನು ದಾಟಿ, ಅಪ್ರಾಪ್ಯತೆ ಮತ್ತು ಪ್ರಲೋಭನಗಳ ಅನಿರ್ವಚನೀಯವಾದ ಸಂಕಟದ ಸುಳಿಯಲ್ಲಿ ಈ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಸಿಕ್ಕುಬಿದ್ದಿವೆ (ಹೊಸಕ್ಕ. ೨೯೪) ; ಅವಳ ಚಲನವಲನದಲ್ಲಿ . . . ಜೀವಂತತನ ಜಿನುಗಿ ಮಿನುಗುತ್ತದೆ (ಇಪ್ಪಳ. ೪೭೦). [ಜೀವಂತ$_1$ + – ತನ]

ಜೀವಂತತೆ (ನಾ). ಚೈತನ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸ್ಥಿತಿ; ಜೀವಂತತನ: ಆರಾಮವಾಗಿ ಮೈಚಾಚಿ ಕುಳಿತ ಯುವತಿಯರ ಭಂಗಿ, ಒಂದು ನವೀನ ಜೀವಂತತೆಯನ್ನೇ ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಿದ್ದುವು (ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ೦೪೪). [<ಜೀವಂತ$_1$ + – ತೆ$_3$]

ಜೀವಂತಸಾಕ್ಷಿ (ನಾ). ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಸಾಕ್ಷಿ : ಆ ಗಾದೆಗೆ ಅವನೇ ಜೀವಂತಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿದ್ದನು (ಪುನರು. ೫೭೫). [ಜೀವಂತ$_1$ + ಸಾಕ್ಷಿ]

ಜೀವಂತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ : "ಅಮೃತಂ ಗುಡೂಚಿ ಜೀವಂತಿ ಸೋಮಮಮರ್ದುವಳ್ಳಿಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೪೩–೪೩). [ಸಂ. ಜೀವಂತೀ]

ಜೀವಂತಿಕೆ$_1$ (ನಾ). = ಜೀವಂತತನ : ಈ ದೇಸಿಯ ಅಡಕವು . . . ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭದ ಜೀವಂತಿಕೆಯನ್ನೂ ಧ್ವನಿಸ್ವಾರಸ್ಯವನ್ನೂ ಬೆಳಗುತ್ತದೆ (ಕವನಿ. ೬೪). [ಜೀವಂತ$_1$ + – ಇಕೆ]

ಜೀವಂತಿಕೆ$_2$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪರಾವಲಂಬಿ ಸಸ್ಯ ; ಬದನಿಕೆ. ೨. "ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ" (ಪಂಡಿತ). [ಸಂ. ಜೀವಂತಿಕಾ]

ಜೀವಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಕೊಡು ; ಚೈತನ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡು: ಜನಾನುರಾಗಮನರಸಂ ಪಡೆದುಮಣಂ ತಣಿಯದೆ ಕಣ್ಬಡೆದಂ ನೀತಿಗೆ ಜಸಕ್ಕೆ ಜೀವಂಬಡೆದಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩–೪). [ಜೀವ + ಪಡೆ$_1$]

ಜೀವಂಬೆರಸು (ಅ). ಪ್ರಾಣದೊಡಗೂಡಿ ; ಜೀವಸಹಿತವಾಗಿ : ಗುರುಗಳ್ತಾವೇನನೊಂದಂ ಬೆಸಸಿದರದನೇಕೊಳ್ವುದಿನ್ನೆನ್ನ ಜೀವಂಬೆರಸಾನಿಂತಿರ್ಪುದಂ ತಾಂ ಬಯಸುವ ಬಗೆಯೆಂತು (ಕಾದಂಪೂ. ೯೮೦).

[ಜೀವ + ಬೆರಸು$_3$]

ಜೀವಂಬೊಯ್ (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಾಣವನ್ನು ತುಂಬು ; ಶಕ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು : ಜಂಹಾಕ್ಷಂ ಚಿರಂಜೀವಿಯ ಕಾಯಕ್ಕೆ ಜೀವಂಬೊಯ್ದಂತೆ (ಪಂಚತಂ. ೨೩೩–೯) : ಹರಿನೀಲರತ್ನಮಂ ಕಂಡರಿಸಿದ ಕಣ್ದೆಱವಿಗೆಯ್ದೆ ಜೀವಂಬೊಯ್ದಂತಿರೆ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೩–೧೫೭) : ಕಡೆದು ಜೀವಂಬೊಯ್ದ ನೀಲದ ಕಡುಚೆಲುವ ಪುತ್ಥಳಿಯೊ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೭–೩೦).

[ಜೀವ + ಪೊಯ್$_1$]

ಜೀವಕ (ಗು). ೧. ಬದುಕಿರುವ ; ಜೀವಿಸಿರುವ. ೨. ಜೀವನವನ್ನು ನಡೆಸುವ. (ನಾ). ೩. ಸೇವಕ ; ಜೀತಗಾರ. ೪. ಹಾವಾಡಿಗ: ಗಾರುಡಿಗ. ೫. ಜೈನಸನ್ಯಾಸಿ ; ಸವಣ ; ಕ್ಷಪಣಕ : "ನಗ್ನಾಟಃ, ದಿಗ್ವಾಸಾಃ, ಕ್ಷಪಣಃ, ಶ್ರಮಣಃ, ಜೀವಕಃ, ಜೈನಃ, ಆಜೀವಃ, ಮಲಧಾರೀ, ನಿರ್ಗ್ರಂಥಃ, ಸಾಧುಃ–ಈ ೧೦ ಸವಣರ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೫೭–೧೮೯). ೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಹೊನ್ನೆಮರ : "ಪೀತಸಾಲಕಃ, ಸರ್ಜಕಃ, ಅಸನಃ, ಬಂಧೂಕಪುಷ್ಪಃ, ಪ್ರಿಯಕಃ, ಜೀವಕಃ–೬ ಹೊನ್ನೇಮರದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೦೭). ೭. ಮುಖ್ಯವಾದ ಎಂಟು ಮೂಲಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಸಸ್ಯ ; ಹಕ್ಕಿಸಿಳ್ಳೆ ಗಿಡ ; ಮಧುರಕ : "ಕೂರ್ಚಶೀರ್ಷಃ, ಮಧುರಕಃ, ಶೃಂಗಃ, ಹ್ರಸ್ವಾಂಗಃ, ಜೀವಕಃ–೫ ಜೀವಕವೆಂಬುವ ಔಷಧ, ಹಕ್ಕೀಶಿಳ್ಳೇಗಿಡ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೭); ಜೀವಕ, ವೃಷಭಕ . . . ಚೂರ್ಣಿಸಿ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಕಲಸಿಹಾಕುವುದು (ಸಕಪ್ಪ. ೪೫೦ ಪರಿ). 'ಅಷ್ಟವರ್ಗ' ಪರಾ. ೮. ಬಡ್ಡಿಯ ವ್ಯವಹಾರದಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. [ಸಂ.]

ಜೀವಕಣ (ನಾ). ಶರೀರ ರಚನೆಗೆ ಅತ್ಯಗತ್ಯವಾದ, ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ಸೂಕ್ಷ್ಮಾಣು : ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ಜೀವಕಣಗಳಿಗೆ ಸಸಾರಜನಕಗಳು ತಳಹದಿ (ಅಡುಸಾ. ೫೮) ; ಜೀವರಸವನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಜೀವಕಣಗಳು ಜೀವಿಯ ರಚನೆಯ ತಳಹದಿ (ಪ್ರಾಣಿಶಾ. ೫) ; ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ದೇಹ ಜೀವಕಣಗಳು ಎಂಬ ಕನಿಷ್ಠಭಾಗಗಳಿಂದಾಗಿವೆ (ಪರಜೀ. ೧೫).

[ಜೀವ + ಕಣ$_3$]

ಜೀವಕಲೆ, ಜೀವಕಳೆ (ನಾ) ೧. ಜೀವನಕ್ಕೆ ಅವಶ್ಯವಾದ ಕಲೆ,–ಸೊಗಸು ತರುವ ಕಲೆ: ಜೀವಕಲೆಗಳ ಕಲಿಸಿ ಸುಖದಲಿ ಸೊಬಗ ಬೆಳಸುತ ಬಂದನು (ಹೊಂಗಳು. ೨–೧೪). **ಜೀವಕಳೆ :** ೨. ಪ್ರಾಣಶಕ್ತಿ ; ತೇಜಸ್ಸು ; ಕಾಂತಿ; ದೀಪ್ತಿ ; ಚೈತನ್ಯ ; ಜೀವಂತಿಕೆ : ಮದನವಿಕಾರದ ಜಮ್ಮುಜಕ್ಕುಳಿಸಿ ಹಮ್ಮುದಂಬೋಗಿ ಜೀವಂ ಸುಖದ ಜೀವಕಳೆಯು ಕಳಾಸದ ಕುಣಿಕೆ ಕಳಲ್ಚಿ ತನ್ನನಱಿಯದಿದಿರನಱಿಯದೆ ಬಂದುದಂ ಮಱೆದು (೧ರಿಕ. ೭-೧೧ ವ) ; ಮೊದಲಲಿದ್ದುದು ಜೀವಕಳೆ ಹೃದಯದಲಿ ಹೃದಯವ ನೊಡೆದು ಮಿಗೆ ಕಂಠದಲಿ ಕವಿದುದು ಮಂಚದಲಿ ಮೈಮಱೆದು ಮಲಗಿದನು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧–೪) ; ಜೀವಿಗಳ್ಗೆಲ್ಲ ನಿಜ ಜೀವಕಳೆಯಿತ್ತು (ವಿಸೀಗೀ. ೧೭-೫) ; ಚತುರ ಸಂಗೀತಗಾರನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಸಪ್ತಸ್ವರಗಳು ಜೀವಕಳೆಯನ್ನು ಪಡೆದು ಸ್ವರಸೌಧಗಳಾಗುತ್ತವೆ (ಭಾರದ. ೫೪೦).

[ಜೀವ + ಕಲೆ$_3$]

ಜೀವಕಳೆ 'ಜೀವಕಲೆ' ನೋ.

ಜೀವಕಳೆತುಂಬು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಾಣತುಂಬು ; ಜೀವಂತವಾಗಿ ಮಾಡು : ಕಾಳಿದಾಸನು ಜೀವಕಳೆತುಂಬಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಶಕುಂತಲೆ ಪುಟವಿಟ್ಟ ಸ್ವರ್ಣ ಪ್ರತಿಮೆ (ಭಾರದ. ೪೮೭). [ಜೀವಕಳೆ (<ಜೀವಕಲೆ) + ತುಂಬು$_1$]

ಜೀವಕಾಲ (ನಾ). ಬದುಕಿರುವಷ್ಟು ಕಾಲ ; ಬದುಕಿನ ಪೂರ್ಣಕಾಲ : ಆವ ಕಾಲವು ವನದಿ ಜೀವಕಾಲವ ಕಳೆದು ಜೀವಚಯದಲ್ಲಿ ದಯವಿಲ್ಲದಿರುವವನ ಕಾವನೇ ಶಿವನು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೨೫೩).

[ಜೀವ + ಕಾಲ]

ಜೀವಕಿ (ನಾ). ಅಳಿಲೆ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ: "ಜೀ[ಪಾಠಾಂ. ಶೈ]ವಕಿ ಹರೀತಕಿ ಹಿರಿದ್ರು ಶಿವೆಯೆನಲಣಲೆ" (ಮಂಗರಾ. ೩೭–೨೦).

[ಸಂ. ಜೀವಕೀ]

ಜೀವಕೊಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಜೀವತುಂಬು. ೨. ಮತ್ತೊಬ್ಬರಿಗಾಗಿ ಪ್ರಾಣ ಕೊಡು ; ಬಲಿದಾನಮಾಡು : ಅವರು ಜೀವಕ್ಕೆ ಜೀವಕೊಡುವಂಥಾ ಗೆಳೆಯರು (ರೂಢಿ). [ಜೀವ + ಕೊಡು$_1$]

ಜೀವಕೋಟಿ (ನಾ). ಜಗತ್ತಿನ ಎಲ್ಲ ಜೀವಿಗಳ ಸಮೂಹ ; ಜೀವರಾಶಿ: ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಇಡೀ ಜೀವಕೋಟಿಯ ಗುರಿ, ವಿಶ್ವಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗುವುದೇ (ನಿಶಉ. ೨೩೫). [ಜೀವ + ಕೋಟಿ$_1$]

ಜೀವಕೋಶ (ನಾ). (ದೇಹದಲ್ಲಿ) ಜೀವಕಣವಿರುವ ಭಾಗ : ಈ ಬೇರು ರೋಮಗಳು ಬೇರಿನ ಹೊರಚರ್ಮದ ಜೀವಕೋಶಗಳಿಂದ ಹೊರಟಿರುವ ಕೊಳವೆಗಳು (ಸಸ್ಯಶಾ. ೮೫). [ಜೀವ + ಕೋಶ]

ಜೀವಕ್ರಿಯೆ (ನಾ). ಜೀವದ ಕ್ರಿಯೆ; ಜೀವ ಕೈಗೊಳ್ಳುವ ಕೆಲಸ : ಸಸ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಹಿತ ಹಲವು ವ್ಯಾಪಾರಗಳು ನಡೆಯುತ್ತಿರುತ್ತವೆ . . . ಇವುಗಳನ್ನು ಜೀವಕ್ರಿಯೆಗಳೆಂದು ಕರೆಯಬಹುದು (ಸಸ್ಯಶಾ. ೨). [ಜೀವ+ಕ್ರಿಯೆ]

ಜೀವಗ (ನಾ). =ಜೀವಕ : ಜೀವಕ–ಜೀವಗ (ಶಮದ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ).
[<ಸಂ. ಜೀವಕ]

ಜೀವಗಳ್ಳ (ನಾ). ಹೇಡಿ ; ಪುಕ್ಕಲು ಸ್ವಭಾವದವನು ; ಪ್ರಾಣ ಉಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಓಡಿಹೋಗುವವನು : ನಿರ್ಧರದ ಭಟ ಜೀವಗಳ್ಳನಲ್ಲಿ ಅದ್ದಲಿಸಿಕೊಂಬನೆ (ಸರ್ವವ. ೧೨೦–೬೨೦); ನೆಟಿಕ್ ನಪುಂಸಕರಾವು ಸಾವವರಲ್ಲ ಲೋಕದ ಜೀವಗಳ್ಳರಿಗಾವು ಗುರುಗಳು ಬಿಟ್ಟು ಕಳುಹು (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೬–೨೦). ರಣದೊಳ್ಜೀವಗಳ್ಳನಾದೊಡೆ ಮತ್ಪಿತಾಮಹನೆ ಬೀಳದಿರ್ಪನೆ ಗಗನಮಾರ್ಗದಿಂದೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೩–೧೦) ; ಅವನು ಜೀವಗಳ್ಳನಾಗಿ ಹಸುಗಳನ್ನೊಡಗೊಂಡು ದಕ್ಷಿಣದ ದಾರಿಯಿಂದ ಹೋಗುತ್ತಿರಬಹುದು (ವಚಥಾ. ೨೦೩).
[ಜೀವ + ಕಳ್ಳ$_1$]

ಜೀವಗುಣ (ನಾ). ಜೀವಾತ್ಮನ ಗುಣ : ಕಾಯಗುಣವ ಕರ್ಮದಿಂದ ಕಳೆದು ಜೀವಗುಣವ ಅಱಿವಿನಿಂದ ಮಱೆದು ಭಾವ ನಿರ್ಭಾವವಾದಲ್ಲಿ (ಮೋಮಾ. ೧–೨) : ಈ ಪ್ರಕಾರದಿಂದಂ ದರ್ಶನಮುಂ ಜ್ಞಾನಮುಂ ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವಮುಂ ಜೀವಗುಣಂಗಳಪ್ಪುವು (ಗೊಮ್ಮಸಾ. ೨–೦) : ವೈಷಮ್ಯ ವೈವಿಧ್ಯಗಳೇ ಜೀವಗುಣಗಳು (ಶಕ್ತಿವಿ. ೯೬). [ಜೀವ + ಗುಣ]

ಜೀವಗೇಹ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಗುರುಗೃಹದ ಕ್ಷೇತ್ರ ; ಗುರುವಿನ ಸ್ವಕ್ಷೇತ್ರ ; ಧನೂರಾಶಿ ಮತ್ತು ಮೀನರಾಶಿ : ಇರೆ ಚಂದ್ರಂ ಕರ್ಕಿಗೇಹಾಂತರದೊಳುಪಚಯಂ ತತ್ಸಮಂ ಜೀವಗೇಹಾಂತರದೊಳ್ (ಜಾತಿ. ೯–೦೬). [ಜೀವ + ಗೇಹ]

ಜೀವಗೊಳು (ಕ್ರಿ). ಚೈತನ್ಯಹೊಂದು ; ಶಕ್ತಿಹೊಂದು ; ಚಟುವಟಿಕೆ ಹೊಂದು : ನಿಶೆಯ ಮಡಿಲನುಳಿದು ಜಗವು ಜೀವಗೊಳುತಿದೆ (ಮಾಂದಳಿ. ೯–೪). [ಜೀವ + ಕೊಳು (<ಕೊಳ್$_1$)]

ಜೀವಗ್ರಾಹ (ನಾ). ೧. ಜೀವಸಹಿತ ಸೆರೆಹಿಡಿಯುವುದು : ದ್ರೋಹಿ ಸಿಲುಕಿದನೆನುತೆ ಜೀವಗ್ರಾಹವೋ[ಪಾಠಾಂ. ಗ್ರಹಣವೋ, ಗ್ರಾಹಿಯೋ] ಸಾಹಸ ವಿಚಾರಿಸು ಬೇಹವರನೆನುತೊಱಲಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೮–೪೬) : ಸಾಮಂತರನೂ ಮನ್ನಿಯರನೂ ಜೀವಗ್ರಾಹವಾಗಿ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು (ಶಾಇಇ. IX-ii, ೫೦೦–೦೨; 1516). ೨. ಐದು ಶಕ್ತಿಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಜೃಂಭಕ ಪ್ರಸ್ವಾಪನ ಅಪ್ರತಿಹತ ನಿಶ್ಕೀಲೀಕರಣ ಜೀವಗ್ರಾಹಗಳೆಂಬ ಪಂಚಶಕ್ತಿಮಂತ್ರಗಳಂ (ವಿವೇಕ. ೮೦). [ಜೀವ + ಗ್ರಾಹ]

ಜೀವಘಾತ (ನಾ). ಪ್ರಾಣಹತ್ಯೆ ; ಕೊಲೆ : ಕ್ರಮದಿಂದಾ ಜೀವಘಾತಾನೃತವಚನ ಪರಾರ್ಥಾಪಹಾರಾನ್ಯನಾರೀಗಮಬಹ್ವಾರಂಭಪಾರಿಗ್ರಹಮೆನಿಸುವವಯ್ದುಂ ಮಹಾಪಾತಕಂಗಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೫–೪೩) [ಜೀವ+ಘಾತ]

ಜೀವಚಕ್ರ (ನಾ). ಜೀವವು ಪಡೆಯುವ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅವಸ್ಥೆಗಳ ಸುತ್ತಾಟ : ಜೀವಚರಿತ್ರೆ ಅಥವಾ ಜೀವಚಕ್ರವೆಂದರೆ ಕೀಟ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಎಲ್ಲ ಚರ್ಯೆಯ . . . ಪ್ರತಿಹಂತದಲ್ಲೂ ಕಳೆದ ಸನ್ನಿವೇಶ, ಕಾಲ, ಹಂತಗಳ ಅವಧಿಯ ವರದಿ (ಕೀಟವಿ. ೯೪).
[ಜೀವ + ಚಕ್ರ$_1$]

ಜೀವಚಯ (ನಾ). ಪ್ರಾಣಿ ಸಮೂಹ ; ಜೀವಕೋಟಿ : ಜೀವಚಯದಲ್ಲಿ ದಯೆಯಿಲ್ಲದಿರುವವನ ಕಾವನೇ ಶಿವನು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೨೫೩).
[ಜೀವ + ಚಯ]

ಜೀವಚೇಷ್ಟಕ (ನಾ). ಜೀವನದ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳಿಗೆ ಮೂಲಕಾರಣವಾದವನು ; ಚೈತನ್ಯದಾಯಕ : ಸ್ಥಾವರಕೆ ಜಂಗಮಕೆ ನೀನೇ ಜೀವಚೇಷ್ಟಕನು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೬–೧೦). [ಸಂ.]

ಜೀವಚ್ಛವ (ನಾ). ಶವದಂತೆ ಇರುವವನು ; ಉತ್ಸಾಹವಿಲ್ಲದವನು; ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನು ; ನಿರರ್ಥಕಜೀವಿ : ಬದುಕು–ಸಾವನ್ನು ಪ್ರಕೃತಿಯ ಮಡಿಲಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಜೀವಚ್ಛವದಂತೆ ನಡೆದು ಬಂದೆ (ಜಯಂತ. ೪೮೦). [ಸಂ. (ಜೀವತ್ + ಶವ)]

ಜೀವಜ (ನಾ). ೧. ಜೀವದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದುದು ; ಪ್ರಾಣಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟುದು : ಅನ್ನಜ ಜೀವಜ ಮಾನಜ ಭೀತಿಗಳಂ ನಿರ್ಧರಿಸಲೆ ಬಾಲಕ (ಯೋಗಾಂವಿ. ೩. ೩೦). ೨. ನೀರಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದು ; ಕಮಲ. 'ಜೀವಜಾಂಬಕ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಜೀವಜಾಂಬಕ (ನಾ). ಕಮಲಾಕ್ಷ; ವಿಷ್ಣು : ಭಾವಶುದ್ಧಿಯಲೀ ಕಥಾಮೃತವಾವನೊಂದಕ್ಷರವ ಕೇಳ್ದರೆ ಜೀವಜಾಂಬಕನೊಲಿದು ಕೊಡುವನು ಅವರ ಕಾಮಿತವ (ಸುದಾಮ. ೧–೦೩). [ಜೀವಜ + ಅಂಬಕ]

ಜೀವಜಾತ (ನಾ). =ಜೀವಚಯ: ಜೀವಜಾತಗಳ ಮಾತೆಯಾದ, ಧರಿತ್ರಿಯು ನಾನಾ ಜಾತಿಗಳನ್ನು ಧಾರಣಮಾಡಿರುವಳು (ಇಷ್ಟಕ. ೪೭೨).
[ಜೀವ + ಜಾತ]

ಜೀವಣಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಮದು ಜೀವಣಿಯ ಮಗನ್ ನಿಟ್ಟರಾಮನ್ (ಎಇ. XVI, ಪಾವುಗ. ೦೩–೦ : 754). [?]

ಜೀವತತ್ತ್ವ (ನಾ).[ಜೈನ] ಏಳು ತತ್ತ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು : ಸಪ್ತತತ್ತ್ವಗಳೊಳಗೆ ಚೇತನಾಲಕ್ಷಣಮಪ್ಪುದು ಜೀವತತ್ತ್ವ(ಆದಿಪು. ೧೦–೬೦ ವ). 'ಅಜೀವತತ್ತ್ವ' ಪರಾ. [ಜೀವ + ತತ್ತ್ವ]

ಜೀವತುಂಬು (ಕ್ರಿ). ಚೈತನ್ಯವೊದಗಿಸು ; ಶಕ್ತಿಕೊಡು ; ಪುಷ್ಟಿಕೊಡು : ಫಾದರ್ ಹೆರಾಸನೂ ಈ ವಾದಕ್ಕೆ ಜೀವತುಂಬಿದನು (ದ್ರಾವಿವಿ. ೨೫).
[ಜೀವ + ತುಂಬು$_1$]

ಜೀವತೆಗೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಪ್ರಾಣವನ್ನು ತೆಗೆ : ಸಾಯಿಸು ; ಕೊಲ್ಲು: ಜೀವತೆಗೆಯಲೂ ಹೇಸುವಂತ ಜನರಲ್ಲ (ರೂಢಿ). ೨. (ಆಲಂ) ಕಾಡು ; ಹಿಂಸಿಸು : ಆ ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಕೊಡು ಎಂದು ಒಂದೇ ಸಮನೆ ಜೀವತೆಗೆಯುತ್ತಾನೆ (ರೂಢಿ). [ಜೀವ + ತೆಗೆ$_1$]

ಜೀವತೇಯು (ಕ್ರಿ). ಶ್ರಮಪಡು ; ತುಂಬಾ ಕಷ್ಟಪಡು: ಅಲ್ಲಿ ಮಾಡಲಿ ಅಂಥ ಜೀವತೇಯುವ ಕೆಲಸ (ನಡದಾ. I, ೩೭೬).
[ಜೀವ + ತೇಯು (<ತೇ$_1$)]

ಜೀವತೋಕೆ (ನಾ). = ಜೀವತ್ತೋಕೆ: "ಮಕ್ಕಳು ಬಾಳ್ವ ಸತಿ ಜೀವತೋಕೆಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೮೯–೩).
[<ಸಂ. ಜೀವತ್ತೋಕಾ]

ಜೀವತ್ತೋಕೆ (ನಾ). ಮಕ್ಕಳು ಬದುಕಿರುವಾಕೆ ; ಮಕ್ಕಳು ಜೀವಂತವಾಗಿರುವ ತಾಯಿ : "ಜೀವತ್ತೋಕಾ, ಜೀವಸೂ–ಈ ೨ ಮಕ್ಕಳ್ ಬಾಳ್ವವಳ್" (ಹಲಾಯು. ೮೦–೩೩೨)
[ಸಂ. ಜೀವತ್ತೋಕಾ (ಜೀವತ್ + ತೋಕ + –)]

ಜೀವತ್ಪತಿ (ನಾ). ಗಂಡನು ಬದುಕಿರುವವಳು ; ಮುತ್ತೈದೆ; ಸುಮಂಗಲಿ. [ಸಂ. (ಜೀವತ್ + ಪತಿ)]

ಜೀವತ್ಪಿತೃ (ನಾ). ತಂದೆ ಬದುಕಿರುವವನು ; ತಂದೆ ಇರುವವನು.
[ಸಂ. (ಜೀವತ್ + ಪಿತೃ)]

ಜೀವತ್ಯಾಗ (ನಾ). ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗ ; ಜೀವವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸುವಿಕೆ: ರಾಗದಿಂ ಕೃತಮೆಂದು ಜೀವತ್ಯಾಗಕೋವಿದ ಸರಸಮುಚಿತೋದ್ಯೋಗವಂ ನಿನಗಿತ್ತು ಹೋದರು (ಬಸವು. ೫೯-೦೬). [ಜೀವ + ತ್ಯಾಗ]

ಜೀವತ್ರಯ (ನಾ). ವಿಶ್ವ, ತೈಜಸ, ಪ್ರಾಜ್ಞ ಎಂಬ ಮೂರು ಬಗೆಯ ಜೀವ : ಕಾಯತ್ರಯಂಗಳ, ಜೀವತ್ರಯಂಗಳ, ಭಾವತ್ರಯಂಗಳ ಒಂದು ಮಾಡಿ (ಚನ್ನವ. ಕೆ. ೩೮೦-೭೯೮) ; ವಿವರವಹ ಜೀವತ್ರಯಂಗಳ ಭವರಹಿತ ಯೋಗಿಗಳ ಚರಿತೆಯ ಸುವಿಮಲಾತ್ಮಕ ನಿರ್ಗುಣಾರಾಧನೆಯ ನಿರ್ಣಯವ (ಅಮೃತ. ೦-೦೭) ; ಜೀವತ್ರಯಂಗಳ ಜೀರ್ಣೀಕರಿಸಿ (ಅಖಂಡೇ. ೦೯೪-೦೪). [ಜೀವ + ತ್ರಯ]

ಜೀವತ್ವ (ನಾ). ಜೀವವಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಜೀವಾತ್ಮನಾಗಿರುವಿಕೆ : ಶಕ್ತಿಯ ಸಂಕೋಚ ವಿಕಾಸವೇ ಜೀವತ್ವ ಶಿವತ್ವಗಳು (ಭಾರದ. ೧೩೦). [ಸಂ.]

ಜೀವದಯಾಷ್ಟಮಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ವ್ರತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಆಶ್ವಯುಜ ಮಾಸ ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷ ಅಷ್ಟಮಿಯಂದು ಮಾಡುವ ಒಂದು ವ್ರತ : ಶ್ರಾವಕಜನದುಪವಾಸಂ ಜೀವದಯಾಷ್ಟಮಿಯೊಳಾಗೆ ಪಾರಣೆ ಕವಿಗಳ್ಗೀ ವಸ್ತುಕಥನದಿಂದೆ (ಯಶೋಚ. ೦-೩).
[ಸಂ. ಜೀವದಯಾಷ್ಟಮೀ (ಜೀವ + ದಯಾ + ಅಷ್ಟಮೀ)]

ಜೀವದಯೆ (ನಾ). ಜೀವಿಗಳಿಗೆ ತೋರಿಸುವ ಕರುಣೆ; ಪ್ರಾಣಿದಯೆ : ಜೀವದಯೆ ಧರ್ಮಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೨೦-೦೭): ಜೀವದಯೆ ಜೈನಧರ್ಮಂ (ಯಶೋಚ. ೩-೦೮). [ಜೀವ + ದಯೆ]

ಜೀವದಾನ (ನಾ). ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಉಳಿಸುವುದು; ಜೀವ ಉಳಿಸುವುದು: ಗೆಳೆಯನೇ ನೀನು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ನನ್ನ ಕಾಲು ಮುರುಕ್ಕೆ ಹಚ್ಚಿದರೆ ನನಗೆ ಜೀವದಾನ ಕೊಟ್ಟಂತೆ ಆಗುವುದು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೦೭೭).
ಜೀವದಾನಮಾಡು = ಜೀವತುಂಬು ; ಜೀವಕೊಡು ; ಜೀವವನ್ನು ಉಳಿಸು : ನೀನೇ ಅದಕ್ಕೆ ಜೀವದಾನಮಾಡಿ, ಅದರಲ್ಲಿ ಚಿಗುರು, ಕೊಂಬೆ, ಫಲಪುಷ್ಪಗಳು ಉದ್ಭವಿಸುವಂತೆ ಹೆಣಗಾಡಬೇಕು (ಹಳ್ಳಿಹಾ. ೧೦೩).
[ಜೀವ + ದಾನ]

ಜೀವದ್ಭಾಷೆ (ನಾ). ಜೀವಂತವಾದ ಭಾಷೆ; ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿರುವ ಭಾಷೆ: ಪ್ರವಾಹದ ನೀರಿನಂತೆ ನಿರಂತರವೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾ ಹೋಗುತ್ತಿರುವುದೇ ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ ಅಥವಾ ಜೀವದ್ಭಾಷೆಯ ನೈಸರ್ಗಿಕ ಲಕ್ಷಣ (ಕೈಪಿಡಿ. ೨೯೪). 'ಮೃತಭಾಷೆ' ಪರಾ.
[ಸಂ. ಜೀವದ್ಭಾಷಾ (ಜೀವತ್ + ಭಾಷಾ)]

ಜೀವದ್ರವ್ಯ (ನಾ). ೧. ಜೈವಿಕ ದ್ರವ್ಯ: ಕೀಟಗಳ ಜೀವದ್ರವ್ಯ ಪರಿಣಾಮದಿಂದ ಜೀವದ್ರವ್ಯ . . . ಇತರ ರಾಸಾಯನಿಕ ವಸ್ತುಗಳು ಫಲಿಸುತ್ತವೆ (ಕೀಟಬಿ. ೪೦). ೨. [ಜೈನ] ಆರು ದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: "ಜೀವದ್ರವ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಷಡುದ್ರವ್ಯಗಳು" (ನಾನಾರ. ಓ. ೦೭೪) ; ಜೀವದ್ರವ್ಯ . . . ಕಾಲದ್ರವ್ಯಮೆಂಬ ಷಡ್ದ್ರವ್ಯಂಗಳ ಗುಣಪರ್ಯಾಯಮುಮಂ (ಸುಕುಮಾ. ೩-೩೯ ವ). [ಜೀವ + ದ್ರವ್ಯ]

ಜೀವಧನ (ನಾ). ೧. ಪಶುಸಂಪತ್ತು : "ಹಸು-ಎಮ್ಮೆ ಮೊದಲಾದುವೆಲ್ಲಂ ಜೀವಧನಮೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೦೪-೮೦) ; ಪಲಂಬರ್ ಮ್ಲೇಚ್ಛರಾ ಜರನವರವರ ಜೀವಧನ ಕುಲಧನಂಗಳ್ವೆರಸು ಮುಂದಿಟ್ಟು (ಆದಿಪು. ೦೩-೩೯ ವ); ತಲೆಕೆಟಗಾಗಿ ಮೇಗುಗಾಣದೆ ಮತ್ತಂ ಪೆಱರ ಪಲವುಂ ಜೀವಧನಂಗಳನರಸರ ಕಾಪಿನ ಪೊಲನಂ ಪೊಕ್ಕುವೆಂದುಂಡಿಗೆಯೊತ್ತಿಕೊಳುತ್ತುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೭-೩೫ ವ) ; ಚಟ್ಟನೃಪಾಳಕಂಬೆರಸು ಪಾಂಡ್ಯನುವೋವದೆ ನೇಲಿವರ್ತಿಯಂ ತೊಟ್ಟನೆ ಪಾಯ್ದು ಜೀವಧನಮೆಲ್ಲಮನಾಗಳೆ ಕೊಂಡು ಪೋಗೆ (ಎಕ. VII, ಹೊನ್ನಾಳಿ. ೩೫-೩ ; 1197)
[ಜೀವ + ಧನ]

ಜೀವಧಾತ್ರಿ (ನಾ). ಬದುಕನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವಳು; ಜೀವವನ್ನು ಕಾಪಾಡುವವಳು : ಈ ಜೀವಧಾತ್ರಿಯೂ, ಸಸ್ಯಶಾಲಿಯೂ ಆದ ದೊಡ್ಡ ವಸುಂಧರೆ (ನಿಬಂಧ. II, ೪೧೨). [ಜೀವ + ಧಾತ್ರಿ]

ಜೀವಧಾರಣ (ನಾ). ಬದುಕಿರುವುದು; ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವುದು: ಇದರಿಂದ ನಿಮ್ಮೆಲ್ಲರ ಹೊಟ್ಟೆ ತುಂಬಲಾರದು ; ಆದಾಗ್ಯೂ ಜೀವಧಾರಣವಾದರೂ ಆಗುವುದು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೭೫). [ಜೀವ + ಧಾರಣ]

ಜೀವಧಾರೆ (ನಾ). ಚೈತನ್ಯ ಶಕ್ತಿ ; ಸ್ಫೂರ್ತಿ: ಆ ಮಂದಹಾಸವು ಆ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೂ, ಬಾಲಕಿಯರಿಗೂ ಜೀವಧಾರೆಯನ್ನು ಕೊಡುವಂತಿದ್ದಿತು (ಘೂರಾಚಿ. ೬೦). [ಜೀವ + ಧಾರೆ]

ಜೀವನ (ನಾ). ೧. ಬದುಕು ; ಬಾಳು ; ಅಸ್ತಿತ್ವ : ಘೇಡುವವರ ನೋಡಿ ನೋಡಿ ಈಯಲಿಲ್ಲದವನ ಜೀವನವದೇಕೆ (ಬಸವ. ४३८) ; ದಾರಿದ್ರ್ಯಮಲ್ತೆ ಆ ನಾಗರಿಕ ಜೀವನಂ ಈ ವನ್ಯಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಮುಂದೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೨-೧೦೨). ೨. ಜೀವನೋಪಾಯ ; ಉದ್ಯೋಗ ; ವೃತ್ತಿ ; ಕಸಬು: "ಜೀವನಂ, ವೃತ್ತಿಃ, ಆಜೀವಃ, ವಾರ್ತಾ – ಈ ೪ ಬಾಟ್ಕೆ" (ಹಲಾಯು. ೯೩-೪೦೭). ೩. ಚೈತನ್ಯವನ್ನು ನೀಡುವಿಕೆ ; ಗೆಲವುಂಟುಮಾಡುವಿಕೆ. ೪. ನೀರು; ಉದಕ ; ಜಲ: "ಆಪಃ(ಪ್), ತೋಯಂ, . . . ಜೀವನಂ, ಜೀವನೀಯಂ – ಈ ೨೬ ನೀರ್" (ಹಲಾಯು. ೦೦೭-೨೬) ; ಬಾಣಾವಳಿಯಿಂ ಮಹೋದಧಿಯ ಜೀವನಮಂ ತವುವೆನ್ನಮಿಂಟಿದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೩-೯೯) ; ನಾಡೆಂನಂ ನಡುವಿಟ್ಟುಕೊಂಡುದುದಱಿಂ ಮಜ್ಜೀವನಂ ಸಾರ್ತ್ಥಕಂ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೦೯೩-೦೦೦ ; 1161) ; ನದನದೀಕುಳದೊಳ್ ಪರಿವರ್ಧಿಕುಂ ಜಗಜೀವನ ಜೀವನಂ (ಜಗವಿ. ೪-೭೭); ಜೀವನಮಂ ಬೇಡುತ್ತಿರೆ ಚದುರಂ ಜೀವನಮೆಲ್ಲಂ ಸವೆಯತ್ತೆಮ್ಮಯ ಜೀವನವರೆಗೆ (ಉದ್ಭದೇ. ೨-೨೯). ೧, ೪: ಸತತ ಗಭೀರವೃತ್ತಿಯಿನುದಾರತೆಯಿಂ ಜಗದೇಕಜೀವನಸ್ಥಿತಿಯನತಿಪ್ರಸಾದಗುಣದಿಂ ರಸಭಾವವಿಳಾಸದಿಂ . . . ಸರಸ್ವತಿ ದಯೆಗೆಯ್ಗೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೨). ೩, ೪ : ಸ್ಥಾವರ ಜಂಗಮಮೆಂಬೀ ಜೀವಚಯಕ್ಕೆಂತು ನೋಟಿಸ್ಕೊಡಂ ಜೀವನಮೇ ಜೀವನಮೆಂದುದಕಾರ್ಗಳಕೋವಿದ ನಿದನೆಸೆಯೆ ಪೇಟ್ಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೫-೦). ೫. ಚೈತನ್ಯವನ್ನು ನೀಡುವವನು ; ಚೈತನ್ಯದಾಯಕ : ಪಾವನಕೆ ಪಾವನನು ಜೀವರ ಜೀವನನು ಮೃತ್ಯುವಿಗೆ ಮೃತ್ಯುವಿದಾವ ಲೆಕ್ಕದೊಳೀತನಹನೆಂದೆಱಿವರಾರೆಂದ (ಕುಮಾ.ಸ. ೯-೨೬). [ಸಂ.]

ಜೀವನಗಾತಿ (ನಾ). (?) : ಜನನಸ್ಥಾನದಿಂದಗಲದ ಬಿರುದುಳ್ಳ ಘನಕುಚ ತಾರಹಾರಗಳು ತೊನೆದಾಡೆ ಜಟ್ಟಿಯರ್ ತೊಡೆಯ ತಟ್ಟಿದರು ಜೀವನಗಾತಿ ಕಣ್ಮುಚ್ಚುವಂತೆ (ಮೋಹತ. ೨೭-೩೯).
[P ಜವ್ವನ + – ಕಾತಿ, ಎಂದಿರಬಹುದೆ ?]

ಜೀವನಚರಿತ್ರೆ (ನಾ.) ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಬಾಳಿನ ವಿಚಾರವಾಗಿ ಬರೆದ ಕಥೆ: ಮುದ್ದಣನ ಜೀವನಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಕನಿಕರ – ಕೈವಾರಗಳನ್ನು ಸೆಳೆದುಕೊಳ್ಳುವ ವಿಶೇಷವಿದೆ (ಕಸಾಚ. ೩೮೦). [ಜೀವನ + ಚರಿತ್ರೆ]

ಜೀವನಜಾತ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದು ; ತಾವರೆ ; ಕಮಲ : ಲಸಜ್ಜೀವನಜಾತದ ಗರ್ಭದ ಭಾವನೆಯಂ ಬಗೆಗೆ ತಂದು ನಲಿಯಿಕ್ಕುಮೆಮ್ಮಂ (ವಸ್ತವಂ. ೧-೮). [ಜೀವನ + ಜಾತ]

ಜೀವನತತ್ತ್ವ (ನಾ). ಜೀವನದ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕ ಸಿದ್ಧಾಂತ ; ಬಾಳಿಗೆ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕವಾದ ಸಿದ್ಧಾಂತ : ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಅವಲೋಕಿಸಿದಾಗ ನಮ್ಮೆದುರು ಮೂರೇ ಮೂರು ಜೀವನತತ್ತ್ವಗಳು ದೃಗ್ಗೋಚರವಾಗುತ್ತವೆ (ಧರ್ಮಸಾ.೩). [ಜೀವನ + ತತ್ತ್ವ]

ಜೀವನದರ್ಶನ (ನಾ). ಬಾಳಿನ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನ : ಇದೊಂದು ಜೀವನದರ್ಶನಗ್ರಂಥವಾಗಿದೆ (ಪ್ರಬಂಧ. ೦೦೦). [ಜೀವನ + ದರ್ಶನ]

ಜೀವನದಾಯಿ (ನಾ). ಚೈತನ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುಂವವನಂ: ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಪ್ರಪಂಚಕೆಲ್ಲ ಜೀವನದಾಯಿ, ಸಂರಕ್ಷಕ (ಜಗದಾ. ೨೦೨). [ಸಂ. ಜೀವನದಾಯಿನ್]

ಜೀವನದಾಯಿನಿ (ನಾ). ಚೈತನ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುಂವವಳಂ: ಈಗ ಈ ಜೀವನ ಶಾಲಿನಿಯೂ ಜೀವನದಾಯಿನಿಯೂ ಆದ ಮಾತೃಭಾಷೆಯು ಅದರ ಮಕ್ಕಳ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಕೇಳುತ್ತಿದೆ (ನಿಬಂಧ. II, ೨೯೨). [ಸಂ. ಜೀವನದಾಯಿನೀ]

ಜೀವನದಿ (ನಾ). ಸದಾ ನೀರಿರುಂವ ನದಿ; ಎಂದೂ ಬತ್ತದ ನದಿ: ಆ ಜೀವನದಿಗೆ ತನ್ನ ಭಕ್ತಿ ಅರ್ಪಿಸಿಕೊಂಡ (ಸುಖವಿ. ೧೯). [ಜೀವ + ನದಿ]

ಜೀವನದೃಷ್ಟಿ (ನಾ). = ಜೀವನದರ್ಶನ: ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತ ಮಿಗಿಲಾಗಿ ಮಾಲ್ಲೋವ ಈ ಜೀವನದೃಷ್ಟಿಗೆ ಬಹಳ ಬೆಲೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಳು (ಪುನರು.೧೯೮). [ಜೀವನ + ದೃಷ್ಟಿ]

ಜೀವನನಾಥ (ನಾ). ನೀರಿನ ಒಡೆಯಂ; ವರುಣ: ಆವಾವೆಡೆಯೊಳ್ ನವರತ್ನಾವಳಿ ತೀವಿರ್ಪುವೆಂದು ಮಕರಾರೂಢಂ ಜೀವನನಾಥಂ ವರುಣಂ ಕಾವಂ ಧೃತಪಾಶನೆನಿಪ ರತ್ನಾಕರಮಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೨-೧೭). [ಜೀವನ + ನಾಥ]

ಜೀವನಬಿಂದು (ನಾ).=ಜೀವಕಣ: ಇಲ್ಲಿ ರತಿದೇವಿ ಬಸುರೊಳಗೆ ಜೀವನ ಬಿಂದುವಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ ಮುಹೂರ್ತಮಂ ಮೊದಲ್ಗೊಂಡು . . . ವೇರ್ಚುತಲಿರ್ದುದು (ನವಮೋ. ೦೪-೩೪). [ಜೀವನ + ಬಿಂದು]

ಜೀವನಮಟ್ಟ (ನಾ). ೧. = ಜೀವಮಾನ: ಒಬ್ಬ ತನ್ನ ಜೀವನಮಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕರ್ತವ್ಯಗಳನ್ನು ನಿಸ್ಪೃಹ ಭಾವನೆಯಿಂದ ನಿರ್ವಹಿಸಿದರೆ . . . ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ತಪ್ಪದೆ ಮುಟ್ಟುವನು (ತತ್ತ್ವಪ್ರಾ. ೩೭೮). ೨. ಬದುಕಿನ ಅಂತಸ್ತು,-ದರ್ಜೆ: ಅಡುಗೆಮನೆ ಜೀವನಮಟ್ಟದ ಅಳತೆಗೋಲು (ಅಡುಶಾ ೨೦). [ಜೀವನ + ಮಟ್ಟ$_1$]

ಜೀವನಯಂತ್ರ (ನಾ). ಜೀಕಳಿ; ಜಲಯಂತ್ರ: "ಜೀರ್ಕೊಟವೆ ಜೀವನ ಯಂತ್ರದ ನಾಮಧೇಯದೊಳ್" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೮೩). [ಜೀವನ + ಯಂತ್ರ]

ಜೀವನಯಾಪನೆ (ನಾ). ಜೀವನ ನಡೆಸುಂವುದಂ; ಬದುಕಿನ ನಿರ್ವಹಣೆ: ಮಾರ್ಕೆಲ್ . . . ಮನೆಪಾಠ ಹೇಳಿ ಜೀವನಯಾಪನೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದನು (ಪುನರು. ೩೨೫). [ಜೀವನ + ಯಾಪನೆ]

ಜೀವನವಕ್ಕಿ (ನಾ). ನೀರಹಕ್ಕಿ; ಜಲಪಕ್ಷಿ: ಜೀವನವಕ್ಕಿ ಕುಳಿರ್ಗೆಯ್ಯು ಕೊಳರ್ವಕ್ಕಿ . . . ಜೀವಿಪುವು ಭಯವನುಳಿದು (ಪ್ರಭುಪು. ೩-೦೪). [ಜೀವನ + ಹಕ್ಕಿ$_1$ (<ಪಕ್ಕಿ$_1$)]

ಜೀವನವಾಹ (ನಾ). ನೀರನ್ನು ಒಯ್ಯುವುದಂ; ಮುಗಿಲು; ಮೋಡ: "ವಾರಿಧರಪುಬ್ದಮಭ್ರಂ . . . ಜೀವನವಾಹ ಮೈರಾವತೀಶಂ ಬಳಾಹಕಂ ಜೀಮೂತಮೆನಲು ಮೇಘಕ್ಕೆ ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೩-೩). [ಸಂ.]

ಜೀವನವಿಕಾಸ (ನಾ). ಬಾಳಿನ ಬೆಳವಣಿಗೆ: ಸ್ತ್ರೀ ಹಾಗು ಪುರುಷ ಇವರಿಬ್ಬರಿಗೂ ಜೀವನ ವಿಕಾಸಕ್ಕೆ ವಿಲಾಸವು ಅತ್ಯಾವಶ್ಯಕವಾಗಿದೆ (ಪ್ರಬಂಧ. ೦೦೪). [ಜೀವನ + ವಿಕಾಸ]

ಜೀವನವೇತನ (ನಾ). ಬಾಳಿನ ನಿರ್ವಹಣೆಗೆ ಸಾಕಾಗುವ ಸಂಬಳ: (Living wage. ಪತ್ರಿನಿ. ೫೨). [ಜೀವನ + ವೇತನ]

ಜೀವನಶಾಲಿನಿ (ನಾ). ಚೈತನ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುಂವವಳಂ: ಈಗ ಈ ಜೀವನಶಾಲಿನಿಯೂ ಜೀವನದಾಯಿನಿಯೂ ಆದ ಮಾತೃಭಾಷೆಯು ಅದರ ಮಕ್ಕಳ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ತನ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಕೇಳುತ್ತಿದೆ (ನಿಬಂಧ. II, ೨೯೨). [ಸಂ. ಜೀವನಶಾಲಿನೀ]

ಜೀವನಸತ್ತ್ವ (ನಾ). = ಜೀವಸತ್ತ್ವ: ಮಾಡಿ ಉಂಡಿದ್ದೇವೆ ನಮುನಮಗೆ ಸೇರಿದ ಅಡಿಗೆ. ಇರಬಹುದು ಇದರಲ್ಲಿ ಕೆಲಭಾಗ ಜೀವನಸತ್ತ್ವ ಕಡಮೆ (ನಲಮು. ೩೭-೧೫). [ಜೀವನ + ಸತ್ತ್ವ$_2$]

ಜೀವನಸಾಲೆ (ನಾ). ನೀರಿನ ಮನೆ; ಅರವಟ್ಟಿಗೆ: ತನ್ನಯ ಕಣ್ಗಳ ತಣ್ಣದಿರಿಂ ಜೀವನಮಂ ಬಟಿ ಕುಳಿರ್ಗಲ್ಗಳಸಂ ತೀವುವೊಲುಣ್ಮೆಸುತೆಱೆಯಲ್ ತನ್ನಯ ಜೀವನ ದಣಿವಂತಿರ್ದಂ ಬೆಟಗಿಂ ಜೀವನಸಾಲೆಯೊಳು (ಉದ್ಭಟ. ೨-೨೯). [ಜೀವನ + ಸಾಲೆ$_3$]

ಜೀವನಾಂಶ (ನಾ). ಜೀವನಕ್ಕೆಂದು ಕೊಡುವ ಹಣ; ಪೋಟಗಿ (ಉಕ): ನಾನೇನೂ ಸೀತಕ್ಕನಿಗೆ ಜೀವನಾಂಶ ಕೊಡಿ ಎಂದು ಕೇಳಲು ಬಂದಿಲ್ಲವಲ್ಲ (ಪ್ರಶ್ನೆ. ೧೦೯). [ಜೀವನ + ಅಂಶ]

ಜೀವನಾಡಿ (ನಾ). ೧. ದೇಹದೊಳಗೆ ಪ್ರಾಣಧಾರಣೆಗೆ ಅತ್ಯವಶ್ಯಕವಾದ ನಾಡಿ; ಮುಂಖ್ಯನಾಡಿ. ೨. (ಅಲಂ) ಮುಂಖ್ಯ ಆಧಾರ; ಕೇಂದ್ರಶಕ್ತಿ: ಹೇಮಾವತಿ ನದಿಯು ನಮ್ಮ ಪ್ರಾಂತ್ಯಕ್ಕೆ ಜೀವವನ್ನು ಕೊಡುವ ಜೀವನಾಡಿ (ಗರುದಾ. ೧೫೭); ಚಾಮುಂಡರಾಯ ಗಂಗರಾಜ್ಯದ ಜೀವನಾಡಿ (ದಾನಚಿಂ. ೪೮); ನವರಸಗಳು ಸಾಹಿತ್ಯದ ಜೀವನಾಡಿಗಳೆನಿಸಿದಾಗ (ಸುತು.ಮು. ೦). [ಜೀವ + ನಾಡಿ$_1$]

ಜೀವನಾರ್ಥ (ನಾ). ೧. ಜೀವಿತ; ಬದುಕು ಅಥವಾ ಜೀವನೋಪಾಯ: "ಬಾಟ್-ಜೀವನಾರ್ಥಂ" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೦). ೨. = ಜೀವನಾಂಶ. [ಜೀವನ + ಅರ್ಥ]

ಜೀವನಾದರ್ಶ (ನಾ). ಬಾಳಿನ ಗುರಿ; ಬದುಕಿನ ಉದ್ದೇಶ: ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಜೀವನಾದರ್ಶವನ್ನು ಕಂಡುಕೊಂಡಿರುವ ಕವಿ ಬೇರೆಬೇರೆ ವಿಧಾನಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಬೇಕಾದ ಅಗತ್ಯವಿಲ್ಲ (ಧರ್ಮಸಾ. ೮೦). [ಜೀವನ + ಆದರ್ಶ]

ಜೀವನಾಲ (ನಾ).=ಜೀವನಾಡಿ: ನೀನು ವಿಶ್ವದ ಜೀವನಾಲವನೆ ಕೊಯ್ಯುಲಯ್ದಿದೆಯೊ, ಪಾಪೀ (ಅಮೃತಂ. ೧೯-೫). [ಜೀವ + ನಾಲ$_1$]

ಜೀವನಿ (ನಾ). ಕಿರಿಯ ಹಾಲೆ ಗಿಡ ಮುಂತಾದ ಅದರ ಸೊಪ್ಪು; ಸಿಹಿ ಹಾಲೆ: "ಜೀವಂತೀ, ಜೀವನೀ, ಜೀವಾ, ಜೀವನೀಯಾ, ಮಧುಃ – ಕಿ ಕಿರಿಹಾಲೆಸೊಪ್ಪು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೨೭). [ಸಂ. ಜೀವನೀ]

ಜೀವನಿಧಿ (ನಾ). ಕಡಲು; ಸಮುದ್ರ: ಜೀವನಿಧಿಯೊಳು ಬಿರ್ದನೋಯೆನಲಾ ವಿಭಾಕರನಸ್ತಮಿಸಿದನು (ಬಸವು. ೦೦-೪೪); ಆ ವಾರ್ಧಿಮಧ್ಯ ಭುವನಜಕರ್ಣಿಕೆಯೊ ಕೂರ್ತು ಭೂವನಿತೆಗಿನಕುಲದ ನೃಪನೊಸಗೆಗಟ್ಟಿಸಿದ ಜೀವನಿಧಿವಸನದೊಡನೆಸೆವ ರವಿಯುಂಗುರವೊ (ಭಾವಚಿಂ. ೦-೨೪). [ಜೀವ + ನಿಧಿ]

ಜೀವನಿವಹ (ನಾ). ಜೀವಿಗಳ ಸಮೂಹ: ಭವವಾರ್ಧಿ ಪ್ರತಿಮಗ್ನ ಜೀವ ನಿವಹಂ ಪ್ರೇಮಾನುಬಂಧಂ . . . ತಟ್ಟಿರ್ಪ ಬಯಕೆಯುಂ ಬಯಸುಗುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೭). [ಜೀವ + ನಿವಹ]

ಜೀವನೀಯ (ಗು). ೧. ಆಯುಸ್ಸನ್ನು ವರ್ಧಿಸುವ. 'ಜೀವನೀಯಪಂಚಮೂಲ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ನೀರು; ಉದಕ: "ಕುಶಮುಪ್ಪು ಪಯಪುಷ್ಕರಂ ಜೀವನೀಯಂ . . . ಘನರಸಮೆನಲ್ ನೀರಿಂಗೆ ಪೆಸರಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೦೦೯-೦). [ಸಂ.]

ಜೀವನೀಯಪಂಚಮೂಲ (ನಾ). ಆಯುಸ್ಸನ್ನು ವರ್ಧಿಸತಕ್ಕ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಐದುಂ ಮೂಲಿಕೆ: "ಆಷಾಢಿ, ರೊಡ್ಡಿ, ಸಿಹಿವಾಲೆ, ಎಕ್ಕೆವಾಲೆ, ಕಹಿಹಾಲೆ ಈ ಐದು ಜೀವನೀಯಪಂಚಮೂಲ" (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೦೦೪). [ಜೀವನೀಯ + ಪಂಚಮೂಲ]

ಜೀವನೀಯೆ (ನಾ). = ಜೀವನಿ. [ಸಂ. ಜೀವನೀಯಾ]

ಜೀವನೋದ್ಯೋಗ (ನಾ).=ಜೀವನೋಪಾಯಂ: ಕೆಟ್ಟ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಕ್ಷೇಮ ವಿಲ್ಲ, ಕೆಟ್ಟ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಜೀವನೋದ್ಯೋಗವಿಲ್ಲ (ವಚಭಾ. ೩೪೦).
[ಜೀವನ + ಉದ್ಯೋಗ]

ಜೀವನೋಪಾಯ (ನಾ). ಹೊಟ್ಟೆಪಾಡಿಗಾಗಿ ಕೈಗೊಳ್ಳುವ ವೃತ್ತಿ ; ಜೀವಿಕೆ: ಅಂತು ನಾಲ್ವತ್ತೊಂಭತ್ತು ದಿವಸದಿಂ ಬಟಿಯುಮುವರ್ಗಂ ಜೀವ ನೋಪಾಯ ಭೋಗೋಪಭೋಗ ವಿತರಣನಿರತ ಸುರತರುಪ್ರಕರಂಗ ಳೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೧೦೭ ವ) ; ಕಾಯದ ಕಳವಳಕ್ಕಂಜಿ ಕಾಯಯ್ಯಾ ಎನ್ನೆನು ಜೀವನೋಪಾಯಕ್ಕಂಜಿ ಈಯಯ್ಯಾ ಎನ್ನೆನು (ಬಸವ. ೬೯೫).
[ಜೀವನ + ಉಪಾಯ]

ಜೀವನೋಪಾಯಿ (ನಾ). ಹೊಟ್ಟೆಪಾಡಿಗಾಗಿ ಮಾತ್ರ ಚಿಂತಿಸುವವನು; ಜೀವನೋಪಾಯವನ್ನು ಹುಡುಕುವವನು : ಇನನಿಂದಂ ಗೊರವಂ ತುಷಾರಕರನಿಂ ಕಾಪಾಲಿಕಂ ಭೂಮಿನಂದನನಿಂ ಬೌದ್ಧ ತಪಸ್ವಿ ಸೋಮಸುತ ನಿಂದಂ ಜೀವನೋಪಾಯಿ . . . ತಪಮಂ ಕೆಯ್ಕೊಳ್ಗುಮಾ ಮಾನವಂ (ಜಾತಿ. ೧೭-೨). [ಸಂ. ಜೀವನೋಪಾಯಿನ್]

ಜೀವನೌಷಧ (ನಾ). ಬದುಕಿಸತಕ್ಕ ಮದ್ದು; ಪ್ರಾಣಕೊಡುವ ಔಷಧಿ; ಸಂಜೀವಿನಿ : "ಜೀವಾತುಃ, ಜೀವನೌಷಧಂ – ೨ ಬದುಕಿಸುವ ಮದ್ದು, ಸಂಜೀವನ ಮದ್ದು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೩೪). [ಜೀವನ + ಔಷಧ]

ಜೀವನ್ಮುಕ್ತ (ನಾ). ಬದುಕಿನಲ್ಲಿರುವಾಗಲೇ ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವವನು; ಆತ್ಮಾನಂದವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವವನು : ಭ್ರಾಂತಿಗಳು ಕೆಡಲಾತನೆ . . . ಮುಕ್ತನುಮಪ್ಪ ತದ್ಬ್ರಹ್ಮನೆಂತು ಜೀವ ನ್ಮುಕ್ತನೆನಿಪನೆನಿಪುದು ನಿಜಂ ಶ್ಲೋಕದ್ವಯಂಗಳರ್ಥಂ (ವೀಶೈಪು. ೫-೧೭-೩೨) ; ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿಯೆ ಕೆಡುವನು . . . ಜೀವನ್ಮುಕ್ತನಾಗದೆ ಸರ್ವಥಾ ಸಂಸಾರ ಸುಖವಿಲ್ಲ (ಅಮೃತ. ೨-೦೦೭) ; ನಿಜಮೋಕ್ಷವೊದಗುವು ದಾವ ಸಂಶಯಮಿಲ್ಲ ಜೀವನ್ಮುಕ್ತರಾದರಿಗೆ (ಗಗಶಾ. ೮-೫೫); ಮುಕ್ತನಾದೆ, ಇಂದು, ಜೀವನ್‌ಮುಕ್ತನಾದೆ (ಅನಿಕೇ. ೫೯-೦). [ಸಂ. (ಜೀವತ್+ಮುಕ್ತ)]

ಜೀವನ್ಮುಕ್ತಿ (ನಾ). ಬದುಕಿರುವಾಗಲೇ ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದವನ್ನು ಅನುಭವಿಸು ವುದು ; ಆತ್ಮಾನಂದವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು : ದೃಷ್ಟಿಸಲು ಶ್ರುತಿ ಗಳಿಗೆ ಪವಣೆ ವಿಶಿಷ್ಟ ಜೀವನ್ಮುಕ್ತಿಯುತ ಸಂತುಷ್ಟ ತತ್ತ್ವಾತ್ಮಕವಿದಕ್ಕೆ ಸಮಾನವೊಂದುಂಟೆ (ಬಸಪು. ೩-೭೦) : ಎಂತು ಜೀವನ್ಮುಕ್ತಿಯಾಗುವುದು . . . ತಿಳುಹೆಂದು ಬಿನ್ನಯಿಸಿದನು (ಅಮೃತ. ೯-೪) ; ಆ ಬೇಡತಿ . . . ಪ್ರಬಲಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಜೀವನ್ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು, ಸಾಧಿಸಿದ ಧನ್ಯೆ (ಭಾರದ. ೪೮೩).

ಜೀವನ್ಮುಕ್ತಿಪಟ = ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟದ ಪಟ ; ಪರಮಪದ ಸೋಪಾನ ಪಟ : (ಕ). [ಸಂ. (ಜೀವತ್ + ಮುಕ್ತಿ)]

ಜೀವನ್ಮೃತ (ನಾ). ಜೀವಿಸಿದ್ದರೂ ಸತ್ತವನಂತೆ ನಿಸ್ಸತ್ತ್ವನಾದವನು ; ಕಳಾಹೀನನಾದವನು : ಮಾನವ ಜೀವನ್ಮೃತನಿರೆ ಕಾಲಗೆ ಜೀಡನ ಪರಿ ವೇಷ (ಚಿಂತನ. ೫೭-೧೪) ; ಒಬ್ಬರನ್ನು ಕೇಳುವವನು ಜೀವನ್ಮೃತನು (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೩೩೪). [ಸಂ. (ಜೀವತ್ + ಮೃತ]

ಜೀವನ್ಮೃತಕ (ನಾ).=ಜೀವನ್ಮೃತ : ನೀಳ್ದೊದವಿದ ಜಸಮುಮುಪಾರ್ಜಿಸ ದಧಮನದೇತರ್ಕೆ ಬಾರ್ತೆ ಜೀವನ್ಮೃತಕಂ(ಆದಿಪು. ೧೨-೯೭); ಜೀವನ ಸಂಗತಿ ಯಿಂದಂ ಪಾವನಮುಟಿದಂದಪಾವನಂ ತಾನೆನೆ ಮೆಯ್ಗಾವನೋ ಬಸದಪ್ಪ ನವಂ ಜೀವನ್ಮೃತಕಂ ವಿವೇಕಶೂನ್ಯನಮಾನ್ಯಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೯-೭೩); ಜೀವವಂ ಪಡೆದು ಜೀವನ್ಮೃತಕನಾಗಿರ್ದ (ವಾಗೀರ. ದೇ. ೨೭೦-೧೭). [ಸಂ.]

ಜೀವನ್ಮೃತೆ (ನಾ). ಬದುಕಿದ್ದೂ ಸತ್ತಂತಿರುವವಳು ; ಕಳಾಹೀನೆ : ನಾಡ ಪೆಣ್ಗಳ ಬಿಚುನುಡಿಗೆ ತಡೆದು ಬಾಟ್ವ ವಂಧ್ಯೆಯರೆ ಜೀವನ್ಮೃತೆ ಯರ್ ವಲಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೮-೦೫).
[ಸಂ. ಜೀವನ್ಮೃತಾ (ಜೀವತ್ + ಮೃತಾ)]

ಜೀವಪಂಚಕ (ನಾ). [ದ್ವೈತ] ದೇವತೆಗಳಂ, ಗಂಧರ್ವರಂ, ಪಿತೃಗಳು, ಮನುಷ್ಯರು, ಅಸುರರೆಂಬ ಐದು ವರ್ಗಗಳ ಸಮೂಹ : ಶೇಷ ಫಣಾತಪತ್ರಗೆ ಜೀವಪಂಚಕವ್ರಾತವೆಂದಿಗು ಭಿನ್ನಪಾದಾಹ್ವಯದಿ ಕರೆಸುವದು (ಹಸಾರ. ೨೪-೧೮). [ಜೀವ + ಪಂಚಕ]

ಜೀವಪಚ್ಚೆ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಹಸಿರು ಬಣ್ಣದ ಹರಳು; ಮರಕತ: ಬರುತ ಕಂಡನು ಜೀವಪಚ್ಚೆಯ ಸುಸಿಲೆಗಳಿಂ ವಿರಚಿಸಿದ ತೆರದಿ ಪರಿಪರಿ ಪುಷ್ಪಲತೆಗುಲ್ಮ ಗುರುಪಚ್ಚೆ ಪಸುರಿನಿಂದೆಸೆವ ಕುಸುಮಾವತಿಯ ಪಟ್ಟಣವ ಪೊಗಲು (ನವಮೋ. ೪-೩೫). [ಜೀವ + ಪಚ್ಚೆ$_1$ (<ಪಸು$_2$)]

ಜೀವಪಡೆ(ಕ್ರಿ). ಜೀವಂತವಾಗು; ಶಕ್ತಿಹೊಂದು: ಮೊದಲ ಸಂಕೋಚದಲ್ಲಿ ಹೊಳೆಯದೇ ಇದ್ದ ಅನೇಕಾನೇಕ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ವಿವರಗಳು ಈಗ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಜೀವಪಡೆದುವು (ಮೂರುದಾ. ೧೯೭). [ಜೀವ + ಪಡೆ$_1$]

ಜೀವಪತ್ನಿ (ನಾ). ಗಂಡನು ಬದುಕಿರುವವಳು ; ಸುಮಂಗಲಿ ; ಮುತ್ತೈದೆ. [ಸಂ. ಜೀವಪತ್ನೀ]

ಜೀವಪದಾರ್ಥ (ನಾ). [ಜೈನ] ಒಂಬತ್ತು ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು ; ಜೀವವೆಂಬ ತತ್ತ್ವ : ಜೀವಪದಾರ್ಥಮಜೀವ ಪದಾರ್ಥಂ ಮೋಕ್ಷ ಪದಾರ್ಥಂ ಆಸ್ರವ ಪದಾರ್ಥಂ ಸಂವರ ಪದಾರ್ಥಂ ನಿರ್ಜರ ಪದಾರ್ಥಂ ಬಂಧ ಪದಾರ್ಥಂ ಮೋಕ್ಷ ಪದಾರ್ಥಮೆಂಬ ನವ ಪಧಾರ್ಥಮುಮಂ (ಸುಕುಮಾ. ೩-೩೯ ವ). [ಜೀವ + ಪದಾರ್ಥ]

ಜೀವಪುರುಷ (ನಾ). ಪೌರುಷವುಳ್ಳವನು; ಗಂಡಂಗಲಿ: ಆಡಲೇಕಿದನಿನ್ನು ಹಿಂದಣ ಕೇಡನೆಣಿಸಿದಡೇನು ಫಲ ತಾಗೂಡಿ ಹಲವರು ಜೀವಪುರುಷರು ಹೆಂಗಳಾದೆವಲೆ (ಕುವ್ಯಾಶ. ೨೨-೪೭). [ಜೀವ + ಪುರುಷ]

ಜೀವಪ್ರದೇಶ (ನಾ). [ಜೈನ] ಜೀವಿಗಳು ಇರುವ ಪ್ರದೇಶ: ತದನಂತರ ಸಮಯದೊಳ್ ವಾತವಳಯಮುಟಿಯೆ ಜೀವಪ್ರದೇಶಂಗಳಿಂ ಲೋಕಪ್ರದೇಶಮಂ ಪರ್ವಿ (ಆದಿಪು. ೦೭-೪೯ ವ). [ಜೀವ + ಪ್ರದೇಶ]

ಜೀವಭಾವ (ನಾ). ಜೀವಿಯ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಸ್ಥಿತಿ; ಜೀವತ್ವ: ಜೀವಭಾವದ ಭ್ರಮೆಯಳಿದು ದೇಹಾವಸಾನದಲಿ (ಗಗಶಾ. ೨-೦೦); ಜೀವನ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಸ್ಥಿತಿ ಜೀವಭಾವ, ಅವನ ವಾಸ್ತವಿಕ ಸ್ಥಿತಿ ಶಿವಭಾವ (ಶಕ್ತಿವಿ. ೬೦).
[ಜೀವ + ಭಾವ$_2$]

ಜೀವಭಾವಿ (ನಾ). ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು ; ಸಂಸಾರಿ : ಎನ್ನ ಜೀವಭಾವಿಯೆಂದೆನಿಸದೆ ಶಿವಭಾವಿಯೆಂದೆನಿಸಿದ ಗುರುವೆ (ಅಖಂಡೇ. ೦೯-೬).
[ಸಂ. ಜೀವಭಾವಿನ್]

ಜೀವಭ್ರಮೆ (ನಾ). [ವೇದಾಂತ] ತಾನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಆಗಿದ್ದರೂ ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ತಾನು ಜೀವನೆಂದುಕೊಳ್ಳುವ ಭ್ರಾಂತಿ ; ಮಿಥ್ಯಾ ಜ್ಞಾನ: ಜೀವಭ್ರಮೆಯ ಕವಚವ ಕಳೆದು ಹೊಳೆಹೊಳೆವಾತ್ಮನಂದದಲಿ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೦೦-೫) ; ಇಂಬುಗೊಂಡಿಹ ಜೀವಭ್ರಮೆಯಾಡಂಬರವು ಗುರು ಬೋಧನಾಮುಖದಿಂದಡಂಗುವುದು (ಗಗಶಾ. ೦೩-೪೦). [ಜೀವ+ಭ್ರಮೆ]

ಜೀವಭ್ರಾಂತಿ (ನಾ).=ಜೀವಭ್ರಮೆ: ಕಲ್ಪನೆ ಹರೆದು ಜೀವಭ್ರಾಂತಿ ಬೀತಡೆ ಪರಮ ತಾನಿಹನು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೩-೫೨). [ಜೀವ + ಭ್ರಾಂತಿ]

ಜೀವಮಾನ (ನಾ). ಬದುಕಿನ ಕಾಲ; ಜೀವನಕಾಲ: ಅವಳ ಜೀವಮಾನ ದಲ್ಲಿ ಅವಳು ಯಾವುದೊಂದು ಪಾಪಕಾರ್ಯವನ್ನೂ ಮಾಡಿದವಳೇ ಅಲ್ಲವಲ್ಲ (ಹಿಂಕಿರು. ೫) ; ತನ್ನ ತಂದೆ ಬಿಜ್ಜಳನ ಜೀವಮಾನದಲ್ಲಿಯೇ ಕಾಲ ವಾಗಿರಬೇಕು (ಮೂರುಉ. ೯೭). [ಜೀವ + ಮಾನ]

ಜೀವರಕ್ಕೆ (ನಾ). ಪ್ರಾಣರಕ್ಷಕವಾದ ಕವಚ : "ಜೀವರಕ್ಕೆ=ಕವಚಂ" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೨) ; "ಜೀವರಕ್ಕೆಯೆ ಕವಚಂ" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೪೪) ; ಪ್ರತಾ ಪಾಗ್ರ್ಯಂಗೆ ಜೀವರಕ್ಕೆ ಬೆಸುಗೆವಿಟ್ಟುದು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೯೦-೨೮) ; ಒಳ್ಪಡೆಯ ಜೀವರಕ್ಕೆಯು ಸೋಮುವರ್ಮಂ (ಸೌನಂದ. ೭-೪೨). [<ಸಂ. ಜೀವರಕ್ಷಾ]

ಜೀವರಕ್ತ (ನಾ). ೧. ಜೀವವನ್ನು ಉಳಿಸುವ ರಕ್ತ. ೨. (ಅಲಂ). ಚೈತನ್ಯಕೊಡುವ ಶಕ್ತಿ: ಅವರು ಚೈತನ್ಯದುಸಿರು, ಜೀವರಕ್ತ, ವಾಹಕಶಕ್ತಿ ಯಾಗಿದ್ದರು (ಕಬಸಾ. VIII, ೩೬೪). ಇದು ಇಂಗ್ಲೀಷಿನ 'Lifeblood' ಎಂಬುದರ ಅನುವಾದ. [ಜೀವ + ರಕ್ತ]

ಜೀವರಕ್ಷೆ (ನಾ). ೧. ಜೀವರಕ್ಷಣೆ. ೨. = ಜೀವರಕ್ಕೆ. ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಗಿಡ: "ಕುಚಪಲಃ – ಖವ್ವಲು?, ಬೇಳ, ಜೀವರಕ್ಷೆ" (ಓಷಧಿ. ೩೭). [ಜೀವ + ರಕ್ಷೆ]

ಜೀವರತ್ನ (ನಾ). ೧.ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ರತ್ನ: ಜೀವರತ್ನಕೆಣೆಯೇ ಮಿಕ್ಕಾದ ಪಾಷಾಣಗಳ್ (ಸೋಮೇಶ. ೧೦). ೨. [ಜೈನ] ಚಕ್ರವರ್ತಿಯಾದವನಿಗೆ ತಾನಾಗಿ ಬಂದೊದಗುವ ಪುರೋಹಿತ, ಮಂತ್ರಿ, ಸ್ಥಪತಿ ಮೊದಲಾದ ಏಳು ಶ್ರೇಷ್ಠ ಸೇವಾಸಾಧನಗಳು: ಸೇನಾಪತಿ ಸ್ಥಪತಿ ಗೃಹಪತಿ ಪುರೋಹಿತ ಗಜ ವಾಜಿ ಸ್ತ್ರೀರತ್ನಂಗಳೆಂಬೇಱುಂ ಜೀವರತ್ನಂಗಳುಮಂ . . . ಅನುಕ್ರಮದೊಳರ್ಚಿಸಿ ಬಂದು (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೧೧೧ ವ). 'ಅಜೀವರತ್ನ', 'ಚತುರ್ದಶರತ್ನ' ಪರಾ. [ಜೀವ + ರತ್ನ]

ಜೀವರಸ (ನಾ). ಚೈತನ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ದ್ರವ; ಜೀವದ್ರವ್ಯ: ಏಳು ಬಯಕೆಯ ಬಳ್ಳಿಯೇ . . . ಜೀವರಸ ಚಿಮ್ಮೇಳು (ಹೃದಸ. ೨೯-೩); ಜೀವರಸವನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಜೀವಕಣಗಳು ಜೀವಿಯು ರಚನೆಯ ತಳಹದಿ (ಪ್ರಾಣಿಶಾ. ೫); ಮರವನ್ನು ಕೊಯ್ಯುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಸಸ್ಯದ ಜೀವರಸವು (sap) ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಆರಿ ಅದರ ತೂಕವು ಕಡಿಮೆಯಾಗಿರಬೇಕು (ಶಿಲ್ಪಸಾ. ೨೮೧); ಶ್ರೇಷ್ಠ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಎರಡೂ ಗುಣಗಳಿವೆ. ಒಂದು ಅದರ ಮೂಲ ಜೀವನದಲ್ಲಿದ್ದು ಜೀವನದಿಂದ ಅದು ತನ್ನ ಜೀವರಸವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತದೆ (ಪತ್ರಿಕಾ. ೫೮). [ಜೀವ + ರಸ]

ಜೀವರಾಶಿ (ನಾ). = ಜೀವಚಯ: ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನು ಹುಟ್ಟಿಸಿದ ಇರುವೆ ಮೊದಲುಗೊಂಡು ೮೦ ಕೋಟಿ ಜೀವರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯ ಮಾಡಿರುವುದಿಲ್ಲ (ಶರೀಫ. ೭೨, ಕವಿಕಾವ್ಯಪರಿಚಯ). [ಜೀವ + ರಾಶಿ]

ಜೀವಲ, ಜೀವಳ (ಗು). ೧. ಚೈತನ್ಯಮಯವಾದ; ಜೀವಂತವಾದ. (ನಾ). ೨. ಬದುಕಂ; ಬಾಳಂ. **ಜೀವಳ:** ಕಾಯ ನಿರ್ಣೆಯವದರೊಳು ಮನವನಿರ್ಣೇಯ ಸ್ನಾಯು ಸಂಖ್ಯೇಯ ಜೀವಳಮಸಂಖ್ಯೇಯ (ಮಂಕುತಿ. ೧೦೨); ಇದು ನನ್ನ ಜೀವಳದ ಹೋಳಿ (ರಂಗರೋ. ೧೦೩). [ಸಂ.]

ಜೀವವಂಚಕ (ನಾ). = ಜೀವಗಳ್ಳ: ಕಾಯವಂಚಕನಲ್ಲ ಜೀವವಂಚಕನಲ್ಲ ಶಂಕೆಯಿಲ್ಲದ ಮಹಾಮಹಿಮ ನೋಡಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೮೭೪); ಸಾಯಲಾಱದೆ ಜೀವವಂಚಕ ಕಾಯಧಾರಿಗೆ ಕೋಪಿಗಜ್ಞಾನಾಯತಂಗುಪಜೀವಕಂಗತಿ ಕುಟಿಲನಾದಂಗೆ ಶ್ರೀಯುಮಾರ್ಧಶರೀರಿ ಮಾಯಿಕವಾಯಿಕಂ ಮೆಚ್ಚುವನೆ (ಬಸಪು. ೬೦-೦೫). [ಜೀವ + ವಂಚಕ]

ಜೀವವಧೆ (ನಾ). ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವಿಕೆ; ಪ್ರಾಣಿಹತ್ಯೆ: ಜೀವವಧೆಯಿಂದೆ . . . ನಾನಾವಿಧ ದುಃಖಕ್ಕೆ ತಾನೆ ಭಾಜನನಕ್ಕುಂ (ಸಮಪ. ೧೧-೧೦೯); ಜೀವವಧೆಯಾಗದಂತಖಿಳಾವನಿತಳಪೂಜ್ಯ ಪೋಗಿ ಪಿಂಗಿಸುವುದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೧೯೪). [ಜೀವ + ವಧೆ]

ಜೀವವಧೆಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲು; ಪ್ರಾಣಿಹತ್ಯೆಮಾಡು: ಜೀವವಧೆಗೆಯ್ದರೆ . . . ನಾರಕದುಃಖಮನೈದದಿರ್ಪರೇ (ಶಾಸ್ತ್ರಸಾರ. ೬). [ಜೀವವಧೆ + ಕೆಯ್$_1$]

ಜೀವವಾಣಿ (ನಾ). ಚೈತನ್ಯಯುತವಾದ ಮಾತು: ಶರೀಫರ ಹಾಡುಗಳಲ್ಲಿ ಆಡುವ ವಾಣಿ ಜೀವವಾಣಿ (ಶರೀಫ. ii, ಮೊದಲಮಾತು). [ಜೀವ+ವಾಣಿ$_1$]

ಜೀವವಾರ (ನಾ). ಬೃಹಸ್ಪತಿವಾರ; ಗುರುವಾರ: ಶ್ರಾವಣ ಬಹುಳ ಪಕ್ಷ ದಶಮೀ ಜೀವವಾರದೊಳಾದಿ ವೃಷಭೇಂದ್ರಾವತಾರದ ಬಸವಚರಿತೆ ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು (ಬಸಪು. ೬೦-೯೨). [ಜೀವ + ವಾರ$_3$]

ಜೀವವಿಕಾರಿ (ನಾ). ಸಂಸಾರದ ವಿಕಾರಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟವನು: ಇಂತೀ ಭಾವದ ಭ್ರಮೆಯ ಮಱೆದು ಜೀವವಿಕಾರಿಗಳಾಗದೆ ಸರ್ವಜ್ಞಾನಿಗಳಾಗಿ (ಪೋ೪ಮಾ. ೧೯೨-೭೨೩); ಮಜ್ಜನಕ್ಕೆಱೆವೆನಯ್ಯ ಜೀವವಿಕಾರಿಯಾನು (ಬಸವ. ೨೫೯) 'ಅಂಗವಿಕಾರಿ' ಪರಾ.

[ಸಂ. ಜೀವವಿಕಾರಿನ್]

ಜೀವವಿಕಾಸವಾದ (ನಾ). ಜೀವಿಗಳು ಹಂತಹಂತವಾಗಿ ಕ್ರಮೇಣ ಹೇಗೆ ಮಾರ್ಪಾಟನ್ನು ಹೊಂದಿದುವೆಂಬುದನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಸಿದ್ಧಾಂತ: ಡಾರ್ವಿನ್ . . . ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ ಜೀವವಿಕಾಸವಾದವು ಎರಡು ಮುಖವುಳ್ಳದು (ಮುಕ್ತಾರ. ೩೫, ೩೬೪).

[ಜೀವ + ವಿಕಾಸ + ವಾದ$_3$]

ಜೀವವಿಜ್ಞಾನ (ನಾ). ಜೀವಿಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನೂ, ವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನೂ ವಿವರಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ: ಇವು ಜೀವಕಣಗಳಲ್ಲಿ (cell) ಜೀವರಾಸಾಯನಿಕ ಕ್ರಿಯೆಗಳಾಗಿ, ಅಂಗ ಸಮುದಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಜೀವವಿಜ್ಞಾನ . . . ಸಮಗ್ರವಾಗಿದೆ (೩೬೮ಚಿ. ೨೪). [ಜೀವ + ವಿಜ್ಞಾನ]

ಜೀವವಿಪಾಕಿ (ನಾ). [ಜೈನ] ಮೂರುವಿಧವಾದ ನಾಮಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಜೀವವಿಪಾಕಿಯುಂ ಪುದ್ಗಲವಿಪಾಕಿಯುಂ ಕ್ಷೇತ್ರವಿಪಾಕಿಯುಮೆಂದಿಂತು ನಾಮಕರ್ಮಂ ತ್ರಿವಿಧಮಕ್ಕುಂ (ಗೊಮ್ಮಸಾ. ೨-೭).

[ಸಂ. ಜೀವವಿಪಾಕಿನ್]

ಜೀವವಿಮೆ (ನಾ). ಒಂದು ಗೊತ್ತಾದ ಮೊಬಲಗನ್ನು ಕಂತುಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಡಲು ಒಪ್ಪಿದವನ ಪ್ರಾಣನಷ್ಟದ ಅಥವಾ ಕಾರ್ಯಶಕ್ತಿ ನಷ್ಟದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆಯೇ ಗೊತ್ತುಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಒಟ್ಟು ಮೊತ್ತವನ್ನು ಕಂತು ಕೊಡುಂತ್ತ ಬಂದವನಿಗೆ ಅಥವಾ ಅವನ ವಾರಸುದಾರರಿಗೆ, ವಿಮಾಸಂಸ್ಥೆಯು ಆ ಮೊಬಲಗನ್ನು ಕೊಡುವ ಕರಾರಿನ ಪದ್ಧತಿ: ಈ ಕಂಬೂರತಯ್ಯ 'ಜೀವವಿಮೆಮಾಡು' ಎಂದು ಅನೇಕ ತಿಂಗಳಿಂದ ಕೇಳುತ್ತಿದ್ದಾನೆ (ಶಿವರಾ. ೨೦); ಉತ್ತಮವಾದ ವಿಮೆಯ ಸಂಘಗಳಲ್ಲಿ ಜೀವವಿಮೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಬಹಳ ಉಪಯೋಗಗಳಿರುವುವು (ಗೃಹವಿ. ೨೦೦). [ಜೀವ + ವಿಮೆ]

ಜೀವವೇದಾವರಣ (ನಾ). (?): ಸೂಕ್ಷ್ಮನಿತ್ಯವಾದಂಥಾವು ಕಾರಣ ತಾ ನಿತ್ಯವಾದಂಥಾವು ಪ್ರವಾಹತಃ ನಿತ್ಯವಾದಂಥಾವು ಕಾಲಕರ್ಮ ಅವ್ಯಾಕೃತಾಕಾಶ ಜೀವವೇದಾವರಣ (ಅಧ್ಯಾಮಾ. ೧೧೦). [?]

ಜೀವವ್ಯಯ (ನಾ). ಪ್ರಾಣಹತ್ಯೆ; ಜನರ ನಾಶ: ಏಕೆ ನಾಚಿಕೆ ಧರ್ಮಹಾನಿವ್ಯಾಕುಳತೆಯಿನ್ನೇಕೆ . . . ಜೀವವ್ಯಯಕೆ ಕುಲವುಂಟೆ [ಪಾಠಾಂ. ಜೀವನ್ಯಾಯ ಕೊಲಲುಂಟೆ] (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೦೯-೪೧).

[ಜೀವ + ವ್ಯಯ]

ಜೀವವ್ರಾತ (ನಾ). = ಜೀವರಾಶಿ: ಆದಿತ್ಯಾದಿ ನವಗ್ರಹಂ ಧರಣಿ ಜೀವವ್ರಾತಮಾ . . . ತಪಮುಂ ಗ್ರಹಾಳ್ಕಂ (ನಾನಾರ. ೩೪); ಕೊಲುವನನ್ನರನನ್ನರಿಂದವೆ ಕೊಲಿಸುವನು ಕಮಲಾಕ್ಷನಲ್ಲದೆ ಉಳಿದ ಜೀವವ್ರಾತಕೀ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿಲ್ಲ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೯-೭೨). [ಜೀವ + ವ್ರಾತ]

ಜೀವಶಂಖ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚು ಶಬ್ದಮಾಡುವ ಶಂಖ: "ಬಹುನಾದಃ – ಜೀವಶಂಖ" (ಓಷಧಿ. ೧೦೭); "ದೀರ್ಘರಾವಃ – ಜೀವಶಂಖ" (ಓಷಧಿ. ೦೭೬). [ಜೀವ + ಶಂಖ]

ಜೀವಶಾಕ (ನಾ). ಒಂದು ಮೂಲಿಕೆ (?): "ಮೇಷಕಾ – ಜೀವಶಾಕ" (ಓಷಧಿ. ೦೨೯). [?]

ಜೀವಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ).=ಜೀವವಿಜ್ಞಾನ: ವಿಜ್ಞಾನಶಾಸ್ತ್ರದ ಶಾಖೆಗಳಾದ ಭೌತಶಾಸ್ತ್ರ . . . ಜೀವಶಾಸ್ತ್ರ ಮುಂತಾದವು ಸೇರಿಹೋದುವು (ಶಿಕ್ಷದ. ೨೦).

[ಜೀವ + ಶಾಸ್ತ್ರ]

ಜೀವಶೂನ್ಯ (ಗು). ಜೀವವಿಲ್ಲದ ; ನಿರ್ಜೀವವಾದ : ಹೃದಿಯ ಜೀವ ಶೂನ್ಯ ಶರೀರವನ್ನು ತೋಳುಗಳಲ್ಲಿರುಕಿಕೊಂಡು (ಪುನರು. ೪೪೭).
[ಜೀವ + ಶೂನ್ಯ]

ಜೀವಶ್ರುವ (ನಾ). = ಜೀವಚ್ಛವ : (+). [ಜೀವ + ಶ್ರುವ]

ಜೀವಸಂಕುಲ, ಜೀವಸಂಕುಳ (ನಾ).=ಜೀವರಾಶಿ: ಜೀವಸಂಕುಲ ಮುಂದು ವರಿಯಲು ನಾನೇ ಕಾರಣ (ಸ್ವಪ್ನಹೊ. ೨೪೪). **ಜೀವಸಂಕುಳ:** ಫಳ ಕುಸುಮ ಪ್ರವಾಳ ಹರಿತಾಂಕುರರಾಜಿಯೊಳಲ್ಲಿ ಜೀವಸಂಕುಳಮಳವಲ್ಲ ದುಂಟದಱಿನಾಗದು ಪರ್ವದಿನಂಗಳೊಳ್ ಬ್ರತಂಗಳನೊಡಗೂಡಿನಿಂದಮುಗೆ ಮೆಟ್ಟಲ್ (ಆದಿಪು. ೧೫-೧೧). [ಜೀವ + ಸಂಕುಲ]

ಜೀವಸಂಕುಳ 'ಜೀವಸಂಕುಲ' ನೋ.

ಜೀವಸಂಬಂಧ (ನಾ). ಜೀವನ ಸಂಬಂಧ : ಕಾಯಸಂಬಂಧ ಜೀವ ಸಂಬಂಧ ಪ್ರಾಣಸಂಬಂಧ ಇಂತೀ ತ್ರಿವಿಧಸಂಬಂಧವನಱಿದಡೆ ಆತನೆ ಸಂಬಂಧಿ ಕಾಣಾ (ಅವಚಂ. ೪೩-೧೮೨). 'ಕಾಯಸಂಬಂಧ' ಪರಾ
[ಜೀವ + ಸಂಬಂಧ]

ಜೀವಸಂಭಾವನೆ (ನಾ). ಜೀವದ ಕಲ್ಪನೆ ; ಜೀವಸಂಬಂಧವಾದ ವಿಚಾರ : ಈ ನಿಮ್ಮ ಜನಮತದ ಜೀವಸಂಭಾವನೆಯೊಳ್ ಪೃಥಿವ್ಯಪ್ತೇ ಜೋವಾತಾಭಿಧಾನ ಭೂತಚತುಷ್ಟಯದಿಂದಂ ಬೇಱೆ ಜೀವತ್ವಗ್ರಾಹಕ ಪ್ರಮಾಣಮಿಲ್ಲಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೨೮ ವ). [ಜೀವ + ಸಂಭಾವನೆ]

ಜೀವಸಂಹಾರಿ (ನಾ). ಜೀವವನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸುವವನು ; ಲಯಕಾರಿ: ಭಾವದಲ್ಲಿ ಪ್ರುತಗೆಟ್ಟುದಾಗಿ ಆ ಭಾವದಲ್ಲಿ ಜೀವಸಂಹಾರಿ ಕೂಡಲಸಂಗಮ ದೇವ ಸರ್ವನಿವಾಸಿಯಾಗಿ (ಬಸವ. ೯೪೫). [ಸಂ. ಜೀವಸಂಹಾರಿನ್]

ಜೀವಸತ್ವ (ನಾ). ಶರೀರದ ಪೋಷಣೆಗೆ ಅತ್ಯವಶ್ಯಕವಾದ ಆಹಾರಾಂಶ; ಜೀವಾತು; ಅನ್ನಾಂಗ : ಆರೋಗ್ಯದಿಂದಿರಬೇಕಾದರೆ ನಮಗೆ ಜೀವಸತ್ವ ಗಳು ಅತ್ಯಾವಶ್ಯಕ (ನಿಮ್ಮದ್ಯ. ೬೩); ದೇಹಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಲೋಹಾಂಶಗಳನ್ನು (Minerals) ಜೀವಸತ್ವಗಳನ್ನು (Vitamins) ನೀರನ್ನು ಒದಗಿಸಬೇಕು (ಕಲಿಶೋ. ೪೮). [ಜೀವ + ಸತ್ತ್ವ]

ಜೀವಸಮಾಧಿ (ನಾ). ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನ ಸಾಧನೆ (?) : ನಾರುಬೇರಿನ ಕುಟಿಲ ಕಪಟದ ಯೋಗವಲ್ಲಿದು ನಿಲ್ಲಿ ಭೋ. ಕಾಯಸಮಾಧಿ ಕರಣಸಮಾಧಿ ಯೋಗವಲ್ಲಿದು ನಿಲ್ಲಿ ಭೋ. ಜೀವಸಮಾಧಿಯೆಂಬುದಲ್ಲ ನಿಜಸಹಜಸಮಾಧಿ ಗುಹೇಶ್ವರ (ಅವಚಂ. ೦೩೯-೬೪೦). [ಜೀವ + ಸಮಾಧಿ]

ಜೀವಸಮಾಸ (ನಾ). [ಜೈನ] ಜೀವಗಳ ಸಮೂಹ: ಯಾವ ಸಂಜ್ಞೆಯಲ್ಲಿ ಜಗತ್ತಿನೊಳಗಿನ ಎಲ್ಲ ಜೀವಿಗಳ ಸಮಾವೇಶವಾಗುವುದೋ, ಆ ಸಂಜ್ಞೆಗೆ ಜೈನ ಪರಿಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ 'ಜೀವಸಮಾಸ' ವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ (ಜೈನಪ. ೨೯೨). [ಜೀವ + ಸಮಾಸ]

ಜೀವಸಮಾಸೆ (ನಾ). = ಜೀವಸಮಾಸ: ಅಗಲ್ದಂ ಸಂಸ್ಥಾನಂಗಳಿನಗಲ್ದಂ ಮಾರ್ಗಣೆಗಳಿಂ ಗುಣಸ್ಥಾನಕದಿನಗಲ್ದಂ ಜೀವಸಮಾಸೆಯಿನಗಲ್ದಂ ಸಂಹನನ ದಿಂದಮಾತ್ಮಂ ದಿಟದಿಂ (ಪರಮಾ. ೫೭-೪೦).
[<ಸಂ. ಜೀವಸಮಾಸ]

ಜೀವಸಾಕ್ಷಿ (ನಾ). [ವೇದಾಂತ] ಅಂತಃಕರಣದಲ್ಲಿರುವ ಚೈತನ್ಯ ; ಅಂತರಾತ್ಮ : ಅಂತಃಕರಣವೇ ಉಪಾಧಿಯಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಚೈತನ್ಯಕ್ಕೆ ಜೀವ ಸಾಕ್ಷೀ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಜೀವನಿಗೆ ಅಂತಃಕರಣವು ವಿಶೇಷಣ, ಜೀವಸಾಕ್ಷಿಗೆ ಅಂತಃಕರಣವು ಉಪಾಧಿ (ಭಾಶತ್ಸ್ವ. ೫೮೯). [ಜೀವ + ಸಾಕ್ಷಿ]

ಜೀವಸಾಸನ (ನಾ). ಬದುಕಿರುವಷ್ಟು ಕಾಲವೂ ಇರಲೆಂದು ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ಬರೆದಂಕೊಟ್ಟ ದಾಖಲೆ ; ಶಾಶ್ವತವಾದ ದತ್ತಿ : ಇವರ್ಗ್ಗಳ್ ಜೀವ ಸಾಸನವಾಗಿ ನಾಗಾಳ ವಸದಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಮ[ಣ್ಣು] (ಕಇ. II, ೫-೧೭: 859).
[ಜೀವ + ಸಾಸನ]

ಜೀವಸಿದ್ಧಿ (ನಾ).[ಜೈನ]ಜೀವನ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಪ್ರಮಾಣಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವಿಕೆ : ಅನುಭೂತ ಶ್ರುತದೃಷ್ಟ ಖೇಚರ ಕಥಾನೀಕಂಗಳಿಂ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದಿನಿತಂ ಸಾಧಿಸಿ ಜೀವಸಿದ್ಧಿಯನಿದಂ ನಿಶ್ಚೈಸಿ (ಆದಿಪು. ೨-೨೨): ಉಳ್ಳುದನಲ್ಲದಿಲ್ಲೆನಲ್ಬಾರದು ಎಂಬ ನಿಷೇಧವಚನಮನೆ ಪಿಡಿದು ಜೀವಸಿದ್ಧಿ ಗೆಯ್ವೊಡೆ ಗಗನಕುಸುಮಮನತ್ಯಂತಾಭಾವಮಂ ನಿಷೇಧಮಾತ್ರದಿಂದ ಮುಂಟುಮಾಡಲಕ್ಕುಮೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೩೮ ವ). [ಜೀವ + ಸಿದ್ಧಿ]

ಜೀವಸ್ಥಾನ (ನಾ). ೧. ಕೀಲು; ಸಂಧಿಬಂಧ ; ಸಂಧಿ. ೨. ಮರ್ಮಸ್ಥಳ ; ಮರ್ಮಾಂಗ ; ಆಯ : "ಜೀವಸ್ಥಾನಂ, ಮರ್ಮ – ಈ ೨ ನೆಱ" (ಹಲಾಯು. ೮೭-೩೭೫). ೩. [ಜೈನ] ಜೀವದ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಪ್ರಕಾರ (?): ಗುಣಸ್ಥಾನ ಜೀವಸ್ಥಾನ ಮಾರ್ಗಣಾಸ್ಥಾನಂಗಳುಮಂ . . . ಕೇಳ್ದು (ಜಾವುಂಪು. ೭೪). [ಜೀವ + ಸ್ಥಾನ]

ಜೀವಸ್ಫೂರ್ತಿ (ನಾ). ಚೈತನ್ಯದ ಮಿಡಿತ,–ಸ್ಫುರಣ,–ಉತ್ಸಾಹ : ಈ ಮಣ್ಣಿನ ಮರೆಯೊಳಿಂಥ ಜೀವಸ್ಫೂರ್ತಿಯಡಗಿದೆ ಇದರ ಒಂದು ಕಣಕಣವೂ ಹೊಸಸೃಷ್ಟಿಗೆ ತೊಡಗಿದೆ (ನೆಲಮು. ೯-೨೦). [ಜೀವ+ಸ್ಫೂರ್ತಿ]

ಜೀವಸ್ಮೃತಿ (ನಾ). ಜೀವನದ ನೆನಪು : ಜೀವನದ ಘಟನೆಗಳನ್ನು ನೆನಪಿ ನಿಂದ ಬರೆದಿಟ್ಟ ಬಖೈರು: ಬಾಬರ್ ತನ್ನ ಜೀವಸ್ಮೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಬಿಹಾಜದ ನನ್ನು ಸ್ಮರಿಸುತ್ತಾ ಅವನನ್ನು 'ಮಹಾಕಲಾವಿದ' ನೆಂದು ಕರೆದಿದ್ದಾನೆ (ಭಾರದ. ೫೭೮). [ಜೀವ + ಸ್ಮೃತಿ]

ಜೀವಹತಿ (ನಾ). ಪ್ರಾಣಿವಧೆ ; ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವಿಕೆ ; ಜೀವ ಹಿಂಸೆ : ಆ ಪುರದ ತೆಂಕವಂಕದೊಳಾಪೊತ್ತುಮನೇಕ ಜೀವಹತಿ ತನಗೆ ಸುಖೋದ್ದೀಪನಮೆನಿಸುವ ಪಾಪಕಳಾಪಂಡಿತೆ ಚಂಡಮಾರಿದೇವತೆ ಯಿರ್ಪಳ್ (ಯಶೋಚ. ೧-೭). [ಜೀವ + ಹತಿ]

ಜೀವಹಾನಿ (ನಾ). ಜೀವದ ನಾಶ : ಪ್ರಾಣಹಾನಿ: ಯುದ್ಧದ ಪರಿಣಾಮ ವ್ಯಥಾ ಜೀವಹಾನಿ (ರೂಢಿ). [ಜೀವ + ಹಾನಿ]

ಜೀವಹಾಲೆ (ನಾ). ಔಷಧಿಗಾಗಿ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ : "ಜೀರಕಃ – ಜೀವಹಾಲೆ" (ಓಷಧಿ. ೬೨) ; ಜೀವಹಾಲೇ ಬಳ್ಳಿ, ಪಲಕೀರೆಸೊಪ್ಪು (ಮೃಡಿಗಿ. ೪೪-೮೭೦). [?]

ಜೀವಹಿಂಡು (ಕ್ರಿ). ಬಹಳ ತೊಂದರೆ ಕೊಡು : ಅಯ್ಯೋ ಈ ಶಕ್ತತೆಯೇ ಜೀವಹಿಂಡುತ್ತಿದೆಯಲ್ಲ (ಮೂರುದಾ. ೨೬೭) ; ಇದ್ದವರ ಜೀವಹಿಂಡುತ್ತ ಸತ್ತವರಿಗಾಗಿ ಮರುಗಬೇಡಿರಿ (ಬಿಟ್ಟಹೊ. ೭೪).
[ಜೀವ + ಹಿಂಡು$_1$ (<ಪಿಂಡು$_1$)]

ಜೀವಹಿಂಸೆ (ನಾ). = ಜೀವಹತಿ. [ಜೀವ + ಹಿಂಸೆ]

ಜೀವಳ 'ಜೀವಲ' ನೋ.

ಜೀವಾಂತ (ನಾ). ಬಾಳಿನ ಕೊನೆ ; ಜೀವಿತದ ಅಂತ್ಯ ; ಮರಣ.
[ಜೀವ + ಅಂತ್ಯ]

ಜೀವಾಂತಕ (ನಾ). ೧. ಹಕ್ಕಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವವನು ; ಬೇಡ. ೨. ಕೊಲೆಗಡುಕ ; ಕಟುಕ ; ಹಿಂಸಕ. [ಜೀವ + ಅಂತಕ]

ಜೀವಾಕರ್ಷಣ (ನಾ). ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಸೆಳೆಯುವಿಕೆ ; ಕೊಲ್ಲುವಿಕೆ : ಕುರುಕುಲಜೀವಾಕರ್ಷಣಪರಿಣತಮಿದು ಕಾಳಹಸ್ತಮಲ್ಲದೆ ಪರಮೇಶ್ವರಿ ಕೇಶಹಸ್ತಮಕ್ಕುಮೆ (ಗದಾಯು. ೧-೭೭). [ಜೀವ + ಆಕರ್ಷಣ]

ಜೀವಾಕ್ಷರ (ನಾ). ಸ್ವರಾಕ್ಷರ; ಸ್ವರ: ವರ್ಣಮಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ವರಾಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಜೀವಾಕ್ಷರಗಳೆಂದೂ ಅಚ್ಚುಗಳೆಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ (ಸಂಶೋಧ. ೦೪).
[ಜೀವ + ಅಕ್ಷರ]

ಜೀವಾಚರಣ (ನಾ). [ಜೈನ] ಜೀವವು ಒಂದು ಜನ್ಮದಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ಜನ್ಮಕ್ಕೆ ಚಲಿಸುವುದು : ಸಂತಾನಕ್ರಮದಿಂದಮಾಗತ ಜೀವಾಚರಣಕ್ಕೆ ಗೋತ್ರಮೆಂಬ ಸಂಜ್ಞೆಯಕ್ಕುಂ (ಗೊಮ್ಮಸಾ. ೨-೮). [ಜೀವ + ಆಚರಣ]

ಜೀವಾಚ್ಛಾದಿಕ (ನಾ). ಜೀವನಿಗೆ ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪವು ಕಾಣದಂತೆ ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡಿರುವ ಆವರಣ ; ಮಾಯೆ : ಜೀವಾಚ್ಛಾದಿಕವು ನಾಶವಾದರೆ ಜೀವನ ಸ್ವರೂಪವು ಕಾಣುವುದು (ಹಸಾರ. ೯-೧೪ ಟೀಕು). [ಸಂ.]

ಜೀವಾಣು (ನಾ).=ಜೀವಕಣ : ಅವನಿಗೆ ಜೀವಕೋಶ ಮತ್ತು ಜೀವಾಣುಗಳ ಬಗ್ಗೆ (Cytology) ವಿಶೇಷ ಆಸಕ್ತಿ (ಸಸ್ಯಕ. ೭೭) ; ನಮ್ಮ ಶರೀರದಲ್ಲಿಯೇ ಅಸಂಖ್ಯಾತ ಜೀವಾಣುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸಣ್ಣಪುಟ್ಟ ಶರೀರಗಳಿವೆಯೆಂದು ಹೇಳಲುಪಕ್ರಮಿಸಿರುತ್ತಾರೆ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೧೨೫). [ಜೀವ + ಅಣು]

ಜೀವಾತು (ನಾ). ೧. ಜೀವನ ; ಬಾಳು ; ಬದುಕು. ೨. ಆಹಾರ. ೩. ಅನ್ನಾಂಗ; ಜೀವಸತ್ತ್ವ : ಜೀವಾತು (Vitamin) ಸತ್ತ್ವವು ಶರೀರವನ್ನು ರೋಗರಹಿತವಾಗಿ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೂ ಅದರ ಚಟುವಟಿಕೆಗೂ ಅವಶ್ಯವಾದುದು (ಬಾಲಪ್ರ. II, ೬೨೭) ; ಜೀವಾತುಗಳನ್ನು ಸಂರಕ್ಷಕ ಆಹಾರಗಳೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು (ಆದುಸಾ. ೫೭). ೪. ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಉಳಿಸುವ ಔಷಧ; ಬದುಕಿಸುವ ಔಷಧ; ಸಂಜೀವಿನಿ: "ಸಂಜೀವನೀ, ಜೀವಾತುಃ, ಜೀವನೌಷಧಂ–ಬದುಕಿಸುವ ಮದ್ದು, ಸಂಜೀವನ ಮದ್ದು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೩೪) ; ದುರಿತವ್ರಾತ ವಿನಾಶಹೇತು ದಿವಿಜವ್ಯೂಹೈಕ ಜೀವಾತು (ವಸ್ತುಪಂ. ೧೦-೭೫). [ಸಂ.]

ಜೀವಾತುಮ (ನಾ). = ಜೀವಾತ್ಮ : ಜವನಿಕೆಯೋ ಜೀವಾತುಮನ ಜಂಜಡಕೆ ಧ್ಯಾನವೋ ಮೋಕ್ ಧ್ಯೇಯವೋ . . . ಎನಲಾಯ್ತು ಚಿತ್ತದ ಶುದ್ಧಿಯರ್ಜನನ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೫-೭) ; ವಿಗತಜೀವಾತುಮನನಿನಿಯನಂ ನಡುಮನೆಯೊಳಿರಲೊಯ್ದು ಬೈತು ಕೋಣೆಯೊಳು ಕದಹಂ ಸಾರ್ಚಿ (ಸೌಂದಪು. ೦೭-೪೭). [<ಸಂ. ಜೀವಾತ್ಮನ್]

ಜೀವಾತ್ಮ (ನಾ). ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಜೀವಿಯ ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ ಚೈತನ್ಯ ವಸ್ತು; ಪ್ರಾಣ: ಜೀವಾತ್ಮ ಅಂತರಾತ್ಮನ ಸುದ್ದಿಯ ಬೆಸಗೊಂಬರೆ ಹೇಳಿಹೆ (ಬಸವ. ೯೨೭) ; ತನು ನಾಲ್ಕುಟಿಲಿ ಜೀವಾತ್ಮ ನೀವೆಮಗೆ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೦-೯) ; ತಪ್ತಾಯಃಪಿಂಡದಂತೆ ದೇಹಾದಿಗಳೊಡನೆ ತನ್ನ ಸಂಬಂಧದಿಂ ಸಕಲ ಸಂಸಾರವ್ಯವಹಾರಮುಳ್ಳಾತನೇ ಜೀವಾತ್ಮನು (ವಿವೇಕ. ೨೪); ಜೀವಾತ್ಮನು ಚೈತನ್ಯ ಸ್ವರೂಪಿ (ಭಾರದ. ೧೫೦); ಪರಮಾತ್ಮನು ಅಷ್ಟಮೂರ್ತಿಯೆಂದು ಅನುಭವಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಪೃಥಿವಿ . . . ಜೀವಾತ್ಮ–ಇವು ಅವನ ಎಂಟು ಅವಯವಗಳು (ಶಕ್ತಿವಿ. ೩೩). [ಸಂ. ಜೀವಾತ್ಮನ್]

ಜೀವಾನುಕಂಪಿ (ನಾ). ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಕರುಣೆ ತೋರುವವನು : ಸಾವಂ ತಿಳಿಯದೆ ಬಟಿಡೆ ಗಾವದಿಗೆಲಸಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾದಂ ಭಕ್ತಂ ಜೀವಾನುಕಂಪಿಯಾಗದೆ ಥಾವತಿಗೊಳಗಾದನು (ಹಮ್ಮಿರ. ೭-೪೯). [ಸಂ. ಜೀವಾನುಕಂಪಿನ್ (ಜೀವ + ಅನುಕಂಪಿನ್)]

ಜೀವಾಪಹಾರ (ನಾ). ಪ್ರಾಣದ ಅಪಹಾರ; ಜೀವಹಾನಿ : ನೀ ಪತಿವ್ರತೆ ನಿನ್ನ ಖತಿ ಜೀವಾಪಹಾರವು ತಮಗೆ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೧೧-೭೫). [ಜೀವ + ಅಪಹಾರ]

ಜೀವಾಭಿಲಾಷ (ನಾ). ಬದುಕುವ ಆಸೆಯುಳ್ಳವನು : ಮೈಮುಟಿದ ಮಾರಿಯು ಮುಸುಕನುಗಿವುದು ಬುದ್ಧಿಯೋ ಜೀವಾಭಿಲಾಷರಿಗೆ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೯-೭). [ಸಂ. (ಜೀವ + ಅಭಿಲಾಷ)]

ಜೀವಾವಧಿ (ನಾ). ಜೀವಿತದ ಪೂರ್ಣಕಾಲ ; ಇಡಿಯ ಜೀವಮಾನ : ಜೀವಾವಧಿ ಸುಖವಾಗಿರುವಂತೆ ಈ ಹಣವನ್ನು ನಿನಗೇ ಕೊಡುತ್ತೇವೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದನು (ಒಡಕ. ೧೭) ; ಮರಣ, ಜೀವಾವಧಿಯ ಗಡೀಪಾರು . . . ಕಾರಾಗಾರವಾಸದಿಂದ ದಂಡನೀಯವಾದ ಅಪರಾಧಗಳ ವಿಚಾರಣೆಗಾಗಿ (ಭಾಧಾನ. ೨೭೭). [ಜೀವ + ಅವಧಿ]

ಜೀವಾಸ್ತಿಕಾಯ (ನಾ). [ಜೈನ] ಐದು ಅಸ್ತಿಕಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಜೀವಾಸ್ತಿಕಾಯಂ ಪುದ್ಗಲಾಸ್ತಿಕಾಯಂ ಧರ್ಮಾಸ್ತಿಕಾಯಂ ಅಧರ್ಮಾಸ್ತಿಕಾಯಂ ಆಕಾಶಾಸ್ತಿಕಾಯಯುಮೆಂಬ ಪಂಚಾಸ್ತಿಕಾಯ ನಿಕಾಯಮುಮಂ (ಸುಕುಮಾ. ೩-೩೯ ವ) ; ಅಸ್ತಿಕಾಯವೆಂದರೆ ಬಹುಪ್ರದೇಶವುಳ್ಳ ವಸ್ತುವೆಂದರ್ಥ. . .ಜೀವಾಸ್ತಿಕಾಯ, ಧರ್ಮಾಸ್ತಿಕಾಯ, ಅಧರ್ಮಾಸ್ತಿಕಾಯ, ಆಕಾಶಾಸ್ತಿಕಾಯ, ಪುದ್ಗಲಾಸ್ತಿಕಾಯ ಎಂದು ವ್ಯವಹಾರವಿರುವುದು (ಹಿಂದಸಾ. ೮೦). 'ಅಸ್ತಿಕಾಯ' ಪರಾ. [ಜೀವ + ಅಸ್ತಿಕಾಯ]

ಜೀವಾಳ (ಗು). ೧. ಪ್ರಾಣದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ; ಜೀವದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ. (ನಾ). ೨. ಜೀವದಾಯಿಯಾದುದು : ಸೂರ್ಯನುದಯ ತಾವರೆಗೆ ಜೀವಾಳ. ಚಂದ್ರಮನುದಯ ನೆಯ್ದಿಲೆಗೆ ಜೀವಾಳ. ಕೂಪರ ತಾವಿನಲ್ಲಿ ಕೂಟ ಜೀವಾಳ. ಒಲಿದ ತಾವಿನಲ್ಲಿ ನೋಟ ಜೀವಾಳವಯ್ಯಾ. ಕೂಡಲಸಂಗನ ಶರಣರ ಬರವೆನಗೆ ಪ್ರಾಣ ಜೀವಾಳವಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೩೬೬). ೩. ಹುರುಳಂ : ಸತ್ವ ; ಸಾರ : ಆತುಕೋ ಛಾಯವನು ನೀ ನಿರ್ಭೀತ ರಣರಂಗದೊಳು ವೀರರ ಜಾತಿಯುಳ್ಳಿ ಜೀವಾಳವುಳ್ಳವನೆಂಬುದೀ ಲೋಕ (ತೊರರಾ. ೭-೨೩-೦೭) ; ಗಾದೆಗಳ ಹಾಗೆ ಹರಡಿದ ಮಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಬಹುಶಃ ನಾವು ಒಂದು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಜೀವಾಳವನ್ನು ಕಂಡುಕೊಳ್ಳಲವಕಾಶವುಂಟು (ಭಾರದ. ೪೦೫) ; ತೋರಿ ಮರೆಯಾಗುವ ವಾಚ್ಯಾರ್ಥಗಳ ಹಿಂದೆ ಇರುವ ರಸದರ್ಶನವೇ ಕಾವ್ಯದ ಜೀವಾಳ (ಸೌಂದಸ. ೦೦೨) ; ಸಿಗಲೊಲ್ಲಿ ಬೇಕು ನೀ ನನಗ ಜೀವ ಜೀವಾಳಾ ರಾಜಘನನೀಳಾ (ನಾದಲೀ. ೪೭-೨೩). ೪. ಮರ್ಮ; ರಹಸ್ಯ: ನಾವೊಂದು ಮಹಾಕೃತಿಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಅದರ ವೈಯಕ್ತಿಕ ಜೀವಾಳದೊಳಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಾದಷ್ಟೂ ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತೇವೆ (ಸಾಹಿಪ್ರ.೧೨); ಒಂದು ದಿನ ನನ್ನೊಳಗೆ ಹುದುಗಿರುವ ಜೀವಾಳವನು ನಾನು ಕಾಣಲಿಹುದು (ನಲವತು. ೯೨-೪). ೫. ತಂಬೂರಿ ಮೊದಲಾದ ವಾದ್ಯಗಳ ತಂತಿಗೆ ಮಣಿಯ ಹತ್ತಿರ ಜೀರು ಬರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೇರಿಸಿದ ನೂಲಿನ ಎಳೆ : ಜೀವಾಳವನ್ನು ಕಚ್ಚಿಸಿದ ಹೊರತು ನಾದವು ಇಂಪಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ನಗಗ. ೩೩) ; ಸಾಹಿತ್ಯ ಸಂಸ್ಕಾರವಿಲ್ಲದ ಸಂಗೀತ ಜೀವಾಳವಿಲ್ಲದ ತಂಬೂರಿಯ ತಂತಿಯಂತೆ ಸೊರಗಿ ಹೋಗುವುದು (ಜಗದಾ. ೭೫). ೬. [ಸಂಗೀತ] ಆರು ಬಗೆಯ ನಾದಕಟ್ಟುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ವೀಣೆಯ ನಿಶ್ಚಣಿಗೆಯಂತೆ . . . ಎಂಟು ಲಕ್ಷ ಜೀವಾಳದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿ ಆ ಜೀವಾಳ ನಾದಕ್ಕೆ ಅರಸಾಗಿ (ಪ್ರಭುಲೀಗ. ೯೭) ; ಬಿರಟೆ ಚಕ್ಕು ಸನ್ನೆ ಬಿಗಿ ಜಬ್ಬು ಜೀವಾಳವೆಂಬಾಱು ಬಗೆಯಾದ ನಾದಕಟ್ಟುಗಳಿಂ ತಂತ್ರಿಗಳಂ ವರಿಸಿ (ವಿವೇಕ. ೨೩೭) ; ಶ್ರುತಿಕಾಷ್ಠ ಜೀವಾಳದಿಂ ಸೊರವಾತಿನಿಂ ಕಟ್ಟಿ ಬಾರಿಸಿದೊಡೊಳ್ಳುಡಿಯ ಪುರುಷನೊಳ್ ನುಡಿವ ದಾರದ ತೆಱದಿ ರಂಜಿಸುವ ಕರವಾ ಪ್ರವಾಳದಿಂದೆಸೆವ ದಂಡಿಗೆವಿಡಿದು ಜಾಣ ಗಾಣಂ ಪಾಡಿದಂ (ಭಾವಜಂ. ೭-೭).

ಜೀವಾಳಕಟ್ಟು = ನಾದವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಲು ಶ್ರುತಿಮಾಡು ; ತಂತಿಗಳಿಗೆ ಜೀರು ಬರುವಂತೆ ಮಾಡು : ತಂತಿಗಳ ಧ್ವನಿ ಸುಶ್ರಾವ್ಯವಾಗಿ . . .ಸ್ವಯಂಭು ಸ್ವರಗಳೂ ಕೇಳಿ ಬರುತ್ತವೆ. ಈ ರೀತಿಯ ನಾದವರ್ಧನ ಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಜೀವಾಳಕಟ್ಟುವುದು ಎಂದು ಹೆಸರು (ಸಂಗೀಕಂ. ೦೦೨). [<ಸಂ. ಜೀವಲ./ಮರಾ. ಜಿವ್ಹಾಳಾ]

ಜೀವಿ$_1$ (ಗು). ೧. ಬದುಕಿರುವ; ಚಲನೆಯುಳ್ಳ ; ಜೀವಂತವಾಗಿರುವ. (ನಾ). ೨. ಬದುಕಿರುವ ಪ್ರಾಣಿ ; ಚೈತನ್ಯವುಳ್ಳ ಜೀವ ; ಜಂತು : ಪಸರಿಸಿತು ಕಟಕಂ ಬದುಕಿತಾ ಸರ್ವಜೀವಿಗಳುಂ (ಬಸಪು. ೨೮-೬೦) ; ಒಂದೇ ಬಗೆಯ ಜೀವಿಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳಿರುತ್ತವೆ (ಕೀಟಬ. ೧). [ಸಂ. ಜೀವಿನ್]

ಜೀವಿ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಪೀಲಾಲದ ಮರ, ಕಿರಿಗೋಳಿ, ಜೀವಿ ಪಿನಪಾಲ (ವ್ಯಾಜಿಗಿ. ೩೭-೭೨೪). [?]

ಜೀವಿಕ (ನಾ). = ಜೀವಿಕೆ ೨.: ವಿದ್ಯಾವಂತರು ತಮ್ಮ ಪ್ರೌಢಿಮೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಜೀವಿಕಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು . . . ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರು (ಅದೂಟ. ೧೭೨). [ಸಂ. ಜೀವಿಕಾ]

ಜೀವಿಕುಡಿ (ನಾ). ಜೀವಾಂಕುರ; ಜೀವದ ಮೊಳಕೆ: ತಡ್ಡಿನ (ವೃಷಣ) ಪದರಗಟ್ಟಿದ ಜೀವಿಕುಡಿಯು (ಜರ್ಮಿನಲ್), ಮೇಲ್ಪೊರೆಯಲ್ಲಿರುವ ಜೀವಗಳು ತೆರತೆರನಾಗಿರುತ್ತವೆ (ಕವಿಕೋ. I, ೫೩). [ಜೀವಿ₁ + ಕುಡಿ₂]

ಜೀವಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಜೀವನ; ಬಾಳು; ಬದುಕು; ಜೀವಿಸಿರುವಿಕೆ: ಹಸುಗಳ ಹಾಲನ್ನು ಕುಡಿದುಕೊಂಡು ತನ್ನ ಜೀವಿಕೆಯನ್ನು ಸಾಗಿಸಿದನು (ನೀಗಟ್ಟು. ೪೦). ೨. ಜೀವನೋಪಾಯ; ವೃತ್ತಿ; ಉಪಜೀವನ: ಉಪನಯನಮಾಡಿ ವೇದಾಧ್ಯಯನವನ್ನು ಮಾಡಿಸುವವನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು. ಅವನಿಗೆ ಅದು ಜೀವಿಕೆ (ಹಿಂದಸಾ. ೧೫೮); ಜೀವಿಕೆಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವ ಕಡೆಗೆ ಮನಸ್ಸುಕೊಟ್ಟರೆ ಒಳಮನೆಯಲ್ಲಿ ಕೆಲಸ ನಡೆಯುವುದಿಲ್ಲ (ನಿಬಂಧ. II, ೧೯೭). [ಸಂ. ಜೀವಿಕಾ]

ಜೀವಿತ (ಗು). ೧. ಬದುಕಿದ; ಬಾಳಿದ. ೨. ಜೀವಿಸಿರುವ; ಬದುಂಕಿರುವ. ೩. ಪ್ರಾಣ; ಜೀವ: "ಅಸವಃ, ಜೀವಿತಂ, ಪ್ರಾಣಾಃ, ಜೀವಃ, ಜೀವಾ—ಈ ೫ ಪ್ರಾಣದ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೨೨-೧೩೪); "ಜೀವಿತವಸು ಪ್ರಾಣ ಜೀವವೆನೆ ಪ್ರಾಣವಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೯-೨೯); ಅಱಸುತ ಕೊಂಡು ಕೊಳ್ಳಲು ಬಂದೆನೆಲವೋ ನಿನ್ನ ಜೀವಿತವ (ಕೌಶಿರಾ. ೩೩-೨೭). ೪. ಬಾಳು; ಬದುಕಂ: ತನ್ನೊಂದು ಜೀವಿತಕೆ ರಾಜಪುತ್ರಿಯ ಸರ್ವಸುಖಮಾಗೆ ಮರೆತಳನ್ನಾಯಮಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೪-೬೨೪). ೫. ಜೀವನೋಪಾಯದ ಸಾಧನ,—ವೃತ್ತಿ; ಉಪಜೀವನಕ್ಕಾಗಿ ನೀಡಿದ ಕೊಡುಗೆ: ಅಲ್ಲಿ ಮಹಾಜನಮಾನ್ಯರೆದು ನಿಗಳ ಬಾಟ್ಟನ್ನು ಜೀವಿತಂ ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳಿಮೆನ್ನೊಡೆ (ಕೌಇಇ. IX-1, ೪೭-೪; 800); ಗಾಯಕ ಸತ್ತ್ರಪ್ರತಿಹಾರ ವೃತ್ತಪಾಠಕತತಿ ಗಿತ್ತನಗ್ಗಳದ ಮಾವಿನ ಪೂವಿನಂಕುರದ ಮಾವಿನೊಳ್ಮಿಡಿಯು ಜೀವಿತಮಂ ಮದನಂ ಬಸಂತದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೭ ೧೨೯); ಶ್ರೀ [ಜೋತೀ]ಶ್ವರ ದೇವ ರಂಗಭೋಗಕ್ಕಂ ಸರ್ವ್ವಪ್ರಜೆ ಪೂಜಾರಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಜೀವಿತಕ್ಕಂ ಜೀರ್ಣ್ನೋದ್ದಾರಕ್ಕಂ . . . ಸರ್ವ್ವಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಬೋಪಂಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಮತ್ತ ೨ (ಕೌಇಇ. XX, ೬೭-೧೬; 1107). ೬. ಸಂಬಳ; ವೇತನ; ತಲುಬು: ಕೊಟ್ಟ ಜೀವಿತಕ್ಕೆ ಓಲೈಸುವಂಗೆ ರಾಜ್ಯದ ಕಟ್ಟೇಕೆ (ಮೋಳಿಮಾ. ೨-೫); ಧನವದೆಲ್ಲಂ ತನ್ನಿಮಿತ್ತದೊಳಿನಿತು ಸವೆದೊಡಂ ಪರಿಜನಕೆ ಜೀವಿತವಿಕ್ಕಲಿಲ್ಲದೆ (ಬಸವು. ೧೭-೧೭); ಕೊಂಡಿಹೆವು ಜೀವಿತವ ಕೆಲರಲಿ ಉಂಡು ತೀರಿತು (ಕೌಶಿರಾ. ೩೩-೨೭). [ಸಂ.]

ಜೀವಿತಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ಸಂಬಳವನ್ನು ಪಡೆ: ವೇತನವನ್ನು ಪಡೆ: ಜೀವಿತಂಬಡೆದ ಬಂಟನಂತೆ ರಾಗಿಸಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮-೨೦೫).

[ಜೀವಿತ + ಪಡೆ₁]

ಜೀವಿತಕಾಲ (ನಾ). ಬದುಕಿರುವ ಕಾಲ; ಜೀವನದ ಪೂರ್ಣ ಅವಧಿ; ಆಯುಷ್ಯ: "ಆಯುಸ್, ಜೀವಿತಕಾಲಃ — ೨. ಆಯುಷ್ಯದ ಹೆಸರು, ಬದುಕಿರುವ ಕಾಲ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೩೪). [ಜೀವಿತ + ಕಾಲ]

ಜೀವಿತಗಾಱ (ನಾ). ಜೀತಗಾರ; ಸೇವಕ; ಊಳಿಗದವನು: ನೂರು ಹೊನ್ನು ಪರಿಯಂತರದ ಜೀವಿತಗಾಱರಿಗೆ ಪ್ರತಿಜನ ಒಂದಕ್ಕಂ ಪಣ ಒಂದು ನೂಱು (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೭೫-೧೨೦; 1382). [ಜೀವಿತ + -ಕಾಱ]

ಜೀವಿತಾತ್ಯಯ (ನಾ). ಪ್ರಾಣಬಿಡುವುದು; ಸಾವು; ಜೀವನದ ಮುಕ್ತಾಯ; ಪರಿನಿಷ್ಕ್ರಮಣ: ಪರಮತಪಃಪ್ರದೀಪ ಸ್ನೇಹಭೂತ ಜೀವಿತಂ ನಭಸ್ಸ್ಥಿಲಕಾಚಲದೊಳುಪಜೀವಿತ ಪ್ರಾಯೋಪಗಮನವಿಧಾನ ನಾತ್ಮೀಯ ಜೀವಿತಾತ್ಯಯದೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೯-೪೫ ವ).

[ಜೀವಿತ + ಅತ್ಯಯ]

ಜೀವಿತಾಶಯ (ನಾ). ಸಮುದ್ರ (?): ವಿವಾಹಗೇಹದಂತೆ ಸಂಗತ ಮಂಗಳಪರಿಕರಮುಂ ಜೀವಿತಾಶಯದಂತತ್ಯಾಯತಮುಂ (ಆದಿಪು. ೧೩-೪೬ ವ). [ಜೀವಿತ + ಆಶಯ]

ಜೀವಿತೇಶ (ನಾ). ೧. ಅಧಿಪತಿಯಾದವನು; ಬಾಳಿನ ಒಡೆಯಂ; ಜೀವನದ ಒಡೆಯ. ೨. ಇನಿಯ; ಪತಿ; ಯಜಮಾನ; ನಾಥ: ಉಪಾಕಾಮಿನೀಜೀವಿತೇಶಂ . . . ರಕ್ಷಿಸುಗೆ (ಜಗವಿ. ೧-೩); ಮಜ್ಜೀವಿತೇಶ ನಿಂದೆನ್ನಂ ಕಾರಡವಿಯೊಳ್ ಬಿಟ್ಟು ಬಾರೆಂದನೇ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩೫-೨೦).

[ಜೀವಿತ + ಈಶ]

ಜೀವಿತೇಶ್ವರ (ನಾ). ೧. = ಜೀವಿತೇಶ ೨: ಅದಱಿಂದಂ ಬೇಗಂ ಪೋಗಿ ತಂದಿರ್ವರುಂ ಮದೀಯ ಜೀವಿತೇಶ್ವರನಂ ಕಾಯಲ್ವೇಳ್ಕುದು (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೩೪ ವ); ಭೂಸುತೆ ತನ್ನ ಜೀವಿತೇಶ್ವರನ ನೆನೆದನಶನವ್ರತೆಯಾಗಿ ಕಳೆದಳೇಳ್ಪಗಲ್ಗಳಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೨೪-೧೩೪). ೨. ಯಮಂ: ಜೀವಿತೇಶ್ವರ ಜೀವಮದರಾಜೀವಪೂರ್ಣವಿಭಾವರೀಶ ಗುಣಾವತಂಸ ಶುಭಾವಹ ಬಸವ (ಬಸವು. ೫೫-೧). [ಜೀವಿತ + ಈಶ್ವರ]

ಜೀವಿತೇಶ್ವರಿ (ನಾ). ಬಾಳಿನ ಒಡತಿ; ನಲ್ಲೆ; ಪ್ರಿಯೆ: ಜೀವಿತೇಶ್ವರೀ, ನನಗೆ ಅನುಜ್ಞೆಯನ್ನು ಕೊಡು ಹೋಗಿಬರುವೆನು (ಕವಿಕ. ೪೯).

[ಜೀವಿತ + ಈಶ್ವರಿ]

ಜೀವಿಧರ್ಮ (ನಾ). ಪ್ರಾಣಿಧರ್ಮ; ಜೀವದ ಸ್ವಭಾವ: ಪ್ರಕೃತಿಸಂಭವವಾದ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಅಧೀನನಾಗಿ ಅವಶನಾಗಿ ಏನನ್ನಾದರೂ ಮಾಡುತ್ತಲೇ ಇರುವುದೇ ಜೀವಿಧರ್ಮ (ಆರ್ಯಧ. ४೦). [ಜೀವಿ₁ + ಧರ್ಮ]

ಜೀವಿಶುದ್ಧೀಕರಣ (ನಾ). ಕ್ರಿಮಿಗಳು ಉಳಿಯದಂತೆ ಶುದ್ಧಗೊಳಿಸುವಿಕೆ: ಪೂತಿನಾಶಕ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಚರ್ಮವನ್ನು ಜೀವಿಶುದ್ಧೀಕರಣ (Sterilization)ಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದಾಗ ಈ ಜೀವಂತ ಕ್ರಿಮಿಗಳು ಸಾಯಬಹುದು (ಕಲರೋ. ೯). [ಜೀವಿ₁ + ಶುದ್ಧೀಕರಣ]

ಜೀವಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬದುಂಕು; ಜೀವಂತವಾಗಿ ಉಳಿ; ಬಾಳು: ನಿಸದಂ ಕಪಿಂಜಲಂ ಜೀವಿಸುತಿರೆ ನಿನ್ನಲ್ಲಿಗೆಯ್ದದಿರಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೪೭); ಓರೊಂದಂ ಕುಡುಗುಂ ದಶಾಂಗಸುರಭೂಜಂ ಬೇಟ್ಪುದಂ ಭೂತಲಕ್ಕಾರೇನಂ ಪಡೆದೆಂತು ಜೀವಿಸುವರ್ (ಪಂಅಜಾಮಾ. ೧-೯೦); ಜೀವಭಾವವ ಹಿಂಗಿ ಶಿವಭಾವದಿಂ ಜೀವಿಸಿಪ್ಪನಯ್ಯ (ಅದವ. ೨೦-೫೦); ಕೌರವ ಜೀವಿಸಲಿ ಮೇಣಳಿಯಲಿ ಮಗಿನ್ನಾವ ತೊಡಕಿಲ್ಲ (ಕುಮ್ಯಾಕ. ೧-೧೨). [ಜೀವ + -ಇಸು₃]

ಜೀವಿಸುಹ (ನಾ). ಬದುಕುವಿಕೆ; ಬಾಳುವಿಕೆ: ಚಿತ್ರಮೆಂದುಂ ಸುಖಂ ಬಡೆಯುದು ಜೀವಿಸುಹವುಂ ನಂಬುಗೆಯಿಲ್ಲದುದು (ಪಂಚತಂ. ೧೩೩-೪).

[ಜೀವಿಸು + -ಹ]

ಜೀವು 'ಚೀವು' ನೋ.

ಜೀವುಂಡಿಗೆ (ನಾ). ಜೀವಿಗಳ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಪರೀಕ್ಷಾರ್ಥವಾಗಿ ಕೊರೆದಂತೆಗೆದ ಚೂರು: ರೋಗಿಯಲ್ಲಿರುವ ಯಾವುದಾದರೂ ಅನುಮಾನ ಇರುವ ಬೆಳೆತದಿಂದ ಸಣ್ಣ ಚೂರನ್ನು ಪರೀಕ್ಷೆಗಾಗಿ ಕೊಯ್ದು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ, ಜೀವುಂಡಿಗೆಯ (ಬಯೊಪ್ಸಿ) ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಹಲವೇಳೆ ಹೀಗೆ ಮಾಡುವುದುಂಟು (ಕವಿಕೋ. I, ೫೪). [ಜೀವ + ಉಂಡಿಗೆ₄]

ಜೀವೆ (ನಾ). ೧. ಬದುಕು; ಜೀವನ. ೨. ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆ; ಧನುಸ್ಸಿನ ದಾರ: "ಮೌರ್ವೀ, ಜ್ಯಾ, ಶಿಂಜಿನೀ, ಗುಣಃ, ಜೀವಾ—ಈ ೫ ಬಿಲ್ಲ ತಿರು" (ಹಲಾಯು. ೭೬-೩೦೨); ಚಾಪಲತಾಯೋಗಂ ಜೀವೆಯೊಳ್ . . . ಮಹಾಮಾತ್ರುವರ್ತನಂ ಸೃಣಿಯೊಳಲ್ಲದಿಲ್ಲಮೆಲ್ಲಿಯುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೩-೯ ವ); ಸುಮನೋಬಾಣಮನಿಕ್ಷುಚಾಪಲತೆಯಂ ಭೃಂಗಾವಳೀ ಜೀವೆಯಂ . . . ಕಾಮನಾರಾಧಿಪಂ (ಅನಂಪು. ೨-೧೫); ಕೋದಂಡದ ಜೀವೆಯು ನೀವಿ (ವರ್ಧಚ. ೭-೭). [ಸಂ. ಜೀವಾ]

ಜೀಹಾಸ (ನಾ). ಬಿಡುವ ಬಯಕೆ ; ಬೇಸರ ; ಜುಗುಪ್ಸೆ : ತನಗೆ ತಾನೇ ಸಹಜದೊಳ್ ಸಂಜನಿಸದೇ ಜೀಹಾಸ ನರಕದವನೆಯಲಿ (ಗಗತಾ. ೧೧-೩೨).
[<ಸಂ. ಜಿಹಾಸಾ]

ಜೀಱ್ 'ಜೀಱು' ನೋ.

ಜೀಱು, ಜೀರ್$_1$, ಜೀರು$_1$, ಜೀಱ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಚೀರು ; ಚೀತ್ಕಾರ ಮಾಡು ; ಕಿರಿಚು : ಸಾರು ಕೆಲಸಾರತ್ತಹೋಗುತ್ತರದ ನಾಯುವೊಲು ಜೀ[ಪಾಠಾಂ. ಚೀ]ಱಿಕೊಳ್ಳದಿರೆನಲು ಬಳಿಕುಬ್ಬೇಱ್ ನಿಂದನು ಕಾಳಗಕೆ (ತೊರರಾ. ೬-೧೦-೫೭). ೨. ಕೀರಲಂಧ್ವನಿ ಮಾಡು : (ಶ). ೩. ಝೇಂಕರಿಸು: (ಶ). **ಜೀರ್$_1$**: ೩. 'ಜೀರುಂಡೆ' ಪರಾ. **ಜೀರು$_1$:** ೧. 'ಜೀರೇಳ್' ಪರಾ. **ಜೀಱ್ :** ೧. ವನನಿಧಿ ಪರೀತ ವಿಶ್ವಾವನಿಪತಿಯ ಮಹಾಪ್ರತಾಪದಿಂ ಜೀರ್ದಪಳೆಂಬಿನೆಗಂ ಛತ್ರಚ್ಛಾಯೆಯನಿನಿಸಗಲದೆ ರಾಜ್ಯಲಕ್ಷ್ಮಿ ಸಲೆ ನೆಲಸಿರ್ಪಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೩೧೩); ತಾಪಿಸುವ ಕರ್ಮಿಗಳು . . . ಜೀ[ಪಾಠಾಂ. ಬೇ]ರ್ವನಿತು ದುಃಖದಿಂ ಬಳಲುವರ ನೋಡುತಿರ್ಪಾ ಪೊತ್ತು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೮-೨೨). [<ಕೀಱು$_1$]

ಜೀಱುಂಡೆ, ಜೀರುಂಡೆ (ನಾ). ಜೀರ್ ಜೀರ್ ಎಂದು ಧ್ವನಿ ಮಾಡುವ ದುಂಬಿಯ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಹುಳು : "ಭೃಂಗಾರಿ, ಝಿಲ್ಲಿಕೆ, ಚೀರಿ, ಝಿಲ್ಲಿಕೆ" (ನಾಚಿರಾ. ೬). **ಜೀರುಂಡೆ:** "ಭೃಂಗಾರೀ-ಕೆಂಬಕ, ಭ್ರಮರಾರಿ, ಜೀರುಂಡೆ" (ಓಷಧಿ. ೧೧೩) ; ಸೆರೆ ಬಿದ್ದಿಹ ಕಾಲ ಹುಯಿಲಿಡುವುದೊ ಎನೆ ಜಿರ್ರನೆ ಜೀರುಂಡೆಯು ಮೇಳ (ಗಡೀಶ. ೨೮-೮). ಜೀರುಂಡೆಗಳ ಕೂಗು ಕಿವಿಗೆ ಚಿಟ್ಟುಹಿಡಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ಮಲೆಮು. ೩).'ಜೀರ್ದುಂಬಿ' ಪರಾ. [<ಜೀಱು]

ಜೀಱೇಳು 'ಜೀಱೇಱ್' ನೋ.

ಜೀಱೇಱ್, ಜೀರೇಳ್$_2$, ಜೀಱೇಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. = ಜೀಱು ೧: "ಜೀಱೇಱ್ (ಜೀಱು + ಏಱ್)-ಧ್ವನಿವಿಕಾರೇ" (ಶಮದ); ತನ್ನ ಬಲದ ಪದಾಭಿಘಾತದೊಳಂ ಕುಲಗಿರಿಗಳ್ ಜೀಱೇಱಲ್ಕೆ ಪಾಱೀೞಿಯುಂ (ಪಂಪಭಾ.೧೦-೩೧೨); ಈ ನಿಷ್ಠುರನಪ್ಪ ತಳಾಱನ ಕೈಯೊಳ್ ಕಡಿಗಂಡವಾಗಿ ಜೀಱೇಱಿ ಪೊಯ್ಸಿಕೊಂಡು ಸಾಯದೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ.೬-೯೪); ಮಗನೆ ಕಾದು ಕೊಳ್ಳೆಂದುಕರಂ ಜೀಱಿರ್ದು ನಭಕೆ ತಲೆ ಸಲೆ ಪಾಱಿ ಮಹೋಗ್ರ ಪ್ರತಾಪಿ ಸ್ಯಂಧವನೆಚ್ಚಂ (ಬಂಹರಿ. ೧೨-೨೪) ; ಘನಕೋಪಾಟೋಪದಿಂ ಗರ್ಜಿಸಿದ ಮೃಗ ಪ್ರತಿಧ್ವಾನದಾ ವಜ್ರಪಾತಕ್ಕೆನಿತುಂ ಜೀಱೇಱಲ್ಕೆ ಪಾಱುತ್ತ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೩-೦೫). ೨. ಜಿರ್ರೆಂದು ಮೇಲೆ ಏಳು; ಸಶಬ್ದವಾಗಿ ನೆಗೆ: ನಡು ಕಡಿವೋಗಲ್ಕೆ ಜೀಱೇಱಿ ಮೂರ್ಧಂ ಕರವಾಳೊಳ್ಪಾಳ್ಪಳಂ ಚುತ್ತುರಿಯನುಗುೞಿ ಕಾದಿತ್ತು ಖಡ್ಗಿ ಪ್ರತಾನಂ (ಜಗವಿ. ೬-೫೭). **ಜೀರೇಳ್$_2$:** ೨. ಕಬಂಧಂ ಕುಣಿದಾಡೆ ವೀರರ ಸಿರಂ ಜೀರೇಳೆ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೪೩, ೨೯-೩೭ ; 1174). **ಜೀಱೇಳ್ :** ೧. ಸಿಡಿಲಂ ಜೀಱೇಳೆ ಹೊಯ್ವಂ ಬಿಡೆ ಬೆದರಿಸುವಂ ಸಿಂಗವಂ (ಎಕ. VIII, ತೊರಬ. ೦೩೮-೩೦ ; 1145) ; ಪಂದಲೆಗಳನೆರ್ದೆಯುಂ ಮೆಟ್ಟಿ ಜೀಱೇಳ್ವಿನಂ ಬೇರ್ಪಱಿವನ್ನಂ ಕಿೞ್ತು ಕಿಳ್ತಪ್ಪಳಿಸಿ (ರಸರ. ೪-೨೩೦). [ಜೀಱ್ (<ಜೀಱು) + ಏಱ್$_1$]

ಜುಂ, ಜುಮ್$_2$, ಜುಮು, ಜುಮ್ಮು$_2$, ಝೊಮ್ಮು (ನಾ). ೧. ಮೈ ನವಿರೇಳುವಿಕೆ ; ರೋಮಾಂಚನ ; ಪುಳಕ. 'ಜುಂಗುಟ್ಟು' ಪರಾ. **ಜುಮ್$_2$:** ೧. 'ಜುಮ್ಮೆನ್' ಪರಾ. ೨. ಶೈತ್ಯಾನುಭವ : (ಶ); ೩. ಗಾಯ ಅಥವಾ ಹುಣ್ಣಿನಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಉರಿ : (ಶ). **ಜುಮು :** ೧. ನಲ್ಲೆಯ ಮೈಯೆಲ್ಲ ಹಿಗ್ಗಿನ ಮುಳ್ಳಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಾಂಗ ಜುಮ್ ಜುಮು ರುಮುಜುಮು ಗುಂಗುಣು ದುಮುದುಮು (ಸಖೀಗೀ. ೫೧-೦೩). **ಜುಮ್ಮು$_2$:** ೧. 'ಜುಮ್ಮುದಟ್ಟು' ಪರಾ. **ಝೊಮ್ಮು :** ೧. ಬಿಟು ವನಿಯ ಕಣ್ಣಾಲಿಗಳ ಝೊಮ್ಮೆದ್ದ ರೋಮದ ಜಡಿವ ಬಿಡುದಲೆಯ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೨-೭೬).

ಜುಂಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ : ಪಳವದ ತಿವಳಿಯ ಜುಂಕದ ವೊಳಸಿನ ಜೀಕಿರದ ಸಿವಿಟಿ ಸಿಪ್ಪಿನ ಲಯದಿಂದೆಡಲದೆ ಕುಣಿದರ್ ಕೆಲಬರ್ (ಅಜಿಪು. ೫-೩೨). [?]

ಜುಂಗ (ನಾ). ಅನಂತನಗೊಂಡೆ ಸೊಪ್ಪು "ಋಕ್ಷಗಂಧಾ, ಭಗಲಾಂಡೀ, ಆವೇಗೀ, ವೃದ್ಧಧಾರಕಂ, ಜುಂಗಃ – ೫ ಅನಂತನಗೊಂಡೇ ಸೊಪ್ಪು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೨೬). [ಸಂ.]

ಜುಂಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗುಂಜಾಡು ; ಎಳೆ ; ಜಗ್ಗಿಸು : ತನ್ನ ಸೆರೆಮನೆಯ ಕಬ್ಬಿಣದ ಸಲಾಕೆಗಳನ್ನು ಹಾಗೆ ಜುಂಗಿಸಾಡುವುದು . . . ಮರುಕವನ್ನು ತರುತ್ತದೆ (ಈಚಕ. ೦೨೨). [ಜುಂಗು$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಜುಂಗು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಎಳೆ ; ಜಗ್ಗು. 'ಜುಂಗಿಸು' ಪರಾ.
[<ಗುಂಜು$_1$]

ಜುಂಗು$_2$ (ನಾ). ೧. ತೆಂಗು, ಬಿದಿರು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಕೀಸಿ ತೆಗೆದ ಎಳೆಗಳ ರಾಶಿ ; ನಾರು : ಅರ್ಧ ಜುಂಗು ತೆಗೆದ ತೆಂಗಿನಕಾಯಿ ಹಾಗೆ (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೧೭೫); ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಜುಂಗಿನಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಕ್ಕಿ ತೊಳೆ (ರೂಢಿ). ೨. ಶರೀರದ ಗುಪ್ತಭಾಗಗಳ ರೋಮ : (ಶ).
[<ಗುಂಜು$_2$]

ಜುಂಗು$_3$ (ನಾ). ಕಂಚಿಗ್ಗ ; ಗೊಂಚಲು : ತಿಂಗಳ ಕಣ್ಣದಿರ್ದೊಂಗಲ ಸಿರಿಯಂತಿಂಗಡಲಿನ ರಸದಂತೆ ರಂಗುವಡೆದ ಮಾಣಿಕದ ಮಂಜರಿಯ ಜುಂಗಿನಂತಿವೆ ನಿನ್ನ ಮಾತು (ರಾಮವಿ. ೦-೮೨).
[P ಇದು 'ಚುಂಗು' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಜುಂಗುಟ್ಟು, ಜುಮುಂಗುಟ್ಟು, ಜುಮ್ಮುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. 'ಜುಂ' ಎನಿಸು ; ಮೈನವಿರೇಳು; ರೋಮಾಂಚನವುಂಟಾಗು : ಮೆಯ್ ರಕ್ತ ಜುಂಗುಟ್ಟಲದರ ಬಿಸಿ ತಾಕಿಹುದು (ಹೂಹಾದಿ. ೦೯-೦೨). **ಜುಮುಗುಟ್ಟು:** ೧. ಮೈ ಜುಮುಗುಟ್ಟುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಕಟ್ಟುಕಥೆಯೊಂದನ್ನು ಬರೆಯುವುದಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳಷ್ಟು ದೊರೆಯುವುದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಾವುದೂ ಇಲ್ಲ (ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿ. ೦೫೭). **ಜುಮ್ಮುಗುಟ್ಟು:** ೨. ಹೆದರಿಕೆಯುಂಟಾಗು: ಭಯದಿಂದ ನಡುಕವುಂಟಾಗು : ನಿಮ್ಮ ಚೂರಿಯ ನೋಡಲೆದೆಯೊಳು ಜುಮ್ಮುಗುಟ್ಟುವುದೈ (ಬಿಜ್ಜಪು. ೧೦೭-೭೫). [ಜುಂ + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಜುಂಜು$_1$ 'ಚುಂಚು$_1$' ನೋ.

ಜುಂಜು$_2$ (ನಾ). ತೂಪರು; ತೂರಲು: ಜಡಿ ಜಿನುಗು ಜುಂಜು ತುಂತುರ್ ಬಿಡದಡಿಯಿಡಗೊಡದೆ ಕಱಿದುವಿರುಳುಂ ಪಗಲುಂ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೮-೩೯). 'ಜುಂಜುವಳೆ' ಪರಾ. [?]

ಜುಂಜುಕೇಶ 'ಜುಂಜುಗೇಶ' ನೋ.

ಜುಂಜುಗೇಶ, ಜುಂಜುಕೇಶ (ನಾ). ೧. ಕೆದರಿದ ಕೂದಲು : ಹೊಗೆ ಮೊಗದ ಕಿಡಿಗಣ್ಣ ಕಿವಿಮ್ಯಾಸೆಗಳ ಗುಜುರಿನ ಜುಂಜುಗೇ[ಪಾಠಾಂ. ಕೇ]ಶದ ವಿಗಡನೆದ್ದನು ಬಂದು ಹಿಡಿದನು ದ್ರೌಪದಿಯ ಸೆಱಗ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೦೯-೧೦೦). **ಜುಂಜುಕೇಶ:** ೧. ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. ೨. ಸುರುಳಿಗೂದಲು ; ಗುಂಗುರುಕೂದಲು : (ಶ).
[ಜುಂಜು$_1$ (<ಚುಂಚು$_1$) + ಕೇಶ]

ಜುಂಜುದಲೆ 'ಚುಂಚುದಲೆ' ನೋ.

ಜುಂಜುಮಳೆ 'ಜುಂಜುವಳೆ' ನೋ.

ಜುಂಜುಮಿಸೆ 'ಚುಂಚುಮಿಸೆ' ನೋ.

ಜುಂಜುರಿ (ಗು). ಸುರುಳಿಕೂದಲುಳ್ಳ; ಜೂಲುಕೂದಲುಳ್ಳ: ಜುಂಜುರಿ ಬಾಲದ ನಾಯಿ (ಜಾನಕೋ. ೬೦). [<ಜುಂಜುಱು]

ಜುಂಜುರು 'ಜುಂಜುಱು' ನೋ.

ಜುಂಜುರ್ದಲೆ 'ಜುಂಜುಱುದಲೆ' ನೋ.

ಜುಂಜುವಳೆ, ಜುಂಜಂವಳೆ (ನಾ). ಜಿನುಗು ಮಳೆ; ತುಂತುರುಂ ಮಳೆ : ಕಂಜನಾಳದಿ ಕಟ್ಟುವಡೆವುದೆ ಕುಂಜರನು ನರಶರದ ಜೋಡಿನ ಜುಂಜುವಳೆ [ಪಾಠಾಂ. ಪೊಳೆ]ಯಲಿ ಜಾಹ್ನವೀಧರ ಜಾಱುವನೆ (ಕುಮ್ಯಾಅ. ೬-೧೧). **ಜುಂಜುಮಳೆ :** ನರಶರದ ಜುಂಜುಮಳೆಯಲ್ಲಿ ಜಾಹ್ನವೀಧರ ಜಾರುವನೆ (ಭಾಮಹ. ೧೧೧). [ಜುಂಜು$_8$ + ಮಳೆ (<ಮಟೆ^{3})]

ಜುಂಜುಱಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹರಡು ; ಕೆದರು : ಕಂಜ ಮುಕುಳಿತವಾಗಲಲ್ಲಿ ಪ್ರಭಂಜನಂ ತೀಡಿದುದು ತೀಡಲ್ಕನ್ನಳಿನ ನಳಿನಪುಂಜದೊಳ್ಕಾಟಾಡಿ ತುಪ್ಪುಳ ಜುಂಜುಱಿಸಿದವು (ಮದೇಪು. ೬-೩೭). [ಜುಂಜುಱು + -ಇಸು$_3$]

ಜುಂಜುಱು, ಚುಂಚುಱು, ಜುಂಜುರು (ನಾ).=ಚುಂಚು$_1$: ಸುಳಿದಲೆಯ ಕಬ್ಬೊಗೆಯ ಜುಂಜುಱಿನ [ಪಾಠಾಂ. ಜುಂಜುಗಳ] (ಕುಮ್ಯಾಅ. ೨೦-೧೩). **ಚುಂಚುಱು :** 'ಚುಂಚುಱುದಲೆ' ಪರಾ. **ಜುಂಜುರು :** ಕಾರೊಡಲ ಜುಂಜುರಿನ ತಲೆಗಳ ಕೋರೆಗಳ ಅತಿ ದೀರ್ಘದೇಹದ (ಕೋಗಯ. ೨೩-೩೭). ಸುರೆಯ ಘಟಿಗಳು ಮುಕ್ಕುಳಿಸಿ ಜೋಂಪಿರುವ ಕಂಗಳ ತೊಗಲಿನುಡಿಗೆಯ ತಲೆಯ ಜುಂಜುರಿನಾ (ಅನಂರಾ. ೧-೨೦-೨). [ದೇ.॥ ತೆಲು. ಜುಂಜುಱು]

ಜುಂಜುಱುದಲೆ, ಚುಂಚುಱುದಲೆ, ಜುಂಜುರ್ದಲೆ (ನಾ).=ಚುಂಚುದಲೆ ೧ : ಜುಂಜುಱುದಲೆಯ ಸೆಜ್ಜೆಯೊಳಳವಡಿಸಿ ಕೇದಗೆದೊಱೆಯ ನಿರ್ಮಳ ಸಲಿಲಮಂ ಮುಕ್ಕುಳಿಸಿ (ಬಸಪು. ೧೮-೩೦) ; ಕಸರುಗಂಗಳ ಕರ್ಕಶಾಂಗದ ಮಿಸುಪ ದಂತಾವಳಿಯ ಜುಂ[ಪಾಠಾಂ. ಗುಂ]ಜುಱುದಲೆಯ ಹೆಗ್ಗಿವಿಯ (ತೊರರಾ. ೫-೨-೭೦) ; ಜುಂಜುಱುದಲೆಯೂರ್ಧ್ವರೋಮ ಕೆಮ್ಮೀಸೆ ಕೈಪಂಜುಗಳೆನೆ (ಮೋಹತ. ೨೮-೧೧). **ಚುಂಚುಱುದಲೆ :** ಯಮಂಗೆ - ಶಿ ಪಾದ ಚವುದಂತಾ ಚುಂಚುಱುದಲೆ ಕಾರೊಡಲು (ರುದ್ರಭಾ. ೮೯). **ಜುಂಜುರ್ದಲೆ :** ನೆಳಲಾಕಾರದಿನೊನಕೆಯನಳಸದೆ ಕರದೊಳಗೆ ಪಿಡಿದು ಜುಂಜುರ್ದಲೆಯಿಂ ಗಳಗಳನೆ ಬೆನ್ನನೆಯ್ದುರಲು (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೦-೦-೬೯). [ಜುಂಜುಱು + ತಲೆ$_1$]

ಜುಂಜೂಟಿ 'ಜುಂಜೋಟಿ' ನೋ.

ಜುಂಜೂರಿ (ನಾ). (ಉಕ) ದೊಡ್ಡ ಹಕ್ಕಿ : (೩). [?]

ಜುಂಜೋಟಿ, ಜುಂಜೂಟಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು: ಜುಂಜೋಟಿ-೨೮ನೇ ಮೇಳಕರ್ತ ಹರಿಕಾಂಭೋಜಿಯಲ್ಲಿ ಜನ್ಯ (ಸಂಗೀಜಂ. ೧೬೨). **ಜುಂಜೂಟಿ :** ರಾಗ - ಜುಂಜೂಟಿ ; ಭಾಪುತಾಳ (ಹನುಮ. ೫೨). [←ಹಿಂ. ಝಿಂಝೋಟೀ]

ಜುಕಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಾಗು ; ಮಣಿ. ೨. ಓಲಾಡುತ್ತಾ ಹೋಗು ; ತೊನೆದಾಡು ; ತಲೆಯನ್ನು ತೂಗುತ್ತಾ ನಡೆ. ೩. ತತ್ತರಿಸು ; ತೂರಾಡು ; ಅಲ್ಲಾಡು : (೩). [ಜುಕಾ$_0$ (ಪ ← ಹಿಂ. ಝುಕಾನಾ) + -ಇಸು$_3$]

ಜುಕುತಿ 'ಯುಕುತಿ' ನೋ.

ಜುಕ್ಕಜುಲುಮೆ 'ಜುಕ್ಕುಜುಲುಮೆ' ನೋ.

ಜುಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಚುಚ್ಚು ; ಇರಿ (?) : ಮಕ್ಕಳನು ಕೊಂದಿರುವ ಅಕ್ಕಯ್ಯಗಳನೆಲ್ಲ ಇಕ್ಕಿ ಸಂಕೋಲೆಯಲಿ ಜುಕ್ಕಿ ಕಡಿಯುವುದು (ಹಮಜ. ೧೪೭). [?]

ಜುಕ್ಕುಜುಲುಮೆ, ಜುಕ್ಕಜುಲುಮೆ (ನಾ). ಅಧಿಕವಾದ ಒತ್ತಾಯ ; ಬಹಳವಾದ ಬಲವಂತ : ತಾಯಿಯಾದ ಶಚಿದೇವಿಯು ಏನಾದರೂ ಜುಕ್ಕು ಜುಲುಮೆಯಿಂದ ನಾಲ್ಕು ತುತ್ತುಗಳನ್ನು ಬಾಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿದರೆ ಸರಿ (ಗೌರಾಂಗ. ೫೧) ; ಜುಕ್ಕುಜುಲುಮೆಯಿಂದ ಮನೆಗೆ ಹೊರಡುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ (ಬಿಟ್ಟಹೊ. ೨೩). **ಜುಕ್ಕಜುಲುಮೆ :** ಮೋರೆ ಗಂಟುಹಾಕಿ ಜುಕ್ಕಜುಲುಮೆಯಿಂದ ತಾನೇ ತಂಬಿಗೆಯೆತ್ತಿ (ಅನ್ನ. ೧೧೨). [ಜುಕ್ಕು$_0$ + ಜುಲುಮೆ]

ಜುಕ್ತಿ 'ಯುಕುತಿ' ನೋ.

ಜುಗ (ನಾ). ೧. ಜೋಡಿ ; ಜವಳಿ ; ಎರಡು : "ಜುಗಂ ಎರಡರ್ಕೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೨೫-೫೩೮); "ಜುಗ ಜುಗುಮ ಜವಳಿ ಪೊಣರಮಳೆನ್ನಲ್ ತೋಱುವುದು ಯುಗಳ ಸಂಜ್ಞೆ" (ಕವಿಕಂ. ೨೧೨). ೨. ಯುಗ ; ಕಾಲ: "ಜುಗ ಯುಗಮುಕ್ಕು" (ಕವಿಕಂ. ೨೬೩) ; ಯುಗ ಜುಗಂಗಳು ಪ್ರಮಾಣಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಮುನ್ನವೇ (ಪೋಶೀಮಾ. ೬೮-೩೧೨) ; ಯುಗದಲಾದ ಮೂರ್ತಿಯಲ್ಲ, ಜುಗದಲಾದ ಮೂರ್ತಿಯಲ್ಲ (ಅವಜಂ. ೨೧೬-೨೩೩) : ಯುಗ ಜುಗಂಗಳ ಆಗು ಹೋಗುವವನರಿಯದೆ (ಸಿದ್ಧಪು. ೩೨-೪೧). [<ಸಂ. ಯುಗ]

ಜುಗಮು 'ಜಂಗಮು' ನೋ.

ಜುಗಾರಿ, ಜುಗಾರು (ನಾ). ಜೂಜು ; ಜಿದ್ದಿನ ಆಟ : ಕುಡಿತ, ಕೋಳಿ ಅಂಕ, ಜೂಜು, ಜುಗಾರಿ . . . ಇತ್ಯಾದಿ (ಮಲಮ. ೨೦೩) ; ಜನ ಹೋಗುತ್ತಿರುವುದು ರಾತ್ರಿ ಜುಗಾರಿ ಆಡಲು (ಚಿಗುಳ. ೧೫೩); ಜುಗಾರಿ ಆಡುವುದರಲ್ಲಿ ಅವನನ್ನು ಮೀರಿಸಿದವರಿಲ್ಲವಂತೆ (ರಕ್ತರೂ. ೭೨). **ಜುಗಾರು :** ನಂದೂಲಾಲನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ನಾವು ಜುಗಾರಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಬಂದ ಪೋಲೀಸು ಫೌಜುದಾರ (ವಿಧಿವ್ಯ. ೨೩) ; ಅದು ಜುಗಾರು, ದಗಾ ಮೋಸ, ಆಪತ್ತು . . . ಇಂಥವಕ್ಕೇ ವಿನಾಸಲು (ಒಂಟಿದ. ೦೨೪). [←ಮರಾ. ಜುಗಾರ್. / ಪ್ರಾ. ಜೂಅರ = ಜೂಜುಗಾರ]

ಜುಗಾರಿಕೋರ (ನಾ). ಜುಗಾರಿಯನ್ನಾಡುವವನು; ಜೂಜುಗಾರ ; ಅವನು ಜುಗಾರಿಕೋರರ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದ ಬಳಿಕ ಅವನ ಒಡನಾಟ ಅವಳಿಗೆ ತೀರ ಕಡಿಮೆ (ರಕ್ತರೂ. ೬೫). [ಜುಗಾರಿ + -ಕೋರ$_3$]

ಜುಗಾರಿಮಂಡ (ನಾ). ಜುಗಾರಿ ಆಟವನ್ನಾಡುವ ಸ್ಥಳ ; ಜೂಜಿನ ಕಟ್ಟೆ: ಕಾಫಿ ಹೋಟಲು, ಜುಗಾರಿಮಂಡ, ಹೆಂಡದಂಗಡಿಗಳು ಯಾವುವೂ ನಮ್ಮೂರಿನಲ್ಲಿಲ್ಲ (ಚಿಗುಳ. ೭೭). [ಜುಗಾರಿ + ಮಂಡ$_1$]

ಜುಗಾರು 'ಜುಗಾರಿ' ನೋ.

ಜುಗುತಿ 'ಯುಕುತಿ' ನೋ.

ಜುಗುಪ್ಸನ (ನಾ).=ಜುಗುಪ್ಸೆ ೧ : ಚೀ ಇಸ್ತ್ರೀಗಳ್ ತಾವೊಗೆದು ಜುಗುಪ್ಸನಾರ್ಥದೊಳ್ . ವರ್ತಿಸುಗುಂ (ಶಮದ. ೩೧೮). ೨. = ಜುಗುಪ್ಸೆ ೨ : ಭಯಾನಕಂ ಕೃತ ಜುಗುಪ್ಸನಂ ಬೀಭತ್ಸಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೮೨೧). [ಸಂ.]

ಜುಗುಪ್ಸನೀಯ(ಗು). ಜುಗುಪ್ಸೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ; ಅಸಹ್ಯವಾದ: ಹಸಿತವೂ . . . ಜುಗುಪ್ಸನೀಯ ಆಶ್ಚರ್ಯ ಸೌಮ್ಯಾಸ್ಪದಂಗಳೆಂಬ ರಸಾಪ್ಪಕರೂಪವಾಗಿ (ವಿವೇಕ. ೨೨೮). [ಸಂ.]

ಜುಗುಪ್ಸಿತ (ಗು). ೧. ಅಸಹ್ಯವಾದ ; ಹೇಸಿಗೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ : ಜುಗುಪ್ಸಿತ ವಸ್ತುವೂ ಬೀಭತ್ಸ ರಸಸ್ಯಂದಿಯಾಗಿ ಸಮ್ಮೋದವನ್ನೇ ಕೊಡುತ್ತದೆ (ಕಾವ್ಯಕು. ೩೦). (ನಾ). ೨. [ನಾಟ್ಯ] ಎಂಟು ರಸದೃಷ್ಟಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಹೇಸಿಗೆಯಿಂದಂ ಮಿಸುಗುವ ನೋಟಂ ಜುಗುಪ್ಸಿತಾಖ್ಯಮೆನಿಕ್ಕುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩-೨೪). [ಸಂ.]

ಜುಗುಪ್ಸೆ (ನಾ). ೧. ಅಸಹ್ಯತೆ; ಹೇಸಿಗೆ: ಆದರೆ ಗಂಡಸರ ಸಲುಗೆ ಕೆಳೆತನಗಳಲ್ಲಿ ಅವಳಿಗೀಗ ಜುಗುಪ್ಸೆ ಮೂಡಿತ್ತು (ಪುನರು. ೩೨೭); ಅವರೆಲ್ಲರ ಮುಖವನ್ನು ನೋಡಲು ನನಗೇ ಜುಗುಪ್ಸೆ ಎನಿಸಿತು (ತೇವೋಡ. ೩೭) ; ಆ ಪಾಪಿಗಳ ಹೆಸರೆತ್ತಿದರೆ ನನಗೆ ಜುಗುಪ್ಸೆಯಾಗುತ್ತದೆ (ಪ್ರತಾಪ. ೦೨೨). ೨. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಸ್ಥಾಯಿಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಬೀಭತ್ಸರಸದ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವ : ಹೃದ್ವಿಸ್ತಾರಂ ವಿಸ್ಮಯಂ ಆಕೂತ ವೈಕ್ಲಬ್ಯಂ ಭಯಂ ಮನಸ್ಸಂಕೋಚಂ ಜುಗುಪ್ಸೆ (ರಸರ. ೧-೦೬ ವ) ; ಸ್ಥಾಯಿಭಾವಗಳು ಎಂಟು (ಅಥವಾ ಒಂಬತ್ತು) ಅವು ಯಾವುವೆಂದರೆ:-ರತಿ (ಪ್ರೀತಿ) . . . ಜುಗುಪ್ಸೆ (ಅಸಹ್ಯತೆ) (ಕೈಪಿಡಿ. ೧೮೭). [ಸಂ. ಜುಗುಪ್ಸಾ]

ಜುಗುಮ, ಜುಗಮ (ನಾ). ಜೊತೆ ; ಜೋಡಿ ; ಎರಡು : "ಅಮಳ್, ಪೊಣರ್, ಜುಗುಮಮಂ, ಜುಗಂ–ಎರಡರ್ಕೆ ಪೆಸರ್" (ಶಶಸಾ. ೨೫–೫೩೮) ; "ಜುಗುಮ ಜವಳಿ . . . ತೋಱುವುದು ಯುಗಳ ಸಂಜ್ಞೆ" (ಕವಿಕಂ. ೨೦೨); ಯುಗ್ಮ–ಜುಗುಮ (ಶಮದ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ). **ಜುಗಮ :** "ಜುಗುಮ (ಜುಗಮ)–ಯುಗ್ಮ = ಜೊತೆ" (ತದ್ಭಕೋ. ೦೫). [<ಸಂ. ಯುಗ್ಮ]

ಜುಗ್ಗ (ನಾ). ಜಿಪುಣ ; ಕೃಪಣ ; ಲೋಭಿ : ಜುಗ್ಗ ಮಾಗಿ ಬಚ್ಚಿಟ್ಟ ಸಂಪತ್ತು ಮಾಸಲಾಯಿತೋ ಮಧುವಿಗೆ (ಅಹಲ್ಯ. ೬೨–೩) ; ಅವನು ಒಬ್ಬ ಜುಗ್ಗ (ಊರುಕ. ೯೫); ಅವನು ಬಹು ಜುಗ್ಗ, ಹಣಕಾಸಿಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರು (ನಡೆದಾ. II, ೮೫೮). [ಜುಗ್ಗು + – ಅ$_7$]

ಜುಗ್ಗಾಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಜಿಪುಣತನ ಮಾಡು : ದುಡ್ಡಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆತ ತುಂಬ ಜುಗ್ಗಾಡುತ್ತಾನೆ (ರೂಢಿ). ೨. "ಜುಗ್ಗಾಡು, ಕೊಸರಾಡು, ಚೌಕಸಿಮಾಡು" (Palter. ಇಂಕನ್.). ೩. ಮುದುರು ; ಸಂಕೋಚ ಗೊಳ್ಳು : ಬೀದಿಯ ಎಡಗಡೆ ಮಾತ್ರ ಜುಗ್ಗಾಡಿಕೊಂಡು ತಿರುಗಾಡಬೇಕು (ಪ್ರವಾಇ. I, ೧೯೬). 'ಜಗ್ಗಾಡು' ಪರಾ. [ಜುಗ್ಗು + ಆಡು$_1$]

ಜುಗ್ಗಿ (ನಾ). ಜಿಪುಣೆ ; ಕೃಪಣೆ : ಜುಗ್ಗಿ ನೀನು ಕಾಸು ಬಿಚ್ಚುವುದು ಎಂದರೆ ಪ್ರಾಣಸಂಕಟವಲ್ಲವೇ ನಿನಗೆ ? (ಪರೀಕ್ಷೆ. ೬೯).
[ಜುಗ್ಗ + – ಇ$_8$]

ಜುಗ್ಗು (ನಾ). ಕೃಪಣತೆ; ಜಿಪುಣತೆ; ಲೋಭ. 'ಜಂಗ್ಗುತನ' ಪರಾ.

ಜುಗ್ಗುತನ (ನಾ). = ಜುಗ್ಗು : ಆದರೆ ಬಹು ಜುಗ್ಗುತನ ! ಭಿಕ್ಷುಕರಿಗೆ ಒಂದು ಒಡಕು ಕಾಸೂ ಕೊಡೊಲ್ಲ (ಹೇಮಕೂ. ೯). [ಜುಗ್ಗು + – ತನ]

ಜುಜಬಿ, ಜುಜಿಬಿ, ಜುಂಜುಬಿ, ಜುಜುವಿ (ಗು). ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ; ಅಲ್ಪವಾದ ; ಸಣ್ಣ : ಎಲ್ಲಾ ಜುಜಬಿ ಮಾಲು (ಅಲಹೂ. ೨೦). **ಜುಜಿಬಿ :** ಜುಜಿಬಿ ವಿಷಯಗಳಿಗೆ ಕೈಹಾಕುವವನಲ್ಲ (ನಟಸಾ. ೪೫೦). **ಜುಜುಬಿ :** ನನಗೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದ ಜುಜುಬಿ ಸಂಬಳದಲ್ಲಿ ಸತ್ಯವಂತನಾಗಿ ಜೀವನ ಸಾಗಿಸುತ್ತಿದ್ದೆ (ಪಂಜಪಂ. ೧೬೦) ; ಅವರದು . . . ಜುಜುಬಿ ಪಾಳೇಪಟ್ಟು (ಕಲನೆ. ೦೧೬). **ಜುಜುವಿ :** ಅರಸುಮಗನ ಸಂಗಡ ಜುಜುವಿ ಮಂದಿ ಕೋಟೆವಳಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಿ ಕೊಟು (ಹೈದರ. ೩೪).
[←ಅರ. ಜುಜ್ಬೀ, ಜುಜ್ವೀ : ಮರಾ. ಜುಜಬೀ ;
ಹಿಂ. ಜುಜಬೀ, ಜುಜವೀ]

ಜುಜಿಬಿ 'ಜುಜಬಿ' ನೋ.

ಜುಜುಬಿ 'ಜುಜಬಿ' ನೋ.

ಜುಜುವಿ 'ಜುಜಬಿ' ನೋ.

ಜುಜ್ಝಾರ, ಜುಂಝಾರ, ಜಜ್ಝಾಡ, ಜಜ್ಝಾರ, ಜಜ್ಝಾರ, ಜರ್ಝ್ಹಾರ, ಜರ್ಜಾರ, ಜರ್ಝಾರ, ಜೆರ್ಝ್ಹಾರ, ಝುರ್ಝುರ$_1$ (ನಾ). ೧. ಶೂರ ; ಧೀರ ; ಧೈರ್ಯಶಾಲಿ ; ದಿಟ್ಟ : ಅರಿವರು ನಕುಲಾಂಕರೇ ಜುಜ್ಝಾರರೇ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೦–೦೩). **ಜುಂಝಾರ :** ೧. ವೀರ ಕುಂಭ ನಿಕುಂಭ ರಣ ಜುಂಝಾ [ಪಾಠಾಂ. ಜಜ್ಝಾ]ರ ದೇವಾಂತಕ ನರಾಂತಕ ಘೋರಬಲ ಮಕರಾಕ್ಷ . . . ವೀರಯುದ್ಧೋನ್ಮತ್ತ ಸಮರೋದ್ಧಾರ ರಿದ್ದುದು ತವಕದಲಿ (ತೊರರಾ. ೬–೨೦–೩೬). ೨. ಶಕ್ತಿ ; ಪರಾಕ್ರಮ : ಓಡಿದನು ಕಪಿಯೆಂದು ಮನದಲಿ ಮಾಡದಿರಿ . . . ನಾವಾಡಿ ತಪ್ಪೆವು ನಮ್ಮ ರಣ ಜುಂಝಾರ [ಪಾಠಾಂ. ಜಜ್ಝಾಡ] ಜೋಕೆಯ ತೋಱಿಸುವೆವಿನ್ನೊಮ್ಮೆ ನಿಮಗೆಂದ (ತೊರರಾ. ೫–೯–೧). **ಜಜ್ಝಾಡ :** ೨. ಮೇಲಿನ 'ತೊರರಾ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. **ಜಜ್ಝಾರ :** ೧. ಭಾರಿಯಂಕದ ಭಟರಿವರು ಜಜ್ಝಾರ [ಪಾಠಾಂ. ಜುಜ್ಝಾರ]ರೈ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೦–೨೬). ೨. ವೀರವಾನರಬಲದ ಬಲು ಜಜ್ಝಾ [ಪಾಠಾಂ. ಜ್ಝಾ]ರ ರಕ್ಕಸದಳದ ಧರಧುರದಾರುಭಟೆಯುಂಜಿಸಿತು ದೇವಾಸುರ ನರೋರಗರ (ತೊರರಾ. ೬–೧೩ ಸೂಚನೆ). ೩. ಕಾಳಗ ; ಯುದ್ಧ : ತೀರಿದವು ಹದಿನೇಳು ದಿನ ಜಜ್ಝಾರ ನಡೆದುದು ಬಿಡದೆ (ತೊರರಾ. ೬–೫೦–೪೪). ೪. ಚೊರು ಚೊರು ಮಾಡುವವನು: ನರಿ ಮೊಲಗಳಿಗೆ ದಡಿವೊಯಿಲನೆಂಬ ಕರಡಿಯು ಗಂಡನೆಂಬ ಬಿಟ್ಟಡೆ ತೋಳ ಜಜ್ಝಾ [ಪಾಠಾಂ. ಜ್ಝಾ]ರನೆಂಬ ನರಿದಿನಿಹಿ ಯೆಂದೆಂಬ ಕುನ್ನಿಗಳನಾಯ್ದು ಗಡಣದಿಂ ಬೇಡವಡೆಯೊಡೆಯರೆಲ್ಲರು ನೆರೆದು (ಹಡಕಾ. ೫–೭): "ಹಿಂಸಕ" (ಪ್ರಭ). ೫. ವೀರರ ಸಮೂಹ ; ಸೈನ್ಯ : (ಕ). **ಜಜ್ಝಾರ :** ೧. ಮಾರಿ ಮೊಗವಡೆದೆಱೆದವೊಲು ಜಜ್ಝಾರ ಮಾಸಾಳುಗಳು ನಿಜದಾತಾರನವಸರಕೊದಗಿ ಹಣವಿನ ಋಣನ ನೀಗಿದರು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧–೫೦). (ಗು). ೬. ತೀವ್ರವಾದ: ಅಂತರಾಳದಲ್ಲಿ ತಾಂಡವ ನೃತ್ಯದಂತೆ ಜಜ್ಝಾರ ಘರ್ಷಣೆ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತು (ಬೆಂದಜೀ. ೦೧೬). **ಜರ್ಝ್ಹಾರ :** ೧. ವೀರಭಟರಾಹವವ ಹೊಗಿ ಜರ್ಝ್ಹಾರರಿತ್ತಲು ನಡಯು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೮–೩೨). **ಜರ್ಜಾರ :** ೧. "ಜರ್ಜಾ [ಪಾಠಾಂ. ಜ್ಝಾ]ರರೆ ಯುದ್ಧ ತರು" (ಭಾರನಿ. ೬೨). **ಜರ್ಝಾರ :** (ನಾ). ೭. (ಅಲಂ) ಕ್ರೌರ್ಯ ; ಹಿಂಸೆ : ರುಚಿ ತಲೆಗೇರಿಯುಡವರಿಯಾಡುತಿಹ ನರರಾರುಮರಿಯದ ವೋಲು ಕೊಲಿಸುವನೊಂದು ದಿನ ಬಿಡದೆ ದೂರು ಹೊರಹೊಮ್ಮಿದುದು ಜನ ಜರ್ಝಾರದಿಂ ಭಯಗೊಂಡು ಒಂದೆಡೆ ಸಾರಿ ಮಂಥಣಗೈದರು (ಜಿನಭಾ. ೦೫–೩೨). **ಜೆರ್ಝ್ಹಾರ :** ೧. ವೀರಶುಂಭ ನಿಶುಂಭ ರಣ ಜೆರ್ಝ್ಹಾರ ಚಾಮುಂಡಕನು ಚಂಡನುದಾರಬಲ ವಜ್ರಬಾಹುಕ ದೀರ್ಘ ದೌಷ್ಟಕನು . . . ಭಾರಿಭುಜಬಲರ್ಗೈದಿತಾ ಕ್ಷಣ ಕೋಟಿಸಂಖ್ಯೆಯಲಿ (ಅಂಬಿಕಾ. ೮–೩೭). **ಝುರ್ಝುರ$_1$:** ೪. ದುರುಳದೈತ್ಯರಿಗೆ ಝುರ್ಝುರನೊ ದುರಿತ ಕದಳಿಗೆ ಕುಂಜರನೊ (ವಿದಾಕ. ೫೦–೨)
[<ಪ್ರಾ. ಜುಝ್ಝು. / ಮರಾ. ಜುಜಾರ್, ಜುರ್ಝರ್]

ಜುಜ್ಝಾರತನ, ಜಜ್ಝಾರತನ (ನಾ). ೧. ಯುಂದ್ಧಾಸಕ್ತಿ; ಶೂರತನ ; ದಿಟ್ಟತನ : ಅರಿವರು ನಕುಲಾಂಕರೇ ಜು [ಪಾಠಾಂ. ಜ]ಜ್ಝಾರತನವೇ ನಮ್ಮೊಡನೆ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೪–೧೧) ; ಸೈರಿಸಿದರೊಪ್ಪುವುದಲೇ ಜುಜ್ಝಾರತನ ಕಾಭರಣವಹುದು (ಕುವ್ಯಾಶ. ೨–೨೨). **ಜಜ್ಝಾರತನ :** ೨. (ಅಲಂ) ಕ್ರೌರ್ಯ ; ಹಿಂಸೆ: ಬಾಲಿಕೆಯ ಬೇಳಂಬವನು ಜೂಜಾಳಿಗಳ ಜಜ್ಝಾರ ತನವನು ಕೇಳಿ ಬೈದುದು ಸೇನೆ ಖತಿಯಲಿ ಖಳಚತುಷ್ಟಯವ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೦೬–೧). [ಜುಜ್ಝಾರ + – ತನ]

ಜುಟ್ಟು (ನಾ). ೧. ಕೂದಲು ; ಮುಡಿ : ಹೊಟ್ಟೆಗೆ ಹಿಟ್ಟಿಲ್ಲ ಜುಟ್ಟಿಗೆ ಮಲ್ಲಿಗೆ ಹೂವು (ಗಾದೆ). ೨. ಚಂಡಿಕೆ ; ಶಿಖೆ : ಕುಸುಮಮಾಲೆಗಳನ್ನು ಜುಟ್ಟಿಗಳವಡಿಸುತ್ತ (ಅರ್ಜಾವಿ. ೨೪–೯) ; ನನ್ನ ಜುಟ್ಟನದಾರು ಮೆಚ್ಚರು ನೋಡು (ಗದೇಶ. ೬೨–೧) ; ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಜುಟ್ಟು ಹಣೆಯ ಮೇಲೆ ನಾಮ (ಭಾರತಿ. ೧); ಅವರು ಎಳೆದ ರಭಸಕ್ಕೆ ತನ್ನ ಜುಟ್ಟು ಬಿಚ್ಚಿಹೋಗಲು (ಮುದ್ರಾಮಂ. ೨೭). ೩. ನವಿಲು, ಹುಂಜ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ತಲೆಯ ಮೇಲಿನ ಕೊಟ್ಟು : (ಕ).

ಜುಟ್ಟು ಕೈಗೆ ಸಿಗು = ಅಂಕಿತಕ್ಕೆ ಒಳಪಡು ; ಅಧೀನವಾಗು : ಈಗ ನಿನ್ನ ಜುಟ್ಟು ನನ್ನ ಕೈಗೆ ಸಿಕ್ಕಿರುವುದು (ಕವಿಕ. ೩೦).
[ದೇ.ಶ ತುಳು. ಜುಟ್ಟು ; ಕೊಡ. ಜಿಟ್ಟ ; ತೆಲು. ಜುಟ್ಟು;
ಕೊಲಾ. ಜುಟ್ಟ. / ಸಂ. ಜೂಟ]

ಜುಟ್ಟುಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಜುಟ್ಟನ್ನು ಗಂಟುಹಾಕಂ. ೨. (ಅಲಂ) ಸಿದ್ಧ ವಾಗು ; ಸನ್ನದ್ಧವಾಗು : ರವಿಜ ನುಡಿದನು ತನ್ನ ಸೇನೆಗೆ ತವಕದಲಿ ಪಡೆ ಜುಟ್ಟುಕಟ್ಟಿಯೇ ಬರಲಿ ತಾವೀಗ (ಕಾಶಿರಾ. ೯–೧೨).
[ಜುಟ್ಟು + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಜುಟ್ಟುಗಂಟು (ನಾ). ಜುಟ್ಟನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಹಾಕಿರುವ ಗಂಟು ; ತಲೆಗೂದಲ ಗಂಟು : (ಕ). [ಜುಟ್ಟು + ಗಂಟು]

ಜುಟ್ಟುಬಿಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚೌಲಕರ್ಮ ಅಥವಾ ಚೂಡಾಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ನೆತ್ತಿಯ ಮೇಲೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಕೂದಲನ್ನು ಉಳಿಸು ; ಚಂಡಿಕೆ ಬಿಡಿಸು: ಅವರ ಮಗನಿಗೆ ಈವತ್ತು ಜುಟ್ಟು ಬಿಡಿಸುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ). [ಜುಟ್ಟು + ಬಿಡಿಸು]

ಜುಟ್ಟುಬಿಡು (ಕ್ರಿ). ನೆತ್ತಿಯ ಮೇಲೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಕೂದಲನ್ನು ಬಿಡು,– ಬೆಳೆಯಿಸು; ಚಂಡಿಕೆ ಬಿಡು: ಹಿಂದೆ ಜುಟ್ಟುಬಿಡುವುದೇ ಒಂದು ನಿಯಮವಾಗಿತ್ತು, (ರೂಢಿ). [ಜುಟ್ಟು + ಬಿಡು$_1$]

ಜುಟ್ಟುವೆಬಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಹಾಲುಕುರುಟಿಗೆ : ಜುಟ್ಟುವೆಬಳ್ಳಿ, ತಳವಾರನ ಬಳ್ಳಿ, ಉಗುರುಸುತ್ತುಬಳ್ಳಿ, ಹಾಲುಕೊರಟಿಗೆ, ಕುಂಟಗ (ಮೈಔಗಿ. ೬೦–೦೨೧೫). [ಜುಟ್ಟುವೆ ? + ಬಳ್ಳಿ]

ಜುಟ್ಟುಸುತ್ತಿಗೆ (ನಾ). ಮೊಳೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಕೀಳುವುದಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ, ಸೀಳಿದ ಬಾಗುಕೊನೆಯುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುತ್ತಿಗೆ ; ಮೊಳೆಸುತ್ತಿಗೆ : (೬). [ಜುಟ್ಟು + ಸುತ್ತಿಗೆ]

ಜುಡುಪು 'ಝುಂಡುಪು' ನೋ.

ಜುಣಕ, ಝುಣಕ (ನಾ). ಕಡಲೆಯ ಹಿಟ್ಟನ್ನು ಬೇಯಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೇಲೋಗರ : ಅತ್ತೆ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟ ದಶಮಿ, ಕೊರೆದ ಜುಣಕಾ . . . ಚಟ್ನಿಪುಡಿ ಕಟ್ಟಿದೆ (ಕಪ್ಪುಹು. ೫೯). **ಝುಣಕ :** ಮತ್ತೆ ಒಲೆ ಹೊತ್ತಿಸಿ ಝುಣಕವನ್ನು ಮಾಡಿ ಇಳಿಸಿದಳು (ಗೀಜುಗಿ. ೬೯).

[← ಮರಾ. ಝುಣಕಾ]

ಜುಣು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ ; ತಂಪಾಗಿರುವಿಕೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಶಬ್ದ. 'ಜುಣುಗುಟ್ಟು' ಪರಾ.

ಜುಣುಂಗು, ಚುಣುಕು$_1$, ಚುಣುಗು, ಜುಣುಗು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಜಾರಿಕೊಳ್ಳು ; ನುಣುಚಿಕೊಳ್ಳು : ಅವಟಿ ಹಿಂದೆ ಹಿಂದೆ ನೆಲನಂ ಹತ್ತಿ ಹಣುಗಿ ಜುಣುಂಗಿ [ಪಾಠಾಂ. ಜುಣುಗಿ] ಜೂಜಾಡುವ ಕಿಱುವುಲಿಗಳುಮಂ (ನೆಂಬಿರ. ೧೮–೯). **ಚುಣುಕು$_1$:** ೨. ತೋರಿ ಪಕ್ಕನೆ ಅಡಗು ; ಮರೆಯಾಗು; ಮಿಂಚು: ಮುಗಿಲಲ್ಲಿಯೆಂದರೆ ಆಗಾಗ ಚುಣುಕುತಲಿದ್ದ ಕೋಲ್ಮಿಂಚಿನ ಬೆಳಕೇ ಹೊರತು ಚಿಕ್ಕೆ ಚಂದ್ರಮರ ಬೆಳಕಿರಲಿಲ್ಲ (ಹೂಬಿಸಿ. ೪೫). **ಚುಣುಗು :** ೧. ಕಿರುಕುಳನೆಂಬ ಬಗೆಯದು ನಿನಗೆ ಮುಂದಿನ್ನರಿಕೆ ತೋರ್ಪುದು ಚುಣುಗುವವನಲ್ಲಧಟ ತೋರು (ಅಂಬಿಕಾ. ೪೨–೮೫). **ಜುಣುಗು$_1$:** ೧. ನೆಲಕೋರಂತೆಯಡಗಿ ತನ್ನನುವಿನಳವಿಗೆ ಜುಣುಗಿ ನಡೆದು ಬಳಿಕೇಗೆಯ್ವುದು (ಹಜಕಾ. ೫–೩೦) : ಸೋಂಕಿ ತಿವಿದರೆ ಹೆಣನ ತೋಱುವ ಹಜ್ಜೆದೆಗೆದರೆ ಜುಣುಗಲೀಯದೆ ಮೇಲೆ ಕವಿಸುವ (ಕುಮಾ.ಭೀ. ೪–೨೩) ; ವಿಭೀಷಣನಾವ ದಿಕ್ಕಿನಲಿ ಜುಣುಗಿದನೊ (ತೊರರಾ. ೬–೦೨–೨೩). ೨. ಮಿಂಚು ಪೊಳೆವಂದದಿಂ ರಕ್ಕಸಂ ಜುಣುಗುವಂ (ಜಬಖ. ೨೫–೩೩). ೩. ಉಡುಗು ; ಕುಗ್ಗು : ಜೀವತ್ವ ಭ್ರಾಂತಿಯು ಜುಣುಗುವುದು ವೇದಾಂತ ಗುರುವಾಕ್ಯಗಳ ದೆಸೆಯಿಂದ (ಗಗತಾ. ೦೩–೩೯); ಧರ್ಮರಾಯನ ಮುಖ ಬಾಡಿತು . . . ಉತ್ಸಾಹ ಜುಣುಗಿತು (ರಾಜಸೂ. ೦೨೯).

[ದೇ. ಹ ತೆಲು. ಜುಣುಂಗು, ಜುಡುಂಗು]

ಜುಣುಗ (ನಾ). ನುಣುಚಿಕೊಳ್ಳುವವನು ; ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವನು : ವಿವೇಕದ ಜಾಱುಗಂಡಿಯ ಜು[ಪಾಠಾಂ. ಜ]ಣುಗನೇ ಕಲಿಯೇಱಿಸಿಯೆ ರಕ್ಕಸರು ನುಡಿದರೆ ಹಿತವರೇ ನಿನಗೆ (ತೊರರಾ. ೬–೨–೨೭).

[ಜುಣುಗು$_2$ + – ಅ$_7$]

ಜುಣುಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಝಳಪಿಸು ; ಮಿಂಚಿಸು : ಮೆಱೆವ ಹಜ್ಜೆಯ ದಂಡೆವಲಗೆಯ ಮಱೆಯ ಕೈದಂಡೆಗಳ ಜುಣುಗಿಸಿ ತಱುಬಿ ನಿಂದರು (ಕುಮಾ.ಭೀ. ೪–೩೪). [ಜುಣುಗು$_1$ (< ಜುಣುಂಗು) + – ಇಸು$_3$]

ಜುಣುಗು$_1$ 'ಜುಣುಂಗು' ನೋ.

ಜುಣುಗು$_2$ (ನಾ). ೧. ನುಣುಚಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ ; ಜಾರಿಹೋಗುವಿಕೆ. 'ಜುಣುಗ' ಪರಾ. ೨. ಕುಗ್ಗುವಿಕೆ ; ಉಡುಗುವಿಕೆ. ೩. ಹಿಂದೆಗೆಯುವವನು ; ಹೇಡಿ : ರಣರಭಸ ಹುಟ್ಟಿಸಿತಜಾಂಡದ ಹಣೆಗೆ ಬೇನೆಯನಳಿದ ಸುಭಟರ ಜುಣುಗುಗಳ[ಪಾಠಾಂ. ಳು] ಜವರಾಜ ಕರಣಿಕೆ ಬಾರದಾಯ್ತೆಂದ (ತೊರರಾ. ೬–೦೩–೩೫). [< ಜುಣುಂಗು]

ಜುಣುಗು$_3$ (ನಾ). ಸೊಣಗ ; ನಾಯಿ : ಪುಣುಗು ತೆಗೆಯಲಿಕ್ಕೆ ಜುಣುಗು ಬಿಟ್ಟರೆ ಆದೀತೇ ? (ಗಾದೆ. ೬). [?]

ಜುಣುಗುಗಿಡಿ (ನಾ). ಮಿಂಚುವ ಕಿಡಿ: ಅಣೆದಣೆದು ತಿವಿತಿವಿದ ಮುಷ್ಟಿಯ ಜುಣುಗುಗಿಡಿ ಗುಡಿಯಿಱಿದು ಗಗನಾಂಗಣವ ತುಂಬಿದವಾ ಲಯಾನಲನುಗುಳುಗಿಡಿಯಂತೆ (ತೊರರಾ. ೬–೦೬–೩೯).

[ಜುಣುಗು$_1$ (< ಜುಣುಂಗು) + ಕಿಡಿ]

ಜುಣುಗುಗಿವಿ (ನಾ). (ರಕ್ತ) ಸುರಿಯುತ್ತಿರುವ ಕಿವಿ: ಹಣಿದ ಮೂಗಿನ ಹಱಿದ ತುಟಿಗಳ ಜುಣುಗುಗಿವಿಗಳ . . . ಮಹಾಭೀಷಣದ ರಕ್ಕಸಿ ಬಂದಳು (ತೊರರಾ. ೩–೭–೦೨). [ಜುಣುಗು$_0$ (<ಜಿನುಂಗು$_1$) + ಕಿವಿ$_3$]

ಜುಣುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). (ಶೀತದಿಂದ) ಜುಂ ಎನ್ನು ; ಕೊರೆ : ಬರ್ಫದಲಿ ಸಾರಿಸಿದಂತೆ ನೆಲವು ಜುಣುಗುಟ್ಟುವದು (ನೆಲಮು. ೧೬–೨೦) ; ಜುಣುಗುಟ್ಟುವ ನೀರಲ್ಲಿ ಇಳಿದು ಮೈ ತಿಕ್ಕಿ ತಿಕ್ಕಿ ಜಳಕಮಾಡಿದನು (ಕನಕ. ೧೦೮).

[ಜುಣು + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಜುತ್ತಿ 'ಯುಕುತಿ' ನೋ.

ಜುದ್ದ (ನಾ). ಕಾಳಗ ; ಕದನ ; ಹೋರಾಟ ; ಯುದ್ಧ : "ಭಂಡಣಂ, ಮೊನೆ, ಕೊಳುಗುಳಂ, ಜುದ್ದಂ–ಈ ೪ ಸಂಗ್ರಾಮಂ" (ಕಶಸಾ. ೧೪–೨೬೫); "ಜುದ್ದಮೆನೆ ಯುದ್ಧಂ" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೬೦) ; ಯುದ್ಧ – ಜುದ್ದ (ಶಮದ. ೨೫೯ ಪ್ರಯೋ) ; ಜುದ್ದಕಸಹಾಯನಾಗೊರ್ವನೆ ನೀನೈದುವುದು ಯುಕ್ತಮಲ್ಲ (ಶೀಷರಾ. ೩೦–೦೩) : ನೂಂಕಿನ ಹಾಣಾಹಾಣಿಯ ಕೇಶಾಕೇಶಿಯ ಜುದ್ದಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೯೭–೦೩). [< ಸಂ. ಯುದ್ಧ]

ಜುನ್ನ (ನಾ). ಚತುರ; ಪ್ರವೀಣ; ಕುಶಲ : ಪನ್ನಗನಾಗತಲ್ಪಾ ನಾಗಭಯವಿನಾಶ ಜುನ್ನಾ ಚೋರಾ ಚತುರಾ ಚತುರ್ಮಗನ್ನೆಯಾ (ತೀರ್ಥಮ.೦೬೫).

[< ಪ್ರಾ. ಜುಣ್ಣ]

ಜುಪರಿ, ಜಿಪರಿ (ನಾ). (ಉಕ) ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತವಾಗಿ ಹರಡಿದ ತಲೆಗೂದಲು; ಕೆದರುಗೂದಲು : ನಿನ್ನ ಜುಪರಿ ಕಿತ್ತು ಇಟ್ಟೇನು. ನನ್ನ ಮನೆಗೆ ಬಂದು ಬಲ್ಲಂಗ ಮಾತಾಡುತೀಯಾ ? (ಬೀದಿಬಿ. ೭೩). **ಜಿಪರಿ :** ಒಣಗು ಮೋರೆ ಸೊರಗಿದ ಮೈಕಟ್ಟು ಅಸಡ್ಡಾಳ ಕೂದಲಿನ ಜಿಪರಿ . . . ಒಡೆದು ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದ್ದವು (ಬಿಟ್ಟಹೊ. ೩೦). [←ಮರಾ. ಝುಪರೀ]

ಜುಬಕಿ 'ಜುಮಕಿ' ನೋ.

ಜುಬರು, ಜುಬ್ಬರು$_2$, ಜುಬ್ಬರು (ನಾ). ೧. ಹಣ್ಣು, ಕಾಯಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿರುವ ನಾರು ; ಗುಂಜು : ಈ ಮಾವಿನ ಹಣ್ಣೇ ಹೀಗೆ. ರಸಕ್ಕಿಂತ ಜುಬರೇ ಜಾಸ್ತಿ (ರೂಢಿ). **ಜುಬ್ಬರು$_2$:** ೧. ಬಲಿತ ಕೈಚಳಕದಲಿ ಹಿಳಿವೆ ರಸವ, ಜುಬ್ಬರದ ಜಂಜಡ ಸವರಿ (ಉಯ್ಯಾಲೆ. ೨೫–೪). ೨. (ನಾರಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ) ಹಗ್ಗದ ಬಿರುಸಾದ ಎಳೆ,_ನಾರಿನ ಎಳೆ : ಮೂರು ಚರ್ಮದ ಪಟಲಗಳು ಹರಿದು ಹೋದಂತೆ ಜುಬ್ಬರದ ಎಣುಗಳು ಅವಳ ಅಂಗೈಗೆ ನಡಹತ್ತಿದವು (ರಕ್ತಧ್ವ. ೩೦೫). **ಜುಬ್ಬರು:** ೧. "ಜುಬ್ಬರು–ನಾರು ; ನಾರುನಾರು ; ಎಳೆಎಳೆ" (ಜಾನಕೋ. ೬೦). [?]

ಜುಬಾನ್ (ನಾ). ೧. ನಾಲಗೆ ; ಜಿಹ್ವೆ. ೨. ಬಾಯಿಂದ ಹೇಳಿದುದು; ಮೌಖಿಕ : (ವ್ಯಗಜಿ. IV, ೭೯೦).

[←ಪಾರ. ಮರಾ. ಜಬಾನ್ ; ಹಿಂ. ಜುಬಾನ್, ಜಬಾನ್]

ಜುಬಿಕಿ 'ಜುಮಕಿ' ನೋ.

ಜುಬ್ಬ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉದ್ದನೆಯ ಅಂಗಿ : ಬಿಳೀ ಖಾದಿಯ ಒಂದು ಜುಬ್ಬ, ಪಂಚೆ, ಮೇಲೊಂದು ಹೊದಿಕೆ (ಸುವಸಂ. ೧) ; ಕೆಲವರು ಜುಬ್ಬ ಧರಿಸಿದ್ದರು (ಪುನರು. ೨೩); ನಮ್ಮ ಜುಬ್ಬದ ಮಾದರಿಯ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉಡುಪನ್ನು ಅವರು ತೊಟ್ಟಿದ್ದರು (ಕಾಲಯಾ. ೨೦).
[←ಅರ. ಜುಬ್ಬಹ್ ; ಪಾರ. ಹಿಂ. ಜುಬ್ಬಾ]

ಜುಬ್ಬರ್$_1$ 'ತೂಪರಂ' ನೋ.

ಜುಬ್ಬರ್$_2$ 'ಜುಬರು' ನೋ.

ಜುಬ್ಬರು 'ಜುಂಬರು' ನೋ.

ಜುಮ್$_1$ (ನಾ). ಒಂದಂ ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಕನಕಲತಾಂಗಿಗೆ ಪುಳಕಂಗಳು ಜುಮ್ಮೆನುತೆಳ್ದು ಕರಂ ಪಡೆದುವು ಪರಿರಂಜನೆಯಂ (ಜಯಕಾ. ೪-೧೫) : ಮೈಯ ರೋಮವು ಜುಮ್ಮೆಂದು ಮನದ ಮೂರ್ಛೆಯಲಿ ಹಮ್ಮೈಸಿದಳು (ಮೋಹತ. ೩೦-೩೩) .

ಜುಮ್$_2$ 'ಜುಂ' ನೋ.

ಜುಮಕಿ, ಜಿಮಕಿ, ಜುಬಕಿ, ಜುಬಿಕಿ, ಜುಮಂಕಿ, ಝುಮಕಿ (ನಾ). ಕಿವಿಯ ಓಲೆಗೆ ನೇತಾಡುವಂತೆ ಹೊಂದಿಸಿದ ಸಣ್ಣ ಛತ್ರಿಯಾಕಾರದ ಮುತ್ತಿನ ಅಥವಾ ಹರಳಿನ ಕುಚ್ಚು : ಅವಳು ಮುತ್ತಿನ ಜುಮಕಿಯನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಂಡಿದ್ದಾಳೆ (ರೂಢಿ). **ಜಿಮಕಿ :** ಜೋಪಾನ ಜಿಮಕೀನ ಕಿವಿಗಿಟ್ಟ ಗರತೀ (ನವರಾ. IV, ೨೬). **ಜುಬಕಿ :** ಕಿವಿಗಳಿಗೆ ವಜ್ರದ ಓಲೆ ಜುಬಕಿಗಳನ್ನು ಹಾಕಿದಳು (ರೂಲೀಪಾ. ೩೯). **ಜುಬಿಕಿ :** ರನ್ನದೋಲೆಯ ಜುಬಿಕಿ ಚಿನ್ನದೊಂಕಿಯ ಬುಗುಡಿ(ಹಮಜ. ೭೯). **ಜುಮುಕಿ:** ಅವಳು ಹಾಕಿಕೊಂಡಿರುವ ಕೆಂಪಿನ ಜುಮುಕಿ ತುಂಬ ಚೆನ್ನಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). **ಝುಮಕಿ :** ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿದ ಝುಮಕಿಗಳ ವಜ್ರಗಳು ಫಳಫಳನೆ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿವೆ (ಸಾಹೇಬ್. ೧೫೪).

ಜುಮಕಿಯೋಲೆ = ಜುಮಕಿಯೊಡನೆ ಕೂಡಿದ ಓಲೆ ; ಜುಮಕಿ ಮತ್ತು ಓಲೆ : (ಕಿ). [←ಮರಾ. ಹಿಂ. ಝುಮಕಾ]

ಜುಮಲಾ, ಜುಮ್ಲಾ (ನಾ). ಒಟ್ಟು ; ಮೊತ್ತ : ಕುಂಬಾರಗುಂಡಿಯನ್ನು ಸೇರುವಾಗ ಜುಮಲಾ ಸಾವುಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಮೂವತ್ತಕ್ಕೆ ಮಿಾರಿತ್ತು (ಜಾರುದಾ. ೨೦೫); ಸದಸ್ಯರ ಜುಮಲಾ ಸಂಖ್ಯೆ ೬೨೫ ಇರುವುದು (ಪ್ರವಾಸಿ. ೬೯). **ಜುಮ್ಲಾ :** ಇಂದು ಈ ವ್ಯಾಪಾರವು ಅಷ್ಟೇ ಜನರೊಳಗೆ ವರುಷಕ್ಕೆ ಜುಮ್ಲಾ ರೂ. ೨೫,೦೦೦ ಯಷ್ಟು ಬೆಳೆದಿದೆ (ಬಾಲಪ್ರ. III, ೧೫೫೩).
[←ಅರ. ಜುಮ್ಲಹ್; ಮರಾ. ಜುಮಲಾ, ಜುಮ್ಲಾ; ಹಿಂ. ಜುಮಲಾ]

ಜುಮಿಕಿಹೂ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು : (ಮೈಜಿಗಿ. ೬೦-೧೨೦೨). [<ಜುಮುಕಿ + ಹೂ$_2$ (<ಪೂ$_2$)]

ಜುಮಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮಿಾರು ; ಅತಿಕ್ರಮಿಸು : ತಮದಿಪೋರ್ವಳೆಯೆನ್ನ ಆಜ್ಞೆಯ ಜುಮಿಸಿ ಬಂದಿರುವೆ (ಹಮಜ. ೦೬೨). [? + – ಇಸು$_3$]

ಜುಮು 'ಜುಂ' ನೋ.

ಜುಮುಕಿ 'ಜುಮಕಿ' ನೋ.

ಜುಮುಗುಟ್ಟು 'ಜುಂಗುಟ್ಟು' ನೋ.

ಜುಮುರು, ಝುಮರು (ನಾ). ಅಲಂಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಇಡುವ, ಗೊಂಚಲಿನ ಆಕಾರದ,ದೀಪದ ಗಾಜಿನ ಉಪಕರಣ:ಬಾಳೆಯ ಕಂಬ ತಳಿರು ತೋರಣ ಜುಮುರು ಮೇಲ್ಕಾಸುಗಳಿಂದ ಆ ಭಾಗವೆಲ್ಲ ಅಲಂಕೃತವಾಗಿದ್ದಿತು (ಮಬಲಿ. ೧೩); ಕುಸುರುಕುಸುರಿನ ಗಾಜಿನ ಜುಮುರು, ಗುಂಡು, ಹಂಡೆಯ ದೀಪಗಳು ,ಮೇಲ್ಕಾಸಿನ ಕೆಳಕ್ಕೆ ನೇತುಕೊಂಡಿವೆ (ಅಶಾಂತಿ. ೧೩೨). **ಝುಮರು :** ಪರಿವೃತದಳಕಾವಳಿ ಝುಮರುಗಳೊ (ಕಭವಿ. II. ೪೦೬); ಝುಮರುಗಳೊಳಗೆ ದೀಪಗಳು ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಳತನಕ ಉರಿಯುತ್ತಿರುತ್ತವೆ(ಮುಂಬಯಿ. ೬-೨೬). [←ಅರ. ಝುಮರಾ; ಮರಾ. ಝುಂಬರ್]

ಜುಮ್ಮನೆ (ಅ). ೧. ಒಡನೆ ; ಕೂಡಲೆ ; ಒಮ್ಮೆಗೆ ; ತಕ್ಷಣ : ಮಱವೆ ಜುಮ್ಮನೆ ತಿಳಿದುದು . . . ಚೇತನವೆರ್ದೆಗೊಂಡುದು (ತ್ರಿಭುತಿ. ೧೯-೩೮). ೨. ತಡೆಯಿಲ್ಲದೆ ; ನಿರಾತಂಕವಾಗಿ : ನಮ್ಮ ಪಯಣ ನಿಂದು ನಾಗರಾಂಕನು ನಿಂದರುಮ್ಮಳ ಹೆಚ್ಚದೆ ಪಿತಗೆ ಜುಮ್ಮನೆ ಹೋಗಲಿ ತಡೆ ಬೇಡೆಂದನು (ಭರಜ. ೫೭-೬೯): ಬಾಹ್ಯವಿಷಯವೃತ್ತಿಯಂ ಮಱೆದು ಜುಮ್ಮನೆ ಕೂರ್ತು ಬೆಮರ್ತು (ವೃಷವಿ. ೨೩-೮). [ಜುಮ್$_1$+ –ಅನೆ$_1$]

ಜುಮ್ಮಮಸೀದಿ 'ಜುಮ್ಮಾಮಸೀದಿ' ನೋ.

ಜುಮ್ಮಾಮಸಿತ್ತಿ 'ಜುಮ್ಮಾಮಸೀದಿ' ನೋ.

ಜುಮ್ಮಾಮಸೀದಿ, ಜುಮ್ಮಮಸೀದಿ, ಜುಮ್ಮಾಮಸಿತ್ತಿ (ನಾ). ಮಹಮ್ಮದೀಯರು ಶುಕ್ರವಾರದ ದಿನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಗಾಗಿ ಸೇರುವ ಊರಿನ ಮುಖ್ಯವಾದ ದೊಡ್ಡ ಮಸೀದಿ: ದೆಹಲಿಯ ಜುಮ್ಮಾಮಸೀದಿ ಬಹಳ ಸುಂದರವಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). **ಜುಮ್ಮಮಸೀದಿ :** ಪ್ರತಿಯೊಂದು ದೊಡ್ಡ ಊರಿನಲ್ಲಿಯೂ ಮುಖ್ಯವಾದ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಮಸೀದಿ ಇರುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಜುಮ್ಮಮಸೀದಿ ಎಂದು ಹೆಸರು (ಮೈವಾಸ್ತು. ೦೫೬). **ಜುಮ್ಮಾಮಸಿತ್ತಿ :** ಯಿಾ ಕೋಟೆಯಲ್ಲು ಯಿಹುವಲ್ಲಿ ಬೇಗನ ಜುಮ್ಮಾಮಸಿತ್ತಿ (ಎಕ.VIII, ಸೊರಬ.೩೫೫-೦೦; 1768)
[←ಅರ. ಜುಮುಅ ಮಸ್ಜಿದ್; ಹಿಂ. ಜುಮಾ ಮಸಜಿದ್]

ಜುಮ್ಮಿಡು, ಝೊಮ್ಮಿಡು, ಝೋಮ್ಮಿಡು (ಕ್ರಿ). ಜಡವಾಗು; ನಿಷ್ಕ್ರಿಯವಾಗು; ಮರಗಟ್ಟಿದಂತಾಗು : ಕರ್ಣ ಜುಮ್ಮಿಟ್ಟುದ ಕಂಡು ಧರಣೀಶ ಹೆದಱ ಕಂಗೆಟ್ಟು (ಬಸಪ. ೩-೫೨). **ಝೊಮ್ಮಿಡು:** ಝುಮ್ಮನೆ ಬೆಮರ್ತು . . . ಝೊಮ್ಮಿಡುತ ಕರೆದನೀಶನನೇಕನಿಷ್ಠೆಯಿಂ (ಮೋಹರ. ದೇ. ೭೪-೨೦). **ಝೋಮ್ಮಿಡು :** ನೋಟಕರಾಲಿ ಝೋಮ್ಮಿಡೆ ಕರ್ಣ ತುಳುಕಿದನಂಬಿನಂಬುಧಿಯ (ಕುಮ್ಯಾವಿ. ೮-೨೦). [ಜುಮ್ಮು$_3$ + ಇಡು$_1$]

ಜುಮ್ಮಿಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಜುಮ್ಮಿಮರ, ಅರಮಾದಳ (ಮೈಜಿಗಿ. ೭೯-೧೬೨೦). [ಜುಮ್ಮಿ ? + ಮರ$_1$]

ಜುಮ್ಮು$_1$ 'ಜೊಂಪು$_1$' ನೋ.

ಜುಮ್ಮು$_2$ 'ಜುಂ' ನೋ.

ಜುಮ್ಮು$_3$, ಜಿವಿ, ಜೊಮ್ಮು$_2$, ಜೋಗು$_1$, ಜೋಮು$_2$, ಜೋವು, ಝೋಮು (ನಾ). ಮರಗಟ್ಟಿದಂತೆ ಆಗುವಿಕೆ ; ಜಡತೆ. 'ಜುಮ್ಮು ಹಿಡಿ' ಪರಾ. **ಜಿವಿ :** 'ಜಿವಿಹಿಡಿ' ಪರಾ. **ಜೊಮ್ಮು$_2$.** 'ಜೊಮ್ಮುಮೈ' ಪರಾ. **ಜೋಗು$_1$:** 'ಜೋಗೇಱು' ಪರಾ. **ಜೋಮು$_2$:** 'ಜೋಮುಹಿಡಿ' ಪರಾ. **ಜೋವು :** ಜೋವು ಹಿಡಿಸು (Benumb. ಇಂಕನಿ). **ಝೋಮು :** ಏನಾರೂ ಮಾಡಿ ತಲೇನ ಬಿಗಿಯುತ್ತಿರುವ ಈ ಝೋಮನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ, ಡಾಕ್ಟರೇ (ಮನೋನಂ.೧೦೨). 'ಝೋಮ್ಮಿಡು' ಪರಾ. [ದೇ.? ತೆಲು. ಜುಮ್ಮು]

ಜುಮ್ಮು$_4$(ನಾ). ಜೂಜು. 'ಜುಮ್ಮುಗಾರ' ಪರಾ. [←ಹಿಂ.ಜುವಾ]

ಜುಮ್ಮುಗಾರ (ನಾ). ಜೂಜುಗಾರ; ಜೂಜಾಡುವವನು: ಜುಮ್ಮುಗಾರಗೆ ಹಮ್ಮು ಹೆಚ್ಚು (ಗಾದೆ). [ಜುಮ್ಮು$_4$ + – ಗಾರ (<–ಕಾಱ)]

ಜುಮ್ಮುಗುಟ್ಟು 'ಜುಂಗುಟ್ಟು' ನೋ.

ಜುಮ್ಮುದಟ್ಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ಜುಮ್ಮೆನ್ನುವಂತೆ ಮಾಡು; ರೋಮಾಂಚನಗೊಳಿಸು : ಬಿಮ್ಮನೆ ಬಿಗಿಯಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಜುಮ್ಮುದಟ್ಟಿಸಿ ಮೈಯ (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೧೮-೧೬೧) ; ನಿಟ್ಟಿಸಿದರೆ ಮುತ್ತಮುದುಕಿಗಾದರು ಜುಮ್ಮುದಟ್ಟಿಸುತಿಹುದು ರೂಪವನ (ಭರಜ. ೧-೫೦); ಕಲೆಯ ತಾಣಗಳ ತುಡುಕಿ ತಾಡನಗೈದು ಜುಮ್ಮುದಟ್ಟಿಸಿ ಮೋಹಗಡಲೊಳಾಳಿಸಿದಳಂದವನ (ಕಂನವಿ. ೦೦-೪೫) ; ನಸುನಗೆಯಿಂದ ಅವರ ಕಣ್ಣು ಕಿವಿ ಮೈ ಮನಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ಜುಮ್ಮುದಟ್ಟಿಸುವನು (ಮಾಮಲ್ಲಿ. ೮೭). [ಜುಮ್ಮುದಟ್ಟು + – ಇಸು$_3$]

ಜುಮ್ಮುದಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ರೋಮಾಂಚನವಾಗು; ನವಿರೇಳು; ಪುಳಕವೇರು: ನೆಗಹಿ ಮಾಲೆಯನಿಕ್ಕುವಾಗ ಗಂಡನ ಮುದ್ದುಮೊಗಗಾಣುತೆದೆ ಜುಮ್ಮುದಟ್ಟೆ (ಭರಚ. ೪೧-೨೭): ಕಟ್ಟೆಚಕದ ಚೆಲುವನ ಕಂಡು ಮೈ ಜುಮ್ಮುದಟ್ಟಿತು ಕೆಳದಿ (ಕಂನವಿ. ೯-೧೧೫).

[ಜುಮ್ಮು$_2$ (<ಜುಂ) + ತಟ್ಟು$_1$]

ಜುಮ್ಮುಹಿಡಿ, ಜಿವಿಹಿಡಿ, ಜೋಮುಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ). (ಕೈಕಾಲುಗಳನ್ನು ದೀರ್ಘಕಾಲ ಒಂದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡಾಗ) ಮರಗಟ್ಟಿದಂತಾಗು,–ಜಡವಾಗು: ಕೈಕಾಲುಗಳಿಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಜುಮ್ಮುಹಿಡಿಯುವುದು (ಬೃಹ್ಯಜೀ. ೨೩). **ಜಿವಿಹಿಡಿ:** ನನ್ನ ಕಾಲುಗಳು ಜಿವಿಹಿಡಿದವು (ಹಿಂದುಟ. ೧-೦೦). **ಜೋಮುಹಿಡಿ:** ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಜೋಮು ಹಿಡಿದಂತಾಗಿತ್ತು (ಅಗ್ರಹ. ೧೨): ಬುದ್ಧಿಗೆ ಜೋಮುಹಿಡಿದಂತೆ ಲಿಂಗಣ್ಣ ತತ್ತರಿಸಿಹೋದ (ನದೀಹ. ೩೦). [ಜುಮ್ಮು$_3$ + ಹಿಡಿ$_1$ (<ಪಿಡಿ$_1$)]

ಜುಮ್ಮೆ 'ಜಿಮ್ಮೆ' ನೋ.

ಜುಮ್ಮೆನ್$_1$ (ಕ್ರಿ). ಜುಂ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು; ಮೊರೆ: ನೊಣಗಳ್ಮುಸುಂಕಿ . . . ದುರ್ಗಂಧಕ್ಕೆಳಸಿ ಮುನಿಪತಿಯನಗಲದೆ ಸುೞಿವುವು ಜುಮ್ಮೆಂದು ಕಂಡವರ್ಪೇಸುವಿನಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೭೩).

[ಜುಮ್$_1$ + ಎನ್$_1$]

ಜುಮ್ಮೆನ್$_2$ (ಕ್ರಿ). ರೋಮಾಂಚನವಾಗು; ಪುಳಕವುಂಟಾಗು: ಆ ದೃಶ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿ ಅವನ ಮೈ ಜುಮ್ಮೆಂದಿತು (ರೂಢಿ).

ಜುಮ್ಮುಜುಮ್ಮೆನ್ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಆಗಮವಧ್ಯಾತ್ಮವಳವಟ್ಟು . . . ಭೋಗಿಯೋಗಿಗಳೆದೆ ಜುಮ್ಮುಜುಮ್ಮೆನೆ ನೇಮವಾಗಿ ಸೊಲ್ಲಿಸುವೆ (ಭರಚ. ೧-೧೪). [ಜುಮ್$_2$ (<ಜುಂ) + ಎನ್$_1$]

ಜುಮ್ಮೇರು 'ಜೊಮ್ಮೇಱು' ನೋ.

ಜುಮ್ಲಾ 'ಜುಮಲಾ' ನೋ.

ಜುಮ್ಲೆದಾರ (ನಾ). ನೂರು ಕಾಲಾಳುಗಳ ದಳಪತಿ,–ನಾಯಕ: ಎರಡು ಹವಾಲ್ದಾರರಿಗೊಬ್ಬ ಜುಮ್ಲೆದಾರನೂ . . . ಇರುತ್ತಿದ್ದರು (ಛತ್ರಶಿ. ೧೩೨). [←ಮರಾ. ಜುಮ್ಲೇದಾರ್]

ಜುರ್ 'ಜುಱ್' ನೋ.

ಜುರಮಾನು 'ಜುಮಾರ್ನೆ' ನೋ.

ಜುರಿ$_1$ 'ಸುರಿ$_1$' ನೋ.

ಜುರಿ$_2$, ಜೂರಿ, ಝೂರಿ (ನಾ). (ಉಕ) ೧. ಬೀಡಿ, ಸಿಗರೇಟು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಹೊಗೆಯನ್ನು ದೀರ್ಘವಾಗಿ ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ; ಎಳೆತ; ದಮ್ಮು: ಸಿಗರೇಟು ಒಂದೇ ಜುರಿಗೆ ಅರ್ಧದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಸುಟ್ಟುಹೋಯಿತು (ಶ್ರೀಕಾಂತ. ೬). ೨. ಜೀಕ; ಒಂದು ಸಲ ತೂಗಿ ಬಿಡುವಿಕೆ: ತೊಟ್ಟಿಲಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕಾರು ಜುರಿಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು (ಜೀವಪ್ರ. ೩೧). **ಜೂರಿ:** ೧. ಹೊಗೆಬತ್ತಿಯನ್ನು ಒಂದು ಜೂರಿ ಎಳೆದು ಮುದುಕನು ಕೆಮ್ಮತೊಡಗಿದನು (ರೂಢಿ). ೨. ಜೋಕಾಲಿಯ ಜೂರಿಯಿಂದ ಮರದ ಕೊಂಬೆ ಜರುಗುಡುತ್ತಿತ್ತು (ರೂಢಿ). **ಝೂರಿ:** ೨. ಹೊಡೆದ ಝೂರಿಗೆ ಜೋಕಾಲಿ ಏರಿ ಅಡರ್ಯಾವ ಮರಕ ಹಾರಿ (ಹಾಡುಪಾ. ೩೪-೧೧).

ಜುರಿ ಹಾಕು = ತೂಗಾಡು; ಒಲೆದಾಡು: ಅತ್ತೊಮ್ಮೆ ಇತ್ತ ಕಡೆಗೊಮ್ಮೆ ಜುರಿ ಹಾಕುವಂತಿದ್ದಿತು (ಬಿಗಾಳಿ. ೮೬). [?]

ಜುರಿಕೆ, ಝುರಕಿ, ಝುರಿಕೆ, ಝುರಂಕಿ, ಝುರುಕೆ (ನಾ). = ಜುರಿ$_2$ ೧: ಚಿಲುಮೆಯನ್ನು ಹೊತ್ತಿಸಿ ಒಂದು ಜುರಿಕೆಯನ್ನು ಹೊಡೆದು ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಗೆ ಕೊಡುವನು (ಕಮ್ಮಟ. ೦೫). **ಝುರಕಿ:** ಬೀಡಿಯ ಝುರಕಿಯನ್ನೆಳೆದ (ಮೂರುದಾ. ೨೯೨). **ಝುರಿಕೆ:** ಮಾತನಾಡದೆ ಸುಮ್ಮನೇ ತಂಬಾಕದ ಝುರಿಕೆ ಎಳೆಯುತ್ತ ಕುಳಿತನು (ಅಶೋಕ. ೫೫). **ಝುರುಕಿ:** ಚೆನ್ನ ಆರೇಳು ಝುರುಕಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಜಗ್ಗಿದ (ಚೆನ್ನಹಿಂ. ೩೮): ಒಂದು ಬಿಳಿಬತ್ತಿ ತೆಗೆದು ಹಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಆಪ್ಯಾಯಮಾನವಾಗಿ ಝುರುಕಿ ಎಳೆದು ಹೊಗೆಯುಗುಳಿದ (ದೀಪಹ. I, ೧೫೬). **ಝುರುಕೆ:** ರೈತನು ತಂಬಾಕದ ಝುರುಕೆಯನ್ನು ಎಳೆದು ಕೆಮ್ಮಹತ್ತಿದನು (ಮಣ್ಣಮ. ೩೦೦). [← ಮರಾ. ಝುರಕಾ]

ಜುರು 'ಜುಱ್' ನೋ.

ಜುರುಮಾನೆ 'ಜುಮಾರ್ನೆ' ನೋ.

ಜುರ್ಜುಣ (ನಾ). ಆಕ್ಷೇಪಣೆ (?): ಪರಿಮಳವಿಲ್ಲದ ಕಣಗಲಹೂ ಮುಡಿದು ಬರಿಯ ಜುರ್ಜುಣಕೆ ಒಳಗಾದೆ (ನನ್ನೂರು. ೧೨). [?]

ಜುಮಾರ್ನೆ, ಜುರಮಾನು, ಜುರುಮಾನೆ, ಜುಲುಮಾನೆ, ಜುಲ್ಮಾನೆ (ನಾ). ತಪ್ಪಿಗಾಗಿ ತೆರಬೇಕಾದ ಹಣ,–ದಂಡ: ಅದರ ತರುವಾಯ ನಡೆಯುವ ಆಪಾದನೆಗೆ ಅಯಿವತ್ತಾರು ರೂಪಾಯಿಗೆ ಮೀರದ ಜುಮಾರ್ನೆಗೂ ಗುರಿಯಾಗತಕ್ಕದ್ದು (ಗ್ರಾಮೂಕ. ೪, ೬೬೮). **ಜುರಮಾನು:** (ಕ). **ಜುರುಮಾನೆ:** ಕಳೆದ ತಿಂಗಳಲ್ಲಾದ ಜುರುಮಾನೆ ಎಷ್ಟು (ಕಸಡ. ೪೯); ೨ ಲಕ್ಷ ೪೦ ಸಾವಿರ ರೂಪ್ಯಾಗಳನ್ನು ಜುರುಮಾನೆಯಾಗಿ ಜನರಿಂದಲೇ ವಸೂಲು ಮಾಡುವ ಏರ್ಪಾಡು ಮಾಡಿದರು (ರಾಜವ. ೩೬). **ಜುಲುಮಾನೆ:** ಅವರ ಲೆಕ್ಕದಿಂದ ಕಳವಾದ ಸಾಮಾನುಗಳ ಕ್ರಯವಲ್ಲದೆ ಜುಲುಮಾನೆ ಕೂಡ ವಜಾ ಆಗುವುದು (ರಕ್ತರೂ. ೮೯). **ಜುಲ್ಮಾನೆ:** ಅವನಿಗೆ ಹತ್ತು ರೂಪಾಯಿ ಜುಲ್ಮಾನೆ . . . ವಿಧಿಸಲಾಯಿತು (ನಾಡಿಗೇ. ೯೪); ಹಾಗಾದರೆ ಜುಲ್ಮಾನೆ ಬಿಸಾಡು (ಪುನರು. ೨೮೬); ಆ ದಿನ ಅದನ್ನು ಹಿಂತಿರುಗಿಸದಿದ್ದರೆ ಜುಲ್ಮಾನೆ ಕೊಡಬೇಕಿತ್ತು (ಕೀಲುಗೊಂ. ೧೦೬).

[← ಅರ. ಜುಮಾರ್ನಹ್; ಪಾರ. ಹಿಂ. ಜುಮಾರ್ನಾ]

ಜುರ್ರನೆ (ಅ). ಜುರ್ ಎಂದು ಶಬ್ದವಾಗುವ ಹಾಗೆ: ತಿರ್ರನೆ ತಿರುಗುತ ಕರ್ರನೆ ಕವಿಯುತ ಜುರ್ರನೆ ಜರಿಯುತಲಿ (ಹಮಜ. ೦೯).

[ಜುರ್ (<ಜುಱ್) + ಅನೆ$_1$]

ಜುಲಾಬು (ನಾ). ಭೇದಿ; ವಿರೇಚನ: ಎರಡು ಮೂರು ಸಲ ಹದ ಜುಲಾಬಾಗಿ ಹೊಟ್ಟೆ ಸರಿಯಾಗುವುದು (ಮನಮ. ೧೧); ಅವನಿಗೆ ವಾಂತಿ ಜುಲಾಬು ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು (ಪಂಜಪಂ. ೧೭೬); ಆಚಾರ್ರು 'ಜುಲಾಬಿ'ಗೆ ಕೊಡುವುದರಲ್ಲಿ ಅಗ್ರಗಣ್ಯರು (ನನ್ನೂರು. ೧೯೫).

[←ಮರಾ. ಹಿಂ. ಜುಲಾಬ್; ಅರ. ಜುಲ್ಲಾಬ್]

ಜುಲಿಪೆ$_1$, ಜುಲುಪಿ, ಜುಲುಪೆ$_1$, ಜುಲ್ಪಿ, ಜುಲ್ಪು (ನಾ). ೧. ಚೌಲಕರ್ಮದಲ್ಲಿ (ಮುಂದಲೆ ಮತ್ತು ಕಿವಿಗಳ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ) ಕತ್ತರಿಸದೆ ಉಳಿಸುವ ತಲೆಗೂದಲು; ಶಿಖೆ; ಕಾಕಪಕ್ಷ: ಮಾರವಾಡಿಗಳು . . . ಗಂಡಸರು ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಚಂಡಿಕೆಯಿಲ್ಲದೆ ಜುಲಿಪೆಗಳನ್ನು ಕಾಯುವರು (ಕಭಾಗ. ೧೦೫). **ಜುಲುಪಿ:** ೧. ಮುಂದಲೆಯಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಜುಲುಪಿಗಳಿದ್ದಿಲ್ಲ (ಸಿವಭಾ. ೬೫); ಆ ಹುಡುಗನ ಎರಡೂ ಕೆನ್ನೆಗಳ ಮೇಲಿನ ಜುಲುಪಿಗಳು ಗಾಳಿಗೆ ಹಾರಾಡುತ್ತಿದ್ದುವು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೩೦೦); ಕತ್ತರಿಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ತನ್ನ ಎಳೆಯ ಜುಲುಪಿಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿಕೊಂಡು ಬಿಟ್ಟ(ದೀಪಹ. I, ೩೨). **ಜುಲುಪೆ$_1$:** ೧. ಜುಲುಪೆಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿಕೊಂಡು ಪುಣೆಯಿಂದ ಪರಾಗಂದಾ ಆಗಿ ಬಂದ ಕಥೆಗಳನ್ನು ಕೇಳುತ್ತಿದ್ದ (ದೀಪಹ. II, ೦೯೮); ಮುಂಗೈಯ ಚಾಚಿ ಜುಲುಪೆಗಳ ಜಗ್ಗಿದನು (ಕನ್ನಜಾ. ೧೮೩). **ಜುಲ್ಪಿ:** ೧. ಕೆಲವಾತಗಳ ಮುಖಗಳಿಗೆ ಗಡ್ಡ ಬವರಿ ಮೀಸೆ ಜುಲ್ಪಿ ಹಣೆಯ ಉಂಗುರಗುರುಳು (ಮಂತ್ರಶ. ೯೧-೨). **ಜುಲ್ಪು:** ೨. ನೆತ್ತಿಯ ಮೇಲಿನ ಕೂದಲು: ಆದರ ನೆತ್ತಿಯ ಜುಲ್ಪಿನ ಕೆಳಗೆ . . . ಇಳಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದ ಗೆಜ್ಜೆಯ ಕುಚ್ಚಿನಿಂದ ಗಲಿರುಗಲಿರೆಂದು ಕಿಂಕಿಣಿನಾದ ಹೊಮ್ಮುತ್ತಿತ್ತು (ಮಲೆಮ. ೪೨೨).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಜುಲ್ಫ್; ಮರಾ. ಜುಲೂಪ್, ಝುಲೂಪ್]

ಜುಲಿಪೆ₂ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಜುಲಿಪೆ, ಆಲಿವ್ ಎಣ್ಣೆ (ಮೈಜಿಗಿ. ೫೮-೧೧೫೭). [?]

ಜುಲುಂ 'ಜುಲುಮೆ' ನೋ.

ಜುಲುಪಿ 'ಜುಲಿಪೆ₁' ನೋ.

ಜುಲುಪೆ₁ 'ಜುಲಿಪೆ₁' ನೋ.

ಜುಲುಪೆ₂ (ನಾ). ವೇಶ್ಯೆಯ ಮಗಳು ಮೈನೆರೆದ ಮೇಲೆ ಆಕೆಯನ್ನು ಒಬ್ಬನಿಗೆ ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸುವ ಸಮಾರಂಭ ; ಗೆಜ್ಜೆಪೂಜೆ : ಮೊನ್ನೆ ಅಕ್ಕಸಾನಿ ಮಗಳ ಜುಲುಪೆಯ ಕಾಲಕ್ಕೆ ನಿಮ್ಮ ಶ್ರೇಯಾಂಸನೇ ಅವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಗದದ ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ ತಯಾರಿಸಿದ್ದನಂತೆ (ಶ್ರೇಯಾಂಸ. ೬೯).
[←ಮರಾ. ಝುಲವಾ]

ಜುಲುಮಾನೆ 'ಜುರ್ಮಾನೆ' ನೋ.

ಜುಲುಮು 'ಜುಲುಮೆ' ನೋ.

ಜುಲುಮೆ, ಜುಲುಂ, ಜುಲುಮು, ಜುಲ್ಮೆ (ನಾ). ೧. ಒತ್ತಾಯ ; ಬಲವಂತ ; ಬಲಾತ್ಕಾರ ; ಆಗ್ರಹ : ಕರ್ತವ್ಯಗಳೆಂದರೆ ಜುಲುಮೆಯಿಂದ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕೆಲಸಗಳೆಂದು ನಾವೇಕೆ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಜೀಪಾಠ. ೨೩). **ಜುಲುಂ:** ೨. ಆಕ್ರಮಣ ; ಅತ್ಯಾಚಾರ : ಸರಕಾರದವರ ಮೇಲೆ ಜುಲುಂ ನಡೆಸೋಣ(ಗ್ರಾಮಾಕ. ೦೭೯). **ಜುಲುಮು:** ೨.ಜುಲುಮು, ಜಬರದಸ್ತಿ, ಪೆಟ್ಟು, ಕೊಲೆ ಮಾಡಿದವರಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಶಿಕ್ಷೆಮಾಡಿ (ಮಹಾವಂ. II, ೬೩); ಬ್ರಿಟಿಷ್‌ಸರಕಾರದ ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿ ನಾವು ಹೆಚ್ಚಾದ ಜುಲುಮನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ (ದಾದಾಸ. ೨೫). **ಜುಲ್ಮೆ:** ೧. ಬರಿ ಮೈಮೇಲೆ ಬಡಿಯುವುದು, ಜುಲ್ಮೆಯಿಂದ ಸಲಾಂ ಮಾಡಲು ಹಚ್ಚುವುದು (ಕಾಂಗ್ರೆಸ. ೧೨). ೨. ಗೆದ್ದ ಬಳಿಕತ್ತಲು ಯುಧಿಷ್ಠಿರನ ಜುಲ್ಮೆಯಿಂ ಗೆದ್ದು ಮಾದ್ರೇಶ ನಿರಲ್ (ತುರಂಗ. ೪೫-೧೬); ಜುಲ್ಮೆಯಿಂ ಮುತ್ತಿರ್ದ ಪಟುಭಟರು ದ್ರೋಣನಂ ಬಲ್ಮೆಯಿಂ . . . ಅಡ್ಡಗಟ್ಟಲು (ತುರಂಗ. ೪೯-೧೪).

ಜುಲುಮೆ ಮಾಡು, ಜುಲುಂ ಮಾಡು = ಒತ್ತಾಯ ಮಾಡು ; ಬಲಾತ್ಕರಿಸು : ತಾನು ಆಗ ಚಹಕ್ಕಾಗಿ ತಾಯಿಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಜುಲುಮೆ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ (ಗಂಮಾಯಿ. ೧೫); ಜುಲುಂಮಾಡಿ ಎರಡು ತುತ್ತು ನುಂಗಿದರೆ ಮರುಕ್ಷಣದಲ್ಲೇ ವಾಂತಿಯಾಗಿಬಿಡ್ತಿತ್ತು (ಮನೋನಂ. ೭೮).
[←ಅರ. ಜುಲ್ಮ್; ಹಿಂ. ಜುಲ್ಮ್ ; ಜುಲುಮ್; ಮರಾ. ಜುಲೂಮ್]

ಜುಲ್ಪಿ 'ಜುಲಿಪೆ₁' ನೋ.

ಜುಲ್ಪು 'ಜುಲಿಪೆ₁' ನೋ.

ಜುಲ್ಮಾನೆ 'ಜುರ್ಮಾನೆ' ನೋ.

ಜುಲ್ಮೆ 'ಜುಲುಮೆ' ನೋ.

ಜುವ್ವಾಕೋರ (ನಾ). ಜೂಜುಗಾರ : ಹೋಗಲಿ, ನೇರವಾಗಿ ಆದರೂ ಇದ್ದಾನಾ ? ಶುದ್ಧ ಜುವ್ವಾಕೋರ (ಮಲ್ಲಿ. ೮೮).
[←ಹಿಂ. ಜುವಾಖೋರ್]

ಜುವ್ವಾರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಹಬ್ಬೆಮರ ; ಮಂತ್ರಿಮರ : ವೇತಸ್ವಾನ್ ಬಹುವೇತಸೇ ಬಹಳ ಮತ್ತೀಮರಗಳುಳ್ಳದ್ದು. ಪ್ರಬ್ಬಲಿ ಗಿಡಗಳುಳ್ಳದ್ದು. ಇದನ್ನು ಜುವ್ವಾರೇಕಾಡೆಂದು ಕೆಲವರಾರಣ್ಯಕರನ್ನುವರು (ಸಿದ್ಧಾಂಕಿ. ೮೪). [?]

ಜುವ್ವಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : "ಪ್ಲಕ್ಷಃ, ಜಟೀ, ಪರ್ಕಟೀಃ ೩ ಜುವ್ವೀಗಿಡ, ಬಸರೀಗಿಡ, ಕಬ್ಬಸರೀಗಿಡ" (ಸಿದ್ಧಾಂಕಿ. ೧೦೪).
[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚುವಿ ; ಮಲ. ಚುವನ್ನಾಲ್ ;
ತೆಲು. ಜುವ್ವಿ ; ಕೋಲಾ. ಜುವಿ]

ಜುಹು (ನಾ). ಅರ್ಧಚಂದ್ರಾಕಾರದ ಹೋಮದಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಮಂತ್ರಾಂಗದ ಸೌಟು : "ಧ್ರುವಾ, ಉಪಭೃತ್, ಜುಹೂಃ, ಸ್ರುವಃ ೪–ಸ್ರುಚಃ ಭೇದಾ ಸ್ರುಕ್ಸ್ರುಯೆಂಬ ಆಜ್ಯಗ್ರಹಣಪಾತ್ರದ ಆಯಾ ನಾಮಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂಕಿ. ೧೯೦); ವಿಹಿತಸಂಸ್ಥಾಪಿತ ಮಖಾವಳಿಗಳಿಂದೆ ಶತ ಜುಹುಗಳಿಂ ವೈಕಂಕತದ ಷಷ್ಟಿಸ್ರುಕ್ಸ್ರುವನಿವಹದಿಂದೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೩-೩೮).
[ಸಂ. ಜುಹೂ]

ಜುಳಿಗೆ 'ಜೂಳಿಗೆ' ನೋ.

ಜುಳುಕು₁ 'ಝುಂಳಂಕಂ' ನೋ.

ಜುಳುಕು₂ (ನಾ). ಸಂದೇಹ ; ಶಂಕೆ : ಇಕ್ಕುವಾತನು ಮನದಲಿ ಅಳುಕು ಜುಳುಕಿಲ್ಲದೆ ಇಕ್ಕುವುದು (ಗಣಭಾ. ೨೭೫-೨) . [?]

ಜುಳುಜುಳು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ ; ನೀರು ಹರಿಯುವಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ಶಬ್ದ : ಜುಳುಜುಳು ಹರಿಯುತ್ತಿರುವ 'ಆಗಸರ ಘಡಿ' ಯಲ್ಲಿ ನೀರಿನೊಡನೆ ಚೆಲ್ಲಾಟವಾಡುತ್ತಿದ್ದನು (ರಂಗರೋ. ೩೩).

ಜುಟ್, ಜುರ್, ಜುರಂ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಬಿಸಿನೆತ್ತರ ಜುಟ್ಟೆಂದು ಪೀರಿಯಾನಂದಿಸುತ ಪಲಿದು (ಜೀರಮು. ೪-೧೫). **ಜುರ್ :** 'ಜುರ್ರನೆ' ಪರಾ. **ಜುರು:** (೩).

ಜುಟುಜುಟ್, ಜುರುಜುರು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಅವಧಾನ ಚಿತ್ತದೊಳೊಂದಿ ಯಾರೋಗಿಸುತ ಜುಟುಜುಟ್ಟೆಂದು ಸುಟಿವುತ ಘಟ್ಟಘಟ್ಟನೆ ತೇಗುತೊಲೆ ವುತ್ತ (ಬಸವು. ೫೯-೧೯) ; ರಕ್ಕಸನ ರಕ್ತವ ಕುಡಿದು ಗರ್ರೆಂದು ತೇಗಿದವ ನೊಡಲಿಂದಲ್ಲಲ್ಲಿ ಜುರುಜುರ್ರೆನುತ ನೆತ್ತರ್ . . . ಸುರಿಯಲು (ವೀಕೃಪು. ೩-೬-೨೪) ; ಬಾಯಲ್ಲಿ ಬೆಟ್ಟಬ್ಬರೂ ಜುರುಜುರು ಚೀಪುವ . . . ಪ್ರಾಣಿ ಯಾಗಿದ್ದ (ದೀಪಹ. II, ೧೪).

ಜುಟಿ 'ದುಟಿ' ನೋ.

ಜುಟುಜುಟಿಸು 'ದುಟುದುಟಿಸು' ನೋ.

ಜುಟುಜುಟು (ನಾ). ಹೊರಸೂಸುವಿಕೆ : ಕಟಿಯ ಮಾಂಸದ ಕೋಳಿ ಕೋಣನ ಮುಟಿದಲೆಯ ಘಿಾಸಲಿನ ರಕುತದ ಜುಟುಜುಟಿನ ದೊಂಡೆ ಯಲಿ ಕಲಸಿದ ಕೂಳ ಮುದ್ದೆಗಳ (ಕುಮ್ಯಾಜೂ. ೭೨೦. ಪರಿ. ೨೮೫).
[?]

ಜೂ₁ (ನಾ). ಒಂದು ಅಳತೆಯ ಪ್ರಮಾಣ ; ಅಂಗುಲದ ಒಂದು ಭಾಗ : ಎಂಟು ಲಿಕ್ಷಾಗಳಿಂದ ಒಂದು ಜೂ, ಎಂಟು ಜೂಗಳಿಂದ ಒಂದು ಯವ (ಯವ-ಮಧ್ಯ), ಎಂಟು ಯವಗಳಿಂದ ಒಂದು ಅಂಗುಲವಾಗುತ್ತದೆ (ಜೈನಪ. ೩೦೮). [<ಪ್ರಾ. ಜೂಆ. / ಸಂ. ಯೂಕಾ]

ಜೂ₂ (ನಾ). ಪ್ರಾಣಿ ಸಂಗ್ರಹಾಲಯ: ಅದೊಂದು ಕಟಕಟೆಯಿಲ್ಲದ ಜೂ. ಆ ಕಾಡುಮೃಗಗಳೊಂದಿಗೆ ನಾನೊಂದು ಕಾಡುಮೃಗ (ನಾಡಿಗೇ. ೭).
[←ಇಂ. Zoo]

ಜೂಂಟ, ಜೂಟ₁ (ನಾ). ೧. ಮೋಸಗಾರ ; ವಂಚಕ : ನಿನಗಾವೆಡೆ ಯೊಳಮಲ್ಲದ ಜೂಂಟರಂ ನಂಟರೆಂದು ನಂಬಿ ಮೋಹಮನುಂಟು ಮಾಡಲುಂ ಧರ್ಮಮಂ ಗೆಂಟುಮಾಡಲುಂ ಬೇಡ (ಜೀವಸಂ. ೪-೧೧ ವ). **ಜೂಟ₁ :** ೨. ಸುಳ್ಳು ; ಸಟೆ : (೩).
[<ಪ್ರಾ. ಜುಟ್ಟ./ಮರಾ. ಝೂಟ್ ; ಹಿಂ. ಝೂಠ್, ಝೂಠಾ]

ಜೂಕ (ನಾ).[ಜ್ಯೋತಿ] ತುಲಾರಾಶಿ : ತರಣಿಸುತ ಜೂಕದಲಿ ಮೆಟಿದಿರೆ ಪರರ ಮನೆಗಳನುಳಿದು ಚಂದ್ರನುಯಿರಲು ಪುತ್ರೋದಯಗಳಾದವು ಭೂಪ ದಶರಥಗೆ (ಕೌಶಿರಾ. ೧-೬೬). [ಸಂ.]

ಜೂಕರಿಸು 'ಜುಂಗರಿಸು' ನೋ.

ಜೂಗ₁ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ: ಉರಿಗಣ್ಣ ಬೆಳ್ಳಕ್ಕಿ ಪಲಿಯಂ ಚಿಟ್ಟಿ ಜೂಗ ಹದ್ದೆಂಬಿವಂ ಸಾಳುವಂಗಳು ನೆಗೆದು ತಾಗಿ ಹೊಡೆಹೊಡೆದಿಳಿ ಯೊಳಿಕ್ಕಿದಡೆ ಹಕ್ಕಿಗಳ ಮಳೆಗಟಿಯುವಂತಾದುದು (ಹಜಿಕಾ. ೫-೪೩).
[?]

ಜೂಗ$_2$, ಜೋಗ$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಾಯಿ: ತರವೇಟ್ ಸಾಳುವ ವೇಗನಂ ತೋಗರನಂ ಹೆಗ್ಗಾಳನಂ ಜೂಗನಂ (ನಳಚಂ. ೬೭) : ಹಂದಿಗೆ ಸಾಳುವಂ ಮರೆಗೆ ಜಾಯಿಲನೇಣಕುಲಕ್ಕೆ ಚಂಚುವಾಲಂ ದಣಿದಿರ್ದ ಕೊಂಡಗುಱಿಗೀ ತೋಗರಂ ರುರುಸಂಕುಳಕ್ಕೆ ಜೂಗಂ ದಿಟಮಲ್ತು ಮಾರಿಯುಲೆ (ದಶಕು. ೨-೧೦೯). **ಜೋಗ$_3$:** ಸಾಳುವನ ರಘುಂಕಿಸಿ ಜೋಗನ ಬಾಯ ಬಾಡುವುಂ ಸಲೆ ನಿಲೆ ಕೋದು ಚಂದ್ರನ ಮೊಲಕ್ಕೆಣೆಯಪ್ಪಿನ ಮಾಱಿಪೋಯ್ತು . . . ಠಕ್ಕಿನದೊಂದು ಪೆರ್ಮೊಲಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩-೨೨೨) : ಸರಳು ಕವಲಂಬುಗಳು ಬಡಿಗೋಲುರುವ ಸಾಳುವ ಡೇಗೆ ಸಿವ್ವಂಗಿಗಳು ಜೋಗಗಳಾ ಥರಥರದಿ ಓಡಿಓಡಿದು (ಅನಂರಾ. ೩-೩-೬). [?]

ಜೂಗರ, ಜೂಗಳ (ನಾ). ೧. ತೂಕಡಿಕೆ. 'ಜೂಗರಿಸು' ಪರಾ. ೨. ಜಡತನ ; ಆಲಸ್ಯ : ಎಚ್ಚರವಾಯಿತು. ಆದರೆ ಕಣ್ಣು ಬಿಡಲು ಜೂಗರ (ತುರಾಯಿ. ೫೮). **ಜೂಗಳ:** ೧. 'ಜೂಗಳಿಸು' ಪರಾ. [?]

ಜೂಗರಿಸು, ಜೂಕರಿಸು, ಜೂಗಳಿಸು, ಸೂಗುರಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ). ೧. ತೂಕಡಿಸು : ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಜೂಗರಿಸುವ ನಿದ್ರೆಯಂ ಮಾಡುತ ಲಿರುವವು ಪಿತ್ತ ಪ್ರಕೃತಿಗಳು (ಸೌಗಂಧಿ. ೩೦೯-೧೬): ಮಿಕ್ಕೆಲ್ಲರಂತೆ ನಾನು ಹಾಯಾಗಿ ಕೊನೆಯ ಪಕ್ಷ ಆರುಘಂಟೆಯವರೆಗಾದರೂ ಜೂಗರಿಸುತ್ತ ಸುರುಟಿಕೊಂಡಿರಬಹುದಾಗಿತ್ತು (ನಿಬಂಧ. II, ೩೨೬); ನಾವಿನ್ನೂ ಹಾಸಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ಜೂಗರಿಸುವದನ್ನು ನೋಡಿ . . . ಲಕ್ಷಣವಾಯ್ತು ಎಂದಳು (ಮುಚ್ಚಿಜಾ. ೨). ೨. ನಿಧಾನವಾಗಿರು ; ಆಲಸ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿರು ; ಜಡತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರು: ಹಗಲಿನ ಕೆಲಸ ವಿಧಿಯಿಲ್ಲದೆ ಹೇಗೋ ಜೂಗರಿಸಿ ಕೊಂಡು ಸಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ರಂಗನಾ. ೪೧): ಇವನು ಹಗಲೆಲ್ಲಾ ಜೂಗರಿಸುತಾ ಯಾವ ಕೆಲಸವನ್ನೂ ಮಾಡದೆ ಜಡನಾಗಿ ಕೂತಿರುತಿದ್ದ (ಸುಮಜ. ೩೨). **ಜೂಕರಿಸು :** ೨. ಬಂಧನಕ್ಕೆ ಬಂದಾನೆಯಂತೆ ಜೂಕರಿಸಿ (ಧರ್ಮಾಮ್ಮ. ೧-೧೬೮). **ಜೂಗಳಿಸು :** ೧. ಕಾವಲಿನ ರೋಮುಕಶತಾಧಿಪತಿ ಕುದುರೆಯುಲಿ ಜೂಗಳಿಸೆ (ಗೊಲ್ಲೊಥಾ. ೧೩-೩೪೫). **ಸೂಗುರಿಸು$_2$:** ೨. ಸೂಗುರಿಸಿ ರ್ಘೂಮ್ಮಿನಲಿ ಮುಂದಕೆ ಬಾಗಿ ಬಿದ್ದನು . . . ನಕುಳನು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೪-೧೫); ತೂಗುವೊಡಲರೆಮುಚ್ಚುಗಂಗಳ ಸೂಗುರಿಸುವಂಗದಲಿ . . . ರವಿಸೂನು ಮೈಮಱೆದ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೧-೩೦). [ಜೂಗರ + – ಇಸು$_3$]

ಜೂಗಳ 'ಜೂಗರ' ನೋ.

ಜೂಗಳಿಸು 'ಜೂಗರಿಸು' ನೋ.

ಜೂಗಾಡು 'ತೂಗಾಡು' ನೋ.

ಜೂಗಾಯಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖಾದ್ಯ,–ಭಕ್ಷ್ಯ: ಮಿಗೆ ಪಾಲೋಗರ ಬೋನವಿಡ್ಡಲಿಗೆಯುಂ ಜೂ[ಪಾಠಾಂ. ಜೋ]ಗಾಯಿ ಪಾಲುಂಡೆ ಮಂಡಗೆ . . . ಭಕ್ಷ್ಯಚಯಮಂ ತಂದಿಕ್ಕಿದರ್ಕಾಂತೆಯರ್ (ಧರ್ಮಪ. ೨-೫೪). [?]

ಜೂಗು 'ತೂಂಕಂ$_1$' ನೋ.

ಜೂಜಕ್ಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ : ಜೂಜಕ್ಕಿ ಸಮೂಲವನ್ನು ಮಜ್ಜಿಗೆಯಲ್ಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳೆ ಬಿಳಿದು ಹೋಗುವುದು ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿವ್ಯವಿ.೪). [?]

ಜೂಜಲು (ನಾ). ಸುಕ್ಕು (?) : ಹಣೆಯ ಜೂಜಲ[ಪಾಠಾಂ. ಜೂಬಿನ] ಜೂಲುಗೂದಲ ಕಣುಗಿಡಿಯ ಕಡು ಕಾಹುರದ ಸಿಂಗಣಿಕಗಳನಬ್ಬರದವ ನಶಿಬಲ ತಾರ ತೋಱಿಸಿದ (ತೊರರಾ. ೪-೬-೨೩). [?]

ಜೂಜಾಟ 'ಜೂದಾಟ' ನೋ.

ಜೂಜಾಟಿಕೆ (ನಾ). = ಜೂದಾಟ : ಜೂಜಾಟಿಕೆ ಸೂಳೆಬಂಟಿಕೆ ರುಣದ ಸಂವಾಜ ಪೆರ್ಗುಡಿಗಳ ಚರ್ಚೆ ರಾಜವೀಧಿಯೊಳಿಱಿದಾಡುವ ಸಂದಣಿ ಮಾಜದು ನಿತ್ಯಕೃತ್ಯದಲಿ (ಮೋಹತ. ೨೦-೨೬).
[ಜೂಜಾಟ (<ಜೂದಾಟ) + – ಇಕೆ]

ಜೂಜಾಡಿಗ (ನಾ). ಜೂಜಂ ಆಡುವವನು ; ಜೂಜುಕೋರ : ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ಪುಣ್ಯಾತ್ಮನೆಂದು ಎನಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರೂ ಜೂಜಾಡಿಗನಿದ್ದನು (ಪ್ರಾಚೀಹಿಂ. ೫೫). [ಜೂಜು$_1$ (<ಜೂದು) + – ಆಡಿಗ$_2$]

ಜೂಜಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಜೂಜಾಡುವಂತೆ ಮಾಡು; ಜೂಜಾಟವನ್ನಾಡಿಸು: (ಕ). [ಜೂಜಾಡು (<ಜೂದಾಡು) + – ಇಸು$_3$]

ಜೂಜಾಡು 'ಜೂದಾಡು' ನೋ.

ಜೂಜಾಳಿ 'ಜೂದಾಳಿ' ನೋ.

ಜೂಜಿಗ (ನಾ). = ಜೂದುಗ : ಕಳುಗುಡಿ ಜೂಜಿಗ ಸುಂಕಿಗ (ಕರಿಕ. ೧೦೪-೧೧). [ಜೂಜು$_1$ (<ಜೂದು) + – ಇಗ]

ಜೂಜು$_1$ 'ಜೂದು' ನೋ.

ಜೂಜು$_2$ (ನಾ). ಭೀಕರನಾದವನು, ಭಯವುಂಟುಮಾಡುವವನು (?): ಮೂವಡಿ ಜೂಜು (ಬೊಂಕಶಾ. ೧೯೩೮, ಹಾನಗಲ್. ೬೩-೧೩; 1053) ; ಗಣ್ಡರ ಜೂಜು ಶ್ರೀಮತ್ ಸತ್ಯಾಶ್ರಯದೇವರ್ (ಎಇ. XIII, ೧೬೨-೩೮ ; 1055) : ಮೂವಡಿ ಗಂಡರ ಜೂಜು ನಾಮಾದಿ ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಶಸ್ತಿ ಸಹಿತ (ಎಇ. XVI, ೩೫೪-೧೪; 1068); ಎಡಱುವವರಿದೇಂ ಬರ ಸಿಡಿಲಡಸುವ × × ವಾರಿಜವನ ಚಾರಿಯ ಸೂಲಂ ಕುಡುದಾಡೆಯು ರಕ್ಕಸ ನಾಗಡುಮುಳ್ಳಿಪ ಜೂಜು ಪಡವಳೆಱಿಗಂ ಜಗದೊಳ್ (ಎಕ. VIII. ಸಾಗರ. ೮೦-೨೨ ; 1092). 'ಜೂಬು' ಪರಾ. [?]

ಜೂಜುಂಗಾಱ 'ಜೂದುಂಗಾಱ' ನೋ.

ಜೂಜುಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಪಂದ್ಯವನ್ನು ಒಡ್ಡು ; ಪಣ ಕಟ್ಟು : (ಕ).
[ಜೂಜು$_1$ (<ಜೂದು) + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಜೂಜುಕಟ್ಟೆ (ನಾ). ಜೂಜಾಡುವ ಸ್ಥಳ : ಪೋಲೀಸರು ಜೂಜುಕಟ್ಟೆಯ ಮೇಲೆ ಧಾಳಿ ಮಾಡಿದರು (ರೂಢಿ). [ಜೂಜು$_1$ (<ಜೂದು) + ಕಟ್ಟೆ$_1$]

ಜೂಜುಕೋರ (ನಾ). = ಜೂದುಂಗಾಱ : ಮಾರಾಟಕ್ಕೆ ಬಂದ ಮುದಿ ಕುದುರೆಯು ಹಾಗೆ ಜೂಜುಕೋರನಿಂದ ಯಾರಿಗೂ ಯಾವ ಪ್ರಯೋಜನವೂ ಇಲ್ಲ (ಭಾರದ. ೨೫). [ಜೂಜು$_1$ (<ಜೂದು) + – ಕೋರ$_3$]

ಜೂಜುಗಾರ 'ಜೂದುಂಗಾಱ' ನೋ.

ಜೂಜುಗಾರ್ತಿ (ನಾ). ಜೂಜಾಡುವವಳು ; ಜೂಜಾಡುವ ಸ್ವಭಾವ ದವಳು : ಮಾಲೆಗಾರ್ತಿ, ಬಳೆಗಾರ್ತಿ, ಜೂಜುಗಾರ್ತಿ (ಶಬ್ದಾನು. ೩೦೦ ಪ್ರಯೋ). [ಜೂಜುಗಾಱ (<ಜೂದುಂಗಾಱ) + – ತಿ$_1$ (< – ಇತ್ತಿ)]

ಜೂಜುಗಾಱ 'ಜೂದುಂಗಾಱ' ನೋ.

ಜೂಜುದೋಣಿ (ನಾ). ಪಂದ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ದೋಣಿ : ಹಡಗಿ ನಲ್ಲಿಟ್ಟಿರುವ, ಹುಟ್ಟು ಹಾಕಿಯೊ ಪಟ ಕಟ್ಟಿಯೊ ನಡಸಬಹುದಾದ (ಒಂದು ಬಗೆಯ)ಹಗುರವಾದ ಕಿರಿದು ದೋಣಿ ; (ಹುಟ್ಟು ಹಾಕಿ ನಡಸುವ) ಜೂಜು ದೋಣಿ (Gls. ಇಂಕನಿ). [ಜೂಜು$_1$ (<ಜೂದು) + ದೋಣಿ$_3$]

ಜೂಟ$_1$ 'ಜೂಂಟ' ನೋ.

ಜೂಟ$_2$ (ನಾ). ಜಡೆಗಟ್ಟಿದ ಕೂದಲು ; ಜಡೆ ; ಜಟೆ ; ಜಡೆಮುಡಿ : ಗಿರಿಶ ಚಂಚಜ್ಜಟಾಜಾಲ ಜೂಟ ವ್ಯೋಮಪ್ರೋದ್ಭಾಸಿ ಚಂದ್ರಂ ತ್ರಿಭುವನ ಜನಕಾನಂದಮಂ ಮಾಡುಗೆಂದುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೧); ಶಿವನ ಜೂಟದ ಶಶಿಯ ಬೆಳುದಿಂಗಳಿಳಿದಂತೆ (ಚಂಡೀರ. ದೇ. ೨೪೬-೨೦) ; ವಿಯನ್ನದೀಜೂಟನಂ ಕುಱಿತು ನುತಿಗೆಯ್ದು ಮಳೆವಡೆದು ಕೆಱೆದುಂಬಿಸಿದ ಮಹಿಮು (ಪದ್ಮರಾ. ೧-೨೩). 'ಜಟಾಜೂಟ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಜೂಟ$_3$ 'ಜೂಟು'$_2$ ನೋ.

ಜೂಟಬಂಧ (ನಾ). ಜಡೆಗಳ ಕಟ್ಟು,–ರಚನೆ: ಉಪನಿಟಲ ಕುಟಿಲ ಘಟಿತ ಜೂಟಬಂಧಮುಂ . . . ಅತಿ ಸುಭಟಮುದೋತ್ಕಂಠಮಿದು ಕರ್ಣಾಟಬಲಂ (ಆದಿಪು. ೧೩-೪೫ ವ). [ಜೂಟ$_2$ + ಬಂಧ]

ಜೂಟಾಟ 'ಚೂಟಾಟ' ನೋ.

ಜೂಟು$_1$ (ನಾ). ಚಾತುರ್ಯ; ಚಮತ್ಕಾರ: ಚೇತನಾತ್ಮಕಿಯನಂಜಿಸು ತೊಡನೆ ಜೂಟನಿಂ ಘಾತಿಸುವೆನೆಂಬನಿತಱೊಳು (ದೇವೀಪು. ೩೨). 'ಜೂಟಿಂ ನುಡಿ' ಪರಾ. [ದೇ.॥ ತೆಲು. ಜೂಟ = ಸಮರ್ಥ]

ಜೂಟು$_2$, ಜೂಟ$_3$ (ನಾ). ೧. ಗೋಣಿನಾರಂ : ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಜೂಟಿನ ನೂರಕ್ಕೆ ೯೮ರಷ್ಟು ಭಾಗವು ಕೇವಲ ಅಖಂಡ ಹಿಂದೂಸ್ತಾನ ದೊಳಗೆ ಬೆಳೆಯುತ್ತಿತ್ತು (ಸಸ್ಯಶಾ ೧೩೩). ೨. "ರೇಷ್ಮೆಯ ಗೂಡಿನಿಂದ ದಾರವೆಲ್ಲ ತೆಗೆದು ಸುತ್ತಿದ ಮೇಲೆ ಉಳಿಯುವ ರೇಷ್ಮೆಯಂ ಕಳಪೆ" (Cappadine. ಇಂಕನಿ). **ಜೂಟ$_3$:** ೧. ಬಂಗಾಲದೇಶದಿಂದ ಎಣ್ಣೆಯ ಕಾಳೂ ಜೂಟ ಎಂಬುದೊಂದು ತರದ ನಾರೂ . . . ಇಂಗ್ಲೆಂಡಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ४-೦೫೯) ; ಕಲಕತ್ತೆಯು ವಿಶ್ವದ ಜೂಟದ ದೊಡ್ಡ ಕೇಂದ್ರವು (ಅನ್ನದಾ. ೧). [←ಇಂ. Jute]

ಜೂಟುನುಡಿ (ನಾ). ಚಾತುರ್ಯದ ನುಡಿ; ಚಮತ್ಕಾರದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಾತು : ಈ ಜೂಟುನುಡಿ ಸರಸಗಳಿವು ಮಕರಂದಾಜಿಯ ತಂತ್ರವೆಂದ ಱಿದು ಆ ಜಾಣ್ಮೆಗರಸ ಮೆಚ್ಚಿದನು (ಭರಜ. ೯-೫೦). [ಜೂಟು$_1$ + ನುಡಿ$_2$]

ಜೂಟುರೇಷ್ಮೆ (ನಾ). "ಸಣ್ಣ ಎಳೆಯ ನೂಲು ಬೆರಕೆಯ,–ಕಳಪೆ ರೇಷ್ಮೆ" (Spun-silk. ಇಂಕನಿ). [ಜೂಟು$_2$ + ರೇಷ್ಮೆ (<ರೇಶ್ಮೆ)]

ಜೂಡಿ 'ಜೋಡ್ಡಿ$_2$' ನೋ.

ಜೂಡಿದಾರ 'ಜೋಡಿದಾರ$_2$' ನೋ.

ಜೂಡೆ (ನಾ). ಸಮೂಹ ; ಗೊಂಚಲು : ಹಾಲ್ವಕ್ಕೀ ಒಕ್ಕಲಿಗರು . . . ಹೆಗಸರು . . . ಕರಿಮಣಿಯ ಸರಗಳ ಜೂಡೆಗಳಿಂದ ಎದೆಯನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ ಕೊಳ್ಳುವರು (ಕಭಾಗ. ೧೩೪): ಹೆಂಗಸರು ಹಾಲ್ವಕ್ಕೀ ಒಕ್ಕಲಿಗರಂತೆ ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಕರಿಮಣಿಗಳ ಜೂಡೆಗಳನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವರು (ಕಭಾಗ. ೧೫೦). [←ಮರಾ. ಜುಡಾ, ಜುಡೀ]

ಜೂತಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಶೀಘ್ರತೆ ; ತ್ವರೆ. ೨. ವೇಗ ; ರಭಸ.೩. ಉದ್ವೇಗ; ಆವೇಗ : ಮತಿ ಮನೀಷಾ ಜೂತಿ (ದುಃಖಸ್ವಭಾವ) . . . ಈ ಹದಿನಾರು ಮನಸ್ಸಿನ ವಿಕಾರಗಳೆಂದಿರುವವು (ಅಮೃತ. ೬-೨೬ ಟೀಕು). [ಸಂ.]

ಜೂತಿ$_2$ (ನಾ). ಚಪ್ಪಲಿ ; ಪಾದರಕ್ಷೆ : ಜೂತೀ ಬಾಯಲ್ಲಿ ಜೂತಿ ಅಂದರೆ ಅಳಿಗೆ ಒಂದು ದುಡ್ಡು ತೂಕ (ಗಾದೆ). [←ಹಿಂ. ಜೂತೀ, ಜೂತಾ]

ಜೂದ 'ಜೂದು' ನೋ.

ಜೂದಾಟ, ಜೂಜಾಟ (ನಾ). ಜೂಜಿನ ಆಟ ; ಜೆದ್ದಿನ ಆಟ ; ಜೂಜಾಟಿಕೆ. 'ಜೂದಾಡು' ಪರಾ. **ಜೂಜಾಟ:** 'ಜೂಜಾಟಿಕೆ' ಪರಾ. [ಜೂದು + ಆಟ]

ಜೂದಾಡು, ಜೂಜಾಡು (ಕ್ರಿ). ಜೂಜನ್ನು ಆಡು; ದ್ಯೂತವನ್ನು ಆಡು: ವರಸೇನನೆಂಬೊಂ ಜೂದಾಡಿ ಯಕ್ಷಧೂರ್ತನೆಂಬೊಂಗೆ ಸಾಸಿರ ದೀನಾ ರಮಂ ಸೋಲ್ತು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೪-೪) ; ಜೂದಾಡಿ ಸೋಲ್ತು ನನ್ನಿಗೆ ಮೇದಿನಿಯಂ ಕೊಟ್ಟು (ಪಂಪಭಾ. ೭-೦೮) ; ಧರ್ಮಪುತ್ರಂ ಜೂದಾಡಿ ಮೇದಿನಿಯಂ ಸೋಲ್ತು (ಪಂಚತಂ. ೨೦೮-೧೦) ; ಜೂದಾಡಿ ಸೋಲ್ತುದಂ ತಾಂ ಸೌಧರ್ಮಿಕೆ ಬಗೆಯದೀವುದು (ಬಂಹರಿ. ೦೧-೨೪). **ಜೂಜಾಡು:** ಅರಿಗಳೊಳು ಕಾದಿ ಜೂಜಾಡಿ ಸೋಲದೆ (ಹಡಕಾ. ೧೧-೦೨) ; ಎಲವೊ ಕೌರವ ಹಿಂದೆ ವಂಚಿಸಿ ಕಳವಿನಲಿ ಜೂಜಾಡಿ ರಾಜ್ಯವ ಗೆಲಿದ ಗರ್ವವನುಗುಳು (ಕುಮಾದ್ರೋ. ೧೧-೪೯) : ಪಾಂಡವರ ಸಂಗಡ ಕೌರವರು ಪಗಡೆ ಆಟದ ಜೂಜಾಡಿದರು (ನೀತಿಚಿಂ. I, ೧೧). [ಜೂದು + ಆಡು$_1$]

ಜೂದಾಳಿ, ಜೂಜಾಳಿ (ನಾ). ಜೂಜಾಡುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳವನು,– ಸ್ವಭಾವದವನು : " ಜೂದಾಳಿ ದ್ಯೂತಶೀಲಂ " (ಕರ್ಣಾನಿ. ೫೦) : ಶಾಸ್ತ್ರ ಕುಶಲಂ ಜೂದಾಳಿ ಚೆಲ್ವಂ ನಿಕುಂಚಿತಕೇಶಂ (ಜಾತಕ. ೦೭-೩); ನೀಱಂ ಜೂದಾಳಿ ಕರಂ ನೀಱಂ ಮಾತಾಳಿ ಕರೆಯೆ ಸಿಗ್ಗಾಳಿಯಿವಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೩೫೩); ಅನಂತರ ಜೂದಾಳಿಯು ಅರ್ಚಕನಿಲ್ಲದಿರುವುದಂ ಕಂಡು (ಮುದಮೋ. ೯೨). **ಜೂಜಾಳಿ:** ಬಾಲಕಿಯ ಬೇಳಂಬವನು ಜೂಜಾಳಿಗಳ ಜಜ್ಜಾರ ತನವನು ಕೇಳಿ ಬೈದುದು ಸೇನೆ(ಕುಮಾವ್ಯಾಸ. ೦೬-೧). [ಜೂದು + – ಆಳಿ$_3$]

ಜೂದು, ಜೂಜು$_1$, ಜೂದ (ನಾ). ದ್ಯೂತ ; ಪಣವನ್ನಿಟ್ಟು ಆಡುವ ಆಟ; ಪಂದ್ಯವನ್ನು ಒಡ್ಡಿ ಆಡುವ ಆಟ; ಪಂಥದ ಆಟ: "ಜೂದೆಂದುಂ ದ್ಯೂತನಾಮಂ " (ಕರ್ಣಾನಿ. ೫೦) : ದಾಯಿಗಂಗೆ ನೆಲಂ ಜೂದಿನೊಳೊತ್ತೆ ಪೋಗೆ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೫) : ಗುರುವನಿದಿರಿಪುದೆ ನಿಜಪ್ರಭುತೆ ಜೂದು ವಿನೋದಂ ಕಳ್ಗುಡಿವುದೆ ವಿಲಾಸಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೫೬೭) ; ನಾರಿಕೇಳ ಫಲವ ಕಟ್ಟಿ ತೂಗಿ ಬೀಳಲೀಱಿದು ಕೊಲುವಂತೆ ತೆಂಗಿನಕಾಯ ಹೋಳ ಮಾಡಿದರು ಜೂದಿನಲಿ (ಮೋಹತ. ೨೦-೨೨). **ಜೂಜು$_1$:** ನಗರಾಭ್ಯಂತರ ದೇವತಾ ಭವನದೊಳ್ ಚೌವಟ್ಟದೊಳ್ ಬೀದಿಬೀದಿಗಳೊಳ್ ಜೂಜಿನ ದಿಂಡೆಯೊಳ್ . . . ನೀತಿಗೆಟ್ಟಾಡುವರ್ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೭): ಜೂಜುಂ ಬೇಂಟೆಯುಂ ಕಳ್ಳುಂ . . . ಕಳವುಮೆಂಬ ಸಪ್ತವ್ಯಸನಂಗಳಂ ಪೊರ್ದದಿರ್ಪುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೧೨೫); ಜೂಜಿನ ವೇಧೆಯುಂಟು ಜಾಗರದ ಬಲವಿಲ್ಲ ಆಗಲೂ ಗೆಲಲುಂಟೆ ಪ್ರಾಣಪದತನಕ (ಅವಜಂ. ೧೨೮-೫೮೩) : ಜೇಯವೆನಿಸಿದೆ ಜೂಜಿನಲಿ ರಣಜೇಯನಹನೀ ಕೌರವನು (ಕುಮಾವ್ಯಾಶ. ೩-೬೦). **ಜೂದ:** ಜೂದದಲಿ ಬಹುದುಪ್ಪಸಂಗದಿ ವಾದವಿದ್ಯೆ ಕುತರ್ಕ ಪರರಪವಾದ ಕಥನ . . . ಬೀದಿ ವರಿದರ್ಶಿಯಲಿ ಕೇಳ್ವುದು ಮೇದಿನೀಜನ (ಕೌಶಿರಾ. ೦-೭).

ಜೂದ ಕಟ್ಟು=ಜೂದನಿಕ್ಕು: ಕೆಲಬರು ಕೃಷ್ಣನೆಂಬರು ಕೃಷ್ಣನಲ್ಲೆಂದು ಕೆಲಬರು ಜೂದ ಕಟ್ಟುವರು (ಮೋಹತ.೦೩-೨೨). **ಜೂದನಿಕ್ಕು=ಪಣವಿಡು;** ಪಂದ್ಯವನ್ನೊಡ್ಡು : ಎನಿತಾನುಮಂದದಿಂ ಜೂದನಿಕ್ಕೆಯುಂ ದ್ರುಪದ ಸುತೆಯನೆಟೆದುಯ್ಯೆಯುಮಿಂತಿನಿತೊಂದಾದುದು (ಪಂಪಭಾ. ೭-೨೦).

[<ಪ್ರಾ. ಜೂಅ / ಸಂ. ದ್ಯೂತ]

ಜೂದುಂಗಾಱ, ಜೂಜುಂಗಾಱ, ಜೂಜುಗಾರ, ಜೂಜುಗಾಱ, ಜೂದುಗಾರ, ಜೂದುಗಾಱ (ನಾ). ಜೂಜಾಡುವವನು ; ಜೂದಾಳಿ : ಏಱು ಬರೆಗೊಂಡ ಜೂದುಂಗಾಱನವೊಲ್ ಲಗ್ಗೆ ಮಾಡಲೊಲ್ಲದೆ (ಅನಂಪು. ೦೩-೨೭) : ಓದುಂಗಾಱಂ, ಜೂದುಂಗಾಱಂ (ಶಮದ. ೨೦೦ ಪ್ರಯೋ) : ಪಾಡುಂಗಾಱಂ,ಜೂದುಂಗಾಱಂ(ಶಬ್ದಾನು.೩೮೪ ಪ್ರಯೋ). **ಜೂಜುಂಗಾಱ:** ಕಳೆದ ಪಲ್ಗಳ ಕವಡೆಯ ಗುಪ್ಪೆಯ ಮಾಡಿ . . . ಆಡುವಜೂಜುಂಗಾಱ ಮರುಳ್ಗಳ ಬಳಗವಲ್ಲಲ್ಲಿಯೊಪ್ಪಿದುದು (ನೇಮಿಸಂ. ೮-೯೩): ನೀಂ ಕಾಮಿ ಸಂಸಾರಿ ಭೂಪನುಗ್ಗಡದ ಜೂಜುಂಗಾಱ ನರಲೋಕಚರ (ವೀಶ್ವಪು. ೮-೫-೫೦). **ಜೂಜುಗಾರ:** ಅಲ್ಲಿ ಕುಡುಕರು, ಜೂಜುಗಾರರು, ಕಳ್ಳರು ಎಲ್ಲರೂ ಇದ್ದರು (ಬಾಣಿ. ೧೫೨) ; ನಾನು ಜೂಜುಗಾರನಾಗಿದ್ದರೂ ನನ್ನ ಪತ್ನಿಯು ನನ್ನ ಮೇಲೆ ಕೋಪಗೊಳ್ಳಲಿಲ್ಲ (ಮುಕ್ತಾರ. ೩೦೪). **ಜೂಜುಗಾಱ:** "ದ್ಯೂತಕರನೆನೆ ಕಿತವನೆನೆ ಜೂಜುಗಾಱ" (ಮಂಗರಾ. ೭೨-೨೪) : ಜೂಜುಂಗಾಱನ ಮಾತು . . . ಓಡಿನೊಳಗೆ ಅಗೆಯ ಹೊಯ್ದಂತೆ (ಬಸವ. ೬೩೪); ಚಪಳರ್ ಚೋರರು ಜೂಜುಗಾಱರು ವಿಟರ್ ತಾಂ ಶ್ರೇಷ್ಠ ರೆಂದೆನ್ನುವರ್ (ಸೋಮೇಶ. ೫೯) ; ಪರಮೇಶ್ವರಂ ಜೂಜಂಗಾಱನ ಮಾಟಕ್ಕೆಯಿಂ ನಡೆತಂದು (ಉದ್ಭಟ. ೦೨-೯೩): ಜೂಜುಗಾಱರ ಕುಲ ಶಿರೋಮಣಿ ತಾನೆಯೆಂದನು ಶಕುನಿ ಕೌರವಗೆ (ಕುಮಾವ್ಯಾಸ. ೦೨-೦೮) : ಬಿಸಿನೀರ ಕೇಣಿಗರ್ ಜೂಜುಗಾಱರ್ ಮುಖ್ಯರೊದಗಿ ಬರುತಿರ್ದರು (ಜಬಪು. ४೭-४೧). **ಜೂದುಗಾರ:** "ಜೂದುಗಾರ–ದ್ಯೂತಕಾರ" (ಕದ್ವಕೋ. ೦೫). **ಜೂದುಗಾಱ:** " ಕಿತವಃ, ದ್ಯೂತಕಾರಃ – ಈ ೨ ಜೂದುಗಾಱಂ " (ಹಲಾಯು. ೬४-೨೩४). [ಜೂದು + – ಕಾಱ]

ಜೂದುಗ (ನಾ). = ಜೂದುಂಗಾಱ : ಪಾಡುಗಂ, ಜೂದುಗಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೩೮೪ ಪ್ರಯೋ). [ಜೂದು + – ಗ$_2$]

ಜೂದುಗಾರ 'ಜೂದುಂಗಾಱ' ನೋ.

ಜೂದುಗಾಳೆಗ (ನಾ). ಜೂಜು ಕಟ್ಟಿ ಆಡಿಸುವ ಕಾಳಗ,–ಪಂದ್ಯ : ವಿಕ್ಕ ಪೊಟ್ಟಿಂ ಕೋಟಿ ತಗರ್ಗಳ ಜೂದುಗಾಳೆಗದೊಳ್ ಕಳೆದು (ಜಕವಂ. ೬–೧೬). [ಜೂದು + ಕಾಳೆಗ]

ಜೂದುಗಾಱ 'ಜೂದುಂಗಾಱ' ನೋ.

ಜೂದುಜಾಣ (ನಾ). ಜೂಜಿನಲ್ಲಿ ಜಾಣ; ದ್ಯೂತಪ್ರವೀಣ : ಜೂದಿನೊಳ್ ಜಾಣಂ ಜೂದುಜಾಣಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೩೦೫ ಪ್ರಯೋ).

[ಜೂದು + ಜಾಣ]

ಜೂದುಬೆಸನಿ(ನಾ).ಯಾವಾಗಲೂ ಜೂಜಿನಲ್ಲಿ ಕಾಲ ಕಳೆಯುವವನು: ಜೂದುಬೆಸನಿ ನೀನಾತನೀಶ್ವರಾರ್ಚನವ್ಯಸನಿ ಸಂಸಾರಿ ನೀನು ಅಲಘುತರ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ವಿರಕ್ತನಾತಂ ನಿಜಂ (ಪಾಸೋಪು. ೭–೬೬).

[ಜೂದು + ಬೆಸನಿ]

ಜೂದೋಡು (ನಾ). ಜೂಜಿನಲ್ಲಿ ಓಡುವಂಥದು ; ಜೂಜಿನ ಕುದುರೆ: ಉಚ್ಚೈಶ್ರವಸ್ಸನ್ನು ಜೂದೋಡುಗಳ ಹೊರಸಾಲಿಂದ ಪಟ್ಟದಕುದುರೆಯ ಮನ್ನಾಗಿರಿಸಿ ಮುದ್ರಿಸಬಾರದಾಗಿದ್ದಿತು (ಬಟ್ಟಅ. ೧೮೦–೩).

[ಜೂದು + ಓಡು$_1$]

ಜೂಪರ 'ತೂಪರು' ನೋ.

ಜೂಬ$_1$ 'ಜೂಬು' ನೋ.

ಜೂಬ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾಹನ (?): ಜೂಬಂಗಳಗ್ಗದ ಪ್ರಯಾಣ ಪ್ರಕಾರದಿಂದೆ ಭೈತ್ರಸಂದೋಹ ಸ್ಯಂದನಗಳಿಂದುಱಿ ಗುರಾಬಂಗಳತ್ಕಂತ ಘೋಟಕಗಳಿಂ . . . ಓಲೈಸಲು (ಮದೇಪು. ೧–೨೨): "ತುಂತಂರುರು" (ಮದೇಪು. ಕೋಶ). [?]

ಜೂಬು, ಜೂಬ$_1$, ಜೂಭು (ನಾ). ೧. ಪಿಶಾಚಿ; ದೆವ್ವ; ಸೈತಾನ: (*). ೨. ಹೆದರಿಕೆಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವಂತಹದು ; ಭಯಾನಕವಾದುದು: ಒಂದಕ್ಕಂಜುವೆ ಒಂದಕ್ಕಳುಕುವೆ ಪರಸ್ತ್ರೀ ಪರಧನವೆಂಬೀ ಜೂಬಿಂಗಂಜುವೆ (ಬಸವ. ೪೪೬) ; ಅಸುರರ ಶಿರೋಮಾಲೆಯ ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಉರದಲ್ಲಿ ಹಾರವಾಗಿ ಧರಿಸಿ ಜಗಕ್ಕೆ ಜೂಬಾಗಿಪ್ಪಲ್ಲಿ ಶಂಕೆಯಿಲ್ಲದೆ ನಿಶ್ಶಂಕನೆಂಬ ಗಣೇಶ್ವರನಾಗಿರ್ದನು (ಚನ್ನವ. ಶ. ೯–೦೮) ; ಯಮನನಳಿಕಿಪ ಜೂಬು ಯಮಮೃಗದ ಬೆಳ್ಳಾರವಮಮು ಯಮಹರಿಣಗಿಕ್ಕಿದ ಬೆಟ್ಟಿದು (ಸಾಹಂಚ. ೧–೪೨).' ೩. ಹೆದರಿಕೆಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವವನು : ಚೋಳನ ಜೂಬು ಮಾಳವನ ಗೌಳನ ಗೋಳ್ಮುರಿ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೮೬–೮ : 1245) : ಗಾಯಿಗೋವಾಳ ಗಣ್ಡಪೆಣ್ಡಾರ ಮಣ್ಡಳಿಕ ಜೂಬು ಸೋಮೆಯ ದಣ್ನಾಯಕರಳಿಯ (ಎಕ. XIV, ಮಂಡ್ಯ. ೩೦–೨೭ ; 1261). **ಜೂಬ$_1$** : ೩. ಮಾಳವರಾಯರಾಜ್ಯವಥನಂ ಮಲೆವಾಳ ಮಹೀಸ ಜೂಬ (ಕೊಲ್ಹಾಶಾ. ೧೮–೧೫ ; 1235) : ಗೋತ್ರಪವಿತ್ರಮಂ ಮಂಡಳಿಕಜೂಬಂ ಗಾಯಗೋವಳಂ ಗಂಡಪೆಂಡಾರಂ ಸ್ವಾಮಿವಂಚಕರ ಗಂಡಂ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೩೬–೮೩ ; 1268). **ಜೂಭು** : ೧. ನಮ್ಮ ಪ್ರಾಣಕ್ಕೆ ಬಂದಡೆ ಬರ್ಕೆ ಭವಿ ದೊರೆಯ ನೆಮ್ಮಿ ಕುವರಿಯ ಕೊಟ್ಟಡಂ ಮಹದೇವನತಿಹೆಮ್ಮೆಯಿಂ ಹೆಕ್ಕಳಿಪ ಜೂಭ ನರಕದೊಳು ಬೀಳಿಸುವೆನೆನಲ್ (ಪ್ರಭುಪು. ೮–೫೩).

ಜೂಬು ಮಾಡು = ಹೆದರಿಕೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು; ಹೆದರಿಸು: ತನಗೆ ಮಂಗುಟ್ಟುವಮಾತ್ಮ ಪರಿವೃಢಪ್ರತಾಪಮನತಿಶಯಿಸಿ ಜೂಬುವಮಾಟ್ಪ ಚರನಂ ಜ್ವಳನಜಟ ಕಟಾಕ್ಷಿಸಿ (ವರ್ಧಪು. ೭–೫೭ ವ).

ಜೂಭು 'ಜೂಬು' ನೋ.

ಜೂರತ್ 'ಜೂರತ್ತು' ನೋ.

ಜೂರತ್ತು, ಜೂರತ್ (ನಾ). ಸಾಹಸ; ಧೈರ್ಯ; ಕೆಚ್ಚು : ಆ ಬಡಕಲಗೆ ಎಲ್ಲಿ ಬಂತು ಜೂರತ್ತು, ಕತ್ತಿ ಬೀಸಾಕಿ ? (ಮಲೆಮ. ೫೭೫). **ಜೂರತ್** : ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಪೋಲಿಸ್‌ಆಫೀಸರಿಗೆ ಇರಬೇಕಾದ 'ಜೂರತ್' ಅಷ್ಟೇನೂ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಕಲನಿ. ೨೦೭). [← ಅರ. ಜುರಅತ್]

ಜೂರಿ 'ಜುರ್ರಿ$_2$' ನೋ.

ಜೂರ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಜ್ವರ : "ಜ್ವರಃ, ಜೂರ್ತಿಃ ೨ ಜ್ವರವು, ಅಜೀರ್ಣದಿಂದ ಮೈ ಬಿಸಿಯಾಗುವಿಕೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೦೭). ೨. ಆತಂಕ ; ಕ್ಲೇಶ : ವಾಚಸ್ಪತಿಪ್ರಣುತವಾಗ್ವಿಲಾಸಸ್ಫೂರ್ತಿಶಮಿತಸಂಸಾರಜೂರ್ತಿ (ಪದ್ಮರಾ. ೯–೨೭) : ಜೂರ್ತಿವಿರಹಿತನೇ ಜೋ ಮಾಯಾವಿದೂರ ಜೋ (ಲಶಿಜಿಂ. ೩೦–೩೯) ; ಜೂರ್ತಿ ಹಱಿವುದು ಜ್ಞಾನಸ್ವಾರ್ಥ ಕೈಸಾರುಗು ಯಥಾರ್ಥ ಚಿತ್ತ ಭುವರನ ಕೃತಿಗೇಳಲು (ಪ್ರಭುಪು. ೨–೬) ; ಕಾರುಣ್ಯರಸ ಪೂರ್ತಿಯವಧೂತಭವಜೂರ್ತಿ (ಗುರುಬಾ. ೫–೧) ; ಆ ಪುರದ ಸತ್ಕೀರ್ತಿ ಸೂರ್ಯನಂದನಜೂರ್ತಿ ಆ ಪುರದ ಸುವಿಲಾಸ ರಸಿಕ ಜನಕಾವಾಸವೆನಿಸಿ ರಾಜಿಸುತಿರ್ಪುದು (ಏಕೋಪು. ೩–೬೬). [ಸಂ.]

ಜೂಲ 'ಝೂಲು$_2$' ನೋ.

ಜೂಲು$_1$ (ನಾ). ೧. ಕುದುರೆ, ನಾಯಿ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಕುತ್ತಿಗೆಯ ಮೇಲಿನ ಕೂದಲು; ಅಯಾಲು. 'ಜೂಲ್ನಾಯಿ' ಪರಾ. ೨. ಉದ್ದವಾದ ಕೂದಲು. 'ಜೂಲುಗೂದಲು' ಪರಾ. ೩. ಹರಿದು ಹೋದ ಬಟ್ಟೆ; ಚಿಂದಿ. 'ಜೂಲುಬಟ್ಟೆ' ಪರಾ.

[ದೇ.೫ ತಮಿ. ಚುವಲ್ ; ತೆಲು.ಜೂಲು]

ಜೂಲು$_2$, ಜೂಲ, ಜೋಲಿ$_2$, ಝೂಲ, ಝೂಲು (ನಾ). (ಆನೆ, ಕುದುರೆ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮೈಮೇಲೆ) ಅಲಂಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಹೊದಿಸುವ ಬಟ್ಟೆ,–ಹೊದಿಕೆ ; ಸಬರ: ಮೇಲುತರದ ಪಟ್ಟೆ ವರಸೂಪು ಸಕಲಾತಿ ಜೂಲುಗಳಿಂದೆ ರಂಜಿಸುವ . . . ಕಿರಾತರು ಸಾಲಿಟ್ಟು ನಡೆದರೊಗ್ಗಿನಲಿ (ಮೋಹತ. ೧೯–೦೦) : ಆನೆಗೆ ಹಳದೀ ಬನಾತಿನ ಬಬ್ರೀ ಜೂಲುರೇಶ್ಮೆ ಜಾಲರು ಸಹ ೧ (ಎಕ. XIV, ನಂಜನ. ೨೯೩–೪೦ ; 1847). **ಜೂಲ** : ನಾಲನು ಬಡಿಸದ ಜೂಲವ ಹೊದಿಸದ (ಕ ಪ ಪು. ೧–೫೦). **ಜೋಲಿ$_2$** : ಕಟ್ಟಿದ ಮೊಗದ ಮಾಸರಣೆ ಬೆಳ್ಳೊಳಗಳವಟ್ಟು ಪಟ್ಟೆಯ ಜೋಲಿಯೆಸೆಯೆ . . . ಕುದುರೆಗಳು ಎಯ್ತಂದುವಾಗ (ಪ್ರಭಂಜ. ೨–೧೨೮); ರನ್ನದ ಗಗ್ಗರ ಬಣ್ಣ ಬಗೆಯ ಜೋಲಿ ಹೊನ್ನ ಹೂವೆಸೆವ ಬಾಸಿಗದಿ ಮನ್ನೆಯರೊಡೆಯನ ತೇಜಿಯಿದ್ದುವು (ಭಂಡ.೨೦–೫೦). **ಝೂಲ**: ಝೂಲ ಹಾಕಿದ ಮೂವತ್ತು ಎತ್ತಿನ ಜೋಡಿಯ ಬಂಡಿಯನ್ನು ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸಿದ್ದ (ಸಮುಜೀ. ೧೨೩೫). **ಝೂಲು** : ಮದ್ದಾನೆಗಳಿಗೆ ಕನಕಾಭರಣಗಳಿಂದಲೂ ಝೂಲುಗಳಿಂದಲೂ ಅಲಂಕಾರ ಮಾಡಿ (ಕೃವಾವಿ. ೫೬) : ಎತ್ತುಗಳನ್ನು ಝೂಲು ಗೆಜ್ಜೆಗಳಿಂದ ಸಿಂಗರಿಸಿದ್ದರು (ಅಕೋಕ. ೨೦೨).

[← ಹಿಂ. ಝೂಲ್, ಝೂಲೀ ; ಮರಾ. ಝೂಲಾ]

ಜೂಲು$_3$ (ನಾ). ಆಫ್ರಿಕದ ಒಂದು ಜನಾಂಗ ಮತ್ತು ಆ ಜನಾಂಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಆಫ್ರಿಕದ ಜೂಲುವೂ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ಮೊದಲು ನರ್ತಿಸುವನು (ಬಾಲಪ್ರ. II, ೯೧೭) ; ಅವನು ನಿಜಕ್ಕೂ ಫ್ರೆಂಚ್ ನಾಗರಿಕನೆ ? ಅವನೊಬ್ಬ ಜೂಲು (ಪುನರು. ೨೫೨). [← ಇಂ. Zulu]

ಜೂಲುಕೂದಲು 'ಜೂಲುಗೂದಲು' ನೋ.

ಜೂಲುಗೂದಲು, ಜೂಲುಕೂದಲು (ನಾ). ಉದ್ದವಾದ ಕೂದಲು: ಹಣೆಯ ಜೂಬಿನ ಜೂಲುಗೂದಲ ಕಣುಗಿಡಿಯ ಕಡುಕಾಹುರದ ಸಿಂಗಣಿಕಗಳನರ್ಬುದವನತಿಬಲ ತಾರ ತೋಱಿಸಿದ (ತೊರರಾ. ೪–೭–೨೩). **ಜೂಲುಕೂದಲು** : ಅದರ ಮೈತುಂಬ ಜೂಲುಕೂದಲಿದೆ (ಬಾಲಪ್ರ. III, ೦೪೪೨).

[ಜೂಲು$_1$ + ಕೂದಲು (<ಕೊಂದಲ್)]

ಜೂಲುನಾಯಿ 'ಜೂಲ್ನಾಯ್' ನೋ.

ಜೂಲುಬಟ್ಟೆ (ನಾ). ಹರಿದು ಹೋದ ಬಟ್ಟೆ; ಚಿಂದಿ ಚಿಂದಿಯಾದ ಬಟ್ಟೆ; ಎಳೆ ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗಿರುವ ಬಟ್ಟೆ: ಸುಧಾಮನು ಹರಕು ಬಟ್ಟೆಯನ್ನುಟ್ಟು ಜೂಲುಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಹೊದ್ದು ಬಡತನದಿಂದ ಬಹು ಕಷ್ಟಪಡುತ್ತಿದ್ದನು (ನೀತಿಚಿಂ. VIII, ೨೮). [ಜೂಲು$_1$ + ಬಟ್ಟೆ$_2$]

ಜೂಲ್ನಾಯ್, ಜೂಲುನಾಯಿ, ಜೂಲ್ನಾಯಿ (ನಾ). ಮೈಮೇಲೆ ಉದ್ದವಾದ ಕೂದಲನ್ನುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಾಯಿ: ಕೆಲಸಾರ್ ಪೋಗದಿರಿತ್ತ ಬಾ ತುಡುಕದಿರ್ ಜೂಲ್ನಾಯ್ಗಳಂ ಬಿಟ್ಟು (ನಳಚಂ. ೬೩). **ಜೂಲುನಾಯಿ:** ಜೂಲುನಾಯಿಗೆ ಉದ್ದಕೂದಲು ಇರುವವು (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೩೯): ಹಣ್ಣುಮುದುಕನನೆಳೆವ ಜೂಲುನಾಯಿ (ಶಿಲಾಲ.೬೯-೧೦);ಜೂಲು ನಾಯಿ ರೂಬಿಯು ಬಾಗಿಲಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡಿತು (ಸಾವಿಸ. ೨೦). **ಜೂಲ್ನಾಯಿ:** ಮೇಲ್ಮಿಕವ ಹಿಡಿವ ಜೂಲ್ನಾಯಿಗಳ ತರಿಸು (ರಾವಚೀ. ೨೮). [ಜೂಲು$_1$ + ನಾಯ್]

ಜೂಲ್ನಾಯಿ 'ಜೂಲ್ನಾಯ್' ನೋ.

ಜೂವ (ನಾ). ಒಂದು ದುರ್ಗದ ಹೆಸರು (?): ಸಂಧ ಜಳದುರ್ಗ್ಗಂ ಜೂವಮಂ ಕೊಣ್ಡು ಗಣ್ಡಗುಣಕ್ಕಾಸ್ಪದಮಾದ ಜೆಟ್ಟಿಗನಿವಂ ಗೋವಿನ್ದ ದಣ್ಡಾಧಿಪ (ಸೌಇಇ. XX, ೮೬-೮೭ : ?). [?]

ಜೂಳಯ 'ಚೂಳಿಯ' ನೋ.

ಜೂಳಿ, ಜೂಳೆ, ಜೋಳಿ$_4$ (ನಾ). (ಮುಚ್ಚಳವನ್ನುಳ್ಳ) ಪಾತ್ರೆಯ ಅಥವಾ ಗಿಂಡಿಯ ಸೊಂಡಿಲಿನಾಕಾರದ ಕೊಳವೆ, –ನಳಿಕೆ: ಒಂಭತ್ತು ಜೂಳಿಯ ತಣ್ಣೀರ ಕಣಿಕೆಯಂ ಹೊತ್ತು ತಿತ್ತಿಗೆ ನೀರ ಕಾಣದ (ಗುಪ್ತಮಂ. ೧೫-೧೦೭): ಕಾರ್ಪಣ್ಯದಿಂ ನುಡಿಯಲ್ಕಾ ನುಡಿಗಂಜಿ ತಾನರರೆ ಕಾರುಣ್ಯ ಕರಂ ಜೂಳಿಯಿಂ ಕುಡಿದಂ (ಪಂಪಾಶ. ೬೭); ಗಿಂಡಿಯ ಬಾಯೊಳಗೆ ಹೊಕ್ಕು ಜೂಳಿಯೊಳು ಹೊಱಡುವೆನೆಂಬ ಮಾಯಾವಿ (ಚೀರಮ. ೨-೧೦); ತನ್ನ ಶಿಷ್ಯಂ ಕೆಡುವನೆಂದು ಜೂಳಿಗೆ ಮೊಗವನಿಟ್ಟು (ವೀಶ್ವಪು. ೩-೧೪-೧೨): ಸೂಳಿಯ ತುಟಿ ಶುದ್ಧ ಎಳ್ಗಿಯಿಂ ಹರಿವ ಜಲ ಶುದ್ಧ ಸಗ್ಗಳೆಯ ಜೂಳಿ ತಾ ಶುದ್ಧ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೯೧೮). **ಜೂಳೆ:** ತುಂಬುವ ಘಟವೊಂದು ಸೂಸುವ ಜೂಳೆ ಬೇಱಾದಂತೆ (ಚಡೊಮ್ಮ. ೨೩೮-೭೭). **ಜೋಳಿ$_4$:** ಅಱಿದು ವಾಮನ ವಿಪ್ರನುದಕವೀ ಜೋಳಿಯಿಂ ಪೊಱಮಡದೆನುತ್ತ (ವೀಶ್ವಪು. ೩-೧೪-೧೩). [?]

ಜೂಳಿಗಿಂಡಿ (ನಾ). ಸೊಂಡಿಲಿನಾಕಾರದ ನಳಿಗೆಯನ್ನುಳ್ಳ ಗಿಂಡಿ; ಜೂಳಿಯ ಗಿಂಡಿ: ತಿಳಿ – ನೈರ್ಮಲ್ಯೇ, ಜ್ಞಾನಪ್ರಸನ್ನಭಾವಯೋಃ ಕಾಂಜಿಕೇ[ಪಾಠಾಂ. ಚಷಕೇ] ಚ ಜೂಳಿಗಿಂಡಿ (ಶಮುಧಾ. ನ. ೧೦೩).
[ಜೂಳಿ + ಗಿಂಡಿ]

ಜೂಳಿಗೆ, ಜುಳಿಗೆ (ನಾ). = ಜೂಳಿ: ಕಂದಲೊಳಗಣ ಹಾಲು ಜೂಳಿಗೆ ಯೆರಡು ಬಹುದೆನಲು . . . ಕೊಂದುಕೊಂಡಿರಿ ನಿಮ್ಮನೇ ನೀವೆಂದ ನಸುರಾರಿ (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೬೩-೯). **ಜುಳಿಗೆ:** ತೆರೆ ತಳರೆಡೆಯೊಳಿರ್ದ ಮಾವಿನ ತೋರತನಿವಣ್ಣ ಗಿಳಿ ಕರ್ದುಂಕಿದೊಡೆ ರಸವೊಸರಿ ಸೋರ್ವಂತೆ ಹೆಂಗಳ ಕರತಳದ ಪೊಂಗಳಸದ ಜುಳಿಗೆಯೊಳಿಟ್ಟ ಬೆರಳಂ ತೆಗೆದು ಬಿಡಲ್ಕೆ . . . ಕೆಂಪಿಡಿದ ಜಳಧಾರೆ ಕಂಗೊಳಿಸುತಿರ್ಪುದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩-೧೧).
[<ಜೂಳಿ]

ಜೂಳೆ 'ಜೂಳಿ' ನೋ.

ಜೂಳೆಯ 'ಚೂಳಿಯ' ನೋ.

ಜೃಂಭ (ನಾ). ೧. ಆಕಳಿಕೆ; ಆಗುಳಿಕೆ: "ಜೃಂಭಃ, ಜೃಂಭಣಂ – ಈ ೨ ಆಗುಳಿಕೆಯ ಪೆಸರು" (ನಾಚಿರಾ. ೯೮). ೨. (ಹೂವಿನಂತೆ) ಅರಳುವಿಕೆ. ೩. ಊದುವಿಕೆ. ೪. ವಿಸ್ತಾರಗೊಳ್ಳುವಿಕೆ; ಹೆಚ್ಚುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ಜೃಂಭಕ (ನಾ). ೧. (ನಿದ್ದೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಂತ್ರಾಸ್ತ್ರ: ಇವು ಜೃಂಭಕಾದಿ ಮಂತ್ರಾಸ್ತ್ರಗಳು (ಉತ್ತರಾ. ೮). ೨. ಶಕ್ತಿ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಜೃಂಭಕ ಪ್ರಸ್ವಾಪನ ಅಪ್ರತಿಹತ ನಿಶ್ಶೇಷೀಕರಣ ಜೀವಗ್ರಾಹಗಳೆಂಬ ಪಂಚಶಕ್ತಿ ಮಂತ್ರಂಗಳಂ (ವಿವೇಚ. ೮೦).
[ಸಂ.]

ಜೃಂಭಕಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ದಿವ್ಯಾಸ್ತ್ರ: ನೆರೆ ಸಂಪಾದಿಸಿದರ್ ಮಹಾಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳೀ ಜೃಂಭಕಾಸ್ತ್ರಂಗಳಂ (ಉರಾಚ. ೦೨-೧೩).
[ಜೃಂಭಕ + ಅಸ್ತ್ರ]

ಜೃಂಭಣ (ನಾ). ೧. ಆಗುಳಿಕೆ: ಅನಾಲಸ್ಯನೆಂಬೆಂ ನಾಸ್ತಿಕ್ಯ ದೈನ್ಯ ನಿದ್ರಾದಿ ನಿರೀಕ್ಷಣ ಜೃಂಭಣ ವಿವರ್ಜಿತಂ (ಚಾವುಂಪು. ೬). ೨. ಹಿಗ್ಗುವಿಕೆ; ಹೆಚ್ಚಾಗುವಿಕೆ. 'ಜೃಂಭಿಸು' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಜೃಂಭಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). = ಜೃಂಭಕಾಸ್ತ್ರ: ಜೃಂಭಾಸ್ತ್ರದಿನಸೆ ಸೈನ್ಯಂ ಸ್ತಂಭಿಸೆ (ಜಗವಿ. ೧೫-೩೪). [ಸಂ.]

ಜೃಂಭಿತ (ಗುಂ). ೧. ಹೆಚ್ಚಾದ; ಅಧಿಕವಾದ: ಸಂಭಿನ್ನಮಹಾವಂತಿಗಳ್ ಗಂಭೀರನಿಗೋದದೊಳ್ ತಮೋಮಯದೊಳ್ ದುಃಖಾಂಭೋಧಿಯ ಕಡೆಗಾಣದೆ ಜೃಂಭಿತ ದುಷ್ಕರ್ಮದಿಂದೆ ನಮದಪರಿನ್ನುಂ (ಆದಿಪು. ೫-೭೬). ೨. ಅರಳಿದ; ವಿಕಸಿತ. (ನಾ). ೩. ಆಕಳಿಕೆ: ಗುರು ಕಂಪ ನಿನಗೇಕೆ ಬಲಭೇದಿ ಜೃಂಭಿತವು (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೯೯). [ಸಂ.]

ಜೃಂಭಿನಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚೋರವಿದ್ಯೆ; ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗುವ ಮತ್ತು ಮಾಯವಾಗುವ ವಿದ್ಯೆ: ವಿದ್ಯುಚ್ಚೋರನೆಂಬೊಂ ಕಳ್ಳನಾತಂ ಜೃಂಭಿನಿ ಸ್ತಂಭಿನಿ ಮೋಹಿನಿ . . . ಘುಟಿಕಾಂಜನವೆಂದಿವು ಮೊದಲಾ ಗೊಡೆಯ ತಸ್ಕರಶಾಸ್ತ್ರಂಗಳೊಳಾದಮಾನುಂ ಕುಶಲಂ (ವಡ್ಡಾರಾ.೧೨೨-೧೬).
[<ಸಂ. ಜೃಂಭಿಣೀ]

ಜೃಂಭಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅತಿಶಯವಾಗು; ವಿಜೃಂಭಿಸು: ಕಾಳಗದೊಳು ಬೊಮ್ಮ ಜಟ್ಟಿಗ ಬೀರ ಭೇತಾಳ ಶಾಕಿನಿ ಡಾಕಿನಿಯರ ತೂಳದೆ ಹೊಯ್ದಾಡಿ ಜೃಂಭಿಸಿ ಗಗನಾಂತರಾಳದಿ ಬೊಬ್ಬಿಕ್ಕುತಿಹರು (ಮೋಹತ. ೨೯-೧೦).
[ಜೃಂಭಣ + – ಇಸು$_3$]

ಜೃಂಭೆ (ನಾ). ಆಗುಳಿಕೆ. [ಸಂ. ಜೃಂಭಾ]

ಜೃಂಭೆಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಆಕಳಿಸು: ನೀಳ್ಕಾಲಾನೆಗಳೆಂದು ಸೊಪ್ಪಳಿಸದಾ ಶಬ್ದಂಗಳಂ ಕೇಳುತಂ ಬೀಳ್ಕೇಡಂ ಪಡೆಯಲ್ ಸಮಂತುಳಿದ ಸಿಂಹಂ ಜೃಂಭೆಗೆಯ್ವುತ್ತಿರಲ್ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೩-೮-೯). [ಜೃಂಭೆ + ಕೆಯ್$_1$]

ಜೆಂಗು 'ಜಂಗು$_2$' ನೋ.

ಜೆಂಗೆಜ್ಜೆ (ನಾ). ಯಕ್ಷಗಾನದಲ್ಲಿ ಬರುವ ರಾಜ ಅಥವಾ ರಾಕ್ಷಸಾದಿ ವೇಷಧಾರಿಗಳು ಮೊಳಕಾಲಿನ ಬಳಿ ಕಟ್ಟುವ ಗೆಜ್ಜೆ: ಜೆಂಗು (ಚೆಂಗು) ಅಥವಾ (ಜೆಂಗೆಜ್ಜೆ) ರಾಜವೇಷ, ರಾಕ್ಷಸವೇಷಾದಿಗಳೆಲ್ಲ ಮೊಣಕಾಲ ಮುಂಗಡೆಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗೆಜ್ಜೆ (ಪಾರ್ತಿಸು. ೪೭)
[ಜೆಂಗು (<ಜಂಗು$_2$) + ಗೆಜ್ಜೆ$_1$]

ಜೆಂದ್‌ಅವಸ್ತ (ನಾ). ಜೆಂದ್ ಎಂಬ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾಗಿರುವ ಪಾರಸಿಜನರ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ಧರ್ಮಗ್ರಂಥ: ಇವರು ಖೊರಾನನ್ನು ಜೆಂದ್‌ಅವಸ್ತವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ ಅರಿತರು (ಜೊಂಗಳು. VI, ೫೪೩).
[←ಪಾರ. ಜಂದ್‌ಅವಸ್ತ]

ಜೆಂಬಾಳಿ (ನಾ). ಜೋಳದ ಬೆಳೆಯನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಸಿರು ಬಣ್ಣದ ಹುಳು, –ಕೀಟ: (*). [?]

ಜೆಂಬುದೀವಿ (ನಾ). ಜಂಬೂದ್ವೀಪ: ಈ ಜೆಂಬುದೀವಿಯೊಳ್ ತೆಂಕಲ್ಗೆ ಅಲ್ಲಿಗಲ್ಲಿಗೆ ಸಂಚರಿಪ ಕೇರಳಿಯರ ತಳಿರಡಿಯ ಲೆಪ್ಪದಲತಿಗೆವೊನ್ನಿಂ ಕೊರ್ವಿ ಬೆಳೆದ ಕೆಯ್ವೊಲನಿಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭೪-೦೪). [<ಸಂ. ಜಂಬೂದ್ವೀಪ]

ಜೆಕರ್ಮದ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ : ಯವಹಿತ್ರ, ಜೆಕರ್ಮದ ಈ ಎರಡನ್ನು ಜೇನುತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಹಚ್ಚಲು ಇರುಳುಗಣ್ಣು ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿಷ್ವವಿ. ೬೩). [?]

ಜೆಚ್ಚು 'ಚಚ್ಚು$_1$' ನೋ.

ಜೆಝ್ಝಾರ 'ಜುಜ್ಝಾರ' ನೋ.

ಜೆಟಿಗ 'ಜಟ್ಟಿಂಗ' ನೋ.

ಜೆಟ್ಟಿ 'ಜಟ್ಟಿ$_1$' ನೋ.

ಜೆಟ್ಟಿಂಗ 'ಜಟ್ಟಿಂಗ' ನೋ.

ಜೆಟ್ಟಿಕೋಟಿ (ನಾ). ಪಂದ್ಯದ ಕೋಳಿ ; ಕಾಳಗಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ತರಬೇತಾದ ಕೋಳಿ : ಜೆಟ್ಟಿಕೋಟಿಗಳ ಮೇಲೆ ತಮ್ಮ ವಿದ್ಯೆಗಳಂ ಸಂಕ್ರಮಿಸಿದರ್ (ಜಾವುಂಪು. ೩೨೪). [ಜೆಟ್ಟಿ$_1$ (<ಜಟ್ಟಿ$_1$)+ಕೋಟಿ$_1$]

ಜೆಟ್ಟಿಗ 'ಜಟ್ಟಿಗ$_1$' ನೋ.

ಜೆಟ್ಟಿದೆಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಮುಕುಡಿದೆಟಿ ಜೆಟ್ಟಿದೆಟಿ ಕೂನೆದೆಟಿ . . . ಯೆಲ್ಲವನೂ ಕೊಟ್ಟರು (ಎಕ. VI, ಕಡೂರು. ೪೯-೪೨ ; 1291). [ಜೆಟ್ಟಿ$_1$ (<ಜಟ್ಟಿ$_1$) + ತೆಟಿ$_3$]

ಜೆಟ್ಟಿಶರ್ಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಸರ್ವ್ವಶರ್ಮ್ಮಣ ಪುತ್ರ ಜೆಟ್ಟಿ ಶರ್ಮ್ಮಂ (ಇಆ. VII, ೪೨-೨೬ ; 668). [ಜೆಟ್ಟಿ ? + ಶರ್ಮ]

ಜೆಟ್ಟೆ, ಜೇಟೆ, ಜೇಷ್ಟೆ, ಜೇಷ್ಠೆ (ನಾ). = ಜ್ಯೇಷ್ಠೆ : ಜ್ಯೇಷ್ಠಾ – ಜೆಟ್ಟೆ ; ಸೃಷ್ಟಿ – ಸುಟ್ಟಿ (ಶಬ್ದಾನು. ೦೬೦ ಪ್ರಯೋ). **ಜೇಟೆ:** ಷಕಾರಕ್ಕೆ ಅದ್ವಿತ್ವ ಟಕಾರಂ – ಜ್ಯೇಷ್ಠಾ – ಜೇಟೆ (ಶಮದ.೨೮೩ ಪ್ರಯೋ). **ಜೇಷ್ಟೆ:** "ಜೇಷ್ಟೆ ಜೇಷ್ಠೆಯೊಳ್" (ಕಶರ. ೪೦) **ಜೇಷ್ಠೆ:** ಮೇಲಿನ 'ಕಶರ ೪೦'ರ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. [<ಸಂ. ಜ್ಯೇಷ್ಠಾ]

ಜೆಟ್ಟೆಮುಗೊಳ್ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು: ಪುತ್ರೂರಾ ಜೆಟ್ಟೆಮುಗೊಳುತ್ತಿಟ್ಟು ಪುತ್ರೂರಕ್ಕಾಣಗೆ ಆಯ್ದೂಂಬು ಕಟನಿಯಂ . . . ಕೊಟ್ಟರ್ (ಎಕ. X, ಕೋಲಾರ. ೨೨೯-೪ ; 750). [?]

ಜೆಡೆ 'ಜಡೆ$_1$' ನೋ.

ಜೆಡೆಕಳ್ಳಿ 'ಜಡೆಗಳ್ಳಿ' ನೋ.

ಜೆಡೆಗಟ್ಟು$_1$ 'ಜಡೆಗಟ್ಟು$_1$' ನೋ.

ಜೆಡೆಗಟ್ಟು$_2$ 'ಜಡೆಗಟ್ಟು$_2$' ನೋ.

ಜೆಡೆಗೊಳ್ 'ಜಡೆಗೊಳ್' ನೋ.

ಜೆಡೆದಲೆ 'ಜಡೆದಲೆ' ನೋ.

ಜೆಡೆದುಱುಗಲ್ 'ಜಡೆದುಱುಗಲ್' ನೋ.

ಜೆಡೆದೆರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಜೋಲಕಾರುಣ್ಯ ಜೆಡೆದೆರ್ರೆ ಪ ೩ ॥ ಬಿಟ್ಟೆಯಭಂ ೧ಕ್ಕಂ ಗ ೨ ಎತ್ತಿಲು ಪೊತ್ತರ ಪ ೫ (ಎಕ. XVI, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೭೦-೨೦ ; 1330). [ಜೆಡೆ? + ತೆರೆ$_2$ (<ತೆಱೆ$_3$)]

ಜೆಡೆಮುಡಿ 'ಜಡೆಮುಂಡಿ' ನೋ.

ಜೆಡ್ಡು 'ದಡ್ಡು$_1$' ನೋ.

ಜೆಡ್ಡುಗಟ್ಟು 'ದಡ್ಡುಗಟ್ಟು' ನೋ.

ಜೆಡ್ಡುಬೆತ್ತ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಜೆಡ್ಡುಬೆತ್ತ, ಕುಮರಿಬೆತ್ತ (ಪ್ರಜಗಿ. ೦೩-೨೮೦). [ಜೆಡ್ಡು ? + ಬೆತ್ತ]

ಜೆಪ್ಪು 'ಜಪ್ಪು$_1$' ನೋ.

ಜೆರ್ಕು$_1$ 'ಜರ್ಕು' ನೋ.

ಜೆರ್ಕು$_2$ 'ಜರ್ಕ್ಕು' ನೋ.

ಜೆರ್ಕು$_3$ (ನಾ). ಪತನ (?) : ಅಂದಿನ ಮಹಿರಾವಣ ರಾವಣ ಕುಂಭಕರ್ಣಾದ್ಯರ ಸೊರ್ಕುಂ ಜೆರ್ಕುಂ ನಿಮ್ಮವರ ತರಣದ ನೆಲೆಯಂ ಪೇಟವೆ ! (ರಾಮಾಶ್ವ. ೦೦೨-೦೯). [?]

ಜೆಲಕೊಂಜೋಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜೋಳ : ಪಟ್ಟಣಸಾಳಿ . . . ಜೆಲಕೊಂಜೋಳ ಈ ಎಂಟು ಜಾತಿಗಳನ್ನು ಮುಖ್ಯ ಪೈರುಗಳಾಗಿ (ಕಭಾಗ. ೨೬೦). [? + ಜೋಳ]

ಜೆಲ್ಲನೆ (ಅ). ಜೆಲ್ಲೆಂದು ; ರಭಸದಿಂದ ಕೂಡಿ : (+). [ಜೆಲ್$_n$ + – ಅನೆ$_1$]

ಜೆಲ್ಲಿ$_1$ 'ಜಲ್ಲಿ$_2$' ನೋ.

ಜೆಲ್ಲಿ$_2$ 'ಜಲ್ಲಿ$_3$' ನೋ.

ಜೆಲ್ಲಿ$_3$ 'ಜಲ್ಲಿ$_4$' ನೋ.

ಜೆವಳೆ 'ಜಳವೆ' ನೋ.

ಜೆಳುಗೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಸೇನ್ದ್ರಕ ಮಹಾರಾಜ ನರ್ಾಯರ್ಖಿಣ್ಣ ಮಂ ಜೆಳುಗೂರಾಳ್ಗೆಯಾನಾಳುತ್ತು ಕಾನ್ದಬೋರಧಿಕಾರಿಗಳಾಗೆ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೦೫೪-೪ : 685). [? + ಊರ್]

ಜೆಟಿ (ನಾ). (?) : ಮುಟಿ, ವೊಟಿ, ಕಟಿ . . . ಜೆಟಿ [ಪ್ರಾಕಾಂ. ಚೆಟಿ] ಕಟಸ್ಲಿ, ಬಾಟಸ್ತಿ . . . ಇತಿ ಅವಗಟಿಯಾದಯಃ (ಶಬ್ದಾನು. ೦೪೦ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). [?]

ಜೇ$_1$ 'ಜೈ' ನೋ.

ಜೇ$_2$ (ನಾ). ಬಿಲ್ಲಿನ ಹಗ್ಗ ; ಹೆದೆ : "ಜೇ – ಜ್ಯಾ=ಹೆದೆ" (ತದ್ಭಕೋ. ೦೩) : ಜೇಯನೇಟಿಸಿ ಬಿಲ್ಲಜೇಯ ಹರಿಸೂನು ಸಹಸಾಯುತಿಕೆಯಿಂದೆ ನಿಜಸಾಯಕವನುಗಿಯುತಡಹಾಯಿದಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೦೨-೨೮). [<ಸಂ. ಜ್ಯಾ]

ಜೇಂಕರ (ನಾ). ಪ್ರಶಂಸೆ ; ಹೊಗಳಿಕೆ ; ಸ್ತುತಿ. 'ಜೇಂಕರಿಸು' ಪರಾ. [?]

ಜೇಂಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೊಗಳು; ಪ್ರಶಂಸಿಸು; ಕೊಂಡಾಡು: "ಜೇಂಕರಿಸು– ಪ್ರಶಂಸಾಯಾಂ (ಕೊಂಡಾಡು)" (ಶಮಧಾ); ಕಾವಗುಣಂಗಳಿ ಸಾಜವೆಂದು ಕೇಳ್ದಗ್ಗದೆಗೊಣ್ಣು ಜೇಂಕರಿಸೆ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೦೦-೪೦ : 1085) ; ಪಿರಿದುತ್ಸವದಿಂದುಟಿ ಜೇಂಕರಿಸೆ ಬುಧರ್ನಚ್ಚಿ ಮೆಚ್ಚಿ ಬಣ್ಣಿಸೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೨೩). [ಜೇಂಕರ + – ಇಸು$_3$]

ಜೇಂಕಾರ (ನಾ). = ಝುಂಕಾರ. [<ಸಂ. ಝುಂಕಾರ]

ಜೇಂಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಝೇಂಕಾರಮಾಡು (?) : ದಣಿದ ಜೀವದ ಮ್ಯಾಲ ಜೇನಿನ ಸುರಿಮಳೆ ಜೇಂಗುಟಿ ಹನಿಹನಿ ಇಳಿದಾಂಗ (ಸಹೀಗೀ. ೪೬-೮). [ಜೇನ್$_0$ + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಜೇಂಗೊಡ 'ಜೇನ್ಗೊಡ' ನೋ.

ಜೇಂಜರಿ (ನಾ). ಜೇನುತುಪ್ಪದ ಧಾರೆ : ಪೊಚ್ಚ ಪೊಸ ಜೇನ್ಗೊಡನಂ ಪಿಟಿವಂದು ಸೋರ್ವ ಜೇಂಜರಿ (ಚಿಕವಿ. ೪-೦೦೭). [ಜೇನ್$_1$ + ಸರಿ$_2$]

ಜೇಂಬನಿ (ನಾ). ಜೇನುತುಪ್ಪದ ಹನಿ; ಜೇನುಹನಿ: ಜೇಂಬನಿಯನ್ನು ಪಟಲಗಳಲ್ಲಿ ತುಂಬಿಸಿ (ನಾಡೋಜ. ೩೪೮). [ಜೇನ್$_1$ + ಪನಿ$_2$]

ಜೇಂಬಾಲು (ನಾ). ಜೇನಂ ಬೆರಸಿದ ಹಾಲು ; ಹಾಲ್ಜೇನು : ಆರೋಗಿಸು ನನ್ನ ಚಿಣ್ಣ, ನಿನ್ನ ಮೆಚ್ಚಿನ ಜೇಂಬಾಲು (ಬಿಟ್ಟಿಆ. ೯೨-೨೩). [ಜೇನ್$_1$ + ಪಾಲು$_1$ (<ಪಾಲ್$_1$)]

ಜೇಂಬುಳು 'ಜೇಂಬುಟು' ನೋ.

ಜೇಂಬುಟು, ಜೇಂಬುಳು, ಜೇನುಂಬುಳು, ಜೇನುಹುಳು (ನಾ). ಹೂವಿನ ರಸವನ್ನು ಹೀರಿ ಜೇನುಮಾಡಿ ಕೂಡಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳು; ಜೇನ್ನೊಣ: ಮುಸುಸುಟಿತು ಕೋಂಟೆಯಂ ಮುಸಗಿ ಜೇಂಬುಟುಗಳ್ ಪೊಸವುಟ್ಟಿಯಂತೆ (ಚಿಕವಿ. ೨-೦೦೭). **ಜೇಂಬುಳು:** ಲಕ್ಕಲಕ್ಕದಲಿ ಕಿಕ್ಕಿರಿದಿರೆ ಜೇಂಬುಳು ಮೋಕ್ ದುಂಬಿ (ಕೋಗಿಲ. ೮೭-೨೦). **ಜೇನುಂಬುಳು:** ಹೂವಿನ ಮರದಲಿ ಜೇನುಂಬುಳುಂಗಳು ಮೊರೆವುದು ರಾಜನ ಭಯದಿಂದಲ್ಲ (ಪಾಂಜಜ. ೩೬-೩). **ಜೇನುಹುಳು:** ಜೇನುಹಲ್ಲೆಗೆ ಜೇನುಹುಳು ಕವಿಯುವಂದದಲಿ (ಅಗ್ನಿಹಂ. ೮೦-೨೮). [ಜೇನ್$_1$ + ಪುಟು$_1$]

ಜೇಂಬೊರೆ (ನಾ). ಜೇನಿನ ಗೂಡು : ಆ ವರ್ಣನಾದಿಗಳಿಂದ ಪುಷ್ಟವಾಗಿ ಪಾಕವಡೆದ ಕಾವ್ಯವೆಂದರೆ ಜೇಂಬೊರೆಯಂತೆ ರಸನಿಷ್ಯಂದಿಯಾಗಿರ ಬೇಕು (ನಾಡೋಜ. ೩೬೩). [ಜೇನ್$_1$ + ಪೊರೆ$_6$]

ಜೇಕಿರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ (?): ಪಳವದ ತಿವಳಿಯ ಜುಂಕದ ಮೊಳಸಿನ ಜೇಕಿರದ ಸಿವಿರ ಸಿಬ್ಬನ ಲಯದಿಂದೆಟಲದೆ ಕುಣಿದರ್ (ಅಜಿಪು. ೫-೩೨). 'ಜಿಂಕರ' ಪಠಾ. [?]

ಜೇಕು 'ಗೇಕು' ನೋ.

ಜೇಗ (ನಾ). (?) : ಅಲ್ಲಿಯ ಸಿದ್ಧಾಯಮುಂ[ಜೇ]ಗ ಮೂಲೋಪಭೋಗಿ . . . ಗಣ್ಡಯ್ಯ ಜೇಗಮಂ (ಇಎ. ೧೯೪೭, ಕರೀಂನ. ೦೬೨-೬೨; 955). [?]

ಜೇಗಂಟೆ, ಜಗ್ಗುಟೆ, ಜಾಂಗಟೆ, ಜಾಗಂಟೆ, ಜಾಗಟ, ಜಾಗಟೆ, ಜೇಗಟ, ಜೇಗಟೆ, ಜೇಗಳೆ, ಜೇಘಂಟೆ, ಝಾಂಗಟೆ, ಝಾಗಟೆ (ನಾ). (ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಬಾರಿಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ವರ್ತುಲಾಕಾರದ ಲೋಹವಾದ್ಯ: (+). **ಜಗ್ಗುಟೆ :** ಜಗ್ಗುಟೆ ಜರ್ಝರಿಗಳಿಂ ಕುಂಭ ಕುಕ್ಕಿಱಿದಾರ್ದಳುಂಬವಾಗಿರೆ ಗಿರಿನಿತಂಬದೊಳು ರಾಕ್ಷಸರು ನೆರೆದಿರ್ದರು (ಕುಮುರಾ. ೭-೫೭). **ಜಾಂಗಟೆ:** ಗಂಟೆ ಜಾಂಗಟೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಬಾರಿಸಿ (ಕನ್ನಜಾ. ೦೭೦) ; ಇನ್ನು ಮುನ್ನೂಕೋಟಿ ಜಾಂಗಟೆಯ ಬಡಿದಿಹವು (ನಲಮು. ೧೯-೯). **ಜಾಗಂಟೆ:** ಮದ್ದಳೆ ಜಾಗಂಟೆ[ಪಾಠಾಂ. ಜಾಗಂಟಿ, ಜಾಗಟೆ] ತಾಳ ದಂಡಿಗೆ ಭೇರಿ ತದ್ಧಿಮಿದಿಮಿಕೆಂದು ರಭಸಗಳು (ಪುರಂದ. ೪-೪-೧). **ಜಾಗಟ :** ಜಾಗಟ[ಪಾಠಾಂ. ಜೇಗಟ]ದೊಳಗಣ ಧ್ವನಿ ಜಾಗಟ[ಪಾಠಾಂ. ಜೇಗಟ]ವ ನುಂಗಿತ್ತು (ಮೋಳಿಮಾ. ೨೦೨-೭೭೭). **ಜಾಗಟೆ :** ನಿನ್ನ ನೆರೆಮನೆಯವರ ಭಾಗ್ಯಮಂ ಪಂಚಿ ಕೊಡುವೆನೆಂದು ಒಂದು ಜಾಗಟೆ [ಪಾಠಾಂ. ಜಯಘಂಟೆ]ಯಂ ಕೊಟ್ಟನದಂ ನೀನೇನಾದೊಡದಾಗಲಿಯೆಂದು ಬಾರಿಸಿಯಾಕ್ಷಣದೊಳೆ ಬಕ್ಕುಕ್ವಮುದರರ್ಧಂ ನೆರೆಮನೆಯವರ್ಗೆ ಬರ್ಕು (ಧರ್ಮಪ. ೪-೧೩ ವ); ಘುಡಿಘುಡಿಪ ಹೆಗ್ಗಾಳೆ ಮೊಳಗುವ ಬೆಡಗು ಜಾಗಟೆ ಬೊಬ್ಬೆಯಲಿ ಜಗ ನಡುಗೆ ಗಜಪುರದಿಂದ ಬಂದರು ಪಯಣಗತಿಗಳಲಿ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ಓರಿಇ. ೪-೦೮) ; ಈ ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣಕಳವಡದ ಪುರ ತ್ರಿಜಗದ ನೆಲದೊಳಗಿಲ್ಲೆಂದು ಗಡಿಯಾರ ಜಾಗಟೆಯುಲಿವುದು ಗೋಪುರದೊಳಗೆ (ಕಂನವಿ. ೭-೧೧೫) ; ಪೂರ್ವದಿಶಾನಾಥ ಸಂಮುದದಿ ಡಂಗುರಿಸಲೆತ್ತಿದ ವೆಳ್ಳಿ ಜಾಗಟೆಯ ಮಾಳ್ಕೆಯಿಂ ಸಸಿಬಿಂಬಮುದಯಿಸಿದುದು (ನಂದಿಮಾ. ೦೯-೦೭) ; ಗಂಟೆ ಜಾಗಟೆಗಳಿಂ ಬಡಿದು ಕುತ್ತಿಗೆ ಹಿಡಿದು ಕಡಲಡಿಗೆ ತಳ್ಳಿರೈ (ಪಾಂಡಜ. ೩೯-೯). **ಜೇಗಟ:** ಜೇಗಟ[ಪಾಠಾಂ. ಜಾಗಟ]ದೊಳಗಣ ಧ್ವನಿ ಆ ಜೇಗಟ [ಪಾಠಾಂ. ಜಾಗಟ]ವ ನುಂಗಿತ್ತು (ಮೋಳಿಮಾ. ೨೦೨-೭೭೭). **ಜೇಗಟೆ :** "ಡಿಂಡಿಮಃ, ಜೇಗಟೆಯ ಪೆಸರು" (ನಾಚಿರಾ. ೯೭) ; ತನ್ನ ದಶಶತಕರದಿ ಗಗನವೆಂದೆಂಬ ಜೇಗಟೆಯಿಂದ ಧರೆಗೆ ಡಂಗುರವೊಯ್ಯಲೆಂದಂದು ನಿಂದಿರ್ದನೋ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨-೮) : ವೀರರಿಂ ಪೊಡೆವ ಜೇಗಟೆಯಿಂ (ದಶಕು. ೮-೧೧೨) ; ಭಟರು ಸೂಡುತೆ ಬಾಸಿಂಗ ಡೌಡೆ ಜೇಗಟೆ ದನಿಮಾಡಿಸು ತ್ತೈದಿದರ್ (ಮೋಹತ. ೩೩-೩೪); ಜೇಗಟೆ ಮೊಳಗಿತು (ಸವತಿ. ೨). **ಜೇಗಳೆ:** ಮಸಣೋಜಂಗೆ ಧೂಪ ಜೇಗಳೆಯಂ ಬಾರಿಸಲು ಬಿಟ್ಟ ಮತ್ತರು ಅಱುವತ್ತು (ಕಇ. II, ೦೭-೫೫ ; 1122). **ಜೇಘಂಟೆ:** ಗೌಡುಗಳು . . . ಜೇಘಂಟೆಯಂ ತಾಗಿಸಿ ಕಾಲಂ ತೊಳದು ಧಾರಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟರು (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೨೩೭-೨೦; 1221). **ಝಾಂಗಟೆ:** ತಾಳ ತಂಬೂರಿ ಝಾಂಗಟೆ ಮದ್ದಳೆ ಸಮ್ಮೇಳನದಿಂದ ಕೂಡಿ (ವಿದಾಕ್ಕ. ೯೭-೫): ಅಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲೆಡೆ ತಾಳ, ಮದ್ದಲೆ, ಭೇರಿ, ಝಾಂಗಟೆ, ಗಂಟೆ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾದ್ಯಗಳು ಬಾರಿಸ ಲಾಗುತ್ತವೆ (ಪರಪ. ೦೯೨). **ಝಾಗಟೆ:** ಒಡಲ ಝಾ[ಪಾಠಾಂ. ಜಾ]ಗಟೆಯ ಮಾಡಿ ನುಡಿವ ನಾಲಗೆಯ ಪಿಡಿದು ಬಿಡದೆ ಥಣಥಣರೆಂದು ಬಡಿದು ಚಪ್ಪಳಿ ಕ್ಕುತ್ತಾ (ಪುರಂದ. ೦-೫೩-೦). [<ಸಂ. ಜಯಘಂಟಾ]

ಜೇಗಟ 'ಜೇಗಂಟೆ' ನೋ.

ಜೇಗಟೆ 'ಜೇಗಂಟೆ' ನೋ.

ಜೇಗಳೆ 'ಜೇಗಂಟೆ' ನೋ.

ಜೇಗೆಯ್, ಜೇಗೈ (ಕ್ರಿ). ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆಯನ್ನು ಧ್ವನಿಮಾಡು; ಧನುಷ್ಟಂ ಕಾರಮಾಡು : ನಿಮಿಷದೊಳ್ ಚಾಪಮಂ ಜೇಗೆಯ್ದುರುಭಯಾ ವೀರರ್ (ಚಿಬಪು. ೦೭-೨೩) ; ನಿನ್ನಶ್ವಮಂ ತಡೆದೆ ನಾಂ . . . ಬಿಡಿಸಿಕೊಳ್ವ ಬಗೆಯಾವುದಿನ್ನಳವಿಯೊಳ್ಕಾಣಬಹುದೆನುತೆ ಬಿಲ್ದೆಗೆದು ಜೇಗೆಯ್ಯೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೦೭-೯). **ಜೇಗೈ :** ಹತ್ತಿಸಿದ ಚಾಪಮಂ ಜೇಗೈದು ಕೂಡೆ ಮಸೆವೆತ್ತ ಕೂರಂಬುಗಳನಾರ್ದಿಸಲ್ಸೇನೆ ಮುಱಿದತ್ತುವನ ಬಾಣಘಾತಿಗೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೪-೩೦). [ಜೇ$_2$ + ಕೆಯ್$_1$]

ಜೇಗೈ 'ಜೇಗೆಯ್' ನೋ.

ಜೇಘಂಟೆ 'ಜೇಗಂಟೆ' ನೋ.

ಜೇಟೆ 'ಜೆಟ್ಟೆ' ನೋ.

ಜೇಟೆಗಾಱ (ನಾ). (?) : ಸಾಜಗುಣಮಲ್ಲದಱಿಯದ ಮುಗ್ಧೆಯರ್ ಬಳಿಕ್ಕೀ ಜೇಟೆಗಾಱ[ಪಾಠಾಂ. ಜಗಾಧಾರ, ಜಟ್ಟಿಗಾಱ]ನಂ ಕಂಡು ಮರುಳಪ್ಪುದಿದು ಸೋಜಿಗಮೆ (ಚಿಬಪು. ೨೦-೨೦). [ಜೇಟೆ? + – ಕಾಱ]

ಜೇಡ, ಜಾಡ$_1$, ಜೇಡುವ (ನಾ). ೧. ನೇಯುವವನು; ನೆಯ್ಗೆಯವನು; ನೇಕಾರ : ಗಿರಿಜೇಶಂ ತೞ್ದಂ ಜೇಡರ ದಾಸಿಗೆ ಪಡಿಯನೊರ್ಮೆ (ಸಮುಪ. ೯-೨೮) : ಬೇಡ ಕಾಯದೆ ಕೆಟ್ಟ ಜೇಡ ನೇಯದೆ ಕೆಟ್ಟ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೨೧೦). ೨. ಬಲೆ ನೇಯುವ ಹುಳು ; ಜೇಡರಹುಳು : "ಲೂತಾ, ತಂತುವಾಯಃ, ಊರ್ಣನಾಭಃ, ಮರ್ಕಟಕಃ – ಈ ೪ ಜೇಡನ ಹುಱು" (ನಾಚಿರಾ. ೧೧೩) : "ಗುಣಪ್ರಪ್ರಮನೆ ಜೇಡನೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೯-೧೪) ; ವಲ್ಲಭಂ ಬಿಸಿಲೊಳಗೊಣಗಿದಹನೆನುತವಾ ಜೇಡ ಪರಿವಿಡಿಗಳಿಂ ತನ್ನ ನೂಲಿಂ ತೆರೆಯುವೊಲು ಮೇಲ್ಕಟ್ಟೆ (ಬಸಪು. ೧೭-೩೭). **ಜಾಡ$_1$:** ೧. ಪ್ರಿಯಪುತ್ರರುಮಪ್ಪ ಸಕಲ ಜಾಡಗೊತ್ತಳಿಗಳ ಕುಲದೇವ ದೇವನಪ್ಪ ಗೊಜ್ಜೇಶ್ವರದೇವರ ಪೂಜೆ (ದೇದಾಪ್ರ. ೭) : ಪಂಜು ಇರುಳಲಿ ಲೇಸು ಪಂಜರವು ಲೇಸು ಅರಗಿಳಿಗೆ ಜಾಡಂಗೆ ಗಂಜಿ ಲೇಸೆಂದ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೦೩೪): ಬಣ್ಣ ಬಳಿದಂ ನೇಯ್ವ ಜಾಡರುಂ ಲಾಡರುಂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೊಲಿವುತಿಹ ಚಿಪ್ಪಿಗರು (ನವಮೋ. ೨-೪೭) ; ಗಾಣಿಗ, ಈಡಿಗ, ಜಾಡ, ಬೇಡರೇ ಮುಂತಾದ ಕಸುಬುದಾರರಲ್ಲಿ (ಶಬ್ದವಿ.೦೦). ೩. ಜೇಡರ ಹುಳುವಿನ ಬಲೆ: ಕೆಲವರು . . . ತೊಲೆಗಳವರೆಗೆ ಬಂಡಬಂಡವಾಗಿ ನೇಲು ಬಿದ್ದ ಇಲ್ಲಣ ಜಾಡಗಳನ್ನು ಸವರಿದರು (ರಕ್ತಧ್ವ. ೨೭೦). **ಜೇಡುವ :** ೧. ಪೆಱಾಯದ ಜೇಡುವರ ಎಱೆಯಂಗ ಗಾವುಣ್ಡನುಂ (ಮೈಆರಿ. ೦೯೩೫, ೦೭-೦೦ : 1010 ?). [ದೇ.॥ ತುಳು. ಜಾಡೆ, ಜಾಡ್ಯ ; ತೆಲು. ಜೇಂಡ್ರು, ದೇಂಡ್ರು]

ಜೇಡಬುಡ 'ಜಾಡಬುಡ' ನೋ.

ಜೇಡಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೃದುವಾದ ಜಿಗುಟುಮಣ್ಣು ; ಮಡಕೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಮಾಡಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಅಂಟು ಮಣ್ಣು : ಕೆಂಪು ಮಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಜೇಡಿ, ಗೋಡು, ಮರಳು, ಮಣ್ಣುಗಳೂ ಇರುವುವು (ವ್ಯವಮ. ೩). ೨. ಗೋಡೆಗಳಿಗೆ ಬಳಿಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಿಳಿಯ ಮಣ್ಣು ; ಬಿಳಿಯ ಆವೆಮಣ್ಣು : ಗೋಡೆಗಳಿಗೆ ಜೇಡಿಯನ್ನು ಬಳಿದಿದ್ದರು (ಟಾಕತ. ೦೦).

[ದೇ.॥ಮಲ. ಚೇಟ ; ತುಳು. ಜೇಡಿ, ಸೇಡಿ./ಮರಾ. ಶೇಡೀ, ಶೇಡೂ, ಶಾಡೂ]

ಜೇಡಿಪದರಕಲ್ಲು 'ಜೇಡಿಪದರಗಲ್ಲು' ನೋ.

ಜೇಡಿಪದರಗಲ್ಲು, ಜೇಡಿಪದರಕಲ್ಲು (ನಾ). ಸುಲಭವಾಗಿ ಒಡೆದು ತೆಳುಪದರಗಳಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಲ್ಲು: (ಸುಲಭವಾಗಿ ತೆಳುಪದರ

ಗಳಾಗಿ ಒಡೆಯುವ) ಸ್ಲೇಟು ಕಲ್ಲಿನಂತಿದ್ದು ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮೃದುವೂ ಕಡಮೆ ಗಟ್ಟಿಯೂ ಆದ, ಹಲವು ಬಗೆಯು ಜೇಡಿಪದರಗಲ್ಲು (Shale. ಇಂಕನಿ). **ಜೇಡಿಪದರಕಲ್ಲು :** ಇಪ್ಪರಲ್ಲೇ ಕಲ್ಲಿದ್ದಲು ಹಾಗೂ ಜೇಡಿ ಪದರಕಲ್ಲು (ಸುಲಭದಲ್ಲಿ ತೆಳು ಪದರಗಳಾಗಿ ಒಡೆಯುವ ಕೆಲವು ಬಗೆಯ ಕಲ್ಲು)ಗಳಿಂದ ಪೆಟ್ರೋಲನ್ನು ತಯಾರಿಸುವ ನೂತನ ವಿಧಾನಗಳೂ ಕಂಡುಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟವೆ (ವಿಜ್ಞಾವಿ. ೬೩).

[ಜೇಡಿ + ಪದರ (<ಪದರು$_3$) + ಕಲ್ಲು (<ಕಲ್^{3})]

ಜೇಡಿಮಣ್ಣು (ನಾ).=ಜೇಡಿ ೧ : ಹುಣ್ಣಾದ ಕಾಲಿಗೆ ಜೇಡಿಮಣ್ಣನ್ನಾಗಲಿ ಅಥವಾ ರಾಗಿಹಿಟ್ಟಿನ ಪೋಟ್ಲೀಸನ್ನಾಗಲಿ ೪-೫ ದಿವಸಗಳು ಕಟ್ಟಿದರೆ ನೋವು ಕಡಿಮೆಯಾಗುವುದು (ಗ್ರಾಮಾಶ. ೦೪೫) ; ಈ ಮಣ್ಣೂ ಜೇಡಿ ಮಣ್ಣೂ ಸೇರಿ ಬೆಟ್ಟದಿಂದ ನದಿಗಳ ಜತೆಯಲ್ಲಿ ಇಳಿದು ಬರುವುವು (ಬಾಲಪ್ರ. I. ೧೮೬). [ಜೇಡಿ + ಮಣ್ಣು (<ಮಣ್)]

ಜೇಡು 'ಜಾಡಂ' ನೋ.

ಜೇಡುವ 'ಜೇಡ' ನೋ.

ಜೇಣ, ಜೇನ (ನಾ). ಉಣ್ಣೆಯ ಬಟ್ಟೆ; ಕಂಬಳಿ : "ಮೇಷಕಂಬಲಃ, ಊರ್ಣಾಯುಃ=ಕಂಬಳಿಯ ಜೇಣ" (ನಾಚರಾ. ೩). **ಜೇನ :** (೩).

[?./ಮರಾ ಜೇನ್]

ಜೇಣಶಾಲೆ, ಜಾನಶಾಲೆ, ಜಾನಸಾಲೆ, ಜೀನಶಾಲೆ, ಜೇನಸಾಲೆ (ನಾ). ಆಯುಧಗಳ ಶಾಲೆ; ಆಯುಧಾಗಾರ : ಆ ರಮಣಿ ಬಾಲೆಯೊ ಕಾಮನ ಜೇಣಶಾಲೆಯೊ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೪೫). **ಜಾನಶಾಲೆ :** ಭಂಡಾರ ಜಾನಶಾಲೆ ಯುಗ್ರಾಣ ಪಣತವಾನೆಯ ಮಹಲು . . . ನಿರ್ವಾಣಂಗೈಸಿ (ಕಳನ್ನ. ೫-೬೦). **ಜಾನಸಾಲೆ :** ಜಾನಸಾಲೆ ಶ್ಯಾನಭಾಗರ ಜ ೨ ಕೆ (ಮೈಆರಿ. ೦೯೩೭, ೩೦-೩೩ ; 1669) ; ಈ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಗುಡಿ, ಹಳೆಯ ಮನೆ, ಜಾನಸಾಲೆ ಮಧ್ದಿನ ಮನೆ . . . ಒಂದೊಂದನ್ನುವೆ ನಾವು ಕಂಡು ಕೊಂಡಿದ್ದೇವೆ (ಮಂತ್ರಶ. ೫೩-೬) : ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣದ ಕೋಟೆಯೊಳಗೆ ಕಟ್ಟಿಸಿರುವ ಜಾನಸಾಲೆ (ಮಹಾವಂ. I, ೧೨೮). **ಜೀನಶಾಲೆ:** "ಶಸ್ತ್ರಾಜೀವಾ ವಾಸಮನೆ ಜೀನಶಾಲೆ" (ಮಂಗರಾ. ೫೮-೮). **ಜೇನಸಾಲೆ:** ಮಾಲೆಗಾರ್ತಿಯ ರೆಸೆದೊಪ್ಪೆ ಪುಂಜಿಸಿದ ಕಾಮನ ಕೆಯ್ದುಗಳಿರ್ಪ ಜೇನಸಾಲೆಯ ನವಸಾಲ ಭಂಜಿಕೆಗಳೆಂದು (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೬೩) ; ಒದವಿದಗಣಿತ ಗೋಮೃಗಂಗಳ ಸದನ ಶಾಲೆಯ ಜೇನಸಾಲೆಯ ವಿದಳಧಾನ್ಯದ ಕಣಜಗಳನೀಕ್ಷಿಸುತ ನಡೆತಂದ (ಮೈರಾಕಾ. ೨-೫೭). [<ಜಯನಶಾಲೆ]

ಜೇತಾರ (ನಾ). ಗೆಲ್ಲುವವನು ; ಜಯಿಸುವವನು ; ಜಯಶೀಲ : ತರುಣರ ಹೆಂಡಿರೂ ಕೂಡ ಈ ವಿಶ್ವಜೇತಾರನ ಕೀರ್ತಿಗೆ ಮರುಳಾಗಿ ಸನ್ನೆಮಾಡಿದಪ್ಪಕ್ಕೆ ಅವನ ಮಡಿಲಿಗೆ ಬಂದು ಬೀಳುತ್ತಿದ್ದರು (ಸಣ್ಣಕ. VIII, ೮೦) ; ಕ್ರಿಸ್ತಶಕ ಪ್ರಾರಂಭದಿಂದ ಕೂಡ, ಅನೇಕ ಸಲ ದ್ರಾವಿಡರು ವಂಗರಾಜ್ಯದ ಮೇಲೆ ಅಭಿಯೋಗವಮಾಡಿ ಜೇತಾರರಾಗಿದ್ದಾರೆ (ಭಾಷಾಶಾ. ೨೨೭). [<ಸಂ. ಜೇತೃ]

ಜೇನ್$_1$, ಜೇನು$_1$, ತೇನು (ನಾ). ೧. ಜೇನುಹುಳ ಹುಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಡುವ ಮಧು ; ಜೇನುತುಪ್ಪ : ಜೇನ ಮಟಿಕೊಂಡಮರ್ದಿನ ಸೋನೆಯೆ ಸುರಿದತ್ತು (ಆದಿಪು. ೬-೦೭) ; ಜೇನ ನೊಟಂಗಳ್ ತುಪ್ಪವ ನಿರಿಸಿದೊಡೆ ಲೋಗರ್ ಕೊಂಡು ಪೋಪರ್ (ಪಂಚತಂ. ೭೨-೮); ಚಂದ್ರಾದಿತ್ಯಗ್ರಹಂಗಳ್ ಕಳ್ವಡಗುಂ ಜೇನುಂ ಗಿಣ್ಣಣಂಬೆ ಮೊದಲಾದುವಲ್ಲದೆ ಶುದ್ಧಮಪ್ಪಾಹುತಿಯಂ ಕೊಳ್ಳವು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೧೦೦) ; ಜೇನ ಹುಟ್ಟಿನ ಹುಳುವ ಬಡಿದ ಸಗಾನತನ ತಾನೇನು ಚೂಣಿಯ ಸೇನೆಗೀನೆಯ ಸವಜಿ ಲಾಯಿತೆ ಶೌರ್ಯ ಸಿರಿ ನಿನಗೆ (ಕುಮಾವ್ಯಾಭೀ. ೮-೫೪). **ಜೇನು$_1$:** ಕೊಡದೊಳ್ ತುಂಬಿರೆ ಜೇನು (ಸೋಮೇಶ. ೬೩): ಜೇನು ಸವಿಯಂತ ಮೇಣ ಸಹ ತಿಂದ ಹಾಗೆ (ಗಾದೆ). ೨. ಜೇನುಹುಳಂವಿನ ಗೂಡು: ಮುತ್ತಿದವು ಶರಜಾಲ ಜೇನಿನ ಹತ್ತುಗೆಯ ನೊಣದಂತೆ (ತೊರರಾ. ೫-೬-೨೦) ; ಜೇನು ಬೇಕೆ ಬೇಕು (ಕಪವು. ೪-೧). **ತೇನು :** ೧. ಇನಿಯಳ ನುಡಿ ಜೇನಿನೊಳ್ ಗೆಳೆಯನ ನುಡಿ ತೇನಿನೋಳ್ ನಿನ್ನ ನನೆಯ, ಕೊನೆಯ ಮನೆಯ ನಾನು ಕಾಂಬೆನು (ಪಯಣ. ೧೩-೮).

ಜೇನ ದಸಿ = ಜೇನುಗೂಡು: ಜೇನದಸಿಯನು ಹಾಯ್ದು ಪಾಡಾಯ್ತು ಏನ ಹೇಳುವೆ (ಕಾಶಿರಾ. ೧೨-೨೦). ಜೇನ ಪುಟ್ಟಿ, ಜೇನ ಹುಟ್ಟಿ = ಜೇನು ವುಟ್ಟಿ: ತಲೆಗಳ್ ತೊಡರ್ದಿರ್ದ ಜೇನ ಪು[ಪಾಠಾಂ. ಗ]ಟ್ಟಿಗಳೆನೆ ಪೋಲ್ತುವು (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೮೦) ; ಜೇನ ಹುಟ್ಟಿಯ ಬಸಿವ ವಿಷದಲಿ ಬಂದುದುರಗಾಸ್ತ್ರ (ಕುಮಾವ್ಯಾಕ. ೨೫-೦೮). ಜೇನ ಹಳಿ=ಜೇನ ದಸಿ: ಉರಿದೋಟಿ ಜೇನ ಹಳಿಯ ಬಿಟ್ಟಾ ನೊಣನಿರದೆ ತೆರಳುವ ತೆಜದೊಳು ಸರಿದುದು ಸುರುತಾಳ ಲಗ್ಗೆ ದುರ್ಗವ ಬಿಟ್ಟು (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೯-೨೮).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತೇನ್; ಕೊಡ. ತೇನಿ ; ತೆಲು. ತೇನೆ ; ಗಡಬ. ತೀನ್, ತೀನು ; ಮಲ್ತೊ. ತೆನಿ]

ಜೇನ್$_2$, ಜೇನು$_2$, ಜೇನೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಣ್ಣಿನ ಮರ: ಜಾಲಿ ಜೇನೊಡವಿಪ್ಪೆ ಪಿಪ್ಪಲ ಹಾಲೆಯಿವ ನೋಡಬಲೆ (ತೊರರಾ. ೩-೧-೨೮). **ಜೇನು$_2$:** ಭದ್ರಾಕ್ಷಿ ಮರ, ಜೇನುಮರ, ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಮರ (ಮೈಜಿಗಿ. ೪೦-೮೦೦). **ಜೇನೆ :** ನೇಬಿಯ ಹಣ್ಣಳತ್ತಿಯ ಹಣ್ಣು ಹುಣಸೆಯ ಹಣ್ಣು ಜೇನೆಯ ಹಣ್ಣುಯಿಪ್ಪೆಯ ಹಣ್ಣದಟ ಹೂ ಮಧುರ ಮಧುವುಂಟು(ಬಸವು. ೧೮-೧೬).

[?]

ಜೇನ 'ಜೇಣ' ನೋ.

ಜೇನವರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉತ್ತಮ ಜಾತಿಯ ಅವರೆ : (೩).

[ಜೇನು$_1$ (<ಜೇನ್^{1}) + ಅವರೆ$_1$]

ಜೇನಸಾಲೆ 'ಜೇಣಶಾಲೆ' ನೋ.

ಜೇನಿಡು (ಕ್ರಿ). (ಜೇನು ಹುಳು) ಗೂಡನ್ನು ಕಟ್ಟು: ಪುಟ್ಟಿದುವಲ್ಲಿಗಲ್ಲಿಗೆ ಶಿಲೀಂಧ್ರಚಯಂ ಕರುಮಾಡದಲ್ಲಿ ಜೇನಿಟ್ಟುದು (ಜಗವಿ. ೧೨-೪).

[ಜೇನ್^{1} + ಇಡು$_1$]

ಜೇನು$_1$ 'ಜೇನ್^{1}' ನೋ.

ಜೇನು$_2$ 'ಜೇನ್^{2}' ನೋ.

ಜೇನುಂಡೆ, ಜೈನುಂಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಟಾಕಿ : ಪಟಾಕಿ ಜೇನುಂಡೆ ಗರ್ನಾಲುಗಳನ್ನು ಸುಡುವುದು ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ತುಂಬಾ ಸಂತೋಷ (ನಿಷ್ಪಾಮು. ೧೦೪). **ಜೈನುಂಡೆ :** ದಿಬ್ಬಣ ಹೋಗುವಾಗ ಜೈನುಂಡೆ ಹೊಡೆಯಲು ಚಟ್ಟಪ್ಪನೇ ಮುಂದಾಳು (ಈಕಥೆ. ೪೨). [?]

ಜೇನುಂಬುಳು 'ಜೇಂಬುಟು' ನೋ.

ಜೇನುಕಡ್ಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಜೇನುಕಡ್ಡಿ, ತುರಿಕಡ್ಡಿ (ಮೈಜಿಗಿ. ೧೩-೨೩೮). [ಜೇನು$_0$ + ಕಡ್ಡಿ]

ಜೇನುಕಾತಾಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಜೇನುಕಾತಾಳ, ಹುಲಿ ತೊರಡು ಮರ (ಮೈಜಿಗಿ. ೭೨-೧೪೭೭). [?]

ಜೇನುಕಿಟ್ಟಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಮರಗಳು: ಹೆಸವ . . . ಅಶೋಕ, ಜೇನುಕಿಟ್ಟಲು, ಚಿಲ್ಲು (ನವ್ಯಾನು. ೨೩೭). [?]

ಜೇನುಕೃಷಿ (ನಾ). ಜೇನುಸಾಕಣೆ ವ್ಯವಸಾಯ : "ಜೇನುಕೃಷಿ" (Apiculture. ಇಂಕನಿ.). [ಜೇನು$_1$ (<ಜೇನ್^{1}) + ಕೃಷಿ]

ಜೇನುಕೃಷಿಕ (ನಾ). ಜೇನು ಸಾಕುವವನು; ಜೇನುಸಾಕಣೆ ವ್ಯವಸಾಯವನ್ನು ನಡೆಸುವವನು : "ಜೇನುಕೃಷಿಕ" (Apiarist. ಇಂಕನಿ.).

[ಜೇನು$_1$ (<ಜೇನ್^{1}) + ಕೃಷಿಕ]

ಜೇನುಗನಸು 'ಜೇನ ನಸು' ನೋ.

ಜೇನುಗೂಡು (ನಾ). ೧. ಜೇನುಹುಳುವಿನ ಗೂಡಂ; ಜೇನಂಹುಟ್ಟಿ : ಜೇನುಗೂಡಿಗೆ ಬೆಂಕಿ ಇಟ್ಟು ಜೇನುನೊಣಗಳನ್ನು ಚೆದರಿಸುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ). ೨. ಜೇನುಕೃಷಿ : ಜೇನುಗೂಡು: ಇದುಬಹಳ ಸುಲಭವಾದ ಮತ್ತು ವೆಚ್ಚವಿಲ್ಲದ ಕೆಲಸ (ವ್ಯವಮ. ೬೯). ೩. ಭತ್ತದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ: ಈ ಸಾರಿ ಗದ್ದೆಗೆ ಜೇನುಗೂಡನ್ನು ಹಾಕಿಸಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ).
[ಜೇನು$_1$ (<ಜೇನ್$_1$) + ಗೂಡು]

ಜೇನುಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ), ಜೇನುತುಪ್ಪವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಂ ; ಜೇನಾಗಿಸು ; ಸಿಹಿಯಾಗಿಸು: ಜೇನುಗೊಳಿಸುವವೀಗ ಹೂರಸ ಜೀವದಾ ಜೇನ್ನೊಣಗಳು (ಮುಕ್ತಕಂ. ೪೦–೧೩). [ಜೇನು$_1$ (<ಜೇನ್$_1$) + ಕೊಳ್$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಜೇನುಣಿ (ನಾ).=ಜೇನ್ನೊಣ: ಮುಗಿದಿಹ ಬಾಯ್ದೆರೆಯದುರಲು ಹಲುಬುತೆ ದೆಸೆಗೇರಿತಾ ಜೇನುಣಿಯೊಂದು (ಕವಿಕಾ. ೭೧–೪). [ಜೇನ್$_1$ + – ಉಣಿ]

ಜೇನುತುಪ್ಪ (ನಾ). = ಜೇನ್$_1$ ೧ : ಜೇನುತುಪ್ಪ ಹೊತ್ತು ಮಾಱುವವಳ ಮಡಕೆಯು ಮೇಲೆ ಮೂಱು ತುಂಬಿ (ಅಱಿಮಾ. ೬೪–೩೦); ಜೇನುತುಪ್ಪಕ್ಕೆ ಸಕ್ಕರೆ ಸಲ್ಲುವುದು (ಶಮದ. ೧೩೦ ಪ್ರಯೋ) ; ಮಾಧವನ ಅಪ್ಪವಣೆದು ಬಿತ್ತರಿಸುವ ಕೃತಿ ಜೇನುತುಪ್ಪದ ತೊಱೆಯಾಗಲೆಱೆಯಾ (ಮೋಹತ. ೧೮–೧) ; ಪುಲಿದೊಗಲ ಪೊಱೆ ಜೇನುತುಪ್ಪದ ನಳಿಗೆ ಮೇಣದ ಮುದ್ದೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೦೭–೭೯). [ಜೇನು$_1$ (<ಜೇನ್$_1$) + ತುಪ್ಪ]

ಜೇನುನೊಣ 'ಜೇನ್ನೊಣ' ನೋ.

ಜೇನುಪೆಟ್ಟಿಗೆ (ನಾ). ಜೇನು ಹುಳುವನ್ನು ಸಾಕಲು ಮಾಡಿದ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ : ನಮಗೆ ಒಂದು ಜೇನುಪೆಟ್ಟಿಗೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಡು (ಕಪಪು. ೪–೪).
[ಜೇನು$_1$ (<ಜೇನ್$_1$) + ಪೆಟ್ಟಿಗೆ]

ಜೇನುಮೇಣ (ನಾ). ಜೇನುಹುಟ್ಟಿನಿಂದ ಸಿಗುವ ಮೇಣ : ಮುಲ್ತಾನ್ ಡಿಸ್ಟ್ರಿಕ್ಟಿನಲ್ಲಿ . . . ಜೇನೂ,ಜೇನುಮೇಣವೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ತಯಾರಾಗುತ್ತವೆ (ಭೂಗೋಳ. ೩೯) ; ಕೆಳಗಡೆ ಜೇನುಮೇಣದಂತಹ 'ಲಿಪಿಡ್' ಕಣಗಳಿಂದಾದ ಮೇಣದ ಪದರ (ಕೀಟಜಿ. ೮).
[ಜೇನು$_1$ (<ಜೇನ್$_1$) + ಮೇಣ (<ಮಯಣ)]

ಜೇನುವುಟ್ಟಿ, ಜೇನುಹುಟ್ಟಿ$_1$, ಜೇನುಹುಟ್ಟು (ನಾ). ೧.=ಜೇನುಗೂಡಂ: ವನತರುಗಳೊಂದೊಂದನೊರಸೆ ಪುಟ್ಟಿದನಲನಳವಿಗಳಿದೊಗೆದ ಪೆರ್ವೊಗೆಗೆ ಪುಳುಗಳ್ಪೋಗೆ ನಟ್ಟಗೊಂಬಿನೊಳ್ ವಿಸುಪ ಜೇನುವುಟ್ಟಿ[ಪಾಠಾಂ. ಟ್ಟ,ಟ್ಟಿ] ಗಳ ಮಧುರಸಮಂ ಬಳಿಯನಡರ್ದು ಪೀರ್ವ ಮರವಾವುಗಳಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೩–೩೩ ವ). **ಜೇನುಹುಟ್ಟಿ$_1$** : ೨. = ಜೇನುಪೆಟ್ಟಿಗೆ : ಹುಲ್ಲು, ಅವು ವೊ.ಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಜೇನುಹುಟ್ಟಿ (Skep. ಇಂಕನಿ). **ಜೇನುಹುಟ್ಟು** : ೨. ನಿನ್ನ ಜೇನುಹುಟ್ಟಿನಲ್ಲಿರಿಸುವುದಕ್ಕೆಂದು . . . ಜೇನ್ನೊಣವೊಂದನ್ನು ತಂದಿದ್ದೇನೆ (ಅಶ್ವಮ. ೧೨೩). [ಜೇನು$_1$ (<ಜೇನ್$_1$) + ಪುಟ್ಟಿ$_3$]

ಜೇನುಸಾಕಣೆ (ನಾ). ಜೇನುಹುಳುಗಳನ್ನು ಸಾಕುವಿಕೆ ; ಜೇನುಕೃಷಿ : ರಾಜ್ಯಸರ್ಕಾರವು ಜೇನುಸಾಕಣೆಯನ್ನು ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ).
[ಜೇನು$_1$ (<ಜೇನ್$_1$) + ಸಾಕಣೆ]

ಜೇನುಹಲ್ಲೆ (ನಾ). ಜೇನುಗೂಡಂ; ಜೇನುಹುಟ್ಟಿ: ಜೇನುಹಲ್ಲೆಗೆ ಜೇನು ಹುಳು ಕವಿಯುವಂದದಲಿ (ಅಗ್ನಿಹಂ. ೫೦–೩೪).
[ಜೇನು$_1$ (<ಜೇನ್$_1$) + ಹಲ್ಲೆ$_2$]

ಜೇನುಹುಟ್ಟಿ 'ಜೇನುವುಟ್ಟಿ' ನೋ.

ಜೇನುಹುಟ್ಟು 'ಜೇನುವುಟ್ಟಿ' ನೋ.

ಜೇನುಹುಳು 'ಜೇಂಬಂಬು' ನೋ.

ಜೇನೂಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಜೇನನ್ನು ತಿನ್ನಿಸು,–ಉಣಿಸು. ೨. (ಅಲಂ) ಸವಿಯನ್ನು ತುಂಬು: ಅಂದಿನಿಂದವರೇಕರೀತಿಯೊಳಿರುವರು ಬಾಳಿಗೆ ಜೇನೂಡುತಿಹರು (ಇಂಚಾಪ. ೨೩–೧೨) [ಜೇನು$_1$ (<ಜೇನ್$_1$) + ಊಡು$_1$]

ಜೇನೆ 'ಜೇನ್$_2$' ನೋ.

ಜೇನೆಯ್ 'ಜೇನ್ನೆಯ್' ನೋ.

ಜೇನ್ನೆ 'ಜೇನ್ನೆಯ್' ನೋ.

ಜೇನೊಣ 'ಜೇನ್ನೊಣ' ನೋ.

ಜೇನ್ಗಜ್ಜ (ನಾ). ಸವಿಯಾದ ಕೆಲಸ ; ಪ್ರಿಯವಾದ ಕೆಲಸ : ಬೈಗು ಗೆಂಪೋಕುಗಳಿಗೆ ಮುನ್ ಪೂವಿಂಪಿನಾ ಜೇನ್ಗಜ್ಜಮಂ ಪಣ್ಗೊಳಿಸವೇಳ್ಕುಂ (ಬಿಗಾಳಿ. ೬೦). [ಜೇನ್$_1$ + ಕಜ್ಜ$_1$]

ಜೇನ್ಗಱೆ (ಕ್ರಿ). ಜೇನನ್ನು ಕರೆ,–ಸುರಿ : ಬಿಟ್ಟನಾರ್ಜುನಿ ಮತ್ತೆ ಮಧುಶರವನಾ ಕ್ಷತಂಗಳ ಮೇಲೆ ಜೇನ್ಗಱೆವೊಲು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೪–೨೪).
[ಜೇನ್$_1$ + ಕಱೆ$_1$]

ಜೇನ್ಗನಸು, ಜೇನುಗನಸಂ (ನಾ). ಸವಿಯಾದ ಕನಸು : ಆ ಅದೆಂತಪ್ಪ ಜೇನ್ಗನಸಿನಿಂದೆಳ್ಚರ್ತೆ ನಾಂ (ಚಂದ್ರಸ. ೮೦). **ಜೇನುಗನಸು:** ಜೇನುಗನಸು! ಕನಸೆಂದರೆ ಬರಿಯ ಕನಸಲ್ಲ. ಒಂದು ಸುಂದರ ಸ್ವಪ್ನ (ಹೇಮುಕೂ. ೪).
[ಜೇನ್$_1$ + ಕನಸು]

ಜೇನ್ಗೊಡ, ಜೇಂಗೊಡ (ನಾ). ೧. ಜೇನು ತುಂಬಿದ ಕೊಡ,–ಪಾತ್ರೆ : ಮಡದಿಯ ಮಂಡೆವಾಣಿಕವೆ ಗೀಳೊಸರ್ವ ಜೇನ್ಗೊಡದಂತೆ ಮತ್ತಾವ್ಯ ರುಚಿಯು (ಮೋಹತ. ೨೩–೨) ; ಬಲು ಗಜದಂತ ಜೇನ್ಗೊಡನು . . . ಪುಳಿಂದಿಯರ್ಪೊತ್ತು ನಡೆಯೆ (ಅಬ್ಬಲೂ. ೩–೪೦). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖಾದ್ಯ,–ಭಕ್ಷ್ಯ: ಸಣ್ಣಸೇವಗೆ ಹಾಲುಂಡೆ ಜೇನ್ಗೊಡ ಶುಭ್ರವಣ್ಣದುದ್ದಿನ ಸವಿಗಡುಬು (ಕಂಸವಿ. ೮–೮೭). **ಜೇಂಗೊಡ :** ೧. ಪಾಲ್ಗಡಲ ತೆರೆಯ ಬೊಂಬಲ್ಗಳಲಿ ಜೇಂಗೊಡನ ಸಾಲ್ಗಳಂ (ವೀಶೈಪು. ೩–೦–೧); ಫಣಿಮಣಿಯ ನಮರ್ದ ಜೇಂಗೊಡಮಂ ಕಂಪೊತ್ತರಿಸುವ ಬಾವನ್ನಮನಿತ್ತಂ . . . ಪುಳಿಂದಂ (ರಾಜಶೇ. ೫–೨೩). ೩. ಜೇನಿನ ಹುಟ್ಟು,–ಗೂಡಂ: ಜೇಂಗೊಡದಿಂಬನಿ ವರ್ಷವಾಗಲಗ್ಗಲಿಸಿದುದಾ ಮ ಹೀ೦ಧ್ರ ವಿ ಭು ನೀರದಕಾಲಮುದೆಂಬ ಮಾಟ್ಕೆಯಿಂ (ಉದ್ಭಟ. ೨–೪೭).
[ಜೇನ್$_1$ + ಕೊಡ$_2$]

ಜೇನ್ದುಂಬಿ (ನಾ). ಜೇನುಹುಳಂ ; ಜೇನ್ನೊಣ : ಜೇನ್ದುಂಬಿಯ ಮೊರೆ, ಹಕ್ಕಿಯ ಇಂಚರ (ಆನಿಕೇ. ೨೭–೯).
[ಜೇನ್$_1$ + ತುಂಬಿ$_1$]

ಜೇನ್ನುಡಿ (ನಾ). ಜೇನಿನಂತಹ ನುಡಿ; ಇಂಪಾದ ಮಾತಂ; ಸವಿಮಾತು ಸ್ವಕಾರ್ಯಮಾತ್ರೋಚಿತಮಪ್ಪ ಜೇನ್ನುಡಿಗಳಂ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೧೬೦) ; ಆಕೆಯಂ ತೋಳ್ಗಳಿಂದಮರ್ದಪ್ಪಿ ಮುಂಡಾಡಿ ಮುದ್ದಿಸುತೆ ಜೇನ್ನುಡಿಗರೆದ ನಿಂತು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೭೪–೩೭೯).
[ಜೇನ್$_1$ + ನುಡಿ$_2$]

ಜೇನ್ನೆಯ್, ಜೇನೆಯ್, ಜೇನ್ನೆ (ನಾ). = ಜೇನ್$_1$: ಒಂದು ಕೊಡ ಜೇನ್ನೆಯ್ಯುಮಂ (ಪಸಾರ.೬೩–೭); ಆ ಮಹಾಪರ್ವತಪ್ರಾಂತದುತ್ತಮವನಂ . . . ಸೋಮಾದಿವಲ್ಲಿಗಳಿನಖಿಳ ತೃಣನಿಚಯದಿಂ ಜೇನ್ನೆಯ್ಯ ತಂದಲ್ಗಳಿಂ . . . ರಾಜಸುತಿರ್ದುದು (ವೀಶೈಪು. ೩–೯–೭). **ಜೇನೆಯ್ :** ಮಧುಮದ್ಯ ಮಾಂಸಗಳುಮಯ್ದು ಪಾಲ್ಮರದ ಪಣ್ಗಳುಂ ಜೇನೆಯ್ಯುಂ [ಪಾಠಾಂ. ಮಾಳಂಬಿಯುಂ] . . . ಸೇವಿಸುವರಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೨೭–೧೮) ; ಕರಡಿಯ ತೋಲಂ ಕಜ್ಜಲ ಪರಾಗದಿಂ ಪೊರೆದು ಪಿರಿದು ಜೇನೆಯ್ಯೊಳ್ ತಂದಿರಿಸಿದ ಪೊಲ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೮–೧೨೭) ; ಆ ತಿರುಳಂ ಜೇನೆಯ್ಯಂ ಕಪ್ಪುರವಂ ಬೆರಸೆಚ್ಚಿ ಕಣ್ಣಾ ಪೂಗಳ್ ಕಿಡುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯–೭೭); ಖಡ್ಗಧಾರೆಯ ಜೇನೆಯ್ಯಂ ನೆಕ್ಕುವಂತೆ (ಪಂಚಾಮಾ. ೨–೧೮). **ಜೇನ್ನೆ:** ಮೃದುಸ್ಮೇರ ಮಿಂಗಡಲಂ ತುಳ್ಕಿದ ಮಾಳ್ಕೆಯಿಂದೊಗೆಯೆ ಜೇನ್ನೆಸೋನೆಯಂ ಸೂಸೆ ಮೆಲ್ನುಡಿ (ರಾಜಶೇ. ೭–೦೩). [ಜೇನ್$_1$ + ನೆಯ್$_2$]

ಜೇನ್ನೊಣ, ಜೇನುನೊಣ, ಜೇನೊಣ(ನಾ).=ಜೇಂಬುಟು: ಭೋಂಕರಿಸು ತೊಗ್ಗಿದರ್ಕವಿದು ಜೇನ್ನೊಣದಂತೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೮-೩೨); ಪುಷ್ಪಗಳಿಲ್ಲದ ಕಡೆ ಹಾರಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಜೇನ್ನೊಣವೊಂದನ್ನು ತಂದಿದ್ದೇನೆ (ಅಶ್ರುಮ. ೧೨೫). **ಜೇನುನೊಣ :** "ಸರಘಾ, ಮಧುಮಕ್ಷಿಕಾ – ಈ ೨ ಜೇನುನೊಣ" (ನಾಚಿರಾ. ೧೧೫); ಜೇನುನೊಣದ ಮಧೂಪಚಯವಪಕಿಲ್ಲಲೇ ಸರ್ವಾಪ ಹಾರವು ಪರರಿಗಾ ಕೌರವನ ಸಿರಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೪-೧೧). **ಜೇನೊಣ:** ಜೇನೊಣ ಕಡಿದಂತೆ ಮಂಡೆಯು ಕೊಡಹುವರು (ಭರಜ. ೬೦-೫೦).

[ಜೇನ್$_1$ + ನೊಣ (<ನೊಟಿ)]

ಜೇನ್ಮಳೆ (ನಾ). ಜೇನಿನ ಮಳೆ : ತಾನರವಂ ಲಯಂ ಜವಂಬೆತ್ತಿರೆ ಮೂರ್ಛನಾಪ್ರಸರವೊಂದಿರೆ ಜೇನ್ಮಳೆ ಸೂಸಿದಂತೆ (ವೃಷವಿ. ೧೧-೮).

[ಜೇನ್$_1$ + ಮಳೆ (<ಮಟಿ)]

ಜೇನ್ಸೊಗ (ನಾ). ಜೇನಿನಂತೆ ಮಧುರವಾದ ಸುಖ : ಜನಕಜೆಗೆ ನಾಳನಾಳದಿ ದುಮುಕುತಿರೆ ಜೇನ್ಸೊಗಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೦೫-೧೩೬).

[ಜೇನ್$_1$ + ಸೊಗ]

ಜೇಪಾಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧ ಗಿಡ : "ಜ್ವರಾಂತಕಃ – ಕಕ್ಕೆ, ಬೇವು, ಜೇಪಾಳ" (ಒಷಧಿ. ೬೧) ; ಜೇಪಾಳ – (ಜಮಾಲಗೋಟಾ) ಇದೊಂದು ಗೋವೇದ ಔಡಲ ಜಾತಿಯ ಬೀಜವದೆ (ಗೃಹವ್ಯ. ೭) ; ಇಂಗಲೀಕ ೩, ಜೇಪಾಳ ೪ ಇವ ಕೂಡಿ ಜೇಪಾಳದ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಜಾವ ಮರ್ದಿಸಿ (ವಿವೈವಿ. ೧೩೭). 'ಜಾಪಾಳ' ಪರಾ. [ಸಂ. ಜೇಪಾಲ]

ಜೇಬು, ಜೋಬು (ನಾ). ತೊಡುವ ಬಟ್ಟೆಗಳಲ್ಲಿ ಹಣವೇ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡಿದ ಚೀಲದಂತಹ ಭಾಗ ; ಕಿಸೆ ; ಬೊಕ್ಕಣ : ಖಾಲಿ ಜೇಬಿನ ಜ್ಞಾಪಕ ನನ್ನ ಮೆದುಳಿನಲ್ಲಿ ಮಿಂಚಿತು (ಮುಗಮಾಂ. ೪೯) ; ಜೇಬಿನಲ್ಲಿಯ ಪೆಪ್ಪರುಮೆಂಟುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಕಸಿದುಕೊಂಡು (ರಂಗರೋ. ೩೦). **ಜೋಬು :** ಆಮೇಲೆ ಹಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಅವರಿಬ್ಬರೂ ತಮ್ಮ ಜೋಬುಗಳಲ್ಲಿ ತುಂಬಿ ಕೊಂಡಿರಬೇಕು ಎನ್ನಿಸಿತು (ಶಾಲಿಮ. ೧೦೭); ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಹಣವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಜೋಬಿನ ಒಳ ಸೇರಿಸಿದ (ಪದ್ಮಸ. ೨೦೫).

ಜೋಬಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳು = ೧. ಜೇಬಿನಲ್ಲಿ ಇಡು,-ಸೇರಿಸು. ೨. (ಅಲಂ) ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಅಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಇಂಜನಿಯರು ಗಳನ್ನೂ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಅಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನೂ ತನ್ನ ಜೋಬಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಆ ಅತಿಥಿಗೃಹವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ್ದನು (ಪಂಜಪಂ. ೧೧೦).

[←ಪಾರ. ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜೇಬ್]

ಜೇಬುಗಳ್ಳ (ನಾ). ಜೇಬಿನಿಂದ ದುಡ್ಡನ್ನು ಕದಿಯುವವನು; ಕಿಸೆಗಳ್ಳ: ಅಹಮ್ಮದ್ . . . ಒಬ್ಬ ಜೊತೆಗಾರನೊಡನೆ ಸೇರಿ ಜೇಬುಗಳ್ಳನಾಗಿದ್ದ (ಮುಂಗಾಮು. ೯). [ಜೇಬು + ಕಳ್ಳ$_1$]

ಜೇಬುಳಗೇರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಜೇಬುಳಗೇರಿಗೆ ಕಲಿಯುಮ್ಮಗಾಮುಣ್ಣುಗೆಯ್ದಾ ಚೇದಿಯಮಾನ್ ಮಾಡಿಸಿದೊನ್ (ಎಇ. XXI, ೨೦೭-೬; 751). [ಜೇಬುಳ್$_0$ + ಕೇರಿ]

ಜೇಮಣ 'ಜೇವಣ' ನೋ.

ಜೇಮನ (ನಾ). ೧. ಊಟಮಾಡುವುದು. ೨. ಆಹಾರ ; ಊಟ : "ಆ ಜೇ[ಪಾಠಾಂ. ಜೇ] ಮನಂಸ್ವಾದನಮಾಹಾರಮಶನಮೆನಲ್"(ಮಂಗರಾ. ೬೫-೭). ೩. ಗ್ರಾಸ ; ತುತ್ತು. [ಸಂ.]

ಜೇಯ (ನಾ). ೧. ಗೆಲವು : "ಜೇಯಂ, ಜಯನಂ, ಜಯ್ಯಂ, ಜೇತವ್ಯಂ, ಜಯನೀಯಂ ಈ ೫ ಗೆಲ್ವು" (ಕಾಶಕೈ. ೬೮). ೨. ಗೆಲ್ಲಲು ಶಕ್ಯ ವಾದುದು,-ಸಾಧ್ಯವಾದುದು. 'ಅಜೇಯ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಜೇರು$_1$ (ನಾ). ಗೋಡೆ : (ಕ). 'ಜೇರುಗಂಡಿ' ಪರಾ. [<ಕೇರ್$_1$]

ಜೇರು$_2$ (ನಾ). ೧. ಅಶಕ್ತಿ ; ದುರ್ಬಲತೆ ; ನಿತ್ರಾಣ. ೨. ಬೇನೆ ; ಕಾಯಿಲೆ : ಹುಮಾಯನನಿಗೆ ಜೇರು ಆದಾಗ ಬಾಬರನು . . . ಅವನ ಹಾಸಿಗೆಯ ಸುತ್ತಲೂ ಮೂರು ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆ ಮಾಡಿದನು (ಚರಿಸಂ.೭): ಆದರೆ ಅವಳ ಅಜ್ಜಿ ಆಯತ್ತ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಜೇರಾದವಳು . . . ಇನ್ನೂ ಜೀವ ಕಣ್ಣಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿದ್ದಳು (ದೀಪಹ. I, ೧೯). ೩. ಇಕ್ಕಟ್ಟು ; ಕಷ್ಟ ; ಸಂಕಟ : ಆದ್ದರಿಂದ ಸರ್ವಾಧಿಪತಿಯು ನಿಜಾಮನನ್ನು ಜೇರಿಗೆ ತಂದು ಸಹಾಯ ಸೇನಾಪದ್ಧತಿಗೆ ಒಡಂಬಡಿಸಿದಂತೆ (ಚರಿಸಂ. ೧೮೨) : ತೋಫಿನ ಗುಂಡುಗಳನ್ನು ಹಾರಿಸುತ್ತಲೂ ಅವರನ್ನು ಜೇರಿಗೆ ತರುತ್ತಿದ್ದ (ಹಂಸಾ. ೨೫).

ಜೇರಿಗೆ ಬರು = ಕಂಗ್ಗು : ದುರ್ಬಲನಾಗು : ಕೂಡಲೇ ತ್ರಿಯಂಬಕ ರಾಯನು ಬೆನ್ನಟ್ಟಿ ಹೋಗಿದ್ದರೆ ಹೈದರನು ತುಸುದಿವಸದಲ್ಲೇ ಜೇರಿಗೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದನು (ಚರಿಸಂ. ೧೯೧). **ಜೇರು ಮಾಡು** = ಜೇರುಗೆಯ್: ಅಲ್ಲಿಯ ನಿಜಾಮನನ್ನು ಜೇರು ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಅವನು ಬಾಬರನಿಗೆ ಶರಣು ಬಂದು ಬಿಯಾನದ ಕೋಟೆಯನ್ನು . . . ಒಪ್ಪಿಸಿದನು (ಮೋಬಾದ. ೨೫).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜೇರ್]

ಜೇರುಗಂಡಿ, ಜೇರಗಂಡಿ (ನಾ). ೧. ಕೋಟೆಯ ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ಬಂದೂ ಕನ್ನು ತೂರಿಸಿ ಹೊಡೆಯಲು ಮಾಡಿದ ರಂಧ್ರ,-ಕಿಂಡಿ; ಅಂಬುಗಂಡಿ: (ಕೋಟೆಯ)ಕೈಪಿಡಿ ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ, ಒಳಗಡೆಯಿಂದ ಅಗಲವಾಗುತ್ತ ಬರುವ ಫಿರಂಗಿ(ಬಂದೂಕು)ಗಂಡಿ, ಜೇರುಗಂಡಿ ; ಫಿರಂಗಿಜಾಲಕ (Embrasure ಇಂಕನಿ). **ಜೇರಗಂಡಿ :** ೨. ಬೆಳಕಿಂಡಿ : ನನಗೆಲ್ಲಾ ಗೊತ್ತಾಯ್ತು. ನಾ ಜೇರಗಂಡಿ ಹತ್ತಿರವೇ ನಿಂತಿದ್ದೆ (ತುಂಗಭ. ೯) ; ಆ ಯುವತಿಯು . . . ಜೇರಗಂಡಿಯ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ನಿಂತಳು (ಅಂಬಿಕೆ. ೨೯). [ಜೇರು$_1$ + ಕಂಡಿ$_1$]

ಜೇರುಗಿಂಡಿ (ನಾ). ಗವಾಕ್ಷ : ಕಮಲೆ ಕುತೂಹಲದಿಂದ ಜೇರುಗಿಂಡಿಯ ಕಡೆಗೆ ನೋಡಿದಳು . . . ಗೋವರ್ಧನರಾಯರು ಜೇರುಗಿಂಡಿಗೆ ಮುಚ್ಚಳ ಹಾಕಿದರು (ರಕ್ತಧ್ವ. ೧೮೯). [ಜೇರು$_1$ + ಕಿಂಡಿ]

ಜೇರುಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಇಕ್ಕಟ್ಟಿಗೆ ಸಿಲುಕಿಸು ; ದುರ್ಬಲಗೊಳಿಸು : ಜಕೀರಿ ರಸ್ತುಮುಸ್ತೈದೆಯೊಳಪುಗದಂತು ಪಥ ಪೈಕ ಕಂಡಿ ಕಣಿವೆಗಳಂ ಕಟ್ಟಿ ಕೋಟೆಯಂ ಜೇರುಗೆಯ್ಮಲೊಳಗೆ ನಿತ್ತರಿಸಲಮ್ಮದೆ ಪೊರಗಣ್ಗೈದಿ (ಕಳನ್ನ. ೫-೫೯). [ಜೇರು$_2$ + ಕೆಯ್$_1$]

ಜೇರುಬಂದ 'ಜೇರುಬಂದು' ನೋ.

ಜೇರುಬಂದು, ಜೇರುಬಂದ (ನಾ). ೧. ಕುದುರೆ ಜೀನನ್ನು ಬಿಗಿದು ಕಟ್ಟುವ ನಡುಪಟ್ಟಿ: ಉಚ್ಚೈಶ್ರವಸ್ಸೆಂಬ ಅಶ್ವರತ್ನದ ಆಭರಣದ ಲೆಖ್ಖಾ . . . ಜೇರುಬಂದು ಕುಂಚ್ಚು (ಎಕ. XIV, ನಂಜನ. ೨೯೩-೨೭; 1847). ೨. ಚಾವಟಿ ; ಚಬುಕಂ : (ಕ). **ಜೇರುಬಂದ :** ೧. ಸಮ್ಮ ಜೇರುಬಂದ ಪಟ್ಟೆಹಂಗಳಂ ವಲಂ ಮೊತ್ತದಿಂದೆ ತಾಳ್ದು . . . ಸೇನೆಯೆಯ್ದಿತು (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೨-೧೪-೩೩). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜೇರ್‌ಬಂದ್]

ಜೇರುಮುತ್ತಿಗೆ (ನಾ). ಇಕ್ಕಟ್ಟಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿಸುವ ಮುತ್ತಿಗೆ ; ಪ್ರಬಲವಾದ ಮುತ್ತಿಗೆ : ಕಂಡಿ ಕಣಿವೆ ಪಥಂಗಳಂ ಕಟ್ಟಿ ಜೇರುಮುತ್ತಿಗೆಯಂ ರಚಿಸಲ್ (ಕಳನ್ನ. ೫-೪೪). [ಜೇರು$_2$ + ಮುತ್ತಿಗೆ]

ಜೇರೈಸು (ಕ್ರಿ). ನೋವನ್ನುಂಟುಮಾಡು; ಸಂಕಟಪಡಿಸು: ಅಯ್ಯನನರಿವೆ ನೆಂದೆನುತ ಸಾನುರಾಗದೆ ಹಠದ ಭಕ್ತಿಯಿಂ ನಿಶ್ಚೈಸಿ ತಾನಿರುತ್ತಿರೆ ಕಾಲ್ಗೆ ನಾರಾಗಿ ಜೇರೈಸಿ ಬಾತಿರ್ದುದು (ದುರಪು. ೨೪-೬).

[<ಜೇರು$_2$ + – ಇಸು$_3$]

ಜೇಲಖಾನೆ (ನಾ).=ಜೇಲು : ಇಂದಿನ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ನಾರಿಯರಿಗೆ ಇದೊಂದು ಜೇಲಖಾನೆಯಾಗಿರುತ್ತದೆ (ಆಗರ. ೨೭).

[←ಹಿಂ. ಜೇಲ್‌ಖಾನಾ, ಜೇಹಲ್‌ಖಾನಾ]

ಜೀಲು 'ಜೈಲು' ನೋ.

ಜೀವಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆಯೇರಿಸಿ ಧ್ವನಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು ; ಧನುಷ್ಟಂಕಾರಮಾಡು : ಸುರರಾಯನಂದನನೊಲವಿನಲಿ ಗಾಂಡೀವವ ಜೇವಡಿಸಿ (ಕುವ್ಯಾ.ವಿ. ೬-೫೦). [ಜೇವಡೆ$_1$ (<ಜೇವೊಡೆ$_1$) + – ಇಸು$_3$]

ಜೇವಡೆ$_1$ 'ಜೇವೊಡೆ$_1$' ನೋ.

ಜೇವಡೆ$_2$ 'ಜೇವೊಡೆ$_2$' ನೋ.

ಜೇವಡೆಗೆಯ್ 'ಜೇವೊಡೆಗೆಯ್' ನೋ.

ಜೇವಡೆಗೈ 'ಜೇವೊಡೆಗೆಯ್' ನೋ.

ಜೇವಣ, ಜವಣ, ಜೇವಮಣ, ಜೇವಣಿ$_1$, ಜೇವಳಿ (ನಾ). ೧. ಊಟ ; ಆಹಾರ ; ಭೋಜನ : ಅಂಬುಜಸೌರಭಂ ತನಗೆ ಗಾವಣ ಜೇವಣಮತ್ತ ಪೂರ್ವಮಾಸ್ಯಾಂಬುಜಗಂಧಮೆಂದೆಱಗಿ ಬಗ್ಗಿಸೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೮೭) : ಹಯ ದಂತಿಶಾಲೆಗೆ ಪೋಗಿ ಭಿಕ್ಷವನೆ ಕುದಿವ ಜೋಳದ ಜೇವಣವ ಪೊಯ್ಯಲು (ಪ್ರಭುಪು. ೪-೪೯) ; ಎಲ್ಲಾದರೂ ಔತಣ, ಜೇವಣ ಇದ್ದುಬಿಟ್ಟರಂತೂ ಅವಳ ತಾಯಿಗೆ ಇಲ್ಲದ ಭಯವಾಗಿ ಬಿಡುತ್ತಿತ್ತು (ಇಪ್ಪಶ. ೧೬೭). ೨. ತುತ್ತು; ಗ್ರಾಸ: "ಜೇವಣಂ, ವಳಿಗೆ, ಕವಳಂ–ಈ ೩ ತುತ್ತಿಂಗೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೩೨-೪೬೩) ; "ಜೇವಣಮೆಂದೆನೆ ಜೇಮನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ" (ಕರ್ಣಾನಿ.೯೦). **ಜವಣ:** ೧. ಎರಡು ಪದಂಗಳಪಭ್ರಂಶಕ್ಕೆ—ಅವನಜೇಮನ–ಅವಣಜವಣ (ಶಮದ. ೨೮೯ ಪ್ರಯೋ). **ಜೇಮಣ :** ೧. ತಿಂಗಳಿಗೊಮ್ಮೆ ಜೇಮಣವ ಸೇವಿಸುತ ತೊಂಬತ್ತು ವತ್ಸರಂ ಕಾಮವಿಧ್ವಂಸ ಸುಜ್ಞಾನ ಮೊಳಗಿರಲು (ಪ್ರಭುಪು. ೯-೧೯). **ಜೇವಣಿ$_1$:** ೨. ನಂದೋಪನಂದರು ಜವಗೆ ಜೇವಣಿ [ಪಾಠಾಂ. ಣೆ]ಯಾದರೇ ಕಲಿಭೀಮನಿದಿರಿನಲಿ (ಕುವ್ಯಾಶ. ೧೩-೧೯). **ಜೇವಳಿ:** ೧. 'ಜೇವಳಿಗೆಯ್' ಪರಾ. [<ಪ್ರಾ. ಜೇಮಣ./ ಸಂ.ಜೇಮನ]

ಜೇವಣಶಾಲೆ (ನಾ). ಊಟದ ಮನೆ ; ಭೋಜನಗೃಹ : ಓಲಗಶಾಲೆ ಪೂಗಿಡುಗಳೋಳಿಗೆ ಜೇವಣಶಾಲೆ ಮತ್ತ ಭೃಂಗಾಳಿಗೆ . . . ಎನಲೊಪ್ಪುವು ವಲ್ಲಿಯ ಪುಷ್ಪವಾಟಿಗಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೫೦) ; ಋತುಗಳ ಸೆಜ್ಜೆ ತುಂಬಿಗಳ ಜೇವಣಶಾಲೆ (ವಿರೂಪಾ. ೩೭); ಸಾರಮೇಯಗಳ ಜೇವಣಶಾಲೆಯೆಂದೆನಲಾ ರುದ್ರಭೂಮಿಯೊಪ್ಪಿದುದು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೮-೧೦) ; ಧರೆಯ ಮಹಾರಣ್ಯವೆಲ್ಲ ಜೇವಣಶಾಲೆ ಶರಧಿ ವಾಪಿಗಳೇ ಭೃಂಗಾರಂಗಳು (ಕೈಕವ. ೫-೭೩-೩).
[ಜೇವಣ + ಶಾಲೆ$_1$]

ಜೇವಣಸಾಲೆ (ನಾ). = ಜೇವಣಶಾಲೆ : ನೆರೆದ ತುಂಬಿಯ ಜೇವಣಸಾಲೆ ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿಯ ಸುರತಾಲಯಂ (ಲೀಲಾವ.೬-೯೩); ಇದು ಮನಸಿಜ ಮೋಹನ ಮಂತ್ರಾಲಯಮಿದು ಗಾಳಿಯ ಗುಣದಾಗರಮಿದು ತುಂಬಿಯ ಜೇವಣಸಾಲೆ (ಜಯುಕಾ. ೪-೩). [ಜೇವಣ + ಸಾಲೆ$_3$]

ಜೇವಣಿ$_1$ 'ಜೇವಣ' ನೋ.

ಜೇವಣಿ$_2$, ಜವಣಿ (ನಾ). ಸತ್ತವರನ್ನು ಬದುಕಿಸುವುದೆಂದು ಹೇಳ ಲಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಸಂಜೀವಿನಿ : (ಕಿ). **ಜವಣಿ:** ಆದರೊಳಂ ಕಲ್ಪಲತೆ ಸುರತರುವು ಸುರಧೇನು ಪುದಿದಿಹವು ಜವಣಿ ಗಿಡಗಳಮಳ ಚಿಂತಾಮಣಿಯ ಬಹುಗುಂಡುಗಳ್ (ನವಮೋ. ೨-೦೫). 'ಮಱುಜೇವಣಿ' ಪರಾ. [?]

ಜೇವಣಿಕೆ 'ಜೇವಣಿಗೆ$_2$' ನೋ.

ಜೇವಣಿಗೆ$_1$ (ನಾ). = ಜೇವಣ : ದಾವಣಿಗಟ್ಟಿದ ಕುದುರೆಗುತ್ತಮಮಪ್ಪ ಜೇವಣಿಗೆಯನಿಕ್ಕಿ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೧೩-೧೦೮) : ಭಿಕ್ಷಮಂ ಬೇಡಿ ಬರೆ ಜೇವಣಿಗೆ ಲಾಯದೊಳ್ ಕುದಿವುದಂ ತಂದಿಕ್ಕೆ (ಲಶಿಜಿಂ. ೩೨-೪೯).
[ಜೇವಣಿ$_1$ (<ಜೇವಣ) + – ಗೆ]

ಜೇವಣಿಗೆ$_2$, ಜೀವಣಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಸಿಹಿಹಾಲೆ : " ಜೇವಣಿಗೆ[ಪಾಠಾಂ. ಕೆ]ಮಾಧುರ್ಯೆಯಕ್ಕು " (ಮಂಗರಾ. ೪೨-೩೭). ನೆಲ್ಲಿ ಶೇವಣಿಗೆ ಜೇವಣಿಗೆ . . . ಪೇರ್ಮರ್ಳಿಗಳೊಳು ವಲ್ಲರಿಗಳುಂ ಪರ್ವಿ ಜರ್ರಂಬ ಕಾನನವ ಕಂಡು ವಿಸ್ಮಿತರಾದರು (ಪ್ರಭುಪು. ೩-೦೩೦). **೨. = ಜೇವಣಿ$_2$:** ಒಡಲಿನೊಳು ಮುಱಿದಿದ್ದ ಸಬಳವನುಡಿಯಲೀಯದೆ ಕೀಳ್ವ ಮದ್ದನು ಗಿಡಿವ ಜೇವಣಿಗೆಯೊಳು ಸಪ್ರಾಣಿಸುವ ದುರ್ವ್ರಣವ ತೊಡೆದು ಕಟ್ಟುವ ಹಸ್ತಿವೈದ್ಯರ ಗಡಣ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೫-೪೦). **ಜೇವಣಿಕೆ :** ಮೇಲಿನ 'ಮಂಗರಾ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ.
[<ಸಂ. ಜೀವನಿಕಾ]

ಜೇವಣಿಗೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಊಟಮಾಡು; ತುತ್ತುಗೊಳ್ಳು: ಗುಣಮಯುದ ಗರುವಾಯಿಯಲಿ ಜೇ[ಪಾಠಾಂ. ರೆಘೀ]ವಣಿಗೆಗೊಂಬನು ಭೂತದಿಂದ್ರಿಯ ಗಣದೊಡನೆ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೯-೦೫). [ಜೇವಣಿಗೆ$_1$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಜೇವಳಿ 'ಜೇವಣ' ನೋ.

ಜೇವಳಿಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಉಣಬಡಿಸು; ಊಟಹಾಕು: ಪೊರೆವಳಿಕಳಭಗಳಿಗೆ ಜೇವಳಿಗೆಯ್ವ ಮರುತನ ಪೈಗೆ ಕಂಪಿಡುವ ಅರಲ ವಲ್ಲರಿ ಹಬ್ಬಿಬಿಡುವಾ ಇವಸ್ಥಾವನೊರೆವೆನೇನದಱ ವರ್ಣನವ (ನೇಮಿಸಂ. ೧-೭೦).
[ಜೇವಳಿ (<ಜೇವಣ) + ಕೆಯ್$_1$]

ಜೇವೊಡೆ$_1$, ಜಯುವೊಡೆ, ಜೇವಡೆ$_1$ (ಕ್ರಿ). ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆಯೇರಿಸಿ ಠೇಂಕಾರ ಮಾಡು ; ಧನುಷ್ಟಂಕಾರ ಮಾಡು : ವಜ್ರಕಾಂಡಮೆಂಬ ನಿಜವಿಜಯ ಕಾರ್ಮುಕಕ್ಕೆ ಸುರಕರಿಕರಾನುಕಾರಿಯಪ್ಪ ನಿಜಭುಜಾದಂಡಮಂ . . . ನೀವಿ ಜೇವೊಡೆದಾಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೨-೮೭ ವ) ; ಬಿಲ್ಲನಪ್ರತಿಮಲ್ಲಂ ಏಱಿಸಿ ನೀವಿ ಜೇವೊಡೆಯೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೪) ; ಘನಜ್ಯಾನಿನದಂ ಭಯಂಗೊಳಿಸೆ ಜೇವೊಡೆದಂ ನಿಜಚಾಪದಂಡಮಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೩-೫೦) : ಬಾಲನೆನ್ನದಿರೆನುತ ರಿಪುಭಟಭಾಳಲೋಚನನೆನಿಸುವರ್ಜುನ ಬಾಳುಗೆನುತುದ್ದಂಡ ಕೋದಂಡ ವನು ಜೇವೊಡೆಯೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೪-೫೭) ; ಕಬ್ಬಿನ ಬಿಲ್ಲು ಜೇವೊಡೆದಂತೆ ಪಾಡಿದರೊಬ್ಬರಿಬ್ಬರಿಂಪು ನುಂಪಿನೊಳು (ಭರತ. ೧೩-೨೯). **ಜಯುವೊಡೆ :** ಬೆಮರ್ವಂ ಜಯುವೊಡೆದ ರವಕ್ಕದ್ಭುತಂ ಕಂಸಚಾಪಂ (ಜಗವಿ. ೬-೩೦). ℗ ಇದು ಛಂದಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ವ್ಯತ್ಯಾಸ. **ಜೇವಡೆ$_1$:** "ಜೇವಡೆ (ಜೇ+ವಡೆ) (ಜೇವೊಡೆ)-ಶಿಂಜಿನೀ ಪ್ರಹರಣೇ (ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆಯನ್ನು ಶಬ್ದ ಮಾಡಿಸು)" (ಶಮುಧಾ); ವೀರಕೋದಂಡವನು ನೀಡಿದಡಾರಿತ್ತಲು ಕಪಿ ಭಟಾವಳಿ ನಾರಿಯನು ಸರಳಿಂಗೆ ತೊಡಿಸಿದ ತೀವಿ ಜೇವಡೆದ (ಕಾಶಿರಾ. ೦೭-೩೦) ; ಪಿಡಿದು ಚಾಪವನೇಱಿಸಿಯೆ ಜೇವಡೆಯೆ . . . ಗಿರಿ ಕೆಡೆದುರುಳಿದವು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೦೮-೬೯) ; ಬಿಲ್ಗಳ ಜೇವಡೆದು ತಿರುವಿನಲಿ ಶರ ಗಳನೋವಿ (ಕೋಗಯು. ೨೦-೬). [ಜೇ$_2$ + ಪೊಡೆ$_1$]

ಜೇವೊಡೆ$_2$, ಜೇವಡೆ$_2$ (ನಾ). ೧. ಬಿಲ್ಲಿಗೆ ಹೆದೆಯೇರಿಸಿ ಮಾಡುವ ಧ್ವನಿ; ಧನುಷ್ಟಂಕಾರ : " ಜೇವೊಡೆಯೆಂದು ಜ್ಯಾರವಂ " (ಕಶಸಾ. ೭-೦೨೦) ; "ಜೇವೊಡೆ ಬಿಲ್ಲುಲಿಯೆಂದೆನಲ್" (ಕವಿಕಂ. ೮೨) ; ಮದನನ ಬಿಲ್ಲ ಜೇವೊಡೆ ವಿಪಂಚಿಯ ಬಂಚದ ನುಣ್ಪು . . . ಎನೆ ನೇವುರದಿಂದುಡೆನೂಲ ತೊಂಗಲಿಂ ಮೃದುರವಮುಣ್ಪೆ (ಅನಂಪು. ೪-೫೦) ; ಜೇವೊಡೆಯ ರಭಾಡಿಯ ತೆಬ್ಬುಗಳ ತೆಗೆವೆರಲುಗೋಲಿನ ಕೊಬ್ಬಿನಾಳಿಟ್ಟಾಡಿತು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೪-೦೨). **ಜೇವಡೆ$_2$:** ೧. ಆತನ ಕುಡುವಿಲ್ಲ ಜೇವಡೆಗೆ ಬಿಗುರ್ತಂತೆ ಕಣ್ಮುಕುಳಿಸಿದುವು (ಕಾದಂಉ. ೭೭೦) ; ಪಡೆ ಪೆಱಚಿ ಸರಿದುದಾ ಜೇವಡೆಯ ಪಟುಧ್ವನಿಗೆ (ಕುಸುಮಾ. ೦೦-೬೯); ಇದೆ ಕಿರೀಟಿಯ ಬಿಲ್ಲ ಜೇವಡೆಯಿದೆ ಸಿತಾಶ್ವನ ಸಿಂಹಗರ್ಜನೆಯಿದೆ ಮುರಾರಿಯ ಮನಕಿ ಮುಂಚುವ ಹಯದ ಖುರನಿನದ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೦೦-೯) ; ಬೊಬ್ಬೆಯಾರ್ಭಟೆ ಬಿಲ್ಲ ಜೇವಡೆ ಹಯಗಳ ಕೊಬ್ಬಿನ ಬಲು ಹೇಷಿತದಾ ಅಬ್ಬರ (ಕಂಸವಿ. ೦೭-೩೦). ೨. ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆಯ ಹೊಡೆತ ; ಸಿಂಜಿನಿಯ ಪ್ರಹರಣ : ಜೇವಡೆಗಳ ಪುಣ್ಗಳಿಂ ತೊರೆವ ನೆತ್ತರ ಕೆಯ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೦೮೩). [<ಜೇವೊಡೆ$_1$]

ಜೇವೊಡೆಗೆಯ್, ಜೇವಡೆಗೆಯ್, ಜೇವಡೆಗೈ (ಕ್ರಿ). = ಜೇವೊಡೆ$_1$: ಕಡಿಖಂಡಂ ಮಾಡುವೆಂ ಚಕ್ರಮನೆಡೆಯೊಳಿನುತ್ತುಂ ಧನುರ್ದಂಡಮಂ ಜೇವೊಡೆಗೆಯ್ದು (ಪಂರಾಮಾ. ೧೪-೭೬) ; ಭೀಕರಮೂರ್ತಿ ಶಿಂಜಿನಿಗೊಳಿಸಿರ್ದ ಪಿನಾಕವ ಜೇವೊಡೆಗೆಯ್ಯೆ (ಮೋಹತ. ೩೯-೨೨) ; ನಳಿನಲೋಚನನಾರ್ದು ಶಾರ್ಙ್ಗವ ಬಲಿದು ಜೇವೊಡೆಗೆಯ್ಯೆ ಲೋಕವನಳರಿಸುವ ದನಿ ಮಾಯವಾದುದು (ಸಾಳ್ವಭಾ.೨೯-೬೫). **ಜೇವಡೆಗೆಯ್:** ಮದಗಜವಿಂಡು ಬಂದುದ ಕಂಡು ಸ್ಮರಸುತ ಹದವಿಲ್ಲ ಜೇವಡೆಗೆಯ್ದು (ಮೋಹತ. ೩೪-೭). **ಜೇವಡೆಗೈ:** ಆಚಾರವೆಂಬ ಬಿಲ್ಲಿಗೆ ವಿಚಾರವೆಂಬ ನಾರಿ ಸಮತೆಯೆಂಬ ತಿರುವ ಮೆಟ್ಟಿ ಜೇವಡೆಗೈದು (ಚನ್ನವ. ಕ. ೭೪೭-೧೪೫೦) ; ಒದಱಿ ಜೇವಡೆಗೈದು ಬಾಣವ ಕೆದಱಿದನು (ಕುಮಾಭೀ. ೦೦-೨). [ಜೇವೊಡೆ$_2$ + ಕೆಯ್$_1$]

ಜೇವೊಡೆವೊಯ್ (ಕ್ರಿ). = ಜೇವೊಡೆ$_1$: ದಿಶಾದಶ ಪ್ರಕರಣಂ ತಾನೆಂಬಿನಂ ನೀವಿ ಜೇವೊಡೆವೊಯ್ದಂ ವೈರಿಕುಲ ಚಿತ್ತಾಭಂಗಮಂ ಶಾರ್ಙ್ಗಮಂ (ಅನಂಪು. ೧೪-೧೬). [ಜೇವೊಡೆ$_2$ + ಪೊಯ್$_1$]

ಜೇಷ್ಟಮಧು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಅತಿಮಧುರ ; ಮಧುಕ : ಜೇಷ್ಟಮಧು ಅತಿಮಧುರ (ಮೃಡಗಿ. ೩೯-೭೭೯).

[<ಸಂ. ಯಷ್ಟಿಮಧು]

ಜೇಷ್ಟೆ 'ಜೆಟ್ಟಿ' ನೋ.

ಜೇಷ್ಠ (ಗು). ೧. ಹಿರಿಯ ; ದೊಡ್ಡ: ಜೇಷ್ಠಪುತ್ರ (ರೂಢಿ). (ನಾ). ೨. ಚಾಂದ್ರಮಾನ ವರ್ಷದ ಮೂರನೆಯ ತಿಂಗಳು : ವೈಶಾಖದಲಿ ಲಾಭವು ಜೇಷ್ಠದಲ್ಲಿಯು ಲೇಸು (ಗಗಶಾ. ೪-೬೫). [<ಸಂ. ಜ್ಯೇಷ್ಠ]

ಜೇಷ್ಠಾಂಸ (ನಾ). ಹಿರಿಯ ಮಗನಿಗೆ ಕೊಡುವ ಹೆಚ್ಚಿನ ಪಾಲು,–ದೊಡ್ಡ ಪಾಲು : ಮೂಡಲು ಪಳ್ಳವಾಯ್ಕಾಲು ತೆಂಕಲುದ್ದಿಯಕಾಲು ಪಡುವಲು ನಾರಾಯಣಯ್ಯನ ಜ್ಯೇಷ್ಠಾಂಶದ ಭೂಮಿ (ಕಇಅ.೭೯-೧೩-೨೯; 1088). [<ಸಂ. ಜ್ಯೇಷ್ಠಾಂಶ]

ಜೇಷ್ಠೆ 'ಜೆಟ್ಟಿ' ನೋ.

ಜೇಹಣಿ 'ಚಿಹಣಿ' ನೋ.

ಜೈ, ಜೇ$_1$ (ನಾ). ಜಯಜಯಕಾರ; 'ಜಯವಾಗಲಿ' ಎಂಬ ಹಾರೈಕೆಯ ನುಡಿಯ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತರೂಪ. 'ಜೈಗುಡು' ಪರಾ. **ಜೇ$_1$:** ಹರುಷದಿಂ ಜೇಯೆಂದು ವಿದ್ವಾಂಸರುಗಳನುವತುದಿಂದೆ ಪೇಳ್ವೆನು ಪರಮ ನೇಮೀಶ್ವರನ ಚರಿತವನು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೦-೩೫). [<ಸಂ. ಜಯ]

ಜೈಗುಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಜಯಜಯಕಾರ ಮಾಡು : ಜನಮಂಡಳಿ ಜೈಗುಡುತ್ತಿತ್ತು (ರೂಢಿ). ೨. ಧ್ವನಿಮಾಡು: ಪಟಹ ಭೇರಿಗಳ್ ಜೈಗುಡಲ್ಕಾ ದನಿಗೆ ದನಿಗೊಟ್ಟು ದಿಕ್ಕರಿಗಳೋಂಕಾರಗೈದುವಾಗಳ್ (ಭರಭ. ೦-೦೬).

[ಜೈ + ಕುಡು$_1$ (<ಕೊಡು$_1$)]

ಜೈತ್ರ (ಗು). ಗೆಲವನ್ನು ಪಡೆದ; ಜಯಶಾಲಿಯಾದ; ಯಶಸ್ವಿಯಾದ: ರಾಜಪುತ್ರಿಸ್ಮಿತಮಧುಮಧುರಾಪಾಂಗಜೈತ್ರಾಂಗಜಾಸ್ತ್ರಂಗಳ ಕೋಳಂ ನೂತನ ಪ್ರೇಮದೆ ನಿಮಿರ್ವೆಡೆಯೊಳ್ ದೃಷ್ಟಿಯುಂ ಕಾವನಾವಂ (ಆದಿಪು. ೪-೫೦). (ನಾ). ೨. ಗೆದ್ದವನು ; ವಿಜಯಿಯಾದವನು. ೩. ಗೆಲವು; ಜಯ. 'ಜೈತ್ರಕಥೆ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಜೈತ್ರಕಥೆ (ನಾ). ಗೆಲವಿನ ಕಥೆ : ತೀವಿದೊಲವಿನ ದಂಪತಿಗಳಾಗೆ ಮನ ಬುದ್ಧಿ ಜೀವಿತವು ಜೈತ್ರಕಥೆ (ಮಂಕುಕ. ೫೪೩). [ಜೈತ್ರ + ಕಥೆ]

ಜೈತ್ರಧ್ವಜ (ನಾ). ಜಯದ ಗುರುತಾದ ಧ್ವಜ,–ಬಾವುಟ: ನಿನ್ನ ವಿಜಯ ಪ್ರಾರಂಭದೊಳ್ ತೋರ್ಕೆಗೆತ್ತಿದ ಜೈತ್ರಧ್ವಜಮೆಂದು ತೋರ್ಪ ತೆಱದಿಂ (ಆದಿಪು. ೧೦-೧೭). [ಜೈತ್ರ + ಧ್ವಜ]

ಜೈತ್ರಯಾತ್ರೆ (ನಾ). ವಿಜಯಯಾತ್ರೆ : ಪುಷ್ಪಾಕರ ಬಲವಿಜಯೋದ್ದರ್ಪ ಕಂದರ್ಪ ಲೀಲಾಕರನಾದಂ ಜೈತ್ರಯಾತ್ರೋತ್ಸವದೊಳಖಿಲ ಷಟ್ಖಂಡ ಭೂಮಂಡಲೇಶಂ (ಆದಿಪು. ೧೩-೭) ; ಮುಂದೆ ಶಾಂತೀಶ್ವರನ ದಿಗ್ವಿಜಯ ವರ್ಣನೆಯಲ್ಲಿ ರಘುಮಹಾರಾಜನ ಜೈತ್ರಯಾತ್ರೆಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸುತ್ತಾನೆ (ಕಸಾಚ. ೧೦೪) ; ಅಗಾಧ ಸಂದಣಿಯೊಂದಿಗೆ ರಾಯ ಜೈತ್ರಯಾತ್ರೆ ಹೊರಟವನು (ಆಳಾಕ. ೨೦). [ಜೈತ್ರ + ಯಾತ್ರೆ]

ಜೈತ್ರರಥ (ನಾ). ಜಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿ ಕೊಡುವ ರಥ ; ಗೆಲ್ಲುವ ರಥ : "ಗೆಲ್ವ ರಥವಾಳೋಚಿಸಲು ಜೈತ್ರರಥಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೮೪-೨೪).

[ಜೈತ್ರ + ರಥ]

ಜೈತ್ರಲಕ್ಷ್ಮಿ (ನಾ). ಜಯದ ದೇವತೆ ; ಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿ : ಮಹೀಚಕ್ರ ಸಂಸ್ತುತದೋರ್ಮಂಡಳ . . . ದಿಗ್ವರ್ತಿತ ಜೈತ್ರಲಕ್ಷ್ಮಿ ಭರತ ಶ್ರೀಮಚ್ಚಮೂವಲ್ಲಭಂ (ಎಕ. VI, ಚಿಕ್ಕಮ. ೧೬೦-೮೭ ; 1137).

[ಜೈತ್ರ + ಲಕ್ಷ್ಮಿ]

ಜೈತ್ರಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಜಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿ ಕೊಡುವ ಅಸ್ತ್ರ; ಗೆಲ್ಲುವ ಅಸ್ತ್ರ: ಜೈತ್ರಾಸ್ತ್ರನ್ನಿನಗೀ ಚಕ್ರರತ್ನದಿಂ ಪೆಱತುಂಟೇ (ಆದಿಪು. ೧೪-೧೨).

[ಜೈತ್ರ + ಅಸ್ತ್ರ]

ಜೈತ್ರೋರ್ವರೆ (ನಾ). ಜಯದ ಭೂಮಿ : ಮಳಯಾನಿಳಂ ಸುಳಿದು ಕಾಲಕ್ಷೇಪಮಂ ವಿಷ್ಣುಭೂಪನ ಜೈತ್ರೋರ್ವರೆಯಲ್ಲಿ ಮಾಡುವುದು ಕಾವೇರೀನದೀತೀರದೊಳ್ (ಎಕ. V, ಹಾಸನ. ೫೩-೯ ; 1170).

[ಜೈತ್ರ + ಉರ್ವರೆ]

ಜೈದ (ನಾ). ಒಂದು ವಂಶದ ಹೆಸರು (?) : ದಕ್ಷಿಣಸ್ಯಾಂ ದಿಶಿ ಬೆಳ್ಗಲ್ಲಿ ಗೆಱಿಯಾ ಒಳಗೆಱಿಯಾ ಪಳ್ಳದಾ ಕೂಡಲ್ದಕ್ಷಿಣ ಪಶ್ಚಿಮಾಯಾನ್ದಿಶಿ ಜೈದರಾ ಕೆಯ್ಯಾ ಬೆಳ್ಗಲ್ಲೊಱಡು (ಎಕ. IV, ನಾಗಮಂ. ೮೫-೬೨ ; 776).

[?]

ಜೈನ (ಗು). ೧. ಜಿನನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ,–ಸೇರಿದ. (ನಾ). ೨. ಜಿನಮತದ ಅನುಯಾಯಿ ; ಜೈನಮತಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು: ಜೈನನನುಪೇಕ್ಷಿಪೊಡಂತವ ಜೈನನೆ (ಸಮುಪ. ೪-೬೩); ಪಿನಾಕಿಭವನವನೊಬ್ಬ ಜೈನನು ಕೆರಹುಗಾಲ್ವೆರಸಿ ನೀಕರಿಸಿ ಹುಗಲೊಳಗೆ (ಬಸವು. ೪೮-೮); ಹಿಂದು ಜೈನ ಮುಸ್ಲೀಮ ಕ್ರೈಸ್ತರಾವೊಂದೇ ಬಾಂಧವರು (ಗೀವಿಂ. ೪೭-೪). ೩. ಜೈನ ಗುರು : "ಜೈನರ್ ದಿಗಂಬರರ್ ಜೀವಕರ್ ಮಲಧರರ್ ತಾನಜೀವರ್ ಕ್ಷಪಣರೆನೆ ಗುರುಗಳಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬೬-೦). ೪. ಜಿನ ; ಅರ್ಹಂತ. 'ಜೈನಗೃಹ', 'ಜೈನಬಿಂಬ' ಪರಾ. ೫. ಜೈನಮತ ; ಜೈನಮತದ ಅಥವಾ ಜೈನ ಧರ್ಮದ ತತ್ವ: ಪುರುಳಿಲ್ಲದಂಗೆ ಜೈನಂ ದೊರೆಕೊಂಡುಂ ದುಶ್ಚರಿತ್ರಮಂ ಬಿಡದುದಱಿಂ ಚಿರಕಾಲಂ ನಿಲಲಱಿಯದು (ಸಮುಪ. ೪-೩೮) : ಜೈನವೇ ಸಿದ್ಧ ಬದ್ಧ ನಾರಕಿಗಳು ಎಂಬ ಪುರುಷತ್ರಯಲಕ್ಷಣಂಗಳಂ . . . ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದು (ವಿವೇಕ. ೮). [ಸಂ.]

ಜೈನಗೃಹ (ನಾ). ಜಿನ ದೇವಾಲಯ ; ಜಿನಾಲಯ ; ಬಸದಿ : ದೆಸೆಗಳ್ ಪೆರ್ಚದೆ ಪೊಟ್ಟನಾದುವಗಲಕ್ಕೆಂಬನ್ನೆಗಂ . . . ವಸುಧೆಗಾ ಕಲ್ಪಾಂತಮೆಂಬಂತು ಮಾಡಿಸಿದಂ ಜೈನಗೃಹಂಗಳಂ (ಆದಿಪು. ೧೫-೪೭).

[ಜೈನ + ಗೃಹ]

ಜೈನಗೇಹ (ನಾ). =ಜೈನಗೃಹ: ಗಿರಿರಾಜಂಗೊಟ್ಟಜಂಗೊಟ್ಟಪೊಲೆಸೆದುದದೇಂ ದಿವ್ಯಮೋ ಜೈನಗೇಹಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೧೦೭); ನವರತ್ನ ವಿನಿರ್ಮಿತನೂತ್ನ ಜೈನಗೇಹಮನತಿಭಕ್ತಿಯಿಂದೆ ಬಲವಂದು (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೭೫).

[ಜೈನ + ಗೇಹ]

ಜೈನಜನ (ನಾ). ಜೈನಮತದ ಜನ : ಜಯಶ್ರೀಗೊಲವನೀಯೆ ನೆಗಟ್ದಂ ಭೂಗಧಿಪತಿ ಜೈನಜನಮನೋಹರಚರಿತಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೨-೧) : ಕಾಣದೆ ಮುಂದಂ ದೆಸೆಗೆಟ್ಟ ಜೈನಜನಕೆಲ್ಲಂ ಲೋಚನಂ ತಾನೆನಲ್ಕುದಯಂಗೆಯ್ದನ್ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೨೮-೪೫ ; 1208). [ಜೈನ + ಜನ]

ಜೈನತನ (ನಾ). ಜೈನಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವಿಕೆ ; ಜೈನನಾಗಿರುವಿಕೆ : ಅವನ ಮಕ್ಕಳ್ಗಡ ಮಾರ್ತಾಂಡಂಗೆ ಭಕ್ತರೆನಿಪಾ ಭಂಡಂಗಂ ಜೈನತನದ ಪೆಸರೆಂತೆಸೆಗುಂ[ಪಾಠಾಂ. ಉತ್ತಮದ ಜೈನವೆಸರೆಂತೆಸೆಗುಂ] (ಸಮುಪ. ೪-೦೨೫). [ಜೈನ + – ತನ]

ಜೈನದೀಕ್ಷಿತ (ನಾ). ಜೈನದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು,–ಪಡೆದವನು: ನಾನಾ ವಿಧದಿಂದಮೇಂ ನಮೆದು ನಾರುಗಿದಿರ್ಪರೋ ಜೈನದೀಕ್ಷಿತರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೦೨೯). [ಜೈನ + ದೀಕ್ಷಿತ]

ಜೈನದೀಕ್ಷೆ (ನಾ). ೧. ಜೈನ ಸಂನ್ಯಾಸದ ದೀಕ್ಷೆ,–ವೈರಾಗ್ಯದ ದೀಕ್ಷೆ : ಜಗನ್ನುತ ಸ್ವಯಂಪ್ರಭಗುರುಪಾದಮೂಲದೊಳೆ ಕೊಂಡನಖಂಡಿತ ಜೈನದೀಕ್ಷೆಯಂ (ಆದಿಪು. ೨-೩೯). ೨. (ಆಲಂ). ಅಹಿಂಸಾವ್ರತ : ಜೈನದೀಕ್ಷೆಯ ಹಿಡಿದುದೆನ್ನ ಸಮಾನ ಸುಭಟರು ಜಯಸಿರಿಯ ಸಂಧಾನ ಮುಱಿದುದು (ಕುಮಾ.ಕ. ೫-೦೪). [ಜೈನ + ದೀಕ್ಷೆ]

ಜೈನಧರ್ಮ (ನಾ). ಜಿನನಿಂದ ಬೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಧರ್ಮ : ಎಲ್ಲ ಧರ್ಮಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಜೈನಧರ್ಮವು ಅಹಿಂಸೆಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಮಹತ್ತ್ವವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ (ಜೈನಪ. ೬) : ಜೈನಧರ್ಮವು ವಿಶ್ವದ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನ ಧರ್ಮಗಳಲ್ಲೊಂದಾಗಿದೆ (ಭಾರದ. ೧೬೪). [ಜೈನ + ಧರ್ಮ]

ಜೈನಬಸ್ತಿ (ನಾ). ಜೈನರ ಬಸದಿ,–ದೇವಾಲಯ ; ಜಿನಾಲಯ: ಹಲಸಿಯಲ್ಲಿರುವ ಜೈನಬಸ್ತಿಯು ಕದಂಬರ ಕಾಲದ ಅತ್ಯಂತ ಪುರಾತನ ಕಟ್ಟಡವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು (ಭಾರದ. ೫೦೦). [ಜೈನ + ಬಸ್ತಿ (<ಬಸದಿ)]

ಜೈನಬಿಂಬ (ನಾ).=ಜಿನಪ್ರತಿಮೆ : ಪೊಸಮುತ್ತಿನ ಮಂಡಪದೊಳಗೆಸೆವ ಕನತ್ಕನಕ ಪೀಠದೊಳ್ ವಿಧಿಸಹಿತಂ ಮಿಸಿಸಿ ಬಟ್ಕರ್ಚಿಸಿ ಪೂಜಿಸಿ ಮಣಿಮಯ ಜೈನಬಿಂಬಮಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೩೦). [ಜೈನ + ಬಿಂಬ]

ಜೈನಮತ (ನಾ). = ಜಿನಮತ : ಜಿನರು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ ಮತವು ಜೈನಮತವು (ಜೈನಧ. ೧). [ಜೈನ + ಮತ]

ಜೈನಮುನಿ (ನಾ).=ಜಿನಮುನಿ : ಜೈನಮುನಿ ಸಂಕುಲವಿದೆವ್ಮೊಡನಬ್ಬಲೂರೊಳು ಮಲೆವುತಂ ಪ್ರತಿದೋಱಿಯಾಡಲು (ಬಸಪು. ೫೦-೩೦). [ಜೈನ + ಮುನಿ೩]

ಜೈನವೃತ್ತಿ (ನಾ). ಜೈನಧರ್ಮದ ಆಚರಣೆ,–ವ್ಯವಹಾರ : ಮಹೇಂದ್ರಜಾಲಾಪರಿಮಿತಾದ್ವಯಶೂನ್ಯಮಾಯಾಕರಣವಿದ್ವಿಷ ಜೈನವೃತ್ತಿಯೊಳಿಂತು ತರ್ಕಿಸಲು (ಬಸಪು. ೫೦-೧೧). [ಜೈನ + ವೃತ್ತಿ]

ಜೈನಶಾಸನ (ನಾ).=ಜಿನಶಾಸನ : ತದನಂತರದೊಳ್ ಜೈನಶಾಸನ ಚೂಡಾಮಣಿ ಶ್ರೀದೇವಂ ಸೌಧರ್ಮೇಂದ್ರನಿಂದ್ರಾಣಿವೆರಸು ತನ್ನ ವಿಮಾನಕ್ಕೆ ಬರ್ಪುದನಱಿದು (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೩೦). [ಜೈನ + ಶಾಸನ]

ಜೈನಸಮಯ (ನಾ).=ಜಿನಸಮಯ : ಶ್ರೀಮದಶೇಷ ಜೈನಸಮಯೈಕಶಿರೋಮಣಿ ಸರ್ವಜೀವರಕ್ಷಾಮಣಿಯೆಂದು ಭವ್ಯತತಿ ಬಿಚ್ಚಳಿಸುತ್ತಿರೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೦ ಪರಿ). [ಜೈನ + ಸಮಯ]

ಜೈನಸ್ತವ (ನಾ). ಅರ್ಹಂತನ ಸ್ತುತಿ; ಜಿನಸ್ತುತಿ: ದೇವತೂರ್ಯನಗದೇವೀಗೀತ ಜೈನಸ್ತವ ಸಮುಪಹಿತಾತ್ಮೀಯಚಿತ್ರಂ ವಿಲಾಸಂ ಮಿಗೆ . . . ಮಹೋತ್ಸಹದಿಂ ಬಂದನಾಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೮-೪೩). [ಜೈನ + ಸ್ತವ]

ಜೈನಾಗಮ (ನಾ). ಜೈನಸಿದ್ಧಾಂತ : ಸೂಕ್ತಂ ಭವ್ಯಜನ ಪ್ರವ್ಯಕ್ತಂ ಜೈನಾಗಮೋಕ್ತಮಿಂ ನಿನಗೆ ಮದೀಯೋಕ್ತಮಿವೆರ್ದೆಯೋಳ್ ನೆಲಸುಗೆ (ಆದಿಪು. ೫-೬೦). [ಜೈನ + ಆಗಮ]

ಜೈನಾಗಮವಿದ (ನಾ). ಜೈನಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು,–ತಿಳಿದವನು: ಜೈನಾಗಮವಿದರಂ ಸಾರದೆ ಪೋಗಿ ಕುಲಿಂಗಿಗಳನೀ ಜನಂ ಸೇವಿಸುಗುಂ (ಆದಿಪು. ೧೫-೩೫). [ಸಂ. ಜೈನಾಗಮವಿದ್]

ಜೈನಾಗ್ರಹಾರ (ನಾ). ಜೈನರ ಅಗ್ರಹಾರ ; ಜೈನರ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರು ವಾಸಮಾಡುವ ಗ್ರಾಮ: ಪಲವು ಜೈನಾಗ್ರಹಾರಂಗಳನಾಗಳ್ ಕೊಟ್ಟನಲ್ಲಿ ರತ್ನತ್ರಯ ಮಂಜುಳ ಜೈನೋಪಾಧ್ಯಾಯರ ಬಳಗಕ್ಕೆ (ಬಾಧಪು.೧೬-೩೮೦). [ಜೈನ + ಅಗ್ರಹಾರ]

ಜೈನಾಚಾರ್ಯ(ನಾ). ಜೈನರ ಆಚಾರ್ಯ,–ಗುರು: ತಿರುವಾಕರೀಶನೆನಿಪ್ಪ ಜೈನಾಚಾರ್ಯನೊರ್ಬನು ಜಿನಸಮಯಮುಖ್ಯನು (ಬಸಪು. ೪೯-೨೬). [ಜೈನ + ಆಚಾರ್ಯ]

ಜೈನಾಲಯ (ನಾ). = ಜೈನಗೃಹ : ಮುನೀಂದ್ರರಿಲ್ಲದಗಮಿಲ್ಲಾತೋದ್ಯದುದ್ಯೋಗಮಿಲ್ಲದ ಜೈನಾಲಯಮಿಲ್ಲ ನೋಡದಱೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೦೩೩). [ಜೈನ + ಆಲಯ]

ಜೈನುಂಡೆ 'ಜೇನುಂಡೆ' ನೋ.

ಜೈನೋಕ್ತಿ (ನಾ). ಜಿನನ ಮಾತು; ಅರ್ಹಂತನ ವಚನ: ಸೌಧರ್ಮಕಲ್ಪಕ್ಕೆ ಭಾವನೆ ಜೈನೋಕ್ತಿಯೊಳಾಗೆ ದುರ್ಗತಿಗವಾ ಜೀವಕ್ಕಮೇಂ ಸಮ್ಮದಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೦೨). [ಜೈನ + ಉಕ್ತಿ]

ಜೈಮಿನೀಯ (ಗು). ೧. ಜೈಮಿನಿಮುನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಜೈಮಿನಿಮುನಿಯಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಧರ್ಮಮೀಮಾಂಸೆ; ಆರು ಆಸ್ತಿಕ ದರ್ಶನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಪೂರ್ವ ಮೀಮಾಂಸೆ: ಈ ಮೂಲ ತತ್ತ್ವಾನ್ವೇಷಣರೂಪದಲ್ಲಿ . . . ಯೋಗ, ಜೈಮಿನೀಯ, ಔಪನಿಷದಗಳೆಂಬ ಆರು ಆಸ್ತಿಕ ದರ್ಶನಗಳೂ ಆವಿರ್ಭವಿಸಿರುತ್ತವೆ (ಭಾರದ. ೨೨೯). ೩. ಜೈಮಿನಿಮುನಿಯ ಅನುಯಾಯಿ ; ಮೀಮಾಂಸಕ. [ಸಂ.]

ಜೈಲು, ಜೇಲು (ನಾ). ಸೆರೆಮನೆ ; ಬಂದಿಖಾನೆ ; ಕಾರಾಗೃಹ : ಹದಿಮೂರು ವರ್ಷದವನು ಕಳ್ಳನಾದರೆ ಅವನಿಗೆ ಜೈಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೨೬೫) : ಜೈಲಿನಲಿ, ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಕ್ರೂರದರ್ಪದಲಿ . . . ಮುಂದಿಟ್ಟ ಕಾಲ ಹಿಂದೆಗೆಯದಳಿವವನು ಸತ್ಯಾಗ್ರಹಿ (ಪಾಂಚಜ. ೨೦). **ಜೇಲು** : ಜೇಲಿನ ವಾತಾವರಣ ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಉಸಿರುಕಟ್ಟುವ ವಾತಾವರಣ (ಆತ್ಮಾರ್ಪ. ೪). ಜೇಲಿನ ಗೋಡೆ ಹಾರಲಿಕ್ಕಾಗಲಿಲ್ಲ (ಭಾರತಿ. ೮೦). [←ಇಂ. Jail]

ಜೈವ (ಗು). ಜೀವಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. 'ಜೈವಕ್ರಿಯೆ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಜೈವಕ್ರಿಯೆ (ನಾ).ಜೀವಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕ್ರಿಯೆ: ಜೈವಕ್ರಿಯೆಯಿಂದಾಗುವ ಅಂಗವೃದ್ಧಿ, ಒಂದುಗೂಡಿಕೆ (Accretion. ಇಂಕನಿ.). [ಜೈವ + ಕ್ರಿಯೆ]

ಜೈವಾತೃಕ (ನಾ). ೧. ದೀರ್ಘಾಯುಸ್ಸನ್ನು ಉಳ್ಳವನು; ದೀರ್ಘಾಯು: "ಜೈವಾತೃಕನುಮಾಯುವಂತನೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೭೧-೦೪). ೨. ಚಂದ್ರ: "ಇಂದು ಜೈವಾತೃಕಂ . . . ದ್ವಿಜರಾಜನೆನೆ ಸುಧಾಂಶುವೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೦೧-೪) : ಶರಧಿಯೊಳು ಜೈವಾತೃಕಂ ಪುಟ್ಟೆ ಜಗಕೆ ಪ್ರಭೆ ಮೆಱೆವಂತೆ (ಪ್ರಾಭರಾ. ೧-೨೨). ೧, ೨ : ನಾಡಿಗರೊಳೆಲ್ಲರುಂ . . . ಜೈವಾತೃಕರ್ ದೋಷಾಕರರಲ್ತು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭-೨೪). [ಸಂ.]

ಜೈಸು 'ಜಯಿಸು' ನೋ.

ಜೊ 'ಜೋ' ನೋ.

ಜೊಂಗುಳಿ (ನಾ). ಬವಳಿ ; ಮೂರ್ಛೆ ; ಮೈಮರೆವು : "ಮುಚ್ಚಿ ಜೊಂಗುಳಿ[ಪಾಠಾಂ. ಜಂಗುಳಿ]ಹರವಸಂ ಮೂರ್ಛೆ ತಾನಕ್ಕು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೫೬) ; ಝಳಕಂ ಝಳಿಪಿಸಿದಂ ಜೊಂಗುಳಿ ಬೊಂಬುಳಿಯಾಳವಾಳಮಂತೆ . . . ಗೋಳಿ ಪೇಳಿ ಜಿಟಿ ಸಂದೇಹಂ (ಶಮದ. ೨೫) ; ನಡುಗುತಿಹುದೊಡಲು ತೆಪ್ಪತ್ತು ತಲೆಯೆತ್ತಿ ಹೊತ್ತಿಕ್ಕೆ ಜೊಂಗುಳಿಗೆ ಬೆಪ್ಪಳಿಸುವಾಸರಿಂ ಬೆಳ್ಳಿ ಬರುತಿಹಳು (ಕಾಲೂರ. ೦೩೭-೩೭೩). [?]

ಜೊಂಗೆ 'ತೊಂಗೆ' ನೋ.

ಜೊಂಜಾಟ 'ಜಂಜಡ' ನೋ.

ಜೊಂಡಗರ್ಬು 'ಜೊಂಡೆಗರ್ಬು' ನೋ.

ಜೊಂಡಿಂಗ 'ತೊಂಡಂಗಿ' ನೋ.

ಜೊಂಡಿಗ 'ತೊಂಡಂಗಿ' ನೋ.

ಜೊಂಡು₁ (ನಾ). ೧. ತಲೆಯ ಹಗರು,-ಹೊಟ್ಟು : (*).
[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚುಣ್ಣು ; ತೆಲು. ಚುಂಟು.]

ಜೊಂಡು₂, ಜಂಡು (ನಾ). ೧. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು; ಹೊಡಕೆ; ಆಪು: ಆಗ ಜೊಂಡುಗಳ ನಡುವೆ ಅವಿತುಕೊಂಡಿದ್ದ ದರೋಡೆಕೋರರು ತಟ್ಟನೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡು . . . ಬಂದರು (ಜಗಜಂ. ೯) : ಕೊಳದಲ್ಲಿ ಜೊಂಡು ಬೆಳೆದು ನೀರನ್ನು ಮುಚ್ಚಿರುವಂತೆ (ವಚಭಾ. ೧೫೭) : ಆನೆಯಾಗಿ ಜೊಂಡು ತಿನ್ನುವುದಕ್ಕಿಂತ ಇರುವೆಯಾಗಿ ಸಕ್ಕರೆ ತಿನ್ನುವುದು ಮೇಲು (ಗಾದೆ). ೨. ನೀರಲ್ಲಿ ಕೊಳೆತು ನಾರುವ, ಕೆಸರುಗಟ್ಟಿದ ಕಸ ; ನೀರಿನ ಮೇಲೆ ತೇಲುವ ಕೊಳೆತು ನೊರೆಗಟ್ಟಿದ ಸೊಪ್ಪುಸದೆ ಮೊದಲಾದವು: ಏಸೋ ಈಶರು ದಾಸರಾಗಿ ಕೈಂಕರ್ಯದಲಿ ಜನದ ಬದುಕನು ತಿದ್ದಿ ಹಸನುಗೊಳಿಸಿ . . . ಮಲಗಿಹರು ನಾವು ನೊರೆ ತೆರೆಗಳೋ ಜೊಂಡು ಪಾಚಿ (ಭಾವಜೀ. ೧೩-೨೫೨). **ಜಂಡು: ೨.** ಮನೆ ಎಂದರೆ ಜಂಡಿನ ಕೆರೆ. ಮಸಣಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೊಲಸಾಗಿದೆ (ಪದ್ಮಸ. ೨೭೪).

ಜೊಂಡು₃ 'ದೊಂಡೆ₁' ನೋ.

ಜೊಂಡುಮೀಸೆ(ನಾ). ಜೊಂಡಿನಂತೆ ಬೆಳೆದ ಮೀಸೆ. [ಜೊಂಡು₂+ಮೀಸೆ]

ಜೊಂಡೆ 'ದೊಂಡೆ₁' ನೋ.

ಜೊಂಡೆಗರ್ಬು, ಜೊಂಡಗರ್ಬು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಬ್ಬು : ತೋರಣಸ್ತಂಭಂಗಳಾಗಿ ಪೊಱಗಟ್ಟ ನಿಱಿಸಿದ ಜೊಂಡೆಗರ್ಬಿನ ತೆನೆಗಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೧೦-೫೫ ವ). **ಜೊಂಡಗರ್ಬು :** ಮಗಮಗಿಪ ಧೂಪದಿಂ ಜೊಂಡಗರ್ಬಿನಿಂ ಪಣ್ಬಲಂಗಳಿಂ . . . ಬಗೆಗೊಳಿಕುಂ ಚಿತ್ರಶಾಲೆ (ಮದತಿ. ೧೦-೨೭). [ಜೊಂಡೆ? + ಕರ್ಬು (<ಕರ್ವು₁)]

ಜೊಂಡೇಳ್ (ಕ್ರಿ). ಮುದ್ದೆ ಮುದ್ದೆಯಾಗು ; ಗಿಜಿಗಿಜಿಯಾಗು : ತೋಳು ತೊಡೆ ಜೊಂಡೆದ್ದು ರಕುತದ ಸಾಲುಗೊಳಚೆಯ . . . ಮಂಚದ ಮೇಲೆ ರಣದಲಿ ಭೀಷ್ಮ ಪವಡಿಸಿದ (ಕುಮಾವ್ಯಭೀ. ೧೦-೧೧) : ಪಿಂಡುಗೊಂಡು ಜೊಂಡೇಳ್ದ ಕಾಳ್ಪಿದುಳ ಕೊಳ್ಕೆಸಱ್ (ರಾಜಶೇ. ೫-೧೨೦ ವ).
[ಜೊಂಡು₃ (<ದೊಂಡೆ₁) + ಏಳ್₁ (<ಏೞ್₁)]

ಜೊಂಡೊಡೆ (ಕ್ರಿ). = ಜೊಂಡೇಳ್ : ಜೊಂಡೊಡೆದುದು ರಕ್ತಾಂಬು ರಾಸಿಯು ದಂಡೆಗಟ್ಟಾಯ್ತು (ಅಂಬಿಕಾ. ೧೭-೫೭).
[ಜೊಂಡು₃ (<ದೊಂಡೆ₁) + ಒಡೆ₁]

ಜೊಂಪ₁,ಜಂಪ₁, ಜಂಪು₂, ಜೊಂಪು₂, ಜೊಂಪೆ, ಜೋಂಪ, ಜೋಂಪು₂ (ನಾ). ೧. ಗೊಂಚಲು; ಗುಚ್ಛ: "ಪದೆದು ತೊಂಗಲ್ . . . ಜೊಂಪಂ ತೊಂಗೆ ಗುಚ್ಛಮೆಂದಿರದೊಪ್ಪಿ ಪದೆದ ನಾಮಂ" (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೧೯). ೨. ಸಮೂಹ ; ಮೊತ್ತ ; ರಾಶಿ : ಉರಗನ ಜೊಂಪದಂತೆ ಸುರಿಯುತ್ತಿರೆ ಪೆರ್ಮಱಿ (ಅನಂಪು. ೪-೧೯) ; ಮೊಗಸಸಿಯಿಂ ಪಸರಿಪ ಜೊನ್ನದ ಜೊಂಪದಂತೆಯುಮೆಸೆವ . . . ಮಯ್ಸಿರಿವಡೆದಿರ್ಪಂ (ಚಿಕವಂ. ೦೯-೨೦). ೩. ಬಳ್ಳಿಮಂಟಪ : ಕಾವಣ ; ಕುಂಜ : ಅಲ್ಲಿಯ ಸುರತರುಗಳ ತಣ್ಣೆಲಲ್ಗಳೊಳಂ ಕಲ್ಪಲತೆಯ ಜೊಂಪಂಗಳೊಳಂ (ಆದಿಪು. ೨-೦೪ ವ) : ಚಂದನವೀಧಿ ಸಂಪಗೆಯು ಜೊಂಪಂ ಮಾಧವೀ ಮಂಡಪಂ (ಶಂರಾಮಾ. ೧-೧೦೦): ಎಳವಳ್ಳಿಯ ಬಳಸಿಂಗೊಳಗಾದಸುಗೆಯ ಜೊಂಪಂಗಳೊಳ್ ಕೋಗಿಲೆಯಂತೆ ಕೂಟಮನೊಡರ್ಚಿಯುಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೧೨೫). ೪. ಪೊದೆ ; ಹೊದರು : ಸುತ್ತಂ ನೀಳ್ದ ಪೊಱದುಂಗೆಯ ಜೊಂಪಮುಂ ವಿರಾಜಿಸೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩೦-೨೦). **ಜಂಪ₁: ೨.** ಹೆಣನ ಜಂಪ [ಪಾಠಾಂ. ಜಂತ, ಜೊಂಪ]ದ ನಿಟ್ಟೆಲುವಿನುಬ್ಬಣದ ತೊಂಗಲುಗರುಳ . . . ಸಂದಣಿಯ (ತೊರರಾ. ೬-೩೭-೪೯). **ಜಂಪು₂ : ೧.** ಉಳ್ಳಿಗಳ ಜಂಪಂ[ಪಾಠಾಂ. ಫ್ರ]ಶಿರೋಮಾಲೆಗಳನಿಕ್ಕಿ ಉಳ್ಳಿಗಳ ಬಾಹುಬಳೆ ಕಂಠಮಾಲೆಯನಿಕ್ಕಿ (ಬಸರ. ೧೧-೦೨೦). **ಜೊಂಪು₂ : ೧.** ಅರಿಸಿನವಂ ಪೇಸದೆ ಪೂಸಿ ಕಟ್ಟಿ ಬಾಸಿಗಮಂ ಜೊಂಪಂ [ಪಾಠಾಂ. ಕೋಲಂ] ಪಿಡಿದು ಕುಣಿವರ್ (ಸಮಪ. ೯-೯೩). **ಜೊಂಪೆ : ೧.** "ತೊಂಗಲ್ . . . ಜೊಂಪೆ ನೀಡುಂ ತೊಡಂಬೆಯದು ಗುಚ್ಛ ತಾನಕ್ಕುಂ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೨೫); ಪ್ರಭುಗಳು ಮುತ್ತಿನ ಜೊಂಪೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ನವರತ್ನ ಖಚಿತವಾದ . . . ತೋಡವನ್ನು ಕುವರನ ಬಲಗಾಲಿಗೆ ಬಹುಮಾನಿಸಿದರು (ಶಾಂತಲಾ. ೨೦೭); ಬೀಗದ ಕೈ ಜೊಂಪೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೊರಡಿ (ಮುಸುಗ. ೧೨೪) : ಶಂಖವೋ ಪದ್ಮವೋ, ಹುಲ್ಲೆಯೋ, ಹೂವಿನ ಜೊಂಪೆಯೋ ಅವುಗಳ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಮೈಯಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತದೆ (ಸೌಂದಸ. ೦೩೪). **ಜೋಂಪ: ೧.**ದಂಪತಿಯುಪ್ಪೆ ಜೋಂ[ಪಾಠಾಂ. ಜೊಂ]ಪಮಂ ಜಳಲವದಿಂದೆ ಸಿಂಪಿಸುತುಮಿರ್ಪ ಸುಧಾಕರಕಾಂತ ನಿರ್ಝರಾವಳಿ ಬಗೆಗೊಪ್ಪೆ (ಜಗವಿ. ೯-೯೨). ೨. ಮರುಸ್ಥಳದ ಮಾಳದೊಳ್ ನಡುಪಗಲ್ಬರಂ ಗ್ರೀಷ್ಮದೊಳ್ . . . ಬೇವವರ್ಗೆ ಜೋಂಪಮಿಮ್ಮಾವು ನಿರ್ಝರಾಂಬು ದೊರೆಕೊಳ್ವೊಲ್ (ಆದಿಪು. ೦೩-೮೭). **ಜೋಂಪು₂ : ೧.** ಕುಡಿವಡೆದ ಮಾಮರಗಳೊಪ್ಪಿಹ ಜೋಂಪು ಕುಸುಮಗಳ (ಅಂಬಿಕಾ. ೩-೩). 'ತೊಂಬೆ₁' ಪರಾ.

ಜೊಂಪ₂ 'ಜೊಂಪು₁' ನೋ.

ಜೊಂಪಡಿ, ಜೋಪಡಿ (ನಾ). ಗುಡಿಸಲು ; ಕುಟೀರ : ಗಂತ್ರಿಗಾರ ಜೊಂಪಡಿಯಲ್ಲಿ ಕರಿಯನು . . . ದಿನಗಳೆಯುತ್ತಿದ್ದನು (ಮುಂಗಾಮು. ೧೨೫) : ಮುದಿಕೂಲಿಯು ನಮ್ಮನ್ನು ತನ್ನ ಜೊಂಪಡಿಯಲ್ಲಿ . . . ಕೂತುಕೊಳ್ಳಿಸುತ್ತಿದ್ದನು (ಕಲಿಕ. ೨೨). **ಜೋಪಡಿ :** ಆಹ್ವಾನಿತರ ಆನೆ, ಕುದುರೆ, ಒಂಟೆ, ಎತ್ತು ಇವುಗಳಿಗೆ ಜೋಪಡಿಗಳೂ, ಮೇವು, ನೀರು . . . ಎಲ್ಲಾ ಏರ್ಪಾಡುಗಳೂ ಸಮರ್ಪಕವಾಗಿ ಆದವು (ಶಾಂತಲಾ. ೯೯) : ತೆಂಗುಗರಿ ಜೋಪಡಿಯ ಜಾಡಮಾಲಿಯ ಬದುಕು ತಪ್ಪಲಿಲ್ಲ (ನಡದಾ. I. ೩೩೨) ; ಮುರುಕಲು ಹುಲ್ಲು ಜೋಪಡಿಗಳೂ, ಬಡಕಲು ಎತ್ತುಗಳೂ, ಈ ಜನರ ವಿಶಿಷ್ಟ ಆಸ್ತಿ (ಪಂಜಪಂ. ೦೪೫).
[<ಪ್ರಾ. ಝುಂಪಡಾ./ಹಿಂ. ಝೋಂಪಡೀ, ಝೋಪಡೀ ;
ಮರಾ. ಝೋಂಪಡೀ]

ಜೊಂಪಲು (ನಾ). ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ : ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರನ ಕಿರಣದ ಜೊಂಪಲು ಬಿದ್ದು ಪೂರ್ಣಪೂರ್ಣಗೌರವದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಗೊಂಡಾ ಸುಂದರ ರಮಣಿಯ ವದನವು (ಕೋಹಿನೂ. ೪೦).
[ಜೊಂಪ₁ + – ಅಲು (< – ಅಲ್₂)]

ಜೊಂಪಿಸು₁, ಜೋಂಪಿಸು₁, ಝುಂಪಿಸು₁, ಝೊಂಪಿಸು₁, ಝೋಂಪಿಸು₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ಮತ್ತಿನಿಂದ ಎಚ್ಚರ ತಪ್ಪು ; ಅಮಲೇರಿ ಮೈಮರೆ : ಕರ್ಣದಲ್ಲಿ ಕೇಳಿ ಜೊಂಪಿಸಿ ತಲೆದೂಗುವುದು ಅದೇನು ಹೇಳಾ (ಮಾಧೂಳ. ೬೫) ; ಬಳಲುತ ಜೊಂಪಿಸುತ್ತವೆ ಬಳಿಯಲ್ಲೆದುವ ಮರುಳುತಂಡವ ಜಱವುತ (ಕಾಶಿರಾ. ೨೯-೧೮). ೨. ತೂಗಾಡು ; ತೊನೆದಾಡು ; ಹೊಯ್ದಾಡು ; ಜೋಲು : ಕಂಠದ ಬಿಣ್ಪಿಂ ಜೊಂಪಿಸುತ್ತುಂ ನಡೆದು ದಡವಿಯೊಳ್ ದೀರ್ಘದೇಹಂ ವರಾಹಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩-೩೯) ; ಕಂಪಂ ಕೆಯ್ಕೊಳುತಂ ಮೆಯ್ ಜೊಂಪಿಸಿ ಬೀಳ್ವಳಿನೀ ನಿಕಾಯ ಸಹಿತಂ . . . ಸಂಪಿಗೆಯುಲರ್ದೊಂಗಲಂ ರತೀಶಂಗಿತ್ತಂ (ಗಿರಿಕ. ೭-೪) ; ನಿರ್ಜರೇಂದ್ರನ ಸೂನು . . . ಜೊಂಪಿಸುತೆ ಮೈಮಱದು ಬಿದ್ದನಿಳೆಯೊಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೫-೩೫) : ಮುಂಜಾನೆಯಿಂದ ಸಂಜೆಯ ತನಕವೂ ಕಳ್ಳಿನ ಅಮಲಿನಲ್ಲೇ ಜೊಂಪಿಸತೊಡಗಿದ (ಒಡ್ಡಿಉ. ೦೨೩). ೩. ಮರುಳಾಗು ; ಮೋಹಗೊಳ್ಳು ; ಬಯಸು : ವಸ್ತ್ರದ ಹುಯ್ಯಲಿಗೆ ಹೂಪತ್ರಿಗಳ ಜಂಜಡಕೆ ಜೊಂಪಿಸದೆ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೧೭-೧೫). **ಜೋಂಪಿಸು₁ : ೧.** ಎಸಳ ಡಿಗೆತ್ತ

ತಾವರೆಗಳೋವರಿಯೊಳ್ ಸುಖನಿದ್ರೆಯಿಂದೆ ಜೋಂಪಿಸುವಳಿಯಂ (ವರ್ಧಪು. ೮-೩೩) ; ಜೋಂಪಿಸುತುಂ ಬಿಟ್ಕೊಳ್ದಬುತ್ತೆ ಹುಲ್ಲೆ ಕಳೆದತ್ತಾ ಭಾವದಿಂ ಜೀವವುಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧೪-೪೦) ; ಜೊಂಪಿಸುತೆ ನಿದ್ದೆಗದ್ದುದು ಚೇತನಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೭೮-೪). **ಝಂಪಿಸು₁ :** ೧. ತಲೆದೂಗಿ ಝಂಪಿಸಿ ಅಂತಃಕರಣ ಕದಡಿ ಆನಂದಿಸುವದು ಭಾವಭಕ್ತಿ (ಮೋಕ್ಷಮಾ. ೧೭-೬೩). **ಝೊಂಪಿಸು₁ :** ೧. ಮೆಯ್ ಮರವಡೆ . . . ಝೊಂಪಿಸೆ ನಿಡುಸುಯ್ಯೆ ಹೆಯುಂ ಕರಂ ಜ್ವರಾರ್ತನೆನಿಕ್ಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೨೩೪). ೨. ನಡೆ ತಡವಾಗೆ ನುಣ್ನುಡಿ ತೊದಳ್ಗೊಳೆ ಝೊಂಪಿಸೆ ಕೆಂಪನಾಳ್ದು ಕಣ್ಗುಡಿ . . . ಪೊಳಪೇಱೆ ಕದಂಪು (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೦೩-೫) ; ನೋಟದ ಮೊನೆ ಮುಱಿದು ಝೊಂಪಿಸುತ ಮುಂದಣೆಗೊನೆದು ಬಿದ್ದನು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೩-೨೭). **ಝೋಂಪಿಸು₁ :** ೧. "ಝೋಂ[ಪಾಠಾಂ. ಜೊಂ]ಪಿಸಿತೆಂದು ಮಱವೆ" (ಕಶಸಾ. ೨೦-೪೨೨) : ಇರುಳೋರಂತಿರೆ . . . ಝೋಂಪಿಸೆ ನಿದ್ರಾತುರನಾಗಿ ಪಕ್ಕ ಸಾರ್ವಂತಿರೆ ಸಾರ್ದಂ (ಕಾದಂಬ. ೦೭೨) ; ಕೆಟ್ಟಿರೆ ನಿದ್ರೆ ಝೋಂಪಿಸುತ್ತೊಲೆವಡೆ ಸನ್ನಿಪಾತ ವಿದಿತ ಜ್ವರಂ (ಕಲ್ಯಾಕ. ೩-೦೩). ೩. ತರುಣಿಗೆ ಝೋಂಪಿಸಿದೊಡೆ ಬೊಮ್ಮರಕ್ಕಸಂ ದಾರುವರ್ಮನಂ ಮುಳಿಸಿಂ ಸಂಹರಿಸಿದನಂ (ದಶಕು. ೪-೦೦೫). [ಜೊಂಪು₁ + – ಇಸು₂]

ಜೊಂಪಿಸು₂, ಜಂಪಿಸು, ಜೊಂಬಿಸು, ಜೋಂಪಿಸು₂, ಝಂಪಿಸು₃, ಝೊಂಪಿಸು₂, ಝೊಂಬಿಸು, ಝೋಂಪಿಸು₂ (ಕ್ರಿ). ೧. ನಡುಗಿಸು; ಕಂಪನಗೊಳಿಸು ; ಅಲುಗಾಡಿಸು : (?). ೨. ಇಡಂಗು ; ತುಂಬು ; ಆವರಿಸು ; ವ್ಯಾಪಿಸು : ಜಯಸಬುದ ಜೊಂಪಿಸಿ[ಪಾಠಾಂ. ಝೋಂಪಿಸಿ]ದು ದಂಬರವ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೦೩-೦೦) : ತನ್ನೊಳು ಜೊಂಪಿಸುವ ಮನವೆಂಬ ತುಂಬಿಯು ಭಾವ ಮಿಗೆ ತುಂಬಿ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೦೭-೩). ೩. ನಡುಗು ; ಕಂಪಿಸು: "ನಡುಕಮೆನೆ ಜೊಂ[ಪಾಠಾಂ. ಝೊಂ]ಪಿಸಿತ್ತು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೭೭); ಸಂಪತ್ತು ತೋಱೆ ತೊಲಗಿತೆಂದು ನೃಪನೆದೆ ಜೊಂಪಿಸೆ ಹಳವಳಿಸಿದರು (ಭರಜ. ೭೧-೮೫). **ಜಂಪಿಸು :** ೧. ಅಗಳು ಮದಿಲುದ್ದದಿಂದಂ ಜಗವಂ ಜಂಪಿಸೂದೀಗಳೀತನ ಕೋಟೆ (ಮ್ಯಆರಿ. ೧೯೪೦, ೩೧-೪; ?). **ಜೊಂಬಿಸು :** ೨. ಅಂಬುಜಾಕ್ಷನ ಮುಡಿಯು ಸರಿಸಕೆ ಜೊಂಬಿಸಲು[ಪಾಠಾಂ. ಬೊಂಬಿಸಲು, ಝೊಂಬಿಸಲು]ಝಡಿತೆಯಲಿ . . . ಹೊಱಕೈಯಿಂದ ಝಾಡಿಸಿದ (ತೊರರಾ. ೩-೪-೨೫). **ಜೋಂಪಿಸು₂ :** ೩. ಜೋಂಪಿಪಂಗಂ ವಿಲುಪ್ತಾಕ್ಷರ ವಾಕ್ಯಂ . . . ಕರವೊಪ್ಪಲ್ ಪಾಡುತ್ತಾಡುತ್ತೆಸೆದುದಸದಳಂ ಮದ್ಯಪಾನಾಂಗ ನೌಘಂ (ಉದ್ಭಟ. ೫-೮೫). **ಝಂಪಿಸು₃ :** ೨. ಜಗವಂ ಝಂಪಿಸುತಿರ್ಪ್ಪ ಕೀರ್ತಿ ಮುಗಿಲಂ ಮುಟ್ಟಿರ್ಪ ಪೆಂಪು (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೨೫-೬೬; 1224). **ಝೊಂಪಿಸು₂ :** ೨. ವಿಕ್ರಮದ ಝಳ ಜಗವಳುಕೆ ಝೊಂಪಿಸಿತು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೦೮-೩೦). ೩. ಕಡುಶೋಕದಿಂದೆ ತನು ಝೊಂಪಿಸಲ್ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೯-೫೮). **ಝೊಂಬಿಸು :** ೨. ಶೋಕಾಡಂಬರದ ಡಾವರ ವಿವೇಕವ ಝೊಂಬಿಸಿತು (ಕುವ್ಯಾಗ. ೪-೦೭). **ಝೋಂಪಿಸು₂ :** ೧. ದಿನ ದಿನಕೆ ಹೆಚ್ಚುತಲಿ ಮಾಯಾವನಿತೆಗಂ ಜವ್ವನ ಜಗವ ಝೋಂಪಿಸುತ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೩-೩೩): ವಿರಾಧನು . . . ಝಂಕಿಸುತ ಝೋಂ[ಪಾಠಾಂ. ಝೊಂ]ಪಿಸಿದನು ವಿದೇಹಜೆಯು (ತೊರರಾ. ೩-೧-೯). ೪. ನಿವಾರಿಸು ; ಕಳೆ : ಝಳವ ಝೋಂಪಿಸಿ ಬೀಸಿದವು ತಂಬೆಲರ ಬೀಸಣಿಗೆಗಳು (ಕುವ್ಯಾಆ. ೧೨-೦೫). [? + – ಇಸು₃./ಪ್ರಾ. ಝಂಪ=ಆಕ್ರಮಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು]

ಜೊಂಪು₁, ಜಂಪು₁, ಜಮ್ಮು, ಜುಮ್ಮು₁, ಜೊಂಪ₂, ಜೊಮ್ಮು₁, ಜೋಂಪು₁, ಜೋಮು₁, ಝಂಪು, ಝೊಂಪು, ಝೊಮ್ಮು₁, ಝೋಂಪು (ನಾ). ೧. ಮತ್ತು; ಅಮಲು; ಮೈಮರೆವು: ಪಿತನ ಕಣ್ಗಳ ಸೊಂಪು ಆತುರದೆ ಪಾಡುತಲಿಹರ ಜೋಗುಳ ಜೊಂಪು (ಬಸರ. ೧-೦೪೦) ; ಚಿತ್ತದ ಬವಣೆ ಬೀತುದು ಮನದ ಜೊಂಪಿಳೆ[ಪಾಠಾಂ. ಜೊಮ್ಮಿಳೆ]ದುದು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೦-೧). ೨. ತೂಕಡಿಕೆ ; ಮಂಪರು : ಕಣ್ಣಿಗೆ ನಿದ್ದೆಯ ಜೊಂಪು ಹಿಡಿದಂತಾಗಿ ಅವಳು ಗಂಭೀರ ಭಾವ ತಾಳಿದಳು (ಪುನರು. ೨೧೩) ; ನಿದ್ದೆಯ ಜೊಂಪು ಹತ್ತಿದ ಹೊತ್ತಿಗೆ ರೈಲು ಬಂದಿತು (ಮುನಿಮಾ. ೭). **ಜಂಪು₁ :** ೨. ಜಂಪು ಹತ್ತುವುದು ಬೆಳತನಕ (ಕನ್ನಜಾ. ೧೯೪) : ಕಣ್ಣಿಗೆ ನಸು ಜಂಪು ಬಂದಂತಾಗಿತ್ತು (ಅಶೋಕ. ೩೭) : ದಣಿದಿದ್ದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಜಂಪು ಹತ್ತಿತು (ಸಮಜೀ. ೧೯೪). **ಜಮ್ಮು :** ೧. ಮದನ ವಿಕಾರದ ಜಮ್ಮು ಜಕ್ಕುಲಿಸಿ ಹಮ್ಮುದಂಬೋಗಿ (೧೦೮. ೭-೦೦ ಪ). **ಜುಮ್ಮು₁:** ೧. ಸೌಂದರ ಸಂಕಿಲೆಯರು ನಿದ್ರೆಗೆಯ್ದರಾನಂದರಸದ ಜುಮ್ಮು ತಲೆಗೇಱೆ (ತ್ರಿಭುತಿ. ೨೪-೯). **ಜೊಂಪ₂ :** ೧. ಇರದೆ ಮನಕ್ಕೆ ಸೊಕ್ಕಹರೆ ಪೊಂಪುಳಿ ವಕ್ತ್ರದೊಳುಣ್ಮೆ ಜೊಂಪಮಾವರಿಸೆ . . . ಎಸೆದರಂಗನೆಯರ್ ಮಧುಪಾನಕೇಳಿಯೊಳ್ (ಕುಸುಮಾ. ೧೦-೧೭೦). **ಜೊಮ್ಮು₁ :** ೧. ಸುಗ್ಗವ್ವೆ ಕಡುಸುಖದ ಸೊಗಸಿನ ಜೊಮ್ಮು ತಿಳಿದು ಮೈ ಮುರಿದೆದ್ದಳು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೦-೬೦); ಸುರೆಗುಡಿದು ಜೊಮ್ಮುಹತ್ತಿ ಕಣ್ಣರೆಮುಚ್ಚುತಂ (ಪಾಸೋಪು. ೦೩-೫೦). ೨. ಕುಸಿದು ಜೊಮ್ಮಿನ ಜಾಡ್ಯದಲಿ ಝೊಂಪಿಸಿದ ರಿಬ್ಬರು (ಕುವ್ಯಾಗ. ೯-೪). **ಜೋಂಪು₁ :** ೨. ಅರೆಗಣ್ಣು ಮುಚ್ಚಿ ನಿದ್ದೆಯ ಜೋಂಪವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾ (ನಡದಾ. III, ೧೪೩೩) ; ಸೀತಕ್ಕ ಮಲಗಿದ ಕೊಂಚ ಹೊತ್ತಿಗೆಲ್ಲ ಅವರಿಗೆ ಜೋಂಪು ಹತ್ತಿಬಿಟ್ಟಿತು (ಪಾಡಿಬ. ೦೨೭). **ಜೋಮು₁:** ೨. ಕಣ್ಣಿಗೆ ಜೋಮು ಬರುತ್ತಿದೆ (ಕೊತಕಾ. ೮). **ಝಂಪು₁:** ೨. "ನಿದ್ದೆ, ಝಂಪು (ಝೋಂಪು), ಮರವೆ, ಮರಸು" (ಕಂನುಹು. ೮೭). **ಝೊಂಪು :** ೧. ವಿಘಾತಿಯ ಝೊಂಪಿನಲಿ ಹುದುಗಿದ ಮಹೀಶನ ಕಂಡನು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೭-೫). **ಝೊಮ್ಮು₁ :** ೨. ನಿದ್ರಾಸಮುದ್ರವ ಮುಳುಗಿ ಝೊಮ್ಮಿನ ಝೂಡಿಯಲಿ ಝೊಂಪಿಸಿದುದರೆಜಾವ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೦೭-೦೨): ನುಡಿ ತಡಂಬಡುಗುಟ್ಟೆ ಮಯ್ಯಲ್ಲಿ ಬೆಮರಿಡಲ್ ತನು ಝೊಮ್ಮಿನೊಳ್ಸೇರಲು (ಅರಾಚ. ೧೦-೧೭). **ಝೋಂಪು :** ೧. ತನು ಬಳಲಿಕೆಯ ಭಾರಣೆಯ ಕಡುಜೋಡಿಸಿದ ಝೋಂಪಿನಲಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೯-೫). ೨. ನವಕುಮಾರನು ಚಿಂತಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಹಾಗೇ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಝೋಂಪು ಹತ್ತಿತು (ಕಪಾಕುಂ. ೧೨). [ದೇ.? ತಮಿ. ಚೋಮ್ಬು : ತೆಲು. ಜೋಮು]

ಜೊಂಪು₂ 'ಜೊಂಪ₁' ನೋ.

ಜೊಂಪೆ 'ಜೊಂಪ₁' ನೋ.

ಜೊಂಬಿಸು 'ಜೊಂಪಿಸು₂' ನೋ.

ಜೊಕ್ಕಿರ್ (ಕ್ರಿ). ಕುಗ್ಗಿರು ; ಕುಂದಿರು : ಮೊಗದ ಸಿರಿ ಜೊಕ್ಕಿರ್ದುದಂ ಕಂಡು (ತುರಂಗ. ೭೪-೮). [ಜೊಕ್ಕು + ಇರ್₁]

ಜೊಕ್ಕು, ಜೊಗ್ಗು₁ (ಕ್ರಿ). ಕುಗ್ಗು ; ಕುಂದಿಹೋಗು : ಕೌರವನ ಬಲದೊಳಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದೆನು ಜೊಕ್ಕಿದೆ ಪುರಾಣಪುರುಷೋತ್ತಮ ಜನಾರ್ದನನೆ ರಕ್ಷಿಸೈ (ತುರಂಗ. ೨೪-೨೯). **ಜೊಗ್ಗು₁ :** ಎಲೆ ಮರುಳೆ ಜೊಗ್ಗಿದನ ತಂದು ಸೇನಾಪಟ್ಟವಂ ಕಟ್ಟಿ ಹರಿಸುವೆ (ತುರಂಗ. ೪೩-೦೭). 'ಚೊಕ್ಕು₁' ಪರಾ. [<ಜಗ್ಗು]

ಜೊಕ್ಕೆ (ನಾ). (?) : ಮಿಕ್ಕ ಅವಲಕ್ಕಿಯನು ತನ್ನಯ ಜೊಕ್ಕೆಯಿಕ್ಕುಡಿತೆಯಲಿ ಪಿಡಿದುರೆಯಕ್ಕರೆಯಿಂದಲಿ ಒಕ್ಕುಡಿತೆಯಾ ಮುಖಕೆ ನೆಗಹಿ (ಕುಚೇಲೋ. ೦೦೮). [?]

ಜೊಕ್ಕೆದ (ನಾ). ಚತುರ (?) : ಋತುಪರ್ಣರಾಯನಿದ ನೋಡಿಕೊಂಡನು ಸಚಿವರ ಜೊಕ್ಕೆದರ ಕರೆದನಾಳೋಚನೆಗೆ (ತುರಂಗ. ೩೨-೧೧). [?]

ಜೊಕ್ಕೆಯ 'ಚೊಕ್ಕೆಯ' ನೋ.

ಜೊಗಟಿ (ನಾ). ಸಿಪ್ಪೆ ; ಹಿಪ್ಪೆ : ಕಬ್ಬಿನ ಜೊಗಟಿಯು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ತನ್ನ ತೂಕದಷ್ಟೇ ರಸವನ್ನು ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು (ಬಾಲಪ್ರ. II, ೭೫೦). [?]

ಜೊಗ್ಗು₁ 'ಜೊಕ್ಕು' ನೋ.

ಜೊಗ್ಗು₂ (ನಾ). ಕುಗ್ಗುವಿಕೆ; ಕ್ಷೀಣತೆ : (ಪಿತ್ತಪ್ರಕೃತಿ ತನು) ನರೆ ಜೊಗ್ಗು ಹಸುರಾದ ನರೆ ಉಳ್ಳವನಾಗಿ . . . ಪಾನ ದ್ರವ್ಯಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವನಾಗಿಹನು (ವೈದ್ಯಸಾ. I, ೧೭). [<ಜೊಗ್ಗು₁]

ಜೊಟ, ಜೊಟ್ಟ (ನಾ). ತುಂಬ ಹುಳಿ ; ಬಹಳ ಹುಳಿ : "ಹುಳಿ ಜೊಟ್ಟ; ಜೊಟಜೊಟ ಹುಳಿ" (ಕಂನುಹು. ೧೦೪). **ಜೊಟ್ಟ:** ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. [?]

ಜೊಟಜೊಟನೆ(ಅ). ಜೊಟಜೊಟ ಎಂಬ ಶಬ್ದದೊಡನೆ: ಜೊಟಜೊಟನೆ ಮೈಯಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಮಿ ಸುರಿದ ಕಾಲಕ್ಕು (ಮೋಕ್ಷದೀ. ೪೯-೩).
[ಜೊಟಜೊಟ₀ + – ಅನೆ₁]

ಜೊಟ್ಟ 'ಜೊಟ' ನೋ.

ಜೊಟ್ಟ (ನಾ). ಗಟ್ಟಿಯಲ್ಲದುದು ; ಜೊಳ್ಳು : ಜೊಳ್ಳೋ ಜೊಟ್ಟ, ಟೊಕ್ಕನೆ ಪೊಟ್ಟ ಹುರುಳಿಲ್ಲದ ಬರಿ ಶಬ್ದವು ಹುಟ್ಟ (ಹೃದಸ. ೭೩-೭).
[ದೇ.॥ ಮಲ. ಚೊತ್ತ]

ಜೊಣೆ 'ದೊಣೆ₁' ನೋ.

ಜೊತಕ 'ಜೊತ್ತಗೆ' ನೋ.

ಜೊತಗ 'ಜೊತ್ತಗೆ' ನೋ.

ಜೊತೆ₁, ಜತೆ (ನಾ). ೧. ಕೂಡಿರುವಿಕೆ; ಕೂಟ ; ಸಹವಾಸ : "ಜೊತೆ (ಜತೆ)–ಯುತ" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೫). ೨. ಜೋಡು ; ಜೊತೆಯಾಗಿರುವ ಮತ್ತೊಂದು ಜೀವ, ವಸ್ತು ಮೊದಲಾದುವು: ಗೂಡಿನೊಳಗಿಹ ಹಣ್ಣುಗಿಳಿಗೊಂದು ಜೊತೆಯಿಲ್ಲ (ಚಂದ್ರಸ. ೬೨). ೩. ಎರಡರ ಜೋಡಿ ; ಯುಗಲ ; ಯುಗ್ಮ : ಈ ಹೃದಯಂಗಮವಾದ ಜೊತೆಯನ್ನು ಸಣ್ಣದೊಂದು ದೂರದರ್ಶಕದಲ್ಲಿ ನೋಡಿದರೆ (ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿ. ೬೮). ೪. ಜೋಡಣೆ; ಸಿದ್ಧತೆ; ತಯಾರಿ : ಫೌಜು ಜೊತೆಯಾಯಿತೋ ಇಲ್ಲವೋ (ಮುದ್ರಾಮಂ. ೧೬೨). **ಜತೆ:** ೨. ಹೂವಿಗೆ ಸಹ ಜತೆ ಅದ (ಗಂಗಾಸಾ.೧೦೯). ೫. ಸಮಾನ; ಎಣೆ : ದ್ವಾದಶಗತಿಯಲಿರುತಿಹ ಭಾನುವಿಗೆ ಸರಿ ಜತೆಯದಾರೆಂದ (ಗಗಣಾ. ೩-೪೩). ೬. [ಸಂಗೀತ] ಸುಳಾದಿಯ ನುಡಿಗಳಾದ ಮೇಲೆ ಬರುವ ಕೊನೆಯ ಎರಡು ಸಾಲು : ಜತೆ ಕೊಡಬ್ಯಾಡ ಕೊಳಬ್ಯಾಡ ಸಿರಿ ವಿಜಯವಿಠಲನ್ನ ಅಡಿಗಳರ್ಧಾ ನಿಮಿಷಾ ನಂಬಲು ಕೈವಲ್ಯ (ವಿಸಾಸು.೬-೬).

ಜೊತೆಕಟ್ಟು = ಸಹವಾಸಮಾಡು ; ಗೆಳೆತನಮಾಡು : ನೀನು ನನ್ನ ಜೊತೆಕಟ್ಟುತ್ತೀಯೋ ಇಲ್ಲವೋ ? (ರೂಢಿ). **ಜೊತೆಮಾಡು, ಜತೆಮಾಡು**= ೧. ಜೋಡಿಸು ; ಕೂಡಿಡು ; ಸಂಗ್ರಹಿಸು : ಮೃತವಪ್ಪುದೆಂದು ಕರುವಿಗೆ ಗೋವು ಹುಲ್ಮೆದೆಯ ಜೊತೆಮಾಡುವುದೆ ? (ಕಅಪು. ೫೦). ೨. ಕೂಡಿಸು; ಹೊಂದಿಸು: ಪ್ರಯಾಣಿಕರು ನಾಲ್ಕೈದು ಹಡಗುಗಳನ್ನು ಜತೆಮಾಡಿಕೊಂಡು ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುವುದು ಪದ್ಧತಿಯಾಗಿದ್ದಿತು (ಕಪಾಕುಂ.೦); ಮನದ ಹಂಬಲು – ಕಿಟ್ಟಗೆ ಸುಸ್ವರೂಪಿ ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ಜತೆಮಾಡಿಕೊಟ್ಟು ತಾನು ಕಣ್ಮುಚ್ಚುವುದು (ಗಂಮಾಯಿ. ೦). [<ಸಂ. ಯುತ]

ಜೊತೆ₂ (ಅ). ಸಹಿತವಾಗಿ ; ಸಂಗಡ : ನಿಪುಣಿಕೆಯ ಜೊತೆ ನಾನು ಬಾಗಿಲ ಬಳಿಗೆ ಬಂದೆ (ಬಾಣಅ. ೭೦); ವೆಂಕಮ್ಮ ಅಡಿಗೆ ಮನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಜನ್ನಯ್ಯನ ಹೆಂಡತಿಯ ಜೊತೆ ಮಲಗಿದರು (ಪದ್ಮಸ. ೨೩೨). [<ಜೊತೆ₁]

ಜೊತೆಗಾರ, ಜತೆಗಾರ (ನಾ). ಜೊತೆಯಲ್ಲಿರುವವನು ; ಸಂಗಡಿಗ ; ಒಡನಾಡಿ : ಗಾನದ ಉತ್ಸಾಹದಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ದೇವರು ಒಡೆಯನೇ ಅಲ್ಲದೆ ಜೊತೆಗಾರನೇ ಆಗುವನು (ಧರ್ಮಸಾ. ೮೩) ; ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಜೊತೆಗಾರರೊಡನೆ ಮುಂದಿನ ಪದ್ಯಗಳನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಂಡು (ಹುಟ್ಟುಹ.೨೯). **ಜತೆಗಾರ:** ನೀನೂ ನಿನ್ನ ಜತೆಗಾರನೂ ಕೂಡಿಬಂದರೆ ಹಣ ದೊರೆಯುವುದು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೭). [ಜೊತೆ₁ + – ಗಾರ (<–ಕಾಱ)]

ಜೊತೆಗಾತಿ 'ಜೊತೆಗಾರ್ತಿ' ನೋ.

ಜೊತೆಗಾರ್ತಿ, ಜತೆಗಾತಿ, ಜತೆಗಾರ್ತಿ, ಜೊತೆಗಾತಿ (ನಾ). ಜೊತೆಯಲ್ಲಿರುವವಳು ; ಸಂಗಾತಿ : ಆಕೆಯು ಜೊತೆಗಾರ್ತಿಯರು ಅನ್ಯೋನ್ಯ ಸುಖದಲ್ಲಿ ಸಂಸಾರ ಸಾಗುಹಾಕುತ್ತಿರುವ ಕಾಲ (ಜೀವನ. ೦೩). **ಜತೆಗಾತಿ :** ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೇ ನವಕುಮಾರನು ಜತೆಗಾತಿಯನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಂದು ಊರನ್ನು ಸೇರಿದನು (ಕಪಾಕುಂ. ೪೨). **ಜತೆಗಾರ್ತಿ :** (೬). **ಜೊತೆಗಾತಿ :** ತನ್ನ ಮಗಳ ಜೊತೆಗಾತಿಯಾಗಿರಲೆಂದು ಅವಳನ್ನು ಆ ವಿಪ್ರನು ಮಥುರೆಗೆ ಕರೆದೊಯ್ದಿರಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಯಿತು (ತವನಿ. ೫೦) ; ಜೊತೆಗಾತಿಯಿಲ್ಲದೆ ತಾನೊಂಟಿಯಾಗಿದ್ದಾಗ ಅದನ್ನು . . . ಕಣ್ಣಿನ ತಣಿಯುವ ತನಕ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದಳು (ಪುನರು. ೩೨೩).
[ಜೊತೆಗಾರ + – ತಿ₁ (< – ಇತ್ತಿ)]

ಜೊತೆಗೂಡು, ಜತೆಗೂಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕೂಡು ; ಸೇರು ; ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳು : ಜೊತೆಗೂಡಿ ಬಾಳಲಾಗದಿದ್ದರೆ ಮದುವೆಯಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನವೇನು ? (ಪುನರು. ೨೫೮). ೨. ಸಂಭೋಗಿಸು: ಅಪೂರ್ವವಾಗಿ ಉಭಯಲಿಂಗಿಗಳು ಜೊತೆಗೂಡಿದ (Mate) ಗಂಡಿನ ರೇತ್ರಾಣುಗಳಿಂದ ಗರ್ಭಾದಾನ ಪಡೆಯುತ್ತವೆ (ಕೀಟಬಿ. ೧೦೫). **ಜತೆಗೂಡು:** ೧. ಹಕ್ಕಿಯು ಜತೆಗೂಡಿ ಹಾಡನು ಹಾಡುತ ಮುದವೂಡು ಮನಕೆ (ಇಂಚಾಪ. ೨೦೨-೪೮).
[ಜೊತೆ₁ + ಕೂಡು₁]

ಜೊತೆಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸೇರಿಸು ; ಕೂಡಿಸು ; ಹೊಂದಿಸು : ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಜೊತೆಗೊಳಿಸಿ . . . ಯುದ್ಧಸನ್ನಾಹ ಮಾಡತೊಡಗಿದರು (ಪ್ರಮುಹ. ೪೬).
[ಜೊತೆ₁ + ಕೊಳ್₁ + – ಇಸು₃]

ಜೊತೆಬಿಡು, ಜತೆಬಿಡು (ಕ್ರಿ). ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಬಿಡು ; ಗೆಳೆತನವನ್ನು ತೊರೆ : ಜೊತೆ ಬಿಟ್ಟರೂ ವ್ಯಥೆ ಬಿಡಲಿಲ್ಲ (ಗಾದೆ) ; ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಜೊತೆ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ, ಅದಕ್ಕೆ ಮಾತನಾಡುವುದಿಲ್ಲ(ರೂಢಿ). **ಜತೆಬಿಡು:** ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಯಾವಾಗಲೂ ಜತೆಬಿಟ್ಟಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [ಜೊತೆ₁ + ಬಿಡು₁]

ಜೊತೆವಾಡು (ನಾ). ಮೇಳದ ಹಾಡು : ಅಂಬಿಕೆ ಜೊತೆವಾಡಂ ತಾಂ ಬೆಂಬಿಡದಡಿಗಡಿಗೆ ಪಾಡೆ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೦-೭-೦೯). [ಜೊತೆ₁ + ಪಾಡು₂]

ಜೊತೆಹಾಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ಇನ್ನೊಬ್ಬರನ್ನು ಜೊತೆಗೆ ಹೊಂದಿಸು: ಅವನೊಡನೆ ಕುಸ್ತಿಗೆ ಜೊತೆಹಾಕಲು ಯಾರೂ ಸಿಗಲಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). ೨. ಮದುವೆಮಾಡು:ಅವನಿಗೆ ಜೊತೆಹಾಕದಿದ್ದರೆ ಬುದ್ಧಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ(ರೂಢಿ).
[ಜೊತೆ₁ + ಹಾಕು (<ಪಾಯ್ಕು₁)]

ಜೊತ್ತಗ 'ಜೊತ್ತಗೆ' ನೋ.

ಜೊತ್ತಗಲ್ (ಕ್ರಿ). ಸಹವಾಸದಿಂದ ದೂರವಾಗು ; ಜೊತೆಬಿಡು : ಸುಂದರನೊಲವಿಂ ಜೊತ್ತಗಲದೆ ವರಸಹಾಯಮಂ ನಿಮಗೀವಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೨-೦೪-೨೬). [ಜೊತ್ತು₁ + ಅಗಲ್₁]

ಜೊತ್ತಗಾಱ 'ಜೊತ್ತುಗಾಱ' ನೋ.

ಜೊತ್ತಗೆ, ಜೊತ್ತಿಗೆ, ಜತಿಗೆ, ಜತ್ತಿಗೆ, ಜೊತಕ, ಜೊತಗ, ಜೊತ್ತಗ, ಜೊತ್ತಿಗೆ (ನಾ). ನೊಗವನ್ನು ಎತ್ತಿನ ಕೊರಳಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟುವ ಹಗ್ಗ : "ಆಬಂಧಃ, ಯೋತ್ರಂ, ಯೋಕ್ತ್ರಃ ಎಂದೊಡೆ ಮಿಳಿ; ಜೊತ್ತಗೆ ಎಂದೂ ಎಂಬರು" (ನಾಚಿರಾ. ೬) ; "ಜೊತ್ತಗೆ – ಯೋಕ್ತ್ರಕ = ಮಿಳಿ (ಜತ್ತಿಗೆ, ಚೊತ್ತಿಗೆ)" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೫) ; ಕೊರಳ ಜೊತ್ತಗೆ ಸುರುಚಿರ ಬೆನ್ನ ಮಿಣಿ ಮತ್ತುರದೊಳು ಪೊನ್ನ ಘಂಟೆಗಳು (ಅಂಜಚ. ೬-೯೮) ; ಬಿಗಿದ ಬಲುಹೋರಿಯ ಕೊರಳ ಜೊತ್ತ[ಪಾಠಾಂ. ತ್ತಿ]ಗೆಗಳಂ ಪಱಿ ಪಱಿ ನಿಮಿಷದಲಿ ಬಗೆಯದಿನ್ನಿರದೆಯ್ದಿಸುತ್ತಂ ಮುತ್ತಿ ಕೈಕೊಳ್ಳೆ (ಬಸಪು. ೫೬-೨೮) ; ರಥಹಯದ ವಾಘೆಯ ಜೀನಗೆಲಸದ ಹಕ್ಕರಿಕೆಗಳ ನೊಗನ ಜೊತ್ತಗೆಯ ಭಾನುಸುತ ಮುಱಿಯೆಚ್ಚು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೪-೪) ; ಹರಿದ

ಕೂರಂಬುಗಳು ಸಿಂಹಗಳೆರಡು ಜೊತ್ತಗೆಗಡಿಯೆ ಹರಿಗಳು ಹರಿದವತ್ತಿತ್ತಲು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೯-೦೭). **ಚೊತ್ತಿಗೆ:** ಮೇಲಿನ 'ತದ್ಭಕೋ' ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. **ಜತಿಗೆ:** ಎತ್ತಿನ ಕೊರಳಿಗೆ ಕಟ್ಟಿದ್ದ ಜತಿಗೆ ಹರಿಯಿತು (ಕಪಪು. ೪-೦೬): ಬಂಡಿ ಹೊಡೆಯುವ ಒಕ್ಕಲಿಗ ಎತ್ತಿನ ಕೊರಳಿನ ಜತಿಗೆಗಳನ್ನುಬಿಚ್ಚಿ ಮೆಲ್ಲನೆ 'ನಗ'ವನ್ನು ನೆಲಕ್ಕಿಟ್ಟ (ಅರಿಯೂ. ೮). **ಜತ್ತಿಗೆ:** ಎತ್ತಿನ ಜತ್ತಿಗೆಯ ಬಿಟ್ಟು ಚಕ್ಕಡಿಯ ಭಂಡಿಗಳ ಈಸಿನ ಮೋಕು ಹಿಡಿದು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೩೩). **ಜೊತಕ:** ಹೆಗಲೊಳು ನೇಗಿಲು ಜೊತಕವ ಹೊತ್ತು ಮುಂದೆ ನಡೆಯುತಿರೆ ಜೋಡಿಯ ಎತ್ತು ರೈತನು ಗದ್ದೆಯ ಸೇರುವನು (ಕದಕೆ. ೭-೨೦). **ಜೊತಗ:** ನಾನು ಜೊತಗ ಮಿಣಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಗದ್ದೆಗೆ ಹೋಗುತ್ತೇನೆ (ಗಂಗಾಳ. ೮೮). **ಜೊತ್ತಗ:** ಮಹಾಗಜದಂಗೋಪಾಂಗಗಳೋಳ್ತೊಡರ್ಚಿದ ಮಿಳಿ ಪೊರಜೆ ಜೊತ್ತಗಂಗಳುಮಂ ನಿಲುನಿಲುಕಿ ಪೊಯ್ದೊಯ್ದು ಕತ್ತರಿಸಿ (ಕಳನ್. ೨-೩೮). **ಜೊತ್ತಿಗೆ:** ಹೊನ್ನ ನೇಣಿನ ಜೊತ್ತಿಗೆಯ ಪಿಡಿದಂದದಿಂದಡರಿದರು ಮಾವುತರು (ಸಂಭಪ. ೨೦-೦೦); ಕೊರಳಿಗೆ ಬೀಳುವ ಜೊತ್ತಿಗೆ ಮೆಟ್ಟಿದು ವರ್ತಿಯಲಿ (ಕಂನವಿ. ೦೦-೦೩೫). [<ಸಂ. ಯೋಕ್ತ್ರಕ, ಯೋತ್ರಕ]

ಜೊತ್ತಾಯ (ನಾ). ರುಜುವಾತು; ಪ್ರಮಾಣ: ಶ್ರುತಿಯ ಮಾತಂ ಧರೆಗೆ ಜೊತ್ತಾಯಗೈದು ತೋರಿದ (ವೆಂಕಾರಾ. ೨-೩೩-೨೪). [ಜೊತ್ತು$_1$+ಆಯ ?]

ಜೊತ್ತಿಗೆ 'ಜೊತ್ತಗ' ನೋ.

ಜೊತ್ತಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ವಂಚಿಸು; ಮೋಸಗೊಳಿಸು: ಎತ್ತಿಪವೆಂದು ದೇಗುಲವ ಸುತ್ತಿನ ಮಾತನೆ ತೋಱಿ ಲೋಗರಂ ಜೊತ್ತಿಸಿ ದ್ರವ್ಯಮಂ ಕಳೆದುಕೊಂಬರೊಳೇಂ (ಎಕ. VI, ಕಡೂರು.೦೨೭-೨೮; 1202). ೨. ಮರುಳು ಮಾಡು; ಮೋಹಗೊಳಿಸು: ಮುತ್ತಿನ ಪೊಸದುಡಿಗೆ ತಳಿರ ಸೋರ್ಮುಡಿ ಮನಮಂ ಪತ್ತಿಸಿ ಜೊತ್ತಿಸೆ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೫೯): ನಿತಂಬಿನಿ ನಾನಾಪ್ರಕಾರದ ತತ್ತುಪಣಂಗಳಿಂ ಜೊತ್ತಿಸಿ ವಶೀಕೃತಂ ಮಾಡಿ (ಸುಕುಮಾ. ೭-೦೩ ವ); ಕೊಸುಗಳಂ ಮುದ್ದಾಡಿಸಿ ದೇಸಿಯ ಮಾತುಗಳನಾಡಿ ಪೆರ್ಚಿಸಿ ಪೆಱರಂ ಲೇಸಾಗಿ ತನಗೆ ಜೊತ್ತಿಸುವಾಶಾಪರಂ (ಧರ್ಮಾಮ್ಮ. ೫-೯೦).

[ಜೊತ್ತು$_3$ + – ಇಸು$_3$]

ಜೊತ್ತು$_1$, ಜತ್ತು (ನಾ). ಜೊತೆ; ಜೋಡಿ: ಜವ್ವನದ ಜೊತ್ತೊಸವಿವೆಡಂಗಿನ ಬಿತ್ತೊ ನವಪರಿಮಳದ ಮುತ್ತೋ (ಗುರುಭ. ೭-೦೬). **ಜತ್ತು:** ಜತ್ತು ಹೆಂಡತಿ ಮೇಲೆ ಮತ್ತೆ ಸೂಳೆಯು ಏಕೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೯೪೬).

ಜೊತ್ತಾಗು, ಜತ್ತಾಗು = ಜೊತೆಯಾಗು; ಜೋಡಿಯಾಗು: ಕೂಗಿ ಬೊಬ್ಬಿಱಿದರುಬ್ಬರ ಸಿಡಿಲ್ಕೋಟಿ ಜೊತ್ತಾಗಿ ಗರ್ಜಿಸುವಂತೆ ಬಲರು (ಮೋಹತ. ೩೫-೧೯); ಒತ್ತಿ ಹಿಡಿದ ಕಂಭ ವ್ಯರ್ಥವಾದ ಮೇಲಿನ್ನೇನಿನ್ನೇನು ಜತ್ತಾದ ಜನರೆಲ್ಲ ಜರಿದು ಪೋದ ಮೇಲಿನ್ನೇನಿನ್ನೇನು (ಪುರಂದ. ೪-೦೨೪-೨); ಮುತ್ತು ಮಾಣಿಕದ ರಥದ ಮೇಲೆ ಮುರಹರನು ಬಾಲೆ ಜತ್ತಾಗಿ ಕುಳ್ಳಿರೆ (ಶ್ರೀಕೃಪಾ. ೯೯); ರಂಗೊಂದು ದಂಗೊಂದು ಗುಂಗೊಂದು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಹತ್ತಾಗಿ ಜತ್ತಾಗಿ ಸುಳಿಧಾಂಗ (ಸಹೀಗೀ. ೫೨-೭).

[<ಪ್ರಾ. ಜುತ್ತ. / ಸಂ. ಯುಕ್ತ]

ಜೊತ್ತು$_2$ (ನಾ). ೧. ನೆಲೆ; ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನ; ಗೊತ್ತು: ಬಹುವಿಧ ಕರ್ಮನಿಕರದ ಜೊತ್ತು ತನುವಿದನಾರು ನಂಬುವರವ್ವ (ನಿಘಾಗ. ೩-೦೪-೩೫); ಶಿವನ ಬಯಕೆಯ ಗೊತ್ತು ಶಿವನ ತನುವಿನ ಜೊತ್ತು (ಚಬಪು. ೩೪-೯). ೨. ಸಾಲು; ಶ್ರೇಣಿ: ಹೊಳೆಹೊಳೆವ ಬೈತಲೆಯ ಮುತ್ತುಗಳ ಜೊತ್ತುಗಳ ಥಳಥಳನೆ ಮೊರೆವಂದುಗಾವಳಿಯ . . . ಗಿರಿಜಾತೆ ರಂಜಿಸಿದಳು (ಚಬಪು. ೩೭-೨೩); ಜೊತ್ತಿನ ಸೂಳುಪಾಳಿಯೊಳಂಗನೆಯರ್ಸೈದಿದರು ಗೋಪತಿಯ (ಅಕ್ರೂಚ. ೪-೦೫). [?]

ಜೊತ್ತು$_3$ (ನಾ). ೧. ವಂಚನೆ; ಮೋಸ; ಕುಯುಕ್ತಿ; ತಂತ್ರ: ನಿಮ್ಮ ಜೊತ್ತನ್ನನೇನಂ ಮಾಡಲಾರ್ಪುದು (ನಂಬಿರ. ೭-೮೩). ೨. ಮರುಳುಗೊಳಿಸುವಿಕೆ; ಮೋಹಗೊಳಿಸುವಿಕೆ (?): ಹುರುಡು ಹೋರಟೆ ಹೊತ್ತು ಜೊತ್ತು ಗನ್ನಂ ಗತಕ ಪರಿರಂಭಣಂ . . . ರತಿಪ್ರಾರಂಭದೊಳು ಪಸರಿಸೆ (ಹಜಕಾ. ೪-೩೫); ಪುರುಡುಂ ಪೋರಟೆವೆತ್ತು ಜೊತ್ತು ಗತಕಂ ಗನ್ನಂ . . . ಪಿರಿದುಣ್ಮಲ್ ವಧು ನಲ್ಲನೊಳ್ ನೆರೆವುತಿರ್ದಳು (ತ್ರಿಪುವಿ. ೨೪-೧೮೦). [?]

ಜೊತ್ತುಗಾಱ, ಜೊತ್ತಗಾಱ (ನಾ). ಜೂಜಾಡುವವನು; ದ್ಯೂತಕಾರ: ಸದರದೆ ದಾಯಮಂ ಪಿಡಿವ ವಿತ್ತಮನೊಡ್ಡುವ ಜೊತ್ತುಗಾಱರಿಂ (ದಶಕು. ೮-೮೯). **ಜೊತ್ತಗಾಱ:** ಗುಪ್ತದಿ ಮಂಚಿಗನ ಜೊತ್ತಗಾಱರುಗಳೈದೆ ಬಂದು (ಸಿಂಗಿರಾ. ೧೯-೦೦). [<ಸಂ. ದ್ಯೂತಕಾರ]

ಜೊನ್ನ (ನಾ). ೧. ಚಂದ್ರನ ಬೆಳಕು; ಬೆಳುದಿಂಗಳು: ಒಂದೆಡೆಯೊಳ್ ನೆಲಸಿರ್ದ ಕಾಳಮುಂ ಜೊನ್ನಮುಮಂ (ಅಜಿಪು. ೯-೨೦): ಪುದಿಯೆ . . . ಜೊನ್ನದ ಸಿರಿ ಕಾರ ಕಾರಿರುಳ ಮೆಯ್ಯುರಿ ತಪ್ಪದೆನಲ್ ದಿಗಂತಮಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೪-೪೪); ಇಳೆಯೊಳ್ ಪಾರ್ವತಿ ಜನಿಯಿಸೆ ಕಳೆಯೇಱಿದನಿಂದು ಜೊನ್ನಮಲರ್ದುದು (ಗಿರಿಕ. ೩-೪೬); ಥಳಥಳಿಪ ನಗೆಮೊಗದ ಬೆಳಗಿನ ಬೆಳಪ ಜೊನ್ನವ ಹಸರಿಸುತ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೨-೦೬); ಪೆಱಮೊಗದ ನಗೆ ಜೊನ್ನಮಂ ಕೂಡಿ ಸುಯ್ಯೆಲರ ನಱುಗಂಪನೂಡಿ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೯-೦೬). ೨. ಪಾಡ್ಯದಿಂದ ಪೌರ್ಣಮಿವರೆಗಿನ ಕಾಲ; ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷ: ಆಟವಿಶ್ರೀಯುಂ ಜೊನ್ನದ ಪಾಡಿವದೊಳಂ ಕಾಲದಷ್ಟಮಿಯೊಳಮೈದು ವರ್ಷಂಬರಂ ನೋಂಪ ಪ್ರವೃದ್ಧ ಕಲ್ಯಾಣಮನೆತ್ತಿಕೊಂಡಳ್ (ಚಾವುಂಪು. ೮೭-೨೦); ಸೌಮ್ಯಗಣಂ ಜೊನ್ನದೊಳನ್ಯರುಂ ಬಹುಳದೊಳ್ ನಿರ್ವ್ಯಾಜದಿಂ ಬಲ್ಲಿದರ್ (ಜಾತತಿ. ೨-೦೦); ಜೊನ್ನದಂದಿನ ಪೆಱಯುಂದದೆ ನೊಕ್ಕಮತ್ತರೋತ್ತರಮಾದಂ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೦೦-೪೪; 1085 ?); ಮುದದಿಂದಾಶ್ವಯುಜದ ಜೊನ್ನದ ದಸಮಿಯೊಳಿಂದ್ರಧನುವಿನೊಳ್ . . . ಮುಟಿಕೊಳ್ಳುಂ (ಅಟ್ಟಮು. ೮-೦೭೦). [<ಪ್ರಾ. ಜೋಣ್ಹಾ. / ಸಂ. ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಾ]

ಜೊನ್ನಪಾಡಿವ (ನಾ). ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷದ ಪಾಡ್ಯ; ಪ್ರತಿಪದೆ: ಆಟವಿಶ್ರೀಯುಂ ತನ್ನ ನೋಂಪಿಯ ಜೊನ್ನಪಾಡಿವದೊಳುಪವಾಸಂಗೆಯ್ದು (ಚಾವುಂಪು. ೫೭).

[ಜೊನ್ನ + ಪಾಡಿವ]

ಜೊನ್ನರಸ (ನಾ). ಬೆಳುದಿಂಗಳ ಒಡೆಯ; ಚಂದ್ರ: ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸ್ವರೂಪ ಜೊನ್ನರಸನ ಪಗಲಾಣ್ಮನಾತತತೇಜೋಭಿರಾಮ (ಭರತ. ೪೫-೦).

[ಜೊನ್ನ + ಅರಸ$_1$]

ಜೊನ್ನವಕ್ಕಿ (ನಾ). ಬೆಳುದಿಂಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸಿ ಜೀವಿಸುವುದೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾದ ಹಕ್ಕಿ; ಚಕೋರ: "ಜೊನ್ನವಕ್ಕಿ = ಚಕೋರಂ" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೨); "ತಣ್ಗದಿರವಕ್ಕಿ ಜೊನ್ನವಕ್ಕಿಯು ಚಕೋರಂ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೨೯); ಜೊನ್ನವಕ್ಕಿಗೆ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳ ಸಾರಮಂ ಕಱೆಯುತುಂ . . . ಮೆಯ್ವೋಱಿದಂ ಚಂದ್ರಮಂ (ದಶಕು. ೮-೨೫೯); ಮುತ್ತಿನ ಪಳುಕಿನ ಧವಳವರ್ಣಗಳ ಬೆಳುದಿಂಗಳೆಂದಾಗ ಜೊನ್ನವಕ್ಕಿಗಳೈದಿ ನೆಲಸಿದುವತಿಮುದದಿಂದ (ಕಂನವಿ. ೭-೩); [ಜೊನ್ನ + ಪಕ್ಕಿ$_1$]

ಜೊನ್ನೊಡಲ (ನಾ). ೧. ಬೆಳುದಿಂಗಳು ಹೊಮ್ಮುವ ಒಡಲುಳ್ಳವನು; ಚಂದ್ರ: "ಚಳಿಗದಿರಂ . . . ಜೊನ್ನೊಡಲನೈಕಿಲ್ವೆಳಗಂ ತಣ್ಗದಿರ ಮಂಜುಗ್ಗೈಯಂ ಚಂದಂ" (ಕವಿಕಂ. ೪೩); ಜೊನ್ನೊಡಲನ ತಿರಸ್ಕರಿಸುವ ಕೊರ್ವಳು ಕರ್ನೆಯ್ದಿಲ ಕಣ್ಣ ಕಾಂತೆ (ಮೋಹತ. ೪-೦೪); ಜೊನ್ನೊಡಲಂ ನಿಮಿರ್ಚಿದಪನಗ್ನಿಯ ತಣ್ಗದಿರಿಂದಂ (ಶಾಕುಂತ. ೩೨-೭). ೨. (?): ಮುಗಿಲಂ ಕಂಡ ಜೊನ್ನೊಡಲನಂತೆ ಪೊಂಗಿ ಪೊಱಯೇಱ (ಉದ್ಭಟ. ೦೦-೫೫ ವ).

ಜೊನ್ನೊಡಲನಳಿಯ = ಚಂದ್ರನ ಸೋದರಳಿಯ ; ಮನ್ಮಥ ; ಕಾಮ : "ಅಲರ್ಗಣೆಯ ಜೊನ್ನೊಡಲನಳಿಯಂ ದಪ್ಪಕಂ ಮಯಣನೆಂಬಿವಿಂತೊಡನೆ ಮನ್ಮಥ ನಾಮವು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೮).
[ಜೊನ್ನ + ಒಡಲ್ + – ಅ$_7$]

ಜೊನ್ನೊಡಲವಚ್ಚ (ನಾ). ಚಂದ್ರನನ್ನೇ ಆಭರಣವಾಗುಳ್ಳವನು; ಶಿವ: ಮುದ್ದಿಸುವ ಜೊನ್ನೊಡಲವಚ್ಚಂಗೆ ಬೆಚ್ಚುತ್ತೆ ಮಣಿದು (ಕೊಟ್ಟೂಬ. ೧-೮೦). [ಜೊನ್ನೊಡಲ + ವಚ್ಚ$_2$]

ಜೊಬ್ಬ (ನಾ). (?) : ಹಬ್ಬದಲು ದೇವತೆಗಳುಂಬರು ಜೊಬ್ಬದಲು ದಾನವರುಂಬರು ಸಬ್ಬದಿನದಲು ಮನುಜರುಂಬರದೆಂದು ಋಷಿ ನುಡಿದ (ಸಂಭವ. ೫-೩೨). [?]

ಜೊಮ್ಮನೆ, ಚೊಮ್ಮನೆ, ಝೊಮ್ಮನೆ (ಅ). ಆಯಾಸದಿಂದ ಕೂಡಿ ; ಬಳಲಿ; ಸೋತು: ಜೊಮ್ಮನೆ ಜೋವೇಱಿದ ತೋಳ್ಗಳಂ ನಿಮಿರ್ವವೋಲ್ (ಲೀಲಾವ. ೪-೧೧೧). **ಚೊಮ್ಮನೆ:** ಅಟ್ಟಱಿಂ ಚೊಮ್ಮನೆ ಜೋಲ್ದಂ ತಪ್ಪಿಕೊಂಡು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೧೬೫). **ಝೊಮ್ಮನೆ:** ಮುಱಿಡಿ ಮನ್ಮಥ ವಾರಿ ಮಿಗೆ ತುಳ್ಕಾಡಿ ಝೊಮ್ಮನೆ ಬೆವರಿ ನಾಣ್ಗೆಟ್ಟೋಡಿ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೭-೫೪).

ಜೊಮ್ಮನೆವೋಗು, ಜೊಮ್ಮನೆವೋಗು=ಚಲನೆಯಿಲ್ಲದಿರು; ಜಡವಾಗು: ಮೆಯ್ ಪಸಿದು ಜೊಮ್ಮನೆ [ಪಾಠಾಂ. ಜೋಂಪನೆ] ಪೋದವುದು (ಪಂಪಭಾ. ೫-೭೧); ಆ ದಂಪತಿಗಳ್ ಜೊಮ್ಮನೆವೋದಂತಿರ್ದವರ . . . ಬೆಡಂಗಂ ನೋಡಿದರ್ (ಆದಿಪು. ೫-೬೫); ಚಕಿತಮೃಗಾಕ್ಷಿ ನೀನೆಳಸಿ ಕೆಮ್ಮನೆ ಜೊಮ್ಮನೆವೋಗಿ ಭಾವದಿಂ ಪ್ರಕಟಿಸಲೇಕೆ ಪಾಱುತನಮಂ (ಪುಷ್ಪಪು.೫-೩೪).
[ಜೊಮ್ಮು$_1$ (<ಜೊಂಪು$_1$) + – ಅನೆ$_1$]

ಜೊಮ್ಮಿಡು (ಕ್ರಿ). ಆಯಾಸಪಡು ; ಬಳಲು : ಜೊಮ್ಮಿಡುತ ಜೋಲುತ್ತ (ಅನಾರ. ದೇ. ೧೮೨-೨೦). [ಜೊಮ್ಮು$_1$ (<ಜೊಂಪು$_1$) + ಇಡು$_1$]

ಜೊಮ್ಮು$_1$ 'ಜೊಂಪು$_1$' ನೋ.

ಜೊಮ್ಮು$_2$ 'ಜುಮ್ಮು$_3$' ನೋ.

ಜೊಮ್ಮುತಟ್ಟು (ಕ್ರಿ).=ಜೊಮ್ಮುವಿಡಿ : ರಕ್ತಸಂಚಾರವಿಲ್ಲದಾಗ ಕೈಕಾಲುಗಳಿಗೆ ಜೊಮ್ಮತಟ್ಟುವಂತೆ (ಬೆಳುಮ. ೨೫೭).
[ಜೊಮ್ಮು$_1$ (<ಜೊಂಪು$_3$) + ತಟ್ಟು$_1$]

ಜೊಮ್ಮುಮೈ (ನಾ). ಮರಗಟ್ಟಿದ ದೇಹ: ಶಕ್ತಿಸಂಚಾರವಿಲ್ಲದೆ ಇವನಿಗೆ 'ಜೊಮ್ಮುಮೈ' ಬಂದಿದೆ (ಬೆಳುಮು. ೨೫೭).
[ಜೊಮ್ಮು$_2$ (<ಜುಮ್ಮು$_3$) + ಮೈ (<ಮೆಯ್)]

ಜೊಮ್ಮುವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಮೈಮರೆವನ್ನು ಹೊಂದು: ಅತಿಚಿಂತೆಯೊಳು ಮುಱಿದ ತನು ಜೊಮ್ಮುವಿಡಿದ ಪುರ್ಬುತಿಭಾರವಾಗಿ (ಹರಿಕಾ. ೬-೫೯).
[ಜೊಮ್ಮು$_1$ (<ಜೊಂಪು$_1$) + ಪಿಡಿ$_1$]

ಜೊಮ್ಮೆನ್ನು (ಕ್ರಿ). ಜೊಮ್ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು ; ನೊಣ, ಜೇನೊಣ ಮೊದಲಾದುವು ಗುಂಪಾಗಿ ಆವರಿಸುವಾಗ ಅವುಗಳ ರೆಕ್ಕೆಗಳಿಂದ ಶಬ್ದವುಂಟಾಗು : ಜೊಮ್ಮೆಂದು ನೊಣ ಮುತ್ತಿದುವು (ರೂಢಿ).
[ಜೊಮ್$_0$ + ಎನ್ನು (<ಎನ್$_1$)]

ಜೊಮ್ಮೇಱು, ಜುಮ್ಮೇರು (ಕ್ರಿ). ಮಂಕಾಗು; ಮೈಮರೆ: ತಾಱವಱಾಗೆ ಜಯಂ ಜೊಮ್ಮೇಱುವ ಟೆಂಟಣಿಸುವರಸನರಸನೆ ವಿರಸಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೪೦). **ಜುಮ್ಮೇರು:** ಸಂತಾಪದುರಿ ಪೆರ್ಚಿ ಹೃದಯ ತಲ್ಲಣಿಸಿ ಜುಮ್ಮೇರಿ (ನವಮೋ. ೨೫-೮೦). [ಜೊಮ್ಮು$_1$ (<ಜೊಂಪು$_1$)+ಏಱು$_1$ (<ಏಱ್$_1$)]

ಜೊಯ್ಗಱಿ (ಕ್ರಿ). (?) : ಕರಿಕೋಡನಗುಲ್ದ ಬೇತಾಳರ ಬಳಗದಂತೆ ನೆರೆದು ಜೊಯ್ಗಱಿವ ದಾರಿದ್ರದಾರವೆಯಂತೆ ತಲೆದಱಿಕೊಂಡು ಜೋನೆಗರ ಜಂಗುಳಿಯಂತೆ (ವಾಗೀರ. ದೇ. ೨೫೪-೦೪). [ಜೊಯ್$_0$ + ಕಱಿ$_1$]

ಜೊಲ್ಲಯ 'ಚೊಲ್ಲೆಯ$_1$' ನೋ.

ಜೊಲ್ಲಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭಕ್ಷ್ಯ: ಸೇವಗೆಯ ಕರಮೆಸೆವ ಸಜ್ಜಿಗೆಯ . . . ಹೂರಣದ ಜೊಲ್ಲಿಕೆಯ ಕರಿಘೃಗಳ (ಲಿಂಗಪು. ೬-೪೭). [?]

ಜೊಲ್ಲು, ಜಲ್ಲು$_3$ (ನಾ). ಬಾಯಿಂದ ಊರುವ ನೀರು ; ಲಾಲಾರಸ : ಜೊಲ್ಲು ಸುರಿವ ಮುದ್ದುಮೊಗದಲ್ಲಿ ನಗೆಯಾಂತು ಸೊಲ್ಲಿಸುವನು ತೊದಳ್ನುಡಿಯ (ಮೋಹತ. ೧೭-೬೯) ; ಮೊಳೆವಲ್ಲು ಜೊಲ್ಲುಂ ಪೊಳೆಯೆ ನಸುನಗುತ್ತುಂ ಬಾಲಲೀಲೆಯಂ ತೋಱಿಸಿದನು (ಚಿಬಪು. ೫-೪೦) ; ಮುಂದಲೆಯ ಕಂಪನಾಘ್ರಾಣಿಸಿ ತೊರೆದ ಜೊಲ್ಲ ಚೆಂದುಟಿಯ ಬಾಯ್ದೆಱೆಯನ್ನೆದೆ ಚುಂಬಿಸಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೮-೨೦): ಮಾಸಿದ ಸೀರೆ ಮಸಿಯ ತಿಲಕದ ಹೊಱಿಸೂಸುವ ಬಾಯ ಜೊಲ್ಲಿಂದ . . . ಮುದಿವೇಶಿಯರೆಡೆಯಾಡುತಿಹರು (ಕಂಸವಿ. ೬-೧೯೦). **ಜಲ್ಲು$_3$:** ಕೆಲರ ಬಾಯೊಳು ಜಲ್ಲು ಜೋರಿಡುತಾ ಬಲಿತ ದೃಷ್ಟಿಯ ತೆಗೆವ ಚೇತನಗೊಳದೆ (ಜಿನಭಾ. ೧೯-೩೨) ; ನಗುತೋಲಾಡುವರ ನೋಡುತ ಮಾನವೇಶರು ನಾಂಚಿ ಜಲ್ಲೊರಸಿ (ಜಿನಮು. ೪-೪೦).
[ದೇ.೫ ತಮಿ. ಚೊಳ್ಳು; ತುಳು. ಜೊಲ್ಲೆ, ದೊಲ್ಲೆ, ದೊಳ್ಳೆ ; ತೆಲು. ಜೊಲ್ಲು, ಚೊಲ್ಲು]

ಜೊಲ್ಲುತನ (ನಾ). ೧. ಜೊಲ್ಲಂ ಸುರಿಸುವಿಕೆ. ೨. (ಆಲಂ) ಲಂಪಟತೆ: ಶೃಂಗಾರಪ್ರಧಾನವಿದ್ದರೆ ಅದರ ಬಲಿಗೆ ಬೀಳದೆ ಎಸರೊಸೆವ ಜೊಲ್ಲುತನಗೆದ್ದು ರಸಿಕರಾಗಿ ಹಾಡಿದ್ದಾರೆ (ಕನ್ನಜಾ. ೯೭).
[ಜೊಲ್ಲು + – ತನ]

ಜೊಲ್ಲುವಾಯ್, ಜೊಲ್ಲುವಾಯಿ (ನಾ). ಜೊಲ್ಲು ಸುರಿಯುತ್ತಿರುವ ಬಾಯಿ : ತೆರೆ ಮಸುಸುಂಕಿದ ಮುಖಂ ಮುಱಿದ ಬೆನ್ ಜೊಲ್ಲುವಾಯ್ [ಪಾಠಾಂ. ಬೆನ್ನೊಲ್ವಾಯ] ಪಿರಿದು ಕಂಪಿಸುವ ಪಲ್ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೧೦-೪೩). **ಜೊಲ್ಲುವಾಯಿ:** ಮುಕ್ಕುಳಿಸುವ ಜೊಲ್ಲುವಾಯಿಗೆ ಕಡುನೇಹ ಸೋಕ್ಕಾಂತು ಮುತ್ತನಿಕ್ಕುವಳು (ಮೋಹತ. ೧೭-೬೭).
[ಜೊಲ್ಲು + ಬಾಯ್]

ಜೊಲ್ಲುವಾಯಿ 'ಜೊಲ್ಲುವಾಯ್' ನೋ.

ಜೊಲ್ಲುಸುರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬಾಯಲ್ಲಿ ನೀರಂ ಸುರಿಸು : ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಆಹಾರ ಕಂಡೊಡನೆ ನಾಯಿಯೊಂದು ಜೊಲ್ಲುಸುರಿಸುತ್ತದೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೪೨೮).
[ಜೊಲ್ಲು + ಸುರಿಸು]

ಜೊಲ್ಲೆ 'ಚೊಲ್ಲೆಯ$_1$' ನೋ.

ಜೊಲ್ಲೆಯ$_1$ 'ಚೊಲ್ಲೆಯಂ$_1$' ನೋ.

ಜೊಲ್ಲೆಯ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು (?): ಪಾವುಳ ಪರಿವಾರದ ಮನೆಯುಂ ದೇವರೊಡಮೆ ನಿವೇದ್ಯಕ್ಕೆ ಜೊಲ್ಲೆಯದಲು ಗದ್ದೆ ಕೋಲ ಮತ್ತರು ೧ (ನಾಂದೇಡ್. ೩-೨೨ ವ ; 1047). [?]

ಜೊಲ್ಲೆಹ 'ಚೊಲ್ಲೆಯ$_1$' ನೋ.

ಜೊಸೆ 'ಜೋಸೆ' ನೋ.

ಜೊಳಜೊಳ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ; ಜೋಳವೆಲ್ಲಾ ಚೀಲದಿಂದ ಜೊಳಜೊಳ ಎಂದು ಸುರಿದುಹೋಯಿತು (ರೂಢಿ).

ಜೊಳಿಪಿಳಿ (ನಾ). (ಉಕ) ಸಡಿಲವಾಗಿರುವುದು ; ದೊಗಲೆ ; ಅಳ್ಳಕವಾದುದು : ಆಕೆಯ ಹೊಸಬಗೆಯ ಉಡುಪು ಬಹಳ ಜೊಳಿಪಿಳಿಯಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). [?]

ಜೊಳ್ಳು 'ಜಳ್ಳು' ನೋ.

ಜೊಳ್ಳುಗಾಳು 'ಜಳ್ಳುಕಾಳಂ' ನೋ.

ಜೊಳ್ಳೆ (ನಾ). ತಿರುಳಿಲ್ಲದುದು ; ನಿಸ್ಸಾರವಾದುದು; ಜೊಳ್ಳಾದುದು. 'ಅಳ್ಳೆಜೊಳ್ಳೆತನ', 'ಅಳ್ಳೆಜೊಳ್ಳೆಯ' ಪರಾ. [<ಜೊಳ್ಳು]

ಜೋಚ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಪದ : ಜೋಚ್ಚೆಂಬ ಧುಮ್ಮೆಂಬ . . . ಭೋರೆಂಬ ಕೂರಸಿಗಳುರವಣೆಯ ದನಿಯಡಸುತಂ ಪುಟ್ಟೆ (ಇಹರ.ದೇ. ೪೦-೨೪) ; ಧಳಧಳಂ ಜೋಚ್ಚೆಂ[ಪಾಠಾಂ. ಜೋಚಿಂ]ಬ . . . ಧ್ವನಿಗಳವನಿಗೆ ಭಯವನೀವುತಿರೆ (ಸಾನಂಜ. ೮-೧೩).

ಜೋ, ಜೊ (ನಾ). ಮಕ್ಕಳನ್ನು ತೊಟ್ಟಿಲಲ್ಲಿಟ್ಟು ತೂಗುವಾಗ ಹೇಳುವ ಮಾತು; ಜೋಗುಳದ ಧ್ವನಿ: ತೂಗಿದರಚ್ಯುತ ಜೋ ಮಹಾತ್ಮ ಜೋ ಸದಮಲಬೋಧ ಜೋ . . . ಎನುತಂ ಲತಾಂಗಿಯರ್ (ಜಗವಿ. ೩-೨೮); ಜೋ ಸಂಪದೆ ಜೋ ವಿಶಾಲೆ ಜೋ ಶಿವೆ (ಗಿರಿಕ. ೩-೬೮) ; ಸಸಿಯು ಕೊರಗಿಸಿ ರಸವ ಹಿಳಿದುಕೊಂಡಿಳಿಗೊಗುವ ಹಸುಳೆ ಜೋ ಒಡಹುಟ್ಟಿದರ ನಗಲ್ವ ನಿರ್ವೋಹಿ ಜೋ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೧-೫೯). **ಜೊ :** ಕಂದ ಜೊ ಸೋಮವಂಶಾಂಬುಧಿ ಪರಿಪೂರ್ಣೇಂದು ಜೊ . . . ಎಂದು ಪಾಡಿದರು (ಕಂಸವಿ ೪-೬೪).

ಜೋಜೋ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಜೋಜೋ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಪರಮಾನಂದ ಜೋಜೋ (ಪುರಂದ. ೧-೧೨೮ ಪಲ್ಲವಿ) ; ನಳಿನಲೋಚನ ಕಂದ ಜೋಜೋ ಚೆಲುವ ಚೆನ್ನಿಗ ಕಱುವೆ ಜೋಜೋ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೧-೨೫) ; ಜೋಜೋ ಮಹಾವೀರ ಶೈವೋದ್ಧರಣ ಕೀರ್ತಿ ಜೋಜೋ (ಚಬಪು.೫-೨೯); ಜೋಜೋ ಮೂಲೋಕದ ಶಿರೋಮಣಿಯೆ ಜೋಜೋ (ನವಮೋ. ೧೫-೪೦).

[ದೇ.II ತುಳು. ತೆಲು. / ಮರಾ. ಜೋ]

ಜೋಂಕೆ (ನಾ).(?): ಎಱಗದರಾತಿರಾಯ ××× ಪರಜೋಂಕೆಯಪ್ಪನಂ ಕಿಱಿಪಿ ಭುಜಾಸಿಯಿಂ ಜಸಮನೆಣ್ದೆಸೆಯಾನೆಯ . . . ಸಮಗ್ರ ಸಾಹಸಮನೀ ಧರೆಯೊಳ್ಮೆಱೆಯುತ್ತುಂ (ಎಕ. XII, ತುಮಕೂ. ೩೮-೧೩ ; 1160). [?]

ಜೋಂಟಿಗ 'ಜಟ್ಟಿಂಗ' ನೋ.

ಜೋಂಪ 'ಜೊಂಪ$_1$' ನೋ.

ಜೋಂಪಿಸು$_1$ 'ಜೊಂಪಿಸು$_1$' ನೋ.

ಜೋಂಪಿಸು$_2$ 'ಜೊಂಪಿಸು$_2$' ನೋ.

ಜೋಂಪು$_1$ 'ಜೊಂಪು$_1$' ನೋ.

ಜೋಂಪು$_2$ 'ಜೊಂಪ$_1$' ನೋ.

ಜೋಕಣ್ಣ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಜೋಕಣ್ಣಂ ಮೂಲಣ್ಣಂ ××× ನಂಬ್ಯನ್ನರ ಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆದರ್ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೫೦೦-೮ ; 958).

[ಜೋಕ$_0$ + ಅಣ್ಣ$_1$]

ಜೋಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಜೋತುಬೀಳು ; ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳು (?): ಗುರು ಕೊಟ್ಟುದಿಲ್ಲ ನೀವಾದರು ವ್ರತವೆಂದು ಸ್ಮರಿಸಿತಿಲ್ಲರ್ತಿಯೊಳಾದ ಪರಿಣತಿ ಗೇತಕೆ ವ್ರತವ್ರತವೆಂದು ಜೋಕರಿಸಿಕೊಂಬಿರಿ ಬನ್ನಿರೆಂದಾ (ಭರಜ. ४-೪೨): ಕೋಡಿ ಬಾಡಿ ಜೋ[ಪಾಠಾಂ. ಬೋ]ಕರಿಪೆನಗೆತ್ತ ನಿರ್ಜರೆಯ ಮಾತು (ಅಶಶ. ೨೦); ರೆಕ್ಕೆಗಳ ಕೆಡಹಿಯಿಳೆಗಾಕರಿಸಿ ಜೋಕರಿಸಿ ಖಂಡತುಂಡುಗಳ ಗೈದೆ (ಜಿನಮು. ೨೮-೩೫). [? + – ಇಸು$_3$]

ಜೋಕಾಲಿ, ಜೋಕಾಲೆ (ನಾ). ಉಯ್ಯಾಲೆ : ಬಾಲೆಯರು ಜೋಕಾಲಿ ಯಾಡುವ ಕಾಲದಲಿ ತಮ್ಮಿನಿಯರನು ಕಣ್ಣಾಲಿಯಿಂ ನೆರೆ ನೋಡಿ (ರಘುವಂ. ೯-೪೭) ; ಎಡಗಣ್ಣೂ ಬಲಗಣ್ಣೂ ಹಾರಿ ಹಾರಿ ಆಶೆ ನಿರಾಶೆಗಳ ಜೋಕಾಲಿಯನ್ನು ಜೀಕುತ್ತಿದ್ದುವು (ಮಾವಿತೋ. ೭); ಜೋಕಾಲಿಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಹಾರುವಾಗ ಜೋಕಾಲಿಯು ಹಗ್ಗಹರಿದು, 'ಜೋ' ಎಂದು ನಡುಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಧುಮುಕಿ ಬಿಟ್ಟ (ಮುಂಗಾಪು. ೯೭) ; ಅವನ ಜೀವನವೇ ಜೋಕಾಲಿಯಾಗಿ ತೂಗಹತ್ತಿತು (ಬಂಗಾಹೆ. ೨೭). **ಜೋಕಾಲೆ:** ಮಕ್ಕಳು ಜೋಕಾಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಆಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). [?]

ಜೋಕಾಲೆ 'ಜೋಕಾಲಿ' ನೋ.

ಜೋಕಾಳ್ (ನಾ).=ಜೋಕುಮಾರ ೧: ಮನೆಯೊಳ್ ಕಾಲ್ ನೆಲೆಗೊಂಡು ನಿಂದೞಿಯನೀ ಜೋಕಾಱಿಯಂತಿರ್ಕೆ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೮-೪೫೭). [?]

ಜೋಕು$_1$, ಜೋಕೆ$_2$, ಝೋಕು$_1$ (ನಾ). ೧. ಗೀತವಾದ್ಯವನ್ನು ಬಾರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕ್ರಮ : ಮದ್ದಳೆಯಂ . . . ಜಾತಿ ಜೋಕು ತುಡುಕು . . . ಕೌತುಕಕೌತುಕೋತ್ತರಂಗಳಿಂ ಕೌತುಕದ ಬಾಜನೆಯೊಳೆಸಗಿದುವೆನಿಸಿ ಬಾಜಿಸುತ್ತಿರೆಯುಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೭-೯೩ ವ). ೨. ರೀತಿ ; ಬೆಡಗು ; ಡೌಲು : ಮಾತಾಡಿದೊಡವನ ಧನಾಕರ್ಷಣವನು ಮಾಳ್ಪ ಜೋಕಿನ ನಾಯಕಿಯರಿರ್ದರು (ಕಂಸವಿ. ೬-೧೦೮) ; ಈ ಹಾಡಿನಲ್ಲಿರುವ ಕಥೆ ಹೇಳುವ ಜೋಕು (ಕರ್ಣಾಸಂ. ४३). ೩. ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದ ಒಂದು ಬಗೆಯು ವರಸೆ (?): ಪೇತು ಸಾಧನೆಗಳ ಜೋಕಿನ ಪಟವನ್ನು ರೀತಿ ತಿಳಿದು ವರಸೆಗಳ ನೂತನ ಕತ್ತಿ ಕಠಾರಿ ದೊಣ್ಣೆಯು ಸಾಧಕೋತ್ತಮ ರಾಜಕುವರರು (ಕಂಸವಿ. ೭-೦೮). ೪. ತಂತ್ರ ;ಕಪಟೋಪಾಯ : (ಕ). **ಜೋಕೆ$_2$:** ೧. ಗೀತಿ ಜತಿ ಜೋಕೆ ನಯಂ . . . ಎಂಬಿವಂ ಮೆಱೆದು ಬಾಜಿಸಿದಂ ಮುರವೈರಿ ವಾಸವಂ (ಜಗವಿ.೫-೩) ; ತುಡುಂಕೊತ್ತು ಜೋಕೆ [ಪಾಠಾಂ. ಜಂಕೆ]ಯಂತರಿ ಜತಿ ರಿಗವಣೆ ಪಹರಣೆಯೆನಿಪ್ಪೀ ಪ್ರಬಂಧಮಂ (?) ಶ್ರೋತ್ರಬಂಧುವೆನೆ ಬಾಜಿಸಿದರ್ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೨-೨೦) ; ಜತಿ ಜೋಕೆ ತುಡುಕು . . . ಸಂಗತಿವಡೆಯೆ ವಾದನಕಳಾವತಿ ಬಾಜಿಸುತಿರ್ದಳಿಂತು ಮುರಜಮಂ(ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೩-೨೨೭); ಜಾಣುಣ್ಮೆ ಜೋಕೆಯಿಂ . . . ಕೇಳಿಸಿದರವರು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೦-೫೭). **ಝೋಕು$_1$:** ೨. ಆ ಕುಲವತಿಯು ಕಿರಿಯ ತನುಜೆಯನು ರವಿಸಿ ಬಹ ಝೋಕು ನೋಡೆಲೆ (ಚಂದ್ರಾವ. ೫೧-४೦೫) ; ಉದಯರಾಗಗಳನ್ನು ಹೇಳ ತೊಡಗಿದೆ. ಮನಸ್ಸು ಅಷ್ಟು ಝೋಕಾಗಿತ್ತು (ಸುಳಿವು. ೦೦೫) ; ಇಂತಹ ನಾಟಕ ಎಲ್ಲಿ ನಡೆದರೂ ಎಷ್ಟು ಸಲ ನಡೆದರೂ ಆಡುವವರಿಗೆ ಬೇಸರ ವಾಗುವುದೇನು ? ಎಂದಿಗೂ ಇಲ್ಲ. ಅದೇ ಅದರ ಝೋಕು (ಮಲ್ಲಿ. ೦೨).

[? / ಅರ. ಝೋಕ್]

ಜೋಕು$_2$, ಝೋಕು$_2$(ನಾ). ೧. (ಉಕ)ಪೆಟ್ಟು; ಹೊಡೆತ: ಅವರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ದೊಡ್ಡ ಹುಡುಗ ಬಂದು ನನ್ನನ್ನು ಕೆಳಕ್ಕೆ ನೂಕಿಬಿಟ್ಟು ಓಡಿಹೋದನು, ನಾನು ಜೋಕು ತಿಂದು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಮುಗ್ಗರಿಸಿ ಬಿದ್ದೆ (ಸುಮಜ. ೭೭); ಜಿರಕ್ ಜಿರಕ್ ಎಂಬ ಸೊಕ್ಕಿನ ಮಾತುಗಳೊಡನೆ ಆ ಗಿರಿಯ ಮೇಲೆ ಜೋಕು ಹೊಡೆಯುತ್ತಿತ್ತು (ಕಗದ್ಯ. ೨-೩೫). **ಝೋಕು$_2$:** ೨. ಪ್ರತಿಸ್ಪಂದನ; ಚಲನೆ ; ಓಲಾಟ : ಮೊಣಕಾಲು ಕುಟ್ಟಿದಾಗ ಸರಿಯಾಗಿ ಝೋಕು ಹೊಡೆಯಿತು (ಮನೋಸಂ. ೦೦೫). [←ಮರಾ. ಝೋಕ್]

ಜೋಕುಗಾರ (ನಾ). ಬೆಡಗುಗಾರ : ಒನಪುಗಾರ; ಆಡಂಬರದ ನಡವಳಿಕೆಯನ್ನುಳ್ಳವನು : (ಕ).

[ಜೋಕು$_1$ + – ಗಾರ (< – ಕಾಱ)]

ಜೋಕುಗಾರ್ತಿ (ನಾ). ಒನಪುಗಾತಿ ; ಆಡಂಬರದ ನಡವಳಿಕೆಯನ್ನುಳ್ಳವಳು : (ಕ). [ಜೋಕುಗಾರ + –ತಿ$_1$ (< –ಇತ್ತಿ)]

ಜೋಕುಮಾರ, ಜೋಕಂವರ, ಜೋಕೊವರ, ಜೋಕೋರ (ನಾ). ೧. ಒಬ್ಬ ದೇವತೆಯ ಹೆಸರು. ☞ ಉತ್ತರಕರ್ಣಾಟಕದ ಜನಪದದಲ್ಲಿ ಜೋಕುಮಾರನ ಕಥೆ ಪ್ರಚಲಿತವಿದೆ. ಮಣ್ಣಿನ ಬೊಂಬೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಬುಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿರಿಸಿ ಬೇವಿನ ಎಲೆಗಳಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಿ ಅದನ್ನು ಹೊತ್ತು ಮನೆಮನೆಗೆ ಸುತ್ತುತ್ತಾರೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಅಂಬಲಿ ನೈವೇದ್ಯ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ : ಚಾಮುಂಡಿಣಿ ಹಲ್ಲಿನ ಜೋಕುಮಾರ . . . ಜೊಳ್ಳು ಮತಿಯ ಕೊಡುವ ಜಂಪೆ ಜಡದೈವ (ವಿಸಾಹು. ೫೮-೨); ಜೋಕುಮಾರನೆಂಬ ಅಭದ್ರವಾದ ಗೊಂಬೆಯನ್ನು ಬುಟ್ಟಿಯೊಳಗೆ ಇಟ್ಟು . . . ಭಿಕ್ಷೆ ಬೇಡುತ

ತಿರುಗುವರು (ಕಭಾಗ. ೧೮೩) ; ನಾಳೆ ಬರದಿದ್ದರೆ? ಜೋಕುಮಾರನ ಆಣೆ (ರಕ್ತಧ್ವ. ೩೧೦). ೨. (ಆಲಂ) ಚೆಲುವ; ಸುಂದರ : ಈಗ ಈ ಜೋಡು ರಿಪೇರಿಯ ಜೋಕುಮಾರ (ವ್ಯದ್ಯವಿ. ೧೧೪). **ಜೋಕುವರ:** ೧. ನಿಟ್ಟಸಿರ ಲಾಗದ ಮಾನಿ(ನ)ಸವಾಟ್ಕೆ ನಾಡೆ ಜೋಕು[ಪಾಠಾಂ. ಕೊ]ವರನ ಬಾಟ್ಕೆ ಲೇಸು ಗಡಂ (ಜೀವಸಂ. ೮-೬). **ಜೋಕೊವರ:** ೧. ದೇವತೆ . . . ತನ್ನ ಪೆಮ್ಮಗಂ ಜೋಕೊವರಂ[ಪಾಠಾಂ. ಜೋಕಾರಂ]ಸಾವಾಗ ಕಾಯಲಾಱದ ಕೀವಿಲು ಪೇಳ್ಪೆಱರ್ಗೆ ಮಾಡಲಾರ್ಪಳೆ ಸುಖಮಂ (ಸಮಪು. ೯-೧೧೦): ಜೋಕೊ[ಪಾಠಾಂ. ಕು]ವರಂ ನೆಗಟ್ದಂ ಸುರಲೋಕವಿರುದ್ಧಮನೆ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೩-೬೫). **ಜೋಕೋರ:** ೧. ನವಪಂಚಮದೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿದ ಕುವರಂ ಜೋಕೋರನಂತೆ ಪಲದಿವಸಮಿರಂ (ಜಾತತಿ. ೬-೭); ಬಲೆ ಜೋಕೋ[ಪಾಠಾಂ. ಕಾ]ರನಂತೀರೇಟು ದಿವಸದರಸುತನಮಂ ಬೇಡಿ ಪಡೆದೆ (ಅರ್ಧನೇ. ೬-೧೯ ವ).

[ಜೋ ? + ಕುಮಾರ]

ಜೋಕುವರ 'ಜೋಕುಮಾರ' ನೋ.

ಜೋಕೆ₁ (ನಾ). ೧. ಜೋಪಾನ; ಲಕ್ಷ್ಯ; ಜಾಗರೂಕತೆ: ದುರ್ಜನಿಕೆಯಂ ಬಿಟ್ಟು ನೀಂ ಜೋಕೆಯಿಂ ಸಜ್ಜನನ ಮಾರ್ಗದಿಂ ನಡೆಯಲಿಹಲೋಕ ಪರಲೋಕಸುಖ (ವೀಶ್ವಪು. ೭-೧೭-೪೫) ; ಜೋಕೆ ತಪ್ಪಿದ ಬಳಿಕ ಅರ್ಥ ವ್ಯರ್ಥ (ಪುರಂದ. ೧-೧೩೩-೪). ೨. ಸೊಗಸು ; ಚೆಲುವು : ಜಯಯೆಂದು ಪೊಗಳುತಿಹ ಜೋಕೆಯಿಂ ಮೆಱೆವ ಜಗದೀಶನಂ ನಿಟ್ಟಿಸಿದನು (ಹಚಕಾ. ೧೧-೪೦); ನಾಟಕದ ಪಾತ್ರದ ಪೇರಣೆಯ ಜೋಳಿಗಳ ಜೋಕೆಗಳ ಪ್ರಕಟ ವೆಸೆಯಲು (ಬಸವು. ೪-೭); ಸಾರತರ ಸತ್ಯದ ಜೋಕೆ . . . ಎನಿಸಿರ್ಪುದು ಕಾಶಿಯ ದೇಶಂ (ವೀರವಿ. ೧-೪೭) ; ತೊನೆವುತಿಹ ಚಿತ್ರದ ಪತಾಕೆಗಳ ಜೋಕೆಗಳ ಕೋಟಾವಳಿಯುಮೆಸೆದುದು (ಚಬಪು. ೪೩-೩೦). ೩. ರೀತಿ ; ಕ್ರಮಂ : ಮುನ್ನ ಬೇಂಟೆಯ ಜೋಕೆಯಱಿದ ಬೇಡರು ಮಡಿದ ಚನ್ನ ನಚ್ಚಿನ ನಾಯ್ಗಳಿದಳಲು ಬೆರಸಿ . . . ತಮ್ಮೊಳಗೆ ಕೈಮೊಯ್ದು (ಹಚಕಾ. ೬-೩೪); ಏಕಾತ್ಮಪಕ್ಷದೊಳನೇಕ ಭೋಗಂ ಘಟಿಪ ಜೋಕೆಯಿಲ್ಲ (ಅನುಸಾ. ೩-೩-೧೧) : ಏಕೆ ನೂತನ ಪರಿಯಿದೇತಱ ಜೋಕೆ (ಕೋಗಯು. ೯-೫೯). ೪. ಸಾಲು ; ಶ್ರೇಣಿ : ತೆಕ್ಕೆಯಿಂದೊತ್ತರಿಪ ಜೋದ ಜೋಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಇಂತು ನೆರೆದುದು ಚಾತುರಂಗಬಲ (ಇಹರ. ದೇ. ೩೮-೪); ಆ ಮೋಹರದ ಜೋಕೆಯ ಹಿಂದೆ ಲಕ್ಷ ಕಳಿಂಗಘಟೆಗಳು ಸಂದಣಿಸಿದವು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೩-೩೩) : ಮೈಮಱೆದಳೊಂದೆರಡೆಂಬವಸ್ಥೆಗಳ ಜೋಡಣೆಯ ಜೋಕೆಗಳ. ರಘಡಿತೆಯ ರಘಾಡಣೆಯ ರ್ಪೊವಿನ್ಮನಲಿ ಬಳಕೀಡಾಡಿದಳು (ತೊರರಾ. ೩-೪-೪). ೫. ಹಿಡಿತ; ವಶ: ಶಿವನ ಜೋಕೆಯನಱಿಯದೆ ಮಾತನಾಡುವ ಮಾತೆಲ್ಲವೂ ಮಾತಿನ ಮಾಲೆ (ಪದಗೋ. ೩೩೯-೧೧೩) ; ಜೋಕೆಯಾಗಿಹ ರೆಲ್ಲರೆನಗೆ ನಿನಗೆ ಚಿಂತೆಯೇಕೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೬-೧೪೫). ೬. ಸಿದ್ಧತೆ; ತಯಾರಿ : ನಿನಗಿದಿರಾಗಬೇಕೆಂದನೇಕ ಬಲವನು ಜೋಕೆಯ ಮಾಡಿ ಕೊಂಡಿರ್ದಪನು (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೦-೩೩). ೭. ಕಣ್ಣರಿಕೆ ; ಎಚ್ಚರಿಕೆ : ಮಂಗಳಮಯ ಮುಹೂರ್ತದ ಜೋಯಿಸರ ಜೋಕೆಯಲಿ ನಿರ್ಗಮ ನಿರತನಾದನು ಕೃಷ್ಣನು (ಕುವ್ಯಾ ಉ. ೭-೪) ; ರಥರಾಜಿ ಮುಂಗುಡಿ ವರಿದುದವನೀಪತಿಯ ಚೂಣಿಯ ನೃಪರ ಜೋಕೆಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧-೪೬). ೮. ಚಾತುರ್ಯ ; ಕೌಶಲ : ಜೋಕೆ ಜವಗೆಡೆ ಮುಱಿವಡೆದು ಬಲದಾಕೆವಾಳರು ಸರಿಯೆ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೩-೯); ಈ ಕುಮಾರರೊಳಗೆ ನೀನೇ ಜೋಕೆಯುಳ್ಳವನಹೆ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೯-೩೯). ೯. ಎಚ್ಚರಿಕೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಪದ : ತಿಳಿವನು ಕೊಡಲಾರದಾತನು ಜಗದೊಳು ಕೇಡಿಗನಾದಾನು ಜೋಕೆ (ಇಂಚಾಪ. ೧೯೩-೪೭) : ಜೋಕೆ ಮೈಮೇಲೆ ಎಚ್ಚರವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಮಾತಾಡು (ಅಮಗಾಂ. ೧೪).

ಜೋಕೆಮಾಡು = ೧. ಜೋಪಾನ ಮಾಡು; ಕಾಪಾಡು ; ರಕ್ಷಿಸು : ಜೋಕೆಮಾಡದೆ ಮೇಲ್ವಾಯಿದು . . . ಪಱಿದಿಡಲು (ಅಂಜಜ. ೬-೧೧೮) ; ನಿಮ್ಮತಾಯಿಯೇ ನನ್ನ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಜೋಕೆಮಾಡಿದಳು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೯೬). ೨. ಎಚ್ಚರಿಕೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು: ಜೋಕೆಮಾಡಿ ಪೋದವು ಹಂಸೆಗಳು ನಮಗೇಕೆ ನಡೆಯ ಸೊಬಗೆಂದು (ಅಂಜಜ. ೯-೧೬೭). ೩. ಸಿದ್ಧಪಡಿಸು; ಏರ್ಪಾಟು ಮಾಡು: ಜಲಕೇಳಿಗೀಸರಸಿಗಳ ಜೋಕೆ ಮಾಡುವುದು (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೪೩) : ತೊಳಗುವಾಭರಣವ ಜೋಕೆಮಾಡುವ ಜಾಣ (ಕಂನವಿ. ೩೫-೭೪). [ದೇ.॥ ತುಳು. ಕೊಡ. ಜೋಕೆ ; ತೆಲು. ಜೋಕ]

ಜೋಕೆ₂ 'ಜೋಕು₁' ನೋ.

ಜೋಕೆ₃ (ನಾ). ನೆಯ್ಗೆಯ ಸರಕು : "ಜೋಕೆ–ನೇಕಾರರ ಮಗ್ಗದ ಮಾಲು" (ಜಾನಕೋ. ೬೧). [?]

ಜೋಕೆಗಾಱ (ನಾ). ಜೋಪಾನಮಾಡುವವನು ; ರಕ್ಷಕ : ಬೋಧೆಗಾಱರ ಜೋಕೆಗಾಱನು ಜಾಣನಹನೆಂದ (ನಿಭಾಗ. ೩-೮-೩೬):

[ಜೋಕೆ₁ + – ಕಾಱ]

ಜೋಕೆಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಎಚ್ಚರಿಕೆಯನ್ನು ಕೊಡು ; ಎಚ್ಚರಿಸು : ಅರಸನ ಸಮ್ಮುಖ ಬಂತು ಎಂದು ಅವರವರೆ ಪರಸ್ಪರ ಜೋಕೆಗುಟ್ಟಿದರು (ಮೂಮಲ್ಲಿ. ೧೧). [ಜೋಕೆ₁ + ಕುಟ್ಟು₁]

ಜೋಕೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಸಾಲುಗೊಳ್ಳು ; ಓರಣವಾಗಿರು : ಆ ಕೋಟೆಯಡಿ ಮುಟ್ಟಿ ಕೆಳಗಣ ರಜತಾದ್ರಿಗೇಕಹಸ್ತವ ಬಿಟ್ಟು ಮೇಲೆ ಜೋಕೆಗೊಂಡ್ಯದು ಸಾವಿರಮಾರಿನೆಡೆಯೊಳನೇಕ ಸೋಪಾನಗಳಿಹುವು (ಭರಜ. ೬೭-೯).

[ಜೋಕೆ₁ + ಕೊಳ್₁]

ಜೋಕೆವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಎಚ್ಚರಿಕೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು : ಬಹಳ ಜೋಕೆ ವಿಡಿದು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಪಂಜು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಸಾಗುತ್ತ . . . ತಲುಪಿದನು (ಇಪ್ಪಕ. ೩೪೩). ೨. ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಾಗಿರು ; ಸೊಗಸಾಗಿರು : ಜೋಕೆ ವಿಡಿದು ನೀಡುವೆಳೆಯ ಘಳಿಗೆಯ ಪರಾಕಿನೊಳಗೆ ಕೈಕೊಳುತ ಏಕೆ ನುಡಿಯನೋ ಇನ್ನೊಮ್ಮೆಯೆಂಬಂತೊಂದು ತೂಕದೊಳೆಸೆದನು (ಭರಜ. ೧-೩೮).

[ಜೋಕೆ₁ + ಪಿಡಿ₁]

ಜೋಕೆವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಚಾತುರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿರು ; ಕೌಶಲ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿರು : ನಾಕನಾಯಕನ ನರ್ತನದ ನೀಱಿಯರ ನಿರಾಕರಿಸುವ ನೃತ್ಯದಿಂದ ಜೋಕೆವೆತ್ತೆಸೆವ ನಚ್ಚಣಿಯರು (ಕುರಾಸಾಂ. ೫-೩೪).

[ಜೋಕೆ₁ + ಪೆಱು₁]

ಜೋಕೊವರ 'ಜೋಕುಮಾರ' ನೋ.

ಜೋಕೋರ 'ಜೋಕುಮಾರ' ನೋ.

ಜೋಗ₁, ಜೋಗು₃ (ನಾ). ೧. ತಪಸ್ಸು ; ಧ್ಯಾನ : ದೇವರಂ ಬಂದಿಸಿ ನಿಯಮಂಗೆಯ್ದು ಜೋಗ ಭಕ್ತಿಯಿಂದಿರ್ದರ್ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೫೬-೮) : ನಿಜಾರಿ ತಳೆ[ಯ]ಲು ಹೃದ್ರೋಗಮಂ ಜೋಗಮಂ ತತು ಪುತ್ರಂ ನೆಗಳ್ದಂ (ಕಇಅ. ೭೪-೧೩-೮: 1170) ; ಜೋಗಗೆಳೆಯರಣ್ಬರೇಱಿವರ್ಪನ್ನಮಱಿವಗೆ ಗಳಿಟಿಪೋದ ನಿಚ್ಚಣಿಗೆಯೆಂಬಂತಿರಿರ್ಬದಿಯೊಳಮೆಲ್ಗಳ ಸಾಲ್ಗಳ್ ತ್ತೋಱಿ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪೦-೩೬). ೨. ಸಂಪರ್ಕ; ಹೊಂದಿಕೆ ; ಸೇರಿಕೆ. ೩. ಉಪಯೋಗ. 'ಜೋಗಯಿಸು' ಪರಾ. ೪. ದೋಣಿ ; ನಾವೆ : "ಜೋಗಂ ಪರೀತಂ ನಿಮಂಜರಂ ದುಗ್ಗಿಯೋಡಂ ದೋಣಿಯೆಂದೆನಲ್ ನಾವೆಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೦-೪). **ಜೋಗು₃** : ೧. ಎನ್ನ ದ್ರೋಹ ಮರಸನ ಕಿವಿಯಂ ಮುಟ್ಟದಂತಾಗೆ ಮಾಟ್ಪೆನೆಂದುಪಾಯದಿಂ ಜೋಗಂ ಕೈಕೊಂಡು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೧೫೪). 'ಜೋಗುಗೊಳ್' ಪರಾ. ೪. ಸಂಬುಕ ಪಡಗು ಜೋಗು[ಪಾಠಾಂ. ಗ]ಗಳಿಗೆ ಸುಂಕವ ಕೊಂಬ ರಾಜೇಂದ್ರನ (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೧-೩೦). [<ಸಂ. ಯೋಗ]

ಜೋಗ$_2$ (ನಾ). ಒಂದುಂ ಬಗೆಯ ವಸ್ತ್ರ : ಚೀನದ ಧವಳಪಟ್ಟದ ಜೋ[ಪಾಠಾಂ. ಜೊಂ]ಗದ ದೇವಾಂಗದ ಸಕಳಪಟ್ಟೆಗಳುಮಂ . . . ಜವಳಿಗಳನೆ ಮೊಗಂ ನೋಡದೆ ಸೂಸಿದಾಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೪-೩೪ ವ). [?]

ಜೋಗ$_3$ 'ಜೂಗ$_2$' ನೋ.

ಜೋಗಂಬೋಗು, ಜೋಗವೋಗು (ಕ್ರಿ). ಮೈಮರೆ ; ಪರವಶವಾಗು: ಪೊಸದಳಿರ ಪೊಸಸಿರಿಯ ಭಾರದಿಂ ಜೋಗಂಬೋದಂತೆ ಮಲಂಗಿದ ಜಾಗಂಗಳುಮಂ (ಲೀಲಾವ. ೧೧-೫೮ ವ): ತೂಗಾಡುತ ಮಡಕೆಗಳಂ ಬಾಚಿಸಿ ಜೋಗಂ[ಪಾಠಾಂ. ಜಾಗಂ]ಬೋಗುತ್ತುಂ (ಕುಂಬಜಹ. ೨೫೫-೧೨): ಪಾರ್ವ ನೆರ್ದೆಯೊಳ್ ಕಿರ್ಚು ಬಿಟ್ಟಂತಾಗೆ ಜೋಗಂಬೋಗಿ (ಜೀವಸಂ. ೪೯-೨೪ ವ) ; ಅಗುಳಿಸುವ ತಳಮಳಿಸುವ ಜೋಗಂಬೋಪಲಸುವಗಿವ . . . ಕಂಟಳಿಸುವಖಿಳವಿಕೃತಿಗೆ ಸಲ್ಲಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೨-೮೪). **ಜೋಗವೋಗು:** ಸೂಗುರಿಸಿ ರ್ಘೂಮ್ಮಿನಲಿ ಮುಂದಕೆ ಜೋಗವೋದನು ಸಾರಥಿಯ ಕೈಲಾಗಿನಲಿ ತಿರುಗಿದನು (ಕುಮಾ.ಕ. ೪-೦೫).

[ಜೋಗು$_1$ (<ಜುಮ್ಮು$_3$) + ಪೋಗು$_1$]

ಜೋಗಣೆ (?) (ನಾ). (?): ಒಂದು ಫಲವೆನಿಸಿದಡಿನಿವಣ್ಣೆಂದ ಕುಂದಿಲ್ಲದಿನ ಜೋಗಣೆಯಿಯೆಂದು ತಾಳಿದುದಿಲ್ಲವೆಂಬಂತೆ ಹೊಂಬಾಳೆ ಮರದ ಸಾಲಿ ನಿಂದೆಸೆಯೆ (ತರ್ಕಶಾ. ೧-೪೬). [?]

ಜೋಗತಿ 'ಜೋಗಿತಿ' ನೋ.

ಜೋಗಪ್ಪ (ನಾ). ಜೋಗಿತಿಯರ ಸಂಗಾತಿಯಾದವನು : (ಕ).

[ಜೋಗ$_1$ + ಅಪ್ಪ$_1$]

ಜೋಗಬ್ಬೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು: ಪೆರ್ಮ್ಮಾಡಿಯ ಸುಳಿ ಜೋಗಬ್ಬೆಯ ಮಗಳ್ . . . ಚಾವುಂಡಬ್ಬೆ (ಮ್ಯಆರಿ. ೧೯೩೦, ೧೪-೬ : 882).

[ಜೋಗ$_0$ + ಅಬ್ಬೆ$_1$]

ಜೋಗಮರಸ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾಮಣ್ಡಳೇಶ್ವರಂ ಜೋಗಮರಸರ್ಮ್ಮಂಗಳವೇಡದೊಳು ರಾಜ್ಯಂಗೆಯ್ಯುತ್ತುಮಿರೆ (ಕಇ. II, ೧೧-೧೨ : 1092). [ಜೋಗಮ$_0$ + ಅರಸ$_1$]

ಜೋಗಮಾಯಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬ ದೇವತೆಯ ಹೆಸರು : ಎಕ್ಕಲದೇವಿ ! ಜೋಗಮಾಯಿ! ಉಧೋ! ಉಧೋ! (ಅರಳು. ೩೦೮-೧).

[ಜೋಗ$_1$ + ಮಾಯಿ$_2$]

ಜೋಗಮ್ಮ (ನಾ). = ಜೋಗಿತಿ : (ಕ). [ಜೋಗ$_1$ + ಅಮ್ಮ$_1$]

ಜೋಗಯಿಸು, ಜೋಗವಿಸು, ಜೋಗೈಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೇರಿಸು ; ಹೊಂದಿಸು : ಹಟುಗೋಲನೆ ಜೋಗಯಿಸಿ [ಪಾಠಾಂ. ಜೋಗೈಸಿ] ಕೊಳುತಲೆ ತೊಟಿಯ ದಾಂಟುವರ್ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೧೨-೧೪). **ಜೋಗವಿಸು:** ೧. ಮಾಯಾಂಗನೆಯ ಲಾಸ್ಯದ ಕೇಳಿಯೊಳಿಗವ ಜೋ[ಪಾಠಾಂ.ಭೋ]ಗವಿಸುತಿರುತಿರ್ದ ಭಕ್ತಿಯ ಭಾಗೆಯಲಿ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೫-೬೨). **ಜೋಗೈಸು$_1$:** ೧. ಇಂತಿವರು ದಂಪತಿಸಹವಾಗಿ ಯುಗಜಂಗಳ ಜೋಗೈಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಮನುಗುಂ. ೨೬೭-೮೨); ಆದರಿಸಿಯಾ ತನುವ ಲಿಂಗೋಪಾಧಿಯಲಿ ಜೋಗೈಸಿಕೊಳುತಲಿ ಸಾಧಿಸುವುದು ಸಮಾಧಿಯನು (ಪ್ರಭುಲೀ. ೧೮-೧೩). ೨. ಬಳಸು ; ಉಪಯೋಗಿಸು : ಒಡೆಯರು ಜೋಗೈಸುವ ಚಮ್ಮಾವುಗೆಯ ಮಾಡಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೩೬೦). [ಜೋಗ$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಜೋಗಯ್ಯ (ನಾ). ೧.=ಜೋಗಿ ೧ : ಜೋಗಯ್ಯನೆನಬೇಡ ತ್ಯಾಗಿ ನಿಂದಿಸಬೇಡ ನಾಗಭೂಷಣನ ಹಳಿದ ದಕ್ಷನ ತಲೆಯು ಹೋಗಿಹುದು ನೋಡ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೫೨೫). ೨. ಶೈವಪಂಥದ ಜೋಗಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದುಪಂಗಡ : (ಎಸಮ್ಮ. V, ೬). ೩. ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ನಂಗಮ್ಮನ ಮಗ ಜೋಗಯ್ಯಂಗೆ ದಯೆಗೆಯ್ದು ಕೊಟ್ಟ ಸ್ಥಿತಿ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೪೭೭-೧೮ : 901). [ಜೋಗಿ$_1$ + ಅಯ್ಯ$_1$]

ಜೋಗರ (ನಾ). ಬಿಂಕ ; ಬಿಗುಮಾನ (?) : ಎಲಗೆ ಜೋಗರವಿಷ್ಟು ಸಲ್ಲದೆಮ್ಮರಸನೆಂಜಲು ಸೋಂಕಿದಾಗಳೆ ನಿನ್ನ ಕುಲಕೋಟಿ ಪಾವನವೆಂದಳು ಕುಸುಮಾಜಿ (ಭರಹ. ೯-೮೦). [?]

ಜೋಗರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಜೋಪಾನಮಾಡು; ಸಲಹು: ತಾಯಿ ಮಗುವನ್ನು ಜೋಗರಿಸುವಷ್ಟೇ, ಅಷ್ಟೇಕೆ ಅದರ ಹಿರಿಯಕ್ಕನಷ್ಟುಕೂಡಾ ತಂದೆ ಲಾಲಿಸಿ ಪಾಲಿಸುವುದು ಎಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ ? (ಕಾಗೆಕ. ೬೬) ; ನಿನಗೆ ಒಬ್ಬಾಕಿಗೆ ಜೋಗರಿಸೋದು ಆಗೋದಿಲ್ಲಾ (ವೈನಿ .೨೨೪).

[ಜೋಗರ$_0$ (ಪ್ರ ←ಮರಾ. ಜೋಗಲಣೇ) + – ಇಸು$_3$]

ಜೋಗವಟ್ಟಿಗೆ (ನಾ). ಧ್ಯಾನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಯೋಗಿಯು ಬೆನ್ನು ಮತ್ತು ಮೊಳಕಾಲುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಸುತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವ ಬಟ್ಟೆ : "ಜೋಗವಟ್ಟಿಗೆಯೆನ್ನಲೊಡನದು ಯೋಗವಟ್ಟಗೆ" (ಕವಿಕಂ. ೧೮೪) ; "ಜೋಗವಟ್ಟಿಗೆ – ಯೋಗವಟ್ಟಿಕಾ = ಯೋಗಿಗಳ ಹೊದಕೆ" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೫) ; ಅಲ್ಲಿ ನೇಲಿದುದದು ಜೋಗವಟ್ಟಿಗೆ ಕಮಂಡಲವಂತದು . . . ಎಂದು ನೋಡಿದನತಿವಿಸ್ಮಯಂ ಬೆರಸು ತದ್ಗುಹೆಯಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೬೯೨) ; ಮಧುಕೇಶ್ವರದೇವರಾಚಾರ್ಯ್ಯರಂ ಬರಿಸಿ ಪೂಜೆಯಂ ಕೊಟ್ಟು ಜೋಗವಟ್ಟಿಗೆಯನಿಕ್ಕಿಸಿ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೨೬೨-೪೫ : 1077) ; ಪುಲಿದೊವಲ ಜೋಗವಟ್ಟಿಗೆ ತೊಳಗುವ ಸೆಳ್ಳುಗುರ ಮಿಂಚು . . . ರಂಜಿಸೆ ನಲವಿಂ ಮಾಯಾವಿಯಿಪ್ಪುದಂ ನೃಪಸಭೆಯಂ (ದಶಕು. ೬-೧೩೦) : ಜೋಗವಟ್ಟಿಗೆಯಾಣೆ ! ರಾಘವನಾಣೆ ! ಮಗಳೆಂದೆ ನಿನ್ನಂ ಸಲಪುವೆಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪೨-೭). [<ಸಂ. ಯೋಗವಟ್ಟಿಕಾ]

ಜೋಗವಟ್ಟೆ$_1$ (ನಾ). ಯೋಗಮಾರ್ಗ : ನೂಱುಂ ಜನ್ಮದೊಂದು ಬಲ್ಮೆಯಿಂ ಸಗ್ಗದೊಳ್ ಬಾಳ್ವಿಂದಿರನುಮಿಾಜೋಗವಟ್ಟೆಯಂ ಕಂಡಿರಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೬-೩). [ಜೋಗ$_1$ + ಬಟ್ಟೆ$_1$]

ಜೋಗವಟ್ಟೆ$_2$ (ನಾ). = ಜೋಗವಟ್ಟಿಗೆ : "ಜೋಗವಟ್ಟೆಯೆಂದು ಯೋಗವಟ್ಟಕೆ" (ಕಶಸಾ. ೨೨-೪೪೯) ; ಇಂಬಾದ ನಗರಸಿದ್ಧನ ಜೋಗವಟ್ಟೆಯೆಂದೆಂಬಂತೆ (ಪ್ರಭಂಜ. ೧-೭೨). [ಜೋಗ$_1$ + ಬಟ್ಟೆ$_2$]

ಜೋಗವಡ್ಡಿಗೆ, ಜೋಗವದ್ದಿಗೆ (ನಾ). (?): ಹೊಂಗನೂರ ಶಾನ್ತಿದೇವರ ಜೋಗವಡ್ಡಿಗೆಯ ಬಸದಿ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೪೨ ; ೨೫-೪ : 1300). **ಜೋಗವದ್ದಿಗೆ:** ಕ್ರಮದಿನಸಂಖ್ಯಾತ ನಾಲ್ಕು ಮಹಾಮನೆ ಸಹಿತ ಜೋಗವದ್ದಿಗೆಯ ಚಂದ್ರ ಮಹೀತಳ ಉಳ್ಳನೆಗವಮಳಗುಣರ್ಕ್ಕಮಳಸೇನದೇವಗೊರ್ಗ್ಗಂಡರು (ಸೌಇಇ. XX, ೨೦೨-೯೭ : 1124). [?]

ಜೋಗವದ್ದಿಗೆ 'ಜೋಗವಡ್ಡಿಗೆ' ನೋ.

ಜೋಗವಾವುಗೆ (ನಾ). ಜೋಗಿಯು ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಹಾವುಗೆ,– ಪಾದುಕೆ: "ಯೋಗಪಾದುಕಾ–ಜೋಗವಾವುಗೆ" (ಶಮದ. ೨೯೨ ಪ್ರಯೋ); ಜೋಗವಾವುಗೆಯು ಮೆಟ್ಟಿಯ್ದುತಿಹ ಮುನಿಯ ಕಂಡು (ಪಾಸೋಪು.೫-೬೯).

[ಜೋಗ$_1$ + ಪಾವುಗೆ]

ಜೋಗವಿಸು 'ಜೋಗಯಿಸು' ನೋ.

ಜೋಗವೋಗು 'ಜೋಗಂಬೋಗು' ನೋ.

ಜೋಗಳ$_1$ 'ಜೋಗುಳ' ನೋ.

ಜೋಗಳ$_2$ (ನಾ). (?) : ಆಗದೆನ್ನಲಿ ತನ್ನಲಾ ನಿರ್ಭಾಗಧೇಯರ ವಿಜಯವೇತಕೆ ಜೋಗಳನು ಮಾಡುವಿರಿ ತನ್ನನು (ನಿಭಾಗ. ೯-೬-೬). [?]

ಜೋಗಳವಾಡು 'ಜೋಗುಳವಾಡು$_2$' ನೋ.

ಜೋಗಳೆ 'ಜೋಗುಳ' ನೋ.

ಜೋಗಳೆವಾಡು 'ಜೋಗುಳಂಬಾಡು' ನೋ.

ಜೋಗಾಯಿ (ನಾ). = ಜೋಗಮಾಯಿ : ಅಲ್ಲಾದ ಮಹದೇವಿ ತುಳಜಾಭವಾನಿ . . . ಹಳ್ಳದ ಜೋಗಾಯಿ (ವಿಸಾಸು. ೫೮-೨). [ಜೋಗ$_1$+ಆಯಿ$_2$]

ಜೋಗಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಯೋಗಿ ; ತಪಸ್ವಿ ; ಋಷಿ : “ ಕಿತ್ತಡಿ, ಜತಿ, ಜೋಗಿ, ತವಸಿ, ರಿಸಿ–ಶಿ ಋಷಿ ” (ಶಶಸಾ. ೨೧–೪೪೫) : “ ಜೋಗಿ ಕಿತ್ತಡಿ ಯೆನುತುಂ ತಾಂ ತವಸಿ ರಿಸಿಯುಮೆನೆ ಋಷಿಯುಕ್ಕುಂ ” (ಕವಿಕಂ. ೧೮೭) : ಜೋಗಿಗೆ ಜೋಗಿಣಿಯಾಗಿಹಳು ಮಾಯೆ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೯೮–೨೨೭) : ಪುಲಿ ದೊವಲೆಸೆದುದು ಜೋಗಿಗೆ (ಲೀಲಾವ. ೪-೭೮) : ತರಳೆ ರನ್ನೆ ಕಪ್ಪು ಮಯ್ಯಾವ ಯಾತಟಿ ಚೆಲುವನೆ ಕರಿಯ ಜಡೆಯ ಜೋಗಿಗಿಂತ ಉತ್ತಮ ನೇನೇ (ಪುರಂದ. ೨–೭೩–೧) : ಬೆಸಗೊಂಬಳು ಜೋಯಿಸರ ಜೋಗಿ ಪುರುಷರ(ಹದಿಬ. ೭–೩೪); ಜೋಗಿ ಜೋಗಿಯನ್ನು ತಬ್ಬಿಕೊಂಡರೆ ಮೈಯೆಲ್ಲ ಬೂದಿ (ಗಾದೆ). ೨. ನಿಂತಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲದೆ ಅಲೆಯುವ ಭಿಕ್ಷು,–ಬೈರಾಗಿ ; ಗೋಸಾವಿ : ಆ ಕೋಡಗವನಾಡಿಸಿ ಕೊಂಡುಂಬ ಜೋಗಿಗಳಿಗೇಕೆ ಆರೂಢನ ಸುದ್ದಿ (ಮೋಳಿಮಾ. ೨೦೦–೭೬೪) ; ಮಹಾದೇವನೆತ್ತಲೈ ಸುರೆ ಗುಡುಹಿ ಜೋಗಿಗಳು ನೀವೆತ್ತಲೆಂದು ನುಡಿವುತಿರ್ದನು (ವೀಶೈಪು. ೪–೧೧–೧೪); ಜೋಗಿ ಜಂಗಮ ದರವೇಸಿಗಳಿಗೆ . . . ಅನ್ನವನೀವ ರಾಗದ ಭವನವೊಪ್ಪಿದುವು (ಕಂನವಿ. ೨೦–೪೭). [<ಸಂ. ಯೋಗಿನ್]

ಜೋಗಿ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಷಸರ್ಪ : ಬೇರೆ ವಿಷಯುಕ್ತ ಸರ್ಪ ಗಳು . . . ಸುಂಕಪಾಳ, ಜೋಗಿ, ಸುರ್ಗಂಡ (ಕಭಾಗ. ೩೭).

[←ಮರಾ. ಜೋಗೀ]

ಜೋಗಿಗ (ನಾ). ಮಣಿಗಾರ ; ಮಣಿಯನ್ನು ಮಾರುವವನು (?) : ತಾಳಧಾರಿಗ ಮದ್ದಳಿಗ . . . ನಟುವಿಗರ ಹೇಳಲಳವೆ ಜೋಗಿಗ ಮುಚ್ಚಿಗರ ಗೃಹ ಸಾಲುವಿಡಿದು ರಾಜಿಪುವು (ಕಂನವಿ. ೩–೫೭).

[ಜೋಗಿ ? + – ಇಗ]

ಜೋಗಿಜೆಡೆ ಜೋಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜೋಳ : ಪಟ್ಟಣಸಾಳಿ, ಗೌರೀ ಕುಲ . . . ಜೆಲ ಕೊಂಜೋಳ ಅಥವಾ ಜೋಗಿಜೆಡೀಜೋಳ . . . ಈ ಎಂಟು ಜಾತಿಗಳು (ಕಭಾಗ. ೨೭೧). [? + ಜೋಳ]

ಜೋಗಿಣಿ (ನಾ). ತಪಸ್ವಿನಿ ; ಯೋಗಿನಿ : ತೆಗೆದುಟ್ಟ ಸೋಗೆ ಕರಮೊಪ್ಪಿರೆ ಜೋಗಿಣಿ ಬರ್ಪಳೊಪ್ಪಿದಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೪–೮೫) : ಪಾವಿನ ಪಚ್ಚದಿನಚ್ಚರಿವಡೆದ ಜೋಗಿಣಿಯಂತಿರ್ಪಳ್ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೩೦೫); ಜೋಗಿಗಂ ಜೋಗಿಣಿಯುದಾಯ್ತು ನಿನ್ನಯ ಮಾಯೆ (ಮದೀರ. ೭–೯೫); ಬಿಂಗಿಯಂತಾ ಡುವ ಕಂಥೆಯ ಜೋಗಿಣಿಯಂಗದಾಟವೆ ನಮ್ಮ ನೃತ್ಯ (ಭರಜ. ೦೪–೫೨) : ಜೋಗಿಣಿಯಂತೆ ಮಧುದೂತಿಗೆಳಸಿದರ್ . . . ಬನದೊಳಾ ಪೆಣ್ಗಳ್ (ಜಬಪು. ೪೫–೪೦) ; ಉದಯದಿಗ್ವಧುವೆನಿಪ ಜೋಗಿಣಿಯ ಕೈಯಲೊಪ್ಪಿದ ಪದ್ಮರಾಗ (ನಂದಿಮಾ. ೧೯–೧೦).

[<ಪ್ರಾ. ಜೋಗಿಣೀ, ಜೋಯಿಣೀ./ಸಂ. ಯೋಗಿನೀ]

ಜೋಗಿಣಿತಿ (ನಾ). = ಜೋಗಿಣಿ : ಇಂತೆಂದೊರೆದಳೆಲೆ ಜೋಗಿಣಿತಿ ಸುರುಚಿರವೆನಿಪೆನ್ನ ಸುವ್ರತಕೆ ಭಂಗವಿರದಾಯ್ತು (ಪ್ರಭಂಜ. ೩–೧೦೩).

[ಜೋಗಿಣಿ + – ಇತಿ$_1$ (<–ಇತ್ರಿ)]

ಜೋಗಿತಿ, ಜೋಗತಿ (ನಾ). ೧. = ಜೋಗಿಣಿ : ಒಕ್ಕಲಿತಿ, ಸೆಟ್ಟಿತಿ, ಗಣಿತಿ, ಜೋಗಿತಿ (ಶಬ್ದಾನು. ೨೦೨ ಪ್ರಯೋ) ; ಈ ರಗಳೆಯ ಹರಿಹರ ಜೋಗಿಯಂತೆ ! ಆ ಹೆಣ್ಣುಗಳು ಜೋಗಿತಿಯರಂತೆ ! (ತುಂಗಭ. ೧೧೮). ೨. ಎಲ್ಲಮ್ಮ ದೇವತೆಯ ಭಕ್ತೆ ; ಜೋಗಮ್ಮ : ಜೋಗಿತಿಯ ದನಿ ಕೇಳಿದಾಗಲೇ ಅವರಿಗೆ ಈ ಲೋಕದ ಸ್ಮೃತಿ ಬಂದುದು (ಬನಸಿ. ೭೫): ಜೋಗಿತಿ ನಿನ್ನ ಮದುವೆ ಆಗಲೇ ಇಲ್ಲವೇ ? (ಸ್ವಪ್ನಹೊ. ೨೯೨). **ಜೋಗತಿ** : ೨. ಸಂತೆಯಂಗಡಿ ಸೂಳೆ ಮುಂತೊಲಿವ ಡೊಂಬತಿಯ ಎಂತು ಗಂಡಸಿಯ ಜೋಗತಿಯ ಹೋದವನ ಸಂತಾನ ಕೆಡುಗು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೯೪೭) : ಮುಪ್ಪಿನ ಕಾಲಕ್ಕಾದರೂ ಜೋಗತಿಯ ವೇಷ ಬೇಡವೇ (ಹಳ್ಳಿ ಹಾ. ೯೦) : ಜೋಗಯ್ಯನಾಗಲಿ, ಜೋಗತಿಯಾಗಲಿ ಹೆಜ್ಜೆಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಕುಣಿಯುವ ದೃಶ್ಯವು . . . ಆಕರ್ಷಿಸದಿರದು (ಕನ್ನಜಾ. ೧೩) ; ಹಾದಿ ಮುಪ್ಪಾಗಿ ಹಳ್ಳವಾಯಿತು, ಸೂಳೆ ಮುಪ್ಪಾಗಿ ಜೋಗತಿಯಾದಳು (ಗಾದೆ).

[ಜೋಗಿ$_1$ + – ಇತಿ$_1$ (<–ಇತ್ರಿ)]

ಜೋಗಿಯುರಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಹೂವರಿಸಿ, ಜೋಗಿ ಯುರಳೆ, ಬುಗುರಿ (ವ್ಯಾಜಗಿ. ೭೪–೧೫೨೧). [?]

ಜೋಗಿವರಾಳಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ಮಿಶ್ರರಾಗದ ಹೆಸರು : ಶೋಕವರಾಳಿ ವಸಂತವರಾಳಿ ಜೋಗಿವರಾಳಿ . . . ನಾಗವರಾಳಿಯೆಂಬ ವರಾಳೀಸಪ್ತಕವೇ ಶುದ್ಧವರಾಳಿಗೆ ಮಿಶ್ರಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೨೩೫).

[ಜೋಗಿ? + ವರಾಳಿ]

ಜೋಗಿಸು ‘ಜೋಗೈಸು$_2$’ ನೋ.

ಜೋಗು$_1$ ‘ಜುಮ್ಮು$_3$’ ನೋ.

ಜೋಗು$_2$ ‘ಜವುಗು’ ನೋ.

ಜೋಗು$_3$ ‘ಜೋಗ$_1$’ ನೋ.

ಜೋಗುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಧ್ಯಾನಮಾಡು ; ತಪಸ್ಸನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳು ; ತಪಸ್ಸುಮಾಡು : ಇರ್ವರುಮೊಂದೆ ಗುಹೆಯೊಳ್ ಜೋಗುಗೊಂಡು ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳಿರ್ವರುಮುಪವಾಸಂಗೆಯ್ದು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೪೮–೭) ; ವಿಷ್ಣು ಗಳೆಂಬಾಚಾರ್ಯರ್ ಸಮುದಾಯಂಬೆರಸಲ್ಲಿ ಜೋಗುಗೊಂಡಿರ್ಪುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯–೧೭೫) ; ಕಾಂತಾರಮಧ್ಯದೊಳಾ ವರ್ಷಕಾಲಮಾಸನ್ನ ಮಾಗೆ ಜೋಗುಗೊಂಡಿರ್ಪುದುಂ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೧೨–೨ ವ).

[ಜೋಗು$_3$ (<ಜೋಗ$_1$) + ಕೊಳ್$_1$]

ಜೋಗುಳ, ಜೋಗಳ$_1$, ಜೋಗಳೆ, ಜೋಗುಳಿ, ಜೋಗುಳೆ (ನಾ). ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಮಲಗಿಸುವಾಗ ಹೇಳುವ ಹಾಡು; ಜೋ ಎಂಬ ಪಲ್ಲವಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಹಾಡು; ಲಾಲಿಪದ : ಜಗದಾತ್ಮ ಜೋ ಜರಾಮರಣವಿದೂರ ಜೋ ಎನುತೆ ಜೋಗುಳವಂ ಶ್ರುತಿಗೂಡಿ ಪಾಡಿದರ್ (ಅನಂಪು. ೭–೩) : ಆತುರದೆ ಪಾಡುತ್ತಲಿಹರ ಜೋಗುಳ ಜೊಂಪು (ಬಸರ. ೧–೧೪೦); ಆದ್ಯರ ಗೀತದೊರೆಯನಾಲಿಸುವಂತೆ ಜೋಗುಳವನಾಲಿಸು ವನು (ಪದ್ಮರಾ. ೨–೭೦) : ನುಡಿಗಗೋಚರದಮಳ ಬೊಮ್ಮದ ಕಡುಹು ನಿಂದುದು ಜೋಗುಳದಲವಗಡೆಯ ದೇವತ್ವಕೆ ಶಿಶುತ್ವದೊಳಾಯ್ತು ನಿರ್ವಾಹ (ತೊರರಾ. ೧–೮–೭೩); ಅಂಗನೆಯರೊಲ್ದು ಪಾಡಿದರು ಜೋಗುಳ (ಮಹಾವಿ. ೩–೨೦) : ಬೆಟ್ಟ ಬೆಟ್ಟಕೆ ಕಟ್ಟಿ ಜೋಗುಳದ ತೊಟ್ಟಿಲನು ತೂಗಿದತ್ತು ! (ಅನಿಕೇ. ೫೩–೫). **ಜೋಗಳ$_1$** : ಮನೆಯಲ್ಲಿ ತಾಯಿಯು ಜೋಗಳವೆತ್ತಿ ಲಾಲಿಗಳನ್ನು ಹಾಡಿ(ಕನ್ನಜಾ. ೩೭); ಕೂಸು ಕಾಸ ಹಡೆಯದು, ಜೋಗಳ ಮುಗಿಲು ಮುಟ್ಟಿತು (ಗಾದೆ). **ಜೋಗಳೆ** : ಸೋಮರ್ಮಡಿಯ ಸೊಬಗೆಯರು . . . ಜೋಗಳೆಯನು ಪಾಡಿದರು (ಅಂಜಜ. ೪–೪೭) **ಜೋಗುಳಿ** : ತೊಟ್ಟಿಲ ಶಿಶುವಿಂಗೆ ಜೋಗಳೆಯಲ್ಲದೆ ಹೊಟ್ಟೆಯ ಶಿಶುವಿಂಗೆ ಜೋಗುಳಿಯುಂಟೇ (ಸರ್ವವ. ೨೭–೦೨೪) : ವಿಮಲಾಗಾರದ ಬಲಾಜನದ ಜೋಗುಳಿ[ಪಾಠಾಂ. ಳಿಗೆ]ಯರಸ ಜೋಯೆನುತ . . . ನಾರಿಯರು ಸ್ವರವೆತ್ತಿ ತೂಗಿದರು (ತೊರರಾ. ೭–೨೨–೧೨). **ಜೋಗುಳೆ**: ತೊಟ್ಟಿಲ ಶಿಶುವಿಂಗೆ ಜೋಗುಳೆಯಲ್ಲದೆ ಹೊಟ್ಟೆಯ ಶಿಶುವಿಂಗೆ ಜೋಗುಳಿಯುಂಟೇ (ಸರ್ವವ. ೨೭–೧೨೪); ತೊಟ್ಟಿಲ ಮಟಿಗೆ ಜೋಗುಳೆ ಯಂತೆ ಗಳಬಿದವಲ್ಲಿ ಚಕೋರಿ (ಶ್ರೀಪಾಲ .೨–೨೩); ತೊಟ್ಟಿಲೊಳಗಾಬಾಲ ನೊಱಗುವನಳ್ತಿಯಿಂ ಜೋಗುಳೆಯನಾಲಿಸುತ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೪–೧); ಹಸುಳೆ ಜೋಗುಳೆಗೆ ಸರ್ಪ ಸುನಾಗಸರಕೆ . . . ಗುಂಡಾಕ್ರಿಗೆ ಶಿಲೆವೊಸರುವುದಿದು ಘನವೆ (ಭರಜ. ೧–೮೮).

[ದೇ. ॥ ತುಳು. ಜೋಗುಳ; ತೆಲು. ಜೋಗಡ, ಜೋವಡ, ಜೋಲ]

ಜೋಗುಳಂಪಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಲಾಲಿಯನ್ನು ಹಾಡಿಸು : ಬಾಯಿನವನೊಡ ನಿರ್ದ ರುದ್ರಕುಮಾರಿಯರ್ಗಿಕ್ಕಿ ತೊಟ್ಟಿಲೊಳು ಪಟ್ಟರಿಸಿ ಜೋಗುಳಂ ಪಾಡಿಸಿದಳು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೧-೫೮). [ಜೋಗುಳಂಪಾಡು (<ಜೋಗುಳಂಬಾಡು) + – ಇಸು$_3$]

ಜೋಗುಳಂಪಾಡು 'ಜೋಗುಳಂಬಾಡು' ನೋ.

ಜೋಗುಳಂಬಾಡು, ಜೋಗಳೆವಾಡು, ಜೋಗುಳಂಪಾಡು, ಜೋಗುಳ ಪಾಡು, ಜೋಗುಳವಾಡು$_1$, ಜೋಗುಳೆವಾಡು (ಕ್ರಿ). ಜೋಗುಳ ವನ್ನು ಹಾಡು ; ಲಾಲಿಯನ್ನು ಹಾಡು : ಮಗನಂ ತೊಟ್ಟಿಲೊಳಿಟ್ಟು ತೂಗಿ ನಲವಿಂದಂ ಜೋಗುಳಂಬಾಡಿ (ಅನಂಪು. ೧೨-೫೦) : ಪುರಾತನರ ಗೀತದಿಂ ಜೋಗುಳಂಬಾಡಿ ಭಕ್ತಿಯ ಮಱಿಯಂ ಸಲಹುವಂತೆ . . . ಓವುತ್ತಿರಲು (ಬಸರ.೧೦-೧೧೨). **ಜೋಗಳೆವಾಡು :** ನಾಡೆ ನಲಿನಲಿದಾಡಿ . . . ಜೋಗಳೆವಾಡಿ ಕಂದನ ನೋಡಿ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೭-೩೨). **ಜೋಗುಳಂ ಪಾಡು :** ಅರವಿಂದಮುಖಿಯರೊಲ್ದು ಜೋಗುಳಂಪಾಡುತಿರ್ದರ್ (ಹಮ್ಮಿರ. ೨-೨೫ ವ). **ಜೋಗುಳಪಾಡು :** ಜೋಗುಳಪಾಡಿ ತಾಯಿ ಹೊತ್ತಳು ಲೋಕಹಿತಕೆ (ಸೌಂದರಾ. ೭-೨). **ಜೋಗುಳವಾಡು$_1$:** ತೊಟ್ಟಿಲ ತೂಗುವೆ ಜೋಗುಳವಾಡುವೆ (ಕೂನ್ನಸಂ. ೮-೦೭) ; ಜೋಗುಳವಾಡಿ ಮಕ್ಕಳಂ ತೂಗುವೀ ನೆವದಿಂದೆ . . . ಪಾಡಿದರು (ಚಬಪು. ೯-೦೦) ; ತೊಟ್ಟಿಲೊಳಿಟ್ಟು ಸಾಲ್ದ ಸ್ನೆಹಂದೆ ಜೋಗುಳವಾಡಿ ತೂಗುವಳು (ಕೃಮಿಥಾ. ೦೮-೨೦). **ಜೋಗುಳೆವಾಡು:** ತೊಟ್ಟಿಲ ಕಟ್ಟಿ ಗವರೇಶ್ವರ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ . . . ಜೋ ೯ ಗು ಳೆ ವಾ (ಯಾ) ಡಿ ದೆ (ಸರ್ವವ. ೪೦-೨೦೯). [ಜೋಗುಳ + ಪಾಡು$_1$]

ಜೋಗುಳಗೀತ (ನಾ). = ಜೋಗುಳ : ಆ ಜೋಗುಳಗೀತದಲ್ಲಿ ಬರುವ 'ಬರ್ತಾನ ನಿನ ಮಾವಾ' . . . ಎನ್ನುವುದೂ ಕಥೆಯ ಒಂದು ರೀತಿಯೇ (ಕಥಳ. ೧). [ಜೋಗುಳ + ಗೀತ]

ಜೋಗುಳಗೀತೆ (ನಾ). = ಜೋಗುಳ : ಅನುಪಮವಾದ ಅ ನೇ ಕ ಜೋಗುಳಗೀತೆಗಳು ಇವುಗಳ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ಸೇರುತ್ತವೆ (ಭಾವಗೀ. ೫೦). [ಜೋಗುಳ + ಗೀತೆ]

ಜೋಗುಳಪಾಡು 'ಜೋಗುಳಂಬಾಡಂ' ನೋ.

ಜೋಗುಳವಾಡು$_1$ 'ಜೋಗುಳಂಬಾಡಂ' ನೋ.

ಜೋಗುಳವಾಡು$_2$, ಜೋಗಳಿವಾಡು (ನಾ). = ಜೋಗುಳ : ತೂಂಕಡಿಪ ಜೋಗುಳವಾಡು (ಸಂಸಪ. ೩೦-೮). **ಜೋಗಳಿವಾಡು :** ಕಡುನೇಹದಿಂದ ಜೋಗಳಿವಾಡ ಪಾಡುತ ಸಡಗರಗೊಂಡರಾಳಿಯರು (ಜಂಪ್ರಸಾಂ. ೪-೬೦). [ಜೋಗುಳ + ಪಾಡು$_2$]

ಜೋಗುಳಿ 'ಜೋಗುಳ' ನೋ.

ಜೋಗುಳೆ 'ಜೋಗುಳ' ನೋ.

ಜೋಗುಳೆವಾಡು 'ಜೋಗುಳಂಬಾಡಂ' ನೋ.

ಜೋಗೆತ್ತು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಜವುಗು ಆಗು ; ಕೆಸರಾಗು : ಧರಿತ್ರಿ ವಾರಣ ಘಟಾತಟ ದಾನಜಲಂಗಳಿಂದೆ ಜೋಗೆತ್ತೆ (ಮಹಾನೀ. ೦೦-೯೦). [ಜೋಗು$_2$ (<ಜವುಗು) + ಎತ್ತು$_1$]

ಜೋಗೆತ್ತು$_2$ (ಕ್ರಿ). ಧ್ಯಾನವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಏಳು ; ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ಬಹಿ ರ್ಮುಖನಾಗು : ಜೋಗೆತ್ತಿ ಮುನಿಶಿಖಾಮಣಿ ಪೋಗುತ್ತಿರೆ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೩-೭೩). [ಜೋಗು$_3$ (<ಜೋಗ$_1$) + ಎತ್ತು$_1$]

ಜೋಗೇಱು (ಕ್ರಿ). ಜೋಮಂ ಹಿಡಿ; ಜೋಮಂ ಹತ್ತು : ಪಾದಗಳು ಜೋಗೇಱಿಕೊಂಡು ಚುಮುಚುಮುಗುಟ್ಟುತ್ತಾ . . . ಇಹವು (ವೃದ್ಧಸಾ. I, ೪೦೯). [ಜೋಗು$_1$ (<ಜುಮ್ಮು$_3$) + ಏಱು$_1$ (<ಏಱ್$_1$)]

ಜೋಗೈಸು$_1$ 'ಜೋಗಯಿಸಂ' ನೋ.

ಜೋಗೈಸು$_2$, ಜೋಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಾಪಾಡು ; ಸಲಹು ; ರಕ್ಷಿಸು : ರ ತಿ ದೇ ವಿ ತನ್ನಯಯಾತ್ಮತನಯನಂ ಪ್ರಾಣವಮದಾಗಿ ಜೋಗೈಸುತಿರೆ (ನವಮೋ. ೧೫-೪೮). **ಜೋಗಿಸು :** ಅನಿರುದ್ಧನಂ ಕೊಲದೆ ಜೋಗಿಸು ವೆನು (ನವಮೋ. ೨೯-೨೨). 'ಜೋಗರಿಸು' ಪರಾ. [<ಜೋಪಾನ + ಕೈಸು (<ಕೆಯ್ಯು)]

ಜೋಡ (ನಾ). ಹಾದರಿಗ ; ಜಾರ: "ಸಿತಗಂ, ಜೋಡಂ, ಪರಳಿಗಂ, ಪಾಣ್ಬಂ –ಳಿ ಜಾರಂಗೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೦೯-೩೮೭) : "ಜೋಡಂ = ಸಿತಗಂ ; ಪಾಣ್ಬಂ" (ಕಮದ. ಪರಿ. ೨) : "ಜೋಡಂ ಪರಳಿಗನು ಪಾಣ್ಬ ಸಿತಗಂ ಜಾರಂ" (ಕವಿಕಂ. ೧೬೦) ; ದನಿಗೆಟ್ಟುಲಿ ಹೊದ್ದಿಯು ಹೊದ್ದದ ಹೊಯಿ ಲೆಸೆದವು ಜೋಡರ ಸುಸಿಲೊಳ್ (ಉದ್ಭದೀ. ೪-೦೭). [ಜೋಡು + – ಅ$_7$]

ಜೋಡಂಗಿ (ನಾ). ಎರಡಂ ಅಂಗಿ ; ಒಂದು ಜೊತೆ ಅಂಗಿ : ಬಿದ್ದಾನೊ ಬಿದ್ದಾನೊ ಬಿಳಿಅಂಗಿ ಮೇಲಾಗೆ ರುದ್ರ ಜೋಡಂಗಿ ಕಳಚ್ಯಾವ (ಲೋಕಗೀ. ೨೦೭). [ಜೋಡು + ಅಂಗಿ$_2$]

ಜೋಡಗಲ್, ಜೋಡಗಲು (ಕ್ರಿ). ಜೊತೆಯನ್ನು ಬಿಡು ; ಸಹವಾಸ ದಿಂದ ದೂರವಾಗು : ಜೋಡಗಲ್ದುವು ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿ (ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವ. ೧೦-೨೪). **ಜೋಡಗಲು :** ರಾಮು ಜೋಡಗಲಿ ಸೀತೆಯಂ ಬನಕೆ ಗಮಿಸಿದನೆಂಬ ರೂಢಿ (ವಂಕಾರಾ. ೨-೧೦-೨೩). [ಜೋಡು + ಅಗಲ್$_1$]

ಜೋಡಗಲು 'ಜೋಡಗಲ್' ನೋ.

ಜೋಡಗಿರಿ (ನಾ).ಮರದ ತುಂಡುಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸುಂವಿಕೆ,-ಹೊಂದಿಸುಂ ವಿಕೆ: ಜೋಡಗಿರಿಯ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿಯೂ ಮಾಟಿನ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿಯೂ ಕೊಂಕಣದ ಬಡಿಗಿಗಳು ಮೇಲಾದವರು (ಕಥಾಗ. ೩೦೮). [←ಮರಾ. ಜೋಡಗಿರೀ]

ಜೋಡಣೆ, ಜೋಡವಣೆ (ನಾ). ೧. ಸೇರುವೆ ; ಹೊ ಂ ದಾ ಣಿ ಕೆ ; ಸಾಂಗತ್ಯ : ಅಸುರರಲಿ ಮರ್ತ್ಯರಲಿ ಸುರರಲಿ ಯಸಕವುಳ್ಳವನೆನಿಸಿದನು ಸಾಹಸದ ಜೋಡಣೆ ಜಡಿದುದವನಿಯಲಿ (ಕುಮ್ಯಾಸ. ೨-೪೯): ನೋಡಿದನು ಜಾ ಂ ಬ ವ ನು ಜಲಧಿಯ ರಘಾಡಣೆಯ ಜಂಘಾಯ್ಲು ರಭಸದ ಜೋಡಣೆಯ (ತೊರರಾ. ೪-೧೨-೩) ; ಜೀವತ್ವದಿಂ ನಾಡೆ ಪಲತೆಱನಾಗಿ ಸಕಲ ಸುಖದುಃಖಗಳ ಜೋಡಣೆಗೆ ಮೈಗೊಟ್ಟಿರುತ್ತೆ ಲೋಕಪ್ರಪಂಚ ನೊಳೆಸೆದು ತೋಱುತಿರ್ಪಂ (ಸಿದ್ಧೇಪು. ೨೨-೧೦); ಎರಡು ಜೀವಗಳ ಎರಡು ಭಾವಗಳ ಜೋಡಣೆಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಿತು ಕ್ಷಣಕಾಲದ ಮೌನ (ಜಕಾಂಗಿ. ೩). ೨. ಮೇಳ; ಗುಂಪು; ಸಮಂದಾಯ: ಚೂತವೃಕ್ಷಂಗಳಾ ಜೋಡಣೆಯ ಸುಚ್ಛಾಯ ಶೈತ್ಯದಿಂದಿರ್ದೆಸೆಯ ವಾಧಯಿಸಿಕೊಂಡಿರಲು (ಪರಶು. ೪-೦೯). ೩. ಒಟ್ಟೆಸುವುದಂ ; ರಾಶಿಹಾಕಂವುದು : (೩). ೪. ಸಿದ್ಧತೆ ; ಸಜ್ಜು ; ಸನ್ನಾಹ : ರಾಜೋಪಕರಣದ ಜೋಡಣೆಯ ಪಸರಿಕೆಯ ಪಾಳಯ ತೆರಳಿತಗಲದಲಿ (ತೊರರಾ. ೨-೩-೫೦). **ಜೋಡವಣೆ: ೪.** ಸಕಲ ಜೋಡವಣೆ ಸರಳ ಹೊದೆಗಳಲಿ ಸೈನ್ಯ ಕೂಡಿದುದು (ಪಾಂಡಪ. ೫೭-೫) ; ತದ್ಬೀಷ್ಮ ಜೋಡವಣೆ ಯುಕ್ತದಿಂದಾ ನೃಪನ ಕಾಣಲ್ಕೆ (ಪರಶು. ೭-೩೨). [ಜೋಡಿಸು$_1$ + – ಅಣೆ$_4$]

ಜೋಡಣೆಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಸಿದ್ಧಮಾಡಂ; ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸು: ಜೋಡಣೆಗೆಯ್ದ ಸುವರ್ಣಮಂಟಪ (ಮೋಹತ. ೦೪-೨೮). [ಜೋಡಣೆ + ಕೆಯ್$_1$]

ಜೋಡತನ (ನಾ). ಹಾದರ; ಜಾರತನ: ಪಗಲ್ನಿದ್ದೆಗಂ ಜೂದಿಂಗಂ ಜೋಡ ತನಕ್ಕಂ . . . ಇಂಬುಗೊಡದೆ (ಚಳವಂ. ೬೨). [ಜೋಡ + – ತನ]

ಜೋಡವಣೆ 'ಜೋಡಣೆ' ನೋ.

ಜೋಡಾಟ (ನಾ). ಒಂದೇ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಅಕ್ಕಪಕ್ಕದ ಎರಡು ರಂಗಸ್ಥ ಳಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಕಥಾಪ್ರಸಂಗವನ್ನು ಆಡಿ ತೋರಿಸುವ ಬಯಲಾಟ: ಒಂದು ರಾತ್ರೆ ನಾಲ್ಕುಮೈಲು ದೂರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಜೋಡಾಟ ನೋಡಲು . . . ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದಾಗ (ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ೮). [ಜೋಡು + ಆಟ]

ಜೋಡಾಡು (ಕ್ರಿ). ಹಾದರವನ್ನು ಮಾಡು : ತಾಂ ಜೋಡಾಡಲ್ ಬಗೆದು ಮನೆಯಾಣ್ಮಂ ಬಾರದನ್ನಂ . . . ತನ್ನಾತನಂ ಸಂಕೇತನಿಕೇತನಕ್ಕೊಡಗೊಂಡು ಬರ್ಪುದೆಂದು ಪೇಟ್ದಟ್ಟೆ (ಪಂಚತಂ. ೭೪-೧). [ಜೋಡು + ಆಡು$_1$]

ಜೋಡಾಣಿಕೆ (ನಾ). = ಜೋಡಣೆ ೧ : ಪರದೆಯ ಜೋಡಾಣಿಕೆ, ಸನ್ನಿವೇಶಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೆಯಾಗುವ ವಸ್ತ್ರಾಭರಣಗಳನ್ನು ಆರಿಸುವುದು ಎಲ್ಲವೂ ಬಲದೇವನ ಕಾರ್ಯವೇ (ಕಲಾಸಾ. ೯೫). [<ಜೋಡಣೆ + – ಇಕೆ]

ಜೋಡಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಜೊತೆ ; ಜೋಡಂ : ರೂಢಿಯಲಿ ಸಮತಳದಲಂಘ್ರಿಯಂ ಜೋಡಿಗಳ ಮೆಲುದಳವದೊಪ್ಪಿರೆ (ನಿಭಾಗ. ೪-೦೩-೪೦) ; ಕಿಂಖಾಪಿನ ಛತ್ರಿ ಚವರೀ ಜೋಡಿ (ಎಕ. XIV, ನಂಜನ. ೨೮೯-೭ನೇ ಕಲಂ ; 1847) ; ಆಕೆಯನ್ನು ತನ್ನ ತಂದೆಗೆ ಜೋಡಿಯಾಗಿ ಮಾಡಿದನು (ನೀಗಟ್ಟು. ೩೩). ೨. ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ : ಗಾಂಡೀವಿ ಚಾಪವ ಮಿಡಿದ ನಿಷ್ಠುರರಾವ ತಿವಿದುದು ಜರಿದವಡಕಿಲು ಜಗದ ಜೋಡಿಗಳ (ಕುಮಾ್ಯದ್ರೋ. ೯-೩೭) ; ಸಾರಿದರೆ ಪೂಗೊಳನನಾ ಚಂಡಾಂಶುವಿನ ಮೈ ಝಳದ ಝಾಡಿಯ ಜೋಡಿಯಧ್ವಶ್ರಮದ ಭಾರದಲಿ (ತೊರರಾ. ೨-೭-೩) : ಜಗದ ಜೋಡಿಯನುರುಹುವುರಗಾಧಿಪಮುಖಾನಲನೆರಡು ರೂಪಾಗಿ ಧರೆಯುಲವತರಿಸಿತ್ತೊ (ನಿಭಾಗ. ೩-೮-೮). ೩. ಸಂಘಟನೆ ; ಒಗ್ಗಟ್ಟು : ಕೂಡೆ ತಳಪಟವಾಯ್ತು ಸುಭಟರ ಜೋಡಿ ಜರಿದುದು (ಕುಮಾ್ಯದ್ರೋ. ೨-೫೮). ೪. ಒಡನಾಟ ; ಸಹವಾಸ : ಹತ್ತಿರದೆ ಜೋಡಿಗೋರ್ವರುಮಿಲ್ಲ (ಮಲ್ಲಜ. ೧೭-೯). ೫. ಕಾಗದದ ಹಾಳೆ : (ಕ). 'ಜೋಡು' ಪರಾ.

ಜೋಡಿ$_2$, ಜೂಡಿ (ನಾ). ೧. ಕೊಡುಗೆಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಭೂಮಿಗೆ ಸರ್ಕಾರ ತೋರಿಸುವ ಕಂದಾಯದ ಸವಲತ್ತು. ೨. ಕೊಡುಗೆ: ಮಲ್ಲಿಗೆಹಳ್ಳಿ ೪೨ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಜೋಡಿಯಾಗಿದೆ (ಗರುದಾ.೧೧೫) ; ಬೈಲಹಳ್ಳಿಯನ್ನು ನಿಮಗೆ ಜೋಡಿ ಹಾಕಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದೇನೆ (ಬೃಸರ್ವ. ೦೪). ೩. ಕಪ್ಪ ; ವಳಿತ: "ಜೋಡೀ–ಕಪ್ಪಂ" (ಕಾಶಕ್. ೨೬೬); ಒಸಗೆ ಜೋಡಿಯಿವೆಲ್ಲವನೂ ಆ ಮೂಲಿಗರೇ ನಡೆಸಿ (ಸೌಇಇ. IX-ii, ४೧೭-೧೧ ; 1377) ; ಕಪ್ಪ ಜೋಡಿ ಬೇಡಿಗೆ ತಳವಾಟಿಕೆ . . . ಇವು ಮೊದಲು ಸರ್ವ್ವಮಾನ್ಯವಾಗಿ (ಎಕ. V, ಹಾಸನ. ೨-೧೭; 1563); ಕೊಡಗರು ನಮಗಳ್ಳಿ ಜೋಡಿಯ ತೆಱುತಿಹರೀಗ(ಕಂನವಿ. ೦೮-೨೫); ಚರಾದಾಯ ಜೋಡಿ ಬೇಡಿಕೆ ಹುಲ್ಲುಹಣ . . . ಮುಂತಾದ ಆ ಸಕಲ ಸ್ವಾಮ್ಯವು (ಬಿಟ್ಟಿಅ. ೨೪೦–೨೪). **ಜೂಡಿ** : ೩. ಊರೊಳಗಿನ ಇನಾಮುದಾರರು ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಜೂಡಿಯನ್ನೂ ಸಹ ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ (ಮೋಹಿನೀ. ೧೧): ಸರಕಾರದವರು 'ಜೂಡಿ' ಯೆಂದು ಕೆಲವು ಹಣವನ್ನು ಕಿತ್ತುಕೊಳ್ಳತೊಡಗಿದರೂ, ದೇಸಾಯಿಯವರಿಗೆ ಅದೊಂದು ಭಾರವೆನಿಸಲಿಲ್ಲ (ಜನಜೀ. ೦೩೭). [?. / ಮರಾ. ಜುಡೀ]

ಜೋಡಿ$_3$ (ಅ). ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ: ದನದ ಜೋಡಿ ಇದ್ಕೊಂಡು ನಿನ್ನ ಬುದ್ಧೀನೂ ದನದ ಬುದ್ಧಿ ಆಯ್ತೇನೊ (ಕಮ್ಮಟ. ೦೭). [<ಜೋಡಿ$_1$]

ಜೋಡಿಕೆ (ನಾ). ಜೊತೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ : ಆಡಲೇನದ ಜೀಯ ಲೋಕದ ಜೋಡಿಕೆಯ [ಯೆ] [ಪಾಠಾಂ. ಜೋಡಣೆಯ, ಜೋಡೆಯೇ]ಜಾನಕಿ ಜಗತ್ರಯ ಗಾಢಪತಿಭಕ್ತಿಯರಿಗೀ ಸತಿ ಮಾತೃಭವನವಲ (ತೊರರಾ. ೫-೩-೪೨). [ಜೋಡು + – ಇಕೆ]

ಜೋಡಿಗ (ನಾ). ಜೊತೆಗಾರ; ಸಂಗಾತಿ: ಕೀಱು ವ್ಯೆಗರೆದು ಜೋಡಿಗನ ಬರವನೆ ಪಾರ್ವ ಪೆಣ್ಬಕ್ಕಿಗಳ ತಂಡದಿಂದೆಯುಂ (ರಾಮಾಶ್. ೪-೨). [ಜೋಡು + – ಇಗ]

ಜೋಡಿಗಲಹ (ನಾ). ಸಾಟಿಯಾದ ಕಾಳಗ ; ಸಮಾನವಾದ ಯುದ್ಧ : ಆಡಲೇನದನಿಂದ್ರ ಜಂಭರ ಜೋಡಿಗಲಹವಿದೆನಲು ಗಗನವ ಘಾಡಿಸಿತು ರಣರಭಸ (ತೊರರಾ. ೩-೧೧-೨೧). [ಜೋಡಿ$_1$ + ಕಲಹ]

ಜೋಡಿಗೆ (ನಾ). ಜೋಡಣೆ : ಸ್ವಲ್ಪ ಹಳೆಯ ಕುರ್ಚಿ ಸ್ವಾಮಿ ! ಒಂದು ಕಾಲು ಮುರಿದಿತ್ತು, ಅಲ್ಲಿಂದಿಲ್ಲಿಗೆ ಜೋಡಿಗೆ ಹಾಕಿ ಗಟ್ಟಿಮಾಡಿದ್ದೇನೆ (ದೇವಮ. ४೦). [<ಜೋಡಿಕೆ]

ಜೋಡಿಗೆಡೆ (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪಾಗಿ ಬೀಳು ; ಒಟ್ಟಾಗಿ ಉರುಳು : ನೂಱಾನೆ ಭೀಮನ ಗದೆಯ ಗಾಳಿಯಲಿ ಜೋಡಿಗೆಡೆದವು (ಕುಮಾ್ಯಗ. ೦-೫೯). [ಜೋಡಿ$_1$ + ಕೆಡೆ$_1$]

ಜೋಡಿಗೆದಱು (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪಾಗಿ ಚೆದರು,–ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗು : ಸುರವಂದಿಗಳು ಮಾಗಧರು ಜೋಡಿಗೆದಱಿತು ನಿಜ ನಿಜಾಂಗದ ವಿದ್ಯೆಯಲಿ ನಲಿದು ಪಾಡಿದರು ಹರಿಮಹಿಮೆಗಳನು (ನಿಭಾಗ. ೩-೯-೩೮). [ಜೋಡಿ$_1$ + ಕೆದಱು$_1$ (<ಕೆದಱ್$_1$)]

ಜೋಡಿಗ್ರಾಮ (ನಾ). ಕೊಡುಗೆಯ ಗ್ರಾಮ : ನಾಲ್ಕಾರು ವರ್ಷಗಳಲ್ಲೇ ಒಂದು ನಾಲ್ಕು ಜೊತೆ ಜೋಡೀಗ್ರಾಮ ತೆಗೆದು ಹಾಕಿಬಿಡಬೇಕು (ಮಾಂಗಲ್ಯ. ೫೨). [ಜೋಡಿ$_2$ + ಗ್ರಾಮ]

ಜೋಡಿಗ್ರಾಸ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ(?): ಕ್ರಯ ಕಡ್ಡಾಯ ಬಿಟ್ಟಿ ಬೀಢಾರ ಸೇಸೆ ಮಾರನ ಬಿಟ್ಟಿ ಜೋಡಿಗ್ರಾಸ ಆ ಗ್ರಾಮದ ತೋಟಗಾರುಕ . . . ಮುಂತಾಗಿ ಸರ್ವಬಾಧಾ ಪರಿಹೃತವಾಗಿ (ಮ್ಯಆರಿ. ೧೯४೦, ೩೬-४४ ; 1399). [?]

ಜೋಡಿತೆಂಗು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಜೋಡಿತೆಂಗು, ಕಡಲ್ತೆಂಗು (ಮ್ಯಜಿಗಿ. ೫೧-೧೧೦೭). [?]

ಜೋಡಿದಾರ$_1$ (ನಾ). ಜೊತೆಗಾರ ; ಜೋಡಿಯಂವನು: ಇವರ ಜೋಡಿದಾರನು 'ಕೋಟ್' ಎಂದು ಒದರಿದಾಗ ವಿರುದ್ಧಪಕ್ಷದವರ ದಿವಾಳಿಯಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಿತ್ತು (ಮೂರುದಾ. ೮). [ಜೋಡಿ$_1$ + – ದಾರ$_4$]

ಜೋಡಿದಾರ$_2$, ಜೂಡಿದಾರ (ನಾ). ಜಮೀನು ಅಥವಾ ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಯಾಗಿ ಪಡೆದಿರುವವನು : ನನ್ನ ಸ್ನೇಹಿತ ಒಬ್ಬ ಭಾರೀ ಜೋಡಿದಾರ (ನಾಡಿಗೇ. ೫४). **ಜೂಡಿದಾರ** : ಖಾಲಸಾತ ಭೂಮಿ ಜೂಡಿದಾರರಿಂದಾ (ಬೊಂಕಶಾ. ೧೯೩४, ರಾಣಿಬೆನ್ನೂರ್. ೮೨-೭ : ?). [ಜೋಡಿ$_2$ + – ದಾರ$_4$]

ಜೋಡಿದಾರಿ (ನಾ). ಕೊಡುಗೆಯಾಗಿ ಬಂದ ಗ್ರಾಮದ ಅಧಿಕಾರ : ಶಾನುಭೋಗರಿಗೆ ಆ ಹಳ್ಳಿಗಳ ಜೋಡಿದಾರಿ ಇದೆ (ರೂಢಿ). [<ಜೋಡಿದಾರ$_2$]

ಜೋಡಿಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೇರಿಸು ; ಕೂಡಿಸು ; ಹೊಂದಿಸು : ಅವನಿಪಾಲನ ಗವಿಯ ಘಾಡಿಕೆ ಜೋಡಿಸಿತು ಗೀರ್ವಾಣರಾಲಿಗಳ (ಕುಮಾ್ಯಕ. ೦೫-೦೭) : ನೋಡಿದೊಡೊಂದೇ ದಿವಸದೆ ದಿನ ನಾಲ್ಕು ಜೋಡಿಸಿ ವೈವಾಹವಿಧಿಯ ಮಾಡಿದರು (ಮೋಹತ. ೦೩-೭೩) ; ಜೋಡಾಗಿ ಪೂಡುವೊಡೆ ಸಾಲದೇಳೇ ಹಯಂ ಜೋಡಿಸುವೆನೀ ತುರಗವಂ ತನ್ನ ತೇರ್ಗೆಂದು (ಜೈಮಿಭಾ. ४-೦४) ; ಅವಳು ತನ್ನ ಪುಟ್ಟ ಕೈಗಳೆರಡನ್ನು ಎತ್ತಿ ಜೋಡಿಸಿ ಕರೆದಳು (ಚಂಗಾಳ್. ೩೩). ೨. ಸೇರು ; ಜೊತೆಯಾಗಂ : ಘಟೆಯೊಳ್ ಘಟೆ ಜೋಡಿಸಿ ದಂತಜಾಲದೊಳ್ ಭೋಂಕನೆ ಪೊಣ್ಮೆ ತೋರ ಕಿಡಿ ಸೂಸೆ (ಗಿರಿಕ. ೬-೭೨); ಪೆಣ್ಣವಿಲೆಂದು ಕೇಕಿ ಬಂದಾ ಲಲಿತೋಲ್ಲಸತ್ಕಬರಿಗೊಯ್ಯನೆ ಜೋಡಿಸೆ ಕಂಡು (ಉದ್ಭಟ. ೨-೯೮). ೩. ಜೊತೆಮಾಡು : ನೋಡುವುದಕ್ಕೆ ಹುಲ್ಲೆಯ ಹೆಣ್ಣುಮಱಿಗಳ ಜೋಡಿಸಿ ಕೊಟ್ಟರುತ್ಸವದಿ (ಮೋಹತ. ೦೯-೭೭) : ಎನ್ನೊಳಾಹವಕ್ಕನುಗುಣನಂ ಜೋಡಿಸು (ಶಬಶಂ. ४-೨೮). ४. ಅಣಿಮಾಡಂ ; ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸಂ : ಜೋಡು ಹಕ್ಕರಿಕೆ ಹಲ್ಲಣ. . . ಜೋಡಿಸಿ ತುರಗವನೇಱಿ ರಾವುತರೊಡಗೂಡಿ ಬಂದರು ಭೂವರೆಡೆಗೆ (ಅಂಜಚ. ೬-೮೦) ; ಮಾಧವನ ಮರ್ದಿಸಿ ನಿನಗೆ ಜೋಡಿಸುವೆನು ಮಹಾನಳನ (ಕುಮಾ್ಯಸ. ೦೦-೫೫) ; ಮುಱಿದು ಹಱಿಹಂಚಾದ ನಿಜಮೋಹರವ ನೆಱ

ಸಂತೈಸಿ ಜೋಡಿಸಿ . . . ವಿರೋಧಿವ್ರಜದ ಥಟ್ಟಣೆಯ ಮುಟ್ಟಿದು(ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೬-೨೪) ; ಆಗ ಮದನನು ತನ್ನ ಬಲವನು ಬೇಗದಲಿ ಜೋಡಿಸಲು (ನಳಚ. ೧-೩೭) ; ಮನ್ನೆಯ ಮಂಡಲೇಶ್ವರರು ಜೋಡಿಸಿದ ಕರಿ ತುರಗ ರಥವೆಡೆಯಾಡಿದವು (ತೊರರಾ. ೨-೭-೯) ; ಪದಾತಿ ಮೂಱುರ್ಬುದಂ ಜೋಡಿಸಿದರಾಹವಪ್ರೌಢರ್ಸುಬುದ್ಧಿ ಮೊದಲಾದ ಭಟರು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೨-೨). ೫. ಸಿದ್ಧವಾಗು ; ಅಣಿಯಾಗು ; ಅನುವಾಗು : ಕಳವೆಯಕ್ಕಿಯ ಕೂಳರಾಶಿಯ ಬಂಡಿ ಜೋಡಿಸಿತು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೦-೨೫); ಆಡಿದೆ ಬೆಳಗಾಗದ ಮುನ್ನ ಬಹೆನೆಂದು . . . ಜೋಡಿಸಿ ನೀ ಬರ್ಪ ವೇಳೆಗೆ ಭಾಸ್ಕರ ಮೂಡಿದ ನೆಂದಳಾ ಕುವರಿ (ಮೋಹತ. ೨೯-೫೯). ೬. ಒದಗು ; ಉಂಟಾಗು ; ಲಭಿಸು : ಜಗದಳಿವು ಜೋಡಿಸಿತೆನುತ ನಡುಗಿದನಬುಜಭವನಂದು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೬-೫೦). ೭. ತಿಳಿಸು ; ಹೇಳಿಕೊಡು : ಬುದ್ಧಿಯಂ ಜೋಡಿಸಿದ ಳೊರ್ವಳಣುಗೆಗೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೬-೨೭) : ನೀನೆ ಬುದ್ಧಿಯ ಜೋಡಿಸೆನಲು ಸುಬುದ್ಧಿ ಪೇಳ್ದನು ನೀತಿ ಸಭೆಯಲಿ (ಬಿಜ್ಜಪು. ೫೦ ಸೂಚನೆ).

[ಜೋಡು + – ಇಸು₃]

ಜೋಡಿಸು₂ (ಕ್ರಿ). ಹೊಡೆ ; ಜಡಿ : (+).

[ಜೋಡಣ್ಣ₀ (P ← ಮರಾ. ಝೋಡಣೇ) + – ಇಸು₃]

ಜೋಡು (ನಾ). ೧. ಜೊತೆ ; ಜೋಡಿ : "ಜೋಡೆನಲು ಜೋಳಿ" (ಕಶರ. ೪೦) : ಪಕ್ಕಿ ಪಕ್ಕೆಗೆ ಸಾರೆ ಜಜ್ಜರಿಯೆ ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿಯ ಜೋಡು (ಸಮ್ಯಕೌ. ೧-೩೭). ೨. ಸಮಾನ ; ಸಾಟಿ ; ಸರಿ : "ಜೋಡು, ಸರಿಸ, ತೋಡು . . . ಸಂಗಡಂ – ಈ ೧೮ ಸಮಾನಕ್ಕೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೦೫-೨೯೦) : ಶ್ರೀಪಾಣ್ಡ್ಯರಾಜನೂರ್ಜ್ಜಿತತೇಜಂ[ವಿದ್ವಿ]ಷ್ಟಾರಾತಿಗೆ ವಿಗೆ ಜೋ[ಡೆನಿಸಿ] (ಸೌಇಇ. IX-1, ೦೫೪-೧೬ ; 1085) : ಹರನ ಜೋಡು ಮುರಾಂತಕನ ಸಮ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೬-೬೯). ೩. ಎತ್ತಿನ ಜೊತೆ: ಮೂಡು ಬೈಲನು ಮಾಡಿಕೊಂಡೆನು ; ಜೋಡು ಹತ್ತನು ಕಟ್ಟಿದೆ (ಕಎಪು. ೧೮-೧೨). ೪. ಸಹಚರ ; ಸಂಗಡಿಗ : ಕೆಳೆಯ ಬೇಡುವ ಎದೆಗೆ ಯಾರು ಜೋಡು (ಉಯ್ಯಾಲೆ. ೩೭-೪). ೫. ಹಾದರ; ವ್ಯಭಿಚಾರ. 'ಜೋಡಾಡು' ಪರಾ. ೬. ಕಟ್ಟು ; ಕಂತೆ : ಓಡುವಾಕಳಿಗೆಳೆಯ ಹುಲ್ಲಿನ ಜೋಡ ತೋರಿಸಿ ನಿಲಿಸಿ (ವಿವೇಭ. ೬-೨೯) : ಬಲವಂತ ಶೇಣ್ವಿಯು ಇಸ್ಪೇಟಿನ ಜೋಡನ್ನು ಹೊರಹೊರಡಿಸಿದ್ದನು (ಅಂಬಿಕ. ೫). ಜೊತೆಗಾರರು ಯಾರೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಇಸ್ಪೇಟು ಜೋಡಂತೂ ಮೊದಲೇ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಮುಂಗಾಪು. ೩೯). ೭. ಗುಂಪು ; ಸಮುದಾಯ : ನರಶರದ ಜೋಡಿನ ಜುಂಜುವೊಳೆಯಲಿ ಜಾಹ್ನವೀಧರ ಜಾಱುವನೆ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೬-೦೦) : ಜೋಡು ಜೋಡಿಲಿ ನಿಂದು ನೋಡಿದರಾ ಪುರಪತಿಯ (ಸೌಂದಕಾ. ೩-೬). ೮. ಮೆಟ್ಟು ; ಪಾದರಕ್ಷೆ : ಜೋಡು ಕಿತ್ತುಹೋದರೆ ತಾನೇ ಅದನ್ನು ಸರಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದನು (ಪೈಗಂಬ. ೦೧೧) : ಆರೂ ಕಾಲಿಗೆ ಜೋಡನ್ನು ಮೆಟ್ಟಿರಲಿಲ್ಲ (ದೇವೀಬೌ. ೦೩೭) ; ಜೋಡು ಕಂಡ ಕಾಲುಗಳು ನಮ್ಮೂರಿನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲೋ ನೂರ ಕ್ಕೊಂದು (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೬). ೯. ನೆಲೆ; ಆಶ್ರಯ: ಪವಳದ ಬೀಡು ಕಂಬುಗಳ ನಾಡು ಜಲೇಶನ ಜೋಡು . . . ಮಣಿಗಳಾಗರಮಂದೆಸೆದತ್ತು ಸಾಗರಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೨-೩೭). ೧೦. ಕವಚ; ಅಂಗರಕ್ಷೆ; ಉಕ್ಕಿನ ಅಂಗಿ: "ಜೋಡೆನೆ ಸವಗಮದಕ್ಕುಂ" (ಭಾರನಿ. ೩೯) : ಘನತರವಾದ ಪಂಚಾಕ್ಷರಿಯ ಜೋಡಂ ತೊಟ್ಟು (ಚನ್ನಪ. ೭೬-೧೫): ಕಿಱುವುಲಿಯ ಜೋಡಂ ತೊಟ್ಟಂತಿರಿಟ್ಟಳ ಮಾಗೆಯುಂ (ಅನಂಪು. ೨-೨೯ ವ) ; ಬೋಳೆಯಂಬೈದಱಲೆ ರಾಯನ ತೋಳನೆಚ್ಚನು ಜಡಿವ ಜೋಡಿನ ಮೇಲೆ ಮುಱಿದವು ಬಾಣ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೦೧-೨೬). ೧೧. ಒಂದು ಅಳತೆ: ನೆಲ್ಲ ಕಾಳು ೬೪ ಯೆಂಬುದು ಕರ್ಣಾಟಕದ ಜೋಡುವೊಂದು ಎನಿಸುವುದು ಯಿಂಥಾ ಜೋಡು ೧೨॥ ಗೆ ನೆಲ್ಲಕಾಳು ೮೦೦ (ವ್ಯವಹಾ. ಅನುಬಂಧ. ೦-೭-೯).

ಜೋಡಾಗು = ಜೊತೆಯಾಗು ; ಒಂದಾಗು : ಅಂಬಿನ ಬಂಬಲೊಳಂ ಜೋಡಾಗಿ ಕೋಡನೂಱಿ ಕೆಡೆದ ಗಜವ್ರಜಂಗಳ ಡೊಣೆವುಗಳಿಂದೊಱೆತು ಪರಿವ ನೆತ್ತರ ಕಡಲ್ಗಳುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೧೦೬ ವ). **ಜೋಡುಮಾಡು** = ೧. ಜೊತೆಗೂಡಿಸು ; ಸೇರಿಸು ; ಹೊಂದಿಸು : ಸಂಧಿಮಾಡಿ ಕುರುಪುತ್ರ ರೊಳೆನ್ನನೆ ಜೋಡುಮಾಳ್ಪಿರೇ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೨೪); ರಸಮಯಮಂ ಕೃತಿಯಂ ಸೇವಿಸಿ ವಿರಸಮನೆಯ್ದೆ ಜೋಡುಮಾಡುವ ವಿಬುಧಪ್ರಸರಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧-೫೭). ೨. ಸೇರು ; ಕೂಡು; ಒಟ್ಟಾಗು : ಕೂಡೆ ಗಱಿ ಗಟ್ಟಿತು ಚತುರ್ಬಲ ಜೋಡುಮಾಡಿತು ರಾಯನಿದಿರಲಿ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೪-೨೭). ೩. ಸಮವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸು ; ಹೋಲಿಸು.

[ದೇ.೫ ತುಳು. ತೆಲು. ಜೋಡು]

ಜೋಡುಕಟ್ಟು₁ (ಕ್ರಿ). ಜೊತೆಮಾಡು ; ಜೊತೆಗೊಳಿಸು : ಅವರಿಬ್ಬರೂ ದಸರೀಹಬ್ಬದಲ್ಲಿ ಕಾಳಗಕ್ಕೆ ಜೋಡುಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟರು (ಕಥಾಮಂ. IV, ೧).

[ಜೋಡು + ಕಟ್ಟು₁]

ಜೋಡುಕಟ್ಟು₂ (ನಾ). ಹೊಂದಾಣಿಕೆ ; ಜೋಡಣೆ : ದಾಸಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಗಳ ಜೋಡುಕಟ್ಟು ಬಹು ಸುಂದರವಾಗಿದೆ (ಜಗದಾ. ೭೧).

[ಜೋಡು + ಕಟ್ಟು₂]

ಜೋಡುಕಾರ್ತಿ (ನಾ). ಜೊತೆಗಾತಿ ; ಸಂಗಾತಿ ; ಗೆಳತಿ ; ಸಖಿ : ತನ್ನಣೆವರೆಯದ ಗೆಡೆಯ ಜೋಡುಕಾರ್ತಿಯರೊಡನಾಡುತಾಡುತೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೬೫-೨೮). [ಜೋಡು + – ಕಾಱ + – ತಿ₁ (<– ಇತ್ತಿ)]

ಜೋಡುಖಾತೆ (ನಾ). ಜಂಟಿ ಖಾತೆ; ಇಬ್ಬರು ಅಥವಾ ಹೆಚ್ಚು ಜನರು ಒಟ್ಟಾಗಿ ಇಟ್ಟ ಖಾತೆ: ಜೋಡುಖಾತೆ (Joint account) ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಒಬ್ಬರಕ್ಕಿಂತ ಇಬ್ಬರಾಗಲೀ ಹೆಚ್ಚಾಗಲಿ ಜನರು ಕೂಡಿಕೊಂಡು . . . ಜೋಡುಖಾತೆಗಳನ್ನಿಡಬಹುದು (ಬ್ಯಾಂಕಕ್ಕ. ೪೮).

[ಜೋಡು + ಖಾತೆ₂]

ಜೋಡುಗವಣೆ (ನಾ). ಜೋಡಿಸಿದ ಕವಣೆ ; ಜಂಟಿಯ ಕವಣೆ : ಜೋಡು[ಪಾಠಾಂ. ಕೋಡು, ತೋಡು]ಗವಣೆಯ ತೂಱುಗಲ್ಲಿನ ಝಾಡಿ ಝುಮ್ಮಿಡಿಸಿದವು ಗಗನವನು (ತೊರರಾ. ೬-೦೧-೩).

[ಜೋಡು + ಕವಣೆ₁]

ಜೋಡುಗೂಡು (ಕ್ರಿ). ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರು; ಜೊತೆಗೂಡು: ಗಾಡಿಕಾತಿಯರು ಗಣನೆಯಿಲ್ಲದೆ ಜೋಡುಗೂಡಿರುವರು ಕೂರ್ಮೆಯೊಳು (ಹದಿಬ. ೦-೦೭).

[ಜೋಡು + ಕೂಡು₁]

ಜೋಡುಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ಜೊತೆಕೊಡು ; ಜೋಡಿಯಾಗು : ಇಷ್ಟ ಮಿತ್ರರಿಲ್ಲದ, ಬಂಧು ಬಾಂಧವರಿಲ್ಲದ, ಪರದೇಶವಾಸದಲ್ಲಿ ಸದಾ ನಾನು ಅವಳಿಗೆ ಜೋಡುಗೊಡಬೇಕೇ? (ಇಪ್ಪಕ. ೨೯೪). [ಜೋಡು + ಕೊಡು₁]

ಜೋಡುದಗಲೆ (ನಾ). ಜೊತೆಯಾದ ಕವಚ : ಇಱಿದರು ತಱಿದರು ಕೊಱಿದರು ಮೂಗನು ಜರಿಟೋಪಿ ಜೋಡುದಗಲೆಯ ಪರಿವಟ್ಟ ಮಾಡಿ (ಕಂನವಿ. ೩-೬೮). [ಜೋಡು + ದಗಲೆ₁]

ಜೋಡುದೀವಟಿಗೆ (ನಾ). ಜೊತೆಯಾದ ದೀವಟಿಗೆ ; ಜೋಡಿಯಾದ ದೀವಟಿಗೆ : ನೋಡ ಬನ್ನಿರೋ ಜನರು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಜೋಡುದೀವಟಿಗೆ ಸೇವೆ (ಪುರಂದ. ೨-೪೨ ಪಲ್ಲವಿ). [ಜೋಡು + ದೀವಟಿಗೆ]

ಜೋಡುಮೇಳ (ನಾ). ಜೊತೆ ಮೇಳ; ಜಂಟಿಮೇಳ : ಜೋಡುಮೇಳದ ಓಲಗದವರನ್ನು ಕರೆಸಬೇಡವೇ? (ಬೆಳುಮ. ೩೬).

[ಜೋಡು + ಮೇಳ (= ಮೇಲ)]

ಜೋಡುವಕ್ಕಿ (ನಾ). ಜೊತೆಯಾಗಿರುವ ಪಕ್ಷಿ ; ಎಣೆವಕ್ಕಿ ; ಚಕ್ರವಾಕ: "ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿ . . . ಜೋಡುವಕ್ಕಿಯು ತಾನದಕ್ಕುಮಾ ಚಕ್ರವಾಕಂ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೨೯) : "ಪೊಣರ್ವಕ್ಕಿ . . . ಜೋಡುವಕ್ಕಿ, ಗೆಡೆವಕ್ಕಿ,

ಅವುಳ್ವಕ್ಕಿ — ಈ ೭ ಚಕ್ರವಾಕಂ" (ಕಶಸಾ. ೧೦-೨೦೦); ಕುಕಿಲ್ವ ಪಕ್ಕಿ ಗಾವರಿಪ ಮದಾಳಿಯಂಕುರಿಪ ಮೆಲ್ಲೆಲರೊಂದುವ ಜೋಡುವಕ್ಕಿ(ವೃಷವಿ. ೯-೨೪): ಜೋಡುವಕ್ಕಿಗಳಿಲ್ಲೆಯುಗಲದೆ ಕೂಡಿಯೊಂದಕ್ಕೊಂದು ಪ್ರೇಮದೆ (ರಘುವಂ. ೧೩-೩೧). [ಜೋಡು + ಪಕ್ಕಿ$_1$]

ಜೋಡುವಲೆ (ನಾ). ಜೋಡಿಯಾಗಿ ಹೆಣೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ: ತಿಣ್ಣವಲೆ ಜೋಡುವಲೆ ಹೊಸೆದಿಕ್ಕಣ್ಣವಲೆ . . . ವಿಂಧ್ಯಕನ ಕೂಡೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩-೧೮). [ಜೋಡು + ಬಲೆ$_1$]

ಜೋಡುಶಬ್ದ (ನಾ). ಜೊತೆ ಜೊತೆಯಾಗಿ ಬಳಸುವ ಶಬ್ದ: ಅರಿವೆ ಅಂಚಡಿ, ಕುಂದುಕೊರತೆ ಮುಂತಾದುವು ಜೋಡುಶಬ್ದಗಳು (ರೂಢಿ). [ಜೋಡು + ಶಬ್ದ]

ಜೋಡುಸನಾದಿ (ನಾ). ಜೋಡಿ ಓಲಗ; ಜಂಟಿಯಾಗಿರುವ ನಾಗಸ್ವರ: ಹಳ್ಳಿಗಳ ವಾದ್ಯಗಳಾದ ಕರಡಿಮಜಲು, ಜೋಡು ಸನಾದಿ, ಕಾಳೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಘೋಷಣೆಗೂ ಅಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನವಿತ್ತು (ಮಹ್ಮಮು. ೧೩). [ಜೋಡು + ಸನಾದಿ]

ಜೋಡುಸವಗ (ನಾ). ಎರಡು ಕವಚ; ಜೋಡಿಕವಚ: ತಂತಮ್ಮ ಕರಿತುರಗರಥಸಂತತಿಯನಿಳಿದು ಸೀಸಕ ಜೋಡುಸವಗಮಂ ತೊಟ್ಟು ಕೊಂಡು (ಸಮ್ಯಕೌ. ೮-೩೧). [ಜೋಡು + ಸವಗ]

ಜೋಡೆ(ನಾ). ಹಾದರಗಿತ್ತಿ; ಜಾರೆ: "ಸಿತಗೆ,ಜೋಡೆ, ಪಾಣ್ಬೆ, ಬೆದೆಗಾರ್ತಿ- ಈ ೪ ಜಾರೆಗೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೧೯-೩೮೭); "ಜೋಡೆಯೆನೆ ಜಾರೆ" (ಕಶರ. ೪೧); ಅಲರ್ಗಣ್ಣೊಳ್ ಸ್ಮರನಿರ್ದನಕ್ಕುಮೆಡೆಪೋಪಾ ಜೋಡೆ ಕಾಮಂಗೆ ಕಾದಲೆಯಕ್ಕುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೮೪); ತನ್ನ ಪೆಂಡತಿ ಜೋಡೆಯೆಂದು ಸಂದೇಹಂಬಡುವಾತನವಳ . . . ಸಾಯೆ ಸದೆಬಡಿದು (ಪಂಚತಂ. ೭೪-೨೦); ಮಳಲೊಳಂ ನೀರ್ಮಾಡುವರ್ ಜೋಡೆಯರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೧೩೪); ಈ ಜೋಡೆ ಕನಲ್ದು ಬಂದು ತಪವಂ ತಳೆವಳ್ (ದಶಕು. ೮-೧೫) [ಜೋಡ + – ಎ$_2$]

ಜೋಡೆಗೆಯ್ತ (ನಾ). ಜಾರೆಯ ನಡವಳಿಕೆ; ಹಾದರ; ವ್ಯಭಿಚಾರ: ನೋಡಿ ನಾಡಾಡಿಯಲ್ಲದಾಕೆಗಳ ಜೋಡೆಗೆಯ್ತಂಗಳಂ ಕಂಡು ಮುಗುಳ್ನಗೆ ನಗುತುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೮೧ ವ). [ಜೋಡೆ + ಕೆಯ್ತ$_1$]

ಜೋಡೆತ್ತು (ನಾ). ಒಂದು ಜೊತೆ ಎತ್ತು: ಮರುದಿನ ಜೋಡೆತ್ತಿನ ಬಂಡಿಯು ಅನೆಕುಪ್ಪ ಕಾಡಿಗೆ ಹೊರಟಿತು (ಕಪಪು. ೪-೭೦). [ಜೋಡು + ಎತ್ತು$_2$ (<ಎಟ್ಟು$_1$)]

ಜೋಡೆಲುಬು (ನಾ). ೧. ಜೋಡಿ ಎಲುಬು; ಜೊತೆಯಾಗಿರುವ ಮೂಳೆ. ೨. ದಷ್ಟಪುಷ್ಟವಾದ ಮೈಕಟ್ಟು: ಹೊಸತಾಗಿ ಕಸುಬಿಗೆ ಇಳಿದುದು. ಜೋಡೆಲುಬಿನ ಹುಡುಗಿ (ಬೆಂಗಬ. ೧೭೯). 'ಒಂಟೆಲುಂಬು' ಪರಾ. [ಜೋಡು + ಎಲುಬು (<ಎಲ್ಬು)]

ಜೋತ (ನಾ). ಕೈಜೋಡಿಸುವಿಕೆ; ನಮಸ್ಕಾರ: ಮದನಾರಿಯಿಪ್ಪ ತಿರಿನಲವೂರ್ಗೆ ತಾಂ ಬಂದು ನಿಂದು ಕಿವಿವಿಡಿದು ಕೈಮುಗಿದು ಜೋತಂ [ಪಾಠಾಂ. ಜೊತ್ತಂ]ಪೊತ್ತು ತಂದೆ ನೀಂ ಹೆಚ್ಚು ಬಾಳೆಂದು ಹರಕೆಯನಿತ್ತು (ಅರಿರ. ದೇ. ೧೭೩-೧); ಮರಿ, ಸ್ವಾಮಿಗೆ ಜೋತ ಮಾಡಮ್ಮ (ರೂಢಿ). [←ತೆಲು. ಜೋತ]

ಜೋತಿ (ನಾ). ೧. ದೀಪ; ಬೆಳಕು: ಯತ್ವಲೋಪಕ್ಕೆ . . . ಜ್ಯೋತಿ– ಜೋತಿ (ಶಮದ. ೨೮೧ ಪ್ರಯೋ); ಜೋತಿ ಇದ್ದಲ್ಲಿ ಭೀತಿಯಿಲ್ಲ (ಗಾದೆ). ೨. ಆರತಿ: ಪ್ರೀತಿಯಲಿ ಲಿಂಗಂಗಳಿಗೆ ಹೊಸ ಜೋತಿ[ಪಾಠಾಂ. ಜ್ಯೋತಿ]ಗಳನೆತ್ತುವ (ಬಸಪು. ೧೯-೭೦). ೩. [ಯೋಗ] ಯೋಗಿಗಳಂ ಕಾಣುವ ಅಂತರಂಗದ ಬೆಳಕು: ಜೋತಿಯ ಧ್ಯಾನಬಲದಿಂದ ಸಕಲ ಸಿದ್ಧಿಗಳ ಪಡೆವನು ಯೋಗಿಯಾದವನು (ಗಗತಾ. ೧೯-೫). [<ಸಂ. ಜ್ಯೋತಿಸ್]

ಜೋತಿಕಾಷ್ಠ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ: ಚಿತ್ರಮೂಲ ತಳಕ ಜೋತಿಕಾಷ್ಠ . . . ಯಿವ ಸಮಾನಂಗೊಂಡು ಲೇಪವಂ ಮಾಡಲ್ (ವಾಹಾಜಿ. ೧೩-೧). [ಜೋತಿ$_3$ + ಕಾಷ್ಠ$_2$]

ಜೋತಿಷ್ಕ (ನಾ). [ಜೈನ] ಭವನವಾಸಿ, ವ್ಯಂತರ, ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕ ಮತ್ತು ಕಲ್ಪವಾಸಿ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಂಗಡ; ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ ಗ್ರಹಗಳೇ ಮೊದಲಾದ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ದೇವತೆಗಳು: ವಾನಬ್ಯಂತರರುಂ ಚಂದ್ರಾದಿತ್ಯರೆಂಬಿರ್ಜೋತಿಷ್ಕರುಂ . . . ಚತುರ್ನಿಕಾಯ ದೇವನಾಯಕರುಮೆಲ್ಲಮೊಂದಾಗಿ (ಸುಕುಮಾ. ೮-೬೬ ವ). [<ಸಂ. ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕ]

ಜೋತಿಷ್ಮತಿ (ನಾ). ೧. ಬೆಳಕುಳ್ಳದು. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಕಂಗುಂಗೆ: ಬೆಕ್ಕಿನ ಬುಡ್ಡೆಗಿಡ . . . ಜೋತಿಷ್ಮತಿ, ಚಿಟಕಿಹಂಬು, ಮಿಂಚುಬಳ್ಳಿ, ಕನಕಾಯ (ಮೃಜಿಗಿ. ೧೭-೩೦೮). [<ಸಂ. ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತೀ]

ಜೋತೀಸ್ವರ (ನಾ). ಬೆಳಕಿನ ಒಡೆಯ; ಜ್ಞಾನದ ಅಧಿಪತಿ: ಯೋಗಿಗಳ ಮನದ ಕೊನೆಯ ಜೋತೀಸ್ವರನುಂ ವೃಷಭನ ರೂಪಾಗಿ ಯಜಮಾನನುಂ ಆಚಾರ್ಯನುಂ ತಾನೆಯಾಗಿ (ಎಇ. XXIII, ೩೦-೬; 1265). [ಜೋತಿ + ಈಸ್ವರ (<ಈಸರ)]

ಜೋತು$_1$ 'ಜೋಲ್$_1$' ಪರಾ.

ಜೋತು$_2$ (ನಾ). ನೇತಾಡುವಂತೆ ತೂಗುಬಿಟ್ಟಿರುವ ವಸ್ತು; ಲೋಲಕ: ಈ ರೀತಿಯ ಸಾಮಗ್ರಿಗೆ ಜೋತು (pendulum) ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೫೨೦). [<ಜೋಲ್$_1$]

ಜೋದ$_1$(ನಾ). ಹೋರಾಟ ಮಾಡುವವನು; ಸೈನಿಕ: ಜೋದರಿಸುವಂಬಿನ ಬಿಲ್ಸರಿ ತಿಣ್ಣಮಾಗಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೯೨); ಜೋದರ ಬಾಣಮುಗ್ಗಿಬಾಣಂ ಕರಚಕ್ರ ತಮೋರಿಚಕ್ರಮೆನಿಸಿದುದು (ಗದಾಯು. ೪-೩೭); ಪೋರ್ವ ಪದದೊಳ್ ಜೋದರ್ಕಳಿಕ್ಕೆಯಿಂ ತೆಗೆದಾರ್ದೆಚ್ಚ ಬಹೂಗ್ರ ನಿಷ್ಠುರ ಮಹಾನಾರಾಚಮುರ್ಚುತ್ತಿರಲ್ (ನೇಮಿಪು. ೧೧-೦೭೪); ಜೋದರುಟಿ ಕೈಮುಟಿದು ಕದನದ ಗಾಯದಲಿ ನೊಂದೊಟಲಿ ಬಾಯಲಿ ಬೆರಳನಿಟ್ಟುದು ವೈರಿ ಪಾಯದಳ (ನಳಚ. ೯-೩೪); ಪಾಂಡವರ ಕಡೆಯ ಜೋದರು ಭೀಷ್ಮನ ಮೈಗಾವಲ ದಳವನ್ನು ಮುತ್ತಿ ಭಂಜಿಸಿದರು (ಭೀಷ್ಮಚ. ೧೮೧). [<ಸಂ. ಯೋಧ]

ಜೋದ$_2$ (ನಾ). ಆನೆಯ ಸವಾರ; ಮಾವಟಿಗ: "ಜೋದನೆಂದು ಮಾವಂತಂ" (ಕಶಸಾ. ೧೭-೩೪೦); "ಜೋದರ್ಕಳೊಳ್ ಮಾವತರ್" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೪೯); ಜೋದರ್ ಜೋದರೊಳಾನೆಯಾನೆಯೊಳಗುರ್ವಪ್ಪನ್ನೆಗಂ ಕಾದೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೯೩); ಮುರರಿಪುರಾಮರ್ ಸುಟಿದರ್ ಕರಿಶಿಕ್ಷಕರಶ್ವ ಶಿಕ್ಷಕರ ಜೋದರ ಮಲ್ಲರ ಮಾವಂತರ . . . ಕೇರಿಗಳೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೬-೨೬); ಏಟಿದ ಸಾರಥಿಯ ಮಿಾಟಿ ನಿಂದ ಜೋದರ ಭೀಕರರೂಪು ಲೋಕಕ್ಕೆ ಪೊಸತಾಗೆ (೧೧ಿಕ. ೬-೫೫ ವ); ಕರಿ ಕೆಡೆಯೆ ಕಾಲಿನಲಿ ಜೋದರು ತೆರಳದೆಚ್ಚಾಡಿದರು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೦೫-೨೮); ದಂತಿಶಿರವ ವಿಭಾಗಿಸಿ ಕೂರ್ಗಣೆಯಿಂದೆ ತಾಗಿಸಿ ಜೋದರ ತಲೆಯನಾಗಸಕಾಗಿ ಸಾಗಿಸಿದನು (ಮೋಹತ. ೩೪-೭); ಜೋದರ ಗೋಟಾಯಿಲರ ರಥಿಕರ . . . ಗಡಣಂ ನೆರೆದಿರೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೦-೯). [<ಸಂ. ಜೋದ ?]

ಜೋದಕ (ನಾ). ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವ ವೀರ: "ಜೋದಕ–ಯೋಧಕ = ಕಾದಾಡುವವ" (ತದ್ಭಕೋ. ೫೧). [<ಸಂ. ಯೋಧಕ]

ಜೋದಗಾಳೆಗ (ನಾ). ಆನೆಯ ಸವಾರರ ಕದನ; ಮಾವಟಿಗರ ಹೋರಾಟ: ಜೋದಗಾಳೆ[ಪಾಠಾಂ. ಳ]ಗದಿಂದೆ ಬಳಿಕೆರಡು ಸೀಳಾಗಿ ಮೇದಿನಿಗೆ ಬೀಳ್ವಂತಿಭವನೆಚ್ಚವನ ಧನುಶ್ಛೇದಮಂ ಮಾಡಲು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೦-೨೭). [ಜೋದ$_2$ + ಕಾಳೆಗ]

ಜೋದಸಂತತಿ (ನಾ). ಮಾವಟಿಗರ ಸಮೂಹ: ಕುದುರೆರಾವ್ತರು ಜೋದ ಸಂತತಿ ಮದಗಜವ್ರಜವತಿರಥಾವಳಿ ಪ ದ ಚ ರ ರು ಚತುರಂಗಬಲ ವೊಂದುಳಿಯದಿದಱೊಳಗೆ (ಕುವ್ಯಾ.ಗ. ೨-೪೦). [ಜೋದ$_2$ + ಸಂತತಿ]

ಜೋದಾವಳಿ (ನಾ).=ಜೋದಸಂತತಿ: ಬಳಿಕ ನಂಬುಗೆಗೊಂಡು ಜೋದಾ ವಳಿ ಬೇಗ ತಳುವದೋಡಿತು ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ (ಕಂನವಿ. ೧೫-೦೦೧).
[ಜೋದ$_2$ + ಆವಳಿ$_1$ (= ಆವಲಿ)]

ಜೋದಾಳ್ (ನಾ). ಯುದ್ಧಮಾಡುವವನು: ಮೇಲೆ ಕವಿಕವಿದೆಸುವ ಜೋದಾಳಾಳಿವಿಲು ಕಿದಱಿದವು ಬೀಸರಿಗೋಲನದ್ಭುತ ಸಮರವಾಯಿತು ಮತ್ತೆ ಪಾರ್ಥಗೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೬೧೩. ೨೮೯ ಪಠಿ.). [ಜೋದ$_1$ + ಆಳ್$_3$]

ಜೋನಗ 'ಜೋನೆಗ' ನೋ.

ಜೋನಾಯ್ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಾಯಿ ; ಜೂಲುನಾಯಿ (?): ಕೊರಳೊಳಗಿಕ್ಕಿದ ಮಾಲೆ ಚಂದನದಣ್ಪುವೆರಸಿ ರನ್ನದ ವಿಪ್ಪರದೊಳು ಸ್ಥಿರ ವಾಗಿ ಕುಳಿತಿಸಿರುವ ಜೋನಾಯನು ಧ ರ ಣೀ ಶ ಕಂಡುದಱಿಂದ (ಗೋಮಟೇ. ೦೫-೫೮). [ಜೋ? + ನಾಯ್]

ಜೋನಿ 'ಜೋನೆ' ನೋ.

ಜೋನಿಗರೆ (ಕ್ರಿ). ರಸವನ್ನು ಒಸರು: ಫೇನ ಪಿಂಡಿಡೆಗೊಂಡ ಜಾಹ್ನವಿಯೊ ತನಿಬಿಂಕ ಜೋನಿಗರೆದುಕ್ಕಳಿವ ಸುರತರುವೋ (ಪರಶು. ೩-೩೫).
[ಜೋನಿ (<ಜೋನೆ) + ಕರೆ$_2$ (<ಕಱೆ$_1$)]

ಜೋನಿಬೆಲ್ಲ 'ಜೋನೆಬೆಲ್ಲ' ನೋ.

ಜೋನುಗ 'ಜೋನೆಗ' ನೋ.

ಜೋನೆ, ಜೋನಿ (ನಾ). (ಬೆಲ್ಲ ಮುಂತಾದ ವಸ್ತುಗಳು) ಕರಗಿ ದ್ರವ ರೂಪಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ ಸ್ಥಿತಿ ; ಜಿನುಗಿರುವ ಸ್ಥಿತಿ: ಬೆಲ್ಲ ಜೋನೆ ಯಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). **ಜೋನಿ:** ಆ ಬಿಸಿ ಜಾಗದಲ್ಲಿ ಬೆಲ್ಲದ ಜೋನಿಯನ್ನು ಇಟ್ಟು, ನಾಯಿಯನ್ನು ಕಂಬದಿಂದ ಬಿಚ್ಚಿ ಅದರ ಬಳಿ ಕಟ್ಟಿದನು (ಮಲೆಮ. ೧೫೦) : ಮೊಸರಿಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಸಕ್ಕರೆ, ಜೇನು ಅಥವಾ ಬೆಲ್ಲದ ಜೋನಿಯನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಊಟವಾದ ಮೇಲೆ ಕುಡಿಯಲು ಚೆನ್ನಾಗಿರುತ್ತದೆ (ಆಡುಶಾ. ೮೨) : ಅದರಲ್ಲಿನ ಕಶ್ಮಲವನ್ನು ಆರಿಸಬೇಕು, ಅದನ್ನು ಜೋನಿಯಾಗಿ (Syrup) ಮಾಡಬೇಕು (ಬಾಲಪ್ರ. II, ೬೪೯).
[ದೇ.॥ ತುಳು. ತೆಲು. ಜೋನೆ]

ಜೋನೆಗ, ಜೋನಗ, ಜೋನುಗ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು: ಜನ ಜೋನೆಗ ಅರಿಮಣ ಕೊಂಕಣ . . . ಘೋಡಾಮುಖವೆಂದು ಹೇಳಲು ಪಡುತ್ತಂವಿದ್ದಂಥಾ ರಾಷ್ಟ್ರಾಂತರಗಳಲ್ಲಿ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ३-೯೨ ; 1397) ; ಲಾಳ ಜೋನೆಗ ಜೀನ . . . ವರಾಳ ವರದೇಶಾಧಿಪತಿಗಳು ಬಂದರೊಗ್ಗಿನಲಿ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೬-೨) : ನಡೆದುದು ಭೂರಿಬಲ . . . ಜೋನೆ [ಪಾಠಾಂ. ನ]ಗ ವಿಂಧ್ಯ ಬೋಟಕ ಪಾರಶಿಕ ಸಾಂಬ್ರಾಣಿ ಹುರುಮಂಜಿಗಳ ಬ ಳಿ ವಿ ಡಿ ದು (ತೊರರಾ. ೪-೯-೪) ; ಬಂಗಾಳ ಜೈನ ಜೋನೆಗ[ಪಾಠಾಂ. ಜೋಗಿ] ಸಗರ . . . ಕಾಂಬೋಜದೇಶದ ಸಕಲ ಶರಣರೈತರುತಿರ್ದರು (ಚಬಪು. ೬-೪೯). ೨. ಆ ದೇಶದ ನಿವಾಸಿ : ತಲೆದಱಿಕೊಂಡ ಜೋನೆಗರ ಜಂಗುಳಿಯಂತೆ ಎಲೆಗಳೆದು ಬತ್ತಲಿಸಿ ನಿಂದ ತ ರು ಕು ಲ ದ ಂ ತೆ (ವಾಗೀರ. ದೇ. ೨೫೪-೧೫). ೩. ತುರುಂಕ: "ಜೋನೆಗ-ಯುವನಕ=ತುರುಕ" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೫). **ಜೋನಗ:** ೨. ಲೋಹಿತನೆಂಬ ವೀರನಂ ಗೆದ್ದು ಜೋನಗ ಜೀನಬೊಂಟರಂ ಅಪ್ಪಳಿಸಿ (ತುರಂಗ. ೦೯-೩೦). **ಜೋನುಗ :** ೨. ಜಾಣಾನ ಕಿನ್ನಾರಿ ಜಾತ್ರೆಗೆ ನಿಲುಭಾರ ಜಾಣ ನನ್ನಯ್ಯ ಮರುವಿನ ಕಿನ್ನಾರಿ ಜೋನುಗರಂಗಡಿಗೆ ನಿಲುಬಾರ (ಹಳ್ಳಿಯ. ೯೦).
[<ಪ್ರಾ. ಜೋಣಿಯ./ಸಂ. ಯವನಕ]

ಜೋನೆಗಪಳಿ 'ಜೋನೆಗವಳಿ' ನೋ.

ಜೋನೆಗವಳಿ, ಜೋನೆಗಪಳಿ (ನಾ). ಯವನರಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಬಟ್ಟೆ : ಪಳದಿಯ ಜೋನೆಗವಳಿಯ ಪಲ ಬಗೆಯ ಪಲ್ಲಣದ ಪಕ್ಕ ಜಲ್ಲಿಯ . . . ಪರುಠವಣೆ ಪಸರಿಸೆ (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೧ ವ). **ಜೋನೆಗಪಳಿ :** ಹಳದಿ ಪಾರಿಯ ಪಚ್ಚೆ ಜೋನೆಗಪಳಿ ಸುವರ್ಣಾವಳಿಯ ಸಂಧ್ಯಾವಳಿ ಯುದಯರಾಗದಲಿ ರಚಿಸಿದ ಹಕ್ಕರಿಕ್ಕೆಗಳ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೪-೪೯).
[ಜೋನೆಗ + ಪಳಿ$_6$ (<ಪಟಿ$_7$)]

ಜೋನೆಬೆಲ್ಲ, ಜೋನಿಬೆಲ್ಲ (ನಾ). ನೀರೊಡೆದು ಜಿಗಿಯಾದ ಬೆಲ್ಲ ; ಜಿನುಗುಬೆಲ್ಲ; ದ್ರವರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಬೆಲ್ಲ: ಜೋನೆಬೆಲ್ಲದ ರುಚಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಹುಳಿ (ರೂಢಿ). **ಜೋನಿಬೆಲ್ಲ :** (ಕ).
[ಜೋನೆ + ಬೆಲ್ಲ]

ಜೋಪಕ (ನಾ). ರಹಸ್ಯ; ಗುಟ್ಟು: ಆ ಪರಮಗುರುಲಿಂಗ ಜಂಗಮಾರ್ಚನೆ ಗೈವ ಜೋಪಕಮದೆಂತೆನೆ ವಿಲಾಸಮನನಾಗುತಂ ವ್ಯಾಪಕ ವಿರುದ್ಧ ನಾಗಿರಬೇಕು ಭಕ್ತಕುಲವೀ ಪರಿ ವಿರಕ್ತಿವಡದು (ಲಿಂಗಪು. ೧೪-೯).
[<ಸಂ. ಗೋಪಕ]

ಜೋಪಡಿ 'ಜೊಂಪಡಿ' ನೋ.

ಜೋಪನ 'ಜೋಪಾನ' ನೋ.

ಜೋಪಾನ, ಜೋಪನ (ನಾ). ೧. ಆರೈಕೆ; ಸಲಹುವಿಕೆ; ಕಾಪಾಡುವಿಕೆ; ರಕ್ಷಣೆ: "ಜೋಪಾನ – ಗೋಪನ = ಕಾದಿದುವಿಕೆ" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೫): ಅಟ್ಟ ವಾತದ ತೈಲವಂ ತಾಂ ಬೊಟ್ಟಿಡಿಸಿ ಲೇಪಿಸುತ ಪಥ್ಯಂಗೊಟ್ಟದಕೆ ತಕ್ಕನಿತು ಜೋಪಾನವನದಾಚರಿಸಿ [ಪಾಠಾಂ. ಜೋಪಾಸನವನಾಚರಿಸಿ] (ಬಸವು. ೧೫-೮) ; ಚಂದ್ರಣ್ಣ . . . ಕಕ್ಕನ ಜೋಪಾನದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದ (ಬಿನ್ನುಹಿಂ. ೨೨). ೨. ಎಚ್ಚರಿಕೆ ; ಅವಧಾನ ; ಜೋಕೆ ; ಜಾಗರೂಕತೆ : ಜೋಪಾನ ತಪ್ಪದೆ ರಾಜಮಂದಿರವ ಸರ್ಪ ನಿಧಾನವ ಕಾಯ್ವಂತೆ ಕಾದಿರೆಂದಪ್ಪಣೆ ಗೊಟ್ಟ ರಕ್ಕಸಗೆ (ಮೋಹತ. ೧೩-೧೧) : ಅಡವಿ ಗಿಡಗಳ ಕಡಿವ ಕೊಡಲಿಯ ಮಡಗಿ ಫಲವೇನೆಂದು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿಡದೆ ಜೋಪಾನದಲಿ ಮಡಗುವುದಿನ್ನೂ ಧೇನುವನೂ (ಪಬುಭಾ. ೫-೪೭) : ದವಸ ಧಾನ್ಯ ಮುಂತಾದ ಸಾಮಾನ ವನ್ನು ಜೋಪಾನದಲ್ಲು ಇರಿಸತಕ್ಕ ಬಗ್ಗೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೩೯). ೩. ಎಚ್ಚರಿಕೆ ಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಪದ : ಬಯಸಿ ನೆನೆದುದಿದಱೊಳಗಿರ್ಪುದು ಜೋಪಾನ ಜೋಪಾನ ಜೋಪಾನವಿನ್ನು ನಾಂ ಪೋಪೆನು (ಸಿದ್ಧೇಶು. ೧೪-೩೨): ಜೋಪಾನ ಜಾರಿ ಬಿದ್ದೀಯೆ (ರೂಢಿ).**ಜೋಪನ:** ೧. ದೇವಿಯನು ಜೋಪನವ ಗೈಯುತ ದೇವ ಬಿಲುದುಡುಕೀಳು (ರಾಮಾಸಂ. ೨-೪-೩೯).
ಜೋಪಾನಮಾಡು = ಸಲಹು ; ಪೋಷಿಸು ; ಸಾಕು : ನನ್ನನ್ನು ನಮ್ಮಪ್ಪನ ಸೋದರತ್ತೆಯೇ . . . ಜೋಪಾನಮಾಡಿದ್ದಳು (ಮೇದಿಮ. ೨).
[<ಸಂ. ಗೋಪನ./ತುಳು. ಜೋಪಾನ, ಜೋಪನೆ]

ಜೋಪಾನಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಜೋಪಾನ ಮಾಡು ; ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳು : ಈ ಪಾಟಿಯ ಚಕ್ರಶಕ್ತಿಯಿಂದಸುರಚಮೂಪರ ಶಿರವ ಸೆಂಡಾಡಿ ಜೋಪಾನಗೆಯ್ದು ಜಗವ ರಕ್ಷಿಸುವ ಮಹೀಪತಿ ಶರಣು (ಮೋಹತ. ೨೯-೩೦). [ಜೋಪಾನ + ಕೆಯ್$_1$]

ಜೋಪಾಪಿ (ನಾ). ಕೈಲಾಗದವನು; ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕ: ಆ ಗೆಳೆಯನ ಹತ್ತಿರ ನಾಲ್ಕು ದುಡ್ಡು ಬಿಕ್ಕೆ ಬೇಡಿ ಈ ಗೆಳೆಯನ ಹತ್ತಿರ ಒಂದಿಷ್ಟು ಬೇಡಿ. ಈ ಜೋಪಾಪಿಗಾಗಿ ಬೇಕಾಗುವ ಜೀನಸು ತರಬೇಕಾಗಿದೆ (ಚೀನಭಾ. ೨೯೭): ನಮ್ಮ ಬಾಬೂ . . . ಜೋಪಾಪಿಯಾಗಿದ್ದಾನೆ (ರಕ್ತಧ್ವ. ೨೩೭).
[?./ತೆಲು. ಜೋಪಾಪ]

ಜೋಪಾಯನ (ನಾ).=ಜೋಪಾನ ೨ : ಕುಚಗಳ್ಗೆ ತಾಪಸರ ದಿಟ್ಟಿ ಬಳಿ ಕಾದವುದೆನುತ್ತೊಡನೆ ಜೋಪಾಯನಂಗೊಳಿಸಿ ಬೈಚಿಟ್ಟಳು (ಪರಶು. ೮-೧೭).
[<ಸಂ. ಗೋಪಾಯನ]

ಜೋಪಾಸನ, ಜೋಪಾಸನೆ (ನಾ). ಜೋಪಾನ ; ಆರೈಕೆ ; ಪೋಷಣೆ : ಯಾವ ನಾರೀಮಣಿಯು ಜೋಪಾಸನದಿಂದಾಗಿ, ಅನುಗ್ರಹದಿಂದಾಗಿ ಈ ನಮ್ಮ ಕುಮಾರನು ಪುನರ್ಜನಿಸಿ ಬರಲಿರುವನೋ (ನಾಗಕಾ. ೭೮) ; ಮಕ್ಕಳನ್ನು ನನ್ನ ಪ್ರಾಣವಿರುವ ತನಕ ಜೋಪಾಸನ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ (ಒಡ್ಡಿಉ. ೬೫). **ಜೋಪಾಸನೆ:** ಇದುವರೆಗೂ ಜನರು ಹುಟ್ಟಿದ ಮಕ್ಕಳ ಜೋಪಾಸನೆಯನ್ನು ಅಷ್ಟು ಲೆಕ್ಕಿಸಿರಲಿಲ್ಲ (ಸಾಹಿಸಂ. ೧೩೦); ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಆಕೆಯ ಜೋಪಾಸನೆಯಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ದಿನಗಳು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಳೆದುವು (ಶ್ರೀಕಾಂತ. ೬೦). [←ಮರಾ. ಜೋಪಾಸನಾ, ಜೋಪಾಸಣೇ./ತುಳು. ಜೋಪಾಸನ]

ಜೋಪಾಸನೆ 'ಜೋಪಾಸನ' ನೋ.

ಜೋಬ 'ಸೋಂಬ' ನೋ.

ಜೋಬದ್ರ (ನಾ). ಸೋಮಾರಿ ; ಆಲಸಿ : ಅವನೊಬ್ಬ ಜೋಬದ್ರ (ರೂಢಿ). 'ಜೋಬದ್ರತನ' ಪರಾ. [<ಜೋಬ]

ಜೋಬದ್ರತನ (ನಾ). ಸೋಮಾರಿತನ; ಆಲಸ್ಯ : ಅವನ ಬೋರ್ಡ್ ಸ್ಕೂಲು ವಿದ್ವತ್ತು ಎಂದರೆ, ಒಂದು ತರಹದ ಜೋಬದ್ರತನ (ಸ್ವಾಮಿಸ್ನೇ. ೧೨೮). [ಜೋಬದ್ರ + – ತನ]

ಜೋಬದ್ರೆ (ನಾ). ಆಲಸ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿರುವವಳು : ಜೋಬದ್ರೆ ಥರ ಕೂತಿರಬೇಡ (ರೂಢಿ). [ಜೋಬದ್ರ + – ಎ₂]

ಜೋಬು 'ಜೇಬು' ನೋ.

ಜೋಮಾಲೆ (ನಾ). ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉದ್ದವಾದ ಸರ : "ಲಂಬನಂ . . . ಲಲಂತಿಕಾ – ಕೊರಳಲ್ಲಿ ನೇತಾಡುವ ಒಡವೆ. ಜೋಮಾಲೇ ಸರ, ಕಂಠೀಸರ, ಮಣಿಗಳ ಹಾರ ಮುಂತಾದದ್ದು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೭೩); ಕನಕನಿವ್ಮುಗೆಯುಂ ಮನೋಹರ ಕನಕಜೋಮಾಲೆಗಳ ರೂಪವನನುಕರಿಸಿ . . . ತೋರ್ಪಂತೊಪ್ಪಿತು (ಅರ್ಜಾವಿ. ೧೭–೨೧); ಸಣ್ಣ ಕಂದಮ್ಮಗಳ ಕಣ್ಣೀನ ಕವಡೀಯ ತಣ್ಣಾನ್ನ ಜೋಮಾಲೆ ಕೊರಳೊಳಗಿತ್ತೋ (ನಾದಲೀ. ೩೮–೯) ; ಬಹಲೆ ಭರ್ಜಯಿಂದ ಹೊಡೆದವರಿಗೆ ಕಾಲುಗಗ್ಗರ, ಜೋಮಾಲೆ, ಈ ಮೇರೆಗೆ ಇನಾಂ ಕೊಡುತ್ತೇವೆ (ಚಿತ್ರಪಾ. ೮೦).
[<ಜೋಲ್₁ + ಮಾಲೆ]

ಜೋಮಾಲೆಸರ (ನಾ). = ಜೋಮಾಲೆ : ಆಕೆಯ ಕೊರಳಿಗೆ ಕೊಕ್ಕೆತಾತಿ, ಸರಪಣಿ, ಕರಿಮಣಿಸರ ಮತ್ತು ಜೋಮಾಲೆಸರಗಳನ್ನು ಸೂಡಿದಳು (ಹುಲಿಪಾ. ೨೦೦). [ಜೋಮಾಲೆ + ಸರ₆]

ಜೋಮು₁ 'ಜೊಂಪು₁' ನೋ.

ಜೋಮು₂ 'ಜುಮ್ಮು₃' ನೋ.

ಜೋಮುಹಿಡಿ 'ಜುಮ್ಮುಹಿಡಿ' ನೋ.

ಜೋಯಿಸ, ಜೋಚಿಸ (ನಾ). ೧. ಗ್ರಹಗತಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ; ಜ್ಯೋತಿಶ್ಶಾಸ್ತ್ರ : ಗಣಿತಂ ಜೋಯಿಸಚ್ಛಂದ . . . ಬಲ್ಲ ಶಬ್ದ ಸಂಸ್ಕಾರವುಳ್ಳಾತ ನಾಗದೇಸಿಗರ್ಗ್ಗೆ . . . ಮತ್ತರಿರ್ಪ್ಪರ್ತ್ತೈದು (ಎಇ. XX, ೬–೨೫ ; 1012) ; ಶಕುನಂ ಜೋಯಿಸಮಾದಿಯಾಗಿ ಪೆಱವುಂ ವಿಜ್ಞಾನ ವಿದ್ಯಾವಿಶೇಷ ಕಳಾಕಳಾಪದೊಳಾಂ ಸಮಗ್ರನೆನೆ (ಸುಕುಮಾ. ೩–೨೧) ; ಜೋಯಿಸಮನೋದುವಂ ಜೋಯಿಸಿಗಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೨೯೨ ಪ್ರಯೋ) ; ಹರಿಶರ್ಮನ ಜೋಯಿಸವನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಹೊಗಳಿದರು (ಕಸರಿ. ೪). ೨. ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು; ಜ್ಯೋತಿಷಿ: "ಜೋಯಿಸ (ಜೋತಿಸ, ಜೊಯಿಸ) – ಜ್ಯೋತಿಷ" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೭) ; ಮಱಿಗಾಲ ಮುಂಟೆಂದು ತಪ್ಪಿದ ಜೋಯಿಸಂ ಬಾವಿಯ ನೀರನಡಕಿ ನೀರ್ವೊಯ್ದನೆಂಬ ಕಥೆಯಂತೆ (ಪಂಚತಂ. ೧೨೭–೨) ; ಜೋಯಿಸನ ಮಗಳ್ [ಪಸೆಯ ಮೇಲೆ] ರಂಡೆಯಾದಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೨–೨೮) ; ನೆಲೆದಪ್ಪಿದುದು ಗ್ರಹಮಾಲೆ ತಾರಾರಾಸಿ ಜೋಯಿಸ[ಪಾಠಾಂ. ತಿಷ]ರೋದು ಹುಸಿಯಾಯ್ತು (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೧೯–೧೯) : ಬಿಸರುಹಗಂಧಗಂಧಿನಿ ಕರೆಸಿದಳು ಜೋಯಿಸರ (ಮೋಹತ. ೨೩–೫೭) ; ಬಳಿಕ ಜೋಯಿಸರಂದು ಸುಮುಹೂರ್ತದೊಳು ಲಗ್ನಗಳ ಪೇಳೆ (ಕಂಸವಿ. ೨೦–೭). **ಜೋವಿಸ :** ೨. ಜೋವಿಸ ಗೋವಿಂದ ದೇವಂಗೆ ಆಲೂರಲ್ಲಿ ಕೊಂಡಿಱುವನ ಮತ್ತ ೪ (ಕೊಲ್ಹಾಶಾ. ೨೦b–೩೦ ; 1278). [<ಸಂ. ಜ್ಯೋತಿಷ]

ಜೋಯಿಸಚಕ್ರಿ (ನಾ). ಜ್ಯೋತಿಶ್ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು,– ಅಗ್ರಗಣ್ಯ : ಎಸೆವ ಮಱಿಗಾಲಮಂ ಜೋಯಿಸಚಕ್ರಿಯೊಳ್ . . . ಭಾವಿಸಿ ಪೇಳ್ದಂ (ಜಟ್ಟಮ. ೧–೩೫). [ಜೋಯಿಸ + ಚಕ್ರಿ]

ಜೋಯಿಸಮಾತು (ನಾ). ಜ್ಯೋತಿಶ್ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞನ ನುಡಿ ; ಜೋಯಿಸನ ಮಾತು : ಜೋಯಿಸಮಾತ ಕೇಳ್ದನ್ನ ತಂದೆತಾಯ್ಗಳು . . . ಕರೆದರು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೫–೮೨). [ಜೋಯಿಸ + ಮಾತು₁]

ಜೋಯಿಸಿಗ (ನಾ). = ಜೋಯಿಸ ೨ : "ಸಾಂವತ್ಸರಃ, ಜ್ಯೋತಿಷಿಕಃ . . . ಈ ೮ ಜೋಯಿಸಿಗಂ" (ಹಲಾಯು. ೬೭–೨೪೯); ಆ ಪೊತ್ತುಂ ಜೋಯಿಸಿಗರ್ ಪಾಪಗ್ರಹಮೆಂದು ಪೆಸರನಿಡೆ (ಸಮಪ. ೮–೧೬೨); ಮಾಂದರಿಗಂ, ಜೋಯಿಸಿಗಂ, ಸಂದಱಿಕೆಯ ಕಬ್ಬಿಗಂ ಸಮಂಜಸನೊಳನೇ (ಶಮದ. ೧೯೭ ಪ್ರಯೋ) : ಜೋಯಸಮನೋದುವಂ ·ಜೋಯಿಸಿಗಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೨೯೨ ಪ್ರಯೋ) ; ನವಲಕ್ಷ್ಮಿಯರ ವಿಲಸಿತೋತ್ಸವ ಪೂಜೆಗೆ ಶುಭಲಗ್ನವ ಸಲೆ ಜೋಯಿಸಿಗರುಸಿರಿದರು (ಕಂಸವಿ. ೨೨–೧). [ಜೋಯಿಸ + – ಇಗ]

ಜೋರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಜೋರನೆ' ಪರಾ.

ಜೋರನೆ (ಅ). ಒಂದೇ ಸಮನೆ: ನೆತ್ತರು ಬಿಡದೆ ಜೋರನೆ ಸುರಿಯೆ (ಬಸವು. ೩೮–೨೮) ; ಆ ಬೆಳಕಿನ ಝಳಕ್ಕೆ ತಮ್ಮನ ಮೈ ಜೋರನೆ ಬೆವತಿತ್ತು (ಹೊಸಕ್ಷೆ. ೨೦೦) ; ಜೋರನೆ ಬಿಟ್ಟ ಬೆವರಿನಿಂದ ಸೀರೆಯೆಲ್ಲ ತೊಯ್ದು ಹೋಗಿತ್ತು (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೧೩೪). [ಜೋರ್ + – ಅನೆ₁]

ಜೋರಾವರಿ (ನಾ). ಒತ್ತಾಯ; ಬಲಾತ್ಕಾರ; ಜುಲುಮೆ; ಜಬರದಸ್ತಿ : ನೀವು ಫೌಜು ಸಮೇತ ಜೋರಾವರಿಯಿಂದ ಆ ಶೀಮೆ ವಳನುಗ್ಗಿದ್ದೇ ಆದರೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೯೦). [← ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜೋರಾವರೀ]

ಜೋರಿಡು (ಕ್ರಿ). ಸ್ರವಿಸು ; ಹೊರಸೂಸು ; ಪ್ರವಹಿಸು : ಸೂಳು ಮಿಗೆ ಸಂಗರದ ರವದುಬ್ಬಾಳಿನಲಿ ತಿರುಹಿಟ್ಟನರುಣಜಲಾಳಿ ಜೋ[ಪಾಠಾಂ. ರ್ಘೋ]ರಿಡೆ ಖುಷ್ಕಮೂಕ ಮಹಾಮಹೀಧರಕೆ (ತೊರರಾ. ೯–೨–೩೭) ; ಧವಳ ವಸನದಿ ವೀಳ್ಯ ಜೋರಿಟ್ಟು ತನಿಯರುಣ ಕಾಣಿಪುದು (ಜಿನಭಾ. ೫೮–೫೭). [ಜೋರು₂ (<ಸೋರ್₂)+ ಇಡು₁]

ಜೋರಿಸು 'ಸೋರಿಸು' ನೋ.

ಜೋರು₁ ಸೋರ್₁' ನೋ.

ಜೋರು₂ 'ಸೋರ್₂' ನೋ.

ಜೋರು₃, ಝೋರು (ನಾ). ೧. ವೇಗ ; ರಭಸ : ಜೋರಿನಿಂದೋಡಿಸಲು ಪದನದೆ ಸೋರುತಿಹ ನೊರೆಯಾಂತ ಕುದುರೆ (ಶ್ರೀರಾಜ. ೬೨, ಪೀಠಿಕೆ): ಸ್ವಲ್ಪ ತಡೆದು ಸಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಉರುವಲ ಕಟ್ಟಿಗೆಯನ್ನು ಒಲೆಯಲ್ಲಿ ಜೋರಿನಿಂದ ತಿವಿದಳು (ಅಶೋಕ. ೨); ಮೋಹದ್ದೀನ ಸಾಹೇಬನು . . . ಕೈಯಲ್ಲಿ ದೊಣ್ಣೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಹೊರಡುವ ಜೋರಿನಲ್ಲಿದ್ದನು (ರಂಗರೋ. ೨೦). ೨. ಒತ್ತಾಯ ; ಬಲಾತ್ಕಾರ : ಜೋರು ಜುಲುಮೆ ಮಾಡದ ಹೊರತು ಜನರು ಕಷ್ಟ ಸಹಿಸುವುದಿಲ್ಲ (ಜನನಾ. ೧೨). ೩. ಪ್ರಾಬಲ್ಯ ; ಜರಬು ; ದರ್ಪ : ಆದರೆ ಈ ಮೂರು ತಂಡಗಳಿಗಿಂತ ಇನ್ನೊಂದು ಜಾತಿಯದೇ ಜೋರು ಹೆಚ್ಚು (ಅಲಹೂ. ೧೧); ಈ ದಾದಿಯ ಜೋರು ಜಾಸ್ತಿಯಾಗಿದೆಯಲ್ಲಾ (ಮೂಗ್ನು. ೮೧). ೪. ಹೆಚ್ಚು ; ಅಧಿಕ: ಬಿಸಿಲು ಬಹಳ ಜೋರಾಗಿದೆಯಲ್ಲವೇ (ಆಳಸಿ. ೫೨) ; ಅವರ ಅಳಿಯನಿಗೆ ಜಡ್ಡು ಜೋರು (ಗಂಗಾಸಾ. ೨). ೫. ಬಲವಾದದುಂ; ತೀವ್ರವಾದುದು:

ನಿನಗೆ ಜೋರಾದ ಪೆಟ್ಟು ಬಿದ್ದಂತೆ ಇದೆ (ಘೂರಾಹ. ೧೪) ; ಜೋರಾಗಿ ಬರೆಯಲಿಕ್ಕೆ ಒಂದು ವಿಷಯ ಆಯ್ತು ಅವನಿಗೆ (ಅಶ್ವಮೇ. ೨೦). ಝೋರು: ೧. ಅದು ಬರುವ ಝೋರಿಗೆ ಗುಂಡಾದ ಕಲ್ಲುಗಳು ಕಟಕಟನೆ ಪುಟ ನೆಗೆಯುತ್ತಿದ್ದವು (ಹುಟ್ಟಹ. ೨೬); ಅದಕ್ಕೆ ಅಭ್ಯಾಸ ಒಳ್ಳೇ ಝೋರಿನಿಂದ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿದೆ (ಶಿಭ್ರಮ. ೧೭). ೩. ನಿಂದೇನೋ ಝೋರ ಇದ್ಹಾಂಗ ಕಾಣತದ (ಚಂದುಟ. ೫೦).

ಜೋರಾಗಿ = ೧.ವೇಗವಾಗಿ; ತೀವ್ರವಾಗಿ: ಎದೆ ಜೋರಾಗಿ ಬಡಿದು ಕೊಳ್ಳುತ್ತಿತ್ತು (ಅಲಹೂ. ೩೮); ಹಳಿಯ ಮೇಲೋಡುತಿದೆ ರೈಲು ಜೋರಾಗಿ (ಚಂದ್ರವೀ. ೧೦೫-೧೮); ರಾಯರು ಜೋರಾಗಿ ತಲೆ ಅಲ್ಲಾಡಿಸಿದುದರಿಂದ . . . ತಿಳಿಯಿತು (ರಾಯಕ. ೪೬). ೨. ದರ್ಪದಿಂದೊಡಗೂಡಿ : ನೀನು ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಈ ಕೊಡದಲ್ಲಿದ್ದ ಭೂತವಲ್ಲ . . . ಎಂದು ಕೊಂಚ ಜೋರಾಗಿ ಹೇಳಿದನು (ಷಂಚಾಮ್ಮ. ೧೧). ಜೋರಾಗು = ವೇಗವಾಗು ; ಬಲವಾಗು : ಮಳೆ ಜೋರಾಯಿತು (ರೂಢಿ). ಜೋರುಮಾಡು = ೧. ವೇಗಗೊಳಿಸು; ತೀವ್ರಗೊಳಿಸು: ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಹತ್ತಬಲ್ಲ ತ್ರಾಣವಿದೆ ಬನ್ನಿ ಎಂದು ನನ್ನ ಕಾಲು ಜೋರುಮಾಡಿದೆ (ಚಂಗಾಳ್ಕ. ೩೪೯). ೨.ಬಲಾತ್ಕಾರ ಮಾಡು: ನೀನು ಜೋರುಮಾಡಿ ಹಡಗಿನ ಮೇಲೆ ಹತ್ತುತ್ತಿ (ದೇವಿಚಾ. ೧೪೫). ೩. ದರ್ಪತೋರು; ಜಬರುಮಾಡು: ಮೊದಲು ನನಗೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದೀಯೋ ಎಂದು ನಾನು ಜೋರುಮಾಡಿದೆ (ಶಾಲಿಮ. ೪೧) ; ಅರಸರ ಬಳಿ ಹೆಚ್ಚು ಜೋರು ಮಾಡಬೇಕಾದರೆ ದೂರದೃಷ್ಟಿ ಇದ್ದು ಮಾಡಬೇಕು (ಬಚ್ಚರು. ೧).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಜೋರ್]

ಜೋರುಗಟ್ಟು 'ಸೋರುಗಟ್ಟು' ನೋ.

ಜೋರುದಾರ (ನಾ). ಶಕ್ತಿವಂತ ; ಬಲವುಳ್ಳವನು : ಇಬ್ಬರೂ ಕಸ್ತಿನಲ್ಲಿ ದ್ದಾರೆ, ಜೋರುದಾರರು (ಭೀಮಕಾ. ೪). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಜೋರ್‌ದಾರ್]

ಜೋರುದಾರಿ (ನಾ). ದರ್ಪವುಳ್ಳ ಹೆಣ್ಣು; ಜರಬುಳ್ಳವಳು; ಜಬರ್ದಸ್ತಿನವಳು: ಅವನು ಶ್ರೀಮಂತ ಕುಟುಂಬದ ಜೋರುದಾರಿ ಹೆಣ್ಣೊಬ್ಬಳನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಿದ್ದನು (ಪುನರು. ೨೨೨). [ಜೋರುದಾರ + – ಇ$_3$]

ಜೋರುಮುಡಿ (ನಾ). ದರ್ಪ ಠೀವಿಗಳನ್ನು ಎತ್ತಿ ತೋರಿಸುವಂತಹ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೇಶ ಶೃಂಗಾರ: ಸೋರುಮುಡಿಗಳು, ಜೋರುಮುಡಿ, ಬಾದಾಮಿ ಬೊಂಬಾಯಿ ಮುಡಿಗಳು (ಗಣೇಶ. ೭೨-೧೧).

[ಜೋರು$_3$ + ಮುಡಿ$_3$]

ಜೋರುವರಾತ (ನಾ). (ಸಾಲ ತೀರಿಸಬೇಕೆಂದು ಮಾಡುವ)ಒತ್ತಾಯದ ತಗಾದೆ : (ಕ). [ಜೋರು$_3$ + ವರಾತ]

ಜೋರೆ (ನಾ). ಕೆಸರಂ ; ರಾಡಿ ; ಜವುಗು : ತಲೆ ಮುಂಡ ಕರುಳು ನೆತ್ತರು ಜೋರೆಯೊಳ್ವಂತಲಸದೆ ಕಾದಿ ಮಡಿದರು (ನೇಮಿಸಂ. ೩೧-೧೨) ; ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಳ್ಳಬದಿಯ ಜೋರೆ ಸಿಕ್ಕಿತು (ಸುಮಚ. ೨೫೦). [?]

ಜೋಲ್$_1$, ಜೋಲು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಜೋತು, ಜೋಲ್ದು(ಭೂತನ್ಯೂ). ೧. ನೇತುಬೀಳು ; ಇಳಿಬೀಳು ; ಕೆಳಬಾಗು : "ಜೋಲ್ – ಆಲಂಬನೇ (ತೂಗಬಿಡು)" (ಶಮಧಾ) ; ಜೋಲ್ದ ಪುರ್ವನೆತ್ತಿ ಕಟ್ಟಿದ ಲಲಾಟಪಟ್ಟ ದೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೫೨ ವ) ; ಕಯ್ಯ ಕೊಡೆಯಿಂ ಮಯ್ಯ ತೆರೆಯಿಂ ಜೋಲ್ವ ಪುರ್ವಿಂ (ನಂಬಿರ. ೬-೨೩) ; ಅಸಿಯಳ್ ಕಾಣದೆ ನಿನ್ನನೆನ್ನ ಕೊರಲಂ ಜೋಲ್ದತ್ತಳುದ್ವೇಗದಿಂ (ಅನಂಪು. ೮-೪೦) ; ಅಳಕಂ ಜೋಲ್ದಿರೆ ಹಾರಮೊಗ್ಗುಡಿಸೆ (ದಶಕು. ೧೨-೨೬) ; ಫಲವಿತತಿ ಜೋತೊಱಗಿದುದು ಬನಬನಂಗಳೊಳ್ (ಚಬಪು. ೪೫-೧೧). ೨. ತೂಗಾಡು ; ತೊನೆದಾಡು ; ಅಲ್ಲಾಡು ; ಹೊಯ್ದಾಡು : ಮುಯ್ಪಿಂದಾವಗಂ ಸಂಭ್ರಮದೆ ರುಚಿರ ವಲ್ಕೋತ್ತರೀಯಾಂಚಲಂ ಜೋಲ್ತಿರೆ (ಕಾದಂಉ. ೭೯೭); ಆಕಂಪದಿಂ ಜೋಲೆ ಕರ್ಣೋತ್ಪಳಮಾಲಿಪ್ಪಾಂಗರಾಗಂ ಮಸುಳೆ ಪುಳಕದಿಂ . . . ಎಸೆದಳ (ವರ್ಧಪು. ೬-೧೯) ; ಮದಿರಾಪಾನಮಂ ಮಾಡಿ . . . ಕುಣಿಯುತುಂ ಮಣಿಯುತುಂ ಮಾಲುತುಂ ಜೋಲುತುಂ (ಉದ್ಭಟ. ೫-೯೦ ವ); ಹಚ್ಚಡದ ಸೆಱಗಂ ಪಿಡಿದು ಕೈಯಿಂದ ಸೆಳೆಸೆಳೆದು ಜೋಲುತ್ತ ತೆಗೆವಂ (ಬಸಪು. ೪೬-೪೭). ೩.ಸಡಿಲವಾಗು; ಅಳ್ಳಕವಾಗು: ಮಿಸುಗುವ ತೋರ ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಜೋಲ್ತ ಬಱಲ್ಮುಡಿ ತೊಟ್ಟ ಮೌಕ್ತಿಕಪ್ರಸರ ವಿಭೂಷಣಾಳಿ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೧೦೪) ; ೪. ಕುಸಿಬೀಳಂ ; ನಿಸ್ಸತ್ತ್ವವಾಗು : ಮಱಸೊಂದಿದಂದದೊಳೆ ಜೋಲ್ದ ನಿಜೇಶನನಾ ಲತಾಂಗಿ ತೊಟ್ಟಗೆ ಕೊಳೆ ನೋಡಿ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೧೯) ; ಮೂರ್ಛಾವೇಗದಿಂದಿಕ್ಕುವಟ್ಟನವೊಲ್ ಝೊಂಪಿಸಿ ಜೋಲ್ದು ನೇಲ್ದು (ಕಾದಂಉ. ೪೪೪) ; ತಲೆ ಪಱಿದು ಜೋಲ್ದು ತೊಪ್ಪನೆ ನೆಲದೊಳ್ ತನು ಬೀೞ (ಧರ್ಮಾಮ್ಮ. ೧೩-೧೬೨) ; ತೆತ್ತಿಸಿದಂಬಿನ ಗಱಿ ಮಿಱುಗುತ್ತಿರೆ ಬಾಯ್ಬಿಟ್ಟ ಪುಣ್ಗಳಿಂ ಜೋಲ್ವ ಭಟಂ (ವರ್ಧಪು. ೮-೫೫); ಒಱಲ್ದು ಪಡೆಗೋಳಿಟ್ಟುದಾನೆ ಕುದುರೆಗಳೊರೆವ ಕಂಬನಿ ಬಳಲ್ಗಿವಿಗಳಿಂ ಜೋಲ್ದುವು (ಜ್ಯಮಿಭಾ. ೧೩-೬೦). ೫. ಮನಸೋಲು ; ಪರವಶವಾಗು : ಮನದೊಳೊಱಲ್ದು ಜೋಲ್ದಳಿಪಿ ನೋಡಲೊಡಂ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೪೦). ಜೋಲು$_1$: ೧. ಕುಣಿವ ಕುಂತಾಗ್ರದಲಿ ಜೋಲುವ ಹಿಣಿಲುಗರುಳೊಪ್ಪಿದುವು (ಕುಮ್ಮಾಭೀ. ೪-೪೪) ; ಕಟಿಯೊಳು ಜೋಲುವ ಪೀತಾಂಬರದ ಮೇಲುದಟ್ಟೆಯೊಳೊಪ್ಪುವ ಸುರಗಿಯ ಬಿಲ್ಲ ಕಾಲಪಾಯಕರೊಪ್ಪುತಿಹರು (ಕೆಂನವಿ. ೧೮-೬೩); ತಾಳೆಗಳು ಬೆಳೆದು, ಖರ್ಜೂರದಲಿ ಹಣ್ಣು ಜೋಲುತಿಹ, ಬಿಸಿಲ ಸೀಮೆಯಲಿ ನೆಲಸಿಹುದೆ (ಕವಪು. ೪೭-೩). ೨. ಲೋಹದಾ ಗುಂಡುಗಳು ತಲೆಯನೆದೆ ಬೆನ್ನ ಜೋಲುತ್ತ ಹೊಡೆವುತಿರೆ (ವೀಶ್ವಪು. ೪-೦೯-೩೦).

ಜೋತಾಡು = ೧. ಜೋಲಾಡು ; ತೂಗಾಡು : ಗಿಳಿಗಿಂತ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾತಾಡಬಲ್ಲ, ದೊಡ್ಡದರ ಬಾಲಕ್ಕೆ ಜೋತಾಡಬಲ್ಲ (ನೆಲಮು. ೨೮-೨೦) ; ನೀಳವಾದ ಹೆಳಲು ಆಕೆಯ ಹೆಗಲ ಮೇಲೆ ಜೋತಾಡುತ್ತಿದ್ದಿತು (ಪ್ರಣಸ. ೧). ೨. ತುಂಳುಕಾಡು : ಸ್ವಾತಿಯ ಮಳೆ ಹುಯ್ದು ಸೀತೆಯ ಕೆರೆ ತುಂಬಿ ಜೋತಾಡುತ್ತೈತೆ ಕುಣಿಗಲು (ಹಳ್ಳಿಬಾ. ೩೨). ಜೋತುಗೊಳ್ಳು = ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳು ; ಜೋತುಬೀಳಂ : ಅವನು ಆದರ್ಶಕ್ಕೆ ಜೋತುಗೊಂಡಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). ಜೋತುಬೀಳು = ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳು ; ಅವಲಂಬಿಸು ; ಆಧರಿಸು : ಜೀವಕ್ಕೆ ಜೋತುಬಿದ್ದ ಈ ಜಂತುಗಳಿಗೆ ಈಗ ಅನುಭವ ಬರುತ್ತಲಿದೆ (ಅಶ್ವಮೇ. ೩೦) ; ಭಾವಜೀವಿಯಾದ ನೆಕ್ಲುದೋವ . . . ಹೊಸ ಜೀವನವಿಧಾನಕ್ಕೆ ನಿಸ್ಸಂಕೋಚವಾಗಿ ಜೋತುಬಿದ್ದನು (ಪುನರು. ೬೧) ; ಆದರೆ ಜೀವ ಅಷ್ಟಕ್ಕೇ ಸೋಲಲೊಪ್ಪದೆ ಯಾವುದೋ ದೂರದ ಆಸೆಗೆ ಜೋತುಬಿದ್ದಿತ್ತು (ರೂಪಸ. ೬೮). ಜೋತುಹಾಕು=ನೇತುಹಾಕು; ತೂಗುಹಾಕು : ನಿನ್ನನ್ನು ಸೀಳಿ ನಾಲ್ಕು ಭಾಗಮಾಡಿ ನಾಲ್ಕು ಬಾಗಿಲುಗಳಿಗೆ ಜೋತುಹಾಕುತ್ತೇನೆ (ಹಳ್ಳಿಹಾ. ೦೦೮). ಜೋಲವಿಡು=ಜೋತಾಡುವಂತೆಮಾಡು ; ನೇತುಬಿಡು : ಕಯ್ಯೊಳ್ ಸೋರೆಯ ಕಾಯಂ ಕೊಟ್ಟು ಬಾವಿಯೊಳಗೆ ಜೋಲವಿಡೆ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೪-೨೫ ವ).

[ದೇ.॥ ಮಲ. ಓಲ್ ; ಗೊಂಡಿ. ಹೋಲ್]

ಜೋಲ್$_2$, ಜೋಲು$_2$ (ನಾ). ೧. ಜೋತುಬೀಳಂವಿಕೆ ; ಇಳಿಬಿದ್ದಿರಂವಿಕೆ : ಚೆಲ್ವ ಪಣೆ ಕುರುಳ ಜೋಲಂಬೆಗಾಲು . . . ಸೊಗಯಿಸುವ ವರ ಶಿಶು (ಜ್ಯಮಿಭಾ. ೨೮-೧೮). ೨. ಸಡಿಲ ; ಅಳ್ಳಕ : (ಕ). ೩. ಹೊಯ್ದಾಟ; ತೂರಾಟ (?) : ಜಗುಟ್ದು ನಿಱಿ ಕರಂ ಜೊಂಪಿಪಂಗಂ ವಿಲುಪ್ತಾಕ್ಷರ ವಾಕ್ಯಂ ರೋಮಹರ್ಷಂ ಬಿಡದೆಸೆವೆಳೆ ಜೋಲ್ ಹೊಂಕೃತಂ ತೋರ್ಪ ಚಲ್ಲಂ ಕರವೊಪ್ಪಲ್ . . . ಎಸೆದುದಸದಳಂ ಮದ್ಯಪಾನಾಂಗನೌಘಂ (ಉದ್ಭಟ. ೫-೮೫). ಜೋಲು$_2$: ೪. ಜೋತುಬಿಟ್ಟುದು : ಬೆಂಡೆಯನಿಕ್ಕಿ ಪಾವಡೆಯ ಜೋಲಿನೊಳಗರದಿಕ್ಕಿ . . . ಗುಡಪಾಕವೆಂದು ಹೆಸರು ಕರೆವುದು (ಸೂಪಶಾ. ೨-೨೯). [<ಜೋಲ್$_1$]

ಜೋಲಕಾರುಣ್ಯ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಜೋಲಕಾರುಣ್ಯ ಜಿಡೆ ದೆರ್ಪ ವ ೩॥ ಬಿಟ್ಟಿಯ ಭಂ ೧ಕ್ಕಂ ಗ ೨ (ಎಕ. XVI, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೬೦-೨೦ ; ೭). [?]

ಜೋಲಾಡು (ಕ್ರಿ). ನೇತಾಡಂ; ತೂಗಾಡು: ಆಡುವರು ಲತೆಯುಯ್ಯಲವ ಜೋಲಾ[ಪಾಠಾಂ. ಳಾ]ಡುವರು ಲತೆಗಳನು (ನಿಘಾಗ. ೧೦-೧೮-೯) ; ಶಕ್ತಿ ಹೆಚ್ಚಿ ಅವೆಲ್ಲವೂ ಅರ್ಧನಿಮಿಷದ ತನಕ ಜೋಲಾಡಲು ಶಕ್ತವಾದವಂತೆ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೧೭೮). [ಜೋಲ್$_1$ + ಆಡು1]

ಜೋಲಿ$_1$, ಜೋಲೆ$_1$ (ನಾ). ೧. ಕೆಲಸ ; ಕಾರ್ಯ : ತೀರಿತೆಲ್ಲಾ ಜೋಲಿಯಂದಿನ ಮಱುದಿನ ವೀರಕಟಕದ ಲಗ್ಗೆಯೊಳು (ಭರತ. ೪೪-೩೪) ; ಆನು ಪೊಂದಿನಿಸು ಜೋಲಿಯಂ ತೀರಿಸಿ ಬೇಗದಿಂ ಬಂದಪೆಂ (ಮಿತ್ರಗೋ. ೫೯) : ಜೋಲಿಗಳು ಸಣ್ಣವಿರಲಿ ದೊಡ್ಡವಿರಲಿ ಅವುಗಳಿಗೆ ಕಾಲವು ಸಮಾನವೆ ಹತ್ತುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೨೦೨). ೨. ಗೋಜು; ಗೊಡವೆ; ಸಂಬಂಧ: ನಿನಗೆಯಿನ್ನೇಕಿಳೆಯ ಜಾರರ ಜೋಲಿ [ಪಾಠಾಂ. ಕೆ] ಬಿಡು ಜಾನಕಿಯ (ತೊರರಾ. ೬-೨-೨೫) ; ಸೌಜನ್ಯದೊಳು ಮುಂದೆ ಕಾರ್ಯವ ಕೊಂಚೆ ನಾನೀ ಜೋಲಿ ಬೇಡೆಂದಳಿಂದು (ಭರತ. ೪೨-೫೫) ; ಈ ಜೋಲಿ ನಮಗೇಕೆಂದು ಸುಮ್ಮನಿರಬೇಕೆ ? (ಸಾಹಿಜೀ. ೪೨). **ಜೋಲೆ$_1$** : ೨. ಲೋಲುಪ ಭವದ ಲೀಲೆ ಹಗಲು ಇರಳು ಜೋಲೆಯೊಳಗೆ ಬಿದ್ದು ವ್ಯಾಳ್ಯೆ ತಿಳಿಯದೆ ಲೆ (ಮೋಕ್ಷದೀ. ೪೮-೨). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಚೋಲಿ ; ತೆಲು. ಜೋಲಿ]

ಜೋಲಿ$_2$ 'ಜೂಲು$_2$' ನೋ.

ಜೋಲಿ$_3$, ಝೋಲಿ (ನಾ). ೧. ತೂಗಾಟ ; ತೊನೆದಾಟ ; ಹೊಯ್ದಾಟ : ಮನದ ಆರಡಿ ಅದರ ಮಧುರಸ ಕುಡಿದು ಹೊಡೆಯಲಿ ಜೋಲಿಯ (ಮಾನಸ. ೩೫-೨೦) ; ತೂಗುತಿದೆ ನಿಜ ಬೈಲಲಿ ಜೋಕಾಲಿ – ಜೋಲಿ – ಲಾಲಿ (ಶರೀಫ. ೩೧ ಪಲ್ಲವಿ). ೨. ತಡ ; ಸಾವಕಾಶ : ಓಲಗವಾಗದ ಮುನ್ನ ಬಂದ್ಯೆ ನಸು ಜೋಲಿಯಾಯ್ತುದಱಿಂದ ನಿನ್ನ ಆಲಸ್ಯ ಗಂಡರೆಂದೆನ್ನದಿರು (ಭರತ. ೪೭-೫೬) : ಕೈವಲ್ಯಚೋಳನಹಿತರ ಮೇಲೆ ಪೋಗಿ ಮೂಱಬ್ದಮಂ ಜೋಲಿಯಾಗಲ್ ತನ್ನ ರಾಜ್ಯಕೆ ಬರನ್ಮೆದೆ ಸಿರಿವಂತ ಸೆಟ್ಟಿ (ಚಬಪು. ೫೫-೨೭); ವಿವಾಹಮನಂದು ತಾಂ ಜೋಲಿಯಾಗದೆ ಮಾಡಿ (ಜಾಲಾಸ್ಕ. ೨-೫-೪೧). ೩. ಸಮತೂಕ ; ಆಯ ; ಏಕೋ ಎಂತೋ ಅವರಿಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಜೋಲಿ ಹೋಯಿತು (ಶರಚ. ೮೦೮). 'ಜೋಲಿತಪ್ಪು' ಪರಾ. ೪. ಥಟ್ಟನೆ ಚಲಿಸುವುದಂ. 'ಜೋಲಿಕೊಡು' ಪರಾ. **ಝೋಲಿ.** 'ಝೋಲಿತಪ್ಪು' ಪರಾ.

ಜೋಲಿಮಾಡು = ತಡಮಾಡು ; ಸಾವಕಾಶವಾಗು : ಜೋಲಿ ಮಾಡದೆ ಜೋಕೆವಿಡಿದುಱ ಪ್ರಾತಃಕಾಲದ ರಾಗವನಱಿದು ಆಲಾಪಿಸಿದರು (ಭರತ. ೧-೭೨) : ಕಾಲವ ಚುತಿಸಲು ಸಲ್ಲಾ ಜೋಲಿಮಾಡಲು ಕಾರ್ಯ ಕೆಡುವುದು (ಜಿನರಾ. ೩-೧೧). [←ಮರಾ. ಝೋಲ, ಝೋಲಾ]

ಜೋಲಿ$_4$, ಜೋಲೆ$_2$(ನಾ). ಮೊಂಡುತನ; ಹಟ; ಚಂಡಿತನ. **ಜೋಲೆ$_2$:** ಕಾಂತೆಯು ಪುರುಷರೇಕಾಂತದೊಳಗಿರ್ದು ಇಂತು ಜೋಲೆ ಮಾಡಲೇನು ಕಾರಣವು (ಸಾರಂಗ. ೧೧).

ಜೋಲಿ ಮಾಡು = ಮೊಂಡುತನ ಮಾಡು ; ಹಟಹಿಡಿ : ಬೇಡವೆಂದರೆ ಕೇಳಿರಕಟ ನೀವೇ ಜೋಲಿಮಾಡಿದಿರಿ (ಭರತ. ೪-೪೮). [?]

ಜೋಲಿಕೊಡು (ಕ್ರಿ). ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಜೀಕ ಕೊಡು : ನಿರ್ಮಲೆ ಏರಿ ಕೂತ ಜೋಕಾಲಿಗೆ ಜೋಲಿಕೊಟ್ಟಳು (ಮೂರುದಾ. ೨೩೯).

[ಜೋಲಿ$_3$ + ಕೊಡು$_1$]

ಜೋಲಿಗಾರ (ನಾ). ತಿರುಗಾಡುವವನು ; ಅಲೆಮಾರಿ : ಜೋಲಿಗಾರನ ಬೇಲಿ ಮುರಿದರೆ ಹೊಲವೆಲ್ಲಾ ಜಾಲಿ (ಗಾದೆ).

[ಜೋಲಿ$_3$ + – ಗಾರ (< – ಕಾಱ)]

ಜೋಲಿಡು (ಕ್ರಿ). ತೂಗಾಡು ; ಓಲಾಡು : ಝೊಮ್ಮಿಡುತ ಜೋಲಿಡುತ [ಪಾಠಾಂ. ಜೋಲುತ್ತ]ಒಂದನೊಂದಂ ನೆಮ್ಮಿ ಸುಮ್ಮಾನವೇಱ ಮೆಯ್ಮಿಮಿರಿಯೆ ಸುಖಂ ಹೊಮ್ಮಿ (ಅನಾರ. ದೇ. ೧೮೨-೨೩).

[ಜೋಲ್$_1$ + ಇಡು$_1$]

ಜೋಲಿತಪ್ಪು, ಝೋಲಿತಪ್ಪು (ಕ್ರಿ). ಆಯ ತಪ್ಪು ; ತೂಕ ತಪ್ಪು : ಮಂಗವು ಜೋಲಿತಪ್ಪಿ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಅಂಗಾತವಾಗಿ ಬಿದ್ದುಕೊಂಡಿತು (ಹೇಮಂತ. ೩೦೦); ಜೋಲಿತಪ್ಪಿ ಬೀಳುತ್ತಿದ್ದೆಯಲ್ಲಾ (ಮೂರುದಾ. ೨೪೪). **ಝೋಲಿತಪ್ಪು:** ಒಳಗೆ ನಿಂತವರೆಲ್ಲ ಝೋಲಿತಪ್ಪಿ ಒಬ್ಬರ ಮೇಲೊಬ್ಬರು ಬಿದ್ದುಬಿಟ್ಟರು (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೧೮೧). [ಜೋಲಿ$_3$ + ತಪ್ಪು$_1$]

ಜೋಲಿತಿನ್ನು (ಕ್ರಿ). = ಜೋಲಿತಪ್ಪು : ಜೋಲಿತಿನ್ನುತ್ತ ಯಾಮಿಣಿನ ಒರೆಯಿಂದ ಖಡ್ಗ ಹಿರಿದ (ನೂರಜ. ೭೧). [ಜೋಲಿ$_3$ + ತಿನ್ನು (< ತಿನ್)]

ಜೋಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ಜೋತಾಡಿಸು ; ನೇತುಬಿಡು : ಕಣ್ಗಳನರೆಮುಚ್ಚಿ ತೋದ ಗಱಿಯಂ ನಸು ಜೋಲಿಸಿ ಪಕ್ಕಿಗಳ್ . . . ದನಿಗೆಯ್ಯುತು ಮಿರ್ದುವು (ಜಗವಿ. ೧೪-೧೧) ; ತನುವನೊಲೆದವು ದಡದಡಸಿ ಕಿವಿಗೊನೆಯ ಜೋಲಿಸಲಲ್ಲಿ ಮಡಿಗಾಲಿನಲಿ ಕುಸಿದವು (ಕುಮ್ಯಾವಿ. ೮-೮೩); ರೆಕ್ಕೆಗಳನುಱ ಜೋಲಿಸುತ್ತೆ ಜೊಂಪಿಪುದೊಮ್ಮೆ (ಚಬಪು. ೪೬-೬). [ಜೋಲ್$_1$+ –ಇಸು$_3$]

ಜೋಲಿಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ).=ಸಮತೂಕವನ್ನು ಕಾಯ್ದುಕೊಳ್ಳು ; ತೂಕಹಿಡಿ : ತಮಗೆ ಜೋಲಿಹಿಡಿಯಲು ಆಧಾರವೇನಾದರೂ ಬೇಕಾಗುವದು (ಹೇಮಂತ. ೩೫೨) ; ಕಾಮಿನಿ ರೇಲ್ವೆ ಹಳಿಯ ಮೇಲೆ ಜೋಲಿಹಿಡಿಯುತ್ತ ನಡೆಯತೊಡಗಿದಳು(ಮುಕ್ತ. ೧೨೫). [ಜೋಲಿ$_3$ + ಹಿಡಿ$_1$ (< ಪಿಡಿ$_1$)]

ಜೋಲಿಹೊಡೆ, ಝೋಲಿಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ೧. = ಜೋಲಿತಪ್ಪು : ಎಂಥ ಭಾರಕು ಜೋಲಿಹೊಡೆಯದಿಹ ತೂಗುತೊಲೆ (ನಲಮು. ೫೦-೭). ೨. ತೂಗಾಡು ; ಹೊಯ್ದಾಡು ; ಒಲೆದಾಡು : ಶ್ರೀನಗರ ಸರಸಿಯಂಲಿ ನೌಕೆ ನೂರು ತೇಂಕಾಡಿ ಜೋಲಿಹೊಡೆಯೆ (ಕರುಶ್ಯಾ. ೩೬-೧); ಆ ಬೀದಿಯ ಮೇಲೆ ಒಬ್ಬ ಯುವಕ ಜೋಲಿ ಹೊಡೆಯುತ್ತ ಹೊರಟಿದ್ದಾನೆ (ಹಾಡುಹು. ೬೫) ; ಶಕ್ತಿ ಇಲ್ಲದ ಅವನ ಕಾಲುಗಳು ನಿಲ್ಲಲು ಬಾರದೆ ಜೋಲಿಹೊಡೆಯುತ್ತ . . . ಬೀಳುವಂತಾಯಿತು (ಬಂಗಾಹ. ೮). **ಝೋಲಿಹೊಡೆ :** ೨. ಸುರೇಶ . . . ಅತ್ತ ಇತ್ತ ಝೋಲಿಹೊಡೆಯುತ್ತ ಹೊರಗೆ ಬಂದ (ಜೀವರಂ. ೧೯). [ಜೋಲಿ$_3$ + ಹೊಡೆ$_1$ (< ಪೊಡೆ$_1$)]

ಜೋಲಿಹೋಗು (ಕ್ರಿ). = ಜೋಲಿತಪ್ಪು : ಪಾಪ ಮುದುಕರು ಜೋಲಿ ಹೋಗಿ ಬಿದ್ದಾರು (ಮೋಹಿನೀ. ೦೦೪) ; ಜೋಲಿಹೋಗಿ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿರುವ ಚಿಕ್ಕ ಸ್ಟೂಲಿನ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದೆ (ಮುಂಗಾಮು. ೧೦೩) ; ಆದರೆ ಎಚ್ಚರದಪ್ಪಿ ಜೋಲಿ ಹೋಗುವಾಗ ತಿಮ್ಮಯ್ಯನವರು ಕೂಡಲೇ ಸಾವರಿಸಿ ಹಿಡಿದರು (ಕಾಗೆಕ. ೨೮). [ಜೋಲಿ$_3$ + ಹೋಗು$_1$ (< ಪೋಗು$_1$)]

ಜೋಲು$_1$ 'ಜೋಲ್$_1$' ನೋ.

ಜೋಲು$_2$ 'ಜೋಲ್$_2$' ನೋ.

ಜೋಲುಗಡ್ಡ (ನಾ). ಇಳಿಬಿದ್ದ ಗಡ್ಡ; ಉದ್ದವಾದ ಗಡ್ಡ ; ಹಾಗಾದರೆ ಈತನು ಈ ಚಿತ್ರಪಟದಲ್ಲಿ ಜೋಲುಗಡ್ಡದ ಋಷಿಗಳ ಗುಂಪನ್ನು ಬರೆದು ಮುಗಿಸಬೇಕು (ಶಾಕುಂತ. ೯೦-೩). [ಜೋಲು$_1$ (< ಜೋಲ್$_1$)+ಗಡ್ಡ$_1$]

ಜೋಲುಗರುಳು (ನಾ). ನೇತಾಡುವ ಕರುಳು : ಅಳ್ಳೆಗಳ ಘಾಯದ ಜೋಲುಗರುಳಿನಲೊಱಗುವುವು ಕೆಲವು (ತೊರರಾ. ೩-೩-೧೬).

[ಜೋಲು$_1$ (< ಜೋಲ್$_1$) + ಕರುಳು (< ಕರುಳ್)]

ಜೋಲುಗಾಲು (ನಾ). ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲದ ಕಾಲು; ನಿಶ್ಶಕ್ತವಾದ ಕಾಲು: ಹೈಮಾವತಿ ಎದ್ದು ಜೋಲುಗಾಲುಗಳನ್ನು ಎಳೆದೆಳೆದು ಮುಂದಿಡುತ್ತ ನಡೆದು, ಕಿಡಕಿಯ ಮಾರ್ಗವಾಗಿ ಮನೆಯನ್ನು ಸೇರಿದಳು (ಎರಸ. ೮೭).

[ಜೋಲು$_1$ (< ಜೋಲ್$_1$) + ಕಾಲು$_1$ (< ಕಾಲ್$_1$)]

ಜೋಲುಗಿವಿ (ನಾ). ೧. ಜೋತುಬಿದ್ದ ಕಿವಿ: ಜೋಲುಗಿವಿಯ ಆ ನಾಯಿ ಬಹಳ ಚುರುಕಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). ೨. (ಆಲಂ) ಚಾಡಿಯನ್ನು ಕೇಳುವವನು: ಆವನೊಬ್ಬ ಜೋಲುಗಿವಿಯವನು (ರೂಢಿ). 'ಇಳಿಗಿವಿ' ಪರಾ.

[ಜೋಲು$_1$ (<ಜೋಲ್$_1$) + ಕಿವಿ$_3$]

ಜೋಲುಗೊಂಬೆ (ನಾ). ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬಾಗಿರುವ ಕೊಂಬೆ,–ರೆಂಬೆ : ಮೇಲು ದನು ಮಧ್ಯಕ್ಕೆ ಸುತ್ತಿ ಕಾಸಿಯ ಬಿಗಿದು ಜೋಲುಗೊಂಬೆಯನೆರಡು ಕರ ಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದು (ನವಮೋ. ೨೪–೩೪).

[ಜೋಲು$_1$ (<ಜೋಲ್$_1$) + ಕೊಂಬೆ$_1$]

ಜೋಲುಜಡೆ (ನಾ). ಜೋತಾಡುವ ಜಟೆ ; ಇಳಿಬಿದ್ದಿರುವ ಜಡೆ : ಆಲದ ಬಿಳಲಂತೆ ಜೋಲುಜಡೆಗಳ ಬಿಟ್ಟು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೫೮೨).

[ಜೋಲು$_1$ (<ಜೋಲ್$_1$) + ಜಡೆ$_1$]

ಜೋಲುತೊಗಲು, ಜೋಲುದೊಗಲು (ನಾ). ಸಡಿಲವಾಗಿ ಇಳಿಬೀಳುವ ಚರ್ಮ : ಗೋಳುಮೋರೆಯ, ಜೋಲುತೊಗಲಿನ, ಜೂಲುಅರಿವೆಯ ತಿರುಕ (ಕಗದ್ಯ. ೭೪). **ಜೋಲುದೊಗಲು :** (ಕ).

[ಜೋಲು$_1$ (<ಜೋಲ್$_1$) + ತೊಗಲು$_1$ (<ತೊಗಲ್$_1$)]

ಜೋಲುದುರುಬು 'ಜೋಲ್ದುರುಬು' ನೋ.

ಜೋಲುದೊಗಲು 'ಜೋಲುತೊಗಲು' ನೋ.

ಜೋಲುಬಾವಲಿ (ನಾ). ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಜೋತಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ,–ಬಾವುಲಿ : (ಕ).

[ಜೋಲು$_1$ (<ಜೋಲ್$_1$) + ಬಾವಲಿ$_2$ (<ಬಾವುಲಿ$_2$)]

ಜೋಲುಬಿಡು (ಕ್ರಿ). ಇಳಿಬಿಡು; ನೇತುಬಿಡು : ಅಳಿಯ ಮುತ್ತಿಗೆಗಳನು ಬೀಸದೆ ನೆಲಕೆ ಕಿವಿಯನು ಜೋಲುಬಿಡುವುದು ಬಲುಕಣೆಯ ಹಿಡಿಹಿಂಗೆ ಲಾಗಿಸುತಿರ್ದುದಾ ದಂತಿ (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೩–೩೭).

[ಜೋಲು$_1$ (<ಜೋಲ್$_1$) + ಬಿಡು$_1$]

ಜೋಲುಬೀಳು 'ಜೋಲ್ಬೀಳು' ನೋ.

ಜೋಲುಮನಸ್ಸು (ನಾ). ಉತ್ಸಾಹವಿಲ್ಲದ ಮನಸ್ಸು ; ಸ್ಥಿರವಾಗಿರದ ಮನಸ್ಸು : ಈ ಜೋಲುಮನಸ್ಸನ್ನು ತ್ಯಜಿಸು ; ಇದು ನಿನಗೆ ತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ (ತಚಭಾ. ೨೪೨). [ಜೋಲು$_1$ (<ಜೋಲ್$_1$) + ಮನಸ್ಸು]

ಜೋಲುಮುಖ (ನಾ). ಇಳಿಬಿದ್ದ ಮುಖ ; ಬಾಡಿದ ಮುಖ ; ಮ್ಲಾನವಾದ ಮುಖ : ಸೆಟ್ರು ಜೋಲುಮುಖ ತೋರಿ, 'ಹೌದು' ಎಂಬ ಭಾವಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಕೈ ಹೊಸಕಿಕೊಂಡರು (ಒಡ್ಡಿಉ. ೧೦).

ಜೋಲುಮುಖ ಹಾಕು=ಮುಖ ಇಳಿಬಿಡು; ನಿರುತ್ಸಾಹ ಹೊಂದು : ಮನೆಯ ಮೂಲೆಯಲ್ಲಿ ಜೋಲುಮುಖ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಕುಳಿತಿರುವ ಸ್ಥಿತಿಗಿಂತ . . . ಓಡಾಡಿಕೊಂಡು ಬಂದ ನಂತರ ನಮ್ಮ ಸ್ಥಿತಿಯೇ ಬೇರೆ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೮); ರಾಜಮಂಡಲವು ಜೋಲುಮುಖ ಹಾಕಿಕೊಂಡಿತು (ವಚಭಾ. ೫೨) ; ಆದ್ದರಿಂದ ಅದು ಜೋಲುಮುಖ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಬೀದಿಬೀದಿಗಳಲ್ಲೂ ಅಲೆಯುತ್ತಿತ್ತು (ಕಂಕಥ. ೧೩೦).

[ಜೋಲು$_1$ (<ಜೋಲ್$_1$) + ಮುಖ]

ಜೋಲುಮೋರೆ (ನಾ). = ಜೋಲುಮುಖ : ಈ ನಿನ್ನ ಮಾಧವನು ಜೋಲುಮೋರೆಯಿಂದ ಕುಳಿತಿದ್ದಾನೆ (ಉದಮ್ಮ. ೭೬).

ಜೋಲುಮೋರೆ ಹಾಕು=ಮುಖಇಳಿಬಿಡು; ನಿರುತ್ಸಾಹ ಹೊಂದು: ಆದರೆ ಜೋಲುಮೋರೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಅವರೆಲ್ಲ ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಬೇಕಾಯಿತು (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೫೬೪) ; ಇನ್ನಿಷ್ಟು ಜೋಲುಮೋರೆ ಹಾಕಲು ಕೊತವಾಲನು ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಿದ (ಕೊತಕಾ. ೩); ಮಾಧವ ಜೋಲುಮೋರೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡೇ ಒಳಗೆ ಬಂದ (ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ೭೬).

[ಜೋಲು$_1$ (<ಜೋಲ್$_1$) + ಮೋರೆ (<ಮೋಱ)]

ಜೋಲೆ$_1$ 'ಜೋಲಿ$_1$' ನೋ.

ಜೋಲೆ$_2$ 'ಜೋಲಿ$_4$' ನೋ.

ಜೋಲೆಗ (ನಾ). ಜೋತುಬೀಳುವವನು ; ಮೋಡನಾದ ವಿಟ (?) : ಬೆನ್ನನೆ ಬರ್ಪ ಜೋಲೆಗರ ಬರವಂ ನಿರುಕಿಸುತುಂ ನಿಲ್ವ ಪೋಪ ದೇವಾಂಗನೆಯರುಂ ಕಣ್ಗೆವರ್ಪರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭೩–೧೯).

[ಜೋಲೆ$_2$ (<ಜೋಲಿ$_4$) + – ಗ$_2$]

ಜೋಲ್ಗೆಚ್ಚಲ್ (ನಾ). ನೇತಾಡುವ ಕೆಚ್ಚಲು ; ದೊಡ್ಡ ಕೆಚ್ಚಲು : ಪಾಲ್ಗೋಡಿನ ಜೋಲ್ಗೆಚ್ಚಲ ತೋರಮೊಲೆಯ ಎಳಗಂದಿ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೦೦–೩೦). [ಜೋಲ್$_1$ + ಕೆಚ್ಚಲ್]

ಜೋಲ್ಗೈಯ (ನಾ). ನೃತ್ಯ ಭಂಗಿಯಲ್ಲಿ ಕೈಯನ್ನು ಜೋತು ಬಿಟ್ಟಿರುವವನು ; ನಟರಾಜ ; ಶಿವ : ಮಿಸುಪ ಸುಲಿಪಳ್ಗಳಿಂ ಜಸವೆತ್ತ ಜೋಲ್ಗೈಯ್ಯ ನೀವೆಮ್ಮ ಪಾಲ್ಗಕ್ಕಱಿಂ ಬಹುದು (ವೀಶ್ವಪು. ೩–೧–೧).

[ಜೋಲ್$_1$ + ಕೈ$_2$ (<ಕೆಯ್$_2$) + – ಅ$_7$]

ಜೋಲ್ದುಟಿ (ನಾ). ಇಳಿಬಿದ್ದ ತುಟಿ ; ಜೋತಾಡುವ ತುಟಿ : ನೊರೆವಾಯ್ಜೋಲ್ದುಟಿ ಪೆಮ್ಮೊರ್ಗರಲ್ದ ಕೆಮ್ಮಿಸೆ ಕೆದರ್ದ ಪಱಿಗಡ್ಡಂ (ವೃಷವಿ. ೧೧–೬೧). [ಜೋಲ್$_1$ + ತುಟಿ$_2$]

ಜೋಲ್ದುಱುಬು, ಜೋಲುದುರುಬು (ನಾ). ೧. ಸಡಿಲವಾದ ಕೂದಲ ಗಂಟು; ಅಳ್ಳಕವಾದ ತುರುಬು: ಜೋಲ್ದುಱುಬನೊಂದಿಸುವ ನೆವದಿಂದೆ ಕೈನೆಗಪಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೫–೬೦). **ಜೋಲುದುರುಬು:** ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೇಶಾಲಂಕಾರ : ಗ್ರೀಕ್ ಹೆಂಗಸರ ಒಂದು ತೆರದ ಜೋಲುದುರುಬು (Greek-Knot. ಇಂಕನ್ನ.). [ಜೋಲ್$_1$ + ತುಱುಬು$_2$ (<ತುಱುಂಬು$_2$)]

ಜೋಲ್ನವಿರ್ (ನಾ). ಇಳಿಬಿದ್ದಿರುವ ಕೂದಲು : ಜೋಲ್ನವಿರ ಕಪ್ಪು ಬೆಳ್ಪುಗಳ ಪೊಂಬೊಗರ ನೇವರಿಸಿ (ಶಾಲೂರ. ೯೪–೦೮೭).

[ಜೋಲ್$_1$ + ನವಿರ್]

ಜೋಲ್ಬೀಳು, ಜೋಲುಬೀಳು (ಕ್ರಿ). ಇಳಿಬೀಳು ; ಕೆಳಗೆಬೀಳು : (ಕ). **ಜೋಲುಬೀಳು :** ನಿದ್ದೆಯ ಹೊತ್ತಾಯಿತೆಂದರೆ . . . ಎವೆಗಳ ಕಾರ್ಯವು ಮಂದವಾಗುತ್ತದೆ; ಗದ್ದವು ಜೋಲುಬೀಳುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೬–೧೩೦) ; ಗದ್ದ ಜೋಲುಬಿದ್ದಿರಲಿಲ್ಲ (ಮಹಾಕಾ. ೦೯).

[ಜೋಲ್$_1$ + ಬೀಳು$_1$ (<ಬೀೞ್$_1$)]

ಜೋಲ್ಮುಡಿ (ನಾ). ೧. = ಜೋಲ್ದುಱುಬು: ಬಳಲುಮುಡಿ ಬಲ್ಮುಡಿಯು ಸೋಲ್ಮುಡಿಯು ಜೋಲ್ಮುಡಿಯು (ನವಮೋ. ೨೫–೧೮) ; ಎನ್ನೀ ಜೋಲ್ಮುಡಿಯ ಪೂಸರದಾಣೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೮೯–೩೦). ೨. ಕಟ್ಟದೇ ಇರುವ ಕೂದಲು; ಮುಕ್ತಕೇಶ; ಬಿಡುಮುಡಿ; ಕಪ್ಪಗೆ ಅಲೆಅಲೆಯಾಗಿದ್ದ ಅವಳ ಜೋಲ್ಮುಡಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡನು (ವಚಭಾ. ೯೮).

[ಜೋಲ್$_1$ + ಮುಡಿ$_3$]

ಜೋವ (ನಾ). ಅಸಹಾಯಕತೆ (?): ಬೆಂಬಲವಿಲ್ಲದ ಕನ್ನಗಳ್ಳನಂತೆ ಜೋವಂಬೊತ್ತಿರ್ಪನಂ ಪರಪರಿವಾರ ಸ್ತಿಮಿತಂ ಸ್ತಿಮಿತಸಾಗರ ತನೂಜನಿಸೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೪–೩೦ ವ) ; ಭಾವಿಸುತುಂ ತನಗೆ ಮಹಾದೇವಂ ತಾನಿಷ್ಟದೆಯ್ದೆ ಮೆಂಬರ್ ಮತ್ತಂ ಜೋವ[ಪಾಠಾಂ. ಬೋವ]ದೆ ದೇವತೆಗಳುಮಂ ಸೇವಿಪನೆಂದಂದು ನಗಿಸಿಕೊಳ್ವನೆ ತನ್ನಂ (ಸಮಪು. ೯–೯೭).

[<ಜೋವು ?]

ಜೋವಿಸ 'ಜೋಯಿಸ' ನೋ.

ಜೋವು 'ಜಂಮ್ಮು$_3$' ನೋ.

ಜೋವೆಳಗ (ನಾ). (?) : ಇಂತು ವಿನಯಮಂ ಮಾಡಿ ತಣ್ಣದಿರನಂ ಜೊನ್ನವೆಳಗಿಂ ಬನ್ನವಟ್ಟು ಜೋವೆಳಗನಂ ಕುರಿತು (ಕಮುಮಾ. ೨–೭೬ ವ).

[?]

ಜೋವೇಱು (ಕ್ರಿ). ವಂರಗಟ್ಟಿದಂತಾಗಂ; ಜೊಮ್ಮುಹಿಡಿ : ಮದನಶಿಖಿ ಪರ್ವಿದುದೆಂದಿರದೆ ಬಿದಿರ್ವಳ್‌ಕದಪಿನ ಭರದಿಂ ಜೋವೇಱಿದ್ದೊಂದು ಕರಕಿಸಲಯಮಂ (ಕಾದಂಬ. ೩೩೨) ; ಪಯಃಕುಂಭಂಗಳಂ ಪೊತ್ತು ಜೊಮ್ಮನೆ ಜೋವೇಱಿದ ತೋಳ್ಗಳಂ ನಿಮಿರ್ವವೋಲಿಂದ್ರಂ ಸುರಾದ್ರೀಂದ್ರದೊಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೪-೧೦೦) ; ಲಜ್ಜೆಯ ಬಿಡೆಯದಲಿ ಜೋವೇ[ಪಾಠಾಂ. ರೆಘಾಮ್ಮೇ]ಱಿದಂತೆವೆ ಮಿಡುಕದಿರೆ (ಕುಮಾ.ಅ. ೮-೩೦).

[ಜೋವು (<ಜುಮ್ಮು$_3$) + ಏಱು$_1$ (<ಏಱ್$_1$)]

ಜೋಶಿ, ಜೋಸಿ (ನಾ). =ಜೋಯಿಸ: ಜೋಶಿಯರ ಕೇಳ್ಕಾರ ಜೋತಿಷ್ಯ (ಸಿದ್ಧಪು. ೪-೭೪); ಲಗ್ನ ಮುಹೂರ್ತಗಳಿಗಾಗಿ ಜೋಶಿ ಜಾತಿಯವರನ್ನು ಕರೆಯುವರು (ಕಥಾಗ. ೧೩೭). **ಜೋಸಿ** : ಶ್ರೀಮದಾಪುರ ಜೋಸಿ ನೇಮೆಯ್ಯಂಣನ ರಾಗಲ ಹೊಲ (ಎಕ. IX (8), ಕಾನಕಾ. ೧೧೨-೪ ; 17ನೆಯ ಶತ). [<ಸಂ. ಜ್ಯೋತಿಷಿನ್]

ಜೋಷ (ನಾ). ತೃಪ್ತಿ ; ಸಂತೋಷ ; ಮೆಚ್ಚಿಗೆ. [ಸಂ.]

ಜೋಷವಾಕ್ಯ (ನಾ). ಸಂತೋಷದ ಮಾತು : ಜೋಷವಾಕ್ಯದೊಳಿದ್ದ ಮಕ್ಕಳ ನೋಡಿ ಸಂಭಾಷಣೆಗೈದನಾ ತಂದೆ (ಭರತ. ೫೮-೮೧).

[ಜೋಷ + ವಾಕ್ಯ]

ಜೋಸ (ನಾ). = ಜೋಷ : ಜೋಷಂ — ಜೋಸಂ (ಶಮದ. ಮ. ೨೬೭ ಪ್ರಯೋ). [<ಸಂ. ಜೋಷ]

ಜೋಸಿ 'ಜೋಶಿ' ನೋ.

ಜೋಸೆ, ಜೊಸೆ (ನಾ). ಹೆಂಗಸು ; ಹೆಣ್ಣು ; ಸ್ತ್ರೀ : "ಪೆಣ್ಗಳ್ ಜೋಸೆಯರಪ್ಪರ್" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೯) ; "ಜೋಸೆ — ಯೋಷಾ = ಸ್ತ್ರೀ" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೬): ಬಿಡುಜಡೆಯ ನಿಡುಬಾಸೆಯ ಜೋಸೆಯರ್ ನಳಿದೋಳ ಸುಱಿವೊರ್ಕುಟ ಚೆಲ್ವೆಯರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೨೨-೨೪); ನಾಡಿಗರ ಗೊಂದಣಂ ಜೋಸೆಯರ ನೆರವಿ . . . ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ನೆಲೆಗೊಂಡಿರ್ದುವು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೩-೪೪). **ಜೊಸೆ**: "ಪೆಣ್ಗಳ್ ಜೊಸೆಯರ್" (ಕವಿಕಂ. ೨೫೭). [<ಸಂ. ಯೋಷಾ]

ಜೋಹ, ಚೋಹ (ನಾ). ೧. ತೋರಿಕೆಯ ರೂಪ ; ವೇಷ ; ಸೋಗು: "ಜೋಹ (ಚೋಹ)—ಯೋಗ" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೬); ಆತಂ ಗಡ ಹರಿ ಪಲವುಂ ಜೋ[ಪಾಠಾಂ. ಚೋ]ಹಂಗಳನಿದು ಯುಕ್ತಮಾಗಲಱಿಗುಮೆ ವೇಳಿಂ (ಸಮುಪ. ೧೦-೯೦) ; ರವಿಕುಲನನಾಮಿಕರ ಜೋ[ಪಾಠಾಂ. ಚೋ]ಷಮಂ ತಳೆದಿಂ (ಹದಿಕಾ. ೧೦-೪೦) ; ಹೊತ್ತ ಜೋಹಕೆ ಚಾಳಿ[ಪಾಠಾಂ. ಚೋಹಕೆ ಚಾಳಿ, ಜೋಹದ ಜಾಳಿ] ಲೇಸಾಯಿತ್ತು (ತೊರರಾ. ೪-೪-೪೦) ; ಪೋಗಸಣಿಯ ಗರುವಾಯ ಗೂಳಿಯದ ಜೋಹಮಂ ಬಿಡು(ರಾಮಾಶ್ವ.೯೨-೨೩). ೨. ನಟ ; ಪಾತ್ರಧಾರಿ : ನೋಡಿಮಿತ್ತೊಂದು ಪಗರಣದ ಜೋಹಂ ಬಂದಿರ್ದುದೆನೆ (ನೇಮಿಪು. ೩-೧೦೩ ವ); ಪೆಱರ ಬಳಿಸಂದು ತನ್ನಂ ಮೆಱೆವಂ ಕವಿಯಲ್ಲವಾಟಕಾಱರ ಜೋಹಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧-೩೨). ೩. ಆಕಾರ; ರೂಪ: ಪಾಳ್ಪಸದಿಯ ಪೆಣ್ಣ ಜೋಹದವೊಲೊಪ್ಪಿದಳೊರ್ವಳನಂಗರಾಗದಿಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೮೮) ; ವಿನಯಾನ್ವಿತೆ ತಪ್ಪದೆ ಮಣಕಿ ಲೆಪ್ಪದ ಪೆಣ್ಣಾ ಜೋಹಮೆಂಬಂತಿರ್ದಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೭); ಪೊದಱೊಳಗಣ ಬೆನಕನ ಜೋಹದಂತೆ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೯-೧೦೧ ವ) ; ಕುಕ್ಕುಱಿಸಿರ್ದುದು ಮದಕರಿ ಬೆನಕನ ಜೋಹದಂದದಿಂದಾಹವದೊಳ್(ಶಾಂತೀಶ್ವ.೮-೮೮); ಕೆಱುವಿದಿರಿನ ಬಲ್ಪೊದಱೊಳು ಕಣ್ಗಾಱೆ ಮೆಱೆವಂತೆ ಬೆನಕನ ಜೋಹ (ನಾಗಕು. ೭-೫೨) ; ಪಲವಣ್ಣ ಜೋಹಮಂ ಪಣ್ಣಿ ಪಳಂಚಿ ಸಂಚರಿಸಿ ನೋಡುತೆ . . . ತೀಡಿತೊಂದೆಳೆಯೆಲರ್ ನನೆಯಂಬನ ಚಾರನೆಂಬಿನಂ (ಚಕವಿ. ೬-೩೪). **ಚೋಹ** : ೧. "ಚೋಹಮೆಸಲ್ ವೇಷ" (ಭಾರನಿ. ೫೩) ; ಹಗರಣದ ಚೋಹದಂತಾಯಿತ್ತೆನ್ನ ಭಕ್ತಿ (ಬಸವ. ೮೯೧) ; ಆಹ ಇಳಿಯಿಳಿ ಗೊರವ ನಿನಗೀ ಚೋಹ ವೇಕೆನ್ನನಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದೆ (ಬಸಪು. ೩೨-೧೫); ಸಾಹಸಿಕರ್ದ್ರುಪದರಿವದಿರ ಚೋಹ ದೋಲೆಯಕಾಱತನ ಮನಗಾಹಿನಲಿ ಹೆಮ್ಮಕ್ಕಳಿವದಿರು (ಕುಮಾ.ಭೀ. ೮-೩೦); ಶ್ವಾನಗೇಕೆ ಆನೆಯ ಚೋಹವಯ್ಯ (ಸಿದ್ಧೇವ. ೧೩೭-೪೦೨) ; ಜಟ್ಟಿಗನ ಚೋಹದಿಂ . . . ಗೂಢವಾಗಿ ಪಯಣಂಬೋಗಿ (ಮರಾಜ. ೨-೩೦ ವ). ೩. ಹೊಗದ ಮನೆಯಂ ಹೊಕ್ಕು ಲಲನೆಯರ ನುಣ್ಣನೆಯ ಚೋಹಕ್ಕೆ ಮನವೊಕ್ಕು (ಹಿಂಡೂಆರ. ೧-೨೦). [?. / ಸಂ. ಯೋಗ]

ಜೋಹಡಿಗ (ನಾ). ನಟ ; ಪಾತ್ರಧಾರಿ : ನುಡಿಯಿಪಂ ಮಾರ್ದಂಗಿಕಂ ಬೊಲ್ಪಿಸುಳ್ಪಿಡುವಂ ಜೋಹಡಿಗಂಬೋಲೇಂ ಕುಶಲನೋ (ರತ್ನಾಕ. ೯).

[ಜೋಹ + – ಅಡಿಗ$_2$]

ಜೋಹರ$_1$, ಜೋಹಾರ$_1$, ಜೋಹಾರು (ನಾ). ೧. ನಮಸ್ಕಾರ ; ಪ್ರಣಾಮ : ಹಾರುವ ಹಕ್ಕಿಗೆ ಜೋಹರೆಂಬರ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೩-೩೦) ; ಕರಮೆತ್ತಿ ಜೋಹರೆನುತಂ ವಂದಿಸಲ್ಕೋಡಿ ವರರಥಾರೂಢನಂ ನೃಪತಿಯಂ ಕಂಡು (ಅರಾಜ. ೯-೫) ; ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಬಗೆ ಮುಟ್ಟಿಯೇ ಈ ಜೋಹದ ಜೋಹರವೋ (ಮಂತ್ರಶ. ೬೩-೪). ೨. ವಿಜ್ಞಾಪನೆ ; ಬಿನ್ನಹ: ಜನಪನೆಂದನು ಕೇಳನೇಕೈಯೆನ್ನ ಜೋಹರವ (ಬಸಪು. ೪೬-೭). **ಜೋಹಾರ$_1$** : ೧. ಆತನು ಕಂಡು ಜೋಹಾರೆಂದು ಪೊಡಮಡಲ್ (ಬಸಪು. ೪೭-೫) ; ನೆಟ್ಟನೆ ಶಿವಭಕ್ತ ಜೋಹಾರ ಎಂದಡೆ (ಗಣಭಾ. ೦೧೦-೬); ಕಾಮಿನಿ ಸಹಿತ ಬರುತೆ ಕಂಡು ಜೋಹಾರೆನುತೆ ಭೂಮಿಯೊಳ್ವಂದಿಸೆ (ಪಾಸೂಕ್ತಪು. ೭-೭೪) ; ಅಲ್ಲಿಯ ಭಿಲ್ಲ ಜನರು ಕಂದಮೂಲ ಫಲಾದಿಗಳನ್ನು ಕಾಣಿಕೆಯಾಗಿ ಇತ್ತು ಜೋಹಾರ ಮಾಡಿ . . . ಆ ಸುಂದರಮೂರ್ತಿಗಳನ್ನು ನೋಡುವರು (ತುಳಸಿ. ೧೫೦). **ಜೋಹಾರು**: 'ಜೋಹಾರುಗೈ' ಪರಾ. [← ತೆಲು. ಜೋಹಾರು. / ಪ್ರಾ. ಜೋಹಾರ]

ಜೋಹರ$_2$, ಜಹರ್, ಜೋಹಾರ$_2$(ನಾ). ರಜಪೂತ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಯಂದ್ಧಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುವಶವಾಗಬಾರದೆಂದಂ ಅಗ್ನಿಪ್ರವೇಶದ ಮೂಲಕ ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಪದ್ಧತಿ : ರಜಪೂತ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಪ್ರಾಣಕೊಡುವ ಪದ್ಧತಿಗೆ 'ಜೋಹರ' ಅನ್ನುವರು (ಹಿಂಮುಸ. ೫೭). **ಜಹರ್**: ಬಹುಕಾಲ ಪ್ರಚಲಿತವಾಗಿದ್ದ 'ಜಹರ್' ವ್ರತವನ್ನು ಮಾಡತೊಡಗಿದರು (ಆರ್ಯಕೀ. ೩೩). **ಜೋಹಾರ$_2$** : ರಾಜಪೂತ ರಮಣಿಯರು ಜೋಹಾರವನ್ನಾಚರಿಸಿದರು (ಅಲ್ಪವಿ. ೩).

[←ಹಿಂ. ಜೋಹರ್, ಜೋಹಾರ್, ಜೌಹರ್; ಮರಾ. ಜೋಹಾರ್, ಜೌಹರ್; ಪಾರ. ಜೌಹರ್]

ಜೋಹರಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ರಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ: ನೀಲೋತ್ಪಲಿನಿ, ಏಕಚ್ಛವಿ ಜೋಹರಿ . . . ವಸಂತಬಂಗಾಳವೆಂಬಿಪ್ಪತ್ತೆರಡು ರಾಗಗಳುಂ ಕ್ರಿಯಾಂಗದಿಂದ ಪುಟ್ಟಿದವು (ವಿವೇಕ. ೨೩೪). [?]

ಜೋಹರಿಸು (ಕ್ರಿ). ನಮಸ್ಕರಿಸು ; ವಂದಿಸು : ಜನಸಮುದಾಯವು ಹೊಸನ್ನ! ಹೊಸನ್ನ ! (ಜಯಜಯಾ !) ಎಂದು ಜೋಹರಿಸುತ್ತಿರಲು (ಗೊಲ್ಗೊಥಾ. V, ಮುನ್ನುಡಿ). [ಜೋಹರ$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಜೋಹಾರ$_1$ 'ಜೋಹರ$_1$' ನೋ.

ಜೋಹಾರ$_2$ 'ಜೋಹರ$_2$' ನೋ.

ಜೋಹಾರು 'ಜೋಹರ$_1$' ನೋ.

ಜೋಹಾರುಗೈ(ನಾ). ನಮಸ್ಕಾರಮಾಡು; ವಂದಿಸು: ಸಾರಿ ದಧಿಮುಖನ ನಿತಱೊಳು ಜೋಹಾರುಗೈದಮರೇಂದ್ರಪೌತ್ರ . . . ಅಚ್ಚರಿಯನುಸುರಿದನು (ಅನಂರಾ. ೪-೭-೧೦).

[ಜೋಹಾರು (<ಜೋಹರ$_1$) + ಕೈ$_1$ (<ಕೆಯ್$_1$)]

ಜೋಹು (ನಾ). ಭಲೆ, ಭೇಷ್ ಎಂಬ ಹೊಗಳಿಕೆಯ ಮಾತು: ಜೋಹು ಬಿರುಬಿರು ಕಣ್ಣ ಕೆಂಪಿಗೆ ಜೋಹು ನಿನ್ನೀ ಬಾತಬಸುಱಿಗೆ ಜೋಹು ಜೋಹೀ ಬಡಿವ ಕೈಕಾಲುಬ್ಬಸಂಗಳಿಗೆ (ಕಾಶಿರಾ. ೩೪-೪೨). [?]

ಜೋಳ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧಾನ್ಯ : " ಜೋಳಂ ಕಳಿಕಂ ಯವನಾಳಂ" (ವಸು ಕೋ. ೯೪-೧೬) ; ಕಾಯ್ದೋಡಿನ ಜೋಳದಂತಲರ್ದೊಡಾ ಕಂಪುಂ ಮನಸ್ತಾಪಮುಮಂ ಪುದಿದೆತ್ತಂ ಬರೆ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೫೮೮ ಕೂದ್ರಳ); ಹುರಿಗಡಲೆಯಂತಾನುಂ ಕಾಯ್ದಾಱದೋಡಿನ ಜೋಳದೊಳ್ಪುರಲ ಲರುವಂತಾನುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೯೨) ; ಕೆಸಱೊಳ್ ನೆಲ್ ಬೆಳೆಗುವಲ್ಲದೆ ಜೋಳಂ ಬೆಳೆಯಲಱಿಯದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೧-೧೯೦) ; ಮೆಣಸು ಹುಳಿ ತೊಡೆ ಜೋಳದಿಂ ಕುಂದೆ (ಹಚಳಾ. ೧೧-೧೯) ; ಜೋಳದಾ ಬೋನಕ್ಕೆ ಬೇಳೆಯಾ ತೊಗೆಯಾಗಿ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೬೧೬); ಒಮ್ಮತ್ತರ್ಗೆ ಇಕ್ಕುರ್ಗಳ ಜೋಳಂ ಕುಡುವುದು (ಇಅ. X, ೧೬೭-೪; 7ನೆಯ ಶತ). ೨. ಅನ್ನದ ಹಂಗು; ಉಪ್ಪಿನ ಋಣ : ತಳ್ತಱಿಯದಿರ್ದೊಡೆ ಜೋಳವನೆಂತು ನೀಗುವೆಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೪೨) ; ಜೋಳದೊಳಾದ ಪಾಟಿಗಂ ಪತಿಹಿತವೃತ್ತಿಗಂ ಜಸಕಮಿನ್ನೆನಗಾಸೆವಡಲ್ಕೆ ಬರ್ಕುಮೇ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೭೦); ಜೋಳದ ಲೆಕ್ಕಮಂ ಕಳೆದೆ ನಾಂ (ಬಂಹರಿ. ೧೨-೧೯). ೩. ವೇತನ; ಸಂಬಳ : ತೋಳೊಂದಕೆ ಹನ್ನೆರಡು ಸಾವಿರ ಹೊನ್ನ ಜೋಳವ ಕೊಂಬ ರಾವುತರ ಮೇಳದಿಂದವಳೊಡನೆಯ್ತಂದರು ಸುರುತಾಳನ ಮೆಯ್ಗಾವಲವರು (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೨-೪೭).

ಜೋಳಕ್ಕೆ ತಪ್ಪು=ಋಣ ತೀರಿಸದಿರು ; ಕೃತಘ್ನನಾಗು: ಪಾಟಿಯ ನೊಕ್ಕಾಳ್ದನ ಗೆಯ್ದ ಸತ್ಕೃತಮುಮಂ ಪಿಂತಿಕ್ಕಿ ಜೋಳಕ್ಕೆ ತಪ್ಪಿಯುಮಿಂ ಬಾಳ್ವುದೆ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೮೪). **ಜೋಳದ ಪಾಟಿ, ಜೋಳದ ಪಾಳಿ**=ಅನ್ನದ ಋಣ ; ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಸಲ್ಲಿಸುವ ಸೇವೆ ; ಉಪ್ಪಿನ ಹಂಗು : ಜೋಳದ ಪಾಟಿ ನಿಜಾದಿನಾಥನಾಹವದೊಳರಾತಿನಾಯಕರ ಪಟ್ಟನೆ ಪಾಱಿಸೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೪-೫೦) ; ತಾವಿರ್ವರುಂ ಕಯ್ದುವಂ ಬಿಸುಟರ್ ಜೋಳದ ಪಾಟಿಯುಂ ಬಗೆದುದಿಲ್ಲಾ ದ್ರೌಣಿಯುಂ ದ್ರೋಣನುಂ (ಗದಾಯು. ೨-೧೧); ನಿರುತಂ ಜೋಳದ ಪಾಟಿಗೆನ್ನಸುವನಿತ್ತಾ ಖ್ಯಾತಿಯಂ ತಾಳ್ದುವೆಂ (ನೇಮಿಪು. ೧೨-೧೪೫); ಜೋಳದ ಪಾಳಿಯ ಬಗೆದು . . . ಘೋಳಾಯಿಲರು ಖೋಯಂದೇಱಿದರಂದಾಳೆ ತುರಗ ಮೋಹರದೊಳು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೨-೮೯); ರಾಜಭಕ್ತಿ, ಜೋಳದ ಪಾಳಿ, ಆತ್ಮಾಭಿಮಾನ ಇತ್ಯಾದಿಗಳೊಂದೂ ನಿಮಗೆ ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲವೆ (ಮಂತ್ರಶ. ೧೩-೫). **ಜೋಳದ ಬರ**=ದೊಡ್ಡ ಬರ: ಮೂರು ವರ್ಷದ ಬರ ಅಥವಾ ದೊಡ್ಡ ಬರ, ಜೋಳದ ಬರಗಳನ್ನು ಕಂಡಿದ್ದರು (ನನ್ನೂರು. ೧೯೨). **ಜೋಳದ ಹಂಗು** = ಜೋಳದ ಪಾಳಿ : ವಿವೇಕಭ್ರಷ್ಟನಾದ ಪ್ರಭುವಿನ ಜೋಳದ ಹಂಗಿಗಾಗಿ ಅವನ ಮೇಲೆ ಕನಿಕರಿಸಿ (ನಂಜುಂಡ. ೮೫). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ಚೋಳ ; ತುಳು. ಜೋಳ ; ತೆಲು. ಜೊನ್ನ ; ಕೊಡ. ಜೋಳ ; ಕೋಲಾ. ಸೊನ್ನ ; ಪರ್ಜಿ. ಜೆನ್ನ ; ಗಡಬ. ಜೋನೆಲ್. / ಸಂ. ಯವನಾಲ]

ಜೋಳಗಳ್ಳ (ನಾ). ಅನ್ನದ ಋಣ ತೀರಿಸದವನು; ಕೃತಘ್ನನಾದವನು: ನಿಜಾಧಿಪಂ ಬೆಸಸಿದೇಬ್ಬೆಸನಂ ಕುಸಿದಿರ್ಮ್ಮೆ ಕೇಳ್ದು ಬಾಳ್ವಱಿಪನವ್ಯಸ್ಥಿತನನೊಬ್ಬೆಸಕಳ್ಕುವ ಜೋಳಗಳ್ಳರಂ ಪಱಿಯೆಡೆಯಿಲ್ಲದೊಳ್ಪಲೆಯುತಿಪ್ಪುದು ಮಾವನ ಗನ್ಧಹಸ್ತಿಯಂ (ಎಕ. II, ೧೩೪-೩೨ ; 982).

[ಜೋಳ + ಕಳ್ಳ$_1$]

ಜೋಳಗೆ 'ಜೋಳಿಗೆ' ನೋ.

ಜೋಳಪರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಶಿಬಿರ,-ಗುಡಾರ (?) : ಅಪ್ರುದ ಕೊಂಚೆಯಂ ತವಾಳದ ಪರಿವೆತ್ತ ಜೋಳಪರಿ ತಳ್ತದಿರ್ಮುತ್ತೆಯ ಕುಪ್ಪವೊಪ್ಪಿ ತೋಱಿದವು ಮನೋಜರಾಜ ಶಿಬಿರಂಗಳೆಂಬಿನಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೭-೬೨) ; "ಕೂಡಿಕೆಯ ಅಂದ, ರಚನಾರೀತಿ" (ಪ್ರಭಣ್ಣ). [?]

ಜೋಳವ್ಯೆಲಿ (ನಾ). ಜೋಳದ ಕಾಳಿನಂತೆ ಗುಳ್ಳೆಗಳೇಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಡುಬು ರೋಗ; ಸೀತಾಳೆ ಸಿಡುಬು: (ಸ). [ಜೋಳ+ವ್ಯೆಲಿ$_1$]

ಜೋಳಯ 'ಚೂಳಿಯಂ' ನೋ.

ಜೋಳವಾಳಗೆ (ನಾ). ಅನ್ನದ ಋಣಕ್ಕಾಗಿ ಸಲ್ಲಿಸುವ ಸೇವೆ: ರಾಮಯ ನಾಯಕನ ಜೋಳವಾಳಗೆಗೆ ಮೆಚ್ಚಿ(ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೨೭-೧೩; 1241 ?)

[<ಜೋಳವಾಟಿ]

ಜೋಳವಾಳಿ 'ಜೋಳವಾಟಿ' ನೋ.

ಜೋಳವಾಳಿತನ (ನಾ).=ಜೋಳವಾಳಗೆ: ನಿರುತದಿಂ ಜೋಳವಾಳಿತನಕ್ಕೆ ನಿನ್ನನಾಂ ಸೇವಿಸಿದೊಡೆ (ಅರಾಜ. ೯-೨೫).

[ಜೋಳವಾಳಿ (<ಜೋಳವಾಟಿ) + – ತನ]

ಜೋಳವಾಟಿ, ಜೋಳವಾಳಿ, ಜೋಟವಾಳಿ (ನಾ). ೧. ಒಡೆಯನ ಋಣ ; ಉಪ್ಪಿನ ಹಂಗು; ಅನ್ನದ ಋಣ : ಸೆರಗಂ ಬೆರಗಂ ಬಗೆಯದೆ ಪೊರೆದಾಳ್ದನ ಜೋಳವಾಟಿ ನಿಲೆ . . . ಪರಿದುವುಭಯ ಬಲದ ಹಯಂಗಳ್ (ಪಂಪಾಮಾ. ೧೩-೫೭) ; ಜೋಳವಾಟಿಯು ನಿರ್ವಹಣದ ನಿಬ್ಬಣಕ್ಕೆ ಬೀರಸಿರಿ ಪೊತ್ತ ಪೊಂಗಳಸದಂತೆ (ಅನಂಪು. ೧೧-೬೪ ಪ). **ಜೋಳವಾಳಿ**: ಕಾಲಾಳಿಪ್ಪರನಿಱಿದು ಜೋಳವಾಳಿಯನೆಱೆದ ಬಾಸಿ . . . ಜೀವಿತವಾಗಿ ನಿಲಿಸಿದ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೪, ೧೨-೭ ; 1117) ; ಸಿರಿವಳಲ ಚಾಕಗಾಉಡ ಜೋಳವಾಳಿಗಂ ವಾ[ವೇ ?]ಳೆವಾಳಿಗಂ ಸುರಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತನಾದ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೬, ೨೨-೯; ಸು. 1550); ಕವಡೆಯ ಬಿಂಮಂ ಜೋಳವಾಳಿ ವಳವಾಳಿಯಂ ಮೆಱೆದಿದಿರಾಂತು . . . ಸುರಲೋ[ಕ] ಪ್ರಾಪ್ತನಾದ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೧೨೫-೧೨ ; 1216) ; ಸಲಹಿದೊಡೆಯನ ಜೋಳವಾಳಿಗೆ ತಲೆಯ ಮಾಱುವುದೊಂದು ಪುಣ್ಯದ ಫಲವು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೭-೯) ; ಜೋಳವಾಳಿಯು ಹೊಲ್ಲ ಕೀಳಿನೊಳು ಇರ ಹೊಲ್ಲ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೪೫೩) ; ಕರ್ಣನ ಜೋಳವಾಳಿಯೋ ನಿರತಿಶಯ ಜಾಗವೊ ಮನಂಬುಗೆ (ಗಿಲವಿಂ. ೯೯-೧೪). ೨. ಧಣಿಯ ಋಣವನ್ನು ತೀರಿಸುವವನು: ಜೋಳವಾಳಿಯಾನಲ್ಲ ವೇಳೆವಾಳಿಯವ ನಾನಯ್ಯ (ಬಸವ. ೬೯೮). △ **ಜೋಟವಾಳಿ** : ೧. ತಳಿತ್ತಿಱಿದು ದೊಡೆಯನ ಜೋಟವಾಳಿಯಂ ಬಾಂಗಿಸಿ (ಬೊಂಕಶಾ. ೧೯೪೦, ಸಿರಸಿ. ೫೬-೯ ; ?). [ಜೋಳ + ಪಾಟಿ]

ಜೋಳವಿಸು 'ಜೋಳಿಸು' ನೋ.

ಜೋಳಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಸಮಾನ ; ಸಾಟಿ : "ಸರಿ, ದೊರೆ, ಪಡಿ . . . ಜೋಳಿ, ಹೊಯ್ಕಯ್, ಹೋಟಿ, ಸಂಗಡಂ ಈ–೧೮ ಸಮಾನಕ್ಕೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೧೫-೨೯೧) ; "ಜೋಳಿ ಬುಧರಿನಕ್ಕುಂ ಸಮನುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೧೩೬). ೨. ಜೊತೆ ; ಜೋಡು ; ಯುಗಲ : "ಜೋಳಿಯೆನೆ ಯುಗ್ಮ" (ಕಶರ. ೧೪). ೩. ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ : ನಾಟಕದ ಪಾತ್ರದ ಪೇರಣಿಯ ಜೋಳಿಗಳ ಜೋಕೆಗಳ ಪ್ರಕಟವೆಸೆಯಲು (ಬಸಪು. ೪-೭); ಜೋಳಿ ಜೋಳಿಯೊಳು ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕಕಾಂತೆಯರ್ . . . ಲೀಲೆಯೊಳೊಪ್ಪಿದರಲ್ಲಿ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೧೪-೬೬) ; ಜೋಳಿ ಜೋಳಿಯೊಳೆಱಗುವ ಸಕಲರ ಮಕುಟಾಳಿ ಮಾಣಿಕ್ಯ ದೀಪ್ತಿಗಳ (ಮೋಹತ. ೩೦-೭೧).

[<ಜವಳಿ$_2$]

ಜೋಳಿ$_2$ (ನಾ). ಬೈತಲೆಮಣಿ : ಪೂವಿನ ಜೋಳಿಯಂ ಪೊಳೆವ ಪೂವಿನ ಚೌಕಳಿಯಂ ವಧೂಜನಂ . . . ಅಂತುದರ್ಥಿಯಿಂ (ಬಾಧಪು. ೧೪-೧೧೨).

[<ಚೂಳಿಯ]

ಜೋಳಿ$_3$, ಝೋಳಿ (ನಾ). = ಜೋಳಿಗೆ : ಕಂಬಳಿಗೋಳ ಕಲ್ಲಿಯ ಜೋಳಿಗಳ ಗೋಪಾಳಕರು ಬಂದೆಱಗಿ ಬಿನ್ನೈಸಿದರು (ಜೀವಂಚ. ೬-೫). **ಝೋಳಿ**: ಆಗ ಚರರೂ ಝೋಳಿ ಕಿತ್ತುಕೊಂಡಾರು ಬಿಚ್ಚಿ ನೋಡಲು (ಶನಿಮಾ. ೨೫).

[←ಮರಾ. ಝೋಳೀ ; ಹಿಂ. ಝೋಲೀ./ತಮಿ. ಚೋಳಿ ; ತುಳು. ಜೋಲಿ, ಜೋಳಿ]

ಜೋಳಿ$_4$ 'ಜೂಳಿ' ನೋ.

ಜೋಳಿ₆ (ನಾ). ರಾಯಸ; ಸಂದೇಶ: ಜೋಳಿ ಹರಿದುದು ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ ಭೂಪಾಲರಿಗೆ ರಾಯಸದ ಹದನನು ಕೇಳಿದಾಗಳೆ ಕವಿದು ಬಂದರು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೧೧-೧೪); ಜೋಳಿ ಹರಿದವು ನಿಖಿಳರಾಯರಿಗೆ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೧೦-೪೩). [?]

ಜೋಳಿಕೆ (ನಾ). ಜೋಡಿಕೆ; ಜೋಡಣೆ: ದೇವಯುಷಿವಚನ ಸಿರಿಯ ಜೋಳಿಕೆಯಾಯ್ತು (ರಾಮುಜ. ೪-೬). [ಜೋಳಿ₁ + – ಇಕೆ]

ಜೋಳಿಗಟ್ಟು (ನಾ). ಜೊತೆಕಟ್ಟುಡಿಕೆ: ಅಂತು ರಾಜವಲ್ಲಭಾಕರಿಣಿಗಂ ಮನೋವಲ್ಲಭ ಕರೇಣುಗಂ ಜೋಳಿಗಟ್ಟನಾಲಾನಸ್ತಂಭಮಾದ . . . ಭೂರಿಭುಜಶಾಖೆಗಳಂ (ಅನಂಪು. ೬-೬೩ ವ). [ಜೋಳಿ₁ + ಕಟ್ಟು₂]

ಜೋಳಿಗೆ, ಜೋಳಗೆ (ನಾ). ೧. ಚಚ್ಚೌಕವಾದ ವಸ್ತ್ರದ ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಚೀಲ: ಕಮಂಡಲ, ಗುಂಡಿಲಗಪ್ಪರ, ಜೋಳಿಗೆ, ಕಾಮಾಕ್ಷಿ ಇವು ಪಂಚಮುದ್ರೆ (ಸಿದ್ಧೇವ. ೧೫೩-೪೬೪); ಜೋಳಿಗೆಗಳ ಕಟ್ಟಿಯಂಗೈಗೆ ಹಾಕಿಸಿ ಏಳಿ ನೀವೆಂದು ಶರಣರ (ಬಿಜ್ಜರಾ. ೧೧-೩೬); ಕರಮೆಸೆವ ಮುಂಗೈಯ ಜೋಳಿಗೆಯ ಖರ್ಪರದ (ಗುರುಚಾ. ೩-೪೦); ಒಂದು ಜೋಳಿಗೆ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಭವತಿ ಭಿಕ್ಷಾಂದೇಹಿ ಅಂತ ಭಿಕ್ಷಾನ್ನಮಾಡು(ಧರ್ಮಶ್ರೀ. ೩೬); ಗುರು ಕೊಟ್ಟ ಜೋಳಿಗೆ ಅಂತ ಗೂಟಕ್ಕೆ ನೇತು ಹಾಕಿದರೆ ಹೊಟ್ಟೆ ತುಂಬೀತೇ (ಗಾದೆ). ೨. (ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಮಲಗಿಸಲು) ಮೇಲಿನಿಂದ ತೂಗುಬಿಡುವ ಬಟ್ಟೆ; ಬಟ್ಟೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ತೊಟ್ಟಿಲು: ನಾನೊಂದು ಜೋಳಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಮಲಗಿದ್ದೆ(ಮೋದಿಮು. ೬೦). **ಜೋಳಗೆ**: ೨. ಅಮ್ಮನ್ನ ದುಬಟಿಯಲ್ಲಿ ಕೂರಿಸಿ ಜೋಳಗೆಮಾಡಿ ಎತ್ತರೆಲಾ ಆ ಬಂಡಿ ದಂಡೆಗೆ (ಅದೂಟ. ೬೩).

[<ಪ್ರಾ. ಝೋಲಿಆ, ಝೋಲಿಕ./ತಮಿ. ಚೋಳಿಕ್ಕೈ; ತುಳು. ಜೋಳಿಗೆ]

ಜೋಳಿದೆಗೆ (ಕ್ರಿ). ಜೊತೆಹಾಕು; ಜೋಡಿಮಾಡು: ಜಟ್ಟಿಗಳಂತರ ಜಟ್ಟಿಗಳ ಗೋವಳರ ಗೊಂದಣಂ ಜೋಳಿದೆಗೆದು ಮೇಳೈಸುವಾಗಳ್ (ಅನಂಪು. ೨-೨೬ ವ); ಕುಲಗಿರಿ ಕುಲಗಿರಿಗೆ ದಿಕ್ಕರಿಗೆ ದಿಕ್ಕರಿ ಜೋಳಿದೆಗೆ ದಂತೆ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೦-೨೨); ಉಪಚಾರದೆಡೆಯಲಂಪಿಗೆ ಸಾಲ್ತು ಜೋಳಿ ದೆಗೆಯಲ್ಪವಣೆ (ಸಂಕಪ. ೨೩-೧೦). [ಜೋಳಿ₁ + ತೆಗೆ₁]

ಜೋಳಿಸು, ಜೋಳವಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೇರಿಸು; ಹೂಡು; ಹೊಂದಿಸು; ಅಳವಡಿಸು; ಕೂಡಿಸು: ಜೋಳಿಸಿ ಕರ ಪಲ್ಲವಂ . . . ಮಲ್ಲಿಗೆಯೊಳರ್ಚಿಸಿದಳ್ (ಅನಂಪು. ೭-೧೨); ದೇಸಿಯನು ಜೋಳಿಸಿ ನಚ್ಚಣಿ ನರ್ತಿಸಿದಳ್ (ಉದ್ಭದೇ. ೬-೧೧); ನಖ ದಂತ ಕಿವಿವಡೆದಾಟು ತಿಂಗಳವನೇಳೂ ತಿಂಗಳೊಳಖಿಳ ಗುಹ್ಯವಡೆದಿರ್ಪವಂ ಜೋಳಿಸಿದ ಪೂರ್ಣಾಂಗದೇಳ್ಗಾ ಸಗರ್ಭವಂ (ಸಾನಂಚ. ೪-೫೮ ರಗಳೆ). **ಜೋಳವಿಸು**: ೧. ಜೋಳವಿಸಿ ಹೊದೆಯಂಬನಹಿತನ ಕಾಳಿಸುವಡಂಬಿದೆಯೆನುತ ತೂಗಿದನು ಮಾರ್ಗಣೆಯ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೪-೪೯). [ಜೋಳಿ₁ + – ಇಸು₃]

ಜೋಳಿಯ 'ಚೂಳಿಯ' ನೋ.

ಜೋಟು₁ (ಕ್ರಿ). (?): ವಿಚಿತ್ರವೀರ್ಯಂ ಪೋಗೆಯಾ ನೃಪಗೆ ಕುವರರಿಲ್ಲದೇ ಜೋಟ್ ಧಾರುಣಿಯಲಿ (ಲಕ್ಷ್ಮಭಾ. ೧೦-೩೩). [?]

ಜೋಟು₂ 'ಸೋರ್₂' ನೋ.

△**ಜೋಟವಾಳಿ** 'ಜೋಳವಾಟ್' ನೋ.

ಜೌಗಿಡು 'ಜವುಗಿಡು' ನೋ.

ಜೌಗು 'ಜವುಗು' ನೋ.

ಜೌಗುನೆಲ (ನಾ). ಜೌಗಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ನೆಲ; ನೀರು ಒಸರುವ ಪ್ರದೇಶ; ಜಿನುಗು ಭೂಮಿ: ಜೌಗುನೆಲದಲ್ಲಿಯೂ ಹರಿಯುವ ನದಿಗಳ ತಳದಲ್ಲಿಯೂ ಸುರಂಗವನ್ನು ತೋಡುವ ಕಷ್ಟದ ಕೆಲಸ (ಶಿಲ್ಪನಾ. ೨೦೦). [ಜೌಗು (<ಜವುಗು) + ನೆಲ₁]

ಜೌಗುಭೂಮಿ (ನಾ.)=ಜೌಗುನೆಲ: ಕೆರೆಯ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿದ್ದುದರಿಂದ ಜೌಗು ಭೂಮಿಯಾಗಿದ್ದಿತು (ಭಾಗ್ಯಶಿ. ೧೮); ತೀರದ ಉದ್ದಕ್ಕೂ ಪ್ರಯೋಜನ ವಿಲ್ಲದ ಮರಳುಭೂಮಿ ಅಥವಾ ಮ್ಯಾನ್ಗ್ರೋವ್ ಜೌಗುಭೂಮಿ ಇದೆ (ಭೂವಿವ. ೩೫೮). [ಜೌಗು (<ಜವುಗು) + ಭೂಮಿ]

ಜೌಗೇಳು 'ಜವುಗೇಟ್' ನೋ.

ಜೌಗೇಟ್ 'ಜವುಗೇಟ್' ನೋ.

ಜೌಗೇಟಿಸು 'ಜವುಗೇಟಿಸು' ನೋ.

ಜೌವನ 'ಜವ್ವನ' ನೋ.

ಜೌವನಂನೆಟಿ 'ಜವ್ವನಂನೆಟ್' ನೋ.

ಜೌವನಗಳಿ (ಕ್ರಿ). ಯೌವನ ಸಂದುಂ ಹೋಗು,–ಕಳೆದುಹೋಗು: ಕಳಿದ ಹಗಲ ತಾವರೆಯಂತೆ ಜೌವನಗಳಿದ ಹೆಣ್ಣಿನ ನೇಹದಂತೆ ಸುಳಿವಿಂದ್ರಚಾಪದ ಸಿರಿಯಂತೆ (ಕಂನವಿ. ೧೮-೧೨೦).

[ಜೌವನ (<ಜವ್ವನ) + ಕಳಿ₁ (<ಕಟ್₁)]

ಜೌವನೆ 'ಜವ್ವನೆ' ನೋ.

ಜೌಳಿ 'ಜವಳಿ₁' ನೋ.

ಜ್ಞ (ನಾ). ೧. ತಿಳಿದವನು; ಬುದ್ಧಿವಂತ; ಜಾಣ: "ಕೋವಿದಂ ವಿದಂ ಜ್ಞಂ ಜಾಣಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೯-೫). ೨. ಮಂಗಳಗ್ರಹ. ೩. ಬುಧಗ್ರಹ: "ಬುಧಂ ಜ್ಞಂ ಪ್ರತೀತಿ ಮಿಗೆ ನೆಗಟ್ದ ರೌಹಿಣೇಯಂ ಸೌಮ್ಯಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೦೩-೭೨); ದನುಜೇಜ್ಯ ಜ್ಞ ಕುಜಾಂಗಿರರ್ ಸಮವಿಲಗ್ನಕ್ಷೇತ್ರ ದೊಳ್ ಬಾಲ್ಯರಾಗಿ ನಿರಾಬಾಧೆಯಿನಿರ್ದೊಡೆ . . . ಖ್ಯಾತೆಯುಮಕ್ಕುಂ (ಜಾತಕತಿ. ೨೨-೨೩). [ಸಂ.]

ಜ್ಞತ್ವ (ನಾ). 'ಜ್ಞ' ಎಂಬ ವರ್ಣ; ಜ್ಞಕಾರ: ತಿಳಿ ಬಹುಳದ ಶಬ್ದಾಂತಂ ಗಳನತ್ವ ಜ್ಞತ್ವಕತ್ವದೆಡೆಗೆ ಣಕಾರಂ (ಶಮುದ. ೨೬೮); ಜ್ಞತ್ವಕ್ಕೆ ಣತ್ವಂ – ಆಜ್ಞೆ – ಆಣೆ (ಶಮುದ. ೨೬೮ ಪ್ರಯೋ). [ಸಂ.]

ಜ್ಞಪಿತ (ಗು). ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದ; ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. [ಸಂ.]

ಜ್ಞಪ್ತ (ಗು). = ಜ್ಞಪಿತ: "ಜ್ಞಪ್ತಂ ತಾಂ ಜ್ಞಾಪಿತಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೦೫-೪೧). [ಸಂ.]

ಜ್ಞಪ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಬುದ್ಧಿ; ಅರಿವು; ಜ್ಞಾನ: ಕನ್ನಡಿಯ ನೋಡುವವನ ಜ್ಞಪ್ತಿಯು ತನ್ನ ಮುಖದಲ್ಲಿರುವದು (ಗಗತಾ. ೦೬-೪೨); ತನ್ನ ಜ್ಞಪ್ತಿ ಯಿಂದ ನಿಜವನ್ನೇ ಹೊಂದಬೇಕು (ತತ್ವಚಿಂ. ೫-೦೨). ೨. ನೆನಪು; ಜ್ಞಾಪಕ; ಸ್ಮರಣೆ: ವಿಸ್ಮೃತವಾದ ಮಂತ್ರರಹಸ್ಯಂಗಳು ಜ್ಞಪ್ತಿಗೆ ಬಂದು (ಶಾಗಂಧಿ. ೭೩೩-೨೨); ಅವರಿಗೆ ಜ್ಞಪ್ತಿ ಇಲ್ಲದೆ ಏನು (ಸಣ್ಣಕ. IX, ೩೭). [ಸಂ.]

ಜ್ಞಾತ (ಗು). ೧. ತಿಳಿಯುವ; ಕಾಣುವ; ಗ್ರಹಿಸುವ: ಈ "ನಾನು" ಎಂಬ ವಸ್ತುವನ್ನು ಎರಡಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಬಹುದು. ಒಂದು ಜ್ಞೇಯವಸ್ತು, ಮತ್ತೊಂದು ಜ್ಞಾತವಸ್ತು (ಜೀವಾತ್ಮ. ೩೭). (ನಾ). ೨. ತಿಳಿದವನು; ಅರಿತವನು: ಚೈತನ್ಯವೆಂಬ ಧರ್ಮಭೂತ ಜ್ಞಾನವಿರುವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾತನು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೪೭). [ಸಂ. ಜ್ಞಾತೃ]

ಜ್ಞಾತವ್ಯ (ಗು). ೧. ತಿಳಿಯಬೇಕಾದ; ಅರಿಯಬೇಕಾದ. ೨. ತಿಳಿಯ ಲಾಗುವ; ಗ್ರಹಿಸಲಾಗುವ. (ನಾ). ೩. ತಿಳಿಯಬೇಕಾದುದು; ಗ್ರಾಹ್ಯವಾದುದು: ಜ್ಞಾತವ್ಯಂ ತನಗೆನಿಸಿದ . . . ಆಚಾರಮನಾಖ್ಯಾತ ಯತಿಗಳೊಳೆ ತಿಳಿದು (ವರ್ಧಪು. ೦೨-೭೦); ಈ ಜ್ಞಾತವ್ಯವಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಅತಿಮುಖ್ಯ ಜ್ಞಾತವ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ (ಭಾತತ್ತ. ೦೫೩). [ಸಂ.]

ಜ್ಞಾತಿ (ನಾ). ೧. ತಂದೆಯ ಕಡೆಯ ಚಿಕ್ಕಪ್ಪ, ದೊಡ್ಡಪ್ಪ ಇವರ ಮಕ್ಕಳು ಮುಂತಾದವರು; ದಾಯಾದಿ: "ಬಂಧು ಸನಾಭಿ ಸಗೋತ್ರಂ ಬಾಂಧವನಾತ್ಮೀಯನೆನಿಸುಗುಂ ಜ್ಞಾತಿಯವಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೬-೨೮);

ಜ್ಞಾತಿಗಳ ಕರತಳಾಂಭೋಜಾತಂಗಳೆಯ್ದೆ ತೊಳಗಿ . . . ಬಳೆದಳ್ (ವರ್ಧಪು. ೯-೦೯); ಕಾಳಿಗದೊಳದ್ದಿದೆ ಸಹೋದರ ಬಾಲ ಪುತ್ರ ಜ್ಞಾತಿ ಬಂಧು ನೃಪಾಲರನು (ಕುವ್ಯಾಗ. ೫-೧೪); ನಮ್ಮ ಜ್ಞಾತಿಗಳಿಗೆ ಜಯವಾಗಲಿ (ಶಾಂತಲಾ. ೧೧೧); ಭಾಷಾ ಅವಸ್ಥೆಗಳು . . . ದೂರದ ಜ್ಞಾತಿಗಳು ಎಂಬಂತೆ ಕಾಣಬೇಕು (ನಮ್ಮನು. ೨೩); ಜ್ಞಾತಿ ರಾಜರುಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಈ ಪ್ರಯತ್ನದಲ್ಲಿ ಅವನನ್ನು ನಾವು ಕೊಂದರೂ ಸರಿಯೆ (ವಚಭಾ. ೭೭). ೨. ಒಂದೇ ಮೂಲವುಳ್ಳ ಭಾಷಾವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದುದು. 'ಜ್ಞಾತಿಕೋಶ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಜ್ಞಾತಿಕಲಹ (ನಾ). ದಾಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯ ಕಲಹ,-ಜಗಳ; ಒಳಜಗಳ: ಈ ಜ್ಞಾತಿಕಲಹ ನೀನು ಉಂಟುಮಾಡಿದ್ದೂ ಅಲ್ಲ . . . ಅದಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ದೈವವೇ ಕಾರಣ (ವಚಭಾ. ೩೭೦). [ಜ್ಞಾತಿ + ಕಲಹ]

ಜ್ಞಾತಿಕೋಶ (ನಾ). ಸೋದರ ಭಾಷಾಪದಗಳ ಕೋಶ; ಒಂದೇ ಮೂಲದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿರುವ ಭಾಷೆಗಳ ನಿಘಂಟು: ದ್ರಾವಿಡ ಭಾಷಾ ಜ್ಞಾತಿಕೋಶ ಈ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಹತ್ತರವಾದ ಮೈಲಿಗಲ್ಲು (ದ್ರಾವಿವಿ. ೨). [ಜ್ಞಾತಿ + ಕೋಶ]

ಜ್ಞಾತಿತ್ವ (ನಾ). ನಂಟತನ; ಬಂಧುತ್ವ; ರಕ್ತಸಂಬಂಧ: "ಜ್ಞಾತಿತ್ವಂ ತಾನಕ್ಕುಂ ಜ್ಞಾತೇಯಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೦೧೭-೩೦). [ಸಂ.]

ಜ್ಞಾತಿಬಹಿಷ್ಕೃತ (ನಾ). ಸಂಬಂಧಿಕರಿಂದ ಬಹಿಷ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು: ಜ್ಞಾತಿಬಹಿಷ್ಕೃತಂ ವ್ಯಸನಿ ದೈವಪರಂ ದೀರ್ಘರೋಷಿ ಸತ್ಯೇತರನಸ್ಥಿರಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೨೦-೭). [ಜ್ಞಾತಿ + ಬಹಿಷ್ಕೃತ]

ಜ್ಞಾತಿವೈರ (ನಾ). ದಾಯಾದಿಗಳ ನಡುವಣ ವೈರ,-ದ್ವೇಷ; ದಾಯಾದ ಮತ್ಸರ: ಹೃದಯವಿದಾರಕವಾದ ಈ ಜ್ಞಾತಿವೈರವನ್ನು ತಾನು ಹೇಗೆ ತಾನೆ ಸಹಿಸುವುದು (ಭೀಷ್ಮಜ. ೭೨). [ಜ್ಞಾತಿ + ವೈರ]

ಜ್ಞಾತೃ (ಗು). ೧. ಅರಿತುಕೊಳ್ಳುವ; ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವ; ತಿಳಿವಳಿಕೆಯುಳ್ಳ. (ನಾ). ೨. ಅರಿತುಕೊಳ್ಳುವವನು; ತಿಳಿಯುವವನು: ಜ್ಞಾತೃ ಜ್ಞಾನ ಜ್ಞೇಯಕ್ಕೆ ಇನ್ನಾವ ಜ್ಞಾನವೊ (ಅವಚಂ. ೦೪೨-೭೫೨); ವೇದಶಾಸ್ತ್ರದವರ ನಿಧಾನ ಜ್ಞಾತೃವಲ್ಲಾ ಪಾರ್ಥ ನೀನೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೭-೨೦); ಮೂಲಾಹಂಕಾರದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಫಲಿಸಿರ್ದ ಜೀವಚೈತನ್ಯವೇ ಜ್ಞಾತೃವೆನಿಸುವುದು (ವಿವೇಕ. ೩೩); ಜ್ಞಾನದೊಳಗಾ ಜ್ಞಾತೃವಾ ಜ್ಞಾನಮಂ ಜ್ಞೇಯಮಂ ಮಿಾಟಿ (ವೀಶೈಪು. ೬-೬-೦೫). [ಸಂ.]

ಜ್ಞಾತೃತ್ವ (ನಾ). ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ; ತಿಳಿದಿರುವಿಕೆ: ಆಯಜೀವ ಜ್ಞಾತೃತ್ವವೆನಿಸುವುದು (ಅಮೃತ. ೭-೦೪); ಆತ್ಮವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಚೇತನತ್ವ, ಜ್ಞಾತೃತ್ವ, ಕರ್ತೃತ್ವ, ಭೋಕ್ತೃತ್ವ ಮೊದಲಾದ ವ್ಯವಹಾರಗಳಿರುವುವು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೩೯). [ಸಂ.]

ಜ್ಞಾತೇಯ (ನಾ). = ಜ್ಞಾತಿತ್ವ: "ಜ್ಞಾತಿತ್ವಂ ತಾನಕ್ಕುಂ ಜ್ಞಾತೇಯಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೦೦೭-೩೦). [ಸಂ.]

ಜ್ಞಾನ (ನಾ). ೧. ತಿಳಿಯುವಿಕೆ; ಅರಿವು: ಜ್ಞಾನದಿನಿರ್ದುನಿಟ್ಟಿಪೊಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೦೯); ಜ್ಞಾನಮೇ ತಿಳಿಸುಗುಮಘಸಂತಾನಮಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೨೭); ಈ ಬುದ್ಧಿಯ ಆಕಾರಕ್ಕೆ, ಪರಿಣಾಮಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನ ಎಂದು ಹೆಸರು (ಹಿಂದಸಾ. ೭೦); ಪೂಜ್ಯನನ್ನು ಪೂಜಾರ್ಹವೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದರಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನವಡಗಿದೆ (ಶಕ್ತಿವಿ. ೬೯). ೨. [ತತ್ತ್ವಶಾ] ಚೈತನ್ಯ; ಪರಬ್ರಹ್ಮ; ಪರಮಾತ್ಮ: ಮನದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಫಲಿಸಿರ್ದ ಜೀವಚೈತನ್ಯವೇ ಜ್ಞಾನವೆನಿಸುವುದು (ವಿವೇಕ. ೩೩); ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಸ್ವಪ್ರಕಾಶಸ್ವರೂಪವಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮವೆಂಬ ಚೈತನ್ಯವೇ ಜ್ಞಾನ ಪದಕ್ಕೆಮುಖ್ಯವಾದ ಅರ್ಥ (ಹಿಂದಸಾ. ೨೦೦); ಜ್ಞಾನಶಬ್ದ ವಸ್ತುತಃ ವಾಸ್ತವಿಕವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಪದವಾಚ್ಯ; ಜ್ಞಾನವೆಂದರೆ ಈಶ್ವರನೆಂದೇ ಅರ್ಥ (ಭಾರದ. ೦೧೮). ೩. ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನ; ಆತ್ಮವಿದ್ಯೆ: ವಿಶ್ವರೂಪಗರ್ಭಿಣಿಯಪ್ಪ ದೇವಿ ನೀಂ ಬ್ರಹ್ಮಗರ್ಭಪ್ರಕೃತಿಯಂತೆಯುಂ . . . ಜ್ಞಾನಗರ್ಭ ಸನ್ಮತಿಯಂತೆಯುಂ . . . ಮಹತ್ವಮಂ ಪಡೆದೆ (ಜಗವಿ. ೨-೯೬); ಜ್ಞಾನವೆಂದರೆ ಇಂತಹ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತ ಆತ್ಮೋಪಾಸನೆ ಎಂಬ ಸ್ವಾತ್ಮಶರೀರಕ ಪರಮಾತ್ಮೋಪಾಸನಾರೂಪವಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆ (ಹಿಂದಸಾ. ೦೭೪). ೪. ಎಚ್ಚರ; ತಿಳಿವು ಮೈಮೇಲೆ ಜ್ಞಾನ ಇದೆಯೆ? (ರೂಢಿ). 'ಜ್ಞಾನತಪ್ಪು' ಪರಾ. [ಸಂ.

ಜ್ಞಾನಕಾಂಡ (ನಾ). ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸತಕ್ಕ ಭಾಗ: ವೇದ ಕರ್ಮಕಾಂಡ ಜ್ಞಾನಕಾಂಡವೆಂದು ಎರಡು ಭಾಗವುಳ್ಳದ್ದು (ಹಿಂದಸಾ. ೦೮೬); ಕಾಶ್ಯಪಮಹರ್ಷಿ ಪ್ರೋಕ್ತವಾದ ಸತ್ಯಕಾಂಡ, ಕರ್ಮಕಾಂಡ, ಜ್ಞಾನಕಾಂಡಗಳೆಂಬ ಆಗಮಭಾಗಗಳು ಮೂರಾಗಿದ್ದು 'ಕಾಂಡ'ಗಳೆಂದೂ ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾಗಿವೆ (ಭಾರದ. ೭೫). 'ಕರ್ಮಕಾಂಡ' ಪರಾ.
[ಜ್ಞಾನ + ಕಾಂಡ]

ಜ್ಞಾನಕಾಂಡಿ (ನಾ). ಜ್ಞಾನಕಾಂಡವನ್ನು ತಿಳಿದವನು; ಪರತತ್ತ್ವವನ್ನರಿತವನು: ಪರತತ್ತ್ವವನರಿದೆನೆಂಬನ್ನಕ್ಕ ಜ್ಞಾನಕಾಂಡಿಯಲ್ಲ (ಬಸವ. ೮೮೮); ಸರ್ವಕರ್ಮಸಾಕ್ಷಿಕನು ತಾನೆಂಬಾತನೇ ಜ್ಞಾನಕಾಂಡಿಯಪ್ಪಂ (ವಿವೇಕ. ೦೬). [ಸಂ. ಜ್ಞಾನಕಾಂಡಿನ್]

ಜ್ಞಾನಗುರು (ನಾ). ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವ ಗುರು: ಜ್ಞಾನಗುರು ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಿತಿಲಯ ಮೂಜನು ಕಳೆಯಬೇಕು (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೫೪-೫೭೮); ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಗೆ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಯಾವನಿಂದ ಶಿವರೂಪಾನುಸಂದಾಯಿಯಾದ ಜ್ಞಾನವು ಉಪದಿಷ್ಟವಾಗುವುದೋ ಅವನು ಜ್ಞಾನಗುರು (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೬೮೦).
[ಜ್ಞಾನ + ಗುರು₂]

ಜ್ಞಾನಚಕ್ಷು (ನಾ). = ಜ್ಞಾನದೃಷ್ಟಿ. [ಜ್ಞಾನ + ಚಕ್ಷು]

ಜ್ಞಾನಚೂರ್ಣ (ನಾ). (ಆಲಂ) ನಶ್ಯ: ಮುದುಕ ಮಾವನವರು ಒಂದು ಚಿಟಿಕೆ 'ಜ್ಞಾನಚೂರ್ಣ' ವನ್ನು ಮೂಗಿಗೆ ಏರಿಸಿ ಅದರಿಂದ ಲಭಿಸಿದ ಉತ್ಸಾಹದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಅನುಭವವನ್ನು ಹೇಳತೊಡಗಿದರು (ಅನಾಮಿ. ೫೯).
[ಜ್ಞಾನ + ಚೂರ್ಣ₂]

ಜ್ಞಾನತಂತು (ನಾ). ಮಿದುಳಿನಿಂದ ಶರೀರದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಭಾಗಗಳಿಗೆ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ಒಯ್ಯುವ ಮತ್ತು ಶರೀರದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಭಾಗಗಳಿಂದ ಮಿದುಳಿಗೆ ಸಂಪರ್ಕ ಕಲ್ಪಿಸುವ ನರ: ನಮ್ಮ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣವಾಹಕ ನಾಡಿಗಳು . . . ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನು ಒಯ್ಯುವ ಜ್ಞಾನತಂತುಗಳು ಇವೆ (ಭಾರದ. ೧೫೯); ಒಂದೊಂದು ಇಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಜ್ಞಾನತಂತುಗಳಿಗೆ ಕಲ್ಪಿಸಲಾದ ಕ್ಷೇತ್ರ (ಕರ್ನಾಟ. ೧೨). 'ಜ್ಞಾನವಾಹಿ' ಪರಾ. [ಜ್ಞಾನ + ತಂತು₂]

ಜ್ಞಾನತಪ್ಪು (ಕ್ರಿ). ಎಚ್ಚರದಪ್ಪು; ಮೂರ್ಛೆಹೋಗು: ತಲೆಗೆ ಏಟು ಬಿದ್ದು ಜ್ಞಾನತಪ್ಪಿ ಬಿದ್ದನು (ರೂಢಿ).
[ಜ್ಞಾನ + ತಪ್ಪು₁]

ಜ್ಞಾನದಾಹ (ನಾ). ಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ಹಾತೊರೆಯುವಿಕೆ; ಜ್ಞಾನವೃದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಅಪೇಕ್ಷೆ: ಅವನ ಬಹುಮುಖವಾದ ಜ್ಞಾನದಾಹವನ್ನೂ, ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಗ್ರಹಣಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ನೋಡಿ ದಿಗ್ಭ್ರಮೆಗೊಂಡಿದ್ದಳು (ಪುನರು. ೫೨೮); ಪ್ರಮಿಾತ್ಯೂಸಿನ ಜ್ಞಾನದಾಹ ಅಗ್ನಿಯ ಕಳ್ಳತನದಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ (ಬದ್ಧಪ್ರ. LXVIII, ೬೮೫). [ಜ್ಞಾನ + ದಾಹ₂]

ಜ್ಞಾನದಿಗಂತ (ನಾ). ಜ್ಞಾನದ ಕ್ಷಿತಿಜ,-ಮೇರೆ,-ಎಲ್ಲೆ: ಜ್ಞಾನದಿಗಂತದ ಗಡಿಗಳನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಲೇಖಕರು, ವಿದ್ವಾಂಸರು . . . ಪರಸ್ಪರ ಸಹಕರಿಸುವುದರ ಅಗತ್ಯ ಎಂದಿಗಿಂತ ಇಂದು ಹೆಚ್ಚಾಗಿದೆ (ಸುವರ್ಣ. ೦೨).
[ಜ್ಞಾನ + ದಿಗಂತ]

ಜ್ಞಾನದೃಷ್ಟಿ (ನಾ). ೧. ಪಾಂಡಿತ್ಯ; ತಿಳಿವಳಿಕೆ. ೨. ಜ್ಞಾನಪೂರ್ಣವಾದ ದೃಷ್ಟಿ; ಒಳಗಣ್ಣು: ಸಂತವಿಸುತಂ ಜ್ಞಾನದೃಷ್ಟಿಯೊಳಂತು ನೋಡುತ ತತ್ ಪ್ರಕಾರವದೆಂತಹುದಿದೆಂದಱಿದು (ಬಸವು. ೩೪-೨೧). [ಜ್ಞಾನ+ದೃಷ್ಟಿ]

ಜ್ಞಾನಧನ (ನಾ). ಜ್ಞಾನವೇ ಧನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು; ಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಧನವನ್ನುಳ್ಳವನು; ಜ್ಞಾನಿ: ಇರ್ದನದೊರ್ವಂ ತಪೋಧನಂ ಜ್ಞಾನಧನಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೯-೨೧). [ಜ್ಞಾನ + ಧನ]

ಜ್ಞಾನಪಂಥ (ನಾ). = ಜ್ಞಾನಮಾರ್ಗ : ಭಾರತದ ಮಧ್ಯಯುಗದ ಧಾರ್ಮಿಕ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಪಂಥ, ಜ್ಞಾನಪಂಥ, ಶಕ್ತಿಪಂಥ, ಭಕ್ತಿಪಂಥ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಪಂಥಗಳ ವಿಕಾಸವನ್ನು ನಾವು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತೇವೆ (ಭಾರದ. ೩೦೩). [ಜ್ಞಾನ + ಪಂಥ್ಯ (<ಪಂತ್ಯ)]

ಜ್ಞಾನಪಂಥಿ (ನಾ). ಜ್ಞಾನಮಾರ್ಗದ ಅನುಯಾಯಿ : ಕಬೀರನ ನಂತರ ಜ್ಞಾನಪಂಥಿಗಳಾದ, ಸಂತಕವಿಗಳೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಬಹುದಾದವರಲ್ಲಿ ನಾನಕ್, ದಾದು ಮುಖ್ಯರು (ಭಾರದ. ೪೫೯). [<ಜ್ಞಾನಪಂಥ]

ಜ್ಞಾನಪಾದ (ನಾ). [ಶೈವ] ಆಗಮದ ಕ್ರಿಯಾಪಾದ, ಚರ್ಯಾಪಾದ ಯೋಗಪಾದ, ಜ್ಞಾನಪಾದಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಪಶು, ಪತಿ, ಪಾಶವೆಂಬ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಕುರಿತು ಬೋಧಿಸುವ ಭಾಗ : ಸಕಲಾಗಮಂಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕ್ರಿಯಾಪಾದ ಚರ್ಯಾಪಾದ ಯೋಗಪಾದ ಜ್ಞಾನಪಾದವೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೭೨) ; ತ್ರಿಪದಾರ್ಥಗಳ (ತತ್ತ್ವತ್ರಯ) ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯ ಹೇಳುವುದೇ ಮೊದಲನೆಯ 'ಜ್ಞಾನಪಾದ'ವು (ಭಾರದ. ೭೩). [ಜ್ಞಾನ + ಪಾದ]

ಜ್ಞಾನಪ್ರಸಾರ (ನಾ). ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹರಡುವಿಕೆ : ಒಂದು ಜ್ಞಾನಪ್ರಸಾರಕ್ಕೂ ಇನ್ನೊಂದು ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ ಪರಿಷ್ಕಾರಕ್ಕೂ ಸಾಧಕವಾಗಿದೆ (ಋಕ್ಸ್ವರ. ೧೧೧. ಪೀಠಿಕೆ). [ಜ್ಞಾನ + ಪ್ರಸಾರ]

ಜ್ಞಾನಬರು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಬರು; ಬುದ್ಧಿ ಬರು: ಇಷ್ಟು ವಯಸ್ಸಾದರೂ ಅವನಿಗೆ ಜ್ಞಾನಬರಲಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). ೨. ಮೂರ್ಛೆ ತಿಳಿ ; ಎಚ್ಚರವಾಗು : ಬೆಳಗ್ಗೆ ಮೂರ್ಛೆ ಬಿದ್ದವನಿಗೆ ಈಗ ಜ್ಞಾನಬಂತು (ರೂಢಿ).
[ಜ್ಞಾನ + ಬರು$_1$ (<ಬರ್$_1$)]

ಜ್ಞಾನಭಿಕ್ಷು (ನಾ). ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಬೇಡುವವನು ; ಜ್ಞಾನಾಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ಹಾತೊರೆಯುವವನು : ಜ್ಞಾನಭಿಕ್ಷುಗಳಾದ ವಾಚಕರು ತಮ್ಮ ಸಮಸ್ಯೆಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷ ಪರಿಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬ ಋಷಿಗಳನ್ನು ಮಾತಾಡಿಸಿ ಪರಿಹಾರ ದೊರಕಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು (ಗ್ರಂಥಾಲ. ೬೮). [ಜ್ಞಾನ + ಭಿಕ್ಷು]

ಜ್ಞಾನಭೂಮಿಕೆ (ನಾ). ಮೋಕ್ಷಮಾರ್ಗದ ನಾಲ್ಕು ಭೂಮಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ವಾಗ್ಭೂಮಿಕೆ, ಮನೋಭೂಮಿಕೆ, ಜ್ಞಾನಭೂಮಿಕೆ ಮತ್ತು ಶಾಂತಾತ್ಮಭೂಮಿಕೆ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಸಾಧನಗಳು (ಅಮೃತ. ೬-೭೧ ಟೀಕು). [ಜ್ಞಾನ + ಭೂಮಿಕೆ]

ಜ್ಞಾನಮದ (ನಾ). ವಿದ್ಯಾಮದ ; ತಾನೇ 'ಜ್ಞಾನಿ'ಯೆಂಬ ಗರ್ವ : ಸಮ್ಯಗ್ದೃಷ್ಟಿ ಪುರುಷರು ಜ್ಞಾನಮದದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ವಿಚಾರಿಸುತ್ತಾರೆ (ಶ್ರಾವಕಾ. ೭೮). 'ಅಷ್ಟಮದ' ಪರಾ.
[ಜ್ಞಾನ + ಮದ$_1$]

ಜ್ಞಾನಮಯ (ನಾ). ೧. ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು; ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳುದು : ಜೀವಾದಿ ಸಪ್ತತತ್ತ್ವದೊಳಾವಿಷ್ಕೃತ ನ[ವ]ಪದಾರ್ಥದೊಳ್ ಜ್ಞಾನಮಯಂ ಜೀವಂ ದರ್ಶನಮಯನದನೇವೇೞ್ವುದು (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೪೮). ೨. ಪಂಚಕೋಶಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. [ಸಂ.]

ಜ್ಞಾನಮಯಕೋಶ (ನಾ). [ತತ್ತ್ವಶಾ] ಪಂಚಕೋಶಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಕೆಲವರಾದಿ ಜ್ಞಾನಮಯ ಕೋಶವನೆ ಆತ್ಮನೆನುತ್ತ ಬಗೆವರು (ಗಗತಾ. ೧೮-೧೯). 'ಪಂಚಕೋಶ' ಪರಾ. [ಜ್ಞಾನಮಯ + ಕೋಶ]

ಜ್ಞಾನಮಾರ್ಗ (ನಾ). ಮೋಕ್ಷಸಾಧನೆಯ ಮೂರು ಮುಖ್ಯ ಮಾರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಅರಿವಿನಿಂದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ಮಾರ್ಗ : ಭಗವದ್ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಮಾರ್ಗ ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನಮಾರ್ಗದಿಂದ ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ವಿಷಯ ಸ್ಪಷ್ಟಪಟ್ಟಿದೆ (ಭಾರದ. ೧೦೭). 'ಕರ್ಮಮಾರ್ಗ' ಪರಾ. [ಜ್ಞಾನ + ಮಾರ್ಗ]

ಜ್ಞಾನಯಜ್ಞ (ನಾ). ಜ್ಞಾನಾರ್ಜನೆಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಪವಿತ್ರವಾದ, ಅಭ್ಯಾಸ,-ಅಧ್ಯಯನ: ೨೫ ಸಂವತ್ಸರಗಳ ಜ್ಞಾನಯಜ್ಞ (ಕಬಸಾ. XVI, ಪೀಠಿಕೆ); ಜ್ಞಾನಯಜ್ಞದ ಪ್ರಭಾವ ಶಿಥಿಲವಾಗಿ . . . ಸ್ವಾರ್ಥಪ್ರಯೋಜನವೆ ಮುಖ್ಯವೆಂದು ಪರಿಗಣಿತವಾದಾಗ ಬುದ್ಧನ ಅವತಾರವಾಗಿ (ಋಕ್ಸ್ವರ. ೧೦೫. ಪೀಠಿಕೆ). [ಸಂ.]

ಜ್ಞಾನಯೋಗ (ನಾ). [ತತ್ತ್ವಶಾ] ಮೋಕ್ಷಸಾಧನೆಯ ಮುಖ್ಯವಾದ ಮೂರು ಮಾರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಅರಿವಿನಿಂದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಯೋಗಾಭ್ಯಾಸ : ಜ್ಞಾನಯೋಗ ಕರ್ಮಯೋಗಕ್ಕಿಂತ ಮಹತ್ವವಾದುದು (ಧರ್ಮಸಾ. ೧೦೫) ; ಜೀವಾತ್ಮ ಚಿಂತನವೆಂಬ ಜ್ಞಾನಯೋಗಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾಗಿ ಧ್ಯಾನಯೋಗಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾಗುವನು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೫೭). 'ಕರ್ಮಯೋಗ' ಪರಾ. [ಜ್ಞಾನ + ಯೋಗ]

ಜ್ಞಾನಯೋಗಿ (ನಾ). ಜ್ಞಾನಯೋಗವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು,- ಆಚರಿಸುವವನು : ಇಲ್ಲಿರುವ ಯೋಗಿಗಳೆಂಬ ಮಾತಿಗೆ ರಾಜಯೋಗಿಗಳೆಂದೋ ಅಥವಾ ಜ್ಞಾನಯೋಗಿಗಳೆಂದೋ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಅಮೃತ. ೧-೨ ಟೀಕು) ; ಜ್ಞಾನಯೋಗಿಯಾದವನು ಕರ್ಮಯೋಗಿಯೂ ಆಗಬೇಕು (ಭಾರದ. ೧೧೫). [ಸಂ. ಜ್ಞಾನಯೋಗಿನ್]

ಜ್ಞಾನರ್ಧಿ (ನಾ). ಜ್ಞಾನದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ,-ಹೆಚ್ಚಳ. 'ಜ್ಞಾನರ್ಧಿಸಂಪನ್ನ' ಪರಾ. [ಜ್ಞಾನ + ಋದ್ಧಿ]

ಜ್ಞಾನರ್ಧಿಸಂಪನ್ನ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚು ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವವನು; ಜ್ಞಾನಿ: ವಿಶ್ರುತ ವೀರಸೇನ ಜಿನಸೇನಾಚಾರ್ಯ ಪರ್ಯಂತಮಾಗಿರೆ ಬಂದೀ ಕಥೆ ಗುಣ್ಪುವೆತ್ತುದವರಂ ಜ್ಞಾನರ್ಧಿಸಂಪನ್ನರೆಂದು (ಆದಿಪು. ೧-೩೫) ; ಆಚಾರಾಂಬುಧಿ ಪಾರಗರ್ ಜಿತಮದರ್ ಜ್ಞಾನರ್ಧಿ ಸಂಪನ್ನರ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೧೭) ; ಜ್ಞಾನರ್ಧಿಸಂಪನ್ನರಪ್ಪ ಗಣಾಧೀಶ್ವರರುಂ ಕ್ರಮಂ ಬಿಡದೆ ಮುನ್ನಂ ಪೇೞ್ದುದಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧-೩೮).
[ಜ್ಞಾನರ್ಧಿ + ಸಂಪನ್ನ]

ಜ್ಞಾನಲಕ್ಷಣೆ (ನಾ). [ತರ್ಕಶಾ] ಮೂರುಬಗೆಯ ಅಲೌಕಿಕ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಸ್ಮರಣೆಯಿಂದ ಪಡೆಯುವ ಅನುಭವ. ಶ ಸಂಪಗೆ ಹೂವನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ವಾಸನೆ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣದಿದ್ದರೂ ಅದು ಸುವಾಸನೆಯಾದ ಸಂಪಗೆ ಹೂವು ಎಂದು ತಿಳಿಯುವ ಜ್ಞಾನ,-ಅನುಭವ : ಅಲೌಕಿಕ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಲಕ್ಷಣೆ, ಸಾಮಾನ್ಯ ಲಕ್ಷಣೆ, ಯೋಗಜಲಕ್ಷಣೆ ಎಂದು ಸಂಬಂಧವು ಮೂರು ವಿಧ . . . ಇಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ ಗಂಧಸ್ಮರಣೆಯನ್ನು ಜ್ಞಾನಲಕ್ಷಣೆಯೆಂದು ಹೇಳುವರು ಹಾಗೆಂದರೆ ಜ್ಞಾನವೇ ಸಂಬಂಧವೆಂದರ್ಥ (ಹಿಂದಸಾ. ೧೩೯).
[ಸಂ. ಜ್ಞಾನಲಕ್ಷಣೆನ್]

ಜ್ಞಾನಲಾಲಸೆ (ನಾ). ಜ್ಞಾನಾಭಿವೃದ್ಧಿಯ ಬಯಕೆ ; ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಬಯಕೆ; ಜ್ಞಾನದಾಹ: ಇಲ್ಲಿಯ ಪ್ರೊಫೆಸರರಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಲಾಲಸೆ ಹಾಗೂ ಸಹಾಯಬುದ್ಧಿ ಶೋಭಿಸುತ್ತದೆ (ಸಮುಜೀ. ೧೫, ಪೀಠಿಕೆ). [ಜ್ಞಾನ + ಲಾಲಸೆ]

ಜ್ಞಾನಲೇಪಿ (ನಾ). ಅರಿತವನು ; ಜ್ಞಾನಿ : ಕಾಯ ಜೀವದ ಸಂಚವನಱಿದಲ್ಲದೆ ಜ್ಞಾನಲೇಪಿಯಲ್ಲ (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೭೯-೭೩೦).
[ಸಂ. ಜ್ಞಾನಲೇಪಿನ್]

ಜ್ಞಾನವಂತ (ನಾ). ತಿಳಿವಳಿಕೆಯುಳ್ಳವನು; ಬುದ್ಧಿವಂತ: ಜ್ಞಾನವಂತಗೆ ವಿಧಿ ಕಾಡುವುದು ಸತ್ಯ (ಪುರಂದ. ೪-೫೭ ಪಲ್ಲವಿ). [ಜ್ಞಾನ + – ವಂತ]

ಜ್ಞಾನವಂತೆ (ನಾ). ತಿಳಿವಳಿಕೆಯುಳ್ಳವಳು ; ಬುದ್ಧಿವಂತೆ : ಜೋ ಜೋ ಎಂದರೆ ಜ್ಞಾನವಂತೆಯೇ (ಗಾದ). [ಜ್ಞಾನವಂತ + – ಎ೨]

ಜ್ಞಾನವರ್ಧನ (ನಾ). ೧. ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ; ಜ್ಞಾನಾಭಿವೃದ್ಧಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. ೨. ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿಕೊಂಡವನು ; ಅರ್ಹಂತ ; ಜಿನ : " ಶೌದ್ಧಂ ತ್ರಿಕಾಲವಿದ್ವೀತರಾಗಂ ಜ್ಞಾನವರ್ಧನಂ ಸರ್ವಜ್ಞನೆನೆ ಜಿನೇಂದ್ರಂ" (ಮಂಗರಾ. ೭-೨೩). [ಜ್ಞಾನ + ವರ್ಧನ]

ಜ್ಞಾನವಾಹಿ (ನಾ).=ಜ್ಞಾನತಂತು : ಜ್ಞಾನವಾಹಿಗಳು ಬಾಹ್ಯಬೋಧೆಯನ್ನು ಮೆದುಳಿಗೆ ಒಯ್ಯುವುವು (ಪ್ರಾಣಿಶಾ. ೪). [ಸಂ. ಜ್ಞಾನವಾಹಿನ್]

ಜ್ಞಾನವೃಕ್ಷ (ನಾ). ಬೈಬಲ್‌ನಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖವಾಗಿರುವ ಜ್ಞಾನಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವ ವೃಕ್ಷ; ಅರಿವನ್ನು ನೀಡುವುದೆಂದು ಹೇಳಲಾದ ಮರ: ಜ್ಞಾನವೃಕ್ಷದ ಬಳಿಯೇ ವೆಂಟಣಿಸಿ ಕುಳಿತದರ ಫಲವ ಮೆಲಲಾರದೆ (ಗೊಲ್ಗೊಥಾ. ೦-೨೦). [ಜ್ಞಾನ + ವೃಕ್ಷ]

ಜ್ಞಾನವೃದ್ಧ (ನಾ). ಅರಿವಿನಿಂದ ಹಿರಿಯನೆನಿಸುವವನು ; ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಹಿರಿಯನಾದವನು : ಅಂತು ವಯೋಬಾಲಕನುಂ ಜ್ಞಾನವೃದ್ಧನುಮಪ್ಪ ಜಗದ್ಗುರುಗೆ ಸುರಸಮುದಯಂ ಪರ್ಯುಪಾಸ್ತಿಗೆಯ್ಯುತ್ತಿರೆ(ಶಾಂತಿಪು.೦೦-೮೭); ಜ್ಞಾನವೃದ್ಧರು ವಿಪ್ರರಲಿ ಸನ್ಮಾನನೀಯರು (ಕುಮ್ಮಾಸ. ೮-೫೦) ; ಜ್ಞಾನವೃದ್ಧಂ ತಪೋವೃದ್ಧಂ ವಯೋವೃದ್ಧನೀ ನರೇಶ್ವರಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೨-೦೦). [ಜ್ಞಾನ + ವೃದ್ಧ]

ಜ್ಞಾನಶಕ್ತಿ (ನಾ). [ತತ್ತ್ವಶಾ] ಜ್ಞಾನದ ಶಕ್ತಿ,–ಬಲ ; ಚಿತ್‌ಶಕ್ತಿಯ ಮೂರು ವಿಧಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಘ್ರಾಣ ಜಿಹ್ವೆ ನೇತ್ರ ತ್ವಕ್ಕು ಶ್ರೋತ್ರ ಚೈತನ್ಯವೆಂಬಾರಕ್ಕೆ ವಿದ್ಯಾಂಗ ಸ್ವರೂಪವಾದ ಜ್ಞಾನಶಕ್ತಿಯೇ ಕಾರಣವು (ಉದ್ಯವಾ. ೧೩-೮) ; ಶಿವನಲ್ಲಿ ಸಹಜವಾಗಿ ನೆಲಸಿರುವ ಚಿತ್ ಶಕ್ತಿಯು ಇಚ್ಛಾಶಕ್ತಿ, ಜ್ಞಾನಶಕ್ತಿ, ಕ್ರಿಯಾಶಕ್ತಿ ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿರುವುದು (ಶಕ್ತಿವಿ. ೮೫). [ಜ್ಞಾನ + ಶಕ್ತಿ]

ಜ್ಞಾನಶೂನ್ಯ (ಗು). ೧. ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿರುವ ; ಎಚ್ಚರವಿಲ್ಲದಿರುವ ಜ್ಞಾನರಹಿತ: ಅವಳಿನ್ನೂ ಜ್ಞಾನಶೂನ್ಯ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವಳು (ರೂಢಿ). (ನಾ). ೨. ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದವನು; ಎಚ್ಚರವಿಲ್ಲದವನು : ಆ ದುವಾರ್ತೆಯನ್ನು ಕೇಳಿದ ಕೂಡಲೆ ಅವನು ಜ್ಞಾನಶೂನ್ಯನಾದನು (ರೂಢಿ). [ಜ್ಞಾನ + ಶೂನ್ಯ]

ಜ್ಞಾನಶೂನ್ಯತೆ (ನಾ). ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ಅಜ್ಞಾನ : ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನದ ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಲೋಪಗಳಿಗೆ ಕಾರಣ ನಮ್ಮ ಜ್ಞಾನಶೂನ್ಯತೆ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨). [ಸಂ. ಜ್ಞಾನಶೂನ್ಯತಾ]

ಜ್ಞಾನಶೈವ (ನಾ). ಶೈವದ ಏಳು ಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಆಚಾರಭೇದದಿಂದಲೂ ಅನುಭವಭೇದದಿಂದಲೂ ಶೈವದಲ್ಲಿ ಅನಾದಿಶೈವ . . . ಯೋಗಶೈವ, ಜ್ಞಾನಶೈವ, ವೀರಶೈವ ಎಂಬ ಏಳು ಭೇದಗಳು ಏರ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತವೆ (ಭಾರದ. ೨೪೦). 'ಅನಾದಿಶೈವ' ಪರಾ. [ಜ್ಞಾನ + ಶೈವ]

ಜ್ಞಾನಸಂಭವ (ನಾ). ಜ್ಞಾನದ ಉತ್ಪತ್ತಿ: ಇಂತೀ ಗುಣದಂತೆ ಹೊರಗಣ ಕ್ರಿಯಾಪದ ಒಳಗಣ ಜ್ಞಾನಸಂಭವ ಉಭಯದ ತತ್ತಿಲ್ಲ (ಮಹದೇವ. ೨೨೭-೨೭). [ಜ್ಞಾನ + ಸಂಭವ]

ಜ್ಞಾನಸತ್ರ (ನಾ). ಜ್ಞಾನಬೋಧೆಯನ್ನು ನೀಡುವ ಕ್ಷೇತ್ರ,–ಆಶ್ರಮ : ತಮ್ಮ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ಹಳ್ಳಿಯವರಿಗಾಗಿ ಅಲ್ಲಿ ಒಂದು ಜ್ಞಾನಸತ್ರವನ್ನೇ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರು (ಪ್ರಬಂಧ. ೯೪) ; ಮಾನಸಗಂಗೋತ್ರಿ ಬೆಳೆದು ರಂಜಿಸತೊಡಗಿತು, ದಿನ ದಿನ ಕಳೆದಂತೆ ಜ್ಞಾನಸತ್ರದ ರೂಪು ತಳೆದು (ಇಂಜಾಪ. ೫೩-೫೨). 'ಅನ್ನಸತ್ರ' ಪರಾ. [ಜ್ಞಾನ + ಸತ್ರ]

ಜ್ಞಾನಸಾಧನ (ನಾ). ಜ್ಞಾನವನ್ನು ದೊರಕಿಸುವ ಮಾರ್ಗ : ಆ ಭೇದಗಳು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಜ್ಞಾತಾ, ಜ್ಞಾನ, ಜ್ಞಾನಸಾಧನ, ಜ್ಞೇಯ ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಕಾರವಾಗಿರುವುವು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೦೪). [ಜ್ಞಾನ + ಸಾಧನ]

ಜ್ಞಾನಸಾರಾಯ (ನಾ). ೧. ಜ್ಞಾನದ ಸಾರ. ೨. ಜ್ಞಾನವೇ ಸತ್ತ್ವವಾಗಿರುವವನು ; ನಿಜತತ್ತ್ವವನ್ನರಿತವನು ; ಜ್ಞಾನಿ : ತನುಸಾರಾಯರ ಮನಸಾರಾಯರ ಜ್ಞಾನಸಾರಾಯರ ತೋರಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೫೧೩). [ಜ್ಞಾನ + ಸಾರಾಯ]

ಜ್ಞಾನಸೂತ್ರ (ನಾ). ಜನಿವಾರ : ಜ್ಞಾನಸೂತ್ರವನುಳಿದು ಈಯಜ್ಞಾನ ಲಿಂಗವ ಧರಿಸಿ (ಬಿಜ್ಜಪು. ೫೭-೩೩). [ಜ್ಞಾನ + ಸೂತ್ರ]

ಜ್ಞಾನಸ್ನಾನ (ನಾ). (ಕ್ರೈಸ್ತರ) ಮತಕ್ಕೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಾಗ ಮಾಡಿಸುವ ಸ್ನಾನ,–ಸಂಪ್ರೋಕ್ಷಣೆ; ದೀಕ್ಷಾಸ್ನಾನ: ನಿನಗೇನು ಜ್ಞಾನಸ್ನಾನವಾಗಿಲ್ಲವೆ (ಪುನರು. ೫೫೯). [ಜ್ಞಾನ + ಸ್ನಾನ]

ಜ್ಞಾನಹೀನ (ನಾ). ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದವನು ; ಮೂರ್ಖ: ದಿವಸೇಂದ್ರಾಲಯದೊಳ್ ಬುಧಂ ನೆಲಸೆ . . . ಜ್ಞಾನಹೀನಂ (ಜಾತತಿ. ೧೭-೨೪). [ಜ್ಞಾನ + ಹೀನ]

ಜ್ಞಾನಾಚಾರ (ನಾ). [ಜೈನ] ದರ್ಶನ, ಜ್ಞಾನ, ಚಾರಿತ್ರ, ತಪ, ವೀರ್ಯ ಎಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ಆಚಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : "ನಿರ್ಬಾಧವಾದ ಆಗಮವನ್ನೂ ಸ್ವಪರ ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನೂ ಆತ್ಮಾನುಭವದಿಂದ ತಿಳಿಯುವುದು ಜ್ಞಾನಾಚಾರವು" (ಜೈನಧ. ೧೦೦). 'ಪಂಚಾಚಾರ' ಪರಾ. [ಜ್ಞಾನ + ಆಚಾರ]

ಜ್ಞಾನಾತ್ಮಕ (ಗು). ೧. ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಜ್ಞಾನವೇ ಪ್ರಧಾನವಾದ: ಜ್ಞಾನಾತ್ಮಕ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಗುರಿ ಕೇವಲ ಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನದ ಧ್ಯಾನ (ಅರಿಕಾ. ೦೦). (ನಾ). ೨. ಜ್ಞಾನವನ್ನೊಳಗೊಂಡುದು; ಜ್ಞಾನರೂಪವಾದುದು : ಐಕ್ಯ ಶರಣ ಪ್ರಾಣಲಿಂಗಿ ಇವುಗಳು ಜ್ಞಾನಾತ್ಮಕವು (ಶಿವಾಸೂ. ೪೦-೪೨). [ಸಂ.]

ಜ್ಞಾನಾಧ್ಯಾಸ (ನಾ). ಒಂದು ವಸ್ತು ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತುವಿನಂತೆ ಕಾಣುವಿಕೆ,–ತೋರುವಿಕೆ : ಹಗ್ಗವು ದೋಷಸಹಿತವಾದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಸರ್ಪವಾಗಿ ಆಗುವುದು, ಹಾಗೆ ಕಾಣುವುದು. ಆಗುವುದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಾಧ್ಯಾಸವೆಂದೂ ಕಾಣುವುದಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನಾಧ್ಯಾಸವೆಂದೂ ವ್ಯವಹಾರ (ಹಿಂದಸಾ. ೨೦೭). [ಜ್ಞಾನ + ಅಧ್ಯಾಸ]

ಜ್ಞಾನಾನ್ವೇಷಣ (ನಾ). ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹುಡುಕುವುದು: ಜ್ಞಾನಾನ್ವೇಷಣ ಸಾಹಸವಿಲ್ಲದ ಭಕ್ತಿಮಾರ್ಗ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಪ್ರಶಸ್ಯವಲ್ಲದಿದ್ದರೂ (ಖುಕ್ಮಾರ. ೦೦೦ ಓ೬೯). [ಜ್ಞಾನ + ಅನ್ವೇಷಣ]

ಜ್ಞಾನಾರಾಧನೆ (ನಾ). ಜ್ಞಾನದ ಉಪಾಸನೆ : ಅಜ್ಞಾನಮಂ ಗೆಂಟುಮಾಡಿ ಸುಜ್ಞಾನಮನಾತ್ಮನೊಳುಂಟು ಮಾಡುವುದು ಜ್ಞಾನಾರಾಧನೆ (ಜೀವಸಂ. ೩-೮ ವ). [ಜ್ಞಾನ + ಆರಾಧನೆ]

ಜ್ಞಾನಾರೋಪ(ನಾ). ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತುವನ್ನಾಗಿ ಗ್ರಹಿಸುವಿಕೆ : ಜ್ಞಾನಾರೋಪ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಆರೋಪ ಎಂದರೆ ಸ್ಮೃತಿಗೆ ಸದೃಶವಾದ ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತುವಿನಂತೆ ಗ್ರಹಿಸುವ ಜ್ಞಾನ (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೫೭೮). [ಜ್ಞಾನ + ಆರೋಪ]

ಜ್ಞಾನಾರ್ಪಣ (ನಾ). [ವೀಶೈ]ಇಂದ್ರಿಯಗೋಚರವಾದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಲಿಂಗಮುಖವಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು : ಸರ್ವತ್ರ ಆಚಾರಾದಿ ಷಡ್ವಿಧ ಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಆ ಲಿಂಗಮುಖಗಳಿಂದ ಗಂಧಾದಿ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಅನಿಚ್ಛಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಅರ್ಪಣ ಮಾಡುವುದೇ ಜ್ಞಾನಾರ್ಪಣವು (ಶಿವಾಸೂ. ೧೦೪-೪೫). [ಜ್ಞಾನ + ಅರ್ಪಣ]

ಜ್ಞಾನಾವರಣ (ನಾ). [ಜೈನ] ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾದ ಕರ್ಮ : ಮಿಥ್ಯಾದರ್ಶನ ವಿರತಿ ಪ್ರಮಾದ ಕಷಾಯ ಯೋಗೋಪಾರ್ಜಿತ ಜ್ಞಾನಾವರಣಾದಿ ಕರ್ಮಂಗಳ್ ಸಂಸಾರ ಕಾರಣಂಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೦-೬೦ ವ); ಚರಮದೊಳಯ್ದುಂ ಜ್ಞಾನಾವರಣಮುಮಂ ನಾಲ್ಕು ದರ್ಶನಾವರಣಮುಮಂ ಪರಮೇಶ್ವರನೊರ್ಮೊದಲೊಳೆ ಪರಿಹರಿಸಿದನಯ್ದುವಮಂತರಾಯಂಗಳುಮಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೪-೯೧) ; ಜ್ಞಾನಾವರಣಮುಂ ದರ್ಶನಾವರಣಮುಂ ವೇದನೀಯಮುಂ . . . ಎಂದಿಂತು ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿಗಳಂ (ಗೊಮ್ಮಸಾ. ೨-೧). [ಜ್ಞಾನ + ಆವರಣ]

ಜ್ಞಾನಾವರಣಪಂಚಕ (ನಾ). [ಜೈನ] ಮತಿಜ್ಞಾನಾವರಣ, ಶ್ರುತಜ್ಞಾನಾವರಣ, ಅವಧಿಜ್ಞಾನಾವರಣ, ಮನಃಪರ್ಯಾಯಜ್ಞಾನಾವರಣ ಮತ್ತು ಕೇವಲ ಜ್ಞಾನಾವರಣ ಎಂಬ ಐದು ಬಗೆಯ ಜ್ಞಾನಾವರಣ ಕರ್ಮಗಳು : ಜ್ಞಾನಾವರಣ ಪಂಚಕಮಂ ದರ್ಶನಾವರಣ ಚತುಷ್ಕಮಂ ಅಂತರಾಯ ಪಂಚಕಮಂ ಸಪ್ರಪಂಚಂ ಘಾತಿಸಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೧೧೧ ವ). [ಜ್ಞಾನಾವರಣ + ಪಂಚಕ]

ಜ್ಞಾನಾವರಣೀಯ (ನಾ). [ಜೈನ] ಎಂಟು ಬಗೆಯ ಘಾತಿಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಮರೆಮಾಡುವ ಕರ್ಮ: ಕರ್ಮಭೇದಮುಂ . . . ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿ ಭೇದದಿಂದೆಂಟು ತೆಱನಕ್ಕುಂ ಅವಾವುವೆನೆ ಜ್ಞಾನಾವರಣೀಯಂ . . . ನಾಮ ಗೋತ್ರಮಂತರಾಯಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೧೧ ವ); ಜೀವನ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಆಚ್ಛಾದಿಸುವ ಕರ್ಮವು ಜ್ಞಾನಾವರಣೀಯವು (ಜೈನಧ. ೩). 'ಅಷ್ಟಕರ್ಮ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಜ್ಞಾನಿ (ನಾ). ೧. ತಿಳಿದವನು; ಬುದ್ಧಿವಂತ: ಜ್ಞಾನಿಗಳೊಳ್ ಯೋಗಿಗಳ ಜ್ಞಾನಿಗಳೊಳ್ ಗೋಪರಧಿಕರ್ (ಜಗವಿ. ೧೭-೨೦). ೨. ಪರಮಾತ್ಮಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು; ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವವನು: ಸದ್ಗುರು ಮುಖದಿ ತತ್ತ್ವಮಸಿಯನೆ ತಿಳಿದು ಸತ್ಯವಿಂತೆಂದು ಅಱಿದಿಪ್ಪ ಜ್ಞಾನಿ ತಾ ಸತ್ತು ಹುಟ್ಟುವನೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ.೩೫೦); ಅಲ್ಲಮಪ್ರಭುವು ಪ್ರಭುವಿನಂತೆ, ಕೇವಲ ಜ್ಞಾನಿಯಂತೆ . . . ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ (ಕೂನ್ನಕು. ೧೩೫). ಆದುದರಿಂದಲೇ ನಾನು ಭಕ್ತರಲ್ಲಿರುವೆನು, ಜ್ಞಾನಿಗಳಲ್ಲಿರುವೆನು ಎಂದು ಪರಮಾತ್ಮನ ವಚನಗಳಿರುವುವು (ವಚರ. ೦೩). ೩. ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕ ; ಜೋಯಿಸ: "ಕಾರ್ತಾಂತಿಕಂ ಜ್ಞಾನಿ . . . ಉತ್ತಮ ಜ್ಯೋತಿಷನೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೭೫-೬). [ಸಂ. ಜ್ಞಾನಿನ್]

ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯ (ನಾ). ೧. ಶಬ್ದ, ಸ್ಪರ್ಶ, ರೂಪ, ರಸ ಮತ್ತು ಗಂಧಗಳ ಜ್ಞಾನವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ಕೊಡುವ ಇಂದ್ರಿಯ; ಗ್ರಹಣಶಕ್ತಿಯನ್ನುಳ್ಳ ಇಂದ್ರಿಯ (ಕಿವಿ, ಚರ್ಮ, ಕಣ್ಣು, ನಾಲಿಗೆ ಮತ್ತು ಮೂಗು) : ಆ ಅಂಗಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಂಗಳು ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಂಗಳು ಪ್ರತ್ಯಂಗವೆನಿಸಿತ್ತು (ಮಹಾದೇ. ಕ. ೧೪೭-೩೪೦) ; ವಿಷಯಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಒಂದಲ್ಲೊಂದು ರೀತಿಯಿಂದ ಅರಿಯುವಂಥ . . . ಈ ಐದು ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ದೃಕ್ಕುಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು (ಅಮೃತ. ೩-೨೭ ಟೀಕು). ೨. ಮನಸ್ಸು ; ಬುದ್ಧಿ : ಜ್ಞಾನವಿಕಾಸಕ್ಕೆ ಹೇತುವಾಗಿಯೂ ಇಂದ್ರಿಯವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದು ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯವೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು (ತತ್ವಕು. ೭). 'ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯ' ಪರಾ. [ಜ್ಞಾನ + ಇಂದ್ರಿಯ]

ಜ್ಞಾನೋದಯ (ನಾ). ಜ್ಞಾನದ ಉದಯ ; ಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗುವಿಕೆ ; ಅರಿವು ಮೂಡುವಿಕೆ : ಜ್ಞಾನೋದಯದಿಂದ . . . ಎಯ್ದಿದಳಾನಂದದೆ ವಿಷ್ಣುಲೋಕಮಂ (ದಿವ್ಯಚ. ೭-೬೨). [ಜ್ಞಾನ + ಉದಯ]

ಜ್ಞಾನೋಪಯೋಗ (ನಾ). [ಜೈನ] ಷೋಡಶ ಭಾವನೆಗಳಲ್ಲೊಂದು: ನಯ ಪ್ರಮಾಣ ನಿಕ್ಷೇಪ ಲಕ್ಷಿತ ಶಾಸ್ತ್ರಾಧ್ಯಯನ ಲಕ್ಷಣಮಪ್ಪ ಜ್ಞಾನೋಪಯೋಗಮುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೧-೨೨ ವ). [ಜ್ಞಾನ + ಉಪಯೋಗ]

ಜ್ಞಾನೋಪಲಬ್ಧಿ (ನಾ). ಜ್ಞಾನಪ್ರಾಪ್ತಿ : ಮಾನವೇತಿಹಾಸ ಎಂದರೆ, ಮಾನವ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಉದ್ಗಮ ಹಾಗೂ ವಿಕಾಸದ ಇತಿಹಾಸ: ಮಾನವನ ಜ್ಞಾನೋಪಲಬ್ಧಿಯ ಇತಿಹಾಸ (ಕರ್ನಾಟ. ೧೧). [ಜ್ಞಾನ + ಉಪಲಬ್ಧಿ]

ಜ್ಞಾಪಕ (ನಾ). ೧. ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡುವ ವಸ್ತು. ೨. ಬೋಧಿಸುವವನು; ಗುರು; ಉಪಾಧ್ಯಾಯ. ೩. ನೆನಪು; ಸ್ಮರಣೆ: ಆ ಸಮಗ್ರತೆಯಲ್ಲಿ ರಸಜೀವನ, ಪ್ರೇರಕಶಕ್ತಿ, ಪ್ರತಿಭೆ . . . ಜ್ಞಾಪಕ ಇತ್ಯಾದಿಯೆಲ್ಲ ಸೇರಿವೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೩೮೦). ೪. [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಒಂದು ಅಲಂಕಾರ ; ಹೇತ್ವಲಂಕಾರದ ಭೇದಗಳಲ್ಲೊಂದು ; ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ, ಪರಿಣಾಮಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ಫಲಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾಪಕವಾದ ಕಾರಣವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿ ಹೇಳುವ ಅಲಂಕಾರ : ಕಾರಣಮಾಗಿರ್ಪುದಳಂಕಾರಂ ಹೇತೂಕ್ತಿಯೆಂಬುದದು ತಾಂ ನಾನಾಕಾರಂ ಜ್ಞಾಪಕಸದಳಂಕಾರ ಸುಮಾರ್ಗ ಪ್ರಯೋಗಮಿಾ ತೆಱನದಱಾ. ಲಕ್ಷ್ಯಂಗಳ್: ಇಂದುಕಿರಣಂಗಳಿಂದಂ ಚಂದನರಸದಿಂದೆ ಮಾಗಿಯಾ ನೀರಿಂದಂ ನಂದದು ಪರಿತಾಪಾನಳನಿಂದಱಿದೆಂ ನಿನ್ನ ಮೆಯ್ಯ ಕಾಮಜ್ವರಮಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೬೩).

ಜ್ಞಾಪಕ ಕೊಡು=ಜ್ಞಾಪಿಸು: ಸ್ವಲ್ಪಹೊತ್ತಿನ ಮೇಲೆ ನವ ಕುಮಾರನ ಬಳಿಗೆ ವಿದೇಶದ ಬೀಬಿಯು ಜ್ಞಾಪಕ ಕೊಟ್ಟಳೆಂದು ಸಮಾಚಾರವು ಬಂದಿತು (ಕಪಾಕುಂ. ೪೮). **ಜ್ಞಾಪಕ ಮಾಡು**=ಜ್ಞಾಪಕ ಕೊಡು: ನಾಳೆ ಬೆಳಗ್ಗೆ ನನಗೆ ಜ್ಞಾಪಕಮಾಡಿಬಿಡು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ಜ್ಞಾಪಕಪತ್ರ (ನಾ). "(ಜ್ಞಾಪಕಕ್ಕೆ ತರಲು ಸಹಾಯಕವಾದ) ನೆನಪಿನ ಟಿಪ್ಪಣಿ" (Memo. ಇಂಕನಿ.). [ಜ್ಞಾಪಕ + ಪತ್ರ]

ಜ್ಞಾಪಕಶಕ್ತಿ (ನಾ). ನೆನಪಿನ ಶಕ್ತಿ ; ಸ್ಮರಣಶಕ್ತಿ : ಜ್ಞಾಪಕಶಕ್ತಿ ಮುಖ್ಯವಾದ ಮನೋವ್ಯಾಪಾರಗಳಲ್ಲೊಂದು (ಶಿಕ್ಷದ. ೫೨೦). [ಜ್ಞಾಪಕ + ಶಕ್ತಿ]

ಜ್ಞಾಪಕಹೇತು (ನಾ). [ತತ್ವಶಾ] ಜ್ಞಾನ ಹುಟ್ಟಲು ಅತ್ಯಾವಶ್ಯಕವಾದ ಎರಡು ಕಾರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಹೊಗೆ ಕಂಡರೆ ಮಾತ್ರ ಇಲ್ಲಿ ಬೆಂಕಿಯಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ವಾಸನೆ ಗೋಚರವಾದರೆ ಪೊದೆಯಲ್ಲಿ ಪುಷ್ಪವಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇವುಗಳಿಗೆ ಜ್ಞಾಪಕಹೇತುಗಳೆಂದು ಹೆಸರು (ಹಿಂದಸಾ. ೫೩). [ಜ್ಞಾಪಕ + ಹೇತು]

ಜ್ಞಾಪಕಾರ್ಥ (ಗು). ನೆನಪಿಗಾಗಿರುವ ; ಸ್ಮರಣಾರ್ಥವಾದ. [ಸಂ.]

ಜ್ಞಾಪನ (ನಾ). ೧. ನೆನಪು ಮಾಡುವುದು. ೨. ಬೋಧನೆ. 'ಜ್ಞಾಪಿಸು' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಜ್ಞಾಪಿತ (ಗು). = ಜ್ಞಪಿತ : "ಜ್ಞಪ್ತಂ ತಾಂ ಜ್ಞಾಪಿತಂ" (ವಸುಕೋ. ೧೧೫-೪೦). [ಸಂ.]

ಜ್ಞಾಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸ್ಮರಿಸು ; ನೆನಪುಮಾಡು.

ಜ್ಞಾಪಿಸಿಕೊಳ್ಳು = ನೆನಪುಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು : ಸೂರಪ್ಪನ ಈ ದಿನದ ವರ್ತನೆಯನ್ನು ಜ್ಞಾಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ (ಚಂಗಾಳ್ಯ. ४೩). [ಜ್ಞಾಪನ + – ಇಸು₃]

ಜ್ಞಾಯಕ (ನಾ). ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳತಕ್ಕವನು ; ಜ್ಞಾತೃ : ಜ್ಞಾಯಕನಾಗಖಿಳಾರ್ಥಂ ಜ್ಞೇಯಂ ಪರಕೀಯಮುಂ ಸ್ವಕೀಯಮುಮಿಲ್ಲೆಂಬೀಯಱಿವಿಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೫-೧೪೦). [ಸಂ.]

ಜ್ಞಾಯಕಶರೀರ (ನಾ). [ಜೈನ] ತ್ರಿಕಾಲಜ್ಞಾನಿಯ ಶರೀರ ; ಸರ್ವಜ್ಞನ ದೇಹ : ಭಾವಿ ತದ್ವ್ಯತಿರಿಕ್ತ ಭೇದದಿಂ . . . ಸಕಲ ತ್ರಿಕಾಲ ಗೋಚರಮಪ್ಪ ಅಱಿವಿನ ದೇಹಂ ಜ್ಞಾಯಕಶರೀರಂ (ತತ್ವಾರ್ಥಸೂ. ೯). [ಜ್ಞಾಯಕ + ಶರೀರ]

ಜ್ಞೇಯ (ಗು). ೧. ತಿಳಿಯಬೇಕಾದ ; ಅರಿಯಬೇಕಾದ (ನಾ). ೨. ತಿಳಿಯಬೇಕಾದ ವಿಷಯ,–ವಸ್ತು : ಜ್ಞಾನಂ

ಜ್ಞೇಯ ಪ್ರಮಾಣಂ ಪಸರಿಸೆ (ಪಂರಾಮಾ. ೧-೨); ಜ್ಞಾತೃ ಜ್ಞಾನ ಜ್ಞೇಯಕ್ಕೆ ಇನ್ನಾವ ಜ್ಞಾನವೋ (ಅವಜಂ. ೧೯೨-೬೫೨); ಜ್ಞಾತೃಜ್ಞಾನ ಜ್ಞೇಯಕಠೀತನಂ . . . ಚಿಂತಿಸಿದಂ (ಶಬಶಂ. ೨-೯೭). ೩. ಚೈತನ್ಯ ಸ್ವರೂಪ; ಪರಬ್ರಹ್ಮ: ಜ್ಞಾತೃ ಜ್ಞಾನ ಜ್ಞೇಯಗಳೆಂಬ ಮೂರಣೀ ತ್ರಿಪುಟಿಯಾಗಿರ್ಪುದದಟೊಳು . . . ಭೂತಾದಿ ವಿಷಯಾವಚ್ಛಿನ್ನಚೈತನ್ಯವೇ ಜ್ಞೇಯವೆನಿಸುವನು (ವಿವೇಕ. ೩೩); ಸೋಪಾಧಿಕ ಬ್ರಹ್ಮವು ಉಪಾಸ್ಯವು, ನಿರುಪಾಧಿಕ ಬ್ರಹ್ಮವು ಜ್ಞೇಯ (ಬ್ರಹ್ಮಭಾ. ೧೪೩ ಅಡಿಟಿ). [ಸಂ.]

ಜ್ಞೇಯಾನಂದ (ನಾ). ಅರಿವಿನಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಆನಂದ; ಚೈತನ್ಯ ಸ್ವರೂಪದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಆನಂದ: ಜ್ಞಾನದ ಸಾರವೋ ಹರಿರೂಪು ಜ್ಞೇಯಾನಂದ . . . ಹರಿರೂಪು (ಗಗತಾ. ೧೭-೨೩).)
[ಜ್ಞೇಯ + ಆನಂದ]

ಜ್ಯಾ (ನಾ). ೧. ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆ; ನಾರಿ: "ಸಿಂಜನಿ ಜೀವೆ ಮೌರ್ವಿ ಗುಣಮೆಂಬಿನಿತುಂ ಜ್ಯಾ ನಾಮಮಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೮೫-೧೭). 'ಜ್ಯಾರವ' ಪರಾ. ೨. ಧರೆ; ಭೂಮಿ: "ಜ್ಯಾ ಜಗತಿಯುರ್ವಿ . . . ಸರ್ವಂ ಸಹಾಖ್ಯೆಯೆನೆ ನೆಲಕೆ ನಾಮಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೨೮-೧); ವಹ್ನಿಗರ್ಭಾರಣಿ ಯಂತೆಯುಂ ಮಣಿಗರ್ಭಜ್ಯಾಯಂತೆಯುಂ . . . ಮಹತ್ವಮಂ ಪಡೆದೆಯೆಂದು ಸ್ತುತಿಗೈದು (ಜಗವಿ. ೨-೯೬ ವ). ೩. ಮಾತೆ; ತಾಯಿ: ಜ್ಯಾಗೆ, ಮಾಗೆ, ಜ್ಯಾದಿರ್, ಮಾದಿರ್ (ಶಬ್ದಾನು. ೫ ಪ್ರಯೋ). ೪. [ರೇಖಾಗ] "ವೃತ್ತ ರೇಖಾಭಾಗದ ಎರಡು ತುದಿಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸುವ ಸರಳರೇಖೆ" (Chord. ಇಂಕನಿ.). ೫. "ಚಾಪದ ಒಂದು ಕೊನೆಯಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಕೊನೆಯ ತ್ರಿಜ್ಯಕ್ಕೆ ಲಂಬವಾಗಿ ಎಳೆದ ರೇಖೆ" (Sine of arc. ಇಂಕನಿ.): "ಆ ಲಂಬರೇಖೆಗೂ ತ್ರಿಜ್ಯಕ್ಕೂ ಇರುವ ಪ್ರಮಾಣ" (Sine of angle. ಇಂಕನಿ.); ಯವನರು 'ಜ್ಯಾ' ವನ್ನು 'ವ್ಯಾಸ' ದಿಂದ ಭಾಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಶಿಲ್ಪನಾ. ೯೮). 'ಜ್ಯಾಮಿತಿ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಜ್ಯಾಘಾತ (ನಾ). ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆಯಿಂದಾದ ಪೆಟ್ಟು; ಬಿಲ್ಲಿನ ಹುರಿಯ ಹೊಡೆತ: ಪೊಣ್ಮುತ್ತುಮೇಂದ್ರನ ದೈತ್ಯೇಂದ್ರನ ದಿವ್ಯಚಾಪ ವಿಪುಲ ಜ್ಯಾಘಾತ ಘೋರಸ್ವನಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೪-೧೫೦); ಚಿನ್ನದ ಕಂಬಗಳಂತೆ ಸುಂದರಗಳೂ ಜ್ಯಾಘಾತದಿಂದ ಕಠಿಣಗಳೂ ಆದ ಅವನ ತೋಳುಗಳನ್ನು . . . ತಟ್ಟುತ್ತ (ವಜಭಾ. ೧೨೭). [ಜ್ಯಾ + ಘಾತ$_2$]

ಜ್ಯಾಘಾತವಾರಣ (ನಾ). ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆಯಿಂದುಂಟಾಗುವ ಪೆಟ್ಟುಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಎಡದ ಮುಂಗೈಗೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಚರ್ಮಪಟ್ಟಿ. 'ಗೋಧ' ಪರಾ. [ಜ್ಯಾಘಾತ + ವಾರಣ]

ಜ್ಯಾನಾದ (ನಾ). ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆಯಿಂದಾಗುವ ಧ್ವನಿ; ಠೇಂಕಾರ: ಆ ನರಂ ಕೋಪಮಂ ತಾಳ್ದು ನಿಜಚಾಪಮಂ ಜ್ಯಾನಾದಮಂ ಮಾಡೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೨-೪೭); ಜ್ಯಾನಾದಮಾತ್ರದಿಂದವನೇನೆಂಬೆಂ ವಿಘ್ನಮೆಲ್ಲಮಂ ಪರಿಹರಿಕುಂ (ಶಾಕುಂತ. ೩೧-೫೪). [ಜ್ಯಾ + ನಾದ$_1$]

ಜ್ಯಾನಿ (ನಾ). ೧. ಮಂಪು; ವಾರ್ಧಕ್ಯ. ೨. ಕ್ಷೀಣತೆ; ಶೈಥಿಲ್ಯ; ದುರ್ಬಲತೆ; ಅಶಕ್ತಿ. [ಸಂ.]

ಜ್ಯಾಪ್ರತಿಪಾಳನ (ನಾ). ಭೂಮಿಯ ರಕ್ಷಣೆ: ಜ್ಯಾಪ್ರತಿಪಾಳನಮಂ ಧರ್ಮ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನೈದೆಮಾಡಿದಂ ಸುಕರತೆಯಿಂದಾ ಪ್ರಭು (ಚಂದ್ರಪು. ೨-೬೩).
[ಜ್ಯಾ + ಪ್ರತಿಪಾಳನ (= ಪ್ರತಿಪಾಲನ)]

ಜ್ಯಾಬೀತೆ 'ಜಾಬಿತಾ' ನೋ.

ಜ್ಯಾಬು (ನಾ). = ಜೂಬು (?): ಭೂಪಾಳಕಜಾಳಕಪ್ರತತಿಗೆ ಪೆರ್ವ್ವಾಡಿ ಜ್ಯಾಬಾದನೋ (ಇಒ. ೧೯೪೭, ಕೊಲ್ಲಾಪುರ. ೫೩೭-೦೨; ?). [?]

ಜ್ಯಾಮಂಡಲ (ನಾ). ಭೂಮಂಡಲ: ನಿನ್ನವೊಲೀ ಜ್ಯಾಮಂಡಲದೊಳಧಿಕ ಸಾಹಸಿಯಾವಂ (ವೃಷವಿ. ೧೧-೫೫). [ಜ್ಯಾ + ಮಂಡಲ]

ಜ್ಯಾಮಿತಿ (ನಾ). ರೇಖೆ, ಕ್ಷೇತ್ರ, ಘನಾಕೃತಿ ಇವುಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳ ಮತ್ತು ಪ್ರಮಾಣಸಂಬಂಧಗಳ ಪರಿಚಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿಕೊಡುವ ಗಣಿತಶಾಸ್ತ್ರ; ರೇಖಾಗಣಿತ: ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಅಡಕವಾದ ಕೊಂಚ ಜ್ಯಾಮಿತಿ ಯನ್ನೂ ಅರಿತುಕೊಂಡುದಾಯಿತು (ಬಂಜನ್. ೨೭); ಜ್ಯಾಮಿತಿ ತಿಳಿಯದೆ ಇದ್ದವರಿಗೆ ಪ್ಲೇಟೋವಿನ ಆಶ್ರಮದೊಳಕ್ಕೆ ಕಾಲಿಡಲೂ ಸಹ ಅವಕಾಶ ವಿರಲಿಲ್ಲವಂತೆ (ಶಿಲ್ಪನಾ. ೮೫); ಜ್ಯಾಮಿತಿಯ ತಿಳುವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನು ನನ್ನ ಬಾಗಿಲಿನೊಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಲಾಗದು (ಗಣಜ. ೨೭).
[ಜ್ಯಾ + ಮಿತಿ./ಇಂ. Geometry]

ಜ್ಯಾಯ (ನಾ). ೧. ಹಿರಿಯ; ಜ್ಯೇಷ್ಠ. ೨. ಅಣ್ಣ: "ಅಗ್ರಜಂ ಜ್ಯಾಯನಾ ಜ್ಯೇಷ್ಠನೆನಲಣ್ಣನೆನಿಕು" (ಮಂಗರಾ. ೯೨-೧೧); ಜ್ಯಾಯನ ರಾಜ್ಯಮನಯ್ಯ ಕನೀಯನವೇಕ್ಷಿಸುವುದುಚಿತಮಲ್ತು (ಪಂರಾಮಾ. ೬-೧೨೬). ೩. ಶ್ರೇಷ್ಠ ನಾದವನು; ಉತ್ತಮನು: ಜ್ಯಾಯಂಗೆ ನೀನೆ ವಲಮಾದೇಯಂ ನೀನಲ್ಲದನ್ಯವಸ್ತುಗಳೆಲ್ಲಂ ಹೇಯಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೧-೧೨೬); ಪೃಥುಕಾಯಂ ದುಷ್ಪ್ರಮೇಯಂ ಸಕಲಖಗಕುಲಜ್ಯಾಯನಾ ವೈನತೇಯಂ (ಜಗವಿ. ೧೧-೯೧). [ಸಂ. ಜ್ಯಾಯಸ್]

ಜ್ಯಾಯಾಂಸ (ನಾ). ಹಿರಿಯ; ಜ್ಯೇಷ್ಠ: ಜ್ಯಾಯಾಂಸ, ಕನೀಯಾಂಸ (ಶಮದ. ೮೭ ಪ್ರಯೋ); ಜ್ಯಾಯಂ, ಜಾಯಸ್ಸು, ಜ್ಯಾಯಾಂಸಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೩೪ ಪ್ರಯೋ). [ಸಂ. ಜ್ಯಾಯಸ್]

ಜ್ಯಾರವ (ನಾ). ೧. = ಜ್ಯಾನಾದ: ಪೆಣ್ದುಂಬಿಯ ಗಾವರಂಬೊರೆದು ಪೊಣ್ಮುತಿರ್ದ ಪುಷ್ಪಾಸ್ತ್ರಚಾಪಲತಾ ಜ್ಯಾರವದಂತೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೬೫೨). ೨. ಭೂಮಿಯ ಧ್ವನಿ. ೧, ೨: ಅಟ್ಟುಜ ಭುಜಂಗರ್ ಬೆರ್ಚಿ ದೇವರ್ ಭಯಂಗೊಳೆ ಮರ್ತ್ಯರ್ ಪ್ರತಿಜಾತ ನಾಗಗೃಹ ನಾಕಜ್ಯಾರವಂ ಜ್ಯಾರವಂ (ಜಗವಿ. ೭-೭೭). [ಜ್ಯಾ + ರವ]

ಜ್ಯಾರವಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆಯೇರಿಸಿ ಧ್ವನಿಮಾಡು: ಧನುಷ್ಟೇಂಕಾರವಮಾಡಂ: ಪೆದೆಯನೆಳೆದು ಗಾಂಡೀವದೊಳ್ ತೊಟ್ಟು ರೌದ್ರೋತ್ಕರ ವೃತ್ತಂ ಜ್ಯಾರವಂಗೆಯ್ದಡಸಿ ಪಿಡಿದು . . . ಮಾಣದೆಚ್ಚಂ (ಶಬಶಂ. ೪-೩೯). [ಜ್ಯಾರವ + ಕೆಯ್$_1$]

ಜ್ಯಾರಾವ (ನಾ). = ಜ್ಯಾರವ: ತೀವಿದುದು ಗಗನಮಂ ವಜ್ರಾವರ್ತ ಧನುರ್ಲತಾ ಘನ ಜ್ಯಾರಾವಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೪-೧೪೧). [ಜ್ಯಾ + ರಾವ]

ಜ್ಯೂ (ನಾ). ಇಸ್ರೇಲ್ ದೇಶದವನು; ಹೀಬ್ರೂ ಬುಡಕಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿದವನು; ಯೆಹೂದ್ಯ; ಯೆಹೂದಿ. [←ಇಂ. Jew]

ಜ್ಯೂರಿ (ನಾ). ನ್ಯಾಯದರ್ಶಿ; ನ್ಯಾಯಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ತೀರ್ಪುಕೊಡಲು ನಿಯುಕ್ತನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಪಂಚಾಯತಿದಾರ: ಚಿಕ್ಕಿಯ ತಂದೆ ನನ್ನನ್ನು ಇಳಿಸಿ, ನಡೆಸಿಕೊಂಡು ಒಯ್ದು ಜ್ಯೂರಿಯ ಮುಂದೆ ನಿಲ್ಲಿಸಿದ (ಸ್ವಕೀಚ. ೪೭೩); ಈ ವಿಷಯವೂ ಜ್ಯೂರಿಗಳಿಗೆ ಮನವರಿಕೆಯಾಯಿತೆಂದು ಗೊತ್ತಾದಾಗ . . . ಪರಿಣಾಮವೇನಾಗಬಹುದೆಂಬುದನ್ನು ವಿವರಿಸಿದನು (ಪುನರು. ೯೭). [←ಇಂ. Jury]

ಜ್ಯೇಷ್ಠ (ಗು). ೧. ಹಿರಿಯ; ದೊಡ್ಡ: ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಪುತ್ರನನ್ನೇ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರೀತಿಸುತ್ತಾರೆ (ಇಪ್ಪಕ. ೪೦೩). (ನಾ). ೨. ಅಣ್ಣ; ಅಗ್ರಜ: "ಅಗ್ರಜಂ ಜ್ಯೇಷ್ಠಂ ಜ್ಯಾಯನೆನಿಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೫-೧೯). ೩. ಹಿರಿಯವನಂ: ದೊಡ್ಡ ಮಗ: ಕಳುಹು ರಕ್ಷಣೆಗೆನ್ನೊಡನೆ ನಿನ್ನಾ ಜ್ಯೇಷ್ಠನಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೮-೦೪). ೪. ಚಾಂದ್ರಮಾನ ವರ್ಷದ ಮೂರನೆಯ ತಿಂಗಳ ಹೆಸರು: ಆ ಮಾಸವೇ ಚೈತ್ರ ವೈಶಾಖ, ಜ್ಯೇಷ್ಠ . . . ಫಾಲ್ಗುನ ಎಂದು ಹನ್ನೆರಡು ತೆಱನಾಗಿಹುದು (ವಿವೇಕ. ೩೨೦). ೫. ಉತ್ತಮವಾದುದು; ಉತ್ಕೃಷ್ಟ ವಾದುದು: ಭರತನ ಮತದಲ್ಲಿ ನಾಟ್ಯಮಂಟಪ ಅಥವಾ ಪ್ರೇಕ್ಷಾಗೃಹವು ಜ್ಯೇಷ್ಠ, ಮಧ್ಯಮ, ಕನಿಷ್ಠ ಎಂದು ಮೂರುವಿಧ (ಸಂಸಾಟ. ೨೩). [ಸಂ.]

ಜ್ಯೇಷ್ಠೆ (ನಾ). ೧. ಹಿರಿಯವಳು ; ದೊಡ್ಡವಳು : ಲಕ್ಷ್ಮಿಗಿಂತ ನೀನೇ ಜ್ಯೇಷ್ಠೆ (ಶಾಂತಲಾ. ೯೩). ೨. ಶ್ರೇಷ್ಠಳು ; ಉತ್ತಮ ಗುಣಗಳನ್ನು ಉಳ್ಳವಳು: ಜ್ಯೇಷ್ಠೆ ಕನಿಷ್ಠೆಯರೆಂಬ ದ್ವಿವಿಧ ಗುಣ ವಿಶೇಷ ವನಿತೆಯರಿಂ (ವಿವೇಕ. ೩೨೮). ೩. ದುರದೃಷ್ಟದ ಅಧಿದೇವತೆ ; ದರಿದ್ರಲಕ್ಷ್ಮಿ : "ಅಲಕ್ಷ್ಮೀಃ, ನಿರೃತಿಃ—ಈ ೨ ಜ್ಯೇಷ್ಠೆ" (ಹಲಾಯು. ೧೫-೮೭) ; ತಾನೆಯ್ದಿ ವಿಷ್ಣುವಂ ಜ್ಯೇಷ್ಠೆ ತನಗಿರಲೆಡೆಯನೆರೆಯೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೧೦-೩೬). ೪. ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹದಿನೆಂಟನೆಯದು : ಅನೂರಾಧೆ ಜ್ಯೇಷ್ಠೆ . . . ರೇವತಿಗಳೆಂಬಿಪ್ಪತ್ತೇಳು ತಾರೆಗಳಾದ ನಾಲ್ಕು ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳಿಂದ ನೂಱೆಂಟಾಗಿ (ವಿವೇಕ. ೨೫೮). ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಿಕ್ಕ ಹಲ್ಲಿ. [ಸಂ. ಜ್ಯೇಷ್ಠಾ]

ಜ್ಯೋತಿ (ನಾ). ೧. ಬೆಳಕು ; ಕಾಂತಿ ; ತೇಜಸ್ಸು; ಪ್ರಕಾಶ: "ಅಗ್ನಿಯ ವಿಶಾಲ ಕಾಂತಿದ್ಯೋತಿ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸುಹೇತಿ ಶಿಖೆಯರ್ಚಿ ಪ್ರಭಾಖ್ಯಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೪-೮); ನೃಪತಿಯಾ ಭಾಮಮಹಿಮಾ ಜ್ಯೋತಿ ಸಂಚರಿಸಿದುದು ಮಿಂಚಿ ಪಟ್ಟಮಹಿಷಿಯರೆರ್ದೆಗಳೊಳ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೨-೩೦೩). ೨. ದೀವಿಗೆ; ದೀಪ : "ದೀವಿಗೆ ಜ್ಯೋತಿ ದೀಪ್ತಿ ಗೃಹಭಾನುವಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೩೦-೧೮) ; ಬೆಳಗುವ ಜ್ಯೋತಿಯ ತಿರುಳಿನಂತೆ ಹೊಳೆವ ಕಂಗಳ . . . ಶಿವಯೋಗಿಯ ಕಂಡೆ (ಅವಚಂ. ೨೩೨-೧೦೫೦) ; ತಮಂಧ ಘನ ಜ್ಯೋತಿ ಕಿಱಿದೆನ್ನ ಬಹುದೆ (ಬಸವ. ೭೫) ; ಜಾತಿಹೀನನ ಮನೆಯ ಜ್ಯೋತಿ ತಾ ಹೀನವೇ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೯೭೬). ೩. ಅಗ್ನಿ ; ಬೆಂಕಿ : "ಜ್ಯೋತಿ ವಾಯುಸಖಂ ಬೃಹದ್ಭಾನು . . . ವೈಶ್ವಾನರಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೪-೭). ೪. ಬೆಳಕಿನ ಅಂಶ ; ಕಿರಣ. ೫. ನಕ್ಷತ್ರ ; ಉಡು : "ರಿಕ್ಷಮುಡು ತಾರೆ ತಾರಗೆ ನಕ್ಷತ್ರಂ ಜ್ಯೋತಿ ತಾರಕಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೪-೭೮). ೬. ಕಣ್ಣು ; ನೇತ್ರ: "ನುತನೇತ್ರಮಂ ಜ್ಯೋತಿಯೆಂದೆಂಬುದು (ಮಂಗರಾ. ೧೪೧-೧೩). ೭. ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ವಭಾವ. ೮. ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ, ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಹ. ೯. [ತತ್ವಶಾ] ಚೈತನ್ಯ ಸ್ವರೂಪ ; ಪರಬ್ರಹ್ಮ : ವೇದಋಷಿಯ ದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಜ್ಯೋತಿ ಮತ್ತು ಸತ್ಯ ಎರಡೂ ಸಮಾನಾರ್ಥಕ (ಸೌಂದಸ. ೯೯). "ಅನಲಂ ನಕ್ಷತ್ರ ನೇತ್ರಾಂಶುಸದ್ಭಾವಂ ಜ್ಯೋತಿಸಮಾಖ್ಯೆ" (ನಾನಾರ. ೬೯).
[ಸಂ. ಜ್ಯೋತಿಸ್]

ಜ್ಯೋತಿಃಪಟಲ (ನಾ). "ಸೌರವ್ಯೂಹದಿಂದಾಚೆಗಿರುವ ದೂರ ನಕ್ಷತ್ರ ಪುಂಜಗಳಿಂದಾಗಲೀ, ಅನಿಲದ್ರವ್ಯ ಅಥವಾ ನಕ್ಷತ್ರದ್ರವ್ಯದಿಂದಾಗಲೀ ಆದ ಆಕಾಶದ ಕಾಂತಿ ಪ್ರದೇಶ" (Nebula. ಇಂಕನಿ.).
[ಸಂ. (ಜ್ಯೋತಿಸ್ + ಪಟಲ)]

ಜ್ಯೋತಿಃಪ್ರಭೆ (ನಾ). ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಪ್ರಕಾಶ,—ಹೊಳಪು: ಆಭರಣ ಪ್ರಭಾ ಪರಿಭೂತ ಪ್ರಭೂತ ಜ್ಯೋತಿಃಪ್ರಭೆಯಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೧೦೫ ವ).
[ಸಂ. ಜ್ಯೋತಿಃಪ್ರಭಾ (ಜ್ಯೋತಿಸ್ + ಪ್ರಭಾ)]

ಜ್ಯೋತಿಪುರುಷ (ನಾ). ಜ್ಯೋತಿ ಸ್ವರೂಪನಾದ ಪುರುಷ ; ಪರಮಾತ್ಮ : ಜ್ಯೋತಿಪುರುಷನೊಬ್ಬ ಪುರುಷನು . . . ಬೆಳಗಿನೊಳಗಣ ಮಹಾಬೆಳಗಿನ ಬೆಳಗು (ಬಸವ. ೯೫೫). [ಜ್ಯೋತಿ + ಪುರುಷ]

ಜ್ಯೋತಿರಂಗ (ನಾ). [ಜೈನ] ದಶ ವಿಧ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಬೆಳಕನ್ನು ನೀಡುವ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷ : ಸೊಗಯಿಸುವುವು ದೀಪಾಂಗ ಜ್ಯೋತಿ ರಂಗ ಕಲ್ಪಕುಜಂಗಳು (ಆದಿಪು. ೫-೪೦) ; ಜ್ಯೋತಿರಂಗಮೆಂಬುದು . . . ಚಂದ್ರಾದಿತ್ಯರ ಕಿರಣಪ್ರವೇಶಂಗಳ್ಗೆಡೆಗುಡದಿರ್ಪ ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿಶೇಷಂಗಳು ಮನುಳ್ಳುದು (ಜಾವುಂಪು. ೮) ; ವಸನಾಂಗಾತೋದ್ಯಾಂಗ ಪ್ರಸವಾಂಗ ಜ್ಯೋತಿರಂಗ ದೀಪಾಂಗಾನ್ನಾಂಗಸುರಾಂಗ ಭಾಜನಾಂಗಾವಸಥಾಂಗ ವಿಭೂಷಣಾಂಗ ದಶಕಲ್ಪಕುಜಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೩೪).
[ಸಂ. (ಜ್ಯೋತಿಸ್ + ಅಂಗ)]

ಜ್ಯೋತಿರಥ (ನಾ). ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಪುಂಜ; ಏಳು ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಗುಂಪು ; ಸಪ್ತರ್ಷಿ ಮಂಡಲ: "ಧ್ರುವನಕ್ಷತ್ರವಿರುವ ನಕ್ಷತ್ರಪುಂಜ: ಲಘುಸಪ್ತರ್ಷಿ (ನಕ್ಷತ್ರಪುಂಜ); ಜ್ಯೋತಿರಥ" (Cynosure. ಇಂಕನಿ.).
[ಜ್ಯೋತಿ + ರಥ]

ಜ್ಯೋತಿರಿಂಗಣ (ನಾ). ಮಿಣುಕುಹುಳು ; ಮಿಂಚುಹುಳು : "ಜ್ಯೋತಿ ರಿಂಗಣಂ ಖದ್ಯೋತಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೪-೨೪) ; ದಿನಪತಿಯ ಬೆಳಪ ನಭೋಂಗಣಮಂ ಜ್ಯೋತಿರಿಂಗಣಂ ಬೆಳಗುಗುಮೇ (ಆದಿಪು. ೮-೧೧).
[ಸಂ.]

ಜ್ಯೋತಿರ್ಗಣ (ನಾ). ಗ್ರಹನಕ್ಷತ್ರಾದಿಗಳ ಸಮೂಹ : ಹೊಳೆವ ಜ್ಯೋತಿ ರ್ಗಣದವೊಲು ತೊಳತೊಳಗಿ ಬೆಳಗುವ ಗುಣರಹಿತನ ನಿಜಸ್ವರೂಪ ವಿದೆಂದನು (ಕುಮ್ಮಾಉ. ೪-೧೭). [ಸಂ. (ಜ್ಯೋತಿಸ್ + ಗಣ)]

ಜ್ಯೋತಿರ್ಜ್ಞಾನ (ನಾ). ಜ್ಯೋತಿಷಜ್ಞಾನ ; ಜೋಯಿಸನ ವಿದ್ಯೆ : ಸಹದೇವಂ ಜ್ಯೋತಿರ್ಜ್ಞಾನದೊಳತಿ ಪರಿಣತನಾದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೩೬ ವ). ಈ ಜ್ಯೋತಿರ್ಜ್ಞಾನಮಂ ಪ್ಪೊಡೆಮ್ಮನ್ನರಪ್ಪ ಋಷಿರೂಪರ್ಗಲ್ಲದೆ ಕಲಲುಂ ಕಲಿಸಲುಂ ಬಾರದು (ಸುಕುಮಾ. ೩-೨೮ ವ).
[ಸಂ. (ಜ್ಯೋತಿಸ್ + ಜ್ಞಾನ)]

ಜ್ಯೋತಿರ್ಧರ (ನಾ). ಜ್ಯೋತಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದವನು ; ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕ: ಈ ಮೂವರು ಮಹಾನುಭಾವರು ಶರಣಮಾರ್ಗದ ಜ್ಯೋತಿರ್ಧರರಾಗಿ . . . ಮಾನವ್ಯದ ಮಹಾಸಿದ್ಧಿಯ ಪ್ರತೀಕರಾಗಿ ಬಾಳಿ ಬೆಳಗಿದರು (ಶರಚಿ. ೫೫೩). [ಸಂ.]

ಜ್ಯೋತಿರ್ಮಂಡಲ (ನಾ). ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ, ನಕ್ಷತ್ರವೇ ಮೊದಲಾದ ಆಕಾಶಕಾಯಗಳ ಮಂಡಲ: ಶೀತೋಷ್ಣ ಭಾವರಹಿತ ಜ್ಯೋತಿ ರ್ಮಂಡಲವನಂತಕೋಟಿ ದಿನೇಶ ದ್ಯೋತಾಭಮಿರ್ದುದು (ಜಗವಿ.೧-೪೭).
[ಸಂ. (ಜ್ಯೋತಿಸ್ + ಮಂಡಲ)]

ಜ್ಯೋತಿರ್ಮಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಮೂಲ್ಯ ರತ್ನ : ತನ್ನಂ ಸ್ಪರ್ಶಗೊಂಡವರ್ಗೆ ನಕ್ಷತ್ರಗಳಂತೆ ಚಿರಕಾಲಂ ಬೆಳಗಲುಳ್ಳ ಕಾಂತಿಪ್ರದ ಮಾದ ಜ್ಯೋತಿರ್ಮಣಿ (ವಿವೇಕ ೨೦೦).
[ಸಂ. (ಜ್ಯೋತಿಸ್ + ಮಣಿ)]

ಜ್ಯೋತಿರ್ಮಯ (ನಾ). ಬೆಳಕಿನಿಂದ ಕೂಡಿದುದು; ಪ್ರಕಾಶಮಯ ವಾದುದು : ನಿಗಮಕ್ಕತೀತ . . . ಜ್ಯೋತಿರ್ಮಯ ತಾನೇ ಲೀಲೆಗೆ ಮೂಲವಾದ (ಅವಚಂ. ೧೯೩-೯೯೦) ; ಅದು ರಸಮಯ ಮತ್ತು ಜ್ಯೋತಿರ್ಮಯ. ಪರಮಸತ್ಯದ ಸ್ವರೂಪಲಕ್ಷಣವೇ ಇದು (ಸೌಂದಸ. ೧೦೦) ; ಮುಖಮಂಡಲವು . . . ಜೋತಿರ್ಮಯವಾಗಿ ಶೋಭಿಸು ತ್ತಿದ್ದಿತು (ಕಪಾಕುಂ. ೯೪). [ಸಂ.]

ಜ್ಯೋತಿರ್ಮೂರ್ತಿ (ನಾ). = ಜ್ಯೋತಿಪುರುಷ : ಆ ಪರಮವಾದ ಆತ್ಮ ಸೌಂದರ್ಯದ ಜ್ಯೋತಿಮೂರ್ತಿಯನ್ನೇ . . . ಅನುಭವಿಸಿ ಹಾಡಿದ್ದಾರೆ (ಸೌಂದಸ. ೪೦). [ಸಂ. (ಜ್ಯೋತಿಸ್ + ಮೂರ್ತಿ)]

ಜ್ಯೋತಿರ್ಮೇಘ(ನಾ). ಅನೇಕ ಚಿಕ್ಕ ಚಿಕ್ಕ ಜ್ಯೋತಿಗಳಿಂದಾದ ಮೋಡ; ನಕ್ಷತ್ರದ ಭ್ರೂಣಾವಸ್ಥೆ ; ನೀಹಾರಿಕೆ : ನಕ್ಷತ್ರದ ಭ್ರೂಣಾವಸ್ಥೆ ಪ್ರಾಯಶಃ ಮಹಾವ್ಯಾಧದ ಜ್ಯೋತಿರ್ಮೇಘದಂಥ ರೂಪದಿಂದ ಆರಂಭ ವಾಗಬಹುದು (ನಕ್ಷತ್ರ. ೧೩೩) ; ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ನಾನಾಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಬಾನ್ನೀಲಿ (Celestial) ವರ್ಣದ ಉಣ್ಣೆಯ ಚೂರುಗಳಂತೆ ತೋರುವ ಮೋಡಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು . . . ಅವುಗಳನ್ನೇ ನಾವು ಜ್ಯೋತಿರ್ಮೇಘ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತೇವೆ (ಆಕಾಶ. ೬೨); ಸೂರ್ಯ ಮತ್ತು ಗ್ರಹಗಳು ಅಪಾರವಾದ ಜ್ಯೋತಿರ್ಮೇಘವೊಂದರಿಂದ ರೂಪ ತಾಳಿದವೆಂದು ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಂಡನು (ಭೂಹುಟ್ಟು. ೧೭). [ಸಂ. (ಜ್ಯೋತಿಸ್ + ಮೇಘ)]

ಜ್ಯೋತಿರ್ಲತೆ (ನಾ). ಬೆಳಕನ್ನು ಬೀರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಜ್ಯೋತಿರ್ಲತೆಗಳ ರುಚಿಸಂಜಾತಂ ಫಣಿಗಣಫಣಾಮಣಿಪ್ರಭೆ ಬಿಡದು ದ್ಯೋತಿಪುದು (ಶಬಶಂ. ೩-೩೫); ಅತ್ತಿಮಬ್ಬೆ ಮತ್ತು ಗುಂಡ ಮಬ್ಬೆಯರು ಚಿಗುರೊಡೆದ ಜ್ಯೋತಿರ್ಲತೆಗಳಂತೆ ನಿಗಿನಿಗಿಸಿದರು (ದಾನಚಿಂ. ೬೫).
[ಸಂ. ಜ್ಯೋತಿರ್ಲತಾ (ಜ್ಯೋತಿಸ್ + ಲತಾ)]

ಜ್ಯೋತಿರ್ಲಿಂಗ (ನಾ). ೧. ಜ್ಯೋತಿಸ್ವರೂಪವಾದ ಲಿಂಗ. ೨. ಭರತ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಸೋಮನಾಥ (ಸೌರಾಷ್ಟ್ರ), ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ (ಶ್ರೀಶೈಲ), ಮಹಾಕಾಲ (ಉಜ್ಜಯಿನಿ), ಓಂಕಾರ (ಅಮಲೇಶ್ವರ), ವೈದ್ಯನಾಥ (ಪರಲಿ), ಭೀಮಶಂಕರ (ಡಾಕಿನಿ), ರಾಮೇಶ್ವರ (ಸೇತುಬಂಧ), ನಾಗೇಶ (ದಾರುಕಾವನ) ವಿಶ್ವೇಶ (ವಾರಣಾಸಿ), ತ್ರ್ಯಂಬಕ(ಗೋಮತೀತಟ),ಕೇದಾರ(ಹಿಮಾಲಯ), ಘೃಷ್ಣೇಶ (ಇಲಾಪುರಿ ಅಥವಾ ಶಿವಾಲಯ) ಎಂಬ ಹನ್ನೆರಡು ಲಿಂಗಗಳು : ಹಿಂದಿನಿಂದಲೂ ಭರತಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಶೈವಮತ ಸಂಬಂಧ ವಾದ ಹನ್ನೆರಡು ಜ್ಯೋತಿರ್ಲಿಂಗಗಳು ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತವಾಗಿವೆ (ಭಾರದ. ೨೦೭). ೩. (ಅಲಂ) ಆತ್ಮನಂತೆ ವ್ಯಾಪಕವಾದುದು : ಮಾತೆಂಬುದು ಜ್ಯೋತಿರ್ಲಿಂಗ (ಅವಚಂ. ೨೧೧-೯೫೦). [ಸಂ. (ಜ್ಯೋತಿಸ್ + ಲಿಂಗ)]

ಜ್ಯೋತಿರ್ಲೋಕ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಕಾಶಮಯವಾದ ಲೋಕ ; ನಕ್ಷತ್ರ ಲೋಕ : ಜ್ಯೋತಿರ್ಲೋಕಂ ನಲವಿಂ ಭೂತಳಕೇಳ್ತಂದ ತೆಱದಿ ಬೆಳಗುವ ದೀಪವ್ರಾತದಿನೊಪ್ಪುವ ಲಿಂಗನಿಕೇತನಮಂ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೩೭-೯); ಸಾಲು ಸಾಲಿನಲಿ ಪ್ರಜ್ವಳಿಸಿ ಜ್ಯೋತಿರ್ಲೋಕದಂತೆಸೆದುದು (ನವಮೋ. ೨೨-೧೯). ೨. [ಜೈನ] ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕದೇವತೆಗಳ ಲೋಕ : ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕರ್ . . . ದೇವಚಾಪಂ ಜ್ಯೋತಿರ್ಲೋಕಾಧಿಪಾಲಾಭರಣ ಕಿರಣದಿಂದುರ್ವಿಯಂ ಪರ್ವೆ ಬಂದರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೨೦) ; ಅಂತಾ ಜ್ಯೋತಿರ್ಲೋಕಜನಿತ ರೆಲ್ಲರುಂ . . . ಅಣಿಮಾದಿ ಗುಣಗಣಾನ್ವಿತರುಮಪ್ಪರ್ (ಸುಕುಮಾ.೧೦-೧೯).
[ಸಂ. (ಜ್ಯೋತಿಸ್ + ಲೋಕ)]

ಜ್ಯೋತಿರ್ವರ್ಷ (ನಾ). ಭೂಮಿಯಿಂದ ನಕ್ಷತ್ರ ಮತ್ತು ಗ್ರಹಗಳಿಗಿರುವ ಅಂತರವನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಒಂದು ದೂರಮಾನ ; ಬೆಳಕು ಒಂದು ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಚಲಿಸುವಷ್ಟು ದೂರ : ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ದೂರವನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಮಾನವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಜ್ಯೋತಿರ್ವರ್ಷವೆಂದು ಹೆಸರು (ಜಗತ್ತು. ೩೨) ; ಬೆಳಕು ಒಂದು ವರ್ಷ ದಲ್ಲಿ ಓಡುವ ದೂರಕ್ಕೆ ಒಂದು ಜ್ಯೋತಿರ್ವರ್ಷವೆಂದು ಹೆಸರಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ (ನಕ್ಷತ್ರ. ೧೧೫). [ಸಂ. (ಜ್ಯೋತಿಸ್ + ವರ್ಷ)]

ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿಜ್ಞಾನ (ನಾ). ಗ್ರಹನಕ್ಷತ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವಿಜ್ಞಾನ ; ಖಗೋಳವಿಜ್ಞಾನ. 'ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿಜ್ಞಾನಿ' ಪರಾ.
[ಸಂ. (ಜ್ಯೋತಿಸ್ + ವಿಜ್ಞಾನ)]

ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿಜ್ಞಾನಿ (ನಾ). ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿಜ್ಞಾನವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು: ಚಂದ್ರ ಮಂಡಲದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿಜ್ಞಾನಿ ಅಥವಾ ನಾವಿಕ; ಚಾಂದ್ರಜ್ಞಾನಿ (Lunarian. ಇಂಕನಿ.).
[ಸಂ. ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿಜ್ಞಾನಿನ್]

ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿದ (ನಾ).=ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿಜ್ಞಾನಿ : ಅನೇಕ ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿದರು ಅದನ್ನು ಪರೀಕ್ಷೆಮಾಡಿ ಅದರ ಛಾಯಾಪಟವನ್ನು ತೆಗೆದಿರುತ್ತಾರೆ (ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿ. ೪೪). [ಸಂ. ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿದ್]

ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿಮಾನ (ನಾ). [ಜೈನ] ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕ ದೇವತೆಗಳ ವಿಮಾನ : ಬಳಸಿದುದು ಮೇರು ಶಂಕಾಕುಳಿತಂ ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿಮಾನತತಿಯೆನೆ ಬಳಸಿತ್ತೆಳವಳಿಕಿನ ಮುಗಿಲಟ್ಟಳೆವಳಗಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೧೧೭).
[ಸಂ. (ಜ್ಯೋತಿಸ್ + ವಿಮಾನ)]

ಜ್ಯೋತಿವತ್ಸರ (ನಾ).=ಜ್ಯೋತಿರ್ವರ್ಷ: ರವಿಗಾತ್ರಮಂ ನಗುವ ತಾರಾ ದ್ವಯಂ, ಸಂಖ್ಯಾತೀತವಮಾ ಜ್ಯೋತಿವತ್ಸರದ ದೂರದೊಳ್ . . . ಪರಸ್ಪರಂ ಸಂಕರ್ಷಿಸಲ್ ತೊಡಗಿದಪುವಯ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೧೩-೨೮೩).
[<ಸಂ. ಜ್ಯೋತಿರ್ವತ್ಸರ.]

ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚಕ್ರ (ನಾ). ಇಪ್ಪತ್ತೇಳುಂ ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ರಾಶಿಚಕ್ರ: ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚಕ್ರಂ ತುದಿಯೊಳ್ ಮಾತೇಂ ಜೂಟಳದ ತೆಱದೆ ತಿರುಗುತ್ತಿರ್ಕುಂ (ದಶಕು. ೭-೨೦) ; ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚಕ್ರ ; ರಾಶಿಮಂಡಲ (Baldric. ಇಂಕನಿ.).
[ಸಂ. (ಜ್ಯೋತಿಸ್ + ಚಕ್ರ)]

ಜ್ಯೋತಿಶ್ಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). = ಜ್ಯೋತಿಷ ೨ : ಸಮಗ್ರ ಜ್ಯೋತಿಶ್ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಆದಿಪುರುಷನಾದ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಮೊದಲು ತಿಳಿದು . . . ಉಪದೇಶಿಸಿದನು (ಜಾತತಿ. ೧೩, ಉಪೋದ್ಘಾತ).
[ಸಂ. (ಜ್ಯೋತಿಸ್ + ಶಾಸ್ತ್ರ)]

ಜ್ಯೋತಿಷ (ನಾ). ೧. ಖಗೋಳವಿಜ್ಞಾನ ; ವೇದದ ಆರು ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಗ್ರಹನಕ್ಷತ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಶಾಸ್ತ್ರ. ೨. ಗ್ರಹ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಚಲನೆ, ಸ್ಥಾನ, ಇವುಗಳಿಂದ ಫಲ, ಪ್ರಶ್ನೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ : ಜ್ಯೋತಿಷವೆ ಲಗ್ನ ತಿಥಿ ನಕ್ಷತ್ರ ಯೋಗ ಕರಣಾದಿಗಳಿಂ ವೈದಿಕ ಕರ್ಮಂಗಳಿಗೆ ಕಾಲಗಳಂ ತಿಳಿಪುವುದು (ವಿವೇಕ. ೩); ಸಾಮುದ್ರಿಕ ಜ್ಯೋತಿಷ ಶಿಲ್ಪ . . . ಮೊದಲಾದ ಅರವತ್ತುನಾಲ್ಕು ಕಲೆಗಳಿಗೂ ಆಗಮಶಾಸ್ತ್ರವು ಆಶ್ರಯವಾಗಿದೆ (ಭಾರದ. ೭೦). ೩. ಜ್ಯೋತಿಷವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಬಲ್ಲವನು ; ಜೋಯಿಸ : "ಕಾರ್ತಾಂತಿಕಂ . . . ಜ್ಯೋತಿಷನೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೬೫-೬). [ಸಂ.]

ಜ್ಯೋತಿಷಿ (ನಾ). ೧. ಜ್ಯೋತಿಷವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು ; ಜೋಯಿಸ : ತಾಂತ್ರಿಕರು, ಮಾಂತ್ರಿಕರು ಜ್ಯೋತಿಷಿಗಳನ್ನು ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಬರಮಾಡಿ ಕೊಂಡು . . . ಅವರೊಡನೆ ಚರ್ಚಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು (ಅಶ್ರುಮು.೬೭). ೨. [ಜೈನ] ಒಂದು ದೇವತಾ ವರ್ಗ : ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಜೈನದೇವತೆಗಳನ್ನು ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಬಹುದು:-(೧) ಜ್ಯೋತಿಷೀ, (೨) ವಿಮಾನವಾಸೀ, (೩) ಭವನಪತಿ ಮತ್ತು (೪) ವ್ಯಂತರ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ 'ಜ್ಯೋತಿಷೀ' ಪಂಗಡಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವು ನವಗ್ರಹಗಳ ಮತ್ತು ಇತರ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಪ್ರತಿಮೆಗಳು (ಭಾರದ. ೫೧೪). [ಸಂ. ಜ್ಯೋತಿಷಿನ್]

ಜ್ಯೋತಿಷಿಕ (ನಾ). = ಜ್ಯೋತಿಷಿ ೧ : "ಸಾಂವತ್ಸರಃ, ಜ್ಯೋತಿಷಿಕಃ . . . ಗಣಕಃ—ಈ ೮ ಜೋಯಿಸಿಗಂ" (ಹಲಾಯು. ೬೭-೨೪೯). [ಸಂ.]

ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕ₁ (ನಾ). = ಜ್ಯೋತಿಷಿ ೧: "ಸಾಂವತ್ಸರಃ, ಜ್ಯೌತಿಷಿಕಃ . . . ಕಾರ್ತಾಂತಿಕಃ – ೮ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕನ ಹೆಸರು, ಜೋಯಿಸನು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೦೫). [<ಸಂ. ಜ್ಯೋತಿಷಿಕ]

ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕ₂ (ನಾ).=ಜ್ಯೋತಿಷಿ ೨ : ವಿಮಾನಾರೂಢಕಲ್ಪಜಜ್ಯೋತಿಷ್ಕ ಮಾನ ವ್ಯಂತರಭವನಾಮರನಿಕಾಯ ಪರಿವೇಷ್ಟಿತ ಶೋಭಿತಮತಿರುಚಿರ ನಿಜಾಂಗರುಚಿಗಳೊಳಂ (ಆದಿಪು. ೧೦-೧೭ ವ); ಅತ್ಯುಗ್ರನವಗ್ರಹಾದಿ ವಿಷಮ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕರ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೯-೧೪೨). [ಸಂ.]

ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕಾಮರ (ನಾ). [ಜೈನ] ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ದೇವತೆ: ಚಂದ್ರಾದಿತ್ಯ ಪ್ರಮುಖರಪ್ಪ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕಾಮರರುಮಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೨-೧೧೩ ವ). [ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕ + ಅಮರ₃]

ಜ್ಯೋತಿಷ್ಟೋಮ (ನಾ). ಸ್ವರ್ಗಸಾಧನೆಗಾಗಿ ಆಚರಿಸುವ ಒಂದು ಯಾಗ; ಹದಿನಾರು ಜನ ಋತ್ವಿಕ್ಕುಗಳಿಂದ ನಡೆಸಲ್ಪಡುವ ಯಾಗ: ವೇದಪಾರಾಯಣದ ಫಲ ಕೃಚ್ಛ್ರಾದಿ ತಪಸಿನ ಫಲವು ಜ್ಯೋತಿಷ್ಟೋಮ ಯಾಗ ಫಲ (ಕುವ್ಯಾ ಆ. ೧-೨೦) ; ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಅಪೇಕ್ಷೆಉಳ್ಳವರು ಜ್ಯೋತಿಷ್ಟೋಮಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು (ಹಿಂದಸಾ. ೧೭೦). [ಸಂ.]

ಜ್ಯೋತಿಷ್ಪ್ರಭ (ಗು). ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಬೆಳಕುಳ್ಳ: ಕುಂಭಕರ್ಣಂ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಪ್ರಭ ಮಣಿವಿಮಾನದೊಳ್ಪೊಱಮಟ್ಟಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೩-೦೭). [ಸಂ. (ಜ್ಯೋತಿಸ್ + ಪ್ರಭಾ + –)]

ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತಿ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಪಡೆದವಳು ; ಕಾಂತಿಮತಿ : ಎನಿತು ತಾರೆಗಳಿರಲಿ ಇರುಳೀ ಚಂದ್ರನಿಂ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತಿ (ಅಮೃತಂ. ೫೩-೯). ೨. ಇರುಳು ; ರಾತ್ರಿ. ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಕಂಗು ; ಕಂಗುಂಗೆ : " ಜ್ವಲಿನಿ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತಿಯೆನಲ್ ಕಂಗೆನಿಕ್ಕು " (ಮಂಗರಾ. ೪೪-೪೪) : " ವಿತಾನ ತೈಲಗರ್ಭಃ – ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತಿ, ಅಂಕೋಲೆ " (ಒಷಧಿ. ೧೫೪). ೪. [ತತ್ವಶಾ] ಸಮಾಧಿಸಿದ್ಧಿಯ ನಾಲ್ಕು ವಿಧಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಈ ಮೂರು ವಿಧ ಭಾವನೆಗಳಿಗೆ ಫಲವಾಗಿ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತೀ ಎಂಬುದು ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸಿದ್ಧಿ (ಹಿಂದಸಾ. ೧೦೮). [ಸಂ. ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತೀ]

ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತೀತೈಲ (ನಾ). ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಚುರುಕುಮಾಡುವದೆಂದು ನಂಬಲಾದ ಒಂದು ತೈಲ : ಮಕ್ಕಳ್ಗೆ ಮತಿಪ್ರಕಾಶಕ್ಕಂ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತೀ ತೈಲಮಂ ಮಾಡಿ ಕುಡಿಕೆಯೊಳಿಟ್ಟು ಮಂದಮತಿಯಾಗಿರ್ದರ್ಗೆರೆಬಿಂದು ಮಾತ್ರಮಂ ಕುಡುತ್ತಮಿರ್ಪುದು (ಕವಿಜ. I, ೧೨೩) ; ಕಂತಿಗೆ ತಾನು ಜೋತಿಷ್ಮತೀತೈಲವನ್ನು ಸೇವಿಸಿದ ನೆನಪಾಯಿತು (ಕರ್ನಾಕ. ೫೭). [ಸಂ. (ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತೀ + ತೈಲ)]

ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯ (ನಾ). = ಜ್ಯೋತಿಷ ೧ : ವೇದಾಂತ – ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯ ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲವುದರಲ್ಲಿಯೂ . . . ಗಣಪತಿಯಾಗ ಪರಿಣತನಾಗಿದ್ದ (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೩೭). [<ಸಂ. ಜ್ಯೋತಿಷ]

ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ).=ಜ್ಯೋತಿಷ ೧ : ಭಟ್ಟರ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದ ಜ್ಞಾನದ ಕೀರ್ತಿಯಿಂದ ಕೇಶವಪುರದ ಪ್ರಖ್ಯಾತಿಯೂ ಬಹಳವಾಗಿತ್ತು (ಹೇಮಂತ. ೧೪೦). [ಜೋತಿಷ್ಯ + ಶಾಸ್ತ್ರ]

ಜ್ಯೋತಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬೆಳಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಬೆಳಗಿಸು ; ಉಪಾಧ್ಯಾಯರ್ ಜ್ಯೋತಿಸುಗೆಮ್ಮ ಚಿತ್ತಗೃಹದೊಳ್ ರತ್ನತ್ರಯಜ್ಯೋತಿಯಂ (ಆದಿಪು. ೧-೪). [ಜ್ಯೋತಿ + – ಇಸು₃]

ಜ್ಯೋತಿಸ್ತೃಣ (ನಾ). ಬೆಳಕು ಸೂಸುವ ಹುಲ್ಲು : ಮಣಿಯಲ್ಲದ ಕಲ್ ಜ್ಯೋತಿಸ್ತೃಣಮಲ್ಲದ ಪುಲ್ . . . ಮುತ್ತಿನ ಮಣಲಲ್ಲದ ಪುಣಲು ಮಿಲ್ಲ ತತ್ಪರಿಸರದೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೦೦-೪೦). [ಸಂ. (ಜ್ಯೋತಿಸ್+ತೃಣ)]

ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನ (ನಾ).=ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನೆ ೧: "ಜೊನ್ನಂ ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಂ" (ಕವಿಕಂ.೪೫). [ಸಂ. ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಾ]

ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಾಪ್ರಿಯ (ನಾ). ಬೆಳುದಿಂಗಳನ್ನು ಬಯಸುವ ಪಕ್ಷಿ; ಚಕೋರ ಪಕ್ಷಿ. [ಸಂ. (ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಾ + ಪ್ರಿಯ)]

ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಾವಿಲಾಸ (ನಾ). ಬೆಳುದಿಂಗಳ ಕಾಂತಿ : ಮಲಯಜ ಚರ್ಚಿತೆಯಂ ಕೇವಲ ಧವಳಾಭರಣೆಯಂ ದುಕೂಲಾಂಬರೆಯಂ ಕೆಲ ದೊಳ್ನಿಲೆಯುಂ ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಾವಿಲಾಸದೊಳ್ಬಗೆದೆನಿಲ್ಲ ನಲ್ಲಳನಿನಿಸಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೯೩). [ಸಂ. (ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಾ + ವಿಲಾಸ)]

ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಿ (ನಾ). ೧. ಬೆಳದಿಂಗಳ ರಾತ್ರಿ; ಹುಣ್ಣಿಮೆ. ೨. ಪಡವಲ್ ಬಳ್ಳಿ. [ಸಂ. ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನೀ]

ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಿಕೆ (ನಾ). ಪಡವಲಬಳ್ಳಿ; ಪಟೋಲ. [ಸಂ. ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಿಕಾ]

ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನೆ (ನಾ). ೧. ಚಂದ್ರನ ಬೆಳಕು ; ಬೆಳುದಿಂಗಳು : " ಚಂದ್ರಿಕೆ ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನೆ ಕೌಮುದಿಯು ಬೆಳ್ದಿಂಗಳ್" (ಮಂಗರಾ. ೧೧-೪); "ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನೆಯೆ ಜೊನ್ನಂ "(ಚತುನಿ. ೦೫) ; ಆತ್ಮಜನ್ಮವದನೇಂದು ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನೆಯಿಂ ಲೋಚನೋತ್ಸವಮಂ ತಾಳ್ದದೆ ಬಾಟ್ಟೆ ಬಾಟೆ ಪಡೆಗುಂ ನಿಸ್ಸೀಮ ನಿರ್ವೇಗಮಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೦೦೭) ; ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನೆಯಂ ಪಾಲು ಪೊಯ್ದಂದದಲಿ ಚೆಲ್ಲಿ ರಾರಾಜಿಸಿರೆ(ಶ್ರೀರಾಮಾ.೧೨-೩೨೦). ೨. ಬೆಳುದಿಂಗಳ ರಾತ್ರಿ. ೩. ಚಂದ್ರನ ಷೋಡಶಕಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಅಮೃತ . . . ಕಾಂತಿ ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನೆ ಶ್ರೀ, ಅಂಗದೆ ಪೂರ್ಣೆ ಅಮೃತಕಾಮದಾಯಿನಿಯೆಂಬ ಷೋಡಶಕಲೆಗಳಿಂ ಭರಿತನಾಗಿ (ವಿವೇಕ. ೨೬೭). [ಸಂ. ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಾ]

ಜ್ಯೌತಿಷಿಕ (ನಾ). = ಜ್ಯೋತಿಷಿ ೧ : " ಸಾಂವತ್ಸರಃ, ಜ್ಯೌತಿಷಿಕಃ . . . ಕಾರ್ತಾಂತಿಕಃ – ೮ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕನ ಹೆಸರು " (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೦೫). [ಸಂ.]

ಜ್ವರ (ಗು). ೧. ಕಾಯಿಸಿದ ; ತಪ್ತವಾದ. (ನಾ). ೨. ಮೈಯಲ್ಲಿ ಶಾಖ ಏರುವುದು ; ಮೈ ಕಾಯುವುದು; ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ : ಜ್ವರ ಕುಷ್ಠ . . . ಭೇದ ಭಿನ್ನಂ ರೋಗಂ (ವಸ್ತುಕೋ. ೭೨-೩೩) ; ನರರೊಳ್ ಪಿರಿದುಂ ವತ್ಸರ ಜ್ವರಮಿರೆ . . . ಪಾಲ್ಮರದಡಿಯೊಳ್ ಸ್ತ್ರೀರೂಪಮ ನರ್ಚಿಸಿ (ಕಲ್ಯಾಕಾ. ೩-೬) ; ಕುತ್ತಂಗಳಾ ಜ್ವರಂ ಗುಲ್ಮಶೂಲಾ ತ್ರಿದೋಷೋತ್ತರನವಗ್ರಹಂ . . . ಎಲ್ಲವುಂ ಶಾರೀರವೆಂದೆಂಬರು (ವೀರಶೈಪು. ೭-೩-೩೩) ; ಮದುಮಗಳು ಕುದಿಯುತ್ತಿರುವ ಜ್ವರದಿಂದ . . . ನರಳುತ್ತಿದ್ದಳು (ಕಾಲೂರ. ೦೪, ಕಥಾಸಾರ) ; ಎತ್ತಿಗೆ ಜ್ವರ ಬಂದರೆ ಎಮ್ಮೆಗೆ ಬರೆಹಾಕಿದರು (ಗಾದ). ೩. ಮನೋವ್ಯಥೆ ; ಕ್ಲೇಶ. [ಸಂ.]

ಜ್ವರನಾಡಿ (ನಾ). ಜ್ವರದಿಂದ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬಡಿದುಕೊಳ್ಳುವ ನಾಡಿ : ಬಲದ ಕೈಯ ಹೆಬ್ಬೆರಳಿನ ಮೂಲದಲ್ಲಿರ್ದ ನಾಡಿಯನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಲಾಗಿ (ಆ ನಾಡಿಯು) . . . ಕೈಗೆ ಅತಿವೆಗ್ಗಳವಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದರೆ ಜ್ವರನಾಡಿ ಯೆಂದು ಹೇಳುವುದು (ಸಕವೈ. ೧೧). [ಜ್ವರ + ನಾಡಿ]

ಜ್ವರಮಾಪಕ (ನಾ). ಜ್ವರವನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಸಾಧನ ; ಶಾಖಮಾಪಕ ; ಥರ್ಮಾಮೀಟರ್ : ರೋಗಿಯ ಜ್ವರಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಶಾಖಮಾಪಕ: ಜ್ವರಮಾಪಕ (Clinical Thermometre. ಇಂಕನಿ.). [ಜ್ವರ + ಮಾಪಕ]

ಜ್ವರಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಜ್ವರದ ಬಾಧೆಗೆ ಒಳಗಾಗು ; ಜ್ವರದಿಂದ ನರಳು : ಪಸು ಜ್ವ(ಜ)ರಯಿ(ಗಿ)ಸಿದೊಡೆ ಹೊಲೆಯರ ಮಸಣದ ಬೂದಿಯನೆ ಪೂಸುಗೆ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೨೦೭). [ಜ್ವರ + – ಇಸು₃]

ಜ್ವರಾತಿಸಾರ (ನಾ). ಜ್ವರದ ಒಡನೆ ಉಂಟಾಗುವ ಭೇದಿ,–ಅತಿಸಾರ : ಬಾಳೆಯ ಹೂವಿನ ರಸದಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣನಾಗಿ ಜೀರಿಗೆಯನರೆದು . . . ಜೇನು ತುಪ್ಪದಿಂ ಕೊಡಲು ಜ್ವರಾತಿಸಾರ ಗ್ರಹಿಣೀರೋಗ ಸಹ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಸಕವೈ. ೩೦೭). [ಜ್ವರ + ಅತಿಸಾರ]

ಜ್ವರಿತ (ಗು). ೧. ಜ್ವರ ಬಂದಿರುವ ; ಜ್ವರಪೀಡಿತವಾದ. (ನಾ). ೨. ಜ್ವರದಿಂದ ಪೀಡಿತವಾದುದು : ಜ್ವರಿತಂ ಗರ್ಭಿಣಿಗಂ ತಾಂ . . . ಕ್ಷೀರ ಪಾನಮೆಂಬುದು ಯುಕ್ತಂ (ಅಶ್ವಶಾ.೭-೪). ೩. ಜ್ವರಪೀಡಿತನಾದವನು : ನಯನಜಲಂಗಳುಣ್ಮುವೊಡೆ ಬಿಕ್ಕುವೊಡಂ ತನು ಸೇದೆಗೆಟ್ಟು ಬೆಂಕೆಯ ನೊಳಗೊಳ್ವೊಡಂ ಜ್ವರಿತನೆಂದಱಿದು (ಲೋಕೋಪ. ೯-೨೦೫) ; ಜ್ವರಿತಂಗೆ ದುಗ್ಧಪಾನಂ ಪಿರಿದುಂ ಸೊಗಯಿಸದ ತೆಱದೆ (ಸಮುಪ. ೩-೬೫). [ಸಂ.]

ಜ್ವಲ (ಗು). ೧. ಬೆಳಗುವ ; ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ. ೨. ಉರಿಯುವ. (ನಾ). ೩. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಿಕೆ ; ಹೊಳೆಯುವಿಕೆ. ೪. ಉರಿಯುವಿಕೆ. ೫. ಬೆಳಕು ; ಪ್ರಕಾಶ. ೬. ಉರಿ ; ಜ್ವಾಲೆ. [ಸಂ.]

ಜ್ವಲಂತ (ಗು). ೧. ಅಧಿಕವಾಗಿ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವ,–ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ : ಇದೊಂದು ದಿವ್ಯಪ್ರತಿಭೆಯ ಶಕ್ತಿಪೂರ್ಣಸೃಷ್ಟಿ ಎನ್ನಲು ಸಭಾಪರ್ವದ ಈ ಒಂದು ಪ್ರಸಂಗ ಜ್ವಲಂತ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿದೆ (ಪರಿಶೀ. ೨೦೯) : ಇವೇ ನಮ್ಮ ಆತ್ಮನ ಜೀವನತತ್ವದ ಜ್ವಲಂತ ಪ್ರಮಾಣಗಳು (ಜೀವಾತ್ಮ.೩೯). ೨. ಉಗ್ರ ವಾದ ; ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ : ಇದೊಂದು ಜ್ವಲಂತ ಸಮಸ್ಯೆಯಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). (ನಾ). ೩. ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಕೂಡಿದುದು; ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದುದು : ಅವನ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಕಣ್ಣುಗಳು ಜ್ವಲಂತವಾಗಿದ್ದವು (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೨೫೨) ; ವಾಣಿ ಅಗ್ನಿಯಂತೆ ಜ್ವಲಂತವಾಗಿದೆ (ಅಶ್ವಮ. ೮೭). [<ಸಂ. ಜ್ವಲತ್]

ಜ್ವಲತ್ಕಂಠ (ಗು). ಗಂಭೀರವಾದ ಧ್ವನಿಯುಳ್ಳ (?) : ಶ್ರೀಮುಖಿಗೆ ಸ್ವಾಮಿಗಳೈಯ್ಯನವರ ಸಾಂಪ್ರದಾಯಕರಾದ ಜ್ವಲತ್ಕಂಠದ ಮಹಂತಪ್ಪ ನವರ ಮಠ ಯಿಾ ಹುಳಿಯಾರಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿತ್ತವಾಗಿ (ಎಕ. XVI, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೯೦-೫ ; 1802). [ಸಂ. (ಜ್ವಲತ್ + ಕಂಠ)]

ಜ್ವಲತ್ಪರ್ವತ (ನಾ). ಉರಿಯನ್ನುಗುಳುವ ಪರ್ವತ ; ಅಗ್ನಿಪರ್ವತ ; ಜ್ವಾಲಾಮುಖಿ : ಸಿಸಿಲಿಯಲ್ಲಿರುವ ಮೆಕಾಲ್ಯೂಬಾ ಎಂಬ ಪರ್ವತದಂಥ ಜ್ವಲತ್ಪರ್ವತಗಳು ಕೆಸರನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೊರಗೆ ಒಗೆಯುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೨೩೦). [ಸಂ. (ಜ್ವಲತ್ + ಪರ್ವತ)]

ಜ್ವಲನ, ಜ್ವಳನ (ಗು). ೧. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ; ಹೊಳೆಯುವ. ೨. ಉರಿಯುವ. (ನಾ). ೩. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಿಕೆ ; ಹೊಳೆಯುವಿಕೆ. ೪. ಉರಿಯುವಿಕೆ. ೫. ಬೆಳಕು ; ಪ್ರಕಾಶ : ಹೆಜ್ಜೆಗೆ ಹೆಜ್ಜೆಗೆ ಗೆಜ್ಜೆಯ ಝಣನ ಚೈತನ್ಯದ ಚಲನ ಚಿಜ್ಜ್ಯೋತಿಯು ಜ್ವಲನ (ಕರುಶ್ರಾ. ೯೬-೧೬). ೬. ಅಗ್ನಿ; ಬೆಂಕಿ: "ಸಪ್ತಾರ್ಚಿಃ . . . ಜ್ವಲನಃ . . . ಹುತಾಶನಃ—ಈ ೪೦ ಕಿಚ್ಚಿನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೦೨-೬೨) ; ಜ್ವಲನಂ ಜ್ವರಂಗೊಂಡನೆಂದು ಮಂತ್ರಿಸುವಂತೆ (ರುದ್ರಕ. ಹ. ೨೩-೯). ೭. ಸೂರ್ಯ ; ಆದಿತ್ಯ : "ಜ್ವಲನಂ ತಾಂ ಚಿತ್ರಭಾನುವಿನನುಂ" (ವಸು ಕೋ. ೦೦೯-೬). ೮. [ಛಂದ] ಮಧ್ಯೆ ಲಘುವಿರುವ ಒಂದು ಅಕ್ಷರಗಣ ; ರಗಣ (—ᴗ—) : ಶ್ವಸನೇಂದು ಜ್ವಲನಂ ದಿವಂ ಧರೆ ಜಲಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೦೬೫). ಜ್ವಳನ : 'ಜ್ವಳನಾಕ್ಷ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಜ್ವಲನದ (ನಾ). ಬೆಂಕಿಯಿಡುವವನು : ಜ್ವಲನದನ ಶಿಶುಘಾತಕನ ಪರಿದಳಿತಧರ್ಮನ ಗತಿಗಳಲಿ ತಾನಿಳಿವೆನು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೦೮-೭). [ಸಂ.]

ಜ್ವಲನನೇತ್ರ (ನಾ). ಬೆಂಕಿಯಂ ಕಣ್ಣುಳ್ಳವನು ; ಉರಿಗಣ್ಣ ; ಶಿವ : ಜ್ವಲನನೇತ್ರನ ದೇಗುಲಂಗಳಿಗೆಯ್ದಿ ಬದುಕುವರು (ಬಸಪು. ೫೬-೩೫).
[ಜ್ವಲನ + ನೇತ್ರ]

ಜ್ವಲನಾಕ್ಷ, ಜ್ವಳನಾಕ್ಷ (ನಾ). = ಜ್ವಲನನೇತ್ರ : ಜ್ವಲನಾಕ್ಷಂ . . . ನೆಲಸಿರ್ದಂ ಬಾಗಿಲೊಳ್ (ದಶಕು. ೦೪-೧೩) ; ಸಲ್ವುದೇ ಸಮರವಿಂತೆನಗೆ . . . ಜ್ವಲನಾಕ್ಷನೊಳಕ್ಷನೊಳಕ್ಷಯಾಂಗನೊಳ್ (ಶಬಶಂ. ೪-೦೨೩). ಜ್ವಳನಾಕ್ಷ : ಜ್ವಳ ನಾಕ್ಷಿ[ಕ್ಷ]ಗೆ ಮಣಿದೊಡೆ ಸಂಚಳ ಮಾರನ ಕಟ್ಟು ಬಾಣದಟ್ಟುಳಿ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಹಮ್ಮೀರ. ೨-೬೯). [ಸಂ. (ಜ್ವಲನ + ಅಕ್ಷಿ + —)]

ಜ್ವಲಿ (ಗು). ೧. ಹೊಳೆಯುವ ; ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ. ೨. ಉರಿಯುವ ; ಜ್ವಲಿಸುವ. [ಸಂ. ಜ್ವಲಿನ್]

ಜ್ವಲಿತ (ಗು). ೧. ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ೨. ಉರಿದ. ೩. ಸುಡಲ್ಪಟ್ಟ. (ನಾ). ೪. ಬೆಳಕು ; ಪ್ರಕಾಶ. ೫. ಉರಿ ; ಜ್ವಾಲೆ. [ಸಂ.]

ಜ್ವಲಿನಿ (ನಾ). ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತಿ ಎಂಬ ಸಸ್ಯ ; ಕಂಗುಂಗೆ : "ಜ್ವಲಿನಿ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತಿಯೆವಲು ಕಂಗನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೪-೪೪). [ಸಂ. ಜ್ವಲಿನೀ]

ಜ್ವಲಿಸು, ಜ್ವಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬೆಳಗು ; ಪ್ರಕಾಶಿಸು : ಹೊಸ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳನ್ನು ಜೀರ್ಣಿಸಿ ಹೊಸರೂಪದಿಂದ ಅದು ಜ್ವಲಿಸುವುದೆಂಬ ಭರವಸೆ ಇದೆ (ಭಾರದ. ೫೪೬). ೨. ಉರಿ : ಜ್ವಲಿಪ[ಪಾಠಾಂ. ತ] ಪಂಚಾಗ್ನಿಯ ನಡುವೆ ನಿಶ್ಚಲದಿ . . . . ತಪವನಾಚರಿಸುವ ತಪಸ್ವಿಗಳು (ಬಸಪು. ೦೯-೮೦) ; ಜ್ವಲಿಸುತ್ತಿರ್ಪ ಮಹಾಗ್ನಿ ಶೈತ್ಯಮೆನಿಕುಂ (ಶಾವಶ. ೪೪); ಸಲೆ ಕೆಟ್ಟುದಪಮೃತ್ಯು ಜ್ವಲಿಸಿದುದು ಭಯಬಿತ್ತು ನೆಲೆಗುಂದಿದಳ್ ಮಾರಿ (ಚಬಪು. ೪-೩೫). ಜ್ವಳಿಸು : ೧. ಜ್ವಳಿಸಿದವು ಕದಪು ಕಣ್ಗೊನೆ ಧವಳಕಾಂತಿಯಂ ಪಡೆದುದು (ಸೌಂದಪು. ೭-೩). [ಜ್ವಲನ + - ಇಸು₂]

ಜ್ವಳನ 'ಜ್ವಲನ' ನೋ.

ಜ್ವಳನಸಖ (ನಾ). ಅಗ್ನಿಮಿತ್ರ; ವಾಯು: ಜ್ವಳನಸಖಸುತನ ಮೂರ್ಛೆಯ ತಿಳಿದುದನಾಂ ನೋಡಿ ತಿಳಿದೆ (ಗದಾಯು. ೮-೩೪).
[ಸಂ. ಜ್ವಲನಸಖ (ಜ್ವಲನ + ಸಖಿ + —)]

ಜ್ವಳನಾಕ್ಷ 'ಜ್ವಲನಾಕ್ಷ' ನೋ.

ಜ್ವಳಿಸು 'ಜ್ವಲಿಸು' ನೋ.

ಜ್ವಾಲಾಗ್ರಾಹಿ (ನಾ). ಉರಿಯನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವ ವಸ್ತು ; ಉರಿಯಂ ಬಹುದಾದ ವಸ್ತು : ಅಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದಂಥ ಜ್ವಾಲಾಗ್ರಾಹಿ ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಸುಡುತ್ತವೆಂತಲೂ ಕಂಡು ಬರವುದು (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೩).
[ಸಂ. ಜ್ವಾಲಾಗ್ರಾಹಿನ್]

ಜ್ವಾಲಾಮುಖಿ (ನಾ). ಜ್ವಾಲೆಯನ್ನು ಉಗುಳುವ ಪರ್ವತ; ಅಗ್ನಿಪರ್ವತ : ಈ ಪರ್ವತಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಜ್ವಾಲಾಮುಖಿಗಳಿವೆ (ಭೂಗೋಳ. ೧೨೨) ; ಜ್ವಾಲಾಮುಖಿಯ ರುದ್ರಶಿಖಿಯು ಕೈಲಿ ಹಿಡಿದು ಬಿಡುವಳು (ಪಾಂಚಜ. ೧೦-೨೦) ; ಜತೀನನ ಮರಣ ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಕ್ರಾಂತಿಯ ಜ್ವಾಲಾಮುಖಿಯು ಕಿಡಿ ಕಾರಲು ಎಡೆಮಾಡಿತು (ಅಶ್ಯಾಪರ್. ೦೩೦).
[ಸಂ. ಜ್ವಾಲಾಮುಖೀ]

ಜ್ವಾಲಾಮುಖಿಶಿಲೆ (ನಾ). (ಜ್ವಾಲಾಮುಖಿಯ) ಲಾವಾರಸ ಹೆಪ್ಪುಗಟ್ಟಿ ಉಂಟಾದ ಶಿಲೆ ; ಅಗ್ನಿಶಿಲೆ : ಜ್ವಾಲಾಮುಖಿಶಿಲೆಯ (Trab) ವೃತ್ತಾಕಾರದ ಕಲ್ಲುಗಳು . . . ಬಹು ಹಿಂದಿನಿಂದ ಲೇಖನಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಬಳಕೆಯಾಗಿವೆ (ಭಾರಪ. ೦೬). [ಜ್ವಾಲಾಮುಖಿ + ಶಿಲೆ]

ಜ್ವಾಲಿ, ಜ್ವಾಳಿ (ಗು). ೧. ಉರಿಯುವ ; ಧಗಧಗಿಸುವ. (ನಾ). ೨. ಅಗ್ನಿ ; ಬೆಂಕಿ: "ವಸು ಸಿತೇತರಗತಿ ಸ್ವಾಹಾಪ್ರಿಯಂ . . . ವೀತಿಹೋತ್ರಂ ಪಾವಕಂ ಜ್ವಾಲಿ ವೈಶ್ವಾನರಂ . . . , ಅಗ್ನಿಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩೪-೬). ಜ್ವಾಳಿ : ೨. ಆಳಂಬಿ ಮೂಡೆ ವಿಭವಂ ಜ್ವಾಳಿ ಭಯಂ ಪೊಸಗೆ (ಲೋಕೋಪ. ೧೨೪೪). [ಸಂ. ಜ್ವಾಲಿನ್]

ಜ್ವಾಲೆ, ಜ್ವಾಳೆ (ನಾ). ೧. ಅಗ್ನಿಶಿಖೆ ; ಬೆಂಕಿಯ ನಾಲಗೆ. ೨. ಬೆಂಕಿ ; ಅಗ್ನಿ : ಜ್ವಾಲೆಯಲಿ ನಿಂದಿರ್ದಳವನೀತನುಜೆ ಸುಖದಿಂದ (ತೊರವೆ. ೪೩-೩೪) ; ಉಟ್ಟ ಬಟ್ಟೆಯು ಬೆಡಗು ಜ್ವಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಲೀನವಾಯಿತು (ಕಾಲೂರ. ೦೯, ಕಥಾಸಾರ). ೩. ಒಬ್ಬಾಕೆಯ ಹೆಸರು : ಜ್ವಾಲೆ ನಿಜಕಾಂತನಂ ಛಲದಿಂದ ಬಿಟ್ಟು ತನ್ನಾಲಯದೊಳಿರದೆ ಪೊಣಮಟ್ಟು ಬಂದರ್ಜುನನ ಮೇಲೆ ತಂತ್ರವನೆಸಗಿ ಶಾಪವಮಂ ಕುಡಿಸಿದಳ್ದೀವನದಿಯಂ ಕೆರಳ್ಚಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೯ ಸೂಚನೆ). ೪. [ಛಂದ] ಒಂದು ಅಕ್ಷರಗಣ ; ರಗಣ (—ᴗ—) : ಜ್ವಾಲೆ [ಪಾಠಾಂ. ಳೆ] ತೋಯಮೇಟ್ರಂದೋಳಿವೆತ್ತೊಡಕ್ಕುಂ . . . ಶಾಲಿನೀ ವಿತಾನಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೬೪). ಜ್ವಾಳೆ : ೪. ಮೇಲಿನ 'ಛಂದೋಂಬು' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಸಂ. ಜ್ವಾಲಾ]

ಜ್ವಾಲೆಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಉರಿಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸು ; ಬೆಂಕಿ ಹೊತ್ತಿಸು : ಮೂಲೋಕಕಮೃತವ ಕಟಿವನ ಮನದಲ್ಲಿ ಜ್ವಾಲೆಗೊಳಿಸಿದನು ನಾಟು (ಭರತ. ೪೮-೫೪). [ಜ್ವಾಲೆ + ಕೊಳ್₁ + - ಇಸು₂]

ಜ್ವಾಲೆವೆರಸು (ಕ್ರಿ). ಜ್ವಾಲೆಯಿಂದ ಕೂಡು ; ಬೆಂಕಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರು : ಪಗಲಾಣ್ಮರ ಕೋಟಿತೇಜೋಮಯ ಚಕ್ರ ಜಗಜಗಿಸುವ ಜ್ವಾಲೆವೆರಸಿ ನಗರವ ರಕ್ಷಿಸುತಿರೆ (ಮೋಹತ. ೨೯-೨೮). [ಜ್ವಾಲೆ + ಬೆರಸು₁]

ಜ್ವಾಳಿ 'ಜ್ವಾಲಿ' ನೋ.

ಜ್ವಾಳೆ 'ಜ್ವಾಲೆ' ನೋ.

ಝು

ಝು(ನಾ).೧. ಕನ್ನಡ ವರ್ಣಮಾಲೆಯ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂಬತ್ತನೆಯ ಅಕ್ಷರ. ೨. ಒಂಬತ್ತು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : "ಅಜು ಝುಧಳವೊಂಬತ್ತು" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೪–೧೧).

ಝುಂಕಟ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ (?) : ಶಂಕರಿಯ ಸಿವಿಟಿ ಪೆಂಪಿನ ಝುಂಕಟ ಬೊಂಬುಟಿಯ ಪಟವದುಳಿಕೆಯ ಢಕ್ಕಾ ಸಂಕುಳದ ತಾಳದುಲಿ ನೆಗಟ್ದೆಂ ಕರ್ಣಾವ್ಯಂತಸಮುದ್ರಘೋಣಗಿನವವಾಯ್ತೊ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೩–೨೭). 'ಜೇಗಂಟೆ' ಪರಾ. [?]

ಝುಂಕಣೆ 'ಜಂಕಣೆ' ನೋ.

ಝುಂಕಣೆ 'ಜಂಕಣೆ' ನೋ.

ಝುಂಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಆರ್ಭಟಿಸು ; ಗರ್ಜಿಸು : ಕನಲ್ದು, ಝುಂಕರಿಸುತ್ತಿರುವರು (ಬಿಟ್ಮಲ. ೭೪–೩). [ಝುಂಕರಣ₀ + – ಇಸು₃]

ಝುಂಕಾರ (ನಾ). ೧. ಝುಂ ಎಂಬ ಧ್ವನಿ : ಎಕ್ಕ ಮದ್ದಳೆಯ ಕೊಟಲ ಝುಂಕಾರದ ಪಟಿಗಳ್ ಮುಂದೆ ಬಾಜಿಸುತ್ತುಂ ಬಟಿಯಿಂ ಕಾಪಿನವರ್ ವರೆ (ನೇಮ್ನಾ.ರಾ. ೮೦–೧೩). ೨. ದುಂಬಿಗಳ ಮೊರೆತ,–ಧ್ವನಿ : ದರದಳಿತಾಂಭೋರುಹದಳಪರೀತ ಪಟ್ಟದ ನಿಬದ್ಧ ಝುಂಕಾರೈಕಾಕ್ಷರ ದಿವ್ಯಮಂತ್ರದಿಂದಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩–೩) ; ದುಂಬಿಗಳ ಝುಂಕಾರಕ್ಕೆ ಮುನಿಜನ ಡಿಳ್ಳಿಸಿತು (ತೊರೆಹತ. ೭–೧೦). 'ಝೇಂಕಾರ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಝುಂಕಾರಿತ (ಗು). ಝುಂಕಾರವನ್ನು ಮಾಡುವ ; ಝೇಂಕರಿಸುವ : ನೂಪುರಾರವ ಝುಂಕಾರಿತ ಚಾರು ವಾಮಚರಣಾಘಾತಂ (ಆದಿಪು. ೧೩–೪೮).
[ಸಂ.]

ಝುಂಕಿಸು 'ಜಂಕಿಸು' ನೋ.

ಝುಂಕೃತ (ನಾ). ಝುಣಝುಣ ಶಬ್ದ : ತಾಳ ತತ್ಪರ ಶಿಶುನರ್ತನ ಪ್ರಹತ ಕಂಕಣ ಝುಂಕೃತ ಹಸ್ತತೂರ್ಯ ಸುಂದರರವದಿಂದದಂ ಮಟಿಸಿದಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೮–೪೩) ; ಮರ್ಮರಂ ಪರ್ಣದೊಳು ಝುಂಕೃತಂ ಕಟಕದೊಳು ಹೇಷಾಕೃತಂ ವಾಜಿತತಿಯಲ್ಲಿ ವರ್ತಿಸಿತರ್ಗಂ (ಮಂಗರಾ. ೨೭–೬).
[ಸಂ.]

ಝುಂಕೃತಿ (ನಾ). =ಝುಂಕಾರ ೨: ಶ್ವೇತಾತಪತ್ರಾಳಿ ಭೃಂಗವಧೂಝುಂಕೃತಿ . . . ಭೇರಿ ಘನಧ್ವಾನವಾಗೆ ವಸಂತಂ ಋತುಸಾರ್ವಭೌಮವಿಭವಂ ಮೆಯ್ವೆತ್ತದೇಂ ಬಂದುದೋ (ಚಂದ್ರಪು. ೭–೩೭): ಕುಸುಮಾಮೋದಕ್ಕೆಱಗಿದ ತುಂಬಿಯ ಧ್ವನಿಯಂತೆ ಕೇಳಲದೆ ಝುಂಕೃತಿಯೆನಿಪುದು (ಶಿವಪ್ರ. ೬೩–೧೧).
[ಸಂ.]

ಝುಂಕೆ₁ 'ಜಂಕೆ' ನೋ.

ಝುಂಕೆ₂ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ]ನೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗತಿ; ದೇಶೀಯ ಲಾಸ್ಯಾಂಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು : ತೂಕವಣೆಯಂಕೆ ಝುಂಕೆ ಢಾಳ ಡಿಳ್ಳಾಯಿ ಚಂಡಣೆ ಚಬಳಿಕೆ ಉಲ್ಲಾಸದಚ್ಚರಿವಡೆಯೆ ನರ್ತಿಸುತ್ತುಮಿರೆ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೭–೬೭ ವ); ವಿಭ್ರಮದ ನಿಶ್ಚಲನೋಟದ ದೃಢದ ಝುಂಕೆಯ ಬಿಂಕದಂಕಿತದ . . . ಲಲನೆಯಾ ಪರಿಯಿಂದ ನೃತ್ಯವ ಸಲಿಸೆ (ಬಸವಪು. ೧೩–೪೫). [?]

ಝುಂಝಾಟ 'ಜಂಜಡ' ನೋ.

ಝುಂಝಾನಿಲ (ನಾ). ಮಳೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಗಾಳಿ,–ಬಿರುಗಾಳಿ : ಮಳೆಯ ಸಾರಿ ಬಹಗಾಳಿ ಝುಂ[ಪಾಠಾಂ. ಜಂ]ಝಾನಿಲಂ (ಮಂಗರಾ. ೧೫–೧೧). [ಸಂ. (ಝುಂಝಾ + ಅನಿಲ)]

ಝುಂಝಾಮಾರುತ (ನಾ). =ಝುಂಝಾನಿಲ : ಇವರು ಹೀಗೆ ಮಾತಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಝುಂಝಾಮಾರುತದಂತೆ . . . ರಭಸವಾಗಿದ್ದ ಒಂದು ಧ್ವನಿ ಕೇಳಿಸಿತು (ಶಾವಿಜ. ೧೫೩); ಉತ್ತರದ ಕಡೆಯಿಂದ ಝುಂಝಾಮಾರುತದಂತೆ ನುಗ್ಗಿಬರುತ್ತಿದ್ದ ವಿಧರ್ಮೀಯರನ್ನು ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸುವಷ್ಟು ಪ್ರಬಲ ರಾಜ್ಯಗಳೇ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಶ್ರೀವಿದ್ಯಾ. ೬೮). [ಸಂ. (ಝುಂಝಾ + ಮಾರುತ)]

ಝುಂಝಾವಾತ (ನಾ). = ಝುಂಝಾನಿಲ : "ಮಟಿವೆರಸಿದ ಘಾಳಿಯಂ ಝುಂಝಾವಾತಮೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೪–೭೭) ; ಎಲ್ಲಿ ಝುಂಝಾವಾತ ಘಾತಿಸಿ ಮುಳುಗಿ ತಳವನು ಕಾಣ್ವೆನೊ (ಪಾಂನಸ. ೧೦–೯) : ಅವರ ತರ್ಕ ಝುಂಝಾವಾತದ ಹೊಡೆತದಿಂದ ಉಪನಿಷತ್ತತ್ತ್ವಗಳು ಅಲ್ಲಾಡುವಂತಿದ್ದುವು (ಸೋಕ್ರಮ. ೧೧). [ಸಂ. (ಝುಂಝಾ + ವಾತ)]

ಝುಂಝಾಸಮೀರ (ನಾ). =ಝುಂಝಾನಿಲ: ರಿಪುಭೂಭೃದ್ದೀಪ ಪ್ರದೀಪ ಪ್ರಕರ ಪಟುತರಸ್ಫಾರ ಝುಂಝಾಸಮೀರಂ . . . ನೃಸಿಂಹಂ (ಎಕ. VI, ಕಡೂರು. ೦೬೯–೩೫ ; 1173). [ಸಂ. (ಝುಂಝಾ + ಸಮೀರ)]

ಝುಂಝೆ (ನಾ). ಗಾಳಿಯ ಮೊರೆತ; (ಮಳೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ) ಗಾಳಿಯ ಧ್ವನಿ. ೨. ಜಣತ್ಕಾರ. [ಸಂ. ಝುಂಝಾ]

ಝುಂಡಾ 'ಝಾಂಡ' ನೋ.

ಝುಂಡಾಊರು 'ಝಾಂಡಾಊರು' ನೋ.

ಝುಂಪ (ನಾ). ಹಾರುವುದು ; ನೆಗೆತ : ಝುಂಕಾರಕ್ಕೆ ಜಕಾರಂ . . . ಝುಂಪ–ಜಂಪ (ಶಮದ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ.). [ಸಂ.]

ಝುಂಪರು 'ಜಂಪರು' ನೋ.

ಝುಂಪಳ (ನಾ). ಹೊಳಪು; ಪ್ರಕಾಶ. 'ಝುಂಪಳಿಸಂ' ಪರಾ. [?]

ಝುಂಪಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೊಳೆ ; ಪ್ರಕಾಶಿಸಂ: ವಿರೂಪಾಕ್ಷನತುಳರಥಪಂಪಾಂಬಿಕಾ ರಥವನು ಝುಂಪಳಿಪ ನಾನಾರಸದ ಗಣಾಧಿಪ ರಥವ ಗೊಂಪಟಿವರಳ ವಲ್ಲವೆನೆ (ಲಶಿಜಿಂ. ೩೮–೨೫೪). [ಝುಂಪಳ + – ಇಸು₃]

ಝುಂಪಾಳ, ಜಂಪಳ (ನಾ). ಗವಸಣಿಗೆ ; ಮೇಲ್ಮುಸುಕು ; ಆವರಣ : ಗಿಳಿ ಪಾಯದಂತು ದಾಡಿವಿಹಾಫಲಂಗಳ ಮೇಲೆ ಮುತ್ತಿನ ಝುಂಪಾಳಂಗಳಂ ಕವಿಯಲುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೦೦೦೬) ; ದಾಳಿಂಬದ ಬಿಟ್ಟಿಂ ಕೊಳ್ವಾಳೋಚದೆ ನೋಟ್ಟಿ ಧವಳ ಲೋಚನೆಯ ಕಟಾಕ್ಷಾಳೋಕಂ ಮುತ್ತಿನ ಝುಂಪಾಳಂ ಕವಿದಂತೆ ಬಳಸಿದುದು ತತ್ಕುಜಮಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೭–೧೦೩). **ಜಂಪಳ** : 'ಜಂಪಳವಿಡು' ಪರಾ. [<ಪ್ರಾ. ಝುಂಪ./ಮರಾ. ಝಾಂಪಣೇ]

ಝುಂಪಾಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗುಡಾರ,–ಡೇರೆ (?) : ತಿವುರಿ ಗುಡಿ ಗೂಡಾರಂ ಝುಂಪಾಳಿ ಚೌಕಿಗೆ ಜಂಪೆ ಮಂಡವಿಗೆ ಬಳಜಂ ಬಾಗಿಲ್ವಾಡಂ ಬನಂ ಮೊಗಸಾಲೆಯೆಂಬಿವಱ ಪಸುರಿಂ ಕರ್ಬಿಂ ಕೆಂಪಿಂ ಬಸಂತವ ಬೀದಿ ನಿಂತವಱ ಪೊಱವೀಡೆತ್ತಂ ಮಾಡಿತ್ತು ಕಣ್ಗೆ ಸುರಾಗಮಂ (ಅನಂಪು. ೧೫–೭೩).
[?]

ಝುಂಪಿ (ನಾ). ಲಾಸ್ಯ; ನಾಟ್ಯ (?): ಕೆಂಪುಮೂಗಿನ ಪಕ್ಷಿ . . . ಹಂಪೆಯ ವಿರೂಪಾಕ್ಷಲಿಂಗನಲ್ಲಿ ಝುಂಪಿಯನಾಡುತಿದೆ (ಕನಕ. ೨೩೮ ಪಲ್ಲವಿ). [?]

ಝುಂಪಿಸು₁ 'ಜೊಂಪಿಸು₁' ನೋ.

ಝುಂಪಿಸು₂ (ಕ್ರಿ). ಹೊಳೆ ; ಶೋಭಿಸು : ಸೊಂಪಿನ ನುಂಪಿನ ಝುಂಪಿಪ ಗಂಪಿನ ಸಂಪಿಗೆಯ ವನದ (ಸುಸಾರ. ೧೩೮–೬). 'ಝುಂಪಳಿಸಂ' ಪರಾ.
[ಝುಂಪನ₀ + – ಇಸು₃]

ಝೊಂಪಿಸು$_3$ 'ಜೊಂಪಿಸು$_2$' ನೋ.

ಝೊಂಪು 'ಜೊಂಪು$_1$' ನೋ.

ಝೊಂಪೆ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ತಾಳದ ಹೆಸರು: ತ್ರಿವಿಡಿ ಚಚ್ಚರಿ ಝೊಂಪೆಯುಟಿಯೇಕತಾಳಮಂ ವಿವರವಱಿತುಂ ತಾಳಧಾರಿಗಳು ನುಡಿಸೆ (ಪ್ರಭುಪು. ೨-೬೭) ; ಆದಿತಾಳದಿಂದ . . . ಝೊಂಪೆ, ತ್ರಿವುಡೆ, ಅಷ್ಟ, ಏಕ ತಾಳಗಳು ಹುಟ್ಟಿದವು (ಯಕ್ಷಗಾ. ೨೩). [ಸಂ. ಝಂಪಾ]

ಝೊಂಪೆಯ (ನಾ). = ಝೊಂಪೆ ೧ : ರಚ್ಚೆಯ ಮಟ್ಟೆಯ ಪಡಿಮಟ್ಟೆಯ ಝೊಂಪೆಯಮಡ್ಡತಾಳರೂಪಕಮೆಕ್ಕತಾಳಂಗಳೆಂಬ ಸಪ್ತ ತಾ ಳ ೦ ಗ ಳ ೦ ನಿವರ್ತನಗೆಯ್ದು (ಬಾಧಪು. ೯-೧ ವ). [<ಝೊಂಪೆ]

ಝಕಾರ (ನಾ). = ಝ ೧ : ಝಕಾರಕ್ಕೆ ಜಕಾರಂ—ಝಗಟಾ – ಜಗಳೆ (ಶಮದ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ). [ಸಂ.]

ಝಕಾಸ (ಗು). (ಉಕ) ೧. ಚೆನ್ನಾಗಿರುವ ; ಸುಂದರವಾದ : ಆಕಿಗೆ ಝಕಾಸ ಸೀರಿ ತಂದಿನು (ಸುವರ್ಣ. ೩೨೭). ೨. ಉತ್ತಮ ; ಪ್ರಶಸ್ತ : ಮಾವನ ಆಯಾರಕಿಂತ ಝಕಾಸ ಏತಿ ಏಳ (ನಿಸರ್ಗ. ೨೭೦).

[←ಮರಾ. ಝಕಾಸ್]

ಝಕ್ಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸೋಲೊಪ್ಪು ; ಕೀಳಾಗು : ಇವರ ಅಗ್ನಿಸೇವೆಗೆ ಯಾವ 'ಪುರೋಹಿತ'ನೂ ಝಕ್ಕಿಸಿದನೆಂದುಕೊಂಡ (ಸಮಜೀ. ೨೯೮); ಬಣ್ಣ ಒಂದು ಇದ್ದಿದ್ರ, ನಿಮ್ಮ ತರಹದ ಹುಡುಗಿಯರು ಅವಳ ಮುಂದೆ ಝಕ್ಕಿಸಿದರು (ತಳಿರು. ೫೮).

ಝಕ್ಕಿಸಿ ಹೋಗು = ಸೋತುಹೋಗು ; ಪರಾಜಯ ಹೊಂದು : ಈ ಟ್ರಾಜಿಡಿ ಮುಂದೆ ಷೇಕ್ಸ್‌ಪಿಯರಿನ ಟ್ರಾಜಿಡಿ ಕೂಡ ಝಕ್ಕಿಸಿ ಹೋಯಿತು (ಹುಚ್ಚಾಟ. ೫೦).

[ಝಕ್ಕ$_0$ (P ←ಮರಾ. ಜಕ್ಕತ್) + – ಇಸು$_3$]

ಝಕ್ಕುಳಿಸು 'ಜಕ್ಕುಲಿಸು' ನೋ.

ಝಗ 'ಝಗೆ$_2$' ನೋ.

ಝಗಝಗಿಸು,ಝಗಿಝಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೊಳೆ ; ಪ್ರಕಾಶಿಸು : ಝಗ ಝಗಿಸಿ ಹೊಳೆಹೊಳೆವ ಬಾಯ್ದಾರೆಗಳ ಬೆಳಗಿನ ಧಾಳಿ ಧಿ ೦ ಕಿ ಡೆ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೮-೫೦) ; ಯೋಗಿಗಳ ಹೃದಯದೊಳು ಝಗಝಗಿಪ ದೇವಿ ಯರು (ವೀಶೈಪು. ೨-೭-೫೭) ; ಬಿಗಿದ ಡವಾಣದಲೊಂಟೆಗಳಗಣಿತ ಝಗ ಝಗಿಸುವ ಕಾಂತಿಯಿಂದ (ಕಂನವಿ. ೦೦-೩೭). **ಝಗಿಝಗಿಸು** : ರುದ್ರ ವಿಷ್ಣು ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳ ಪತ್ತನಂಗಳನಾಂತ ಪೆರ್ಮೆಯಿಂ ಝಗಿಝಗಿಸುವಾ ಮಹಾಕನಕಗಿರಿಯ (ಚಬಪು. ೨-೯); ಝಗಿಝಗಿಪ ಮಕುಟಧರ (ವಿದಾಕ್ಷ. ೩೦-೨). [<ಝಗ + – ಇಸು$_3$]

ಝಗನೆ (ಅ). ಹೊಳಪಿನಿಂದ ಕೂಡಿ; ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವಾಗಿ : ಝಗನೆ ಬೆಳಗುವ ತನ್ನ ವಜ್ರಾಯುಧವನಬ್ಬರದೆ (ರಘುವಂ. ೨-೩೦).

[ಝಗ (<ಝಗೆ$_1$) + – ಅನೆ$_1$]

ಝಗಳೆ 'ಜಗಳೆ' ನೋ.

ಝಗಾ, ಝಗೆ$_1$ (ನಾ). ೧. ಸ್ತ್ರೀಯರ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉಡುಪು ; ಕೊರಳಿನಿಂದ ಕಾಲಿನವರೆಗೂ ಬರುವ ಲಂಗ: ನೀ ಮುಂದಿನ ಜಲ್ಮಕ್ಕ ಬರೋದರೊಳಗ, ಪೋಲಕಾ, ಝಗಾ ಬಂದಿರತಾವೇಳು (ಹೊಸಂಸಾ. ೬೦). **ಝಗೆ$_1$** : ೧. ಆಕೆ ಹೊಸ 'ಝಗೆ' ಉಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ . . . ಬಯಕೆ ಕೆರಳುತ್ತದೆ (ಬನಸಿ. ೦೪). ೨. ಹೊದಿಕೆ; ಆವರಣ: ಹರಿಗೆ ಕೆಂಪಿನ ಝಗೆ ಸುರಾಂಗನೆಯರಿಗೆ ಸುಭಟವ್ರಜಕೆ ಕುಂಟಣಿ ವರದಿಗಂಗನೆಯರಿಗೆ ಬೈತಲೆಗೆ ಸೆವಸಿಂದೂರ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೪-೭); ಲೋಹಸೀಸಕವಡಸಿ ಬಲ್ಲೆಹ ಬಗಿದು ನಟ್ಟುದು ಸರಪಣಿಯ ಝಗೆಯ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೪-೫೯).

[←ಮರಾ. ಝಗಾ]

ಝಗಿಝಗಿಸು 'ಝಗಝಗಿಸು' ನೋ.

ಝಗಿಸು (ಕ್ರಿ). = ಝಗಝಗಿಸು : ರದನಗಳು ಝಗಿಪ ರನ್ನಗಳಾಳಿ ಯಂದದಿ ಸೊಗಯಿಸಲು (ಕವಿಚ. III, ೨೧೪, ಹರಿಲೀಲಾಮೃತ ಸಾರ) ; ಮುಗಿಲೆ ಮುಗಿಲೇ . . . ಝಗಿಸಿ, ಗದರಿಸಿ ಜಗವ ಬೆದರಿಸಿ, ಮುಗಿಲೆ! ನೀನೇಂ ಮಾಡುವೆ ? (ಕಎಪು. ೨೯-೦).

[ಝಗ (<ಝಗೆ$_2$) + – ಇಸು$_3$]

ಝಗೆ$_1$ 'ಝಗಾ' ನೋ.

ಝಗೆ$_2$, ಝಗ (ನಾ). ಹೊಳಪು ; ಪ್ರಕಾಶ : ಅಂಬಿನ ಝಗೆಯ ಝಳ ದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿ ಮೋನದೊಳಿರ್ದನಾ ಕರ್ಣ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೪-೧೩) ; ಬಂಧು ಗಳಿಗೊಲಿದಿತ್ತನ್ . . . ಸೆಂದುರ ಹಳದಿ ಬೂದಿ ಪಚ್ಚೆಯ ಝಗೆಗಳಂಬರವ (ಅಕ್ರೂಚ. ೮-೪೨). **ಝಗ** : 'ಝಗಿಸಂ' ಪರಾ.

ಝಗಝಗ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): 'ಝಗಝಗಿಸು' ಪರಾ. [?]

ಝಗ್ಗನೆ (ಅ). ರಭಸವಾಗಿ ; ತಟ್ಟನೆ ; ಕೂಡಲೆ : ರಾಜರುಗಳೆಲ್ಲ ಭಯ ಭಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಝಗ್ಗನೆ ಎದ್ದು (ಸೌಗಂಧಿ. ೨೩೪-೭). [ಝಗ್$_0$ + – ಅನೆ$_1$]

ಝಗ್ಗೆನ್ನು (ಕ್ರಿ). ೧. ಝಗ್ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು. ೨. (ಆಲಂ) ಒಮ್ಮೆಲೆ ಅಂಜು ; ತಟ್ಟನೆ ಬೆಚ್ಚು ; ಗಾಬರಿಗೊಳ್ಳು : ಗೌಡರನ್ನು ಕಂಡತಕ್ಷಣವೇ ಮಲ್ಲಮ್ಮನ ಮನಸ್ಸು ಝಗ್ಗೆಂದಿತು (ಗೋಪುರ. ೦೫೫).

[ಝಗ್$_0$ + ಎನ್ನು (<ಎನ್$_1$)]

ಝಜ್ಜರ 'ಜಜ್ಜರ' ನೋ.

ಝಜ್ಜರಂಪೋಗು (ಕ್ರಿ). ಶಿಥಿಲವಾಗು; ಜರ್ಜರಿತವಾಗು: ಎಲುವಡದು ಮನವು ಝಜ ರಂಬೋಗಿ ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ನೀರು ನೀರಾಗಿ ಬೆರಸಬೇಕು (ಪದಗೋ. ೦೭೭-೦೪). [ಝಜ್ಜರ (<ಜಜ್ಜರ) +ಪೋಗು$_1$]

ಝಟತಿ 'ಝಡಿತಿ$_1$' ನೋ.

ಝಟಪಟ, ಜಟಪಟ (ಅ). ಬೇಗನೆ; ತಟಕ್ಕನೆ; ಚಟ್ಟನೆ : ಜೀವನದೀ. ಚಿ ತ್ರ ಪ ಟ ತೆರೆಮರೆಗಳ ಆಟದಲ್ಲಿ ಉ ರು ಳು ತಿ ಹು ದು ಝಟಪಟ (ಅರಳು. ೩೫-೨೦). **ಜಟಪಟ**: "ತಟಕ್ಕನೆ, ಚಟ್ಟನೆ" (ಜಾನಕೋ. ೫೮).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಝಟ್‌ಪಟ್. / ಪ್ರಾ. ಝಡಪ್ಪಡ]

ಝಟಿ (ನಾ). ಗಿಡ ; ಪೊದರು. [ಸಂ.]

ಝಟಿತಿ 'ಝಂಡಿತಿ$_1$' ನೋ.

ಝಟಿಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಕಟಿಗಣ್ಣು ಝಟಿಲೆಂದು ಪಾವುಗೆಗಳ ದನಿ ನಟಿಸಿ ಮೆಲ್ಲನೆ ಪೆಜ್ಜೆಯಿಡುವ (ಭರಚ. ೪-೪).

ಝಟೆ (ನಾ). ಕಿರುನೆಲ್ಲಿಗಿಡ : "ಝಟಾ, ಅಮಲಾ . . . ತಾಮಲಕೀ- ೭ ಕಿರುನೆಲ್ಲಿಗಿಡದ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೪). [ಸಂ. ಝಟಾ]

ಝಟ್ಟನೆ (ಅ). ಕೂಡಲೆ ; ತಕ್ಷಣ : ಝಟ್ಟನೆ ತೀರಿಸಿ ಬಂದು ಬಿಡು (ದೀಪಹ. II, ೭). 'ಜಟ್ಟನೆ' ಪರಾ. [ಝಟ್$_0$ + – ಅನೆ$_1$]

ಝಟ್ಟಿ 'ಜಟ್ಟಿ$_1$' ನೋ.

ಝಟ್ಟಿಂಗ 'ಜಟ್ಟಿಂಗ' ನೋ.

ಝಡತಿ, ಜಡತಿ, ಜಡ್ತಿ, ಝಡಿತಿ$_2$, ಝಡ್ತಿ (ನಾ). ಹುಡುಕುವುದು ; ತಪಾಸಣೆ ; ಶೋ ೀ ಧ ನೆ ; ತನಿಖೆ : ಮತ್ತೆ ಮನೆಯ ಝಡತಿಗೆ ಸುರುವಾಯಿತು (ಸಂಬಗ. ೨); ಬೇಕಾದರೆ ನಮ್ಮ ಚೀಲಗಳನ್ನೆಲ್ಲ 'ಝಡತಿ' ಮಾಡಿ ನೋಡಿರಿ (ರಂಗರೋ. ೫); ಅವಳೇ ಜೇಬನ್ನು ಝಡತಿ ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ (ಸಮಾಲೋ. ೫೭). **ಜಡತಿ** : ಹಾಗೆ ಮಾಡುವ ಮುಂಚೆ ನಮ್ಮ ಸಾಮಾನು ಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಜಡತಿಮಾಡಲಾರಂಭಿಸಿದರು (ಪ್ರವಾಇ. II, ೭೩); ಇನ್ಸಪೆಕ್ಟರನು ಮನೋಹರನನ್ನು ಜಡತಿ ಮಾಡಿದ (ಕೊತಕಾ. ೫೯). **ಜಡ್ತಿ** : ಸೊಗಸಾಗಿ ಬರೆದಿರ್ದ ಲೆಕ್ಕದಾ ಜಡ್ತಿ[ಪಾಠಾಂ. ಜಡತಿ]ಗತಿಮಿಗಿಲಾಗಿ ತೋರಿಸಲು (ಪ್ರಾಥರಾ. ೧೭-೭) ; ಲೆಕ್ಕಪತ್ರ ಮುಂತಾದನ್ನು ಜಡ್ತಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತ

(ಎಕ. I, ೧೭-೨೭; 1820); ಮನೆಗೆ ಹೋಗಿ . . . ಜಡ್ತಿಮಾಡಹತ್ತಿದರು (ಕೊತಳಾ. ೫೯). **ಝುಡಿತ್ತಿ₂ :** ಕಾಳಂಕಡಿ ಕಿರಾಣಿ ಅರಳಿ ಮುಂತಾದ ಮಾರಾಟಕ್ಕೆ ಬಂದ ಜೀನಸುಗಳ ಮತ್ತು ಬಾರದಾನೆಯು ಝುಡಿತಿ ಇಡುವುದು (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೨೭೯). **ಝುಡ್ತಿ :** ಲಿಂಗನ ಮನೆಯನ್ನು ಝುಡ್ತಿ ಮಾಡಲಾಗಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಅಡಿಗೆ ಉಗ್ರಾಣದ ಸಾಮಾನುಗಳ ಹೊರತು ಮತ್ತೇನೂ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಕಲಿಸಿ. ೦೦೭); ಅಡ್ಡಬಂದು ಜೇಬನ್ನೇ ಝುಡ್ತಿ ಮಾಡುತ್ತವೆ (ದಿಲ್ಲಿಪ. ೬೨). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಝುಡತೀ]

ಝುಡಪ, ಜಡಪ (ನಾ). ೧. ಹೆಚ್ಚಾದ ವೇಗ ; ಶೀಘ್ರತೆ : ಪಡಿಮುಖದಲೊದಱುವ ಕಿಡಿಯ ಘಂಟಾರವದ ರಭಸದ ಝುಡಪದಲಿ ಜೋಡಿಸಿದ ಶಕ್ತಿಯಲಿಟ್ಟನವನೀಶ (ಕುವ್ಯಾ.ಶ. ೩-೬೬). ೨. ಗದಾಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಟ್ಟು,-ವರಸೆ : ಬಿಡುವ ಬಿಡಿಸುವ ಪರರ ಛಾಯವ ತಡೆವ ಗೋಮೂತ್ರಕದ ಚಿತ್ರದ ಝುಡಪದವಧಾನದ . . . ಕುಶಲದಲಿ ಕಾದಿದರು ಸಮರದಲಿ (ಕುವ್ಯಾ.ಗ. ೬-೨೪). **ಜಡಪ :** ೩. ಚಳಕವುಳ್ಳವನು; ವೇಗಶಾಲಿ : ಕಡುಗಲಿಗಳೇಱಾಟದಲಿ ಮಿಗೆ ಜಡಪರಾದರು ಖಡ್ಗ ಹಸ್ತದಿ ಬಿಡುವವರ ರೇವಂತರಗ್ಗಳರಾದರ್ಧೈಯವರು (ಸಂಭಪ. ೦೯-೨). [<ಪ್ರಾ. ಝುಡಪ್ಪ]

ಝುಡಪಿಸು 'ಝುಳಂಪಿಸು' ನೋ.

ಝುಡಪು 'ಝುಳಪು' ನೋ.

ಝುಡಾವು (ನಾ). ರತ್ನದ ಹರಳುಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿದುದು ; ರತ್ನಖಚಿತವಾದುದು : ಮಾತೃಶ್ರೀಗಳು ಬಹಳ ಹರುಷಿತರಾಗಿ ಆಶೀರ್ವಾದವನ್ನು ಮಾಡಿ ಝುಡಿತ ಝುಡಾವು ನವರತ್ನ ಸುವರ್ಣಪುಷ್ಪ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ನಿವಾಳಿಸಿ (ಬಸ್ಮರು. ೦೦). [←ಮರಾ. ಜಡಾವ್]

ಝುಡಿ₁ 'ಜಡಿ₁' ನೋ.

ಝುಡಿ₂ 'ಜಡಿ₂' ನೋ.

ಝುಡಿ₃ 'ಜಡಿ₄' ನೋ.

ಝುಡಿತ 'ಜಡಿತ' ನೋ.

ಝುಡಿತಿ₁, ಜಡಿತಿ, ಜಡಿತೆ, ಝುಟತಿ, ಝುಂಟಿತೆ, ಝುಂಡಿತೆ (ನಾ). ಬೇಗ ; ತ್ವರೆ : ಕೆಳದಿಯರು ಝುಡಿತಿಯಾಗಿ ಮಂದಿರದ ಬಾಗಿಲೊಳ್ ಬಂದು ಕಾದಿರ್ದು (ಸಾಗಂಧಿ. ೩೪೧-೦೦); ಝುಡಿತಿಯೊಳಗೆ ಯನ್ನವಡನೆಯೆಲೆ ಬಾಲ ನೀನು ನುಡಿಯಾದಿಹುದು ಧರ್ಮವೇನೊ (ಹಮುಜ. ೦೭೩); ಝುಡಿತಿಯಿಂ ಪಿಂತಗಸ್ತ್ಯನೀತಂಗಿತ್ತ ಸಾಯಕಮೊಂದಂ ತೂಣೀರದಿಂ ತೆಗೆದು (ಅದ್ಭುತ. ೫೦-೦೦). **ಜಡಿತಿ:** "ಝಕಾರಕ್ಕೆ ಜಕಾರಂ . . . ಝುಡಿತಿ–ಜಡಿತಿ" (ಶಮದ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ). **ಜಡಿತೆ:** ಕೌರವ ರಾಜಕಾರ್ಯದ ಘನವನಱುಹಿದನವರೊಡನೆ ಸಾಧನವ ಸೂಚಿಸಿ ಜಡಿತೆಯಲ್ಲಿ[ಪಾಠಾಂ. ಜೋಡಿಸಿಕೊಟ್ಟು] ಕಳುಹಿದನು ಗುಪ್ತದಲಿ (ಕುವ್ಯಾ.ಆ. ಓರಿಇ. ೨೧-೬೮). **ಝುಟತಿ :** ಚದರಿ ಹೋದ ಚಮೂಪತಿಗಳು ಮತ್ತೆ ಏರಿ ಬಂದು, ಪೂತ್ಕರಿಸಿ ಮೈಗೆ ಮೈಗೊಟ್ಟು ಚಿಮ್ಮಿ ಝುಟತಿಯಿಂದ ಕಾದಿದರು (ಕವೀರ. ೫೮). **ಝುಟಿತೆ :** ಕಟುವರ ಪಿಪ್ಪಲಿಯಂ ಮೇಣ್ ಝುಟಿತೆಯೊಳಿಕ್ಕಲ್ಕದಟಿಯದೇ ತದ್ವಿಷಮಂ (ಹಮದ. ೨-೪೪). **ಝುಡಿತೆ :** ಕಳಿಂಗ ಕರೂಷ ಕೌರವರರಸ ಮೊದಲಾದಖಿಳಬಲ ಜೋಡಿಸಿತು ಝುಡಿತೆಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾ.ಕ. ೦೩-೦೨) : ಅಮರರೆದೆ ಜಜ್ಝರಿತವಾಗಲು ಝುಡಿತೆಯಲಿ ಹೊಕ್ಕನು ದಶಗ್ರೀವ (ತೊರರಾ. ೬-೨೦-೨೩); ಝುಡಿತೆಯಿಂದುರುಬಿದರ್ ಬಿಡದೆ ಮಾಯಾಶಬರರು (ಜೈಬಪು., ೫೩-೨೭). [<ಸಂ. ಝುಟಿತಿ = ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ]

ಝುಡಿತಿ₂ 'ಝುಡತಿ' ನೋ.

ಝುಡಿತಿ₃ (ನಾ). ಲಾವಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ: ಇದರಲ್ಲಿ ಝುಡಿತಿಯೆಂಬ ಇನ್ನೊಂದು ಉಪಜಾತಿಯುಂಟು (ಕರ್ನಾಸಂ. ೩೨). [?]

ಝುಡಿತೆ 'ಝುಡಿತಿ₁' ನೋ.

ಝುಡಿಸು 'ಜಡಿಸು' ನೋ.

ಝುಡುಪು 'ಝುಡುಪು' ನೋ.

ಝುಡ್ತಿ 'ಝುಡತಿ' ನೋ.

ಝುಣ್(ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ.

ಝುಣ್‌ಝುಣ್ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಪರಿಪರಿಯಿಂದ ಬಾರಿಸಿದಲ್ಲಿ ಝುಣ್ ಝುಣ್ ಎಂಬ ಧ್ವನಿಯು ಶಿವಪ್ರಸಾದಿಗೆ ಕೊಡುತಿರ್ಪುದೆಂಬುದೀಗ ಘಂಟಾನಾದವೆಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕರ್ಥ (ವಚಶಾ. II, ೨೦೭).

ಝುಣ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ :

ಝುಣಝುಣ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ತೊಡರ ಝುಣಝುಣ ರವದ ಸುರರುಗ್ಗಡದ ಬಿರುದಿನ ಬಾವುಲಿಯ . . . ರಾಯರಕ್ಕಸನೈದಿದನು (ತೊರರಾ. ೧-೦೫-೧೧).

ಝುಣಂಬ 'ಜಳಂಬ' ನೋ.

ಝುಣಕ (ನಾ). ೧. ಚುರುಕು ; ಚಾತುರ್ಯ ; ಚಳಕ : ಝುಣಕವ ತೋರುತ ಕಣೆಗಳ ಬೀರುತ . . . ಕಣೆವೆಯ ದಾಟುತಲಿ (ಹಮುಜ. ೧೭). ೨. ಬೇಗ ; ಜಾಗ್ರತೆ : ಕ್ಷಣವು ನಿಲ್ಲದೆ ನೀವು ಹಣವ ಕೊಟ್ಟರೆ ಯೆನಗೆ ಝುಣಕದೊಳು ನಾ ಪೋಪೆ (ಹಮುಜ. ೦೨೦). [?]

ಝುಣಝುಣತ್ಕಾರ (ನಾ). ಝುಣಝುಣ ಎಂಬ ಧ್ವನಿ. 'ಝುಣಝುಣತ್ಕಾರಿಸು' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಝುಣಝುಣತ್ಕಾರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಝುಣಝುಣ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು.-ಉಲಿ : ಝುಣಝುಣತ್ಕಾರಿಸುವ ಕಂಕಣದ ಹುಲಿಯುಗುರ . . . ಬಾಲದೊಡಿಗೆಯ ಮಾಯೆಗಿಕ್ಕಿದರು (ಪ್ರಭುಲೀ. ೩-೨೫).

[ಝುಣಝುಣತ್ಕಾರ + – ಇಸು₃]

ಝುಣಝುಣಾಟ (ನಾ). ಝುಣಝುಣ ಎಂಬ ಶಬ್ದ: ರೊಕ್ಕದ ಝುಣಝುಣಾಟವು ಕೇಳಬರುತ್ತಿದೆ (ತಿಡುಗು. ೧೯೩). [<ಝುಣ + ಆಟ]

ಝುಣಝುಣಿತ (ನಾ). = ಝುಣಝುಣತ್ಕಾರ : ಯುವತಿ ಕಂಕಣ ಕಿಂಕಿಣೀ ಝುಣಝುಣಿತ ಘೋಷಣವು (ಬಸಪು. ೫-೨೯). [ಸಂ.]

ಝುಣಝುಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಝುಣಝುಣ ಎಂಬ ಧ್ವನಿಯಂನ್ನುಂಟುಮಾಡಂ: ಝುಣಝುಣಿಸುವಂದುಗೆಗಳಂ ಘಣಘಣಯೆನಿಪ ಘಂಟೆಗಳಂ (ಬಸಪು. ೫೭-೫) ; ತಳಂಕು ಕಡಗ ಕಂಕಣ ಝುಣಝುಣಿಸಲು (ಮೋಹತ. ೧೪-೫೦) : ಕರಕಟಕ ಝುಣಝುಣಿಸಲು (ಅನಂರಾ. ೧-೩-೪೦). [<ಝುಣ + – ಇಸು₃]

ಝುಣತುಕೃತಿ (ನಾ). = ಝುಣತ್ಕಾರ : ಭೂರಿಭೂಷಣ ಝುಣತುಕೃತಿ ಘಂಟಾರವದ ರಭಸದಲಿ (ನಿಭಾಗ. ४-೨-೭). [<ಸಂ. ಝುಣತ್ಕೃತಿ]

ಝುಣತ್ಕಾರ (ನಾ). ಝುಣ ಝುಣ ಎಂಬ ಶಬ್ದ : ದಕ್ಷಿಣಕರಕಲಿತ ಕನಕ ಕಂಕಣ ಝುಣತ್ಕಾರನುಂ (ಜಂದ್ರಪು. ೮-೮೨ ವ); ಹಾರ ನೂಪುರ ಕಂಕಣಾದಿ ಭೂಷಣ ಝುಣತ್ಕಾರ ಧ್ವನಿಗಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೬-೪೬). [ಸಂ.]

ಝುಣತ್ಕೃತಿ (ನಾ). = ಝುಣತ್ಕಾರ : ಕನಕಮಯ ದಿವ್ಯಸಿಂಹಾಸನದಿಕ್ಕೆಲದೊಳ್ ಬಿಂಕದಿಂ ಕೊಂಕಿ ನಿಂದು ಕಂಕಣ ಝುಣತ್ಕೃತಿ ಪೊಣ್ಮೆ (ರಾಜಶೇ. ೫-೦೯ ರಗಳೆ). [ಸಂ.]

ಝುಣನ್ನೂಪುರ (ನಾ). ಉಲಿಯಂತ್ತಿರಂವ ಕಾಲ್ಗಡಗ ; ಝುಣಝುಣ ಎಂದು ಧ್ವನಿಮಾಡಂತ್ತಿರಂವ ಅಂದುಗೆ : ಕ್ವಣತ್ಕಂಕಣ ; ಝುಣನ್ನೂಪುರ (ಶಮದ. ೮೧ ಪ್ರಯೋ). [ಸಂ. (ಝುಣತ್ + ನೂಪುರ)]

ಝುಣಮಣ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಝುಣಮಣಿಸು' ಪರಾ.

ಝುಣಮಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಝುಣಮಣ ಎಂದು ಸದ್ದುಮಾಡಂ ; ಗದ್ದಲ ಮಾಡಂ : ಝುಣಮಣಿಸದೆ ಶಂಬರಾಸುರವರ ಸಮಿರಾಣನಾಗಿ ಪೊಕ್ಕ ದ್ವಾರಕೆಯ (ಮೋಹತ. ೧೧-೨೨). [ಝುಣಮಣ + – ಇಸು₃]

ಝಣರು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಕಿಣಿಕಿಣಿಕಿಣಿರೆಂಬ ಕರದ ಕಂಕಣ ಬಳೆ ಝಣಝಣರೆಂಬ ನಡುವಿನ ಗಂಟೆ (ಪುರಂದ. ೨-೭೨-೨) ; ಕಡಗ ಕಂಕಣ ಬಳೆಗೈ ಝಣರೆನೆ (ಕಂನವಿ. ೧೧-೪೫).

ಝಣು (ನಾ). ಭಲೆ, ಭೇಷ್ ಎಂಬಂತೆ ಒಂದು ಕೊಂಡಾಟದ ನುಡಿ : ಝಣು ವಿರೋಧಿವಿಭಾಡ ಝಣು ಝಣು ಝಣು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೨-೧೧೭).

ಝಣುಝಣು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಜಗತ್ರಯ ಜಟ್ಟಿ ಝಣುಝಣು . . . ಎಂಬಬ್ಬರಣೆ ಮಸಗಿದುದೆರಡು ಬಾಹೆಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾಸ ೨-೧೧೭). 'ಧಣು$_2$' ಪರಾ.

ಝನಾನಾ 'ಜನಾನಾ' ನೋ.

ಝನಾನಾಖಾನೆ 'ಜನಾನಖಾನೆ' ನೋ.

ಝಪಝಪ (ಅ). (ಉಕ) ಬೇಗನೆ ; ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ; ಚುರುಕಾಗಿ : ಗುರಿಯ ಕಡೆಗೆ ಝಪಝಪ ಕಾಲುಹಾಕಲು ಅಡ್ಡಿ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಯಿತು (ದೀಪಹ. II, ೨೨೭). [←ಮರಾ. ಝಪ್‌ಝಪ್]

ಝಪಾಟ, ಜಪಾಟಿ (ನಾ). ೧. ಆವೇಗ ; ಭರ ; ರಭಸ : ತನ್ನದು ನಡದರ ಸಾಕು ಅಂತ ಕೆಲಸದ ಝಪಾಟಿಯೊಳಗ ಇದ್ದಾಳ (ಹೊಸಂಸಾ. ೧೫೭). ೨. ಸರದಿ ; ಸಲ : ಇರ್ಲಿ ಹೊಡೀರಿ ಕುಲಕರ್ಣೇರೆ ಒಂದು ಝಪಾಟ (ಹನ್ನೊಂದ. ೯). ಜಪಾಟ : ೨. "ಸಾರೆ" (ಜಾನಕೋ. ೫೯).
[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಝಪಾಟಾ]

ಝಬರಿ (ನಾ). ತೆಳುವಾದ ಕೋಲು ; ಸೆಳೆ : ಆತ ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಅದರ ಮೇಲೆ 'ಝಬರಿ' ಬೀಸಿದ (ಬನಸಿ. ೬೪). [←ತೆಲು. ಜಬರ]

ಝಮ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಝಮ್ಮೆಂದು ಸಮಿಧಾವಳಿ ಗಳಬ್ಬರಿಸಿದವು ಛಟ ಛಟ ಛಟ ನಿನಾದದಲಿ (ಕೊರರಾ. ೧-೭-೪೯).

ಝಮಕು (ನಾ). ಶೋಭೆ; ಸೊಗಸು: ತಿಲಕವ ತಿದ್ದುತ ಕಪ್ಪಿನಲಿ ವೀಳ್ಯದ ಝಮಕಿನಲಿ ಸುಲಲಿತಾಂಗ ಶೃಂಗಾರದ ಸೊಬಗಿನಲಿ . . . ಬರುತಿರೆ ಬೆಡಗಿಲಿ (ಚಂದ್ರಾವ. ೨೨) : ರುಮ್ಮಾಲ ಸುತ್ಯಾನೆ ಹದಿನಾರು ಮಡಿಕೇಲಿ ಚುಂಗ ಬಿಟ್ಯಾನೆ ಝಮಕೀಲಿ (ಹಳ್ಳಿಪ. ೧೨೦). [←ಹಿಂ. ಝಮಕ್]

ಝಮ್ಮಗೆ (ಅ). = ಝಂಮ್ಮನೆ : ಅಟಿಯಲ್ಕೆವಂದುದು . . . ಚಂದ್ರ ಕಾಂತವುತ್ರಿಕೆಯೊಸರ್ವಂತೆ ಝಮ್ಮಗೆ ಬೆಮರ್ತಿರವಿಂ ತರಳಾಯತಾಕ್ಷಿಯಾ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೯೭). [ಝಮ್ + – ಅಗೆ$_3$]

ಝಮ್ಮನೆ (ಅ). ಒಂದು ಅನುಕರಣಾವ್ಯಯಂ : ಝ[ಪಾಠಾಂ. ಝು]ಮ್ಮನೆ ಬೆಮರ್ತುರ್ ಭೀತಿಯ ಪರಮಕಾಷ್ಠೆಯಿಂ ಝೊಮ್ಮಿಡುತ ಕರೆದನೀಶನನೇಕ ನಿಷ್ಠೆಯಿಂ (ಪಂಪರ. ದೇ. ೭೪-೧೯) ; ತನು ಶೋಫಮೇಟ್ ಮೆಯ್ ಝಮ್ಮನೆ ಬೆಮರುತ್ತಿರ್ಕುಮಪ್ಪೊಡಂ . . . ಹಯಕ್ಕೆ ತಪ್ಪದು ಮರಣಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೬-೫೨). [ಝಮ್ + – ಅನೆ$_1$]

ಝರ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಹರಿದು ಬರುವ ಪ್ರವಾಹ; ಝರಿ ; ಗಿರಿನದಿ.
[ಸಂ.]

ಝರಣಿ (ನಾ). = ಝರ : ಅಲ್ಲಿಯ ನರಸಿಂಹ ಝರಣಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನಮಾಡಿ ವಿಭೂತಿ ಧರಿಸಿ (ಕಗದ್ಯ. ೧೨೨). [←ಹಿಂ. ಝರನೀ]

ಝರತಿ (ನಾ). = ಝರ : ಝರತಿಯ ಮೃಗಗಳ ಪರಿಕಿಸಿ ನೋಡುತ (ಹಮಜ. ೧೬) ; ಸರಿಯ ರಾತ್ರಿಯೊಳಗೆ ಕರದಿ ಹಿರಿವ ಪಂಜ ಪಿಡಿದು ಬೇಗ ಝರತಿ ಹಳ್ಳ ಕೊಳ್ಳ ಕೂಪ ಕೆರೆಯ ಹುಡುಕುತ (ಹಮಜ. ೧೮೪). [?]

ಝರಿ$_1$ 'ಜರಿ$_4$' ನೋ.

ಝರಿ$_2$ (ನಾ). = ಝರ : ಸುಶಾಂತಿಯ ಸುಂದರ ಬೆಟ್ಟದಿಂದ ನಿರಂತರವಾಗಿ ಸುರಿಯುತ್ತಿರುವ ಅಮೃತ ಝರಿಯಿದು (ಧರ್ಮಸಾ. ೧) ; ಉಗಮಸ್ಥಾನ ದಿಂದ ದೂರಾಗುವ ಝರಿಯಂತೆ (ಹೇಮಂತ. ೨೯೦). [ಸಂ.]

ಝರಿ$_3$ 'ಜರಿ$_6$' ನೋ.

ಝರಿಪಟ್ಟೆ (ನಾ). ಜರಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ರೇಷ್ಮೆಬಟ್ಟೆ (?) : ಅಡಕೆ ಮೆಣಸು ಝರಿಪಟ್ಟೆ ಕವಾಡ ಮುಂತಾದ ಘಡಿಸಿನ ಸರಕು ಹೊರತ್ತಾಗಿ (ಮೈಅರಿ. ೦೯೩೭; ೨೭-೩೪ ; 1708). [ಝರಿ$_3$ (<ಜರಿ$_6$) + ಪಟ್ಟೆ$_3$]

ಝರಿಸೀರೆ 'ಜರಿಸೀರೆ' ನೋ.

ಝರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹರಿ ; ಪ್ರವಹಿಸು : ಮಣ್ಣಿದೆಯಲಿ ಝರಿಸುವ ನೀರ ಸೆಲೆಯಂತೆ (ಸಹೀಗೀ. ೦೯-೩೦೦). [ಝರಿ$_2$ + – ಇಸು$_3$]

ಝರ್ಝರ$_1$ 'ಜಂಜ್ಹಾರ' ನೋ.

ಝರ್ಝರ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ : ಝರ್ಝರವೆಂಬ ಝಾಯಿ . . . ಇತ್ತೆಟಿದ ದಶವಾದ್ಯಂಗಳಂ ಬಾರಿಸಲುಳ್ಳ ವಿಚಕ್ಷಣರಿಂ ವಿನುತರಾಗಿ (ವಿವೇಕ. ೨೩೭). [ಸಂ.]

ಝರ್ರನೆ (ಅ). ಕೂಡಲೆ ; ತಟ್ಟನೆ : ಆಕೆಯ ಉತ್ಸಾಹ ಝರ್ರನೆ ಇಳಿದು ಹೋಯಿತು (ಬರಹಾ. ೧೭); ರಮಾಬಾಯಿಯರ ಮುಖವು 'ಝರ್ರನೇ' ಇಳಿಯಿತು (ಬೀಳತ ೪). [ಝರ್$_0$ + – ಅನೆ$_1$]

ಝಲ್, ಝಲ್ಲ$_1$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಮಿಕ್ಕು ತನ್ನಯ ಮೇಲೆ ನೂಂಕುವ ಗಜಂಗಳಂ ಬಗಿದು '. . . ಮುತ್ತು ಝಲ್ಲೆನಲು ಸೂಸುತ್ತೆ (ಇಹರ. ದೇ. ೪೨-೯). ಝಲ್ಲು$_1$: ೧. ಗದೆಗುದುಗೆಯ ಝಲ್ಲು ಝಲ್ಲೆಂದು ತಳವಾರರಿದೆ ಬಂದರೆಂದು ಕಾತರಿಸಿ (ಮೋಹತ. ೦೮-೨೫). ೨. "ಧಕ್ಕೆ, ಆಘಾತ" (ಬಾಸಿಗ. ಕೋಶ) : ತರವೇನೆ ಕ್ಷಣದೊಂದು ಝಲ್ಲಿನಲಿ ಜೀವಹಿಂಸೆ (ಬಾಸಿಗ. ೩೭-೨೦). 'ಜಲ್' ಪರಾ.

ಝಲಕು 'ಝಳಕ$_2$' ನೋ.

ಝಲಿರು (ನಾ). ಒಂದು ಅನಂಕರಣ ಶಬ್ದ :

ಝಲಿರಝಲಿರು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಅಂದುಗೆಗಳ ಗೆಜ್ಜೆಗಳ ದನಿ ಝಲಿರಝಲಿ ರೆಂದೆನೆ ಪಂತಿ ಪಂತಿಯೊಳು (ಭರಜ. ೪-೭೯).

ಝಲೆ (ನಾ). ಶೋಭೆ ; ತೇಜಸ್ಸು ; ಪ್ರಕಾಶ. [ಸಂ. ಝಲಾ]

ಝಲ್ಲ$_1$ (ನಾ). ೧. ಹಂಬ್ಬು; ಭ್ರಮೆ ; ಮನೋದೌರ್ಬಲ್ಯ: ರಾಜನ ಝಲ್ಲ ಬಿಟ್ಟಿತು (ದೀಪನಿ. ೪೪). ೨. ಚಿಂತೆ; ಭಯ. 'ಜಲ್ಲು$_4$' ಪರಾ.
[←ಹಿಂ. ಝಲ್ಲ]

ಝಲ್ಲ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಕ್ಕರೆ : " ಝಲ್ಲ – ಖಂಡಸಕ್ಕರೆ " (ಅಕಾನಿ. ೦೧-೨) [?]

ಝಲ್ಲಡಿ 'ಜಲ್ಲಡೆ' ನೋ.

ಝಲ್ಲನೆ (ಅ). ಒಂದು ಅನಂಕರಣಾವ್ಯಯ : ಅನುಕರಣಕ್ಕೆ. . .ಝಲ್ಲನೆ, ಧುಘುಮ್ಮನೆ, ಧಟಮ್ಮನೆ (ಶಮದ. ೧೪ ಪ್ರಯೋ). [ಝಲ್ + – ಅನೆ$_1$]

ಝಲ್ಲರಿ (ನಾ). ೧. ಡಮರುಗದಂತಹ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ: ಲೋಕತ್ರಯಮದನುಕ್ರಮದೊಳ್ ವೇತ್ರಾಸನ ಝಲ್ಲರೀ ಮೃದಂಗ ಸಮಾನಂ (ಆದಿಪು.೧-೪೭); ನುತವೇತ್ರಾಸನ ಝಲ್ಲರೀ ಮೃದುಮೃದಂಗಾಭಂ (ಸುಕುಮಾ. ೦೧-೪೧) ; ಪಟುಪಟಹ ರಣಂ ಝಲ್ಲರೀ ಶಬ್ದರಮ್ಯಂ (ಎಕ. VIII, ನಗರ, ೫೭-೭೦ ; ಸು. 1077) ; ವೇತ್ರಾಸನ ಝಲ್ಲರೀ ಮೃದಂಗ ಸಮಾನ ಅಧೋ ಮಧ್ಯೋರ್ಧ್ವ ಭೇದ ಭಿನ್ನಮುಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೭೫). ೨. ಕಂಚಿನ ಅಥವಾ ಹಿತ್ತಾಳೆಯ ದೊಡ್ಡ ತಾಳ : ಪಟುಪಟಹ ತುಣವ ಭಂಭಾ ಮರ್ದಳೆ ಝಲ್ಲರಿ ಮುಕುಂದ ತಾಳ ಕಾಹಳ ಶಂಖ ವಂಶ ವೀಣಾಸ್ವರಂಗಳೆಸೆಯೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೭-೨೯); ತಳಿತ ಝಲ್ಲರಿಯ ಬಹಳ ವಾದ್ಯದ ನಡುವೆ ನಡೆದು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೪-೦೮) ; ಮೃದಂಗ ಝಲ್ಲರಿ ತಾಳ ಪಳಂಚಿ (ಗಣೇಶ. ೦೮-೪೬೨). ೩. ಛತ್ರಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಅಂಚಿನಲ್ಲಿ ಜೋಲಾಡುತ್ತಿರುವ ಜಾಲರಿ, –ಕುಚ್ಚು ; ಉತ್ಸವಗಳಲ್ಲಿ ಎತ್ತಿಹಿಡಿಯುವ ವಂಕರತೋರಣ : ಬಿರುದಿನ ಕತ್ತರಿಯ ಹಿಲೀಗಳ ಝಲ್ಲರಿ ಮುಸುಕಿದವು ಗಜವ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೩-೭) : ತಳಿತ ಪಲ್ಲವ

ಸತ್ತಿಗೆಯ ಹೊದರೆದ್ದ ಝಲ್ಲರಿಗಳ ವಿಚಿತ್ರಾಂಬರದ ಮುತ್ತಿನ ಮೇಲುಗಟ್ಟುಗಳ (ತೊರರಾ. ೧-೭-೧೪) ; ಕುಸುಮಗಳ ಝಲ್ಲರಿಯ ಮುಸುಕಿನಿಂದ ಹಸನಾಗಿ ಯಿರುವ ಹೊಸ ಹಂಸತೂಲಿಕಾತಲ್ಪದೊಳ್ ಪವಳಿಸಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೪೬-೨೦). ೪. ಛತ್ರಿ ; ಕೊಡೆ : ರಾಯನಾಯಕರ ಸಂದಣಿಯೊಳ್ ಎತ್ತಿದ ಝಲ್ಲರಿಗಳ ಮುತ್ತುವ ಕೈವಾರಿಗಳ ಕೋಳಾಹಳದಿಂ (ನಂಬಿರ. ೨-೪೫) ; ತುಂಬಿಗಳುಂ ನಭದಲ್ಲಿ ಮಂಡಳೀಕರಿಸಿ ನಿಳಿಂಪಕಾಂತೆಯರಿಗೆತ್ತಿದ ಹೀಲಿಯ ಚೆಲ್ವುವೆತ್ತ ಝಲ್ಲರಿಗಳಿವೆಂಬಿನಂ ಬಿಡದೆ ಬಂದುವು ಲೀಲೆಯನಂದು ಮಾಡುತುಂ (ಬಾಧಪು. ೬-೨೩) ; ಕರಿಘಟೆಯ ಕುಜುವದಲಿ ಹಯ ವೋಹರದ ತೆರೆವಾಲೆಯಲಿ ಬಲು ಝಲ್ಲರಿಯ ಬುದ್ಬುದತತಿಯಲಸ್ತ್ರದ ಕಿಡಿಯ ವಡಬನಲಿ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೩-೨೩).

[ಸಂ. ಝಲ್ಲರೀ]

ಝಲ್ಲಳಿ 'ಜಲ್ಲರಿ$_1$' ನೋ.

△**ಝಲ್ಲಟಿ** 'ಜಲ್ಲರಿ$_1$' ನೋ.

ಝಲ್ಲಿ$_1$ 'ಜಲ್ಲಿ$_2$' ನೋ.

ಝಲ್ಲಿ$_2$ (ನಾ). ದಾಲ್ಚಿನ್ನಿ (?) : ಲವಂಗದ ಝಲ್ಲಿಯಂ ಕಬ್ಬಿಣಮಂ . . . ಪುಡಿಮಾಡಿ ಸಮಾನಭಾಗಂಗೊಂಡು ಮಾಡಿದ ಅಂಜನಂ (ವಿವ್ಯವಿ. ೧೬೦).

[<ಪ್ರಾ. ಛಲ್ಲೀ = ತೊಗಟೆ]

ಝಲ್ಲಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಗೊಂಚಲುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿಕೊಂಡಿರು ; ಗರಿಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರು(?): ಬಾಳೆಗಳ್ಬೆಳೆಯಲಾವ್ರು ಮದಾಳಿಗಳ ಮಣಿಗೊಂಡುದೆರ್ದೆ ನಿರಾಳವಾದುದು ಝಲ್ಲಿಡಿದು ತೆಂಗಿನಲಿಳಿಯ ಬಗಿದು ಕೀಳಿಗಿಳಿದವು (ಮದೇಪು. ೨-೩೦). [ಝಲ್ಲಿ$_1$ (<ಜಲ್ಲಿ$_2$) + ಇಡಿ$_2$]

ಝಲ್ಲಿಪಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಸಂಬಾರ ಪದಾರ್ಥ ; ದಾಲ್ಚಿನ್ನಿ (?) : ಎತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅಡಕೆ ಮೆಣಸು ಝಲ್ಲಿಪಟೆ ಕೊಬರ್ರಿ ಕವಾಡ ಹೊರತಾಗಿ ಹೇರ್ರಿಕೊಂಬ ಜ್ಞನಿಸೂ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೪೩, ೩೭-೨೦; 1643).

[ಝಲ್ಲಿ$_2$ + ಪಟೆ?]

ಝಲ್ಲಿಪಟ್ಟ (ನಾ).=ಝಲ್ಲಿಪಟೆ : ಅಡಕೆ, ಮೆಣಸು, ಝಲ್ಲಿಪಟ್ಟ, ಕೊಬರಿ ಕವಾಡ ಮಿಡಿಸಿನ ಸರಕು ಹೊರತಾಗಿ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೫೩-೩೦; 1674).

[ಝಲ್ಲಿ + ಪಟ್ಟ?]

ಝಲ್ಲಿಪಟ್ಟೆ 'ಜಲ್ಲಿಪಟ್ಟೆ' ನೋ.

ಝಲ್ಲಿಮಿಗ 'ಜಲ್ಲಿಮಿಗ' ನೋ.

ಝಲ್ಲಿಮೃಗ 'ಜಲ್ಲಿಮೃಗ' ನೋ.

ಝಲ್ಲಿಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಬೆದರಿಸು; ಜಂಕಿಸು: ಝಲ್ಲಿಸಲು ಬಲನಹುದುಯೆಂಬಿನ್ನಿಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಾರ್ಮುಖವನದರಿಂ ಬಲ್ಲಿದೆನಿಸು ಪ್ರಹಸ್ತನೆನುತಾ ನೀಲ ಸರಳೆಳೆದಾ (ಜಿರಾಮಾ. ೬೧-೩೦) ; ನೀ ಪೆಣವ ಕೊಂಡು ಪೋಪುದುಯೆನುತಂ ಝಲ್ಲಿಸಿ ನುಡಿಯಲು (ಹಮಜ. ೧೩೬).

[ಝಲ್ಲು$_2$(<ಜಲ್ಲು$_4$) + ✓– ಇಸು$_3$]

ಝಲ್ಲಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ). ದ್ರವಿಸು; ಸ್ರವಿಸು: ಕಲ್ಲಲ್ತೇ ಶಶಿಕಾಂತಂ ಝಲ್ಲಿಸುವುದು ಚಂದ್ರಕಿರಣಮಂ ತಾಗಲೊಡಂ (ಅನುಮು. ೮೯): ಝಲ್ಲಿಸುತ್ತಿಹುದೈ ಮುಖದಿ ಬರುವಲ್ಲಣವ ಹೊತ್ತಂತೆ (ಸ್ವರೂಪಾ. ೧-೨೨) ; ಶಶಿಕಾಂತದ ಜಜ್ಜರಿಯೊಳು ಝಲ್ಲಿಸಿ ಪರಿವ ತಣ್ಣೀರಗಾಲುವೆಗಂಡು ನಿಲ್ಲದೆಯ್ದಿದನಾ ಭೂಪ (ಶ್ರೀಪಾಲ ೪-೬೨). [? + – ಇಸು$_3$]

ಝಲ್ಲಿಜು (ಕ್ರಿ). ಝಲ್ಲೆನ್ನುವಂತೆ ಹೊರಹೊಮ್ಮು : ಎಲ್ಲಾ ಮೈ ತುಂಬಿ ತೋಜುವನೊಮ್ಮೆಯೆದೆವೊಗದಲ್ಲಿ ಗರ್ಭದೊಳೊಮ್ಮೆ ಬೆಳಗು ಝಲ್ಲಿಜುವುದು (ಭರಜ. ೬೦-೨೫). [ಝಲ್ + ಇಜು$_1$]

ಝಲ್ಲು$_1$ 'ಝಲ್' ನೋ.

ಝಲ್ಲು$_2$ 'ಜಲ್ಲು$_4$' ನೋ.

ಝಲ್ಲುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ತಳಮಳಗೊಳ್ಳು ; ಗಾಬರಿಯಾಗು ; ಹೆದರು : ಮಲ್ಲನಾರ್ಭಟದಿ ಮುನಿವಲ್ಲಭರು ಭಯಗೊಂಡು . . . ಝಲ್ಲುಗೊಂಡುರೆ ವನದಿ ಕಲ್ಲುತರುಗಳ ಕಂಡು ಮಲ್ಲನೆಂದೇ ಬಗೆವರು (ಮಲ್ಲಾರಿ. ೧-೨೩).

[ಝಲ್ಲು$_2$ (<ಜಲ್ಲು$_4$) + ಕೊಳ್$_1$]

ಝಲ್ಲೆನ್ (ಕ್ರಿ). ಭಯಗೊಳ್ಳು ; ಹೌಹಾರು : ಹಗೆಯೆದೆ ಝಲ್ಲೆನಲು ಕಾಳಗಕೆ ಕವಿದವು ಕಟಕವೆರಡರಲಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೮-೩); ಎದೆ ಝಲ್ಲೆನಲು ಜವಗುಂದಿ ಲಕ್ಷ್ಮಣನೊಲಿದನವಯವವ (ತೊರರಾ. ೩-೩-೨೨).

[ಝಲ್ + ಎನ್$_1$]

ಝಷ (ನಾ). ೧. ಮೀನು ; ಮತ್ಸ್ಯ : "ಮೀನಂ ಶಫರಂ ತಿಮಿ ಪಾಠೀನಂ ಝಷಮನಿಮಿಷಂ ವಿಶಾರಂ ಮತ್ಸ್ಯಂ ಮೀನವೆಸರ್" (ವಸ್ತುಕೋ. ೨೨-೫); ನಡು ಮಡು ಲೋಕಲೋಚನಝಷಕ್ಕೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೪೨); ತರಂಗಸಂಘ ಸಂಭವ ರವ ವಾದ್ಯಕಾಡಿದುದು ಕೂಡೆ ಝಷಂ ಪೊಸದೊಂಬವೆಂಬಿನಂ (ರಾಜಶೇ. ೨-೬೨). ೨. [ಜ್ಯೋತಿ] ಮೀನರಾಶಿ: ರವಿ . . . ಝಷದೊಳಿರೆ ವಧೂಪ್ರೀತನಬ್ದ್ರಂವ್ಯಪಣ್ಯಂ (ಜಾತತಿ. ೧೭-೧೭). [ಸಂ.]

ಝಷಕೇತನ (ನಾ). ೧. ಮೀನಿನ ಗುರುತುಳ್ಳ ಧ್ವಜ; ಮನ್ಮಥನ ಧ್ವಜ: ಪೂವಿನ ಬಿಲ್ಗೆ ಪುರ್ವು ಕುಸುಮೇಷುಗೆ ಕಣ್ ಝಷಕೇತನಕ್ಕೆ ಚೆಲ್ವಾವಗಮಾದ ಸೋರ್ಮುಡಿ ರತಿಪ್ರಿಯಗಾಗೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೮೩); ನನೆಗಣೆಯಿಲ್ಲದ ಝಷಕೇತನಮಿಲ್ಲದ ಕುಸುಮಚಾಪಮಿಲ್ಲದ . . . ಮನಸಿಜನೆನೆ ಸಂದನಾ ಖಗೇಂದ್ರಕುಮಾರಂ (ವರ್ಧಮಾ. ೬-೬೭). ೨. ಮೀನನ್ನು ಧ್ವಜದಲ್ಲಿ ಗುರುತಾಗುಳ್ಳವನು ; ಮನ್ಮಥ : ಶಶಧರಬಿಂಬಾನನೆಯಂ ಝಷಕೇತನಕೇತನಾಭತನುತನುವಂ . . . ಕಂಡೊಸೆದಂ ಬನದೊಳಗೆ ಜನಕತನಯಳ ನಣುವಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೩೮) ; ಝಷಕೇತನಂ ವಸಂತಾಗಮಮಿಲ್ಲದೇನೊ ಲಿಸಲಾರ್ತಪನೇ ವಧುವಂ (ಮದತಿ. ೧೦-೩೩). [ಝಷ + ಕೇತನ]

ಝಷಕೇತು (ನಾ). ೧.=ಝಷಕೇತನ ೧ : ಮೇಲುದು ಝಷಕೇತುವಂ ಮಿಗೆ ಮನೋಜಮನೋಹರಿಯೇಱ ಬರ್ಪವೊಲ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೦-೬). ೨.=ಝಷಕೇತನ ೨ : ಜಿತಝಷಕೇತುರೂಪನೆನಿಸಿದ ಮಲ್ಲಣಂಗೆ ಲೋಕಾಪ್ತ ಭಾರವಿಗೆಱಗುವೆಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೧-೧೪) ; ಸಿಡಿಲ್ದ ಸೀರ್ವನಿಗಳೊಪ್ಪಿರೆ . . . ತುಪಾಕದಿಂ ನೆಗೆವ ಗುಂಡಿನವೊಲ್ ಝಷಕೇತು ವೀರನಾ (ರಾಜಶೇ. ೫-೬೯). [ಝಷ + ಕೇತು]

ಝಷಧ್ವಜ (ನಾ).=ಝಷಕೇತನ. [ಝಷ + ಧ್ವಜ]

ಝಷನೇತ್ರ (ನಾ). ಮೀನಿನಂತಹ ಕಣ್ಣು : ಎಳಸಿರಿಸಿತ್ತವಳ್ದಿರ ಲಸಜ್ಝಷನೇತ್ರಮನೇಣನೇತ್ರಮಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೨೫). [ಝಷ + ನೇತ್ರ]

ಝಷಪತಾಕೆ (ನಾ).=ಝಷಕೇತನ ೧ : ಮೀನಕೇತುವೆತ್ತಿಸಿದ ಸಮುಲ್ಲಸಜ್ಝಷಪತಾಕೆಯೆನಿಪ್ಪವೊಲಾಂತಳಾಕೆಯಾ ಫಸದನದೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೬೬). [ಝಷ + ಪತಾಕೆ]

ಝಷೆ (ನಾ). ಹೀರೆಗಿಡ : "ಗಾಂಗೇರುಕಿ, ನಾಗಬಲಾ, ಝಷಾ, ಹ್ರಸ್ವಗವೇಧುಕಾ ೪ ಹೀರೆಗಿಡದ ಹೆಸರು. ಇವು ಹೀರೆ, ತುಪ್ಪಹೀರೆ, ಕಾಡುಹೀರೆ ಇವುಗಳೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೦). [ಸಂ. ಝಷಾ]

ಝಸ$_1$ 'ಜಸ$_1$' ನೋ.

ಝಸ$_2$ 'ಜಸ$_2$' ನೋ.

ಝಸ$_3$ (ನಾ). ಬೇಗ ; ತ್ವರೆ : ಮಸಣದೊಳು ಸಂಸ್ಕಾರವಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಝಸದಿಂದ ನಾ ಬಂದೆ ಪ್ರೇತನೆಲಕಾಗ (ಹಮಜ. ೧೪೯). [?]

ಝಸಂಬಡೆ 'ಜಸಂಬಡೆ' ನೋ.

ಝಸಕೇತು (ನಾ). = ಝಷಕೇತನ ೨ : ಪಂಕೇಜಚರಣ ಝಸಕೇತುದೇಹಕ್ಷಮಾಭೃದ್ವಜ್ರ ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ಪಾಲಿಪುದು (ರಾಘಜ. ೨-೧೭).

[<ಸಂ. ಝಷಕೇತು]

ಝುಳ 'ಜಲ್$_1$' ನೋ.

ಝುಳಂಪಿ (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ಆರು ಲಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು (?): ಭಂಜಳಿ ಮುರಳಿ ಝುಳಂಪಿ ವಾಹಿಣಿ ರೀಪು ರಂಜಿಪ ರೇಖೆಯೆಂದೆಂಬ ಮಂಜುಳ ಮಾದ ಷಡಂಗದೊಳಾ ಹಯ ರಂಜನೆವಡೆದುದು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೪-೧೧).

[?]

ಝುಳಂಪಿಸು, ಜಳಪಿಸು, ಜಳಿಪಿಸಂ, ಜಳಂಪಿಸು, ಝುಡಪಿಸು, ಝುಳಪಿಸಂ, ಝುಳುಂಪಿಸು, ಝುಳುಂಪಿಸು(ಕ್ರಿ). ೧. ನಡುಗಿಸು; ಅಳ್ಳಾಡಿಸಂ; ಬೀಸು: ಝೋಂಪಿಸಿ ಮುಂಬರಿದಾರ್ದು ಝುಳಂಪಿಸಿದೊಳ್ವಾಳ್ಗಳೊಡನೆ ಕಂಪಿಸಿಯೆರ್ದೆಯಂ (ಚಕವಿ. ೨-೯೯). ೨. ಹೆದರಿಸು; ಭಯಪಡಿಸು: ಜಸಮೆಳೆಯೆಲ್ಲಮಂ ಬಳಸೆ ಬಲ್ಪು ನೆಗಟ್ತೆಯ ಬೀರರಂ ಝುಳಂಪಿಸೆ (ಕಬ್ಬಿಗಕಾ. ೪೬). **ಜಳಪಿಸು:** ೧. ಕೆಯ್ಯ ಖಡ್ಗವ ಜಳಪಿಸಿ ದೈತ್ಯ ನುಡಿದ ಕಠೋರವಾಕ್ಯಗಳ (ಮೋಹತ. ೧೨-೧೦); ಚಿತ್ರವನ್ನು ಜಳಪಿಸುತ್ತಾ ಕೇಳಿದ (ಕೊತಕಾ. ೨೮). **ಜಳಿಪಿಸು:** ೧. ಹಿರಿಯುಬ್ಬಣವ ಜಳಿಪಿಸಿ ವಿನಾಸೆಯ ಮೇಲೆ ಬೆರಳಿಡುತ (ಕಂನವಿ. ೦೩-೩೮). **ಜಳುಪಿಸು:** ೧. ಬೇಡಿದೊಳ್ಳೆ ಬೀಳುವುದು ದಾಯವು ನಾಡೆ ಜಳುಪಿಸೆ ಹೊಳೆವ ದಾಳದ ರೂಢಿಗಚ್ಚರಿಯಾಗೆ (ನಳಚ. ೯-೪೪). **ಝುಡಪಿಸು:** ೧. ಖಡುಗ ಬರಲು ಕೈಕೊಂಡು ಝುಡಪಿಸಿ ನೋಡಿ ವೊಡೆದನಾ ಶಂಭುಕನಡಗಿರ್ದ ಬಿದಿರ ಪಿಂಡಿಲನು (ಅಂಜಚ. ೦೩-೩೩). **ಝುಳಪಿಸು:** ೧. ಆಯುಧವ ಹಿಡಿದೊಱೆಯ ನುಗಿದನಡಾಯುಧವ ಝುಳಪಿಸುತ (ಕುವ್ಯಾಕಳ. ೦೭-೨); ಕರಾಳ ರೋಷಾವೇಶನಿಳಿದನು ಸಿಂಹವಿಷ್ಟರವ ಬಾಳ ಝುಳಪಿಸಿ ಕೆಂಪೊಗುವ ಕಣ್ಣಾಲಿಗಳಲಿ (ತೊರರಾ. ೩-೩-೯). **ಝುಳುಂಪಿಸು:** ೧. ಜಡಿದಸಿಯಂ ಝುಳುಂಪಿಸಿ ಕರಾಗ್ರದೊಳೆತ್ತಿ ಕಡಂಗಿ ಸಾರ್ದು (ರಾಜಶೇ. ೩-೦೨೩). **ಝುಳುಪಿಸು:** ೧. ಕೈದುಗಳ ಝುಳುಪಿಸಿ ವಾಹನಂಗಳನೇರಿ ನಡೆತರಲೂ (ದೇವೀಮ. ೩-೫೨). ೩. ಫಳಫಳಗುಟ್ಟು; ಮಿರುಗು: ಆ ಸುವರ್ಣದ ಮಧ್ಯದಿಂದ ವಜ್ರ ಮುಂತಾದ ರತ್ನಗಳು ಝುಳುಪಿಸುತ್ತಿದ್ದವು (ಕಪಾಕಂ. ೪೯). [ಝುಳಂಪು$_2$ (<ಝುಳಪು) + – ಇಸು$_3$]

ಝುಳಂಬ 'ಜಳಂಬ' ನೋ.

ಝುಳಂಬಾಯುತ 'ಜಳಂಬಾಯ್ತು' ನೋ.

ಝುಳಂಬಾಯ್ತು 'ಜಳಂಬಾಯ್ತು' ನೋ.

ಝುಳಕ$_1$ 'ಜಳಕ' ನೋ.

ಝುಳಕ$_2$, ಝುಲಕು, ಝುಳಿಕು, ಝುಳುಕು (ನಾ). ಹೊಳಪು; ಪ್ರಕಾಶ; ಕಾಂತಿ: ಲುಳಿಯ ಮಿಂಚಿನ ಮುಂದೆ ಸುಗತಿಯ ಝುಳಕದನಿಲನ ಥಟ್ಟು . . . ಬಳಸಿದೆ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೩-೦೭). **ಝುಲಕು:** ತಾಯಿತನದ ಹೊಸ ಝುಲಕು ಅವಳ ಮೊಗದಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿತ್ತು (ಸಿವಭಾ. ೦೦೯). **ಝುಳಿಕು:** ವಳುಕಿನೋಲ್ ಬಳುಕಿನೋಲ್ ನಳುಕಿನೋಲ್ ಝುಳಿಕಿನೋಲ್ ಶೋಭಿಸುವಳಾ ಸೌಂದರಿ (ಜನಮು. ೪೨-೪೨). **ಝುಳುಕು:** ಇಂತಹದಕ್ಕೆ ಮರ್ಯಾದೆ ಅಥವಾ ಸುಧಾರಣೆಯ ಝುಳುಕು ತಾಗಬೇಡವೆ? (ಗೋಯೂಶ್ಚ. ೩೨). [←ಮರಾ. ಝುಳಕ್; ಹಿಂ. ಝಲಕ್]

ಝುಳಕಂಬೊಗು 'ಜಳಕಂಬೊಗು' ನೋ.

ಝುಳಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ಆತುರಪಡು; ದಂಡುಕಂ. ೨. ತಳಮಳಗೊಳ್ಳು; ಆವೇಗಗೊಳ್ಳು: ಝುಳಕದಿರು ಜಾಣೆ ಸುಭದ್ರೆಯನು ಕೊಡಿಸುವೆ (ಕನಾಕ. ೩೦೫). [←ಮರಾ. ಝುಳಕಣೇ]

ಝುಳಪ (ನಾ). ಹೊಳಪು; ಕಾಂತಿ: ಮಿಗೆ ನೋಯಿಪಾಸೆಯೆಂಬಲಗಿನ ಝುಳಪದಿಂ ಮೆಱೆವ ಮನಮೆಂದೆಂಬ ಮಾಸಾಳ (ಮೊನೆರ. ೧೧೦-೧೯); ಝುಳಪದಲಿ ಬೊಬ್ಬಿಡುವಡಾಯುಧ ಹೊಳಪುಗಳ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೨-೬).

[<ಝುಳಪು]

ಝುಳಪಿಸು 'ಝುಳಂಪಿಸು' ನೋ.

ಝುಳಪು, ಝುಡಪು (ನಾ). ಕಾಂತಿ; ಪ್ರಕಾಶ. 'ಝುಳಪುಗೊಳ್ಳು' ಪರಾ. **ಝುಡಪು:** ಝುಡಪುಗಳ ಗಿರಿಶಿರದ ನೆಗಱಿನ ಕಿಡಿಯುಲುಂಬರ ತುಂಬಿದುದು ಬೇರುಡಿಯು ಮುರದಾಗುಗಳಲುದಿಸಿದ ಧೂತ ಧೂಮ ಶಿಖಿ (ತೊರರಾ. ೪-೭-೧೦).

ಝುಂರಝುಡಪು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಗದಬದರೆನ್ನುತ ರಥ ಝುಂರಝುಡಪುಗಳ್ ಪೂದುತಿರುವ ಶಂಖ ತಮ್ಮಟೆ ಭೇರಿಗಳ್ (ಬಾಪಾಳ. ೦೯).

[ಝುಳ (<ಜಲ$_1$) + – ಪು$_3$]

ಝುಳಪುಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಹೊಳೆ; ಪ್ರಕಾಶಿಸು: ಬಳ್ಳಿ ಮಿಂಚಿನಂತೆ ಝುಳಪುಗೊಂಡು (ವಿಗದ. ೪೭-೧).

[ಝುಳಪು + ಕೊಳ್ಳು (<ಕೊಳ್$_1$)]

ಝುಳಪ್ಪ, ಜಳಪ್ಪ (ನಾ). ೧. ಮೇಲೆರಗಿ ಹೊಡೆಯುವವನು; ಶೂರ. ೨. ಹೆದರಿಸುವವನು; ಸೂಲಿಸುವವನು; ಒಂದು ಬಿರುದು. 'ರಾಯಝುಳಪ್ಪ' ಪರಾ. **ಜಳಪ್ಪ:** 'ರಾಯಜಳಪ್ಪ' ಪರಾ.

[<ಪ್ರಾ. ಝುಡಪ್ಪ]

ಝುಳವಟಿಗೆ 'ಜಳವಟ್ಟಿಗೆ' ನೋ.

ಝುಳವಟ್ಟಿಗೆ 'ಜಳವಟ್ಟಿಗೆ' ನೋ.

ಝುಳವೂಡು (ಕ್ರಿ). ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಹೊಂದು: ಬಾಡಿದವು ತಾವರೆಗಳುಱೆ ಝುಳವೂಡಿದವು ನೈದಿಲುಗಳು . . . ಸಾಂದ್ರಚಂದ್ರಿಕೆಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೦೭-೦೪). [ಝುಳ (<ಜಲ$_1$) + ಊಡು]

ಝುಳಿಕು 'ಝುಳಕ$_2$' ನೋ.

ಝುಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೊಳೆ; ಪ್ರಕಾಶಿಸು: ತಗ್ಗಿನಲ್ಲಿ ನೀರು ಧುಮುಕಿ ತರಂಗವು ಒಡೆದುಹೋದ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಝುಲತ್ಕಾರವಾಗಿ ಝುಳಿಸುವುದು (ದೇವೀಚ. ೭೬). [ಝುಳ (<ಜಲ$_1$) + – ಇಸು$_3$]

ಝುಳುಂಪಿಸು 'ಝುಳಂಪಿಸು' ನೋ.

ಝುಳುಂಬಕ (ನಾ). ಕುಚ್ಚು; ಗೊಂಚಲು: ಪುನ್ನಾಗದ ಸೂಸಕಂಗಳೊಳಂ ನಾಗದ ಝುಳುಂಬಕಂಗಳೊಳಂ . . . ಕಾಮದೇವನನತಿಪ್ರೀತಿಯಿಂ ದರ್ಚಿಸಿ (ಕಾದಂಬ. ೭೮೩). [?. /ಮರಾ. ಝುಳುಂಬುಕಾ]

ಝುಳುಕು 'ಝುಳಕ$_2$' ನೋ.

ಝುಳುಪಿಸು 'ಝುಳಂಪಿಸು' ನೋ.

ಝುಳ್ಳಿಸು 'ಜಳ್ಳಿಸು' ನೋ.

ಝುಟಿಸು (ಕ್ರಿ). (?): ವರ್ಗ ಚತುರ್ಥಾಕ್ಷರಂಗಳ್ಗೆ . . . ಝುಟಿಸಿತು, ಝುವಾಳಿಸಿತು (ಶಮದ. ೦೫ ಪ್ರಯೋ). [?]

ಝೂಂಕೃತ (ನಾ). ೧. ಝುಣ ಝುಣ ಎಂದು ದನಿಗೆಯ್ಯುವ ಕಾಲಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಆಭರಣ; ಕಾಲುಂಗುರ ಅಥವಾ ಕಾಲ್ಗಡಗ: ೨. = ಝುಂರೆಂಬ "ಝಾಂ[ಪಾಠಾಂ. ಝಂ,ಯೊ]ಕೃತಂ ವಾತನೊಳು" (ಮಂಗರಾ. ೨೭-೬). 'ಝೂಂಕೃತ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಝೂಂಗಟೆ 'ಜೇಗಂಟೆ' ನೋ.

ಝಾಂಡ, ಜಂಡೆ$_1$, ಜಾಂಡೆ, ಜಾಂಡೇಯು, ಝುಂಡಾ, ಝಾಂಡಾ(ನಾ). ೧. ಬಾವುಟ; ಧ್ವಜ. ೨. (ಅಲಂ) ತಂಗುವಿಕೆ; ಮೊಕ್ಕಾಂ: ನಾರಾಯಣನ ಝಾಂಡ ಈವತ್ತು ಕೋಡೀಬಾಗದಲ್ಲೇ ಎಂದು ತೋರುತ್ತದೆ (ಮೂರುದಾ. ೩೦೪); ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯೂ ಮಕ್ಕಳ ಝಾಂಡ (ಸುಪಸಂ. ೪೮). **ಜಂಡೆ$_1$:** (ಇ). **ಜಾಂಡೆ:** ೧. ಅಂಬಾರ ತಾಗುವಂದದಲಿ ಡೊಂಬನಾಟದ ಗಳೆಯಂತೆ ಜಾಂಡೆಗಳಲ್ಲಿ ರಂಬಾಣದೋರಿ ಮೆರೆದರು (ಸೌಂದಕಾ. ೩-೨೪): ಕೋಟೆ ಮೇಲೆ ಇಂಗ್ರೇಜ ಬಹಾದ್ದರರ ಜಾಂಡೆ ಹಾಕಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨೯). **ಜಾಂಡೇಯು:** ೧. ಮೆಱೆದಿರಲ್ಕಿಂತುಮಾ ಗುರುವರಂ

. . . ಜಾಂಡೇಯಮಂ ನಿಲಿಸಿದಂ ವೈಭವವಿಂದೆಂಬ ತೆಱದಿ (ಮಹಾವಿ. ೨೯–೧೦). **ಝೆಂಡಾ:** 'ಝೆಂಡಾಊರುರಂ' ಪರಾ. **ಝಾಂಡಾ :** ೨: ಮೂರು ಮಂದಿ ಪಾದುಷಹರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಪೇಷಖಾನೆ ಸಂಗಡ ಝಾಂಡಾವನ್ನು ಹೊರಗೆಹಾಕಿಸಿದರು (ಬಖೈರು. ೬).

[←ಹಿಂ. ಝಂಡಾ, ಝೇಂಡಾ ; ಮರಾ. ಝೇಂಡಾ]

ಝಾಂಡಹೊಡು, (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಾವುಟವನ್ನು ನೆಡು. ೨. (ಅಲಂ) ತಳ ವೂರು; ನೆಲಸು; ವಾಸಿಸು: ಯಾವುದೋ ಬೂಷ್ಟು ಒಂದು ತಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಝಾಂಡಹೊಡಿತು (ಮನೋಸಂ. ೨೮೧).

[ಝಾಂಡ + ಹೊಡು (<ಪೊಡು)]

ಝಾಂಡಾ 'ಝಾಂಡ' ನೋ.

ಝಾಂಡಾಊರು, ಝಂಡಾಊರು (ಕ್ರಿ). = ಝಾಂಡಹೊಡು ೨ : ಎಲ್ಲರೂ ಎಲ್ಲಿ ಬಂದು ಝಾಂಡಾ ಊರಿಬಿಡುವರೋ ಎಂಬ ದಿಗಿಲು (ನಾಡಿಗೇ. ೦೬೬). **ಝಂಡಾಊರು :** ಹಳ್ಳಿಗಾಡುಗಳಿಗೆ ಸರ್ಕೀಟಿಗೆ ಬಂದುಬಿಟ್ಟರೆ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಝಂಡಾಊರುವುದು ಇಲ್ಲೇನೆ (ರೂಪಸಂ. ೬೦).

[ಝಾಂಡಾ (<ಝಾಂಡ) + ಊರು₁ (<ಊಱು₁)]

ಝಾಂಡಾಹಾಕು (ಕ್ರಿ). = ಝಾಂಡಹೊಡು ೨ : ಮಾವನಮನೆಯಲ್ಲಿ ಹೋಗಿ ಝಾಂಡಾ ಹಾಕಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ).

[ಝಾಂಡಾ (<ಝಾಂಡ) + ಹಾಕು (<ಪಾಯ್ಕು₁)]

ಝಾಕಣಿ, ಜಾಕಣಿ (ನಾ). (ಉಕ) ಪಾತ್ರೆಗಳ ಮೇಲೆ ಮುಚ್ಚುವ ಮುಚ್ಚಳ: ಅನ್ನದ ತಪ್ಪೇಲಿ ಮ್ಯಾಲಿನ ಝಾಕಣಿ ಸುದ್ದಾ ತಗದಿಲ್ಲಾ (ವೃನಿ. ೨೨೦). **ಜಾಕಣಿ :** ಹಿಂದೂಸ್ಥಾನೀ ದಾಸಿ ಜಾಕಣಿಯಲ್ಲಿ ಕೆಂಡ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಂದಳು (ಅರಗಿ. ೨೨೩). [←ಮರಾ. ಝಾಕಣೀ]

ಝಾಗಟೆ 'ಜೇಗಂಟೆ' ನೋ.

ಝಾಟ (ನಾ). ೧. ಪೊದರು ; ಹೊದೆ. ೨. ಲತಾಗೃಹ ; ನಿಕುಂಜ.

[ಸಂ.]

ಝಾಟಣೆ 'ಝಾಡಣೆ' ನೋ.

ಝಾಟಲ (ನಾ). ಮೊಕ್ಕೆಮರ : "ಗೋಲೀಢಃ, ಗೋಲೀಹಃ, ಝಾಟಲಃ . . . ಮೊಕ್ಕೆಮರದ ಪೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೦೬). [ಸಂ.]

ಝಾಡಣೆ, ಜಾಡಣೆ, ಜಾಡಣೆ, ಝಾಟಣೆ (ನಾ). ೧. ಅಳ್ಳಾಡಿಸುವುದು ; ಕೊಡಹುವುದು ; ಜಳಪಿಸುವುದು : ಕೊನರ್ವ ಕೋಪದ ಖಂಡೆಯದ ಝಡಪುಗಳ ಝಾಡಣೆಯ (ತೊರರಾ. ೬–೯–೩). **ಜಾಡಣೆ :** ೧. 'ಜಾಡಣೆ ಹೊಡೆ' ಪರಾ. **ಜಾಡಣೆ :** ೧. ಝಡಪುಗಳ ಜಾ[ಪಾಠಾಂ. ಝಾ]ಡಣೆಯ ಮಿಂಚಿನ ಖಡುಗಗಳ (ತೊರರಾ. ೪–೬–೪). ೨. ಎಸೆಯುವುದು ; ತೆಗೆದು ಹಾಕುವುದು. ೩. ಭೇದಿಯಾಗುವುದು ; ಅತಿಸಾರ : ನೆನ್ನೆ ದಿನವೆಲ್ಲಾ ಜಾಡಣೆ, ಈಗ ಬಹಳ ಸುಸ್ತು (ರೂಢಿ). **ಝಾಟಣೆ :** ೧. ಒಂದು ಝಾಟಣೆಯಿಂದ ಕಾಲ ಆಧಾರವನ್ನು ಪಡೆಯ ಲೆತ್ನಿಸಿದಳು (ರಕ್ತಧ್ವ. ೩೧೩). [←ಮರಾ. ಝಾಡಣೇ; ಹಿಂ. ಝಾಡನಾ]

ಝಾಡಮಾಲಿ, ಜಾಡಮಾಲಿ, ಝಾಡುಮಾಲಿ (ನಾ). ಕಸಗುಡಿಸುವ ಕೆಲಸಮಾಡಿ ಜೀವಿಸುವವನು; ಬೀದಿಗುಡಿಸುವವನು ; ಜಲಗಾರ : ಊರಿನ ಝಾಡಮಾಲಿಗಳ ಮಧ್ಯೆ . . . ವಾಸ (ದಿಲ್ಲಿಶ. ೨೩) ; ನಂಜುಂಡ ಝಾಡಮಾಲಿಯಾದ ನಂತರ (ಬಿತ್ತಿ. ೦೩೦) ; ಝಾಡಮಾಲಿಗಳ ಗುಡಿಸಲುಗಳ ಮುಂದೆ ಹುಡುಗ ಹುಡುಗಿಯರು ಆಟವಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ಸಾಹೇಬ್. ೬೩). **ಜಾಡಮಾಲಿ :** ಜಾಡಮಾಲಿಗಳ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ್ದ ಹೈದಿಗಳು (ಪುನರು. ೨೦೭). **ಝಾಡುಮಾಲಿ :** ಸಾಹೇಬರ ಝಾಡುಮಾಲಿಯು ಕೂಡ ಧರಿಸದಂಥ ಹೊಲಸು ಬಟ್ಟೆಗಳು ಅವರ ಮೈಮೇಲಿದ್ದವು (ಸಾಕಥ. ೩೨). [?./ಹಿಂ. ಮರಾ. ಝಾಡೂ = ಕಸಪರಕೆ]

ಝಾಡಿ₁, ಜಾಡಿ₁ (ನಾ). ೧. ಸಂದಣಿ ; ದಟ್ಟಣೆ ; ಸಮೂಹ : ಪಲ್ಲವ ಸತ್ತಿಯ ಝಾಡಿಗಳೊಳಗೆ ಕೈಗಾಯ್ದು ನಿಂದನು ಕರ್ಣ (ಕುಮಾದ್ರೋ. ೬೦೩. ಪ. ೨೬೩). ೨. ಹೆಚ್ಚಳ ; ಆಧಿಕ್ಯ : ಝಳದ ಝಾಡಿಗೆ ಬೆವರಿ ವಸನಾಂಚಲದ ಗಾಳಿಗೆ ಮೊಗವನೆತ್ತಿದರು (ಕುಮಾದ್ರೋ. ೦೯–೦೮) ; ಅಕ್ಷಿಗಳಲು ಬ್ಬುವ ತೋರಗಿಡಿಗಳ ದಾಡೆಗಳ ವಿಷದುರಿಯ ಝಾಡಿಗಳ (ತೊರರಾ. ೬–೦೩–೩೩). **ಜಾಡಿ₁ :** ೧. ಹೂಡಿದಂಬಿನ ಹೊದೆಯ ಬಂಡಿಯ ತೋಹ ಕಡಿದನು ಛತ್ರಚಮರದ ಜಾ[ಪಾಠಾಂ. ಝಾ]ಡಿಗಳ ಕಱೆದೊಟ್ಟಿದನು ಕಲಿಪಾರ್ಥ (ಕುಮಾಕ. ೨೬–೯). ೨. ಪವನತನಯನ ಖತಿಯ ಜಾ[ಪಾಠಾಂ. ಝಾ]ಡಿಯ ಹವಣ ಕಂಡರು (ಕುಮಾಸ. ೦೦–೨೩) ; ಕಣ್ಗಳ ಕಿಡಿಯ ಝಳದ ಜಾಡಿಯ ಭೀಷಣಧ್ವನಿಗಳ ಘೋರ ರಾಕ್ಷಸರು (ಹಬಚ. ೪೨–೪೩) ; ಜಳದ ಜಾಡಿಯ ಬಿಂಕದಿಂದೆ ಸಲೆ ಗಮನಿಸುತಂತಾ ಬಾಣವೂ (ಘೋಶಾಸು. ೪೨).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಝಾಡೀ = ಪೊದೆ, ಪೊದರು]

ಝಾಡಿ₂ 'ಜಾಡಿ₂' ನೋ.

ಝಾಡಿ₃ 'ಝಡೆ' ನೋ.

ಝಾಡಿ₄ 'ಜಾಡಿ₄' ನೋ.

ಝಾಡಿ₅ (ನಾ). ಗದಾಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರಸೆ : ಝಾಡಿ ಝಂಕಣೆ ಝಡಪು ಖಾಡಾಖಾಡಿ . . . ಘಲ್ಲಣೆಗಳಲಿ ಗದೆ ಕುಣಿದಾಡಿದವು (ತೊರರಾ. ೬–೦೪–೦೬). [?]

ಝಾಡಿಕೆ (ನಾ). = ಝಾಡಿ₁ ೨ : ಎಲಯಾಗ್ನಿ ಜಿಹ್ವೆಯ ಝಾಡಿಕೆಯ ಕುಡಿಯಂತೆ ಕಿಡಿಗೆದಱಿದವು ಕೈದುಗಳು (ತೊರರಾ. ೬–೨೦–೨೪).

[ಝಾಡಿ₁ + -ಇಕೆ]

ಝಾಡಿಗಿಡಿ (ನಾ). ಗುಂಪುಗೊಂಡ ಕಿಡಿ : ವೈಷ್ಣವ ಬಾಣವನು ಬೆಸಸೆ ಝಾಡಿಗಿಡಿಗಳ ಝಳದ ದಳ್ಳುರಿ . . . ಅಡಗಿಸಿತಾ ಶಿರತ್ರಯವ (ತೊರರಾ. ೩–೬–೨೩). [ಝಾಡಿ₁ + ಕಿಡಿ₁]

ಝಾಡಿಗೆದಱು₁, ಜಾಡಿಗೆದಱು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಧಿಕವಾಗಿ ಹರಡು,-ವಿಸ್ತಾರಗೊಳ್ಳು : ಝಾಡಿಗೆದಱುವ ಗೌರುಗಹಳೆಗಳ ತೂಳುವಱೆಗಳ . . . ಘೋಷವವನಿಯ ಸೀಳೆ (ಕುಮಾಕ. ೨–೨). **ಜಾಡಿಗೆದಱು :** ೨. ದಟ್ಟವಾಗಿ ನಿಮಿರು ; ಗುಂಪುಗುಂಪಾಗಿ ಕೆದರು : ಮೈಯಲಿ ಜಾ[ಪಾಠಾಂ. ಝಾ]ಡಿಗೆದಱಿತು ರೋಮ ಝಳಪಿಸಿತರುಣಮಯ ನಯನ (ಕುಮಾಸ. ೦೩–೦೩).

[ಝಾಡಿ₁ + ಕೆದಱು₁ (<ಕೆದಱ್₁)]

ಝಾಡಿಗೆದಱು₂ (ನಾ). ಅಧಿಕವಾಗಿ ಹರಡುವಿಕೆ; ವಿಸ್ತಾರಗೊಳ್ಳುವಿಕೆ: ತುಡುಕು ಚಮರಿಯ ಝಾಡಿಗೆದಱಿನ ಗಡಣಿಸುವ ಝಲ್ಲರಿಯ ದಳ ಬಱಸಿಡಿಲ ಮೇಳವದಂತೆ ನೆರೆದುದು (ಕುಮಾಕ. ೦೮–೦೦).

[ಝಾಡಿ₁ + ಕೆದಱು₂ (<ಕೆದಱ್₂)]

ಝಾಡಿಮಸಗು (ಕ್ರಿ). ಅಧಿಕವಾಗಿ ಹರಡು; ಅತಿಶಯವಾಗು: ಆಹವದ ಖಯಖೋಡಿಯಿಲ್ಲದೆ ಸುಭಟರಬ್ಬರ ಝಾಡಿಮಸಗಿತು ಕದನದಲಿ (ಕುಮಾಕ. ೮–೦೩). [ಝಾಡಿ₁ + ಮಸಗು₁]

ಝಾಡಿಯೆಸುಗೆ (ನಾ). ವೇಗದಿಂದ ಬಿಡುವುದು; ರಭಸದಿಂದ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದು : ಶರಜಾಳ ಕವಿದುದು ಗಜದ ಜೋಧರ ಝಾಡಿಯೆಸುಗೆಯಲಿ (ಕುಮಾಕ. ೦೦–೦೬). [ಝಾಡಿ₁ + ಎಸುಗೆ]

ಝಾಡಿವೆಳಗು (ನಾ). ಅಧಿಕವಾದ ಬೆಳಕು ; ಪ್ರಸರಿಸುವ ಕಾಂತಿ : ಈಡಿಱಿದ ಮಣಿಮಯದ ಕಳಶದ ಝಾಡಿವೆಳಗಿನ ಹೇಮರಸದಲಿ . . . ನಿಕೇತನವೆಸೆದವಲ್ಲಲ್ಲಿ (ತೊರರಾ. ೩–೨–೨೩) ; ಮಣಿಗಣದ ಜೋಡಿನ ಝಾಡಿವೆಳಗಿನಲಿ ಥಾಳಿಸಿತು ಥಳಥಳನೆ (ತೊರರಾ. ೬–೦೮–೬).

[ಝಾಡಿ₁ + ಬೆಳಗು₂]

ಝಾಡಿಸು 'ಜಾಡಿಸು' ನೋ.

ಝಾಡು (ನಾ). ಪೊದರಂ; ಪೊದೆ; ಮೆಳೆಗಳ ಗುಂಪು : ಅದರ ಸುತ್ತ ಗಿಡದ ಝಾಡಿದೆ (ಕನಕ. ೨೦) ; ಎದುರಿಗಿರುವ ಝಾಡಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭಯಂಕರವಾದ ಹುಲಿಯು ಮಲಗಿ ನಿದ್ದೆಮಾಡುತ್ತಿರುವುದು (ಶೀರಶ. ೦೦). [← ಹಿಂ. ಮರಾ. ಝಾಡ್./ಸಂ. ಝಾಟ]

ಝಾಡುಮಾಲಿ 'ಝಾಡಮಾಲಿ' ನೋ.

ಝಾಡೆ, ಜಾಡ$_3$**, ಜಾಡಿ**$_3$**, ಜಾಡೆ**$_2$**, ಝಾಡಿ**$_3$ (ನಾ). ೧. ಲೆಕ್ಕಾಚಾರವನ್ನು ತೀರಿಸುವುದು ; ಫೈಸಲ್ ಮಾಡುವುದಂ : ಝಾಡೆಯಾಗಿ ವಸೂಲು ಮಾಡಬೇಕು (ಮಹಾಪಂ. II, ೬೫). **ಜಾಡ**$_3$**:** ೧. ಅವನು ತನಗೆ ಮೊದಲು ದೊರೆತ ಹಣವನ್ನು ಸಾಲವನ್ನು ಜಾಡಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ . . . ವಚನ ಕೊಟ್ಟು (ಬೆಂಜನ್. ೫೬). **ಜಾಡಿ**$_3$**:** ೨. ಮಂಗಿದು ಹೋಗುವಿಕೆ; ನಿಶ್ಶೇಷವಾಗುವುದು: ಕಾಳುಕಡಿ, ತುಪ್ಪ, ಎಣ್ಣೆ ಎಲ್ಲಾ ಜಾಡಿ ; ಏನೇನೂ ಉಳಿಯಲಿಲ್ಲ(ರೂಢಿ). **ಜಾಡೆ**$_2$**:** ೩. ಒಂದು ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿರುವ ಮನೆಗಳ, ದನಕರಂಗಳ ಅಂಗಡಿ ಮುಂಗಟ್ಟುಗಳ ಹಾಗೂ ರಾಟೆ, ನೇಗಿಲು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನೂ ಜನಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನೂ ಬರೆದಿಡುವ ದಾಖಲೆ ಪುಸ್ತಕ : (ಮೈಗೆಜೆ. IV, ೭೭೬). **ಝಾಡಿ**$_3$**:** ೨. ಬಿಸ್ಕಿಟಿನ ಪೊಟ್ಟಣ . . . ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಕೊಡಬೇಕು. ಒಂದು ದಿವಸದಾಗ ಎಲ್ಲ ಝಾಡಿ (ಕೈಲಾಜಿ. ೨೫).

ಜಾಡಾ ರಶೀದಿ = ಲೆಕ್ಕಾಚಾರವು ಫೈಸಲಾಯಿತೆಂದು ಬರೆದು ಕೊಡುವ ರಶೀದಿ,–ದಾಖಲೆಪತ್ರ: ಹಿರಣ್ಯನ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಜಾಡಾ ರಶೀದಿ ಮಾಡು (ಕರುಳ. ೪೫). [←ಮರಾ. ಝಾಡಾ]

ಝಾಣಾಸು (ಕ್ರಿ). ಖಚಿತವಾಗಿ ಹೇಳು ; ಖಡಾಖಡಿಯಾಗಿ ತಿಳಿಸು : "ನಾಳೆ ನಾ ಕಾವಲಕ್ಕ ಇದ್ರ ಒಂದ ಕಾಯಿ ಬಿಡಾಕಿಲ್ಲಾ ಹೊರಗ!" ಯಾಯಾ ಝಾಣಾಸಿ ಹೇಳಿದಳು (ಚಾಬಂ. ೨೬). [ಝಾಣ$_0$ + – ಇಸು$_3$]

ಝಾಪು 'ಚಾಪು$_1$' ನೋ.

ಝಾಪುಗಾಲು 'ಚಾಪುಗಾಲು' ನೋ.

ಝಾಬುಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ದೂದೀಮರ; "ಕಕ್ಕೆಗಿಡ" : (ಅಮರ. ಟೀಕ) [ಸಂ.]

ಝಾಮ 'ಜಾಮ$_1$' ನೋ.

ಝಾಯಿ 'ಜಾಯಿ$_2$' ನೋ.

ಝಾರಿ, ಜಾರೆ$_2$**, ಝಾರೆ** (ನಾ). ತೂತುಗಳುಳ್ಳ ಸೌಟು ; ಜಾಲರಿ : ಚಂದ್ರವ್ವ ಕಾಳು ಕರಿಯುತ್ತಿದ್ದಳು. ಝಾರಿಯಿಂದ ತೆಗೆಯುತ್ತಿದ್ದಳು (ಅಶೋಕ. ೨೪). **ಜಾರೆ**$_2$**:** ಕುದಿದ ಅರಿಷಿಣವನ್ನು . . . ಜಾರೆಯ ಸವುಟಿನಿಂದ ತೆಗೆಯಬೇಕು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೦೮೯). **ಝಾರೆ :** ಮುಂಬಾಯಿ ಶಹರದಲ್ಲಿ ಆಗುವ ಜಿನಸಗಳ ವಿವರವು . . . ೩೭ ಝಾರೆಗಳು (ಝಾರಿಸವುಟು) (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೦೦೨). [←ಮರಾ. ಝಾರೀ, ಝಾರಾ]

ಝಾರೆ 'ಝಾರಿ' ನೋ.

ಝಾರೇ (ಅ). ಒಂದು ಕೊಂಡಾಟದ ಮಾತು ; ಹೊಗಳಿಕೆಯ ನುಡಿ : ಝಾರೇ ಜರಝಾರೇ . . . ಎಂಬುಲಿ ನೆಗೆವಿನೆಗಂ ಬಿಟ್ಟು ಮಾಜಾಂತ ಮೇಲಾಳ್ಗಳನಾಗಳ್ ತಳ್ತು ಪೊಯ್ದು (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೭೯).

ಝಾಲರ 'ಝಾಲರಿ' ನೋ.

ಝಾಲರಿ, ಜಲರಿ, ಜಾಲರಿ, ಜಾಳರ, ಝಾಲರ (ನಾ). ೧. ಮೇಲ್ಕಟ್ಟು; ತೂಗಾಡುವ, ಬಲೆಯಂತಹ ಸಿಂಗಾರ ವಸ್ತ್ರ : ಬಳಸಿ ಕಟ್ಟುತ ಸುತ್ತ ಪವಳ ಝಾಲರಿಯಾ ಥಳಕುಗೊಡುತಿಹ ಕನಕಕಲಶಗಳನಿಟ್ಟು (ಯಕೋರ. ೯೮); ಸುತ್ತಲೂ ಮುತ್ತಿನ ಝಾಲರಿಗಳು ಕಂಗೊಳಿಸುತ್ತಿದ್ದುವು (ಶ್ರೀರಾಯ. ೦೨೮). **ಜಲರಿ :** ೨. ತಂತಿಯ ಬಲೆ; ತೂತುಗಳಿರುವ ರಚನೆ : ಒಂದೇ ಸೆಳೆತದ ನೋಟದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಜಲರಿಯ ಬಲೆಯಲ್ಲಿ ಕೆಡವಿಕೊಂಡಳು (ಕಾವೇರಿ. ೬). **ಜಾಲರಿ :** ೩. ತೂತುಗಳಿರುವ ಸೌಟು. 'ಜಾಲರಿಸೌಟು' ಪರಾ. ೪. ಅಗಲವಾದ ಕಂಚಿನ ತಾಳ. 'ಜಾಲರಿತಾಳ' ಪರಾ. **ಜಾಳರ :** ೨. 'ಜಾಳರಂಬೋಗು' ಪರಾ. **ಝಾಲರ :** ೧. ಮುತ್ತು ರತ್ನಗಳ ಝಾಲರಗಳಿಂದ ಅದು ಅಲಂಕೃತ (ನಿಬಂಧ. I, ೨೩೭). 'ಜಲ್ಲರಿ$_1$' ಪರಾ. [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಝಾಲರ್]

ಝಾವ 'ಜಾವ$_1$' ನೋ.

ಝಾವುಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ದೂದೀಮರ; ಬೂರುಗ ; ಕಕ್ಕೆಗಿಡ. [ಸಂ.]

ಝಾಳಿಸು (ಕ್ರಿ). (?) : ವರ್ಗಚತುರ್ಥಾಕ್ಷರಂಗಳ್ಗೆ . . . ಝಟಿಸಿತು, ಝಾಳಿಸಿತು (ಶಮದ. ೦೫ ಪ್ರಯೋ). [?]

ಝಾಳೆಯ (ನಾ). ೧. ಸ್ವೀಕಾರ ; ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದಂ (?). ೨. ಅಪಹಾರ ; ಕಿತ್ತುಕೊಳ್ಳುವುದಂ. 'ಝಾಳೆಯಂಗೊಳ್' ಪರಾ. [?]

ಝಾಳೆಯಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸ್ವೀಕರಿಸಂ ; ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು (?) : ಪೆಱರ ಪಲವುಂ ಜೀವಧನಂಗಳನರಸರ ಕಾಪಿನ ಪೊಲನಂ ಪೊಕ್ಕುಮೆಂದುಂಡಿಗೆ ಯೊತ್ತಿಕೊಳುತ್ತು ಪೂಟಿಗವಾದೆಡೆಗಳೊಳ್ ಝಾಳೆಯಂಗೊಳುತ್ತುಮನಿತ ಱಿಂ ಳಂ ತಣಿಯದೆ (ಸುಕುಮಾ. ೭-೩೫ ವ). ೨. ಅಪಹರಿಸು ; ಕಿತ್ತುಕೊಳ್ಳು (?) : ತಣಿಯದೆ ಮತ್ತಯತಿಕಾಂಕ್ಷೆಯಿಂ ಲೋಗರೊಡವೆಯಂ ಝಾಳೆಯಂಗೊಂಡು (ಸುಕುಮಾ. ೭-೩೭ ವ). [ಝಾಳೆಯ + ಕೊಳ್$_1$]

ಝಿಂಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ಕರಿಯ ಗೋರಂಟಿ : "ನೀಲಿ. ಝಿಂಟೀ, ಬಾಣಃ–ಈ ೩ ಕರಿಯ ಗೋರಂಟಿ" (ಹಲಾಯು. ೩೪–೫೨). [ಸಂ. ಝಿಂಟೀ]

ಝಿರಿಝಿರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ ; ಮಳೆಯನ್ನು ಅನುಕರಿಸುವ ಶಬ್ದ.

ಝಿರಿಝಿರಿ ಹತ್ತು = ಒಂದೇ ಸಮನೆ ಸುರಿ ; ಧಾರಾಕಾರವಾಗಿ ಸುರಿ : ಮಳೆ ಝಿರಿಝಿರಿ ಹತ್ತಿದರೆ . . . ಚೇಲ ಕಡಿಮೆ (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೨೭೬).

ಝಿಲ್ಲಿ (ನಾ). = ಝಿಲ್ಲಿಕೆ : ಸೀದು ಸೀಕರಿಹೋಗಿ ತಾರದೊಳಗಳುವೊಲು ಕೂಗುತ್ತಲಿಹವು ಝಿಲ್ಲಿಗಳು (ಗಾಥಾಸ. ೫–೯೪) ; ಮರಗಳಲ್ಲಿ ಝಿಲ್ಲಿಗಳು ರೀ ರೀ ರೀ ಎಂದು ಕೂಗುತ್ತಿದ್ದುವು (ಈಕಥ. ೦೦೨). [ಸಂ. ಝಿಲ್ಲೀ]

ಝಿಲ್ಲಿಕಾನಾದ (ನಾ). ಜೀರುಂಡೆಹುಳುಗಳ ಶಬ್ದ,–ಧ್ವನಿ: ಝಿಲ್ಲಿಕಾನಾದ ಘರ್ಘರ ಘೋರಕರ್ಕಶಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೦೪೦–೦೦೯). [ಸಂ. (ಝಿಲ್ಲಿಕಾ + ನಾದ)]

ಝಿಲ್ಲಿಕೆ (ನಾ). ಜೀರುಂಡೆಹುಳು : "ಝಿಲ್ಲಿಕೆಯೆನಲ್ ಜಿಮ್ಮಂಡೆಗಕ್ಕು ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೫೨–೧೦) ; ಕಟುವಾದುದೈ ಝಿಲ್ಲಿಕಾಕಂಠಕೃತಿ ಕರ್ಕಶಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೬೩–೭). [ಸಂ. ಝಿಲ್ಲಿಕಾ]

ಝಿಲ್ಲೀಕೆ (ನಾ).=ಝಿಲ್ಲಿಕೆ. [ಸಂ. ಝಿಲ್ಲೀಕ]

ಝೀರುಕೆ (ನಾ).=ಝಿಲ್ಲಿಕೆ. [ಸಂ. ಝೀರುಕಾ]

ಝುಡುಪು, ಜುಡುಂಪು, ಝುಡುಪು (ನಾ). ೧. ಪೊದೆ ; ಪೊದರು : ಎಲ್ಲಾದರೂ ಗಿಡದ ಝುಡುಪಿನಲ್ಲಿ ಅಡಗಿಕೊಂಡಿರಬಹುದು (ಶ್ರೀಕಾಂತ. ೬೩).**ಜುಡುಪು :** ೨. ಕುಚ್ಚು ; ಗೊಂಚಲು : ಅವುಗಳಿಗೆ ಕಟ್ಟಿದ್ದ ಹಗ್ಗಗಳ ಜುಡುಪುಗಳೂ ಪಟಗಳೂ ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಎಲೆಯ ಜಾಡಿನಂತೆ ಒಪ್ಪುತ್ತಿದ್ದವು (ಚೀನಬಾ. ೨೦೦). **ಝುಡುಪು :** ೧. ಸುತ್ತಲೂ ಗಿಡಗಳ ಝುಡುಪು, ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹಿಂಸ್ರಪಶುಗಳ ಭಯ(ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೮೦) ; ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿಯೇ ಗಿಡಗಳ ಝುಡುಪಿನಲ್ಲಿ ಒಂಟಿಯಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದ (ನೀರಸ. ೩೮). [←ಮರಾ. ಝುಡಪ್, ಝುಡೂಪ್]

ಝುಣಕ 'ಜುಣಕ' ನೋ.

ಝುಮಕಿ 'ಜುಮಕಿ' ನೋ.

ಝುಮರು 'ಜುಮುರು' ನೋ.

ಝುಮ್ಮಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ನಡುಗು; ಕಂಪಿಸು : ವರ ರಾಜೀವಸಂಭವ ಶರವ ಹೊಡಿದನಾ ವಿಬುಧರಸು ಝಡಿಯೆ ಝುಮ್ಮಿಡೆ ತನು ತ್ರಿಯಂಬಕನ (ತೊರರಾ. ೫-೬-೨೮). ೨. ಝುಂವೆಮ್ಮೆಂದು ಮಿಡಿ : ದೈತ್ಯನೆದೆ ಜರ್ಜರಿತ ವಾಯಿತು ನೆತ್ತಿ ಝುಮ್ಮಿಡೆ ತಿರುಗಿ ಬಿದ್ದನು (ಕೌಶಿರಾ. ೩೨-೪೦); ಅದ್ರಿಗಳು ಮಾರ್ದನಿಗೊಡಲ್ದಿಗ್ಗಜಂಗಳ ಕರ್ಣದಲ್ಲಿ ಝು[ಪಾಠಾಂ. ರಝು] ಮ್ಮಿಡೆ ಕರ್ಣನೆಂಬಾ ಮಾತನು ಕಳೆವುತ (ವೀಕ್ಷಪು. ೨-೭-೪೩).

[ಝುಂ₀ (<ಜುಂ) + ಇಡು₁]

ಝುರಮತ್ತು 'ಜೂರತ್ತು' ನೋ.

ಝುರಕಿ 'ಜುರಿಕೆ' ನೋ.

ಝುರಿಕೆ 'ಜುರಿಕೆ' ನೋ.

ಝುರುಕಿ 'ಜುರಿಕೆ' ನೋ.

ಝುರುಕೆ 'ಜುರಿಕೆ' ನೋ.

ಝುಲುಮ್ಮನೆ (ಅ). ತಟ್ಟನೆ; ಒಡನೆ; ಕೂಡಲೆ : ಅನುಕರಣಕ್ಕೆ . . . ಝುಲುಂಮ್ಮ[ಪಾಠಾಂ ಮ್ಮೆ]ನೆ ಪರಿಲ್ಲನೆ (ಶಮದ. ೧೪ ಪ್ರಯೋ).

[ಝುಲುಮ್₀ + – ಅನೆ₁]

ಝುಳಕು 'ಝುಳಂಕು' ನೋ.

ಝುಳುಕು, ಜುಳುಕಂ₁, ಝುಳಕಂ (ನಾ). ೧. ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಾಣುವಿಕೆ; ಸ್ವಲ್ಪ ತೋರುವುದು; ಛಾಯೆ: ತಿಪ್ಪನ ಪ್ರಣಯದಲ್ಲಿ . . . ಗಾಂಧರ್ವಪದ್ಧತಿಯ ಝುಳುಕಿದೆ (ಸಮುಜೀ. ೪೧, ಪೀಠಿಕೆ). ೨. ಕಾಂತಿ; ಹೊಳಪು : ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ನಿಂತ ಜನರ ಮುಖದ ಮೇಲೆ ಗೆಲುವಿನ ಝುಳು ಕೊಂದು ಹಾಯ್ದುಹೋಯಿತು (ಪ್ರಣಸ. ೩೫). **ಜುಳುಕು₁** : ೧. ಹಾವ ಭಾವಗಳ ಜುಳುಕಿನಲ್ಲಿ ತಾಳಲಯಗಳ ಸಮ್ಮೇಳನವಾಗಿ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಶ್ರಮವೆನಿಸದೆ (ಕನ್ನಟಾ. ೩೫). **ಝುಳಕು** : ೧. ಹೆದರಿಕೆಯ ಒಂದು ಝುಳಕು ಮೈಯನ್ನು ನಡುಗಿಸಿತು (ಮೇದಿಮ. ೦೬)

[←ಮರಾ. ಝುಳೂಕ್, ಝುಳಕ್]

ಝೂರಿ 'ಜುರ್ರಿ₂' ನೋ.

ಝೂಲ 'ಜೂಲು₂' ನೋ.

ಝೂಲಹಾಕು (ಕ್ರಿ). ಮೇಲು ಹೊದಿಕೆಯನ್ನು ಹೊದಿಸು; ಅಲಂಕಾರದ ಗೌಸುಹಾಕು; ಗೌಸನ್ನು ಹೊದಿಸು: ಅವಳು ಝೂಲಹಾಕಿದ ಗೋವಿನಂತೆ, ಬಂಗಾಲೀ ಸ್ತ್ರೀಯರಂತೆಯೇ ಸೀರೆಕುಪ್ಪಸಗಳನ್ನು . . . ಧರಿಸಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಿದ್ದು (ಹೇಮಂತ. ೪೨೩).

[ಝೂಲ (<ಜೂಲು₂) + ಹಾಕು (<ಪಾಯ್ಕು₁)]

ಝೂಲು 'ಜೂಲು₂' ನೋ.

ಝೆಂಡ (ನಾ). ಆರ್ಯಭಾಷಾವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಪುರಾತನ ಭಾಷೆ : ಏಸಿಯದ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತ, ಝೆಂಡ, ಇವರಡು ಪುರಾತನದ ಭಾಷೆಗಳುಂಟು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೨೩೮). [?]

ಝೇಂಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮೊರೆ; ಝೇಂಕಾರವನ್ನು ಮಾಡು: ಕುಸುಮ ಕುಲಮಂ ಮುತ್ತಿ ಝೇಂಕರಿಪ ತುಂಬಿಯಿಂ . . . ಮೆರೆವುದು (ತಿರುರ.ದೇ. ೨-೧೩); ತನುಗಂಧಕೆಬಗಿ ತುಂಬಿಗಳು ಝೇಂಕರಿಸಲು (ಭರತೇ. ೯-೩೦); ಷಟ್ಪದಿಗಳೆಡೆವಿಡದೆ ಝೇಂಕರಿಸದಿರ್ಪುವೆ ಬಂದು ನೆರೆದ ವಿದ್ವತ್ಸಭಾ ನೀರೇರುಹಾಕರದೊಳು (ಜ್ಞಮಿಭಾ. ೧-೧೨). ೨. ಬಿರುನಂಡಿಗಳನ್ನಾಡು; ಆರ್ಭಟಿಸು : ಗೆಡೆವರ್ಚಿರ್ವರ್. ಮನಗೊಂಡೊಡನೊಡನೋರಂತು ತಗುಳ್ದು ಝೇಂಕರಿಸಿದೊಡೆ(ಪಂಪಭಾ.೨-೭೩); ಪ್ರತಿಪಕ್ಷದವರು:– (ಕುಪಿತರಾಗಿ ಝೇಂಕರಿಸುವರು) (ಬಿರುಗಂ. ೦೫-೦೪). [ಝೇಂಕರಣ₀+–ಇಸು₃]

ಝೇಂಕಾರ (ನಾ). ದುಂಬಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಧ್ವನಿ.–ಮೊರೆತ: ಇಂಬಿನಿಂ ಕುಳ್ಳಿರ್ದ ಮಱಿದುಂಬಿಗಳ ಝೇಂಕಾರದಿಂ (ಪಾಥಪು ೧-೧೧೪೮).

[ಸಂ.]

ಝೇಂಕೃತ (ನಾ).=ಝೇಂಕಾರ : ಝೇಂಕೃತಂ ತುಂಬಿಯೊಳು (ಮುಂಗಶಾ. ೨೭-೬). [ಸಂ.]

ಝೇಗೈ (ಕ್ರಿ). (ವೀಣೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ನುಡಿಸು; ಬಾರಿಸು: ಕೋಣನಿದಿರಲಿ ಪಾಡಿ ತುಂಬುರವೀಣೆಯಂ ಝೇಗೈದ ಪರಿ (ಗಗಶಾ. ೦೨-೪). [ಝೇ₀ + ಕೈ (<ಕೆಯ್₁)]

ಝೊಂಪಿಸು₁ 'ಜೊಂಪಿಸು₁' ನೋ.

ಝೊಂಪಿಸು₂ 'ಜೊಂಪಿಸು₂' ನೋ.

ಝೊಂಪು 'ಜೊಂಪು₁' ನೋ.

ಝೊಂಬಿಸು 'ಜೊಂಪಿಸು₂' ನೋ.

ಝೊಟ್ಟಿಂಗ 'ಜಟ್ಟಿಂಗ' ನೋ.

ಝೊಮ್ಮಿಡು 'ಜುಮ್ಮಿಡು' ನೋ.

ಝೊಮ್ಮಿಸು (ಕ್ರಿ). = ಜುಮ್ಮಿಡು : ಸವಿಯೇಱಿ ಸರ್ವಾಂಗವುಣ್ಮಿ ಝೊಮ್ಮಿಸುತ [ಪಾಠಾಂ. ಝುಮ್ಮಿಡುತ್ತ, ಝೊಂಪಿಸುತ]ಮಿರೆ (ಇಹರ.ದೇ. ೩೦-೧೬). [ಝೊಮ್ಮು₂ (<ಜುಂ)+ – ಇಸು₃]

ಝೊಮ್ಮು₁ 'ಜೊಂಪು₁' ನೋ.

ಝೊಮ್ಮು₂ 'ಜುಂ' ನೋ.

ಝೊಮ್ಮನೆ 'ಜೊಮ್ಮನೆ' ನೋ.

ಝೋಂಟಿಗ 'ಜಟ್ಟಿಂಗ' ನೋ.

ಝೋಂಪಿಸು₁ 'ಜೊಂಪಿಸು₁' ನೋ.

ಝೋಂಪಿಸು₂ 'ಜೊಂಪಿಸು₂' ನೋ.

ಝೋಂಪು 'ಜೊಂಪು₁' ನೋ.

ಝೋಕು₁ 'ಜೋಕು₁' ನೋ.

ಝೋಕು₂ 'ಜೋಕು₂' ನೋ.

ಝೋಮು 'ಜಂಮ್ಮು₃' ನೋ.

ಝೋಮ್ಮಿಡು 'ಜುಮ್ಮಿಡು' ನೋ.

ಝೋರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಎಡೆಗಿಡದು ಚೆಂಡಿಂಗಿನೆಳ ಗಾಯೊಡೆದು ಝೋರೆನೆ ಪೊಸರ್ವ ಪೊನಲಿಂ (ಶಾಳ್ಮಭಾ. ೧-೩೦).

ಝೋರು 'ಜೋರು₃' ನೋ.

ಝೋಲಿ 'ಜೋಲಿ₃' ನೋ.

ಝೋಲಿತಪ್ಪು 'ಜೋಲಿತಪ್ಪು' ನೋ.

ಝೋಲಿಹೊಡೆ 'ಜೋಲಿಹೊಡೆ' ನೋ.

ಝೋಳಿ 'ಜೋಳಿ₃' ನೋ.

ಝೌಲಿಕ (ನಾ). ವೀಳೆಯದೆಲೆ ಮತ್ತು ಅಡಿಕೆಯ ಚೀಲ; ಸಂಚಿ.

[ಸಂ.]

ಞ (ನಾ). ಕನ್ನಡ ವರ್ಣಮಾಲೆಯ ಮೂವತ್ತನೆಯ ಅಕ್ಷರ.

ಞಕಾರ (ನಾ).=ಞ. [ಸಂ.]

ಟ

ಟ (ನಾ). ೧. ಕನ್ನಡ ವರ್ಣಮಾಲೆಯ ಮೂವತ್ತೊಂದನೆಯ ಅಕ್ಷರ. ೨. [ಗಣಿತ] ಒಂದು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ: "ನಿರುತದಿಂ ಕಟಪ[ಯ]ಮೆನಲ್ಕೊಂದು" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೪-೧೧).

ಟಂಕ(ನಾ).೧.ಕಲ್ಲುಕುಟಿಗನ ಒಂದು ಉಪಕರಣ: ಕಲ್ಲುಳಿ; ಚಾಣ: "ಟಂಕಮೆನಲುಳಿಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೩-೮); ತುರಂಗಮ ವೇಗಬಲಪತಿತ ಖರಖುರಟಂಕ ಪರಿಸ್ಖಲನ ಕಳಿತವಿಷಮಸಮರಭೇರೀನಿಸ್ವನಮುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೫೦ ವ); ಕಟ್ಟಿಂಬ ನುಡಿ ಮಾಲೆಗಾರ್ತಿಯರೊಳುನೆಱೆ ಪೆಟ್ಟಿಂಬ ನುಡಿ ಟಂಕದೊಳಗೆ (ಕಂಸವಿ. ೨-೧೫). ೨. ನಾಣ್ಯವನ್ನು ಅಚ್ಚುಮಾಡುವ ಸಾಧನ; ಅಚ್ಚು. ೩. ತಾಳೆಯೋಲೆಯಲ್ಲಿ ತೂತು ಕೊರೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವೃತ್ತಾಕಾರದ ಮೊಳೆ: "ಟಂಕಃ=ಕಲ್ಲುಳಿಯುಂ, ಹೊನ್ನ ಅಚ್ಚಿನ ಮೊಳೆಯುಂ, ಓಲೆಯಂ ತೂತಂ ಕೊರೆವ ಉಂಗುರದ ಮೊಳೆಯುಂ" (ಕಾಶಕ್ಯ. ೨೬೫). ೪.=ಟಂಕನ. 'ಟಂಕಸಾಲೆ' ಪರಾ. ೫. ಮುದ್ರೆಯೊತ್ತಿದ ನಾಣ್ಯ; ಚಲಾವಣೆಯ ನಾಣ್ಯ: "ಉಳಿಯಭಿಮಾನ ನಾಣೆಯಗಳೆಂಬಿವು ಟಂಕಮೆನಿಕ್ಕು" (ನಾನಾರ. ೧೩೦). ೬.=ಟಂಕಸಾಲೆ: ಆಣೆಗಪಜಯವಿಲ್ಲಲೇ ಕೀಳಾಣಿ ಟಂಕದೊಳಿಲ್ಲಲೇ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧-೪೪). ೭. ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ; ನಾಣ್ಯ ಮುದ್ರಿಸುವವರ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ತೆರಿಗೆ: ಚತುಸ್ಸೀಮಾಭ್ಯಂತರ ಕವಿಳಾಸಪುರದಲ್ಲಿ ಸುಂಕಸಾದ ತಳಸಾರಿಗೆ . . . ಅಂಕೆ ಟಂಕ ಆಣೆ ಗೋಸನೆ ಮುದ್ರೆ ನಾಗೇಶ್ವರಕ್ಕೆ ಮಲ್ಲೇಶ್ವರಕೆ (ಎಇ. XXI, ೨-೬೩; 1260). ೮.=ಟಂಕಣ ೯. ಪಾತ್ರೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಸಂದನ್ನು ಸಂತ್ರಿಗೆಯಿಂದ ಬಡಿದು ಕೂಡಿಸುವಿಕೆ: ಬಿಂದಿಗೆ ಬಿರುಕು ಬಿಟ್ಟಿದೆ. ಸ್ವಲ್ಪ ಟಂಕ ಹಾಕಿಸಿಕೊಂಡು ಬಾ (ರೂಢಿ). ೧೦. ಬೆಟ್ಟದ ಇಳಿಜಾರು ಪ್ರದೇಶ;ತಪ್ಪಲು ಪ್ರದೇಶ: ಮಾದ್ಯದ್ಗಜಗಂಡಭಿತ್ತಿಕಷಣಪ್ರೋದ್ಭೇದದಿಂ ಸಾರ್ದು ಬಂದಿದಿರೊಳ್ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲಿ ಚಂದನರಸಂ ಕೆಂಬೊನ್ನ ಟಂಕಂಗಳೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೨೨). ೧೧. ಅಭಿಮಾನ; ಹೆಮ್ಮೆ; ಗರ್ವ: "ಅಭಿಮಾನ, ಉಳಿ—ಈ ೨ ಟಂಕಮೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೩೭-೩೫): ಮಸಕಂ ಟಂಕಂ ಕಣೆ ಪುಸಿ ನಸೆ ಬಂಚನೆ ಕುಸುರಿಯ ಚಿತ್ರಂ ದ್ರಿಡವಂ ವಸುಧೆಯೊಳ್ ಪಸುಗೆಗೊಳ್ಗಂಡಂ ಕಡುಜಾಣಂ (ಎಕ. VI, ಚಿಕ್ಕಮ. ೯೪-೧೮; ಸು. 1060 ?). 'ಕಂಟ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಟಂಕಕ್ಷತ (ಗು). ೧. ಕಲ್ಲುಳಿಯಿಂದ ಕೊರೆದ. (ನಾ). ೨. ಕಲ್ಲುಳಿಯ ಪೆಟ್ಟು,-ಹೊಡೆತ: ಗಿರಿಯ ಟಂಕಕ್ಷತವು ಘೋರ ಭಿದುರ ಹತಿಗೆ ಸರಿಬರ್ಪುದೇ (ವಿವೇಭ. ೧೧-೬೦). [ಟಂಕ + ಕ್ಷತ]

ಟಂಕಣ (ನಾ). ಲೋಹವನ್ನು ಶುದ್ಧಿಗೊಳಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖನಿಜ ಲವಣ; ಬೆಳಗಾರ; ಬಿಳಿಗಾರ: "ಟಂಕಣಂ ಬಿಳುಗಾರವೆಂದು" (ಮಂಗರಾ. ೩೧-೭); ವಿಸರಿಪ ಟಂಕಣಪೋಲೆಯ ಮಸಿಯೆಂಬಿವನೊರಸಿ ಮಾತುಲುಂಗದ ಪಣ್ಣಂ ಬಿಸಿಲೊಳ್ ಪಸರಿಸೆ ತದ್ದ್ರವಮೊಸಗುರ್ಮಶೇಷಂ (ಲೋಕೋಪ. ೮-೩೪); ಟಂಕಣಂ ರಜನಿ ನವ ಕುಂಕುಮಮಗಿಲು ನೆಲ್ಲಿಯಂಕೋಲೆಯೊಳ್ಬಿತ್ತಿನಿಂ ಮರ್ದಿಸಿ (ಜನವ. ೧೩-೭೦); ಕೃಷ್ಣಾಭ್ರಕವನ್ನು ಧಾನ್ಯಾಭ್ರಕವ ಮಾಡಿ ಎಕ್ಕೆಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಚತುಷ್ಕಶಃ ಟಂಕಣವನ್ನಾಗಲೀ ಪುಟಿಕೆಯನ್ನಾಗಲಿ ಹಾಕಿ ಮರ್ದಿಸಿ ಗಜಪುಟವನ್ನು ೨೦ ಕೊಟ್ಟರೆ ಭಸ್ಮವಹುದು (ವಿವ್ಯವಿ. ೨೨); ತಾಪವಿಲ್ಲದ ಚಿನ್ನ ಟಂಕಣ ರೂಪದಿಂ ಬೆಚ್ಚುವದೆ (ವಿವೇಭ. ೧೧-೬೪). [ಸಂ.]

ಟಂಕಣಕಾರ, ಟಂಕಣಖಾರ (ನಾ).=ಟಂಕಣ: ಕಾಸಂಟ ಕೊಡಿಗೆಗೆ ವಿ ೫ ತವರದಡೆಗೆ ವಿ ೨॥ ಟಂಕಣಕಾರ ಬಿಸಿಗೆಗೆ ವಿ ೭॥ (ಕಇಅ. ೧೦೪-೮-೩೦: 1076); ಬೋರಾನೆಂಬ ದುರ್ಮಿಲವಾದ ಅಧಾತುರೂಪಮೂಲತತ್ತ್ವದಿಂದ ಟಂಕಣಕಾರ (ಬಿಳಿಗಾರ) ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೫); ಟಂಕಣಕಾರವನ್ನು ತಂದು ಒಂದು ಚೂರನ್ನು ಚಮಚೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟು ಕಾಯಿಸಿದರೆ ಅದು ಕರಗಿ ಆರಿ ಅರಳಾಗುವುದು (ಮನಮ. ೦೯). **ಟಂಕಣಖಾರ**: ಟಂಕಣಖಾರಂ ಓಲೆಯ ಮಸಿಯುಮಂ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ತೊಡೆದು ಬಿಸಿಲಲ್ಲಿ ಇಡಲ್ . . . ರಸಮಾಗಿರ್ಪುದು (ಲೋಕೋಪ. ೮-೩೪ ಟೀಕು).

[ಟಂಕಣ + ಕಾರ$_{2}$]

ಟಂಕಣಖಾರ 'ಟಂಕಣಕಾರ' ನೋ.

ಟಂಕನ (ನಾ). ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದು; ನಾಣ್ಯಮುದ್ರಣ: ಚಲಾವಣೆ, ಟಂಕನ ಮತ್ತು ವಿಧಿಮಾನ್ಯ (ಭಾಧಾನ. ೨೮೧). [ಸಂ.]

ಟಂಕಮುದ್ರೆ (ನಾ). = ಟಂಕನ: ಟಂಕಿಸುವ ಕಾರ್ಯ . . . ಟಂಕಮುದ್ರೆ (Mintage. ಇಂಕನಿ.). [ಟಂಕ + ಮುದ್ರೆ]

ಟಂಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆಯನ್ನು ಮಿಡಿದು ಧ್ವನಿಮಾಡು. 'ಟಂಕಾರ' ಪರಾ. ೨. (ವೀಣೆ ಮೊದಲಾದ ವಾದ್ಯಗಳ ತಂತಿಗಳು) ಟಂ ಟಂ ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾಡು: 'ಅಮರ್ದಿನ ಮಳೆ' ನಿಂತು ಮರದ ಹನಿಗಳಂತೆ ತಂತಿಯ ಮಿಡಿದನಿಗಳು ಟಂಕರಿಸುತ್ತಿದ್ದವು (ಕಗದ್ಯ. ೦೬೦). [<ಟಂಕಾರ + – ಇಸು$_{3}$]

ಟಂಕಶಾಲೆ (ನಾ).=ಟಂಕಸಾಲೆ ೧: ಸುಮಬಾಣನ ಬಾಣದ ಶಾಲೆ ಮಂಜರೀಯುದರದ ಟಂಕಶಾಲೆ . . . ಮಾಮರಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೦-೪-೮೬).

[ಟಂಕ + ಶಾಲೆ$_{3}$]

ಟಂಕಸಾಲೆ (ನಾ). ೧. ನಾಣ್ಯವನ್ನು ಮುದ್ರಿಸುವ ಕಾರ್ಖಾನೆ,-ಸ್ಥಳ: ತುಂಬಳಬೀಡಿನ ಶ್ರೀ ಪಂಚಲಿಂಗದೇವರಂಗಭೋಗಕ್ಕಂ ನಿವೇ × × × ಗಾಣ ೨ ಅಚ್ಚಿನ ಟಂಕಸಾಲೆಯಲು ದಳಕ್ಕೆ ವೀಸ ೨ (ಸೌಇಇ. IX-I, ೨೨೮-೧೧: 1133); ರೂಪ್ಯಾಧ್ಯಕ್ಷಃ, ನೈಷ್ಕಿಕಃ – ಈ ೨ ಟಂಕಸಾಲೆಯ ಅಧಿಕಾರಿಯ ಹೆಸರು (ನಾಚಿರಾ. ೦೩೧); ಪದಗಳು ಜನಮನದ ಟಂಕಸಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಭಾವದ ಮುದ್ರೆಯನ್ನು ತಳೆದು ಚಲಾವಣೆಗೆ ಬರುವ ನಾಣ್ಯಗಳಿದ್ದಂತೆ (ಸೌಂದಸ. ೪೨). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ; ಟಂಕಸಾಲೆಯ ಮೇಲಿನ ತೆರಿಗೆ: ಅಂಕ ಸುಂಕ ಟಂಕಸಾಲೆ ತಳವಾಱಿಕೆ . . . ಎಂಬಷ್ಟ ಭೋಗ ಸರ್ವಸ್ವಾಮ್ಯ ಸರ್ವಾದಾಯಪ್ರಾಪ್ತಿ ಸಹಿತವಾಗಿ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೦೬೩-೨೩; 1488). [ಟಂಕ + ಸಾಲೆ$_{3}$]

ಟಂಕಾರ (ನಾ). ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆಯನ್ನು ಮಿಡಿದರೆ ಹುಟ್ಟುವ ಶಬ್ದ; ಧನುಸ್ಸಿನ ಶಬ್ದ; ಸಿಂಜಿನಿ ಧ್ವನಿ: ಬಿಲ್ಲನೇಱಿಸಿ ಟಂಕಾರವಗುರ್ವಪಡೆಯೆ ಜೇವೊಡೆದು . . . ನಡೆದಂ (ಪಂರಾಮೂ. ೯-೫೭); ಚಾಪಟಂಕಾರಂ ಜಗತ್ತ್ರಯದೊಳೆಲ್ಲಿಯುಂ ವ್ಯಾಪಿಸಲ್ಕೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೭೦-೧೨); ಪೂವಿಲ್ಲನೇರಿಸಿ ಕಾವನು ಕಣೆಗೊಂಡು ಟಂಕಾರ ಮಾಡಿದನಲ್ಲ (ಇಂಚಾಪ. ೧೪೪-೯). [ಸಂ.]

ಟಂಕಾರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಟಂಕದಿಂದ ಕೆತ್ತು; ಉಳಿಯಿಂದ ಸೀಳು: ಮೇರುವಿನ ಹಳಗಳೇಂ ಭಂಡಾರಕೆನ್ನಾಣೆ ವಜ್ರಧಾರೆಗಳಿಂ ಟಂಕಾರಿಸಿ ಸಲಿಸದೊಡಂ [ಸಲಿಸೊಡನೆಂ]ದು ಬಲಾರಿಗೆ ದಿವಿಜಾರಿ ರಾಯಸಂ ಬರೆಯಿಸುವಂ (ಅನಂಪು. ೧೩-೮). [<ಟಂಕ + – ಇಸು$_{3}$]

ಟಂಕಾಹತಿ (ನಾ). ಉಳಿಯ ಏಟು : ಕರಿಸೇನಾಕರಲೂನವೈರಿವನದುರ್ಗ ವ್ರಾತನಶ್ವಾವಳೀಖುರ ಟಂಕಾಹತಿ ಪಾತಿತಾರಿಗಿರಿದುರ್ಗವ್ರಾತಂ . . . ದಿಗ್ವಿಜಯಯಾತ್ರಾಕ್ರೀಡೆಯಂ ಮಾಡುವಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೨೭).
[ಟಂಕ + ಆಹತಿ]

ಟಂಕಿ$_1$ (ನಾ). (ಪ್ರಯಾಣದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಡೆ) ತಂಗುವುದು; ನಿಲ್ಲುವುದು : ಬರುತ್ತಿರುವಾಗ ಅಡವಿಯಲ್ಲಿ ಛತ್ರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ರಾತ್ರಿ ಟಂಕಿ ಮಾಡಬೇಕಾಯಿತು (ಕಥಾಮಂ. IV, ೬೪). [←ತೆಲು. ಟಂಕಿ=ಮನೆ]

ಟಂಕಿ$_2$ **ಟೆಂಕಿ, ಟೆಂಕೆ** (ನಾ). ೧. ಮುದ್ರೆಯೊತ್ತಿದ ನಾಣ್ಯ. 'ರಾಮಟಂಕಿ' ಪರಾ. **ಟೆಂಕಿ :** ೨. ರೂಪಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಒಂದರಷ್ಟು (⅓) ಬೆಲೆಬಾಳುವ ಒಂದು ನಾಣ್ಯ ; ಹದಿನಾರು ಗಟ್ಟಿ ದುಡ್ಡು ಬೆಲೆಯ ಒಂದು ನಾಣ್ಯ: ರೂಪಾಯಿಗೆ ಗಟ್ಟಿದುಡ್ಡು ೪೮ ಅಥವಾ ಮೂರು"ಟಂಕಿ" (ಕಥಾಗ. ೨೮೦) ; ಟಂಕಿ ಗಿಂಕಿ ವ್ಯವಹಾರ ನನಗೆ ಬೇಡ (ಗಾಳಿಪ. ೧೮೫). **ಟೆಂಕೆ:** ೨. ಒತ್ತಿಗೆ ಸೇರಿ ಪೈದಡವಿದ ಸಹಣಿಗೆ ಹತ್ತು ಸಾವಿರ ಟೆಂಕೆಯನ್ನು ಇತ್ತಪೆವು (ಕುಂರಾಸಾಂ. ೯-೬೦); ಟಂಕೆ ೧೬ಕ್ಕೆ ದುಡ್ಡು ೧೬ (ಭಾಸ್ಕರ. ೭೭-೦).
ಟೆಂಕೆಯ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ = ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ತುಂಬಿದ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ : ಕೊಟ್ಟಿಗೆ ಕೊಲ್ಲಾರದ ಬಂಡಿ ಟೆಂಕೆಯ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ ಗುಡಿಗಳ ಹೊಱುವ ಒಂಟೆವೆರಸು ತೆರಳಿದನು (ಕುಂರಾಸಾಂ.೦೯-೯). **ಟೆಂಕೆಯ ಬಿಂದಿಗೆ**=ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು ತುಂಬಿದ ಬಿಂದಿಗೆ,-ಕೊಡ : ತರುಣಿಯರನು ಟೆಂಕೆಯ ಬಿಂದಿಗೆಗಳನ್ನು ತೆರಳಿಸಿ ಮುಂದೆ ಬೇಗದೊಳು . . . ತುರಗವೆರಸು ತೆರಳಿದನು (ಕುಂರಾಸಾಂ. ೧೮-೧೨೪). [<ಸಂ. ಟಂಕ]

ಟಂಕಿ$_3$ (ನಾ). [ದ್ವೈತ] ಜೀವಿಗಳ ಬಲದ ತೊಡೆಯ ಸಂದಿಯಲ್ಲಿ ಅಭಿಮಾನದೇವತೆಯಾಗಿ ನೆಲಸಿರುವ ಭಗವಂತನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯ ರೂಪ: ಟಂಕಿ ತರ ಮೊದಲಾದ ನಾಮದಿ ಸಂಧಿಗಳಲೀರೈದು ರೂಪದಲಿದ್ದು ಸಂತತ ನಡದು ನಡಿಸುತಲಿ (ಹಸಾರ. ೮-೦) ; ಬಲದ ತೊಡೆಯ ಸಂಧಿ, ಮೊಣಕಾಲು ಸಂಧಿ, ಪಾದಗತ ಸಂಧಿ, ಬೆರಳುಗಳ ಸಂಧಿ, ಬೆರಳುಗಳ ಕೊನೆಯ ಭಾಗ ಈ ೫ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಟಂಕಿ ಮೊದಲಾದ ೫ ಅಂದರೆ ಮಾತ್ಯ ಕಾನ್ಯಾಸ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಟಂಕಿ, ಠಕಲ, ಡರಕ, ಢರೀ, ಣಾತ್ಮ ಎಂಬ ೫ ರೂಪಗಳಿಂದಲೂ . . . ಆ ದೇಹಗತನಾಗಿ (ಹಸಾರ. ೮-೦ ತಾತ್ಪರ್ಯ). [ಸಂ.]

ಟಂಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗರ್ವಿಸಂ (?) : ಟೋಕಿಸಿ ಟೌಂಕಿಸಿ ಟಂಕಿಪ ಟಕ್ಕರದೇಕೆ ಪುಟ್ಟಿದರೊ ಶ್ರೀಹರಿಯೆ (ಶತಸಾಂ. ೭೫-೮೫); "ಡಂಗುಂಮಾಡು" (ಶತಸಾಂ. ಕೋಶ). [? + – ಇಸು$_3$]

ಟಂಕೃತ (ನಾ). ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆಯ ಶಬ್ದ ; ಟಂಕಾರ: ಟಂ[ಪಾಠಾಂ. ಠಂ]ಕೃತಂ ಬಿಲ್ಲಿನೊಳು (ಮಂಗರಾ. ೨೭-೬). [ಸಂ.]

ಟಂಕೃತಿ (ನಾ).=ಟಂಕೃತ : ಟಂಕೃತಿ ಮಿಗೆ ಜೇವೊಡೆಯುತ್ತುಂ (ಜಗವಿ. ೯-೦೦೩); ಅತಿಮೃದುಪುಷ್ಪಚಾಪದಳಿನೀಗುಣಟಂಕೃತಿರಾವಮಾಗಮಾಮೃತ ಪರಿಪೂರ್ಣಕರ್ಣಯುಗನಂ ಸಲೆ ಕೇಳಿಸದು (ಚಂದ್ರಪು. ೦-೨೬) ; ಟಂಕೃತಿ ಶ್ರವಣದಿಂದಖಿಳಮರ್ತ್ಯಾಮರ್ತ್ಯಹಂಕೃತಿಯ ನೀಗಿ ಮದ್ವಶವರ್ತಿಗೈದ ಬಿಲ್ (ವಂಶಾರಾ. ೦-೨೨-೫೨). [ಸಂ.]

ಟಂಕೆ$_1$, **ಟೆಂಕ**$_2$, **ಠಂಕೆ** (ನಾ). (ಕಬ್ಬಿಣದಿಂದ ಅಥವಾ ಮರದಿಂದ ಮಾಡಿದ) ಗುಂದಿಗೆ ; ದೊಣ್ಣೆ ; ಬಡಿಗೋಲು : "ಬಡಿಕೋಲು ಡಂಕೆ ಟಂಕೆ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೩೩) ; "ಬಡಿಗೋಲಿನೊಳ್ ಟಂಕೆ" (ಕಶರ. ೪೨). **ಟೆಂಕ**$_2$**:** ಕಂಗಳು ಮೂರು ಕರಗಳು ನಾಲ್ಕು ಆಯುಧ ಹಿಂಗದೆ ಗದೆ ಶೂಲ ಡಮರುಗ ಕಂಗೊಳಿಸುವ ಟೆಂಕ ಖಟ್ವಾಂಗ (ಶರಲೀ. ೨೮-೧೭). **ಠಂಕೆ :** "ಬಡಿಗೋಲಿನೊಳ್ ಟಂಕೆ ಠಂಕೆಯೆಂಬೀ ಎರಡು ನುಡಿಯು" (ಕಶರ. ೪೨). 'ಡಂಗೆ$_1$' ಪರಾ. [ದೇ.॥ ಮಲ. ಟಜ್ಜ]

ಟಂಕೆ$_2$ (ನಾ). ಕಲ್ಲುಳಿ ; ಟಂಕ : "ಟಂಕೆ-ಟಂಕ=ಕಲ್ಲುಳಿ" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೬).
[ಸಂ. ಟಂಕ]

ಟಂಕೆ$_3$ (ನಾ). ಮೊಳಕಾಲು. [ಸಂ. ಟಂಕಾ]

ಟಂಕೋತ್ಕೀರ್ಣ (ನಾ). ಉಳಿಯಿಂದ ಕೊರೆದುದು,-ಕಂಡರಿಸಿದುದು,-ಕೆತ್ತಿದುದು : ವೃಷಭಾಚಲನಿಕಟಂಗಳೊಳಂ ಅಪ್ರತಿಹತದಿಗ್ವಿಜಯ ಪ್ರಶಸ್ತಿಯಂ ಟಂಕೋತ್ಕೀರ್ಣಂ ಮಾಡಿ (ಆದಿಪು. ೧೪-೫೯ ವ).
[ಟಂಕ + ಉತ್ಕೀರ್ಣ]

ಟಂಗು 'ತಂಗು$_3$' ನೋ.

ಟಂಟಣಿಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಟಣ್‌ಟಣ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದಮಾಡಂ.
[<ಟಣ್ + – ಇಸು$_3$]

ಟಂಟಣಿಸು$_2$ 'ಟೆಂಟಣಿಸಂ' ನೋ.

ಟಂಠಣಿಸು 'ಟೆಂಟಣಿಸು' ನೋ.

ಟಂಬ್ಲರು (ನಾ). ಲೋಟ ; ಬಟ್ಟಲು : ಶರಬತ್ತು ತುಂಬಿಸಿದ ಎರಡು ಟಂಬ್ಲರುಗಳನ್ನು ಒಂದು ತಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ತಂದಿಟ್ಟರು (ನಿಷ್ಕಾಮ. ೦).
[←ಇಂ. Tumbler]

ಟಕ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : 'ಟಕ್' ಎಂದು ಶಬ್ದವಾಯಿತು (ರೂಢಿ) ; 'ಟಕ್' ಎಂದು ಕಡ್ಡಿ ಮುರಿಯಿತು (ರೂಢಿ).
ಟಕ್‌ಟಕ್ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಟಕ್‌ಟಕ್ ಎಂದು ಶಬ್ದ ಕೇಳಿಸುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ).

ಟಕಟಕನೆ (ಅ). ಟಕ್‌ಟಕ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದ ಉಂಟಾಗುವಂತೆ : ಟಕಟಕನೆ ಸದ್ದುಮಾಡಿಕೊಂಡು ಹಾಸುಗಲ್ಲುಗಳ ಮೇಲೆ ನಡೆಯುತ್ತ ರಂಗಪ್ಪ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದರು (ರಂಗವ. ೩೦). [<ಟಕ್ + – ಅನೆ$_1$]

ಟಕಮಕ$_1$ (ನಾ). ಆಶ್ಚರ್ಯ ; ಕಕವಂಕ : ಅವಳು ನನ್ನ ಕೈಹಿಡಿದಂತೆಯೇ ಟಕಮಕವಾಗಿ ನಾವು ಒಬ್ಬರೊಬ್ಬರ ಮುಖದೃಷ್ಟಿಗಳನ್ನು ಅವಲೋಕಿಸು ತ್ತಿದ್ದೆವು (ಹೇಮಂತ. ೦೯೬); ಕೂಡಲೆ ಅವನು ಟಕಮಕವಾಗಿ ನೋಡಿದನು (ಇಂದುಮು. ೬೫). [←ಮರಾ. ಟಕ್‌ಮಕ್]

ಟಕಮಕ$_2$ (ಅ). ಎವೆ ಬಡಿಯದೆ ; ಅನಿಮೇಷವಾಗಿ ; ನಿಶ್ಚಲದೃಷ್ಟಿ ಯೊಡನೆ: ಸೂಪರಿಂಟೆಂಡೆಂಟನು ಕುರ್ಚಿಯೊಂದರ ಮೇಲೆ ಇಬ್ಬರನ್ನೂ ಟಕಮಕ ನೋಡುತ್ತ ಕುಳಿತುಕೊಂಡಿದ್ದನು (ತುಬ್ಬ್ಯ. ೩೦) ; ಒಬ್ಬರ ನ್ನೊಬ್ಬರು ಟಕಮಕ ನೋಡುವದೆಷ್ಟು ಹೊತ್ತು (ಹುಜ್ಯಾ ಟ. ೪೦); ಚಿಕ್ಕಿಗಳು ಟಕಮಕ ಹಣಿಕಿಹಾಕಿ ನನ್ನನ್ನು ಅಣಕಿಸಿದವು (ಮೇದಿಮು. ೩೦).
[<ಟಕಮಕ$_1$]

ಟಕಳಿ 'ತಕಲಿ' ನೋ.

ಟಕಾಯಿಸು, ಠಕಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮೋಸಮಾಡು ; ವಂಚಿಸು ; ದಗಾ ಕೊಡು : (ಈ). **ಠಕಾಯಿಸು :** ಕಿನ್ನರರನ್ನು ಠಕಾಯಿಸಿ ಬಲೆಯನ್ನು ಕಿತ್ತುಕೊಂಡ (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೫೦೨) ; ಯಾರು ನಂಬಲು, ಆನಂದಪಡಲು ಬಂದಿದ್ದರೋ ಅವರನ್ನು ಇಷ್ಟು ಠಕಾಯಿಸುವ ಆಲೋಚನೆ ಏಕೆ (ನಿಬಂಧ. II, ೪೦೨); ಏ ಘಟಿಂಗ! ನನ್ನನ್ನು ಠಕಾಯಿಸಿದೆಯಲ್ಲ! (ದೇವಮು. ೭೬). [ಟಕಾ$_0$ (P ←ಮರಾ. ಠಕವಿಣೇ) + – ಇಸು$_3$]

ಟಕಾರ (ನಾ). 'ಟ' ಎಂಬ ವರ್ಣ,-ಅಕ್ಷರ : ಕೃತಿಮಾರ್ಗದೊಳುಂಟು ಟಕಾರ ತಕಾರ ಠಕಾರ ರೇಫದೆಡೆಗಂ . . . ಜಟಡಾದೇಶಂ (ಶಮದ. ೨೦)
[ಸಂ.]

ಟಕಾರಿ (ನಾ). ತೋರಣದಂತಹ ಒಂದು ರಚನೆ (?) : ಅಳ್ಳಿವಾಟಿ ಬಂದೆಡೆಗುವುವಲ್ಲಿ ಚಂಚುಗಳ ಲೋವೆಗಳೊಳ್ ಕಡೆಯಿಕ್ಕಿಸಾ[ದಾ]ರವಂ ಕಿಱುಮಿಡಿಗೆತ್ತು ಸಾರಿಕೆ ಟಕಾರಿಯ ಮಾಣಿಕವಟ್ಟಿಯಂ ಪಿಕಂ ನಿಱಿದಳಿ ಗೆತ್ತು ಲಂಬಣದ ಮುತ್ತುಗಳಂ ಮಱಿಗೆತ್ತು ಚಾತಕಂ (ಅನಂಪು. ೬-೪೩).
[?]

ಟಕ್ಕ, ಠಕ, ಠಕ್ಕ (ನಾ). ೧. ವಂಚಕ; ಮೋಸಗಾರ ; ಧೂರ್ತ : ನೀನಿಂದೆನ್ನ ಮನೆಗೆ ಬಾರದಂದು ನಿನ್ನ ಕೆಳೆ ಟಕ್ಕರ ಕೆಳೆಯಂತಕ್ಕುಮಲ್ಲದೆ ತಕ್ಕರ ಕೆಳೆಯಂತೊಪ್ಪಲಱಿಯದು (ಪಂಚತಂ. ೦೨೫-೦೮) : ತಕ್ಕನಿವನಲ್ಲ ನಳಿಪಂ ಟಕ್ಕಂ ಖಳನೆಂದು ಪೊರ್ದರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೩೬). **ಠಕ :** ೧. ಠಕ ನಳಿಪನೇಳಿದಂ ವಂಚಕನುದ್ಧತನನೃತವಾದಿ ಪಂಚಮಹಾಪಾತಕನೆನಿಸುವಂ (ಜಿನಾಲ. ೦೩). **ಠಕ್ಕ :** ೧. ಕೆಮ್ಮಗೆ ಕೊಳಲಾಟಿಪಂ ದೊರೆಯೊ ಠಕ್ಕನೊ ಕಳ್ಳನೊ ಬಂದಿಕಾಱಸೋ (ಗದಾಯು. ೧-೩೬) ; ಮಾಯಾವಿಯಂ ಪಡುವೆಡೆಯೊಳ್ಕಾಣದೆ ಠಕ್ಕನೆಂದಱಿದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೮೮) ; ಅಂತಕನೆಂಬ ಠಕ್ಕನತಿಭೀಕರಸಂಸೃತಿಯೆಂಬ ಕಾನನಾಭ್ಯಂತರದಲ್ಲಿಗೊಯ್ದಿರಿಸಿ (ಜೀವಸಂ. ೩೦-೪) ; ಠಕ್ಕರಿವರು ಸ್ವಾಮಿ ಮೇಘರಾಜಗೆ ಮಾಲೆಯಿಕ್ಕಿದಳಾಕೆ ಚೊಕ್ಕ ವೆಣ್ಣೆಂದಾಣ್ಮಗಿರಲೆಂದು ನೆನೆದರೆಂದುಕ್ಕಿ ಸನ್ಮತಿ ಮಂತ್ರಿ ನುಡಿದಾ (ಭರತ. ೫೬-೫೦). ೨. ಕಳ್ಳ : ಠಕ್ಕ ಬಿಟ್ಟರೆ ಸಿಕ್ಕ (ರೂಢಿ). (ಗು). ೩. ಮೋಸ್ಗದ; ವಂಚನೆಯಂ ; ಧೂರ್ತತನವುಳ್ಳ : ಒಂದು ಊರಲ್ಲಿ ಠಕ್ಕವೇದಾಂತಿಯು ಇದ್ದನು (ಕಗದ್ಯ. II, ೩೬). [ಟಕ್ಕು$_1$ + – ಅ$_7$]

ಟಕ್ಕಿ (ನಾ). ಮೆಲ್ಲಗೆ ತಟ್ಟುವುದಂ,–ಬಡಿಯುವುದಂ: ಒಬ್ಬರ ಕೈಯಲ್ಲಿರುವ ಕೋಲಿಗೆ ಇನ್ನೊಬ್ಬರು ಟಕ್ಕಿ ಹೊಡೆಯುತ್ತಾ ಹಾಡುವರು (ಹುಟ್ಟಹ. ೩೧).
[←ಮರಾ. ಟಾಕೀ]

ಟಕ್ಕಿಗ (ನಾ).=ಟಕ್ಕ ೧ : ತಾಣ್ಬಕ್ಕಿಗರ್, ತಾಂ ಟಕ್ಕಿಗರ್ (ಶಬ್ದಾನು. ೮೦ ಪ್ರಯೋ). [ಟಕ್ಕು$_1$ + – ಇಗ]

ಟಕ್ಕಿಸು, ಠಕ್ಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮೋಸಗೊಳಿಸಂ ; ವಂಚಿಸಂ : ಟಕ್ಕಿಪನಂ ತುಱು ಮೇಕುದೋರ್ಪನಂ ಮಾಳಬೆಗಿಕ್ಕು ಪೂಱ್ ಪುಸಿವನಂ (ಲೀಲಾವ. ೨-೦೦೭); ಟ[ಪಾಠಾಂ. ಠ]ಕ್ಕಿಪ ನಲ್ಲನ ಟ[ಪಾಠಾಂ. ಠ]ಕ್ಕಿಪ ತೆಱನನು ಚದುರೆ ಚದುರಿಸದೆ ನೀನುಸುರಾ (ಉರಿವ. ೨೯-೦೦); ಹದಿರಿನೊಳು ಟಕ್ಕಿಸುವ ಬಯಲ ಮಾತಿನ ಮಾಲೆಯಿಂ ಅನುಮಾನಗಳ ಬಿಟ್ಟು . . . ಎನ್ನ ಮನಸಿಜನ ಬಾಣಕ್ಕೆ ಬಲಿಯನಿಕ್ಕೆನುತೆ ಕೈ ಮುಗಿಯೆ (ಪ್ರಭುಪು. ೮-೬೨). **ಠಕ್ಕಿಸು :** ವರ್ಗ ದ್ವಿತೀಯಾಕ್ಷರಂಗಳ್ಗೆ – ಠಾವು, ಠಾಣಂ, ಠಕ್ಕಿಸಿದಂ (ಠೆಕ್ಕಿಸಿದಂ) (ಶಮದ. ೦೫ ಪ್ರಯೋ); ಠಕ್ಕಿಸುವ ತನ್ನ ನಿಜಗುಣವನೇಕೆ ಮಾಣ್ಬಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೦೩-೭); ಅಂಧಕಾದ್ಯರ ಠಕ್ಕಿಸಿಯೆ ಇಂದ್ರಾದಿದೇವರಿಗಿತ್ತನಾ ಸುಧೆಯ (ಸಂಭಪ ೬-೫೩); ಮಗನ ಠಕ್ಕಿಸಿ ತಾಯಿ ಮಲಗಿರಲಾ ಶಿಶುವು ಮಗುಳೆ ಕ್ರಮಗೆಟ್ಟು ಕಂಡಲ್ಲಿ ಅರಸಿ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬೀಳದಿರೆ (ವಿಪ್ರಸು. ೦೮-೪). [ಟಕ್ಕು$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಟಕ್ಕು$_1$, ಠಕ್ಕು$_3$, ಡಕ್ಕು, ತಕ್ಕು$_3$ (ನಾ). ೧. ಮೋಸ ; ವಂಚನೆ ; ಕಪಟ ; ತಂತ್ರ: ಮಾಯದ ಟಕ್ಕಿನ ಕಪಟದ ವಾಯದ ಕೃತ್ರಿಮದ ಮಱುಕದೆಱಕದ ಕಪಟೋಪಾಯದ ಕಣೆಗಳ್ ಸಂದ ಸ್ತ್ರೀಯರ್ಕೇವಲಮೆ ಸರ್ವಜನವಂಚಕಿಯರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೦೫೬) ; ಪೋ ಬರ್ಕದಂತುಂ ಹರಿಬವನಿನಿತುಂ ಟಕ್ಕನಾಂತಲ್ಲಿ ನೋಟ್ಕುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೨೫ ವ) ; ದೂರ್ವಾಸ ಬರಲು ವಂದಿಸುತ ಟಕ್ಕಿನಿಂದೊರ್ವ ವನಿತೆಯ ಪೊಡೆಯೊಳೊಂದೊನಕೆಯಂ ಕಟ್ಟಿ ಗರ್ಭದೊಳಗಿರ್ಪುದೇನೆಂದು ಬೆಸಗೊಳಲ್ (ಸೌಂದಪು. ೪-೫೪) ; ಟಕ್ಕಿಂ ಟಾಳಿಸಿ ಕನ್ನಂಗೊಱಿದು (ಪ್ರಭುಪು. ೪-೦೪೭) ; ನಿನ್ನ ಮಗ ಭೀಷ್ಮನನ್ನು ಅರ್ಜುನ ಟಕ್ಕಿನಿಂದ ಕೊಂದ (ಬಿದುರಿ. ೪೨). ೨. ತೋರಿಕೆ; ಬೂಟಾಟಿಕೆ: ಧನಮಿತ್ರನೊಳ್ ಟಕ್ಕಿನ ಜಗಳವನಂದಂದಿಂಗೆಸಗೆಂದು ಪೇೞ್ದು (ದಶಕು. ೮-೦೫೨ ವ). **ಠಕ್ಕು :** ೧. ಉತ್ತಮರ ಮುಂದಾವ ಠಕ್ಕಿರಲಾಪುದು (ಹಜಕಾ. ೦೦-೨೬) ; ಅನಿಲಸುತ ಘಡ ಮರಳು ಠಕ್ಕಿನ ವಿನಯವೇ ನಮ್ಮೊಡನೆ (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೦೩-೮) ; ಠಕ್ಕು ವಿನೋದ . . . ವಂಚನೆ ನೇಹವೆಂಬೀ ಪರಿಯ ಮಾಯಾಮಯದ ಮಹಿಳಾಜನ ವಿರಾಜಿಸಿತು (ತೊರರಾ. ೦-೫-೩೨); ಠಕ್ಕು ಪಳಿವು ಬೆಳುಗವತೆ . . . ಗಳಹತನಮವಿವೇಕಮುಸಿರಲೇನಾ ಚೆನ್ನಬಸವನಿಹ ರಾಜ್ಯದೊಳ್ ಮಿಸುಕವು (ಚಬಪು. ೭-೪೦); ಠಕ್ಕಿನ ಪಟ್ಕಿ ಕಾಳಿಯ ತವರ್ ಕವಡಿಂಗೆಡೆ (ಚಕವಿ. ೬-೭೪). ೩. ಮಾಯೆ; ಮಾಟ: ಸಭೆ ಠಕ್ಕುಕವಿದಂತೆ ನೋಡುತಿರೆ (ತಿರುರ. ದೇ. ೧೬-೧೩). ೪. ಮರುಳು ; ಮೋಹ. 'ಠಕ್ಕುಗೊಳ್' ಪರಾ. **ಡಕ್ಕು :** ೫. ಮರುಳುಗೊಳಿಸುವ ಮದ್ದು ; ಎಚ್ಚರ ತಪ್ಪಿಸುವ ಮದ್ದು. 'ಡಕ್ಕುಗೊಳ್' ಪರಾ. **ತಕ್ಕು$_3$:** ೧. ಕುನಿಕುನಿದು ವನದ ಗಿಡುಗಿಡುವಿನ ಮಱಿಮಱಿಯಲ್ಲಿ ಸುಳಿದು ಸುಳಿದೋಡುವ ತ[ಪಾಠಾಂ. ಟ]ಕ್ಕಿನ ಹರಿಣನನತಿಭರದಿಂ ತ ನ ತ ನ ಗೆ ಪುಳಿಂದರಟ್ಟಿ ಮುಟ್ಟುತ್ತೆಚ್ಚರ್ (ಗಿರಿಕ. ೦-೯೨). 'ತಕ್ಕುಗೊಡು' ಪರಾ.

ಟಕ್ಕನಿಕ್ಕು, ಠಕ್ಕನಿಕ್ಕು=ಮರುಳುಗೊಳಿಸುವ ಮದ್ದಿಡು ; ಎಚ್ಚರ ತಪ್ಪಿಸುವ ಮದ್ದನ್ನಿಣ್ಣಿಸು : ಶ್ರೀಧರಮುನಿನಾಥನವರ ಕಪಟವೃತ್ತಿಯನಱಿಯದುಂಡು ಸೊಕ್ಕಿ ಮೆಯ್ಯಱಿಯದೆ ಟಕ್ಕನಿಕ್ಕಿದಂತು ಕೆಡೆದು ನಿದ್ರೆಗೆಯ್ವುದುಂ[ಪಾಠಾಂ. ಟಕ್ಕುಗೊಂಡಂತೆ ತೂಂಕಡಿಸಿ ಕೆಡೆದರ್] (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦೧-೦೨೭) ; ಮನಸಿಜರಾಜಂ ನೋಟಕಜನಕ್ಕೆ ಲೇಸಾಗಿ ಠಕ್ಕನಿಕ್ಕಿದನೆಂಬಂತನವರತಂ ರಂಜಿಸಿದುವು ಜನಪತಿಯೋಲಗದೊಳಾದ ಪಲವುಂ ನೃತ್ಯಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೦೫೦) ; ಕಡು ಮುಳಿದೆಯ್ದಿ ಪಿಡಿದು ಮೊಗಮಿಕ್ಕಿದೊಡೆ ಪೊಳೆದು ಪೋಗಿ ಠಕ್ಕನಿಕ್ಕಿದಡೆ ನಿರ್ವರ್ತಿಸಿ ಕಳೆದು (ಬಂಹರಿ. ೨-೫೧ ವ). **ಟಕ್ಕು ತಿನಿಸು** = ವಂಚಿಸಂ ; ಮೋಸಗೊಳಿಸು : ಮುದ್ದಾಂ-ನನಗೆ ಟಕ್ಕು ತಿನಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಅಂತ ಅವ ಮಾಡೋ ಅವನ (ಗಂಮಾಯಿ. ೦೧೭). **ಠಕ್ಕಿನ ಬೂದಿ** = ಮಂಕಂಬೂದಿ : ಮದನಾಂಜನ ಚೋರ ಮೋಹಿಜನದ ಮೇಲೆ ಕೆದರ್ವ ಠಕ್ಕಿನ ಬೂದಿಯಂತೆ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೪-೦೦೯). **ಠಕ್ಕಿ ನುಂಡೆ** = ಮಂಕುಗೊಳಿಸುವ ತಿಂಡಿ ; ಮದ್ದು ಹಾಕಿರುವ ಉಂಡೆ : ಸ್ಪಂದನಮಿಲ್ಲದಕ್ಷಿಗಳಿನೀಕ್ಷಿಸುತಿರ್ದುದು ಠ[ಪಾಠಾಂ. ಟ]ಕ್ಕಿ ನು ಂ ಡೆ ಯ ಂ ತಿಂದವೊಲಾಗಳೊಂದಿನಿತು ಪೊಱ್ಮಿನೊಳಾ ಸಭೆ (ವರ್ಧಪು. ೩-೫೪). **ಠಕ್ಕು ಬಿಕ್ಕು**=ಮೋಸ; ವಂಚನೆ : ಠಕ್ಕುಬಿಕ್ಕಿನ ಮಾತುಗಳಾಡಲು ಯುಕುತಿಯ ನಾ ಕೇಳೆನೆಲವೊ (ವಿದಾಕ್ಯ. ೩೫ ಅನುಪಲ್ಲವಿ). **ಠಕ್ಕುಮಾಡು**=ಮೋಸಮಾಡು; ವಂಚಿಸು : ಆಚಾರ್ಯರೆ ನಿಜವಾಗಿ ನಿಮಗೆ ಮರವೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲವೆ ಇನ್ನೂ ಠಕ್ಕುಮಾಡುತ್ತೀರಿ (ವಾಗ್ದೇವಿ. ೩೭).
[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತುಳು. ತೆಲು. ಟಕ್ಕು]

ಟಕ್ಕು$_2$ (ನಾ). ಆತಂಕದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಚಿಂತೆ,–ವ್ಯಥೆ : ವೇಣೂಬಾಯಿ ತನ್ನ ಚಿಕ್ಕಮಗ ಶ್ರೀಪಾದನನ್ನು ಎದೆಗೆ ಅವಚಿಕೊಂಡು ಒಂದೇ ಟಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮಲಗಿದ್ದಳು (ಗಂಮಾಯಿ. ೭೧) ; ಟಕ್ಕು ಹಿಡಿದ ಠಕ್ಕಿ . . . ಕಿಟಕಿಯ ಬಳಿ ಸಾರಿದಳು (ದೀಪಹ. II, ೨೪೩). [←ಮರಾ. ಠಕ್]

ಟಕ್ಕು$_3$ (ನಾ). ಮಡಿಕೆ ಹಾಕಿ ಹೊಲಿದ ಹೊಲಿಗೆ; ಟಾಕ: ಲಂಗ ಬಹಳ ಉದ್ದವಾಗಿದೆ ; ಟಕ್ಕು ಹಿಡಿಸಬೇಕು (ರೂಢಿ). 'ಟಾಕು$_1$' ಪರಾ.
[←ಇಂ. Tuck]

ಟಕ್ಕುಟವಳಿ, ಟಕ್ಕುಟೌಳಿ, ಠಕ್ಕುಠವಣೆ, ಠಕ್ಕುಠವಳಿ, ಠಕ್ಕುಠವುಳಿ (ನಾ). ಮೋಸ ; ವಂಚನೆ ; ಕಪಟ : ಟಕ್ಕುಟವಳಿ ತಟವಟವಟ ಮಟವ ಬಿಟ್ಟಕ್ಕಱಿಂ ದಿಟಪುಟವೆತ್ತು ಜಪಿಸಲೆಂಟಕ್ಷರಕಾಗಿ ಮೆಯ್ದೋರ್ಪ (ಶತಸಾಂ. ೭೦-೫೩). **ಟಕ್ಕುಟೌಳಿ :** ಟಕ್ಕುಟೌಳಿಯೆಸಗುವ ಕೋಟಲೆ ಸಾಕು (ಗೀತಗೋ. ೨೭-೪೬). **ಠಕ್ಕುಠವಣೆ :** ಸಾಹಸದಿಕ್ಕೆ ಸಕಲ ಠಕ್ಕುಠವಣೆಯ ಬೇಹ ಪತ್ತನ ಬಹು ಕಲೆಯ ಗೇಹವೆನಿಪ ಬೆಲೆವೆಣ್ಗಳ ಕೇರಿಗಳೂಹಾತೀತವಾಗಿಹವು (ಅಂಜಚ. ೩-೯೫). **ಠಕ್ಕುಠವಳಿ :** ಪುಸಿ ಠಕ್ಕುಠವಳಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿ ಎಸೆದು ಕೊಲ್ಲುವರೋ ನಿನ್ನವರು ಕೇಳಲ್ಲಿ (ಪುರಂದ. ೨-೩೯-೪). **ಠಕ್ಕುಠವುಳಿ :** ಮಿಗೆ ಠಕ್ಕುಠವುಳಿ ವಂಚನೆ ದುರ್ಜನತ್ವ ಸಂಯುಗ ವಿಕೃತಿ ರೋಗ ಸಂತಾಪ ಬಲ್ಮುನಿಸು ಹಾನಿಗಳುದಿಸಿದುವು (ಚಬಪು. ೦೪-೨೪). P ಒಂದೇ ಅರ್ಥದ ಈ ಜೋಡಿಶಬ್ದಗಳಂ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿಯೂ ಬಳಕೆಯಾಗುತ್ತವೆ. [ಟಕ್ಕು$_1$ + ಟವಳಿ]

ಟಕ್ಕುಟೌಳಿ 'ಟಕ್ಕುಟವಳಿ' ನೋ.

ಟಕ್ಕುತನ, ಠಕ್ಕುತನ (ನಾ). ವಂಚಕತನ ; ಮೋಸಗಾರಿಕೆ : (*). **ಠಕ್ಕುತನ:** ಬೊಕ್ಕನಾದರೂ ಠಕ್ಕುತನ ಬಿಡಲಿಲ್ಲ (ಗಾದೆ). [ಟಕ್ಕು$_1$ + – ತನ]

ಟಕ್ಕುದೋಱು (ಕ್ರಿ). ವಂಚಿಸು ; ಮೋಸಮಾಡು : ಬೆಲೆವೆಣ್ಣ ನಿಚ್ಚಮುಮೆಯ್ವೆಲೆಯಿೋಯದೆ ಟಕ್ಕುದೋಱಿ (ವ್ಯಪವಿ. ೩೯–೧೩). [ಟಕ್ಕು$_1$ + ತೋಱು]

ಟಕ್ಕುರ (ನಾ). ಒಡೆಯ ; ದೇವತೆ : ಟ[ಪಾಠಾಂ. ಠ]ಕ್ಕುರಂಗೆ• ವಾಚಕ ಭೂಪತಿಗೆ ದೆಸೆ ಅಜಾತಂಗೆ ನಿಶ್ಚಯ್ಯ ನೇಮಂಗೆ ಖಂಡಿತಭಾವ ನಿರ್ಧರ ವಾಗಬೇಕು ಐಘಟದೂರ ರಾಮೇಶ್ವರಲಿಂಗವನಱುವುದಕ್ಕೆ (ಮಹಾಮಿಂ. ೪೯–೦೭). [<ಸಂ. ಠಕ್ಕುರ]

ಟಕ್ಕುವಗೆ (ನಾ). ಮೋಸದ ಕ್ರಮ ; ವಂಚನೆಯ ಮಾರ್ಗ : ಆ ಲಾಕ್ಷಾ ಗೃಹದಾಹವೊಂದೆ . . . ಟಕ್ಕುವಗೆಯಿಂ ಗೆಲ್ದಿರ್ದ ಜೂದೊಂದೆ (ಪಂಪಭಾ. ೯–೨೨). [ಟಕ್ಕು$_1$ + ಬಗೆ$_3$]

ಟಕ್ಕುಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಆತಂಕದಿಂದ ಪ್ರತೀಕ್ಷಿಸು; ಏಕಾಗ್ರತೆಯಿಂದ ನಿರೀಕ್ಷಿಸು: ಬಾವಿಯ ಮುಂದೆ ಯಾವಾಗ ತಮ್ಮ ಪಾಳಿಯು ಬಂದೀತೆಂದು ಟಕ್ಕು ಹಿಡಿದು ಕುಳಿತಿರುವ ಹೆಂಗಸರು (ಚನಕ. ೯). [ಟಕ್ಕು$_2$ + ಹಿಡಿ$_1$ (<ಪಿಡಿ$_1$)]

ಟಕ್ಕೆ$_1$ 'ತಕ್ಕೆ$_4$' ನೋ.

ಟಕ್ಕೆ$_2$ (ನಾ). (?) : ಕೊಠಾರದೊಳಂ ಪೂರೊಳಗಂ ಆಳದ ಟಕ್ಕೆ ಸಲಗೆ ಗೊಮನ ಮತ್ತಯುಗುರ ಮೂನೂರ್ವ್ವರು ದೇವರ ಅಷ್ಟವಿಧಾರ್ಚ್ಚನೆಗೆ [ಯೇಣಿಗೆ] ಹಾರವಂ ಬಿಟ್ಟರು (ಶಶಿ. V, ೪೭. ೮ ; 1288). [?]

ಟಕ್ಕೆಯ, ಟೆಕ್ಕೆ$_1$, ಟೆಕ್ಕೆಯ, ಟೆಕ್ಕೆಹ, ಠಕ್ಕೆಯ, ಠೆಕ್ಕೆಯ (ನಾ). ಬಾವುಟ; ಧ್ವಜ : ಅಲಗಿಂ ಸಿಂಗಮನಿಱಿದನ ಕಲಿತನಮಂ ನಗುವ ತೆಱದೆ ಮೆಱವುದು ಸೆಳೆಯಿಂ ಪುಲಿವೊಯ್ದು ಕುಱುಪು ಪೊಯ್ಸಳ ಕುಲತಿಲಕನ ಮತ್ತಗಜದ [ಟ] ಕ್ಕೆಯದೊಳೀಗಳ್ (ಎಕ. VI, ತರೀಕ. ೭೨–೨; 1206) ; ಒತ್ತರಿಪ ಸಿತಕೀರ್ತಿ ಯೊಳು ಪ್ರಭೆವೆತ್ತು ಪರದರುಶನದ ಮೂಗಿನ ಕತ್ತಿಯೆಂಬಾ ಟ[ಪಾಠಾಂ. ಠೆ] ಕ್ಕೆಯವನಾ ಪುರದೊಳೆತ್ತಿಸಿದ (ಬಸವು. ೫೩–೫೭); ಹೂವಿನ ತೇರೇನಾದುದು ನಚ್ಚಿನ ತಾವರೆಗೋಲೆತ್ತ ಪೋಯ್ತು ಕೋವಿದನೆ ಗಳ ಟಕ್ಕೆಯುವಡಗಿದುದೆಲ್ಲಿ (ವರ್ಧಪ. ೧೨–೨೮). **ಟೆಕ್ಕೆ$_1$:** ಬಸವನ ಟೆಕ್ಕೆ ಗಗನದೊಳೆ ಸೊಗಸೆ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೩–೯–೨೦ ರಗಳೆ) ; ನೆಲಕುದ್ದಿದರು ವಾಜಿಗಳ ಪರಿದರು ಬಿರುದು ಟೆಕ್ಕೆಗಳ (ಅನಂತಾ. ೬–೧೬–೦೫) ; ಕುಗ್ಗದಂತೆ ಹಿಗ್ಗಿಪಂತೆ ನಿನ್ನ ಹೆಸರ ಟೆಕ್ಕೆಯಂ (ಗಿಳಿವಿಂ. ೮೨–೫೭). **ಟೆಕ್ಕೆಯ :** ಹೊಯ್ಸಳ ಕುಳತಿಳಕನ ಮತ್ತಗಜದ ಟೆಕ್ಕೆಯದೊಳ್ (ಮ್ಯಆರಿ. ೧೯೩೭, ೨೩–೫ ; 1196) : ಭೀಮ ನಗುತ ಧನಂಜಯನ ಟೆಕ್ಕೆಯಕೆ ಬಿಜಯಂಗೈಯಬೇಕೆಂದ (ಕುಮ್ಮಾಅ. ೧೦–೪೦); ಪರು ಠವಿಸಿರ್ದ ನಾನಾವಿಧ ಟೆಕ್ಕೆಯ ತೆರಳಿತು ನಭವನಳ್ಳಿಱಿದು (ಪೋಹಕ. ೧೫–೩೧). **ಟೆಕ್ಕೆಹ :** ಟೆಕ್ಕೆಹವನೆತ್ತಿ ಸಾಱಿಸಿದನೀ ಭೂತಳದೊಳು (ವೀಶೈಪು. ೪–೩–೧೭). **ಠಕ್ಕೆಯ :** ಸೌರಾಷ್ಟ್ರನಾಥಂ ನಿಸದದಿಂ ನಾಳೆ ಬರ್ಪಂ ಠಕ್ಕೆಯವನು ಕಳುಹಿಸಿದಂ (ಪಾಸೋಪು. ೪–೦೦೯) ; ನಸುಗಾಳಿ ಗೊಲೆದಾಡುವೆಳಗೊಂಬೆ ಸೊಂಡಿಲಾಗಸಕೆದ್ದ ನಟ್ಟಗೊಂಬೆಸೆವ ಠಕ್ಕೆಯ ಮಾಗಲಸಮಶರನೆಡಬಲದೊಳಿಟ್ಟಣಿಸಿ ನಡೆವ ಮಾಮರದಾನೆಗಳ್ ಮೆಱೆದುವು (ಚಬಪು. ೩೫–೮) ; ನೆನೆದಾಗ ಬರುವೆನು ರಥದ ಠಕ್ಕೆಯಕ್ಕೆನುತೆ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಂಡ ಬಳಿಕ (ತುರಂಗ. ೧೫–೩೭). **ಠೆಕ್ಕೆಯ :** ಬಿಗಿದ ಗುಳದಲಿ ಹೊಳೆಯೆ ಹೊಂಗೆಲಸದ ಸುರೇಖೆಗಳು ಗಗನ ಗಂಗಾನದಿಯ ಕಾಲುವೆ ತೆಗೆದರೆನೆ ಠೆಕ್ಕೆಯದ ಪಲ್ಲವವಗಿಯೆ ಮೆಱೆದುದು (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೩–೪) ; ಶಲ್ಯ ಕಡಿದನು ಭಟನ ಠೆಕ್ಕೆಯವ (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೬–೩೫). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಟಕ್ಕಯ, ಟಕ್ಕಿಯ ; ತೆಲು. ಟೆಕ್ಕೆ, ಟೆಕ್ಕಿಯ]

ಟಗರು 'ತಗರ್$_2$' ನೋ.

ಟಗರುದಲೆಯ (ನಾ). ಟಗರಿನ ತಲೆಯನ್ನುಳ್ಳವನು ; ದಕ್ಷಪ್ರಜಾಪತಿ ; ದಕ್ಷಬ್ರಹ್ಮ : (*). [ಟಗರು (<ತಗರ್$_2$) + ತಲೆ$_1$ + – ಅ$_7$]

ಟಣ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಧ್ವನಿ : (*).
ಟಣ್‌ಟಣ್ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಸೈಕಲ್ ಬೆಲ್ಲು ಟಣ್‌ಟಣ್ ಎಂದು ಸದ್ದು ಮಾಡುತ್ತ ಹೋಯಿತು (ರೂಢಿ). 'ಟಂಟಣಿಸು$_1$' ಪರಾ.

ಟಣಕಲಿ 'ತನಕಲಿ' ನೋ.

ಟಣ್ಣನೆ (ಅ). ಚಂಗನೆ : ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರೆ ಟಣ್ಣನೆ ಜಿಗಿದುಬಿಟ್ಟರು (ಮುಂಗಾಪು. ೬೮). [ಟಣ್ + – ಅನೆ$_1$]

ಟತ್ವ (ನಾ). 'ಟ' ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ ; ಟಕಾರ : ಕಡಿದು ನಿಡಿದೆಂಬ ನಡುವೆಂಬ ಡಕಾರಂ ಟತ್ವಮಾಯ್ತು (ಶಮದ. ೧೮೦). [ಸಂ.]

ಟನ್ 'ಟನ್ನು' ನೋ.

ಟನ್ನು, ಟನ್ (ನಾ). ಸುಮಾರು ತೊಂಬತ್ತು ಮಣಗಳಷ್ಟು ತೂಕ : " ೨,೨೪೦ ಪೌಂಡಿನ ತೂಕ : ಟನ್ನು " (Ton. ಇಂಕನಿ.); ಸದ್ಯವೇ ಸಿಗಲಿದೆ ಸಾಲವು ಕಂಡಾ ಸತ್ಯ ಅಹಿಂಸೆಯ ನೂರ್ ಟನ್ನು (ಅರರೋ. ೩೪–೦೫). **ಟನ್:** ೨೦ ಟನ್‌ಗಳ ಭರಾವಣೀ ಬಾಬತು ಜಹಜನ್ನು ಯಾ ಅಂತಸ್ತಿನ ಜಹಜನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವ . . . ಇರಾದೆಯಿಂದ ಕೆಡಕು ಮಾಡೋಣ (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೦೯೮). [←ಇಂ. Ton]

ಟಪಾರಿಕೆ, ಟೆಪಾರಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಮುಚ್ಚಳ ; ಹೊದಿಕೆ : ಮರುದಿವಸ ಬೆಳಗಾದ ಮೇಲೆ ತಲೆ ಬಿಚ್ಚಿ ನೋಡಲು, ತಲೆಯ ಟಪಾರಿಕೆಯೇ ಕಡೆ ಗಾಯಿತು. ಆದರೆ ತಲೆಯು ಅಚ್ಚಳದಿದ್ದಿಲ್ಲ (ಕಲಕು. ೦೪). **ಟೆಪಾರಿಕೆ : ೨.** ಘನ ಅಳತೆಯ ಮಾನದಲ್ಲಿ ಅಳತೆಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ತೊಡೆದುಹಾಕುವಿಕೆ ; ಅಳತೆ ಮಾಡಿಕೊಡುವಾಗ ತಲೆಸವರುವಿಕೆ : (*). [←ಹಿಂ. ಟಪರಾ; ಮರಾ. ಟಪ್ಪರ]

ಟಪಾಲ್ 'ಟಪಾಲು' ನೋ.

ಟಪಾಲು, ಟಪಾಲ್, ಟಪ್ಪಾಲು (ನಾ). ೧. ಅಂಚೆ; ಅಂಚೆಯ ಮೂಲಕ ಬಂದಿರುವ ಅಥವಾ ಕಳುಹಿಸಲಿರುವ ಪತ್ರ ಮೊದಲಾದುವು ; ಈ ಮಾತುಗಳು ಮುಗಿಯುವ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಟಪಾಲು ಬಂತು (ರಂಗಕ. ೩೦) ; ವಾರಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ಪೋಸ್ಟುಮನ್ ಚಾವಡಿಗೆ ಬಂದು ಟಪಾಲನ್ನಿತ್ತು ರಾತ್ರಿ ಅಲ್ಲಿಯೇ ತಂಗುತ್ತಾನೆ (ಗಾಳಿಗು. ೩). **೨.** ಅಂಚೆಯ ರವಾನೆ. **ಟಪಾಲ್ :** ೧. ಹಾಗೆ ರಿಜಿಸ್ಟರ್ ಪೋಸ್ಟಿನಲ್ಲಿ ರವಾನಿಸಬೇಕಾದರೆ ಟಪಾಲ್ ಛಾರ್ಜನ್ನು ಡಿಪಾಜಿಟ್ಟಾಗಿ ಇಡಬೇಕು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೬೬). **ಟಪ್ಪಾಲು :** 'ಟಪ್ಪಾಲು ಕಟ್ಟೆ' ಪರಾ. [←ಮರಾ. ಟಪಾಲ್, ಟಪ್ಪಾಲ್]

ಟಪಾಲುಗಾಡಿ (ನಾ). ಅಂಚೆಯನ್ನು ಸ್ಥಳದಿಂದ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುವ ಗಾಡಿ: ರಸ್ತೆಯ ಮೂಲಕ ಟಪಾಲು ಸಾಗಿಸುವ ಬಂಡಿ; ಟಪಾಲುಬಂಡಿ (Mail-Cart. ಇಂಕನಿ.). [ಟಪಾಲು + ಗಾಡಿ$_3$]

ಟಪಾಲುಸಿಪಾಯಿ (ನಾ). ಅಂಚೆಯನ್ನು ತರುವ ಆಳು ; ಅಂಚೆಪೇದೆ : ತುಬಾಕಿಯ ಗುರಿತಪ್ಪಿ . . . ಮನೆಗೆ ಪತ್ರ ಕೊಡಲಿಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದ ಒಬ್ಬ ಟಪಾಲುಸಿಪಾಯಿಗೆ ತಾಕಿತು (ಮೋಹಿನೀ. ೦೦೨). [ಟಪಾಲು + ಸಿಪಾಯಿ]

ಟಪ್ಪಾ 'ಟಪ್ಪೆ' ನೋ.

ಟಪ್ಪಾಲು 'ಟಪಾಲು' ನೋ.

ಟಪ್ಪಾಲುಕಚೇರಿ (ನಾ). = ಟಪ್ಪಾಲುಕಟ್ಟೆ: ನಮ್ಮ ಹಳ್ಳಿಗೆ ಒಂದು ಟಪ್ಪಾಲುಕಚೇರಿ ಮಂಜೂರಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). [ಟಪ್ಪಾಲು (<ಟಪಾಲು) + ಕಚೇರಿ]

ಟಪ್ಪಾಲುಕಟ್ಟೆ (ನಾ). ಅಂಚೆಕಚೇರಿ : (*). [ಟಪ್ಪಾಲು (<ಟಪಾಲು) + ಕಟ್ಟೆ$_1$]

ಟಪ್ಪೆ, ಟಪ್ಪಾ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಯಾಣದ ದಾರಿಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಏರ್ಪಡಿಸಿರುವ ನಿಲುಗಡೆಯ ಸ್ಥಳ; ಮಜಲು; ವಾಹನವನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಅಥವಾ ಹೊರೆಯನ್ನು ಒಂದು ತಲೆಯಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ತಲೆಗೆ ಬದಲಾಯಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಎಲ್ಲೆ: ತಲೆಯಿಂದ ತಲೆಗೆ ಪೀಳಿಗೆಯಿಂದ ಪೀಳಿಗೆಗೆ ಅಲೆಯಿಂದಲೆಗೆ ಟಪ್ಪೆಯ ಚಾರನಂತೆ ಇಳಿಯುತಿದೆ ಯುಗದಿಂದ ಯುಗಕೆ ಮಾನವಧರ್ಮ (ಮುಂಕುಕ. ೪೦೮). ೨. ಟಪ್ಪಾಲು ; ಅಂಚೆ : ಒಂದು ಪತ್ರವನ್ನು ಬರೆದು ಕುದುರೆ ಟಪ್ಪೆಯಿಂದ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಟ್ಟನು (ಚಿಕರಾ. ೩೭೩). **ಟಪ್ಪಾ** : ೧. ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಗಡೆ ; ನಿಲ್ದಾಣ; ಮಜಲು; ಟಪ್ಪಾ (Stage. ಇಂಕನಿ.).

ಟಪ್ಪಾ ಬಂಡಿ = "ಮಜಲಿನಿಂದ ಮಜಲಿಗೆ, ಬಾಡಿಗೆ ಗೊತ್ತು ಮಾಡಿದ ಅಥವಾ ಬಾಡಿಗೆಯ ಟಪ್ಪಾಕುದುರೆಯಿಂದ ನಡೆಸುವ, ಟಪ್ಪಾ ಬಂಡಿ"(Post-Chaise.ಇಂಕನಿ.);"ಮಜಲುಗಾಡಿ, ಟಪ್ಪಾಬಂಡಿ" (Stage-Coach. ಇಂಕನಿ.). **ಟಪ್ಪೆಓಟ**=ಒಂದು ಬಗೆಯ ಓಟದ ಪಂದ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಜಲಿನಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಮಜಲಿಗೆ ಓಡುವ ಓಟ : ಆಯಾ ತಂಡದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು ಒಂದು ಮಜಲಿಂದ ಮುಂದಿನ ಮಜಲಿಗೆ ಓಡಿ ನಿಲ್ಲುವ, ಅಲ್ಲಿನವನು ಅಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದಿನ ಮಜಲಿಗೆ ಓಡುವ, ಹೀಗೆ ಆಯಾ ತಂಡದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬನೂ ಮುಂದಿನ ಮಜಲಿಗೆ ಓಡಿ, ಕೊನೆಗಿರುವವನು ಗುರಿಯನ್ನು ಮುಟ್ಟುವ ಓಟದ ಪಂದ್ಯ; ಟಪ್ಪೆ ಓಟದ ಪಂದ್ಯ; ಮಜಲು ಓಟದ ಪಂದ್ಯ (Relay race. ಇಂಕನಿ). **ಟಪ್ಪೆಕುದುರೆ, ಟಪ್ಪಾಕುದುರೆ** = ಒಂದೊಂದು ಮಜಲಿನಲ್ಲಿ ಬದಲಾಯಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ವಾಹನದ ಕುದುರೆ; ದೀರ್ಘಪ್ರಯಾಣದಿಂದ ಒಂದೇ ಕುದುರೆಗೆ ಆಯಾಸವಾಗದಂತೆ ಅಶ್ವಾರೋಹಿಗೆ ವಾಹನವನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಿರುವ ಕುದುರೆ; ಮಜಲಿನ ಅಶ್ವ: (ಕ); "ಟಪ್ಪಾಕುದುರೆ" (Post-horse.ಇಂಕನಿ.); ದಣಿದ ಕುದುರೆಗಳಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಹೂಡುವ ಹೊಸ ಕುದುರೆಗಳ ತಂಡ; ಟಪ್ಪಾ ಕುದುರೆಗಳ ತಂಡ (Relay. ಇಂಕನಿ.). **ಟಪ್ಪೆಯ ಸವಾರ** = " (ಚರಿತ್ರೆ) ಕಾಗದ ಪತ್ರಗಳನ್ನು ಮುಂದಿನ ಮಜಲಿಗೆ ಒಯ್ಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ದಾರಿಯುದ್ದಕ್ಕೂ (ಹಲವು) ಮಜಲುಗಳಲ್ಲಿ ಕುದುರೆಯ ಸಮೇತ ನಿಲ್ಲಿಸಿರುವ ಸವಾರರಲ್ಲೊಬ್ಬನು" (Post. ಇಂಕನಿ.).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಟಪ್ಪಾ]

ಟಪ್ಪೆನಿಲ್ಲು (ಕ್ರಿ). ಬೇರೊಬ್ಬರ ತಲೆಯ ಮೇಲಿನ ಹೊರೆಯನ್ನು ಇಳಿಸಿಕೊಂಡು ತಾನು ವಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಗೊತ್ತಾದ ಮಜಲಿನಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಿ ನಿಲ್ಲು : (ಕ). [ಟಪ್ಪೆ + ನಿಲ್ಲು (<ನಿಲ್)]

ಟಪ್ಪೆಯಿಡು (ಕ್ರಿ). (ಎತ್ತು, ಕುದುರೆ ಮೊದಲಾದ) ವಾಹನಗಳ ಬದಲಾವಣೆಗಾಗಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಗೊತ್ತಾದ ಮಜಲುಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೆಯ ವಾಹನಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸು : (ಕ).

[ಟಪ್ಪೆ + ಇಡು$_1$]

ಟಬರು (ನಾ). (ಉಕ) ಅಧಿಕಾರ ದರ್ಪ ; ಜಬರ್; ಗರ್ವದ ವರ್ತನೆ : ಎಲ್ಲೀತನಕಪಾ ಇನ್ನೂ ಅಳಿಯಂದಿರು ಅಂಬೋ ಟಬರು (ವ್ಯನಿ. ೩೨೮) ; ಏಟ ಅವನ ಟಬರು (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೧೨೩).

ಟಬರು ನಡೆಸು = ದರ್ಪವನ್ನು ತೋರು : ಸುಭದ್ರೆಯು ವಿದ್ಯಾಭೂಷಿತೆಯು, ಸುಧಾರಕಳು, ಈವರೆಗೂ ಗಂಡನ ಮೇಲೆ ಟಬರು ನಡೆಸುತ್ತ ಬಂದವಳು (ಭಾಮಿನಿ. ೪೨). **ಟಬರು ಮಾಡು** = ಅಧಿಕಾರ ಚಲಾಯಿಸು : " ಯಾಕರೀ ಸಾಹೇಬರ ಮತ್ತ ನೀವೂ ಬಾಡಿಗೀ ಕೊಟ್ಟಿಲ್ಲಂತ? " ಎಂದು ಹುಣಸೀಕೊಪ್ಪ ' ಟಬರು ' ಮಾಡಿದನು (ರಾಯಜಾ. ೧೨೦).

[<ಜಬರು ?]

ಟಬ್ಬು (ನಾ). ನೀರು ತುಂಬಲು ಮರ ಅಥವಾ ಲೋಹದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಅಗಲವಾದ ಬಾಯುಳ್ಳ ಪಾತ್ರೆ: ಜನಗಳಿಗಾಗಿ ಬಟ್ಟೆಬರೆ ಒಗೆಯುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ತುಂಬಿಟ್ಟ ದೊಡ್ಡದೊಂದು ಟಬ್ಬು (ಹೂಬಿಸಿ. ೧೭).

[←ಇಂ. Tub]

ಟಮಕಿ 'ಟುಮುಕು' ನೋ.

ಟಮಾಳ, ಟವಾಳ, ಠಮುಳ, ಠಮಾಳ, ಠವಳ, ಠವಾಳ (ನಾ). ೧. ಮೋಸ; ಕಪಟ; ವಂಚನೆ; ಧೂರ್ತವಿದ್ಯೆ: ದುರಾಗ್ರಹಂ ಚಿತ್ತದೊಳಾಗೆ ನಿನ್ನ ಬೞಿಯಂ ಬರಲೀ ಮುಳಿಸೇಂ ಟ[ಪಾಠಾಂ. ಸಿಂತ]ಮಾಳದಿಂ ಸುತ್ತುವರ್ಗಲ್ಲದೊಲ್ಲೆ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೫೦). ೨. ವಂಚನೆಯ ಮಾತು : ದುರ್ವಿಮಂತ್ರಮಂ ಪರೆಪ ಟ[ಪಾಠಾಂ. ಠ]ಮಾಳಮಂ ಪಿರಿದನೋದಿದೊಡಪ್ಪ ಪದಾರ್ಥಮಾವುದೋ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೬೬). **ಟವಾಳ** : ೩. ಮರುಳು ; ಮೋಹ ; ಮಾಯೆ. 'ಟವಾಳಿಸು' ಪರಾ. **ಠಮುಳ** : ೧. ತೊಟ್ಟ ಠಕ್ಕು ಠಮುಳವ ಬಿಟ್ಟು ಸರ್ವರಾಗವಿರಾಗನಾಗಿ (ಶೂನ್ಯಸಂ. ೨೪೧). **ಠಮಾಳ**: ೧. ದ್ರೋಹ ಠಮಾಳಂ ಮಾಡುವೆನಾಹವಮಂ ಕಂಡು ಮಾಣೆಂ (ಬಂಹರಿ. ೧೨-೮) ; ಬೊಂಬುಳಿಯಾಳಮಾಳಮಂತೆ ಠಮಾಳಂ . . . ಬಿಟಿ ಸಂದೇಹಂ (ಶಮದ. ೨೫). 'ಠಮಾಳತನ' ಪರಾ. **ಠವಳ** : ೧. ಭಕ್ತರ ಗುಣವ ನೋಡಿಹೆನೆಂದು ತೊಟ್ಟ ಠಕ್ಕು ಠವಳವ ಬಿಡು (ಮದೀವ. ೨೭೨-೧೨). **ಠವಾಳ**: ೧. ಎಳತಟ ಠಕ್ಕು ಠವಾಳ ತಿರಸ್ಕಾರ ಕಳವಳ ವಂಚನೆ(ಯೋಗಾಂವಿ. ೩-೨೩) : ಕಳವಳದಾಳಮಾಳದ ವಿಟಾಳಿ ಠವಾಳದ ಸೂಳೆವೆಂಗಳಾಕುಳ ರತಿಕಾಮಕೇಳಿಯ ವಿಕಾರದ ಭೋಗದೊಳಿರ್ದರಾಗಳುಂ (ಹಮ್ಮಿರ. ೨-೮೯).

[?]

ಟಯರು 'ಟೈರು' ನೋ.

ಟರಟರ 'ಟಱಟಱ' ನೋ.

ಟರ್ಕಿಕೋಳಿ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಆಕಾರದ (ಮಾಂಸಾಹಾರಿಗಳು ರುಚಿಕರವಾದುದೆಂದು ತಿಳಿದಿರುವ, ತುರ್ಕಿದೇಶದ್ದೆಂದು ಭ್ರಮಿಸಲಾಗಿದ್ದ) ಅಮೇರಿಕದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೋಳಿ : ಸಾಮಾನ್ಯ ಕೋಳಿಸಾಕಣೆಯನ್ನರಿತ ರೈತನು ಟರ್ಕಿಕೋಳಿ, ಗಿನಿಕೋಳಿ, ಬಾತುಕೋಳಿಗಳನ್ನು ಸುಲಭವಾಗಿ ಸಾಕಬಹುದು (ಬಾಲಪ್ರ. III, ೦೭೭೯).

[ಟರ್ಕಿ$_0$ + ಕೋಳಿ$_1$ (<ಕೋೞಿ$_1$)]

ಟರ್ಕಿಟವಲು (ನಾ).ಗುಂಜುಗುಂಜಾದ ಹೆಣಿಗೆಯುಳ್ಳ ವಸ್ತ್ರ,-ಟವಲು: ಟರ್ಕಿಟವಲಿನಲ್ಲಿ ನೀರು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ).

[ಟರ್ಕಿ$_0$ + ಟವಲು./ ಇಂ. Turkish Towel]

ಟರ್ನಿಪ್ (ನಾ). ಸಾಸಿವೆ ಜಾತಿಯ ಒಂದು ದ್ವಿವಾರ್ಷಿಕ ಸಸ್ಯ : (ಮ್ಯಾಜಿಗಿ. ೧೪-೨೫೩); ಟರ್ನಿಪ್ ತರಕಾರಿಯನ್ನು . . . ಹಗುರವಾದ ನೆಲದಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆಯಬಹುದು (ತರಟಿ. ೫೨). [←ಇಂ. Turnip]

ಟರ್ಪೆಂಟೈನ್ (ನಾ). ೧.ಕರ್ಪೂರ ತೈಲದ ಮರ: ಸೀಮೆ ಕರ್ಪೂರ ತೈಲದ ಮರ, ಟರ್ಪೆಂಟೈನ್ (ಮ್ಯಾಜಿಗಿ. ೬೨-೧೨೪೮). ೨. ಬಣ್ಣ, ವಾರ್ನಿಶ್ ಮತ್ತು ಔಷಧಗಳಿಗೆ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರದ ಮಂದದ್ರವ, ಕರಾಳ; ಕರ್ಪೂರ ತೈಲ: ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಪೇಂಟ್ ಕರೆಗಳಿದ್ದರೆ ಟರ್ಪೆಂಟೈನ್ ಒಂದನ್ನೇ ಉಪಯೋಗಿಸಿ ತೆಗೆಯಬಹುದು (ಗೃಹವಿ. ೧೭೨).

[←ಇಂ. Turpentine]

ಟಲಾಯಿಸು, ಟಳಾಯಿಸು, ಠಲಾಯಿಸು, ಠಳಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕುದುರೆಯನ್ನು ಅತ್ತಿತ್ತ ನಡೆಸು : (ಕ). ೨. ಅತ್ತಿಂದಿತ್ತ ಇತ್ತಿಂದತ್ತ ತಿರುಗಾಡು,-ಅಡ್ಡಾಡು,-ಸುತ್ತಾಡು; ಶತಪಥ ತಿರುಗು: ಹಾಡುತ್ತ ಟಲಾಯಿಸುತ್ತಿದ್ದ (ಉಡುಗೊ. ೮೦) ; ಬೀದಿಯಲ್ಲಿ ಆವನೋ ಒಬ್ಬನು ಬಲುಹೊತ್ತಿನಿಂದಲೂ ಅಲ್ಲಿಂದಿಲ್ಲಿಗೆ ಇಲ್ಲಿಂದಲ್ಲಿಗೆ ಟಲಾಯಿಸುತ್ತಿರುವವನು

(ಪಿಶಾಪ. ೦೪). **ಟಳಾಯಿಸು :** ೨. ಮನೆ ರೂಮ್ನಲ್ಲಿ ಟಳಾಯಿಸ್ತಾರೆ (ಶಳಾರ. ೦೪೩). **ಠಳಾಯಿಸು :** ೨. ಒಂದು ದಿನ ರಾಜ ತನ್ನ ಬಿಡದಿಯ ಆವರಣದ ತೋಟದಲ್ಲಿ ಠಳಾಯಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ . . . ಗುರುನಾಥ ಭೆಟ್ಟಿಯಾದ (ನಟಸಾ. ೪೯೭): ಒಂದೆರಡು ಗಂಟೆ ಹೊತ್ತು ಹಾಗೇ ಠಳಾಯಿಸಿ . . . ಮನೆಗೆ ಹೋದೆ (ಅನ್ನಾ.ವ. ೭೯). **ಠಳಾಯಿಸು :** ೨. ಆ ರೂಮಿನಲ್ಲಿ ಠಳಾಯಿಸುತ್ತ ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ಕೂಗಿದೆ (ನಡೆದಾ. II, ೦೩೦೯).

[ಟಲ್ಲಾ₀ (P ← ಹಿಂ. ಟಲನಾ) + – ಇಸು₃]

ಟವಟವ (ನಾ). ಪ್ರಫುಲ್ಲತೆ ; ಕಳೆ. ‘ಟವಟವಿಸು’ ಪರಾ.

[←ಮರಾ. ಟವಟವ]

ಟವಟವಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಳೆ ತುಂಬಿರು ; ಪ್ರಸನ್ನವಾಗಿರು : ನವಭಕುತಿಯ ರಸನವಕದ ಚೆಲುವೆಯರು ಟವಟವಿಪರು ಮುಖದಿಂದ (ಪ್ರಸಭಾ. ೨೭-೦೩): ಟವಟವಿಸುವ ತುಂಗಮಂಟಪ (ಪ್ರಸಭಾ. ೭೩-೭).

[ಟವಟವ + – ಇಸು₃]

ಟವಣೆ ‘ಅಟ್ಟವಣೆ’ ನೋ.

ಟವಣೆಕೋಲ್ ‘ಅಟ್ಟವಣೆಕೋಲ್’ ನೋ.

ಟವಣೆಹಾಕು (ಕ್ರಿ). [ಗಣಿತ] ಮೊತ್ತವನ್ನು ಕೂಡು,–ಕೂಡಿಸು : ಬಾಲಕರಿಗೆ ಓನಾಮದಿಂದ ಮೊದಲುಮಾಡಿ ಕೊಟ್ಟ ಕಾಗದ ಓದುವುದು, ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಬರೆಯುವುದು, ಟವಣೆಹಾಕುವುದು, ಕಳೆಯುವುದು ಇಷ್ಟರ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಕೊಡುವ ಮಠವನ್ನು ಇರಿಸಿದ್ದರು (ಕಂಠಾಜ. ೨೭).

[ಟವಣೆ(<ಅಟ್ಟವಣೆ) + ಹಾಕು (<ಪಾಯ್ಕು₁)]

ಟವರ್ಗ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ಟ ಠ ಡ ಢ ಣ ಎಂಬ ಅಕ್ಷರಗಳ ಗುಂಪು : ಇರೆ ವರ್ಗಪ್ರಥಮಂಗಳ್ ಪರದೊಳ್ ಚಟವರ್ಗಮುಱಿಯೆ ತಮ್ಮ ತೃತೀಯಾಕ್ಷರಮಕ್ಕುಂ (ಶಮದ. ೭೩): ಈ ವರ್ಗಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಕವರ್ಗ, ಚವರ್ಗ, ಟವರ್ಗ, ತವರ್ಗ, ಪವರ್ಗ ಎಂದು . . . ಹೆಸರನ್ನು ಇಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ (ಮಧ್ಯಮ. ೦೩). [ಟ + ವರ್ಗ]

ಟವಲ್ ‘ಟವಲು’ ನೋ.

ಟವಲು, ಟವಲ್, ಟಾವೆಲು, ಟಾವೆಲ್ಲು (ನಾ). ಮೈಒರಸುವ ಬಟ್ಟೆ ; ಚೌಕ : (ಮೈ ಒರಸುವ) ಚೌಕ, ಟವಲು (Towel. ಇಂಕನಿ.). **ಟವಲ್:** ಅಡಿಗೆಯವನು ಅಳಿಯನಿಗೆ ಕೈಕಾಲಿಗೆ ನೀರು ಕೊಟ್ಟು, ಒರಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಟವಲ್ ಕೊಟ್ಟು ಉಪಚರಿಸಿದನು (ಮುಹಾಗ. ೦೪). **ಟಾವೆಲು :** ವಾಡಿಕೆಗೆ ವಿರೋಧವಾಗಿಯೇ ಒಂದು ಟಾವೆಲನ್ನು ಜನಿವಾರದ ಹಾಗೆ ಎದೆಯ ಮೇಲೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡಿದ್ದರು (ಪಡಿ. ೨೭). **ಟಾವೆಲ್ಲು :** ನಾನು ಟಾವೆಲ್ಲು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಸ್ನಾನದ ಮನೆಗೆ ಹೋಗಿ ಸ್ನಾನ ತೀರಿಸಿಕೊಂಡು . . . ಬಂದೆನು (ಹೇಮಂತ. ೫೫೮). [←ಇಂ. Towel]

ಟವಳಿ, ಟವುಳಿ₁, ಟಾಳಿ, ಟೌಳಿ₁, ಠವಣೆ₁, ಠವಳಿ, ಠವುಳಿ₁, ಠಾಳಿ, ಠೌಳಿ₁, ಡೌಳಿ, ತವುಳಿ (ನಾ). ೧. ಠಕ್ಕು ; ಮೋಸ; ವಂಚನೆ ; ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆ. ‘ಟಕ್ಕುಟವಳಿ’ ಪರಾ. **ಟವುಳಿ₁ :** ೧. ಕಳವು ವಂಚನೆ ಟವುಳಿಯೊಳು ಸಂಚಲ ಕಟಾಕ್ಷದಿ ಕೊಂಕು . . . ಕನಿಷ್ಠ ವಂಗುಲಿಗಳೊಳಗಲ್ಲದೆ ಕುಂತಳದ ಭೂಮಿಯೊಳು ಕಾಣಿಸವು (ಶಂಕರದಾ. ೦-೮೨). **ಟಾಳಿ :** ೧. ‘ಟಾಳಿಕಾಱ’, ‘ಟಾಳಿಸು’ ಪರಾ. **ಟೌಳಿ₁ :** ೧. ನಟನೆಗಳ ನಾಡು ನಾಟಕ ನರ್ತನದ ಬೀಡು ಕುಟಿಲಂಗಳೀಡು ಟೌಳಿಯ ಜೋಡು ನಿತ್ಯಲಟಮಟಗಳ ನಿವಾಸ (ರುಕ್ಮಾಂಗ. ೩-೩೯). ೨. ಸುಳ್ಳು ; ಹುಸಿ : ಅಕ್ಕ ನೀನಾಡಿದ ನುಡಿಯೆಲ್ಲ ನೃಪತಿಗೆ ತಕ್ಕವಲ್ಲದೆ ಟೌಳಿಯುಂಟೆ (ಭರಜ. ೭-೩). **ಠವಣೆ₁ :** ೧. ‘ಠಕ್ಕುಠವಣೆ’ ಪರಾ. **ಠವಳಿ :** ೨. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಂಡಲ್ಲಿ ಬಾಯಿ ಸವಿಯವುಂಡು ಟೊಣ್ಣನಾಗಿಪ್ಪನು ಠವಳಿ ಪೇಳಿ (ಮೋಹದೀ. ೭೫-೩). **ಠವುಳಿ₁:** ೧. ಯಾಕವ್ವಾ ಈ ಠವುಳಿ ನಿಮಗೆ (ಕುಮಾಸಾಂ. ೦೪೭). **ಠಾಳಿ :** ೩. ಹೀಯಾಳಿಕೆ ; ತಿರಸ್ಕಾರ. ‘ಠಾಳಿಸು’ ಪರಾ. **ಠೌಳಿ₁ :** ೧. ಆರರೆ ಠೌಳಿಯ ವಿದ್ಯೆಯೂ ಮಹೇಂದ್ರಜಾಲವಿದೊ (ಸಾನಂಚ. ೮-೯೦); ಖೂಳ ತೆಗೆ ಪೆಟಸಾರು ಠಕ್ಕಿನ ಠೌಳಿಯೂಟವೆ ಕದನ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೦೪-೦೭) ; ಪುಸಿ ನುಸುಳನ್ಯಾಯ ಠೌಳಿವಂಚನೆಗಳು ವಸುಧೇಶನಾಳ್ವ ರಾಜ್ಯದಲಿ ಮಿಸುಕಲಮ್ಮವು (ಕಂಶವಿ. ೭-೬೩) ; ಅನ್ಯಾಯದಾಗರ . . . ಠೌಳಿಯ ಬೀಡು (ಜಿನರಾ. ೪-೦೩೫). ೨. ನಿಮ್ಮ ಮನುಷ್ಯರಂ ಕಳುಪಲೀವೆಂ ದ್ರುವ್ಯಮಂ ಠೌಳಿಯಲ್ಲು (ದಿವ್ಯಚ. ೯-೩೮). **ಡೌಳಿ :** ೪. ಮೋಸಗಾರ ; ವಂಚಕ: ಡಂಬಕನು ಡೌಳಿಯು ವ್ಯಥಾ ದುಱುದುಂಬಿಗಂ(ಮದೇಶ. ೬-೨೬). **ತವುಳಿ:** ೨. ಕವಡು ಕುಟಿಲಗಳಿಲ್ಲ ಮನದೊಳು ಅರಸಿ ನೋಡಿದಡೆ ತವುಳಿ ಪೇಳುವನಲ್ಲ (ಹಮಚ. ೧೦೭). [ದೇ: ತಮಿ. ಟವಳಿ; ತೆಲು. ಠವಳಿ]

ಟವಳಿಗಾರ ‘ಟವಳಿಗಾಱ’ ನೋ.

ಟವಳಿಗಾಱ, ಟವಳಿಗಾರ, ಟವುಳಿಕಾಱ, ಟಾಳಿಕಾಱ, ಟೌಳಿಕಾಱ, ಠವುಳಿಕಾಱ, ಠೌಳಿಕಾಱ, ಠೌಳಿಗಾರ (ನಾ). ಮೋಸಗಾರ ; ಕಪಟಿ ; ವಂಚಕ : ಎಂಥಾ ಟವಳಿಗಾಱನಮ್ಮ ಗೋಪ್ಯಮ್ಮ ಕೇಳೆ ಎಂಥಾ ಟವಳಿಗಾಱನಮ್ಮ (ಕನಕ. ೦೦೦ ಪಲ್ಲವಿ). **ಟವಳಿಗಾರ:** ಟವಳಿಗಾರನ ಮೈಮೇಲೆ ಗವುಳಿ ಬಿತ್ತು (ಗಾದೆ). **ಟವುಳಿಕಾಱ :** ಚೆಂಡ ಕಳುಹುವೊಲು ಬಲು ಟವುಳಿಕಾಱನ ಚೆಂಡನೆಲ್ಲರು ನೋಡುತಿರಲು ಕೊಂಡೊಯ್ದು ಕುಟಿಲದೇವತೆಗಳವಳ ಪದಪುಂಡರೀಕಕೆ ಸೇರಿಸಿದವು (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೦-೦೦೯). **ಟಾಳಿಕಾಱ:** ಟಾಳಿಸುವ ಟಾಳಿಕಾಱನ ಮನದ ಚಮತ್ಕಾರವಿರಬೇಕು (ಪ್ರಭುಪು. ೫-೭೨). **ಟೌಳಿಕಾರ:** ಅಱಿಯೆಯಾ ನೀನಿದ ನಗೆಕಾಱ ಬಗೆಕಾಱ ಮಱಿಕಾಱ ಬಲು ಟೌಳಿಕಾಱ (ಭರಜ. ೮-೨೫). **ಠವುಳಿಕಾಱ :** ಕರಸ್ಥಲದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗವ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಠವುಳಿಕಾಱನಂತೆ ಮನವ ಕದ್ದು ಮಾತನಾಡುತ್ತ ಮನೆಮನೆಗೆ ಹೋಗಿ ಹೊಟ್ಟೆಯ ಕಿಚ್ಚಿಗೆ ಸಟೆಯ ಶಾಸ್ತ್ರವ ಹೇಳುವ ಡೊಂಬರಂತೆ (ಘವವ. ೩೪-೨೭). **ಠೌಳಿಕಾಱ :** ಡೊಂಕಣಿಯ ಠಕ್ಕಿನ ಠೌಳಿಕಾಱನು ನಿನ್ನ ಮಾಯೆಯ ಹೇಳಲಮ್ಮೆನು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೬-೨೬) ; ಕಡುಗನ್ನಗತಕದ ಠೌಳಿಕಾಱನೆಳೆಯಳೆ ಕೇಳ ನಿನ್ನಡಿಗೆ ನಿನ್ನಕ್ಕನಂ ಮಣಿಯಿಸುವೆನೆಂದೊಡಂ ಬಡಿಸಿದನು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೭೬-೨). **ಠೌಳಿಗಾರ :** ಠೌಳಿಗಾರನ ಹತ್ತಿರ ಧರ್ಮ ಉಂಟೇ ? (ಗಾದೆ). [ಟವಳಿ + – ಕಾಱ]

ಟವಾಳ ‘ಟವಮಾಳ’ ನೋ.

ಟವಾಳಿಸು, ಠವಮಾಳಿಸು, ಠವಾಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮೋಸಗೊಳಿಸು ; ವಂಚಿಸು. ೨. ಮರುಳುಗೊಳಿಸು ; ಮೋಹಕ್ಕೆ ಒಳಪಡಿಸು : ರಸ ಮಡವು ಮುಂಕೊಂಡುಯಿದಿರೇಳ್ವಂತೆ ಚಿತ್ರ ಮುಂಬರಿವುದೀತನ ಟವಾಳಿಪ ಪ್ರೌಢಿಯಿಂ (ಪ್ರಭುಪು. ೮-೭೩). **ಠವಮಾಳಿಸು:** ೧. ತಿರುನೀಲಕಂಠರಂ ಮಾಱಿ ಸೂರುಳ್ಗೊಂಡ ವಿರತಂಗಮರನೀತಿಯಂ ಠವಮಾಳಿಸಿ ಮುಟ್ಟ ಮಿರದೊಕ್ಕಲಂ ಮಾಱುಗೊಂಡಂಗೆ ನಂಬಿಯನಳಿಪಿ ತೊಳ್ತಿಗೊಂಡವಂಗೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೦೩-೮). **ಠವಾಳಿಸು :** ೧. ಕನಸು ಕಂಡು ಎಳ್ಚತ್ತೆನೆನುತಂ ಠವಾಳಿಸಿ ಸವತಿಯಂ (ಪ್ರಭುಪು. ೭-೦೭೯) : ಶಿವದೀಕ್ಷೆಯಂ ಪಡೆದೆನೆಂದಾ ಠೈಕೆಯಿಲ್ಲದೆಮ್ಮಂ ಠವಾಳಿಸಿ ನಿಮ್ಮ ಕಾರುಣ್ಯಕತಿದೂರನಾಗಿ (ಬಕೋಶು. ೯-೪೪). ೨. ಕ್ರೂರರೂಪನು ಧರಿಸಿ ನುಂಗುವ ಮಾರಿಯಾ ಠವಾಳಿಸುವ ಸಂಹಾರರೂಪಿಂದಿಹುದು (ಸ್ವರೂಪಾ. ೦-೨೦).

[ಟವಾಳ (<ಟವಮಾಳ) + – ಇಸು₃]

ಟವುಳಿ₁ ‘ಟವಳಿ’ ನೋ.

ಟವುಳಿ₂, ಟೌಳಿ₂, ಠವುಳಿ₂, ಠೌಳಿ₂ (ನಾ). ೧. ಯೋಧರು ತಲೆಗೆ ಧರಿಸುವ ಲೋಹದ ಟೊಪ್ಪಿಗೆ ; ಸೀಸಕ ; ಶಿರಸ್ತ್ರಾಣ : ಅಂದಿನ ಆ ನೆತ್ತರಲ್ಲಿ ತೋದ ಕವಚ ಟವುಳಿ ಬಿಲ್ಲು ಬತ್ತಳಿಕೆ ಆ ಕೃಪಾಣ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡಿದೆನು (ಸುಗುಗಂ. ೯೦-೨). ೨. ಉಕ್ಕಿನ ಕವಚ; ಯಂದ್ಧ ಕವಚ;

ತನಂತ್ರಾಣ: (೬). ಟೌಳ್ಳಿ₂: ೧. "ಟೌಳಿ ಸೀಸಕಮೆನಿಕು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೪೩); "ಸೀಸಕಮೆನ್ನಲ್ ತಲೆಟೌಳಿಯು" (ಕವಿಕಂ. ೧೫೦); ವಿಕಟಾಂಗದ ಕುದುರೆ . . . ಅದಱ ಮೇಲಿದ್ದ ಬಲ್ಲಹಂಗೆ ಬಲ್ಲಹ ಟೌಳಿ ಸುಲಲಿತ ತರಕಸ ಸಿಂಗಾಡಿಗತ್ತಿ (ಸುಂಕಬಂ. ೬೪). ತವುಳ್ಳಿ₂: ೧. ಮಿಸುನಿಯ ಪಕ್ಕರೆ ಜೋಡು ಸವಗ ತವುಳಿ[ಪಾಠಾಂ. ಟೌಳಿ]ಮಿಸುಪ ಖಂಡೆಯ ಪೇಡೆಯುಗಳ ಪೊಸೆದಿತ್ತು (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೯-೬೩); ತಲೆತವುಳಿ ಜೋಡುದಗಲೆ ಬೆನ್ನೊಳಳ ವಟ್ಟ ಬಿಲ್ಲು ಬಾಣಗಳ ಬತ್ತಳಿಕೆಯ . . . ಕುದುರೆಯ್ಯಿತಂದುವು ಮಂಲುಕರ ಹಿಮನೆಂಬುವನ (ಕಂನವಿ. ೧೮-೮೩). ಟೌಳ್ಳಿ₂: ೧. "ಕಂಕಟಕ ಮೆನೆ ಟೌಳಿ" (ಮಂಗರಾ. ೮೭-೩೧); "ಸೀಸಕಮೆನೆ ತಲೆಯ ಟೌಳಿ" (ಭಾರನಿ. ೧೨); ಪರಿಪರಿಯಾದ ಮೈಜೋಡು ಟೌಳಿಯನಾಂತುರವಣಿಸಿತು ರಾವುತರು (ಅಂಜಜ. ೬-೭೦); ತೊಟ್ಟ ವಜ್ರಾಂಗಿಯ ಜೋಡು ಸವಗ ಪೊಂಬಟ್ಟಲ ಚೀನಿಯ ಟೌಳಿ ಕಟ್ಟಿದ ಬಿರಿದು ಮೆಱೆಯೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೦೨-೮೭); ಮುಱಿದ ಕೂರಸಿಯ ನೆಗ್ಗಿದ ಹರಿಗೆಯ ಹಂಚುಹಱಿಯಾದ ತಲೆಯ ಟೌಳಿಗಳ . . . ಕಾಲಾಳ್ಗಳು ಕುಱಿದಱಿಯಾದರು (ವರ್ಧಜ. ೬-೯೩). [?]

ಟವುಳಿಕಾಟಿ 'ಟವಳಿಗಾಟಿ' ನೋ.

ಟವುಳಿನುಡಿ (ನಾ). ವಂಚನೆಯ ಮಾತು; ಮೋಸದ ಮಾತು: ಮಿಗೆ ಟಕ್ಕುನುಡಿ ಟವುಳಿನುಡಿಗಳಿಂ ಪುರುಷರನು ಬೆಗಡುಗೊಳಿಸುವ ಬನ್ನಣೆಯ ನುಡಿಯ ಭಾವೆಯರು (ನವಮೋ. ೨೪-೧೫). [ಟವುಳಿ₁ (<ಟವಳಿ)+ನುಡಿ₂]

ಟಸ್ಸೆ 'ಠಸ್ಸೆ' ನೋ.

ಟಳಾಯಿಸು 'ಟಲಾಯಿಸು' ನೋ.

ಟಱಟಱ, ಟರಟರ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಹುಯ್ಯಲನಿಕ್ಕುವಂದದಿಂ ಟಱಟಱ ಱೀಕುಱೀಕು ಬೆಬೆ . . . ಎಂದುಮೆತ್ತಲುಂ . . . ದರ್ದುರವ್ರಜಂ (ಅನಂಪು. ೯-೧೩). **ಟರಟರ**: ಅಂತೊಪ್ಪುವ ಕೆಱೆಯೊಳ್ ಪಲವುಂ ಕಪ್ಪೆಗಳ್ ಟರಟರೆಂಬ ಶಬ್ದದೊಳ್ ಕರೆಯುತ್ತಮಿರ್ಪುದುಂ (ಪಂಚತಂ. ೩೦೪-೧೮).

ಟಾಂಕಿ, ಟಾಕಿ₃ (ನಾ). ನೀರು ತುಂಬುವ ತೊಟ್ಟಿ,-ಪಾತ್ರೆ: ನಮ್ಮ ಮನೆಯ ಟಾಂಕಿ ಸುಮಾರು ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಕೊಡ ನೀರು ಹಿಡಿಯುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). **ಟಾಕಿ₃**: ಪೇಟೆಯ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಟಾಕಿ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಹೇಗೆ? (ರೂಢಿ). [←ಮರಾ. ಟಾಂಕೀ, ಟಾಕೀ]

ಟಾಂಗ₁ 'ಟಾಂಗಾ' ನೋ.

ಟಾಂಗ₂, ಟಾಂಗು (ನಾ). ಕಾಲು; ಮೊಳಕಾಲು. **ಟಾಂಗು**: ಮುಗ್ಗರಿಸಿ ಬಿದ್ದಿರುವ ಆತನ ಬೆನ್ನನ್ನು ಇವನು ಟಾಂಗಿನಿಂದ ತಿವಿದನು (ರೂಢಿ).

ಟಾಂಗನಿಕ್ಕು = (ಮೊಳ) ಕಾಲನ್ನೂರು: ದೇವತೆಗಳು ಆ ರಕ್ಕಸನೆಡೆಗೆ ಬಂದು ತಮ್ಮ ಕಿವಿಯ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಟಾಂಗನಿಕ್ಕಿ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ (ಭೈರಸೂ. ೪೦). **ಟಾಂಗುಕೊಡು** = (ಎದುರಾಳಿಯನ್ನು ಕೆಳಗೆ ಬೀಳಿಸಲು) ಎದುರಾಳಿಯ ಕಾಲಿಗೆ ಅಡ್ಡಗಾಲು ಇಡು: ಟಾಂಗುಕೊಟ್ಟು ನನ್ನನ್ನು ಅವನು ಬೀಳಿಸಿದ (ರೂಢಿ). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಟಾಂಗ. / ಸಂ. ಟಂಗ]

ಟಾಂಗಾ, ಟಾಂಗ₁ (ನಾ). ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಬಹುದಾದ ಎರಡು ಚಕ್ರದ ಒಂಟಿ ಕುದುರೆಯ ಗಾಡಿ: ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಹೊರಗೆ ಒಂದು ಟಾಂಗಾ ಬಂದು ನಿಂತಿತು (ಅಪನಾ. ೧೮೩); ಮನೆಯ ಮುಂದೆ ಟಾಂಗಾ ಬಂದು ನಿಲ್ಲುತ್ತಲೇ ಪದ್ಮಾವತಿ ಧಾವಿಸಿ ಹೊರಗೆ ಬಂದಳು (ಆಶೋಕ. ೧೫೩). **ಟಾಂಗ₁**: ಟಾಂಗ ರಿಕ್ಷಾಗಳ ಸೆಳೆಗೆಳೊಳಗಾಗದೆ ನಿಂತೆ (ಇಂಚಾಪ. ೦೦೩-೫); ಉಳಿದ ಪಯಣಿಗರಿಗೆ ಮೋಟರು ಟಾಂಗ ಮೊದಲಾದ ವಾಹನಸೌಕರ್ಯಗಳು ಸಿಗುತ್ತವೆ (ಆಳನಿ. ೨). 'ಜಟಕಾ₂' ಪರಾ. [←ಹಿಂ. ಟಾಂಗಾ]

ಟಾಂಗಾವಾಲ (ನಾ). ಟಾಂಗಾ ಹೊಡೆಯುವವನು: ನಗರಗಳಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಟಾಂಗಾವಾಲಗಳ ಸೊಕ್ಕು ಇಳಿದಿಲ್ಲ (ಸಮಜೀ. ೮, ಪೀಠಿಕೆ). [←ಹಿಂ. ಟಾಂಗಾವಾಲಾ]

ಟಾಂಗು 'ಟಾಂಗ₂' ನೋ.

ಟಾಂಟಾಂ (ನಾ). ತಮಟೆಯನ್ನು ಬಾರಿಸುತ್ತ ಬೀದಿಬೀದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಾರಮಾಡುವ ಕ್ರಮ; ಟಮಕಿ ಬಡಿಯುತ್ತ ಡಂಗುರ ಸಾರಿಕೆ: ಹರಾಜು ಯಾವ ತಾರೀಖಿನಲ್ಲಿ, ಯಾವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಆಗುತ್ತದೋ ಅದನ್ನು ಕುರಿತು ಟಾಂಟಾಂ ಮೂಲಕ ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸಬೇಕು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೭೭).

ಟಾಂಟಾಂಮಾಡು=ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿಯಪಡಿಸು; ಬಹಿರಂಗಪಡಿಸು: ಅಷ್ಟರೊಳಗೆ ಅವನು ಆ ಗುಟ್ಟನ್ನು ಟಾಂಟಾಂಮಾಡಿಬಿಟ್ಟನು (ರೂಢಿ).

ಟಾಂತ (ನಾ). ಟಕಾರದಲ್ಲಿ ಕೊನೆಗೊಳ್ಳುವ ಶಬ್ದ: ಟಾಂತಕ್ಕೆ ಅಟ್ಟು- ಅನುಧಾವನೇ (ಶಮಧಾ). [ಟ + ಅಂತ₂]

ಟಾಂತಾಕ್ಷರ (ನಾ). ೧. 'ಟ' ಎಂಬ ಅಕ್ಷರವು ಕೊನೆಯ ಅಕ್ಷರವಾಗಿರುವಂಥದು. ೨. [ಜೈನ] 'ಟ' ಎಂಬ ಅಕ್ಷರವನ್ನು ಕೊನೆಯಾಗುಳ್ಳ ಒಂದು ಮಂತ್ರ: ಟಾಂತಾಕ್ಷರಮನನುಷ್ಠಿಸೆ ಚಿಂತಿತ ಫಲಸಿದ್ಧಿಯಕ್ಕುಮೆಂಬರ್ (ಜಿನಾಕ. ೦೨). [ಟಾಂತ + ಅಕ್ಷರ]

ಟಾಕ 'ಟಾಕಂ₂' ನೋ.

ಟಾಕಣ, ಠಾಕಣ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ್ಡ ಕುದುರೆ: ಬೆಟ್ಟಸೀಮೆಗಳಲ್ಲಿ ಕುದುರೆ, ಟಾಕಣ, ಹೇಸರಗತ್ತೆ, ಕತ್ತೆ ಹೆಚ್ಚು ಉಪಯೋಗಕರ (ಭೂವಿವ. ೨೭೦); ಮಡಿಕೇರಿಯ ಮಲೆಯಲ್ಲಿ ತಟ್ಟು, ಟಾಕಣ ಏರಲು ಕಲಿತ ಅವರು, ಅಶ್ವಾರೋಹಿಗಳಾಗಿ, ಬೆಟ್ಟದ ದೊರೆಯಂತೆ ಬಂದರು (ಕುಡಿಕೂ. ೩೪): ಮಾತಂಗಿ ಬಿಳಿಯ ಅರಬ್ಬೀ ಟಾಕಣದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು . . . ಶತ್ರುಸೈನ್ಯವನ್ನಿದಿರಿಸಿದಳು (ನಡದಾ. II, ೯೯೩). **ಠಾಕಣ**: ಶೀನಪ್ಪನ ಹತ್ತಿರ ಮಾತನಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಮನಸ್ಸು ಅರಬ್ಬಿ ಠಾಕಣದಂತೆ ನರ್ತಿಸುತ್ತದೆ (ಅನಾಥ. ೨೨೭); ರಾಯ ಹುಲಿಯಂತೆ ಒಂದೇ ಹಾರಿಗೆ ಠಾಕಣದ ಮೇಲೆ ಕುಪ್ಪಳಿಸಿ ಕುಳಿತನು (ಆಳೌಳ. ೬೪); ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯಿಸಿದಾಗ ತನ್ನ ಪಾಲಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದ ಒಂದು ಅರಬ್ಬಿ ಠಾಕಣವನ್ನು ಹತ್ತಿದನು (ಭಾರವೀ. ೫). [←ಮರಾ. ಟಾಕಣ; ಹಿಂ. ಟಾಂಗನ್. / ಸಂ. ಟಂಕಣ, ಟಂಕನ]

ಟಾಕಾಪೂರ್ತಿ (ಅ). ತಾತ್ಪೂರ್ತಿಕವಾಗಿ; ಸದ್ಯಕ್ಕೆ: ಕನ್ನಡವಾಙ್ಮಯವನ್ನೇ ಪರೀಕ್ಷೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಅಭ್ಯಾಸಿಸಿದವರು ಕೂಡ, 'ಟಾಕಾಪೂರ್ತಿ' ಎಂಬಂತೆ ಪರೀಕ್ಷೆಗಷ್ಟಷ್ಟೇ ಓದಿ ಅದಾದ ಮೇಲೆ . . . ಓದಿದುದನ್ನೂ ಮರೆತುಬಿಡುವ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತಿದೆ (ಬಿದುರಿ. ೯೩ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). [←ಮರಾ. ತಾಕಾಪೂರ್ತೇ]

ಟಾಕಿ₁, ಟಾಕು₁ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೊಲಿಗೆ;-ಜೋಡಣೆ: ಅಂಗಿ ಹರಿದಿದೆ. ಎರಡು ಟಾಕಿ ಹಾಕಿಕೊಡಿ (ರೂಢಿ). **ಟಾಕು₁**: "ಹೊಲಿಗೆ, ಟಾಕು" (Stitch. ಇಂಕನಿ.).

ಟಾಕಿ ಹರಿ = (ಉಕ) ಧೈರ್ಯ ಕುಗ್ಗು: ರಾಹು ಪೋಲೀಸರನ್ನು ಕರೆಯ ಕಳುಹಿಸಿದ. ಅದನ್ನು ಕಂಡಕೂಡಲೇ ಮಾರವಾಡಿಯ ಟಾಕಿ ಹರಿಯಿತು (ಮೋಜೀವ. ೧೨). **ಟಾಕಿ ಹಾಕು, ಟಾಕು ಹಾಕು** = ಜೋಡಿಸಿ ಹೊಲಿ: ಬಟ್ಟೆ ಹರಿದುಹೋಗಿದೆ, ಟಾಕಿ ಹಾಕಬೇಕು (ರೂಢಿ); ದಾಟು ಹೊಲಿಗೆ ಹಾಕು; ಟಾಕು ಹಾಕು (Baste. ಇಂಕನಿ.).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಟಾಕಾ, ಟಾಂಕಾ]

ಟಾಕಿ₂ (ನಾ). (ಲೋಹ, ಕಲ್ಲು ಇವನ್ನು ಕೆತ್ತಿ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ತರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉಕ್ಕಿನ ಬಾಯಿಯ) ಉಳಿ ಮತ್ತು ಅದರ ಪೆಟ್ಟು: ಅವನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಪಾತ್ರೆಗಳಿಗೆ ಟಾಕಿ ಹಾಕುವ ಕೆಲಸ ನಡೆದೇ ಇತ್ತು (ಮೂರುದಾ. ೯೯). [←ಮರಾ. ಟಾಕೀ. / ಸಂ. ಟಂಕ]

ಟಾಕಿ₃ 'ಟಾಂಕಿ' ನೋ.

ಟಾಕಿ₄ (ನಾ). ಮಾತಾಡುವ ಚಲನಚಿತ್ರ: ಭಾರತದಲ್ಲಿದ್ದ ಮೂಕಿ ನಿರ್ಮಾಣ ಸಂಸ್ಥೆಗಳು ಒಂದೊಂದಾಗಿ ಟಾಕೀನಿರ್ಮಾಣಸಂಸ್ಥೆಗಳಾದುವು (ನಟಸಾ. ೬೩೭); ಈಗೇನು ಸಿನಿಮಾ, ಟಾಕಿ, ನಾಟು ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಗೇ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರೋತ್ಸಾಹನ (ರಾಯಜಕ. ೬೫). [←ಇಂ. Talkie]

ಟಾಕು₁ 'ಟಾಕಿ₁' ನೋ.

ಟಾಕು₂, ಟಾಕ (ನಾ). ೧. ಲೇಖನಿ: ಟಾಕು, ಗಲಗು ಅಲ್ಲದೆ ಬಂಕಿಪೆಟ್ಟಿಗೆಯ ಒಂದು ಕಡ್ಡಿಯೂ ಸಹ ನನಗೆ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತು (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೧೫೭); ಹಳ್ಳಿಯ ಆ ದೊಡ್ಡ ಅಧಿಕಾರಿ ಟಾಕನ್ನು ಯತ್ನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಹಿಡಿಯುತ್ತ . . . ನೋಡಿದ (ಜಮೀನ್ದಾ. ೫); ಸಣ್ಣ ಸ್ವದೇಶಿ ಅಂಗಡಿಯನ್ನು ತೆರೆದು ಪೆನ್ಸಿಲ್ ಹಾಳೆ ಟಾಕು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಮಾರಲು ಇಡುತ್ತಿದ್ದ (ಸೇನಾಹ. ೧೨). ೨. (ಘನವಸ್ತುಗಳ) ಭಾರದ ಒಂದು ಅಳತೆ,–ತೂಕ: ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ಟಾಕಿನ ಘನವಮಾನ ಶಾರ್ಜ್ಗವ ತರಿಸಿದನು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೮-೧೦). **ಟಾಕ: ೨.** ೨೪ ರತಿ ಅಂದರೆ ೧ ಟಾಕ (ಮುಂಬಯ್ಯಾ. ೧೪೭). [←ಮರಾ. ಟಾಂಕ್]

ಟಾಕೋಟಾಕು, ಠಾಕೋಠಾಕು, ಠಾಕೋಠೀಕು (ಅ). ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ; ತಕ್ಷಣ; ತಡಮಾಡದೆ: ಟಾಕೋಟಾಕು ತಲುಪಿಸಬೇಕೆಂದು ವಿಳಾಸ ಬರೆದು ಟಪಾಲು ಮೇಲೆ ಹಾಕಿಬಿಟ್ಟರು (ಕಥಾಮಂ. IV, ೮೩). **ಠಾಕೋಠಾಕು:** ಠಾಕೋಠಾಕು ಎಂಟುಗಂಟೆಗೆ ಬಂದೇಬಿಟ್ಟ ಆಸಾಮಿ (ರೂಢಿ). **ಠಾಕೋಠೀಕು:** ಎರಡು ಗಂಟೆಗೆ ಠಾಕೋಠೀಕಾಗಿ ಗೌಡ ಹಾಜರಾದ (ಚಂದಕೋ. ೫೧). [←ಮರಾ. ಟಾಕೋಟಾಕ್]

ಟಾಚಣಿ (ನಾ). (ಉಕ) ಗುಂಡಂಸೂಜಿ: ಅದು ಬಹಳ ಚಿಕ್ಕದಾಗಿ ಅಂದರೆ ಟಾಚಣಿಯ ಮೊನೆಯಷ್ಟು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಿತ್ತು (ಮಹಾಕ್ಷ್ಯಾ. ೧೨೨); ಕೆಲವು ಮಾತುಗಾರರು ತಮ್ಮ ಮುಂದಿದ್ದ . . . ಪಿನ್ ಕುಶನ್ನಿನ ಟಾಚಣಿಯೊಡನೆ ನಿರರ್ಥಕವಾಗಿ ಹೋರಾಡುವರು (ಗೋಯಾತ್ರ. ೬೦). [←ಮರಾ. ಟಾಚಣೀ]

ಟಾಠಡಾಢಣ (ನಾ). ನಿಶ್ಚಿತವಾದುದು; ನಿಸ್ಸಂದೇಹವಾದುದು; ನಿದಾರ್ಕ್ಷಿಣ್ಯವಾದುದು; ಅಚಲವಾದುದು (?) : ಎನ್ನ ನುಡಿ ಟಾಠಡಾಢಣ [ಪಾಠಾಂ. ಯೆರಡಾದೊಡ]ವೆನ್ನಂ ಬೆಸಸುವುದು ರಾಜಸೂಯಂ ಬೇಳಲ್ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೨೭): "ಟವರ್ಗಾಕ್ಷರಗಳಂತೆ ನಿಯತ, ಶಾಶ್ವತ" (ಪಂಪದೀ. ೨೨೦). [?]

ಟಾಣ 'ತಾಣ' ನೋ.

ಟಾಣಕೋಲು (ನಾ). ಬಟ್ಟೆ ನೇಯುವ ಮಗ್ಗದಲ್ಲಿ ನೂಲುಗಳನ್ನು ಹೆಣೆಯಲು ಹಾಸಿನ ಮೇಲ್ಗಡೆಗೆ ಹಾಗು ಕೆಳಗಡೆಗೆ ಜೋಡಿಸಿರುವ ಕೋಲು; ನೇಯ್ಗೆಕೋಲು: ಟಾಣಕೋಲುಗಳೆರಡು ಕಾಣಿಮಗ್ಗದೊಳೇನೊ (ಕನ್ನಜಾ. ೪೯೯). [←ಮರಾ. ಟಾಣಕೋಲ್]

ಟಾಣಗುಂದೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಅದರ ಸೀಮೆ ಬಡಗ ಟಾಣಗುನ್ದೂರ ಸೀಮೆಯ ಪಳ್ಳಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೨೦-೧೭; 1048). 'ತಾಣಗುಂದೂರ್' ಪಠಾ. [? + ಊರ್]

ಟಾಣದೀವಿಗೆ 'ತಾಣದೀವಿಗೆ' ನೋ.

ಟಾಣಯ, ಟಾಣೆಯ, ಠಾಣೆಯ, ಠಾಣ್ಯ, ತಾಣ್ಯ (ನಾ). ೧. ನೆಲೆ; ಬೀಡು; ಆಶ್ರಯ: ಗರುಡ ಗಾಂಧರ್ವರ್ಗಳೆಕ್ಷಾದ್ಯರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟಹ ದೇಶಗಳು ತನ್ನವರಿಗೆ ಟಾಣಯವಾದವೆಲೆ ಭೂಪಾಲ (ದೇವೀಮ. ೫-೧೯). **ಟಾಣೆಯ: ೨.** (ಕೋಟೆ, ಕಿಲ್ಲೆ, ಪಟ್ಟಣ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ) ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಇಟ್ಟಿರುವ ಸೈನ್ಯ; ರಕ್ಷಕ ಸೈನ್ಯ; ಕಾವಲುದಂಡು: ದ್ವಿಸಪ್ತಲೋಕಂಗಳ್ಗೆ ಟಾ[ಪಾಠಾಂ. ಠಾ]ಣೆಯವನಿಟ್ಟು ವಿಧಿ ಸಪ್ತತ್ರಯಾವತಾರಾಧಿಪರನೆಬ್ಬಟ್ಟಿದಂ ಖಳಂ ಸಾಮಾನ್ಯನೇ (ಜಬವು. ೪೭-೧೦). **ಠಾಣೆಯ: ೧.** "ತಾಣಾಂತರವೆಂದೆನಲು ಠಾಣೆಯ" (ಚತುನಿ. ೧೦೯); ಕುಪ್ಪಟೂರ ಠಾಣೆಯದೊಳ ಠಾಣೌಘ ಸಹಿತಂ ಪಿರಿಯಕೆ[ರೆ]ಗೆ ೨ ಲಕ್ಕವಡಕೆಯ ಸುಂಕವುಂ ಬಿಟ್ಟರ್ (ಕಇ. II, ೮-೨೦; 1072); ಗಣೇಶನೊಡನೆ ತಾನಿಂತೆಂದು ನಾಕಂ ನೋಳ್ಪೊಡೆ ನನ್ನದು ವೈಕುಂಠಂ ನನ್ನ ಠಾಣೆಯುಂ (ವೀರವಿ. ೫-೧೨). ೩. ಸೇನಾ ಶಿಬಿರ; ಪಾಳೆಯ: ಇಂದು ನಾಳಿನೊಳಿಮ್ಮಾರಾಯ ಕೋಪದೊಳೆತ್ತಿ ಬಂದು ನಿಮ್ಮಯ ಠಾಣೆಯ[ಪಾಠಾಂ. ಣಯ, ಣ್ಯ]ಗಳ ಮುಂದುಗಡಿಸದಿರನು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೮-೦೨); ಸೆಳೆದರಿನೃಪರ ದುರ್ಗಗಳ ಠಾಣೆಯವನು ಬಲಿದು ಬಹಳ ದನಗಳನು ತಳುವದೆ ತಂದೀವೆನು (ಕಂಠವಿ. ೮-೩೮). **ಠಾಣ್ಯ: ೧.** ಊರಿಗೆ ಭೇಟಿ ಕೊಡುವ ಭಿಕ್ಷುಕರಿಗೆಲ್ಲ ರಾತ್ರಿ ಠಾಣ್ಯ ಇದೇ (ರೂಪಸಂ. ೬೦). ೩. "ಪ್ರುಚಕಂ, ಚಲಿತಾರ್ಥಕಂ ದಂಡು ಠಾಣ್ಯದ ಸ್ಥಲ ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಟದಕ್ಕೆ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೨೯). **ತಾಣ್ಯ: ೧.** ಶತಬಾಹುವಂ ಸುರನಗರದೊಳ್ ತಾಣ್ಯಮಂ ಬಲಿದನುಳಿದಖಿಳದನುಜವಾಗ್ಮಿಯರೊಳಮಮಾ (ಘೋರಾಸು. ೬೭).

ಠಾಣ್ಯ ಹಾಕು = ಶಿಬಿರವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸು; ಪಾಳಯಂವನ್ನಿಡು: ದಂಡಿನೊಡನೆ ಠಾಣ್ಯ ಹಾಕಿ ಸಮಯ ಹೊಂಚುವಿಕೆ (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೦೭); ಐವಂಗಲ, ಪಾಳತಿ ಈ ಕೋಟೆಗಳನ್ನು ಮುತ್ತಿ ಠಾಣ್ಯ ಹಾಕಿದರು (ಚಿತ್ರಪಾ. ೨೪). [<ಪ್ರಾ. ಥಾಣಯ]

ಟಾಣಾಂತರ 'ತಾಣಾಂತರ' ನೋ.

ಟಾಣಾದೀವಿಗೆ 'ತಾಣದೀವಿಗೆ' ನೋ.

ಟಾಣೆಯ 'ಟಾಣಯ' ನೋ.

ಟಾಣೋಘ, ಠಾಣೋಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ; ಸರಕಿನ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಪಡೆಯುವ ಸುಂಕ (?): ಸೋಮೇಶ್ವರದೇವರ್ಗ್ಗೆ ನಿವೇದ್ಯಕ್ಕಂ ಸೊಡರೆಣ್ಣೆಗಂ ಖಣ್ಣಸ್ಫುಟಿತಕ್ಕನ್ನು ವಡ್ಡರಾವುಳಂ ಟಾಣೋಘ ಸಹಿತಂ . . . ಮೂಱುಂ ಸುಂಕದೊಳವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟ ಉಪ್ಪಿನ ಹೇಱು ಅಯ್ವತ್ತು (ಸೌಇಇ. XX, ೩೪-೦೯; 1053). **ಠಾಣೋಗ:** ದೇವಧರ ದಣ್ಣನಾಯಕನ ಬೆಸದಿಂ ಬಳ್ಳಿಗಾವಿಯ ಸ್ಥಳದ ಠಾಣೋಗದ ಸುಂಕವೊಗ್ಗಡೆ ಕೊಮ್ಮರಾಜಂ (ಎಕ. VII (೩), ಶಿಕಾರಿ. ೩೩೪-೦೯; 1100). [?]

ಟಾನಿಕ್ಕು (ನಾ). ಶಕ್ತಿವರ್ಧಕ ಔಷಧ: ಬಡರೋಗಿಗಳಿಗಾಗಿ ಸರಕಾರ ಒದಗಿಸುತ್ತಿರುವ ಮದ್ದುಗಳು, 'ಟಾನಿಕ್ಕು'ಗಳು ಅವರಿಗೆ ದೊರೆಯುತ್ತಿಲ್ಲ (ದೀಪದ. ೦೭೫). [←ಇಂ. Tonic]

ಟಾಪರಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಿನ್ನು; ಭಕ್ಷಿಸು: ಇದು ಜಂಬುನೇರಳೆ ಕಾಳಿದಾಸರೇ, ನೀವಿದನ್ನು ಟಾಪರಿಸಬೇಕು (ಗಂಗಾವ. ೪೦). [ಟಾಪರ₀ (? ←ಮರಾ. ಟಾಪರ) + – ಇಸು₃]

ಟಾಪು (ನಾ). ೧. ದ್ವೀಪ; ನಡುಗಡ್ಡೆ: ದಂಡು ಸೇರಿಸಿ ಆ ದಳವನ್ನು ಸ್ಥಲದುರ್ಗಗಳು ಅಂದರೆ ಸಮುದ್ರದ ಟಾಪುಗಳು . . . ಬೆಟ್ಟದ ಕೋಟೆಗಳು . . . ನೆಲೆಯಾಗಿರುವ ಹಾಗೆ ವಿಂಗಡಿಸಿದನು (ಕಥಾಮಂ. IV, ೭೯); ಒಂದು ಹಡಗಿನ ಮೇಲೆ ಇವರಿಬ್ಬರನ್ನು ಕೂರಿಸಿ ಸಮುದ್ರದ ಮೇಲೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಬೇಕು . . . ದೂರವಾಗಿರತಕ್ಕ ಅಂಥಾ ಒಂದು ಟಾಪಿನ ಮೇಲೆ ಆ ಮೋದರವನನ್ನೂ ಅರಸನನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟು ಬರಬೇಕು (ಸುಮಚ. ೩೬). ೨. (ಕರಾ)=ಟಾಪುಶಿಕ್ಷೆ: ಆದುದರಿಂದ ಈ ಮರಣಾಂತರದ ಟಾಪನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು (ಸರಸ. ೧೧೧). [←ಹಿಂ. ಟಾಪೂ./ಪ್ರಾ. ಟಪ್ಪ]

ಟಾಪುಟೀಪು (ನಾ). ಶಿಸ್ತು; ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟು: ಹೊಸ ಪದ್ಧತಿಯ ಟಾಪುಟೀಪಿನ ಮನೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಸುಶೀಲೆಗೆ ಈ ಹಳೇ ಪದ್ಧತಿಯ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಎಡಚೆಡಚು ಎನಿಸಹತ್ತಿತು (ಅನಂತ. ೩). [←ಮರಾ. ಟಾಪ್‌ಟೀಪ್. / ಇಂ. Tip-Top]

ಟಾಪುಶಿಕ್ಷೆ, ಟಾಪೂಶಿಕ್ಷೆ (ನಾ). ದ್ವೀಪಾಂತರ ವಾಸದ ಶಿಕ್ಷೆ ; ಕರಿನೀರಿನ ಶಿಕ್ಷೆ ; ಗಡೀಪಾರಿನ ಶಿಕ್ಷೆ : ನಿನ್ನ ಒಂದು ಸಾಕ್ಷಿಯಿಂದಲೇ ನಿನ್ನ ಧನಿಯ ಮಗನಿಗೆ ಜನ್ಮ ಟಾಪುಶಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ಅಮಲ್ದಾರರು ವಿಧಿಸಿದರು (ವಿಧಿವ್ಯ. ೩೨). **ಟಾಪೂಶಿಕ್ಷೆ :** ಅದರಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಇಪ್ಪತ್ತು ವರ್ಷದ ಟಾಪೂಶಿಕ್ಷೆ ಯಾಯಿತು (ಗುರುಪ್ರ. ೬೮). [ಟಾಪು + ಶಿಕ್ಷೆ]

ಟಾಪೂಶಿಕ್ಷೆ 'ಟಾಪುಶಿಕ್ಷೆ' ನೋ.

ಟಾರ್ 'ಟಾರು' ನೋ.

ಟಾರು, ಟಾರ್, ತಾರ್ರು$_6$ (ನಾ). ೧. "ಮರ, ಕಲ್ಲಿದ್ದಲು, ಮೊ. ನ್ನು ಒಣಬಟ್ಟಿ ಇಳಿಸುವುದರಿಂದ ದೊರೆಯುವ, ಮರ, ಕಬ್ಬಿಣ, ಮೊ. ನ್ನು ಕೆಡದಂತೆ ಇಡಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ, ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದ ಅಂಟು ದ್ರವ : ಡಾಂಬರೆಣ್ಣೆ, ಕೀಲೆಣ್ಣೆ" (Tar. ಇಂಕನಿ.). ೨. (ಅಲಂ) ಬಹಳ ಕಪ್ಪು : ದೇವರು ತನ್ನ ಭಕ್ತರನ್ನು ತನ್ನ ಬಣ್ಣದಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬುದರಲ್ಲಿ ನನಗೇನೂ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ, ನಮ್ಮೂರ ನರಸಿಂಹಸ್ವಾಮಿಯ ಮೂಲವಿಗ್ರಹ ನೋಡಿ, ಟಾರು (ಬಿಸ್ತಕ. ೫). **ಟಾರ್ :** ೧. ರಕ್ತ ಸುರಿಯುವುದು ನಿಂತ ಕೂಡಲೆ ಒಡೆದ ಕೊಂಬಿನ ಮೇಲೆ ಟಾರ್ ಹಚ್ಚಿದ ಬಟ್ಟೆ ಯನ್ನು ಗಾಳಿಗೆ ಒಡದಂತೆ ಸಿಂಬಿಯಾಗಿ ಸುತ್ತುವುದು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೦೪೭). **ತಾರ್ರು$_6$:** ೧. ಉತ್ತಮವಾಗಿ ತಾರು (Tarred) ಮಾಡಿದ ರಸ್ತೆಗಳಿಂದ ಧೂಳು ಏಳುವುದಿಲ್ಲ (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೨೯೮). [←ಇಂ. Tar]

ಟಾರೆಣ್ಣೆ, ತಾರೆಣ್ಣೆ (ನಾ).=ಟಾರು ೧: "ಡಾಂಬರೆಣ್ಣೆ; ಕೀಲೆಣ್ಣೆ, ಟಾರೆಣ್ಣೆ" (Tar. ಇಂಕನಿ.). **ತಾರೆಣ್ಣೆ:** ಮನೆಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸಿದ್ದ ಮರಮುಟ್ಟುಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ವರ್ಷಗಳಿಂದ ಹೊಗೆ ಹಿಡಿದು ತಾರೆಣ್ಣೆ ಬಳಿದಂತೆ ಕಠ್ರಗಾಗಿದ್ದುವು (ಕಾನೂರು. ೩೬). [ಟಾರು + ಎಣ್ಣೆ]

ಟಾಪು 'ತಾವ್ಯ' ನೋ.

ಟಾವೆಲು 'ಟವಲು' ನೋ.

ಟಾವೆಲ್ಲು 'ಟವಲು' ನೋ.

ಟಾಳಿ 'ಟವಳಿ' ನೋ.

ಟಾಳಿಕಾಟಿ 'ಟವಳಿಗಾಟಿ' ನೋ.

ಟಾಳಿಸು, ಠಾಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ವಂಚಿಸು ; ಮೋಸಗೊಳಿಸು : ಟಕ್ಕಂ ಟಾಳಿಸಿ ಕನ್ನಂಗೊಟಿದತಿ ಟಿಕ್ಕೆಯ ಮಣಿಗಳ ಕದ್ದು (ಪ್ರಭುಪು. ೮-೦೪೭). ೨. ಹೀಯಾಳಿಸು ; ತಿರಸ್ಕರಿಸು : ಅಮರ್ದುರ್ಗಯ್ಯನಂ ಪೊಂದಾವರೆಯ ನವುಳವಣಿಮುಕುರವಂ ಪದಪಿನಿಂದೇಳಿಪ್ಪ ಟಾಳಿಪ್ಪ ಜಾಳಿಪೊಂದದಟ ನಿಂದೆಳಿಸಿತು ಸುದತಿಯಾ ಮಿಱುಮಿನುಪ ವದನ (ಉದ್ಭದೇ. ೨-೫೫). **ಠಾಳಿಸು :** ೨. ಕನಕಹರ್ಮ್ಯದ ವಸತಿಯಿಲ್ಲದೇ ಕಟಕದೊಳು ಬಿನದಿಸುವ ತರು ಗುಲ್ಮ ಲತೆ ಬಿದಿರ್ ಬೆತ್ತಗಳ ವನಿತೆಯರು ನೀವು ಕಂಡಱಿಯರಿವ ನೋಡಿಯೆಂದಲ್ಲಮಂ ಠಾಳಿಸಿದನು (ಪ್ರಭುಪು. ೫-೦೪೫).

[ಟಾಳಿ (<ಟವಳಿ) + – ಇಸು$_3$]

ಟಿಂಕ್ಚರ್, ಟಿಂಚರು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕ್ರಿಮಿನಾಶಕ ದ್ರವ ; ಮದ್ದಾರ್ಕ : ಅದರ ಹೊಕ್ಕುಳಿಗೆ ಟಿಂಕ್ಚರ್ ಐಡಿನ್ ಮೊದಲಾದ ಕ್ರಿಮಿನಾಶಕವನ್ನು ಸವರಬೇಕು (ಬಾಲಪ್ರ. II, ೬೭೫). **ಟಿಂಚರು:** ಗಾಯಕ್ಕೆ ಟಿಂಚರು ಹಚ್ಚಿದರು (ರೂಢಿ). [←ಇಂ. Tincture]

ಟಿಂಗ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ ; ಕಿಂದರಿ, ತಂಬೂರಿ, ವೀಣೆ ಮೊದಲಾದ ತಂತಿವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ಬೆರಳುಗಳಿಂದ ಮಿಡಿಯುವಾಗ ಹುಟ್ಟುವ ಧ್ವನಿ.

ಟಿಂಗ್‌ಟಿಂಗ್ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಕಿಂದರಿಜೋಗಿ ಟಿಂಗ್‌ಟಿಂಗ್ ಎಂದು ಕಿನ್ನರಿಯನ್ನು ಬಾರಿಸಿದನು (ರೂಢಿ).

ಟಿಂಚರು 'ಟಿಂಕ್ಚರ್' ನೋ.

ಟಿಂಟಿಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಸಂಜೆಯಾಗಲು ಎಲ್ಲರೊಡನೆ ಕರುಗಳ ಟಿಂಟಿಣಿಯಲ್ಲಿ ಯಾವುದೋ ಅವ್ಯಕ್ತ ಮಧುರ ಸಂದೇಶವನ್ನು ಕೇಳುತ್ತ ಮನೆಗೆ ಬರುತಿದ್ದ (ಶರಜ. ೨೧೫).

ಟಿಂವ್‌ಗುಡು (ಕ್ರಿ). ಟಿಂವ್ ಎಂದು ಕೂಗು : ಕೊಳದ ಬಾಗ್ದಿಲಳದಲ್ಲಿ ಟಿಂವ್‌ಗುಡುವ ಟೀಂವಕ್ಕಿ ನೀನಾರೆ ಬಲ್ಲೆಯಾ ನಲ್ಲನೆಲ್ಲಿ (ನನಲ್ಲ. ೧೧-೩).

[ಟಿಂವ್$_0$ + ಕುಡು$_1$ (<ಕೊಡು$_1$)]

ಟಿಂಹಕ್ಕಿ 'ಟೀಂವಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಟಿಕ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಧ್ವನಿ; ಗಡಿಯಾರದ ಚಲನದ ಶಬ್ದ. **ಟಿಕ್‌ಟಿಕ್** (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಗಂಟೆಯ ನೆಂಟನೆ ಓ ಗಡಿಯಾರ . . . ಟಿಕ್‌ಟಿಕ್ ಗೆಳೆಯಾ, ಟಿಕ್‌ಟಿಕ್‌ಟಿಕ್ (ಕಪವು. ೩-೩೮) ; (ತಂತೀವರ್ತಮಾನವನ್ನು ತಾನೇ ಬರೆದಿಡುವ ಸಲಕರಣೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ) ಟಿಕ್‌ಟಿಕ್ ಎಂದು ಸುದ್ದಿ ಗುರುತಿಸು (Tick-out. ಇಂಕನಿ.). **ಟಿಕ್‌ಟಿಕ್ ಎನ್ನು** = (ಗಡಿಯಾರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ) ಟಿಕ್‌ಟಿಕ್ ಎಂದು **ಹೊಡೆ:** ಗಡಿಯಾರ ಟಿಕ್‌ಟಿಕ್ ಎನ್ನುವ ಶಬ್ದ ಮಾತ್ರ ಕೇಳಿಸುತಿತ್ತು(ರೂಢಿ). **ಟಿಕ್ ಮಾಡು** = ಸರಿಯೆಂದು ಗುರುತುಮಾಡು : ಪತ್ರಿಕೆಗಳನ್ನು ಬೆಲೆಕಟ್ಟುವಾಗ ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಟಿಕ್ ಮಾಡುವವರೇ ಹೆಚ್ಚುಮಂದಿ (ರೂಢಿ).

ಟಿಕಳಿ, ಟಿಕಳೆ (ನಾ). (ಉಕ) ೧. ಚುಕ್ಕಿ ; ಬೊಟ್ಟು : ಬೆಂಡೋಲೆ . . . ಹರಿದ್ವರ್ಣದ ಟಿಕಳಿಯೊಡನೆ ಸ್ಪರ್ಧಿಸುತ್ತಿದ್ದವು (ದೀಪಹ. II, ೩೮೯). ೨. ಸಣ್ಣ ಬಿಲ್ಲೆ ; ನಕ್ಕಿ : ಟೊಪ್ಪಿಗೆಯ ನೆತ್ತಿಯ ಮೇಲಿನ ದೊಡ್ಡ ಹೂ ಹರವಾಗಿತ್ತು, ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಜರದ ಟಿಕಳಿಗಳಿಂದ (ವ್ಯನಿ. ೯). **ಟಿಕಳೆ :** ೧. ಹಣೆಯ ಮೇಲೆ ಒಂದು ತೀರ ಚಿಕ್ಕದಾದರೂ ಕುಂಕುಮದ ಟಿಕಳೆ ಇತ್ತು (ಮಧ್ಯಮ. ೦೬೮). [←ಮರಾ. ಟಿಕಲಾ, ಟಿಕಲೀ ; ಹಿಂ. ಟಿಕಿಯಾ./ಪ್ರಾ. ಟಿಕ್ಕ./ಸಂ. ತಿಲಕ]

ಟಿಕಳೆ 'ಟಿಕಳಿ' ನೋ.

ಟಿಕಾಯಿಸು, ಟಿಕಾಸು (ಕ್ರಿ). (ಉಕ) (ಹೆಚ್ಚುದಿನ) ತಾಳು,–ಉಳಿ : ಈ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಈ ಪುಡಾರಿಯ ದರ್ಬಾರು ಟಿಕಾಯಿಸುವ ಹಾಗಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). **ಟಿಕಾಸು:** ಮಾಮಲೇದಾರನ ಹುಕುಮು ಹೌದಲ್ಲೋ ? ಅಪೀಲ ಮಾಡಿದರೆ ಟಿಕಾಸತದ ಏನೋ ಶೇಷಪ್ಪಾ (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೨೨೬).

[ಟಿಕಾವ್$_0$ (P←ಹಿಂ. ಟಿಕನಾ ; ಮರಾ. ಟಿಕಣೇ) + – ಇಸು$_3$]

ಟಿಕಾಸು 'ಟಿಕಾಯಿಸು' ನೋ.

ಟಿಕೀಟು, ಟಿಕೆಟ್ಟು, ಟಿಕೇಟು, ತಿಕೀಟು (ನಾ). ೧. ಪ್ರಯಾಣಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ಪ್ರವೇಶಕ್ಕೆ ಅಧಿಕಾರ ಕೊಡುವ ಗುರುತಿನ ಚೀಟಿ : ಟಿಕೀಟು ತೆಕ್ಕೊಡುವ ಮಾತು ಹಾಗಿರಲಿ (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೦೫೭) ; ಟಿಕೀಟಿಲ್ಲದೆ ರೈಲಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುವವರಿಗೆ ಶಿಕ್ಷೆಯಾಗುತ್ತದೆ (ಮಧ್ಯಮ. ೦೬೫). ೨. ಪಕ್ಷದ ಉಮೇದುವಾರಿಕೆಗೆ ಕೊಡುವ ಅನುಮತಿ ಪತ್ರ : ಅವರಿಗೆ ಈ ಸಲ ಚುನಾವಣೆಗೆ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಟಿಕೀಟು ಸಿಕ್ಕಲಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). **ಟಿಕೆಟ್ಟು :** ೧. ಅಂದಿನ ನಾಟಕದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಅವರವರು ಮಾರಿದ ಟಿಕೆಟ್ಟುಗಳ ಪ್ರಮಾಣಾನುಸಾರವಾಗಿ ನಟರು ಹಂಚಿ ಕೊಳ್ಳುವ ಸಹಾಯಾರ್ಥ ನಾಟಕ (Ticket-night. ಇಂಕನಿ.). **ಟಿಕೇಟು :** ೧. ಟಿಕೇಟಿನ ಬೆಲೆ ಒಂದು ಡಾಲರು (ಮಹಾತ್ಮಾ. ೦೦೩); ಟಿಕೇಟಿನ ಮೂಲಕ ಆಟ ಆಡುವ ರೂಢಿಯು ಬಂದಿದೆ (ಯಕ್ಷಟ. ೩೦). **ತಿಕೀಟು :** ೧. ವಿಷ್ಣು ಎರಡು ಪೆನಿಯ ತಿಕೀಟನ್ನೇ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿದ್ದ (ಸಮಜೀ. ೭೦೮). ೩. ಸ್ಟಾಂಪು: ಒಂದು ರೂಪಾಯಿ ತಿಕೀಟು ಕಳಿಸಿ ಪತ್ರವ್ಯವಹಾರ ಮಾಡಬೇಕು (ನಿರಾಥ. ೦೬೭). [←ಇಂ. Ticket]

ಟಿಕೆಟ್ಟು 'ಟಿಕೀಟು' ನೋ.

ಟಿಕೇಟು 'ಟಿಕೀಟು' ನೋ.

ಟಿಕ್ಕರಿ 'ಠಿಕ್ಕರಿ' ನೋ.

ಟಿಕ್ಕರಿಗಳೆ 'ಠಿಕ್ಕರಿಗಳೆ' ನೋ.

ಟಿಕ್ಕೆ$_1$, ಟಿಕ್ಕೆ$_2$, ಟೀಕೆ (ನಾ). (ವಜ್ರದ ಅಥವಾ ಮಾಣಿಕ್ಯದ ಹರಳಿನಂತೆ ಕಾಣುವ) ಗಾಜಿನ ಮಣಿ ; ಖೋಟಾರತ್ನ ; ಕೃತಕಮಣಿ : ತಕ್ಕನ ಪವಳದ ಸಂಕೆಯ ಟಿಕ್ಕೆಯ ಮಣಿಗಳನನೇಕಮಂ ಕೊಂಡವನುಂ ಡೊಕ್ಕರಿಸದೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೩೬); ಟಿಕ್ಕೆಯೊಳಗೆ ಮಾಣಿಕ್ಯ ಉಂಟೇ ಅಯ್ಯ (ಆದವ. ೧೩-೨೮) ; ಕನಕಶೈಲಕೆ ಮೇಣ್ಪರಮಾಣು ಟಿ[ಪಾಠಾಂ. ಟಿ]ಕ್ಕೆ ನಿರ್ಜರ ಮಣಿಗೆಯ್ದೆ ಕೋಪಿಸುವವೊಲ್ಮಿಳಿದಂ (ವೀರವಿ. ೭-೫೬) ; ಇರುಳೆರಡೇಳು ಲೋಕವ ಸುತ್ತಿ ಟಿಕ್ಕೆಯ ಹರಳ ತಂದೆನಗೆ ತೋಱಿಸಿದೆ (ಮೋಹತ. ೩೦-೨೨). **ಟಿಕ್ಕೆ$_2$:** ಟಿಕ್ಕೆಯ ಕಲ್ಗವಿಾ ಕವಿಲೆ ಕರ್ಬುನಕಂ ಮನಸಂದು ಬಂದನೇ (ಶಮದ. ನ. ೧೭೮ ಪ್ರಯೋ) ; ಚಿಂತಾಮಣಿಗೆ ಕೈದುಡುಕಿ ಹರಳು ಟಿಕ್ಕೆಯಿದೆಂಬ ಪಾಪಿಗೆ ಪರಮಗುರು ನಾನಾದೆನ್ಯೆ (ಕುವ್ಯಾಭೀ.ಓರಿಇ.೩-೬೯); ಟಿಕ್ಕೆಯ ಹರಳು ಗಡ ಕೌಸ್ತುಭಕೆ ಸರಿಯೆಂದನು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೦೫-೮) ; ಒಲವಿಂ ಟಿಕ್ಕೆಯ ಕಲ್ಗಳಾಭರಣದಿಂ (ಪಾವಶ. ೭) ; ಧರಿಸಿ ಚಿಂತಾಮಣಿಯ ಟಿಕ್ಕೆಯ ಹರಳಿಗಳಲುವರುಂಟೆ (ಉತ್ತರಾ. ೩೦-೪೯). **ಟೀಕೆ:** ರತ್ನವ ಬಿಟ್ಟು ಟೀಕೆಯ ಹಿಡಿವರೆ (ಬಿಜ್ಜರಾ. ೧೨-೧೦೮).

ಟಿಕ್ಕೆ$_2$ 'ಟೀಕೆ$_2$' ನೋ.

ಟಿಟ್ಟಿಬ, ಟಿಟ್ಟಿವ (ನಾ). = ಟಿಟ್ಟಿಭ : ತಾಪಸರು ಕೆಟ್ಟರು ಕೆಟ್ಟುದು ಸತ್ಯವೆಂದಲಸದೆ ಟಿಟ್ಟಿಬ ನುಡಿದುದಾ ಬನದಿ (ಮೋಹತ. ೭-೦೮). **ಟಿಟ್ಟಿವ:** ಹೊಱಸು ಟಿಟ್ಟಿವನು ಮಣಿಗನು ಗರುಡ ಕೊಣಕನು ಮೇಣು ಟೀವನು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೫-೨೩). [<ಸಂ. ಟಿಟ್ಟಿಭ]

ಟಿಟ್ಟಿಭ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ; ಬಾನಾಡಿ ಹಕ್ಕಿ ; ಲಕುಮುಕಿ ಹಕ್ಕಿ : "ಟಿಟ್ಟಿಭಾಃ, ಕ್ಷುದ್ರಪಕ್ಷಿಕಾಃ—ಈ ೨ ಚಿಟ್ಟೆ" (ಹಲಾಯು. ೪೨-೯೯); "ಬಾನಡಿ ಟಿಟ್ಟಿಭ" (ಕವಿಕಂ. ೬೨); ಹರಡೆ ಗೌಜು ಟಿಟ್ಟಿಭ . . . ತುಱುಗಿ ನಭದೊಳು ಖಗಾನೀಕ ಮಂಡಳಿಸಲು (ಹಚಕಾ. ೫-೪೨) ; ವೈನತೇಯ ನಿದಾ೯ಡಿದ ಗಾಳಿವಟ್ಟೆಗೆ ಮನಂ ಬಿಡೆ ಧೀಂಕಿಡುವಂತೆ ಟಿಟ್ಟಿಭಂ (ಪುಷ್ಪಪು.೧-೪೨): ಟಿಟ್ಟಿಭ ಪಕ್ಷಿಗಳ ಕಣ್ಣುಗಳಂತೆಯೂ (ಸೌಗಂಧಿ. ೩೦೦-೨೦): ಟಿಟ್ಟುಟಿಟ್ಟೆಂದೊಂದು ನಿಟ್ಟಿಗೆ ಟಿಟ್ಟಿಭವು ತಾನಡಗಿದೆ (ಚಂಕನ. ೦೮-೦೨). [ಸಂ.]

ಟಿಟ್ಟಿಭಕ (ನಾ). = ಟಿಟ್ಟಿಭ : "ಕೋಯಷ್ಟಿಕಃ—ಕೀಚುಬಾಲದ ಹಕ್ಕಿ, ಟಿಟ್ಟಿಭಕಃ, ಲಕುಮುಕೀಹಕ್ಕಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೪೩); ಕಾಗೆಗೂಗೆಗಳ ಟಿಟ್ಟಿಭಕ ಗರುಡಗಳ (ಸಿದ್ಧಕಾ. ೬-೩೩). [ಸಂ.]

ಟಿಟ್ಟಿವ 'ಟಿಟ್ಟಿಬ' ನೋ.

ಟಿನ್ನು (ನಾ). ೧. ತಗಡು : ಕೈಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಹಳೆಯ ಬಟ್ಟಲು ಒಂದು ಟಿನ್ನಿನ ಡಬ್ಬ (ದೀಪದ. ೨೨). ೨. ತಗಡಿನ ಡಬ್ಬ,-ಡಬ್ಬಿ : ಎತ್ತರದ ರೆಂಬೆ ಕೆದರಿದ ಮರಗಳಿಗೆ ಕಟ್ಟಿದ ಟಿನ್ನಿನ ಬಾಯಿಗಳು ಬಂಡೆಯ ಮೇಲಿನ ಜೀವಕ್ಕೆ ಅಭಯ ಕೂಗಿದವು (ಎಮುಳ. ೫೩). [←ಇಂ. Tin]

ಟಿಪಾಯಿಸು, ಟಿಪಾಸು (ಕ್ರಿ). ಇಸ್ಪೀಟಿನ ಎಲೆಗಳನ್ನು ಕಲಸು,-ಬೆರಸು: ಛಲೋ ಟಿಪಾಯಿಸರಿ ಪಾಟೀಲ್ರ (ಹುಚ್ಚಾಟ. ೦೦೮). **ಟಿಪಾಸು :** ಭುಜಂಗ ಎಲೆಯನ್ನು ಟಿಪಾಸಿ ಮೂರೆಲೆ ಅಟಕ್ಕೆ ಹಂಚಿದ (ದಿವಾಬ. ೪೫).

[ಟಿಪಾಯಿ$_0$ (P ← ಹಿಂ. ಟೀಪ್) + – ಇಸು$_3$]

ಟಿಪಾಸು 'ಟಿಪಾಯಿಸು' ನೋ.

ಟಿಪಿ 'ಟೀಪಿ' ನೋ.

ಟಿಪ್ಪಣ (ನಾ). ೧. ವಿವರಣೆ; ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ : ಆ ಕೃತಿಗೆ ಪಂಚಿಕೆ ವೇಟ್ಟುದದರ್ಕೆ ಟಿಪ್ಪಣಂಬೇಟ್ಟುದು ಟೀಕುವೇಟ್ಟುದೆನೆ ಪೇಟ್ದವನುಂ ಕವಿಯೆಂಬ ಲೆಕ್ಕಮೇ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೨೯೯) ; ಮನಸಿಜಾಗಮದ ಟಿಪ್ಪಣವಪ್ಪ ಲೇಖಿಸುವಂತೆ ವನಿತೆ ಕಪೋಲಫಲಕದಿ ಕೊನೆಯುಗುರಲಿ ಬರೆದುದನೋದಿ ಮೆಚ್ಚಿವೊಲು ಮಿನುಗಿತು ಗಳರವವವಳ (ವರ್ಧಚ. ೫-೮೮). ೨. (ಭಾಷಣ, ಲೇಖನ, ವ್ಯಾಸಂಗ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಅಥವಾ ಅವುಗಳಿಗಾಗಿ) ಮುಖ್ಯ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ನೆನಪಿಗಾಗಿ ಗುರುತುಮಾಡಿಕೊಂಡ ಬರೆವಣಿಗೆ. [ಸಂ.]

ಟಿಪ್ಪಣಿ (ನಾ). ೧. = ಟಿಪ್ಪಣ ೧ : ಫ್ರುಟ್ಸನ ಒಲವು ಮತ್ತು ಮೇಧಾ ಶಕ್ತಿಯು, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪ್ರಾಚೀನಗ್ರಂಥಗಳಿಗೆ ಟೀಕೆ ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳನ್ನು ಬರೆದು, ಅವುಗಳಿಂದ ಸೂಕ್ತ ಅಂತಿಮನಿರ್ಧಾರಗಳಿಗೆ ಬರುವ ಭಾಷಾಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞನಂತೆ ಇತ್ತು (ಸಸ್ಮಕ. ೮೩). ೨.=ಟಿಪ್ಪಣ ೨: "(ಭಾಷಣಕ್ಕಾಗಲಿ ಲೇಖನಕ್ಕಾಗಲಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡ) ವಿಷಯಗಳ, ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳ, ಟಿಪ್ಪಣಿ ; ಮುಖ್ಯಾಂಶಗಳ ಪಟ್ಟಿ" (Note. ಇಂಕನಿ.) : ಟಿಪ್ಪಣಿ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರ ಪೂರ್ವಸಿದ್ಧತೆಯ ಒಂದು ಅಂಗ (ಶಿಕ್ಷದ. ೨೫೭). [ಸಂ. ಟಿಪ್ಪಣೀ]

ಟಿಪ್ಪಣಿಗಾರ (ನಾ). ಟಿಪ್ಪಣಿ ಬರೆಯುವವನು ; ಟೀಕಾಕಾರ : (+).

[ಟಿಪ್ಪಣಿ + – ಗಾರ (< – ಕಾಱ)]

ಟಿಪ್ಪಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಟಿಪ್ಪಣಿ ಬರೆ : ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಬರೆದಂ, ಟಿಪ್ಪಣಿಸಿ ಬರೆದಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೫೮೦ ಪ್ರಯೋ). [ಟಿಪ್ಪಣಿ + – ಇಸು$_3$]

ಟಿಫನ್ನು 'ಟಿಫಿನ್ನು' ನೋ.

ಟಿಫಿನ್ನು, ಟಿಫನ್ನು, ಟಿಫೀನಿ (ನಾ). ಉಪಾಹಾರ ; ಫಲಾಹಾರ : ಟಿಫಿನ್ನು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ, ಬನ್ನಿ (ರೂಢಿ). **ಟಿಫನ್ನು :** ಈ ದಿನ ಬೆಳಗಿನ ಟಿಫನ್ನಿಗೆ ಇಡ್ಲಿ ಮಾಡಿದ್ದರು (ರೂಢಿ). **ಟಿಫೀನಿ :** ಕಾಫಿ ಮಾಡಿಸಿದ್ದಾರೆ ಸಂಜೆಗೆ ಟಿಫೀನಿಯೂ ಇದೆ (ಸ್ವಪ್ನಹೊ. ೮೭).

[←ಇಂ. Tiffin. / ಅರ. ಹಿಂ. ಟಿಫನ್]

ಟಿಫೀನಿ 'ಟಿಫಿನ್ನು' ನೋ.

ಟಿಬಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೊಲಿಗೆ; ಟಿಬ್ಬಿ : ಅರಿವಿಗೆ ಟಿಬಕಿ ಹಾಕಿಧಾಂಗ ಆಗಿರಬೇಕು (ದೀಪಹ. II, ೩). [?]

ಟಿಬ್ಬರಿಸು 'ಟೆಬ್ಬರಿಸು' ನೋ.

ಟಿಬ್ಬಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೊಲಿಗೆ ; ಟಾಕಿ ಹೊಲಿಗೆ : ಬ್ರಹ್ಮ ಗಂಟುದಾರ ವಿಷ್ಣುವಿಂಗೆ ಉಭಯದ ಹೊಲಿಗೆ ರುದ್ರಂಗೆ ಟಿಬ್ಬಿ ಮಿಕ್ಕಾದ ದೇವಕುಲವೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿಗೆ ಕಲ್ಲಿಯ ಹೊಲಿಗೆ (ಸರ್ವವ. ೦೨೩-೬೨೭). ೨. "(ಬಟ್ಟೆ, ಮೊ. ಗಳ) ಅಂಚು (ಮು. ಅಂಚು ಮಡಿಸಿ ಹೊಲಿದದ್ದು)" (Hem. ಇಂಕನಿ.). ೩. ಸ್ತ್ರೀಯರ ಕುಪ್ಪಸ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ ಅಲಂಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಹಾಕುವ ಕುಸುರಿಕೆಲಸವುಳ್ಳ ಹೊಲಿಗೆ : ಗುಬ್ಬಿಕಣ್ಣಿನ ಸೀರೆ ಟಿಬ್ಬಿಯ ಕುಬ್ಬಸ ಹಬ್ಬಕುಡುವ ಸೀರೆಯನ್ನುಟ್ಟು ಹೊರಟಾರ (ಸಿದ್ಧಪು. ೦೭-೭೨).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಟೀಪ್]

ಟಿಬ್ಬಿ$_2$ (ನಾ). ಕುಸ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರಸೆ : ಟಿಬ್ಬಿಹಾರಿಸುವುದು, ಸವಾರಿ ಹಾಕುವುದು . . . ಇತ್ಯಾದಿ ಪಟ್ಟುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸುಬ್ಬು ಚಟುಕಾಗಿ, ಸರಾಗವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವಂತೆ ಕಲಿತ (ಭೀಮುಕಾ. ೪೩). [?]

ಟಿಮ್ಮು (ನಾ). ಬಿಂದು ; ಚುಕ್ಕೆ : ಎರಡು ಟಿಮ್ಮುಗಳು (ಭಾಷಾಶಾ. ೧೦೬).

[←ಮರಾ. ಟಿಂಬ್]

ಟಿಸಲು 'ಟಿಸಿಲು' ನೋ.

ಟಿಸಲೊಡೆ 'ಟಿಸಿಲೊಡೆ' ನೋ.

ಟಿಸಳು 'ಟಿಸಿಲು' ನೋ.

ಟಿಸಿಲು, ಟಿಸಲು, ಟಿಸಳು (ನಾ). ೧. ಕವಲೊಡೆದ ಕೊಂಬೆ; ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಮೂಡಿದ ಟೊಂಗೆ ; ಚಿಕ್ಕ ಕೊಂಬೆ : ದೂರ ದೂರ ಬೇರು ಚಾಚಿ ಟೊಂಗೆ, ಟಿಸಿಲು ಮನುಕುಲ (ನೆಲಮು. ೨೫-೧೦): ಅವರ ಬಳ್ಳಿ ಮರವಾಗಿ

ಹಬ್ಬಿದೆ. ಆದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಒಡೆದ ಟಿಸಿಲು ಅನಂತವಾಗಿಬಿಟ್ಟದೆ (ಹಬ್ಬಿ.ಬ. ೧೦೩); ಕೊಂಚ ವಿಚಾರ ಮಾಡಿದರೆ, ಈ ಮೂರೂ ಒಂದೇ ರೆಂಬೆಯ ಟಿಸಿಲುಗಳೆಂದು . . . ಕಂಡು ಬರುವುದು (ಪ್ರೇಮೂಶ್ರ. ೧೪೫). ೨. ಕವಲು ; ವಿಭಾಗ ; ಸೀಳು : ಚಿಗರೆಗಳು . . . ಕೋಡಿಗೆ ಹೊಂಬತ್ತರವರೆಗೆ ಟಿಸಿಲುಗಳಿರುತ್ತವೆ (ಕಥಾಗಿ. ೬೪) ; ಇವೆರಡೂ ಟಿಸಿಲುಗಳ ನಡುವಿರುವ ಪ್ರದೇಶವು ಬಲು ಗುಡ್ಡಗಾಡು (ವಿಜಾಭೂ. ೮) **ಟಿಸಲು :** ೧. ಟೊಂಗೆಗಳಿಗೆ ಬೇರೆ ಸಣ್ಣಸಣ್ಣ ಟಿಸಲುಗಳು ಒಡೆದಿರುತ್ತವೆ (ಕಸಾಪ. I, ೧೩೧). ೨. ನಾಗವರ್ಮನ ಛಂದೋಂಬುಧಿಯನ್ನು ಏತದ್ವಿಷಯಕ ಸಂಶೋಧಕ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಿದೆ ಅಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟ ಸೂತ್ರಾರ್ಥಕ ಟಿಸಲುಗಳನ್ನು ಇನ್ನಷ್ಟು ಗುರುತು ಹಚ್ಚಿದೆ (ಸಂಶೋಧ. ೯೩). **ಟಿಸಳು :** ೧. ಗೆಲ್ಲು ಗೆಲ್ಲು ಎಲೆಎಲೆಯೂ ಚಂದ, ಟಿಸಳು ಎಸಳು ಕುಡಿ ಮಿಡಿ ಬಿಸವಂದ (ನಡಬಂ. ೯೫-೬). ೨. ಮನುಷ್ಯನು ವೈರಾಗ್ಯಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ತಾಳಿ, ಕಾಮಮಾರ್ಗದಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು, ಧರ್ಮಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿದ ಬಳಿಕ, ಮುಂದೆ ಎರಡು ಟಿಸಳುಗಳೊಡೆದಿರುತ್ತವೆ (ಗೀತಾಸಂ. ೫೦). [?]

ಟಿಸಿಲುದಾರಿ (ನಾ). ಕವಲುದಾರಿ ; ಸೀಳಂದಾರಿ : ಆದರೆ ಇದರಷ್ಟೆ ಅರ್ಥಪೂರ್ಣವಾದ ಟಿಸಿಲುದಾರಿಯೊಂದಿದೆ (ಜೀಪಾಠ. ೩೩).
[ಟಿಸಿಲು + ದಾರಿ]

ಟಿಸಿಲೊಡೆ, ಟಿಸಲೊಡೆ (ನಾ). ಕೊಂಬೆ ಹಂಟ್ಟು ; ರೆಂಬೆ ಕವಲಾಗು : ಟಿಸಿಲೊಡೆದ ಹಲವು ಟೊಂಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು (ತಿಂಮತ. ೦೨೯). ೨. ವಿಭಕ್ತವಾಗಂ ; ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಆಗಂ : ಮೋಡಕರ 'ಮರಾಠಿಗನ್ನಡ', ಸುಬ್ಬಣ್ಣಾಚಾರ್ಯರ 'ಶಿಷ್ಟಗನ್ನಡ' ಹೀಗೆ ಬಳಕೆಮಾತು ಟಿಸಿಲೊಡೆದಿದೆ (ಸಮಜೀ. ೦, ೩೬೦೪). **ಟಿಸಲೊಡೆ :** ೧. ಅಳ್ಳಿಗೊಂಬು = ಬಗಲೊಡೆದ ಟೊಂಗೆ; ಟಿಸಲೊಡೆದ ಟೊಂಗೆ (ಗಂಗಾಮ. ೨೦). [ಟಿಸಿಲು + ಒಡೆ$_1$]

ಟೀ, ತೇ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯಂ ಸೊಪ್ಪು ಹಾಗಂ ಅದರಿಂದ ತಯಾರಿಸಂವ ಪಾನೀಯಂ; ಚಹಾ: ನಮ್ಮ ಹಳ್ಳಿಗೆ ಪದೇ ಪದೇ ಕಾಫಿ, ಟೀ ವ್ಯಾಪಾರಸ್ಥರು ಕ್ರಿಸ್ತಮತ - ಬೋಧಕರು ಮುಂತಾದವರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಮೋಟಾರುಗಳಲ್ಲಿ ಬಂದು (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೧೮೪) : ಒಂದು ಕಪ್ಪು ಟೀ ಕೊಡು (ರೂಢಿ). **ತೇ$_2$:** ಟೀ, ತೇ, ಚಾ, ಚಹ,-ಗಿಡ (Tea. ಇಂಕನಿ.).
[←ಇಂ. Tea ; ಡಚ್. Thee ; ಚೀನಿ. ತೇ]

ಟೀಂ (ನಾ). ಒಂದಂ ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಟೀಂವಕ್ಕಿ' ಪರಾ.

ಟೀಂವಕ್ಕಿ, ಟಿಂಹಕ್ಕಿ (ನಾ). ಟೀಂವ್ ಟೀಂವ್ ಎಂದು ಕೂಗಂವ ಒಂದು ಬಗೆಯು ಹಕ್ಕಿ; ಟೀವನ ಹಕ್ಕಿ: ಕೊಳದ ಬಾಂದಳದಲ್ಲಿ ಟಂವ್‌ಗುಡುವ ಟೀಂವಕ್ಕಿ ನೀನಾರೆ ಬಲ್ಲೆಯಾ ನಲ್ಲನೆಲ್ಲಿ (ನನಲ್ಲ. ೦೧-೯); ಅದೇ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಟೀಂವಕ್ಕಿಯೊಂದು, ಶಾಂತಿಕುಟೀರದ ಮೇಲಿಂದಲೆ 'ಟಂವ್', 'ಟಂವ್' ಎಂದು ಧ್ವನಿಮಾಡುತ್ತ ಸಿಡಿಸಿಡಿದು ಹಾರಿಹೋಯಿತು (ಅಶಾಂತಿ. ೧೪೭). **ಟಿಂಹಕ್ಕಿ:** ಕಾಡುಬೆಕ್ಕಿನಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡ ಟಿಂಹಕ್ಕಿಯೊಂದು ಗಿಡ ಬಿಟ್ಟು ಹಾರಿ, ಮರದ ತಲೆಗೇರಿ ಸುತ್ತಿ ಚಿಮ್ಮಿ ಚೀರಿತು (ಪ್ರಶ್ನೆ. ೮೪). 'ಟೀವ' ಪರಾ. [ಟೀಂ + ಹಕ್ಕಿ$_1$ (<ಪಕ್ಕಿ$_1$)]

ಟೀಕಾಕಾರ (ನಾ). ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಬರೆಯಂವವನು ; ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರ : ಸಾರತರೋಕ್ತಿಗೆ ನೆಲ್ಲಂವೋರುಂಗೋದಂತೆ ನೇಟಿ ಕಲ್ತಾರ್ಪ ರವರ್ಗೋರೆ ನಿಬಂಧನ ಟೀಕಾಕಾರಂಗಲ್ಲದೆ ಪೆಟಿಂಗೆ ಕೋಟಿರ್ಪ್ಪೋದಪುದೇ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೧೮೩). [ಸಂ.]

ಟೀಕಾಚಿತ್ರ (ನಾ). ವಿಡಂಬನ ಚಿತ್ರ ; ವ್ಯಂಗ್ಯಚಿತ್ರ : (ಹಾಸ್ಯಪತ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ, ಮು. ರಾಜಕೀಯ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಟೀಕಿಸಿ ರಚಿಸಿದ ಪತ್ರಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ) ಪೂರ್ಣಪುಟ ಚಿತ್ರ, ದೊಡ್ಡ ಚಿತ್ರ : ಟೀಕಾಚಿತ್ರ; ಹಾಸ್ಯಚಿತ್ರ; ನಗೆಚಿತ್ರ (Cartoon. ಇಂಕನಿ.). [ಸಂ. (ಟೀಕಾ + ಚಿತ್ರ)]

ಟೀಕಾರಾಗ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ರಾಗಗಳಲ್ಲೊಂದು: ಷಡಾರ ಟೀಕಾರಾಗ ಮಾಳವಿ . . . ಹಿಂದೋಳಮೆಂಬೆಂಟು ರಾಗಂಗಳುಂ ಅಷ್ಟಸಾಧಾರಣ ಜಾತೀಯಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೨೩೩). [ಸಂ.]

ಟೀಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡು ; ವಿವರಿಸು ; ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸು. ೨. ಗುಣದೋಷ ವಿಮರ್ಶೆಮಾಡು : "ಟೀಕಿಸು, ಖಂಡಿಸು" (Judge. ಪತ್ರಿನಿ. ೪೮). ೩. ಆಕ್ಷೇಪಿಸು; ದೋಷಗಳನ್ನು ಎತ್ತಿ ತೋರಿಸು : ನೂತನ ಶಿಕ್ಷಣಕ್ರಮಗಳಲ್ಲಿ ಅನುಭವಸಾಧನೆಗೇ ಹೆಚ್ಚಿನ ಅವಕಾಶವುಂಟೆಂದೂ ಟೀಕಿಸುವುದುಂಟು (ಶಿಕ್ಷದ. ೬೯೭) : ದಾಸರು ರಾಜಕೀಯವನ್ನು ಸಮಯೋಚಿತವಾಗಿ ಟೀಕಿಸುತ್ತಲೂ ಪ್ರಶಂಸಿಸುತ್ತಲೂ ಇದ್ದರು (ಬದುಬ್ಬೈ. ೩). [ಟೀಕೆ$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಟೀಕು (ನಾ). ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ; ಅರ್ಥವಿವರಣೆ : "ಟೀಕಾ, ಟೀಕು, ಈ ೨ ವಿವರಂ" (ಕಾಶಕ್ಕೆ. ೯೧) ; ಲೋಕಕ್ಕೆದರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರದ ಟೀಕೆನಿಸಿದ ತನ್ನ ನುಡಿ ಮನಂಗೊಳಿಸೆ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೦೪): ಟೀಕುವೇಟ್ಟುದೆನೆ ಪೇಟ್ದವನುಂ ಕವಿಯೆಂಬ ಲೆಕ್ಕಮೇ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೨೯೯). [<ಸಂ. ಟೀಕಾ]

ಟೀಕುವರೆ(ಕ್ರಿ). ಟೀಕೆಯಂನ್ನು ಬರೆ; ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಬರೆ: ಅನಿತೊಂದು ಸಿರಿಯ ಮೈಮೆಯೊಳನಿತೌದ್ಧತ್ಯಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲದಾ ನೃಪತನಯಂ ವಿನಯೇನ ವಿನಾ ಕಾ ಶ್ರೀ ಎನಿಪುಕ್ತಿಗೆ ಟೀಕುವರೆದ ತೆಱದಿಂ ನಡೆದಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೪-೧೧).
[ಟೀಕು + ಬರೆ$_1$]

ಟೀಕೆ$_1$ (ನಾ). ೧. ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ; ಟೀಕು : " ಭಾಷ್ಯ; ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ; ಟೀಕೆ " (Commentary. ಇಂಕನಿ.). ೨. ಗುಣದೋಷ ವಿಮರ್ಶೆ: " ವಿಮರ್ಶೆ, ಟೀಕೆ; ಗುಣದೋಷ ವಿವೇಚನೆ" (Criticism. ಇಂಕನಿ.) ; ಈ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಿನ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಟೀಕೆಯ ಮಾತನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಅವಶ್ಯವಾಗಿದೆ (ಸಾಹಿಶ. ೬೩). ೩. ಆಕ್ಷೇಪಣೆ ; ತಪ್ಪನ್ನು ಎತ್ತಿತೋರಿಸುವಿಕೆ ; ನಿಂದಿಸುವಿಕೆ : ಪಾದಚಾರಿಯ ಕಂಡು ಕಾರೊಳು ಬಾ ಎಂದು ಹತ್ತಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಬೇಡ ನಿನ್ನ ಕಾರಿನ ಟೀಕೆ ಮುಗಿಸಿಯೆ ಕಾರಿನಿಂದಿಳಿವನು ನೋಡ (ಇಂಚಾಪ. ೨೩೦-೩೭) ; ಎಂದಿನಂತೆಯೆ ಶ್ಯಾಮ್ ಅವರಿವರನ್ನು ಟೀಕೆ ಮಾಡುತ್ತ ಕೆಲವರನ್ನು ಹೊಗಳುತ್ತ ಇದ್ದ (ಅಲಚೂ. ೯೨). ೪. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ರಾಗ : ಟೀಕೆ, ಸೈಂಧವಿ, ಪಂಚಮ . . . ಉಪಾಂಗವೆಂಬೆಂಟುಂ ರಾಗಂಗಳುಂ (ವಿವೇಕ. ೨೩೩).
[ಸಂ. ಟೀಕಾ]

ಟೀಕೆ$_2$, ಟಿಕ್ಕೆ$_2$ (ನಾ). ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಧರಿಸಂವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಿನ್ನದ ಆಭರಣ; ಅಡ್ಡಿಕೆ: ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಅತಿಥಿಗಳು ಬಂದಿದ್ದಾರೆ, ನನ್ನ ಕರಿಮಣಿ ಟೀಕೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೋ (ಜವಶೀ. ೮೦). **ಟಿಕ್ಕೆ$_2$:** ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಭಾರವಾದ ಗೆಜ್ಜೆಯ ಟಿಕ್ಕೆ (ಹಬ್ಬಿಬ. ೭) : ಅವಳುಟ್ಟ ಮಡಿಯ ಸೆರಗು ಎದೆಯ ಮೇಲಿಂದ ಸರಿದು ಕೊರಳೊಳಗಿನ ದೊಡ್ಡ ಗೆಜ್ಜೆಯ ಟಿಕ್ಕೆ ಹೊರಗೆ ತೋರುತ್ತಿದ್ದಿತು (ಅಶೋಕ. ೮). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಟೀಕ್]

ಟೀಕೆಟಿಪ್ಪಣಿ (ನಾ). ೧. ಶಬ್ದಾರ್ಥವಿವರಣೆ : · ಟೀಕೆಟಿಪ್ಪಣಿಗಳೂ ಗ್ರಂಥದ ವಿಷಯವನ್ನು ಹುಡುಕಲು ಅನುಕೂಲಿಸುವಂತೆ ಮುಖ್ಯಾಂಶಗಳ ಅಕಾರದಿ ಪಟ್ಟಿಯೂ ಪುಟಸಂಖ್ಯೆಯೂ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿರಬೇಕು (ಶಿಕ್ಷದ. ೨೭೦). ೨. ದೋಷವನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹೇಳುವುದಂ: ಸಮಾಜಸೇವೆಯ ವ್ಯಕ್ತಿ ಎಷ್ಟೇ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆಯಿಂದ ನಡೆದುಕೊಂಡರೂ ಟೀಕೆಟಿಪ್ಪಣಿ ಅವನಿಗೆ ಕಟ್ಟಿಟ್ಟ ಗಂಟು (ರೂಢಿ). P ಈ ಜೋಡಿ ಶಬ್ದಗಳು ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿಯೂ ಬಳಕೆಯಾಗುತ್ತವೆ. [ಟೀಕೆ$_1$ + ಟಿಪ್ಪಣಿ]

ಟೀಕೆಬರೆ (ಕ್ರಿ). = ಟೀಕುವರೆ: ಸಂಸ್ಕೃತ ಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳಿಗೆ ಟೀಕೆ ಬರೆಯುವುದರಲ್ಲಿ ಮಲ್ಲಿನಾಥ ನಿಸ್ಸೀಮ (ರೂಢಿ). [ಟೀಕೆ$_1$ + ಬರೆ$_1$]

ಟೀಪಾಯ್ 'ಟೀಪಾಯಿ' ನೋ.

ಟೀಪಾಯಿ, ಟೀಪಾಯ್ (ನಾ). ೧. ಮೂರುಕಾಲಿನ ಮಣೆ; ಮುಕ್ಕಾಲು ಮಣೆ. ೨. ಒಂದುಬಗೆಯ ಕಾಲುಮಣೆ; ಪುಟ್ಟ ಮೇಜು:ಟೀಪಾಯಿಯ ಮೇಲೆ ಫಲಾಹಾರವನ್ನಿಡು (ರೂಢಿ). **ಟೀಪಾಯ್:** ೨. ಚಹದ ಟ್ರೇಯನ್ನು ಹತ್ತಿರದ ಟೀಪಾಯ ಮೇಲಿಟ್ಟು (ಹೊಸಕ್ಷ. ೧೭೦); ಹತ್ತಿರದ 'ಟೀಪಾಯ್'ದ ಮೇಲೆ ಅದನ್ನಿಟ್ಟು ಗಂಡನಿಗೆ ಹೇಳಿದಳು (ಮುತ್ತ್ಯ.ದ. ೮೦). [← ಹಿಂ. ತಿಪಾಈ./ಸಂ. ತ್ರಿಪಾದಿ]

ಟೀಪು (ನಾ). ಅಡಿ ಟಿಪ್ಪಣಿ: ಈ ಮಾತಿಗೆ ಒಂದು ಟೀಪು ಕೊಡಬೇಕು (ರೂಢಿ). [←ಮರಾ. ಟೀಪ್]

ಟೀಮು (ನಾ). ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕೆಲಸಮಾಡುವವರ ಅಥವಾ ಆಟಗಾರರ ತಂಡ,–ಗುಂಪು: ಮ್ಯಾಚಿನಲ್ಲಿ ಏನಾಯಿತು? ನಿಮ್ಮ ಟೀಮು ಗೆದ್ದಿತೋ ಹೇಗೆ? (ಮುಹಾಗ. ೧೬). [← ಇಂ. Team]

ಟೀಯ 'ಟೀವ' ನೋ.

ಟೀಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ : (ಕ). [?]

ಟೀವ, ಟೀಯಂ (ನಾ) ಉದ್ದವಾದ ಬಾಲವುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ ; ಬಾನಾಡಿ: "ಟೀವಂ ಚಲಾಂಡಮೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೫೨-೧೧); "ಬಾನಡಿ ಟಿಟ್ಟಿಭ ಟೀವಂ ತಾನಾಗಸವಕ್ಕಿ ಖಂಜರೀಟಮೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೬೨); ಟೀ[ಪಾಠಾಂ. ಪೀ]ವ ಕಕ್ಕಟಿ ಸೋಟಿ ಮೆಳೆಗಿಳಿ ಕಾಡ್ಕೋಳಿ ಪೂವಟಿಗಳ ಮಾಟುವರ ಕಂಡೆ (ಸೂಬಸೋ. ೧೮-೩೪); ಅರೆ ಹೊಟಿಸು ಟಿಟ್ಟಿವನು ಮಣಿಗನು ಗರುಡ ಕೊಣಕನು ಮೇಣು ಟೀವನು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೫-೨೩); ಪಾರಾವತಂ ಹೆಂಗುರು ಟೀ[ಪಾಠಾಂ. ಲಾ]ವಂ ಟಿಟ್ಟಿಭಂ . . . ಶಿಖಿ ಶುಕಂ ತದ್ವನಾಂತಸ್ಥಮಿರ್ಕುಂ (ಶಬಶಂ. ೩-೩೩). **ಟೀಯ:** ಶಕುನಿ ಶುನಿಗಿಲು ಟಿಟ್ಟಿಭಂ ಕೌಶಿಕಂ ಟೀಯ ನಿಕರಪಿಗ್ಗಂ . . . ಪಕ್ಷಿಮುಖ್ಯಗಳ್ನೆಖಿಮಿಪ್ಪವಾವನದೊಳು (ಖಕೋಪು. ೧೦-೩೦).

ಟವೇನ ಹಕ್ಕಿ, ಟೀಯನ ಹಕ್ಕಿ=ಟಿಟ್ಟಿಭ: "ಟೀವನಹಕ್ಕಿ"(ಬಾಹಟೀ. ೨-೬); "ತೈತ್ತಿರಿಃ–ಟೀವನ ಹಕ್ಕಿ" (ಓಷಧಿ. ೬೨): "ಕೋಯಷ್ಟಿಕಃ–ಟೀಯೇನ ಹಕ್ಕಿ" (ಓಷಧಿ. ೪೦). [?]

ಟೀವಕ (ನಾ). (ನೃತ್ಯಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ತಂತಿಯನ್ನು ಮಿಾಟಿದಾಗ) ತಂಬೂರಿಯಿಂದ ಹೊರಡುವ ಧ್ವನಿ. 'ಟೀವಕಟೆಂಬಕ' ಪರಾ. [?]

ಟೀವಕಟೆಂಬಕ, ಟೀವಕಟೆಂಬಕ (ನಾ). "ತಂಬೂರಿಯ ತಂತಿಯನ್ನು ಮಿಾಟಿದಾಗ ಹೊರಡುವ ಧ್ವನಿಗಳು; ಇವುಗಳಿಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ನೃತ್ಯಕಾರನು ಹೆಜ್ಜೆಯನ್ನು ಹಾಕಬೇಕಾಗುವುದು" (ಬಸವ. ಕೋಶ): ದಿಟವುಟ ಭಕುತಿ ಸಂಪುಟ ನೆಲೆಗೊಳ್ಳದಾಗಿ . . . ಟೀ[ಪಾಠಾಂ. ಟೇ]ವಕ ಟೆಂಬಕನಾ[ಪಾಠಾಂ. ಟೆಂಬನನಾ, ಟೆಂಬಕವನಾ]ಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಿತಯ್ಯಾ ನಿನ್ನ ಮಾಯೆ (ಬಸವ. ೯೮). **ಟೀವಕಟೆಂಬಕ:** ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಟೀವಕ + ಟೆಂಬಕ]

ಟೀವಕಟೆಂಬಕ 'ಟೀವಕಟೆಂಬಕ' ನೋ.

ಟೀವಿ 'ಠೀವಿ' ನೋ.

ಟೀಸೊಪ್ಪು (ನಾ). ಟೀ ಗಿಡದ ಸೊಪ್ಪು : (ಮೃಜಿಗಿ. ೧೬-೨೯೩). [ಟೀ + ಸೊಪ್ಪು₃]

ಟು (ಪ್ರ). ಅಂತು, ಇಂತು, ಉಂತು ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳ ಮೇಲೆ ಪ್ರಕಾರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸೇರುವ ಒಂದು ಪ್ರತ್ಯಯ. 'ಅಂತುಟು', 'ಇಂತುಟು', 'ಉಂತುಟು' ಪರಾ.

ಟುಂಟುಕ (ಗು). ೧. ಕೆಳಮಟ್ಟದ ; ಅಲ್ಪ ; ಕ್ಷುದ್ರ ; ತುಚ್ಛ : ಆದಿತ್ಯನ ಕೆಲದೊಳ್ ಚಂದ್ರೋದಯಮೆಸೆಯದವೊಲೀ ಧರಾಮಂಡಲದೊಳ್ ವಾದಿಗಳೆಂಬೀ ಟುಂಟುಕ ವಾದಿಗಳೆಸೆದಪರೆ ವಾದಿರಾಜನ ಕೆಲದೊಳ್ (ಎಕ. VIII, ನಗರ. ೩೫-೬೫; 1077); ಆಚರಸನಲೆಸ್ನು ಪೋಲಿಸುವೆ ಟುಂಟುಕ ಮಂಡಳಿಕವ್ರಜಂಗಳಂ (ಮುಂಬರಾ. XI, ೨೬೦-೨೪ ; 1162). (ನಾ). ೨. ಕ್ರೂರ ; ದಂಷ್ಟ್ರ : ಕಂಟದ ಬಂಟರಾಗಿ ಬುಧಸಂತತಿಗಂ ಪತಿಗಂ ಕುಬುದ್ಧಿಯಿಂ ಕಂಟಕರಪ್ಪ ಟುಂಟುಕರದಿಕ್ಕೆಮ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೧೦೪-೪೦ ; 1173). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ಹೆಮ್ಮರ ; ತಿಗಡು ಮರ : "ಟುಂಟುಕ=ದಿಂಡಲಮರ" (ಗಂಗಾಮ. ೧೪೪). [ಸಂ.]

ಟುಣುಪುಣು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಹುರುಪಿನ ಹುರಿದ ಬೀಜದಂತೆ ಟುಣುಪುಣು ಹಾರಾಡುತ್ತಿದ್ದ ತನ್ನ ಗೆಳೆಯನು ಈಗ . . . ಕಂಡವರ ಕೈಗೆ ಅತ್ತರು ಸವರುತ್ತಿರುವ ದೃಶ್ಯ ಮನೋವೇಧಕವಾಗಿ ಅವನಿಗೆ ಕಾಣತೊಡಗಿತು (ರಂಗರೋ. ೧೯೩).

ಟುಪುಟುಪು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಎಲ್ಲರೂ ಇಲ್ಲೊಂದು ಅಲ್ಲೊಂದು ಟುಪುಟುಪು ಬಿದ್ದ ಆಲಿಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಆರಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದು ಸೂರಿನ ಕೆಳಗಡೆ ನಿಂತು ಬಾಯಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದವು (ಪಕಾಕ್ಷ. ೩೮).

ಟುಪ್ಟೀಕೆ (ನಾ). ಬಹು ಸಂಕ್ಷೇಪವಾದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ : ಶಾಬರ ಭಾಷ್ಯದ ಮೇಲೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿದ ಕುಮಾರಿಲಭಟ್ಟನು (ಕ್ರಿ. ಶ. ಶತ. ೭೦೦) ೧–೧ರ ಮೇಲೆ ಶ್ಲೋಕವಾರ್ತಿಕವನ್ನು . . . ೪ ರಿಂದ ೧೨ರವರೆಗೆ ಟುಪ್ಟೀಕೆಯನ್ನೂ ರಚಿಸಿದ್ದಾನೆ (ತತ್ತ್ವಪ್ರಾ. ೨೭೧). [ಸಂ. ಟುಪ್ಟೀಕಾ]

ಟುಮಕ 'ಟುಮುಕ' ನೋ.

ಟುಮಕಿ₁ 'ಟುಮುಕು' ನೋ.

ಟುಮಕಿ₂ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಎರಡೂ ಕೈಗಳಿಂದ ಸದ್ದಾಗುವಂತೆ ಹೊಡೆಯುವಿಕೆ : ಒಂದೀಟು ಟುಮಕೀ ಹೊಡೀರೀ ಮಾರಗ್ಯೆ ಹಾಕ್ರಿ (ಧರ್ಮಸಿ. ೮೩). [?]

ಟುಮುಕ, ಟುಮಕ (ನಾ). ದಪ್ಪನಾಗಿರುವವನು: ಗಜ್ಜರೆಯ ತುಂಬಿನಂತೆ ಅವನು ಕೆಂಪಾಗಿಯೂ ಟುಮುಕನಾಗಿಯೂ ಇರುವನೆಂದು ಕಂಡು ನೀನು ಮನಸೋತಿರುವಿ (ಪವಹೀ. ೭೩). **ಟುಮಕ:** ಇವ ಗಿಡ್ಡ, ಟುಮಕ : ಗುಳ್ಳಿಗಣ್ಣಿನವ; ಮುಖ ಬಲು ರಾವು (ಮೀದಿಮ. ೪). [?]

ಟುಮುಕು, ಟಮಕಿ, ಟುಮಕಿ₁, ತುಮುಕು₂ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ ; ಸಣ್ಣತಮಟೆ : ಕಂಸಾಳ ಡೊಳ್ಳಾರಿ ಟುಮುಕು ತಂಬಟ . . . ಮದ್ದಳೆಗಳೆಂಬ ಬಹುವಾದ್ಯದುಬ್ಬಟೆಯುಖಿಳದೆಸೆಯೊಳಾವರಿಸಲು (ಚಬಪು. ೫-೭) ; ಡೋಳಿನ ಕುದುರೆ ಡಮಾನದ ಮದಕರಿ ಸೂಳೈಪ ಟುಮುಕುಗಳೊಂಟೆ . . . ಮೇಳದೊಳಗೆ ತಿರುಗುವುವು (ಕಂನವಿ. ೧೯-೨೩). **ಟಮಕಿ:** ಕೋರ್ಟಿನವರು ಟಮಕಿ ಹೊಡೆಯಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ ಯುಕ್ತವಾದ ನೋಟೀಸನ್ನು ಕೊಟ್ಟ ನಂತರ (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೩೮). **ಟುಮಕಿ₁:** ಎಲೇ, ಇದು ಮೂರನೆ ಡಂಗುರದ ಠಾವುಂಟು, ಟುಮಕೀ ಹೊಡಿಯಲೇ (ಮುಂಬಯು. ೬-೨೦೮). **ತುಮುಕು₂:** ರಸಪೂರಮತಿಗಭೀರಂ ಕಾವ್ಯಂ ನೀರಸರಟಿಮಂತೇನಿದು ತಾರೆಲೆಯೆ ಬೀದಿವಾಡೆ ನೆರವಿಯ ತು[ಪಾಠಾಂ.ದು] ಮುಕೇ (ಗಿರಿಕ. ೦-೩೦).

ಟಮಕಿ ಬಾರಿಸು = ೧. ತಮಟೆ ಬಾರಿಸು; ಡಂಗುರ ಹೊಡೆ. ೨. (ಅಲಂ) ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿಯಪಡಿಸು ; ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸು; ಬಹಿರಂಗಪಡಿಸು ; **ಸಾರು :** ಸ್ವಾಮಿಯವರು ತಾವು ಎಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವುದಾದರೂ ಹೇಳದೆ ಹೋಗುತ್ತಾರೆ ; ಹಾಗೆ ಟಮಕಿ ಬಾರಿಸಿ ಹೋಗುವುದಕ್ಕೆ (ನಂಬಿನಾ. ೩೨೯). **ಟಮಕಿ ಸಾರು**=ಟಮಕಿ ಬಾರಿಸು ೨: 'ಸಣ್ಣಪ್ಪನನ್ನು ಶಾಲೆಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಬಂದೆ' ಎಂದು ಟಮಕಿ ಸಾರುವುದಕ್ಕೆ ಅವರು ಬಂದಿದ್ದರು (ಸ್ವಪ್ನಹೊ. ೯೧). [←ಮರಾ. ಟಮಕೀ, ಟಿಮಕೀ ; ಹಿಂ. ಟಮುಕೀ./ತುಳು. ಟಮುಕಿ ; ತೆಲು. ಟಮೆಟಮ]

ಟುರು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಟುರಂಗುಂಟ್ಟು' ಪರಾ.

ಟುರುಗುಟ್ಟು, ಟುರ್ಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಟುರಂಟುರು ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು. **ಟುರ್ಗುಟ್ಟು** : ಬಾಱಿದೋಂಟಮಂ ಪುಗುವಂತೆ ಪೊಕ್ಕು ಬೊಬ್ಬಿಱಿವರೆಡೆಯೊಳ್ ಟುರ್ಗುಟ್ಟುತೆ (ಅದ್ಭುತ. ೪೭-೭). [ಟುರು + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಟುರ್ಗುಟ್ಟು 'ಟುರುಗುಂಟ್ಟು' ನೋ.

ಟುವ್ವಿಡು (ಕ್ರಿ). ಟುವ್ ಟುವ್ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು : ಟುವ್ವಿಡುವ ಕುಕಿಲಿಡುವ ಗಾನದೊನಪು (ನೆಲವು. ೩-೨೩). [ಟುವ್$_0$ + ಇಡು$_1$]

ಟುಸ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಪಟಾಕಿ ಟುಸ್ ಎಂದುಬಿಟ್ಟಿತು (ರೂಢಿ).

ಟೂನಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಕೆಂಪುಗಂಧಗಿರಿ, ಸಂದಿವೃಕ್ಷ, ಟೂನಮರ . . . ಗಂಧಗರಿಗೆ (ವ್ಯಾಜಿಗಿ. ೦೯-೩೪೮).
[ಟೂನ$_0$ + ಮರ$_1$]

ಟೆಂಕ$_1$ 'ತೆಂಕು' ನೋ.

ಟೆಂಕ$_2$ 'ಟಂಕೆ$_1$' ನೋ.

ಟೆಂಕದೆಸೆ 'ತೆಂಕದೆಸೆ' ನೋ.

ಟೆಂಕಿ 'ಟಂಕಿ$_2$' ನೋ.

ಟೆಂಕೆ 'ಟಂಕಿ$_2$' ನೋ.

ಟೆಂಗು 'ತೆಂಗಂ$_3$' ನೋ.

ಟೆಂಟಣಿಸು, ಟಂಟಣಿಸು$_2$, ಟಂಠಣಿಸಂ, ಟೆಂಟೆಣಿಸಂ, ಟೆಂಠಣಿಸಂ, ಟೆಂಠೆಣಿಸಂ, ಡಂಢಣಿಸು, ಡೆಂಡಣಿಸು, ಡೆಂಡೆಣಿಸಂ, ಡೆಂಢಣಿಸು, ಡೆಂಢಳಿಸಂ, ಡೆಂಢೆಣಿಸಂ, ಢೆಂಢೆಣಿಸಂ (ಕ್ರಿ). ೧. ವಿರೋಧಿಸು ; ದ್ವೇಷಿಸು ; ವೈರತಾಳು ; ಸ್ಪರ್ಧಿಸಂ : ವೊಂಟಾಗಿ ಕೈಗಳೆರಡುಂ ಗೆಂಟಾಗಿರೆ ತನಗೆ ಸಿರಿಯು ಕೂಟುಂ ಕಾಲುಂ ಕುಂಟಾಗಿ ನಮೆಯುತಿರ್ಪ ಟೆಂಟಣಿಸಿ ಮಹಾತಪಂಗಳಂ ಕಿಡಿಸಿದವರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೧೮೦); ತಳ್ತು ಗಂಟಿಕ್ಕಿ ಟೆಂಟಣಿಸುವಂಕವಂ ಸೆಳೆದು ಕೆಡೆವುವ . . . ಮಾಸಾಳ್ಗಳ ಮಂತಣದೊಳಂ (ಗಿರಿಕ. ೨-೧೦೫ ವ) : ಟೆಂಟಣಿಪ ವೈರಿಗಳ ಗಳಹುವ ಗಂಟಲನು ಮುಱಿಯೊದೆವ ಹರೆಯಕೆ ಕಂಟಕವಲಾ ಮುಪ್ಪು ಬಂದುದು ಮಗನೆ ತನಗೆಂದ (ನಿಘಾಗ. ೩-೮-೨೫). ೨. ಉತ್ಸಾಹಪಡು ; ಸಂಭ್ರಮಿಸಂ ; ಹಿಗ್ಗು : ಹಿಡಿ ಹಿಡಿ ಹೊಡೆ ಹೊಡೆಯೆಂದು ಟೆಂಟಣಿಸಿ ಬೆಂಕೊಂಡಾರ್ಭಟಿಸಿ (ಭರತ. ೫೭-೪೩) ; ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಗೆಂಟಿನೊಳು ಶ್ರೀರಾಮ ಕುಳಿತಿರೆ ಟೆಂಟಣಿಸಲೋಲಗರು ನಾಟ್ಯದ ಜನರು ಸಹವಾಗಿ (ಪಬುಭಾ. ೧೪-೨೦). ೩. ಅಂಜು ; ಭಯಂಪಡು ; ಹಿಂದೆಗೆ : ತಾಱಿಮಱಾಗೆ ಜಯಂ ಜೊಮ್ಮೇಱುವ ಟೆಂಟಣಿಸುವರಸನರಸನೆ ವಿರಸಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೪೦) ; ತಾಂ ಟೆಂಟಣಿಸದೆ ಬಲ್ವಿಡಿದಂ ಮಿಾಂಟುಂಜವ್ವನಿಗನಾ ನುಡಿಗಳಂ ಮನದೊಳ್ (ಉದ್ಭಟ. ೧೧-೪೪) ; ಟೆಂಟಣಿಸದಿದಿರಾಗು (ಕುಮಾ.ವಿ. ೮-೧೮) ; ಟೆಂಟಣಿಸದಿರು ದಕ್ಷ (ವೀಶೈಪು. ೩-೪-೧೮) ; ಕೃಷ್ಣನ ಮುಂದೆ ಭಾಷೆಯಂ ಪೂರೈಸಿ ಟೆಂಟಣಿಸದೊಡಲಂ ತೊಱೆದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೦೩-೬೨). ೪. ಆಧಾರವಾಗು ; ಊರೆಯಾಗು : ಎಂಟು ಕಾಲ ಮಂಟೆಯ ಟೆಂಟ[ಪಾಠಾಂ. ಟೆ]ಣಿಸಿ ನಿಂದವೈದು ಕಂಭ (ಮೋಳಿಮಾ. ೨೫೪-೮೦೫) ; ಅಂತಪ್ಪ ದೇಹಕ್ಕೆ ಪಂಚಕರಣಂಗಳೇ ಆಧಾರವಾಗಿಹುದೆಂಬುದೀಗ ಟೆಂಟಣಿಸಿ ನಿಂದವೈದು ಕಂಭ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕರ್ಥ (ಮೋಳಿಮಾ. ೮೦೫ ಟೀಕೆ). ೫. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರು ; ಒತ್ತೊತ್ತಾಗಿರು ; ಗಂಂಪು ಸೇರು ; ನಿಬಿಡವಾಗಿರು : ಆ ಕುಸುಮ ಗುಚ್ಛಗುಂಜಾಗೃಹದೊಳ್ ಟೆಂಟಣಿಸದೆ ಗಳಪುವ ಪೋಲ್ ನೀಂಟಾದಿಂಚರ ಮನೆಸಗುತೊಪ್ಪಿದುವಳಿಗಳ್ (ಉದ್ಭಟ. ೯-೨೯) ; ಕಱಿಕಂಠಗಲ್ಲದಳೆಂದು ತೋಂಟಗಳೊಪ್ಪಱಗಿಕ್ಕಿದಂತೆ ಟೆಂಟಣಿಸಿಯೆ ಬೆಳೆದಿಹವು ಕೇತಕಿಗಳು (ಅಂಜಚ. ೨-೮೭); ಕಂಟಕಿಯು ಸಹಕಾರ ರಂಭ ದಾಡಿಮಫಲಂ ಟೆಂಟಣಿಸಿ ತಳ್ತೊಡೆದು ರಸಪ್ರವಾಹಗಳಾಗೆ (ಪ್ರಭುಪು. ೩-೨೧). ೬. ಉಂಟುಮಾಡಂ; ಜನಿಯಿಸು: ತುಂಟತನದಿ ಹುಸಿದಾ ಹುಸಿ ತನಗೇಳೆಂಟು ದಿವಸದೊಳಗೆ ಕಂಟಕಮಂ ಮಾಳ್ಪುದು ಮಱುಭವದೊಳ್ ಟೆಂಟಣಿಪುದು ದುಃಖಮಂ(ಜಯುಕಾ.೧೦-೧೦). ೭. ಶೋಭಿಸಂ : ಅಣಿಮಾದ್ಯಷ್ಟಗುಣಂಗಳಿಂ ನೆಲೆಗಳಿಂ ಮೇಗಾರ್ಯರಿಂದೆಂದು ಟೆಂಟಣಿಸುತ್ತಿರ್ಪುದು (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೦೨೨); ಬೇರೊಂದು ವರ್ಣವೆಳ್ದು ಟೆಂಟಣಿಪ ನುಣ್ಣೊಗಂ ಪೊಳೆವ ಕಂಪನವಿನಿತು ವೆಂಟಣಿಸೆ (ಸೌಂದಪು. ೯-೧೦). **ಟಂಟಣಿಸು$_2$**: ೧. ಸದ್ಬುಧಗಿರೀಂದ್ರಭೂಜದೊಳ್ ಟಂಟಣಿಸುತ್ತಮಿರ್ಪ ನಿಜಬುದ್ಧಿಯಿನಾತ್ಮನೃಪಂಗೆ ಕೂಡೆ ನಿಷ್ಕಂಟಕಮಾಗೆ ಮಾಡಿದ ನಿಳಾತಳಮನೆಲ್ಲಮನೊಲ್ದು ಮಲ್ಲಪಂ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೧೧೪-೪೦; 1178) ; ಮಲೆವವರಿಲ್ಲ ಗಂಡೆಸೆವರಿಲ್ಲಿದಿರಪ್ಪವರಿಲ್ಲ ತೇಜವೆಂದುಲಿವವರಿಲ್ಲ ಟಂಟಣಿಪರಿಲ್ಲ . . . ಕೃಷ್ಣವಿಭುಕೇಶವದೇವಚಮೂಪ ರಾಜ್ಯದೊಳ್ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೧೯-೩೪; 1181) ; ಟಂಟಣಿಸುತ್ತವಿರ್ಪರಿನ್ನಪಾಳರ ಹಿಣ್ಡ ನಿಜಾಸಿದಣ್ಡದಿಂ ಕಣ್ಟೆಯ ಬಾರದೊಳ್ ಸುಳಿಸಿ (ಇಅ. XII, ೯೭-೧೯ ; 1187). **ಟಂಠಣಿಸು**: ೮. ನಡುಗು; ಅಲುಗಾಡು; ಕಂಪಿಸು; ಅದಂರು : ಧರಣಿ ಟಂಠಣಿಸೆ ಪದಹತಿ ಧೂಳಿಯಾವರಿಸೆ ತರಣಿ ತೇಜಂ ಗುಂದೆ (ಸೌಂದಪು. ೦೩-೦೨). **ಟೆಂಟೆಣಿಸು** : ೫. ಉಂಟು ೩ಬ್ಬೊಬ್ಬರಿಗೆ ಬೆನ್ನಲಿ ಎಂಟುಕೋಟಿ ಪ್ರಮಥರು ಟೆಂಟೆಣಿಸಿ ನಿಂದಿಹರು (ಶರಲೀ. ೪೧-೨); ತಾಳೆ ಕಂಸಾಳ ಭೂರಗ ಭೇರಿ ಟೆಂಟೆಣಿಸಿ ಭೋರ್ಗರೆಯಲು (ನವಮೋ. ೧೧-೩೦). **ಟೆಂಠಣಿಸು**: ೧. ಸೆಣಸಲ್ ಮಾರ್ಮಲೆಯಲ್ ಬೆಸಕ್ಕೆ ಬೆಸೆಯಲ್ ದಂಡೋಪನತ್ಯಕ್ಕೆ ಟೆಂಠಣಿಸಲ್ ಪೇಟ್ಬುದನಿರ್ಮ ಕೇಳಲರಿಯಿಲ್ಲೆಂಬನ್ನೆಗಂ ಗೆಲ್ದು (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೧೮೫); ಭೀಮನ ಗದೆಯ ಘಾತಿಯ ಘಲ್ಲಣೆಗೆ ಕಂಠಣಿಸಿದವು ಟೆಂಠಣಿಸುವಾನೆಗಳು (ಕುಮಾ.ಗ. ೧-೫೪); ಗುರುಹಿರಿಯರೊಳು ಟೆಂಠಣಿಪ ಕಡುಪಾತಕಂಗಿದನಂಟಿಸದಿರಲಿ ಮಗನೆ ಮಱಿದೀ ಗುರುರಹಸ್ಯವನು (ಸದ್ಗುರು. ೦-೩೦) ; ಹಿರಿಯರೊಳು ಟೆಂಠಣಿಸಿ ಕಡುಮೂರ್ಖರಾಗಿಹ ಗಂಟುಗಳ್ಳರು (ಅನುಸಾ. ೭-೨). ೩. ಮಣಿದಿರೆ ಮಱಿವೆಯೊಳಿಂದ್ರಿಯ ಭಟರು ಟೆಂ[ಪಾಠಾಂ. ವೆಂ]ಠಣಿಸದೆ ಗನ್ನವನಿಕ್ಕಿ ನೋಣೆದಾಯುದೀವಿಗೆಯನು ಜೀವಚಿಂತಾಮಣಿಯ ಕೊಂಡೊಯ್ದನು ಜವನು (ವರ್ಧಜ. ೮-೦೫). ೫. ಪಲವು ಸ್ತ್ರೀರತ್ನಗಳಿಂದೆಂದು ಟೆಂಠಣಿಸಿಯೆ ಸೊಬಗಿಂದ (ತರ್ಕಕಾ. ೧-೦೦೩). ೯. ವ್ಯಾಕಂಲಗೊಳ್ಳು ; ದುಃಖಿಸು ; ಕಂಗ್ಗು ; ಕೊರಗು: ವರಪಾಂಡವರು ಕಣನೊಳು ವೆಂಠಣಿಸಿದರು ಕಮಠ ಟೆಂಠಣಿಸೆ (ಕುಮಾ.ಉ. ೧೧ ಸೂಚನೆ) : ಕಣಾಂಗಳಿರ್ದಂಧಕರವೊಲು ಟೆಂಠಣಿಸುವವರಿಬ್ಬರು ಕಣಾ (ಅಂಬಿಕಾ. ೪೭-೫೨). **ಟೆಂಠೆಣಿಸು** : ೧. ಏಱ ಹಿಡಿಗುದುರೆಗಳನು ಎಣಿಕೆ ಮಾಡದೆ ಹಿಡಿವ ರಾಯರಾವುತರು ಟೆಂಠೆಣಿಸಿ ಮಾರ್ಮಲೆತು ಕಾದುವ ಮಾವತಿಗರು (ಸಮ್ಯಕಾ. ೮-೪೯). ೯. ಖಂಠಮನುಷ್ಯರಾ ಧರಣಿಪರ್ . . . ಸಚರಾಚರಮಾ ವಿಧಿಯ ಪ್ರತಾಪದಿಂ ಟೆಂಠೆಣಿಸುತ್ತ ಪೋದರ್ (ಪಂಚಶ. ೬೭-೬.). **ಡಂಢಣಿಸು** : ೩. ಸಾಯದ ರೀತಿಯಲಿ ಮುರಿಯೆಚ್ಚಡವ ಡಂಢಣಿಸಿ ತಿರುಗಿದನು (ತಿಮ್ಮಅ. ೫-೩೯). **ಡೆಂಡಣಿಸು** : ೨. ಹಗ್ಗರಿಯೊಂದ ಕಿತ್ತೆತ್ತಿ ಡೆಂಡಣಿಸಿ ಬಲುಹಿಂದ ಕಟಿಭಟ ಮಂಡೆಯಲೆ ಹೊತ್ತೆತ್ತಿ ತಂದನು (ಕೌಶಿರಾ. ೦೬-೭). ೮. ಬಲವಳಿದುಡೆಂಡ[ಪಾಠಾಂ. ಡೆ]ಣಿಸಿ ಹಜ್ಜೆ ಹುಣ್ಣಂತಾಗೆ ಅಂಗಾಲೊಳುರಿಗೆಳ್ದ ಬೊಕ್ಕೆ ನೆತ್ತರನುಗುಳೆ (ಓಹಿರ. ಹ. ೨೦೪-೨೨); ಹೊಯ್ವಳ್ಳಿ ಡೆಂಡಣಿಸುವಡಿಹನಿವ ಬೆಮರು (ಹಡಕಾ. ೩-೬೭); ಕೋದಂಡವ ಹಿಡಿದೇಱಿಸಿಯೆಮುಂಡಿಸಿ ತೆಗೆದಿಸೆ ಪುಂಡರೀಕನ ರಥ ಡೆಂಡಣಿಸಿತು (ಅಂಜಚ. ೬-೦೭೯) ; ಬಾಡಿದೆಳೆವಳ್ಳಿಯೊಲು ಡೆಂಡಣಿಪ ನಂಬಿಯಣ್ಣ (ಸೌಂದಪು. ೦೬-೨೯); ಬಿಟ್ಟ ಮಂಡೆಯ ಬೆನ್ನ ಮಲಗಿದ ಹೊಟ್ಟೆಗಳ ಡೆಂಡಣಿಪ ಕೈಕಾಲಿಟ್ಟ ಗೋಳಿನಖಿಳಜನ ನಡೆತಂದುದು (ನಿಘಾಗ. ೪-೦೨-೫). ೯. ಕೌಸಲೆಯ ಮನೆಗಾ ಭರತ ಡೆಂಡಣಿಸುತ್ತ ಬಂದನು . . .

ಕೆಡೆದನು ಕಠುಣಿಸೆಂದೆನುತ (ಕೌಶಿರಾ. ೪-೧೫); ಆದಿಶಕ್ತಿಯ ಕಾಣುತಸುರಗೆ ಮನದಿ ನೆವ ಪೂಬಾಣ ಮಸೆದೋಱಿದುದು ವಿರಹಾಗ್ನಿಯಲಿ ಡೆಂಡಣಿಸಿ (ಅಂಬಿಕಾ. ೧೮-೪೭). **ಡೆಂಡೆಣಿಸು :** ೮. ಸೈಗೆಡೆಯುತ್ತಂ ಬಿಡದೇಳ್ದು ಡೆಂಡೆಣಿಸುತಂ ಬಾಯಾಱುತಂ ಬಳ್ಕುತಂ (ವೃಷವಿ. ೯-೮೦); ಕರಗತಿಯಲಿ ಡೆಂಡೆಣಿಸು ತಾಗ ಧರೆಗುರುಳೆ (ಅಭಿಕಾ. ೧೭). **ಡೆಂಢಣಿಸು:** ೧. ಬಲನ ಘಾತಕೆ ಸೈರಿಸದೆ ಕಳವಳಿಸಿ ಗಿರ್ರನೆ ತಿರುಗಿ ಘೀಳಿಡುತಳಲು ಮಿಗೆ ಡೆಂಢಣಿಸಿ ಮೇಲ್ವಾಯ್ದೊದೆದು ಸೊಂಡಿಲಲಿ ಸೆಳೆದು ನಭಕೀಡಾಡುತಿರೆ (ಅಕ್ರೂಚ. ೬-೨೯). ೩. ಅಡರಿದರಾ ಗಿರಿಯನು ಮಡದಿಯರ್ಗಂದು ನಡುಗಿ ಡೆಂಢಣಿಸಿ ಬೀಟುತ (ಅಂಜಚ. ೯-೧೭೬); ಭಲ್ಲೆಯದ ಬಲುಗಾಯದಲಿ ತನು ತಲ್ಲಣಿಸಿ ಡೆಂಢಣಿಸಿ ರಥದಲಿ ಬಿಲ್ಲ -ಬಿಸುಟನು (ನಿಭಾಗ. ೦೦-೫೭-೪೦). ೮. ಬಿಗುಹುಗೆಟ್ಟಳ್ಳಿ ಡೆಂಢಣಿಸುವಡಿಯಾಲಿಸುತೆಳಲ್ವ ಕಿವಿ (ಹಚಕಾ. ೫-೨೭); ಕಂಗಳ ದಾಯ ತಪ್ಪಿತು ಡೆಂಢಣಿಸಿ ಕಲಿ ವಾಯುಸುತನಪ್ಪಳಿಸಿ ಬಿದ್ದನು ಕಯ್ಯ ಗದೆ ಕಳಚಿ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೭-೧೧); ಡೆಂಢಣಿಸಲು ತನು ಕೂಗಿದಳಾಗ ಭೂಮಂಡಲ ವೊದರುವಂದದಲಿ (ಕೃಷ್ಣಗೋ. ೧-೭೨). ೧೦. ನೂಕು ; ತಳ್ಳು ; ಬೀಳಿಸು: ಮಾರುತಿಯು . . . ವಾಮಕರ ತಳದೆರಡು ಬೆರಳಿಂದ ಡೊಕ್ಕರಿಸುತಸುರೆಯಂ ನೆಲಕೆ ಡೆಂಢಣಿಸಿ ಕೆಡೆದಳು ನಿಮಿಷಮಾತ್ರದಿಂದ (ವಂಕಾರಾ. ೫-೬-೧೭). **ಡೆಂಢಳಿಸು :** ೮. ಕಳವಳಿಸಿ ಚಸವಳಿದು ಮಿಗೆ ಡೆಂಢಳಿಸಿ ಯಮನಂದನನು ಬಿದ್ದನು (ತಿಮ್ಮಅ. ೧-೨). **ಡೆಂಢೆಣಿಸು :** ೩. ಮಾಗಧನು ಹೊಡೆಗೆಡೆದನವನಿಯಲಿ ಭೋಟ ಡೆಂಢಣಿಸಿದನು (ಜೀಮಂಚ. ೧೫-೨೪). ೮. ಮಡಲ್ವ ಮರ್ಬಿನಿಂ ಥರವಸಗೊಂಡು ಡೆಂಢೆಣಿಸಿ ಪಿಂದೆಗೆದಾಱದೆ ನೆಮ್ಮಿ ಗೋಡೆಯಂ . . . ಎಱಗಿದರ್ ಪದಪದ್ಮಕೆ (ಚಿಕವಿ. ೪-೧೪೩). **ಢೆಂಢೆಣಿಸು :** ೮. ಮೂಗಿನ ನೆರೆಯೊಡೆದು ಪೊಸನೆತ್ತರ್ ಪೊನಲಿಡೆ ಢೆಂಢೆಣಿಸಿಪಿಂತಣ್ಗೆ ಸರಿದು (ಚಿಕವಂ. ೧೬೪-೧೭). [? + – ಇಸು$_3$]

ಟೆಂಟು (ನಾ). ಗುಡಾರ ; ಡೇರೆ : ಅನಂತ ತನ್ನ ಟೆಂಟಗೆ ಬಂದ (ಜೀದಾನ. ೬೨). [←ಇಂ. Tent]

ಟೆಂಟೆಣಿಸು ‘ಟೆಂಟಣಿಸು’ ನೋ.

ಟೆಂಠಣಿಸು ‘ಟೆಂಟಣಿಸು’ ನೋ.

ಟೆಂಠಿಣಿಸು ‘ಟೆಂಟಣಿಸು’ ನೋ.

ಟೆಂಠೆಣಿಸು ‘ಟೆಂಟಣಿಸು’ ನೋ.

ಟೆಕ್ಕರಿ ‘ಠಿಕ್ಕರಿ’ ನೋ.

ಟೆಕ್ಕರಿಗಳೆ ‘ಠಿಕ್ಕರಿಗಳೆ’ ನೋ.

ಟೆಕ್ಕೆ$_1$ ‘ಟಕ್ಕೆಯು’ ನೋ.

ಟೆಕ್ಕೆ$_2$ ‘ಟೆಕ್ಕೆ$_1$’ ನೋ.

ಟೆಕ್ಕೆಯ ‘ಟಕ್ಕೆಯು’ ನೋ.

ಟೆಕ್ಕೆಹ ‘ಟಕ್ಕೆಯು’ ನೋ.

ಟೆನಿಸ್ ‘ಟೆನ್ನಿಸ್’ ನೋ.

ಟೆನ್ನಿಸ್, ಟೆನಿಸ್ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚೆಂಡಾಟ : ಟೆನ್ನಿಸ್ ಆಟ ಮುಗಿಸಿಕೊಂಡು ಅವನೊಂದಿಗೆ . . . ಮನೆಗೆ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದೆ (ಅಲಹೂ. ೯೨). **ಟೆನಿಸ್ :** ಸುತ್ತಲೂ ಆವರಣ ಹಾಕಿ ಗಟ್ಟಿಸಿದ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಮಧ್ಯೆ ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಎಳೆದು ಕಟ್ಟಿದ ಬಲೆಯ ಮೇಲ್ಗಡೆ ಹಾಯ್ದುಹೋಗುವಂತೆ ದಾಂಡಿನಿಂದ ಚೆಂಡನ್ನು ಹೊಡೆಯುವ, ಇಬ್ಬರು, ಮೂವರು ಅಥವಾ ನಾಲ್ವರು ಆಡುವ ಒಂದು ಆಟ: ಟೆನಿಸ್ (Tennis. ಇಂಕನಿ.).

[←ಇಂ. Tennis]

ಟೆಪರಿ (ನಾ). ಗೆಜ್ಜೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿರುವ ಚಿಟಿಕೆ,–ತಾಳ: ಎಂದಿನಂತೆ ಇಂದು ಅವರ ಕಾಲಲ್ಲಿ ಗೆಜ್ಜೆ ಇರಲಿಲ್ಲ; ಕೈಯಲ್ಲಿ ಟೆಪರಿಯೂ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಅಬಲಾ. ೨೫).

[←ಮರಾ. ಟಿಪರೀ]

ಟೆಪಾರಿಕೆ ‘ಟಪಾರಿಕೆ’ ನೋ.

ಟೆಪ್ಪರ$_1$ (ನಾ). ೧. (ಕುದುರೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ) ನಾಗಾಲೋಟ ; ಪುಟನೆಗೆತ ; ನೆಗೆಯುತ್ತ ಮುಂಬರಿಯುವಿಕೆ : ನಿಯತದ್ವಿತ್ವಕ್ಕೆ: ವಪ್ಪುಕಂ, ಕಪ್ಪಡಿ . . . ತೆಪ್ಪಂ, ಟೆಪ್ಪರಂ, ದುಪ್ಪಡಿ (ಶಮದ. ೩೭ ಪ್ರಯೋ). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುಸ್ತಿವರಸೆ ; “ಜಟ್ಟಿಗಳ ಸಾಧನೆ” (ಶಮದ. ವ. ೧೭೦ ಅಡಿಟ) ; ದ್ವಿತ್ವಕ್ಕಿಲ್ಲದುದರ್ಕೆ: ತಪ್ಪು, ಹೆಪ್ಪು, ಟಪ್ಪಣಂ, ಟೆಪ್ಪರಂ (ಶಮದ. ವ. ೧೭೦ ಪ್ರಯೋ). [?]

ಟೆಪ್ಪರ$_2$ ‘ಟೆಬ್ಬರ’ ನೋ.

ಟೆಪ್ಪರಿಸು (ಕ್ರಿ). ನಾಗಾಲೋಟ ಓಡು; ನೆಗೆಯುತ್ತ ಓಡು; ಪುಟನೆಗೆ. ‘ಟೆಪ್ಪರಿಸುಹ’ ಪರಾ. [ಟೆಪ್ಪರ$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಟೆಪ್ಪರಿಸುಹ (ನಾ). ನಾಗಾಲೋಟ ಓಡುವಿಕೆ ; ನೆಗೆಯುತ್ತ ಓಡುವಿಕೆ; ಪುಟನೆಗೆಯುವಿಕೆ ; “ಟೆಪ್ಪರಿಸುಹ – ವಲ್ಗಿತ” (ನಾಚಿರಾ. ೬).

[ಟೆಪ್ಪರಿಸು + – ಹ$_2$]

ಟೆಪ್ಪು (ನಾ). (?): ದ್ವಿತ್ವಕ್ಕಿಲ್ಲದುದರ್ಕೆ–ತಪ್ಪು, ಹೆಪ್ಪು, ಟೆಪ್ಪು, ಉಪ್ಪರಂ (ಶಮದ. ೬. ೧೫೯ ಪ್ರಯೋ). [?]

ಟೆಬ್ಬರ, ಟೆಪ್ಪರ$_2$ (ನಾ). ಹಿಂಸೆ ; ಕಾಟ ; ಪೀಡೆ : ಭುಂಜ, ರಾಜ . . . ಟೆಬ್ಬರ, ಗಬ್ಬರ, ಅಬ್ಬರ (ಶಬ್ದಾನು. ೫೩೯ ಪ್ರಯೋ) ; ಆತನಿಗೆ ಬಿರುನೋಟವನ್ನೊಡ್ಡಿ ಅನಿಮೇಷನಾಗಿ, ತೇಜಗೆಟ್ಟು, ಟೆಬ್ಬರಕ್ಕಾಗಿ, ಬರತ ತುಟಿಗಳನ್ನರತ ನಾಲಗೆಯಿಂದಾರಯ್ದುಕೊಂಡು (ಮಂತ್ರಶ. ೬೫-೧೫). **ಟೆಪ್ಪರ$_2$:** ಬಿಸುಪಳಿದರ್ಕನುರ್ಕುಡಿಗುಮಿಂದುವ ಕಾಂತಿ ಕಳಲ್ಗುಮ್ . . . ಇಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮಣಂ ಪುಸಿದೊಡಮಾರ್ಗ್ಗೆ ಟೆಪ್ಪರಮನೊಡ್ಡಿದೊಡಂ ಮನಮೊಲ್ದು ಕೂಡಿ ಛಿದ್ರಿಸಿದೊಡಮನ್ಯನಾರಿಗೆ ಮರುಳ್ಗೊಡಮಾಹವದೊಳ್ ಮರಲ್ದಡಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೩೬-೩೧ : 1068). [?]

ಟೆಬ್ಬರಿಸು, ಟಿಬ್ಬರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸತ್ವಹೀನವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡು ; ಶಕ್ತಿಗುಂದಿಸು; ಕುಗ್ಗಿಸು; ಕುಂಠಿತಗೊಳಿಸು: “ಟೆಬ್ಬರಿಸು–ಕುಂಠೀಕರಣೇ” (ಶಮಧಾ) ; ಪಗೆಗಳ ಪಗೆಯಂ ಕಟ್ಟುಚ್ಚರಿಯಿಂ ಟೆಬ್ಬರಿಸಿದ ಮನದಿಂ ವಾಜಿ ನೀರೊಳಾಯ್ತು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೨೧-೪). ೨. ಗಾಯಪಡಿಸು: ಹೆಬ್ಬುಲಿಯು ನೋಡಿಲ್ಲಿ . . . ಟೆಬ್ಬರಿಸಲೊಬ್ಬನೇ ಸಾಕಲ್ತೆ ಮಲೆಯ (ಕಾಲೂರ. ೮೭-೧೬೮). ೩. ನಡುಗು ; ಶಕ್ತಿಗುಂದು : ಟೆಬ್ಬರಿಸುವನೆ ಕಲಿಭೀಮನುಬ್ಬಟೆಯುರಿಗಳಾಹವಧೀರರಾದರೆ ಧಾತುಗೆಡುವವನೆ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೨-೨೬). ೪. ಹೇವರಿಸು ; ಅಸಹ್ಯಪಡು ; ಜುಗುಪ್ಸೆತಾಳು ; ವಿಮುಖವಾಗು : ಪಾಡುವಿಂಚರಕೆ ಕಡುಕನಲಿ ಬಿತ್ತರಿಪ ಸಬ್ಬವಕೆ ಟೆಬ್ಬರಿಸಿ ಕೇಳುವ ಕಥೆಯ ಕಿವುಡುಗೇಳೆ (ಸೌಂದಪು. ೧೭-೫೨). **ಟಿಬ್ಬರಿಸು :** ೫. ಮೊಂಡಾಟಮಾಡು; ಪಟ್ಟುಹಿಡಿ; ಹಟಮಾಡು: ಟಿಬ್ಬರಿಸದಿರಾತ್ಮಜ ಭವಿಯಂತೆ ಚಿದಭ್ಯಾಸವ ಬಿಡದಿರು (ಯೋಗಾಂವಿ. ೩-೩೩).

[ಟೆಬ್ಬರ + – ಇಸು$_3$]

ಟೆಲಿಗ್ರಾಂ (ನಾ). ತಾರು ; ತಂತಿವರ್ತಮಾನ : ದೂರಲೇಖಕದ ಮೂಲಕ ಬಂದ, ಕಳಿಸಿದ, ಸುದ್ದಿ: ತಂತಿ, ತಂತಿವರ್ತಮಾನ, ತಾರು, ದೂರಲೇಖನ, ಟೆಲಿಗ್ರಾಂ (Telegram. ಇಂಕನಿ.) ; ನನಗೆ ಮೈಸೂರಿನಿಂದ ಟೆಲಿಗ್ರಾಂ ಬಂತು (ಹೊಸಕ್ಷ. ೧೨೪) ; ನಾಗರಾಜನಿಗೆ . . . ಟೆಲಿಗ್ರಾಂ ಊಟದ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಬಂತು (ಮುಹಾಗ. ೯೨).

[←ಇಂ. Telegram]

ಟೆಲಿಗ್ರಾಫ್ ‘ಟೆಲಿಗ್ರಾಫು’ ನೋ.

ಟೆಲಿಗ್ರಾಫ್‌ಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: ಕಾಡುಹುರುಳಿ, ನಾಗತಗರೆ, ಟೆಲಿಗ್ರಾಫ್‌ಗಿಡ (ವೃಜಿಗಿ. ೩೦-೫೭೨).

[ಟೆಲಿಗ್ರಾಫ್ ? + ಗಿಡ (<ಗಿಡು)]

ಟೆಲಿಗ್ರಾಫು, ಟೆಲಿಗ್ರಾಫ್ (ನಾ). ವಿದ್ಯುತ್ ತಂತಿಗಳ ಮೂಲಕ ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ದೂರಕ್ಕೆ ಮುಟ್ಟಿಸುವ ಒಂದು ಸಾಧನ; ತಂತಿವರ್ತಮಾನದ ಉಪಕರಣ; ದೂರಲೇಖಿನ ಸಲಕರಣೆ: ದೂರಲೇಖಕ . . . ತಾರುಯಂತ್ರ; ಟೆಲಿಗ್ರಾಫು (Telegraph. ಪತ್ರಿನಿ. ೮೩). **ಟೆಲಿಗ್ರಾಫ್:** ಟೆಲಿಗ್ರಾಫ್ . . . ವಿದ್ಯುಚ್ಛಕ್ತಿಯ ಮೂಲಕ ವರ್ತಮಾನಗಳನ್ನಾಗಲಿ ಸಂಕೇತಗಳನ್ನಾಗಲಿ ದೂರಕ್ಕೆ ತಿಳಿಸುವ ಸಲಕರಣೆ: ದೂರಲೇಖಕ, ತಂತಿ ಸುದ್ದಿಯ ಸಲಕರಣೆ (Telegraph. ಇಂಕನಿ.).

[←ಇಂ. Telegraph]

ಟೆಲಿಫೋನು (ನಾ). "ವಿದ್ಯುಚ್ಛಕ್ತಿಯ ಮೂಲಕ ಧ್ವನಿಯನ್ನು, ಮು., ಮಾತುಗಳನ್ನು ತಂತಿಯ ಅಥವಾ ಹುರಿಯ ಮೂಲಕ ಸಾಗಿಸುವ ಸಲಕರಣೆ: ದೂರವಾಣಿ (ಯಂತ್ರ)"(Telephone.ಇಂಕನಿ.): ಟೆಲಿಫೋನು ಬದಿಯಲ್ಲಿಯ ಮೇಜಿನ ಮೇಲಿಂದ 'ಟ್ರಿಂಗ್', 'ಟ್ರಿಂಗ್' ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರೂ ಅದರ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಯಾರು, ಏನು ಎಂದು ವಿಚಾರಿಸಲಿಕ್ಕೂ ಬೇಸರವಾಗಿತ್ತು (ಮರಾಬ. ೧). [←ಇಂ. Telephone]

ಟೆಲಿವಿಷನ್ 'ಟೆಲಿವಿಷನ್ನು' ನೋ.

ಟೆಲಿವಿಷನ್ನು, ಟೆಲಿವಿಷನ್ (ನಾ). ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ವಿದ್ಯುತ್ ತರಂಗಗಳ ಮೂಲಕ ಪರದೆಯ ಮೇಲೆ ತೋರಿಸುವ ಸಲಕರಣೆ; ಪರೋಕ್ಷವೀಕ್ಷಣ: ಕ್ರಿಕೆಟ್ ಟೆಸ್ಟ್ ಮ್ಯಾಚನ್ನು ಅನೇಕರು ಟೆಲಿವಿಷನ್ನಿನಲ್ಲಿ ನೋಡಿದರು (ರೂಢಿ). **ಟೆಲಿವಿಷನ್:** ಈಚೆಗೆ ರೇಡಿಯೋವಿನಂತೆ ಟೆಲಿವಿಷನ್ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮವೂ ಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿದೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೫೯).

[←ಇಂ. Television]

ಟೆಲಿಸಂಪರ್ಕ (ನಾ). ಗೊತ್ತಾದ ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ಸಲಕರಣೆಗಳ ಮೂಲಕ ದೂರದ ಶಬ್ದ, ವಸ್ತು ಮೊದಲಾದವುಗಳೊಡನೆ ಆಗುವ ಸಂಸರ್ಗ; ವಾರ್ತಾತಂತಿ, ದೂರವಸ್ತುದರ್ಶನ ಮೊದಲಾದ ಸಂಬಂಧ: ಟೆಲಿಸಂಪರ್ಕ (Telecommunications) ವಿಸ್ತರಣೆಗೋಸ್ಕರ ೪೨೦ ಲಕ್ಷ ಡಾಲರುಗಳು . . . ಸಹಾಯ ದೊರೆತಿದೆ (ಅಂತಸಂ. ೧೩೩).

[ಟೆಲಿ₀ (P ←ಇಂ. Tele) + ಸಂಪರ್ಕ]

ಟೆಲಿಸ್ಕೋಪು (ನಾ). "ದೂರದ ವಸ್ತುಗಳು ಹತ್ತಿರದಲ್ಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಗಾತ್ರದಲ್ಲೂ ಕಾಣುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಸಲಕರಣೆ: ದೂರದರ್ಶಕ; ದುರ್ಬೀನು" (Telescope. ಇಂಕನಿ.): ಲೋಕಭಾವ ಪ್ರದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಕಲೆಯನ್ನು ಮಾಧ್ಯಮವಾಗಿ ಬಳಸುವುದು ವೃತ್ತಪತ್ರಿಕೆಯನ್ನೋದಲು ಟೆಲಿಸ್ಕೋಪನ್ನು ಬಳಸಿದಂತೆ (ಸೌಂದಸ. ೭೭); ಓಡಿ ಹೋಗಿ ಒಂದು ಬಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ನಿಂತು ಟೆಲಿಸ್ಕೋಪನ್ನು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಏರಿಸಿದ (ಪ್ರಇಸ. ೭೩).

[←ಇಂ. Telescope]

ಟೇಂಕಾರ (ನಾ). ಜಂಭ; ಅಹಂಕಾರದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಠೀವಿ; ದುರಭಿಮಾನ: ಕನ್ನಡಿಗರಲ್ಲಿ ಈಗಲೂ ದುರಭಿಮಾನ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ 'ಟೇಂಕಾರ' (ಠೇಂಕಾರ) ಶಬ್ದವು ಸಾಮಾನ್ಯ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿರುವುದು (ಸಾಹಿಜೀ. ೧೧೮).

[<ಸಂ. ಠೇಂಕಾರ]

ಟೇಕ 'ಠೇಕಾ' ನೋ.

ಟೇಕಾ 'ಠೇಕಾ' ನೋ.

ಟೇಕೆ 'ಟಿಕ್ಕಿ₁' ನೋ.

ಟೇಪ್ 'ಟೇಪು' ನೋ.

ಟೇಪ್‌ರಿಕಾರ್ಡು (ನಾ). ಧ್ವನಿತರಂಗಗಳನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಟೇಪನ್ನುಳ್ಳ, ಒಂದು ಬಗೆಯ ಯಂತ್ರಸಲಕರಣೆಯ ಮೂಲಕ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ದಾಖಲೆ: ಸರ್. ರಾಧಾಕೃಷ್ಣನ್ ಅವರ ಆ ದಿನದ ಭಾಷಣವೆಲ್ಲ ಟೇಪ್ ರಿಕಾರ್ಡು ಮಾಡಲಾಯಿತು (ರೂಢಿ). [←ಇಂ. Tape-record]

ಟೇಪಿ, ಟಿಪಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಧ್ವನಿ: ಗುರು ಕೊಡಲು ಮೇಳಿಸಿದ ವೀಣೆಯನರಸಿ . . . ಮಿಡಿದೊಡನೆ ಟೇಪಿಯನೆತ್ತಿ ಸರಗಂಡು . . . ನುಣ್ಗೊರಲು ಬೆರಲೊಂದಾದುದೆನೆ ಬಾಜಿಸಿದಳು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೫-೭). **ಟಿಪಿ:** ಕಹಳೆಯ ಜೋಡಮಣೆಯಂ ತೆಗೆದು . . . ಬಾಯ್ದೆಱೆಗೆ ಸಾರ್ಚಿ ಸಾರ್ಚಿ ಬಾಜಿಸಿ ನೋಡಿ ಟಿಪಿಯನೆತ್ತಿ ಶ್ರುತಿಯಂ ಕೂಡಿ . . . ಬಾಜಿಸುತಿರ್ದಂ (ವಿರೂಪಾ. ೮೪ ವ). [←ಹಿಂ. ಟೇಪ್]

ಟೇಪು, ಟೇಪ್ (ನಾ). ೧. "(ಉಡುಪು ತಯಾರಿಕೆ, ಕಟ್ಟುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದು, ಮೊ.ಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ, ಹತ್ತಿ, ನಾರು, ರೇಷ್ಮೆ, ಮೊ. ಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕಿರಿಯಗಲದ) ಪಟ್ಟಿ, ಲಾಡಿ" (Tape. ಇಂಕನಿ.): ಪಕ್ಕದ ಮನೆ ಚೆನ್ನಮ್ಮ ಬಂದು . . . ಜಡೆಹಾಕಿ ಟೇಪುಕಟ್ಟಿದಳು (ಬೆಂದಜೀ. ೧೩). ೨. ಕಟ್ಟಡ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಉದ್ದ, ಅಗಲ, ಎತ್ತರಗಳನ್ನು ಅಳೆಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಪಟ್ಟಿಯ ರೂಪದ ಒಂದು ಸಲಕರಣೆ; ಅಳತೆಯ ಪಟ್ಟಿ: ಅಳತೆಗಳನ್ನು ಗುರುತು ಮಾಡಿರುವ, ಸಾ., ಸುರುಳಿ ಸುತ್ತಿ, ಉರುಳೆಕೋಶದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿಸಿರುವ, ಬಟ್ಟೆ, ಲೋಹ, ಮೊ.ಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಪಟ್ಟಿ: ಅಳತೆ ಪಟ್ಟಿ; ಟೇಪು (Tape. ಇಂಕನಿ.); ಮಾರುತಿರಾಯ ಲಾಂಗೂಲ ವಿಸ್ತಾರ ಮಾಡಿದಂತೆ ಟೇಪು ಹಿಡಿದ (ದೀಪಹ. I, ೧೯); ಆತ ಟೇಪು, ಮುಕ್ಕಾಲು ಮುಂತಾದ್ದೇನನ್ನೂ ತಂದಿರಲಿಲ್ಲ (ಯೋಧಪು. ೨೭). ೩. ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವ ಯಂತ್ರಸಲಕರಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುರುಳಿಪಟ್ಟಿ: (ತಂತೀವರ್ತಮಾನಗಳನ್ನು ಬರೆದಿಡುವ ಗ್ರಾಹಕ ಸಲಕರಣೆಗಳಲ್ಲಿಯ, ಎಳೆದಂತೆ ಉದ್ದಕ್ಕೂ ಬರುವ) ಸುದ್ದಿ-ಪಟ್ಟಿ, ಪಟ್ಟಿ (Tape. ಇಂಕನಿ.). **ಟೇಪ್:** ೧. ಜಡೆಯ ತುದಿಗೆ ಕೆಲವರು ಟೇಪ್ ಕಟ್ಟಿದರು (ಮೂಲಾನ. ೧೨೩). ೩. 'ಟೇಪ್‌ರಿಕಾರ್ಡು' ಪರಾ.

[←ಇಂ. Tape]

ಟೈಪ್ 'ಟೈಪು' ನೋ.

ಟೈಪ್‌ರೈರ್ 'ಟೈಪ್‌ರೈಟರು' ನೋ.

ಟೈಪ್‌ರೈಟರು, ಟೈಪ್‌ರೈಟರ್ (ನಾ). (ಕೈಬರೆವಣಿಗೆಗೆ ಬದಲು) ಅಚ್ಚಕ್ಷರ ಒತ್ತುವ ಯಂತ್ರ; ಬೆರಳಚ್ಚುಯಂತ್ರ: ನಮ್ಮ ಕಚೇರಿಯಲ್ಲಿ ಮೂರು ಟೈಪ್‌ರೈಟರುಗಳಿವೆ (ರೂಢಿ). **ಟೈಪ್‌ರೈಟರ್:** ಟೈಪ್‌ರೈಟರ್ ಮಾದರಿಯ ಕೈಮಣೆ (ಮುದ್ರಕ. ೫೦). [←ಇಂ. Typewriter]

ಟೈಪಿಸ್ಟ್ (ನಾ). ಬೆರಳಚ್ಚುಯಂತ್ರದಿಂದ ಟೈಪುಮಾಡುವ ವ್ಯಕ್ತಿ: ನಮ್ಮ ಕಛೇರಿಯಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರು ಟೈಪಿಸ್ಟ್ ಇದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ).

[←ಇಂ. Typist]

ಟೈಪು, ಟೈಪ್ (ನಾ). ಅಚ್ಚಿನ ಮೊಳೆ; ಬೆರಳಚ್ಚು; ಬೆರಳಚ್ಚಿನ ಅಕ್ಷರ: ಈ ಕೌಶಲ್ಯ ಮೂರು ರೀತಿಯಲ್ಲಿದೆ; ಬರವಣಿಗೆ, ಟೈಪುಮಾಡುವುದು, ಅಂಗಸಾಧನೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೨೪೪). **ಟೈಪ್:** ನಾಳೆ ಐದುಗಂಟೆ ಗಾಡಿಯಲ್ಲಿ ಕಲ್ಕತ್ತೆಗೆ ಹೋಗಿ ಟೈಪ್‌ಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡು ಬಾ (ಬಾಇಳ. ೪).

[←ಇಂ. Type]

ಟೈರು, ಟಯರು (ನಾ). ಗಾಲಿಯ ಹೊರಸುತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಜೋಡಿಸಿರುವ ರಬ್ಬರು ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಪಟ್ಟಿ; ಗಾಡಿ ಚಕ್ರದ ಪಟ್ಟಿ: ಟೈರಿನ ಬೆಲೆ ವಿಪರೀತ ಏರಿದೆ (ರೂಢಿ). **ಟಯರು:** ಆ ಟಯರು ತೂತಾದುದರಿಂದ ಕಾರು ಜಗ್ಗಿ ಹೋಯಿತು (ಕಾಬಝೂ. ೭೯). [←ಇಂ. Tyre]

ಟೊಂಕ (ನಾ). ಸೊಂಟ; ನಡು; ಕಟಿಪ್ರದೇಶ: ಕೊಂಕಿ ನಡೆದು ಕೆಯ್ಯಂ ಮುಱುಕಿಸುತಂ ಟೊಂಕಮನುಱುಗಿಸಿ ನಿಂದೇಡಿಸುತಂ(ಭೃಂಗೀರ. ಹ. ೪೭೨-೨೮): ಕುಱುಗಣ್ಣು ಕೂನಬೆನ್ ಕಾಲ್ ಮುಱಿಯಿಸುವುದು ಟೊಂಕ ಮುಱಿದ ಕತ್ತೆಯ ಕಾಲಂ (ಯಶೋಚ. ೨-೩೯); ಟೊಂಕದಲ್ಲಿ ಕಠಾರಿ

ಯೊಂದಿರೆ ಬಿಂಕದಲಿ ಮಾರ್ಮಲೆತು ನಡೆವಂ (ಬಸಪು. ೨೧-೧೫); ಉಱುಗು ಟೊಂಕದ ಕುಂಟಗಾಲಿನ ಬೆಱೆತ ಬಿಂಕದ ವ್ಯೆಯು ಬಿಗುಹಿನ . . . ಹಸ್ತದ ನಿಱಿಗೆಯಲಿ ನೆಱೆ ಸುಳಿದನಾ ಪ್ರಭುಲಿಂಗ ಲೀಲೆಯಲಿ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೨೨-೩೪); ಸುಂಕಕ್ಕೆ ಸಟೆಯ ನೆಱೆಯಾಡಿ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಟೊಂಕ ಮುಱಿದಿಹುದು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೧೪೮); ಟೊಂಕ ಮುರಿದರೂ ಬಿಂಕ ಮುರಿಯಲಿಲ್ಲ (ಗಾದೆ). [ದೇ.೫ ತುಳು. ಟೊಂಕ]

ಟೊಂಕಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ಅಣಿಯಾಗು ; ಸಿದ್ಧವಾಗು : ಅವರು ಇದಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಾಧನಕ್ಕಾಗಿ ಟೊಂಕಕಟ್ಟಿದ್ದರು (ಮಹಾಯೋ. ೨೨೦) ; ಸಹಾಯ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಟೊಂಕಕಟ್ಟಿನಿಂತಿರುವ ನಮಗಾದರೂ ಸಂಬಳ ಕೊಡಬಾರದೇ ಸರ್ಕಾರದವರು (ರಾಯುಶ. ೮). [ಟೊಂಕ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಟೊಂಕಹಾಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೊಂಟದ ಮೇಲೆ ಕೈಯನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಕುಳಿತು ಏಳು ; ಬೈಸಿಗೆಹಾಕು : ಒಂಟಿಕಾಲಲ್ಲಿ ನಿಂತುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಟೊಂಕಹಾಕುವುದು . . . ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಒಂದೊಂದು ಭಯಂಕರ ಶಿಕ್ಷೆಯನ್ನನುಭವಿಸಿದವರು ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಓದಿಗೆ ಕಳ್ಳಮನಸ್ಸು ಮಾಡು ತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಕುರುಕಾ. ೬೪). ೨. (ಕರಾ) ಒಂಟಿಕಾಲಲ್ಲಿ ನಡೆ.
[ಟೊಂಕ + ಹಾಕು (<ಪಾಯ್ಕು$_1$)./ತುಳು. ಟೊಂಕಪಾಡ್]

ಟೊಂಕಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಟ್ಟು ; ಮೆಲ್ಲಗೆ ಕುಟ್ಟು ; ಮೆಲ್ಲನೆ ಪೆಟ್ಟು ಹಾಕು : (೩). ೨. ಕುಂಟುನೆಗೆ ; ಕುಪ್ಪಳಿಸು : (೩). 'ಟೊಕ್ಕ' ಪರಾ.
[ಟೊಂಕಾ$_0$ (P ←ಮರಾ. ಠೋಕಣೇ) + – ಇಸು$_3$]

ಟೊಂಗಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಟೊಂಗಿನ ಕಾಯಕ ಮಾಡು; ನೀರು ತಂದುಕೊಡುವ ಕೆಲಸ ಮಾಡು (?): ಲಿಂಗವಂತರ ನಿಲಯಕ್ಕೈದಿ ಟೊಂಗಿಕ್ಕಿ ಚರಲಿಂಗದಂ ಪ್ರಿಯನೇಜಿಸುವನ್ನೆಗಂ (ಮುದೇಪು. ೨೯-೪೩) ; ಅತ್ಯುತ್ತಮಶರಣೆ ಟೊಂಗು ಗಾಯಕದುಮಾದೇವಿ ಮತ್ತಭವಿಯಾಲಯದೊಳಱಿಯದುಱಿ ಟೊಂಗಿಕ್ಕಿ ಹರಣಮಂ ಬಿಟ್ಟಾಗಳು (ಪಾಸೋಪು. ೧೧-೪೮). [ಟೊಂಗು$_2$ + ಇಕ್ಕು]

ಟೊಂಗು$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಒಂದೆರಳ್ದೂಱಾಟು ಸೂಳು ನೆತ್ತಿಯನು ನೀರ್ವಿಂದಿಗೆಯೊಳು ಟೊಂಗು ಟೊಂಗೆನಲ್ಪೆಟ್ಟಿಕ್ಕಿ ಬಿಂದಿಗೆಯ ನಿತ್ಯುದಕಮಂ ತರಿಸಿ (ಮುದೇಪು. ೨೫-೩೦).

ಟೊಂಗು$_2$ (ನಾ). ನೀರು ತಂದುಕೊಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಯಕ (?). 'ಟೊಂಗಿಕ್ಕು' ಪರಾ. [?]

ಟೊಂಗುಗಾಯಕ (ನಾ). = ಟೊಂಗು$_2$: ಅತ್ಯುತ್ತಮ ಶರಣೆ ಟೊಂಗು ಗಾಯಕದುಮಾದೇವಿ (ಪಾಸೋಪು. ೧೧-೪೮). [ಟೊಂಗು$_2$ + ಕಾಯಕ]

ಟೊಂಗೆ (ನಾ). ಕೊಂಬೆ ; ರೆಂಬೆ ; ಗೆಲ್ಲು : ಟೊಂಗೆಯನ್ನು ಕಡಿಯುವಾಗ ತಪ್ಪಿ ನನ್ನ ಕಾಲಿಗೆ ಕುಡುಗೋಲು ತಾಕಿತು (ಮುಂಬಯಿ. ೧-೧೮) ; ಟೊಂಗೆ ಯನ್ನೇರಿ ಜೋಕಾಲಿ ಜೀಕುವಳು (ಚಿನ್ನುಹಿಂ. ೨೯).

ಟೊಂಬರ (ನಾ). ಹಸನು ಮಾಡದ ಧಾನ್ಯ ; ಶುದ್ಧಪಡಿಸದ ಧಾನ್ಯ : ಕುಂಭಿನೀಶಂ ಕಂಡು ತುರಗಂಗಳಿಗೆ ಕುದಿಪ ಟೊಂಬರದ ಮಡ್ಡಿಯಂ ನೀಡೆಂದು ಬೆಸಸೆ ಚರರುಂ ಬಿಸಿಯ ಮಡ್ಡಿಯಂ ಸಟ್ಟುಕದಿ ನೀಡೆ (ರಾಘುಚ. ೧೨-೨೪). [← ಮರಾ. ಠೋಂಬರಾ, ಠೋಮರಾ]

ಟೊಕಳಿ (ನಾ). ೧. ಗೊಳಲೆ; ಪೊಳ್ಳಾದ ಹೊರ ಮೈ: ತಿಳಲೆಲ್ಲ ಹೊರಟು ಹೋಗಿ ಬರಿಯ ಸಿಪ್ಪೆಯು ಟೊಕಳಿ ಉಳಿದ ಹಾಗಾಗಿರುತ್ತದೆ (ಮಾಧವ. II, ೩೨೦). ೨. (ಆಲಂ) ಕೈಲಾಗದವನು : ಮೃಡನು ಕೈಕೊಂಡ ಪ್ರಸಾದವ ಕಡುವಿಷವನಿಂತುಂಡ ಠಾವುಳ್ಳಡೆ ಬಿಡದೆ ನಾವೀಸಿಕೊಂಬೆವಿ ವೇಕೆ ಟೊಕಳಿಗಳು (ಬಸಪು. ೫೮-೪೫). [?]

ಟೊಕ್ಕ (ನಾ). ಕುಂಟುನಿಕೆ ; ಕುಂಟು : ಬಲಹಿಮ್ಮಡಿಯನ್ನು ಊರಲಾರದೆ ಕಾಡು ಕುಂಟ ಟೊಕ್ಕ ಹಾಕುತ್ತಲೆ ಹೊಸಲು ದಾಟಿದನು (ಮಲಿಮ. ೬೩೦). 'ಟೊಂಕಾಯಿಸು' ಪರಾ. [?]

ಟೋಣಪ, ಠೋಣಪ (ನಾ). ೧. ಸ್ಥೂಲಕಾಯನಾದ ಮನುಷ್ಯ ; ದಪ್ಪ ವಾದ ದೇಹವುಳ್ಳವನು : ಈ ದೇಹ ನಾನು ಹೇಳಿದಂತೆ ಕೇಳಿದ್ದರೆ, ನಾನೀಗ ಟೋಣಪನಾಗುತ್ತಿದ್ದೆ (ಗಾಳಿಪ. ೧೧೬). ೨. ಉಂಡಾಡಿ; ಧಾಂಡಿಗ; ಧಡಿಯ : ಈ ಟೋಣಪರ ತಂಡದ ಬೇಡಿಕೆಗಳನ್ನು ಪೂರೈಸಿ ಪೂರೈಸಿ ನೆರೆಹೊರೆಯವರು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ತ್ರಸ್ತರಾಗಿದ್ದರು (ವೋಜೀವ. ೫). ೩. ದಡ್ಡ ; ಮೂರ್ಖ ; ಮಂದಮತಿ : ನನಗೆ ಮಾತ್ರ ಏನೇನು ಕಲಿಸದೆ, ನನ್ನನ್ನು ಶುದ್ಧ ಟೋಣಪನ್ನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೦೪). ೪. (ಗು). ದಪ್ಪವಾದ ; ಪುಷ್ಟವಾದ ; ಕೊಬ್ಬಿದ : ಬದಿರುಗೂಟಕ್ಕೆ ಬಳ್ಳಿಯ ನುಲಿಯಿಂದ ಕಟ್ಟು ಗೊಂಡು ಟೋಣಪ ಗಾತ್ರದ ಕರಿಯ ನಾಯಿಯೊಂದು . . . ನಿದ್ರಿಸುವಂತಿತ್ತು (ಮಲಿಮ. ೬೭೫). **ಠೋಣಪ:** ೧. ಅವನು ಒಬ್ಬ ಠೋಣಪ (ರೂಢಿ).
[<ಟೋಣ್ಣ + ಅಪ (<ಅಪ್ಪ$_1$)]

ಟೋಣಪೆ (ನಾ). ೧. ಮರದ ದಪ್ಪವಾದ ತುಂಡು ; ದಪ್ಪ ದೊಣ್ಣೆ : "ಟೋಣಪೆ–ದೊಡ್ಡ ಬಡಗಿ ; ಟೋಣ್ಣೆ" (ಜಾನಕೋ. ೬೨). ೨. ದೊಣ್ಣೆಯ ಏಟು,–ಪೆಟ್ಟು : ಹಸಿವಿಲ್ಲದ ನೆಂಟರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟರು ಮೂಱು ಟೋಣಪೆಗಳ ಎರಡು ಸೋಕವು ಒಂದು ತಾಕಲೆ ಇಲ್ಲ (ಪುರಂದ. ೩-೨೭-೧೧). ೩. (?) : ಟೋಣಪೇ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಹೆಣಗೋದೇ ಅರ್ಥ (ಗಾದೆ). [<ಟೋಣಪ]

ಟೋಣೆ, ಡೋಣೆ$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಭೇದಿಸು ; ಇರಿ ; ಚುಚ್ಚು ; ತಿವಿ : ಅಸಿಯನಣೆದಂಬುಗಳ ಟೋಣೆದುಲಿದು . . . ಬೊಬ್ಬಿಟ್ಟುಲಿವ ಲುಬ್ಧಕರ ಎಡೆಗೆವುರವಣಿಸಿ ಹರಿದು (ಹಡಕಾ. ೬-೧೪) ; ತೊಂಡಕುವಬ್ಬರಿಸಿ ಪತ್ತುವ ಸುತ್ತುವ ಘೂರ್ಮಿಸುತ್ತೆ ಸಂಚಲಿಪ ಧರಿತ್ರಿಯಂ ಟೋಣೆವ ಸೂಕರ ನಾಟವುದೇನೆಳುಂಬವೋ (ಶಬಶಂ. ೪-೧೨) ; ಚಂಚುವಿಂ ಭೀಕರವಾಗೆ ತಾಂ ಟೋಣೆಯುತಿರ್ಪುದನು (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೩-೦೫-೨೫) : ಹಳೆಯ ದೈವವದುವೆ ಬಂದು ಮಾದ್ರಿಯೆದೆಯ ಟೋಣೆಯಿತು (ನಳ್ಕ. ೬೨-೧೯). ೨. ತೊರೆ ; ತಿರಸ್ಕರಿಸು ; ನಿರಾಕರಿಸು : ಸೊಣಗನಂದಣವೇಱಿ ಕುಣಿದು ಪೋಪುದು ಮಲಕೆ ಸೊಣಗನ ಗುಣವು ಎನ್ನಲ್ಲಿ ಗುರುರಾಯ ಟೋಣೆದು ಬಿಡಬೇಡ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೦೦೮). ೩. ಸೋಲಿಸು ; ಗರ್ವಭಂಗಮಾಡು : ತೃಣಪುರುಷ ನಿಂದಶೇಷಾಗಮವನೋದಿಸುತೆ ಗೊಣಗುತಿರ್ಪಳಿಯ ಗುಂಡಿಗೆಯ ಚಂಡಾಲರಂ ಟೋಣೆದು ವಿಭ್ರಾಜಮಾನೋದತ್ತ ಶ್ವೇತತೇಜವ ಮೂಜಗ ದೊಳೋಜೆಯಿಂ ಅಣಿಯರಂ ಪ್ರಕಟಮೆನಿಸಿದ ಪೊಂಗಿನಿಂ (ಕೊಟ್ಟೂಬ. ೯-೩೯). ೪. ವಂಚಿಸು ; ಮೋಸಗೊಳಿಸು ; ಕಣ್ತಪ್ಪಿಸು : " ಟೋಣೆ –ಶಠಾರ್ಥೇ " (ಶಮಧಾ); ನೆರೆಹೊರೆಯಱಿಯದಂತೆ ಪತಿಯಂ ಮಱಸಿ ಮನೆಯವರೆಲ್ಲರಂ ಟೋಣೆದು ಮದನಕೇಳಿಗೆ ಸಂದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೫-೫೯) ; ಅಸ್ತ್ರ ಮಂತ್ರವ ನೆನೆದರದು ಗೋಚರಿಸದೆ ಟೋಣೆದುದು (ತುರಂಗ. ೯೦-೫೭); ೫. ಕದಿ; ಅಪಹರಿಸು: ಹಣವಿಗೊಂದೀಸ ವಿಪ್ಪಣ ಕೊಂದು ಬೇಳೆಯನು ತ್ರಿಣಯನ ಮುಕುಟವಾದರೂ ಅಕಸಾಲೆ ಟೋಣೆ ಯದೆ ಬಿಡನು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೪೧೧) ; ಅಕ್ಕನ ಚಿನ್ನವಾದರೂ ಅಕ್ಕಸಾಲೆ ಟೋಣೆಯದೆ ಬಿಡ (ಗಾದೆ). **ಡೋಣೆ$_1$:** ೩. ಅದಱ ಮೂಲ ಲಿಪಿಭಾಷೆ ತಿಳಿಯದೆ ಬಳಲಿ ಬಲ್ಲವರ್ಗಳೆಲ್ಲರಂ ಕರೆಸಿ ತೋಱಿ ಗಣಕರಂ ಹಳಿದು ಲಿಖಿತರ ಮಾಱಿ ಮುಹೂರ್ತಕರ ಡೋಣೆದು . . . ಎಲ್ಲರು ಅಲ್ಲೆನಿಸಿ ಓಡಾಡಿತೇಂ ಪೊಗಳ್ವೆನು (ಸಿಂಗಿರಾ. ೭-೬). ೪. ಹಿರಿಯರೆಲ್ಲರ ಡೋಣೆದು ಗಮಿಸಿಯೆ ಸರಸ ಸಲ್ಲಾಪಾದಿಯಿಂದ ತರುಣಿಯರ ರಮಿಸುತ್ತ ಕಾಲವ ಹರಣಮಾಡಿಯೆ ದುರಿತ ಗಳಿಸಿದೆ (ಕಜಾಗೀ. ೨೦೪). [?]

ಟೋಣೆಯ, ಠೋಣೆಯ (ನಾ). ೧. ದಪ್ಪವಾದ ಮನುಷ್ಯ ; ಧಾಂಡಿಗ ; ಟೋಣಪ : ಕುಳ್ಳನೆಯ ಮುದಿ ಟೋಣೆಯನೊಬ್ಬ ಆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಗ್ರಹಿಸುತ್ತಿದ್ದನು (ಪುನರು. ೩೦೦) ; ನಿನ್ನನ್ನು ಆ ಕರಿಯ

ಟೊಣೆಯನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಮದುವೆ ಮಾಡಬೇಕಂತೆ (ರಾವಿಜ. ೧೧೧).

ತೊಣೆಯ : (ಗು). ೨. ದಪ್ಪದೇಹದ ; ದಡೂತಿ ಶರೀರವುಳ್ಳ : ಇವರ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಗುಜ್ಜುಮೈಯ ತೊಣೆಯ ಒಕ್ಕಲಗಿತ್ತಿಯೊಬ್ಬಳು ನಿಂತಿದ್ದಳು (ಪುನರು. ೧೪೩). [< ಟೊಣ್ಣ + – ಅ₇]

ಟೊಣ್ಣ (ನಾ). ೧. ದಪ್ಪವಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ. 'ಟೊಣಪ' ಪರಾ. ೨. ದಪ್ಪವಾದುದಂ ; ಗಡವ (?) : ಕೋಣ ನೀರಿಗೆ ಹೋಗಿ ಕ್ಷೋಣಿಕಪಿಯ ಕೊಂದು ದೊಡ್ಡ ಟೊಣ್ಣನ[ಪಾ ಠಾಂ. ದ]ಮನೆಯೊಳಗೌತಣವಯ್ಯ (ಪುರಂದ. ೩-೧೩೮-೨).

ಟೊಣ್ಣೆ (ನಾ). ದಡೂತಿ ಹೆಂಗಸಂ : ಟೊಣ್ಣೆಯಾದರೆ ಮಣ್ಣುಕೆಲಸ ಮಾಡ್ತಾಳು (ಗಾದ). [ಟೊಣ್ಣ + – ಎ₂]

ಟೊಪರ 'ಟೊಪ್ಪರ' ನೋ.

ಟೊಪಲೆ 'ಟೋಪಲಿ' ನೋ.

ಟೊಪ್ಪರ, ಟೊಪರ, ತೊಪ್ಪರ₁, ತೋಪರ (ನಾ). ಟೋಪಿ ; ಟೊಪ್ಪಿಗೆ: ಸಮತೆಯೆಂಬ ಕಂಥೆಯ ತೊಟ್ಟು ಸುಬುದ್ಧಿಯೆಂಬ ಟೊಪ್ಪರವನಿಕ್ಕಿ ವಿಷಯವೆಂಬ ಹಾವುಗೆಯ ಮೆಟ್ಟಿ (ಅವಚಂ. ೨೪೬-೧೧೨೨) ; ಸ್ಥೂಲ ಕಂಥೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಟೊಪ್ಪರ ಸತ್ಯ ದಂಡ (ಮಡಿವಾ. ೧೫-೧೯) ; ತಳ್ತೊಯ್ದು ಸಂಜೆ ಗೆಂಪಿನ ತೆಳ್ಪ ಮರ್ದಿರೆ ಪೊಚಿ'ಯನತ್ತಿ ಪೊಲಿಸಿದ ತೆಱದಿಂದೊಳ್ಪಿನ ಪೊಸ ಟೊಪ್ಪ[ಪಾಠಾಂ. ಪುಪ್ಪ]ರಮಿನಕಳ್ಪಂಗಾ ಜೋಗಿಗೆಸೆದುದಸದಳವಾಗಲ್ (ಲೀಲಾವ. ೪-೮೧) ; ಸಿರ ಹೊಯ್ದು ಟೊಪ್ಪರವ ಕೊಡುವಂತೆ ಕರವರಿದು ಕಂಕಣಗೊಡುವ ತೆಱದಂತೆ (ಷಡಿಲ. ೧೩-೬೦). **ಟೊಪರ :** ಯಜ್ಞೋಪವೀತ ಟೊಪರಧಾರಣ ವಿಧಿಯ ವಿಜ್ಞಾಪನಂಗಳಿಂ ನೂರ್ಮಡಿ ಮಹಾದಾನ (ಲಿಂಗಪು. ೧೧-೩೪). **ತೊಪ್ಪರ₁ :** ಗಗನಸ್ಥಾನವೇ ಕಂಥೆ ಆಕಾಶವೇ ತೊಪ್ಪರ[ಪಾಠಾಂ. ತೋಪರ] ಅಜಾಂಡ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವೇ ಕರ್ಣಕುಂಡಲ (ಅವಚಂ. ೮೩-೩೭೪). **ತೋಪರ :** ಮೇಲಿನ ' ಅವಚಂ ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [< ಪ್ರಾ. ಟೋಪ್ಪರ. / ಹಿಂ. ಟೋಪರಿ ತಮಿ. ತೊಪ್ಪಾರ ; ತೆಲು. ದೊಪಾರ]

ಟೊಪ್ಪಿ 'ಟೋಪಿ' ನೋ.

ಟೊಪ್ಪಿಗೆ 'ಟೋಪಿ' ನೋ.

ಟೊಪ್ಪಿಗೆಗಳೆ (ಕ್ರಿ). ಬೇಟೆಯಂ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಟಗರು, ಸಾಳುವ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಮೇಲಿಂದುಂಸುಕನ್ನು ತೆಗೆ,–ಆವರಣವನ್ನು ಕಳಚು : ಅಳಲಿದುರಗನ ನೆರವಿ ಟೊಪ್ಪಿಗೆಗಳೆದ ಸಾಲ್ವನ್ನ, ಹಿಂಡು (ಕುಮಾ.ಭೀ. ೩-೧೬). [ಟೊಪ್ಪಿಗೆ (< ಟೋಪಿ) + ಕಳೆ₁]

ಟೊಪ್ಪು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೀಟ : ಪತಂಗ, ಮಿಡಿತೆ, ಟೊಪ್ಪು (ನಮ್ಮನು. ೨೪೧). [?]

ಟೊಮಾಟೊ, ಟೊಮೆಟೊ, ಟೊಮೇಟೊ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು ; ಚಪ್ಪರಬದನೆ ; ತಕ್ಕಾಳಿ : ಗೂದೆ ಹಣ್ಣು, ಚಪ್ಪರಬದನೆ, ಟೊಮಾಟೋ, ತಕ್ಕಾಳಿ (ಮೃಜಿಗಿ. ೫೦-೧೦೫೦); ಕಿತ್ತಲೇಹಣ್ಣಿನ ರಸ, ಟೊಮಾಟೋ ರಸ, ಸೊಪ್ಪು ತರಕಾರಿಗಳ ರಸವನ್ನು ದಿನಂಪ್ರತಿ ಎಳೆಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಒಂದು ಚಮಚ ಕೊಡುವುದರಿಂದ, ಅವಕ್ಕೆ ಕಬ್ಬಿಣದ ಅಭಾವವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಬಹುದು (ಗೃಹವಿ. ೨೩). **ಟೊಮೆಟೊ :** ಟೊಮೆಟೊ . . . ಲಿಂಬೆ ಮತ್ತು ಮೊಳಕೆ ಬರಿಸಿದ ಧಾನ್ಯಗಳಲ್ಲಿ 'ಸಿ' ಜೀವಾತು ಇದೆ (ಅಡುಶಾ. ೬೪). **ಟೊಮೇಟೊ:** ಟೊಮೇಟೊ . . . ಈ ಹಣ್ಣನ್ನು ಎಲ್ಲಾ ಜನರೂ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ (ತರಬೆ. ೪೧). [←ಇಂ. Tomato]

ಟೊಮೆಟೊ 'ಟೊಮಾಟೊ' ನೋ.

ಟೊಮೇಟೊ 'ಟೊಮಾಟೊ' ನೋ.

ಟೊಂಬೈ 'ತೊಂಬೈ' ನೋ.

ಟೊಳಕಿ (ನಾ). ಎಲೆಗಳಿಂದ ಹೆಣೆದ ದೊನ್ನೆ ಅಥವಾ ಬುಟ್ಟಿ : ದೇವರ ಪೂಜೆಗೆ ಎತ್ತಿದ ಹೂಗಳನ್ನು ಒಂದು ಟೊಳಕಿಯೊಳಗೆ ಹಾಕಿ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೩೧೧). [←ಮರಾ. ಟೋಳಕಾ]

ಟೊಳ್ಳು, ಟೊಳ್ಳೆ, ಡೊಳ್ಳು₁, ಡೊಳ್ಳೆ, ತೊಲಿ, ದೊಳ್ಳು, ದೊಳ್ಳೆ (ನಾ). ೧. ಒಳಗೆ ತಿರುಳಿಲ್ಲದಿರುವುದು ; ಪೊಳ್ಳು : ಹುಲ್ಲು ಸುಟ್ಟರೆ ಸುಡಲಿ! ಲೇಸಾಯ್ತು ಟೊಳ್ಳಳಿಯಿತುಳಿಯ ಗಟ್ಟಿ! (ಪಾಂಚಜ. ೪೯-೬) ; " ಬಂದೆ ಶಾಮು, ಬಾಳ ಟೊಳ್ಳು ತುಂಬಿತೆ ನುವನು (ರಾಮಾನ. ೮೯) ; ಸಾಬೂನಿನ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯಂತಹ ಪಿಟೀಲೊಂದನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಟ್ಟಿದ್ದರು. ಅದರ ಒಳಗೆಲ್ಲಾ ಟೊಳ್ಳು (ನಾಡಿಗೇ. ೧೫) ; ಪೋಕನ ಮಾತು ಠಾಕು, ಸುಳ್ಳನ ಮಾತು ಟೊಳ್ಳು (ಗಾದ). ೨. ಪೊಟರೆ ; ತೂತು : ಆ ಮರದ ಟೊಳ್ಳಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸರ್ಪ ವಾಸವಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). ೩. ಗುಡ್ಡೆ ಇಲ್ಲದ ಕಣ್ಣಿನ ಕುಳಿ. 'ಟೊಳ್ಳು ಗಣ್ಣು' ಪರಾ. (ಗು). ೪. ಒಳಗೆ ಬರಿದಾದ ; ತಿರುಳಿಲ್ಲದ ; ಪೊಳ್ಳಾದ : ಟೊಳ್ಳು ಮಾತು ಸುಳ್ಳಿಗಿಂತ ಕಡೆ (ಗಾದ). ಆ ಟೊಳ್ಳು ಬಿದಿರಿನಲ್ಲಿ ಗಾಳಿ ಹೊಕ್ಕು ಶಬ್ದ ಮಾಡುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ). **ಟೊಳ್ಳೆ :** ೧. ಒಳ್ಳೆಗಳುಂ ಗರಳದ ಕರಿಗೊಳ್ಳಿಗಳುಂ ಕೈಪೆಸೊರೆಯ ಬಳ್ಳಿಗಳುಂ ಚಃ ಟೊಳ್ಳೆಗಳುಂ ದೈವಾಯ್ಕಿಕೆ ಕಳ್ಳರ್ ಗುರುರೂಪ ವಿಶ್ವನಾಥಂಗಣೆಯೇ (ಕವಿಜ. I, ೨೮೨). ೨. ಮೀನಿಗೆ ಶ್ವಾಸಕೋಶವಿಲ್ಲ. ಅದರ ಮೂತಿಗೆ ತಾಗಿ, ಎಡ ಬಲ ಮಗ್ಗುಲುಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ಟೊಳ್ಳೆಗಳಿವೆ. ಈ ಟೊಳ್ಳೆಗಳ ಅಂಚನ್ನು ಅದು ಆಗಾಗ ತೆರೆದು ಮುಚ್ಚುವುದು (ಬಾಲಪ್ರ. II, ೬೭೦). ೩. ಅಲಿ ನೊಂದುದೊ ಕಣ್ಣು ಬೇನೆಯೊ . . . ಅಳಿಗಣ್ಣೊ ತಿಮಿರವೊ ಟೊಳ್ಳೆ ಪೋದವುದೋ (ಬಸವು. ೧೮-೬೭). ೪. 'ಟೊಳ್ಳೆಗವಡೆ' ಪರಾ. **ಡೊಳ್ಳು₁ :** ೫. ಉಬ್ಬಿರುವ ಹೊಟ್ಟೆ ; ಬೊಜ್ಜು ಬೆಳೆದ ಹೊಟ್ಟೆ : ತೀವಿದ ನರೆಯುಂ ಡೊಳ್ಳುಂ ದೇವವ್ರತನೆನಿಸಿ ನೆಗಟ್ದ ಯಶಮುಂ ಬೆರಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೪೩) ; ಮರುಳ ಮಂನ್ನಣೆಯಂತೆ ಬಾಹಿನ ಡೊಳ್ಳಿನಂತೆ ಸೂಳೆಯ ಕರೆಹದಂತೆ . . . ಕಡೆಯೊಳ್ ಪೇಸುಪಥಮುಮ ಶೋಭೆಯುಮಾಗದೆ ಪೋಗದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೧೨೨) ; ಬೆಳ್ಳಿಯ ಗಿರಿಯ ನೆತ್ತಿದೆನೆಂಬ ಗರ್ವದ ಡೊಳ್ಳನಿಂದಿನ ದಿನದೊಳಗೆ ಹೊಳ್ಳುಮಾಡದೆ ಬಿಡೆನು (ಅಂಜಜ. ೬-೧೯೩) ; ವೈಶ್ಯನೊರ್ವ ಸ್ವರ್ಣವ್ಯವಹಾರಿ ವರದತ್ತ ನೆಂಬಂಗೆ ಡೊಳ್ಳು ಬೆಳೆದಿರೆ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೩-೬೮ ವ) ; ಡೊಳ್ಳುಗಳ ಹೇರೊಡಲ ವಂಚಕರು (ಬಸವು. ೫೦-೫೪) ; ಬಿಲ್ಲು ಬಿಡದವನಿಯಲಿ ಬಿದ್ದನ ಡೊಳ್ಳು ಮೇಲಾಗಿತ್ತು (ಕುಮಾ.ಆ. ೧೪-೨೦) ; ಕುಕ್ಷಿಯಕ್ಕುಳಿಸೆ ಬೆಂಗಡರ್ವುದು ಸಹಜದೊಳೀಕ್ಷಿಸೆ ಪುಟ್ಟ ಡೊಳ್ಳಿಹುದು (ಭರಜ. ೬-೧೬). P ಇದನ್ನು 'ಒಡಲ್' ನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನ ಮಾಡುವ ಸಾಧ್ಯತೆಯೂ ಇದೆ. **ಡೊಳ್ಳೆ :** ೪. ಹದಿನೆಂಟು ಡೊಳ್ಳೆ ಪರಿವಾರವಾರ್ಥಟಿಸಿ ಕೂಡಿದುದಲ್ಲಿ (ವೀಶೈಪು.೩-೨೩-೩೫). **ತೊಲಿ :** ೨. ವೇಧಿತಃ, ಛಿದ್ರಿತಃ, ವಿದ್ಧಃ–೩ ತೊಲಿಯಿಡಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು, ತೂತು ಕೊರೆಯಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೧೧). **ದೊಳ್ಳು :** ೫. ಮಂತ್ರಿ ಕಾಡೊಳಗೆ . . . ದೊರೇಕಿವಿ ಕತ್ತೇಕಿವಿ ಅಂದ್ಬಿಟ್ಟ. ಮಂತ್ರೀ ದೊಳ್ಳು ಕರಗಿತು (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೧೬೦). 'ದೊಳ್ಳುನೂಕು' ಪರಾ. **ದೊಳ್ಳೆ :** ೩. 'ದೊಳ್ಳೆಗಣ್ಣ' ಪರಾ.

ಡೊಳ್ಳಾಗು, ದೊಳ್ಳಾಗು = ೧. ಕಣ್ಣಿನ ಗುಡ್ಡೆ ಇಲ್ಲದಾಗು ; ಗುಳಿ ಬೀಳಂ; ಪೊಟರುಬೀಳಂ: ಒಂದಾಯು ಮೋಗಚ್ಚೆಳೆಯಲುರಿವ ಪರ್ಬತ್ತಿಯಂ ಕಚ್ಚಿ ಬೇವುತ್ತಿರೆ ಬಾಯ್ ಬಿಟ್ಟೊಡೆ ಬಿರ್ದತ್ತದು ನಯನದೊಳಾಂ ನಂದಿಸಲ್ಕೆಯ್ಯನೆತ್ತಲ್ಪಿರಿದುಂ ನಿದ್ರಾಭಿಭಂಗಂ ದೊರೆಕುಮುವರ್ಗೆಂದಿರ್ದು ಡೊಳ್ಳಾಯ್ತು ನೇತ್ರಂ (ಧರ್ಮಪ. ೯-೧೬) ; ಆ ಉರಿವ ಬತ್ತಿ ನನ್ನ ಕಣ್ಣ ಮೇಲೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಗುರಿಕಟ್ಟಿ ಹಾಕಿದಂತೆ ಬಿದ್ದಿತು . . . ಅದರಿಂದ ಕಣ್ಣು

ದೊಳ್ಳಾಯಿತು (ನಗಿಗ. ೨). ೨. ಉಬ್ಬು; ದೊಡ್ಡದಾಗು : ಹೊಟ್ಟೆ ಡೊಳ್ಳಾಗಿತ್ತು (ದೀಪದ. ೧೮೦). **ಡೊಳ್ಳು ಬೀಳು = ಜೋಲುಬೀಳು ;** ಸಡಿಲವಾಗಿ ನೇತಾಡು ; ಅಳ್ಳಕವಾಗು : ಡೊಳ್ಳು ಬಿದ್ದ ತಂತಿಯಿಂದ ಜೊಳ್ಳುನಾದವೆದ್ದಿತೋ (ನಾಪಲೀ. ೭-೧೨). **ಡೊಳ್ಳು ಹೊಡೆ = ಡೊಳ್ಳು ಬೀಳು:** ದಾರ ಡೊಳ್ಳು ಹೊಡೆವುದನ್ನು ಹೇಗೆ ತಪ್ಪಿಸಬೇಕು? (ಗಾಳಿಪ. ೩). **ಡೊಳ್ಳೇರು = ಹೊಟ್ಟೆ ದೊಡ್ಡದಾಗು ; ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬು :** ಕುಣಿ ಕುಣಿದು ತೇಲಿ ಸಾಗಿತು, ಪಟಂ ಸಂತಸಕೆ ಡೊಳ್ಳೇರಿತನೆ ವಾಯುಹತಿಗುರ್ಬಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೯೮-೩೩೭).

[ದೇ.೩ ತಮಿ. ತೊಳ್ಳಲ್, ತೊಳ್ಳೈ ; ಮಲ. ತುಳ, ತೊಳ್ಳ ; ತುಳು. ಟೊಳ್ಳು, ಡೊಳ್ಳು, ದೊಲ್ಲು; ತೆಲು. ತೊಲಿ, ತೊಲಿಕ, ದೊಲ್ಲಿ]

ಟೊಳ್ಳುಗಣ್ಣು (ನಾ). ಗಂಡ್ಡೆ ಇಲ್ಲದೆ ಗುಳಿಬಿದ್ದ ಕಣ್ಣು : ಟೊಳ್ಳು ಗಣ್ಣುವರೆಲ್ಲ ಮೆಳ್ಳೆಗಣ್ಣಾದವರು ಹಲ್ಲುಮುರುಕ ಹೀನರುಗಳು . . . ಎಲ್ಲರ ಕರೆಸಿದ (ಮಡಿಸಾಂ. ೧-೩೩). [ಟೊಳ್ಳು + ಕಣ್ಣು (<ಕಣ್)]

ಟೊಳ್ಳುಹಂಚೀಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : ತೆಂಗಿನ ನಾರು ಹುಲ್ಲು, ಟೊಳ್ಳುಹಂಚೀಹುಲ್ಲು (ಮೃಶಿಗಿ. ೪೬-೯೨೨).

[ಟೊಳ್ಳು + ಹಂಚಿ$_1$ + ಹುಲ್ಲು (<ಪುಲ್)]

ಟೊಳ್ಳೆ 'ಟೊಳ್ಳು' ನೋ.

ಟೊಳ್ಳೆಗವಡೆ (ನಾ). ಒಡೆದ ಕವಡೆ ; ತೂತು ಕವಡೆ : ಜಾಣಜಾಣೆಯ ರಾಟವೆಂಬುದು ಚದುರಂಗದಾಟದಂತಿಹುದು ಬದಗರ ಲೀಲೆಯಹುದು ಟೊಳ್ಳೆಗವಡೆಯಗೆದರ್ವ ಸೋಗಳೆಯಾಟದಂತೆ (ಭರತ. ೧೦-೧೯).

[ಟೊಳ್ಳೆ (<ಟೊಳ್ಳು) + ಕವಡೆ$_2$]

ಟೋಕರ 'ಠೋಕರ್' ನೋ.

ಟೋಕರು 'ಠೋಕರ್' ನೋ.

ಟೋಕರೆ (ನಾ). ಬುಟ್ಟಿ ; ಮಂಕರಿ : ಹೊಳೀ ಬಳಿಯಿದ್ದ ಹರಗೋಲು ಗಳೆಲ್ಲಾ . . . ಕೋಟೆವಳಿಕ್ಕೆ ಹಾಕಿಸಿಯಿದ್ದನಾಗಿ ವಂಥ ಭಾರಿ ಬಿದಿರ ಟೋಕರೆ ಮಾತ್ರ ಬಿದ್ದುಯಿದ್ದುದನ್ನು ತರಿಸಿ (ಹೈದರ. ೦೧೪).

[←ಹಿಂ. ಟೋಕರೀ]

ಟೋಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. "ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡು" (ಶಶಸಾಂ. ಕೋಶ) : ಟೋಕಿಸಿ ಟೌಂಕಿಸಿ ಟಂಕಿಪ ಟಕ್ಕರದೇಕೆ ಪುಟ್ಟಿದರೊ ಶ್ರೀಹರಿಯೆ (ಶಶಸಾಂ. ೭೩-೮೩). ೨. ಶಬ್ದಮಾಡು (?) : ಚತುರಂಗಬಲಂ ಬರೆ ನಾಡೆ ಕೂಡಿಯಾ ಚಾಗಿಗಳೆಂದು ಸಂಧಿಸಿದರದ್ಭುತಭೇರಿಗಳಂತೆ ಟೋಕಿಸಲ್ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೩-೩-೧೦). ೩. ಗುಣಿಸು (?): ತೂಕದಲೆನಿತಿರಲದಕಂ ಜೋಕೆ ಯೊಳುಂ ನಾಲ್ಕರಲಿವಂದಂ ಕೂಡಿಯೆ ಟೋಕಿಸಿ ವರ್ಗಂಗೊಂಡುರೆ ನೂಕದ ರೊಳ್ಪಾಗಪಾಲಮಣಿಯೊಳ್ಪರಿಸಾ (ಭಾಸ್ಕರ. ೭೮-೯). [? + – ಇಸು$_3$]

ಟೋಕು 'ಠೋಕು' ನೋ.

ಟೋಕುತಾಳೆ 'ಠೋಕತಾಳೆ' ನೋ.

ಟೋಕುಮಾರಾಟ 'ಠೋಕಮಾರಾಟ' ನೋ.

ಟೋಪನ್ನು, ಟೋಫನ್, ಟೋಫನು (ನಾ). ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಪಾತ್ರ ಧಾರಿಗಳು ಧರಿಸುವ ಕೃತಕವಾದ ತಲೆಗೂದಲು-ಕೃತಕ ಕೇಶರಾಶಿ: ಯಶೋದಾ ಪಾತ್ರಧಾರಿಯು ಇನ್ನೂ ತಲೆಗೆ ಟೋಪನ್ನನ್ನು ಹಾಕಿ ಕೊಂಡಿರಲಿಲ್ಲ (ರಾಯಳ. ೭೦). **ಟೋಫನ್:** ಕೋಣೆಯಲ್ಲಿ ಹರಕುಮುರಕು ಟೋಫನ್‌ಗಳು, ಒಂದು ರುದ್ರಾಕ್ಷಿ ಸರ . . . ಇಂಥವೇ ಕೆಲವು ಸಾಮಾನುಗಳಿದ್ದವು (ನಾಡಿಗೇ. ೩೦೩). **ಟೋಫನು :** ಸೊಗಸಾಗಿ (ಟೋಫನಿನಲ್ಲಿ) ಹೆರಳುಹಾಕಿಕೊಂಡು ಮುಗಮುಗಿಸುವ ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಹೂವನ್ನು ಮುಡಿದುಕೊಂಡು ಬಂದಾಗ ನಿಜವಾಗಿ ಯಾವಳೋ ಸುಂದರ ಯುವತಿಯೇ ನಿಂತಂತಾಗಿತ್ತು (ಅಲಹೂ. ೯). [←ಮರಾ. ಟೋಪ್]

ಟೋಪಲಿ, ಟೊಪಲೆ (ನಾ). ಬುಟ್ಟಿ; ಮಂಕರಿ : ತತಾ ಒಂದು ಟೋಪಲಿ ಮತ್ತ ಒಂದು ನೋಟು. ಈಗ ಘಸಾನ ಓಡಿಕೋತ ತರತೀನಿ (ರಕ್ತಧ. ೧೦೮). **ಟೊಪಲೆ :** ಟವಕೆಗಳು . . . ಟೊಪಲೆಗಳು (ಸಣ್ಣಬುಟ್ಟಿ) (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೧೦೨). [←ಹಿಂ. ಟೋಪರೀ]

ಟೋಪಿ, ಟೊಪ್ಪಿ, ಟೊಪ್ಪಿಗೆ, ತೊಪ್ಪಿಗೆ, ತೋಪಿ (ನಾ). ೧. ಹೆಣೆದು ಅಥವಾ ಹೊಲಿದು ತಯಾರಿಸಿದ ತಲೆಯ ತೊಡುಗೆ: "ಕುಲಾಯಿಃ-ಗೂಡುಂ, ಟೋಪಿಯುಂ" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೧೬೭) ; ತಲೆಗೆ ಬಂದಿಸಿದವುಳ ಪಟ್ಟೆಯ ಟೋಪಿಯು ಬ್ರಹ್ಮರೊಂದಿತು ಕುಳಿತು ಹಂತಿಯಲಿ (ಮೋಹತ. ೩-೪೯) ; ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಯಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿದ ಟೋಪಿ (ಜೋರಬ. ೪-೧೭) ; ಕಬ್ಬಿಣದ ಕವಚಗಳನ್ನೂ ಟೋಪಿಗಳನ್ನೂ ಧರಿಸಿಕೊಂಡು (ಕೈವಾಲು. ೨೪೩). **ಟೊಪ್ಪಿ:** ೧. ಸಾಯಂಕಾಲ ಧರಿಸುವ ಟೊಪ್ಪಿಯು ಕುರ್ಚಿಯ ಕೆಳಗಿಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ (ಪ್ರಕಾಶ. ೨) ; ನೀಲಿಬಣ್ಣದ ಹೊದಿಕೆ-ಅಗಲವಾದ ಟೊಪ್ಪಿ-ಕೈಯಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕ ಕೊಡಲಿ (ಅರ್ಯಾಕ. ೧೦) ; ಟೊಪ್ಪಿಯೊಳಗಿಂದ ಎಂಥೆಂಥ ಹಕ್ಕಿ ಹಾರಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಗಾಳಿಪ. X, ಮಚ್ಚೆಗೆಯ ಮಾತು). **ಟೊಪ್ಪಿಗೆ:** ೧. ಕುಪ್ಪಸದ ಬೀರಣೆಯ ಬಿನ್ನಣದ ಹೆಸರಿಗಂ ಟೊಪ್ಪಿಗೆಯ ಹೊಜಿವೇಷದಿಹಪರದ ಲೆಕ್ಕಿಗಂ (ಬಸರ. ೫-೭೦) ; ಕಡುಟಕ್ಕು ; ಮಾಣಿಕಟಕ್ಕೆ ; ಪೊಸ ಟೊಪ್ಪಿಗೆ (ಶಮದ. ೬೩ ಪ್ರಯೋ) ; ಅವರ ಖಾಕೀಕೋಟು, ಎತ್ತರವಾದ ಟೊಪ್ಪಿಗೆ . . . ಚಪ್ಪಲಿಗಳು ಅವರಲ್ಲಿರುವ ದರ್ಪಬುದ್ಧಿಗೆ ಸಾಕ್ಷಿ ನುಡಿಯುತ್ತಿದ್ದವು (ರಂಗರೋ. ೧). ೨. ಟಗರು, ಸಾಳುವ, ಗಿಡುಗ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಕಾಳಗಕ್ಕಾಗಿ ಮತ್ತು ಬೇಟೆಗಾಗಿ ಬಿಡುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಅವುಗಳ ಮುಖಕ್ಕೆ ಹಾಕುವ ಮತ್ತು ಬಿಡುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ತೆಗೆಯುವ ಮೊಗ ವಾಡ-ಮುಖಾವರಣ : ಬಿಡು ಬಿಡು ಬೇಗಲೆನುತ ಸಾಳುವನನಂತವ ಬಿಡಲು ಟೊಪ್ಪಿಗೆಗಳಂ ಕಳೆದರು (ಜಕಶಾ ೩-೨೯) ; ಕಳೆದು ಟೊಪ್ಪಿಗೆಯ ಮೈದಡವಿ ಮೆಲ್ಲನೆ ಕೈದಳದಿಂದ ಬಿಡಲು (ಕುರಾಸಾಂ. ೦೫-೨೯). ೩. ಸೀಸಕ ; ಶಿರಸ್ತ್ರಾಣ : ಕರದಂಬುವಿಲ್ಲು ಕಟಿಯ ಕಠಾರದ ಚೆಲ್ವು ಸಿರದ ಟೊಪ್ಪಿಗೆ (ಅನಂತ. ೦೭-೫). **ತೊಪ್ಪಿಗೆ :** ೧. ಪಸುರ ಕುಪ್ಪಸಮುಂ ತೊಪ್ಪಿಗೆಯುಂ ಕೈಗಂಬರಿಯುಂ ಸೊಗಯಿಸೆ ನಗಧರನ ಸಭೆಗೆ ಪರಿತರಲು ಚರಂ (ಮಹಾನೀ. ೧೧-೧೫೩) ; ತೊಪ್ಪಿಗೆಗಿದ್ದ ಬೆಲೆ ತಲೆಗಿಲ್ಲದಾಗ, ಬಾಲವೇ ನಾಯಿಯನ್ನು ಆಡಿಸುತ್ತದೆ (ತಿಂಮಕ. ೭). **ತೋಪಿ:** ೧. ಪಾಪ ಹೋಗಬೇಕೆಂದು ತೋಪಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡ (ಗಾದೆ).

ಟೊಪ್ಪಿಗೆ ಹಾರಿಸು= ೧. ಟೋಪಿಯನ್ನು ತಲೆಯಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಬೀಳಿಸು. ೨. (ಅಲಂ) ಅವಮರ್ಯಾದೆ ಮಾಡು ; ಅವಮಾನಗೊಳಿಸು : ಟೊಪ್ಪಿಗೆ ಹಾರಿಸು ಎಂಬುದು ಅವಮಾನಾರ್ಥದಲ್ಲಿದೆ (ಗೋಯಾತ್ರ. ೩೩). **ಟೋಪಿ ಬೀಳು, ಟೊಪ್ಪಿಗೆ ಬೀಳು =** ೧. (ಅಲಂ) ಮೋಸಹೋಗು ; ವಂಚನೆಗೆ ಒಳಗಾಗು : ಹಾಗೂ ಹೀಗೂ ನೀನು ಟೋಪಿಬೀಳುತ್ತೀಯೆ, ಜೋಕೆ (ರೂಢಿ) ; ಟೊಪ್ಪಿಗೆ ಬೀಳು ಅಂದರೆ ಮೋಸಹೋಗು ಎಂದು (ಗೋಯಾತ್ರ. ೩೩) ; ಅದರಿಂದಲೇ ನಾನು ಮತ್ತೆ ಟೊಪ್ಪಿಗೆಬೀಳುತ್ತೇನೆ (ಗಾಳಿಪ. ೧೪೭). ೨. (ಅಲಂ) ಮೋಸವಾಗು ; ವಂಚನೆಯಾಗು : ಅಂತೂ ಅವನಿಗೆ ಟೋಪಿಬಿತ್ತು (ರೂಢಿ). **ಟೋಪಿ ಹಾಕು ಟೊಪ್ಪಿಗೆಹಾಕು=** ೧. (ಅಲಂ) ಮೋಸಮಾಡು ; ವಂಚಿಸು : ಸರಿ ಹಾಗಾದ ಮೇಲೆ ಒಳ್ಳೆ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಟೋಪಿ ಹಾಕಿದ (ಸಾವಿಸ. ೦೬). 'ಟೊಪ್ಪಿಗೆ ಹಾಕು' ಎಂದರೆ ಠಕ್ಕಿಸು ಎಂದರ್ಥ (ಗೋಯಾತ್ರ. ೩೩). ೨. ಟೋಪಿಯನ್ನು ಧರಿಸು: ತಮ್ಮ ತಲೆಗೇ ಟೊಪ್ಪಿಗೆ ಹಾಕುವವರು ಇತರರನ್ನು ಏಕೆ ಬಿಟ್ಟಾರು ? (ಗಾಳಿಪ. ೧೨೮). Pಯುರೋಪಿನ ಕೆಲವು ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. [←ಮರಾ. ಹಿಂ. ಟೋಪೀ./ತಮಿ. ಮಲ. ತೊಪ್ಪಿ; ತುಳು. ಟೊಪ್ಪಿ; ತೆಲು. ತೊಪ್ಪಿ, ತೋಪಿ./ಪ್ರಾ. ಟೋಪಿಆ.]

ಟೋಪಿಕಾರ(ನಾ). ಟೋಪಿಯನ್ನು ಧರಿಸುವವನು; ಯೂರೋಪೀಯ; ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ : ಬೇರೆ ಟೋಪಿಕಾರ ಜಾತಿಗೆ ಯಾರಿಗೂ ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಪಟ್ಟಿಗೆ ಇಲ್ಲ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೩೦). [←ಮರಾ. ಟೋಪಕರ್]

ಟೋಪ್ಪು$_1$ 'ತೋಪ್ಪು$_3$' ನೋ.

ಟೋಪ್ಪು$_2$ (ನಾ). (ಸೀರೆಯ ಸೆರಗಿನಲ್ಲಿರುವ) ಸಂಪೂರ್ಣ ರೇಷ್ಮೆಯ ನೇಯ್ಗೆ. 'ಟೋಪುಸೆರಗು' ಪರಾ. [←ಮರಾ. ಟೋಪಪದರ್]

ಟೋಪುಸೆರಗು (ನಾ). ರೇಷ್ಮೆಯ ನೇಯ್ಗೆಯುಳ್ಳ ಸೆರಗು : ಅವಳಿಗೆ ಟೋಪುಸೆರಗಿನ ಶೀರೆ, ರೇಶಿಮೆಯ ಖಣದ ಆಹೇರಿ ಸಂದಾಯವಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ದೀಪಡ. II, ೯೦). [ಟೋಪ್ಪು$_2$ + ಸೆರಗು$_1$ (<ಸೆಱಂಗು)]

ಟೋಫನ್ 'ಟೋಪನ್ನು' ನೋ.

ಟೋಫನು 'ಟೋಪನ್ನು' ನೋ.

ಟೋಲ್ (ನಾ). ಪಾಠಶಾಲೆ : ಟೋಲ್ – ಬಂಗಾಳದಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಅನುಶೀಲನೆ ನಡೆಯುತ್ತ, ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಕುರಿತ ಸಂದೇಹಗಳನ್ನು ಇತ್ಯರ್ಥ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ವಿದ್ಯಾಲಯಗಳು (ನಿಬಂಧ. I, ೩೦೭ ಅಡಿಟಿ) : ಯೂರೋಪಿನ ಮಧ್ಯಯುಗದಂತೆಯೇ ನಮ್ಮ ದೇಶದಲ್ಲಿಯೂ ಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸವೇ ಮುಖ್ಯವಾದ್ದಾಗಿತ್ತು. ಈ ಶಿಕ್ಷಣದ ವಿಶೇಷ ಅನುಶೀಲನೆ 'ಟೋಲ್'ಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಚತುಷ್ಪಾಠಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತು (ನಿಬಂಧ. I, ೩೦೭). [←ಹಿಂ. ಬಂಗಾಳಿ. ಒರಿಯ. ಟೋಲ್]

ಟೋಲನಾಕೆ (ನಾ). ಉಕ್ಕಡದ ಠಾಣ್ಯ ; ಸುಂಕದ ಕಟ್ಟೆ : ಲೋಕಲ್ ಫಂಡಿನ ಉತ್ಪನ್ನದಲ್ಲಿ ಇದೂ, ಟೋಲನಾಕೆಯ ಉತ್ಪನ್ನವೂ, ಶಾಲೆಯ ಫೀಯೂ ಬರುತ್ತವೆ (ಕಾರವ. ೬೭). [<ಟೋಲು + ನಾಕೆ]

ಟೋಲು (ನಾ). ವಾಹನಗಳು ಹಾದುಹೋಗುವಾಗ ಉಕ್ಕಡದಲ್ಲಿ ವಸೂಲ್ಮಾಡುವ ಸುಂಕ,–ತೆರಿಗೆ : "(ಪೇಟೆ, ರಸ್ತೆ, ಮೊ.ಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಸಲ್ಲಿಸಿದ ಸೇವೆಗಾಗಿ, ಕೊಡುವ) ಸುಂಕ, ಜಕಾತಿ, ಟೋಲು" (Toll. ಇಂಕನಿ.). [←ಇಂ. Toll]

ಟೋಲುಗೇಟು (ನಾ). = ಟೋಲನಾಕೆ: ಆ ಪಟ್ಟಣದ ಟೋಲಗೇಟಿನ ಬಳಿಯಿಂದ ಮೆರವಣಿಗೆ ಹೊರಟಿತು (ರೂಢಿ). [←ಇಂ. Toll-gate]

ಟೋಳಿ, ಠೋಲಿ (ನಾ). ೧. ಗುಂಪು ; ಸಂದಣಿ ; ಸಮೂಹ : ಮಧ್ಯರಾತ್ರಿಯ ಸುಮಾರಿಗೆ ಚಾಂಡಾಲಸ್ವರೂಪದ ಕಾಮುಕರ ಟೋಳಿಯೊಂದು ಬಂದು ಮಲಗಿದವರ ಮೇಲೆ ದಾಳಿಮಾಡಿತು (ಹೇಮಂತ. ೨೦೭) ; ಗಂಡು ಹುಡುಗರ ಟೋಳಿಯಲ್ಲಿ ನಿಶ್ಚಿಂತಳಾಗಿ ತಿರುಗಾಡಲು ಅವಳು ಎಂದೂ ಹೆದರಲಿಲ್ಲ (ಫಲಸಂ. ೨೬). ೨. ಸೈನ್ಯದ ಒಂದು ಭಾಗ ; ತುಕಡಿ : ರೋಹಿಲ್‌ನಗರದಿಂದ ಕಳುಹಿಸಿದ ಟೋಳಿಯಲ್ಲಿ ಅಳಿದುಳಿದವರು ಅಷ್ಟೇ ಮಂದಿ (ಯೋಧಪು. ೧೧೩) : ಬಾದಶಹನ ಛಾವಣಿಗೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದ ಧಾನ್ಯ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಮರಾಟರ ಟೋಳಿಗಳು ನಡುವೆ ಎತ್ತಿಹಾಕಿಬಿಡುತ್ತಿದ್ದವು (ಹಂಸಾ. ೨೫). **ಠೋಲಿ** : ೨. ಈ ಠೋಲಿಯು ಠಂಕಸಾಲೆಯ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕಿದ್ದ ಮಾರ್ಗವಾಗಿ ಭಾಂಡೇರಿ ಹೆಬ್ಬಾಗಿಲಿನ ಕಡೆಗೆ ಸರಿಯಿತು (ಝಾರಾಣಿ. ೪೦೭).

[<ಪ್ರಾ. ಟೋಲ./ಹಿಂ. ಟೋಲೀ ; ಮರಾ. ಟೋಳೀ]

ಟೋಳಿಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪುಕಟ್ಟು; ತಂಡವಾಗು: ಒಂದೊಂದು ಪ್ರಾಂತಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕೈದು ಜನ ಟೋಳಿಕಟ್ಟಿ ಹೋಗುವುದು ರೂಢಿಯಾಗಿತ್ತು (ಕಂಬಹು. ೨೫). [ಟೋಳಿ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಟೌಂಕಿಸು (ಕ್ರಿ). (?) : ಟೋಕಿಸಿ ಟೌಂಕಿಸಿ ಟಂಕಿಪ ಟಕ್ಕರದೇಕೆ ಪುಟ್ಟಿದರೊ ಶ್ರೀಹರಿಯೆ (ಶತಸಾಂ. ೬೫-೮೫). [? + – ಇಸು$_3$]

ಟೌಳಿ$_1$ 'ಟವಳಿ' ನೋ.

ಟೌಳಿ$_2$ 'ಟವುಳಿ$_2$' ನೋ.

ಟೌಳಿಕಾಱ 'ಟವಳಿಗಾಱ' ನೋ.

ಟೌಳಿಗ, ಠೌಳಿಗ (ನಾ). ೧. ಮೋಸಗಾರ ; ವಂಚಕ : ತಾಮುಸಾನ್ವಿತನು ಟೌಳಿಗನು ಕೌಟಿಲ್ಯನುದ್ದಾಮ ಕೊಲ್ಲಾಪುರದೊಳಿಹನು ಪೈಶಾಚಿಕಾಹ್ವಯ ನೆನಿಪ ಗೋರಕ್ಷನು (ಪ್ರಭುಪ. ೯-೦೩೩). **ಠೌಳಿಗ** : ೨. ಇಂದ್ರಜಾಲಿಕ ; ಮಾಯಾವಿ : ಕಾಲನೆಂದೆಂಬ ಠೌಳಿಗನೊಸೆದು ದೇವೇಂದ್ರನೋಲಗದೊಳಾಡುವಲ್ಲಿಟ್ಟ ರನ್ನದ ಚೆಂಡು (ಚಬಪು. ೯-೦೮).

[ಟೌಳಿ$_1$ + (<ಟವಳಿ) + – ಇಗ]

ಟೌಳಿತನ (ನಾ). ಕಪಟ ; ವಂಚನೆ ; ಮೋಸ : ಅಲ್ಲಮನ ಟೌಳಿತನಗಳ ತಿಳಿಯದವಳು . . . ಮಾಯೆ ನಿನ್ನನಗಲಿರಬಲ್ಲಳೇಯೆಂದು ಬೋಸರಿಸುತಂ (ಪ್ರಭುಪು. ೩-೯೪). [ಟೌಳಿ$_1$ (<ಟವಳಿ) + – ತನ]

ಟ್ಯಾಂಕು (ನಾ). ೧. ನೀರು, ಎಣ್ಣೆ, ಪೆಟ್ರೋಲು ಮೊದಲಾದ ದ್ರವ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ತುಂಬಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ತೊಟ್ಟಿ : ಟ್ಯಾಂಕಿನಲ್ಲಿ ಪೆಟ್ರೋಲು ಹೌದಿನಲಿ ತಣ್ಣೀರು ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳುತ ಬಂದಬಿಟ್ಟಿತಲ್ಲ ಅಗ್ನಿಶಾಮಕವಂತು ಮುಟ್ಟಿತಲ್ಲ (ಅರಗಿಣಿ. ೨೭). ೨. ಯುದ್ಧಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ, ಫಿರಂಗಿಯುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾಹನ : ಸಿಪಾಯಿಗಳನ್ನೂ ಫಿರಂಗಿಗಳನ್ನೂ ಒಳಕೊಂಡು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನಡೆಕೋಟೆಯಂತೆ ಉಪಯೋಗಿಸಲಾಗುವ, ಮೋಟಾರುಶಕ್ತಿಯಿಂದ ನಡೆಯುವ, ಒಂದು ಉಕ್ಕಿನ ರಥ: ಫಿರಂಗಿರಥ; ಟ್ಯಾಂಕು (Tank. ಇಂಕನಿ.) ; ಅವರ ಇದಿರಿನಲ್ಲಿಯೇ ನದಿಯನ್ನು ದಾಟಿ, ಟ್ಯಾಂಕನ್ನು ಅವರ ವ್ಯೂಹದೊಳಕ್ಕೆ ನುಗ್ಗಿಸಿದವರಲ್ಲಿ ತಾನೇ ಮೊದಲಿಗ (ಯೋಧಪು. ೨). [←ಇಂ. Tank]

ಟ್ಯಾಕ್ಸಿ (ನಾ). ಬಾಡಿಗೆಯ ಮೋಟಾರುಗಾಡಿ ; ಬಾಡಿಗೆ ಕಾರು : ಜಾದವನಿಗೆ ಬಹಳ ಕೆಲಸಗಳಿದ್ದುದರಿಂದ ಒಂದು ಟ್ಯಾಕ್ಸಿಯ ಅಗತ್ಯವಿತ್ತು (ರತ್ನಗೋ. ೬೭). [←ಇಂ. Taxi]

ಟ್ಯೂಬು (ನಾ). ಕೊಳವೆ ; ನಾಳ ; ನಳಿಕೆ : ನಲ್ಲಿಯಿಂದ ತೊಟ್ಟಿಗೆ ನೀರನ್ನು ಹಾಯಿಸಲು ರಬ್ಬರಿನ ಟ್ಯೂಬು ಬೇಕು (ರೂಢಿ). 'ಟ್ಯೂಬು ಲೈಟು' ಪರಾ. [←ಇಂ. Tube]

ಟ್ಯೂಬುಲೈಟು (ನಾ). ಕೊಳವೆಯ ಆಕಾರದಲ್ಲಿರುವ ವಿದ್ಯುದ್ದೀಪ ; ಕೋಲಿನಾಕಾರದ ದೀಪ : ರಾತ್ರಿಯ ಹೊತ್ತು ಗುಡಿಯ ಮೇಲುಗಡೆ ಟ್ಯೂಬುಲೈಟನ್ನು ಹತ್ತಿಸಿದ್ದರು (ಗೋಪುರ. ೩). [←ಇಂ. Tubelight]

ಟ್ರಂಕು (ನಾ). "(ಲೋಹ, ಚರ್ಮ, ಬೆತ್ತ, ಮೊ. ಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕೀಲು ಮುಚ್ಚಳವುಳ್ಳ) ಪೆಟ್ಟಿಗೆ, ಸಂದೂಕ" (Trunk. ಇಂಕನಿ.): ಜಟಕಾಗಾಡಿಯವನು ಅವನ ಟ್ರಂಕನ್ನೂ ಹಾಸಿಗೆಯನ್ನೂ ಹೊತ್ತು ತಂದು ಹಾಲಿನಲ್ಲಿಟ್ಟು ಬಾಡಿಗೆಗಾಗಿ ಕೈಯೊಡ್ಡಿದನು (ಮುಪಾ.ಗ. ೧) : ಅವಳ ಲಕ್ಷ್ಯ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದ ಅತ್ತೆಯ ಟ್ರಂಕಿನ ಕಡೆಗೆ ಹೋಯಿತು (ತೀಮೋಡ. ೨೦). ☞ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕಬ್ಬಿಣದ ತಗಡಿನ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಗೆ ಈ ಪದ ಉಪಯೋಗವಾಗುತ್ತದೆ. [←ಇಂ. Trunk]

ಟ್ರಕ್ಕು (ನಾ). ಸರಕುಗಳನ್ನು ಸಾಗಿಸಲು ಬಳಸುವ ಮೋಟಾರು ವಾಹನ : ಭಾರವಾದ ಸಾಮಾನನ್ನು ಸಾಗಿಸುವ, ಸಾ. ನಾಲ್ಕು ಅಥವಾ ಆರು ತಗ್ಗುಚಕ್ರದ, ಬೋಳುಬಂಡಿ . . . ಟ್ರಕ್ಕು (Truck. ಇಂಕನಿ.).

[←ಇಂ. Truck]

ಟ್ರಸ್ಟು (ನಾ). ೧. "ನಂಬಿಕೆ" (Trust. ಪತ್ರಿನಿ. ೮೫). ೨. ಒಬ್ಬನ ವಶಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿಸಿದ ವಸ್ತು ಅಥವಾ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಕೈಯೆಡೆ : "ನ್ಯಾಸ, ಟ್ರಸ್ಟು" (Trust. ಪತ್ರಿನಿ. ೮೫). ೩. ಒಂದು ಆಸ್ತಿಯ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆಗಾಗಿ ಗೊತ್ತುಮಾಡಿದ ಸದಸ್ಯರ ಮಂಡಳಿ ; ವಿಶ್ವಸ್ತಮಂಡಳಿ : ಆ ದೇವಸ್ಥಾನದ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗಾಗಿ ಒಂದು ಟ್ರಸ್ಟು ರಚನೆಯಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ).

[←ಇಂ. Trust]

ಟ್ರಾನ್ಸಿಸ್ಟರು (ನಾ). ಬೇಕಾದ ಕಡೆಗೆ ಒಯ್ಯಲು ಅನುಕೂಲವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ದೂರವಾಣಿ ಸಲಕರಣೆ; ರೇಡಿಯೋ: ಟ್ರಾನ್ಸಿಸ್ಟರನು ತಂದು ತಿರುಗಿಸುತಿರುವರು ಇಂದಿನ ಈ ಯುವಜನರು (ಚಂದ್ರವೀ. ೩೭-೪೬). [←ಇಂ. Transister]

ಟ್ರಾಮು (ನಾ). ಪಟ್ಟಣದೊಳಗೆ ಕಂಬಿದಾರಿಯ ಮೇಲೆ ಓಡಾಡುವ ಪ್ರಯಾಣಿಕರ ಗಾಡಿ : ಯಾವ ಟ್ರಾಮನ್ನು ಹತ್ತಬೇಕೆಂಬುದೊಂದು ಕೆಲವು ನಿಮಿಷ ಸಮಸ್ಯೆಯೇ ಆಯಿತು (ಮೂರಾಬ. ೯೩). [←ಇಂ. Tram]

ಟ್ರೇ (ನಾ). (ಲೋಹದಿಂದ ಅಥವಾ ಮರದಿಂದ ಮಾಡಿದ) ತಟ್ಟೆ; ಪರಾತ; ಹರಿವಾಣ : ಇಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಅಡಿಗೆಯವ ಚಹದ ಟ್ರೇ ತಂದಿರಿಸಿದ್ದ (ಮೂರಾಬ. ೪೨). [←ಇಂ. Tray]

ಟ್ರೈನು (ನಾ). ಹೊಗೆಬಂಡಿ; ಉಗಿಬಂಡಿ; ರೈಲು: ಟ್ರೈನಿನ ಸೌಕರ್ಯ ಅಂಥವರಿಗಾಗಿ ಮಾಡಿದ್ದಲ್ಲ (ಅಳನಿ. ೩) ; ಟ್ರೈನು ಹೊರಡಲು ಇನ್ನೂ ಸಾಕಷ್ಟು ವೇಳೆ ಇದೆ (ರೂಢಿ). [←ಇಂ. Train]

*

ಠ

ಠ (ನಾ). ೧. ಕನ್ನಡ ವರ್ಣಮಾಲೆಯ ಮೂವತ್ತೆರಡನೆಯ ಅಕ್ಷರ ; ಠಕಾರ. ೨. [ಗಣಿತ] ಎರಡು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : "ಖಠಫರವಮದೆರಡಕ್ಕ" (ಮಂಗರಾ. ೦೦೪-೧೦).

ಠಂ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ಠಮ್ಮನೆ' ಪರಾ.

ಠಂಕ (ನಾ). ನಾಣ್ಯಮಾಡುವುದು ; ಟಂಕ. 'ಠಂಕಸಾಲೆ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಟಂಕ]

ಠಂಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆಯನ್ನು ಮಿಡಿದು ಧ್ವನಿಮಾಡು ; ಜೇವೊಡೆ : ತುಡುಕಿ ಚಾಪವ ನೆಗಪಿ ಬಾಗಿಸಿ ತೊಡಿಸಿ ನಾರಿಯ ಠಂಕರಿಸಿ ಮುರಿದಿಡಲು ಬಿದ್ದುದಜಾಂಡಘಟ (ಅನಂರಾ. ೦-೨೩-೩೨). [<ಟಂಕಾರ + – ಇಸು$_3$]

ಠಂಕಸಾಲೆ (ನಾ). = ಟಂಕಸಾಲೆ ೧ : ಚೆಂದುವರಮನೆ ಶಾಲೆಯಂಗಡಿ ಠಂಕಸಾಲೆಗಳು (ಕಾಶಿರಾ. ೩೨-೯) ; ಸರಕಾರಗಳು ತಮ್ಮದೇ ಠಂಕಸಾಲೆ (Mint) ಇರಿಸತೊಡಗಿದರು (ಬಾಲಪ್ರ. III, ೦೫೩೩). [ಠಂಕ + ಸಾಲೆ$_3$]

ಠಂಕೃತಿ (ನಾ). ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆಯ ಶಬ್ದ ; ಠೇಂಕಾರ : ಠಂಕೃತಿಯನುರೆ ಬೀರೆ ಕೇಳುತ್ತೆ ಬಿಲ್ಲಿನೊಳ್ಮಾರ್ಗಣವ ಪೂಡಿದನವಂ (ದುರಪು. ೧೧-೨೬). [<ಸಂ. ಟಂಕೃತಿ]

ಠಂಕೆ 'ಟಂಕೆ$_1$' ನೋ.

ಠಕ 'ಟಕ್ಕ' ನೋ.

ಠಕಾಯಿಸು 'ಟಕಾಯಿಸು' ನೋ.

ಠಕಾರ$_1$ (ನಾ). ಠ ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ : ಕೃತಿಮಾರ್ಗದೊಳುಂಟು ಟಕಾರ ಠಕಾರ ತಕಾರ ರೇಫದೆಡೆಗಂ . . . ಱಟದಾದೇಶಂ (ಶಮದ. ೨೦). [ಸಂ.]

ಠಕಾರ$_2$ (ನಾ). ಮೋಸ ; ವಂಚನೆ. 'ಠಕಾರಿ' ಪರಾ. [←ಮರಾ. ಠಕಾರ್ = ಕಪಟ, ಠಕ್ಕ]

ಠಕಾರ$_3$ (ನಾ). (?) : ನಲಿನಲಿದು ಪುರವೀಧಿವೀಧಿಗಳೊಳಗೆ ಜತಿಗಳ ತಾಳಗತಿಗಳಿಗೆಳಸಿ ಕುಣಿದಾಡುತ ಠ[ಪಾಠಾಂ. ಠಾ]ಕಾರದ ಮೇಲೆ ನಿಲುವುತ್ತ ಭಲರೆ ಭಲರೇಯೆನುತ (ಬಸಪು. ೫೨-೪೨). [?]

ಠಕಾರಿ (ನಾ). ೧. ಮೋಸವುಳ್ಳುದು ; ಕೃತ್ರಿಮವಂತೆಯುಳ್ಳುದು : ಈಗ ಬರುವ ಮದ್ದುಗಳಲ್ಲಿ ಠಕಾರಿ ಎಷ್ಟು, ನಿಜ ಎಷ್ಟು ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಕಷ್ಟ (ಜಾರುದಾ. ೨೦೯). (ಗುಂ). ೨. ಮೋಸದ; ವಂಚನೆಯ; ಕಪಟದ: ಎಲ್ಲಾ ಠಕಾರಿ ರಿಪೋರ್ಟು ಎಂತ ಸುದ್ದಿ (ದೀಶಧು. ೩೮). 'ಠಕಾರಿಮಾಲು' ಪರಾ. [ಠಕಾರ$_2$ + – ಇ$_3$]

ಠಕಾರಿಕೆ (ನಾ). ಮೋಸ ; ಠಕ್ಕು ; ವಂಚನೆ : ಅದೆಲ್ಲಾ ಬರೀ ಠಕಾರಿಕೆ ಮಾತು ರಾಮಣ್ಣಾ (ಜಂದಕೋ. ೦೫). [ಠಕಾರ$_2$ + – ಇಕೆ]

ಠಕಾರಿಮಾಲು (ನಾ). ಮೋಸದ ವಸ್ತು ; ಕಳ್ಳಮಾಲು : ಅವನ ಅಂಗಡಿಯಲ್ಲಿರುವುದೆಲ್ಲ ಠಕಾರಿಮಾಲು (ರೂಢಿ). [ಠಕಾರಿ + ಮಾಲು$_4$]

ಠಕ್ಕ 'ಟಕ್ಕ' ನೋ.

ಠಕ್ಕತನ (ನಾ). ಮೋಸಗಾರಿಕೆ ; ವಂಚಕತನ : ನಾನು ಆಮೇಲೆ ಕಂಡುಕೊಂಡಂತೆ ಅವನಲ್ಲಿ ಸಾಕಷ್ಟು ಠಕ್ಕತನ ಸೇರಿಕೊಂಡಿತ್ತು (ಬೆಂಜನ್. ೪೫). [ಠಕ್ಕ (<ಟಕ್ಕ) + – ತನ]

ಠಕ್ಕವಿದ್ಯೆ (ನಾ) ವಂಚನೆಯ ವಿದ್ಯೆ ; ಮೋಸಗಾರಿಕೆಯ ಕಲೆ : ಠಕ್ಕವಿದ್ಯೆಯೊಳ್ಪೊಡರದು ಕೂಡೆ ಪುಂಜಿಸಿದ ವಾಙ್ಮಯರತ್ನಚಯಂ ಜಿನೇಶನಾ (ಸಮುಪ. ೨-೨೦). [ಠಕ್ಕ (<ಟಕ್ಕ) + ವಿದ್ಯೆ]

ಠಕ್ಕಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮರುಳುಗೊಳಿಸು ; ಮೋಹಗೊಳಿಸು : ಮಾಯಮನೆ ಬೀಸಿ ಪೆಜಿರನುಪಾಯದೆ ಠಕ್ಕಿಕ್ಕಿ . . . ಸುಖಿಯಿಪ ಸವಣರುಪಾಯಮನಿಂನಿನ್ನೊಳಣ್ಣ ಭಾವಿಸಿ ನೋಡಾ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦-೦೦೨) ; ಠಕ್ಕಿಕ್ಕದೇ ಇವರ ನುಡಿ ಸತ್ಯದಂದದಿಂ (ತಿರುರ. ದೇ. ೨೩-೦). ೨. ಮರುಳುಗೊಳಿಸುವ ಮದ್ದನ್ನು ಹಾಕು: ಒರ್ವಂ ದೇವಠಕ್ಕಿಕ್ಕಿ ಸಾಧನಸಂಮೋಹನದಿಂದಮೆನ್ನ ಮಗಳಂ ಬಲ್ಲಾಳ್ವನಂಗೈದು . . . ಕೈಕೊಂಡು ನಿಂದಂ (ಸುಕುಮಾ. ೭-೪೨) ; ಮನದ ಬಲ್ಮೆಯ ಕಳಲೆಂದು ಠಕ್ಕಿಕ್ಕಿದನೆನೆ ಮೂರ್ಛೆಯಾದುದಾ ಸತಿಗೆ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೭-೧೨೦). [ಠಕ್ಕು(<ಟಕ್ಕು$_1$) + ಇಕ್ಕು]

ಠಕ್ಕಿತಿ (ನಾ). = ಠಕ್ಕುಕಾತಿ : ಠಕ್ಕಿತೆ[ತಿ]ಯರಧಮೆಯರು ಕತ್ತಿಗೆ ಮಿಕ್ಕ ಗೋಟುಗಳಣಕಿಗಳು ಶಠದಿಕ್ಕೆಯರು ಭಂಡಿತಿಯರು (ಬಸಪು. ೪೦-೫೨). [ಠಕ್ಕು (<ಟಕ್ಕು$_1$) + – ಇತಿ$_1$ (<– ಇತ್ತಿ)]

ಠಕ್ಕಿಸು 'ಟಕ್ಕಿಸು' ನೋ.

ಠಕ್ಕು 'ಟಕ್ಕು' ನೋ.

ಠಕ್ಕುಕಾತಿ (ನಾ). ಮೋಸ ಮಾಡುವವಳು : ಠಕ್ಕುಕಾತಿಯೆ ನಿನ್ನ ಮನೆಗೆಂದೆಯ್ಸೆ ನಿನ್ನಕ್ಕನ ಹೆಸರ ಹೇಳಿದೆಯ (ಭರಚ. ೯-೨೩). [ಠಕ್ಕು (<ಟಕ್ಕು$_1$) + – ಕಾತಿ$_5$]

ಠಕ್ಕುಗಾರ 'ಠಕ್ಕುಗಾಱ' ನೋ.

ಠಕ್ಕುಗಾರ್ತಿ (ನಾ). = ಠಕ್ಕುಕಾತಿ : ಮತ್ತಮೊರ್ವನಿದಿರೊಳ್ಕೆತರ್ಪ ಠಕ್ಕುಗಾರ್ತಿಯಂ ಕರಸಂಜ್ಞೆಯಿಂ ಕೆಳೆಯಂಗೆ ತೋಱಿ (ರಾಜಶೇ. ೦೦-೦೫೪ ವ). [ಠಕ್ಕುಗಾಱ + – ತಿ$_1$ (< – ಇತ್ತಿ)]

ಠಕ್ಕುಗಾಱ, ಠಕ್ಕುಗಾರ (ನಾ). ಮೋಸಗಾರ ; ಕಪಟಿ ; ವಂಚಕ. 'ಠಕ್ಕುಗಾರ್ತಿ' ಪರಾ. **ಠಕ್ಕುಗಾರ:** ಆ ಠಕ್ಕುಗಾರನೇ ಆನೆಗೊಂದಿಗೆ ಉಪಾಯುವಾಗಿ ಬೆಂಕಿ ಹೊತ್ತಿಸಿ ಪ್ರಹರೇಶ್ವರನನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿರುವನು (ರಾವಿಜ. ೩೦). [ಠಕ್ಕು (<ಟಕ್ಕು$_1$) + – ಕಾಱ]

ಠಕ್ಕುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ವಂಚನೆಗೆ ಒಳಗಾಗು ; ಮೋಸಹೋಗು. 'ಠಕ್ಕುಗೊಳಿಸು' ಪರಾ. ೨. ಮರುಳಾಗು ; ಮೋಹಗೊಳ್ಳು : ಮಾರಿದತ್ತಂ ಲಲಿತಾಕಾರರ ಧೀರರ ಬಂದ ಕುಮಾರರ ರೂಪಿಂಗೆ ಠಕ್ಕುಗೊಂಡಂತಿರ್ದಂ (ಯಶೋಚ. ೧-೫೮). [ಠಕ್ಕು (<ಟಕ್ಕು$_1$) + ಕೊಳ್$_1$]

ಠಕ್ಕುಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮೋಸಗೊಳಿಸು ; ವಂಚಿಸು : ನಾನು ಹಲವು ವೇಷಗಳಿಂದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಠಕ್ಕುಗೊಳಿಸಿ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರೂ . . . ನನ್ನ ಪ್ರಯತ್ನಗಳೆಲ್ಲಾ ವ್ಯರ್ಥವಾಗುತ್ತಿವೆ (ರಾವಿಜ. ೧೩).
[ಠಕ್ಕುಗೊಳ್ + – ಇಸು$_3$]

ಠಕ್ಕುಠವಣೆ 'ಟಕ್ಕುಟವಳಿ' ನೋ.

ಠಕ್ಕುಠವಳಿ 'ಟಕ್ಕುಟವಳಿ' ನೋ.

ಠಕ್ಕುಠವುಳಿ 'ಟಕ್ಕುಟವಳಿ' ನೋ.

ಠಕ್ಕುತನ 'ಟಕ್ಕುತನ' ನೋ.

ಠಕ್ಕುಮತ (ನಾ). ಮೋಸದ ಮತ ; ಜನರನ್ನು ವಂಚಿಸುವ ಮತ : ಕುಲಹೀನಂಗೊಂದು ತೆಱಂ ಕುಲಜಂಗೊಂದು ತೆಱನಕ್ಕುಮಾಚಾರಮೆನುತ್ತೊಲವರವಂ ಪೇೞ್ವುದು ನಿರ್ಮಳಧರ್ಮಮದಲ್ತು ಠಕ್ಕು[ಪಾಠಾಂ. ಕ್ಕ]ಮತಂ (ಸಮಪ. ೩-೮). [ಠಕ್ಕು(<ಟಕ್ಕು$_1$) + ಮತ]

ಠಕ್ಕುವೀೞ್ (ಕ್ರಿ). ಮರುಳಾಗು ; ಮಾಯೆಗೆ ಒಳಗಾಗು : ಪಾಡಳಾನಂದದಿನಾಡಳೋದಳೊಡನಾಡಿಗಳೊಳ್ ನುಡಿಯಲ್ಕಮೊಲ್ಲಳಾ ಸೌಂದರಿ ಠಕ್ಕುವಿಟ್ಟು ತೆಱನಿರ್ದಪಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೦೨೩).
[ಠಕ್ಕು (<ಟಕ್ಕು$_1$) + ಬೀೞ್$_1$]

ಠಕ್ಕುಳಿ (ನಾ). ಮೋಸಗಾರ; ವಂಚಕ: ನೀನು ಮೈಗಳ್ಳನು; ಠಕ್ಕುಳಿಯು (ಬಾಲಪ್ರ. II, ೮೬೦). [ಠಕ್ಕು (<ಟಕ್ಕು$_1$) + – ಉಳಿ$_9$]

ಠಕ್ಕೆಯು 'ಟಕ್ಕೆಯು' ನೋ.

ಠಣ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ ; ಗಂಟೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಶಬ್ದ.

ಠಣ್‌ಠಣ್ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಗಂಟೆಯು ಠಣ್‌ಠಣ್ ಶಬ್ದ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ).

ಠಣಂಕರಿಸು 'ಠಣಕರಿಸು' ನೋ.

ಠಣಕರಿಸು, ಠಣಂಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಠಣ್‌ಠಣ್ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು : ಶಾಕ್ವರನಾಥಂ ಠಣಕರಿಸಲ್ಕಲಿದಡರ್ವ ಶ್ರೀಕಂಠ ಸಲಹು ಸತತಂ (ಉದ್ಭದೇ. ೩-೧). **ಠಣಂಕರಿಸು:** ಠಣಂಕರಿಸುತ್ತೆ ಬಂದುದೀಶನ ವೃಷಭೇಂದ್ರದಂತೆ ಮಲೆಯುತ್ತೆ ಮಹಾಬಳನೊಂದು ಶಾಕ್ವರಂ (ಕವಿಜ. I, ೪೬೬ ಪುಣ್ಯಾಸ್ರವ).
[ಠಣಕರಣ$_0$ + – ಇಸು$_3$]

ಠಣತ್ಕಾರ (ನಾ). ಠಣ್‌ಠಣ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದ; ಗಂಟೆಯ ಶಬ್ದ : ಕಿವಿ ಶಬ್ದಂಗಿಡೆ ಘಂಟಿಕಾಘನಠಣತ್ಕಾರಂಗಳಿಂದೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೧೪). [ಸಂ.]

ಠಪ್ಪ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಾಡು: ಠುಮ್ರಿ, ಠಪ್ಪ . . . ಮುಂತಾದ ಪ್ರೇಮಗೀತೆಗಳನ್ನು ಹಾಡಿ, ಅವಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಅಭಿನಯ ಪ್ರದರ್ಶನ ಕೊಡುತ್ತಾನೆ (ಅಭಾನ್ನ. ೯೦). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಟಪ್ಪಾ]

ಠಪ್ಪರ (ನಾ). ಒಂದು ಮನೆತನದ ಹೆಸರು (?) : ಸಮಸ್ತ ವಸ್ತುನಾಯಕಶಿಖಾ[ಮ]ಣಿಗಂಭೀರಮೇರುಗಂಡಭೈರವಂ ಠಪ್ಪರದ ಬಮ್ಮೆಯನಾಯಕಂ ದೇಷಕಾರ್ಯಮಂ [ಬೆ]ಸಂಗೆಯ್ಯೆ (ಸೌಇಇ. XX, ೧೬೮-೩೯ : 1192). [?]

ಠಮ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಪದ.

ಠಮಠಮ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಠಮಠಮಯೆಂದು ವಾದ್ಯವ ಕುಟ್ಟಲ್ (ಭರಚ. ೪೯-೧೧೬).

ಠಮಳ 'ಟಮಾಳ' ನೋ.

ಠಮಾಳ 'ಟಮಾಳ' ನೋ.

ಠಮಾಳತನ, ಠವಾಳತನ (ನಾ). ಮೋಸಗಾರಿಕೆ ; ವಂಚನೆ : ತೊಂಡನಿಕ್ಕಿ ಠಮಾಳ[ಪಾಠಾಂ. ಠವಾಳ]ತನದಲಿ ಬಂಡುಗೆಡವುತ ಮಲುಹಣಿಯ ತಾಯ್ಮಿಂಡನಂ ಹೊಱವಡಿಸುತಂ ತನ್ನಾತ್ಮಜೆಯನೊರ್ಬ ಮಂಡಳೇಶನ ಪೊರೆಗೆ ಕಳುಹಲು (ಬಸಪು. ೪೨-೧೯). **ಠವಾಳತನ:** ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ಠಮಾಳ (<ಟಮಾಳ) + – ತನ]

ಠಮಾಳಿಸು 'ಟವಾಳಿಸು' ನೋ.

ಠಮ್ಮನೆ (ಅ). ಕೂಡಲೆ ; ಸಣ್ಣನೆ : ಮದ್ದು ಕೊಟ್ಟರೆ ಠಮ್ಮನೆ ನಿಂತು ಹೋಗುತ್ತದೆ (ಜಾರುದಾ. ೧೬೫).

ಠಂಠಮ್ಮನೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಒಂಟೆ ಮೇಲ್ಮೊಳಗಿತು ನಗಾರಿಗಳ್ ವಾದ್ಯಗಳ್ ಠಂಠಮ್ಮನೆ (ತುರಂಗ. ೮೧-೨೭). [ಠಂ + – ಅನೆ$_1$]

ಠರಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ನಿಶ್ಚಯಿಸು; ತೀರ್ಮಾನಿಸು: ನಾಲ್ಕುದಿನ ಹೋಗಿಬರಲಿ ಎಂದು ತಿಮ್ಮಪ್ಪಯ್ಯ ಠರಾಯಿಸಿದರು (ಸರಸ. ೯೩) ; ನನ್ನ ಅಣ್ಣನ ಮೇಲೆ ಸುಳ್ಳು ಮೊಕದ್ದಮೆಯನ್ನು ಠರಾಯಿಸಿ ಜೈಲಿಗೆ ಅಟ್ಟಿದ (ವಿಧಿವ್ಯ. ೦೬೬).
[<ಠರಾವು + – ಇಸು$_3$]

ಠರಾವು (ನಾ). ತೀರ್ಪು ; ತೀರ್ಮಾನ ; ಗೊತ್ತುವಳಿ ; ನಿರ್ಣಯ : ಆ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ಸಿನ ಅಧಿವೇಶನದಲ್ಲಿ ಹಲವಾರು ದೇಶದೇಳಿಗೆಗೆ ಸಾಧಕವಾದ ಠರಾವುಗಳು ಪಾಸಾಗಿದ್ದುವು (ಕುರುಕಾ. ೦೩೦) ; ಪ್ರತಿಬಾರಿಯೂ ಪ್ರಸಂಗ ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಅಚ್ಚುಹಾಕಿಸಬೇಕೆಂಬ ಠರಾವುಗಳೂ ಆಗಿವೆ (ಯಕ್ಷಬ. ೦೩೦).

ಠರಾವುಮಾಡು = ನಿರ್ಣಯಮಾಡು ; ನಿಶ್ಚಯಿಸು : ವೀರಶೈವ ಸಮಾಜದ ಸುಧಾರಣೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಉತ್ತಮವಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಠರಾವು ಮಾಡಿದರು (ಗುರುದ. ೭). [←ಮರಾ. ಠರಾವ್ ; ಹಿಂ. ಠಹರಾವ್]

ಠರ್ರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಕೋಪದಿಂ ಬಾಲಕನ ಠರ್ರೆನುತ ನಿಲ್ಲು ನಿಲ್ಲೆಂದೆನುತ್ತಡಹಾಯ್ದು ನಿಂದನು (ತುರಂಗ. ೫೧-೩೦).

ಠಲಾಯಿಸು 'ಟಲಾಯಿಸು' ನೋ.

ಠವಣೆಗಾಣ್ (ಕ್ರಿ). ಕೂಡಿಸು ; ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸು : ಮುಪ್ಪಾಗಕೆ ಕಾಣಿಗಿದ್ದ ಗಾಣಿಯು ಮೇರೆಗೆಯೆಷ್ಟುಬೇಕಾದರೂ ನೋಡಿಕೊಂಬುದು ಕಡೆಯಲಿ ನಿಂತ ವಿಷಮವನ್ನು ಮೂಲದಿಂದ ಠವಣೆಗಂಡು ಮೂಲದಿಂದ ಗುಣಿಸುವದು (ಭಾಸ್ಕರ. ೭೯-೭). [<ಠವಣೆ$_2$ + ಕಾಣ್]

ಠವಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕೂಡಿಸು; ಸೇರಿಸು ; ಒಟ್ಟುಮಾಡು; ಶೇಖರಿಸು: ಕವಿಮಾರ್ಗದೊಳೊಖ್ಖಾಣಿಪ ಠವಣಿಪ ಕಮ್ಮೈಸುವೆಡೆಯೊಳೊಖ್ಖಾಣಿಸಲುಂ ಠವಣಿಸಲುಂ ಕಮ್ಮೈಸಲುಮಿವನಂತಾರ್ ಬಲ್ಲರೆನಿಸಿದಂ ಕವಿರತ್ನಂ (ಅಜಿಪು. ೧-೮೨). ೨. [ಗಣಿತ] ಅನೇಕ ಸಂಖ್ಯೆಗಳ ಮೊತ್ತವನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿ; ಅನೇಕ ಸಂಖ್ಯೆಗಳನ್ನು ಪರಿಪಿಡಿಯಿಂದ ಬರೆದು ಕೂಡಿಸು : ಅರ್ಧಲೆಕ್ಕ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ರಾಶಿಯನ್ನು ಪೊಂದರಕೆಳಗೆ ಪೊಂದನಿಟ್ಟು ಸೋಪಾನಕ್ರಮದಿಂದ ಠವಣಿಸಿ ಕೂಡುವುದು – ೨೪, ೧೨, ೮, ೬, ಯಿವನ್ನು ಠವಣಿಸಲು ೫೦ (ವ್ಯವಹಾ. ಕೂಡಿನ ಸೂತ್ರ) ; ಠವಣಿಸುವೋಜೆ ಲೆಕ್ಕಿಪ ಬೆಡಂಗವಧಾನಿಸುವುನ್ನತಿಕ್ಕೆ . . . ಮೆಱೆಯ ವೇೞ್ಪುದು ಶ್ರೀಕರಣಕ್ಕಧೀಶ್ವರಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೦೬-೩೮).
[ಠವಣೆ$_2$ (<ಅಟ್ಟವಣೆ) + – ಇಸು$_3$]

ಠವಣೆ$_1$ 'ಟವಳಿ' ನೋ.

ಠವಣೆ$_2$ 'ಅಟ್ಟವಣೆ' ನೋ.

ಠವಣೆ₃ (ನಾ). ೧. ಗತಿ ; ಸ್ಥಿತಿ : ಈ ಬಡವನಲಿ ಬಲುಮೊಱೆಯ ಭಾವಿಸುವುದಾಧಾರಬಲವುಂಟೋವೊ ಮಱೆದೆನಱಿಯದೆ ಠಾವುಠವಣೆಯ ಗುರುಲಘುತ್ವವನೆಂದನವನೀಶ (ನಿ ಭಾ ಗ. ೫-೨-೧೫). ೨. [ಸಂಗೀತ] ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಮದ್ದಳೆಯ ವಾದನಕ್ರಮಗಳಲ್ಲೊಂದು : ಬಳಿಕ ಶುದ್ಧ ಸಾಳಗ ಸಂಕೀರ್ಣ ಠವಣೆಗಳೆಂಬ ಚತುರ್ವಿಧ ಮೃದಂಗಮಂ ಮೇಳೈಸಿ (ವಿವೇಕ. ೨೩೭). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವೀಣಾವಾದನ ಕ್ರಮ: ಅಂತು ಸುಘೋಷೆಯೆಂಬ ವೀಣೆಯಂ ಕೊಂಡು ಕಳಿಯನಳವಡಿಸಿ ತಂತ್ರಿಯಂ ಸುತಂತ್ರಂಮಾಡಿ ಠವಣೆ ಎಂಬ ಪವಣಱಿದು ಪೊಯ್ದುಂ (ಮಹಾನೀ. ೫-೧೪೮). [< ಸಂ. ಸ್ಥಾಪನ]

ಠವಣೆಕೋಲ್ 'ಅಟ್ಟವಣೆಕೋಲ್' ನೋ.

ಠವಣೆಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಹೊಂದಿಸು; ಕೂಡಿಸು; ಗುರಿಯಿಡು: ಠವರನೆನಿಪ ದಶಕಂಠಾಸುರನ ಕಂಠರವ ದಿಕ್ತತಿಯ ಕಂಠಣಿಸೆ ಠವಣೆಗೆಯ್ದವನ ಕಂಠವ ಲುಂಟಿಸಿದ ಕಂಠೀರವಮೂರ್ತಿಗಾನೆಱಗುವೆನು (ಶತಸಾಂ. ೬೦-೫೪). [ಠವಣೆ₃ + ಕೆಯ್₁]

ಠವಣೆಯಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). [ಗಣಿತ] (ಅನೇಕ ಸಂಖ್ಯೆಗಳನ್ನು) ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸು; ಮೊತ್ತವನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿ : ಇಮ್ಮಡಿಸಿ ಠವಣೆಯಿಕ್ಕಲು ಘಮ್ಮನೆ ತಾಂ . . . ಇಮ್ಮಡಿ ಠವಣೆಯಿಕ್ಕಿದ ವಿವರ:– ೧, ೨, ೪, ೮, ೧೬, ೩೨, ೬೪,೧೨೮ – ಈ ಮರ್ಯಾದೆಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಮನಸಿಗೆ ಬಂದಷ್ಟು ಲೆಖ್ಖವಂ ಬರೆದೆ (ವ್ಯವಹಾ. ಹೇಱಿನ ಲೆಕ್ಕ). [ಠವಣೆ₃ (<ಅಟ್ಟವಣೆ) + ಇಕ್ಕು]

ಠವರ (ನಾ). ನೆಲೆಯಿರುವವನು ; ಬಲವುಳ್ಳವನು (?) : ಠವರನೆನಿಪ ದಶಕಂಠಾಸುರನ . . . ಕಂಠವ ಲುಂಟಿಸಿದ ಕಂಠೀರವಮೂರ್ತಿ ಗಾನೆಱಗುವೆನು (ಶತಸಾಂ. ೬೦-೫೪); "ದುಷ್ಟ; ನೀಚ" (ಶತಸಾಂ. ಕೋಶ); ಠಿಕಾಣಿ ಇದ್ದವನು ಠವರನು (ರೂಢಿ). [<ಪ್ರಾ. ಠಾವರ./ಸಂ. ಸ್ಥಾವರ]

ಠವಳ 'ಟವಮಾಳ' ನೋ.

ಠವಳಿ 'ಟವಳಿ' ನೋ.

ಠವಾಳ 'ಟವಮಾಳ' ನೋ.

ಠವಾಳತನ 'ಠಮಾಳತನ' ನೋ.

ಠವಾಳಿಸು 'ಟವಾಳಿಸು' ನೋ.

ಠವುಳಿ₁ 'ಟವಳಿ' ನೋ.

ಠವುಳಿ₂ 'ಟವುಳಿ₂' ನೋ.

ಠವುಳಿಕಾಱ 'ಟವಳಿಗಾಱ' ನೋ.

ಠಸಿಕೆ (ನಾ). ಉಬ್ಬಸ ; ಕಾಸ : ಶೀನಪ್ಪನಿಗೆ ಆಯಾಸವಾಯಿತು. ಕೆಮ್ಮಿನ ಠಸಿಕೆಯೂ ಬಂದಿತು (ಈಪಸೊ. ೧೦೭). [←ಮರಾ. ಠಸಕಣೇ]

ಠಸೆ 'ಠಸ್ಸೆ' ನೋ.

ಠಸ್ಸೆ, ಟಸ್ಸೆ, ಠಸೆ (ನಾ). ೧. (ಕಾಗದ, ಲೋಹ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮೇಲೆ ಒತ್ತುವ) ಮುದ್ರೆ; ಗುರುತು: ಸರಕಿನ ಖಾತರಿ ಬಗ್ಗೆ ಒತ್ತುವ ಗುರುತು, ಹಚ್ಚುವ ಚೀಟಿ : ಮುದ್ರೆ, ಠಸ್ಸೆ, ಛಾಪೆ (Stamp. ಇಂಕೆನಿ.); ಅಚ್ಚಾಗಬೇಕಾದ ಫಾರಂನ ಭಾಗಗಳು ಮೇಣದ ಮೇಲೆ ಠಸ್ಸೆಯಂತೆ ಬೀಳುವುವು(ಮುದ್ರಕ. ೫೯).**ಟಸ್ಸೆ:** ೧.ಈ ಅಂಚೆಕಾಗದದ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದಿರುವ ಟಸ್ಸೆಯಲ್ಲಿ ತಾರೀಖು ಸರಿಯಾಗಿ ಕಾಣಿಸುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). **ಠಸೆ:** ೨. ದಸ್ತೈವಜು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಬರೆಯಲು ಗೊತ್ತಾದ, ಒಂದು ಬೆಲೆಯ ಮುಂದ್ರೆಯನ್ನೊತ್ತಿರುವ ಮತ್ತು ಸರ್ಕಾರವೇ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಪತ್ರ; ಸ್ಟಾಂಪುಪೇಪರು: ಶಂಕರನಾರಾಯಣ ಅಡಿಗರಿಗೆ ಬರಕೊಟ್ಟ ಠಸೆ ಗೋಣಿಚೀಟಿಗೂ . . . ಸಾಕ್ಷಿ (ಪಾರ್ತಿಸು. ೪) ; ರಾಜಶಾಸನ ಹೊರಡಿಸಿ ಈ ಹೊಸ ಸುಧಾರಣೆಯ ಜ್ಞಾಪಕಕ್ಕಾಗಿ ಠಸೆಯ ತೆರಿಗೆಯೊಂದನ್ನು ರದ್ದು ಮಾಡಿದನು (ಕ್ಷಾತ್ರತೇ. ೭೯).

ಠಸ್ಸೆ ಹಾಕು = ಮುದ್ರೆಯೊತ್ತು : ಮುದ್ರೆಯೊತ್ತು, ಠಸ್ಸೆ ಹಾಕು, ಅಚ್ಚೊತ್ತು, ಛಾಪಿಸು; (ಲಕೋಟೆಗೆ, ದಸ್ತೈವಜಿಗೆ)ಅಂಚೆಚೀಟಿ, ತಲೆಚೀಟಿ ಸ್ಟಾಂಪು – ಹಚ್ಚು ಅಂಟಿಸು (Stamp. ಇಂಕೆನಿ.). [←ಹಿಂ. ಠಸ್ಸಾ ; ಮರಾ. ಠಸಾ]

ಠಳಠಳತ್ಕಾರ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಹಿಳಿದುರಿವ ಹೆಬ್ಬಿದಿರ ಗಂಟಿನ ಠಳಠಳತ್ಕಾರದಿ ದಿಶಾಮಂಡಳದ ಮೂಲೆಗಳೊಡೆದುದದ್ಭುತ ವಾಯ್ತು ವನದಹನ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೨೦-೫೭).

ಠಳಾಯಿಸು 'ಟಲಾಯಿಸು' ನೋ.

ಠಾಉ 'ತಾವು₂' ನೋ.

ಠಾಕ್‌ಠೀಕ್ 'ಠಾಕಂಠೀಕು' ನೋ.

ಠಾಕಣ 'ಟಾಕಣ' ನೋ.

ಠಾಕು (ನಾ). ಬೆಡಗು; ಒಯ್ಯಾರ : ಈ ದಿನ ಬೆಳಗಿನಿಂದ ಈ ಬನಾರಸಿ ಸೀರೆಯ ಠಾಕು ಏಕೆ ಹೇಳು ನೋಡೋಣ ? (ಶ್ರೀಕಾಂತ. ೧೭೫). [←ಮರಾ. ಠಾಕಣೇ]

ಠಾಕುಟೀಕು 'ಠಾಕುಠೀಕು' ನೋ.

ಠಾಕುಠೀಕು, ಠಾಕ್‌ಠೀಕ್, ಠಾಕಂಟೀಕು (ನಾ). ೧. ವ್ಯವಸ್ಥೆ. ೨. ಆಡಂಬರ; ಡೌಲು: ಒಳಗೊಂದು, ಏನೋ ಶೂನ್ಯ . . . ಹೊರಗೊಂದು ಅಂದರಿನ್ನೊಂದು, ಠಾಕುಠೀಕಿನ ಠೀವಿ (ಅರಳು. ೩೪೭-೨) : ಆತನ ಠಾಕು ಠೀಕಿನ ಉಡುಗೆ . . . ಚಪ್ಪ ಯಾರ ಗಮನವನ್ನೂ ಸೆಳೆಯುವಂತಿತ್ತು (ಅಳಸಿ. ೬೭). **ಠಾಕ್‌ಠೀಕ್ :** ೨. ಈ ಹೆಣ್ಣುಮಗಳ ಹತ್ತಿರ ಹ್ಯಾಂಗೊ ಗಳಿಸಿದ್ದು . . . ದುಡ್ಡದ ; ಠಾಕ್‌ಠೀಕ್ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಇತ್ತರ್ಾರ (ಪರಿಲ. ೪೭). **ಠಾಕುಟೀಕು :** ೨. ಠಾಕುಟೀಕಿನ ಕಟ್ಟು ಅದಕೆ ಚಿನ್ನದ ಕಟ್ಟು (ಹಳ್ಳಿಯ. ೧೨೧). [←ಮರಾ. ಠಾಕ್‌ಠೀಕ್]

ಠಾಕೂರ (ನಾ). ೧. ಗೌರವಾರ್ಹನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವವನು: ಠಾಕೂರ ನೀನಂತೂ ನಮ್ಮನ್ನು ಒಳ್ಳೇ ಪೇಚಿಗೆ ಹಾಕಿದೆ (ಇಪ್ಪತ. ೧೦೭). ೨. ಒಂದು ವಂಶದ ಹೆಸರು,–ಬಿರುದು. [<ಪ್ರಾ. ಠಕ್ಕುರ./ಹಿಂ. ಠಾಕುರ್; ಮರಾ. ಠಾಕೂರ್; ಬಂಗಾಳಿ. ಟಾಗೋರ್]

ಠಾಕೋಠಾಕು 'ಟಾಕೋಟಾಕು' ನೋ.

ಠಾಕೋಠೀಕು 'ಟಾಕೋಟಾಕು' ನೋ.

ಠಾಣ 'ತಾಣ' ನೋ.

ಠಾಣಗಾಱ, ಠಾಣೆಗಾರ (ನಾ). ೧. ಆಶ್ರಯಂಬಾದವನು: ಠಕ್ಕುಠವಣೆಯ ಠಾಣಗಾಱನನಿಕ್ಕುವರೆ ಗೋ ದ್ವಿಜರ ವಧೆಯೇ ತಕ್ಕುದೆನೆ(ನಿಭಾಗ. ೬-೨-೮). **ಠಾಣೆಗಾರ :** ೨. = ಠಾಣದಾರ ೨ : ಠಾಣೆಗಾರನಿಗೆ ನಾಣ್ಯ ಕೊಟ್ಟವನೇ ಜಾಣ (ಗಾದೆ). [ಠಾಣ (<ತಾಣ) + – ಕಾಱ]

ಠಾಣದಾರ, ಠಾಣೆದಾರ, ಠಾನೆದಾರ (ನಾ). ೧. ಸೇನಾಶಿಬಿರದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ: ಪರಮಕುಹಕ ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿಯುಂ ಸೇವಕ ನಿಕರಾಧಮ ಗರ್ವಾವಿಷ್ಕೃತ ಠಾಣದಾರ ತಿಮ್ಮಣನನಿಬರ್ ನೆನೆದುರು ಕುಮಂತ್ರಮಂ (ಕೆಳನೃ. ೬-೧೮). ೨. ಜಿಲ್ಲೆ, ಚಾವಡಿ ಮೊದಲಾದ ಸ್ಥಳಗಳ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ,– ಮೇಲಧಿಕಾರಿ : ಮೊದಲಿರ್ದ ದಿಲಾವರನೆಂಬ ಠಾಣದಾರನೂ ಆಗೆ ನೋಯಿಕ್ಕಿ ಚಿಕ್ಕಗಂಗೂರಗವುಡಯ್ಯಗೆ (ಎಕ. VII, ಚನ್ನಗಿ. ೬೯-೧೪; 1562). **ಠಾಣೆದಾರ:** ೨. ಬೇರೆ ಹದ್ದಿನ ಠಾಣೇದಾರನು ನನ್ನ ಹದ್ದಿನಲ್ಲಿ ಬಂದು 'ಹದ್ದದ ಅಡ್ಡೆ' ಹಿಡಿದನೆಂದರೆ ಅಪಮಾನವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆ? (ಕೂತಲಾ. ೪೨). **ಠಾನೆದಾರ:** ೨. ಕೆಲವು ಪೋಲೀಸರು ಠಾನೇದಾರನ ಕೂಡ ರಾತ್ರಿ ಬಂದಿದ್ದರು (ಜಮಿನ್ನಾ. ೪೧). [ಠಾಣ (<ತಾಣ) + – ದಾರ್₄]

ಠಾಣದೀವಿಗೆ 'ತಾಣದೀವಿಗೆ' ನೋ.

ಠಾಣವಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಕಾವಲಿಡು ; ಸೈನ್ಯದ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸು ; ಸೇನಾಶಿಬಿರವನ್ನು ಹಾಕು : ಆ ಪಟ್ಟಣವನು ಜೈಸಾರಾಯನ ಸೆಱೆಗೈದಾ ಪುರಕಾ ಠಾಣವಿಕ್ಕಿ[ಕಾಪಿಟ್ಟು ತನ್ನಯ ಸೇನೆಯೊಳ್ ಕೆಲವ ಪ್ರತಾಪದೆ ಮುಂದಡಿಯಿಟ್ಟ] (ಕಂನವಿ. ೧೬-೩೮).

[ಠಾಣ (<ತಾಣ) + ಇಕ್ಕು]

ಠಾಣಾ 'ತಾಣ' ನೋ.

ಠಾಣಾಂತರ 'ತಾಣಾಂತರ' ನೋ.

ಠಾಣಾಂದರ 'ತಾಣಾಂತರ' ನೋ.

ಠಾಣಾದೀಪ (ನಾ). = ತಾಣದೀವಿಗೆ : ಕಾವಲ್ಪಟರಿಗಂ ದೀರ್ಘನಿದ್ರೆಗೈಸಿ ಮುಂದಕಂ ಪರಿದು ದೃಷ್ಟದ್ಯುಮ್ನನಿರ್ದ ನಿಜಮಂದಿರವ ಪೊಕ್ಕು ನೋಡಲ್ಕೆ ಠಾಣಾದೀಪ ನಿಂದುರಿವುತಿರೆ (ತುರಂಗ. ೭೬-೪೪).

[ಠಾಣಾ (<ತಾಣ) + ದೀಪ$_2$]

ಠಾಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸೈನ್ಯದ ಶಿಬಿರವನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸು,–ಬೀಡುಬಿಡು : ಠಾವು, ಠಾಣಂ, ಠಕ್ಕಿಸಿದಂ (ಠೆಕ್ಕಿಸಿದಂ), ಠಾಣಿಸಿತು (ಶಮದ. ೧೫ ಪ್ರಯೋ).

[ಠಾಣ (<ತಾಣ) + – ಇಸು$_3$]

ಠಾಣೆ 'ತಾಣ' ನೋ.

ಠಾಣೆಗಾರ 'ಠಾಣಗಾಱ' ನೋ.

ಠಾಣೆಗೋಲು (ನಾ). ಬೆತ್ತ ; ಚಾವಟಿಯ ಕೋಲು : ಕಳೆಗೆ ಕಿಱುಗೆಜ್ಜೆ ತೊಂಗಿಲು ಪೊಸಬಣ್ಣದ ಠಾಣೆಗೋಲು ಮುಪ್ಪುರಿದಾರಂ ವಶವಲ್ಲದಿರ್ಪ ಕುವರರ ಹೊಸಹೋರಿಯ ತದೆವ ತೆಱದೆ ತದೆವಂ ಬೆನ್ನಂ (ಕವಿಜ. III. ೩೨೦ ಮಟದ ಕಂದ). [ಠಾಣೆ$_0$(<ಥಾಣೆ$_1$)+ಕೋಲು$_1$ (<ಕೋಲ್$_1$)]

ಠಾಣೆದಾರ 'ಠಾಣದಾರ' ನೋ.

ಠಾಣೆಯ 'ಟಾಣಯ' ನೋ.

ಠಾಣೆಯಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಇಡು ; ಇರಿಸು ; ಸ್ಥಾಪಿಸು : ಕಾಣುತ ಕೈಯೆತ್ತಿ ಮುಗಿದು ಮಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಠಾಣೆಯಗೊಳಿಸಿ ಭಕ್ತಿಯೊಳು ಮಾಣಿಕ್ಯ ತೀರ್ಥನಾಯಕ ಜಯಜಯೆಯೆಂದು ಗೋಣೆತ್ತಿ ನೋಡುತೆಯ್ದಿದಳು (ಭರಜ. ೬೭-೩). [ಠಾಣೆಯ (<ಟಾಣಯ) + ಕೊಳ್$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಠಾಣೆಯುದೆಗೆ (ಕ್ರಿ). ಸೇನಾಶಿಬಿರವನ್ನು ತೆಗೆ,–ಎತ್ತು ; ಕಿಲ್ಲೆ, ದುರ್ಗ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಳೆಯವಿರುವ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೊರಡಿಸು ; ಕಾವಲು ದಂಡನ್ನು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೊರಡಿಸು : ಒಡನೆ ಠಾಣೆಯುದೆಗೆದುರೂರುಗಳ ಹೊಕ್ಕು ತುಡುಗುಣಿ ತುರುಕ ಮಾರ್ಬಲವ ಕಡುತವಕದೆ ಮುತ್ತಿಕೊಂಡು ಪೊಗರಿದಾಗ ಬಿಡದೆ ಭಂಗಕೆ ಬರಿಸು (ಕಂನವಿ. ೧೩-೫೨). [ಠಾಣೆಯ (<ಟಾಣಯ) + ತೆಗೆ$_1$]

ಠಾಣೆಯುಮಿಡು (ಕ್ರಿ). ಶಿಬಿರವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸು ; ಪಾಳೆಯವನ್ನಿರಿಸು : ಕಂಗೊಳಿಪ ನಿರ್ಮಲವಿಯತ್ಸಿಂಧುವಂ ದಾಂಟಿ ನಾಕಲೋಕಂಬೊಕ್ಕು ಕುತ್ಸಿತದೊಳಖಿಲದಿಕ್ಪಾಲರಂ ಸದೆದು ತತ್ಪುರಕೆ ಠಾಣೆಯವಿಟ್ಟರು (ಜಬಪು. ೪೧-೨೮). [ಠಾಣೆಯ (<ಟಾಣಯ) + ಇಡು$_1$]

ಠಾಣೆಯವಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಕಾವಲಿಡು; ರಕ್ಷಕಸೈನ್ಯವನ್ನಿರಿಸು : ಅರಮನೆಯೊಳಗಿಹ ಸಕಲವಸ್ತುವ ಕೊಂಡು ಹರುಷದೆ ರಣಧೂಳಿಖಾನ ಪುರಕೆ ಠಾಣೆಯವಿಕ್ಕಿ ಪಾತ್ಸಾಹ ವಿಸೆಡೆಗೈದಿ ಭರದೆ ಕಾಣಿಕೆಯ ಮಾಡಿದನು (ಕಂನವಿ. ೧೧-೭). [ಠಾಣೆಯ (<ಟಾಣಯ) + ಇಕ್ಕು]

ಠಾಣೇದಾರಿ (ನಾ). ಕೊತ್ವಾಲನ ಹುದ್ದೆ,–ಅಧಿಕಾರ: ಈ ಮುಜಂದಾರನಿಗೆ ಆ ದಾಮಾಜಿಯ ಠಾಣೇದಾರಿಯ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ನಿರೂಪವನ್ನು ಬರೆಯುವಂತೆ ಹೇಳಿದನು (ಕಲಾಥ. ೮೪).

[←ಮರಾ. ಠಾಣೇದಾರೀ]

ಠಾಣೋಗ 'ಟಾಣೋಘ' ನೋ.

ಠಾಣ್ಯ 'ಟಾಣಯ' ನೋ.

ಠಾನೆ 'ತಾಣ' ನೋ.

ಠಾನೆದಾರ 'ಠಾಣದಾರ' ನೋ.

ಠಾಮು (ಗು). ದೃಢವಾದ ; ನಿಶ್ಚಿತವಾದ : ಆವರು ವಿಷ ಹಾಕಿಸ್ಯಾರ ಅಂತ ಫೌಜದಾರಸಾಹೇಬರ ಠಾಮು ಮತ ಆಗಿಬಿಟ್ಟೈತಿ (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೦೩೯).

[←ಮರಾ. ಠಾಮ]

ಠಾಯ, ಠಾಯಿ, ಠಾಯೆ (ನಾ). ೧. [ಸಂಗೀತ] ರಾಗಾಲಾಪನದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಲಯ; ಮಧ್ಯಲಯ: ಕಳಚಿಕಪಂಚಮಾಂಚಿತ ಮೃದುಧ್ವನಿಯಂ ಗೆಲೆವಂದು ಸುಸ್ವರಂ ಲಳಿ ಲುಳಿ ಧಾತು ರೀತಿ ಗತಿಯೋಜೆ ಬಜಾವಣೆ ಠಾಯ ಸುಟ್ಟಿ . . . ಸಂಗಳಿಸೆ ಸುಕಂಠೆ ಪಾಡಿ ಪುದಿದಳ್ ಮುದಮಂ ನರನಾಥ ಚಿತ್ತದೊಳ್ (ಕುಸುಮಾ. ೧-೩೭) : ಗಾನಾಮೃತ ಮಂಗಲಗೇಯವನು ಗಾಣರಿಗರಿದೆನಿಸುವ ಠಾಯವನು ಆಲಿಸಿ ಕೇಳೇಳೆಲೆ ಸುಕುಮಾರ (ಹಚಿಕಾ. ೦೨-೩೦ ರಗಳೆ) ; ಬಿಂಕಂಬೆತ್ತಿರ್ದ ವೀಣೆಯಂ ಬೆರಳ್ಗಳಿಂ ಟಂಕರಿಸಿಯೆತ್ತಿ ವಕ್ಷದೊಳೊತ್ತಿ ಪರಿಪರಿಯ ಠಾಯಂಗಳಂ ಬಾಜಿಸುವೋಜೆಯೊಳ್ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೭-೫೨ ವ) ; ಠಾಯ ಶುದ್ಧದ ಸಾಳಗದ ಸಂಕೀರ್ಣ ದೇಸಿಯ ವಿವಿಧರಚನೆಗಳ . . . ಆಱಿದವನೆ ಗಾಯಕನು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೩-೯೬); ಶ್ರುತಿ ಜತಿ ವಹಣಿ ಠಾಯಗಳು . . . ಸಾಳಗದ ಗತಿಯೊಳು ಪಾಡಿ ಮೆಚ್ಚಿಸಿದರಾ ದೇವೇಂದ್ರಸತಿಯರು (ವರ್ಧಚ. ೦೦-೩೬); ವಾದಿ ಸ್ವರವಾಗಿದ್ದ ದೃಢಷ್ವರಕ್ಕೆ ಬಂದು ಸೇರುವ ಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಠಾಯ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಇದಕ್ಕೆ ಗ್ರಹಭೇದ ಅಥವಾ ಶ್ರುತಿಭೇದ ಎಂದೂ ಹೆಸರು (ಸಂಗೀಚಂ. ೩೦). ೨. ಸಂಗೀತ ಲಕ್ಷಣಗ್ರಂಥದ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ ; ಸಂಗೀತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ ರಚನೆಗಳಲ್ಲೊಂದು: ಗೀತ,ಆಲಾಪ, ಠಾಯ ಮತ್ತು ಪ್ರಬಂಧ ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ರಚನೆಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿ, ಇವನ್ನು ಚತುರ್ದಂಡಿ ಎಂದು ವೆಂಕಟಮುಖಿ ಕರೆದಿದ್ದಾನೆ (ಸಂಗೀಚಂ. ೭೦); ವೆಂಕಟಮುಖಿಯವರು ಚತುರ್ದಂಡಿ ಎನ್ನಿಸಿಕೊಂಡ ಗೀತ, ಪ್ರಬಂಧ, ಠಾಯ ಮತ್ತು ಆಲಾಪನೆಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಲಕ್ಷಣಗ್ರಂಥ ಚತುರ್ದಂಡಿಪ್ರಕಾಶಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಇಂದಿನ ೭೨ ಮೇಳರಾಗಪದ್ಧತಿಯ ನಿರೂಪಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ (ಭಾರದ. ೫೩೯). **ಠಾಯಿ** : ೧. "ಠಾಯಿ(ಯೆ)–ಸ್ಥಾಯಿ(ನ್)=ಸಂಗೀತದ ಸ್ಥಾಯಿ" (ತದ್ಭಕೋ. ೦೬) ; ಏಕ್ಕಸಮದ ಠಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಬಹುವಧು ಉದ್ದೀಪ್ತ (ಅರಳು. ೪೦೬-೩೦); ಈ ಅನಿಬದ್ಧ ರಾಗಾಲಾಪನಕ್ಕೆ ಠಾಯಿ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಇದೇ ಸಂಸ್ಕೃತದ ಸ್ಥಾಯಿ (ಜಗದಾ. ೩೪೯). ೩. 'ಠಾಯಿ' ಎಂಬ ರಾಗಾಲಾಪನ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಸಾಹಿತ್ಯವಿಶೇಷ,–ಸಂಗೀತಪ್ರಬಂಧ: ಗೀತ ಠಾಯಿ ಸುಳಾದ್ಯುಗಾಭೋಗ ಪದ್ಯಪರವ್ರಾತ ಪ್ರಬಂಧ ರಚಿಸಿ ವಿಠ್ಠಲನ ಪ್ರೀತಿಬಡಿಸಿ (ಪ್ರಸಕೀ. ೨-೫). **ಠಾಯೆ** : ೧. ಠಾಯೆಯಿಂದಾಣತಿ ಮಾಡಿ ಸಾಳಗದ ದೇಸಿಯ ಗೀತಮನಂದು ಪಾಡುವ . . . ಎಕ್ಕಲಗಾಣನ ನೊರ್ವನಂ ಕೇಳುತ್ತುಮಿರ್ದಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೯೩) ; ಪದದೊಳ್ ಠಾಯೆಗಳೋರಣಂಬಡೆಯೆ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಪಕ್ಕಾಗೆ ರಾಗದ ಮಾಧುರ್ಯಂ . . . ಒರ್ವಳೋದಿದಳಾಂದೊಳದೆ ಪಲ್ಲವಾಧರೆ ವಸಂತೋತ್ಪದ್ಯಮಂ ಗದ್ಯಮಂ (ಅನಂಪು. ೬-೭೦) ; ಮಂದ್ರ ಮಧ್ಯತಾರಮೊಸೆಯೆ ಓಜೆ ರಾಜಿಸೆ ಠಾಯೆ ಠವಣೆವಣೆಯೆ . . . ಪಾಡುತ್ತಿರೆಯುಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೭-೯೩ ವ) ; ಸಂಚಾರಿ ಬಜಾವಣೆ ಠಾಯೆ ಲವಣಿ ವಹಳಿಕೆ ಡಾಳಂಗಳಕಾರಪರಂಪರೆಯು . . . ಪಾಡಿದಳತಿ ಚದುರಿಂದೆ (ಜಯುಕಾ. ೧೪-೪೩) ; ಆಳಾಪ ಠಾಯೆ ನೇಮಗಳಿಂದೆ ನೂಱೆಂಟು ತಾಳಗೀತಗಳ ಪಾಡಿದರು (ಭೋಹತ. ೨೨-೩೦); ಗಾಯಕಿಯರು ನೋಟವಱಿದು ಠಾಯೆ ಬಜಾವಣೆ ಗಮಕವೆಸೆಯೆ ಪಾಡಲಾಯತವಾದರು ಕೂಡೆ (ಭರಜ. ೫-೫೬) ; ಗಮಕಂ ತಳ್ತಿರೆ ಠಾಯೆ ಮಿಂಚಿರೆ ಚಮತ್ಕಾರಂ ಕರಂ ಪೊಣ್ಮೆ . . . ಸಂಭ್ರಮದಿಂ ಬಾಜಿಸಿದಳ್

ಬಜಾವಣಿಯಿನಂದಂಚಿತ್ರವಳ್ವೀಣೆಯಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೦-೩೨).
೪. ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದ ಒಂದು ವರಸೆ: ಕಡುಮುಳಿಸೇಱ ಮಲ್ಲವೆಸರಿಂ ಗಜಪಾಂತೊಡಮುರ್ಬಿ ಠಾ[ಪಾಠಾಂ. ಛಾ]ಯೆಯೊಳ್ ಕೆಡಪದೊಡೇಕೆ ಮಲ್ಲತನ (ಅನಂಪು. ೨-೨೬); (ಪದ್ಯಸಾ. II, ೧೫೦ ನೋ); ಮೊನ್ನೆ ಠಾಯೆಯಲ್ಲಿ ಕತ್ತರಗೊಟ್ಟುರುಳಿಸಿದುದನ್ನು ಮರೆತುಬಿಟ್ಟೆಯೋ? (ವಿಗಡ. ೨೬-೫).
[<ಸಂ. ಸ್ಥಾಯಿನ್ / ಮರಾ. ಠಾಯಿ]

ಠಾಯಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). [ಸಂಗೀತ] ಠಾಯಪದ್ಧತಿಯೊಡನೆ ಹಾಡು,– ವಾದ್ಯವನ್ನು ನುಡಿಸು : ಅನುನಯದೆ ದಂಡಿಗೆಯ ಪಿಡಿದು ವಾಗ್ದೇವಿ ಮೋಹನದೆ ಠಾಯಂಗೆಯ್ಯೆ . . . ನೀಲಗಳನಾನಂದತಾಂಡವಾಡಂಬರ ಮನಭಿನಯಿಸಿದ (ಸೌಂದಪು. ೧೬-೧೨). [ಠಾಯ + ಗೆಯ್$_1$]

ಠಾಯಿ 'ಠಾಯ' ನೋ.

ಠಾಯೆ 'ಠಾಯ' ನೋ.

ಠಾವಣಿಕೋಲು (ನಾ). ಓದುವಾಗ ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಪೀಠ; ವ್ಯಾಸಪೀಠ: ತಳಿರ್ಪೊತ್ತಗೆ ಕವಲ್ಗೊಂಬು ಠಾವಣಿಕೋಲಳಿಶುಕ ಪಟುತತಿಯಾಗೆ ಬಳಸಿರಲೊಂದು ಬಲ್ಮಸು ನರೆಗಡ್ಡವ ತಳೆದ ದೀಕ್ಷಿತನಂತಾಯ್ತು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೬-೨೩).
[<ಅಟ್ಟವಣಿಕೋಲ್]

ಠಾವಱ (ಕ್ರಿ). ಇರುವ ಜಾಗವನ್ನು ತಿಳಿ : ಇಳೆಯೊಳ್ ಕುಸುಮಾವಳಿಯೆಂಬಳ ಠಾವಱದಿರದೆ ಬಂದವರ್ಗೆ ಪಸಾಯಂಗಳನೀವೆಂ (ಕುಸುಮಾ. ೯-೧೦೦). [ಠಾವು (<ತಾವು$_2$) + ಅಱ]

ಠಾವಿಕೆ (ನಾ). (ಉಕ) ತಿಳಿದಿರುವಿಕೆ ; ಪರಿಚಯ ; ತಿಳಿವಳಿಕೆ : ದ್ರುಷ್ಟಿ ದಿನದಿನಕೆ ಕುದುರುವದೆನಗೆ ಠಾವಿಕೆ ಬಟ್ಟೂರ್ದ ತೆರದಿ ಲಕ್ಷಿಹುದೆನಗೆ ಠಾವಿಕೆ (ಚದಾಕೋ. ೧೦೦-೬) ; ಚಂಡ ಚಾಮುಂಡ ದೇವರಿವು ಕಲಿ ಸ್ಕೈರಿಭಾಸುರರಾವ ಪರಿಯಿಂದಳಿದರೆಂಬುದು ಠಾವಿಕಿಲ್ಲಲೆಯೆಂದು ಸುರಪತಿ ಮತ್ತೆ ಕಣೆಗರೆದ (ಅಂಬಿಕಾ. ೩೧-೧೮) ; ನನಗೇನ ಠಾವಿಕೆ ಇಲ್ಲ (ಕಾದವ. ೦೦) ; ನೀವು ಬಂದ ಹೇಳಿದ ಮ್ಯಾಗ ಠಾವಿಕೆ ಆತು (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೬೨).
[← ಮರಾ. ಠಾವಕಾ, ಠಾಊಕ]

ಠಾವು 'ತಾವು$_2$' ನೋ.

ಠಾವುಗಾಣ್ 'ತಾವುಗಾಣ್' ನೋ.

ಠಾವುಗೈಸು (ಕ್ರಿ). ನೆಲೆಗೊಳಿಸು ; ಆಶ್ರಯವನ್ನು ನೀಡು : ಸೇವೆಯ ಕಂಡು ನಿನ್ನಯ್ಯನಿಂದಧಿಕದ ಠೀವಿಯ ಮಾಳ್ಪೆನೈ ನಾನು ಈ ವೇಳೆಗಿರು ನಿನ್ನ ಪಿತನ ಭಾಗ್ಯದೊಳೆಂದು ಠಾವುಗೈಸಿದನು (ಭರಚ. ೬೩-೫).
[ಠಾವು (<ತಾವು$_2$) + ಗೈಸು (<ಕೆಯ್ಸು)]

ಠಾವುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ನೆಲಸು ; ಇರು. 'ಠಾವುಗೊಳಿಸು' ಪರಾ.
[ಠಾವು (<ತಾವು$_2$) + ಕೊಳ್$_1$]

ಠಾವುಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಇಡು; ಸ್ಥಾಪಿಸು; ಇರಿಸು: ವಸ್ತ್ರದೊಳವಧರಿಸಿದ ಬಾಣಲಿಂಗವ ಮಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಠಾವುಗೊಳಿಸಿ (ಮೋಹತ. ೨೨-೩).
[ಠಾವುಗೊಳ್ + – ಇಸು$_3$]

ಠಾಳಿ 'ಟವಳಿ' ನೋ.

ಠಾಳಿಸು 'ಟಾಳಿಸು' ನೋ.

ಠಿಕಾಣ 'ಠಿಕಾಣಿ' ನೋ.

ಠಿಕಾಣಿ, ಠಿಕಾಣ, ಠಿಕಾಣೆ (ನಾ). ಸ್ಥಳ ; ಜಾಗ: ಗದ್ದೆಯ ನೆಲ್ಲಿಗೆ ಶ್ರಮವು ಬಹಳ ಮತ್ತು ಎಲ್ಲ ಠಿಕಾಣಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯಾಗುವ ಹಾಗಿಲ್ಲ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೫೯) : ಹೀಗೆ ಹೊತ್ತು ಠಿಕಾಣಿ ಇಲ್ಲದೆ ಓಡಿಕೊಂಡು ಬಂದರೆ ಯಾರು ಸತ್ತಿದ್ದಾರೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕೋ (ಮುಂಗಾಮು. ೪೮). **ಠಿಕಾಣ :** ಮುಂಬಾಯಿ ಅಂಗಡಿಯ ಹೊರ್ತು ಇತರ ಠಿಕಾಣದ ಅಂಗಡಿಗಳ ಅಡತಿ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಮಾಹಿತಿಯು (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೨೬). **ಠಿಕಾಣೆ :** ಯಕ್ಷ ತನ್ನ ಪ್ರಿಯತಮೆಯಿರುವ ಠಿಕಾಣೆ, ಅಲ್ಲಿರುವ ವಸ್ತುಗಳು ಹೋಗುವ ರಸ್ತೆ ಎಲ್ಲಾ ವಿವರಿಸಿ (ಬದುಕ. ೧೨೩).

ಠಿಕಾಣಿ ಊರು = ತಂಗು ; ಉಳಿ : ಅವರ ಕೋಣೆಯಲ್ಲೇ ಠಿಕಾಣಿ ಊರಿದೆ (ದಿಲ್ಲಿಪ. ೩). [←ಮರಾ. ಠಿಕಾಣ, ಠಿಕಾಣಾ ; ಹಿಂ. ಠಿಕಾನಾ]

ಠಿಕಾಣೆ 'ಠಿಕಾಣಿ' ನೋ.

ಠಿಕ್ಕರಿ, ಟಿಕ್ಕರಿ, ಟಿಕ್ಕರಿ, ಟಿಕ್ಕರಿ (ನಾ). ತುಚ್ಛವಾದ ವಸ್ತು ; ಅಲ್ಪವಸ್ತು. 'ಠಿಕ್ಕರಿಗಳೆ' ಪರಾ. **ಟಿಕ್ಕರಿ :** 'ಟಿಕ್ಕರಿಗಳೆ' ಪರಾ. **ಟಿಕ್ಕರಿ :** 'ಟಿಕ್ಕರಿಗಳೆ' ಪರಾ. **ಟಿಕ್ಕರಿ :** 'ಟಿಕ್ಕರಿಗಳೆ' ಪರಾ.
[←ಮರಾ. ಠಿಕರೀ ; ಹಿಂ. ಠೀಕರೀ = ಮಡಕೆಯ ಚೂರು, ತುಚ್ಛವಾದುದು. / ಪ್ರಾ. ಠಿಕ್ಕರಿಅ = ಬೋಕಿ]

ಠಿಕ್ಕರಿಗಳೆ, ಟಿಕ್ಕರಿಗಳೆ, ಟಿಕ್ಕರಿಗಳೆ, ಟಿಕ್ಕರಿಗಳೆ (ಕ್ರಿ). ತುಚ್ಛವೆಂದು ಕಾಣು ; ಕಡೆಗಣಿಸು ; ಹೀಯಾಳಿಸು ; ನಿಂದಿಸು ; ಧಿಕ್ಕರಿಸು : ಹರಿಯ ಗತಿಯನು ಹಳಿವ ಮದದಿಕ್ಕರಿಯ ಠಿಕ್ಕರಿಗಳೆವ . . . ಗುರುತನಕೆ (ಕೌಶಿರಾ. ೩೬-೯). **ಟಿಕ್ಕರಿಗಳೆ :** ಕುಳಕೆ ಕೀಳಿವನೆಂದು ಟಿಕ್ಕರಿಗಳೆದಡಾ ಬಹುಬಂಧುವರ್ಗವನುಳಿದು ಸಿಂಹಾಸನದಲೆನಗಭಿಷೇಕವನು ಮಾಡಿ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೬-೬) ; ಹುಡುಗಿಯ ಕೇಳಮೇಳದೊಳಿರುತಿರ್ಪ ಸಂಗಡಿಗರ ಟಿಕ್ಕರಿಗಳೆವ (ಮೋಹತ. ೧೬-೬೬) ; ಸಲೆ ಚಿತ್ರಗುಪ್ತರ ಲೆಕ್ಕವ ಟಿಕ್ಕರಿಗಳೆದು ಲೆಕ್ಕದೆ ಶೂರರೆನಿಪ. . . ಕರಣಿಕಕುಲತಿಲಕರ ಗೃಹವಿರುತಿಹುವು (ಕಂನವಿ. ೬-೪೪). **ಟಿಕ್ಕರಿಗಳೆ :** ಹರುಷದಿಂದಾ ಚಿತ್ರಲೇಖೆ ಪಟವಂ ತೆಗೆದು ತರುಣಿ ನೀ ನೋಡೆಂದು ತೋಱಸಲು ನಾಗನರಸುರರನಲ್ಲೆಂದು ಟಿಕ್ಕರಿಗಳೆದು (ಸೌಂದಪು. ೮-೩೩). **ಟಿಕ್ಕರಿಗಳೆ :** ಗೆಲವಹುದು ಮೇಣ್ ಸೋಲವಪ್ಪುದು ತಿಳಿಯ ಸಂಗ್ರಾಮದಲಿ ಟಿಕ್ಕರಿಗಳೆಯಲಹುದೇ ಸುಭಟರನು ಜಯಮಾತ್ರನಾದವನು (ಉತ್ತರಾ. ೧೦೬). [ಠಿಕ್ಕರಿ + ಕಳೆ$_1$]

ಠೀಕ್ 'ಠೀಕು' ನೋ.

ಠೀಕು, ಠೀಕ್ (ನಾ). ೧. ಸರಿಯಾದುದು ; ನ್ಯಾಯವಾದುದು ; ಯೋಗ್ಯವಾದುದು : ಕಡೆಕಾಲಕೆ ಮುಖವ್ಯಾಕೆ ಇನ್ನಡಗಿರ್ದರೆ ಬಲು ಠೀಕೆ (ಇಂದ್ರಜಿ. ೦೦). ೨. ಸಮರ್ಪಕವಾದುದು; ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟು: ಗಂಗಾ ತರಂಗಿಣಿಯು ಠೀಕಿನಿಂ ಪೊಂಗಿದಾಮೋದದಿಂದಾಶ್ರಮದ ಬಾಹೆಯಲ್ಲಿ ಸರಿಯಲ್ಕೆ ಜಮದಗ್ನಿ (ಶರಕು. ೨೨-೧೯). **ಠೀಕ್ :** ೧. ಮೋತೀಚಂದ :– ಠೀಕ್, ಠೀಕ್ (ಮೋಹಿನೀ. ೪೨). ೨. ನಿಮ್ಮ ಆರೋಗ್ಯ ಠೀಕಾಗಿರುವುದು (ನಾಡಿಗೇ. ೨೦೬). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಠೀಕ್]

ಠೀಕುಗಾರ (ನಾ). ಅಣಿಗಾರ; ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಾಗಿರುವವನು; ನೀಟುಗಾರ: ಈ ಮದ್ರಾಸ್ ಹುಡುಗ ತನಗಿಂತ ಜಂಬಗಾರನಾಗಿ ಠೀಕುಗಾರನಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಾನಲ್ಲ ಎಂದು ನೋಟ ಅವನ ಮೇಲೆ ಹೋಯಿತು (ಮಹಾಗ. ೧೦೬). [ಠೀಕು + – ಗಾರ (< – ಕಾಱ)]

ಠೀವಿ, ಟೀವಿ (ನಾ). ಬೆಡಗು ; ಬಿನ್ನಾಣ ; ಗತ್ತು : " ನವಾಯಿಯೆನಲ್ ಠೀವಿ " (ಭಾರನಿ. ೬) ; ಹಾವದ ಭಾವದ ಮುಱಕದ ಠೀವಿಯ ಗರಗರಿಕೆ ವಡೆದ ಚೆನ್ನೆಯರಂ ತಂದಾ ವಿಭುಗೆ ತೋಱ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೪-೪೮) ; ಬಿಂಕ ದಂಕಿತದ ಲಳಿತ ಠೀವಿಯ ನಿಜಸುರೇಖೆಯ ಲಲನೆಯಾ ಪರಿಯಿಂದ ನೃತ್ಯವ ಸಲಿಸೆ (ಬಸವು. ೧೨-೪೫) ; ಠೀವಿ ಮಿಗಲ್ ಸಮಂತೊಱಗಿ ವಾವಮ ವಿಭಾಗದಿ ನಲ್ಲಳಂ . . . ಮಚ್ಚಿಸಿ ಮಾಳ್ಕೆ ವಿನೋದಗೋಷ್ಠಿಯಂ (ಮನ್ಮವಿ. ೧೦-೯) ; ಅಖಿಲಭುವನೇಂದ್ರು ಭದ್ರಾಸನವ ಬಿಟ್ಟು ಬಿಜಯಂಗೈವನತಿ ಠೀವಿಯಿಂದ (ಅರ್ಜಾವಿ. ೨೪-೬೨) ; ರಾಜರ ಠೀವಿ ತಿರುಕರ ಲಕ್ಷಣ (ಗಾದ). **ಟೀವಿ :** ಉಪಾಂಗದ ಟೀವಿ ಟೀವಣಿಸಲ್ (ರೇವಣ. ೩೧-೪೫) : ಹೆಂಗಳ ಸಾಲು ಟೀವಿಯ ತೋಱತೊಪ್ಪಿದುದು (ಕಂನವಿ. ೬-೧೦೨).

ಠುಮರಿ, ಠುಮ್ರಿ, ತುಮ್ರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಾಡು ; ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಿಕ್ಕದಾದ ಪ್ರೇಮಗೀತೆ : ಕಸಬಿಣಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಲಾವಣಿ, ಖ್ಯಾಲ, ಠುಮರಿ ಮುಂತಾದ ಹಾಡುಗಳನ್ನು ಕಲಿತಿರುತ್ತಾರೆ(ಳಭಾಗ. ೧೯೬); ಮೆಹಬೂಬಜಾನಳು ರಾಘಪ್ಪನ ಸೂಚನೆಯಂತೆ 'ನಾ ಮಾರೊ ಪಿಚಕಾರಿ'ಯ ಸಾಭಿನಯ ಠುಮರಿಯೊಂದಿಗೆ ಮುಗಿಸಿದಳು (ಗಂಮಾಯಿ. ೪೨). **ಠುಮ್ರಿ :** ಕೊನೆಗೆ ನೃತ್ಯಗಾರನು ಕುಳಿತುಕೊಂಡು . . . ಠುಮ್ರಿ, ಠಪ್ಪ, ದಾದ್ರ, ಗಜಲ್ ಮುಂತಾದ ಪ್ರೇಮಗೀತಗಳನ್ನು ಹಾಡಿ, ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಅಭಿನಯ ಪ್ರದರ್ಶನ ಕೊಡುತ್ತಾನೆ (ಅಭಾನೃ. ೯೧). **ತುಮ್ರಿ :** ಮಾರವ ದಲ್ಲಿ ಒಂದು ತುಮ್ರಿ ಹಾಡಿದಳು (ರೂಪಸ. ೪೯).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಠುಮರೀ]

ಠುಮ್ರಿ 'ಠುಮರಿ' ನೋ.

ಠೂಬಿಡು (ಕ್ರಿ). ಜೊತೆಬಿಡು ; ಸಂಗಬಿಡು : ಎರಡು ಮಕ್ಕಳೂ ಠೂ ಬಿಟ್ಟು ಮುಖತಿರುಗಿಸಿ ನಿಂತಿದ್ದರು (ರೂಢಿ). [ಠೂ$_0$ + ಬಿಡು$_1$]

ಠೆಕ್ಕಿಸು 'ತಟ್ಕಿಸು' ನೋ.

ಠೆಕ್ಕೆಯ 'ಟಕ್ಕೆಯ' ನೋ.

ಠೇಂಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಠೇಂಕಾರ ಶಬ್ದವನ್ನು ಮಾಡು ; ಘೋಷ ಮಾಡು : ಬಿಲು ಠೇಂಕರಿಸಿ ಶರವ ತೊಟ್ಟು ಅರಿಭುಜ ಬಲಕಿಟ್ಟು ಕೆಡಹಿ ದನವನ (ಸೌಂದಕಾ. ೭-೬೩). ೨. (ಅಲಂ) ಘೋಷಿಸು ; ಹೇಳು ; ನುಡಿ : ತೆರೆದ ಹೊತ್ತಿಗೆಯ ಮರೆಗೆ ಏನು ಠೇಂಕರಿಸುತಿಹುದು ನಿತ್ಯ ? (ಸೂರ್ಯಪಾ. ೫೭-೧೨). [<ಠೇಂಕಾರ + – ಇಸು$_3$]

ಠೇಂಕಾರ (ನಾ). ೧. ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆಯ ಮಿಂಡಿತದ ಶಬ್ದ ; ಜ್ಯಾಘೋಷ ; ಧನುಷ್ಟಂಕಾರ. 'ಠೇಂಕರಿಸು' ಪರಾ. ೨. (ಅಲಂ) ಹೆಮ್ಮೆಯ ಠೀವಿ; ಒಣಜಂಬ ; ದುರಭಿಮಾನ : ಹೊಂಡದ ಕೊಳಚೆಯ ನೀರನು ಕುಡಿದರು ಕಪ್ಪೆಗದೆಷ್ಟು ಠೇಂಕಾರ (ಇಂಚಾಪ. ೨೦೨-೧೦) ; ಠೇವಣಿ ಹೋದರೂ ಠೇಂಕಾರ ಹೋಗದು (ಗಾದೆ). [ಸಂ.]

ಠೇಕಾ, ಟೇಕ, ಟೇಕಾ (ನಾ). ತಬಲ ಅಥವಾ ಮದ್ದಳೆಗೆ ಬೆರಳಿನಿಂದ ಹಾಕುವ ಪೆಟ್ಟು ; ತಾಳ: ತಬ್ಲಾ ಬಾರಿಸುವಾತ ಬರಿದೆ ಠೇಕಾ ಹಿಡಿದು, ತನ್ನ ಸ್ಥಾನ ತಿಳಿದವನಂತೆ ವರ್ತಿಸುತ್ತಾನೆ (ಯಕ್ಷಬ. ೯೨). **ಟೇಕ :** ತಬಲಾ ಟೇಕ ಹಿಡಿಯುವುದು (ಕಲ್ಯಾಚಿ. ೧೯೮). **ಟೇಕಾ :** ಅಲ್ಲೇ ಇದ್ದ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ ಯೊಬ್ಬ ತಬಲ ಟೇಕಾ ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದನಂತೆ (ನಾಕಲಾ. ೨೫).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಠೇಕಾ]

ಠೇವಣಾತಿ (ನಾ). (ಬ್ಯಾಂಕು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ) ಇರಿಸಿದ ಹಣ ; ಇಡುಗಂಟು : ಅವರು ಗೋಪ್ಯವಾಗಿ ವಕೀಲರನ್ನು ಕರೆಯಿಸಿ ತನ್ನ ೫೦ ಸಾವಿರ ರೂಪಾಯಿ ಠೇವಣಾತಿಗಳನ್ನು ಮಾಲಿನಿಯ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ವಿಲು ಬರೆದಿಟ್ಟರು (ವಿಧಿವ್ಯ. ೧೮೦) ; ಬ್ಯಾಂಕಿನ ಹಣವೆಂಬುದು ಕೆಲವೊಂದು ಬಗೆಯಿಂದ ಕೂಡುತ್ತದೆ . . . ಜನರೇ ಸುಮ್ಮನೆ ಅಲ್ಲಿ ಠೇವಣಾತಿ (Deposit) ಇಡುವುದುಂಟು (ಬಾಲಪ್ರ. III, ೦೫೫೬).

[← ಮರಾ. ಠೇವಣಾಈತ್]

ಠೇವಣಿ (ನಾ). ೧.=ಠೇವಣಾತಿ : ಠೇವಣಿ ಇಟ್ಟ ಮೊಬಲಗನ್ನು ಕೇಳಿದಾಗ ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದೆಂಬ ಕರಾರಿನ ಮೇಲೆ . . . ಗಿರಾಕಿಯ ಬಾಬತು ಬ್ಯಾಂಕರ ವಶದಲ್ಲಿರುವ ಹಣವೂ ಇದರಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುತ್ತದೆ (ಗ್ರಾಮೂಕ ೧೬೫) ; ಚಾಲ್ತಿ ಡಿಪಾಸಿಟ್‌ದಾರರು ತಮ್ಮ ಠೇವಣಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಹಣವನ್ನು ಬಯಸುವಾಗ ಬ್ಯಾಂಕಿನವರು ಕುಳದ ನಂಬಿಕೆಯ ಮೇಲೆ ಓವರ್ ಡ್ರಾಫ್ಟ್ ಸಾಲವನ್ನು ಕೊಡುವರು (ಹಣಪ್ರ. ೬೨). ೨. ಪಂಥಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಕಟ್ಟುವ ಹಣ ; ಬಾಜಿಕಟ್ಟುವ ಮೊತ್ತ : ನ್ಯಾಯಾಧೀಶನ ಬಗ್ಗೆ ಕಕ್ಷಿದಾರನು ಸಂದೇಹ ಪಟ್ಟಲ್ಲಿ ಆತ ಅದನ್ನು ರುಜುವಾತು ಪಡಿಸುವ ಮುನ್ನ ೪ ಕ್ರುಸೇಡೋ ಹಣವನ್ನು ಠೇವಣಿ ಇಡಬೇಕು (ಪ್ರವಾಇ. II, ೪೮೩). ೩. (ಚುನಾವಣೆ ಮೊದಲಾದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ) ಭರವಸೆಗಾಗಿ ಇರಿಸುವ ಹಣ ಅಥವಾ ಒಡವೆ; ಹೊಣೆಯಾಗಿ ಇಡುವ ವಸ್ತು; ಈಡು; ಆಧಾರ : ಮೇಲಿನ ಎರಡು ಷರತ್ತುಗಳು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನೆರವೇರುವವರೆಗೂ ಅದಕ್ಕೆ ಠೇವಣಿ ಯಾಗಿ ಸುಲ್ತಾನರ ಇಬ್ಬರ ಮಕ್ಕಳನ್ನು . . . ಠೇವಣಿ ಬಂದಿಗಳಾಗಿ ಅವರಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಬೇಕು (ಅನ್ನಾವ. ೨೬) ; ಠೇವಣಿ ಹೋದರೂ ಅವನ ಠೇಂಕಾರ ಹೋಗಲಿಲ್ಲವಲ್ಲ (ಕಸಬು. ೭೩). ೪. ಹೂಳಿಟ್ಟ ಹಣ ; ನಿಧಿ; ನಿಕ್ಷೇಪ : (+). [←ಮರಾ. ಠೇವಣೀ, ಠೇವಣೇ]

ಠೇವಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕೂಡು; ಜತೆಯಾಗು (?): ಪಟಾವೃಜಡಾವೃಜವೆಂಬೀ ವಂದೆಸೆಯೊಳ್ವಲಿಯೆ ಕಿನ್ನರಿಯ ಗೊಂದಣದಿಂಚರಂದೋಟುತಿರಲು ಪಾಂಗದ ಟೀವಿ ಠೇವಣಿಸಲುರುವೆ ನುಣ್ದನಿಗಾಣಿಸೆ (ರೇವಣ. ೩೦-೪೫).

[ಠೇವಣಿ + – ಇಸು$_3$]

ಠೇವು (ನಾ). = ಠೇವಣಾತಿ : ಈ ಕಂಪೆನಿಯು ಊರ್ಜಿತಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರಿಂದ ಕಂಪೆನಿಯ ಠೇವು ಬಹು ಬೆಲೆಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಎಣಿಸಲ್ಪಡು ತ್ತಿತ್ತು (ಇಂಗ್ಲಇ. ೯). [←ಮರಾ. ಠೇವ್]

ಠೊಣಪ 'ಟೊಣಪ' ನೋ.

ಠೊಣೆಯ 'ಟೊಣೆಯ' ನೋ.

ಠೊಪ್ಪರ$_1$ 'ಟೊಪ್ಪರ' ನೋ.

ಠೊಪ್ಪರ$_2$ (ನಾ). (?) : ತುರಗಾಕಾರದೆ ಕಾಳರಕ್ಕಸನೆ ಮುಟಿಂ ಲೋಕವಂ ನುಂಗಲೇಟ್ಟುರುತಿರ್ಪಂತಿಳಿಯಂ ಖುರಾಗ್ರಹತಿಯಿಂ ನುಗ್ಗೊತ್ತುವಾಶಾಗಜೋತ್ಕರಮಂ ಪೋಗೂದೆವಬ್ಧಿಯಂ ಸರಳ ಪಕ್ಷಾಶ್ವಂಗಳಂ ನೀಳ್ಕೆ ಠೊಪ್ಪರದಿಂ ಪಾಯ್ವಳವಿಂದೆ ಕೇಶಿ ಪರಿತಂದಂ ಕಂಸನಾದೇಶದಿಂ (ಜಗವಿ. ೫-೪೪); "ವೇಗಾತಿಶಯ" (ಅಯ್ಯಾಶಾ.) [?]

ಠೊಪ್ಪು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಪದ : ಛಟಿಪಟಿ ಸುರುಬುರು ಬುಸ್ಸುಬುಸ್ಸೆಂದು ಚೀರ್ಚಟಿ ಠೊಪ್ಪುಠೊಪ್ಪು ಥಪ್ಪೆಂದು ಪಟಾಲು ಕೋಟಾಕೋಟಿ ಸುಟ್ಟವು (ಭರಜ. ೨೨-೬೭).

ಠೋಕ 'ಠೋಕು' ನೋ.

ಠೋಕತಾಳೆ, ಟೋಕುತಾಳೆ (ನಾ). ಅಂದಾಜು ; ಸರಿಸುಮಾರು : ಠೋಕತಾಳೆಯ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಪದ್ಧತಿಯಿಂದ . . . ಸಂಖ್ಯೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿಡುತ್ತಾರೆ (ಗಾಳಿಪ. ೦೯೨). **ಟೋಕುತಾಳೆ :** (+).

[←ಮರಾ. ಠೋಕತಾಳಾ]

ಠೋಕಮಾರಾಟ, ಟೋಕುಮಾರಾಟ (ನಾ). ಒಟ್ಟುಗಟ್ಟಲೆ ವ್ಯಾಪಾರ; ಸಗಟುವ್ಯಾಪಾರ : ಈ ಅಯ್ದು ಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಠೋಕಮಾರಾಟ ಕಿರುಕುಳ ಮಾರಾಟ ಈ ಯೆರಡು ಪ್ರಕಾರ ವ್ಯಾಪಾರ ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ (ಳಭಾಗ. ೩೦೪). **ಟೋಕುಮಾರಾಟ :** ಅದು ಟೋಕುಮಾರಾಟದ ಅಂಗಡಿ ; ಅಲ್ಲಿ ಚಿಲ್ಲರೆ ಸರಕು ಸಿಗುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ).

[ಠೋಕ (<ಠೋಕು) + ಮಾರಾಟ (<ಮಾಱಾಟ)]

ಠೋಕರ್, ಟೋಕರ, ಟೋಕರು, ಠೋಕರ (ನಾ). ೧. ಪೆಟ್ಟು ; ಹೊಡೆತ : ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪ್ರಣಯ ಪ್ರಕರಣಗಳಲ್ಲಿ "ಠೋಕರ್" ತಿಂದವರೇ ಆತ್ಮಹತ್ಯ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ (ನಾಡಿಗೀ. ೦೯೫). **ಟೋಕರ :** ೨. ಮೋಸ ; ವಂಚನೆ : "ಡಾಕ್ಟರರೇ ನಿಮಗೆ ಟೋಕರ ಕೊಟ್ಟು, ನಿಮಗೆ ಟೊಪ್ಪಿಗೆ ಹಾಕಿದ" ಎಂದು ನುಡಿದರು (ಕೃಹೀಶಾ. ೧೨೧). **ಟೋಕರು :** ೩. (ಕೂಲಿ, ಸಂಬಳ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ) ಕಡಿತ ; ಖೋತ ; ಲೋಪ : ಅಂಗಿಂಗಾಡಿ ಎಳ್ಡು ತಿಂಗಳ ಸಂಬಳಕ್ಕೆ ಟೋಕರು (ಮಾಂಗೆಲ್ಯ. ೬೦). **ಠೋಕರ :** ೨. ನಾಗರಾಜ ಕೊಡುವ ಹಣಕ್ಕೆ ಠೋಕರ ಕೊಟ್ಟಾ ಯಿತು (ಮುಗಿಯು. ೨೩೬). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಠೋಕರ್]

ತೋಕರ 'ಠೋಕರ್' ನೋ.

ತೋಕವ್ಯಾಪಾರಿ (ನಾ). ಒಟ್ಟು ಸರಕನ್ನು ಮಾರಾಟಮಾಡುವವನು ; ಸಗಟು ವ್ಯಾಪಾರಿ : ತೋಕವ್ಯಾಪಾರಿಗಳಿಗೆ . . . ಒಂದು ಕೇಂದ್ರವಿತ್ತು (ಇಪ್ಪಳ. ೩೧೬). [ತೋಕ (<ತೋಕು) + ವ್ಯಾಪಾರಿ]

ತೋಕು, ಟೋಕಂ, ತೋಕ (ನಾ). ೧. ಪೂರ್ಣಸಂಖ್ಯೆಯ ವಸ್ತು ; ಒಟ್ಟುಗಟ್ಟಳೆ ; ಸಗಟು : ಉತ್ಪಾದಕ ಮತ್ತು ತೋಕು ಕೊಳ್ಳುವವ, ಇಲ್ಲವೆ ತೋಕು ಮಾರುವವ ಮತ್ತು ಚಿಲ್ಲರೆವ್ಯಾಪಾರಿ ಇವರ ನಡುವಿನ ಸರಪಳಿಯೆಂದರೆ ಪ್ರಚಾರಕ (ತಕ್ಕ ಡಿ. ೧೦೩). **ಟೋಕು** : ೧. 'ಟೋಕು ಮಾರಾಟ' ಪರಾ. (ಗು). ೨. ಹೆಚ್ಚುಕಡಮೆಯ ; ಸರಿಸುಮಾರಿನ. 'ಟೋಕುತಾಳೆ' ಪರಾ. **ತೋಕ** : ೧. ಒಂದೇ ಜಾತಿಯ ಕಿರಾಣಿ ಜೀನಸು ತೋಕ ಅಂದರೆ ಒಂದು ಭಂಡಿಗೆ ಭರ್ತಿ ಆಗುವಷ್ಟು . . . ತರಿಸಿಕೊಂಡರೆ, ದಾಗಿನೆ ಒಂದಕ್ಕೆ ಒಂದೂಮುಕ್ಕಾಲು ಆಣೆ (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೮). 'ತೋಕ ಮಾರಾಟ' ಪರಾ. ೩. ಒಟ್ಟುಗಟ್ಟಳೆಯ ; ರಕಮಿನ : ಕೆಲವರು ತೋಕಜೀನಸಿನ ಸಂಬಂಧದ ಶರ್ತುಗಳ ವಿಷಯವಾಗಿಯೂ . . . ಸೂಚನೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವರಾದರು (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೧). [←ಮರಾ. ತೋಕ್]

ತೋಪರ 'ಟೊಪ್ಪರ' ನೋ.

ತೋಲಿ 'ಟೋಳಿ' ನೋ.

ತೌಳಿ$_1$ 'ಟವಳಿ' ನೋ.

ತೌಳಿ$_2$ 'ಟವುಳಿ$_2$' ನೋ.

ತೌಳಿಕಾಜಿ 'ಟವಳಿಗಾಜಿ' ನೋ.

ತೌಳಿಗ 'ಟೌಳಿಗ' ನೋ.

ತೌಳಿಗಾರ 'ಟವಳಿಗಾಜಿ' ನೋ.

*

ಡ

ಡ (ನಾ). ೧. ಕನ್ನಡ ವರ್ಣಮಾಲೆಯ ಮೂವತ್ತುಮೂರನೆಯ ಅಕ್ಷರ; ಡಕಾರ. ೨. [ಗಣಿತ] ಮೂರು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ: "ಗಡಬಲಂ ಮೂಱಕ್ಕು" (ಮಂಗಶಾ. ೧೦೪-೧೦).

ಡಂಕ 'ಡಕ್ಕೆ' ನೋ.

ಡಂಕಣ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ ; "ಬಾಂಡ್ಲಿಯ ಅಗಲಕ್ಕಿರುವ ತಬಲಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸಿದ ವಾದ್ಯವಿಶೇಷ" (ಜನ್ನೂರು. ಕೋಶ) ; ಅವರಾದ ಮೇಲೆ ನನ್ನೂರಿನ ಕುರುಡು ರಂಗಣ್ಣನ ವಾದ್ಯ : ಒಂದು ಶ್ರುತಿ, ಒಂದು ಮೊಹರಿ ಮತ್ತು ಒಂದು ಡಂಕಣ (ನಮ್ಮೂರು. ೮೨).
[<ಡಕ್ಕೆ]

ಡಂಕಿಡು (ಕ್ರಿ). ದ್ವೇಷಸಾಧನೆಗಾಗಿ ಸೇಡಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳು ; ಮಾತ್ಸರ್ಯವಿಡು : ಬ್ಯಾಡೋ ತಮ್ಮಾ, ಅದು ತರಾ ಅಲ್ಲ ; ಡಂಕಿಟ್ಟು ಒಮ್ಮೆ ಹಿಡಿದೀತು (ಧರ್ಮರಿ. ೮೪) ; ನೋಡಿರಲ್ಲಾ ಮಗಾ, ಫೇಂಕೂ ಪಾಂಡೇನ ಮ್ಯಾಲೆ ಡಂಕಿಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ (ಕುರಿಹಿಂ. ೦೯). [ಡಂಕು + ಇಡು$_1$]

ಡಂಕಿಸು (ಕ್ರಿ). (?) : ಕಟ್ಟಿದುವೆತ್ತಿ ಸೋರ್ವ ಮದವಂ ಕಿಡೆ ಡಂ[ಡಂ]ಕಿಪ ಹಸ್ತಿ ಕಣ್ಣನೀರಿಟ್ಟುವು ದಂಡೆಯಿಂ ಕಿದಱೆ ಕೆಂಡಮುದಗ್ರ ಹಯಾಳಿ ನುರ್ಗಿ ಮೇಗೊಟ್ಟಿದ ಕೈದುಗಳ್ಮುಱಿದು ನಿಂದುವು ತೇರ್ದೆರೆ ನುಂಗಿದಂತೆ ಸಾಲಿಟ್ಟುವು ಮುಂದೆ ಕಟ್ಟಿದೊಱೆಯಂ ನೆಱೆದುರ್ಚೆ ಪದಾತಿಹೇತಿಗಳ್ (ಅವಂಪು. ೦೩-೮೩). [? + -ಇಸು$_3$]

ಡಂಕು (ನಾ). ಸೇಡು ; ಹಗೆ ; ಮತ್ಸರ : ಪರಕೀಯಜನರು ಆಗಿನ ಕಾಲದ ತಮ್ಮ ಹಗೆಗಳ ಮೇಲಿನ ಡಂಕಿನಿಂದ ಅವರ ವೈಭವಚಿಹ್ನಗಳನ್ನು ತುಂಡರಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಕಗಪ್ಪ. ೩೩).
[<ಹಿಂ. ಮರಾ. ಡಂಕ, ಡಂಖ / ಪ್ರಾ. ಡಂಕ = ಚೇಳಿನ ಕೊಂಡಿ.]

ಡಂಕುತಪ್ಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ದ್ವೇಷವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸು ; ಮತ್ಸರವನ್ನು ಬಿಡಿಸು ; ಸೇಡು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳದಂತೆ ಮಾಡು : ಇವರಿಗೆ ಕೇಡು ಬಗೆದವನು ಇವರ ಡಂಕು ತಪ್ಪಿಸಲಾರನು (ಕರ್ನಾಕ. ೨೯).
[ಡಂಕು + ತಪ್ಪಿಸು]

ಡಂಕುಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಸೇಡನ್ನು ಹೊಂದಿರು ; ಮಂತ್ಸರಿಸು : ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಡಂಕುಹಿಡಿದಿದ್ದ ಕೆಲವು ಡಾಕಜನರು ರಾತ್ರಿ ಈಸಿ ನದಿಯನ್ನು ದಾಟಿ ಬಂದು ಕಾವಲುಗಾರರನ್ನು ಕೊಂದು, ಘೋರಿಯ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ತೆಗೆದರು (ಹಿಂಮುಸ. ೪೩). [ಡಂಕು + ಹಿಡಿ$_1$ (<ಪಿಡಿ$_1$)]

ಡಂಕೆ$_1$ 'ಡಂಗೆ$_1$' ನೋ.

ಡಂಕೆ$_2$ (ನಾ). (?) : ಆನೆಗಂಬಾರಿ ಮನಿಯು ಒಂಟೆಗೆ ಡಂಕೆಯು ಮನಿಯು ಪೌಜು ದಂಡಿಗೆ ಪೌಳಿಯು (ಕನ್ನಜಾ. ೩೬೫). [?]

ಡಂಗ$_1$ 'ಡಂಗೆ$_1$' ನೋ.

ಡಂಗ$_2$, **ಡಂಗೆ**$_2$ (ನಾ). ೧. ಬೆಟ್ಟಗಳ ಘಾಟಿಮಾರ್ಗಗಳ ಬುಡದಲ್ಲಿ ಸುಂಕದ ವಸೂಲಿಗಾಗಿಯೂ ಫಲವತ್ತಾದ ಪ್ರದೇಶಗಳ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿಯೂ ನಿಯಮಿತವಾದ ಠಾಣ್ಯ ; ಕಾವಲು ಕಟ್ಟೆ : ಪೊಂಗುವ ಮಲೆಪರ ಮಲೆಗಳ ಡಂಗಂಗಳ್ ಮಲೆವ ಮಂಡಲಂಗಳ್ ಪ್ರತ್ಯಂತಂಗಳೆನಲೊಳವೆ (ಹಂಪಭಾ. ೯-೩೯) ; ಅದಟರೆವೆಂದು ಬೀಗಿ ಬೆಸೆದಿರ್ಪ್ಪನಿತಲ್ಲದೆ ಪೂಣ್ದು ಪೋಗಿ ಡಂಗದ ಸವಲಕ್ಕವಿಂಜದ ವರಾಳದ ಲಂಜಿಯ ಚಕ್ರಗೊಟ್ಟದಗ್ಗದ ನೃಪರಂ ಪಳಂಚಲೆದು ವೀರಶಿಖಾಮಣಿ ನಾಗವರ್ಮನಂದದೆ ನೆಲನಂ ನಿಮಿರ್ಚಿದವರಾರ್ಗ್ಗಳ ಚಕ್ರಿಯ ದಂಡನಾಯಕರ್ (ನಾಂದೇಡ್. ೩-೦೫ ; 1047). ೨. ಕೋಟೆ ; ದುರ್ಗ. 'ಡಂಗಾಯ್ತು' ಪರಾ. ೩. ಹಟ; ಪಟ್ಟು. 'ಡಂಗಕೂರು' ಪರಾ. **ಡಂಗೆ**$_2$: ೩. 'ಡಂಗೆಗೊಳ್$_2$' ಪರಾ. [<ಸಂ. ದ್ರಂಗ]

ಡಂಗಕೂರು (ಕ್ರಿ). ಪಟ್ಟುಹಿಡಿ ; ಹಟಹಿಡಿ : ಕಡೆಗೊಂದು ದಿನ ಈರಯ್ಯನ ಚಿಕ್ಕ ಹೆಂಡತಿ . . . ನನ್ನನ್ನು ತೌರುಮನೆಗೆ ಕಳಿಸಿಬಿಡಿ ಎಂದು ಡಂಗಕೂತಳು (ಚಂದಕೋ. ೦೩೬). [ಡಂಗ$_2$ + ಕೂರು$_2$ (<ಕೂರ್$_2$)]

ಡಂಗಪಾಲಕ (ನಾ). ಘಾಟಿಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿರುವ ಸುಂಕದ ಕಟ್ಟೆಯ ಕಾವಲುಗಾರ ; ಡಂಗಾಯ್ತು : ಡಂಗಪಾಲಕರೆಲ್ಲ ಮರೆಯಾಗಿ ಬಂದು ಅರ್ಜುನನ ವಶವಾದರು (ಶಬ್ದವಿ. ೭೪).
[ಡಂಗ$_2$ + ಪಾಲಕ]

ಡಂಗರಿಸೌತೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೌತೆ : "ಡಾಗರೀ–ಡಂಗರಿ ಸೌತೆ" (ಓಷಧಿ. ೬೪). [ಡಂಗರಿ$_0$ (**P** ←ಹಿಂ. ಡಂಗರೀ) + ಸೌತೆ (<ಸವುಂತೆ)]

ಡಂಗಹಾಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ಘಾಟಿಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಸುಂಕದ ಕಟ್ಟೆಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸು,–ಕಾವಲು ಕಟ್ಟೆಯನ್ನೇರ್ಪಡಿಸು. ೨. (ಆಲಂ) ಕಾದು ಕುಳಿತಿರು: ಆ ಶಬ್ದಕ್ಕಿದ್ದ ಠಾಣ್ಯ, ಸುಂಕದ ಕಟ್ಟೆ ಎಂಬ ಮೂಲಾರ್ಥ ಕಾಲಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಮಾಯವಾಗಿ 'ಕಾದು ಕುಳಿತಿರುವುದು' ಎಂಬಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ಇಂದಿನ 'ಡಂಗುಹಾಕು' ಎಂಬ ಪಡೆಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಉಳಿದುಕೊಂಡು ನಿಂತಿದೆ (ಶಬ್ದವಿ. ೬೩). [ಡಂಗ$_2$ + ಹಾಕು (<ಪಾಯ್$_1$)]

ಡಂಗಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ). = ಡಂಗಕೂರು : ಊರಿಗೆ ಸೇರಿದ ಆನಂದ ಸುಬ್ಬಯ್ಯನವರಿಗೆ ಡಂಗಹೊಡೆದು ಪ್ರೀಮಿಯಮ್ ಹಣವನ್ನು ಮರುದಿನವೇ ಕಾಸರಗೋಡಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಟ್ಟನು (ಚಗುಬ. ೭೩).
[ಡಂಗ$_2$ + ಹೊಡೆ$_1$ (<ಪೊಡೆ$_1$)]

ಡಂಗಾಗು 'ದಂಗಾಗು' ನೋ.

ಡಂಗಾಯಿತ 'ಡಂಗಾಯ್ತ' ನೋ.

ಡಂಗಾಯ್ತ, ಡಂಗಾಯಿಂತ (ನಾ). ಕೋಟೆಯ ರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡುವವನು; ದುರ್ಗರಕ್ಷಕ. 'ಅಡಂಗಾಯ್ತ'ಪರಾ. **ಡಂಗಾಯಿತ**: 'ಅಡಂಗಾಯಿಂತ$_1$' ಪರಾ. [ಡಂಗ$_2$ + – ಆಯ್ತ]

ಡಂಗಾಳಿ (ನಾ). (ಅಕ್ಕಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಅಳೆಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ) ಒಂದು ಅಳತೆ; ಒಂದು ಪರಿಮಾಣ : ಲಷ್ಕರಿನ ಕರ್ಚಿನ ಬಗ್ಗೆ ತಮ್ಮ ಕಡೆಯಿಂದ ಐದು ಲಕ್ಷ ಡಂಗಾಳಿ ಅಕ್ಕಿ ಕೊಡಿಸಬೇಕು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೪೦). [?]

ಡಂಗು 'ದಂಗು' ನೋ.

ಡಂಗುರ, ಡಂಗೂರ, ಡಂಗೋರೆ (ನಾ). ೧. ತಮಟೆ ಮುಂತಾದ ವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ಬಾರಿಸಿ ಅಥವಾ ಜಾಗಟೆಯನ್ನು ಹೊಡೆದು ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವಿಷಯವನ್ನು ಬಹಿರಂಗಪಡಿಸುವುದು,–ಸಾರುವುದು,–ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವುದು : ಮಾಡಿದೆನೆಂಬುದು ಮನದಲ್ಲಿ ಹೊಳೆದರೆ ಏಡಿಸಿ ಕಾಡಿತ್ತು ಶಿವನ ಡಂಗುರ (ಬಸವ. ೨೩೪): ನೃಪಾಲಕಂ ಸ್ವಯಂವರ ಶುಭವಾರ್ತೆಯುತ್ಸವದ ಡಂಗುರವಂ ಪುರದೊಳ್ ನಿವಿರ್ಚಿದಂ (ನಳಚಂ. ೨೩೫) ; ಬಾದಶಹನು . . . ಈ ಹೊತ್ತು ಕೊತವಾಲನ ತಲೆ ಹೊಡೆಸುತ್ತೇವೆಂದು ಡಂಗುರವ ಸಾರಿಸಿದನು (ಮುಂಬಯಿ. ೪–೨೦) ೨. ಡಂಗುರ ಸಾರಲು ಹೊಡೆಯುವ ತಮಟೆ ಮೊದಲಾದ ವಾದ್ಯ: ನರಕದ ದುಃಖಮನೆಯ್ದಲ್ ಪರಿಯುತ್ತಂ ಬನ್ನಿಮಾಗಳೆಂದೋವದೆ ಡಂಗುರವಂ ಪೊಯ್ಯುವ ತೆಱದಿಂ (ಸಮಪ. ೦೨–೬೬): ಪದ್ಮಕಾರಾಧ್ಯನಿಳೆಗೆ ಪರಮಗುರುವವನಡಿವಿಡಿದು ಬದುಕಿ ಮೆಂದೊಲ್ದು ವರುಣನೆಲ್ಲರ್ ನೋಡಲೆಂದು ಪಶ್ಚಿಮಗಿರಿಶಿಖರವೇಱ ಪೊಯ್ವ ಮಾಣಿಕದ ಡಂಗುರ ವೊಯೆನೆ ಸಂಧ್ಯಾರ್ಕಬಿಂಬಮೆಸೆಗುಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೮–೬೩): ಏಳಿ ಭುಜಬಲವುಳ್ಳವರು . . . ಬಿಲುವಿಡಿದು ಯಂತ್ರದ ಕೋಲುಗಳ ಕೀವಣಿಪುದೆಂದರು ಹೊಯ್ದು ಡಂಗುರವ (ಕುಮ್ಮಾಅ. ೧೫–೦) ; ತಳತಳನೆ ತೊಳಪ ನವರತ್ನ ರಾಸಿಗಳು ಜನಗಳಿಗಿರಲೆಂದು ಡಂಗುರವ ಪೊಯ್ಸಿದ (ಜ್ಞಾನಚಂ. ೦–೨೦) ; ಹೊಯ್ಯೋ ಡಂಗುರವ ಜಗದಯ್ಯನಯ್ಯ ಶ್ರೀ ಹರಿಯಲ್ಲದಿಲ್ಲವೆಂದು (ಪುರಂದ. ೨–೨ ಪಲ್ಲವಿ). **ಡಂಗೂರ**: ೧. ರಾಜಾಜ್ಞೆಯ ಮೇರೆಗೆ ಉತ್ಸವವು ನಡೆಯುವಂತೆ ರಾಜವೀಥಿಗಳಲ್ಲಿ ಡಂಗೂರವಂ ಹಾಕಿ ಸಾರುತ್ತ ಬರುತ್ತಿರಲು (ಕಗದ್ಯ. I, ೮) ; ಶ್ರೀದೇವಿಯನ್ನು ಹುಡುಕಿಕೊಟ್ಟವರಿಗೆ ಸಹಸ್ರ ಚಿನ್ನದ ಮೊಹರೆಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದಾಗಿ ಡಂಗೂರ ಹೊಡೆಸಿದನು (ಶ್ರೀರಾಯ. ೦೩೨). **ಡಂಗೋರೆ**: ೧. ಒಂದು ಪ್ರಕಟಣೆಯನ್ನು ಹೊರಡಿಸಿ ಅದರ ಕನ್ನಡ ಅರ್ಥವನ್ನು ಡಂಗೋರೆಯಿಂದ ಸಹಾ ತಿಳಿಸಲು ಏರ್ಪಡಿಸಿದನು (ಚಿಕರಾ. ೫೦೬).

ಡಂಗಾರಭೇರಿನಿರ್ಘೋಷಣ, ಡಂಗಾಟಭೇರಿನಿರ್ಘೋಷಣ = ಒಂದು ಬಿರುದು : ಡಂಗಾರಭೇರೀನಿರ್ಘೋಷಣ ಸಮರಯಿಕಭೀಷಣ . . . ಶ್ರೀಮನುಮಹಾಮಂಡಲೇಸ್ವರ ಸಿಂಗರಸರು (ಸೌಇಇ. XX. ೮೬–೬; 1125) ; ಶ್ರೀಶಿಳಾಹವಂಶೋದ್ಭವಂ ವಿಧವಾಮುರೇಂದ್ರಂ ಡುಂಗಾಟಭೇರೀ ನಿರ್ಘೋಷಣಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೦೨೭–೧೪ : 1180). **ಡಂಗುರವಂ ಬಡಿ** = ಡಂಗುರಂಬೊಯ್: ನಂಬಿ ಶಂಭು ಸಮಸ್ತ ಭಕ್ತಾಡಂಬರಕೆ ಹೊಱಗೆಂದು ಡಂಗುರವಂ ಬಡಿದ ಮೆಱಮಿಂಡನಾರಂ ಮೆಱದಪಾ ಶಿವನು (ಅಜಿತ. ೨೬ ಸೂಚನ). **ಡಂಗುರವ ಸಾಱು**=ಡಂಗುರಂಬೊಯ್: ಭರತೇಶಗಾದಿರಾಗ ಬೇಡವೆಂದಿಳೆಗೆ ಡಂಗುರವ ಸಾಱುತ ಸಾಗುವಂತೆ (ಭರತ. ೩೪–೦೦೩).
[ದೇ.೫ ತುಳು. ಡಂಗುರೊ, ಡಂಗರ, ಡಂಗ್ರ ; ತೆಲು. ಡಂಗುರ]

ಡಂಗುರಂಪೊಯ್ 'ಡಂಗುರಂಬೊಯ್' ನೋ.

ಡಂಗುರಂಪೊಯಿಸು 'ಡಂಗುರಂಬೊಯ್ಸು' ನೋ.

ಡಂಗುರಂಬೊಯ್, ಡಂಗುರಂಪೊಯ್, ಡಂಗುರಪೊಯ್, ಡಂಗುರಹುಯ್ಯು, ಡಂಗುರಹೊಯ್ (ಕ್ರಿ). ಡಂಗುರವನ್ನು **ಹೊಡೆ**; ತಮಟೆ, ಡೋಲು ಅಥವಾ ಜಾಗಟೆಯ ಶಬ್ದದೊಡನೆ ಸಾರು,–ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸು : ಗುರುಲಿಂಗಜಂಗಮದೆ ಪರವಿಲ್ಲವಿಲ್ಲೆಂದು ಧರಣಿಯೊಳು ಡಂಗುರಂಬೊಯ್ವುದಿಂದೆ (ಸಾಸಂಪ. ೦–೨೪) : ಸರಭಸದಿಂ ಡಂಗುರಂಪೊಯ್ವೇಟ್ಟಂ (ಮಹಾನೀ. ೬–೪೬). **ಡಂಗುರಂಪೊಯ್** : ಈ ಮಾತು ದೇಶದೊಳು ಡಂಗುರಂ ಪೊ[ಪಾಠಾಂ. ಬೊ]ಯ್ವಂತೆ (ಶರಕ. ದೇ. ೩೦೨–೧೭). **ಡಂಗುರಪೊಯ್** : ತನ್ನ ದಶಶತ ಕರದಿ ಗಗನವೆಂಬ ಜೇಗಟೆಯಿಂದ ಧರೆಗೆ ಡಂಗುರಪೊಯ್ಯಲೆಂದಂದು ನಿಂದಿರ್ದನೋ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨–೮). **ಡಂಗುರಹುಯ್ಯು** : "ಸಾರು, ಬೀರು, ಡಂಗುರಹುಯ್ಯು" (ಕಂಸುಹು. ೯೦). **ಡಂಗುರಹೊಯ್** : (೬). [ಡಂಗುರ + ಪೊಯ್$_1$]

ಡಂಗುರಂಬೊಯ್ಸು, ಡಂಗುರಂಪೊಯಿಸು, ಡಂಗುರಪೊಯಿಸು, ಡಂಗುರಹೊಯಿಸು, ಡಂಗುರಹೊಯ್ಸು (ಕ್ರಿ). ತಮಟೆ, ಡೋಲು ಅಥವಾ ಜಾಗಟೆಯ ಧ್ವನಿಯೊಡನೆ ಸಾರುವಂತೆ ಮಾಡು,–ಘೋಷಣೆ ಮಾಡಿಸು : ಈ ಕುಮಾರನನೆತ್ತಿದಂಗೆ ಬೇಡಿತ್ತಂ ಕುಡುವೆನೆಂದು ಡಂಗುರಬೊಯ್ಸಲೊಡಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೦೩–೧೫); ಕಾಮೆಲ್ಲರುಂ ಮಾಳ್ಪುದಂ ಪುರದುತ್ಸಾಹಮನೆಂದು ಕೂಡೆ ಪಡೆವಳ್ಳಂ ಡಂಗುರಬೊಯ್ಸಿದಂ (ಅನಂತ. ೯–೫೯) ; ತುಂಬಿಯುಲಿಯಿಂದಂ ಡಂಗುರಂಬೊಯ್ಸುತುಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೯೮) ; ಸ್ಮರಕಾಲಮಾಯಾದಿಗಳ್ಗೆಡದ ಪದದೊಳ್ ತೊಡರನಿಕ್ಕಿ ಡಂಗುರಂಬೊಯ್ಸಿ ವರ್ತಿಸುವವರಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೫–೭) ; ಸಾಱಿಸಿ ಡಂಗುರಂಬೊಯ್ಸಿ ಪೊಱಮಡುತಿರೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೦೦–೪೭). **ಡಂಗುರಂಪೊಯಿಸು** : ಪುರದೊಳಗೆ ಡಂಗುರಂಪೊಯಿಸಿ[ಪಾಠಾಂ.ಬೊಯ್ಸಿ]ದಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೭–೩೮). **ಡಂಗುರಪೊಯಿಸು** : ಧರಣೀಶರೆಲ್ಲರೆನ್ನಯ ಮಗಳುತೆ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ವರ ಸ್ವಯಂವರ ಮಂಟಪಕೆ ಭರದಿಂ ರಾಜಧಾನಿಗೆ ಬಹುದೆಂದು ಡಂಗುರಪೊಯಿಸಿದನು ಲೋಕದಲಿ (ಜೀವಂಸಾಂ. ೦೨–೧೨) ; ಅಂಬರಚರ ಜನಪದದೊಳ್ ಡಂಗುರಪೊಯಿಸಿದಳು (ಜಯಕಾ. ೦೩–೦೫). **ಡಂಗುರಹೊಯಿಸು** : ಮೂರನೆ ತಿಂಗಳೆ ಭಾಯ್ಯಭಾಗೆಯಂ ಡಂಗುರ ಹೊಯಿಸುತಂ (ಕೊಲ್ಹಾಶಾ. ೦೮–೨೩; 1235); ರಾಜಶಾಸನಗಳನ್ನು ಎಂದರೆ ರಾಜಾಜ್ಞೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಡಂಗುರ ಹೊಯಿಸಿ ತಿಳಿಸಬೇಕೆಂದೂ . . . ಶುಕ್ರನೀತಿಯು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ (ಕಪಾಅ. ೦೪). **ಡಂಗುರಹೊಯ್ಸು**: ಊರಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಡಂಗುರಹೊಯ್ಸಿದರು (ರೂಢಿ). [ಡಂಗುರ + ಪೊಯ್ಸು]

ಡಂಗುರಗೇಳ್ (ಕ್ರಿ). ಡಂಗುರದ ಘೋಷಣೆಯನ್ನು ಕೇಳು : ಅಗಳಾ ಡಂಗುರಗೇಳ್ದು ಜನರೆಲ್ಲ ಬೇಗದಿಂ ಸಡಗರಗೂಡಿ (ಅನಂಚ. ೦೩–೩೬).
[ಡಂಗುರ + ಕೇಳ್]

ಡಂಗುರನಾದ (ನಾ). ಡಂಗುರದ ಶಬ್ದ: ಬೀದಿಬೀದಿಗಳೊಳಗೆ ಡಂಗುರ ನಾದವೆಸೆದವು (ಶಬ್ದಾ.ಶ. ೧-೧೧). [ಡಂಗುರ + ನಾದ$_1$]

ಡಂಗುರವಾರ್ತೆ (ನಾ). ಡೋಲು, ತಮಟೆ ಅಥವಾ ಜಾಗಟೆಯ ಧ್ವನಿಯೊಡನೆ ಸಾರಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಪಡಿಸಿದ ವಾರ್ತೆ,- ಸುದ್ದಿ: ಆ ಪಟ್ಟಣದ ಜನರುಂ ಡಂಗುರವಾರ್ತೆಯಂ ಕೇಳಿ (ಯಶಳ. ೩೭). [ಡಂಗುರ + ವಾರ್ತೆ]

ಡಂಗುರವೊಯ್ 'ಡಂಗುರಂಬೊಯ್' ನೋ.

ಡಂಗುರವೊಯಿಸು 'ಡಂಗುರಂಬೊಯ್ಯಿಸು' ನೋ.

ಡಂಗುರಸಾರಿಸು 'ಡಂಗುರಸಾಱಿಸು' ನೋ.

ಡಂಗುರಸಾರು 'ಡಂಗುರಸಾಱು' ನೋ.

ಡಂಗುರಸಾಱಿಸು, ಡಂಗುರಸಾರಿಸಂ (ಕ್ರಿ). = ಡಂಗುರಂಬೊಯ್ಯಿಸು: ಊರೂರ್ಗೆ ಸಲೆ ಪೆಂಪೊಗೆದ ಡಂಗುರಸಾಱಿಸಲು ತುಱುಪಟ್ಟಿಯಲಿ ಕೇಳಿ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೨-೨೫). **ಡಂಗುರಸಾರಿಸು:** ಊರಿಗೆಲ್ಲಾ ಡಂಗುರಸಾರಿಸ ಬೇಕು (ಮುಹಾ.ಕ. ೧೨೯). [ಡಂಗುರಸಾಱು + – ಇಸು$_2$]

ಡಂಗುರಸಾಱು, ಡಂಗುರಸಾರು (ಕ್ರಿ). ೧. = ಡಂಗುರಂಬೊಯ್. 'ಡಂಗುರಸಾಱಿಸು' ಪರಾ. **ಡಂಗುರಸಾರು:** ೧. ರಾಜದ್ರೋಹಿಗಳು ಡಂಗುರಸಾರಿ ತಮ್ಮ ಕೆಲಸಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ (ಭಾರತಿ. ೨೭). ೨. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿಯಂಪಡಿಸು,- ಬಹಿರಂಗಪಡಿಸು: ನಾನು ಬಂದ ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ಒಳಗೆ ಡಂಗುರಸಾರಿದರು (ಚಂದ್ರಶಾ. ೧೯). [ಡಂಗುರ + ಸಾಱು$_1$]

ಡಂಗುರಹುಯ್ಯು 'ಡಂಗುರಂಬೊಯ್' ನೋ.

ಡಂಗುರಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ೧. = ಡಂಗುರಂಬೊಯ್. ೨. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸಾರಿ ಹೇಳು; ಪ್ರಚಾರಮಾಡು: ಡಂಗುರ ಹೊಡೆದರೆ ಹೊಂಗರಕನ ಮರ ಕೇಳೀತೋ (ಗಾದ). [ಡಂಗುರ + ಹೊಡೆ$_1$ (< ಪೊಡೆ$_1$)]

ಡಂಗುರಹೊಯ್ 'ಡಂಗುರಂಬೊಯ್' ನೋ.

ಡಂಗುರಹೊಯಿಸು 'ಡಂಗುರಂಬೊಯ್ಯಿಸು' ನೋ.

ಡಂಗುರಹೊಯ್ಯು 'ಡಂಗುರಂಬೊಯ್ಯಿಸು' ನೋ.

ಡಂಗುರಿಗ (ನಾ). ಡಂಗುರ ಹೊಡೆಯುವವನು: ಅರಮನೆಯ ಡಂಗುರಿಗರು ಸಾರಿ ಹೇಳಿದ ಆ ಸುದ್ದಿಯೇ ಅಷ್ಟು ವಿಲಕ್ಷಣವಾಗಿತ್ತು (ಹುಗಜ. ೦). [ಡಂಗುರ + – ಇಗ]

ಡಂಗುರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. = ಡಂಗುರಂಬೊಯ್: ಶರಣಾಳಿ ಕೂಡೆ ಡಂಗುರಿಸುತೆ ಸತ್ಕಮಂ ನುಡಿಯೆ (ಪಂಪಾಶ. ೯೩): ಮೇಱೆವಿಂಡ ದೇವಯ್ಯನುಱೆ ನಂಬಿಯೊಳಗು ಮೇಲೆ ಪೊಱಗೆಂದು ಒಲಿದು ಡಂಗುರಿಸೆ (ಭೈರವೇ. ೪-೬೨): ಈಶ್ವರರೂಪನೀತನೀತನ ಪದವನೆಮ್ಮಂತೆ ಸಕಲಜನರು ಒಸೆದಪ್ಪಿರಲ್- ಮುಕ್ತಿಯಪ್ಪುದೆಂಬೀ ಮಾತು ಪುಸಿಯಲ್ಲವೆಂದು ಡಂಗುರಿಸುತೆ ಚರಣದೊಳ್ ಮಿಸುನಿಯಂದುಗೆ ಝಣಝಣೆಂದುಮಡಿಗಡಿಗುಲಿಯೆ (ಹಬಪು. ೫-೪೧); ಧರಣಿಯೊಳಗೆ ಸಾಱೆ ಡಂಗುರಿಪಂದದೆ ಚರಣಾಯುಧಗಳುಲಿದುವು (ಕಂಸವಿ. ೨೩-೬೨). ೨. ಎಲ್ಲರೂ ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡು; ಪ್ರಕಟಪಡಿಸು; ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಸು; ಬಹಿರಂಗಪಡಿಸು: ವಿನುತವೇದಾದ್ಯಖಿಲಶಾಸ್ತ್ರಂಗಳಱೆಕೆಯೊಳ್ ತನಗೆ ಸರಿಯಾರು ಮಿಲ್ಲೆಂಮ ಡಂಗುರಿಸಿ ಭೂಜನವಂದ್ಯನಾಗಿ(ಪದ್ಮರಾ. ೯-೭): ಅಂಗೈಯನ್ನೆತ್ತಿ ತೋಯೆಂದು ಡಂಗುರಿಸಿದರೆವ್ವಾ ಸ್ವಾಮಿಯಂಬಿಕೆ ಬಿಜಯಂಗೈದಳೆಂದು ಪಾಯ್ದುಳಕೆ (ಭರಜ. ೪೭-೦೯); ಪಿರಿಯನೆ ಕವಿ ಕವಿತೆಯನೊಲ್ದರಸುವ ಬಗೆಯಿಟ್ಟು ಪುಲಕಿಸುತೆ ವಿವರಿಸಿ ಡಂಗುರಿಪಂ (ಸಂಶಪ. ೪೭-೯೦):

ಡಂಗುರಿಸಿಕೊಳ್ಳು = ಪ್ರಕಟಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು; ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳು: ತನ್ನ ಕಾಲುರಿಚನ ಹೊಸಬತನವನ್ನಿಲ್ಲಿ ಡಂಗುರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ ಈತನಿಗೆ ಮೊತ್ತಮೊದಲು ಓಲಗದ ಉಚಿತಾಚರಣಪದ್ಧತಿಗಳ ಬಾಲಬೋಧೆಯಾಗಲಿ (ಚಿಟ್ಟಿಅ. ೪೩-೦೨). [ಡಂಗುರ + – ಇಸು$_2$]

ಡಂಗುಱುಚಾಟ 'ಅಡಂಗುಱುಚಾಟ' ನೋ.

ಡಂಗೂರ 'ಡಂಗುರ' ನೋ.

ಡಂಗೆ$_1$, ಡಂಕೆ$_1$, ಡಂಗ$_1$ (ನಾ). (ಕಬ್ಬಿಣ ಅಥವಾ ಮರದಿಂದ ಮಾಡಿದ) ಗುದಿಗೆ; ದೊಣ್ಣೆ; ಬಡಿಕೋಲು: "ಮುದ್ಗರಃ, ದ್ರುಘಣಃ—ಈ ೨ ಡಂಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೭೮-೩೨೦); "ದ್ರುಘಣಮೆನೆ ಡಂಗೆ" (ಮಂಗರಾ. ೮೮-೩೭); "ಡಂಗೆಯೆಂದು ಬಡಿಗೋಲ್" (ಕಶಸಾ. ೭-೧೨೦); ಡಂಗೆಯಿಂದೆ ಪೊಡೆ ಪೇರುಡುವಂ (ಮಹಾನೀ. ೨-೧೪); ಸುವರ್ಣಚೈತ್ಯಾಲಯಮುಂಟದಱ ಮುಂದೆಯೋರ್ವಂ ಕಬ್ಬುನದ ಡಂಗೆಯಂ ಪಿಡಿದುಕೊಂಡು (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೭-೭೭ ವ). **ಡಂಕೆ$_1$:** "ಬಡಿಗೋಲು ಡಂಕೆ[ಪಾಠಾಂ. ೧]ಟಂಕೆ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೩೩); ಬೇಗಂ ಮಂಡೆಯನಿರ್ಪೋಳಾಗಿರೆ ಕಬ್ಬುನದ ಡಂಕೆಯಂ ಪೊಯ್ಯುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೧೦೮). 'ಟಂಕೆ$_1$' ಪರಾ. **ಡಂಗ$_1$:** ಗುಂಡು ತೀವಿದ ಡಂಗದವೋಲ್ ನೇರಿತಲ್ಲದ ಹುಂಡ ಶರೀರಸಂಸ್ಥಾನಮುಮಂ ಯಥಾಕ್ರಮದಿಂ ಮಾಳ್ಕುಂ (ತತ್ತ್ವಸೃ. ೨೯೭). [< ಪ್ರಾ. ಡಂಗಾ]

ಡಂಗೆ$_2$ 'ಡಂಗ$_2$' ನೋ.

ಡಂಗೆಗೊಳ್$_1$ (ಕ್ರಿ). ದೊಣ್ಣೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು; ಕೋಲನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಳ್ಳು; ದಂಡವನ್ನು ಹಿಡಿ: ಮತ್ತರು ಡಂಗೆಗೊಂಡು ಬಡಿಯಲ್ ಚಲದಿಂದೆನಸುಂ ದುರಾಗ್ರಹಂ ಚಿತ್ತದೊಳಾಗೆ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೫೦). [ಡಂಗೆ$_1$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಡಂಗೆಗೊಳ್$_2$ (ಕ್ರಿ). ಹಠ ಹಿಡಿ; ಪಟ್ಟುಹಿಡಿ: ಪರಮಾರ್ಥಮಪ್ಪುದಂ ಮಚ್ಚರಿಸದೆ ಕೋಪಿಸದೆ ಡಂಗೆಗೊಳ್ಳದೆ ಪಕ್ಷಕ್ಕುರಿದೇಳದೊಂದೆ ಮನದಿಂ ನಿರುತಂ ಕೇಳ್ವವನೆ ಧರ್ಮದೊಳಗಂ ತಿಳಿಗುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦-೧೮೦). [ಡಂಗೆ$_2$ (< ಡಂಗ$_2$) + ಕೊಳ್$_1$]

ಡಂಗೆಯಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). = ಡಂಗೆಗೊಳ್$_1$: ಡಂಗೆಯುಂಗೊಂಡು ಕಂಗಲ್ಮಸಗಿ ಪರಿವ ಮರುಳ್ಗಲಿಗಳುಂ (ಲೀಲಾವ. ೫-೦೩೩ ವ). [< ಡಂಗೆಗೊಳ್$_1$]

ಡಂಗೋರೆ 'ಡಂಗುರ' ನೋ.

ಡಂಢಣಿಸು 'ಟೆಂಟಣಿಸು' ನೋ.

ಡಂಬ$_1$ 'ದಂಬ' ನೋ.

ಡಂಬ$_2$ (ನಾ). ಸುಮಾರು ಐದುನೂರು ಗ್ರಾಮಗಳ ಮುಖ್ಯಸ್ಥಳ; ಮಡಂಬ (?): ಎಂತುಟಾ ಗ್ರಾಮಗಳು ಡಂಬಗಳಂತೆ ತದು ಡಂಬಗಳು ಪತ್ತನದಂತೆ ಪತ್ತನಗಳು ನಗರದೊಲ್ ನಗರ ಗೀರ್ವಾಣಕಾಂತ ನಮರಾವತಿಗೆ ಪಡಿಯೆಂಬಂತೆ ಮೆಱೆದುದು (ಶಂಕದಾ. ೦-೩೮); "ಊರು" (ಶಂಕದಾ. ೪೦೫). [< ಮಡಂಬ ?]

ಡಂಬಕ, ಡಂಭಕ (ನಾ). ೧. ಮೋಸಗಾರ; ವಂಚಕ: ಆ ಡಂಬಕನೊಂದು ದೆವಸಂ ರಸಮಂ ತರ್ಪಂ ಬಾಯೆಂದುಸಿರ್ದು (ನೇಮಿಪು. ೪-೮೫ ವ); ಡಂಬೂ ಡಳುಹೂ ಎನ್ನದಯ್ಯಾ ಡಂಬಕನೆಂಬವ ನಾನಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೩೩೭); ಕೆಲಬರ್ ಡಂಬ[ಪಾಠಾಂ. ವಂಚ]ಕರ್ ಬಂದು (ಬಸರ. ೯-೪೦); ಡಂಬಕರು[ಪಾಠಾಂ. ಶಂಬರರು]ನೃಪ ಕರ್ಣಶಕುನಿಗಳೆಂಬವರು (ಕುಮಾವ್ಯಾಸ. ೦೨-೮೭); ನಂಬದೇ ನಂಬಿದವನೆಂಬ ಡಂಬಕಗೆನಗೆ ನಂಬುಗೆಯನಿತ್ತು ನಿನ್ನಾಳೆನಿಪುದು (ಗೀತಗೋ. ೩೩-೫). ೨. ನಟನೆಯವನು; ತೋರಿಕೆಯ ನಡೆನುಡಿಯವನು; ಬೂಟಾಟಿಕೆಗಾರ; ಸೋಗಿನವನು: ಎಲ್ಲರ್ಗೆ ಬಸವನಗ್ಗಣಿಗಳಂ ತಾನೀವ ಸಮಯದೊಳಗಲ್ಲಿ ಕೆಲಬರ್ ಡಂಬ[ಪಾಠಾಂ. ವಂಚ]ಕರ್ ಬಂದು (ಬಸರ. ೯-೪೦); ಆಳು ಡಂಬಕನಾಗಿ ತೋಳು ಹೆಸ್ಸವ ತಿರುಹಿ ಕೇಳಿಕೆಯನು ಹೇಳಿ ಸಾಲುದಿನವ ಕಳೆದೆ (ವಿಶಾಸು. ೬೬-೨). ೩. ಮೋಸ; ವಂಚನೆ; ಕಪಟ; ಅಱಿವಿನ ಬಲದಿಂದ ಕೆಲಬರು ಅಱಿಯದವರ ಗೆಲಬೇಕೆಂದು . . . ಡಂಬಕವ ನುಡಿದಹೆವೆಂಬ ಉದ್ದಂಡರ ಗುಹೇಶ್ವರ ಕಂಡಡೆ ಕನಲುವ (ಅವಚಂ. ೧೦೭-೪೮೮); ಬಱಿಯ ವೈಶಿಕದ

ಡೊಂಬಿನ ಡಂಬಕಂಗಳ ವಾರವನಿತೆಯರ (ಬಸಪು. ೧೦-೩೦); ಅನಿತಱಂ ದಿವರ ಡಂಬಕದ ಭಕುತಿಗೆ ನಾನು ಮನಗೊಡದೆ (ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವ. ೦೨-೨೬). ೪. ಆಡಂಬರ; ಬೂಟಾಟಿಕೆ: ಈ ಡಂಬಕದ ವೇಷವನು ಪೊತ್ತು ಪಸರಿಸಿಯುಂಬ ಕಾಯಕವೃತ್ತಿಯಲ್ಲದೆ ಸಹಜವಲ್ಲವು (ಬಸಪು. ೬೦-೨೦); ಭೂಪಾಲರಾಡಂಬರದ ಛತ್ರಚಮರಂಗಳದೇತಕೆ ಬಯಲ ಡಂಬಕದ ಕೈದು ಗಳಿವೇಕೆ ಸುಡು ಜೀವದಾಶೆಯುಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೭-೫೧); ಭಸುಮವ ಋಷಿಗಳು ರಚಿಸೀದರೆಂದಿಯಾ . . . ಪುಸಿಯ ತೋರಿದರು ಡಂಬಕವನ್ನು ಮಾಡಿ (ವಿಸಾಸು. ೧೦-೩). **ಡಂಭಕ:** ೧. ಒಂದನಾಡಹೋಗಿ ಒಂಬತ್ತನಾಡುವ ಡಂಭಕರ ಮೆಚ್ಚ ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವ (ಬಸವ. ೦೧೪); ಇನ್ನು ದುರ್ಯೋಧನ, ಕರ್ಣ, ಶಕುನಿ ಮೊದಲಾದವರು ಡಂಭಕರು (ರಾಜಸೂ. ೮೨). ೩. ಅಂಬುಜಾಕ್ಷಿಯರೊಲುಮೆ ಡಂಭ[ಪಾಠಾಂ. ಬ]ಕವೆಂದು ತಿಳಿಯಿರೋ (ಪುರಂದ. ೨-೦೬ ಅನುಪಲ್ಲವಿ); ಅಂತಪ್ಪ ಖ್ಯಾತಿ ಭಕ್ತನ ಡಂಭಕದ ಭಕ್ತಿಯೆಂತಾಯಿತ್ತೆಂದರೆ (ಅಜಂಡೀ. ೬೮-೩೩); ಹುಸಿ ಕಳವು ಡಂಭಕವು ನುಸುಳು ಆರಡಿ ತಳ್ಳಿ ಹಿಸುಣ ಹೀನದಯದ ಶಬ್ದಗಾರ (ಸುಸಾರ. ೦೨-೦).

[<ಸಂ ದಂಭಕ]

ಡಂಬಕತನ (ನಾ). ಮೋಸಗಾರಿಕೆ: (ದಾಸಪ. ೬. ೩೭-೦).

[ಡಂಬಕ + – ತನ]

ಡಂಬಕವಿದ್ಯೆ (ನಾ). ಮೋಸಗಾರಿಕೆಯ ವಿದ್ಯೆ; ಮಾಯಾವಿದ್ಯೆ: ನೀಚ ದೈವಂಗಳ ಮೇಲೆಸಗುವ ಡಂಬಕವಿದ್ಯೆಯ ರಸವಲ್ಲಿದು (ಹಮ್ಮೀಕ. ೦-೨೪).

[ಡಂಬಕ + ವಿದ್ಯೆ]

ಡಂಬಕಿ (ನಾ). ಮೋಸಗಾತಿ; ಮಂಚಕಿ: ಕಳ್ಗುಡಿವ ಡಂಬಕಿ ತೊತ್ತಿರ ನಾರೊ ಬಾರಿಪರ್ (ಶಾಸ್ತ್ರಟೀ. ೪೭-೦೦). [ಡಂಬಕ + – ಇ]

ಡಂಬಗಾರ, ಜಂಬಗಾರ, ಡಬ್ಬಿಗಾರ (ನಾ). ೧. ತೋರಿಕೆಯ ವೇಷದವನು; ಬೂಟಾಟಿಕೆಯವನು; ಆಡಂಬರದವನು; ದಾಂಭಿಕ: ಕಲಿಯುಂಗಭೀಮ ಎಂಬ ಈ ಬರುಬಿರುದುಗಳ ಕಡ್ಡಕರಡಗಳ ಡಂಬಗಾರನೆಂದರೆ, ಹೊರಗಣವರಿಗೂ ಆ ಪೊಬ್ಬ ದಳವಾಯಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಭಯಗೌರವಗಳೂ ಇಲ್ಲ (ಮಂತ್ರಶ. ೬೭-೦೩). **ಜಂಬಗಾರ:** ೨. ಬಡಾಯಿ ಕೊಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವವನು; ಆತ್ಮಸ್ತುತಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು; ಹೆಮ್ಮೆಪಡುವವನು: ಅವನು ಬಹಳ ಜಂಬಗಾರ (ರೂಢಿ). **ಡಬ್ಬಿಗಾರ:** (೬).

[ಡಂಬ$_1$ (<ದಂಬ) + – ಗಾರ (<–ಕಾಱ)]

ಡಂಬರ (ನಾ). ೧. ಗುಂಪು; ಸಮೂಹ: ತಂಬುಗೆಯನ್ನು ಮುಗ್ಗೆ ಬಿಸುಡೆ ಕಾಣುತಲಾಗ ಡಂಬರದವರು ನಕ್ಕಾಡೆ (ಅಮುಸಾಂ. ೩-೯೭). 'ಮೇಘ ಡಂಬರ' ಪರಾ. ೨. ಆಟೋಪ; ಅಟ್ಟಹಾಸ: ಹೊರಳಿ ನಗುವ ನಿತಂಬಿನಿಯರನು ಭೀಮಪಾರ್ಥರ ಡಂಬರವ ಕಂಡಸುವ ಹಿಡಿದೆನು (ಕುಮ್ಯಾಕ. ೦೨-೧೦). ೩. ಚೆಲುವು; ಸೌಂದರ್ಯ; ಬೆಡಗು; ಶೋಭೆ: ಚಿತ್ರಜನ ಡಂಬರಮಂ ತಳೆದಾ ಕುಮಾರಕಂಗಳಿಕುಳಕುಂತಳಂ ಪೊಳೆಯೆ ವಕ್ತ್ರಸರೋಜದೊಳಿಕ್ಕಿದಲ್ . . . ಮಾಲೆಯಂ (ನೇಮಿಪು. ೩-೦೮೦); ರತಿಯೆಂಬ ಡಂಬರಂ ಬಳಿವಿನಮೊಪ್ಪಿದಲ್ ನೃಪನ ಪಕ್ಕದೊಳಾ ಜಳಕೇಳಿಲೀಳೆಯೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪು.೭-೦೩೮); ಕಲಿಸುವರಾರೊ . . . ರಮ್ಯ ನಾದಮಂ ಕೋಗಿಲೆಗೆ ತಾಂಡವಡಂಬರಮಂ ನವಿಲ್ಗೆ (ಬಾಧಪು. ೯-೮೨). ೪. ತೋರಿಕೆಯ ನಡೆನುಡಿ; ಬಿಂಕ; ಆಡಂಬರ; ಹೆಮ್ಮೆ: ಇಂಬುಳ್ಳ ಸುಲಭವೆಂದೊಲಿದೆ ಮುಗಳೆ ಕೇಳು ಡಂಬರದವನತಿಪ್ರೌಢ (ಅಮುಸಾಂ. ೩-೯೯). [ಸಂ.]

ಡಂಬವೆಣ್ಣು (ನಾ). ಬಿಂಕದ ಹೆಣ್ಣು: ತುಂಬಿ ಸ್ವಯಂವರವಾದರೆ . . . ಡೊಂಬಿಯೆಂದದಕೆ ಕೊಕ್ಕರಿಸಿದಳೆಂಬಾಗ ಡಂಬವೆಣ್ಣುಗಳಾಕೆಗೆಣೆಯೆ (ಭರತೇ. ೫೬-೦೦೦). [ಡಂಬ$_1$(<ದಂಬ) + ಪೆಣ್ಣು (<ಪೆಣ್)]

ಡಂಬಾಚಾರ, ಡಂಭಾಚಾರ (ನಾ). ತೋರಿಕೆಯ ನಡತೆ; ಆಡಂಬರ; ಬೂಟಾಟಿಕೆ: (೬). **ಡಂಭಾಚಾರ:** ಡಂಭಾಚಾರದಿಂದ ಮನಶ್ಶಾಂತಿ ದೊರಕುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). 'ಡಂಭಾಚಾರಿ' ಪರಾ.

[ಡಂಬ$_1$ (<ದಂಬ) + ಆಚಾರ]

ಡಂಬಾಟ (ನಾ). = ಡಂಬಾಚಾರ. 'ಡಂಬಾಟಿಕೆ' ಪರಾ.

[ಡಂಬ$_1$(<ದಂಬ) + ಆಟ]

ಡಂಬಾಟಿಕೆ (ನಾ). = ಡಂಬಾಚಾರ: ಇಲ್ಲಿ ಇರುವುದೇ ದ್ವೇಷ, ಅಸೂಯೆ, ಜಂಬ, ಡಂಬಾಟಿಕೆ ಹೊರತು ಮತ್ತೇನಿಲ್ಲ (ಹಳ್ಳಿಹಾ. ೫೨).

[ಡಂಬಾಟ + – ಇಕೆ]

ಡಂಬಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಒಣಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸು; ಡಂಬಾಚಾರ ಮಾಡು: ಲಿಂಗೈಕ್ಯನು . . . ಹಿಡಿಯುನು ಕೃತಕವ ತನ್ನನುವನು ತೋಱಿ ಡಂಬಿಕ್ಕುವನಲ್ಲ (ಶಿವಗೀ. ೬೩೨). [ಡಂಬ$_1$ (<ದಂಬ) + ಇಕ್ಕು]

ಡಂಬಿಗ (ನಾ).=ಡಂಬಗಾರ ೧: ಪಿಸುಣನನಾಳಿಕಾಱನನಳುಂಬದ ಡಂಬಿಗನಂ ಬಿಕಾರಿಯಂ . . . ಕಸಗಳೆದಿತ್ತು ಮನ್ನಿಪರ ಮಕ್ಕಳ ಪಟ್ಟಿಗೆ ತಂದು ಸೊರ್ಕಿಸಾ (ಚಕವಿ. ೬-೦೧೪). [ಡಂಬ$_1$ (<ದಂಬ) + – ಇಗ]

ಡಂಬಿಸು 'ದಂಬಿಸು' ನೋ.

ಡಂಬು 'ದಂಬ' ನೋ.

ಡಂಬುಕ 'ದಬ್ಬುಕ' ನೋ.

ಡಂಭ 'ದಂಬ' ನೋ.

ಡಂಭಕ 'ಡಂಬಕ' ನೋ.

ಡಂಭಕಭಕ್ತಿ (ನಾ). ಬೂಟಾಟಿಕೆಯ ಭಕ್ತಿ; ತೋರಿಕೆಯ ಭಕ್ತಿ; ಕಪಟ ಭಕ್ತಿ: ಡಂಭಕಭಕ್ತಿಗೆ ಮೆಚ್ಚಿಕೊಡನು ಕೃಷ್ಣ (ಪುರಂದ. ೫-೦೩೮ ಪಲ್ಲವಿ).

[ಡಂಭಕ (<ಡಂಬಕ) + ಭಕ್ತಿ]

ಡಂಭತನ (ನಾ). ೧. ಮೋಸ; ವಂಚನೆ: ಆ ಜೋಡಿ . . . ಸುರತಕ್ರೀಡೆ ಯಾಡುವುದಂ ನಾರಾಯಣಭಟ್ಟಂ ಕಂಡಾ ಪಾಣ್ಬೆಯ ಡಂಭತನಕ್ಕೆ ಬೆಱಗಾಗಿ (ಪಂಚತಂ. ೨೨೯-೦೨). ೨. ಸೋಗಿನ ನಡೆನುಡಿ; ಬೂಟಾಟಿಕೆ; ತೋರಿಕೆ; ಇತರರನ್ನು ಮೆಚ್ಚಿಸುವ ಕರ್ಮಾಚರಣೆ. ೩. ಗರ್ವ; ಅಹಂಕಾರ.

[ಡಂಭ (<ದಂಬ) + – ತನ]

ಡಂಭತ್ವ (ನಾ). = ಡಂಭತನ ೩: ಶಂಭುಭಟ್ಟಾ ನೀನು ಶಿವನಿಲ್ಲವಿಲ್ಲೆಂದು ಡಂಭತ್ವದಿಂದ ಹಣೆಗಣ್ಣು ತೋಱಿದೆಯಲಾ (ವೀಕ್ಕಪು. ೯-೦೨-೩೭).

[<ಸಂ. ದಂಭತ್ವ]

ಡಂಭಾಚಾರ 'ಡಂಬಾಚಾರ' ನೋ.

ಡಂಭಾಚಾರಿ (ನಾ). = ಡಂಬಗಾರ ೧: ತನ್ನ ನಿಜವಾದ ಅಥವಾ ಕಲ್ಪನೆಯ ಪುಶಸ್ತಿಯನ್ನು ಅತಿವಸ್ತ್ರಾಲಂಕಾರ ಮೊ.ಗಳಿಂದ ಮೆರೆಯುವವನು; ಡಂಭಾಚಾರಿ (Heavy-Swell. ಇಂಕನಿ.). [<ಸಂ. ದಂಭಾಚಾರಿನ್]

ಡಕಾಯತಿ 'ಡಕಾಯಿತಿ' ನೋ.

ಡಕಾಯಿತ, ಢಕಾಯಿತ, ಢಕಾಯಿತಿ (ನಾ). ರಾತ್ರಿವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಪಂಜು, ದೀವಟಿಗೆ ಮೊದಲಾದಂವುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು, ಮನೆಗಳಿಗೆ ನುಗ್ಗಿ ಜನರ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಲೂಟಿಮಾಡುವವನು; ಕೊಳ್ಳೆ ಹೊಡೆಯುವವನು; ದರೋಡೆಗಾರ: "ದರೋಡೆಕೋರ; ಡಕಾಯಿತ" (Brigand. ಇಂಕನಿ.); ಫರೀದ್‌ಪುರದ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲೂ ಡಕಾಯಿತರ ಹಾವಳಿ ಬಹಳವಾಗಿದ್ದಿತು (ಜಗದಂ. ೬). **ಢಕಾಯಿತ:** ಢಕಾಯಿತರೂ ಹೊಸ ಹೊಸ ದಿರಸುಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿ (ದಾಲತ್. ೨೮). **ಢಕಾಯಿತಿ:** "ಅವನೊಬ್ಬ ಭಾರಿ ಢಕಾಯಿತಿ" ಎಂದು ಪಾರುಪತ್ಯಗಾರ ಜರ್ಮನ್ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಉತ್ತರನೀಡಿದನು (ಪುನರು. ೨೭೦).

[←ಹಿಂ. ಡಕಇತ್, ಡಕೈತ್; ಮರಾ. ಡಕಾಈತ್, ಡಾಕಾಈತ್]

ಡಕಾಯಿತಿ, ಡಕಾಯಂತಿ, ಡಕಾಯ್ತಿ (ನಾ). ಡಕಾಯಿತರ ವೃತ್ತಿ; ಲೂಟಿ; ದರೋಡೆ ; **ಕೊಳ್ಳೆ** : ಡಕಾಯಿತಿಯನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಯತ್ನಿಸೋಣ (ಗ್ರಾಮೂಕ. ೪೯); ದೇವಿಯು ಡಕಾಯಿತಿ ಮಾಡುತ್ತಾಳೆಯೇ ? (ದೇವೀಚಾ. ೧೦೫) ; ತಾನು ನೋಡಿದ್ದ ಹಳ್ಳಿಯ ಕ್ಷುದ್ರಜೀವನ, ನಗರದ ನಾಗರಿಕ ಜೀವನ, ಡಕಾಯಿತಿ, ಕಳ್ಳತನ, ಸಜ್ಜನ ಮರ್ದನ ಇವರನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಅವನು ಒಂದು ಕುತೂಹಲ ಕೆರಳಿಸುವ ಸ್ವಾರಸ್ಯ ಕಥೆಯನ್ನು ಬರೆದನು (ಬಂಕಿಮ. ೩೯). **ಡಕಾಯಂತಿ** : ದಂಗೆ ಡಕಾಯಂತಿಗಳಿಲ್ಲ (ಜೀನಾಚ. ೫೪). **ಡಕಾಯ್ತಿ**: "ಪಂಜುಕಳವು; ದೀವಟಿಗೆಯ ದರೋಡೆ" (ಕೃಸಗೆ. ೫೪೭).

[←ಹಿಂ. ಡಕೈತೀ]

ಡಕಾಯಿತಿಕಳ್ಳ (ನಾ). ಡಕಾಯಿಂತಿ ಮಾಡುವ ಕಳ್ಳ; ಡಕಾಯಿತ: ಕಳ್ಳರಿಗೆ ಮತ್ತು ಡಕಾಯಿತಿಕಳ್ಳರಿಗೆ ಆಸರೆಕೊಟ್ಟರೆ ೭ ವರ್ಷಗಳ ಪರ್ಯಂತರ ಕೈದು ಮತ್ತು ಜುರ್ಮಾನೆ (ಗ್ರಾಮೂಕ. ೦೮೪). [ಡಕಾಯಿತಿ + ಕಳ್ಳ₁]

ಡಕಾಯ್ತಿ 'ಡಕಾಯಿಂತಿ' ನೋ.

ಡಕಾರ (ನಾ). 'ಡ' ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ : ಡಕಾರಂ ಪುಟ್ಟುವ ತಾಣವಂ ಬೆಟ್ಟಿತ್ತಾಗುಚ್ಚರಿಸೆ ಟಟಂ ಪುಟ್ಟುಗುಂ (ಶಮದ. ೦೮ ವೃತ್ತಿ). [ಸಂ.]

ಡಕ್ಕಾಡಿಕ್ಕಿ (ನಾ). ಡಿಕ್ಕಿ ಹೊಡೆಯುವುದು ; ಘರ್ಷಣೆ : ಈ ಡಕ್ಕಾಡಿಕ್ಕಿಯನ್ನು ಬೇರೆ ಯಾರೂ ಕಂಡಿರಲೂ ಇಲ್ಲ (ಜೀಸಪಾ. ೨೦).

[ಡಕ್ಕಾ₀ + ಡಿಕ್ಕಿ]

ಡಕ್ಕು 'ಟಕ್ಕು₁' ನೋ.

ಡಕ್ಕುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಎಚ್ಚರ ತಪ್ಪಿಸುವ ಮದ್ದನ್ನುಣ್ಣು ; ಇಕ್ಕುಮದ್ದನ್ನು ತಿನ್ನು : ಶ್ರೀಧರಮುನಿನಾಥನವರ ಕಪಟವೃತ್ತಿಯನರಿಯದುಂಡು ಸೊಕ್ಕಿ ಮೊಯ್ಯುಣಿಯದೆ ಡಕ್ಕುಗೊಂಡಂತೆ ತೂಂಕಡಿಸಿ[ಪಾಠಾಂ. ಟಕ್ಕನಿಕ್ಕಿದಂತು] ಕೆಡೆದು ನಿದ್ರೆಗೆಯ್ದುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೧-೧೨೭).

[ಡಕ್ಕು (<ಟಕ್ಕು₁) + ಕೊಳ್₁]

ಡಕ್ಕುಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ : ಕರಡೆ ಡಕ್ಕುಲಿ ಮಂಡಿಡಕ್ಕೆ . . . ತಾಳಂ ಸುಕಾಂಸ್ಯತಾಳಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೩-೫೩).

[<ಸಂ. ಢಕುಲೀ]

ಡಕ್ಕೆ, ಡಂಕ, ಡಗ್ಗ, ಡೆಂಕ, ಡೆಂಕೆ₁, ಢೆಂಕೆ, ದಕ್ಕೆ₁, ಧಕ್ಕೆ₁ (ನಾ). ಎರಡಂ ಮುಖವುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ದೊಡ್ಡ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ ; ಇತ್ತಲೆಯಂ ಶವಾಟಿ; ಡಮರು; ಢಕ್ಕೆ: "ಡಕ್ಕೆ(ದಕ್ಕೆ)ಢಕ್ಕ=ಇಬ್ಬಾಯಿಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ " (ಶಬ್ದಕೋ. ೦೭) ; ಸ್ವಸ್ತಿ ಸಮಧಿಗತ ಪಂಚಮಹಾಶಬ್ದ ಪದ ಡಕ್ಕೆ ಪಾಳಿಧ್ವಜ ಸಾಮ್ರಾ[ಹ]ಮಹಾಮಹಾ ಸಾಮಂತಾಧಿಪತಿ ಶ್ರೀಬಲ್ಲಭ (ಎಕ. II, ೩೫-೦; ಸು. ೬೦೦); ಡಕ್ಕೆಯೊಳಟ್ಟಜವಾಗೆಯಾಡಿದಳ್ (ಶಂಶಭಾ. ೪-೯೯) ; ಕರಡೆಯ ಡಕ್ಕೆಯ ಪಪಳದ ಪರಿಡಕ್ಕೆಯಮರ್ದ ದನಿಗಳುಂ ಭೋರ್ಗರೆಯಲ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦೩-೦೯) ; ಅತಿ ಕೆಂಬಲ ಗೋಯ್ಕೆನೆ ನರ್ತಿಪಂದದಿಂ ಸೊಗಯಿಸೆ ಗೋಪಿ ಡಕ್ಕೆಯ ಲಯಕ್ಕೆ ಪದಿಳ್ ಜತಿವೆಟ್ಟುತಾಡಿದಳ್ (ಜಗವಿ. ೫-೦೫) ; ಬನ್ನಿಯ ತರು ಡಕ್ಕೆಗೆ ಸುರಹೊನ್ನೆಯ ತರು ಡಮರುಗಕ್ಕೆ (ಶಮದ. ೬೨ ಪ್ರಯೋ). ೨. ಬಂಡ ಬುಡುಕೆ. **ಡಂಕ** : ೧. ಭೇರಿ ಡಂಕ ನಗಾರಿಗಳು ಮಿಗೆ ಭೋರಿಡುತ ಸಾಲ್ದೆಸೆಯು ಕಂಪಿಸೆ (ಅಭಿಕಾ. ೦೦): ವಿಶೇಷ ಬಿರುದುಗಳು, ಬರ್ಜರಿ ಛತ್ರಿ, ಆನೆಯ ಮೇಲೆ ನಗಾರಿ, ಕುದುರೆಯ ಮೇಲೆ ಡಂಕ (ಗುರುದ. ೧೦) ; ಆ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ಎರಡು ಕುದುರೆಗಳಿದ್ದವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದರ ಮೇಲೆ ಒಂದು 'ಡಂಕ'ವನ್ನಿಟ್ಟದ್ದರು (ಭಾರವೀ. ೭). **ಡಗ್ಗ** : ೩. ಎಡಗೈಯಲ್ಲಿ ಬಾರಿಸುವ ತಬಲದ ವಾದ್ಯ: ಎಡಗೈಯಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಡಗ್ಗ ಎಂದೂ ಬಲಗೈಯಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಭಾಗಕ್ಕೆ ತಬಲಾ ಎಂದೂ ಹೆಸರು (ಸಂಗೀಚಂ. ೧೨೦). **ಡೆಂಕ** : ತಾಳ ಮದ್ದಳೆ ಭೇರಿ ಡೆಂಕ ನಿನಾದ ರಂಜಿಸಿತು (ರಾಮಚ. ೩೩-೩೨). **ಡೆಂಕೆ₁** : (ಕ). **ಢೆಂಕೆ** : ವರ್ಗ ಚತುರ್ಥಾಕ್ಷರಂಗಳ್ಗೆ . . . ವೇಢೆಯಂ, ಢೆಂಕೆ, ಢೊಕ್ಕರಂ (ಶಮದ. ೦೫ ಪ್ರಯೋ). **ದಕ್ಕೆ₁** : ಆತ ಹಾಡುತ್ತಾ, ದಕ್ಕೆಯನ್ನು ನುಡಿಸುತ್ತ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತಾನೆ (ಯಕ್ಷಬ. ೨೦೦). **ಧಕ್ಕೆ₁** : 'ಧಕ್ಕೆಬಲಿ' ಪರಾ.

[<ಪ್ರಾ. ಡಕ್ಕ. / ಸಂ. ಢಕ್ಕಾ]

ಡಕ್ಕೆಬಲಿ, ದಕ್ಕೆಬಲಿ, ಧಕ್ಕೆಬಲಿ (ನಾ). (ಕರಾ) ಡಕ್ಕೆಯನ್ನು ಬಾರಿಸುತ್ತಾ ಮಾಡುವ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆ : ಉಡುಪಿಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ವರ್ಷಗಳಿಗೊಮ್ಮೆ ನಡೆವ ಪರ್ಯಾಯ, ಪಡುಬಿದ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಜರಗುವ ಡಕ್ಕೆಬಲಿ . . . ಇವುಗಳು ಪ್ರಾಮುಖ್ಯವಾದುವುಗಳಾಗಿವೆ (ತುಳುನಾ. ೨೫೩). **ದಕ್ಕೆಬಲಿ**: ಕುಣಿಯುವವರು ಡಮರನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಅದರ ನುಡಿತಕ್ಕೆ, ಕುಣಿಯುವುದರಿಂದ (ಡಮರು = ದಕ್ಕೆ) ದಕ್ಕೆಬಲಿ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಅದಕ್ಕೆ ಬಂದಿದೆ (ಯಕ್ಷಬ. ೦೦೦) ; ನಾಗನ ಪೂಜೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿದ್ದು, ಮರುದಿನ ದಕ್ಕೆಬಲಿಯನ್ನು ನೋಡಿಯೇ ಮರಳುವುದು (ಸ್ವಪ್ನಹೂ. ೫೭). **ಧಕ್ಕೆಬಲಿ**: ನಾಗಮಂಡಲ ಧಕ್ಕೆಬಲಿಗಳನ್ನು, ಹಿಂಬಾಲಿಸಿ, ಚಿತ್ರತೆಗೆದು, ಕೆಡಿಸಿಕೊಂಡು, ಹೊಂಚುಹಾಕಿ, ನಿರಾಶೆಗೊಂಡು, ಮರಳಿಬಂದ ಪ್ರಸಂಗಗಳೆಷ್ಟೋ (ಯಕ್ಷಬ. IV, ಮುನ್ನುಡಿ). [ಡಕ್ಕೆ + ಬಲಿ₃]

ಡಕ್ಕೆವಾಜಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಡಕ್ಕೆಯನ್ನು ಬಾರಿಸು,-ಹೊಡೆ: ಆಡುವ ಡಕ್ಕೆವಾಜಿಸುವ ನೋಡುವ ಸಂಗಡವೊಪ್ಪೆ ರಾಗಮಂ ಪಾಡುವ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೪-೧೪೯). ೨. (ಅಲಂ) ಡಬಡಬ ಎಂದಂ ಸದ್ದು ಮಾಡು ; ಡಬಡಬ ಎಂದಂ ಬಡಿದಂಕೊಳ್ಳು: ಎದೆ ಡಕ್ಕೆವಾಜಿಸುತ್ತಿರ್ಪನೆಗಂ(ವರ್ಧಪು. ೨-೨೨).

[ಡಕ್ಕೆ + ಬಾಜಿಸು]

ಡಕ್ಕೆವಾಯ್ (ಕ್ರಿ). ಡಕ್ಕೆಯಂತೆ ಹಾರು ; ಡಕ್ಕೆಯಂತೆ ಡಬಡಬ ಶಬ್ದ ಮಾಡು,-ಮಿಡಿ : ಕಂಠದೊಳ್ ಪುದಿಯೆ ಗದ್ಗದನಾದಮಳ್ಕಿರ್ದೆ ಡಕ್ಕೆವಾಯೆ ನಿಜೇಶಸಂಕದಿನೀಶನ ಕಾಂತೆ ಬಿಚ್ಚರಮೆರ್ದು ಬಿಚ್ಚತ ಮುಟ್ಟಿದಳ್ (ಅನಂಪು. ೨-೪೮) ; ಕಣ್ಗಟ್ಟು ಕೋಟಲೆಗೊಂಡಳ್ಕಿರ್ದೆ ಡಕ್ಕೆವಾಯ್ದು ಸತಿ ನಿಂದೌತ್ಸುಕ್ಯಮಂ ತಾಳ್ದಿದಳ್ (ಅನಂಪು. ೧೧-೫೭).

[ಡಕ್ಕೆ + ಪಾಯ್₁]

ಡಗಲಿ 'ದಗಲೆ₂' ನೋ.

ಡಗಲೆ 'ದಗಲೆ₂' ನೋ.

ಡಗುಂತಿ 'ದಗುಂತಿ' ನೋ.

ಡಗೆ₁ 'ದಗೆ₁' ನೋ.

ಡಗೆ₂ 'ದಗಾ' ನೋ.

ಡಗೆವೊಯ್, ಡಗೆಹೊಯ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೆಕೆ ತಾಗು; ಉಷ್ಣದಿಂದ ಏದು; ಸಂತಪಿಸು; ಮಿಡುಕು: ಡಗೆವೊಯ್ದಿರಲೆಯ ಪಟ್ಟಿಗೆಟ್ಟ ನರಿಯ . . . ಗಜಬಜದ ಸಂಚಾರಂ ಬಲ್ಪಿರಿದಾಯ್ತು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೮೪-೭) ; "ಅಪಾಯದಿಂದ ಭಯಗೊಳ್ಳು"(ರಾಮಾಶ್ವ. ಕೋಶ). ೨. ಭಯದಿಂದ ತತ್ತರಿಸು; ಅಳ್ಳೆ ಬಡಿದುಕೊಳ್ಳು; ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಗು: ಡಗೆವೊಯ್ಯುತ್ತ ಪರಿದಾಡುತ್ತಿರುವರು (ಮಂತ್ರಶ. ೩೩-೨೭). **ಡಗೆಹೊಯ್** : ೧. ಬೇಸಗೆಯ ಬಿಸಿಲೊಳು ಬೆಂದು ಡಗೆಹೊಯ್ವಳ್ಳೆಯಲಿ ಕರಿಗಂದಿ ತಾಳಿಗೆಯೊಣಗಿ ಕುಸಿದಿರ್ದನು (ಜೀವಂಚ. ೩-೪). [ಡಗೆ₁ (<ದಗೆ₁) + ಪೊಯ್₁]

ಡಗೆಹೊಯ್ 'ಡಗೆವೊಯ್' ನೋ.

ಡಗ್ಗ 'ಡಕ್ಕೆ' ನೋ.

ಡಗ್ಗು₁ (ನಾ). ಉಸಿರಾಟಕ್ಕೆ ಕಷ್ಟವಾಗುವಿಕೆ ; ದಮ್ಮು ; ಉಬ್ಬಸ : ಅವನಿಗೆ ಡಗ್ಗು ಹತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ). 'ಡಗ್ಗುತ್ತಿಗೆ' ಪರಾ.

[ದೇ.೫ ತೆಲು. ಡಗ್ಗು, ದಗ್ಗು; ಕೊಲಾ. ಡಗ್, ದಗ್; ನಾಯ್ಕಿ. ಢಗ್]

ಡಗ್ಗು₂ (ನಾ). ಹಳೆಯದು; "ಹಳೇದು" (ಜಾನಕೋ. ೬೨). [?]

ಡಗ್ಗುತ್ತಿಗೆ (ನಾ). ಗದ್ಗದ ಕಂಠ : ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ನೀರು ಸುರಿಸುತ್ತ ಡಗ್ಗುತ್ತಿಗೆಯಿಂದ ದಪ್ಪವಾದ ಗಂಟಲಿನಲ್ಲಿ ವಾಯವಾದಿತನವನ್ನು ತೋರಿಸಿ (ಕಥಾಮಂ. IV, ೧೧೦). [←ತೆಲು. ಡಗ್ಗುತ್ತಿಕ]

ಡಗ್ಗೆ 'ಡೆಗ್ಗೆ' ನೋ.

ಡಜನ್ 'ಡಜನ್ನು' ನೋ.

ಡಜನ್ನು, ಡಜನ್ (ನಾ). ಹನ್ನೆರಡರ ಲೆಕ್ಕ ; "ಹನ್ನೆರಡು" (Dozen. ಇಂಕನಿ.). **ಡಜನ್ :** ಈ ಪಂಚಾಯಿತಿಯಲ್ಲಿ ಇರೋ ಇಪ್ಪತ್ತು ಜನ ನಂಬರುಗಳ ಪೈಕಿ ಒಂದು ಡಜನ್ ನಂಬರುಗಳು ಚಿಗಳಿ ಸಿದ್ಧಪ್ಪನಿಂಗೆ ಯೆಬ್ಬೆಟ್ಟಿನ ವಸ್ತ್ರಾದಿಗಳು (ನಮ್ಮಳ್ಳಿ. ೩೦).

[← ಇಂ. Dozen]

ಡಡುಲ (ನಾ). (?) : ಬಾಡಬಭೋಗದಿಂದಮೃತಪೂರ್ಣ ರಸಾಶ್ರಯ ದಿಂದಮಚ್ಯುತ ಶ್ರೀಡಡುಲ ಸ್ಫುರನ್ಮಹಿಮೆಯಿಂ . . . ಎಸೆವ ಪತ್ತನ ಮೆನ್ನವೊಲೆಂದು ಸಾಗರಂ (ಚಂದ್ರಭ್ಯು. ೨-೭೮). [?]

ಡಡ್ಸಾಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಡಡ್ಸಾಲ, ಧೂಢಸೆಲ, ಬೆಟ್ಟತೆಂಗು, ಕಾಡುತೆಂಗು (ವೃಜಿಗಿ. ೮-೧೪೦). [?]

ಡಣ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ.

ಡಣ್‌ಡಣ್ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಡಣ್ ಡಣ್‌ಎಂದು ಗಂಟೆ ಬಾರಿಸಿತು (ರೂಢಿ).

ಡಣಡಣ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಸ್ಕೂಲಿನಲ್ಲಿ ಗಂಟೆಯ ಡಣಡಣ ಸದ್ದು ಕೇಳಿದ ತಕ್ಷಣವೇ ಮಕ್ಕಳೆಲ್ಲಾ ಹೊರಗೋಡಿದರು (ರೂಢಿ).

ಡಣಡಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಡಣಡಣ ಎಂಬ ಶಬ್ದಮಾಡು : ಹುಣ್ಣಿಮೆ ಇನ್ನೂ ಎಂಟುದಿನವಿರುವಾಗಲೇ ಓಣಿ ಓಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕಚಿಕ್ಕ ಹಲಗೆಗಳು ಡಣಡಣಿಸ ತೊಡಗಿದವು (ರಂಗರೋ. ೪೩). [ಡಣಡಣ + – ಇಸು$_3$]

ಡಣತುಕಾರ 'ಡಣತ್ಕಾರ' ನೋ.

ಡಣತ್ಕಾರ, ಡಣತುಕಾರ (ನಾ). ಡಣಡಣ ಎಂಬ ಶಬ್ದ ; ಘಂಟೆಯ ಶಬ್ದ : ದೇವಾಲಯದಿಂದ ಘಂಟೆಯ ಡಣತ್ಕಾರ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ). **ಡಣತುಕಾರ :** ಅದೇ ಸನ್ನಾಹದ ತೋರ ಘಂಟೆಯ ಡಣತುಕಾರ ಕಾರಂ ಕಳಲಾದುದು (ಸೌಇಇ. XV, ೫೯-೨೦ ; 1184).

ಡಣಾಕೃತಿ (ನಾ). ಡಣಡಣ ಎಂಬ ಶಬ್ದ : ಹೊದಟ ಡೊಂಕಣಿಗಳ ಡಣಾಕೃತಿ[ಪಾಠಾಂ. ಝಣತ್ಕೃತಿ]ಯು . . . ಮಹಾಧ್ವನಿ ಬಗಿದುದ್ಯೆ ತಾವರೆಯ ತನಯನ ಕರ್ಣಕೋಟರವ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೨-೪).

ಡಣಾಡಂಗುರ 'ಢಣಾಡಂಗುರ' ನೋ.

ಡಣಾಯಕ 'ದಣ್ಣಾಯಕ' ನೋ.

ಡಣಾಯಕತನ (ನಾ). ದಂಡನಾಯಕನ ವೃತ್ತಿ ; ಸೇನಾಪತಿಯ ಉದ್ಯೋಗ : ಹೀಗೆ ತುಡುಗು, ವ್ಯಾಪಾರ, ಉದ್ಯೋಗ, ಒಕ್ಕಲತನ, ಡಣಾಯಕತನ ಎಲ್ಲವೂ ಹೊಟ್ಟೆಗಾಗಿಯೇ. ಆದರೂ ದಾಸನಾಗಿರುವುದು ಮಾತ್ರ ಇದಕ್ಕಲ್ಲ (ಜಗದಾ. ೧೦೯).

[ಡಣಾಯಕ (<ದಣ್ಣಾಯಕ) + – ತನ]

ಡಣಾಯಕಪದವಿ (ನಾ). ಡಣಾಯಕನ ಅಧಿಕಾರ: ತಂದೆ ವಿಜಯನಗರದ ರಾಜರಿಗೆ ಗುತ್ತಿಗೆದಾರನಾಗಿ ಡಣಾಯಕ ಪದವಿಯಲ್ಲಿದ್ದವನು (ಜಗದಾ. ೧೦೭). [ಡಣಾಯಕ (<ದಣ್ಣಾಯಕ) + ಪದವಿ]

ಡಣಾಯಕಿತಿ (ನಾ). ಡಣಾಯಕನ ಹೆಂಡತಿ; ಸೇನಾಪತಿಯ ಮಡದಿ : ಡಣಾಯಕ ಶ್ರೀಮಾರಸಿಂಗಯ್ಯನವರಿಗೆ ಡಣಾಯಕಿತಿ ಶ್ರೀಮಾಚಿಕಬ್ಬೆ ಯವರಿಗೆ (ಶಾಂತಲಾ. ೧).

[ಡಣಾಯಕ (<ದಣ್ಣಾಯಕ) + – ಇತಿ$_1$ (< – ಇತ್ತಿ)]

ಡಣ್ಣಾಯಕ 'ದಣ್ಣಾಯಕ' ನೋ.

ಡಪಳೆ, ಢಪ್ಪಳ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಟ್ಟೆ: ಡಪಳೆ, ಪತ್ತರೆ . . . ಅವಂಚಿ . . . ಮೊದಲಾದ ನಾನಾ ವಸ್ತ್ರಂಗಳಂ ಕುಡುವ ಪದ್ಮನಿಧಿಯುಂ (ಶಾಸ್ತ್ರಟೀ. ೧೯-೯). **ಢಪ್ಪಳ :** 'ಢಪ್ಪಳಸೀರೆ' ಪರಾ.

[←ಮರಾ. ಡಫಳಾ = ೧. ನೆಯ್ಗೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ.

೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಣ್ಣ]

ಡಪ್ಪ 'ಡಪ್ಪು' ನೋ.

ಡಪ್ಪು, ಡಪ್ಪ, ಡಫು, ಡಬ್ಬು$_5$, ದಪ್ಪು (ನಾ). (ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಭಜನೆ ಹಾಡುವವರು ಮತ್ತು ಡೊಂಬರಾಟದವರು ಕೈ ಬೆರಳುಗಳಿಂದ ಬಾರಿಸುವ) ಒಂದೇ ಮುಖವುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ ; ಹಲಗೆಯಂಥ ಒಂದು ವಾದ್ಯ ; ಕಂಜರಿ : ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನಾ ಡಪ್ಪಿನ ಮೇಲೆ ಮೃದುವಾಗಿ ಮಾಧ್ಯಮಿಕಾಂಗುಲಿ ನಡೆಸಿದ (ದೀಪಹ. II, ೩೮೯) ; ಅವಳಿಗೆ ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಈ ಡಪ್ಪು ಶಬ್ದದ ಹಿಂದೆ ಅನೇಕ ಕಥೆ, ಸಂದರ್ಭ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳು ದಾಳಿಮಾಡಿದವು (ಅಪನಾ. ೩೨). **ಡಪ್ಪ :** ಹುಡುಗರು ಡಪ್ಪ ಬಾರಿಸತೊಡಗಿದರು (ನೀನಮು. ೭೮). **ಡಫು :** ಒಂದು ಡಫು, ಒಂದು ದಮ್ಮಡಿ ಮನೀತುಂಬ ಬ್ಯಾಂಡ ಬಾರಿಸಿದಾಂಗ ಬಾಯಿ ಹಡದಿರ್ತದ (ಬಾಂಡಾಯ. ೫೩). **ಡಬ್ಬು$_5$:** (ಕ). **ದಪ್ಪು :** ಹಾಡುಗರು ಬಲಬಗಲಲ್ಲಿ 'ದಪ್ಪು' ಎಂಬ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ ಹಿಡಿದು ಅದೇ ಕೈಯಿಂದ ಬಾರಿಸುವರು (ಸುವರ್ಣ. ೪೦) ; ಈಗಿನ ಲಾವಣಿಕಾರರು 'ದಪ್ಪು' ಹಾಗು 'ತುಣ್‌ತಿಣಿ' ಗಳನ್ನು ಜೋಡಣೆ ಮಾಡಿ ಹಾಡುತ್ತಾರೆ (ಕನ್ನಜಾ. ೯೩).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಡಫ್; ಅರ. ಪಾರ. ದಫ್]

ಡಪ್ಪುಗಾರ (ನಾ). ಡಪ್ಪುಬಾರಿಸುವವನು; ಕಂಜರಿ ಹೊಡೆಯುವವನು: ಸಾರಂಗೀವಾದಕ ಡಪ್ಪುಗಾರರಿಗೆ ಎಲ್ಲಿಯ ಹುರುಪು ಬಂದಿದ್ದಿತೋ ಏನೋ (ಜನಜೀ. ೧೪೮). [ಡಪ್ಪು + – ಕಾರ$_1$ (< – ಕಾಱ)]

ಡಪ್ಪುಬಡಿ (ಕ್ರಿ). ಡಪ್ಪುವಾದ್ಯವನ್ನು ಬಾರಿಸು : ಆ ಹಾಡು ಆ ಡಪ್ಪು ಬಡಿಯೋದು, ನಡನಡಕ ಆ ಕ್ಯಾಕಿ ಹಾಕೋದು ನೋಡಿದರ ಈಚಲವುರ ದಮ್ಮನ ಪರಸಾದ ಗಡದ್ದ ತಗೊಂಡ ಬಂದಹಂಗ ಕಾಣತೈತಿ (ಹೊಸಂಸಾ. ೫೯). [ಡಪ್ಪು + ಬಡಿ$_1$]

ಡಫಾಲಿ (ನಾ). ಡಪ್ಪುವನ್ನು ಬಾರಿಸುವವನು ; ಡಪ್ಪುಗಾರ : ನನ್ನ ತಮ್ಮನನ್ನು ಒಬ್ಬ ಡಫಾಲಿಯ ಬಾರಿಸುವ ಮುಸ್ಲಿಮರ ಜಾತಿಯ ಹುಡುಗನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋದನು (ನಾಕಥೆ. ೬).

[←ಹಿಂ. ಡಫಾಲೀ; ಪಾರ. ದಫಾಲೀ]

ಡಫು 'ಡಪ್ಪು' ನೋ.

ಡಬ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಕಿಡಿಗಳು ಸಿಡಿದುವು ಡವುಳು ಡಬ್ಬೆಂದು (ನಾಗಳು. ೦೭-೬೭).

ಡಬ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ.

ಡಬಡಬ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ನಗಾರಿಯನ್ನು ಡಬಬಡ ಎಂದು ಬಡಿದದ್ದೂ ಬಡಿದದ್ದೇ (ರೂಢಿ). ಅವನ ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಡಬಡಬ ಅನ್ನುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ). 'ಡವ' ಪರಾ.

ಡಬಗಳ್ಳಿ 'ಡಬ್ಬುಗಳ್ಳಿ' ನೋ.

ಡಬಡಬಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗಳಗಳನೆ ಸುರಿ ; ತುಂಬಿತುಳುಕು : ಉಡಿತುಂಬಿಸಿ ಕೊಂಡು ಬಂದು, ಡಬಡಬಿಸುವ ಕಣ್ಣಿನಿಂದ, ಕಾಕಾ ಅವರಿಗೆ ರಾಚಪ್ಪನ ಹೆಂಡತಿ, ಕಾಲುಮುಟ್ಟಿ ಆಶೀರ್ವಾದ ಬೇಡಿದಾಗ (ದೀಪಹ. II, ೯೦). 'ಡಮಡಮಿಸು' ಪರಾ. ೨. ಪಾತ್ರೆ, ಕೆರೆ ಮೊದಲಾದುವು ಪೂರ್ತಿ ತುಂಬು. [ಡಬಡಬ$_0$ (P ←ಮರಾ. ಡಬಡಬಣೇ) + – ಇಸು$_3$]

ಡಬಡ್ಡಾಳಿಕೆ, ಡಬಡ್ಢಾಳಿಕೆ, ದಬಡ್ಢಾಳಿಕೆ (ನಾ). ಬೂಟಾಟಿಕೆ ; ಇಲ್ಲದ್ದನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ; ಬಡಾಯಿ : ಸತ್ಯಕ್ಕೆ ಶರಣು

ಹೊಡೆದು ಬಾಹ್ಯಾಡಂಬರಗಳ ಡಬಡ್ಡಾಳಿಕೆಗಳಿಂದ ಜನತೆಯನ್ನು ಮರುಳು ಗೊಳಿಸಿ ಮನ್ನಣೆಯನ್ನು ದೊರಕಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬುದೇ ಅದರ ಇಂದಿನ ಮೂಲ ಆಕಾಂಕ್ಷೆ (ಹೊಸಹು. ೧೪): ಈಗ ನೀನು ಮಾಡ್ತಾ ಇರೋ ಡಬಡ್ಡಾಳಿಕೆ ? (ಬೆಳುವು. ೧೫೩). **ಡಬಡ್ಡಾಳಿಕೆ:** ಒಬ್ಬ ಸಂಗೀತಗಾರನು . . . ಬಹಳ ಡಬಡ್ಡಾಳಿಕೆಯಿಂದ ಹಾಡುತ್ತಿರಲು (ಕಥಾಮಂ. IV, ೧೦). **ದಬಡ್ಡಾಳಿಕೆ:** ಆಡಂಬರದ ಆರಾಸು, ದಬಡ್ಡಾಳಿಕೆಯ ಪ್ರದರ್ಶನ ಬಂಡ್ವಾಳಿಲ್ಲದ ಬಡಾಯಿ (ಜೂಜು. ೬೬). [< ಡಬ್ಬು$_{2}$ + ಡಾಳ$_{1}$ + – ಇಕೆ]

ಡಬಡ್ಡಾಳಿಕೆ 'ಡಬಡ್ಡಾಳಿಕೆ' ನೋ.

ಡಬರಿ, ಡಬರೆ, ದಬರಿ, ದಬ್ಬರಿ, ದಬ್ಬರೆ$_{1}$ (ನಾ). ಲೋಹದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಬಾಯಿ ಅಗಲವಿರುವ ಪಾತ್ರೆ;ಬೋಗುಣಿ;ಪಾತೇಲಿ(ಉಕ): ಒಂದು ಡಬರಿಯಲ್ಲಿ ಬಿಸಿನೀರು ತಗೊಂಡು ಬಾ ನೀನು (ಸಾಹೇಬ್. ೨೨೬); ಮಾಂಸವನ್ನು ಡಬರಿಯಲ್ಲಿ ಬೇಯಿಸುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ (ನಾಕಥೆ. ೪೦); ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನು ಈ ಹುಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಸುಖವಾಗಿ ಬಿದ್ದುಕೊಂಡು ಡಬರಿ ಯಂತಿದ್ದ ಮೇಲಿನ ಆಕಾಶವನ್ನು ನೋಡಬಹುದು (ಮಹಾತ್ಮಾ. ೧೫). **ಡಬರೆ:** ನಮ್ಮ ಅನ್ನದ ತಪ್ಪೇಲಿ, ಸಾರಿನ ಡಬರೆ ಇತ್ಯಾದಿ (ಹನ್ನೊಂದ. ೭೦). **ದಬರಿ:** 'ದಬರಿಟೊಪ್ಪಿಗೆ' ಪರಾ. **ದಬ್ಬರಿ:** ನೀನು ಮತ್ತೆ ತಪ್ಪು ಮಾಡಿದರೆ ನಿನಗೆ ಒಂದು ದಬ್ಬರಿ ಚಿಕಿರ್ ಮದ್ಯ ಜುಲ್ಮಾನೆ ಹಾಕುತ್ತೇನೆ (ಮಳಿನಾ. ೯೮). **ದಬ್ಬರೆ$_{1}$:** "ಕೊಪ್ಪರಿಗೆ; ದೊಡ್ಡ ಪಾತ್ರೆ"(ಜಾನಕೋ. ೩); ಅದರ ಮೇಲೆ ಸುಗಂಧ ಪೂರಿತವಾದ ಬಿಸಿನೀರಿನ ಲೋಟಗಳಿದ್ದ ದಬ್ಬರೆ ಗಳಿದ್ದುವು (ಪುನರು. ೧೨೦); ಕೆಲವರು ತುಂಬಿದ ಕೋಲ್ದೊಟ್ಟ ದಬ್ಬರೆ ಗಳನ್ನು ಮೇಲೊಯ್ಯುತ್ತಿದ್ದರು (ಪುನರು. ೩೦೬). [←ಹಿಂ. ಡಬರೀ]

ಡಬರಿಟೊಪ್ಪಿಗೆ, ದಬರಿಟೊಪ್ಪಿಗೆ (ನಾ). ಡಬರಿಯ ಆಕಾರದ ಟೊಪ್ಪಿಗೆ,–ಟೋಪಿ: ಊರತುಂಬ ಡಬರಿಟೊಪ್ಪಿಗೆ ಮೋಟಾರಕಾರಿನ ಡಾಕ್ಟರುಗಳು ಇದ್ರೂನೂ . . . ಎಲ್ಲಾರೂ ನನ್ನೇ ಎಬ್ಬಿಸ್ತಾರೆ (ಹನ್ನೊಂದ. ೩೦). **ದಬರಿಟೊಪ್ಪಿಗೆ:** ದಬರಿಟೊಪ್ಪಿಗೆಯನ್ನು ಕೈಲಿ ಮುಟ್ಟದೆ ಗೂಟದಿಂದ ಚಾಚಿ ಹಿಡಿದಿದೆ ಗೋಡೆ (ದಾಕೂಟ. ೨). [ಡಬರಿ + ಟೊಪ್ಪಿಗೆ]

ಡಬರೆ 'ಡಬರಿ' ನೋ.

ಡಬಾಣ 'ಡಮಾನ' ನೋ.

ಡಬಾಸು (ನಾ). ಮುಚ್ಚಳ: ರೊಕ್ಕದ ಗಮಜಿತ್ತು, ಹರೆಯದ ಹೆಣ್ಣನ್ನು ಚಾಂದೀ ಡಬಾಸಿನಿಂದ ಮಡಿಸುವಷ್ಟು ವೈಭವವಿತ್ತು (ದೀಪಹ. II, ೧೯೩); ಜೀರಗಿಂಡಿಗೆ ಡಬಾಸ ಹೊಚ್ಚಿ ಸಂಗೀತ ಸಾಗಬೇಕು (ಬಾಬಲ. ೫೦). [←ಮರಾ. ಧಾಪಣ]

ಡಬೀರ, ಡಬೀರಿ, ದಬೀರ (ನಾ). ರಾಜನ ಖಾಸಗೀ ಗುಮಾಸ್ತ; ರಾಜನ ಆಪ್ತಕಾರ್ಯದರ್ಶಿ: ಭಾಗಾನಗರದಲ್ಲಿಯ ಡಬೀರನು ಕೇವಲ ವಾಗಿ ನನ್ನ ವಿಶ್ವಾಸಪಾತ್ರನು, ನನ್ನ ಸಮೀಪದ ಆಪ್ತನು (ಔರಂಗ. ೧೧೫); "ಪರರಾಜರ ನಿಯೋಗಿಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾಗತವನ್ನು ನೀಡಿ ಅವರಿಗೆ ರಾಜ ದರ್ಶನವನ್ನು ಮಾಡಿಸುವ ಅಧಿಕಾದರಲ್ಲಿ ನಿಯುಕ್ತ"(ಔರಂಗ. ೬೩೬). **ಡಬೀರಿ:** ೨. ಗುಮಾಸ್ತ; ಮುನ್ಶಿ; ಕಾರಕೂನ: (ಕ). **ದಬೀರ:** ೧. ಪರರಾಷ್ಟ್ರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ದೌತ್ಯಾದಿ ಸಕಲಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೂ ದಬೀರ ಅಥವಾ ಸುಮಂತನೂ . . . ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಛತ್ರಶಿ. ೧೪೦). [←ಮರಾ. ಡಬೀರ್; ಪಾರ. ಹಿಂ. ದಬೀರ್]

ಡಬೀರಿ 'ಡಬೀರ' ನೋ.

ಡಬ್ಬ, ಡಬ್ಬಿ, ಡಬ್ಬೆ$_{2}$ (ನಾ). ೧. ಲೋಹದ ತಗಡಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಮುಚ್ಚಳವಿರುವ ಚಿಕ್ಕ ಅಥವಾ ದೊಡ್ಡ ಕರಡಿಗೆ,–ಸಂಪುಟ,– ಕರಂಡ: ಬೆಲ್ಲದ ಡಬ್ಬವನಿವರು ಆರು ಮೈಲಿಯ ದೂರವಿದ್ದರು ನಮ್ಮೂರು ನನಗಾಗಿ ಹೊತ್ತು ತಂದಿಹರು (ಚಂದ್ರವೀ. ೧೩೩-೨೯); ಗೋಪುರಕ್ಕೆ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ ಬಳಿಯುತ್ತಿದ್ದವರ ಕೈಯಿಂದ ಬಣ್ಣದ ಡಬ್ಬ ಜಾರಿತು(ಗೋಪುರ.೧); ಮಗ್ಗುಲಲ್ಲಿ ಸೀಮೆಯೆಣ್ಣೆಯ ಡಬ್ಬ (ರಾಮೂನೆ.೦೦೧). **ಡಬ್ಬಿ:** ೧. ಕಸ್ತೂರಿಯ ಡಬ್ಬಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೯೦): ಅವುಗಳ ಮೇಲೆ ಚಿತ್ರಫಲಕ, ತೂಲಿಕೆ ಮತ್ತು ಬಣ್ಣದ ಡಬ್ಬಿಗಳು . . . ಇದ್ದವು (ದಾಣಿ. ೪೦): ಡಬ್ಬಿಗಳೆಲ್ಲಾ ಬರಿದೋ ಬರಿದು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಏನೂ ಇಲ್ಲ (ಅಗಸ್. ೧೨). ೨. ರೈಲು ಬಂಡಿಯ ಬಿಡಿ ಗಾಡಿ; ಬೋಗಿ: ಟಿಕೇಟ್ ಕಲೆಕ್ಟರನು ಬರಿಯ ಎರಡನೆಯ ವರ್ಗದ ಡಬ್ಬಿಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಸುಳಿದಾಡದೆ . . . ಮೂರನೆಯ ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಹೋಗಿ ಟಿಕೇಟು ಇಲ್ಲದವರನ್ನು ಹಿಡಿಯ ಹತ್ತಿದನು (ಪ್ರೇಮುಕ. ೩೬); ಮುಂದಿನ ಡಬ್ಬಿಗೆ ದಬ್ಬಬಹುದಾಗಿತ್ತು (ದೀಪಹ. II, ೨೨೯). **ಡಬ್ಬೆ$_{2}$:** ೧. ಈ ದಾರು 'ಬಾಯಿ ಮುಚ್ಚಿದ ನಸ್ಯದ ಡಬ್ಬೆ' ಅನಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ಸ್ವಪ್ನಹೊ. ೧೦): ಇನ್ನು ಅರ್ಧ ತಾಸು; ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಊಟದ ಡಬ್ಬೆ ಬರುವುದು (ಪ್ರೇಮುಕ. ೧). ೨. ನಾನೋ ನಮ್ಮ ದೇಸಿಯ ಉಡುಪಿನಲ್ಲಿ ಹೋದೆ; ನನ್ನ ಡಬ್ಬೆಯಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಗದ ವೇಷ ಧರಿಸಿದ್ದ ಅರ್ಥಾತ್ 'ಸೂಟಭಾಯಿ' ಯೊಬ್ಬ ಕುಳಿತಿದ್ದ (ಮುಂಗಾಪು. ೨೦). [←ಹಿಂ. ಡಬ್ಬಾ; ಮರಾ. ಡಬ್ಬೀ, ಡಬಾ, ಡಬೀ]

ಡಬ್ಬಗಳ್ಳಿ 'ಡಬ್ಬುಗಳ್ಳಿ' ನೋ.

ಡಬ್ಬಣ 'ದಬ್ಬಳ' ನೋ.

ಡಬ್ಬಣಕಾಟ 'ದಬ್ಬಣಕಾಟ' ನೋ.

ಡಬ್ಬಣಸಾಲೆ 'ದಬ್ಬಣಸಾಲಿ' ನೋ.

ಡಬ್ಬನೆ (ಅ). ಡಬ್ ಎಂದು ಸದ್ದು ಹುಟ್ಟುವ ಹಾಗೆ.

ಡಬ್ಬನೆಬೀಳು = ಡಬ್ ಎಂದು ಶಬ್ದವಾಗುವಂತೆ ಬೀಳು: ಕೊಳಗದಷ್ಟಲೆ ಅಟ್ಟದಿಂದ ಡಬ್ಬನೆ ಬಿತ್ತು (ರೂಢಿ). [ಡಬ್ + – ಅನೆ$_{1}$]

ಡಬ್ಬಳ 'ದಬ್ಬಳ' ನೋ.

ಡಬ್ಬಿ 'ಡಬ್ಬ' ನೋ.

ಡಬ್ಬಿಗಡಿಗೆ (ನಾ). ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಕೆಯನ್ನು ಹಾಕಲು ಇಟ್ಟಿರುವ ಗಡಿಗೆ,–ಹುಂಡಿ,–ಗೋಲಕ. [ಡಬ್ಬಿ (< ಡಬ್ಬ)+ಗಡಿಗೆ]

ಡಬ್ಬು$_{1}$ 'ದಬ್ಬು$_{1}$' ನೋ.

ಡಬ್ಬು$_{2}$ 'ದಬ್ಬು$_{2}$' ನೋ.

ಡಬ್ಬು$_{3}$ (ನಾ). ಟೊಳ್ಳಾದ ಡಬ್ಬ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಬಡಿದಾಗ ಹುಟ್ಟುವ ಶಬ್ದ: (ಕ).

ಡಬ್ಬು$_{4}$ 'ದಂಬ' ನೋ.

ಡಬ್ಬು$_{5}$ 'ಡಪ್ಪು' ನೋ.

ಡಬ್ಬುಕ 'ದಬ್ಬುಕ' ನೋ.

ಡಬ್ಬುಕೊಡ 'ಡಬ್ಬುಗೊಡ' ನೋ.

ಡಬ್ಬುಗಳ್ಳಿ, ಡಬಗಳ್ಳಿ, ಡಬ್ಬಗಳ್ಳಿ (ನಾ). ಕಳ್ಳಿಜಾತಿಯ ಗಿಡಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ; ಪಾಪಾಸುಕಳ್ಳಿ; ಮುಳ್ಳುಗಳ್ಳಿ: (ಕ). **ಡಬಗಳ್ಳಿ:** ಎಲ್ಲೆಲ್ಲೂ ಬೆಳೆದ 'ಡಬಗಳ್ಳಿ' ಯ ಆ ಕಾಡು, ಆ ಬೆಟ್ಟ, ತನ್ನೊಳಗೆ ಬರುವವರನ್ನು ದೆವ್ವಿನ ಹಾಗೆತಲೆಯೆತ್ತಿ ಹೆದರಿಸುತ್ತದೆ (ಬನಸಿ. ೮೪). **ಡಬ್ಬಗಳ್ಳಿ:** ನಡೂರೊಳಗೆ ಡಬ್ಬಗಳ್ಳಿ ಬೆಳಿಸಿಕೊಟ್ಟಾಂಗ ಆಗೇದ (ಹುಚ್ಚಾಟ. ೦೧೪). [ಡಬ್ಬು$_{3}$ + ಕಳ್ಳಿ$_{2}$]

ಡಬ್ಬುಗಾಣ್ (ಕ್ರಿ). ಆಡಂಬರವನ್ನು ಕಾಣು: ಡೋಕೆಂಬ ಡೌಕೆಯ ಡಂಬರ ಡಬ್ಬುಗಂಡೇಕೆ ಭಜಿಸರೊ ಶ್ರೀ ಹರಿಯ (ಶತಸಾಂ. ೭೩-೫೬). [ಡಬ್ಬು$_{4}$ (< ದಂಬ) + ಕಾಣ್]

ಡಬ್ಬುಗಾತಿ (ನಾ). ಬೂಟಾಟಿಕೆ ಸ್ವಭಾವದವಳು; ಸೋಗುಗಾತಿ: ಡಬ್ಬುಗಾತಿಯುಬ್ಬರ ಬಗೆಯ ನಾವು ಬಲ್ಲೆವು (ಕೋಹಿನೂ. ೦೦೨). [ಡಬ್ಬು$_{4}$ (< ದಂಬ) + – ಕಾತಿ$_{5}$]

ಡಬ್ಬುಗಾರ 'ಡಂಬಗಾರ' ನೋ.

ಡಬ್ಬುಗೈ (ನಾ). ಬೋರಲಾದ ಕೈ : 'ಕೈತೋರಿಸು' ಎಂದರೆ ಅವರು ಅವನ ಮುಂದೆ ಡಬ್ಬುಗೈ ಮಾಡಿದರು (ಸ್ಮೃತಿಜ. ೮೮).
[ಡಬ್ಬು₂ (<ದಬ್ಬು₂) + ಕೈ₂ (<ಕೆಯ್₂)]

ಡಬ್ಬುಗೊಡ, ಡಬ್ಬುಕೊಡ (ನಾ). ತಲೆಕೆಳಗಾಗಿ ಇರಿಸಿದ ಕೊಡ ; ಬೋರಲುಹಾಕಿದ ಬಿಂದಿಗೆ : ನನ್ನ ಉಪದೇಶವು ಡಬ್ಬುಗೊಡದ ಮೇಲೆ ನೀರು ಸುರುವಿದಂತೆ ಆಗುತ್ತದೆ (ಮೋಹಿನೀ. ೨೯). **ಡಬ್ಬುಕೊಡ :** ಡಬ್ಬು ಕೊಡದ ಮೇಲೆ ಸುರಿದ ನೀರಿನಂತೆ ವ್ಯರ್ಥವೇ ಆಗಿ ಆತ ಅವರ ಮೇಲೆಯೇ ಸಿಟ್ಟಾಗಿರಬೇಕು (ಕೃತಕೃ. ೩೭). [ಡಬ್ಬು₂ (<ದಬ್ಬು₂) + ಕೊಡ₂]

ಡಬ್ಬುಮಲಗು (ಕ್ರಿ). ಹೊಟ್ಟೆ ಕೆಳಗಾಗಿ ಮಲಗು : ಮಂದಾಕಿನಿಯು ಲಜ್ಜೆಯಿಂದ . . . ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಡಬ್ಬು ಮಲಗಿದ್ದಳು (ಮಂದಾಕಿ. ೪).
[ಡಬ್ಬು₂ (<ದಬ್ಬು₂) + ಮಲಗು₁ (<ಮಲಂಗು₁)]

ಡಬ್ಬುಹಂಚು 'ದಬ್ಬುಹಂಚು' ನೋ.

ಡಬ್ಬುಹಾಕು 'ದಬ್ಬುಹಾಕು' ನೋ.

ಡಬ್ಬೆ₁ 'ದಬ್ಬೆ₁' ನೋ.

ಡಬ್ಬೆ₂ 'ಡಬ್ಬ' ನೋ.

ಡಮುಡಮ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಡಮುಡಮ[ಪಾಠಾಂ. ಢಮಾಢಮ]ಮೆಂಬ ಡಿಂಡಿಮದ ಭೋರೆಂಬ ಕಹಳೆಯ (ರಾಜಶೇ. ೬-೦೦ ವ).

ಡಮುಡಮಿಸು (ಕ್ರಿ). ಡಬಡಬಿಸು ; ತುಂಬಿ ತುಳುಕು : ಮಾತು ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಡಮುಡಮಿಸಹತ್ತಿತು (ರೂಢಿ). [ಡಮುಡಮ + – ಇಸು₃]

ಡಮುಡಮಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಡಮುಡಮು ಎಂಬ ಸದ್ದಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಡಬಡಬಿಸು : ನಾಲ್ಕೂ ಗಾಡಿಗಳಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಹಂಡೆಗಳನ್ನೂ ಹೌದುಗಳನ್ನೂ ಇಡಿಸಿಕೊಂಡು . . . ನೀರುತುಂಬಿ ಡಮುಡಮಾಯಿಸುತ್ತ ಊರಿಗೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದನು (ಕನಕ. ೨೭). [<ಡಮುಡಮ + – ಇಸು₃]

ಡಮಣಿ 'ದಮಣಿ' ನೋ.

ಡಮರ, ಡಮರಿ₁, ಡಮುರು, ಡವರ₁ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ: ಡಮರ[ಪಾಠಾಂ. ರು]ವೆಂಬ ಡೋಲು . . . ಘಂಟಿಕೆಯೆಂಬ ಘಟ ಈ ತೆಱದ ದಶವಾದ್ಯಂಗಳಂ (ವಿವೇಕ. ೨೩೭). **ಡಮರಿ₁ :** ನುಡಿಸಿದನು ಡಮರಿಯನು . . . ಶೂಲ್ಡಿಡಿದು ಬಿಡದೆತ್ತಿ ಶಂಖ ಊದಿದನು (ಕನ್ನಜಾ. ೦೮೨) ; ಅನೇಕ ಹರಕೆಯ ಪದ್ಯಗಳನ್ನು 'ಡಮರಿ'ಯ ತಾಳದಲ್ಲಿ ನುಡಿಸಿ ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳ ಮನಸ್ಸನ್ನೇ ಗೆಲ್ಲುವನು (ಕನ್ನಜಾ. ೦೯). **ಡಮುರು.** 'ಡಮುರುರೇಖೆ' ಪರಾ. **ಡವರ₁.** 'ಡವರಿಗ' ಪರಾ.
[<ಸಂ. ಡಮರು]

ಡಮರಿ₁ 'ಡಮರ' ನೋ.

ಡಮರಿ₂ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಅಭಿನಯದಲ್ಲೊಂದು ಬಗೆ ; ಹತ್ತೊಂಬತ್ತು ವಿಧವಾದ ದೇಶೀಯ ಆಕಾಶಚಾರಿಗಳಲ್ಲೊಂದು ; ಒಂದು ಕಾಲನ್ನು ಕುಂಚಿತಮಾಡಿ, ಅದನ್ನು ಎಡಕ್ಕೂ ಬಲಕ್ಕೂ ಸುತ್ತಿಸುವುದು: ಒಂದು ಪದಂ ಕುಂಚಿತದಿಂ ನಿಂದೆಡಬಲನಾಗಿ ತಿರುಗೆ ಡಮರಿಯೆನಿಕ್ಕುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೬-೯೩). [ಸಂ. ಡಮರೀ]

ಡಮರು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ ; ಬುಡುಬುಡಿಕೆ ಯಾಕಾರದ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ : ಡಮರು[ಪಾಠಾಂ. ರ]ವೆಂಬ ಡೋಲು, ಝರ್ಝರವೆಂಬ ಝಾಯಿ . . . ಘಂಟಿಕೆಯೆಂಬ ಘಟ ಈ ತೆಱದ ದಶವಾದ್ಯಂಗಳಂ ಬಾರಿಸಲ್ (ವಿವೇಕ. ೨೩೭) : ಮುರಜೆ ಢಕ್ಕಂ ವೀಣೆ ಡಮರು ತಾಳಂ ಮೇಳ (ಸಿದ್ಧಕಾ. ೮-೭); ನೃತ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಂದಲ್ಲ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಡೋಲು, ಡೋಲಕ, ಡಮರು, ತಮಟೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಬಳಸುತ್ತಾರೆ (ಯಕ್ಷಬ. ೯). [ಸಂ.]

ಡಮರುಕ (ನಾ). = ಡಮರು: ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರಂ—ಅಮರೀ – ಅವರಿ . . . ಡಮರುಕ, ಡಮರುಗ–ಡವರುಗ (ಶಮದ. ೨೬೩ ಪ್ರಯೋ) ; ದೊರೆವೆತ್ತ ತದನ್ವಯವೀಶ್ವರಾಂಶವೆಂಬುದು ಸುವರ್ಣವೃಷಭಧ್ವಜದಿಂ ವರ ಡಮರುಕ ತೂರ್ಯದಿನೊಪ್ಪಿರೆ (ಶಾಸಪ. ೬೮-೫ ; 1170). [ಸಂ.]

ಡಮರುಗ, ಡವರುಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ : ಹಸ್ತಂಗಳು ಕಪಾಲ ಖಟ್ವಾಂಗ ತ್ರಿಶೂಲ ಡಮರುಗಸ್ಥಾನ (ಬಸವ. ೮೪೪); ಡಮರುಗ ಪಿನಾಕ ತ್ರಿಶೂಲಂಗಳಿಂದೊಪ್ಪೆ (ಇಹರ. ದೇ. ೪೪-೭); ಮನದಿಷ್ಟ ವಾರದ ಡಮರುಗಕರಧರ . . . ಸಂಗಮೇಶ್ವರ ರಕ್ಷಿಸೆನ್ನ ಸತತಂ (ಪ್ರಾಥರಾ. ೭-೦); ಪಾಣಿನಿಯು ಶೈವನು ಶಿವನ ಡಮರುಗದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನ ವಾದ ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು . . . ವಿಸ್ತರಿಸಿದನು (ಭಾಕದ. ೨೦೦). **ಡವರುಗ :** ಮಕಾರಕ್ಕೆ ವಕಾರಂ—ಅಮರೀ–ಅವರಿ . . . ಡಮರುಕ, ಡಮರುಗ–ಡವರುಗ (ಶಮದ. ೨೬೩ ಪ್ರಯೋ); ಡವರುಗದ ಮುಖವೆರಡ ನಳೆದುಂ ಕ್ರಮದಿಂ ವ್ಯಾನೀಳವನಳೆದು ಬಗೆಗಳನಳೆದುಂ ಕೊಮ್ಮಿದ ರೆರಡಂ ಕೂಡರ್ಧಿಸುತಂ ಅಮಿತಗುಣಾ ಗುಣಿಸೆ ಕಂಭ ತಪ್ಪದೆ ಬರ್ಕುಂ (ಕ್ಷೇತ್ರಗ. ೦೭-೩).

ಡಮರುಗ ಪಟುಘೋಷಣ= ಒಂದು ಬಿರುದು: ಭಳಾರಿಯ ಮಕ್ಕಳು ಡಮರುಗಪಟುಘೋಷಣರುಂ ಶ್ರೀಮದಯ್ಯಾವೊಳೆಯ ಪುರವರಾ ಧೀಸ್ವರರುಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೦೦೨-೪೦ ; 1144 ?). [<ಸಂ. ಡಮರುಕ]

ಡಮರುಗಧರ (ನಾ). ಡಮರುವನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿರುವವನು; ಶಿವ: ಕೈಲಾಸೇಂದ್ರ ಡ[ಪಾಠಾಂ. ಢ]ಮರುಗಧರ ತ್ರಿಶೂಲಿಯು ದಿಕ್ಪಾಲಕ ನೆನಲು ಈಶಾನಧರನು (ಬಿಜ್ಜಪು. ೭೩-೪೬). [<ಸಂ. ಡಮರುಕಧರ]

ಡಮರುಧ್ವಾನ (ನಾ). ಡಮರುವಾದ್ಯದ ಶಬ್ದ : ಆಲೋಕಮಾತ್ರದಿಂದ ಖಿಳಮಂ ಸುಟ್ಟುರುಹಿ ಮೇಲೆ ಡಮರುಧ್ವಾನದಿಂದೊಡೆದಜಾಂಡಮಂ . . . ಎಸೆವ ನಾಟ್ಯಾಡಂಬರದ ಶಿವನ ಲೀಲೆಯಂ ಕೇಳು (ಭಾವಚಿಂ. ೩-೫); ಸ್ಫೂರ್ಜದ್ಗರ್ಜದ್ಘನಾಡಂಬರ ರವ ಡ[ಪಾಠಾಂ. ದ]ಮರುಧ್ವಾನವಿಂಬಾಗೆ (ರಾಜಶೇ. ೩-೮೯) [ಡಮರು + ಧ್ವಾನ]

ಡಮರುಬಡಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಡಮರುವಾದ್ಯವನ್ನು ಬಾರಿಸು. ೨. (ಅಲಂ) ತಿರುಗಿ ತಿರುಗಿ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಡಮುಡಮಿಸು; ಎಡೆಬಿಡದೆ ನೆನಪಿನಲ್ಲಿ ಮೂಡಿ ತೊಂದರೆಕೊಡುತ್ತಿರು : ಈ ಹುಡುಗಿ ಬೇರೆ ನನ್ನ ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಡಮರುಬಡಿಯಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದ್ದಾಳೆ (ಕೃತಿಜ. ೮೩).
[ಡಮರು + ಬಡಿ₁]

ಡಮರುಯತಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಆರು ವಿಧವಾದ ಯತಿಗಳಲ್ಲೊಂದು: ಡಮರುಯತಿ ಗೋಪುಚ್ಛಯತಿ ಬಂದು,ನಂತರ ಶ್ರೋತೋವಾಹಯತಿಯ ಅನುಕ್ರಮಣ (ಸಂಗೀಚಂ. ೫೮). [ಡಮರು + ಯತಿ]

ಡಮಾಣ 'ಡಮಾನ' ನೋ.

ಡಮಾನ, ಡಬಾಣ, ಡಮಾಣ, ಡಮಾರ, ದಬಾಣ, ದಮಾಣ, ದಮಾನ (ನಾ). ಮೆರೆವಣಿಗೆ ಮೊದಲಾದ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಎತ್ತು, ಕುದುರೆ, ಒಂಟೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಬೆನ್ನಿನ ಎರಡು ಪಕ್ಕಗಳ ಮೇಲೆಯೂ ಒಂದೊಂದು ಬರುವಂತೆ ಅಳವಡಿಸಿದ ಜೋಡು ನಗಾರಿ : ಎಸೆವ ವೀರಣ ಡಮಾನ ಚಂಬಕ ಮದ್ದಳೆಗಳೆಂಬ ಬಹುವಾದ್ಯ ದುಬ್ಬಟೆಯುಖಿಳದೆಸೆಯೊಳಾವರಿಸಲು (ಚಬಪು. ೫-೭) ; ಎತ್ತಿನ ಮೇಲೆ ಬಾಜಿಸುವ ಡಮಾನದ ಮೊತ್ತದಿ (ಕಂನವಿ. ೨೩-೪೦). **ಡಬಾಣ :** (೬). **ಡಮಾಣ :** ಬಿಗಿದ ಡಮಾಣದಲೊಂಟೆಗಳಗಣಿತ ಝಗಝಗಿಸುವ ಕಾಂತಿ ಯಿಂದ ಸೊಗಸುವ ಕೊಲ್ಹಾರ ಬಂಡಿಯ (ಕಂನವಿ. ೦೦-೩೩). **ಡಮಾರ :** ಡಮಾರದ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕೈಕಾಲು ಬಿಟ್ಟ (ಗಾದೆ). **ದಬಾಣ :** "ನಗಾರಿ" (ಜಾನಕೋ. ೩). **ದಮಾಣ :** "ಡಿಂಡಿಮಃ – ದಮಾಣಂ" (ಶಾಕಕ್ಕ. ೨೭) ;

ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಎರಡುವೇಳೆ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದ ದಾಳ ದಮಾಣ ಭೇರಿ ಮುಂತಾದ ಓಲಗಗಳಿಗೆ ಈಗ ದಿಳ್ಳಿಯಿಂದ ಬಂದ ನೌಬತ್ತನ್ನು ಪ್ರತಿನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ನಾಲ್ಕು ವೇಳೆ ನಡೆಸುವಂತೆ ಕಟ್ಟಳೆ ಮಾಡಿದರು (ಮಹಾವಂ. I, ೦೪೭); ವೆಂಕಟಾದ್ರಿನಾಯಕನನ್ನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಜಯಿಸಿ, ಅವನಲ್ಲಿದ್ದ ದಾಳ ದಮಾಣ ಅಂದಳ ಮುಂತಾದವನ್ನು ಕಿತ್ತುಕೊಂಡು (ಜಾಮವಂ. ೩೦); ದಂಡಿಗೆ ಹೆದರಿಲ್ಲ ದಮಾಣಕ್ಕೆ ಹೆದರಿಲ್ಲ, ದಾಸಯ್ಯನ ಕಣಮಣಿಗೆ ಹೆದರಿಯೇನೆ ? (ಗಾದೆ). **ದಮಾನ:** ವಿಲಸಿತ ಭ್ರಮರ ಝೇಂಕರದ ಬಲುದಮಾನಗಳಬ್ಬರದಿಂದ ಮಧುನೃಪ ಸಲೆ ವನರಾಷ್ಟ್ರಕ್ಕೈತಂದ (ಕಂಸವಿ. ೯-೫); ಕರಿಗಳ ಮೇಲೊಪ್ಪುವ ದಮಾನಗಳಬ್ಬರವೆಸೆದುದು ಪುರದೊಳಗೆ (ಕಂಸವಿ. ೯-೬೦).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಟವ್ಮಾನ; ಮಲ. ಢಮಾನ; ತೆಲು. ಡಮಾರ, ಡಮ್ಮಾರ]

ಡಮಾಮಿ, ಢಮಾಮಿ, ದಮಾಮಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ರಣವಾದ್ಯ ; ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಬಾರಿಸುವ ಒಂದು ವಿಧದ ದೊಡ್ಡ ನಗಾರಿ : ಸಮರದ ಭೇರಿಯಂ ಸಂಗ್ರಾಮದ ಡಮಾಮಿಯಂ . . . ಹೆಗ್ಗಾಳೆಯಬ್ಬರದುಬ್ಬಟೆಯಿಂದುರ್ಬಿ (ಹಮ್ಮೀರ. ೩-೩೫ ವ); ಬಡಿದರು ಸನ್ನೆಯ ಭೇರಿ ಡಮಾಮಿಯ ಕತುರಭಸಕೆ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ಒಡೆಯಲು (ಕಂಸವಿ. ೧೪-೧); ಕಡುಬೆಡಗಿನ ಡಮಾಮಿ ಜರ್ಝರಗಳು ಬಿಡದೆ ಮೆಱೆವ ಸಮ್ಮೇಳ (ಜ್ಞಾನಪ. ೪೧-೩೭); ಅವನ ಡಾಲು ಡಮಾಮಿ ಸತ್ತಿಗೆ ಕೆಂಪಿನ ನಿಶಾನಿಯುಮಂ (ಕೆಳನೃ. ೨-೪೯). **ಢಮಾಮಿ:** ೧. ಪೊಡವ ಢಮಾಮಿ ಭೇರಿ ಪಟಹಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೦-೫-೬೩). ೨. ಪ್ರಕಟಣೆ; ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ; ಜಾಹೀರಾತು: ನಿಮಗೆ ಕೆಲಸವಿಲ್ಲ. ಕೊಲಂಬೋದಲ್ಲಿ ಹೆಂಡತಿ ಮನೆ ಅಂಗಡಿ ಭೂಮಿ ಇರುತ್ತಿದ್ದರೆ ಹೋಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲವೇ ? ಅವೆಲ್ಲ ಸೋದರ ಮಾವ ವಿಚಾರ ಸಾಹೇಬರು ಹಾಕಿದ ಢಮಾಮಿ (ಜಾರುದಾ. ೦೫೨); ಇದು ಶಿರಸಿ ಎಲಕ್ಕಿಯಲ್ಲ, ಸಕಳೇಶಪುರದ್ದು ಎಂದು ಢಮಾಮಿ ಹೊಡೆದ (ರೂಢಿ). **ದಮಾಮಿ:** ೧. ಜಡಿವ ಕಹಳೆ . . . ತನಬಟ ದಮಾಮಿಗಳು (ದೇವಾಂಪು. ೩-೨೦೮); ಭೇರಿ ತಂಬಟ ದಮಾಮಿಗಳಾದಿಯಲಿ (ಮೋಹತ. ೩೭-೯); ಕರಿಭಯದಾಳು ದಮಾಮಿ ಸಿಂಹಾಸನ ಮೆಱೆವ ಕಿರೀಟ ಮುಂತಾದ ಬಿರುದುಗಳನು ತಂದೊಡೆಯನಿಗೊಪ್ಪಿಸಿ (ಜ್ಞಾನಪ. ೦೩-೫೪).

[←ಮರಾ. ಡಮಾಮಾ, ದಮಾಮಾ ; ಪಾರ. ದಮಾಮಾ]

ಡಮಾರ 'ದಮಾನ' ನೋ.

ಡಮಾಲು (ನಾ). = ಡಮಾಮಿ ೧ : ಡಾಲು, ಡಮಾಲು, ರಾಯಭಟ ಮುಂತಾದ ರಣವಾದ್ಯಗಳು ತಟ್ಟನೆ ನಿಂತವು (ರೂಲೇಖಾ. ೫). [?]

ಡಮುರು 'ಡಮರ' ನೋ.

ಡಮುರುರೇಖೆ (ನಾ). ಡಮರುವನ್ನು ಹೋಲುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಮುಂದ್ರಿಕ ರೇಖೆ : ಕಲಶರೇಖೆಯು ಡಮುರುರೇಖೆಯು ಮಕರಧ್ವಜ ರೇಖೆಯು ಇವು ಯಾವಾತನಿಗೆ ಉಂಟೋ ಆತನು ಅತ್ಯಂತ ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿಯಾಗಿ ಕೀರ್ತಿವಂತನಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಸುಖವನ್ನೂ ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನೂ ಪಡೆಯುವವನು (ಸಾಮುಲ. ೩೬-೫). [ಡಮುರು (<ಡಮರ) + ರೇಖೆ]

ಡಮ್ಮು (ನಾ). (ಕರಾ) ದಿಮ್ಮಿ ; (ಗರಗಸದಲ್ಲಿ ಕೊಯ್ದು ಹಲಗೆ ಮಾಡಲು ಬರುವ) ದೊಡ್ಡ ಮರದ ಕಾಂಡ: ಸರಕಾರದವರಿಗೆ ಒಂದು ಡಮ್ಮು ಮರ ಬೇಕಂತೆ (ಜಾರುದಾ. ೦೫). [<ದಿಮ್ಮಿ]

ಡಯನ (ನಾ). ೧. (ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ) ಹಾರುವುದು: "ಡಯ್ಯಂ, ಡಾಯ್ಯಂ, ಡಯನಂ, ಡಯನೀಯಂ—ಈ ೪ ಆಕಾಶಗಮನಂ" (ಕಾಶಕೈ. ೦೨೯). ೨. ಹಕ್ಕಿಗಳ ಹಾರಾಟ : "ಹಕ್ಕಿಗಳ ನೆಗೆತ" (ಸಿರಿಕೋ. ೨೦೦). ೩. (ಕುಲೀನ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಪ್ರಯಾಣಕ್ಕೆ ಬಳಸುವ, ವಸ್ತ್ರಾಚ್ಛಾದಿತವಾದ) ಮನುಷ್ಯರು ಹೆಗಲಿನಲ್ಲಿ ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಹೋಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾಹನ ; ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ ; ಮೇಣೆ ; ಡೋಲಿ : "ಕರ್ಣೀರಥಃ, ಪ್ರವಹಣಂ, ಡಯನಂ – ೩ ಮನುಷ್ಯರು ಹೊರುವ ವಿಮಾನದ ಹೆಸರು, ಡೋಲಿಗೂ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೦೭); ಡಯನದಲಿ ಕುಳಿತು ಬರುವಾಗ (ಶ್ರೀರಾಜ. ೩-೦೩). ೪. ರಥದ ಓಟ,–ಗತಿ : "ಪ್ರವಹಣಂ, ಡಯನಂ – ಈ ೨ ರಥದ ಹರಿ" (ಹಲಾಯು. ೭೩-೨೯೦); "ಸ್ಯಂದನಂ ಶಕಟಂ . . . ಚಕ್ರಿಯೆಂದೆನಲ್ ಬಂಡಿಯಕ್ಕವಱ ಹರಿಹು ಪ್ರವಹಣಂ ಡಯನಮೆಂದೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮುಂಗರಾ. ೮೪-೩೭). [ಸಂ.]

ಡರಕಿ, ಧರಕಿ, ಥರಕೆ (ನಾ). ತೇಗುವಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ಶಬ್ದ : (ಕ). **ಥರಕಿ:** ನಾಕು ದಶಮಿ, ಕಾರೆಳ್ಳಿನ ಹಿಂಡಿ . . . ಅವಳ ಅಪರೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೊಡೆದು ಥರಕಿ ಬಿಟ್ಟ ವಿಷಯ ಗೋವಿಂದಭಟ್ಟನಿಗೆ ಗೊತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ದೀಪಹ. II, ೭). **ಥರಕೆ:** ತಿಂದು ತೇಗಿ, ಒಂದು ಅಖಂಡ ತಂಬಿಗೆ ನೀರು ಸೆಡ್ಡಿ ಥರಕೆಯ ಡೋಲು ಬಡಿಯುತ್ತಿದ್ದೆವು (ದೀಪಹ. II, ೦).

[←ಮರಾ. ಡರಕೀ = ಗರ್ಜನೆ]

ಡರಕೆ 'ಡಂಬುಕಂ' ನೋ.

ಡರಿಕೆ 'ಡಂಬುಕಂ' ನೋ.

ಡರಿಕೆಹಾಕು 'ಡುರುಕುಹಾಕಂ' ನೋ.

ಡರ್ರನೆ (ಅ). ಡರ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದದೊಡನೆ: ತನಿಯಡಗನಡಸಿ ತಿಂದು ಬಸುಱು ಬೀಗೆ ಡರ್ರನೆ ತೇಗಿ . . . ರಣಭೂಮಿಯೊಳು ಕುಣಿದಾಡು ತಿರ್ದುವಾ ಮರುಳ ಪಡೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೫-೨೩); ತಿಂದು ಡರ್ರನೆ ತೇಗಿದನು (ರೂಢಿ). [ಡರ್$_0$ + – ಅನೆ$_1$]

ಡಲಾಯತ 'ಡಲಾಯಿತ' ನೋ.

ಡಲಾಯಿತ, ಡಲಾಯತ, ಡಳಾಯಿಂತ, ಡಳಾಯ್ತು, ಢಲಾಯಿತ, ಢಳಾಯಂತ, ಢಳಾಯಿತ(ನಾ). ರಾಜನ ದರ್ಬಾರಿನಲ್ಲಿ ಕೆಲಸಮಾಡುವ ಸಮವಸ್ತ್ರದ ಆಳು ; ಕೋರ್ಟು ಕಚೇರಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸಿಪಾಯಿ ; ಪೇದೆ; ಚೋಪುದಾರ; ಜಿಲ್ಲಾಕಚೇರಿಯ ಜವಾನ: ಸಿದ್ಧಯ್ಯನನ್ನು ನನ್ನ ಡಲಾಯಿತನನ್ನಾಗಿ ನೇಮಿಸಿಕೊಂಡೆ (ಹಂಗಾಳ್ಳ. ೬೩೭); ಮಾಮಲೆದಾರರು ಡಲಾಯಿತನನ್ನು ಕಳಿಸಿ (ದಾಲಹ್. ೨೫೯); ಸುಲ್ತಾನರು . . . ಡಲಾಯಿತರನ್ನು ಕರೆದು, ಮಂತ್ರಿ ಪೂರ್ಣಯ್ಯನವರನ್ನು ಕರೆತರುವಂತೆ ಅಪ್ಪಣೆ ಮಾಡಿದರು (ದಾಲಹ್. ೫೨೮). **ಡಲಾಯತ:** ಆ ಖಾದರಖಾನನ ಕಡೆ ಬಲೆ ಆದ್ಮಿ ಹರಿಕಾರ ಡಲಾಯತ ಸಹ ಇದ್ದು ಜನರ ಸಂಗಡ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೪೦). **ಡಳಾಯಿತ:** ಅಲ್ಲಿ ಡಳಾಯಿತರು ಎಲ್ಲರನ್ನು ಆದರಿಸಿ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿದರು (ದಾಲಹ್ ೫೨೮). **ಡಳಾಯ್ತು:** ಅಡುವಳ ಡಳಾಯ್ತು ಸೂಱಾಯ್ತುರುಮೇಂ ಗಡ ಬೆಜ್ಜಬೀರಣಿಗರುಂ . . . ಏನಂ ಮಾಟ್ಟಿರ್ (ಮ್ಮಸೂಮು. ೪-೪೭). **ಢಲಾಯಿತ:** 'ಡವಾಲಿಢಲಾಯಿತ' ಪರಾ. **ಢಳಾಯತ:** ಹರಿಕಾರನಾಯಕರದೊಂದೆಶೆ ಢಳಾಯತರ್ವ ಪಡಸೆಯಿಂ (ಕೃಷ್ಣವಿ. ೫-೧೦). **ಢಳಾಯಿತ:** ಅಲ್ಲಿಗಲ್ಲಿಗೆ ಢಳಾಯಿತರು ಕಟ್ಟೆಗೆಯವರು . . . ಸಂಚರಿಸುತ್ತ (ಕೃಷ್ಣವಿ. ೩-೫೭).

[←ಹಿಂ. ಢಲೈತ್ ; ಮರಾ. ಢಾಲಾಈತ್]

ಡವ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : 'ಡವಗುಟ್ಟು' ಪರಾ.

ಡವಡವ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಬಿಚ್ಚಲಾರೆ ಹಿಗ್ಗಲಾರೆ ಎದೆಯೊಳಿಹುದು ಡವಡವ (ಅರಳು. ೪೫೩-೨); ಅವನಿಗೆ ಎದೆ 'ಡವಡವ' ಎಂದು ಬಡಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ).

ಡವಕೆ$_1$ (ನಾ). ಉಗುಳುವ ಪಾತ್ರೆ ; ಪೀಕದಾನಿ : "ಡವಕೆ – ಕಾಳಾಂಜಿ" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೨): "ಡವಕೆ ಕಾಳಾಂಜಿ" (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೫೩); ಭರತಾಗಮದೊಳ್ ಮೂವತ್ತೆರಡೆನೆ ನೆಗಟ್ದಂಗಹಾರಮುಂ ನೂಱೆಂಟುಂ ಕರಣಮುಮನವಳ ಡವಕೆಯ ಪರಿಚಾರಿಕೆಯುಱಿಗುಂ (ಆದಿಪು. ೯-೨೨೯); ಅಡಪದ ಡವಕೆಯ

ಮಜ್ಜನದ ವಿಳಾಸವತಿಯುರಂ(ವರ್ಧಮಾ. ೩-೯೮); ಕುಂಚದಡಪದ ಡವಕೆಯ ಕನ್ನಡಿಯ ಕನ್ನೆಯರ್ಕಣ್ಗೆಸೆದರ್ (ಶಂಠಮಾ. ೩-೪೦); ಸುರನಾರಿಯೊರ್ವಳಾ ಭೂವರನಾರಿಗೆ ಹೊನ್ನ ಡವಕೆಯುಂ ಪಿಡಿದಿರ್ದಳ್ (ಬಾಧಪು. ೬-೮೪) : ವರುಣಂ ಪೊಂಗಿಂಡಿಯುಂ ವಾಸವನೆ ಡವಕೆಯುಂ . . . ಪಿಡಿದೋಲೈಸಿ ನಿಂದಿರ್ದರ್ (ರಾಜಶೇ. ೧೪-೧೫೮).

ಡವಕೆಯವಳ್=ಡವಕೆಯನ್ನು ಎತ್ತಿಹಿಡಿಯುವ ಪರಿಚಾರಿಕೆ. **ಡವಕೆಯವರ್** (ಬಹುವ):ಡವಕೆಯವರ್ ಶ್ರಮಂಗೊಂಡ ಪಾತ್ರದಂತುಮ್ಮಳಿಸೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೧೫೯). [<ಸಂ. ಪ್ಯೇವಕ]

ಡವಕೆ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ. 'ಡವಕೆವಾಜಿಸು' ಪರಾ. [?]

ಡವಕೆವಾಜಿಸು (ಕ್ರಿ). ಡವಕೆವಾದ್ಯದಂತೆ ಬಡಿದುಕೊಳ್ಳು ; ಡವಡವ ಅನ್ನು : ಪಿರಿದುಮೆರ್ದೆ ಡವಕೆವಾಜಿಸುತಿರೆ . . . ನರೇಂದ್ರನಂದನನನೊಲ್ದು ನೋಡಿದಳೊರ್ವಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೮೧). [ಡವಕೆ$_2$ + ಬಾಜಿಸು]

ಡವಕೆವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಪೀಕದಾನಿಯನ್ನು ಒಡ್ಡು ; ಕಾಳಂಜಿಯನ್ನು ಹಿಡಿ : ಲೋಕಂ ಪೊಗಟ್ಟುದು ಕನಕಾಬ್ಜಾಕಾರದ ಡವಕೆವಿಡಿದ ಸುರಸೌಂದರಿಯಂ (ಆದಿಪು. ೭-೭) ; ಡವಕೆವಿಡಿವ ವೀಳೆಯುವುಂ ತಂದೆಡೆಮಡಗುವ ದಿವಿಜರ ಬೆಡಂಗಿಯರ್ ಬೀೞ್ ಬಲಿದ ವಿಭ್ರಮಮಂ (ಮಹಾನೇ. ೮-೪೭).

[ಡವಕೆ$_1$ + ಪಿಡಿ$_1$]

ಡವಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). (ಎದೆ) ಡವಡವ ಎನ್ನು,-ಹೊಡೆದುಕೊಳ್ಳು,-ಬಡಿದುಕೊಳ್ಳು,-ಹಾರು: ಅವನ ಎದೆ ಡವಗುಟ್ಟುತ್ತಿತ್ತು (ಚಿಕರಾ. ೦೦೯): ಆ ಸೇನೆಯೇನಾದರೂ ತಮ್ಮ ಮೇಲೆ ಬಂದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಗತಿ ಪೂರೈಸಿತೆಂದು ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಡವಗುಟ್ಟುತ್ತಿತ್ತು (ಚಿದೇವ. ೨೫೦).

ಡವಡವಗುಟ್ಟು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಎದೆ ಮಾತ್ರ ಇನ್ನೂ ಡವಡವಗುಟ್ಟುತ್ತ ಇತ್ತು (ಘಾಟೀಮು. ೦೦೨). [ಡವ + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ಡವಡವನೆ (ಅ). ಡವಡವ ಎಂದು ಸದ್ದಾಗುವಂತೆ : ಅವಳ ಎದೆ ಡವಡವನೆ ಹೊಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದುದು ಅವಳಿಗೆ ಕೇಳಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ರಂಗನಾ. ೦೩೩). [<ಡವ + – ಅನೆ$_1$]

ಡವಡವಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಡವಡವ ಎಂದು ಎದೆ ಬಡಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು ; ಗುಂಡಿಗೆ ಹೊಡೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು : ಎದೆಯ ಡವಡವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಇದೆ ಇದೆಯೆಂಬ ಧ್ವನಿ ಸ್ಫುರಿಸಿದಾಗ ಬಂದ ಲಹರಿ (ಹೃದಹ. ೮೪-೨). ೨. ಲವಲವಿಕೆ ; ಚಟುವಟಿಕೆ : (ಕಿ). ೩. (ಆಲಂ) ಹೆದರಿಕೆ ; ಭಯ : ಅವಳಿಗೆ ಒಳಗೊಳಗೆ ಒಂದು ಡವಡವಿಕೆ (ನಡದಾ. II, ೮೯೫).

[< ತವ + – ಇಕೆ]

ಡವಡವಿಸು (ಕ್ರಿ). = ಡವಗುಟ್ಟು : ನನ್ನ ಎದೆ ಡವಡವಿಸಹತ್ತಿತು (ವ್ಯನಿ. ೩೦೨). [<ಡವ + – ಇಸು$_3$]

ಡವಡೆ$_1$ 'ಡವುಡೆ$_1$' ನೋ.

ಡವಡೆ$_2$ 'ದವಡೆ' ನೋ.

ಡವಣೆ, ಢವಣೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ದೊಡ್ಡ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ ; ಢಕ್ಕೆ ; ನಗಾರಿ : ವರ ಶಂಖ ಡವಣೆ ಜಾಗಟೆ ವಾದ್ಯ ಭೋರಿಡೆ (ಗೊಮ್ಮಜ. ೨-೫೭) ; (ಸಾಧಾರಣ ಬಿರುದುಗಳು) . . . ಮಾಯಾ ಮರತಾಪು, ಪಂಚ ನಿಶಾನಿ, ಡವಣೆ, ಅರಲಿವಸ್ತ್ರ, ಚಲವಾದಿ ಘಂಟೆ (ಗುರುದ. ೦೧). **ಢವಣೆ** : "ಯಶಃಪಟಃ, ಢಕ್ಕಾ ೨ ಢವಣೆ ಹೆಸರು, ಅಂದರೆ ಡೋಮು"(ಸಿದ್ಧಾಂತಿ.೫೪).

[ದೇ.॥ ತೆಲು. ಠವಣೆ, ಠವಿಣ, ಡವಿಣೆ]

ಡವಣೆವಱೆ (ನಾ).=ಡವಣೆ (?) : ಮಾಯದ ವೀರನಂ ನೋೞಲಿಱಿದು ಕೆಡಪುವ ಪರಾಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಪಕ್ಕಾದ ಡ[ಪಾಠಾಂ. ಕುಡ]ವಣೆವಱೆಯ ಕಾಲ ಸರಪಳಿಯ ಬಾವುಲಿಯ (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೦ ವ). [ಡವಣೆ + ಪಱೆ$_1$]

ಡವರ$_1$ 'ಡಮರ' ನೋ.

ಡವರ$_2$ (ನಾ). ಆವರಿಸುವಿಕೆ ; ಆಕ್ರಮಿಸುವಿಕೆ. 'ಡವರಿಸು' ಪರಾ.

[<ಸಂ. ಡಮರ]

ಡವರಿಗ (ನಾ). ಡಮರುವನ್ನು ಬಾರಿಸುವವನು : ಡವರಿಗರು ಇಬ್ಬರು . . . ಮಾಲೆಗಾಱನೊಬ್ಬ ಬಾಹ್ಯನೊಬ್ಬ ಅಂತು ನಿಯೋಗವೈದು (ಎಕ. XII, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೨-೨೮ ; 1261). [ಡವರ$_1$ (<ಡಮರ) + – ಇಗ]

ಡವರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಿವಿ ; ಹಿಂಸಿಸು ; ಬಾಧಿಸು : ಕೋಡೆತ್ತಿ ಕೋಡಿನ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಡವರಿ[ಪಾಠಾಂ. ಳಿ]ಸಿತು ಕುಸುಬಿತ್ತು ಕೆಡಹಿತ್ತು (ಸೋಮಚ. ೫-೩೭). ೨. ಆವರಿಸು ; ಆಕ್ರಮಿಸು ; ವ್ಯಾಪಿಸು : ಡವರಿಸಿದ ಡೊಳ್ಳಾಸ ರಣಬೇಳುವೆಯ ಬಿಗುಹಡಗಿದವೊಲನಿಬರು ತವತವಗೆ ನಾಚಿದರು ಕೋಳಾಹಳಕೆ ಪವನಜನ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೦-೧). 'ಡಾವರಿಸು' ಪರಾ.

[ಡವರ$_2$+ – ಇಸು$_3$]

ಡವರುಗ 'ಡಮರುಗ' ನೋ.

ಡವಲು 'ಡೌಲು' ನೋ.

ಡವಲುಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಅಂದಾಜುಮಾಡು ; ಊಹಿಸು : ಭೂಮಿಗೆ ಯಿಷ್ಟು ಖಂಡಗ ದವಸಾ ಯೆಂಬದಾಗಿ ಡವಲುಕಟ್ಟಿ . . . ಕಂದಾಯಕ್ಕೆ ದಾಖಲು ಮಾಡಬೇಕು (ಮಹಾಮ. II, ೭೦).

[ಡವಲು (<ಡೌಲು) + ಕಟ್ಟು$_1$]

ಡವಳ$_1$ 'ಡಾಳ$_1$' ನೋ.

ಡವಳ$_2$ (ನಾ). ಮಂಗಳದ ಹಾಡು ; ಒಂದು ಬಗೆಯ ಶೋಭನದ ಹಾಡು ; ಸೋಬಾನೆ : ವಿಪ್ರನಾರಿಯರು ಜಂಗುಳಿ ಡವಳ ಶೋಭಾನವ ಪಾಡುತ ರಂಗನುತ್ಸವದೊಳೈದಿದರು (ಕಂನವಿ. ೯-೬೩) ; ಶೋಭನ ಡವಳವ ಪೇಳ್ವ (ಕಂನವಿ. ೨೫-೧೫) ; ಚಿನ್ನದ ಪೀಠವನಿರಿಸಿ ಕೋಮಲೆಯರು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಡವಳವ ಪಾಡಿ (ಜಿನರಾ. ೯-೭೦). 'ಧವಳ' ಪರಾ.

[←ಮರಾ. ಢವಳಾ, ಧವಲಾ, ಧವಳಾ./ಸಂ. ಧವಲ]

ಡವಳು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಹಿಡಿದುದು ದಳ್ಳುರಿ ನಭವ ತುಡುಕಿತು ಧಗಧಗಧಗಿಲೆಂದು ಕಿಡಿಗಳು ಸಿಡಿದುವು ಡವಳು ಡಬ್ಬೆಂದು (ನಾಗಕು. ೧೭-೭೭).

ಡವಾಲಿ, ದಬಾಲಿ$_1$, ದವಾಲಿ (ನಾ). ಸೇವಕರು ಎದೆಯ ಮೇಲೆ ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಧರಿಸುವ ಬಿಲ್ಲೆಯುಳ್ಳ ಪಟ್ಟಿ : ತನ್ನ ಚಿನ್ನದ ಡವಾಲಿಯನ್ನು ಅವನಿಗೆ ತೊಡಿಸುವುದೇ? (ನಿಬಂಧ. I, ೨೨೫) : ಒಳಗೆ ಹೋದ ಮೇಲೆ ಡವಾಲಿ ಹಾಕಿದ್ದ ಸೇವಕರು ಬಂದರು (ಮುನಿಮಾ. ೬೭) : **ದಬಾಲಿ$_1$** : ಅವಳು ಚಿನ್ನದ ಹುರಿಯಿಂದ ಸಿಂಗರಗೊಂಡಿದ್ದ ನೀಲಿಯಂಚಿನ ಸಮವಸ್ತ್ರವನ್ನೂ, ನೀಲಿಯ ದಬಾಲಿಯನ್ನೂ ಧರಿಸಿದ್ದಳು (ಪುನರು. ೦೮೮). **ದವಾಲಿ** : (ಚರ್ಮ, ಮೊ.ಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ) ಪಟ್ಟಿ . . . ಎದೆಪಟ್ಟಿ: ದವಾಲಿ (Belt. ಇಂಕನಿ.) ; ಬಾಗಿಲಲ್ಲಿ ದವಾಲಿ ಧರಿಸಿದ ಚಪ್ರಾಸಿಯೊಬ್ಬ ನಿಂತು ನನ್ನನ್ನು ತಡೆಯುತ್ತಾನೆಂದಲ್ಲ (ಅಲಿಮ. ೩೨). [?]

ಡವಾಲಿಜವಾನ (ನಾ). ಡವಾಲಿಯನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ ಜವಾನ,-ಪೇದೆ,-ಸೇವಕ : ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿಯೆ ಡವಾಲಿಜವಾನನು ಬಂದು . . . ಕೂಗಿದನು (ದಿನಾರಿ. ೮೩). [ಡವಾಲಿ + ಜವಾನ]

ಡವಾಲಿಢಲಾಯಿತ (ನಾ). ಡವಾಲಿಯನ್ನು ಧರಿಸಿದ ಢಲಾಯತ ; ಜಿಲ್ಲಾ ಕಚೇರಿಯ ಸಿಪಾಯಿ : ಡವಾಲಿಢಲಾಯಿತನಿಗೆ ಸಿಟ್ಟುಬಂದು ರಾಟೆಯ ನಡುಗಂಬವನ್ನಲ್ಲಾಡಿಸಿದನು (ದಿನಾರಿ. ೮೩).

[ಡವಾಲಿ + ಢಲಾಯಿತ (<ದಲಾಯಿತ)]

ಡವಾಲಿಯಾಳು (ನಾ). = ಡವಾಲಿಜವಾನ : ಆ ಕೋರ್ಟು, ಆ ಜಡ್ಜಿ, ಆ ಡವಾಲಿಯಾಳುಗಳು . . . ಅವರೆಲ್ಲ ಧೀರನಿಗೆ ನೂತನ ಅನುಭವ (ಇಡನೋ. ೧). [ಡವಾಲಿ + ಆಳು$_3$ (<ಆಳ್$_3$)]

ಡವಿಗೆ 'ಡೋವಿ' ನೋ.

ಡವುಗೆ 'ಡೋವಿ' ನೋ.

ಡವುಡು 'ದೌಡು' ನೋ.

ಡವುಡೆ$_1$, **ಡವಡೆ**$_1$, **ಡೌಡೆ** (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ ; ಡಿಂಡಿಮ: ಮೃದಂಗ ಡಮರುಗ ಢಕ್ಕೆ ಡವುಡೆಗಳ . . . ನಿರ್ಘೋಷದಬ್ಬರ (ಕುವ್ಯಾಶ. ೨-೫) ; ಪೊಡೆವ ಬಿರುದಿನ ಡವುಡೆ (ರೇವಣ. ೩೦-೩೯) ; ಆ ಸಮಯದೆ ಮುರಜ ಡವುಡೆ ಡಮರುಗ ಪಾಸ ಮೃದಂಗ ಶಂಖಾನೀಕ ಆಶಾಂಬರನ ಗೇಹದೊಳೆಸೆದವು (ತ್ರಿ ಭು ತಿ. ೩-೨೩) ; ಡವುಡೆ ಜೇಗಟೆ ಮಲಹರಿಯ ಜಾಡಿಸಿಕೊಂಬ ಪ್ರವುಡೆಯರಿರ್ದರಿಕ್ಕೆಲದಿ(ಮೋಹತ. ೨೦-೩೯); ಪಟಹ ತಮ್ಮಟ ಢಕ್ಕೆ ಡವುಡೆ ಕಹಳಾಸಮುತ್ಕಟ ನಾದಮಳ್ಳಿಜಿಯೆ (ಚಿಬಪು. ೦೬-೦೩) ; ಮರುಳ್ಗಳ ಪಡೆ ಹರೆ ಡವುಡೆಗಳೆತ್ತಿ ಮುಂದೆ ಬಹವು ಶಿವಶಿವೆಯರ ಸುತ್ತಿ (ಗಣೇಶ. ೨೦-೫೨೩). **ಡವಡೆ**$_1$: (ಕ). **ಡೌಡೆ** : "ಡಿಂಡಿಮವೆನಲು ಮೊರೆವ ಡೌಡೆ[ಪಾಠಾಂ. ಡವುಡೆ]ಯೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೨೪-೭) ; ಘುಡುಘುಡಿಸುವ ಡೌಡೆ[ಪಾಠಾಂ. ದೌಡೆ]ಯ ಕೋಳಾಹಳದಬ್ಬರವಾಗೆ (೧ರಿಕ. ೬-೫೫ ವ) ; ಬಿರಯಿ ನೀಂ ಪೋಪೋಗು ಪೋಗೆಂದು ಮುಂಗಡೆಯೊಳ್ ಸಾಱುವ ಡೌಡೆಯೆಂಬ ತೆಱದಿಂದಂ ಬಗ್ಗಿಸುತ್ತಿರ್ದುವು ಗ್ಗಡದಿಂ ಕೋಗಿಲೆ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೫೫).

ಡವುಡೆ$_2$ 'ದವಡೆ' ನೋ.

ಡವುಲಂದಾಜು (ನಾ). ಸುಮಾರಾದ ಬೆಲೆಯ ನಿಗದಿ ; ಅಂದಾಜು ಬೆಲೆ. [ಡವುಲು (<ಡೌಲು) + ಅಂದಾಜು]

ಡವುಲು 'ಡೌಲು' ನೋ.

ಡವುಲುಕೊಚ್ಚು (ಕ್ರಿ). ಜಂಬಕೊಚ್ಚು ; ಬುರುಡೆಹೊಡೆ ; ಆತ್ಮಪ್ರಶಂಸೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು : (ಕ). [ಡವುಲು (<ಡೌಲು) + ಕೊಚ್ಚು$_1$]

ಡವುಲುಜಮಾಬಂದಿ (ನಾ). ಒಂದು ಗ್ರಾಮದಿಂದ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಬಹುದಾದ ಒಟ್ಟು ಅಂದಾಜಿನ ಭೂಕಂದಾಯ ; ಭೂಮಿ ತೆರಿಗೆಯ ಅಂದಾಜು ಮೊತ್ತ : (ಕ). [ಡವಲು (<ಡೌಲು) + ಜಮಾಬಂದಿ]

ಡವುಲುದಾರ (ನಾ). ೧. ಆಗಬಹುದಾದ ಧಾನ್ಯದ ಬೆಳೆಯ ಅಂದಾಜು ಅಳತೆಯ ಮೇಲೆ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ನಿಗದಿಮಾಡುವವನು : (ಕ). ೨. ಜಂಬಗಾರ ; ಬಡಾಯಿಗಾರ : (ಕ). [ಡವುಲು (<ಡೌಲು) + –ದಾರ$_4$]

ಡವುಲುದಾರಿ (ಗು). ಉತ್ತಮವಾದ ; ಚೆನ್ನಾದ : ಅವನು ಮಗಳ ಮದುವೆಗೆ ಡವುಲುದಾರಿ ಚಪ್ಪರವನ್ನು ಹಾಕಿಸಿದ್ದನು (ರೂಢಿ). [←ಮರಾ. ಡೌಲ್‌ದಾರ್]

ಡಸಿಕು (ನಾ). ವಕ್ರನಾದವನು ; ಕುಟಿಲನಾದವನು ; ಮೋಸಗಾರ : ಸರ್ವಸ್ವಾಪಹರಣಂ ಮಾಡಿ ತನ್ನೊಡನಿರ್ದ ಕಸವಿಂಗಂ ಕಳುಚಿಂಗಂ ಡಸಿಕಿಂಗಂ . . . ಸಿತಗರ್ಗಂ ವಸುಧೇಶ್ವರ ಕೇಳ ಕುಡುವನುರ್ಕಿ ಕುಮಾರಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೭೦). [?]

ಡಹಳಾಮಂಡಳ (ನಾ). ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು ; ಡಹಾಳ : ಡಹಳಾಮಂಡಳಮನುಡಿಗೆ ಸಾಧ್ಯಂ ಮಾಡಿ (ಎಕ. XI. ದಾವಣ. ೪೨-೧೧ ; 1162). [ಡಹಳ$_0$ + ಮಂಡಳ (= ಮಂಡಲ)]

ಡಹಾಳ (ನಾ). ಒಂದು ಸೀಮೆಯ ಹೆಸರು; P ಬುಂದೇಲ್ ಖಂಡದ ಒಂದು ಪ್ರದೇಶ ; ಚೇದಿ ಅರಸರ ದೇಶ : ಸಮುಪಗಮ್ಯ ಡಹಾಳ ದೇಶೇ ಶ್ರೀಬದ್ದೆಗವ್ ತದನು ತಸ್ಯ ಸುತಾವ್ (ಮೈಆರಿ.ರಿಪೋ. ೧೧-೮೪; 967). [?]

ಡಹು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಿಂಬೆ ; ಗಜನಿಂಬೆ : "ಲಕುಚಃ, ಲಿಕುಚಃ, ಹುಃ – ೩ ಗಜನಿಂಬೇ ಹೆಸರುಗಳು " (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೧೦). [ಸಂ.]

ಡಳಮಳ (ನಾ). ತಳಮಳ ; ಸ್ಥಿಮಿತತೆ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 'ಡಳಮಳಿಸು' ಪರಾ. [←ಮರಾ. ಡಳಮಳ]

ಡಳಮಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ನಡುಗು ; ಅಲ್ಲಾಡು ; ಕಂಪಿಸು ; ಹೊಯ್ದಾಡು : ಆತನ ಮನಸ್ಸು ಅರಳಿಯ ಎಲೆಯಂತೆ ಡಳಮಳಿಸಹತ್ತಿತು (ತುಳಸಿ. ೦೨೦) ; ಅವಳಿಗೆ ಅವನ ಡಳಮಳಿಸುವ ಮನಸ್ಸಿನ ಸ್ಥಿತಿ ನಿಶ್ಚಿತವಾಯಿತು (ಅಪನಾ. ೦೨೦). [ಡಳಮಳ + – ಇಸು$_3$]

ಡಳಾಯಿತ 'ಡಲಾಯಿತ' ನೋ.

ಡಳಾಯ್ತ 'ಡಲಾಯಿತ' ನೋ.

ಡಳುಹು (ನಾ). ಪೊಳ್ಳು ಆಡಂಬರ : ಡಂಬೂ ಡಳುಹೂ[ಪಾಠಾಂ. ಡಳ್ಳ] ಎನ್ನದಯ್ಯಾ ಡಂಬಕನೆಂಬವನಾನಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೩೬೬) ; "ಹೆಮ್ಮೆ" (ಬಸವ. ಕೋಶ) ; ಡಂಬು ಡಳ[ಳು]ಹು ಎನ್ನದು ಡಂಬಕ ಮನದವ ನಂಬಿ ನಂಬದ ಡಂಬಕ ನಾನು (ಸಿದ್ಧಪು. ೩೦-೬). [?]

ಡಾಂಬರ 'ಡಾಮರ$_2$' ನೋ.

ಡಾಂಬರರಸ್ತೆ 'ಡಾಮರರಸ್ತೆ' ನೋ.

ಡಾಂಬರು 'ಡಾಮರ$_2$' ನೋ.

ಡಾಂಬರೆಣ್ಣೆ (ನಾ). ಡಾಮರದ ಎಣ್ಣೆ ; ಟಾರೆಣ್ಣೆ ; ತಾರೆಣ್ಣೆ : ಮರ, ಕಲ್ಲಿದ್ದಲು ಮೊ.ನ್ನು ಒಣಬಟ್ಟಿ ಇಳಿಸುವುದರಿಂದ ದೊರೆಯುವ, ಮರ, ಕಬ್ಬಿಣ ಮೊ.ನ್ನು ಕೆಡದಂತೆ ಇಡಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ, ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣದ ಅಂಟುದ್ರವ; ಡಾಂಬರೆಣ್ಣೆ (Tar. ಇಂಕನಿ.). [ಡಾಂಬರ (<ಡಾಮರ$_2$) + ಎಣ್ಣೆ]

ಡಾಂಬಿಕ, ಡಾಂಭಿಕ (ನಾ). ೧. ತೋರಿಕೆಯ ನಡೆನುಡಿಯುಳ್ಳವನು ; ಆಡಂಬರವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವವನು : "ಡಾಂಬಿಕ (ಡಂಬಿಕ) – ದಾಂಭಿಕ " (ತದ್ಭಕೋ. ೦೬) ; ಲೋಕಡಾಂಬಿಕನಾಗಿ ಇಲ್ಲದ ಹೋಕೆಗಳನೇ ಕಲಿತು (ಗಗತಾ. ೦೮-೩೪). ೨. ತೋರಿಕೆಯ ನಡೆನುಡಿ : ಆಡಂಬರ : ಡಾಂಬಿಕವನುಳಿದು ತನುಮಾತ್ರಮಂ ಸಲಹಲು (ವೆಂಕಾರಾ. ೬-೫೩-೪೪). **ಡಾಂಭಿಕ** : ೧. ನುಡಿವಲ್ಲಿ ಗದ್ಗದಂಗಳು ಹೊಱಹೊಮ್ಮದಿದ್ದರೆ ಕೂಡಲಸಂಗಮ ದೇವರ ಭಕ್ತಿಗಿದು ಚಿಹ್ನ ಎನ್ನಲ್ಲಿವಿಲ್ಲವಾಗಿ ಆನು ಡಾಂಭಿ[ಪಾಠಾಂ. ಡಂಭ]ಕ ಕಾಣಿರೇ (ಬಸವ. ೩೭೮) ; ಡಾಂಭಿಕರಾದವರನ್ನು ಶಿಕ್ಷಿಸುತ್ತೇವೆ (ಕೃಷ್ಣಭೂ. ೩೩) ; ಆದರೆ ನನಗಂತೂ ಯಾವ ತಾಯಿಯೂ ಇರಲಿಲ್ಲವಲ್ಲ ಡಾಂಭಿಕರ ಬಲೆಗೆ ಬೀಳುವುದಕ್ಕೆ (ಪಾಣಿಅ. ೯೩). [<ಸಂ. ದಾಂಭಿಕ]

ಡಾಂಬಿಕಜನ (ನಾ). ಡಾಂಭಿಕ ಮಂದಿ; ಆಡಂಬರ ತೋರಿಸುವ ಜನ: ಇದು ಕಣಾ ಪುರುಷಾರ್ಥವೆಂಬುದು ಇದುವೆ ಪರಮಂ ಸೂರೆಗೊಂಬುದು ಇದುವೆ ಡಾಂಬಿಕಜನರ ನಂಬದ (ಗಗತಾ. ೦೭-೪೮). [ಡಾಂಬಿಕ + ಜನ]

ಡಾಂಭಿಕ 'ಡಾಂಬಿಕ' ನೋ.

ಡಾಂಭಿಕತನ (ನಾ). ಇಲ್ಲದೆ ಇರುವುದನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವುದು ; ತೋರಿಕೆಯ ನಡೆನುಡಿ ; ಸೋಗು; ನಟನೆ: ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಆಯುಷ್ಯವನ್ನೂ . . . ಹಾಳುಮಾಡಿ, ಮೇಲೆ ಡಾಂಭಿಕತನದ ವ್ಯಥೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುವೆಯಾ (ಸ್ಕೂಲಮಿ. ೬೨). [ಡಾಂಭಿಕ (<ಡಾಂಬಿಕ) + –ತನ]

ಡಾಕಿಣಿ, ಡಾಹಿಣಿ, ಢಾಕಿನಿ (ನಾ). ೧. = ಡಾಕಿನಿ ೧. ೨. ರಕ್ಕಸಿಯ ಕತ್ತಿ,–ಖಡ್ಗ : " ರಕ್ಕಸಿಯ ಕತ್ತಿಯುಂ ಡಾಕಿಣಿ[ಪಾಠಾಂ. ನಿ]ಯೆನಿಕ್ಕು " (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕೆ. ೮೦) ; " ಡಾಕಿಣಿ – ಡಾಕಿನೀ " (ತದ್ಭಕೋ. ೧೬) **ಡಾಹಿಣಿ** : ೨. " ಡಾಹಿಣಿ – ರಕ್ಕಸಿಯ ಕತ್ತಿಗೆ " (ಶಮುದ. ಪರಿ. ೨). ೩. ಬೇಟೆ : "ಡಾಹಿಣಿ[ಪಾಠಾಂ. ನಿ]ಯೆಂಬ ಶಬ್ದಂ ರಕ್ಕಸಿಯ(ಗೆ) ಕತ್ತಿಗೆಯೆಂಬಲ್ಲಿಯುಂ, ಬೇಂಟೆಯಲ್ಲಿಯುಂ" (ಶಮುದ. ಮು. ೩೦೯-೮೭). **ಢಾಕಿನಿ** : ೧. ರಣಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಶಾಕಿನಿ ಢಾಕಿನಿಗಳ ನರ್ತನ (ಶಾಂತಲಾ. ೦೪೦). [<ಸಂ. ಡಾಕಿನೀ]

ಡಾಕಿನಿ (ನಾ). ೧. ಹೆಣ್ಣು ದೆವ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ ; ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೆಣ್ಣು ಪಿಶಾಚಿ : ಡಾಕಿನಿ ಪಿಶಾಚ ವೇತಾಳ ಭೂತಂಗಳಿಂ ಭೀಕರದೊಳಂ ಜಿಸಿದವಾರ್ದು ರಿಂಗಣಗುಣಿವ ಕಲಿಗಳ ಕಪಾಲಂಗಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೦೨-೪೫); ಸೀತಾರಾಮನು ಒಬ್ಬ ಡಾಕಿನಿಯ ವಶವಾಗಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದ (ಬಂಕಿಮ. ೩೦೮). ೨. ಕಾಳಿಕಾದೇವಿಯ ಪರಿಚಾರಿಕೆಯರ ಒಂದು ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವಳು. ೩. ರಕ್ಕಸಿಯಂ ಕತ್ತಿ,–ಖಡ್ಗ : "ಡಾಕಿನಿಯೆನಲು ರಕ್ಕಸಿಯ ಕತ್ತಿಗಿರದಪ್ಪ ನಾಮಂ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೪೪). ೪. (ಆಲಂ) ಕಠೋರಹೃದಯಂದವಳಂ; ಕೆಟ್ಟ ಹೆಂಗಸು : ತನ್ನ ಮರ್ಯಾದೆ ತೆಗೆದ ಡಾಕಿನಿ ಎಂದೊಮ್ಮೆ ಅವಡು ಗಚ್ಚಿದನು (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೪೭೨). [ಸಂ. ಡಾಕಿನೀ.]

ಡಾಕಿನಿದೋಷ (ನಾ). ಡಾಕಿನಿಯಂ ಆವೇಶದಿಂದುಂಟಾಗುವ ಬಾಧೆ ; ಭೂತೋಪದ್ರವ : ಇಪ್ಪೆಯ ಭೇರ ಆಡಿನ ಮೂತ್ರದಿಂದ ವಿಳುಬಾರಿ ಭಾವನೆಯ ಕೊಟ್ಟು ಆರಿಸಿ ಸೈಂಧವ, ಬಜೆ, ತ್ರಿಕಟುಕ, ಇದರಿಂದ ನಸ್ಯ ಮಾಡೆ, ಭೂತ, ಶಾಕಿನಿ, ಡಾಕಿನಿದೋಷ, ಸನ್ನಿಪಾತ ಜ್ವರಂಗಳು ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗುವುವು (ವಿಷ್ಣವಿ. ೧೩೯). [ಡಾಕಿನಿ + ದೋಷ]

ಡಾಕಿನೀತಂತ್ರ (ನಾ). [ತಂತ್ರಶಾ] ಒಂದು ಬಗೆಯಂ ತಾಂತ್ರಿಕ ಸಿದ್ಧಿ ಮಂತ್ರ : ಡಾಕಿನೀತಂತ್ರ ಕೂಚಿಮಾರತಂತ್ರ ಶಲ್ಯತಂತ್ರ . . . ವಚನ ತಂತ್ರಾದಿ ತಾಂತ್ರಿಕಸಿದ್ಧಿಮಂತ್ರಂಗಳಂ (ವಿವೇಕ. ೮೦). [ಸಂ.]

ಡಾಕು$_1$, ಧಾಕು (ನಾ). ೧. ಮುತ್ತಿಗೆ ; ಮೇಲೆಬೀಳುವಿಕೆ ; ಆಕ್ರಮಣ ; ಆಘಾತ : ನೂಕಿದೊಡೆ ಕರ್ಣಾದಿ ದೊರೆಗಳ ಡಾ[ಪಾಠಾಂ. ಧಾ]ಕನಾನು ವನಾರು ದಿವಿಜಾನೀಕದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೯-೦೩). ೨. ಸತ್ತ್ವ ; ಬಲ ; ಪರಾಕ್ರಮಂ : ಭೀಷ್ಮದ್ರೋಣರಿಂಗೆ ಸರಿಮಿಗಿಲೆನಿಸಿ ತೋರುವೆನು ಕೈಗುಣವನು ಡಾಕನರಿಯದೆ ತನ್ನ ವಿಕ್ರಮದ ಸಿರಿಯನವಿವೇಕಿಗಳು (ತುರಂಗ. ೭೨-೨೩); ಭೀಕರಬಲ ಶಿವಭೂಷನ ಡಾಕಿಂಗಗಿದಖಿಲ ರಾಜರಗಣಿತ ಧನವಮಂ ಬೇಕಾದ ವಸ್ತುಚಯುವನನೇಕವನಿತ್ತೆರಗಿ ತದನುಚರರಾಗಿರ್ದರ್ (ಕೆಳನೃ. ೭-೧೭). ೩. ಪ್ರಭೆ; ತೇಜಸ್ಸು; ಕಾಂತಿ: ತರುಣಿಯರುಗಳಿಟ್ಟಣಿಸಿ ಮೈಮೈಸೋಂಕಲುರು ಹೇಮದೊಡವುಗಳ್ಸೆದು ವರರಜವಿಳೆಯೊಳೊಪ್ಪಿತು ಬಾಲಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣದ ಡಾ[ಪಾಠಾಂ.ಧಾ]ಕ ತೋಚಿಸುತ (ಕಂಸವಿ. ೨೪-೪೮) ; ರಥವೆರಸಿ ಡಾಕಿನಿಂ ಥಳಕಿಡುವ ಸಿಂಧ ಸೀಗುರಿ ಛತ್ರಚಾಮರ ಚಮೂಪಂಗಳ (ಪರಶು. ೭-೨೦). ೪. ಜವ; ವೇಗ; ತ್ವರೆ: ಈ ಕಥೆಯ ಧರ್ಮಜಂಗೊರೆದು ಮತ್ತಲ್ಲಿಂದ ಡಾಕಿಲಿ ಪ್ರಭಾಸಕಂ ಬರಲು (ತುರಂಗ. ೩೧-೦೪). ೫. ಲೂಟಿ ; ಕೊಳ್ಳೆ ; ದರೋಡೆ. **ಧಾಕು** : ೩. 'ಧಾಕುಗೆಡಿಸು' ಪರಾ.

ಡಾಕಳಿ=ಸತ್ತ್ವಗುಂದು; ತೇಜಸ್ಸು ನಾಶವಾಗು; ಪ್ರಭಾವ ಕುಗ್ಗು: ಸುರಬಲದಾಕೆವಾಳ ಮೃಗೇಂದ್ರನ . . . ಡಾಕಳಿದುದಾ ಸತ್ತ್ವದಲ್ಲಿರ್ದಾ ಕುಠಾರ ಕೃತಾಂತನವ (ಅಂಬಿಕಾ. ೩೭-೨೨). [←ತೆಲು. ಧಾಕ]

ಡಾಕು$_2$ 'ಡಾಗು$_1$' ನೋ.

ಡಾಕ್ಟರಿಕೆ (ನಾ). ಡಾಕ್ಟರನ ಉದ್ಯೋಗ ; ವೈದ್ಯವೃತ್ತಿ : ಅತ್ತ ಡಾಕ್ಟರಿಕೆ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಪುರುಸೊತ್ತಿದೆಯೇ ಅಂದರೆ, ಬೆಳಗ್ಗೆದ್ದು ಹೋದರೆ ಹೊತ್ತು ಮೀರಿದ ಮೇಲೆಯೇ ಬಂದು ಊಟಮಾಡುವುದು (ಜಾರುದಾ. ೩೩೫) ; ಅವನು ಉಡುಪಿಯಲ್ಲಿ ಡಾಕ್ಟರಿಕೆ ಮಾಡಲಾರಂಭಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಅದರ ಪ್ರಸ್ತಾಪ ಬರುತ್ತಿತ್ತು (ಕೃಹಿಕಾ. ೩೭) ; ಡಂಬನಿಗೂ ಈಗ ತನ್ನ ಮಗನ 'ಡಾಕ್ಟರಿಕೆಯ' ಬಗ್ಗೆ ಸಾಕಷ್ಟು ಹೆಮ್ಮೆಯೆನಿಸಿತು (ದಂಬನಾ. ೭೦). [ಡಾಕ್ಟರು + – ಇಕೆ]

ಡಾಕ್ಟರು, ಡಾಗದೊರೆ, ದಾಕಂದಾರ, ದಾಕ್ತಾರ, ದಾಗ್ದಾರಂ (ನಾ). ೧. ರೋಗಿಗಳಿಗೆ ಮದ್ದುಕೊಡುವವನು ; ವೈದ್ಯ ; ಚಿಕಿತ್ಸಕ: ನನ್ನ ತಮ್ಮನಿಗೆ ನೂರೆರಡು ಡಿಗ್ರಿ ಜ್ವರವಿದೆಯೆಂದು ಡಾಕ್ಟರು ಹೇಳಿದರು (ಮದ್ಯಮ. ೧೭೫) : ಆ ಆಫೀಸರವರು ಕೂಡಲೇ ಆ ವಿಷಯವನ್ನು . . . ದನಕರುಗಳ ಡಾಕ್ಟರಿಗೆ ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವರು (ಗ್ರಾಮೋಕ. ೧೦೭). ೨. ಗೌರವಾನ್ವಿತವಾದ ಉನ್ನತಪದವಿಯಂನ್ನು ಪಡೆದವನು ; ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯಗಳು ಕೊಡುವ ಗೌರವಪ್ರಶಸ್ತಿ ಪಡೆದವನಂ; ವಿದ್ವಾಂಸ. **ಡಾಗದೊರೆ** : ೧. ಡಾಗದೊರೆ ಕೇಮಲ್ ಸಾಹೇಬರ ಬಂಗಲೆ ಎಲ್ಲಿದೆ ಬಲ್ಲೆಯ (ಮುಸುಗ. ೦೩೦). **ದಾಕುದಾರ**: ೧. ಕೊನೆಗೆ 'ದಾಕುದಾರ' ರನ್ನು ಬರಮಾಡಬಹುದಿತ್ತು (ಮುಂಗಾಮು. ೧೩೦). **ದಾಕ್ತಾರ** : ೧. ಅಲ್ಲಿ ಈಗಿರುವ ದಾಕ್ತಾರರು ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ತಿನ್ನುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದೆ ನಾನು (ಮೈಲಿಮೂ. ೨೫). **ದಾಗ್ದಾರು** : ೧. ಅವರನ್ನು ಗಾಂಧೀಜನ, ಓದಿಸೋ ಅಯ್ನೋರು, ದಾಗ್ದಾರು, ಗೋಸಾಯಿಗಳು ಏನೆಂದಾದರೂ ಕರೆದುಕೊಳ್ಳಿ (ಸುವಸಂ. ೦). [←ಇಂ. Doctor]

ಡಾಗ 'ಡಾಗು$_2$' ನೋ

ಡಾಗದೊರೆ 'ಡಾಕ್ಟರು' ನೋ.

ಡಾಗಾನ್ (ಕ್ರಿ). ಮುದ್ರೆಯನ್ನು ಪಡೆ ; (ಕಾದ ಕಬ್ಬಿಣದ ಗುಳದ) ಬರೆಯನ್ನು ಹೊಂದಂ: ತತ್ಪಶುವು ಮೇಣವನಲ್ಲದುರೆ ಭಿಕ್ಷುಕನ ಡಾಗಾಂತ ಮನೆಯಾಕಳೆ (ಪರಶು. ೨೨-೨೫). [ಡಾಗು$_1$ + ಆನ್$_1$]

ಡಾಗೀನು 'ದಾಗೀನು' ನೋ.

ಡಾಗು$_1$, ಡಾಕು$_2$, ದಾಕ, ದಾಕು$_1$ (ನಾ). ೧. ಕಾದ ಕಬ್ಬಿಣ ಮೊದಲಾದ ಲೋಹಗಳ ಸಾಧನದಿಂದ ಒತ್ತುವ ಮುದ್ರೆ,–ಗುರುತು : ಬ್ರಹ್ಮನ ಡಾಗು ಬೆನ್ನಮೇಲೆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಡಾಗು ಕೈಯ್ಯ ಮೇಲೆ (ಮೋಳಿಮೂ. ೦೦೨-೪೦೭) ; ಬುಂದಿಯ ಅರಸರ ಕುದುರೆಗಳಿಗೆ ಮೊಗಲರ ಡಾಗನ್ನು ಎಂದಿಗೂ ಹಾಕಕೂಡದು (ಅಕ್ಕರ. ೯೦). ೨. ಕಪ್ಪುಕಲೆ,–ಗುರುತಂ ; ಕರೆ : ರಿಪೋರ್ಟ್ ಸಾಹೇಬರ ಮಸಿಯ ಕಲೆಯ ಡಾಗು ಇಲ್ಲದೆ ಮೇಲೆ ಹೋಗುವಂತೆ ದಕ್ಷತೆ ವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ದೀಪಹ. II, ೨೩೨). ೩. ಮೈಲಿರೋಗ ; ಸಿಡುಬು : ಸಂಸಾರವೆಂಬ ಡಾಗು ಎನ್ನ ಮತ್ತತನದಲ್ಲಿ ಕೊಂದಿತ್ತು (ಮೋಳಿಮಾ. ೪೭-೦೯೩). **ಡಾಕು$_1$**: ೨. "ಕಲೆ" (ಜಾನಕೋ. ೭೩). ೪. ದೇವಿಹಾಕಲು ಬಳಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರಸಿಕೆ ; ಮುಂದೆ ಸಿಡುಂಬುರೋಗ ತಗುಲದಂತೆ ದೇಹದೊಳಕ್ಕೆ ಹೊಗಿಸಿದ ಸಿಡಂಬಿನ ರಸಿಕೆ : (+). ೫. ದೇವಿಹಾಕಿದ ಗುರುತು ; ಮೈಲಿ ಕಲೆ : ಈ ಹುಡುಗನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಡಾಕು ಬಹಳ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ). **ದಾಕ** : ೬. 'ಕಾಲರಾ' ಮುಂತಾದ ಕೆಲವು ರೋಗಗಳು ತಗುಲದಂತೆ, ಅವುಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಭಟಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮರೋಗಾಣುಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ರಸಿಕೆ ; ರೋಗವಿಷ: ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಹೊಸ ದಾಕಗಳ ಶೋಧನೆಯಾಗಿದೆ (ದೇವದೂ. ೨೫೨). **ದಾಕು** : ೬. ಮಗುವು ಹುಟ್ಟಿದ ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳಿನಿಂದ ಹಿಡಿದು ಒಂದು ವರುಷದೊಳಗೆ ಕಡ್ಡಾಯವಾಗಿ, ಮೈಲಿಗೆ, ಕಾಲರಾ, ಟೈಫಾಯ್ಡ್ ಇತ್ಯಾದಿ ೧೮ ಬೇನೆಗಳಿಗಾಗಿ ದಾಕು ಹಾಕುವ ಯೋಜನೆಯು ನಡೆದಿದೆ (ದೇವದೂ. ೨೫೨).

ಡಾಗನೊತ್ತು = ಮುದ್ರೆಯೊತ್ತು ; ಗುರುತುಮಾಡು ; ತನ್ನದೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳು: ಹರಿಯೆದೆಯೊಳು ಬೊಮ್ಮನ ಬಾಯೊಳು ಪುರಹರನ ಪಾಘಾಂಗದೊಳು ಅರಲಸರಲ ಡಾಗನೊ[ಪಾಠಾಂ. ತಾಗಲೊ]ತ್ತಿದಂಗಜ ವೀಥ ಬರಲಂಜಿದನು ರಾಮನೆಡೆಗೆ (ತುರಾಸಾಂ. ೩೩-೧೦) ; ನಾಗಭೂಷಣನಂತಿರಲಿ ನಿರ್ಜರರೊಳು ಭೋಗದೇವೇಂದ್ರನ ಮೇಲೆ ಡಾಗನೊತ್ತಿದೆ ನೋಡು (ಮೋಹತ. ೩೮-೧೧); ಸುರಪನಂಗದಲಿ ತಮ್ಮಯ ಡಾಗನೊತ್ತಿದೆವು ಧರೆಯೊಳಿನ್ನುಳಿದ ಮಾನವರೆಮ್ಮ ಪೆಣ್ತನಕೆ ಸರಿಯೆಯೆಂದೆಂಬ ಬಿರುದಿನ ಪಾರನಾರಿಯರು ಪುರದಲ್ಲಿ ಕಣ್ಗೆಸೆದರು (ಭಿಕ್ಷಾಜ. ೨-೦೨) ; ಧಾತನ ಜಿಹ್ವೆಪೀಠದೊಳು ನಿಂದೆಯಾಖಂಡಲಗೆ ಡಾಗನೊತ್ತಿದೆ (ಪ್ರಭುಪು. ೫-೧೫೦).

ಡಾಗಿನ ಪಶು = ಮುದ್ರೆಯೊತ್ತಿದ ಪಶು : ಡಾಗಿನ ಪಶುಗಳೆಲ್ಲರೂ ಭೇದವನಱಿಯಬಲ್ಲರೇ (ಅಂಬಿವ. ೩೯೯-೮೭); ಡಾಗಿನ ಪಶುಗಳಿಗೆ ಅನಾಗತನ ಸುದ್ದಿ ಏಕೋ (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೦೨-೪೦೭); ಇಂತಿವರೆಲ್ಲರು ಡಾಗಿನ ಪಶುಗಳು ವೇಷಧಾರಿಗಳು (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೮೩-೬೯೨).

[←ಮರಾ. ಡಾಗ್, ದಾಗ್ ; ಪಾರ. ಹಿಂ. ದಾಗ್./ತಮಿ. ಡಾಕು ; ತೆಲು. ಡಾಗು]

ಡಾಗು₂, ಡಾಗ (ನಾ). ೧. ಸಾಮಾನು ; ಗಂಟು; ಮೂಟೆ ; ಭಾಂಗಿ : ಮಜೂರಿಯು ಡಾಗಿನ ಆಕಾರದಂತೆ ಮತ್ತು ಬದುಕಿನ ಮಹತ್ತ್ವ ಇದ್ದಂತೆ (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೧೯, ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ); ರಾಶಿರಾಶಿಯಾಗಿ ಪಾರ್ಸಲ್ಲ "ಡಾಗು" ಗಳು ಬಿದ್ದಿದ್ದವು (ನಡದಾ. II, ೧೨೭೭). ೨. (ಒಬ್ಬ ಮಾಲೀಕನ) ಅಂಶ ; ಪಾಲು ; ಭಾಗ ; ಹಿಸ್ಸೆ : ನಾಲ್ವತ್ತು ಎಕರೆಯ ಏಕ ಡಾಗನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು (ದೀಪಹ. II, ೨೮೮). **ಡಾಗ :** ೧. ಕಿರಾಣಿಯ ಬದುಕು ಒಂದು ಡಾಗದ ಒಳಗೆ ಒಂದೇ ತರದ್ದು ತರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವರಿಗೆ ಮಜೂರಿಯ ದರ (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೧೭, ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ).

[←ಮರಾ. ಡಾಗ್]

ಡಾಗೋಬ (ನಾ). (ಬೌದ್ಧರ) ಸ್ತೂಪ ; ಪಗೋಡ ; ಸ್ತೂಪದ ಆಕಾರದಲ್ಲಿರುವ ಬಹಳ ಎತ್ತರವಾದ ಕಟ್ಟಡ ; ಸಮಾಧಿ : ಅನಂತರ ಬುದ್ಧನ ಅಸ್ಥಿ ಮೊದಲಾದ ಅವಶೇಷಗಳನ್ನು 'ಡಾಗೋಬ' ಗಳಲ್ಲಿ ಇರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಬಾಲಪ್ರ. II, ೮೫೬); ಗುಹೆಯೊಳಗೆ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣವು ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ನೇರಾಗಿ ಡಾಗೋಬದ ಮೇಲೆ ಬೀಳುವಂತೆ, ಕಮಾನುಳ್ಳ ಕಿಟಕಿಗಳನ್ನು ಕೊರೆದಿರುತ್ತಾರೆ (ಬಾಲಪ್ರ. III, ೧೬೭೦). 'ಪಗೋಡ' ಪರಾ. [←ಪಾಲಿ. ಡಾಬೆಗ; ಮರಾ. ಡಾಗೊಬಾ./ಸಂ. ಧಾತುಗರ್ಭ]

ಡಾಡಿಮ 'ದಾಳಿಂಬ' ನೋ.

ಡಾಣ 'ದಾಣ₃' ನೋ.

ಡಾಣಾಡಂಗರ 'ಧಣಾಡಂಗುರ' ನೋ.

ಡಾಣಾಡಂಗುರ 'ಧಣಾಡಂಗುರ' ನೋ.

ಡಾಣಾಡಾಣೆ (ನಾ). ದೊಣ್ಣೆಯಿಂದ ಪರಸ್ಪರ ಹೊಡೆದಾಡಿ ಮಾಡುವ ಜಗಳ,-ಯುದ್ಧ : ಡಾಣಾಡಾಣೆ, ಖಾಡಾಖಾಡಿ (ಶಬ್ದಾನು. ೩೩೦ ಪ್ರಯೋ). [<ಡಾಣೆ₂ + ಡಾಣೆ₂ + – ಇ₃]

ಡಾಣೆ₁ 'ದಾವಣಿ₁' ನೋ.

ಡಾಣೆ₂ 'ಧಾಣೆ₁' ನೋ.

ಡಾಣೆ₃ 'ದಾಣ₂' ನೋ.

ಡಾಣೆಗ (ನಾ). ದಪ್ಪನಾಗಿರುವವನು ; ದಡಿಯ ; ಧಾಂಡಿಗ : ದುರಹಂಕಾರಿ ಹಮ್ಮಿನ ಹೆಗರಣಿಗನು ಡಂಬದ ಡಾಣೆಗರೆರೆಯ (ಹೋರಬ. ೯-೬೪). [ಡಾಣೆ₂ (<ಧಾಣೆ₁) + – ಇಗ]

ಡಾಣೆ₁ 'ದಾಣ₂' ನೋ.

ಡಾಣೆ₂ 'ಧಾಣೆ₁' ನೋ.

ಡಾಬು, ದಾಬು (ನಾ). ಸ್ತ್ರೀಯರು ನಡುವಿನಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ, ಚಿನ್ನದ ಅಥವಾ ಬೆಳ್ಳಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ನಡುಪಟ್ಟಿ ; ಒಡ್ಯಾಣ : ಮಣಿಯಡ್ಡುಗೆಯ ಡಾಬಿನ ಮೇಖಲಾಂಚಿತ (ಅನಂರಾ. ೦-೩-೩೫); ಕಿರೀಟವನ್ನು ಡಾಬಿನ ಉಡುದಾರವನ್ನು . . . ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು (ಕೃವಾಆ. ೨೦೦); ಕಡಗ ಪಟ್ಟಿಯು ಡಾಬು, ಬುಗುಡಿ ಗೀರ್ಬಳೆ ಸರಿಗೆ (ಸಿದ್ಧಕಾ. ೮-೦೨); ಸಂಕ್ಷುಭಿತಪಕ್ಷಿಶ್ರೇಣಿಯೇ ಡಾಬು (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. ೬೭); ಕಟಿಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ವಜ್ರದ ಡಾಬು ವಿರಾಜಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ದೌಲತ್. ೩೬೮). **ದಾಬು :** "ಡಾಬು (ದಾಬು)–ದಾಮನ್ = ಒಡ್ಯಾಣ" (ತದ್ಭಕೋ. ೦೭).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತೆಲು. ಡಾಪ್ಪು./ಸಂ. ದಾಮನ್]

ಡಾಮರ₁ (ಗು). ೧. ಭಯಂಕರವಾದ ; ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ. (ನಾ). ೨. ದಂಗೆ; ಮುತ್ತಿಗೆ; ಲಗ್ಗೆ ; ಆಕ್ರಮಣ; ಸೂರೆ: ಆ ಮಾಧವೀಲತಾಮಂಟಪಮಂ ಕಾಮನ ಡಾಮರಕ್ಕಳ್ಕಿ ವನದುರ್ಗಂಬುಗುವಂತೆ ಪೊಕ್ಕು (ಪಂಪಭಾ. ೫-೭ ವ); ತೋಮರಂ ಜವನ ಡಾಮರವಾದುವು (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧೩-೬೦); ಕಾಮನ ಡಾಮರಮಲ್ಲಿ . . . ಪಲ್ಲೊರೆವ ಮದಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಸಖಿ ಸಾರದಿರಾ ಮರನಂ ವಸಂತದೊಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೩೩೭); ತನಗುಣಲಿಲ್ಲದುದಂ ಪಸವೆನ್ನದೊಡಂ ತನ್ನಂ ಕೋಟ್ಟಿಟ್ಟುದಂ ಡಾಮರಮೆನ್ನದೊಡಂ . . .ಬಂಧಹೇತುಗಳಂ ಪೆರ್ಚಿಸುವ ಮೈಯ್ಯಂ ಪಾಪದ ರೂಪೆನ್ನದೊಡಂ ನೀಮಱಿವಿರ್ (ಜೀವಸಂ. ೭೩-೫). ೩. ರೋಗರುಜಿನಗಳ ಬಾಧೆ ; ವ್ಯಾಧಿ ; ಪೀಡೆ : ಪಾಂಡ್ಯರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಎರಡು ವರ್ಷಗಳಿಂದಲೂ ವೀರಕ್ಷಾಮವು ಆವರಿಸಿದ್ದಿತು. ಈ ಯುದ್ಧವು ಸಂಭವಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಡಾಮರಕ್ಕೂ ಆರಂಭವಾಯಿತು (ಶ್ರೀರಾಯ. ೩೫೯). ೪. ತೊಂದರೆ ; ಕೋಟಲೆ ; ಉಪದ್ರವ : " ಉಪಸರ್ಗಮರಿಷ್ಟಂದುಷ್ಟಪೀಡೆ ಡಾಮರಮಜನ್ಯಮಿಾತಿಪ್ರಕರಂ " (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೬-೦) ; ಅರಿಷ್ಟಮುಪಸರ್ಗಮುತ್ಪಾತಮುಪಲಿಂಗಮಜನಂ ಡಾಮರಂ ವಿಡಂಬರಿ ವಿಷ್ಟವವೆನಲ್ಕುಪದ್ರವಮಕ್ಕು (ಮಂಗರಾ. ೮-೨೭) ; ಮನೋಜಂ ಮುಯ್ವಂ ನೋಡಿ ವಿಯೋಗಿಗೆ ಕಯ್ಗೊಸಿದನಾಯ್ತು ಡಾಮರಂ ಮಾಮರದಿಂ (ಮಲ್ಲಿಪು.೫-೦೦). ೫. ಬರಗಾಲ ; ಕ್ಷಾಮ ; ದುರ್ಭಿಕ್ಷ : ಡಾಮರ ಆಗಿದ್ದರೂ ಮಿಗತಾಗಿತ್ರಿವಾಚ್ಯವಾಗಿ ಸರ್ವವೃತ್ತಿಯ ನಡೆಸಬೇಕೆಂದು ಶಿವಾರ್ಪಿತವೆಂದು ಕೊಟ್ಟೆವಾಗಿ (ಮೈಆರಿ ೧೯೨೮ ; ೭೩-೩೨ ; 1509). ಕ್ಷಾಮ ಡಾಮರಂಗಳುಂ ಬೇರುಡಿದು ಪಾಟಿಸ್ಸೋಕುಂ ಪೊಟಲೊಳ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೦೪-೨೯). ೬. ಗಲಿಬಿಲಿ ; ಗದ್ದಲ ; ಗೊಂದಲ. ೭. ಯಾವುದಾದರೂ ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ವಸ್ತು, ನೋಟ ಅಥವಾ ಘಟನೆ.

ಡಾಮರಮಲ್ಲ = ಆಕ್ರಮಣವನ್ನು ಎದುರಿಸಬಲ್ಲ ಶೂರ ; ಶತ್ರುಗಳನ್ನುಆಕ್ರಮಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ದಿಟ್ಟನಾದವನು ; ಒಂದು ಬಿರುದು : ಸಿನ್ದನಾರಾಯಣ ನಲ್ಲಗ್ಗೆಸ್ಗ ನಲ್ಲ ಡಾಮರಮಲ್ಲ ಏಕಾಂಗಶೂದ್ರಕ ಶ್ರೀಪುಲಿಕಾಲ (ಎಇ. III, ೨೩೨-೯ ; 1070). [ಸಂ.]

ಡಾಮರ₂, ಡಾಂಬರ, ಡಾಂಬರು, ಡಾಮರು, ದಾಂಬರು (ನಾ). = **ಡಾಂಬರೆಣ್ಣೆ :** ಪಟಗರದ ಪೀಪಗಳೂ, ಡಾಮರದ ಪೀಪಗಳೂ, ರಾಂಜಾ ಪೀಪಗಳೂ (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೯) ; ಆ ಗಳಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಆರಂಭವಾಗಿತ್ತು . . . ರಸ್ತೆಯ ಹೊದಿಕೆ ಡಾಮರ ಕಳಚಿ ಚೂಪುಕಲ್ಲು ಕಾಲಿಗೆ ಮುಳ್ಳಾಗುವುದಕ್ಕೆ (ಏಳಜೀ. ೧೩೫). **ಡಾಂಬರ :** ನೀರು ಬಿಟ್ಟ ಮೇಲೆ ತೆರೆದಿರುವ ಕಟ್ಟಿಗೆಗಳು ಹುಳಹತ್ತಿ ಕೆಡದ ಹಾಗೆ ಅವುಗಳಿಗೆ ಎಣ್ಣೆರಾಳ . . . ಹಚ್ಚಬೇಕು. ಡಾಂಬರವನ್ನಾಗಲಿ ರೋಗಂಧವನ್ನಾಗಲಿ ಹಚ್ಚಿದರೂ ಬರುತ್ತದೆ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೧೦೨) ; ಡಾಂಬರದಲಿ ಮೈಮೆತ್ತಿದೆ (ನವ್ಯಧ್ವ. ೦೫-೦೦) ; ಸುತ್ತೂಕಡೆಗೆ ಡಾಂಬರ ಸುಟ್ಟ ವಾಸನೆ ಬರಹತ್ತಿತು (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೪೩೭) ; ಇಧರ ಜೊತೆಗೆ ಒಬ್ಬರ ಮುಖಕ್ಕೊಬ್ಬರು ಡಾಂಬರವನ್ನು ಬಳಿಯುತ್ತಿದ್ದರು (ರಂಗರೋ. ೪೮). **ಡಾಂಬರು :** ಡಾಂಬರಿನೊಳಗೆ ಇದ್ದಲೀ ತೆಯ್ದು ಬಯಕೀ ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಕುಡಧಾಂಗ ಕಾಣ್ತದ (ತಿಡುಗು. ೦೫). **ಡಾಮರು :** ಮಾರ್ಗವೇನೋ ಡಾಮರು ಹಾಕಿದ ಮಾರ್ಗ ಆದರೆ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಡಾಮರು ಎದ್ದು ಹೋಗಿ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಹೊಂಡಗಳು ಹುಟ್ಟಿದ್ದವು (ಸೀತಾರ. ೯೪) ; ದಾರಿ ಡಾಮರು ಹಾಕಿದ ಒಳ್ಳೆಯ ರಸ್ತೆ (ಅಬೂಬ. ೭). **ದಾಂಬರು :** ವಾಹನದ ಗಾಲಿ ಆದರುಸಿರು ಕಪ್ಪು ದಾಂಬರಿನ ಬೀದಿ ಕಪ್ಪು ಈ ಕಪ್ಪು ಪ್ರಿಯವು, ಅಪ್ರಿಯವದೇಕೆ ಹೇಳೆನ್ನ ಮೈಯ ಕಪ್ಪು? (ಕರುಶ್ರೀ. ೭೩-೦೫).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಡಾಮರ್]

ಡಾಮರರಸ್ತೆ, ಡಾಂಬರರಸ್ತೆ (ನಾ). ಡಾಮರ ಹಾಕಿದ ರಸ್ತೆ : ಈ ಮಧ್ಯಾಹ್ನದ ಉರಿಬಿಸಿಲಿಗೆ ಎಕ್ಕಡವಿಲ್ಲದೆ ಡಾಮರರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವಂತಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). **ಡಾಂಬರರಸ್ತೆ :** ಅವನು ಡಾಂಬರರಸ್ತೆಗುಂಟ ಒಂದೇ ಸವನೇ ಸಾಗತೊಡಗಿದ (ಮುಕ್ತ್ಯ.ದ. ೬೭) ; ಆ ಕಪ್ಪು ಡಾಂಬರರಸ್ತೆಯನ್ನು ನೋಡುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ಏಕೋ ಅರ್ಥವಾಗದ ಸಮಾಧಾನ ಶಾಂತಿಗಳು ಸುರೇಶನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನೆಲಸಹತ್ತಿದವು (ಅಬೋಲೀ. ೦೦೭). [ಡಾಮರ₂ + ರಸ್ತೆ]

ಡಾಮರು 'ಡಾಮರ್₂' ನೋ.

ಡಾಮರ್ಬಂಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಬಿಳೀಭೋಗಿ, ಆಸಿನ ಮರ, ಅಶ್ವಕರ್ಣ, ಡಾಮರ್‌ಬಂಕೆ (ಮೈಪಿಗಿ. ೭೦- ೦೪೨೫). [?]

ಡಾಯಿಮ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ರಟ್ಟರ ಮೇರು ಡಾಯಿಮ ಮಹೀಪಾಳಂ ನೃಪಾಳೋತ್ತಮಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೨೪೭-೯ ; 1087). [?]

ಡಾಲರು (ನಾ). ಅಮೇರಿಕಾದಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ನಾಣ್ಯ : ಈ ಮನೆಯ ಮುಂಗಡ ಬಾಡಿಗೆ ೨೫ ಡಾಲರು (ಸಮುಶ್. ೦೨೪); ಟಿಕೇಟಿನ ಬೆಲೆ ಒಂದು ಡಾಲರು (ಮಿಹಾತ್ಮ್ಯ. ೧೦೩) : ಹೂವಿಲ್ಲ ಹಣ್ಣಿಲ್ಲ ಡಾಲರನು ಪಡೆಯುವ ಭಾಗ್ಯವಿಲ್ಲ (ಅರರೋ. ೧೦). [←ಇಂ. Dollar]

ಡಾಲಿಬಾರು (ನಾ). ಚರ್ಮದ ಪಟ್ಟಿ (?) : ತುರುಕರ ಡಾಲಿಬಾರಿನ ಪಟ್ಟ ತಿಂಬರು ಹೇರಿ ಪೈಜರವ (ಕಾಲಸಂ. ೨೩-೧೦). [?]

ಡಾಲಿಮ 'ದಾಳಿಂಬ' ನೋ.

ಡಾಲಿಯಾ 'ಡೇಲಿಯಾ' ನೋ.

ಡಾಲು₁ 'ಡಾಳ₁' ನೋ.

ಡಾಲು₂, ಡಾಳ₂, ಡಾಳು, ಧಾಲು₂, ಧಾಳ (ನಾ). ೧. ಗುರಾಣಿ : "ಡಾಲು—ಧಾಲ=ಅಡ್ಡಣ" (ತದ್ಭಕೋ. ೦೭); ಬಿರುದಿನ ಡಾಲ ರಾವುತರೆಂಟು ಸಾವಿರ ತುರಗವನೇಱಿಯೈತರಲು (ಕಂನವಿ. ೧೦-೮೭) ; ಗರುಡಹನುಮ ಮಕರದ ಟೆಕ್ಕೆಯ ಡಾಲಬಿರುದಿನ ದೊರೆರಾಯನಾರೊ (ಕಂನವಿ. ೦೩-೩೭); ಅವನ ಡಾಲು ಡಮಾಮಿ ಸತ್ತಿಗೆ ಕೆಂಪಿನ ನಿಶಾನಿಯುಮಂ . . . ಕೈಸೆಱೆ ತಂದು ರಾಯರಿಗೊಪ್ಪಿಸಲ್ (ಕೆಳನೃ. ೨-೪೯) ; ಆದರಿಂದ (ಗಂಡಕದ ತೊಗಲಿನಿಂದ) ಬಹಳ ಬೆಲೆಯುಳ್ಳ ಡಾಲುಗಳು ಆಗುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೪೮) ; ಕಾಲ್ದಳದವರು ಎಡಗೈಯಲ್ಲಿ ಹದಮಾಡಿದ ಎತ್ತಿನ ಚರ್ಮದ ಡಾಲುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುತ್ತಾರೆ (ಪ್ರವಾಇ. I, ೪೦ ಅಡಿಟಿ). **ಡಾಳ₂ :** "ತೊಪ್ಪರ ದಂಡೆ ಡಾಳ ಕಳಾಸ[ಪಾಠಾಂ. ಡೋಳಕ್ಕು ಕಳಾಸ]ಚಾಳೆಯ ಮಂಡಿ ಸೀರಣಂ ಹೆಚ್ಚೆಯಕ್ಕುಂ(ಮುಂಗರಾ.೮೮-೩೮); ಬಿರುದಿನ ಡಾಳ ಹಯದ ಮೊತ್ತದಲಿ ತಮಾಸುರನಂತೆ ಮೆಱೆವವನಾರು (ಕಂನವಿ. ೦೨-೪೩) ; ಬಿರುದಿನ ಡಾಳ ದರ್ಪದೆ ಸೆಳೆತಂದು ಭೂಪಾಲನಿದಿರಿನಲಿ ತಪ್ಪದೆ ಮೆದೆಯನೊಟ್ಟಿದರು (ಕಂನವಿ. ೦೫-೧೧೭). **ಡಾಳು :** ೧. ಬಿರುದಿನ ಡಾಳು ಡಮಾಮಿ ಮಕರಟೆಕ್ಕೆಯುರುತರ ರಾಜಚಿಹ್ನೆಗಳ ಪರಿಯ ತೋಱುತ(ಕಂನವಿ.೩-೩೭); ಅಂಕೆಯಿಲ್ಲದೆ ನಾನಾ ಬಗೆ ಚಿತ್ರಗಳಂಕಿತವಹ ಡಾಳುಗಳ ಅಂಕುಶಖಾನನ ತೇಜಿ ಸಾವಿರವಾಗ ಮುಂಕೊಂಡು ಬಂದುವು (ಕಂನವಿ. ೦೮-೮೪). **ಧಾಲು₂:** ೧.ಬೆಳ್ಳಿ ಧಾಲು ಚಿನ್ನದ ಮುಲಾಮಿನ ಗುಬ್ಬಿ (ಎಕ. XIV, ನಂಜನ. ೨೯೨-೯ : 1847) ; ಕೈಯೊಳಗಿನ ಕತ್ತಿ ಧಾಲುಗಳನ್ನು ನೋಡಿರಿ (ಮೋಹಿನೀ. ೬೭) ; ನಾಯಕನು ಚಾತುರ್ಯದಿಂದ ಖಡ್ಗಕ್ಕೆ ತನ್ನ ಧಾಲನ್ನೊಡ್ಡಿ ಹೊಡತವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡನು (ಕುಮುದ. ೦೭) : ಒಂದು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಎತ್ತಿನ ತೊಗಲಿನ ಧಾಲನ್ನು ಜೋತುಬಿಟ್ಟು . . . ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಹುಡುಗರು ಬಂದರು (ಮೇದಿಮ. ೧೧೦). ೨. ಪಂದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಗೆದ್ದಿರುವ ತಂಡಕ್ಕೆ ಕೊಡುವ ಗುರಾಣಿಯಾಕಾರದ(ಬೆಳ್ಳಿಯ)ಪಾರಿತೋಷಕ,- ಬಹುಮಾನ : ಗೆದ್ದವರಿಗಿದ್ದೆಯಿದೆ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಧಾಲು (ನೆಂಮು. ೩೩-೨೪). **ಧಾಳ :** (೬). [<ಸಂ. ಧಾಲ]

ಡಾಲು₃ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ರಣವಾದ್ಯ : ಕೊಂಬುಕಹಳೆ ತಮ್ಮಟೆ ಡಾಲು ಡಮಾಲು ರಾಯಭಟಿ ಮುಂತಾದ ರಣವಾದ್ಯಗಳು ತಟ್ಟನೆ ನಿಂತವು (ರೂಲೀಪಾ. ೫). [?]

ಡಾಲುಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಬೀರು ; ಥಳಥಳಿಸು : ಅವಳು ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಕೆಂಪಿನೋಲೆಗಳು ನಾಲ್ಕು ಕಡೆಗೂ ತಳತಳನೆ ಡಾಲುಹೊಡೆಯುತ್ತಿದ್ದುವು (ಭಾರವಿ. ೧೧೦).

[ಡಾಲು₁ (<ಡಾಳ₁) + ಹೊಡೆ₁ (<ಪೊಡೆ₁)]

ಡಾಲ್ಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ಕಲ್‌ಗರಿಕೆ, ಡಾಲ್‌ಮರ, ಗವುಡ, ಮದಗಿರಿಬೇವು (ಮೈಪಿಗಿ. ೨೦-೩೮೦). [? + ಮರ₁]

ಡಾವ್ 'ಡಾವು' ನೋ.

ಡಾವಣ 'ದಾವಣಿ₁' ನೋ.

ಡಾವಣಿ 'ದಾವಣಿ₁' ನೋ.

ಡಾವಣಿಕಟ್ಟು 'ದಾವಣಿಗಟ್ಟು₁' ನೋ

ಡಾವಣೆ 'ದಾವಣಿ₁' ನೋ.

ಡಾವಣೆನೇಣ್ (ನಾ). ದನ ಮೊದಲಾದಂವನ್ನು ಸಾಲಾಗಿ ಕಟ್ಟುವ ಉದ್ದವಾದ ಹಗ್ಗ : ವಾರುವಗಳ ಡಾವಣೆನೇಣ್ಗಳ ಬಲು ಜೀರುಗುಣಿಕೆಗಳ ಪರಿದು ಕೇರಿಕೇರಿಯೊಳು ತಮ್ಮಿಚ್ಛೆಯೊಳಗೆ ಸಲೆ ತಾಱುಮಾಱಾಗಿ ಯೋಡಿದವು (ಕಂನವಿ. ೧೫-೯೦). [ಡಾವಣೆ (<ದಾವಣಿ₁) +ನೇಣ್₁]

ಡಾವಪೇಚು, ಡಾವುಪೇಚು (ನಾ). ೧. ಉಪಾಯ ; ತಂತ್ರ : ಗೊತ್ತದ ನನಗ, ನಿಮಗೇನು ಖಾಸಗೀ ಮಾತಾಡೋದದ ಎಂಬೋದು.ಮುತ್ಸದ್ದಿಗಿರೀ ಡಾವಪೇಚು ನಡಸೋದದ (ಜೂಜು. ೦೭). **ಡಾವುಪೇಚು:** ೨. ಪಟ್ಟು: ನೋಡಿದ ಹಿಡಿತಗಳನ್ನೂ ಡಾವುಪೇಚುಗಳನ್ನೂ ಬಣ್ಣಿಸುವ ರಭಸದಲ್ಲಿ . . . ಅವನನ್ನು ನೆಲಕ್ಕೆ ಅಪ್ಪಳಿಸುವರು (ಗಾಳಿಪ. ೬೫).

[←ಮರಾ. ಡಾವಪೇಚ್]

ಡಾವರ, ಡಾವರಿ, ಡಾವುರ, ಡಾಹರ, ದಾವರ (ನಾ). ೧. ಬರಗಾಲ ; ಕ್ಷಾಮ ; ದುರ್ಭಿಕ್ಷ : " ಡಾವರಮಾ ಕ್ಷಾಮಮುದಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ.೨೭೯): ಇಂಚೆಯ ಪಸವಿನ ಬಱದ ಕಳೆಂಚಿನ ಡಾವರದ ಬಾಧೆಯಿಲ್ಲದ ಪದದೊಳ್ ಮುಂಚದೆ ಪಿಂಚದೆ ಬಳೆದು ವಿರಿಂಚಿಯ ಕೆಯ್ಬಿಡಿವೊಲಾದುವಾನಾಡೂರ್ಗಳ್ (ಶಂಪಥಾ. ೮-೫೦) ; ಗೋಪ್ರವೇಶಲಕ್ಷಣ (ನಿಮಿತ್ತ) ಏಡಂ ಪೊಕ್ಕೊಡೆ ಚಿತ್ರವೃಷ್ಟಿ . . . ಸೇಡಂ ಪೊಕ್ಕೊಡೆ ಡಾವರಂ (ಅಟ್ಟಮ. ೪-೭). ೨. ಕೊಳ್ಳೆ ; ಸೂರೆ ; ಲೂಟಿ : ದಳವುಳ ಬೆಳುಗವತೆಯನ್ಯಾಯ ಡಾವರ [ಪಾಠಾಂ. ಪರಿಭವ] ಕಕ್ಕು ಡೊಳ್ಳಾಸ . . . ನಿನ್ನೊಳಿಲ್ಲಲೆ ರಾಯ ಕೇಳೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೦-೪೫) ; ಕರುಬುತನ ದುರ್ಭಿಕ್ಷ ಡಾವರ ಪೊರಿಗೆ ಲಂಚ . . . ಸ್ವಪ್ನದೊಳಗಿಲ್ಲಾಳ್ಕೆಯೊಳು ಸಳನ (ಅಂಬಿಕಾ. ೪೮-೯೦). ೩. ಬಾಧೆ ; ಹಿಂಸೆ ; ಕೋಟಲೆ ; ಉಪದ್ರವ : ಪುಂಡರೀಕ ಭೋಂಕನೆ ನಿನಗೀಗಳಿಂದ್ರಿಯದ ಡಾವರವೆತ್ತಣಿನೆತ್ತ ಬಂದುದೋ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೭೪) ; ಡಕ್ಕೆಯ ಡಾವರಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿ ನೊಂದೆನು (ಹರಿಭಕ್ತ. ೨೨೦-೭) ; ಕಾಮನ ಡಾಪರಂ ಕೊಳ್ಳದುಳಿದ ಮೊಯೆಯ ಮಾತು ಬೇಡ (ಹಜಕಾ. ೮-೫೯): ಸಾವು ತಪ್ಪದು ತನಗೆ ಕಾಮನ ಡಾವರವು ಘನ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೨-೨೭) ; ರಕ್ತಬೀಜಜನ ಡಾವರಕೆ ಬೆಚ್ಚದಿರಿ (ಅಂಬಿಕಾ. ೩೮-೯). ೪. ತೀವ್ರತೆ ; ರಭಸ ; ಅತಿಶಯ : ಬತ್ತಿದ ಬತ್ತು ಪೃಥ್ವಿಯ ಕೊಟ ಅವ್ವುದಿನ ದ್ರವದಿಂದ ಮಸ್ತಕ ಒಡೆದುದಲ್ಲದೆ ಉಷ್ಣದ ಡಾವರಕ್ಕೆ ಬೆಂಕಿಯ ಬೇಗೆಗೆ ಮಸ್ತಕ ಒಡೆದುದುಂಟೇ (ಬೋಳಮೂ. ೨೮೦-೪೭); ಉಗಿದು ಹಾಯ್ಕುವ ಖಳನ ನಿಡುದೋಳುಗಳು ಬಳಲಿದವಳ್ಳೆ ಹೊಯ್ದವು ಧಗೆಯ ಡಾವರವಾಯ್ತು ಬಹಳ ಸ್ವೇದಜಲ ಜಡಿಯೆ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೦೫-೨). ೫. ಕಾವು; ದಗೆ; ತಾಪ : ಉರಿಯ ಡಾವರವೆಳೆಯ ಬಾಳೆಯ ಬೆರಸುವಂತಿರೆ

ಡಾಯಕಿವರನ ಮರಣವಾರ್ತೆಯನಾ ಸುಭದ್ರಾದೇವಿ ಕೇಳಿದಳು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೭-೧೧) ; ಬಿಸಿಲಿನ ಡಾವರವು ಅತಿಯಾಗಿದ್ದರೂ ಆತನು ತಲೆಗೆ ಟೋಪಿಯನ್ನೂ ಹಾಕಿರಲಿಲ್ಲ (ಕಾನೂರು. ೧). ೬. ಪ್ರತಾಪ ; ಶಕ್ತಿ ; ಸಾಮರ್ಥ್ಯ : ಆ ವಿವಿಧ ಮಂತ್ರಾಸ್ತ್ರವನು ಶತಸಾವಿರವನಾ ಬ್ರಹ್ಮದಂಡದ ಡಾ[ಪಾಠಾಂ. ಢಾ]ವರದಲೇ ಗೆಲಿದನೊಬ್ಬ ವಸಿಷ್ಠ ಮುನಿಯೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೧೧-೪೩) : ಆವುದಂತರ ವನಕಳಭಕ್ಕೆರಾವತಕೆ ಮಾರ್ಮು ಥಾವು ದ್ರೋಣನ ಡಾವರಕೆ ಪಾಂಚಾಲನ್ಯೆಸಟಿವನು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೮-೩೨). ೭. ಗದ್ದಲ ; ಗಲಿಬಿಲಿ ; ಸಡಗರ : ಧೂರ್ಜಟಿಯ ಡಾವರದ ಡಮರಧ್ವನಿಯೊ ವಿಲಯದ ಬಲಿಸಿಡಿಲ ಬೊಬ್ಬಾಟವೋ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೧-೧೬). ೮. ಬಯಕೆ ; ಉತ್ಕಟವಾದ ಇಚ್ಛೆ : ಮಹಾವಾರ್ಧಿಜಲವ ನೊಂದೇ ಸಾರಿ ಸುಟಿಗೊಂಬ ಡಾವರದೊಳಿದ್ದ ವಡಬಾಗ್ನಿಯೋ . . . . ಎಂದೇಬೊಲಾದುದು ಧನಂಜಯನ ಪಾವಕಾಸ್ತ್ರಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೩-೧೧) : ಆಳ್ದನೂಟಿಗಮನಿತುಮಂ ತಾನೊರ್ವನೆ ಗೆಯ್ವ ಡಾವರದಿಂ (ಚಿಕವಂ: ೮೫-೨೧). ೯. ಭಯಂಕರವಾದುದು ; ಭೀಷಣತೆ ; ಕರಾಳತೆ : ಆವ ಕೌಳಿಕಮಂತ್ರತಂತ್ರದ ಡಾವರದ ಡೊಳ್ಳಾಸವಿಕ್ಕಿದ ದೀವಸದ ಬೇಳುವೆಯ ನೇನೆಂಬೆನು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೩-೬೧) ; ಜಲಧಿ ಜಲಧಿಯ ಹಳಚಲಗಿದವ್ವಳಿಪ ವಾದ್ಯಧ್ವನಿಯ ಡಾವರ ಸೆಳೆದುದಸುರರ ಧುರದ ಧೈರ್ಯವನು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೨-೦೨). ೧೦. ಆವರಿಸುವಿಕೆ; ಸುತ್ತಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವಿಕೆ. 'ಡಾವರಿಸು' ಪರಾ. ಡಾವರಿ : ೪. ಅತ್ತಲರ್ಜುನನುರಿಯ ಡಾವರಿಯನು[ಪಾಠಾಂ. ಡಾವರವನು]ಭಂಗಿಸಿದನೆಚ್ಚು ನಾರಾಯಣಾಸ್ತ್ರದೊಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೮-೪೫). ಡಾವುರ: ೮. "ಡಾವುರವಮನಲಾಪೇಕ್ಷೆಯು" (ಭಾರನಿ. ೩೨). ಡಾಹರ: ೬. ಡಾಹರದೊಳೆಜಗಿದೆಕ್ಕಲನದಟುವಂ ಮುಟಿಯೆ ನೇಹದಿಂ ಹರಿ ತನ್ನ ಕುವರಿಯಂ ಕೊಡೆ (ಅಂಗಪು. ೧-೦೬).ದಾವರ : ೧೧. ಬಾಯಾರಿಕೆ ; ದಾಹ; ನೀರಡಿಕೆ; ಸೇದೆ : ಬಳಸಿ ಬಂದಿಹ ನಮಗೆ ಇಷ್ಟು ದಾವರವಾಗೆ ಏರಿಬಳುವವನಿಗೆಷ್ಟು ದಾವರವೊ (ಅರುಣ. ೩೯-೨೧); ಉಪ್ಪು ತಿಂದಷ್ಟೂ ದಾವರವಾಗಿ ಒಣಗಿ ಹೋದೀಯೇ, ಬೆಲ್ಲವೇ ತಿನ್ನು (ಕಥಾಮಂ. IV,೪೨). 'ಡವರ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಡಾಮರ]

ಡಾವರಿ 'ಡಾವರ' ನೋ.

ಡಾವರಿಗ (ನಾ). ೧. ಕೊಳ್ಳೆಹೊಡೆಯುವವನಂ ; ದಂಗೆಮಾಡು ವವನು; ಸೂರೆಕಾರ ; ದರೋಡೆಗಾರ : ಅಟಿವಿನ ಗರ್ವದಿಂದಿಳಿಸದೀ ತ್ರಿಜಗಂಗಳನೊತ್ತಿ ಮೋಹವೆಂಬಟಿಕೆಯ ಸಂದ ಡಾವರಿಗನುಂ ಪಗೆ ತನ್ನೊಳಗಿರ್ದೊಡೆಂತುಮೇತೆಬಿದೊಳಮೊಳ್ಪೆಕೆಯ್ಗುಮೆ (ಜೀವಸಂ. ೦೫೮-೦೬); ಡೊಂಬಿಗರ ಡಾವರಿಗರಿವದಿರ ತಿಂಬೆನೀಗಳೆ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೦೫-೩೫). ೨. ಶೂರ; ಸಮರ್ಥ; ವೀರ : ಕಂಸನಾನೆಯನಸುಬಡಿದ ಗಡ ಮಲ್ಲರನು ಮರ್ದಿಸಿದನೇ ಡೊಳ್ಳಾಸದಲಿ ಡಾವರಿಗನಹನೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೧-೧೭). ೩. ಗದ್ದಲಮಾಡುವವನಂ ; ಕೋಲಾಹಲವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವವನಂ ; ಆರ್ಭಟಿಸುವವನು : (ಕ). [ಡಾವರ + -ಇಗ]

ಡಾವರಿಗತನ (ನಾ). ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ; ಶೌರ್ಯ ; ಪರಾಕ್ರಮ : ಕರ್ಣ ಗಳಹದಿರು ಡಾವರಿಗತನವಾರ ಕೂಡೆ ವೃಥಾ ವಿಲಾಸಿಗಳೆಲವೊ ಸುಭಟರೆ ನೀವು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೦೩-೨೩). [ಡಾವರಿಗ + -ತನ]

ಡಾವರಿಗವಿದ್ಯೆ (ನಾ). ಕೊಳ್ಳೆಹೊಡೆಯುವುದು ; ಲೂಟಿ ; ಸೂರೆ : ಆವ ಸೇರಿಕೆ ಜಪಕೆ ಚಾಪಶರಾವಳಿಗೆ ಶಮೆ ದಮೆಗೆ ಖಡ್ಗಕೆ . . . ಆವುದಿದರಭಿಧಾನ ತಪವೋ ಡಾವರಿಗವಿದ್ಯಾಸಮಾಧಿಯೊ ನೀವಿದೆಂತಹ ಋಷಿಗಳು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೪-೪೫). [ಡಾವರಿಗ + ವಿದ್ಯೆ]

ಡಾವರಿಸು, ಢಾವರಿಸಂ, ದಾವರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸುತ್ತು ; ತಿರುಗಾಡು ; ತ್ವರೆಯಿಂದ ಆಚೀಚೆಗೆ ಚಲಿಸು ; ರಭಸದಿಂದ ಮುನ್ನುಗ್ಗು : ರಥಿಕರ್ ಕಡುಪಿಂ ರಥಂಗಳಿಂ ಡಾವರಿಸುತ್ತೆ (ದಶಕು. ೭-೭೩) ; ಧುರಧೀರಂ ಗುಂಡದಂಡಾಧಿಪನ ನಿಜಯಶಃಕಾಂತೆ . . . ದಿಶಾಚಕ್ರದೊಳ್ ಡಾವರಿಸಲ್ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೩-೭೯; 1397) ; ತೀವಿ ತೆಗೆದನು ವಜ್ರಶರದಲಿ ಡಾವರಿಸಿದನು ಕಳನೊಳು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೧-೨೮) ; ನೂಟಾನೆಯಲಿ ಡಾವರಿಸಿದನು ಧರ್ಮಜನ ದಳದಲಿ ಧೀರ ಕುರುರಾಯ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೨-೩೫); ನೆಲ ಹಟಿಯೆ ಹರಿದವು ತೇರುಗಳು ತೇರವದ ತೋಳುಗಳ ಉರುಕೃಪಾಣದ ದಂತಿಗಳು ಡಾವರಿಸಿದವು (ತೊರರಾ. ೫-೫-೧೭). ೨. ಬಾಯಾರಿಕೆಯಾಗು: ನರನ ತೇರಿನ ಕುದುರೆಗಳು ಡಾವರಿಸಿದುವು ಡಗೆಹೊಯ್ದು ಮಿಗೆ ದಳ್ಳುರಿಯ ಸಸಿಯಂತಾದನರ್ಜುನದೇವ ನಿಮಿಷದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೬-೩೪) : ತೀವಿದ ಪಾಲ್ಗೊಲೆಯಂ ತಳಿರ್ವಾಯಿಂ ಡಾವರಿಸುತ ಕರ್ಚುವ ಕಂದನ ಸದ್ಭಾವವನೀಕ್ಷಿಸದಾಕೆಯ ಕಣ್ಗಳ್ ಪೀಲಿಯ ಕಣ್ಣ್ಗೆಸೆ (ಜಯುಕಾ. ೨-೩೭). ೩. ಹಬ್ಬು; ಆವರಿಸಂ ; ವ್ಯಾಪಿಸು : ಅವಿರಳಾಸ್ತ್ರಾನೀಕ ಡಾವರಿಸಿದವು ದಿಗುತಟವ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೮-೩೬); ಉರಿಯ ಕರಡಿಗೆಯಂತೆ ಶಿಖಿ ಡಾ[ಪಾಠಾಂ. ಸಿಡಿದಾ]ವರಿಸಿತಬುಜಭವಾಂಡಭವನವನು (ತೊರರಾ. ೬-೪-೩೨); ವಿಷಜ್ವಾಲೆ ಮಿಗೆ ಡಾವರಿಸಿತು . . . ಪರಬಲದೊಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೪-೩೧) ; ಆತನ ಕೀರ್ತಿಯು ದಶದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಡಾವರಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ಕವೀರ. ೦೨೦). ೪. ಚುಚ್ಚು ; ತಿವಿ; ಹೊಡೆ; ಹಿಂಸಿಸು; ನೋಯಿಸಂ: ನೀವು ಕಂಡಿರೆ ನಾಭಿ ಜಂಘೆಗೆ ಡಾವರಿಸಿದನು ಹಲವು ಬಾರಿ ಜಯಾವಲಂಬನವೆಂತು ಕೃಪೆಮಾಡೆಂದನಾ ಪಾರ್ಥ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೭-೪೩). ೫. ಉರಿ ; ಪ್ರಜ್ವಲಿಸು : ರಘಳದ ಡಗೆ ಡಾವರಿಸೆ ಹೊಕ್ಕರು ಕೊಳನ (ತೊರರಾ. ೨-೪-೨೨) : ಭುಗಿಲ್ಭುಗಿಲ್ಭುಗಿಲೆಂದು ಡಾವರಿಸೆ . . . ಎಲ್ಲರಂ ದಹಿಸತೊಡಗಿದುದು ದಳ್ಳುರಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೮-೩೯): ಕಂಬನಿಯ ಕಡಲೊಳಗೆ ಡಾವರಿಪ ವಡಬಶಿಖಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೦೩-೫೯). ೬. ಅತಿಯಾಗಿ ಬಯಸು ; ಉತ್ಕಟವಾಗಿ ಆಸೆಪಡು ; ಆಸೆಯಿಂದ ಹಾತೊರೆ : ವಿಷಯವ ಡಾವರಿಸುವವ ಸ್ತುತಿನಿಂದೆಯ ಬಲ್ಲನೆ (ಸರ್ವವ. ೩೫-೧೮೮) ; ಆವರಿಸುವ ಮನ ಭಕ್ತಿಗೆ ಡಾವರಿಸುವ ಮನ ಶಿವಾರ್ಚನೆಗೆ . . . ದೊರಕಿದೊಡಾವುದಸಾಧ್ಯಂ (ಶಂಕಕಂ. ೨೦). ೭. ಆರ್ಭಟಿಸು ; ಅಬ್ಬರಿಸಂ : ಕಡುಲುಳಿ ಮಸಗಿ ಡಾವರಿಸಿ . . . ತಾಗಿದರು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೨-೦೦೩) ; ಪಾವಿನಂತಾವಿನಂತಡಿಗಡಿಗೆ ಮೊರೆದೆದ್ದು ಡಾವರಿಸಿ ಸೀವರಿಸಿ ಮನೆಗೆಲಸವಂ ಗೆಯ್ಯದಾ ವನಿತೆ ಸಾವನಿತೆ ಲೇಸು (ಜೈಮಿಭಾ. ೫-೫೪): "ಹಟಮಾರಿತನ ಮಾಡು; ಮೊಂಡಾಟಮಾಡು"(ಪ್ರಭಣ). ಢಾವರಿಸು: ೬. ಆವುದಟಿ ದೆಸೆಯಿಂದ ಮನವಿದು ಢಾವರಿಸುತಿಹುದದು ಕಣಾ ಭವಧಾ ವತಿಗೆ ಕಾರಣವು (ಸ್ವರೂಪಾ. ೧-೪). ದಾವರಿಸು : ೪. ಆನೊಲಿದು ಬಂದರೆ ನಿಮ್ಮ ಬಿಟುನುಡಿಯಲಗಿನಲಿ ದಾ[ಪಾಠಾಂ. ಡಾ]ವರಿಸಿದಿರಿ ಡೊಳ್ಳಾಸವಿದ್ಯೆ ಯಲಿ (ತೊರರಾ. ೩-೪-೨೦). ೮. ನೋಯು; ಹಿಂಸೆಗೊಳ್ಳು; ಯಾತನೆ ಯನ್ನನುಭವಿಸು : ಆತುರದಲ್ಲಿ ಕಳವಳಿಸಿ ವ್ಯಾಕುಲದಲ್ಲಿ ದಾವರಿಸು ತಿಪ್ಪುದೀ ಮನವು (ವಚಶಾ. II, ೪೪೯) ; ಮಗ್ಗಲದ ಮರಿಯಳೀ ಯೇಸು ವಿಗೆ ಮನಸೋತು . . . ಬೆಂದು ಮನನೊಂದು ಭುಗಿಭುಗಿಲ್ಲ ಕಾವರಕೆ ದಾವರಿಸಿ (ಗೊಲ್ಗೊಥಾ. ೩-೭೧). 'ಡವರಿಸು' ಪರಾ.
[ಡಾವರ + - ಇಸು₃]

ಡಾವಳಿ 'ಧಾವಳಿ' ನೋ.

ಡಾವು, ಡಾವ್, ಡಾವೆ (ನಾ). ೧. ಹೊಟ್ಟೆಕಿಚ್ಚು ; ಡಂಕಂ ; ದ್ವೇಷ ; ವೈರ : ಆ ಹಾವು ಡಾವು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಒಂದು ವರ್ಷದ ನಂತರ ಅವನನ್ನು ಕಚ್ಚಿದೆ (ರೂಢಿ). ೨. ಕುಸ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಿಡಿತ : ಇಂತಹ ಹಿಡಿತಗಳಿಗೆ ಭಾರತ ಪ್ರತಿ ಡಾವು ಮಾಡುವಷ್ಟು ಸಾಧನೆ ಪಡೆದಿದೆ (ಎಚ್ಕಸಾ. ೦೪೮). ೩. ಆಟ ; ಕುಸ್ತಿಯಾಟ : 'ಡಾವುಪೇಚು' ಪರಾ. ೪. ಹಂಚಿಕೆ ; ಉಪಾಯ ; ಯುಕ್ತಿ : ಮುದ್ದಾಂ ಮಳ್ಳತನವನು

ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವ ಡಾವಿನಿಂದ ನಾನೂ . . . ಅವನ ತಲೆ ಚಿಟ್ಟು ಹಿಡಿಸುವಂತೆ ಬಾತಮಿ ಒಪ್ಪಿಸಿದ್ದೆ (ದೀಪಹ. II, ೦೪). ಡಾವ್ : ೧. ಸಾಹೇಬರ ಡಾವ್ ಶ್ಯಾಮರಾಯರಿಗೆ ಹೋಳೆದಿತ್ತು (ದೀಪಹ. II ೩೦). ಡಾವೆ : ೧. ಕಾಡೊಳಂ ಮರೆಗೊಂಡು ತಸ್ಕರರ್ ಬಳಿಕಿಂದು ಡಾವೆಯಿಂ ಪರಶುಧೀರಧರರಿಲ್ಲದಿಹ ಸಮಯದೊಳ್ ಮೋವಿತಿನ್ನಾರ್ ಕಾವರೆಮ್ಮನೆಂದೊಳಗೊಳಗೆ (ಪರಶು. ೩೭-೦೪). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಡಾವ್]

ಡಾವುತೀರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹಗೆತನವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಪ್ರತೀಕಾರ ಕೊಳ್ಳು : (೩). [ಡಾವು + ತೀರಿಸು]

ಡಾವುಪೇಚು 'ಡಾವಪೇಚು' ನೋ.

ಡಾವುರ 'ಡಾವರ' ನೋ.

ಡಾವೆ 'ಡಾವು' ನೋ.

ಡಾಶೇರು (ನಾ). ಒಂದಂ ತೂಕದ ಅಳತೆ ; ಎರಡೂವರೆ ಸೇರು ; ಅಡೀಸೇರು : ವಂದು ಮಣುವಿಂಗೆ ದಡಯ ನಾಲ್ಕುಂ ಪಂಚೇರು ಥಂದ ದೊಳೆಂಟು ಡಾಶೇರು ಷೋಡಶಮಕ್ಕುಂ (ಭಾಸ್ಕರ. ೭೫-೭).

[ಡಾ$_0$ (P ←ಹಿಂ. ಥಾಈ) + ಶೇರು$_1$ (<ಸೇರು$_2$)]

ಡಾಹ, ದಾವು$_1$ (ನಾ). ೧. ಸುಡುವಿಕೆ; ದಹಿಸುವಿಕೆ : ತೋಟಿ ಯಂತೆ ಮಳೆಮಂ ತೋಟಿ ಬೆರ್ಚಿಸದೆ ಕಿರ್ಚಿನಂತೆ ಅಡಕಮಂ ತೋಟಿ ನಂಬಿಸದೆ ದಾಟಿಯಂತೆ ಡಾಹಮಂ ಮಾಡಿ ಕಿಡಿಸದೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೯೯). ೨. ಸೆಕೆ ; ದಗೆ; ತಾಪ : ಮನುಷ್ಯ ಲೋಕದೊಳಾದ ಸುಖಮಲ್ಲಂ ಡಾ[ಪಾಠಾಂ. ದಾ]ಹಕ್ಕೆ ಶೀತಲಕ್ರಿಯೆಗೆಯ್ವಂತೆ ನೋವನಾಱಿಸುವ ಸುಖಂ ಅದು ಸುಖಮೆ (ಜೀವಸಂ. ೫೦-೩೪ ವ). ೩. ನೀರಡಿಕೆ ; ಬಾಯಾರಿಕೆ. ದಾವು$_1$: ೨. ಬಿಸಿಲಿನ ದಾವು ತಗ್ಗಿತ್ತು (ಪಳಮ. ೨೦).

[<ಪ್ರಾ. ಡಾಹ./ಸಂ. ದಾಹ]

ಡಾಹರ 'ಡಾವರ' ನೋ.

ಡಾಹಿಣಿ 'ಡಾಕಿಣಿ' ನೋ.

ಡಾಹಿಸು (ಕ್ರಿ). ದಾಹಗೊಳ್ಳು ; ಅತಿಯಾದ ತಾಪದಿಂದ ಕೂಡಿರು ; ಉತ್ಕಟವಾಗಿ ಕುದಿ : ಮೋಹ ಮದ ಸಮೂಹದಿಂದ ಡಾ[ಪಾಠಾಂ. ದಾ]ಹಿಸುತ್ತ ಮಿರ್ದನಯ್ಯ ದೇಹದಿಚ್ಛೆ ಹೆಚ್ಚಿ ಮಚ್ಚರಕ್ಕೆ ವೇಳೆ ಯಾದನಯ್ಯ (ಹಂಪರ. ಹ. ೫೦೦-೨೦). [ಡಾಹ + – ಇಸು$_3$]

ಡಾಳ್$_1$, ಡವಳ$_1$, ಡಾಲು$_{11}$, ಧವಳ, ಧಾಲು, ಧಾಳ್$_1$, ಧಾಳು (ನಾ). ೧. ಹೊಳಪು ; ಪ್ರಭೆ ; ಕಾಂತಿ : "ತೊಳಗು, ಬೆಳಗು . . . ಡಾಳಂ, ಪೊಗರ್, ತೊಳಪಂ, ಮಸೆ– ಈ ೧೪ ಕಾಂತಿ" (ಕಶಸಾ. ೦೧-೨೦೨) : "ಡಾಳ ಹಟಿ ಪೊಗರೆಂದೆನೆ ಕಳೆ ಪೊಳಪು . . . ಕಾಂತಿಯೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೦೦೦) ; ವಪುರ್ವೆಳದುವಾಕೆಯ ಡಾಳಮನಾಂತ ದಿಟ್ಟಿಗಳ್ (ಕಬ್ಬಿಗಕಾ. ೩೩೦); ಕನಸಿನ ಸಿರಿ ಕಾಮುರ್ಗೆಳೊಡ್ಡಿನ ಚಿತ್ರುಂ ಸತಿಯರೊಲ್ಮೆ ಮಿಂಚಿನ ಡಾಳಂ ಜನ ಪತಿಯ ಕೂರ್ಮೆ ಯೆನಲಾತನೋಳಾಯ್ತು ಜನ ಸೌಖ್ಯಂ (ದಕಕು. ೫-೫೪) ; ವಿಸುನಿಯೋಲೆಯ ಡಾ[ಪಾಠಾಂ. ಧಾ]ಳ ಕದಪಿನೊಳೆಸೆಯೆ (ನಳಚ. ೩-೭); ವ್ಯಾಲೋಲ ಖಡ್ಗಗಳ ಡಾಳದಿಂ ಮೇಳದಿಂ . . . ಪಡೆ ಪಡೆಥಿನಿಂ ನಡೆದುದು (ಚಬಪು. ೪೭-೦೦). ೨. ಅಂದ ; ಚಂದ ; ಸೊಬಗು : "ಡಾಳಮನೆ ಲಾವಣ್ಯಂ" (ಭಾರನಿ. ೩೫) ; ಡಾಳದ ಕಣ್ಣ ನೀರ್ವನಿಗಳುಂ ಪೊಸಮುತ್ತು ಗಳುಂ ನಭೋಂತದೊಳ್ ಸಾಲಿಡಲ್ (ದಕಕು. ೦೨-೦೧೩) ; ತೋರಮೊಲೆ ಗಳ ಡಾಳದಲಿ ಮಣಿಹಾರ ಮೆಱೆಯಲು (ಜೀವಂಚ. ೮-೯); ಥಳಥಳಿಸುವೆಳ ವಿಮಾನ ಡಾಳವ ಗೆಲುವ ಕಂಗಳ (ಅಕ್ರೂಚ. ೪-೨೪). ೩. ರೀತಿ ; ಕ್ರಮ ; ಪದ್ಧತಿ ; ತರಹ : ಕಾಲದೇಶಾಗಮದ ನಿಗಮದ ಡಾಳವಱಿದೈಹಿಕಪರತ್ರ ವಿಟಾಳಿಸದೆ ನಡೆ ಕಂಡ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೦೫-೬೨). ೪. ಕುಂದು ; ಹಾನಿ ; ಭಂಗ : ಅಜ್ಜಮುತ್ತರ ತೆಱದಿ ನಡತೆಗಳೆಜ್ಜವಿರದೊಪ್ಪದೊಲು ನಡೆತರು ತೆಜ್ಜ ಸಾಸಿರ ಬಿದ್ದು ಡಾಳಗಳಾದವವಕೀಗ (ಬಿಜ್ಜಪು. ೭೭-೦೭). ೫. ಉಜ್ಜಿ ಹೊಳಪುಗೊಳಿಸುವುದು. 'ಡಾಳವಿಡಿ' ಪರಾ. ೬. ತೋರಿಕೆ ; ಥಳುಕು ; ಠಕ್ಕು. 'ಡಾಳಿ' ಪರಾ. ೭. ಥಳುಕಿನವನು ; ಡಾಂಭಿಕ ; ಮೋಸಗಾರ; ವಂಚಕ: ಕುಡದೆ ಕಾಡುವವಂ ರಸಬೋನವೆತ್ತು ಮಾಕಾಳಿಗೆ ಡಾ[ಪಾಠಾಂ. ಕಾ, ಗಾ]ಳನಂ ನೆಗವು ಟಕ್ಕಿಪನಂ ತುಟಿ (ಲೀಲಾವ. ೨-೦೧೭) ; ಡಾಳಂಗಪ್ಪುಯಿಸಿದುದು ಬಿಡಾಳಕ್ಕಂ ಪಾಲ ಕಾಪನಿತ್ರವೋಲಾಯ್ತೆಂದೀ ಲೋಕ ಮುಲಿಯೆ ನೀತಿನುತಾಲೋಕನರಹಿತನಹಿತಚರಿತದೆ ನೆಗಟ್ದಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೩-೦೦೨). ಡವಳ$_1$: ೭. ಢಾಳರನು ಡ[ಪಾಠಾಂ. ಥ]ವಳರನು ಠಕ್ಕಿನ ಠೌಳಿಕಾಱರನು (ಕುವ್ಯಾಗ. ೫-೦೦). ಡಾಲು$_1$: ೧ 'ಡಾಲುಹೊಡೆ' ಪರಾ. ಧವಳ : ಮೇಲಿನ 'ಕುವ್ಯಾಗ. ೫–೧೧'ರ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. ಧಾಲು$_1$: ೮. [ಸಂಗೀತ] ದಾಟುಸ್ವರಗಳ ಪ್ರಯೋಗ : ಧಾಲು – ಸಪಾ, ಸಮಾ, ಸಗಾ, ಸರೀ ಎಂದು ಅನು ಕ್ರಮಿಸುವ ದಾಟುಸ್ವರಗಳ ಪ್ರಯೋಗ (ಸಂಗೀಹಂ. ೨೪). ಧಾಳ್$_1$: ೧. ಸರ್ವಾಂಗದೊಳ್ ಧಾಳಂ ನೆಟ್ಟನೆ ಪುಟ್ಟೆ ನಾಟ್ಯರಸದೊಳ್ ತೇಂಕಾಡು ವಂತಾಡಿದರ್ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೦೪-೦೩೯) ; ಎಳೆಯ ಮುತ್ತಿನ ಧಾಳವನು ಮುಕ್ಕುಳಿಸಿದಂಗಚ್ಛವಿಯ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೬-೭೩) ; ಭ್ರೂಲತೆಯ ಲಾವಣ್ಯ ನಿಧಿಯ ವಿಶಾಲ ಭಾಳದ ಧಾಳದಲಿ (ನಿಥಾಗ. ೨-೦-೨೭); ಸುಲಿಪಲ್ಲ ಧಾಳದಿ ಕರ್ಣಕುಂಡಲದಿ (ಶಂಕದಾ. ೫-೭೭): ಚೆಲ್ವೆ ಕಂಗಳ ಧಾಳ (ಅಂಬಿಕಾ. ೩೪-೭೦). ೭. ಢಾಳರನು ಡ[ಪಾಠಾಂ. ಥ]ವಳರನು ಠಕ್ಕಿನ ಠೌಳಿಕಾಱರನು (ಕುವ್ಯಾಗ. ೫-೦೦). ೯. ಅಶುಚಿವಂತ ; ಶೀಲಗೇಡಿ (?) : ಖೂಳರಿಲ್ಲ ಜಾಣರುಂಟು ಗೆಲ್ವರಿಲ್ಲ ಒಲ್ವರುಂಟು ಧಾಳರಿಲ್ಲ ಶುಚಿಗಳುಂಟು ಹುಸಿವರಿಲ್ಲ ಸತ್ಯರುಂಟು (ಮಕರ. ಹ. ೨೨೦-೨೩). ೧೦. [ನಾಟ್ಯ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೃತ್ಯ: ರೂಪು ರೇಖೆ ಧಾಪಣೆ ತೂಕವಣೆಯಂಕೆ ಝುಂಕೆ ಧಾಳ ಡಿಳ್ಳಾಯ ಚಂಡಣೆ ಚಳಬಳಿಕೆ ಉಲ್ಲಾಸದಚ್ಚರಿವಡೆಯೆ ನರ್ತಿಸುತ್ತುಮಿರೆಯುಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೭-೭೭ ವ). ಧಾಳು : ೧. ನೂರು ಬಣ್ಣದ ಹೊಳವನೊಳಗಾಂತು ಇದರ ತೆರವಿಂಥದೆನೆ ಮತ್ತೊಂದು ಧಾಳಿನಿಂದ ಕಂಗಳನು ಕೋರೈಸು ವಚ್ಚರಿಯ ಹೀರದಂತಿವನ ಬಗೆಗೆನ್ನ ಬಗೆಯಚ್ಚರಿಪುದು (ಗೋಕುನಿ. ೨೦-೨) : ಚಂದಕೆ ಮರುಳಾಗೆ ಕಣ್ಣ ಮುಚ್ಚಿಸಿತವ್ವ ನಿನ್ನ ಪರಿವಾರದ ಸುರರ ಧಾಳು (ಹಂಸದ. ೦೭೫-೦೭).

ಡಾಳಾಗು, ಧಾಳವಾಗು, ಧಾಳಾಗು = ೧. ಉಜ್ವಲವಾಗು ; ಪ್ರಕಾಶ ಮಾನವಾಗು ; ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸು; ಪ್ರಜ್ವಲಿಸು: ದೀವಿಗೆಯು ಡಾಳಾಗಿ ಉರಿಯುತ್ತಿರಲಿಕ್ಕೆ ಬೇಕು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೦೭೨) ; ಬರಬರುತ್ತ ಆ ಬೆಳಕು ಧಾಳವಾಗಿ ಖಿಂಡಿಯಿಂದ ಹೊರಚೆಲ್ಲಿ (ಗೀಜುಗ. ೦೦) ; ಅವನ ಕಣ್ಣಲ್ಲಿ ಸತ್ಯದ, ಬಂಧುತ್ವದ ದಿವ್ಯಜ್ಯೋತಿಯೊಂದು 'ಧಾಳಾಗಿ' ಉರಿಯುತ್ತಿತ್ತು (ಬರಹಾ. ೯೪); ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯದ ಕೋಣೆಯಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ದೀಪ ಧಾಳಾಗಿ ಉರಿಯುತ್ತಿದ್ದುದು . . . ಕಾಣುತ್ತಿತ್ತು (ದೀಪಹ. II, ೦೦೬). ೨. ಎದ್ದು ಕಾಣು; ಸುಸ್ಪಷ್ಟವಾಗು : ಭವ್ಯಮಂದಿರಗಳು ಮದರಾಸಿನಲ್ಲಿ ಬೀಚಿನ ಹತ್ತಿರವೇ ಧಾಳವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಿವೆ (ಹೂಅರ. ೦೭) ; ಕೊರಳಿಗೆ ವಿಭೂತಿ ಯನ್ನು ಬಳಿದು ಧಾಳವಾಗಿ ಕುಂಕುಮ ಲೇಪಿಸಿದರು (ಮತ್ತಮು. ೩೫೭).

[ದೇ.॥ ತೆಲು. ಡಾಲ./ಮರಾ. ಧಾಳ]

ಡಾಳ್$_2$ 'ಡಾಲು$_2$' ನೋ.

ಡಾಳ್$_3$ (ನಾ). (ಚಾಮರ ಮೊದಲಾದವನ್ನು) ಬೀಸುವಿಕೆ ; ಗಾಳಿ ಹಾಕುವಿಕೆ.

ಡಾಳಹಾಕು = ಬೀಸು ; ಇಕ್ಕು : ಡಾಳಹಾಕುವ ಚಾಮರದ ಪೊಡೆವ ಡೌಡೆಯ (ಹಮ್ಮೀರ. ೩-೩೩ ವ).

[<ಪ್ರಾ. ಢಾಲ]

ಡಾಳಕ, ಢಾಳಕ (ನಾ). ೧. ತೋರಿಕೆಯ ನಡೆನುಡಿಯುಳ್ಳವನು ; ಡಾಂಭಿಕ ; ಮೋಸಗಾರ : ಬೋಳೆಯನೆಂದು ನಂಬಬೇಡ ಡಾ[ಪಾಠಾಂ. ಢಾ]ಳಕನವನು ಜಗದ ಬಿನ್ನಾಣಿ (ಮಹಾದೇ. ೫. ೦೦೯-೨೪೭) : ನೆಟಿ ಡಾಳಕನಂ ತಗುಳ್ದು ಕೂರ್ತಂಗಜಕೇಳಿಯೊಳ್ ತೊಡರ್ದು (ಮನ್ಮವಿ. ೭-೫) ; ಮಾಲೆಯನೊಬ್ಬಗಿಕ್ಕಿದಳೆಂದರಾ ಹೆಣ್ಣ ಮೇಲಾಸೆ ನೃ ಪ ಗಾ ಗ ದೆಂ ದು ಡಾಳಕನಾ ಮಂತ್ರಿ ಮತ್ತೊಂದು ತಂತ್ರದಿ ಚಾಳಿಸಿ ಮಡಿದನೇನೆಂಬೆ (ಭರತ. ೫೭-೫). ೨. ಕಪಟ ; ವಂಚನೆ ; ಮೋಸ. 'ಡಾಳಕವಂತ' ಪರಾ. **ಢಾಳಕ :** ೧. ಢಾಳಕರಿಗರ್ಥಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಪೇಳದಿರನುಭವಾಮೃತವ (ಅಮೃತ. ೧೦-೨). ೨. ನಿರುದಯವು ನಿಷ್ಠುರವು ದುರುಳತ್ವ ಢಾಳಕವು (ಸುಸಾರ. ೦೨-೨). [ಡಾಳ್$_1$ + – ಕ$_2$]

ಡಾಳಕತನ, ಢಾಳಕತನ (ನಾ). ಥಳುಕು ; ವಂಚನೆ ; ಮೋಸ : ಕಾಳಗ ಕಿದಿರಾಗಿ ನಿಲ್ಲಲಾಱದೆ ಚಣ್ಣ ಡಾಳಕತನದೊಳೋಡುವನು (ಪ್ರಾಕೃತ. ೧೨-೫೦). **ಢಾಳಕತನ :** ನಾವು ನಮ್ಮಯ ಸೇವಕಾಂಗದ ಭಾವದಿಂದಿರ ಬೇಕೆನುತ ನಾನಾ ವಿಧದ ಢಾಳಕತನಂಗಳ ನುಡಿದನಲ್ಲಮನು (ಪ್ರಭುಲಿ. ೫-೫೭) ; ಕರ್ಕಶದಿಂ ಕಠಿಣನೆ ಯಮರಾಟ್ ಜನನಾದಿಯ ಢಾಳಕತನದಿಂ ಢಾಳಕಿಯ ದಿಟ ಮಾಯೆ (ಯೋಗಾಂವಿ. ೨-೫೩) ; ಠಕ್ಕು ಢಾಳಕತನ ಬಜುಬೋಸರಣೆ ಬೇಳಕ್ಕೆ ವೈಶಿಕಗಳೆಂಬಿವಕೆ ಸಿಕ್ಕುವರೇ ಕೋವಿದರು (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೮-೭೦). [ಡಾಳಕ + – ತನ]

ಡಾಳಕವಂತ (ನಾ). ತೋರಿಕೆಯ ನಡೆನುಡಿಯುಳ್ಳವನು ; ಮೋಸಗಾರ ; ವಂಚಕ : ನೇಣು ಕೊಂದಿತ್ತಂದಾ ದಾಯಗಾರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹೋಹ ದರ್ಶನ ಡಾಳಕವಂತಂಗೆ (ಸರ್ವವ. ೦೩೦-೭೭೦). [ಡಾಳಕ + – ವಂತ]

ಡಾಳಕಿ, ಢಾಳಕಿ (ನಾ). ಗಯ್ಯಾಳಿ ; ಮೋಸಗಾತಿ : ಸಗ್ಗಂಬಡೆದು ಬಂದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಿಲ್ಲೆನಬಹುದೆ ಈ ಡಾಳಕಿ (ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವಾ. ೪-೭೫). **ಢಾಳಕಿ :** ಕರ್ಕಶದಿಂ ಕಠಿಣನೆ ಯಮರಾಟ್ ಜನನಾದಿಯ ಢಾಳಕತನದಿಂಢಾಳಕಿಯ ದಿಟ ಮಾಯೆ (ಯೋಗಾಂವಿ. ೨-೫೩). [ಡಾಳಕ + – ಇ$_2$]

ಡಾಳಯಿಸು$_1$, ಡಾಳಯ್ಸು, ಡಾಳವಿಸು, ಡಾಳಿಸು$_1$, ಡಾಳ್ಯೈಸು$_1$, ಢಾಳವಿಸು, ಢಾಳಿಸು$_1$, ಢಾಳ್ಯೈಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮಿಂಚು ; ಹೊಳೆ ; ಮಿನುಗು ; ಥಳಥಳಿಸು. **ಡಾಳಯ್ಸು :** ೧. ಕದಪುಗಳು ನಿರ್ಮಳವೊದಗಿ ಡಾಳಯ್ಸು[ಪಾಠಾಂ. ಢಾಳ್ಯೈಸು]ತಿಪ್ಪುವು ಲೋಲಲೋಚನೆಯ (ಬಸವು. ೪-೨೩). **ಡಾಳವಿಸು :** ೧. ಡಾ[ಪಾಠಾಂ. ಢಾ]ಳವಿಪ ಸುಲಿಪಲ್ ಮುಗುಳ್ನಗೆ ಮೇಳವಿಸುವ ಮುಖಪ್ರಸನ್ನತೆ (ಬಸವು. ೩-೨೭). **ಡಾಳಿಸು$_1$:** ೧. ನೀಲದ ಸರ ಮಾಣಿಕದ ಕುಚ್ಚು ವಜ್ರದ ಮೇಲುಗೊಂಚಲು ವೈಡೂರ್ಯ ಡಾಳಿಸುತಿಹ ಬಲು ಪಸರದಂಗಡಿಗಳು ಸಾಲುಗೊಂಡೆಸೆದುವು (ಕಂನವಿ. ೩-೬೮) ; ಲೀಲೆಯಿಂ ನರಸಿಂಹನಂತ್ಯದಿದ ರತ್ನ ಡಾಳಿಪೊಲಗದ ಚಾವಡಿಗೆ (ಕಂನವಿ. ೧೦-೦೨೫) ; ಭಾಸುರ ವೇದಮಾತೆ ಗಾಯತ್ರಿ ಡಾಳಿಸೆ ತಾಳ್ದು (ಕುಮಾಪು. ೦-೭೦). **ಡಾಳ್ಯೈಸು$_1$:** ೧. ಕದಪುಗಳು . . . ಡಾಳ್ಯೈಸು[ಪಾಠಾಂ. ಡಾಳಯ್ಸು, ಢಾಳ್ಯೈಸು]ತಿಪ್ಪವು ಲೋಲಲೋಚನೆಯ (ಬಸವು. ೪-೨೩); ಎಳಲಿಟ್ಟು ಡಾಳ್ಯೈಸುತಿಹ ಹಾರವೆಲ್ಲವುಂ ಸಂತೋಷದಿಂ ಪರಿದು ಪಸರಿಸಲು (ವೀರ್ಶೈಪು. ೩-೦೫-೭). **ಢಾಳವಿಸು:** ೧. ಢಾ[ಪಾಠಾಂ. ಡಾ]ಳವಿಪ ಸುಲಿಪಲ್ ಮುಗುಳ್ನಗೆ ಮೇಳವಿಸುವ ಮುಖ ಪ್ರಸನ್ನತೆ (ಬಸವು. ೩-೨೭). **ಢಾಳಿಸು$_1$:** ೧. ಶಾಲಿಯ ತೆರೆಯ ತಟ್ಟುಚ್ಚಿ ದೀಪದ ಕಾಂತಿ ಢಾಳಿಸುವಂತೆ ಲೋಕದೊಳು ಆ ಲಲಿತಾಂಗನ ತನುಕಾಂತಿ ಪೊದೆದದುಕೂಲದ ಹೊಱಗೆ ರಂಜಿಸಿತು (ಭರತ. ೦-೪೨) ; ಮೇಲಿಪ್ಪ ಚಿನ್ನದ ಕಳಶದಿಂ ಗೋಪುರ ಢಾಳಿಸಿ ತುಡು ಕಿತಂಬರವ (ಕಂನವಿ. ೭-೮೪). ೨. ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸು; ಹೊಳಪುಮಾಡು; ಬೆಳಗಿಸು : ಬಾಲಶಶಾಂಕನಂದದ ಪುಲಿಯುಗುರನು ಢಾಳಿಪ ಬಂದಿ ರಂಜಿಸಿತು (ಅಂಜನ. ೪-೪೪). ೩. ಉಜ್ಜಿ ಹರಿತವಾಗಿಸು ; ಮಸೆ ; ಸಾಣೆಹಿಡಿ : ಕುಂತದ ಧಾರೆಗಳ ಢಾಳಿಸುವ ನೆಟಿ ಸೊಪ್ಪಾದ ಹಿಲುಕಿನ ಗಱಿಯ ಕೀಲಿಸುವ . . . ವೀರಭಟರೊಪ್ಪಿದರು (ಕುಮ್ವಾಘ. ೫-೩೮). **ಢಾಳ್ಯೈಸು :** ೧. ನೀಲಗಿರಿಯೊಳಗಾಡುವ ಶಿಖಿಗಳೆರಡಾಲಿಂಗಿಸಲು ಭೂಮಿಯ ಢಾಳ್ಯೈಸುತಡರ್ದುರಿಗಳಿಂ ನಕ್ಷತ್ರಮಾಲೆ ಪ ಗ ಲೊ ಳ್ ತೋರ್ಪುದು (ಕ್ಕೈಪ. ೮೯-೩). [ಡಾಳ್$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ಡಾಳಯಿಸು$_2$ 'ಡಾಳಿಸು$_2$' ನೋ.

ಡಾಳಯ್ಸು 'ಡಾಳಯಿಸು$_1$' ನೋ.

ಡಾಳವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಉಜ್ಜಿ ಬೆಳಗಿಸು ; ಮೆರುಗುಕೊಡು : ಬಗೆಗೊಳಿಪ ಡಾಳವಿಡಿದಿರ್ದ ಕಟ್ಟಾಣಿಮುತ್ತಿನ ಕಂಠಮಾಲೆ (ಸೌಂದಪು. ೪-೨೨).

[ಡಾಳ್$_1$ + ಪಿಡಿ$_1$]

ಡಾಳವಿಸು 'ಡಾಳಯಿಸು$_1$' ನೋ.

ಡಾಳಾಹಿ (ಕ್ರಿ). ಹೊಳೆಯುವ ಮೈಯನ್ನುಳ್ಳ ಹಾವು; ಕೃಷ್ಣಸರ್ಪ (?) : ಮೊಲೆಪುತ್ತುಗಳ ಬಳಿಯೊಳು ಡಾಳಾಹಿ ಕಣ್ಗೊಳಿಸದೆಯವು ನಿಕ್ಷೇಪ ನೆಲೆಯೆಂದು ವಿಟರು ಸೆಳ್ಗುರ್ಗಳಿಂ ತೋ[ತೋ]ಡುವರೆಳಸಿ ಗಣಿಕೆಯರ ಕುಚವ (ಗೊಮ್ಮಟ. ೨-೯೩).

[P ಇದು 'ಕಾಳಾಹಿ'ಯ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಡಾಳಿ$_1$ (ನಾ). = ಡಾಳೆ : ಪ್ರಾಣೇಶನಂ ನೆರೆದಂತೆ ಕಳುಪಿ ತತ್ ಕಾಲರತಿ ಚಿಹ್ನಮಂ ಮತ್ತೊರ್ವನೊಳ್ ಪುಸಿದು ಡಾಳಿಯೊಲಿದಿಂತಿರ್ದಳು (ಹಬಪು. ೦೦-೭೪). [ಡಾಳ್$_1$ + – ಇ$_2$]

ಡಾಳಿ$_2$ 'ದಾಟಿ' ನೋ.

ಡಾಳಿಂಬ 'ದಾಳಿಂಬ' ನೋ.

ಡಾಳಿಂಬೆ 'ದಾಳಿಂಬ' ನೋ.

ಡಾಳಿಂಬ್ರ 'ದಾಳಿಂಬ' ನೋ.

ಡಾಳಿಮ 'ದಾಳಿಂಬ' ನೋ.

ಡಾಳಿಸು$_1$ 'ಡಾಳಯಿಸು$_1$' ನೋ.

ಡಾಳಿಸು$_2$, ಡಾಳಯಿಸು$_2$, ಡಾಳ್ಯೈಸು$_2$, ಢಾಳಯಿಸು, ಢಾಳಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ). ೧. (ಚಾಮರ, ಬೀಸಣಿಗೆ ಮುಂತಾದುವನ್ನು) ಬೀಸು ; ಗಾಳಿ ಹಾಕು : ಅಂಗಜನೃಪಂಗೆ ಬನವೆಂಬಂಗನೆ ಡಾಳಿಸುವ ಚಾರುಚಾಮರಮ ದೆನಲ್ . . . ಎಸೆದುದಲ್ಲಿ ಪೂಗಮಹೀಜಂ (ಅಭಿಸ್ಯ. ೯-೦೩) ; ಚಕಚಕಿತಮಾಗಿ ಡಾಳಿಪ ಚಾಮರಂಗಳಿಂ (ಪದ್ಮಣ. ೩-೫೦) ; ಗಾಯತ್ರಿ ಸಾ ವಿ ತ್ರಿ ಯ ರು ರಂಜಿಸಿದರಾ ಮಹಾದೇವನೆಡಬಲದಲ್ಲಿ ಡಾಳಿಸುತೆ ಚಾಮರವನೆಸಕದಿಂದ (ಸೌಂದಪು. ೦-೫೫) ; ನೀ ಲ ಗಿ ರಿ ಯ ಮೇಲೆ ಮುಸುಕಿದ ಸಿತಮೇಘಜಾಲವೆಂದೆನೆ ಡಾಳಿಸುವ ಮೇಲುಚವರಗಳು ಮೆಱೆದುವು (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೨-೪೪) ; ಬೆ ರ ಳ ಮುದ್ರಿಕೆಯ ಹೊಳಹು ದೊಳಯುತ ಶುಭ್ರಚಮರವ ಡಾಳಿಸುತೆಳೆವೆಂಗಳೆಸೆದರರ್ತಿಯಲಿ (ಕಂನವಿ. ೮-೨೪). ೨. ಸುತ್ತಲೂ ಬೀರು ; ಹರಡು ; ವ್ಯಾಪಿಸು : ಗಾಳಿಯಲಿ ಬೆಳಕು ಬಣ್ಣಗಳಲೆಯನೊಡಿಸಿ ಕಣ್ಕಟ್ಟು ಮೋಹನವ ಡಾಳಿಸುವ ನಾಡು (ದ್ರಾಕ್ಷಿದಾ. ೫-೫). ೩. (ಪಗಡೆಯ ದಾಳವನ್ನು) ಬೀಸಿ ಹಾಕು; ಎಸೆ ; ಉರುಳಿಸು : ಕಾಲೋಚಿತ ಕಿತವರನನ್ಯತಾಲಯರಂ ಪೊರಗೆ ಕರೆದು ಪಣಬಂದವನೊಲ್ದಾಳೋಚಿಸಿ ಡಾಳಿಸಿದಂ ಸೋಲಕ್ಕಿರ್ದಕ್ಷಯುಗಳಮಂ ನಳಭೂಪಂ (ನಳಚಂ. ೫೦೫). **ಡಾಳಯಿಸು$_2$:** ೧. ಇಕ್ಕೆಲದಾಲವಟ್ಟಂ ಚವರ ಕುಂಚಂ ಡಾ[ಪಾಠಾಂ. ಢಾ]ಳಯಿಸೆ ಗದ್ದುಗೆಯ ಮೇಲಿಹ ಬಿಜ್ಜಳನ ಕಂಡು (ಬಸವು. ೬೦-೫೦) : ಡಾಳಯಿಸುತಿಹ ಕನಕ ಚಾಮರದೋಳಿ (ಶಂಕದಾ. ೯-೨೨). **ಡಾಳ್ಯೈಸು$_2$:** ೧. ಬಾಲೆಯರು ಬಣ್ಣಿಸಿ ಚಮರವ ಡಾಳ್ಯೈಸುತ ಬಂದರು (ಕ್ರೀಪಾಲ. ೦೩-೦೮೭). **ಢಾಳಯಿಸು :** ೧. ಚವರ ಕುಂಚಂ ಢಾ[ಪಾಠಾಂ. ಡಾ]ಳಯಿಸೆ (ಬಸವು. ೩೦-೫೦). **ಢಾಳಿಸು$_2$:** ೧. ಢಾಳಿ

ಸುವ ಚವುರಿ ಸೀಗುರಿಗಳೊಗ್ಗಿನ ಕುಱುಹುವಿಡಿದು ನಡೆದು (ಚಿಜಕಾ. ೮-೭೦) ; ಲೋಚನಪುತ್ರಿಕೆಗಳು ಢಾಳಿಸುತಿರ್ಪ ಚಮರಗಳೆಂಬಂತೆ ಖೇಚರ ಭೂಚರಸತಿಯರ ಕಣ್ಣ ಮರೀಚಿಯೊಪ್ಪಿದುವೀಶ್ವರಗೆ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೧೪-೮೦) : ನಳಿನಮುಖಿಯರು ಚವರಗಳನೆಡಬಲದೊಳಗೆ ಢಾಳಿಸುತೆಯ್ತರಲು (ಕುಮಾಸಾಂ. ೧೦-೭೦) ; ಎತ್ತುವಾರತಿ ಸೇಸೆ ಇಡುವ ನಿವಾಳಿ ಢಾಳಿಸುವ ಚಾವರಂಗಳಿಂ (ಭರಚ. ೩-೮೦); ಚಂದ್ರಾದಿತ್ಯರುಭಯಚಾಮರಗಳಂ ಪಿಡಿದು ಢಾಳಿಸೆ (ಚಿಬಪು. ೨-೩೦). ೪. ಅಲುಗು ; ತೊಳೆ ; ಜಾಲಾಡಿ ಹೊಳೆಯುವಂತೆ ಮಾಡು : ಅಱಿಷೆಂಬ ಮೂಸೆಯೊಳಗಿಟ್ಟು ಪರಮ ಜ್ಞಾನದಿಂ ಕರಗಿಸಿ ಸುಮನವೆಂಬ ನಿರ್ಮಲೋದಕದಲ್ಲಿ ಢಾಳಿಸಿದ ಶುದ್ಧ ಸುವರ್ಣ (ಅದವ. ೦೩೮). [ಡಾಳ್$_{2}$ + – ಇಸು$_{3}$]

ಡಾಳು 'ಡಾಲು$_{2}$' ನೋ.

ಡಾಳೆ, ಢಾಳೆ (ನಾ). ಮೋಸಗಾರ್ತಿ ; ವಂಚಕಿ ; ಥಳುಕುಗಾತಿ ; ಗಯ್ಯಾಳಿ : ಮೆಯ್ಯನೆ ಮಾಱುವಾಕೆ ಭವಮಂ ಪೇಟ್ ಮಾೞಳೇ ಸಂತೆಯೊಳ್ ಧನಕಾನಾೞನಿವಳ್ಗೆ ದೈವವೞಗಿನ್ನೀ ಸೂಳೆಯಂ ಡಾಳೆಯಂ (ಲೀಲಾವ. ೨-೦೦೩) ; ಚಂಡಪ್ರದ್ಯೋತನೆಂಬರಸಂ ಆಕೆಯನೆೞದುಕೊಳ್ವೆನೆಂದು . . . ತನ್ನ ಪೆರ್ಗಡೆಗಳಂ ಡಾ[ಪಾಠಾಂ. ತಾ] ಳೆಯರಪ್ಪ ಸಬ್ಬವದ ಪೆಂಡಿರುಮಂ ಪ್ರಭಾವತಿಯಲ್ಲಿಗಟ್ಟಿ (ಜೀವಸಂ. ೨೨೭-೩೫ ಪ) : ಆಟ ನೇಹವಂ ಮೆಱೆದು ಹೊಳ್ಳಿಸಿ ಬಿಟ್ಟಪೆನೆಂಬ ಡಾಳೆಯಂ ಸುಡುವುದು ಸುಟ್ಟು ತೂಱುವುದು ತೂಱಿದ ಬೂದಿಯ ಹಿಟ್ಟುಗುಟ್ಟಿ ಬೊಟ್ಟಿಡುವುದು (ಅನಂಪು. ೮-೫೬) ; ಕೂರಾನೆ . . . ದಾಂಟುವುದಿಡುಗುಡ್ಡೆಗಳ ಗಿರಿಗಳವಿಕ್ಕಿ ದಾಂಟುವ ಡಾಳೆಯಂದದೊಳು (ಭರಚ. ೩೬-೭೫). ಢಾಳೆ: ಇಳಿಕೆಯ್ದುದು ಹೊಳ್ಳಿಸಿ ತಿಂಬ ಢಾಳೆಯಂ (ಚಾಧಪು. ೧೫-೦೦೭) ; ಪುಸಿಯಳಿಪಂ ನಿಮಿರ್ಚಿ ತಮಗಿಲ್ಲದ ಬೇಂಟಮನುಂಟುಮಾಡಿ . . . ಮುಟ್ಟದ ಮುನ್ನಮೆನ್ನರಂ ದೆಸೆವಲಿಗೆಯ್ದರೇನೋ ಕಡು ಢಾಳೆಯರೊಂದಿರುಳಲ್ಲಿ ಸೂಳೆಯರ್ (ಧರ್ಮನಾ. ೨-೦೦೩) ; ಮುತ್ತಿನ ಹಾರವ ಕಳ್ದರೆಂದೆಮಗಾಪತ್ತನೆನೆಸಿದ ಢಾಳೆಯನು ಅತ್ತಿತ್ತ ಹೋಗದಂದದಿ ಕಾದುಕೊಂಡಿರಿ (ಪ್ರಭಂಜ. ೧-೦೭೯).

[ಡಾಳ್$_{1}$ + – ಎ$_{2}$]

ಡಾಳೆವೆಂಡತಿ (ನಾ). ಧೂರ್ತಳಾದ ಹೆಣ್ಣು ; ಹಾದರಗಿತ್ತಿ : ತೊಡಿಗೆ ಸುಸರ ಹಾರದ ಮುತ್ತಿನಂತೆ ಸರದೊಳಳವಡುವ ಡಾಳೆವೆಂಡತಿಯಂತೆ ಕೈಸನ್ನೆಯಱಿವ ಜಾತಿ ಜಾಯಿಲಂಗಳಂ (ಅನಂಪು. ೨-೩೦ ಪ).

[ಡಾಳೆ + ಪೆಂಡತಿ (<ಪೆಂಡಿತಿ)]

ಡಾಳೈಸು$_{1}$ 'ಡಾಳಯಿಸು$_{1}$' ನೋ.

ಡಾಳೈಸು$_{2}$ 'ಡಾಳಿಸು$_{2}$' ನೋ.

ಡಿಂಕಿಸು (ಕ್ರಿ). (?) : ಉತ್ತರಗುಣಂಗಳವನಲ್ಪಮನಾಂ ಡಿಂಕಿಸದೆ ನೆನಪಱೆ ನನಾಚಾರಂಗಳಂ (ರತ್ನಕ. ೨-೧೫) . [?]

ಡಿಂಗರ (ನಾ). ೧. ಸೇವಕ ; ಅಡಿಯಾಳು ; ಕಿಂಕರ ; ಭಕ್ತ : ಪಾರ್ವರೆಂದೊಡೆ ಪಾಪಂ ಬಿಡೆ ಪೋಪಂತದು ಪೇಟಾ ತುಡುಗುಣಿಯೋ ತಿರಿವ ಗೊರವನೋ ಡಿಂಗರನೋ [ಪಾಠಾಂ. ಪೇಟೆಯಿಂದಂ] (ಸಮುಪ. ೧೦-೮೮) ; ಹರಶರಣೆಂಬಂ ಭಕ್ತರ ಕರುಣವೆ ಶರಣೆಂಬ ಶಿವನ ಡಿಂಗರನೆಂಬಂ ಹಿರಿಯಣ್ಣ ಸಾವಿದೇವನ ಪರಮಾನುಜ್ಞೆಯನೆ ತಾಳ್ದಿದಂ ಮುದ್ದರಸಂ (ಸೌಇಇ. IX-1, ೨೯೭-೬೦ ; 1177) ; ಕುಲವುಳ್ಳ ನರಂ ಪೆಱರೆಂಜಲನುಂಡುಂದೆಲ್ಲಮವನ ಡಿಂಗರನೆಂಬರು ಸಲೆಯಡಗುಂ ನಾಯೆಂಜಲ ನಲಿದಲಸದೆ ತಿಂದಂದು ನಾಯ ಡಿಂಗರನಲ್ತೆ (ಪಸಾರ. ೫೯೮-೧೪). ೨. ವಂಚಕ ; ಮೋಸಗಾರ; ಠಕ್ಕ. ೩. ನೀಚ ; ಅಲ್ಪಮನುಷ್ಯ ; ಕ್ಷುದ್ರ. ೪. ಬೊಜ್ಜು ದೇಹವುಳ್ಳವನು ; ದಪ್ಪವಾದ ಶರೀರವುಳ್ಳವನು ; ಸ್ಥೂಲಕಾಯ ; ಠೊಣಪ. [ಸಂ.]

ಡಿಂಗರಿಗ (ನಾ). = ಡಿಂಗರ ೧ : ನಿಮ್ಮ ನಂಬಿದ ಶರಣರ ಡಿಂಗರಿಗ ನಾನಯ್ಯ (ಬಸವ. ೪೭೪) : ಶಿವನ ಡಿಂಗರಿಗನಡಗಿರ್ದ ಗುಹೆಯದು ನೋಡ (ಜಡರ. ೦೩೩-೨೨) ; ಸಕಲಕ್ಕೆ ರಾಜಾಧಿರಾಜನಾ ತ್ರ್ಯಂಬಕಂ ತ್ರಿಪುರಾರಿಯಾತಂಗೆ ಡಿಂಗರಿಗರಂಬುಜಭವಾಚ್ಯುತ-ದ್ಯುಖಿಲರು (ಪದ್ಮರಾ. ೦೦-೪೦) ; ಕೊಲುವ ಮನವೇ ಬಿಸುಡು ಚಕ್ರವನೆನ್ನ ಕಾಯದಲಿ ಅಳುಕ ಕೂದಲು ಹೞದುದಾದರೆ ಬಳಿಕ ನಾ ಡಿಂಗರಿಗನಲ್ಲ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೬-೪೫) ; ಡಂಗುರವ ಸಾಱ ಹರಿಯ ಡಿಂಗರಿಗರೆಲ್ಲರು ಭೂಮಂಡಲಕೆ ಪಾಂಡುರಂಗವಿಟ್ಠಲ ಪರದೈವವೆಂದು (ಪುರಂದ. ೦-೫೩-೦) ; ಸಂಗೀತಲೋಲ ಶಿರಿ ವಿಜಯವಿಠಲರೇಯನ ಡಿಂಗರಿಗನಾಗದೆ ಸಕಲ ಸೌಖ್ಯ ಬಾರದು (ವಿಹಾಸು. ೮೭-೦); ಇಲ್ಲದ್ದರಲ್ಲಿ ಬಾಯಿಹಾಕುವ ಊರ ಡಿಂಗರಿಗ ಅವ (ಸಂಕಂಸ. ೪೩); 'ಶನಿಯ' ಎಂಬ ಅರ್ಧಮಾನುಷ ಕಿಂಕರನೂ ಕಿನ್ನರವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಒಬ್ಬ ಅತಿಮಾನುಷ ಡಿಂಗರಿಗನೂ ಇದ್ದರು (ಬಿಗಾಳಿ. ೭).

[ಡಿಂಗರ + – ಇಗ]

ಡಿಂಗಿ (ನಾ). ದೋಣಿ ನಡೆಯಲು ಹಾಯಿಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಹಗ್ಗಗಳಿಂದ ಬಿಗಿಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕೂವೆಮರ ; ಕೂಪಕ. 'ಡಿಂಗಿ ದೋಣಿ' ಪರಾ. [←ಪಾಠ. ಡಿಂಗೀ]

ಡಿಂಗಿದೋಣಿ (ನಾ). ಹಾಯಿ ಕಟ್ಟಿದ ದೋಣಿ; ಕೂವೆಮರವುಳ್ಳ ದೋಣಿ : ನದಿಯ ಮಧ್ಯ ಸರಿಯಾಗಿ ಒಂದು ಡಿಂಗಿದೋಣಿ ವೇಗ ಪ್ರವಾಹದಲ್ಲಿ ಓಡುತ್ತಿದೆ (ನಿಬಂಧ. II, ೨೦೭). [ಡಿಂಗಿ + ದೋಣಿ$_{3}$]

ಡಿಂಗು$_{1}$ (ನಾ). ಒಂದು ಕ್ಷುದ್ರ ದೇವತೆ: ಗಾಡಿಗ ಡಿಂಗು [ಪಾಠಾಂ. ಬು] ಗಂಗೆ ಚಿಕ್ಕ ಮುಟ್ಟಗೆ ಹಸುರಂಬಲಿ ಮುಟ್ಟಗೆ ಹುರಿಬುತ್ತಿಯ ಬೇಡಿ ಮನುಷ್ಯರ ಹಿಡಿದು ಪೀಡಿಸಿ ತಮ್ಮ ಬಸುರ್ಗೆ ಕಾಣದೆ ಈಡಾಡಿದ ಕೊಳಂಬಲಿಯನಾಯ್ದು ಕುಱುಕುವ ಹೇಸಿದೈವಂಗಳ ಬೇಡಿ ಬೇಡಿ ನಿರರ್ಥಕ ಕೆಡದೇಡ (ಬಸವ. ೫೫೭). [?]

ಡಿಂಗು$_{2}$ 'ಧಿಂಗು' ನೋ.

ಡಿಂಡ 'ದಿಂಡ$_{4}$' ನೋ.

ಡಿಂಡಲ 'ದಿಂಡ$_{1}$' ನೋ.

ಡಿಂಡಿಗ 'ದಿಂಡ$_{1}$' ನೋ.

ಡಿಂಡಿಮ (ನಾ). ೧. (ಡಿಮ್, ಡಿಮ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದಮಾಡುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ ; ಡವುಡೆ : "ಡಿಂಡಿಮವೆನಲು ಮೊರೆವ ಡೌಡೆಯೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೨೪-೭); ಡಿಂಡಿಮರವದೊಳ್ ವನವೇತಂಡಮನೆಚ್ಚರಿಸುತಿರ್ಪವೊಲ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೦೪೭); ಎಱಗನ ಗಂಡ ಡಿಂಡಿಮದ ಡಂಬರವೊಪ್ಪುವುದೀ ಧರಿತ್ರಿಯೊಳ್ (ಎಕ. V, ಅರಸೀ. ೦೩೮-೩೦; 1176); ಕೋಟಿ ಡಿಂಡಿಮಗಳನು ಬಾರಿಸೆ ಗೋಟು ತುಂಬಿತು ಜಗದ ಕಿವಿಗಳ ಪಾಟಿ ಹೊಟ್ಟಿತು (ಕೌಶಿರಾ. ೨೪-೪). ೨. [ಛಂದ] ಒಂದು ವೃತ್ತದ ಹೆಸರು : (?). [ಸಂ.]

ಡಿಂಡೀರ (ನಾ). ಕಡಲನಾಲಗೆ ; ನೊರೆ ; ಫೇನ ; ಬುರುಗು: "ಘನತರ ಫೇನಂ ಡಿಂಡೀರ ನಾಮಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೨೨-೪). "ಡಿಂಡೀರಮೆನೆ ಫೇನಮೆನೆ ನೊರೆಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೦೨೩-೦೨); "ಡಿಂಡೀರಃ, ಅಬ್ಧಿಕಫಃ, ಫೇನಃ – ಸಮುದ್ರದ ನೊರೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೩೬೨) ; ಡಿಂಡೀರಾವಳಿ ಶಂಖವಲ್ಲರಿಯಿಂ . . . ವಿದ್ರುಮಂ ಚಂಡೌರ್ವಾನಲದೀಪ್ತಿಯಿಂ ದ್ವಿಗುಣಿಸುತ್ತಿರ್ಪ ಮಹಾಂಭೋಧಿಯಂ ಕಂಡು (ಜಗವಿ. ೭-೦೬) ; ಸಚರಾಚರವ್ರಾತ ತೋಱ ತೋಱಿಯಡಂಗುವುವು ಡಿಂಡೀರನಿಕರದವೋಲು (ನಿಘಾಗ. ೦೦-೦೪-೨೫); ಡಿಂಡೀರ ಪಿಂಡೌಘ ಮಂಜುಳೆಯಂ ಪೆಂಪಿನ ಲಂಪನಾಳ್ವ ಪೊಳೆಯಂ ಪೇಳ್ವಣ್ಣಸಲ್ಬರ್ಕರ್ಪಮೋ (ರಾಜಶೇ. ೨-೯).

[ಸಂ.]

ಡಿಂಡೀರಪಾಂಡುರ (ಗು). ನೊರೆಯಂತೆ ಬೆಳ್ಳಗಿರುವ,–ಬಿಳುಪಾದ : ನಿರವದ್ಯಾನ್ವಯನುದ್ಧ್ಯಮುದ್ಧತ ಮಹಾಕ್ಷೀರಾಬ್ಧಿ ಡಿಂಡೀರಪಾಂಡುರಂ . . . ನೆಲೆಗೊಳ್ಗಾ ಚಂದ್ರತಾರಂಬರಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೨೩೬).
[ಡಿಂಡೀರ + ಪಾಂಡುರ]

ಡಿಂಡೀರಪಿಂಡ (ನಾ). ನೊರೆಯ ಮುದ್ದೆ,–ಉಂಡೆ ; ಫೇನರಾಶಿ : ಏಕಾವಳೀವಿಳಾಸಾವಹಸಿತಾಮೃತ ಡಿಂಡೀರಪಿಂಡಪಾಂಡುರಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೧೩ ವ): ಕಂಡರಿಸಿ ಪಳುಕಿನಿಂದಮಖಂಡಿತಶೌಚಗುಣ ಸುರನದೀಸಮುಪ ಚಿತಂ ಡಿಂಡೀರಪಿಂಡಮೆನಿಸಿ ಕಮಂಡಲು ಸೊಗಯಿಪುದು ಬಾಳಚಂದ್ರ ವ್ರತಿಯಾ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೦-೧೩೬). [ಡಿಂಡೀರ + ಪಿಂಡ]

ಡಿಂಬ (ಗು). ೧. ಅಲ್ಪವಾದ ; ಸಣ್ಣದಾದ. 'ಡಿಂಬಾಹವ' ಪರಾ. (ನಾ). ೨. ಮೈ ; ದೇಹ ; ಶರೀರ: ಸಂಸಾರ ಮಾಯಾಪಾಶವ ಬಿಡಲೊಲ್ಲದೆ ಡಿಂಬವ ನೆಚ್ಚಿ ಕೆಟ್ಟೆಯಲ್ಲಾ ಹಂಸಾ (ಬಸಹ. ೧೦-೨೫) ; ಕುಂತೀ ಮಕ್ಕಳಿಂದೊಡೆ ಹರಹಿಕೊಂಬರಿ ಡಿಂಬವೆಮ್ಮಲಿ ಜೀವವವದಿರಲಿ (ಕುವ್ಯಾ.ಉ. ೫-೧೮) ; ಎವೆ ಮಿಡುಕದವನಿವರು ಪೀಠಾವಳಿಯೊಳಿರ್ದರು ಬಱಿಯ ಡಿಂಬದೊಳು (ಜೀವಂಜ. ೮-೭೦) ; ಕಂಬ ಮುಱಿದು ಡಿಂಬ ಬಿದ್ದು ಅಂಬರಕೆ ಹಾಱಿಹೋಯಿತು (ಪುರಂದ. ೧-೧೧೨-೬) ; ಈಸು ಪೊತ್ತೀಕೆ ಪವಡಿಸಿದನೆಂದೆಬ್ಬಿಸಲ್ ಶ್ವಾಸವಿಲ್ಲದ ಡಿಂಬವಿಶೆ--ಕಂಡು (ಹಬಪು. ೬-೨೩) ; ವಿಷಯಂಗಳಿಗೆ ಕಿವಿ ಜೋತುಬಿದ್ದು ಈ ಡಿಂಬವನ್ನು ಮೋಹಿಸದಿರಲೆಪೂ ಪ್ರಾಣಿ (ವಿದಾಶ. ೪೮-೭). ೩. ಎಳೆವಯಸ್ಸಿನ ಮಗು ಅಥವಾ ಪ್ರಾಣಿ ; ಶಿಶು. ೪. ವಿಪ್ಲವ ; ದಂಗೆ ; ಲೂಟಿ. 'ಡಿಂಬ ಯುದ್ಧ' ಪರಾ. ೫. ಅತಿವೃಷ್ಟಿ, ಅನಾವೃಷ್ಟಿ, ಇಲಿಹೆಗ್ಗಣಗಳ ಕಾಟ, ಮಿಡಿತೆ, ಹಕ್ಕಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಹಾವಳಿ ಮತ್ತು ಪರ ರಾಜರ ಮುತ್ತಿಗೆಗಳಿಂದಾಗುವ ತೊಂದರೆ ; ಈತಿಬಾಧೆ ; ಡಾಮರ: (ಶ). ೬. ಗೋಲಾಕಾರದ ವಸ್ತು ; ಉರುಳಿ; ಚೆಂಡು. ೭. ಮೊಟ್ಟೆ; ತತ್ತಿ. ೮. ದಿಬ್ಬ ; ತಿಟ್ಟು (?): ತಲೆ ಕಾಮನಗುಡ್ಡದ ಬೊಂಬೆಗಲ್ಲ ಮೆಂತ್ಯ ಡಿಂಬದ ಮೇಲೆ ಬಗುತನ ಕಟ್ಟಿಗೆ ಬ (ಎಕ. III, ತಿರುಮ. ೭೩-೪೫೯; 1748).
[ಸಂ.]

ಡಿಂಬಯುದ್ಧ (ನಾ). ೧. ಸಣ್ಣ ಕದನ ; ಕ್ಷುಲ್ಲಕ ಕಲಹ : "ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಅಥವಾ ಹೊರವಲಯದಲ್ಲಿರುವ ಸೈನಿಕ ಪಂಗಡಗಳಿಗೆ ಅನಿಯತವಾಗಿ, ಮುನ್ನಿರೀಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ, ನಡೆಯುವ ಹೋರಾಟ; ಡಿಂಬಯುದ್ಧ; ಸಣ್ಣಕಾದಾಟ, ಅಲ್ಪ ಕದನ, ಹೊಡೆದಾಟ; (ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆ, ತರ್ಕ, ಮೊ. ಗಳ) ವಾಗ್ಯುದ್ಧ" (Skirmish. ಇಂಕನಿ.). ೨. ದಂಗೆ ; ಲೂಟಿ ; ಕೊಳ್ಳೆ. 'ಡಿಂಬಾಹವ' ಪರಾ. [ಡಿಂಬ + ಯುದ್ಧ]

ಡಿಂಬಾಹವ (ನಾ). = ಡಿಂಬಯುದ್ಧ ೨ : (ಶಬ್). [ಡಿಂಬ + ಆಹವ]

ಡಿಂಬು (ನಾ). ೧. ಮೈ ; ದೇಹ ; ಶರೀರ : ಕುಂಭಿನಿಪತಿ ನಮ್ಮ ವಿಜಯವಿಠಲರೇಯ ಡಿಂಬಿನೊಳಗೆ ನಿಂದು ಪಾಲಿಸುವನು ನಿತ್ಯ (ವಿಸಾಸು. ೩೦-೪). ೨. ಸ್ವಲ್ಪ ಎತ್ತರವಾದ ಸ್ಥಳ ; ದಿಬ್ಬ ; ತಿಟ್ಟು : ಆ ಮಹಾ ರಭಸಕ್ಕೆ . . . ಪರ್ವತದಾ ಮಹಾಡಿಂಬಿನಲ್ಲಿ ಪಾಂಡುವಿನರಸಿ ನಡುಗಿದಳು (ಸಂಭಪ. ೧೫-೭೩). ೩. ದೀಪದ ಆಧಾರ ; ದೀಪವನ್ನಿಡುವ ಸಣ್ಣ ಪೀಠ : (ಶ). [<ಸಂ. ಡಿಂಬ]

ಡಿಂಬೆ (ನಾ). ಮೂಗಿನ ಹೊರಳೆಗಳ ನಡುವಿನ ಸಿಂಬೆ (?) : ತುಂಬಿದ ತಾನಗಳಿರ ಬನ್ನಿ ರಾಯನ ತುಂಬಿದ ಬವರಿಗಳಂತೆ ಕೆಂಬಲ್ಲ ಥಾಳದಂತರಸನ ಮೂಗಿನ ಡಿಂಬೆಯಂತೆಂದು ಪಾಡಿದಳು (ಭರಚ. ೧೧-೬೦). [?]

ಡಿಂಭ (ನಾ). ೧. ಆಗ ತಾನೆ ಹುಟ್ಟಿದ ಕೂಸು ಅಥವಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮರಿ: ಒಗರು ಚಿಗುರುಗಳುಂಡ ಪಿಕ ಡಿಂಭಗಳು ಚದುರುತ ನುಡಿವವೋಲ್ (ಅನಂರಾ. ೨-೧-೩೮). ೨. ಮೈ ; ದೇಹ ; ಶರೀರ : ಅಕ್ಕ ಮರುಳೌ ಚಿತ್ತವವಳಲಿ ಸಿಕ್ಕಿ ಬೇರ್ವರಿಯಿತ್ತು ಬರಿದೇ ವಿಕ್ಕ ಡಿಂಭ[ಪಾಠಾಂ. ಬ]ಕೆ ಮದುವೆಯಂಟೇ ಮನವ ಬೇಱಿರಿಸಿ (ಕುವ್ಯಾ.ವಿ. ೨-೪೬) : ಡಿಂಭದೊಳು ಶಬ್ದವಾಗಾದಿ ಶ್ರೋತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಇಂಬಾಗಿ ತತ್ವೇಶರೆಲ್ಲ ತುಂಬಿಹರೊ (ಪುರಂದ. ೧-೨೧೫-೪) : ಡಿಂಭದೊಳು ಕಾಂಬುದೆಂದಸಮಗ್ರವಲ್ಲವಿದು ಕುಂಭದೊಳ ಗಡಗಿದ್ದರೂ ಅಲ್ಪವಲ್ಲ (ಮಲದೇ. ೩೭-೭೦). ೩. ತಿಳಿಗೇಡಿ ; ದಡ್ಡ ; ಮೂರ್ಖ. ೪. ಗರ್ಭಾಶಯ ; ಗರ್ಭಕೋಶ : ಡಿಂಭಗಳನೊಡೆದು ಬನ್ನಿ ಕಂಭಗಳನೊಡೆದುಬನ್ನಿ (ಗರಂ. ೫೩-೧೧). [ಸಂ.]

ಡಿಂಭಕ (ನಾ). = ಡಿಂಭ. [ಸಂ.]

ಡಿಂಭೆ (ನಾ). ಮಗು ; ಶಿಶು. [ಸಂ. ಡಿಂಭಾ]

ಡಿಕಮಲಿ, ಡಿಕ್ಕಿಮಾಲೆ, ದಿಕಾಮಲಿ, ದಿಕ್ಕಾಮಲ್ಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಆ ಮರದಿಂದ ತೆಗೆದ ಒಂದು ಗಂದಿಗದ್ರವ್ಯ: ಸೊರ್ತಿ ಚವಾಳಾ ಮಣದ ಮೇಲೆ ಕಿಮ್ಮತ್ತು ಇರತಕ್ಕ ಜೀನಸಗಳು ೧ ಅಕ್ಕಲಖಾರ . . . ಡಿಕಮಲಿ (ಕಾರಿಂಗ) (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೮೨೫). **ಡಿಕ್ಕಿಮಾಲೆ:** ಕಡಲೆಕಾಳಿನಷ್ಟು ಡಿಕ್ಕಿಮಾಲೆಯನ್ನು ಹಾಲಲ್ಲಿ ತೇದು ಕುಡಿಸು ವುದು (ಕುನಮು. ೮). **ದಿಕಾಮಲಿ :** ಬಿಕ್ಕಿಗಿಡ, ದಿಕಾಮಲಿ, ಕಂಬಿಮೇಣ (ವ್ಯಾಶಿಗಿ. ೩೮-೭೬೦). **ದಿಕ್ಕಾಮಲ್ಲಿ :** (ಶ).
[←ಹಿಂ. ಡಿಕಾಮಾಲೀ; ಮರಾ.ಡಿಕಾಮಾಲೀ, ಡಿಕೇಮಾಲೀ, ಡಿಂಕೇಮಾಲೀ]

ಡಿಕರಿ 'ಡಿಕ್ರಿ' ನೋ.

ಡಿಕಾವು 'ದಿಖಾವು' ನೋ.

ಡಿಕ್ಕಿ, ಢಿಕ್ಕಿ (ನಾ). ೧. ತಲೆಯಿಂದ ತಲೆಯನ್ನು ತಾಟಿಸುವಿಕೆ. 'ಡಿಕ್ಕಿ ಹೊಡೆ' ಪರಾ. ೨. ಒಂದು ವಸ್ತುವು ಇನ್ನೊಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಜೋರಾಗಿ ತಾಗುವುದು, – ಅಪ್ಪಳಿಸುವುದು, – ಘಟ್ಟಿಸುವುದು : ಮುಂಬಯಿಯಲ್ಲಿ ಇಂತಹ " ಡಿಕ್ಕಿ "ಗಳು ದಿನಾಲೂ ನೂರಾರು ಆಗುತ್ತವೆ (ಎಡಹ. ೧). ೩. (ಅಲಂ) ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಹೊಂದಾಣಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು; ವಿರೋಧದ ಮಾತು : ಬೆಳಗಿನ ಹೇಳಿಕೆಯು ಸಂಜೆಯ ಹೇಳಿಕೆಗೆ ಡಿಕ್ಕಿಯಾಗಲೇಬೇಕು (ಹನ್ನೊಂದ. ೭೭). **ಢಿಕ್ಕಿ :** 'ಢಿಕ್ಕಿಹೊಡೆ' ಪರಾ.
[< ದೇ]

ಡಿಕ್ಕಿಕೊಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಜೋರಾಗಿ ತಲೆಯಿಂದ (ಇನ್ನೊಬ್ಬನ) ತಲೆ ಯನ್ನು ಹಾಯು,–ತಾಗು,–ತಾಟಿಸು: ಅವನು ಓಡಿಬಂದು ನನ್ನ ತಲೆಗೆ ಡಿಕ್ಕಿಕೊಟ್ಟನು (ರೂಢಿ). ೨. ಇನ್ನೊಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಜೋರಾಗಿ ತಾಗು,–ಅಪ್ಪಳಿಸು,–ಘಟ್ಟಿಸು : ನೋಡ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ವಾಹನ ಗಳೆರಡು ಡಿಕ್ಕಿಕೊಟ್ಟು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಉರುಳಿದವು (ರೂಢಿ).
ಡಿಕ್ಕಾಡಿಕ್ಕಿಕೊಡು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : (ಶ). [ಡಿಕ್ಕಿ + ಕೊಡು$_1$]

ಡಿಕ್ಕಿಮಾಲೆ 'ಡಿಕಮಲಿ' ನೋ.

ಡಿಕ್ಕಿಹೊಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯನ್ನು ಜೋರಾಗಿ ತಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಘಟ್ಟಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು: ಅವರು ಸಂತೋಷದಿಂದ ಆಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ . . . ಜುಟ್ಟುಹಿಡಿದು ತಂದು ತಲೆತಲೆಗೆ ಡಿಕ್ಕಿಹೊಡಿಸುವನು (ವಹಥಾ. ೧೬).
[ಡಿಕ್ಕಿ + ಹೊಡಿಸು (<ಪೊಡೆಯಿಸು)]

ಡಿಕ್ಕಿಹೊಡೆ, ಢಿಕ್ಕಿಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ೧. = ಡಿಕ್ಕಿಕೊಡು ೧. 'ಡಿಕ್ಕಿಹೊಡಿಸು' ಪರಾ. ೨. = ಡಿಕ್ಕಿಕೊಡು ೨: ಒಂದು ದಿನ ಓದುತ್ತ ಹೋಗುತ್ತಿರುವಾಗ ದಾರಿಯಲ್ಲಿನ ಲೈಟು ಕಂಬಕ್ಕೆ ಡಿಕ್ಕಿ ಹೊಡೆದು ಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಬೋರೆ ಬರಿಸಿಕೊಂಡ (ಶಾಲಿಮ. ೨೧೮) ; ನನ್ನ ಮುಖ ನೋಡಿದ್ರಾ ಬಂದರೆ ಯಾರಿ ಗಾದರೂ ಡಿಕ್ಕಿಹೊಡೆಯುತ್ತೀರ (ದೂಬಿಟ್ಟ. ೪೯). **ಢಿಕ್ಕಿಹೊಡೆ :** ೧. ಢಿಕ್ಕಿಹೊಡೆದೆನು ಪಂಜರದ ಕಂಭ ಮಾಡಕ್ಕೆ (ನವ್ಯಧ. ೮೫). ೨. ಮೇಲ್ವಾ ಯ್ವುದಟ್ಲಾಂಟಿಕಾಂಭೋಧಿ ಪೆಸಿಫಿಕಂಬುಧಿಯೊಡನೆ ಢಿಕ್ಕಿಹೊಡೆದುಕ್ಕಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೬೫-೩೩೭). [ಡಿಕ್ಕಿ + ಹೊಡೆ$_1$ (<ಪೊಡೆ$_1$)]

ಡಿಕ್ರಿ, ಡಿಕರಿ (ನಾ). (ನ್ಯಾಯಾಲಯದ) ತೀರ್ಪು,– ತೀರ್ಮಾನ : ಆದರೆ ಡಿಕ್ರಿಯು ಬೆಂಚಿನ ೩ ಜನ ಮೆಂಬರ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿಯೂ ಕೊಡಲ್ಪಡ ತಕ್ಕದ್ದು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೧೮); ಅಂತೂ ಕೋರ್ಟಿನಲ್ಲಿ ನಾಡಿದ್ದು ಅದು ಡಿಕ್ರೀ ಆಗಿಬಿಟ್ಟರೆ, ನನ್ನ ಹಣ ಪುನಃ ಸೆಟ್ಟಿ ಪೆಟ್ಟಿಗೇಲಿ ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿರುತ್ತೆ (ಮಾಂಗಲ್ಯ. ೪೪); ಕೋರ್ಟಿನಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಜ್ಯಮಾಡಿ ಡಿಕ್ರಿಮಾಡಿ ಸಾಲಿಗನ ಸರ್ವಸ್ವವನ್ನು ಸುಲಿದುಬಿಡುತ್ತಾರೆ (ಕುರುಕಾ. ೩೪); ಕೋರ್ಟಿನಲ್ಲಿ ವಿವಾಹವಿಚ್ಛೇದನವಾಗುವಂತೆ ಅರ್ಜಿದಾರರ ಪರ ಡಿಕ್ರಿ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ–ಅಂತ ಅರ್ಜಿಯಲ್ಲಿದೆ. (ಏಕಾಂಗಿ. ೨೦೪). **ಡಿಕರಿ :** ಮೋಸದಿಂದ ತನಗೆ ಬರಬೇಕಾಗಿಲ್ಲದ ಹಣಕ್ಕೆ ಡಿಕರಿ ಆಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದರೂ (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೬೪).
[←ಇಂ. Decree]

ಡಿಕ್ರಿದಾರ (ನಾ). (ನ್ಯಾಯಾಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ) ತನ್ನ ಕಡೆಗೆ ತೀರ್ಪನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಸದರೀ ಸ್ವತ್ತನ್ನು ಹಿಡಿದು ಡಿಕ್ರೀದಾರನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ ಡಿಕ್ರಿಯನ್ನು ಜಾರಿಮಾಡಬಹುದು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೩೩).
[ಡಿಕ್ರಿ + – ದಾರ$_4$]

ಡಿಗರು 'ದಿಗರು' ನೋ.

ಡಿಗುರು (ನಾ). ಸ್ತ್ರೀಯ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ ; ಯೋನಿ : (ಸ).
[<ಡೊಗರು]

ಡಿಗ್ರಿ (ನಾ). ೧. (ಉಷ್ಣಮಾಪಕಯಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಳೆಯುವ) ಉಷ್ಣದ ಅಳತೆ,–ಮಾನ : ನನ್ನ ತಮ್ಮನಿಗೆ ನೂರೆರಡು ಡಿಗ್ರಿ ಜ್ವರವಿದೆಯೆಂದು ಡಾಕ್ಟರು ಹೇಳಿದರು (ಮಧ್ಯಮ. ೧೬೩); ಜ್ವರ ಅಪರೂಪವಾಗಿ ೧೦೩ ಡಿಗ್ರಿಗಳಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತದೆ (ಕಲರೋ. ೪೨). ೨. [ಗಣಿತ] ಕೋನಮಾನ ; ಅಳತೆ ; ವೃತ್ತಪರಿಧಿಯ $\frac{೧}{೩೬೦}$ ನೆಯ ಭಾಗ : ಅವುಗಳ ಮೇಲೆ ಅಕ್ಷಾಂಶಗಳಂತೆ ಗುರುತು ಮಾಡಿರುವ ರೇಖೆಗಳು ಆಯಾ ಭಾವಗಳ 'ಡಿಗ್ರಿ'ಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ (ಸಾಂದಸ. ೦೯). ೩. ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯಂಗಳು ಕೊಡುವ ಪಾಂಡಿತ್ಯಪದವಿ; ವಿದ್ಯಾಪ್ರಶಸ್ತಿ: ನಮ್ಮ ಹುಡುಗ ಕಾಲೇಜಿನಲ್ಲಿ ಓದಿ ಡಿಗ್ರಿ ಪಡೆದಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). [←ಇಂ. Degree]

ಡಿಟ್ಟಂ ಜಮಾಬಂದಿ, ದಿಟ್ಟಂಜಮಾಬಂದಿ (ನಾ). "ಹುಜೂರು ಜಮಾಬಂದಿಗೆ ಮುನ್ನ ತಾಲ್ಲೋಕು ಅಮಲ್ದಾರರು (ತಹಸೀಲ್ದಾರರು) ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾದ ಲೆಕ್ಕಗಳ ತನಿಖೆಮಾಡಿ ಹುಜೂರು ಜಮಾಬಂದಿ ಲೆಕ್ಕಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವುದು" (ನನ್ನೂರು. ಕೋಶ) : ಡಿಟ್ಟಂ ಜಮಾಬಂದಿಯಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಹುಜೂರು ಜಮಾಬಂದಿಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಶಾನುಭೋಗರ ಲೆಕ್ಕ ಚೆಕ್ಕಾದರೂ ನನ್ನೂರಿನ ಲೆಕ್ಕ ಇನ್ನೂ ಬಾಕಿ (ನನ್ನೂರು. ೧೩೨). **ದಿಟ್ಟಂಜಮಾಬಂದಿ:** ಚುಂಚನಕಟ್ಟೆ ಜಾತ್ರೆ, ಸ್ಪಾರ್ಕ್ಸ್ ಸಾಹೇಬರ ಆಗಮನ, ಕಸಬ ಹೋಬಳಿ ದಿಟ್ಟಂಜಮಾಬಂದಿ, ಇವುಗಳೆಲ್ಲಾ ಮುಗಿದ ಮೇಲೆ ನಾನು ಸಾಲಿಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಹೋದೆ (ಕಲನ. ೦೫೧)
[ಡಿಟ್ಟಂ$_0$ + ಜಮಾಬಂದಿ]

ಡಿತ್ಥ (ನಾ). ೧. ಮರದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಆನೆ ; ಮರದಾನೆ. ೨. ಒಂದು ಸಂಜ್ಞಾಶಬ್ದ; ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುವ, ಅವ್ಯುತ್ಪನ್ನವಾದ ಸಂಕೇತ ಶಬ್ದ : ಇವನು ಹೋಗುವವನು ಇವನು ಡಿತ್ಥನು ಎಂಬ ಅನುಭವಗಳಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಜಾತಿವಿಕಲ್ಪ, ದ್ರವ್ಯವಿಕಲ್ಪ, ಗುಣವಿಕಲ್ಪ, ಕ್ರಿಯಾವಿಕಲ್ಪ ಮತ್ತು ನಾಮವಿಕಲ್ಪ ಎಂದು ಐದು ವಿಧ (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೩೮೬). [ಸಂ.]

ಡಿಪೊ (ನಾ). (ಮಾರಲಿರುವ) ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿರುವ ಮಳಿಗೆ,– ಉಗ್ರಾಣ : ರೇಷನ್ ಡಿಪೋಗಳಲ್ಲಿನ ಜನಸಂದಣಿಯಂತೆ ಜನಗಳ ನೂಕುನುಗ್ಗಲು ನೋಡಿದರೆ ನಮ್ಮ ಎದೆ ಒಡೆದು ಚೂರುಚೂರಾಗುತ್ತದೆ (ನಾಡಿಗೇ. ೩೦). [←ಇಂ. Depot]

ಡಿಪ್ತೀರಿಯ (ನಾ). (ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಬರುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ; ಗಳಚರ್ಮರೋಗ; ಲೋಳೆ ಸಂಕೋಲೆ. ಗಂಟಲಿನಲ್ಲಿಯ ಶ್ಲೇಷ್ಮ ಚರ್ಮವು ಉದ್ದೀಪನಗೊಂಡು ಅದರಿಂದ ಹೊರಟ ಸ್ರಾವವು ಕೃತಕ ಚರ್ಮದಂತೆ ಪರಿವರ್ತನೆ ಹೊಂದುವ ಒಂದು ಭಯಂಕರ ವ್ಯಾಧಿ : ಡಿಪ್ತೀರಿಯದಿಂದ ನರಳುವ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಧ್ವನಿ ಬದಲಾಯಿಸಿ, ಅವು ಏನೋ ವಿಚಿತ್ರವಾಗಿ ಅಳುತ್ತವೆ (ಗೃಹವಿ. ೦೪೩) : ಡಿಪ್ತೀರಿಯ ಮತ್ತು ಟೈಫಾಯ್ಡ್‌ಗಳಂತಹ ರೋಗಗಳು ಮೊಟ್ಟಮೊದಲನೆಯ ಬಾರಿ ಕಂಡ ರೋಗಿಗಳ ಮನೆಯ ವಾತಾವರಣವನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಬೇಕು (ಕಲರೋ. ೪). [←ಇಂ. Diphtheria]

ಡಿಮ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಹತ್ತು ವಿಧವಾದ ರೂಪಕಗಳಲ್ಲೊಂದು : ನಾಟಕ, ಪ್ರಕರಣ, ಭಾಣ, ಪ್ರಹಸನ, ಡಿಮ, ವ್ಯಾಯೋಗ, ಸಮವಕಾರ, ವೀಥಿ, ಅಂಕ, ಈಹಾಮೃಗ – ಎಂದು ರೂಪಕಗಳು ಹತ್ತುವಿಧ (ಸಂನಾಟ. ೨೯) : ಡಿಮ – ಇದರ ವಸ್ತು ಪ್ರಖ್ಯಾತ : ಮಾಯ, ಇಂದ್ರಜಾಲ, ಗ್ರಹಣ, ಯುದ್ಧಾದಿಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರುತ್ತದೆ. (ಭಾರಮ. ೫೬೨). [ಸಂ.]

ಡಿಮುಕಿ 'ಡುಮುಕಿ$_1$' ನೋ.

ಡಿಯ್ಯನಹಕ್ಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ ; ಟಿಟ್ಟಿಭ : "ಕೋಯಷ್ಟಿಕಃ, ಟಿಟ್ಟಿಭಕಃ – ಈ ೨ ಡಿಯ್ಯನಹಕ್ಕಿ" (ನಾಚಿರಾ. ೦೧೫).
[? + ಹಕ್ಕಿ$_1$ (<ಪಕ್ಕಿ$_1$)]

ಡಿಲ್ಲ 'ಢಿಳ್ಳ' ನೋ.

ಡಿಲ್ಲಿ (ನಾ). ದಿಬ್ಬ : ಹತ್ತಿನೋಡ್ಯಾಳೇ ಡಿಲ್ಲೀಯಾ (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೫೭). [?]

ಡಿವಿಡಿವಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಸುವಾಸನೆಯ ಹೂವನ್ನು ಬಿಡುವ ಒಂದು ವೃಕ್ಷ : (ಸ). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಸೀಮೆ ಅಲ್ಲೆಕಾಯಿ, ಡಿವಿಡಿವಿ (ಮೃಜಿಗಿ. ೦೫–೨೬೮). [?]

ಡಿಳ್ಳ 'ಢಿಳ್ಳ' ನೋ.

ಡಿಳ್ಳಯಿಸು 'ಡಿಳ್ಳಿಸು' ನೋ.

ಡಿಳ್ಳವಾಜು (ಕ್ರಿ). ತಳಮಳದಿಂದ (ಎದೆ)ಹಾರು,–ಡವಡವ ಬಡಿದುಕೊಳ್ಳು ; ಎದೆಗುಂದು : ಕಟಿಗಂದಿದಾನನಂ ರಸಮಟಿತಧರಂ ಡಿಳ್ಳ [ಪಾಠಾಂ. ಳ]ವಾಜಿದೆದೆ ಬಿಸುಟಂದಂ ಪೊಱಪಾಯ್ವ ಸುಯ್ಗಳ್ (ವ್ಯಪವಿ. ೨೯–೨೬). [ಡಿಳ್ಳ (<ಢಿಳ್ಳ) + ಪಾಱು$_1$]

ಡಿಳ್ಳವೋಗು, ಡಿಳ್ಳುಹೋಗು (ಕ್ರಿ). ಗಾಬರಿಗೊಳ್ಳು ; ಬೆದರು ; ಗಾಸಿಪಡು ; ಹೆದರಿಕೆಯಿಂದ ಎದೆ ಡವಡವನೆ ಬಡಿದುಕೊಳ್ಳು : ತಲ್ಲಣಿಸಿ ಹೋಗುತ ಬರುತ್ತದೆ ಡಿಳ್ಳವೋ[ಪಾಠಾಂ. ವಾ]ಗುತ್ತಿರನೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀವಲ್ಲಭಂ ನಂದೀಶ್ವರನ ಪೇರುಸುರೊಳಗೆ ತೊಡಕಿ (ಬಸವು. ೫೪–೪೦) ; ತಳ್ವಸಾಱಿಸಿ ರಾಮನ ತಂದುಕೊಡುವೆನು ಡಿಳ್ಳವೋ[ಪಾಠಾಂ. ಡಿಳ್ಳಿಯೋ]ಗದಿರೆಪೆಯೊಳಗೆ (ಕುಶಾಸಾಂ.೨೫–೩೩). **ಡಿಳ್ಳುಹೋಗು:** ಅಳ್ಳೆದೆಯವಳು ರೂಪಾಣೆಯೊಬ್ಬಳು ಲಜ್ಜೆಯಿಲ್ಲದೆ ನಿನಗೆ ಎರಗಿದಳೆಂದರೆ ಈ ಪದ್ಮಿನಿ ಡಿಳ್ಳುಹೋಗುವಳೇ (ಮೂಮಲ್ಲ. ೦೦೭). [ಡಿಳ್ಳ (<ಢಿಳ್ಳ) + ಪೋಗು$_1$]

ಡಿಳ್ಳಸ (ನಾ). ದುರ್ಬಲತೆ ; ದೀನತೆ : ಕಳವಳವೊಳಗೆ ಹೊಱಗೆ ನವಾಯಿ ಡಿಳ್ಳಸವೊಳಗೆ ಹೊಱಗೆ ಸಘಾಡಮದ . . . ಮಹೀಶ ಹದನಿದು ನಿನ್ನ ನಂದನನ (ಕುವ್ಯಾ.ಶ. ೨–೧). 'ಡೊಳ್ಳಾಸ' ಪರಾ. [<ಢಿಳ್ಳ]

ಡಿಳ್ಳಾಯಿ$_1$, ಢಿಳ್ಳಾಯಿ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೃತ್ಯ : ತಾಳವಟ್ಟನಂ ನುಡಿವ ಮೆಲ್ಲಡಿಗಳೊಡನೊಡನೆ ಡಿಳ್ಳಾಯಿದಿಂ ಡೆಂಡಣಿಸತೊಡಗಿತು (ಸೌಂದಪು. ೮–೧೫) ; ಡಿಳ್ಳಾಯಿದುರುಕಾಲರವೆಯ[ರವದ] ಚೆಲ್ವಡರೆ (ರೇವಣ. ೩೨–೪೯). **ಢಿಳ್ಳಾಯಿ:** ಝಂಕೆ ತಾಳ ಢಿಳ್ಳಾಯಿ[ಪಾಠಾಂ. ಡಿಳ್ಳಾಯಿ]ಚಂಡಣೆ . . . ಉಲ್ಲಾಸದಚ್ಚರಿವಡೆಯೆ ನರ್ತಿಸುತ್ತುಮಿರೆಯುಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೭–೬೭ ವ). [<ಸಂ. ಡಿಲ್ಲಾಯಿ]

ಡಿಳ್ಳಾಯಿ₂ (ನಾ). ಮೋಸಗಾರಿಕೆ ; ವಂಚಕತನ ; ಠಕ್ಕು : ನುಸುಳು ನೆಲೆ ಡಿಳ್ಳಾಯಿ [ಪಾಠಾಂ. ಡಿಳ್ಳಾಯ್ತು, ಡಿಳ್ಳಾಸ]ವೈಸರ ಬೆಸುಗೆ ಬಿಗುಹುಳು ಕೊತ್ತು ಕಲೆಗಳ ರಸದ ಪಸರವನಱಿಯಬಾರದು ವಿಗಡ ವಿಟರುಗಳ (ಶಬ್ದಾ.ಅ. ೦೫-೨೫). [?]

ಡಿಳ್ಳಾಯಿ (ನಾ). = ಡಿಳ್ಳಾಯಿ₁ : ನುಣ್ಪೋಳ ಡಿಳ್ಳಾಯಿಯಿಂ ಮೃದು ಹಸ್ತಾಯತದಿಂ . . . ಸಲೆ ರಾಗಮಂಜರಿ ಕರಂ ಮೇಳೈಸಿದಳ್ ಲಾಸ್ಯಮಂ (ದಶಕು. ೮-೧೬೪) ; ಪಯವಾಡು ನಿಜ್ಜವಣೆ ಚಾಳಿಯ ಮುಲ್ಲಾಸಂ ತಿರುಂಪು ತಡವಿತ್ರಡ ಮುನ್ನಯನವಿಶೇಷಂ ಡಿಳ್ಳಾ[ಪಾಠಾಂ. ಲ್ಲಾ]ಯಿಯ ಲುಳಿವುರಿ ದುಸುರಮೆಸವಿನಂ ನರ್ತಿಸಿದಳ್ (ಧರ್ಮಪ ೨-೨೬).

[ಸಂ. ಡಿಲ್ಲಾಯಿ]

ಡಿಳ್ಳಿತ (ನಾ). ಭಯಂಗೊಳಿಸಿದುದು ; ಬೆದರಿಸಿದುದಂ ; ಕುಗ್ಗಿಸಿದುದು: ಡಮರುಗಧ್ವತ ಡಾಮರನರ್ದೆಡಿಳ್ಳಿತ ಶ್ರೈವಮಲಡೀಂಕಾಂಧಕ (ಪ್ರಭುಪು. ೫-೦೬೪). [<ಢಿಳ್ಳ ?]

ಡಿಳ್ಳಿಸು, ಡಿಳ್ಳಯಿಸು, ಡಿಳ್ಳೈಸು, ದಿಳ್ಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ನಡುಗು; ಕಂಪಿಸು; ಹೆದರು; ಭಯಪಡು: ನುಣ್ಗೂರಳಂ ಕಂಡು ವಿಳಾಸದಿಂದೆ ಸರಿಯಾಯ್ತು ಲ್ಲೆಂಬ ಲಜ್ಜಾಭರಾತುರದಿಂದಂದೊಳಗೆಯ್ದಿ ಡಿಳ್ಳಿಸಿ ಜಲಂ ಪೊಕ್ಕಿರ್ದುದು . . . ಆ ಕಂಬು (ಚಾಧಪು. ೯-೭೦) ; ಡಿಳ್ಳಿಸಿದವಂ ಸ್ಖಲಿತನಾ ಪ್ರಸ್ಕಂದನಕ್ಕು (ಮಂಗರಾ-೪೯-೩೯); ಕಳ್ಳನೊಳಗು ಡಿಳ್ಳಿಸಿ ಸರಿಯಲಾವ ಕಡೆಯೊಳು ಪೋಪು ಪಾಯವಟ್ಟೆಗಳಱಿಯದೆ (ಸಿಂಗಿರಾ. ೧೧-೧೨) ; ಜಲ್ಲಿದುಂಬಿಗಳ ಝಂಕಾರಕ್ಕೆ ಮುನಿಜನ ಡಿಳ್ಳಿಸಿತೇನ ಹೇಳುವೆನು (ಮೋಹತ. ೭-೧೧) ; ಹುಸಿಯಲ್ಲ ನನ್ನನಾಗಿನಿಸಪ್ಪುವಾಗ ಡಿಳ್ಳಿಸಿತೆದೆ ಜುಮ್ಮನೊಸರಿಸಿ (ಭರತ. ೯-೧೧೧). ೨. ಭಯದಿಂದ ನಡುಗಿಸು ; ಗಾಬರಿಗೊಳಿಸು ; ಎದೆಗುಂದಿಸು ; ಗಾಸಿ ಪಡಿಸು : ದಿಗಿಲು ಡಿಳ್ಳಿಸಿಯೆನ್ನ ಚಿಕ್ಕದೇವನೃಪನ ಬಗೆಯಲಿ ತಾಳ್ದ ಶ್ರೀರಂಗ ಬಲ್ಲಹನನಗಲದೆ ನೆರೆದಿರೆಂದವುದೀ ಹದನ (ಮಡಿಳ್ಳಾ. VI, ೧೬೫ ಶೃಂಗಾರ ಸೂಕ್ತ್ಯುದಾಹರಣ). ೩. ದುರ್ಬಲಗೊಳಿಸು;ಶಕ್ತಿಹೀನವಾಗಿಸು; ಕುಗ್ಗಿಸು. **ಡಿಳ್ಳಯಿಸು** : ೧. ರಾಜೇಂದ್ರ ಶಿಖಾಮಣಿ ತನ್ನಯ ಭೂರಿ ಬಳಂದೆರಸು . . . ಧಾರಿಣಿ ಡಿಳ್ಳಯಿಸುವವೊಲ್ ಬಡಗಣ ದಾರಿವಿಡಿದು ನಡೆತಂದು (ಜಯನೃಪ. ೯-೬). **ಡಿಳ್ಳೈಸು** : ೧. ಅವಯವಂಬಡದೆನೆಂದತಿ ನಯಂಗುಂದಿ ಕಂದಿತ್ತಲೆರ್ದ ಡಿಳ್ಳೈಸಿ ಗುರುಪದೋಚಿತ ಸಲಿಲಮಂ ಅತಿಶಯದೊಳಾಂತು (ಕೂಟ್ಟೂಬ. ೦೫-೬೨). **ದಿಳ್ಳಿಸು** : ೧. ಮೇಲಣ ಲೋಕ ದಿಳ್ಳಿಸುತಿಹುದಾ ಮಹಾವ್ಯಾಳ ತುಡುಕೆ ಬಿಲ್ಲ ಕೋಲ (ನಾಗಕು. ೧೧-೬). [ಡಿಳ್ಳ (<ಢಿಳ್ಳ) + – ಇಸು₂]

ಡಿಳ್ಳು 'ಢಿಳ್ಳ' ನೋ.

ಡಿಳ್ಳುಹೋಗು 'ಡಿಳ್ಳವೋಗು' ನೋ.

ಡಿಳ್ಳೈಸು 'ಡಿಳ್ಳಿಸು' ನೋ.

ಡೀ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ ; ಡಿಕ್ಕಿ. 'ಡೀಕೊಡು' ಪರಾ.

ಡೀಕಾಡು (ನಾ). ಸೇಡನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದಂ ; ಜಿದ್ದು ; ಮಾತ್ಸರ್ಯ; "ಜಿದ್ದಾಟ" (ಜಾನಕೋ. ೬೩). [ಡೀಕು₁ + ಆಡು₂]

ಡೀಕು 'ದೇಕು₁' ನೋ.

ಡೀಕೊಡು (ಕ್ರಿ).=ಡಿಕ್ಕಿಕೊಡು ೧ : ತಗರುಗಳು ಮಹಾರಭಸದಿಂದ ತಲೆ ತಲೆಗೆ ಡೀಕೊಟ್ಟು ಕಾದಿದುವು (ಭಾರವೀ. ೦೦೮). [ಡೀ + ಕೊಡು₁]

ಡೀಕೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಡಿಕ್ಕಿಹೊಡೆಸಿಕೊಳ್ಳು ; ತಿವಿಸಿಕೊಳ್ಳು: (ಶ).

[ಡೀ + ಕೊಳ್ಳು₁ (<ಕೊಳ್₁)]

ಡೀಗು 'ಢೀಗು' ನೋ.

ಡೀನ (ಗು). ೧. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹಾರಾಡಿದ,–ಸಂಚರಿಸಿದ. (ನಾ). ೨. ಹಾರುವಿಕೆ ; ಹಾರಾಟ. [ಸಂ.]

ಡೀಲ 'ಢಿಳ್ಳ' ನೋ.

ಡೀಲಿ 'ಡೇಲಿಯಾ' ನೋ.

ಡೀಲು 'ಢಿಳ್ಳ' ನೋ.

ಡೀಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ).=ಡಿಕ್ಕಿಕೊಡು : (ಶ).

[ಡೀ + ಹೊಡೆ₁ (<ಪೊಡೆ₁)]

ಡುಂಡುಕ (ನಾ). ೧. ಎರಡು ತಲೆಯ ಹಾವು ; ಡುಂಡುಭ. ೨. ವಿಷ ವಿಲ್ಲದ ನೀರುಹಾವು; ಒಳ್ಳೆ: ಭಾನುತೇಜವ ರಾಹು ಕೊಂಡಲ್ಲಿ ಸೋನೆಯ ಡುಂಡುಕ ತನ್ನಯ ಕೇಣವನೆತ್ತಿದಂತೆ (ಸುಂಕಬಂ. ೫೪). ೩. "ಹೆಮ್ಮರ ; ತಿಗಡುಮರ" (ಅಮರ. ೮೪೫). ೪. ದುರ್ಗಸಿಂಹನ ಪಂಚತಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಒಂದಂ ತಿಗಣೆಯ ಹೆಸರು : ಡುಂಡುಕನೆಂಬ ತಿಗುಣೆ ಮಾಡಿದ ದೋಷದಿಂ ಮಂದವಿಸರ್ಪಿಣಿಯೆಂಬ ವಸ್ತ್ರಮ್ಯಗಂ ಕೆಟ್ಟುದು (ಪಂಚತಂ. ೦೨೨-೦೬). [ಸಂ.]

ಡುಂಡುಕೆ (ನಾ). = ಡುಂಡುಕ : "ಡುಂಡುಭಃ – ಡುಂಡುಕೆ" (ಓಷಧಿ. ೬೪).

[ಸಂ. ಡುಂಡುಕ]

ಡುಂಡುಚಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ ; ಗೊರವರಂ ಬಾರಿಸುವ ವಾದ್ಯ; ಡಮರು: ಪಂಡಿತರುಂ ವಿವಿಧ ಕಳಾಮಂಡಿತರುಂ ಕೇಳತಕ್ಕ ಕೃತಿಯಂ ಕ್ಷಿತಿಯೊಳ್ ಕಂಡರೆ ಕೇಳ್ವೊಡೆ ಗೊರವರ ಡುಂಡುಚಿ[ಪಾಠಾಂ. ಡುಂಡುಂಚಿ]ಯೇ ಬೀದಿವಱಿಯ ಬೀರನ ಕತೆಯೇ (ಧರ್ಮನಾ. ೦-೫೬) ; 'ಗೊರವರ ಡುಂಡುಚಿ' ಯು ಪುರಾತನ ಕಾಲದಿಂದ ಹೆಸರಾಗಿದೆ (ಕರ್ನಾಪೂ. ೨೬).

[?]

ಡುಂಡುಬ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೀರು ಹಾವು ; ಒಳ್ಳೆ : "ಡುಂಡುಬ – ವಳ್ಳೆಹಾವು" (ಅಕಾನಿ. ೧೧-೧೧). 'ಡುಂಡುಕ' ಪರಾ.

[<ಸಂ. ಡುಂಡುಭ]

ಡುಂಡುಭ (ನಾ). ೧. ಎರಡು ತಲೆಯ ಹಾವು ; ಇರ್ತಲೆಗುಯ್ಯ ; ಉರಿ ಶಿಂಗಿ : "ರಾಜಿಲಃ, ಡುಂ[ಪಾಠಾಂ. ದುಂ]ಡುಭಃ–೨ ಎರಡು ತಲೆಗಳುಳ್ಳ ಶಿಖಂಡಿಯೆಂಬ ಸರ್ಪಭೇದದ ಹೆಸರುಗಳು. ಎರಡುತಲೆ ಉರಿಶಿಂಗಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೬೫). ೨. ನೀರುಹಾವು ; ಒಳ್ಳೆ: "ರಾಜಿಳಃ, ಡುಂಡುಭಃ – ಈ ೨ ಒಳ್ಳೆ" (ಹಲಾಯು. ೦೦೬-೨೧) ; ಒಂದು ಕೃಷ್ಣತರುಣೋರಗಂ ಬಂದು ಕೊರ್ಬಿಯಾಡುವ ಡುಂಡುಭಂಗಳಂ ಕಂಡು (ಪಂಚತಂ. ೦೨೩-೨೦). 'ದುಂಡುಭ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ಡುಗಡುಗಿ, ಡುಗುಡುಗಿ (ನಾ). (ಉಕ) ಆತಂಕ ; ಹೆದರಿಕೆ ; ಭೀತಿ : ನನ್ನ ಮ್ಯಾಗ ಯಾವ ಏನು ಹೇಳತಾನೋ ಸರಕಾರಕ್ಕ ಅಂತ ಮೊದಲು ಡುಗಡುಗಿ ಇರ್ತಿತ್ತು (ಪ್ರೇಮೂರ್ತಿ. ೨೬೬). **ಡುಗುಡುಗಿ** : ನೀ ಕಬೂಲಾಗತ್ಯೋ ಇಲ್ಲೋ ಅಂತ ನನಗ ಡುಗುಡುಗಿ ಇತ್ತು (ದೀಪಹ. II, ೧೪).

[←ಮರಾ. ಡುಗಡುಗೀ, ಡುಗಡುಗ]

ಡುಗುಡುಗಿ 'ಡುಗಡುಗಿ' ನೋ.

ಡುಣ್ಣ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೆಲ್ಲು,–ಬತ್ತ : ಕೊಡಗು ಮಾಳಲಕಂತೆ ಹರಹಿನ ಡುಣ್ಣಗಳೊಡನೊಪ್ಪುತಿಹ ಭೈರಾವಳಿಯ ಕಡು ಸೊಬಗಾಂತಿಹ ಚಂದ್ರೋದಯ ಶಾಲಿಯೆಡೆವಿಡದೆಸೆದುಪರ್ತಿಯಲಿ (ಕಂನವಿ. ೫-೭೦).

[?]

ಡುಬರಿ (ನಾ). ೧. ಮೇಲಕ್ಕೆ ದುಂಡಾಗಿ ಉಬ್ಬಿರುವ ಸ್ಥಿತಿ: (ಶ). ೨. ಒಂಟೆಯ ಬೆನ್ನಿನಲ್ಲಿರುವ ಉಬ್ಬು,–ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದಿರುವ ದುಂಡಗಿರುವ ಭಾಗ : ಅರಬೀ ದೇಶದ ಒಂಟೆಗಳ ಬೆನ್ನಮೇಲೆ ಒಂದೇ ಡುಬರಿ ಇರುವುದು (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೬೪). 'ದಂಮ್ಮು₁' ಪರಾ.

[←ಮರಾ. ಡುಬರ, ಡುಬರಾ]

ಡುಬಲಿ (ಗು). ಬೊಜ್ಜು ಬೆಳೆದ ; ದಪ್ಪನಾದ ಶರೀರವುಳ್ಳ ; ಸ್ಥೂಲ ದೇಹವುಳ್ಳ : ಸುಟ್ಟ ಮೋರೆಯ ಜನರು ನನಗೆ ಡುಬಲಿ ಅಜ್ಜ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ (ಜಮಿನ್ಯಾ. ೩೦).

[←ಮರಾ. ಢಬುಲಾ]

ಡುಬಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿಸು. ೨. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿಸು. ೩. ಹಾಳುಮಾಡು ; ನಾಶಮಾಡು : (೬).

[ಡುಬಾ₀ (ℙ ←ಹಿಂ. ಡುಬಾನಾ) + – ಇಸು₃]

ಡುಬುಕಿ, ಡುಮಕಿ, ಡುಮುಕಿ₂ (ನಾ). ೧. ಮುಳುಗುವಿಕೆ. ೨. (ಆಲಂ) ಸೋಲು ; ತೇರ್ಗಡೆಯಾಗದಿರುವುದು ; ಅಪಜಯ. **ಡುಮಕಿ :** ೨. ಈ ಪಂದ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಶಾಲೆಗೆ ಡುಮಕಿ (ರೂಢಿ). **ಡುಮುಕಿ₂ :** ೨. ಪರೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಸಲವೂ ಡುಮುಕಿಯೇ (ರೂಢಿ).

ಡುಬುಕಿಹೊಡೆ = (ಪರೀಕ್ಷೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ) ತೇರ್ಗಡೆಯಾಗದಿರು ; ಸೋಲು ; ಫೇಲಾಗು : ರಾಮುವಿಗೆ ತೇರ್ಗಡೆಯಾಯಿತು, ವೆಂಕಟೇಶ ಡುಬುಕಿಹೊಡೆದ (ಸಂಧ್ಯಾರಾ. ೫೩).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಡುಬಕೀ]

ಡುಬ್ಬ 'ದುಮ್ಮು₁' ನೋ.

ಡುಬ್ಬಕೆತ್ತು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬೆನ್ನಮೇಲಿನ ಚರ್ಮವನ್ನು ಸುಲಿ. ೨. (ಆಲಂ) ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಬಿಡುವು ಕೊಡದೆ ದಂಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಬೊಜ್ಜನ್ನಿಳಿಸು : ಬಡ್ಡಿಯೊಳಗೆ ಡುಬ್ಬಾ ಕೆತ್ತುವ ಸಾವಕಾರ ನೀನಿರಬಹುದು (ಮನಜಿ. ೫).

[ಡುಬ್ಬ (<ದುಮ್ಮು₁) + ಕೆತ್ತು₃]

ಡುಬ್ಬು 'ದುಮ್ಮು₁' ನೋ.

ಡುಬ್ಬುಕ 'ದಬ್ಬುಕ' ನೋ.

ಡುಮಕಿ 'ಡುಬುಕಿ' ನೋ.

ಡುಮುಕಿ₁, ಡಿಮಕಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ : ಎಲ್ಲಿಯೋ ಒಬ್ಬ ಹಳ್ಳಿಯ ಹುಡುಗನು ಡುಮುಕಿ ಬಾರಿಸುತ್ತ ಹಾಡುತ್ತಾನೆ(ಅಕ್ಕತಂ. ೭). 'ಟುಮುಕಿ' ಪರಾ. **ಡಿಮಕಿ :** ಬುಡಬುಡಿಕೆ, ಡಿಕ್ಕಿ, ಡಿಮಕಿ, ಝಾಲ್ರಿ, ಮದ್ದಳೆ, ಗೋಮುಖಾದಿ ವಾದ್ಯಗಳೂ ಉಂಟು (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೫೫).

[←ಮರಾ. ಢುಮಕೀ]

ಡುಮುಕಿ₂ 'ಡುಬುಕಿ' ನೋ.

ಡುಮುಕು (ನಾ). ದಪ್ಪ ; ಡೊಳ್ಳು : ಡುಮುಕಾದ ಗಿಡ್ಡದೇಹ ; ತೆಂಗಿನ ಕಾಯಿಗೆ ಎರಡೂ ಮಗ್ಗುಲು ಮೀಸೆ ಹೊರಟಿದ್ದರೆ ಹೇಗೆ ಕಾಣಬಹುದೋ ಅಂತಹ ಮೋರೆ (ಆರಿಹಿಂ. ೬೨). 'ಟುಮುಕು' ಪರಾ.

[←ಮರಾ. ಢುಮಕೀ]

ಡುಮ್ಮ (ನಾ). ಹೊಟ್ಟೆ ಉಬ್ಬಿದವ. 'ಡುಮ್ಮಣ್ಣ' ಪರಾ.

[ಡುಮ್ಮು (<ದುಮ್ಮು₁) + – ಅ₇]

ಡುಮ್ಮಣ್ಣ (ನಾ). ಹೊಟ್ಟೆ ದಪ್ಪಾಗಿರುವವನು : ಕೈಕಾಲು ಸಣ್ಣ ಹೊಟ್ಟೆ ಡುಮ್ಮಣ್ಣ (ಗಾದೆ). [ಡುಮ್ಮ + ಅಣ್ಣ₁]

ಡುಮ್ಮಣ್ಣಿ (ನಾ). ದಪ್ಪನಾಗಿರುವ ಹುಡುಗಿ ; "ಲಕ್ಷ್ಮವ್ವಂಥ ಹುಡಿಗಿ" (ರಾಮಾಯಣಂ. ೨೬೬). [ಡುಮ್ಮಣ್ಣ + – ಇ₂]

ಡುಮ್ಮಿ 'ದುಮ್ಮು₁' ನೋ.

ಡುಮ್ಮು 'ದುಮ್ಮು₁' ನೋ.

ಡುರಕಿ 'ಡಂಜುಂಕು' ನೋ.

ಡುರಕಿಹಾಕು 'ಡುರುಕುಂಹಾಕು' ನೋ.

ಡುರಕಿಹೊಡೆ (ಕ್ರಿ) = ಡುರುಕುಂಹಾಕು : (೬).

[ಡುರಕಿ (<ಡುಜುಕು) + ಹೊಡೆ₁ (<ಪೊಡೆ₁)]

ಡುರಿಕೆ 'ಡಂಜುಂಕಂ' ನೋ,

ಡುರುಕಿಡು, ಡುರ್ಕಿಡು (ಕ್ರಿ). = ಡುರುಕುಂಹಾಕು : ಉಭಯಕರ್ಣಂಗಳಂ ನಿಮಿರ್ಚಿ ನೆಲನ ವಡನೆ ಘ್ರಾಣಿಸುತ ಡುರುಕಿಡಲಜಾಂಡದ ಘಟಂ ನಡುಗಿತ್ತು (ನವಮೋ. ೬-೪೫). **ಡುರ್ಕಿಡು :** ಇರ್ಕಿಲದ ದಾನವರನಿಱಿವುತುಂ ಮುಱಿವುತುಂ ಡುರ್ಕಿಡುತ್ತಸುರರಂ ಕೆಡವುತುಂ . . . ವೃಷಭಂ ಪ್ರಹಾರಿಸಿದನು (ಹರಿವು. ೪೪-೦೮). [ಡುರುಕು (<ಡುಜುಕು) + ಇಡು₁]

ಡುರುಕು 'ಡಂಜುಕು' ನೋ.

ಡುರುಕುಹಾಕು, ಡರಿಕೆಹಾಕಂ, ಡಂರಂಕಿಹಾಕು, ಡುರುಕೆಹಾಕು (ಕ್ರಿ). (ಎಮ್ಮೆ, ಗೂಳಿ, ಹಂದಿ, ಗೊಂಕರುಕಪ್ಪೆ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳು) ಕರ್ಕಶ ಧ್ವನಿಮಾಡು ; ಗುಂಟುರುಹಾಕಂ : ಹಂದಿ ಡುರುಕುಹಾಕಿದ ಶಬ್ದ ಕೇಳಿಸಿತು (ನಡಿದಾ. II, ೦೦೩೯). **ಡರಿಕೆಹಾಕು :** ಕಪ್ಪೆಗಳು ಎತ್ತುಗಳಿಗಿಂತ ಎತ್ತರವಾಗಿ ಡರಿಕೆಹಾಕಬಹುದು (ಪ್ರವಾತೋ. ೬೩). **ಡುರಕಿಹಾಕು :** ಎಮ್ಮೆಯೊಂದು ಮೈಯಲ್ಲಿ ತುಂಬಿದ್ದ ಸೊಳ್ಳೆಗಳೊಂದಿಗೆ, ಡುರಕಿಹಾಕುತ್ತ ಒಳಗೆ ನುಗ್ಗಿಬಿಟ್ಟಿತು (ಮರಣಾ. ೨೭) ; ಎತ್ತುಗಳು ಡುರಕಿಹಾಕುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೦೮). **ಡುರುಕೆಹಾಕು :** ಎರಡು ಗೂಳಿಗಳು ಸೊಕ್ಕಿಗೆ ಬಂದು ಎರಡನೇ ದನಗಳನ್ನು ಇರಿಯುತ್ತ ಡುರುಕೇಹಾಕುತ್ತ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೯೦). [ಡುರುಕು (<ಡುಜುಕು) + ಹಾಕು (<ಪಾಯ್ಕು₁)]

ಡುರುಕೆ 'ಡಂಜುಕು' ನೋ.

ಡುರುಕೆಹಾಕು 'ಡುರುಕುಂಹಾಕು' ನೋ.

ಡುರ್ಕಿಡು 'ಡರುಂಕಿಡಂ' ನೋ.

ಡುರ್ಕು 'ಡುಜುಕು' ನೋ.

ಡುಲಿ, ಡುಳಿ (ನಾ). ಹೆಣ್ಣಾಮೆ : "ಡುಲಿ[ಪಾಠಾಂ. ಢುಳಿ]ಯೆನಲು ಹೆಣ್ಣಾಮೆಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೦೨೦-೮). **ಡುಳಿ :** 'ಡುಳಿರಾಜ' ಪರಾ.

[ಸಂ.]

ಡುಳಿ 'ಡುಲಿ' ನೋ.

ಡುಳಿರಾಜ (ನಾ). ೧. ಆಮೆಗಳ ಒಡೆಯಂ ; ಕೂರ್ಮಪತಿ ; ದೊಡ್ಡ ಆಮೆ. ೨. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅವತಾರಗಳಲ್ಲೊಂದಾದ ಮಹಾಕೂರ್ಮ ; ಕಮಠ : ಡುಳಿರಾಜನಿಲ್ಲದೆಡೆ ಧರಣಿ ನಿಲ್ಲುವದುಂಟೆ ನಳಿನಾಪ್ತನಿಲ್ಲದಡೆ ನಡೆವುದೇ ಜಗವು (ದೇವೀಚ. ೩೬). [ಡುಳಿ (= ಡುಲಿ) + ರಾಜ]

ಡುಳ್ಳಿ (ನಾ). ವಂಚನೆ ; ಸುಳ್ಳು : ತಲ್ಲಣಿಸಿ ನಿಲಲಾರದಾ ಖಳಂ ಕೈಯೊಡನೆ ಡುಳ್ಳಿಯಿಂದಾ ಮುನಿಪನುರುಶಿರೋಲಕ್ಷ್ಮಿಯಂ ಕೊಳ್ಳೆಗೊಂಡೆಡಹುತಂ (ಶರಚ. ೩೫-೨೫); ಡುಳ್ಳಿಯೋ ಸತ್ಯಮೋ ಎಂಬೆನೆ (ಹಾ.ದಾಸ್ಯ. ೩-೦೦-೦೩).

[?]

ಡುಳ್ಳಿಮನ (ನಾ). ಸುಳ್ಳುಮನಸ್ಸು ; ಕ್ಷುದ್ರಮನ (?) : ಕಳ್ಳಕನ್ನಡಿ ಸಾಯಿ, ಡೊಳ್ಳು ಕೋಮಟಿಗನಾ ಹುಳ್ಳಿ ನಯುಶೂಲಯೇರಿಮಯುಂಬಗಾದೆ ಡುಳ್ಳಿಮನವು ಯಿದು ಪಾಪವ ಮಾಡ್ದರೆ ಸುಳ್ಳಿಗೆ ಆತ್ಮಗೆಯೆಂದು ವೂಹಿಸುವರು (ಚಿದಾನ. ೦೦-೮). [ಡುಳ್ಳಿ + ಮನ]

ಡುಜುಕೆ 'ಡುಜುಕು' ನೋ.

ಡುಜುಕಾರವ (ನಾ). ಡುರುಕಿನ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಶಬ್ದ ; ಗುಟುರು : ತೋರ ಹೋರಿಗಳ ಡುಜುಕಾರವಂ ಗಳದ ಘಂಟಾರವಂ ಪಶುಗಳಂಬಾರವಂ (ಹರಿವು. ೦೦-೦೭). [ಡುಜುಕು + ಆರವ]

ಡುಜುಕು, ಡರಕೆ, ಡರಿಕೆ, ಡುರಕಿ, ಡಂರಿಕೆ, ಡುರುಂಕು, ಡುರುಂಕೆ ಡುರ್ಕು, ಡಂಜುಕೆ (ನಾ). ೧. (ಎಮ್ಮೆ, ಗೂಳಿ, ಹಂದಿ, ಗೊಂಕರಂ ಕಪ್ಪೆ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಮಾಡುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕರ್ಕಶ ಶಬ್ದ ; ಗುಟುರು. 'ಡಂಜುಕನ್' ಪರಾ. **ಡರಕೆ :** ೧. ಗೂಳಿಯ ಡರಕೆ (ಗುಟರು) ಇವು ಶಬ್ದಾನುಕೃತಿಯೇ (ಕರ್ನಾಟ. ೩೩೯). **ಡರಿಕೆ :** ೧. 'ಡರಿಕೆ ಹಾಕು' ಪರಾ. **ಡುರಕಿ :** 'ಡಂರಕಿಹಾಕು' ಪರಾ. **ಡುರಿಕೆ :** ೧.

ದೂರದಿಂದ ಡುರಿಕೆ ಕೇಳಿಸಿತು ಅದು ಕಾಡುಹೋರಿಯ ಡುರಿಕೆಯಾಗಿತ್ತು (ಬಂಗಾಹ. ೦೮). ೨. ನಿದ್ದೆಯಲ್ಲಿ ಮೂಗಿನಿಂದ ಹೊರಡುವ ಶಬ್ದ ; ಗೊರಕೆ : ಇಬ್ಬರೂ ಮಹಾ ಕುಡುಕರು . . . ವಿದ್ಯಾಬುದ್ಧಿಗಳ ಪರಿಚಯ ವಾದದ್ದು ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಇವರ ಡುರಿಕೆ ಮಾತ್ರ (ಕಾರಿಹಂ. ೦೦೭) **ಡುರುಕು :** ೧. 'ಡುರುಂಕಿಡು', 'ಡುರುಕುಹಾಕಂ' ಪರ್ಾ. **ಡುರುಕೆ :** ೧. 'ಡುರುಂಕೆಹಾಕು' ಪರಾ. **ಡುರ್ಕ್ :** ೧. 'ಡುರ್ಕಿಡು' ಪರಾ. **ಡುಬಿಕೆ :** ೧. ಬಸವನಾಗವಗಡಿಸುತೆದ್ದು ಪುಟನೆಗೆದು ಡುಬಿಕೆಯನಿಕ್ಕು ತವರ ಬಲವರುತ (ಗುರುಚಾ. ೧೦-೮೮).

ಡುಬುಕೆನ್ (ನಾ). = ಡುರುಕುಹಾಕು : ಪಂದಿ ಡುಬುಕೆಂದೊಡೆ ತಾಂ ಡುಬುಕೆಂಬುದೆ ಮಹಾವನಕರಿಯಂ ವಿದಾರಿಸುವ ಸಿಂಹಂ (ಗಿರಿಳ. ೦-೨೯) ; ಪರಪ್ರತಿಭೆಯ ಗುಣ್ಪಬಿಯದೆ ತಾಮುಂ ಕೆಮ್ಮಗೆ ಡುಬುಕೆಂಬುವು ಕುಕವಿಕೂಪಮಂಡೂಕಂಗಳ್ (ಅನಂಪು. ೧-೪೨) ; ಪಂದಿಯೊಂದು ಡುಬು ಕೆಂದೊಡೆ ಸಿಂಗಮಂಡಲೆವುದೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨೩-೨೩).

[ಡುಬುಕು + ಎನ್$_1$]

ಡೂಗ (ನಾ). ೧. ಗೂನುಬೆನ್ನಿನವನು; ಗೂನ ; ಬೆನ್ನುಬಾಗಿದವನು: ೧ನೇ ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನನು ಇವನಿಗೆ ಕುಬ್ಜ ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನನೆಂಬ ಹೆಸರಿದ್ದ ಕಾರಣ ಇವನು ಡೂಗನಿದ್ದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ (ಕಥಾಗಿ. ೩೨೪) ; ಏನಿಲ್ಲ, ಹಲ್ಲು ಬಿದ್ದಾವೆ, ಮೇಲಾಗಿ ಡೂಗನಿದ್ದಾನೆ (ದೇಯಾನಿ. ೦೫೨). (ಗು). ೨. ಬೆನ್ನು ಬಗ್ಗಿದ ; ಗೂನುಬೆನ್ನಿನ : ಆ ಡೂಗ ಹೆಂಗಸು ಅಂದಿನಿಂದಲೂ ಇಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದಾಳೆ (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೦೮೯). [ಡೂಗು$_2$ + – ಅ$_7$]

ಡೂಗು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಬಾಗು ; ವಕ್ರವಾಗು ; ಗೂನಾಗು.

ಡೂಗಿಕೊಳ್ = ಬಗ್ಗಿಕೊಳ್ಳು ; ಬೆನ್ನನ್ನು ಬಗ್ಗಿಸು : ಅವರ ತಾಯಿ ವೆಂಕಮ್ಮ ಡೂಗಿಕೊಂಡೇ ಅಲ್ಪ ಸ್ವಲ್ಪ ಕೆಲಸಮಾಡುತ್ತ ಹೊರಗೇ ಇದ್ದಳು (ದಂಬನಾ. ೨). [?]

ಡೂಗು$_2$ (ನಾ). ಬೆನ್ನು ಬಗ್ಗಿರುವಿಕೆ ; ಗೂನು ; ಕುಬ್ಜತೆ.

ಡೂಗಾಗು = ಗೂನುಬೆನ್ನಿನಿಂದ ಕೂಡಿರು ; ಗೂನಾಗು : ಅದೇ ಹೆಂಗಸು ಇನ್ನೂ ಅಷ್ಟೇ ಡೂಗಾಗಿ ಬಿಲ್ಲಿನಂತೆ ಬಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೦೮೮) ; ಯಾವಾಗಲೂ ಡೂಗಾಗಿ ಕೈಯೂರಿ ಇಲ್ಲವೇ ಗಾದಿ, ಗೋಡೆ ಕಂಬಳಿಗಾತು ಕುಳಿತದ್ದೇ ಕಂಡುಬರುವದು (ಬೃಹ್ಮಜೀ. ೨೪).

[< ಡೂಗು$_1$]

ಡೆಂಕ 'ಡಕ್ಕೆ' ನೋ.

ಡೆಂಕಣ 'ಡೆಂಕಣಿ' ನೋ.

ಡೆಂಕಣಿ, ಡೆಂಕಣ, ಡೆಂಕಣೆ, ಡೆಂಕಳಿ, ಡೇಂಕಣೆ, ಢೆಂಕಣ, ಢೆಂಕಣಿ, ಢೇಂಕಣಿ, ಢೇಂಕಣೆ (ನಾ). ೧. ಕೋಟೆಗಾಳಗದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿ ಸುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಯಂತ್ರ; ಕಲ್ಲುಗುಂಡುಗಳನ್ನು ತೂರುವ ಯಂತ್ರ: ಪುದಿದಿರ್ದಟ್ಟಳೆ ಪೆಚ್ಚಿದಾಳ್ವೆಬಿಯುಗುರ್ವಾಗಿರ್ದ ಮೇಲ್ಗೊತ್ತಳಂ ಕದನ ಕ್ಕದ್ಭುತಮಪ್ಪ ಡೆಂಕಣಿ (ಎಳ. V, ಅರಸೀ. ೫-೧೨ ; 1194) ; ಎತ್ತಿಡುತಿರ್ಪ ಡೆಂಕಣಿಗಳಾದರ್ಬಿ ಪಾಯಿಪ ಗೆಗ್ಗ . . . ಪೊಯ್ವ ಲಗ್ಗೆವಬಿ ಬೊಬ್ಬೆಬಿವಬ್ಬರಮಾಗಳದ್ಭುತಂಬೆತ್ತುದು (ಕುಸುಮಾ. ೧೧-೪೦) ; ಗೆಗ್ಗ ಡೆಂಕಣಿ ಗುಮ್ಮಂ ಪಡಿಗೋಂಟೆಯೆಂಬ ಬಹು ಕೋಟಾಯಂತ್ರ ಸಾಮಗ್ರಿ ತಿಂತಿಣಿಗೊಂಡಾಂತಿರೆ (ಅನಂಪು. ೧೦-೮೩); ತೂಳ್ದಿಡುವ ಡೆಂಕಣಿ ಪೊಯ್ವುರಿ ಯಣ್ಣೆ ಕಾಸಿ ಸೂಸುವ ಮಳಲೆಂಬಿವೆತ್ತಲುಮಗುರ್ವಿಸೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೭-೭೪); ಸಡೆಡೆಂಕಣಿ ಸೂಸುಡೆಂಕಣಿ ಬಲುಗುಂಡನಿಡುವ ಡೆಂಕಣಿ ತೋಬಿದೆಡೆಗೆ ಸಿಡಿವಡೆಂಕಣ ರಾಯಡೆಂಕಣಿಗಳ ಸಾಲು ಬಿಡದೊಪ್ಪಿದುವು (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೨-೩೯) ; ತರತರದೊಳಿರಿಸಿರ್ದ ಬಲ್ದೊಲೆಯ ಡೆಂಕಣಿಯ . . . ಮೊತ್ತಂ ಗಳಾಳ್ವೇರಿಯೊಳ್ ಪಸರಿಸಿದುವು (ಜಬಪು. ೪೨-೦೦). ೨. ಕೊತ್ತಳಗಳ ಮೇಲೆ ಪೊದರಿನಂತೆ ಒತ್ತೊತ್ತಾಗಿ ಅಳವಡಿಸಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವ ಉದ್ದವಾದ ಸಬಳದಂತಹ ಒಂದು ಆಯುಧ ವಿಶೇಷ : ನಟ್ಟ ಡೆಂಕಣಿಗಳೋ ಹಗೆಗಳನು ದುರ್ಗವಬಿಯಟ್ಟಲೆತ್ತಿದ ಹಲವು ಕೈಯೊ (ಹಚಕಾ. ೦-೩೭) ; ಅಟ್ಟಳೆಯಾಳ್ವೇರಿ ಕೊತ್ತಲಂಗೊಳಳಪಟ್ಟಡೆಂಕಣಿ ಸಬಳಗಳು ನಟ್ಟರಂತೆಯದ ಕಂಭಗಳಿಂದಾ ದುರ್ಗ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಪೊಸತಾಗಿಹುದು (ಜೀವಂಸಾಂ. ೮-೦೩) ; ದೇವತೆಗಳ ಮುಟ್ಟಿ ತಿವಿದ ಸಬಳಗಳೊಯೆಂದೆನಲಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟ ಡೆಂಕಣಿಗಳೆಸೆದವು (ಕುರಾಸಾಂ.೦೭-೦೪); ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿಯ ಕೋಶಕಾರರೆಲ್ಲರೂ ಧ್ವಜಸ್ತಂಭ ಎಂಬ ಅರ್ಥ ಹೇಳಿರುವರು. ಆದರೆ ಕೋಟೆಗಾಳಗದಲ್ಲಿ "ಮಾರಿಮೊಗದಡೆಂಕಣಿ" ಮಾಡುವ ಹಿಂಸಾಕಾರ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿದರೆ, ಅದೊಂದು ಭವ್ಯವಾದ ಆಯುಧ ವಿಶೇಷ (ಕರ್ನಾಟ. ೫೭). 'ಡೊಂಕಣಿ' ಪರಾ. ೩. ಕೋಟೆಯ ಮೇಲಿನಬುರುಜು; ಬತ್ತೇರಿ: ಬಳಸಿದ ಕೊತ್ತಳಂ ಸೊಗಯಿಪಾಳ್ವರಿ ಡೆಂಕಣಿ ಸಾರವಾಗಿಯುಗ್ಗಳಿಸುವ ಗೋಪುರಂ (ಗಿರಿಳ. ೨-೭೯); ಅಗಟುಂ ಪ್ರಾಕಾರದಿಂ ಡೆಂಕಣಿಯಿನನುಪಮದ್ವಾರದಿಂ ಸತ್ಪತಾಕಾವಳಿಯಿಂದಾಳ್ವೇರಿ ಯಿಂ . . . ಬಗೆಗೊಳ್ಪಂ ಬೀಡಿ (ದಶಕು. ೬-೯) ; ಇತ್ತರದೊಳುದ್ದಕ್ಕೆ ಕೋಂಟೆಯಕೊತ್ತಳಂಗಳ ಸಂದಿಸಂದಿಯೊಳೆತ್ತಿಸಿದನಟ್ಟಣೆಗಳಂ ಡೆಂಕಣಿಗಳಂ (ಬಸಪು. ೦೬-೯); ಸಿದ್ಧ ಕಂಡನು ಮುಂದೆ ಮಾರ್ಗವ ಹೊದ್ದಿತೆನೆ ಕೊತ್ತಳವ ಡೆಂಕಣಿ ಚಿತ್ರಕೆಲಸದಿ ಪಚ್ಚೆಲೋಹದಯೆಸೆವ ಕದಗಳನು (ರೇವಳಾ.೨-೫); ಬಗೆವೆತ್ತ ಪವಳ ಡೆಂಕಣಿಗಳಿಂದಂ ಮುತ್ತು ಬಿಗಿದಟ್ಟಣಗಳಿಂದೆ . . . ಝಗಝಗಿಸುತೊರ್ಪುದುದು (ಹರವು. ೦-೩೨) ; ಗಗನಲಂಬಿತ ನೀಲ ದಟ್ಟಳೆಯ ಕಟ್ಟಳೆಯ ಮಣಿಮಯದ ಡೆಂಕಣಿಗಳ (ರುಕ್ಮಾಂಗ. ೩-೪) ; ಕ್ರಮದ ಡೆಂಕಣಿ ಕೋಟೆ ಗೋಪುರಗಳಿಂದ ಆಶ್ಚರ್ಯವಾದಂಥ ಅರಮನೆ ಗಳಿಂದ (ಯನಳ. ೯). ೪. ಕೋಟೆಯ ಮೇಲಿನ ಬುರುಜುಗಳ ಮೇಲೆ (ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಎಂಟು ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ) ನೆಟ್ಟಿರುವ ನಿಶಾನಿಯೊಡ ನಿರುವ ಅಥವಾ ನಿಶಾನಿಯಿಲ್ಲದ ಧ್ವಜಸ್ತಂಭ : ಕುಣಿವ ಪಲ್ಲವ ಝಲ್ಲರಿಯ ಡೆಂಕಣಿಯ ತಲೆ ಚಮರಿಗಳ ಗಗನಾಂಗಣವನಣೆವ ಪತಾಕೆಗಳ . . . ಲಗ್ಗೆವಬಿಗಳಲೆಸೆದುದಾ ದುರ್ಗ (ತೊರರಾ. ೬-೭-೦೭) ; ಎತ್ತಿದ ಛತ್ರ ಚಾಮರ ಚೌಕ ಡೆಂಕಣಿ ಮತ್ತು ಕಾಲಾಳ ಘರ್ಜನೆಯು (ದೇವಾಂಪು. ೩-೧೯೩) ; ಹಮ್ಮಿನಲಿ ಸಗ್ಗಿಗರ ಕರೆವಂತೆ ಕೈಯೆತ್ತಿ ಗವ್ಮನೆಯ ಡೆಂಕಣಿ ಗಳೆಸೆಯೆ (ಪ್ರಾಥರಾ. ೧-೩೭) ; ನೋಟಕರ ಕಣ್ಗೆ ಕಾಣಿಸಿದುವೆಣ್ದೆಸೆಯ ಡೆಂಕಣಿಯ ಪಳವಿಗೆಗಯ್ಗಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೦೭-೯); ಕುಂಭಿನಿ ಕೈನೀಡಿ ಕರೆವೋಲು ಡೆಂಕಣಿ ಮುಂಬರಿದೆಸೆದುವರ್ತಿಯಲಿ (ಕಂನವಿ. ೬-೮) ; ಅಗಣಿ ತೋನ್ನತ ಹರಿಮಯದ ಡೆಂಕಣಿಗಳೊಪ್ಪಿದುವು (ಕೋಗಯ. ೩-೮) ; ಜೀವಮಾನದ ಕಟ್ಟಡದಲ್ಲಿ ಆ ಒಂದು ಕ್ಷಣದ ಬಾಳು ಗೋಪುರದ ತುದಿಯ ಕಳಶದ ಚಿನ್ನದ ಡೆಂಕಣಿಯಾಗಿ ಸ್ವರ್ಗದೊಡನೆ ಸರಸವಾಡಿತು (ಮಶಿಮ. ೫೨). **ಡೆಂಕಣ :** ೧. ಇಡಿಸುವ ಡೆಂಕಣಕ್ಕೆ ನೆಲವಾಳಿಗೆ ಕೊತ್ತಳದಂಬು ಗುಂಡಿಯಿಂದುಡುಗದೆ . . . ಗಡಣಿಸೆ ಕಾದುತಿರ್ದುದು ಮಹೇಂದ್ರ ಪದಾತಿನಿ ಮುತ್ತಿ ಸುತ್ತಲುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೦೦೭). ೩. ಇರಲಿಯಿತ್ತೊಳ ಗೇಳುಕೋಟೆಯ ತೆರನು ಮರಕತ ಸುತ್ತು ಮೇಲುರುತರದ ಕೆಂಪಿನ ಸುತ್ತು ತೆನೆಗಳು ಡೆಂಕಣಟ್ಟಣೆಯೂ (ಜರಾಮಾ. ೨೪-೨೭). **ಡೆಂಕಣೆ :** ೧. ನಿಬಿಸಿದ ಬಸಿಯೊಳಂ ಪೂಸಿದ ಡೆಂಕಣೆಯೊಳಂ . . . ಮೊನೆಯಂ ಪೂಣಿಸಿದ ಕೊಂತದೊಳಂ ಕೈಗೆಯ್ದು ಕಟ್ಟಾಸುರವಾಗೆ (ಅನಂಪು. ೧೧-೮೨ ವ) ; ಡೆಂಕಣೆ[ಪಾಠಾಂ. ಣಿ]ಯ ಗವಣೆಗಳ ಕೋಟೆಯ ಕೊಂಕುಗಳ ಕೊತ್ತಳದ ತೆನೆಗೆಳ . . . ದುರ್ಗವನೀಕ್ಷಿಸುತ (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೩೭-೩೫); **ಡೆಂಕಣೆ** ಕವಣೆ ಧ್ರುವಲೋಕವ ಹಾಯಲಿಡುವ ಮಕರಡಿಬ್ಬ ಕವಿದ ದುರ್ಗದೊಳಿಹವು (ಸೌಂದಕಾ. ೫-೩೪). **ಡೆಂಕಳಿ :** ೪. ಪಳಹರದ ಪಲ್ಲವದ ಸತ್ತಿಗೆಯುಗಳ ವಿಡಾಯಿಯುಲರಿಬಿರುದ ಡೆಂಕಳಿಯ ಸೀಗುರಿ ಪೊದರುಗಳ ತೋಮರದ

ಸಂದಣಿಯು (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ಶಲ್ಯ. ಪರ್ವ. ೨೧೭). **ಡೇಂಕಣೆ :** ೩. ಮೂರು ಸುತ್ತಿನ ಪರಿಧಿ ತಾಂಬ್ರದಿ ತೋರೆ ತೆನೆ ಡೇಂಕಣೆಗಳಟ್ಟಣೆ (ಬಿಜ್ಜಳ. ೨೦-೨೦). **ಢೆಂಕಣ :** ೧. ವರ್ಗಚತುರ್ಥಾಕ್ಷರಂಗಳ್ಗೆ . . . ಢೊಂಕಣಿ, ಢೆಂಕಣ [ಪಾಠಾಂ. ಣಿ]ಅಧ್ವಾಳಂ (ಢಾಳಂ) (ಶಮದ. ೦೫ ಪ್ರಯೋ). **ಢೆಂಕಣೆ :** ೧. ಇಟ್ಟಿಡುವ ಢೆಂಕಣಿ ಶಿಲೋಚ್ಚಯಮನಿಕ್ಕು (ಮಂಗರಾ. ೩೭-೫). **ಢೇಂಕಣೆ :** ೧. ಆತುರದಿಂ ಢೆಗ್ಗೆ ಢೇಂಕಣಿ ನೆಲಗುಮ್ಮ ಮಾತೇನು ಗಗನದಟ್ಟಳೆಯು (ಆನಂದ. ೧೮-೫೨). **ಢೇಂಕಣೆ :** ೧. ಕಲ್ಲೆ ಹೆಗ್ಗೊಱಿದುಱಯೆಣ್ಣಿ ಕಾಯ್ದ ಮಣಲಗ್ಗದ ಢೇಂಕಣೆ (ಸೌಇಇ. XX, ೦೨೭-೮ ; 1186).

ಡೆಂಕಣಿಯ ಗುಂಡು = ಡೆಂಕಣಿಯೆಂಬ ಯಂತ್ರದಿಂದ ಚಿಮ್ಮಿಸುವ ಇಡುಗುಂಡು : ಉಟ್ಟ ವಸ್ತ್ರವು ಬಳಸಿದ ಕೋಂಟೆಯಗಟ್ಟಿನೆ . ಕಟ್ಟಿದ ಕಟಿಸೂತ್ರವೆಸೆಯೆ ಬಟ್ಟಮೊಲೆಯ ಡೆಂಕಣಿಯ ಗುಂಡಿಂದಳವಟ್ಟ ಜಂಗಮ ದುರ್ಗದಂತೆ (ಅಂಜನ. ೮-೮೮).

ಡೆಂಕಣಿಕಾಱ (ನಾ). ಡೆಂಕಣಿಯನ್ನು ಬಳಸುವುದರಲ್ಲಿ ನಿಯುಕ್ತನಾದವನು : ಕಾಳಗದಲಿ ಡೆಂಕಣಿಕಾಱ ಡಾವುದ (ಬೊಂಕಪಾ. ೦೯೪೦, ಸಿರಸಿ. ೪೨-೮ ; ?). [ಡೆಂಕಣಿ + - ಕಾಱ]

ಡೆಂಕಣಿಕುಲ (ನಾ). ಡೆಂಕಣಿಗಳ ಸಮೂಹ,–ಗುಂಪು ; ಇಡಂಗುಂಡಂ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಚಿಮ್ಮುವ ಯಂತ್ರಗಳ ಸಮೂಹ : ಬಲೆಗೆಯ್ ಲಲನೆಯನೆಂಬುದು ವೇಶ್ಯಾವಲಿಯೊಳ್ ಕೂಲೆಗ್ಯೆಯೆಂಬುದು ಡೆಂಕಣಿ ಕುಲದೊಳ್ (ಉದ್ಭಟ. ೨-೦೩).

[ಡೆಂಕಣಿ + ಕುಲ]

ಡೆಂಕಣಿಕ್ಕೈ 'ಡೆಂಕಣಿಗ್ಗೈ' ನೋ.

ಡೆಂಕಣಿಗ್ಗೈ, ಡೆಂಕಣಿಕ್ಕೈ, ಡೆಂಕಣೆಗ್ಗೈ (ನಾ). ಗುಂಡನ್ನು ಚಿಮ್ಮಿಸಲು ಡೆಂಕಣಿಯಂತ್ರಕ್ಕೆ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಜೋಡಿಸಿರುವ ಮಾರಿಮೊಗದ ಅಥವಾ ಹಂದಿ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ತಲೆಯ ರಚನೆ ಇರುವ ತೋಳಿನ ಆಕಾರದ ಕೈ ; ಡೆಂಕಣಿಯಲ್ಲಿ ಅಳವಡಿಸಿರುವ ಚಿಮ್ಮು ಗೋಲು : ಬಲಿವ ಪೆಟಲ ಬೆಣೆ ಡೆಂಕಣಿ[ಪಾಠಾಂ. ಣೆ]ಗ್ಗೈ ಪಂದಿದಲೆ ತಿರುಗುಣಿ ಭೀಮುಗದೆಯ ಬಲಿದು ಕೆತ್ತುವ ಬಡಗಿ (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೭-೫೮). **ಡೆಂಕಣಿಕ್ಕೈ :** ಪಿಡಿಗುಂಡಿಟ್ಟು ಕವಣೆಯಾಂತ ಸತಿಯರ ನಿಡುದೋಳ್ಗಳೆಸೆದುವಾ ಕಂತು ಕಡುಮುಳಿಸಿಂ ಪಾಂಥರೆರ್ದೆಗೋಂಟೆಯ ಮುತ್ತಿಯಿಡುವ ಡೆಂಕಣಿಕ್ಕೈಗಳಂತೆ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೧-೫೨) ; ಡೆಂಕಣಿಕ್ಕೈ ಡೆಗ್ಗವರೆ ಪಾರೆ . . . ಶರಗಳ ಸಂಕುಳವೈದಿತು (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೦-೫೦). **ಡೆಂಕಣೆಗ್ಗೈ :** ಮೇಲಿನ 'ಕುರಾಸಾಂ. ೩೭-೫೮'ರ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ.

[ಡೆಂಕಣಿ + ಕೈ$_2$ (<ಕೆಯ್$_2$)]

ಡೆಂಕಣಿಜಂತ್ರ (ನಾ). ಇಡುಗುಂಡುಗಳನ್ನು ಚಿಮ್ಮಿಸುವ ಯಂತ್ರ : ಗಿರಿಯ ಡೆಂಕಣಿಜಂತ್ರವನು ತರಹರಿಸುವವರಾರರಸ (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೨೩-೩೭).

[ಡೆಂಕಣಿ + ಜಂತ್ರ]

ಡೆಂಕಣೆ 'ಡೆಂಕಣಿ' ನೋ.

ಡೆಂಕಣೆಗ್ಗೈ 'ಡೆಂಕಣಿಗ್ಗೈ' ನೋ.

ಡೆಂಕಳಿ 'ಡೆಂಕಣಿ' ನೋ.

ಡೆಂಕೆ$_1$ 'ಡಕ್ಕೆ' ನೋ.

ಡೆಂಕೆ$_2$ (ನಾ). ಗೋಡೆಗಳ ಮೇಲೆ ಅಥವಾ ಕಂಬಗಳ ಮೇಲೆ ಮನೆಯ ಮಾಡನ್ನು ಹೊರಲು ಹಾಕಿದ ಮರದ ಅಡ್ಡೆ ; ಜಂತೆ : ಮೃಗಲಕ್ಷ್ಮನುದಯದೊಳ್ ನಿಲಿಸುಗೆ ಕಂಬಮನಿಂದುಸುತನ ಲಗ್ನಂಬರೆ ಚಿಟ್ಟುಗೆ ಡೆಂಕೆ[ಪಾಠಾಂ. ಜಂತೆ]ಗಳಂ (ಲೋಕೋಪ. ೩-೨೭) ; ಢಕಾರಕ್ಕೆ ಡಕಾರಂ– ಗಾಢ–ಗಾಡ ; ಢಕ್ಕಾ–ಡಕ್ಕೆ ; ಢೆಂಕಾ–ಡೆಂಕೆ (ಶಮದ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ).

[<ಪ್ರಾ. ಢೇಂಕಾ = ಬಾವಿಯ ಮೇಲಿನ ಅಡ್ಡತೊಲೆ]

ಡೆಂಕೆಬರ (ನಾ). ಭಯಂಕರವಾದ ಕ್ಷಾಮ ; ಬರಗಾಲ : ಭರಮಪ್ಪ ನಾಯಕನ ಆಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ವೀರಕ್ಷಾಮ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು. ಇದಕ್ಕೆ 'ಡೆಂಕೆಬರ' ವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಚಿತ್ರಪಾ. ೮, ಉಪೋದ್ಘಾತ). 'ಡೋಗಿಬರ' ಪರಾ.

[ಡೆಂಕೆ$_0$ + ಬರ$_1$ (<ಬಱ)]

ಡೆಂಗಿಜ್ವರ (ನಾ). "ಮೈ ಮೇಲೆ ಗುಳ್ಳೆಗಳೆದ್ದು ಜ್ವರಬಂದು ಕೀಲುಗಳಲ್ಲಿ (ಸಂಧಿಗಳಲ್ಲಿ) ತೀವ್ರಯಾತನೆಯಾಗುವ ಸೊಂಕುರೋಗ: 'ಡೆಂಗಿ ಜ್ವರ" (Dengue. ಇಂಕನಿ.). [ಡೆಂಗಿ$_0$ + ಜ್ವರ]

ಡೆಂಚಾ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : ಸಣಬು (Sunhemp), ಕಳಂಜಿ, ಡೆಂಚಾ ಮೊದಲಾದ ಗಿಡಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಯಿಸಿ ಅವುಗಳನ್ನು ನೆಲದೊಳಕ್ಕೆ ಉತ್ತುಬಿಟ್ಟರೂ ಆಯಿತು (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೨೯೦). [?]

ಡೆಂಚೆಯ (ನಾ). ಆನೆಯ ಬೆನ್ನ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲು ಹಾಕುವ ಮಂಟಪ ; ಅಂಬಾರಿ ; ಹೌದ : ವಿಕ್ರಮಪಾಳಪಾವುಸ ಶಿರಃಕಂಜಂ ಗಳಲ್ಲಾಡುತಿರ್ದುವು ತನ್ನಾನೆಯ ಹೊನ್ನ ಡೆಂಚೆಯದ ಚಂಚತ್ಕೇತುದಂಡಂಗಳೊಳ್ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೨೫-೩೯; 1224); ಡೆಂಚೆಯನವರಿದೇಣಿಯೊಳ ಮೆಟ್ಟಿಗಡಿಯಿಟ್ಟನು . . . ಕರಿಯಿಂದ ಧರೆಗೆ (ಸಿಂಗಿರಾ. ೩೭-೮).

[P ಇದು 'ಜೆಂಚಿಯು' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ಡೆಂಡಣಿಸು 'ಟೆಂಟಣಿಸು' ನೋ.

ಡೆಂಡೆಣಿಸು 'ಟೆಂಟಣಿಸು' ನೋ.

ಡೆಂಡೆಲಿ (ನಾ). ೧. ಆನೆಯ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ಪಕ್ಷರಕ್ಷೆ ; ಹಕ್ಕರಿಕೆ ; ಜೂಲು. ೨. ಮದಿಸಿದ ಆನೆ: ಡೆಂಡೆಲಿಯೆಂಬ ಶಬ್ದಂ – ಗುಱದಲ್ಲಿಯುಂ, ಮತ್ತವಾರಣದಲ್ಲಿಯುಂ (ಶಮದ. ಪು. ೩೦೭). [?]

ಡೆಂಥಣಿಸು 'ಟೆಂಟಣಿಸು' ನೋ.

ಡೆಂಥಳಿಸು 'ಟೆಂಟಣಿಸು' ನೋ.

ಡೆಂಥೆಣಿಸು 'ಟೆಂಟಣಿಸು' ನೋ.

ಡೆಂಬಕ (ನಾ). (?) : ದಿಟಪುಟಭಕುತಿಸಂಪುಟ ನೆಲೆಗೊಳ್ಳದಾಗಿ ಡೆಂಬಕ [ಪಾಠಾಂ. ಟಂಬಕ, ಟಿಂಬನ, ಟೆಂಬಕ]ನನಾಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಿತಯ್ಯಾ ನಿನ್ನ ಮಾಯೆ (ಬಸವ. ೧೮). [?]

ಡೆಕ್ಕು (ನಾ). ಹಡಗಿನ ಹೊರಮೈಯಲ್ಲಿರುವ ವೇದಿಕೆ,–ಅಂತಸ್ತು: ಡೆಕ್ಕಿನ ಮೇಲೆ ಒಬ್ಬಳೇ ನಿಂತು ಮಂದಾಕಿನಿ ಸಮುದ್ರದ ತೆರೆಗಳನ್ನು . . . ನೋಡುತ್ತ ನಿಂತಿದ್ದಾಳೆ (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೦೩೩). [←ಇಂ. Deck]

ಡೆಕ್ಕೊರಿಕ್ಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಟ್ಟಿವರಸೆ; ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಟ್ಟು : ಮೈಲಾಗಿನಲಿ ತೆಕ್ಕೆಯಲಿ ಸವಡಿಯ ಡೆಕ್ಕೊರಿಕ್ಕೆಯಲಿ . . . ಭೀಮಜೀಮೂತಗಳು ಹಳಚಿದರು (ಕುಮಾವಿ. ಶಲ್ಯ. ೪-೭೭). 'ಡೊಕ್ಕರ$_2$' ಪರಾ. [?]

ಡೆಗ್ಗೆ, ಡಗ್ಗೆ (ನಾ). ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಕೋಟೆಯ ತೆನೆಗಳನ್ನು ದೂಡಿ ಉರುಳಿಸಲು ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದ ಉದ್ದವಾದ ಮರದ ದಿಮ್ಮಿ : ನಡೆಸಾರಂ ನೆಲವಾಳಿಗೆ ಪಡಕೆಡವುವ ಡೆಗ್ಗೆ ಬದ್ದಿರಂಗಳ್ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೫-೦೦) ; ನಡೆ ಚಪ್ಪರದ ಮರ ಬದ್ದರ ಡೆಂಕಣಿ ಸುಡುವ ಪೆಟಲು ಕೋಟೆಯನು ಕೆಡಪುವ ಡೆಗ್ಗೆ[ಪಾಠಾಂ. ಗೆ] (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೭-೬೭); ಕೋಟೆಯ ತೆನೆಗಳನು ಕೆಡವಲು ನಿಡುವ ಡೆಗ್ಗೆಗಳಿಂದ (ಜಂಪ್ರಸಾಂ. ೮-೪) ; ಡೆಗ್ಗೆಯಿಂದುದಿರ್ದುವು ಕಲ್ಲ ಕೋಟೆಯ ಗುಂಡು ವೆಗ್ಗಳ ಬಿದ್ದುದು ಪೆಟಲ (ಆನಂದ. ೦೮-೬೦). 'ಡೆಗ್ಗೆವರ' ಪರಾ. **ಡಗ್ಗೆ :** ತಳಿ ನಡೆ ಚಪ್ಪರ ಡಗ್ಗೆ ಬದ್ದರಗಳ ಬಳಿಸಂದು ಭಟರು ಸಂದಣಿಸಿ ಬಳಿಸಿ ಕೋಟೆಯ ಲಗ್ಗೆಯೊಳು (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೫-೨) : ಡಗ್ಗೆ ನೆಲಗುಮ್ಮಗಳ ತರಹೇಳಿ (ಪ್ರಹ್ಲಾದ. ೫-೪೦). [?]

ಡೆಗ್ಗೆವರ (ನಾ).=ಡೆಗ್ಗೆ : ನಡೆಚಪ್ಪರವನು ನಡೆಯಿಸಿ ಡೆಗ್ಗೆವರಗಳಂ ಜಡಿದು ಹೊಯಿಸುವ ಭರವಸಕ್ಕೆ ಬದ್ದರಗಳೊಳಗಡಗಿ ಗುದ್ದಲಿಹಾರೆಯಿಂದಗೆವ

ರಭಸಕ್ಕೆ (ಸಮ್ಯ. ಶಾ. ೮-೩೭) : ತುಡುಕಲೆಂದೆನುತ ಮಾಮುಸಕದಿಂ ಬಹುರೂಪುವಡೆದು ತಾಗುವ ರಾಹುಕೇತುವೋ ಯೆಂಬಂತೆ ಗಡಿಯಿಲ್ಲದಲ್ಲಲ್ಲಿ ಹಾಯಿಸುವ ಡೆಗ್ಗೆವರನತಿಭೀಕರಂಬಡೆದವು (ಸಮ್ಯ. ಶಾ. ೮-೪೦).
[ಡಗ್ಗೆ + ಮರ$_1$]

ಡೆಬ್ಬೆ$_1$ 'ದಬ್ಬೆ$_1$' ನೋ.

ಡೆಬ್ಬೆ$_2$ 'ದೆಬ್ಬೆ$_2$' ನೋ.

ಡೆಮ್ಮಿ (ನಾ). ಬರೆಯುವ ಮತ್ತು ಗ್ರಂಥಗಳ ಮುದ್ರಣಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕಾಗದದ ಅಳತೆಯ ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣ ; (ಬರೆಯುವ ಕಾಗದ, ೧೫$\frac{1}{2}$" × ೨೦" ; ಮುದ್ರಣಕಾಗದ, ೧೭$\frac{1}{2}$" × ೨೨$\frac{1}{2}$" : ಡೆಮ್ಮಿ ೧೮ ಪೌಂಡು ಎಂದರೆ, ಡೆಮ್ಮಿ ಅಳತೆಯ ಐನೂರು ಹಾಳೆಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ರೀಮಿನ ತೂಕ (ಮುದ್ರಣ. ೮೩). [←ಇಂ. Demy]

ಡೆಳ್ಳೆ (ನಾ). ಬಿದಿರಿನ ಬುಟ್ಟಿ : ಕಳಶಂ ಶುಕ್ತಿಕೆ ವರ್ತುಲಂ ಪಟಲಕಂ ವೈಸ್ತಾಳಿ ನೀರಾಜನಂ ವಿಳಸತ್ ಕಂಡಿಕೆ ಡೆಳ್ಳೆಯೆಂಬೆಡೆಗಳೊಳ್ ಸಂಪೂರ್ಣ ತೋಯಾದಿ ಮಂಗಳವಸ್ತುಪ್ರಕರಕ್ಕದೇಂ ಶಚಿಯು ಕೆಯ್ಯುಂ ಕಣ್ಣುಮೋರಂದನಗ್ಗಲಿಸುತ್ತಿರ್ದುದು ಪೂಜೆಗುಜ್ಜುಗಿಸಿ ತನ್ನಂ ನೋಡೆ ಸಕ್ರಂದನಂ (ಆವಂಪು. ೧೦-೪೭); ನಾನಾ ನವೀನ ಕೋಮಳ ಪಕ್ವಫಳಂಗಳಿಂ ತುಂಬಿದ ಡೆಳ್ಳೆಗಳ ಬಳಗಂಗಳಂ ತಂದವಟಯಿಸಿ ನೀಡುವುದುಂ (ಜಾಥಪು. ೧೭-೨೩೯ ವ). [<ಪ್ರಾ. ಡಲ್ಲ, ಡಲ್ಲಗ]

ಡೇಂಕಣಿ 'ಡೆಂಕಣಿ' ನೋ.

ಡೇಕು 'ದೇಕು$_1$' ನೋ.

ಡೇಗು$_1$ 'ತೇಗು$_2$' ನೋ.

ಡೇಗು$_2$ 'ತೇಗು$_3$' ನೋ.

ಡೇಗೆ (ನಾ). ೧. ಹದ್ದಿನ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ; ಗಿಡುಗ: ಒಂದು ದಿನ ಡೇಗೆಯುಂ ಪಾರಿಸುತ್ತಿರೆ ಪಾರಿ ಬಂದು ಕಿರಿಯಮ್ಮನರ ಮನೆಯುಂ ಪೊಗಲ್ಕೆ (ಗುರುಚಾ. ೧೩-೪೦); ಈಟಿ ಭಲ್ಲೆಯ ಸರಳು ಕವಲಂಬುಗಳು ಬಡಿಗೋಲುರುವ ಸಾಳುವ ಡೇಗೆ ಸಿವ್ವಂಗಿಗಳು (ಅನಂರಾ. ೩-೩-೭): ಡೇಗೆಯೆದುರೊಳು ಕಂಡ ಲಾವುಗೆ ಬಾಗುವೋಲ್ (ಜಿನಭಾ. ೭೨-೯) ; ಮರಗಳ ಮೇಲೆ . . . ಗಿಳಿ, ಕೋಗಿಲೆ, ಡೇಗೆ ಮತ್ತೊಂದು ಎಂದು ಸಾವಿರ ಜಾತಿಗಳಿವೆ (ಕೃಷ್ಣಹೂ. ೦೨). [ದೇ.॥ ತೆಲು. ಡೇಗ]

ಡೇಗೆಕಣ್ಣು (ನಾ). ೧. ಗಿಡುಗನ ಕಣ್ಣು. ೨. (ಅಲಂ) ಸೂಕ್ಷ್ಮದೃಷ್ಟಿ; ತೀಕ್ಷ್ಣದೃಷ್ಟಿ : ಅದರ ಡೇಗೆಕಣ್ಣಿಗೆ ಮೀನು ಕಾಣಿಸಿದೊಡನೆಯೇ ಬಾಣದಂತೆ ನೀರೊಳಗೆ ನುಸುಳಿ ಕೊಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅದುಮಿ ಬಂಡೆಗಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ನುಂಗುತ್ತದೆ (ಜಾಳಿಗಿ. ೮೫) ; ಆದಕ್ಕಾಗಿ ಬೀರನೊಡನೆ ಸುಬ್ಬನೂ ಬಂದು ಡೇಗೆಕಣ್ಣು ಮಾಡಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವನು. (ಮುಂಗಾಮು. ೫೮).
[ಡೇಗೆ + ಕಣ್ಣು (<ಕಣ್)]

ಡೇಗೆಬೇಗ (ನಾ). ಗಿಡುಗನ ರಭಸ; ಬಹಳ ವೇಗ; ಅತಿರಭಸ: ಹೊಲದ ಹೊದರೊಳು ಹುದುಗಿ ಹೊಂಚುತಿಹ ಹೊರಸಿಗೆರಗುವ ಡೇಗೆಬೇಗದಲಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೯೫-೩೧೦). [ಡೇಗೆ + ಬೇಗ]

ಡೇರ 'ಡೇರೆ$_1$' ನೋ.

ಡೇರಾ$_1$ 'ಡೇರೆ$_1$' ನೋ.

ಡೇರಾ$_2$ 'ಡೇಲಿಯಾ' ನೋ.

ಡೇರಿ 'ಡೈರಿ$_2$' ನೋ.

ಡೇರೆ$_1$, ಡೇರ, ಡೇರಾ$_1$ (ನಾ). ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಹೊದಿಸಿ ತಯಾರಿಸಿದ ತಾತ್ಕಾಲಿಕ ವಸತಿಗೃಹ ; ಗುಡಾರ ; ಬಿಡದಿ : ಜಗವು ಸರ್ಕಸ್ಸಿನ ಡೇರೆ (ಚಂದ್ರವೀ. ೦೪-೫೪); ಈ ರಾತ್ರಿ ಕಳೆಯಲು ಒಂದು ಡೇರೆ ಸಿಕ್ಕಿದ್ದರೆ ಚೆನ್ನಾಗಿತ್ತು (ಮಚಿಪ. ೨೯) ; ಈ ಬಯಲಾಟದವರು, ಡೇರೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಟಿಕೇಟಿನ ಮೂಲಕ ಆಟವಾಡುವ ರೂಢಿಯು ಬಂದಿದೆ (ಯಕ್ಷಬ. ೨೦). **ಡೇರ :** ಮುಂದೆ ನೋಡು ದಾರಿ ಸಾವಿರಾರು ಮೈಲಿದೂರ, ಸಾಲುಸಾಲು ಡೇರ (ನಡಬಂ. ೨-೨). **ಡೇರಾ :** ದೂಳುತುಂಬಿದ ಡೇರಾ ಬಟ್ಟೆಯ ಮೇಲ್ಛಾವಣಿ ಕಟ್ಟಿದಂತೆ . . . ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಮೋಡಕಟ್ಟುವುದು (ಜಾಂಪ್ರ. II, ೧೧೭೦). [←ಹಿಂ. ಡೇರಾ [

ಡೇರೆ$_2$ 'ಡೇಲಿಯಾ' ನೋ.

ಡೇಲಿಯಾ, ಡಾಲಿಯಾ, ಡೀಲಿ, ಡೇರಾ$_2$, ಡೇರೆ$_2$, ಡ್ಯಾಲಿಯಾ (ನಾ). ಒತ್ತೊತ್ತಾಗಿ ಎಸಳುಗಳುಳ್ಳ, ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ ದುಂಡಗಿನ ಹೂವುಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ಒಂದು ವಿಧದ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಹೂವು : (ಪ್ಯಾಟಿಗಿ. ೨೮-೫೪೪). **ಡಾಲಿಯಾ:** ಮೂಡಿದೀ ಡಾಲಿಯಾ ಗಿಡದ ಹಸುರು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಜಗದ ಅಮ್ಮ ಬಿಸಿಲು ಗಾಳಿಯನಿಡಲು ಮೆಲ್ಲನೆಯೆ (ಅನಿಕೇ. ೩೯-೧). **ಡೀಲಿ :** "ಬಣ್ಣಬಣ್ಣದ ಸುತ್ತು ಹೂವುಗಳು ಬಿಡುವ ಮೆಕ್ಸಿಕೊ ತವರಿನ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಗೆಡ್ಡೆಯ ಗಿಡ: ಡೀಲಿ" (Dahlia.ಇಂಕಿಪಿ.). **ಡೇರಾ$_2$:** ಮನೆಯ ಮುಂದೆ ಚಮನ್, ರೋಜಾ, ಡೇರಾ ನಂದಿಬಟ್ಟಲು ಗಿಡಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಪನ್ನೇರಳೆ ಹಣ್ಣಿನ ಮರ (ಹೊಸಕ್ಷ. ೧೨೩). **ಡೇರೆ$_2$:** ಡೇರೆಯ ಗಿಡದಿಂದ ಹೂದೋಟಕ್ಕೆ ಕಳೆ ಹೆಚ್ಚುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). **ಡ್ಯಾಲಿಯಾ :** ತೂಗುತ್ತಿವೆ ತೋಟದಲಿ ತೆರತೆರ ಗುಲಾಬಿಹೂ ಡ್ಯಾಲಿಯಾ ಬೋಗೇನವಿಲಿಯ (ಸುನೀತ. ೩-೭). [←ಇಂ. Dahlia]

ಡೈನಮೊ, ಡೈನಾಮೊ (ನಾ). "ತಾಮ್ರದ ತಂತಿಯ ಸುರುಳಿಗಳನ್ನು ಕಾಂತ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ವೇಗವಾಗಿ ತಿರುಗಿಸುವುದರಿಂದ ಯಾಂತ್ರಿಕಶಕ್ತಿಯನ್ನು ವಿದ್ಯುಚ್ಛಕ್ತಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾರ್ಪಡಿಸುವ ಯಂತ್ರ" (Dynamo. ಇಂಕಿಪಿ.) : ಆ ತಂತಿಯ ಮತ್ತೊಂದು ಅಂಚನ್ನು ಒಂದು ಡೈನಮೋವಿನ ಋಣಧ್ರುವಕ್ಕೆ ಲಗತ್ತಿಸಬೇಕು (ಮುದ್ರಣ. ೫೯). **ಡೈನಾಮೊ :** ತಿರುಗುವ ಚಕ್ರಗಳಿಗೆ ವಿದ್ಯುತ್ತನ್ನು ಹೊರಡಿಸುವ ಡೈನಾಮೋವನ್ನು ಜೋಡಿಸುವರು (ಜಾಂಪ್ರ. I, ೪೦). [←ಇಂ. Dynamo]

ಡೈನಾಮೊ 'ಡೈನಮೊ' ನೋ.

ಡೈನಾಮೈಟ್ (ನಾ). ಪ್ರಬಲವಾದ ಸಿಡಿಮದ್ದು ; ತೀವ್ರ ಸ್ಫೋಟಕ : ಬಾವಿ ತೋಡುವಾಗ ಸಿಕ್ಕ ಬಂಡೆಯನ್ನು ಡೈನಾಮೈಟ್ ಉಪಯೋಗಿಸಿ ಒಡೆಸಿದರು (ರೂಢಿ). [←ಇಂ. Dynamite]

ಡೈರಿ$_1$ (ನಾ). ದಿನಚರಿ ಬರೆಯುವ ಪುಸ್ತಕ : ಕುಳಿತೆ ಕುರ್ಚಿಯ ಮೇಲೆ ತೆರೆದು ಹಳೆ ಡೈರಿಯನ್ನು ಪುಗುಚುತ್ತ ನಡೆದೆ ಒಂದೊಂದೆ ಪುಟವ (ಮೋಹಬ. ೮೩) : ಓ, ಅದೇ ಡೈರಿ ಬರೆದಿದ್ದೇನಮ್ಮ (ಚಂಡಮ. ೨೩-೨೦).
[←ಇಂ. Diary]

ಡೈರಿ$_2$, ಡೇರಿ (ನಾ). ಹಾಲು, ಮೊಸರು, ಬೆಣ್ಣೆಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವ ಸ್ಥಳ ; ಹೈನುಶಾಲೆ: ಬೆಂಗಳೂರು ಡೈರಿಯ ಹಾಲನ್ನು ಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದೇವೆ (ರೂಢಿ). **ಡೇರಿ :** ಸಹಕಾರಿಸಂಘಗಳು ಡೇರಿಗಳನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಿವೆ (ರೂಢಿ).
[←ಇಂ. Dairy]

ಡೊಂಕ$_1$ (ನಾ). ೧. ವಕ್ರವಾದುದು ; ಕೊಂಕಿದುದು : ಕರ್ಕಂಡುಡುಡಕ್ಕೆ ನಿತು ಮುಳ್ಳೆಂಬುದು ಡೊಂಕನೊ ಸಸಿನಮೊಯೆಂಬಂದಂ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೩-೦೫ ವ). ೨. ಬಾಗಿಸುವವನು (?) : ತೊಡರ್ದರ ಡೊಂಕ . . . ಸೆಟ್ಟುಕಗಂ (ಎಕ. IX (8), ಕಾನಕಾ. ೭೮-೮; 1810). (ಗು). ೩. ಕೊಂಕಿದ; ಬಾಗಿದ; ವಕ್ರವಾದ. [ಡೊಂಕು$_2$ + – ಅ$_7$]

ಡೊಂಕ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಕುಲದ ಹೆಸರು (?): ಶರಣಾಗತಜನಮಂ ನಿತ್ಯರಿಪೆಡೆಯೊಳ್ ವಜ್ರಪಂಜರಂ ತಾನೆನೆ ಡೊಂಕರ ಮಾದಿರಾಜವಿಭು ತೊಡರ್ದರ ಡೊಂಕಿಯೆನಿಪ್ಪ ಬಿರುದನಿರದೆತ್ತಿಸಿದಂ (ಮುಂಬರಾ. X, ೨೬೪-೨೭ ; 1229).
[?]

ಡೊಂಕಣ 'ಡೊಂಕಣಿ' ನೋ.

ಡೊಂಕಣಿ, ಡೊಂಕಣ, ಡೊಂಕಳಿ, ಧೊಂಕಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ ; ಸಬಳ : "ಕೊಂತಂ, ಡೊಂಕಣಿ—ಈ ೨ ಸಬಳಂ" (ಕಶಸಾ. ೧೯-೨೬೬) ; "ಡೊಂಕಣಿಯುಂ ಕೊಂತ ಸಬಳಮೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೧೨೮) ; ಕರ್ಪಿನ ಡೊಂಕಣಿಯಲ್ಲಿ ಜುಂಜಿನಂತಿರೆ ವಿಳಿರ್ದಾರ್ಡುತಿರ್ಪ ಪೊಸಚೌರಿಯ ದಿಟ್ಟಿಗಳುಕ್ಕೆ (ಕಬ್ಬಿಗ. ೨೬೩) ; ಹೆಣನ ಹೋಳಿನ ಸಿಡಿದಡಗು ಡೊಂಕಣಿ ಯೊಳೆಸೆದುವು ಕಾಲನಾರೋಗಣೆಗೆ ವಿಗೆ ಪಡಿಸಣವ ನೋಡದೆ ಮಾಣ ವೆಂಬಂತೆ (ಕುಮ್ಮಾಭಾ. ೪-೪೪) : ಪರಶು ಗದೆ ಚಕ್ರ ಡೊಂಕಣಿ . . . ಮೊದಲಾಗಿರ್ದ ಕೈದುಗಳ ಪರಿವಿಡಿಯೊಳುರವಣಿಸಿ ಪೊಯ್ದಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೨-೨೪). **ಡೊಂಕಣ :** ಡಂಕಣಿಕ್ಕೆ ಡೆಗ್ಗೆವರ ಪಾರೆ ಗುದ್ದಲಿ ಡೊಂಕಣ ಸಬಳ ಶರಗಳ ಸಂಕುಳವೆಯ್ದಿತು (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೦-೫೦). **ಡೊಂಕಳಿ:** "ಡೊಂಕಳಿ = ೧. ಬತ್ತಳಿಕೆ. ೨. ಈಟಿಯ ಗಣೆ" (ಗಂಗಾಮು. ೧೯೫). **ಧೊಂಕಣಿ :** "ವರ್ಗಚತುರ್ಥಾಕ್ಷರಂಗಳ್ಗೆ . . . ಧೊಂಕಣಿ, ಢಂಕಣ ಅಥಾಳಂ (ಥಾಳಂ) (ಶಮದ. ೦೫ ಪ್ರಯೋ). 'ಡೆಂಕಣಿ' ಪರಾ.

[←ತೆಲು. ಡೊಂಕನಿ]

ಡೊಂಕಣಿಕಾರ 'ಡೊಂಕಣಿಕಾಟಿ' ನೋ.

ಡೊಂಕಣಿಕಾಟಿ, ಡೊಂಕಣಿಕಾರ (ನಾ). ಸಬಳವನ್ನು ಹಿಡಿದು ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವವನು ; ಭರ್ಜಿಯವನು : ಕಡುನಿವಿರ್ದು ಪೊಳೆವ ಪೊಸ ಪೊಗುಡಿಯೆಂಬಗ್ಗಳಿಕೆವಡೆದ ಸಬಳಮನೊಲವಿಂ ಪಿಡಿದು ಬರುತಿರ್ದುದೆತ್ತಂ ಕಡು ಸೊರ್ಕಿದ ತುಂಬಿಯೆಂಬ ಡೊಂಕಣಿಕಾಟಿಅರ್ (ಕಬ್ಬಿಗ. ೨೦೫); ಧುರ ದೊಳಗೆ ಬಿಲುಗಾಱರೊಗ್ಗಿನ ಹಲಗೆಕಾಱರು ಹಲಗೆಯವರುಬ್ಬರದ ಡೊಂಕಣಿಕಾಱರಾಂತು ಕೃತಾಂತನಾಲಯವ ಥರಥರದಿ ತೀವಿದರು (ಕುಮ್ಮಾಭಾ. ೪-೪೬). **ಡೊಂಕಣಿಕಾರ:** ಧುರದೊಳಗೆ ನಿಂದರ್ಕೈ ಹರಿಗೆಕಾರರು ಹಲಗೆಯವರು ಡೊಂಕಣಕಾರರು (ತುರಂಗ. ೫೨-೩). 'ಡೆಂಕಣಿಕಾಟಿ' ಪರಾ. [ಡೊಂಕಣಿ + – ಕಾಱ]

ಡೊಂಕತನ 'ಡೊಂಕುತನ' ನೋ.

ಡೊಂಕಬಂಕ (ನಾ). ೧. ಬಹಳ ಕುಟಿಲಸ್ವಭಾವದವನು; ಅತಿವಕ್ರ. (ಗು). ೨. ಅಂಕುಡೊಂಕಾದ : ಕೃತ್ರಿಮವಾದ ಅವಯವಗಳಿಂದ ಸ್ತ್ರೀಪಾತ್ರವನ್ನು ಡೊಂಕಬಂಕನಾಗಿ ಅಭಿನಯಿಸುವವನನ್ನು ನೋಡಿ (ಸಾಹಿಚೇ. ೨೦). [ಡೊಂಕ₁ + ಬಂಕ₃]

ಡೊಂಕಳಿ 'ಡೊಂಕಣಿ' ನೋ.

ಡೊಂಕಿ₁(ನಾ).೧. ಬಾಗಿಸುವವನು: ಕಾವೇರೀವಲ್ಲಭ ಕರದೀವ ದಾನಿ ಮಱಿ ಹೊಕ್ಕರೆ ಕಾವ ತೊಡೆದರ ಡೊಂಕಿ ಬಿರಿಪರ ಬಾಯ ಬೊಂದಿಗೆ . . . ಮಾದಿಗದೇವನೊಡನೆ (ಎಳ. IX, ಕಾನಕಾ. ೦೦೬-೫ ; 1293). ೨. ಗಾಳದ ವಿಾನಿನ ತುದಿಯ ಕೊಕ್ಕೆ; ಗಾಳದ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಅಳವಡಿಸಿದ ಕೊಕ್ಕೆ,–ಮುಳ್ಳು (?): ಗಾಳದ ಡೊಂಕಿಯುಗ್ರವುನೆ ಬಾಳರನಂ ಪಿಡಿದಿರ್ದ . . . ಶಬರರ್ಕಳೆನೊಪ್ಪಿದುದೊಂದು ಪಕ್ಕಣಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧೦-೧೪೮).

[ಡೊಂಕು₂ + – ಇ₃]

ಡೊಂಕಿ₂ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ದೇವರಗಾಣಕ್ಕೆ[ತೆ]ಱಿಬಣ್ಣಗೆ ಡೊಂಕಿ ಬೀರವಣ ಸರ್ವ್ವಬಾಧಪರಿಹಾರಮಾಗಿ ಬಿಟ್ಟರು (ಸೌಇಇ. XI-ii, ೦೫೮-೨೬ ; 1109). [?]

ಡೊಂಕಿವಣ, ಡೊಂಕೆವಣ (ನಾ). ಡೊಂಕಿಯ ತೆರಿಗೆಯ ಹಣ : ನನ್ನಾದೀವಿಗೆಗೆ ಡೊಂಕಿವಣ ಮಾನೆಣ್ಣೆಸಹಿತಂ ಬಿಟ್ಟ ಗಾಣವೊಂದು (ಕಇ. II, ೧೦-೩೭ ; 1181). **ಡೊಂಕೆವಣ :** ವರ್ಷಸಂಪ್ರತಿಯಾಗಿ ನಡಸುವ ಗದ್ಯಾಣವೆರಡು ಒಂದು ಗಾಣದ ಡೊಂಕವಣ ಕಾರುಕದೆಱ . . . ಕೊಟ್ಟರು (ಕಇ. IV, ೦೩-೬೫ ; 1165). [ಡೊಂಕಿ₂ + ಪಣ₃]

ಡೊಂಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ಓರೆಯಾಗು; ವಕ್ರವಾಗು : ಬಡಗಣ ಹಿಮಗಿರಿಯೊಳು ಹುಟ್ಟಿ ತೆಂಕ ಬಂದೊಡನೆ ಡೊಂಕಿಸಿ ಮೂಡ ಹರಿದು ಕಡಲ ಕೂಡಿದ್ದುದಾ ಗಂಗೆ (ಭರಹ. ೨೩-೫೯). [ಡೊಂಕು₁ + – ಇಸು₃]

ಡೊಂಕು₁ (ಕ್ರಿ). ಓರೆಯಾಗು ; ವಕ್ರವಾಗು ; ಬಾಗು : ಡೊಂ [ಪಾಠಾಂ. ಕೊಂ]ಕಿದ ದೇಹವನುರುಗಿಸಿ ನಡೆವುತೆ (ಭೃಂಗೀಶ. ಹ.೯೭೩-೨೪): ಅಗುಳಿಸುತೆದ್ದೊಂದು ಕಾಲಲಿ ಡೊಂಕಿ ನಡೆವುತ್ತೆ (ಬಸವು. ೫೯-೨೨): ನಗುವರಾರಾನೊಂದು ಬಿನದವ ಮಾಡಲ್ಕೆ ಮೊಗಗಳು ಡೊಂಕುವವು (ಭರಹ. ೯೬-೦೯೦) : ಮಧುವಾಣಿಯ ಮೋಱೆ ಚಪ್ಪರದಿ ಡೊಂಕಿತು (ಭರಹ. ೯೬-೦೯೨). [ದೇ.೩ ತೆಲು. ಡೊಂಕು, ಟೊಂಕು]

ಡೊಂಕು₂ (ನಾ). ೧. ಬಾಗಿರುವಿಕೆ; ನೆಟ್ಟಗಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ; ಸೊಟ್ಟಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಓರೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ ; ವಕ್ರತೆ : ತೆಂಗಿನ ಪೊಸನೇಣಿಂದಱು ದಿಂಗಳ್ವರಮುಡಿಸಿ ಕಂಬಿಯಿಂ ಕಟ್ಟಿದೊಡಂ ತಾಂ ಗಡ ಬಿಟ್ಟೊಡೆ ಮತ್ತಂ ಪಿಂಗದು ಡೊಂಕೆಂಬ ನಾಯ ಬಾಲದ ತೆಱದಿಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೯೨) ; ಹಾವಿನ ಡೊಂಕು ಹುತ್ತಕ್ಕೆ ಸಸಿನ (ಬಸವ. ೦೪೪); ಕಬ್ಬಿಗೆ ಡೊಂಕಲ್ಲದೆ ಮಧುರಕುಂಟೆ ಡೊಂಕು (ನಗಿಮಾ. ೬೦) ; ನರಪತಿಗಿದಿರಾಗಿ ನಲಿದು ತಿರುಗಿದರಾಗಲೆ ಡೊಂಕನಳಿದು ಗಂಗೆ ಹರಿವಂತೆ ನೇರದೊಳಿತ್ತು (ಭರಹ. ೦೩-೯೭); ಡೊಂಕು ಹಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ ಡೊಂಕು ಬಾಳೆಯ ಹಣ್ಣು ಡೊಂಕುಂಟು ಒಳಗೆ ರುಚಿಯುಂಟು ಸಜ್ಜನರ ಡೊಂಕು ಲೇಸು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೮೦೨). ೨. ಓರೆಯಾದುದು ; ಸೊಟ್ಟಾಗಿರುವುದು ; ವಕ್ರತೆಯುಳ್ಳುದು : ನೋಡುವ ಡೆಂಟೆಡೆ ಡೊಂಕು (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೩-೨೦) ; ಕತ್ತಿಯ ಬಾಯಿ ತಾ ಡೊಂಕಾದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಕತ್ತರಿಸಿದ ಕಬ್ಬು ಡೊಂಕೆ (ಅಂಜಾಪ. ೭೧-೯೭) ; ಬಿಂಬಾಧರವು ಡೊಂಕು ಚುಂಬನವದು ಡೊಂಕೆ ರಸಿಕಾ ವೇಳೊ (ಗರಿ. ೩೨-೧೧) ; ಒಂದು ಎಲೆಯಂತೆ ಇನ್ನೊಂದಿಲ್ಲ . . . ಕೆಲವು ಸೊಟ್ಟು, ಡೊಂಕು (ಅಮಾನ. ೧೦೫) ; ಕಬ್ಬು ಡೊಂಕಾದರೆ ಸವಿ ಡೊಂಕೇ ? (ಗಾದೆ). ೩. ಬಾಗಿರುವ ಸ್ಥಳ ; ಸೊಟ್ಟಾಗಿರುವ ಪ್ರದೇಶ : ಡೊಂಕಿಸಿ ಮೂಡ ಹರಿದು ಕಡಲ ಕೂಡಿದ್ದುದಾ ಗಂಗೆಯುದಱ ಡೊಂಕಿನೆಡೆಯೊಳು ಬಿಟ್ಟನಾ ಚಕ್ರಿ (ಭರಹ. ೨೩-೫೯). ೪. ಅಡ್ಡಿ ; ಅಡಚಣೆ ; ತೊಂದರೆ : ಬೆಂಕಿಯನುರುಹು ಕಟ್ಟಿಗೆಯ ಹಾಕಿವರವರಂ ಕರೆಯಾಗಾಗಲೆಂಬ ಡೊಂಕಿಲ್ಲ (ಭರಹ ೨೩-೮೮). ೫. (ಆಲಂ) ನೇರವಲ್ಲದ ಮಾತು ; ಕೊಂಕುಮಾತು : ಸಜ್ಜನರ ಡೊಂಕು ಲೇಸೆಂದ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೮೦೨). ೬. (ಆಲಂ) ಕೊಂಕು ನಡತೆ ; ಅವಗುಣ ; ವಕ್ರಸ್ವಭಾವ ; ದೋಷ : ಲೋಕದ ಡೊಂಕ ನೀವೇಕೆ ತಿದ್ದುವಿರಿ . . . ನಿಮ್ಮ ನಿಮ್ಮ ಮನವ ಸಂತೈಸಿಕೊಳ್ಳಿ (ಬಸವ. ೦೨೪) : ಎನ್ನ ಮನದ ಡೊಂಕ ತಿದ್ದಿಸೊ (ಪುರಂದ. ೦-೦೦೫ ಪಲ್ಲವಿ) ; ಬಿಂಕದ ಕಡಲೊಳಿಪ್ಪವರೊಳು ಪೊಡವಿಯ ಡೊಂಕನಿಂತುಸುರ್ವುದು ಸೊಕ್ಕೆ (ಭರಹ. ೨೪-೯೭); ತನ್ನ ಡೊಂಕನು ತನಗೆ ತಿಳಿಯದೆ ಅನ್ಯರಿಗೆ ಆಡಿಕೊಳುವಗೆ ಶುನಕ ಬುದ್ಧಿಯೊಳು ಬೆರೆದಗೆ ಭಕ್ತಿಯೋಗ್ಯವಲ್ಲೆಂದ (ಕಾರನಿ. ೨-೩) : ಅವನ ನುಡಿಯಲ್ಲಿ ಎರಡಿರಲಿಲ್ಲ ನಡೆಯಲ್ಲಿ ಡೊಂಕಿರಲಿಲ್ಲ (ಮಹಸ. ೬೨). ೭. ವಕ್ರಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳುದು ; ಕೀಳುವರ್ತನೆಯುಳ್ಳುದು : ಮನೆ ಡೊಂಕು ಮನಸು ಡೊಂಕಾದರು ನಿಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯನ ಮೇಲಣ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಜನಕಲ್ಪರಿರ ಬಿಜಯಂಗೈದಿರಿ (ಭರಹ. ೩-೭೦). (ಗು). ೮. ಕೊಂಕಾದ; ವಕ್ರವಾದ ; ನೇರವಲ್ಲದ; ಕುಟಿಲವಾದ: ಡೊಂಕುಬಾಲದ ನಾಯಕರ ನೀವೇನೂಟವ ಮಾಡಿದಿರಿ (ಪುರಂದ. ೨-೯೦ ಪಲ್ಲವಿ) ; ಯೋಗಿ ಹಳದಿಯ ಚಿಂದಿಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಡೊಂಕುಕೋಲಿತ್ತು (ಚಾಂಡಾಳ. ೩೮೭). 'ಡೊಂಕುಗೋಣು' ಪರಾ.

ಡೊಂಕುಡೊಸುಕು = ಓರೆಕೋರೆ : (ಕ). **ಡೊಂಕುಪಂಕು** = ಡೊಂಕು ಡೊಸುಕು : (ಕ). [<ಡೊಂಕು₁]

ಡೊಂಕುಗ (ನಾ). ವಕ್ರಸ್ವಭಾವದವನು; ವಂಚಕ: "ಕುಟಿಲಂ=ಡೊಂಕುಂ; ಡೊಂಕುಗನುಂ" (ಶಾಶಕ್ಕ. ೨೨೭) [ಡೊಂಕು₂ + – ಗ₂]

ಡೊಂಕುಗಾಲು (ನಾ). ಡೊಂಕಾದ ಕಾಲು; ಸೊಟ್ಟಗಾಲು: ಕುಸಿದ ನಡುವಿನ ಹೊರಟ ಬೆನ್ನಿನ ಬೀಸುಗೈಗಳ ಡೊಂಕುಗಾಲುಗಳ . . . ತೋಕ ಕಾರೊಡಲ ಕುಱುಬನು (ಬಸವು. ೨೦-೧೦).

[ಡೊಂಕು₂ + ಕಾಲು₁ (<ಕಾಲ್₁)]

ಡೊಂಕುಗೋಣು (ನಾ). ಓರೆಯಾದ ಕುತ್ತಿಗೆ; ಸೊಟ್ಟ ಕತ್ತು; ವಕ್ರವಾದ ಕಂಠ: (+). [ಡೊಂಕು₂ + ಗೋಣು (<ಗೋಣ್)]

ಡೊಂಕುತನ, ಡೊಂಕತನ (ನಾ). ೧. ಬಾಗಿರುವಿಕೆ; ಓರೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ; ವಕ್ರತೆ: (+). ೨. ವಕ್ರಸ್ವಭಾವ. **ಡೊಂಕತನ:** ೧. "ನಮ್ರತೆ" (ಗುವಿವೂ೦). [ಡೊಂಕು₂ + – ತನ]

ಡೊಂಕುನಡೆ (ನಾ). ಓರೆಯಾಗಿ ನಡೆಯುವಿಕೆ; ವಕ್ರಗಮನ; ಸೊಟ್ಟ ನಡಿಗೆ: "ಸರ್ಪಣಂ=ಡೊಂಕುನಡೆ" (ಶಾಶಕ್ಕ. ೬೭): "ಕುಟಿಲಾಯಾಂ ಗತೌ, ಡೊಂಕುನಡೆಯೊಳ್" (ಶಾಶಕ್ಕ. ೧೩೯). [ಡೊಂಕು₂ + ನಡೆ₂]

ಡೊಂಕುವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಓರೆಯಾಗು; ವಕ್ರತ್ವವನ್ನು ಪಡೆ: ಬಿರಿದಡಿ ಡೊಂಕುವೆತ್ತ ಬೆರಲೋರೆಯ ಪೇರ್ದೊಡೆ ವಕ್ರಮಧ್ಯಮುಬ್ಬರಿಸಿದ ಪೇರ್ಬಸಿಱ್ (ವೃಷವಿ. ೧೦-೬೦). [ಡೊಂಕು₂ + ಪೆಱು₁]

ಡೊಂಕುಹೋಗು (ಕ್ರಿ). ಬಾಗು; ಸೊಟ್ಟಾಗು; ವಕ್ರವಾಗು: ಈ ಯೊಡಲು ಕೈಕಾಲು ಶಿರವಯ್ಯೋಯಿವೀಗಳೆ ಡೊಂಕುಹೋಹವು (ಬಸವು. ೧೭-೪). [ಡೊಂಕು₂ + ಹೋಗು₁ (<ಪೋಗು₁)]

ಡೊಂಕಿವಣ 'ಡೊಂಕಿವಣ' ನೋ.

ಡೊಂಗಟಿ, ಡೊಂಗುಱ, ಡೊಕ್ಕರ₁, ಡೊಗರು, ಡೊಗಱು, ಡೋೞು, ಡೋಱು, ದೊಂಗರ, ದೊಗರು, ದೋಱು (ನಾ). ೧. (ಗುಹೆ, ಮರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಒಳಗಿನ) ರಂಧ್ರ; ಬಿಲ; ಪೊಟರೆ: ಪರಿವಿಡಿಯಿಂದೆಯ್ದಿ ಗುಹೆಯ ಸಾರ್ದದಟ ಡೊಂಗಟಿದಲ್ಲಿ ಸೊಸೆಯರ ಳುಕುತ ಬರಲೀಕೆ (ಭರತ. ೪೪-೪೩). ೨. ಹಳ್ಳ; ಕುಳಿ; ತಗ್ಗು: ಕುಳಿಯೊಳೊರ್ಗುಡಿಸಿ ಡೊಂಗಟಿನನೇೞ್ ಸರವುಗಳೊಳಿಳಿದದಟುಗೆಟ್ಟು ಬೆಂಡಾದಸುಖಿಗಳನು (ಹರಿಕಾ. ೯-೩೩); ಇಡುಕುಱು ಡೊಂಗಟಿ ಘಟ್ಟ ಬೆಟ್ಟದ ಸಿಕ್ಕು ತಡೆಕಟ್ಟು ಸಮತಳವಾಗೆ (ಭರತ. ೨೮-೫೮). **ಡೊಂಗುಱ:** ೨. ಬಳ್ಳಿಗುರುವಿನ ಕೈ ಬಳ್ಳಿಗುರುಡ ಪಿಡಿದು ಕಾಣದೆ ಡೊಂಗುಱವ ಬಿದ್ದಂತೆ ಗುರುಶಿಷ್ಯರೆಂಬುಭಯರು ಯಮುಗೊಂಡದಲ್ಲಿ ಬೀಳುವರು (ವಚಸಂ. ೧೨೭-೧೧೭). **ಡೊಕ್ಕರ₁:** (+). **ಡೊಗರು:** ೧. ಡೊಗರಿನಿಂದ ಆಹಾರಾನ್ವೇಷಣೆಗಾಗಿ ಆಗ ತಾನೆ ಹೊರಗೆ ಬಂದಿದ್ದ ಕಾರೇಡಿಯೊಂದು ತನ್ನ ಬಳಿಗೆ ಕರಿಯ ಕೋಲು ಬರುತ್ತಿದ್ದುದನ್ನು ಕಂಡು ಬೆದರಿ . . . ಡೊಗರಿನ ಕಡೆಗೆ ಓಡತೊಡಗಿತು (ಕಾನೂರು. ೩೦); ಬಹಳ ಹೊತ್ತು ಹುಡುಕಿದ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಡೊಗರು ಸಿಕ್ಕಿತು (ಹಂಜಾಮ್ಮ. ೦೦೦); ಇಕ್ಕಟ್ಟಾದ ಬಂಡೆಯ ಡೊಗರಿನಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರ ಹಿಂದೆ ಒಬ್ಬರು ಮೇಲೆ ಹತ್ತಲಾರಂಭಿಸಿದರು (ಭಾರವೀ. ೦೦೩). ೨: ಮುದುಕಿ ಬಿದ್ದವಳೆ ಡೊಗರಲ್ಲಿ (ಹಳ್ಳಿಯ. ೧೬೭). **ಡೊಗಱು:** ೧. ಒಂದು ದಿವಸದೊಳು ತಾನಿರ್ಪ ನೆಲದ ಡೊಗಱೊಳಗೆ ಹೊಕ್ಕಗೆಯುತ್ತುಮಿರೆ (ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವ. ೩-೪೩). **ಡೋೞು:** ೨. ಸುಳಿದಲೆಯ ಕೆಮ್ಮಾಸೆಗಳಮಿಗೆ ಬೆಳೆದ ಮುಡುಗುಗಳೊಡ್ಡಿದುರದುಚ್ಚಳಿತ ರೋಮದ ನೊಸಲ ಡೋೞಿಯ. . .ಕದನ ಪ್ರಚಂಡರ ಕಂಡು ಬೆಱಗಾದ (ಕುಮಾ. ೨-೩೧); ಮುಱಿದ ಮೂಗುಗಳ ನೊಸಲ ಡೋೞಿಯ. . . ಯಮದೂತರಂದಾಗಸಕೆ ನೆಗಹಿದ ಪಾಶಹಸ್ತರು ಬಂದರಾಕ್ಷಣಕೆ (ನಿಘಾಗ. ೬-೧-೧೯). **ಡೋಱು:** ೧. ಮದಹಸ್ತಿಯಿಱಿದ ಘಾಯಂಗಳ ವರಾಹನೆತ್ತಿದ ಡೋಱು[ಪಾಠಾಂ. ಣಿ]ಗಳ . . . ಕಡವೆ ತುಳಿದ ಹೆಜ್ಜೆಗಳ ಚಿಹ್ನದ ಬೇಡನಾಯಕರು ನೆರೆದರು (ಹಚಕಾ. ೫-೫); ಮಾದ್ರಪತಿಯೆದೆಡೋಱಿನಲಿ ಡಾವರಿಸಿದವು ರಕ್ತಾಂಬುಧಾರೆಗಳು (ಕುವ್ಯಾಶ. ೩-೬೪); ಆರ್ಪಾಡ್ ಶರಂಗಳಿಂದೆಚ್ಚವರ ತನುಗಳಂ ಡೋಱಿನಿಸಿ (ಚಬಸು. ೪೯-೨೨). 'ಡೋಱುಗಳೆ', 'ಡೋಱುವೋಗು' ಪರಾ. **ದೊಂಗರ:** ೨. ಸಿದ್ದನ ಹಳ್ಳಿಯ ಬಳಿ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ದೊಂಗರವಿತ್ತು. ಅದನ್ನು ಹಾದರೆ ಮುನೇಶ್ವರನ ಗುಡಿಯವರೆಗೂ ನಿರ್ಜನವಾದ ದಿನ್ನೆ, ಕೊರಕಲು ಪ್ರದೇಶ (ಊರುಕ. ೧೩೦). **ದೊಗರು:** ೧. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ನಾಯಿ ದೊಗರಿನ ಬಾಯಿಗೆ ಮೂತಿಯನ್ನು ತುರುಕಿ ಉಸಿರು ಎಳೆಯುತ್ತಾ ತನ್ನ ಮುಂಗಾಲುಗಳಿಂದ ಬಿಲದ ಬಾಯಿಯನ್ನು ಪರಪರನೆ ಕೆರೆಯತೊಡಗಿತು (ಮಗಮಾಂ. ೩೭).

ದೋಱು: ೧. 'ದೋಱುವೋಗು' ಪರಾ.

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಟೊಱ್ಱು; ತೆಲು. ಡೊಂಗು, ದೊಂಗು]

ಡೊಂಗು (ಕ್ರಿ). "ಕಂಪಿಸು; ನಡುಗು" (ಬಾಧಪು. ಕೋಶ): ರವಿಬಿಂಬಂ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸಿರ್ದದಱೊಳಂ ತೋಱುತ್ತಿರಲ್ ಕಂಡು ಮದ್ಯಮುಷ್ಣಾಸ್ವಾದಿಸುತಿರ್ದವಳ್ . . . ಪೋಗುಪೋಗೆಂದು ಡೊಂಗುವ ಕೈಯಂ ಮಿಗೆ ನೀಡಿ ಮತ್ತೆ ಬಲಿದೌಡಂ ಕಚ್ಚುತಂ ನೂಂಕಿದಳ್ (ಬಾಧಪು. ೧೦-೧೩೫).

[<ಡೊಂಕು₁ ?]

ಡೊಂಗುಱ 'ಡೊಂಗಟಿ' ನೋ.

ಡೊಂಡೊಂಡೆ (ನಾ). ದಿಂಡುರುಳಿಕೆ (?): ಡಂಭಕ ಭಕ್ತಿಗೆ ಮೆಚ್ಚಿ ಕೊಡನು ಕೃಷ್ಣ ಡೊಂಬಲಾಗವು ಹಾಕಿ ಡೊಂಡೊಂಡೆ ಹೊರಳಿದರಿಲ್ಲ (ಪುರಂದ. ೫-೧೩೮ ಅನುಪಲ್ಲವಿ). [?]

ಡೊಂಬ₁ 'ದೊಂಬ' ನೋ.

ಡೊಂಬ₂ 'ದಂಬ' ನೋ.

ಡೊಂಬಕಾಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಗೆ; "(ಕಪ್ಪು ಗರಿಗಳೂ ಒರಟು ಧ್ವನಿಯೂ ಉಳ್ಳ, ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಮಾಂಸವನ್ನು ತಿಂದು ಜೀವಿಸುವ, ಅನೇಕ ವೇಳೆ ಸಾಕಿ ಪಳಗಿಸಿದ ಮತ್ತು ಜನಬಳಕೆಯಲ್ಲಿ ದುಶ್ಶಕುನ ಸೂಚಕವೆಂಬ ಭಾವನೆಯುಳ್ಳ) ಕಾಗೆಜಾತಿಯ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಹಕ್ಕಿ" (Raven. ಇಂಕನಿ.): ತೋಲ ಮತ್ತು ನರಿಗಳನ್ನು ನಾಯಿಗಳಿಂದ ಬೇಟೆಯಾಡದೆ, ಡೊಂಬಕಾಗೆ, ಡೇಗೆ, ಕಾಗೆ ಮತ್ತು ರಣಹದ್ದುಗಳಿಂದ ಬೇಟೆಯಾಡುತ್ತಾರೆ (ಪ್ರವಾಇ. I, ೧೩).

[ಡೊಂಬ₁ (<ದೊಂಬ) + ಕಾಗೆ]

ಡೊಂಬಕಾಣಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ (?): ಯಿವರ್‍ರಿಗೆ ಚಪ್ಪರ ಕಾಣಿಕೆಯಿಲ್ಲ ಮರ್‍ರಿಕಾಣಿಕೆಯಿಲ್ಲ ಡೊಮ್ಬಕಾಣಿಕೆಯಿಲ ಲಿಂಗಕಾಣಿಕೆಯಿಲ (ಎಕ. XVI, ಗುಬ್ಬಿ. ೬೯-೩೩: ?).

[ಡೊಂಬ₁ (<ದೊಂಬ) + ಕಾಣಿಕೆ (<ಕಾಣ್ಕೆ)]

ಡೊಂಬತಿ 'ದೊಂಬಿತಿ' ನೋ.

ಡೊಂಬರಗೆ (ನಾ). (ಉಕ) ಎತ್ತಿನ ಗಾಡಿಯ ತೋಳು; ಗುಜ್ಜುಗಳ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಿದ ಬಿದಿರಬೊಂಬು. [?]

ಡೊಂಬವಱಿ[3] (ನಾ). ಡೊಂಬರು ತಮ್ಮ ಆಟದಲ್ಲಿ ಬಾಜಿಸಲು ಬಳಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ; ದಡ್ಡಸ: "ದಡ್ಡಸ–ಡೊಂಬವಱಿ" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೨); "ದಡ್ಡಸವೆಂದು ಡೊಂಬವಱಿ" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೧೪).

[ಡೊಂಬ₁ (<ದೊಂಬ) + ಪಱಿ[3]₁]

ಡೊಂಬವಿದ್ದೆ (ನಾ). ಯಕ್ಷಿಣೀ ವಿದ್ಯೆ; ಬೇರೆಬೇರೆ ವೇಷವನ್ನು ಧರಿಸುವ ಮಾಯಾ ವಿದ್ಯೆ; ಮೋಸಗಾರಿಕೆ; ವಂಚಕತನ: ವಿಶಾಪಾವೆ ಪಂದಿಯೆಂದೆನಿತಾನುಂ ತೆಱನಾಗಿ ಡೊ[ಪಾಠಾಂ. ದೊ]ಂಬವಿದ್ದೆಯನಾಡಲ್ ನೀನಱಿವೆಯುಱದಿದಿರ್ಚಿದೊಡಾನಱಿವೆಂ ನಿನ್ನನಿಲ್ಲಿ ದೆಸೆವಲಿಗೆಯ್ಯಲ್ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೫೭). [ಡೊಂಬ₂ (<ದಂಬ) + ವಿದ್ದೆ]

ಡೊಂಬಿ$_1$ 'ದೊಂಬಿ' ನೋ.

ಡೊಂಬಿ$_2$ 'ದಂಬ' ನೋ.

ಡೊಂಬಿಗ$_1$ 'ದೊಂಬಿಗ' ನೋ.

ಡೊಂಬಿಗ$_2$ (ನಾ). ಒಣಹೆಮ್ಮೆಯನ್ನು ತಾಳಿದವನು ; ಆಡಂಬರಕಾರ ; ಡಾಂಭಿಕ : 'ರಣಡೊಂಬಿಗ' ಪರಾ.

[ಡೊಂಬು$_2$ (<ದಂಬ) + – ಇಗ]

ಡೊಂಬಿಗಾರ 'ದೊಂಬಿಗಾರ' ನೋ.

ಡೊಂಬಿಗೈ (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪುಸೇರು ; ಒಟ್ಟಾಗು : ಡೊಂಬಿಗೈದಲ್ಲಲ್ಲಿ ದನಿಗೈವ ಕಾರಂಡಚಕ್ರದಿಂ (ವಂಶಾರಾ. ೩-೧೯-೩೩).

[ಡೊಂಬಿ$_1$ (<ದೊಂಬಿ) + ಗೈ (<ಕೆಯ್$_1$)]

ಡೊಂಬಿತಿ$_1$ 'ದೊಂಬಿತಿ' ನೋ.

ಡೊಂಬಿತಿ$_2$ (ನಾ). ಮಾಯಾವಿನಿ ; ಕೆಟ್ಟವಳು ; ಧೂರ್ತೆ : ಪೆಂಪಿನಾ ಲಡ್ಡುಗೆಯಂ . . . ಡೊಂಬಿತಿ ಜೋಡೆ ಸೋಲದಿಂ ಬಡ್ಡಿಸಿದಪ್ಪಳೆಂದು ನೆಟ್ ದೂಱುವರೆನ್ನನವಜ್ಞೆಯಿಂ ಪೆಱರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೦-೨೦೩).

[ಡೊಂಬು$_2$ (<ದಂಬ) + – ಇತಿ$_1$ (<– ಇತ್ತಿ)]

ಡೊಂಬಿದೈವ (ನಾ). ವಂಚನೆಯ ದೈವ ; ಮೋಸಗಾರ ದೇವರು : ಕೊಂಬು ಹೋತ ಕುಱಿ ಕೋಣನ ಬಲಿಗೊಂಬ ಡೊಂಬಿದೈವಗಳ ಭಜಿಸದಿರು ಮನವೆ (ಕನಕ. ೧೭೩-೨). [ಡೊಂಬು$_2$ (<ದಂಬ) + ದೈವ]

ಡೊಂಬಿಬೀಸು (ನಾ). ಕತ್ತಿವರಸೆಗಳಲ್ಲೊಂದು ; ಖಡ್ಗ ಬೀಸುವಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಧಾನ (?) : ಆ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ದೇಹಭ್ರಮಣವು ಅಲ್ಪವಾಗಿ ಯಿದ್ದಂಥಾ ಪಾದಗಳ ಗಮನವು ಬಂಡಿಕೋಲಿನ ಭ್ರಮಣವು ಆವದು ಅದು ಡೊಂಬಿಬೀಸುಯೆಂದು ತಿಳಿವರು (ಐಶ್ವ.ಟೀ. ೫-೩೯).

[ಡೊಂಬಿ$_1$ + ಬೀಸು$_2$]

ಡೊಂಬಿಮಾಡು 'ದೊಂಬಿಮಾಡು' ನೋ.

ಡೊಂಬಿವರಿ (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪಾಗಿ ನುಗ್ಗು ; ಒಟ್ಟಿಗೆ ಧಾವಿಸು ; ಮೊತ್ತವಾಗಿ ಮುಂದೆ ಸಾಗು: ಡೊಂಬಿವರಿದಿಱಿದಾಡಿ ಸೂತ್ರದ ಬೊಂಬೆಯಂದದಿ ಕೆಡೆದರಧಟರು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೩-೨೪).

[ಡೊಂಬಿ$_1$ (<ದೊಂಬಿ) + ಪರಿ$_2$]

ಡೊಂಬಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮೋಸಮಾಡು ; ವಂಚಿಸು : ಜನಮುಳ್ಳನಂ ಕರಂ ಡೊಂಬಿಸಿ ತಿಂಬರ್ (ಜೀವಸಂ. ೬೯-೦೪).

[ಡೊಂಬು$_2$ (<ದಂಬ) + – ಇಸು$_3$]

ಡೊಂಬು$_1$ 'ದೊಂಬಿ' ನೋ.

ಡೊಂಬು$_2$ 'ದಂಬ' ನೋ.

ಡೊಂಬುಮಾಡು 'ದೊಂಬಿಮಾಡು' ನೋ.

ಡೊಂಬೆ$_1$ 'ದೊಂಬಿ' ನೋ.

ಡೊಂಬೆ$_2$ (ನಾ). ಮೋಸಗಾತಿ ; ವಂಚಕಿ : ಒಡಿದನೊಳ್ ಪರಾಂಗನೆಯೊಳೋತೊಡಗೂಡಿದನೊಳ್ ಸರಾಗದಿಂ ಕೂಡುವಳೆಂಟ ಡೊಂಬೆ ಸಿರಿ ಪಾತಕಿ ನಾಣಿಲಿ ಕೆಟ್ಟ ಬೂತು ನಾಟಿಕ್ಕೋಡೆಯವಳ್ಗದಕ್ಕುಮುಂಟೆದಾವೆಳು ವೊಲ್ವಳೆ ಕೀರ್ತಿಯೆಂಬವಳ್ನೋಡಳು ನಿಂದು ಬೀರಸಿರಿ ಕೇಳಳವಂದಿರ ಮಾತನಪ್ಪಡಂ (ಬಂಹರಿ. ೧೧-೧೦೪).

[ಡೊಂಬು$_2$ (<ದಂಬ) + – ಎ$_2$]

ಡೊಕ್ (ನಾ). (ಆಯುಧದಿಂದ ತಿವಿಯುವುದು ಮೊದಲಾದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : 'ಡೊಕ್ಕನೆ' ಪರಾ.

ಡೊಕ್ಕನೆ (ಅ). ಡೊಕ್ ಎಂಬುದಾಗಿ : ಡೊಕ್ಕನೆ ಸುರಿಗೆಯೊಳುರವಂ ಬಿಕ್ಕನೆ ಬಿರಿಯಿಱಿದು (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೫೩). [ಡೊಕ್ + – ಅನೆ$_1$]

ಡೊಕ್ಕರ$_1$ 'ಡೊಂಗಟ' ನೋ.

ಡೊಕ್ಕರ$_2$, ಡೂಕ್ಕರೆ, ಥಕ್ಕರ, ಥೊಕ್ಕರ, ದೊಕ್ಕರಿ (ನಾ). ೧. ಬಲವಾದ ಹೊಡೆತ; ಒದೆತ; ಮುಷ್ಟಿಯ ಪೆಟ್ಟು; ಗುದ್ದು : "ಡೊಕ್ಕರ[ಪಾಠಾಂ. ಳ] ಗುದ್ದುಂ" (ಭಾರತಿ. ೫೬). ೨. ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದ ಒಂದು ಪಟ್ಟು. P ಪ್ರತಿಮಲ್ಲನ ಕೊರಳ ಹಿಂಭಾಗವನ್ನು ಒಂದು ಕಂಕುಳಲ್ಲಿ ಇರಿಸಿಕೊಂಡು, ಕುತ್ತಿಗೆಯನ್ನು ಮುಂಗೈಯಿಂದ ಅದುಮುತ್ತ ಇನ್ನೊಂದು ಕೈಯಿಂದ ಮೊಣಕಾಲ ಸಂಧಿಗಳನ್ನು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಹಿಡಿದೆಳೆದು ದೇಹವನ್ನು ಹುದುಗಿಸಿ ಕಾಲುಗಳೆಡೆಗೆ ಹೊಟ್ಟೆಯನ್ನು ಎರಡು ತೊಡೆಗಳಿಂದ ಪೀಡಿಸುತ್ತ ಅವನಿಗೆ ಪ್ರಾಣಾಂತಕವಾದ ನೋವನ್ನೊದಗಿಸುವ ಜಟ್ಟಿಕಾಳಗದ ಒಂದು ಪಟ್ಟು: ಸ್ಫುರಿತ ಕೃಪಾಣಪಾಣಿಗಿದಿರಂ ನಡೆದಟ್ಟುಱಿ ತೊಟ್ಟುವಾಯ್ದು ಡೊಕ್ಕರದೊಳೆ ವಿಕ್ಕ ದಿಕ್ಕರಿಯನಿಕ್ಕುವವೊಲ್ ನೆಲಕಿಕ್ಕಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೧೧೪); ತಗುಳ್ದು ಪತ್ತಿಸುವ ಮಾನಸಗೋಳಮೆನಿಪ್ಪ ಡೊ[ಪಾಠಾಂ. ಥ]ಕ್ಕರಕಿಕ್ಕಿದ ವಜ್ರಲೇಪಮೆನೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೮೦); ಆಂ ಪಿಡಿದುದೆ ಕತ್ತರಂ ಕರವಳಂ ಸೆರವಟ್ಟಣೆ ಹತ್ತೆ ಡೊಕ್ಕರಂ . . . ಮುಹಡಂ ದಣುವಟ್ಟ ಪಟ್ಟಿಸಂ ಎಂದು ಮಲ್ಲಮಾತಂ ಮಾಡಿ (ಅನಂಪು. ೨-೨೭) ; ಸಿಕ್ಕಿದವು ಹೆದ್ದೊಡೆಗಳುರಗನ ತೆಕ್ಕೆಯಲಿ ಡೆಂಡಣಿಸಿ ಫಣಪತಿ ಡೊಕ್ಕರಕೆ ಹಬ್ಬಿದನು ಬಿಗಿದನು ಭಟನ ಪೇರುರವ (ಕುಮಾ.ಅ. ೧೬-೩೩) ; ಅಧಟಿಂದಂ ಮೂಱುಂ ಲಗ್ಗದ ನಾಲ್ಕು ಸ್ಥಾನಮಯ್ದು ಡೊಕ್ಕರದ ಪೆಹೋಗ್ರದ ಮೂವತ್ತೆರಡು ಬಿನ್ನಣದೊದವಂ ಪಲತೆಱದ ಪಾತಮಂ ನೆಱ ಮೆಱೆದರ್ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೨೬-೧೭) ; ಆಯತಿಕೆ ಬಂಧಂ ಡೊಕ್ಕರಂ (ಶಬಶಂ. ೪-೭೭) ; ಜಟ್ಟಿಗರ ಡೊಕ್ಕರಂ ಗಳಹತ್ತಂ ಮೊದಲೆನಿಸಿದ ಪಲವುಂ ಪಟ್ಟುಗಳ್ (ಮಲ್ಲಾಚ. ೨೦೭-೪೯). **ಡೊಕ್ಕರೆ :** ೨. ವೀರ ಚಿಕದೇವಂ ನೋಟಕರ್ ಮೆಚ್ಚೆ ಮಲ್ಲಗೆಯೊಳ್ದೊಕ್ಕರೆಯೊಂಟಿ ಮಂಡಿ ಕರಲಂ . . . ಮಗುಟ್ಟಿಂತೀ ಗತಿಭೇದದಿಂ ತೊಡಕಿ ತೋರ್ಕುರ್ಗಂ ಸಾಧಕಪ್ರೌಢಿಯಂ (ಚಿಕವಿ. ೪-೧೪೬). **ಥಕ್ಕರ:** ೨. ನಾಲ್ಕುಂ ಸ್ಥಾನದೊಳಂ ಮೂಱುಂ ಲಗ್ಗದೊಳಂ ಐದುಂ ಥ[ಪಾಠಾಂ. ಡೊ]ಕ್ಕರದೊಳಂ . . . ಪಲತೆಱದ ಪಾತಂಗಳೊಳಂ ನೆಱದು (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೭೭ ವ). **ಥೊಕ್ಕರ :** ೨. ವರ್ಗ ಚತುರ್ಥಾಕ್ಷರಂಗಳ್ಗೆ . . .ಥೆಂಕೆ, ಥೊಕ್ಕರಂ (ಶಮದ.೧೫ ಪ್ರಯೋ). ಕತ್ತರಂ ಕರವಡಂ ಸೀವಟ್ಟಣಂ ಥೊಕ್ಕರಂ ವಸರಂ ಸಂದಣುವಟ್ಟಿ . . . ಎಂದು ಮಲ್ಲವಾತುಮಂ ನುಡಿದು (ಶಾಂಥಪು. ೧೬-೧೯). **ದೊಕ್ಕರಿ :** 'ದೊಕ್ಕರಿಗೊಳ್' ಪರಾ. [?. / ತೆಲು. ಡೊಕ್ಕರ]

ಡೊಕ್ಕರ$_3$, ಡೊಕ್ಕಾರ (ನಾ). ಒಂದು ದೇಶದ ಹೆಸರು : ಕ್ಷಾರಕರ ಹೂಣಕರ ಡೊಕ್ಕರಪಾರಕರ ಬುರಸಹಣ ಭೂಪರೊಳಾರುಭಟೆಯಲಿ ಕಾದಿ (ಕುಮಾ.ಸ. ೩-೨೪). **ಡೊಕ್ಕಾರ :** ಅಂಗ ವಂಗ ಕಳಿಂಗ . . . ಡೊಕ್ಕಾರ ತುರುಷ್ಕ ಮರುಪ್ರಭೃತಿಭೂಪಾಲಕರಿಂ ಭಯಾನಕರಸಮುಂ . . . ನೆಗಟುತ್ತುಮಿರೆಯಿರೆ (ಜಗವಿ. ೨-೩೯ ವ). [?]

ಡೊಕ್ಕರಂಗೊಳ್, ದೊಕ್ಕರಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಒದೆತದಿಂದ ಅಥವಾ ಮುಷ್ಟಿಯ ಪೆಟ್ಟಿನಿಂದ ನಜ್ಜುಗುಜ್ಜಾಗು : ಅಂತಿಕ್ಕಿ ಡೊಕ್ಕರಂ ಗೊಂಡುರಸ್ಥಳ ಪರಿಪಿಷ್ಟರನಾಗಿರ್ದ ಕೃಷ್ಣನಂ ದಕ್ಷಿಣದಿಕ್ಪಾಲಕಂ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿ (ಜಗವಿ. ೭-೨೯ ವ). ೨. ಡೊಕ್ಕರವೆಂಬ ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದ ಪಟ್ಟನ್ನು ಹಾಕು ; ಡೊಕ್ಕರಪಟ್ಟಿನಿಂದ ಆಕ್ರಮಿಸಿ ಹಿಡಿ : ಕೋಡ ಕೆಯ್ಯು ಕಾಲೆಡೆಗಳೊಳ್ ಬಿಣ್ಪುಮಂ ಪೆಣೆವಂದದಿಂದೇರ್ದು ಡೊಕ್ಕರಂಗೊಂಡು ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದಿಂದತ್ತ ಪನ್ನೆರಡುಯೋಜನಬರಮೊತ್ತುವುದುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೭೪ ವ). **ದೊಕ್ಕರಿಗೊಳ್:** ೨. ಭುವನೈಕಮಲ್ಲಂ ಮೋಹಮಲ್ಲನೆಕ್ಕ ತುಳದಿಂದಕ್ಕುಳಿಸದೆ ದೊ[ಪಾಠಾಂ. ಡೊ]ಕ್ಕರಿಗೊಂಡು ನೆಟ್ಟನೆ ಮುಱಿದಿಕ್ಕಿ ಗೆಲ್ದ ವಿದ್ಯಾಧರಕಳನಿದು (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೬-೧೦ ವ).

[ಡೊಕ್ಕರ$_2$ + ಕೊಳ್$_1$]

ಡೊಕ್ಕರಣೆ (ನಾ). = ಡೊಕ್ಕರ್ಣ ೨ : ಲಗಡಿಯುಲಿ ಲಟಕಟಿಸುವಂತರ ಲಗಡಿಯಲಿ ಲಾಲಿಸುವ ಡೊಕ್ಕರಣೆಗಳ ಬಿಗುಹಿನ ಬಿಡೆಯ ಬಿನ್ನಾಣದಲಿ ಹೆಣಗಿದರು (ಶುಪ್ಪಾ.ಶ. ೧೯-೪೩). [ಡೊಕ್ಕರ್ಣ + – ಅಣ್ಣ]

ಡೊಕ್ಕರಪಟ್ಟು (ನಾ). = ಡೊಕ್ಕರ್ಣ ೨ : ಒಂದೇ ಸಮನಾಗಿ ಭೀಮ ಜರಾಸಂಧರು ಡೊಕ್ಕರಪಟ್ಟು, ಲಗಡಿ, ಕತ್ತರಿಪಟ್ಟು, ನಾಗಬಂಧ ಮುಂತಾದ ಹಲವು ಪಟ್ಟುಗಳನ್ನೊಡ್ಡಿ ಕಾಳಗ ನಡೆಸಿದರು (ರಾಜಶೂ. ೨೩). [ಡೊಕ್ಕರ್ಣ + ಪಟ್ಟು₁]

ಡೊಕ್ಕರವಾಯ್ (ಕ್ರಿ). ೧. (ಕುತ್ತಿಗೆಯನ್ನು) ತೋಳುಗಳಿಂದ ಬಳಸಿ ಬಿಗಿಯಾಗಿ ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳು: ಕೊರಳ ಡೊಕ್ಕರವಾಯ್ದು ಹಣೆಯಿಂದೊರಸಿ ಹಣೆಯನು . . . ಮೋಹದಲೊಸೆದು ಮುಂಡಾಡಿ (ತೊರರಾ. ೨-೩-೪೦). ೨. = ಡೊಕ್ಕರಂಗೊಳ್ ೨ : ಹಾವು ಹದ್ದಿನ ಪದಹತಿಗೆ ನೆಙೆ ನೋವವೊಲು ನೆಲಕೊಱಗಿ ರಕ್ಕಸನಾ ವಿಘಾತಿಯೊಳೆದ್ದು ಡೊಕ್ಕರವಾಯ್ದನಗ್ಗಿಜನ (ತೊರರಾ. ೬-೧೯-೬೦). [ಡೊಕ್ಕರ್ಣ + ಪಾಯ್₁]

ಡೊಕ್ಕರವಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). = ಡೊಕ್ಕರಂಗೊಳ್ ೨ : ಹೊಯ್ದು ತುಱುಬನು ಹಿಡಿದು ತಡೆಗಾಲ್ವೊಯ್ದು ಕೆಡಹಿದನಸಬಡಿದು ಹೊಯ್ ಹೊಯ್ದು ಬಿಡೆ ಮೊಪ್ಪರಿಸಿ ಡೊಕ್ಕರವಿಕ್ಕಿ ರಾಘೆಯಲಿ (ಶುಪ್ಪಾ.ಶ. ೧೯-೪೮). [ಡೊಕ್ಕರ್ಣ + ಇಕ್ಕು]

ಡೊಕ್ಕರಿ (ನಾ). ಜಲಕ್ರೀಡೆಯಲ್ಲಿ ವಿನೋದಕ್ಕಾಗಿ ಒಬ್ಬರ ಮೇಲೊಬ್ಬರು ನೀರನ್ನೆರಚಲು ಬಳಸುವ (ವಿವಿಧಾಕಾರದ) ಜಲಯಂತ್ರ ; ಜೇರುಕೊಳವೆ ; ಪಿಚಕಾರಿ : ಡೊಕ್ಕರಿಗಳಿಂ ಮೊಗೆದೊರ್ಬರೊಳೊರ್ಬರಾಗಳ್ . . . ಪೊಯ್ದರೊಲವಿಂ ವಿಜಯಾವತಿಯುಂ ನರೇಂದ್ರನುಂ (ಕು ಸು ಮಾ. ೫-೦೩೫) ; ಸುಧಾಂಶುಕಳೆಗಳೆವನೆ ಕಣ್ಗೊಳಿಪಿಂದುಶಿಲೆಯ ಡೊಕ್ಕರಿಗಳನಾಗಳೆ ಕೊಂಡು (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೦೦-೦೬೦). [?]

ಡೊಕ್ಕರಿಸು, ದೊಕ್ಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೊಡೆ; ಒದೆದು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಅಪ್ಪಳಿಸು; ಗುದ್ದು : ಮಚ್ಚರಂ ಬೇಡೞಿಗಿಂ ನೀವೆಂಬವೊಲ್ ಡೊಕ್ಕರಿಸಿ ದಿಗ್ಗಜಹಸ್ತಂಗಳಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೮-೪೦) ; ಧಿಕ್ಕರಿಸಿ ಡೊಕ್ಕರಿಸಿ ಝುಂಕಿಸಿ ಸುರವನಗ್ಗಿ . . . ಘನದನೀಶಾನ್ಯರೆಂಬವರ (ಹಕಳಾ. ೦-೪೩) ; ಹರಿ ಮದೋತ್ಕಟ ದಂತಿಯನು ಡೊಕ್ಕರಿಸಿ ಡಾವರಿಸುವವೊಲು (ಕುಪ್ಪಾ.ಶ. ೦೯-೪೯) ; ವಾಮಕರತಳದರಡು ಬೆರಳಿಂದ ಡೊಕ್ಕರಿಸುತಸುರೆಯಂ (ಪಂಕಾರಾ. ೫-೩-೦೬). ೨. ಹಿಸುಕು ; ನಜ್ಜುಗುಜ್ಜು ಮಾಡು ; ಸದೆಬಡಿ ; ಸಾಯೆಂವಂತೆ ಬಡಿ : ಕುರುಸೂನುವನಿರದಿಕ್ಕಿ ಮೆಟ್ಟಿ ಡೊಕ್ಕರಿಸಿದಪೆಂ (ಗದಾಯು. ೬-೨೫) ; ಪೊಡೆವೆಂ ಕಾಲನನಿಕ್ಕಿ ಡೊಕ್ಕರಿಸುವೆಂ ದೈತೇಯನಂ (ಜಗವಿ. ೩-೨೦) ; ಇಕ್ಕಿ ಕೆರಳ್ದು ಡೊಕ್ಕರಿಸಿ (ವಿಷ್ಣುಪು. ೫-೫-೬೪). ೩. ಡೊಕ್ಕರಪಟ್ಟಿನಿಂದ ಬಿಗಿಹಿಡಿ : ಒರೊರ್ವರನುರವಣೆಯಿಂದಿಕ್ಕುವೋರೊರ್ವರಂ ಡೊಕ್ಕರಿಸುತ್ತೋರೊರ್ವರಂ ಚಾಳಿಸುವ ಪದದೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೬-೬೪) ; ಚೊಕ್ಕೆಯದನುವಮಾನದೊಳು ಡೊಕ್ಕರಿಸಿ ಬಿಡಿವಂಬಿರುದಿನ ಕಲ್ಲಮಲ್ಲಾನಿಸರಂತಿರ್ಪ ಮಲ್ಲರ ನೆರವಿಗಳೊಳಂ (ಗಿರಿಶ. ೨-೦೦೫ ವ) ; ತಡೆದರೆ ಕಡೆದೊದ್ದ ಲೊದ್ದೆಚಿಕೆಯೊಳಿಟ್ಟು ಹೊಡೆದರೆ ಹೊಡೆದು ಡೊಕ್ಕರಿಸಿ ಕೆಡೆದರೆ ಕೆಡೆದು ಗುರ್ಗಳೊಳೊತ್ತಿ ಭೀಕರವಡೆದು ಹೊಯ್ದಾಡಿದುವೆರಡು (ಮೋಹತ. ೩೮-೨೮). ೪. (ಆಲಂ) ಕೊರಳನ್ನು ಬಿಗಿ ಹಿಡಿ; ಉಸಿರಾಟವನ್ನು ತಡೆ: ಬಿಕ್ಕುಳಿಯ ತಾಳಿಗೆಯ ಮೂಗಿನೊಳೊಕ್ಕು ರುಧಿರದ ಧಾರೆ ಬಿಗಿದುಱಿ ಡೊಕ್ಕರಿಸಲಸು ನೀಗಿತಸುರನ ತನುವ ನಿಮಿಷದಲಿ (ಕುಪ್ಪಾ.ಆ. ೧೦-೩೮). **ದೊಕ್ಕರಿಸು** : ೧. ಮರಳಿ ಸುಗ್ರೀವನು ರಿಪುವ ದೊಕ್ಕರಿಸಿ ತಿವಿದನು (ಅರಾಮಾ. ೪-೨-೩). ೩. ತುಡುಕಿ ಪಿಡಿದು ತೊಡೆಗಳಿಂ ನಡುವಂ ದೊಕ್ಕರಿಸಿ ಬಾಹುಗತ್ತರಿಯಿಂ ಗಳವನೊತ್ತುವುದುಂ(ಮುಹಾನೇ. ೬-೬೫ ವ). [ಡೊಕ್ಕರ್ಣ + – ಇಸು]

ಡೊಕ್ಕರೆ 'ಡೊಕ್ಕರ್ಣ' ನೋ.

ಡೊಕ್ಕಾರ 'ಡೊಕ್ಕರ್ಣ' ನೋ.

ಡೊಕ್ಕು₁ (?) (ಕ್ರಿ). (?) : ವರವೇದಮದು ಕರ್ತೃವಲ್ಲದೊಡೆ ಡೊಕ್ಕದುರುಕರ್ಮದಿಂದೊಗೆದ ಸತ್ಫಲ್ಗಾನಿಕರಮಂ ಪರವರ ಸ್ವರ್ಗಾಪವರ್ಗಮು (ಅರಾಜ. ೩-೨). [←ತೆಲು. ಡೊಕ್ಕು = ನಾಶವಾಗು]

ಡೊಕ್ಕು₂ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಷಿವದ ಹೊಯ್ಲಿಗೆ ಹೊದಕೆಗೊಂಬನೆ ತಮವಿರೋಧಿ ವಿಲೋಕನದಲುಭ್ರಮಿಸೆ ಹಳಚಿತು ಡೊ[ಪಾಠಾಂ. ಹೊ]ಕ್ಕು ದಡದುಡ ದೊಪ್ಪು ದಿಪ್ಪೆನಲು (ತೊರರಾ. ೬-೪೫-೫೦).

ಡೊಕ್ಕೆ, ದೊಕ್ಕೆ (ನಾ). ೧. ಮೈ ; ದೇಹ ; ಶರೀರ : "ಒಡಲು ಮೈ ಡೊಕ್ಕೆ" (ಕಬ್ಬಿಮಂ. ೬೨) ; ಡೊ[ಪಾಠಾಂ. ದೊ]ಕ್ಕೆ ಬೇಱಾತ್ಮ ಬೇಱೆಂದೆಡೆ ಎಡದ ಕಣ್ಣಿಕ್ಕಿ ಜಾನಿಸುವ ತಾಪಸಗೆ (ಭರತೇ.೩-೪೨) ; ನಿನ್ನಯ ಡೊಕ್ಕೆಯಂ ಸಿಗಿದು ರಣಬಲಿಯನೀಯದೊಡಾನು ಕಕ್ಕಸದ ಬಲುಗೆಯ್ಮೆ ವೀರವೆ (ಘೋರಾಸು. ೦೩) ; ಈ ಡೊಕ್ಕೆ ಬೀಳಲು ಸುರರ ಸೇರಿಸಲು ನೀವೆ ಗತಿಮತಿ (ತುರಂಗ. ೨೫-೩೩) ; ಶರಹತಿಯನನಿಬರ ಡೊಕ್ಕೆಗಳಂ ದೋಱುಗಳೆದನಾ ನೃಪತಿಲಕಂ (ಕೆಳಪ್ಪ. ೨-೦೪). ೨. ಹೊಟ್ಟೆ; ಉದರ: "ಡೊಕ್ಕೆ ಯೆನಲುದರ" (ಕಶರ. ೦೨೪) ; ಮನದೊಳಗೆ ಕೌರವನ ತಿಕ್ಕಿ ತನಿಗರುಳ ರಕ್ತಂಗಳಂ ಶಾಕಿನಿಗೆ ಡೊಕ್ಕೆಯಂ ತುಂಬಿಸುವೆವೆಂದು ಭೀಮಾರ್ಜುನರು ನಿಂದಿರಲು (ತುರಂಗ. ೨೪-೨೦) ; ಭೂತಗಣಕೆ ಡೊಕ್ಕೆ ತುಂಬಿತು (ತುರಂಗ. ೪೫-೯). ೩. (ಆಲಂ) ಮನಸ್ಸು ; ಅಂತರಂಗ : ಎನಗೆ ಈತ ಮಿತ್ರನು ಯಾತ ಸೇವಕನುಯಾತ ಗುಣಸಾಧುವೆಂದು ಡೊಕ್ಕೆಯೊಳಗಿರಿಸದಿರು ಬೆಳಸದಿರು ಮುಂದೆ ವಿಷವಕ್ಕು . . . ಪಾಂಡವರ ನೆಳಲಿವರು (ತುರಂಗ. ೨೫-೨೯). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಾತ್ರೆ (?) : ಡೊಕ್ಕೆಯೊಳಗಣ ಕಸುರ ಪರುವೆನಗೆ ನೀಡೆ (ಕರಿಕೆ. ೭೯-೯). **ದೊಕ್ಕೆ** : ೧. ಇಕ್ಕಿದಲು ಬಲೆಯ ಕೃಶತರಗಾತ್ರನಾದ ಬರಿ ದೊಕ್ಕೆಯನ್ನುಡಿ[೪]ಸಿ ಫಲವೇನು(ತುರಂಗ. ೨-೨೩). [ದೇ.? ತೆಲು. ಡೊಕ್ಕ; ತುಳು. ಡಕೆ = ಎದೆ, ಎದೆಮೂಳೆ; ಕುವಿ. ಡೋಕ್ಕು = ಅಸ್ಥಿಪಂಜರ]

ಡೊಗರು 'ಡೊಂಗಱು' ನೋ.

ಡೊಗರುಬೀಳು, ದೋಱುವೀೞ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ತೂತುಬೀಳು ; ರಂಧ್ರವುಂಟಾಗು ; ಛಿದ್ರವುಂಟಾಗು. ೨. (ಆಲಂ) ಅವಿಶ್ವಾಸವುಂಟಾಗು ; ನಂಬಿಕೆಕೆಡು: ಅಂತಃಪುರದಲ್ಲಿಯೂ ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಡೊಗರುಬಿದ್ದಿದೆಯೋ . . . ಎಂಬ ಬಗ್ಗೆ ಒಮ್ಮೆಯಾದರೂ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ನೋಡಬೇಕೆಂದು ಭೂಪತಿಯ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹೊಳೆದಿರಲೇ ಇಲ್ಲ (ಇಪ್ಪ.ಕ. ೨೬೬). **ದೋಱುವೀೞ್** : ೧. ಪೆರ್ಬುಲಿ ಪಾಯ್ದುಗಿಯಲ್ಕೆ ದೋಱುವಿರ್ದುರದ ಸಿಪ್ಪುಟ್ಟಿ [ಪಾಠಾಂ. ದೋಣಿವಿರ್ದುರದ ಪಿಸುಟ್ಟಿ] ಪೆರ್ದೊಡೆಯ ನುರ್ಗಿದ ದುಂಡೆಯ ಭಂಗಿ ರೌದ್ರಮಾಗಿರೆ (ಜಗವಿ. ೦೬-೨೦).

[ಡೊಗರು (<ಡೊಂಗಱು) + ಬೀಳು₁ (<ಬೀೞ್₁)]

ಡೊಗರುಹಾಯು (ಕ್ರಿ). = ಡೊಗರುಬೀಳು ೧: ದಕ್ಷಿಣದ ಗೋಡೆಯ ಒಂದು ಮೂಲೆಯು ಡೊಗರುಹಾಯ್ದಿತ್ತು (ಬಾಬಲ. ೧). [ಡೊಗರು (<ಡೊಂಗಱು) + ಹಾಯು (<ಪಾಯ್₁)]

ಡೊಗಱು 'ಡೊಂಗಱು' ನೋ.

ಡೊಗೆ 'ಡೋವಿ' ನೋ.

ಡೊಗ್ಗಾಲಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮೊಣಕಾಲನ್ನು ನೆಲಕ್ಕೆ ಊರು ; ಮಂಡಿಯೂರು: ಕ್ರೈಸ್ತರು ದೇವಮಂದಿರದಲ್ಲಿ ಡೊಗ್ಗಾಲಿಕ್ಕಿ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಕೂಡಿ). ೨. (ಆಲಂ) ರಭಸದಿಂದ ಬರು (?): ಕರದಿ ಖಂಡೆಯವನ್ನು ಜಡಿವುತ ಭರದಿ ಡೊಗ್ಗಾಲಿಕ್ಕಿ ಪ್ರಳಯದ ಶರಧಿಯೋಲ್ ದಂಡೆತ್ತಿ ಬರುವರ್ (ದೇವೀಪ್ರ. ೬೦). [ಡೊಗ್ಗಾಲು + ಇಕ್ಕು]

ಡೊಗ್ಗಾಲು, ದೊಗ್ಗಾಲು (ನಾ). ಊರಿದ ಮೊಣಕಾಲು. 'ಡೊಗ್ಗಾಲು ಸಲಾಂ' ಪರಾ. ದೊಗ್ಗಾಲು: ದೊಗ್ಗಾಲಿಟ್ಟು ಸಸಿನದಿ ಹಾರಿ ಅಂತರ ಬಟ್ಟೆಯೊಳಗಬ್ಬಿ ಯಸು ಮುಟ್ಟಲುಯಿಳಿದು (ಜೈಮಾ. ೨೬೧-೬೦).

ಡೊಗ್ಗಾಲು ಕೃಷ್ಣ=ಮಂಡಿಯೂರಿದ ಕೃಷ್ಣ ; ಅಂಬೆಗಾಲಿನ ಕೃಷ್ಣ.

ಡೊಗ್ಗಾಲುಹಾಕು=(ಅಲಂ)ಬಹಳ ಶ್ರಮಪಡು: ಹಪ್ಪಳಾ ಮುರಿಯೋಕೆ ಡೊಗ್ಗಾಲು ಹಾಕಬೇಕೇ? (ಗಾದೆ). [ಡೊಗ್ಗು + ಕಾಲು$_1$(<ಕಾಲ್$_1$)]

ಡೊಗ್ಗಾಲುಸಲಾಂ (ನಾ). ೧. ಮೊಣಕಾಲನ್ನು ಊರಿಕೊಂಡು, ಬಲಗೈಯಿಂದ ಮೂರುಸಲ ಹಣೆಯನ್ನು ಮುಟ್ಟುತ್ತ ಮಾಡುವ ವಂದನೆ. ೨. ಬೀಳ್ಕೊಡುಗೆ: ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯದ ಸೀಮೆಗೆ 'ಡೊಗ್ಗಾಲುಸಲಾಂ' ಹೊಡೆಯುತ್ತಿದ್ದೆ (ಚಿಟ್ಟಿಜೀ. ೫೮). [ಡೊಗ್ಗಾಲು + ಸಲಾಂ]

ಡೊಗ್ಗಾಲೂರು, ದೊಗ್ಗಾಲೂರು (ಕ್ರಿ). ೧. ಮೊಣಕಾಲನ್ನು ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಊರು ; ಮೊಣಕಾಲನ್ನೂರು. ೨. (ಅಲಂ) ಸೋಲು ; ಪರಾಜಯಹೊಂದು: ಈ ಸಲ ಪರೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಡೊಗ್ಗಾಲೂರುವ ಪ್ರಸಂಗ ವೆಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೋ ಎಂದು . . . ಚಿಂತಿಸುತ್ತಿದ್ದ(ಸಮುಜೀ. ೩೮೦); ಅವನು ಡೊಗ್ಗಾಲೂರಿ ಅಸಹಾಯನಾಗಿದ್ದ (ಸಮುಜೀ. ೦೨೦೫). **ದೊಗ್ಗಾಲೂರು:** ೧. ತಿಟ್ಟನಲ್ಲಿ ಬಂಡಿಯನ್ನೆಳೆಯಲಾರದೆ ಎತ್ತುಗಳು ದೊಗ್ಗಾಲೂರಿದವು (ರೂಢಿ). [ಡೊಗ್ಗಾಲು + ಊರು$_1$ (<ಊಱು$_1$)]

ಡೊಗ್ಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಬಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಬಗ್ಗಿಸು : ನೀವು ಎಲ್ಲಾ ರಂಗ ಸಂಸಾರ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಇದ್ದು ತೋರಿಸಿದರ ಸಮಾಜ ನಿಮಗ ತಲೀ ಡೊಗ್ಗಿಸಿ ಸಲಾಮು ಹೊಡಿತದ (ಅಪನಾ. ೧೯೦).

[ಡೊಗ್ಗು + –ಇಸು$_3$]

ಡೊಗ್ಗಿಱು (ಕ್ರಿ). ಬಾಗಿ (ಬೋರಲಾಗಿ) ಬೀಳು : ಸುಖ ಬೇಸಱಂ ನುಡಿಪೊಡೊಬ್ಬರ ಕಾಣೆನೊಂದು ಹೊರಸಿನೊಳೊಬ್ಬಳೇ ಡೊಗ್ಗಿಱಿದು ಕೆಡೆವೆಂ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೫-೨೨). [ಡೊಗ್ಗು + ಇಱಿ$_1$]

ಡೊಗ್ಗು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಾಗು ; ಬಗ್ಗು : ಆಗ ನೀವು ಡೊಗ್ಗಿ ಮುಜರೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಿರಿ (ಹರಿಶ್ಚಂ. ೨೦೦). ೨. ವಂದಿಸು ; ನಮಸ್ಕರಿಸು : ಕ್ಷೀರಾಬ್ಧಿಗಂ ಪೋಗಿ ಡೊಗ್ಗಿದರು ಮುರವೈರಿಗಂ ಸುರರು ಪುಯ್ಯಲಿಡುತ (ತುರಂಗ. ೪-೨೬). ೩. ಜಗ್ಗು ; ಕುಗ್ಗು ; ಸೋಲು : ಡೊಗ್ಗುವನೆ ಕಲಿಪಾರ್ಥ ಸರಳುಗಳ್ಸಂಹರಿಸಿ ನುಗ್ಗಿದನು (ತುರಂಗ. ೪೬-೪೬): ಡೊಗ್ಗುವನೆ ವಜ್ರಧರಿಗಂ ಬಾಲಂ (ತುರಂಗ. ೫೩-೦೨).

ಡೊಗ್ಗಿ ನಡೆ = ವಿಧೇಯವಾಗು ; ಆಜ್ಞಾವರ್ತಿಯಾಗು : ಹಿಂಗ ಡೊಗ್ಗಿನಡೆದರೆ, ನನ್ನ ಗುಮಾಸ್ತಿಕೆ ನಡದ್ಹಾಂಗಾತು (ಪ್ರೇಮಾಶ್ರ. ೦೨); ಗುರುಗಳಿಗೆ ಡೊಗ್ಗಿ ನಡೆಯಬೇಕು (ರೂಢಿ).

[ದೇ.॥ ತುಳು. ಡೊಗ್ಗು, ದೊಗ್ಗು ; ತೆಲು. ಡೋಗು, ದೋಗು]

ಡೊಣಗ 'ದೊಣ್ಣೆಗ' ನೋ.

ಡೊಣೆ$_1$ 'ಟೊಣೆ' ನೋ.

ಡೊಣೆ$_2$ 'ದೊಣೆ$_1$' ನೋ.

ಡೊಣೆ$_3$ 'ತೊಣೆ$_2$' ನೋ.

ಡೊಣೆಗಣ್ಣು (ನಾ). (ಉಕ) ಕುಳಿಬಿದ್ದ ಕಣ್ಣು ; ಗುಳಿಗಣ್ಣು: (ಕ).

[ಡೊಣೆ$_2$ (<ದೊಣೆ$_1$) + ಕಣ್ಣು (<ಕಣ್)]

ಡೊಣೆಗತ್ತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕತ್ತಿ : ಡೊಣೆಗತ್ತಿ ಕೊಂಗತ್ತಿ ಧರಿಸಿ ವಾಲಗದಿ ನಿಂದಿಹರು (ಸೌಂದಕಾ. ೩-೧೧೧).

[ಡೊಣೆ$_1$ (<ಟೊಣೆ) + ಕತ್ತಿ]

ಡೊಣೆಗೆ (ನಾ). (?) : ಪಗೆಗಳ ಶೃಂಗಲಮಂ ಡೊಣೆಗೆಗೆತ್ತಿ ತತ್ಪುರವರೇಶ ನಾನಂದಲತಾಳಿಗೆಗಳ ಪರ್ಚಿಪುದೆಂತುಂ ಬಗೆಗೆನಿತುಂ ಬಿಂಕದಿಂದೆ ನಿಡು ಡೆಂಕಣಿಗಳ್ (ದಶಕು. ೧-೩೫). [?]

ಡೊಣೆನಾಯಕ 'ದೊಣೆನಾಯಕ' ನೋ.

ಡೊಣೆಯುಪ್ಪು(ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉರುಟಾದ ಉಪ್ಪು : "ಊಷರಕಂ– ಅಟ್ಟುಪ್ಪು, ಡೊಣೆಯುಪ್ಪು" (ಒಷಧಿ. ೦೭) ; "ಪಾಕ್ಯಂ, ಬಿಡಂ – ಈ ೨ ಕೃತಕ ಅಟ್ಟುಪ್ಪಿನ ಹೆಸರು. ತೊಳೆದು ಕಾಯಿಸಿ ತೆಗೆದ ಉಪ್ಪು, ಡೊಣೆಯುಪ್ಪು ಮತ್ತು ಪೆಟ್ಟುಪ್ಪು ಮುಂತಾದ ಅಡಿಗೆಯಿಳಿಸಿದ ಕೃತ್ರಿಮ ಲವಣಕ್ಕೂ ಬಿಡಾಲವಣಕ್ಕೂ ಪೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೪೫).

[ಡೊಣೆ? + ಉಪ್ಪು$_1$]

ಡೊಣೆವು (ನಾ). (ಗಾಯದ) ಬಿರುಕು ; ಡೊಗರು ; ತೋಡು (?) : ಅಂಬಿನ ಬಂಬಲೊಳಂ ಜೋಡಾಗಿ ಕೋಡನೂಱಿ ಕೆಡೆದ ಗಜವ್ರಜಂಗಳ ಡೊಣೆವು[ಪಾಠಾಂ. ಣವು, ಣವು]ಗಳಿಂದೊಱೆತು ಪರಿವ ನೆತ್ತರ ಕಡಲ್ಗಳುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೧೧೬ ವ). [?]

ಡೊಣೆವೋಗು 'ದೊಣೆವೋಗು' ನೋ.

ಡೊಣ್ಣಪ್ಪ (ನಾ). ೧. ದಪ್ಪವಾಗಿರುವವನು; ಸ್ಥೂಲದೇಹದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಅವನೊಬ್ಬ ಡೊಣ್ಣಪ್ಪ (ರೂಢಿ). ೨. ಸೋಮಾರಿ ; ಆಲಸಿ: ಉಂಡೋಕೆ ಉಟ್ಕೋಕೆ ಅಣ್ಣಪ್ಪ, ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಡೊಣ್ಣಪ್ಪ (ಗಾದೆ).

[ಡೊಣ್ಣೆ$_1$ (<ದೊಣ್ಣೆ) + ಅಪ್ಪ$_1$]

ಡೊಣ್ಣೆ$_1$ 'ದೊಣ್ಣೆ' ನೋ.

ಡೊಣ್ಣೆ$_2$ 'ದೊನ್ನೆ' ನೋ.

ಡೊಣ್ಣೆ$_3$ 'ತೊಂಡೆ$_2$' ನೋ.

ಡೊಣ್ಣೆಕಾಟ 'ತೊಂಡೆಕೇತ' ನೋ.

ಡೊಣ್ಣೆಕೇತ 'ತೊಂಡೆಕೇತ' ನೋ.

ಡೊಣ್ಣೆಗ 'ದೊಣ್ಣೆಗ' ನೋ.

ಡೊಣ್ಣೆಮುಳ್ಳು 'ದೊಣ್ಣೆಮುಳ್ಳು' ನೋ.

ಡೊಣ್ಣೆಮೂಗು 'ದೊಣ್ಣೆಮೂಗು' ನೋ.

ಡೊಣ್ಣೆಸಣ್ಣಕ್ಕಿ (ನಾ). ಮಧ್ಯಮಗಾತ್ರದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಕ್ಕಿ : (ಕ).

[ಡೊಣ್ಣೆ$_1$ (<ದೊಣ್ಣೆ) + ಸಣ್ಣ + ಅಕ್ಕಿ$_1$]

ಡೊಣ್ಣೆಹುಳು (ನಾ). ಸಗಣಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಬೆಳೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ದಪ್ಪ ಹುಳು ; ಗೊಣ್ಣೆಹುಳು: (ಕ).

[ಡೊಣ್ಣೆ$_1$ (<ದೊಣ್ಣೆ) + ಹುಳು$_3$ (<ಪುೞು$_1$)]

ಡೊಪ್ಪೆ, ದೊಪ್ಪೆ (ನಾ). ದಪ್ಪ ದೊನ್ನೆ : (ಕ). ದೊಪ್ಪೆ : (ಕ).

[ದೇ.॥ ತೆಲು. ಡೊಪ್ಪ, ದೊಪ್ಪ ; ಕೊಲಾ. ಡೊಂಪಾ, ದೊಂಪ ; ನಾಯ್ಕಿ. ಡೊಪ್ಪ ; ಪರ್ಜಿ. ಗೊಂಡಿ. ಡೊಪ್ಪೋ]

ಡೊವಿಗೆ 'ಡೋವಿ' ನೋ.

ಡೊಳುಹೊಟ್ಟೆ 'ಡೊಳ್ಳುಹೊಟ್ಟೆ' ನೋ.

ಡೊಳ್ಳ (ನಾ). ೧. ದೊಡ್ಡ ಹೊಟ್ಟೆಯುಳ್ಳವನು ; ಬೊಜ್ಜು ಬೆಳೆದ ಹೊಟ್ಟೆಯುಳ್ಳವನು. ೨. (ಅಲಂ) ಸೋಮಾರಿ ; ಅಲಸಿ : ಕಳ್ಳರಿಗೆ ಸುಳ್ಳರಿಗೆ ಡೊಳ್ಳರಿಗೆ ಡೊಂಬರಿಗೆ ಸುಳ್ಳುಗೋರ್ಕರಿಗೆ ಕೊಡುವವರು ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಎಳ್ಳಷ್ಟು ಕೊಡರು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೬೭೩).

[ಡೊಳ್ಳು$_1$ (<ಟೊಳ್ಳು) + –ಅ$_7$]

ಡೊಳ್ಳಾಸ, ದೊಳ್ಳಾಸ (ನಾ). ೧. ಮೋಸ ; ವಂಚನೆ ; ಕಪಟ : "ಡೊಳ್ಳಾಸಮೆ ವೈಸಿಕಮೆನಿಪ್ಪುದು" (ಚಂಸಾ. ೨೦); "ಡೊ[ಪಾಠಾಂ. ದೊ]ಳ್ಳಾಸಮೆನಲ್ ಕಪಟ" (ಭಾರನಿ. ೩೫): ಬಹಳಾಭ್ಯಾಸಿಗಳು ಡಾವರಿಸಿದರು ಡೊಳ್ಳಾಸವೋ ರಿಪುಸೇನೆ ಕಾಣದು ಚಿತ್ರವಯಗತಿಯ (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ೭-೮) ; ಹುಸಿ ನುಸಿಳು ಡೊಳ್ಳಾಸ ಹಿಂಸಾವ್ಯಸನವು . . . ಎಂಬಿವರೆಸಕ ಹೊದ್ದ ದಯೋಧಿಪನ ಧರಣೀತಳಾಗ್ರದಲಿ (ತೊರರಾ. ೧-೩-೨೬) ; ವಂಚನೆ ಚಾಟು ಚೆಲ್ಲ ಡೊಳ್ಳಾಸ ಬೆಡಂಗು (ಯಾದವ. ೩-೯೩). ೨. ಬೆಡಗು ; ಒಯ್ಯಾರ ;

ಬಿನ್ನಾಣ; ವಿಲಾಸ. 'ಡೊಳ್ಳಾಸಕಾತಿ' ಪರಾ. ೩. ವಿಸ್ತಾರ; ವ್ಯಾಪಕತೆ; ಅತಿಶಯ: ಡೊ[ಪಾಠಾಂ. ದೊ]ಳ್ಳಾಸದಲಿ ಡಾವರಿಸಿದವು ಕಿಡಿ ಧೂತ ಧೂಮದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೩೦-೬೦); ಇಕ್ಕಡಿಯ ಬಸುಱುಚ್ಚುಗಳ ನರಸೊಕ್ಕು ಡೊ[ಪಾಠಾಂ. ದೊ]ಳ್ಳಾಸದ ಮಹಾಭಯವೆಕ್ಕಸರದಲಿ ಕಾಣಲಾದುದು ವೈರಿಬಲದೊಳಗೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೭-೨೬). ದೊಳ್ಳಾಸ: ೧. ತವಕದ ತವರ್ಮನೆ ವಿಲಾಸದ ನಿವಾಸವು . . . ವೈಸಿಕದ ನಿವಹ ದೊಳ್ಳಾಸದಾಗರ ಜೊತ್ತಿನಿಕ್ಕೆ ಕೈತವ ಕಟಕಿಗಳ ಮಂದಿರ (ಸೌಂದಕು. ೭-೫೦); ತೊದಳ್ ದೊಳ್ಳಾಸಂ ಸುರೆಯುದ್ಭವಿಸಿದ ದೇಶವಿದೆನೆ ಸೂಳೆಗೇರಿ ಕಣ್ಗೆಸೆದಿರ್ಕುಂ (ವೀರವಿ. ೬-೯೬). ೩. ದೊ[ಪಾಠಾಂ. ಡೊ]ಳ್ಳಾಸದಲಿ ಡಾವರಿಸಿದವು ಕಿಡಿ ಧೂತ ಧೂಮದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೩೦-೬೦).

ಡೊಳ್ಳಾಸಕಾತಿ (ನಾ). ಬಿನ್ನಾಣಗಾತಿ; ಬೆಡಗಿ; ಒಯ್ಯಾರ ಮಾಡುವವಳು: ಡೊಳ್ಳಾಸಕಾತಿಯರಾ ವಿಬುಧಪತಿಯೋಲಗವ ಹೊಕ್ಕರು ಸವಾಯಿಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೭-೯೦). [ಡೊಳ್ಳಾಸ + – ಕಾತಿ$_6$]

ಡೊಳ್ಳಾಸವಿದ್ಯೆ (ನಾ). ಮೋಸದ ವಿದ್ಯೆ; ಕಪಟವಿದ್ಯೆ: ನಿಮ್ಮ ಬಿಱುನುಡಿಯಲಗಿನಲಿ ಡಾವರಿಸಿದಿರಿ ಡೊಳ್ಳಾಸವಿದ್ಯೆಯಲಿ (ತೊರೆರಾ. ೩-೪-೨೦). [ಡೊಳ್ಳಾಸ + ವಿದ್ಯೆ]

ಡೊಳ್ಳಿಗ (ನಾ). ಡೊಳ್ಳು ಹೊಟ್ಟೆಯುವನು; ಉಬ್ಬಿದ ಹೊಟ್ಟೆಯುಳ್ಳವನು: ಮುಂದೆ ಕುಳ್ಳಿರ್ದ ಸೆಟ್ಟಿ ಡೊಳ್ಳಿಗನಪ್ಪುದಱಿಂ ಪರೀಕ್ಷಿಸದೆ ಪೋದರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦೨-೭೫). [ಡೊಳ್ಳು$_1$ (<ಟೊಳ್ಳು) + – ಇಗ]

ಡೊಳ್ಳು$_1$ 'ಟೊಳ್ಳು' ನೋ.

ಡೊಳ್ಳು$_2$ 'ಡೋಲು' ನೋ.

ಡೊಳ್ಳುಗ (ನಾ). ೧. = ಡೊಳ್ಳಿಗ. ೨. (ಆಲಂ) ಪರಾಕ್ರಮವಿಲ್ಲದವನು: ಅಳ್ಳೆದೆಯ ಮನ್ನೆಯರನೊಗ್ಗಿನ ಡೊಳ್ಳುಗರ ಕಟವಾಯ ಕೊಯ್ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೩-೨೦). [ಡೊಳ್ಳು$_1$ (<ಟೊಳ್ಳು) + – ಗ$_2$]

ಡೊಳ್ಳುಹೊಟ್ಟೆ, ಡೊಳುಹೊಟ್ಟೆ (ನಾ). ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚಿಕೊಂಡಿರುವ ಹೊಟ್ಟೆ; ಬೊಜ್ಜು ಬೆಳೆದಿರುವ ಹೊಟ್ಟೆ: ಡೊಳ್ಳು ಹೊಟ್ಟೆಗೆ ಸಾಲದಿನ್ನುಂ ಕೊಂಡು ಬಾ (ಬಸಪು. ೫೯-೦೦); ಕುಕ್ಕುಱುಸಲೊಡನಾ ಡೊಳ್ಳುಹೊಟ್ಟೆಯಿಬ್ಬಗಿಯಾಗಿ (ವೀಶೈಪು. ೩-೪-೨೬): ಡೊಳ್ಳುಹೊಟ್ಟೆಯನೆತ್ತಿಕೊಂಡೋಡಲಾಱದೆ ಹಳ್ಳಕೊಳ್ಳದಲಿ ಮುಗ್ಗರಿದು (ಕಂನವಿ. ೦೭-೩೫). **ಡೊಳುಹೊಟ್ಟೆ**: ಒಣಕಲು ಗೌರಿಯನಿಣಕಿಣಕಿ ನೋಡಿದ ನೆಮ್ಮೂರ ಡೊಳುಹೊಟ್ಟೆ ಮಾದ (ಇಂಜಾಪ. ೧೦೪-೫೯); ಡೊಳುಹೊಟ್ಟೆಗೆ ನಾಗರ ಬಿಗಿದವನೇ (ಗಣೇಶ. ೦-೦೨).

[ಡೊಳ್ಳು$_1$ (<ಟೊಳ್ಳು) + ಹೊಟ್ಟೆ$_1$ (<ಪೊಟ್ಟೆ$_1$)]

ಡೊಳ್ಳುಹೊಟ್ಟೆಗ (ನಾ). ೧. ಹೊಟ್ಟೆ ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚಿಕೊಂಡಿರುವವನು. ೨. ಲಂಬೋದರ; ಗಣಪತಿ: ನುಡಿದಂತೆ ಕೂಗೋಲ ಕೊರತೆಕ್ಕೊ ಎಂದನು ತಿಡಿದನು ಡೊಳ್ಳುಹೊಟ್ಟೆಗನು (ಮೋಹತ. ೩೮-೫೦). [ಡೊಳ್ಳುಹೊಟ್ಟೆ + – ಗ$_2$]

ಡೊಳ್ಳೆ 'ಟೊಳ್ಳು' ನೋ.

ಡೊಳ್ಳೊಡಲು (ನಾ). ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚಿದ ಹೊಟ್ಟೆ: ರಾಹುಮುಖನು ದೊಡ್ಡಕಂಗಳವನು ದೀರ್ಘದೇಹಿ ಡೊಳ್ಳೊಡಲ ಕರಿಕನು (ಭರತ. ೨೫-೫೬). [ಡೊಳ್ಳು$_1$ (<ಟೊಳ್ಳು) + ಒಡಲು (<ಒಡಲ್)]

ಡೋಂಗಾ (ನಾ). "ತಾಳೆಮರದ ತುಂಡಿನಲ್ಲಿ ತೋಡಿ ತಯಾರಿಸಿರುವ ಒಬ್ಬರು ಅಥವಾ ಇಬ್ಬರು ಹೋಗಲು ಅನುಕೂಲಿಸುವ ಸಣ್ಣ ದೋಣಿ" (ನಿಬಂಧ. I, ೩೨೩ ಅಡಿಟಿ): ಆಚೆಯ ತೀರದಲ್ಲಿರುವ ಡೋಂಗಾ ಒಂದನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಡುವುದಾಗುತ್ತದೆ (ನಿಬಂಧ. I, ೩೨೩).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಡೋಂಗಾ]

ಡೋಂಗಿ 'ಢೋಂಗಿ' ನೋ.

ಡೋಂಗು 'ಢೋಂಗಿ' ನೋ.

ಡೋಕಾ 'ಧೋಕಾ' ನೋ.

ಡೋಕಾರಿ (ನಾ). (ಉಕ) ೧. ಕಪಟ; ಮೋಸ; ವಂಚನೆ: ಅನ್ನವಿಲ್ಲದೆ ಸಾಯುತ್ತಾಳಂತೆ. ಪ್ರಭೂ, ಇದೆಲ್ಲವೂ ಢೋಂಗಿ ಢೋಂಗಿ, ಡೋಕಾರಿ (ಹನ್ನೊಂದ. ೬೫). ೨. ಅಪಾಯಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದಂತೆ ಸೋಗುಹಾಕಿ ಅಳುವ ವ್ಯಕ್ತಿ; ನೋಯಿಸದಿದ್ದರೂ ನೋವಾದಂತೆ ನಟಿಸುತ್ತ ಕೂಗಾಡುವ ವ್ಯಕ್ತಿ: ಮಾತುಮಾತಿಗೆ ಅಳುತ್ತೀಯಲ್ಲೇ ಡೋಕಾರಿ (ಅರಗಿ. ೮೫). [?]

ಡೋಕಾರಿಗ (ನಾ). ಮೋಸಗಾರ: ಗೊಲ್ಲರ ಕೂಡಲಿ ಬೆಳದು ಆಕಳನು ಕಾಯ್ದು ಕಾಕುಲಾತಿಯಿಂದ ಡೋಕಾರಿಗನಾಗಿ ನೂಕಲು ಭಯಬಡದೆ (ಮೋಕ್ಷದೀ. ೨೦-೨). [ಡೋಕಾರಿ + – ಗ$_2$]

ಡೋಕಾರಿತನ (ನಾ). ನೋವಾದಂತೆ ನಟನೆಮಾಡಿ ಅಳುವಿಕೆ; ಅಪಾಯವಿಲ್ಲದೆಯೇ ಗದ್ದಲವೆಬ್ಬಿಸುವ ಸ್ವಭಾವ; ಇಲ್ಲದ ಗಾಬರಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುವುದು: ಡೋಕಾರಿತನಮಾಡಿ, ನಿನ್ನ ಕೆಲಸ ಮಂದೀ ಮೈ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ಹಂಚಿಕೆ ಮಾಡುತ್ತೀ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೦೩೪); ಉರವಲದ ಹೊಗೆಯ ಬಾಣತಿ ಬಿಳುಪಿನಾ ಬೇನೆ; ಡೊಂಕುತನ, ಡೋಕಾರಿತನದ ತಂಬಾಕುಹೊಗೆ (ದ್ಯಾವಾಪೃ. ೬-೯): ಡೋಕಾರಿತನಕ್ಕೆ ಡಾಕ್ಟರೇನು ಔಷಧಿ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ, ಮಣ್ಣು (ಹುಜ್ಯಾಟ. ೨೬). [ಡೋಕಾರಿ + – ತನ]

ಡೋಗಿ 'ಡೋವಿ' ನೋ.

ಡೋಗಿಬರ, ಡೌಗಿಬರ (ನಾ). ಆಹಾರವಿಲ್ಲದೆ ಸತ್ತ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮತ್ತು ಮನುಷ್ಯರ ತಲೆಬುರುಡೆಗಳು ದಿಕ್ಕುದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಉರುಳಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಭಯಂಕರವಾದ ಬರಗಾಲ: ಸನ್ ೧೭೯೧ನೇ ವರ್ಷದ ಬರಕ್ಕೆ "ಡೋಗೀಬರ" ವೆಂಬ ಹೆಸರು ಬಿದ್ದದೆ; ಮನುಷ್ಯರ ತಲೆ ಡೋಗಿಗಳು ದಿಕ್ಕಿಲ್ಲದೆ ಉರುಳಾಡುತ್ತಿದ್ದದರಿಂದ ಅದರ ಸ್ಮರಣೆ ಜನರೊಳಗೆ ಇನ್ನೂ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಇರುತ್ತದೆ (ಕಥಾಗಿ. ೨೭೭). **ಡೌಗಿಬರ**: ಹಲವು ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆ 'ಡೌಗೀಬರ'ದಲ್ಲಿ ಆವನ ಸಮಾಪದ ಸಂಬಂಧಿಕರೆಲ್ಲರೂ ತೀರಿ ಹೋಗಿದ್ದರು (ಪಾತರ ೧೮): ಹಿರಿಯರು ಡೌಗಿಬರದಲ್ಲಿ ದಿನನಿತ್ಯ ಬಡವರಿಗೆಲ್ಲ ಕಾಳು ಹಂಚಿದ ಮೇಲೆ ತಾವು ಊಟ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರಂತೆ (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೦೭೫). [ಡೋಗಿ (<ಡೋವಿ) + ಬರ$_1$ (<ಬಱ)]

ಡೋಣಿ$_1$ 'ದೊಣೆ$_1$' ನೋ.

ಡೋಣಿ$_2$ 'ದೋಣಿ$_3$' ನೋ.

ಡೋಣಿಡು (ಕ್ರಿ). ನೀರು ತುಂಬುವ ದೋಣಿಯನ್ನು ಮುಂದೆ ಇಡು,- ಇರಿಸು: ಡೋಣಿಟ್ಟು ದನಕ್ಕೆ ನೀರೆಱೆವ ಸಂಭ್ರಮಮುಣ್ಮೆದುದೂರ ಪಕ್ಕದೊಳ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೦೦-೯೩).

[ಡೋಣಿ$_2$ (<ದೋಣಿ$_3$) + ಇಡು$_1$]

ಡೋಣಿವಟ್ಟೆ (ನಾ). (ನಡೆದಾಟದಿಂದ ಸವೆದು) ತಗ್ಗುಬಿದ್ದ ದಾರಿ: ನಡೆನಡೆದು ಬಿಂಗೆ ಡೋಣಿವಟ್ಟೆ ಬಿದ್ದಿರ್ದಪ್ಪುದು (ಸೌಂದಪು. ೦೫-೬೫).

[ಡೋಣಿ$_1$ (<ದೊಣೆ$_1$) + ಬಟ್ಟೆ$_1$]

ಡೋಣಿವೀೞ್ (ಕ್ರಿ). ಡೊಗರು ಬೀಳು; ಹಳ್ಳವುಂಟಾಗು; ಕುಳಿಯಾಗು: ಕರಿ ಪೊಣರ್ದೆಕ್ಕಲಂ ಮಲೆತು ಪೆರ್ಬುಲಿ ಪಾಯ್ದುಗಿಯಲ್ಕೆ ಡೋಣಿವಿಟ್ಟುರದ[ಪಾಠಾಂ. ದೋಱುವಿರ್ದುರದ]ಪಿಸುಟ್ಟಿ ಪೆರ್ದೊಡೆಯ ನುರ್ಗಿದ ದಂಡೆಯ ಭಂಗಿ ರೌದ್ರಮಾಗಿರೆ (ಜಗವಿ. ೧೬-೨೦).

[ಡೋಣಿ$_1$ (<ದೊಣೆ$_1$) + ಬೀೞ್$_1$]

ಡೋಣಿವೋಗು 'ದೊಣೆವೋಗು' ನೋ.

ಡೋಬಿ 'ಧೋಬಿ' ನೋ.

ಡೋಬಿಕಜ್ಜಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮರೋಗ, -ಕಜ್ಜಿ; ೯ ಅಗಸನು ಚರ್ಮರೋಗಿಯ ಬಟ್ಟೆಯೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿ ಒಗೆದಿರುವ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವುದರಿಂದ ಅಂಟುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಜ್ಜಿ: ಎಲ್ಲರ ಮನೆಯ ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಒಗೆಯುವ ಕಾರಣ, ಕಜ್ಜಿ, ಕುರು, ಡೋಬಿಕಜ್ಜಿ (Doby's itch) ಮುಂತಾದ ಚರ್ಮರೋಗಗಳು . . . ಅಗಸರ ಮನೆಯಿಂದ ಬಂದ ಮಡಿಬಟ್ಟೆಗಳಿಂದ ಒಬ್ಬರಿಂದ ಒಬ್ಬರಿಗೆ ಹರಡಬಹುದು (ಗೃಹವಿ. ೮೨). [ಡೋಬಿ (<ಧೋಬಿ) + ಕಜ್ಜಿ]

ಡೋಮೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ದೊಡ್ಡ ಡೋಲು: "ಯಶಃಪಟಃ, ಢಕ್ಕಾ - ೨ ಢವಣೆ ಹೆಸರು, ಅಂದರೆ ಡೋಮೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತ. ೫೪). 'ಡವಣೆ' ಪರಾ.. [?]

ಡೋಯಿಗೆ 'ಡೋವಿ' ನೋ.

ಡೋರಿಗೊರೆ 'ಡೋಜುಗೊಟೆ' ನೋ.

ಡೋರೆ 'ದೋರೆ$_1$' ನೋ.

ಡೋಲ (ಗು). ೧. ಚಂಚಲವಾದ; ಓಲಾಡುವ. (ನಾ). ೨. [ನಾಟ್ಯ] ಹದಿಮೂರು ಸಂಯುತ ಹಸ್ತಗಳಲ್ಲೊಂದು; ಎರಡು ಕೈಗಳನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಅಭಿನಯವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ವಿಧದ ಹಸ್ತಮುದ್ರೆ; ದೋಲ: ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಸಂಯುತ ಹಸ್ತಗಳು ಯಾವುವೆಂದರೆ – ೧. ಅಂಜಲಿ . . . ೮. ಡೋಲ . . . ೧೩. ವರ್ಧಮಾನ (ಅಭಾನ್ಯ. ೪೮). [ಸಂ.]

ಡೋಲಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ: ನೃತ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಂದಲ್ಲ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಡೋಲು, ಡೋಲಕ, ಡಮರು, ತಮಟೆ ಮೊದಲಾದು ವನ್ನು ಬಳಸುತ್ತಾರೆ (ಯಕ್ಷಬ. ೯೦). [←ಹಿಂ. ಢೋಲಕ್./ಸಂ. ಢೋಲಕ]

ಡೋಲಪಾದ (ನಾ). ೧. [ನಾಟ್ಯ] ಮಾರ್ಗ ಆಕಾಶಚಾರಿಗಳ ಅತಿಕ್ರಾಂತವೇ ಮೊದಲಾದ ೧೬ ಭೇದಗಳಲ್ಲೊಂದು; ಒಂದು ಕಾಲನ್ನು ಕುಂಚಿತಮಾಡಿ, ಎತ್ತಿ, ಎರಡು ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲೂ ತೂಗಿಸಿ ಹಿಮ್ಮಡಿಯನ್ನು ತನ್ನ ಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿ ನೆಲದ ಮೇಲಿಡುವುದು: ಎತ್ತಿರೆ ಕುಂಚಿತ ಪದಮಂ ಬಿತ್ತರದಿಂದೆರಡು ಕೆಲಕೆ ಡೋಲದ ಪಾಂಗಿಂ ಮತ್ತೆ ಹಿಮ್ಮಡದ ಕಡೆ[ಪಾಠಾಂ. ತೊಡೆ]ಯಂ ತೆತ್ತಿಸಿದೊಡೆ ಡೋಲಪಾದಚಾರಿಯೆನಿಕ್ಕುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೬-೪೮). ೨. [ನಾಟ್ಯ] ನೂರೆಂಟು ಕರಣಗಳಲ್ಲೊಂದು; ಊರ್ಧ್ವಜಾನು ಮತ್ತು ಡೋಲಪಾದಚಾರಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ದೋಲ ಹಸ್ತವನ್ನೂ ಮಾಡುತ್ತ ಅಭಿನಯಿಸುವುದು: ಸಮದೂರ್ಧ್ವಜಾನು ಪದದಿಂದಮ ನಿಂದುಂ ಡೋಲಪಾದಚಾರಿಯನೆಸಗಲ್ ಕ್ರಮದಿಂದೆ ಡೋಲ ಕರಮಂ ಸಮನಿಸಲದು ಡೋಲಪಾದಕರಣಮೆನಿಕ್ಕುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೪-೧೧೬). [ಡೋಲ + ಪಾದ]

ಡೋಲಫಲ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಹಣ್ಣು: ಕೋಲ ಚಂಪಕ ತಿಲಕ ಮುನಿ ತಕ್ಕೋಲ ಲುಂಗ ಲವಂಗ ಧಾತ್ರೀಡೋಲಫಲ ಭಲ್ಲಾತಕೀಕುಜಗಳು ವಿರಾಜಿಪವು (ಅನಂರಾ. ೪-೪-೨೭). [ಡೋಲ$_1$+ಫಲ]

ಡೋಲಾಗೃಹ (ನಾ). ಉಯ್ಯಾಲೆಯ ಮನೆ: ಇದೇ ಪದ್ಮಸರೋವರವು ಇದೇ ಡೋಲಾಗೃಹವು ಇದೇ ಕೃತಕಾದ್ರಿಯು (ಪುರುಜ. ೬-೩೬). [ಸಂ. (ಡೋಲಾ + ಗೃಹ)]

ಡೋಲಿ (ನಾ). ಮನುಷ್ಯರು ಹೊರುವ, ತೊಟ್ಟಿಲಿನಂತಹ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ವಾಹನ: ಇವರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು . . . ಡೋಲಿ ಮತ್ತು ಮೇನಾಗಳನ್ನು ಸಾಗಿಸುವುದಕ್ಕೂ ನೇಮಕವಾಗಿದ್ದರು (ಮಹಾಪಂ.II, ೨೦): ಕೊನೆಗೆ ಬೀಳಲುಗಳಿಂದ ಒಂದು ಡೋಲಿಯನ್ನು ಮಾಡಿ, ದೊಡ್ಡನನ್ನು ಮಲಗಿಸಿ ಕೆಲವರು ತಲೆಗೊಟ್ಟು, ಹೊತ್ತು ಮುಂದೆ ನಡೆದರು (ಕಾಲೂರ.೭, ಕಥಾಸಾರ). [←ಮರಾ. ಡೋಲೀ; ಹಿಂ. ಡೋಲೀ, ಡೋಲಾ./ಸಂ. ದೋಲೀ]

ಡೋಲು, ಡೊಳ್ಳು$_2$, ಡೋಳು, ಢೋಲು, ಢೋಳು, ದೋಲು, ದೋಳು$_1$ (ನಾ). ಎರಡು ಮಗ್ಗುಲಲ್ಲೂ ಬಾರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ದೊಡ್ಡ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ: "ಡೋಲು (ದೋಲು)–ಢೋಲ= ಒಂದು ಮಹಾವಾದ್ಯ" (ಕದ್ಯಕೋ. ೧೭); ಆಗ ಬಡಿಯಿತು ಡೋಲು ಬಡಬಡ (ಕಏಪು. ೩೮-೬); ಡೋಲು, ಶಹನಾಯಿ, ಕಾಳೆಗಳು ಸೊಕ್ಕಿ ಹಿಮ್ಮೇಳ ಒದಗಿಸುತ್ತವೆ (ಭಾರಜಾ. ೦೦೯); ನೃತ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಂದಲ್ಲ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಡೋಲು, ಡೋಲಕ, ಡಮರು, ತಮಟೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಬಳಸುತ್ತಾರೆ (ಯಕ್ಷಬ. ೯೧). **ಡೊಳ್ಳು$_2$**: ಧಡಲ್ಬಾಜಿ ಸಪ್ಪಳವ ಬೇಡುವದು ಡೊಳ್ಳು ಡೊಂಬರಾಟ (ಅರಳು. ೩೪೩-೯); ಲಗ್ನದ ದಿವಸ ಗಂಡಸರೂ ಹೆಂಗಸರೂ ಸಿಂದಿಯ ಕುಡಿದು ಕೊಳಲು ಡೊಳ್ಳುಗಳೊಂದಿಗೆ ಕುಣಿದ ಬಳಿಕ ಮದಿಮಕ್ಕಳ ಮೇಲೆ ಅಕ್ಕೀಕಾಳು ಹಾಕುವರು (ಕಭಾಗಿ. ೨೨೪): ಆ ಸೋಮವಾರ ಬೆಳಗಿನ ಝಾವದಲ್ಲಿ ಝುಗಂಝುಳ್ಳು ಝುಗಂಝುಳ್ಳು ಎಂಬ ಡೊಳ್ಳುಗಳ ನಿನಾದವು ಗಂಗನಹಳ್ಳಿಯನ್ನು ಜಾಗ್ರತಗೊಳಿಸಿತು (ಹಬ್ಬಬ. ೬೨). **ಡೋಳು**: ಕಹಳೆಗಳುನ್ನತ ಡೌಡೆ ನಿಸ್ಸಾಳ ಸನ್ನೆ ಡೋಳು . . . ಒದಱಿದವು (ಅಂಜಚ. ೬-೭೫): ಭೇರಿ ತಂಬಟ ಡೋಳು ಮುಂತಾದ ಬಹು ವಾದ್ಯ ಭೂರಿ ಬೊಂಬಾಳ ದೀವಿಗೆಯ ಪಾಠಿಯ ಪಟುಭಟರುಗಳು (ಮೋಹತ. ೧೧-೨೦); ಡೋಳಿನ ಕುದುರೆ ಡಮಾನದ ಮದಕರಿ (ಕಂನವಿ. ೧೯-೨೩); ಡೋಳು ಮೊದಲಾದಖಿಳವಾದ್ಯವ ಸೂಳವಿಸುತ (ಪ್ರಹ್ಲಾದ. ೯-೧೧): ಸಿಡಿಲನೊಂದು ಕೈಲಿ ಹಿಡಿದು ಬಾಸ ಡೋಳ ಬಡಿಯುತ (ಪಾಂಡಜ. ೯-೨೦). **ಢೋಲು**: ಕಷ್ಟತರವಾದ ಹೆಜ್ಜೆಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಢೋಲಿಗೆ ತಕ್ಕುದಾಗಿ ಕುಣಿಯುವುದುಂಟು (ಅಭಾವ್ಯ. ೧೧೩). **ಢೋಳು**: ಬೊಂಬುಳಿ ಢೋ[ಪಾಠಾಂ. ಡೋ]ಳು ನಿಸ್ಸಾಳ ಬೊಬ್ಬೆಯ ದನಿ ತುಂಬಿ ದುದೆಣ್ದೆಸೆಯನು (ಸೂಲಸೋ. ೫-೪೨). **ದೋಲು**: ಉಳಿದವರು ದೋಲು ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿದ್ದರು (ಕಕ್ರೂ. ೦೨): ತಾಳ ಬದ್ಧವಾಗಿ ಒಂದು ಕಡೆಯಿಂದ ದೋಲನ್ನೂ ಕಿಂಕಿಣಿಯನ್ನೂ ಬಾರಿಸ ತೊಡಗಿದರೆ (ದಾಲಪ್ರ. II, ೯೧೭). **ದೋಳು$_1$**: ದೋಳು ಬಡಿದು ಗೆರಸಿ ಮುಚ್ಚಿದ ಹಾಗೆ (ಗಾದೆ). [<ಸಂ. ಢೋಲ]

ಡೋಲೆ (ನಾ). ಉಯ್ಯಾಲೆ: ಝುಗಝುಗಿಪ ಡೋಲೆಯೊಳ್ ಕಾಮಿನಿಯ ರಾಗ ಲೀಲಾವಿನೋದದಿಂ ತೂಗಲು (ಸಾನಂಗ. ೩೫). [ಸಂ. ಡೋಲಾ]

ಡೋಲೋತ್ಸವ, ಡೋಳೋತ್ಸವ (ನಾ). ದೇವರನ್ನು ಉಯ್ಯಾಲೆ ಮೇಲೆ ಕೂಡಿಸಿ ಮಾಡುವ ಉತ್ಸವ: ಇವೊತ್ತು ಊರದೇವರ ಡೋಲೋತ್ಸವ ಇದೆ (ರೂಢಿ). **ಡೋಳೋತ್ಸವ**: ಶ್ರೀಹಯಗ್ರೀವ ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣ ದೇವರವರ ಡೋಳೋತ್ಸವದ ಬಗ್ಗೆ (ಹ್ಯಆರ. ೦೯೩೮, ೨೭-೨; 1816). [ಸಂ. (ಡೋಲಾ + ಉತ್ಸವ)]

ಡೋವಿ, ಡವಿಗೆ, ಡವುಗೆ, ಡೊಗೆ, ಡೊವಿಗೆ, ಡೋಗಿ, ಡೋಯಿಗೆ, ಡೋವಿಗೆ, ಡೋವೆ, ಡೌಗಿ, ಡೌಗೆ (ನಾ). ೧. ತಲೆಯ ಚಿಪ್ಪು; ತಲೆಬುರುಡೆ; ಕರೋಟಿ: ವೇದಂಗಳಂ ಕೇಳು ನೆಂಟುದೊಡೆ ಬಟುನುಡಿಯೊಳಾದ ಫಲವೇನು ನಾಲಗೆಯ ಸಡಗೆರ ಡೋವಿಗಾದುದಪವೃತ್ತಾ (ಲಶಿಚಂ. ೮-೬). **ಡವಿಗೆ**: ೧. ಪಾಕ ಮಾಡುವ ಭಾಂಡ ಸೊಣಗನ ಡ[ಪಾಠಾಂ. ಡೊ]ವಿಗೆಯುಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೬೦೪): ಹೋಡುಗೈಯೊಳಗೆ ಡವಿಗೆಯನು ಹಿಡಿಯುತಲಿ ಬೇಡಿ ಉಂಡವನೆ (ಕನ್ನಜಾ. ೩೦೮); ಅಲ್ಲೊಂದು ಮನುಷ್ಯ ಡವಿಗೆ ಕಂಡಿತು (ಮೂಪಾಸಾ. ೨೦). ೨. ಟೊಳ್ಳಾದ ದಪ್ಪ ಬಿದಿರು: "ಡವಿಗೆ – ದೊಡ್ಡ ತೊಳ್ಳು ಬಿದಿರು" (ಜಾನಕೋ. ೬೨). **ಡವುಗೆ**: ೧. ಯೇಸುವಿನ ಚಿತ್ರದಲ್ಲಿ ಯೇಸುವಿನ ಕಾಲ ಬುಡದಲ್ಲಿ ಒಂದು ತಲೆಯ ಡವುಗೆ ಇದೆ (ಗೊಲ್ಗೊಥಾ. ೦೮, ಟಿಪ್ಪಣಿ); ಅದು ಪ್ರಾಚೀನಕಾಲದ ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನ ಡವುಗೆಯಾಗಿರಬಹುದೆಂಬ ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಇದೆ (ಮತಂಪ. ೨೨).

ಡೊಗೆ: ೧. ಒಟ್ಟೆಯೆಲುಗಳ ಕುಂಡಲಗಳಿಂದೆ ಕರಿಶಿರದ ಡೊಗೆಯ ಸಲಿಲದ ಕಮಂಡಲದಿಂದೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೬-೨೪); ಆನೆಯ ತಲೆಯ ಡೊಗೆಯೋ ಅವನ ಕಮಂಡಲು (ಚಿದುರಿ. ೭೬). **ಡೊವಿಗೆ:** ೧. ಡೊವಿಗೆ ವ್ಯುತ್ಕ್ರುವಿನ ಸುಡಿಗೊಳಗಾಯಿತ್ತು (ಬಸವ. ೫೬೯). **ಡೋಗಿ:** ೧. ಕೊರಳಿಗೊಂದಿದ ಗಂಡಮಾಲೆ ಡೋಗಿಯ ಹುಣ್ಣು ಶಿರಕೆ ಬೆನ್ನಿಗೆ ಜರಡಿಹುಣ್ಣು (ಮಲ್ಲಜ. ೧೦-೨೪). **ಡೋಯಿಗೆ:** ೧. ಆಯುಧಧ ಹರಹುಗಳ ತಲೆಗಳ ಡೋ [ಪಾಠಾಂ. ದೋ]ಯಿಗೆಯ ಕಡಿಖಂಡಮಯದ ಮಹಾಯತದ ರಣದೊಳಗೆ ಬಂದನು ಭೀಷ್ಮನಿದ್ದೆಡೆಗೆ (ಕುಮಾವ್ಯದ್ರೋ. ೧-೨೦). **ಡೋವಿಗೆ:** ೧. ನೆಲಕ್ಕೊಲೆವ ಡೋವಿಗೆ . . . ದರ್ಪವಳಿದವಯವಂ ಮೆಱೆವ ಘೋರತಪ ದಚಲಿತರನೀಕ್ಷಿಸಿದನವನೀಶನು (ಹಚಕಾ. ೬-೩೫). **ಡೋವೆ:** ೧. ಹೊರ ಕುಲದವನಂತೆ ಶಿರದ ಡೋವೆಯೊಳು ತಾ ತಿರಿದು ತಿಂಬುವನೆಂದು ಹರನ ಜರಿದು (ಮೃಡಾರ. ೦೦೬-೩೩). **ಡೌಗಿ:** ೧. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ದಿಂಡಗಳೂ ಹಲವು ಡೌಗಿಗಳೂ ಬರುತ್ತಿದ್ದವು (ಜನನಾ. VII, ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). 'ಡೌಗಿಬರ' ಪರಾ. ೨. 'ಡೌಗಿಕೊಳವಿ' ಪರಾ. **ಡೌಗೆ:** ೧. "ಒಡು = ೧. ಒಡಕ ಗಡಿಗೆ. ೨. ತಲೆಯ ಡೌಗೆ" (ಗಂಗಾಮ. ೫೯).

ಡೋಗಿಯ ಬರ = ಡೋಗಿಬರ: ತುಸು ದಿವಸಗಳಲ್ಲಿ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಡೋಗಿಯ ಬರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು (ಗುರುಪ್ರ. ೬).

[←ಮರಾ. ಡೋಈ]

ಡೋವೆ 'ಡೋವಿ' ನೋ.

ಡೋಹ 'ಡೋಹರ' ನೋ.

ಡೋಹರ, ಡೋಹ, ಡೋಹಾರ, ಢೋರ (ನಾ). ಚಂಡಾಲ ಜಾತಿಯವನು: ಅಪ್ಪನು ನಮ್ಮ ಮಾದರ ಚನ್ನಯ್ಯ ಬೊಪ್ಪನು ನಮ್ಮ ಡೋಹರ ಕಕ್ಕಯ್ಯ (ಬಸವ. ೩೪೮); ಬೇಡಂಗೆ ಡೋಹ[ಪಾಠಾಂ. ಹಾ]ರಂಗೆ ಹೊಲೆಯಂಗೆ ರೂಢಿಗೀಶ್ವರನೊಲಿದ ಪರಿಯ ನೋಡ (ಅಂಬಿವ. ೪೦೩-೬೦೦); ವರ ಡೋಹರ ಕಕ್ಕಯ್ಯಂ ಛರಗುರು ಶಿವಲಿಂಗಭಕ್ತನೀ ವಸುಮತಿಯೊಳ್ (ವೃಷವಿ. ೩೮-೧೦೪). **ಡೋಹ:** ಪೇಸಿಕೆಯಿಲ್ಲದಾ ಪೊಲೆಯ ಮಾದಿಗ ಕೀಲಿಗ ಡೊಂಬ ಡೋಹನತ್ಯಾಸುರಕರ್ಮಿ ಕಳ್ಳ ಗುಹಿ ತೊನ್ನರೊಳಾದೊಡುರುಳ್ವ . . . ಸೂಳೆ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೧೦೦೨); ಮಾದಾರ ಕೇರೆಲ್ಲ ಮೊದಲಿಗೆ ಹೊರಟೀತು ಅದು ನೋಡಿ ಡೋಹರೆಲ್ಲರು ಮುಗ್ಗಿದರು (ಸಿದ್ಧಪು. ೪-೭೪). **ಡೋಹಾರ:** ಸೆಟ್ಟಿಯೆಂದೆಂಬೆನೆ ಸಿರಿಯಾಳನ ಮಡಿವಾಳನೆಂದೆಂಬೆನೆ ಮಾಚಯ್ಯನ ಡೋಹಾರನೆಂದೆಂಬೆನೆ ಕಕ್ಕಯ್ಯನ (ಬಸವ. ೩೪೪); ಈತನೆ ಮೇದಾರ ಕೇತಯ್ಯನೆಂಬಾತನೀತನೇ ಡೋಹಾರ ಕಕ್ಕಯ್ಯನೆಂಬಾತನು (ಚಬಪು. ೫೭-೫೭). **ಢೋರ:** ಪೂರ್ವದ ಋಷಿಗಳೆಲ್ಲರು ಕಮ್ಮಾರ, ಮಚ್ಚಿಗಾರ, ಢೋರ, ಕಬ್ಬಲಿಗ, ನಾಯಿದ ಮೊದಲಾದ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವರಾದಾಗ್ಯೂ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೨೯೭); ಚರ್ಮಕ್ಕೆ ಕರೆ ಹಾಕುವುದೇ ಢೋರರ ಮುಖ್ಯ ಹೋರೆಯು (ಕಭಾಗಿ. ೨೦೯).

[←ಮರಾ. ಡೋಹರ್, ಡೋಹಾರ್, ಢೋರ್]

ಡೋಹಾರ 'ಡೋಹರ' ನೋ.

ಡೋಳಾಕೇಳಿ (ನಾ). ಉಯ್ಯಾಲೆಯ ಆಟ: ಡೋಳಾಕೇಳಿಯ ಕಂದುಕ ಕೇಳಿಯ . . . ದಿನದದೊಳೆ ಸತಿಯನವರೊಸೆಯಿಸಿದರ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೮೨).

[ಸಂ. ಡೋಲಾಕೇಲಿ (ಡೋಲಾ + ಕೇಲಿ)]

ಡೋಳು 'ಡೋಲು' ನೋ.

ಡೋಳೋತ್ಸವ 'ಡೋಲೋತ್ಸವ' ನೋ.

ಡೋಱು 'ಡೊಂಗಱು' ನೋ.

ಡೋಱುಗಳೆ 'ಡೋಱುಗಳೆ' ನೋ.

ಡೋಱುಗೊಱೆ 'ಡೋಱುಗೊಱೆ' ನೋ.

ಡೋಱುದಲೆ (ನಾ). ಡೊಗರು ಬಿದ್ದ ತಲೆ; ಕುಳಿಬಿದ್ದ ತಲೆ: ಶರಧಿಯಲಿ ಹುಟ್ಟಿರ್ದ ವಿಷದಲಿ ಕರಿಕುದಲೆಯಾದವರು ಅಂಧಾಸುರನ ಬಿಡಿಸಲು ಹರನು ಹೊಡೆದಾ ಡೋಱುದಲೆಯವರು (ಶಾಶಿರಾ. ೨೧-೧೬).

[ಡೋಱು (<ಡೊಂಗಱು) + $ತಲೆ_1$]

ಡೋಱುವೋಗು 'ಡೋಱುವೋಗು' ನೋ.

ಡೋಱು 'ಡೊಂಗಱು' ನೋ.

ಡೋಱುಗಲೆ (ನಾ). ಸೀಳಿದ ಗುರುತು; ಗಾಯದ ಚಿಹ್ನೆ: ಸುರಪತಿಯ ಮೋಱುಯಲೀತಸೆಱಗಿದ ಡೋಱುಗಲೆ[ಪಾಠಾಂ. ಳೆ]ಯದೆ ಭೂತಳಾಧಿಪ ನೋಡು ದೇವಾಂತಕ ನಿಶಾಚರನ (ತೊರರಾ. ೬-೨೦-೩೮).

[ಡೋಱು (<ಡೊಂಗಱು) + $ಕಲೆ_2$]

ಡೋಱುಗಳೆ, ಡೋಱುಗಳೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೀಳು; ತೂತುಮಾಡು; ಕೊರೆ; ಕತ್ತರಿಸು: ಐದಾಱು ಶರದಲಿ ಕರ್ಣನೆದೆಯನು ಡೋಱುಗಳೆಯಲು ಬಳಲಿದನು ಪೂರಾಯ ಘಾಯದಲಿ (ಕುಮಾವ್ಯದ್ರೋ. ೫-೨೮); ತೊಡೆಯನು ಡೋಱುಗಳೆವ ಪುಳುವಿಗಿನಸುತನು ಬಳಲಿ ಮೈಮಱೆದೊಱಗಿದ ರಾಮಗೆ ನಿದ್ದೆಯಳಿವುದೆಂದು ಚಿಂತಿಸಿದ (ಕರ್ಣವ್ಯ. ೪-೮); ಪಾರ್ಥಿಯ ಶಿಲೀಮುಖಾಳಿ . . . ಸ್ಯಂದನವಿತಾನವುಂ ಡೋಱುಗಳೆದುದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೨-೪೨). ೨. ಸೀಳಿ ಹೋಗು; ಬಿರಿ; ಭಂಗಹೊಂದು; ಡೊಗರುಬೀಳು: ಎದೆ ಡೋಱುಗಳೆವಂತೆ ತಿವಿದುರುಳಿಸಿದ (ಭೃರವೇ. ೩-೦೩). **ಡೋಱುಗಳೆ:** ೨. ಡೋಱು[ಪಾಠಾಂ. ಱು]ಗಳೆದುದು ಗರ್ವಪರ್ವತಂ (ಲಶಿಚಿಂ. ೩೩-೨೬).

[ಡೋಱು (<ಡೊಂಗಱು) + $ಕಳೆ_1$]

ಡೋಱುಗೊಱೆ, ಡೋರಿಗೊರೆ, ಡೋಱುಗೊಱೆ (ಕ್ರಿ). ತೂತುಕೊರೆ; ರಂಧ್ರಮಾಡು; ಸೀಳು; ಛಿದ್ರಿಸು: ರಕ್ತಮಾಂಸಾಹಾರಿಯಾದ ದುಷ್ಕೀಟಕವೊಂದೈತಂದು ಕರ್ಣನ ತೊಡೆಯಂ ಡೋಱುಗೊಱೆದು ರಕ್ತಮನೀಂಟಿ ಮಾಂಸಮಂ ಭಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರಲಾಗಿ (ಭಾರಶಾಂ. ೩). **ಡೋರಿಗೊರೆ:** ಕಿನಿಸಾಂತು ಶರವರ್ಷಮಂ ಕರೆಯಲಸುರರಂ ತನುಗಳಂ ಡೋರಿಗೊರೆಯಲ್ಕಮಮ ದೈತ್ಯರನುಪಮಿತ ಖಡ್ಗ ತೋಮರ ಗದೆಗಳಿಂದಂತವಂ ಖಂಡಿಸುತಾಗಳು (ಘೋರಾಸು. ೬). **ಡೋಱುಗೊಱೆ:** ಕುಂತವೆರ್ದೆಯನು ಡೋಱುಗೊಱೆದಂತೆ (ಚಿಕಸ. ೨೬).

[ಡೋಱು (<ಡೊಂಗಱು) + $ಕೊಱೆ_1$]

ಡೋಱುನೊಸಲು (ನಾ). ಕುಳಿಯಾದ ಹಣೆ; ಹಳ್ಳವಿರುವ ಹಣೆ; ತಗ್ಗಿರುವ ಲಲಾಟ: ಏಳನೆಯ ಬಾಗಿಲಲಿ ಡೋಱುನೊಸಲಿನ ಕಿಱುಬೆಮರ ಕಾಹೇಱುದಕ್ಷಿಯ ಸರಭಸದ ಪಡಿಹಾಱರಿಬ್ಬರು ನಿಂದಿರಲು (ನಿಭಾಗ. ೩-೬-೮).

[ಡೋಱು (<ಡೊಂಗಱು) + ನೊಸಲು (<ನೊಸಲ್)]

ಡೋಱುಮೈ (ನಾ). ಗೂಡುಬಿದ್ದ ಮೈ; ಜೀರ್ಣವಾದ ದೇಹ: ಡೋಱುಮೈಯಾದ ಮುದುಕಿಹೋಹುದಱಿಂದ ಕಾಱುಕೊಂಡುಣ್ಣೊ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೭೯೭). [ಡೋಱು (<ಡೊಂಗಱು) + ಮೈ (<ಮೆಯ್)]

ಡೋಱುವೋಗು, ಡೋಱುವೋಗು, ದೋಱುವೋಗು (ಕ್ರಿ). ಡೊಗರು ಬೀಳು; ಹಳ್ಳವಾಗು; ಕುಳಿಬೀಳು; ಸೀಳಿಹೋಗು; ಬಿರಿ: ಕೀಱು ಕಾಲಿಡೆ ದಿಕ್ಕರಿಗಳೆದೆ ಡೋಱುವೋಗಲು ಸರ್ವ ಲಗ್ಗೆಯಲೇಱುತೀ ದಳ (ಕುಮಾಕ. ೧೫-೨೦); ಬಿದ್ದನು ಘಾತಿಯಲಿ ಧರೆ ಶೈಲ ವನ ಸಹಿತ ಡೋಱು ವೋಗಲು (ನಿಭಾಗ. ೧೧-೩೨-೧೪). **ಡೋಱುವೋಗು:** ಡೋಱುವೋದುವು ತೋಳು ನೆತ್ತರ ಕಾಱು ರಾವಣ ಗಂಡುಗೆಟ್ಟನು (ಶಾಶಿರಾ. ೨-೩೦); ಬೀಸಿ ಬಾಲದಿ ಗೋಣ ಬಿಗಿದನು ಸಾಸಿಗನ ಶಿರ ಡೋಱುವೋದುವು (ಶಾಶಿರಾ. ೨೨-೧೧). **ದೋಱುವೋಗು:** ಮಿಱು ಪೊಗುವ ಅಂಗಜನ ಶರದಲಿ ದೋಱು ವೋಯಿತು ಹೃದಯ (ಕುಮಾವಿ. ೨-೧೦).

[ಡೋಱು (<ಡೊಂಗಱು) + $ಪೋಗು_1$]

ಡೋಟುಹೃದಯ (ನಾ). ಸೀಳಿದ ಎದೆ; ಡೊಗರುಬಿದ್ದ ಎದೆ: ಹೋರುಗಳೆದಕ್ಷಿಯಿಂ ಡೋಟುಹೃದಯಂಗಳಿಂ (ಲಕಿಚಿಂ. ೩೭-೨೬).
[ಡೋಟು (<ಡೊಂಗಟು) + ಹೃದಯ]

ಡೋಟನಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೋಳಾಗಿಸು; ಸೀಳಿಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡು; ಡೊಗರು ಬೀಳಿಸು: ಶರಗಳಿಂದೆಚ್ಚವರ ತನುಗಳಂ ಡೋಟನಿಸಿಯುತ್ಕ್ಷ ಸಾರಥಿ ತೇರ್ಗಳಂ ತಿರುವನೇಟಿಸಿದ ಬಿಲ್ಗಳಂ ಕಡಿಕಡಿದು (ಜಬಪು. ೪೯-೨೨).
[ಡೋಟು (<ಡೊಂಗಟು) + ಎನಿಸು$_1$]

ಡೌಗಿ 'ಡೋವಿ' ನೋ.

ಡೌಗಿಕೊಳವಿ (ನಾ). ಟೊಳ್ಳಾದ ದಪ್ಪ ಬಿದಿರಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕೊಳವೆ; ದಪ್ಪಬಿದಿರಿನ ಅಂಡೆ: ಹಪ್ಪುಹಾಕಿ ಬೆಣ್ಣೆತೆಗೆಯಲು ಚರ್ಮದ ಚೀಲ, ಡೌಗಿಕೊಳವಿಯನ್ನೂ, ಚಹಾ ತಯಾರಿಸಲು ದನ, ಕುರಿ, ಮನುಷ್ಯರುಗಳ ಹಿಕ್ಕೆಗಳನ್ನೂ ಉರಿಹಚ್ಚುತ್ತಾರೆ (ಕೈಲಾಸ. ೩೨).
[ಡೌಗಿ (<ಡೋವಿ) + ಕೊಳವಿ (<ಕೊಟವಿ)]

ಡೌಗಿಬರ 'ಡೋಗಿಬರ' ನೋ.

ಡೌಗೆ 'ಡೋವಿ' ನೋ.

ಡೌಡೆ 'ಡವುಡೆ$_1$' ನೋ.

ಡೌಡೆವಟ (ನಾ). ೧. ಡವುಡೆಯೆಂಬ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ. ೨. ಡವುಡೆ ವಾದ್ಯದ ಶಬ್ದ: ನೆರೆದು ಪಳಂಚುವ ಕಾಲುಂಗುರದ ರವಂ ಮುಂದೆ ಡೌಡೆವಟಯಂ ಪೋಲುತ್ತಿರೆ (ಗಿರಿಕ. ೭-೩೦).
[ಡೌಡೆ (<ಡವುಡೆ$_1$) + ಪಟ$_1$]

ಡೌಲು, ಡವಲು, ಡವುಲು (ನಾ). ೧. ರೀತಿ; ಪ್ರಕಾರ. ೨. ಬಿಣಹೆಮ್ಮೆ; ಬರಿಯ ಬಡಾಯಿ; ಆಡಂಬರ: ಅಲ್ಲೊಂದು ಇಲ್ಲೊಂದು ಬಣ್ಣದ ನೂಲು ಬೆತ್ತಲೆ ಬದುಕ ಸುತ್ತಿ ತೋರಿಸುತ್ತಿದೆ ಡೌಲು (ನೆಲಮು. ೩೦-೧); ಇದರೊಳಗೆ ನಾನು ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳತಕ್ಕದ್ದೇನೂ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಡೌಲಿನ ಮಾತು ಹೇಳಿ (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೯೩). ೩. ದೊಡ್ಡಸ್ತಿಕೆ; ಘನತೆ; ವೈಭವ: ಬೆಳಗಿನ ಸ್ವಚ್ಛಂದ ಗಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಡೌಲಿನಿಂದ-ಹಾರತೊಡಗಿದ ಆ ತ್ರಿವರ್ಣಧ್ವಜವನ್ನೆ ಅರೆಕ್ಷಣ ಪ್ರೀತಿ ಅಭಿಮಾನಗಳಿಂದ ನಿಟ್ಟಿಸುತ್ತಿದ್ದ (ಆಗಸ್ಟ್. ೧೮); ದೊಡ್ಡ ಸಂಬಳ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು, ಮೂರಂಗುಲ ಜರಿಅಂಚಿ ರುಮಾಲು ಹಾಕಿಕೊಂಡು, ಡೌಲಿನಲ್ಲಿ ಅಮಲ್ದಾರರುಗಳು ಕಾಲಹಾಕು ತ್ತಿದ್ದರು (ನಟಸಾ. ೨). ೪. ದರ್ಪ; ಠೀವಿ: ಪಂಡಿತರ ಸಭೆಗೆ ಓರ್ವನು ಬಹಳ ಡೌಲಿನಿಂದ ವಸ್ತ್ರಾಲಂಕಾರಭೂಷಿತನಾಗಿ ಬಂದನಂತೆ (ಶಾಲಂಶಾ. ೩೮). **ಡವಲು:** ೫. ಅಂದಾಜು; ಊಹೆಮಾಡುವಿಕೆ. 'ಡವಲುಕಟ್ಟು' ಪರಾ. **ಡವುಲು:** ೨. 'ಡವುಲುಕೊಚ್ಚು', 'ಡವುಲುದಾರ' ಪರಾ. ೫. 'ಡವುಲಂದಾಜು', 'ಡವುಲು ಜವಾಬಂದಿ' ಪರಾ. **ಡೌಲು:** ೨. ಈಗ ನನ್ನ ಮ್ಯಾಗೆ ಡೌಲ ಬಡೀತಾನ (ಪುರುಜ. ೦೦೯).
[←ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ಡೌಲ್]

ಡೌಳಿ 'ಟವಳಿ' ನೋ.

ಡ್ಯಾಲಿಯಾ 'ಡೇಲಿಯಾ' ನೋ.

ಡ್ರಮ್ಮು (ನಾ). ಪೀಪಾಯಿ: ಈ ಕೆಳಗಿನ ಇನ್ನೂ ಹತ್ತಾರು ತದ್ಭವಗಳನ್ನು ಈ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಬಹುದು. ಉದಾ . . . ಬಾಟ್ಲಿ; ಆಸ್ಪತ್ರೆ; ಡ್ರಮ್ಮು (ಭಾಷಾಶಾ. ೧೭೭). [←ಇಂ. Drum]

ಡ್ರಾಮು (ನಾ). ಮದ್ಯ ಮೊದಲಾದ ದ್ರವಗಳ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಅಳತೆ: ನಾಲ್ಕು ಡ್ರಾಮು ಸೆರೆ ಎಂಟು ಡ್ರಾಮು ಕೋಪ (ಬಂಗಬ. ೧೧).
[←ಇಂ. Dram]

ಡ್ರಿಲ್ಲು (ನಾ). ಕವಾಯಿತು; ವ್ಯಾಯಾಮ ಶಿಕ್ಷಣ: ಕರಡಿ ಕಪಿಗಳಿಗಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತಿದೆ ಡ್ರಿಲ್ಲು (ಕೋಗಿಲೆ. ತ-೪೭).
[←ಇಂ. Drill]

ಡ್ರೈವರು (ನಾ). ಮೋಟಾರುಬಂಡಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ನಡಸುವವನು; ಸಾರಥಿ; ಚಾಲಕ: ನಮ್ಮ ಕಾರಿಗೆ ಒಬ್ಬ ಡ್ರೈವರು ಬೇಕಾಗಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). [←ಇಂ. Driver]

❋

ಢ

ಢ (ನಾ). ೧. ಕನ್ನಡ ವರ್ಣಮಾಲೆಯ ಮೂವತ್ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಕ್ಷರ. ೨. [ಗಣಿತ] ನಾಲ್ಕು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ: "ಘಢಭವಂ ನೆಟ ನಾಲ್ಕು" (ಪಂಗರಾ. ೦೦೪-೦೦).

ಢಂ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ; ಪಟಾಕಿ ಮೊದಲಾದ ಸಿಡಿಮದ್ದುಗಳು ಸಿಡಿಯುವಾಗ ಅಥವಾ ಕೋವಿ, ಫಿರಂಗಿ, ಪಿಸ್ತೂಲು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಗುಂಡು ಹಾರಿಸುವಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ಶಬ್ದ.

ಢಂಕೃತಿ (ನಾ). ಢಂ ಎಂಬ ಧ್ವನಿ: ಹೈದರನಿಗೆ ಈ ಫಿರಂಗಿಗಳ ಢಂಕೃತಿಯು ಆಶ್ಚರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿತು (ಒಡಳ. ೮೩). [ಸಂ.]

ಢಕಲಪಟ್ಟಿ, ದಕಲುಪಟ್ಟಿ, ಢಕಲ್ಪಟ್ಟಿ (ನಾ). (ಉಕ) ೧. ಕೆಲಸವನ್ನು ಮುಂದೂಡುವುದು. **ದಕಲುಪಟ್ಟಿ:** ೨. ಚಕ್ಕರು; ತಪ್ಪಿಸುವಿಕೆ: ಬರುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಹೇಳಿ ದಕಲುಪಟ್ಟಿ ಕೊಟ್ಟ (ರೂಢಿ). ೩. ನೂಕುವಿಕೆ; ದಬ್ಬಿ ಹೊರಗೆ ಹಾಕುವಿಕೆ; (ಕೆಲಸದಿಂದ) ವಜಾ ಮಾಡುವಿಕೆ; ಅವನಿಗೆ ದಕಲುಪಟ್ಟಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟುಬಿಡುತ್ತಿದ್ದರು. (ಬಂಗಾರ್ಪ್ಪ ೩೧). **ಢಕಲ್ಪಟ್ಟಿ:** ೩. ರಂಗಣ್ಣನಿಗೆ ಹೊಸಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ 'ಢಕಲ್ಪಟ್ಟಿ' ಹೊನ್ನಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಧಚಂದ್ರಪ್ರಯೋಗ (ದುಂಬಿಕ ೧೭೧).
[←ಮರಾ. ಢಕಲ್‌ಪಟ್ಟೀ]

ಢಕಲಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮುಂದಕ್ಕೆ ತಳ್ಳು; ನೂಕು; ದೂಡು: ಪೆಟ್ರೋಲು ಮುಗಿದು ಕಾರನ್ನು ಢಕಲಾಯಿಸಬೇಕಾಯಿತು (ರೂಢಿ).
[ಢಕಲಾ$_1$ (P ←ಮರಾ. ಢಕಲಣೇ) + - ಇಸು$_3$]

ಢಕಾಯಿತ 'ಡಕಾಯಿತ' ನೋ.

ಢಕಾಯಿತಿ 'ಡಕಾಯಿತ' ನೋ.

ಢಕಾರ (ನಾ). ಢ ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ. [ಸಂ.]

ಢಕ್ಕ (ನಾ). = ಡಕ್ಕೆ೧: ಮುರಜಿ ಢಕ್ಕಂ ವೀಣೆ ಡಮರು ಕಾಳಂ ಮೇಳಂ (ಸಿದ್ಧಕಾ. ೮-೯). [ಸಂ. ಢಕ್ಕಾ]

ಥಕ್ಕರ 'ಡೊಕ್ಕರ$_4$' ನೋ.

ಥಕ್ಕಾಮುಕ್ಕಿ 'ಧಕ್ಕಾಮುಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಥಕ್ಕಾರವ (ನಾ). ಥಕ್ಕೆಯು ಶಬ್ದ : ದಳದ ಬಂಭಾರವಂ ರಣ ಕಿಲಕಿಲಾರವಂ ಪಟಹ ಥಕ್ಕಾರವಂ ಪುದಿದ ನಾನಾರವಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೨-೪). [ಸಂ. (ಥಕ್ಕಾ + ರವ)]

ಥಕ್ಕಳಿ (ನಾ). ಇಂದು ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕೆಲಸವನ್ನು ನಾಳೆಗೆ ನೂಕುವುದು ಅಥವಾ ತಾನು ಮಾಡಬೇಕಾಗಿ ಬಂದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಉಪಾಯದಿಂದ ಇನ್ನೊಬ್ಬನ ಮೇಲೆ ಹೇರುವುದು: ಕಾಲಯವನನು ಕಾಯದಿಂದವೆ ಬೀಳಿಸಿದೆ ಮಾಗಧನನಾ ಪರಿ ಸೀಳಿಸಿದೆ ಭೀಷ್ಮಾದಿಗಳ ಸೋಲಿಸಿದೆ ಸಾಮದಲಿ ಡಾಳನತಿ ಥಕ್ಕಳಿಯ[ಪಾಠಾಂ. ಡೊಂಕಣಿಯ] ಠಕ್ಕಿನ ಠೌಳಿಕಾಟನು ನಿನ್ನ ಮಾಯೆಯ ಹೇಳಲಮ್ಮೆನು ಕೃಷ್ಣ ಕರುಣಿಸು ಕರ್ಣನಾರೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೬-೨೬). [← ಮರಾ. ಥಕಲ್]

ಥಕ್ಕೆ (ನಾ). =ಡಕ್ಕೆ೧ : ಥಕ್ಕೆ ಡಮರುಗ ಮೊಳಗಿದವು (ತೊರರಾ. ೬-೨೦-೪೩); ಇಂತಷ್ಟಾವರಣದೊಳಗೊಂದೊಂದನೇ ನಂಬಿ ಕಂತುಹರನೊಲವ ಪಡೆದವರು ಪಲಕೆಲರುಂಟು ಸಂತಸದಿ ತಿಳಿದು ನಂಬುವುದೆಂದು ಸಾಱುತ್ತ ಥಕ್ಕೆಯುಂ ಬಾಜಿಸುತ್ತ (ಪ್ರಾಥರಾ. ೬-೪೧) ; ಪಟಹ ತಮ್ಮಟ ಥಕ್ಕೆ ಡವುಡೆ ಕಹಳಾಸಮುತ್ಕಟ ನಾದಮಳ್ಳಿಱಿಯೆ (ಜಬಪು. ೦೬-೦೩). [ಸಂ. ಥಕ್ಕಾ]

ಥಕ್ಕೆವಾಜಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಡಕ್ಕೆಯನ್ನು ಬಾರಿಸು. ೨. (ಆಲಂ) ಭಯದಿಂದ ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಡಬಡಬ ಎಂಬ ಶಬ್ದ ಉಂಟಾಗು ; ಎದೆಗುಂಡಿಗೆ ಡವಡವನೆ ಬಡಿದುಕೊಳ್ಳು : ದೆಸೆಯೊಳ್ ನಿಶ್ಚಳಮಿರ್ಪ ದೇವರೆರ್ದೆ ಥಕ್ಕಾಧ್ವಾನದಿಂ ಥಕ್ಕೆವಾಜಿಸೆ . . . ವೀರಾರಿನೃಪಾಳರಂ ಬರಿಸಿದಂ ಮೂವಿಟ್ಟಿಗಂ ಬಿಟ್ಟಿಗಂ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೨೩-೨೩ ; 1224). 'ಡಕ್ಕೆವಾಜಿಸು' ಪರಾ. [ಥಕ್ಕೆ + ಬಾಜಿಸು]

ಥಗೆ 'ದಗೆ$_1$' ನೋ.

ಥಗೆವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಸೆಕೆಯನ್ನು ಹೊಂದು; ಉಷ್ಣತೆಯನ್ನು ಪಡೆ; ಕಾವೇರು: ಥಗೆವಡೆದೊಡಲೊಳು ಸ್ಫೋಟಕವೆದ್ದು ನಾಲಗೆ ನುಡಿಗೆಟ್ಟುವೆ (ಮೋಹತ. ೯-೦೪). [ಥಗೆ (<ದಗೆ$_1$) + ಪಡೆ$_1$]

ಥಣ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ ; ಘಂಟೆ, ಜಾಗಟೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಬಡಿದಾಗ ಹುಟ್ಟುವ ಧ್ವನಿ.

ಥಣಥಣ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ವೀರಘಳಕದ ಘಂಟೆ ಥಣಥಣಂ ಥಣಮೆನಲು (ಬಣಾರ. ದೇ. ೦೦೬-೨೧).

ಥಣಥಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಥಣಥಣ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು : ಜಾಗಟೆ–ಗಂಟೆಗಳು ಥಣಥಣಿಸುವುವು (ಕನ್ನಡಾ. ೦೩). [<ಥಣ + – ಇಸು$_3$]

ಥಣತ್ಕೃತ (ನಾ). ಥಣಥಣ ಎಂಬ ಶಬ್ದ ; ಘಂಟೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಶಬ್ದ : ಉಲಿವ ಘಂಟೆಯ ಥಣತ್ಕೃತವೋಗೆಯೆ (ಜಬಪು. ೪೬-೩೩). [ಸಂ.]

ಥಣಾಡಂಗುರ, ಡಣಾಡಂಗುರ, ಡಾಣಾಡಂಗರ, ಡಾಣಾಡಂಗುರ, ಥಾಣಾಡಂಗುರ (ನಾ). ಘಂಟಾಘೋಷವಾಗಿ ಸಾರಿದುದು ; ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದ ವಿಷಯ; ಬಹಿರಂಗವಾದುದು; ಪ್ರಚಾರವಾದುದು: ಇವಳ ಪವಿತ್ರ ಕತೆ ಇಡೀ ಗುಜ್ಜರಬೆಟ್ಟನಲ್ಲಿ ಥಣಾಡಂಗುರವಾಗಲಿಲ್ಲವೇ? (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೩೭). **ಡಣಾಡಂಗುರ** : ಇದು ಡಣಾಡಂಗುರವಾಗಿ ಸಾರುವ ವಿಷಯವಲ್ಲ (ರೂಢಿ). **ಡಾಣಾಡಂಗರ** : ರಾಯರಿದ್ದರ ನಾ ಹ್ಯಾಂಗ ಬರತಿದ್ದೆ ಆಚಾರ ಡಾಣಾಡಂಗರಾಗಿ ? (ದೀಪನಿ. ೪೬). **ಡಾಣಾಡಂಗುರ** : ಬ್ರಿಟಿಶ್‌ಕೋರ್ಟನ್ನು ನಾವು ಮನ್ನಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಡಾಣಾಡಂಗುರವಾಗಿ ಸಾರಿ (ಮಹಾಯೋ. ೧೪೯) ; ಬಸವಂತಿ ಡಾಣಾಡಂಗುರ ಮೋಟರಿನಲ್ಲಿ ಬಂದು ವಾಡೆಯಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಬಿಡಲಿ (ದೀಪಹ. II, ೧೩೦) ; ಹೆಸರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಮುತ್ತೈದೆಯಾಗಿರುವುದಕ್ಕಿಂತ ಡಾಣಾಡಂಗುರವಾದ ವೈಧವ್ಯವೇ ಲೇಸು (ಸ್ತ್ರೀಜ. ೬). **ಥಾಣಾಡಂಗುರ** : ಅವನ ಕಿಡಿಗೇಡಿತನ ಹಳ್ಳಿಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲೂ ಥಾಣಾಡಂಗುರವಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). [<ಥಣ + ಡಂಗುರ]

ಥಣಿರು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಧ್ವನಿ; ಘಂಟೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಶಬ್ದ : ಬಿರುದಿನ ಬಿಲ್ಗಂಟೆ ಥಣಿರೆನೆ ಕೊಂಡ ಕಾರ್ಮುಕವ (ಪೊಹಕ. ೩೪-೨೯).

ಥಣಿಲನೆ (ಅ). ಥಣಿಲ್ ಎಂದು ಶಬ್ದವಾಗುವಂತೆ ; ಬೇಗನೆ ; ಪಕ್ಕನೆ : ಗಣಮಧ್ಯದೊಳು ತ್ರಿಣೆಯ ಹೃದಯಕವಾಟವ ಥಣಿಲನೆ ತೆಗೆದು ತೋರಲ್ಕೆ (ಕೋಡಪ. ೧-೧೦೮). [ಥಣಿಲ್$_0$ + – ಅನೆ$_1$]

ಥಪ್ಪಳ 'ಡಪಳೆ' ನೋ.

ಥಪ್ಪಳಸೀರೆ (ನಾ). ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟ ತರದ ನೆಯ್ಗೆಯುಳ್ಳ ಸೀರೆ : ಯಾಕೇನು. ತಾ ಯಾವಾಗರ ಉಡೋ ಥಪ್ಪಳಸೀರೆ ತಂಗಿ ಉಟ್ಟಳೂ ಅಂತ (ಪ್ರನಿ. ೨೭೦). [ಥಪ್ಪಳ (<ಡಪಳೆ) + ಸೀರೆ$_2$]

ಥಬ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ಕಟಕದವರನೆಲ್ಲ ಕಟಕಿಯ ನುಡಿವಂತೆ ಛಿಟಿಲು ಛಿಟಿಲು ಥಬ್ಬೆಂದು (ಜಂಪ್ರಸಾಂ. ೮-೪೩).

ಥಬಕು (ನಾ). ನಟನೆ; ಕಪಟ; ವಂಚನೆ; ಮೋಸ: ಶಾಂತಿಸಮ್ಮೇಳನದಲ್ಲಿ ಭಾರತ ಭಾಗ ವಹಿಸಿತು ಎನ್ನುವುದು ಸತ್ಯದ ಅಪಭ್ರಂಶ ; ಬರೀ ಥಬಕು (ಎಜ್ಯಸಾ. ೮೦). [←ಹಿಂ. ಥಬಕ್ = ಉಪಾಯ, ಯುಕ್ತಿ]

ಥಮಥಮ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ ; ಡಕ್ಕೆ ಮೊದಲಾದ ಚರ್ಮವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ಬಾರಿಸುವಾಗ ಹುಟ್ಟುವ ಧ್ವನಿ. 'ಥಮಥಮತ್ಕಾರ', 'ಥಮಥಮಿಸು' ಪರಾ.

ಥಮಥಮತ್ಕಾರ (ನಾ). = ಥಮಥಮ : ತೇರುಗಳ ಚೀತ್ಕಾರ ಪಟು ರಣಭೇರಿಗಳ ಭಾಂಕಾರ ಭಟರ ಕಠೋರತರ ಹೂಂಕಾರ ಥಕ್ಕಾ ಥಮಥಮತ್ಕಾರ (ಅನಂರಾ. ೬-೧೦-೪೩). [ಸಂ.]

ಥಮಥಮಿಸು (ಕ್ರಿ). ಥಮಥಮ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡು : ಡೋಲಾಯಮಾನವಾಗಿ ಡೋಲಿನವನು ಥಮಥಮಿಸಿದ (ಮೂಪುನೆ. ೨೦೯). [ಥಮಥಮ + – ಇಸು$_3$]

ಥಮಣಿ 'ದಮಣಿ' ನೋ.

ಥಮಾಮಿ 'ಡಮಾಮಿ' ನೋ.

ಥಮಾರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಪದ: ಸಿಡಿಮದ್ದು ಸಿಡಿದು ಥಮಾರ್ ಎಂದಿತು (ರೂಢಿ).

ಥಮಾರ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಾಳ : ನಮ್ಮ ದೇಶದ ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ ರೂಪಕ (ದಾದರಾ), ಆದಿ (ತ್ರಿವಟ), ಝಂಪೆ, ಧ್ರುಪದ, ತ್ರಿವುಡೆ (ಥಮಾರ), ಧೂಮಾಳಿ, ಏಕ್ಕಾ ಎಂಬ ಹಲವು ತಾಳಪದ್ಧತಿಗಳಿರುವುವು (ಬಾಂಪ್ರ. II, ೧೦೪೦). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಧಮಾರ್]

ಥಮಾರನೆ (ಅ). ಥಟ್ಟನೆ ; ಸ್ವಲ್ಪವೂ ವಿಳಂಬವಿಲ್ಲದೆ ; ಕೂಡಲೆ : ನಾನು ಕೇಳಿದರೆ ಥಮಾರನೆ ಉತ್ತರ ಕೊಟ್ಟಳು (ನಾಡಿಗೇ. ೫೩). [ಥಮಾರ್ + – ಅನೆ$_1$]

ಥಮ್ಮನೆ (ಅ). ಥಮ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದವಾಗುವಂತೆ: ಅನುಕರಣಕ್ಕೆ – ಖಣಿಲ್ಲನೆ . . . ಥಮ್ಮನೆ, ಧೊಪ್ಪನೆ (ಶಮದ. ೧೪ ಪ್ರಯೋ). [ಥಂ + – ಅನೆ$_1$]

ಥರಕಿ 'ಡರಕಿ' ನೋ.

ಥರಕಿಹಾಕು (ಕ್ರಿ). ಥರ್ ಎಂದು ತೇಗು : ಭೋಜನಮಾಡಿ ಬಂದದ್ದರಿಂದ ಅವನು ಐದು ನಿಮಿಷಗಳಲ್ಲಿ ಹತ್ತುಸಾರೆ ಥರಕಿಹಾಕಿದನು (ಮುಕ್ತಿಮ. ೦೩೬). [ಥರಕಿ (<ಡರಕಿ) + ಹಾಕು (<ಪಾಯ್ಚು$_1$)]

ಥರಕೆ 'ಡರಕಿ' ನೋ.

ಥಲಾಯಿತ 'ಡಲಾಯಿತ' ನೋ.

ಥವಣೆ 'ಡವಣೆ' ನೋ.

ಥವರಿ (ನಾ). (?) : ಬವರಿದಿರುಗುವ ತಿರುಗಿ ನಡೆವ ನಡೆದೊಡಲುಬ್ಬಿ ಥವರಿಸುವ ಥವರಿಸಿ ಕುಸಿವ ಕುಸಿದು ಥವರಿ[**ಪಾಠಾಂ.** ಧವರಿ, ದಡಸಿ] ಬೀಸುವ ಬೀಸಿ ಕೈವಿಡಿವ . . . ಕರಿನಿವಹವತ್ಯಾಡಂಬರಂ ಮಿಕ್ಕು ಹಣ್ಣಿ ನಿಂದವು ಬಲದ ನಟ್ಟನಡುವೆ (ಸೋಮಶ. ೫-೨೯). [?]

ಥವರಿಸು (ಕ್ರಿ). (?) : ಬವರಿದಿರುಗುವ ತಿರುಗಿ ನಡೆವ ನಡೆದೊಡಲುಬ್ಬಿ ಥವರಿಸುವ ಥವರಿಸಿ ಕುಸಿವ ಕುಸಿದು ಥವರಿ ಬೀಸುವ ಬೀಸಿ ಕೈವಿಡಿವ . . . ಕರಿನಿವಹವತ್ಯಾಡಂಬರಂ ಮಿಕ್ಕು ಹಣ್ಣಿ ನಿಂದವು ಬಲದ ನಟ್ಟನಡುವೆ (ಸೋಮಶ. ೫-೨೯). [ಥವರಿ + – ಇಸು$_3$]

ಥವಳ 'ಡಾಳ$_1$' ನೋ.

ಥವಳಾರ 'ಧವಳಾರ$_2$' ನೋ.

ಥವಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅಲುಗಾಡಿಸು : ಅರೆಗಣ್ಣು ಮುಚ್ಚಿ ನಸುನಗುತ ಸಣ್ಣ ಬೆರಳು ಬಾಯೊಳು ಥವಳಿಸುತ ಪನ್ನಗಶಯನ ನಾಟಕದಿ ನಿನ್ನ ಮಗನ ಮುದ್ದು ನೋಡೆನುತ ಗೋಪಿ ತನ್ನ ಪತಿಗೆ ತೋಱಿದಳು (ಪುರಂದ. ೫-೧೫೫-೨). [ಥವಳ$_0$ (P ←ಮರಾ. ಥವಳಣೇ) + – ಇಸು$_3$]

ಥಳಾಯುತ 'ಡಲಾಯಿತ' ನೋ.

ಥಳಾಯಿತ 'ಡಲಾಯಿತ' ನೋ.

ಥಳ್ಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಕಾಶಮಯವಾಗು ; ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಮೆರೆ (?) : ಭದ್ರ ಲಕ್ಷಣದಿ ಶೋಭಿಸುವ ಗಾತ್ರಕನುಪಮ ರತ್ನಮಾಲೆಯಾಭರಣ ಜಗನ್ನೇತ್ರಾಂಗನಾಮಣಿಯುರಂತೆ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯೋಳ್ ಬರಲು ಸಭೆ ಥಳ್ಳಿಸುವೊಲು (ಜಿನಮು. ೪-೩೧). [<ಥಾಳಿಸು$_1$?]

ಥಱ್ಱನೆ (ಅ). ಥರ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದದೊಡನೆ: ಬಿಡದೆ ಥಱ್ಱನೆ ತೇಗಿ ನೆರವಿಯಂ ಬಯ್ದು ಬಿಱುನುಡಿಯ ಕಲಿವೀರಬಾಹುಕ (ಹರಿಶ್ಚ. ೧೧-೧೮).

[ಥಱ್$_0$ + – ಅನೆ$_1$]

ಥಾಕಿನಿ 'ಡಾಕಿಣಿ' ನೋ.

ಥಾಕು 'ಡಾಕು$_1$' ನೋ.

ಥಾಕುಗೆಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕೆಚ್ಚನ್ನು ಕಳೆ ; ಎದೆಗುಂದಿಸು ; ಧೈರ್ಯಗೆಡುವಂತೆ ಮಾಡು : ಪಾಕಶಾಸನನೈದಿ ವೃತ್ರನ ಥಾಕುಗೆಡಿಸಿ ದಧೀಚಿಯಸ್ಥಿಯಲೌಕಿ ಹೊಯ್ಯಲು (ಕುಮಾ.ಉ. ೪-೦೦೬). [ಥಾಕು (<ಡಾಕು$_1$) + ಕೆಡಿಸು$_1$]

ಥಾಣ (ನಾ). ಹಾಳು ; ವ್ಯರ್ಥವಾದುದು.

ಥಾಣಾಗು=ಹಾಳಾಗು ; ವ್ಯರ್ಥವಾಗು ; ನಿರುಪಯುಕ್ತವಾಗು : ನೀ ಬರೋಬರಿ ಮಾಡ್ಲಿಲ್ಲಾ ಅಂದ್ರ ಎಲ್ಲಾ ಕೆಲಸ ಕೆಟ್ಟು ಥಾಣಾಗಿ ಹೋಗ್ತಾವ (ಸಶೂರ. ೨). [←ಮರಾ. ಥಾಣ=ತೇವವುಳ್ಳ, ಕೆಸರಾದ]

ಥಾಣಾಡಂಗುರ 'ಢಣಾಡಂಗುರ' ನೋ.

ಥಾಣೆ$_1$, ಡಾಣೆ, ಡಾಣೆ$_2$, ದಾಣಾ, ದಾಣೆ$_2$, ದಾಣೆ$_3$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಯುಧ; ಗದೆ: ನೆರೆದುದಭವನ ಕೆಲಬಲದಲುಬ್ಬರದ ಬೊಬ್ಬೆಯು ಜಡಿವ ಖಡ್ಗದ ಬೆರಳ ಚಕ್ರದ ಭವಣಿಗಳ ಥವಣಿಸುವ ಥಾಣೆಗಳ . . . ವರ ಮಹಾಗಣನಿಕರ ವೊದಗಿತು(ಕುಮಾ.ಕ. ೭-೧೩). 'ನೆಗಹುಥಾಣೆ' ಪರಾ. **ಡಾಣೆ** : ೨. ದಪ್ಪಕೋಲು ; ಬಡಿಗೆ ; ದೊಣ್ಣೆ ; "ಲಗುಡ; ದಂಡ" (ನಾಚಿರಾ. ೬). **ಡಾಣೆ$_2$** : ೧. ಬೀಸುವ ಡಾಣೆಗೆ ತಲೆಯೊಡ್ಡುವಂತಿರೊಡ್ಡಿದನಲ್ತೆ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೩-೧೦೩); ಕಡುಪಿಂ ಪಿಡಿದಿರ್ಪ ಡಾಣೆಯಂ ಜಡಿ (ದಶಕು. ೫-೪೩). ೨. ಸತ್ತ್ವದರ್ಪನದ್ವಾಹನಂ ಕಂಡದಟಿ ಪೊಡೆಯಂ ಡಾಣೆಯಿಂ ಪೊಯ್ಯಲ್ಕೆ (ಪಂಚತಂ. ೧೯-೦೩) ; ದುಷ್ಕೃತ ತಸ್ಕರನ ಪಿಡಿದಿರ್ಪ ಡಾಣೆ [**ಪಾಠಾಂ.** ದಾಣೆ]ಗಳರವಿಂದಾಕ್ಷಿಯರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೧೫೭) ; ಬನ್ನಿಯ ತರು ಡಕ್ಕೆಗೆ . . . ಚಿನ್ನಂಗಿಯು ತರು ಡಾಣೆಗೆ (ಶಮುದ. ೬ ಕ್ರಿಯೋ) ; ಕೊಡಲಿ ಕತ್ತಿ ಈಳಿಗೆ ಕುಡುಗೋಲು ಸುರಿಗೆಯಡ್ಡಾಯುಧ ಕುಠಾರ ಕೊಂತ ಡಾಣೆ ಮೊದಲಾದಾಯುಧಂಗಳ್ (ಹಸಾರ. ೬೨೭-೦೦) ; ಡಾಣೆಯಿಂದ ಕಂಡಕಂಡವರಿಡಲಿಳಿದಲ್ಲಿಂ ಕಾಲುಗೊಂಡೋಡೆ (ವೀರಮಿ.ಕಂ. ೭-೧೦೦); ನೀವೆಮ್ಮ ಮನೆಯ ಹೊಗಬೇಡ ಹೊಕ್ಕೊಡೆ ಹಿಡಿದ ಡಾಣೆಯಿಂ ನಿಮ್ಮೆಲ್ಲರಂ ಬಡಿವೆನು (ಸಮ್ಯಕೌ. ೪-೪೭) ; ಗದೆ ದಂಡ ಥಾಣೆ ಕಬ್ಬಿನ ಕೋಲು . . . ಜವನ ದಾಡೆಗಳಿಂ (ಅನಂತ. ೨೪-೨೬). **ದಾಣಾ** : (ಗು). ೩. ದಪ್ಪನೆಯ; ಸ್ಥೂಲ. 'ದಾಣಾದಡಿ' ಪರಾ. **ದಾಣೆ$_2$**: ೧. "ಸರ್ವಲಾ, ತೋಮರಃ – ೨ ಮರದ ಸಿಳ್ಳೆ, ದಾಣೆ ಮುಂತಾದ ಆಯುಧಕ್ಕೆ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೨೮). **ದಾಣೆ$_3$** : ೨. ಕತ್ತೆಯನು ದಾಣೆಯನು ಇಕ್ಕಿಯೆ ಉತ್ತಮಾಶ್ವವ ಮಾಡ್ವೆನೆಂದರೆ ಆಗುವುದೆ (ಜ್ಞಾಸಿಂ. ೧-೪೫). ೩. 'ದಾಣೆದಡಿ' ಪರಾ. [←ಮರಾ. ಥಾಣಾ]

ಥಾಣೆ$_2$ 'ದಾಣ$_2$' ನೋ.

ಥಾನ (ನಾ). (?) : ಮುತ್ತಿನ ಥಾನವ ಮೂಗು ನುಂಗಿತ್ತ, ಕಂಡೆ ಕಂಗಳು ಹಸಿದು ವಜ್ರವ ನುಂಗಿತ್ತ ಕಂಡೆ (ಶರಣಗೀ. ೦೦೦-೦೪). [?]

ಥಾಲ (ನಾ). = ಡಾಲು$_2$ ೧ : "ಡಾಲು–ಥಾಲ=ಅಡ್ಡಣ" (ಶಬ್ದಕೋ. ೦೬).

[ಸಂ.]

ಥಾಲು$_1$ 'ಡಾಳ$_1$' ನೋ.

ಥಾಲು$_2$ 'ಡಾಲು$_2$' ನೋ.

ಥಾವಣೆ 'ದಾವಣಿ$_2$' ನೋ.

ಥಾವಣಿಗಿರಿ (ನಾ). ಸಾಲಾದ ಬೆಟ್ಟ ; ಪರ್ವತಗಳ ಪಂಕ್ತಿ ; ಪರ್ವತಶ್ರೇಣಿ : ಗಿರಿಯ ಡೆಂಕಣಿಜಂತ್ರವನು ತರಹರಿಸುವವರಾಳರಸ ಥಾವಣಿ [**ಪಾಠಾಂ.** ಧಾರುಣಿ]ಗಿರಿಯ ಧಾಳಿಗೆ ಧಾತುಗೆಟ್ಟುದು ಪಾಂಡುಸುತ ಸೇನೆ (ಕುಮಾ.ಕ. ೨೩-೩೬). [ಥಾವಣಿ (<ದಾವಣಿ$_2$) + ಗಿರಿ$_1$]

ಥಾವರಿಸು 'ಡಾವರಿಸು' ನೋ.

ಥಾಳ$_1$ 'ಡಾಳ$_1$' ನೋ.

ಥಾಳ$_2$ 'ದವಳ$_1$' ನೋ.

ಥಾಳ$_3$ 'ದಾಳ$_1$' ನೋ.

ಥಾಳ$_4$ 'ದಾಳ$_2$' ನೋ.

ಥಾಳಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಪಡೆ ; ಬೆಳಗು ; ಉಜ್ವಲವಾಗು : ಜಲಜಲಿಸಿ ಥಾಳಂಬಡೆದುದಡವಿಗಿಚ್ಚು (ಸಮ್ಯಕೌ. ೦೦-೨೪).

[ಥಾಳ$_1$ (<ಡಾಳ$_1$) + ಪಡೆ$_1$]

ಥಾಳಕ 'ಡಾಳಕ' ನೋ.

ಥಾಳಕತನ 'ಡಾಳಕತನ' ನೋ.

ಥಾಳಕಿ 'ಡಾಳಕಿ' ನೋ.

ಥಾಳಯಿಸು 'ಡಾಳಿಸು$_2$' ನೋ.

ಥಾಳವಿಸು 'ಡಾಳಯಿಸು$_1$' ನೋ.

ಥಾಳಿಸು$_1$ 'ಡಾಳಯಿಸು$_1$' ನೋ.

ಥಾಳಿಸು$_2$ 'ಡಾಳಿಸು$_2$' ನೋ.

ಥಾಳು 'ಡಾಳ$_1$' ನೋ.

ಥಾಳೆ 'ಡಾಳೆ' ನೋ.

ಥಾಳೆಗೊಂಟಣೆ (ನಾ). ವಂಚಕಿಯಾದ ಕುಂಟಣಿ : ಮತ್ತಮಾ ಭೋಗಿನಿ ಗೃಹಮಾಲೆಯೊಳಾಳಾಪಿಸುವ ಥಾಳೆಗೊಂಟಣೆಯರಾಳಾಪಮಂ (ಮಹಾನೀ. ೦೪-೮೫ ವ). [ಥಾಳೆ (<ಡಾಳೆ) + ಕೊಂಟಣೆ (<ಕುಂಟಣಿ)]

ಥಾಳ್ಯಿಸು 'ಡಾಳಯಿಸು$_1$' ನೋ.

ಥಿಕ್ಕಿ 'ಡಿಕ್ಕಿ' ನೋ.

ಢಿಕ್ಕಿಯಾಡು (ಕ್ರಿ): ಡಿಕ್ಕಿಹೊಡೆಯುವ ಆಟವನ್ನು ಆಡು; ಡಿಕ್ಕಿ ಹೊಡೆ: ನೂರು ಪದ್ದಾನೆಗಳು ಇರುಳ ಬಾನಿಗೆ ನುಗ್ಗಿ ಢಿಕ್ಕಿಯಾಡಿವೆ (ನಲಮು. ೫೯-೩). [ಢಿಕ್ಕಿ (<ಡಿಕ್ಕಿ) + ಆಡು$_1$]

ಢಿಕ್ಕಿಹೊಡೆ 'ಡಿಕ್ಕಿಹೊಡೆ' ನೋ.

ಢಿಳ್ಳ, ಡಿಲ್ಲ, ಡಿಳ್ಳ, ಡಿಳ್ಳು, ಡೀಲ, ಡೀಲು, ದಿಳ್ಳ (ನಾ). ೧. ಶಿಥಿಲತೆ; ಸಡಿಲು: ಬಲ್ಲಾಳ್ಗಳ್ ಬೀಟ್ಪುದುಂ ಕೋಂಟೆ ಢಿ[ಪಾಠಾಂ. ಡಿ]ಳ್ಳ ಮಾದೊಡಳ್ಳಿರ್ಪಗಳ್ ಕೆಲಬರ್ ಬಾಳಂ ಬಿಟ್ಟು ಬಾಟನಾಸೆಗೆಯ್ಯೆಯುಂ (ಪಾಶ್ವ ಪು. ೩-೦೫೩ ವ). ಡಿಲ್ಲ: ೨. ಸುಲಭವಾಗಿ ತಿಳಿಯಲು ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲದುದು; ಕ್ಲಿಷ್ಟವಾದುದು: ಡಿಲ್ಲವಹ ವೇದಾಂತದರ್ಥವ ಸೊಲ್ಲಿಸಲುಂ ಸೂರಿಗಳ ವಾರ್ತೆಯನೆಲ್ಲ ಮನುಜರು ದಾಂಟದಂದದವಿರ್ದು ದುಶ್ಚರವು (ನಿಘಾಗ. ೧೧-೩೮-೩೮). ಡಿಳ್ಳ: ೧. ಜಲಪಕ್ಷಿಯುಂ ಜಟಿದು ನಾಣ್ಣಿಟ ಡಿಳ್ಳಮನ್ನೈದೆ ನಲ್ಮೆಯಿಂ ಮಿಸುಪಧರಾಗ್ರುಮಂ ಸವಿದಳಂಗನೆ (ದಶಕು. ೬-೦೫೭). ೩. ದಿಗಿಲು; ಭಯ; ಹೆದರಿಕೆ; ತಳ್ಳಂಕ; ಅಧೈರ್ಯ: "ಡಿಳ್ಳ[ಪಾಠಾಂ. ದಿಳ್ಳ]ಮೆನಲ್ ತಲ್ಲಣಮದು" (ಭಾರವಿ. ೫೭). ೪. "ಬರಡು; ವ್ಯರ್ಥ" (ಸಿರಿಕೋ. ೨೦೦). ೫. ಅಧೈರ್ಯ ವುಳ್ಳದು; ಕೈಲಾಗದುದು; ಭಯಗೊಂಡುದು: ನೀ ನಗುವವೋಲ್ನ ಮ್ಮೊಳಗು ಡಿಳ್ಳವೆ ರಪಣವಿದೆಲಾ ಬಹಳ ಭಂಡಾರ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೦೪-೩). ಡಿಳ್ಳು: ೩. 'ಡಿಳ್ಳುಹೋಗು' ಪರಾ. ಡೀಲ: ೧. ಸಡಿಲವಾದ; ಡೀಲಬಿಟ್ಟ (Slack. ಇಂಕನಿ.). ಡೀಲು: ೧. "ಡೀಲು – ಸಡಿಲು" (ಜಾನಕೋ. ೬೩). ದಿಳ್ಳ: ೩. "ದಿ[ಪಾಠಾಂ. ಡಿ]ಳ್ಳಮೆನಲ್ ತಲ್ಲಣಮದು" (ಭಾರವಿ. ೫೭).

ಡಿಳ್ಳಮಾಗು, ಡಿಳ್ಳವಾಗು = ೧. ದುರ್ಬಲವಾಗು; ಶಕ್ತಿಗುಂದು: ನಡೆ ತಡವಾಗೆ ನುಣ್ನುಡಿ ತೊದಳ್ತೊಳೆ ರ್ಥೂಂಪಿಸೆ ಕೆಂಪನಾಳ್ದು ಕಣ್ಣುಡಿ ತನು ಡಿಳ್ಳಮಾಗೆ ವ್ಮಧುಪಾನ ವಿನೋದದಿನಾದ ಸೋಂಕು ಚೆಲ್ವಿಡಿದಿರೆ ಬರ್ಪ ಗೋಷಿ (ಸುಕು. ೦೩-೫). ೨. ಅಧೈರ್ಯಗೊಳ್ಳು; ಬೆದರು; ಗಾಬರಿಯಾಗು: ನೋಡು ಲಕ್ಷ್ಮಣ ದುರ್ನಿಮಿತ್ತಂಗಳಂ ಪಥದೊಳು ಡಿಳ್ಳಮಾದಪುದೀಗಳೆನ್ನ ಮನಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೦೯-೩); ಪೂಗೊಳಲೆಂದು ಬಂದ ವಿಟಸಂತತಿಯುಳ್ಳಿರ್ದ ಡಿಳ್ಳವಪ್ಪಿನಂ ಪೂಗಣೆಯುರ್ಚೆ ಮೂರ್ಛೆ ಗೊಳಗಾಗಲೊಡಂ(ದಶಕು. ೧-೪೦). ೩. ಅಸಮರ್ಥವಾಗು; ವ್ಯರ್ಥವಾಗು: ಡಿಳ್ಳಮಾದುದೆ ಯೌವನಾಶ್ವ ಭೂಪತಿಯ ಬಲಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೪-೨೦); ಝಲ್ಲೆಂದ ಹೃದಯದ ಜೊಳ್ಳುನಾದವ ಕೇಳಿ ಡಿಳ್ಳವಾಯಿತು ಬಾಳು ನಾನೆಂದೆನೇ (ಸಹೀಗೀ. ೪೦-೮೦೪). ೪. ಸಡಿಲವಾಗು: ಅಮರ್ದ ಕಂಚುಳಿಕೆ ಪೆರ್ವೊಲೆಯಾಕೆಗೆ ಡಿಳ್ಳವಾಗಲ್ಕೊಡವುಗಳಟ್ಟುಜಿಂದುಲಿಯಲ್ (ನಳಚಂ. ೪೭೭). [<ಪ್ರಾ. ಢಿಲ್ಲ. / ಮರಾ. ಢಿಲ್, ಢಿಲಾ, ಢೀಲ್]

ಢಿಳ್ಳಾಯು 'ಡಿಳ್ಳಾಯು$_1$' ನೋ.

ಢೀಗು, ಡೀಗು (ನಾ). ಹೊರೆ; ರಾಶಿ; ಸಮೂಹ: ಕೆಳಗೆ ಮೇಲೆ ಸಾಮಾನಿನ ಢೀಗು (ಅನ್ನ. ೧೦೩); ಫೈಲುಗಳ 'ಢೀಗಿ'ನ ಕೆಳಗೆ ಸಿಕ್ಕುಬಿದ್ದ (ಜೀಪಾಠ. ೪೯). ಡೀಗು: ಕುಳ್ಳಿನ ಡೀಗ ತಂದು ಅಗಸಿ ಮುಂದಿನ ಬಯಲೆಲ್ಲ ತುಂಬಿ ಬಿಡತೇವು (ಗ್ರಾಮಾಯ. ३೨೯). [←ಮರಾ. ಢೀಗ್]

ಢುಲಿ (ನಾ).=ಡುಲಿ: "ಕಮಠೀ, ಢುಲೀ – ೨ ಹೆಣ್ಣು ಆಮೆ ಪೆಸರುಗಳು, ಅಂದರೆ ಸ್ತ್ರೀಕೂರ್ಮ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೭೩). [ಸಂ. ಢುಲೀ]

ಢೆಂಕಣ 'ಡೆಂಕಣಿ' ನೋ.

ಢೆಂಕಣಿ 'ಡೆಂಕಣಿ' ನೋ.

ಢೆಂಕೆ 'ಡಕ್ಕೆ' ನೋ.

ಢೆಂಢೆಣಿಸು 'ಟೆಂಟಣಿಸು' ನೋ.

ಢೇಂಕಣಿ 'ಡೆಂಕಣಿ' ನೋ.

ಢೇಂಕಣೆ 'ಡೆಂಕಣಿ' ನೋ.

ಢೊಂಕಣಿ 'ಡೊಂಕಣಿ' ನೋ.

ಢೊಕ್ಕರ 'ಡೊಕ್ಕರ$_2$' ನೋ.

ಢೊಣೆ 'ದೊಣೆ$_1$' ನೋ.

ಢೋಂಗಿ, ಡೋಂಗಿ, ಡೋಂಗು, ಢೋಂಗು (ನಾ). ಮೋಸ; ಸುಳ್ಳು; ವಂಚನೆ: ಅನೇಕರ ಹಾಗೆ "ಢೋಂಗೀ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ" ಯಾಗಿರಲಿಲ್ಲ (ನಾಪೂಲೀ. ३೫೭); ಅನ್ನವಿಲ್ಲದೆ ಸಾಯುತ್ತಾಳಂತೆ. ಪ್ರಭೂ, ಇದೆಲ್ಲವೂ ಢೋಂಗಿ ಢೋಂಗಿ ಡೋಕಾರಿ (ಹನ್ನೊಂದ. ೬೩). ಡೋಂಗಿ: ನಮ್ಮ ಹತ್ತಿರ ನಿಮ್ಮ ಡೋಂಗಿ ತೆಗೀತೀರಾ (ಚಂಗೂಲಿ. ೯). ಡೋಂಗು: ಪಕ್ಕಾಸುಳ್ಳು, ಢೋಂಗು, ವಿಪರೀತ ಸುಳ್ಳು (Rouser. ಇಂಕನಿ.). ಢೋಂಗು: ಈ ಢೋಂಗು ನಮ್ಮ ಮುಂದೆ ನಡೆಯುವಂತಿಲ್ಲ (ಹುಚ್ಚಾಟ. ४೦); ನಾನು ನಿಮ್ಮಂತೆ ಈ ಢೋಂಗಿಗೆ ಮೋಸ ಹೋಗುವವಳಲ್ಲ (ಸ್ವಚಿ. ೩೨೯); ಆದರ ಬರೇ ಢೋಂಗ ಮಾಡತೀದಿ ಅತು (ಮಿಂಚಿಹು. ೮೫); ನಿನ್ನ ಮನಸಿನಾಗೂ ಎಲ್ಲಾ ಅದೇ ಮದವೀ ಮಾಡಿಕೊಬೇಕು ಅಂತ. ಆದರ ಬರೇ ಢೋಂಗ ಮಾಡತೀದಿ (ತುಡುಗು. ೩೯); ತೀರ ಮರಥಾವ್ರುಂಗ ಢೋಂಗ ಮಾಡತೀ (ದೀಪಹ. II, ೦೭೦).

ಡೋಂಗಿ ಹೊಡೆ = ಸುಳ್ಳುಹೇಳು: ನನ್ನ ಮುಂದೆ ಡೋಂಗಿ ಹೊಡೆಯ ಬೇಡ (ರೂಢಿ). **ಢೋಂಗಿ ಬಿಡು, ಡೋಂಗಿ ಬಿಡು** = ಡೋಂಗಿಹೊಡೆ: ಬಹಳ ದೊಡ್ಡ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಎಂದು ಯಜಮಾನರು ಒಂದು ಢೋಂಗಿ ಬಿಟ್ಟರು (ನವನೀ. ೬೦); ಹುಡುಗರು ಡೋಂಗಿ ಬಿಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆಯೋ ಏನೋ ನೋಡಬೇಕೆಂದು ದೇವಯ್ಯ ಅವರೆಲ್ಲರ ಕೈಗಳನ್ನೂ ಮೂಸಿ ಮೂಸಿ ಹುಬ್ಬೇರಿಸಿ ಕಣ್ಣರಳಿಸಿ ಬೆರಗಾದನು (ಮಲೆಮ. ೫೦೬).
[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಢೋಂಗೀ, ಢೋಂಗ್ = ಕಪಟಿ, ಮೋಸಗಾರ]

ಢೋಂಗು 'ಢೋಂಗಿ' ನೋ.

ಢೋಕಾ 'ಧೋಕಾ' ನೋ.

ಢೋರ 'ಡೋಹರ' ನೋ.

ಢೋಲಕೆ (ನಾ).=ಡೋಲಕ: ತಾಳ, ಢೋಲಕಗಳ ಗಡಚಿಕ್ಕುವ ಆವಾಜನಲ್ಲಿ ಮಾಸ್ತರರ ದನಿ ಅವರಿಗೆ ಕೇಳಿಸಲಿಲ್ಲ (ಮೂರುದಾ. ೭३).
[ಸಂ. ಢೋಲಕ]

ಢೋಲು 'ಡೋಲು' ನೋ.

ಢೋಳು 'ಡೋಲು' ನೋ.

*

ಣ (ನಾ). ೧. ಕನ್ನಡ ವರ್ಣಮಾಲೆಯ ಮೂವತ್ತೈದನೆಯ ಅಕ್ಷರ. ೨. [ಗಣಿತ]ಐದು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : "ಜಣಮಶಮದ್ಯೈದು" (ಮಂಗರಾ. ೦೦೯-೦೦).

ಣಕಾರ (ನಾ). ಣ ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ : ಭಿನ್ನಪದದೊಳಂ ಸಮಾಸ ಪದದೊಳಂ ಣಕಾರಕ್ಕೆ ಪರಮಾದ ನಕಾರಂ ಣಕಾರಮನೆಯ್ದುಗುಂ (ಶಮದ. ೦೩೮ ವೃತ್ತಿ). [ಸಂ.]

ಣತ್ವ (ನಾ). = ಣಕಾರ : ಸಂಧಿಸಿದ ನಕಾರಂ ಣತ್ವಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಂ (ಶಮದ. ೦೩೮). [ಸಂ.]

ಣಮೋ (ನಾ). ನಮಸ್ಕಾರ; ವಂದನೆ : ಣಮೋ ಸಿದ್ಧಾಣಂ ಣಮೋ ಅರಿಹಂತಾಣಂ (ಜೀವಲ. ೫೯-೫).

ಣಮೋಣಮೊ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಣಮ್ಮಣ ಣಮ್ಮಣ ಶಬ್ದದಿಂ ಕೂಡಿದ ವೀರಣಮ ನುಡಿಸುತೆ ಸಭೆಯೊಳಗೆ ಣಮೋಣಮೊಯೆಂಬ ಪ್ರಾಕೃತರ ನೀಕ್ಷಿಸುವ ಪ್ರಣಮರೂಪ ನಿನಗೆಣಗುವೆನು (ಶತಸಾಂ. ೭೦-೫೭). [<ಪ್ರಾ. ಣಮೋ]

ಣಮೋಕಾರ (ನಾ). ನಮಸ್ಕಾರ : ಕೇಳಿದಿರೊ ದಿವ್ಯಧ್ವನಿ ಜೀವದ ಣಮೋಕಾರ ಕನ್ನಡದ ಟಂಕಾರ : ಧರ್ಮಸಾರ (ಜೀವಲ. ೫೯-೮). [<ಪ್ರಾ. ಣಮೋಕ್ಕಾರ]

ಣಾಂತ (ನಾ). ಣಕಾರವು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಶಬ್ದ : ನೆಗಟ್ದಿರ್ದ ರೇಫಷಟನಾಂತಗಾಂತಸಾಂತೋತ್ವದಿದಿರ ವತ್ವಂ ಪತ್ವಂ ಪುಗುಗುಂ . . . ನಾಂತ ಣಾಂತಂ ಬತ್ವಂ (ಶಮದ. ೨೩೨). [ಣ + ಅಂತ$_2$]

*

ತ

ತ$_1$ (ನಾ). ೧. ಕನ್ನಡ ವರ್ಣಮಾಲೆಯ ಮೂವತ್ತಾರನೆಯ ವರ್ಣ; ತಕಾರ. ೨. [ಗಣಿತ] ಆರು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ : "ಚತಷ ಮಾಚು" (ಮಂಗರಾ. ೦೦೯-೦೦). ೩. [ಛಂದ] ಅಕ್ಷರಗಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಎರಡು ಗುರು ಮತ್ತು ಒಂದು ಲಘುವುಳ್ಳ ಗಣ; ತಗಣ: (— — ◡) ; ಮಯರಸತಜಭನಲಗವಿಸಿಚಯಮೆಂಬಿವು ನಿಯಮದಿಂ ಗಣಾಕ್ಷರಮಕ್ಕುಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೧-೩೬).

ತ$_2$ (ಪ್ರ). ಒಂದು ಕೃದಂತ ಭಾವನಾಮ ಪ್ರತ್ಯಯ : ತಕಾರಕ್ಕೆ- ಅಟಿತಂ, ಕಡಿತಂ, ಉಟಿತಂ (ಶಮದ. ೨೦೦ ಪ್ರಯೋ).

ತಉಡಿಮಾನ್ಯ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಾನ್ಯ : ವೀರ ಪಳ್ಳುಳ ವಿತ್ತಿಯೊಳ ಆರು ಸತ್ತುಡು ತಉಡಿಮಾನ್ಯ ಆ ನಾ × × ಳುವ ದೇವರ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಸಲುವಉದು ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದಿದ್ದಡೆ ಅಣ್ಣ ತಮ್ಮಂಗೆ (ಎಕ. IX, ಕಾನಕಾ. ೮೦-೧೦ ; 1306). [<ತವುಡಿ$_1$ + ಮಾನ್ಯ]

ತಂ$_1$ 'ತಣ್$_2$' ನೋ.

ತಂ$_2$ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ಗೀತಾಕ್ಷರ : ತಂ ಹ ಯ ಎ ಆ ದ ತಿನಂ ನಿತ ನಿತ ಗೀತಾಕ್ಷರೋಪಲಕ್ಷಿತಮುಂ ಗಮಕರಮಣೀಯಮುಮಂ ನಿಖಿಳಗೀತ ವಸ್ತುವಿದಿರೂಪಮುಮಪ್ಪಾಲಾಷಿಯೊಳಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೦೫-೭೨ ವ). [?]

ತಂಗಡಲೆ (ನಾ). ಹಸಿ ಕಡಲೆ; ನೆನೆದ ಕಡಲೆ : ತಂಗಡಲೆಯ ಮೆಯ್ಸು ನೀರನೂಡಿಸುತೆ ವಿಹಂಗ ಸಂತೋಷದಿ ತಮ್ಮ ಪುಂಗಟ್ಟದ ಮುದ್ದು ಮಱಿಗಳ್ಗೆ ಗುಟುಕೀಯೆ (ಮೋಹತ. ೯-೦೯). [ತಂ$_1$ (<ತಣ್$_2$)+ಕಡಲೆ]

ತಂಗಡಿ, ತಗಟೆ (ನಾ). ಗೊಂಚಲು ಗೊಂಚಲಾಗಿ ಹಳದಿ ಹೂವುಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುರುಚಲು ಗಿಡ ; ಆವರಿಕೆ ಗಿಡ ; ಹೊನ್ನಾವರಿಕೆ : ಪಳಸಂತತಿಯಿಂದೊಲೆದುಯ್ಯಲಾಡಿ ತೂಗಾಡುವ ತೆಂಗು ತಂಗಡಿಗಳಂ ಬೆಳದಿದ್ದ ಸುಗಂಧ ಸಾಳಿ ನಾಡಾಡಿಯರೂಡಿಯುರ್ಗ್ಗಳಿಳವಲ್ಲದು ಮೊಪ್ಪುವ ಹೊನ್ನವಳ್ಳಿ ತಾಂ (ಎಕ. XII, ತಿಪಟೂ. ೦೨೮-೫೮ ; 1202) ; ತಂಗಡಿಹೂವ ಸುಟ್ಟು ಕರಕು ಮಾಡಿ ಹುಣ್ಣಿಗೆ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವುದು (ವಿಷ್ಣುವಿ. ೦೭೫) ; ಗದ್ದೆ ಅಡಕೆತೋಟ ತೆಂಗು ತಂಗಡಿಯ ಭೂಮಿ ಪುಷ್ಪದ ತೋಟದ ಭೂಮಿ . . . ನಾಲು ಮಹತ್ತಿನ ಮಟಕ್ಕೆ ಸಿಪಾರ್ಪಿತವಾಗಿ ಕ್ರೊಟ್ಟೆಉ (ಎಕ. XIV, ಎಳಂದೂ. ೭೩-೩ ; ?). ತಗಟೆ : ಪಲ್ಲವ ಸತ್ತಿಗೆಯವನಲ್ಲ ತಗಟೆ[ಪಾಠಾಂ. ಟ]ಯ ಬಲ್ಲೆಯದವನಲ್ಲ . . . ನೃಪನು (ಮದೇಪು. ೨೦-೫೯); ಒಂದು ತಗಟೇಗಿಡವ ಊರಲು ಒಂದು ಜತೆ ಘನ ಅಮೃತ ಹಸ್ತವ ಕಳುಹೊ ದೇವಾ (ಅರರೋ. ೨). [ದೇ.೫ ತೆಲು. ತಂಗೆಡು, ತಂಗೇಡು]

ತಂಗಣೆ (ನಾ). ತಂಗುವಿಕೆ; ಉಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು: ಮೊದಲ ತಂಗಣೆಯ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ನೆಕ್ಲದೋವ್ ಮತ್ತು ಕಾತ್ಯೂಷಾರ ಬಾಂಧವ್ಯ ಹೀಗೆಯೇ ಬೆಳೆಯಿತು (ಪುನರು. ೫೮) ; ಪೀಟರ್ಸ್‌ಬರ್ಗ್ ನಗರದಲ್ಲಿ ಅವನ ತಂಗಣೆಗೆ ಆ ದಿನ ಕೊನೆಯ ಗಡುವಾಗಿತ್ತು (ಪುನರು. ೩೮೪). [ತಂಗು$_1$ + – ಅಣೆ$_4$]

ತಂಗದಿರ್ 'ತಣ್ಗದಿರ್' ನೋ.

ತಂಗದಿರ 'ತಣ್ಗದಿರ' ನೋ.

ತಂಗದಿರದಲೆಯ (ನಾ). ಚಂದ್ರನನ್ನು ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿದವನು; ಚಂದ್ರಶೇಖರ; ಶಿವ: ಗೋತ್ರಸುತೆ ದಯಾಪಾಂಗದಿಂ ನೋಡಿ ತಕ್ಕೈಸುತ್ತ ತಂಗದಿರದಲೆಯನಿಂಗಿತವನಱಿದು (ಪ್ರಾಭರಾ. ೬-೭೨). [ತಂಗದಿರ (<ತಣ್ಗದಿರ) + ತಲೆ$_1$ + – ಅ$_7$]

ತಂಗದಿರ್ಗಲ್ 'ತಣ್ಗದಿರ್ಗಲ್' ನೋ.

ತಂಗದಿರ್ವಕ್ಕಿ 'ತಣ್ಗದಿರ್ವಕ್ಕಿ' ನೋ.

ತಂಗದಿರ್ವಟ್ಟ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಕಿರಣಗಳ ಮಂಡಲವುಳ್ಳವನು; ಚಂದ್ರ: ಅದಟಿಂದಡಸಿ ಪಿಡಿದು ತಂಗದಿರ್ವಟ್ಟನ ಲೇಖೆಗರ್ಚಿ ಧರೆಗಿಱಿವ ವಿಧುಂತುದನೆನೆ ಘೀಟಿಡುತುಂ ಬಿರ್ದುದು ನಿಡುಗೋಡೂಱಿ ಮತ್ತ ಕುಂಜರನಾಗಳ್ (ಉದ್ಭಟ. ೨-೫೮) ; ತಂಗದಿರ್ವಟ್ಟನಿಂಗದಿರ್ದೊಂಗಲಂ ಪಿಂಗದೆ ಕಡಿದು ಕಂದರಸಿ ಕರುವಿಟ್ಟು ಪೊಂಗಿ ತೂಳ್ವ ಬೆಳ್ವಿಳಗನುಗುಟ್ವೆಳೆ ಮುತ್ತಿನ ಮಾಡುವೆಟ್ಟುಗಳಿಂ ವಿರಾಜಿಪುದ್ಯಾನಮಂ (ಉದ್ಭಟ. ೯-೩೦ ವ). [ತಂಗದಿರ್ (<ತಣ್ಗದಿರ್) + ಬಟ್ಟು$_1$ (<ಬಟ್ಟ$_1$) + – ಅ$_7$]

ತಂಗರಗ 'ತಣ್ಗರಗ' ನೋ.

ತಂಗಲ್ 'ತಣ್ಗಲ್' ನೋ.

ತಂಗಲು (ನಾ). ಹಸಿ ; ಒದ್ದೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ ; ತೇವ.

ತಂಗಲ ಭೂಮಿ=ನೀರುಂಡ ಭೂಮಿ ; ತೇವವುಳ್ಳ ನೆಲ : ಅಂಡಜವೆಂದು ತತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಪ್ರಾಣಿಗಳು . . . ಉದ್ಭಿಜವೆಂದು ತಂಗಲ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಜರಾಯುಜವೆಂದು ಮಾಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಈ ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಕಾರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಎಂಭತ್ನಾಲ್ಕು ಲಕ್ಷ ಜೀವರಾಶಿಗಳು (ಗಣಭಾ. ೪೮-೧).

[$ತಂ_1$ (<ತಣ್$_2$) + – $ಕಲು_2$ (< – ಕಲ್$_4$)]

ತಂಗಲ್ಲು 'ತಣ್ಗಲ್' ನೋ.

ತಂಗಳನ್ನ (ನಾ). ೧. ಆರಿದ ಅನ್ನ; ತಣ್ಣಗಾದ ಅನ್ನ. ೨. ಹಿಂದಿನ ದಿವಸ ಮಾಡಿದ ಅನ್ನ : ರಾತ್ರಿ ಊಟಮಾಡಿ ಉಳಿದ ತಂಗಳನ್ನವನ್ನು ಬೆಳಗ್ಗೆ ತಿಂದು ಎಲ್ಲರೂ ಹೊರಟರು (ರಕ್ತರೂ. ೬೦).

[ತಂಗಳು (<ತಣ್ಗೂಟ್) + $ಅನ್ನ_3$]

ತಂಗಳು 'ತಣ್ಗೂಟ್' ನೋ.

ತಂಗಳುತತ್ತ್ವ (ನಾ). (ಅಲಂ)ಕೇಳಿ ಕೇಳಿ ಹಳೆಯದಾದ ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕ ತತ್ತ್ವ; ಗೊಡ್ಡುತತ್ತ್ವ : ನಾವು ತಿಳಿಯುವುದೊಂದು ದೈವ ಬಗೆಯುವುದೊಂದು ಎಂದು ಅವಳಿಗೆ ಮುದುಕಿ ತಂಗಳುತತ್ತ್ವವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದ್ದಳು (ಹಳ್ಳಿಹಾ. ೯೯). [ತಂಗಳು (<ತಣ್ಗೂಟ್) + $ತತ್ತ್ವ_1$]

ತಂಗಳುತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನ (ನಾ).=ತಂಗಳುತತ್ತ್ವ : ಊರವರು 'ಒಳ್ಳೆಯವರಿಗೆ ದೇವರು ಕಷ್ಟ ಕೊಡುವುದು ಹೆಚ್ಚು' ಎಂದು ತಂಗಳುತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನ ಹೇಳುವಂತಾಯಿತು (ಕಂಬಹು. ೧೧೯). [ತಂಗಳು (<ತಣ್ಗೂಟ್)+ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನ]

ತಂಗಳುಹಿಟ್ಟು (ನಾ). ಹಿಂದಿನ ದಿವಸ ಮಾಡಿದ ರಾಗಿಮುದ್ದೆ; ಆರಿದ ಹಿಟ್ಟು : ತಂಗಿ ಬಡವಳಾದರೆ ತಂಗಳುಹಿಟ್ಟಿಗೂ ಗತಿಯಿಲ್ಲವೇ ? (ಗಾದೆ).

[ತಂಗಳು (<ತಣ್ಗೂಟ್) + $ಹಿಟ್ಟು_1$ (<ಪಿಟ್ಟು)]

ತಂಗಳೂಟ (ನಾ). ಹಿಂದಿನ ದಿವಸ ಮಿಕ್ಕ ಅನ್ನದ ಊಟ; ತಂಗಳನ್ನದ ಊಟ : ಸೂರ್ಯನು ನಾಲ್ಕಾಳುದ್ದ ಮೇಲಕ್ಕೇರಿದನು. ತಂಗಳೂಟದ ಹೊತ್ತಾಯಿತು (ಚಂಗಾಳ್ಳಿ. ೨೪); ದ್ಯಾವವ್ವನೊಂದು ಇನ್ನೂ ತಂಗಳೂಟ ಆಗಲಿಲ್ಲವ ? (ಹೊಸಕ್ಷ. ೪೪). [ತಂಗಳು (<ತಣ್ಗೂಟ್) + ಊಟ]

ತಂಗಟ್ 'ತಣ್ಗೂಟ್' ನೋ.

ತಂಗಾನ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಕಾಡು : ಅಂದಿನ ಹೂಗಳಿಲ್ಲ ನಲಿವಕ್ಕಿಗಳಿಲ್ಲ, ಕೊಳಂಗಳಿಲ್ಲ ತಂಗಾನಗಳಿಲ್ಲ (ಗಿಳಿವಿಂ. ೧೦೮-೧).

[$ತಂ_1$ (<ತಣ್$_2$) + $ಕಾನ_1$ (<ಕಾನ್)]

ತಂಗಾರ (ನಾ). ಹಿತಕರವಾದ ಕಾರ : ವೀಳೆಯದೆಲೆ ಗಿಂಡಿ ತಂಗಾರದಡಕೆಲೆ [ಪಾಠಾಂ. ಮಡುಪನು ಕೊಡುತಿಹ ಕೆಲ]ಯೊಳಿಗ ಪದ್ಮಿನಿಯರಿಗೆ ಕಾಳಂಜಿ ಕೈದುವ ಹಸ್ತಿನಿಯರು ಪಿಡಿದೋಲೈಸಲೆಸೆದನಾ ಮದನ (ಭರಹ. ೪೭-೬೦). 'ತಣ್ಕಾರು' ಪರಾ. [$ತಂ_1$ (<ತಣ್$_2$) + $ಕಾರ_2$]

ತಂಗಾಲ (ನಾ). ತಂಪಿನ ಕಾಲ; ಚಳಿಗಾಲ; ಮಾಗಿಯ ಕಾಲ : ಮಾಟ ಕೂಟವೆಂಬ ಹೊಲದಲ್ಲಿ ಪಾಪಪುಣ್ಯವೆಂಬ ಬೀಜದ ಬಿತ್ತಿಕೆಲ್ಲ ತಂಗಾಲಕ್ಕೆ ಬೆಳೆದು ಮಳೆಗಾಲಕ್ಕೆ ತಗ್ಗಿ ಹೊಲದ ಒಳಹರಿಯಲ್ಲಿ ಜಲ ನಿಂದು ಹೋಯಿತ್ತು (ಷೋಡಶಮಾ. ೧೦೪-೪೦೩). [$ತಂ_1$ (<ತಣ್$_2$) + ಕಾಲ]

ತಂಗಾಳಿ 'ತಣ್ಗಾಳಿ' ನೋ.

$ತಂಗಿ_1$ 'ತಂಗೆ' ನೋ.

$ತಂಗಿ_2$ 'ತಗ್ಗಿ' ನೋ.

ತಂಗಿಲ್ವಾಸು (ನಾ). ಉಪಯೋಗಿಸಿದ ಹಾಸುಗೆ ; ಹಾದರದ ಶಯ್ಯೆ : ನೋಟದೊಳೊಬ್ಬನ ನೆಟಿ ಚೇಟಿಯಿಂದೊಬ್ಬನ ಬರಿಸಿ ನೀಟನ ಮನ ತಂಗಿಲ್ವಾಸೊಳು ವಂಚನೆ ಕೂಟದ ಹೆಂಗಳೊಪ್ಪಿದರು (ಕಂನವಿ. ೬-೧೨೪).

[? + $ಪಾಸು_2$]

ತಂಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಂಗುವಂತೆಮಾಡು ; ವಿಶ್ರಮಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು ; ನೆಲಸುವಂತೆ ಮಾಡು ; ನಿಲ್ಲಿಸು : ಬೆಂಗದಿರ ರಕ್ತಿಯನು ತಂಗದಿರ ಸಕ್ತಿಯನು ತಂಗಿಸಿತೊ ಮಳೆ ಮಂಜಿನೊಲವ ಮಧುರಾಮ್ನದೊಳು (ಸೌಂದಸ. ೩೩); ತಂಗಿಯ ಮನೆಗೆ ಹೋಗಿ, ತಂಗದೆ ಹೋಗುತಿದ್ದಾನೆ. ಆದುದರಿಂದ ತಂಗಿಸಿ ಕೊಡು (ಹಳ್ಳಿಚಾ. ೩೩); ಎರಡು ದೊಡ್ಡ ನಿಲುವುಗನ್ನಡಿಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲಿ ಗೋಡೆಗೆ ತಂಗಿಸಲಾಗಿತ್ತು (ಹೇಮಂತ. ೪೦೬).

[$ತಂಗು_1$ + – $ಇಸು_3$]

$ತಂಗು_1$ (ಕ್ರಿ). ಇಳಿದುಕೊಳ್ಳು ; ಉಳಿ ; ಇರು ; ನಿಲ್ಲು ; ವಸತಿ ಮಾಡು: ಬಿಡದಿಯ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಬೀಗರು ತಂಗಲು ಏರ್ಪಾಡುಗಳಾಗಿದ್ದುವು (ಧೂರಾಪ. ೬೪); ಸಂಜೆಗೆಂಪಿನ ಹೂವು, ಕಂಗಳು ತಂಗುವ ಸೊಗಸಿನ ರೇವು (ಮಾಂದಳಿ. ೧೨-೫); ಒಳ್ಳೆಯ ಹವೆಗಾಗಿ ಕಾಯುತ್ತಾ ಇಲ್ಲಿ ಆರು ತಿಂಗಳು ತಂಗಬೇಕಾಯಿತು (ಪ್ರವಾಇ. II, ೯೯೧).

[ದೇ.೫ ತಮಿ. ತಙ್ಕು; ಮಲ. ತಙ್ಙು; ತೆಲು. ತಕ್ಕು; ಕೊಲಾ. ನಾಯ್ಕಿ. ತಕ್]

$ತಂಗು_2$ (ನಾ). ೧. ಉಳಿಯುವುದು ; ಬಿಡಾರ ಮಾಡುವುದು ; ವಸತಿ ; ಬಿಡಾರ: "ಅಧಿವಾಸಃ = ತಂಗು" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೧೬೦). "ವಸ್ತಿಃ = ತಂಗು" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೧೭೦). ೨. ಆಧಾರ ; ಆಶ್ರಯ. 'ತಂಗೊಡೆ' ಪರಾ.

[<$ತಂಗು_1$]

$ತಂಗು_3$, ಟಂಗು (ನಾ). ೧. ಕುದುರೆ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಜೀನನ್ನು ಬಿಗಿಗೊಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅವುಗಳ ಒಡಲಿಗೆ ಬಿಗಿದಿರುವ ಚರ್ಮದ ಪಟ್ಟಿ;-ಸುತ್ತುಪಟ್ಟಿ : ಹೊನ್ನ ಹಲ್ಲಣ . . . ಉನ್ನಂತ ರತ್ನ ಭಂಧಗಳ ತಂಗಿನವಟ್ಟೆ ಚಿನ್ನ ಪಂಜಿನ ಕಂಠವಾಮಾ ಇಂದ್ರನೀಲದ ಹೇಮದ ಕರಕಸ ಸಿಂಗಾಡಿ (ದೇವಾಂಪು. ೩-೧೫೮); ಕುದುರೆ ಮಾತಂತು ಆಯಿತು. ಇದರ ಕೋಗೀರು, ತಂಗು ಮುಂತಾದ ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ನೀವು ಹೊರಬೇಕೋ (ಕಥಾಮುಂ. IV, ೯೫); ಬೇಟೆಗೆ ಹೋಗಿ . . . ತಂಗನ್ನೂ ಕುದುರೆಯ ಮುಂಗಾಲು ಹಿಂಗಾಲುಗಳಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಅಗಾಡಿ ಪಿಚಾಡಿ ಹಗ್ಗಗಳನ್ನೂ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಂದರು (ನಗೆಗ. ೫೦); ಕುದುರೆಯು ಕಟ್ಟಿದುದೂ, ಅದರ ತಂಗು ಥಡಿಗಳು ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿರುವುದೂ ಗೊತ್ತಾಯಿತು (ವಿಂಧ್ಯಾಲ. ೨). ೨. ಕುದುರೆಯನ್ನೇರಿ ಹತ್ತುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅದರ ಮಗ್ಗುಲಲ್ಲಿ ನೇತು ಬಿಟ್ಟಿರುವ ಬಳೆ ; ರಿಕಾಪು ; ಅಂಕವಣೆ. ಟಂಗು : (೬).

ಟಂಗು ಹರಿ = ೧. ಕುದುರೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ನಡುಕಟ್ಟು ಕಿತ್ತು ಹೋಗು: ಟಂಗು ಹರಿಯಿತು, ಕಾಲು (ಕೋಲು) ಮುರಿಯಿತು(ಗಾದೆ). ೨. (ಅಲಂ) ಬಡತನವುಂಟಾಗು; ದಾರಿದ್ರ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದು: (೬). **ತಂಗು ತಡಂಗು**="ಏರುವ ಕುದುರೆಗೆ ಇರಬೇಕಾದ ಪರಿಕರ; ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಎಲ್ಲ ಪರಿಕರ" (ನಮ್ಮನು. ೧೨೦).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಂಗ್]

ತಂಗುದಾಣ (ನಾ). ತಂಗುವ ಸ್ಥಳ; ಬಿಡಾರ: ಆಗಾಗ ತನ್ನ ರಾಜಧಾನಿಗೆ ಹೋಗಿ ಬರುತ್ತಿದ್ದರೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಆತನ ತಂಗುದಾಣವೆಂದರೆ ಮಾನ್ಯಖೇಟವೇ ಆಗಿತ್ತು (ವೀರಬಂ. ೪); ರಾಯಭಾರದ ಈ ಪರಿವಾರಕ್ಕೆ ತಂಗುದಾಣಗಳಲ್ಲಿ ತಕ್ಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು . . . ಇಬ್ಬರು ವೇಗಾಯಿಲರು ಅಂದು ದೋರಸಮುದ್ರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟರು (ಸವತಿ.೫೦).

[$ತಂಗು_1$ + ತಾಣ]

ತಂಗುದೊಡ್ಡಿ (ನಾ). "ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕಾಗಿ ಹೊಡೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವ ದನಗಳು ತಂಗಲು ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಿರುವ ಕೊಟ್ಟಿಗೆ, ಆವರಣ ತಂಗು ದೊಡ್ಡಿ, ಕೊಟ್ಟಿಗೆ" (Lair. ಇಂಕನಿ).

[$ತಂಗು_1$ + $ದೊಡ್ಡಿ_1$ (<$ತೊಟ್ಟಿ_1$)]

ತಂಗುಪಟ್ಟಿ (ನಾ). = ತಂಗು₃ ೧ : ಬೆಳ್ಳಿಬಸವನ ಭರಣದ ಲೆಖ್ಖಾ . . . ೧ ಗಂಗದೊಗಲಿಗೆ ಬೆಲು ೧ ತಂಗುಪಟ್ಟಿ ೧ ಚಿತ್ರಿಕಲಶ (ಎಕ. XIV, ನಂಜನ. ೨೮೯-೨ನೇ ಕಲಂ : 1847) ; "ಕುದುರೆ ತನ್ನ ಹಿಂಗಾಲುಗಳ ಮೇಲೆ ನಿಲ್ಲುವುದು, ಮೊ. ತುಂಟತನವನ್ನು ಮಾಡದಂತೆ ತಡೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದು ತುದಿಯನ್ನು ಅದರ ಕಡಿವಾಣಕ್ಕೂ ಮತ್ತೊಂದು ತುದಿಯನ್ನು ಅದರ ಸೂಂಟಪಟ್ಟಿಗೂ ತಳದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಬಂಧಿಸಿರುವ ತೊಗಲಪಟ್ಟಿ (ಗಳು) ; ತಂಗುಪಟ್ಟಿ" (Martingale. ಇಂಕನಿ.). [ತಂಗು₃ + ಪಟ್ಟಿ₂]

ತಂಗುಬೆಳಕು (ನಾ). ಸೂರ್ಯಾಸ್ತವಾದ ಮೇಲೂ ಸ್ವಲ್ಪಹೊತ್ತು ನಿಂತಿರುವ ಬೆಳಕು : ಬೇಸಗೆಯ ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲದ ತಂಗುಬೆಳಕು ಕೂಡ ಅಳಿದುಹೋಗಿ ಕತ್ತಲೆ ಕವಿದಿತ್ತು (ನಂಟರು. ೯೬).
[ತಂಗು₁ + ಬೆಳಕು₂ (<ಬೆಳಗು₂)]

ತಂಗುಮನೆ (ನಾ). ೧. ಬಿಡದಿ ಮನೆ: (+). ೨. ಪ್ರಯಾಣಿಕರು ತಾತ್ಕಾಲಿಕವಾಗಿ ತಂಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಮನೆ,-ವಿಶ್ರಾಂತಿಗೃಹ ; ಪ್ರವಾಸಿ ಮಂದಿರ : ಒಂದು ಸಂಜೆ ಆಫೀಸು ಮುಗಿಸಿ ಯಶೋದೆ ವಿ. ಟಿ. ಯ ತಂಗುಮನೆಗೆ ಬಂದಿದ್ದಳು(ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ೨೫೮). [ತಂಗು₁+ಮನೆ]

ತಂಗುಳು 'ತಣ್ಗೂಟ್' ನೋ.

ತಂಗುಟ್ 'ತಣ್ಗೂಟ್' ನೋ.

ತಂಗುಟ್ತಿರಿಕ (ನಾ). ತಂಗುಳನ್ನವನ್ನು ತಿರಿದು ಉಣ್ಣುವವನು ; ತಿರುಕ; ಭಿಕ್ಷುಕ : ತಮ್ಮಯ್ಯನಪ್ಪ ತಂಗುಟ್ತಿರಿಕನ ಮಾತಂ ಕೇಳ್ದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮-೧೭೬). [ತಂಗುಟ್ (<ತಣ್ಗೂಟ್) + ತಿರಿಕ₁]

ತಂಗೂಳು 'ತಣ್ಗೂಟ್' ನೋ.

ತಂಗೂಟ್ 'ತಣ್ಗೂಟ್' ನೋ.

ತಂಗೆ, ತಂಗಿ₁ (ನಾ). ೧. ಕಿರಿಯ ಸಹೋದರಿ; ಒಡಹುಟ್ಟಿದ ಕಿರಿಯಳು: ಇದನಱಿವಾತ ಕೆಱೆಯುಂ ಕೋಡಿಯುಮನಳಿದು ಪಸುವುಮಾರ್ವ್ವರು × × × [ಕೊನ್ದೋನವ]ನ್ನಮ್ಮಬ್ಬೆಯನ್ನಂಗೆಯುಮ × × × ಮಾಡಿ ಕೊಣ್ಡೋ[೦] (ಸೌಇಇ. XI-i, ೭-೨೮ : 837) ; ಭಟಾರರ ತಂಗೆಯಪ್ಪ ವೀರಶ್ರೀಯುಂ . . . ಪ್ರಳಾಪಿಸಿ ದುಃಖಂಗೆಯ್ಯೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೦೮-೯) ; ಹಿಡಿಂಬನೆಂಬನವರ ಬರವನಱಿದು ತನ್ನ ತಂಗೆ ಹಿಡಿಂಬೆಯೆಂಬಳಂ ಕರೆದು (ಪಂಪಭಾ. ೩-೧೧ ವ) ; ಪತಿಯೊಡನೆನ್ನ ತಂಗೆ ದಹನಾರ್ಚಿಯೊಳೊಂದೆ ಮುಹೂರ್ತದೊಳ್ ನಿವೇದಿತತನುವಾದಳ್ (ಅಜಿಪು. ೧-೪೯). ೨. ಕಿರಿಯ ಹೆಂಗಸರನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸುವಾಗ ಹೇಳುವ ಮಾತು : ತಂಗೆ ತಲೆವೀದಿಯಂ ತೊಡೆಯದಿರು ಕೂಡೆ ಚೆಳೆಯಂಗೆಯ್ದಲಂಕರಿಸು (ಹರಿಚಾ. ೪-೨೪). **ತಂಗಿ₁ :** ೧. ನೀನಿದೇಂ ನಿಂದಿಲ್ಲಿ ಱೋಡಗತನಂಗೆಯ್ದಾಡುತ್ತಿರ್ಪೆ ಅತ್ತ ನಿನ್ನ ತಂಗಿಗವಸ್ಥೆ ಪಿರಿದು (ಪಂಚತಂ. ೨೮೦-೦೨) ; ಮೋಱೆಯಿಲ್ಲಪ್ಪೊಡೆ ಸತಿಗಾದೆಱಕಂ ಮೇಣ್ ಕೂರ್ಪ ತಂಗಿಗೇಕಾಗದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೫೦) ; ಹರಿಯಂ ತಂಗಿಯ ಬಾಲನೆಂದು ಬಗೆದೇಂ ಕಂಸಾಸುರಂ ಕೇಡನೇ (ಸೋಮೇಶ. ೫೪) ; ಹಿಂದಣ ರಾವಣನೊಳವಗಡಿಸಿಯಾತನ ಮಾವನನು ಮುಱಿದವನ ತಂಗಿಯ ಮೂಗ ಭಂಗಿಸಿದ (ಕುಮ್ವ್ಯಾಸ. ೯-೫೦). ೨. ತಂಗಿ ನೀನಟಲಂ ತಳೆಯದಿರಾವಿರ್ವರುಂ ಸಮಸುಖದುಃಖ[ವೃತ್ತಿ]ಗಳಾದೆವು (ಕಾದಂಬ. ೬೨೯) ; ಬಾಲಕಿಯೆ ಬಾ ತಂಗಿ ಬಾ ನೀಲಾಳಕಿಯೆ ಬಾಯೆನುತ ಮಿಗೆ ಪಾಂಚಾಲೆಯನು ಕರೆದಸುರರಿಪು ಸೂಚಿಸಿದನಂಗನೆಗೆ (ಕುಮ್ವ್ಯಾಸ. ೧೧-೧೬). [ದೇ.II ತಮಿ. ತಙ್ಕೈ ; ಮಲ. ತಙ್ಗ ; ತುಳು. ತಂಗಿ ; ಕೊಡ. ತಂಗೆ ; ಗೊಂಡಿ. ತಂಗೇ ; ಕುಇ. ಕುವಿ. ತಂಗಿ]

ತಂಗೆಡೆ (ನಾ). ತಂಗುವ ಎಡೆ ; ಬಿಡಾರ : ಎಲ್ಲಾ ವೀರರುಗಳೂ ಫಲ್ಗುಣನನ್ನು ಹೊಗಳಿಕೊಂಡು ಉತ್ಸಾಹವಾಗಿ ತಮ್ಮ ತಂಗೆಡೆಗಳಿಗೆ ಹೋದರು (ವ್ಯಾಸಜಿ. ೩೮೭). [ತಂಗು₁ + ಎಡೆ₃]

ತಂಗೆಳು 'ತಂಗೇಳು' ನೋ.

ತಂಗೆಱೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಬಲಿವಂಶತಿಲಕ ಆಸನ್ದಿನಾಡ ನಾಳುತ್ತಿರೆ ತ್ರಱಿಗ್ಗಿಱೆಯಾ ದಣ್ಡರೆ ನೊಲಂಬಂ ತಾಂ ಸಲೆ . . . ಕಾದಿ ಸತ್ತಂ (ಎಕ. V, ಅರಸೀ. ೨೦೫-೬ : ಸು. 890). [?]

ತಂಗೇಳು, ತಂಗೆಳು (ನಾ). (?): ಯಿದಕೆ ಅನ್ಯಯವು ಅನೊರ್ಬ ಮಾಡಿದವನು ಗಂಗೆಯ ತಡಿಯಲ್ಲಿ ತಂಗೇಳು ಕವಿಲೆಯಕೊಂದ ದೋಷಕೆ ಹೋಹರು (ಎಕ. IX, ಬೆಂಗಳೂ. ೦೩೪-೦೦ : 1308) ; ಯಿದಕೆ ಆರು ಅಳಿಹಿ ತಪಿದವರು ಗಂಗೆಯ ತಡಿಯಲು ತಂಗೇಳು ಕವಿಲೆಯ ಕೊಂದ ಪಾವದಲಿ ಹೋಹರು (ಎಕ. IX, ಬೆಂಗಳೂ. ೯೭-೧೭ : 1347) ; ಅವನೊಬ್ಬ ಅಳಿದವ ಗಂಗೆಯ ತಡಿಯಲಿ ತಂಗೇಳು ಕಪಿಲೆಯನು ಬ್ರಾಹ್ಮರನು ಕೊಂದ ಪಾಪಕೆ ಹೋಹನು (ಎಕ. IX (8), ಕನಕ. ೬೫-೨೦ : ಸು. 1330). **ತಂಗೆಳು :** ಯಿದಕೆ ಅವನಾನೊಬನು ಅಳಿಪಿದವರು ಗಂಗೆಯ ತಡಿಯಲಿ ತಂಗೆಳು ಕಪಿಲೆಯ ಕೊಂದ ಪಾಪದಲಿ ಹೋಹರು (ಎಕ. IX (8), ಬೆಂಗಳೂ. ೦೭೩-೦೦: ಸು. 1700). [?]

ತಂಗೇಟುಪೊಣುಸೆ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು (?): ಮಹಾನದಿಎ ವಾಯವ್ಯಾದಿಶಿಯಿಮ್ ಪೂರಮಂಟ್ಟು ತಂಗೇಟುಪೊಣುಸೆಎ ಆ ಪೇರೊರ್ಬ್ಬೆಎ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೦, ೯-೨೪ ; ಕೃಶಾ). [ತಂಗೇಟು₀ + ಪೊಣುಸೆ (<ಪೊಳಿಸೆ)]

ತಂಗೈ (ನಾ). ತಣ್ಣಗಿರುವ ಕೈ : ಹೆಣದ ತಂಗೈ ನನ್ನ ಮುಂಗೈಯ್ಯ ಹಿಡಿದಂತೆ ನಿನ್ನ ಮಾತಿನ ಪಟ್ಟು ಮನಕೆನಿಸಿತು (ಸಖೀಗೀ. ೩೭-೭೫).
[ತಂ₁ (<ತಣ್₃) + ಕೈ₂ (<ಕೆಯ್₂)]

ತಂಗೊಡಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು. P ಈಗಿನ ಬಿಜಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ತಂಗಡಗಿ : ಪೆರ್ದೊರ್ಱೆಯ ಬಡಗದೆಱೆಯ ತಂಗೊಡಗೆಯ ಬೀಡಿನೊಳ್ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೦೦೬-೦೪ : 1075). [?]

ತಂಗೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ಆಧಾರ ತಪ್ಪು ; ಆಶ್ರಯವಿಲ್ಲವಾಗು : ದಿಕ್ಕರಿಸ ಫಣಿಯು ಕೂರ್ಮಾದಿಗಳ್ತಂಗೊಡದು ಕುಕ್ಕುರಿಸೆ ಧರಣೀತಳಮ್ಮದಿರೆ ಕಡಲು ಕುದಿದುಕ್ಕಿದುದು ಅತಿರಥಮಹಾರಥವ ಯುದ್ಧದೊಳ್ಕಡಿದನು ವಿರಾಟಸೂನು (ತುರಂಗ. ೪೫ ಸೂಚನೆ). [ತಂಗು₂ + ಒಡೆ₁]

ತಂಗೊಳ 'ತಣ್ಗೊಳ' ನೋ.

ತಂಚಾವಂಚ 'ತೊಂಚವಂಚ' ನೋ.

ತಂಜಾವುರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು. P ಈಗಿನ ತಂಜಾವೂರು: ತಞ್ಚಾವುರಿ ನಾಳ್ಕೇಳೋ ಪ್ರಮುಖಾದಿ ದುರ್ಗ್ಗನಿವಹಾನ್‌ದಗ್ಧ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೦, ೦೦-೪೯ : 963) ; ಮಧುರೆ ತಂಜಾವುರಿ ತೆಂಜರಾಯರ ಸಮ್ಮುಖದ ಮಂತ್ರಿನಿಕರವೈತಂದು (ಕಂಠವಿ. ೨೦-೫೩). [ತಂಜಾ₀ + ಪುರಿ₆]

ತಂಟಲಮಾರಿ 'ತಂಟಲುಮಾರಿ' ನೋ.

ತಂಟಲು (ನಾ). ತಂಟೆ ; ತಕರಾರು. 'ತಂಟಲುಮಾರಿ', 'ತಾರಾ ತಂಟಲು' ಪರಾ. [ತಂಟೆ+ -ಅಲು₂ (< -ಅಲ್₂)]

ತಂಟಲುಮಾರಿ, ತಂಟಲಮಾರಿ (ನಾ). ೧. ತಂಟೆ ತೆಗೆಯುವ ಸ್ವಭಾವದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಪೇಟೆ ಶಾಲೆಯೆಂದರೆ, ತಂಟಲುಮಾರಿ ಹುಡುಗರೂ, ಅವರ ದಾಂಧಲೆಯೂ . . . ಬಡಪಾಯಿ ಮೇಷ್ಟುಗಳು ಇವಿಷ್ಟರಲ್ಲಿಯೇ ಮುಗಿದು ಬಿಡುತ್ತದೆ (ರೂಪಸಂ. ೫೩); ಸೀನಭಟ್ರು ಮಗ- ಮಹಾ ತಂಟಲುಮಾರಿಯುವ (ಕೋದಂಡ.೪೯). **ತಂಟಲಮಾರಿ :** ೨. ಗ್ರಾಮದೇವತೆ: ಕೊಡಗಿನ ಮಾರಿ ತಂಟಲಮಾರಿ ಗೌಡಗೆ ಬುದ್ಧಿ ಕಲಿಸ್ತಾಳೆಂತ . . . ಗೌಡ್ನ ಹಟ್ಟಿ ಬಾಗ್ಲಿಗೆ ಬಂದ್ಲು (ಜಗೀತ. ೩೭). ೩. ಕಂಟಲಟೆ ; ಜಗಳಿ : ನೀನಾದರೆ . . . ವಶ್ಯಕರಮಾದ ಮದ್ದುಗಳನ್ನಿಟ್ಟು ವಶ್ಯರಂ ಮಾಡಿ ತಗಿಲಿಸಿಕೊಂಬ ತಂಟಲಮಾರಿಯೆ ಸರಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೫೧೯-೮).
[ತಂಟಲು + ಮಾರಿ₂./ತಮಿ. ತಣ್ಟುಮಾರಿ; ತುಳು. ತಂಟೆಲ್ಮಾರಿ ; ತೆಲು. ತಂಟಲಮಾರಿ, ತಂಟಾಲಮಾರಿ]

ತಂಟಲುಮಾರಿತನ (ನಾ). ತಂಟೆ ತೆಗೆಯುವ ಸ್ವಭಾವ ; ಜಗಳಗಂಟತನ: ದಯಮಾಡಿ ತಂಟಲುಮಾರಿತನಕ್ಕೆ ಮನಸ್ಸು ಕೊಡಬೇಡ (ಮಹಾತ್ಮಾ. ೦೧೩).
[ತಂಟಲುಮಾರಿ + – ತನ]

ತಂಟು 'ತಂಟೆ' ನೋ.

ತಂಟೆ, ತಂಟು (ನಾ). ೧. ಜಗಳ ; ತರಲೆ ; ತಕರಾರು : ಟೀಪುಸುಲ್ತಾನರ ಕೆಲಸದ ಮೇಲೆ ಮೂರು ಸರಕಾರದ ಕಡೆಯಿಂದಾ ಈ ತಂಟೆ ತಪ್ಪಿಸಿದರೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೭೫) ; ಇಬ್ಬರ ತಂಟೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಕಿದ ಹೊಲದ ಸೀಮೆಭಾಗ ದಂತೆ (ಅಶ್ವಮೇ. ೨) ; ನಾದವಿದ್ದರೆ ಘಂಟೆ, ವಾದವಿದ್ದರೆ ತಂಟೆ (ಗಾದೆ). ೨. ಕಷ್ಟ; ತೊಂದರೆ ; ಉಪದ್ರವ : ಪರಿಪರಿಯ ಸಾಲ ಜೂಜು ಮೊದ ಲಾದ ತಂಟೆಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೩೪–೨) ; ಬಹಳ ತಂಟೆಗೆ ಬಂತು! (ದೇವೀಭಾ. ೨೦) ; ಅಣ್ಣನ ತಂಟೆ ತಡೆಯಲಾರದ ಸದಾಶಿವನೆನ್ನುವುದನ್ನು ಕೇಳಿ . . . ನೊಂದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಳು (ತ್ಯಾಗಮು. ೧೪೦). ೩. ಸಂಬಂಧ ; ಗೊಡವೆ ; ಗೋಜು : ಇನ್ನೆನಗಿದು ಬರುವುದುಂಟೆ ? ಬರಿದೇಕಿನ್ನಿದರ ತಂಟೆ (ಗೀವಿಂ. ೭೮–೬೨); ಸಂಸಾರಿಕರ ತಂಟೆಗೆ ಬರಲು ಏನಧಿಕಾರ ಈ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳಿಗೆ (ಆಶ್ರಮ. ೦೦೨) ; ಅಜ್ಜ ಯಾವ ತಂಟೆಗೂ ಹೋಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಧರ್ಮಶ್ರೀ. ೭). **ತಂಟು :** ೧. ಆಱು ಮಂದಿ ಮಕ್ಕಳುಂಟು (ವಕ್ಕಲುಂಟು) ಮತ್ತಾಱು ಮಂದಿ ಪ್ರೇರಕರುಂಟು ಪ್ರೇರಕರಿಗೆ ಕರ್ತರುಂಟು ವಿಚಾರ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ನಿಮ್ಮದೇನು ತಂಟು (ಪುರಂದ. ೪–೦೭–೨).

ತಂಟೆ ತಕರಾರು = ಜಗಳ ; ವಿವಾದ : ನಮ್ಮ ಮಕ್ಕಳ ಕಾಲಕ್ಕೆ ತಂಟೆ ತಕರಾರು ಇರಕೂಡದು (ಅನಾಮಿ. ೬). **ತಂಟೆ ತಾಪತ್ರಯ** = ತಂಟೆ ತಕರಾರು: ನಾಲ್ಕಾರು ಪಾರಿವಾಳಗಳು ಯಾರ ತಂಟೆ ತಾಪತ್ರಯವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಬಿಂಕದಿಂದ ಓಡಾಡುತ್ತಿದ್ದುವು (ಪುನರು. ೬). **ತಂಟೆ ತೀರಿಸು** = ಜಗಳ ಬಗೆಹರಿಸು: ಕುಂಟಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ ತಂಟೆ ತೀರಿಸ್ಯಾನು (ಗಾದೆ). **ತಂಟೆ ಬಂಟೆ** = ತಂಟೆ ತಕರಾರು : ಆಯಾ ಸ್ಥಳದ ಮಟ್ಠದ ವಡೆರಗಳು ಯಿ ವಿಷಯವಾಗಿ ತಂಟೆ ಬಂಟೆಗಳ ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ (ಮೈಆರ್. ೧೯೩೦, ೪೩–೩೦ : 1812). **ತಂಟೆ ಮಾಡು** = ತಕರಾರು ಮಾಡು : ಪಕ್ಕದ ಹೊಲದವರು ತಂಟೆ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಜಗಳ ಆರಂಭವಾಯಿತು (ರೂಢಿ). **ತಂಟೆಯವ** = ತಂಟೆಕೋರ ; ಉಪದ್ರವಕಾರಿಯಾದ ಮನುಷ್ಯ : ತಂಟೆಯವನ ನಂಟಿಕೆ ಸಲ್ಲ, ಒಂಟಿಯಾಗಿ ಹೋಗ ಸಲ್ಲ (ಗಾದೆ).

[←ಮರಾ. ತಂಟಾ ; ಹಿಂ. ತಂಟಾ, ಟಂಟಾ ; ಗುಜ. ತಂಟೋ, ಟಂಟೋ ; ಸಿಂಧಿ. ಟಂಟ. / ತಮಿ. ತಣ್ಟೈ ; ತೆಲು. ತಂಟಾ]

ತಂಟೆಕೋರ (ನಾ). ತಂಟೆ ಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದವನು ; ಜಗಳಗಂಟ : ಕೆಲಮಂದಿ ತಂಟೆಕೋರರಾದ ರೈತಜನರು ನಂಬರಿನ ಹದ್ದುಬಸ್ತಾದ ಬಾಂದುಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಮನಃಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಕಿತ್ತೆಸೆಯುವುದೂ ವುಂಟು (ಭೂಮಿಅ. ೩೮). [ತಂಟೆ + – ಕೋರ$_3$]

ತಂಟೆಗಾರ (ನಾ). = ತಂಟೆಕೋರ : ಈ ರಂಗಪ್ಪನ ದಾಳಿ ಹೊರಟುದೆಂದರೆ ಕನ್ನಡದೊಳಗಿನ ತಂಟೆಗಾರರೆಲ್ಲ ದಾಳಾದೂಳಿಯಾಗುವರು (ನಡೆದಾ. I, ೪೩೭). [ತಂಟೆ + – ಕಾರ$_1$ (< – ಕಾಱ)]

ತಂಡ, ತಂಡು$_1$ (ನಾ). ೧. ಗುಂಪು ; ಹಿಂಡು ; ಸಮೂಹ : "ಬಂಬಲ್, ತುಱುಗಲ್ . . . ಸೇಣಿ, ತಂಡಂ, ಗುಂಡಿ . . . ಗುಮ್ಮಿ, ಗೊಂದಣ– ಈ. ೪೦ ಸಮೂಹಂ" (ಕಶಸಾ. ೦೧–೨೨೨) ; "ತಂಡಮೆನಲೋಳಿ" (ಭಾರನಿ. ೩೬) ; "ತಂಡಂ ತೆರಳ್ಕೆ ಮೊಕ್ಕಳ . . . ತೋಮಮಿವು ತಾವೆತ್ತಂ ಸ್ತೋಮಾಭಿಧಾನಮಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೦೦೬); ಕಣ್ಗಳಿಂ ಕೆಂಡದ ತಂಡಂಗಳು ಮುರಿಯ ತಂಡಂಗಳುಂ ಸೂಸೆ (ಪಂಪಭಾ. ೩–೦೭ ವ); ರಸಮನೀವೃತ್ತಿರ್ದು ದಿಕ್ಷುಪ್ರಕಾಂಡದ ತಂಡಂ (ಬಾಧಪು. ೦–೪೮) ; ಕಂಡು ಬೆಱಗಾದುದು ಕುಮಾರರ ತಂಡ (ಕುಮಾ.ಅ. ೬–೩೯). ೨. ಪಕ್ಷ ; ಪಂಗಡ : ನೆಲೆವೆರ್ಚುಗೆ ನಿಮ್ಮೆರಡು ತಂಡವೊದವಿದ ನಣ್ಪಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೩–೬೭) ; ಇಂತೀ ಎರಡು ತಂಡದೊಳಾರು[ಪಾಠಾಂ. ಎರಡರಸುಗಳೊಳಾರು] ಸೋತರು ಸೋತ ಭೂಪತಿಗೆ ಪರುಷ ಹನ್ನೆರಡಬಲಿ ವನದೊಳಗಿರವು (ಕುಮಾ.ವ್ಯಾ.ಸ. ೦೬–೪೯) ; ತಮ್ಮ ಕೂಟನೀತಿಯಿಂದ ಎರಡು ತಂಡಗಳಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದರು (ಜಗಸಂ. ೪೬). **ತಂಡು$_1$:** ೧. ಅನೇಕ ಮುಸಲ್ಮಾನರ ತಂಡುಗಳು ನಿರ್ಭಯ ವಾಗಿ . . . ಹಿಂದುಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯೇ ನೆಲೆಗೊಂಡು ಇರಲಾರಂಭಿಸಿದರು (ಹಿಂಮುಸ. ೪೬).

ತಂಡತಂಡ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) = ೧. ಅನೇಕ ಗುಂಪು; ಹಲವಾರು ಗುಂಪು: ಮನೋಭವನೊಡ್ಡಣದಂತೆ ತಂಡತಂಡದೆ ಪರಿತಂದು ಸೂಸಿದುದು ಸೇಸೆಯುನಂದು ಪುರಾಂಗನಾಜನಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪–೩೫) ; ತಂಡತಂಡದ ಗಣಕತತಿ ತಪ್ಪದೆನುತಮಿರೆ (ಬಸರ. ೫–೮೨) ; ಮೃಡಭಕ್ತಗಣತತಿ ತಂಡತಂಡದಲಿ ಸಡಗರದೊಳೆಯ್ತರೆ (ಬಸಪು. ೬–೨೦). ೨. ಬಗೆಬಗೆ ; ಹಲವು ಪ್ರಕಾರ; ನಾನಾ ವಿಧ: ಪುಂಡರೀಕಾಕ್ಷ ಸಿರಿ ಪುರಂದರವಿಠಲನ್ನ ತಂಡತಂಡದಿ ನೆನೆದು ಸುಖಿಯಾಗು ಮನವೆ (ಪುರಂದ. ೧–೦೫೫–೪) ; ತಂಡತಂಡದ ವಿಹಗಾಲಾಪ ತುಂಬಿಯಾಖಂಡವಾಗಿರ್ದುದೇನೆಂಬೆ (ಮೋಹತ. ೫–೨೨) ; ಕಂಡಕಂಡದ್ದೆಲ್ಲ ಕಮಲನಾಭನ ಮೂರ್ತಿ . . . ತಂಡತಂಡದ ವಾರ್ತೆ ವಾರಿಜಾಕ್ಷನ ಕೀರ್ತಿ (ವಿದಾಕ್ಕ. ೨೫–೦). **ತಂಡೋಪತಂಡ** = ತಂಡತಂಡ ೧: ಪಾಂಡವರ ಬಲದ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ತಂಡೋಪತಂಡವಾಗಿ ಚಂಡಕಾಂಡಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ (ಕೃಷಾಭೀ. ೦೦೦) ; ವಿಚಾರಪರರಾದ ಸಂಶೋಧಕರೂ ತಂಡೋಪತಂಡವಾಗಿ ಸಿದ್ಧವಾದರು (ಕ್ರಿಯಾಶಿ. ೦೦೨).

[ದೇ.॥ ಮಲ. ತಣ್ಟು ; ತುಳು. ತಂಡ, ತಂಡ್; ತೆಲು. ತಂಡ./ಸಂ. ದಂಡ]

ತಂಡಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪುಗೂಡು; ನೆರೆ; ಸಂದಣಿಸು: ಜಿನಭವನದಿಂದಾ ಖಂಡಲನಿಭವಿಭವನಿರದೆ ಪೊಱಮಟ್ಟದಿರೊಳ್ ಕಂಡಂ ನೆರೆದು ನಿಗುಂಬಿಸಿ ತಂಡಂಗೊಂಡಿರ್ದ ನರರ ಖಚರರ ಗುಂಡಂ (ಆದಿಪು. ೪–೩).
[ತಂಡ + ಕೊಳ್$_1$]

ತಂಡಂಬೆಱು (ಕ್ರಿ). = ತಂಡಂಗೊಳ್ : ಭಕ್ತರುತ್ಸಾಹದಿಂ ತಂಡಂಬೆತ್ತರರೇ ವುಘೇಯೆನುತುಮಿರ್ದರ್ (ವೃಷವಿ. ೩೬–೬೫). [ತಂಡ + ಪೆಱು$_1$]

ತಂಡಕ (ನಾ). ೧. ಸರಿಯಾದ ಸಿದ್ಧತೆ; ಕಾರ್ಯದ ಸಂಪೂರ್ಣ ನಿರ್ವಹಣೆ. ೨. ಹೆಚ್ಚಾದ ಸಮಾಸಪದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ರಚನೆ. 'ದಂಡಕ' ಪರಾ. ೩. ಮರ ಅಥವಾ ಗಿಡದ ಕಾಂಡ. ೪. ಐಂದ್ರ ಜಾಲಿಕ. ೫. ಮೋಸಗಾರ: ತಂಡಕನು ಅವ ನಿನ್ನ ಹೆಂಡತಿಯ ಕೂಡಿರಲು ಭಂಡ ಒಡಲನು ಪೊರೆದುಕೊಂಡಿರ್ಪೆ ಯಾಕೆ (ಕರಿಕ. ೬೨–೦). ೬. ತುಂಟ ; ಅಧಿಕ ಪ್ರಸಂಗಿ : ಎಲಾ ತಂಡಕ ಹುಡುಗನೇ ಇದು ಉಪ್ಪಲ್ಲ, ಬೆಲ್ಲ (ಕಥಾಮಂ. IV, ೬೮). ೭. ಅಲಂಕರಿಸುವಿಕೆ ; ಅಲಂಕರಣ. [ಸಂ.]

ತಂಡಜ (ನಾ). (?) : ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಲಿಂಗಾರ್ಚನೆಯ ಮಾಡಿದ ತಾರಜ ತಂಡಜ ರೋಮಜರಿಗೆ ಪ್ರಳಯವಾಯಿತ್ತು (ಅಖಂಡೇ. ೭೦–೪೨). [?]

ತಂಡನಾಮೆ (ನಾ). ವಿಚಾರಣೆ; ಪಂಚನಾಮೆ; ಮಹಜರು: ಪೋಲೀಸು ತಂಡನಾಮೆಯಾಗಿ ಶವಸಂಸ್ಕಾರವೂ ಮುಗಿಯಿತು (ತಳರು. ೫೪). 'ಪಂಚನಾಮೆ' ಪರಾ. [ತಂಡ+ನಾಮ್ಹ]

ತಂಡರಸಿ 'ತಂದ್ರಾಸಿ' ನೋ.

ತಂಡವಾಳ, ತಾಂಡವಾಳ (ನಾ). ಎರಕ ಹೊಯ್ದ ಕಬ್ಬಿಣ ; ಬೀಡು ಕಬ್ಬಿಣ : ಅಗ್ನಿಸಂಯೋಗದಿಂದ ನೈಮಿತ್ತಿಕ ದ್ರವ್ಯತ್ವವಂ ಪಡದು ನಾಶ ಮಾಗದೇ ಮರಳಿ ಕಠಿನವಾಗುವ ಚಿನ್ನ, ಬೆಳ್ಳಿ . . . ಕಂಚು ತಂ[ಪಾಠಾಂ. ತಾಂ]ಡವಾಳ ಮುಂತಾದಕ್ಕೆ ಲೋಹವೆಂದು ಹೆಸರು (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೬೦). **ತಾಂಡವಾಳ:** "ಎರಕ ಹೊಯ್ದ ಕಬ್ಬಿಣ ; ತಾಂಡವಾಳ" (Cast-iron. ಇಂಕನಿ.). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಣ್ಣವಾಳ]

ತಂಡಸ₁ 'ತಂಡಸು' ನೋ.

ತಂಡಸ₂, ತಾಂಡಸ (ನಾ). ಇಕ್ಕುಳ ; ಚಿಮಟ ; ಪಟಕಾರ : "ಇಕ್ಕುಟಿಂ ಲಾಳಿ ತಂಡಸಂ ಗಾರಿಕಾಖ್ಯಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೩-೮) ; ತಂಡಸದಿನೊಯ್ಯನೆ ಕೀಳುವೆಂ ನೀ ನೆಮ್ಮಿಕೋ ಬಂದೀ ಮರನನೆನುತ (ಬಸವು. ೪೪-೧೪) ; ತಂಡಸದಿನಾ ದಸಿಯನಲುಗಿ ಕೀಳಲ್ಕೆ (ಅರಾಜ. ೮-೬೭); ಬಂಗರವು ತಂಡಸದಿ ಹುಡುಕಿಯೆ ಹಿಡಿದ ತೆರನಂತೆ (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೧೮-೫೭); ಇರ್ಕುಳಿಯ ತಂಡಸದ ಕರ್ತರಿಯ . . . ಬಡಿವ ಸೊನ್ನೆಗಾಱರ ಸಾಲೆಯಿಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೦೩-೧೯). **ತಾಂಡಸ :** "ಇಕ್ಕುಳ್-ವ್ಯಾಧಿವಿಕಾರಂ ; ಸಂದಂಶಂ ; ತಾಂಡಸಂ" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೭). [<ಪ್ರಾ. ಸಂಡಾಸ./ಸಂ. ಸಂದಂಶ]

ತಂಡಸಸರ (ನಾ). ಒಂದು ಸರೋವರದ ಹೆಸರು: ತತೋ ನೈರ್ಋತ್ಯಾಂ ದಿಶಿ ತಂಡ [ಸಸರ]ಃ (ಸೌಇಇ. XX, ೬-೨೨ ; 730). [ತಂಡಸ? + ಸರ₅]

ತಂಡಸಿ 'ತಂಡಸಂ' ನೋ.

ತಂಡಸು, ತಂಡಸ₁, ತಂಡಸಿ, ತಂಡಸೆ, ತಂದಸಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮುಳ್ಳುಮರ : "ಕಂಟಕಿಯೆನಲ್ ತಂಡಸು[ಪಾಠಾಂ. ಮಂಡನೆಂಗು, ಕಂಡನೆಂಗು]" (ಮಂಗರಾ. ೩೭-೧೯) ; ಕರಿಬೇವಿನಂಬಟೆಯ ತಾಱೆಯ ತಂಡಸಿನಾಸಿನಾನೆ ಬೊಬ್ಬುಲಿಯ (ಲೀಲಾವ. ೬-೨೩) ; ತಂಡಸು ತಪಸು . . . ಮಂದಾರಂಗಳಡಸಿ ತುಂಬಿದ ಚೆಲುವ ಭೂಜಂಗಳಿಂದ ಮಿಗೆ ಕಾನನಂ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ಹರಿಕಾ. ೫-೧೩) ; ಕೊಡಸಿಗೆ ಬಾಗೆ ಬೇಲರಳಿ ತಂಡಸು ಕೊಂಡಸು ಜಾಲವಾಲದಿಂದಿಡಿಕಿಱಿದಿರ್ದ ಪೇರಡವಿಯೊಳ್ (ಧರ್ಮಪ. ೩-೪೭). **ತಂಡಸ₁:** ತೇಗರುತಾಳ ತಂಡಸ ತಡಸ ತುಗ್ಗಿಲು . . . ಮೊದಲಾದ ವನಭೂಜಾಳಿಯಲಿ ಹೂಳಿದರಕಂಪನನಸಮ ರಣರಥವ (ತೊರರಾ. ೬-೧೮-೧೮) ; ತಂಡಸ ದಿಂಡ ಪೆರ್ಬೂರ . . . ತೇಗುಗಳ ವಿಸರ ನಾನಾವೃಕ್ಷ ಜಾತಿಯಿಂದೆಸೆವ ಘೋರಾರಣ್ಯ (ಸಿಂಗಿರಾ. ೩೦-೯) ; ಆಲ ತಂಡಸ ತಪಸಿ ಸಹಕಾರ ಕಿಂಶುಕ . . . ಸಿರಿಸಂಗಳಿಂದೆಸೆದುದಾ ಕಾಂತಾರವು (ಸಿದ್ಧೇಶು. ೮-೩). **ತಂಡಸಿ :** ಕಕ್ಕೆ ಬಿಕ್ಕೆ ತಂಡ[ಪಾಠಾಂ. ಡಿ]ಸಿ ತಾಱೆ . . . ಚಂಪಕಗಳಿಂದ ನಿಲ್ಲದೆ ಮೆಱೆವುದಾ ವಿಪಿನ (ಕುರಾಸಾಂ. ೪-೫) ; ಹೇರಿಜೆಯೆಲಚಿ ತಂಡಸಿ ಮುಳ್ಳುಬೇಲಿಗಳ್ ಸೇರಿ ಮುಟ್ಟಿಹುವಾಗಸವನು (ಕಂನವಿ. ೦೮-೩೫). **ತಂಡಸೆ :** ತಂಡಸೆ[ಪಾಠಾಂ. ಗೆಂಡಗೆ, ಗೆಂಡಸೆ]ಕಾಗೆದೊಂಡೆ ಪೆರ್ಗುರುಡಿಗೆ . . . ಕೊಂಡರೆದು ಲೇಪಿಸೆ (ಖಮದ. ೧೦-೫೦) ; ಅಂಬಟೆಯು ಬಾರೆ ನೆಲ್ಲಿ ತಂಡಸೆ ಕರಗ ಸಂತಾಲ (ಮಹಾವಿ. ೭-೧೮). **ತಂದಸಿ :** ತಂದಸಿ, ಕಂಕಡ (ಮ್ಯಜಿಗಿ. ೪೧-೮೦೮).

ತಂಡಸೆ 'ತಂಡಸು' ನೋ.

ತಂಡಾಮುಂಡಾ 'ತಂಡುಂಮುಂಡು' ನೋ.

ತಂಡಾಯ (ನಾ). ಪರಿಚಾರಕ; ಸೇವಕ (?) : ಕಂದರ್ಪೇಸ್ವರದೇವರ ತ್ರಂಣ್ಣಾಯ ಕೊಳೆಯಂಗೆ ತಂಣ್ಣೇಸ್ವರ ಮತ್ತರು ಅಱು (ಕಇ. II, ೧೭-೫೭ ; 1122). 'ತಂಡಾಲಯು' ಪರಾ. [?./ತಮಿ. ತೊಣ್ಟು]

ತಂಡಾಲಯು (ನಾ). = ತಂಡಾಯ : ಜ್ಞಾನಾರೂಢ ಪ್ರಾಣೇಶ್ವರ ನೆಂಬಾತನಲ್ಲಿಯ ದೇವರು ಒಂಬತ್ತು ಮಾನಿಸರು ತಂ[ಪಾಠಾಂ. ತಾಂ] ಡಾಲಯರು[ಪಾಠಾಂ. ತಂಡದಲ್ಲು] (ಜನ್ನವ. ಕ. ೪೯೮-೧೦೭೮); "ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕ" (ಜನ್ನವ. ಕ. ಕೋಶ). [?]

ತಂಡಿ, ಚಂಡಿ₄, ತಂಡು₆, ಥಂಡಿ (ನಾ). ೧. ಚಳಿ ; ತಂಪು : ನೀರಿನ ಪಸೆಯಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ವಾಯುವು ತೀರ ತಂಡಿಯಾಗುವುದು (ಬಾಲಪ್ರ. II, 667) ; ತಂಡಿಯಿಂದ ಹಿಮ್ಮಡಿ ಮುದುರಿ ಸೆಳೆಯುತ್ತದೆ (ಕುಡಿಕೂ. ೮೯). ೨. ತೇವ ; ಒದ್ದೆ : (೬). **ಚಂಡಿ₄ :** ೧. ವರರತ್ನಾಳಿರುಚಿಯಲಿ ಚಂಡಿಯಾಯಿತು ದಿವಸವಂದಿನಲಿ (ಕುಮ್ಯಾಸ. ಒರಿಇ. ೫-೫೦) . ೨. ಒಣಗಿದಷ್ಟು ಒಣಗಲಿ. ತರಗೆಲೆಯು ಹಾಗೆ ಚಂಡಿಯಾಗಿ, ಬೆಂಕಿ ಊದಿದಷ್ಟು ನಂದುತ್ತದೆ (ಮರಮ. ೨೨): ಮೈಯೆಲ್ಲ ಚಂಡಿ. ನನ್ನ ಬಟ್ಟೆಯಿಂದ್ಲೆ ವರ್ಷದ ದೇವರೆ (ಕದಂಬ. ೧೦೫). **ತಂಡು₆ :** ೨. ಹದಿನೈದು ದಿನದ ಮಳೆಯ ತಂಡಿನಿಂದ, ಹಪ್ಪಳಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಗಡ್ಡ ಮೀಸೆ ಬಂದಿತ್ತು (ಮರಮ. ೨೩). **ಥಂಡಿ :** ೧. ಅಲ್ಲಿ ಬಂದು ಮುಟ್ಟಿದಾಗ ಥಂಡಿ ಸುರುವಾಗಿತ್ತು (ಸಮುಜೀ. ೬೦೮) ; ಭಾಳ ಥಂಡಿ ಹತ್ತಿದ್ದಿತಲಾ ಹಂಗಾರ (ಮುಗಿಮು. ೨೩). ೨. ಮನೆ, ನೆಲ, ಗೋಡೆ ಎಲ್ಲಾ ಥಂಡಿ ಹತ್ತಿ ಜಿನುಗ್ಗಿರೋವು (ಎಮುಳ. ೪೭).

ಚಂಡಿಪುಂಡೆಯಾಗು = ನೆನೆದು ಸೊಪ್ಪಾಗು : ನನ್ನ ತೊಡುಗೆಗಳೆಲ್ಲ ನೀರಲ್ಲಿ ನೆನೆದು ಚಂಡಿಪುಂಡೆಯಾಗಿ ಹೋದುವು (ನಡದಾ. II, ೧೦೪೩).

[← ಮರಾ. ಥಂಡೀ, ಥಂಡಾಈ ; ಹಿಂ. ಠಂಡೀ]

ತಂಡಿಲ (ನಾ). ಹೋಮ ಹವನಗಳಿಗಾಗಿ ಶುಚಿಗೊಳಿಸಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಚಚ್ಚೌಕವಾದ ಭೂಮಿ ; ಯಜ್ಞವೇದಿಕೆ : ಸ್ಥಂಡಿಲ; ತಂಡಿಲ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೪೯ ಪ್ರಯೋ).

[<ಪ್ರಾ. ಥಂಡಿಲ. / ಸಂ. ಸ್ಥಂಡಿಲ]

ತಂಡಿಲು (ನಾ). ಅಕ್ಕಿ ; ತಂಡುಲ : ಬೇಕಾದ ಬೇಳೆ ಬೆಲ್ಲವು ತುಪ್ಪ ತಂಡಿಲು ಜೋಕೆಯಾಗಿರ್ದ ಭಾಂಡವನು ನೀ ಕಟ್ಟಿ ಗೊಡೆಯೊಳಗೆ ತುಂಬು (ಅಮುಸಾಂ. ೫-೯): ಆ ಸತ್ತೆಂಬ ತಂಡಿಲು ಚಿದ್ರೂಪನಾದ ಶರಣನ ಮಹಾನುಭಾವಾಂತರಂಗ ಮೂರ್ತಿಗೊಂಡಿತ್ತೆಂಬುದೀಗ ಆ ಭತ್ತ ಸಿಕ್ಕಿತ್ತು-ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕರ್ಥ (ಮೋಳಿಮಾ. ೨೪೦-೭೯೦ ಟೀಕೆ).

[<ಸಂ. ತಂಡುಲ]

ತಂಡು₁ 'ತಂಡ' ನೋ.

ತಂಡು₂ (ನಾ). ೧. ಕೋಲು ; ದೊಣ್ಣೆ ; ದಂಡ : (೬). ೨. ಭಾರವಾದ ಕಬ್ಬಿಣದ ಕೋಲು,-ಗದೆ: (೬). [←ತಮಿ. ತಣ್ಟು. / ಸಂ. ದಂಡ]

ತಂಡು₃ 'ತೊಂಡ₁' ನೋ.

ತಂಡು₄ (ನಾ). ಮರದ ಸೌಟು : "ತಂಡೂಃ, ದಾರುಹಸ್ತಕಃ- ೨ ಕೈಬಟ್ಟು ಪೆಸರುಗಳು, ಮರದ ಸೊಟಕ, ಮರದ ಸೌಟು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೪೩).

[ಸಂ. ತಂಡೂ]

ತಂಡು₅ (ನಾ). ಶಿವನ ದ್ವಾರಪಾಲಕರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ನಂದೀಶ್ವರ. P ಅಣಕ ಮತ್ತು ನೃತ್ಯಕಲೆಗಳಿಗೆ ಈತನೇ ಆಚಾರ್ಯಪುರುಷ: ಶಿವನಾ ಪ್ರಯೋಗದೊದವಂ ತವಕಂ ಮಿಗೆ ನೆನೆದು ತಂಡುವಿಂಗುದ್ಧತ ನೃತ್ಯವ ನೊರೆಯಲಾತನೊಲವಿಂ ತವೆ ಭರತಂಗಿತ್ತೊಡಾಯ್ತು ತಾಂಡವದ ಪೆಸರ್ (ಲ್ಯಾಸರಂ.೦-೦೨); ತುಂಬುರು ತಂಡುವು ಡಿಂಡಿಮ ಬಾರಿಸೆ (ಗಡೀಶ. ೦೦-೨೭೯). 'ತಾಂಡವ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ತಂಡು₆ 'ತಂಡಿ' ನೋ.

ತಂಡುಂಮುಂಡು, ತಂಡಾಮುಂಡಾ, ತಂಡುಮುಂಡು, ತಂಡೋಮುಂಡೊ (ನಾ). ೧. ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿ ; ಅವ್ಯವಸ್ಥೆ ; ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತತೆ : ಖಂಡದ ದೊಂಟೆಯು ಸುತ್ತುಂ ತಂಡುಂಮುಂಡಾಗಿ ಬಿರ್ದ ಪೆಣಗಳ ಪುಂಜಂ ಬೆಂಡೆರ್ದವು ಧುರದೊಳ್ ನೊರೆವಿಂಡೆದ್ದಿರ್ವಿಸುವ ಬಿಸಿಯ ನೆತ್ತರ ಕಡಲೊಳ್ (ಮಹಾನೇ. ೧೨-೨೬). **ತಂಡಾಮುಂಡಾ :** ೨. ಗೃಹಕೃತ್ಯದ ಹೊಣೆಗಾರಿಕೆಗಳಿಲ್ಲದವನು; ಆಶ್ರಯರಹಿತನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ತಂಡಾಮುಂಡಾ ವಾಸುದೇವ (ರೂಢಿ). **ತಂಡುಮುಂಡು :** ೧. ಖಳಶಿರೋಮಣಿ ರಕ್ತಬೀಜಾಸುರನ ಸಂತತಿಯು ಗಲಭೆ ಕೈಮೈಸೋಂಕಿಗ ನಿಮಿಷಲಲನೆಯರು ಮೇಣ್ಮೀರಿ ಬಾಳ್ವರೆ ಸಿಲುಕಿ ಕೆಡೆದರು ತಂಡುಮುಂಡಿಗೆ ಬೀದಿ ಬೀದಿಯಲಿ (ಅಂಬಿಕಾ. ೪೨-೪೮): "ಧಾಂಧಳೆ, ಕೋಟಲೆ" (ಪ್ರಭಣ್ಣ). **ತಂಡೋಮುಂಡೊ :** (೬).

[?. / ತಮಿ. ತಣ್ಟಾಮುಣ್ಟಾ, ತಣ್ಟುಮಿಣ್ಟು = ಮೊಂಡುತನ]

ತಂಡುಮುಂಡು 'ತಂಡುಂಮುಂಡು' ನೋ.

ತಂಡುಲ, ತಂಡುಳ (ನಾ). ೧. ಅಕ್ಕಿ: ನೆಟ್ಟನೆ ಪುಷ್ಪವಾಸನೆಯ ಕಪ್ಪುರ ಶಾಲಿಯ ತಂಡುಲಂಗಳಂ ನಿಟ್ಟಿಸರಿಟ್ಟು ಬಾಗಿ (ಸುಕುಮಾ. ೧೦-೧೦೮); ಪುಜೆಯೆಲ್ಲಂ ಜಲಗಂಧಸ್ರುಜ ತಂಡುಲ ಧೂಪದೀಪ ಚರು ತಾಂಬೂಲ ಪ್ರುಜದಿಂ ಪೂಜಿಸುವುದು (ಯಶೋಚ. ೪-೭೩); ಮೋಡಗಳ ಮೊರದಲ್ಲಿ ತಾರೆಗಳ ತಂಡುಲವ ಒನೆವ ವನಿತೆಯ ಹಾಗೆ ತೊನೆಯೆ ಗಾಳಿ (ಕರುಣಾ, ೧೭-೭). ೨. (ಕಮಲದ) ಬೀಜ: ತಿಳಿದ ತಿಳಿಗೊಳದ ತಳಿತ ತಾವರೆಯರಳ ತಂಡುಲದ ರುಚಿಯ ಕಳಹಂಸೆ ಬಯಸುವಂತೆ (ಆದಪ. ೧೭-೩೩); ತಾಮರಸತಂಡುಲಂಗಳ ಜಕ್ಕುಲಿಸಿ ಕೊಕ್ಕಿನಿಂ ನಲಿದು ವಧುಗೂಡಿ ಸೇವಿಪ ಬಿಸಿಲ್ವಕ್ಕಿಗಳಿಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೩೯). ೩. ಒಂದು ಅಕ್ಕಿಯ ಕಾಳಿನಷ್ಟು ತೂಕ; ಮುತ್ತು, ರತ್ನ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ತೂಕಮಾಡುವ ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣ: ೧೭ ತಂಡುಳ ಅಂದರೆ ೧ ರತಿ (ಮುಂಬಪ್ರಾ. ೦೩೭). ೪. ಕೋಶ, ರವಿ, ತಂಡುಲ, ಅಗ್ನಿ, ತಪ್ತಮಾಷ, ಜಲ, ವಿಷ ಎಂಬ ಏಳು ಬಗೆಯ ದಿವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. 'ದಿವ್ಯ' ಪರಾ. ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಸಸ್ಯ; ವಾಯುವಿಳಂಗ. **ತಂಡುಳ:** ೧. ಮಧುರಮೆಂಬ ಕಳಮತಂಡುಳಮಂ ಕಯ್ಪೆಯೆಂಬುದು ದುಷ್ಪ್ರತೀತಿ (ಪಸಾರ. ೯೧೪-೧೦). [ಸಂ.]

ತಂಡುಲೀಯ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು; ಕಿರುಕಂಸಾಲೆ; ಕೀರೆ ಸೊಪ್ಪು; ಚಿಲುಕೀರೆ: "ತಂಡುಲೀಯಃ, ಅಲ್ಪಮಾರಿಷಃ – ೨ ಕೀರೇ ಸೊಪ್ಪು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೭). [ಸಂ.]

ತಂಡುಲೀಯಕ, ತಂಡುಳೀಯಕ (ನಾ). = ತಂಡುಲೀಯ: "ನೀರದರವಂ ತಂಡುಲೀಯಕಂ ಮುದಿಪ್ಪಮೆನೆ ಕಿಱುಕುಸಾಲೆಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೪೨-೪೦). **ತಂಡುಳೀಯಕ:** "ತಂಡುಳೀಯಕಂ ಜಳಧರನಾಮಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೭-೨೮). [ಸಂ.]

ತಂಡುವಾದಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮೊಂಡುತನದಿಂದ ವಾದಿಸು; ವಿತಂಡವಾದ ಮಾಡು: ಇದು ರಾಗ ತೋರೆಯದವಗೆ ಮನಸಿಗೆ ಹತ್ತದು ಹೀಗೆ ಹಾಗ್ಯಾಕೆಂದು ತಂಡುವಾದಿಸಿದರೆ ಆಗುವುದೇನಯ್ಯಾ ಅದರಿಂದ ಫಲಿತಾರ್ಥ (ವಿಪ್ರಸು. ೨೨-೫).

[ತೊಂಡು$_1$? + ವಾದಿಸು]

ತಂಡುಳ 'ತಂಡುಲ' ನೋ.

ತಂಡುಳಜಳ (ನಾ). ಅಕ್ಕಿಯನ್ನು ತೊಳೆದ ನೀರು; ಅಕ್ಕಿಯ ಕಚ್ಚು; ಅಕ್ಕಚ್ಚು: ಸಿರಿಕಂಡಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಿಯೆನಿಪ್ಪೆರಡಂ ಮೇಣಲ್ಲದಂದು ತಂಡುಳಜಳದಿಂದರಸಿನಮಂ ಪುಣಿಸೆಯ ಬೇರ ರಸಮುಮಂ ಕುಡಿಯೆ ಕಿಡಿಸುಗುಂ ಸ್ಫೋಟಕಮಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೨೫).

[ತಂಡುಳ (= ತಂಡುಲ) + ಜಳ$_2$ (= ಜಲ$_2$)]

ತಂಡುಳೀಯಕ 'ತಂಡುಲೀಯಕ' ನೋ.

ತಂಡೆ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಲಿನ ಆಭರಣ; ರುಳಿ: ಅಡಿಯು ತಾವರೆ ತಂಡೆಯಂಚೆಯು ತೊಡೆಯು ಬಾಳೆಯು ಬಳುಕುತಿಹ ಬಡನಡುವು ಬಳ್ಳಿಯು (ಅರ್ಜಾವಿ. ೨೧-೩೪). ೨. ಎತ್ತಿನ ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟುವ ಬಣ್ಣ ಬಣ್ಣದ ದಾರಗಳನ್ನು ಹೆಣೆದು ಮಾಡಿದ ಪಟ್ಟಿ; ಕೊರಳಪಟ್ಟಿ: ಎತ್ತಿನ ಕೊರಳಲ್ಲಿ ತಂಡೆ ಹಾಕಿದ್ದೇನೆ (ರೂಢಿ).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಣ್ಟೈ; ಮಲ. ತಣ್ಣ; ತುಳು. ತಂಡೆ]

ತಂಡೆಯ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು. P ಈಗಿನ ನಂಜನಗೂಡು ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ತಾಂಡ್ಯ: ಮಯ್ಸೂರ್ ನಾಡ ತಣ್ಡೆಯದ ಎಳ್ತಿಯಮ್ಮನ ಮಗಂ ಮಾದಯ್ಯ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೭, ೫೫-೩; 1054); ಕಡೆಕೊಳಂ ಖಾರವುರಂ ತಣ್ಡೆಯದ ಮುಕ್ಕೂಡು ಮೂಡ ಮೊಗದೆ ಪೋಗಿ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೪, ೩೮-೭; 11ನೆಯ ಶತ). [?]

ತಂಡೇಲ (ನಾ). ದೋಣಿಯ ಅಥವಾ ಹಡಗಿನ ಯಜಮಾನ,– ಮುಖ್ಯಸ್ಥ: ಅಲ್ಲಿಲ್ಲದ ದೋಣಿಯ ತಂಡೇಲನನ್ನು ಕುರಿತು ಆರ್ಭಟಿಸಿದೆ (ಮೈಲಿಮಾ. ೫೦); ಬಂದರಿಗೆ ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲಿನ ತಂಡೇಲರನ್ನು ಕರೆದು . . . ತನಿಖೆಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಜಾರುದಾ. ೬೩).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಣ್ಣಲ್, ತಣ್ಟೇಲ್; ಮಲ. ತಣ್ಡಲ್; ತುಳು. ತಂಡೆಲ್, ತಂಡೆಲೆ; ತೆಲು. ತಂಡೇಲು, ತಂಡೆಲು. / ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಾಂಡೇಲ್]

ತಂಡೋಮುಂಡೊ 'ತಂಡುಂಮುಂಡು' ನೋ.

ತಂತಿ (ನಾ). ೧. ತಾಮ್ರ ಮುಂತಾದ ಲೋಹಗಳ ತೆಳುವಾದ ಎಳೆ; ತೆಳಂಕಂಬಿ; ಸರಿಗೆ: ಬೆರಲೊಳ್ ಬೀಣೆಯ ತಂತಿಗಳೊರಸಿದ ಕಿಂಗಲೆಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೧೦); ಅರಿಭೂಪಾಳ ಸಿರಂಗಳಿಂದೆ ಸೊಡೆಯಂ ತದ್ಬಾಹು ಸಂದೋಹದಿಂ ಕರೆಯಂ ದಂಡಿಗೆ ಮಾಡಿ ಬೆಂನೆಸೆವ ಬೀಏಂ ತಂತಿಯಂ ಕಟ್ಟಿ (ಎಕ. VI, ಕಡೂರು. ೦೫೭-೩೭; ಸು. 1190); ಪದಿನಾಲ್ಕು ತಂತಿಯಿಂ ಮೆಱೆವ ವೀಣೆಯನಲ್ಲಿ ಪದಪಿನಿಂ ಮ್ರೋಳಯ್ಸಿ (ತಿರುನೀ. ೮೫-೨೩); ನೋಟರಾಯನ ಮೇಲೆ ನೆನಹು ರಾಗದ ಮೇಲೆ ನೀಟ ತಂತಿಯ ಮೇಲೆ ಬೆರಳು (ಭರಜ. ೫-೫೮); ಧಾತುಗಳಿಂದ ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಉದ್ದ ತಂತಿಯನ್ನು ಎಳೆಯಬಹುದು (ಮುಂಬಯು. ೪-೯೩). ೨. ವೀಣೆ ಮೊದಲಾದ ತಂತಿವಾದ್ಯ: ತಾಳ್ಯಾಕ ತಂತ್ಯಾಕ ರಾಗದ ಚಿಂತ್ಯಾಕ (ಗಠಿ. ೧೨೨-೭); ಜೀವದ ರಸ ಹಿಂಡಿ ತುಂತೂರು ಮಳೆಯಾಗಿ ತಂತಿಯ ತುಂಬೆಲ್ಲ ಸಿಡಿಧಾಂಗ (ಸಜೀಗೀ. ೫೨-೦೪). ೩. ತಂತಿಯ ಮೂಲಕ ಕಳಿಸುವ ಸುದ್ದಿ; ತಾರು; ಟೆಲಿಗ್ರಾಂ: 'ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ಹೊರಟು ಬಾ' ಎಂದು ತಂತಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದನು (ಕಂದುಟಿ. ೭೭). **ತಂತಿಯ ದೀಪ** = ವಿದ್ಯುದ್ದೀಪ: ವಿದ್ಯುಚ್ಛಕ್ತಿ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಬೆಳಕಿಗೆ ತಂತಿಯ ದೀಪ ಎಂತಲೂ ಹೇಳುವುದನ್ನು ಕೇಳಿದ್ದೇನೆ (ಕಓಸಾ. ೬೩).

[< ಪ್ರಾ. ತಂತೀ./ಸಂ. ತಂತ್ರಿ, ತಂತ್ರೀ]

ತಂತಿಕಂಬ (ನಾ). ವರ್ತಮಾನವನ್ನು ದೂರಕ್ಕೆ ಸಾಗಿಸುವ ತಂತಿಗಳನ್ನು ಬಿಗಿದ ಕಂಬ; ತಂತಿ ವರ್ತಮಾನದ ಕಂಬ: "ತಂತಿಕಂಬ; ತಾರುಕಂಬ" (Telegraph-post. ಪತ್ರಿನಿ. ೮೨). [ತಂತಿ + ಕಂಬ$_1$ (< ಕಂಭ)]

ತಂತಿಕಚೇರಿ (ನಾ). ತಂತಿ ವರ್ತಮಾನವನ್ನು ಕಳಿಸುವ ಕಚೇರಿ: (Telegraph-office. ಪತ್ರಿನಿ. ೮೨). [ತಂತಿ + ಕಚೇರಿ]

ತಂತಿಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಂತಿಯನ್ನು ಅಳವಡಿಸು: ವೀಣೆ . . . ಮೊದಲಾದ ತಂತಿಕಟ್ಟಿ ನುಡಿವ ವಾದ್ಯವನಱಿವುದು (ಆದಪ. ೬-೧೨). ೨. (ಆಲಂ) ನಿರ್ದಿಷ್ಟಪಡಿಸು; ಗೆರೆ ಎಳೆ: ಊರಗಾರಿಕೆ ವ್ಯವಹಾರದೊಳಗ ಹಾಂಗೆಲ್ಲಾ ತಂತೀಕಟ್ಟಿ ಕೆಲಸ ಸಾಗೂದುಲ್ಲ (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೪೦).

[ತಂತಿ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ತಂತಿಕೊಡು (ಕ್ರಿ). ತಂತಿಯ ಮೂಲಕ ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ಕಳಿಸು: ಕಲಕತ್ತೆಗೆ ಹೊರಟ ಬಗ್ಗೆ ಬಾಬುಗಳಿಗೆ ತಂತಿಕೊಟ್ಟು ಹೊರಟುಬಿಟ್ಟನು (ಹೇಮಂತ. ೩೦೯). [ತಂತಿ + ಕೊಡು$_1$]

ತಂತಿಜಾಲರಿ (ನಾ). ತಂತಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಜಾಲರಿ: ಕಿಟಕಿ ಬಾಗಿಲುಗಳಿಗೆ ತಂತಿಜಾಲರಿ (wire-mesh) ಹಾಕಿಸುವುದರಿಂದ ಇವುಗಳ ಕಾಟ ಕಡಿಮೆಯಾಗುವುದು (ಗೃಹವಿ. ೧೮೭). [ತಂತಿ + ಜಾಲರಿ]

ತಂತಿಟಪ್ಪಾಲು (ನಾ). ತಂತಿಯ ಮೂಲಕ ಕಳಿಸುವ ವರ್ತಮಾನ,– ಸುದ್ದಿ; ಟೆಲಿಗ್ರಾಂ: (+). [ತಂತಿ + ಟಪ್ಪಾಲು (< ಟಪಾಲು)]

ತಂತಿಬಲೆ (ನಾ). = ತಂತಿಜಾಲರಿ: ಈ ಕೋಣೆಯೂ ಎರಡು ತಂತಿಬಲೆಗಳಿಂದ ಇಬ್ಭಾಗವಾಗಿತ್ತು (ಪುನರು. ೧೮೮). [ತಂತಿ + ಬಲೆ$_1$]

ತಂತಿಬಿಡು (ಕ್ರಿ). ತಂತಿ ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ಕಳಿಸು; ತಾರು ಕೊಡು: ಅದನ್ನು ಕೇಳಿ ಅವರು ನನಗೆ ತಂತೀ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದರು (ಸ್ವಾತಿಜಿ. ೫೦೩)

[ತಂತಿ + ಬಿಡು$_1$]

ತಂತಿಮೆತ್ತೆ (ನಾ). ಒಳಗೆ ಸ್ಥಿತಿಸ್ಥಾಪಕತ್ವವುಳ್ಳ ತಂತಿಯನ್ನು ಅಳವಡಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಮೆತ್ತೆ,– ಆಸನ : ತಂತಿಮೆತ್ತೆಯ ಮೇಲೊಂದು ಶುಭ್ರವಾದ ಹಾಸುಗೆಯಿತ್ತು (ಪುನರು. ೨೬೫). [ತಂತಿ + ಮೆತ್ತೆ]

ತಂತಿಮೇಹ (ನಾ). = ತಂತುಮೇಹ : (*). [<ಸಂ. ತಂತುಮೇಹ]

ತಂತಿವರ್ತಮಾನ (ನಾ). ದೂರಲೇಖಕದ ಮೂಲಕ ಕಳಿಸಿದ ಸುದ್ದಿ,– ಸಮಾಚಾರ: ೨೨೦೦೦ ಮೈಲು ದೂರ ತಂತಿವರ್ತಮಾನವು ನಡೆಯುತ್ತದೆ (ಭೂಗೋಳ. ೪೦). [ತಂತಿ + ವರ್ತಮಾನ]

ತಂತಿವಾದ್ಯ (ನಾ). ತಂತಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ವೀಣೆ, ತಂಬೂರಿ ಮೊದಲಾದ ವಾದ್ಯ : "ತತಂ–ತಂತಿವಾದ್ಯಂ" (ಕಾಶಕ್. ೨೩೮) ; ತಂತೀವಾದ್ಯ ಯಾವುದೇ ಆದರೂ ಕಾಲಕ್ರಮೇಣ ವೀಣಾ ಎಂಬ ರೂಢನಾಮದಿಂದ . . . ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ (ಸಂಗೀಜಂ. ೧೦೮). [ತಂತಿ + ವಾದ್ಯ]

ತಂತಿವಾರ್ತೆ (ನಾ). = ತಂತಿವರ್ತಮಾನ: ತಂತಿವಾರ್ತೆ ಕೇಳಿ ತಕ್ಷಣ ಹೊರಟರು (ರೂಢಿ). [ತಂತಿ + ವಾರ್ತೆ]

ತಂತಿಸಮಾಚಾರ (ನಾ).=ತಂತಿವರ್ತಮಾನ : ತಂತೀಸಮಾಚಾರ, ವಾಯುಸಮಾಚಾರ, ವೀಣಾವಾದನ ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತದೆ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೧೭೪). [ತಂತಿ + ಸಮಾಚಾರ]

ತಂತಿಹಚುಕ (ನಾ). ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಕಡಿಯುವವನು : ಸಂತೈಸಿಕೊಂಡು ಹೋದನೊ ದಾರಿಯಲಿ ಸಿಕ್ಕಿ ಭ್ರಾಂತುಗೊಂಡನೊ ಬೇಡ ಹೇಳವ್ವ ತಾಯಿಯೆನೆ ತಂತಿಹಚುಕನನಾರು ಸೀಯದಿರ್ದರೆ ಹೋದನೆಂದಳಾ ಪದ್ಮಾವತಿ (ಗುಭಜ. ೨–೭೯): "ಅಂಕೆಯಿಲ್ಲದವನು, ಲಂಗು ಲಗಾಮಿಲ್ಲದವನು" (ಗುಭಜ. ಕೋಶ). [<ತಂತು$_2$ + ಹಚುಕ (<ಪಚುಕ)]

ತಂತು$_1$ (ನಾ). ೧. ಎಳೆ ; ದಾರ ; ನೂಲು ; ಸೂತ್ರ : "ತಂತು ಗುಣಂ ಸೂತ್ರಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೬–೮೭) ; "ನೂತ ನೂಲೆಟಿಯಲ್ಲಿ . . . ತಂತುವದು" (ಮಂಗರಾ. ೧೫೪–೬೬) ; ಪಟವ ಹಱಿದು ತಂತುವ ನೋಡಲದೇಕೆ ಆ ಪಟವೇ ತಂತುವೆಂದಱಿದೊಡೆ ಸಾಲದೇ (ದೇದಾವ. ೬೦–೧೨೫) ; ಸ್ನಾಯುಗಳ ಬಣ್ಣ ನಸುಗೆಂಪು; ಅವು ಹಲವು ತಂತುಗಳಿಂದುಂಟಾಗಿರುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೬–೩೦೪) ; ನಿರಾಕಾರ ಏಕಾಂತ ತಂತು ಸುತ್ತುತ್ತಲಿತ್ತು ನನ್ನ (ಅರಳು. ೧೯೪–೫). ೨. ಸಂಬಂಧ. 'ತಂತಿಹಚುಕ' ಪರಾ.

ತಂತುಮಾತ್ರಬ್ರಾಹ್ಮಣ=ತಂತಂಹಾರುವ: ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ೧೦೫ ಕುಲಗಳು ತ್ರಿಕರ್ಮಿಗಳು ; ತಂತುಮಾತ್ರ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು (ತುಳುನಾ. ೧೫೦). **ತಂತುಮಾತ್ರಬ್ರಾಹ್ಮಣ್ಯ** = ಜನಿವಾರದಿಂದ ಮಾತ್ರ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಆಚಾರವಿಲ್ಲದೆ ಜಾತಿಯಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾಗಿರುವುದು : (*). [ಸಂ.]

ತಂತು$_2$ (ನಾ). ೧. ಉಪಾಯ ; ತಂತ್ರ : ಆಚಾರಮಾರ್ಗ ತಂತುವನಱಿವನಾವನೊರ್ವಂ ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸನಕ್ಕುಂ (ಮಂಗರಾ. ೭೪–೧) ; ಪಂಥದಲ್ಲಿ ಏಕಾಂತದಲ್ಲಿ ಕಾಂತೆಯ ಸಂಗಡದಲ್ಲಿ ಸಂತರ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ತಂತಿನಲ್ಲಿ ವನಾಂತರದಲ್ಲಿ . . . ಎಂತಾದರೂ ಮನದಂತಿರಲಿ ಸಂತತ ಹರಿಪಾದ ಕ್ರಾಂತನಾಗಿ (ವಿಜಾಸು. ೬೯–೫) : ಎಲ್ಲಾ ಕೊಡಗ ಮಾಡಿದ ತ್ತುತು (ಜಂಗಾಳ್. ೪೦೪). 'ತಂತುಗಾರ' ಪರಾ. ೨. ಮುಖ್ಯವಾದುದು ; ಪ್ರಧಾನವಾದ ವಿಷಯ: "ಮುಖ್ಯದಲ್ಲಿ . . . ತಂತುವದು" (ಮಂಗರಾ. ೧೫೪–೬೬). 'ತಂತ್ರ' ಪರಾ. [?]

ತಂತುಕ (ನಾ). ೧. (ರೇಷ್ಮೆಹುಳು, ಜೇಡರ ಹುಳು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ) ನೂಲನ್ನು ಹೊರಡಿಸುವ ಅಂಗ : ರೇಷ್ಮೆಕೋಶಗಳನ್ನು (Cocoons) ಮಾಡಲು ತಂತುಕ (Spinneret)ದ ಮೂಲಕ ಹೊರಬರುತ್ತದೆ (ಕೀಟಬಿ. ೯೨). ೨. ದಾರವನ್ನು ತೆಗೆಯುವ ಸಾಧನ : ಸಂಶ್ಲೇಷಿತ ದಾರಗಳನ್ನು (Synthetic fibre) ತೆಗೆಯುವ ತಂತುಕಗಳನ್ನು (Spinneret) . . . ಬಳಸುತ್ತಾರೆ (ಶಿಲ್ಪನಾ. ೩೦೯). [ಸಂ.]

ತಂತುಕಾರ (ನಾ). ಜೇಡರ ಹುಳು: ನಿಚ್ಚಂ ತೊಯ್ದು ಮೃತಶಿಲೆಯ ಗೋಶಾಲೆ, ತಂತುಕಾರ ಸಹಸ್ರ ಜಾಲ ವೈರೂಪ್ಯದಿಂ, ಖಿನ್ನಮಿದೆ ಪಾಳೂರ ತುರುಪಟ್ಟಿಯೋಲ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೮೫೦–೧೦). [ಸಂ.]

ತಂತುಕುಳ (ನಾ). "ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸ್ಸುಳ್ಳವರ ಸಮೂಹ (ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡುವವರ ಗುಂಪು)" (ಲಶಿಜಂ. ಕೋಶ) : ದಧೀಚಿಮುನಿ ಯಜ್ಞಮಂಟಪಕೆ ಬಂದು ತಂತುಕುಳ ನೆರೆದುದಿನ್ನೆಲ್ಲರಳಿವುದು ದಿಟಂ . . . ಎಂದು ಮುಂತಿರ್ದು ನುಡಿದಂ (ಲಶಿಜಂ. ೧೮–೬). [ತಂತು$_2$ + ಕುಳ$_5$ (= ಕುಲ)]

ತಂತುಕ್ರಿಯೆ (ನಾ). ನೂಲಿನಲ್ಲಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವುದು ; ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ನೇಯುವುದು: "ಕಿಸುವಣ್ಣ ಕೊರ್ಬುಗಳೊಳಂ . . . ತಂತುಕ್ರಿಯೆಯೊಳು ಕೆಟ್ಟಿಂದಕ್ಕು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೮೮) ; "ಘೃತದೊಳು ಪೇಟಲೇಂ ತಂತುಕ್ರಿಯೆಯೊಳು ನೆಯ್" (ಶಬ್ದಮಂ. ೦೦೩) [ತಂತು$_1$ + ಕ್ರಿಯೆ]

ತಂತುಗಟ್ಟು$_1$ (ಕ್ರಿ). (ಪಾಕ ಮೊದಲಾದುವು) ದಾರದಂತೆ ಎಳೆ ಬರುವ ಹಾಗೆ ಜಿಗುಟಾಗು ; ಎಳೆಪಾಕವಾಗು : ಅದು ಸುಮಾರು ಮೂರು ತಾಸು ಕುದಿದು ಕಷಾಯವು ತಂತುಗಟ್ಟುವ ಹಾಗೆ ಜಿಗುಟಾದ ಮೇಲೆ . . . ಕುದಿಸುವರು (ಮುಂಬಯಿ. ೫–೨೦೦). [ತಂತು$_1$ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ತಂತುಗಟ್ಟು$_2$ (ನಾ). ದೇಹದಲ್ಲಿಯ ಮೂಳೆಗಳನ್ನು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಸೇರಿಸಿ ಬಿಗಿಯುವ ಮೆತುವಾದ ಎಳೆಗಳಂತಹ ರಚನೆ; ಅಸ್ಥಿರಜ್ಜು : ಮೆಲ್ಲೆಲುಬುಗಳು (ಕಾರ್ಟಿಲೇಜಸ್), ತಂತುಗಟ್ಟುಗಳು (ಲಿಗಮೆಂಟ್ಸ್), ಸ್ನಾಯುಗಳು ತಗುಲಿಕೊಳ್ಳುವ ಕಂಡರಗಳಲ್ಲೂ (ಟೆಂಡನ್ಸ್) ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ (ಕವಿಕೋ. I, ೧೫). [ತಂತು$_2$ + ಕಟ್ಟು$_2$]

ತಂತುಗಾರ (ನಾ). ಉಪಾಯಗಾರ ; ತಂತ್ರಗಾರ ; ಮೋಸಗಾರ : ತಂತುಗಾರನೊ ಶೃಂಗಾರವರನೊ ಪಂಥೆದ ದೈವವೆ ವಿಜಯವಿಠ್ಠಲರೇಯಾ (ತೀರ್ಥಮ. ೧೩೩) : ತಂತುಗಾರನೆ ನಮ್ಮ ವಿಜಯ ವಿಠ್ಠಲ ಸ್ವಾತಂತ್ರ ಸರ್ವೋತ್ತಮ (ವಿಕೋಸು. ೩–೪). [ತಂತು$_1$ + – ಕಾರ$_1$ (<–ಕಾಱ)]

ತಂತುಚಿತ (ನಾ). ನೂಲಿನಿಂದ ಕೂಡಿದುದು; ನೂಲಿನಿಂದ ನೆಯ್ದುದು; ಬಟ್ಟೆ : "ತಂತುಚಿತಂ ಕಾರ್ಪಾಸಕಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೭೮–೧೯). [ಸಂ.]

ತಂತುನಾಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೀನು; ಶಾರ್ಕ್‌ಮೀನು. [ಸಂ.]

ತಂತುನಾಭ (ನಾ). ಜೇಡರ ಹುಳು. [ಸಂ. (ತಂತು + ನಾಭಿ + –)]

ತಂತುಪಟ (ನಾ). ನೂಲಿನ ಬಟ್ಟೆ : ತಂತುಪಟ ಸಾಕಿನ್ನು ಬೆಳವಿಗೆಗಂತವಾದುದು ಸುಲಿಯದಿರಿ ಹೋ (ತೊರರಾ. ೫–೮–೨೬). [ತಂತು$_1$ + ಪಟ$_3$]

ತಂತುಪಾಕ (ನಾ). ಎಳೆ ಬರುವಂತೆ ಜಿಗುಟಾದ ಪಾಕ ; ಎಳೆಪಾಕ ; ಹದವಾದ ಪಾಕ : ನಾಲ್ಕುವರಹ ತೂಕ ಪಚ್ಚಗರ್ಪೂರವಂ ಪುಡಿ ಮಾಡಿ ಪಾಕದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ತಂತುಪಾಕದಲ್ಲಿಳುಹಿ (ಸಕವೈ. ೧೩೬). [ತಂತು$_1$+ಪಾಕ$_2$]

ತಂತುಮೇಹ (ನಾ). ಮೇಹರೋಗದ ಒಂದು ಅವಸ್ಥೆ : (*). [ತಂತು$_2$ + ಮೇಹ]

ತಂತುಯಂತ್ರ (ನಾ). ನೂಲುವ ಯಂತ್ರ ; ರಾಟೆ : "ರಾಟಾ — ತಂತುಯಂತ್ರಂ" (ಕಾಶಕ್. ೧೬). [ತಂತು$_1$ + ಯಂತ್ರ]

ತಂತುರ (ನಾ). ಉಪಾಯ ; ತಂತ್ರ : ಉಕಾರಕ್ಕೆ–ಅಲ್ಪ–ಅಲುಪ . . . ತಂತ್ರ–ತಂತುರ (ಶಮುದ. ೨೫೪ ಪ್ರಯೋ). [<ಸಂ. ತಂತ್ರ]

ತಂತುವಾಯ (ನಾ). ೧. ಬಟ್ಟೆ ನೇಯುವವನು; ನೇಕಾರ: "ಕುವಿಂದಾಖ್ಯೆ ತಂತುವಾಯಂಗೆ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೬–೮೭). ೨. ಜೇಡರಹುಳು : "ತಂತುವಾಯಃ–ಜೇಡನ ಪುಳುವುಂ, ಜೇಡನುಂ" (ಕಾಶಕ್. ೨೩೮) ; ತಂತುವಾಯದಿಂದೆಮ್ಮ ಲೋಕದೊಳಗಿನ್ನದೇನು ಬಂತು? ಅಲ್ಲಿ, ಇಲ್ಲಿ, ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿ ತೂಗಾಡಿ, ತಂತು, ತಂತು, ತಂತು! (ಚಿಂತನ. ೫೪–೧೦). ೩. ನೇಯುವುದು ; ನೆಯ್ಗೆ. ೪. ಮಗ್ಗ : "ಮಗ್ಗಂ ತಂತುವಾಯುಮಕ್ಕುಂ" : (ಮಂಗರಾ. ೧೧೩–೮). [ಸಂ.]

ತಂತುಸ್ನಾಯು (ನಾ). ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಎಳೆಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಸ್ನಾಯುಂ : ತಂತುಸ್ನಾಯುವಿನ (Fibre Mascular) ಬೆನ್ನ ಬಳಿಯ ವಪೆ (ಕೀಟಬಿ. ೩೨). [ತಂತು$_1$ + ಸ್ನಾಯು]

ತಂತುಹಾರುವ (ನಾ). ಜನಿವಾರವನ್ನು ಧರಿಸುವುದರಿಂದ ಮಾತ್ರ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಎನಿಸಿಕೊಂಡವನು; ಹುಟ್ಟಿನಿಂದ ಮಾತ್ರ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾಗಿದ್ದು ಯೋಗ್ಯ ಆಚರಣೆಯಿಲ್ಲದವನು : ತಂತುಹಾರುವನಲ್ಲ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಬೊಮ್ಮನಪ್ಪನು (ಬಸಪು. ೫೫-೩೩).
[ತಂತು$_1$ + ಹಾರುವ (<ಪಾರ್ವ)]

ತಂತೋತಂತು (ಅ). ಎಳೆಎಳೆಯಾಗಿ; ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ; ಚಾಚೂ ತಪ್ಪದೆ ; ಅಕ್ಷರಶಃ : ನಿನ್ನ ತರ್ಕ ತಂತೋತಂತು ಸರಿಯಾದದ್ದೆ ನೋಡು (ಅಶ್ವಮೇ. ೫); ನನ್ನ ಅನುಭವಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಈ ಮಾತು ತಂತೋತಂತು ಅನ್ವಯಿಸಿತು (ಕುಮಾಕ್ಷಾ. ೫೩). [← ಮರಾ. ತಂತೋತಂತ]

ತಂತ್ರ (ನಾ). ೧. ದಾರ ; ನೂಲು ; ತಂತು : ನೆಯ್ದಾಳುತಿದೆ ಜಗವನೊಂದತಿ ವಿರಾಡ್ಮನಂ, ಸೂಕ್ಷ್ಮಾತಿಸೂಕ್ಷ್ಮ ತಂತ್ರದಿ ಬಿಗಿದು ಕಟ್ಟಿಯುಂ ಜೀವಿಗಳ್ಗಿಚ್ಛೆಯಾ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಭಾವಮಂ ನೀಡಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೮-೧೩೨). ೨. ನೇಯುವಿಕೆ ; ನೆಯ್ಗೆ. ೩. ಮಗ್ಗ. ೪. ಹೊದಿಕೆ ; ಪರಿಧಾನ. ೫. ಧಾರ್ಮಿಕ ಉತ್ಸವ, ಸಮಾರಂಭ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಪ್ರಧಾನವಾದ ವಿಧಿ, ಕ್ರಮ ಮತ್ತು ಅನುಷ್ಠಾನ: ಓಂ ನಮ ಶಿವಾಯ ಎಂಬ ಮಂತ್ರವ ವಿಜಾಳಲಮ್ಮದೆ ನಿಂದುದು ತರ್ಕ ಭಯಂಕರ ಭ್ರಮೆಗೊಂಡಿತ್ತು ಮಂತ್ರ ತಂತ್ರ (ಬಸವ. ೬೧); ಧರ್ಮವೇ ಜಯವೆಂಬ ದಿವ್ಯಮಂತ್ರ ಮರ್ಮವನ್ನರಿತು ಮಾಡಲು ಬೇಕು ತಂತ್ರ (ಪುರಂದ. ೨-೭೫ ಪಲ್ಲವಿ). ೬. ಸಿದ್ಧಾಂತ ; ತತ್ತ್ವ. ೭. ಶಾಸ್ತ್ರ : ನಿಜಸ್ವರೂಪ ನಿರೂಪಣ ಚಕಿತ ಸಕಲಸಮಾಮ್ನಾಯತಂತ್ರ ಲಕ್ಷ್ಮೀಕಾಂತ. (ಜಗವಿ. ೦-೮೦ ವ); ವಿದಿತವೆನೆ ವೇದಘೋಷದ ಪುರಾಣಪ್ರಸಂಗದ ತರ್ಕ ತಂ[ಪಾಠಾಂ. ಮಂ]ತ್ರ ಸಂವಾದದ . . . ಸಂಭ್ರಮಕೆ ಬೆಱಗಾದನು ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರನು (ಹಡಕ್ಷಾ. ೬-೩೯); ತಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ತಂತ್ರಗಳು ಶಾಕ್ತಮತವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುತ್ತವೆ . . . ವೇದಗಳು, ಆಗಮಗಳು, ತಂತ್ರಗಳು, ಪುರಾಣಗಳು – ಈ ನಾಲ್ಕು ವಿಭಾಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು (ಭಾರದ. ೩೩೦). ೮. ಇಂದ್ರಜಾಲ ; ಯಕ್ಷಿಣೀವಿದ್ಯೆ. ೯. ಔಷಧಿದ್ರವ್ಯ ; ಮೂಲಿಕೆ. ೧೦. ಉಪಾಯ ; ಹಂಚಿಕೆ ; ಯುಕ್ತಿ : ಆಗಳ್ ಮಂತ್ರಮಂ ತಂತ್ರದಿಂ ತಱಿದು ಪೊಸಮಸೆಯ ವಿಶಿಖಂಗಳಿಂ ಪಗೆಯ ಬಲ್ಲಂ . . . ಮುಕ್ಕಡಿಗೆಯ್ದು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೪೫-೨೪); ಉರಗನ ವಿಷಕಿದೆ ಔಷಧಿ ಮಣಿಮಂತ್ರ ಖಳನ ವಿಷಕಿಲ್ಲವೋ ತಂತ್ರ (ಇಂಜಾಪ. ೧೪೩-೪); ಮಂತ್ರ ತಿಳಿಯದಿದ್ದರೂ ತಂತ್ರಕ್ಕೆ ಕಡಿಮೆ ಇಲ್ಲ (ಗಾದೆ). ೧೧. ಕಪಟೋಪಾಯ ; ಸಂಚು ; ಜ್ವಾಲೆ . . . ಅರ್ಜುನನ ಮೇಲೆ ತಂತ್ರವನೆಸಗಿ ಶಾಪಮಂ ಕುಡಿಸಿದಳ್ (ಜೈಮಿಭಾ. ೯ ಸೂಚನೆ); ಸುಟ್ಟು ಕುಹಕೋಪಾಯ ಕೆಟ್ಟ ತಂತ್ರಗಳನ್ನು . . . ಬಟ್ಟೆ ತುದಿಯನು ಹೇಗೆ ಮುಟ್ಟಲಾಪುದೆ ನೋಡು (ಕವಿಪು. ೨-೩); ಮುಕ್ರಾಂಬೆಯ ತಂತ್ರಗಳು ನಮಗೆ ಗೊತ್ತಾಗಿವೆ (ರಾವಿಜ. ೧೫). ೧೨. ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ; ಶಪಥ. ೧೩. ಗ್ರಂಥದ ಒಂದು ಭಾಗ, ಅಧ್ಯಾಯ : 'ಪಂಚತಂತ್ರ' ಪರಾ. ೧೪. ರಾಜನ ಪರಿವಾರ: ಅರಸನಡಿವಜ್ಜೆಯಂ ನೋಡುತ್ತುಂ ಪೆಱಗಣಿಂದಂ ತಂತ್ರಮೆಲ್ಲಂ ಬಂದು . . . ಊರೊಳಗೆಲ್ಲಮಱಿಸಿ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೦೦-೦೦). ೧೫. ಕೂಟ ; ಸಭೆ. ೧೬. ಸೈನ್ಯ ; ಪಡೆ : ತಮ್ಮ ಬೆಸದಿಂ ತಂತಮ್ಮ ಠಾಣಾಂತರಂಗಳೊಳಿರ್ದಂಗಜತಂತ್ರದಂತೆಸೆವಿನಿಂ ಚೆಲ್ವಾದುವಿಮ್ಮಾವುಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೧-೯೭). 'ತಂತ್ರಪಾಲ', 'ತಳತಂತ್ರ$_1$' ಪರಾ. ೧೭. ಕುಲ; ವಂಶ. ೧೮. ಅಲಂಕಾರ ; ಸಿಂಗಾರ. ೧೯. ಪ್ರಧಾನವಾದ ವಿಷಯ ; ಮುಖ್ಯವಾದುದು. ೨೦. ಪರಮಾರ್ಥ ; ಆತ್ಯಂತಿಕ ಸತ್ಯ. ೨೧. ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ ; ಪ್ರಯೋಗ ವಿಧಾನ : ಪಾತ್ರಗಳ ಅಂತರಂಗವನ್ನು ಅವುಗಳ ನಡೆವಳಿಕೆಯಲ್ಲಿಯ ವಿರೋಧಗಳ ಮೂಲಕ ಚಿತ್ರಿಸುವದು ಇಲ್ಲಿಯ ತಂತ್ರಗಳಲ್ಲೊಂದಾಗಿದೆ (ಹೊಸಕ. ೨೮೪); ಅವರ ರಚನೆಗಳಲ್ಲಿ, ಗಾಯನದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ವಾದನದಲ್ಲಿ ಬಳಸಿದ ಹೊಸ ತಂತ್ರ . . . ಇಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು (ಸಂಗೀತ. VI, ೩೦೩೪); "ಉಪಾಯ ಪರಿಧಾನ ವಿಧಾನ ಪ್ರಧಾನ ಸೇನೆ ಸಿಂಗರ ಪರಮಾರ್ಥ ತಂತು ಕುಲಭೇದಗಳಿಂತಿವು ತಂತ್ರವಾಚಕಂ" (ನಾನಾರ. ೭೭). ೨೨. ವಶ; ಅಧೀನ: ತಂತ್ರವೆಂದರೆ ಅಧೀನವೆಂದರ್ಥ (ಹಿಂದಸಾ. ೫೨೭). ೨೩. ಆಡಳಿತ ; ರಾಜ್ಯಭಾರ : 'ಗಣತಂತ್ರ' ಪರಾ.

ತಂತ್ರಮಾಡು = ಉಪಾಯಮಾಡು : ಏನೋ ತಂತ್ರಮಾಡಿ ಕೆಲಸ ಗಿಟ್ಟಿಸಿಬಿಟ್ಟ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ತಂತ್ರಂಬೆರಸು (ಕ್ರಿ). ಪರಿವಾರದಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರು; ಗುಂಪಿನೊಡನೆ ಇರು : ಭೋಗಿಕಟಕನ ಗಾಣಪತ್ಯಕೆ ಹೋಗನೇ ತಂತ್ರಂಬೆರಸಿ ಶಿವಯೋಗದಿಂದ ಕುಮಾರಪಾಲಕ ಗುರ್ಜರನು ಮುನ್ನ (ಬಸಪು. ೫೪-೭೫).
[ತಂತ್ರ + ಬೆರಸು$_1$]

ತಂತ್ರಕ (ನಾ). ಹೊಸಬಟ್ಟೆ ; ನೀರಿಗೆ ಹಾಕದೆ ಇರುವ ಬಟ್ಟೆ. [ಸಂ.]

ತಂತ್ರಗಾರ (ನಾ). ಉಪಾಯಗಾರ ; ಚತುರ : ಆ ಉಮೇದುವಾರರು ಬಹಳ ತಂತ್ರಗಾರರು (ಮಲಿನಾ. ೦೩೭); ತಂತ್ರಗಾರನನ್ನು ಕುತಂತ್ರಗಾರ ಜಯಿಸಿದ (ಗಾದೆ). [ತಂತ್ರ + – ಗಾರ (< – ಕಾಱ)]

ತಂತ್ರಗಾರಿಕೆ (ನಾ). ಉಪಾಯಕುಶಲತೆ; ಚಾತುರ್ಯ: ಬಂದ ಗಂಡಾಂತರಗಳನ್ನು ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಕವಾದ ಉಪಾಯಾಂತರಗಳಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುವ ಜಾಣತನಕ್ಕೆ ತಂತ್ರಗಾರಿಕೆ ಎಂದು ಹೆಸರು (ವಾರಾಕ್ಕ. ೬೦). [ತಂತ್ರಗಾರ + – ಇಕೆ]

ತಂತ್ರಗೈ (ಕ್ರಿ). ಉಪಾಯಮಾಡು ; ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೂಡು : ಶಕ್ತಿಯಿಂದಾಗದುದಾಗದೆ ತಂತ್ರಕೆ ತಂತ್ರಗೈವುದು ನೀನು ಹಾಗೆ (ಇಂಜಾಪ. ೯೦-೩೭). [ತಂತ್ರ + ಗೈ (<ಕೆಯ್$_1$)]

ತಂತ್ರಜ್ಞಾನ (ನಾ). ಪ್ರಯೋಗ ಪರಿಜ್ಞಾನ ; ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಜ್ಞಾನ : ವಿದೇಶಿ ವಿಮರ್ಶಕರು . . . ಭಾರತೀಯ ಕಲಾವಿದರಿಗೆ ತಂತ್ರಜ್ಞಾನವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ತೆಗಳಿದ್ದಾರೆ (ಭಾರದ. ೫೮೦). [ತಂತ್ರ + ಜ್ಞಾನ]

ತಂತ್ರನಿಯಂತ್ರಣ (ನಾ). ಸೈನ್ಯವನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಿಸುವುದು ; ಸೈನ್ಯಕ್ಕೆ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನ ಮಾಡುವುದು : ತಂತ್ರನಿಯಂತ್ರಣಂ ಬಿನದವೋಲಗ ಮಕ್ಕರಗೊಟ್ಟಿ ಕಾರ್ಯ ಸನ್ಮಂತ್ರಂ ... ತ್ರಿಜಗದ್ಗುರು ಪ್ರಣತಿಯೆಂಬಿವನಾಗಳುಮೊಂದೆ ಕೀಲೆ ದಲ್ ಜಂತ್ರದ ಪಾಪೆಯಂತೆಡೊಡವೊಡರ್ಚುವನಿಂದ್ರನುಮಾ ಪ್ರತೀಂದ್ರನುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೧೧೧). [ತಂತ್ರ + ನಿಯಂತ್ರಣ]

ತಂತ್ರಪಾಲ, ತಂತ್ರಪಾಳ (ನಾ). ೧. ಸೈನ್ಯಾಧಿಕಾರಿ ; ಸೇನಾಪತಿ : ಪಡವಳ್ಳಿಚಣ ಆಡಪದ ರಾಯಣಂ ತಂತ್ರಪಾಲ ಕೇಸಿಯಣನಿಂತಿವರೊಳಗಾಗಿ ಸಾಸಿರ ಪರಿಗ್ರಹ ಸಹಿತಮಿಂದ್ರಕೇಸಿದೇವರಸರ್ಗ್ಗೆ ದ್ರವ್ಯನಿವೇದನಂ ಮಾಡಿ (ಸೌಇಇ. XX, ೧೪೪-೫೫ ; 1166). **ತಂತ್ರಪಾಳ :** ೧. ತಂತ್ರಪಾಳ ಮ್ಹಿಳ್ಳಯ್ಯ (ಏಇ. XV, ೭೫-೧೧ ; 1060) ; ಶ್ರೀಮತ್ತಂತ್ರಪಾಳ ಚಾವುಣ್ಡಮಯ್ಯಂ ಪ್ರಮುಖ ಪ್ರಧಾನರುಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೩೮-೨೪ : 1058); ಶ್ರೀಮತ್ ಹೆನ್ನಿವರ್ರ್ಮರ ಗಂಡ ದಾಸರಸನ ತಂತ್ರಪಾಳ ಹೆನ್ನಿವರ್ರ್ಮರು ಮಂಣ್ನೆಯರ ತಂತ್ರಪಾಳರ ಗಂಡ ಮಸಣಯ್ಯನ ತಮ್ಮ ಬೊಪ್ಪಣ (ಎಕ. VII, ಹೊನ್ನಾ. ೪೭-೫ ; 1130) ; ಜಯಕೇಸಿ ದೇವರುಂ ತಂತ್ರಪಾಳ ಚಟ್ಟಿಮಯ್ಯನಾಯಕನುಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೧೦೭-೪೨ ; 1138). ೨. ರಹಸ್ಯಗಳ ಪಾಲಕ : ತಂತ್ರಪಾಳ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಸಂಪಾದಕರು "Secretary or gaurdian of secrets" ಎಂದು ಅನುವಾದಿಸುತ್ತಾರೆ. ಎಂದರೆ, ರಹಸ್ಯಗಳ ಪಾಲಕ ಎಂದು ಅವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿರುವಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ (ಕಶಾಅ. ೨೫೪). [ಸಂ.]

ತಂತ್ರಪಾಳ 'ತಂತ್ರಪಾಲ' ನೋ.

ತಂತ್ರಪ್ರಯೋಗ (ನಾ). ಇಂದ್ರಜಾಲದ ಪ್ರದರ್ಶನ; ಯಂಕ್ಷಿಣೀವಿದ್ಯೆಯ ಪ್ರಯೋಗ : ಇಂದ್ರಜಾಲವ ನೋಳ್ಪರನಿಬರಿಗಂ ದೃಢಾಚರಿದೋರ್ವುದಟ ರೊಳಸಂದ ತಂತ್ರಪ್ರಯೋಗವೆತ್ತರಿಗಳ್ಪರೊಡದಿಹುದೇ (ಗಗತಾ. ೧೭-೬೦). [ತಂತ್ರ + ಪ್ರಯೋಗ]

ತಂತ್ರಲಿಪಿ (ನಾ). ಸಾಂಕೇತಿಕ ಲಿಪಿ : ಸ್ವಾಮಿ ಶಂಕರಾನಂದ ಎಂಬುವರು ಇಲ್ಲಿನ ಲಿಪಿ ತಂತ್ರಲಿಪಿಯೆಂದೂ, ಅದು ಏಕಾಕ್ಷರಗಳಿಂದ ರಚಿತವಾಗಿದ್ದು ಗುಪ್ತಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಬರೆದ /ವೇದಗಳೆಂದೂ ತಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದರು (ದ್ರಾ.ವಿವಿ. ೨೪). [ತಂತ್ರ + ಲಿಪಿ]

ತಂತ್ರವೇದಿ (ನಾ). ತಂತ್ರಗಳನ್ನು ತಿಳಿದವನು ; ವೈದ್ಯ : "ದೋಷಜ್ಞಂ ತಂತ್ರವೇದಿ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೭೪-೪೩). [ಸಂ. ತಂತ್ರವೇದಿನ್]

ತಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ೧. ಆಗಮಶಾಸ್ತ್ರ : ಆಗಮಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು (ತಂತ್ರ ಪ್ರಧಾನವಾದುದರಿಂದ) "ತಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರ"ವೆಂದೂ ಪರ್ಯಾಯನಾಮದಿಂದ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ (ಭಾರದ. ೬೪). ೨. ಯಂತ್ರಕಲಾಶಾಸ್ತ್ರ : ತೀವ್ರಗತಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯತೊಡಗಿದ ತಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರ (Technology) ಜನರ ಜೀವನ ವಿಧಾನವನ್ನೇ ಕ್ರಾಂತಿಕಾರಿಯಾಗಿ ಬದಲಾಯಿಸಿದುದಲ್ಲದೆ ಅವರ ಮನೋಧರ್ಮವನ್ನೇ ಬದಲಾಯಿಸಿತು (ಮುಕ್ತಾರ. ೩೩, ೬೮೬೪). [ತಂತ್ರ + ಶಾಸ್ತ್ರ]

ತಂತ್ರಶುದ್ಧಿ (ನಾ). ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿರುವ ಶುದ್ಧತೆ; ವಿಧಾನದಲ್ಲಿ ದೋಷವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ: ಆ ಆಕ್ಷೇಪವು...(೪)ಸ್ವವಿರುದ್ಧವೆಂದೋ ಅಥವಾ (೫) ತಂತ್ರಶುದ್ಧಿ(Technical correctness)ಗೆ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾಗಿದೆಯೆಂದೋ ಇರುತ್ತದೆ (ಅರಿಕಾ. ೧೪೭). [ತಂತ್ರ + ಶುದ್ಧಿ]

ತಂತ್ರಸಿದ್ಧಾಂತ (ನಾ). ಪಾಂಚರಾತ್ರಾಗಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿರುವ ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಪಾಂಚರಾತ್ರಾಗಮದಲ್ಲಿ –'ದಿವ್ಯಮಂತ್ರಸಿದ್ಧಾಂತ', 'ಆಗಮಸಿದ್ಧಾಂತ', 'ತಂತ್ರಸಿದ್ಧಾಂತ' . . . ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ (ಭಾರದ. ೬೭). [ತಂತ್ರ + ಸಿದ್ಧಾಂತ]

ತಂತ್ರಹಾಳ, ತಂತ್ರಾಳ (ನಾ).=ತಂತ್ರಪಾಲ ೧ : ಹೆರ್ಮ್ಮನೃಪನ ನಚ್ಚಿನ ಜಯಸಂಸ್ಥಾನಕರ ಕಟ್ಟಿದಲಗದನಟಿಯರೆ ತಂತ್ರಹಾಳನಂ ತೊಂಡಮನ . . . ಅನ್ತೆನಿಸಿ ನೆಗಳ್ದ ತಂತ್ರಹಾಳ [ತೊಂ]ಡಮರಸಂಗನುಜಾತನಾಗಿಯುಂ (ಸೌಇಇ. XV, ೪೫-೧೮ : 12ನೆಯ ಶತ). **ತಂತ್ರಾಳ** : ತುಳುವದ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು . . . ಮಹಾಪ್ರಭು, ಸೇನಾಪತಿ, ತಂತ್ರಾಳ, ತಂತ್ರಿನಾಯಕ (ತುಳುನಾ. ೨೬೦). [<ಸಂ. ತಂತ್ರಪಾಲ]

ತಂತ್ರಹಾಳಿಕೆ (ನಾ). ತಂತ್ರಪಾಲನ ಅಧಿಕಾರ,-ಹುದ್ದೆ : ಅನ್ತುಟ್ಪುರ ದಧ್ಯಕ್ಷಂ ಕುನ್ತಳಪತಿಯಿತ್ತ ಸುರಿಗೆವಿಡಿವಧಿಕಾರಂ ಸನ್ತತದ ತನ್ತ್ರಹಾಳಿಕೆ ಯಿನ್ತು ಮಹಾಮಾತ್ಯಪದವಿಗಿವು ಸಂಚಕರ (ಸೌಇಇ. XI-II, ೧೭೪-೧೩ : 1124). [ತಂತ್ರಹಾಳ + – ಇಕೆ]

ತಂತ್ರಹೂಡು (ಕ್ರಿ). ಸಂಚುಮಾಡು ; ಉಪಾಯಮಾಡು: ಮುದುಕಿಯ ಆಸ್ತಿಪಾಸ್ತಿಯೆಲ್ಲ ಪರಭಾರೆಯಾಗುವಂತೆ ತಂತ್ರ ಹೂಡಿದ್ದ ವಕೀಲ (ಪುನರು. ೨೯). [ತಂತ್ರ + ಹೂಡು$_1$ (<ಪೂಡು)]

ತಂತ್ರಾಧ್ಯಕ್ಷ (ನಾ). ದಳಪತಿ ; ದಂಡನಾಯಕ : ತಂತ್ರಾಧ್ಯಕ್ಷನಂ ಬರಿಸಿ ಬೆಸಸುವುದುಮಾತಂ ವಿಜಯಪ್ರಯಾಣಭೇರಿಯಂ ಪೊಯ್ಸಿದಾಗಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೧-೧ ವ) ; ಸಮರಪ್ರಸ್ಥಾನಭೇರಿಯಂ ಪೊಡೆಯಿಸೆಂಬುದುಮವಂ ತಂತ್ರಾಧ್ಯಕ್ಷನಪ್ಪ ಮೇಘನಾದನಂ ಬರಿಸಿ ಬೆಸಸುವುದುಂ (ರಾಜಶೇ.೬-೧೧ ವ). [ತಂತ್ರ + ಅಧ್ಯಕ್ಷ]

ತಂತ್ರಾಲಯ (ನಾ). ತಂತ್ರದ ನೆಲೆ ; ಉಪಾಯದ ನೆಲೆ : ವಿಷಯ ಲಗ್ನಾನಂದವಂ ಬೇರ್ಪಡಿಸಲಾದ ತಂತ್ರಾಲಯ ತೀರ್ಣಭಯ ಯತಿ ಸಿದ್ಧ ಸಂಸ್ಕೃಷ್ಟ ದೇವಾಲಯ (ಮಲೆದೇ. ೨೭-೯). [ತಂತ್ರ + ಆಲಯ]

ತಂತ್ರಾವಾಪ (ನಾ). ೧. ತಂತ್ರಗಳನ್ನು ಹೂಡುವಿಕೆ, –ಪ್ರಯೋಗಿಸುವಿಕೆ. ೨. [ರಾಜನೀ] ರಾಜ್ಯಪಾಲನೆಯ ಮತ್ತು ರಾಷ್ಟ್ರರಕ್ಷಣೆಯ ಚಿಂತೆ ; ಸ್ವರಾಷ್ಟ್ರ ಮತ್ತು ಪರರಾಷ್ಟ್ರ ವಿಚಾರ : ಮುಕ್ತಿಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ದೊಳತಿಪ್ರಾಜ್ಯ ಸಂಜನಿತ ನಿಸ್ಪೃಹನನವರತಕಲ್ಯಾಣ ಪರಿಮಿತದೊಳ್ ನಿರಂತರಂ ತಂತ್ರಾವಾಪ ಚಿಂತಾಂತರಾಯಪ್ರಾಯ ಸುಖಲವದೊಳೀ ಮಹೀತಳರಾಜ್ಯದೊಳ್ ನಿಱಿಸುವುದುಂ ಮದುವೆ ನಿಱಿಸುವುದು ಮೆನಗಶಕ್ಯಾನುಷ್ಠಾನಂ (ಆದಿಪು. ೮-೮ ವ). [ತಂತ್ರ + ಆವಾಪ]

ತಂತ್ರಾಳ 'ತಂತ್ರಹಾಳ' ನೋ.

ತಂತ್ರಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ತಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು ; ಆಗಮೋಕ್ತರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪೂಜಾವಿಧಿಯನ್ನು ನಡೆಸುವವನು: ಅವರು ಹಾಡುವ ಭೂತದ ಪಾಡ್ದನಗಳಲ್ಲಿ . . . ತಂತ್ರಿ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಪುರೋಹಿತ, ಮೊದಲಾದವರು ಬರುತ್ತಾರೆ (ಜಾನಗೀ. ೩೪) ; ತಂತ್ರಿಯವರು ಕೂಡಾ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ . . . ಆ ಕೊಳದ ಸುತ್ತಲೂ ಹದಿನಾರು ದೆವ್ವಗಳಿವೆ . . . ಎಂದು (ಪದ್ಮಸ. ೨೭). ೨. ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಬಲ್ಲವನು ; ಉಪಾಯಗಾರ : ಮಂತ್ರಿ ಬಸವನೆ ಕೇಳು ತಂತ್ರಿಗಳ ಮಂತ್ರಗಳು ಜಂತ್ರದಲಿ ತಲೆಯ ಕೊಟ್ಟಂತೆ (ಕನ್ನಜಾ. ೨೫೦) ; ಅವನ ಮುಖಭಾವದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಮಾತಿನಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ಅವನು ತಂತ್ರಿ ಎಂದು ಕಾಣುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಮಲೆನಾ. ೧೫೯). [ಸಂ. ತಂತ್ರಿನ್]

ತಂತ್ರಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ದಾರ ; ಎಳೆ ; ಸೂತ್ರ. ೨. ತಂತಿ ; ವೀಣೆ ಮೊದಲಾದ ವಾದ್ಯಗಳ ತಂತಿ : ನಯಮಳವಟ್ಟ ಜೀವೆಯಳವಟ್ಟ ಧರೋತ್ತರ ತಂತ್ರಮುಪ್ಪ ತಂತ್ರಿಯೊಳನುವಾದಿಯಾಗೆ ಪೊಸ ಮೂರ್ಛನೆ ರಂಜಿಸೆ ಮಂದ್ರ ತಾರ ಗೀತಿಯ ಬವಣೊಪ್ಪೆ . . . ವೀಣೆಯಂ ಮಿಡಿದಳೆಳ್ದೆಯಂ ಮಿಡಿದಳ್ ಪ್ರಗೀತರಾ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೮೭) ; ಸೇರಿಸಿ ತಂತ್ರಿಯುಂ ಸಂಚಿನಿಂ ಮೇಚನು ಬಾಜಿಸುತೆಸೆಯೆ ಭಾವೆಯರು (ಜೀವಂಸಾಂ. ೨೦-೧೩) ; ಗಗನ ವೀಣಾತಂತ್ರಿಯಂ ಮಿಡಿದ ತೆರನಾಗಲ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೦-೧೭) ; ಸಹಸ್ರತಂತ್ರೀನಿಃಸ್ವನದಂತೆ . . . ಗುಡುಗಾಡುತ್ತಿದೆ ಗಗನದ ತುಂಬ ಪ್ರಣವಪ್ರವೀಣನ ನಾದಸ್ತಂಭ (ಅರಳು. ೬೭-೧). ೩. ಒಂದು ತಂತೀವಾದ್ಯ ; ವೀಣೆ: ವಾಣಿ, ಓ ಪ್ರಾಣವೀಣಾಪಾಣಿ, ಕವಿಯೆರ್ದೆಯ ರಸರಾಣಿ, ಮಿಡಿಯೆನ್ನಾತ್ಮತಂತ್ರಿಯಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೦೪೩-೨). [ಸಂ. ತಂತ್ರೀ]

ತಂತ್ರಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ : "ವತ್ಸಾದನೀ, ಛಿನ್ನರುಹಾ, ಗುಡೂಚೀ, ತಂತ್ರಿಕಾ . . . ಮಧುಪರ್ಣೀ – ೯ ಅಮೃತ ಬಳ್ಳೀ ಹೆಸರು." (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೧೩). [ಸಂ. ತಂತ್ರಿಕಾ]

ತಂತ್ರಿಗ (ನಾ). ೧. ಪಿತೂರಿ ಮಾಡುವವನು. ೨. ರಾಜತಂತ್ರವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು : ನಾನು ವಾಲಗಕೆ ತಪ್ಪಿದದರಿಂದಿನ್ನು ತಂತ್ರಿಗನಪ್ಪುದದರಿಂ ರಾಜಗಪ್ರತಿಯುಪ್ಪರಾರೇಗೈದರಾಗದು ಎನಲು (ಬಿಜ್ಜಪು. ೬೭-೪). [ತಂತ್ರ + – ಇಗ]

ತಂತ್ರೋದಿತ (ಗು). ತಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ; ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾದ : ಸತ್ಪ್ರಜಾಪಾಲನೆಯ ನೆಗಳ್ವುಪಾಯಂಗಳಂ ಸಾರ್ದು ಶಕ್ತಿಸ್ಫುರಣಂ ಕೈಗಣ್ಮೆ ತಂತ್ರೋದಿತ ಗುಣಗಣಮಂ ತಾಳ್ದಮೋಘಂ ಪ್ರಭುತ್ವಂ ದೊರೆಕೊಂಡೆಮ್ಮಾಳ್ದನಾದಲ್ಲಮವಿಭು ವಿರತಿಶ್ರೀಯಮಂ ಮಾಳ್ಪುದು (ರಾಜಶೇ. ೧-೦೩). [ತಂತ್ರ + ಉದಿತ]

ತಂಥಳಿಸು 'ತಟತಟಿಸು' ನೋ.

ತಂದನತಾನ 'ತಂದಾನತಾನ' ನೋ.

ತಂದನಾನ 'ತಂದಾನತಾನ' ನೋ.

ತಂದನೋತಾನಾನಿ 'ತಂದಾನತಾನ' ನೋ.

ತಂದನ್ನತಾ 'ತಂದಾನತಾನ' ನೋ.

ತಂದರಿ, ತಂದಿರಿ, ತಂದುರಿ (ನಾ). ೧. ತೂಕಡಿಕೆ; ಜೊಂಪು. ೨. ದಣಿವು; ಬಳಲಿಕೆ ; ಆಯಾಸ : ತಂದ್ರಿ–ತಂದರಿ, ತಂದಿರಿ, ತಂದುರಿ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೯೭ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). **ತಂದರಿ :** ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. **ತಂದುರಿ :** ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ.

[<ಸಂ. ತಂದ್ರಿ, ತಂದ್ರೀ]

ತಂದಲ್, ತಂದಲು₁ (ನಾ). ೧. (ನೀರಿನ) ಹನಿ; ತುಂತುರು : "ಸೀವರ ಮೆಂದುಂ ತಂದಲೆಂದುಂ ಶೀಕರಂ" (ಕಶಸಾ. ೮–೧೯೫) : "ಸೀವರಂ ತಂದಲೆನೆ ಜಲಕಣಂ" (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕಿ. ೧೨) ; ಗಲ್ಗಲನೊಕ್ಕ ಪಾಲ ತಂದಲ್ಗಳಿನಾವಗಂ ಮಡಿಯ ನೀರ್ ಕಡುವೆಳ್ಪಿನೊಳೊಂದೆ (ಲೀಲಾವ. ೫–೫೭) ; ಪೞದಾಗಳ್ ಪನಿವುಲ್ಲ ಬಿಂದುಗಳ ತಂದಲ್ . . . ನೆಱ ಸಾರುತ್ತಿರೆ (ಕುಸುಮಾ. ೭–೦೩) ; ಚಂದ್ರಮರೀಚಿಯಂತೆ ತನಿಮಾವಿನ ಪಣ್ಗಳ ತಂದಲಂತೆ . . . ಸೋಮ ರಾಜೇಂದ್ರನ ಕಬ್ಬಥಿಂಪು (ಉದ್ಭಟ. ೧–೩೨); ತನ್ನ ಕಂಬನಿಯ ತಂದಲಿಂದತಿ ಸ್ನೇಹಲತೆಯಂ ಬೆಳೆಯಿಸಿದಳ್ (ಅನಂಪು. ೮–೨೭ ವ) ; ಮುಗಿಲ ಪೊಱಯಿಂ ಸುರಿವ ಮುತ್ತುಗಳಂ ಕಾರ ಮುಂಬನಿಯ ತಂದಲೆಂದು ಬಂದು ನುಂಗ ಲಂಗೈಸುವ ಚಾದಗೆಯ ಮಱಗಳುಮಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೩೪) ; ತನಿರಸದ ತಂದಲ್ ಸುರಿವರನೇಱಲ ಗೊಂಚಲಂ ಕಟ್ಟಿದಿರೊಳ್ ಕಂಡು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೪–೬). ೨. ಬಿಟ್ಟೂಬಿಡದೆ ಸುರಿಯುವ ಮಳೆ ; ಜಡಿಮಳೆ : "ಸೋನೆ ಯೊಳ್ ತಂದಲಕ್ಕುಂ" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೫೧) ; ಸೋನೆಯಿಂ ಸರಿಗಳಿಂ ತಂದಲ್ಗ ಳಿಂದಂದು ಭೂತಳಮೇಕಾರ್ಣವಮಾಗೆ (ಆದಿಪು. ೧೩–೫೯) ; ಎಳೆನೀರ ತಂದಲಂ ಕಱವೆಳೆದೆಂಗು (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೩೫–೩೭; ಸು. 1160) ; ತಂದಲ್ ಸೋನೆ ನಟ್ಟ ಬಡಪಮೆನಲ್ಸುರಿದುವು ಬಿಡದೆ ಮುಱಗಳಿರುಳುಂ ಪಗಲುಂ (ಜಗವಿ. ೪–೩೨) ; ಉತ್ತಮವನಂ ರಾಮಣೀಯಕ ತರುಗಳಿಂ . . . ಜೇನ್ನೆಯ್ಯ ತಂದಲ್ಗಳಿಂ (ವೀಶೈವು. ೩–೯–೭). 'ಸೋನೆದಂದಲ್' ಪರಾ. **ತಂದಲು₁:** ೧. ತಂಬೆಲರ ಮೊಗಸಿರಿಯ ತಂದಲಿನ ಮೈದೊಡವು . . . ಕಂಗೊಳಿಪಂತೆ ಮಲ್ಲಿಗೆಗಳು (ಪಂಕಾರಾ. ೧–೪–೧೪). ೨. "ಮಳೆ, ಸರಿ, ಸರವು . . . ಒದ್ದೆ, ತಂದಲು, ತುಂತುರು" (ಕಂನುಹು. ೮೯).

ತಂದಲು₁ 'ತಂದಲ್' ನೋ.

ತಂದಲು₂ (ನಾ). ಸೇವಕ ; ದಾಸ (?) : ಮಾರಹರ ನಿಮ್ಮ ಪರಿಚಾರಕರ ದಾಸಿಯರ ತಂದಲೆನಗಿನಿತುಚಿತವೇ (ಕೊಟ್ಟೂಬ. ೧–೭೦). 'ತಂಡಾಲಯು' ಪರಾ. [?]

ತಂದವೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು ; ಬೆಳ್ಗುಹೆಯೆಟ್ಟಿತ್ತೈಡೆ ನಾಡೆಟ್ಟಿತ್ತು ತಂದವೂರ ಪನ್ನೆರಡು ಗೆದೆಯು ಪನ್ನೆರಡು(ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೪೭೭–೦೩ ; 991). [ತಂದ ? + ಊರ್]

ತಂದಸಿ 'ತಂಡಸು' ನೋ.

ತಂದಾನತಾನ, ತಂದನತಾನ, ತಂದನಾನ, ತಂದನೋತಾನಾನಿ, ತಂದನ್ನತಾ, ತಂದಾನತಾನಾನ, ತಾಂದನಿತಾನೊ (ನಾ). ಜಾನಪದ ಹಾಡುಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಒಂದು ಪಲ್ಲವಿ ; "ದಂರುಗವುರಗಿಯರ ಸೊಲ್ಲು" (ಜಾನಕೋ. ೬೪). **ತಂದನತಾನ :** (+). **ತಂದನಾನ :** (+). **ತಂದನೋತಾನಾನಿ :** ತಂದನೋತಾನಾನಿ ತಂದನೋತಾನಾನಿ ತಾನು ತಂದನು ತಂದೆ, ನಾನಿ ತಂದನುತಾನಿ ತಾನುತಂದನು ತಂದೆ ಶಿವ್ನೀಗೆ ಶರಣೊ (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೩೦). **ತಂದನ್ನತಾ :** ತಂದನ್ನತಾಯೆಂದು ಕೈಲಿ ಕಿನ್ನರಿ ಧರಿಸಿ ಅಂದವಾಗಿ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಮುಂದೆ ಕುಣಿವ ಚರಣ (ವಿದಾಶ್ಕ. ೨೬–೧). **ತಂದಾನತಾನಾನ :** (+). **ತಾಂದನಿತಾನೊ :** ಕಿನ್ನೂಡಿ ಮೇಲೆ ಕಿರುಗೆಜ್ಜೆ– ತಾಂದನಿತಾನೋ (ಜಾಪದ. ೨೦).

[ದೇ.॥ ತುಳು. ತಂದನ; ತೆಲು. ತಂದನತಾನ, ತಂದಾನತಾನ]

ತಂದಾನತಾನಾನ 'ತಂದಾನತಾನ' ನೋ.

ತಂದಿರಿ 'ತಂದರಿ' ನೋ.

ತಂದುರಿ 'ತಂದರಿ' ನೋ.

ತಂದೆ (ನಾ). ೧. ಅಪ್ಪ ; ಜನಕ : ತನ್ದೆಯ ತಾಯ್ವಿರಾ ಸನ್ಯಾನಮ(ಂ) ನುಳಿದು ಬಿಸುಟೋಂ (ಸೌಇಇ. XI-1, ೧೧–೫ ; 866) ; ತಾಯ್ಗಂ ತಂದೆಗ ಮೆಲ್ಲಾ ನಂಟರ್ಗೆಯುತ್ಸಾಹಮುಂ ಸುಖಮುಂ ವಿಭವಮುಮಂ ಪಡೆವುದ ಱಂದಮಾ ಕೂಸಿಂಗೆ . . . ಭದ್ರಬಾಹುವೆಂಬ ಪೆಸರನೆಲ್ಲರುಂ ನೆರೆ ದಿಟ್ಟೊಡೆ (ಪದ್ಮಾರಾ. ೭೩–೦೭) ; ತಂದೆಯ ರೂಪೆ ತಂದೆಯ ವಿಳಾಸಮೆ ತಂದೆಯ ಚೆಲ್ವೆ . . . ತನ್ನೊಳಮರ್ಕೆವೆತ್ತುದು (ಆದಿಪು. ೮–೪೩) ; ಹಿತಮಂ ತೋಱುವನಾತ್ಮಬಂಧು ಪೊರೆವಾತಂ ತಂದೆ (ಸೋಮಶ. ೮). ೨. ಹಿರಿಯ ರನ್ನು ಕುರಿತು ಭಕ್ತಿ ಗೌರವಗಳಿಂದ ಹೇಳುವ ಮಾತು: ತಂದೆ ಚಿತ್ತೈಸು ವುದು ಕಿಂಕರನ ಬಿನ್ನಪಂ (ನಂಚಿರ. ೧–೭೬) : ಎಮ್ಮಂತಪ್ಪ ಪಾಪಿಗಳಿಗೊಗೆ ವನೇ ತಂದೆಯೆನಲ್ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೧–೨೯) ; ಗಂಗಾವರಕುಮಾರ ದ್ರೋಣ ಕೃಪರೀ ಸೆಱಗ ಬಿಡಿಸಿರೆ ತಂದೆಗಳಿರೆಂದೊಱಲಿದಳು ತರಳೆ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೪–೧೦೪). ೩. ಕಿರಿಯರನ್ನು ಕುರಿತು ವಾತ್ಸಲ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುವ ಮಾತು : ಬಾರೆಲೆ ತಂದೆ ಬಾರರಸ ಬಾ ಪೊರೆವಾಳ್ದನೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೩೬೦); ಬಾಲ ಲಿಂಗವೆ ಬಾರ ತಂದೆ (ಬಸಪು. ೪೭–೨೯) ; ತಂದೆ ನಿನಗೆನ್ನಲ್ಲಿ ಋಣಸಂಬಂಧ ಸವೆದುದೆ ಶಿವಶಿವಾ ತಾ ಮಂದಭಾಗ್ಯಂಗಣುಗ ದಕ್ಕುವನಲ್ಲ ಎನಗೆಂದ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೮–೨೦). ೪. ಹೆಸರಿನ ಮುಂದೆ ಗೌರವಸೂಚಕವಾಗಿ ಬಳಸುವ ಶಬ್ದ. ಉದಾ : ಅಜ್ಜಿವಿನ ಮಾರಿತಂದೆ.

ತಂದೆವಿರ್ (ಬಹುವ) : ವಿರ್ಗೆ–ತಂದೆವಿರ್, ತಾಯ್ವಿರ್, ಸೊಸೆವಿರ್ (ಶಮುದ. ೯೭ ಪ್ರಯೋ). **ತಂದೆಯ ತಂದೆ** = ೧. ಅಜ್ಜ ; ತಾತ ; ಪಿತಾಮಹ : "ತಾತ – ತಂದೆಯ ತಂದೆಗೂ . . . ಪಿತಾಮಹ ಎಂಬ ಹೆಸರು" (ನಾನಾರ. ೨೩ ಟೀಕೆ). ೨. ಬ್ರಹ್ಮ : "ಅಂಚೆದೇರಂ . . . ತಂದೆಯ ತಂದೆ, ಅರಲಿಚಂ, ನಾಲ್ಮೊಗಂ, ತಾವರೆವಸೆಯಂ – ಈ ೮ ಬ್ರಹ್ಮಂಗೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೪೮–೧೫) ; "ಪೊಂಬೊಡೆಯಂ . . . ಬೊಮ್ಮ ತಂದೆಯ ತಂದೆ ಮಿಸುಪ ತಾವರೆಗಂದನು ತಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಗೆಸೆವ ನಾಮಂ" (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕಿ. ೯). **ತಂದೆಯ ತಂದೆಯಿಲ್ಲದಂ** = ತಾತನಿಲ್ಲದವನಂ ; ವಿನಾಯಕ : "ಕರಿ ಮೊಗಂ, ಇಲಿದೇರಂ . . . ತಂದೆಯ ತಂದೆಯಿಲ್ಲದವಂ–ಈ ೭ ವಿನಾಯಕಂಗೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೧–೪) ; "ಬಿಜ್ಜೆವಳನೆಡರ್ಗೇಡಿ ಮೋಕೆಲರುಣಿಪಸಿಱನು ತಂದೆಯ ತಂದೆಯಿಲ್ಲದಂ[ಪಾಠಾಂ. ತಂದೆಯಯ್ಯನಿಲ್ಲದವಂ] . . . ಎನೆ ವಿನಾಯಕನ ನಾಮಂ", (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕಿ. ೫).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತನ್ತೈ; ಮಲ. ತನ್ದ; ತೆಲು. ತಂಡ್ರಿ, ತಂಡಿರಿ; ಪರ್ಜಿ. ತೆಂದ್; ಕುಇ. ಕುವಿ. ತಂಜಿ]

ತಂದ್ರ (ಗು). ೧. ದಣಿದ ; ಬಳಲಿದ. ೨. ಸೋಮಾರಿಯಾದ ; ಮೈ ಗಳ್ಳತನದಿಂದ ಕೂಡಿದ. (ನಾ). ೩. ಮೈಗಳ್ಳತನ ; ಸೋಮಾರಿತನ; ಜಡತೆ : ಮಹೇಂದ್ರಂ ದಧೀಚಿಯೆಡೆಗಂ ತಂದ್ರಮನುಳಿದೆಯ್ದೆ ವಂದಿಸುತ್ತೆ ಬಳಿಕಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧–೨–೪೨). [ಸಂ.]

ತಂದ್ರತೆ (ನಾ). ೧. ಬಳಲಿಕೆ; ದಣಿವು. ೨. ಆಲಸ್ಯ ; ಜಡತೆ ; ಮಾಂದ್ಯ : ತಳೆದ ಸುಮನೋದಾಮಂ ನೀರೋಡಿ ಬಾಡಿದುದಾಗಳಾಗುಳಿಯನೊಳ ಕೆಯ್ದತ್ತಾಸ್ಯಾಂಭೋರುಹಂ ನಿಜದೇಹದುಚ್ಛ್ವಳಿಕೆ ಮಸುಳ್ದೈತಂದಂ ದೊಂದು ತಂದ್ರತೆ ಚಿತ್ತಮಂ ಬಳಸಿದುದು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೪–೭೭).

[ಸಂ. ತಂದ್ರತಾ]

ತಂದ್ರಾವಸ್ಥೆ (ನಾ). ಸೋಮಾರಿತನ ; ಜಡತೆ : ಅತ್ತ ದೇಶವೂ ಮೂಕ– ಮೂಢ – ತಂದ್ರಾವಸ್ಥೆಯಿಂದ ಎಚ್ಚತ್ತು . . . ತನ್ನ ಭಾವನೆಗಳನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸಲು ತೊಡಗಿತು (ಮಹಾಯೋ. ೮೭). [ತಂದ್ರ + ಅವಸ್ಥೆ]

ತಂದ್ರಾಸಿ, ತಂಡರಸಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: ತಂದ್ರಾಸಿ, ತಂಡರಸಿ, ತನಸಿಮೆಳೆ (ಮ್ಯಾಜಿಗಿ. ೪೦-೮೧೭); ಸಂಕೀರ್ಣ: . . . ಹುರಗಲು, ಕಂಗೊಂದಿ, ತಂದ್ರಾಸಿ, ಮುಕ್ಕರಿವೆ (ಸಮ್ಮನು. ೨೩೮). **ತಂಡರಸಿ** : ಮೇಲಿನ 'ಮ್ಯಾಜಿಗಿ' ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. [?]

ತಂದ್ರಿ (ನಾ). ೧. ಆಲಸ್ಯ ; ನಿರುತ್ಸಾಹ ; ಜಡತೆ : ಸಂದ್ಯೃತ್ಯ ವಾತ್ಮವಾತ್ಮಕೆ ಬೇರೆ ಕರಣದಿಂ ತಂದ್ರಿ ಬಿಡೆ ದೊರೆವುದದು (ಮಂಕುಳ. ೬೯೩). ೨. ನಿದ್ದೆಯ ಮಂಪರು ; ಜೊಂಪು : ಲಕ್ಷ್ಮಣನನೆಳ್ಚಿಸಿದನಾತನುಂ ತಂದ್ರಿಯುಂ ಬಿಟ್ಟೇಳಲನಿಬರುಂ ತೊರೆಯ ಶಿವಸಲಿಲದೊಳ್ ಮೊಗಂ ದೊಳೆದು ಮುಂಬರಿದರ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೩೯-೪೦೦); ಓದು ಓದುತ್ತಿರು ವಾಗಲೇ ನಿದ್ರೆಯ ತಂದ್ರಿ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಸೋಂಕಿಹೋಗುತ್ತಿತ್ತು (ಶಮನ. ೧೦೦). ೩. ಗುಂಗು; ತಲ್ಲೀನತೆ: ಬಾಬು ವಿಚಾರತಂದ್ರಿಯೊಳಗಿಂದ ಹೊರಬಿದ್ದು . . . ನೋಡಿದನು (ರಕ್ತಧ್ವ. ೧೩೦) ; ಮಧುಕರನು ತಂದ್ರಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಕುಳಿತಿದ್ದನು (ಕೃತಕ್ಕ. ೧೦೦). [ಸಂ.]

ತಂದ್ರಿತ (ನಾ). ಮಗ್ನನಾದವನು; ತಲ್ಲೀನನಾದವನು: ನೀವೂ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ತಂದ್ರಿತರಾಗದೆ ಇರಲಾರಿರಿ (ನೀರಜ. ೮). [ಸಂ.]

ತಂದ್ರೀಭೂತ (ಗು). ಜಡವಾದ; ಮಂದವಾದ; ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಲ್ಲದ : ಭರತಂ ವಿಷಾದಭರ ತಂದ್ರೀಭೂತಚೇತಸನಾಗಿರ್ಪುದುಂ (ಶಂರಾಮಾ. ೬-೧೦೨ ವ). [ಸಂ.]

ತಂದ್ರೆ (ನಾ). ೧. ಆಲಸ್ಯ ; ಜಡತೆ : ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರಲಕ್ಷಣಂ ತಂದ್ರೆ, ನಿದ್ರಾಭಂಗ . . . ಗಂಟಲನೋವು (ಸಳವ್ಯ. ೯೭). ೨. ಮಗ್ನತೆ ; ಗುಂಗು: ಈ ತಂದ್ರೆಯು ಅವರನ್ನು ಮರುಳುಗೊಳಿಸಿತು (ಮಾವಿಕೋ. ೯೩). [ಸಂ. ತಂದ್ರಾ]

ತಂಪಗಿ (ಕ್ರಿ). ತಂಪು ಆವರಿಸು,-ವ್ಯಾಪಿಸು : ತಿಳಿಗೊಳನ ತಂಪಗಿವ ತಕ್ಕಂ) ತೊಳಲಿಕೆಯ ತಾವರೆಯ ತನಿಪರಿಮಳದ ವಿಸರದ ಹಸರದಲಿ ತೀಡಿ)ದು ತಂಗಾಳಿ (ತೊರರಾ. ೨-೭-೩). [ತಂಪು$_2$(<ತಣ್ಪು$_2$)+ಅಗಿ$_1$]

ತಂಪಿಗ (ನಾ). ತಂಪನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವವನು ; ಹಿತವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವವನು : ನೆಲಮೊಲೆಗಳಂ ತಡವುತೊತ್ತೊ ತಳಿರ್ಗೈಯ್ಯ ತಂಪಿಗ ವಿರಹಮಂ ತವಿಸಿ ನೆರೆಯೊ ಹದಗಾಱ (ಜಬಪು. ೧೯-೩೭). [ತಂಪು$_2$ (<ತಣ್ಪು$_2$) + – ಇಗ]

ತಂಪಿಡಿ 'ತಣ್ಪಿಡಿ' ನೋ.

ತಂಪಿಸು 'ತಣ್ಪಿಸು' ನೋ.

ತಂಪು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಶಾಖವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು; ತಣ್ಣಗಾಗು: ಬಿಸಿಲು ತಂಪುವವರೆಗೆ ಹೊರಗೆ ಹೋಗಬೇಡ (ರೂಢಿ). ೨. (ದುಃಖ ಮೊದ ಲಾದ ಭಾವನೆಗಳ)ಆವೇಗ ಕಡಮೆಯಾಗು : ಮಂದಿ ಸುಳಿಯ ದೊಂದೆ ಗುಡಿಲು ; ತೋವು, ನೆರೆಯೊಳು ; ನೆರಳು ಸಾವತನಕ ನನ್ನ ನೋವು ತಂಪಲು (ಇಂಗೀತ. ೯೩-೧೪). [<ತಂಪು$_2$]

ತಂಪು$_2$ 'ತಣ್ಪು$_2$' ನೋ.

ತಂಪುಕನ್ನಡಕ (ನಾ). ಬಿಸಿಲಿನ ಚುರುಕು ಕಣ್ಣುಗಳಿಗೆ ತಗಲದಂತೆ ತಂಪಾಗಿಡುವ ಕನ್ನಡಕ : ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬಿಸಿಲಿನ ತಂಪುಕನ್ನಡಕವನ್ನು ಹಾಕಿದ್ದರಿಂದಂತೂ ಯಾರಿಗೂ ನನ್ನ ಗುರುತು ಹತ್ತಲಿಲ್ಲ (ಮೋದಿಮ. ೨೦೭). [ತಂಪು$_2$ (<ತಣ್ಪು$_2$) + ಕನ್ನಡಕ$_2$]

ತಂಪುಗೈ 'ತಣ್ಪುಗೆಯ್' ನೋ.

ತಂಪುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ತಾಪವನ್ನು ಆರಿಸಿಕೊಳ್ಳು; ತಣ್ಣಗೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು: ಹರನುರಿಗಣ್ಣಿಂ ಬೆಂದ ಸಂತಾಪ ಪೀವರಕುಚಾನ್ವಿತೆಯುರ ತಾಪ ಸ್ಮರ ನಿನ್ನ ಮೆಯ್ಯೊಳಗಿದೆ ತಂಪುಗೊಳ್ಳೆಂದು ತರಳೆ ನೂಂಕಿದಳು ತಣ್ಗೊಳದೆ (ಮೋಹತ. ೧೪-೭೮). [ತಂಪು$_2$ (<ತಣ್ಪು$_2$) + ಕೊಳ್$_2$]

ತಂಪುತೀಡು (ಕ್ರಿ). ತಣ್ಣಗೆ ಬೀಸು; ತಂಪಾಗಿ ಸುಳಿ: ಇಂದಿರನ ದೆಸೆಗೆಂಪು ಮೂಡೆ ಕತ್ತಲೆಯೋಡೆ ಮಂದಾನಿಲಂ ತಂಪುತೀಡೆ (ಜಬಪು. ೪-೭). [ತಂಪು$_2$ (<ತಣ್ಪು$_2$) + ತೀಡು$_1$]

ತಂಪುವಡೆ 'ತಣ್ಪುವಡೆ' ನೋ.

ತಂಪುವೆಟ್ಟು (ನಾ). ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತ ; ಹಿಮಾಲಯ : ತಂಪುವೆಟ್ಟದ ಬಡಗಭಾಗದೊಳಗೊಪ್ಪುವುದು ಕಿಂಪುರುಷವರ್ಷಂ (ಜಬಪು. ೧೩-೧೭). [ತಂಪು$_2$ (<ತಣ್ಪು$_2$) + ಬೆಟ್ಟು (<ಬೆಟ್ಟು$_2$)]

ತಂಪುವೆಱು 'ತಣ್ಪುವೆಱು' ನೋ.

ತಂಪುಹೊತ್ತು (ನಾ). = ತಂಪೊಟ್ಟು : ಎಂಥ ಪುಣ್ಯಾತ್ಮ ! ಆತನನ್ನು ತಂಪುಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ನೆನೆಯಬೇಕು (ರೂಢಿ). [ತಂಪು$_2$ (<ತಣ್ಪು$_2$) + ಹೊತ್ತು$_2$ (<ಪೊಟ್ಟು)]

ತಂಪುಳಿ (ನಾ). "ಕಾಯಿಸದ ಕಬ್ಬಿಣಕ್ಕೆ ಆಕಾರ ಕೊಡಲು ಉಪ ಯೋಗಿಸುವ ಉಕ್ಕಿನ ಅಥವಾ ಕಬ್ಬಿಣದ ಚಾಣ : ತಂಪುಳಿ" (Cold-chisel. ಇಂಕನಿ.). [ತಂಪು$_2$ (<ತಣ್ಪು$_2$) + ಉಳಿ$_5$]

ತಂಪೆರೆ 'ತಣ್ಪೆಱೆ' ನೋ.

ತಂಪೆಸೆ (ಕ್ರಿ). ತಂಪಾಗಿ ಶೋಭಿಸು,-ಕಂಗೊಳಿಸು: ತಂಪೆಸೆವ ತಣ್ಕೊಳಲ ತಾಣಂ (ನವಮೋ. ೪-೨೨). [ತಂಪು$_2$ (<ತಣ್ಪು$_2$) + ಎಸೆ$_2$]

ತಂಪೇರು 'ತಣ್ಪೇಱು' ನೋ.

ತಂಪೇಱು 'ತಣ್ಪೇಱು' ನೋ.

ತಂಪೊಟ್ಟು (ನಾ). ತಂಪಾದ ಹೊತ್ತು; ಸಂಜೆಯ ಹೊತ್ತು; ಸಾಯಂ ಕಾಲ: ಈ ಪೊಟ್ಟು ತಂಪೊಟ್ಟು ಪೂವಿನ ಪೊಟ್ಟೆಂಬಿನಮಾಯ್ತು ಧಾರಿಣಿಗೆ ಭಾಸ್ವನ್ಮಂಡಲಂ ಕುಂಡಲಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೮-೭). [ತಂ$_1$ (<ತಣ್$_2$) + ಪೊಟ್ಟು]

ತಂಬಟ, ತಂಬಟೆ, ತಂಬಟ್ಟು, ತಪಟೆ, ತಪ್ಪಟಿ, ತಪ್ಪಟೆ, ತಬಟೆ, ತಮಟೆ, ತಮ್ಮಟ$_1$, ತಮ್ಮಟೆ, ತಮ್ಮಟ್ಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚಪ್ಪಟೆ ಯಾದ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ ; ಹಲಗೆ: ವಿಳ್ಳಿಪ ಪಟಯಿಗೆ ಸೂಳೈಪ ತಂಬ [ಪಾಠಾಂ. ಮ್ಮ]ಟಂ (ವರ್ಧಪು. ೮-೩೦) ; ಬೀಸುವ ಚಾಮರದ ಪೊಯ್ಯು ತಂಬಟದ . . . ಸರ್ವಸಂಭ್ರಮದ ನಡುವೆ ಸಕಲ ಜನದಾನಂದರಸಂ ಮಡುಗಟ್ಟೆ (ನಂಬಿರ. ೮-೩೩) ; ಶಾಟಿಸುವ ತಂಬಟದ . . . ಕಾಳೆಯ ಬಲ್ಲುಲಿಯ ಸಡಗರಮೆಲ್ಲಾ ದೆಸೆಗಳಂ ಕಿವುಡುವಡಿಸೆ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೩೦) : ತುಡುಕಿದವು ತಂಬಟದ ದನಿ ಜಗದಡಕಿಲನು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧-೪೭) ; ಭೇರಿ ತಂಬಟ ಬೊಂಬುಳಿ ಬುರುಗು ಡಿಂಡಿಮದ ಮುಂಬರಿದೆಸೆವ ರವಗಳಾಕಾಶವ ತುಂಬಿದುವು (ಕಂನವಿ. ೮-೧೯). **ತಂಬಟೆ** : ಭೇರಿ ತಂಬಟೆ ನಿಸ್ಸಾಳ ಕಹಳೆಗಳ ಭೂರಿ ನಿನದ (ಅಂಜಜ. ೩-೪೯) : ತಂಬಟೆ ಡೋಳು ಚಂಬಕವಱ . . . ಕಹಳೆಗಳ ದನಿಯು ಬೆಂಬಳಿ (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೦-೩೬) ; ಪಱೆಯು ಪೆರ್ಗಾಳೆಯು ಪಳಹದ ಕೊಟಲ ತಂಬಟೆಯು . . . ಭೇರಿಯು ಭೂರಿ ನಿನಾದಂ ದೆಸೆಮುಟ್ಟೆ ಪಳಂಚಲೆಯೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩೦-೧); ತಂಬಟೆಯು ಹೊಯ್ದು ಮೈಮರೆತವರು ಹಲರು (ವಿಸೀಗೀ. ೨೩-೪). **ತಂಬಟ್ಟು** : "ಆನಕ" (ನಾಚಿರಾ. ೩). **ತಪಟೆ** : ಕಠಿನ ದುಂದುಭಿ ತಪಟೆ ತಾಳ ಮದ್ದಲೆ ಗಳುಂ . . . ದಿಕ್ತಟಗಳೊಳ್ಮೊಳಗುತಿವೆ (ಅರ್ಜಾವಿ. ೨೪-೩೦). **ತಪ್ಪಟಿ** : ಕೊಂಬು ಕೊಳಲು ತಾಳ ತಪ್ಪಟಿ ಭೇರಿ ಸಂಭ್ರಮದಿಂದ ವೃಂದಾವನ ಸೇರಿ (ಪ್ರಸಥಾ. ೨೩-೪). **ತಪ್ಪಟೆ** : ಕೊಂಬು ಕೊಳಲು ತಪ್ಪಟೆ ಮೃದಂಗದ ರವ ತುಂಬಿತು ಲೋಕವನಿರದೆ (ರಾಮವಿ. ೭-೧೨) : ಚಪ್ಪಾಳೆಗಳ ರವ ಕೊಂಬು ಕೊಳಲು ಹೊನ್ನ ತಪ್ಪಟೆಗಳ ದನಿಯಿಂದ ಸರ್ಪಶಯನ ರಂಗಧಾಮನ ತೇರು ಬಂದೊಪ್ಪಿತು ಮುನ್ನಿನ ಸ್ಥಳದೆ (ಕಂನವಿ. ೨೩-೧೦೦). **ತಬಟೆ** : ತಬಟೆ ಕಾಸಿ ಸಿದ್ಧ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು (ರೂಢಿ). **ತಮಟೆ** : ತಮಟೆಯನ್ನು

ಕಾಯಿಸಿ ಹೆಗಲಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು (ಹುಟ್ಟುಹ. ೧೯) : ಎದೆ ತಮಟೆಯಂತೆ ಬಡಿಯತೊಡಗಿತು (ಸಿಡಿಲು. ೮೭). **ತಮ್ಮಟ್ಟ₁:** ಪೊಯ್ವ ನಿಸ್ಸಾಳ ತಮ್ಮಟದ ಭೇರಿಗಳಲ್ಲಿ ನೆರೆದುದು ಚಾತುರಂಗ ಬಲ (ಇಹರ. ದೇ. ೩೭-೨೦) ; ಸೂಳೈಪ ತಮ್ಮಟಂಗಳ . . . ಸಂಭ್ರಮದ ಸೌರಂಭದಿಂ ವಿಜಾಟ ನಡೆದನು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೬-೨೦) ; ತಮ್ಮಟವೆಂಬ ಹಲಿಗೆ ಶಂಖವೆಂಬ ಧವಳ . . . ಜಯಘಂಟೆಯೆಂಬ ಜಾಗಟೆ ಇತ್ಯಾದಿ ಪಂಚಮಹಾವಾದ್ಯಂಗಳಂ (ವಿವೇಕ. ೨೩೬); ಪಟಹ ತಮ್ಮಟ ಢಕ್ಕೆ ಡವುಡೆ ಕಹಳಾ ಸಮುತ್ಕಟನಾದವುಳ್ಳುದಾಯ (ಚಿಬಪು. ೧೬-೧೩). **ತಮ್ಮಟೆ:** "ಆನಕಃ, ಪಟಹಃ—೨ ತಮ್ಮಟೆ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೫೪) ; ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಬಂದರೆ . . . ಹದಿನೇಳುನೂರು ಡೋಳ್ಳು, ನಗಾರಿ, ಹಲಿಗೆ, ತಮ್ಮಟೆ, ಶಂಖ, ತುತ್ತೂರಿಗಳನ್ನು ಬಾರಿಸಬಹುದು (ಕುರಿಹಿಂ. ೧೪೫). **ತಮ್ಮಟ್ಟೆ:** ಚೀಱದವು ಕಹಳೆಗಳುಂ ತಮ್ಮಟ್ಟೆ ಭೇರಿ ನಿನಾದ (ರಾಮುಡ. ೨೩-೧).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಪ್ಪುಟ್ಟ, ತಪ್ಪಟ್ಟ, ತಪ್ಪಟ್ಟೈ; ಮಲ. ತಮ್ಮಿಟ್ಟ, ತಪ್ಪಿಟ್ಟ; ತುಳು. ತಂಬಟ, ತಂಬಟೆ, ತಂಬಡ, ತಬಟೆ, ತಮಟೆ, ತಮ್ಮಟೆ ; ತೆಲು. ತಮ್ಮಟ, ತಪ್ಪೆಟ ; ನಾಯ್ಕಿ. ತಪ್ಪಟೆ, ತಪ್ಪ]

ತಂಬಟಜಾಲಿ 'ತಂಬತ್ತಿಜಾಲಿ' ನೋ.

ತಂಬಟಿಕೆ (ನಾ). (?) : ಹರಿಸು ಭೀಯೆಂದು ತುಚ್ಛಿತ ಬುದ್ಧಿಗಂಡರೆನು ತೊರಿಸುವರ್ ಸಲಿಗೆಯಿತ್ತನ್ಯೋನ್ಯದಿಂ ಮೆಲ್ಲನೆ ತರಿಸುವರ್ ಅರಿಯ ದೋಲ್ ಮನೆಯು ತಂಬಟಿಕಿಯರ ಮೂಲದಿಂ ಲೂಟಿಯಂತೆ (ಜಿನಮು. ೪೯-೪೦) [?]

ತಂಬಟಿಗ (ನಾ). ತಾಮ್ರದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು : ಸ್ವರಮನಱಿಗೆ ತಾಂ ಭರತಜ್ಞನಂದದಿಂ . . . ಎಱಕಮನಱಿಗೆ ತಂಬಟಿಗನಂತೆ (ಮದಕಿ. ೧೦-೭೬). [ತಂಬ₀ (<ತಾಂಬ್ರ) + – ಅಟಿಗ]

ತಂಬಟೆ 'ತಂಬಟ' ನೋ.

ತಂಬಟೆಗ (ನಾ). ತಮಟೆ ಬಾರಿಸುವವನು : ಡೊಂಬಿಯ ತಂಬಟೆಗರು ಪಾಡುವ ತಿವದಿಗಳು (ಸಾಹಿವಿ. ೮೩). [ತಂಬಟೆ (<ತಂಬಟ) + – ಗ₂]

ತಂಬಟೆಹೊಯಿಲು (ನಾ). ತಮ್ಮಟೆಯ ಬಡಿತ : ತಂಬಟೆಹೊಯಿಲಿಲ್ಲ ವಾದ್ಯದ ಹಲುಬಿಲ್ಲ. ಹೆಣವ ಕೋಟೆಗೆ ನಾವು ತ್ವರೆಯಲೊಯ್ದಾಗ (ಇಂಗೀತ. ೧೯-೧). [ತಂಬಟೆ (<ತಂಬಟ) + ಹೊಯಿಲು (<ಪೊಯ್ಯು)]

ತಂಬಟ್ಟ 'ತಂಬಟ' ನೋ.

ತಂಬತ್ತಿ (ನಾ) = ತಂಬತ್ತಿಜಾಲಿ : (+). [?]

ತಂಬತ್ತಿಜಾಲಿ, ತಂಬಟಜಾಲಿ (ನಾ). ಬಿಳಿಯ ಉದ್ದನೆಯ ಮುಳ್ಳು ಗಳಿರುವ, ಸುವಾಸನೆಯ ಹಳದಿ ಹೂವುಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಾಲಿ ; ಸುಗಂಧಜಾಲಿ: (+). **ತಂಬಟಜಾಲಿ :** ಪೀಕಜಾಲಿ, ತಂಬಟಜಾಲಿ (ವೃಕ್ಷಗಿ. ೧-೦೨). [ತಂಬತ್ತಿ + ಜಾಲಿ₁]

ತಂಬನಿ 'ತಣ್ಬನಿ' ನೋ.

ತಂಬಲ (ನಾ). ೧. ಒದ್ದೆ; ತಂಪು; ತೇವ. 'ತಂಬಲಗಟು' ಪರಾ. (ಗು). ೨. ಆರ್ದ್ರ, ತೊಯ್ದ" (ಜಾನಕೋ. ೬೫).

ತಂಬಲದ ಹುಳು = ಬಚ್ಚಲುಂ, ಮೋರಿ ಮೊದಲಾದ ತೇವವಾದ ಜಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳು ; ಬಾಲದ ಹುಳು. [<ತಣ್ಪು₂]

ತಂಬಲಗಟು³ (ಕ್ರಿ). ತೇವವನ್ನುಂಟುಮಾಡು ; ತಂಪುಗೊಳಿಸು : ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಂಭೋಧಿಮಾರ್ಗಣದಿಂದೆ ಮುಂಬರಿದೈದುವ ಕಾಲಾಗ್ನಿಯ ಮೆಟ್ಟ ತಂಬಲಗಟಿದನಾ ಬಲಕಿ (ಮೋಹತ. ೩೭-೫೮). [ತಂಬಲ + ಕಟು³₁]

ತಂಬಹಾಲು 'ತಣ್ಪಾಲ್' ನೋ.

ತಂಬಳಕೋಲ್ (ನಾ). ಭೂಮಿಯನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಒಂದು ಅಳತೆ ಗೋಲು,-ಪ್ರಮಾಣ (?) : ಪವಿತಗೆಯ ಸಾಲೆಯ ತ್ರಾಯಿಪುರುಷ ದೇವರ್ಗ್ಗೆಯಲ್ಲಿಯ ತಂಬಳಕೋಲಲಿನ್ನೂಱು ಮತ್ತರು ಕೆಯ್ಯು (ಎಇ. IV, ೬೫-೦೭ ; ಸು. 11ನೆಯ ಶತ). [ತಂಬಳ₀ + ಕೋಲ್₁]

ತಂಬಳಿ 'ತಂಬುಳಿ' ನೋ.

ತಂಬಾಕ 'ತಂಬಾಕು' ನೋ.

ತಂಬಾಕು, ತಂಬಾಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಸೊಪ್ಪು ; ಹೊಗೆಸೊಪ್ಪು : ತಂಬಾಕು, ಕಾಡುಸಣ್ಣ ಹೊಗೆಸೊಪ್ಪು (ವೃಕ್ಷಗಿ. ೭೦-೧೪೫೩) ; ಅದೇ ಗುಡಿಸಲಿನಲ್ಲಿ ದೇವದಾಸ ತಂಬಾಕು ಸೇದುತ್ತಾನೆಂಬುದು ಪಾರ್ವತಿಗೆ ಗೊತ್ತಿದ್ದಿತು (ದೇವದಾ. ೮) ; ತಂಬಾಕು ಮಿಶ್ರಿತ ಕವಳವು ಅವರ ಗಲ್ಲವನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ಉಬ್ಬಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ರಂಗರೋ. ೧). **ತಂಬಾಕ :** ಹಾಳುಭೂಮಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಜ್ಜೆ ಮತ್ತು ಜೋಳವು ಗೊಬ್ಬರ ವಿಶೇಷವಾದರೆ ತಂಭಾಕವು ಬೆಳೆಯುತ್ತವೆ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೬೭) ; ಸಿಂಹಲದ್ವೀಪದಲ್ಲಿ . . . ಕಬ್ಬು, ತಂಭಾಕ, ಬುಂದು ಮುಂತಾದವುಗಳು ಬೆಳೆಯುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೨೦೦) ; ತಂಬಾಕವನ್ನು ನಿರಿದಿಸುತ್ತಲೇ ಅದನ್ನು ಅಗಿಯಲು ಸುರುವು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಗಾಳಿಗು. ೨೮). [←ಹಿಂ. ತಂಬಾಕೂ, ತಮಾಕೂ ; ಮರಾ. ತಂಬಾಕೂ, ತಂಬಾಖು, ತಮಾಕೂ, ತಮಾಖು. / ಇಂ. Tobacco. / ಪೋರ್ಚ್. ಸ್ಪ್ಯಾನಿಷ್. ಟಬಾಕೋ ; ಜಪಾನೀ: ತಾಬಾಕೋ]

ತಂಬಾಲ್ 'ತಣ್ಪಾಲ್' ನೋ.

ತಂಬಾಲ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು (?) : ಪಾರಾಶಗೋತ್ರದ ಆಪಸ್ತಂಬ ಸೂತ್ರದ ತಂಬಾಲದ ಕೃಷ್ಣಭಟರ ಮಕ್ಕಳು ದೇವಣಭಟರು (ಎಕ. XII, ತಿಪಟೂ. ೧೩೯-೧೨೫ ; ?). [?]

ತಂಬಾಲು 'ತಣ್ಪಾಲ್' ನೋ.

ತಂಬಾಳ 'ತಾಂಬಾಣ' ನೋ.

ತಂಬಾಳೆ 'ತಾಂಬಾಣ' ನೋ.

ತಂಬಿ₁ 'ತಮ್ಮ' ನೋ.

ತಂಬಿ₂ (ನಾ). ದಂಡಿಸುವಿಕೆ ; ದಂಡನೆ ; ಶಿಕ್ಷೆ.

ತಂಬಿ ಪಹುಂಚಾಯಿಸು = ದಂಡಿಸು ; ಶಿಕ್ಷಿಸು : ತಮ್ಮ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಟೀಪುಸುಲ್ತಾನರ ಕಡೆಯಿಂದ ಉಂಬಳಿ ಪಡಕೊಂಡು ಇದ್ದಂತಾ . . . ಮುಸಲ್ಮಾನರಿಗೆ ತಂಬಿ ಪಹುಂಚಾಯಿಸಿ ಅವರನ್ನು ಪಲಾಯನಮಾಡಿ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨೦). [←ಅರ. ತಂಬೀಹ್ ; ಮರಾ. ತಬೀ]

ತಂಬಿಗೆ 'ತಂಬುಗೆ' ನೋ.

ತಂಬಿಟ್ಟು₁, ತಣ್ಬಿಟ್ಟು (ನಾ). ಹುರಿಕಡಲೆ, ಅಕ್ಕಿ ಮೊದಲಾದುವು ಗಳ ಹಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಿಹಿ ತಿಂಡಿ: ಕಬ್ಬಿನ ರಸ ಜೇನುತುಪ್ಪ ನವಣೆಯ ಹಿಟ್ಟಿನ ತಂಬಿಟ್ಟು ಹೂರಿಗೆ ಕಡುಬು . . . ಮಂತ್ರಸಮನ್ವಿತವಾಗಿ ಮೂಱುದಿನ ಬಲಿಯಂ ಕೊಡಲು (ಬಾಲಚಿ. ೦೩೨-೨) ; ತಂಬಿಟ್ಟು ಕೊಡುವೆನು ದಾಸಯ್ಯ (ಪುರಂದ. ೨-೬-೫); ನಾಳೆಗೆ ಬೆಣ್ಣೆ ನೈವೇದ್ಯ, ತಂಬಿಟ್ಟು ನೈವೇದ್ಯ, ಕಡಬು ನೈವೇದ್ಯ, ಅನ್ನೋದಕ ನೈವೇದ್ಯವೆಂದು ಪಲತೆರದ ಹರಕೆಯಂ ಪೊತ್ತರ್ (ಶರಲೀ. ೪೦೬) ; ನೆನಗಡಲೆ ಚಿಗುಳಿ ತಂಬಿಟ್ಟು ಉಂಡಲಿಗೆ ನಾನಾ ಫಲಂಗಳು (ಸೌಗಂಧಿ. ೪೩-೧೭) ; ತಂಬಿಟ್ಟು ತಣ್ಣುಹಿಟ್ಟು. ದೇವರನ್ನು ತಣಿಸುವ, ಅಥವಾ ದೇವರ ಕೋಪ ವನ್ನು ತಂಪು ಮಾಡುವ ಹಿಟ್ಟು (ನಮ್ಮನು. ೮೮) ; ತಂಬಿಟ್ಟಿಗೆ ಉಪ್ಪುಂಟೆ ತವರಿಗೆ ಮುಪ್ಪುಂಟೆ ? (ಹೇಳ್ಳಾ. ೯೬). **ತಣ್ಬಿಟ್ಟು :** ರೊಟ್ಟಿ ಸಕ್ಕರೆ ತುಪ್ಪ ಬೆಲ್ಲ ಗೋಧುವೆ ತಣ್ಬಿಟ್ಟು ರಾಯಳ್ಳಿಯಪಿನಿಯ ಒಟ್ಟಿಲು . . . ಅಂಗಡಿಯೊಳು (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೨-೬೧). [ತಣ್₂+ಪಿಟ್ಟು. /ಕೊಡ. ತಂಬುಟ್ಟೀ]

ತಂಬಿಟ್ಟು₂ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: ತಂಬಿಟ್ಟು, ಕುಕ್ಕುಟು, ಉತ್ಪಲ (ಮೃಶಿಗಿ. ೫೨-೧೦೩೮). [?]

ತಂಬಿಲ (ನಾ). (ಕರಾ) ಭೂತಗಳಿಗೆ ಮಾಡುವ ನೈವೇದ್ಯ: ಬನದ ಪಂಜುರ್ಲಿ ಇವನಲ್ಲಿ ಕೇಳಿ 'ತಂಬಿಲ' ವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾನೆ (ದೇವಮ. ೪). [← ತುಳು. ತಂಬಿಲ, ತಂಬಿಲೊ]

ತಂಬಿಸು₁ 'ತಣ್ಪಿಸು' ನೋ.

ತಂಬಿಸು₂ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸ್ತಂಭೀಭೂತವಾಗು; ನಿಶ್ಚಲವಾಗು; ನಿಂತುಬಿಡು: ಸೂತ್ರ ಹಿಡಿದ ಕಾವನ ಕೈಯ ಜಂತ್ರದ ಪುತ್ರಿಕೆ ನಿಂದ ಮಾಳ್ಕೆಯೊಳು ಧಾತ್ರೀಪತಿಯ ಮೊಗವ ಕಾಣುತಾ ಮೃಗನೇತ್ರೆ ತಂಬಿಸಿ ನಿಂದಳಾಗ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೪-೧೮೯). ೨. ತಡೆ; ನಿಲ್ಲಿಸು: ಲಂಕಾಪುರದ ಲಗ್ಗೆಗೆ ಬೇಗ ಬೆಸಸಂ ಕೊಡುವುದೆಂದೆನಲು ಧರಣಿಪತಿಗಳ ನೀತಿ ಸಂಧಿಯ ಪರುಠವಿಪುದದ ಮೀರಿದಡೆ ಸಂಗರಕೆ ಸೇಮವನೀವೆನೆಂದವರುಗಳ ತಂಬಿಸಿದ (ಅನಂರಾ. ೫ ೮-೧೧): ಕುಸುಮಮಂಜರಿಯಲ್ಲಿಯಧ್ವಗರ ತಂಬಿಸುವ ಸುಸ್ವರದ ಶುಕಪಿಕಂ ಕಾಣದಿಳೆಯಿಲ್ಲ (ಜಿನಮು. ೨-೧೮). ೩. ತೊಲಗಿಸು; ನಿವಾರಿಸು: ತುಂಬಿಗಳನೋಡಿಸದ ಚಂಪಕಂ ಸೊಕ್ಕಾನೆಯಂ ಬೆದಱಿಸದ ಸಿಂಗಮಿಡಿ ದಂಧಕಾರಮಂ ತಂಬಿಸದ ಚಂದ್ರಮಂಡಲಮಿರಲ್ (ಕೃಮಿಭಾ. ೮-೫೦). [< ಸ್ತಂಭಿಸು]

ತಂಬು, ತಂಬೂ (ನಾ). ತಾತ್ಕಾಲಿಕ ವಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಹಾಕಿರುವ ಬಟ್ಟೆಯ ಬಿಡಾರ; ಗುಡಾರ; ಡೇರೆ: ಹೊದಿಸಿದ ತಂಬು ಅಂಬರ ತಾಗುವಂದದಿ ಪೈಸರಿಸಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿದ ಬಲವಾ (ಸಾಂದಕಾ. ೬-೨೨): ಮಹಾರಾಜರವರ ತಂಬಿಗೆ ಬಂದು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೯೩); ಈಗ ತಂಬು ಡೇರೆ ಮುಂತಾದ ದಂಡಿನ ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಅವುಗಳ (ಆನೆಗಳ) ಮೇಲೆ ಹೇರುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೨೩). **ತಂಬೂ:** ಅರಸುಮಗನ ಸ್ವಂತ ತಂಬೂದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಹೊತ್ತಿನಿಂದ ಸಂಗೀತ ಕಚೇರಿಯು ನಡೆದುದನ್ನು ಹೋದ ಕೂಡಲೆ ಕಂಡೆ (ಶ್ರೀಕಾಂತ. ೨); ಸರ್ಕಸ್ಸಿನ ತಂಬೂದಲ್ಲಿ ಬಂದು ತಂತಿಯನ್ನು . . . ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ನೋಡುತ್ತ ನಿಂತಾಗ (ಮೊದಿಡು. ೪೯). [← ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಂಬೂ]

ತಂಬುಗೆ, ತಂಬಿಗೆ (ನಾ). ತಾಮ್ರ, ಹಿತ್ತಾಳೆ ಮೊದಲಾದ ಲೋಹಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ನೀರಿನ ಸಣ್ಣ ಪಾತ್ರೆ; ಚೆಂಬು; ಚರಿಗೆ: "ಜಲಪಾತ್ರೆಯ ಕಮಂಡಲಂ ಗಿಂಡಿ ತಂಬುಗೆ" (ಮಂಗರಾ. ೭೩-೨೫); ಮಡದಿಯರಾವಗರ [ಕೆ]ರಸಿ ಕಾವಲಿ ತಂಬುಗೆ ಹುಟ್ಟು ಸಟ್ಟುಗಂ ಕೊಡನೊರಲಕ್ಕಿಯೆಂಬಿವನೆ ಚಿಂತಿಸಿ ಕೋಟಲೆಗೊಂಬರ್ (ಕಇ. IV, ೧-೫೭; 1204); ನೀರ್ಗೊಟ್ಟಳೊಂದು ಪೊಸ ತಂಬುಗೆಯಿಂ (ದಶಕು.೦೨-೧೨೯); ಪೊನ್ನ ತಂಬುಗೆಗಳೊಳು ಮೊಗೆ ಮೊಗೆದು (ಬಸವು. ೫೮-೭೮); ತಳಿಗೆ ತಂಬುಗೆ ಗಿಂಡಿ ಹರಿವಾಣ ಪಡಿಗ ಬಟ್ಟಲು ಮೊದಲಾಗಿ ಭೋಜನಕೆ . . . ಅನುಗೊಳಿಸಿದರು (ಭರತಚ. ೪-೫೮). **ತಂಬಿಗೆ:** ಮಿಗೆ ರಮ್ಯವಡೆದ ಹೊಂಬರಿಯಣ ತಳಿಗೆ ತಂಬಿಗೆ ಗಿಂಡಿ ಗಿಣ್ಣಲುಗಳನು ನಗೆಮೊಗ ದರ್ಪಣ ಹಂಸೆಪುತ್ತಳಿಯ ದೀವಿಗೆಗಂಬಗಳನಿತ್ತನೊಲಿದು (ಮೋಹತ. ೦೫-೧೮); ಹೊನ್ನ ತಂಬಿಗೆ ಗಿಂಡಿ ಪನ್ನೀರ ಚಂಬಿನಲಿ ಪೂರ್ಣ ಜಲವ ಕೊಂಡು (ಕಂನವಿ. ೫-೫೫); ಕರತಳದಲ್ಲಿ ತಾಳ್ದ ಶಶಿಕಾಂತದ ತಂಬಿಗೆಯಂ (ಕಂದ್ರಭ್ಯು. ೨-೩೦); ಅಲ್ಲೆ ತಂಬಿಗೆಯಲ್ಲಿ ನೀರಿದೆ ಕೈಕಾಲು ತೊಳೆದುಕೊ (ನಿಷ್ಕಾಮ. ೩೭); ಗಂಗೆಗೆ ಹೋದರೂ ತಂಬಿಗೇ ಮೇಲೆ ಜ್ಞಾನ (ಗಾದೆ); ಮನೆ ನಿಮ್ಮದು ತಂಬಿಗೆ ಮುಟ್ಟಬೇಡ (ಗಾದೆ). 'ಚೆಂಬು₁' ಪರ್ಯಾ.

ತಂಬಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗು = ಶೌಚಕ್ಕೆ ಹೋಗು; ಮಲ ವಿಸರ್ಜನೆಗೆ ಹೋಗು: ಅವನೀಗ ಇಲ್ಲ. ಮುಂಜಾನೆಯೇ ತಂಬಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). **ತಂಬಿಗೆ ಕೈಗೆ ಬರು** = ಬೇಡುವಂತಾಗು; ಭಿಕ್ಷೆಗೆ ಹೋಗುವಂತಾಗು: ಸಿರಿ ಇದ್ದಾಗ ಮೆರೆಧಿದ್ದನು. ಈಗ ತಂಬಿಗೆ ಕೈಗೆ ಬರುವಂತಾಯಿತು (ರೂಢಿ).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಮ್ಬಿಕ್ಕೈ; ತುಳು. ತಂಬಿಗೆ; ತೆಲು. ತಂಬಿಗಿ, ತಂಬುಗ]

ತಂಬುರಿ 'ತಂಬೂರಿ' ನೋ.

ತಂಬುಲ, ತಾಂಬುಲ, ತಾಂಬುಳ, ತಾಂಬೂಟಿ, ತೊಂಬಲ₁, ತೊಂಬಲು (ನಾ). ೧. ಅಡಕೆ; ಕ್ರಮುಕ: "ತಂಬುಲಂ, ಕ್ರಮುಕಂ-ಈ ೨ ತಂಬುಲಂ" (ಹಲಾಯು. ೯೦-೩೯೦); ಕ[ಯ್ಕೊ]ಳೆ ಕಯ್ಯೊಳೆ ಬಾಯ ತಂಬುಲಂ ಬಾಯೊಳೆ ತೋಟಿ ಮೆಯ್ಮುಟಿದು ನೋಡಿದಳಾ ಸಮರೈಕಮೇರುವಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೩೭). ೨. ವೀಳೆಯ; ಅಡಕೆ ಮತ್ತು ಎಲೆ: "ತಂಬೂಲಮೆಂದು ವೀಳೆಯಮೆಂದುಂ ವೀಟಿಕೆ" (ಶಶಸಾ. ೨೫-೫೩೭); ಪೂವುಂ ತಂಬುಲಮುಂ ತಿಂಬಡಂಗಳುಂ ಬಂದುವು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೦೦೬-೨೦); ತಂಬುಲಮಿಲ್ಲದ ವದನಂ . . . ಶೀತಲಜಲಮಿಲ್ಲದ ಪೂಗೊಳಂ ಮನಂಗೊಳಿಸುಗುಮೇ (ಅಜಪು. ೭-೯೫); ಒಂದನಲ್ಲದೆ ನಿನ್ನ ತಲೆಗೆರಡಂಬ ತೊಡಚಿದರೆ ಇಂದು ನಿನ್ನಯ ಬಾಯ ತಂಬುಲ ತಿಂದವನು ನೋಡು (ಕುಮಾ.ದ್ರೋ. ೧೭-೩೮). ೩. ಅಗಿದು ಉಗುಳುವ ಕವಳ; ಚರ್ವಿತ ತಾಂಬೂಲ: ಕುರ್ಚಿಯು ಹಿಮ್ಮಗ್ಗಲು ಇರುವ ಕಿಟಕಿಯಲ್ಲಿ ತಂಬುಲದ ಪಿಚಕಾರಿಯನ್ನು ಬಿಡುತ್ತಿದ್ದರು (ರಂಗರೂ. ೧). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ; ತಂಬುಲಿಗರು ಕೊಡಬೇಕಾದ ತೆರಿಗೆ: ಮನ್ನೆಯರುದೆಱೆ ಆಳಿವಸತಾಯ ಪೊ[ಗೆ]ಪೊಗೆ ತಳಾಱಗೂಲಿ ಇ×ದಿ ತಂಬುಲಂ ಮೊದಲಾಗಿ ಆತನ ಮಕ್ಕಳ್ಪ[ರುಳ್ಪ]ರ ಸರ್ವ್ವಬಾಧಾಪರಿಹಾರಂ ಕಾದು ನಡೆಯಿಸುವರ್ (ಸಾಇಇ. XI-i, ೭೫-೨೨; 1042); ಚೈತ್ರಪೈತ್ರಕೆ ಬಿಟ್ಟ ಪಣ ೪ ದಿವಸವಳ ದೇವ[ರ] × × × ಕೆಯರಂ × ಗಡಿಯ ತಂಬುಲಮಂ ಬಿಟ್ಟರು (ಸಾಇಇ. XX, ೦೩೭-೯; 1180). **ತಾಂಬುಲ:** ೨. ನಿಟಿಲಕ್ಕೆ ತಿಲಕಮದು ಕುಂತಳಕೆ ಕುಸುಮಗಳ್ ತುಟಿಗೆ ತಾಂಬುಲರಸಂ (ಪರಶು. ೧೫ ೩೫). **ತಾಂಬುಳ:** ೨. ಶ್ರೀ ಕೇದಾರೇಶ್ವರ ದೇವರಂಗಭೋಗಕ್ಕಂ ಧೂಪಾರತಿ ನಿವೇದ್ಯ ತಾಂಬುಳ ನಂದಾದೀವಿಗೆ ಪಾತ್ರ ಪಾವುಳಕ್ಕಂ (ಕಇಅ. ೦೬-೫-೨೭; 1136). △ **ತಾಂಬೂಟಿ:** ೨. ಬ್ರಹ್ಮೇಶ್ವರ ದೇವರಂಗಭೋಗ ಜಳ ಗಂಧಾಕ್ಷತೆ . . . ತಾಂಬೂಟಿಮೆಂಬ ಅಷ್ಟವಿಧಾರ್ಚನೆಗಂ (ಸಾಇಇ. XX, ೮೪-೪೭; 1123). **ತೊಂಬಲ₁:** ೨. "ನಾನು ತೊಂಬಲ ತಂದುಕೊಡುತ್ತೇನೆ" ಎಂದವಳೇ . . . ವೀಳ್ಯ ಸಜ್ಜು ಗೊಳಿಸುವ ನೆವದಿಂದ ಹೊರಟುಹೋದಳು(ಇಪ್ಪಳ. ೨೫೦). ೩. "ತೊಂಬಲ-ಎಂಜಲು" (ಜಾನಕೋ. ೭೮). **ತೊಂಬಲು:** ೩. ಚಿತ್ತ ನಿನ್ನಲ್ಲಿಡಿಸಿ ಕಾಯೊ ಕೊತ್ತಿನ ತೊಂಬಲು ತಿಂಬೆ (ಮೋಕ್ಷದೀ. ೩೦-೭); ಜಗದೀಶಾ ನಿನ್ನಯ ಉಗುರು ಕಾಣದವರು ಉಗುಳಿವಾ ತೊಂಬಲು ನಾನು (ಮೋಕ್ಷದೀ. ೮೯-೩).

ತಂಬುಲ ತಿನ್ನು = ಎಂಜಲನ್ನು ತಿನ್ನು: ಅವಳ ತಂಬುಲ ತಿನ್ನೋದಕ್ಕೆ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಏಕೆ ಹೋದೆ? (ರೂಢಿ). **ತಂಬುಲದೆಲೆ** = ವೀಳ್ಯದೆಲೆ: ಏರ್ಕೆಯಲೆ ಸಾಸಿವೆ ತಂಬುಲದೆಲೆಯಿವನಿಕ್ಕುಗೆ ಗೋಕುಲಕ್ಕೆ ರುಜೆ ತೀರ್ಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೨೦೮); ಒಂಭತ್ತೆಕ್ಕೆಯ ಪೂವಂ ತಂಬುಲದೆಲೆ ಮೂಱರಲ್ಲಿ ಮಿದಿದಿಕ್ಕುಗೆ ಶೀತಂ ಬಪ್ಪಾಗಳು (ಕಲ್ಯಾಕಾ. ೩-೪೫). [< ಸಂ. ತಾಂಬೂಲ]

ತಂಬುಲಂಗುಡು 'ತಂಬುಲಂಗೊಡು' ನೋ.

ತಂಬುಲಂಗೊಡು, ತಂಬುಲಂಗುಡು (ಕ್ರಿ). ವೀಳೆಯವನ್ನು ಕೊಡು; ತಾಂಬೂಲವನ್ನು ಕೊಡು: ಸಾಹಸಾಭರಣನ ಸಾಹಸಮನಳವಲ್ಲದೆ ಪೊಗಟ್ದು ತೊಡೆಯನೇಱಿಸಿಕೊಂಡು ಬಾಯೊಳ್[ಪಾಠಾಂ. ಬಾಯ್ವಾಯೊಳ್]ತಂಬುಲಂಗೊಟ್ಟಂ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೩೮ ವ); ಎನಗೆ ತಂಬುಲಂಗೊಡಲುಜ್ಜುಗಂಗೆಯ್ವಲ್ಲಿ ನಡುಗುವ ಕೆಂದಳಮಂ ಚೆನ್ನೈದಿಲೆಗೆತ್ತು (ಕಾದಂಬ. ೯೦). **ತಂಬುಲಂಗುಡು:** ಅವಂದಿರ್ಗಳ್ಗುಪಜಾತ ಪರಿಚಯದಿಂ ತಂಬುಲಂಗುಡಲ್ವೇಟ್ಟು (ಕಾದಂಬ. ೨೭೨). [ತಂಬುಲ + ಕೊಡು₁]

ತಂಬುಲಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ತಾಂಬೂಲವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು; ವೀಳೆಯವನ್ನು ಸೇವಿಸು : ದಿವ್ಯಾಹಾರಂಗಳನಾರೋಗಿಸಿ ಕೆಯ್ಗುಟ್ಟಿಗೊಂಡು ತಂಬುಲಂಗೊಂಡು (ಪಂಪಭಾ. ೫-೭೭ ವ).
[ತಂಬುಲ + ಕೊಳ್$_1$]

ತಂಬುಲಂದೀವು (ಕ್ರಿ). ತಾಂಬೂಲವನ್ನು ತುಂಬು ; ವೀಳೆಯವನ್ನು ಜೋಡಿಸು : ತಂಬುಲಂದೀವಿದ ಪೊಂಗವಳಿಗೆಯುಂ ಪಿಡಿದಂಬಿಕೆಗವಟಯ್ಯು ದಳೆಯೊರ್ವಳಿಂದ್ರುವಧು ತಂಬುಲವಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೦೪೦).
[ತಂಬುಲ + ತೀವು]

ತಂಬುಲಂಬಿಡಿ (ಕ್ರಿ). = ತಂಬುಲಂಗೊಳ್ : ಮಾಸಿದೆಯಾದ ವೇಣುಡಲ. ತರಿಪೆನೆ ತಂಬುಲಂಬಿಡಿ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೬೪). [ತಂಬುಲ + ಪಿಡಿ$_1$]

ತಂಬುಲಗುಟುಕು (ನಾ). ಬಾಯಿಗೆ ಬಾಯಿಟ್ಟು ಕೊಡುವ ತಾಂಬೂಲ; ಕುಟುಕುದಂಬುಲ : ದೇವಿಯ ಪಾಣಿಪದ್ಮದಿಂ ತೊಲಗದೆ ಪದ್ಮರಾಗನಿಭ ಚಂಚುವನೊಯ್ಯನೆ ನೀಡಿ ನೀಡಿ ತಂಬುಲಗುಟುಕಂ ಕೊಡುತ್ತೆ (ಕುಸುಮಾ. ೦೩-೨೦). [ತಂಬುಲ + ಕುಟುಕು$_2$]

ತಂಬುಲಪೆಚ್ಚ (ನಾ). ತಾಂಬೂಲದ ಹುಚ್ಚು ಹಿಡಿದವನು ; ಅತಿಯಾಗಿ ತಾಂಬೂಲವನ್ನು ಸೇವಿಸುವವನು : ಪಿಚ್ಚಿ ಚಿಚ್ಚಿ ಎಲೆಗಳನ್ನು ನಿವಿಃಷಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಅಗಿದು, ಪಿಚಿ ಪಿಚಿ ಉಗುಳುವ ತಂಬುಲಪೆಚ್ಚರಾದ ಆ ಸದಾನಂದಿಗಳ ಬಗ್ಗೆ ನಾನಿಲ್ಲಿ ಬರೆಯಲು ಬಯಸುವದಿಲ್ಲ (ನಿರಾಭ. ೦೫೭).
[ತಂಬುಲ + ಪೆಚ್ಚ (<ಪಿಚ್ಚ)]

ತಂಬುಲಮಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಾಂಬೂಲವನ್ನು ಕೊಡು; ವೀಳೆಯ ನೀಡು. ೨. ಆಹ್ವಾನಿಸಂ ; ಕರೆ : ಜಗಳಕೆ ತಂಬುಲಮಿಟ್ಟು ಪುಗ್ಗಡಿಸುವ ಬಗೆಯಾದುದಾ ಭದ್ರಹಸ್ತಿ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೭-೫೦). [ತಂಬುಲ + ಇಡು$_1$]

ತಂಬುಲಿ (ನಾ). ೧. ವೀಳೆಯದೆಲೆಯನ್ನು ಮಾರುವವನು; ತಂಬುಲಿಗ: ಹರದರ ಸುವ್ವೆಶ್ಯರ ಕಾರುಕರ ಚಿತ್ರಕರ ತಂಬುಲಿಗಳ ವಿನೋದಿಗಳ . . . ಸೇರುವೆಯು ಕಂಡು (ಅಕ್ರೂಚ. ೭-೪೮). ೨. ವೀಳೆಯದೆಲೆಯನ್ನು ಮಡಿಚಿಕೊಡುವವನು ; ಹಡಪದವನು ; "ಹಡಪಾಳಿ" (ಚತುನಿ. ಶಿ. I, ೨೫). [ತಂಬುಲ + – ಇ$_3$]

ತಂಬುಲಿಗ (ನಾ). ೧. = ತಂಬುಲಿ ೧ : ಗೊಜ್ಜಿಗಂ ತಂಬುಲಿಗರಟ್ಟಂ ಕಳ್ಳಕ್ಕೊರ್ಳೆ ಕಾದಿ . . . ದೇವಲೋಕಕ್ಕೆಸೆದನ್ (ಎಇ. XVI. ೭೫-೦೦ ; 1007) ; ತಂಬುಲಿಗರ್ ನಂಬುಗೆಗೆಟ್ಟವರಂತೆ ಪೆಸಾರೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೭೯); ದೂಸಿಗರ ಕಂಚುಗಾಜಿರ ಬಳೆಗಾಜಿರ ತಂಬುಲಿಗರ ಮಣಿಗಾಜಿರ ಗಂದಿಗ ರಾವಣಂಗಳೊಳ್ ನಡೆತಂದರ್ (ಜಗವಿ. ೬-೦೪) ; ಮಾಣುವಂಗೆ–ಗಂದಿಗಂ, ದೂಸಿಗಂ, ತಂಬುಲಿಗಂ (ಶಮುದ. ೦೯೭ ಪ್ರಯೋ) ; ತಂಬುಲಿಗ ಜಂಗವು ಜೋಗಿಗಳ ಜಂಗುಳಿಗಗೇರಿಗಳೊಳಗೆ ರಥಾಡಿಸಿದನು ಶಿಖಾಳಿಗಳ (ಶೂರರಾ. ೫-೮-೫೩). 'ತಂಬುಲಿಗವಸರ' ಪರಾ. ೨. = ತಂಬುಲಿ ೨ : ಅಯ್ಯು ಗೆಲೆಯ ಕೊಡುತಿರ್ದ ತಂಬುಲಿಗನ ಕೈಯ ತಬಕನರ್ಕಕೀರ್ತಿ ಒಯ್ಯನೆ ಸೆಳೆಕೊಂಡು ತಂದೆಗೆಲೆಯ ತನ್ನ ಕೈಯಾರೆ ಕೊಡತೊಡಗಿದನು (ಭರತೇ. ೨೭-೭೭).

ತಂಬುಲಿಗ ಸಾಸಿರ್ವರ್ = ವೀಳೆಯದೆಲೆಯ ವರ್ತಕ ಸಂಘದ ಸಾವಿರ ಸದಸ್ಯರು: ಸುಂಕದನ್ಯಾಯ ಪೆಚ್ಚಿದಡೆ ಬಾಳ್ಗಳಿಯಯ್ವ ದಿಂಬರುಂ . . . ತಂಬುಲಿಗಸಾಸಿರ್ವರುಂ ಅಯ್ನೂರ್ವರುಂ ಪೋಗಿ . . . ಬಿನ್ನಪಂಗೆಯ್ದಡೆ (ಸೌಇಇ. IX-I, ೭೭-೦೦ ; 991) ; ಅಲ್ಲಿಯ ತಂಬುಲಿಗ ಸಾಸಿರ್ವರುಮಿಟ್ಟು ಹೇಱಿಗೆ × [ವೀ]ಸವಂ ಬಿಟ್ಟರು (ಸೌಇಇ. XV, ೨೭-೩೦: 1144); ದೇವರಂಗಭೋಗಕ್ಕೆ ತಂಬುಲಿಗಸಾಸಿರ್ವರಶೇಷಮಿರ್ದು . . . ಕೊಟ್ಟರ್ (ಮುಂಬಯಿ. XI, ೨೫೪-೨೫ ; 1144).
[ತಂಬುಲ + – ಇಗ]

ತಂಬುಲಿಗವಸರ (ನಾ). ವೀಳೆಯದೆಲೆಯನ್ನು ಮಾರುವ ಅಂಗಡಿ ; ತಂಬುಲಿಗರ ಅಂಗಡಿ : ಮಾಲೆಗಾರ್ತಿಯರಲರ್ಗಣ್ಣಾಲರ್ವಳಗು ನಟ್ಟವೊಲ್ ಬೀಳಯೆಲೆಗಳ್ ತಂಬುಲಿಗವಸರದೊಳ್ ಕರಮೆಸೆಗುಂ (ಲೀಲಾವ. ೭-೦೫). [ತಂಬುಲಿಗ + ಪಸರ]

ತಂಬುಲಿಗಸೆಟ್ಟಿ (ನಾ). ತಾಂಬೂಲದ ವ್ಯಾಪಾರಿ ; ವೀಳೆಯದೆಲೆಯ ವರ್ತಕ : ತಂಬುಲಿಗಸೆಟ್ಟಿಗಳು ಬಿಟ್ಟ ಧರ್ಮ್ಮವಾವುದೆಂದಡೆ ಹೇಱಂಗೆ ವೀಸ (ಸೌಇಇ. XI-II, ೦೫೮-೨೫ ; 1109). [ತಂಬುಲಿಗ + ಸೆಟ್ಟಿ]

ತಂಬುಳಿ, ತಂಬಳಿ (ನಾ). (ಕರಾ) ತೆಂಗಿನಕಾಯಿ, ಜೀರಿಗೆ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ರುಬ್ಬಿ ಅದಕ್ಕೆ ಮಜ್ಜಿಗೆ ಬೆಂದ ತರಕಾರಿಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಕುದಿಸದೆ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೇಲೋಗರ : ಪುಡಿಚಟ್ನಿ ಇದೆ. ತಂಬುಳಿ ಮಾಡಿದರಾಯ್ತು (ಬಂದಜೀ. ೬೦). **ತಂಬಳಿ :** ಬಟ್ಟಲಲ್ಲಿ ಅನ್ನ, ತಾಳದ, ತಂಬಳಿ, ಸಾರು . . . ಕಂಡವು (ಜೀಳಿಥ. ೦೨೪); ಬೇಸಿಗೆ ಬಂದರೆ ಕೊಳದ ನೀರು ಹಸುರು ತಂಬಳಿಯಾಗುತ್ತದೆ (ಜಾರುದಾ. ೩೮).
[ತಂ$_1$ (<ತಣ್$_2$) + ಪುಳಿ$_2$. / ತುಳು. ತಂಬುಳಿ]

ತಂಬೂ 'ತಂಬು' ನೋ.

ತಂಬೂರ 'ತಂಬೂರಿ' ನೋ.

ತಂಬೂರಿ, ತಂಬುರಿ, ತಂಬೂರ (ನಾ). ಆಧಾರಶ್ರುತಿಗಾಗಿ ನುಡಿಸುವ, ನಾಲ್ಕು ತಂತಿಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ : ತಂಬೂರಿ ಮೊದಲಾದ ಅಖಿಲ ವಾದ್ಯಗಳಿದ್ದು . . . ಹರಿ ನಂಬಲಾಟ ಈ ಡಂಭಕದ ಕೂಗಾಟ (ಪುರಂದ. ೪-೭೭-೦) ; ತಾಳ ಶಂಖ ಭೇರಿಯು ತಂಬೂರಿಯು ಮೊದಲಾದ ಮೇಲು ಪಂಚಕಂಗಳೆಲ್ಲ ಹೊಗಳು ಹೊಗಳಲೂ (ವಾದೀಕೀ. ೫೦-೨) ; ನಿಸ್ಸಾಳ ಪಟಹ ತಂಬೂರಿ ಪಣವ ಕಂಸಾಳೆ ಕಂಬು ಡಿಕ್ಕಿ ವಾದ್ಯ ಸೂಳೈಸುತಲಿರೆ (ವಿಜಾಕ್ಯ. ೭೭-೩) ; ಪಟುವಾದ ಬಾರ ತಂಬೂರಿ ತುತ್ತೂರಿಗಳ್ (ಅರ್ಜುವಿ. ೨೪-೩೦) ; ತಂಬೂರಿ ತುಂಬೆಲ್ಲ ಕೀಸರ ಬಾಸರ ಬೇಸರ ಬಂದೈತಿ (ಸಖೀಗೀ. ೪೮-೪). **ತಂಬುರಿ :** ಒಂದೆಡೆಗೆ ವೀಣೆ ಸಾರಂಗಿ ತಂಬುರಿಯಂತು ಸಂದಣಿಸಿ ಪೂರೈಸೆ (ಶ್ರೀರಾಪು. ೪-೫೫). **ತಂಬೂರ :** ಮಾಧುರ್ಯತರದ ಸುಮ್ಮಾನದಿಂ ಪರವಶತೆಯಾಂತರೋಯೆನಲಂಬುಜಾನನೆಯರತಿಶಯದ ತಂಬೂರಗಳ ಪಿಡಿದು ಮಲಗಿ ರ್ಪರಂ ಕಂಡನು (ವೆಂಕಾರಾ. ೫-೪-೦೨)
[←ಅರ. ತಂಬೂರಾ; ಹಿಂ. ತಂಬೂರಾ, ತಾನ್‌ಪೂರಾ ; ಮರಾ. ತಂಬೂರಾ, ತಂಬೋರಾ. / ಸಂ. ತುಂಬುರಿ = ಒಂದು ಬಗೆಯ ವೀಣೆ]

ತಂಬೆಧಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು. P ಈಗಿನ ವಿಜಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯತಮ್ಮಧಡ್ಡಿ : ಶ್ರೀಮತು ತಂಬೆಧಡೆ ಬಲೇಶ್ವರ ದೇವರ್ಗ್ಗೆ ಬಿಟ್ಟ . . . ಮತರು ೩೦ (ಸೌಇಇ. XI-I, ೭೮-೦೦ ; 1033). [?]

ತಂಬೆರಲ್ 'ತಂಬೆಲರ್' ನೋ.

ತಂಬೆಲರ್, ತಂಬೆರಲ್, ತಂಬೆಲರು (ನಾ). ತಂಪಾದ ಗಾಳಿ: ಕಮ್ಮಿತಪ್ಪ ತಂಬೆಲರ್‌ವೀಸಿ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೦೦೭-೨೦) ; ಮನಮಾಟಿ ತೀಡಿದುದು ತೆಂಕಣ ತಂಬೆಲರಕ್ಕಿಕೊಳ್ವವೋಲ್ (ಪಂಪಭಾ. ೦೪-೦೨) ; ಕಾಮವಂಗೆ ವಸಂತ ಸಮಯಮುಂ ವಸಂತಸಮಯಕ್ಕೆ ತಂಬೆಲರುಮೆಂಬಂತೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೮೦೪). **ತಂಬೆರಲ್ :** ತೀಡುವ ತಂ[ಪಾಠಾಂ ತೆಂ]ಬೆರಲ್ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೩೭) ; ತಂಬೆರಲ್ಸಂಚರಿಸಿದುದಾ ಪುರದ ಪೊಱಗೆ ಸುರಭಿಸಮೇತಂ (ಉದ್ಭಟ. ೬-೫). **ತಂಬೆಲರು:** ಸುಳಿವೆಲರು ತಂಬೆಲರು . . . ಹಂಸೆ ರಾಜಹಂಸೆಗಳೆಸೆದುವಾ ವನದೊಳು (ಹಕಕಾ. ೬-೩೭) ; ಪಸರಿಸಿತು ತಂಬೆಲರು ಬೀಸುದು ಬಿಸಿಲ ಬಿಂಕ (ಕುಮ್ಯಾಅ. ೦೭-೩೮) ; ಅಳಿವಿಂಡುಗಳ ಗಾನಕೆ ತಂಬೆಲರಿಗೆ . . . ತಲೆದೂಗುವಂದದೆ ಕಳವೆಯ ತೆನೆಗಳಂದೊಲೆದಾಡುತಿರ್ದುವು (ಕಂನವಿ. ೫-೭೨). [ತಂಪು$_2$ (<ತಣ್ಪು$_2$) + ಎಲರ್]

ತಂಬೆಲರು 'ತಂಬೆಲರ್' ನೋ.
ತಂಬೆಳಕು 'ತಣ್ಬೆಳಗು' ನೋ.
ತಂಬೆಳಗ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಬೆಳಕನ್ನು ಬೀರುವವನು; ಚಂದ್ರ: "ತಂಬೆಳಗಂ[ಪಾಠಾಂ ತೆಳ್ಪೆಳಗಂ] . . . ಚಂದ ಚಳಿಗದಿರ ಕತ್ತಲೆವಣಿಯ ಶಶಿಯು ನಾಮಂ" (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೯೩). [ತಂಬೆಳಗು (<ತಣ್ಬೆಳಗು) + – ಅ₇]
ತಂಬೆಳಗು 'ತಣ್ಬೆಳಗು' ನೋ.
ತಂಬೇಲು (ಗು). ಹೆಚ್ಚಾದ; ಅತಿಶಯವಾದ; ತುಂಬಿದ: ದುಶ್ಶಾಸನೆ ಕೇಳು ತಂಬೇಲು ಗರ್ವದಿಂದ ದ್ರುಪದಾತ್ಮಜೆಯಮಗೆ ಈ ಕುಂಭಿಣಿಯೊಳು ಅಚೋದ್ಯವೆನಿಪ ಸುಖದ್ಯೂತದೊಳ್ ಸೋಲ್ಗೊಳಿಸಿದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಬಾಯೆಂದು ಕರೆದರೆ . . . ಬಾಹೋಣಯಿಲ್ಲವೆಂದು ಪ್ರಾತಿಕಾಮಿಕನಿಗೆ ನಿರೂಪಿಸಿದಳಂತೆ (ದುಶ್ಶಾಕ. ೧೮).
[?. / ತುಳು. ತವೆಲ್ = ತುಂಬಿ ತುಳುಕು]
ತಂಬೈಸು 'ತಣ್ಪೈಸು' ನೋ.
ತಂಭಾಲು 'ತಣ್ಪಾಲ್' ನೋ.
ತಃಖ್ತಿ 'ತಖ್ತೆ' ನೋ.
ತಃಪ್ತೆ 'ತಖ್ತೆ' ನೋ.
ತಕ (?). (?): ಕಗ್ಗಲಿಪುರಕ್ಕೆ ಪಡವಲು ತಕದ ಕರಿಮುರುಟಿಗೆ ಬಡಗಣ ವೊತ್ತಿನಲ್ಲೂ ನೆಟ್ಟಕಲ್ಲು ೧ (ಎಕ. XIV, ಮೈಸೂರು. ೦೦೩-೪೯೦; 1674).
[?]
ತಕಣೆಟಿಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು (?): ಮನೆವಗತಿ ತಕಣೆಟಿಯ ಕೊನವಾಮಾ ಎಚಿಅಂಗ ಪೊಲುಕೇಸಿಯ ಬೂದಿಗನ ಕಾಳಗದೊಳ್ . . . ಸತ್ತ (ಎಕ. III, ಮೈಸೂರು. ೭೭-೩; ಸು. 990). [?]
ತಕತಕ (ನಾ). ಕುಣಿಯುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಪದ: ದೀಪಾವಳಿ ಬಂದರೆ ಹುಡುಗರು ತಕತಕ ಎಂದು ಕುಣಿಯುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ).
ತಕತ್ತು, ತಕಥು, ತಗತ್ತು₂ (ನಾ). ೧. ರಾಜ್ಯ: ಪಟ್ಟದ ಕೊರಸಿಯುನವನ ಕೈಗಿತ್ತಿದೆಂತಿರ್ಪುದೆನಲವನಲ್ಲಿ ಹೊಣಿಸಿ ನಿಲಲಾರದೆ ಕಂಪಿಸುತ್ತಿರಲವನಂ ಕಂಡವಂ ತಕತ್ತನಾಳ್ವುದರ್ಕಯೋಗ್ಯನೆಂದು ಬಗೆದು(ಕಳನ್ನ. ೯-೩೬). **ತಕಥು:** ೧. ಶಾಹಮುರ್ತಜಾ ಅಲ್ಲಿಯಾದಿಯಾಗಿ . . . ವಿಜಾಪುರದ ತಕಥನಾಳ್ದ ಪಾತುಶಾಹರ್ (ಕಳನ್ನ. ೯-೩೯). **ತಗತ್ತು₂:** ೨. ಸಿಂಹಾಸನ; ಪಟ್ಟ: ಜಗದ ರಾಯರು ನಿನಗೆ ಸಾಟಿಯೆ ತಗತನಿಳಿಯೈ ಪಾವಕನಿಳಯದಿ ಮಗ ಸಹಿತ ಮಂಡಿಸುವದೂಚಿಸ್ಥಾನ ಹೋಗೆಂದ (ಅಂಬಿಕಾ. ೯೮-೭೩).
[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ತಖ್ತ್; ಮರಾ. ತಕ್ತ್, ತಖತ್, ತಖ್ತ್]
ತಕಥು 'ತಕತ್ತು' ನೋ.
ತಕಪಕ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ಅನ್ನ ತಕಪಕ ಎಂದು ಕುದಿದು, ಉಕ್ಕಿ ಹೊರಗೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದಿತು (ರೂಢಿ). 'ತಕಪಕನೆ' ಪರಾ.
ತಕಪಕನೆ (ಅ). ತಕಪಕ ಎಂದು; ಶೀಘ್ರವಾಗಿ: ಒಳಗೆ ತಕಪಕನೆ ಕುದಿವ ವಡಬಾಗ್ನಿಯ ಕಳಾಪದಿಂದಾ ಕಡಲ್ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ಚಲಪು. ೨-೩); ಕಡಲು ತಕಪಕನುಕ್ಕಲಮರರ ಗಡಣ ಕಂಗೆಟ್ಟೋಡಲು (ಪ್ರಹ್ಲಾ ಚ. ೩-೪೩).
[ತಕಪಕ + – ಅನೆ₁]
ತಕಯೂದ (ನಾ). ಕಟ್ಟು; ನಿರ್ಬಂಧ: ಜುಲುಮು, ಜಬರದಸ್ತಿ, ಪೆಟ್ಟು, ಕೊಲೆ ಮಾಡಿದವರಿಗೆ ಚನ್ನಾಗಿ ಶಿಕ್ಷೆಮಾಡಿ ಮುಂದೆ ಈ ಪ್ರಕಾರ ಅನ್ಯಾಯ ವಾಗದ ಹಾಗೆ ತಕಯೂದ ಇಡಬೇಕು (ಮಹಾಪಂ. II, ೬೩).
[←ಪಾರ. ತಕಯಾದ್]
ತಕರಾರ್ 'ತಕರಾರು' ನೋ.
ತಕರಾರು, ತಕರಾರ್, ತಕರಾಲು, ತಕ್ರಾರ, ತಕ್ರಾರು(ನಾ). ೧. ವಿವಾದ; ದೂರು: ಚೌಗ್ರಾಮದವರ ಕರಸಿಕೊಂಡು ಗಡಿ ತಕರಾರು ಬಾರದಂತೆ . . . ಭೂಮಿಗೆ ಶಿಲಾಸ್ಥಾಪಿತವ ಮಾಡಿಸಿಕೊಟ್ಟು (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೩೩೪-೩೦; 1743). ೨. ಅಡ್ಡಿ; ಆಕ್ಷೇಪಣೆ; ವಿರೋಧ: ಯಾರಾದರೂ ಕೊಡದೆ ತಕರಾರು ಮಾಡಿದರೆ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೦, ೨೦-೨೦; 1712); ನನ್ನದೇನು ತಕರಾರು ಇಲ್ಲ (ಐದುಜ. ೫೬); ತಂಟೆ ತೀರಿದರೂ ತಕರಾರು ಹೋಗಲಿಲ್ಲ (ಗಾದೆ). **ತಕರಾರ್:** ೧. ಕಂದಾಯ ಬಾಕಿ ಇರುವ ಜಮೀನಿನ ಸ್ವಾನ್‌ದಾರಿಕೆಯು ತಕರಾರ್ ಬಿದ್ದಿದ್ದಲ್ಲಿ . . . ಹರಾಜು ಮಾಡುವುದು ನ್ಯಾಯವಲ್ಲವು (ಗ್ರಾಮಠಾಕ. ೭೮). **ತಕರಾಲು:** ೨. ಕಂಚಿ ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ . . . ನೀರಗಂಟಿತನ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಬಂದಾಗ ಮಾರಪ್ಪನ ಮಕ್ಕಳು ತಕರಾಲು ಎತ್ತಿದರು (ಊರುಕ. ೭೮). **ತಕ್ರಾರ:** ೧. ಗಡಿ ತಕ್ರಾರ ಬಾರದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ . . . ಶಿಲಾಸ್ಥಾಪಿತವ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟು (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೭, ೯-೦೭; 1690). ೨. ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಭಕ್ತರೂ ಹೀಗೆ ಒಂದಿಲ್ಲೊಂದು ಬಗೆಯಿಂದ ತಕ್ರಾರ ಹೂಡಿದರು (ಗೌರಿಹಂ. ೦೬೬). **ತಕ್ರಾರು:** ೧. ಗಡಿ ತಕ್ರಾರು ಬಾರದ ರೀತಿಯವರ ಮುಂದಿಟ್ಟು ರೇಖೆ ಪ್ರಮಾಣು ಭೂಮಿಗೆ ಗಡಿಕಲ್ಲು ಹೂಳಿಸಿಕೊಟ್ಟು (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೯, ೭೦-೦೫; 1817).

ತಕರಾರು ತೆಗೆ = ಆಕ್ಷೇಪಿಸು; ತಕರಾರು ಮಾಡು: ರೂಲ್ಸ್ ಪ್ರಕಾರ ನಾವು ನಡೆದುಕೊಂಡಿಲ್ಲ ಅಂತ ತಕರಾರು ತೆಗೆದು ನಮ್ಮ ಈ ದೀಪ ಬಂದ ಮಾಡಬಹುದು (ಮನಜಿ. ೧೬೩). **ತಕರಾರು ಮಾಡು** = ೧. ದೂರು: ಮಾಣಬೋಣಿಯಾಗಲಿಲ್ಲವೆಂದು ತಕರಾರು ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಹೋಟಲಲ್ಲಿ ಜಗಳ ಕಾಯಬೇಕಾಯಿತು (ಹೊಸಕ್ಕ. ೫೮). ೨. ಅಡ್ಡಿಮಾಡು; ವಿರೋಧಿಸು: ಈಗ ಅವರ ಮಗ ಟೀಪುಸುಲ್ತಾನರು ತಕರಾರುಮಾಡಿ . . . ಶರಾರತು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೫೦). **ತಕರಾರು ಹೂಡು**=ತಕರಾರುಮಾಡು ೧: ಸಂಬಳ ಸಾಲದು . . . ಎಂದೆಲ್ಲರೂ ಅವರಿವರ ಮಾತು ಕೇಳಿ ತಕರಾರು ಹೂಡಿದವು (ಹುಚ್ಚುಹು. ೭೦); ನಾನು ಹಡಗಿನಿಂದ ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ಇಳಿಸಿದೆನೊ ಇಲ್ಲವೊ ಇಲ್ಲಿಯ ರಾಜ ತಕರಾರು ಹೂಡಿದ (ಪ್ರವಾಇ. II, ೧೯೦).
[←ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಕರಾರ್, ತಕ್ರಾರ್]
ತಕರಾರು ಅರ್ಜಿ (ನಾ). ೧. ಕೆಳಗಿನ ಕೋರ್ಟಿನ ತೀರ್ಪನ್ನು ಪ್ರತಿಭಟಿಸಿ ಸಲ್ಲಿಸಿದ ಅರ್ಜಿ: (೬). ೨. (ನ್ಯಾಯಾಲಯಕ್ಕೆ) ಒಬ್ಬನು ಸಲ್ಲಿಸಿದ ಅರ್ಜಿಗೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಸಲ್ಲಿಸಿದ ಅರ್ಜಿ: (೬). [ತಕರಾರು + ಅರ್ಜಿ₂]
ತಕರಾರುಇಸಮು (ನಾ). ಅಡ್ಡಿ ಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದವನು: ಬಲು ತಕರಾರು ಇಸಮು (ಕಮಳ. ೦೬೮). [ತಕರಾರು + ಇಸಮು (<ಇಸಂ)]
ತಕರಾರುತಃಖ್ತೆ (ನಾ). ೧. ಹಳ್ಳಿಯ ಶ್ಯಾನುಭೋಗರು ಸರ್ಕಾರಿ ಜಮೀನುಗಳ ಒತ್ತುಗಡೆ ಮುಂತಾದ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಗುರುತು ಮಾಡಿ ಇಟ್ಟಿರುವ ದಾಖಲೆ ಪುಸ್ತಕ. ೨. ತಕರಾರು ಅರ್ಜಿಗಳನ್ನು ನಮೂದು ಮಾಡುವ ಪುಸ್ತಕ: ಗ್ರಾಮಪಂಚಾಯತಿಯವರು ಯಾವಾಗಲೂ ಒಂದು ತಕರಾರು ತಃಖ್ತೆಯನ್ನು ಇಟ್ಟಿರಬೇಕು (ರೂಢಿ).
[ತಕರಾರು + ತಃಖ್ತೆ (<ತಖ್ತೆ)]
ತಕರಾಲು 'ತಕರಾರು' ನೋ.
ತಕಲಿ, ಟಕಳಿ (ನಾ). ನೂಲನ್ನು ತೆಗೆಯುವ ಒಂದು ಉಪಕರಣ; ಕದಿರು: ರಂಗಣ್ಣ ಕಾಕಾ ಪಡಸಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ತಕಲಿಯಿಂದ ನೂಲು ತೆಗೆಯುತ್ತಿರುವರು (ಚಂದಯ. ೧೨); ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೈಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ತಕಲಿ, ಚರಕಗಳಂಥ ಸಣ್ಣ ಉಪಕರಣಗಳಿಂದ ಎಳೆಗಳನ್ನು ತೆಗೆಯುತ್ತಿದ್ದರು(ಗೃಹವಿ. ೭೨). **ಟಕಳಿ:** ನಿತ್ಯ ನೂಲಬೇಕೆಂದು ನಿಯಮ ಮಾಡಿದವರಿಗೆ ನೂಲಲು ಟಕಳಿಯನ್ನು ಕೊಡಲಿಲ್ಲ (ಭಾರಸಂ. ೯೬); ಟಕಳಿಯಲ್ಲಿ . . . ನೂಲು ತೆಗೆಯುತ್ತಿದ್ದ (ದೀಪಹ. I, ೯೮). [←ಹಿಂ. ತಕಲೀ]
ತಕಲೀಫು (ನಾ). ತೊಂದರೆ; ಕಷ್ಟ: ಇದು ತುಂಬಾ ತಕಲೀಫು ಕೊಡುವ ಕೆಲಸ (ರೂಢಿ). [←ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಕಲೀಫ್]

ತಕಲು 'ತಕ್ಕಿಲ್₂' ನೋ.

ತಕಶೀರು 'ತಕ್ಸೀರು' ನೋ.

ತಕಶೀರುದಾರ 'ತಕ್ಸೀರುದಾರ' ನೋ.

ತಕಾರ (ನಾ). 'ತ' ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ : ಕಿಱಿದರ್ಕೆ ಕುಱಿಂಬೆಡೆಯಲ್ಲಿ ತಕಾರಂ ಸ್ವರಮುಡನೆ ಪರಕ್ಕುತ್ವಮುಸ್ವರಂ ನಿಲೆ ಪರದೊಳ್ (ಶಮದ. ೧೮೦).

[ಸಂ.]

ತಕಾವಿ, ತಗಾಯಿ, ತಗಾವಿ (ನಾ). ವ್ಯವಸಾಯದ ಸೌಕರ್ಯಗಳಿಗಾಗಿ ರೈತರಿಗೆ ಸರಕಾರದವರು ಕೊಡುವ ಸಾಲ,–ಮುಂಗಡ ಹಣ: ರೈತರಿಗೆ ಬೇಕಾದರೆ ಮುನಾಸಬು ತಕಾವಿ ಕೊಡುವುದಕ್ಕೂ . . . ಏರ್ಪಾಡಾಗಿತ್ತು (ಮುಹಾವಂ. II, ೩೦). **ತಗಾಯಿ:** ತಗಾಯಿ ವಸೂಲಿಯ ಕೆಲಸವನ್ನು . . . ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವರು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಬ್ಯಾಂಕಳ್ಳ. ೦೨೭) ; ಇನ್ನೊಬ್ಬರಿಗೆ ತಗಾಯಿಯ ಹಣವನ್ನು ಕೊಡಿಸುವದಾಗಿಯೂ . . . ಹೇಳುವರು (ಗಂಗಾಸಾ. ೪೮). 'ತಗಾಯಿಸಾಲ' ಪರಾ. **ತಗಾವಿ:** ತಗಾವಿಯಲ್ಲಿ ನೋಡಲಿಲ್ಲವೇ, ತಹಸೀಲದಾರ ಸಾಹೇಬರು ಸಾವಿರಗಟ್ಟಲೆ ಹೊಡ ಕೊಂಡರು (ಪ್ರೇಮಾಶ್ರ. ೩).

[←ಅರ. ಹಿಂ. ತಕಾವೀ ; ಮರಾ. ತಕಾವೀ, ತಗಾಈ]

ತಕಾವಿರಕಮು (ನಾ). ತಕಾವಿ ಸಾಲದ ಮೊತ್ತ : ಭೂಕಂದಾಯವನ್ನೂ ತಕಾವಿ ರಕಮನ್ನೂ ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ತುಂಬಿ ಅಧಿಕಾರದಿಂದ ನಿವೃತ್ತರಾದರು (ದಾಕೊಟಿ. ೯).

[ತಕಾವಿ + ರಕಮು (<ರಕಂ)]

ತಕಾವಿಸಾಲ, ತಗಾಯಿಸಾಲ (ನಾ). = ತಕಾವಿ : ಸರ್ಕಾರದಿಂದ ರೈತರಿಗೆ ತಕಾವಿ ಸಾಲ (ಗ್ರಾಮಾಕ.೦೫೯). **ತಗಾಯಿಸಾಲ:** ತಗಾಯಿಸಾಲ ಮಂಜೂರ ಮಾಡುವ ಬಗ್ಗೆ ರೈತರು ಅಧಿಕಾರಿಗೆ ಅರ್ಜಿಮಾಡಿಕೊಂಡರು (ಕರವೀ. ೭೫).

[ತಕಾವಿ + ಸಾಲ₁]

ತಕ್ಕ₁ (ನಾ). ೧. ಯೋಗ್ಯನಾದವನು ; ಅರ್ಹನಾದವನು ; ಸಮರ್ಥನಾದವನು: ಮಂದರಾಚಲಮಂ ತಂದವನಾವನಾತನೆ ವಲಂ ತಕ್ಕಂ ಪೆಱರ್ ತಕ್ಕರೇ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೧೧) ; ಸೇನೆಯ ಬಹುಳತೆಯ ಲೆಕ್ಕಿಸಲ್ ತಕ್ಕನಾವಂ (ಕುಸುಮಾ. ೩-೧೪) ; ತಕ್ಕರಿಲ್ಲದ ಸಭೆ ಮದಾಂಬುವನುಕ್ಕದಿಭ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩-೦೧) ;ತಕ್ಕನ್ ತಕ್ಕವೊಲ್ ಬಾಳ್ದಪನ್ (ಅಕ್ಕತ್ಯಾ. ೧೯-೪೦೩). ೨. ಒಳ್ಳೆಯವನು ; ಸಜ್ಜನ : "ಕುಳಜಾತಂ ತಕ್ಕನಾರ್ಯಂ ಸುಜನನಭಿಜನಂ ಸಾಧು ಸದ್ವೃತ್ತನಪ್ಪಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೦೦೦-೦೦) ; ತಕ್ಕನಂ ಪೊಲೆಯನೆ ಮಾಳ್ಪ ಮುಂ ಪೊಲೆಯನಂ ತಕ್ಕನೆ ಮಾಳ್ಪ . . . ನೃಪಚಿತ್ತವೃತ್ತಿ ಸಂಚಲಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೨-೯೨) ; ಪಾಪಕ್ಕಂಜುಗುಂ ತಕ್ಕಂ (ಭಾಷಾಭೂ. ೮೦ ಉದಾ) ; ಮಕ್ಕಳಾಟಿಕೆಯಾದಡಾಗಲಿ ತಕ್ಕರಲ್ಲೆಂದೆನಲಿ ಸಲಹುವಡಕ್ಕ ಸೈರಂಧ್ರಿಯನು ಸೇರಿಸಬೇಕು ತನಗೆಂದ (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ೩-೪೭) ; ತಕ್ಕರ ಗೋಷ್ಠಿ ತನೂದರಿಯರ ಪೊಸ ತಕ್ಕೆ . . . ಹೃದಯಕ್ಕೆ ವಿಲಾಸಮನೀವುದು (ಜಯುಕಾ. ೧-೩೪). ೩. ಹಿತವನ್ನು ಬಯಸುವವನು ; ಗೆಳೆಯ : "ತಕ್ಕನೆಂದು ಹಿತವಂ" (ಕಶಸಾ. ೧೮-೩೭೧) ; "ಹಿತವಂ ತಕ್ಕನೆನಿಸಿರ್ಕುಂ" (ಕಬ್ಬಿಗ. ೩೭) ; ನಿನ್ನ ಕೆಳೆ ಟಕ್ಕರ ಕೆಳೆಯಂತಕ್ಕುಮಲ್ಲದೆ ತಕ್ಕರ ಕೆಳೆಯಂತೊಪ್ಪಲಱಿಯದು (ಪಂಚತಂ. ೦೨೫-೦೯) ; ನೆಯ್ದಿಲ ತಕ್ಕನುದಯಗಿರಿಶಿಖರಮನೇಱಲ್ (ಜಯುಕಾ. ೦೦-೫೯). ೪. ಊರಿನ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ : "ಲಾ ಅಪ್ಪಯ್ಯ, ತಕ್ಕರಿದಾರೇನೊ?" ಎಂದನು (ಚಿಕಶಾ. ೨೪) ; ನೀನು ಇಲ್ಲದುದು ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಕೊರತೆಯಾಯಿತೆಂದು ಊರ ತಕ್ಕ ಮತ್ತು ಅರುವರು ಹೇಳಿಕೊಂಡರು (ನಡದಾ. III, ೦೦೩೯). 'ಗ್ರಾಮತಕ್ಕ' ಪರಾ.

[ತಕ್ಕು₂ + – ಅ₇. / ಕೊಡ. ತಕ್ಕೆ]

ತಕ್ಕ₂ 'ತಗು' ಪರಾ.

ತಕ್ಕಡಿ₁ (ನಾ). ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ತೂಕಮಾಡುವ ಸಾಧನ; ತ್ರಾಸು: ರತ್ನಪರೀಕ್ಷಕರು ಯಣಿಸಲಶಕ್ತರಾಗಿ ತಕ್ಕಡಿಗಳಿಂದಾ ಮಣಿ ಯಿಷ್ಟೆಂದು ತಿಳಿದವರಲ್ಲಾ (ಸೌಗಂಧಿ. ೭೩೩-೧೯) ; ಗೀತೆಯು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತಕ್ಕಡಿಯನ್ನು ಸಮತೂಕವನ್ನಾಗಿ ಹಿಡಿಯಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತದೆ (ಗೀತಾಸಂ. ೧೨೫); ತಕ್ಕಡಿಗೋ ಬೇಡ ಕಾಣಿ ತೂಗುತಿರಲಿ ಸತ್ಯವಾಣಿ (ಅರಳು.೪೦೦-೫).

ತಕ್ಕಡಿ ಹಿಡಿ=೧. ತೂಗು ; ತೂಕಮಾಡು. ೨. ವ್ಯಾಪಾರಮಾಡು. ೩. ಪರೀಕ್ಷಿಸು; ಬೆಲೆಕಟ್ಟು: ಪರಿಶೀಲಿಸಲಿ, ತಕ್ಕಡಿ ಹಿಡಿಯಲಿ, ಕೇಳಲಿ, ತೂರಲಿ (ಕಿಒಸಾ. iv ೬೮೩). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಕ್ಕಟಿ, ತಕ್ಕಟ್ಟೈ ; ಮಲ. ತಕ್ಕಿಡಿ ; ತುಳು. ತಕ್ಕಡಿ ; ತೆಲು. ತಕ್ಕೆಡ]

ತಕ್ಕಡಿ₂ (ನಾ). ಮೋಸ : ಎಱಕಮಲ್ಲದೆ ಪೊಲ್ಲದಾಗೆಱಗಿ ದೊರೆಕೊಣ್ಡ ಕೊಳ್ವತೆಱನಲ್ಲದೆ ನೆಱೆಯೆ ಬರಲೆ ತಕ್ಕಡಿಯಲ್ಲಿ ಬೀಸುವಲ್ಲಿಯೆ ಬೀಸಲಱಿದೆಯಿಲ್ಲ . . . ಆಸುವನುಂ ಕೂಕುವನುಂ ಬೀಸುವನುಂ ಗಡಯೆ ನೆಗಟ್ದ ತಕ್ಕಡಿಯೊಳೆನುತ್ತಾಸದೆಯು ಕುಂಕದೆಯುಂ ಬೀಸದೆಯು ಬಿದ್ದ ಮೆಟಿಗುಮೆಟಿವ ಬೆಡೆಂಗಂ (ಎಕ. II, ೦೩೩- ೦೨೪ ; 982).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಕ್ಕಟಿ ; ತೆಲು. ತಕ್ಕಿಡಿ]

ತಕ್ಕಡಿಗ (ನಾ). ತಕ್ಕಡಿ ಹಿಡಿಯುವವನು ; ವ್ಯಾಪಾರಿ.

[ತಕ್ಕಡಿ₁ + – ಗ₂]

ತಕ್ಕಡುಗುದುರೆ (ನಾ). ಯೋಗ್ಯವಾದ ಅಶ್ವ ; ಚುರುಕಾದ ಕುದುರೆ : ಲಂಡಿ ಸವೆದು ಹೋದರೆ ಬಿಚ್ಚುವುದ ತಾ ಕಂಡು ತಕ್ಕಡುಗುದುರೆಯನು ಕೊಂಡು ಬಂದೀ ಹುಯ್ಯಲೊಳಗೆಱಗುವೆನೆಂದು ಬಂಡಾದ ಬೆನಕರಾವುತನು (ಮೋಹತ. ೩೮-೪೨). [ತಕ್ಕಡು₀ (P←ಮರಾ. ತಾಖಡಾ) + ಕುದುರೆ]

ತಕ್ಕನೆ (ಅ). ಒಮ್ಮೆಲೆ ; ಫಕ್ಕನೆ : ಎನೆ ನಕ್ಕನ್ ತಕ್ಕನ್ ತಕ್ಕನತಿ ಕ್ರಮಣೀಯಮಿಾ ಜಯೋತ್ಸವದೊಳ್ (ವಿಷ್ಣುಪು. ೧೫-೦೦೩).

[ತಕ್₀ + – ಅನೆ₁]

ತಕ್ಕಯಿಸು 'ತಟ್ಟೈಸು' ನೋ.

ತಕ್ಕಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಮೂಲಿಕೆ : ಕರ್ಕಾಟಕಶೃಂಗಿ, ಮುರದರಿಸಿನ . . . ತಾರೆಬೇರು, ತಕ್ಕಲಿ ಇವಂ ಕಷಾಯವಿಟ್ಟು ಕೊಡಲು ವಾತಜ್ವರ ನಿಲ್ಲುವುದು (ಸಕವೈ. ೬೯). 'ತಕ್ಕಿಲ್₁' ಪರಾ. [?]

ತಕ್ಕಲು 'ತಕ್ಕಿಲ್₂' ನೋ.

ತಕ್ಕವಲ (ನಾ). = ತಕ್ಕೋಲ₂ ೧ : ಉಪಯುಕ್ತಮಪ್ಪ ತಕ್ಕವಲ ಪುಟ್ಟಯೇಲಕ್ಕಿ[ಪಾಠಾಂ. ತಕ್ಕಪ್ಪವಲಘಟ್ಟ] ತಗರಮಲಯಜವಿನಿತಂ . . . ಉಪಸೇವಿಸೆ ಪೊಗೆಯಿನೊಗೆದ ಬಟಲಿಕೆಯಱಗುಂ (ಖಮದ. ೩-೧೮೪).

[<ಸಂ. ತಕ್ಕೋಲ]

ತಕ್ಕವಿಸು 'ತಟ್ಟೈಸು' ನೋ.

ತಕ್ಕಸ್ಯೆಲ (ನಾ). ಮೈಲುತುತ್ಥ ; ರಸಾಂಜನ : "ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯ–ತಕ್ಕಸ್ಯೆಲ" (ಓಷಧಿ. ೬೭). [<ಸಂ. ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯಶೈಲ]

ತಕ್ಕಳಿ 'ತಕ್ಕಟಿ' ನೋ.

ತಕ್ಕಳಿಸು(ಕ್ರಿ). (ನೀರು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ಚಿಮುಕಿಸು; ಸಿಂಪಡಿಸು: ತುಂಬಾ ಧೂಳಿದ್ದಿದೆ, ನೀರು ತಕ್ಕಳಿಸಬೇಕು (ರೂಢಿ). [? + – ಇಸು₃]

ತಕ್ಕಟಿ, ತಕ್ಕಳಿ(ಕ್ರಿ).೧. ಘನತೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು ; ಹಿರಿಮೆಗುಂದು; ಘನತೆಗೆಡು : ತಕ್ಕಟಿದೆನಗೆ ಸಪತ್ನಿಯರಿಕ್ಕುಂಗೂಟಿಂಗೆ ಬಯಸಿ ಪಾರ್ದಿರ್ಪ ವಿಷಾದಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಪ್ಪ ದುರ್ಯಶಮಕ್ಕುಂ ತನಯಂ ತಪಕ್ಕೆ ಪಕ್ಕಾಗಲೊಡಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೬-೯೧). ೨. ಎದೆಗುಂದು ; ಶಕ್ತಿಗುಂದು ; ಧೈರ್ಯವುಡುಗು : ಇಭರಿಪುವಂ ತಕ್ಕಟಿವಿನೆಗಂ ನೊಂದು ನಿಂದು ಕೊಂದುದಿಭೇಂದ್ರಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೦೦೬) ; ಮಱುವಕ್ಕದ ನಾಯಕರನಾಜಯೊಳ್ಕಂಡಿನಿಸುಂ ತಕ್ಕಟಿದನೆ ಬಗೆಯೊಳ್ ಬೆಳ್ವಕ್ಕಿಯ ಪಿಂಡಿಂಗವಂದಿರಂ

ಸರಿಗಂಡಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೯-೫೮) ; ತಕ್ಕಟಿಯದೆಕ್ಕತುಳಂ ಪೊಣರ್ದು . . . ಒಂದನೊಂದಿಟಿಯಲಿರ್ದುವು ತಟ್ಟಿರಡುಗ್ರು ದಂತಿಗಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೮೦); ಪಜ್ಜೆ ಪಜ್ಜೆಗೆ ತಕ್ಕಟಿದು ಬಗೆಗುಂದಿ ಕಂಡರಂ ಬೆಸಗೊಳುತುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೧೦-೬). ೩. ಔಚಿತ್ಯವನ್ನು ಮೀರು ; ಮರ್ಯಾದೆಯನ್ನು ತಪ್ಪು : ನೆರೆಯೊಳಘಮರ್ಷಣಧ್ರೊಳಿರ್ಪ ಮುನಿಗಳಂ ಲೆಕ್ಕಿಸದೆ ತಕ್ಕಟಿದು ಮುಕ್ಕುಳಿಸಿ ಜಕ್ಕುಳಿಸಿದಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೩೭-೩೦). **ತಕ್ಕಳಿ :** ೨. ಬಿಕ್ಕುತುಂ ಬೀಗುತುಂ ಬಲ್ಪಳಿದು ಬಾಡುತುಂ ತಕ್ಕಳಿದು ತಡವಾಗಿ ಹೊರೆಯೇಟಿ ನೋಡುತುಂ (ನಂಬಿರ. ೭-೧೩೦); ಕೆಲ ಪೌಜು . . . ತಲ್ಲಣಂಗೊಂಡು ತಕ್ಕಳಿದು ನಿಂದೆಡೆಯಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲದಾಯಿತು (ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವ. ೮-೫೦) ; ಪೆಂಪಳಿದರ್ ಜಗುಳ್ದರ್ ತಿಣಿದರ್ ತಕ್ಕಳಿದರ್ ಪರಪೃಥಿವೀಪಾಲಕ ಬಲದವರು (ಜಯುಕಾ. ೭-೧).
[ತಕ್ಕು₂ + ಅಟಿ₁]

ತಕ್ಕಾಬಿಕ್ಕಿ, ತೆಕ್ಕಿಬಿಕ್ಕಿ (ನಾ). ಮೋಸ ; ವಂಚನೆ ; ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕ ವ್ಯವಹಾರ: "ತಕ್ಕಾಬಿಕ್ಕಿ-ಮೋಸತನ" (ಜಾನಕೋ. ೭೩). **ತಕ್ಕಿಬಿಕ್ಕಿ:** (+).
[< ತಕ್ಕು₃]

ತಕ್ಕಾಮೆ (ನಾ). ೧. ಘನತೆ ; ಗೌರವ : ಜೊತೆ ತಕ್ಕರನ್ನತಾರೆ ; ಕೊಡಗ ಅದನ್ನ ತಡೆಯಬಹುದೆ ? ತಡದೆ, ತಕ್ಕಾಮೆ ಉಳಿಯತ್ತೇನು ? (ಚಕರಾ. ೧೧೯). ೨. ಒಡೆತನ ; ಪದವಿ ; ಸ್ಥಾನಮಾನ : ಇವರು ಬೇಸರಗೊಂಡ ವರಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯರಾದ ಜನ ಇಂಥವರು ನಾಡಿನ ಎಲ್ಲ ಸೀಮೆ ಎಲ್ಲ ತಕ್ಕಾಮೆ ಯಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವರು (ಚಕರಾ. ೫೩). 'ತಕ್ಕುಮೆ' ಪರಾ.
[←ಕೊಡ. ತಕ್ಕಾಮೆ]

ತಕ್ಕಾರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಬೀಜ : ತಕ್ಕಾರಿ ಯೆಂಬ ಬೀಜವಂ ಚೂರ್ಣವಂ ಮಾಡಿ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕದರಿ ಗಿಡಗಳ ಬೇರಿಗೆ ಹಾಕಿದರೂ . . . ಆ ಗಿಡಗಳು ಚನ್ನಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಯಂ ಹೊಂದುವದಿಲ್ಲ (ಸೌಗಂಧಿ. ೪೩೭-೭೦). 'ತಕ್ಕಿಲ್₁' ಪರಾ. [< ಸಂ. ತರ್ಕಾರೀ]

ತಕ್ಕಾಳಿ (ನಾ). ಟೊಮ್ಯಾಟೊ; ಚಪ್ಪರಬದನೆ: ತಕ್ಕಾಳಿ (ಟೊಮ್ಯಾಟೋ) ಬೇರನ್ನು ಕಷಾಯಮಾಡಿ ಕಲ್ಲಾರು ಗ ೧ ತೂಕವನ್ನು ಅರೆದು ಕಲಸಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಬಹುಮೂತ್ರ ನಿಲ್ಲುವುದು (ಸಕವೈ. ೫೦೦ ಪರಿ) : ಗೂದೆ ಹಣ್ಣು, ಚಪ್ಪರಬದನೆ, ಟೊಮಾಟೋ, ತಕ್ಕಾಳಿ (ಮೃಡಿಗಿ. ೫೦-೧೦೩೦) ; ವಿಟಮಿನ್ ಸತ್ವ ಅಧಿಕವಾಗಿರುವುದು ತಕ್ಕಾಳಿ ಹಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ (ತರಬಿ. ೪೦).
[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತಕ್ಕಾಳಿ; ತೆಲು. ತಕ್ಕಲಿ]

ತಕ್ಕಿಬಿಕ್ಕಿ 'ತಕ್ಕಾಬಿಕ್ಕಿ' ನೋ.

ತಕ್ಕಿಲ್₁, ತಕ್ಕಿಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ತಗ್ಗಿಮರ : ಎಲವಂ ಪಾದರಿ ಹಾಲೆ ನುಗ್ಗೆ . . . ಬೊಬ್ಬುಲಿ ತಕ್ಕಿ[ಪಾಠಾಂ. ತೊಕ್ಕ, ತೊಲ್ಕಿ] ಲ್ಕರುಕಾಸು ನೆಲ್ಲಿ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩-೨೩). **ತಕ್ಕಿಲೆ:** "ಜಯಾ, ಜಯಂತೀ, ತರ್ಕಾರೀ, ನಾದೇಯಿಾ, ವೈಜಯಂತಿಕಾ-ಇ ತಕ್ಕಿಲೇಗಿಡ, ತಗ್ಗೀಸೊಪ್ಪಿನ ಗಿಡ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೧೧); ಈಜಿಗಿಡ, ಅಗ್ನಿಮಂದ, ತಕ್ಕಿಲೆ, ಚಾಚಣಿಗೆ ಮರ (ಮೃಡಿಗಿ. ೭೪-೧೩೦೦).

ತಕ್ಕಿಲ್₂, ತಕಲು, ತಕ್ಕಲಂ, ತಕ್ಕಿಲು, ತರ್ಕಿಲ್ (ನಾ). ವ್ಯವಸಾಯಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಭೂಮಿ : ತಕ್ಕಿಲ ೩ ಮತ್ತರ್ಕ್ಕೆಯುಮಂ . . . ಬಿಟ್ಟರು (ಕಇ. II, ೧೧-೩೦ ; 1080) ; ನೆಸಱುವಾಡವಾ ಗಡಿಂಬದಿಂ ತಕ್ಕಿಲ ನೆಲ ಮತ್ತ ೨ (ಸೌಇಇ. IX-I, ೨೫೩-೭೯ ; 1149) ; ಹಳ್ಳದಿಂ ಪಡುವಲ್ ತಕ್ಕಿಲ ಮತ್ತರು ೩ (ಎಇ. XIV, ೨೭೩-೪೦ ; 1173) ; ಖಂಡಸ್ಫುಟಿತ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರವಿನ್ನಿನಿತಕ್ಕಂ ಬಿಟ್ಟ ತಕ್ಕಿಲ ಮತ್ತರ್ ೨ (ಸೌಇಇ. IX-I, ೨೯೭-೬೩ ; 1176). **ತಕಲು :** ಯೆರಡನೆಯ ವರಿಸಕೆ ಪ ೨ ಮೂಱನೆಯ ವರಿಸಕೆ ಪ ೩ ಯರಿ ಹೊಲ ತಕಲು ನೂಱಕೆ ಪ ೧ (ಎಕ. XIV, ತಿರುಮ. ೭೩-೨೩ ; 1309). **ತಕ್ಕಲು:** ಮಣ್ಣ ಮೊರಟಿ ಕೆಳಗಿರುವ ಕುರುಬರ ತಕ್ಕಲ ಮೂಡಣ ತೆವಿರೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟ ಕಲ್ಲು (ಎಕ. XIV, ನಂಜನ. ೨೯೫-೨೦೬ ; 1716). **ತಕ್ಕಿಲು :** ತೆವರಕೇರಿಯಡ್ಡವಸುಗೆಯ ತಕ್ಕಿಲು ಮತ್ತರು (ಎಇ. XIII, ೪೯-೮೦ ; 1112) ; ಹಟ್ಟಣದ ದಾರಿಯಿಂ ತೆಂಕಲು ತಕ್ಕಿಲು ಒಡ್ಡಿಹಟ್ಟಿಯ ಗಡಿಂಬದ ಘಳೆಯಲು ಮತ್ತರು (ಸೌಇಇ. IX-I, ೨೯೭-೪೩ ; 1177) ; ಸೋಭನೇಶ್ವರದ ಹೊಲಸ ಮೇರೆ ಮನ್ನಂ(ತ್ತಂ) ತೋಂಟ್ಟ[ತ]ಕ್ಕಿಲು ಅರವನ್ನ(ತ್ತ)ರು (ಸೌಇಇ. XV, ೧೩೦-೭ ; 1178) ; ಹಲವು ತಕ್ಕಿಲ ನಡುವೆ ಸವೆದ ಬೆಳೆಕೈಯಂತೆ ಹಲವು ಬಸದಿಯ ನಡುವೆ ಸುರಹೊನ್ನೆ ಬಸದಿ ಯಗ್ಗಲಿಸಿ ಮೆಱೆಯಲು (ಸೋಮಾಡ. ೪-೧೫). △**ತರ್ಕಿಲ್ :** ನಾಗಯ್ಯ ಗೇರಿಯ ಶತದ ತರ್ಕ್ಕಿಲ್ಗೆಯ್ಯ ಮತ್ತರು ೩ (ಕಇ. II, ೯-೧೯ ; 1075).

ತಕ್ಕಲು ಕೀಳು = ವ್ಯವಸಾಯದ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿರುವ ಕಳೆಯನ್ನು ಕೀಳಂ,-ಕಿತ್ತುಹಾಕು : ಆ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ತಕ್ಕಲುಕಿತ್ತು ಹೊಗೆಹಾಕ ಬೇಕೆಂದೂ ಅವರ ವಾದ (ಹಂಗಾಳ್ಯ. ೩೦೩) ; ಮೂರು ಕೊಳಗದಷ್ಟು ತಕ್ಕಲು ಕಿತ್ತು ಹೊಗೆ ಹಾಕಿದ್ದರಿಂದ ಸುಂಕಗಿಂಕ ಕಳೆದು ಅರುವತ್ತು ವರಹ ಬಂತು (ಹಂಗಾಳ್ಯ. ೩೦೩).

ತಕ್ಕಿಲು 'ತಕ್ಕಿಲ್₂' ನೋ.

ತಕ್ಕಿಲೆ 'ತಕ್ಕಿಲ್₁' ನೋ.

ತಕ್ಕಿಸು₁ (ಕ್ರಿ). ಅಪೇಕ್ಷಿಸು ; ಬಯಸು : ತಕ್ಕಿಸಲೆ ತಕ್ಕ ಶೋಭೆಗೆ ಪಕ್ಕಾದೊಡಮರಸನಲ್ಲಿ ಪುಗಲೊಲ್ಲದೊಡಂ ಪಕ್ಕಣಮಂ ಬಲ್ಪಿಂದಂ ಪೊಕ್ಕುವು ನಿಯಮಿಸುವರಾರೊ ಕಣ್ಣಂ ಮನಮಂ (ಲೀಲಾವ. ೮-೪೦) ; ಅಸಮಶರನ ತನುವಾಂತನೊಳಿಸೆಯದು ತನಗಿನಿತು ಶೋಭೆಯೆಂದೊಲವಿಂ ತಕ್ಕಿಸಿದುದು ಕಡುಗಾಡಿಯೆನಲ್ ವಸುದೇವನ ಗಂಡಗಾಡಿ ಗಣನೆಗಳುಂಬಂ (ಮಹಾನೇ. ೪-೨). [ತಕ್ಕು₂ + -ಇಸು₃]

ತಕ್ಕಿಸು₂ 'ತಟ್ಕಿಸು' ನೋ.

ತಕ್ಕಿಟಿ (ಕ್ರಿ). ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ತಗ್ಗು ; ಶಕ್ತಿಗುಂದು : ವಿಳಯಜಳಧರದ ಪೊಲ್ ಕಡುಮುಳಿಸಿಂ ಖಚರೇಂದ್ರಸೇನೆ ಕವಿದೆನಸುಂ ತಕ್ಕಿಟಿಯೆ ರಿಪು ಬಲದ ಮೇಲಾಗಳೆ ಸುರಿದುದು ತರನೆ ಸರಲ ಬಲುಸರಿವಟಿಯಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೩-೯೩). [ತಕ್ಕು₂ + ಇಟಿ]

ತಕ್ಕು₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ಪಡೆ ; ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು : ಎಮ್ಮಣ್ಣ ಖಾತಿಯಿಂ ರಣವ ಜಯಿಸಲು ದಿವ್ಯವಸ್ತುಗಳ ನೀ ತಕ್ಕಿಕೊಂಡು ಬಹುದಯ್ಯಾ ಸೈರಂಧ್ರಿ ಯೆಂದುರೆ ಹರಸಿ ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟಳು (ಲಕ್ಷ್ಮಭಾ. ೪-೪-೬). 'ತೆಗೆ₁' ಪರಾ. ೨. (?) : ಮೆರೆವ ಮಧುಮಾಸವಿದು ವರ್ಷರ್ತುವಲ್ಲಲೇ ಬೆರಗಿದೇನುಕ್ಕಿ ದಂತೈತಂದು ಪೆರ್ಜಲಂ ಪರಿದುಕ್ಕಿ ತಕ್ಕುತಿದೆ ಮಚ್ಚಿವಾರಾಧನೆಯ ಮೊಂದಲ್ಲದೆರಡು ವೇಳೆ (ಪರಶು. ೧೩-೨೯). [?]

ತಕ್ಕು₂, ತರ್ಕು (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ ; ಘನತೆ; ದೊಡ್ಡಸ್ತಿಕೆ ; ಹಿರಿಮೆ; ಯೋಗ್ಯತೆ : ಅಂತದಟರನೊಂದೆವೊಯ್ಯುದ್ದ ಮೆರಡುಂ ಬಲವೆನ್ನನೆ ನೋಡೆ ತಕ್ಕಿನೆನ್ನದಟುಮನೆನ್ನ ವೀರಮುಮನಾಜಿಯೊಳಿನ್ನರಸಂಗೆ ತೋಱುವೆಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೪೦) ; ಪುಸಿವುದೆ ತಕ್ಕು ಕೊಟ್ಟಱಿಪಿಕೊಳ್ವುದೆ ಮನ್ನಣಂ (ಎಕ. II, ೧೩೩-೪೫ ; 982) ; ತಕ್ಕಿನ ಪವಳದ ಸಂಕೆಯ ಟಕ್ಕೆಯ ಮಣಿ ಗಳನೇಕವಂ . . . ಸೂಱೆಗೊಳ್ವನವನುತ್ಸವದಿಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೩೭) ; ಒಕ್ಕಲ್ತನವುಮನಱವಿನ ತಕ್ಕುಮನಟಿವವಗುಣಂಗಳಿಮಾಗೇವುವು(ಬಂಜರಿ. ೧-೩೦) ; ಸದ್ವಿದ್ಯರ್ ಸಭಾಮಧ್ಯದೊಳ್ ಪಲಬರ್ ಸತ್ಯವಿಗಿತ್ತ ತಕ್ಕಿನ ಪೆಸರ್ ಸಲ್ವಂತೆ ನೀಚಂಗೆ . . . ಗಾವಿಲನೊರ್ವಂ ಕುಡೆ ಕೊಂಡ ತೊಂಡು ವೆಸರಿಂದೇಂ ಸಲ್ವುದೇ ನಿಲ್ವುದೇ (ಧರ್ಮನಾ. ೦-೪೯). ೨. ತಕ್ಕುದು; ಯೋಗ್ಯವಾದುದು ; ಉಚಿತವಾದುದು : ರಕ್ಕಸನ ಮಾಡದೊಳಗಂ ಪೊಕ್ಕಾವಂ ಸುಖದಿನಿರ್ದನಾತಂಗೆ ಕರಂ ತಕ್ಕಪ್ಪೆ[ಪಾಠಾಂ. ತಕ್ಕಿಪ]ನ್ನಾತ್ಮ ಜೆಯಂ ಮಿಕ್ಕಿರ್ದಾ ನಾಡುಮಂ ನಿತಾಂತಂ ಕುಡುವೆಂ (ಜೀವಸಂ. ೨೦೫-೪೯);

ಮಾರ್ಗಮಂ ತಕ್ಕೆನಿಸಿ ಪನ್ನೆರಡು ಸಾವಿರದ ಗಾವುದಮಂ ಕ್ಕುದನುದಿನಕೆ ಪೋಪವನಾರುಯೆನುತಲಾ ಮಂತ್ರಿ ಸಹ ಯೋಚಿಸುತಿರೆ (ತುರಂಗ. ೩೭-೧೦). ೩. ಯೋಗ್ಯವಾದ ಮಾತು; ನಾಣ್ಣುಡಿ; ಗಾದೆ: ಕಾಲಕ್ ಬುದ್ಧವಂಡ ಎದೆ ಚವುಟತ್ತೆ ಎಂಬ ಕೊಡವ ತಕ್ಕನ್ನು ಅರಿತು ನಡೆಯುವ ವರು ದೊರೆಗಳು (ಹುಲಿಹಾ. ೮೫); ಕೈಲಾಗದವನಿಗೆ ಮೂಗಿನ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಚೊಡಿ ಎಂಬ ತಕ್ಕನ್ನು ನೀನು ಕೇಳಿಲ್ಲವೆ? (ಹುಲಿಹಾ. ೧೩೦). ೪. ಶೌರ್ಯ; ಸಾಮರ್ಥ್ಯ; ಪರಾಕ್ರಮ: "ಪನ್ನತಿಕೆ, ಪೆಟ್ಟುವೆರ್ಚು, ತಕ್ಕು . . . ಆರ್ಪು, ಅಣ್ಮು—ಈ ೮ ಪರಾಕ್ರಮಂ" (ಕಕಸಾ. ೦೩-೨೬೩); ನಲ್ಲಂಬಿಂದಿಸೆ ಪುಷ್ಪಬಾಣನೆರ್ದೆಯಂ ಬೆಂಬಿಟ್ಟು ಬೆಳ್ಳಾಗಿ ತಕ್ಕೆಲ್ಲಂ ಕೆಟ್ಟೆರ್ದೆಗೆಟ್ಟು ಜಂಗಮಲತಾ ಸಲ್ಲೀಲೆಯರ್ ಬಾಲೆಯರ್ ಚೆಲ್ಲಂ ಬೇಂಟದ ತೋಟಿಯೊಳ್ ತೊಡರೆ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೫೫೦ ಕೊದ್ರಳ); ಕಡುಗೆಯ್ಯನಾಗಿ ಶೀಘ್ರಸಂಧಾನವಿಂಸು ವಶ್ವಗ್ರೀವನ ತಕ್ಕುಂ ಬೇಗಯ್ಯುಯುಂ ಕಿಡೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೬೦ ವ); ತಕ್ಕಿನಿನೀ ಶನೆಚ್ಚ ತಿಮಿರೇಷುಗಿನೇಷುವನಗ್ನಿ ಮಿತ್ರ ಬಾಣಕ್ಕಹಿಬಾಣಮಂ . . . ಅಧೋಕ್ಷಜನೆಚ್ಚು ಪೊಡರ್ವುದೋಟದಂ (ಜಗವಿ. ೧೮-೨೯); ಧುರದೊಳಿ ದಿರ್ಚಿದ ಪಗೆವರನುರವಣೆಯಿಂ ಗೆಲ್ವ ತಕ್ಕು . . . ಅಂಗರಕ್ಕೆಗೆ ನಿಜಂ (ಎಕ. V, ಅರಸೀ. ೩೯-೩೦; 1186); ವಿಕ್ಕರಸನುಂ ತಕ್ಕಂ ಬಿಸುಟ್ಟೋಡಿದಂ (ದ್ಬುಆರಿ. ೦೯೪೦, ೦-೩೨; 1800); ಎಕ್ಕಲಗಳು ತಮ್ಮ ತೆಗೆದ ಜಾಯಿಲಗಳ ನಿಕ್ಕಡಿಮಾಡಿ ಹಾಯ್ದುದನು ತ[ಪಾಠಾಂ. ಟ]ಕ್ಕಿನ ಬೇಡರ ಕೆಡಹಿದುದನು ಕಂಡಿಕ್ಕಿದನಾ ವನಚರನು (ನೇಮಿಸಂ. ೨-೫೬); ಎಕ್ಕೆಯೊಳೊಕ್ಕು ಪಳಂಚುವ ಪಾಂಗಿಂ ತಕ್ಕು ಮಿಗಿಲ್ಕೆಕ್ಕತುಳಂ ಪೊರ್ಕುಳಿವೊಕ್ಕು ಕರಂ ಪಾಡಾಪಾಡಿ ಯೊಳುಚಿದಿಟದರ್ ತಮ್ಮೊಳಗೆ (ಜಯಕಾ. ೬-೩೦). ೫. ಬೆಡಗು; ಠೀವಿ: ಅವಿರಳವಾದ ತುಂಗಕುಚಭಾರದೆ ತೋಳ್ಸೆಣೆದಿಟ್ಟ ತಕ್ಕಿ ನೊಳ್ ಕವಣೆಯ ಗುಂಡು ಪಾಯುವ ಮೃಗಾವಳಿ ಪಾಯುವು . . . ಪಾಂಥರೆರ್ದೆ ಪವ್ವನೆ ಪಾಜುವ್ವುವಾ ಪ್ರದೇಶದೊಳ್ (ಅನಂಪು. ೦-೮೨). ೬. ಸ್ನೇಹ; ಪ್ರೀತಿ: "ತಕ್ಕು, ಅಟ್ಟಜು, ಒಲ್‌ . . . ಎಜ, ಓಪು—ಈ ೮ ಸ್ನೇಹಕ್ಕೆ ಪೆಸರ್" (ಕಕಸಾ. ೦೯-೩೯೦); "ತಕ್ಕೆಂಬುದು ನೇಹ ಮಪ್ಪುದು" (ಚತುನಿ. ೩೬); "ಎಜಕಂ ತಕ್ಕಟ್ಟಜು ಕೂರ್ಪೊಲುಂ ಕಾದಲ್ಮೆಯೆನ್ನಲಿವು ಸುಸ್ನೇಹಂ" (ಕವಿಕಂ. ೦೭೩). ೭. ಆಸೆ; ಇಚ್ಛೆ; ಉತ್ಸಾಹ: ಕ್ಷಿತಿತಲಮಂ ಗೆಲ್ದಿರ್ದಪ್ರತಿಮಲ್ಲನನಿಕ್ಕಿ ಮುಯ್ಯನಣ ಮಾನದೆ ದಪಿಣತ ದುರಿತಮಲ್ಲನುಮನುಡಿವ ತಕ್ಕಿನಿಂ ಸಭೆಗೆ ನಡೆದ ನಿಂದಪ್ರಾರ್ಥಿತನಾ (ಆದಿಪು. ೦೯-೦೩೪); ನಡೆತಂದರಾಜಿಗಿರ್ವಲದಲರಾತಿ ನಾಯಕರುಮೊರ್ಬರನೊರ್ಬರೆ ಗೆಲ್ವ ತಕ್ಕಿನೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೫೨); ಮುಕ್ಕುಪೋಗದಲುರ್ಕುಮಂ ನೋಟಕರಪ್ಪಿನಮಪ್ಪವರಿಂ ಪೊಗಟಿಸು ವೆನೆಂದು ತಟಿಸಂದು ತಮ್ಮುಶಿರ್ವರುಮನಿಕ್ಕುವ ತಕ್ಕು ಕೈಮಿಕ್ಕು ನಿಲೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೩೬ ವ); ಮಹೇಂದ್ರಂ ಪುರಮಂ ಪೊಱಮಟ್ಟು ಮಱುವಕ್ಕಮ ನಿಕ್ಕುವ ತಕ್ಕು ಮಿಕ್ಕು ಬರೆ ಕಡಂಗಿ ಕಾದುವಲ್ಲಿ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೦-೫೦ ವ); ಪ್ರತಿರೋಧಕನಾರಟಗೊಳ್ವ ತಕ್ಕಿನವಂ (ವಸ್ತುಕೋ. ೭೫-೮೨); ಈ ಗೋಪಾಲಬಾಲಕರಂ ಮಟ್ಗಿಸುವೆನೆಂಬ ತಕ್ಕು ಮಿಕ್ಕು ಬರೆ (ಜಗವಿ. ೬-೯ ವ); ಬೆಳ್ಳಿಯ ಬಳ್ಳಿಮಾಡವಂ ತಕ್ಕಿನೊಳೇಱ ನೋಡಿದಳ ದೊರ್ವಳಗುರ್ವಿಪ ಕರ್ವುವಿಲ್ಲನಂ (ಕಬ್ಬಿಗಕಾ. ೩೪೦). ೮. ನೆರವು; ಬೆಂಬಲ; ಆಶ್ರಯ: 'ತಕ್ಕುಗುಂಡು' ಪರಾ. ೯. ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಔಚಿತ್ಯ: ಕವಿತೆಯ ಬರ್ದು ಮೆಯ್ಸುರಿ ಬೆಡಂಗು ರಸಂ ಚದುರೊಳ್ಪು . . . ಸವಿ ತಕ್ಕು ಪೊದಳ್ಕೆ ಬಿನ್ನಣಂ . . . ಪೊಡರ್ಪಿವರಿನಿತಿಂತುಟೆಂದೆಳೆದರಂ ಧರೆ, ಪೇಳ್ವಿಯ ತಾಳ್ದೆಯೆಂದದಂ? (ಸಂಕಪ. ೬-೧೦). △ ತರ್ಕ: ೪. ನಾಳೆ ನೋಡುವೆನಾತನ ಚಕ್ರದುರ್ಕುಮಂ ಮೊನೆಗನುಕೂಲರಾಗಿ ನೆಱವಂದ ನೃಪಾಳರ ತೋಳ ತರ್ಕುಮಂ (ಮಹಾನೇ. ೧೦-೯೯). [<ತಗು]

ತಕ್ಕು₃ 'ಟಕ್ಕು₁' ನೋ.

ತಕ್ಕು₄ 'ತಟ್ಟು' ನೋ.

ತಕ್ಕು₅ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಸಸ್ಯ: "ಪಟ್ಟರಣ – ತಕ್ಕು, ಗರುಗ" (೬ಷಧಿ. ೦೭೩).

ತಕ್ಕುಂಗೆಡು, ತಕ್ಕುಗಿಡು, ತಕ್ಕುಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಘನತೆಯನ್ನು ಕಳೆದು ಕೊಳ್ಳು; ಹೀನಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬರು; ದೈನ್ಯಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೊಂದು: ಶಾಮಸವಿಲ್ಲದೆ ತಕ್ಕುಂಗೆಡದಭಿರಾಮಂ ರಿಪುನಿರ್ಧೂಮಂ ಶರಣಲಲಾಮಂ ತೇಜೋಧಾಮಂ . . . ಕುಳ್ಳಿದು ಸೋಮೇಶನನೀಕ್ಷಿಸಿ (ಉದ್ಭದೇ. ೩-೬೦). ತಕ್ಕುಗಿಡು: ೧. ಬಾಹುಬಲಮಿಲ್ಲದ ರಾಜಪುತ್ರನಂತೆ ತಕ್ಕುಗೆಟ್ಟು (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೩೦ ವ). ೨. ಶಕ್ತಿಗುಂದು; ನಿರ್ಬಲನಾಗು: ತೇರಚ್ಚಂ ಮುಱಿಯೆಚ್ಚಂ . . . ಸಾರಥಿಯಂ ಕೆಡೆಯೆಚ್ಚಂ ಮಾರುತಿಯ ರಣಕ್ಕೆ ತಕ್ಕುಗಿಡದವನಾವಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೧-೫೨). ತಕ್ಕುಗೆಡು: ೧. ತಕ್ಕುಗೆಟ್ಟಿಲ್ಲ ಶಿವಶಿವಯೆನುತ್ತಂ ಜನಂ (ಮೈ ಆ ರ. ದೇ. ೭೫-೦೬); ಚಿತ್ರಜಚಾಪಂ ಮನಮಂ ಸುತ್ತಿರೆ ಮಿಗೆ ತಕ್ಕುಗೆಟ್ಟು ಪೌರೋಹಿತನುದ್ವೃತ್ತತೆಯನೊಕ್ಕು ಧೈರ್ಯಗೆಡುತ್ತಂ ದತ್ತೂರಮಂ ಸವಿದ ಮಾಟಿಕ್ಕೆಯೊಳಿರ್ದಂ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೦-೯೨). [ತಕ್ಕು₂ + ಕೆಡು₁]

ತಕ್ಕುಗಿಡು 'ತಕ್ಕುಂಗೆಡು' ನೋ.

ತಕ್ಕುಗುಡು (ಕ್ರಿ). ನೆರವನ್ನು ನೀಡು; ಒತ್ತಾಸೆಯಾಗು; ಬೆಂಬಲ ವಾಗು: ಬೆರಲೆಡೆಯೊಳಡಸಿದ ಕಪ್ಪುರವಳುಕಿನೊಳೆ ನಗಿಸುವ ಱೋಡಗರ ನಿಡುವ ನೆವದಿಂ ಪರಿವ ಮುಗುಳ್ನಗೆಯ ಮುಂಗುಳ್ಳೆಳಗಿಂಗೆ ತಕ್ಕುಗುಡು ವಂತೆಯುಂ ಕೋಮಳಾಂಗುಳಿಜಾಳಕಂ ಮೆಱೆಯೆ (ಅನಂಪು. ೮-೭ ವ).

[ತಕ್ಕು₂ + ಕುಡು₁ (<ಕೊಡು₁)]

ತಕ್ಕುಗೆಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಘನತೆಯನ್ನು ತಗ್ಗಿಸು; ಹಿರಿಮೆಯನ್ನು ಕುಂದಿಸು: ಕರೆಸೊಮ್ಮೆ ಬಾರದಿರ್ದರೆ ತಕ್ಕುಗೆಡಿಪೆನೆಂದೊರೆದ ಚೋಳನ ಬಿಱುನುಡಿಯ ಶಿರಸ[ಸಾ]ವಹಿಸಿಕೊಂಡು (ಭೈರವೇ. ೦-೦೯೩); ತೆಕ್ಕದಿರ್ಪ ಮುನಿಸಾಪತ್ನ ಸಂತಾನಮಂ ತಕ್ಕುಗೆಡಿಸಿ ರಾಜ್ಯಂಗೆಯ್ವನಾ ಪಣ್ಯವಧುವಾಟಿಯೊ ಳಗನಂಗಂ (ಉದ್ಭದೇ. ೪-೦೬). [ತಕ್ಕು₂ + ಕೆಡಿಸು₁]

ತಕ್ಕುಗೆಡು 'ತಕ್ಕುಂಗೆಡು' ನೋ.

ತಕ್ಕುಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ವಂಚಿಸು; ಟಕ್ಕಿಸು: ಚಿಂತಾಗತಿಯುಂ ತನ್ನ ಪೆಸರಂ ನನ್ನಿಮಾಡಿ ತರುಣೆಗೆ ತಕ್ಕುಗೊಟ್ಟು ಪೆಱಗೆ ಪಾಱ ಪೋಗಿ (ಅರ್ಧನೇ. ೩-೧೮ ವ). [ತಕ್ಕು₃ (<ಟಕ್ಕು₁) + ಕೊಡು₁]

ತಕ್ಕುದಕ್ಕು (ನಾ). ಖಡ್ಗಯುಂದದ್ದ ಒಂದು ವರಸೆ (?): ಪುಸಿ ನಸು ವಂಚನೆ ನೋರ್ಪನುಮಸಿದಗಲಿತು ತಕ್ಕುದಕ್ಕು ಪಗೆ ಕೆಯ್ಪುಗೆ ಕೆಯ್ಪುಸುರಿ ನುಸುಳಂಬ ಕೇಣದ ಕುಸುರಿಯನಱದಿಱದು ಮೆಱದು ನೆಱದುಱದರೆಬರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೮೦).

[ಇಲ್ಲಿ ತಕ್ಕು ಮತ್ತು ದಕ್ಕು ಎಂಬವು ಭಿನ್ನ ಶಬ್ದಗಳಿರಬಹುದು]

ತಕ್ಕುಬೊಕ್ಕು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ: ತೆಱಪಂ ನಿಟ್ಟಿಸಿ ಕುಕಿಱದಿಱಕಡಂ ಮೆಟ್ಟಿ ತಕ್ಕುಬೊಕ್ಕೆನೆಯೆನೆ ಕತ್ತಱದಱದ ಕಡಿತಲೆ ಯೊಳ್ಪಱಸಿಡಿಲರಹೆಲ್ಲವೀರನುಂ ಮದ್ದನುಂ (ಎಕ. XV, ಬೇಲೂರು ೩೬೦-೯; ಸು. 1200).

ತಕ್ಕುಮೆ (ನಾ). ೧. ತಕ್ಕುದಾಗಿರುವಿಕೆ; ಔಚಿತ್ಯ: ಉಮೆಂಗೆ – ತಕ್ಕುಮೆ (ಶಮದ. ೨೦೦ ಪ್ರಯೋ). 'ತಕ್ಕುಮೆಗಿಡು', 'ತಕ್ಕುಮೆವಡೆ' ಪರಾ. ೨. ಯೋಗ್ಯತೆ; ಅರ್ಹತೆ: ಗಂಡಿಲ್ಲದ ಭಟನ ಯುದ್ಧಮುಂ . . . ಮಿಂಡನ ತಕ್ಕುಮೆಯುಮೊಪ್ಪಲಾಱವು ಜಗದೊಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೯೯); ಅಧಿಕಾರಿಗಳ್ಗಂ ಬಲ್ಲಿತ್ತಾದ ತಕ್ಕುಮೆಯುಂ ಬಿತ್ತರಿಪ ಬಗೆಬಗೆಯ ಮಹಾ ಬಿರುದುಗಳಂ ದಯೆಗೆಯ್ಮಲ್ಮೊದಲ್ಮಾಡಿಯುಂ (ಮರಾಚ. ೬-೩೬); ತನ್ನ

ದಂಡಿನವರಿಗೆ ಅವರವರ ತಕ್ಕುಮೆಯಂತೆ ಹಣವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು, ಉಳಿದು ದನ್ನು ಕಾಬೂಲಿನಲ್ಲಿದ್ದ ತನ್ನ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಹಂಚಿದನು (ಮೋಜಾದ. ೨೩). ೩. ಶೌರ್ಯ ; ಪರಾಕ್ರಮಂ : "ಪನ್ನತಿಕೆ ಪೆಟ್ಟು ತಕ್ಕುಮೆಯಿನ್ನುಂ ಕಾಂ ಸಾಸ ದಪ್ಪುವುದಟಾರ್ಪಣ್ಯೆಂದೆನ್ನಲ್ ಪರಾಕ್ರಮಾಖ್ಯಂ" (ಕವಿಕಂ. ೧೨೩). 'ತಕ್ಕೂರ್ವೆ$_{1}$' ಪರಾ. [ತಕ್ಕು$_{2}$ + – ಉಮೆ$_{1}$]

ತಕ್ಕುಮೆಗಿಡು (ಕ್ರಿ). ಔಚಿತ್ಯವಿಹಾರು : ನಿಮ್ಮ ಬಗೆಯ ದ್ರೋಹಿ ದುರಾತ್ಮ ರಿಗೆ ತಕ್ಕುಮೆಗಿಡದ ಒಂದೇ ದಂಡನೆ ಎಂದು ತರಿಸಂದು ತೀರುಕಣೆಗೊಟ್ಟರು ವರು (ಬಿಟ್ಯಅ. ೨೦೪–೨೨). [ತಕ್ಕುಮೆ + ಕಿಡು (<ಕೆಡು$_{1}$)]

ತಕ್ಕುಮೆವಡೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಔಚಿತ್ಯವನ್ನು ಪಡೆ ; ತಕ್ಕುದಾಗಿರು : ಮಹಾ ರಾಜ ಸನ್ನಿಧಿಯ ಭೋಗೋಪಭೋಗಗಳಿಗೆ ತಕ್ಕುಮೆವಡೆದ, ಉಪ ಸ್ಕರಾಲಂಕಾರಾದಿ ವಸ್ತು ಪ್ರಪಂಚವು . . . ರಂಜಿಸುತ್ತಿರುವುದು (ಬಿಟ್ಯಅ. ೧೩೮–೬) ; ಮಹಾರಾಣಿಗೆ ತಕ್ಕುಮೆವಡೆದ ಬೀಡಾರವನ್ನು ನಿಮಗೆಂದೇ ಅಣಿಮಾಡಲಾಗಿದೆ (ಸವತಿ. ೨೬೯). ೨. ಘನತೆಯಂನ್ನು ಪಡೆ : ದುಃಖದಿಂ ಪರಿಪಕ್ವವಾದೆ ; ತಕ್ಕುಮೆವಡೆದೆ (ಸಂಸಪ. ೨೩–೧೭).

[ತಕ್ಕುಮೆ + ಪಡೆ$_{1}$]

ತಕ್ಕೂರ್ವೆ$_{1}$ (ನಾ). ಹಿರಿತನ ; ದೊಡ್ಡಸ್ತಿಕೆ ; ಘನತೆ : ತನ್ನದೊಂದು ಸವಿಗಂ ಸೋಲಕ್ಕವಿತ್ತ್ರಂ ನಿಜಕ್ರಮಮಂ ತನ್ನಯ ಬೇಟದಾಕೆಯ ಮಗಂಗೆಂಬೊಂದಪಖ್ಯಾತಿ ಲೋಕಮನಾವರ್ತಿಸೆ ಬಟ್ಟೊಡೆನ್ನ ಕುಲಮುಂ ತಕ್ಕೂ[ಪಾಠಾಂ. ತ್ಕೂ]ರ್ವೆಯುಂ ಮಾಸದೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧–೭೦) ; ಪೇಸುಗೆಗೆಟ್ಟೀ ನಾಣಪುತ್ತ್ರಪ್ಪಟೀಜಗಟದೊಳೇನಮ್ಮ ತಕ್ಕೂರ್ವೆಯುಂಟೇ (ಶಾಂತಿಪು. ೬–೮೭) ; ಸರ್ವ್ವ ಜನೋಪಕಾರಿ ತಕ್ಕೂರ್ವ್ವೆಯ ಜನ್ಮಭೂಮಿ (ಸೌಇಇ. XI-ii, ೧೩೩–೨೪ : 1087) ; ಕಲಿಯುಂ ಛಾಗಿಯುಮಿನ್ನರಾರ್ ಮನುಕುಲರ್ ಮುನ್ನಾದರೆಂಬನ್ನೆಗಂ ನೆಲನಂ ನೇಸಱುಮುಳ್ಳಿನಂ ನಿಲಿಸಿದಂ ತಕ್ಕೂ[ಪಾಠಾಂ. ತ್ಕೂ]ರ್ವೆಯಂ ಪೆರ್ಮೆಯಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೬–೧೭೦). [ತಕ್ಕು$_{2}$ + ಊರ್ವೆ. /ತಮಿ. ತಕ್ಕೊರ್ವ್ವೆ]

ತಕ್ಕೂರ್ವೆ$_{2}$ (ನಾ). ಪ್ರೀತಿ ; ಸ್ನೇಹ : ಬಮ್ಮರ್ಯಯನೀಗಳೆಯ್ದೆ ಪರಿಭಾವಿಸಿ ನೋಳ್ಪಡೆ ಮೇಲೆನಿಪ್ಪನಾ ಧರ್ಮ್ಮತನೂಭವಂಗೆನುತೆ ಬಣ್ಣಿಪುದೀ ಜಗಮೆಲ್ಲ ಮೊಲ್ದು ತಕ್ಕೂರ್ವೆಯಿನೆನ್ನೊಡೇವೊಗಳ್ವನಿಂ ಪೊಗಳ್ವಂ ಬುಧಕಲ್ಪ ವೃಕ್ಷನಂ (ಕೊಲ್ಲಾಶಾ. ೮–೧೬ ; 1147). [ತಕ್ಕು$_{2}$ + ಕೂರ್ವೆ]

ತಕ್ಕೂರ್ವೆಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಘನತೆಯಿಲ್ಲವಾಗು ; ಯೋಗ್ಯವಾದಂದನ್ನು ಕಡೆಗಣಿಸು : ವಿಟನಕ್ಕೆ ತೆರಳ್ವನ್ನವಮಾಂ ಪೊಱಮಟ್ಟೆನೆಂದು ಕೇಳ್ದು ಮಗಲ್ದಿರಲಾಱದೊಂದು ಮೋಹದಿಂ ಬೆಂಬತ್ತಿದ ನಿನ್ನಂ ತಕ್ಕೂರ್ವೆ ಗೆಟ್ಟುಂ ಪೇಟದೆಯುಮಾನೆ ಪಱುವಿಂಗಟ್ಟಿಡನೇ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪೩–೨೨).

[ತಕ್ಕೂರ್ವೆ$_{1}$ + ಕೆಡು$_{1}$]

ತಕ್ಕೆ$_{1}$ 'ತಟ್ಕೆ' ನೋ.

ತಕ್ಕೆ$_{2}$ (ನಾ). ಯೋಗ್ಯಳಾದವಳು ; ತಕ್ಕವಳು : ನಿಮ್ಮಡಿಗಾಹಾರದಾನಂ ಕುಡಲ್ ತಕ್ಕೆನಲ್ಲೆನಾಂ ಸೂಳೆಯಂ (ಜಾವುಂಪು. ೩೮–೩೦).

[ತಕ್ಕ$_{1}$ + – ಎ$_{2}$]

ತಕ್ಕೆ$_{3}$, ಟಕ್ಕೆ$_{1}$, ತೆಕ್ಕೆ$_{2}$ (ನಾ). ದಿಂಬು ; ಒರಗುದಿಂಬು ; ಲೋಡು : ಕಚೇರಿಯ ತುಂಬ ಹಾಸಿದೆ ; ನಟ್ಟನಡುವೆ ಎದುರಿನ ಗೋಡೆಗೆ ಒಂದು ತಕ್ಕೆ (ವೃದ್ಧರಾ. ೯) ; ಹಾಸಿದ್ದ ಹೊಸ ಜಮಖಾನೆಯ ಮೇಲೆ ತಕ್ಕೆಗೆ ಒರಗಿ ಚೆನ್ನಪ್ಪ ಕುಳಿತುಕೊಂಡಿದ್ದ (ಜನಜೀ. ೩೪). **ಟಕ್ಕೆ$_{1}$**: ಮೂರೆಲೆ ಆಟ ಆಡಲು ಕುಳಿತಿದ್ದಾರೆ. ಹತ್ತಿರ ಒಂದೆರಡು ಟಕ್ಕೆಗಳು (ತಿದುಗು. ೪೬). **ತೆಕ್ಕೆ$_{2}$** : ಗಾದಿ ಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸಿ, ಅವರ ತೆಕ್ಕೆಯನ್ನೇ ತಲೆಗಿಂಬುಮಾಡಿ ನಾನು ನನ್ನ ಸಜ್ಜಿಕೆಯನ್ನು ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸಿದೆ (ದೀಪಹ. II, ೧೮೦).

[←ಅರ. ಪಾರ. ಹಿಂ. ತಕಿಯಾ ; ಮರಾ. ತಕಿಯಾ, ತಕ್ಕಾ]

ತಕ್ಕೆಗಟ್ಟು$_{1}$ 'ತೆಕ್ಕೆಗಟ್ಟು' ನೋ.

ತಕ್ಕೆಗಟ್ಟು$_{2}$ (ನಾ). ಅಪ್ಪುಗೆಯ ಹಿಡಿತ; ಆಲಿಂಗನದ ಬಂಧನ: ಬಟ್ಟೆಗರ ಬಗಸೆಗಣ್ಣಂ ಕರೆದು ಸವಿದಕ್ಕೆಗಟ್ಟಿನೊಳ್ಪ್ಪಿಕೆಯೊಳಿಟ್ಟಧರಪಾನವಂ ಕೊಟ್ಟು (ಪದ್ಮರಾ. ೮–೧೧) ; ಪಟುಭಟರು . . . ಸುರಾಂಗನೆಯರ ತೋಳ ತಕ್ಕೆಗಟ್ಟಿನೊಳೊಱಗಿದರು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೨–೬೭).

[ತಕ್ಕೆ$_{1}$ (<ತಟ್ಕೆ) + ಕಟ್ಟು$_{2}$]

ತಕ್ಕೆಗೊಳ್ 'ತಟ್ಕೆಗೊಳ್' ನೋ.

ತಕ್ಕೆಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅಪ್ಪುಗೆಗೆ ಒಳಪಡಿಸು; ತಬ್ಬಿಕೊಳ್ಳು: ಹೊಸಹೊನ್ನ ಬಿಂದಿಗೆದುಂಬಿಯೋಕುಳಿಯ ಇಂದಿಗೆ ಸುಖ ಸಿದ್ಧಿಸಿತೆಂದು ಚೆಲ್ಲಿದರಂದು ಕೃಷ್ಣನ ತಕ್ಕೆಗೊಳಿಸಿ (ಮೋಹತ. ೧೪–೬೯).

[ತಕ್ಕೆಗೊಳ್ (<ತಟ್ಕೆಗೊಳ್) + – ಇಸು$_{3}$]

ತಕ್ಕೆಬೀಳು, ತಳಿಕೆಬೀಳು, ತೆಕ್ಕೆಬೀಳು (ಕ್ರಿ). ತೋಳುಗಳಿಂದ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಅವುಚಿಕೊಳ್ಳು ; ತಬ್ಬು : ನಾನೂ ಅಳುತ್ತ ಅಮ್ಮನನ್ನು ತಕ್ಕೆಬಿದ್ದೆ (ಚಂದುಟ. ೨೦) : ನನಗೆ ಚೆಲೋ ಚೆಲೋ ಗೊಂಬೆ ತಂದಿದ್ದೀಯಾ . . . ಕೊರಳಿಗೆ ತಕ್ಕೆಬಿದ್ದು ಮಗು ಕೇಳಿತು (ಎರಜಿ. ೫). **ತಳಿಕೆಬೀಳು** : ಅವಳು ಕಣ್ತೆರೆದುದನ್ನು ಕಂಡು ವಿದ್ಯೆ ಹಾರಿಹೋಗಿ ಅವಳ ಕೊರಳಿಗೆ ತಳಿಕೆಬಿದ್ದಳು (ಪ್ರೇಮಾಶ್ರ. ೬೦). **ತೆಕ್ಕೆಬೀಳು** : "ಅಪ್ಪಯ್ಯ" ಎಂದು ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳಿಗೆ ತೆಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದು ತಡೆದಷ್ಟೂ ಅವಳಿಗೆ ಅಳು ಉಕ್ಕಿ ಬರುತ್ತಿತ್ತು (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೨೨) ; ಭಯ್ಯಾ ಮಲ್ಲನನ್ನು ತೆಕ್ಕೆಬಿದ್ದು ಅಳಹತ್ತಿದ (ಜೀದಾಸ. ೧೨೬).

[ತಕ್ಕೆ$_{1}$ (<ತಟ್ಕೆ) + ಬೀಳು$_{1}$ (<ಬೀೞ್$_{1}$)]

ತಕ್ಕೆಮುಕ್ಕೆ, ತೆಕಿಮಂಕ್ಕಿ, ತೆಕ್ಕಾಮಂಕ್ಕೆ, ತೆಕ್ಕಿಮಂಕ್ಕಿ (ನಾ). ಬಿಗಿಯಾಗಿ ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ ; ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ತಬ್ಬಿಕೊಳ್ಳುವುದು : ಒಬ್ಬರ ನೊಬ್ಬರು ತಕ್ಕೆಮುಕ್ಕೆಯಲ್ಲಿ ಹಿಚುಕಿ ಅಸುವನ್ನು ಹಿಂಡಲಣಿಯಾದ ವೀರ ರಿಬ್ಬರು ಒಬ್ಬರನ್ನೊಬ್ಬರು ಬಿಗಿದಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಒಬ್ಬರೊಬ್ಬರ ಹೃದಯ ವನ್ನು ಸೂರೆಗೊಂಡರು (ಕವೀರ. ೬೫). **ತೆಕಿಮುಕ್ಕಿ** : 'ತೆಕಿಮುಕ್ಕಿಬೀಳು' ಪರಾ. **ತೆಕ್ಕಾಮುಕ್ಕೆ** : 'ತೆಕ್ಕಾಮುಕ್ಕೆಬೀಳು' ಪರಾ. **ತೆಕ್ಕಿಮುಕ್ಕಿ** : 'ತೆಕ್ಕಿಮಂಕ್ಕಿಬೀಳು' ಪರಾ. [<ತಕ್ಕೆ$_{1}$]

ತಕ್ಕೆಯಿಸು 'ತಟ್ಕೈಸು' ನೋ.

ತಕ್ಕೆವರ್ (ಕ್ರಿ). ಗಂಪುಗೂಡು : ವಾಸವವ್ಯರಿ ಪುತ್ತ್ರ ಮಗುಟ್ದಿನ್ನೊಳೆ ಕೇಳ್ನದಟ್ಟಿ ಪುಟ್ಟೆಯಭ್ಯಾಸನಿಮಿತ್ತದಿಂದಿರದೆ ಬರ್ಕುವೆನುತ್ತಮೆ ತಕ್ಕೆವಂದು ಕೈಲಾಸಮನಂತಮಾಯ್ತೆನೆ ವಿಯತ್ತಳಮಂ ತುಡುಕುತ್ತು ಮಿರ್ಪವೊಲ್ ಭಾಸುರಮಾಗೆ ಸಾಂದ್ರ ಶಶಿಕಾಂತದ ದೇವನಿವಾಸ ಕೋಟಿಗಳ್ (ಕುಸುಮಾ. ೧೧–೧೩೯). [ತಕ್ಕೆ$_{1}$ (<ತಟ್ಕೆ) + ಬರ್$_{1}$]

ತಕ್ಕೈಸು 'ತಟ್ಕೈಸು' ನೋ.

ತಕ್ಕೋಲ$_{1}$ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು. ☞ ತಮಿಳುನಾಡಿನ ಅರಕೋಣದ ಬಳಿಯ ಈಗಿನ ತಕ್ಕೋಲ : ಶ್ರೀಮತ್ ಕನ್ನರದೇವ ಅಟ್ಕೋವದೆ ಚೋಳರಾಜಾದಿತ್ಯನ ಮೇಲೆ ಬನ್ದು ತಕ್ಕೋಲದೊಳ್ಕಾದಿ ಕೊನ್ದು ಬಿಜಯಂಗೆಯ್ಯುತ್ತಿಱ್ದು (ಎಕ. III, ಮಂಡ್ಯ. ४೦–४ : 950).

ತಕ್ಕೋಲ$_{2}$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧದ ವೃಕ್ಷ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ : "ಪಂಚಸುಗಂಧಃ– ಶ್ರೀಗಂಧ, ತಕ್ಕೋಲ, ಜಾಯಿ ಫಲ, ಪದ್ಮಕೇಸರ, ತಾವರೆಯ ಕೇಸರ" (ಒಷಧಿ. ೯೨); ತಾಱೇಕಾಯಿ, ಲವಂಗ, ಚವ್ಯ, ತಕ್ಕೋಲ . . . ಇವಿಷ್ಟನ್ನೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಒಂದು ವರಹ ತೂಕದ ಸಣ್ಣನಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸಿ ಚೂರ್ಣಿಸಿ (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೫೫) ; ಬದರಿ ತಕ್ಕೋಲ ನಾರಿಕೇಳಾಶ್ವತ್ಥ . . . ಭೂರುಹವೃಂದದಿಂ ಪೂಜ್ಯಮಾಗಿರ್ಪ ಆರಾಮಗಳು ಎಸೆವುತಿರ್ದವು (ಕುಚೇಲೋ. ४४) : ಜಂಜೀರ ಮಾಧವೀ ಮಧೂಕ ತಾಲ ತಕ್ಕೋಲ ತಮಾಲ ಹಿಂತಾಳ . . . ಸುಮನಸಭಂತವಾಗಿ

ಶೋಭಿಸುತಲಿತ್ತು (ಪುರಾವಿ. ೯೬). ೨. ತಕ್ಕೋಲವೃಕ್ಷದಿಂದಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ,-ಸುಗಂಧದ ಔಷಧದ್ರವ್ಯ: ಕುಂಕುಮ ಕಸ್ತೂರೀ ಲವಂಗ ತಕ್ಕೋಲವುನಂಕ ವ್ಯಗಾಂಕವಚ್ಛ ಚಂದ್ರಮ ಹಿಮ ಕೃತ್ಪುರವಿಂತದೊಳರೆಗೆ ಗಂಧೋದಕದಿಂ (ಲೋಕೋಪ. ೭-೬). 'ಕಕ್ಕೋಲ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ತಕ್ಕೋಲಕ (ನಾ). =ತಕ್ಕೋಲ೨ ೨: "ತಕ್ಕೋಲ ವೃಕ್ಷದ ಪರಿಮಳದ್ರವ್ಯ" (ಅಮರ. ಟೀಕ). [ಸಂ.]

ತಕ್ಕೋಲಪುಟ್ಟಿ (ನಾ). = ತಕ್ಕೋಲ೨ ೨: "ತಕ್ಕೋಲಂ-ತಕ್ಕೋಲಪುಟ್ಟಿ" (ಓಷಧಿ. ೬೫); "ನಿಷ್ಕುಟಂ - ತಕ್ಕೋಲಪುಟ್ಟಿ" (ಓಷಧಿ. ೯೭).

[ತಕ್ಕೋಲ೨ + ಪುಟ್ಟಿ ?]

ತಕ್ತರೋಹಿತ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: ನೀರು ಕಣಿಗಲು, ತಕ್ತ ರೋಹಿತ, ನೀರುಸಣ್ಣೆಸೊಪ್ಪು (ಮೃಜಿಗಿ. ೬೩-೨೪೧). [Pಇದು 'ತಿಕ್ತ ರೋಹಿತ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ತಕ್ತರೋಹಿತಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: ಮುಳ್ಳುಮುತ್ತಲ, ತಕ್ತ ರೋಹಿತಕ, ರೋಹಿತಕ (ಮೃಜಿಗಿ. ೮-೧೩೦). 'ತಕ್ತರೋಹಿತ' ಪರಾ.

[?]

ತಕ್ರ (ನಾ). (ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗದಷ್ಟು) ನೀರು ಬೆರಸಿ ಕಡೆದ ಮೊಸರು; ಮಜ್ಜಿಗೆ: "ಗೋರಸ ದಂಡಾಹತ ಮಥಿತಾರಿಷ್ಟೋದಶ್ವಿದಾಹ್ವ ಮಂತದು ತಕ್ರಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೨-೧); ಆಲದ ಬೀಟಲನರೆದು ತಕ್ರದೊಳ್ ಕುಡಿಯಲೊಡನೆಯತಿಸಾರರೋಗವಾಗಳೆ ಕಿಡುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೧೧೯); ಕಪಿಯಂ ಗಾಣಿಗ ಪಾವು ಕಾಷ್ಮಜನ ತಕ್ರಂ . . . ಧೂಮಮಂ ನಿಪುಣರ್ ಕಂಡರೆ ಪೋಗರ್ಕೆ (ಸೋಮೇಶ. ೬೮); ಹಾಲೊಡೆಯೆ ಕಡೆದದನು ತಕ್ರವಾಗಿ ಪುದು . . . ಹಳದ ಹೊಸತಾಗಿಪುದು ಬಾಳಿಗಿದೆ ಚಿರಧರ್ಮ (ಮಂಕುಕ. ೨೩೨). [ಸಂ.]

ತಕ್ರತೈಲ (ನಾ). ಮಜ್ಜಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಎಣ್ಣೆ ಮಂತ್ರಿತರ ಔಷಧಿವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ: ತಕ್ರತೈಲ - ಒಂದು ಕೊಳಗ ಮಜ್ಜಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಳ್ಳ ಎಣ್ಣೆಯಂ ಹನಿಸಿ ಪಾನಾಭ್ಯಂಗನ ನಸ್ಯಂಗಳಂ ಮಾಡಲು . . . ವಾತರೋಗ ಸಹ ಗುಣಮಕ್ಕುಂ (ಸಕಪ್ಪ.೦೦೫).

[ತಕ್ರ + ತೈಲ]

ತಕ್ರಬಲಿ (ನಾ). ಮೂಲಂಗಿ, ಈರುಳ್ಳಿ ಹಾಗೂ ಹಸಿಶುಂಠಿಗಳಿಗೆ ಮಜ್ಜಿಗೆ ಅಥವಾ ಹುಳಿ ಹಾಕಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವ್ಯಂಜನ ಪದಾರ್ಥ: "ಮುಲ್ಲಂಗಿ ಮೊದಲಾದವುಳ್ಳಿಯಲ್ಲಂಗಳೊಳ್ ಪುಳಿವೆರಸಲವು ತಕ್ರಬಲಿ [ಪಾಠಾಂ. ತಕ್ರಕಂಬಲಿ, ಸಸ್ಯಬಲಿ]ಗಳಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೬೫-೬).

[ತಕ್ರ + ?]

ತಕ್ರಾರ 'ತಕರಾರು' ನೋ.

ತಕ್ರಾರು 'ತಕರಾರು' ನೋ.

ತಕ್ರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪೊದರು,-ಕಂಟಿ: "ಪಂಚಾಂಗುಲಿ - ಅವ್ವರಣೆ, ತಕ್ರಿ" (ಓಷಧಿ. ೯೩). [?]

ತಕ್ಮೀರು 'ತಕ್ಸೀರು' ನೋ.

ತಕ್ಷ (ನಾ). ೧. ಮರಗೆಲಸ ಮಾಡುವವನು; ಬಡಗಿ. ೨. ಸ್ಥಪತಿ; ಶಿಲ್ಪಿ: ಪವನಂಜಯನೆಂಬ ತುರಂಗರತ್ನದಿಂದಂ ಭದ್ರಮುಖನೆಂಬ ತಕ್ಷನಿಂದಂ . . . ಪದಿನೆಣ್ಬಾಸಿರ್ವರ್ ಮ್ಲೇಚ್ಛರಾಜರಿಂದಂ ನೆಱೆದೈಶ್ವರ್ಯಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೮೧ ವ). [ಸಂ. ತಕ್ಷನ್]

ತಕ್ಷಕ (ನಾ). ೧. ಬಡಗಿ; ಮರಗೆಲಸ ಮಾಡುವವನು: "ವರ್ಧಕಿ ದಲ್ ರಥಕಾರಂ ತ್ವಷ್ಟೃ ಕಾಷ್ಠತಟ್ ತಕ್ಷಕಾಭಿಧಾನಮೆನಿಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೮-೬೩); ತಕ್ಷಕರು, ಚಿತ್ರಕಾರರು, ವೈದ್ಯರು, ಗಾಯಕರು, ಕವಿಗಳು ಎಲ್ಲರೂ ಸೇರಿ, ಆ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು . . . ಒಂದು ಉಜ್ವಲ ಪ್ರಕರಣವನ್ನಾಗಿ ಸಿದ್ದಾರೆ (ಜೀವಸಾ. ೦೦). 'ತಕ್ಷಪತಿ' ಪರಾ. ೨. ಅಷ್ಟಫಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ವಾಸುಕಿಯ ಸಹೋದರ: ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿ ಮೊದಲಾದೆಂಟು ದಿಕ್ಕಿನ ಭೂಮಿಯಂ ಕ್ರಮದಿಂ ಪೊತ್ತು ಅನಂತ ತಕ್ಷಕ . . . ಕಾಲವೆಂಬಷ್ಟಕುಲಫಣಿಗಳಿರ್ಕುಂ (ವಿವೇಕ. ೦೭೭); ಅಗ್ನಿಗೆ ತೃಪ್ತಿಯಾಯಿತು; ಆದರೆ ತಕ್ಷಕನು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಹೊರಟುಹೋದನು (ವಚಭಾ. ೬೪). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಾವು,-ಸರ್ಪ: ತಕ್ಷಕಭೂಷಣ ಪಕ್ಷಿವಾಹನವಿನುತ ದಕ್ಷಶಿಕ್ಷಣನಿಪುಣಜಗದೇಕಶರಣ (ಯುಗಿಳ. ೨೦); ಬೆನ್ನಿನಲ್ಲಿ ಸ್ವಸ್ತಿಕ ಲಾಂಛನ ಉಳ್ಳುದು ತಕ್ಷಕನೆನಿಸಿಕೊಂಬುದು (ವಿಷಚಿ. ೨-೧). [ಸಂ.]

ತಕ್ಷಕಪತಿ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಶಿಲ್ಪಿ: ಕಾಮವೃಷ್ಟಿಯೆಂಬ ಭಂಡಾರಿಗನುಂ ಭದ್ರಮುಖನೆಂಬ ತಕ್ಷಕಪತಿಯುಂ . . . ಆತ್ಮೀಯ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಪರಿಚ್ಛೇದ ಮಾಗೆ (ಆದಿಪು. ೦೫-೩ ವ). [ತಕ್ಷಕ + ಪತಿ]

ತಕ್ಷಕರತ್ನ (ನಾ). [ಜೈನ] ಏಳು ಜೀವರತ್ನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪಿ; ಸ್ಥಪತಿ: ಅನುಸ್ಮರಣ ಮಾತ್ರ ನಿಷ್ಪಾದಿತ ಸಪ್ತತಳಾತಿಪ್ರಾಸಾದಪ್ರಕರನುಮಪ್ಪ ಭದ್ರಮುಖನೆಂಬ ತಕ್ಷಕರತ್ನಮುಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೩ ವ).

[ತಕ್ಷಕ + ರತ್ನ]

ತಕ್ಷಣ$_1$ 'ತತ್‌ಕ್ಷಣ$_1$' ನೋ.

ತಕ್ಷಣ$_2$ 'ತತ್‌ಕ್ಷಣ$_2$' ನೋ.

ತಕ್ಷಣಿ (ನಾ). ಮರವನ್ನು ಕೆತ್ತುವ ಒಂದು ಸಾಧನ; ಬಾಚಿ: "ವಾಸಿ ತಕ್ಷಣೀನಾಮಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೦-೩೬).

[ಸಂ. ತಕ್ಷಣೀ]

ತಕ್ಷೀರು 'ತಕ್ಸೀರು' ನೋ.

ತಕ್ಷೀರುವಂತ (ನಾ). ತಪ್ಪಿತಸ್ಥ; ಅಪರಾಧಿ: ಈ ಇಬ್ಬರು ಚೇಲೇರು ಬಹಳ ತಕ್ಷೀರುವಂತರಿದ್ದಾರೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೫೭).

[ತಕ್ಷೀರು (<ತಕ್ಸೀರು) + -ವಂತ]

ತಕ್ಷೋಪಜೀವ್ಯ (ನಾ). ಮರಗೆಲಸದಿಂದ ಉಪಜೀವನ ಮಾಡುವವನು: ರವಿ ಚಾಪಕ್ಷೇತ್ರದೊಳ್ ನಿಂದೊಡೆ ಧನಪತಿ ಸತ್ಪೂಜಿತಂ . . . ತಕ್ಷೋ[ಪಾಠಾಂ. ಕಷ್ಟೋ]ಪಜೀವ್ಯಂ (ಜಾತತಿ. ೦೭-೦೭).

[ಸಂ. (ತಕ್ಷ + ಉಪಜೀವ್ಯ)]

ತಕ್ಸೀರ್ 'ತಕ್ಸೀರು' ನೋ.

ತಕ್ಸೀರು, ತಕಶೀರು, ತಕ್ಮೀರು, ತಕ್ಷೀರು, ತಕ್ಸೀರ್ (ನಾ). ಅಪರಾಧ; ತಪ್ಪು; ದೋಷ: ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ತಕ್ಸೀರಿನಲ್ಲಿ ಶಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ಪಡೆದು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೦೦); ಕೋರ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾದ ವಿಚಾರಣೆಯಾಗಿ ತಕ್ಸೀರು ರುಜುವಾತ್ವಾದ ಮೇಲೆ ಶಿಕ್ಷೆವಿಧಿಸಬೇಕು (ಸಕತ. ೮೬). **ತಕಶೀರು:** 'ತಕಶೀರುದಾರ' ಪರಾ. **ತಕ್ಮೀರು:** ಮರಣದಂಡನೆ ತಕ್ಮೀರನ್ನು ಮರೆಪಡಿಸುವದಕ್ಕೆ ಇನಾಂ ಕೊಡುವದಾಗಿ ಹೇಳಿದರೆ . . . ಖೈದು ಅಥವಾ ಜುರ್ಮಾನೆ (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೦೮೪). **ತಕ್ಷೀರು:** ಇದು ಹೊರ್ತು ನಮ್ಮಿಂದಾ ಯೇನಾದರೂ ತಕ್ಷೀರು ಆಗಲಿಲ್ಲಾ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೦೦೮); ವಲ್ಲಭಭಾಯಿಯವರು ನ್ಯಾಯಾಧೀಶರ ಮುಂದೆ ಯಾವುದೋ ಒಂದು ತಕ್ಸೀರಿನ ಕುರಿತು ಜೋರಿನಿಂದ ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ರಾಜಪ. ೨೮); ಮುಂದೆ ಅವನು ತಕ್ಸೀರು ನಿರಾಕರಿಸಿದರೆ ಅವನ ಮೇಲೆ ನಿರಾನುಮಾನವಾದ ಪ್ರಮಾಣ ರೂಪವಾಗಿ ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುವದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಅವನ ಕೈ ಉಂಗುರಗಳನ್ನು ಸೆಳಕೊಂಡು ಹಾಜರುಪಡಿಸಿದ್ದಾನೆ (ವಾಗ್ಮೀವಿ. ೦೯೫). **ತಕ್ಸೀರ್:** ಅವರಿಗೆ ತಕ್ಸೀರ್ ವಿಚಾರಣೆ ಮಾಡುವ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು (Magisterial power) ಕೊಟ್ಟಿತ್ತು (ಮಹಾವಂ. II, ೨೬).

[←ಅರ. ಹಿಂ. ತಕ್‌ಸೀರ್; ಮರಾ. ತಕ್‌ಶೀರ್, ತಕ್‌ಸೀರ್]

ತಕ್ಸೀರುದಾರ, ತಕಶೀರಂದಾರ (ನಾ). ಅಪರಾಧಿ; ತಪ್ಪಿತಸ್ಥ: "ಅಪರಾಧಿ, ಪಾತಕಿ; ತಕ್ಸೀರುದಾರ" (Criminal. ಪತ್ರಿನಿ. ೨೭). **ತಕಶೀರುದಾರ:** ಪೈದಿನಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋದ ತಕಶೀರುದಾರನಿಗೆ ಆಸರೆಕೊಟ್ಟರೆ (ಗ್ರಾಮಾಳ. ೧೯೪). [ತಕ್ಸೀರು + – ದಾರ್₄]

ತಕ್ಸೀರುನಾಮೆ (ನಾ). ಅಪಾದನೆಯ ವಿವರಣೆಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಪಟ್ಟಿ. [←ಹಿಂ. ತಕ್ಸೀರ್‌ನಾಮಾ]

ತಖ್ತೆ, ತಃಖ್ತ, ತಃಖ್ತೆ (ನಾ). ಆಯವ್ಯಯ ಮುಂತಾದ ವಿಷಯಗಳ ವಿವರಣೆಯ ಪಟ್ಟಿ,–ವಿವರಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಪಟ್ಟಿ: ಕುಲ್ಲು ಜಮಾಬಂದೀ ಗೋಷ್ವಾರೆ ತಪ್ಸೀಲುವಾರು ಗ್ರಾಮವಾರು ತಖ್ತೆ ಸಹ ತಯಾರು ಮಾಡಿಸಿ (ಮಹಾಪಂ. II, ೬೨): ಲಾಭ ನಷ್ಟಗಳ ತಖ್ತೆಯನ್ನು ಪರಿಷ್ಕಾರವಾಗಿ ತಯಾರಿಸಿ ವಾರ್ಷಿಕ ಆದಾಯವನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯುವ ವಿಧಾನ (ಭಾಗ್ಯಶಿ. ೮೩). **ತಃಖ್ತ:** (ಮೈಗೆಜ್. IV, ೭೮೭). **ತಃಖ್ತೆ:** ಪ್ರತಿ ತಿಂಗಳು ಪಾವತಿಯಾಗತಕ್ಕ ತಲಬುಗಳ ಒಂದು ತಃಖ್ತೆಯನ್ನು ತಯಾರ್ಮಾಡಿ ರವಾನಿಸಬೇಕು (ಗ್ರಾಮಾಳ. ೫); ಮಕ್ಕಳ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯ ತಃಖ್ತೆಯನ್ನು ತಪ್ಪದೆ ಇಡಬೇಕು (ರಂಗಳ. ೮೧).
[←ಪಾರ. ತಖ್ತಃಹ್ ; ಹಿಂ. ತಖ್ತಾ ; ಮರಾ. ತಕ್ತಾ, ತಖ್ತಾ]

ತಗ 'ದಗ' ನೋ.

ತಗಚಿ 'ತಗಚೆ' ನೋ.

ತಗಚೆ, ತಗಚಿ, ತಗಸಿ, ತಗ್ಗಚ್ಚಿ (ನಾ). ೧. ಅಗಸೆ; ಚೊಗಚೆ; ಚಕ್ರಮರ್ದ: "ಏಡಗಜಃ, ಪ್ರಪುನ್ನಾಟಃ, ದದ್ರುಘ್ನಃ, ಚಕ್ರಮರ್ದನಃ– ಈ ೪ ತಗ(ಚೆ)ಟೆ" (ಹಲಾಯು. ೧೦೦–೪೬೫); ನೆಗ್ಗಿಲ್ ತಗಚೆ ನಿದಿಗ್ಧಿಕೆ ತಗ್ಗಿಯಪಾಮಾರ್ಗದೊಡನೆ ಬೆರಸಿದುದಂ . . . ಕುಡಿಸೊಗ್ಗಿಸಿದಂಬಿಲದೆ ಬೇದುಗಟ್ಟು ವಿಷಘ್ನಂ (ಖಮುದ. ೧೬–೭೪); ತಗಚೆ, ತಾಕೋಟೆ (ಮೈಜಿಗ. ೫೪–೧೦೯೫). ೨. ಹಿಪ್ಪನೇರಳೆ ಅಥವಾ ಉಪ್ಪುನೇರಳೆ ಗಿಡ: (ಕ). **ತಗಚಿ:** ೧. "ಪ್ರಪುನ್ನಾಟಃ, ಏಡಗಜಃ ದದ್ರುಘ್ನಃ, ಚಕ್ರಮರ್ದಕಃ, ಪದ್ಮಾಟಃ, ಉರಣಾಕ್ಷಃ, ಈ ೬ ತಗಚಿ[ಪಾಠಾಂ. ಚೆ]" (ನಾಚಿರಾ. ೧೧೨); ಮುತ್ತುಗ ತಗಚಿ ಯಗಚಿ . . . ಮೊದಲಾದ ಗಗನವಂ ತುಡುಕುವ ವೃಕ್ಷಂಗಳ್ (ಸಾಗಂಧಿ. ೫೪–೬). **ತಗಸಿ:** ೧. "ಪ್ರಪುನ್ನಾಟಮಮೇಡಗಜಂ ಕಪಿತ್ಥಪರ್ಣಾಖ್ಯೆ ತಗಸಿ (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೬–೨೦). 'ಕೋಲ್ಯಗಸಿ' ಪರಾ. **ತಗ್ಗಚ್ಚಿ:** ೧. "ಪ್ರಪುನ್ನಾಟಃ, ಏಡಗಜಃ, ದದ್ರುಘ್ನಃ, ಚಕ್ರಮರ್ದಕಃ, ಪದ್ಮಾಟಃ, ಉರಣಾಕ್ಷಃ–೬ ತಗಚೇ ಗಿಡದ ಹೆಸರುಗಳು, ತಗಚಿ, ತಗ್ಗಚ್ಚಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೮).
[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಕರೆ ; ಮಲ. ತಕರ ; ತೆಲು. ತಗರ್ಚೆ, ತಗಿರ್ಸ, ತಗಿರಿಸ]

ತಗಟ (ನಾ). ಜರತಾರಿ ರೇಷ್ಮೆ: ಪಟ್ಟಸಾಲೆಯೊಳು ಮೇಲ್ಕಟ್ಟು ಲಕ್ಷಾವೆ ಬಾಳ್ವದು ಪಟ್ಟೆಮಂಚಕೆ ವಜ್ರದಾ ದಟ್ಟಿತವಾದ ಕಾಲ್ಗಳೂ ವಟ್ಟಿದ್ದಾ ಸೂವರಳೆ ಸುಪ್ಪತ್ತಿಗೆ ತಗಟ ತಲೆದಿಂಬು ಕಟ್ಟಿದಾ ಮುತ್ತಿನಾ ಗೊಂಚಲು (ಶ್ರೀಕೃಪಾ. ೨೫). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಕಟ; ತೆಲು. ತಗಟ]

ತಗಟೆ 'ತಂಗಡಿ' ನೋ.

ತಗಡತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ: ತಗಡತಿ, ಹರಿಯಾಗೆ, ಮೈಸಾಲೆ (ಮೈಜಿಗ. ೫೦–೧೦೦೦). [?]

ತಗಡು (ನಾ). ೧. ತೆಳುವಾಗಿ ಬಡಿದ ಲೋಹದ ಹಾಳೆ,–ಹಲಗೆ,– ಫಲಕ: ಬಿಳಿಯ ಕಬ್ಬಿನ ಜಂತೆಯೊತ್ತಿನೊಳು ಕೇತಕೀದಳದ ತಗಡವಕೆ ಮುಡಿವಾಳದ ಹೊದಕೆ (ಸೋಮಚ. ೧–೧೦೦); ಕಪ್ಪುರವಳಿಕಿನ ತಗಡಿಂದೆ ಮಾಡಿದಂತಿರೆ ಕಂಪಂ ತಳೆದ ಬಿಳಿಯೆಲೆಯನಂಬುಜದಳದಿಂ ಪುದಿವಂತೆ ಪಿಡಿದು ಸುರಸತಿಯಿತ್ತಳ್ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೦೩–೦೩೭); ರವಿಯ ತಗಡೆನೆ ತೆಳತವಾಯುಧನಿವಹ (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ೯–೭೦); ತಿಂಗಳ ತಂಗದಿರನು ತಗಡನು ತಳೆದಂಗಜನೆಂಬ ಸೊನ್ನಾರಿ ಹಿಂಗದೆ ಮಾಟುವನೆನೆ ಪಚ್ಚೆಗರ್ಪುರದಂಗಡಿ ಯುದಟಿಗೊಳೊಪ್ಪಿದವು (ರಾಮವಿ. ೩–೬೫): ತಪ್ತಕಾಂಚನದ ತಗಡಿನಲ್ಲಿ ಬರೆದಂಥ ಜಂತ್ರದಂತೆ (ಅರಳು. ೪೯–೧೧). ೨. ಕುಂದಣದ ಹರಳುಗಳ ಕೆಳಗೆ ಜೋಡಿಸಿದ ಹೊಳಪಿನ ವರ್ಣ,–ರೇಕು: ಹೊನ್ನ ತಗಡ ಮೇಲೆ ಹೊಳೆವ ಮಾಣಿಕವು ತೆರ್ಬೊನ್ನೊಳಗತಿ ರಂಜಿಪುದೆ (ನೇಮಿಸಂ. ೧೧–೧೪೫): ಕುಂದಣದ ತಗಡಿಗಕ್ಕರ ತಾಗಿ ರಕ್ತೆಯಾದಂತೆ (ಭರತ. ೭೨–೯). ೩. ಕನ್ನಡಿಯ ಹಲಗೆ; ಕನ್ನಡಿಯಂತಿರುವ ಲೋಹದ ಫಲಕ: ತಗಡಿನೊಳಗೆ ತೋರ್ಪ ಛಾಯಾಪ್ರತಿಮೆಯೊ ಹಗಲಲ್ಲಿ ಬೆಳುದಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಸೊಗಸುವ ಛಾಯಾಪುರುಷನೊಯೆಂಬಂತೆ ಬಗೆಗೊಳಿಸುವುದಾತ್ಮರೂಪು (ಭರತ. ೧–೧೧೧). ೪. ಜರಿ; ಜರತಾರಿ; ಕಲಾಬತ್ತು: ಹೇಮವರ್ಣದ ತಗಡಿನುಡಿಗೆಯ ಹೇಮಕೊರಳಿನ ಸೊಗಸು ಮಿಗಲು (ಸಂಭಪ. ೮–೯೮); ಹಳದಿ ಪೊಪ್ಪಳಿ ಚಂದ್ರಗಾವಿ ಬೊಂಬೆಯ ಬಣ್ಣ . . . ಹೊನ್ನ ತಗಡಿನ ಬಿಳುವಟ್ಟೆ ನಾನಾವರ್ಣದ ಜವಳಿಯ ಮಳಿಗೆಗಳೆಸೆದುವು (ಕಂನವಿ. ೬–೭೧). ೫. ದಟ್ಟಣೆ; ಸಾಂದ್ರತೆ; ಸಂದಣಿ: ಒಗುಮಿಗೆಯ ಪರಿಮಳದ ಕಂಪಿನ ತಗಡ ತೆಕ್ಕೆಯ ಬೀದಿವರಿಗಳ . . . ಸೊಗಸ ಸೇರಿಸಿ ಮಂದಮಾರುತನಪ್ಪಿದನು ಮಗನ (ಕುಮಾವ್ಯಾಆ. ೧೦–೪೩). 'ತಗಡುಗತ್ತಲೆ' ಪರಾ.
[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಕಟು ; ಮಲ. ತಕಡು, ತಕಿಡು ; ತುಳು. ತಗಡ್ ; ತೆಲು. ತಗಡು. / ಮರಾ. ತಗಡ್, ತಕಟ್]

ತಗಡುಗತ್ತಲೆ (ನಾ). ದಟ್ಟವಾದ ಕತ್ತಲೆ: ಅಂಡಲೆಯ ಬಲುನಿದ್ರೆ ನಳಿನಭವಾಂಡಭವನದ ತಿಮಿರರಕ್ಕಸಿ ಚಂಡಕರದೀಪವನು ಮಲಗಿಸಿ ಮಹಿಯ ಮಂಚದಲಿ ಮಂಡಿಸಿದಳೆನೆ ತ[ಪಾಠಾಂ. ನಲ]ಗಡುಗತ್ತಲೆ ಚಂಡಿಸಿತು ತತ್ಸಮಯದಲಿ (ತೊರರಾ. ೫–೨–೨).
[ತಗಡು + ಕತ್ತಲೆ₁ (<ಕಟ್ಟಲೆ)]

ತಗಡುನ್ನಾಡು (ನಾ). ಒಂದು ನಾಡಿನ ಹೆಸರು: ಮಣಿಯಾಚಾರಿಯ ಅಟಿಯ ಪಾಲ್ಪಡುವಿನ ಚೋಳಾಚಾರಿ ತಗಡುನ್ನಾಡ ಪೊಲ್ಲೆಯೂರ ತುಱುವಿ ಕಳ್ಳಕ್ಕೊಣ್ಣುಪೋಗೆ . . . ಇಱಿದು ಸಗ್ಗಸ್ತನಾದಂ (ಎಕ. X, ಕೋಲಾರ. ೧೪–೫ ; 1035). [ತಗಡು₀ + ನಾಡು]

ತಗಡುರಿ (ನಾ). ದಟ್ಟವಾದ ಉರಿ: ಕನಲಿ ಫಲುಗುಣನಾದಡಿದ ಕೊಳ್ಳಿನುತ ಕೊಳ್ಳಿಯೊಳಿಟ್ಟನಗ್ನಿಯ ನೆನೆದು ಮಂತ್ರಿಸಲುರಿಮುಖದ ಕಾರ್ಬೊಗೆಯ ಮೊಬ್ಬಿನಲಿ ಹೊನಲುಗಿಡಿಗಳ ತಗಡುರಿಯ ಕೊಂಡಿ[ಡ]ನಲಿ ಮುತ್ತಿತು ರಥವನಾತನ ಧನುವನಾತನ ತನುವನು (ಕುಮಾವ್ಯಾಆ. ೧೧–೩೩).
[ತಗಡು + ಉರಿ₂]

ತಗಡೂರ್, ತಗಡೂರು (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಪೊಂಕುನ್ನದ ಬಾರಾನ್ದರವಯ್ಯ ತಗಡೂರ ಕೆಳೆಯ ಕಾಳೆಗದೊಳೆ ಬಸವಯ್ಯನ ಮುನ್ದೆ ಕಾದಿ ಸತ್ತು (ಎಕ. X, ಬಾರಿಂಗ್. ೬೪–೩ ; ಸು. 950). **ತಗಡೂರು:** ತಗಡೂರು ಸ್ಥಳದ ಬದಣೆವಾಳ ಕಾಲುವಳ್ಳಿ (ಮೈಆರಿ. ೦೯೪೭, ೧೮–೬ ; 1488). [ತಗಡು₀ + ಊರ್₃]

ತಗಡೂರು 'ತಗಡೂರ್' ನೋ.

ತಗಣ (ನಾ). [ಛಂದ] ಅಕ್ಷರಗಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಎರಡು ಗುರು ಮತ್ತು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಲಘುವಿರುವ ಗಣ (– – ∪): ತಗಣಾಂಬರ ಜಗಣಾರ್ಕಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೬. ೦–೩೫). [ತ₁ + ಗಣ]

ತಗಣೆ 'ತಗುಣೆ' ನೋ.

ತಗಣೆ 'ತಗುಣೆ' ನೋ.

ತಗತು₁ (ನಾ). ಕಲಾಬತ್ತು; ಜರತಾರಿ: ಚಿನ್ನದೆಳೆ ಮುಂಡಾಸನವ ಸಿರದಿಯಾಂತು ಧವಲಾಂಬರದ ತಗತಿನಂಗಿಯ ತೊಟ್ಟು ಸಂತಸದಿ ವಸುಮಯದ ಪಚ್ಚಡಂಗಳ ಪೊದೆದು (ನವಮೋ. ೨–೪೪). [<ತಗಡು]

ತಗತ್ತು₂ 'ತಕತತ್ತು' ನೋ.

ತಗಪಡು (ಕ್ರಿ). ಅಡ್ಡಿಮಾಡಲ್ಪಡು ; ನಿರ್ಬಂಧಕ್ಕೊಳಗಾಗು : ಭೋಗತೃಷ್ಣೆಯನುಱಿದ ಕಿಱುಗೂಸುಗಳುಂ ಕೌಮಾರ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳುಂ ಕಟ್ಟುಂ ಪಟ್ಟುಂ ತಗಪಟ್ಟುಂ ಸೆಱೆಯೊಳಿರ್ದುಂ ಅಳಲದೆ ಬೇಸಱದೆ ಮುನಿಯದೆ ಕಾಯುಕ್ಲೇಶಮುಂ ಪರವಶತೆ ಮಾಟ್ಟವರುಂ ನೀಚದೇವರಾಗಿ ಪುಟ್ಟುವರು (ಪ್ರಾವಶಾ. ೪೮-೦೪). 'ಅಗಪಡು' ಪಠಾ. [< ತಗೆ + ಪಡು₁]

ತಗಪ್ಪು 'ತಗೆಪ್ಪು' ನೋ.

ತಗಬೊಗರಿ(ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಬುಗುರಿ; ಪೊಂಬುಗುರಿ: ಅಂಗಜನಮಳ್ಳುಡಿಗಳ ಬೆಳಗಾಯ್ಗಳ ತೇಂಗಾಯ್ಗಳ ತ[ತ]ಗಬೊಗರಿಗಳವಱ ಪಿಂಗಡೆಗೆಲ್ವ ಕುಚದ ಕೋಮಲೆಯರ್ ತೊಳಗಿದರಂತಲ್ಲಿ (ಜಯುಕಾ. ೦೪-೨೬).

[ತಗ₀ (P ← ತಮಿ. ತಙ್ಕ=ಚಿನ್ನ, ಅಪರಂಜಿ) + ಬೊಗರಿ]

ತಗರ್₁, ತಗುರು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಡೆ; ಅಡ್ಡಗಟ್ಟು ; ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸು ; ನಿರೋಧಿಸು: "ತಗರ್–ಗತಿಬಂಧನೇ (ನಿಲ್ಲಿಸು) ಅಜಭೇದೇ ಚ (ಟಗರು)" (ಶಮಧಾ) ; ಪೋ ಪೋಗಲೆಂದೊಡದುತ್ತುಂ ಪರಿತಂದು ತಾಗಿ ತಗರ್ದಂ [ಪಾಠಾಂ. ತಗೆದಂ, ತೆಗೆದಂ]ಗಂಗಾಸುತಂ ಭೀಮನಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೧೧) ; ತಂತಮ್ಮ ವಿಷಯಂಗಳಿಗೆ ಪರಿಯಲೀಯದೆ ತಗರ್ದು . . . ಚತುರ್ವಿಧಾಹಾರಮಂ ಅಷ್ಟಮಿ ಪರ್ವದಿನಂಗಳೊಳು ತೊಱೆವುದು (ಪಶಾರ. ೬೩೨-೧೦); ವ್ರತಸಮಿತಿ ಗುಪ್ತ್ಯಾದಿಗಳಿಂ ಕರ್ಮಗಳುಂ ತಗರ್ವುದು ಸಂವರತತ್ತ್ವಂ (ಶಾಸ್ತ್ರಟೀ. ೧೦೩-೦). ೨. ನಿಲ್ಲು; ಅಡ್ಡಿಗೊಳಗಾಗು; ನಿರ್ಬಂಧಿತವಾಗು: ಸುದತೀವಕ್ತ್ರಸುಧಾಂಶುದರ್ಶನದೊಳಾತಂಗೆಂದು ಕಾಮಾಂಧಕಾರದ ಪೆರ್ಚಾಯ್ತು ಮನಶ್ಚಕೋರಿಯ ರತಂ[ತರಂ]ಗಾಂಭೋಧಿಯಾಗಳ್ ತಗರ್ದು ಬಲ್ಸೋದ ಪೊದಳ್ದು ಪೊಣ್ಮಿತು (ವೀರವಿ. ೬-೪೮). **ತಗುರು :** ೧. ಆತು ತಗುರೊಮ್ಮೊಮ್ಮೆಗಂ ಪವನಸೂನು ಸಂಘಾತ ತಪ್ಪಿಸಿ ಪೊಯ್ದು ಕುರುನೃಪಂ ಮತ್ತರದೊಳೀತ ಪೊಯ್ವನು ಬೀಳು ಬೀಳೆನುತಲದ ಬೀಯಮುಮ್ಮಳ್ವನಾ ಕುರುಪತಿ (ತುರಂಗ. ೬೩-೪೧). [?]

ತಗರ್₂, ಟಗರು, ತಗರು (ನಾ). ಗಂಡುಕುರಿ ; ಮೇಷ : "ತಗರ್– ಗತಿಬಂಧನೇ (ನಿಲ್ಲಿಸು) ಅಜಭೇದೇ ಚ (ಟಗರು)" (ಶಮಧಾ); ಮೂಗುಚೆಱದೆಮ್ಮೆ ಪೋರಿಯುಂ ಪೆಱಮೆಟ್ಟದ ತಗರುಂ ತಾಗುವಂತೆ . . . ಪೆಣೆದಿಱಿವ ಪದದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೮೨ ವ) ; ಕೊಣಕಿಟ್ಟು ತಗರೆರಡುಂ ತಮ್ಮೊಳ್ ತಾಗಿ ಕಿಡಿಗುಟ್ಟಿದಂತಾಗೆ ಪೋರುತ್ತಿರೆ (ಪಂಚತಂ. ೬೨-೧೩): ತಗರ್ ತಗರೊಳ್ ಮಲ್ಲರ್ ಮಲ್ಲರೊಳ್ ತಾಗುವಂತೆ ಕಿಚ್ಚುಂ ಕಿಡಿಯುಮಾಗಿ ತಂತಮ್ಮೊಳ್ ತಾಗಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೮೬) ; ಇಂಗುಳದ ಪಣ್ . . . ಲೊಕ್ಕಿಯ ಪರ್ಣಂಗಳ ರಸದಿಂ ನಸ್ಯಂ ಕಂಗಳೊಳೆಚ್ಚಲ್ಕೆ ತಗರ ವಿಷಮುಂ ಕಳೆಗುಂ (ಖಮದ. ೦೩-೭೭). **ಟಗರು:** ಪುರಾಣವೆಂಬುದು ಪುಂಡರ ಗೋಷ್ಠಿ ತರ್ಕವೆಂಬುದು ಟ[ಪಾಠಾಂ. ತ]ಗರ ಹೋರಟೆ (ಅವಚಂ. ೦೦೩-೪೬೩); ಟಗರಿನ ಹೋರಾಟದಂತೆ . . . ತಾನು ಹಿಡಿದುದ ಬಿಡದೆ ಹೋರಾಡುವುದೇ ತರ್ಕಮರ್ಕಟ ವಿಧಿ (ಸಿದ್ಧೇವ. ೧೮-೪೩ ಟಿಪ್ಪಣಿ) : ಎಳ್ಳೊ ಹೊಲ್ದಾಗೆ ಎಳೆ ಟಗರಾ ಸಾಕಿ (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೩೨). **ತಗರು:** ತಗರಿನ ಬಲಿದ ಕೊಂಬಂ ತನ್ನೆಡದ ಕೈಯಲಿ ಪಿಡಿದುಕೊಂಡು (ಬಸಪು. ೨೯-೪) ; ತಗರು ಮುಳಿದಾರಿದರೆ ತೊಳಸು ತೆಗೆದು ಜೀವಿಸಲಱವುದೇ (ಕುಮ್ಮಾಕ. ೧೦-೪೩) ; ತಗರು ಸಿಪಿಲೆ ಕೋಳಿ ಕಾಳಗಗಳು (ಕಂಸವಿ. ೬-೦೯೭) ; ತೊಗರೆಯ ತೊಗೆ ಲೇಸು ತಿಗುರಿಗೆ ಪೊಳೆ ಲೇಸು ತಗರ ಹಿಂಗಾಲ ಸತು ಲೇಸು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೭೨೨).

ತಗರ ಕಾಳಗ = ಟಗರುಗಳನ್ನು ಹುಂದಿದುಂಬಿಸಿ ಹೋರಾಟ ಮಾಡಿಸುವ ಒಂದು ಪಂದ್ಯ,–ಜೂಜು : ತಗರ ಕಾಳಗ ಮದಕರಿಗಳ ಹೋರಾಟ . . . ಸೊಗಸ ಬೀಱುದುದೊಲಗದೆ (ಕಂಸವಿ. ೨೦-೪೪).

[ದೇ.ಶ ತಮಿ. ತಕರ್ ; ತುಳು. ತಗರು, ಟಗರ್ ; ತೆಲು. ತಗರು]

ತಗರ₁ 'ತವರ' ನೋ.

ತಗರ₂(ನಾ). ಸುವಾಸನೆಯಾದ ಬಿಳಿಯ ಹೂವುಗಳನ್ನು ಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ನಂದಿಬಟ್ಟಲು ; ನಂದಿವರ್ಧನ : "ನಂದಿವಟ್ಟಮದು ತಗರ ಸಂಜ್ಞೆಕಂ ತಾನಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೮-೩೩) ; "ನಮ್ರಂ – ತಗರೆ, ನೀರುಮಂಜಿ" (ಒಷಧಿ. ೮೩) ; ತಗರಂ ಕೊಳ್ಳುಳಿ ನುಗ್ಗಿ ಕಗ್ಗೊಱಲೆ ಕೊಟ್ಟಿಲ್ . . . ಪುತ್ತಿನ ಮಣ್ಣುಮಂ ಕದಡಿ ಕಾಸಿಟ್ಟೆಯ್ದೆ ಪೊಯ್ಯುವ ಬಾವುಗಳುಂ ತೀರ್ಗುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೨೧೦) : ತಕ್ಕೋಲ, ಶ್ರೀಗಂಧ, ತಗರ, ಲಾವಂಚ, ಸಿವನ್ನಿಯ ಬೇರು . . . ಚೂರ್ಣಿಸಿ ಹಾಕಿ (ವೈದ್ಯಸಾ. I, ೪೦೫) ; ಸಿಂಧುವಾರ ತಗರ ಮೊದಲಾದ ಲತಾವಿಶೇಷಂಗಳು ಕೊಂಬೆಗಳಂ ನೆಡಲು ಹುಟ್ಟುವವು (ಸೌಗಂಧಿ. ೪೨೫-೧೦). [ಸಂ.]

ತಗರಪುರ (ನಾ). ಒಂದು ಪಟ್ಟಣದ ಹೆಸರು. P ಈಗಿನ ಆಂಧ್ರ ಪ್ರದೇಶದ ಬಳಿ ಉಸ್ಮಾನಾಬಾದ್ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ತೇರ : ಮಹಾಸಾಮಂತಾಧಿಪತಿ ತಗರಪುರ ಪರಮೇಶ್ವರ ಸಿಲಾಹಾರ ನರೇಂದ್ರ (ಇಇ. V, ೨೬೮-೨ ; 1026). [ತಗರ? + ಪುರ₃]

ತಗರಬುಗರಿ 'ತಗರುಬೊಗರು' ನೋ.

ತಗರಸನ್ನೆ (ನಾ). ಹತ್ತು ಬಗೆಯ ಲೆತ್ತದ ಆಟಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು (?) : ಆರಿದಿರಾದೊಡಾಡಿದಪೆನೆಕ್ಕಡಿಯ ಪಡೆ ಪಂಚಬಾಯುಮಂ ವೀರವಿಳಾಸಮಂ ತಗರಸನ್ನೆಯನ್ನೆದೆರಡಂ ನೆಗಟ್ಟ ಚೌಸಾರಿಯುನಾಱು ಪನ್ನೆರಡನೊಪ್ಪುವ ರಾಜಕುಮಾರನಂ ಮಹೋದಾರವನೊಡ್ಡಿ ದೊಡ್ಡನೆನುತೆನ್ನನವಂ ಕಡುಪಿಂ ಕೆರಳ್ಚಿದಂ ಇವು ಮೊದಲಾಗಿ ಪತ್ತು ವಿಧದ ನೆತ್ತವನಾಡುವೆನೆಂದೆನ್ನಂ ಕೆರಳ್ಚಲ್ (ದಶಕು. ೮-೯೨). [?]

ತಗರಿ (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ಬಾಲದ ಕೆಳಗಿನ ಭಾಗ : "ಬಾಲದ ಕೆಳಗು ತಗರಿಯೆಂಬ ಪೆಸರಕ್ಕುಂ" (ಅಶ್ವಶಾ. ೮೯-೧೦). [?]

ತಗರು 'ತಗರ್₂' ನೋ.

ತಗರುಬಿಗುರು 'ತಗರುಬೊಗರು' ನೋ.

ತಗರುಬೊಗರು, ತಗರಬುಗರಿ, ತಗರುಬಿಗುರು (ನಾ). ೧. ಕಪಟ; ಮೋಸ ; ಬೂಟಾಟಿಕೆ : ಬೇಟಪೂರ್ವಕಳಲ್ಲಿ ಪುರ್ಬಿನಾಟಪೂರ್ವಕಳಲ್ಲಿ . . . ತಾಟೊಟು ತಗರುಬೊಗರು ಟಕ್ಕುಟೌಳಿಯೆಸಗುವ ಕೋಟಲೆ ಸಾಕು ದಮ್ಮಯ್ಯ (ಗೀತಗೋ. ೨೬). **ತಗರಬುಗರಿ:** ೧. ತಗೀರಿ, ತಗೀರಿ, ನೋಟಿನ ಕಟ್ ತಗೀರಿ . . . ಸುಂಕಿ ತಗರಬುಗರಿ ಒಡಿಬ್ಯಾಡಿ ಬುದ್ದಿ (ಕಳಾರ. ೦೫೦). **ತಗರುಬಿಗುರು :** ೨. ತಬ್ಬಿಬ್ಬು ; ಗೊಂದಲ : ಸೇರೆಗಾರ ಕೇಳಿದ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ಸಾಬ್ರು ಎಂಥೆಂಥ ಜಟಿಲ ಉತ್ತರ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು ಎಂದರೆ ಅವುಗಳ ವಿದ್ವತ್ತಿಗೇ ಚೀಂಕ್ರ ತಗರುಬಿಗುರಾಗಿ ಮಾರುಹೋಗಿ , . . ಒಪ್ಪಿಗೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದನು (ಮಲೆಮ. ೭೫೨). [?]

ತಗರೆ (ನಾ).=ತಗರ₂ : ಗಂಧ ತಗರೆಯ ಮೂಲ . . . ತಂದು ಶಂಖಿನಿ ಜಾತಿ ಪೆಣ್ಣಿಗೆ ಕೊಡಲು ತಾ ವಶ್ಯ (ಕಕ್ಕೋಕ. ೫-೩೩) [< ತಗರ₂]

ತಗರೆನಾಡು 'ತಗಂರೆನಾಡು' ನೋ.

ತಗರೇಱು (ನಾ). ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದ ಒಂದು ಪಟ್ಟು; ತಗರಿನಂತೆ ಮೇಲೇರುವುದು (?) : ಲಾಗಿನಲಿ ಬವರಿಯಲಿ ಒಡಮುಱದಾಗಿನಲಿ ತಗರೇಱನಲಿ ಮೈಲಾಗಿನಲಿ ತೆಕ್ಕೆಯಲಿ . . . ಗೆಲುಸೋಲುಗಳ ಬಗೆ ಸಂದೇಹವಾಗಿರೆ ಭೀಮ ಜೀಮೂತಗಳು ಹಳಚಿದರು (ಕುಮ್ಮಾವಿ. ೬೨೪. ೪-೭೬). [ತಗರು(< ತಗರ್₂) + ಏಱು₆ (< ಏಱ್₆)]

ತಗರ್ತಲೆಯ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಣ : ನೆಱದು ನಿರ್ವಾಯಂ ನರುಮಾಯಂ ಮುಮ್ಮೊನೆ ನೆರೆಕೆ ನಾರಾಚಂ ಕೆಗರ್ತಲೆಯುಂ ನೆಱನಾರಿ[ವ]ಕಣೆಗೆಲೆಯುಂಬು ಕಕ್ಕಂಬು ಕೆಲ್ಲಂಬು ಮೊನೆಯುಂಬು . . . ಸಾರ್ದು ಸಾರ್ದೆಚ್ಚೆಚ್ಚು ಕಾದಿದರತಿರಥರೊಂದು ಜಾವಂ (ಪಂಪಭಾ. ೦೪-೩೯). [?]

ತಗರ್ತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು. P ಈಗಿನ ಸಾಗರ ತಾಲೂಕಿನ ತಗರ್ತಿ: ಮುದನು ತಗರ್ತ್ರಿ ಕೊಠೆಯ ಹತ್ತಿ (ಮ್ಯಆರಿ. ೦೯೨೯, ೦೩-೪; 12ನೆಯ ಶತ). 'ತಾಗರತಿ' ಪರಾ. [?]

ತಗರ್ದಲೆಯ (ನಾ). ಟಗರಿನ ತಲೆಯುಳ್ಳವನು; "ದಕ್ಷಬ್ರಹ್ಮ" (ಪ್ರಭಣ್ಣ). [ತಗರ್$_2$ + ತಲೆ$_1$ + – ಅ$_7$]

ತಗರ್ದೇರ (ನಾ). ಟಗರನ್ನು ವಾಹನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು; ಅಗ್ನಿ: "ಅಗಿನಿ ಮರಗೂಟಂ . . . ತಗರ್ದೇರ ಪೊಗೆವಟಯಿಗೆಯನು ಕಾರ್ವಟ್ಟೆಗನಿಪೆಯ್ದೆ ಯನಲನ ನಾಮಂವು" (ಶಬ್ದ ಮ ಂ. ೦೩) ; ತಗರ್ದೇರಂ ನೇಣ್ಗೆಯ್ಯಂ ಮುಂತಪ್ಪರ್ ದೆಸೆವಳರಾದರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೧೦-೩).
[ತಗರ್$_2$ + ತೇರ್$_2$ + – ಅ$_7$]

ತಗರ್ವೆಣಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಟಗರುಗಳನ್ನು ಕಾದಾಡಿಸು; ಟಗರಿನ ಕಾಳಗವನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸು: ತಗರ್ವೆಣಗಿಸುವ ಸಿಪಿಲೆಗಟ್ಟುಸುವ ಕೋಳಿಗಾಳಗವ ಕಾದಿಸುವ . . . ರಾಜಪುತ್ರರ (ಜೈಮಿಭಾ. ೬-೩೯). [ತಗರ್$_2$ + ಪೆಣಗಿಸು]

ತಗಲ್$_1$ 'ತಗುಳ್$_1$' ನೋ.

ತಗಲ್$_2$ 'ದಗಲು' ನೋ.

ತಗಲ (ನಾ). ಮೋಸಗಾರ; ವಂಚಕ; ದ್ರೋಹಿ: ಜಸವಂತಸಿಂಗನು ತಗಲನಿದ್ದರಂತೂ ನೆಟ್ಟಗೆ ಆಯಿತು (ಕಮಲ. ೨೦); ಈಕೆಯು ನಖಶಿಖಾಂತ ತಗಲಳಿರುವಳೆಂದು ತಿಳಿದು ಆಕೆಯು ಹೆರಳು ಹಿಡಿದು ದರದರ ಎಳೆಯ ಹತ್ತಿದನು (ತುಳಸಿ. ೦೫೯). [ತಗಲು$_3$ (<ದಗಲು) + – ಅ$_7$]

ತಗಲಿಸು 'ತಗುಳಿಸು' ನೋ.

ತಗಲು$_1$ 'ತಗುಳ್$_1$' ನೋ.

ತಗಲು$_2$ 'ತಗುಳ್$_2$' ನೋ.

ತಗಲು$_3$ 'ದಗಲು' ನೋ.

ತಗಲುಗಾರ (ನಾ). ವಂಚಕ; ಠಕ್ಕ: ತಗಲುಗಾರನಿಗೆ ಬಗಲ ಮೇಲೆ ಜ್ಞಾನ (ಗಾದೆ). [ತಗಲು$_3$ (<ದಗಲು) + – ಗಾರ (<–ಕಾಱ)]

ತಗಲುತನ (ನಾ). ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆ; ಮೋಸಗಾರಿಕೆ: ಅವನ ತಗಲುತನವನ್ನು ಬೈಲಿಗೆಳೆಯುವುದು ಬಿಗಿಯಲ್ಲ (ಕಮಲ. ೨೦).
[ತಗಲು$_3$ (<ದಗಲು) + – ತನ]

ತಗಲುಬೇರೀಜು (ನಾ). ಲೆಕ್ಕಮಾಡುವಾಗ ತಪ್ಪಾಗಿ ಕೂಡಿಸುವುದು; ತಪ್ಪು ಸಂಕಲನ: ಕುಳಗಳು ಆಗಾಗ್ಗೆ ಒಯ್ದು ರಕಮುಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟು ಗೂಡಿಸುವಾಗ "ನಾಲ್ಕೂ ಎರಡೂ (ಕೂಡಿ) ಎಂಟು" "ಎಪ್ಪತ್ತೇಳೂ ಆರು ಕೂಡಿ ಎಂಬತ್ತಾರು" ಹೀಗೆ ತಗಲುಬೇರೀಜು ಮಾಡುವರು (ಗುರುಪ . ೪). [ತಗಲು$_3$ (<ದಗಲು) + ಬೇರೀಜು]

ತಗಲುಮೊಳೆ (ನಾ). ಉಡುಪು ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ತಗಲು ಹಾಕು ವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಳವಡಿಸಿದ ಮೊಳೆ: ಅವರು ರುಮಾಲನ್ನೆತ್ತಿ ಸಪ್ಪೆಂಡಿನ ತಗಲುಮೊಳೆಯ ಮೇಲೇರಿಸಿದಾಗ (ವಿಮೋಚ. ೦೮೦).
[ತಗಲು$_1$ (<ತಗುಳ್$_1$) + ಮೊಳೆ$_2$]

ತಗಲುಸಾಕ್ಷಿ (ನಾ). ಸುಳ್ಳು ಸಾಕ್ಷಿ: ನಾಯಕರು ತಗಲುಸಾಕ್ಷಿ ನುಡಿಯಲಿಲ್ಲ ಕೋರ್ಟಿನ ಮೆಟ್ಟಲು ಹತ್ತಲಿಲ್ಲ (ಗುರುಪ್ರ. ೨).
[ತಗಲು$_3$ (<ದಗಲು) + ಸಾಕ್ಷಿ]

ತಗಲೂಪಿ 'ತಗಲೂಫಿ' ನೋ.

ತಗಲೂಫಿ, ತಗಲೂಪಿ (ನಾ). ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆ; ಮೋಸ; ಠಕ್ಕು: ನಿಮ್ಮಪ್ಪಯ್ಯನಿಂದ ಜಮೀನು ತಗೊಂಡೋರು ಯಾರೂ ತಗಲೂಪಿ ಮಾಡಿಲ್ಲ; ಸಾಚಾ ವ್ಯಾಪಾರಮಾಡಿ, ರೊಕ್ಕಕೊಟ್ಟು ಜಮೀನು ತಗಂಡವರೆ (ಚಂದಕೋ. ೦೧೩). **ತಗಲೂಪಿ**: ಅವನೊಬ್ಬ ತಗಲೂಪಿ ಮನುಷ್ಯ (ರೂಢಿ). [←ಅರ. ಪಾರ. ಹಿಂ. ತಕಲ್ಲುಫ್; ಮರಾ. ತಕಲುಪೀ, ತಕಲುಬೀ]

ತಗಲೆ 'ದಗಲೆ$_1$' ನೋ.

ತಗವು$_1$ 'ತಗಹು$_1$' ನೋ.

ತಗವು$_2$ 'ತಗೆಪು' ನೋ.

ತಗವೆ (ನಾ). ತಡೆ; ಅಡ್ಡಿ; ಪ್ರತಿಬಂಧ: ಕನ್ನಡದೊಳ್ ಯತ್ವ ವತ್ವಂಗಳ್ಗೆ ಬಹುಳತೆಯಿಂ ಲೋಪಮುಂಟು – ಒತ್ತೆ + ಇಟ್ಟಂ = ಒತ್ತಿಟ್ಟಂ . . . ತಗವೆ ಯಪ್ಪೊಡೆ, ತಗವಪ್ಪೊಡೆ (ಕಮುದ. ೩೩ ಪ್ರಯೋ). 'ತಗವು$_2$' ಪರಾ.
[<ತಗ್$_1$ + – ವೆ]

ತಗಸಿ 'ತಗಚೆ' ನೋ.

ತಗಸು (ಕ್ರಿ). ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸು; ನಿರ್ಬಂಧಪಡಿಸು; ಬಂಧನದಲ್ಲಿರಿಸು: ಹರನ ಭಕ್ತರ ಮಹಾತ್ಮೆಯನಱಿಯದೀ ಲಾವಕರ ಮಾತಗೇಳಿ ತಗಸಿದ ಭೂರಿ ದುರ್ಭಾವದುರವಣೆಯ ನೋಡಲೆಂದಾ ಶೀತಕರ ನಿಂದನ್ನೆಸೆ (ಸಿಂಗಿರಾ. ೨೨-೩೪); ಕ್ರೀರೂಪು ನೃಪ ಧನದ ಕಾರ್ಪಣ್ಯದಿಂದಲತ್ಯಾ ರೋಷದಿಂದ ಲಿಂಗಾಂಗಿಗಳ ತಗಸೆ (ಸಿಂಗಿರಾ. ೨೨-೩೭).
[ತಗ್$_1$ + – ಸು$_1$]

ತಗಹಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ತಡೆಯನ್ನು ಒಡ್ಡು; ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸು; ನಿರ್ಬಂಧ ವನ್ನುಂಟುಮಾಡು: ಹಗಲಿರುಳೆಡೆವಿಡದೀ ಮಳೆ ಕಱಿದುದು ತೆಗಹಿಲ್ಲ ಮುಂದೆ ಹೆಚ್ಚುತಿದೆ ತಗಹಿಕ್ಕಿದಂತಾಯ್ತು ಪಾಯ್ದಳಕೆಂದು ಚಕ್ರಿಗೆ ಮತ್ತೆ ಯೋಚನೆಯಾಯ್ತು (ಭರತ. ೩೯-೭೨). [ತಗಹು$_2$ (<ತಗೆಪು) + ಇಕ್ಕು]

ತಗಹಿಡು (ಕ್ರಿ). = ತಗಹಿಕ್ಕು: ಕೊಡುವೊಡವೆ ಬರಲಿ ಬಾರದೆ ಕೆಡಲಿ ಕಾನನದ ನಡುವೆ ತಗಹಿಟ್ಟುರಿಸಿ[ಪಾಠಾಂ. ತಗಹಿನಲಿರಿಸಿ]ಕೆಲವುದಿನ ವುಪವಾಸ ಬಡಿಸಿರ್ದು . . . ನುಡಿದವಧಿಯಾಯ್ತೆಂದು ಧರೆಯಱಿಯೆ ನೃಪನಂ ಹುಸಿಕನೆನಿಸು (ಹರಿಶ್ಚಂ. ೯-೦೬).
[ತಗಹು$_2$ (<ತಗೆಪು) + ಇಡು$_1$]

ತಗಹು$_1$, ತಗವು$_1$ (ಕ್ರಿ). ತಡೆ; ನಿಲ್ಲಿಸು; ನಿರೋಧಿಸು: ನೆಗೆವ ಕಂಬನಿಯು ನಿಲ್ಲಿಸುತೇಳ್ವ ಶೋಕವ ತಗಹುತ ನೃಪ ಧೈರ್ಯದಿಂದ ಮೊಗವಿಡಿದೆತ್ತಿ ತಂಗಿಯುರ ಕಂಬನಿಯು ಕೈಮಿಗೆ ತೊಡೆದಳಲನಾಱಿಸಿದ (ಭರತ. ೭೯-೭೩). **ತಗವು$_1$**: "ವಿಷ್ಕಂಭಃ, ಪ್ರತಿಬಂಧಃ–ಈ, ಎರಡೂ ತಗವುದು" (ಹಲಾಯು. ೦೨೭-೮೪). [<ತಗ್$_1$ + –ಹು$_1$].

ತಗಹು$_2$ 'ತಗೆಪು' ನೋ.

ತಗಹು$_3$ (ನಾ). ಸಂಬಂಧ; ಸಂಪರ್ಕ; ಹೊಂದಿಕೆ: ಜಗದೊಳುಳ್ಳ ಚರಾಚರ ಪ್ರಾಣಿಗಳವೆಲ್ಲಿರ್ದೆಡೆಯೊಳಸುಗಳ ತಗಹು ಬಿಟ್ಟವು . . . ಲೋಕ ವಳುಕಿದವು (ಬಸಪು. ೨೮-೩೩); ಹೆಗಲ ಕೊಯ್ಯಿನ ತಗ್ಗಿನಲಿ ಸೈನೆಗೆದ ರೋಮದ ವಿಕ್ರಮಾಗ್ನಿಯ ತಗಹು ಬಿಡದಭಿಮನ್ಯು ಮೆಟಿದನು ಶಸ್ತ್ರ ಶಯನದಲಿ (ಕುಮಾವ್ಯದ್ರೋ. ೬-೬೨); ಹೊಗರುಗೆಟ್ಟುದು ಕುಮುದ ಕಮಳದ ಬಿಗುಹು ಬಿಟ್ಟುದು ಚಕ್ರವಾಕದ ತಗಹು ಕೆಟ್ಟುದು (ಕುಮಾವ್ಯದ್ರೋ. ೦೩-೩೪).
[<ತಗು + – ಹು$_2$]

ತಗಳೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ದೇವೆಯನೆಪ್ಪೋನ್ ನೊಲಮ್ಬನ್ನಗಳೂರ ಕೋಟ್ಟೆ ಕೊಣ್ಡನ್ನು ಶೆತ್ತಾನ್ (ಎಕ. XII, ಮಧುಗಿ. ೩೮-೩ ; ಸು 950). [ತಗಳ್$_0$ + ಊರ್]

ತಗಾದಿ 'ತಗಾದೆ' ನೋ.

ತಗಾದೆ, ತಗಾದಿ (ನಾ). ೧. ಆಗ್ರಹ; ಒತ್ತಾಯ; ಬಲವಂತ: ಚಿಕ್ಕಮ್ಮಯ್ಯ ಊರಿಗೆ ಹೋಗಬೇಕು ಎಂದು ತಗಾದೆ (ಜೀಂಗಾಳ್ಳಿ. ೨೨೬) : ಸರ್ಕಾರಿ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಂದ, "ಮನೆಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಗುಡಿಸಲುಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸಬೇಕೆಂದು" ತಗಾದೆ ಬಂದಿತು (ಗುರುದಾ. ೦೮). ೨. ಕೊಡಬೇಕಾದ ಹಣಕ್ಕಾಗಿ ಒತ್ತಾಯ ಮಾಡುವಿಕೆ: ಲೆಕ್ಕಾಚಾರ ಬಾಕಿಯಿಂದ ಅಥವಾ ಇತರ ವಿಧದಿಂದ ಸಾಲ ಯಾ ತಗಾದೆಯು ೨೦ ರೂಪಾಯಿ ಮೊಬಲಗು

ಯಾ ಮೌಲ್ಯಕ್ಕೆ ಮೀರದೆ ಇದ್ದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ (ಗ್ರಾಮೂಕ. ೩೦) ; ಸಾಲಗಾರರ ತಗಾದೆಯನ್ನು ಮೈಮೇಲೆ ಅವನ ಸಾಲದ ತಗಾದೆ ತಾನೇ? (ಅನಾಮಿ. ೩); ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ದಾನಧರ್ಮ ಮಾಡುವುದು ವಿವೇಕವಲ್ಲ (ಮೋಹಿನೀ. ೩೨). ೩. ವ್ಯಾಜ್ಯ; ವಿವಾದ; ಮೊಕದ್ದಮೆ: (೬). **ತಗಾದಿ :** ೩. ಫವುಜಿವವರು ಅರಸಿನವರ ಮೇಲೆ ತಗಾದಿ ಕುಳಿತರು (ಹೈದರ. ೭೦) ; ನಮ್ಮ ಹಿರಿಯರು ಗಳಿಸಿದ ಮಠ ಮಾನ್ಯವೆಂದು ಹೋರಾಡಿ, ತಳ್ಳಿ ತಗಾದಿ ಮಾಡಿ ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಹೊನ್ನ ಕೊಟ್ಟವರು ಮಹೇಶ್ವರರಲ್ಲ (ವಚಶಾ. I, ೩೩೦). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಂಕ (?) : ತಪ್ಪು ತಗಾದಿ ದಂಡ ಉಂಡಿಗೆ ಎಂದು ನಾಡಪಳಿಕಾಚಿ ಪ್ರಭುಗಳು ಕೊಳಸಲ್ಲ (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೪೩೩-೩೪ ; 1408).

ತಗಾದಿ ಹಚ್ಚು = ಒತ್ತಾಯ ಮಾಡು ; ಮೇಲಿಂದ ಮೇಲೆ ಕೇಳು : ಅರಮನೆಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಮಡಕೆಗಳು ಬೇಕೆಂದು ತಗಾದಿ ಹಚ್ಚಿ ಬಹಳ . . . ತೊಂದರೆ ಪಡಿಸಿ (ಕಥಾಮಂ. IV, ೩೦). **ತಗಾದೆ ಪತ್ರ** = ಒತ್ತಾಯಮಾಡಿ ಬರೆಯುವ ಪತ್ರ : ಅವರಿಗೆ ಹಣ ಹಿಂತಿರುಗಿಸಿಯೆಂದು ತಗಾದೆ ಪತ್ರ ಬಂದಿತ್ತು (ರೂಢಿ). **ತಗಾದೆ ಮಾಡು** = ಒತ್ತಾಯ ಮಾಡು : ಸಿನಿಮಾ ನೋಡದಿದ್ದ ಅತ್ತೆಯನ್ನು ತಗಾದೆ ಮಾಡಿ ಅವಳು ಕೆಲವು ವೇಳೆ ಕರೆದು ಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದೂ ಉಂಟು (ಮೂಲಾನ. ೧೯೨) ; ಸಾಲಗಾರರು ಬಹಳ ತಗಾದೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ).

[←ಹಿಂ. ತಗಾದಾ, ತಕಾಜಾ; ಮರಾ. ತಗಾದಾ ; ಅರ. ತಕಾಜಾ]

ತಗಾದೆಗಾರ (ನಾ). ಒತ್ತಾಯ ಮಾಡುವವನು : ನಮ್ಮಂತಹ ಬಡಜನರ ಬಾಗಿಲುಗಳನ್ನು ಸದಾ ತಟ್ಟುತ್ತಿರುವ ಈ ಸುಖೀ ತಗಾದೆಗಾರರು ನಮ್ಮನ್ನು ಶಾಂತಿಯಿಂದುಳಿಸಿದರೆ ಸಾಕು (ಸಾಹಿಪ್ರ. ೨೩೦).

[ತಗಾದೆ + – ಗಾರ (< –ಕಾಱ)]

ತಗಾಯಿ 'ತಕಾವಿ' ನೋ.

ತಗಾಯಿಸಾಲ 'ತಕಾವಿಸಾಲ' ನೋ.

ತಗಾಯಿಸೂಟು (ನಾ). ತಕಾವಿಸಾಲದ ಮರುಪಾವತಿಯ ಸಂಬಂಧದಲ್ಲಿ ತೋರುವ ವಿನಾಯತಿ,–ರಿಯಾಯತಿ : "ತಗಾಯಿ ಸೂಟ" ಬಿಡಿಸತಿ ಏನಪ? (ಕುಮೂಕಾ. ೧೮೯). [ತಗಾಯಿ (<ತಕಾವಿ) + ಸೂಟು$_1$]

ತಗಾವಿ 'ತಕಾವಿ' ನೋ.

ತಗಿಬಿಗಿ 'ತಗೆಬಗೆ' ನೋ.

ತಗಿಬಿಗಿಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗೊಳಿಸು ; ಕಕ್ಕಾಬಿಕ್ಕಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು : ನಗೆಗಳಿಂ ಕೆಲಕೆಲರ ಪುರ್ಬಿನ ಬಿಗುಹಿನಿಂ ಕೆಲಕೆಲರ , . . . ತಗಿಬಿಗಿಗೊಳಿಸಿ ಮಂಗ್ಗರನು ಮಾಡಿ (ಅನಂರಾ. ೦-೨೨-೨೦).

[ತಗಿಬಿಗಿ (<ತಗೆಬಗೆ) + ಕೊಳ್$_1$ + – ಇಸು$_2$]

ತಗಿರಿಟ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಮಜ್ಜಯಸಿಂಹದೇವರ್ ನಿಜವಿಜಯಕಟಕ ಸಮನ್ವಿತಂ ಲೀಳಾವಿಳಾಸದಿಂದೆ ತಗಿರಿಟ ನೆಲೆವೀಡಿನೊಳ್ . . . ಅಭಿನವ ತೇಜಮುಮಂ ಪಡೆದು (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ.೨೦-೯; 1032).

[?]

ತಗಿಲ್ (ನಾ). ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟುದು : "ದೇವಿಕಾ, ದೈವಿಕಂ–ಈ ೨ ದೇವರ ತಗಿಲ್" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೦೮೦). [ತಗು + – ಇಲ್$_3$]

ತಗಿಸು 'ತಟ್ಟಸಂ' ನೋ.

ತಗು (ಕ್ರಿ). ತಕ್ಕ$_2$ (ಭೂತಕೃ). ೧. ಸರಿಯಾಗು : ಹೊಂದು ; ಉಚಿತವಾಗು ; ಯೋಗ್ಯವಾಗು ; ಅನುರೂಪವಾಗು : ದೇವಿಯರ್ಕಳ ಕೈಯೊಳ್ ಋಷಿಯರ್ಕಳ್ಗ್ಗಣಲುಂ ಕುಡಿಯಲುಂ ತಗದು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೦೯-೯) ; ಕ್ಷೀರಾಬ್ಧಿಯ ನೀರಲ್ಲದೆ ಧೀರನ ಮಜ್ಜನಕೆ ಪೆಱವು ನೀರ್ ತಗವು (ಆದಿಪು. ೭-೮೦); ಅಲ್ಲಿಗಲ್ಲಿಗೆ ತಕ್ಕತಕ್ಕ ಬಗೆಬಗೆಗಳೊಳವೆಲ್ಲರ್ಕೆ ಕಟ್ಟುಮೆಟ್ಟಂ ಮಾಡಿ (ಪದ್ಮರಾ. ೪-೨೫) ; ತೊಟ್ಟ ಜೋಹಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ನುಡಿಗಳ ಬಿಟ್ಟೆವಲ್ಲದೆ ನಿಮ್ಮ ರಾಯನ ಕಟ್ಟಲಾಪೆವೆ (ಕುಮಾವ್ಯಾಸ. ೨-೫೨) ; ಅಂಗವಂಗಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಲಾವಣ್ಯ (ಭರತ. ೦-೫೨); ಬೆಕ್ಕು ನೀಂ ರಾವಣನೆ ರಾಮನು ಸೊಕ್ಕಿದಾನೆಯು ಪೇಳ್ ಜಗದಲಿ ತಕ್ಕುಮೇ ತತ್ಸಾಮ್ಯ ನಿನಗದು ಹಾಸ್ಯಕೆಡೆಯಲ್ತೆ (ಸೀತಾಚ. ೫-೦೭) ; ತಗುವ ನೆರವಿತ್ತ ಕಾಲಂ ನಿಲದೆ ನಡೆದು (ಕಾಶಿಚರ. ೧೪೦-೩೦೫). ೨. ಸಾಕಾಗು ; ಸಾಲು : ನಿನಗಮೆನಗಂ ಬೀಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕನಿತು ಪೊನ್ನಂ ಕೊಂಡು (ಪಂಚತಂ. ೦೭೦-೦೦).

ತಕ್ಕಂದ = ಯೋಗ್ಯವಾದ ರೀತಿ: ಇನ್ನಿದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕುದಂ ತಕ್ಕಂದದೊಳ್ ಪೇೞ್ಗುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೬೭ ವ); ನೆಗಟ್ದ ಶೌರ್ಯಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂದದಿಂ ಪಾಂಡವರುಂ ಕೌರವರುಂ ಕೈಮುಗಿಯೆ ನೆಗಟ್ದ ಪೆಂಪಿಂಗೆ ತಕ್ಕಂದದಿಂ ಬಿಲ್ಲೊಬ್ಬಜಂ ಗಾಂಡೀವಿಯೊಳ್ಳಾದಿದಂ (ಗದಾಯು. ೨-೩೦). **ತಕ್ಕ ಮಟ್ಟಿಗೆ** = ೧. ಸಾಕಾಗುವಷ್ಟು; ಸಾಕಷ್ಟು : ಇದರಿಂದ ಪ್ರಚಾರವೇನೋ ತಕ್ಕಮಟ್ಟಿಗೆ ನಡೆದರೂ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಎಣಿಸಿದಷ್ಟು ಬರಲಿಲ್ಲ (ಜಿಕಸ. ೧೨೪). ೨. ಸ್ವಲ್ಪ ಮಟ್ಟಿಗೆ ; ಕೆಲಮಟ್ಟಿಗೆ : ನಿಮಗೆ ಚಿತ್ರಕಲೆಯಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪರಿಶ್ರಮ ಇದೆಯೆಂದು ಕೇಳಿದ್ದೆ ನಿಜವೆ? ತಕ್ಕಮಟ್ಟಿಗೆ ಉಂಟು (ಚಿಕ್ಕದೇ. ೦೪೭). **ತಕ್ಕಷ್ಟು** = ಸಾಲುವಷ್ಟು : ಉಚಿತಕೆ ತಕ್ಕಷ್ಟು ಪೇಳ್ವೆನಧ್ಯಾತ್ಮವೆ ನಿಜತ ಪ್ರಯೋಜನವೆನಗೆ (ಭರತ. ೦-೦೫) ; ತಕ್ಕವನಲ್ಲಿ ಹೊಕ್ಕಿದ್ದರೆ ತಕ್ಕಷ್ಟು ಆದರೂ ಸಿಕ್ಕುವುದು (ಗಾದೆ). **ತಕ್ಕುದು, ತಕ್ಕದ್ದು** = ೧. ಸರಿಯಾದುದು; ಉಚಿತವಾದುದು : "ತಕ್ಕುದೆನೆ ಸಹಜಮಕ್ಕು" (ಕಶರ. ೦೨೪) ; ಇಲ್ಲಿಗಿದು ತಕ್ಕುದಿಲ್ಲಿಗೆ ಪೊಲ್ಲದಿದೆಂದಱಿದು . . . ಇಡು ಮೃದುಪದಮಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೪) ; ಇಱಿಯದೆ ಕೆಮ್ಮನುಂತೆ ಭುವನಂಗಳಸುಂಗೊಳೆ ತಕ್ಕುದೆಂದೊಡೇ ಮಱುಕಮನೆಂಬುದೇವಿರಿದಿದೆನ್ನ ಭುಜಾಸಿಗೆ ತೇದು ಪೂಸಲುಂ ನೆಱಿಯದು (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೪೦೦ ಜೂದ್ರಕ) ; ನುಡಿಯದೆ ಪೆಱತಂ ದ್ರೌಪದಿ ನುಡಿದಳ್ ತಕ್ಕುದನೆ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೫೩) ; ತಕ್ಕುದೆ ಬೆರಸಲ್ಕೆ ಘೃತಮುಮಂ ತೈಲಮುಮಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೪೨) ; ನಂಬಿಕೆ ನೆಚ್ಚಿಕೆಯಿಲ್ಲದ ದೇಶವು ಪ್ರಜಾಪ್ರಭುತ್ವಕ್ಕೆ ಎಂದೂ ತಕ್ಕುದಾಗಲಾರದು (ಯುಕ್ತಪ್ರ. ೬೫) ; ಕುಜನರ ಸಂಗ ಅಜಗೂ ತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ (ಗಾದೆ). ೨. ಅಗತ್ಯವಾದುದು, ಬೇಕಾದುದು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸೇರುವ ಪದ : ನೀನು ಈ ಕೆಲಸ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು (ರೂಢಿ). **ತಕ್ಕುವು** (ಬಹುವ) : ಇವು ಚಮರೀ ಜಾತಂ ದುಗ್ಧವಾರ್ಧಿಫೇನೋಪಮಾನಮಿವು ನಿನಗೆಯೆ ತಕ್ಕುವು (ಆದಿಪು. ೧೩-೦೮). **ತಕ್ಕೆಡೆ** = ಉಚಿತವಾದ ಸ್ಥಳ,–ಅವಕಾಶ,–ಸನ್ನಿವೇಶ : ಮುಂದೆ ನಿಂದರುಂ ಕಾಣದ ತಕ್ಕೆಡೆಯೊಳ್ ಕಡೆಗಣಿಸುವ ನೃಪವಿಡಂಬಮಿವು ಲಕ್ಷ್ಮಿ ನಿನ್ನ ದೂಸಱಿನಲ್ತೆಂ (ಗದಾಯು. ೯-೮) ; ತಕ್ಕೆಡೆಗೆ ತಕ್ಕುದಂ ಕುಡುವಂ (ಸಮಪ. ೭-೭೮) ; ಅಱಿವಿಲ್ಲದೆ ತಕ್ಕೆಡೆಯೊಳ್ ತಱಿಸಲ್ಲದೆ ತೊಡರ್ದು ನಮೆವ ಜೀವಕ್ಕೆಲ್ಲಂ ನೆಱಿಯೆ ಹಿತಮೆಂದು ಬಗೆದಿದನಱಿಪುವೆಂ (ಜೀವಸಂ. ೨-೭).

[ದೇ.೫ ತಮಿ. ಮಲ. ತಕು; ತೆಲು. ತಗು]

ತಗುಣಬಿಗುಣಂಬರಿ (ಕ್ರಿ). ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಾಗಿ ಓಡಾಡು : ಅಂತು ಕೊಂಡು ಪೋಪುದುಮೊಂದು ಪಡೆಯದಡಹಡಿಸಿ ನೋಡಿ ಕಾಣದೆ ಮಾಣದೆ ಮಗುಟ್ದು ಪಱ ಬೆಂಬತ್ತಿ ಸುತ್ತಿ ಬಿಯತ್ತಳದೊಳ್ ತಗುಣಬಿಗುಣಂಬರಿದು ಬಂದು ಚಾರುದತ್ತನಿರ್ದ ತಿದಿಯನೊಯ್ದೀಕಾಕ್ಷನಪ್ಪ ಪಕ್ಷಿಯ ಸಮಕ್ಷಮಂ ಸಾರ್ದು (ನೇಮಿಪು. ೪-೧೦೭ ವ). [ತಗುಣಬಿಗುಣ$_0$ + ಪರಿ$_2$]

ತಗುಣಿ 'ತಗುಣೆ' ನೋ.

ತಗುಣೆ, ತಗಣಿ, ತಗಣೆ, ತಗಣೆ, ತಿಗಣಿ, ತಿಗಣೆ, ತಿಗುಣೆ (ನಾ). ಗೋಡೆಯ ಬಿರುಕಂ, ಹಾಸಿಗೆ ಮಂಚದಂತಾದ ಕಡೆ ಇದ್ದು ಮನುಷ್ಯನ ರಕ್ತಹೀರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳು ; ಮತ್ಕುಣ : ಗುಡಮಾಕ್ಷಿಕ ಮಳಯಜ ಎಂಬಿವನಿಂಬಾಗೊಡಗೂಡಿ ಧೂಪಿಸುಗೆ ಚಿಕ್ಕಡು ನೊಣಜುಂ ತಗುಣೆ ಬಾವಲೆಂಬವು ಕಿಡುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೩೯) ; ತಗುಣೆಗಳಂ

ಪೆಱತೇನೊರಸುತ್ತುಂ ಮೆಯ್ಯಿಱಿಯದೆ ಕೊಲುತುಂ ನೊಣಂಗಳಂ ನಿರ್ದಯೆಯಿಂ ಇರ್ಪುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೧೭೪) ; ಮಾನವನ ಕ್ಷುದ್ರಶತ್ರುಗಳ ಶ್ರೇಣಿಯಲ್ಲಿ ತಗುಣೆಗೇ ಅಗ್ರತಾಂಬೂಲ (ನಂಟರು. ೪೭). **ತಗಣಿ:** ಮಲಗಿ ಶಿಶುವು ಇರುತಿರಲು ತಗಣಿ ಗುಂಗಾಡಿ ಕಚ್ಚಿ (ಚಿದಾವ. ೧೦೭-೭). **ತಗಣೆ:** ತಗಣ, ತಗಣೆ, ತಿಗಣೆ—ಈ ರೂಪಗಳನ್ನೂ ಕಿಟೆಲ್ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತಾನೆ (ನಂಟರು. ೫೮) ; ತಗಣೆ ಉಪದ್ರ ಮಗಳಿಗೂ ಬಿಡಲಿಲ್ಲ (ಗಾದ). **ತಗುಣಿ:** ತಗುಣಿ ಹೆಬ್ಬುಲಿಯ ಹಿಡಿದಂದು ಹೆಣ್ಣಿನ ಬಗೆಯು ನಂಬುವದು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೭೭೯) : ಚಿಕ್ಕಾಡಿ ತಗುಣಿಯೂ ರಕ್ಕಸರು ಜಾರೆಯರು ಒಕ್ಕಲಿಕ್ಕುವರು ಇರುಳಿಲ್ಲ ಬೆಳಗಾಗಿ ಸುಕ್ಕಿದಂತಿಹರು (ಸರ್ವಜ ೧೦೫೫). **ತಿಗಣಿ:** ಶೂಲಿಯು ಕೊಂಡು ವಿಷವನು ಕೊರಳ ಪೂಸಲು ಖಂಡಿಯಲಿ ಸಿಡಿಯಲಿಕೆ ತಿಗಣಿಗಳಾದವಾಕ್ಷಣಕೆ (ಸಂಭಪ. ೬-೨೭ ಅಡಿಟ). **ತಿಗಣೆ:** "ಮತ್ಕುಣ – ತಿಗಣೆ" (ಓಷಧಿ. ೧೧೬) ; ಗಗನಯಾತ್ರಿಗಳಾದರಾ ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರು ಎಲ್ಲರು ತಿಗಣೆಗಂಜಿದರು (ಇಂಜಾಪ. ೧೦೮-೭೮). **ತಿಗುಣೆ:** ಡುಂಡುಕನೆಂಬ ತಿಗುಣೆ ಬಂದು ಅನುಂ ನಿನ್ನ ಸಮಿಪದೊಳಿರ್ಪನೆನೆ (ಪಂಚತಂ. ೧೨೩-೧೧) ; ದೇಶಾಂತ್ರಿಯಾದವ ತಿಗುಣೆ ಚಿಕ್ಕುಟ ಪಸಿವು ಬಾಯಾಱಿಕೆಗಂಜಿದರೆಂತಹುದು (ಕೀವರ. ಹ. ೩೭೭-೧೨); ಚಿಕ್ಕಟುತಿಗುಣೆಯು ತಿಕ್ಕುವಂದದಿ ನೆಲಕಿಕ್ಕಿದನರೆಗಳಿಗೆಯೊಳು (ನೇಮಿಸಂ. ೨೯-೩೦).

[ದೇ.॥ ತುಳು. ತಗುಳೆ, ತಗುಲೆ, ಚಗುಳೆ, ಸಗುಳೆ]

ತಗುಣೆಗಾಟ (ನಾ). ತಗುಣೆಗಳ ಕಾಟ ; ತಗುಣೆಗಳಿಂದಾಗುವ ಹಿಂಸೆ : 'ತಗುಣೆಗಾಟಂಗಾಡು' ಪರಾ. [ತಗುಣೆ + ಕಾಟ$_1$]

ತಗುಣೆಗಾಟಂಗಾಡು (ಕ್ರಿ). ತಗುಣೆಯಂತೆ ಬಹಳವಾಗಿ ಹಿಂಸಿಸು,– ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಕಾಡು : ಈ ರಾಜಹಂಸನಂ ಸರಸೀರತಲಂಪಟನನಸುರನೊರ್ವಂ ಗಡ ಕೊಲ್ಗಾರವೊಲುದ್ಧತನಾದನಪಾರಬಲಂ ತಗುಳೆ ತಗುಣೆಗಾಟಂಗಾಡಲ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೭೮). [ತಗುಣೆಗಾಟ + ಕಾಡು$_1$]

ತಗುತ್ತೆಂಗು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೂಲಿಕೆ (?) : ತಗುತ್ತೆಂಗು ಕೋಳಿಜುಟ್ಟಿನ ರಕ್ತದಿಂ ಅರೆದು ಗುಳಿಗೆಯಂ ಮಾಡಿ ಚೆಂದೆಂಗಾಯಿ ಎಲೆ ರಸದಲ್ಲೂ, ಆ ಬೀಜದಲ್ಲೂ ತೇದು ಹಚ್ಚಲು ಇರುಳುಗಣ್ಣು ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿವೈವಿ. ೬೩). [?]

ತಗುಬಗೆ 'ತಗೆಬಗೆ' ನೋ.

ತಗುರು 'ತಗರ್$_1$' ನೋ.

ತಗುರೆನಾಡು, ತಗರೆನಾಡು (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು : ತಗುರೆ ನಾಡ ಮಹಾಜನಂ ಪೋಗಿ ಕಣ್ಣರೂ (ಎಕ. VI, ಕಡೂರು. ೧೪೭-೩ : 972). **ತಗರೆನಾಡು:** ಕೋಗೋಡಿನೊಕ್ಕಲ್ತಗರೆನಾಡ ಕೂಡಿಟ್ಟಲ್ಲಿ (ಮ್ಯಆರಿ. ೧೯೩೯, ೩೭-೧ : 1034). [ತಗುರೆ$_0$ + ನಾಡು]

ತಗುರ್ಚು 'ತಗಳ್ಚು' ನೋ.

ತಗುಲಿಸು 'ತಗುಳಿಸು' ನೋ.

ತಗುಲು$_1$ 'ತಗುಳ್$_1$' ನೋ.

ತಗುಲು$_2$ 'ತಗುಳ್$_2$' ನೋ.

ತಗುಲುಬೀಳ್, ತಗುಲುಬೀಳು (ಕ್ರಿ). ೧. ನೇತುಬೀಳು; ಜೋತು ಬೀಳಂ; ಕೈಗೆ ಸಿಕ್ಕು : ತಗುಲುಬಿಳ್ದಪುದೆಂತು ಪಕ್ಷವಿರಹಿತ ಪಕ್ಷಿಗೊಗು ವಿಗೆಯ ಶಾಖಾಗ್ರಫಲ (ಪರಶು. ೭-೨೬). **ತಗುಲುಬೀಳು:** ೧. ಸಲುಗೆಯಲಿ . . . ಮೈದುನನೆಂಬ ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಬಗೆವ ಸಾಕ್ಷಾದ್ವಿಷ್ಣುವೆಂದೇ ತಗುಲುಬೀಳುವನೊಮ್ಮೆ ಕುತ್ತಿಗೆಗಡುತನ ನರ ಮಾಡೆ ಹರಿ ಸಂತೋಷಿಸುವನೆಂದ (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೧೪-೯೫). ೨. ಗಂಟು ಬೀಳಂ; ಅಂಟು : ದೊಡ್ಡ ಕೆಲಸವೇ ನನಗೆ ತಗುಲು ಬಿತ್ತು (ರೂಢಿ).

[ತಗುಲು$_1$ (<ತಗುಳ್$_1$) + ಬೀಳ್$_1$ (<ಬೀೞ್$_1$)]

ತಗುಲುಬೀಳು 'ತಗುಲುಬೀಳ್' ನೋ.

ತಗುಸಿ (ನಾ). ಕುಂದು ; ದೋಷ : "ತಗುಸಿಯೆಂದೊಡೆ ಕುಂದುಂ" (ಛಾರನಿ. ೬೦). [?]

ತಗುಳ್$_1$, ತಗಲ್$_1$, ತಗಲು$_1$, ತಗುಲಂ$_1$, ತಗುಳು$_1$, ತಗುೞ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೇರು ; ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳು ; ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳು : . ಪೆಱಗಸಿದಾಗಿ ಮುಂತಗಲಿತಪ್ಪುದಱಿಂದೆ ಧರಾತಳಂ ತಗುಳ್ದಿಱಿಪುದಱಿಂದೆ ಕೊಂಕಿ ಪರಿಯುತ್ತಿರ್ಪವಿಂದೆ . . . ಪೋಲ್ತುದು ಮಹಾನದಿ ರುಂದ್ರಫಣೀಂದ್ರ ರಾಜನಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೭೪೭ ಶೂದ್ರಕ) : ಕಾರಕವಿಭಕ್ತಿಯೊಳೊಂದೆ ಸಮಾಸಯುಕ್ತಿ ಲೇಸಕ್ಕುಮಭೇದರೂಪಗುಣವಾಗೆ ತಗುಳ್ದಿರೆ ಮೇಣ್ ಕ್ರಿಯಾಪದಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೧೭) ; ತಳಿರೋಳಿ ತಗುಳ್ದು ತಳ್ತ ಕೇತನತತಿ ಚಾಮರೋತ್ಕರದೆಲರ್ ಮಲಯಾನಿಲನಾಗೆ (ಆದಿಪು. ೧೩-೬) ; ತಗುಳ್ದ ವಿಹತಾಂಬುವ ಬಲ್ಸೊನಲಿಂದಿರ್ಪಾಱದ ಬಟ್ಟೆಯೊಳೊಕ್ಕ ಪಲ್ಲವನಿಕಾಯದಿ ನಂದಱಿದಂ ಕಾಡಾನೆಗಳಾಗಡೆ ಪೋದುದಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೨೬); ಆಗವುದ ಬಗೆಯ ಹೊಗನಗಣಿತಸೂಕ್ಷ್ಮನು . . . ತಗುಳನಲುಗ ತಿಳಿಯಲು ಹರಿಯಲು ಬಾರದಾರಿಗಗೋಚರನುಭಯಭ್ರುಷ್ಟ (ಶಿವಗೀ. ೧೨೩-೩೧೧). ೨. ಅಂಟು ; ಹತ್ತು : ಮನೋಹರವಾದುದಮರಕಾಂತೆಯರುರದೊಳ್ ಕುರುಳೊಳ್ಳಗುಳ್ದ ದುಗ್ಧಲವಂಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೭-೯೩) : ಮಹಾದೋಷಂ ತಗುಳ್ಗುಮೆಂದವಧರಿಸಿ (ವ್ಯವಿ. ೩೩-೩೪). ೩. ಪೊಚ್ಚು ; ಇಷ್ಟಪಡು ; ಆಸಕ್ತಿವಹಿಸು : ಯಾಚಕಭೃಂಗಕೋಟಿ ಕೈಕೊಂಡು ನಿರಂತರಂ ತಗುಳ್ದು ಕೀರ್ತಿಸೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೩); ವರ್ಣಕಂ ಕತೆಯೊಳೊಡಂಬಡಂ ಪಡೆಯೆ ಪೇೞ್ಸೊಡೆ ಪಂಪನೆ ಪೇೞ್ಗುಮೆಂದು ಪಂಡಿತರೆ ತಗುಳ್ದು ಬಿಚ್ಚಟಿಸೆ ಪೇೞಲೊಡರ್ಚಿದೆನೀ ಪ್ರಬಂಧಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೧) ; ವೀರ ಲಕ್ಷ್ಮಿಗಧಿನಾಯಕನೆನ್ದು ಧರಾತಳಂ ಮಹೋತ್ಸವದೆ ತಗುಳ್ದು ಬಣ್ಣಿಸುತ ಮಿರ್ಪ್ಪುದು (ಸೌಇಇ. XX, ೩೦-೨೩ : 1044). ೪. ಮೋಹಿಸು ; ಪ್ರೀತಿ ಮಾಡು : ಆತನ ಸುತರ್ ತಾಮಾಗಳೇ ಯೋಗ್ಯರಾಗರೆ ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ ತಗುಳ್ದು ಪಾಲನೆಱಿವಿರ್ ಪಾವಿಂಗೆ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೮೯). ೫. ಸಮಿಪಿಸು ; ಹಿಂಬಾಲಿಸು ; ಬೆನ್ನಟ್ಟು : "ತಗುಳ್ – ಅನುಧಾವನೇ (ಹಿಂದೋಡು)" (ಶಮಧಾ) ; "ಬೆನ್ನಟ್ಟಿನಲು ತಗುಳ್ವುದಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೨೩೦) ; ಕರಿಣಿಯ ಸೀಯನಪ್ಪ ಮೊಲೆವಾಲ್ಗೆ ತಗುಳ್ದುದು ತತ್ಕಿಶೋರಕೇಸರಿ . . . ಇಂದ್ರ ತನೂಜತಪಃಪ್ರಭಾವದಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೮೦) ; ಜಾಯಿಲಂಗಳ್ ಕಂಡು ತಗುಳ್ದು ಬಂದೆಮ್ಮ ಕಡಿದುಪಾದೊಡೆ (ಪಂಚತಂ. ೨೦-೨) ; ಗಱಿವಱಿಯ ಪಾವಿನಂತೆ ಬೆಂಬಱಿಯಂ ತಗುಳ್ದು ಪರಿತರೆ (ಸುಕುಮಾ. ೬-೫೩); ಗರ್ಭಿಣಿಯನೆಮ್ಮೆ ತಗುಳ್ದಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೭೦) ; ಒತ್ತರಿಪ ಸಂಸಾರವಂ ಬೆಂಬತ್ತಿ ಪಾಱಿ ತಗುಳ್ದು ನಲಿದಾಡುತ್ತಲಿಪ್ಪವೊಲೆರಡು ಕಯ್ಯಂ ಬಿಚ್ಚಿಯಾಡುವವನು (ಬಸವು. ೩-೩೭). ೬. ಆವರಿಸು; ಆಕ್ರಮಿಸು; ಮೇಲೆ ಬೀಳು: ಬಾಚಿಯಿಂ ತಡಂಗಡಿದುಂ ಕೊಂತದಿಂ ತಗುಳ್ದಿಱಿದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೭೩) ; ವಾರಣವಾಗಿ ಪೋರ್ವ ಪುಲಿಯಾಗಿ ತಗುಳ್ವ . . . ಮಹಾಸ್ತ್ರದಿ ನೆಚ್ಚು ಕಿರೀಟಿ ಕಾದಿದಂ (ಜಗವಿ. ೦೫-೨೧) ; ತಗುಳ್ದು ಪೊಯ್ವ ಗದೆಗೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೧-೮೦) ; ಕಾಳ್ಗಿರ್ಚು ತಗುಳ್ದ ತೆಱದಿಂ ನಿಳ್ಕಿಸದೆ ನೊಂದು ಬೆಂದು ಬಳಲುತ್ತೆಂದಂ (ಗಿರಿಕ. ೧-೧೧೭) ; ಖಳನುರವಣಿಸಿದನು ರಾಹು ತಾರಾಧಿಪನ ತಗುಳ್ವಂತೆ (ಕುಮ್ಯಾಸ. ೧೪-೬೨); ಕಯ್ಗೊಳ್ಳಲ್ಕಂ ರಾಷ್ಟ್ರದಿಂದೆಂದುಂ ತೆರೆಯಿಂ ಪೆರತೇನನುಂ ತಗುಳ್ವ ಸೊರ್ಕಂ ಪಗೆಯೊಳ್ ಆಳ್ಗಳಿಂದವನಳ್ಳಿಪಂ (ಸೌನಂದ. ೨-೩೩). ೭. ಓಡಿಸು ; ತೊಲಗಿಸು ; ನೀಗು ; ನಿವಾರಿಸು : ಕುಳಿಶಾಸ್ತ್ರಂ ಕುಧರಾಸ್ತ್ರಮಂ . . . ಜ್ವಲನಾಸ್ತ್ರಂ ಗಗನಾಸ್ತ್ರಮಂ ತಗುಳೆ (ವರ್ಧಪು. ೮-೭೩) ; ಆನೆಂತುವುಂ ಹೋಗೆನೆಂದೆನಲುಪಾಯದಲು ನಿನ್ನಂ ತಗುಳಲೆಂದಾಡಿದೆನೆ ಧರೆಯ ಹಿತವನಾಚರಿಸಲಾಡಿದೆನಲ್ಲದೆ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೩-೦೭)

ತಾನೊಗೆದತ್ತು ಕಾರ್ಮುಗಿಲ್ ಗಡಣಮೆನಿಪ್ಪ ದಂತಿಶತಿಯುಗ್ರದ ಡಿಂಡಿಮ ನಾದದಂತೆ ಪೆರ್ಗುಡುಗು ನಿದಾಘನಂ ತಗುಳಲ್ಕೆಯ್ದಿದ ನೀರದ ಕಾಲರಾಜನಾ (ರಾಜಶೇ. ೮-೧೦೩). ೮. ವಿವೇಚನೆಯಿಲ್ಲದೆ ದುಡುಕು : ಏಂ ತಗುಳ್ದೆ ಯಿನ್ನುಸಿರದಿರೀವ ಮಾತನಿವನುಣ್ಬುದು ಖಾಂಡವಮಿಾತನಗ್ನಿ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೭೨). ೯. ತೊಡಗು; ಮೊದಲುಮಾಡು; ಪ್ರಾರಂಭಿಸು; ತಪಂಬಟ್ಟ ದಿವಸದಿಂ ತಗುಳ್ದಿಂದಿಂಗಯ್ದು ದಿವಸಮುಣ್ಬುದಿಲ್ಲ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೮೨-೫) ; ಭದ್ರಶಾಲದಿಂ ತಗುಳ್ದು ಪಾಂಡುಕವನಂಬರಂ (ಆದಿಪು. ೫-೩೨ಬ) ; ಜಯಂ ಬೆಸಗೊಳೆ ಗಂಗಾದೇವಿ ಪೇಟಲ್ತಗುಳ್ದಳ್ (ಚಾವುಂಪು. ೮೨-೫) ; ಸವಿಸ್ತರಂ ಪೇಟಲ್ ತಗುಳ್ದು (ಪಂಚತಂ. ೬೦-೬). ೧೦. ಅನುಸರಿಸು ; ಆಚರಿಸು ; ಪಾಲಿಸು: ಭೋಗಿಪೆನೆನ್ನ ಜವ್ವನಮುಮಿಾಧನಮುಂ ಶವುವನ್ನೆಗಂ . . . ಅನ್ನೆಗಮತ್ತಬನಂ ತಗುಳ್ವೆನೆಂತಾಗಿಯುಮೆಂಬ ನಿನ್ನ ಮೊಲಗಟ್ಟಲೆಗಾಂ ಬೆಚಗಾದೆಂ (ಆದಿಪು. ೩-೬೩). ೧೧. ಉಂಟಾಗು; ಸಂಭವಿಸು; ಒದಗು; ಬರು: ಗುರುಸಮಕ್ಷಪರೋಕ್ಷವಿನೇಯವೃತ್ತಿಯಿಂದಮ್ಮನದುಕ್ಕೆವಂ ತಗುಳೆ ನಿರ್ವಹಣಸ್ಥಿತಿಗುಯ್ದರೀ ಪುರಾಣಂ ಮಹಿರತ್ನಮಿಂತಿದೆಯುಳಂಕೃತಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೩-೬೦) ; ಅರೋಚಕಂ ತಗುಳ್ದಡೆ ಬಚಿಬೇನೆ ಎತ್ತುವಡೆ . . . ತಗುಳ್ದುಂ ಪುಟ್ಟುಗುದಾತ್ತ ಬಲಕ್ಷಯಂ (ಕಲ್ಯಾಕಾ. ೬-೧) ; ದೀರ್ಘಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘ ಮೊದವೆ ಸಮಸಂದಾ ಯುಗಳಂಗಳೊಳವಮಿನಮಾಗೆಲ್ಲಿಯುಂ ಸವರ್ಣ ವಿಧಾನಂ (ಶಮದ. ೭) ; ತನಗೆ ಕಂತುಹರಕರುಣದಿಂ ತಗುಳ್ದ ರೂಪದೊಳು ಹಿಮವಂತಸುತೆಯಾಸ್ವಾಂತಮತ್ಯಂತಚಂಚಲಮಾದ ಬಳಿಕ ತಾನೆಂತು ನಿಶ್ಚಿಂತೆಯಿಂದಿರ್ಪೆಂ (ನಂದಿಮಾ. ೯-೩೫). ೧೨. ಬಯ್ಯು; ತೆಗಳು; ಮೂದಲಿಸು: ಒರ್ವರೊರ್ವರಿಚಿಯುತ್ತುಂ ಮುನಿದು ತಗುಳುತ್ತುಂ . . . ಬಿಡದೆ ನರಳುತ್ತುಂ ಪುಡಿಯೊಳು ಪೊರಳುತ್ತಮಿಪ್ಪರ್ (ಧ್ರಾವಕಾ. ೨೨-೧೫).

'ತೆಗಟ್₁' ಪರಾ. ತಗಲ್₁ : ೧೩. ತಾಕು; ಸೋಂಕು; ಸ್ಪರ್ಶಿಸು: ಕಣೆ ಅವಂಗೆ ತಗಲ್ದು ಮೂರ್ಛೆವೋದಂ (ಅಧ್ಯಾತ. ೩೫-೧೯). ತಗಲು₁ : ೧. ಪೊಗಳಿದ ಭಕುತರ ತಗಲಿ ತೊಲಗನೆಂದು ಮಿಗೆ ಕೂಗುತ್ತಿರಲು (ವಿದಾಕ್ಕ. ೭೫-೨) ; ತೆನುಲತೆಗಳನ್ಯೋನ್ಯಮಾಗಿ ತಗಲಿರೆ . . . ತನುಭಾವಮಳಿದು ನಿದ್ರಿಪ ಮಾನಿನೀಗಣವ ಕಂಡನಾ ವಾಯುಸುತನು (ವಂಕಾರಾ. ೫-೪-೧೮); ೧೩. ತೆನೆಗಳನಶಶಿಯಾ ತಗಲಿ ಪೆರ್ಬಾಗಿಲೊಳು ಚಂದ್ರನನುಗಿವವು (ಜಿನಭಾ. ೨-೨೨) ; ಈ ಬಾಣವು ಈ ನೀಚನ ಮಗನಿಗೆ ತಗಲಲಿ (ನೀತಿಚಿಂ. XI, ೦೪) ; ಆಕಾಶಬಾಣವನ್ನು (rocket) ಚಂದ್ರಗ್ರಹಕ್ಕೆ ತಗಲುವಂತೆ ಎಸೆದಿದ್ದಾನೆ (ಶಿಲ್ಪನಾ. ೧೮೩). ೧೪. ಸಂಭೋಗಮಾಡು: ತಗಲಿದವನಿಗೆ ಹಗಲೇನು ಇರುಳೇನು (ಗಾದೆ). ತಗುಲು₁ : ೧. ಸೊಗಸಿಂದವಾನಂದಗೊಳುವ ಸುಕುಮಾರಾಂಗಿ ಮಿಗೆ ರಕ್ಕಸೀಗಣದಿ ತಗುಲಿ ಸಂಕಟಗೊಂಬ ಬಗೆಯ ನೋಡಲು ವಿಧಿಯ ಬಲಮೆಂತೊ (ವಂಕಾರಾ. ೫-೮-೧); ಕೇಶಿಧ್ವಜನು ಆ ರಾಜ್ಯಭೋಗಗಳಲ್ಲಿ ತಗುಲಿ ಕೊಳ್ಳದೆ ಯೋಗನಿಷ್ಠನಾಗಿದ್ದು . . . ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡತೊಡಗಿದನು (ಸಾಹಿಜೀ ೯೬). ೨. ರಾವಣನ ತೇಜಸ್ಸಿಗೆ ಸ್ತ್ರೀವ್ಯಾಮೋಹದ ಕಳಂಕವೊಂದು ತಗುಲದಿದ್ದರೆ ಅವನ ಸಮಾನರು ಯಾರು (ಕಾವ್ಯಸ. ೩); ಒಂದು ಹುಲ್ಲುಕಡ್ಡಿ ನನ್ನ ಬಟ್ಟೆಗೆ ತಗುಲಿಕೊಂಡಿದೆ (ನೀತಿಚಿಂ. IV, ೨೮) ; ಅರಸರ ತೈಲಚಿತ್ರಕ್ಕೆ ನಂದಾದೀವಿಗೆ ತಗುಲಿ, ಅದು ಉರಿದುಹೋಗುತ್ತದೆ (ಸಂಸಕ. ೯೯). ೧೫. ಬೆಲೆಯಾಗು ; ವೆಚ್ಚವಾಗು ; ಖರ್ಚಾಗು : ಅಷ್ಟೇ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಕನಿಷ್ಠಪಕ್ಷ ಹತ್ತು ರೂಬಲ್ ತಗುಲುತ್ತಿತ್ತು (ಪುನರು. ೨೬೪). ತಗುಳ್ಳು₁ : ೬. ಮಗನ ಕರೆದರೆ ಯಮನ ದೂತರ ತಗುಳುವಂದು ಸಮಿಾಪವರ್ತಿಯೆ ನಗಧರ ಶ್ರೀಕಾಂತ ಸಲಹೆನೆ ಮುನಿಕುಮಾರಕನ ಉಗುಳಿಚಿದೆಲಾ (ಕುಮ್ಯಾ.ಅ. ೨-೨೯); ಹಾಳಾಹಳಂ ತಗುಳಿ ನಾಲ್ದಿಕ್ಕನಾಂತು ನೆಬಿ ಪರಿಪರಿದು ಸುಡುತ ಬರಲು (ಲಶಿಚಿಂ. ೧೨-೮) ; ಭುಗುಭುಗಿಲು ಭುಗಿಲೆಂದು ಕೇಸುರಿ ತಗುಳಿದುದು (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೧೭-೨೦). ೧೭. ಪಾಪಿ ಪೋಗೆಂದಂದು ನಿನ್ನಂ ಕೋಪದಿಂ ನಾಂ ನುಡಿದು ತಗುಳಿದ ಪಾಪವಂ ಸೈರಿಸುವುದು (ಬಸವು. ೦೩-೨೩) ; ಜಿನ ದತ್ತೆಯಾಲಯಕೆ ಪುಗಲವಳ್ಕಂಡೆಲೇ ಕಡುಪಾಪಿ ಪೋಗೆಂದು ತಗುಳಿದಳ್ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೧೦-೧೮) : ವಿಭಾಡಿಸಿ ತಗುಳಲ್ ದೂತಂ ಬಂದಾಕ್ಷಣ ದೊಳ್ ವಿಕ್ರಮ ಕೌರವನೆಂದಂದವಮನೊರೆಯಲ್ (ಜಯಕಾ. ೬-೧೦).

△ ತಗುಟ್: ೬. ಅಸಹಾಯಸಿಂಹಂ ತಗುಟ್ದಿಳ್ದ ಬಡಿವಂ ದುಷ್ಟಮನ್ನೆಯ ಪ್ರಳಯಕಾಳಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೨೪-೬ ; 1034).

ತಗಲು ಹಾಕು, ತಗಲ್ಹಾಕು=ತಗುಲಿಸು; ತೂಗುಹಾಕು; ಅಳವಡಿಸು: ಗುರು ಕೊಟ್ಟ ಚೀಲವೆಂದು ಗೂಟಕ್ಕೆ ತಗಲು ಹಾಕಿದರೆ ಹೊಟ್ಟೆ ತುಂಬೀತೆ (ನೀತಿಚಿಂ. VII, ೩೨) ; ಯಮನ ದೂತರು ಬಂದು ಪಾಶವನು ತಗಲ್ಹಾಕಿ ಮಮತೆಯಿಲ್ಲದೆ ಪ್ರಾಣ ಎಳೆಯುತಿರಲು(ಪುರಂದ.೧-೫೨-೫). ತಗುಳೆ ಗಟಪು= ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತಾಕುವಂತೆ ಹರಟು ; ಮರ್ಮೋದ್ಘಾಟನೆ ಮಾಡು : ಪದುಳಂ ಕುಳ್ಳಿರ್ದೆಮಗಾಯುದ ಮಾತಂ ತಗುಳೆ ಗಟಪಿ ಪೋದಂ (ಗದಾಯು. ೨-೧೩). ತಗುಳೆ ಪಾಡು = ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹಿಡಿಸುವಂತೆ ಹಾಡು; ಮನೋ ಹರವಾಗಿ ಹಾಡು: ಪದ್ಮಜಂ ತಗುಳೆ ಪಾಡಿ ಸಾಮಂಗಳಂ(ಕಾವ್ಯಾವ. ೦೩೫). ತಗುಳೆ ಪೀರು = ಎಡೆಬಿಡದೆ ಕುಡಿ : ಬಡಬಾನಳಂ ಬಿಡದಾಗಳುಂ ತಗುಳೆ ಪೀರ್ದೆಯುಮಂತದೆಳ್ಳನಿತಪ್ಪೊಡಂ ತವದಂತೆವೋಲ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೨೩). ತಗುಳೆ ಬಾಜಿಸು=ಹೊಂದಿಕೆಯಾಗಿ ಬಾರಿಸು; ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಬಾಜಿಸು: ವಿತತ ಘನಾವನದ್ಧ ಸುಷಿರಂಗಳನೊರ್ಮೆಯೆ ಕೂಡೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡತಿದ್ರುತ ವಾದಕರ್ತಗುಳೆ ಬಾಜಿಸೆ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೮-೨೬). ತಗುಳೆವರ್ = ಅನುರೂಪ ವಾಗು; ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳು; ಸಮನಾಗು: ಈತನುದಾತ್ತ ಪೂರ್ವಭೂಮಿ ಪರುಮನೊಳ್ಪಿನೊಳ್ ತಗುಳೆವಂದೊಡೆಯಾ ಕಥೆಯೊಳ್ ತಗುಳ್ಚಿ ಪೋಲಿ ಪೊಡೆನಗಟ್ಟಿಯಾದುದು ಗುಣಾರ್ಣವ ಭೂಭುಜನಂ ಕಿರೀಟಿಯೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೪).

[ದೇ.॥ ತುಳು. ತಗರು, ತಗರ್ ; ತೆಲು. ತಗುಲು, ತವುಲು]

ತಗುಳ್₂ ತಗಲು₂, ತಗುಲು₂, ತಗುಳು₂ (ನಾ). ೧. ಸೇರಿಕೆ; ಹೊಂದಿಕೆ; ಜೋಡಣೆ : "ತಗುಳೆಂದು ಸಂಧಾನಂ" (ಕಶಸಾ. ೨೮-೫೮೭). ತಗಲು₂ : ೨. ಸಂಬಂಧ ; ಸಂಪರ್ಕ : ಎಲ್ಲಿಯ ಗುಡಿಯ ಕಟ್ಟಿದ ಸಿದ್ಧರಾಮಯ್ಯ ಎಲ್ಲಿಯ ಬಿಟ್ಟ ಬಂತೆನಗೆ ಎಲ್ಲಿಯ ತಗ[ಗ]ಲು ತಾಪತ್ರಯವೆಂದಾಗ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ಚಿಂತಿಸಿದನು (ಅಮುಸಾಂ. ೫-೭೦) ; ತನಗೀ ವೃತ್ತಿಗಸಂಗತ್ವವ ತಿಳಿದನಿಗಘವುಣ್ಮದ ತಗಲುಂಟೆ (ಕೈಕವ. ೫-೪೮-೪) ; ಹರಿಯ ನೆನೆಸಿದ ಹಗಲು ಮುಕ್ತಿಗೆ ಬಲು ಮಿಗಿಲು ಹರಿಯ ನೆನೆಸದ ಹಗಲು ನರಕಕ್ಕೆ ತಗಲು (ವಿದಾಕ್ಕ. ೨೨-೨). ತಗುಲು₂: ೨. ಕೊಂಕು ಕೊಸರುಗಳ ಕಿನಿಸೆಂಬ ತಗುಲುಗಳ ಸೋಂಕದಿಹ . . . ನೆಲದೊಳು (ವಂಕಾರಾ. ೬-೭೨-೩೫). ತಗುಳು₂ : ೩. ಹತ್ತಿರ ಬರುವುದು ; ಸಮಿಾಪಿಸುವುದು.

ತಗುಲಾಗು=ಸೇರುವೆಯಾಗು: ರಾಮಚಂದ್ರನ ಸೇವೆಗೆ ಕಲಿ ಹನುಮಂತ ನೇಮದೆ ತಗುಲಾದಂತೆ ಭೂಮಿಪ ಕಂಠೀರವೇಂದ್ರಗೆ ನಂಜೇಂದ್ರ ತಾ ಮನೋಹರದೊಳೊಪ್ಪಿದನು (ಕಂಠವಿ. ೪-೧೦೪); ನಿಂಮ ಚರಣಾರವಿಂದದ ಸೇವೆಗೆ ತಗುಲಾಗಿಯಿಧೇವೆ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೪೩, ೫೦-೪೦ ; ಸು. 1709). ತಗುಳುಮಗುಳು, ತಗಳುಮಗುಳು = (ಶತ್ರುವನ್ನು) ತಾಗುವುದು ಮತ್ತು ಹಿಂದಿರುಗುವುದು ; ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡಿ ಶತ್ರುವಿನ ಕೈಗೆ ಸಿಕ್ಕದಂತೆ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು : ಎದ್ದು ನಭದೊಳ್ಪಳಂಚುವರೊಮ್ಮೆ ಭೂತಳದೊಳಿದ್ದು ಹೆಣಗುವರೊಮ್ಮೆ ಬಳಸಿ ಮಂಡಲದಿಂದೆ ಹೊದ್ದಿ ಹೋರುವರೊಮ್ಮೆ ತಗುಳುಮಗುಳಾಗಿ ತಾಗುವರೊಮ್ಮೆ ಸರಿಬರಿಯೊಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೨-೨೯) ; ತಗಳುಮಗುಳಾಗಸಮಸಮರದಲಗಣಿತದ ಭಟನಿವಹ ವಡಗೆಡೆದುಗುಳಿಚಿದರಸುಗಳನು (ಕೋಗಯು. ೨೦-೨೪). [<ತಗುಳ್1]

ತಗುಳ (ನಾ). ಒಟ್ಟಾಗಿರುವುದು; ಗೊಂಚಲು ; ಮಂಜರಿ: ನಗೆಯಿಂದ ಬಿರಿವಂತೆ ಬಿರಿವ ಬಿರಿಮುಗುಳ ತಗುಳದಿಂ ಸೊಗಯಿಸುವ ಮಲ್ಲಿಕಾಲತೆಯ ಜೊಂಪಂಗಳುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೩೯ ವ) ; ಚೆಲ್ವಿಂ ಬಳ್ವಲಾದ ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಮುಗುಳ ತಗುಳದಿಂದೆಸೆವ ಬಾಸಿಗಂಗಳೊಳಮಳಂಕರಿಸೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ४-೮೦ವ).
[<ತಗುಳ್$_1$?]

ತಗುಳಿಸು, ತಗಲಿಸು, ತಗುಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೇರಿಸು ; ಹೊಂದಿಸು : ಮೊಗಮೆಂಬಲರ್ಗೊಳದ ತಡಿಯೊಳಿರಿಸಿದಳಿವಳಂಚೆಗಳನೆನೆ ಸತಿಯ ಕಿವಿಯೊಳ್ ತಗುಳಿಸಿದಳ್ ಹಂಸರಚನೆಯೋಲೆಯನೊರ್ವಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೭೭). ೨. ತಳ್ಳಿಸು ; ಓಡಿಸು ; ಹೊರದೂಡಿಸು : ಹರಹರಾಯೆಂದೀ ವ್ರತಭ್ರಷ್ಟರ ದೆಸೆಯನೀಕ್ಷಿಪೊಡೆ ನುಡಿವೊಡೆ ಪರಮಪಾತಕವೆನುತ ಹುಗಲೀಯದೆ ತಗುಳಿಸಿದೊಡೆ (ಬಸವು. ೬೦-೨೭). **ತಗಲಿಸು** : ೧. ದಿಟ್ಟನೋಲೆ ಮೊಣಕಾಲಿಗೆ ತಗಲಿಸಿ ಗಟ್ಟಿಕಂಕಣ ಕಿವಿಗಿಟ್ಟು (ಪುರಂದ. ೧-೧೦೦-೪). ೩. ಮುಟ್ಟಿಸು; ತಾಗಿಸು: ಮತ್ತೆ ಪ್ರಾಗ್ಜ್ಯಾಸನೆಯ ಪೆಸರಿನ ಸುತ್ತುವಳ್ಳಿಯ ಮೆಟ್ಟಿರದ ಮೈ ಪತ್ತುತಿಹ ಸಂಕಲ್ಪ ಚಿಗುರಿಗೆ ಜುಟ್ಟ ತಗಲಿಸದೆ (ಗಗತಾ. ೧೬-೧೮) ; ನಾನು ಸ್ವಲ್ಪ ರೋಗದ ಸೋಂಕನ್ನು ತಗಲಿಸಿದರೆ ಅವು ಸತ್ತ ಪ್ರಾಣಿಯ ಅಂಗಾಂಗಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುತ್ತವೆ (ವಿಕಾಸ.೬೩). **ತಗುಲಿಸು:** ೧. ಉಪ್ಪು ಮೆಣಸು ಜೀರಿಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಹಾಕಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಹಿಂಗು ತಗುಲಿಸಿ ಆಯಕಟ್ಟು ಮಾಡಿ (ಕಥಾಮಂ. IV, ೦೪). ४. ನಿಂದಿಸು; ದಬಾಯಿಸು: ಆ ಚಿಕ್ಕಮಗು ಆ ಭಾರತದ ದೇವರಾಜೈಯ್ಯ ಎಷ್ಟು ಧೈರ್ಯವಾಗಿ ಪಂಡಿತನಿಗೆ ಜವಾಬು ಕೊಟ್ಟ ನೀವೂ ಹಾಗೆಯೇ ಪಂಡಿತನಿಗೆ ತಗುಲಿಸಬೇಕಾಗಿತ್ತು (ಚಂಗಾಳ್ಳ. ೫೭೮). 'ತಗುಳ್ಚು' ಪರಾ. [ತಗುಳ್$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ತಗುಳು$_1$ 'ತಗುಳ್$_1$' ನೋ.

ತಗುಳ್ಳು$_2$ 'ತಗುಳ್$_2$' ನೋ.

ತಗುಳ್ಚಿಸು (ಕ್ರಿ). ನೂಕು ; ತೊಲಗಿಸು ; ನಿವಾರಿಸು ; ದೂರಮಾಡು: ಕರಕಪಾಲಮಂ ಕಂಡೊರ್ವ ಶಶಿಮುಖಿಯರಾದೊಡಂ ಭಯ ಬಿಭತ್ಸುಗೆ ಸಂದುದಿಲ್ಲವೆನೆ ಶಿವಮುಖದೊಳು ಬೆಸುಗೆಗಣ್ಗಳ್ ಪೆಟತು ಕಾಣ್ಬುವೇ ಮೇಣ್ ಮಿಕ್ಕ ರಸವೆನಿತ್ತಾದೊಡಂ ಮೋಹರಸಮಂ ತಗುಳ್ಚಿಸಬಲ್ಲುದೇ (ಚಿಬಪು. ೨೦-೨) [ತಗುಳ್ಚು + – ಇಸು$_3$]

ತಗುಳ್ಚು, ತಗುರ್ಚು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೇರಿಸು ; ಕೂಡಿಸು ; ಬೆರಸು : ಅರಸನಱಿದೇಂ ಮಹಾಪುರುಷರತ್ನದೊಳ್ ರತ್ನಮಂ ತಗುಳ್ಚಿದನೊ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೭೫); ಪಟಗನ್ನಡಂ ವುದುಂಗೊಳೆ ಕೊಟಿ ಸಕ್ಕದಮಂ ತಗುಳ್ಚಿ ಜಾಣ್ ಕಿಡೆ ಮುತ್ತಂ ಮೆಟಸಂ ಕೋದಂತಿರೆ ಪೇಟ್ವುಟಿಗವಿಗಳ ಕವಿತೆ ಬುಧರನೆರ್ದೆಗೊಳಿಸುಗುಮೇ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೫೫); ತದೀಯ ದುಸ್ವರ ಸ್ವರದಶಾವ್ಯತಿಕರಕ್ಕೆ ತಲ್ಲಟಿಸಿ . . . ನಲ್ಲಳಸುವನಾಂ ಸಾಹಸದೊಳ್ ತಗುಳ್ಚಿ ನಿಲೆ ಪಿಡಿವ ನಯಮಂ ಬಗೆದು (ವರ್ಧಪು. ४-೬೨ವ). ೨. ಅಳವಡಿಸು ; ಸಿಕ್ಕಿಸು : ಮಘವಂ ಶಚಿ ಪೂತ ಚೂತಮಂ ನೆರ್ವಿದಶೋಕವಲ್ಲರಿಯ ಪಲ್ಲವಮೊಂದನೆ ಕೊಯ್ದು ರಾಗದಿಂ ಸೋಮುರ್ಡಿಯೊಳ್ ತಗುಳ್ಚಿದೊಡೆ ಸೂಟಿನೆ ಬಾರಿಸಿದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೮೨); ಕೋಡ ಮೊನೆಯೊಳ್ ತಗುಳ್ಚಿದ ಸೂನಗಿಗತ್ತಿಯ (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೧೦ವ). ೩. ತೊಡು ; ಧರಿಸು : ಸೌಭಾಗ್ಯನಿಧಿಯ ವಿಯೋಗದಿಂ ಜೀವವಿಯೋಗಮಾಗದಿರ್ಕೆಂದು ತಗುಳ್ಚಿದ ರಕ್ಷಾವಳಿಯಂತೆ ಕೊರಲೊಳಿಕ್ಕಿರ್ದಕ್ಷಾವಳಿಯುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೯೧); ಗಳದೊಳ್ ತುಲಸೀಸ್ರುಜಮಂ ತಗುಳ್ಚಿ (ದಿವ್ಯಚ. ೯-೧೯). ४. ಹೊಂದಿಸು ; ಅನ್ವಯಿಸು : ಸಂಖ್ಯೆಗಳೊಳೇಕಬಹುತ್ವವಿಪರ್ಯಯಕ್ಕಸಂಖ್ಯಾತಗುಣಂ ವಿಕಲ್ಪಮದು ಕನ್ನಡದೊಳ್ ಗುಣಮಂ ತಗುಳ್ಚುಗುಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೧೯) ; ಈ ಕಥೆಯೊಳ್ ತಗುಳ್ಚಿ ಪೋಲಿಪೊಡೆಸಗೆಟ್ಟಿಯಾದುದು ಗುಣಾರ್ಣವ ಭೂಭುಜನಂ ಕಿರೀಟಿಯೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೪); ಓಹಿಲಯ್ಯಂಗೆ ಪೆರ್ಮೆಯಂ ತಗುಳ್ಚಿ ನೀಂ ಮಿಗೆ ಪೊಗಳ್ವುದನುಚಿತಮಕ್ಕುಂ (ವೃಷವಿ. ೫೯-೧೬೭ವ) ; ಬೆಳಕಿನ ಅನುಭವವನ್ನು ಪರಿಭಾವಿಸಿ ಆ ಬೆಳಕನ್ನು ಗಾಂಧೀಜಿಯ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವದ ಚಿತ್ರಣಕ್ಕೆ ತಟಕ್ಕನೆ ತಗುಳ್ಚಿರುವುದು ತುಂಬ ಹಿತವಾಗಿದೆ (ಸೌಂದಸ. ೩೯೬). ೫. ತಗುಲಿಸು ; ಗಂಟುಹಾಕು : ಗಾಳಗೊರಲಂ ತಗುಳ್ಚಿ ಪಳಾಳಮನೇನೊಂದನಪ್ಪೊಡಂ ಗಟಪಿದೊಡಂ ಬೇಳುನ್ನಡಿಗೇಳ್ದು ಕೆಮ್ಮನೆ ಬೇಳಲ್ ನಿಮಗಂತು ರಾಜಸೂಯಂ ಮೊಗ್ಗೇ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೨४). ೬. (ಉರಿ) ಹತ್ತಿಸು; ಅಂಟಿಸು: "ತಗುಳ್ಚು – ಉದ್ಯೋಗೇ, ಅಗ್ನಿಬಾಧನೇ ಚ" (ಶಮಧಾ) ; ಬಳೆದ ತಮಮೆಂಬ ಕರಡಮನೆಳಪಲ್ಲದೆ ಸುಟ್ಟು ಕಿಡಿಸಲೆಂದಜನುದಯಾಚಳದೊಳ್ ತಗುಳ್ಚಿ ತಳ್ತೊದನಳುರ್ವ ದವಾಗ್ನಿಯ ಪೊಲರ್ಕನುದಯಂಗೆಯ್ದಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೮೭೧ ಶೂದ್ರಕ) ; ಎನ್ನ ಬಸಿಱೊಳ್ ಕಿಚ್ಚಂ ತಗುಳ್ಚಿದಂ (ಅರ್ಥನೀ. ೬-೭೯ವ). ೭. ಮಾಡು ; ನಿರ್ಮಿಸು : "ತತುಳ್ಚು – ಉದ್ಯೋಗೇ,ಅಗ್ನಿಬಾಧನೇ ಚ"(ಶಮಧಾ);ಸುರಪತಿಯಿಲ್ಲಿಯಿಲ್ಲದೆ ಜಿನಾಭಿಷವೋತ್ಸವಮಂ ತಗುಳ್ಚನಾ ಸುರತರುಯಿಲ್ಲಿಯುಲ್ಲದುದಿತೋದಿತಮಾಗದು (ಮಹಾನೀ. ೦-೫೫) ; ಅಲ್ಪಾರ್ಥವನಾಳ್ದರೆ ವಸ್ತುವಿನರ್ಥವನು ಸಿರುತ್ತಿರೆ ತಗುಳ್ಚುವುದು ಸಂಹಿತೆಯುಂ (ಶಮದ. ೬४). ೮. ಆರಂಭಿಸು ; ತೊಡಗು ; ಉಪಕ್ರಮಿಸು: ಪಂಕಜೋತ್ಕರಮುಮನಿಂದುಮಂಡಲಮುಮಂ ಮೊದಲೊಳ್ಸಮೆದಬ್ಜಜಂ ಮನೋಹರಮೆನೆ ಮಾಡಿದೀ ಪೊಗದ ಪೋಲ್ವೆಗೆ ಮುನ್ನೆಗಳಲ್ತಗುಳ್ಚಿ ಬಿತ್ತರಿಸಿದನಲ್ಲದಿಂತು ಸಮವಸ್ತುಗಳಂ ಪಡೆವಂತು ಗಾಂಪನೇ (ಕಾದಂಪೂ. ೭४६). ೯. ಆಗಿಸು; ಉಂಟುಮಾಡು: ನುಡಿಯಂ ತಗುಳ್ಚಿ ನೋಟಂ ನುಡಿ ಪರಿಚಯಮಂ ತಗುಳ್ಚಿ ಪರಿಚಯ ಮಳಿಪಂ ತಡೆಯದೆ ತಗುಳ್ಚಿ ಮನದಳಿಪೊಡಗೂ[ಡಿದು]ದಂ ತಗುಳ್ಚುಗುಂ ಕಾಮಿಗಳಾ (ಕವಿರಾ. ೩-೨೦೨) ; ಉತ್ತರಗೋಗ್ರುಹಂ ಪಿರಿದುಮಾಗ್ರುಹಮಂ ಮನದೊಳ್ ತಗುಳ್ಚೆ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೯೨) ; ಮಾಡಿದಂ ಸಲೆ ಸಂದೆಯಮಂ ತಗುಳ್ಚದಂತೆ(ವಿಷ್ಣುಪು.೧೦-೧೫೩). ೧೦. ತೆಲುಪಿಸು;ಮುಟ್ಟಿಸು:ಮಾರಿಯ ಮಸಣಿಯ ಚೂಳಿಯಂ ಪಿಡಿದು ಜಡಿವ ಜವಹುರಮಂ ತಗುಳ್ಚಿ ತಾಮೊಕ್ಕಲಿಕ್ಕುವ . . . ಬಲ್ಗೈ ಬಂಟರ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೯೦-೨೫). ೧೧. ತೊಲಗಿಸು; ನಿವಾರಿಸು ; ದೂರಮಾಡು : ಸುನಯಾಂಶುಗಳಿಂ ಕುನಯಾಂಧಕಾರದೊಂದುನ್ನತಿಯಂ ತಗುಳ್ಚಿ ಖರಭಾನುವಿನಂತೆಸೆದಂ ನರೇಶ್ವರಂ (ಶಾಂತಿಪು. ४-೩೫). **ತಗುರ್ಚು** : ೧. × × × ಪತಿ ಕೊಯ್ದೊಡೆ ನಡು ಕೋಯಿಲೆ ಪೋದುದು ತಗುರ್ಚಿ ಪೊಡೆಯೆ ಘರಿಯಲ್ಲಿನಲ್ಕೆ ತೋಳುಡಿದು ಸೆಲಕ್ಕೆ ವಿಟ್ಟು(F)ದು (ಸೌಇಇ. IX-I, ೦೬३-೦४ ; 1098).
[ತಗುಳ್$_1$ + – ಚು$_1$]

ತಗುಳ್ಚು (ನಾ). ೧. ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವುದು ; ಬೆಸುಗೆ ; ಜೋಡಣೆ ; ಕೂಟ : ನಿಗಳಂಬೋಲ್ ತೊಡರ್ದೊಂದು ಮೋಹನಿಗಳಂ ತಜ್ಜನ್ಮದೊಳ್ ನೋಡೆ ತೊಟ್ಟಗೆ ಮತ್ತಂ ಪೊಸತಾಗೆ ತಮ್ಮ ಮನದೊಳ್ ತಳ್ಪೊಯ್ದು ತಳ್ತಾ ತಗುಳ್ಚುಗಳೊಳ್ ಪೊಕ್ಕುವು ವಜ್ರಲೇಪದ ತಗುಳ್ಚಂ ಪೋಲ್ವಿನಂ ವಜ್ರನಾಭಿಗತಿಪ್ರೀತಿಯನುಂಟುಮಾಡಿದರವರ್ ಜನ್ಮಾಂತರಸ್ನೇಹದಿಂ (ಆದಿಪು. ೬-೨೨); ತೊಡೆಯ ತೋಳ ತಗುಳ್ಚಮದೊರ್ಪ್ಪೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೯೫). ೨. ಸಂಬಂಧ ; ಸಂಪರ್ಕ : ತ್ರಿದಶಾನಕಲಯದಿಂ ನೀರದಪಥದೊಳ್ ನಾರದಂಗೆ ತಾಂಡವದ ತಗುಳ್ಪ್ಪುದವಿದುದು (ಶಾಂತಿಪು. ४-೫೭) ; ಪತ್ತಿದ ಸೈಪುವೆಯ್ದಿದತಿದುಃಖಮುಮೆನ್ನ ಪುರಾಕೃತಾರ್ಥ ಸದ್ವೃತ್ತಿಯ ದುಶ್ಚರಿತ್ರದ ತಗುಳ್ಚಿನೊಳಾದ ಶುಭಾಶುಭಂಗಳಿಂದೆತ್ತವಿವಾದುಮೆಂದೊಸಗೆಯಂ ಕರಮುಬ್ಬೆಗಮಂ ವಿಮೋಹದಿಂ ಚಿತ್ರದೊಳಾಗಲೀಯದೆ (ಜೀವಸಂ. ೭३-೨೬). ೩. ಆಧಾರ ; ಆಶ್ರಯ ; ಅವಲಂಬನ : ನೆಲನಂ ಪರ್ವುವ ಬಳ್ಳಿಗಂ ಚದುರನೊಳ್ ಮೈಮೈಯೊಡಂಬಟ್ಟು ತಳ್ತಲರ್ವಾ ಕೋಮಳೆಗಂ ತಗುಳ್ಚು ಪೆಱದೊಂದೆಂತಕ್ಕುಂ (ಆದಿಪು.೧೨-೧೯); ನಿನ್ನ ಹೇಮಲತಾವಿತಾನೋಪಮಾನ

ತನುಲತಾಪ್ರತಾನದ ತಗುಳ್ಪಿಂಗೀತನನಲ್ಪಕಲ್ಪಪಾದಪೋಪಮಾನಾನೂನಾಂಗಯಷ್ಟಿಯೆ ದೊರೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೧೨೭ ವ). ೪. ಆವರಣ; ಆಚ್ಛಾದನ: ನಗರನಾರೀಕದಂಬದ ಸೋರ್ಮುಡಿಯ ಸೊಂಪು ಕಾರ್ಮುಗಿಲ ತಗುಳ್ಪುಮಂ ನೆಗಟ್ಟಿಯುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೩೪ವ). ೫. ಪ್ರದರ್ಶನ (?) : ಅಮರೇಂದ್ರನಘವಿಘಾತಾರ್ಥವೌದ್ಧತ್ಯಾವಗತವಮುಮಾರಭಟ್ಯಾಯತ್ತಮುಮೆನಿಸಿದ ತಾಂಡವಧ ತಗುಳ್ಪಂ ತೋಱಲುದ್ಯೋಗಂಗೆಯ್ದು (ಪಂಪಾನೇ. ೯-೭ವ). [ತಗುಳ್$_1$ + – ಪು$_2$]

△ತಗುಟಿಸ್ 'ತಗುಳ್$_1$' ನೋ.

ತಗೆ$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಡೆ; ನಿಲ್ಲಿಸು; ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸು; ನಿರೋಧಿಸು: "ತಗೆ–ಸ್ತಂಭನೇ (ನಿಲ್ಲಿಸು)" (ಶಮಧಾ); ಅಗಲಲಸಹ್ಯಮೆಂದು ಪೆಱಗೀ ಬಟ್ಟೆಸಲ್ವಳೆ ಮುಂದೆ ಬಂದಳೀ ತಗೆವೊಡೆ ಚಿತ್ರದುತ್ಕಲಿಕೆಯಿಂ ನಭಕೀ ನೆಗೆತಂದಳ್ (ಕಾದಂಬ. ೧೮೦); ಕರ್ಮಾಸ್ರವಮಂ ಜನಿಯಿಸಲೀಸದೆ ಸದ್ಗುಣದಿನಂತವಂ ತಗೆವುದದುವೆ ಸಂವರಮಕ್ಕುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೮-೩೩); ಅಳವಿಯೊಳ್ ಬಳವದ ಹಂಕಾರದೆ ಬರೆ ತಗೆವಂ[ಪಾಠಾಂ. ತೆಗೆದಂ]ಸ್ತಂಬೇರಮಕಳಭಮಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೭೩); ಸೊಂಕಿ ತಂದುಪ್ಪರದ ಬಿಱುವಿಸಿಲ ಬೀದಿಯೊಳು ತಗೆದನವನನಿಬರಂ ನಿಷ್ಕರುಣನು (ಹಚಕಾ. ೧೦-೪೭); ನೃಪಂ ಪಾವಕನೊಲುರಿದವರ ತಗದು [ಪಾಠಾಂ. ತೆಗೆದ]ದಯದಿಂ ಮುನ್ನ ಧನಗೊಳ್ಳೆನುತ್ತ ಪೇಳೆ (ಸಿಂಗಿರಾ. ೨೨-೧೧); ಬಿಗಿವ ಬಿಡಿಸಿಕೊಳ್ಳ ತಗೆವ ತವಕಿಸುವ . . . ಹೋರಾಟದ ವಿಗಡ ಮಲ್ಲರುಗಳೊಪ್ಪಿದರು (ಕಂನವಿ. ೨೧-೯೩). ೨. ತಡೆಯಾಗು; ಅಡ್ಡಿಯಾಗು: ಎನಗೆ ನೀವು ಮಾಡುವ ರಾಜಕಾರ್ಯದ ಮಣಿಹ ನಿಮಗೆ ತಗಯಿತು (ಛನಪ. ೧೧). ೩. ಸೆಳೆ; ಆಕರ್ಷಿಸು: ನೋಳ್ಪರ ಕಣ್ಣ ತ[ಪಾಠಾಂ. ತೆ]ಗೆವ ಮೊಲೆಯ (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೧-೪೭); ಕಣ್ಬುಗುವ ಸೆಣಸುವ ಮುಳಿವ ಚಿತ್ರವ ತಗೆವ ತಾಗಿಸುವೆಳಸಿ ಕೂಡುವ . . . ವೇಶ್ಯಾವೀಧಿಗಳೊಳಸುರಾರಿ ನಡೆತಂದ (ಅಕ್ರೂಚ. ೭-೭೦). ೪. ಸ್ತಂಭೀಭೂತನಾಗು; ದಿಗ್ಭ್ರಮೆಗೊಳ್ಳು: ಸಾಗರದತ್ತನೆಂಬನೊಳ್ ಜೂದಾಡಿ ತನ್ನುಳ್ಳುದೆಲ್ಲಮಂ ಸೋಲ್ತು ಕುಡಲಿಲ್ಲದೆ ಸಮುದ್ರದತ್ತಂ ಸಾರಮೇಯಶಕ್ಕದ್ಧೂಮಾಂತರ್ಗತನಾಗಿ ಬಿಸಿಲೊಳ್ ತಗೆದಿರ್ದುದುಮಂ (ಚಾವುಂಪು. ೯೭-೯); ತಗೆಯಲ್ ಜೈಮಿನಿ ತಿಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಪರಿಯಲ್ ವೈಶೇಷಿಕಂ . . . ಅಮ್ಮಮ್ಮ ಪಟ್ಟರ್ಕವೀಧಿಗಳೊಳ್ ತೂಳ್ದಿಪು ಗೋಪನಂದಿ ದಿಗಿಭಪ್ರೋದ್ಭಾಸಿ ಗಂಧದ್ವಿಪಂ (ಎಕ. V, ಚನ್ನರಾ. ೧೪೮-೩೮; 1094).

ತಗೆತಗೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ತಗೆತಗೆದು ತಗುಳ್ದೆಲ್ಲರಂ ದಹಿಸತೊಡಗಿತು ದಳ್ಳುರಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೮-೩೯). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಕ್ಕೆ]

ತಗ್ಗೆ (ನಾ). ೧. ತಡೆ; ಅಡ್ಡಿ; ಪ್ರತಿಬಂಧಕ: ಆ ಚಂಡಾಲಕನ್ನಿಕೆ ರೋಮಂಬೊರೆದ ಪಂದೊವಲ ಪಂಜರದೊಳಿಕ್ಕಿ ಮಹಾಶ್ವೇತಾವಲೋಕನ[ಕೆ] ತಗೆಯಂ ಮಾಟ್ಟಂತೆ ಪಡಿಯಂ ಕೆತ್ತಗುಟಿಯನಿಕ್ಕಿ (ಕಾದಂಬ. ೭೫೩). ೨. ತಂಗುವಿಕೆ; ನಿಲ್ಲುವಿಕೆ: ಬಟ್ಟೆ ವಟ್ಟೆಯೊಳ್ ಮನದ ಚಿಂತೆಯಿನ್ ಪಲರ್ಪಿನ್‌ದಿರುಗಿದಪೆನೆಂದು ಪಿನ್‌ಮುನ್ ಅಲೆದು, ಪಲ ತಗೆಗಳ್ ಆದುವಯ್ (ಅಂತಿಗೊ. ೧೧-೨೧೭). [<ತಗೆ$_1$]

ತಗೆಪ (ನಾ). ಅಡ್ಡಿ; ನಿರ್ಬಂಧ; ಸ್ತಂಭನ: ತೆಗಪಂ, ತಗೆಪಂ, ತೊಡೆಪಂ, ನಡೆಪಂ, ಮೊಗೆಪಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೫೬೧ ಪ್ರಯೋ). [ತಗೆ$_1$ + – ಪ$_2$]

ತಗೆವು, ತಗವು, ತಗವು$_2$, ತಗಹು$_2$ (ನಾ). ೧. ಅಡ್ಡಿ; ನಿರ್ಬಂಧ: ಪೆಱರಱಿದು ತನ್ನ ಸಾಲಂಗೊಟ್ಟೊಡಂ ತಾನಱಿದು ಸಂಸಾರಮೋಹಂಗೆಟ್ಟೊಡಂ ಆತನ ತಗೆವುಮಾತನ ಕರ್ಮದ ಬಿಗಿ(ಗು)ವುಂ ಪತ್ತುವಿಡುಗುಂ (ಜೀವಸಂ. ೧೭೩-೨೦ವ). **ತಗಪ್ಪು:** ೨. ಒತ್ತಾಯ; ತಗಾದೆ: ಒಮ್ಮಾತ್ತರ್ಗೆ ಇರ್ಮುಳ ಜೋಳಮ್ ಕುಡುವುದು ತಗಪ್ಪಿಲ್ಲ ಗೋಸನೆ ಇಲ್ಲ ರಾಜಪುರುಷರ್ಗೆ ಪುಗಿಲಿಲ್ಲ (ಇಆ. X, ೧೬೭-೪; 7ನೆಯ ಶತ). **ತಗವು$_2$:** ೧. ಇತ್ತನಂದೇ ಕೃಷ್ಣ ನಿನಗಾ ಪುತ್ರನನು ನೀ ಬೇಡಿಕೊಳಲೇಕುತ್ತಮನೆ ತಗ[ಪಾಠಾಂ. ಡ]ವೇಕೆ ತನ್ನನು ನಾಚಿಸಲದೇಕೆ (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೬೩-೨೦); ತಗವಹುದು ತನಗೆನುತ ಶೈಲನಿತಂಬಕ್ಕೆತಂದು ವಿಗಡ ರಕ್ಕಸನಾ ಹರಾದ್ರಿಯು ಬಿಗಿದನೈ (ಉತ್ತರಾ. ೫-೫೧). **ತಗಹು$_2$:** ೧. ತಪವೆರಿಬುದು ತಗಹು ನೇಮವೆಂಬುದು ಬಂಧನ (ಅವಚಂ. ೧೫೮-೭೫೩); ಧ್ಯಾನದ ಧ್ಯೇಯುವಳವಟ್ಟು ಆನಂದಿಪಂಗೆ ತಪದ ತಗಹೆ[ಪಾಠಾಂ. ಫಲವೆ]ಲ್ಲಿಯದೊ (ಚನ್ನವ. ಕ. ೩೨೪-೭೮೩); ಓಲಗದಿಂ ಪಡೆದಂ ತಗಹಿಂ ಸಿಲ್ಕಿದಂ (ಶಮದ. ೧೨೮ ಪ್ರಯೋ); ಹಗಲು ಹರಿಚಿಂತೆಯನು ಮಾಳ್ಪರೆ ತಗಹಲಾ ಬಹುವಿಧ ಗೃಹವ್ಯಾಪ್ತಿಗಳ ಬಯಲಾಯಾಸ ಕೃತ್ಯದ ಕಾಲುಂಕಣ್ಣಗಳ (ನಿಭಾಗ. ೨-೧-೯); ಗಗನವನೊಳಕೊಂಬ ತಿಳಿವಿದೆ ಇದಕಲ್ಲಿ ತಗಹೇತಕಾಯ್ತೆಂಬನಾಗ (ಭರಚ. ೬೦-೩೭). ೩. ಕವಿದಿರುವಿಕೆ; ಆವರಣ; ಮುಸುಕು; ಹೊದಿಕೆ: ಮಱುವೆಯ ತ[ಪಾಠಾಂ. ತೆ]ಗಹು ತೆಗೆದೆಚ್ಚಱಿಕೆ ತೋಱಿತು (ಪ್ರಭುಲೀ. ೯-೧೫); ಉಗಿದಪಂಬರವನು ಮಯೂಖಾಳಿಗಳು ಭುವನದ ಜನದ ಕಂಗಳ ತಗಹು ತೆಗೆದುದು ಸೆಱೆಯ ಬಿಟ್ಟರು ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿಗಳ (ಕುಮಾರದ್ರೋ. ೧-೪೩); ಕಳಿದರೀ ಚಂಡಾಂಶುವಂಶೋಜ್ವಲರು ಬಳಿಕಾ ಹಿಮುಸಮಯವನು ಪುಲಿದೊಗಲ ಹರಿಣಾಜಿನದ ಹಾಸಿಕೆಯ ಹೊದಿಕೆಯಲಿ ತಳಿರ ತಗಹಿ[ಪಾಠಾಂ. ಡಿ]ನ ಮನೆಗಳಲಿ (ತೊರರಾ. ೩-೨-೫).

[ತಗೆ$_1$ + – ಪು$_2$./ತಮಿ. ತಕ್ಕೆಪ್ಪು]

ತಗೆಬಗೆ, ತಗಿಬಿಗಿ, ತಗುಬಗೆ (ನಾ). ೧. ಅರೆಮನಸ್ಸು; ಅನಿಶ್ಚಿತವಾದ ಮನಸ್ಸು: ಅಕ್ಕುಮಾನುಂ ತಗೆಬಗೆಯೊಳೊಪ್ಪುವೆಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೫-೩); "ಪ್ರತಿಹತವಾದ – ತಡೆದ – ಮನಸ್ಸು" (ರಾ ಮಾ ಶ್ವ. ಕೋಶ). ೨. ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತತೆ: ತಗೆಬಗೆಯ ನಡೆನುಡಿಯ ಮಗಳ ನಡೆವಳಿಯಂ (ಕಾಲೂರ. ೪೭-೬೫): "ಕ್ರಮತಪ್ಪುವಿಕೆ" (ಕಾಲೂರ. ಟಿಪ್ಪಣಿ). ೩. ತೊಂದರೆ; ಹಿಂಸೆ: ಹಾವಿಂಗೆ ಹಾಲನೆಱೆದೊಡೆ ತೀವಿದ ವಿಷವಪ್ಪುದಲ್ಲದಂಗಜನಂ ಸಂಭಾವಿಸಿದೊಡೆ ಕೋಮಳೆಯರ ಜೀವಕೆ ತಗೆಬಗೆಯನೀವನೆಂಬುದು ಪುಸಿಯೇ (ನಳಚಂ. ೨೧೧). ೪. ಸಂಕಟ; ತಳಮಳ: ಉಸುರ ತಗೆಬಗೆಯೊಳ ಸುರೇಂದ್ರ ಬಸವಳಿದು (ಷರಶು. ೧೩-೩೮). ೫. ಲಗುಬಗೆ; ಅವಸರ: ತಗೆಬಗೆಯೊಳೋಡಾಡಿ ಕೆರವೊಂದು ಸವೆಯದಿರೆ (ಕಾಲೂರ. ೭೩-೧೩೨). **ತಗಿಬಿಗಿ:** ೪. ತನ್ನ ರೆಕ್ಕೆಯಂ ನೆಗಪಲೆನುತೆಂದು ಬಿಚ್ಚಿದ ದೆಸೆಗಳೆಂಟು ಮುಚ್ಚಲು ತರಣಿಗುಸುರು ತಗಿಬಿಗಿಯಾಗಲು (ತುರಂಗ. ೪-೩೯). ೫. ಬಗೆಬಗೆಯಾಟದಿ ಜಗವ ನಗಿಸುತ ತಗಿಬಿಗಿ ಓಡುತ್ತ ನೆಗೆದು ಕುಪ್ಪಳಿಸಿ (ಶರಲೀ. ೩೪೩-೮). ೬. ತಬ್ಬಿಬ್ಬು; ದಿಗ್ಭ್ರಮೆ: ಮಗುವಾಗಿ ಪೂತನಿಯ ಮೊಲೆಯನುಂಡೆ ಇಂಥ ತಗಿಬಿಗಿಯಾಟಗಳೆಲ್ಲಿ ಕಲಿತ್ಯೋ ರಂಗ (ಪುರಂದ. ೪-೧೫೭-೩). 'ತಗಿಬಿಗಿಗೊಳಿಸು' ಪರಾ. **ತಗುಬಗೆ:** ೩. ಬಿಸಿಗೆ ಬೆಚ್ಚಿದ ಎದೆಯು ಮರುಚಲ ಬಸಿರಿಯ ಬಯಕೆಗೆ ತಗುಬಗೆಯಾಗುತಿರೆ (ಸಹೀಗೀ. ೪-೯೩); ಅಗ್ನೇವಹನ ಅವಸ್ಥೆ ತಗುಬಗೆಯಾಯಿತು ಇವನ ಗಂಟಲೂ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡಿತು (ನೀರಸ. ೩೨). 'ತೆಗೆಬಗೆ' ಪರಾ.

[ತಗೆ$_1$ + ಬಗೆ$_3$]

ತಗೆವುಗಿಲ್ (ನಾ). (?) : ಸ್ವಾಂತಂ ಪಂಚೇಷುವಿಂದಂ ತಗೆವುಗಿಲ[ಪಾಠಾಂ. ತಗೆವುಲ, ಜಂತಗೆವುಗಿಲ]ವೊಲಪ್ಪಂತು ಕಂದರ್ಪನೆಚ್ಚೆಚ್ಚಂತುಂ ಕೈವಾರದಟ್ಟಾಸುರವೆನೆ ಮುಳಿದೆಟ್ಟಿಟ್ಟ ಕೋದಂಡದಿಂ ಪೊಯ್ದೆಂತಾನುಂ ನಿನ್ನ ಸೌಂದರ್ಯದಿನೆನಗೊಳಗಾದಂ ದಶಗ್ರೀವನೆಂದಾ ಕಾಂತಾರತ್ನಕ್ಕೆ ವೈದೇಹಿಗೆ ಮಕುಟ ಪಟದ್ರುತ್ನದಿಂದರ್ಘ್ಯಮಿತ್ತಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೯-೮೪). [?]

ತಗ್ಯೆರ್ 'ತಗ್ಯೆರು' ನೋ.

ತಗ್ಯೆರು, ತಗ್ಯೆರ್ (ನಾ). (ಕೆಲಸದಿಂದ) ತೆಗೆದು ಹಾಕುವುದು; ಉಚ್ಚಾಟನೆ: (೬). **ತಗ್ಯೆರ್:** (ಕೃಸ್‌ಗೆ. II. ೫೭೩).

[← ಹಿಂ. ತಗೀರ್, ತಗೀರೀ; ಮರಾ. ತಗಿರೀ; ಅರ. ತಗಯ್ಯುರ್]

ತಗೋಣಿ (?). (?): ಶ್ರೀ ಪರದರ ಪನ್ದೆ ಮಿರಿಯನ್ನ ಗೋಣಿ ರಣದೊಳಾ ಮಣವೊಡ್ಡುವೊನ್ ಮೂಳಿಯೆನೆಯ್ಕಳ[ಪೋ]ನ್ ಪೆಣದ ಸಜ್ಜಡಿ ಕಟ್ಟುವೊನ್ (ಕಇ. I, ೫-೨; 8ನೆಯ ಶತ).

[?]

ತಗ್ಗಜ್ಜಿ 'ತಗಚೆ' ನೋ.

ತಗ್ಗಾಳು (ನಾ). ಗಿಡ್ಡ ; ಕುಳ್ಳ : (ಕ). [ತಗ್ಗು₂ + ಆಳು₃ (<ಆಳ್₃)]

ತಗ್ಗಿ, ತಂಗಿ₂, ತರ್ಗಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ತಕ್ಕಿಲೆ ; ಅಗ್ನಿಮಂಥ; ನರುವಲು: "ಜಯಾ, ಜಯಂತೀ, ತರ್ಕಾರೀ, ನಾದೇಯೀ, ವೈಜಯಂತಿಕಾ- ಈ ೫ ತಗ್ಗಿ" (ನಾಚಿರಾ. ೧೧೮); "ವಹ್ನಿಮಂಥಃ-ನರುವಲು, ತಗ್ಗಿ" (ಒಷಧಿ. ೧೯೭); ಬಿಲ್ವಂ ತಗ್ಗಿ ಸೀವನ್ನಿ ಪಾದರಿಯಾವುಂಡಗೆಯೆಂಬಿವಂ ತೆಗಪಿ ಸೇಕಂಗೆಯ್ಯೆ ಮಾಣ್ಗುಂ ಕಫಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೨೨೫); ಚಿಲ್ಲವೇ ಹೇಳಕಟ ಎನ್ನೀ ಚಿಲ್ಲತನವೆಂದಿಂಗೆ ಮಾಣ್ಬುದು ಸೊಲ್ಲು ತಗ್ಗಿಯ ಎನ್ನಳಲು ತಗ್ಗುವುದರೇತಬಿಲಿ (ಬಸವು. ೪೫-೪೦); ತುಲಸಿಯು ನುಗ್ಗಿಯ ತಗ್ಗಿಯು . . . ಪತ್ರಂಗಳನೊಡನೆ ತೆಗಪಿಕೊಂಡದಟಿಯೊಳೆ ಸೇಕಂಗೆಯ್ಯೆ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೦-೨೦). **ತಂಗಿ₂**: ಸಣ್ಣನಾದ ಎಲುಗಳ ಹಾಕಿ ಮಣ್ಣು ಮೆತ್ತಿ ಆಮೇಲೆ ಒಳಗಿನ ಮಣ್ಣು ತಂದು ತಂಗಿಯ ರಸ ಹೊಯ್ದು ಅರೆದು (ಅಶ್ವಚಿ. ೭೯-೫). △ **ತರ್ಗಿ**: ಉಪಶಮಿಸುಗುಮಾತಪದೊಳ್ ಕಟ್ಟಿ ಪೂಸೆ ತರ್ಗಿಯ ರಸಮಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೦-೬೯).

ತಗ್ಗಿಯ ಮಾನ್ಯ, ತಗ್ಗೆಯ ಮಾನ್ಯ = ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಾನ್ಯ,- ಉಂಬಳಿ: ದೇವರ ನಿವೇದಕ್ಕೆ ತಗ್ಗಿಯ ಮಾನ್ಯದೊಳಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಮತ್ತರು ೧೬ ತೋಟ ಮತ್ತರು ೧ (ಕೊಲ್ಹಾಶಾ. ೬-೧೨; 1127); ಸಂಕ್ರಾಂತಿಪರ್ವ್ವನಿಮಿತ್ತಂ ಅಗ್ರಹಾರದ ತಗ್ಗೆಯಮಾನ್ಯ ದೊಳು ಠಾವಸೆಟ್ಟಿಯಕೆಱೆಯಿರಿಯ ಕೇಶವೇಶ್ವರದೇವರ ಭೂಮಿಯಿಂಬಡಗಲು (ಕಇ. V, ೨೫-೨೪; 1139). [?]

ತಗ್ಗಿಲು 'ತುಗ್ಗಿಲ್' ನೋ.

ತಗ್ಗಿಸು 'ತಟ್ಗಿಸು' ನೋ.

ತಗ್ಗು₁ 'ತಟ್ಗು' ನೋ.

ತಗ್ಗು₂, ತರ್ಗು₂, ತೆಗ್ಗು₂ (ನಾ). ೧. ಕುಣಿ; ಹಳ್ಳ; ಕೆಳಕ್ಕೆ ಕುಸಿದುದಂ; ಗುಂಡಿ: ನೆಲನ ತಗ್ಗಿನಲುಪ್ಪರದ ಮೆಯ್ಯೊಲವಿನಲಿ ಪಾರಗದ ಬವರಿಯ ಸುಳುಹಿನಲಿ . . . ಖಂಡೆಯದ ಖಣಿಕಟಲೆಸೆಯೆ ಕಾದಿದರು (ಕುಮಾವ್ಯ. ೧೪-೭); ಹಿಡಿಸದೆ ತುಂಬಿದೆ ತಗ್ಗಿಲ್ಲ ತೆವರಿಲ್ಲ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೨೪-೪೧೯); ನದಿ ಎತ್ತರವಾದ ಕಡೆಯಿಂದ ತಗ್ಗಾಗಿರುವ ಕಡೆಯನ್ನು ಹುಡುಕಿ ಹರಿಯುತ್ತದೆಯಲ್ಲವೆ? (ವ್ಯಾಸಜಿ. ೧೦೭); ಆಳವಾದ ತಗ್ಗನ್ನು ತೋಡಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಹುಗಿದು ಬಿಡುತ್ತಿದ್ದೇನೆ (ವ್ಯಾಮತಾ. ೫). ೨. ಸಣ್ಣದು; ಕುಳ್ಳಾದುದು ; ಎತ್ತರವಲ್ಲದುದಂ : ಗುಡ್ಡದ ಮೇಲೆ ಅವನ ತಗ್ಗಾದ ಮನೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ಮಹಾತ್ಮಾ. ೦೫). ೩. ಕುಗ್ಗಿರುವ ಸ್ಥಿತಿ; ಕಡಿಮೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಕುಸಿತ : ಕುರುಳು ಜುಂಜುಬುದಲೆಯ ತಗ್ಗಿನ[ಪಾಠಾಂ. ದ]ಕೊರಳ ಕೆಂಗಣಿಗಣ್ಣ ಮೋಱೆಯ ಹಱುಕುಗಡ್ಡದ (ನಳಚ. ೪-೪). ೪. ಬೆಲೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವಿಕೆ ; ತುಟ್ಟಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ : (ಮೃಗಜಿ. IV, ೭೮೭). 'ತಗ್ಗುಕಾಲ' ಪರಾ. ೫. ವ್ಯಾಪಾರದ ವಸ್ತುಗಳ ಪೂರೈಕೆ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿರುವುದು. ೬. ಪಾತ್ರೆ ಮೊದಲಾದವು ನೆಗ್ಗಾಗಿರುವಿಕೆ: 'ತಗ್ಗೆತ್ತು' ಪರಾ. ೭. (ಅಲಂ) ಕಷ್ಟಕಾಲ : ತೆರೆಯಲಾರೆನು ಮರೆಯಲಾರೆನು ದೈವವಿತ್ತೀ ಕಷ್ಟವ ತಗ್ಗು ಸಾರುತಲಿರಲಿ ಸ್ಮಾರಕವಾಗಿ ಹಿಗ್ಗಿನ ನಷ್ಟವ (ಹಾಡುಪಾ. ೬೯-೨). **ತರ್ಗು₂**: ೪. ಧಾರಣೆಯು ತರ್ಗಂ ಹೋರುವವನು ನಿಂದಿತನು (ವೀಶೈವು. ೪-೧೭-೨೯). **ತೆಗ್ಗು₂**: ೧. ನಿಬ್ಬಣದ ಈ ಎತ್ತು ಹುಗ್ಗಿಯ ಮೇದಾವ ತೆಗ್ಗಿನ ನೀರ ಕುಡಿದಾವ (ಲೋಕಗೀ. ೨೭); ನೆಲವು ಸಮತಲವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ, ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ತೆಗ್ಗುಗಳು (ಕುರಿಹಿಂ. ೬೪).

ತಗ್ಗುತಿಟ್ಟು = ೧. ಏರು ಇಳಿ ; ಹಳ್ಳ ದಿಣ್ಣೆ ; ಕಂಳಿ ತೆವರು. ೨. ಹೆಚ್ಚುಕಡಿಮೆ; ನ್ಯೂನಾಧಿಕತೆ : ಅಲ್ಲಿ ರೂಪಗುಣಗಳಲ್ಲಿ. ಸ್ವಲ್ಪ ತಗ್ಗುತಿಟ್ಟುಗಳಿರಬಹುದು, ಆದರೆ ಸತ್ವವೊಂದೇ (ರಾಮಾನಿ. ೧೧೪). **ತಗ್ಗುದಿಂಟೆ** = ತಗ್ಗುತಿಟ್ಟು ೧ : ತಗ್ಗುದಿಂಟೆ ಕಲ್ಲುಮುಳ್ಳು ಕೆಸರುನೆಲ ತಾಗುತಳ್ಳು (ಬಿಟ್ಟಅ. ೧೯೩-೧೧). **ತಗ್ಗುದಿನ್ನೆ** = ತಗ್ಗುತಿಟ್ಟು ೧ : ಕಿತ್ತಳೇಹಣ್ಣು . . . ಚೆನ್ನಾಗಿ ದಿಟ್ಟಿಸಿ ನೋಡಿದರೆ ಅದರ ಮೇಲೆ ಹಲವು ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ತಗ್ಗುದಿನ್ನೆಗಳು ಕಾಣಿಸುವವು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೬೭); ತಗ್ಗುದಿನ್ನೆಗಳು . . . ಸಾಲುಸಾಲಾಗಿ ನಿಂತಿವೆ (ಅಶ್ವಮೇ. ೨). **ತಗ್ಗುಬ್ಬು** = ತಗ್ಗುತಿಟ್ಟು ೧ : (ಕ). **ತಗ್ಗುತೆವರು** = ತಗ್ಗುತಿಟ್ಟು ೨ : ಲೇಖಕರ ಸೌಮನಸ್ಯ . . . ಕತೆಯ ಹೇರುಪೇರುಗಳಲ್ಲಿ ತೆಗ್ಗುತೆವರುಗಳಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಸಮತೂಕವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದೆ (ಆಧೋಲೀ. I, ಸಂಪಾದಕರ ಮಾತು). [<ತಟ್ಗು]

ತಗ್ಗುಕಾಲ (ನಾ). ವಸ್ತುಗಳ ಪೂರೈಕೆ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿರುವ ಕಾಲ: ಈ ತಗ್ಗುಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಸೀರೆಯ ಬೆಲೆ ನೂರ ಅರವತ್ತೇ ರೂಪಾಯಿ (ಶಿವರಾ. ೨೫). [ತಗ್ಗು₂ + ಕಾಲ]

ತಗ್ಗುಗನ್ನಡಿ (ನಾ). ಒಳಮುಖವಾಗಿ ಬಾಗಿರುವ ಕನ್ನಡಿ; ಅಂತರ್ಗೋಲ ಕನ್ನಡಿ : ತಗ್ಗುಗನ್ನಡಿಯನ್ನು ನಮ್ಮ ಮುಖದ ಹತ್ತಿರ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡರೆ ಮುಖದ ದೊಡ್ಡ ಪ್ರತಿಬಿಂಬವು ಕಾಣುವುದಲ್ಲದೆ ಈ ಪ್ರತಿಬಿಂಬವು ತಲೆಕೆಳಗಾಗಿರದೆ ನೆಟ್ಟಗಿರುವುದು (ಭೌತವಿ. ೧೭೨). 'ಉಬ್ಬುಗನ್ನಡಿ' ಪರಾ.

[ತಗ್ಗು₂ + ಕನ್ನಡಿ₁]

ತಗ್ಗುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ತಗ್ಗುವಂತೆ ಕುಟ್ಟು; ಕುಸಿದು ಬೀಳುವಂತೆ ಹೊಡೆ,- ಮೆಟ್ಟು : ಬೆದಱಿದ ಬಾಳವ್ಯದ್ಧರನೆ ಬಾಯ್ವಿಡೆ ಬಾಯ್ವಿಡೆ ಸೀಳ್ದು ಪೋಲ್ದು ಬಂದದಿರದೆ ನಿಂದ ಬೀರರನೆ ಬೊಬ್ಬಿಡೆ ಬೊಬ್ಬಿಡೆ ತಗ್ಗು [ಪಾಠಾಂ. ಗ್ಗೆ]ಗುಟ್ಟಿ ಲಾಯದ ತುರಗಂಗಳಂ ತರದೆ ಗೋಟಿಡೆ ಗೋಟಿಡೆ ಕೋಡೊಳೆತ್ತಿ . . . ಕೊಂದುದಾ ಗಜಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೪-೧೩೭).

[ತಗ್ಗು₁ (<ತಟ್ಗು) + ಕುಟ್ಟು₁]

ತಗ್ಗುದನಿ (ನಾ). ತಗ್ಗಿಸಿದ ದನಿ ; ಕೆಳದನಿ : ಹೆಂಗಸರು ಗಂಡಸರೆಲ್ಲ . . . ತಗ್ಗುದನಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತನಾಡುತ್ತ ಕುಳಿತಿದ್ದರು (ಪುನರು. ೨೩೭).

[ತಗ್ಗು₁ (<ತಟ್ಗು) + ದನಿ₂]

ತಗ್ಗುನೆಲ (ನಾ). ಎತ್ತರವಲ್ಲದ ಭೂಮಿ ; ತಗ್ಗಾದ ಭೂಮಿ : ಸಮುದ್ರವು ತಗ್ಗುನೆಲದ ಮೇಲೆ ಹೆಸರೂ ಬಣ್ಣವೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಮೆರೆಯುತ್ತದೆ (ಅನಂಶ. ೪೦ ಟೀಕೆ). [ತಗ್ಗು₂ + ನೆಲ₁]

ತಗ್ಗುಬೀಳು, ತೆಗ್ಗುಬೀಳು (ಕ್ರಿ). ಹಳ್ಳಬೀಳು ; ನೆಗ್ಗಾಗು : ಮನೆಯ ಪಾತ್ರೆಗಳೆಲ್ಲ ತಗ್ಗುಬಿದ್ದಿವೆ (ರೂಢಿ). **ತೆಗ್ಗುಬೀಳು**: "ಗುಣಿಗಲ್ಲ = ತೆಗ್ಗುಬಿದ್ದಗಲ್ಲ" (ಗಂಗಾಮ. ೧೧೭). [ತಗ್ಗು₂ + ಬೀಳು₁ (<ಬೀೞ್₁)]

ತಗ್ಗುಮುಗ್ಗು (ನಾ). ೧. ಹೆಚ್ಚು ಕಡಮೆ ; ಏರುಪೇರು : "ವಿಷಮ- ಸಮವಲ್ಲದ್ದು, ತಗ್ಗು ಮುಗ್ಗು" (ಗಂಗಾಮ. ೨೯೩). ೨. (ಅಲಂ) "ಸುಖದುಃಖ" (ಜಾನಕೋ. ೬೩). [ತಗ್ಗು₂ + ಮುಗ್ಗು₃/ತೆಲು. ತಗ್ಗುಮೊಗ್ಗು]

ತಗ್ಗುಶ್ರುತಿ (ನಾ). ತಗ್ಗಿದ ಶ್ರುತಿ; ಮಂದವಾದ ಶ್ರುತಿ : ಅವಳು ಹಾಡುವುದು ಯಾವಾಗಲೂ ತಗ್ಗುಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೇ (ರೂಢಿ). [ತಗ್ಗು₂ + ಶ್ರುತಿ]

ತಗ್ಗುಸಿರು (ನಾ). ತಗ್ಗಿದ ದನಿ ; ಕೆಳದನಿ : "ಈಗ ತಾನೆ ಬಂದೆ" ಎಂದು ತಗ್ಗುಸಿರಿನಿಂದ ಹೇಳಿದೆ (ಹುಂಗಾಳ್ಕೆ. ೧೧೭).

[ತಗ್ಗು₂ + ಉಸಿರು₂ (<ಉಸಿರ್₂)]

ತಗ್ಗುಸೋಪಾನ (ನಾ). ಇಳಿಯುವ ಸೋಪಾನ; ಇಳಿ ಮೆಟ್ಟಿಲು: ತಗ್ಗುಸೋಪಾನದೊಳಿಳಿವಾಗ ಮುನಿಗಳ್ಗೆ ಬೊಗ್ಗನೆ ಕೈಲಾಗುಗೊಡುವಾ ಉಗ್ಗಡದೇಱುಸೋಪಾನದೊಳವರ ಕೈಯೊಗ್ಗಿ ಹಿಡಿದು ಮೇಲೆ ನೆಗೆವಾ (ಭರತ. ೩-೭೪). 'ಏಱುಸೋಪಾನ' ಪರಾ. [ತಗ್ಗು₂ + ಸೋಪಾನ]

ತಗ್ಗೆತ್ತು (ಕ್ರಿ). ಪಾತ್ರೆಗಳ ತಗ್ಗುಗಳನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸು : ನುಗ್ಗಾದ ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ತಗ್ಗೆತ್ತದಿದ್ದರೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ).
[ತಗ್ಗು₂ + ಎತ್ತು₁]

ತಗ್ಗೊತ್ತು, ತರ್ಗೊತ್ತು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಗ್ಗುವಂತೆ ಒತ್ತು ; ಅದುಮು ; ಹತ್ತಿಕ್ಕು ; ನಿಗ್ರಹಿಸು : ಆದರಿಸುತಮರೇಂದ್ರನೆದ್ದನು ಹೋದ ವಜ್ರವ ಕೊಂಡು ನಗುತ ವಿಷಾದವನು ತಗ್ಗೊತ್ತಿ ನುಡಿದನು ದೈತ್ಯಪತಿಯೊಡನೆ (ನಿಭಾಗ. ೬-೧೧-೧೧). **ತರ್ಗೊತ್ತು** : ೨. (ಅಲಂ) ತಗ್ಗಿಸು ; ಕಡಮೆ ಮಾಡು : ಈ ಮತ್ಸರಮಂ ತರ್ಗೊತ್ತಿ . . . ರಕ್ಷಿಪ್ಪುದೆನ್ನಂ (ರಕ್ಷಾಶ. ೧೧).
[ತಗ್ಗು₁ (<ತಟ್ಗು) + ಒತ್ತು₁]

ತಚ್ಛಣ 'ತತ್‌ಕ್ಷಣ₂' ನೋ.

ತಜವಿಜಿ 'ತಜವೀಜು' ನೋ.

ತಜವೀಜಿ 'ತಜವೀಜು' ನೋ.

ತಜವೀಜು, ತಜವಿಜಿ, ತಜವೀಜಿ, ತಜುಬಿಜಿ (ನಾ). ೧. ಏರ್ಪಾಟು ; ವ್ಯವಸ್ಥೆ ; ಸಿದ್ಧತೆ : ನಾ ಬಂದು ಎಷ್ಟೊತ್ತಾತು . . . ಚಹಾದ್ದೇನಾದರೂ ತಜವೀಜು ಮಾಡ್ತೀಯೋ (ದೀಪಹ. I. ೧೯). 'ತಜವೀಜಂದಾರಿ' ಪರಾ. ೨. ಪ್ರಯತ್ನ ; ಉದ್ಯೋಗ : (ಮೃಗಜ. IV, ೭೮೭). **ತಜವಿಜಿ** : ೨. ತಾಯಿ ತನಗೆ ಬೇರೆ ಮದುವೆ ಮಾಡಿಸುವ ತಜವಿಜಿಯಲ್ಲಿದ್ದಾಳೆಂದು . . . ಅತ್ತೆಯನ್ನು ಇನ್ನಷ್ಟು ಅಂಜಿಸಿದ್ದ (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೨೭). ೩. ವಿಚಾರಣೆ ; ಶೋಧನೆ ; ಚೌಕಸಿ (ಉಕ) : "ತಜವಿಜಿ–ಹುಡುಕುವುದು; ಶೋಧ" (ಜಾನಕೋ. ೬೩). **ತಜವೀಜಿ** : ೨. ಆಸ್ತಿ ವಿಲೇವಾರಿಮಾಡುವ ತಜವೀಜಿಯಲ್ಲಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). **ತಜುಬಿಜಿ** : ೧. ಅಮುದಾ ನಗರಕ್ಕೆ ಬರುವ ಮಧ್ಯಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಪಾದಶಹಾರು ತಜುಬಿಜಿಮಾಡಿ (ಕೆಳದಿನ. ೫೮-೧೯).
[←ಅರ. ಹಿಂ. ತಜವೀಜ್]

ತಜವೀಜುದಾರಿ (ನಾ). ವಿಚಾರಣೆ ; ಶೋಧನೆ : ಪಟೇಲರ ಬಹಿರಂಗ ಹಾಜರುಬಾಪಿ ಮತ್ತು ತಜವೀಜುದಾರಿ ಹೆಚ್ಚಾದವು (ಕಲನಿ. ೩೧೫).
[<ತಜವೀಜು]

ತಜಿನೆವಟಯಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧ್ವಜ (?) : ಬೆಳ್ಗೊಡೆಗಳುಂ ಪಾಳಿಧ್ವಜಂಗಳುಂ ತಜಿನೆವಟಯಿಗೆಗಳುಂ ಚಂದ್ರಾದಿತ್ಯರ್ಕಳುಂ ಸಿಂಹ ವ್ಯಾಘ್ರ ಮಕರ ಮತ್ಸ್ಯಗಳೆಂದಿವು ಮೊದಲಾಗೊಡೆಯ ರಾಜ್ಯಚಿಹ್ನಂಗಳ್ ಮುಂದೆ ಪರಿಯೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೫೩-೧೯). [ತಜಿನೆ₀+ ಪಟಯಿಗೆ]

ತಜಿವಿಜಿ (ನಾ). ಪಿಸುದನಿ(?) : ಗಜಬಜಿಸಿ ಕೆಲಕೆಲರು ಹಾಸ್ಯದ ತಜಿವಿಜಿಗಳಿಂ ಕೆಲರು ಮುಸುಕಿನ ಗುಜುಗುಜುಗಳಿಂ ಕೆಲರು ಸಂಜ್ಞೆಗಳಿಂದ ಕೆಲರಿರ್ದಲು (ಅನಂರಾ. ೩-೯-೨೩). 'ಗಜಿಬಿಜಿ' ಪರಾ. [?]

ತಜುಬಿಜಿ 'ತಜವೀಜಂ' ನೋ.

ತಜ್ಞ (ನಾ). ವಿಷಯವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು ; ತಿಳಿದವನು ; ನುರಿತವನು ; ಬುದ್ಧಿವಂತ : ಮೋಹರಾಜನ ಸಂದಾಜ್ಞೆಯನಾವ ತಜ್ಞನುಮಣಂ ಮಿಾಜಲ್ಕೆ ಮೇಣ್ ಬರ್ಪನೇ (ನೇಮಿಪು. ೧-೮೯) ; ತಜ್ಞರ್ ತಲೆದೂಗೆ ದೇವಸಭೆ ಸಂತೋಷಕ್ಕೆ ಪಕ್ಕಾಗೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೩-೫೦). [ಸಂ.]

ತಜ್ಞ (ನಾ). = ತಜ್ಞ : ಕಲಿಸಿದ ಭಾರ್ಗವಾತ್ಮಜರ ನೋಡಿದ ತಜ್ಞರ ಮುಯ್ಯುನೆತ್ತಿಯುಂ ಗೆಲೆ ಸಲೆ ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರದೇಂ ನೆಟ್ ಕಲ್ತರೊ ಕೈದುವೆಲ್ಲಮಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೩-೧೫೦) ; ತಡೆಯದೆ ವಿಚಾರಿಸೆಂಬಜ್ಞತಜ್ಞರ ಬಗೆಗೆ ಸಂಶಯಂ ಸರಿಯಾದುದು (ಹಡಳಾ. ೧೧-೨೭). [ಸಂ. ತಜ್ಞ]

ತಜ್ಞತೆ (ನಾ). ನಿಪುಣತೆ ; ಪಾಂಡಿತ್ಯ : ಉದಾತ್ತಾಲಾಪ ಪ್ರಯೋಗಂಗಳಿಂ ತಜ್ಞತೆಯನಾ ಮಾನಧರರ ಮುಂದಿಡಿಯುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೭೨೮).
[ಸಂ. ತಜ್ಞತಾ]

ತಟ₁ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ತಟಗುಟ್ಟು' ಪರಾ.

ತಟತಟ₁ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಜನಕೆಲ್ಲ ತಟತಟ ಬೆವರು ಸುರಿವುದು (ಸಿದ್ಧಪು. ೫-೪೭) ; ವರುಷವರುಷವೂ ಸಾವಿದ್ದಲ್ಲಿಯೆ ಹೊಸ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಾಗುವೆವು ಪುಟಗಳ ತೆರೆಯದೆ ತಟತಟ ಓದದೆ ಬಿಸಿಲಿಗೆ ಗಾಳಿಗೆ ಮಾಗುವೆವು (ಶಿಲಾಲ. ೧೭-೧೧).

–ತಟ₂ (ಪ್ರ). ಒಂದು ಭಾವನಾಮ ಪ್ರತ್ಯಯ : 'ಎಳೆತಟ' ಪರಾ.

ತಟ₃ (ನಾ). ೧. ಬೆಟ್ಟದ ತಪ್ಪಲು–ಇಳುಕಲು : "ಆ ನಗಕಟಕಂ ಪ್ರಸ್ಥಂ ಸಾನು ತಟಂ ಭೃಗು ನಿತಂಬಮೆಂತದು ತಟ್ಟಲ್ ತಾನೆನಿಸುಗುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೨೮-೩೭) ; "ಸಾನುಕಟಕಂ ಭೃಗು ಪ್ರಸ್ಥಂ ತಟಂ ನಿತಂಬಂ ಗಿರಿಯ ಹೊರೆಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೩೦-೨). ೨. ದಡ ; ಅಂಚು ; ತೀರ : "ತೀರಂ ರೋಧಂ ತಟಂ ಪ್ರಪಾತಂ ಕೂಲಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೨೪-೧೩) ; "ತಟಂ ದಡಂ" (ಚತುನಿ. ೯೩) ; ಕಾಸಾರದಾ ತಟದಿ . . . ತಪದಿ ಮುನಿಗಳ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಮಾರ್ಕಂಡ್ಯನಿರೆ (ಪ್ರಾಥರಾ. ೧೧-೧೮) ; ಬಾಲಲೀಲೆಗಳಾಡಿದ್ದು ಯಮುನಾ ತಟದಲ್ಲಿಯೇ (ನನದಿ. ೧೩). ೩. ಸ್ಥಳ ; ಪ್ರದೇಶ : ವೃಂದಾವನ ತಟದೊಳ್ ಗೋವೃಂದಾವನ ವಾಂಛೆಯಿಂದೆ ಮನೆಗಟ್ಟಿದನಾ ನಂದ (ಜಗವಿ. ೩-೭೭). ೪. ಹೊಲ ; ಕ್ಷೇತ್ರ. ೫. ಆಕಾಶ. ೬. ದಿಗಂತ ; ಕ್ಷಿತಿಜ.

ತಟತಟ₂ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ತಟತಟ ತಾಗಿದ ಪರಮಾನಂದದಿ ಪುಟವೇಱಿದ ತನುಕಾಂತಿಯ ಲಿಂಗದಿ (ಯೋಗಾಂವಿ. ೬-೧೩) ; ಅಟಮಟ ಕುಟಿಲೇಂದ್ರಿಯಂಗಳ ತಟತಟಗಳ ಜಯಿಸಿದವನೆ ಪಟುಭಟನಣುಗ (ಷಟಿಲ. ೨-೩೮). **ತಟತಟವಾಗಿ**=ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ : ನೀವು ತಟತಟವಾಗಿ ಲೋಗರ ಸೇವೆಯಲಿ ಬೆಂದೊಡಲ ಹೊಱುವಿರಿ (ಕುಮ್ಮಾವಿ. ೩-೭೪). [ಸಂ.]

ತಟಂಕ, ತಡಂಗ (ನಾ). ಕೆರೆ ; ತಟಾಕ : ಗೊಪ್ಪಯ ಸುತನ್ ಪರಮೇಶ್ವರ ದೇವಶಕ್ತ್ಯಾಕ್ಷತ್ರ್ಯಣಿಯಾ ತಟಂಕಮಿದು (ಎಕ. XVI, ಧಾವುಗ. ೧೨-೩ ; ೨೬೩). **ತಡಂಗ** : ಅದೇಂ ನೆಟ್ ಪೋಲ್ತುದೋ ಚಂಡಹುಂಡ ಸಂಸ್ಥಾನದೆ ಗುಂಡುದೀವಿದ ತಡಂಗಮನಂಗದ ಪಾಂಗವಂದಿರಾ (ಆದಿಪು. ೫-೯೦) : ಕೊಲ್ವೆಸಕದಿಂ ಬಿಸಿನೀರ ತಡಂಗದಂದದಿಂದಿರೆ . . . ಪಾಂಥಜನಂ ನಡೆಯಿತ್ತು ಮಾರ್ಗದೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೧೭-೭).
[<ಸಂ. ತಟಾಕ]

ತಟಂಕಷ (ಗುಂ). ೧. ದಡವನ್ನು ಕೊರೆಯುವ. ೨. ಸಮಗ್ರವಾದ ; ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ : ಜಿನೇಂದ್ರರುಂದ್ರ ಕಥೆಯೊಳ್ ನವಭಾವರಸಂಗಳಂ ತಟಂಕಷಮೆನೆ ತೋಱ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧-೩೪). 'ಕೂಲಂಕಷ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ತಟಂಬಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ದಂಡೆಗುಂಟ ಸಾಗು; ತೀರವನ್ನು ಅನುಸರಿಸು: ಓರಂತು ಪೋಪ ದಿವಿಜರ ಹಾರಿ ತಟಂಬಿಡಿದು ಪೊಕ್ಕು ಪೊಱಮಡುವೊಂದಾಕಾರಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೨೭). [ತಟ₃ + ಪಿಡಿ₁]

ತಟಕನೆ 'ತಟಕ್ಕನೆ' ನೋ.

ತಟಕಾವು (ನಾ). ಅಡ್ಡಿ ; ತಡೆ; ವಿಘ್ನ : ಹೆಂಡ ಮಾರುವುದಕ್ಕೆ 'ತಟಕಾವು' ಮಾಡುವರಂತೆ (ಬೆಳಮು. ೦೩೯). 'ಅಟಕಾವು' ಪರಾ.
[? / ಮರಾ. ತಟಕಾ = ತಂಟೆ, ವಿವಾದ]

ತಟಕಿ (ನಾ). ತಡಿಕೆ ; ತಟ್ಟಿ : ಮರುಗ ಪಚ್ಚೆಯು ದವನದಿಂದೆ ತಟಕಿಯ ಬಿಗಿದು ಸುರುಚಿರ ಸುಲಾಮಂಚದಿಂದ ಪಂದರ ರಚಿಸಿ (ನವಮೋ. ೧೧-೬೭).
[<ತಡಿಕೆ]

ತಟಕು₁, ತುಟುಕು₁, ತೊಟಕಂ₁ (ಕ್ರಿ). ಹನಿ ; ತೊಟ್ಟಿಕ್ಕು : ಒಂಟಿ ಕುಕಿಲಿದು ಕೂಗದೇಕೆ ? ಬಿರಿನನೆ ನಾರು ಬೀರದೇಂ ? ತಟಕದೀ ಎಲೆವನಿ ಇದೇನು ? (ಗೀವಿಂ. ೨೮-೪೦). **ತುಟುಕು₁** : ಹನಿಗಳು ಬೀಳುತ್ತಲೇ ಇದ್ದುವು. ಮುಖಕ್ಕೊಂದೆರಡು ಬಾರಿ ತುಟುಕಿದಾಗ ಮಾತ್ರ ನನ್ನ ಮೂಗು ಮುರಿದಿರಬೇಕು (ಮ್ಯುಲಮಾ. ೧೨೨). **ತೊಟಕು₁** : ಮೈಯಿಂದ ಬೆವರು ತೊಟಕುತ್ತಿತ್ತು (ಬಂಗಾಹ. ೨೨). 'ತೊಟ್ಟಿಕ್ಕು' ಪರಾ.

ತಟಕು₂, ತಟುಕು, ತಟುಗು, ತುಟುಕು₂, ತೊಟಕು₂ (ನಾ). ೧. ಹನಿ; ತೊಟ್ಟು; ಬಿಂದು : ಗುಟುಗುಟುಗುಟು ಎನುತಾ ತೆರಳುವ ಕಾಲಕ್ಕು ಗುಟುಕು ತಟಕಿನ ಚಿಂತೆ ತೊಲಗದಯ್ಯ (ಮೋಕ್ಷದೀ. ೦೩೪-೩); ಬಾಯೊಳಗಿನ ಎಂಜಲ ತಟಕು ಆ ಹೂಜೆಯ ಮೇಲೆ ಬೀಳುವವು (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೯೨) ; ಉಪ್ಪಿನ ರಾಶಿಯ ಮೇಲೆ ಮಜ್ಜಿಗೆ ತಟಕು (ಗಾದೆ). ೨. ಕೊಂಚ ; ತುಸು ; ಸ್ವಲ್ಪ : ತಟಕೂ ಅವರಿಗೆ ಚಿಂತೆಯಿರಲಿಲ್ಲ (ಪದ್ಮಸ. ೨೪೦). **ತಟುಕು :** ೧. ಎಣ್ಣೆಯ ತಟುಕನ್ನು ಕೆಲಕಾಲದಿಂದಲೂ ನೋಡದಿದ್ದು ಅವನ ಮುಂಗುರುಳು . . . ಜಡೆಕಟ್ಟಿ ಇತ್ತು (ವಿಧಿವ್ಯ. ೬೬). ೨. ಮೊಲೆಯುಣ್ಣನವ್ವ ತಟುಕು ಮುಖ ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತನವ್ವ (ಪುರಂದ. ೧-೭೪-೦) ; ತನ್ನಿಂದ ಉಪಕಾರ ತಟುಕಾದರೂ ಇಲ್ಲ ಬಿನ್ನಾಣ ಮಾತಿಗೆ ಕೊನೆಯಿಲ್ಲವು (ಪುರಂದ. ೧-೦೦೬-೩). **ತಟುಗು :** ೨. ಮೊದಲೇ ತಟುಗು ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಹೇಳಿದ್ರೆ ನಾನು ಕೂಗಾಡುತಿದ್ನಾ (ಮರಳಿ. ४೦). **ತುಟುಕು₂ :** ೧. ಅಲ್ಲಿ ಇದ್ದವರೆಲ್ಲರು ಅವಳ ಬಾಯಿಗೆ ಒಂದೊಂದು ತುಟುಕು ಹಾಲು ಎರೆದರು (ಕಗದ್ಯ. ४೦). **ತೊಟಕು₂ :** ೧. ಗುಟುಕು ಕೊಡು ತೊಟಕು ಕೊಡು (ಸಪೀಗೀ. ೧೯-೦೬). ೨. ತುಣುಕು ರೊಟ್ಟಿಗೂ ತೊಟಕು ಮಾನಕ್ಕೂ ಪಶುಗಳಂತೆ ಸಂಕಟಪಡಬೇಕಾದ ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ (ವಿಜಾಮಂ. ೭४).

ತೊಟಕು ತೊಟಕು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಕಿಂಡಿಗಿಂಡಿಯಿಂದ ಬೆಳಕು ಜಿನುಗುತಿತ್ತು, ತೊಟಕು ತೊಟಕು (ನಡಬಂ. ೬೭-೩). [<ತಟಕು₁]

ತಟಕುವನಿ, ತುಟುಕುಹನಿ, ತೊಟಕುಹನಿ (ನಾ). ೧. ತೊಟ್ಟಿಕ್ಕುವ ಹನಿ ; ಉದುರುವ ಹನಿ : ತಟಕು[ಪಾಠಾಂ. ಟುಕು]ವನಿ ನೆತ್ತರಿನ ಲಯ ಸಂಘಟದ ಚಂಚಲ ಜೀವದಿಂದವಘಟೆಯ ಖಳ ನೆಮ್ಮಿದನು ಬಳಲಿಕೆಯಿಂದ ಹಳವಿಗೆಯ (ತೊರರಾ. ೬-४೦-४೫). **ತುಟುಕುಹನಿ :** ೨. (ಆಲಂ) ಅಲ್ಪ ಸ್ವಲ್ಪ ; ತೀರ ಸ್ವಲ್ಪ : ಏನಾದರೂ ಬಂದರೆ ತುಟುಕುಹನಿ ಮಾತ್ರ (ಸನ್ಯಾಸಿ. ೧೨೩). **ತೊಟಕುಹನಿ :** ೧. ಒಂದು ತೊಟಕುಹನಿ ಆಗಸದಿಂದ ಸಿಡಿದು ಬೀಳಲಿಲ್ಲ (ಬರಹಾ. ೩೮). [ತಟಕು₁ + ಪನಿ₂]

ತಟಕ್ಕನೆ, ತಟಕನೆ (ಅ). ಬೇಗನೆ ; ಕೂಡಲೆ ; ಒಮ್ಮೆಲೆ ; ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆ : ಕಳಂಕಗಳು ಇದ್ದುದಿದ್ದ ಹಾಗೆ ತಟಕ್ಕನೆ ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ (ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿ. ೯೯) ; ಇಂದಿರೆಗೆ ತಟಕ್ಕನೆ ಕೋಪ ಬಂತು (ನಿರಾಶೆ. ೧೨೮). **ತಟಕನೆ :** ಕೋಟೆಗಂ ತಟಕನೆ ಬಿಟ್ಟರೆನ್ನ ವ್ರತವೆಲ್ಲವ ತೀರಿಸಿಕೊಂಡು ನಿಲ್ಲದೆ (ಹುಚ್ಚೋರ. ೩೬). [ತಟಕ್ + – ಅನೆ₁]

ತಟಗಿ (ನಾ). (?) : ಮೆಣಸು ಸಂಬಾರ ತಟಗಿಯೆಲ್ಲವಕ್ಕೆ ಸಹಿತ (ಸೌಇಎ. ೧೯೨೯, ಮಂಗಳೂರು. ४೬೫-೩४ : 1312). [?]

ತಟಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸುತ್ತಾಡು; ಅಲೆದಾಡು; ತೊಳಲು; ತಾಟಾಡು: ನಾನಾ ಯೋನಿಯಲಿ ತಟಗುಟ್ಟಿ[ಪಾಠಾಂ. ಭವಪಟ್ಟು]ಬಳಲುವುದುಚಿತವೇ (ಕುವ್ಯಾಖ. ४-೦೨). ೨. ತಡವರಿಸಂ (?) : ಗಾಢಾಂಧಕಾರದಲಿ ತಟಗುಟ್ಟಿ ನಿದ್ರೆಯಲ್ಲಿರುತಿರ್ಪ ನೀರೆಯುಂ ಸಾರ್ದೊಡುರಿವಾರಿಯುಂತೊಪ್ಪಿರ್ದಳು (ಪರಶು. ೨४-೦೨). ೩. ಹನಿಹನಿಯಾಗಿ ಸುರಿ ; ತಟತಟನೆ ಸುರಿ ; ತೊಟ್ಟಿಕ್ಕು : ಧಗೆಹೊಡೆದಳ್ಳಿ ಹೊಯ್ಯುತ ಬಿಸಿಲಿಂಗೆ ನಾಲಗೆ ನೀರು ತಟಗುಟ್ಟಿ ಸುರಿಯೆ (ಮೋಹತ. ೧೯-೦४) ; ಅವನ ಕಣ್ಣೊಳಗಿಂದ ನಡುನಡುವೆ ನೀರು ತಟಗುಟ್ಟುತ್ತಿತ್ತು (ನಿರಾಭ. ೯೩). ४. ಗೊಣಗು : ಅವಳು ಬೆಳಗಿನಿಂದ ತಟಗುಟ್ಟುತ್ತಲೇ ಇದ್ದಾಳೆ (ರೂಢಿ).

[ತಟ₁ + ಕುಟ್ಟು₁]

ತಟಗುಡು (ಕ್ರಿ). ತೊಟ್ಟಿಕ್ಕು ; ಹನಿಹನಿಯಾಗಿ ಬೀಳು ; ಸ್ರವಿಸು : ಗೌಳಿಗಳ ಹಿಂದೆ ಧಾವಿಸಿ ಹೋಗಿ ಬಿದ್ದುಬಿದ್ದು ಆ ತಟಗುಡುತ್ತಿರುವ ಹನಿಗಳನ್ನು . . . ನೆಕ್ಕತೊಡಗಿದರು (ಅನ್ನ. ೩೩೬).

[ತಟ₁ + ಕುಡು₁ (<ಕೊಡು₁)]

ತಟಜ (ಗು). ೧. ತೀರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ,-ಬೆಳೆದ : ತೊಲಗದೆ ಗಂಧಶಾಲಿ ವನಮುಂ ತಟಜೋತ್ಪಳ ಗಂಧದೊಳ್ ತಡಂಗಲಸಿದ ಕಂಪಿನಾಸೆಗೆ ಮುಸುಂಕಿದ ಭೃಂಗಕದಂಬಕಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೯४). (ನಾ). ೨. ತೀರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಮರ ಮೊದಲಾದುವು : ಕೆಡಪಲ್ಕೇಕೆಳಸುವ ಕೂಲಂಕಷ ಶೈವಲಿನಿಯ ಪೋಲ್ ತಿಳಿದ ಜಲಮುಮಂ ತಟಜಮುಮಂ (ಶಾಕುಂತ. ೬೯-೨). [ಸಂ.]

ತಟತಟ₁ 'ತಟ₁' ಪರಾ.

ತಟತಟ₂ 'ತಟ₃' ಪರಾ.

ತಟತಟನೆ (ಅ). ೧. ಪಟಪಟನೆ ; ದಡದಡಿಸುತ್ತ : ಹಸಿದು ಬಳುಕುಗು ತಟತಟನೆ ತಾಟಸ್ಸುಗಡಿಗಳಂ ಪೊಡವಿಯೊಳು ಹೊಸೆಹೊಸೆದುಕೊಳುಗಂತ ಸಿಯ ಬಸುಐಂ (ಬಸವು. ೧४-೧೬); ವಾತಪಿತ್ತವೆರಡಱ ದ್ವಂದ್ವಜರೋಗದಲ್ಲಿ ಅಡಿಗಡಿಗೆ ಹಾವಿನ ಹಾಗೆ ನಡೆಯುತ್ತಾ ತಟತಟನೆ ಹಾರಿಯಾಡುತ್ತಾ ಇಹುದು (ವೈದ್ಯಸಾ. I, ४). ೨. ಬೇಗಬೇಗನೆ ; ಶೀಘ್ರವಾಗಿ : ಸಂಹಾರ ನಿಟಿಲರುದ್ರನವೋಲು ಬಗೆಯದತಿ ಪಟುಬಲರ ತಟತಟನೆ ಮಾರ್ಗವಂ ನಡಸಿದಂ ಯಮುನಗರಿಗಂ ಭೀಮ ಕಲಿತನದೊಳು (ತುರಂಗ. ೩೩-೩೦).

[<ತಟ₁ + – ಅನೆ₁]

ತಟತಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಳಮಳಿಸು ; ಸಂಕಟಪಡು : ನಿಂದು ಡಿಳ್ಳಿಸಿ ತಟತಟಿಸಿ ಮನನೊಂದು ಸುಯ್ಯುತೆ . . . ಚಿಂತಿಸುತಿರ್ದನಾ ಕಂಸ (ಅಕ್ರೂಚ. ೬-೦४).

[<ತಟ₁ + – ಇಸು₃]

ತಟಪಟ₁ (ನಾ). ಪ್ರಾಣಾಪಾಯ ; ಪ್ರಾಣಬಾಧೆ : " ತಟಪಟ[ಪಾಠಾಂ. ಕಟ, ತಟ, ಮಟ]ಮೆನೆ ತಾಂ ಪ್ರಾಣಬಾಧೆ " (ಭಾರನಿ. ೩೦); ತಟಕಿನಿಂದ ತಟಪಟವಾಯಿತು (ಗಾದೆ). [?]

ತಟಪಟ₂ (ಅ). ೧.=ತಟತಟನೆ : ದಿಟಭಕ್ತನಂತೆ ಭಸಿತೋದ್ಧೂಳನಂ ಮಾಡಿ ತಟಪಟನುತಂಗಂ ಕರನ್ಯಾಸಮಂ ಮಾಡಿ (ಸೇದಿರ. ದೇ. ೬೩-೨). ೨. ಜೋರಾಗಿ ಮಿಡಿಯುತ್ತ ; ವೇಗವಾಗಿ ಹೊಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತ : (+).

ತಟಪುಟನೆ, ತಟಪೊಟನೆ, ತಟಹೊಟನೆ (ಅ). ದಡದಡನೆ ; ಪಟಪಟನೆ; ಬೇಗಬೇಗ : ತಳರ್ವಜ್ಜೆ ತಟಪುಟನಿಡುವಾಗ ಮಿಟರೆದೆ ತಳಹೊಳಗೊಳು ತಿಹುದೊಡನೆ (ಭರತ. ೦೨-೬೮) ; ಅಂಬರ ತುಡುಕೆ ಗಳೆಯನೇಱ ನೃಪನ ಮುಖಾಂಬುಜವನೆ ನೋಡುತಿರ್ದು ಕಂಬೆಳಗೊಲೆಯಲೊಡನೆ ತಟಪುಟ ನುಬ್ಬಿ ಡೊಂಬರು ಲಾಗುದೋಱುವರು (ಭರತ. ೨೦-೩೯). **ತಟಪೊಟನೆ :** ಅಟಮಟಲಿಪಿಗಾಗಿ ಕಟಕವಱಿಯೆ ಬಾಯ ತಟಪೊ[ಪಾಠಾಂ. ಮು] ಟನುಟ ಹೊಯ್ಸಿಕೊಂಡು ತುಟಿಯ ಚುಂಬಿಸುವ ಹಲ್ಲುಗಳ ನೀಗಿದರೆಂದು ವಿಟ ನಕ್ಕು ನುಡಿದನೆಲ್ಲರೊಳು (ಭರತ. ೩೬-೯೨). **ತಟಹೊಟನೆ :** ವೈಶ್ಯನಿಕುರುಂಬಮೆಲ್ಲಂ ತತ್ಫಲಂಗಳಂ ತಿಂದೊಡಲು ತುಂಬುವನಿತಱೊಳಿಳಾತಳಕೆ ತಟಹೊಟನೆ ಬಿಳ್ದುರುಳ್ದುದಂ ಕಂಡು (ಸಮ್ಯಕೌ. ೦೦-೩೦).

[ತಟಪುಟ₀ + – ಅನೆ₁]

ತಟಪೊಟನೆ 'ತಟಪುಟನೆ' ನೋ.

ತಟಬಂದಿ (ನಾ). ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಕಟ್ಟಿದ ಗೋಡೆ ; ಪ್ರಾಕಾರ ; ಕೋಟೆ ; ಕಿಲ್ಲೆ : ಕೈಲಾಸಪರ್ವತದ ಸುತ್ತಲಿನ ತಟಬಂದಿಯು ಸಿಡಿಯಹತ್ತಿ, ಪರ್ವತವೆಲ್ಲ ಲಿಕಿಲಿಕಿಯಾಗಿ ಮೇಲಿನವರು ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರೆ ಕೆಳಗುರುಳಹತ್ತಿದರು (ಶೈವಸು. ೩೨೬) ; ಬಂಡುಗಾರರು ವಿಹನೆಗಾರ್ ಹಿಲ್ಲದ ಮೇಲೆ ತಟಬಂದಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಕೆಲವು ದಿವಸಗಳವರೆಗೆ ಇದ್ದರು (ಇಂಗ್ಲಇ. ೩೦). [←ಮರಾ. ತಟಬಂದೀ]

ತಟಮಟ (ನಾ). ಕೊರತೆ ; ಅಭಾವ ; ತೊಂದರೆ : (+). [?]

ತಟವಟ 'ತಾಟುಪೋಟು' ನೋ.

ತಟವಟಗಾರ (ನಾ). ಮೋಸಗಾರ ; ಕಪಟಿ ; ವಂಚಕ : (+).

[ತಟವಟ (<ತಾಟುಪೋಟು) + – ಗಾರ (< – ಕಾಱ)]

ತಟವಾಣಿ$_1$ 'ತಟ್ಟುವಾಣಿ' ನೋ.

ತಟವಾಣಿ$_2$ (ನಾ). ಗಟ್ಟಿಗಿತ್ತಿ ; ದಿಟ್ಟೆ ; ತಾಟಗಿತ್ತಿ : ಯಾರಿಗೂ ಅರೆ ಹೊಟ್ಟೆಯೂ ಇಲ್ಲದ ಹಾಗೆ ಮಾಡಿದೆಯಲ್ಲೇ ತಟವಾಣಿ, ನಿನ್ನ ಹಾಳವಿದ್ಯಕ್ಕೆ ಬೆಂಕೀ ಹಾಕ (ಮಾಮಂಗಾ. ೫೭) ; ಇವಳು ಸಾಧಾರಣ ಹೆಂಗಸಾಗಿ ತೋರುವುದಿಲ್ಲ; ಬಹು ತಟವಾಣಿಯಾಗಿ ತೋರುತಾಳೆ (ಪೀಟಿಮಾ. ೨೭). 'ಗಟ್ಟಿವಾಳಿ' ಪರಾ. [?]

ತಟವುಚ್ಚು 'ತಟ್ಟುಚ್ಚು' ನೋ.

ತಟಸ್ತ (ನಾ). = ತಟಸ್ಥ ೩ : ತಟಸ್ತರಾಗಿಯಿದ್ದವರು ಅಮ್ಮಾ ಯೇಸು ದುಃಖವ ಪಡುತ್ತಿದ್ದೀರಿಯೆಂದು ಕೇಳಿದರೆ (ಈಶ್ವಸ್ತ. ೭–೧೩).
[<ಸಂ. ತಟಸ್ಥ]

ತಟಸ್ಥ (ಗು). ೧. ದಡದಲ್ಲಿರುವ ; ಹತ್ತಿರ ನಿಂತಿರುವ. ೨. ಯಾವ ಪಕ್ಷವನ್ನೂ ವಹಿಸದ : ನಮ್ಮದು ತಟಸ್ಥ ರಾಷ್ಟ್ರ (ರೂಢಿ). (ನಾ). ೩. ಯಾವ ಪಕ್ಷಕ್ಕೂ ಸೇರದವನು : ತಟಸ್ಥನಾದವನಿಗೆ ತಂಟೆಯೇನು (ಗಾದೆ). ೪. ಔದಾಸೀನ್ಯವನ್ನು ತಾಳಿದವನು ; ಆಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದವನು: ಅವಳು ಸರ್ವಾಂಗಸುಂದರಿಯಾಗಿರಲಿಲ್ಲವಾಗಿ ನಾವು ತಟಸ್ಥರಾದೆವು (ಕಪಾಕುಂ. ೯೩). ೫. ಚಲನೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ; ನಿಷ್ಕ್ರಿಯತೆ: ಸಮಯವು ಸ್ತಬ್ಧವಾಯಿತು. ಜಗತ್ತು ತಟಸ್ಥವಾಯಿತು (ಸೀತಾರ. ೧) ; ಪ್ರಗತಿ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿಯೇ ಅಥವಾ ತಟಸ್ಥವಾಗಿದೆಯೇ (ಭಾರದ. ೫೪೫). [ಸಂ.]

ತಟಸ್ಥತೆ (ನಾ). ಯಾವ ಪಕ್ಷವನ್ನೂ ವಹಿಸದಿರುವುದು : ಅಮೇರಿಕಾ ದೇಶವು ಸಜ್ಜನರಂತೆ ತಟಸ್ಥತೆಯಿಂದ ಸತ್ಯಾಸತ್ಯ ಪರೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ನಡೆಸಿರುವಹು (ವಿಜಾಮಂ. ೮).
[ಸಂ. ತಟಸ್ಥತಾ]

ತಟಹಾಯ್, ತಟಹಾಯು, ತಟಾಯು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೀಳಿಕೊಂಡು ಹೋಗು ; ಭೇದಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗು : ಸುರುತಾಳ ಖಾನರ ಗಂಡ ನೆನಿಸಿಕೊಂಬ ಬಿರಿದಿನ ಭಟನಾರಿವನು ಇರದೇಳು ಕೊಪ್ಪರಿಗೆಯ ತಟಹಾಯ್ಲುಚ್ಚ ಧುರಧೀರ ಬಾದುರಖಾನ (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೦–೮೫). **ತಟಹಾಯು :** ೧. ಕಟಕಿಯ ಮಾತುಗಳೇಕೆ ಕನ್ಯಾಚೋರ ದಿಟ ನೋಡು ನೋಡು ನಿನ್ನೆರ್ದೆಯ ತಟಹಾಯಬೇಕೆಂದು ಮಸೆದ ಕೂರ್ಗಣೆಯನಾರ್ಭಟದಿಂದಲಿಕ್ಕಿದರ್ ಖಳರು (ಮೋಹತ. ೩೪–೨೭) ; ಆ ಬಾಣ ಸುಬಾಹುವಿನ ಎದೆಯೊಡೆದು ತಟಹಾಯಲು ಅವನು ಗತಪ್ರಾಣನಾಗಿ . . . ಒರಗಿದನು (ಕಕುಮಾ. ೧೪೯–೪). **ತಟಾಯು :** ೧. ಅದು . . . ಸುಯೋಧನನ ದೇಹದಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟು . . . ಆಚೆಗೆ ತಟಾದು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿತು (ಕ್ಮವಾಕ. ೨೭). ೨. ದಾಟು ; ಹಾಯ್ದುಹೋಗು : ಅವನ ಅಂಗಡಿ ತಟಾದು ನೇರವಾಗಿ ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನ ಕಡೆ ಹೋಯಿತೆಂದರೆ ಸ್ವಲ್ಪ ದೂರದಲ್ಲೇ ಓಣಿ ಬಾಗುತ್ತದೆ (ಸಾಹೇಬ್. ೨). [ತಟ್ಟ$_3$ + ಹಾಯ್$_1$ (<ಪಾಯ್)]

ತಟಹಾಯಿಸು, ತಟಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ದಾಟಿಸು ; ದಡವನ್ನು ಮುಟ್ಟಿಸು : ಆ ಕುರಿಗಳ ದೊಡ್ಡಿಯನ್ನು ಅಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಹೋಗಿ, ಈ ನಾಡಿನ ಎಲ್ಲೆಯಿಂದಾಚೆಗೆ ತಟಹಾಯಿಸಿಬಿಡಬೇಕೆಂದು (ಮಂತ್ರಶ. ೯೭–೨೪). ೨. ದಾಟು ; ಹಾಯ್ದು ಹೋಗು : ಅಪ್ರಮೇಯನನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಾ ಒಂದು ಕೊಟ್ಟಡಿಯಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ಕೊಟ್ಟಡಿ ಹೀಗೆ ಎಂಟು ಹತ್ತು ಬಾಗಿಲನ್ನು ತಟಹಾಯಿಸಿ ಹೋದರು (ಮುಸುಗ. ೧೦೦). **ತಟಾಯಿಸು :** ೧. ತಟ್ಟು ಇದ್ದರೆ ತಟಾಯಸಿ ನಡೆದಾನು (ಗಾದೆ). ೨. ಮೂರು ಪಹರೆಗಳನ್ನು ತಟಾಯಿಸಿ ಹೋಗಿ (ದೌಲತ್. ೨೨೪) ; ಇಷ್ಟು ಏರುಪೇರುಗಳನ್ನು ತಟಾಯಿಸಿ ಇಂಥ ಸತ್ವವನ್ನುಳಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿರುವುದು ಜಗತ್ತಿನ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲೇ ಹೊಸದು (ಭಾರದ. ೪೧೭).
[ತಟಹಾಯ್ + –ಇಸು$_3$]

ತಟಹಾಯು 'ತಟಹಾಯ್' ನೋ.

ತಟಹೊಟ (ನಾ). ೧. ಆತುರ ; ಉದ್ವೇಗ (?) : ಪಟುವಾಗಿ ಕರ್ಮಭಟನಂ ಜಯಿಸು ಬಯಲ ತಟಹೊಟದ ಕಾಂಕ್ಷೆಯನೆ ಪರಿಹರಿಸು (ಸಮ್ಯಕೌ. ೧–೫) ; "ಟಕ್ಕು, ಮೋಸ" (ಸಮ್ಯಕೌ. ಟಿಪ್ಪಣಿ). ೨. ತೊಂದರೆ ; ಜಂಜಡ : ಆವ ಸಂಕಟದ ತಟಹೊಟಂ ಸಮನಿಸಿಲ್ಲ (ಪರಶು. ೪೧–೫೦). ೩. ಗದ್ದಲ ; ಗಲಾಟೆ (?) : ಕಟಕಣಲ ಧನಿಯವುತ್ಕಟೆಯ ಮಾಗಧರ ಉಬ್ಬಟೆಯ ಕಾವಮಾಟದರ ತಟಹೊಟ ಮಹೋನ್ನತೆಯಕಟಕಟಾ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಘಟ ಪೊಡೆಯದಿರದೆನಲ್ ಪಟುತರದೊಳೊಪ್ಪಿರ್ದುದು (ಲಕ್ಷ್ಮಿಭಾ. ೬–೧–೩೦).
[?]

ತಟಹೊಟನೆ 'ತಟಪುಟನೆ' ನೋ.

ತಟಾಕ (ನಾ). ಕೆರೆ ; ಕೊಳ ; ಕಾಸಾರ ; ಪುಷ್ಕರಿಣಿ : "ಸರಸಿ ಸರಂ ಕಾಸಾರಂ ಸರೋಜಷಂಡಂ ತಟಾಕಮಾಧಾರಂ ಪುಷ್ಕರಿಣಿಯದು" (ವಸ್ತುಕೋ. ೨೪–೧೫) ; "ತಟಾಕಂ ಜಲಾಧಾರಮೆನೆ ಕೆಱೆ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೩–೧೪) ; ಗಗನತಳಮೆ ಪಱಿದು ಬಿಬ್ದುದೆನಿಪ ಬಹು ತಟಾಕದಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧–೫೭ ರಗಳೆ) ; ಕುಟಿಗಳ್ ಬಹು ತಟಾಕವಮಾದುವು (ಲೋಕೋಪ. ೧–೮ ಪೀಠಿಕೆ) ; ಉದಕವಜಿತ ಘನತಟಾಕಕ್ಕೆ ಫಲವಿಳುಹಿದ ಮರಕ್ಕೆ ನೆಟ್ಟನೆ ಜೋಡಿಯಾದುದಾ ಪುರಜನಂ (ಹಡಕಾ. ೯–೨೪). [ಸಂ.]

ತಟಾಯಿಸು 'ತಟಹಾಯಿಸು' ನೋ.

ತಟಾಯು 'ತಟಹಾಯ್' ನೋ.

ತಟಾರನೆ (ಅ). ಕೂಡಲೇ ; ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆ; ತಟ್ಟನೆ : "ತಟಾರನೆ–ತಟಕ್ಕನೆ" (ಜಾನಕೋ. ೬೪). [ತಟಾರ್$_0$ + – ಅನೆ$_1$. / ತೆಲು. ತಟಾಲುನ]

ತಟಿ (ನಾ). ದಡ ; ತೀರ : ಸಕಲವೆಂದಡೆ ಇಷ್ಟ ನಿಷ್ಕಲವೆಂದಡೆ ಅದಱ ಅಭೀಷ್ಟ ಈ ಉಭಯದ ತಟಗಾಱದೆ ಹೊತ್ತು ಹೋರುವ ಮಾತಿನ ಕತ್ತಿಯ ಬಾಯಿಧಾರೆಯ ಘಾಯಕ್ಕೆ ಇನ್ನೇತಱ ಮದ್ದು (ಬೋಳಮಾ. ೪೪–೧೮೦).
[ಸಂ. ತಟೀ]

ತಟಿಚ್ಚಂಚಳೆ (ನಾ). ಮಿಂಚಿನಂತೆ ಚಂಚಲಳಾದವಳು,–ಅಸ್ಥಿರಳು : ತಟಿಚ್ಚಂಚಳೆ ಲಕ್ಷ್ಮೀಕಾಂತೆ ಪೂರ್ವಸ್ಥಿತಿಯನುಱದತಿಸ್ಥೈರ್ಯಮಂ ತಾಳ್ದಿದಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩–೧೯). [ಸಂ. ತಟಿಚ್ಚಂಚಲಾ (ತಟಿತ್ + ಚಂಚಲಾ)]

ತಟಿಚ್ಛೃಂಗಾಟ (ನಾ). ೧. ಮಿಂಚಿನಂತೆ ತಳತಳಿಸುವ ಚೌಕ,–ಚತುಷ್ಪಥ. ೨. ಮಿಂಚಿನ ಧಾರೆಯ ಸಂಚಾರ,–ಚಲನೆ; ಮಿಂಚುಗಳಿಂದಾದ ಚತುಷ್ಪಥ. ೧, ೨ : ನಾಟಕ ಪ್ರಕರದಂತೆ ವಿಪುಳ ವೀಥಿವಿಭಾಸಿಯುಂ ಮೇಘಪಟಳದಂತೆ ತಟಿಚ್ಛೃಂಗಾಟನಿರತಮುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯–೩೦ ವ). [ಸಂ. (ತಟಿತ್ + ಶೃಂಗಾಟ ; ತಟಿತ್ + ಶೃಂಗ + ಅಟ)]

ತಟಿತ್ಕಣ (ನಾ). ಮಿಂಚಿನ ಕಣ ; ವಿದ್ಯುತ್ತಿನ ಕಿಡಿ : ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದೆರಡು ಬಣ ವಿಜ್ಞಾನದ ತಟಿತ್ಕಣ (ಸೂರ್ಯಪಾ. ೪೦–೮). [ಸಂ. ತಟಿತ್ + ಕಣ]

ತಟಿತ್ತು (ನಾ). ಮಿಂಚು : ಉಚ್ಚ ತಟಿತ್ಕರವಾಳನಾಂತು ತಜ್ಜಲದ ಭಟಂ ಗದಂ ಕುಡದೆ ತನ್ನಯ ಜೀವನಮಿತ್ತುದಬ್ಧಿ (ರಾಜಶೇ. ೧–೯೯) ; ತಟಿತ್ಕೋಟಿನಿಭಕಾಯ ಜಗನ್ನಾಥವಿಠಲಯ್ಯಾ ವಿಠಲಯ್ಯ (ಜಗದಾ. ೧೫೮); ತಟಿತ್ತು ಮೇಘಂಬೊಕ್ಕು ಮರೆಯಪ್ಪವೊಲ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೯೫–೨೯೩).
[ಸಂ. ತಟಿತ್]

ತಟಿತ್ಪ್ರಭೆ (ನಾ). ಮಿಂಚಿನ ಹೊಳಪು,–ಪ್ರಕಾಶ : ತಟಿತ್ಪ್ರಭಾಪರಿವೃತಮಾದ ವಾಜಿಗಳ ವಂಗಡದಿಂದಮುಮಂ (ಶಾಕುಂತ. ೧೦೦–೧೭೦).
[ಸಂ. ತಟಿತ್ಪ್ರಭಾ (ತಟಿತ್ + ಪ್ರಭಾ)]

ತಟಿದ್ವಲ್ಲರಿ(ನಾ). ಬಳ್ಳಿಮಿಂಚು: ತಟಿದ್ವಲ್ಲರಿ ಬಳಸಿದ ಶರಲ್ಲಕ್ಷ್ಮಿಯಂತೆಯುಂ ತಾರಾವಳಿ ಬಳಸಿದಿಂದುಕಳೆಯಂತೆಯುಂ . . . ಕನ್ಯಕಾಕದಂಬವ ಬಳಸಿಂ ಬಗೆಗೊಳಿಸಿ (ಪಂರಾಮಾ. ೫–೫೭ ವ). [ಸಂ. (ತಟಿತ್ + ವಲ್ಲರಿ)]

ತಟಿದ್ವಳಯ (ನಾ). ಮಿಂಚಿನ ಆವರಣ,–ವರ್ತುಲ : ತಟಿದ್ವಳಯವಿಳಸಿತಂಗಳಾಗಿ ನಿಜಪ್ರಕೋಷ್ಠನಿಷ್ಠಿತಂಗಳಪ್ಪ ವೀರಾಂಗದಂಗಳೆಂಬ ಕಟಕಂಗಳುಂ (ಆದಿಪು. ೧೫-೩೭).
[ಸಂ. ತಟಿದ್ವಲಯ (ತಟಿತ್ + ವಲಯ)]

ತಟಿದ್ವಿಲಾಸ, ತಟಿದ್ವಿಳಾಸ (ನಾ). ಮಿಂಚಿನ ಲೀಲೆ,–ಹೊಳಪು : ಈ ಕೇವಲ ಸೌಂದರ್ಯದ ಅದ್ಭುತವಾದ ತಟಿದ್ವಿಲಾಸವನ್ನು ನಾವು ಲಲಿತಾಸಹಸ್ರನಾಮದಲ್ಲಿ ಗುರುತಿಸಬಹುದು (ಸೌಂದಸ.೧೧೩). **ತಟಿದ್ವಿಳಾಸ:** ದಶನಾಂಶು ಪೊದಟ್ಟಿ ತಟಿದ್ವಿಳಾಸಮಂ ಗೆಲೆ ನುಡಿದಂ. . . ಖೇಚರಾಧಿಪಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೫-೧೭). [ಸಂ. (ತಟಿತ್ + ವಿಲಾಸ)]

ತಟಿದ್ವಿಳಾಸ 'ತಟಿದ್ವಿಲಾಸ' ನೋ.

ತಟಿನಿ (ನಾ). ಹೊಳೆ; ತೊರೆ; ನದಿ: ಉರ್ವೀಧರ ಚಕ್ರಪ್ರಾಂತದೊಳ್ನಿಜ್ಝರತತಿ ತಟನೀವ್ಯೂಹದೊಳ್ಪೂರವಾರಂ . . . ಪರ್ವಿಸುತ್ತಿರ್ದುವೆತ್ತಂ (ಕಾದಂಸಂ. ೫೩೨); ಇವರಲ್ಲಿ ಗುಪಿತಚರಿತೆಯ ಕಂಡು ದೇವಮುನಿ ತಟಿ[ಪಾಠಾಂ. ಟ]ನಿಗಳು ತವಸು ಫಲವಾಯಿತೆಂದು (ವಿದಾಕ್ಕ. ೧೧೦).
[ಸಂ. ತಟನೀ]

ತಟಿನೀತನೂಜ (ನಾ). ನದೀಸುತ ; ಗಂಗೆಯ ಮಗ ; ಭೀಷ್ಮ : ವಿವರಿಸಿ ತಿಳುಹಿದನು ತಟಿನೀತನೂಜನಜಾತಶತ್ರುವಿಗೆ (ತಿಮ್ಮಅ. ೬ ಸೂಚನೆ).
[ಸಂ. (ತಟನೀ + ತನೂಜ)]

ತಟಿನ್ನಾದ (ನಾ). ಗುಡುಗು; ಮೇಘನಾದ: ಚತುರ್ದಶ ಭುವನಾವಧಿಯೆನೆ ದುರ್ಧರ್ಶಸ್ತಟಿನ್ನಾದ[ಪಾಠಾಂ. ಪಟಹನಾದ]ಮಾದಮೇನೊದವಿದುದೋ (ಪಂರಾಮಾ. ೬-೯೭).
[ಸಂ. (ತಟಿತ್ + ನಾದ)]

ತಟಿನ್ಮಾಲಿಕೆ, ತಟಿನ್ಮಾಳಿಕೆ (ನಾ). ಮಿಂಚಿನ ಮಾಲೆ : ಜಲಮಯಮಿಳೆಯೆಲ್ಲಂ ಪ್ರಜ್ವಲಿತ ತಟಿನ್ಮಾಲಿಕಾಮಯಂ ದೆಸೆಯೆಲ್ಲಂ (ವೃಷವಿ. ೧೪-೨೭). **ತಟಿನ್ಮಾಳಿಕೆ:** ಜಳದೌಘಶ್ಯಾಮಧೂಮಪ್ರತತಿ ಚಳತಟಿನ್ಮಾಳಿಕಾಲೋಲಕೀಲಾವಳಿಸಂಜಾತೇಂದ್ರಗೋಪಪ್ರಸರವಿಸರದರ್ಚಿಃಕಣಂ . . . ಬಂದುದು . . . ಅಬ್ದಕಾಲಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೪–೨೯).
[ಸಂ. ತಟನ್ಮಾಲಿಕಾ (ತಟಿತ್ + ಮಾಲಿಕಾ)]

ತಟಿನ್ಮಾಳಿಕೆ 'ತಟಿನ್ಮಾಲಿಕೆ' ನೋ.

ತಟಿಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ತಟಲ್ಪಟಲ್ಪಟಿಲ್ ಗರಿಗರಿಲೆಂಬ ನಿಷ್ಠುರರವಂ ಮಿಗೆ ತಳ್ತುಱದತ್ತು ಯುದ್ಧದೊಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೬-೩೮).

ತಟಿಲ್ಲತೆ (ನಾ). ಬಳ್ಳಿಮಿಂಚು : ತಟಿಲ್ಲತೆವೊಲಾಕಾಶಕ್ಕೆ ನೆಗೆದು ಪಾಱದಳಾಗಳ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೯-೪೧); ಇನಿಸಿನಿಸು ಮುಗಿಲ ತುಂತುರ್ವನಿಯ ತಟಿಲ್ಲತೆಯ ವಿಮಳ ಶಿಶಿರವಿಗಳ್ (ಜಿಟ್ಟಮ. ೮-೧೨೪); ನಯನಾಂಶು ಗಗನಕೆ ತಟಿಲ್ಲತೆಯ ಪರ್ಬಂ ಪಡೆಯಲು (ಚಬಪು. ೫-೧೨).
[ಸಂ. ತಟಿಲ್ಲತಾ (ತಟಿತ್ + ಲತಾ)]

ತಟಿಸು₁ 'ತಟ್ಟಿಸು' ನೋ.

ತಟಿಸು₂ (ಕ್ರಿ). ಆವರಿಸು ; ಮುಸುಂಕು (?) : ಛಿಟಿಲು ಛಿಟಿಛಿಟಿಲೆಂದು ಸಿಡಿಯುತ ಖಿಟಿಖಿಟಿನೆ ಖಿಟಿಲೆಂದು ಕಣಗಳು ತಟಪಟನೆ ಹಾರು ತಲಿ ಕಾರ್ಬೊಗೆ ತಟಿಸುತಾಕ್ಷಣದಿ (ಹಮಚ. ೬೭). [?]

ತಟುಕು 'ತಟಕ್ಕು₂' ನೋ.

ತಟುಗು 'ತಟುಕಂ₂' ನೋ.

ತಟುವಳ್ಳುವೆರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಗದ್ದೆಯ ಹೆಸರು (?): ಕೊಡುಗೂನ್ನಾಡಾ ಕೆಲ್ಲಿಪುಸೂರಾ ಚೆಡಿ ಅಕ್ಕೆ ಕರ್ಗುಲಪ್ಪೊಲತ್ತಟುವಳ್ಳುವೆರೆಉಂ ವಸವಿಗಾಲುಂ ಎರಡು ಕಳನಿಉಂ ತೋಟ್ಟಮುಂ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೫, ೧೦೭-೧೮ ; 9ನೆಯ ಶತ).
[?]

ತಟಿ₁ (ಕ್ರಿ). ತಟ್ಟು ; ಬಡಿ : ಹತವಿಧಿಯೆ ! ಕದ ತೆರೆಯಲಿಲ್ಲ ಕದ ತಟಿದಾಗ. ಕದ ತೆರೆಯೆ, ಆ ಪುರುಷ ಬರಲೊಲ್ಲ (ಉಯ್ಯಾಲೆ. ೧೦-೧೩) ; ತಾಗು, ತಗಲು; ಪಳಂಚಲೆ, . . . ತಟೆ, ಬಡಿ, ಸೋಂಕು (ಕಂಸುಹು. ೮೪). 'ತೆಟ್ಟು₁' ಪರಾ. [<ತಟ್ಟು₁]

ತಟಿ₂ (ನಾ). ತಡಿ ; ದಡ : ತುಂಗಭದ್ರೆಯ ತಟೆಯ ಕನ್ನನ (ಕಇಅ. ೧೧೯-೨೪-೦೦ : ?). [ಸಂ. ತಟಾ]

ತಟಿತಟಿ (ನಾ). ವ್ಯರ್ಥ (?) : ತಟಿತಟಿಯುಹ ಲಾಲಸೆಯನು ಸೂಡಿ ಪಟಪಟನೈದಿ ಪರರ ತಾ ಬೇಡಿ ದಿಟಹುಸಿಗಳ ಮನದೊಳಗೆಡೆ ಮಾಡಿ ತಟಮನುಜರು ಬಳಲ್ವರು ಸುಖಕಾಡಿ (ಅವಧೂ. ೨೯). [?]

ತಟ್ಟ₁ (ನಾ). ತಟ್ಟನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು ; ಜೈನಯತಿ : ತಟಟುದಲೆಗಳ ತಟ್ಟರೋ ನೊರೆ ಸುರಿವ ಬಾಯ್ಗಳನಿಕೆ ಹಡಿಕೆಗಳೊ . . . ತಟ್ಟುಗಳ ಹಗರಣಿಗರೊ ಎನಲು ಮಲಧಾರಿಗಳು ಗಜಬಜಿಸಿ ನೆರೆವುತ್ತ (ಬಸಪು. ೫೦-೩೩).
[ತಟ್ಟು₇ + – ಅ₇]

ತಟ್ಟ₂ 'ಥಟ್ಟು' ನೋ.

ತಟ್ಟಗ್ಗೆಱ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಪೊಲಮೇರೆ ತಟ್ಟಗ್ಗೆಱಯ ಕಿಟ್ಕಿಱ ಪೋಗಿ ಅಕ್ಷರಕಲ್ಲ ಮೇಗೆ (ಎಕ. II, ೩೫-೫ ; ಸು. 800).
[? + ಕೆಱ]

ತಟ್ಟಡಿ 'ದಟ್ಟಡಿ' ನೋ.

ತಟ್ಟನೆ (ಅ). ಕೂಡಲೆ; ಬೇಗನೆ: ಪೂಸರಳಿಂದೆ ಶಿವನ ತಟ್ಟನೆ ತಾಗಲಿಕ್ಕುವೆನೆಂದು ಬಾಸೆಯ ಕೊಟ್ಟ ಮನ್ಮಥ (ಮೋಹತ. ೫-೬೦) ; ನಿನ್ನಯ ಕರುಣಾದೃಷ್ಟಿಯೊಳೆನ್ನನುದ್ಧರಿಸಿ ತಟ್ಟನೆ ಸಲಹು (ಕಂನವಿ. ೪-೩೮) ; ನೈಜವಾದ ಉಪಮಾನಗಳು ; ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತಟ್ಟನೆ ಹೊಳೆಯುವಂತೆ ಜನಜೀವನದಿಂದಲೇ ಆರಿಸಿದ ಆಣಿಮುತ್ತುಗಳು (ಜಗದಾ. ೭೨).
[<ತಟಕ್ಕನೆ]

ತಟ್ಟಮ್ಮ (ನಾ). ಮೈಮೇಲೆ ಸಣ್ಣಗುಂಳ್ಳೆಗಳೇಳುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ; ಗೋಣೆತಟ್ಟು; ದಡಾರ:"ಗೊಬ್ಬರರೋಗ" (ಜಾನಕೋ. ೬೪).
[ತಟ್ಟು₂ + ಅಮ್ಮ₂]

ತಟ್ಟಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು (?) : ತಟ್ಟಲ ಏಚಗಾವುಣ್ಣನ ಮಾವ ಸಾನ್ನಯ್ಯ ಕೊಟಗಮ್ಮನ್ನು ತುಱುವ ಕೊಣ್ಣು ಪೋಪಾಗ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೪೧, ೨೫-೧೨ ; 1030). [?]

ತಟ್ಟಲಿ, ತಟ್ಟಲೆ (ನಾ). (ಉಕ) "ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳ ಚಪ್ಪಲಿ; ಕೆರವು" (ಜಾನಕೋ. ೬೪). **ತಟ್ಟಲೆ :** ಮಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಜೊತೆ ಹೊಸ ತಟ್ಟಲೆ ಕೊಡಿಸಿದರು (ರೂಢಿ). [?]

ತಟ್ಟಲೆ 'ತಟ್ಟಲಿ' ನೋ.

ತಟ್ಟಾಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ತಗಲು ; ಘರ್ಷಣೆಯಾಗು : ಜೋಗಿ ಜೋಗಿ ತಟ್ಟಾಡಿದರೆ ಮೈಯೆಲ್ಲಾ ಬೂದಿ (ಗಾದೆ). ೨. ಅತ್ತಿತ್ತ ಓಲಾಡು ; ತೂರಾಡು ; ತೂಗಾಡು : ಶಕ್ತಿಯು ಬತ್ತಿ ಕರಗಳು ಜಾರಿ ತಟ್ಟಾಡುತ್ತ ಪಿಂಗಡೆಗೊಲೆದು ನಿಂದನು (ಜಿನಭಾ. ೨೦-೧೨) ; ನೀತಿಯ ಮೆಟ್ಟಲ ಮೇಲೆಯೇ ನಿಲ್ಲಲಾರದೆ ತಟ್ಟಾಡುವವನು ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಹೇಗೆ ಹಿಡಿದಾನು (ನೀಗಟ್ಟು. ೭). 'ತಾಟಾಡು' ಪರಾ.
[ತಟ್ಟು₁ + ಆಡು₁. / ತೆಲು. ತಟ್ಟಾಡು]

ತಟ್ಟಾಮಾಲೆ (ನಾ). ಅಪ್ಪಾಲೆ ತಿಪ್ಪಾಲೆ; ಕಳ್ಳೆಮಳ್ಳೆ (ಉಕ).
[←ತಮಿ. ತಟ್ಟಾಮಾಲೈ]

ತಟ್ಟಾರ (ನಾ). ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗ: ಚೋಮತ್ತಟ್ಟಾರ ನಾಮಧೇಯೇನ ಲಿಖಿತಂ ತಾಮ್ರಸಾಧನಂ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೪೫, ೩೦-೫೨ ; ಸು. 610).
[<ಸಂ. ತ್ವಷ್ಟೃ]

ತಟ್ಟಾಱಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಒಣಗಿಸು ; ನಿರ್ದ್ರವಗೊಳಿಸು ; ಬಳಲಿಸು : ತುಟಗಂಟಲಿರ್ಪೋಡಿ ನೆಱೆ ಪೊತ್ತಿ ಕರಮ ನೀರಡಿಕೆ ಮಿಗೆ ತಟ್ಟಾಱಿಸುತ್ತ ಬರೆ ಮರಗಿಚ್ಚಿನಂತೆ ಪಸಿವೊಳಗೊಳಗೆ ಸುಡುತ್ತ ಬರೆ (ಸಾನಂಚ. ೪–೧೭೧). [ತಟ್ಟಾಱು + –ಇಸು₃]

ತಟ್ಟಾಱು (ಕ್ರಿ). ೧. ಒಣಗಿ ತಾರಲಾಗು ; ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನೀರು ಇಂಗಿಹೋಗು : ನಿರ್ದ್ರವಮಪ್ಪುದೇ ಕಾರಣಮಾಗಿ ಕಡುವಿಸಿಲಿಂಗೆ ತಟ್ಟಾಱಿದ ಚರ್ಮದಿಂ ಪೃಷ್ಠದ್ವಾರಂ ಮುಚ್ಚಲ್ (ಪಂಚತಂ. ೦೯–೯) ; ಮರ ತಟ್ಟಾಱಬೇಡೆಂದು ಇರಿಸಿ ಬಂದೆ (ಸರ್ವಜ. ೧೦೫–೫೬೬). ೨. (ಆಲಂ) ಇಲ್ಲವಾಗು; ಅದೃಶ್ಯವಾಗು: ಮೆಯ್ಯುಗ್ಗಿಷ್ಟ ಏಱಿತು ಬೇಟ ಬೇರೂಱಿತು ಲಜ್ಜೆ ತಟ್ಟಾಱಿತವಳಿಗೆರ್ದೆಯೊಳಗೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೨–೯). 'ತಾಱು₁' ಪರಾ.

[ತಟ್ಟು₀ + ಆಱು₁]

ತಟ್ಟಿ₁, ಚಟ್ಟಿ₃, ಚಟ್ಟೆ₃ (ನಾ). ೧. ಬಿದಿರಿನ ತಡಿಕೆ ; ಬಿದಿರನ್ನು ಹೆಣೆದು ಮಾಡಿದ ಗೋಡೆ : ರಾಜಪುವು ಬಳ್ಳಿಗವುಂಗಿನ ತಟ್ಟಿ ಬಳ್ಳಿಮಾವಿನ ಮನೆ ಬಳ್ಳಿವಲ್ಲಿಗೆಯ ಮಂಡಪಮೆಂಬಿನಿತುಂ ಬಸಂತದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೭–೧೫೦); ವರವೇಲಿ ತಟ್ಟಿ ತಳೆ ಗೋಪುರವಾಳ್ವೆಱ ಪಡಿ ತವಂಗ ವಂಕದ ಕಳನೋವರಿ ಸೀಯಬಾರವಂತಃಪುರಮುಯ್ಯಲ್ ಕೃತಕ ಶಿಖರಿಯುದ್ಯಾನವನಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೭–೨೩) ; ನಮ್ಮನೆಯ ಮುಂಭಾಗಕ್ಕೆ ಕಾಂಪೋಂಡು ಹಾಕಿಸಬೇಕೆಂತ ತಟ್ಟಿಗಳನ್ನು ಕೊಂಡಿಟ್ಟಿದ್ದೆ (ಮುಳ್ಳಿಹಾ. ೧೭) : ಗಳಗಳು ನಿಂತವು; ತಟ್ಟಿಯೂ ತಯಾರಾಯಿತು; ಕೆಮ್ಮಣ್ಣು ಸೆಗಣಿಗಳನ್ನು ಕಲೆಯಿಸಿ ದಂಟಿನ ತಟ್ಟಿಗಳಿಗೆ . . . ತುಂಬ ಮೆತ್ತಿಸಿ ಭದ್ರಮಾಡಿಸಿದರು (ಗಂಗಾಸಾ. ೦೫೨). ೨. ಬಿದಿರಿನ ಚೌಕಟ್ಟು ; ಚಪ್ಪರ : ಮಿಂಚಿನ ತಟ್ಟಿಯಂ ಬಳಸಿದಂತಿರೆ ಕಣ್ಗಾಳ ಮಿಂಚು ಮೇಗೆ ಪೂಗೊಂಚಲ ಪಂದರಂ ಪಡೆಯೆ (ಅರ್ಧನೇ. ೨–೯೫); ನಡು ಜಗುಪ್ಸಾರಸದ ನಟ್ಟನಡುವೆಂದಿರದೆ ಎಡಬಲದ ಪ[ಪಾಠಾಂ.ಬ]ರಿಗಳಿಲ್ವಿನ ತಟ್ಟಿಯೆಂ[ಪಾಠಾಂ. ಕಟ್ಟಡೆ]ದಿರದೆ (ಹಿಂಡೂರ. ಹ. ೫೦೩–೧೧). ೩. ಚಾಪೆ ; ಬಿದಿರಿನ ಚಾಪೆ : ಗಣನಾತೀತ ವಿಮುಕ್ತ ಮಾರ್ಗಣಗಣಂ ಗೀರ್ವಾಣಮಾರ್ಗಾಂತದೊಳ್ ಪೆಣೆದರ್ ತಟ್ಟಿಯನೆಂಬಿನಂ ದಲೆನೆ ಪರ್ವಿಪರ್ವನ್ನಮೆಚ್ಚೆಚ್ಚು . . . ಕಾದುತ್ತಿರಲ್ಕೆ (ನೇಮಿಪು. ೦೨–೩೩೪) ; ಮುಱಿದ ಗುಡಿಲೊಳಗೆ ಹಱಿದ ತಟ್ಟಿಯ ಮೇಲೆ ಹಱಿದ ಬೊಂತೆಯ ಹಾಸಿಕೊಂಡು ಕೆಡೆದಿಹಂಗೆ (ಸರ್ವಜ. ೦೬೩–೭೭೬); ಹಿರಿಯ ಗಗನವ ಪಿಡಿದು ತೆರೆ ತಟ್ಟಿಯಂತೆ ಸುತ್ತಿರಿಸಲಳವಡೆ ಮುಕ್ತಿ ನರರ್ಗಪ್ಪುದು (ಸಾನಂಚ. ೨–೨೦೫) ; ಎನಗೊಂದು ಪಱಿದ ತಟ್ಟಿಯಂ ಮಠದ ಗೊಂಟಿನೊಳ್ ಪಾಸಿ ಕೊಟ್ಟೊಡೆ (ದ ಶ ಕು. ೦೦–೩೩೪) : ಒದೆದು ಸತ್ವದೊಳೌಂಕಿ ತಟ್ಟಿಯ ಮುದುಡುವಂದದಿ ಸುತ್ತಿ ಧರಣಿಯ (ಪ್ರಹ್ಲಾ.ಚ. ೩–೧೦). ೪. ತಡಿಕೆಯ ಬಾಗಿಲು,–ಕದ : ಸದನ ತಾನಿರಲಡವಿ ಯಾತಕೆ ಕದವಿರಲು ತಟ್ಟಿಗಳ ದ್ಯಾತಕೆ (ಕನಕಾಂ. ೨೩) ; ತಟ್ಟಿ ಮುಚ್ಚು (ರೂಢಿ). ೫. ಬಿದಿರಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಬುಟ್ಟಿ ; ವಂಕರಿ. ೬. ಜೇನುಗೂಡು : ನಾಲ್ಕೆಂಟು ತಟ್ಟಿಗಳು, ಆನೆಯ ಕಿವಿಗಳಂತೆ ಬಂಡೆಯ ಸೆರೆಗಿಗೆ ಅಲಂಕಾರವಾಗಿ ತೂಗಿ ಕೊಂಡಿದ್ದುವು (ಕುಡಿಕೂ. ೨೯). ೭. ಗುರಾಣಿ; ಢಾಲು : ಕರಮೆಸೆದತ್ತು ಕಲಾಭೃದ್ಬಿಂಬಂ ಬಿರಿಮುಗುಳ್ಗಳೆಯನ ಬಿಂಗದ ಬಿಜ್ಜಣದರಲಂಬನ ಮೂಲದ ತಟ್ಟಿಯ ಕಾವನ ಕೈಗನ್ನಡಿಯ . . . ವಿಲಾಸಮನನುಕರಿಸಿ (ಜಯುಕಾ. ೦೪–೭). **ಚಟ್ಟಿ₃** : ೮. ಯಾತ್ರಿಕರಿಗಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಹುಲ್ಲಿನ ಚಪ್ಪರ : ಒಂದು ರಾತ್ರಿ ಆತ ಒಂಟಿಯಾಗಿ ಚಟ್ಟಿಯೊಂದರಲ್ಲಿ ಮಲಗಿದ್ದ (ಸನ್ಯಾಸಿ. ೪೪). **ಚಟ್ಟೆ₃** : ೫. ಚಟ್ಟಿಯಾದರೂ ಬುಟ್ಟಿಯಷ್ಟು ದೊಡ್ಡದಿದೆ ಯಲ್ಲ (ರೂಢಿ).

ತಟ್ಟಿಯ ಬಿಲ್ಲು = ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಬಿಲ್ಲು : ಅಲ್ಲಿಯಾತನ ಕೂಡೆ ತಟ್ಟಿಯ ಬಿಲ್ಲುಗಳನಾ ಪೊಂಗುವಿಲುಗಳ ಬಲ್ಲಿತೆನಿಪಾ ನಾಳಿವಿಲ್ಲುಗಳ . . . ಪಿಡಿದಾ ನಿಶಾಟರು ನೆರೆದುದವನೊಡನೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೫–೧೩). **ತಟ್ಟಿ ಹಾರಿಸು** = ಲಘುವಾಗಿ ಎಣಿಸು : ಸಲಹೆ ಕೊಟ್ಟ ಹಿತೈಷಿಗಳ ಮಾತನ್ನು ಅವನು ಮುಗುಳುನಕ್ಕು ತಟ್ಟಿ ಹಾರಿಸಿದ್ದನು (ಮಲಿಮು. ೦೦೦).

[ದೇ.೫ ತಮಿ. ತಟ್ಟಿ, ತಟ್ಟಿಯ; ಮಲ. ತುಳು. ತಟ್ಟಿ; ಕುಇ. ತಟ. /ಪ್ರಾ. ತಟ್ಟೀ. / ಹಿಂ. ಮರಾ. ಚಟ್ಟೀ]

ತಟ್ಟಿ₂ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ (?) : " ಕಾಷ್ಠವಲ್ಲಿಕಾ – ತಟ್ಟಿ " (ಒಷಧಿ. ೩೨). [?]

ತಟ್ಟಿಕೆ (ನಾ). ತಾಗುವಿಕೆ ; ಸೋಂಕುವಿಕೆ ; ಸ್ಪರ್ಶ : ಪುಟ್ಟುಗೆ ಸದ್ವಂಶದೆ ಸವಿದಟ್ಟಿಕೆ ಸಲೆ ಸರಸಮೆನಿಸೆ . . . ಊದುವಿರಿನ್ನುಂ (ಚಿಕವಿ. ೬–೦೨೪).

[ತಟ್ಟು₁ + – ಇಕೆ]

ತಟ್ಟಿಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ತಡಿಕೆ ಕಟ್ಟು (?) : ನೆರೆದು ಪೊತ್ತ ನೃಪಾಳಿಜಾಳ ಕಿರೀಟಕೋಟಿ ಮಣಿಪ್ರಭಾ ಪರಿಕರಂ ಧೃತವಮೌಕ್ತಿಕಾತಪವಾರಣಕ್ಕೆ ಕದಂಬ ರ್ಝಲ್ಲರಿಗಳಪ್ಪಿನಮುಂದುಸಾರದದಂತೆ ತಾಳ್ದಿದುದಿತ್ತಲುಂ ಸುರಶರಾಸನ ದಿಂದಮೆಣ್ದೆಸೆ ತಟ್ಟಿಗಟ್ಟಿದ ಭಂಗಿಯಂ (ಅನಂಪು. ೯–೭೨) ; ಶರದೊಳಿ ತಟ್ಟಿಗಟ್ಟಿದುದು ದಿಕ್ತಟವಂಬಿನ ಹಂದರಿಕ್ಕಿದಂಬರತಳವೆಂಬಿನಂ (ಅನಂಪು. ೧೪–೭). [ತಟ್ಟಿ₁ + ಕಟ್ಟು₁]

ತಟ್ಟಿಗೆ (ನಾ). ತಡಿಕೆ (?) : ಚೌರಾಸಿ ಲಕ್ಷ ಜೀವಿಗಳೆಲ್ಲ ತಿರುಗುವ ರಾಟಲಗಂಟೆಂಬ ಕರರಾಟಳವ ಮಾಡಿ ಭಕ್ತೆಂಬ ಕದರಿಗೆ ಸರಮುಕ್ತಿ ಬಿಲ್ಲ ಪೂಡಿದನು ಅಷ್ಟತನುಗಳ ಸೆಡೆಯ ತಟ್ಟಿಗೆಯ ಮಾಡಿ ಅಷ್ಟಂತರಂಗಪ್ಪ ಮದವಾ ಜೇಷ್ಠ ಕುಂಟಿಯ ಮೊಳಗೆಗಳ ಮಾಡಿ ದಾರವ ಘಟ್ಟೊಸ್ತ ಕಟ್ಟಿಗೆಸಿದದ (ದೇವಾಂಪು. ೫–೭೮). [?]

ತಟ್ಟಿಗೋಡೆ (ನಾ). ಬಿದಿರಂ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಹೆಣೆದು ಮಾಡಿದ ಗೋಡೆ; ತಡಿಕೆಗೋಡೆ: ಅಡಕೆದಬ್ಬೆಯ ತಟ್ಟಿಗೋಡೆಗಳನ್ನು ಹಾಕಿದ್ದರು (ಮಲಿಮು. ೧೧) ; ತಿಮ್ಮಪ್ಪಹೆಗ್ಗಡೆ ತಟ್ಟಿಗೋಡೆಯ ಒಳಗೆ ಹೋಗಿ (ಮಲಿಮು. ೭೦೪). [ತಟ್ಟಿ₁ + ಗೋಡೆ]

ತಟ್ಟಿಡು (ಕ್ರಿ). "ಪರಿತ್ಯಾಗಮಾಡು" (ಸೌನಂದ. ಕೋಶ) : ಓಡಾಂತು ಕಯ್ಯಲ್ಲಿ ಮೋಚಾಂತು ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಮಾನಮಂ ತಟ್ಟಿಟ್ಟು ಕೀರ್ದ ತಟ್ಟುಟ್ಟಂಗೆ (ಸೌನಂದ. ೭–೪೮).

[ತಟ್ಟು₀ + ಇಡು₁]

ತಟ್ಟಿಬಲೆ 'ತಟ್ಟಿವಲೆ' ನೋ.

ತಟ್ಟಿಮೆಡಱು (ಕ್ರಿ). ತಟ್ಟಿಯನ್ನು ಹೆಣೆ; ತಡಿಕೆ ಕಟ್ಟು: "ತಟ್ಟಿಮೆಡಱಿದಂ –ತಟ್ಟಿವೆಣೆದಂ " (ಶಮದ. ಪರಿ. ೨) ; ಮಿಂಚಂ ತ[ಪಾಠಾ. ಕೆ]ಟ್ಟಿ ಮೆಡಱಿ ದಂತೆ ಸುತ್ತಿಱಿದ ಕಾಲ್ಗಾಪಿನ ಕಡಿತಲೆಯ ಬಳಸಿದಗಣ್ಯ ಪಣ್ಯಾಂಗನಾ ಜನದ ನಡುವೆ ಮಣಿಮಯ ಪೀಠಂಗಳನೇಱಿ (ಪಂಪಭಾ. ೩–೫೫ ವ) ; ನೂಱುಯೋಜನದಳವಿಯ ಖಾಂಡವವನಮೆಲ್ಲಮಂ ತಟ್ಟಿಮೆಡಱಿ ಮಶಕಮಾತ್ರಮುಪ್ಪೊಡಂ ಮಿಸುಕಲ್ ಛಿದ್ರಮಿಲ್ಲದಂತಾಗೆ ಶರಪಂಜರ ದೊಳ್ ಮುಚ್ಚಿ ಮುಸುಕಿದಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೫–೯೭ ವ).

[ತಟ್ಟಿ₁ + ಮೆಡಱು]

ತಟ್ಟೆಯು, ತಟ್ಟೆಯ (ನಾ). ತಡ ; ಸಾವಕಾಶ ; ನಿಧಾನ : ತಡೆಯದೀ ಕಾರ್ಯವನು ನೀ ಕೈಯೊಡನೆ ಮಾಡುವುದುಚಿತವಿದನೀನೊಡಬಡದೆ ತಟ್ಟೆಯವ ಮಾಡಲುಯೆಮ್ಮ ವಂಶಾಳಿ ಕೆಡುವುದು (ಜೀವಂಚ. ೪–೭೯) ; ಗಾಳಿಯಳ್ಳೆಯನಿಱಿಯಲಗ್ನಿಜ್ವಾಲೆಯಲಿ ತಟ್ಟಿಯವೆ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೦೪–೬೦). **ತಟ್ಟೆಯು** : ಹೋಗು ಫಲುಗುಣ ಕಂಸಮಥನನ ಬೇಗ ಬಿಜ ಯಂಗೈಸಿ ತಾ . . . ತಟ್ಟೆಯವಾಗದೀಕ್ಷಣವೆನಲು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೬–೧೪) ; ಗಮನ ತಟ್ಟೆಯವಾಯ್ತು ವೇಗಭ್ರಮಣ ಜಡವಾಯ್ತು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೦–೨೫). [?. / ತಮಿ. ತಟ್ಟಿಯ = ಗುರಾಣಿ, ಢಾಲು]

ತಟ್ಟಿರಾಯ (ನಾ). (ಕರಾ) ಬಿದಿರು, ಹುಲ್ಲು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಬೆದರುಬೊಂಬೆ; ಬೆಚ್ಚು : ಅವುಗಳನ್ನು ಹೆದರಿಸಲು ಬೈಹುಲ್ಲಿನ ತಟ್ಟೀರಾಯನನ್ನು ತಯಾರಿಸಿದರು. ಮನುಷ್ಯಾಕೃತಿಯ ಈ ತಟ್ಟೀರಾಯ ನಿಗೆ ಹರಕು ಅಂಗಿ ತೊಡಿಸಿ . . . ಮಡಕೆಯ ಕುಲಾವಿಯನ್ನಿಟ್ಟರು ತಲೆಗೆ (ಶಾಳಿಗ. ೧೦೭). [ತಟ್ಟಿ$_1$ + ರಾಯ]

ತಟ್ಟಿವಲೆ, ತಟ್ಟಿಬಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ : ತಡಿಕೆವಲೆ ತಟ್ಟಿವಲೆ ಹಾಸುವಲೆ ಬೀಸುವಲೆ ಕೊಡತಿವಲೆ ಕೋಲುವಲೆ (ಹಡಕಾ. ೫-೮) : ಕಟ್ಟಿದನು ಕಣೆಗಳಲಿ ಸುತ್ತಲು ತಟ್ಟಿವಲೆಗಳ ಸೋಹಿನಲಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೫-೭೪) : ಹಾಸುವಲೆ ಬೀಸುವಲೆಯು ತಟ್ಟಿವಲೆ ತಿಣ್ಣವಲೆ . . . ಪೇರ್ವಲೆಯ ಪೊಱೆಗಳು ವಿಂಧ್ಯಕನ ಕೂಡೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೫-೧೮) ; ತಡಿಕೆವಲೆ ತಟ್ಟಿವಲೆ ಸಾಲುವಲೆ ಕೋಲುವಲೆ . . . ಮಲೆವಲೆಗಳಿರ್ದುವಾ ಶಬರರಲ್ಲಿ (ಸಿದ್ಧೇಪು. ೮-೬). **ತಟ್ಟಿಬಲೆ :** ಪಾರವಲೆ ಗುಂಡಿವಲೆ ಮತ್ಸ್ಯಾನೆಯ ಬಲೆ ತಟ್ಟಿಬಲೆಗಳೆಂಬಿವನು (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೯-೩೭). [ತಟ್ಟಿ$_1$ + ಬಲೆ$_1$]

ತಟ್ಟಿವೆಣೆ (ಕ್ರಿ).=ತಟ್ಟಿಮೆಡಱು : " ತಟ್ಟಿಮೆಡಱಿದಂ – ತಟ್ಟಿವೆಣೆದಂ " (ಶಮದ. ಪರಿ. ೨). [ತಟ್ಟಿ$_1$ + ಪೆಣೆ$_1$]

ತಟ್ಟಿಸು, ತಟಿಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಗುಲಿಸು ; ತಾಕಿಸು ; ಸೋಕಿಸು ; ಅನುಭವಕ್ಕೆ ತರು : ಕಟ್ಟಿದಾಗಳೆ ಕರ್ಮಗಳು ಫಲಗೊಡವವು ಕಟ್ಟಿರ್ದು ಕಾಲದ ಮೇಲೆ ಬಿಟ್ಟು ಪೋಪಾಗ ಜೀವಗೆ ಸುಖದುಃಖವ ತಟ್ಟಿಸಿ ತಾವು ಜಾಱುವುವು (ಭರಜ. ೬೮-೫೫). **ತಟಿಸು$_1$:** ೧. ತೋಟದಲಿಹ ಹೂವಿಗೆಲ್ಲ ತಟಿಸೆ ನಾವು ನಿನ್ನ ಗಲ್ಲ . . . ನಕ್ಕೆ ನೀನು (ಚಿಂತನ. ೨೪-೧೦). ೨. ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸು; ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸು ; ತಡೆಹಿಡಿ : ಅಲ್ಲಿಯ ಸರ್ಪ ಫೂತ್ಕಾರ ಗಳಿಂದೆದ್ದ ವಿಷಧೂಮವು ಜಗತ್ತಿನ ಮೂಗನ್ನೇ ಮುಸುಕುತ್ತಿದೆ. ಯಾವ ಶಿವನು ಇದನ್ನು ತಟಿಸುವನೊ ಯಾರು ಬಲ್ಲರು (ಸಾಹಿಸಂ. ೨೦೧).

ತಟ್ಟಿಸಿ ಮಾತಾಡು=೧. ತಡವರಿಸಿ ಮಾತನ್ನಾಡು. ೨. (ಮಾತನಾಡು ವಾಗ ; ಓದುವಾಗ) ತಡವರಿಸು ; ಉಗ್ಗು ; ಗುಂಕ್ಕು (ಉಕ) : " ಉಗ್ಗು–ತಟ್ಟಿಸಿ ಮಾತಾಡು " (ಗಂಗಾಮ. ೩೮).

[ತಟ್ಟು$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ತಟ್ಟಿಹುಚ್ಚ (ನಾ). ವಿವೇಚನೆ ಇಲ್ಲದವನು ; ಮೂರ್ಖ : ಅವನೇನು ತಟ್ಟಿಹುಚ್ಚನಲ್ಲ (ಅಪಾಭೂ. ೫೯).

[ತಟ್ಟಿ$_0$ (P ←ತಮಿ. ತಟ್ಟೈ$_{\text{ಳ}}$) + ಹುಚ್ಚ (<ಪಿಚ್ಚ$_1$)]

ತಟ್ಟಿಱಿ (ಕ್ರಿ). ಅಪ್ಪಳಿಸಿ ಹೊಡೆ : ಅಂತೆರಡುಂ ಬಲದ ಕರಿಘಟೆಗಳೊಂ ದೊಂದಱೊಳ್ ತಾಗಿ ತಟ್ಟಿಱಿಯೆ ಬಿಸುನೆತ್ತ [ರ] ಬಿಗಳುರ್ವಿ ಪಾಯೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೯೬ವ). [ತಟ್ಟು$_1$ + ಇಱಿ$_1$]

ತಟ್ಟು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಡಿ ; ಕುಟ್ಟು ; ಹೊಡೆ ; ಬಾರಿಸು ; ಅಪ್ಪಳಿಸು : "ತಟ್ಟು–ತಾಡನೇ" (ಶಮಧಾ): ಮೆಯ್ಯಂ ವನಜವದನೆ ಕೇಳ್ ಗ್ರೀಷ್ಮದೊಳ್ ನಿಚ್ಚ ಮೆತ್ತಂ ಸತಿ ತಟ್ಟುತಿರ್ಪ [ರ್ಪ] [ಪಾಠಾಂ. ತಟ್ಟಂತಿರ್ಪ] ಕಾಯ್ಕೆಂದು ರಿವ ಬಿಸಿಲೊಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೮೦೮); ಪೊಯ್ವ ರಣತೂರ್ಯರವಂ ತಱಿಸಂದು ತಾಗಿ ತಟ್ಟುತ್ತಿಱಿದವು (ಮಹಾನೇ. ೧೨-೨೨೦) : ಮೆಟ್ಟುವ ತಟ್ಟುವ ಮೇಲೆವಾಯ್ವ . . . ದುಷ್ಟಮಪ್ಪ ಹಯಮಂ (ಧರ್ಮಪ. ೮-೧೩) ; ಕೈವಾರಿಸಿ ತೊಡೆದಟ್ಟಲೊಡನೆ (ಮೋಹತ. ೧೮-೧೦೦). ೨. ಮುಟ್ಟು ; ತಾಗು ; ಸೋಕು : ತನ್ಮೃಗಶಾಬಾಕ್ಷಿಯ ಕಂಪು ತಟ್ಟೆ ಮಧುಪಂಬೊಲ್ ಸೋಲ್ತು (ಪಂಪಭಾ. ೧-೭೦) ; ಪೊಡರ್ದುದ್ಯದ್ದ್ಯೋತಿ ತಟ್ಟುತ್ತಡಿದಳಿರ್ಗಳ ವಿನ್ನೊಡಿದಂತಪ್ಪ ವೀಗಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೦೩೭) ; ಕನಕದಾಸನ ಕಾವ್ಯದೊಳ್ ದೋಷ ತಟ್ಟದು (ಮೋಹತ. ೧-೨೪) ; ಕಲಿದೋಷಂ ತಟ್ಟದವೋಲ್ ಕುಲಜರನುದ್ಧರಿಸೆ (ಅಪ್ರತಿ. ೫೨-೨) ; ಲೋಕದ ಚೆಲುವಿನ ವಸ್ತುಗಳು ಕವಿಯ ಮನವನ್ನು ಮುಟ್ಟುವ ಮತ್ತು ತಟ್ಟುವ ಪರಿಗಳನ್ನು ಹೀಗೆ ಗುರುತಿಸುತ್ತಾನೆ (ಸೌಂದಸ. ೨೪). 'ಮನದಟ್ಟು' ಪರಾ. ೩. ಬೆನ್ನು ಚಪ್ಪರಿಸು ; ಉತ್ಸಾಹಗೊಳಿಸು ; ಉಬ್ಬಿಸು : ಈಗಳೆ ನಿಮ್ಮಾಳ್ದನಂ ತಟ್ಟಿ ರಣಕಟ್ಟಿಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೦೦೦-೧೪). ೪. ರೊಟ್ಟಿ, ವಡೆ, ಒಬ್ಬಟ್ಟು, ಮುಂತಾದ ಭಕ್ಷ್ಯಗಳನ್ನು ಕೈಯಿಂದ ಬಡಿದು ಮಾಡು : ಮೃದುಪಾಕ ಮಾಡಿ . . . ಹೆಱೆದುಪ್ಪದಿಂದವೆ ಬೆರಸಿ ವಡೆಯಂತೆ ತಟ್ಟಿಕೊಂಡು (ಸೂಪಶಾ. ೧-೭೮) ; ನಾಳೀನೇ ಒಬ್ಬಟ್ಟು ತಟ್ಟಿಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ನಾಡಿದ್ದು ಗೌರೀ ಬಾಗಿನ ಕೊಡೋಡಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗುತ್ತೆ (ಮಾಂಗಲ್ಯ. ೬೬) : ರೊಟ್ಟಿ ತಟ್ಟು (ರೂಢಿ). ೫. ಲೇಪಿಸು ; ಬಳಿ ; ಸವರು: 'ತಟ್ಟುಕ' ಪರಾ. ೬. ಅಟ್ಟು ; ಓಡಿಸು : (+). ೭. ಮೆಲ್ಲನೆ ಬಡಿ : ಮಗುವನ್ನು ತಟ್ಟಿ ಮಲಗಿಸಿದಳು (ರೂಢಿ). ೮. ಅನ್ವಯಿಸು ; ಹೊಂದು : ಶಾಕುಂತಲ ನಾಟಕಕ್ಕಾದರೆ ಈ ಮಾತು ತಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ (ಕಾವ್ಯಸ. ೩೫). ೯. ಹಿಡಿಸು ; ಇಷ್ಟವಾಗು : ಜನವಚನಮೆಂತುಟಂತುಟುಮನನುನಯದಿಂ ಪೇಟದಂತೆ ತನ್ನಿಚ್ಛೆಗೆ ಕೆಮ್ಮನೆ ತ[ಪಾಠಾಂ. ಕ]ಟ್ಟೆ ಗಟಪಿ ಪೆಱರಂ ತನಗೆ ವಶಂ ಮಾಟ್ಪ ನೆಯ್ದುಗುಂ ದುರ್ಗತಿಯಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೧೦೧). ೧೦. ಉಂಟುಮಾಡು; ತಗುಲಿಸು : ಕೊಟ್ಟು ಕುಡುಕುದಂಬುಲಮುಂ ಸವಿಯುಂ ತಟ್ಟುವ ತನಿಗಲೆಯುಪಚರದಿಂ ಮನಮುಟ್ಟೆ ಕರಂ ಕೂಡಿದರ್ (ಜಯುಕಾ. ೨-೫೩). ೧೧. ಬಯಸು ; ಇಚ್ಛಿಸು (?) : ಖ್ಯಾತಿ ಲಾಭ ಪೂಜೆಯಂ ತಟ್ಟದೆ ಇಹಪರಂಗಳಂ ಸಾರದೆ ಭವಬಂಧಕ್ಕೆ ಬಾರದೆ ಗೆಲ್ಲ ಸೋಲಕ್ಕೆ ಹಾರದೆ (ಅದವ. ೩೦-೮೭) . ೧೨. (?) : ತನ್ನನೆ ತಾನೊಲವಿಂದೆ ಜಾನಿಸುತ್ತಗಲದೆ ನಿಂದನೊರ್ವ ಸವಣಂ ಬಗೆಗೊಳ್ವೆಱೆ ತಟ್ಟೆತೆಂಬಿನಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೨೭).

ತಟ್ಟಿ ನೋಡು = ಪರೀಕ್ಷಿಸು : ಶಿವಮಂತ್ರ ಶಿವಲಿಂಗ ಭಸಿತ ರುದ್ರಾ ಕ್ಷಿಯೆಂಬಿವು ನೆಲಸಿ ನಿಂದೆಡೆಯೊಳವು ನಿಲ್ಲವೆಂಬುದಿದು ಶಿವವಾಕ್ಯವಿನ್ನೆನ್ನ ಮನವನಿನ್ನೇಂ ತಟ್ಟಿ[ಪಾಠಾಂ. ಥಟ್ಟಿಸಿ]ನೋಡುವೆ ಯತೀಶಯೆನಲು (ಸೋಮಚ. ೩-೪೪).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತಟ್ಟು ; ಕೊಡ. ತಟ್; ತುಳು. ತೆಲು. ತಟ್ಟು]

ತಟ್ಟು$_2$ (ನಾ). ೧. ಅಪ್ಪಳಿಕೆ ; ಅಂಗೈ ಹೊಡೆತ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ ; ಗೋಣೆತಟ್ಟು ; ದಡಾರ. ೩. ಸ್ಪರ್ಶ ; ಸೋಕುವುದು; 'ತಾಗುದಟ್ಟು', 'ಮುಟ್ಟುದಟ್ಟು' ಪರಾ. ೪. ಇಚ್ಛೆ ; ಬಯಕೆ : ಸ್ತ್ರೀ ಸಂನ್ಯಾಸಿಯಾದಡೇನಯ್ಯಾ ಜಾಗ್ರತ್ ಸ್ವಪ್ನ ಸುಷುಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ತಟ್ಟಿ [ಪಾಠಾಂ. ಪ್ಪ]ಲ್ಲದಿರಬೇಕು (ಮಹಾದೇ.ಬ. ೦೦೫-೫೩೭). ೫. ಲೇಪಿಸುವುದು; ಲೇಪನ : ತಟ್ಟು ಚಟ್ಟು ಶಬ್ದೌ ಶ್ರೀಖಣ್ಡಕುಂಕುಮಾದಿ ಗಂಧದ್ರವ್ಯ ಕರ್ದಮಕೃತ ಸ್ಥಾಸಕವಚನೌ (ಶಬ್ದಾನು. ೪೪೦ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). ೬. [ನಾಟ್ಯ] ಭರತ ನಾಟ್ಯದ ಹತ್ತು ವಿಧವಾದ ಅಡವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಪ್ರಸಿದ್ಧ ನಾಟ್ಯಾಚಾರ್ಯರು ಈ ಅಡವುಗಳನ್ನು ಹತ್ತು ವಿಧವಾಗಿ ವಿಂಗಡಿ ಸಿದ್ದಾರೆ (೧) ತಟ್ಟು. (೨) ಮೆಟ್ಟು. (೩) ನಾಟು . . . (೧೦) ನಡೈ (ಅಭಾನ್ಯ. ೩೨) . [<ತಟ್ಟು$_1$]

ತಟ್ಟು$_3$ 'ತಟ್ಟೆ' ನೋ.

ತಟ್ಟು$_4$, ಥಟ್ಟು$_1$ (ನಾ). ಪಕ್ಕ ; ಕಡೆ : ಆಗ್ನೇಯ ಮೊದಲಾಗಿ ನೈಋತ್ಯ ಪರಿಯಂತರ ತೆಂಕಣ ತಟ್ಟು . . . ಪಡುವಣ ತಟ್ಟು (ಎಪಿಅರಿ. ೦೯೪೬. ೦೮-೦೩; 1488); ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮಮೇ ಒಂದು ತಟ್ಟುಂ ಮಿಕ್ಕಾದ ಮೂಱು ಮಾಶ್ರಮಂಗಳುಮೊಂದು ತಟ್ಟು (ಭಾರಶಾಂ. ೧೨-೫೮); ಬೀಳ್ವರು ಸಾವಿರದ ಸಂಖ್ಯಾತ ಬಲವು ಅತಿರಾವದಲಿ ಬಳಿಕೆರಡು ತಟ್ಟಿನ ಬಿಲ್ಲನತಿಬಲರು (ಕೋಗಯು. ೨೦-೬); ತಂಗಾಳಿ ಮೊದಲಾದ ವಿರಹೋದ್ದೀಪನಕಾರಿಗಳೆಲ್ಲವು ಒಂದು ತಟ್ಟು ಈ ಪಾಪಿಯಾದ ಚಂದ್ರನೆ ಒಂದು ತಟ್ಟು (ವಚಕಾ. ೩೩). **ಥಟ್ಟು$_1$:** ಕಟ್ಟೆವಕಟಕಟೆನುತ ನಾಲ್ವರೊಂದಾಗಿ ಬಾಯ್ಬಿಟ್ಟರೈ ಛಟಛಟ ಧ್ವನಿಗಂಜಿ ಶಿಖಿ ಯಾವ ಥಟ್ಟನೋಳ್ಪಂತೆನುತ (ತುರಂಗ. ೮೪-೪೦).

ತಟ್ಟಾಗು = ಪಕ್ಕಕ್ಕೆ ಸರಿ ; ಕೆಲಸಾರು ; ಹಿಂದೆಗೆ : “ಕೆಲಸಾರು = ಬದಿಗಾಗು, ತಟ್ಟಾಗು, ಸರಿ” (ಗಂಗಾಮ. ೯೭) ; ತುರಗದ ತಟ್ಟು ತಟ್ಟಾದು ದಾತನ ಭಟರೊಳಸರಿದು (ಜಂಪ್ರಸಾಂ.೮-೮೭); ಆರ್ಭಟಿಸುತ್ತ ಬರ್ಪಾಯುಧಕೆ ತನ್ನಯ ಮೆಯ್ಯಗೊಡದೆ ತಟ್ಟಾಗಲು (ನವಮೋ. ೧೨-೮೩).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತೆಲು. ತಟ್ಟು]

ತಟ್ಟು₅ ‘ಥಟ್ಟು₂’ ನೋ.

ತಟ್ಟು₆ (ನಾ). ಕುದುರೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ; ಗಿಡ್ಡ ಕುದುರೆ: ಹೆಣ್ಣು ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಟಾಕಣಾಗಳನ್ನು ತಟ್ಟುಗಳನ್ನು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೧೦೪) ; ಅವರ ಕುದುರೆಗಳು ತಟ್ಟುಗಳಾಗಿದ್ದವು (ತೋಳಮು. ೭೭).

ತಟ್ಟಿನ ಬೆಂಬಳಿ = ತಟ್ಟುಕುದುರೆಗಳ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ತೆರಿಗೆ (?) : ಅನುಪು ಕೊಡವೀಸ ಹಂದರ ಹಣ ಹರವಿಗೂಳು ಮೇಟುಕೊಳಗ ಕಪಿಲೆಯ ಪಾವಂತಿಗೆ ತಟ್ಟಿನ ಬೆಂಬಳಿಯ ಆರು ಹನ್ನೆರಡರ ದಂಡ (ಮ್ಯಆರಿ. ೧೯೩೪, ೨೭-೩೦ : 1430). [←ಮರಾ. ತಟ್ಟೂ; ತಟೂ; ಹಿಂ. ತಟ್ಟೂ]

ತಟ್ಟು₇, ತಾಟು₆ (ನಾ). ೧. ಗೋಣಿಯ ಪಟ್ಟೆ: ಕುನ್ನಿ . . . ಕಾಲೊರಸುವ ತಟ್ಟಿನ ಮೇಲೆ ನಿಂತು ಬಾಲವನ್ನು ಅಲುಗಾಡಿಸಿತು (ಪ್ರೇಮತ. ೧೮) ; ಹರಿದ ‘ತಟ್ಟು’ಗಳ ಮೇಲೆ ಒರಗಿಕೊಂಡು ಉರುಳಾಡುತ್ತಿದ್ದ (ಜನಸಿ. ೮೫). ೨. ಜೈನ ಅಥವಾ ಬೌದ್ಧ ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳ ವಸ್ತ್ರ,-ಹೊದಿಕೆ : “ತಟ್ಟು ತಾಡನೇ, ಕ್ಷಪಣಕಾಚ್ಛಾದನೇ ಚ (ಜೈನ ಸಂನ್ಯಾಸಿಯ ಹೊದಿಕೆ)” (ಶಮಧಾ) : “ಸವಣರ ಉಳ್ಳುಡೆ” (ಚತುನಿ. ೬. I, ೭೪) ; ತಟ್ಟು ದೋಷಮೆಂಬೊಡೆ ತಟ್ಟೆಂಬುದು ಪಸೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೮೯) ; ತಟ್ಟು ಕುಂಚ ಕಮಂಡಲುಗಳೆಂಬ . . . ಬೌದ್ಧಕಾರಿಗಳು ಕೇಳಿರೊ (ಮನುಗುಂ. ೨೪೭-೪) ; ಜಡೆಯೆಂಬುದು ಗೊರವಂಗೆ ತಟ್ಟೆಂಬುದು ಸವಣಂಗೆ (ಅನಂಪು. ೨-೨೮ ವ) ; ಋಷಿಯರ್ಗೆ ತಟ್ಟು ಕುಂಚ ಪುಸ್ತಕಂಗಳುಮಂ ಅಜ್ಜಿಯರ್ಗೆ ವಸ್ತ್ರಂಗಳುಮಂ ಕುಡುವುದು (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೧-೧೦೭ ವ) ; ತಟ್ಟುಗಳ ಹಗರಣಿಗರೊ ಎನಲು ಮಲಧಾರಿಗಳು ಗಜಬಜಿಸಿ ನೆರೆವುತ್ತ (ಬಸಪು.೫೦-೫೩).
ತಾಟು : ೧. ಚಾಪೆತಾಟುಗಳನ್ನು ಕಂಕುಳಲ್ಲಿರಿಸಿ . . . ಕೊನೆಯ ಬಾರಿ ಕಲಾವಿದರನ್ನು ಕಂಡು (ಬಣ್ಣಮಾ. ೩೨).

ತಟ್ಟು ಸೀಳು = ಚರ್ಮವನ್ನು ಸುಲಿ : ಕಟ್ಟಧಿಕ ಜಿನನನಾ ಪರಿಕರವ ನೆಯ್ದು ಹುಡಿಗುಟ್ಟುವನೆಯಿವನನಿನ್ನಾವುಪಾಯದಿ ಪಿಡಿದು ತಟ್ಟ[ಪಾಠಾಂ. ಕಟ್ಟ, ದಟ]ಸೀಳುವೆವೆಂದು ನೆರೆದ ಶ್ರವಣನಿಕಾಯ ಕೆರಳಿ ಕಿಡಿಕಿಡಿಯೋದುದು (ಸೋಮಚ. ೪-೮೭). [?. / ಮರಾ. ತಾಟ್]

ತಟ್ಟುಂಗೆಡೆ (ಕ್ರಿ). ಶಕ್ತಿಗುಂದಿ ಬೀಳು; ದುರ್ಬಲವಾಗಿ ಕುಸಿ: ಒಡೆದೆಡದ ಬರಿಯ ಪಲಗೆಯನುಡಿಯೆಲ್ಲಗಳ್ ನೆಳ್ಕು ನೆಳಿಲೆನಲ್ ಕರಿ ತಟ್ಟುಂಗೆಡೆಯೆ ಭಗದತ್ತನಿಟ್ಟಂ ಕಡುಪಿಂ ಪಿಡಿದಿರ್ದ ನಿಶಿತ ವಜ್ರಾಂಕುಶದಿಂ (ಮಹಾನೇ. ೧೨-೧೪೩). [ತಟ್ಟು₃ (<ತಟ್ಟೆ) + ಕೆಡೆ₁]

ತಟ್ಟುಂತಾಱುಂ, ಥಟ್ಟುತಾಱು (ಅ). ಛಿನ್ನಭಿನ್ನವಾಗಿ ; ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗಿ ; ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತವಾಗಿ : ನಾಲ್ಕುಂ ತೆಱದ ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರಮುಖಂಗಳೊಳ್ ತಟ್ಟುಂತಾಱುಂ ಬೀಟ್ವ ಚತುರಂಗ ಪೃತನಾಪ್ರತಾನದ ತುಮುಲ ಸಮರಸಂಘಟ್ಟನಾಕಾಂಡ ಪ್ರಚಂಡ ಪ್ರಳಯಪ್ರಕ್ಷೋಭದೊಳಗೆ (ಅನಂಪು. ೧೪-೧ ವ). **ಥಟ್ಟುತಾಱು** : ಪರಸ್ಥೆರ್ಟ್ಟುತಾಱಿದರ್ (ಶಬ್ದಾನು. ೬೫ ಪ್ರಯೋ). ‘ತಾಳುತಟ್ಟು’, ‘ತಾಱುಂತಟ್ಟುಂ’ ಪರಾ. [?]

ತಟ್ಟುಕ (ನಾ). ೧. ತಟ್ಟುವವನು ; ಹೊಡೆಯುವವನು : ಕಟ್ಟುಕಂ, ತಟ್ಟುಕಂ (ಶಮದ. ೨೦೩ ಪ್ರಯೋ). ೨. ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಮೈಗೆ ಲೇಪಿಸುವವನು : “ತಟ್ಟುಕಂ, ಚಟ್ಟುಕಂ, ತಟ್ಟು ಚಟ್ಟು ಶಬ್ದೌ ಶ್ರೀಖಂಡ ಕುಂಕುಮಾದಿ ಗಂಧದ್ರವ್ಯಕರ್ದಮಕೃತ ಸ್ಥಾಸಕವಚನೌ ತತ್ಕುರ್ವನ್” (ಶಬ್ದಾನು. ೪೪೦ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). [ತಟ್ಟು₁ + -ಕ₃]

ತಟ್ಟುಗಿ, ಥಟ್ಟುಗಿ (ಕ್ರಿ). ಜೋರಾಗಿ ಭೇದಿಸುವಂತೆ ಇರಿ ; ಬಲವಾಗಿ ನಾಟು ; ನಟ್ಟು ಹೊರಬೀಳು : ಕಾದಿ ತಟ್ಟುಗಿದು (ರಣದೆ) ತೆಗೆದ ನಕ್ಕುಂ ನಷ್ಟಂ (ವಸ್ತುಕೋ. ೮೫-೫); ಮದನಂ ವಿಯೋಗಿಗಳನಿಸಲೆರ್ದೆಯಂ ತಟ್ಟುಗಿದು ಲೋಹಿತಂಬೊರೆದಿರದುಣ್ಮಿದ ಶರವೆನೆ (ಉದ್ಭಟ. ೫-೪೮) ; ಅಳಿಯ ಮಾವನುಂ × × ಕಕಡೆ ಕಠಾರದೇಱು ತಟ್ಟುಗಿದು ಮುತ್ತ ಹೊತಂ (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೨೫-೧೭; 1250); ನುಡಿದ ನುಡಿ ಕ್ರೂರಂಬಿನಂದದಿಂ ಹೃದಯಮಂ ತಟ್ಟುಗಿಯಲ್ (ಭಾವಜಂ. ೮-೩೩). **ಥಟ್ಟುಗಿ** : “ಥಟ್ಟುಗಿ [ಪಾಠಾಂ. ರಿ]ದುದೆನಲ್ಕೆ ಬೆಂಗೆ ಮೂಡಿದುದಕ್ಕುಂ” (ಭಾರನಿ. ೪೫) ; ಅಂಗಜಾಸ್ತ್ರತತಿ ಮೆಲ್ಲೆರ್ದೆಯಂ ಸಂಧಿಸಿ ಥಟ್ಟುಗಿಯಲ್ ಧೃತಿಗುಂದದೆ (ಉದ್ಭಟ. ೬-೧೩೦); ಶಕಟವ್ಯೂಹವನು ಮಧ್ಯದೊಳು ಥಟ್ಟುಗಿದುರವಣಿಸಿ ಪವಮಾನಸುತ ನಡೆದ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೨-೧೮); ಮದನ ವಿಯೋಗಿಗಳೆದೆಯ ಥಟ್ಟುಗಿದೆಚ್ಚ ಪದುಮಾಸ್ತ್ರದಲಗಿನಗ್ರದಲಿ (ಕಂನವಿ. ೯-೧೮). ‘ತಟ್ಟುಚರ್ಬ’ ಪರಾ. [ತಟ್ಟು₁ + ಉಗಿ₃]

ತಟ್ಟುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ತಾಗಿ ಹೊಡೆ ; ಅಪ್ಪಳಿಸಿ ಹೊಡೆ : ಮುರಹರಂ . . . ಕೋಪದಿಂ ಧುರಧರಗೆಯ್ದೆವಂದು ರಿಪುಸೇನೆಯನೋವದೆ ತಟ್ಟುಗುಟ್ಟೆ ಕಿಂಕರ ರಥವಾಜಿ ವಾರಣದಳಂ ಪಡಲಿಟ್ಟುದು ಯುದ್ಧಮಧ್ಯದೊಳ್ (ವಂಹಾನೇ. ೭-೯೯). [ತಟ್ಟು₁ + ಕುಟ್ಟು₁]

ತಟ್ಟುಗೆಡಹು ‘ಥಟ್ಟುಗೆಡಹು’ ನೋ.

ತಟ್ಟುಗೆಡೆ ‘ಥಟ್ಟುಗೆಡೆ’ ನೋ.

ತಟ್ಟುಚ್ಚು ‘ತಟ್ಟುಚರ್ಬ’ ನೋ.

ತಟ್ಟುಡು (ಕ್ರಿ). ಕಾವಿಯ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಧರಿಸು : ಮಾನವಂ ತಟ್ಟಟ್ಟು ಕೀರ್ದ ತಟ್ಟುಟ್ಟಂಗದಾರ್ಗುಂಟು ರಾಗಂ (ಸೌನಂದ. ೭-೪೮); ಪೊರಮಟ್ಟನುಂ ಪೊರಮಡದ ಕಾಮನಾರವಂ ತಟ್ಟುಟ್ಟನುಂ ಬಟ್ಟು ಕಳೆಯದೆ ಕಷಾಱುನುಂ (ಸೌನಂದ. ೭-೪೯). [ತಟ್ಟು₇ + ಉಡು₁]

ತಟ್ಟುಪಳಗು (ನಾ). ಒಂದು ಲೇಪನ ದ್ರವ್ಯ (?) : ಕರ್ಪೂರದ ಕಳಂಜು ೧ ಕಸ್ತೂರಿ ಕಳಂಜು॥ ಕುಂಕುಮ[ದ ಹೂ]ಕಳಂಜು ೧ ತಟ್ಟು ಪಳಗು ಕಳಂಜು॥ (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೫೫೦-೪ ; 1532). [ತಟ್ಟು₂ + ಪಳಗು ?]

ತಟ್ಟುಪೊಟ್ಟು (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ತಮ್ಮ ಬಲಮಂ ಮಾರ್ಬಲವಂ[ನ]ಱಿಯದೆಯುಂ ಚಾತುರ್ಬಲಂಗಳ್ಗೊದಲ ಸಮಕಟ್ಟು ಗೆಟ್ಟು ತಡವರಿಸಿ ತಟ್ಟುಪೊಟ್ಟೆಂದೆಚ್ಚುಮಿಟ್ಟುಮಿಱಿದುಗ್ಗಡಿಸೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೭೦ವ) ; ಎರಡು ಬಲದ ದಟಂಗಳ್ಗೋಲಾಟಮಾಡುವಂತೆ ಕಿಱಿದಾನುಂ ಬೇಗಂ ತಟ್ಟುಪೊಟ್ಟೆಂದು ಕೋಟ್ಯಿಟ್ಟೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೭೦ವ).

ತಟ್ಟುಬಳೆ (ನಾ). ಚಪ್ಪಟೆಯಾಗಿ ಅಗಲವಾಗಿರುವ ಸಾದಾ ಬಳೆ : (೬).

[ತಟ್ಟು₃ (<ತಟ್ಟೆ) + ಬಳೆ₃]

ತಟ್ಟುಬೀಳು ‘ತಟ್ಟುವೀೞ್’ ನೋ.

ತಟ್ಟುಮಟ್ಟೆ (ನಾ). ಲೇಪನದ ಮಣ್ಣು ; ಮತೀಯ ಲಾಂಛನವನ್ನು ಧರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬಳಸುವ ಮಣ್ಣು : ತಟ್ಟುಮಟ್ಟೆ[ಪಾಠಾಂ. ತಟಮಟ, ತಟ್ಟುಮುಟ್ಟೆ]ಯನಿಟ್ಟ ಭ್ರಷ್ಟಂಗೆ ಶಿಷ್ಯನಾದ ಕಷ್ಟನ ಮುಟ್ಟಲಾಗದಯ್ಯಾ (ಜನ್ನವ. ೬. ೧೬೭-೩೬೬). [ತಟ್ಟು₂ + ಮಟ್ಟೆ]

ತಟ್ಟುಮಣೆ (ನಾ). ನೆಲ, ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ತಟ್ಟಿ ಸಮಮಾಡಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಸಾಧನ,-ಮಣೆ; ಥಮ್ಮಸ್ಸು: ತಟ್ಟುಮಣೆ ಹೊಡೆದು ಸಮ ಮಾಡಬೇಕು (ರೂಢಿ). [ತಟ್ಟು₁ + ಮಣೆ]

ತಟ್ಟುಮುಟ್ಟು (ನಾ). ೧. ಮೈಲಿಗೆ ; ಸೂತಕ ; ಹೊಲೆ : ವ್ರತಕ್ಕೆ ಮುನ್ನವೆ ತಟ್ಟುಮುಟ್ಟು ತಾಗು ಸೋಂಕು ಬಪ್ಪುದನಱಿಯಬೇಕು (ಏಲೇಶ್ಶ. ೪೩೫-೪೦) ; ತಟ್ಟುಮುಟ್ಟು ತಾಗು ನಿರೋಧವಿಲ್ಲದಿಹುದೆ ಪೂಜೆ (ಜನ್ನವ. ೦೦೨-೫) ; ಮಂಗಳವಾರದ ದಿನ ಮನೆಯ ಸಾರಿಸೆಯುಮ್ಮ

ತಟ್ಟುವುಮುಟ್ಟು ಹೊಱಯಿಕೆ ಬಿಸಾಡೆಯುಮ್ಮ (ಶಿವಗೀ. ೭೯೯ ವ) ; ಅಶುದ್ಧ ಸಲೇಪಭಾವವಾ ಶ್ವಪಚನ ತಟ್ಟುಮುಟ್ಟನೆಡೆಯಲ್ಲಿಯೆ ಬರ್ಪುದಱಿಂ ಶಿವಾಧವಾ (ಶತಕ. ೨೬). ೨. ದುರದೃಷ್ಟಕರವಾದ ಪೆಟ್ಟು ; ಆಘಾತ ; ಅಪಾಯ ; ಸಂದಿಗ್ಧ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ; "ಸಮಸ್ಯೆ" (ಜಾ ನ ಕೋ ೬. ೬೪). ೩. (?) : ಇಷ್ಟಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ತಟ್ಟುಮುಟ್ಟು ಬಲ್ಲವಂಗೆ ಇಷ್ಟವ ಮುಟ್ಟುವ ಭೇದವು ತಟ್ಟದಿಹ ಪರಿ ಇನ್ನೆಂತೋ (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೯-೭೦) ; "ಲಿಂಗ ಭೋಗೋಪಭೋಗ" (ಮೋಳಿಮಾ. ಕೋಶ); ಸಕ್ಕರೆಯ ರಾಶಿಗೆ ಕೇಸಿಯ ಕೆಲಸುಂಟೇ ನಿಶ್ಚಯದ ಲಿಂಗಾಂಗಿಗೆ ಉಭಯದ ತಟ್ಟುಮುಟ್ಟೆಂಬೀ ಗುಟ್ಟಿನ ಕುಲವಿಲ್ಲ (ಮುದೇವ. ೨೬೬-೨೭); ಪ್ರಾಣಲಿಂಗಿ ಎಂದಡೂ ತಾನಾಗಿ ಶರಣನೆಂದಡೂ ತಾನಾಗಿ. . .ಸತ್ತು ಚಿತ್ತಾನಂದವೆಂಬ ಗೊತ್ತ ಹರಿದವಂಗೆ ತಟ್ಟು ಮುಟ್ಟು ಹತ್ತುವ ಭಾವ ಒಂದೂ ಇಲ್ಲ (ವಚಶಾ. I. ೧೩೦) ; ಇಷ್ಟ ಲಿಂಗಂ ಸುತ್ತಿ ಸಜ್ಜೆಯೊಳಗಿರುತಿಹುದು ತಟ್ಟುಮುಟ್ಟಿನ ಸುಖವನೆಹಗೆ ಯರ್ಪಿಸಬಹುದು (ದೀಕ್ಷಾಬೋ. ೩-೭೪). [ತಟ್ಟು$_1$ + ಮುಟ್ಟು$_2$]

ತಟ್ಟುಮೆಟ್ಟು (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಭರತನಾಟ್ಯದ ಹತ್ತು ಬಗೆಯ ಅಡವು ಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಪ್ರಸಿದ್ಧ ನಾಟ್ಯಾಚಾರ್ಯರು ಈ ಅಡವುಗಳನ್ನು ಹತ್ತು ವಿಧವಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿದ್ದಾರೆ : (೧) ತಟ್ಟು, (೨) ಮೆಟ್ಟು, (೩) ನಾಟು, (೪) ತಟ್ಟುಮೆಟ್ಟು (ಅಭಾನ್ನ. ೩೨). [ತಟ್ಟು$_2$ + ಮೆಟ್ಟು$_2$]

ತಟ್ಟುರ್ಚು, ತಟವುಚ್ಚು, ತಟ್ಟುಚ್ಚು, ತಟ್ಟುಟ್ಟು, ಥಟ್ಟುಚ್ಚು (ಕ್ರಿ). ಸೀಳಿಕೊಂಡು ಹೊರಬರು ; ಭೇದಿಸಿಕೊಂಡು ಹೊರಗೆ ಕಾಣಿಸು ; ನಟ್ಟು ಪಾರಾಗು : ರೋಮಾಂಚಸಂಚಯಂ ತೊಟ್ಟಂಗಿಗಳ ತಟ್ಟುರ್ಚ ಪೆರ್ಚಿದ ಮುಯ್ಯುನೆಡೆ ಪೊಟ್ಟೆನೊಡೆಯ ಪರಸ್ಪರಾಲಿಂಗನಂಗೆಯ್ದು (ಆನಂಪು. ೧೧-೩೪ ವ) ; ಇಟ್ಟೆಡೆ ಸೆಲ್ಲೆಹ ಕಂಗಲ ಜೋಡನು ತಟ್ಟುರ್ಚಿ ಮೆಯ್ಯನುಚ್ಚಳಿಸಿ (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೩-೧೧೭) ; ನೆಱೆ ತಾಗಿ ತಟ್ಟುರ್ಚಿತೆಂಬ ಶಕ್ತಿಯ ಕೈಮಱೆಯದೆ ಕೃಷ್ಣ ಖಂಡಿಸಿದ (ಮೋಹಕ. ೪೦-೭೭); ಪೆರ್ವೆಟ್ಟಿನ ತಟ್ಟಿನೊಳ್ ನಟ್ಟು ತಟ್ಟುರ್ಚಲೆಱಗುವ ಬಱಿಸಿಡಿಲಂತೆಯುಂ (ಚಿಕವಂ. ೦೪-೫). **ತಟವುಚ್ಚು**: ಕರಿಯುರವಣೆಸಿ ಬಂದು ದೀರ್ಘಕರಾಗ್ರದಿಂ ಪಿಡಿದು ಭರದೊಳುದ್ದಕೆ ಹಾಯ್ಕೆ ಕೊಂಬುಗಳೆರಡ ನೆಗ್ಗಲು ದೇಹವದು ನೆತ್ತರು ಸುರಿಯೆ ತಟ[ಪಾಠಾಂ. ಟು]ವುಚ್ಚಿ ಜೀವವಿಯೋಗತಾಪದಲಿ (ಬಸಪು. ೫೨-೧೧) ; ಉರಗವಿದು ಕರ್ಕೋಟಕನ ಬಗೆಯಿದಱ ಹಲ್ಲುಗಳು ಎರಡೆರಡು ತಟವುಚ್ಚಿದವು (ಬಸಪು. ೪೬-೩೩). **ತಟ್ಟುಚ್ಚು** : ಗಿರಿಘಟವಂ ತಟ್ಟುಚ್ಚ ಲಿಸುವವು (ಕುಮರಾ. ೮-೬೨); ಗಾಜಿನ ಕುಪ್ಪಿಗೆಯೊಳಗಿನ ದೀಪವನ್ನಿಟ್ಟರಾ ಜ್ಯೋತಿ ಹೊಱಗೆಸೆವಂತೆ ಶ್ರೀಜಿನನುಜ್ಜ್ವಲ ದೇಹವ ತಟ್ಟುಚ್ಚಿ ರಾಜಿಸುತಿ ಹುದಾತ್ಮಕಾಂತಿ (ಭರಚ. ೬೬-೯೦): ತಟ್ಟುಚ್ಚಿದ ಸರಂಗಳಂ ಕೀಳ್ವ (ಚಬಪು. ೫೬-೦೭). △**ತಟ್ಟುಟ್ಟು** : ನಿಶ್ಶಂಕಮಾ ಯುದ್ಧದುಳ್ ಉಱಕೀಲಿಚ್ಚಿದ ವಂಬುವಾಳ್ಪಲಗೆಯುಳ್ಳ ತಟ್ಟುಟ್ಟು ವಲ್ಲನ್ನಿ ಪಿನ್ ಮಱುಮೋಗೀಶ್ವರನುಳ್ಳಿ ಕದಿ ತಣಿದ ನಾಗವ್ಮನೀ ಶೂದ್ರಕನ್ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೩೯೨-೩; ೩ನೆಯ ಶತ); ☞ ಇದು 'ತಟ್ಟುಚ್ಚು' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು. **ಥಟ್ಟುಚ್ಚು** : ತೊಡು ನಿನ್ನ ಶರವ ನೀಂ ಗಿಡುಮರದ ಹೊದಱೊಳೆಡೆ ಯಾಡುತಿಹ ಹಕ್ಕಿಗಳ ಗಡಣವನು ಥಟ್ಟುಚ್ಚ[ಪಾಠಾಂ. ತಟ್ಟುರ್ಚ]ಲೆಸುವ ಬಲು ಬಿಲುಗಾಱ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೫-೨೭) ; ಚುಚ್ಚಿದವು ಕೂಡೆ ಥ[ಪಾಠಾಂ. ತ] ಟ್ಟುಚ್ಚಿದವು ಸೀಳಾಗಿ ಪಚ್ಚಿದವು ಮೈಯೊಳಗೆ ಹೊಚ್ಚಿದವು ಹೊಗರಲಗು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೩-೧೪) : [ತಟ್ಟು$_1$ + ಉರ್ಚು]

ತಟ್ಟುವರಿಯಿಸು 'ಥಟ್ಟುವರಿಯಿಸು' ನೋ.

ತಟ್ಟುವಾಣಿ, ತಟವಾಣಿ$_1$ (ನಾ). 'ತಟ್ಟು' ಜಾತಿಯ ಹೆಣ್ಣು ಕುದುರೆ : ಕಡಿವಾಣಂಗಳಂ ಕಟ್ಟಿರುವ ತಟ್ಟುವಾಣಿಗಳ ಮೇಲ್ಕುಳಿತು (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೮೩-೬). **ತಟವಾಣಿ$_1$** : (೬). [←ಹಿಂ. ಟಟವಾನೀ]

ತಟ್ಟುವೀೞ್, ತಟ್ಟುಬೀಳು (ಕ್ರಿ). ಕುಗ್ಗು ; ದುರ್ಬಲವಾಗಿ ಕುಸಿದು ಬೀಳು : ಅಹಿರಾಜಂ ಪೆಡೆ ತಟ್ಟುವೀೞೆ ದಿಗಿಭವ್ರಾತಂ ಕೊರಲ್ಕುಗ್ಗೆ (ಲೀಲಾವ. ೧-೮೭). **ತಟ್ಟುಬೀಳು** : ಸೂರ್ಯಾಸ್ತಮಯಕ್ಕೆ ಪಾಂಡವರ ಪಡೆಯು ಮುರಿದು ತಟ್ಟುಬಿದ್ದಿತು (ಭೀಷ್ಮಪ. ೦೭೭).
[ತಟ್ಟು$_3$ (<ತಟ್ಟೆ) + ಬೀೞ್$_1$]

ತಟ್ಟುಸೆಱಗು (ನಾ). ಜರತಾರಿ ವಂತ್ರು ರೇಷ್ಮೆಯ ಕುಸುರಿಗೆಲಸ ಮಾಡಿದ ಸೆರಗು (?) : ಪೀತಾಂಬ್ರ ೧ಕ್ಕೆ ತಟ್ಟುಸೆಱಗು ಲತೆ ಹೊಗಳು ಸಹಾ ತೂಂಕ ೧೧೯ಕ್ಕೆ ವಿವರ ಸುತ್ತಣ ಲತೆ ಹೊಗಳು ೫೪ ಕೆಂಪು ೧೦೫೫ (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೫೪೭-೩ ; 1532).
[ತಟ್ಟು$_0$ (<ತಗಡು) + ಸೆಱಗು (<ಸೆಱಂಗು)]

△ **ತಟ್ಟುಟ್ಟು** 'ತಟ್ಟುರ್ಚು' ನೋ.

ತಟ್ಟೆ, ತಟ್ಟ$_1$, ತಟ್ಟು$_3$ (ನಾ). ೧. ಚಪ್ಪಟೆ ; ಸಮತಲ : ಭೂಮಿ ತಟ್ಟೆಯಾಗಿಲ್ಲ, ಗುಂಡಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). ೨. ಹಣ್ಣು-ಹಂಪಲು ಮೊದ ಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಹರಡಿ ಇಡಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಬಿದಿರು ಅಥವಾ ಬೆತ್ತದ ಹೆಣಿಕೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಚಪ್ಪಟೆಯಾದ್ದ ಮುಚ್ಚಳ ದಂತಹ ಬುಟ್ಟಿ : ಸತ್ಯವೆಂಬ ತಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಚಿತ್ತಶುದ್ಧವೆಂಬ ವಿಭೂತಿಯ ಬೈಚಿಟ್ಟು (ಶೂನ್ಯಸಂ. ೨೩೦-೧). ೩. ಬೆತ್ತ, ಲೋಹ ಮೊದಲಾದುವು ಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಅಂಚುಳ್ಳ ಮುಚ್ಚಳದಂತಹ ಪಾತ್ರೆ : ಆಧಾರದಲಿಪ್ಪ ಮೂಲಿಕೆಯ ಬೇರನಗಿ(ರಿ)ದು ಆ ಇಂದ್ರಿಯವ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಮಲ ಮೂಱು ಮುಟ್ಟದ ತಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಬೇಗ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಿ (ಸರ್ವವ. ೦೯-೯೦). ೪. ತಳಿಗೆ ; ಹರಿವಾಣ; ಗಂಗಾಳ : ತಟ್ಟೆ ಬಟ್ಟಲಲ್ಲಿ ಎಡೆಮಾಡಬೇಕಾದರೆ (ಮುಹಾದೇ. ಬ. ೧೩೪-೩೮೪) ; ವಿಸುನಿದಟ್ಟೆಯೊಳೊಪ್ಪುವುಜ್ವಲ ಸೀಧುವಂ ನಡೆ ನೋಡಿ . . . ಮಗುಟ್ಟು ವಂದಿಸಿಯಾಂಟಿದಳ್ (ಉದ್ಭಟ. ೫-೮೨) ; ತಿಗುರನಿಕ್ಕುವ ಲೇಪಿಸುವ ತಟ್ಟೆಗಳ ತಿಲಕಾಂಜನಕರಂಡದ (ಬ ಸ ಪು. ೦೨-೦೧). ನವರತ್ನದಡ್ಡಣಿಗೆಯೊಳ್ ತಟ್ಟೆಬಟ್ಟಲನಿಟ್ಟು ಹೊನ್ನ ಹರಿಯಣ ಮುಂದೆ ಧಗಧಗಿಸುತಿರಲಲ್ಲಿ (ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವ. ೪-೯). ೫. (ತಕ್ಕಡಿಯ) ಬಟ್ಟಲು ; ಪರಡಿ : ತಕ್ಕಡಿಯ ತಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವ ಎರಡನೆಯ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಎರಡು ನಕ್ಷತ್ರಗಳು (ಜೋತಿರ್ವಿ. ೪೦). ೬. (ಅವರೆಕಾಯಿ, ಕಡಲೆಕಾಯಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ) ಬೀಜ ಬಲಿಯದಿರಿಂವ ಕಾಯಿ ; ಚಟ್ಟು : ತಟ್ಟೆ ಬೈಸಿ ಕೊಂಡರೂ ತಟ್ಟೆ ಹುಳಿ ಚೆನ್ನಾಗಿದೆ (ಗಾದ). ೭. ಸೀಳಿದ ಬಿದಿರು ; ದಬ್ಬೆ : (೬). **ತಟ್ಟ$_1$** : 'ತಟ್ಟತಳ್ಕ' ಪರಾ. **ತಟ್ಟು$_3$** : ೧. ಚಟ್ಟುವಂ ತಟ್ಟುವಂ ತಟ್ಟು ಗೆಯ್ದಂತಪ್ಪತಿ ವಿಶಾಲವೆನಿಪ್ಪ ಪಾಸಱೆಯುಂ . . . ಗಳಿಲನಿೞಿಪಿದಾಗಳ್ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೧-೧೯೬ ವ) ; ಹೋಗುತ್ತ ಹೋಗುತ್ತ, ಬಂಡೆಯು ಮೈ ತಟ್ಟಾಗಿ ಇರುವ ಬದಲು, ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಯತೊಡಗಿತು (ಕುಡಿಕೂ. ೨೫). ೫. ಕೋಪವವನ್ನು ತೆಗೆದು ಒಂದು ತಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಇರಿಸಲು ಅಮರನೀತಿಯ ನೂತನ ವಾದ ಒಂದು ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ತಂದು ಎರಡನೆ ತಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಇರಿಸಲು (ಶಿವದ. ೮೫-೭); ತ್ರಾಸಿನ ಒಂದು ತಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಜಂಗಮರ ಕೌಪೀನವನ್ನು, ಮತ್ತೊಂದು ತಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಬೇರೊಂದು ಕೌಪೀನವನ್ನಿಟ್ಟು ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಿದರು (ಪುರಾವಿ. ೭೫). ೮. ಕತ್ತಿಯ ಅಲಗು ; ಧಾರೆ: "ಖಡ್ಗಫಲ, ಪುಷ್ಕರ – ಅಡ್ಡಾಯುಧದ ತಟ್ಟು" (ಹಲಾಯು. ೬) ; ಕತ್ತಿಕೊಂತದ ತಟ್ಟಿನ ಮೇಗೆ ಏನಾದರುವೆ ಚುಕ್ಕೆ ಕಂಡರೋ ತೀರಿ ಹೋಯಿತು ಅವನ ಬಾಳು (ಮಂತ್ರಶ. ೮೦-೧). ೯. ನಿತ್ರಾಣ ; ದಂರ್ಬಲತೆ ; ಅಶಕ್ತಿ : ಕಂಬನಿಗಳಂದುಂಬಿ ಗಳಗಳನೆ ಅಳುತ ನಿಟ್ಟುಸುರುಗಳಂ ಬಿಟ್ಟು ತಟ್ಟುತಟ್ಟಾಗಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೪೭೫-೩) ; ದನ ಹುಲ್ಲು ಇಲ್ಲದೆ ತಟ್ಟಾಗಿವೆ (ರೂಢಿ). ೧೦. ಕಿವಿಯ ಒಂದು ಆಭರಣ: ಮಗುವಿನ ಕಿವಿಗೆ ತಟ್ಟು ತೊಡಿಸಬೇಕು (ರೂಢಿ).

ತಟ್ಟಾಗು = ಸೋತುಹೋಗು; ನಿತ್ರಾಣವಾಗು: ಮುಟ್ಟಲಜಿಯವು ಯೋಗಿಗಳ ನಿರ್ಮಲ ಚಿತ್ತ ತಟ್ಟಾದುವಜಸಿ ವೇದಗಳು (ಕೃಷ್ಣಗೋ. ೦-೦೦೩). **ತಟ್ಟು ಮಾಡು** = ನಿತ್ರಾಣಗೊಳಿಸು ; ದುರ್ಬಲಗೊಳಿಸು; ಒಣಗಿಸು : ಕಾಲು ಕೈಯನಗಚಿ ತೋರಣದೊಳು ಕಟ್ಟಿ ಸೀಳಿ ನರರನಾಜಿಸುವರು ತಟ್ಟು ಮಾಡಿ ಪೋಳ್ದು ನೂಱುವರುಷವಿಟ್ಟು ವಕ್ತ್ರ ಭಾಳ ಚರಣ ಕರ ದೋಳಿಡಿಯೆ ಮೊಳೆಯನಿಕ್ಕಿ ಹೆಟ್ಟಿ (ಸಾನಂಜ. ೬-೦೪೯ ರಗಳೆ). **ತಟ್ಟೆ ಹಾಕು** = ಊಟಕ್ಕೆ ಬಡಿಸು : ಅಡಿಗೆ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ತಟ್ಟೆಹಾಕಿಕೊಂಡು (ದೂಟಿಟ್ಟ. ೧).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಟ್ಟು, ತಟ್ಟಿ, ತಟ್ಟು, ತಟ್ಟೈ; ಮಲ. ತಟ್ಟ, ತಟ್ಟು; ತುಳು. ತಟ್ಟು; ಕೊಡ. ತಟ್ಟೆ; ತೆಲು. ತಟ್ಟ]

ತಟ್ಟೆಕಾಲು (ನಾ). ಮಗ್ಗದ ಹಾಸಿಗೆ ಆಧಾರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವ ಕತ್ತರಿ ಕಾಲು ; ತಿಕ್ಕಡಿ: (ರೀವ್).

[ತಟ್ಟೆ + ಕಾಲು$_1$ (<ಕಾಲ್$_1$)]

ತಟ್ಟೆಕೆಱೆ (ನಾ) ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು (?) : ದತ್ತಿ ತಟ್ಟೆಕೆಱೆ ಸರ್ವ ಬಾಧ್ಯಾ ಪರಿಹಾರಾ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೩, ೦೦೩-೩೪ ; 10ನೆಯ ಶತ) ; ಪಟ್ಟದ ಬಸದಿಯ ಪ್ರತಿಬದ್ಧವಾಗಿ ಸಮಾದೇಯವರ್ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟ ದತ್ತಿ ತಟ್ಟೆಕೆಱೆ ಸರ್ವ್ವಬಾಧಾ ಪರಿಹಾರ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೮-೭೦ ; 1122).

[?]

ತಟ್ಟೆಗಲ್ಲು (ನಾ). ಚಪ್ಪಟೆಯಾದ ಕಲ್ಲು : ಅಲ್ಲಿಂದಂ ಪಡುವ ನಡದು ವಟ್ಟ ಹಲಗೆಗಲ್ಲು ಅಲ್ಲಿಂ ಪಡುವ ನಡದು ನಟ ತಟ್ಟೆಗಲ್ಲು (ಎಕ. XII, ತಿಪಟೂ. ೦೩೯-೭೩ ; ?). [ತಟ್ಟೆ + ಕಲ್ಲು (<ಕಲ್$_3$)]

ತಟ್ಟೆಗೋಡು (ನಾ). ಚಪ್ಪಟೆಯಾದ ಕೋಡು-ಕೊಂಬು : ನಮ್ಮ ಮನೆ ಎಮ್ಮೆಗೆ ತಟ್ಟೆಗೋಡು (ರೂಢಿ). [ತಟ್ಟೆ + ಕೋಡು$_5$]

ತಟ್ಟೆಯು 'ತಟ್ಟೆಯು' ನೋ.

ತಟ್ಟೆವಟ್ಟಲು (ನಾ). ೧. ತಟ್ಟೆ ಮತ್ತು ಬಟ್ಟಲು. ೨. ತಟ್ಟೆಯು ಸುತ್ತಲು ಇಡುವ ಬಟ್ಟಲು ; ಎಡೆಬಟ್ಟಲು : ಪೊನ್ನ ಪರಿವಾಣದೊಳು ದಿವ್ಯಾನ್ನಮುಮನು ತೀವಿ ತಾ ಪೊಳೆವ ಚಿನ್ನದುರೆ ತಟ್ಟೆವಟ್ಟಲಲಿ ತಿಳಿದುಪ್ಪಮಂ ಪೂರೈಸಿ (ನವಮೋ. ೯-೩೭). 'ಎಡೆವಟ್ಟಲ್' ಪರಾ.

[ತಟ್ಟೆ + ಬಟ್ಟಲು (<ಬಟ್ಟಲ್)]

ತಟ್ಟೆವಳ್ಳ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು (?) : ಪಡೆದ ತಟ್ಟೆವಳ್ಳದ ಕಲ್ಲ ನಟು (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೪, ೦೦೭-೦೦ ; 8ನೆಯ ಶತ). [?]

ತಟ್ಟೈಸು 'ಥಟ್ಟೈಸು' ನೋ.

ತಟ್ಟೆಯು (ನಾ). ಎದುರಿಸುವವನು; ಪ್ರತಿಭಟಿಸುವವನು : ಆತನೀ ಪರಿಕಣೆಗಳಲಿ ಸತ್ವಾತಿಶಯವನು ತೋಱಿದಡೆ ಮಾಂಧಾತನಲಿ ತಟ್ಟೆಯರ ತಱಿದೊಟ್ಟಿದನು ಬೇಗದಲಿ (ಉತ್ತರಾ. ೧೬-೩೭). [?]

ತಡ$_1$ (ನಾ). ೧. ಅಡ್ಡಿ ; ತಡೆ; ವಿಘ್ನ : ತಂದೆ ಪೇಳ್ದಟ್ಟಿದ ರಾಜ ಸೂಯಮಖಮಂ ತಡವಿಲ್ಲದೆ ಬೇಳ್ದ ಬೀರಮಂ ನೆಟ್ಟನೆ ನೀನೆ ಕಂಡಿಱಿಸಲಕ್ಕುಮೆ ಗಾಂಡಿವಿಯಂ ಸುಯೋಧನಾ (ಗದಾಯು. ೨-೩೭). ೨. ಹೊತ್ತು ಮೀರುವುದು ; ಸಾವಕಾಶ ; ವಿಳಂಬ : ತಡವಾದರೆ ಬಡವಾದೆ ತಾಯೆ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೧೪೩-೩೩೩) ; ತಡವಾದುದುಂಟು ನಲ್ಲನೆ (ಯಶೋಚ. ೨-೫೦) ; ಅರಗಿನರಸನ ಬಾಗಿಲಲಿ ದಳ್ಳುರಿಗೆ ತಡವೇ ಹೊಕ್ಕು ನಿಮಿಷದೊಳೊರಸಿದನು ಚತುರಂಗ ಬಲವನು (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೫-೪೦). ೩. ಗಜಾರೋಹಣದ ರೀತಿಗಳಲ್ಲೊಂದು (?) : ಅಗ್ಗಳವಾಗಿ ಕಾಲ್ಗಿಡಿಸಲುಂ ಮುರಿದು ಕಿಟ್ಟಿಡಂ ತಡಮೆಂಬಿವಱಿಂದಂ ಬಾಹು ಕೈಕೊಳ್ಳೆಂಬಿವು ಮೊದಲಾಗಿ ಗೋಮೂತ್ರ ಮಂಡಲಮುಮಾಕಾಶಂ ಪೇಜವಿತಿಯೆಂಬ ವಿಧಿಗಳೊಳ್ ಬಂದು ನೆಲೆಗಿಡಿಸಲುಂ ಪೊಲಗಿಡಿಸಲುಂ ಬಲ್ಲೆನೆನ್ನ ಕೆಯ್ಯೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೩೩ ವ).

ತಡಮಾಗು$_1$, ತಡವಾಗು$_1$ = ೧. ವಿಳಂಬವಾಗು ; ನಿಧಾನವಾಗು : ಮರಣಕ್ಕಿನ್ನಿಂದೆ ನೀಂ ಮುಂಚಿದಯ್ ಮೊನೆಯೊಳ್ಪೊಟ್ಟಿಡಮಾಯ್ತು ದೊಂದೆಡೆಯೊಳಂ ಹಾ ವತ್ಸ ದುಶ್ಶಾಸನಾ (ಗದಾಯು. ೫-೭) ; ತಡವಾದ ಪುದುಟಿದರನೀ ಯೆಡೆಗೆ ನಿಯೋಜಿಸಲಿಕೆಂಬವೋಲ್ ನೃಪವರನಿರ್ದೆಡೆಗೆ ಬಿಡದೆಡೆಯಾಡುವ ಬೆಸಕೆ ಕನ್ನೆ ತನ್ನಯ ಮನಮುಂ (ಕಾದಂಬ. ೮೭) ; ಅಲ್ಪ ಶ್ರೀಮಂತನಂತೆ ನಡೆ ತಡವಾಗಲುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೩೮). ೨. ತಡವರಿಸು ; ತೊದಲು : ನುಡಿ ತಡವಪ್ಪುದೊಂದು ಮೊಗದೊಳ್ ಮಱುಕಂ ದೊರೆಕೊಳ್ವುದೊಂದು . . . ಕಳ್ಗುಡಿದವರಂದಮಿಂತು ಸಿರಿ ಸಾರ್ತರೆ ಸಾರ್ವುದು (ಪಂಪಭಾ. ೨-೪೯). **ತಡ ಮಾಡ್ಯ** = ಕಾಲಹರಣ ಮಾಡು ; ವಿಳಂಬ ಮಾಡಂ : ಮಾಡಿಸಿ ಲಾಕ್ಷಾಮಯವಂ ಮಾಡಮನತಿ ಗೋಪ್ಯದಿಂದಂ . . . ತಡ ಮಾಡದೆ ನಡೆತಂದು ತಮ್ಮ ಜನಕಂಗಾಗಳ್ (ಮಹಾನೇ. ೯-೪೯) ; ನಾನೇನು ಬೇಕೆಂದು ತಡಮಾಡಲಿಲ್ಲ (ಕೀಮೋಚ. ೦೧೯).

[ದೇ.॥ ಮಲ. ತಡ = ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವಂತಹುದು ; ಕೊಡ. ತಡು ; ತುಳು. ತೆಲು. ತಡ]

ತಡ$_2$, ದಡ$_3$, ಧಡ$_1$ (ನಾ). ೧. ತಡಿ ; ದಂಡೆ; ಅಂಚು ; ತೀರ : ತಟ – ತಡ, ತಟಿ – ತಡಿ (ಶಮದ. ೨೫೫ ಪ್ರಯೋ) ; ತನ್ನಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದ ಮನುಷ್ಯರ ಸಕಲ ಪಾಪಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವಂತಾಗಿ ತನ್ನ ತಡದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಹುಲ್ಲುಬಳ್ಳಿಗಳು (ಶಿವಪ. ೨೮-೩). ೨. ಹೊಂದಾಣಿಕೆ ; ಬೆರೆಯುವಿಕೆ: 'ತಡಂಗಲಸು' ಪರಾ. ೩. ಸಮವಾದುದು ; ಸಾಟಿ ; ಸಮಾನ: 'ತಡಂಬರ್ಕೆ' ಪರಾ. **ದಡ$_3$** : ೧. ಇಂದು ನೀರದಡದಲ್ಲಿರುವನೆ ಏನೆಂದರು ಮುಖವೆತ್ತಿ ನೋಡದನೆ (ಪುರಂದ. ೧-೫೪-೧) : ಕಲಿ ವಸುದೇವ ಮಿಂದೀಸಾಡಿ ದಡದಲಿ ದೇವರನು ವಂದಿಸಿ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೬-೦೦) ; ತಟ, ದಡ (ಶಬ್ದಾನು. ೦೪೩ ಪ್ರಯೋ) ; ಬೊಬ್ಬುಳಿ ತೆರೆಯನು ದಡಕ್ಕೆ ಹೊಮ್ಮಿಸಿ (ಕನ್ನಡಾ. ೦೦೦.೬). **ಧಡ$_1$** : ೧. ಹೊಳೆಗಳ ಧಡದಲ್ಲಿದ್ದ ಭೂಮಿಯಂತು ಕೇವಲ ಚಿನ್ನವೆಂದೆನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೦೯೫) ; ವಿಶಾಲವಾದ ಅನಂತ ನೀಲ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಧಡ ಕಾಣದೇ ಅಲೆಯುತ್ತಿರುವ ಹಡಗದಂತಾಗಿರುವೆನು (ನಿರ್ದೋಷಿ. ೦೫೭) ; ಸಮುದ್ರ ಧಡಕ್ಕೆ ಬಂದು ಕುಳಿತೆವು (ಮೇದಿನಿ. ೫೩).

ತಡತಡಮಾಗು = ತಡವಾಗು$_2$: ಅಡರಿ ಕಟಾಕ್ಷಚಂದ್ರಿಕೆ ಪಳಂಚಿಗವಾಕ್ಷದ ಚಂದ್ರಕಾಂತದಿಂದುಡುಗದೆ ಸೋರ್ವ ನೀರ್ವನಿಗಳುಣ್ಮಿದ ನರ್ತನ ಘರ್ಮವಾರಿಯೊಳ್ ತಡತಡಮಾಗೆ ಮಾಧವಿ ಮುಗುಳ್ತೊಪೊಲಿರ್ದಳ ವಿಂಡಿರಿಂದಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೭೦). **ತಡಮಾಗು$_2$, ತಡವಾಗು$_2$** = ೧. ಸಾಟಿಯಾಗು ; ಸಮಾನವಾಗು : ಅಕ್ಷಿಗಳ ಚಂದ್ರಿಕೆ ಚಂದ್ರಿಕೆಯಂ ಪಳಂಚಿಗೇಯದ ರುತಿ ಕಂತುಚಾಪರುತಿಯೊಳ್ ತಡಮಾಗೆ . . . ಕಾಂತೆ ಮಿಂಚು ಪೊಳೆದಾಡುವ ಪೊಲ್ 'ಪೊಳೆದುಯ್ಯಲಾಡಿದಳ್ (ಜಗವಿ. ೧೬-೦೦೩) ; ಆಮೋದಿತಮುದಿತ ಮಧುಕರ ದಾಮಕದೊಳ್ ನೀಲರತ್ನದಾಮಂ ಮಲ್ಲಿಕಾಮಕದೊಳ್ ಮುಕ್ತಾಫಲದಾಮಂ ತಡವಾದುವೊಡನೆ ಮಣಿ ಮಂಡಪದೊಳ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೫-೦೦೫). ೨. ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳು ; ಜೊತೆಯಾಗಂ ; ಮೊಱೆ ತಡಮಾಗೆ ನಾಣಗಲೆ ತೆಳ್ವದನೊಳ್ವದನಾಗಿ ಪಾಯೆ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೦೪-೩೩) ; ಸುರಸುಂದರಿಯರ್ ನಡೆತಂದರಂದು ಸುಯ್ಯೊಗೆ ವಳಿಮಾಲೆ ತಮ್ಮ ಲುಲಿತಾಲಕದೊಳ್ ತಡವಾದುದೆಂಬಿನಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೦೬-೯೩). [<ಪ್ರಾ. ತಡ. / ಸಂ. ತಟ]

ತಡ$_3$ (ನಾ). ಆಧಾರ ; ನೆಲೆ ; ತಳ : ತಡದಿಂ ಕಿತ್ತಡಿಯೆಂಬುದಗಡಿಗೆಡೆ ಪೊಕ್ಕು . . . ಪೊಯ್ದರ್ (ಗದಾಯು. ೮-೦೬). 'ತಡಂಗಿಡಿಸಂ' ಪರಾ.

[< ತಳ]

ತಡ$_4$ (ನಾ). ಗಾಬರಿ ; ಗೊಂದಲ ; ತಬ್ಬಿಬ್ಬು ; ದಿಗ್ಭ್ರಾಂತಿ : (+).

ತಡತಡ, ತಡದಡ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : 'ತಡತಡವರ್', 'ತಡತಡಿಸು', 'ತಡ ದಡವರ್' ಪರಾ.

ತಡತಡಂದೊಡರ್ = ಅಸ್ಥಿರತೆಯುಂಟಾಗು ; ತೂಕತಪ್ಪು : ಇರದೆ ಮನಕ್ಕೆ ಸೊಕ್ಕಡರೆ ಪೊಂಪುಳಿ ವಕ್ಷದೊಳುಣ್ಮೆ . . . ಕಣ್ಮಲರೊಳ್ ನಸುಗಂಪು ಪೊಣ್ಮೆ ತಚ್ಚರಣಸರೋಜದೊಳ್ ತಡತಡಂದೊಡರ್ದಾ ರಸನಾಗ್ರದೊಳ್ ತೊದಳ್ವೆರಸಿದ ಮಾತಿನಿಂದೆಸೆದರಂಗನೆಯರ್ ಮಧುಪಾನಕೇಳಿಯೊಳ್ (ಕುಸುಮಾ. ೧೧-೭೬೧). **ತಡತಡಾಗು, ತಡತಡವಾಗು**=ಅಸ್ಥಿರವಾಗು ; ತತ್ತರಿಸು : ಅದು ತಡತಡಾದೊಡರ್ಹತ್ಪದಮನೆ ನಾಲಗೆಗೆ ತರ್ಪುದದು ಬಾರದೊಡಿರ್ಪುದಕಾರವೊಂದಱೊಳ್ (ಆದಿಪು. ३-೫೭) ; ಬಾಡಿದ ಪೂಮಾಲೆಯೊಡನೆ ಬಟಲ್ದ ಸೋರ್ಮುಡಿಗಳು ಮಡಿಗಡಿಗೆ ತಡದಡವಪ್ಪ ನಡೆಗಳುಂಬೆರಸು (ಆದಿಪು.೧೧-೭೪ವ). **ತಡವಾಗು**$_3$, **ತಡವಾಗು**$_4$=೧. ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಗು; ಕಕ್ಕಾಬಿಕ್ಕಿಯಾಗು; ದಿಗ್ಭ್ರಾಂತವಾಗು: (ಕ). ೨. ತೊಡಕಾಗು; ತಪ್ಪಾಗು: ಪದದಪ್ಪದೆಯುಂ ಬಗೆ ಬೆದಱದೆಯುಂ ಕತೆ ಕೆಡದೆಯುಂ ಭವಾವಳಿ ತಡವಾಗದೆಯುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೧೧); ಸುಖದ ಸೊರ್ಪಿಯೆನಲ್ಕೆ ಪಾಡಿ ಮೆಚ್ಚಿಸುವನಿಮೇಷನಾಯಕಿಯರಾಲಯದೊಳ್ ತಡವಾಗದೋದಿ ಬಾಜಿಸುವ ಮರುದ್ಧರಾ ವಿವಿಧವಾದ್ಯವಿಶಾರದ ವಾದಕರ್ಕಳುಂ (ಮಹಾನೀ. ३-೪೭) ; ತಕ್ಕಳಿದು ತಡವಾಗಿ[ಪಾಠಾಂ. ಉಕ್ತಿ ತಡಬಡವೋಗಿ, ತಳಿರ್ದುತಡಬಡವಾಗಿ]ಹೊರೆಯೇಱಿ ನೋಡುತುಂ (ನಂಬಿರ. ೭-೧೩೧). **ತಡಮಾಡು**$_3$ = ತಳ್ಳಂಕಗೊಳ್ಳು ; ಆಕುಲಗೊಳ್ಳು ; ಕಳವಳಗೊಳ್ಳು : ರೋಮೋದ್ಗಮಂ ಪೊಣ್ಮೆ . . . ಮತ್ತಂತೆ ನಡೆನೋಡಿ ಚಿತ್ರದೊಳ್ ತಡಮಾಡಿ (ಜಗವಿ. ೦೭-೧೧೮ ರಗಳೆ) : ನಿಂದ ಭರಕ್ಕೆ ಧಾತ್ರಿ ನಡುಗುತ್ತಿರೆ ಮೆಟ್ಟಲಯಕ್ಕೆ ದಿಗ್ಗಜಂ ಪಿಂದಡಿಯಿಟ್ಟು ಬೆರ್ಚುತಿರೆ ಪಿಂದೆಸೆಗಳ್ ತಡಮಾಡೆ[ಪಾಠಾಂ. ವಾಗೆ]ತಾಂಡವಾನಂದದಿನಾಡುವಲ್ಲಿ ಹರಿ (ಅನಂಪು. ೫-೯೮). [?]

ತಡಂ (ಅ). ೧. ಬೇಗನೆ ; ಕೂಡಲೆ : ಓಲೆಯುಂ ಬಾಚಿಸುವುದು ತಡಮೇಟ್ರೆಂದು ತಾಂ ಕಾಣ್ಬುದೆಮ್ಮಂ (ಕಾದಂಬ. ३೫೯). ೨. ಮೆಲ್ಲನೆ ; ನಿಧಾನವಾಗಿ : ಸೊಗಯಿಸೆ ತೊಟ್ಟ ಪೂದುಡುಗೆ ಮೆಲ್ಲೆರ್ದೆಯೊಳ್ ತಡಮಾಡೆ ಗಾಡಿ (ಪಂಪಭಾ. ३-೧೮) ; ಆನೆಯನೇಱಿ ಸೌಷ್ಠವದೆ ಬರ್ಪರಿಕೇಸರಿಯೊಂದು ಗಾಡಿಯುದ್ವಾನಿ ತಗುಳ್ದು ಕಣ್ಣೊಳೆ ತೊಟಲ್ದೆರ್ದೆಯೊಳ್ ತಡಮಾಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೫೮) ; ಮಲಿನಂಗಳಂ ತೊಳೆಯೆಯೊ ತಡಂಬಡಿಸಿದೆಯೊ ಬಿಂದಿಗೆಯ (ಬಸವು. ೪೭-೧೩). [<ತಡ$_1$]

ತಡಂಗ 'ತ್ರಟಂಕ' ನೋ.

ತಡಂಗಡಿ, ತಡಗಡಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಂಪೂರ್ಣ ಕತ್ತರಿಸು ; ಪೂರ್ತಿ ಕಡಿ : ಸಂಧಿ ಸಂಧಿಗಳಂ ಗಂಟುಗಡಿವುದುಂ ತಡಂಗಡಿವುದುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೪೭ವ) : ಬಾಚಿಯಿಂ ತಡಂಗಡಿದುಂ ಕೊಂತದಿಂ ತಗುಳ್ದಿಱಿದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೭೩) ; ಮಾಳವನಂ ತಡಂಗಡಿದು (ಎಇ. XV, ೩೨೦-೨೧ ; 1172) ; ಕೊಯ್ಕೆ ಪೊರಳ್ಚಿ ಕುತ್ತೆ ಕೊಱೆದಿಕ್ಕಿ ತಡಂಗಡಿದೊಟ್ಟೆ ನೆತ್ತಿಯಂ ಪೊಯ್ಕೆ (ಅನಂಪು. ೯-೩೨). ೨. ದಡವನ್ನು ಕೊಚ್ಚು ; ತಟವನ್ನು ಮೀರು : ಅದಱ ಬಿದುಮುಟ್ಟ ದಿವಮಂ ಮದಧಾರಾಸಾರದಿಂ ತಡಂಗಡಿದ ಮಿಯನ್ನದಿಯಸಿತಮಾಗೆ ಮೃಗಮದನದಿಯೆಂದೇಮ್ಬೆಪರಮರರಥಮರ್ಷಣದೊಳ್ (ಅನಂಪು. ೦೩-೨೧). **ತಡಗಡಿ :** ೧. ಕತ್ತಲೆಯ ಮೊತ್ತಮಂ ತಡಗಡಿದು ಬೆಳಗುತ್ತ ಪತ್ರಮಿತ್ರನುಪುದಿಸಿದ (ನವಮೋ. ೧೧-೪೩). [ತಡ$_2$ + ಕಡಿ$_1$]

ತಡಂಗಲಸು, ತಡಂಗಲಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳು ; ಒಂದಂಗೂಡು ; ಸೇರಿಕೊಳ್ಳು; ಬೆರೆ : ಆ ದೇವಗಣಿಕೆಯರ್ ಪೆಂಡವಾಸದೆಳವೆಂಡಿರೊಳ್ ತಡಂಗಲಸಿ ನಿಲೆ (ಜಗವಿ. ೧೪-೯೨ ವ). ೨. ವ್ಯಾಪಿಸು: ಲವಲಿಕೆಯೆಂಬಳೆಂಘ್ರಿ ನವಿರುಚಿ ತಡಂಗಲಸೆ ಪೂವಲಿಗೆದಱಿಯುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೧-೧೪೫ ವ) : ಯುವತಿಯರ ನುಡಿಯೊಳ್ ತಡಂಗಲಸಿದ ಪುಣ್ಯಪಾತಕಜನಂಗಳಾಶೀರ್ವಾದನಾದವುಮುಮಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೯೭ವ). **ತಡಂಗಲಿಸು :** ೧. ನೇಱಿದ ನೇಱಿಲ ಪಣ್ಗೊನೆಯ ಸೀಗುರಿಗಳವುದಱೊಳ್ ತಡಂಗಲಿಸಿ ತೂಗುವ ಪೊಂಬಾಟೆಯ ಪೊಸ ಚಾಮರಂಗಳಂ (ಲೀಲಾವ. ೧೧-೫೫ವ) ; ನಳನಳಿಪ ಕೇಸರದ ಸಸಿಯೊಳ್ ತಡಂಗಲಿ[ಪಾಠಾಂ. ಲ]ಸಿ ಬೆಳೆದ ದವನದ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೯೫ವ);ಸಂಚರಿಸುವ ಚಂಚರೀಕಚಯದಿಂಪಿನ ಸೊಂಪಿನ ಗಾವರಂ ವಿಯಚ್ಚರಿಯರ ನೂಪುರಧ್ವನಿ ತಡಂಗಲಿಸಿತ್ತು ವಿವಾಹಗೇಹದೊಳ್ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ४-೦೯೧). ೩. ಒಂದುಗೂಡಿಸು ; ಸೇರಿಸು : ಇಳೆಯಂ ವ್ಯೋಮಮುಮುಮಂ ತಡಂಗಲಿಸಿ ದಿಕ್ಚಕ್ರಕ್ಕೆ ನಿಂದಿಕ್ಕೆ ಮಂಗಳ ತೂರ್ಯಧ್ವನಿ (ಅನಂಪು. ೧೪-೭೮). ४. ಸಮಾನವಾಗು : ಎಲೆಪಚ್ಚೆಯ ಪಲ್ಲಣಮುಳ್ಳಲದರ್ಪಂ ಛತ್ರಮುಡರ್ದ ನೊರೆ ಜಲ್ಲಿ ತಡಂಗಲಿಸೆಸೆಯೆ ರಾಜಹಂಸಂ ನಲವಿಂ ತೆರೆಗುದುರೆಯೇಱಿ ಕುಣಿಯಿಪನದಱೊಳ್ (ವೃಷವಿ. ४-೦೩).

[ತಡ$_2$ + ಕಲಸು$_1$]

ತಡಂಗಲಿಸು 'ತಡಂಗಲಸು' ನೋ.

ತಡಂಗಲು (ನಾ). ಅಡ್ಡಿ ; ತೊಂದರೆ : ರಾಜಕೀಯ ಕಾರಣಗಳಿಂದಲೋ ಏನೋ ಈ ಮುನ್ನಡೆಗೆ ತುಸು ತಡಂಗಲಾಗಿ (ನಂಜುಂಡ. ೩೯).

[←ತಮಿ. ತಟಙ್ಕಲ್]

ತಡಂಗಾ (ಕ್ರಿ). ನಿಲ್ಲುವಂತೆ ರಕ್ಷಿಸು ; ತಡೆದಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳು : ಕಣ್ಗೊಳಲೋ ಪರಂ ಕಾವುದು ಸುತ್ತಿ ಪತ್ತಿ ಸವಿಯೊಳ್ ಸೆಱೆಗೆಯ್ವುದು ಜೀವಮಂ ತಡಂಗಾವುದು (ಲೀಲಾವ. ೧೪-೪೩). [ತಡ$_1$ + ಕಾ$_1$]

ತಡಂಗಾಲ್, ತಡಂಗಾಲು, ತಡಗಾಲ್ (ನಾ) ೧. ನಡೆಗೆ ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವ ಕಾಲು; ಅಡ್ಡಗಾಲಂ; ತೊಡರುಗಾಲು: ಕೆಲವು ಪದಂಗಳ್ ಸ್ವಭಾವದಿಂ ನಿತ್ಯಬಿಂದುಗಳಪ್ಪುವು ಅವರ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಗಂ—ಬೆಡಂಗು . . . ತೊಡಂಕು, ತಡಂಗಾಲ್ (ಶಮದ. ಮ. ४೭ ಪ್ರಯೋ). ೨. ಅಡ್ಡಿ ; ತಡೆ; ನಿರೋಧ; 'ತಡಂಗಾಲ್ವೊಯ್' ಪರಾ. **ತಡಂಗಾಲು :** ೨. 'ತಡಂಗಾಲುವೊಯ್' ಪರಾ. **ತಡಗಾಲ್ :** ೧. ಆರೆಬರ್ ತಡಗಾಲೆಂಬಂತಬಿಂದುವು ಮನಾಚರಿಪರ್ (ಶಮದ. ೦೭೩).

ತಡಗಾಲ್ಮಾಧವ, ತಡಂಗಾಲಮಾಧವ = ಶತ್ರುರಾಜರಿಗೆ ತೊಡರುಗಾಲಿನಂತಿರುವ ಮಾಧವ; ಒಂದು ಬಿರುದು: ಗಂಗನಿಂ ಭಯಮಿಲ್ಲದ ಹರಿವರ್ಮ್ಮ ವಿಷ್ಣುನ್ರಿಪನಿಂ ನಿಜದಿಂ ಬಲ್ಲೆ ತಡಂಗಾಲ್ಮಾಧವನಲ್ಲಿಂ ಬಳಿಚುಚ್ಚುರ್ವಾಯ್ದು ಗಂಗನ್ರಿಪಾಳಂ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೫೭-೮ ; 1115) : ಬಿರುದರಂ ತಡಂಗಾಲುವೊಯ್ದುಡಿಗಿಡಿಸುವ ತಡಂಗಾಲಮಾಧವನ್ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ४-४೦ ; 1122). [ತಡ$_1$ + ಕಾಲ್$_1$]

ತಡಂಗಾಲು 'ತಡಂಗಾಲ್' ನೋ.

ತಡಂಗಾಲುವೊಯ್ 'ತಡಂಗಾಲ್ವೊಯ್' ನೋ.

ತಡಂಗಾಲ್ಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಅಡ್ಡಗಾಲಾಗು ; ಕಾಲಿಗೆ ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಬರು : ಪೊಸವಾಣಿತಿವುಲ್ಲೆ . . . ತವಕದಿಂ ಬರುತ್ತುಂ ಕೂಡೆವರಲುಮಿರಲು ಮಱಿಯದೆ ತಡಂಗಾಲ್ಗೊಂಡು ತಡೆದು ತಡದಡವರ್ಪ ತರುಣ ಹರಿಣಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೭೭ ವ). [ತಡಂಗಾಲ್ + ಕೊಳ್$_1$]

ತಡಂಗಾಲ್ವೊಯ್ 'ತಡಂಗಾಲ್ವೊಯ್' ನೋ.

ತಡಂಗಾಲ್ವೊಯ್, ತಡಂಗಾಲುವೊಯ್, ತಡಂಗಾಲ್ವೊಯ್ (ಕ್ರಿ). ಅಡ್ಡಗಾಲು ಹಾಕು; ಅಡ್ಡಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡು; ಅಡ್ಡಡ್ಡ ಬರು: ಮೊಗೆದು ಮೊಗೆದು ನೀರ ಮೊಗಕೆ ಚೆಲ್ಲುವ ಪುಟನೆಗೆವ ತಡಂಗಾಲ್ವೊಯ್ವ (ಕುರಾಸಾಂ. ३೭-೧೧೧). **ತಡಂಗಾಲುವೊಯ್ :** ಬಿರುದರಂ ತಡಂಗಾಲುವೊಯ್ದುಡಿಗಿಡಿಸುವ ತಡಂಗಾಲಮಾಧವಂ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ४-४೦ ; 1122). **ತಡಂಗಾಲ್ವೊಯ್ :** ತೊಡರೆ ತಡಂಗಾಲ್ವೊಯ್ದೊಡೆ ಕೆಡೆದುಂ

. . . ವೋದಿದೊಡಿರದೆಲ್ವಡಗಾಗಿ ಮಡಿದು ಬಿಬ್ದುವು ಗಡಣದೆ ಕರಿಘಟೆಗಳೇಂ ಬಲಸ್ಥನೋ ಭೀಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೬೮) ; ಎನಿತಾನುಂ ಕುತ್ಸಿತಮಪ್ಪುದಾಹರಣೆಗಳಂ ತೋಱಿ ಶೂನ್ಯವಾದಮಂ ಮಾಡಿ ತಡಂಗಾಲ್ವೊಯ್ದುದುಂ ಸಂಘಶ್ರೀಯ ವೃಥಾಲಾಪಕ್ಕೊಳಗಾಗಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೧-೧೫೭); ನೂಪುರದುಲಿಯ ಸನ್ನೆಗೆ ಬಿನ್ನನೆ ಬಂದು ಮೆಲ್ಲಡಿಗಳಂ ತಡಂಗಾಲ್ವೊಯ್ವರ ಸಂಚೆಗಂಜಿಸೆ . . . ಮಣಿಗಂಭಮನಿಂಬುಗೊಳ್ವ ಮಂದಗಮನೆಯರಿಂ (ಧರ್ಮನಾ. ೨-೧೩೨ ವ). [ತಡಂಗಾಲ್ + ಪೊಯ್$_1$]

ತಡಂಗಿಡಿಸು, ತಡಗೆಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ನೆಲೆಗೆಡಿಸು; ಆಧಾರವಿಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡು; ನಿರಾಧಾರಗೊಳಿಸು : ಸಿಂಧುತೋಯದಂತೆಱಗದರಂ ತಡಂಗಿಡಿಪ ನವ್ಯರನುರ್ವಿಪ ರಾಜಲೀಲೆ ಕಣ್ದೆಱೆದುದು ಪುಷ್ಪದಂತ ಮಹಿಪಾಳನೊಳತ್ಯಮಳಾದ್ರ್ರಶೀಲನೊಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೩-೬). **ತಡಗೆಡಿಸು** : ಗಿಡುವುಗಿಸಿತ್ತು ಪಾಂಡುಸುತರಂ ಯದುವಂಶವನೊರ್ವರೊರ್ವರಿಂ ತಡಗೆಡಿಸಿತ್ತು . . . ಮಿಕ್ಕರಂ ಬಿಡುವುದೆ ಬಾತೆಗೆಟ್ಟ ವಿಧಿ (ನಳಚಂ. ೬೪೩).

[ತಡ$_3$ + ಕಿಡಿಸು (<ಕೆಡಿಸು$_1$)]

ತಡಂಗು (ನಾ). ಕುದುರೆ ಸವಾರ ಕಾಲಿರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಇರುವ ಸಾಧನ ; ರಿಕಾಪು (?).

ತಡಂಗಿನವ = ರಿಕಾಪು ಹಿಡಿಯುವವನು ; ಕುದುರೆ ಚಾಕರ (?) : ಇಬ್ಬರೂ ಕುದುರೆಗಳನ್ನೇರಿ ಎದುರಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಜನ ಹರಿಕಾರರನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಜೊತೆಗೆ ನಾಲ್ಕು ಜನ ತಡಂಗಿನವರೊಂದಿಗೆ ಅಪ್ಪಂಗೊಳಕ್ಕೆ ಹೊರಟರು (ಚಿಕರಾ. ೩೪೨) ; ಅರಸ . . . ತಡಂಗಿನವನ ಸಹಾಯದಿಂದ ಕುದುರೆಯಿಂದಿಳಿದನು (ಚಿಕರಾ. ೩೪೫). [?]

ತಡಂಗುಂಡಿ (ನಾ). ಸುತ್ತಲೂ ಕಟ್ಟೆಯಿರುವ ನೀರಿನ ಗುಂಡಿ ; ಕೊಳ ; ಸರೋವರ : ಸರಸಿಜದ ಸಿರಿಯ ನಾನಪಹರಿಸೆಂ ಮನ್ಮುಖದಿನದುವೆ ನಿಜಮೆಂದು ತನೂದರಿ ತಂಡ[ತಡಂ]ಗುಂಡಿವುಗುವವೊಲರಸನ ಕೆಲದಲ್ಲಿ ಮುಱುಗಿದಳ್ ನಲಿದೊರ್ವಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೧೩೭); ಕರ್ಮಡುವಿನ ತಡಂಗುಂಡಿಯೊಳಡಂಗುವುವು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩-೧೯) ; ತಡಂಗುಂಡಿಯೊಳೊತ್ತಿ ಬಾಳ್ಗಿಡಿಪ ಸಂಧಾನಕ್ಕೆ (ಸಂಸಪ. ೧೯-೧೦). [ತಡ$_2$ + ಗುಂಡಿ$_2$]

ತಡಂಗೂಡು (ಕ್ರಿ). ಬೆರಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳು : ತಳಿರಂ ತೂಗಿ ಪರಾಗಮಂ[ಪೊರೆ]ದು ಪೂನೀರಂ ತಡಂಗೂಡಿ ಗುಗ್ಗುಳ ನಿರ್ಯಾಸಮನಾಂತು . . . ಗಂಧಂಗಳಂ ತಳೆದೇಂ ಗಂದಿಗರಂತೆ ಬಂದೊಲೆದುದೋ ಮತ್ತೊಂದು ಮಂದಾನಿಳಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೫-೯೭). [ತಡ$_2$ + ಕೂಡು$_1$]

ತಡಂಗೆಡೆ (ಕ್ರಿ). ಕಂಸಿದು ಬೀಳು; ತತ್ತರಿಸಿ ಬೀಳು; ನೆಲೆಗೆಡು : ಪಿರಿಯ ಗುಹೆಯೊಳಡಂಗಿ ಬೆಡಂಗಳಿದು ತಡಂಗೆಡೆದಿರ್ಪ ಮಾತಂಗದಂಪತಿಗಳಿಂ (ಗಿರಿಕ. ೧-೧೨೮ವ): ಬೆದಱಿದುದಭ್ರಮೂರಮಣನೊಟ್ಟಜೆಗೆಟ್ಟುದು ಪುಂಡರೀಕಮಬ್ದುದು ಕುಮುದಂ ತಡಂಗೆಡೆದುದಂಜನಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೮).

[ತಡ$_3$ + ಕೆಡೆ$_1$]

ತಡಂತಡಿಸು 'ತಡತಡಿಸು' ನೋ.

ತಡಂತೊಡರ್(ಕ್ರಿ). ಸಮನಾಗಿ ತೊಡಕಿಕೊಳ್ಳು; ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳು: ಸಂಚಳ ಮಿನಸಂಚಯಂ ಪೂದುಱುಗಲ್ ತಡಂತೊಡರ್ದು ತೋರ್ಪವೊಲೊಪ್ಪಿರೆ ಕೊಂಕುವೆತ್ತ ಸೀತೋದೆ ಸಡಿಲ್ದು ನೀಳ್ದ ಶರದಿಂ ನಿಱಿಗೊಂಡು ಬಟಲ್ದ ಭಂಗಿಯಿಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೧-೬೧). [ತಡ$_2$ + ತೊಡರ್$_1$]

ತಡಂನುಡಿ (ನಾ). ನಿಧಾನವಾಗಿ ಆಡುವ ಮಾತು ; ತಡೆದು ತಡೆದು ಆಡುವ ಮಾತು : ನಡೆತಂದರ್ ಚೆಲ್ವಿಂದೊಳ್ನುಡಿಯ ತಡಂನುಡಿಯ ತೊದಳ ನುಡಿಯೊಳ್ವೆಂಡಿರ್ (ಜಗವಿ. ೪-೧೨೭). [ತಡ$_1$ + ನುಡಿ$_2$]

ತಡಂಬಡ 'ತಡಬಡ' ನೋ.

ತಡಂಬಡಿಸು 'ತಡಬಡಿಸು' ನೋ.

ತಡಂಬಡು$_1$ (ಕ್ರಿ). ತಡಮಾಡು ; ವಿಳಂಬಮಾಡು : ಈಗಳೆನಸುಂ ತಡಂಬಡದೆ ಬಣ್ಣಿಸಿ ನಿನತೊಂದೊಲ್ಮೆವಡೆದಪೆಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೮೮-೧೫) ; ತಡಂಬಡದಯ್ಯನ ನೇಹದಿಂ ತಾಂ ಮಱುಗದೆ ಬಗೆಗುಂದದೆ ಕಾಂತನಂ ರಣಕೆ ಬೀೞ್ಕೊಟ್ಟಳ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೩೦-೫).

[ತಡ$_1$ + ಪಡು$_1$]

ತಡಂಬಡು$_2$ 'ತಡಬಡು' ನೋ.

ತಡಂಬಡು$_3$ (ಕ್ರಿ). = ತಡಂಬಡೆ : ಸೂಸುವ ಶೀಕರಾಳಿ ತಾರಕಗಣದೊಳ್ ಸಮಂಬಡೆಯೆ ತೇಂಕುವ ಮೌಕ್ತಿಕ ರತ್ನಗರ್ಭಶುಕ್ತಿಕೆ ಪೆಱೆಯೊಳ್ ತಡಂಬಡೆ ಸುಧಾರ್ಣವವೊಪ್ಪಿದುದುದ್ಗತಾರ್ಣವಂ (ಜಗವಿ. ೧-೪೪).

[ತಡ$_2$ + ಪಡು$_1$]

ತಡಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ಸಮಂಕ್ಕೆ ಬರು; ಸಮಾನತೆಯನ್ನು ಪಡೆ; ಸರಿಯಾಗು: ಹೀರಮನೊಂದಿಸಿದ ಹಾರಮನುರಸಿಜಕೆಳಲಿಟ್ಟು ಸುಧಾಗಾರಮನೇಱಿ ತಡಂ[ಪಾಠಾಂ. ಱುತೆಡ್ಡಂ]ಬಡೆದಳ್ ನೀಹಾರಮಹೀಧರಮಂ ಪರ್ವಿದ ಶೃಂಗಾರಮರುಲ್ಲತೆಗೆ (ಉದ್ಭದೇ. ೪-೪೪).

ತಡತಡಂಬಡೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ತುಂಬಿಗುರುಳೊಳ್ ತಡತಡಂಬಡೆದು ತುಂಬಿಗಳ ಬಿಂಬವೆಳಸುತಿರೆ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೩-೧೦). [ತಡ$_4$ + ಪಡೆ$_1$]

ತಡಂಬರ್, ತಡವರ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಡವಾಗಿ ಬರು; ನಿಧಾನವಾಗಿ ಬರು (?) : ಮತ್ತೊಂದು ದಿವಸಂ ಪ್ರಭಂಕರಿಯೆಂಬ ಕೊಳದೊಳ್ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂ ನೀಡುಂ ಕ್ರೀಡಿಸುತ್ತಂ ತಡಂಬಂದು ಮನಃಪೂರ್ವಕಮಲ್ಲದೆ ಪೊಱಮಡುವಾಗಳ್ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೩೭-೩೦). **ತಡವರ್** : ೨. ಅಡ್ಡಬರು: ತಲೆಗರೆಯ ದಣ್ಣ ಸತ್ತರ ತಲೆಗಳನಟ್ಟೆಯೊಳಮರ್ಚಿಕೊಂಡೊಯ್ವೆಡೆಯೊಳ್ ತಲೆ ತಡವರಲಮರಿಯರೇಂ ತಲೆಯಂ ತಲೆವಿಡಿದು ಬಿಡದೆ ತಲೆವತ್ತಿದರೋ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೩-೫೭) ; ನಟ್ಟಿರೆ ಕಿವಿಯುಂ ಕಣ್ಗಳ್ ಬಿಟ್ಟಿರೆ ಮೆಯ್ಮಱೆಯದೆಱಗಿ ತಡವಂದು ತಡಂಮೆಟ್ಟಿ . . . ಕರಂ ವಿಕಲನಾದ ತುರಗಂ ಸಾಯ್ಗುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೧-೪೭). [ತಡ$_1$ + ಬರ್$_1$]

ತಡಂಬರ (ನಾ). ಕಳವಳ; ಗಾಬರಿ; ಸಂಕಟ: ತಲ್ಲಳ (ತಲ್ಲಣ), ತಳಮಳ, ತಡಂಬರ, ಕಳವಳ, ಸಿಡಿಮಿಡಿ, ಕಸಿವಿಸಿ, ಬೇಗುದಿ, ಅಳಲು, ತೊಳಲು (ಕಂನುಹು. ೮೪). [?]

ತಡಂಬರಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಮುಂನುಗ್ಗು (?) : ತಳರೆ ತಳಚ್ಚರ್ವಂಗೆ ಕನಕಾಚಳಮೊತ್ತುವವಂಗೆಲೇ ವಿಯತ್ತಳಮಲರ್ವಂಗೆ ತೀವಿ ತೆಗೆದಂಬು ತಡಂಬರಿವಂಗೆ ಕಂಟಕಪ್ರಳಿಯಂ . . . ಚಟ್ಟಮನೆಂಬ ಜೆಟ್ಟಿಗಂ. (ಎಕ. XI. ದಾವಣ. ೪೩-೪೮ ; 1164). ೨. ಹೊರಹೊಮ್ಮು,–ಸೂಸು : ಮುಸುಂಕುವ ಕುಂಕುಮಾಂಬು ಸಂಕುಲದೊಳದೊಂದು ಕೆಮ್ಮುಗಿಲ ಕಾವಣದೊಳ್ ಕುಡಿಮಿಂಚುಗಳ್ ತಡಂಬರಿವವೊಲೇಂ ಬೆಡಂಗಡರ್ದರೋ ರುಚಿಮದ್ವಿಚಳಲ್ಲತಾಂಗಿಯರ್ (ಅನಂಪು. ೭-೨೮).

ತಡಂತಡಂಬರಿ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಪಿಡಿದರಂಗನೆಯಂ ಪಿಡಿದೊಯ್ದರೆಂದು ತಲ್ಲಱಿಸಿ ತಡಂತಡಂಬರಿಯೆ ಪುಯ್ಯಲ ಗಾವಳಿ ಕೆಯ್ಯನಿಟ್ಟುದೀ ತೊಱಸಿದ ಪಾಂಗೆ ಕಿಟ್ರಿಲೆ ಕಿಱಂದಲೆಯಾದುದು ಕೂಡೆ ಪಟ್ಟಣಂ (ಅನಂಪು. ೧೧-೭೩).

[ತಡ$_2$ + ಪರಿ$_2$]

ತಡಂಬರೆ$_1$ (ನಾ). ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವಿಕೆ ; ಪ್ರತಿಭಟನೆ : ತಳ್ವೊಯ್, ತಡಂಬರೆ ಪೋರ್ಕುಳಿ . . . ಮಿಗು, ತಡಂಬೊಯ್ . . . — ಈ ೨೫ ಪ್ರತಿಹತಕ್ಕೆ ಪೆಸರ್ " (ಕಶಸಾ. ೧೫-೨೯೭) ; " ತಡಂಬರೆಯು ಪ್ರತಿಹತಾಖ್ಯಂ "(ಕವಿಕಂ. ೧೩೯). [ತಡ$_1$ + ಬರ್$_1$ + ?]

ತಡಂಬರೆ$_2$ (ನಾ). ಸಮನಾದುದು: " ತಡಂಬರೆಯುಮೆಂದು ಸಮನೆನಿಪುದಕ್ಕೆ ನಾಮಂ " (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕೆ. ೬೯).

[ತಡ$_3$ + ಬರ್$_1$ + ?]

ತಡಂಬಾಯ್, ತಡವಾಯ್, ತಡವಾಯಂ, ತಡಹಾಯು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಧಿಕವಾಗು; ಅತಿಶಯವಾಗು; ಮೇರೆಮೀರು: ಬಲ್ಲಂ ನಿಷಾದಿಗಳಂ ದೊಲ್ಲದೆ ಕಿಟ್ಟಿ ಗೇಣೊಳೆ ತಡಂಬಾಯ್ದುಯ್ದು ತದ್ವೈರಿಯೋಧಿಗಳಂ ತಾನನೆ ತಕ್ಕಿನೆಕ್ಕತುಳದಿಂ ಕೈಯಾರ್ವಿನಂ ಕಾದಿದರ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೦-೯೩). **ತಡವಾಯ್** : ೧. ಹೊತ್ತುವೆದೆಗಳ ಹೊಗೆವ ಮೋಜಿಯ ಕಿತ್ತಡದ ಕಡುಗೋಪ ಸುವತೆ[ಪಾಠಾಂ. ಸಮತೆ]ಗಳಿತ್ತಡಿಯ ತಡವಾಯ್ವ ನೃಪ ರೈತಂದರೊಗ್ಗಿನಲಿ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೬-೬೭). ೨. ಸಮನಾಗು; ಸಾಟಿಯಾಗು: ವರವರಧವಳಾಂಗದ್ಯುತಿ ಚರಚರದೂರ್ವಿ ಸ್ಫುಟತ್ತಟೋಜ್ಜ್ವಲ ಫೇನೋತ್ಕರಕರದೊಳ್ ತಡವಾಯ್ದಿರೆ ಪರಿಪರಿ ರಂಜಿಸುವುದೊಂದು ಕೊಳನಂ ಕಂಡಂ (ಜಗವಿ. ೧೦-೩೮); ಅಳಿಗೆ ಕುರುಳ್ ತಳಿರ್ಗೆ ತಳಂ ಕಳಿಕೆಗೆ ಬೆರಲಲರ್ಗೆ ಕಣ್ಮಲರ್ ದೊರೆಯೆನೆ ಕೋಮಳಲತೆಗಳೊಳಂ ಸಲೆ ಕೋಮಳೆ ಯರ್ ತಡವಾಯ್ದರೆಯ್ದೆ ಪೂಗೊಯ್ವೆಡೆಯೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೭-೯೯). **ತಡವಾಯು** : ೧. ರಾಯರೆಲ್ಲರ ಗೆಲಿದು ತಂದೆನು ನಾಯಕವನನುಪಮಿತ ಮೌಲ್ಯವನಮಲ ಮೌಕ್ತಿಕವ ತಾಯೆ ಚಿತ್ತೈಸಿದಿರೆಯೆನೆ ತಡ[ಪಾಠಾಂ. ಕಡೆ] ವಾಯಿದಳು ತನಿಹರುಷದಲಿ ಲೇಸಾಯಿತ್ತೈವರು ಕೂಡಿ ಭೋಗಿಪುದೆಂದಳಾ ಕುಂತಿ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೧೬-೬). **ತಡಹಾಯು** : ೩. ಎಲ್ಲೆಯನ್ನು ದಾಟಿ ಹೋಗು ; ನುಗ್ಗಿಹೋಗು : ಕೊಪ್ಪರಿಗಗೆಳೇಳನು ತಡ[ಪಾಠಾಂ. ಟ] ಹಾಯಲೆಸುವೆನು (ಕುರಾಶಾಂ. ೧೮-೮೦) ; ಹೆಣ್ಣಾನೆಯು ಅದನ್ನು ತಡ ಹಾಯ್ದು ಬೇರುಸಹಿತವಾಗಿ ಕೆಡವಿದಂತೆ ಆಯಿತು (ತುಳಸಿ. ೦೦೪).

[ತಡ$_3$ + ಪಾಯ್$_1$]

ತಡಂಬುಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕೂಡಿಸು ; ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡು; ಬೆರಸು: ಆ ನರ್ತಕಿಯರ ಬಳ್ಳಿಗುರುಳ ಬಂಬಲೊಳ್ ತುಂಬಿಯ ಬಂಬಲಂ ತಡಂ ಬುಗಿಸೆ (ಅನಂಪು. ೧೦-೨೩ವ). [ತಡಂಬುಗು (<ತಡಂಬೊಗು)+-ಇಸು$_3$]

ತಡಂಬುಗು 'ತಡಂಬೊಗು' ನೋ.

ತಡಂಬೂರು (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಪರಮೇಶ್ವರ ದತ್ತಿಯಾಗಿ . . . ಗುಡಿಯೂರು ತಡಂಬೂರು . . . ಧಾರಾಪೂರ್ವ್ವಕಂ ಮಾಡಿ ಕೊಟ್ಟರ್ (ಕಇಅ. ೧೦೯-೦೩-೩೩ ; 1050). [? + ಊರು$_3$ (<ಊರ್)]

ತಡಂಬೊಗು, ತಡಂಬುಗು (ಕ್ರಿ). ಒಂದರೊಡನೊಂದು ಸೇರಿಕೊಳ್ಳು; ಸಮನಾಗಿ ಬೆರೆ ; ಮಿಶ್ರವಾಗು : ದೆಸೆಯಂ ತಳ್ಪೊಯ್ಯೆ ಕೀರ್ತಿಪ್ರಸರ ದೊಡನೆ ಕಾಲ್ಗೂಡಿ ತೀಬ್ರಪ್ರತಾಪಂ . . . ಧರ್ಮಾವಸಥಂ ತಾನಾಗೆ ದಾನೋನ್ನತಿಯೊಡನೆ ತಡಂಬೊಕ್ಕು ಸತ್ಯಬ್ರತಂ (ಎಕ. V. ಚನ್ನರಾ. ೨೦೩-೯; 1223). **ತಡಂಬುಗು** : 'ತಡಂಬುಗಿಸು' ಪರಾ. [ತಡ$_2$ + ಪೊಗು]

ತಡಂಬೊಯ್$_1$(ಕ್ರಿ). ೧. ವಿರೋಧಿಸು; ಪ್ರತಿಭಟಿಸು. ೨. ಜೋರಾಗಿ ಹೊಡೆ (?) : ಪಿಡಿದೊಂದೊಂದಱ ಗಾತ್ರಮಂ ತಿರಿಪಿಕೊಡೊಂದೊಂದ ಱೊಳ್ ಪೊಯ್ದುಮಲ್ವಡಗಪ್ಪನ್ನೆಗಮೆತ್ತಿಕೊಂಡಸಗಪೊಯ್ಲೊಳ್ ತಡಂ ಬೊಯ್ದುಂ[ಪಾಠಾಂ. ಪೊಯ್ವುತುಂ, ಪೊಯ್ದುಂ, ಪೊಯ್ದೊಯ್ದು] . . . ಕೊಂದಂ ಮದೇಭಂಗಳಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೧೦೪) : "ಬಿರುಸಾಗಿ, ಜೋರಾಗಿ ಹೊಡೆದಂ" (ಪಂಪದೀ. ೩೭೪). [ತಡ$_1$ + ಪೊಯ್$_1$]

ತಡಂಬೊಯ್$_2$ (ನಾ). ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವಿಕೆ; ಪ್ರತಿಭಟನೆ : "ತಳ್ಪೊಯ್, ತಡಂಬರೆ . . . ತೊಡರ್, ಉರ್ಕೀರ್ಕೆ, ಮಿಗು, ತಡಂಬೊಯ್–ಈ ೨೫ ಪ್ರತಿಹತಕ್ಕೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೧೫-೨೯೬). [ತಡ$_1$ + ಪೊಯ್$_2$]

ತಡಂಮಾಡು, ತಡಮಾಡು$_1$ (ಕ್ರಿ). ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗೊಳಿಸು; ದಾರಿತಪ್ಪಿಸು ; ತಳ್ಳಂಕಗೊಳಿಸು : "ತಡಮಾಡು, ತಡಂಮಾಡು – ವಿಪರ್ಯಾಸೇ (ದಾರಿ ತಪ್ಪಿಸು)" (ಶಮುಧಾ). **ತಡಮಾಡು** : ೧. "ತಡಮಾಡಿದಂ=ತಳ್ಳಂಕ ಗೊಳಿಸಿದಂ" (ಶಮುದ. ಪರಿ. ೨): "ತಡಮಾಡಿದನೆನಲ್ಕೆ ತಳ್ಳಂಕಗೊಳಿಸಿದಂ" (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೯೧). [ತಡ$_4$ + ಮಾಡು$_1$]

ತಡಂಮೆಟ್ಟು, ತಡಮೆಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಾವಕಾಶವಾಗಿ ನಡೆ; ನಿಧಾನಿಸು: ಚತುರಂಗಂ ಚತುರಂಗಸೈನ್ಯದೊಳಡು[ರ್ತುಂ]ತಿಱ್ಱನೆಯ್ತಂದು ತಾಗಿ ತಡಂಮೆಟ್ಟದೆ ಕಾದೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೭) ; ಗುರುಜಘನಭರಂಗಳಿಂ ತಡಂ ಮೆಟ್ಟುತುಂ . . . ಸೀತೆ ಸೆಡೆದು ಮೆಲ್ಲನೆ ನಡೆದಳ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೭-೨೭) ; ಮೆಯ್ಯಱಿಯದೆಱಗಿ ತಡವಂದು ತಡುಮೆಟ್ಟಿ ತಿದಿಯಂತೆ ಬಾತಿರೆ ಪೊಟ್ಟೆ ಕರಂ ವಿಕಲನಾದ ತುರಗಂ ಸಾಯ್ಗುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೦-೪೭). ೨. (ಭಯ ದಿಂದ) ಮುಗ್ಗರಿಸು : ಬೆರ್ಚಿ ಪೊಳೆದು ಪರಿವ ಪೊಳೆವುಲ್ಲೆಗಳುಮಂ . . . ಸೋಂಕಿ ಪರಿವೆಯ್ಗಳುಮಂ ತಡಂಮೆಟ್ಟಿ ಪರಿವ ಕಡವಿನ ಕಾಡೆಮ್ಮೆಯ ಮರೆಯ ಪಿಂಡುಗಳುಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೪೮ವ). **ತಡಮೆಟ್ಟು**: ಹರಳೊತ್ತೆ ಸೆಡೆವುತಂ . . . ಗುರು ಜಘನ ಭಾರದಿಂ ತಡಮೆಟ್ಟುತಂ(ಕುಮುರಾ. ೬-೩).

ತಡತಡಮೆಟ್ಟು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಜೋಲ್ವ ರ್ಘೋಂಪಿಸುವ ಭಂಗಿ ಮನಂ ಗೊಳೆ ತಕ್ಕಿನೆಕ್ಕಯೊಳ್ ತಡತಡಮೆಟ್ಟಿ ಪಾಡಿ ಪೊಸಕಳ್ಗಳನೀಂಟಿದುದಂಗ ನಾಜನಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೩-೭) ; ಕಡಲಿಟ್ಟೆಳೆವ ಕಂಬನಿಯ ತಡತಡಮೆಟ್ಟಿ ಬಳಲುತ ಬಳುಕುತೇಳುತ . . . ಗೋಳಿನಲಖಿಳಜನ ನಡೆತಂದುದರಮನೆಗೆ (ನಿಭಾಗ. ೪-೧೨-೫). [ತಡ$_1$ + ಮೆಟ್ಟು$_1$]

ತಡಕಯ್ 'ತಡಕೆಯ್' ನೋ.

ತಡಕಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು. Pಈಗಿನ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದ ತಡಿಖೇಲ್ : ದೆಯಿಗಾವೆಯ ತಡಕಲ್ಲೆಡೆವೊಲದಲೆರಡೂರ ಪ್ರಜೆಗಳ ಸನ್ಮತದಿಂ ಬಿಟ್ಟ ಕರಿಯ ನೆಲಂ (ನಾಂದೇಡ್. ೮-೩೪ ; 1070) ; ತಡಕಲ್ಲ ಪ್ರಭು ದಣ್ಣನಾಯಕಂ ನಾಗವರ್ಮ್ಮಯ್ಯನುಂ (ನಾಂದೇಡ್. ೮-೪೧; 1070).

[?]

ತಡಕಸ 'ತಡಗಸ' ನೋ.

ತಡಕಾಟ (ನಾ). ಹುಡುಕಾಟ ; ಅರಸುವಿಕೆ: ಒಡಕುಬಾಯಿಯ ಸಿಡುಕು ಕೆಡಕುನುಡಿ ಮಾರ್ನುಡಿಯ ತಡಕಾಟ ಪರಿದಾಟವೆನಿತುವರೆಗೆ (ಧಾವಜೀ. ೨-೩೪). [<ತಡಕಾಡು]

ತಡಕಾಡು (ಕ್ರಿ). ೧. = ತಡಕು ೧: ಕತ್ತಲಲ್ಲಿ ತಡಕಾಡುವವನಿಗೆ ಬೆಳಕು ಸಿಕ್ಕಂತಾಯಿತು (ಹಂಗೀತ. ೮೭); ಬೆಂಕಿ ಪೊಟ್ಟಣಕ್ಕಾಗಿ ಅಂಗಿಯ ಕಿಸೆಗಳನ್ನು ತಡಕಾಡಿದ (ಮುಣ್ಣುಹ. ೨); ಒಂದೊಂದು ದಿನ ನನಗೆ ಪಾಠ ಹೇಳಿ ಕೊಡು ವಾಗ ಮಾತಿಗೆ ತಡಕಾಡಿ,ಜ್ಞಾಪಕಕ್ಕೆ ಬರದೆ, ಆತನಿಗೆ ನಾಚಿಕೆಯಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ನಿಬಂಧ. II, ೭೮). ೨. = ತಡಕು ೨ : ಅವನ ಮಾತುಗಳು ನೇರವಾಗಿ ಹೃದಯವನ್ನು ತಡಕಾಡಿದವು (ಮಹಾತ್ಮಾ. ೭೫). [ತಡಕು + ಆಡು$_1$]

ತಡಕಿಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಸಸ್ಯ: ತಡಕಿಲು ಬೇರನ್ನು ಗೋ ಮೂತ್ರದಲ್ಲರೆದು ಕುಡಿಯಲು ರಕ್ತಕಾಸ ನಿಲ್ಲುವುದು(ಸಕವೈ.ಪರಿ.೪೩೩). [?]

ತಡಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಡಕುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಹುಡುಕಿಸು : (ಕ).

[ತಡಕು + – ಇಸು$_3$]

ತಡಕು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಕತ್ತಲಲ್ಲಿ) ಕೈಯಾಡಿಸಿ ನೋಡು ; ತಡವರಿಸು ; ಹುಡುಕು ; ಅರಸು : ಬೆಟ್ಟಂಗಾಡನಡರ್ದು ಪೊಕ್ಕು ತಡಕುತ್ತಾ ದಿಟ್ಟಿ ಮುಂಗೆಟ್ಟು(ಹಮ್ಮಿರ. ೮-೩೩); ಒಂದು ಗೊಂಟನೊಳಾನಿರಲ್ಕೆ ಕರತಳದಿಂದೆ ತಡಕಿ ಕಂಡೆನ್ನ ತಲೆಯಂ ಸೊಣೆದು (ಪಾಸೋಪು. ೧೧-೨೯); ಬರೆಬರೆದಂತದಂ ತೊಡೆದು . . . ಒಂದುಮಂ ಸರಸ ಪದಾರ್ಥಮಂ ತ[ಪಾಠಾಂ. ತು]ಡಕಿ ಕಾಣದೆ. ಕಳ್ದು ಪರೋಕ್ತಿಯುಕ್ತಿಯಂ (ರಾಜಶೇ. ೧-೨೩) ; ಪುಣ್ಯಭೂಮಿ ಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ತಡಕಿ ನೋಡಿದಾಗ್ಯೂ . . . ಕಾಣದೆ (ಅಜ್ಞಾವಿ. ೨೯ ಸೂಚನೆ.) : ಎರಡೂ ಜಗಲಿಗಳನ್ನು ತಡಕಿ ನೋಡಿದ (ಅನಾಥ ೧೪೨). ೨. ತಗುಲು ; ತಾಕು ; ಮುಟ್ಟು : ಕಣಜದಲ್ಲಿನ ಅಕ್ಕಿ ತೆಗೆ ಯುವುದಕ್ಕೆ ಕೈಹಾಕಿದ ತುಳಸಾಬಾಯಿಗೆ ಕೈಗೆ ಏನೋ ತಡಕಿದ ಹಾಗಾ ಯಿತು (ನಡೆದಾ. II, ೮೫೪). 'ತಡವು$_1$' ಪರಾ.

ತಡತಡಕು (ದ್ವಿರಂಕ್ತಿ) : ಆ ನೆನಹಿನೊಸಗೆಗಳ ನಿಧಿಗೊಳುತ, ಗುಡಿಯೊ, ನಿಂತೆ ನನ್ನ ಮಾನಸ ನಿನ್ನ ಶ್ಯಾಮಸುಂದರಗರ್ಭದೊಳಗವನು ತಡತಡಕಿ ತೀರದಂತೆ (ಮಲದೇ. ೨-೧೧). [<ತಡವು₃ + – ಕು]

ತಡಕೆ 'ತಡಿಕೆ' ನೋ.

ತಡಕೆಪಂದ್ಯ 'ತಡಿಕೆಪಂದ್ಯ' ನೋ.

ತಡಕೆಯ್, ತಡಕಯ್, ತಡಕ್ಕೈ, ತಡೆಕ್ಕೈ (ನಾ). ಅಪ್ಪುಗೆ ; ತೆಕ್ಕೆ ; ಆಲಿಂಗನ: "ಪಟ್ಕಿತಟ್ಕ್ಯಸಿದಂ[ಪಾಠಾಂ. ಬಳ್ಕಿ ತಟ್ಕ್ಯಸಿದಂ, ಪಟ್ಕ್ಯಸಿದಂ]= ತಡಕೆಯ್ಯಂ[ಪಾಠಾಂ. ಕಯ್ಯಂ, ಕೈಯಂ, ಕೈಸಂದು]ಮಾಡಿದಂ" (ಶಮದ. ಪ೦. ೧). **ತಡಕಯ್** : ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. **ತಡಕ್ಕೈ**: "ಪಟ್ಕಿ ತಟ್ಕ್ಯಸಿದನೆಂಬಲ್ಲಿ ತಡಕ್ಕೈಯ್ಯಂ ಮಾಡಿದನೆಂಬರ್ಥಂ" (ಶಮದ. ೧೯ ಪ್ರಯೋ). **ತಡೆಕ್ಕೈ** : ಮೃಡನತಿ ಸಂತಸದಿಂದರ ತಡೆಕ್ಕೈಯಂ ಮಾಡಿ ಮುದ್ದಿಸುತ್ತಿನಿವಾತಂ ನುಡಿವುತೆ (ವೀರವಿ. ೮-೫೧). [<ತಟ್ಕ್]

ತಡಕ್ಕೈ 'ತಡಕೆಯ್' ನೋ.

ತಡಗ (ನಾ). ಗಂಟು ; ಮೂಟೆ : ದೇವಾಂಗವಸ್ತ್ರಂಗಳು ಮುಂತಾದ ಸಲೆ ತಡಗ ಗಂಧ ಕಸ್ತೂರಿ ಕರ್ಪೂರ ಬಾಳು ಜವಾದಿ . . . ಮುಂತಾದ ಸಮಸ್ತ ಬೆವಹಾರಕೆಲು (ಎಕ. XII, ಸಿರಾ.೭೭-೧೪; 1870); ಪಠ್ಯಾವಳಿ ಮಂಚಿಕ್ಕಿಯು ಕಾಂಚಿನಾಲದ ಜವಳಿಯ ತಡಗದ[ವ]ಬೀಱಿದರು (ಜ್ಞಾನಶಂ. ೬-೭೩) : ಗುಡಿ ಗೂಡಾರ ಸರಾತಿಪೆಟ್ಟಿಗೆ ಬೋನ ಗುಡಿಕೆ ನೂತನ ವಸ್ತ್ರಗಳ ತಡಗಗಳಾದಿ ನಾನಾ ಹೊಱಕಾಜಿರ ಗಡಣವೆಸೆದುದಲ್ಲಲ್ಲಿ (ರಾಮವಿ. ೬-೧೩) : ಉರಿಯ ಮಳೆ ಸಂಗಡಿಸಿದೆಡೆಯೊಳು ಸಸಿದ ಹತ್ತಿಯ ತಡಗಮುಳಿವುದೆ (ಅಂಬಿಕಾ. ೩೧-೨೧). [?]

ತಡಗಡಿ 'ತಡಂಗಡಿ' ನೋ.

ತಡಗಣೆ 'ತಡಗುಣೆ' ನೋ.

ತಡಗಸ, ತಡಕಸ (ನಾ). ಕ್ಷೋಭೆ ; ತೊಂದರೆ ; ಅಪಾಯ ; ಕೇಡು : "ತಡಗಸಮೆನಲುಪಹತಿಯಕ್ಕು" (ಚತುನಿ. ೨೦೨) ; ತಾಯ ತಡಗಸವ ಪರಿಹರಿಸು ಎಂದಾಣತಿಯನಿತ್ತು (ಕಗದ್ಯ. ೬೯). **ತಡಕಸ** : "ತಡಕಸ [ಪಾಠಾಂ. ತಡಗಸ, ಗಡಗಸೆ]ಮೆನಲುಪಹತಿಯಕ್ಕು" (ಭಾರನಿ. ೬೦). [?]

ತಡಗಾಲ್ 'ತಡಂಗಾಲ್' ನೋ.

ತಡಗು (ಕ್ರಿ). ತಡೆ ; ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸು : ಇಂತಪ್ಪವಂ ತಡಗ[ಪಾಠಾಂ. ಸ] ಲಾಗದೆಂಬುದುತ್ತರ ವಾಕ್ಯಂ (ನೀತಿವಾ. ೨೪-೧೧).

[ದೇ.II ತಮಿ. ಮಲ. ತಟುಕ್ಕು]

ತಡಗುಂಡಿಗೆ (ನಾ). ಜಲಪಾತ್ರ : "ತಡಗುಂಡಿಗೆಯೆನಲ್ಕೆ ತಾಂ ಜಲಪಾತ್ರ [ಪಾಠಾಂ. ಜಲಪುತ್ರ್ಯಮಯುಕ್ತಂ]" (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕ. ೭೫). [ತಡ₁ + ಗುಂಡಿಗೆ]

ತಡಗುಣೆ, ತಡಗಣೆ, ತಡುಗಣೆ, ತಡುಗುಣೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ದ್ವಿದಳಧಾನ್ಯ; ಅಲಸಂದೆ; ಕಾರಾಮಣಿ: ಹೆಸರು ತಡಗು[ಪಾಠಾಂ. ಗ]ಣೆ ಕಡಲೆತೊಗರಿಗಳ ಬೇಳೆಯಂ ಹೊಸಬೆಲ್ಲವಿಕ್ಕಿ ಬೇಯಿಸಿ (ಸೂಪಶಾ. ೧-೬೦). **ತಡಗಣೆ**: ಅಲಸಂದಿ, ತಡಗಣೆ (ಮೃಡಗಿ. ೭೭-೧೫೯೦). **ತಡುಗಣೆ**: ಬದನೆ ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳ ಪಡವಲ ಪಲಸು ತಡುಗಣೆ ಬಾಳೆ ಚಪ್ಪರದವರೆ (ಅನಂರಾ. ೬-೨೫-೬೯). **ತಡುಗುಣೆ** : ಎಳದಾದ ಕಡಲೆ ತಡುಗುಣೆ ಹೆಸರು ಕುಸುಬೆ ಮೊದಲಾದ ಹುರುಕಲಂ ರುಚಿನೋಡುತ್ತ (ಸೌಗಂಧಿ. ೩೭-೧೧).

ತಡಗೆಡಿಸು 'ತಡಂಗಿಡಿಸು' ನೋ.

ತಡಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ತಡೆ; ನಿಲ್ಲಿಸು; ಕಾಯು: ನಾಳಿನುದಯಕ್ಕೆ ಕೋಂಟೆಯ ನಿಕ್ಕಿಸಿದ ಬಳಿಕ ಪಾಳೆಯಂ ಸಹಿತ ಬಿಜಯಂಗೆಯ್ವರೆಂಬ ನುಡಿಗೇಳಿ ಯಂತೆಯೆ ಗೆಯ್ವೆನೆಂದು ತಡೆಗೆಯ್ದು (ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವ. ೨-೫೨).

[ತಡ₁ + ಕೆಯ್₁]

ತಡಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ತಡವಮಾಡು; ವಿಳಂಬವಮಾಡು: ತಡಗೊಂಡೆ[ಪಾಠಾಂ. ದ] ನಲ್ಲದೆ ಹಿಡಿಯೆ ನಾ ಕದ್ದೆನೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೪೦೦). [ತಡ₁ + ಕೊಳ್₁]

ತಡತ 'ತಡೆತ' ನೋ.

ತಡತಡವರ್, ತಡದಡವರ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ತೊಡರಂ ; ತಪ್ಪುತಪ್ಪಾಗು : ಕುಡುವುಂ ಕಯ್ಯುಂ ಜತಿಯೊಳ್ ತಡತಡವರೆ ವಾದಕಂಗೆ ಪುರ್ವಿಂ ಜತಿಯಂ ತೊಡರದೆ ನಡೆಯಿಸಿ . . . ನರ್ತಕಿಯೆ ಸಭೆಗೆ ವಾದಕಿಯಾದಳ್ (ಆದಿಪು. ೯-೩೨). ೨. ತೊದಲು ; ತಡವರಿಸು : ಮಗನನಪ್ಪಿಕೊಂಡಶ್ರುಜಲಂ ಗುಡುಗುಡನೆ ಸುರಿಯೆ ನಾಲಗೆ ತಡತಡವರೆ ನುಡಿದನಂಧನೃಪನಾ ನೃಪನಂ (ಗದಾಯು. ೪-೧೩). **ತಡದಡವರ್** : ೧. ತಡದಡವಾರದೆ ಗತಿಯೊಳ್ ತೊಡರದೆ ರಂಜಿಸಿದರವುರಲಂಜಿಕೆಯರ್ . . . ಕಡೆಯ ತಾಳದ ಯತಿಯೊಳ್ (ಅಜಿಪು. ೫-೪೦). [<ತಡ₄ + ಬರ್₁]

ತಡತಡಿಸು, ತಡಂತಡಿಸು, ತಡದಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಗಾಬರಿಯಿಂದ) ಮುಗ್ಗರಿಸು ; ತತ್ತರಿಸು ; ನಡಂಗು ; ತಡೆದು ತಡೆದು ನಡೆ : ತಡತ [ಪಾಠಾಂ. ವ]ಡಿಸಿ ಯತಿಯನಿಂತಿರೆ ತೊಡರ್ಚಿ ಕೆಡೆ ಪೇಟ್ಕೊಡಕ್ಕುಮೆಂದು ಯತಿಭಂಗಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೭೩) ; ನಡೆದೊಡೆ ತಡತಡಿಸುವ ಕುಳ್ಳಿರ್ದೊಡೆ ರೋರ್ವರಂ ಮಲಂಗುವ ಕಟ್ಟಲಸರಪ್ಪರಸುಗಳ್ಗೆ ರಾಜ್ಯಶ್ರೀ ಕೈಗಣ್ಗೆ ಪೋಣ್ಮುವುದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೧೩೩). **ತಡಂತಡಿಸು**: ೧. ಪದಂ ತಡಂತಡಿಸೆ ಹರ್ಮ್ಯಾಗ್ರಂಗಳಂ ಬಂದು ಸಂಗಡದಿಂದೇಱಿ ಲತಾಂಗಿಯರ್ತವಕದಿಂ ಶಾಂತೀಶನಂ ನೋಡಿದರ್ (ಶಾಂತೀಶ. ೧೫-೩೮). **ತಡದಡಿಸು** : ೧. ತಡದಡಿಸದೆ ನಡದು ದಹನನ[೦] . . . ಪಾಯ್ದು ಸಮ್ಮುವೆ ಬೀರಂ (ಇಅ. XX, ೬೯-೩ ; ೪ನೆಯ ಶತ) ; ತೂಂಕಡಿಂ ತಡದಡಿಸುತ್ತೆರ್ದು ತಡವರಿಸಿ (ಲೀಲಾವ. ೫-೧೩೪). ೨. ರಭಸದಿಂದ ಮುನ್ನುಗ್ಗು : ದಶನನಿಪೀಡಿತ ದಶನವಸನನಸಿಧೇನುವಂ ಕಿಟ್ಟು ನಡನಡನಡು ಗಿ ತಡದಡಿಸುತ್ತು ಮಿಱಿಯಲ್ ಪರಿವಾತಂ (ಆದಿಪು. ೨-೧೪ ವ). [<ತಡ₄ + – ಇಸು₃]

ತಡದಡ 'ತಡತಡ' ನೋ.

ತಡದಡವರ್ 'ತಡತಡವರ್' ನೋ.

ತಡದಡಿಸು 'ತಡತಡಿಸು' ನೋ.

ತಡಪಡಿಸು 'ಧಡಪಡಿಸು' ನೋ.

△ **ತಡಪು₁** 'ತಡವು₂' ನೋ.

△ **ತಡಪು₂** 'ತಡವು₃' ನೋ.

ತಡಪು₃ 'ತೊಡಪು₁' ನೋ.

ತಡಫಡಿಸು 'ಧಡಪಡಿಸು' ನೋ.

ತಡಬಡ, ತಡಂಬಡ (ನಾ). ೧.ತಬ್ಬಿಬ್ಬು; ಗೊಂದಲ; ಆತಂಕ; ಭಯ: ಸಡಗರಂಗಳು ಗುಜುಂಗುಜುಗಳಾಱಿಡಿಗಳನುಚಿತ ಕಾರಣಂಗಳು ತ[ಪಾಠಾಂ. ಟ]ಡಬಡಂಗಳು ತಪ್ಪುಗಳು ಮುಂಡುಗಳು ಮುಱುಹುಗಳು (ಬಸಪು. ೪೧-೬೨). ೨. ನಡೆನುಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ವ್ಯತ್ಯಾಸ, – ಅಸ್ಥಿರತೆ; ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತತೆ ; ತೊಡರು ; ತೊದಲು : ನುಡಿದ ಮಾತಿಂಗೆ ತಡಬಡ ಬಂದಲ್ಲಿ ನುಡಿದ ಭಾಷೆಗೆ ಭಂಗ ನೋಡಯ್ಯ (ಶೂನ್ಯಸಂ. ೨೫೪-೧೭); ನಡೆಗೆ ತಡಬಡಮಾಯ್ತು ವಾಣಿ ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಯ್ತು (ಜೆಬಪು. ೨೦-೧೯); ತಡಬಡ – ವಾಕ್ಯಂಠನಾರ್ಥಃ (ಶಬ್ದಾನು. ೨೦ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). ೩. ಅಡ್ಡಿ ; ತಡೆ : ಪರಿಪರಿ ಗೃಹವಸ್ತುಗಳನು ನೆರೆಪುವುದವನೊಂದು ವಿಭವವ ಮಾಳ್ಪನೆಂದರೆ ತಡಬಡ ವುಂಟೆ ಬಲುಹೆ (ಭರಜಿ. ೧೭-೧೧೩). **ತಡಂಬಡ** : ೧. "ತಡಂಬಡಮೆನೆ ತಳ್ಳಂಕಮದು" (ಚತುನಿ. ೨೦). ೨. ಮೊಗಮಲದೊರ್ಪ್ಪೆ ಬಾಸೆ ಕಡು ನೇಱಿದವಾಗಿರೆ . . . ಕೈಮಿಗೆ ನಡೆದಳ್ ತಡಂಬಡವೊಡಂಬಡೆ ಗರ್ಭದಗುರ್ವಿಂ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೩-೨೩).

[←ತಮಿ. ತಟಪಟ = ಆತುರಪಡು, ತತ್ತರಿಸು]

ತಡಬಡಂಗೊಳ್, ತಡಬಡಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಗು; ಗೊಂದಲದಲ್ಲಿ ಬೀಳು : ಅನುಮಿಸುವ ಭಕ್ತನುರವಣೆಗೆ ಸಿಡಿಮಿಡಿಗೊಂಡು ಮನದೊಳಂಜುತ್ತೆ ನಡನಡುಗಿ ತಡಬಡಂಗೊಂಡು [ಪಾಠಾಂ. ಗೊಂಬುತ, ಬೋಗುತ] (ತಿರುರ. ದೀ. ೧೨-೧೨). ೨. ತೊದಲು ; ತಡವರಿಸು : ಮೃಡನರ್ಚನೋತ್ಸವದೊಳಿರದೆಯುಂಗದೊಳು ಬೆಮರಿಡೆ . . . ಸೆರೆ ಬಿಗಿದು ನುತಿ ತಡಬಡಂಗೊಳುತೆ ಕೊಂಡಾಡಿ ನೋಡಿ (ಪಾಸೋಪು. ೬-೨೨). **ತಡಬಡಗೊಳ್** : ೩. ಚಿಂತೆಗೊಳಗಾಗು ; ಆತಂಕಪಡು : ಊರ ಸೀರೆಗೆ ಆಗಸ ತಡಬಡಗೊಂಬಂತೆ [ಪಾಠಾಂ. ತಡಬಡಿಹಡೆದಂತೆ, ಬಡಿಹಡೆದಂತೆ] ಹೊನ್ನೆನ್ನದು ಹೆಣ್ಣೆನ್ನದು ಮಣ್ಣೆನ್ನದೆಂದು ಮರುಳಾದೆ(ಬಸವ.೩೧೯). [ತಡಬಡ + ಕೊಳ್$_1$]

ತಡಬಡಂಬೋಗು (ಕ್ರಿ). ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಗು ; ತಳ್ಳಂಕಗೊಳ್ಳು : ಬೇಡಲ್ಕೆ ಬೇಡದಿರಲ್ಕೆಯಂಜುತ್ತೆ ಬಂದು ಭಯದಿಂ ಕುಗ್ಗಿ ತಡಬಡಂಬೋಗುತ್ತೆ (ಮಾನರ. ದೀ. ೧೬೨-೧೨). [ತಡಬಡ + ಪೋಗು$_1$]

ತಡಬಡಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ತಡವರಿಸು ; ತೊದಲು : ಪ್ರೀತಿಯಿಂ ನೋಡುವಾ ವೈಶ್ಯನಂದನನ ಕಾತರಿಪ ಚಿತ್ತ ಕರಗುವ ಲಜ್ಜೆಯೊಸರಿಸುವಚಿಪ್ಪು ತಡಬಡಗುಟ್ಟುವಾ ಮಾತು (ಸಮ್ಯಕೌ. ೯-೧೨). [ತಡಬಡ + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ತಡಬಡಗೊಳ್ 'ತಡಬಡಂಗೊಳ್' ನೋ.

ತಡಬಡಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗೊಳಿಸಂ; ತಡವರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು: ನುಡಿಗೆಡಿಸುವ ಕೂಡೆ ನುಡಿಘುವ ನುಡಿಗಳ ತಡಬಡಗೊಳಿಸಿ ನಗುವನು (ಭರಜ. ೬-೮೬). [ತಡಬಡಗೊಳ್ (<ತಡಬಡಂಗೊಳ್) + – ಇಸು$_3$]

ತಡಬಡನೆ (ಅ). ಗೊಂದಲವಾಗಿ : ಕಡುಜಾಣೆವೆಣ್ಣುಗಳು ಕೂಡಿ ಆಗ ತಡಬಡನೆ ಹಿಡಿದು ಬಡಿದಾಡಿ . . . ಪೆಸರ ಬೆಡಗ ಪೇಳೆಂದು ಹೊಡೆದಾಡಿ (ಶರಲೀ. ೧೪೫-೧); ನಡುಗುತಲಿ ಬೆಮರಿಟ್ಟು ತಡಬಡನೆ ಕೆಡಹುತಲಿ ಅಡವಿಯೊಳಗವರು (ಹಮಚ. ೬೦). [ತಡಬಡ + – ಅನೆ$_1$]

ತಡಬಡಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಗು ; ಕಕ್ಕಾವಿಕ್ಕಿಯಾಗು : ಅಗಾಧವಾದ ಅಂತರಾಳದ ಮುಂದೆ ನಮ್ಮ ಮನಸ್ಸು ತಡಬಡಾಯಿಸಿ ಬೆರಗಾಗದೆ (ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿ. ೨೬೨) ; ಉತ್ತರಕೊಡಲು ಸ್ವಲ್ಪ ತಡಬಡಾಯಿಸಿದುದು ನಿಜ (ಅವತಂ. ೧೭೬). [< ತಡಬಡಿಸು]

ತಡಬಡಿಸು, ತಡಂಬಡಿಸು, ತಡಮಡಿಸು, ತಡವಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಭಾವಾತಿರೇಕದಿಂದ) ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಗು ; ಕಕ್ಕಾವಿಕ್ಕಿಯಾಗು : ಮಜ್ಜನ ಕೆಟ್ಟದು ತಳ್ಕಿಟ್ಟದು ತಪ್ಪಿ ತಡಬಡಿಸುತಂ ಪೊಸಪೂಜೆಯಂ ಮೆಟ್ಟಿದು(ಹಲಾರ. ಹ. ೦೯೩-೦೬) ; ಗಿರಿಜೆಯೊಡನುಸಿರ್ದುಂ ತಡಬಡಿಸುತ್ತೆ ಮಿಸುಪ ಪೊಸಪುಸಿವಾತಂ (ಗಿರಿಕ. ೯-೯೯). ೨. ತಡವರಿಸು; ತತ್ತರಿಸು; ಮುಗ್ಗರಿಸಂ; ಎಡವು ; ನಡಗೆ ಅಸ್ಥಿರವಾಗು : ಹೋಗಲ್ಕಂಜಿ ಹೋ ಎನುತ ಕಾಲ ತಡಬಡಿಸುತ್ತ ನಿಲುತಂ (ಬಸಪು.೨೬-೨೪); ನಡೆ[ಪಾಠಾಂ. ನುಡಿ] ತಡಬಡಿಸುತ ಗೊಲ್ಲವೆಣ್ಣುಗಳು ಕಡುಗಾಡಿಯಿಂ ಬಂದು ಸೋಹುತಿಹರು ನೆಲ್ಲಮಡಗಳಿಗಿಳಿವ ಗಿಳಿಗಳ (ಕುರಾಸಾಂ. ೨-೩೬) ; ಇದಿರ್ವರ್ಪನಂ ಪದೆದು ನಿಟ್ಟಿಸಿ ಮೆಯ್ಯುರವಟ್ಟಲಟ್ಟಿಯಿಂ ತಡಬಡಿಸುತ್ತೆ ನಿಂದು ಪಳಗಾಜಿನ ಪುತ್ತಳಿಯಂತಿ ರೊಪ್ಪಿದಳ್ (ರಸರ. ೦೧೯-೨) ; ಅಧರಂ ಬೆಳತರ್ದು ನಡಗೆ ತಡಬಡಿಸಿದುದು (ಚಬಪು. ೩೭-೭೭) ; ಬಳಲುತ್ತಡವಿಯಲಿ ತಡಬಡಿಸಿ ಬೆಂಡಾಗುತ್ತ ಬೇಸರಿಸಿ (ರಾಮಾಸಂ. ೫-೩-೩). ೩. ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಗಿ, ತಡೆತಡೆದು ಮಾತನಾಡು ; ತಡವರಿಸುತ್ತ ನುಡಿ ; ತೊದಲು : ಅಂದದಿಂ ಶರಣಾರ್ಥಿಯೆಂದಹೆನೆಂದು ಬಾಯ್ತುಡಬಡಿಸಿ (ಬಸಪು. ೩೭-೦೯) ; ಬಂಬಲುಬಾಡುವಂಗ ತಡಬಡಿಪ ನುಡಿ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೧೦-೪೯); ರಾಜವಾರ್ತೆಯನು ತಡಬಡಿಸದೆ ಪೇಳ್ದ ರಾಯಭಾರಿಗಳಿಂ (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೯-೬೮) : ತಡಬಡಿಸದೆ ಹಿಂದು ಮೆಟ್ಟದ ವಾಚಕವಡಗದೆ ವಕ್ಕಣೆ ಕೆಡದೆ . . . ರಾಯಸವಿಡಿದವನೋದಿದನಿಂತು (ರಾಮವಿ. ೧೫-೩೨) ; ತೇಲಿ ಮುಗಿವ ಕಣ್ . . . ನಾಲಿಗೆಯೊಳ್ತಡಬಡಿಪಿನಿನುಡಿಗಳ್ (ಉದ್ಯದೀ. ೨-೬೫). ೪. ವ್ಯತ್ಯಸ್ತವಾಗು : ಬೀಯಲ್ ನುಣ್ಗೊರಲುಲಿ ಬಳಲಲ್ ಸುಯ್ ತಡಬಡಿಸಲ್ ಬಾಯ್ಗೂಟಂ ದಣಿಯುತ್ತಿರಲು(ಜಯಕಾ. ೮-೬೪). ೫. ಶಬ್ದಮಾಡು ; ಕೋಲಾಹಲವುಂಟುಮಾಡು : ಸಡಗರಂಗಳು ಬರಿಯ ಠಕ್ಕಿನ ಗಡಬಡಂಗಳು ಚಾಂಗು ಭಲಗಳ ಕೊಡೆಗಳುಂ ಹಳವಿಗೆಗಳುಂ ತಡಬಡಿಪ ವಾದ್ಯಗಳು (ಬಸಪು. ೫೬-೦೭). ೬. ಚಡಪಡಿಸು ; ಕಳವಳಿಸು : ದ್ರಾಕ್ಷಾರಸ ತಪ್ಪಿಹೋದಾಗ ಅವಳ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತುಂಬ ಸಂಕಟವಾಗಿ ತಡಬಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು (ಪುನರು. ೦೦) **ತಡಂಬಡಿಸು** : ೩. ಚರಣಂಗಳುಂ ನುಡಿಗಳುಂ ತಡಂಬಡಿಸಲತಿ ಭರವಸದೊಳಯ್ತಂದು ನೋಳ್ಪ ತರುಣೀಜನಂ (ಚಬಪು. ೫-೦೩) ; ದಡದಡಿಪಡಿ . . . ತಡಂಬಡಿಪ ತಳರ್ನುಡಿ (ರಾಜಶೇ. ೬-೩೩). **ತಡಮಡಿಸು** : ೧. ನುಡಿಯೊಳ್ಪುಸಿಮಾತಂ ಮೆಟ್ಟಡಿಕುಂ ತಡಮಡಿಸಿಪೊಂದನೊಂದಂ ನೆಗಟ್ಟುಂ (ಮದತಿ. ೧೧-೩೪). **ತಡವಡಿಸು** : ೧. ಅಚ್ಚಿಗಂಗೊಳಿಸಿ ತಡವಡಿ [ಪಾಠಾಂ. ಕಳವಳಿ]ಸಿತೆನ್ನಯ ಭಕ್ತಿ (ತಿರುರ. ದೀ. ೨೦-೨೦); ಶೆಟ್ಟಿಯೆಂದುದ ಕೇಳಿ ತಡವಡಿಸುತಲವನಿಂತೆಂದ (ತ್ರಿಭುತಿ. ೨೦-೧೨) ; ಕಡೆಗಂಗಳ ಸರಳಿಯೊಳು ತೊಡಕಿ ಹಮ್ಮಯಿಸುವರು ತಡವಡಿಸುವರು ಮತ್ತಲ್ಲಿ (ಕೊಲ್ಲಾಜ. ೨೯). ೭. ತಡಕಾಡು : ತಡವರಿಸಂ : ಬಟ್ಟೆಯೊಳ್ ಬಟ್ಟ ನೇಚ್ಚಲ ಚೆಂಗಾರೆಯ ಮೆಲ್ದುಗುಟ್ಟ ಸಹಕಾರೋಚ್ಚಿಷ್ಟ ಪಕ್ಷಂಗಳಂ ತಡವಡಿಸಿ ಪುಡುಕಿ ಪಂಜಿನ ನಡುಬೀದಿಯೊಳಿರ್ದು ಮಱುಗುತಿರೆ ಕಂಡು (ಸುಕುಮಾ. ೪-೫೪). [ತಡಬಡ + – ಇಸು$_3$]

ತಡಬಡು, ತಡಂಬಡು$_2$ (ಕ್ರಿ). ೧. ತತ್ತರಿಸು ; ದಡದಡಿಸು : ತಡಬಡುತ ಖಳನೆದ್ದು ಕಂಗಳ ಕಿಡಿಯುದುರೆ ಹೂಂಕರಿಸಿ (ಅನಂರಾ. ೬-೦೬-೨೯) ; ನಿನ್ನ ಸೈನ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಕಾಲುಗಳು ತಡಬಡಲು, ಶರೀರಗಳು ಬೆವರಲು . . . ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದು ಮುದುರಿಕೊಂಡಿದ್ದರು (ಕ್ವಾಭೀ. ೧೪೦). ೨. ದುಡುಕು ; ಆತುರಪಡು : ಗಡಿಗೆ ಮಡಿಕೆಯ ಕೊಂಡು ಅಡಿಗೆಯ ವೇಳೆಯೊಳು ಬಿಡದೆ ಮಳೆವೋಡ ಪೊಡೆಯಲ್ಕೆ ಈರ್ವರಿಗೆ ತಡಬಡಲಾಯ್ತು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೮). **ತಡಂಬಡು** : ೧. ಅನಂಗಾವೇಶದಿಂ ಕಾಲ್ತಡಂಬಡೆ ಬಂದಾಟಿಸಿ ನೋಡಿದಳ್ ಪದಪಿನಿಂ ಶ್ರೀವಿಪ್ರಮಾರ್ತಂಡನಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೮೧೩). [ತಡ$_4$ + ಪಡು$_1$. / ತೆಲು. ತಡಬಡು]

ತಡಬೆ 'ತಡಮೆ' ನೋ.

ತಡಮಡಿಸು 'ತಡಬಡಿಸು' ನೋ.

ತಡಮಾಗು$_1$ 'ತಡ$_1$' ಪರಾ.

ತಡಮಾಗು$_2$ 'ತಡ$_2$' ಪರಾ.

ತಡಮಾಡು$_1$ 'ತಡೆಂಮಾಡು' ನೋ.

ತಡಮಾಡು$_2$ 'ತಡ$_1$' ಪರಾ.

ತಡಮಾಡು$_3$ 'ತಡ$_4$' ಪರಾ.

ತಡಮಾರಿ (ನಾ). ತಡಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದವನು : ಯಾವಾಗಲೂ ತಡಮಾರಿಯಾದ ಮ್ಯಾಥ್ಯೂ ನಿಕಿತಿಷ್ ಕೊಟ್ಟಕೊನೆಗೆ ಬಂದನು (ಪುನರು.೩೨) 'ಹಠಮಾರಿ' ಪರಾ.

[ತಡ$_1$ + – ಮಾರಿ$_1$]

ತಡಮಿಕ್ಕು, ತಡಮಿಕ್ಕು$_1$ (ಕ್ರಿ). ತಡೆದಿಡು ; ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸು ; ಕಟ್ಟಿ ಹಾಕು : ಮನೋಜ ಜೈತ್ರಪತಾಕಾಪ್ರತಿಮಭ್ರೂವಿಭ್ರಮೆಯರಾ ಸ್ಮರಶರಾಸನ ಭ್ರೂವಿಭ್ರಮನಂ ತಮ್ಮ ಭ್ರೂವಲ್ಲಿಗಳೊಳ್ ತಡಮಿಕ್ಕಿಯುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೦-೧೦೦ ವ). **ತಡಮಿಕ್ಕು$_1$**: ಹಸ್ತಿಯ ಬೆಂಗೆಮಂದು ಸುತ್ತಿಟ್ಟದು ಪಗಲಂ ತಡಮಿಕ್ಕಿದಂತೆ ಬೆಳಗುವ ಕೆಯ್ದಾವಿಗೆಗಳ ಬೆಳಗೆ ಬೆಳಗಾಗೆ (ಶಂಪಭಾ. ೦೨-೫೨ ವ). [ತಡ$_1$ + ಇಕ್ಕು]

ತಡವೆ, ತಡಬೆ, ತೊಡವೆಂ (ನಾ). ೧. ದನಕರಂಗಳು ಒಳಗೆ ಬರದಂತೆ ಬೇಲಿಗೆ ಅಳವಡಿಸಿರುವ ಬಿದಿರು ಅಥವಾ ಬೊಂಬಿನ ಚೌಕಟ್ಟು; ತಡೆಬಾಗಿಲಂ : ಮನೆಯ ಮುಂದಿನ ಅಡ್ಡಗಟ್ಟದ ಗುಜ್ಜು ತಡವೆ ದಾಟಿ, ಬೇಲಿಯೊಳಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ನಿಂತು . . . ಕರೆದರು (ಕೋಟಿಚ. ೨೩) : ಸಿದ್ದಣ್ಣ ಕೂಕ್ರನ ಮನೆಯ 'ತಡವೆ' ದಾಟುವಾಗ (ಒಡ್ಡಉ. ೪೯) : ಹೆಗ್ಗಡೆಯವರು . . . ತಡವೆಯತನಕ ಹೋದರು (ನಂಬಿನಾ. ೨೫೮). **ತಡಬೆ** : ೧. ತಡಬೆಯ ತೆಗೆಯುವ ಸದ್ದಾಯಿತೆನುವಳು ಅಡಿಗೆಯ ಮನೆಯಿಂದ ಬಂದು (ಚಂದ್ರವೀ.೨೨-೮೬); ಗುತ್ತಿ...ಹೆದ್ದಾರಿಯ ಅಂಚಿಗೆ ಹಾಕಿದ್ದ ಬಿದಿರಡ್ಡೆಯ ಬೇಲಿಯನ್ನು ಉಣುಗೋಲಿನ ಬದಿಯ ಇದ್ದ ತಡಬೆಯ ಮೇಲೆ ಹತ್ತಿ ದಾಟಿ ಮುಂಚೆಕಡೆಯ ಅಂಗಳಕ್ಕೆ ಹೋದನು (ಮಲೆಮ. ೫೮). ೨. ಅಡ್ಡಿ ; ತಡೆ; ಪ್ರತಿಬಂಧ : ಧರೆಯ ನಿಮ್ನೋನ್ನತಂಗಳ ತಡಬೆಯೇನೊಳದೆ ಪ್ರತಿಭೆಯ ವಿಮಾನಯಾನಕ್ಕೆ ? (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೨೫-೨೨). **ತೊಡವೆ** : ೧. ಅವರು ಜಗಲಿ ಇಳಿದು, ತೊಡವೆ ದಾಟಿ, ಮನೆ ಹಾದಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಧ ಸಾಗಿಯಾಯಿತು (ಹಹಸ. ೪೨); ಆ ತಂಡ ರಸ್ತೆಯ ಹತ್ತಿರದ ಬಯಲಂಚಿಗೆ ಬಂದು . . . ಮತ್ತೆ ಎತ್ತರದ ತೊಡವೆ ಹತ್ತಿ ಹಾರಿ . . . ಹೊರಟು ಹೋದರು (ಪದ್ಮಸ. ೬೫) ; ಅಷ್ಟರಲ್ಲೆ ಐತಾಳರ ಬಾಯಿಂದ, ಪದ್ಧತಿಯಂತೆ, ತೊಡಮೆ ದಾಟುವಾಗ 'ಸಾಂಬಶಿವ' ಎಂದು ಕೇಳಿಬಂತು (ಮರಮ. ೩೨). [<ತಡೆ$_1$./ತುಳು. ತಡವೆ./ಪ್ರಾ. ತಡಿಮ]

ತಡವೆಟ್ಟು 'ತಡಂಮೆಟ್ಟು' ನೋ.

ತಡಲು (ಕ್ರಿ). ಹೂತಂಹೋಗು: ಸಿಕ್ಕಿಕೊಳ್ಳು (?): ಗಾಲಿಗಳ್ಪಣನೊಗನ ಕೀಲಚ್ಚುಗಳ್ತಡಲಿ ಮೇಲೇಳದಿರೆ ಕುದುರೆಗಳ್ಬಳಲಿ ನಿಂದಿರಲ್ (ತುರಂಗ. ೭೦-೨೦). [?]

ತಡವಡಿಸು 'ತಡಬಡಿಸು' ನೋ.

ತಡವರ್ 'ತಡಂಬರ್' ನೋ.

ತಡವರಿಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಕೈಯಾಡಿಸಿ ಹುಡುಕು ; ತಡಕಾಡು ; ಅರಸು ; ಬೆದಕು : "ತಡವರಿಸು – ಅನ್ವೇಷಣೇ" (ಶಮಧಾ) : ನೇಱಿಲಮರದ ಕೆಟಿಗೆ ತಡವರಿಸಿ ನೇಱಿಲಪಣ್ಗಳಂ ತಿಂಬ ಜಾತ್ಯಂಧೆಯಪ್ಪ ಪೊಲೆಯರ ಕೂಸಂ ಕಂಡು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೯-೨೪) ; ಬಿಲ್‌ಕೆಟ್ಟವರ್ ಕೀಲಂ ತಡವರಿಸಿದ ರೆಂಬಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೨-೬೫) ; ನಿಂದಿರದೆ ಹರಿದು ತಡವರಿಸಿ ಕಾಣದೆ ಮನಂ ನೊಂದು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨-೪೭); ಬಾಗಿಲನೊಂದು ಠಾವಿನೊಳಱಸಿ ತಡವರಿಸಿದೆನು ಭಿತ್ತಿಗಳ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೨-೪೧). ೨. ಕೈಯಿಂದ ನೇವರಿಸಂ; ಸವರಂ ; ಮುಟ್ಟು : ಇರ್ವರುಂ ಪರಸಿ ತಡವರಿಸಿಯುಂ ತೆಬ್ಬರಿಸಿಯು ಮಟ್ಟಿಱಿಳಪ್ಪಿಕೊಂಡು (ಪಂಪಭಾ.೧೩-೮ ವ); ಶಿರವ ತಡವರಿಸುತ ಮಹಾದೇವರಿಯ ಬವರದ ಬೋಳಕೊಮ್ಮಿಗೆ ಹರಣವುಳಿದುದೆಯೆನುತ ರವಿಸುತ ನೇಱಿದನು ಗಿರಿಯ (ಕೊರರಾ. ೪-೩-೧೭); ಅವರಿಬ್ಬರೂ ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದಿದ್ದ ವಕೆನ್ನು ತಡವರಿಸಿ ನೋಡಿ (ಚಂಗಾಳ್ಕ. ೪೩೪). ೩. ನಡೆಗೆಡು ; ತೆತ್ತರಿಸಂ ; ದಡದಡಿಸು : ತಡವರಿಸುತ್ತಿರಲ್ಕೆ ತೊಡೆ ಜೋಲೆ ಸಡಿಲ್ದಡೆ . . . ಸಂಭ್ರಮದಿಂ ಮಱಗೊಂಡು ನೋಡಿದಳ್ (ಕಾದಂಉ. ೧೩೭) ; ತಡವರಿಸಿ ಬೀಟ್ವ ಮುನಿನಾಥನಂ ಬೀಟಲೀಯದೆ ತರ್ಕೈಸಿಕೊಂಡು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೧೭೯). ೪. ತಡೆತಡೆದು ಮಾತನಾಡು : ಭಾಸ್ಕರ ಅವಾಕ್ಕಾದ, ನಾಲಗೆ ತಡವರಿಸತೊಡಗಿತು (ಕಮನೆ. ೨೨೩) : ಇಂಗ್ಲಿಷಿನಲ್ಲಾದರೆ, ಒಂದೊಂದು ವೇಳೆ ತಡವರಿಸಬಹುದು (ಬಂಕಿಮ.೩೪); ಒಂದು ಸಲವಾದರೂ ತಪ್ಪಿದನೆ? ತಡವರಿಸಿದನೆ? (ನನ್ನಜೊ. ೩). [<ತಡವು$_2$]

ತಡವರಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ). ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಗು; ಕಕ್ಕಾಬಿಕ್ಕಿಯಾಗು; ಕಂಗೆಡು: ತಮ್ಮ ಬಲಮುಂ ಪೂರ್ವಲಮನಱಿಯದೆಯುಂ ಚಾತುರ್ವಲಂಗಳ್ ಮೊದಲ ಸಮಕಟ್ಟುಗೆಟ್ಟು ತಡವರಿಸಿ ತಟ್ಟು ಪೊಟ್ಟೆಂದೆಚ್ಚುಮಿಟ್ಟುಮಿಱಿದು (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೭೦ ವ) ; ನಡುಗಿ ತಡವರಿಸಿ[ಪಾಠಾಂ. ದಡಿಸಿ]ಬೆಂಕೆಯ ಕಡುಗಾಯ್ಪಿಂಗಗಿದು ಜಡೆಗಳಿಡುವಿನೊಳಹಿಗಳ್ ತೊಡರ್ದು ನುಸುಳ್ದೋಡಿ ಗಂಗೆಯ ಮಡುಗಳನಡಹಡಿಸಿ ಪುಗುವಿನಂ ಭಯವಶದಿಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೦೦). [<ತಡ$_4$ + – ಇಸು$_3$]

ತಡವಳಿ (ನಾ). ತಡ ; ಸಾವಕಾಶ ; ವಿಳಂಬ : ಒಂದೇ ಒಂದು ನಿಮಿಷದ ತಡವಳಿ ಇಲ್ಲದೆ ನಮ್ಮ ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳ ಭೇಟಿ ಸಾಗುತ್ತಿದೆ (ವೀರಬಂ. ೩೭). [ತಡ$_1$ + – ವಳಿ$_1$]

ತಡವಾಗು$_1$ 'ತಡ$_1$' ಪರಾ.

ತಡವಾಗು$_2$ 'ತಡ$_2$' ಪರಾ.

ತಡವಾಯ್ 'ತಡಂಬಾಯ್' ನೋ.

ತಡವಾಯು 'ತಡಂಬಾಯ್' ನೋ.

ತಡವಿಕ್ಕು$_1$ 'ತಡಮಿಕ್ಕು' ನೋ.

ತಡವಿಕ್ಕು$_2$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹಿಂದೆಹಾಕು ; ಸೋಲಿಸಂ: ಇನಿಯವೆನಿಪ್ಪ ಮೆಲ್ನುಡಿಗಳುಂ ಕಳಕೋಕಿಳನಾದಮುಂ . . . ನಡೆಯುಂ ಕಳಹಂಸಯಾನಮುಂ ತವತನಗೊಂದನೊಂದು ತಡವಿಕ್ಕು [ಪಾಠಾಂ. ಕುರ್] ಗುಮೆಕ್ಕೆಯಿನಾ ಬನಂಗಳೊಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು.-೧೪-೧೦೦). ೨. ನಿಧಾನಮಾಡು; ಸಾವಕಾಶಮಾಡು : ಕಣ್ಗೊಳಿಸುವ ಮೌಕ್ತಿಕಧ್ವಜಮರೀಚಿಗಳಿಂದೆ ಸಹಸ್ರ ಕಾಂಚನೋಜ್ಜ್ವಳ ಕಳಶಂಗಳಿಂದಮಿರುಳುಂ ಪಗಲುಂ ತಡವಿಕ್ಕೆ ಕೈರವಂಗಳ್ ಕಮಲಂಗಳುಳ್ಳಲರ್ವುದಂ ತಡವಿಕ್ಕುವುದಾ ಜಿನಾಲಯಂ(ಲೀಲಾವ. ೮-೭೦). [ತಡವು$_1$ + ಇಕ್ಕು]

ತಡವಿಡು$_1$ (ಕ್ರಿ). ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಗು; ಗಾಬರಿಯಾಗು: ಕೊಡಹಿ ಕುಂಭಸ್ಥಳವ ತಡವಿಡಲುಡುಗಿದವು ದಿಗುದಂತಿ (ನಿಘಾಗ. ೮-೧೫-೩೭). [ತಡ$_4$ + ಇಡು$_1$]

ತಡವಿಡು$_2$ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಡವರಿಸು ; ತಡಕಾಡಂ ; ಹುಡುಂಕು : ಒಡನೆ ಮಾನಿಸರಿಲ್ಲ ಕರೆದೊಡೆ ನುಡಿವರಿಲ್ಲ ಕರದ್ವಯದಿ ತಡವಿಡುತ ಪೈಸರದೊಳಗೆ ಸೂಸಿತು ಮೈ ಮಹಾಸತಿಯ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೯-೨೭). [ತಡವು$_2$ + ಇಡು$_1$]

ತಡವಿಡು$_3$, ತಡಹಿಡಂ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಡಮಾಡು : ಕೋಪದಿಂ ಹೊಡಕರಿಸಿ ತಡವಿಡದೆ ಕುಡುದಾಡೆಯಿಂ ಬೇಡವಡೆಯೊಡಲನೀಡಿಱಿವುತ (ಹಜಾ.೬-೮). **ತಡಹಿಡು** : ೨. ತಡೆದಿಡು ; ನಿರೋಧಿಸು : ಕಡೆಗಾಣದ ದುಃಖವೆಂಬ ಕಡಲೊಳಾ ಮಡದಿಯಾಳುತಲೇಳುತಿಹಳು ನುಡಿಯಲಮ್ಮದೆ ಮೌನವಿಡಿದು ಸಖೀಜನ ತಡಹಿಟ್ಟರೆನೆ ಸುಮ್ಮನಿಹರು (ಅಂಜಚ. ೬-೨೫). [ತಡವು$_3$ + ಇಡು$_1$]

ತಡವಿರ್(ಕ್ರಿ). ತಡೆ; ನಿಲ್ಲು: ಹರಿದಾಡುತಿಹ ರಥಗಾಲಿಗಳ್ಪೂಳೆ ಕೆಲಕಡಗಲಾ ರಥಂ ತಡವಿರ್ದುದು (ತುರಂಗ. ೭೦-೨೦). [ತಡವು$_1$ + ಇರ್$_1$]

ತಡವು$_1$, ತಡಹು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಡೆ ; ನಿಲ್ಲು ; ವಿಳಂಬವಾಗು ; ಸ್ತಿಮಿತವಾಗು : "ತಡವು–ಹಸ್ತಾನ್ವೇಷಣೇ, ಸ್ತಿಮಿತಭಾವೇ ಚ" (ಶಮಧಾ) ; "ಕರದೆ ನೇವರಿಸುವಲ್ಲಿ ಸ್ತಿಮಿತದೊಳ್ ತಡವೆಂಬ ಶಬ್ದಮದು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೦೯) : ತಡವಲುಱಿ ಬೈದು ತೆಗೆದಾನು ಸಾಲಿಗನು ನಡುವೆ ಜಗಳವನು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೪೦೦). **ತಡಹು$_1$** : ೨. ತಡಮಾಡು ; ಸಾವಕಾಶಮಾಡು : ಒಡೆಯಗೆ ಚಿಂತೆಯಾದಾಗೂಟವಿಾಹದ ಸಡಗರವೆ ನನಗಿಲ್ಲ ಸುಡುಸುಡಾ ಸುಖವ ಸಾಕಾ ಮಾತ ಮಱಿಯಿನ್ನು ತಡಹಲಾಗದು ಸ್ವಾಮಿಯೊಂದಾ (ಭರಚ. ೫೭-೬೮) ; ತಡಹದೆ ಮಾಡಿದ ನಿರ್ಜರೆ ಭವವೆಂಬ ಕಡಲೊಳು ತೊಳಲಿಸುತಿಹುದು (ಭರಚ. ೬೮-೭೭).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಟುಕ್ಕು ; ಮಲ. ತಡಯು,ತಡುಕ್ಕು ;
ತುಳು. ತಡೆಯು, ತಡೆವು ; ತೆಲು. ತಡಯು]

ತಡವು₂, ತಡಪು₁, ತಡಹು₂ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಡವರಿಸು ; ತಡಕಾಡು ; ಹುಡುಕು : "ತಡವು – ಹಸ್ತಾನ್ವೇಷಣೇ ಸ್ತಿಮಿತಭಾವೇ ಚ" (ಶಮದ); ಕತ್ತಲೆಯ ಕಾಹೊನಲನೀಸಾಡುವಂತೆ ತಡವುತ್ತ ನೋಡುತ್ತ . . . ತಮತಮಗೆ ಕರೆದರು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨-೪೭) : ಪೊಂಗಳಶಂಗಳೊ ತನ್ನುರೋರು ಹಂಗಳೊ ದಿಟಮೆಂದು ಕೈ ತಡವೆ ಕಣ್ ನಡೆಯಾಡೆ ಲತಾಂಗಿ ಕಂಡಳುಜ್ಜ್ವಳ ಕಳಶಂಗಳಂ (ಅನಂಪು. ೪-೧೧೧) : ರೂಪಕಂದರ್ಪನೆಂದೆನಿಸುವ ತನ್ನ ಪ್ರಾಣೋಪನ ತಡವಿ ನೋಡಿದಳು (ಮೋಹತ. ೨೭-೪೫); ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯಲ್ಲಿ ತಡವುತ್ತಾ ನಡೆದನು (ಮಲಿಮ. ೪). ೨. ನೇವರಿಸಂ; ಸವರು; ಮುಟ್ಟು: "ಕರದೆ ನೇವರಿಸುವಲ್ಲಿ ಸ್ತಿಮಿತದೊಳ್ ತಡವೆಂಬ ಶಬ್ದಮದು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೧೯) ; ಚಿತ್ತಭ್ರಾಂತಿಶ್ರಾಂತಂ ಪೊತ್ತುದುಮಂ ತಡವಿ ನೋಡುತುಂ ಭಾಗಲವಮಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೯೭-೧೩) : ಕಯ್ಯಿಂದಲವಯವಂಗಳನೋವಿ ತಡವುತುಂ (ರುದ್ರರ. ದೇ. ೨೧೩-೪); ಸಂದಿಯಿಂ ಪೊಱಮಟ್ಟು ತನ್ನ ತಲೆಯಂ ತಡವಿ ನೋಡುತ್ತಿಪ್ಪನ್ನೆಗಂ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೫-೫೫ ವ); ನಡೆ ವಿಜಯನಾಗೆಂದು ತನುವನು ತಡವಿದರು (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೪-೫೩). ೩. ಕೆಣಕು ; ಕೆರಳಿಸು : ವಿರಾಧನೆಂಬಾಸುರಂ ತಡವಲಿಕೆ ಕೊಬ್ಬಿ ಮುರಿದಾತನಂ ಸೀಳ್ದೊಗೆದು (ಪರಶು.೨-೭); ತಡವದೆ ಬಹುತರವಾಗಿ ಹಾವುಗಳು ಕಚ್ಚುವದಿಲ್ಲ (ಮುಂಬಯಿ. ೨-೩೪) ; ಅವಳನ್ನು ತಡವುವದೂ ಸರ್ಪವನ್ನು ಕೆಣಕುವದೂ ಒಂದೇ (ರಂಗರೋ. ೧೮೩). △**ತಡಪು₁** : ೨. ಆ ಕುವರನ ನಚ್ಚಿನ ಬಿನದಕ್ಕೆ ಬಗೆವೆತ್ತು ನೋಡಿ ಮುದ್ದುಗೆಯ್ದು ಮುಂಡಾಡಿ ಮೆಯ್ಯಂ ತಡಪಿ ಮನ್ನಿಸಿ (ವೃಷವಿ. ೩೩-೮ ವ). **ತಡಹು₂** : ೧. ಕುರುಡನೆಡಹುತ್ತ ತಡಹಿ ಹಿಡಿದು ಕಂಡಂತಾಯಿತ್ತು (ಅವಚಂ. ೨೧೯-೯೧) : ಸಡಿಲುವ ಮುಡಿಯ ಸಾಗಿಸದೆ ಸೇವಕಿಯರ ತಡಹದೆ ಪತಿಗೆ ಶಂಕಿಸದೆ ನಡೆತರುತಿರ್ದರು (ಭರಚ. ೪೭-೭೫). ೨. ಕೌರವ ಬಲದ ನಾಯಕರು ಶಿರವ ತಡಹುತ ತಮ್ಮ ಶಿಬಿರಕೆ ತಿರುಗಿದರು (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೭-೭೭); ಪಣ್ಣಳ ರಸಾಯನಮನೀಂಟಿ . . . ನೀರ್ಗುಡಿದು ಹೊಟ್ಟೆಯ ತಡಹುತೆಳ್ದು ಕೈದೊಳೆದರಾಗ (ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವ. ೭-೨೮) ; ಮೈಯ ಗಾಯಂಗಳಂ ತಡಹಿ ತೆಕ್ಕೈಸಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೧-೫೯) : ಎಣ್ಣೆ ಗಂಟುಗಳ ತಡಹುತ ಬಣ್ಣದುಟಿಯ ಭಾವವ ಬೀಱುತ ಮುದ್ದು ವೆಣ್ಣುಗಳ್ಳೆ ತಂದರಾಗ (ಕಂಸವಿ. ೨೧-೭೪) . ೩. ಱೊಪ್ಪವಿಡಿದ ಹಂದಿಗೆ ತಡಹಿ [ಪಾಠಾಂ. ವಿ]ಬಿಡು ನಾಯನೆಚ್ಚೆರಳಿಯಂ. . . ಎಂಬ ಬೇಡರ ಬೊಬ್ಬೆ ಯಿಂದಡವಿ ಘೀಳಿಟ್ಟುದು (ಹರಿಶ್ಚಾ. ೫-೨೩) ; ಈಗವಳ ಸುದ್ದಿಯನು ತಡಹಬೇಡಮ್ಮಾಜಿ ರಾಯನ ವನಕೇಳಿಗೆಡಱಾಗದಿರದು ನಿನ್ನಾಣೆ (ನಾಗಕು. ೪-೩೨) ; ಯಕ್ಷ ರಾಕ್ಷಸ ಗಂಧರ್ವರಿಗೆ ಸಹ ನನ್ನ ತಮ್ಮಂದಿರನ್ನು ತಡಹುವ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲ (ಕಪಪು. ೭-೪೪). ೪. ಬಳಿ; ತೊಡೆ ; ಸವರು ; ಲೇಪಿಸು : ಪರಿಯಣಕೆ ತುಪ್ಪಮಂ ತಡಹಿ (ಸೂಪಶಾ. ೧-೨೦); ಹೂರಿಗೆಗೆ ಸಮದುಂಡೆ ಯೊಂದನೆ ತೆಗೆದು . . . ಪದಪಿನಿಂ ಹಂಚಿನೊಳು ತುಪ್ಪವ ತಡಹಿ ಅಡಲು ಮಂಡಗೆಯೆನಿಸಿಕೊಂಬುದು (ಸೂಪಶಾ. ೧-೨೯). ೫. ತಟ್ಟು ; ಬಡಿ : ನಿಶೆಯೊಳೈತಂದು ಬಾಗಿಲ ತಡಹಲು (ನವಮೋ. ೧೫-೨) ; ಬಂದೊರ್ವ ಜಾರ ಬಾಗಿಲ ತಡಹಲು (ನವಮೋ. ೧೭-೨೫). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಟವು ; ಮಲ. ತಡವು ; ಕೊಡ. ತವ್ಡ್ ; ತೆಲು. ತಡವು, ತಡಮು]

ತಡವು₃, ತಡಪು₂, ತಡಹು₃ (ನಾ). ೧. ಅಡ್ಡಿ ; ತಡೆ ; ವಿಘ್ನ : ನೀ ನಿವನೆನಗೆ ಕೊಡಬೇಕೆಬೇಕೆಂದು ಕೊಂಡೊಯ್ವರೆನಗಿಲ್ಲಿ ತಡವುಂಟೆ ತಾತ ನರ್ಥಾಂಗಿ (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೨-೯೭). ೨. ಸಾವಕಾಶ ; ವಿಳಂಬ : ಚರರಂ ತಡವಿಲ್ಲದೆ ಬೇಗಮಟ್ಟಿ ಪಂಕೇರುಹನಾಭನಂ ಬರಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೨೦) ; ಮಗಂ ಪುಟ್ಟಿದಾಗಡೆ ಮಾಡಲ್ಬಗೆದಂದೆನಿಲ್ಲಿನಿಸುವಾಯುಷ್ಕಾಮಮಂ ಯಜ್ಞಮಂ ತಡವಂ ಮಾಡಿದೆನೀಗಳಿಂದೆ ಬಗೆ ನೀಂ ತತ್ಕಾರ್ಯಸಂಸಿದ್ಧಿಯಂ (ಕಾದಂಬ. ೭೨೪) : ತಡವು ಬೇಡೆನೆ ಕೌರವೇಂದ್ರನ ನುಡಿಗೆ ಮುನ್ನನಂ ವಾಯ್ತು (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೧-೩೭). ೩. ಅವಕಾಶ ; ತೆರವು ; ಬಿಡುವು: 'ತಡವುಗೊಡು' ಪರಾ. △**ತಡಪು₂** ೧: (ಕ). ೪. ತಿರುಪಿನ ಮೊಳೆಯು ಸಡಿಲವಾಗದಂತೆ ಅದರ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿಡುವ ತಡೆಬಿಲ್ಲೆ : (ಕ). **ತಡಹು₃** : ೧. ಶರಣರ್ಗೆ ತಡಹಿಲ್ಲವೆಂಬುದಂ ತನ್ನ ಮನಜ್ಞಾನ ದಿಂದವೇ ಅಱಿದು (ಘನವ. ೫೧) ; ಬಿರಿದು ಕಟ್ಟಿದ ಬಂಟಂಗೆ ತಡಹಿಲ್ಲದೆ ಬಱುಬಂಗುಂಟೆ ಮನೆದಗಹು (ಕೋಲಶಾಂ. ೧೨-೫೭). ೫. ಏರಿ; ಕಟ್ಟೆ (?): ಕಡುಗಲಿ ವರುಣನಾತ್ಮಜರು ತಡಹನೊಡವ ಸಿಡಿಲಂತು ಗರ್ಜಿಸುತವೆ ನಡೆದು ಬಂದರದೇನೆನಲಿ (ಅಂಜಜ. ೭-೧೭೭) ; ಶೋಕಿಪ ಮಡದಿಯರ ಕಂಗಳ ಜಲ ತಡಹನೊಡೆದ ಮಳೆಯಾಯಿತು (ಅಂಜಜ. ೭-೯೯).

[<ತಡವು₁]

ತಡವು₄ (ನಾ). ಸೋಂಕು ; ಸ್ಪರ್ಶ : ಹೊಣಕೆಗಳ ತಡಹುಗಳ ಕಲಿತನದ ಕಡುಹುಗಳ ರಣದವಕದಿಂ ಕುದಿಯುತಿಹುದು ಹಂಸಧ್ವಜನ ಪರಿವಾರಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೧-೪೧) ; ಸೆವಿ ಬೆಳಗು ತಡವು ದನಿ ನಾತಮೆಂಬೈದಱ ಬಗೆ ತಿಳಿವನೆಡೆಯದೇ ಲೋಕಂ (ಕುಱಳ್. ೧-೩-೭). 'ಕೈತಡವು' ಪರಾ.

[<ತಡವು₂]

ತಡವುಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ಅವಕಾಶಕೊಡು ; ತೆರವುಗೊಡು : ಇವು ಪಟ್ಟಣಂ ಗಳು ಇವು ಅರಣ್ಯಗಳು ಎಂದು ಪೆರ್ಬಡಿಶಿ [ಬೇರ್ಪಡಿಸಿ] ನೋಡುವುದಕ್ಕೆ ತಡವುಗೊಡದೆ (ಸೌಗಂಧಿ. ೦೭೮-೨೦). [ತಡವು₃ + ಕೊಡು₁]

ತಡವೆ (ನಾ). ಸಲ ; ಸರತಿ : ಬಾರಿ : ವೆಂಕಟಾದ್ರಾವು ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳಿಗೆ . . . ನಾಲ್ಕು ತಡವೆ ಪ್ರವರ್ತಿ ಆಗಿ ತೀರಿ ಹೋದದ್ದರಿಂದ (ಮೈಅರಿ. ೧೯೩೮, ೫೩-೫ : 1805) ; ಎರಡು ದಿನ ಮೂರುದಿನಕೆ ಒಂದೊಂದು ತಡವೆ ಬೆಂಗಳೂರು ಪ್ಯಾಟೆ ಹೊಕ್ಕು (ಹೈದರ. ೭೭) ; ಬಡಿಸುವಾಗ ಒಂದೆರಡು ತಡವೆ ಅಳಿಯನಾಗುವವನನ್ನು ನೋಡಿದಳು (ಸಾವಿತ್ರಿ. ೧೧).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಟವೈ ; ತೆಲು. ತಡವ]

ತಡಸ 'ತಡಸು₃' ನೋ.

ತಡಸಲ₁ 'ತಡಸಲು₁' ನೋ.

ತಡಸಲ₂ 'ತಡಸಲು₂' ನೋ.

ತಡಸಲು₁, ತಡಸಲ₁ (ನಾ). (ಉಕ) ೧. = ತಡಸು₁ : (ಕ). ೨. ಎತ್ತರ ದಿಂದ ಆಳಕ್ಕೆ ಧುಮುಕುವ ನೀರಂ; ಅಬ್ಬಿ ; ಜಲಪಾತ ; ಧಬಧಬೆ (ಉಕ) : ತಡಸಲು ತಡಸಲು ಅಗೊ ಅಲ್ಲಿ, ದಡದಡ ಎನ್ನುವುದು ಎದೆ ಇಲ್ಲಿ (ಉಯ್ಯಾಲೆ. ೭೭-೦) ; ವಚನಗಳ ಪ್ರವಾಹ ಹತ್ತುಕಡೆಗೆ ಹರಿದು ತಡಸಲಾಗಿ ಬೀಳತೊಡಗಿತು (ಕಸಾಚ. ೩೧೫). **ತಡಸಲ₁** : ಸೆಳವಿನೋಳ್ಸಿಕ್ಕೊದರಿ ತಡಸಲಕೆ ಬಿದ್ದ ಸುವನಳಿವಲ್ಲಿ (ದುರಪು. ೨೧-೧೧); ಗೋಕಾವಿಯ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು ಮೂರೂವರೆ ಮೈಲುಗಳ ಮೇಲೆ ಘಟಪ್ರಭೆಯ ತಡಸಲವುಂಟು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೭೭) ; ಕನ್ನಡದ ಈ ತುದಿಯು ತಡಸಲದಂದ ಜೋಗದ ಮಿಂಚಿಗೂ . . . ಇದುವು ನಡುಗಿಸಲರಿಯದೋ (ಅರಳು. ೩೦೨-೩). [?]

ತಡಸಲು₂, ತಡಸಲ₂ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ತಡಸಲು ತಡ್ಸಾಲ್ (ಮೈಜಿಗಿ. ೪೧-೮೧೯) ; ಮರಗಳು: ಹೆಸವ . . . ಬೀಟೆ, ಪಚರಿ, ಬಿರಿಡಿ, ಕೂಲಿ, ತಡಸಲು, ತಪಸಿ, ನಂದಿ, ಕುಂಕುಮ (ನಮ್ಮನು. ೨೩೭). **ತಡಸಲ₂**: ತಡಸಲ (ಧಾಮಣ),–ತಕ್ಕಮಟ್ಟಿಗೆ ದೊಡ್ಡದು, ಕಟ್ಟಿಗೆ ನಸುಗೆಂಪು . . . ಗಾಡಿಗಳಿಗೆ ಮೇಲಾದದ್ದು (ಕಭಾಗ. ೪೦). [?]

ತಡಸಲುದೀಪ (ನಾ). ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಕಡೆಗೆ ಅತಿಶಯವಾದ ಬೆಳಕನ್ನು ಹರಿಸುವ ವಿದ್ಯುದ್ದೀಪ : ರಂಗದ ಮೇಲೆ ವಿಶೇಷ ರೀತಿಯ ಕತ್ತಲೆ – ಬೆಳಕು ನಿಯೋಜನೆಗಾಗಿ ಹೊಸದಾಗಿ ನಾಲ್ಕು 'ತಡಸಲುದೀಪ' (Flood-light) ಕೊಂಡದ್ದಾಯಿತು (ನಟಸಾ. ೭೨೨).

[P ಇದು ಇಂಗ್ಲಿಷಿನ 'Flood-light' ಎಂಬ ಪದದ ಅನುವಾದ]

ತಡಸು₁ (ನಾ). (ಗದ್ದೆಯಲ್ಲಿ ಒತ್ತಾಗಿ ಬೆಳೆದ ಸಸಿಗಳಂತೆ) ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ತಡೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ; ಪರಸ್ಪರ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾಗಿರುವುದು : (೬).
[ದೇ. ॥ ಮಲ. ತಡಸ್ಸು]

ತಡಸು₂, ತಡಸ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ತಡಸಲು ಮರ : "ತಡಸು[ಪಾಠಾಂ. ತಟಸು] ನಿಟಿಳಂ" (ಮಂಗರಾ. ೩೬-೧೮) ; ಹಲಸಾಲಂ ತಡಸಾಸು ತೇಗು ತದಿಕು . . . ಎಂಬೀ ಮರದುರುಗಲಿಜುಂಬಿನಿಂದತಿ ಗಹನಮೆನಿಪ ಗಹನಾಂತರದೊಳಗೆ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೨-೫೮) ; ಅಂಬಟೆ ತಡಸೀಳೆ ಬಾಳೆ ಸಿರಿಸಂ . . . ಇಡಿಕಿಱಿದಿರ್ದ ಪೇರಡವಿ (ಧರ್ಮಪ. ೩-೪೭) : ಪಾಲಾಶಮರಟಾಳಮಾ ತಡಸು ಕಕ್ಕೆಯಂಕೊಲೆ . . . ಮೊದಲಾದ ವೃಕ್ಷಂಗಳಿಂ ವನಮೆಸೆದುದು (ಜಿಬಪು. ೫೩-೧೮). **ತಡಸ** : ತಂಡಸ ತಡಸ[ಪಾಠಾಂ. ಲು]ತುಗ್ಗಿಲು ತದಿಕು ತವಸಿಗಳ . . . ತಮಾಲತರು ಮೊದಲಾದ ವನ ಭೂಜಾಳಿಯಲಿ ಹೊಳೆದರು (ತೊರರಾ. ೭-೧೮-೧೭) ; ತಡಸ ತಾಱಿ ನೆಲ್ಲಿ ಹುಣಿಸೆ ಬಸುರಿ ಬೇವು ಮೊದಲಾದ ತರುಗಳು ಎಣಿಕೆಗೆ ಇಲ್ಲದಲ್ಲಿಹವು (ರಾಮವಿ. ೦೫-೫೮) ; ತಾಳಿವ ತಡಸದ ಬೇವಿನ ಬೇಲದ . . . ಮರದೋಳಿಯಿಂದೆಸೆದುದಾ ವಿಪಿನ (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೭-೫೬).

ತಡಹ (ನಾ). ಗೊಡವೆ ; ಗೋಜು; ಪ್ರಸಕ್ತಿ : ಕಾನನದೆಡೆಯ ಮೃಗಪಕ್ಷಿಗಳ ವಾರ್ತೆಯು ತಡಹವೇತಕ್ಕಕಟ (ಸದ್ಗುರು. ೭-೦೭). [<ತಡವು₂]

ತಡಹರ (ನಾ). "ಬೊಕ್ಕೆ; ಗುಳ್ಳೆ; ಹೊಪ್ಪಳೆ" (ಪ್ರಭಣ್ಣ) : ಮೆಯ್ಯೊಳಿಟ್ಟ ಕೈ ಸಿಡಿವಿನಮುಳ್ಳಿಕೊಳ್ವ ವಿರಹಜ್ವರದುಗ್ರತರಾತಿರೇಕದಿಂ ತಡಹರಮೆರ್ದುವೆಂಬಿನೆಗಮೆರ್ದುವು ಮೆಯ್ಯುವಿರಾ ಮೃಗಾಕ್ಷಿಯಾ (ಲೀಲಾವ. ೧೨-೩೭). 'ದಡಾರ' ಪರಾ. [?]

ತಡಹಾಯಿಯು 'ತಡಂಬಾಯ್' ನೋ.

ತಡಹಿಡು 'ತಡವಿಡು₂' ನೋ.

ತಡಹು₁ 'ತಡವು₁' ನೋ.

ತಡಹು₂ 'ತಡವು₂' ನೋ.

ತಡಹು₃ 'ತಡವು₃' ನೋ.

ತಡಹು₄ (ನಾ). ೧. ಧೈರ್ಯ. ೨. ಸಮಾಧಾನ : ನಿನ್ನನು ಭಂಜಿಸಲು ಬಂದವನನಟ್ಟುವೆ ನಿನ್ನ ರಕ್ಷಿಸುವೆ ಕಂಜನಾಭ ಕಪರ್ದಿಗಳ ಪದಕಂಜಗಳ ಮೇಲಾಣೆ ದಿಟವಿದುವಂಜ ಬಿಡು ತಡಹಿರಲಿ ಮನದೊಳಗೆ (ಕೊಗಯು. ೧೦-೪೬). [?]

ತಡಾಕ (ನಾ). ಕೆರೆ ; ತಟಾಕ. [ಸಂ.]

ತಡಾಗ (ನಾ). = ತಟಾಕ : ತಡಾಗತತಿ ಕಣ್ಗಳಿನುನ್ನತ ಪಾದಪೋತ್ಕರಂ ಸೀಗುರಿಯಿಂ ಕರಂ ಕಿಱಿಯವಾದವು ಕಣ್ಗೆ (ಅರ್ಧನೇ. ೬-೪); ಮಹಾಮಾಯೆ ತಡಾಗದಂಬಿಕೆ ವಸಂತಾದೇವಿ . . . ಶ್ರೀ ಗುಪ್ತಚಾಮುಂಡಿಯೆಂಬ ಮಹಾದೇವಿಯರಿರ್ಪ ಸ್ಥೈಪಿನೊದವಿಂದಂ ಕುಕ್ಕನೂರ್ಪಾವನಂ (ಶಾಸಪ. ೮೭; 1179); ಕದಂಬವಂಶದ ಮಯೂರಶರ್ಮನು ತಡಾಗವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದನೆಂದು ಬರೆದಿದೆ (ಕರ್ಣಾಅ. ೧೭). [ಸಂ.]

ತಡಾಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ದಾಟಿಸು; ದಂಡೆಗೆ ಮುಟ್ಟಿಸು : ದೊಡ್ಡ ಕಾರ್ಯ. ದೊಡ್ಡಮನಸ್ಸುಮಾಡಿ ನದಿ ತಡಾಯಿಸಬೇಕು (ಮಾಮನಿ. ೧೯೭). 'ತಟಾಯಿಸು' ಪರಾ. [ತಡ್ಡ + ಹಾಯಿಸು (<ಪಾಯಿಸು)]

ತಡಿ₁ (ನಾ). ತೇವ; ಒದ್ದೆ : ಅಳ್ಳೆಗಳನು ಹೊಯ್ಯುತ್ತೆ ಉಬ್ಬಸದಿ ತಡಿಯಿನಿತು ಬಾಯೊಳಗಿಲ್ಲದಾರಿ ಒಣಗಿದ ನಾಲಿಗೆಯುಲಿ ತೊದಲ್ನುಡಿಯಿಂದಯಿಂತೆಂದನು (ಶವಮೋ. ೨೮-೫೭). 'ತಡಿಯಾರು' ಪರಾ.
[←ತೆಲು. ತಡಿ]

ತಡಿ₂, ದಡಿ₂, ಧಡಿ₁ (ನಾ). ೧. ದಡ ; ದಂಡೆ; ತೀರ : ತುಂಗಭದ್ರೆಯಾ ತಡಿಯೊಳ್ ತಾಣ ಬೀಡುಗಳ್ ಇಟ್ಟು (ಇಅ. XI. ೧೨೭-೮ ; 804) : ವಿಶಾಳೆಯೆಂಬ ತೊಱೆಯ ತಡಿಯೊಳನಿಬರುಮೇಕಪಾರ್ಶ್ವದೊಳ್ ಪಟ್ಟಿರ್ದು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೦೦-೧೧); ಪೂಗೊಳದ ತಡಿಯ ಮಾಮರದಡಿಯೊಳ್ . . . ನಿತ್ಯನಿಯಮಂಗಳಂ ತೀರ್ಚಿ (ಪಂಚತಂ. ೧೨೦-೮) ; ಸಮುದ್ರದ ತಡಿಯಲೊಂದು ಮನೆಯ ಮಾಡಿ ನೊರೆತೆರೆಗಳಿಗಂಜಿದೊಡೆಂತಯ್ಯ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೪೫-೧೦೬): ಕಂದನ . . . ಜಾಹ್ನವಿ ತರಂಗದಿ ನೋಯಲೀಯದೆ ಮುಳುಗಲೀಯದೆ ಚಾಚಿದಳು ತಡಿಗೆ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೩-೨೨). ೨. ಎಲ್ಲೆ; ಮೇರೆ ; ಮಿಂತಿ : ಲೋಗರ ಲೋಕದ ತೃಷ್ಣೆಗೆ ತಡೆಯುಂಟೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭೫-೪). ೩. ಸಮೀಪ ; ಹತ್ತಿರ : ನೀ ನಡೆವೈ ಸಂಪತ್ತಿನ ತಡಿಗೆ (ಕವಿಪು. ೭-೨೦). **ದಡಿ₂** : ೨. ಘುಡುಘುಡಿಸಿದನು ರೋಷವಹ್ನಿಯ ದ[ಪಾಠಾಂ. ತ]ಡಿಯ ಹೊಕ್ಕನು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೦೫-೫೬). ೪. ವಸ್ತ್ರ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಅಂಚು : ನನನಲ್ಲ ಮಲ್ಲಗ ದಡಿಯುಳ್ಳ ದೋತರ ಮಾನವಿಗ್ಗಿಕೊಂದು ತರುವೇನ ಮಾರಾಯ್ನ ಮೈಗೆ ಮುಡುಪಾಗಿ (ಜಾಸಿಗ. ೯೩-೧೧). ೫. ದಿಂಡು; ಕಟ್ಟೆ : ಇದಿರಿನ ಕಿಡಕಿಯ ದಡಿಯಮೇಲೆ ಕೂತು . . . ಗೆಳೆಯನ ಮಾತನ್ನು ಆಲಿಸಹತ್ತಿದ (ಮೂರುದಾ. ೨೦೦). **ಧಡಿ₁** : ೧. ಸಂಸಾರವೆಂದೆಂಬೊ ಉಬ್ಬಲದೊಳು ಬಿದ್ದು ಬಳಲಿ ತೊಳಲಿ ಒಬ್ಬರಾದರು ಧಡಿಗೆ ನಿಲಿಪಾರಿಲ್ಲ (ಮೋಕ್ಷದೀ. ೦೯೯). ೪. ಕಲ್ಲಪ್ಪ . . . ಧಡಿಯ ದೋತರವನ್ನು ಹೆಗಲಮೇಲೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಒಗೆದುಕೊಂಡು . . . ನುಡಿದ (ಅಶೋಕ. ೪).

ತಡಿದಡಿ, ತಡಿತಡಿ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ತಡಿತಡಿಯ ತೆಂಗಿನೆಳನೀರ್ ಕೂಡೆ ಕರೆಗಣ್ಣುಮಿವ ಕೊಳಂಗಳೊಳವೊಕ್ಕು . . . ಎಳವಿದಿರ ಬಣ್ಣಮಂ ತಳೆದ ನೀರ್ವಣ್ಣಂತಿರ್ಪಳ್ (ಕಬ್ಬಿಗಕಾ. ೩೦೫) ; ಜಿನಮತಾಂಭೋಧಿಯುಮಂ ಪುಗದಾಗಮಮುಱಿವರ ಬಗೆವುಗದೆ ಕೆಲರ್ ಕವಿಗಳಾಡಿದರ್ ತಡಿದ[ಪಾಠಾಂ. ತ]ಡಿಯೊಳ್ (ಅಜಿಪು. ೧-೯೫) ; ಕಡಲ ತಡಿದಡಿಯೊಳಾತಂ ನಡಿಸಿದ ಕಾಂಚನ ಜಗಜ್ಜಯಸ್ತಂಭಂಗಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೩೦). **ತಡಿಗಾಗು**=ದಡವನ್ನು ಸೇರು: ತೆಪ್ಪವನು ನಂಬಿದಡೆ ತಪ್ಪದಲೆ ತಡಿಗಹುದು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೨೭೮).
[<ಪ್ರಾ. ತಡಿ./ಸಂ. ತಟೀ]

ತಡಿ₃, ಧಡಿ, ದಡಿ₃ (ನಾ). ೧. ಕುದುರೆಯ ಬೆನ್ನ ಮೇಲೆ ಹಾಕುವ ಹಲ್ಲಣ ; ಜೀನು : ತ[ಪಾಠಾಂ. ದ]ಡಿಯ ಬಲಿಸುವ ಗುಳವ ಱಿಂಚೆಯ ಗಡಣಿಸುವ . . . ಉತ್ಸಹವಾಯ್ತುವರ ಪಾಂಡವರ ಬೀಡಿನಲಿ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೧೧-೧೨) ; ಅರೆಗಡಿದ ಪಕ್ಕರೆಯ ಖಂಡಿಸಿದ ತಡಿಯ . . . ಹೇರಾಳದಿಂ ಬಿಡದೆಸೆದುದು ರಣಭೂಮಿ (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೦-೪೪) ; ಕುದುರೆಗೆ ತಡಿಯನ್ನು ಕೂಡ ಹಾಕದೆ ಅದನ್ನು ಹತ್ತಿಕೊಂಡು ಹೊರಟನು (ಪ್ರಮಹ. ೭೦). **ಧಡಿ** : ೧. ಕುದುರೆಯ ಧಡಿಯಂಥ ಮೆತ್ತನ್ನ ಹಾಸಿಗೆ ನನಗೆ ಒಳ್ಳೆಯದೆನಿಸಿತು (ಸ್ವತಿಚಿ. ೨೫೫) ; ಧಡಿ ಹಾಕೊ ರಾಯ ಕುದುರೇಗೆ (ಹಳ್ಳಿಯು. ೯೨). ೨. ಹಾಸಂ ; ಹಾಸಿಗೆ : ನಡುಮನೆಯಲ್ಲಿ ಶೀನಪ್ಪಯ್ಯನಿಗೊಂದು ಧಡಿ ಹಾಕಿದರು (ಪ್ರಕ್ಕ. ೦೪೨). **ದಡಿ₃** : ೧. ತೆಗೆ ದಡಿಯ ಹಾಯಿಕು ಗುಳವ ತಾ ಮೊಗವಡವ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೮-೧೧) ; ಕಡಿದ ಹಕ್ಕರಿಕೆಗಳ ಸೀಳಿದ ದಡಿಯ ನೆಗ್ಗಿದ ಗುಳದ ಱಿಂಚೆಯ . . . ಕುಸುರಿಗಳಲೆಸೆದುದು ರಣಭೂಮಿ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೦೫-೩೦). ೩. (?) : ಜೋಡಿ ಹಱಿದುದು ಸೀಸಕದ ದಡಿ ಬೀಡು ಬಿರಿದುದು ತಲೆಯ ಚಿಪ್ಪಿನ ಜೋಡು ಜಱಿದುದು ಮನಕಿ ಸುಱಿದುದು ಸೊಗಡು ರಣರಭಸ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೦೯-೩೭).
[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಥಡಾ]

ತಡಿಕೆ, ತಡಕೆ (ನಾ). ೧. ಬಿದಿರು, ಗರಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಹೆಣೆದು ಮಾಡಿದ ತಟ್ಟಿ : ಎಲುವಿನ ತಡಿಕೆ ಕೀವಿನ ಹಡಿಕೆ ಸುಡಲೀ ದೇಹವ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೪೬-೧೦೮) ; ಹಡಹಿನಾಸೆಯೊಳೊರ್ವ ಬಡ ಸೂಳೆ ತನ್ನಯ ತಡಿಕೆಯಂತೆಸೆವ ಗಲ್ಲವನು ಮಿಡಿದಬ್ಬೆಯಿಂದ ಮಿಡಿಸಿ . . . ನಿಂದಿಹಳು (ಅಂಜಿಪ. ೩-೦೫೦) ; ತಡಿಕೆ ಮಕ್ಕರಿ ಸಹ ಬಹ ಕಾಮಾಟದ ಬಿಡುಮಂದಿಗೆ

ಲೆಕ್ಕವಿಲ್ಲ (ಕಂಸವಿ. ೧೧-೪೦) ; ಮುಡಿವಾಳ ಚಾವೆಗಳಿಂ ತಡಿಕೆಗಳಂ ರಚಿಸಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೩೬-೧೭) ; ಒಳಗೋಡೆಗಳೆಲ್ಲಾ ತಡಿಕೆ (ಅಲಿಮು. ೧೮೨). **೨.** ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ ; ತಡಿಕೆವಲೆ : ತಡಿಕೆ ದೀವದ ಖಗಮೃಗ ಸಂತತಿ ಗೂಡಿ ನಡೆತಂದನಾ ವನಚರನು (ನೇಮಿಸಂ. ೨-೩೮) ; ಬಾಣನಂದನೆಯೆಂಬ ತಡಿಕೆಯ ಮಱೆಯ ಸುಜಾಣ ಮನ್ಮಥನುರುಳ್ಗಣ್ಣಿಯ ಕೇಣವಿಲ್ಲದೆ ನೀಡಿ ಸುರರೆರ್ದೆಯೊಳಗಿರ್ದ ಪ್ರಾಣಹಂಸಗಳ ಬಂಧಿಸಿದ (ಮೋಹಹ. ೨೫-೧೬) ; ತಡಿಕೆಯುಂ ಪಿಡಿದೊರ್ವ ಮಾಯಾ ಪುಳಿಂದನಡಿಯಿಡುವುದುಂ ಕಂಡೊಂದು ಪುಲ್ಲೆ ತನ್ನೆರ್ದೆಯೊಳಂ ನಡುಗಿ (ಜಬಪು. ೫೩-೨೯) ; ಪಾಸುವಲೆ ಬೀಸುವಲೆ ತಡಿಕೆ ಕಾಲ್ಗಣ್ಣಿಂಟುಗಟ್ಟಿಗೆಯುಂ (ರಾಘಚ. ೧೭-೬೭). **೩.** ತೆರೆ ; ಮರೆ : ಇವರನಂಗಡಿಯ ತಡಿಕೆಯು ಕೀಳಿಲ ಕೆಳಗಿಱದೊಡೆ ದಣ್ಡಮುಂ ದೋಷಮುಮಿಲ್ಲ (ಎಇ. XV, ೭೯-೨೬ : 1050) ; ಲೋಹದ ತಡಿಕೆಗಳ ನೆಳವಡಿಸಿ ಬೀಡಿನ ನಡುವೆ ರಚಿಸಿದರವನಿಪಾಲನ ರಾಜಮಂದಿರವ (ಕುವ್ಯಾಭೀ-೧-೫೧); ಈ ಪೀಠಗಳ ಸುತ್ತ ಬೆಳಕು ತೂರದ ಗಾಜಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ತಡಿಕೆಗಳಿವೆ (ಪ್ರವಾಇ. I, ೩೯೭). **೪.** ಚೌಕಟ್ಟು ; ಚಪ್ಪರ ; ಹಂದರ ; ಹೆಣಿಗೆ : ಕತೆಯ ತಡಿಕೆಯನ್ನು ಎಲ್ಲಿಂದಲೋ ಎತ್ತಿಕೊಂಡಿದ್ದರೂ . . . ಮುನ್ನೂರು ಬರವಣಿಗೆಯ ಪುಟಗಳಷ್ಟು ವೃದ್ಧಿಯಾಗಿತ್ತು (ಚಯ್ಯಮು. ೪) ; ಕಲೆಗಾರನೊಬ್ಬನು ಒಂದು ವಿಚಿತ್ರ ಸನ್ನಿವೇಶಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗಿ ಅವಸಾನ ಹೊಂದುವುದು ಇವುಗಳೆರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ತಡಿಕೆ (ಅನುಕ. ೧೧೭) **ತಡಕೆ : ೪.** ಬಳ್ಳಿಯನ್ನು ತಡಕೆಗಳ ಅಥವಾ ಕಂಬಗಳ ಮೇಲೆ ಹಬ್ಬಲು ಬಿಡಬಹುದು (ಅಡುಸಾ. ೧೨೯). [**ದೇ.೩ ತಮಿ.** ತಟುಕ್ಕು ; **ಮಲ.** ತಡುಕ್ಕು ; **ತೆಲು.** ತಡಕ, ತಡಿಕ ; **ಕೊಲಾ.** ತಡ್ಕಾ]

ತಡಿಕೆಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ತಡಿಕೆಬಲೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟು : ಎರೆಯ ಚೆಲ್ಲು . . . ತೋಹುಗೊಡು ತಡಿಕೆಗಟ್ಟಂಟುದೊಡೆ (ಹಜಕಾ. ೫-೨೫). [ತಡಿಕೆ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ತಡಿಕೆಗೋಡೆ (ನಾ). ಬಿದಿರು ಅಥವಾ ಅಡಕೆ ದಬ್ಬೆಗಳನ್ನು ಹೆಣೆದು ತಡಿಕೆಗೆ ಮಣ್ಣು ಮೆತ್ತಿ ಮಾಡಿದ ಗೋಡೆ : ಪ್ರವೇಶಿಸಿತು ಪ್ರಥಮ ಕಿರಣಂ . . . ಪರ್ಣಕುಟಿಯಂ, ತರಗೆಲೆಯ ತಡಿಕೆಗೋಡೆಯ ಬಿರುಕಿನಿಂದ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೮೭-೨). [ತಡಿಕೆ + ಗೋಡೆ]

ತಡಿಕೆಪಡಿ (ನಾ). ಬಿದಿರಿನಿಂದ ಹೆಣೆದುಮಾಡಿದ ಬಾಗಿಲು ; ತಟ್ಟಿಯ ಬಾಗಿಲು: ಪನ್ನಗುಡಿ ತಡಿಕೆಪಡಿಯಂ ಕೆಲಕ್ಕೋಸರಿಸಿ ಬಂದಳು ಬಯಲ್ಗೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೮೭-೪೦).

[ತಡಿಕೆ + ಪಡಿ$_2$]

ತಡಿಕೆಬಲೆ 'ತಡಿಕೆವಲೆ' ನೋ.

ತಡಿಕೆವಲೆ, ತಡಿಕೆಬಲೆ (ನಾ). ತಡಿಕೆಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ : ತಡಿಕೆವಲೆ ಕಣ್ಣವಲೆ ನಿಟ್ಟಡಕಿಲ್ವಲೆ ಗೂಂಟವಲೆ . . . ಸಿಡುವಲೆಗಳೊಪ್ಪಿದವು (ಗಿರಿಕ. ೦-೮೦) ; ತೊಡಕಿದನು ಗಡ ಗರುಡ ಹಾವಿನ ತಡಿಕೆವಲೆಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೭-೩೦) ; ಮಡದಿ ಮನೆ ಮನೆವಾರ್ತೆ ಮಕ್ಕಳಗಡಣವೆನ್ನದೆನುತ್ತ ಮಮತೆಯ ತಡಿಕೆವಲೆ[ಪಾಠಾಂ. ತಡಕಿವೊಲೆ] ಯಲಿ ತನು ಸಿಲುಕಿ (ನಿಭಾಗ. ೭-೦೪-೧೧) ; ಅಂಟುವಲೆಯ ತಡಿಕೆವಲೆಯ ಬೀಸುಬಲೆಯ (ರಾಮಾಕ್ಮ. ೮೩-೨೨). **ತಡಿಕೆಬಲೆ:** ಮಡದಿಯನೋಟವೆಂಬೀ ತಡಿಕೆಬಲೆಯಲಿ ಸಿಕ್ಕಿ (ಅಮೃತ. ೨-೭೨). [ತಡಿಕೆ + ಬಲೆ$_1$]

ತಡಿಗಾಣ್ (ಕ್ರಿ). ದಡವನ್ನು ಕಾಣು; ತೀರವನ್ನು ಸೇರು: ಈ ಸಂಸಾರಾಂಭೋಧಿಯನೀಸುವ ನಿನಗಿದುವೆ ನಾವೆ ತಡಿಗಾಣ್ಬೆಯನಾಯಾಸದೊಳೆ (ಆದಿಪು. ೫-೭೦). [ತಡಿ$_2$ + ಕಾಣ್]

ತಡಿಗೂಡು (ಕ್ರಿ). ದಡವನ್ನು ಸೇರು : ಹಱಗೋಲನೇಱದಡೆ ಅದ ಹಿಡಿವ ಕೆಱನಱದಿರಬೇಕು ತಡಿ ಮುಡು ಅದಱಡಿಯನಱದು ತಡಿಗೂಡಬೇಕು (ಮೋಳಿಮಾ. ೫೬-೨೩೫). [ತಡಿ$_2$ + ಕೂಡು$_1$]

ತಡಿಗೆಹಣ (ನಾ). ಕೊಡದೆ ಉಳಿದ ಹಣ ; ಬಾಕಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿದ ಹಣ : ಮಿಟ್ಲಕೊಪ್ಪದ ಚೆಂನವೀರ ಗೌಂಡನು ತಡಿಗೆ ಹಣ ಅದೆ ಅಂತ ಹೇಳಿದ್ರಿಂದ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೪೭-೧೭ : ?). [<ತಡೆ$_1$ + – ಗೆ + ಹಣ]

ತಡಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ದಡವನ್ನು ಅನುಸರಿಸು ; ದಂಡೆಗುಂಟ ಇರು : ಆ ತರಂಗಿಣಿಯ ತಡಿಗೊಂಡು ಬೆಳೆದರವಿರಿದ ಸರಸಿಜದರಲ್ (ರಾಜಶೇ. ೨-೮ ವ).

ತಡತಡಿಗೊಳ್ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ತಡತಡಿಗೊಂಡಿಂಬಾಗೆ ಪೊಳೆವ ಪಚ್ಚೆಯ ಕೊಂಬುಗಳಂ ಪಿಡಿದು ನಿಳಿಕಿ ನೆಯ್ದಿಲನಾಯ್ದರ್ (ಲೀಲಾವ. ೫-೩೩).

[ತಡಿ$_2$ + ಕೊಳ್$_1$]

ತಡಿದೆರೆ (ನಾ). ದಡಕ್ಕೆ ಅಪ್ಪಳಿಸುವ ತೆರೆ : ತ್ರಿದಶೋರ್ವೀಜಂ ಪಯೋವಾರ್ಧಿಯ ತಡಿದೆರೆಗಳ್ ಪೊಯ್ದುವೊಲ್ ನೀಡುಮಳ್ಳಾಡಿದುವು (ವರ್ಧಪು. ೧೧-೫೭). [ತಡಿ$_2$ + ತೆರೆ$_4$]

ತಡಿಮೀಱು (ಕ್ರಿ). ದಡವನ್ನು ಮೀರು ; ಮೇರೆ ಮೀರು : ತಡಿಮೀಱ ಬಂದ ತೆಂಕಣ ಬಡಗಣ ಕಡಲೊಂದನೊಂದು ತಾಗುವ ತೆಱದಿಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೬೫). [ತಡಿ$_2$ + ಮೀಱು]

ತಡಿಮೆಟ್ಟು (ನಾ). ದಡವನ್ನು ತುಳಿ ; ತೀರವನ್ನು ಸೇರು : ಒಡನಾಗ ಜಲಕೇಳಿಯೊಳಗೆ ಮೈ ತಣ್ಣಸವಿಡಿಯಲು ಭರದೊಳಗ್ಗಿದಿ ತಡಿಮೆಟ್ಟಿ ಶಶಿಕಾಂತಕೂಲದೊಳಗೆ ಸಾಲುವಿಡಿದೊಪ್ಪಿದರು (ಕಂಸವಿ. ೨೫-೧೩೦).

[ತಡಿ$_2$ + ಮೆಟ್ಟು$_1$]

ತಡಿಯಾರು (ಕ್ರಿ). ತೇವ ಒಣಗು; ದ್ರವ ಬತ್ತು: ಒಡನೆ ದುಃಖಾನಲನು ಒಡಲನಾವರಿಸೆ . . . ಚೇತನದಿ ಸೊರಗಿ ಬಾಯ್ತಡಿಯಾರಿ ಹವ್ವೈಸಿ (ನವಮೋ ೭-೬). [ತಡಿ$_1$ + ಆರು$_4$ (<ಆಱು$_1$)]

ತಡಿವಲೆ (ನಾ).=ತಡಿಕೆವಲೆ: ತಡಿವಲೆಯ ಬಗರಗೆಯ ವಾಜಿಯ ಸಿಡಿವಲೆಯ ಕಾಲ್ಗಣ್ಣಿಗಂಪಿಲ ಬಡಿವಲೆಯ ಬೆಳ್ಳಾರವಲೆ ಪೇರ್ಬೀಸುವ ವಲೆಗಳನು (ಅನಂರಾ. ೩-೩-೫). [<ತಡಿಕೆವಲೆ]

ತಡಿವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). = ತಡಿಗೊಳ್ : ಏಂ ನಡೆದುದೋ ಪೆರ್ಬಡೆ ಗಂಗೆಯ ತಡಿವಿಡಿದೆರಡನೆಯ ಗಂಗೆ ನಡೆವಂತಾಗಳ್ (ಆದಿಪು.೧೨-೬೩); ತಡಿವಿಡಿದೊಪ್ಪಿ ತೋಱುವ ತಮಾಲವನಂಗಳ ಮರ್ವು ಪರ್ವಿ (ಕಾದಂಪೂ. ೬೫೯); ತತ್ಕೂಪ ಸಮೀಪದೊಳ್ ನಿಂದು ಪೋಗಲಿಂಬಿಲ್ಲದೆ ತಡಿವಿಡಿದೆಟಲುತ್ತಿರ್ದ ಸರ್ಪನ ಬಾಲಮಂ ಬಳ್ಳಿಯೆಂದು ಬಗೆದು (ಪಂಚತಂ. ೧೧೮-೧೮) ; ತಡೆದ ರಕ್ಕಸ ತಳವಱರ ಜವನೆಡೆಗೆ ಜಾಳಿಸುತಾಳುವೇರಿಯ ತಡಿವಿಡಿದು ಶೋಧಿಸಿದನಲ್ಲಿ ಸದನಸಂಕುಲವ (ತೊರರಾ. ೫-೨-೧೭). [ತಡಿ$_2$ + ಪಿಡಿ$_1$]

ತಡಿಸರಿ (ಕ್ರಿ). ಹತ್ತಿರಬರು (?): ಇರಿವುರಿಪಳ್ಳಂ ತಡಿಸರ[ರಿ]ದೆರದಟ್ಟಿದ ಹಾವು ಪಸಿದ ಪೆಣ್ಬುಲಿಯಿಂದಾ ಕರಡಿ ಕಡುಮುಳಿದ ಸಿಂಹಂ ಸ್ಫುರದನಲನ ಜ್ವಾಲೆ ಬಾಲೆಯೆಂಬನೆ ಸುಜನಂ (ಉಸಾರ. ೨೧೨). [ತಡಿ$_2$ + ಸರಿ$_1$]

ತಡಿಸಾರ್ (ಕ್ರಿ). ಕೊನೆಯನ್ನು ಮುಟ್ಟು; ಮುಗಿ ; ತೀರು: ಪೊಣ್ಮಿರ್ದ ಮೋಹೋದಯಂ ತಡಿಸಾರ್ದಿರ್ದಪುದು (ಅಜಿಪು. ೧೦-೫೪).

[ತಡಿ$_2$ + ಸಾರ್$_1$]

ತಡಿಹುಡಿ (ನಾ). "ಪುಡಿಪುಡಿ" (ಪ್ರಭಂ) : ಹೆಜ್ಜೆಹೆಜ್ಜೆಗೆ ವಸುಧೆ ತಡಿಹುಡಿಯಾಗುತಿರ್ದುದು (ಅಂಬಿಕಾ. ೪೨-೨೦). [?]

ತಡುಂಬು (ಕ್ರಿ). ತಡೆ ; ನಿಧಾನಿಸು (?) : ಕುಡಿದು ಚಳಲ್ಚಲ್ಲಗರೆಯ ನಾಲಗೆಯಂ ಮಿಗೆ ನೀಡಿ ನೀರನೋಗಡಿಸಿ ಮರಲ್ದು ನಕ್ಕಿ ತುಟಿಯಂ ಕಡೆವಾಯ್ಗಳನಗ್ರುಪಾದದಿಂ ತೊಡೆದು ತಡುಂಬಿ ತಾಂ ತೊಡಬಗೆತ್ತುವ [ಪಾಠಾಂ. ದೊಡಲನೆತ್ತುತ]ಮಾಗುಳಿಸುತ್ತೆ ಬಿಟ್ಟು ಕಣ್ಗೊಡರ್ಗಳನಿಕ್ಕೆಲಕ್ಕಲಿಸಿ ಪೋಪ ತರಕ್ಷುವನುದ್ಭುಭುಕ್ಷುವಂ (ಲೀಲಾವ. ೬-೫೯). [?]

ತಡುಗಣೆ 'ತಡಗುಣೆ' ನೋ.

ತಡುಗುಣಿ 'ತಡಗುಣಿ' ನೋ.

ತಡುಪು 'ತೊಡಪ್ಪು$_2$' ನೋ.

ತಡುಮಾಡು (ಕ್ರಿ). ನೆಲೆಯಾಗಿ ನಿಲ್ಲು ; ಆಸಕ್ತವಾಗು ; ತೊಡಗು : ಬಾಡದ ಬಾಸಿಗಮುಡೆ ಚೆಲ್ವೋಡದ ದಿವ್ಯಾಂಬರಂ ಮನಂಗೊಳಿ ಸುಖದೊಳ್ ಮೂಡುವ ಮುಟ್ಟುಡುವ ತಡುಮಾಡುವ ಬಗೆಯಿಲ್ಲದಲ್ಲಿ ಬಗೆ ಪೆಱತುಂಟೇ (ಆದಿಪು. ೬-೪೦). [P 'ತಡಮಾಡು' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತ]

ತಡೆ$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಡಮಾಡು ; ಹೊತ್ತುಗಳೆ ; ನಿಧಾನಿಸು : "ತಡೆ– ಕಾಲಕ್ಷೇಪೇ" (ಶಮುಧಾ) ; ನಿಡಿಯಲರ್ಗಣ್ಗಳ ಬೆಡಂಗಿಯರ್ಕಳನರ್ಕಂ ನಡೆ ನೋಡಿ ಪೋಗಲಾಱದೆ ತಡೆಯೆ ಪಗಲ್ ಪಿರಿಯವಪ್ಪುವಾ ಪುರವರದೊಳ್ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೧೬೮ ಶೂದ್ರಕ); ಜಡಜನಮುಮೆಲ್ಲಮೋದಂ ತಡೆಯದೆ ಕಲ್ಗುಂ ಗುರೂಪದೇಶಕ್ರಮದಿಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೧) ; ನೀರಂ ಕೊಂಡು ತಡೆಯದೆ ಬಾಯೆಂಬುದುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೪೦ ವ) ; ತಡೆದೈ ಪಂಚಕ ಕೂರ್ತವೋಲ್ ಕುಱುಪುವೇಟ್ದಿಲ್ಲಿರ್ದ (ಕಾದಂಪೂ. ೩೨೩); ಅನಲಜೆಯನಂದು ಪರಿಭವಿಸಿಯೆ ದಳ್ಳೆಂದುರಿದು ಸೊರ್ಕಿದವನಂ ಕೊಂದಂ ಕುರುಪತಿಯನಿಂ ಕೊಲಲ್ತಡೆದ ಪೆನೇ (ಗದಾಯು. ೬-೨೭); ಮಹಾಮಹಿಮ ರಾಜಸುತ ಪ್ರತಿಪತ್ತಿಯೆಂಬಿವಂ ತಡೆಯದೆ ವೀರಸಾನ್ತರ ಮಹೀಪತಿ ತಾ ದಯೆಗೆಯ್ದು ಕೊಳ್ವೊಡಂ. . . ನೆಗಟ್ತಿಯನೆಯ್ದೆ ಕೊಟ್ಟನ್ (ಮ್ಯಆರಿ. ೧೯೩೦, ೭೪-೫೭ : 1053); ಮಗನೆ ನಿಜಾಯುಧವ ಹಿಡಿ ಶಲ್ಯ ತಡೆಯದಿರೇಳು ಕೃತವರ್ಮ (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೫-೨೨) ; ಪೆಣ್ಗಳಿ ತನ್ನ ಮನದನ್ನ ಮಧುಮಿತ್ರನೆಂಬರಸಗಿಳಿಯಿರುಳ್ ತಡೆಯೆ ಶೋಕಿಸುತಿರ್ದುದು (ಜಬಪು. ೪೭-೪). ೨. ತಡವಾಗು ; ವಿಳಂಬ ವಾಗು : ಗಾಂಧಾರಿ . . . ತನ್ನ ಗರ್ಭಂ ತಡೆದುದರ್ಕೆ ಕಿನಿಸಿ ಕಿಂಕಿರಿವೋಗಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೨ ವ). ೩. ಉಳಿ ; ನಿಲ್ಲು : ಆತನ ಕೆಲದೊಳ್ನೀರ್ ತಡೆದ ಬೇಗವೆನಿತು (ಕಾದಂಪೂ. ೮೦೬) ; ನಡೆದೊಡೆ ಕಾಲ್ನೊಂದಪುದೆಂದಡಿಗಡಿ ಗಾರಯ್ದು ತಡೆಯಿಮೆಂದಾಳಿಯರಂ ಜಡಿವಾ ಜನನಿಯುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೫೫) ; ತಡೆಯದು ಜವ್ವನಂ ಪದವಿ ನಿಲ್ಲದು (ಅನಂಪು. ೯-೪೫); ಅರಮನೆ ಯೊಳಗೆ ಮತ್ತಾ ದಿನ ತಡೆದು ಶ್ರೀ ಗುರುಹಂಸನಾಥನ ಭಜಿಸಿ (ಭರಜ. ೩೭-೫೪). ೪. ಅಡ್ಡಗಟ್ಟು ; ಎದುರಿಸು ; ನಿರೋಧಿಸು ; ನಿಲ್ಲಿಸು : ಅಡರ್ವುದೆ ವಿಜಯಾರ್ಧ ಗಿರಿಯನಿಂತೀಗಳೆ ಪೂಣ್ದೆಡೆಗಿಡುವುದೆ ಸಿಂಧುವನಿಂ ತಡೆವಂದುಮಿದಾವುದೆಮ್ಮನೆಮ್ಮನೆ ಬೆಸಸಾ (ಆದಿಪು. ೧೩-೨೦) : ಆರ್ ಕೊಳ್ವೊಡಂ ತಡೆಯದ ಕನಕರಾಶಿಯುಮಂ (ಅಜಿಪು. ೧೦-೧ ವ); ಖತಿಯಲಿ ಮಿಹಿರಸುತನಡಹಾಯ್ದು ತಡೆದನು ಮತ್ತೆ ಬಾಲಕನ (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೫-೫೦) ; ಮೇದಿನಿಯೊಳಾರಾದೊಡಂ ಮಿಡುಕುಳ್ಳೊಡುನ್ನತ ಪರಾಕ್ರಮಿ ತಡೆಯಲಿ ವಾಜಿಯನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨-೨೮) ; ತಡೆದೊಡೆ ತಡೆವೆಮೆಂದು ಕಟ್ಟಿ ನುಡಿವುದುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೫೯-೧೧). ೫. ತಾಳಿಕೊಳ್ಳು ; ಸೈರಿಸು ; ಸಹಿಸು : ಪೆರ್ಬೆಟ್ಟೊತ್ತಿ ನೂಕುವ ಮಹಾವಾತಘಾತಮಂ ತಡೆದೊಲಿ ಯದಿಪ್ಪಂತಿರೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೪-೨೯). ೬. ಸರಿಹೋಗು; ಸಹನೀಯವಾಗು; ಒಗ್ಗು : ಮುಪ್ಪಿನವರಿಗೆ ರಾತ್ರೀಊಟ ತಡೆಯುವದಿಲ್ಲ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೧೫೨). ೭. ಹೆಚ್ಚು ಕಾಲ ಬಾಳು; ತಾಳಿಕೆ ಬರು; ಬಾಳಿಕೆ ಬರು : ಹೋದವರ್ಷ ಕೊಂಡ ಸೀರೆ ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳು ತಡೆಯಲಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). 'ತಡೆತ' ಪರಾ. ೮.ನಿಂತುಹೋಗು ; ಸ್ಥಗಿತವಾಗು : ಬಾಳಂ ಕಿತ್ತೆತ್ತಿ ಪೊಯ್ಕಲದು ನಾಗವೇದಿಕೆಯುಂ ತಾಗಿ ತಡೆಯೆ[ಪಾಠಾಂ.ದೊಡೆ](ಪಂಚತಂ. ೧೯೭-೯); ಬೆರ್ಚಿ ಭಯವಶದಿಂ ಮೈನಡುಗೆ ಮತಿಗೆಟ್ಟು ಕಾಲ್ಗಳ್ ತಡೆದೊಡೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೮೪); ಉಸಿರಿಕ್ಕುತಿರ್ಪುಸಿರ್ ತಡೆದೊಡಮಿಲ್ಲ (ಪಂಪಾಶ. ೮೩); ತಡೆಯದಲ್ಲಡೆಯೊಳ್ ತಾನು ಬೀಸುವೆನೀಯೆಡರನೇಳಿಪೆನೆಂದೆಲರು ಸಡಗರ ದಿಂದ . . . ಮುಡಿಯೊಳಾನುವುದು (ಹದಿಬ. ೨-೭). 'ತಡ$_1$' ಪರಾ.

ತಡಕೊಳ್ಳು=ತಾಳಿಕೊಳ್ಳು; ಸಹಿಸು; ಸೈರಿಸು: ಹವಣಿಸಿ ಹಲವು ಕಬ್ಬು ನವ ತಾಡಿಪ ತನ್ನ ತವರವ ತಡಕೊಂಬುದರಿದೆ (ಮೋಹತ. ೪೧-೪೯) ; ಕಡು ಕೋಪ ಬಂದಾಗ ತಡಕೊಂಡವನೇ ಜಾಣ (ಗಾದೆ).

[ದೇ. ■ ತಮಿ. ತಟು, ತಟ್ಟೈ ; ಮಲ. ತಟು, ತಟೆ ; ತುಳು. ತಡೆ ; ಕೊಡ. ತಡೆ]

ತಡೆ$_2$ (ನಾ). ೧. ತಡ ; ಸಾವಕಾಶ ; ವಿಳಂಬ : 'ತಡೆವಡು' ಪರಾ. ೨. ಅಡ್ಡಿ ; ನಿರ್ಬಂಧ ; ವಿಘ್ನ : ಬಯಲಿಂಗೆ ಕಡೆಯಿಲ್ಲ ಮರುತಂಗೆ ತಡೆಯಿಲ್ಲ (ಅವಚಂ. ೨೫೭-೧೧೭೯) ; ತಪನರಥಮದಾ ಪುರದೆ ಮಿಗೆ ಪುಗಲ್ ತಡೆಯಿಲ್ಲದಬ್ಜಜಂ ಮಾಡಿದ ರಂಧ್ರಪಥಂಗಳೆಂಬಿನಂ ರಾಜಿಪುವಾ ತೆನೆತೆನೆಗಳಂಬುಗಂಡಿಗಳೆನಸುಂ (ಕುಸುಮಾ. ೨-೭೮) ; ತೊಡೆಗಳೊ . . . ರಂಭಾವಿಭವದ ತಡೆಗಳೊ ಸಿಂಗರದ ಕಡೆಗಳೋ ಶಶಿಧರನಾ (ಗಿರಿಕ. ೧೧-೫೯); ನಿರಾಯುಧರನಿಱಿವಲ್ಲಿ ತಡೆಗಿಡೆಗಳುಂಟೇ (ಜಬಪು. ೨೧-೧೯) : ಈ ಕಲ್ಲುಮಣ್ಣಿನ ರಾಶಿ, ನದಿಯ ಓಟಕ್ಕೆ ತಡೆಯಾಗುತ್ತದೆ (ನನದಿ. ೨೩). ೩. ಅಡ್ಡವಾಗಿ ಬರುವಿಕೆ : ಬಳಿಕ ಕಲಿ ರಾಧೇಯ ಬರುತಿರೆ . . . ವಾಯಸದ ತಡೆ ಭೂಮಿಕಂಪ ನಿಜಾಯುಧಂಗಳ ಕಿಡಿ ಗಜಾಶ್ವನಿಕಾಯ ರಥವಾಜಿಗಳ ಕಂಬನಿ ಕಾಣಲಾಯ್ತೆಂದ (ಕುಮ್ಯಾಕ. ೮-೨೭). ೪. ಸಂಕೋಚ: ನುಡಿ ನೋಟ ಸರಸಗಳಿಂದ ಅಡಿಗಡಿಗಬಲೆಯರಂತರಂಗದ ತಡೆಯೊಡೆ ಯಿಸುತಿಹನೇನನೆಂಬೆ (ಭರಜ. ೬-೭೯). ೫. ರಕ್ಷೆ ; ತಾಯಿತಿ: 'ತಡೆಗಟ್ಟು$_2$' ಪರಾ. ೬. (ನಿಂತಲ್ಲಿಯೇ ನಿಲ್ಲುವಂತೆ) ಹಾವುಗಳಿಗೆ ಹಾಕುವ ಮಂತ್ರ; ಸ್ತಂಭನಮಂತ್ರ : ತಡೆಯೆಂಬ ನುಡಿ ಪಾವಡಿಗರೊಳಲ್ಲದಾ ಪೊಡವಿ ಯೊಳಿಲ್ಲ ಭಾವಿಸಲು (ಕುರಾಸ್ವಾಂ. ೨-೭೯) ; ಕೊಡೆಯೆಂಬರಾತಪತ್ರವನು ತಡೆಯೆಂಬುದಹಿಮಂತ್ರದೊಳಗಲ್ಲದಾ ದೇಶದೆಡೆಯೊಳೀ ಶಬ್ದಂಗಳಿಲ್ಲ (ಮೋಹತ. ೨-೨೦). ೭. ತಿರುಪು ಅಥವಾ ತಿರುಗಣಿ ಸಡಿಲವಾಗದಂತೆ ಅದರ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಅಳವಡಿಸುವ ಚಿಕ್ಕ ಬಿಲ್ಲೆ : (ಃ). ೮. ಕಿವಿಯ ಹಾಲೆಯ ವಜ್ಜ ಮುಚ್ಚಿಹೋಗದಂತೆ ಇರಿಸುವ ಕಡ್ಡಿ,–ಬೆಂಡು : (ಃ). ೯. ಮೀಸಲು ಪಡೆ ; ಕೈಗಾವಲಿನ ಸೈನ್ಯ (?) : ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾ ಪ್ರಧಾನಂ ತಡೆಯ ದಣ್ಣನಾಯಕಂ ಲಕ್ಷ್ಮಣಯ್ಯಂಗಳ್ (ಎಇ. XII. ೩೩೪-೫; 1125). ೧೦. ಆಜ್ಞೆ ಅಥವಾ ಕಾರ್ಯ ಜಾರಿಯಾಗದಿರುವಿಕೆ,–ಸ್ಥಗಿತ ಗೊಳಿಸುವಿಕೆ : ತಡೆಯ ಆಜ್ಞೆ ಹಠಾತ್ತನೆ ಆಗಮಿಸಿತು (ನಿಶಉ. ೨೪). ೧೧. ವೇಗವನ್ನು ತಡೆಯುವ ಸಾಧನ ; ಬಿರಿ : ಗಾಳಿಯ ತಡೆ (ರೂಢಿ).

ತಡೆಹಾಕು=೧. ನಿಲ್ಲಿಸು ; ತಡೆಗಟ್ಟು ; ತಡೆಯುಂಟುಮಾಡು : ನೀಲ, ಅರ್ಕನ ಹೂಂಕಾರಕ್ಕೆ ತಡೆಹಾಕಿ ಹೇಳಿದನು (ಬಂಗಾಹೆ. ೭೩). ೨. ಆಕ್ಷೇಪಿಸು ; ಆಕ್ಷೇಪಣೆಮಾಡು : (ಃ). [<ತಡೆ$_1$]

ತಡೆ$_3$ (ನಾ). ದಡ ; ತೀರ : "ತೀರಂ ತಟಂ ಕೂಲಮೆನೆ ತ್ರೋಟಿಯು ತಡೆ [ಪಾಠಾಂ. ಡಿ]ಗೆ ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೨-೧೧) ; "ತಡೆ–ತಟಾ=ದಂಡೆ" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೭): ದೇವರೊಲವುಳ್ಳವರ ಕಂಡು ತಾನಾದೆನೆಂದೊಡೆ ಚಲಿಸದು ಕಂಡಯ್ಯ ನೇಮವೆಂದಡೆ ತಡೆಮುಟ್ಟಿಸಲೀಯ್ಯ (ಸಮೂವ. ೧೧-೪೦).

[<ಸಂ. ತಟಾ]

ತಡೆಅರ್ಜಿ (ನಾ). "ಪ್ರತಿಪಕ್ಷದ ಹೇಳಿಕೆಯನ್ನು ಕೇಳಿದ ಹೊರತು ಮುಂದಿನ ಕ್ರಮ ಜರುಗಿಸಕೂಡದೆಂದು ಹಾಕುವ ಅರ್ಜಿ; ತಡೆ ಅರ್ಜಿ : ಎಚ್ಚರಿಕೆಯ ಅರ್ಜಿ" (Caveat. ಇಂಕನಿ.).

[ತಡೆ$_2$ + ಅರ್ಜಿ$_2$]

ತಡೆಕಟ್ಟು 'ತಡೆಗಟ್ಟು$_1$' ನೋ.

ತಡೆಕವಾಟ (ನಾ). ತಡೆಯುವ ಬಾಗಿಲು,–ಕದ : ನೀರು ನಿರ್ಗಮನಾಳ ವನ್ನು ಹಾಯ್ದು ತಡೆಕವಾಟದ (ಚೆಕ್‌ವಾಲ್) ಮೂಲಕ ಉಗಿಯ ಗುಡಾಣವನ್ನು ಸೇರುತ್ತದೆ (ಕವಿಕೋ. I, ೭೪). [ತಡೆ$_1$ + ಕವಾಟ]

ತಡೆಕಾವಲುಗಾರ (ನಾ). (ಮುಷ್ಕರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ತಮ್ಮವರು ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಹೋಗದಂತೆ) ತಡೆಯುವ ಕಾವಲುಗಾರ : "ಕಾವಲುಪಡೆ, ಗಸ್ತುಪಡೆ; ತಡೆಕಾವಲುಗಾರರು ; ಪಿಕೆಟ್" (Picket. ಪ್ರತಿನಿ. ೬೨).
[ತಡೆ₂ + ಕಾವಲುಗಾರ (<ಕಾವಲುಗಾಱ)]

ತಡೆಕೈ 'ತಡಕೆಯ್' ನೋ.

ತಡೆಗ (ನಾ). ತಡೆಯುವವನು ; ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವವನು : "ರುಂಧನ್ ರೋಧಕ: – ಈ ೨ ತಡೆಗಂ" (ಶಾಶಕ್. ೨೩೩). [ತಡೆ₂ + – ಗ₂]

ತಡೆಗಂಬಿ (ನಾ). ತಡೆಯುವ ಕಂಬಿ,–ತಂತಿ : (ಇಳಿಜಾರಿನಲ್ಲಿ ಹೋಗುತ್ತಿರುವಾಗ) ಗಾಲಿ ತಿರುಗದಂತೆ ತಡೆಯುವ ಕಂಬಿ; ತಡೆಗಂಬಿ (Spoke. ಇಂಕನಿ.). [ತಡೆ₂ + ಕಂಬಿ₁]

ತಡೆಗಟ್ಟು₁, ತಡೆಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸು ; ಅಡ್ಡಗಟ್ಟು ; ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸು ; ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸು ; ಸ್ತಬ್ಧಗೊಳಿಸು : ಕಂಪೆನಿಯು ಸೈನ್ಯವು ಅವರನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟುತ್ತಿದೆ (ಘೂರಾಜಿ. ೪೩೭) ; ರಾಜಭಟರು ರಾಜಪಡೆಯು ನನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟಲಿಲ್ಲ (ಶ್ರೀರಾಯ. ೩೦೦) ; ಅದನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟುವುದು ಅಪ್ಪಾಜಿಯವರಿಂದಲೂ ಸಾಧ್ಯವಲ್ಲ (ಜದೇವ. ೨೦೦) ; ವೃದ್ಧಾಪ್ಯ ಮತ್ತು ಮೃತ್ಯುಗಳನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟುವ ಉಪಾಯವನ್ನು ಈತ ಕಂಡುಹಿಡಿದಿದ್ದಾನು (ಅಶ್ರಮ. ೭೮) ; ನಿಯಂತ್ರಣ ಕ್ರಮಗಳಿಂದ ನೊಣಗಳನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟಬಹುದು (ಆಡುಸಾ. ೫೦). **ತಡೆಕಟ್ಟು :** ೨. ಮಳೆ, ಬೆಂಕಿ, ಹಾವು, ಹುಲಿ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಮಂತ್ರಬಲದಿಂದ ಸ್ತಂಭನಗೊಳಿಸು : ಭವಭೂತಿಯು ತನ್ನ ವಿದ್ಯೆಯ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಬೇಕೆಂದು ತಡೆಕಟ್ಟಿದನು; ಬರುತ್ತಿದ್ದ ಮಳೆಯು ನಿಂತು ಹೋಯಿತು (ನೀತಿಚಿಂ. V. ೨೪) ; ಬೇಟೆಯಾಗದಿದ್ದರೆ ಯಾರೋ ತಡೆಕಟ್ಟಿರುವರು; ಅದನ್ನು ಬಿಡಿಸಬೇಕೆಂದು ಮಂತ್ರವಾದಿಯ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ಆ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೨೭). [ತಡೆ₂ + ಕಟ್ಟು₁]

ತಡೆಗಟ್ಟು₂ (ನಾ). ೧. ಅಣೆಕಟ್ಟು : (+). ೨. ಪೀಡಾಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಕಟ್ಟುವ ರಕ್ಷೆ,–ತಾಯಿತ. ೩. ಅಡ್ಡಿ ; ತಡೆ; ಪ್ರತಿಬಂಧಕ : ಯಕ್ಷಿಣಿಯಾಟದಂತೆ ಥಕ್ಕನೆ ತೆರೆವ–ಕಣ್ಮಾಯವಾಗುವ – ಎದ್ದರೆಯ ತಡೆಗಟ್ಟಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವ–ಕದಬಾಗಿಲ್ಗಳೂ (ಬಿಟ್ಟಿಅ. ೪೯–೮). [ತಡೆ₂ + ಕಟ್ಟು₂]

ತಡೆಗಟ್ಟೆ (ನಾ). ಅಡ್ಡಗಟ್ಟೆ ; ಅಣೆಕಟ್ಟು : (+).
[ತಡೆ₁ + ಕಟ್ಟೆ]

ತಡೆಗಡಿ (ಕ್ರಿ). ೧.=ತಡಂಗಡಿ ೧ : ವೀರರಂ ತಡೆಗಡಿದ ನೆತ್ತರ ಕಡಲ್ಗಟ್ಟೆ (ಇಹರ. ದೇ. ೪೩–೪) ; ಮಾಱಿದಡೆ ಕೆಡಹಿ ತಡೆಗಡಿವೆನು (ಹಜಕಾ. ೧೧–೩೮); ತಡೆಗಡಿ ಸುಯೋಧನನೂರುಗಳನು (ಕುಪ್ಪಾಸ. ೦೫–೩೧) ; ತಾನೀ ಬಲವನೆಱೆ ತಡೆಗಡಿದು ಗೋಸಂಕುಲವ ತಿರುಹುವೆನೆಂದು ಮುಳಿದೀಕ್ಷಿಸಿ ಕುಮಾರಕರ (ಜೀವಂಚ. ೪೦–೩೪) ; ಎಚ್ಚೊಡಚ್ಯುತನ ಬಾಣಂಗಳ ತಡೆಗಡಿದು (ಮೋಹಶ. ೪೦–೩೪) ; ಬಂದ ವಾಜಿಗಳ ನಾನೆಳವಿಯೊಳ್ಕಾಣೆನೆಂಬಂದ ವಾಗಲ್ಕೆ ತಡೆಗಡಿದು ಮೆದೆಗೆಡಹಿದಂ (ಜೈಮಿಥಾ. ೦೨–೪೩). ೨. ಅಡೆತಡೆಗಳನ್ನು ಗೆಲ್ಲು ; ವಿಘ್ನವನ್ನು ದಾಟು : (+). ೩. ನಡುನಡುವೆ ಭಂಗವಾಗು : ಆಗಾಗ್ಗೆ ನರಳುದನಿಯಿಂದ ತಡೆಗಡಿಯುತ್ತಿದ್ದ ಅವಳ ಮೇಲುಗೊರಕೆಯನ್ನೂ . . . ಕೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಾಗ (ಪುನರು. ೫೪೪). ೪. ನಡುನಡುವೆ ನಿಲ್ಲಿಸು,–ಭಂಗಪಡಿಸು : ಇತರರು ತನ್ನ ಮಾತನ್ನು ತಡೆಗಡಿಯಲವಕಾಶಕೊಡಲಿಲ್ಲ (ಪುನರು. ೧೧೫). 'ತಡಂಗಡಿ' ಪರಾ.
[ತಡೆ₂ + ಕಡಿ₂]

ತಡೆಗಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸಿ ಹಾಕಿಸು : ಕ್ಷಾತ್ರವ ತಡೆಗಡಿಸಿ ಚತುರಂಗ ಬಲವನು ಹುಡಿಹುಡಿಯ ಮಾಡುವರು (ಕುಪ್ಪಾಉ. ೪–೭೭).
[ತಡೆಗಡಿ + – ಇಸು₃]

ತಡೆಗರ್ಚು (ಕ್ರಿ). ದಂಡೆಯನ್ನು ಹಿಡಿ ; ದಡಕ್ಕೆ ಬರು (?) : ಎಡೆವಿಡದಾವಾವ ಕೆಱೆ ತೊಱೆ ಬಾವಿಯೊಳ್ತಡೆಗರ್ಚಿದುವು ನೀರ್ವಕ್ಕಿ ತಡೆಯದೆ ಬಹುಮೃಗ ಪೊಸ ತುಪ್ಪುಳಾಂತು ಮೆಯ್ವಡೆಯಲ್ಕೆನರರಳಲಿದರು (ವೋಹಶ. ೪–೪೪). [ತಡೆ₃ + ಕರ್ಚು₁]

ತಡೆಗಾಲ್, ತಡೆಗಾಲು (ನಾ). ೧. ಮುಂದೆ ಹೆಜ್ಜೆ ಇಡದಂತೆ ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವ ಕಾಲು ; ಅಡ್ಡಗಾಲು : ಪೌಜು ಬಂದೊಡನೊದಗಲಿಟ್ಟಣಪ ಜನದ ತಡೆಗಾಲ್ಗಳಿಂದಾ ಸುತಂ ಪೊಡೆಗೆಡೆಯುಲು (ಭಾವಚಿಂ. ೮–೧೮) ; ಸಂದಣಿಪ ಮುಂದಿಯೊಳಪೊಕ್ಕು ನಿಂದು ನಿರೀಕ್ಷಿಪಾಗಳ್ಕವಿವ ಪಡೆಯ ತಡೆಗಾಲ್ಪೊಡೆಯೆ ಪೊಡವಿಯೊಳ್ಕೆಡೆದು ಕಣ್ಗೆಟ್ಟಳಲ್ದು (ರಾಜಶೇ. ೧೩–೯೫ವ). 'ತಡೆಗಾಲ್ಪೊಯ್' ಪರಾ. ೨. ತಡೆತಡೆದು ನಡೆಯುವ ಕಾಲು ; ತಡವರಿಸುವ ಕಾಲು : ಸಡೆವ ನಡೆ ತೊಡೆಯ ತಡೆಗಾಲ್ ನಡುವಿಂಗತಿ ಗಾಢದುಡಿಗೆ ಬಡತನ . . . ಸೊಗಯಿಸಿತ್ತು ಪಂಕಜಮುಖಿಯೊಳ್ (೧೦ಕ. ೩–೨೨). **ತಡೆಗಾಲು :** ೧. ತಿವಿದು ಹಿಂಗುವ ಭಟನ ಪವನಜನವಚಿ ತಡೆಗಾಲಿಂದ ಕೆಡಹಲು (ತೊರರಾ. ೫–೫–೩೩) ; ಓಡೆ ಬೆಂಬತ್ತುತಂ ತಡೆಗಾಲ ಹೊಡೆದಲ್ಲಿ ಕೂಡೆ ಬೊಬ್ಬಿಱಿದು (ವೀಕೃಷ್ಣ. ೨–೧೨–೨೩); ತಡೆಗಾಲೊಳಾತನಂ ಕೆಡಹಿ ಭುಜಯುಗ್ಮಮಂ ತೊಡರಿಕೊಂಡುಪ್ಪರಿಸಿ (ಜೈಮಿಥಾ. ೨೪–೫೪)
[ತಡೆ₁ + ಕಾಲ್₁]

ತಡೆಗಾಲು 'ತಡೆಗಾಲ್' ನೋ.

ತಡೆಗಾಲ್ಪೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ತೊಡರುಗಾಲು ಹಾಕು ; ಕಾಲಿಗೆ ಅಡ್ಡ ಬರು : ಮೊಗಮಂ ಮುರಿದು ಮೊಲೆಯೂಡಲಡ್ಡಸಾರ್ಚಿದ ಪುಲ್ಲೆಯಿರ್ದಂತೆ ಪರಿಚಯಕ್ಕೆ ಪರಿತಂದು ಡೆಕಹಾಯಪಾಲಂ ತೊಡೆಯೊಳ್ ತಡೆಗಾಲ್ಪೊಡೆದು ಕೋಣಕಿಡುವ ಕೋಣಸುಗಳಂ ಪಿಡಿದು ಮುದ್ದಾಡಿಸುತ್ತುಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೧–೯೨ ವ). [ತಡೆಗಾಲ್ + ಪೊಡೆ₁]

ತಡೆಗಾಲ್ಪೊಯ್ (ಕ್ರಿ). ಅಡ್ಡಗಾಲುಹಾಕು,–ಹೊಡೆ: ಹೊಯ್ದು ತುಱ; ಬನು ಹಿಡಿದು ತಡೆಗಾಲ್ಪೊಯ್ದು ಕೆಡಹಿದನು (ಕುಪ್ಪಾಶ. ೧೯–೪೮); ಬಾಸುಳೇಳ್ವಂತೆ ಬಡಿವ ತಡೆಗಾಲ್ಪೊಯ್ದು ಓಸರಿಸದೆ ಕೆಡಹುವನು ಗಾಸಿಮಾಡುವನು ಮಕ್ಕಳನು (ನೇಮಿಸಂ. ೦೫–೧೦೦).
[ತಡೆಗಾಲ್ + ಪೊಯ್₁]

ತಡೆಗಾಱ (ನಾ). ಹಾವಿಗೆ ತಡೆಮಂತ್ರವನ್ನು ಹಾಕುವವನು; ಗಾರುಡಿಗ: ಹಾವನು ನಾ ಪಿಡಿವರೆ ತರಳ ನಾ ತಡೆಗಾಱನೆ (ಶನಕ. ೫೦–೬).
[ತಡೆ₂ + – ಕಾಱ]

ತಡೆಗಿಡು 'ತಡೆಗೆಡು' ನೋ.

ತಡೆಗೆಡವು 'ತಡೆಗೆಡಹು' ನೋ.

ತಡೆಗೆಡಹು, ತಡೆಗೆಡವು (ಕ್ರಿ). ಅಡ್ಡಗಟ್ಟಿ ಕೆಡಹು,–ಉರುಳಿಸು : ನುಡಿಯುವೆ ನೀನಿಂತಿರ್ದೊಡೆ ಕೆಡೆನೂಂಕಿ ಪೊರಳ್ಚಿ ಗಂಟಲಂ ಮೆಟ್ಟಿ ಕರಂ ತಡೆಗೆಡಹಿ ತನುವ ಜಡಿದೆನ್ನೊಡಮೆಯುಸುಗುಟಿಸದೆ ಮಾಣೆಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೨–೨೦೯) ; ತಡೆಗೆಡಹಿ ಮೂಗಂ ಕೊಯ್ಯದೆ ಮಾಣ್ಬನೆ (ಬಸವ. ೪೧೩). **ತಡೆಗೆಡವು :** ವಾನರ ಪರಧ್ವಜಂ ಮುಳಿದು ನೀಲಧ್ವಜನ ಸೇನೆಯಂ ತಡೆಗೆಡವು[ಪಾಠಾಂ. ಗಡಿಯು]ತಾತನಂ ಮುಸುಕಿದನನೂನ ಶರಜಾಲದಿಂ (ಜೈಮಿಥಾ. ೮–೩೭). [ತಡೆ₂ + ಕೆಡಹು (<ಕೆಡಪು)]

ತಡೆಗೆಡು, ತಡೆಗಿಡು (ಕ್ರಿ). ತಡೆಯಿಲ್ಲದಂತಾಗು ; ಅನಿರ್ಬಂಧವಾಗು ; ಅಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲದಿರು : ನಡೆಗೆಡೆ ಚಿತ್ತಂ ಧೃತಿಲತೆ ಕುಡಿಗೆಡೆ ಮನಸಿಜ ವಿಕಾರತತಿ ಮಾನಸದೊಳ್ತಡೆಗೆ[ಪಾಠಾಂ. ಗಿ]ಡೆ ಕೈಯಂಕುಶಮದು ಪಡಲಿಡೆ ಧರಣಿಯೊಳೆ ವಿರಹವಿಹ್ವಳನಾದಂ (ವೃಷವಿ. ೨೮–೨೦). **ತಡೆಗಿಡು :** ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ.
[ತಡೆ₂ + ಕೆಡು₁]

ತಡೆಗೆಡೆ (ಕ್ರಿ). ನಡೆಗೆಟ್ಟು ಬೀಳು ; ಎಡವಿ ಬೀಳು : ಉಡಿದುಡಿದು ಸೂಸಿದ ಮೃದುಮೃಣಾಳನಾಳ ತಂತುಜಾಲಕದೊಳೊಯ್ಯನೊಯ್ಯನೆ ರಯ್ಯಮೆನೆ ನಡೆವೆಡೆಯೊಳಡಿ ತೊಡಂಕಿ ತಡೆಗೆಡೆವ ತರುಣ ಮರಾಳಂಗಳಂ ಕಂಡು (ರಾಜಶೇ. ೬-೨೪ ವ). [ತಡೆ$_2$ + ಕೆಡೆ$_1$]

ತಡೆಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಸ್ತಂಭನಗೊಳಿಸಂ ; ಚಲಿಸದಂತೆ ಮಾಡಂ : ಚ್ಯವನಂ ತನ್ನೊಂದು ಬಲ್ಮೆಯಿಂ ಸುರಪನುಮಂ ಕೈದುವುಂ ತಡೆಗೆಯ್ದಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭೦-೧೯). [ತಡೆ$_2$ + ಕೆಯ್$_1$]

ತಡೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಅಡ್ಡಬರಂ; ಅಡ್ಡಿಯಾಗು; ಅಡ್ಡಗಟ್ಟು; ತರುಬು: ಕೂರ್ಪುಡುಗದೆ ಬಂದು ತಾಗೆ ಯಮಳರ್ ತಡೆಗೊಂಡೊಡೆ[ಪಾಠಾಂ. ರರಾರ್ತಡೆಗೋದಡೆ] . . . ರಥಂಗಳನಚ್ಚುಡಿಯೆಚ್ಚು (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೬೨).
[ತಡೆ$_2$ + ಕೊಳ್$_1$]

ತಡೆಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸಂ ; ನಿಲ್ಲಿಸು : (ಈ). ೨. ಕಟ್ಟು ; ಬಂಧಿಸಂ: ಉದ್ದಾನಂ, ಬಂಧನಂ – ೨ ಕಟ್ಟಿಹಾಕುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರುಗಳು, ಕಟ್ಟು; ತಡೆಗೊಳಿಸುವಿಕೆ (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೦೯).
[ತಡೆಗೊಳ್ + – ಇಸು$_3$]

ತಡೆತ, ತಡತ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚುಕಾಲ ಉಳಿಯುವಿಕೆ ; ಬಾಳಿಕೆ ; ತಾಳಿಕೆ : ಈ ರೀತಿ ತಡೆತ ಬಾರದ ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಇಂಥಾ ಉಪಯೋಗಕ್ಕೆ ಕೊಳ್ಳುವುದು ಅನುಚಿತ (ಗೃಹವಿ. ೮೧) ; ಹೊರಗಡೆ ತಡೆತ ಬರುವ, ಮೆದುವಾದ ಅಸ್ಥಿ ಪಂಜರ–ಬಾಹ್ಯ ಚರ್ಮವಿದೆ (ಕೀಟಚಿ. ೫). **ತಡತ**: ಯಾಕೋ ಈ ಸೀರೆ ತಡತ ಬರಲೇ ಇಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [ತಡೆ$_2$ + – ತ$_2$]

ತಡೆನಡೆ (ನಾ). ನಿಧಾನವಾದ ನಡಿಗೆ : ನಿಧಾನಚಲನ; ಮಂದಗತಿ; ತಡೆನಡೆ (Drag. ಇಂಕನಿ). [ತಡೆ$_2$ + ನಡೆ$_2$]

ತಡೆಪ (ನಾ). ತಡ ; ಸಾವಕಾಶ ; ನಿಧಾನ : ತೊಡೆಪಂ, ನಡೆಪಂ, ಮೊಗೆಪಂ, ತಡೆಪಂ, ಅಣೆಪಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೫೬೦ ಪ್ರಯೋ). 'ತಡೆಪಂಬೆಟು' ಪರಾ.
[ತಡೆ$_2$ + – ಪ$_2$]

ತಡೆಪಂಬೆಟು (ಕ್ರಿ). ಸಾವಕಾಶವಾಗು ; ನಿಧಾನವಾಗಂ : ಬೆಳಗಂಪಿಡಿದಧರವಿಂಪನಪ್ಪಿದ ನುಡಿ ತಡೆಪಂಬೆತ್ತ ನಡೆ ನಿಜಂ ಕೋಮಳೆಯಾ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೭೮). [ತಡೆಪ + ಪೆಟು$_1$]

ತಡೆಬಂಡೆ (ನಾ). ತಡೆಯುವ ಬಂಡೆ : ಓಡಿ ಹೋಗುವ ಬಾಣಭಟ್ಟ ಅಂದು ಪ್ರಳಯಪೂರದ ತಡೆಬಂಡೆಯಾಗುತ್ತಾನೆ (ಬಾಣಅ. ೧೪೨).
[ತಡೆ$_1$ + ಬಂಡೆ$_1$]

ತಡೆಬಡೆ (ನಾ). ೧. ಅಡ್ಡಿ ; ಆತಂಕ ; ಅಡೆತಡೆ : ಜನಗಳ ತಡೆಬಡೆ ಇಲ್ಲದ ಮಾತಿನ ಪ್ರವಾಹವನ್ನು ಕೇಳಿ ಕೇಳಿ ಮಾಲತಿಗೂ ಚಿಟ್ಟುಹಿಡಿದಿತ್ತು (ಶಕುಂಗ. ೨೯) ; ಅವರ ನಿವೃತ್ತಿಯ ಕುರಿತ ಇತ್ಯರ್ಥವು . . . ತಡವಾಗುತ್ತಿರುವಾಗ ಬಂದಿತು ಮೃತ್ಯುವು ಅದಕ್ಕೆ ತಡೆಬಡೆಯಿಲ್ಲವಾಗಿ (ಇಂಜಾಪ. ೨೦–೯೩). ೨. ನಿಲುಗಡೆ ; ವಿರಾಮ : ನಾಲ್ಕೈದು ದಿನ ತಡೆಬಡೆಯಿಲ್ಲದೆ ಆಗೆದರು (ಹುಬ್ಬಿಹ. ೭೨) : ಊರನ್ನು ತಲುಪುತ್ತಲೇ ತಡೆಬಡೆಯಿಲ್ಲದೆ ಅಂಗಡಿಯನ್ನು ತೆರೆಯುವ ಯೋಚನೆಯಲ್ಲಿ ಬಂದ (ಗಂಗಾಳ. ೦೩). 'ಅಡೆತಡೆ' ಪರಾ. [ತಡೆ$_2$ + – ಪಡೆ$_4$]

ತಡೆಬಿಡು 'ತಡೆವಿಡು' ನೋ.

ತಡೆಮಂತ್ರ (ನಾ). ಸ್ತಂಭನಗೊಳಿಸುವ ಮಂತ್ರ : ಕಡಿಕಡಿದು ಕೆಡಹಿದರ್ ಕುರಿಕೋಳಿ ಲಕ್ಕಮಂ . . . ಕೂಗಿದರ್ ತಡೆಮಂತ್ರಮಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೭೦–೨೪೦). [ತಡೆ$_1$ + ಮಂತ್ರ]

ತಡೆಯಿಡು (ಕ್ರಿ). ಅಡ್ಡಿಯುಂಟುಮಾಡಂ ; ತಡೆಯೊಡ್ಡು : ಬಲ್ಲಿದನಂಕಮಾಲೆಗೆ ತಡೆಯಿಡಲೇಕೆ ಹಲ್ಲ ಹೋಗಾಡಲದೇಕೆ (ಭರತ. ೩೯–೨೩).
[ತಡೆ$_2$ + ಇಡು$_1$]

ತಡೆಯಿಸು, ತಡೆಸಂ (ಕ್ರಿ). ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸಂ ; ವಿಘ್ನಬರುವಂತೆ ಮಾಡಂ ; ನಿರ್ಬಂಧಿಸು : ನಿನ್ನನೆ ಪೂಜಿಸಿ ಪಡೆದರ್ಕನ್ನೆಯರಭಿಮತಮನಾದ ಪಾರಾಧಿಸಲಾನಿನ್ನವರಂ ರತಿಪತಿ ನೀನೆನ್ನ ಮನೋರಥಮನೇಕೆ ಪೇಟ್ ತಡೆಯಿಸಿದ್ದೆ (ಕಾದಂಉ. ೭೮೪). **ತಡೆಸು** : ನುಡಿಸು ಕೈಲಾಸವಂ ಕೆಡಿಸು ಹರಸಾಸಮಂ ತಡೆ[ಪಾಠಾಂ. ಡ]ಸದನ್ನಿಂ ದಾಳಿಯಿಡಿಸು ಬೇಗದೊಳಿನುತ್ತೊಡನೊಡನೆ ನೇಮಿಸಿದನು (ಚಬಪು. ೪೭-೨೩) ; ಆರೆನ್ನನಿಂತು ತಡೆ[ಪಾಠಾಂ. ಡ]ಸಿದರಾಯ್ತು ದುರ್ಭಿಕ್ಷಮುಊರೊಳ್ಬಳಿಯದೆ ಧಾನ್ಯಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೬-೫೦). [ತಡೆ$_2$ + – ಇಸು$_3$]

ತಡೆಯುಸಿರ್ (ನಾ). ತಡೆತಡೆದು ಆಡುವ ಉಸಿರು : ಕಿರುಬೆಮರ ತಡೆಯುಸಿರ ಕರುಣಾಸ್ಪದೆಯಾಗಿ (ಮಂತ್ರಶ. ೫೮-೧೫).
[ತಡೆ$_1$ + ಉಸಿರ್$_2$]

ತಡೆಯೋಟ (ನಾ). "ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿರುವ ಅಥವಾ ಕೃತಕವಾದ ತಡೆಗಳನ್ನು ದಾಟಿಕೊಂಡು ಓಡಬೇಕಾದ ಜೂಜೋಟ : ತಡೆಯೋಟ" (Obstacle-race. ಇಂಕನಿ.) [ತಡೆ$_2$ + ಓಟ]

ತಡೆರಾಜ್ಯ (ನಾ). "ಎರಡು ಪ್ರಬಲರಾಜ್ಯಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಇದ್ದು ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರಿಗೆ ಕಾದಾಟದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಕಡಮೆ ಮಾಡುವ ಸಣ್ಣ ರಾಜ್ಯ : ತಡೆರಾಜ್ಯ" (Buffer-state. ಇಂಕನಿ.). [ತಡೆ$_2$ + ರಾಜ್ಯ]

ತಡೆವಡು (ಕ್ರಿ). ತಡವಾಗು ; ನಿಧಾನವಾಗು : ಬಿನದಿಪ ಕಾಮಿನಿಯರ್ಗೆ . . . ನೊಸಲೊಳ್ ಬೆಮರ್ ಪನಿಯೆ ತೆಳ್ಗದಂಪು ಕೆಂಪಡರೆ ಎರ್ದೆ ದಡದಡಿಸೆ ಸುಯ್ ಪೆರ್ಚೆ ನಡೆ ತಡೆವಡೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೨೩-೭).
[ತಡೆ$_2$ + ಪಡು$_1$]

ತಡೆವಡೆ, ತಡೆಹಡೆ (ಕ್ರಿ). ಅಡ್ಡಿಗೊಳಗಾಗು ; ತಡೆಯಲ್ಪಡಂ ; ನಿಂತುಹೋಗು : ಸಡಗರಗಳಲ್ಲಲ್ಲಿ ತಡೆವಡೆದು ಸುಗಿದು ನುಡಿಯರಾರುಂ (ಕಾಲೂರ. ೧೫೦-೩೪೮). **ತಡೆಹಡೆ** : ಅಲ್ಲಿ ತಡೆಹಡೆದು ತಾಂ ತಳುಹಿಲ್ಲದೆ ನಿಜದೇಶಕೆಯ್ದೆ ವಂದು (ಧರ್ಮಪ. ೨-೩೯).
[ತಡೆ$_2$ + ಪಡೆ$_1$]

ತಡೆವರ್ (ಕ್ರಿ). ಅಡ್ಡಿಯಾಗಿ ಬರು : ತಡೆಯುಂಟುಮಾಡು : ಕಿಱುಂಬನಿರ್ನೆರಮಿಪುಜ್ಜುಗಕ್ಕೆ ತಡೆವರ್ಪರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೭-೨).
[ತಡೆ$_2$ + ಬರ್$_1$]

ತಡೆವಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ : ನಡುವಲೆ ತಡವಲೆ ಸಿಡಿವಲೆ ನಿಡುವಲೆಗಳೊಪ್ಪಿದವು ಲುಬ್ಧಕರೊಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೧-೮೦).
[ತಡೆ$_1$ + ಬಲೆ$_1$]

ತಡೆವಿಡು, ತಡೆಬಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಡೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಹಾಕು ; ಬಂಧನದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಂ : ಪಟುಭಟರ್ತಾಗಿದರ್ಕಲ್ಪಮೇಘಂಗಳಂ ತಡೆವಿಟ್ಟ ಮಳೆಯೆನಲ್ಕಸಗಱೆಯುತೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೮-೨೪). ೨. ಮಂತ್ರಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಮುಕ್ತವಾಗು. ೩. ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದು; ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗು : ತಾಂ ತನಗೆ ಹಯಂ ತಡೆವಿಟ್ಟ ಪಾವಂತಂತು ನಡೆವಟ್ಟು ತನ್ನಿಚ್ಚೆಯಿಂ ಪೋಗೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೩೮-೧೨). **ತಡೆಬಿಡು** : ೧. ತಡೆಬಿಟ್ಟ ಕಂಬನಿಯು ಕೈಯಿಂದ ಮುಂಗಾಣದೆಡಹುತ್ತ ತಾಗುತ್ತ ಒಡವರ್ಪ ಪರಿವಾರವಮಂ ಕಂಡು (ಹಚಕಾ. ೯-೨೦). [ತಡೆ$_2$ + ಬಿಡು$_1$]

ತಡೆವೇಂಟೆ, ತಡೆವೇಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬೇಟೆ ; ಮೃಗಗಳನ್ನು ತಡೆದು ಆಡುವ ಬೇಟೆ : ಭಾಸುರ ವರೂಥವನೇಱಿ ಭೂಪಾಲಮಕರಧ್ವಜಂ ನಡೆಯೆ ತಡೆವೇಂಟೆಗೆ (ಹಚಕಾ. ೬-೧); ಮೇಲ್ವಾಸು ಮಂಚಗಳ ಗಡಣವೆಯ್ದಿತು ರಾಯನ ನಿಯಮದೊಳಂದು ತಡೆವೇಂಟೆಯ ಸವಕಟ್ಟು (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೭-೪೭). **ತಡೆವೇಟೆ** : 'ತಡೆವೇಟೆಕಾತಿ' ಪರಾ.
[ತಡೆ$_2$ + ಬೇಂಟೆ]

ತಡೆವೇಂಟಿಕಾತಿ, ತಡೆವೇಟಿಕಾತಿ (ನಾ). ತಡೆವೇಟೆಯನ್ನು ಆಡುವವಳು: ಜನಮನದ ಸಂಕಲೆವನೆಯೊ ಲೋಚನಮೃಗದ ತಡೆವೇಂ[ಪಾಠಾಂ. ವೇ] ಟಿಕಾತಿಯೊ ಮನುಮಥನ ಸಂಜೀವನೌಷಧಿಯೋ . . . ಎನಿಸಿದೂರ್ವಸಿ ಬಂದಳು (ಕುಪ್ಪಾ,ಅ. ೮-೧೦). **ತಡೆವೇಟಿಕಾತಿ :** ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ತಡೆವೇಂಟಿ + – ಕಾತಿ$_5$]

ತಡೆವೇಟಿ 'ತಡೆವೇಂಟಿ' ನೋ.

ತಡೆವೇಟಿಕಾತಿ 'ತಡೆವೇಂಟಿಕಾತಿ' ನೋ.

ತಡೆಸು 'ತಡೆಯಿಸು' ನೋ.

ತಡೆಹಡೆ 'ತಡೆವಡೆ' ನೋ.

ತಡೆಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಡೆದು ಹಿಡಿ ; ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸು ; ನಿಗ್ರಹಿಸು: ಅವರಿವರು ಓಡಿ ಬಂದು ಜಗಳವನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ತಿಮ್ಮನನ್ನು ತಡೆಹಿಡಿದರು (ತಿಂಮುತ. ೩೫). ೨. (ದುಃಖ ಮೊದಲಾದ ಭಾವಗಳನ್ನು) ಒತ್ತಿರಿಸು; ಅದುಮಿಡು; ಹತ್ತಿಕ್ಕು: ಉಮ್ಮಳಿಸಿ ಬರುತ್ತಿರುವ ಎದೆಯ ದುಃಖವನ್ನು ಪ್ರಯತ್ನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ತಡೆಹಿಡಿಯುವಂತೆ . . . ತೋರುತ್ತಲಿತ್ತು (ಚಿತಸ. ೧೦೪): ಉಕ್ಕುತ್ತಿದ್ದ ಕಣ್ಣೀರನ್ನು ಬಿಗಿಯಾಗಿ ತಡೆಹಿಡಿದನು (ಪುನರು ೧೯೦). ೩. ಪ್ರಕಟ ಪಡಿಸದೆ ಇರು ; ಜಾರಿಗೆ ತರದೆ ನಿಲ್ಲಿಸು: ಪರೀಕ್ಷೆಯ ಫಲಿತಾಂಶವನ್ನು ತಡೆಹಿಡಿದಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). [ತಡೆ$_2$ + ಹಿಡಿ$_1$(<ಪಿಡಿ$_1$)]

ತಣ್$_1$, ತಣಿ$_2$ (ಕ್ರಿ). ತಣ್ಣಗಾಗು ; ಉಷ್ಣವಳಿ ; ಆರು : ಲಂಕೆ ಮಿಳ್ಳಿಳನೆ ಬೆಬ್ಬಳಿಸೆ, ಭಯಕೆ ನೆತ್ತರ್ ತಣ್ಪವೋಲ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೭೩೩-೭೬೦). **ತಣಿ$_2$:** ಬಿಸಿಲ್ ತಣಿಯೆ ತಂಗಾಳಿ ವ್ಯಾದೋಱೆ . . . ಸೀತಾಲಕ್ಷ್ಮಣ ರುತ್ತರಾಭಿಮುಖರಾಗಿ ಪೊಱಮಟ್ಟರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩೨-೩) ; ತಣಿದನ್ನ ತಂಗುಳೆನಿಕ್ಕುಂ (ಕಿಶರ. ೧೨೪); ಚಹಾ ಆಗಲಿ. ಬಿಸಿ ಇರುವಾಗಲೇ ಅದನ್ನು ತಣಿಯುವ ಮೊದಲೇ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಿ (ಒಂಟಿದ. ೧೭೦).

[ದೇ.೫ ತಮಿ. ತುಳು. ತಣಿ]

ತಣ್$_2$, ತಂ$_1$, ತಣು$_1$ (ನಾ). ೧. ತಂಪು ; ಶೈತ್ಯ : (ಸ). (ಗು). ೨. ತಂಪಾದ ; ಶೀತವಾದ ; ತಣ್ಣಗಿರುವ : 'ತಣ್ಗದಿರ್', 'ತಣ್ಗಳಸ', 'ತಣ್ಬೂಡರ್', 'ತಣ್ಬಿಸಿಲ್' ಪರಾ. **ತಂ$_1$:** ೨. 'ತಂಗಡಲೆ', 'ತಂಗಾಲ' ಪರಾ. **ತಣು$_1$:** ೧. ತಣುವಿರಬಲ್ಲುದೇ ಅತಿಶುಷ್ಕವಾದ ಪರ್ಣತರುವಿಡಿದ ಅನಲನ ನಡುವೆ (ಮೋಳಮಾ. ೧೬೦-೬೦೦) ; ಸಕಲ ಗಣಸಂಕುಳಂ ತಣು[ಪಾಠಾಂ. ನು]ವಿನೋಕುಳಿಯಾಡಿ (ಬಸರ. ೭-೧೮೪) ; ಭಾನು ತಣುವಾದಾನು ಸೋಮ ಸುಟ್ಟಾನು . . . ಜಗ ಶೂನ್ಯವಾದೀತು ಮೌನದಲಿ ಸಿದ್ಧನಿರಂ (ಮಂಕುಕ. ೭೮೪).

[<ತಣ್$_1$. / ತಮಿ. ಮಲ. ತಣ್ ; ತುಳು. ತಣು ; ಕೊಡ. ತಣಿ. / ಪ್ರಾ. ತಣ್ಣಾಯ = ಒದ್ದೆಯಾದ, ತೇವವಾದ]

ತಣವು 'ತಣಿವು' ನೋ.

ತಣಾಪತ್ತಿ (ನಾ). ದೇವಾಲಯದ ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕ: ಸ್ಥಾನಪತಿ: ತಣಾಪತ್ತಿ ಬೆಯಳ ಜೀಯನುಂ ಊರಪುರವನ್ನು × × ಸಕ್ಷಿ (ಎಕ. III. ನಂಜನ. ೧೯೯-೨೦; ?). 'ಠಾನಪತಿ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ಸ್ಥಾನಪತಿ]

ತಣಿ$_1$, ದಣಿ$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ತೃಪ್ತಿಹೊಂದು; ಸಮಾಧಾನಗೊಳ್ಳು : "ತಣಿ ತೃಪ್ತೌ" (ಶಮುಧಾ) ; ನೆಲನನುಂ ವೆಳೆಗಾ ಪಾರ್ವ್ವರು[೦] ಪ್ರಜೆಯುಂ ತಣಿಗೆ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೫೪-೧೮ ; 665) ; ಕರುಣಿಸಿ ಪರ್ವಮೆಂದು ತಣಿಯೆ ಯುಣಲಿಕ್ಕಿದೆನೆಂದೊಡೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೭-೧೫); ಅತಂ ಬೆರಸದೆಲ್ಲಮಂ ತಿಂದು ತಣಿಯದೆ ಪಲ್ಲಂ ತಿಂಬಂ (ಶಂಪಢಾ. ೩-೨೫) ; ಜಗಮೆಲ್ಲಂ ತಣಿಗುವೊಂದು ಬಳ್ಳಿಯ ಕಾಯೊಳ್ (ಲೋಕೋಪ. ೬-೫೮) ; ಮಾಣುದರವಿದೆ ಬೀಗಿಹುದು ಕಲ್ಯಾಣಿದೇವಾ ತಣಿಯಿರೇ (ಬಸಪು. ೫೯-೩) ; ಕಮ್ಮನೆ ತುಪ್ಪ ಕಜ್ಜಾಯ ಪಾಯಸದಿಂದೆ ದಮ್ಮನೆ ತಣಿದವೆಂದೆನುತ (ಮೋಹತ. ೩.೫೯) ; ಅದಕ್ಕೆ ತಂದೆನು ನಿನ್ನೆಡೆಗಿಂದು ಕಡುಬಂ ತಣಿವಂದಂ ನೀಡೆಂದು (ಗದೀಶ. ೨-೩೦). ೨. ಆಯಾಸಗೊಳ್ಳು ; ಸೋತುಹೋಗು : "ದಟ್ಟಂದಱಿದು[ಪಾಠಾಂ. ಗೆಂಟೆಂದೆಱಿದು] ದೆನಲ್ ತಣಿದುದು" (ಚತುನಿ. ೩೪) : ಧೈರ್ಯಗೆಟ್ಟುದು ಕೂಡೆ ಕುರುಸೇನೆ . . . ತಣಿದುದ್ಯೆ ಪರಿಭವದ ಸೂಱೆಯಲಿ (ಕುಪ್ಪಾ,ದ್ರೋ. ೧೬-೧೨). **ದಣಿ$_1$:** ೧. ಇತ್ತುದನೆ ಕೊಂಡು ದ[ಪಾಠಾಂ. ತ]ಣಿಯದೆ ಮತ್ತಿನ್ನುಂ ಬೇಕುಮೆಂದು ಪಾಯ್ವುಮೂರ್ಧರ್ (ಸಮುಪ. ೩೯೦-೨೭ ಅನು. I) ; ಆಡಿ ಕಾಲು ದಣಿಯವು ನೋಡಿ ಕಣ್ಣುದಣಿಯುವು ಹಾಡಿ ನಾಲಗೆ ದಣಿಯದು (ಬಸವ. ೪೮೭); ನೋಡಿ ದಣಿಯನು ಬಿರುದ ಹೊಗಳಿಸಿ ಹಾಡಿ ದಣಿಯನು ನಿಚ್ಚಲುಚಿತವ ಮಾಡಿ ದ[ಪಾಠಾಂ. ತ]ಣಿಯನು (ಕುಪ್ಪಾ,ಉ. ೧೦-೧೮); ಹಂಸ ನೀಕ್ಷಣದಿಂದುಮ್ಮಿದಮೃತವ ಹಂಸನಂತೀಂಟಿ ದಣಿವನು (ಭರಜ. -೨೯) ; ಕಂಡು ದಣಿದೆಯೋ ಉಂಡು ದಣಿದೆಯೋ (ಗಾದೆ). ೨. ಅರಿಗದಾಘಾತದಲಿ ಕೈಮೈದಣಿದು ಮನದಣಿದು ತೆರಳಿದರು (ಕುಪ್ಪಾ,ದ್ರೋ. ೩-೭೯) ; ಶ್ರುತಿ ಶಾಸ್ತ್ರ ಪುರಾಣಗಳನೋದಿ ಬೆಂಡಾದೆ ಅತಿಶೀಲಗಳನೆಲ್ಲ ಮಾಡಿ ದಣಿದೆ (ಪುರಂದ. ೨-೧೮-೨). ೧, ೨ : ಚಣಚಣಕು ಪರಿಪೂರ್ಣ ನೀನು ತಣಿದೇ ದಣಿವೆ ; ನನಗೆ ಪೂರ್ಣತೆಯೆಂದೊ, ನಾನು ದಣಿದೇ ತಣಿವೆ (ಉಯ್ಯಾಲೆ. ೧೮-೧೩).

ತಣಿತಣಿ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ತಣಿತಣಿದು ತಕ್ಕೈಸಿ ಮಿಕ್ಕು ಮಲೆಮಲೆದಾಡಿ (ಬಸರ. ೩-೧೦೪).

[ದೇ.೫ ತಮಿ. ಮಲ. ತುಳು. ಕೊಡ. ತೆಲು. ತಣಿ]

ತಣಿ$_2$ 'ತಣ್$_1$' ನೋ.

ತಣಿ$_3$, ತನಿ$_3$ (ನಾ). ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವಿಕೆ ; ತರ್ಪಣ : ತೊಡು ಜವದಿ ಬಿಡು ಬೇಗದಿಂದವನ ತಲೆಗಡಿದು ತಮ್ಮಂಗೆ ನೆತ್ತರ್ ತಣಿಯನೆರೆವೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೮೦೨-೪೯). 'ತಣಿಯೆಱೆ' ಪರಾ. **ತನಿ$_3$:** ಗರುಡನೂರವರೆಱೆವರೇ ನಾಗರಿಗೆ ತನಿಯನು (ಕುಪ್ಪಾ,ಕ. ೨-೧೫). 'ತನಿಯೆರೆ' ಪರಾ.

[<ತಣಿ$_1$]

ತಣಿಗೆ 'ತಳಿಗೆ' ನೋ.

ತಣಿಪು$_1$, ತಣುಪು, ತಣ್ಪು$_1$ (ಕ್ರಿ). ತಣಿಸು; ತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು; ಸಂತೋಷಪಡಿಸು : "ತಣಿಪು – ತೃಪ್ತೌ" (ಶಮುಧಾ) ; ದಿವ್ಯಾಹಾರವು ನೂಡಿ . . . ತಾಂಬೂಲಾದಿಗಳಿಂ ತಣಿಪಿದಾಗಳ್ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೫೫-೨೦) ; ಬೇರ್ಪ್ಪರನುತ್ಸಾಹದಿನಾವಗಂ ತಣಿಪಿ (ಎಇ. XIII, ೩೨೯-೫ ; 929) ; ನಿಜ ಸಂತತಿಯಂ ತಣಿಪಿ ಸುಹೃತ್ಸಂತತಿಯಂ ಪೆರ್ಚಿಪುದು (ಆದಿಪು. ೮-೭೫) ; ವನಬರ್ಹಿಗಳಂ ಮೇಘಧ್ವನಿ ತಣಿಪುವ ತೆಱದೆ ದೇವ ನಿನ್ನಯ ದಿವ್ಯಧ್ವನಿ ತಣಿಪಿದಪುದು ವಿಪ್ಪಪಜನಮಂ (ಅಜಿಪು. ೮-೧೦) ; ತನ್ನಿಂದೆ ತಿಳಿದು ತನ್ನಂ ತನ್ನೊಳೆ ತಾಂ ನಿಂದು ತನ್ನೊಳುದಯಿಸಿದ ಸುಖಂ ತನ್ನನೆ ತಣಿಪುತ್ತಿರೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೯-೨೨) ; ಜಾಗದೊಂದೆಸಕವಲಂಪಿನಿಂ ಬಡವರಂ ತಣಿಪುತ್ತಿರೆ (ಕಬ್ಬಿಗಾ. ೪೬) ; ಒಂದೆ ಶಶಿಬಿಂಬವೀ ಜಗದಿಂದೀವರತತಿಯನೆಯ್ದೆ ತಣಿಪುವ ತೆಱದಿಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೫೫೪). **ತಣುಪು :** ಪೆಂಪಿನಿಂದೀವ × × ಮಂ ತಣುಪಿ ಕಲ್ಪಕುಜಕ್ಕೆಣೆ × × × ಸುದ್ದ ಮತಿವರದಾನ ಗುಣಭೂಷಣೆ (ಎಕ. VII. ಶಿವಮೊ. ೯೭-೨೦ ; 1118) ; ಬಸವಾದಿ ಶರಣರಾರೋಗಣಂ ಬರಲವರ ತಣುಪಲಂದಾಯ್ದಕ್ಕಿಮಾರಣ್ಣನೊಪ್ಪಿದನು (ವೀಶ್ವಪು. ೬-೧೦-೧೨). **ತಣ್ಪು$_1$:** ಅನ್ನಯದೊದವು ತಾಯುಮಂ ತಂದೆಯುಮಂ ತಣ್ಪಿದುದಪಾರ ರಾಗಾಮೃತದಿಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೭೮). [ತಣಿ$_1$ + – ಪು$_1$]

ತಣಿಪು$_2$ (ನಾ). ತೃಪ್ತಿ ; ಸಮಾಧಾನ ; ಸಂತುಷ್ಟಿ : ಪಾಲ್ ಕೆಚ್ಚಲೊಳ್ ತಣಿವು ಊಟದೊಳ್ ಸೀರೆ ನೂಲೊಳ್ . . . ಪುಟ್ಟುವಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮-೮೩) ; ಲೋಕ ತಾಪದಿ ಬೆಂದು ತಣಿವನೆಳಸಿದವಂ ಈ ಕಂತೆಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ನಂಬಿಕೆಯ ನೆಯ್ದಿಹನು (ಮಂಕುಕ. ೯೪೦). [ತಣಿ$_1$ + – ಪು$_2$]

ತಣಿಯಿಸು, ತಣಿಸು$_2$, ದಣಿಯಿಸು, ದಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸು; ಸಂತೋಷಪಡಿಸು: ಎಳಮಾವಿನ ಚೆಲ್ವಿಂ . . . ತೆಂಕಣೆಲರಿನೆಳನೀರ್ಗಳಿನಿಂದೊಳದಿಂ ತಣಿಯಿಪುದು ಜನಂಗಳ ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಮನಂದು ಬಂದು ವಸಂತಂ (ಕಾದಂಬ. ೭೭೯); ತಮ್ಮೆಲ್ಲ ಹಸಿವುಗಳ ತಣಿಯಿಪನಿತನ್ಯೋನ್ಯ ಹೊಮ್ಮುಗೌದಾರ್ಯ ಜನಜನಪದಂಗಳಲಿ (ಮಂಕುತ. ೯೪೪). **ತಣಿಸು$_2$:** ೧. ಗುಣಮೇಚಿದ ಧರ್ಮಂ . . . ನೃಪಾಗ್ರಣಿಯನಿಹಸೌಖ್ಯದಿಂದಮೆ ತಣಿಪುದದೆ ಪರಮಸುಖೈಕಕಾರಣಮಲ್ತೇ (ಪುಷ್ಪ ಪು. ೩-೧೧); ಮಾಹೇಶ್ವರರಿಗಿಷ್ಟಾರ್ಥಂಗಳಿಂದಾದರಿಸಿ ಪರಿಚಯಂಗಳಿಂ ತಣಿಸುತ್ತ (ಬಸವು. ೪-೪೭); ರಣದೊಳಾಡುವ ಮರುಳ ಬಳಗವ ತಣಿಸಿದನು (ಕುಮಾ.ದ್ರೋ. ೫-೭೭); ಎಣಿಸುವುದವನೊಲಿದೆಸಗುವ ನಲ್ಮೆಯ ತಣಿಸುವುದಿಂತು ಚಿತ್ರವನು (ಹದಿಬ. ೩-೪೩); ಕಣ್ಣುಗಳ ಹೊಳಪು ಮೊದಲೆ ಅವನ ನೀರಡಿಕೆಯನ್ನು ತಣಿಸಿತ್ತು (ಹಾಹುತ್ತ. ೮೯). **ದಣಿಯಿಸು:** ೧. ಧರಣಿಯ ಮರರ ದಣಿಯಿಸಿದಳು ಹಿರಣ್ಯದಾನದಲಿ (ಸಂಭಪ. ೨೦-೨೨). **ದಣಿಸು:** ೧. ಪರಿವಾರವನು ನಿರ್ದಾಯದಲಿ ದಣಿಸುವೆನು ರಿಪುಗಳ ಸಿರಿಯ ಸೂಱೆಯಲಿ (ಕುಮಾ.ದ್ರೋ. ೧-೧೭); ನಾನಾ ವರ್ಣಮಂ ಮಹಾಭೂರಿ ದಕ್ಷಿಣೆಗಳಿಂ ದಣಿಸುತಂ . . . ಬರುತಿರ್ದನು (ಜಬಪು. ೫-೧೭); ವಿಪ್ರವೃಂದವಮಂ ದ[ಪಾಠಾಂ. ತ]ಣಿಸು ಬಹುವಿಧದಿಂದೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೦-೭೦). ೨. ಆಯಾಸಗೊಳಿಸಂ; ಶ್ರಮಪಡಿಸು; ದಣಿವುಂಟುಮಾಡು: ಗಂಡನ ದಣಿಸುವುದಿಲ್ಲಿಯಮಕುಂಡದೊಳಗೆ ಹಾಕಿ ಕುದಿಸುವರಲ್ಲಿ (ಪುರಂದ. ೨-೩೯-೨).

ತಣಿತಣಿಸು, ತಣಿಸುತಣಿಸು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಚೆನ್ನೆಯರು ಕುಣಿಯುತಿಹರು ದಣಿವಿಲ್ಲ ಮೈಗೆ ತಂತಾನೆ ಒಳಗೆ ತಣಿತಣಿಸಿ ತಣಿಯುತಿಹರು (ಸೂರ್ಯಪಾ. ೫೭-೭); ದಾನಾರ್ಥಿಗಳನಂಬರ ಹೇಮಮಣಿಗಣ ಭೂಷಣಾವಳಿಯಿಂ ತಣಿಸಿತಣಿಸಿ (ಬಸವು. ೭-೨೯). [ತಣಿ$_1$ + -ಇಸು$_3$]

ತಣಿಯುಣ್, ದಣಿಯುಣ್ (ಕ್ರಿ). ತೃಪ್ತಿಯಾಗುವಂತೆ ಊಟಮಾಡಂ: ದಿವ್ಯಾಹಾರಮನಾಕಂಠಪ್ರಮಾಣಂಬರೆಗಂ ತಣಿಯುಂಡು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೮-೨೨); ತಣಿಯುಂಡಮರ್ದಂ ಗೋಮೂತ್ರದಿಂದೆ ಬಾಯುಪ್ಪುಸಿದವೋಲ್ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೪೮); ತಣಿಯುಂಡನಂತೆ ಸಾಲ್ಗುಮೆನ್ನದೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೩೫); ಭೂತಪಿಶಾಚಕೋಟಿಯುಂ ನೆಱೆ ತಣಿಯುಣ್ಣು ಚೆಣ್ಣುಮರಲ್ದಿಂನ್ನುಮದಕ್ಕಿಸಲಾಱಿವೆನ್ದೊಡೆ (ಎಕ. XVI, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೯೮-೨೫; 1170); ಪಸಿವಿಂದೆ ನಿನ್ನ ಮೇಲೆ ಕಟ್ಟೆಱಗಿ ದಿನಮೆಲ್ಲ ತಣಿಯುಣುತೆ (ಬದ್ಮಶ್ರ. ೫೪-೧೦೮೫). **ದಣಿಯುಣ್:** ಗಗನದ ಮೇಘಂಗಳೆಲ್ಲಾ ಸುರಿದವು ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಭೂಮಿ ದಣಿಯುಂಡು ಸಸಿಗಳೆಲ್ಲಾ ಬೆಳೆದವು (ಅವಹಂ. ೧೦೭-೪೮೭); ಅನಿತೋಗರವನೊಡನೆ ಕಱುಗಾವ ಮಕ್ಕಳುಗಳನಿಬರ್ಗೆ ದಣಿಯುಣಲಿಕ್ಕಿ ತಣಿದು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨-೧೭). [ತಣಿ$_1$ + ಉಣ್]

ತಣಿಯುಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ತೃಪ್ತಿಯಾಗುವಂತೆ ಉಣಿಸು: ಸುಪ್ರೀತನಾಗುವೊಲು ತಣಿಯುಣಿಸಿ (ಪಾರಸಿ. ೨೭-೮೮೩). [ತಣಿ$_1$ + ಉಣಿಸು$_1$]

ತಣಿಯೂಡು (ಕ್ರಿ). ತೃಪ್ತಿಯಾಗುವಂತೆ ಊಟಮಾಡಿಸಂ; ತಣಿಯಂವಂತೆ ತಿನ್ನಿಸು: ತೊಱೆದ ಮೊಲೆಯಂ ಸಾರ್ಚಿ ತಣಿಯೂಡದೆ ನಡೆಗೊಳಿಸಿ ತವಕದಿಂ ಬರುತ್ತುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೭೭ ವ); ದಾನಜಳಮಂ ತಣಿಯೂಡಿದಡೆ (ಬೊಂಕಶಾ. ೧೯೩೭. ಹಾನಗಲ್. ೭೭-೪೭; ?). [ತಣಿ$_1$ + ಊಡು$_1$]

ತಣಿಯೆಱೆ, ತನಿಯೆರೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ತರ್ಪಣ ಕೊಡು; (ಹಾಲು ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿ) ತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು: ಪೆಣಮಾಱೊ ಇದು ತಾನೆ, ಮಣ್‌ಮಾಡಿ ಪೋದರ್; ಬಱುಮಣ್ಣನೆಱೆಚಿ, ತಾಮ್ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿನ್ ತಕ್ಕಂತೆ ತಣಿಯೆಱೆದುಮಿರ್ಪರ್ (ಅಂತಿಗೊ. ೧೨-೨೨೮). **ತನಿಯೆರೆ:** ಇದೊ ತಂದೆ ತನಿಗಳನು, ನನ್ನ ಮಗನಯ್ಯಂಗೆ, ಪಿತೃಗಳಿಗೆ ತನಿಯೆರೆಯೆ (ಪಾರಸಿ. ೨೩-೫೧೮); ನಾಗರಿಗೆ ತನಿಯೆರೆಯುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ). [ತಣಿ$_1$ + ಎಱೆ$_1$]

ತಣಿರು 'ತಳಿರ್$_2$' ನೋ.

ತಣಿವೀ (ಕ್ರಿ). ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ನೀಡಂ; ತಣಿವನ್ನುಂಟುಮಾಡಂ: ಅಱಿಯದೆಳಸಿದೆನೆಂದು ನಮಿಸಿದಸುರೆಯ ಬಸುರ ಬಱಿನಳಿಯೆ ತಣಿವಿತ್ತು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೬-೯); ಅಂತದು ತಣಿವೀವುದು ಬಾನುದ್ದ ಮುಪ್ಪ ಪೇರೊಡಲವರ್ಗಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೫೪೨ ಪ್ರಯೋ). [ತಣಿವು + ಈ$_2$]

ತಣಿವು, ತಣವು, ತನಿವು, ದಣಿವು, ದಣುವು (ನಾ). ೧. ತೃಪ್ತಿ; ಸಮಾಧಾನ: "ಪರ್ಯಾಪ್ತಂ, ಉಪಸಂಪನ್ನಂ, ತೃಪ್ತಿಃ, ಸೌಹಿತ್ಯಂ-ಈ ೪ತ (ಣಿ) ಣುವು" (ಹಲಾಯು. ೫೪-೧೬೧); ತಣಿವಂ ಕೈಕೊಂಡಮೂರ್ತರ್ಚರಮತನು ಸಮಾಕಾರರ್ (ಆದಿಪು. ೧-೨); ಕನಸಿನ ತೊಱೆಯೊಳ್ ನೀರ್ಗುಡಿದು ತಣಿವನಱಸಿದರೊಳರೇ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೯೮); ತಣಿವಿಲ್ಲದರಂ ಪೂಜಿಸೆ ತಣಿವಕ್ಕುಮೆ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೨-೧೬೧); ಪರಮಶಿವಸುಖ ಸಂಗಸುಧೆಯಂ ಸವಿಸವಿದು ತಣಿವಿಲ್ಲದೀಂಟುತ್ತ (ಬಸವು. ೩೫-೨); ಕಿಚ್ಚಿಂಗೆ ತಣಿವಿಲ್ಲ ಮೊಚ್ಚೆಗೆ ಹೊಲೆಯಿಲ್ಲ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೪೮೯). **ತಣವು:** ೧. "ಸೌಹಿತ್ಯಂ, ತರ್ಪಣಂ, ತೃಪ್ತಿಃ - ೩ ತಣವು[ಪಾಠಾಂ. ತಣಾವು]" (ಸಿದ್ಧಾಂಶಿ. ೨೮೯). ಆರಾ ಅಮರ್ದನ ತೀರಾ ತಣವಿನ್ (ಹೊಂಗಳು. ೪೪-೫). **ತನಿವು:** ೧. ತಂಬೆಲರು ಜೀವಕ್ಕೆ ತನಿವು ನೀಡಿತ್ತು (ಜೀವನ. ೭). **ದಣಿವು:** ೧. ಭೋಜನದ ದ[ಪಾಠಾಂ. ತ]ಣಿವು ಪರ್ಯಾಪ್ತಮುಪಪನ್ನಮಾತ್ಮತೃಪ್ತಿ ಸೌಹಿತ್ಯಮಕ್ಕುಂ (ಮಂಗರಾ. ೬೫-೭). ೨. ಆಯಾಸ; ಬಳಲಿಕೆ; ಶ್ರಮ: ನಿಪುಣಿಕೆ ಕ್ರಮಕ್ರಮೇಣ ದಣಿವಿನಿಂದ ಹಣ್ಣಾಗುತ್ತಲೆ ಇದ್ದಳು (ಬಾಡಳ. ೩೦೧); ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಮಾತ್ರ ದಿನದ ದಣಿವಿನಿಂದ ಕೂಡಲೆ ನಿದ್ದೆಹೋದ(ತೀಪೋಂದ. ೪೫). **ದಣುವು:** ೨. ದಣುವಿಲ್ಲದೊಲ್ದು ಕುಣಿವಚ್ಚ ಕೇಳಿಕೆಗಳಿಂ (ಉದ್ಭಟ. ೩-೯೪); ದಾರಿಗರಿಗೆ ದಣುವು ತೋರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಶ್ರೀರಾಪ. ೦೩). ೩. ಆಸೆ; ತೃಷೆ: ಪಾಂಡುಕುಮಾರರ ಚರಿತ್ರವು ಎಷ್ಟು ಕೇಳಿದರೂ ದಣುವು ತೀರದು (ಕೃಷ್ಣಾಳೀ. ೮೮).

ತಣವು ಮುದ್ದೆ = ತಂಬಿಟ್ಟು: ಅವರೂ ತಮ್ಮ ಕಾಹಿಲೆ ವಾಸಿಮಾಡಲು ಮಾರಮ್ಮನಿಗೆ ಕುರಿ, ಕೋಳಿ, ತೆಂಗಿನಕಾಯಿ, ತಣವು ಮುದ್ದೆಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಲು ಮುಂದೆ ಬಂದಿದ್ದರು (ಊರುಕ. ೫).

[ತಣಿ$_1$ + -ವು. / ತಮಿ. ತಣಿವು; ತೆಲು. ತನಿವು, ತನಿವಿ, ತನ್ವಿ, ತನ್ವು]

ತಣಿವೇಱು (ಕ್ರಿ). ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದು: ಪೊಗೆಸುತ್ತದಂತೆ ಕೈಕೊಂಬುದು ಹವ್ಯಮಂ ಬಯಸಿಯುಣ್ಬಮರರ್ ತಣಿವೇಱುವಂತೆವೋಲ್ (ಚಿಕವಿ. ೪-೭೭).

[ತಣಿವು + ಏಱು$_1$ (<ಏಱ್$_1$)]

ತಣಿಸು$_1$, ತಣ್ಣಿಸು, ತಣ್ಣೈಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಣ್ಣಗೆ ಮಾಡು; ತಂಪುಗೊಳಿಸಂ; ಆರಿಸು: ತಣ್ಣೀರಾದಡಂ ತಣಿಸಿ ಕುಡಿ (ಪಾರ್ತಿಸು. ೭೭); ಕುಡಿಯುವ ನೀರನ್ನು . . . ಕುದಿಸಿ ಆದಮೇಲೆ ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ತಣಿಸಬೇಕು (ಆಡುಸಾ. ೮೪). **ತಣ್ಣಿಸು:** ೧. ಕಳ್ತಲೆಗಣಂ ಮಾರಾಂಪ ಶೂರಂ ಲಸಲ್ಲಲಿತಂ ತಣ್ಣಿಪ ಚನ್ದ್ರನಂ ನುಡಿವರ್ (ಸಂಸಪ. ೦೪-೪); ಅಣ್ಣಾ ದತ್ತನ ಬಗೆಯ ಬೇಗೆಯನು ತಣ್ಣಿಸೈ (ನನಲ್ಲ. ೮೭-೦). ೨. ಅಡಗು; ಇಲ್ಲದಂತಾಗು: ಬಯಲಾತು ಮಾತಿನ ಭ್ರಾಂತಿ ತಣ್ಣಿಸಿತು. ಶಾಂತಿ (ಸೂರ್ಯಪಾ. ೦೮-೪). **ತಣ್ಣೈಸು:** ೧. ಸಣ್ಣಕ್ಕಿಯಶನ ಸದ್ಭೃತದೊಲೆ . . . ಕೈದಣ್ಣಲರ್ ದಧಿಪತ್ರಮಾಲೆ ತಣ್ಣೈಸದೆ ಪದಾರ್ಥಂಗಳ ರುಚಿಯ ಮುಕ್ಕಣ್ಣಗರ್ಪಿತವ ಮಾಡಿದರು (ಪೋಹತ. ೨೭-೯). [ತಣ್$_2$ + -ಇಸು$_3$]

ತಣಿಸು$_2$ 'ತಣಿಯಿಸು' ನೋ.

ತಣಿಸು$_3$ (ನಾ). ೧. ತಂಪು; ಶೈತ್ಯ: "ಸ್ವಿದಿ - ಶೈತ್ಯೇ, ತಣಿಸಿನೊಳ್" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೮೨). ೨. ತೇವ; ಒದ್ದೆ: (?). ೩. ತೃಪ್ತಿ; ತುಷ್ಟಿ: ಗುಲಾಬಿ ನಗುವುದೊಂದರೆನಿಮಿಷ; ನಗಲು ಬಾಳ್ಮುಗಿಯುವುದು ಮುಗುಳು ದುಡಿತಕೆ ತಣಿಸು (ಮಂಕುತ. ೪೭೮). 'ತಣ್ಣಸ' ಪರಾ. [ತಣಿ$_1$ + -ಸು$_2$]

ತಣು₁ 'ತಣ್₂' ನೋ.

ತಣು₂ (ನಾ). (?) : ಕೆಲವಱೊಳ್ ವ್ಯಂಜನಮಿಲ್ಲ. . . ಕರು, ತಣು, ಅನು, ಕಬು (ಶಮದ. ೪೮ ಪ್ರಯೋ). [?]

ತಣುಕು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : ತಣುಕು, ಕಾಡುಬೆಂಡೆ (ವೈಜನಿ. ೪೧-೮೨೨). [?]

ತಣುನೆಳಲು 'ತಣ್ಣೆೞಲ್' ನೋ.

ತಣುಪು 'ತಣಿಪು₁' ನೋ.

ತಣೆಸೆ (ನಾ). (?): ತಾವರೆಯ ತಣೆಸೆಯೊಳು (ಇಎ. ೧೯೪೭, ಮುಂಡರಗಿಪಟ್ಟಾ. ೩೫೫-೯ ; ?). [P ಇದು 'ತಣ್ದೆಸೆ' ಯ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ತಣ್ಗಂಪು (ನಾ). ಆಹ್ಲಾದಕರವಾದ ಸುವಾಸನೆ : ಅಧರದ ಪೊದಟ್ದ ತಣ್ಗಂಪಿಂಗಂ ಮೃಗನಯನೆಯರನೆ ಬಿಡದೋಲಗಿಸಿದುದಳಿನಿಕರಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೧೧೨) ; ವನಲತಾಳಿ ಪ್ರಸೂನಾವಳೀ ಗಂಧವಹಂ . . . ತಣ್ಗಂಪನೀ ಬೀಱಿದಪುದು (ಕಾದಂಉ. ೭೦೭) ; ಕಂಪಿನೊಳ್ ಪೊಂಪುೞಿವೋಗುತಿರ್ದ ಮಳ ವಕ್ತ್ರಸರೋಜಮೆ ಸಾಲ್ಗುಮೆಂದು ತಣ್ಗಂಪನುಣಲ್ಕೆ ಬಂದೆಱಗಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೨೦೦); ಮುಡಿಯಿಂದಂ ಬೀೞ್ವ ಪೂಮಾಲೆಯಿಂ ತ[ಪಾಠಾಂ. ಮ]ಣ್ಗಂಪಂ ಸವಿದಲ್ಲಿ ವಂಗಡದೆ ಪಾಡುತಿರ್ಪ ಪೆಣ್ದುಂಬಿಯಿಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೩೫) ; ನಸುಬಿರಿದ ಜಾಜಿಯ ನನೆಯ ತಣ್ಗಂಪನುಂಡು . . . ಸುಳಿವ ಮಱಿದುಂಬಿಯ ವಿಳಾಸದಂತೆ (ಸೌಂದಪು. ೧-೧೭).

[ತಣ್₂ + ಕಂಪು]

ತಣ್ಗದಿರ್, ತಂಗದಿರ್ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಕಿರಣ : ಸ್ಮರಶರಮೇವುವೆಂಬ ಶಿಶಿರಾಂಶುವ ತಣ್ಗದಿರೇವುವೆಂಬ ಬದ್ದರನಱಿಯಟ್ಟಿ (ಅಜಿಪು. ೬-೨೭) ; ನೆಱೆದಿಂಗಳ ತಣ್ಗದಿರಂತೆ . . . ಲೋಲಲೋಚನರುಚಿ ಸುತ್ತಿಮುತ್ತಿದುದು (ಪಂಪಾಮಾ. ೫-೬೦) ; ಭುವನಮನಾವಗಂ ಪುದಿದು ತೀವಿದ ತಣ್ಗದಿರ್ಗಳ್ ಪೊದಟ್ದ ಕೈರವವನಮಾದುವು (ಲೀಲಾವ. ೩-೭) ; ವರ ಹಿಮಕರಬಿಂಬದ ಬೆಂಬಳಿಯೊಳಿಳಿವ ತಣ್ಗದಿರ್ಗಳೆನಲ್ (ಗಿರಿಕ. ೭-೯) ; ಸೊಗಯಿಪ ಬೆಳ್ವಸದ ನಮಂ . . . ಕೈಕೊಂಡಾಗಳ್ ಮಿಗೆ ತಣ್ಗದಿರಾವರಿಸಿದ ಮೃಗಧರ ಮಂಡಳಿಯವೋಲ್ ವಿರಾಜಿಸುತಿರ್ದಳ್ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೬-೧೦೦೦). **ತಂಗದಿರ್:** ತಂಗದಿರ್ಗಳು ಸರ್ವಾಂಗದಿ ನೆಲಸಿರೆ (ಶಿವಗೀ. ೦೭೦-೮೩೧) ; ತಳಿತ ತಂಪಿನ ತಂಗದಿರ ತೊಱೆಯೊಳಗೆ ತೇಂಕಾಡಿದುದು ಬಲ (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೧೭-೧೮).

[ತಣ್₂ + ಕದಿರ್₂]

ತಣ್ಗದಿರ, ತಂಗದಿರ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಕಿರಣಗಳಂಳ್ಳವನು ; ಚಂದ್ರ : "ಜೊನ್ನೊಡಲಂ . . . ತಣ್ಗದಿರಂ, ಆಲಿವೆಳಗಂ, ಮಂಜುಗ್ಗೆಯ್ಯಂ . . . ತಿಂಗಳ್ – ಈ ೨೦ ಚಂದ್ರನ ಪೆಸರ್" (ಕಕಸಾ. ೩-೨೩) ; "ತಣ್ಗದಿರನೆನಲ್ಕೆ ಚಂದಿರಂ ಸೊದೆಗದಿರಂ" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೯) ; ಅನನಾಂಬುಜಂ ತಣ್ಗದಿರಂಗೆ ಸೋಲವುನೊಡರ್ಚೆ (ರಾಜಶೇ. ೧೩-೬೦); ಬೆಂಗದಿರನ ಕಾಯ್ಪು ತಣ್ಗದಿರನ ತಣ್ಪು . . . ಪಡಿಗೊಳೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭-೧೭) ; ಬೆಂಗದಿರನ ಬಿಸಿ ನಾನು, ತಣ್ಗದಿರನ ತಂಪಾನು ! (ಪಾಂಚಜ. ೦೬-೨೧). **ತಂಗದಿರ :** "ತಂಗದಿರನೆಂದೊಡಂಬುಜಬಾಂಧವಂ" (ಕಶಕ. ೧೨೦); ತಂಗದಿರನಿಂದಿಂಗಡಲ್ ಪೆರ್ಚದಿರಲ್ (ನಂದಿಮಾ. ೯-೬೫) ; ಸರಸದಿಂ ತಂಗದಿರನುದಯದಿ ಶರಧಿ ಪೆರ್ಚುವ ತೆರದೊಳ್ (ಶೃಕರ್ಣಾ. ೩-೭೮) ; ತಂಗದಿರ ನೇಸರರ್ ತಾವು ಕಡುಹರುಸ ದಿಂದೆಸಗುತಿರಲು (ಕವಿಕಾ. ೨-೧); ತಂಗದಿರನೆಸಕ ಕಣ್ಗಮೃತ, ಕಣಜಕದೇಂ ? (ಮಂಕುತಿ. ೪೯೮). 'ಬೆಂಗದಿರ' ಪರಾ.

ತಣ್ಗದಿರನನ್ವಯ = ಚಂದ್ರವಂಶ : ತಣ್ಗದಿರನನ್ವಯದ ಪಾರ್ಥನ ತುರಂಗಮದು ಪೆಣ್ಗುದುರೆಯಾಗಿ . . . ಸ್ತ್ರೀ ರಾಜ್ಯಮಂ ಪೊಕ್ಕುದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೫ ಸೂಚನೆ). [ತಣ್ಗದಿರ್ + – ಅ₇]

ತಣ್ಗದಿರವಕ್ಕಿ 'ತಣ್ಗದಿರ್ವಕ್ಕಿ' ನೋ.

ತಣ್ಗದಿರಱೆ (ನಾ). ಚಂದ್ರಕಾಂತ ಶಿಲೆ ; ಅಮೃತಶಿಲೆ : ಪಾಸಿದ ತಣ್ಗದಿರಱೆಯ ಪಾದವಟ್ಟಗೆಗೊಳಗೇರಿಯು ನಿಡುಮರಂಗಳಿಱುಂಬಿನ ಕಟ್ಟೆಲೆಯನೊಳಕೊಂಡು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೨-೧೯). [ತಣ್ಗದಿರ + ಅಱೆ₄]

ತಣ್ಗದಿರಾಡಿ (ನಾ). ಚಕೋರ ಪಕ್ಷಿ ; "ಜೊನ್ನವಕ್ಕಿ" (ಚತುನಿ. ೬. I, ೩೮). [ತಣ್ಗದಿರ್ + – ಆಡಿ₁]

ತಣ್ಗದಿರ್ಗಲ್, ತಂಗದಿರ್ಗಲ್ (ನಾ).=ತಣ್ಗದಿರಱೆ: ಪೊಳೆವ ತಣ್ಗದಿರ್ಗಲ್ಲ ಪಸೆಯೊಳೇಳೆಲೆವಾಳೆಯೆಳೆಯೆಲೆಯ ಪಚ್ಚಡಿಸಿ . . . ಕಾಂತೆಯ ಮಲಂಗಿಸಿ (ಶಬ್ದರಾ. ೮-೯೨) ; ತಲೆವೆಱ ಸಜ್ಜೆವನೆಯ ತಣ್ಗದಿರ್ಗಲ್ಲ ಮೆಲ್ವಾಳುಗೆಯಂ ಸೋಂಕೆ ಕರಗಿ ಸೂಸೆ (ಸೌಂದಪು. ೭-೧) ; ತಳಿರೆಲೆ ಬಿಜ್ಜಳ ತಣ್ಗದಿರ್ಗಲ್ . . . ಬೆಳವನ್ನದಿನಾಳಿಯರೆಳಸಿ ಕರಂ ಸತ್ಕರಿಸಲು (ಜಯಕಾ. ೪-೪೦) ; ಮೆಱೆವ ತಣ್ಗದಿರ್ಗಲ್ಲ ಮಂಟಪದೊಳ್ . . . ಸಂಭ್ರಮದೆ ಕುಳಿರ್ವಟ್ಟಣಾಗಿ ಯೊಡನೆ ಪಸೆನಿಂದು (ಭಾವಚಂ. ೯-೫೭). **ತಂಗದಿರ್ಗಲ್ :** ಕಂಗೊಳಿಪ ಸೋಪಾನದಂತರಂಗಳೊಳೆಸೆವ ತಂಗದಿರ್ಗಲ್ಲ ಪುತ್ಥಳಿಗಳೋ (ಡಬಪು. ೪೫-೬೫); ತಂಗದಿರ್ಗಲ್ಲ ಗಹ್ವರದ ಚಂದಳಿರ್ವಾಸಿನೊಳತ್ತ ಮಿತ್ತ ಚೆಲ್ವಿಂಗೆಡೆಯಾಗಿ ಸೂಸಿದರಲುಂ (ಶಬಶಂ. ೧-೫೦). [ತಣ್ಗದಿರ್ + ಕಲ್₃]

ತಣ್ಗದಿರ್ವಕ್ಕಿ, ತಂಗದಿರ್ವಕ್ಕಿ, ತಣ್ಗದಿರವಕ್ಕಿ (ನಾ). ಬೆಳುದಿಂಗಳ ಹಕ್ಕಿ; ಚಕೋರ ಪಕ್ಷಿ ; ಜೊನ್ನವಕ್ಕಿ : "ಜೊನ್ನವಕ್ಕಿ, ತಣ್ಗದಿರ್ವಕ್ಕಿ – ಈ ೨ ಚಕೋರಂ" (ಕಕಸಾ ೧೧-೨೦೨) ; ತಣ್ಗದಿರ್ವಕ್ಕಿ ಮೊಗವಿಟ್ಟು ನಭವ ನೋಡೆ (ರೇವಣ. ೬೪-೧೭). **ತಂಗದಿರ್ವಕ್ಕಿ :** "ತಂಗದಿರ್ವಕ್ಕಿ ಜೊನ್ನದ ಪಕ್ಕಿಯನೆ ಚಕೋರಂಗಳ ಪೆಸರ್" (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕೈ. ೨೦) ; "ಜೀವಂಜೀವ – ತಂಗದಿರ್ವಕ್ಕಿ" (ಬಾಹಟೀ. ೨-೬-೩೫ ವ). **ತಣ್ಗದಿರವಕ್ಕಿ :** "ತಣ್ಗದಿರವಕ್ಕಿಯೊಡನದು ಚಕೋರಾಖ್ಯೆಯಕ್ಕು" (ಕಶಕ. ೪೨).

[ತಣ್ಗದಿರ್ + ಪಕ್ಕಿ₁]

ತಣ್ಗದಿರ್ವೊದಱ್ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಕಿರಣಗಳ ಸಮೂಹ : ತಿಂಗಳ ತಣ್ಗದಿರ್ವೊದಱೊಳ[ಪಾಠಾಂ. ಬನ]ವಾಂಗಚ್ಛವಿ ಸೆಣಸೆ ತಂದು ತಲೆವಾಗಿಪ ಪೊಲ್ . . . ಅಮರಾಂಗನೆ ಚಾಮರಮನಿಕ್ಕಿದಳ್ (ಅನಂಪು. ೪-೮೩).

[ತಣ್ಗದಿರ್ + ಪೊದಱ್]

ತಣ್ಗರಗ, ತಂಗರಗ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಕೊಡ ; ಶೀತಲ ಕಲಶ: ತಣ್ಗರಗದ ನೀರ್ವೆರಸು ಕೆಲದೊಳಿರ್ದ ಕೆಳದಿಯರನಟ್ಟುವುದುಂ (ಪಂಪಾಮಾ. ೭-೧೦೭ ವ); ಅಱವಟ್ಟಗೆಯೊಳ್ ಕಡುಗೋಡುವೆತ್ತ ತಣ್ಗರಗವುನೆತ್ತಿ ನೀರೆಱೆಯೆ (ಜಗವಿ. ೦೭-೬೯) ; ಹಗಲಿನೊಳು ತಂದ ಪೊಸನೀರನಾಕ್ಷಣದೊಳಗೆ ಮಿಗೆ ಸೋದನೆಯ ಮಾಡಿ ತಣ್ಗರಗ[ಪಾಠಾಂ. ತಂಗರಗ]ದೊಳು ತುಂಬಿ (ಸೂಪಶಾ. ೨-೪೩) ; ತಣ್ಗರಗದ ನೀರಿಂದ ತೊಳೆದಾನನ ಕರಚರಣಂಗಳನು (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೭-೫) ; ಕುಳಿರ್ವಾಲಿನೀರನಬಳಾವಳಿ ತಣ್ಗರಗದೊಳೆ ತೀವಿ ಪಥಿಕರ್ಗೆಱಗುಂ (ವೃಷವಿ. ೪-೨೫). **ತಂಗರಗ :** ತಂಗರಗದಿಂ ಶೈತ್ಯೋದಕಮಂ ಕುಡಿಯಲೆಱೆವುತ್ತ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೨-೨೦ ವ) ; ತಂಗರಗದ ತಿಳಿನೀರನಂಗದ ಮೇಲೆ ತಳಿವುತಿರಲು (ಪ್ರಭುಂಜ. ೪-೧೩) ; ತನಿವಣ್ಣ ಹೊಱಗಳಿಂ ತಿಳಿದ ಜಲಪೂರ್ಣವಹ ತಂಗರಗದಿಂದಲಾಭರಿತ ಚಂದ್ರಾನನೆಯರಿಂ . . . ನಿರ್ಮಳ ವಸಂತಂ ಸಹಿತ ನಡೆದು ಪೊಱವೊಳಲ ಬನವೊಕ್ಕು ಬರೆ (ಚೀರಮ. ೫-೨೨).

[ತಣ್₂ + ಕರಗ]

ತಣ್ಗಲ್, ತಂಗಲ್, ತಂಗಲ್ಲು (ನಾ). ಚಂದ್ರಕಾಂತ ಶಿಲೆ : "ಸಸಿಗಲ್, ತಣ್ಗಲ್–ಈ ೨ ಚಂದ್ರಕಾಂತಂ" (ಕಕಸಾ. ೪-೫೩). **ತಂಗಲ್ :** ಮಿಸುಪ ಪೇಡಾಕುಳಿಯ ಕುಂಕುಮರಸದ ಕತ್ತುರಿಗೆಸರ ತಂಗಲ್ಗೊಸರ್ವ ಪನ್ನೀರುಗಳ . . . ಓಕುಳಿಯಾಡಿದರು (ಅನಂರಾ. ೧-೨೩-೩೦). **ತಂಗಲ್ಲು :** ಒಸರಲಾ ತಂಗಲ್ಲು ಕರಗಾದ ಜಲ ತಣ್ಣಸದೋಱ ಶ್ರಮವಡಗಿಪುದು (ಕಂವಿ. ೬-೭೭). [ತಣ್₂ + ಕಲ್₃]

ತಣ್ಣಲಸುಗೂಟ್ (ನಾ). ತಣ್ಣನೆಯ ಕಲಸನ್ನ,-ಕಲಸಿದ ಅನ್ನ : ಕೆನೆಗೊಂಡ ಗೆಡ್ಡೆ ಮೊಸರಂ ಸುರಿದೇಲೆಯ ಚೂರ್ಣವಿಕ್ಕಿ . . . ಪವಣ್ಪುಗೆ ಕಲಸಿರ್ದ ತಣ್ಣಲಸುಗೂಟನಿಳಾಪತಿಗಿತ್ತನಟ್ಟಿಯಿಂ (ಲೀಲಾವ. ೫-೭೦).
[ತಣ್$_2$ + ಕಲಸುಗೂಟ್]

ತಣ್ಣಳಸ (ನಾ). = ತಣ್ಣರಗ : ತಾವರೆಯ ಕೊಡೆಯೆಲೆಗಳಿಂ ಮುಚ್ಚಿದ ಪಚ್ಚೆಯ ಪವಳದ ಪದ್ಮರಾಗದ ಪಳುಕಿನ ತಣ್ಣಳಸಂಗಳುಮಂ (ಕಾದಂಬ. ೨೦೬) ; ಪಱಿಪಡೆ ಸೇದೆ ಪಿಂಗೆ ತೃಷೆ ತಣ್ಣಳಸಂಗಳನೆತ್ತಿ ನಿಂದು ನೀರೆಱೆವ ಚೆಳಲ್ಲತಾಂಗಿಯರ್ (ಅನಂಪು. ೧-೪೩). [ತಣ್$_2$ + ಕಳಸ$_1$ (= ಕಲಸ)]

ತಣ್ಣಾಚು (ನಾ). ಹಿತಕರವಾದ ರಂಚಿಯುಳ್ಳ ಕಾಚು : ಬೆಳ್ಳಿಲೆ ಕ್ರಮುಕ ತಣ್ಣಾಚ[ಚು]ನಂ[ಪಾಠಾಂ. ಮೊದಲಾದಂ]ಗಡಿಯಿರೆ (ಅಬ್ಬಲೂ. ೩-೭೫). 'ತಂಗಾರ' ಪರಾ. [ತಣ್$_2$ + ಕಾಚು$_1$]

ತಣ್ಣಾಲ್ (ನಾ). = ತಣ್ಣಾಲುವೆ : ಸೊಕ್ಕೆಱೆದರ್ ಬೀಟ್ಗಿ ಕಾಮನ ಕೂರಂಬಿನ ಕೋಳ್ಗೆ ಸುಗ್ಗಿ ಪೊಸವೆಲ್ದಿಂಗಳ್ ಬನಂ ಬಂದ ಮಾವಿನಿತುಂ ತಣ್ಣೆದುವಕ್ಕೆ ತೆಂಬೆಲರ್ಗಳಿಂ ತಣ್ಣಾಲೊಳೆಂದೊರ್ವಳೆಚ್ಚನೆಯಾಟಂ ಸತಿ ಬೇಟದೇವತೆಗೆ ಪಾನೋನ್ಮತ್ತೆ ನಿಂದಾಡಿದಳ್ (ಅನಂಪು. ೮-೩೦).
[ತಣ್$_2$ + ಕಾಲ್$_2$]

ತಣ್ಣಾಲುವೆ (ನಾ). ತಂಪಾದ (ನೀರಿನ) ಕಾಲುವೆ : ನೀಲದ ನೆಲಗಟ್ಟು ಪರಿವೇಷ್ಟಿಸಿರ್ದ ತಣ್ಣಾಲುವೆ ತಳಿರ್ವಾಸಿನಲಿ ಮೂಲೋಕಮೋಹನರನ್ನೆಯ ಸ್ಯೆಪಿಡೆ (ಮೋಹತ. ೨೮-೦೩). [ತಣ್$_2$ + ಕಾಲುವೆ (<ಕಾಲ್ವಾಯ್)]

ತಣ್ಣಾಳಿ, ತಂಗಾಳಿ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಗಾಳಿ : ಗಂಧೋದಕಮಂ ಮೇಲೆ ತಳಿದು ತಣ್ಣಾಳಿಯಂ ಬಿಗುರ್ವಿಸಿ ದೇಹಕ್ಕಾಪ್ಯಾಯನಂ ಮಾಡೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೫೬-೦೩) ; ಎಲೆ ತಣ್ಣಾಳಿಯೆ ನೀನೇಕಲೆದಪೆ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೬೫) : ಆಳಿಯರ್ ಬೀಸುವ ಚವುರಾಲವಟ್ಟ ತಣ್ಣಾಳಿಯಿಂದವಳೊಡಲ್ಗಿಚ್ಚು . . . ಭಡಾಳಿಸಿತು (ಮೋಹತ. ೨೭-೬೨). **ತಂಗಾಳಿ :** ತಂಗಾಳಿಯುಂ ತಿಂಗಳುಂ ಬನಮುಂ ಬೆಂಬಲಮಾಗಿ ತೀರ್ಚವೆ ಗಡಂ ಕೊಂಡುಗ್ಗಿಯುಂ ಸುಗ್ಗಿಯೊಳ್ (ಅಜಪು. ೬-೨೮) ; ಬಡತನದೊಳ್ ಸಿರಿ ಮೆಯ್ ಬೆಮರ್ವೆಡೆಯೊಳ್ ತಂಗಾಳಿ ಮರ್ವು ಪರ್ವಿದ ಸಮಯಕ್ಕುಡುಪೋದಯಮೆಂಬಂದದ ಗಡಣಿಸಿದುದು ಸುತನ ಬರವು ಬಯಸುವ ಪದದೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೯೨) ; ಪುಳಿನಕ್ಕೆ ತಂಗಾಳಿಗೆಸೆವ ದೀಹದ ಮೃಗಾವಳಿಗೆ ಬೆಱಗಾಗುತ್ತ ನಡೆತರುತ್ತ (ಹಡಕಾ. ೫-೫೬) ; ಆಗ ದಟ್ಟವಾಗಿ ಮೋಡಗಳು ಕವಿದುಕೊಂಡು ತಂಗಾಳಿ ಬೀಸಲಾರಂಭವಾಗಿತ್ತು (ರಾವಿಜ. ೨೩). [ತಣ್$_2$ + ಗಾಳಿ$_1$]

ತಣ್ಣೂಳ್ 'ತಣ್ಣೂಟ್' ನೋ.

ತಣ್ಣೂಟ್, ತಂಗಳು, ತಂಗಟ್, ತಂಗುಳು, ತಂಗಂಟ್, ತಂಗೂಳು, ತಂಗೂಟ್, ತಣ್ಣೂಳ್ (ನಾ). ೧. ತಣ್ಣಗಾದ ಅನ್ನ; ಆರಿದ ಅನ್ನ : ತಣ್ಣೂಟಂ ಪಡವಿನೊಳಿಲೆಗಟ್ಟಿ ಮುಟ್ಟುಪಡೆದಱಸುವುದೇ (ಲೀಲಾವ. ೨-೦೧೫). **ತಂಗಳು :** ೧. ಇದ್ದ ತಂಗಳು ನನಗಿಕ್ಕಿ ನಿನಗೆಂದೆಂದಿಗೂ ಹಸಿವಿಲ್ಲದ ಹಾಗೆ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ (ಗಾದೆ). ೨. (ಆಹಾರ ಪದಾರ್ಥಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ) ಆರಿದುದು; ಮಾಡಿ ಬಹಳ ಹೊತ್ತಾದುದು : ತಂಗಳು ಎರಡು ಮುದ್ದೆಗಳಿವೆ (ಡಂಗಾಳ್ಳ. ೧೭) ೩. ತಂಗಳೂಟ: ಬೆಳಗ್ಗೆ ಎದ್ದು ಸ್ನಾನ, ಶಿವಪೂಜೆ, ತಂಗಳು ತೀರಿಸಿಕೊಂಡು (ನಾಲ್ಕುಮ. ೩೪). ೪. ಹಳೆಯದು; ಹಳಸಲಾದುದು; ಹೊಸತನವಿಲ್ಲದುದು : ಹೋಗಲಿ ಆ ಹಳಬರ ತಂಗಳು - ಈ ನಿನ್ನ ಹಿರಿಯರೊಳಗೆ ಈಗ ಯಾರಿದ್ದಾರೆ ? (ನಡದಾ. I, ೪೪೫). 'ತಂಗಳುತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನ' ಪರಾ. **ತಂಗಟ್:** ೧. ತಂಗಟಲ್ಲು, ಕದನ್ನಮಲ್ಲು, ಪೂರಣಗಡುಬುಂಟು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨೩-೨೨). **ತಂಗುಳು :** ೧. ಭಂಗಬಟ್ಟುಂಬ ಬಿಸಿಯನ್ನಕ್ಕಿಂತಲೂ ತಂಗುಳವೇ ಲೇಸು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೫೩೪). ೨. ಶೈತ್ಯವಾದ ಜಲಪಾನದಿಂದಲೂ, ತಂಗುಳು ಅನ್ನವನ್ನುಂಬುವುದರಿಂದಲೂ . . . ಬಿಕ್ಕುಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು (ಸಕವೈ. ೨೪೧) ; ಮುಂದುಕಿ ಬಲು ಬುದ್ಧಿವಂತೆ . . . ಅವನಿಗೆ ಬೆಚ್ಚಾಗಿ ತಂಗುಳು ಹಾಕಿದಳು (ಪಂಚಾಮ್ಮ. ೫೬). **ತಂಗುಟ್ :** 'ತಂಗುಟ್ದಿರಿಕ' ಪರಾ. **ತಂಗೂಳು :** ೧. ಬಿಸಿಗೂಡಿ ತಂಗೂಳುಣಬೇಡ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೨೦೦೦). ೨. ಮುಂಜಾವದಡಿಗೆ ಸಂಜೆಗಾಗಲೇ ತಂಗೂಳು (ನೆಲಮು. ೩೨-೧೪). **ತಂಗೂಟ್ :** ೧. ಉಣಲಱಿಯಂ ತಂಗೂಟಂ ಗುಣಮುಳ್ಳ ಗೃಹಸ್ಥನೆಂದೊಡಿಂ ತಪಸಿಗೆ ಪೇಟುಣಲಕ್ಕುಮೆ ತಂಗೂಟಂ (ಸಮಪು. ೦೪-೬೪). **ತಣ್ಣೂಳ್ :** ೧. ಇಪ್ಪ ಭೋಜನವಮನುಂಡ ಮೈಸಿರಿಯೆತ್ತ ಖಳವಸೆಱೆವನೆಯ ತಣ್ಣೂಳೆತ್ತ (ಶ್ರೀರಾಮ. ೫-೮೫).
[ತಣ್$_2$ + ಕೂಟ$_1$]

ತಣ್ಗೆಸಱ್ (ನಾ). ತಣ್ಣನೆಯ ಕೆಸರು,-ಪಂಕ : ಚಿಗಿದು ಹಾಱಿದ ವಿಹಗೇಶನುಬ್ಬಟೆಗೆ . . . ಕೂರ್ಮನ ದೇಹ ಹುಗಿದುದು ತಣ್ಗೆಸಱೊಳಗೆ (ಮೋಹತ. ೩೬-೪೭). [ತಣ್$_2$ + ಕೆಸಱ್]

ತಣ್ಗೊಳ, ತಂಗೊಳ (ನಾ). ತಂಪಾದ (ನೀರಿನ) ಕೊಳ : ತಣ್ಗೊಳದೊಳ್ವಿಜೃಂಭಿಪರಸಂಚೆ (ಉದ್ಭಟ. ೬-೪೩) ; ಬಿಸಿಲೊಳ್ ಬೇಗುದಿಗೊಂಡವಂ ತಣ್ಗೊಳನಂ ಪೊಕ್ಕಂತೆಯುಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೩೨೦) ; ಚಂದ್ರಕಾಂತ ಕಲ್ಗಟ್ಟಿ ಸೋಪಾನ ತಣ್ಗೊಳದ ಮಧ್ಯದಲಿ . . . ವಿಮಾನಾಂಕನಿರ್ದನೋಲಗದಿ (ಮೋಹತ. ೫-೩೨) ; ತಣ್ಗೊಳಂ ಕೆಱೆಕಾಲ್ವೆಳೆಗಳಿಲ್ಲದಿಳೆಯಿಲ್ಲ (ಜೈಮಿಭಾ. ೦೮-೦೩). **ತಂಗೊಳ :** ತಂಗೊಳದೊಳಾಡಿ ತೊಯ್ದು ಮನಂಗೊಳಿಪರ ಸಂಚೆಯಂತೆ (ಉದ್ಭಟ. ೪-೨೯) ; ಉದಿಸಿತು ಘುಳುಘುಳು ಘುಳುಘುಳು ಧ್ವನಿ ತಂಗೊಳದೊಳು ತನುತಾಪದಿಂದೆ (ಮೋಹತ. ೯-೪೨) ; ಎಳನನೆತೀವಿ ತೋರ್ಪ ಮೊನೆಮಲ್ಲಿಗೆ ತಾವರೆ ತೀವಿ ತೋರ್ಪ ತಂಗೊಳಂ (ರಾಜಶೇ. ೨-೩೭). [ತಣ್$_2$ + ಕೊಳ$_2$]

ತಣ್ಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ತಂಪಾಗು ; ಶೀತಲವಾಗು : ದಕ್ಷಿಣದಿಕ್ಕಿನಿಂದ ಮೃದು ಮಧುರವಾಗಿ ಬೀಸುತ್ತಿದ್ದ ತಣ್ಗೊಂಡ ಮಂದಮಾರುತದಿಂದ (ದೇವಿಚಾ. ೮೦). [ತಣ್$_2$ + ಕೊಳ್ಳು$_1$ (<ಕೊಳ್$_1$)]

ತಣ್ಗೋಡು (ಕ್ರಿ). ತಂಬ ತಂಪಾಗು : ತಣ್ಣರಗದ ತಣ್ಗೋಡುವಾಲಿನೀರಂ ಆರ್ಪನಿತಂ ಕುಡಿದು (ಧರ್ಮಾಮ್ಮ. ೦-೧೫೨). [ತಣ್$_2$ + ಕೋಡು$_1$]

ತಣ್ಜೊಡರ್ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಬೆಳಕನ್ನು ಬೀರುವ ದೀಪ ; ಹಿತಕರವಾದ ದೀಪ : ಬೇಱದೊಂದು ಬಗೆಗಿಕ್ಕಿದ ಟಕ್ಕನೆ ವಕ್ಕದೊಂದು ತಣ್ಜೊಡರೆ[ಪಾಠಾಂ. ಕಣ್ಜೊಡವೆ]ನೆ ನೋಟ್ಪ ನೋಟಕರ ಕಣ್ಗೊಳಗಾದುದು (ಪಂಪರಾಮಾ. ೩-೩೯) ; ರನ್ನದ ತಣ್ಜೊಡರ್ ಮಳಯಜಂ ಕಸ್ತೂರಿ ಕಾಶ್ಮೀರಮೆಂಬಿವಱಿಂ ತೆಕ್ಕನೆ ತೀವಿ ಪೊಂಬರಿಯಣಂ ಚೆಲ್ವಾದುದು (ಜಗವಿ. ೧೦-೯೮) ; ಎಳವೆಱೆಯಂತೆ ಮಾಣಿಕದ ತಣ್ಜೊಡರಂತೆ . . . ತಳತ್ತಳಿಪಂಗಕಾಂತಿಯುಂ ತಳೆದೆಸೆದಿರ್ಪ ಬಾಲಕನ ಮುಗ್ಧಮುಖೇಂದು ವನಂದು ನೋಡಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೪-೩೮) ; ಮುಂಜೆರಂಗು ; ತಣ್ಜೊಡರ್ (ಶಮದ. ೬೮ ಪ್ರಯೋ.). [ತಣ್$_2$ + ಸೊಡರ್]

ತಣ್ಣಗಮ್ಮ (ನಾ). ಶೀತಕರ; ತಂಪನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವವನು ; ಚಂದ್ರ: 'ತಣ್ಣಗಮ್ಮಂದಲೆಯ' ಪರಾ. [ತಣ್$_2$ + ಕಮ್ಮ$_3$]

ತಣ್ಣಗಮ್ಮಂದಲೆಯ (ನಾ). ಚಂದ್ರನನ್ನು ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿರುವವನು; ಶಿವ : ತಣ್ಣಗಮ್ಮಂದಲೆಯ ನಿನ್ನನಿತ್ತುಂ ನಮಗೆ ಕೆನ್ನವಿತ್ತಂ (ಪ್ರಭುಪು. ೩-೧೧೨). [ತಣ್ಣಗಮ್ಮ + ತಲೆ$_1$ + - ಅ$_7$]

ತಣ್ಣಗೆ$_1$ (ನಾ). ತಂಪನ್ನು ಬೀರುವ ನಗೆ ; ಉಲ್ಲಾಸಕರವಾದ ನಗೆ ; ಸುಖ ತರುವ ನಗೆ : ಬಿಸಿನಗೆ ಯಾವುದು ತಣ್ಣಗೆ ಯಾವುದು ಹುಸಿನಗೆ ಮುಗುಳು ನಗೆಗಳು . . . ಎಂತಿಹುವೆಂದು ನಸುನಗುತವಳಂ ಪಾಡಿದಳು (ಭರಕ. ೧೧-೩೦). [ತಣ್$_2$ + ನಗೆ]

ತಣ್ಣಗೆ₃, ಥಣ್ಣಗೆ (ಅ). ೧. ತಂಪಾಗಿ ; ಶೀತಲವಾಗಿ : ತಣ್ಣನೆ, ತಣ್ಣಗೆ, ನುಣ್ಣನೆ, ನುಣ್ಣಗೆ (ಶಬ್ದಾನು. ೪೯ ಪ್ರಯೋ) ; ತಣ್ಣಗೆ ಮೊಸರಲ್ಲಿ ಬೆಣ್ಣೆ ಮುದ್ದೆಯಹಾಗೆ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣುವ ಹುಣ್ಣಿಮೆಚಂದ್ರನ (ಕಎಪು. ೮-೪). ೨. ಸುಖವಾಗಿ ; ಹಾಯಾಗಿ ; ಸಂತುಷ್ಟವಾಗಿ ; ಕ್ಷೇಮವಾಗಿ : ಹೋದವರು ಹೋಗಲಾಗಿ ಇರುವವರನ್ನು ತಣ್ಣಗೆ ಕಾಪಾಡಿಕೊಂಡು ಬಾ ಸ್ವಾಮಿಾ (ಎಸಮ್ಮ. XII, ೧೦ ಅಡಿಟಿ) ; ಆ ಮಹಾತಾಯಿ ನಮ್ಮ ಮಹಾರಾಜರ ಮನೆತನವನ್ನು ತಣ್ಣಗೆ ಇಟ್ಟಿರಲಿ (ಕಳಹು. ೯೮). ೩. ಶಾಂತವಾಗಿ : ಹೆಣ್ಣಿನ ಪುಣ್ಯದೇವತೆ ಪಂಪಾದೇವಿ ತಣ್ಣಗಿರ್ದಡೆ ಸಾಕವಳು ಕಣ್ಣ ಬೇಡಿದರಿತ್ತಪಳು (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೩-೪೮) ; ತಾಯಿಹೊಟ್ಟೆ ತಣ್ಣಗೆ ಮಾಡುವ ಸೀರೆಗಳನ್ನಷ್ಟು ಉಡಿಸಿ ಕಳಿಸಿದರೆ ಪಾರಾದನೆಂದು ಕಲ್ಲಪ್ಪ . . . ಓಡಾಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ (ಅಶೋಕ. ೧೪). ೪. ತೆಪ್ಪಗೆ ; ಕೆಲಸಮಾಡದೆ ; ನಿಶ್ಚಿಂತೆಯಾಗಿ ; ನಿಷ್ಕ್ರಿಯವಾಗಿ : ತಣ್ಣಗಿದ್ದರೆ ಮಣ್ಣಾದರೂ ಅಸಾಧ್ಯ (ಗಾದೆ); ಏನಾದರೂ ಕೆಲಸ ಮಾಡು ಯಾಕೆ ತಣ್ಣಗೆ ಕುಳಿತಿರುವೆ? (ರೂಢಿ). **ಥಣ್ಣಗೆ :** ೨. ನಂಮ್ಯಾಲೆ ವಿಶ್ವಾಸಿಟ್ಟು ಥಣ್ಣಗೆ ಕೂಡು ಅಂತ (ಅಶ್ವಮೇ. ೧೦೦) ; ಊರ ಥಣ್ಣಗ ಇರಲಿ ಅಂತ (ನಿಸರ್ಗ. ೧೫೪) ; ಊರ ಥಣ್ಣಗ ಇರತದ (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೯೪).

ತಣ್ಣಗಾಗು=೧. ಕಾವು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು ; ತಂಪಾಗು ; ಉಷ್ಣವಳಿ : ಪ್ರತಾಪದೊಳಗೆ ನಂದಿ ಮಿಗೆ ಕುಂದಿ ರವಿ ತಣ್ಣಗಾದನೆನೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೮-೫); ಮುಟ್ಟಿದರೆ ಮೈ ತಣ್ಣಗಾಗತೊಡಗಿತ್ತು (ಕಾಲಂರ. ೧೭, ಕಥಾಸಾರ). ೨. (ಬೆಂಕಿ, ದೀಪ ಮೊದಲಾದುವು) ನಂದಿ ಹೋಗು; ಆರಿ ಹೋಗು : ಆ ಜ್ವಾಲೆಯು . . . ಜಾಜ್ವಲ್ಯಮಾನವಾಗಿ ನಿಲ್ಲದೆ ಉರಿದು ತಣ್ಣಗಾಯಿತು (ವಾರಾಕ್ಯ. ೨೭). ೩. ಅಡಗು ; ಇಲ್ಲದಂತಾಗು : ಅದನ್ನು ನೋಡಿದ ಮೇಲೆ ಉತ್ಸಾಹವೆಲ್ಲ ತಣ್ಣಗಾಯಿತು (ದ್ರಾವಿವಿ. ೧೪೩) ; ಮಹಡಿಯ ಮೇಲೆ ಗದ್ದಲ ಮತ್ತೆ ತಣ್ಣಗಾಯಿತು (ಪುನರು. ೨೦೯). ೪. ನಿಷ್ಕ್ರಿಯವಾಗು; ಸುಮ್ಮನಾಗು : ಅಲ್ಲಿನ ಸುತ್ತಮುತ್ತಣ ಗಿರಿಚರರು, ವನಚರರು ತಣ್ಣಗಾದರು (ರಾಜಸೂ. ೩೭) : ಗುಣಗಳನು ತಾವೆಣಿಸಲಾರದೆ ದಣಿದು ಶ್ರುತಿಗಳು ತಣ್ಣಗಾದವು (ರಘುವಂ. ೧೦-೩೩). ೫. ಸಮಾಧಾನಗೊಳ್ಳು ; ನೆಮ್ಮದಿಗೊಳ್ಳು ; ಶಾಂತವಾಗು : ನಾಲ್ಕು ಸೂತ್ರ ಓದಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದರೊಳಗೆ ಮನಸ್ಸು ತಣ್ಣಗಾಗುತ್ತೆ (ಹೊಸಕ್ಷ. ೧೭೪). ೬. ಸಾಯು ; ಮರಣಹೊಂದು : ರೋಗಿಗಳೂ ನಿರೋಗಿಗಳೂ ತಣ್ಣಗಾಗುವ ಹೊತ್ತು ಬಂದಂತೆಯೇ (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೩೦೦). **ತಣ್ಣಗಿರು** = ೧. ತಂಪಾಗಿರು : ಬೇಸಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಮರದ ನೆರಳು ತಣ್ಣಗಿರುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). ೨. ಹಾಯಾಗಿರು ; ಸುಖವಾಗಿರು : ದುಡಿವ ಬಡವನ ಹೊಟ್ಟೆ ತಣ್ಣಗಿರಲಿ (ನೆಲಮು. ೨೦-೨೨). ೩. ತೆಪ್ಪಗೆ ಇರು ; ಸುಮ್ಮನಿರು : ಯಾವುದಕ್ಕೂ ಉತ್ತರ ಕೊಡದೆ ತಣ್ಣಗೆ ಇದ್ದರೆ ಆಯಿತೆ ? (ರೂಢಿ). **ತಣ್ಣಗೆ ತಣಿ** = ಚೆನ್ನಾಗಿ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದು ; ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಣಿ : ಧೂಪದ ಕವಲ್ಹೊಗೆಯೊಳ್ ತನಿಗಂಪನುಂಡು ತಣ್ಣಗೆ [ಪಾಠಾಂ. ನೆ]ತಣಿದೊಯ್ಯನೊಯ್ಯನಿದಿರುಂ ಬಟಿಯುಂ ನೆಗೆಯುತ್ತಮಿರ್ಪ ತುಂಬಿಗಳ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೩-೭೭). 'ತಣ್ಣನೆ' ಪರಾ. [ತಣ್$_2$ + – ಅಗೆ$_3$]

ತಣ್ಣನೆ, ಥಣ್ಣನೆ (ಅ). ೧. ತಂಪಾಗಿ ; ಶೀತಲವಾಗಿ ; ತಣ್ಣಗೆ : ತಿಂಗಳ ತಣ್ಣನಪ್ಪ ಕದಿರ್ದೊಂಗಲೊಳಭ್ಯಸಿಸಿತ್ತೊ ಕಾಮಬಾಣಂಗಳೊಳಾದ ಮೋದಿದುದೊ . . . ಮೋಹನಮನಗ್ಗಳ ನಿನ್ನಯ ವಾಕ್ಪ್ರಗುಂಭನಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೫೯) ; ತಣ್ಣನೆ ತೀಡಿತ್ತೆನಸುಂ ಪ್ರಭಾತಸಮಯಪ್ರೋದ್ಭೂತ ಶೀತಾನಿಲಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧-೫೨) ; ಸುಣ್ಣವೆಲ್ಲಂ ತಣ್ಣನಾಗೆ (ವಾಗೀರ. ದೇ. ೨೭೭-೧೪) ; ತಣ್ಣನೆ, ತಣ್ಣಗೆ, ನುಣ್ಣನೆ, ನುಣ್ಣಗೆ (ಶಬ್ದಾನು. ೪೯ ಪ್ರಯೋ). ೨. ಸುಖವಾಗಿ ; ಹಾಯಾಗಿ : ತಣ್ಣನೆ ಲೇಸಾಗಿ ಮುದದಿನುಣ್ಬರ ಬಾಯೊಳ್ ತಿಣ್ಣನೆ ಕಿರ್ಚಂ ಪುಡಿಯಂ ಮಣ್ಣಂ ಪೊಯ್ದಂತು ಮಾಡಿದೈ ದೂರ್ತಿಂದಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೧೩೭) ; ಎನ್ನಯ ಪಳ್ಳಿಗೆಯಿತಂದು ತಣ್ಣನಿರು (ಬಸವು. ೧೮-೧೭) ; ಭಕ್ತಿಯ ತಿಣ್ಣದಿಂ ತಲೆವಾಗಿ ಪರಕೆಯ ತಣ್ಣನಾಂತು ಮಗುಳ್ದು ಪುರದೊಳು ಸುಖದೊಳಿರುತಿರ್ದ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೪-೨೪). ೩. ಶಾಂತವಾಗಿ : ಅನುದ್ವಿಗ್ನವಾಗಿ : ಸಾವಿರ ಚೇಳ್ಗಳೊಮ್ಮಿಗಕಟಾ ಕಡಿವ ಯಾತನೆಯ ಸಿಲುಬೆಯುಳಲುರಿಯ ತಣ್ಣನೆ ತಳೆದು (ಗೊಲ್ಗೊಥಾ. ೧೨-೨೯೭). **ಥಣ್ಣನೆ :** ೧. ಮುಳುಗಿ ಥಣ್ಣನೆ ತಣಿದು ನಿಂದನು (ಘಟಚ. ೪-೪೧). ೨. ನೀವು ಥಣ್ಣನೆ ಸಿರಿ ಸಹಿತ ಮೃದು ಹಾವಿನಂಕದಲೊಚಿಗುತ [ಗಲ] ಪರನು ದೇವಕಾರ್ಯಕೆ ತಂದೆವಾತ್ಮಜನೆಂಬ ಸಲುಗೆಯಲಿ (ನಿಘಾಗ. ೧೧-೧೧-೩೭).

ತಣ್ಣತಣ್ಣನೆ, ತಣ್ಣನೆತಣ್ಣನೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಅವ್ಯಯ ಪದಾಂತ ಲೋಪಕ್ಕೆ–ಕಮ್ಮಕಮ್ಮನೆ, ತಣ್ಣತಣ್ಣನೆ (ಶಮದ. ೧೯೩ ಪ್ರಯೋ) : ಕೋಪದಿದಿರೊಳೂರ್ವಾನಳಂ ತಣ್ಣತಣ್ಣನೆ (ಹಕ್ಷಕಾ. ೦-೪೧) ; ಮಾವಿನ ಸೊನೆದಂದಲೊಳ್ ನೆನೆದು ತಣ್ಣನೆ ತಣ್ಣನೆ ಬಂದುದಂದು . . . ಮಾರುತಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೯೪ ಪ್ರಯೋ). **ತಣ್ಣನೆ ತಣಿ, ದಣ್ಣನೆ ದಣಿ**=ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದು : ನಾಳಿಕೇರೀಫಳಾಮೃತಾಸ್ವಾದದೆ ತಣ್ಣನೆ ತಣಿದು (ಆದಿಪು. ೧೧-೬೧) ; ಕಣ್ ತಣ್ಣನೆ ತಣಿವಿನಮೊಲ್ದು ನೋಡಿ (ಸಮುಪ. ೧-೦೦೪) ; ತಣ್ಣನೆ ತಣಿದಿರೆ ಬನದೊಳ್ ಪಣ್ಣನೆ ತಿನುತಿರ್ಪುವೆಳಸಿ ತರುಚರಕುಳಮುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೨೨೨) ; ನಡುಹರೆಯದಿಂದೆಸೆವ ಸಿರಿಯು ನಡೆನೋಡಿ ದಣ್ಣನೆ ದಣಿವ ಕಾಲದೊಳು (ಭಾವಚಿಂ. ೯-೧೫). **ತಣ್ಣನೆಯುವನು** = ತಂಪಾಗಿರುವವನು ; ಚಂದ್ರ : ಬಂದನು ಸೋಮನು ಸೊದೆವನಿ ಸೋನೆಯ ಸಿಂಪಿಸಿ ತಣ್ಣನೆಯುವನು (ಇಂಜಾಪ. ೧೧೦-೩೮). [ತಣ್$_2$ + – ಅನೆ$_1$]

ತಣ್ಣನೆಯ, ತಣ್ಣನ್ನ (ಗು). ೧. ತಂಪಾದ; ತಣ್ಣಗೆ ಇರುವ : ತಣ್ಣನೆಯ ಗಾಳಿ ಬೀಸುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ). ೨. ಪ್ರಶಾಂತವಾದ : ಗಿಡಮರಗಳು, ಹುಲ್ಲು, ತೊಳೆದ ಹಸಿರುಬಣ್ಣವಾಗಿ ತಣ್ಣನೆಯ ನಗು ನಗುತ್ತಿವೆ (ಬಿತಂಬಾ. ೧). **ತಣ್ಣನ್ನ :** ೧. "ತಣ್ಪಾಳಿಲು – ತಣ್ಣನ್ನ ಉಸುಬು" (ಗಂಗಾಮ. ೧೪೭). [ತಣ್$_2$ + – ಅನೆಯ$_2$]

ತಣ್ಣನ್ನ 'ತಣ್ಣನೆಯ' ನೋ.

ತಣ್ಣಲೆ (ಕ್ರಿ). ತಂಪನ್ನುಂಟುಮಾಡು ; ತಂಪನ್ನು ಹರಡು : ತಣ್ಣ[ಪಾಠಾಂ. ಣ್ಮ]ಲೆವ ಕೊಳಕ್ಕೆವಂದಮಳಿನಂ ಪುಳಿನಂ ನಳಿನಂ ನಿಜಾರ್ತಿಯಂ ನೆಲೆವಿಡಿ[ಪಾಠಾಂ. ಗೆಲೆಪಡೆ]ಯಲ್ ಬಳಿಕ್ಕಮಳಟಲ್ದು ಬಟಲ್ದು ತೊಟಲ್ದು ಜಾನಿಪಳ್ (ಜಗವಿ. ೧೦-೨೩) ; ಅವಳ ಬಿಸುಸುಯ್ಯ ಬೆಂಕೆಯೊಳ್ ಬೆರಸಿದನಿತಟ್ಟೊಳೆ ತಣ್ಣ[ಪಾಠಾಂ. ಣ್ಮ]ಲೆವ ತೆಂಗಾಳಿಯುಂ ನಂಜಿನ ಧಾಳಿಯೆನಿಸಿ (ವರ್ಧಪು. ೪-೫೮ ವ); ಅಲರ್ವಂಡಂ ಮೊಗೆದು ತಳಿಯುತಿರೆ ತಣ್ಣಲರಿರ್ಕಲದ ಪರಿಕಾಲ್ಗಳಿಂ ತಣ್ಣ[ಪಾಠಾಂ. ಣ್ಣೆ]ಲೆವೆಳವಸಲೆಗಳನೆಳಸಿ ಸುಟಿವೆಳೆಯುವಳಂ (ವರ್ಧಪು. ೪-೭೫). 'ತಣ್ಮಲೆ' ಪರಾ. [ತಣ್$_2$ + ಅಲೆ$_1$]

ತಣ್ಣಲೆಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಣಿಸು ; ತಂಪನ್ನುಂಟುಮಾಡು : ನಿಜಕೀರ್ತಿ ಬಂಧುರ ಸುಧಾವರ್ಷದಿಂ ಧರೆಯ ತಣ್ಣಲ[ಲೆ]ಯಿಸಿದನಾ ದಿಳೀಪಂ (ಕುಮುರಾ. ೧-೭೪). [ತಣ್ಣಲೆ + – ಇಸು$_3$]

ತಣ್ಣಸ, ತಣ್ಣಸು (ನಾ). ೧. ತಂಪು ; ಶೈತ್ಯ : "ತಣ್ಣಸಮೆನೆ ಶೈತ್ಯಂ" (ಚತುನಿ. ೨೮) ; ಅರಲ್ದನೇಕ ಕೋಕನದವನಂಗಳೊಳ್ ಸುಟಿದು ತಣ್ಣ[ಪಾಠಾಂ. ನ್ನೆ]ಸಮಾಗದೆ ಕೂಡೆ ಬಂದ ಮಾವಿನಪೊಸಪೂವಿನೊಳ್ ಪೊರೆದು ಪೊಣ್ಮಿದ[ಕ]ಂಪು ಮೊಗಂಗಳಂ ಚಳಿಲ್ಲನೆ ಕೊಳೆ ಪೊಯ್ಯೆ ತೀಡಿದುದು ತೆಂಕಣಗಾಳಿ ವಸಂತಮಾಸದೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೩೪) ; ಪೊದಟ್ದು ಕಣ್ಪನಿಯ ಬಾನಲ ತಣ್ಣಸದೊಳ್ ಪಗಿಲ್ತು ಪಾವಸೆಗೊಳೆ ಕಾರ ತಂದಲೊಳಗುಂದಲೆಯಾಗಿರೆ ನಟ್ಟು ಸೋರ್ವ ಪಾಳ್ಪಸದಿಯ ಪೆಣ್ಣ ಜೋಹದಮೊಲೊಪ್ಪಿದಳ್

(ಶಾಂತಿಪು. ೮-೮೮) ; ಸೊಗಯಿಸುವ ಸಕ್ಕರೆಗಳೆಳನೀರ ಕುಯಿದಿಳುಪಿ ತಣ್ಣಸವಾದ ತಾಣದೊಳಗಿರಿಸಿ (ಸೂಪಶಾ. ೨-೩೦) ; ಬೆಂಗೆ ತಣ್ಣಸಮೇೞಲೆಚ್ಚತ್ತು (ಜಬಪು. ೪೬-೨೨) ; ರೋಪಾಗ್ನಿ ಕರ್ಣನ ಸಿರಿಮೊಗಮಂ ನೋಡಿದ ಮಾತ್ರದೊಳೆ ತಣ್ಣಸಮನೊಂದಿ ನಲ್ಮೆಯುಂಟಾಗುವುದು (ಭಾರಶಾಂ. ೧-೬). ೨. ಒದ್ದೆ; ಆರ್ದ್ರವಾದುದು : 'ತಣ್ಣಸಗೊಳ್', 'ತಣ್ಣಸವಸ್ತ್ರ' ಪರಾ. ೩. ತೃಪ್ತಿ ; ಸಮಾಧಾನ; ಸಂತುಷ್ಟಿ : ಪುಣ್ಣಮೆಯಾದುದು ಮುಖಚಂದ್ರಮಂಡಲ ತಣ್ಣಸವೆದೆಯೊಳಾದರಿಸೆ ಕಣ್ಣಱಿಯದೊಡೇನು ಕರುಳ್ಪಲ್ಲುದೆಂಬಂತೆ ಚಿಣ್ಣನ ತಾಯಿ ನೋಡಿದಳು (ಮೋಹತ. ೧೩-೨೫) : ಹಣ್ಣೆದುತ್ಸಾಹವಂ ಕೇಳ್ದು ತನ್ನೊಡಲೊಳಗೆ ತಣ್ಣಸಂ ತಳ್ತು ಬಹ ನಿನ್ನ ನಿಜಮಾತೆಯಂ ಕಣ್ಣಾರೆ ಕಾಣ್ಬೆನೆಂತು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೩-೫೬). **ತಣ್ಣಸು :** ೧. 'ತಣ್ಣಸುವುಟ್ಟು' ಪರಾ. ೨. ಚಮರೀಮೃಗಂಗಳ ಸಾರಣೆಯೊತ್ತುಗೊಂಡು ನೆಲನ ತಣ್ಣಸಾೞ್ ತಮ್ಮ ಮೊಗದ ನರೆನವಿರಿನಂದುರ್ತೆ ಪೋಪ ಗಂಡುಗರಡಿಗಳಿಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪೩-೨೬). [<ತಣ್$_2$./ತುಳು. ತಣಸ್, ತನಸ್]

ತಣ್ಣಸಂದೋರು 'ತಣ್ಣಸಂದೋೞು' ನೋ.

ತಣ್ಣಸಂದೋೞು, ತಣ್ಣಸಂದೋರು, ತಣ್ಣಸದೋೞು (ಕ್ರಿ). ತಂಪುಂಟಾಗು ; ಶೀತವಾಗು : ಮೈಗಳ್ಗೆ ತಣ್ಣಸಂದೋ[ಪಾಠಾಂ. ತೋ] ೞಲಾ ಕೊಳದಿಂದೆ ಪೊಱಮಟ್ಟರು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೦-೧೨). **ತಣ್ಣಸಂದೋರು:** ಮೈಯಲ್ಲ ತಣ್ಣಸಂದೋರಿ ಮತಿಗೆಟ್ಟು ಕಾರುವುದುಂ (ಸಕಲವೈ. ೧೪೯). **ತಣ್ಣಸದೋೞು :** ಒಸರಲಾ ತಂಗಲ್ಲು ಕರಗದ ಜಲ ತಣ್ಣಸದೋೞ್ ಶ್ರಮವಡಗಿಪುದು (ಕಂನವಿ. ೬-೬೬). [ತಣ್ಣಸ + ತೋೞು]

ತಣ್ಣಸಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ತಂಪಾಗು ; ಶೈತ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದು : ಹಿಮದಿಂದೆ ತಣ್ಣಸಂಬಡೆದಿರ್ದ ಮಾಗಿಯುಂ ಕ್ರಮದಿಂದೆ ಜಾಱೆಸಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೦-೧೬).

[ತಣ್ಣಸ + ಪಡೆ$_1$]

ತಣ್ಣಸಗಯ್ 'ತಣ್ಣಸಗೆಯ್' ನೋ.

ತಣ್ಣಸಗಯ್ಯ 'ತಣ್ಣಸಗೆಯ್ಯ' ನೋ.

ತಣ್ಣಸಗೆಯ್, ತಣ್ಣಸಗಯ್ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಕಿರಣ ; ಶೀತಲವಾದ ಕಿರಣ : 'ತಣ್ಣಸಗೆಯ್ಯ' ಪರಾ. **ತಣ್ಣಸಗಯ್ :** 'ತಣ್ಣಸಗಯ್ಯ' ಪರಾ. [ತಣ್ಣಸ + ಕೆಯ್$_2$]

ತಣ್ಣಸಗೆಯ್ಯ, ತಣ್ಣಸಗಯ್ಯ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಕಿರಣಗಳುಳ್ಳವನು ; ಚಂದ್ರ : 'ತಣ್ಣಸಗೆಯ್ಯವಟ್ಟು' ಪರಾ. **ತಣ್ಣಸಗಯ್ಯ :** ಬಿಸುಗಯ್ಯಂ [ಪಾಠಾಂ. ಮ್ಮಂ]ತಣ್ಣಸಗಯ್ಯಂ[ಪಾಠಾಂ. ಮ್ಮಂ]ಪೊಸ ಕಿಸುಬಿಸುಮಯ್ಯಂ ಕಣ್ಣಾದಂ (ಉದ್ಭದೀ. ೧-೨). [ತಣ್ಣಸಗೆಯ್ + -ಅ$_7$]

ತಣ್ಣಸಗೆಯ್ಯವಟ್ಟು (ನಾ). ಚಂದ್ರಬಿಂಬ; ಚಂದ್ರಮಂಡಲ: ತಣ್ಣಸಗೆಯ್ಯವಟ್ಟನಮರ್ದಾನನವೇಳಿಸೆ . . . ನಡೆದರ್ಪುಳಿಂದಿಯರ್ (ಉದ್ಭಟ. ೨-೬೩).

[ತಣ್ಣಸಗೆಯ್ಯ + ಬಟ್ಟು$_1$ (<ಬಟ್ಟ$_1$)]

ತಣ್ಣಸಗೊಳ್, ತಣ್ಣಸುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಣ್ಣಗಾಗು : ತಂಪಾಗು. ೨. ಒದ್ದೆಯಾಗು ; ತೇವವಾಗು : ಒಸರ್ವ ಬೆರಲ ಬೆಮರ್ವನಿಯಿಂ ತಣ್ಣಸಗೊಂಡ ತಂತಿಗಳನಾೞಿಸುವರ್ ಬಿಸುಸುಯ್ಯುದ್ದು ಕಿನ್ನರರ್ ಬೀಣೆಗಳಂ (ಲೀಲಾವ. ೯-೩೦). **ತಣ್ಣಸುಗೊಳ್ :** ೧. ಇನಶಶಿಗಳ್ ಬೆಳಗದಿರೆ ಕಿಚ್ಚು ತಣ್ಣಸುಗೊಳೆ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೮-೫೯). [ತಣ್ಣಸ + ಕೊಳ್$_1$]

ತಣ್ಣಸದಳೆ (ಕ್ರಿ). = ತಣ್ಣಸಂಬಡೆ : ಪುಳಕಾಂಬುವಿನಿಂದ ತನುಲತೆ ತಣ್ಣಸದಳೆಯೆ ನಿದಪ್ಪಂಗನೆ ಸರಿಯೆ (ಕಂನವಿ. ೯-೧೯೬). [ತಣ್ಣಸ + ತಳೆ$_1$]

ತಣ್ಣಸದೋೞು 'ತಣ್ಣಸಂದೋೞು' ನೋ.

ತಣ್ಣಸವಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಒದ್ದೆಬಟ್ಟೆ ; ನೆನೆದ ವಸ್ತ್ರ : ಕಳೆದು ತಣ್ಣಸವಸ್ತ್ರಗಳ ಚೀನಾಂಬರಗಳನುಟ್ಟು ಸತಿಯರೊಪ್ಪಿದರು (ಕಂನವಿ. ೨೫-೧೩೪).

[ತಣ್ಣಸ + ವಸ್ತ್ರ]

ತಣ್ಣಸವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ತಂಪು ಹಿಡಿ; ತಣ್ಣಗಾಗು : ಒಡನಾಗ ಜಲಕೇಳಿಯೊಳಗೆ ಮೈ ತಣ್ಣಸವಿಡಿಯಲು ಭರದೊಳಗೈದಿ ತಡಿಮೆಟ್ಟಿ . . . ಒಪ್ಪಿದರು ಚಲುವೆಯರು (ಕಂನವಿ. ೨೫-೦೩೦). [ತಣ್ಣಸ + ಪಿಡಿ$_1$]

ತಣ್ಣಸವೆೞು (ಕ್ರಿ). = ತಣ್ಣಸಂಬಡೆ : ಉಡುವಸನಂಗಳು ತೋಯ್ದು . . . ಕುಡಿತೆಗಣ್ಣಬಲೆಯರುಗಳು ತಣ್ಣಸವೆತ್ತು ನಡುಗಿದರ್ (ಮೋಹತ. ೦೧-೯೧). [ತಣ್ಣಸ + ಪೆೞು$_1$]

ತಣ್ಣಸಿಗ (ನಾ). ೧. ತಂಪಾದವನು. ೨. ಜಡಸ್ವಭಾವದವನು; ಆಲಸ್ಯಸ್ವಭಾವದವನು; ಅಲಸಿಗ: ನ ಶೀತಲಃ—ತಣ್ಣಸಿಗನಲ್ಲದೊಂ (ಆಲಸ್ಯನು) (ನೀತಿವಾ. ೧೦-೩೩). [ತಣ್ಣಸ + -ಇಗ]

ತಣ್ಣಸು 'ತಣ್ಣಸ' ನೋ.

ತಣ್ಣಸುಗೊಳ್ 'ತಣ್ಣಸಗೊಳ್' ನೋ.

ತಣ್ಣಸುವುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ತಂಪುಂಟಾಗು ; ಶೈತ್ಯ ಒದಗು : ತಣ್ಣಸುವುಟ್ಟೆ ಬೆಟ್ಟವೇಸಗೆಯ ಬಿಸಿಲ್ಗೆ ತೀಡಿದುದು ತಣ್ಣನೆ ಪಣ್ಣನೆ ಪಶ್ಚಿಮಾನಿಲಂ (ಶಂರಾಮಾ. ೭-೦೫೯). [ತಣ್ಣಸು (<ತಣ್ಣಸ) + ಪುಟ್ಟು$_1$]

ತಣ್ಣೀ, ಥಣ್ಣೀ (ನಾ). ನೀರು ; ಜಲ : ನೊಂದು ಬಾಯಾೞಿ ತಣ್ಣೀರ್ ತಣ್ಣೀ[ಪಾಠಾಂ. ನ್ನಿಯೆ]ಎನುತಮಿರೆ (ಜಂಡೀರ. ದೀ. ೨೫೦-೧೬). **ಥಣ್ಣೀ :** ಥಣ್ಣೀಯೊಳಗೆ ಮುಳುಗಿದರೇನು (ಚಿದಾಪ. ೦೫೯-೦).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತಣ್ಣೀ]

ತಣ್ಣೆತು 'ತಣ್ಣೆತ್ತು' ನೋ.

ತಣ್ಣೆತ್ತು, ತಣ್ಣೆತು (ನಾ). ೧. ತಂಪಾದುದು; ತಂಪು; ಶೈತ್ಯ : "ತಣ್ಣೆತ್ತು ಶೈತ್ಯಮಕ್ಕುಂ" (ಕಶಠ. ೪೩). (ಗು). ೨. ತಂಪಾದ ; ತಣ್ಣನೆಯ ; ಶೀತಲವಾದ : ಕೂರಿತ್ತು; ಉದ್ದಿತ್ತು; ನುಣ್ಣಿತ್ತು; ತಣ್ಣೆತ್ತು; ಬಿಣ್ಣಿತ್ತು (ಶಮದ. ೭೭ ಪ್ರಯೋ). **ತಣ್ಣೆತು :** ೧. "ಕೋಡುಂ ಕೊಟ್ಟಮುಂ ತಣ್ಣೆತೆಂದುಂ ಶೈತ್ಯಕ್ಕೆ ನಾಮಂ" (ಕಬ್ಬಿಗ. ೨೨) ; "ಕುಳಿರು ತಣ್ಣೆತು ಕೋಡು ಕೊಟ್ಟವಿಂತಿವು ಶೈತ್ಯಕಳವಟ್ಟ ನಾಮವಕ್ಕುಂ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೩೭) ; ವಡಬಶಿಖಿ ತಣ್ಣೆತನೆ ಕೋಪವಮಂ ತಾಳುವರು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೧-೨೦); ಉರಿವ ಬೆಂಕಿಯು ತಣ್ಣೆತಾಗಲಿ (ರಾಮಾಸಂ. ೫-೪-೨೬).

ತಣ್ಣೆದುವು (ಬಹುವ) : ಚಂದ್ರಕರಂಗಳಿಂದು ತಣ್ಣೆದುವೆರ್ದೆಗಕ್ಕೆ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೦೮). **ತಣ್ಣೆದಂ, ತಣ್ಣೆದೊಂ** = ತಣ್ಣಗೆ ಇರುವವನು ; ತಂಪಾದವನು : ಖರಕರನುಷ್ಣಮಂ ತೊಱೆದು ತಣ್ಣೆದನಪ್ಪೊಡಮಿಂದು ತಣ್ಣನಚ್ಚರಿಯೆನೆ ಬಿಟ್ಟು ತೀವ್ರಕರನಪ್ಪೊಡಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೧೯೮) : ಅತಿದೀಪ್ತಿಬೋಧಮಯನಾಗಿ ತಣ್ಣೆದೊಂ ಜನನಿಯುದರದೊಳ್ ರತ್ನಸ್ತ್ರೀ ಪ್ರತಿಕೃತಿಯೊಳರ್ಕಬಿಂಬ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಂ ನೆಲಸಿ ಪೀಡೆಯಂ ಮಾಡುಗುಮೇ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೨೦೪). **ತಣ್ಣೆದೆಯಾಗು**=ತಂಪಾದವನಾಗು: ಮೆಚ್ಚಿ ಬರವನಗ್ನಿದೇವಂ ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳಿಮೆಂದೊಡೆಮ್ಮನ್ವಯಕ್ಕೆ ನೀನ್ ತಣ್ಣೆದೆಯಾಗೆಂದು ಬೇಡುವುದುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೧೦೦ ವ).

[<ತಣ್$_2$]

ತಣ್ಣೆರ್ಪದಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಹೆಸರು : ಅನ್ತೆ ಬಂದು ತಣ್ಣೆರ್ಪದಲೆಯ ಪುಣುಸೆಯೆ ವಾಯವ್ಯನಾ ದೆಸೆಗೆ ಸೀಮೆನೊಕ್ಕಿಯೊಟ್ಟಿಯೆ (ಎಕ. IX (8), ಬೆಂಗಳೂ. ೦೫೦-೪೨ ; 823). [?]

ತಣ್ಣೆಸು 'ತಣಸು$_1$' ನೋ.

ತಣ್ಣೞ್ (ಕ್ರಿ). (ತೆಳ್ಳಗಾಗುವಂತೆ) ಒತ್ತು (?) : ನುಣ್ಣನೆಯ ಹಿಟ್ಟನಂಗಯ್ಯ ಸರಿದಟ್ಟದೊಳು ತಣ್ಣೞಿದು[ಪಾಠಾಂ. ತಣಿದು]ಮಡಗಿಯೆಮ್ಮೆಯ ಬೆಣ್ಣೆಯಂ ಕಾಸಿ ಬೇಯಿಸೆ ಸಮುದ್ರಫೇನ (ಸೂಪಶಾ. ೧-೨೩). "ತಟ್ಟು" (ಸೂಪಶಾ. ಟೀಕ). 'ಲತೆಯಿೞ್' ಪರಾ. [☞ ಇದು 'ಸಣ್ಣೞ್' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ತಣ್ಣೀರ್, ತಣ್ಣೀರು (ನಾ). (ತಂಪಾದ) ನೀರು : ಮುನ್ನೀರ್ ಬೆನ್ನೀರೆನೆ ಬೆರಸಲಣ್ಣ ತಣ್ಣೀರೊಳವೇ (ಪಂರಾಮಾ. ೯–೯೨) ; ತಣ್ಣೆಳಲ್, ತಣ್ಣೀರ್ (ಭಾಷಾಭೂ. ೧೧೪ ಉದಾ) ; ತಣ್ಣೀರ ಕಣಿಕೆಯು ಹೊತ್ತು (ಗುಪ್ತಮಂ. ೧೫–೧೫೭). **ತಣ್ಣೀರು :** ತನಿವಾಲೊಳುಕ್ಕರಿಸಿದಕ್ಕಿ ತಣ್ಣೀರೊಳಗೆ ನೆನೆದಕ್ಕಿ ಯಿವನು ಸರಿಗೂಡಿ ಹಾಲೊಳಗರೆದು (ಸೂ ಪ ಶಾ. ೧–೬೦) ; ತಣ್ಣೀರು ಬೇಸಿಗ್ಗೆ ಗುಣ ತೋಚುತಲ್ಲ (ಪುರಂದ. ೨–೫೭–೫) ; ಸರೋಜಪತ್ರಿಕೆಯ ಪೊಟ್ಟಣದಿ ರಾಜಾಮೃತವೆನೆ ತಣ್ಣೀರ ತಂದಿತ್ತರು (ಮೋಹತ. ೧೯–೫೩) ; ತಣ್ಣೀರು ಆದರೂ ಪುಣ್ಯದಿಂದ ದೊರಕಬೇಕು (ಗಾದೆ).

ತಣ್ಣೀರವನು=(ದೇವಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ) ನೀರನ್ನು ತರುವ ಕಾಯಕದವನು (?) : ಕೋವಿಲ್ ತಿರುಮಲೆ ಪೆರುಮಾಳ್ ಕೋವಿಲ್ ತಿರುನಾರಾಯಣ ಪುರ ಮುಖ್ಯವಾದ ಸಕಳಾಚಾರ್ಯರೂ ಸಕಳ ಸಮೂಹಗಳೂ . . . ತಿರುಪಣಿ ತಿರುವಡಿ ತಣ್ಣೀರವರು ನಾಲ್ವತ್ತೆಂಟು ಜನಂಗಳು (ಎಕ. II, ೩೪೪–೧೨ ; 1368). [ತಣ್$_2$ + ನೀರ್$_1$]

ತಣ್ಣೀರು 'ತಣ್ಣೀರ್' ನೋ.

ತಣ್ಣೀರೆರಚು (ಕ್ರಿ). ೧.=ತಣ್ಣೀರೆರೆ. ೨. (ಅಲಂ) ನಿರುತ್ಸಾಹಗೊಳಿಸು: ಲಲಿತ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದಾಗ ಅವರ ಉತ್ಸಾಹದ ಮೇಲೆ ತಣ್ಣೀರೆರಚಿದ ಹಾಗಾಯಿತು (ರೂಪಸ. ೩೩) ; ನೆಕ್ಲದೋವನ ಉತ್ಸಾಹಕ್ಕೆ ತಣ್ಣೀರೆರಚಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಿರುವಂತೆ ಅವನು ಮೌನವಾಗಿ ಹೊಗೆಯೆಳೆಯುತ್ತ ಕುಳಿತಿದ್ದನು (ಪುನರು. ೫೬೭). ☞ ಇದು ಇಂಗ್ಲಿಷಿನ 'To throw cold water on' ಎಂಬ ಪದಪುಂಜದ ಅನುವಾದವಿರಬಹುದು.

[ತಣ್ಣೀರು (<ತಣ್ಣೀರ್) + ಎರಚು (<ಎಱಚು)]

ತಣ್ಣೀರೆರೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಣ್ಣೀರು ಸುರಿ. ೨. (ಅಲಂ) ಸಮಾಧಾನಮಾಡು: ಯುವರಾಜರೆದೆಯ ಸುಡುನೀರಿಗೆ ಒಂದಿಷ್ಟು ತಣ್ಣೀರೆರೆದಿರುವಂತೆ ತೋರಿಸಿ ಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ (ವೀರಬಂ. ೭೫).

[ತಣ್ಣೀರು (<ತಣ್ಣೀರ್) + ಎರೆ$_1$ (<ಎಱೆ$_1$)]

ತಣ್ಣೀರ್ದಳಿ (ಕ್ರಿ). ತಣ್ಣೀರನ್ನು ಚಿಮುಕಿಸು,–ಸಿಂಪಡಿಸು : ಬಳಿಕ ಸೌಮಿತ್ರಿ ಮುಳುಗಿ ತಣ್ಣೀರ್ದಳಿದು ಪತ್ರದೊಳ್ಕೊಡೆವಿಡಿದು . . . ರೋದಿಸಿದನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೯–೧೭). [ತಣ್ಣೀರ್ + ತಳಿ$_1$]

ತಣ್ಣುಣುಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : ತಣ್ಣುಣುಕ, ಅಂಡಿಲು (ಮೃಜಿಗಿ. ೪೯–೯೮೬). [?]

ತಣ್ಣುಸಿರು (ನಾ). ತಣ್ಣನೆಯ ನಿಶ್ವಾಸ; ಉತ್ಸಾಹ ಅಥವಾ ಕಾವು ಇಲ್ಲದ ಉಸಿರು : ಅವಳು ತಿರಸ್ಕಾರದ ತಣ್ಣುಸಿರಿನೊಡನೆಂದಳು (ನಿರಾಭ. ೩೦); ನಿನ ಮುಸುಕ ಕತ್ತಲೀಯೊಳಗ ಹೊರಳಿ ಬೆಳ್ಳೆಳಗ ಬಿಡತ ತಣ್ಣುಸಿರು (ನಾದಲೀ. ೫೫–೯). [ತಣ್$_2$ + ಉಸಿರು$_2$ (<ಉಸಿರ್$_2$)]

ತಣ್ಣೆ (ನಾ). (ಕರಾ) ತಂಗಳನ್ನ ; ನೀರುಹಾಕಿ ಇರಿಸಿದ ತಂಗಳನ್ನ : 'ತಣ್ಣೆಮಡೆ' ಪರಾ. [←ತುಳು. ತಣ್ಣಾಣ, ತಣ್ಣಾನ]

ತಣ್ಣೆಮಡೆ (ನಾ). (ಕರಾ) ತಂಗಳು ; ತಂಗಳನ್ನ : ಅದಕೂ ಇದಕೂ ಬೀಗ, ತಣ್ಣೆಮಡೆಗೂ ಬೀಗ (ಗಾದೆ). [ತಣ್ಣೆ + ಮಡೆ$_1$]

ತಣ್ಣೆರಲ್ 'ತಣ್ಣೆಲರ್' ನೋ.

ತಣ್ಣೆಲರ್, ತಣ್ಣೆರಲ್ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಗಾಳಿ ; ತಂಗಾಳಿ : ಅಲರಿಂ ತುಂಬಿಗಳಿಂ ತಣ್ಣೆಲರಿಂ ತುಂಬಿದ ತಿಳಿಗೊಳದಿನೆಸೆವ ಬನಮಂ ಪೊಕ್ಕಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೫–೨); ತಣ್ಣೆಲರೂದುತ್ತಿರಲಾನದರ್ಕೆಳಸಿ ಪಟ್ಟಿರ್ದೆಂ ಶಿಲಾಪಟ್ಟದೊಳ್ (ಕಾದಂಉ. ೫೭೨) ; ಮೆಲ್ಲನೆ ತೊನೆಯುತ್ತುಮಿರ್ಪಲೆಯ ತಣ್ಣೆಲರಿಂ ಬೆಮರಾರೆ . . . ಸುಖಮಂ ಪಥಿಕರ್ ಪಡೆವರ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೩–೧೫); ಬಣ್ಣವಳಿಯದ ಪೂಗಳಂ ಕೊಯ್ದು ಬೆಂಡಾಗಿ ತಣ್ಣೆಲರ್ಗೊಡ್ಡಿ ಮೈ ಬೆಮರನಾಱಿಸಿಕೊಂಡು (ಜೈಮಿಭಾ. ೮–೧೪). **ತಣ್ಣೆರಲ್:** ತಣ್ಣೆರಲೆಸಗೆ ಕುಸುಮವರ್ಷಂ ದೊರೆಕೊಳೆ ಸಾಶ್ಚರ್ಯಮಾಯ್ತು ಪಂಚಾಶ್ಚರ್ಯಂ (ಅಜಿಪು. ೭–೩) ; ಪತ್ರಿದೆಸೆಟಿಕ್ಕೊನೆ ಬಿರ್ಚಿ ತಣ್ಣೆರಲ್ಗೆಡೆದೆಬಿಪಾಗೆ ಪೊಕ್ಕು ಸುಟಿಯುತ್ತಿರೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೮–೧೦೩); ಪೊಸ ಬೆಳೆಯಿಂ ಭೂಮಿ ಭೂಮಿಜದಿಂ ತಣ್ಣೆರಲಿಂ ಮಾರ್ಗಂ . . . ಎಸೆಗುಂ ದೇಶದೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೨–೨೭).

[ತಣ್$_2$ + ಎಲರ್]

ತಣ್ಣೆಲೆ (ನಾ). ೧. ತಣ್ಣನೆಯ ಎಲೆ ; ಹಸಿರೆಲೆ : ತಿಕ್ಕಿ ತಣ್ಣೆಲೆಗಳಿಂ ಕಣ್ಣಳನದೊಬ್ಬನಾ ಕಕ್ಕುಗುರಿನೇರ್ಗಳಂ ಸುಯ್ಯುಟ್ಟು ಸುಗಿದಂ (ಕಾಲೂರ. ೯೮–೧೯೬). ೨. ತಣ್ಣನೆಯ(ಹೂವಿನ) ಎಸಳು,–ದಳ: ಅರಲ್ದ ತಾವರೆಯ ತಣ್ಣೆಲೆಯ ಪಲಗೆಗಟ್ಟ[ಟ್ಟ]ನೋವರಿಗಳೊಳಗಣ ಕಪ್ಪುರ ವಳಿಕಿನಳವಟ್ಟ ಜಗಲಿಗಳ ಮೇಲೆ ಪಸರಿಸಿದ ಕುಸುಮದೆಸಟ ಪಸೆಗಳೊಳಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೭–೯೫ ವ). [ತಣ್$_2$ + ಎಲೆ$_1$]

ತಣ್ಣೆಳಲ್ 'ತಣ್ಣೆಟಲ್' ನೋ.

ತಣ್ಣೆಟಲ್, ತಣುನೆಳಲು, ತಣ್ಣೆಳಲ್(ನಾ). ತಂಪಾದ ನೆಳಲು,–ಛಾಯೆ: ಪಿಂಛಾತಪತ್ರಂ ಪುದಿದೆತ್ತಂ ತಣ್ಣೆಟಲ್ಮಾಡುವುದು ಗಡಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩–೯೮): ರಕ್ತಾಶೋಕತರುವಿನ ತಣ್ಣೆಟಲೊಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೩೦): ನಿನ್ನ ಬೆಳ್ಗೊಡೆಯ ತಣ್ಣೆಟಲೊಳ್ ನಿಲಲಾರೊ ಯೋಗ್ಯರ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೪–೧೯೪) ; ಕಲ್ಪಪಾದಪದ ತಣ್ಣೆಟಲಲ್ಲಿ ವಸಂತಲಕ್ಷ್ಮಿವೋಲ್ ನೆಲಸಿದ ಯಕ್ಷಿ (ಅರ್ಧನೇ. ೧–೯) ; ತಣ್ + ನೆಟಲ್ = ತಣ್ಣೆಟಲ್ (ಶಮದ. ೧೫೪ ಪ್ರಯೋ). **ತಣುನೆಳಲು :** ತೊಳಪ ಪಲ್ಲವ ಸತ್ತಿಗೆಯು ತಣುನೆಳಲೊಳ್ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೪–೭೫). **ತಣ್ಣೆಳಲ್ :** ಎತ್ತಿ ಸತ್ತಿಗೆಯ ತಣ್ಣೆಳಲೊಳ್ ಬಳೆವಂತು ಮಾಡಿ (೧೧೩೪. ೧–೧೧೭) ; ಮಲ್ಲಿಕಾಮಂಟಪದ ತಳಿರ ತಣ್ಣೆಳಲ ತಿಳಿಗೊಳನ ಪುಳಿನ ಸ್ಥಳದಿ ದಿವ್ಯಲಿಂಗಂ ಮೆಟಿದುದು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨–೧೫) ; ಮುತ್ತಿನ ಸತ್ತಿಗೆಯ ತಣ್ಣೆಳಲೊಳಿತ್ತರದಾಲವಟ್ಟದ ಸೊಗಸಿನೊಳಮರ್ದು (ಬಸಪು. ೫–೪೫) ; ತಳಿತ ತಣ್ಣೆಳಲೊಳಗೆ ಹಾಸಿದ ತಳಿರ ಸಿಂಹಾಸನದ ಸುತ್ತಲು (ಕುಮಾವ್ಯಾಆ. ೬೦೩. ೪–೫೦). [ತ$_2$ಣ್ + ನೆಟಲ್$_1$]

ತಣ್ಣೆಟಿ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಎಳೆ ; ತಣ್ಣನೆಯ ನೂಲು : ಎಳೆದೆನಿಸಿರ್ದ ಪಾವಸೆಯ ತಣ್ಣೆಟಿಯಿಂದಮೆ ನೆಯ್ದ ಸೀರೆ . . . ಕಣ್ಗೊಳಿ ನೆಲಸಿರ್ದ ರಲ್ಲಿ ಜಲದೇವಿಯರಂತೆ ವಿಳಾಸಿನೀಜನಂ (ಕಾದಂಉ. ೪೫೯).

[ತಣ್$_2$ + ಎಟಿ$_2$]

ತಣ್ಣೆಸು 'ತಣಿಸಂ$_1$' ನೋ.

ತಣ್ತೊಡಲ್ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಒಡಲು,-ಬಸಿರು; ಪ್ರಸನ್ನವಾದ ಶರೀರ: ತಿಂಗಳ ಬಾಲಸಂ ಪಡೆದ ತಣ್ತೊಡಲಿಂದಿರೆಯಿರ್ಪ ತೌರು . . . ಎಂದೆನಿಸಿರ್ದುದಾ ಕಡಲ್ (ಕವಿಜ. III, ೫೨ ಹಾಲಾಸ್ಯಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ).

[ತಣ್$_2$ + ಒಡಲ್]

ತಣ್ತೊಟಿಗಲ್ಲು (ನಾ). ತಂಪಾದ ನೀರನ್ನು ಒಸರುವ ಕಲ್ಲು,–ಚಂದ್ರ ಕಾಂತಶಿಲೆ : ತಿಣ್ಣವಾದರೆ ತನ್ನ ತಲೆದೊಟಿಯುನು ಮುಕ್ಕಣ್ಣನೀ ಬನದೊಳಿಟ್ಟಂತೆ ತಣ್ತೊಟಿಗಲ್ಲ ಸೋಪಾನದ ಕೊಳ (ಮೋಹತ. ೨೪–೫೫).

[ತಣ್$_2$ + ಒಟಿಗಲ್ಲು]

ತಣ್ನೋಟ (ನಾ). ತಂಪಾದ ನೋಟ ; ಪ್ರಸನ್ನತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೃಷ್ಟಿ: ನಿಮ್ಮೂರ ಹೆಣ್ಣುಗಳ ಕಣ್ನೋಟ, ತಣ್ನೋಟ ಕರ್ಪುರ, ಬಲು ಕರ್ಪುರ (ಹೊಂಗಳು. ೧೫–೧೭).

[ತಣ್$_2$ + ನೋಟ]

ತಣ್ತೊಡವು (ನಾ). ತಂಪನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಆಭರಣ; ಮೈಗೆ ತಣ್ಣಗೆ, ಹಿತವಾಗಿರುವ ಒಡವೆ : ಕಂಪಿನೊಳ್ ಪೊರೆದ ವಸಂತದೊಳ್ಮುಗುಳ ತಣ್ತೊಡವಂ ತುಡಿಸಲ್ಕೊಡರ್ಚಿದಳ್ (ಕಾದಂಉ. ೭೮೫).

[ತಣ್$_2$ + ತೊಡವು]

ತಣ್ಡಳಿರ್ (ನಾ). ತಣ್ಣನೆಯ ಚಿಗುರು,–ತಳಿರು: ಎಯ್ದೆ ಮುಸುಂಕಿನಿಂದ ತಣ್ಡಳಿರ್ಗಳಿನೊಪ್ಪಿ ತೋರ್ಪ ಜಲಮಂಟಪದಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದನಾ ನೃಪಂ (ಕಾದಂಬ. ೪೫೮). [ತಣ್$_2$ + ತಳಿರ್$_2$]

ತಣ್ಪಾಱು (ಕ್ರಿ). ತಂಪು ನಾಶವಾಗು ; ಶೈತ್ಯವಿಲ್ಲದಂತಾಗು : ಅತುಳತುಷಾರಜನ್ಮಗೃಹವಿಂತಿದಂ ತಾನೆನಿಪಿಂದುಕಾಂತನಿರ್ಮಿತದೆಸೆದಿರ್ಪ ಸೆಜ್ಜೆವನೆ ತಣ್ಪಾಱಿದುಂ ನೃಪಕಂತುಕಾಯದುದ್ಧತ ವಿರಹಾನಲ ಪ್ರಬಲ ತಾಪಕಳಾಪದೆ ಕಾಯ್ದು ಸಂತತಂ ಹುತವಹನಿರ್ಪ ಸೆಜ್ಜೆವನೆಯಂತೆ ಪೊಲಿದಿರ್ದುದು (ಕುಸುಮಾ. ೧೦-೨೦). [ತಣ್ಪು$_2$ + ಆಱು$_1$]

ತಣ್ಪಿಟ್ಟು 'ತಂಬಿಟ್ಟು$_1$' ನೋ.

ತಣ್ಪಿಡಿ, ತಂಪಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ತಂಪಿನಿಂದ ಕೂಡಿರು ; ಶೀತಲವಾಗಿರು : ಪೊಸ ಮಲ್ಲಿಗೆ ಮೆಲ್ಲಗೆ ಕಂಪು ನಾಱಿ ತಣ್ಪಿಡಿದೆಲರೂದೆ . . , ಗುಣಾರ್ಣವಂ ನೆಱೆಯೆ ನಿಟ್ಟಿಸಿದಂ ಬೆಳಗಪ್ಪ ಜಾವಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೧೧೦). **ತಂಪಿಡಿ :** ಬಿಸಿಮಾಣ್ದ ರವಿಯೊ ತಂಪಿಡಿದಿರದ ಚಂದ್ರಮನೊ . . . ಪೇಳೆಂಬ ಸೌಭರಿಮುನಿಪನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೦-೧೬). [ತಣ್ಪು$_1$ + ಇಡಿ$_1$]

ತಣ್ಪಿಡು (ಕ್ರಿ). ತಂಪುಂಟುಮಾಡು : ಕಾಳಿಂದೀಜಲದಿಂದಮೇಂ ತೊಳೆದನೋ ತಣ್ಪಿಟ್ಟನೋ ಕಾರಗಿಲ್ವೊಳಿಂ ಕತ್ತುರಿಯಿಂದಮಣ್ಪಿಡಿದನೋ . . . ಎಂಬಾಳಾಪಕ್ಕೆಡೆಯಾಗಿ ಮೂಜಗಮದೇನೊಪ್ಪಿತ್ತೊ ಪೆರ್ಮರ್ಬಿನಿಂ (ಚಿಳವಿ. ೬-೧೩). [ತಣ್ಪು$_2$ + – ಇಡು$_1$]

ತಣ್ಪಿಸು, ತಂಪಿಸು, ತಂಬಿಸು$_1$, ತಂಬೈಸು, ತಮಿಸು, ತಮ್ಮಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಂಪುಗೊಳಿಸು ; ತಣ್ಣಗೆಮಾಡು : ತಿಳಿಪೊಸರ ಚೆಲ್ಲುವರ ಸವಿನುಡಿಯ ಹರಕೆಯಿದು ಬೇಗೆಗಳ ತಣ್ಪಿಸುವ ಮಾತು (ನಳ. ೩೭-೬). **ತಂಪಿಸು :** ೧. ಬಿಸಿಲಿನ ಬೇಗೆಗೆ ತಲೆಯೂನಿಸಿ ತರುವುಂ ಶ್ರಿತರ ತಂಪಿಸುವುದೆಲೆ ನೆಳಲಿಂ (ಶಾಕುಂತ. ೬೩-೧೦೬). ೨. ಆರಿಸು ; ನಂದಿಸು: ಪಾವಕಮಹಾಬಾಣಮಂ . . . ತೆಗೆದೆಚ್ಚೊಡವನಂದು ಕೈಗೆಡದೆ ಕರ್ಣಾತ್ಮಜಂ ವಾರುಣಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರಯೋಗದೊಳದಂ ತಂಪಿಸಿದನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೪-೩೬); ತನುವನಂಡಲೆವ ತಾಪಾಗ್ನಿಯ ರಭಳವ ಪುಳಕಾಂಬುವಿನಿಂದ ತಂಪಿಸು (ಕಂನವಿ. ೯-೧೮೫). **ತಂಬಿಸು$_1$:** ೩. ಆರು ; ತಣ್ಣಗಾಗು : ಬಾಣದ ಮದ್ದನರೆವ ಸಮಯಕೆ ಕಿಚ್ಚು ಮಾಣದೆ ಮನೆಗಳ ಸುಡಲು ಕ್ಷೋಣೀಶ ಸಿದ್ಧರಾಮನ ಪಾದದಲಾಣೆಯಿಡಲು ತಂಬಿಸಿತು (ಆಮುಸಾಂ. ೪-೪೩). ೪. ಕೋಪ, ದುಃಖ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತಗ್ಗಿಸು ; ಸಮಾಧಾನ ಮಾಡು ; ಶಮನಗೊಳಿಸು ; ಶಾಂತಗೊಳಿಸು : ಬೆಂದೊಡಲ ಬೇಗೆಯವನೇತರದಿ ತಂಬಿಸುವೆಂ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೫-೨೩) ; ಆ ಖಗನ ಅತಿಕೋಪವನು ತಂಬಿಸಿ (ನೇಮಿಸಂ. ೧೧-೫೧); ಬಳಲಿದ ಶ್ರಮವನು ತಂಬಿಸುವೆನೆಂದು ಅಳಿದು ರಕ್ಷಕರ ಕಾವಲಿಟ್ಟು (ಚಂದ್ರಹಾ. ೨-೬೪). ೫. ಇಂಗಿಸು; ನಿವಾರಿಸು: ಲಲಿತ ಕರ್ಪೂರ ತಾಂಬೂಲವಂ ತಮ್ಮಣಲೊಳಳವಡಿಸಿ ಪುದಿದ ಬೆಮರ್ವನಿಗಳಂ ತತ್‍ಕ್ಷಣಂ ಕಳನ ದೂಳಿಯೊಳೆ ತಂಬಿಸಿ ಮುಷ್ಟಿಯಂ ಬಲಿದು (ಚಬಪು. ೧೬-೩೬). **ತಂಬೈಸು :** ೨. ತುರಗಗಳನೋಡಿಸುತ ನಿಲ್ಲಿಸುತ್ತ ನಿಲ್ಲಿಸುವ ತುರುಬಿ ತಂಬೈಸುವರುವಾಳಿಸಿ ಮುರಿವ ಹೋರುವ ಮೆರೆವ ಕುಣಿಸುವ ಚಪಳಗತಿಗಳಲಿ (ಮೂಲರಾ. ೪-೯). **ತಮಿಸು :** ೨. ಅಸ್ತ್ರಗಳು ದೇವಲೋಕಮನ್ನಿಂದು ಸುಡುತ್ತಿದೆ ಬೇಗೆ ಪರಿಹರಿಸುಯೆನಲಿಂದ್ರನಂದನಂ ತಮಿಸಿದನು (ತುರಂಗ. ೩೧-೨೯). ೪. ಹೊಂದಿರುವ ದುಃಖವಂ ತಮಿಸಿ (ತುರಂಗ. ೩೪-೬); ಬಳಲಿಕೆಯ ತಮಿಸಿ ಮುಂದುರವಣಿಸಿ (ತುರಂಗ. ೭೩-೧೬). **ತಮ್ಮಿಸು :** ೪. ಸೊಗಸಿನಿಂ ಬಸವ ನೀಲಾಂಬಿಕೆಯು ಗುರುವರನ ಹಸುವ ತಮ್ಮಿಸುವೆವೆನುತ (ಚೋರಬ. ೯-೪೨); ನೀವೀಗ ಕೋಪವ ತಮ್ಮಿಪುದು ತಮ್ಮಿಪುದು ಗಾಂಗೇಯಯೆಂದನು ನೋಡಿ ಧರ್ಮಜನು (ಜಿನಭಾ. ೩೯-೫೯).
[ತಣ್ಪು$_2$ + – ಇಸು$_3$]

ತಣ್ಪು$_1$ 'ತಣಿಪು$_1$' ನೋ.

ತಣ್ಪು$_2$, ತಂಪು$_2$ (ನಾ). ೧. ತಣಿವು ; ಶೈತ್ಯ : " ತಣ್ಪೆಂದು ಶೈತ್ಯಂ " (ಶಬಸಾ. ೨೬-೫೬೮) ; ಕುಡಿಯಲ್ ನೀರುಂಟು ಪದ್ಮಾಕರಾಳಿಗಳೊಳ್ ತಣ್ಪುಗಳುಂಟು ಹೇಮಲತಿಕಾ ಕುಂಜಂಗಳೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೩೦) ; ಸಿಂಪಿಣಿಯ ತಣ್ಪಿನಿಂ ಪೂವಲಿಯ ತಿಣ್ಪಿನಿಂ ಮನಂಗೊಳಿಸುವ ಭವನಾಂಗಣದೊಳವತರಿಸಿ (ಕಾದಂಬ. ೪೬೨); ತಣ್ಪಂ ಬಿಟ್ಟು ಬಿಸಿಲಂ ಕಾಯ್ವ ಪಿತ್ತಾಧಿಕನುಮಂ ಪೋಲ್ವೆಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮-೫೧) ; ಕಾಲ ತಳಂ ನೆರೆ ತಣ್ಪಾಗಿರೆ ಸರುಜಂ (ಕಲ್ಯಾಕಾ. ೨-೫೨) ; ಅಪ್ಪಿನಿಂ ತಣ್ಪು ಮಲಯಾದ್ರಿಯಿಂ ಮಲಯಜಂ . . . ಪುಟ್ಟುವಂತಿರೆ ಪುಟ್ಟಿದಂ (ಬಸರ. ೧-೧೩೬) ; ಕಂಪಿಸುವ ನುಣ್ಪಿನ ತಣ್ಪಿ[ಪಾಠಾಂ. ತಂಪಿ]ನಾಮೋದಿಸುವ ಸೊಂಪಿನ ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆಯ ನಾಗ ಕೊಯ್ತಂದು (ಬಸಪು. ೧೮-೩೦); ರವಿರುಚಿ ತಣ್ಪನೇಱೆ [ಪಾಠಾಂ. ತಣ್ಣಸೆರೆ] ಕೇತಕಿವನಂ ಸುಳಿಯೇಱೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೬-೧೮) ; ನಿನ್ನ ತಣ್ಪು ಶಾಂತಿ ಸವಿದು ಶಾಂತಿಗೊಳುವೆನು (ವಿಸೀಗೀ. ೬೫-೧೬). ೨. ತೃಪ್ತಿ; ಸಂತುಷ್ಟಿ; ಸುಖ : ವಜ್ರಮಂ ಮಸೆದಂತೆ ತಣ್ಪು ಮನದೊಳ್ ಪೊಂಪುಳಿಪೋಗೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೨೬ ವ). **ತಂಪು$_2$:** ೧. ಪೂಗೊಳಂಗಳೊಳ್ ತೇಂಕಿ ಪಾಱುವ ಪಕ್ಕಿಗಳೆಱಂಕೆ [ವಿಡಿದುದಿರ್ಪ] ತಂಪನೀವ ತುಂತುರ್ವನಿಯ ತುಱುಗಲಮುಂ (ಕಾದಂಬ. ೫೩೬) ; ಬೇವಿನ ಗೊಟ್ಟೆಯೊಳಿನಿದನರ್ಕನೊಳ್ ತಂಪಂ . . . ಘನಮಾಗಿರಲಱಸಿ ತೊಳಲುವಾತನೆ ಗಾಂಪಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೧೬೦) ; ಮನದ ಕೋಪವ ಹೃದಯದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿಪ್ಪವನ ಅವನ ಪಾದಕ್ಕೆ ಎನ್ನ ನೊಸಲ ತಂಪ ತಂದು ತಳಿವೆ (ಸಿದ್ಧವ. ೯. ೧೧೩-೩೪೪) ; ತೆಗೆದುದಗ್ಗದ ತಂಪು ನದಿ ಸರಸಿಗಳ ತಡಿಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೫-೫) ; ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ ಬೀರ್ವ ತನಿಗಂಪಿನಿಂ ತಂಪಿನಿಂ . . . ಆ ಕೊಳಂ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೫-೯). ೨. ಹೆತ್ತ ನಿನ್ನೊಡಲಿಂಗೆ ತಂಪಿನ ತೆತ್ತಿಗನೊ ಮೇಣ್ ಬಹಳ ತಾಪದ ಮುತ್ತಯನೊ ಕುರುರಾಯ ನೆಲೆ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ ಕೇಳೆಂದ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೪-೨) ; ಅಕ್ಕತಮ್ಮದಿರೊಬ್ಬರೊಬ್ಬರನೋರಂತೆ ನೆನೆಯುದಿದ್ದರೆ ತಂಪೆ ಮನಕೆ (ಇಂಚಾಪ. ೩೩-೪೯). ೩. ನೆಳಲಿನ ತಂಪಾದ ಪ್ರದೇಶ: ದಕ್ಷಿಣದ್ವಾರದ ವೃಕ್ಷದ ತಂಪಿನಲ್ಲಿ ಸ್ವಯಂಜ್ಯೋತಿಯ ಕಂಡೆನಯ್ಯ (ಆದಪ. ೨೪-೬೯) ; ತಳಿತ ಮರನಡಿಗಳೊಳಗೆಳಲತೆಯ ತಂಪಿನೊಳು . . . ಅಱಸಿದಂ ಸಿದ್ಧರಾಮನಾ ಪರ್ವತಾಗ್ರಣಿ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನನು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨-೩೬). ೪. ಹಿಮ ; ಮಂಜು. 'ತಂಪುಬೆಟ್ಟ' ಪರಾ.

ತಣ್ಪಾಗು, ತಂಪಾಗು=೧. ತಣ್ಣಗಾಗು: ಪೊಱಗಣ್ಗೆ ಪೋಗಿ ತಣ್ಪಪ್ಪೆಡೆಯೊಳ್ ಪಡುಗುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೫೬). ೨. ದುಃಖ ಮೊದಲಾದ ಭಾವನೆಗಳ ಆವೇಗ ಕಡಮೆಯಾಗು : ಶಶಿವದನೆಯ ಮನಸ್ತಾಪ ತಂಪಾದುದು (ಮೋಹತ. ೪-೯೩). **ತಂಪಿನ ಗಿರಿ** = ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತ ; ಹಿಮಾಲಯ: ಭಾರತವರುಷವನು ದಾಂಟಿದನು ತಂಪಿನಗಿರಿಯ ತಪ್ಪಲನಿಳಿದನು (ಕುವ್ಯಾಆ. ೪-೩೫). **ತಂಪಿನ ಬೆಟ್ಟ**=ತಂಪಿನ ಗಿರಿ : ತರಳಾಕ್ಷಿ ತಂಪಿನ ಬೆಟ್ಟದಬಲೆಗೆ ವಿಧಿ ಸದಸ್ಯವ ಕೊಟ್ಟವೊಲು ತನುವೆಳದಳಾ ಮೇನಕಿಯ ಜಠರದಲಿ (ನಿಭಾಗ. ೪-೫-೨).
[ತಣ್$_2$ + – ಪು$_2$. / ತಮಿ. ತಣ್ಪು ; ಮಲ. ತಣುಪ್ಪು]

ತಣ್ಪುಗಂಪು (ನಾ). ತಂಪಾದ ಸುಗಂಧ ; ಹಿತಕರವಾದ ಪರಿಮಳ : ಪಾದರಿಗಳ ತಣ್ಪುಗಂಪು ಸರಸೀರುಹದೊಳ್ ತನಿಗಂಪು . . . ಬಗೆಗೊಂಡುದು ತದ್ವನದೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೧೦-೧೯). [ತಣ್ಪು$_2$ + ಕಂಪು]

ತಣ್ಪುಗೂಡು (ಕ್ರಿ). ಶೈತ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರು ; ತಂಪಿನಿಂದ ಬೆರೆತಿರು : ವದನಶಶಿಯ ತಣ್ಪುಗೂಡಿ ಸೌರಭ್ಯದೆ ಪುದುಗಿದ ಮಂದಮಾರುತನ . . . ಸೂಸುಪೋಲ್ವರ್ಪ ಚದುರೆ ಬೀಸಿದಳಾಲವಟ್ಟವ (ಕಂನವಿ. ೨೪-೮೦). [ತಣ್ಪು$_2$ + ಕೂಡು$_1$]

ತಣ್ಪುಗೆಯ್, ತಂಪುಗೈ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಂಪನ್ನುಂಟುಮಾಡು : ಕರಿಯ ಕರ್ಬಿನ ಕಾವಿ[ನೆ]ಳ ಮ್ಮೆಂದವಾಟಿಯೆಲೆಯ ಬಿಜ್ಜಣಿಗೆಗಳಿಂ ಬೀಸಲ್ವೇಟ್ಟು ತಣ್ಪುಗೆಯ್ಕೆ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೬ ವ). **ತಂಪುಗೈ :** ೨. ಪ್ರಸನ್ನತೆಯುಂಟು ಮಾಡು ; ಸಂತೋಷಪಡಿಸು : ಆದಿದೇವರೆ ಮುನ್ನ ತಂಪುಗೈದನು ದೇವರಾದರಿಸಿದಿರೆಮ್ಮನಿಂದು (ಭರತ. ೫೪-೮). [ತಣ್ಪು₂ + ಕೆಯ್₁]

ತಣ್ಪುಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಣ್ಣಗೆಮಾಡು. ೨. ಸಮಾಧಾನಗೊಳಿಸು : ಮನದೊಳುರ್ಕುವ ಮುಳಿಸನೀಜಾತಿಗಿದುಚಿತವೆಂದು ತಿಳಿದು ಮನದೊಳೆ ತಣ್ಪುಗೊಳಿಸಿ (ಚಿಕವಿ. ೬-೨೩೬ ವ). [ತಣ್ಪು₂+ ಕೊಳ್₁ + – ಇಸು₃]

ತಣ್ಪುದರ್ (ಕ್ರಿ). ತಂಪನ್ನು ತರು ; ತಂಪನ್ನುಂಟುಮಾಡು : ಸತಿಯರ್ ಕರ್ಪೂರ ಪಾಳೀಕೃತ ಸತಿಯರೆನಲ್ ನಲ್ಲರೊಳ್ ತಣ್ಪುದಂದರ್ (ಜಗವಿ. ೧೭-೮೧). [ತಣ್ಪು₂ + ತರ್]

ತಣ್ಪುವಡೆ, ತಂಪುವಡೆ (ಕ್ರಿ). ತಂಪನ್ನು ಹೊಂದು ; ತಣ್ಣಗಾಗು : ತುಹಿನಕರನ ತಣ್ಗದಿರ್ಗಳ ತನಿಸೋಂಕಿನಿಂ ತಣ್ಪುವಡೆದ ತಾರಹಾರಂಗಳೊಳಂ (ಕಾದಂಬ. ೫೭೮) ; ವನದೇವತೆಯರಮೃತಸಾರವಾರಿಯಂ ಪಚ್ಚೆವರಲ ಕರಗಂಗಳೊಳ್ ತೀವಿ ತೆಂಬೆಲರ ಪೊಯ್ಲಿನಿಂ ತಣ್ಪುವಡೆಯಲೆಂದು ನೆಱೆಪಿದಂತಿರ್ದ ನೀರ್ಗಾಯ ತುಱುಗಲಿಂದೆಱಗಿದ ನಾಳಿಕೇರ ಭೂರುಹಂಗಳುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೧೦೫ ವ). **ತಂಪುವಡೆ :** ಹಂಸಧ್ವಜಂ ನಂದನನನೆಣ್ಣೆಗಾದಿರ್ದ ಕೊಪ್ಪರಿಗೆಯೊಳ್ಳೆಂದು ಕೆಡಹಿಸಲಚ್ಯುತಧ್ಯಾನದಿಂ ತಂಪುವಡೆದನವನಚ್ಚರಿಯೆನೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೧ ಸೂಚನೆ). [ತಣ್ಪು₂+ಪಡೆ₁]

ತಣ್ಪುವೀಱು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಂಪನ್ನುಂಟುಮಾಡು. ೨. ನೆಮ್ಮದಿಯುಂಟು ಮಾಡು; ಸುಖ ತರು : ಚಿಂತಿಸುತೆ ಪಲವಂದದೆ ಬಗೆ ನೊಂದು ಹಮ್ಮದಂ ಬೋಗಿರೆ ಪಾರ್ಥಂ ದಯೆಯಿಂದವನಿರ್ದೆಡೆಗಿಂದುಧರಂ ತಳರ್ದು ತಣ್ಪುವೀಱಿದನಾಗಳ್ (ಶಬಶಂ. ೪-೧೩೬). [ತಣ್ಪು₂ + ಬೀಱು₁]

ತಣ್ಪುವೆಸ (ನಾ). ತಂಪನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಕೆಲಸ ; ಶೈತ್ಯೋಪಚಾರ : 'ತಣ್ಪುವೆಸಕೆಯ್' ಪರಾ. [ತಣ್ಪು₂ + ಬೆಸ₁]

ತಣ್ಪುವೆಸಕೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ತಂಪನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡು ; ಶೈತ್ಯೋಪಚಾರ ಮಾಡು : ಮಲಯಸವಿಾರಣೇರಣ ಚಲತ್ತರುಶಾಖೆಗಳೊರ್ಮೊರ್ಮೆಗೊರ್ಮೆ ನೀರೊಳಗೆ ಬಟಲ್ದು...ನಭಂಬರಂ ಮಿಳಿರ್ದಲಂಪಿನ ದಂಪತಿಯುರ್ಪ್ಪ ಜೊಂಪಮಂ ತಳಿತಳಿದಲ್ಲಿ ತಣ್ಪು[ಪಾಠಾಂ. ಸಾಂಕು, ಗೂಂಕು]ವೆಸಕೆಯ್ವುವು ತೀರವನಾಂತರಾಳದೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೧-೬೬).

[ತಣ್ಪುವೆಸ + ಕೆಯ್₁]

ತಣ್ಪುವೆಱು, ತಂಪುವೆಱು (ಕ್ರಿ). ತಂಪನ್ನು ಹೊಂದು ; ತಂಪಾಗಿರು : ಮರಂಗಳ ಚಿಗುರ್ಗಳಿಂದೊಗೆದೆಲರಿಂ ತಣ್ಪುವೆತ್ತಿರ್ಪ ತೀರಜಲಂಗಳೊಳಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೧೭) ; ಕಮಲಭವಂ ಲಸತ್ಸರಿಮಳೋತ್ಕರದಿಂ ಕರುವಿಟ್ಟು ಮಾಡಿದಂಗವಿದೆನೆ ತಣ್ಪುವೆತ್ತ ವಿಜಯಾವತಿದೇವಿಯ ಮೆಯ್ (ಕುಸುಮಾ. ೫-೦೨೭). **ತಂಪುವೆಱು :** ಓಪರೊಳ್ನೆರೆದು ವಿರಹಿಗಳ್ಮಲಯಜದ ಘನಸಾರದೊಳ್ತಂಪುವೆತ್ತು (ಜೈಮಿಭಾ. ೮-೫). [ತಣ್ಪು₂ + ಪೆಱು₁]

ತಣ್ಪುವೇಱು (ಕ್ರಿ). ತಂಪನ್ನು ಹೊಂದಿರು ; ಶೈತ್ಯವನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಂಡಿರು: ಕುಕಿಲ್ವ ಪಿಕಾಳಿ ತಣ್ಪುವೇಱಿದ ಸುಟಿಗಾಳಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೨೦).

[ತಣ್ಪು₂ + ಪೇಱು₁]

ತಣ್ಪುಳಿಲ್ 'ತಣ್ಬುಟಿಲ್' ನೋ.

ತಣ್ಪೂಳಿಗ (ನಾ). ತಂಪನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಸೇವೆ ; ಶೈತ್ಯೋಪಚಾರ : ವ್ಯೈಮರೆತೊರಗಲಾಕೆ, ಪಿಡಿದೆತ್ತಿ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ ತಣ್ಪೂಳಿಗವನೆಸಗಿ . . . ಕರ್ಚಿದನ್ ಕಣ್ಬನಿಪೊನಲ್ಗಳಿಂ ಭರತನಾ ರಘುರಾಮನಂಬಿಕೆಯ ಪುಣ್ಯಮಯ ಪದ್ಮಪಾದಂಗಳಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೧೬-೧೦೯).

[ತಣ್ಪು₂ + ಊಳಿಗ (<ಊಟಿಗ)]

ತಣ್ಪೆಱೆ, ತಂಪೆರೆ (ಕ್ರಿ). ತಂಪನ್ನು ಸೂಸು,–ಬೀರು : ಓಡಿದೆನ್ . . . ತಣ್ಪೆಱೆವ ಪೊನಲೆಡೆಗೆ (ಬದ್ಧಕ್ಕ. ೩೬-೭೭೩). **ತಂಪೆರೆ :** ತಂಪೆರೆಯಬೇಕಾದ ಎಲೆ, ಹುಲ್ಲಿನ ಹಸಿರು, ಬಿಸಿಯನ್ನೇ ಕಕ್ಕುತ್ತಿವೆ (ಬಿಕಂಬಾ. ೧೧).

[ತಣ್ಪು₂ + ಎಱೆ₁]

ತಣ್ಪೇರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಂಪನ್ನುಂಟುಮಾಡು. ೨. ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸು : ಧಾರುಣಿಯಂ ಶಕ್ರಂ ತಣ್ಪೇರಿಪನೊಳ್ಪರಿಯು ಸೂಸಿ ಕೃಷ್ಣಮಹೀಶಂ ಸಾರತರೋತ್ಸರ್ಗಪಯಃಪೂರದೆ ತಣ್ಪೇರಿಪಂ (ನರಚ. ೪೧-೯೧).

[ತಣ್ಪೇರು (<ತಣ್ಪೇಱು) +– ಇಸು₃]

ತಣ್ಪೇರು 'ತಣ್ಪೇಱು' ನೋ.

ತಣ್ಪೇಱು, ತಂಪೇರು, ತಂಪೇಱು, ತಣ್ಪೇರು (ಕ್ರಿ). ತಣ್ಣಗಾಗು ; ಉಷ್ಣತೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು : ಸರಳಾಂಗಂ ವಿಾಗೆ ಕುಂದಿ ಕೋಱಿ ಕಿವಿಗಳ್ ತಣ್ಪೇಱೆ[ಪಾಠಾಂ. ಗಂಪೇಱೆ] (ಲೋಕೋಪ. ೯-೨೧೨) ; ತಣ್ಪೇಱಿದ ಪಱೆಯಂತೆ ದನಿ ಪೊಱಮಡದೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೬೮) ; ಸರಸೀಜಾತ ಪಯಃಕಣಪ್ರತತಿಯಿಂ ತಣ್ಪೇಱೆ . . . ತೀಡಿದುದಿಂತು ಜಾಂಬುಕವನೋದ್ಯಂಗೀರುತಂ ಮಾರುತಂ (ಕುಸುಮಾ. ೭-೪೫). **ತಂಪೇರು :** ನಿರುತಮೃಶ್ವರ್ಯ ಕೈಸಾರಿದೊಡೆ ಸಂತಸದಿ ಪರವುಶಾಂತಿಯಲಿ ಪೆರ್ಚುವ ಮಾಳ್ಕೆಯಿಂದೆ ಮೈ ತಂಪೇರಿ (ನವಮೋ. ೧೫-೮). **ತಂಪೇಱು :** ಬೆದಱ ಬಂದಿಗೆ ಸಿಲುಕಿತವನಿಪನದಟು ವಿಕ್ರಮವಹ್ನಿ ತಂಪೇಱಿದುದು (ಕುಮಾ.ಭೀ. ೧೧-೧೭). **ತಣ್ಪೇರು.** 'ತಣ್ಪೇರಿಸು' ಪರಾ.

[ತಣ್ಪು₂ + ಏಱು₁ (<ಏಱು₁)]

ತಣ್ಪೊದವು (ಕ್ರಿ).=ತಣ್ಪೇಱು: ತಣ್ಪೊದವಿದ ನಿರ್ಝರಾಂಬುಗಳನೊಯ್ಯನೆ ಪೀರ್ದು (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೨೨). [ತಣ್ಪು₂ + ಒದವು₁]

ತಣ್ಬಗೆ (ನಾ). ಆರ್ದ್ರ ಹೃದಯ ; ಕರುಣೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮನಸ್ಸು : ಕಣ್ಬಡಿಯೆನಲ್ ಗುಣಂಗಳ್ ಪೆಣ್ಬರಿಜಂ ತಳೆದು ತೊಳಪುವೆಂಬಂತೆವೊಲೀ ತಣ್ಬಗೆಯ ರಾಣಿಯೊಲವಿಂ ಪಣ್ಬಡೆಗುಂ ಕಲ್ಪಕಲ್ಪ ಸಂಕಲ್ಪಂಗಳ್ (ಚಿಕವಿ. ೩-೭೩). [ತಣ್₂ + ಬಗೆ₃]

ತಣ್ಬನಿ, ತಂಬನಿ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಹನಿ ; ತಣ್ಣನೆಯ ಬಿಂದು; ಮಂನವೊಲ್ದಾತನ ಗಾಡಿಯಂ ದರವುರಂಗಂಡಾಕೆಗಳ್ . . . ಚಂದನಕಂ ಪಸುರ್ಪೆಸೆವ ಬಾಳ್ದೊಂಪಕ್ಕವೊಂದೊಂದೆ ತಣ್ಬನಿಯೊಳ್ತೋಡಿಸುತಿರ್ಪ [ಪಾಠಾಂ. ಯೊಳ್ಕೂಡಿರಿಸಿರ್ಪ]ಬಿಜ್ಜಣಿಗೆಗಂ ಪಕ್ಕಾಗದೇಂ ಪೋಪರೇ (ಆದಿಪು. ೧-೭೫) ; ತಣ್ಬನಿಯಂ ಚಂದನಗಂಧಮಂ ಮಲೆಯೆರಲ್ತಂದೀಯೆ ಬಂದತ್ತು ಫಾಲ್ಗುನಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೨-೫೬) ; ತದ್ವನದ ಕೊಳಂಗಳೊಳ್ದೆರೆಯಿನುಣ್ಮುವ ತಣ್ಬನಿಯಿಂದೆ ಪಾದ್ಯಮಿತ್ತು (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೮೩) ; ಚಂದನದ ಪೊಟ್ಟಣಂಗಳಿಂ ಪಟ್ಟನೆ ಪನಿವ ತಣ್ಬನಿಯ ತಂದಲುಂ (ವರ್ಧಪು. ೫-೬೧ ವ). **ತಂಬನಿ :** ಬೇಗ ಮುಸಗಲಿಂತು ಶಾನೆ ದೂರವೆ ವೃಷ್ಟಿ ತಂಬನಿಗಿಂಬಾಗೆ ತಾನೆ ಮೊಳೆಯದೆ ಸೃಷ್ಟಿ ? (ಗೀವಿಂ. ೧೧೭-೩೦) ; ತೊಳೆವ ಮಳೆಯೆನಿತರಿಂ ಚೆಲ್ವಡೆದುದೀ ಸುಗ್ಗಿ ಕುಳಿರ ತಂಬನಿಯನಿತರಿಂ ಮಿಂದಿರುವುದು (ಕಾಲೂರ. ೧೧೮-೨೪೬). [ತಣ್₂ + ಪನಿ₂]

ತಣ್ಬಸಲೆ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಹುಲ್ಲುನೆಲ,–ಹುಲ್ಲುಗಾವಲು : ಸ್ಮರನೊತ್ತಿದನುಂಡಿಗೆಯಂ ಬಿರುದಿಂಗೀ ಧರೆಯ ಬೆನ್ನೊಳೆನಿಸಿರ್ಪುವು ತದ್ವಿರಹಾರ್ತೆ ಮೆಯ್ಯನಿಕ್ಕಿರೆ ಕರಿಂಕುವೋದೆಡೆಯ ಪಚ್ಚೆ ತಣ್ಬಸಲೆಗಳೊಳ್ (ವರ್ಧಪು. ೪-೫೯). [ತಣ್₂ + ಪಸಲೆ]

ತಣ್ಬಾಲ್, ತಂಬಹಾಲು, ತಂಬಾಲ್, ತಂಬಾಲು, ತಂಭಾಲು (ನಾ). ತಣ್ಣನೆಯ ಹಾಲು : ಚಾರಿವರಿದು ಚಂದ್ರಸುರಧೇನು ಕೂರ್ತು ಚಕೋರವತ್ಸಗೆ ಮೊಲೆಗುಡಲು ಪೂರಿಸಿ ಕಡೆವಾಯೊಳಿಳಿವ ತಣ್ಬಾಲೆನೆ ಸೋರಿತು ಬೆಳ್ದಿಂಗಳಿಳೆಗೆ (ಮೋಹತ. ೧೬-೫೫). **ತಂಬಹಾಲು:** ಉದಯಂದಲಿ

ಪಂದು ಸಿದೆ. ತಂಬಹಾಲು ಅಸ್ತಮಯದಲಿ ಪಂದು ಸಿದೆ ತಂಬಹಾಲ ಲೆಕ್ಕದಲಿ ಶ್ರೀ ಪಾರಿಸ್ವನಾಥ ದೇವರಲಿ . . . ಬಿಟ್ಟ ಧರ್ಮಸಾಧನ (ಕಇ. III-1, ೧೧-೧೫ ; 1542). **ತಂಬಾಲ್ :** ಎಳಗಂದಿ ಕರ್ದುಱುವಿನ ತೊಱೆದ ತಂಬಾಲಂ ಬೆರೆದು ಹನಿಸಿ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೧೧-೧). **ತಂಬಾಲು :** ಬಿಱುಪಾಲು ತಂಬಾಲು ಕೆನೆವೆರೆಸಿದ ಪಾಲು ಸುಲಲಿತ ಬಟ್ಟವಾಲುಗಳ . . . ಲಲನೆಯರುಣಬಡಿಸಿದರು (ಕಂನವಿ. ೮-೯೧) ; ಶಾಂತಲಾದೇವಿ . . . ತಂಬಾಲಿನ ಗಿಂಡಿಯನ್ನು ತನಿವಣ್ಣುಗಳ ಹರಿವಾಣಗಳನ್ನು ನೋಡಿದಳು (ಸವತಿ. ೮೫). **ತಂಭಾಲು :** ಯಿಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ಮುಡಿ ಭತ್ತಕೆ ತಂಭಾಲು ಯೆರಡು ಸಿದ್ದೆ ಹಾಲನೂ ಯೆರಡು ಹೊತ್ತು ನಡಿಸಿ ಬಹರು . . . ಹಂನೆರಡು ಮುಡಿ ಭತ್ತಕ್ಕೆವೊಂದು ಸಿದ್ದೆ ತಂಭಾಲನುವೊಂದು ಹೊತ್ತು ನಡಸುಉವದು (ಕಇ. III-1, ೧೧-೮ ; 1542).

[ತಣ್$_2$ + ಪಾಲ್$_1$]

ತಣ್ಬಿಸಿಲ್, ತಣ್ಬಿಸಿಲು (ನಾ). ೧. ತಂಪಾದ ಬಿಸಿಲು ; ತೀಕ್ಷ್ಣವಲ್ಲದ ಬಿಸಿಲು ; ಎಳೆಬಿಸಿಲು ; ಹಿತವಾದ ಬಿಸಿಲು : ಅ ನು ಕ್ರ ಮ ದಿ ಂ ತಣ್ಬಿಸಿಲಾಯ್ತನಂತರಂ ಪೊಂ ಬಿ ಸಿ ಲಾ ದು ದು (ಪಂರಾಮಾ. ೧೧-೧೭೭) ; ರವಿಕಿರಣಂ ನೀರೋಡುತ್ತಿವೆ ತಣ್ಪಂ ಬೀಱುತಿವೆ ರಥಾಂಗಕುಲಂಗಳ್ ತವೆ ತಣ್ಬಿಸಿಲೊಳ್ ನಿಂದಿರ್ದಿವೆ ಮೇಘಂ ಹಿಂಡಿ ಹರಹಿದಂತಿವೆ ನಭದೊಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೯-೬೨) ; ಎಸೆದನಚ್ಚರಿ ನಡುವಗಲಿವನೊಬ್ಬ ತಣ್ಬಿಸಿಲ ಭಾಸ್ಕರ ನೋಯೆಂದೆನಿಸಿ (ಭರಜ. ೩-೨೪) ; ತರಣಿ ನಿ ಶಿ ಸಂ ಗ ಮ ಂ ಬಯಸಿ ವಿಧುವೇಷಮಂ ಧರಿಸಿ ಬರಲೊಗೆದ ತಣ್ಬಿಸಿಲೊ ಪೇಳೆಂಬಿನಂ ಕರಮೆ ಸೆದುದ್ಯದೆ ಚಂದ್ರಾತಪಂ (ಜಬಪು. ೯-೨೦); ನೇಸರಿದಿರೊ ತಣ್ಬಿಸಿಲ ಬೆಳ್ಮಳೆಯ ಕರೆಯುತಿದೆ (ಹಜ್ಜರ. ೫-೭೬). ೨. ತಂಪಾದ ಕಾಂತಿ,-ಪ್ರಕಾಶ: ಉತ್ತಂಸ ಮಣಿಮರೀಚಿಗಳಿಂ ಭೂ ಪಾ ಲ ನ ಚರಣಸರೋಜಕ್ಕೋಲಗಿಸಿದನುದಯ ಸುಂದರಂ ತಣ್ಬಿಸಿಲಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೨-೫). ೩. ಬೆಳುದಿಂಗಳ್ಂ ; ಚಂದ್ರಿಕೆ : ನೆಱೆದಿಂಗಳ ತಣ್ಬಿಸಿಲ್ಕೆಗುಳ್ಳಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದ ಮಾವು . . . ತುಂಬಿಯ ಗೇಯ ಮೆಂಬಿನಂ ಬಲ್ಲವರಂ ಮನಂಗೊಳಿಸುಗುಂ ಕೃತಿ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧-೪೪). **ತಣ್ಬಿಸಿಲು :** ೨. ಎಱಗುವ ದಿವಿಜರ ಮಕುಟದ ತುಱುಗಿದ ಮಾಣಿಕದ ತಣ್ಬಿಸಿಲುಗಳ ಪೊಳಪಿಂ (ಎಕ. VI, ಚಿಕ್ಕಮ. ೧೬೦-೪೪ ; 1103).

[ತಣ್$_2$ + ಬಿಸಿಲ್]

ತಣ್ಬಿಸಿಲು 'ತಣ್ಬಿಸಿಲ್' ನೋ.

ತಣ್ಬುಳಿಲ್ 'ತಣ್ಬುಟಿಲ್$_1$' ನೋ.

ತಣ್ಬುಟಿಲ್$_1$, ತಣ್ಪುಳಿಲ್, ತಣ್ಬುಳಿಲ್ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಮಳಲು,-ಮರಳ ದಂಡೆ : ತರುಣಿಯರಾ ವಿಲಾಸ ಕುಸುಮಾಸ್ತ್ರನಿರೀಕ್ಷಿಸೆ ಕಾಮ ತಾಪದಿಂ. . . ಕೊರಗಿ ಮೃಣಾಳನಾಳಿಕೆಗೆ ಚಂದನದಣ್ಕೆಗೆ ತಣ್ಬುಟಿಲ್ಗೆ ತಣ್ಗರಗದ ಸೂಸುನೀರ್ಗೆ ಕೊಳವೇರ್ಗೊಡಲಂ ಗುಱಿಯಾಗೆ ಮಾಡುವರ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೨೪); ಪಾಸಿದ ಪಸೆಯ ಪಸರದಂತಸದಳಮೆಸೆವ ಸುಣ್ಣೆಳಂತಿಗೆ ಮಟಲ ತಣ್ಬುಟಿಲೊಳ್ ವಿಲಾಸಂಬಡೆದ ಬಾ ಲ ಸ ಹ ಕಾ ರ ನ ಂ ದ ನ ಂ (ಅನಂಪು. ೭-೭ ಪ). **ತಣ್ಪುಳಿಲ್ :** "ತಣ್ಪುಳಿಲೆನೆ ಸೈಕತಂ" (ಚಕುನಿ. ೧೦). **ತಣ್ಬುಳಿಲ್ :** ಸುಖದ ತನಿರಸದ ಪೆರ್ಮಡು ಸುಖದೊತ್ತಿನ ಸುತ್ತಸುಖದ ತಣ್ಬುಳಿಲನಿಕುಂ (ಶ್ರೀಪದಾ. ೭೭) ; ತಳಿರ್ಜೊಂಪದೋಪರಿಯ ತಣ್ಬುಳಿಲೆಡೆ ಯೊಳ್ಮೆಸುಪ ಚಂದ್ರಕಾಂತದ ಘಟ್ಟದೊಳ್ . . . ತೀವಿ ಪಥಿಕರ್ಗೆಱಗುಂ (ವೃಷವಿ. ೪-೨೭) ; ತಣ್ಬುಳಿಲಿರ್ಪೆಡೆಯೊಳುಮಾರವೆಗಳ ತಣ್ಣೆಳಲೊಳು (ಗೊಮ್ಮಚ. ೩-೧೨೦). [ತಣ್$_2$ + ಪುಟಿಲ್$_1$]

ತಣ್ಬುಟಿಲ್$_2$ (ನಾ). "ತಂಪಾದ ತೋಪು" (ಪಂಪದೀ. ೧೧೧) : ಎಲ್ಲಿ ಕೊಳನೆಲ್ಲಿ ತಣ್ಬುಟಿಲೆಲ್ಲಿ ಲತಾಭವನಮೆಲ್ಲಿ ಧಾರಾಗೃಹಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೧೯).

[ತಣ್$_2$ + ಪುಟಿಲ್$_2$]

ತಣ್ಬೆಮರ್ (ನಾ). ತಣ್ಣಗಿರುವ ಬೆವರು : ಆತನ ರೂಪಮೆಂಬುರು ಸುಧಾರಸಮಂ ನಯನಂಗಳೆಂಬ ಸತ್ಪಾತ್ರೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಮಿನಿಯರಾತುರದಿಂ ಕುಡಿದಂತರಂಗದೊಳ್ಪೊತನಮಾಗಿ ತೀವಿದೊಡಮುಣ್ಮುವ ತಣ್ಬೆಮ ರೊಂದು ದಂಭದಿಂದಾತತಮಾಗಿ ತಾಂ ಪೊಱಗೆ ಪೊಣ್ಮಿದುದೆಂಬಿನಮೊಪ್ಪಿ ತೋಱುಗುಂ (ಬಾಥಪು. ೨-೩). [ತಣ್$_2$ + ಬೆಮರ್$_2$]

ತಣ್ಬೆಳಗು, ತಂಬೆಳಕು, ತಂಬೆಳಗು (ನಾ). ೧. ತಂಪಾದ ಬೆಳಕು ; ಶೀತಲವಾದ ಕಾಂತಿ : ನುಣ್ಬುಟಿಲೊಳಗದಿರ್ಮುತ್ತೆ ಪವಣ್ಬಡೆ ಕಟ್ಟಲಿಸಿ ಬೆಳೆದು ಬಳಸಿರ್ದೊಡದಂ ತಣ್ಬೆಳಗನೀಯೆ ಬೆಳತಿಗೆಗಣ್ಬೆಳಗೊಳಪೊಕ್ಕು ಚಪಳೆ ಕಳಿಕೆಯನಾಯ್ದಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೧೦೫) ; ರತ್ನಕಲಶಂಗಳ ತಣ್ಬೆಳ ಗುಣ್ಮಿ ಪೊಣ್ಮಿ (ಕುಸುಮಾ. ೧೧-೧೪೦). ೨. ಬೆಳುದಿಂಗಳು ; ಚಂದ್ರಿಕೆ : ಅ ಭಿ ಷ ವ ವಿ ಧಿ ಯ ಂ ಮಾಡುವೆಂ ಚಂದ್ರಿಕಾವಾರಿಯಿನೆಂಬಂತೆತ್ತಲುಂ ತಣ್ಬೆಳಗಿನ ಬಳಗಂ ಸಿಂಪಿಸಲ್ . . . ಬಂದುದಯಿಸಿತುದಯಾದ್ರೀಂದ್ರ ದೊಳ್ಚಂದ್ರಬಿಂಬಂ (ಕಾದಂಬ. ೩೭೭) ; ಬಂದೆಳಮಾವೆಂದೊಡೆ ನೆಱೆದಿಂಗಳ ತಣ್ಬೆಳಗೆಂದೊಡುನ್ಮದಮುರಿವಂ ಗೊರವಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೧೪೭). **ತಂಬೆಳಕು :** ೨. ತಂಬೆಳಕಾಗಲಿ ನಂಬೆಳಕೆನುವೊಲು ಹೊಂಬೆಳಕೇ ಹೊರಸೂಸಲಿ (ಅರಳು. ೩೦೦-೭) ; ಹೊತ್ತು ಮೇಲೇರಿದರು, ಬತ್ತದಲೆ ಸುಡುಬಿಸಿಲ ಸುತ್ತ ಹೂ ಬಿಸಿಲು ದೀಪಾಗಿ ಬೆಳಗುವದು ಎತ್ತ ನೋಡಿದರು ತಂಬೆಳಕು (ಕನ್ನಜಾ. ೨೦೫). **ತಂಬೆಳಗು :** ೧. ಎಳೆಯ ಬೆಳದಿಂಗಳವೊಲೀಕೆಯ ತಳತಳಿಪ ಮುಖ ಚಂದ್ರಮನ ತಂಬೆಳಕು ಸುಳಿದುದು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೮-೧೭). ೨. ಅಟ್ಟುದು ಪಶ್ಚಿಮಾಬ್ಧಿಯೊಳ್ ತಂಬೆಳಗೊಂದೆ ಜೋಡೆ ನಲಿದಾಡೆ ಸಮುಜ್ಜ್ವಲ ಚಂದ್ರಮಂಡಲಂ (ಉದ್ಭಟ. ೧೧-೧೧೪). [ತಣ್$_2$ + ಬೆಳಗು$_2$]

ತಣ್ಬೆಳಗುವಣಿ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಬೆಳಕನ್ನು ಸೂಸುವ ಮಣಿ,-ರತ್ನ : ಅರಗಿಳಿಯೆಸಗುಂ ತಣ್ಬೆಳಗುವಣಿಯ ಪೇಟೆಯೊಳೆಂಬಾಗಿ ಮನಂಗೊಳಿಪ್ಪ ಮರಕತಮಣಿವೊಲ್ (ಉದ್ಭಟ. ೩-೨೫). [ತಣ್ಬೆಳಗು + ಮಣಿ$_3$]

ತಣ್ಬೊಲ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಹೊಲ : ತಣ್ಬೊಲಂ ಕಲ್ಮರಂ ಪೊರೆವ ನಾಡೆಲ್ಲಿ (ಕಾಲೂರ. ೩-೨೫). [ತಣ್$_2$ + ಪೊಲ]

ತಣ್ಬೊಳೆ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಹೊಳೆ : ತಣ್ಣನೆಯ ನದಿ : ಅ ಸಿ ಯ ಳ ಯೌವನವನವುಂಟು ಲಾವಣ್ಯರಸದ ತಣ್ಬೊಳೆಯುಂಟು ಭಾವಾ (ಭರಜ. ೯-೪೭) ; ಬೀಯೋಷಿಯದ ಬಯಲ ತಣ್ಬೊಳೆ ಆಸೋಪಸಿನ ದಡದಲ್ಲಿ ಚಳಿಗಾಲವನ್ ನೂಂಕೆ ಬಿಡಿಸುವನು (ಪಾರಸಿ. ೩೦-೬೯೨).

[ತಣ್$_2$ + ಪೊಳೆ$_4$ (<ಪೊಟೆ$_1$)]

ತಣ್ಬೊಟ್ಟು (ನಾ). ತಂಪು ಹೊತ್ತು : ತಣ್ಬೊಟ್ಟಾದುದು ತಳರ್ದುದು ನುಣ್ಬಸಲೆಗೆ ಹಂಸಮಿಥುನಂ (ಲೀಲಾವ. ೫-೭೫). [ತಣ್$_2$ + ಪೊಟ್ಟು]

ತಣ್ಮಡು (ನಾ). ತಂಪಾದ ನೀರಿನ ಮಡು; ತಣ್ಣೀರ ಕೊಳ: ಓಮವುಂಡು ಬಾಟ್ಟಿ ತಣ್ಮಡುವಿನ ಪೂವೆ ಸುಟ್ಟಪುದು (ಅರ್ಧನೇ. ೪-೮೨) ; ಕಪ್ಪುರದ ಪುಳಿಲ್ ಪಗಿಲ್ಪಲರ ಬಂಡಿನ ಸಣ್ಣ ಮಣಲ್ ಮನಕ್ಕೆ ಬಂದಿರೆ ಕೃತಕ ಪ್ರವಾಹಿನಿಯ ತಣ್ಮಡುವಂ[ಪಾಠಾಂ. ಳಲಂ] ಬಿಡದಿರ್ಪ ನಲ್ಲಳಂ (ವರ್ಧಪು. ೪-೭೩). [ತಣ್$_2$ + ಮಡು$_2$]

ತಣ್ಮಲೆ (ಕ್ರಿ). ೧. (ಅಲಂ) ಹಿತವಾಗಿ ಪಸರಿಸು,-ಹರಡು,-ಆವರಿಸು, -ವ್ಯಾಪಿಸು : ಅರ್ಹತ್ಪದವಂ ನೆನೆಯುತ್ತುಮನುಪ್ರೇಕ್ಷೆಯೆ ಮನದೊಳ್ ತಣ್ಮಲೆಯ ಸೇಸೆಗೊಳ್ ಖಚರಪತೀ (ಆದಿಪು. ೨-೫೭); ಕಂಪು ತ[ಪಾಠಾಂ.ಕ] ಣ್ಮಲೆಯೆ ಪೂತ ಸುರಯಿಯಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೨೩) ; ಅರ್ಕನೆ ಸಸಿ ದಿವ್ಯಸಮೆ ರಾತ್ರಿಯಾದುದೆನೆ ಕಲ್ಲೆಲೆಯೊಳ್ ವಿಸುಕದೆ ಶಾಂತರಸಂ ಮಾನಸದೊಳ್ ತಣ್ಮಲೆಯೆ ನೆಲಸಿದಂ ಯೋಗೀಂದ್ರಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೧-೧೩) ; ಓರೊರ್ಮೆ ತಣ್ಮಲೆವ ಕಪ್ಪುರದ ಜಗಲಿಯೊಳ್ ಕರಮೆ ಕೊರಗಿದ ಶರೀರವಲ್ಲರಿಯ ನೀಡಾಡಿ (ವರ್ಧಪು. ೪-೫೪ ಪ) ; ಸುತ್ತಿ ನಡೆ ನೋಟ್ಟಿ ದೇವರ ಮೊತ್ತಂ

ತಣ್ಮಲೆಯ ಘುಸೃಣಮಲಯಜರಸಮಂ ಬಿತ್ತರದಿಂ ಕಟಿದಪುವಿದೆ ಮುತ್ತಿನ ಮಾಣಿಕದ ಲಂಬಣಂ ನುಣ್ಪೆಳಗಂ (ಅನಂಪು. ೫-೫೨); ಸೇದೆಯಂ ನೂಂಕಿ ದೊಂದುಳಿಯಾಣ್ಮ ತಣ್ಮಲೆಯೆ (ಕಾಲೂರ. ೧೫೩-೨೨೫). ೨. (ಅಲಂ) ಹಿತವನ್ನು ಹೊಂದು; ಸುಖಿಪಡು: ನೆಗಟ್ದೀ ಷಟ್ಖಂಡಮಂ ಸಾಧಿಸಿದೊಡೆ ಫಲವೇಂ ಭೋಗದಿಂ ಸಾಧ್ಯಮೇಂ . . . ಪಡೆಮೆಂ ಶಾಶ್ವತ ಶ್ರೀಯನೆಂಬುಜ್ಜುಗದೊಳ್ ಚಿತ್ತಂ ಕರಂ ತಣ್ಮಲೆಯೆ ನೆಱೆಯೆ ನಿಶ್ಚೈಸಿದಂ ಸಾರ್ವಭೌಮಂ (ಆದಿಪು. ೬-೨೬); ಎರೆ ಪರಪುಷ್ಟ ಕೇಳಿಲೆ ಮಧುವ್ರತ ಕೇಳ್ . . . ನೆನೆಯುತಿರ್ಪುದು ಕೂರ್ಪುದು ಸ್ಮರಿಸಿರ್ಪುದಗ್ಗಲಿಸಿದ ನಲ್ಮೆ ತಣ್ಮಲೆಯೆ ಬೆನ್ನನೆ ಪೋದಪೆಮೆಮ್ಮ ಸ್ವಾಮಿಯಾ (ಅಜಿಪು. ೬-೧೧೨); ಅಂತು ತಣ್ಮ[ಪಾಠಾಂ. ಣ್ಣೆ]ಲಿದು ನಲಿವ ಮನದೊಳ್ ತದೀಯ ವಿರಹೋಪಚಾರಿತ ಚೇಷ್ಟೆಗಳೆ ಮತ್ತಮವಿಚಳಂಗಳಾಗೆ (ವರ್ಧಪು. ೪-೬೨ ವ).

[ತಣ್$_2$ + ಮಲೆ ?]

ತಣ್ಮಲೆಯೆಲರ್ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟದ ತಂಗಾಳಿ: ತಣ್ಮಲೆಯೆಲರೊಳಲೆದುದಯ್ ಸಿಪಿಲೆವಕ್ಕಿಯ ಸಿಳ್ಳಿನಿಂಚರಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೦೦-೮).

[ತಣ್$_2$ + ಮಲೆ$_4$ + ಎಲರ್]

ತಣ್ಮಳಲ್ (ನಾ). = ತಣ್ಬುಟಿಲ್$_1$: ಭಾಸುರದ ಪೌಳಿಯಂಗಣದಲ್ಲಿ ತಣ್ಮಳಲ ಪೊನ್ನ ಜಗುಲಿಯನಾಗಿಸಿ (ನವವೋ. ೨೨-೧೬).

[ತಣ್$_2$ + ಮಳಲ್ (<ಮಣಲ್)]

ತ್ಮಣೆಯ್ (ನಾ). ತಂಪಾದ ದೇಹ; ತಣ್ಣನೆಯ ಒಡಲು.

ತಣ್ಮೆಯ್ಯವೆಟ್ಟ=ಹಿಮಾಲಯ ಪರ್ವತ; ಹಿಮವಂತ: ತ್ಮಣೆಯ್ಯವೆಟ್ಟ ಮಗಳಾಣ್ಮ (ನಂದಿಮಾ. ೧೮-೧೫). [ತಣ್$_2$ + ಮೆಯ್]

ತಣ್ವಣ (ನಾ). ವೀಣೆಯ ಧ್ವನಿ: "ತಣ್ವಣ [ಪಾಠಾಂ. ತಿತ್ತಣಂ, ತಿಣ್ಣಣಂ] ವೀಣೆಯ ಧ್ವನಿಯುಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೨೪-೮).

ತಣ್ವಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ವಡಗಣ್ಣಾ ಸೀಮೆ ಪೆರವಮಟಿ ಪಡುವಣ್ಣಾ ಸೀಮೆ ತಣ್ವಳ್ಳಿ ಗಾರಪಾಟಿ(ಎಇ. XXI, ೨೯-೧೬೮; 8 ನೆಯಶತ). [P ಇದು ಹೊನ್ನಾವರದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ 'ತುಂದೊಳ್ಳಿ' ಇರಬಹುದು.] [? + ಪಳ್ಳಿ$_1$]

ತಣ್ಪಾಲಿಗಾಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಕಾಲುವೆಯ ಹೆಸರು: ಅನ್ತ ಬನ್ದು ತಾಯೂರ ಇಗ್ಗಲಿಯ ಅರಿಪುರ ಮೂಡಿೂರ ಸನ್ದಿನಲ್ಲಿ ತಣ್ಪಾಲಿಗಾಲ ಮೂಡಣ ಪೇರೊಟ್ಟಿಯಿಂ (ಎಕ. III, ನಂಜನ. ೧೩೯-೧೯ ; 915).

[ತಣ್ಪಾಲಿ$_0$ + ಕಾಲ್$_2$]

ತಣ್ಹೆ (ನಾ). ತೃಷ್ಣೆ; ವಿಷಯಲಾಲಸೆ: ತಣ್ಹೆಯರಣ್ಯಮಂ ತರಿದು ತೋರ್ದನರಿಯಟ್ಟಂಗಿಕದ ಧಮ್ಮಮಗ್ಗಂ (ಗಿರಿವಿಂ. ೪೫-೬).

[<ಪ್ರಾ. ತಣ್ಹಾ. / ಸಂ. ತೃಷ್ಣಾ]

ತತ (ಗು). ೧. ವಿಸ್ತರಿಸಿದ; ಬಿಚ್ಚಿದ; ಹರಡಿದ; ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ: ವಿಳಸದ್ವಂದನಮಾಲೆಯಿಂ ತತಪತಾಕಾನೀಕದಿಂ ಕೀರ್ಣಪುಷ್ಪಳಸತ್ಸಂಗದಿ ನಂಗನಾಲಟಹ ವಾದ್ಯವ್ರಾತದಿಂ ಗೀತದಿಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೩-೧೧೮). (ನಾ). ೨. ವೀಣೆ ಮೊದಲಾದ ತಂತೀವಾದ್ಯ: "ತತಮೆಂಬುದು ತಂತ್ರಿಯೊಳನ್ವಿತಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೭೯-೨೫); ಅತಿಮೃದುರವದಾಯಿಗಳಂ ತತ ಘನ ಸುಷಿರಾವನದ್ಧ ವಾದ್ಯಂಗಳಂ (ಆದಿಪು. ೫-೩೫); ದಿವಿಜವಾದಕ ಕರಹತ ತತವಿತತಘನ ಸುಷಿರಾವನದ್ಧವಾದಿತ್ರಂ ಸಂಗೀತ ತೂರ್ಯಮಾಗೆ(ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೬೦ ವ); ತತವಿತತಾದಿ ವಾದ್ಯಪ್ರಸರಮೇಳನದಲಿ ಸೊಗಸಲಾಡುತ್ತ ಕೇಳಿಸಲು (ಬಸಪು. ೩೭-೨); ತಂತಿಯಂ ಕಟ್ಟಿ ನುಡಿಸುವ ವೀಣಾದಿಕವೇ ತತವೆನಿಸುವುದು (ವಿವೇಕ. ೨೩೭). ೩. ಗಾಳಿ; ವಾಯು. ೪. ಭೇರಿ ಮೊದಲಾದ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ: ಚರ್ಮಾತತ ನಿಮಿತ್ತ ಪುಷ್ಕರ ಭೇರೀ ಮೃದಂಗಾದಿ ಪ್ರಭವಂ ತತವೆಂಬುದು. (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೪೩). [ಸಂ.]

ತತಲೋಚನ (ನಾ). ವಿಶಾಲವಾದ ಕಣ್ಣು: ವಿರಹಶಿಖಿ ಪ್ರತಪ್ತ ತರುಣೀ ತತಲೋಚನರೋಚಿಯಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೭-೯೨). [ತತ + ಲೋಚನ]

ತತಾತಪ(ನಾ). ಹರಡಿದ ಬಿಸಿಲು: ಸುಳಿಗೊಳುತೆತ್ತೆ ಸುಟ್ಟುರೆ ಧರಾರಜವಮಂ ಕೆಳಗೊಂದೆ ದಂಡದಂತುಳಿದ ತತಾತಪಂ ಬಳಸಿ ಪಲ್ಲವದಂತಿರೆ . . . ಬಟ್ಟ ಬಲ್ಮುಗಿಲ್ಗಿಲ್ತಳೆದುದು ಕಾಲಭೂಪತಿಯ ಪೀಲಿಯ ಸತ್ತಿಗೆಯೊಂದು ಲೀಲೆಯಂ (ರಾಜಶೇ. ೮-೯೫). [ತತ + ಆತಪ]

ತತಿ$_1$, ತತು, ತತುವು (ನಾ). ೧. (ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಕೃಷಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ) ಸರಿಯಾದ ಸಮಯ; ಹದವಾದ ಕಾಲ: ತತಿ ಮೀರದ ಹಾಗೆ ರಾಗೀ ಅಗೆ ಹೊಯ್ಯು (ಸ್ಟಾಂಡರ್. ೨೮); ಗಂಗಿ ಹತ್ತಿ ಕೆಂಪುಹತ್ತಿಯನ್ನು ಮೃಗಶಿರ ಆರದ್ರಿ ಪುಷ್ಯ ಮಳೆಗಳಲ್ಲಿ . . . ಬಿತ್ತಬೇಕು. ಈ ಹತ್ತಿಗೆ ಇದೇ ತತಿಯು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೭೬); ತತಿಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಒಂದು ಮಳೆ ಹೊಡೀತು ಅಂದರ ಹದಿನೈದು ಚೀಲ ಕಾಳ ಬರತೈತಿ (ಬಾಬಲ. ೧೦). **ತತು**: ೨. ಸುಗ್ಗಿಯ ಕಾಲ; ಸುಗ್ಗಿ: ಈಗ ಮಾವಿನ ಹಣ್ಣಿನ ತತು (ರೂಢಿ). **ತತುವು**: ೧. (ಕ). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ತೆಲು. ತತಿ]

ತತಿ$_2$ (ನಾ). ಗುಂಪು; ಸಮೂಹ; ಶ್ರೇಣಿ: ಸಕಲಂ ತತಿ ವ್ರಾತಂ . . . ರಾಶಿ ಚಯ ಕುಳಮೆನಲ್ ಮತ್ತೆ ಸ್ತೋಮಕ್ಕೆ ನಾಮಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೬-೧); ಕಳಹಂಸ ಕೋಮಲ ಸ್ವರತತಿಯಿಂ ಕಳಾಪಿಗಳ ಚಾಪಳ ನಿಸ್ಸ್ವನದಿಂ ಬಹುಸಾರಸ ಪ್ರಭಾಸುರ ರುತಿರಾಜಿಯಿಂದೆ ವಿಪುಳಾನದಿ ನಾದಮಯಂ ನಿರಂತರಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧-೮೨); ಸುಧೆಯು ಜನಿಸಲು, ಯಾ ವಿಬುಧರ ತತಿಗೆಱೆದಮರರ ಮಾಡಿದ್ಯೆ ನೀನು (ಸಂಭಪ. ೮-೯೦). [ಸಂ.]

ತತು 'ತತಿ$_1$' ನೋ.

ತತುಕ್ಷಣ$_1$, ತಕ್ಷಣ$_1$ (ನಾ). ಆ ಕ್ಷಣ; ಅದೇ ಸಮಯ: ಮುತ್ತದ ಬೂದಿಯೂಟಿಲೆ ತಚ್ಚತುರ್ಗುಣಮೆನೆ ಕೊಂಡದನಟ್ಟು ಪೂಸಿದೊಡಂ ತತುಕ್ಷಣದೊಳೆ ಮಾಣಿಸುಗುಂ ಗುದಾಂಕುರದೇಟ್ಗೆಯಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೧೪೨); ಸದುಗುರುವಿನಂಘ್ರಿಸ್ಮರಣೆ ಜನಿಸಲು ಹಿಂಗುವುದು ಗರವದು ತತುಕ್ಷಣಕೆ (ನಿಘಾಗ. ೪-೧೫-೧೫). **ತಕ್ಷಣ$_1$**: ತಕ್ಷಣದೊಳರಸನ ತಾಗಿ ದ್ರೋಣನ ಕೆಣಕಿ . . . ಸೆಣಸಿ ನಿಂದನು (ಕುಮಾವ್ಯಾ ದ್ರೋ. ೧೬-೪೮).

[<ಸಂ. ತತ್‌ಕ್ಷಣ]

ತತುಕ್ಷಣ$_2$, ತಕ್ಷಣ$_2$, ತಚ್ಚಣ (ಅ). ಆ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ; ಅಗಲೇ; ಕೂಡಲೇ: ಆ ತತುಕ್ಷಣವೊಯ್ದುದಂ ಸಂಪ್ರೀತಿಯೊಳೆ ಮಾಡಿದಳು ಪಾಕವಂ (ಬಸಪು. ೨೪-೨೬); ಆ ತತುಕ್ಷಣ ಧನುವ ಬಿಸುಟು ವಿಧೂತರಿಪುಬಲ ಪಾರ್ಥನಿದ್ದನು ಹೊತ್ತ ದುಗುಡದಲಿ (ಕುಮಾವ್ಯಾ ದ್ರೋ. ೩-೬೨); ಪೂತುರೆನುತಂಗದನು ಪುಟನೆಗೆದಾ ತತೂ[ತು] ಕ್ಷಣ ಖಳನ ಮುಂದಲೆಯಾತು ಹಿಡಿದರೆ ಕೊರಳು ಸಿಕ್ಕಿತು ಕೈಗೆ ಹಾರದಲಿ (ತೊರಿರಾ. ೨೮-೫೪). **ತಕ್ಷಣ$_2$**: ಅವನು ತಕ್ಷಣವೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದನು (ಪುನರು. ೩೦೦). **ತಚ್ಚಣ**: "ತಚ್ಚಣ – ತತ್ಕ್ಷಣ = ಅಗಲೇ" (ತದ್ಭಕೋ. ೦೬).

[<ತತುಕ್ಷಣ$_1$]

ತತುವ, ತತ್ತುವ (ನಾ). = ತತ್ತ್ವ: ಕಾಯಸೌಖ್ಯಕೆ ಕಾಮಸುಖದ ವಿಡಾಯ ತತುವಕೆ ವೇಡೆಗೊಂಡು ನವಾಯಿಯುಲಿ ದರ್ಗುತಿಗೆ ದುವ್ವಾಳಿಸುವನಲ್ಲೆಂದ (ಕುಮಾವ್ಯಾ ಆ. ೮-೩೧). 'ತತುವಮಾರ್ಗ' ಪರ್ಯಾ. **ತತ್ತುವ**: (ಕ). [<ಸಂ. ತತ್ತ್ವ]

ತತುವಮಾರ್ಗ (ನಾ). ತತ್ತ್ವದ ಹಾದಿ; ತತ್ತ್ವಮಾರ್ಗ: ಶ್ರುತಿಕಥಾ ಭಾಗ ಪದ್ಯ . . . ತತುವಮಾರ್ಗದಿ ನುಡಿವ ಬಲು ಉನ್ನತ ಮಹಿಮರಾ ನೋಡಿದೆ (ತೀರ್ಥಮು. ೬೨). [ತತುವ + ಮಾರ್ಗ]

ತತುವು 'ತತಿ$_1$' ನೋ.

ತಕ್ಕಾರು (ನಾ). (?): ಲಾಹೆರಿಯ ಮಧ್ಯದೇಶಂಗಳೊಳ್ ಮಡಗಿ ತಕ್ಕಾರಿನಿಂ ನಿಟ್ಟಿಸುರೆ ಬೆಳಗಿದರ್ ರಾಗಗಳ ಭೇದದಂತೆ (ಪರಶು. ೨೦–೧೫). 'ತತ್ತಕಾರ' ಪರಾ. [?]

ತತ್ಕಾಲ (ನಾ). ಆ ಕಾಲ; ಆ ಸಮಯಂ ; ತಕ್ಷಣ : ಆರ್ಯರಾತ್ಮ ತನುಗಳ್ ತತ್ಕಾಲದೊಳ್ ಮಾಯಮಾಗೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೬–೧೨) ; ಸುತನಂ ಕಂಡುರ್ಬಿ ತತ್ಕಾಲದೊಳ್ . . . ಇತ್ತರಂದು ಸಕಲರ್ಗಾನಂದದಿಂ ವಸ್ತ್ರವಂ (ಹಮ್ಮೀರ. ೨–೨೪) ; ಒಂದು ಮನೆಯನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ತತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯರು ಕಾಣದೆ ಇದ್ದಾಗ್ಯೂ ಅದು ಮನುಷ್ಯ ಕಟ್ಟಿದ್ದಲ್ಲವೆಂದು ಎಂದಾದರೂ ನೆನಸುವನೋ (ಮುಂಬಯಿ. ೪–೫೯).

[ಸಂ. (ತದ್ + ಕಾಲ)]

ತತ್ಕಾಲಂ (ಅ). ೧. ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ; ಆಗಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ : ದೊರೆಕೊಂಡಿರೆ ಸೊಗಯಿಸುಗುಂ ಪುರಾಣಕಾವ್ಯಪ್ರಯೋಗದೊಳ್ ತತ್ಕಾಲಂ ವಿರಸ ಕರಮವು ದೇಸಿಗೆ ಜರದ್ವಧೂವಿಷಯಸುರತರ ಸರಸಿಕತೆವೋಲ್ (ಕವಿರಾ. ೧–೫೦). ೨. ಕೂಡಲೆ ; ಒಡನೆ. [ಸಂ.]

ತತ್ಕಾಲೀನ (ಗು). ಆ ಕಾಲದ ; ಆ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ; ತಾತ್ಕಾಲಿಕ : ಪತ್ರಿಕೆಗಳಿಗೆ ಇತಿಮಿತಿಯಿದೆ. ಅವು ತತ್ಕಾಲೀನವಾದವು (ಪತ್ರಿಕಾ. ೫೭). [ಸಂ.]

ತತ್ಕ್ರಿಯ (ಗು). ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ. [ಸಂ.]

ತತ್ಕ್ಷಣ (ನಾ). ಆ ಗಳಿಗೆ ; ಅದೇ ಗಳಿಗೆ. [ಸಂ. (ತದ್ + ಕ್ಷಣ)]

ತತ್ಕ್ಷಣಂ (ಅ). ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ; ಅದೇ ಗಳಿಗೆಯಲ್ಲಿ ; ಕೂಡಲೆ ; ಒಡನೆ. [ಸಂ.]

ತತ್ತ$_1$ (ನಾ). ನಿಜವಾದುದು ; ಸತ್ಯ ; ತಥ್ಯ : "ತತ್ತ(ತ್ತು) – ತಥ್ಯ = ನಿಜ" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೬). [<ಸಂ. ತಥ್ಯ]

ತತ್ತ$_2$ 'ತಳ್^{2}' ಪರಾ.

ತತ್ತ$_3$ 'ತಳ್^{3}' ಪರಾ.

ತತ್ತಕಾರ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ತಾಳಹಾಕುವಾಗ ಮಾಡುವ ಶಬ್ದೋಚ್ಚಾರಣೆ : ಸುರುಚಿರ ಸೂತ್ರಧಾರಕ ತತ್ತಕಾರವ ವಿರಚಿಸಿ ಜವನಿಕೆದೆಗೆಯೆ . . . ಸುಪ್ರೌಢೆಯರುರುರು ಪುಷ್ಪಗಳ ಸೂಸಿದರು (ಕಂಠವಿ. ೮–೬೦) ; ತತ್ತಕಾರವನೆಸಗಿ ಠೆಂಕಕಂ ಠೆಂಕಕಿಟಮೆನಲು ತಿತ್ತಕಟ ಧಿಕಟ ನಭ ತೊಂಗ ಕಿಟಜಟಮೆಸಗೆ (ಲಿಂಗಪು. ೨೬–೧೮). [ದೇ.॥ ತೆಲು. ತತ್ತಕಾರ, ತತಕಾರ]

ತತ್ತನಯ (ನಾ). ಆತನ ಮಗ : ತತ್ತನಯಂ . . . ಚಾಪಾಗಮಚತುರ ಚತುರ್ಮುಖಂ ಚತುರ್ಮುಖನೆಂಬಂ (ಪಂಪಾಭಾ. ೨–೬೩ ವ).

ತತ್ತನಯರು = ಆ ಮಕ್ಕಳು : ತತ್ತನಯರೊಳಗೆ ತಾನೆ ದೊರೆಕೊಂಡವಂ ದತ್ತನೆಂದನಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೮–೫೭). [ಸಂ. (ತದ್+ತನಯ)]

ತತ್ತಪಣ 'ತತ್ತುಪಣ' ನೋ.

ತತ್ತಪಣಂಗೆಯ್ 'ತತ್ತುಪಣಂಗೆಯ್' ನೋ.

ತತ್ತಬಳ (ನಾ). (?) : ತತ್ತಬಳ[ಪಾಠಾಂ. ಳಿ]ತಾಳಗೊಟ್ಟಿಯೆನುತ್ತೊಂದಂ [ಪಾಠಾಂ. ತ್ತಾದಂ]ರುಷಿಯರೊಡನೆ ಜಡಮತಿಗಳು ಪೋರುತ್ತಿರ್ಪರ್ (ಸಮಪ. ೦೪–೧೭). [?]

ತತ್ತರ, ತತ್ತಟ (ನಾ). ೧. ನಡುಕ ; ಕಂಪನ : ಹತ್ತು ಶಿರದನ ಕರದ ಘಾಯದ ತತ್ತರಕೆ ಬೆಂಡಾಗಿ ದಿವಿಜರು ಅಳಲುತ್ತ ಬಂದರು (ಗಗಕಾ. ೧೩–೩೨) ; ಕೆಂಡಾಗಿ ಮನದೊಳು ನಡುಗಿ ತತ್ತರ ಪುಟ್ಟ (ಯಜೋರ. ೯೧). 'ತತ್ತರಂಗೊಳ್', 'ತತ್ತರಂಬಡೆ' ಪರಾ. ೨. ಅತಿಯಾದ ಆತುರ ; ಅವಸರ ; ಗಡಿಬಿಡಿ : ತತ್ತರಬೇಡೊಯ್ಯನೊಳ್ಪಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸೆಪ್ಪತ್ತೆರಡ ಭವವಾಸಗಳಾ (ಭರತ. ೬೧–೫೩). ೩. ಕಕ್ಕಾಬಿಕ್ಕಿ ; ತಬ್ಬಿಬ್ಬು ; ಗಾಬರಿ ; ಗೊಂದಲ ; ದಿಗ್ಭ್ರಮೆ : ಅನೇಕ ಗುಂಪುಗಳು . . . ತತ್ತರದಿಂದ ವನದಲ್ಲಿರುವ ಹುಲ್ಲೆ ಮೊದಲಾದ ಮೃಗಗಳನ್ನು ತುಳಿಯುತ ಥೀಳಿಡುತ, ದಿಕ್ಕುದಿಕ್ಕುಗಳಿಗೋಡಿದವು (ಕೃಪಾಶ. ೧೫೦). △ **ತತ್ತಟ**: ೩. ಹಟಾಗವಿಗಳ ಕಬ್ಬಂಗಳ ಹೊಡಗಳೆಯಕ್ಕರದ ಪೊಲಿಗೆ ಬಿರ್ಚಿದೊಡೆಲ್ಲಂ ಬಟ್ ತಾಟಿಗ ಬೀಟಿಗ ವೆತ್ತಟತತ್ತಟವೆಕ್ಕಸಕ್ಕಮುಸ್ತಂವ್ಯಸ್ತಂ (೧೨೧೪. ೧–೨೩) ; ದಮನಂ ಹಯಮಂ ಸೆಟೆವಿಡಿದು ನಿಜಪ್ಪರಕೆ ಕಳಿಪಲೊಡಮಿತ್ತಲ್ ಹಯದ ಬೆಂಬಲದ ಕಾಪಿನಾಳ್ಗಳ್ ತತ್ತಟದಿನೊತ್ತರಿಸಿ ಪತ್ತೆಸಾರ್ದು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೬–೧೧). 'ತರ$_1$', 'ಎತ್ತಟತತ್ತಟ', 'ತಟತಟ' ಪರಾ.

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತತ್ತರ ; ತೆಲು. ತತ್ತಟ]

ತತ್ತರಂಗೊಳ್, ತತ್ತರಂಗೊಳು, ತತ್ತರಗೊಳು, ತತ್ತರಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ೧. ನಡುಕವನ್ನು ಹೊಂದು ; ನಡುಗು ; ಕಂಪಿಸು ; ತತ್ತರಿಸು : ನಡು ಬಳ್ಕೆ ತತ್ತರಂಗೊಳೆ ನಡೆ ಮುಟ್ಟಿ ನಲ್ಲನಡಿದಾವರೆಯೊಳ್ ಮುಡಿಯಿಟ್ಟು ಮೊಟ್ಟಿದಳ್ (ಚಿಕವಿ. ೬–೨೪೮). **ತತ್ತರಂಗೊಳು** : ಅಬ್ಧಿಯೊಳ್ ಛಾಯೆ ಕಂಗೊಳಿಸೆ ತತ್ತರಂಗೊಳುತುರಗಸಂದೋಹ ನಕ್ರ ನೀರಾನೆಗಳ್ತುಳಿದಾಟದಿ ಮತ್ತೊಂದನೊಂದಲೆದು ಪಾತಾಳದೆಡೆಗೈದೆ (ವೆಂಕಾರಾ. ೫–೧–೨೪). **ತತ್ತರಗೊಳು** : ೧. ಇಟ್ಟು ತತ್ತರಗೊಳುತ ಬೀಳುತ ಕೊಟ್ಟ ಕೈಯನು ಪಿಡಿದುಯೇಳುತ (ಕೃಕರ್ಣಾ. ೧–೬೦). ೨. ಆತುರಪಡು : ಹೃದಯದ ಬಯಕೆಯನರುಹಲು ನಾಚುತಲಿರೆ ತತ್ತರಗೊಳುತಿಹ ಬಗೆಯು (ಕವಿಕಾ. ೩೭–೪). **ತತ್ತರಗೊಳ್ಳು** : (ಕಿ). [ತತ್ತರ+ಕೊಳು (<ಕೊಳ್$_1$)]

ತತ್ತರಂಗೊಳು 'ತತ್ತರಂಗೊಳ್' ನೋ.

ತತ್ತರಂದರಿ 'ತತ್ತಟಿಂದಟು' ನೋ.

ತತ್ತರಂಬಡು, ತತ್ತರಬಡು (ಕ್ರಿ). ಆತುರಪಡು ; ತವಕಿಸು : ಅಮರ್ದಂ ಸೀರ್ವಾಸೆಯಿಂ ತತ್ತರಂಬಡುರ್ತಿಪೊಳ್ಗಿವಿ (ಚಿಕವಿ. ೪–೯೧). **ತತ್ತರಬಡು** : ತತ್ತರಬಡದೆ ಕಂಗೆಡದೆ ಭುಕ್ತಿಯ ಕಿಟ್ಕಿತುತ್ತು ತುತ್ತಾಗಿ ಕೈಕೊಂಡು ತುತ್ತಿಗೆ ತಕ್ಕ ಪಾನವ ಕೊಂಡು ಸುಖಿಸಿರಿ (ಭರತ. ೦೯–೩೭).

[ತತ್ತರ + ಪಡು$_1$]

ತತ್ತರಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ನಡುಕದಿಂದ ಕೂಡಿರು; ಗದ್ಗದವಾಗು: ತತ್ತರಂಬಡೆದ ಮಾತು (ಶೀವಣ. ೪೮–೯). [ತತ್ತರ + ಪಡೆ$_1$]

ತತ್ತರಗಡಿ (ಕ್ರಿ). ಚೂರುಚೂರಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸು ; ಉರವಣಿಸಿ ಪೊಕ್ಕು ಏವೆಯಾಟ ಮಾತ್ರದಲಿ ತತ್ತರಗಡಿದು ಪೆಡೆಗೆಡಹಿ (ನವನೋ. ೫೯–೦೪) ; ಬಾಣಂಗಳನ್ನು ತತ್ತರಗಡಿದು ನಗುತ (ನವನೋ. ೩೩–೦೪). 'ತತ್ತಟಿಂದಟು' ಪರಾ. [<ತಟು$_1$ + ಕಡಿ$_1$]

ತತ್ತರಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). (ಭಯದಿಂದ) ನಡುಗು ; ತತ್ತರಿಸು : ಯಾವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಏನಾಗುವುದೋ ಎಂದು ನನ್ನ ಮನವು ತತ್ತರಗುಟ್ಟುವುದು (ಏಕಾಪ. ೧೩೦) ; ಕಾಲವು ಕಳೆದ ಹಾಗೆಲ್ಲಾ ದೇವೇಂದ್ರನ ಮನವು ತತ್ತರಗುಟ್ಟಲಾರಂಭಿಸಿತು (ಬಿನ್ನಬೇ. ೦೩೨). [ತತ್ತರ + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ತತ್ತರಗೊಳು 'ತತ್ತರಂಗೊಳ್' ನೋ.

ತತ್ತರಗೊಳ್ಳು 'ತತ್ತರಂಗೊಳ್' ನೋ.

ತತ್ತರಣಿ, ತತ್ತರಾಣಿ, ತತ್ರಾಣಿ (ನಾ). (ಉಕ) ರೈತರು ಹೊಲಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ಪ್ರವಾಸಕ್ಕೆ ಹೋಗುವಾಗ ಕೊಂಡೊಯ್ಯುವ ಕುಡಿಯುವ ನೀರಿನ ಪಾತ್ರೆ ; ಹೂಜಿಯ ಆಕಾರದಲ್ಲಿದ್ದು ಚಪ್ಪಟೆಯಾಗಿರುವ ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆ : ಹಾದೀಯ ಬುತ್ತಿಗಳ ತಗತೀಲಿ ಕಟಿಗೊಂಡು ನೀರಿನ ತತ್ತರಣಿ ತುಂಬ್ಯಾರಾಗ (ಅನ್ನಜಾ. ೩೩೦). **ತತ್ತರಾಣಿ** : ರೊಟ್ಟಿ ಚಟ್ನಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ನೀರಿನ ತತ್ತರಾಣಿ ಬಗಲಿಗೇರಿಸಿ . . . ಸಜ್ಜಾಗಿ ನಿಂತನು (ಪವನ. ೧೦೭). **ತತ್ರಾಣಿ$_1$** : ಒಂದು ತತ್ರಾಣಿಯನ್ನು ಗಾಡಿಯ ಕಳಿಗೆಗೆ ಕಟ್ಟಿದನು (ಬಾಬಲ. ೩೫).

[←ಮರಾ. ತತ್ತರಣೇ, ತತ್ತರಾಣೇ]

ತತ್ತರದರಿ 'ತತ್ತಱಿಂದಱು' ನೋ.

ತತ್ತರನಡೆ (ಕ್ರಿ). ಅಸ್ಥಿರವಾದ ಹೆಜ್ಜೆಗಳನ್ನಿಡು ; ತಪ್ಪು ತಪ್ಪು ಹೆಜ್ಜೆಗಳನ್ನಿಡು ; ದಟ್ಟಡಿಯಿಡು : ತತ್ತರನಡೆವ ತೊದಲ್ನುಡಿವ ತಾ ಪೆತ್ತ ಮಾತೆಯನೊಮ್ಮೆ ತೊಡರ್ವ (ಶಾಂತೀಶ. ೮-೧೧). [ತತ್ತರ + ನಡೆ$_1$]

ತತ್ತರಪಡು (ಕ್ರಿ). ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಗು: ಪಾಪಿಷ್ಟನಾದ ಬೇಡನು ತತ್ತರಪಡುತ್ತಾ . . . ಓಡಿಹೋಗಿ ಹುಲಿಯ ಬಾಯಿಗೆ ತುತ್ತಾದನು (ಕಥಾಮಂ. IV, ೮೬). [ತತ್ತರ + ಪಡು$_1$]

ತತ್ತರಬಡು 'ತತ್ತರಂಬಡಂ' ನೋ.

ತತ್ತರಾಣೆ 'ತತ್ತರಣೆ' ನೋ.

ತತ್ತರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ನಡುಗು; ಕಂಪಿಸು ; ತಡಬಡಿಸು : ಭೀಕರ ಶಬರಸೇನೆ ಕವಿದುದು ಸರಭಸದಿಂ ದೆಸೆ ಮಸುಳ್ದು ತತ್ತರಿಸುವಿನಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧೪-೯೫); ನಡುನಡುಗಿ ಬಟಲ್ದು ತತ್ತರಿಸುತ್ತೆ . . . ಕಳ್ಳುಡಿದು ಸೊರ್ಕಿ ರಮಣಿಯರೆಸೆದರ್ (ಉದ್ಭಟ. ೫-೯೦) ; ಅಂಧಕಾರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಂದು ತತ್ತರಿಸುತಿಹೆನೋ (ಪುರಂದ. ೧-೭-೧) ; ದೊಡ್ಡ ಸಂಸಾರಭಾರವನು ಹೊರುತಾ ಹೆಗಲ ಹೊರೆಯಲಿ ಬಳುಕಿ ತತ್ತರಿಸುತಿರುತಾ ದುಗುಡದಿಂ ಬಳಲುವನು (ಕಎಪು. ೩೬-೨) ; ಓಣಿಯ ಜನ ತತ್ತರಿಸಿದರು (ಹಬ್ಬಿಬ. ೮೧). ೨. ತ್ವರೆಗೊಳ್ಳು; ಆತುರಪಡು : ಸಂವಿಟನ ತೊಡೆ ಸೋಂಕಿದುತ್ತಮ ಗಣಿಕೆಗೆ ತವಕ ತತ್ತರಿಸುತೇಳ್ವಂತೆ ಅವನೀಶರತ್ನನ ತೊಡೆಸೋಂಕಲೊಡನೆ ವಾರುವಮಣಿ ನಲಿದು ಕುಣಿದುದು (ಭರತೇ. ೨೯-೨೧). ೩. ಅಲುಗಾಡು ; ಅಲ್ಲಾಡು (?) : ಕಲಧೌತಂ ಪರಿಸೂತ್ರಂ ಸಾಲಮೆನಸುಂ ಕಣ್ಗೊಪ್ಪಿ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳಂ ಪೊಳೆವಿಂದೂಪಳಗೋಪುರಂ ಬೆಳಗಿನಿಂದಂ ಬೀಱೆ ಸಾರದ್ರುಮಂಗಳ ಷಂಡಂ ನೆಱೆ ಸುತ್ತಿ ತತ್ತರಿಸೆ ಮಾನಸ್ತಂಭವಮಾಕಾಶಮಂಡಲಮಂ ಚಿತ್ರಿಸೆ ತನ್ನ ರತ್ನರಚನಾರಶ್ಮಿಪ್ರತಾನಂಗಳಿಂ (ಮಹಾನೇ. ೪-೯೬). [ತತ್ತರ + – ಇಸು$_3$]

ತತ್ತಲಮಗ (ನಾ). ಯಾವಾಗಲೂ ಸೇವೆಗೆ ಸಿದ್ಧನಾಗಿರುವವನು ; ಜೀತದ ಆಳು : ಆಚಾರವೆ ಪ್ರಾಣವಾದ ರಾಮೇಶ್ವರಲಿಂಗವು ಆವರಿಗೆ ತತ್ತಲಮಗನಾಗಿಪ್ಪನು (ಏಲೇಶ್ವ. ೯೦)
[<ತೊಟ್ಟು + ಮಗ]

ತತ್ತಲುಗೂಸು (ನಾ). = ತತ್ತಲಮಗ : ತತ್ತ್ವವಿದೆಯೆಂದು ಮಿಕ್ಕಾದವರಿಗೆ ಹೇಳುವಾಗ . . . ಆ ತತ್ತ್ವವೂ ವಸ್ತುವೂ ತನ್ನ ತತ್ತಲುಗೂಸೇ (ಸರ್ವಪ. ೧೨೯-೬೫೪). [<ತೊಟ್ಟು + ಕೂಸು]

ತತ್ತ್ವಪಣೆ, ತಥಪಣೆ (ನಾ). ೧. ಜೋಡಣೆ ; ಹೊಂದಿಕೆ : ಉತ್ತಮದ ಗದೆ ವಜ್ರ ಘಟವಂಕುಶವೆನಿಪ ಪುಟ್ಟಿ ಭರದಿ ಹತ್ತಿರೆಯಿತರೆ ನಸುನಗುತ್ತಲಭವಂ ಭುಜಕೆ ತತ್ತ್ವಪಣೆಯಾಗಿ ಧರಿಸಿರಲು (ಲಶಿಚಿ. ೨೦-೧೧). "ಅಲಂಕಾರ" (ಲಶಿಚಿಂ. ಕೋಶ): ಹತ್ತುಸಾವಿರ ಕೈ ಪ್ರಮಾಣದ ಸುತ್ತುವಳಯದ ಮಣಿಯ ಶಿಲೆಗಳ ತತ್ತ್ವಪಣೆಗಳ ತೆಕ್ಕೆವೆಳಗಿನ . . . ವರವಿಧಾನದಲೆಸೆದುದಾಸ್ಥಾನ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧-೧೪). ೨. ಹೊಚಿಕೆ ; ಉಪಾಯ : ಮುತ್ತ್ರಯನು ಮಾಡಿದ ನಿಯೋಗದ ತತ್ತ್ವಪಣೆ ಲೇಸಾಯ್ತು (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೭-೨೪). ೩. ವಿಸ್ತಾರ; ಹಬ್ಬುಗೆ : ಮೇರುವಿಗೆ ಪಶ್ಚಿಮದಿಶಾವೃತದಾಚೆ ವಿಸ್ತರದ ಯೋಜನಗಳೆರಡು ಸಾವಿರದಳವಿಯುತ್ತಮದ ನೀಲಪರ್ವತದವಧಿ ದಕ್ಷಿಣಕೆ ನೈಷಧಾಚಲವೆ ಮೊದಲು ತತ್ತ್ವಪಣೆ ಮೂವತ್ತ ನಾಲ್ಕು ಸಾವಿರ ಯೋಜನ (ಲಶಿಚಿಂ.೨೬-೬೦). ೪. ರಹಸ್ಯ; ಮರ್ಮ (?): ಅತಿಕಾಮುಕನು ಲುಬ್ಧನು ಶೂರನೆಂಬವನು ಕ್ಷುತ್ತು ಘನವಾಗುಳ್ಳನಿಂತೀ ಹತ್ತುಜನವಾವಾಗ ಧರ್ಮದ ತತ್ತ್ವಪಣೆಗಳನಱಿಯರೈ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೩-೭೬). **ತಥಪಣೆ** : ೧. ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರಂ ತರ್ಕೈಸಿ ತಥಪಣೆಗಳೆರಡರೊಪ್ಪಗೆಯಾಗಿ ನೆರೆ ಪೋಲ್ತು ಸುಖನಿದ್ರೆಯೊಳಗಿರಲು (ನವಮೋ. ೨೬-೨೪). 'ತತ್ತ್ವಪಣ' ಪರಾ.
[<ತತ್ತ್ವ$_2$]

ತತ್ತಳ$_1$ 'ತಟತಟ' ನೋ.

ತತ್ತಳ$_2$ 'ತಲ' ಪರಾ.

ತತ್ತಳಂಗೊಳ್, ತತ್ತಳಂಗೊಳು, ತತ್ತಳಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಕಂಗೆಡು ; ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಗು ; ದಿಕ್ಕುತಪ್ಪು : ಮತ್ತದಂತಿಯು ತೆಱದಿನೊತ್ತಿ ಭರದಿಂ ಪಾರ್ಥನೊತ್ತಿಗೈತರೆ ಕಂಡು ಹರಿ ವಿಜಯನಂ ಜಱೆಯಲು ತತ್ತಳಂಗೊಳದೆಚ್ಚು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೪-೧೫). **ತತ್ತಳಂಗೊಳು** : ಅಱೆಯೆನೆಂದರ್ಜಿಸದೆ ಯಿರಬಹುದೆ ಶ್ರೀಗುರುವೆ . . . ಚಿತ್ತೈಸುವಿದಱೊಳಗೆ ತತ್ತಳಂಗೊಳುವವಗೆ (ದೀಕ್ಷಾಬೋ. ೧೧೧-೬೭). **ತತ್ತಳಗೊಳ್**. 'ತತ್ತಳಗೊಳಿಸು' ಪರಾ. [ತತ್ತಳ$_1$ (<ತಟತಟ) + ಕೊಳ್$_1$]

ತತ್ತಳಂಗೊಳು 'ತತ್ತಳಂಗೊಳ್' ನೋ.

ತತ್ತಳಂಬೀಳು (ಕ್ರಿ). ಹೆದರು ; ಗಾಬರಿಪಡು : ಇತ್ತನಾಗ ದಧೀಚಿ ಚಿನ್ನಸ್ಥಿತ್ತ ಸುರರಿಗೆ ವಿಶ್ವಮಿತ್ರನು ಮತ್ತ ಬಹು ಉಪದ್ರ ಕೊಡೆ ತಪ್ಪಿದನೆ ವಾಸಿಷ್ಠಪುತ್ರ ಕೇಳ್ವಾಧುಗಳು ಸತ್ಯಕೆ ತತ್ತಳಂಬೀಳುವರೆ (ಜ್ಞಾನಸಿಂ.೨೪-೨೪).
[ತತ್ತಳ$_1$ (<ತಟತಟ) + ಬೀಳು$_1$ (<ಬೀೞ್$_1$)]

ತತ್ತಳಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಕೋರೈಸು ; ಕುಕ್ಕು : ಸುತ್ತಣ ಮಣಿಗಲ್ಲ ಹೊಂಗೋಟೆ ನೋಡಲು ತತ್ತಳಗೆಯ್ವುದಕ್ಷಿಗಳ (ಮೋಹತ. ೩-೬).
[ತತ್ತಳ$_1$ (<ತಟತಟ) + ಕೆಯ್$_1$]

ತತ್ತಳಗೈ (ಕ್ರಿ). ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗೊಳ್ಳು. 'ತತ್ತಳಗೈಸು' ಪರಾ.
[ತತ್ತಳ$_1$ (<ತಟತಟ) + ಗೈ (<ಕೆಯ್$_1$)]

ತತ್ತಳಗೈಸು(ಕ್ರಿ). ಕಂಗೆಡಿಸು; ದಿಕ್ಕು ತೋಚದಂತೆ ಮಾಡು: ಮಾಡಿರುವ ಪಾತಕವು ವ್ಯಾಧಿರೂಪಗಳಿಂದ ಪೀಡಿಸಿ ತನುವ ತತ್ತಳಗೈಸಿ ನೆಲಕಿಕ್ಕಿ ತೀಡಿ ಬಸವಳಿದ ಬಳಿಕ (ಕನಕ. ೨೦೩-೧). [ತತ್ತಳಗೈ + – ಸು$_1$]

ತತ್ತಳಗೊಳ್ 'ತತ್ತಳಂಗೊಳ್' ನೋ.

ತತ್ತಳಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). = ತತ್ತಳಗೈಸು : ಎತ್ತಲಡಗಿದಿ ಎನ್ನ ಚಿತ್ತದ ವಲ್ಲಭನೆ ತತ್ತಳಗೊಳಿಸುವುದು ಸೋತ್ತುಮತನವಲ್ಲ (ಮೋಕ್ಷದೀ. ೯೪-೩).
[ತತ್ತಳಗೊಳ್ (<ತತ್ತಳಂಗೊಳ್) + – ಇಸು$_3$]

ತತ್ತಳಿಕೆ (ನಾ). ಕಳವಳ ; ತಳಮಳ : ತತ್ತಳಿಕೆಯಂ ಮತ್ತೆ ತಾಳಲಾರದೆ ತಾನೆ ಜಾವಡಗಿರದೆ ಪರಿಯಲಾ ಕಾಣಿಸಿತು . . . ಶ್ರೀರಾಮನಕ್ಷುಬ್ಧ ಶರಧಿಸಮ ವಿಗ್ರಹಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೭೪-೧೬) ; ಬಿಂಕದ ಎಡೆಗಡಲುಬ್ಬರವಿಳಿತಕೆ ಸೃಷ್ಟಿಯ ಪ್ರಾಣದ ತತ್ತಳಿಕೆ (ಭಾವಗೀ. ೩೪೫).
[ತತ್ತಳ$_1$ (<ತಟತಟ) + – ಇಕೆ]

ತತ್ತಳಿಸು 'ತಟತಟಿಸು' ನೋ.

△**ತತ್ತಱ** 'ತತ್ತರ' ನೋ.

ತತ್ತಱಿಂತಱು 'ತತ್ತಱಿಂದಱು' ನೋ.

ತತ್ತಱಿಂದಱು, ತತ್ತರಂದರಿ, ತತ್ತರದರಿ, ತತ್ತಱಿಂತಱು, ತತ್ತಱಿತಱು, ತತ್ತಱಿದಱು, ತತ್ತಱಾದಱು, ತಳ್ತಱಿದಱು (ಕ್ರಿ). ಚೂರುಚೂರಾಗಿ ಕಡಿ ; ಕೊಚ್ಚಿಹಾಕು : ಖದಿರಯುಗಳಮಂ ತಱೆವಂತೊಂದಿ ನಿಲ್ಲದಿಂದೆ (ದಲ್) ತತ್ತಱಿಂದಱೆವೆನೆಂದು (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೭೭ ವ); ವೀರರಂ ಧುರದೊಳೆ ತತ್ತಱಿಂದಱಿದು ತಳ್ಗಿಸುತ . . . ನೆಗಳ್ದನಕ್ರಮಹಾರಿ ಜಿತಾರಿ ತಾರಕಂ (ಗಿರಿಳ. ೭-೫) ; ನಿನ್ನನೀ ಧುರದೊಳೆನ್ನ ಶರಾಳಿಯ ಕೂರ್ಪು ತತ್ತಱಿಂದಱುಯದೆ (ಮಹಾನೇ. ೭-೨೪) ; ಗಜನಿಕರದೊಳ್ ಕಂಠೀರವಂ ಪೊಕ್ಕು ತತ್ತಱಿಂದಱುವೋಲ್ (ಜಿಬಪು. ೪೩-೯) ; ದುಷ್ಟರಾಕ್ಷಸರಂ ಸಮೂಲಂ ತತ್ತಱಿಂದಱಿದುದಱಿಂ ಮೂಜಗಮುಂ ಸೊಗಂ ಬಾಳ್ದುದು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೨-೧೩). **ತತ್ತರಂದರಿ**: ಸಿಂಹವಕ್ತ್ರನ ಸೇನೆಯಂ ಬಿಡದೆ ತತ್ತರಂದರಿವುತಿರೆ (ಘೋರಾಸು. ೬೯-೨೨). **ತತ್ತರದರಿ** : ಅವನ ಸೈನ್ಯದವರನ್ನೂ ತತ್ತರದರಿದೇ ತೀರಿಸೋಣ (ವಿಗದ. ೫೨-೨). **ತತ್ತಱಿಂತಱು** : ಗಾಣದೊಳಿಕ್ಕಿ ಪಿಱೆವ

ಕೇಸಿ ಸಾಸಿವೆಯಂ ಬಱಿವ ತತ್ತಱಂ[ಪಾಠಾಂ. ಟ] ತ[ಪಾಠಾಂ. ದ]ಱಿವ ಪಲತೆಱದ ದಂಡನೆಗಳುಂ (ವರ್ಧಪು. ೧೧-೪೭ ವ). **ತತ್ತಱತಱಿ:** ಗೋವರಣ್ಣೆ ಬರೆ ಪಾಯಿಸಿ ಘೋಟಿಯಿಲರ್ ತಗುಳ್ದು ತತ್ತಱತಱಿ [ಪಾಠಾಂ. ಳ್ದಱಿದಿಱಿ, ಳ್ದಱದಿಱಿ]ದಿಕ್ಕಿ ದೇಗುಲಕೆ ಪೆರ್ಮರನಂ ಕಡಿವಂತೆ ಮಾಡಿದರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೫೫); ಬಾಗಿಲೊಳ್ ಮುಸುಱಿ ನಿಂದ ಘಟಾವಳಿಯಂ ತೆರಳ್ಚಿ ತತ್ತಱದಱಿದೊತ್ತಿ ಪೊಕ್ಕನಭಿಮನ್ಯು ವಿರೋಧಿ ಬಳಾಂಬುರಾಶಿಯಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೯೩); ಸುತ್ತಿದ ಅಷ್ಟಮದಂಗಳನೆಲ್ಲವ ತತ್ತಱದಱಿದನು ತನುಗುಣಂಗಳ (ಶಿವಗೀ. ૩೪೯); ತತ್ತಱದಱಿದು ಹೊಯ್ದಾಡಿದರ್ಱು ಗುಜ್ಜರದ ರಾವುತರು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೪-೭೦); ಅನಿತು ಬಲವಂ ಕರದ ಚಕ್ರದಿಂ ತತ್ತಱದಱಿದು (ಜೈಮಿಭಾ. ૩೦-೫೦). **ತತ್ತಱಿದಱಿ:** ಹಸಿವು ತೃಷೆ ವಿಷಯವೆಂಬ ಮರಂಗಳನೆ ಕಂಡು ಪರಿಣಾಮವೆಂಬ ಕೊಡಲಿಯಲ್ಲಿ ತತ್ತಱಿದಱಿದು (ಚನ್ನವ. ಕ. ೦೧೯-೨೭೭); ಆಳ ತತ್ತಱಿದಱಿದು ತಳಪಟ ಮಾಡಿದನು ದ್ರೋಣ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೦೪-೪೭); ಶ್ರೀಗಿರಿಯಲ್ಲಿ ಗೆಯ್ದು ತನುವ ತತ್ತಱಿದಱಿದನಘನೆಂದೆನಿಸಿಕೊಂಡನು (ಭೈರವೇ. ೧-೩೮೦). **ತಳ್ಳಱಿದಱಿ:** ಭಾಳ ಕೀಱಿಸ್ಕೊನೆಯಿಂ ತಳ್ಳಱಿದಱಿ [ಪಾಠಾಂ.ಟಮಾಱಿ] ದುಬ್ಬರವೆಂಬಿವನಱಿದಿಱಿದರ್ ಪೆಣಬಣಂಬೆಗಳ್ ನೆಗೆವಿನೆಗಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೮೨).

ತತ್ತಱಂದಱಿಯಿಸಿಕೊಳ್ = ಚೂರುಚೂರಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸಿಕೊಳ್ಳು: ಹೊತ್ತಗಾಯುದೊಳುರುಳಬೀಳುವರ್ಗಡಿಯಿಲ್ಲತತ್ತಱಂದಱಿಯಿಸಿ ಕೊಳುತ್ತ ಹೊಯ್ದಾಡುವರ್ಗಡಿಯಿಲ್ಲ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೮-೪೧). [<ತಱಿ₁]

△**ತತ್ತಱಗೊಳ್** (ಕ್ರಿ). ಕಂಗೆಡು; ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಗು; ದಿಕ್ಕುತಪ್ಪು: ಭೂಪಾಲರ ಪಡೆ ತಳವೆಳಗಾಗಿ ತತ್ತಱಗೊಳುತ . . . ಕವಿದುದು (ಕರ್ಣವ್ಯ. ೫-೧೭).

[ತತ್ತಱ (<ತತ್ತರ) + ಕೊಳ್₁]

ತತ್ತಱತಱಿ 'ತತ್ತಱಂದಱಿ' ನೋ.

ತತ್ತಱದಱಿ 'ತತ್ತಱಂದಱಿ' ನೋ.

ತತ್ತಱಿದಱಿ 'ತತ್ತಱಂದಱಿ' ನೋ.

ತತ್ತಟ 'ತಟತಟ' ನೋ.

ತತ್ತಟಗುದಿ 'ತಟತಟಗುದಿ' ನೋ.

ತತ್ತಟದುಟಿ 'ತೊಟ್ಟುಟಿದುಟಿ' ನೋ.

ತತ್ತಾತಿತ್ತಿ (ನಾ). (?): ಹುಟ್ಟುವಾತ ಮದ್ದಳೆಯ ಕಟ್ಟಿದ ನಡೆವಾತ ತಾಳವನೊತ್ತಿದ ಬಿಡುವಾತ ಶ್ರುತಿಯನೆತ್ತಿದ ತತ್ತಾತಿತ್ತಿಯೆಂಬಾಟ ಇತ್ತಲೆ ಉಳಿಯಿತ್ತು (ಅಂಬಿವ. ૩೦೭-૩); "ಆತ್ಮತ್ರಯಂಗಳಲ್ಲಿ ಕೂಡಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸುತ್ತಿರ್ಪರೆಂಬುದೀಗ ತತ್ತಾತಿತ್ತಿಯೆಂಬಾಟಯೆಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕರ್ಥ" (ಅಂಬಿವ. ಟೀಕು). [?].

ತತ್ತಿ (ನಾ). ಮೊಟ್ಟೆ; ಅಂಡ: "ಅಂಡಂ ತಾಂ ತತ್ತಿ" (ವಸ್ತುಕೋ. ४೦-೧೧); "ಪೇಶೀ, ಕೋಶಃ,ಅಂಡಂ – ಈ ೩ ತತ್ತಿ" (ನಾಚಿರಾ. ೧೧೫); ಓವದೆ ರಣದೊಳ್ ಮಕ್ಕಳನಾಂ ಕೊಂದೊಡೆ ತನ್ನಿಕ್ಕಿದ ತತ್ತಿಯನೆ ಪಾವು ನೊಣೆವಂತಕ್ಕುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೧೩); ನೆಲಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟೊಡೆದ ಪಲ್ಲಿಯ ತತ್ತಿಯೊಳಗಿರ್ದ ಮಱಿ ಕೆಲದೊಳಿರ್ದ ಮಕ್ಷಿಕಮಂ ಪಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುದಂ ಕಂಡು (ಚಾವುಂಪು. ೯೯-೧೩); ನೆಗೆದ ಮುಗಿಲ್ವೊಯ್ಲಿಂ ತಾರೆಗೆಗಳ್ ಒರಿದೊಡೆದು ಸೂಸಿದವ್ವುವೆನಲ್ ಮಿಂಚುಗಳಿಕ್ಕುವ ತತ್ತಿಗಳೆನಲುಗುತಂದವು ತುಱುಗಿ ತೋರವನಿ ಪೊಸಗಾರೊಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೮-೪೭); ತಾರಗೆಗಳ ತತ್ತಿಗಳಂ ಕಾರಿರುಳೊಳ್ ಕಱಿವ ಗಗನಲಕ್ಷ್ಮಿವೊಲ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೬-೧೭); ತರಣಿಬಿಂಬದ ತತ್ತಿಗಳನುತ್ತರಿಸಿ ತೋಱುವ ತಿಮಿರವುಂಟೇ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೦೬-೩೭). [ದೇ.॥ ತುಳು. ತತ್ತಿ]

ತತ್ತಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). "ಆಲಿಂಗಿಸು, ಸೇರಿಸು" (ಸಿದ್ಧರಾ. ಕೋಶ.): ಹೊತ್ತ ಮದನನ ವೇಷವವಯವದೊಳತಿ ಚೆಲುವುವೆತ್ತ ರತಿಕಲಹಚಿಹ್ನಂ ಹಸಿಯ ಹರೆಯ ಕೈ ತತ್ತಿಕ್ಕಿದೆಡದ ಕೋಮಳೆವೆರಸಿ ಬಂದು ವಂದಿಸಿ ನಿಂದು ನೀಲಪಟನು (ಸಿದ್ಧರಾ. ४-೭೦). [ತತ್ತು₄ + ಇಕ್ಕು]

ತತ್ತು₁ (ಕ್ರಿ). ಆಲಿಂಗಿಸು; ಅಪ್ಪು: ಪವನಲುಕುತಂ ಕುಲುಕುತಂ ಇಷ್ಟಲಿಂಗವ ಪಣೆಯೊಳೊತ್ತುತಂ ತತ್ತುತಂ ಶಿಷ್ಟಪೂಜೆಯ ತೋಱಿಯ ಸನಕಂ ವ್ಯಸನಕಂ ವ್ಯಾಪರಿಪನೆ ಶರಣನು (ಷಠಿಲ. ೫-೬೫). [<ತಱಿ₁]

ತತ್ತು₂ (ನಾ). ೧. ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವುದು; ಸಂಬಂಧಿಸಿರುವುದು; ಹೊಂದಿಕೆ; ಜೋಡಣೆ; ಸಂಬಂಧ: ತಿರುಳು ಅಂಕುರ ನಾಸ್ತಿಯಾದಲ್ಲಿ ಸಿಪ್ಪೆ ಹುಟ್ಟುವುದಕ್ಕೆ ಉಭಯದ ತತ್ತಿಲ್ಲದಾಗದು (ಅಱಿಮಾ. ೦೩೯-೦೩೦); ಕುಂಭಗಳ ಹುದುಗಿಕ್ಕಿದ ಕಿಚ್ಚು . . . ಒಳಗೆ ಮುಟ್ಟಿದಡೂ ಹೊಱಗೆ ಮುಟ್ಟಿದಡೂ ಪಾಕಪ್ರಯತ್ನ ತಪ್ಪದಾಗಿ ಇಂತೀ ಗುಣದಂತೆ ಹೊಱಗಣ ಕ್ರಿಯಾಪದ ಒಳಗಣ ಜ್ಞಾನಸಂಭವ ಉಭಯದ ತತ್ತಿಲ್ಲ (ಮದೇವ. ೨೭೭-೨೭). ೨. ಹಂಚಿಕೊಂಡ ಭಾಗ,-ಪಾಲು: ಮಹಾಜನಂಗಳು ತಂವೊಳು ಸರ್ವೈಕಮತ್ಯವಾಗಿ ತವಗೆ ಪ್ರವಿಷ್ಟವಾದ ಭೂರಣನ ನಿರುಗುಂದದ ಹಳ್ಳಿಗಳನು ಧ್ರುವವುಂಡಿಗೆಯಾಗಿ ಹಚ್ಚಿಕೊಂಡ ಕ್ರಮ ಆನೆಗನ ಕೆಱೆ ಆ ಕಾಳಬೋವನಹಳ್ಳಿ ಮಂಚಗೌಡನಹಳ್ಳಿ ತತ್ತು ೧ ಕಂ ವೃತ್ತಿ ೨೪ . . . ಅಜ್ಜಗೌಡನಹಳ್ಳಿ ಕುನಿಕಿಲ ಹಳ್ಳಿ ತತ್ತು ೧ ಕಂ ವೃತ್ತಿ ೨೭ ಅನ್ತು ತತ್ತು ನಾಲ್ಕಕಂ ವೃತ್ತಿ ನೂಱು (ಎಕ. XII, ತಿಪಟೂ. ४೦-४೩; 1324); ಮಾರುಗಡಿಗೆಯ ಮಲ್ಲರಸಯ್ಯಂಗಳ ತತ್ತಿನ ಹೊಂನೆಯನ ಹಳ್ಳಿ . . . ಆ ತತ್ತಿನ ವೃತ್ತಿ ಹನ್ನೊಂದಱವೊಳಗಣ ವೃತ್ತಿಗಳಿಗೆ ಹಳ್ಳಿವಿವರಣೆಗಳಾಗಿ . . . ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಕ್ರಮ (ಮ್ಯಆರಿ. ೧೯४೦, ೧೧-೧೨; 1360); ಗುಂಭಳ್ಳೀ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಕಾಗಲವಾಡೀ ತತ್ತಿನ ಮಹಾಜನರಿಗೆ ಬಿಡಿಸಿಕೊಟ್ಟ ಹೊಲಕ್ಕೆ ನೆಟ್ಟ ಕಲ್ಲ ವಿವರ (ಎಕ. III, ತಿರುಮ. ೬೩-೫೭೦; 1748).

ತತ್ತುಮಾಡಿಸು = ಸೇರುವಂತೆ ಮಾಡು; ಸೇರಿಸು: ಎತ್ತಿ ಬರೆಯಿಸಿ ಖಾನರ ರಾಜ್ಯಂಗಳ ತತ್ತುಮಾಡಿಸಿ ಬಾದುರಗೆ ಇತ್ತನು (ಕುರಾಸಾಂ. ೦೮-೯೮). **ತತ್ತುಹಾಕು** = (ಕರಾ) (ದನಗಳನ್ನು) ಜೊತೆಯಾಗಿ ಕಟ್ಟು: ಇಷ್ಟು ಕಿರಿಯಗಲದ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ದನಗಳಿಗೆ ತತ್ತುಹಾಕಿ ಹೊಡೆದರೆ ನಡೆಯಲಾಗಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [<ತತ್ತು₁]

ತತ್ತು₃ (ನಾ). ೧. ಎಡಹುವಿಕೆ; ಮುಗ್ಗರಿಸುವುದು: (೬). ೨. ಅಪಾಯ; ಗಂಡಾಂತರ; ದುರದೃಷ್ಟ: ಕರಮೊಸೆದತ್ತು ಕೌಮುದಿಯ ಬಿತ್ತು ಚಕೋರಿಯ ತುತ್ತು ನೀರಜೋತ್ಕರದ ವಿಪತ್ತು ತಾರಗೆಗಳ ತತ್ತು [ಪಾಠಾಂ. ತುತ್ತು, ಕರ್ತು]ಸುಧಾಂಬುಧಿಯೊತ್ತು . . . ಮೂಡ ದೆಸೆಯಿಂದೊಗೆತರ್ಪ ಹಿಮಾಂಶುಮಂಡಲಂ (ಗಿರಿಕ. ४-८೫); (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೧-೧೧೭ ನೋ).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತತ್ತು]

ತತ್ತು₄ (ನಾ). ಅದು; ಪರಮಾತ್ಮ: ಭಕ್ತನ ತತ್ತು ಕುಱುಹಿನ ಇಷ್ಟ ಐಕ್ಯನ ತತ್ತು ಕುಱುಹಿನ ಕಳೆ (ಕಲ್ಯಾಣಿಶಿಂ. ૩೪४-೫४). 'ತತ್ತುಗೊತ್ತು' ಪರಾ.

ತತ್ತಾಗು = ಅದು ಆಗು; ಪರಮಾತ್ಮನಾಗು: ಆತ್ಮಘಟ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಂದು . . . ಬಾಯಲ್ಲಿ ಉಂಬಂತೆ ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ ತತ್ತಾಗಿ ಹಂಚಿಕೊಂಡಿಹುದು ಒಂದೆ ಆತ್ಮ (ಅಱಿಮಾ. ೦೪४-೦೪೯); ಕತ್ತಲೆಯು ಬೆಳುದಿಂಗಳಿಂಬೆರಡು ಕುಱುಹಿಲ್ಲದತ್ಯಮಲ ದಿವದಲ್ಲಿ ಬಱಿಯ ಬಿಸಿಲಿಪ್ಪಂತೆ ತತ್ತಾದ ಪುಣ್ಯಪಾಪದ ಕುಱುಹಿಗೆಡೆಗುಡದ ಭಕ್ತಿಯೆನಿಸುವ ಪದದಲಿ ನಿತ್ಯವೆನಿಸುವ ಶೈವತೇಜವೇ ತೊಳಗಿ ಬೆಳಗುತಿಪ್ಪುದು (ಲಶಿಚಿಂ. ೫४-४೫); "ಯಥಾರ್ಥವಾದ, ಅದರತನ ಒದಗಿದ, ಸಂಬಂಧಿಸಿದ" (ಲಶಿಚಿಂ. ಕೋಶ). [<ಸಂ. ತದ್]

ತತ್ತು₅ 'ತಳ್‌₃' ಪರಾ.

ತತ್ತುಕ(ನಾ). ಜೊತೆಯಂವ ; ಗೆಳೆಯ ; ಜೊತೆಗಾರ (?) : ಹುತ್ತಿನಿಂ ಫಣಿವೆರಸಿ ಕೆಡೆಯೆ ಕಂಡೊಡನಿರ್ದ ತತ್ತು[ಪಾಠಾಂ. ಜತ್ತ]ಕಂಗಳು ಹೆದಱಿ ಬಿಟ್ಟೋಡಿ ಹೋದರೂರತ್ತಲ್ (ಹರಿಶ್ಚ. ೧೨-೧೦) : "ಬಾಲಕ" (ಪ್ರಭಣ್ಣ); "ವಟು" (ಷಟ್ಪನಿ). [ತತ್ತು₂ + -ಕ₃]

ತತ್ತುಗಾಱಿಕೆ (ನಾ). ಪರಸ್ಪರ ಹೊಂದಾಣಿಕೆ : ಎತ್ತ ನಡೆದಳವಳೆಡಬಲ ಕೊಲೆದಳೆನ್ನತ್ತ ಬಂದಂತಾಯ್ತು ನಿಮ್ಮ ತತ್ತುಗಾಱಿಕೆಯು ಬಲ್ಲೆನು ಸುಮ್ಮನಿರಿಯೆಂದು ಒತ್ತಿ ನುಡಿದನು ರಾಣಿಯರ (ಭರತೇ. ೧೪-೧೨೫).
[ತತ್ತು₂ + -ಕಾಱ + -ಇಕೆ]

ತತ್ತುಗೊತ್ತು (ನಾ). "ತತ್ತ್ವದ ಗೊತ್ತು, ನಿಜದ ತಿಳಿವಳಿಕೆ" (ವೀರಶೈವ. ಕೋಶ) : ಇಷ್ಟಲಿಂಗಕ್ಕು ಪ್ರಾಣಲಿಂಗಕ್ಕು ತತ್ತುಗೊತ್ತಲ್ಲದೆ ಬೆಚ್ಚಂತಿರಬಲ್ಲರೆ ಆತನೇ ಇಷ್ಟ – ಪ್ರಾಣ – ತೃಪ್ತಿಮುಕ್ತನೆಂಬೆ(ವೀರಶೈವ. ೧೯-೬೨) : ನಿನ್ನಂಗವೆನ್ನಂಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರೇರಿಸಿ ನಿನ್ನಲಿವು ಎನ್ನಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ನಿಂದು ಅಱಿವಹನ್ನಕ್ಕ ನನಗೂ ನಿನಗೂ ತತ್ತುಗೊತ್ತು (ಸರ್ವಜ. ೫೮-೩೦೩) ; ರೂಪುರುಚಿಯಾಗುವ ಭಾವ ನಿನ್ನೊಡನೆ ನನಗೂ ನಿನಗೂ ತತ್ತುಗೊತ್ತು (ಸುಂಕಬಂ. ೪೪) ; ಮನ ವಚನ ಕಾಯ ತ್ರಿಕರಣಶುದ್ಧವಾಗಿ ಭಕ್ತಂಗೆ ಸತ್ಯ ವಿರಕ್ತಂಗೆ ಜ್ಞಾನವೆಂದು ತತ್ತುಗೊತ್ತನಿಕ್ಕಿ ಹಚ್ಚಿ ಹಾಯ್ಕಿದಲ್ಲಿ ಈ ಉಭಯದ ಚಿತ್ತದಲ್ಲಿ ವೇದಿಸುವ ವಸ್ತು ಆವುದು (ಮಾಧೂಳ. ೪೭೩-೭೯).
[ತತ್ತು₀ + ಗೊತ್ತು]

ತತ್ತುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳು ; ಸೇರಿಕೊಳ್ಳು : ತತ್ತುಗೊಂಡಿಹ ಮಹಾದೋಷಗಳು ನಾಲ್ಕು (ರತ್ನಶಾ. ೨೦-೦೩). [ತತ್ತು₂ + ಕೊಳ್₁]

ತತ್ತುಪಣ, ತತ್ತ್ರಪಣ (ನಾ). ಜೊತೆಗೂಳಿಸುವಿಕೆ; ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ: ನಿತಂಬಿನಿ ನಾನಾಪ್ರಕಾರದ ತತ್ತುಪಣಂಗಳಿಂ ಜೊತ್ತಿಸಿ ವಶೀಕೃತಂಮಾಡಿ (ಸುಕುಮಾ. ೭-೦೩ ವ). 'ತತ್ತುಪಣಂಗೆಯ್' ಪರಾ. **ತತ್ತ್ರಪಣ** : 'ತತ್ತ್ರಪಣಂಗೆಯ್' ಪರಾ. 'ಜಾಣಪಣ' ಹೋ.
[ತತ್ತು₂ + -ಪಣ₁]

ತತ್ತುಪಣಂಗೆಯ್, ತತ್ತ್ರಪಣಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಜೊತೆಗೂಳಿಸು (?) : ಮೇಗುದೋಱುವರ್ ತತ್ತುಪಣಂ[ಪಾಠಾಂ. ವಳ್ಳುಳ್ಳುಪಣಂ]ಗೆಯ್ವರ್ ಮೆಳ್ಪಡಂ ನುಡಿವರ್ (ಮದತಿ. ೧೦-೬೫). **ತತ್ತ್ರಪಣಂಗೆಯ್** : ನಿಜ ತನೂಜಂಗೆ ವಿವಾಹೋತ್ಸವಮಂ ಮಾಡಲೆಂದು ಮನದೊಳ್ ಮಂತಣಮಿರ್ದು . . . ತನ್ನ ಬಲ್ಲಂದದೊಳೆಲ್ಲಂ ನುಡಿದೊಡಂಬಡಿಸಲೆಂದು ಕೆಲಕ್ಕೆ ಬಂದು ಕೆಯ್ಯನೊತ್ತಿಯುಂ ಕಾಲನೊತ್ತಿಯುಂ ತತ್ತ್ರ[ಪಾಠಾಂ. ತ್ತು]ಪಣಂಗೆಯ್ದು (ಅಜಿಪು. ೫-೯೫ ವ). [ತತ್ತ್ರಪಣ + ಕೆಯ್₁]

ತತ್ತುವ 'ತತುವ' ನೋ.

ತತ್ತ್ವ(ನಾ). ೧. ಪರಮಾತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪವೇ ಆಗಿರುವ ಆತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪ. ೨. ದಿಟ; ಸತ್ಯ: ಸಾವುಂ ಪುಟ್ಟುಮದಿಲ್ಲದನಾವನವಂ ದೇವನಾತನೆಂದುದೆ ತತ್ತ್ವಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೨೦-೧೭) ; ಬಿಸುಟು ಮಿಥ್ಯಾಮಾರ್ಗಮಂ ಮಾಯೆ ಲೌಕಿಕಮಂ ತತ್ತ್ವವಿರುದ್ಧಮಂ ಕುಮತಮಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೪೭) ; ತತ್ತ್ವವನಱಿದೆನೆಂದು ಮೃತ್ಯುವ ಕರೆಕೊಂಡೆನಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೩೨೭). ೩. ಸಾರಭೂತವಾದ ಗುಣ ; ಸಾರಸತ್ತ್ವ. ೪. ಮೂಲಭೂತವಾದ ವಸ್ತು; ಭೂಮಿ, ನೀರು, ತೇಜಸ್ಸು, ಅನಿಲ, ಆಕಾಶವೆಂಬ ಪಂಚ ಮಹಾಭೂತಗಳು : "ಭೂಸಲಿಲ ತೋಜೋನಿಲಾಕಾಶಮಿವು ತತ್ತ್ವ ಭಾಷೆಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೬-೧೪). ೫. ಸೃಷ್ಟಿಯ ಎಲ್ಲ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ಸತ್ತ್ವ, ರಜಸ್ಸು, ತಮಸ್ಸೆಂಬ ಮೂರು ಗುಣಗಳು. ೬. (ಸಾಂಖ್ಯದರ್ಶನದ ಪ್ರಕಾರ) ಮೂಲಭೂತವಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ವಸ್ತುಗಳು : "ಪ್ರಕೃತಿ ಮಹತ್ ಅಹಂಕಾರ, ಕಣ್ಣು ಮೊದಲಾದ ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳು ಐದು, ವಾಕ್ಕು ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳು ಐದು, ಉಭಯ ಸ್ವರೂಪವಾದ ಮನಸ್ಸು, ತನ್ಮಾತ್ರೆಗಳು ಐದು, ಆಕಾಶಾದಿ ಭೂತಗಳು ಐದು ಜೀವಾತ್ಮನೂ ಸೇರಿ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ತತ್ತ್ವಗಳು" (ಹಿಂದಸಾ. ೫೫). ೭. ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸಂಕೇತ: "ತತ್ತ್ವಮಿಪ್ಪತ್ತೈದು" (ಮಂಗರಾ. ೦೦೪-೯). ೮. ಸಿದ್ಧಾಂತ ; ನಿಯಮ ; ಸೂತ್ರ : 'ಮುಯ್ಯಕ್ಕೆ ಮುಯ್ಯ' ಎಂಬ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಲೋಕಮಾನ್ಯ ಟಿಳಕರು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದರೆ . . . ಮೋಸಕ್ಕೆ ಸತ್ಯವೆಂದು ಮಹಾತ್ಮಾ ಗಾಂಧೀಜಿಯವರು ಸಾರಿದರು (ಧರ್ಮಸಾ. ೧೪೮). 'ತತ್ತ್ವಪ್ರಣಾಲಿ' ಪರಾ. ೯. ಆಗಮದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ೩೬ ತತ್ತ್ವಗಳು : ಷಟ್ತ್ರಿಂಶ ತತ್ತ್ವಕ್ಕತೀತ ಕೂಡಲಸಂಗ (ಬಸವ. ೦೩-೬೭) ; ಆಗಮ ರೀತ್ಯಾ ಷಟ್ತ್ರಿಂಶ ತತ್ತ್ವಗಳು (ವಿವೇಕ. ೧೬೨). ೧೦. ಅರ್ಥ; ತಾತ್ಪರ್ಯ: ಸಂಧಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಸಮಾಸಗಳಂದಮನವಱಿದೆಯೊಳ್ಪೆದ ತುಱುಗಿದ ತತ್ತ್ವದ ಬಂಧ ಮನಱಿಯದೆ ಪೇಟ್ವಂ ಮಂದಿಯ ಕಂಡೂಳ್ವ ನಾಯಿ ನಿಷ್ಕಾರಣದೊಳ್ (ಜಕುನಿ. ೧೫೭). ೧೧. [ಕಾವ್ಯಮಿ]ಶ್ಲೇಷಾಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ; ಒಂದು ಅರ್ಥದ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಮತ್ತೊಂದು ಅರ್ಥವು ಬರುವಂತೆ ಮಾಡುವ ವರ್ಣನೆ : ಬಗೆಗೆ ಪೆಱತರ್ಥಮೊಂದಂ ನೆಗಲ್ಚುತುಂ ನೆಗಲ್ವ ತತ್ತ್ವವರ್ಣನೆ ತತ್ತ್ವಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೫೫). ೧೨. [ಸಂಗೀತ] ವಿಲಂಬಿತ ಲಯ : (+). P ಈ ಶಬ್ದವನ್ನು 'ತತ್ತ' ಎಂದು ಬರೆಯುವುದೂ ಉಂಟು. [ಸಂ.]

ತತ್ತ್ವಕಾರಣ (ನಾ). ಸೃಷ್ಟಿತತ್ತ್ವಕ್ಕೆ ಆಧಾರಭೂತನಾದವನು: ತತ್ತ್ವತೀತಂ ತತ್ತ್ವವಿಭುತ್ವಯುತಂ ತತ್ತ್ವಕಾರಣಂ . . . ಎಸೆದನಾಸ್ಥಾಯಿಕೆಯೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೧೪-೧೧೧). [ತತ್ತ್ವ + ಕಾರಣ]

ತತ್ತ್ವಕೋವಿದ (ನಾ). ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಕೂಲಂಕಷವಾಗಿ ಬಲ್ಲವನು; ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಿ : ವಿಶ್ವವಿಖ್ಯಾತ ತತ್ತ್ವಕೋವಿದರು, ಉದ್ದಾಮ ಸಾಹಿತಿಗಳು ಭಗವದ್ಗೀತೆಯ ಅಮೃತಪಾನ ಮಾಡಿ ತಮ್ಮ ಬಾಳಜ್ಯೋತಿಯನ್ನು ಬೆಳಗಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ (ಧರ್ಮಸಾ. ೧೨೭).
[ತತ್ತ್ವ + ಕೋವಿದ]

ತತ್ತ್ವಗರ್ಭ (ನಾ). ತತ್ತ್ವದಿಂದ ತುಂಬಿದುದು; ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನವನೊಳಗೊಂಡುದು : ಭಾವಂ ಭಾಸುರ ತತ್ತ್ವಗರ್ಭಮಯನಂ ಚಾರಿತ್ರಗರ್ಭಂ . . . ಎಂಬನ್ನೆಗಂ ತ್ರೈವಿದ್ಯ ಶ್ರುತಕೀರ್ತಿದೇವನೆಸೆದಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೨೪).
[ತತ್ತ್ವ + ಗರ್ಭ]

ತತ್ತ್ವಚಯ (ನಾ). ತತ್ತ್ವಗಳ ಸಮೂಹ : ಜಿತಕರ್ಮಂ ಸಮುಪಾತ್ತ ತತ್ತ್ವಚಯಮುಮರ್ಮಂ . . . ಜಿನಧರ್ಮಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೮).
[ತತ್ತ್ವ + ಚಯ]

ತತ್ತ್ವಜ್ಞ(ನಾ).=ತತ್ತ್ವಕೋವಿದ : ಕಲಾಕುಶಲನಂ ತತ್ತ್ವಜ್ಞನಂ ಪೆತ್ತಪ್ಪೆ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೦-೧೪). [ಸಂ.]

ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನ (ನಾ). ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಾಧಕವಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅರಿವು; ಸತ್ಯದ ಅರಿವು :). ತತ್ತ್ವಾಲೋಕಂ – ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಂ (ಅಪ್ಪುದು) (ಶಮುದ. ೩ ಟೀಕು). [ತತ್ತ್ವ + ಜ್ಞಾನ]

ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಿ (ನಾ). ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲವನು; ದಾರ್ಶನಿಕ : ರಾಮಕೃಷ್ಣ ಪರಮಹಂಸ, ವಿವೇಕಾನಂದ ಅರವಿಂದರಂಥ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಿಗಳು . . . ಭಗವದ್ಗೀತೆಯಿಂದ ಸ್ಫೂರ್ತಿ ಪಡೆದಿದ್ದಾರೆ (ಧರ್ಮಸಾ. ೧೨೭).
[ಸಂ. ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಿನ್]

ತತ್ತ್ವದರ್ಶಿ (ನಾ).=ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಿ : ಈ ವೈವಿಧ್ಯ ಪ್ರಯೋಜನದ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಪ್ಲೇಟೋ ತತ್ತ್ವದರ್ಶಿಯು ಬಹುವಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ್ದಾನೆ (ರಾಜ್ಯಶಾ. ೪೨). [ಸಂ. ತತ್ತ್ವದರ್ಶಿನ್]

ತತ್ತ್ವದೃಷ್ಟಿ (ನಾ). ಪರತತ್ತ್ವವನ್ನು ಕುರಿತ ಆಲೋಚನೆ; ತಾತ್ತ್ವಿಕ ದೃಷ್ಟಿ: ಭಾರತೀಯ ತತ್ತ್ವದೃಷ್ಟಿಗೆ ತಾತ್ತ್ವಿಕ ವಿಮರ್ಶೆಯೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಕಾಲಮಾನಗಳ ವಿಚಾರ ಅಪ್ರಸ್ತುತವೆನಿಸಿದಂತಿದೆ (ಭಾರದ. ೧೧೯). [ತತ್ತ್ವ + ದೃಷ್ಟಿ]

ತತ್ತ್ವಪರಿಣತ(ನಾ).=ತತ್ತ್ವಕೋವಿದ: ಸುದತ್ತಾಚಾರ್ಯರ ಸಮುದಾಯದೊಳಿರ್ದು ತತ್ತ್ವಪರಿಣತನಾದಂ (ಯಶೋಚ. ೪-೬೭). [ತತ್ತ್ವ + ಪರಿಣತ]

ತತ್ತ್ವಪ್ರಣಾಲಿ (ನಾ). ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಕ್ರಮಂ; ವಿಚಾರಸರಣಿ: ಮಹಾತ್ಮಾ ಗಾಂಧೀಜಿಯವರ ತತ್ತ್ವಪ್ರಣಾಲಿ ಕ್ರೈಸ್ತರ ಮತ್ತು ಕಾಂಟ ಮಹಾಶಯನ ತತ್ತ್ವಗಳ ಮೇಲೆ ನಿಂತಿದೆ (ಧರ್ಮಸಾ. ೧೧೯). [ತತ್ತ್ವ + ಪ್ರಣಾಲಿ]

ತತ್ತ್ವಪ್ರತಿಪಾದನ (ನಾ). ತತ್ತ್ವದ ವಿವರಣೆ; ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದು: ಚೇತನಾಚೇತನ ವಸ್ತುಗಳೆಲ್ಲ ಈಶ್ವರಾಂಶ ಎಂಬ ತತ್ತ್ವಪ್ರತಿಪಾದನವನ್ನೂ . . . ವಿವರಿಸಿದೆ (ಪುಕ್ಕಾರಿ. ೧೦೦, ಪೀಠಿಕೆ): ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ತತ್ತ್ವಪ್ರತಿಪಾದನ ಮತ್ತು ನೀತಿಸಂದೇಶ ಇದಕ್ಕೆ ಭಿನ್ನವಲ್ಲ (ಪುಕ್ಕಾರಿ. ೮೩). [ತತ್ತ್ವ + ಪ್ರತಿಪಾದನ]

ತತ್ತ್ವಬೋಧ (ನಾ).=ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನ: ಕಾವ್ಯಸಮಾಧಿಯಿಂ ಪರಂಜ್ಯೋತಿ ಮುಕುಂದನೆನ್ನ ಬಗೆಯೊಳ್ ನಿಲೆ ನಿರ್ಮಳ ತತ್ತ್ವಬೋಧಮುದ್ಯೋತಿಪುದೆಂಬುದಂ ಬಯಸಿ ಪೇಟಲೊಡರ್ಚಿದೆನೀ ಪ್ರಬಂಧಮಂ (ಜಗವಿ. ೧-೧೭). [ತತ್ತ್ವ + ಬೋಧ]

ತತ್ತ್ವಮಸಿ (ನಾ). [ಅದ್ವೈತ] ನೀನೆ ಪರಮಾತ್ಮ ಎಂಬ ಜ್ಞಾನ; ಆತ್ಮ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮರ ಐಕ್ಯಜ್ಞಾನ: ತತ್ತ್ವಮಸಿ ಎಂಬುದನಱಿದು ಕತ್ತಲೆದೊಡುವಿರಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೯೧); ತತ್ತ್ವಮಸಿ ವಾಕ್ಯದೊಳು ಲಿಂಗಾಂಗದ ನಿರಂತರಿತ ಸಂಯೋಗಮಂ ತಿಳಿಯ ಪೇಳ್ದ ದೇಶಿಕೋತ್ತಮನ ಚರಣಾಂಬುಜಕ್ಕೆ ಶರಣು (ಲಶಿಜಿ. ೫೨-೫); ವಿನುತಾತ್ಮ ಸುಸ್ವಯಂಪ್ರಕಾಶ ತತ್ತ್ವಮಸಿಯು ನಘ ಜೀವಾತ್ಮತಾದಾತ್ಮ್ಯ ಸತ್ಯಬ್ರಹ್ಮಘನತರಾನಂದವಾಕ್ಯಾರ್ಥ. . .ಬಿತ್ತರಿಪೆನು (ವೀಶೈಪು. ೫-೧೩); ಸೂಚನೆ 'ತತ್ತ್ವಮಸಿ' ಎಂಬ ವೇದಾಂತವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ತತ್ ಎಂದರೆ ಸರ್ವಶಕ್ತಿ ಮೊದಲಾದ ಗುಣವುಳ್ಳ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದರ್ಥ. ತ್ವಂ ಎಂದರೆ ಅಲ್ಪಶಕ್ತಿ ಮೊದಲಾದ ಸಕಲ ದೋಷವುಳ್ಳ ನೀನು ಎಂದರ್ಥ (ಹಿಂದಸಾ. ೨೦೬). [P ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಇದು ಒಂದು ಪದವಲ್ಲ; ವಾಕ್ಯ: ತದ್ + ತ್ವಂ + ಅಸಿ]

ತತ್ತ್ವರಹಸ್ಯ (ನಾ). ಸತ್ಯದ ಮರ್ಮ: ಪರಮ ತತ್ತ್ವರಹಸ್ಯವನು ವಿಸ್ತರಿಸಿ ತುರ್ಯಾರೂಢರಾಗಿಯೆ ಚರಿಸುತಿಹ ಗಗನಾರ್ಯರಿಗೆ . . . ವಂದಿಸುವೆ (ಗಗತಾ. ೧-೧). [ತತ್ತ್ವ + ರಹಸ್ಯ]

ತತ್ತ್ವವೇದಿ (ನಾ).=ತತ್ತ್ವಕೋವಿದ: ಆ ಕಪಿ ತಾಂ ತಾಪಸರ ಸಮೀಪದೊಳ್ ಬಳೆದ ಕಾರಣದಿಂ ತತ್ತ್ವವೇದಿಯಪ್ಪುದಱಿಂ ಮತ್ತಮಿಂತೆಂದುದು (ಪಂಚತಂ. ೦೪೩-೦೪). [ಸಂ. ತತ್ತ್ವವೇದಿನ್]

ತತ್ತ್ವಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ತತ್ತ್ವಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ; ದರ್ಶನ ಶಾಸ್ತ್ರ: ಸೌಂದರ್ಯಮೀಮಾಂಸೆ . . . ಅಲ್ಲಿ ತತ್ತ್ವಶಾಸ್ತ್ರದ(Philosophy) ಅಂಗವಾಗಿ ಬರುತ್ತದೆ (ಭಾರಮಿ. ೮). [ತತ್ತ್ವ + ಶಾಸ್ತ್ರ]

ತತ್ತ್ವಸುವಾಲಿ (ನಾ). ತತ್ತ್ವಬೋಧಕವಾದ ಸುವ್ವಾಲೆ ಪದ: ತತ್ತ್ವಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನೇ . . . ಶ್ರೀ ಜಗನ್ನಾಥದಾಸರು ಜನಸಾಮಾನ್ಯರಿಗೆ 'ತತ್ತ್ವಸುವಾಲಿ' ಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ (ಜಗದಾ. ೩೧೩). [ತತ್ತ್ವ + ಸುವಾಲಿ (<ಸುವ್ವಲೆ)]

ತತ್ತ್ವಾತೀತ (ನಾ). ಎಲ್ಲ ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನು ಮೀರಿದವನು; ಭಗವಂತ: ತತ್ತ್ವಾತೀತಂ ತತ್ತ್ವವಿಭುತ್ವಯುತಂ . . . ಎಸೆದನಾಸ್ಥಾಯಿಕೆಯೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೦೪-೧೧೧). [ತತ್ತ್ವ + ಅತೀತ]

ತತ್ತ್ವಾಧಿಕಾರಿ (ನಾ). ತತ್ತ್ವೋಪದೇಶಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾದವನು,– ಅರ್ಹತೆಯನ್ನು ಪಡೆದವನು: ದಂಭದರ್ಪಗಳೇನುಮಿಲ್ಲದ ಶಾಂತರೇ ತತ್ತ್ವಾಧಿಕಾರಿಗಳು (ಅಮೃತ. ೧-೧೯). [ತತ್ತ್ವ + ಅಧಿಕಾರಿ₁]

ತತ್ತ್ವಾನುಭಾವ (ನಾ). ತತ್ತ್ವದ ಅನುಭವ; ತತ್ತ್ವ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ: ಚಿತ್ತನಿರ್ಮಲವಾದಾತ್ಮನು ಭಕ್ತಿಯಿಂದೆ ಸತ್ಯಶರಣರಲ್ಲಿ ತತ್ತ್ವಾನುಭಾವವ ಬೆಸಗೊಂಡರೆ ನಿತ್ಯ ಶಿವಪದ ಘಟಿಸುವುದಕ್ಕೆ ತಡವಿಲ್ಲವಯ್ಯ (ಅಖಂಡೇ. ೧೯೬-೧೭). [ತತ್ತ್ವ + ಅನುಭಾವ]

ತತ್ತ್ವಾರ್ಥ (ನಾ). ಸತ್ಯ; ವಸ್ತುಸ್ಥಿತಿ: ತತ್ತ್ವಾರ್ಥಮನಱಿಯದ ಮುನ್ನಮಪಾರ್ಥಂ ರಂಜಿಸದ ಘಳಿಕು ಮಣಿಯಪೊಲಿರದೇ (ಜಗವಿ. ೧-೧೪); ಯಾವುದೋ ಘನವಾದ ತತ್ತ್ವಾರ್ಥವನ್ನು ಕೇಳಿದವನಂತೆ ಏಜೆಂಟ್ ತಲೆದೂಗಿದ (ಯೋಧಪು. ೨೫). [ತತ್ತ್ವ + ಅರ್ಥ]

ತತ್ತ್ವಾಲೋಕ (ನಾ).=ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನ: ಅರ್ಥದೆ ತತ್ತ್ವಾಲೋಕಂ ತತ್ತ್ವಾಲೋಕದಿನಾಕಾಂಕ್ಷಿಪ ಮುಕ್ತಿಯಕ್ಕುಂ (ಶಮದ. ೩). [ತತ್ತ್ವ + ಆಲೋಕ]

ತತ್ತ್ವೌಘ (ನಾ). ತತ್ತ್ವಗಳ ಸಮೂಹ; ನಿಯಮಾವಳಿ: ದಕ್ಷಿಣಾವೃತ್ತವೃತ್ತ ತ್ರಿತಯಾಂತರ್ವರ್ತಿ ತಾನೆಂಬಿನಮನುಗತ ತತ್ತ್ವೌಘದೊಳ್ ತತ್ತ್ವದಿಂದನ್ವಿತಮಂ ವಿಸ್ತಾರಮತ್ಯಪ್ರಕಟಿತ ಮನದಿಂ ಮೆಚ್ಚಿದಂ ದೇವರಾಜಂ (ಅಜಿಪು. ೫-೧೨). [ತತ್ತ್ವ + ಓಘ]

ತತ್ಥಳಿಸು 'ತಟತಟಿಸು' ನೋ.

ತತ್ಪದ (ನಾ). ಆ ಸಮಯ: ವನರುಹಷಂಡದ ವಾರಿಯ ತನಿಗೊರ್ಬುಗೆ ತೊಲಗಿ ತಿಳಿಯೆ ತತ್ಪದದೊಳ್ ತಾವಿನಮಮುಖ ವೀಕ್ಷಾತುರತೆಯಿನೆನಸುಂ ನಿಮಿರ್ದಂತೆ ತೋಱಿದವು ಜಲಜಂಗಳ್ (ಕುಸುಮಾ. ೬-೪೬). [ಸಂ. (ತದ್ + ಪದ)]

ತತ್ಪರ (ಗು). ೧. ಅನಂತರದ; ಅದಾದಮೇಲೆ ಬರುವ. ೨. ಮುಖ್ಯವಲ್ಲದ; ಮತ್ತೊಂದಕ್ಕೆ ಅಂಗವಾದ. ೩. ಅದನ್ನೇ ಪರಮಾರ್ಥವೆಂದು ತಿಳಿದ; ಅದರಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳ,–ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳ,–ಮಗ್ನನಾದ,–ತಲ್ಲೀನನಾದ. (ನಾ). ೪. ಆಸಕ್ತನಾದವನು; ಪರಾಯಣನಾದವನು: ಸಕಳಾಗಮಕೋವಿದರೆಂದು ಧರ್ಮ್ಮತತ್ಪರರಿವರೆಂದು ಕೂರ್ತು (ಸೌಇಇ. XX, ೪೯-೫೮; 1076); ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಧರ್ಮದವರೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಕರ್ತವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ತತ್ಪರರಾಗಿ ಸಮಾಜದ ಭದ್ರತೆಯನ್ನು ಕಾಪಾಡಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದು ಅಂದಿನ ಮುಖ್ಯ ಗುರಿಯಾಗಿತ್ತು (ಧರ್ಮಸಾ. ೧೧೪). [ಸಂ. (ತದ್ + ಪರ)]

ತತ್ಪರತೆ(ನಾ). ೧.ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ: ಇರೆ ಶಬ್ದಾರ್ಥಂಗಳ್ ತತ್ಪರತೆಯಿಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೩೦). ೨. ಆಸಕ್ತಿ; ಶ್ರದ್ಧೆ; ಪರಾಯಣತೆ: ರೋಮಂಥಲೀಲಾ ತತ್ಪರತೆಯಿಂ ದರನಿಮೀಲಿತಾಕ್ಷಂಗಳಾದ ಕಾಡೆರ್ಮೆಯ ಮೊಗದಿನುಗುವ ನೊರೆಯಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೪ ವ); ತಪಸ್ವಿಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನನಗಿರುವ ತತ್ಪರತೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಅವರ ಪುತ್ರಕೃತ್ಯವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸತಕ್ಕವನಾಗು (ಶಾಕುಂತ. ೨೯-೧೭). [ಸಂ. ತತ್ಪರತಾ]

ತತ್ಪುರುಷ (ನಾ). ೧. ಪರಮಾತ್ಮ. ೨. ಶಿವನ ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನ ಮುಖ: ಮಾರುತವೆಲ್ಲ ಮಹಾದೇವನ ತತ್ಪುರುಷಮುಖ ನೋಡಾ (ಸಿದ್ಧವ. ೯೯-೫೮೫); ಪರಶಿವನ ತತ್ಪುರುಷಮುಖದಿಂದ ವಾಯುತತ್ತ್ವ ಪುಟ್ಟಿತ್ತು (ಅಖಂಡೇ. ೩೯-೨೨). 'ಅಘೋರ' ಪರಾ. ೩. [ವ್ಯಾಕ] ಸಮಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; "ಉತ್ತರಪದದ ಅರ್ಥವು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಪೂರ್ವಪದವು ತೃತೀಯಾದಿ ವಿಭಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಆಗುವ ಸಮಾಸವು ತತ್ಪುರುಷ" (ಕೈಪಿಡಿ. ೨೦): "ಉತ್ತರಪದದರ್ಥಂ ಮೆಯ್ಯೊತ್ತಿರೆ ತತ್ಪುರುಷಂ" (ಕಾವ್ಯಾವ. ೨೦೪); ತತ್ಪುರುಷಕ್ಕೆ–ಮಲ್ಲಿಗೆನನೆ, ಮಾಣಿಕಗೆಂಪು, ಅಲರ್ವಕ್ಕಿ (ಶಮದ. ೧೬೪ ಪ್ರಯೋ). [ಸಂ.]

ತತ್ಪುರುಷವಕ್ತ್ರ (ನಾ).=ತತ್ಪುರುಷ ೨ :ಸುಲಲಿತ ನವಕನಕಕಂಜಕಿಂಜಲ್ಕದ ಮಂಜುಲರುಚಿಯಂ ಪಳಿದೆಸೆದುದು ವಿಲಸಿತ ತತ್ಪುರುಷವಕ್ತ್ರಮಹಿ ಕುಂಡಲನಾ (ಶಬಶಂ. ೩-೬). [ತತ್ಪುರುಷ + ವಕ್ತ್ರ]

ತತ್ಪೂರ್ತ (ಗು). "ಒಂದು ಉದ್ದೇಶಕ್ಕಾಗಿ ಗೊತ್ತುಮಾಡಿದ; ಅವಶ್ಯ ಬಿದ್ದಂತೆ ನೇಮಿಸಿದ; ತತ್ಪೂರ್ತ" (Ad hoc. ಇಂಕನಿ.).
[ಸಂ. (ತದ್ + ಪೂರ್ತ)]

ತತ್ಪೂರ್ವ (ಗು). (ಅದಕ್ಕಿಂತ) ಹಿಂದಿನ ; ಮುಂಚಿನ : ಋಷಭದೇವನ ಕಾಲವು ತತ್ಪೂರ್ವದ್ದು (ಭಾರದ. ೧೬೪). [ಸಂ. (ತದ್ + ಪೂರ್ವ)]

ತತ್ರಾಣಿ 'ತತ್ತರಣಿ' ನೋ.

ತತ್ರಾಪಿ (ಅ). ಅದರಲ್ಲೂ ; ವಿಶೇಷವಾಗಿ : ತತ್ರಾಪಿ, ಯುದ್ಧ ಮುಗಿದು ಶಾಂತಿಯುಗ ಆರಂಭವಾದಂದಿನಿಂದ . . . ಅದರ ಗುರಿಯನ್ನು ಯಾರು ಕೇಳಬೇಕು (ನಾಡಿಗೇ. ೨೭೪); ತತ್ರಾಪಿ ಈ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಸರ್ಕಾರದ ಒಂದು ಸಾಧಾರಣವಾದ ಉದ್ಯೋಗ ದೊರೆತಾಗ್ಯೂ ಜನರು ಅಟ್ಟಹಾಸದಿಂದ ಮೆರೆಯುತ್ತಾರೆ (ಮಾಮರ. ೭೧). [ಸಂ. (ತತ್ರ + ಅಪಿ)]

ತತ್ವ$_1$ (ನಾ). ೧. ≡ ತತ್ತ್ವ ೧ : ನಿನ್ನ ಬೆಸಗೊಂಡ ತತ್ವ[ಪಾಠಾಂ. ತ್ತ್ವ]ಮುಂ ಹೇಯೋಪಾದೇಯರೂಪದಿಂ ದ್ವಿವಿಧಮಕ್ಕುಂ (ಆದಿಪು. ೧೦-೬೦ ವ) : ಪಗೆವಂಗಂ ಕೆಳೆಯುಂಗವಾರ್ದ್ರಮತಿಯಂ ತ್ವನ್ಮೂರ್ತಿ ತೀರ್ಥೇಶ ಮಾಡುಂಗು ವಾಳೋಚಿಸೆ ನಿನ್ನ ತತ್ವಮ[ವಿ]ಸಂವಾದಂ ದುರಾಪಂ ಗುಣಾಬ್ಧಿಗಭೀರಂ ಭವದೀಯಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೫೫); ವಸ್ತುವಿನ ಸ್ವರೂಪವುಂ ತತ್ವಮೆಂಬುದು (ಶ್ರಾವಕಾ. ೭೪-೧೫). ೨. ≡ ತತ್ತ್ವ ೪ : ಧರೆ ಜಲಾನಲ ಮಾರುತಾಂಬರ ವಿರುವ ತತ್ವಗಳು (ಗಗತಾ. ೪-೧೨೮). ೩. ≡ ತತ್ತ್ವ ೬: ಐದು ತತ್ವಗಳಾದ ವೊಂದಕ್ಕೈದು ಕಡೆಯಲಿ ತತ್ವವಿಪ್ಪತ್ತೈದು ಕೂಡಿದ ತನುವಿನಲಿ ಮಂಜಿಸದೆ ನೀನಿರಲು (ಹರಿಸಾ. ೬೫) ; ಸುಗ್ರಾಸವೊಬ್ಬರಿಗಂಪವಾಸವೊಬ್ಬರಿಗೆನ್ನುವ ತತ್ವವು ಸಾಕು (ಇಂಜಾಪ. ೧೭೮-೮೦). [ಸಂ.]

ತತ್ವ$_2$ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] 'ತ' ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ ; ತಕಾರ : ಋತ್ವಕ್ಕಾರಾದೇಶಂ ತತ್ವಂ ಪೀನಂ ವಿಧಾತೃ ಶಬ್ದಂ ರಾಂತಂ (ಶಬುದ. ೮೪). [ಸಂ.]

ತತ್ವಗೋಷ್ಠಿ (ನಾ). ತತ್ತ್ವವಿಚಾರವನ್ನು ಕುರಿತು ಚರ್ಚೆಮಾಡುವ ಸಭೆ : ಯೋಜಿಪ ಬಾಡಿಪ ತತ್ವಗೋಷ್ಠಿಯೊಂದುಟಾಯದೆ ಭಾವಿತಾತ್ಮರ ಹಮಿಂದ್ರರೊಡಂಬಡೆದಿಚ್ಛೆ ರೂಪವುಂ ನೆಟಿಲುಮನೆಯ್ದೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೩೦). [ತತ್ವ$_1$ + ಗೋಷ್ಠಿ]

ತತ್ವಜಿಜ್ಞಾಸು (ನಾ). ತತ್ತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಯ ಬಯಸುವವನು : ನಚಿಕೇತನಂಥ ತತ್ವಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳು ಮಾನವನ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ವಿರಳ (ಶುಕ್ಲಾರ. ೩, ಪೀಠಿಕೆ). [ತತ್ವ$_1$ + ಜಿಜ್ಞಾಸು]

ತತ್ವಜ್ಞ (ನಾ). ೧. ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು. ೨. (ಯಾವುದೇ ಶಾಸ್ತ್ರದ) ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದವನು : ತತ್ವಂ ವ್ಯಾಜಸ್ತುತಿ . . . ಎಂದಿಂತು ತಾತ್ಪರ್ಯದಿಂದಂ ತತ್ವಜ್ಞರ್ ವಿಸ್ತರಿಸೆ ನೆಗಟ್ಗುಂ ಶ್ಲೇಷಭಾಗ ಪ್ರಭೇದಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೫೪). [ಸಂ. ತತ್ತ್ವಜ್ಞ]

ತತ್ವಜ್ಞಾನ (ನಾ). ≡ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನ : ಮುನಿಮುಖ್ಯರಿವರಜ್ಞಾನಿಗಳು ಶಿಶುಪಾಲ ತತ್ವಜ್ಞಾನ ಪಂಡಿತನು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೮-೩೦) ; ತತ್ವಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ . . . ಮನನ ಧ್ಯಾನಗಳು ಮುಖ್ಯ ಸಾಧನಗಳು (ಭಾರದ. ೨೮೦).
[ತತ್ವ$_1$ + ಜ್ಞಾನ]

ತತ್ವಜ್ಞಾನಿ (ನಾ). ≡ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಿ : ದೊಡ್ಡ ತತ್ವಜ್ಞಾನಿ, ಲೇಖಕ ನೆಂಬುದನ್ನು ಬಲ್ಲೆ (ಮೂರುದಾ. ೧೩೪). [ಸಂ. ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಿನ್]

ತತ್ವದೃಷ್ಟಿ(ನಾ). ≡ ತತ್ತ್ವದೃಷ್ಟಿ: ತತ್ವದೃಷ್ಟಿಯಿಲ್ಲದ ಆಂಥ ಶಿಕ್ಷಣ ಫಲಪ್ರದ ವಾಗುವುದು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ (ಶಿಕ್ಷದ. ೫) ; ಸಂಸ್ಥೆಯ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳ ತತ್ವದೃಷ್ಟಿ ಮತ್ತು ಉದ್ದೇಶ (ಶಿಕ್ಷದ. ೩೩೨). [ತತ್ವ$_1$ + ದೃಷ್ಟಿ]

ತತ್ವನಿಕ್ಷೇಪ (ನಾ). ತತ್ತ್ವದ ನೆಲೆ,-ನಿಧಿ : ದೊರಕಿತು ಸತ್ಕಾವ್ಯ ಸರಸ ಕಥಾಲಾಪದೊಳಗತುಳ ತತ್ವನಿಕ್ಷೇಪ (ಇಂಜಾಪ. ೧೨-೯೯).
[ತತ್ವ$_1$ + ನಿಕ್ಷೇಪ]

ತತ್ವನಿಶ್ಚಯ (ನಾ). ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಕುರಿತ ನಿಶ್ಚಿತವಾದ ಜ್ಞಾನ : ತತ್ವನಿಶ್ಚಯಮನಾಂತ ಲಸನ್ಮತಿ . . . ವಿಲಾಸಮಂ ಸಮುದ್ಧರಿಪಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೮೪). [ತತ್ವ$_1$ + ನಿಶ್ಚಯ]

ತತ್ವಪಟಲ (ನಾ). ತತ್ವಸಮೂಹದ ಅಧ್ಯಾಯ : ವಾತೂಲತಂತ್ರದೊಳು ತತ್ವಪಟಲದೊಳುಸುರ್ದ . . . ಪಂಚವಿಂಶತಿ ಮಹಾಲಿಂಗೋದ್ಭವ ಪ್ರಸಂಗಂ (ವೀಶ್ವೆಪು. ೬-೬-೮೫). [ತತ್ವ$_1$ + ಪಟಲ$_2$]

ತತ್ವಪದ (ನಾ). ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಹಾಡು ; ತಾತ್ತ್ವಿಕ ವಿಚಾರಗಳುಳ್ಳ ಹಾಡು : ಶರೀಫರ ತತ್ವಪದಗಳು ಇದೇ ಮಾದರಿಯ ಪದಗಳು (ಶರೀಫ. I, ಮೊದಲಮಾತು). [ತತ್ವ$_1$ + ಪದ$_3$]

ತತ್ವಪ್ರತಿಪಾದನೆ (ನಾ).=ತತ್ತ್ವಪ್ರತಿಪಾದನ: ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೂತನ ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳೂ ಉತ್ತಮವಾದ ತತ್ವಪ್ರತಿಪಾದನೆ ಯಾಗಿಲ್ಲ (ಶುಕ್ಲಾರ. ೪೧, ಪೀಠಿಕೆ). [ತತ್ವ$_1$ + ಪ್ರತಿಪಾದನೆ]

ತತ್ವಭಾವನೆ (ನಾ). ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಕುರಿತು ಆಲೋಚನೆ ಮಾಡುವುದು: ತತ್ವಭಾವನೆಗೆ ಮನಂದಂದು . . . ತಪಶ್ಚರಣನಿರತನಾದೊಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೬೬ ವ) ; ತತ್ವಭಾವನೆಯುಂ ಪರಿಭಾವಿಸುತ್ತುಮಿರಲದುವೆ ವೈರಾಗ್ಯ ಹೇತುವಾಗೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೬ ವ). [ತತ್ವ$_1$ + ಭಾವನೆ]

ತತ್ವಮಥನ (ನಾ). ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಕುರಿತ ಚರ್ಚೆ : ಈ ಬಗೆಯ ಸತ್ಯಾನ್ವೇಷಣೆ ಮತ್ತು ತತ್ವಮಥನವೂ ಕೊನೆಗೆ ವಿಫಲವಾಗುತ್ತದೆ (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೨೮೭). [ತತ್ವ$_1$ + ಮಥನ]

ತತ್ವಮಸಿ (ನಾ). ≡ ತತ್ತ್ವಮಸಿ: ಸದ್ಗುರು ಮುಖದಿ ತತ್ವಮಸಿಯನೆ ತಿಳಿದು ಸತ್ಯವಿಂತೆಂದು ಅರಿದಿಪ್ಪ ಜ್ಞಾನಿ ತಾ ಸತ್ತು ಹುಟ್ಟುವನೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೩೫೦).
[ಸಂ. ತತ್ತ್ವಮಸಿ]

ತತ್ವಮೂಲ (ನಾ). ಸತ್ಯದ ಮೂಲ : ತತ್ವಮೂಲದ ನಿಜವನ್ನರಿದ ಸತ್ಯಸಂಧನಿಗೇಕೆ ಕರ್ಮಜ್ಞಾನವಳಕೆಗಳು (ಗಗತಾ. ೧೬-೪೯).
[ತತ್ವ$_1$ + ಮೂಲ]

ತತ್ವರುಚಿ (ನಾ). ತತ್ತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಅಭಿರುಚಿ ; ತತ್ವಜಿಜ್ಞಾಸೆ : ಮಾನಿತ ತತ್ತ್ವಾರ್ಥಶ್ರದ್ಧಾನದಿನಾ ಸೂರ್ಯಮಿತ್ರ ಮುನಿಪತಿಗವಧಿಜ್ಞಾನಂ ತೊಟ್ಟನೆ ಪುಟ್ಟಿದುದೇನಂ ಪುಟ್ಟಿಸದು ತತ್ವರುಚಿ ಪುಟ್ಟಲೊಡಂ (ಸುಕುಮಾ. ೩-೪೭). [ತತ್ವ$_1$ + ರುಚಿ]

ತತ್ವವಿದ(ನಾ).=ತತ್ತ್ವಕೋವಿದ: ತತ್ವವಿದರಾದೊಡಂ ಸರಸತತ್ವಕ್ಕೆಡೆಗುಡದ ಜಡರದೆಂತಟಿದಪರೋ (ಅಶಂಪು. ೧-೪೪); ಲೋಕ ಸನ್ಮಾನ್ಯನು ಆ ಮಂಕು ತಿಮ್ಮನು ಅನುಭಾವಿಕವಿ ತತ್ವವಿದನು (ಇಂಜಾಪ. ೬೩-೧).
[<ಸಂ. ತತ್ತ್ವವಿದ್]

ತತ್ವವಿನಿಶ್ಚಯ (ನಾ).=ತತ್ವನಿಶ್ಚಯ : ತತ್ವವಿನಿಶ್ಚಯಮಂ ಮನಂಬುಗೆ ಮುಂದಂ ಮನಂಬೊಕ್ಕಪುದೇ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೧). [ತತ್ವ$_1$ + ವಿನಿಶ್ಚಯ]

ತತ್ವವಿಲಾಸಿ (ನಾ). ತತ್ತ್ವಜಿಜ್ಞಾಸೆಯಲ್ಲಿ ಆನಂದಪಡತಕ್ಕವನು,- ಆಸಕ್ತನಾದವನು: ಈ ಸಿರಿ ಈ ಸೊಬಗೀ ಪ್ರಾಯದೊಳು ಬಂದ್ದಿ ಬೇಸರ ವಾಗದೆಚ್ಚತ್ತು ಆ ಸಿದ್ಧಪದವಿಗೆ ಕಣ್ಣಿಟ್ಟು ತತ್ವವಿಲಾಸಿಯಾರರಸ ನಿನ್ನಂತೆ (ಭರಚ. ೨-೪೧). [ಸಂ. ತತ್ತ್ವವಿಲಾಸಿನ್]

ತತ್ವವೇತ್ತ (ನಾ).=ತತ್ತ್ವಕೋವಿದ : ರಸ್ಕಿನ್ ಎಂಬ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧ ಆಂಗ್ಲ ತತ್ವವೇತ್ತನು . . . ಈ ರೀತಿ ಬರೆಯುತ್ತಾನೆ (ಭಾಷಾಶಾ. ೨೫) ; ಆ ತತ್ವವೇತ್ತರ ಕಾವ್ಯವಿಭೂತಿಯ ನೆನೆದು ವಂದಿಸುವೆನು ನಾನು (ಇಂಜಾಪ. ೨೦೩-೧). [ಸಂ. ತತ್ತ್ವವೇತ್ತೃ]

ತತ್ತ್ವವೇದಿ (ನಾ).=ತತ್ತ್ವಕೋವಿದ : ಕುಲೋದ್ಭೂತರುಂ ತತ್ತ್ವವೇದಿಗಳುಂ ಮನೆವಾಟನಾಸೆವಡಲಾಗದು (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೮೩ ವ). [ಸಂ. ತತ್ತ್ವವೇದಿನ್]

ತತ್ತ್ವಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಅಧ್ಯಾತ್ಮತತ್ತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ; ದರ್ಶನ ಶಾಸ್ತ್ರ: ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿಜ್ಞಾನವೇ (Science) ಬೇರೆ, ತತ್ತ್ವಶಾಸ್ತ್ರವೇ (Philosophy) ಬೇರೆ ಎಂಬ ವಿವೇಚನೆಯು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ (ಭಾತವಿ. ೫). [ತತ್ತ್ವ$_1$ + ಶಾಸ್ತ್ರ]

ತತ್ತ್ವಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ(ನಾ).ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಕಾಣುವುದು,-ಅನುಭವಿಸುವುದು: ತತ್ತ್ವಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಈ ತತ್ತ್ವಗಳು ೩೬ ಎಂದು ನಿರೂಪಿಸಿರುವರು (ಭಾರದ. ೨೦೩). [ತತ್ತ್ವ$_1$ + ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ]

ತತ್ತ್ವಸುವ್ವಾಲಿ (ನಾ). = ತತ್ತ್ವಸುವಾಲಿ : ಜಗನ್ನಾಥದಾಸರ . . . ತತ್ತ್ವಸುವ್ವಾಲಿಗಳು ತ್ರಿಪದಿಯ ರೂಪದಲ್ಲಿಯೂ ಇವೆ (ಸುವರ್ಣ. ೧೦೬). [ತತ್ತ್ವ$_1$ + ಸುವ್ವಾಲಿ (<ಸುವ್ವಲೆ)]

ತತ್ತ್ವಾಂಧ (ನಾ). ತತ್ತ್ವದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕುರುಡನಾದವನು ; ತತ್ತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಯಲಾರದವನು : ಜೀವಿತ ಮರಣಂಗಳೆಂಬವಟುಟ್ಟಳಮುಂ ಪುಸಿಯ ಪೊಟ್ಟಳಮುಮುಕ್ಕುಮುದಕರ್ನ [ರ್ಣ] ಹೃದಯನುಮನೇಡಮೂಕನುಂ ತತ್ತ್ವಾಂಧನುಂ ವಸ್ತುಬಾಹ್ಯನುಂ ನೆಬುಗುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೩೨ ವ). [ತತ್ತ್ವ$_1$ + ಅಂಧ]

ತತ್ತ್ವಾತ್ಮಕ (ನಾ). ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುವವನು; ತತ್ತ್ವಸ್ವರೂಪ; ಪರಮೇಶ್ವರ : ಧರಣಿ ಮೊದಲೆನೆ ಭೂತಪಂಚಕ ಮರುತಪಂಚಕ ವಿಷಯ ವಿಂದ್ರಿಯ ಕರಣವಿಪ್ಪತ್ತೈದು ತತ್ತ್ವಾತ್ಮಕನ ಚಿಂತಿಸಿದ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೫-೧). [ಸಂ. ತತ್ತ್ವಾತ್ಮಕ]

ತತ್ತ್ವಾನ್ವೇಷಣೆ (ನಾ). ಸತ್ಯವನ್ನು ಹುಡುಕುವುದು; ತತ್ತ್ವದ ಶೋಧನೆ: ವಿಜ್ಞಾನದ . . . ತತ್ತ್ವಾನ್ವೇಷಣೆಯ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲೇ ಏನೋ ನ್ಯೂನತೆ ಇದೆಯೆಂದು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ (ಮುಕ್ತಾರ. ೫. ಪೀಠಿಕೆ). [ತತ್ತ್ವ$_1$+ಅನ್ವೇಷಣೆ]

ತತ್ವಾರ (ನಾ). ಕೊರತೆ; ಅಭಾವ: ದೇಶದಾಗ ಧಾನ್ಯದ ರಾಶಿ ತುಂಬಿದ್ದರೂ ಬಹು ಜನರಿಗೆ ತುತ್ತುಕೂಳಿಗೆ ತತ್ವಾರ ಬಂದು ಕೂತದ (ಜನಜೀ. ೬); ತವರುಮನೆಯೆಂದು ಬಂದರೆ ಒಂದು ಕಪ್ಪು ಚಹಾಕ್ಕೂ ತತ್ವಾರ (ನವವಿ. ೧೯) ; ಹೆಸರು ಕ್ಷೀರಸಾಗರಭಟ್ಟ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಮಜ್ಜಿಗೆಗೆ ತತ್ವಾರ (ಗಾದೆ).

ತತ್ವಾರವಾಗು = ಅಭಾವವುಂಟಾಗು; ಕೊರತೆಯಾಗು : ಮಜ್ಜಿಗೆಗೆ ತತ್ವಾರವಾಗಿಲ್ಲ (ಬಾಳಿಗಿ. ೩೦); ತುತ್ತುಗಂಜಿಗೆ ತತ್ವಾರವಾಗಿರುವಾಗ (ಮುಂಗಾಮು. ೩೦). [ದೇ. ತುಳು. ತತ್ವಾರ, ತತ್ತಾರ]

ತತ್ತ್ವಾರ್ಥ (ನಾ). = ತತ್ತ್ವಾರ್ಥ : ನುಡಿದುದ ತತ್ತ್ವಾರ್ಥಂ ಕೆಯ್ವಿಡಿದುದ ಸತ್ವೈಕಹಿತಕರಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧-೧೮) ; ಲೀನವಾದ ತತ್ತ್ವಾರ್ಥವನ್ನು ಹೊಂದಿಸುವುದು ಲಿಂಗ (ಅರ್ಕಮಾ. ೩೦). [ತತ್ತ್ವ$_1$ + ಅರ್ಥ]

ತತ್ತ್ವಾರ್ಥವಿನಿಶ್ಚಯ (ನಾ). = ತತ್ತ್ವನಿಶ್ಚಯಂ: ಬಗೆ ತತ್ತ್ವಾರ್ಥವಿನಿಶ್ಚಯಂ ಬಡೆಯೆ ನೈರ್ಗ್ರಂಥ್ಯಂ ಪೊದಟ್ದತ್ತು (ಪುಷ್ಪಪು. ೧-೫). [ತತ್ತ್ವಾರ್ಥ + ವಿನಿಶ್ಚಯ]

ತತ್ತ್ವಾರ್ಥಶ್ರದ್ಧಾನ (ನಾ). ತತ್ತ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧೆ,-ನಂಬಿಕೆ : ಅಲ್ಲಿ ತತ್ತ್ವಾರ್ಥಶ್ರದ್ಧಾನಂ ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೬೦ ವ) ; ತತ್ತ್ವಾರ್ಥ ಶ್ರದ್ಧಾನ ಪಟುತ್ವಂ ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೪೬). [ಸಂ. ತತ್ತ್ವಾರ್ಥಶ್ರದ್ಧಾನ]

ತತ್ತ್ವಾಲೋಕ (ನಾ). = ತತ್ತ್ವಾಲೋಕ. [ತತ್ತ್ವ$_1$ + ಆಲೋಕ]

ತತ್ತ್ವೋಕ್ತಿ (ನಾ). ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಕುರಿತ ಮಾತು : ತತ್ತ್ವೋಕ್ತಿ ನಿರ್ಣೀತಿಯೊಳ್ ಪೊಟ್ಟುಗಳೆವುತ್ತಿರ್ದಂ ನರೇಂದ್ರಾತ್ಮಜಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೪-೬೭). [ತತ್ತ್ವ$_1$ + ಉಕ್ತಿ]

ತತ್ತ್ವೋಪನ್ಯಾಸ (ನಾ). ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಕುರಿತ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ : ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಬರುವಂತೆ ದೀರ್ಘವಾದ ತತ್ತ್ವೋಪನ್ಯಾಸಗಳಾಗಲಿ ಅಡ್ಡವಿಚಾರಗಳಾಗಲಿ ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ (ಭಾರದ ೮೯). [ತತ್ತ್ವ$_1$ + ಉಪನ್ಯಾಸ]

ತತ್ಸಮ (ಗು). ೧. ಅದಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ : ದಟ್ಟಡಿಯನಿಕ್ಕುವ ಬಾಲಕನಂಗ ದೊಂದು ಮಾರ್ಪೊಳಪಿರೆ ನೀಲಕುಟ್ಟಿಮದೊಳುರ್ವರೆ ತಜ್ಜನನೀಸಪತ್ನಿ ಕಾಂ ತೆಳೆದಳೊ ತತ್ಸಮಾತ್ಮಭವನಂ ಪುರುಡಿಂದೆನೆ ಕಣ್ಗೆ ರಂಜಿಕುಂ (ರಾಜಶೇ. ೪-೭೩). (ನಾ). ೨. ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ಹೊಂದದ ಅಥವಾ ಅಲ್ಪ ವ್ಯತ್ಯಾಸ ದೊಂದಿಗೆ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಾಗುವ ಸಂಸ್ಕೃತ ಶಬ್ದ : ಮಣಿ ಮಂಚಂ ಪಟ್ಟಣಂ ತೋರಣಮಟ್ಟಂ . . . ಗಲ್ಲಂ ಮಲ್ಲಂ ತಳಮಿಂತೆಲ್ಲಂ ತತ್ಸಮಮುಂ (ಶಮದ. ೨೯೮); ಚಿಂತೆ ಪರಿಹರಿಪ ಮಾಟಕ್ಕೆಯೊಳಂತುಸುರ್ವೆಂ ದೇಸಿ ತದ್ಭವಂ ತತ್ಸಮಮಂ (ಜತುನಿ. ೨) ; ಮಲ್ಲಿಗಾಳೆಗ ಮಲ್ಲವಾತು ಮಲ್ಲಿಮುರಾಂತಕಂ ತಾನಿವೆಂದು ಸೊಬಗಿಡಿದ ತತ್ಸಮಕೆ ಕನ್ನಡ ಸಕ್ಕದಂ ಗಳಲಿ ಕ್ರಮದಿಂದ ತೋರ್ಪುದಾಹರಣೆಯಕ್ಕುಂ (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕೆ. ೯೯); ವಿಕಾರವನ್ನು ಪಡೆಯದ ಅಥವಾ . . . ಅತ್ಯಲ್ಪವಿಕಾರವನ್ನು ಪಡೆದ ಸಂಸ್ಕೃತ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ 'ತತ್ಸಮ' ವೆಂಬ ಹೆಸರು ಬಳಕೆಗೆ ಬಂದಿದೆ. ಆದರೆ ಕೇಶಿರಾಜನು ಅವನ್ನು ಸಮಸಂಸ್ಕೃತವೆನ್ನುತ್ತಾನೆ (ಕೃಬಿಡಿ. ೧೪). [ಸಂ. (ತದ್ + ಸಮ)]

ತತ್ಸವಿತುರ್ವರೇಣ್ಯ (ನಾ). ಗಾಯತ್ರೀ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಜಪಮಾಡು ವವನು ; ವೈದಿಕ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ : ಅಹಿಂಸಾಲಕ್ಷಣೋ ಧರ್ಮಮೆಂಬುದನೀ ತತ್ಸವಿತುರ್ವರೇಣ್ಯರಟೆದರ್ (ಸಮಪು. ೩೬೯, ಅನು. I) ; (ತತ್ಸವಿತು ರ್ವರೇಣ್ಯರೆಂದು ಶ್ರೌತರ್) (ಶಮದ. ೭೫ ಪ್ರಯೋ). [ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಇದು ಒಂದು ಪದವಲ್ಲ ; ತದ್, ಸವಿತುಃ, ವರೇಣ್ಯ ಎಂಬ ಮೂರು ಪದಗಳು. ಕೇಶಿರಾಜನ ಪ್ರಕಾರ ಇಂತಹ ಪದಪುಂಜಗಳಂ ಮತ್ತು ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು.]

ತತ್ಸ್ವರೂಪ (ನಾ). ಆ ಸ್ವರೂಪ ; ಅದರ ಸ್ವರೂಪ : ತದ್ಗಣಿಕಾ ಭವನಮುಮಂ ತೋಱಿ ನಾಯಕಂ ನಾಗರಕಾದಿಗಳ್ಗೆ ತತ್ಸ್ವರೂಪಕಥನ ವಿತತನಾಗಿ ಪೋಗಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೯೦ ವ) ; ಮಿಗೆ ನುಡಿಯಲಮ್ಮೆನು ತತ್ಸ್ವರೂಪವ ತೋಱಬೇಕೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೩-೬೦). [ಸಂ. (ತದ್ + ಸ್ವರೂಪ)]

ತತ್ಸ್ವರೂಪಗುಣ (ನಾ). ಅದಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ಧರ್ಮವುಳ್ಳದು : ಉರುಪಿತ್ತಶೋಕಪಲ್ಲವ ವಿರಚಿತ ಶಯನೀಯಮೆನ್ನ ಮೆಯ್ಯಂ ಪೀನಂ ಸ್ಫುರದನಲ ಪ್ರತಿನಿಧಿ ತತ್ಸ್ವರೂಪಗುಣಮಕ್ಕುಮೆಂಬುದೆಂದುಂ ಯುಕ್ತಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೩೭). [ತತ್ಸ್ವರೂಪ + ಗುಣ]

ತಥಪಣೆ 'ತತ್ತವಣೆ' ನೋ.

ತಥಾಗತ (ಗು). ೧. ಆ ರೀತಿಯಾಗಿರುವ; ಆ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವ. (ನಾ). ೨. ಬುದ್ಧ : "ಬುದ್ಧಂ ಸಮಂತಭದ್ರಂ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥಂ ಮುನಿ ತಥಾಗತಂ . . . ಶಾಕ್ಯ ಸುಗತಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೨-೧೦); ಶೈವಾನ್ ಪಾಶುಪತಾಂಸ್ತಥಾಗತ ಸುತಾನ್ ಕಾಪಾಲಿಕಾನ್ (ಎಕ. II, ೬೭-೭೦ : 1129) ; ಬಾಗುವೆನಾ ಸುಗತನಿಗಾತನೆನ್ನ ತಥಾಗತ ಕರುಣಾಳು ಹಿತನು (ಸೌನಂದ. ೧೫-೩೭) ; ಬತ್ತಿದೆಡೆಗೆ ಚಿಮ್ಮುವ ತೊರೆ ಬರುವದೆಂತೊ ಅಪರಿಹಾರ್ಯ ಅಂತೆ ತಥಾಗತನ ಕಾರ್ಯ (ಕ್ರೌಂಚಪ. ೬೧). ೩. ಜೈನ ಅಥವಾ ಬೌದ್ಧ ಭಿಕ್ಷು : ಉಪಾಸಕರಲ್ಲದವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ತಥಾಗತರು ಭಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವುದಿಲ್ಲ (ತೀರ್ಥಕ. ೬೩). 'ತಥಾಗತಮತ' ಪರಾ. ೪. ಜಿನ. [ಸಂ.]

ತಥಾಗತಮತ (ನಾ). ಬೌದ್ಧಮತ : ತಥಾಗತಮತಮಂ ತಿರಸ್ಕರಿಸಿ . . . ಲೋಕಾಯತಶಾಕ್ಯಮತಾವಲಂಬಿಯನವಿಲಂಬಿತಂ ಗೆಲ್ದು (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೪೭ ವ). [ತಥಾಗತ + ಮತ]

ತಥಾತಿಥಿ (ನಾ). ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ತಿಥಿ; ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುವ ದಿವಸ: ಈ ವೀರನರಸಿಂಗರಾಯಪುರವನು ನಿಂಮ ಗ್ರಾಮಕೆ ತಥಾತಿಥಿಯಲಾ × × × ವೀರನರಸಿಂಗದೇವಮಹಾರಾಯರಿಗೆ ಶುಕ್ರುತವಾಗಬೇಕೆಂದು . . . ಕೊಟ್ಟೆಉ (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೪೭೮-೦೩ ; ?). [ಸಂ. (ತಥಾ + ತಿಥಿ)]

ತಥಾಸ್ತು (ಅ). ಹಾಗೇ ಆಗಲಿ; ಆಗಲಿ: ಸರ್ವರಾಜ್ಯವನಾದಡಂ ನಿಮಗೆ ಕೊಡಹಡೆವೆನ್ನೆಸಲ್ಲದೀಯೊಂದುತೇಜಮಂ ಕೊಡೆನೆಂದು ಭೂಪಾಲನು ನುಡಿಯಲು ತಥಾಸ್ತು ಹಡೆದೆಂ ಹಡೆದೆನವನೀಶರೊಡೆಯ . . . ಎಂದೆಡೆವಿಡದೆ ಹೊಗಳಿ (ಹಚಕಾ. ೮-೩೨); ಅದರ್ಕೆ ಸಿರಿಯರಸಂ ತಥಾಸ್ತು, ಎಂದು ಕಳುಪಿದಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೩-೧೦).
[P ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಇದು ಒಂದು ಪದವಲ್ಲ, ವಾಕ್ಯ; ತಥಾ + ಅಸ್ತು]

ತಥ್ಯ (ನಾ). ನಿಜವಾದುದು; ಸತ್ಯ: ಪಾಂಡುತನಯರ್ ನಿರ್ದೋಷಿಗಳ್ ತಥ್ಯಮಿಂತು ರಣಸ್ಥಾನದೊಳಿನ್ನೆರಟ್ಟುಡಿವೆನೇ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೯೦); ಪಥ್ಯಮುಂ ತಥ್ಯಮುಮಪ್ಪಾಗೆ ನುಡಿದು ಸಂಬೋಧಿಸಿದ ಗುರುಗಳ ವಚೋವಿಸ್ತರಮಂ . . . ಅವಧಾರಿಸಿ (ಸುಕುಮಾ. ೧೨-೧೩ ವ); ತಡವಿದೇತಕೆ ತಥ್ಯವನು ಗೋರಕ್ಷ ನೋಡೆಂದ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೧೯-೩೩); ನೀನಾಡಿದಿನಿತೆಲ್ಲಮುಂ ತಥ್ಯವಹುದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೯-೩೦); ಪಾಂಡುರಂಗನು ಹೇಳಿದ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ತಥ್ಯವಿತ್ತು (ಸಮುಜೀ. ೯೭೮). [ಸಂ.]

ತಥ್ಯಾಂಶ (ನಾ). ನಿಜಾಂಶ; ಸತ್ಯದ ಅಂಶ: ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ತಥ್ಯಾಂಶವು ಎಷ್ಟಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ (ಕರ್ಣಾಅ. ೭).
[ತಥ್ಯ + ಅಂಶ]

ತಥ್ಯಾಭಿಯೋಗ (ನಾ). ನಿಜವಾದ ಪ್ರಯತ್ನ,-ಉದ್ಯೋಗ: ಮಳಯಕೇತು . . . ತನ್ನ ಮಂತ್ರಿ ಮುದ್ರಾರಾಕ್ಷಸರಿಗೆ ತಥ್ಯಾಭಿಯೋಗಮಾದೊಡಂ ಮಿಥ್ಯಾಭಿಯೋಗಮೆಂದು ನಿಶ್ಚೈಸಿ ನಿರ್ವಿಚಾರದಿಂ ನಿರ್ದಾಟಿಸಿ ಕಳಿದೊಡೆ (ಪಂಚತಂ. ೨೪೮-೦೭). [ತಥ್ಯ + ಅಭಿಯೋಗ]

ತಥ್ಯೆ (ನಾ). = ತಥ್ಯ: "ತಥ್ಯೆ ಸತ್ಯೋಕ್ತಿ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೦-೩೩).
[ಸಂ. ತಥ್ಯ]

ತದಂಗುಟ್ಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು (?): ತದಙ್ಗುಟ್ಟೆ ಸೋಮಯಾಜಿ ಭಟ್ಟಸ್ಯ ಪುತ್ರಾಯ (ಮ್ಯಆರಿ. ೧೯೪೨, ೭೫-೧೦೬; 819).
[?]

ತದಂಶಕ (ನಾ). ಆತನ ಅಂಶದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು; ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಂಶರೂಪವಾದುದು: ಸಂದ ವಿಶ್ವಮದಾತ್ಮನಿಗೆ ಬೇರೊಂದು ತೋರಿದಡುಂ ತದಂಶಕಮೆಂದು ತಿಳಿ (ಗಗತಾ. ೧೪-೨೦). [ಸಂ.]

ತದಕಲ್ (ನಾ). ಹೊಡೆತ; ಪೆಟ್ಟು: "ತೃಂಹಣಂ, ತೃಂಹಣೀಯಂ, ಈ ೨ ತದಕಲ್" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೨೨೫).
[ತದಕು$_1$ (<ಸದಕು$_1$) + – ಅಲ್$_2$]

ತದಕು$_1$ 'ಸದಕು$_1$' ನೋ.

ತದಕು$_2$ (ನಾ). ಹೊಡೆಯುವುದು; ಬಡಿಯುವುದು. ೨. ರತಿಚಾಪಲ್ಯ: ಮುದುಕನಾದರೂ ತದಕು ಬಿಡಲಿಲ್ಲ (ಗಾದೆ). [<ತದಕು$_1$]

ತದಕು$_3$ 'ತದುಕ್ಕು' ನೋ.

ತದಕುಗ (ನಾ). ಹೊಡೆಯುವವನು: "ತೃಂಹನ್, ತೃಂಹಕಃ, ತೃಂಹಃ, ಈ ೩ ತದಕುಗಂ" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೨೨೫).
[ತದಕು$_1$ (<ಸದಕು$_1$) + – ಗ$_2$]

ತದನಂತರ$_1$ (ನಾ). ಅದರ ತರುವಾಯ: ತದನಂತರದೊಳ್ ಬಂದು (ನೇಮಿಪು. ೮-೦೬೬); ತದನಂತರದೊಳಾ ಮುರಾಂತಕಂ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ . . . ಕುಂತಿಯರ್ಗಭಿನಮಿಸಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೭-೧೯). [ಸಂ. (ತದ್ + ಅನಂತರ)]

ತದನಂತರ$_2$ 'ತದನಂತರಂ' ನೋ.

ತದನಂತರಂ, ತದನಂತರ$_2$ (ಅ). ಆ ಬಳಿಕ; ಆಮೇಲೆ: ತದನಂತರ ಮಿರದಾಕೆಯನುದಾತ್ತ ಧಾತ್ರೀತನೂಜೆ ಪರಿವಿಡಿಯೊಳ್ ತಂದಿದಿರೊಳ್ ನಿಱಿಸಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೦೨೦); ತದನಂತರಂ ಕಾಯಕ್ಲೇಶಮೆಂಬಾಬಸೆಯ ತಪಮನೆತ್ತಿಕೊಂಡು (ಸುಕುಮಾ. ೪-೮ ವ); ತಮ್ಮೊಳಾಳೋಚಿಸಿ ತದನಂತರಂ (ಜಗವಿ. ೧-೩೫ ವ). **ತದನಂತರ$_2$:** ಮನಸ್ಸಿನ ಅನುಸಂಧಾನದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ತದನಂತರ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವ ವಿಮರ್ಶವು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಬೇರೆಯಾಗಿರುತ್ತದೆ (ತತ್ತ್ವಪ್ರಾ. ೪೪೫). [<ತದನಂತರ$_1$]

ತದರಬಂಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು (?): ತದರಬಣ್ಡಿ ಅಣಿಲೆಯರ ಮಗ ನೆಲ್ಮಲ್ಲ ಅಣಮ್ಮನಳಿಯ ತೊಟಉವನಿಕ್ಕಿಸಿ ಸಗ್ಗಿಯಾದಂ (ಎಕ. IX, ಹೊಸಕೋ. ೧೦೦-೫; ಸು. 900). [?]

ತದರ್ಥ (ಗು). ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಉದ್ದೇಶಕ್ಕಾಗಿ ಗೊತ್ತುಮಾಡಿದ; ತಾತ್ಕಾಲಿಕ: "ತಾತ್ಕಾಲಿಕ; ತದರ್ಥ" (Ad hoc. ಪತ್ರಿವಿ. ೩).
[ಸಂ. (ತದ್ + ಅರ್ಥ)]

ತದರ್ಥನ್ಯಾಯಾಧೀಶ (ನಾ). ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ನ್ಯಾಯವಿಚಾರಣೆಗಾಗಿ ನೇಮಕಗೊಂಡ ನ್ಯಾಯಾಧೀಶ: ತದರ್ಥನ್ಯಾಯಾಧೀಶರು (Ad hoc Judges. ಪತ್ರಿನಿ. ೩); ನ್ಯಾಯಾಧೀಶರೊಬ್ಬರು ಅವಶ್ಯ ಕಂಡಷ್ಟು ಕಾಲದವರೆಗೆ . . . ತದರ್ಥನ್ಯಾಯಾಧೀಶ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಹಾಜರಾಗಿ ಕೆಲಸಮಾಡುವಂತೆ ಲಿಖಿತ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಬಿನ್ನೈಸಬಹುದು (ಭಾಧಾನ. ೬೯).
[ತದರ್ಥ + ನ್ಯಾಯಾಧೀಶ]

ತದರ್ಥಸಮಿತಿ (ನಾ). ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಉದ್ದೇಶಕ್ಕಾಗಿ ರಚಿತವಾದ ಸಮಿತಿ: "ತದರ್ಥ ಸಮಿತಿ" (Ad hoc Committee. ಪತ್ರಿನಿ. ೩).
[ತದರ್ಥ + ಸಮಿತಿ]

ತದರ್ಧ (ನಾ). ಅದರ ಅರ್ಧದಷ್ಟು ಪ್ರಮಾಣ; ಅದರ ಅರ್ಧ: ಷಟ್ಪದಿಗಾಱುಱಿಡಿಯೆರಡಱಲ್ಲಿಯೊಂದೇನಿಯಮಂ ಮೂಱಕ್ಕೊಂದು ತದರ್ಧಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೫-೨೦ ಅಡಿಟಿ). [ಸಂ. (ತದ್ + ಅರ್ಧ)]

ತದರ್ಧಪ್ರಮಿತ (ಗು). ಅದರ ಅರ್ಧದಷ್ಟು ಅಳತೆಯ: ಅದು ಯೋಜನ ಶತಮೂಲ ವಿಸ್ತೃತಮುಂ . . . ತದರ್ಧಪ್ರಮಿತೋಪರಿಮತಲವಿಸ್ತಾರಮುಂ (ಆದಿಪು. ೧೩-೬೯ ವ). [ತದರ್ಧ + ಪ್ರಮಿತ]

ತದವಸಾನ (ನಾ). ಅದರ ಕೊನೆ,-ಮುಕ್ತಾಯ: ಪ್ರಿಯಮಿತ್ರ ಮಜ್ಜನಂಬುಗುವಿನಮಲ್ಲಿರ್ದು ತದವಸಾನದೊಳಶೇಷಭೂಷಣ ಭೂಷಿತೆಯುಂ ಪಡಿಯಱಂ ಕಾಣಿಸೆಯುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೦೦ ವ).
[ಸಂ. (ತದ್ + ಅವಸಾನ)]

ತದಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೊಡೆಯಿಸು; ತದೆಯಿಸು: ಬಂಟನಾಗಿಹ ಕೃಷ್ಣನಿಂ ತದಸಿಕೊಂಡಂಗೆ ಕುಂತಣೆಯನಾಡಿ (ಐಕೋಪು. ೧೩-೩). ೨. ಸಂಭೋಗಿಸು: ಚಲಿಸಿ ಮೂತ್ರವೊಸರ್ವ ತೂತುಗಳಳಿಪಿದವದಿರು ತದಸಿಕೊಂಬಾ ಕುಳಿಗಳು ರಜೋದೂಷ್ಯವಹ ರೋಹಿತದ ಕುರುವುಗಳು (ಬಸಪು. ೪೦-೭೦).
[<ತದೆ$_1$ + – ಸು$_1$]

ತದಸ್ತು (ಅ). ಅದು ಆಗಲಿ: ನೀವುಂ ಹಸ್ತೋದಕಂಗೆಯ್ದುದನೆ ಭಾಸ್ಕರ ಭಟ್ಟ ದಣ್ಣನಾಯಕಂ ತದಸ್ತುವೆಂದು . . . ಹಸ್ತೋದಕಂ ಮಾಡಿ ಬಿಟ್ಟರ್ (ಸೌಇಇ. XX, ೪೬-೪೨; 1072). 'ತಥಾಸ್ತು' ಪರಾ.
[P ಇದು ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪದವಲ್ಲ; ವಾಕ್ಯ: ತದ್ + ಅಸ್ತು]

ತದಾತನ (ಗು). ೧. ಆ ಸಮಯದ. (ನಾ). ೨. ಆಗಲೇ ಇರತಕ್ಕುದು; ವರ್ತಮಾನ ಕಾಲದ್ದು: ನೈಮಿತ್ತಕನಂ ಬರಿಸಿ ತದಾತನಮುಮತ್ಯಂತ ನೂತನಮುಮಪ್ಪುದೊಂದು ಲಗ್ನಮಂ ಪೇೞಿಮೆಂಬುದುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೩೭ ವ). 'ಅಧುನಾತನ' ಪರಾ. ೨. = ತದಾತ್ವ: "ತದಾತ್ವಂ ತದಾತನಂ ತತ್ಕಾಲಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೪-೧೪). [ಸಂ.]

ತದಾತ್ವ (ನಾ). ವರ್ತಮಾನ ಕಾಲ; ತತ್ಕಾಲ : "ತತ್ಕಾಲಂ, ತದಾತ್ವಂ– ಈ ೨ ಆಗಳೆಯಪ್ಪ ಕಾಲಂ " (ಹಲಾಯು. ೨೦–೧೧೮). [ಸಂ.]

ತದಾತ್ವಸುಖ (ನಾ). ತಾತ್ಕಾಲಿಕ ಸುಖ ; ವರ್ತಮಾನಕಾಲದ ಸುಖ : ಭಾವಿಯೆನಿಸಿರ್ದ ಭೋಗದೊಳಾವುದು ನಿಶ್ಚಯಮತೀತಮದತೀತಮೆ ದಲ್ ಜೀ[ವಂ] ತದಾತ್ವಸುಖಲವಸೇವೆಗೆ ಕಳವಳಿಪುದದಱೊಳೇಂ ಪುರು ಳುಂಟೇ (ಚಂದ್ರಪು. ೨–೩೭). [ತದಾತ್ವ + ಸುಖ]

ತದಾನೀಂ (ಅ). ಆಗ ; ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ. [ಸಂ.]

ತದಾರಭ್ಯ (ಅ). ಆಗಿನಿಂದ ; ಅಂದಿನಿಂದ. [ಸಂ. (ತದ್ + ಆರಭ್ಯ)]

ತದಿಕು 'ತದುಕು₂' ನೋ.

ತದಿಗಿಣ (ನಾ). ಸಂಗೀತ, ನೃತ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ತಾಳವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಪದ. 'ತದಿಗಿಣಿಸು' ಪರಾ.

ತದಿಗಿಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕುಣಿ ; ನರ್ತಿಸು : ಹಮಿಂಗ್ ಬರ್ಡ್ ಎಂಬ ಹೂಗುಬ್ಬಿಯು ಹೂವಿನ ಒಳಗೆ ತನ್ನ ನೀಳ ಚುಂಚನ್ನು ನೀಡಿ ಜೇನನ್ನು ಹೀರುವ ತನಕ, ಅದೇ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ತದಿಗಿಣಿಸಿ (Flutter) ಹಾರುವುದುಂಟು (ಬಾಲಪ್ರ. III, ೧೫೦೩). [ತದಿಗಿಣ + – ಇಸು₃]

ತದಿಗಿಲು 'ತದುಕಿಲು' ನೋ.

ತದಿಗೆ (ನಾ). ಹುಣ್ಣಿಮೆ ಅಥವಾ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆಯ ನಂತರದ ಮೂರನೆಯ ದಿನ ; ಪಕ್ಷದ ಮೂರನೆಯ ದಿನ ; ತೃತೀಯೆ : ನಿಮಗಕ್ಷಯ ದಾನಮಕ್ಕೆಂದು ಪುಣ್ಯದಿನಂ ವೈಶಾಖಶುದ್ಧ ತದಿಗೆಯಕ್ಷತೃತೀಯೆಯೆಂಬ ಪುಣ್ಯದಿನಮಾಯ್ತು (ಜಾವುಂಪು. ೫೭–೨೭) ; ಯಕಾರಕ್ಕೆ ಗಕಾರಂ . . . ದ್ವಿತೀಯಾ–ಬಿದಿಗೆ ; ತೃತೀಯಾ–ತದಿಗೆ (ಶಮದ. ೨೫೯ ಪ್ರಯೋ) ; ಆ ಪಕ್ಷಂಗಳೊಳಗೆ . . . ಕುಬೇರನೇ ದೇವತೆಯಾಗುಳ್ಳ ತದಿಗೆ . . . ಚಂದ್ರ ನಧಿದೇವತೆಯಾದಪೌರ್ಣಮೆಯೆನಿಪ ಶುಭಾಶುಭರೂಪವಾದ ಹದಿನೈದು ತಿಥಿಗಳುಳ್ಳದ್ದೇ ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷ (ವಿವೇಕ. ೩೨೦). [<ಸಂ. ತೃತೀಯಾ]

ತದೀಯ (ಗು). ಅವನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ಆ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ; ಅದರ ; ಅವರ : ತದೀಯ ಕರ್ಣಾಭ್ಯರ್ಣವಂ ಪೊರ್ದಿ (ಜಗವಿ. ೨–೯೨ ವ) ; ತದೀಯಾಂಬುಜಪದಮಂ ತನ್ನ ಶಿರೋಂಬುಜದಿಂದರ್ಚಿಸಲ್ ಪರಿಚ್ಛೇದಿ ಸಿದಂ (ಯಶೋಚ. ೪–೪೪). [ಸಂ.]

ತದುಕ 'ತದುಕು₂' ನೋ.

ತದುಕಿಲು, ತದಿಗಿಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ : ನೆಲ್ಲಿ ಹೇರಳೆ ನಿಂಬೆ ಮಾಗಾಯಲ್ಲ ಮಣಸೇಲಕ್ಕಿಗರೆಯೆಳೆ ಬೆಲ್ಲವತವುಂಬಟೆಯ ತದುಕಿಲಸುಂಡೆ . . . ಗುಳ್ಳ ತಿಂತ್ರಿಣಿಯುಪ್ಪುಗಾಯಿ ಗಳೆಲ್ಲ ಸುವ್ವಾರಿಯರು ಬಡಿಸಿದರು (ಅನಂರಾ. ೭–೨೫–೩೮). **ತದಿಗಿಲು:** ಆಲವರಳಿಯ ಅತ್ತಿ ಕಿತ್ತಳೆ ಜಾಲ ತದಿಗಿಲು . . . ಬಿದಿರು ಬೂರಗ ಲೀಲೆಯೊಳು ಮನವೊಪ್ಪಿತು (ಗೋಪಾಚು. ೧–೫). [<ತದುಕು₂]

ತದುಕು₁ 'ಸದಕು₁' ನೋ.

ತದುಕು₂, ತದಕು₃, ತದಿಗು, ತದುಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಆನೆಬೇಲ ; ಸಲ್ಲಕೀವೃಕ್ಷ : "ಗಜಭಕ್ಷ್ಯಾ, ಸುವಹಾ, ಸುರಭೀ, ರಸಾ, ಮಹೇರಣಾ, ಕುಂದುರುಕೀ, ಸಲ್ಲಕೀ, ಹ್ರಾದಿನೀ ಈ ೮ ತದುಕು " (ನಾಚಿರಾ. ೧೧೦) ; ಕುದಿಯಿಸುವುದೆಣ್ಣೆಯಂ ಮುಂ ತದುಕಿಂ ಗುಗ್ಗುಳದಿನಕ್ಕೆ . . . ತವಕ್ಷೀರದಿನಕ್ಕಾ ತೈಲದೊಂದು ಕಾಳಿಕೆ ಕಿಡುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೭–೧೩) ; ಮಾಗುಳಿ ಬಿದಿರ ಕಳಿಲೆ ಪೊಸ ತದುಕಂಬಟೆಯ ಕಾಯ್ಗಳಿಂದ ಸಮೆದೊಪ್ಪುವುಪ್ಪಿನ ಕಾಯ್ಗಳಂ ಮಾಳ್ಪುದು (ಸೂಪಶಾ. ೩–೧೭) ; ಆನೆ ವಿಂಡತ್ತಲೊಂದೆಸೆಯ ಆನಂದ ಮಿಗೆಯಾಡುತಿರ್ದುವು ತದುಕಿನ ಕಾನನ ದೊಳು ಮೇವುಗೊಳುತ (ನಾಗಕು. ೧೩–೧೭೭). **ತದಕು₃ :** " ಸಲ್ಲಕೀ, ಗಜಪ್ರಿಯಾ–ಈ ೨ ತದಕು" (ಹಲಾಯು. ೩೩–೪೭) ; ತದ[ಪಾಠಾಂ. ದು]ಕಿನ ತಾಳ ತೆಂಗಿನ ತಳಂಕಿನ ತುಂಬುರ ಚಿಲ್ಲ ಬೆಲ್ಲವತ್ತದ . . . ಮರಂಗಳ ಕೊಂಬುಗಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೬–೨೭) ; (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩–೨೫ ನೋ) ; ಹುಣಿಸೆ ತದಕು ತುಂಬುರು ಬೆಳಲ್ ಬೆಲ್ಲವತ್ತ . . . ಚನ್ನಂಗಿ ಮೊದಲಾದ ವೃಕ್ಷಂಗಳಿಂ ವನಮೆಸೆದುದು (ಜಿಬಪು. ೫೩–೧೮). **ತದಿಕು :** ಪುಳಿಗೂಟಂ ತದಿಕಿನ ಕೆಂದಳಿರಂ ಪಾಲ್ಗೆನೆಯನೆಳೆಯ ಪುಲ್ಲಂ . . . ತಂದು ಪೊರೆವುದುಂ ಗಜಶಿಶುವಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೩–೧೨೯) ; ಬೇಲ ಬೇವಿಬ್ಬಡಲೆ ತೇಗರುತಾಳ ತಂಡಸ ತಡಸ ತುಗ್ಗಿಲು ತದಿಕು ತಪಸಿಗಳ . . . ತಮಾಲ ತರು ಮೊದಲಾದ ವನಭೂಜಾಳಿಯುಲಿ ಹೊಳೆದರಕಂಪನನಸಮಾರಣರಥವ (ತೊರರಾ. ೬–೧೮–೧೮) ; ಮಾದಲ ಮಾವು ತದಿ[ಪಾಠಾಂ. ದು]ಕಿನೆಳೆಗಾಯಿಕ್ಕಿ ಪೊಗ್ಗರಿಸಿಯರ್ಧಮಂ ಬಿದಿರ ನಳಿಗೆಯೊಳಿಕ್ಕಿಯರ್ಧಮಂ ನೇತ್ರದೊಳು ಕಟ್ಟಿ ಕೃತ್ಯಂ ಮಾಳ್ಪುದು (ಸೂಪಶಾ. ೨–೪೭). **ತದುಕ :** ಹಾಲೆ ಹಲಸು . . . ಜಾಲ ತದುಕ ಅರನೆಲಿಮೋಲೆನಿಸುವ ಮಾವು ಆಲದಮರಗಳ ಸಾಲೆಸದಿಹವು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ (ಮಾದೇಸಾಂ. ೧–೫೦).

ತದುಕಿನಧೂಪ = ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧೂಪ ; ಹಾಲುಮಡ್ಡಿ : " ತುರುಷ್ಕಃ, ಪಿಂಡಕಃ, ಸಿಲ್ಹಃ, ಯಾವನಃ–ಈ ೪ ತದುಕಿನ ಧೂಪ. ಮಡ್ಡಿಯ ಧೂಪವೆಂದೂ ಎಂಬರು " (ನಾಚಿರಾ. ೧೧೪).

ತದುಕುಗಾನು (ನಾ). ತದುಕಿನ ಮರಗಳಿರುವ ಕಾಡು,–ಅಡವಿ ; ಸಲ್ಲಕೀವನ:ಮುಂತೊಂದು ತದುಕುಗಾನೊಳು ಹೇರಾನೆಯ ತಿಂಥಿಣಿಯನು ಕಂಡನಾಗ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೭–೪೨). [ತದುಕು₂ + ಕಾನು (<ಕಾನ್)]

ತದುಕ್ತ (ಗು). ಅದರಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ; ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ : ಓರ್ವಂ ಪಾರ್ವಂ ಬಂದು ತೀರ್ಥಯಾತ್ರಾಫಲಮಂ ತದುಕ್ತವಿಧಿಯಂ ನೆಱೆ ತಿಳಿಪಿ ಮಾಯಮಾದೊಂದು ಕನಸಂ ಕಂಡು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭೫–೧೭).
[ಸಂ. (ತದ್ + ಉಕ್ತ)]

ತದುಗತ (ಗು). = ತದ್ಗತ ೧ : ತದುಗತವಾಗಿ ನಿರಂತರ ನಿಜಲಿಂಗದಿ ಪರಮಾನಂದವನೆಯ್ದಿ (ಶಿವಗೀ. ೪೦೮) ; ಜಗದ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಮಾಯದ ಮಂಜ ಕವಿಸಿ ನಿಜಪದದಲ್ಲಿ ತದುಗತನಾದ (ಶರಚ. ೩೪೯).
[<ಸಂ. ತದ್ಗತ]

ತದುಪಾಂತ (ನಾ). ಅದರ ಪಕ್ಕ,–ಸಮೀಪ: ಮತ್ತಂ ತದುಪಾಂತದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೧–೬೦ ವ) ; ತದುಪಾಂತ ಸಮಯದೊಳನ್ನತರ ವೇದನೀಯ ವೇಗಗತಿ . . . ಎಂಬೆಪ್ಪತ್ತೆರಡುಂ ಪ್ರಕೃತಿಗಳಂ ದೂರೀಕೃತಂ ಮಾಡಿ (ಪಂಚಾಮಾ. ೧೩–೮೦ ವ) ; ಅಧರವೋಷ್ಠ ದಂತವಾಸಂ ತದುಪಾಂತಮಂತದು ಸೃಕ್ಕಾಭಿಧಾನಂ (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೯–೧೫). [ಸಂ. (ತದ್ + ಉಪಾಂತ)]

ತದುಭಾಗ (ನಾ). ಅದರ ಭಾಗ ; ಆ ಭಾಗ : ಗಿರೀಂದ್ರ ವನಾಂತರದ ಪುಣ್ಯಾಗಣಿತ ತೀರ್ಥಂಗಳೊಳು ತದುಭಾಗ[ಪಾಠಾಂ. ತದ್ಭಾಗ]ಪುಣ್ಯಾಯತನ ಗಣ್ಯಸ್ಥಾನ ಭೂಮಿಯಲಿ (ಬಸಪು. ೧೯–೩೨). [<ಸಂ. ತದ್ಭಾಗ]

ತದೆ₁ 'ಸದೆ₁' ನೋ.

ತದೆ₂ (ನಾ). ಬಡಿತ ; ಹೊಡೆತ ; ಪೆಟ್ಟು : ಅವರಾತಂಗವಮಾತನೊಂದು ತದೆಗಂ ಬೆಂಗೊಟ್ಟಂತುಮಿಂತುಮೋಡಿ ತಮ್ಮೊಡೆಯಂಗಿಂತಿದಂ ಪೇಟ್ಟುದುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೫೪–೩). [<ತದೆ₁]

ತದೆವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಏಟು ತಿನ್ನು : ಊರ ಸೀರೆಗಸಗಂ ತದೆವಡೆದನೆನಿಪ್ಪ ನಾಡನುಡಿ (ಅರ್ಥನೀ. ೮–೭೯). [ತದೆ₂ + ಪಡೆ₁]

ತದೇಕಚಿತ್ತ (ನಾ). ೧. ಅದರಲ್ಲೇ ನೆಟ್ಟ ಮನಸ್ಸು. ೨. ಅದರಲ್ಲೇ ನೆಟ್ಟ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು ; ತನ್ಮಯವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು : ಮೊಕದ್ದಮೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕಡತವನ್ನು ಬಿಚ್ಚಿಕೊಂಡು ತದೇಕಚಿತ್ತನಾದನು (ಪುನರು. ೩೩೪) ; ತದೇಕಚಿತ್ತನಾಗಿ ನನ್ನ ವಾಚನವನ್ನು ಕೇಳುತ್ತ ಕುಳಿತ (ದೀಪಹ. II, ೪). [ಸಂ. (ತದ್ + ಏಕಚಿತ್ತ)]

ತದ್ಗತ (ಗು). ೧. ಅದರಲ್ಲಿ ಮಗ್ನನಾದ,-ಆಸಕ್ತನಾದ,-ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳ. (ನಾ). ೨. ಲೀನನಾದವನು ; ಐಕ್ಯಹೊಂದಿದವನು : ಕೂಡಲ ಸಂಗಮದೇವನಲ್ಲಿ ತದ್ಗತನಾ[ಪಾಠಾಂ. ವಾ]ದೆನಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೮೪೫).

ತದ್ಗತವಾಗು = ಐಕ್ಯವಾಗು ; ಲೀನವಾಗು : ತನ್ನಲ್ಲಿ ತಾನು ತದ್ಗತ ವಾಗಿಪ್ಪ ಶಿವಯೋಗಿಗೆ ಭಿನ್ನವಿಲ್ಲ ನೋಡ (ಶರಜ. ೩೬೦).

[ಸಂ. (ತದ್ + ಗತ)]

ತದ್ಗುಣ (ಗು). ೧. ಆ ಗುಣವುಳ್ಳ. (ನಾ). ೨. ಅದರ ಅಥವಾ ಆ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಗುಣ,-ಲಕ್ಷಣ. ೩.=ತದ್ಗುಣಾಲಂಕಾರ: ಅತಿ ಬಹುಲಸ್ಥಿತಿ ಯಿಂ ಸಂಗತಗುಣಮವಿಭೇದಿಯಾಗೆ ತದ್ಗುಣಮೆನಿಕುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೪೭).

[ಸಂ. (ತದ್ + ಗುಣ)]

ತದ್ಗುಣಾಲಂಕಾರ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಒಂದು ವಸ್ತು ತನ್ನ ಗುಣಮಂ ಬಿಟ್ಟುಪೆಱತೊಂದಱ ಗುಣಮಂ ಪಡೆಯೆ ಯದು ತದ್ಗುಣಾಲಂಕಾರಮೆನಿಪುದು ಎಂತೆನೆ:-ಮುತ್ತಿನ ಸರಮಂ ಕೆಂದಳ ದೊತ್ತಿನೊಳಿಟ್ಟೆಱಗಿ ನಿನಗೆ ಸಾಮಂತನೃಪರ್ ಮತ್ತದನೆ ಪದ್ಮರಾಗಂಗೆ ತ್ತೃಚ್ಛರಿವಡುವರ್ (ಅಪ್ರತಿ. ೧೧೮-೨೦) ; ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ವಸ್ತು ತನ್ನಗುಣವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಗುಣವನ್ನು ಪಡೆಯಿತೆಂದು ವರ್ಣಿಸುವುದು ತದ್ಗುಣಾಲಂಕಾರ (ಕೃಪಿಡಿ. ೨೮೭).

[ತದ್ಗುಣ + ಅಲಂಕಾರ]

ತದ್ದಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀಮತ್ತದ್ದಯ್ಯ ಮಾಱಿಣ್ಣ ಭಟ್ಟಾರರ್ಗ್ಗೆ ವಿದ್ಯಾದಾನಗೊಟ್ಟ ಮಣ್ಣು ಬಟ್ಟವಾಳಯ್ಗಣ್ಡುಗಂ (ಎಕ. V, ಅರಕ. ೨೪-೭ ; ಸು. 900). [ತದ್ದ ? + ಅಯ್ಯ$_1$]

ತದ್ದರ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಮತ್ತನ್ಗೂಱಿಯ್ಯಿತ್ತದಱ ಚತು ರಾಘಾಟದ ಸೀಮೆಯಾವುದೆಂದರೆ ತದ್ದರಪೊಲದ ಬ[ಡ]ಗ ಪೊಲದ ಸಂದಿನಲೀಶಾನ್ಯದ ಗುಡ್ಡೆ . . . ಅಲ್ಲಿಂ ಬಡಗಲು ಸೀವಟ್ಟದ ತದ್ದರಪೊಲದ ಸಂದಿನಲು ವಾಯವ್ಯದ ಗುಡ್ಡೆ (ಸೌಇಇ. XX, ೧೮-೩೭, 980). [?]

ತದ್ದಲು (ನಾ). ಬೇಲಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಇಡುವ ಮುಳ್ಳಿನ ಬಾಗಿಲು ; "ಕುರಿಯ ರೊಪ್ಪಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ಹುಲ್ಲುಕೊಪ್ಪಲು ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಬಾಗಿಲಿಗೆ ಇಡುವ ಬಿದಿರಿನ ಮುಳ್ಳಿನ ಅಥವಾ ಸೋಗೆಯ ಬಾಗಿಲು" (ನನ್ನೂರು. ಟಿಪ್ಪಣಿ) : ಹುಲ್ಲನ್ನು ತಿಂದು ಬಾಯಾರಿದ ಕುರಿಮರಿಗಳು ತದ್ದಲಿನ ಆ ಕಡೆ (ನನ್ನೂರು. ೧೫). 'ತಡಮೆ' ಪರಾ. [?]

ತದ್ದವಾಡಿ 'ತರ್ದವಾಡಿ' ನೋ.

ತದ್ದಿನ (ನಾ). ೧. ಆ ದಿನ : ಸುರೆ ಮಾಂಸವ ಭುಂಜಿಸುವ ತದ್ದಿನವೇ ದೋಷದಿನ (ಆದವ. ೯೪-೧೫೭). ೨. ಶ್ರಾದ್ಧ ; ತಿಥಿ : ಕುಂತಿಯ ಪತಿಯು ತದ್ದಿನ ಕಾಲ ಬಂದುದು ಕೃಷ್ಣನಿರುತಿರೆ ತದ್ದಿನಂಗಳೆಲಿ(ಕುಮಾ.ಅ.ಓರಿಇ. ೩-೧); ತದ್ದಿನಕೆ ಮಱುದಿವಸದೊಳ್ಪೇಳ್ದ ಬ್ರಹ್ಮಪಾತ್ರಂಗೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೦-೨೭). P ಶ್ರಾದ್ಧವು ಅಮಂಗಳವಾಚಕವೆಂದು ಹೀಗೆ ಪ್ರಕಾರಾಂತರದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. [ಸಂ. (ತದ್ + ದಿನ)]

ತದ್ದು 'ತರ್ದು$_2$' ನೋ.

ತದ್ಧರ್ಮ (ಗು). ೧. ಆ ಕೆಲಸವನ್ನುಳ್ಳ. (ನಾ). ೨. ಆ ಧರ್ಮ ; ಆ ಕೆಲಸ. [ಸಂ. (ತದ್ + ಧರ್ಮ)]

ತದ್ಧಿತ (ಗು). ೧. ಅದಕ್ಕೆ ಹಿತವಾದ. (ನಾ). ೨. [ವ್ಯಾಕ] ಧಾತುವಲ್ಲದ ಪ್ರಕೃತಿಗಳಿಗೆ ಸೇರಿ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಪ್ರತ್ಯಯ: ಚರಮಸ್ವರಕ್ಕೆ ಚರಮಾಕ್ಷರಕಕ್ಕುಂ ಲೋಪಮಗುರ್ದೊಳ್ ತದ್ಧಿತವೊಂದಿರೆ (ಶಮದ. ೨೧೯) ; ಮಿಕ್ಕ ಪ್ರಕೃತಿಗಳ ಮೇಲೆ ಸೇರುವ ಕೆಲವು ಪ್ರತ್ಯಯಗಳಿಗೆ ತದ್ಧಿತಪ್ರತ್ಯಯಗಳೆಂದೂ . . . ಹೆಸರಿದೆ (ಕೃಪಿಡಿ. ೧೫). ೩. [ವ್ಯಾಕ] ತದ್ಧಿತಪ್ರತ್ಯಯ ಸೇರಿ ಆದ ನಾಮಪದ : ಗಣನಾವಿಶೇಷ ಪರಿಪೂರಣ ದೊಳಮನಿತಿನಿತೆನಿತ್ತು ಶಬ್ದಂಗಳ ಪೂರಣದೊಳಮನೆಯ ಪ್ರತ್ಯಯ ಮೊಣರ್ದು ಸಮಂತೊಂದಿ ತೋಱುಗುಂ ತದ್ಧಿತದೊಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೩೬೮).

[ಸಂ.]

ತದ್ಧಿತಾಂತ (ನಾ). [ವ್ಯಾಕ] ತದ್ಧಿತಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಸೇರುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಪದ : ಮಿಕ್ಕ ಪ್ರಕೃತಿಗಳ ಮೇಲೆ ಸೇರುವ ಕೆಲವು ಪ್ರತ್ಯಯಗಳಿಗೆ ತದ್ಧಿತಪ್ರತ್ಯಯಗಳೆಂದೂ ಇವುಗಳಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ತದ್ಧಿತಾಂತಗಳೆಂದೂ ಹೆಸರಿದೆ (ಕೃಪಿಡಿ. ೧೫).

ತದ್ಧಿತಾಂತ ನಾಮ=ನಾಮಂ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಮೇಲೆ ತದ್ಧಿತಪ್ರತ್ಯಯವು ಸೇರಿ ಆಗುವ ಪದ: ನಾಮಪ್ರಕೃತಿಗಳಿಗೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಸೇರಿ ತದ್ಧಿತಾಂತನಾಮಗಳಾಗುತ್ತವೆ (ಮಧ್ಯಮ. ೧೫೭). **ತದ್ಧಿತಾಂತ ಭಾವನಾಮ** = ತದ್ಧಿತಪ್ರತ್ಯಯ ಸೇರಿ ಸಾಧಿತವಾದ ಭಾವನಾಮ : ಭಾವವನ್ನು ಎಂದರೆ ವಸ್ತುಧರ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಕೆಲವು ತದ್ಧಿತಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಸೇರಿದರೆ ತದ್ಧಿತಾಂತಭಾವನಾಮಗಳಾಗುತ್ತವೆ (ಕೃಪಿಡಿ. ೧೯) ; ಭಾವನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಧಾತುಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟತಕ್ಕವುಗಳಿಗೆ ಕೃದಂತಭಾವನಾಮಂಗಳೆಂದೂ, ನಾಮಪ್ರಕೃತಿಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟತಕ್ಕವುಗಳಿಗೆ ತದ್ಧಿತಾಂತ ಭಾವನಾಮಗಳೆಂದೂ ಹೆಸರು (ಮಧ್ಯಮ.೧೩೪). **ತದ್ಧಿತಾಂತಾವ್ಯಯ**=ನಾಮಂಪ್ರಕೃತಿಯ ಮೇಲೆ ತದ್ಧಿತಪ್ರತ್ಯಯವು ಸೇರಿ ಆಗುವ ಅವ್ಯಯ : ತದ್ಧಿತಾಂತಾವ್ಯಯಗಳು – (i) ಸಾದೃಶ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ . . . ಪೊಲ್, ಅಂತೆವೊಲ್, ಅಂತಿರೆವೊಲ್ ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಬರುವುವು . . . ಹರಿವೊಲ್, ಇಂದ್ರಂಬೊಲ್. (ii) ಒಂದು ಮೊದಲಾದ ಸಂಖ್ಯಾವಾಚಿಗಳಿಗೆ ಆವೃತ್ತಿ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮೆ ಸೇರುವುದು—ಒರ್ಮೆ, ಇರ್ಮೆ, ಸಾಸಿರ್ಮೆ (ಕೃಪಿಡಿ. ೫೨). [ತದ್ಧಿತ + ಅಂತ$_4$]

ತದ್ಬಲ, ತದ್ಬಳ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಿಲ್ಲು : ದಂಡಾಸನಂ ತೀರಿ "ತದ್ಬಲ[ಪಾಠಾಂ. ಳ]ಮೆಂದು ಬಿಲ್ಲ ಭೇದಂಗಳಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೭-೩೩). 'ತೀರಿ' ಪರಾ. **ತದ್ಬಳ**: ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾಣ: "ತೀರೀ ತದ್ಬಳಃ . . . ಅಂಬಿನ ಭೇದಂಗಳು" (ಹಲಾಯು. ೭೭-೩೧೩). [ಸಂ.]

ತದ್ಬಳ 'ತದ್ಬಲ' ನೋ.

ತದ್ಭವ (ಗು). ೧. ಅದರಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ,-ಉಂಟಾದ; ಅದರಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ; ಅಲ್ಲಿಯ : ಗೃಹೋಪಕಂಠವನಭೂಜಮೆ ಕಲ್ಪಮಹೀಜ ದೊಪ್ಪಮಂ ತಳೆಯೆ ಧನಾಢ್ಯ ದಂಪತಿಯೆ ತದ್ಭವ ದಂಪತಿಯಂದಮಂ ಪುದುಂಗೊಳಿಸೆ ಪುರಂ ವಿರಾಜಿಪುದು ದೇವಕುರುಪ್ರತಿಮಾನಮೆಂಬಿನಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೧-೭೨). (ನಾ). ೨. ಅದರಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದು ; ಅಲ್ಲಿ ಜನ್ಮ ತಾಳಿದುದು : ಅವಱ ವಿಪರ್ಯಯವೃತ್ತಿ ಪ್ರವಿಭಕ್ತ ವಿಕಲ್ಪಮಕ್ಕು ಮುತ್ತರಮಾರ್ಗಂ ಸವಿಶೇಷ ಗುಣಮನತಿಶಯಧವಳೋಕ್ತಿಕ್ರಮದಿ ನಱಿಪುವೆಂ ತದ್ಭವದೊಳ್ (ಕವಿರಾ. ೨-೫೫) ; ಕರಚರಣ ಸಮಾಯೋಗದೆ ಕರಣಂ ನೂಱೆಂಟು ತದ್ಭವಂಗಳ್ ಮೂವತ್ತೆರಡಂಗಹಾರವೆಸೆದುವು ಸರೋಚಕಂಗಳ್ ಸುಚಾರಿಗಳ್ ಸುರಪತಿಯಾ (ಆಜಿಪು ೫-೮). ೩. ಆ ಜನ್ಮ ; ಪೂರ್ವಜನ್ಮ : ಇನ್ನೆನ್ನ ನಿನ್ನ ತದ್ಭವ ಸಂಬಂಧದ ಬಂಧುರಲಂಬ ಪ್ರಾರಂಭಮಮಂ ಕೇಳ್ವೆಯಪ್ಪೊಡೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೮೨ ವ) ; ಜಾತಿಸ್ಮರೆಯಾಗಿ ತದ್ಭವಪ್ರತ್ಯಯದಿಂ ಭವಸ್ವರೂಪಮಂ . . . ಕೇಳ್ದು ತಿಳಿದು (ಸುಕುಮಾ. ೮-೧ ವ). ೪. [ವ್ಯಾಕ] ಸಂಸ್ಕೃತದಿಂದ ಅಥವಾ ಪ್ರಾಕೃತದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಅಪಭ್ರಂಶ ಶಬ್ದ : ಸಕ್ಕದದ ತದ್ಭವಂಗಳ ಲಕ್ಕಣಮಂ ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷಿಸಿ ಪೇೞ್ವೆಂ (ಶಮದ. ೨೫೩) ; ವಿಕಾರವನ್ನು ಪಡೆದ ಸಂಸ್ಕೃತ ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ವಿಕಾರವನ್ನು ಪಡೆದ ಅಥವಾ ಪಡೆಯದ ಪ್ರಾಕೃತಶಬ್ದಗಳಿಗೂ 'ತದ್ಭವ' ವೆಂಬ ಹೆಸರಿದೆ (ಕೃಪಿಡಿ. ೧೯). [ಸಂ. (ತದ್ + ಭವ)]

ತದ್ಭಾವ (ನಾ). ೧. ಅದರ ಭಾವ; ಅದರ ಪರಿಣಾಮ: "ತಳ್ಕು – ಅನುಲೇಪನೇ, ತದ್ಭಾವೇ ಚ(ಪ್ರಕಾಶ)" (ಶಮಧಾ). ೨. ಅದರ ಸ್ವಭಾವ. ೩. ಒಂದು ಇನ್ನೊಂದಾಗಿ ಮಾರ್ಪಡುವುದು: ಉತ್ಪಾದ ತದ್ಭಾವ, ಪರಿಣಾಮ, ಅವಸ್ಥೆ, ಆಕಾರ ಎಂಬೀ ಪದಗಳು ಏಕಾರ್ಥಕಗಳು (ಹಿಂದಸಾ. ೭೮). [ಸಂ. (ತದ್ + ಭಾವ)]

ತದ್ರೂಪ (ನಾ). ೧. ಅದರ ರೂಪ,–ಆಕಾರ: ಇಂತಹ ತದ್ರೂಪು ತದ್ರೂಪಂಗಳ ಹೊದ್ದಿಹವಾದ ಕಾರಣ ಇಂತೀ ಆತ್ಮತತ್ವ ಭೇದದಲ್ಲಿ ಆಗುಚೇಗೆಯನಱಿಯಬೇಕು (ವೋಲಿಮಾ. ೧೧-೪೧). ೨. ಅದರಂತೆ ಇರುವುದು; ಪ್ರತಿರೂಪ; ಯಥಾವತ್ತಾದ ರೂಪ: ಕತೆಗಾರ್ತಿಯರು ಸಾಂಸಾರಿಕ ಜೀವನದಲ್ಲಿಯ ಅತ್ತೆ – ಸೊಸೆಯರ ಸಂಬಂಧ . . . ಭಾವ–ಮೈದುನರ ಸಂಬಂಧಗಳನ್ನು ತದ್ರೂಪವಾಗಿ, ರಸವತ್ತಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸಬಲ್ಲರು (ಬಾಗಿನ. iii, ಮುನ್ನುಡಿ). [ಸಂ. (ತದ್ + ರೂಪ)]

ತದ್ರೂಪು (ನಾ). ೧. = ತದ್ರೂಪ ೧: ಇಂತಿಹ ತದ್ರೂಪು ತದ್ರೂಪಂಗಳ ಹೊದ್ದಿಹವಾದ ಕಾರಣ (ವೋಲಿಮಾ. ೧೧-೪೧). ೨. = ತದ್ರೂಪ ೨: ಹಾಗೆ ಪಡೆದ ಬಿಂಬಕಲ್ಪನೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾನುಭವದ ತದ್ರೂಪವಾಗಿದ್ದರೆ ಅದು ವಾಸ್ತವಿಕ (ನೈಜ) ಬಿಂಬಕಲ್ಪನೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೫೦೭). [<ಸಂ. ತದ್ರೂಪ]

ತದ್ವತ್ತು (ಗು). ಅದರ ಹಾಗಿರುವ; ಅದರಂತಿರುವ.

ತದ್ವತ್ತಾಗಿ = ಅಂತೆಯೇ; ಹಾಗೆಯೇ; ಇದ್ದುದಿದ್ದಂತೆ; ಯಥಾವತ್ತಾಗಿ: ಅಲ್ಲಿ ಕಾಣುವುದು ನಡೆಯುವುದೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತದ್ವತ್ತಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸಲು ಅವನ ತೊಡಗುತ್ತಾನೆಂದು ಭಾವಿಸೋಣ (ಸಮಾಲೋ. ೧೦೩); ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರದ ತತ್ತ್ವಸಿದ್ಧಾಂತಗಳನ್ನು ತದ್ವತ್ತಾಗಿ ಅಂಗೀಕರಿಸಿ (ಭಾರದ. ೩೫೦). [ಸಂ. ತದ್ವತ್]

ತದ್ವಿಪರೀತ (ನಾ). ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದುದು; ಬೇರೆಯಾದುದು: ಹುಸಿ ಪರದ್ರೋಹವು ಪರಸ್ತ್ರೀವ್ಯಸನ . . . ಆತ್ಮಸ್ತುತಿಯೆನಿಪ್ಪವನು ಬಿಸುಟು ತದ್ವಿಪರೀತದಲಿ ವರ್ತಿಸುವನವನೇ ರಾಯನು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೩-೭೧); ಬಡವರ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಅವನ ನಡತೆ ತದ್ವಿಪರೀತ (ನಿಬಂಧ. I, ೪೯೪).

[ಸಂ. (ತದ್ + ವಿಪರೀತ)]

ತದ್ವಿರುದ್ಧ (ಗು). ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾದ,–ವಿರುದ್ಧವಾದ: ದೇಶಂ ವರರಾಷ್ಟ್ರಾದಿ ನಿವೇಶಾಂತಂ ತದ್ವಿರುದ್ಧವಚನಂ ಮಿಗೆ ಸಂಕ್ಲೇಶಕರಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೦೦). [ಸಂ. (ತದ್ + ವಿರುದ್ಧ)]

ತದ್ವ್ಯತಿರಿಕ್ತ (ನಾ). ಅದರಿಂದ ಭಿನ್ನವಾದುದು,–ಬೇರೆಯಾದುದು: ಪಿಡಿದು ನಿಮ್ಮಾಗ್ರಹದಿಂದಂ ನಿಱಿಸಿದ ಪದಾರ್ಥ ಸುಖದುಃಖ ಹರ್ಷ ವಿಷಾದಂಗಳೊಳಾದುದೊಂದು ವಿಜ್ಞಾನ ಸಂತಾನಮಾದುದಲ್ಲದೆ ತದ್ವ್ಯತಿರಿಕ್ತಂ ಜೀವನೆಂಬುದಿಲ್ಲ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೪೩ ವ).

[ಸಂ. (ತದ್ + ವ್ಯತಿರಿಕ್ತ)]

–ತನ (ಪ್ರ). [ವ್ಯಾಕ] ಒಂದು ತದ್ಧಿತ ಭಾವನಾಮ ಪ್ರತ್ಯಯ: ತನಮಿಕೆಯುಮೆಂಬಿವುಂ ಚೇತನಭಾವದೊಳಕ್ಕುಂ (ಶಾವ್ಯಾವ. ೩೪೩); ತನಕ್ಕೆ – ಕಲಿತನಂ, ಚದುರತನಂ, ಆಳ್ತನಂ, ಜಾಣತನಂ (ಶಮದ. ೨೧೧ ಪ್ರಯೋ). [<ಪ್ರಾ. ತಣ]

ತನಕ, ತನಕ್ಕ (ಅ). ಪರ್ಯಂತ; ವರೆಗೆ: ಆಡುವನ್ನತನಕ ಅಂಗಳ ಬಾಗಿಲಲ್ಲಿ ಗುಡಿಗೂಟಿ ಎನ್ನಬಹುದೆ (ಬಲೀಶ್ಮ. ೩೭); ಆನಂದದಿಂದಾಡಿ ಪಾಡಿದನು ನಡುವಗಲ ತನಕ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨-೧೭); ಪುಟ್ಟಿದುದು ಮೊದಲಿಂದು ತನಕೊಂದದಕೆ ಹಂಗಿನೊಳೊಂದೆನುಸಿಕನೆ (ಬಸವು. ೬೧-೫೭); ಋಷಿಗಳೈವರ ಕಾಲದಲಿ ಕರೆ ನಾಳೆತನಕಿಹೆನೆಂದನಸುರಾರಿ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೭೮೩. ೩-೧); ತಾನು ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳ ಕಾಲ ತನಕ ನಾಲ್ಕು ಮುಡಿ ತಳಿವನೂ ಗೇಣಿಗೆ ಬಿತ್ತಿ (ಸಾಇಇ. IX-ii, ೪೪೪-೩೪: 1433); ಗುರುವಿನ ಗುಲಾಮನಾಗುವ ತನಕ ದೊರೆಯದಣ್ಣ ಮುಕುತಿ (ಪುರಂದ. ೩-೧೪೯ ಪಲ್ಲವಿ); ಮಂಡಿಯ ತನಕ ಬರುವ ಒಂದು ಪಂಚೆ (ಕಳಹು. ೧). **ತನಕ್ಕ:** ಚೇಳು ವ್ಯಾಳಂ ಮಕ್ಷಿಕ ತಾಳಿದವವು ಪುಚ್ಛ ದಂತ ಶಿರದಿಂ ವಿಷಮಂ ತಾಳಿದ ವಿಷಮಂ ದುರ್ಜನ ಕಾಲಿಂದಂ ಶಿರತನಕ್ಕ (ನೀತಿಸಾ. ೩೨೩). 'ಅನ್ನಕಂ' ಪರಾ. [ದೇ.; ತೆಲು. ದನುಕ, ದಾಕ]

ತನಕರ 'ತನಕರಂ' ನೋ.

ತನಕರಂ, ತನಕರ (ಅ). = ತನಕ: ಪಾಂಡವರು ಇಂದಿನಾಹವ ತನಕರಂ ಸೌಖ್ಯಜೀವಿಗಳು (ತುರಂಗ. ೭೩-೫೪). **ತನಕರ:** ಅವರು ಇನ್ನಿಷ್ಟು ದಿನ ತನಕರ ನೊಂದಡವಿಯೊಳಗೆ ನಡೆದಿಲ್ಲಿ ಪರಿಯಂತರಂ ಬಂದಡೇನಪ ರಾಧವೇ (ತುರಂಗ. ೪೩-೯). 'ಅನ್ನಕ್ಕರ' ಪರಾ. [<ತನಕ]

ತನಕಲಿ, ಟಣಕಲಿ (ನಾ). ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಜೊಂಡಿನಂತೆ ಬೆಳೆಯುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ; ಆಪು: ಇದರಿಂದ ಬಿಸಿಲಿಗೆ ತಲೆಯನ್ನು ಮರೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಪರಂಗಿ ಟೋಪಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಕೆರೇ ಬೆಂಡು ಅಲಗಿನ ಗಿಡ, ತನಕಲಿ (ವ್ಯಜಿಗಿ. ೩-೫೦). **ಟಣಕಲಿ:** (೬). [?]

ತನಕಿ, ತನಖೆ₁, ತನಿಕಿ, ತನಿಕೆ, ತನಿಖಿ, ತನಿಖೆ(ನಾ). ೧. ಪರೀಕ್ಷಿಸುವುದು; ವಿಚಾರಣೆ; ಶೋಧನೆ: (೬). **ತನಖೆ₁:** ೧. ಶ್ರೀತ್ರಿಪತಿ ಗಿರಿ ಮೇಲೆ ಆಗತಕ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಸಂತರ್ಪಣೆ ಬಗ್ಗೆ ತನಖೆ ಅಪ್ಪಣೆ ಕೊಟ ವಿವರಾ (ಮೈಅರಿ. ೧೯೩೮, ೨೬-೩: 1830). ೨. (ಹಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲಿ) ಒಬ್ಬನಿಗೆ ಸೇರಿದ ಜಮೀನುಗಳು ಮತ್ತು ಅವುಗಳಿಂದ ಬರಬೇಕಾದ ಕಂದಾಯದ ವಿವರಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ದಾಖಲೆ ಪುಸ್ತಕ: (೬). **ತನಿಕಿ:** ೧. ಗೌಡರು ನನ್ನನ್ನೇ ತನಿಕೀಗೆ ತಗೊಂಡರೆ ನಾ ಹ್ಯಾಗೀ ಊರಾಗಿರೋದು (ಸಣ್ಣಕ. IX, ೩೮). **ತನಿಕೆ:** ೧. ತನಿಕೆ ಕ್ರಮ ನಡೀಬೇಕಂತೆ ಅಂದನು (ಮುನಿಮಾ. ೨೦೩). **ತನಿಖಿ:** ೧. ಕೊತ್ವಾಲನನ್ನು ಕರೆಸಿ ಅವನು ನಡೆಸಿದ ತನಿಖಿಯ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ತಿಳಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಿದೆ (ವಾಗ್ವಿ. ೨೦೭). **ತನಿಖೆ:** ೧. ವ್ಯಾಜ್ಯದ ತನಿಖೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಒಂದು ದಿವಸವನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೨೮).

ತನಿಕೆ ಮಾಡು = ಶೋಧನೆ ಮಾಡು: ಆಫೀಸಿನ ವರ್ಗಖರದಿಗಳನ್ನ ವನು ತನಿಖೆ ಮಾಡಿದನು (ಪುನರು. ೨೬೪); ಅವರು ಹೊರಗೆ ಬರುವ ಜನರನ್ನೂ ಒಳಗೆ ಹೋಗುವ ಜನರನ್ನೂ ತನಿಖೆಮಾಡಿ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಬೆಂಗಾಳ್ಕ. ೩೦೩). [←ಅರ. ಹಿಂ. ತನಕೀಹ್]

ತನಕ್ಕ 'ತನಕ' ನೋ.

ತನಖಾ 'ತನಖೆ₂' ನೋ.

ತನಖೆ₁ 'ತನಕಿ' ನೋ.

ತನಖೆ₂, ತನಖಾ (ನಾ). ಸಂಬಳ; ತಲಬು: ಬಹದರರಿಗೆ ಸಲ್ಲತಕ್ಕ ತನಖೆಹಣವನ್ನು ಸತ್ಯಮಂಗಲದಲ್ಲಿ ದಳವಾಯಿ ದೇವರಾಜಯ್ಯ ಅರಿಶಿನವರು ತರಿಶಿಕೊಳುತ್ತಾಯಿರಲಾಗಿ (ಹೈದರ. ೭೩). **ತನಖಾ:** ಸೈನಿಕರ ತನಖಾಗಳು (ತಿಂಗಳ ಸಂಬಳಗಳು) ಕಾಲಕಾಲಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ದೊರೆಯುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ (ಕಥವಿ. II, ೨೪೧).

[←ಪಾರ. ತನಖ್ವಾಹ್; ಹಿಂ. ತನಖಾಹ್; ಮರಾ. ತನಖಾ, ತನ್ಖಾ]

ತನತು 'ತನತ್ತು' ನೋ.

ತನತ್ತು, ತನತು, ತನ್ನತು, ತನ್ನದು (ಸ). ತಮತು, ತಮತ್ತು, ತಮುತು, ತಮುಂತ್ತು, ತಮುದು, ತಮ್ಮದು, ತಮ್ಮುತು, ತಮ್ಮುತ್ತು (ಬಹುವ): ತನಗೆ ಸೇರಿದುದು. "ತನತ್ತೆಂದುಂ ತನ್ನದು" (ಕಶಸಾ. ೨೬-೫೭೩); ಅನಿತ್ತನಿತ್ತಂ ವನದೊಳ್ ವನೇಚರಂ ತನತ್ತು ಬಿಲ್ಲಾನದನೊತ್ತಿ ಕೀಸುಗುಂ (ಭಾಷಾಭೂ. ೬೮ ಉದಾ); ಮುನಿಸಿದು ನಿನತ್ತು ಸೈರಣೆಯೆನತ್ತು ಕೆಳದಿಗೆ ತನತ್ತು ಸಂದಿಸುವೆಸಕಂ (ಶಮದ. ೧೪೭ ಪ್ರಯೋ). **ತನತು:**

"ತನತೆಂದು ತನ್ನದಕ್ಕು" (ಕವಿಕಂ. ೨೧೯); ತನತೊಂದು ಜನ್ಮಮಂ ಸಫಲಂ ಮಾಟ್ಪುದು (ಆದಿಪು ೧೨-೧೨೦); ನಿನತೆನತು ತನತೆನಿಪ್ಪುವು ಜನಿಯಿಸುಗುಂ ನಿನ್ನದೆನದುಂ ತನ್ನದೆನಿಪ್ಪಿನಿತಱೊಳಂ (ಶಮದ. ೧೪೭); ತನತು ವಿಚಿತ್ರಮಪ್ಪ ನಡೆಮಾಡದ ಗಾಡಿಯ ಸದ್ವಿಮಾನಮಂ ತನತು ಸುರಮ್ಯಹರ್ಮ್ಯದ ವಿಳಾಸದ ರುಂದ್ರ ಫಣೀಂದ್ರ ಗೇಹಮಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೧೦೦); ತನುವಿದು ತನತಲ್ಲೆಂದು ವಿಚಾರಿಸಿ (ಜಯಂಕಾ. ೧೬-೩೨); ನಿನಗೆಂದಾದೋದನಮಂ ತನತೆಂದುಂ ತಿಂದವಂಗಪಾಯಂ ಬರ್ಕುಂ (ಕಂದಶ. ೬೬). **ತನ್ನತು:** ತನ್ನತೂಟಂ[ಪಾಠಾಂ. ತನ್ನುಂಡೂಟಮಂ]ತನಗೆ ಜನ್ಮಾಪೂರ್ವಮಪ್ಪುದಱಿಂ ಮಹಾವಿಸ್ಮಯಂಬಟ್ಟು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೫೪). **ತನ್ನದು:** ನೆಗಟ್ಟಿವೆತ್ತ ಪತಿಭಕ್ತಿಯ ಮೈಮೆಯ ಮಾನಸಿಕ್ಕೆಯಗ್ಗಲದ ಪೊಗಟ್ತೆ ತನ್ನದೆನೆ ಪೆಂಪು ಮನೋಹರಿಗಲ್ಲದಕ್ಕುಮೇ (ಆದಿಪು. ೧-೭೨); ತನ್ನದೆಂದೇ ಸ್ಮರಿಸಿ ಪಶುಗಂ ಪ್ರಾಣಪದವಾಗಿಪ್ಪುದಾ ಕಱುವು (ಬಸಪು. ೫೦-೫೨). **ತಮತು:** ನಿಮತು ಎಮತು ತಮತು; ವಿಕಲ್ಪದಿಂದವಱ ದ್ವಿಭರ್ಾವಮುಮುಂಟು – ನಿಮತ್ತು ಎಮತ್ತು ತಮತ್ತು – ಎಂದು (ಶಮದ. ೧೪೭ ವೃತ್ತಿ); ಅಸಮ ಪದಂ ತಮತೆಂಬುದನೊಸೆದೀರೇಳ್ವಗಕೆ . . . ಕಾಣಿಸುವರ್ (ಕಂದಶ. ೪೮). **ತಮತ್ತು:** ಪರಬೊಮ್ಮಂ ತಿಳಿದುಂ ತಮತ್ತು ಕಟಿಯಂ ತೀರ್ಥಂಗಳೊಳ್ನೀಗಿಯುಂ (ಮ್ಯಸೂಮ. ೫-೩೬). **ತಮುತು:** ವಿಭುಗಳ್ ನಭದಿಂ ಬಂದು ಪೊಕ್ಕಲ್ಲಿ ಧೈರ್ಯಚ್ಯುತಿಯಿಂ ಕೊಂಡೋಡಿ ಪೋದರ್ ತಮುತೊಡವೆಯನೇಂ ಬಂದರೇಗೆಯ್ದರೆಂಗುಂ ಕ್ಷಿತಿಪಾಳಾನೀಕಂ (ನೇಮಿಪು. ೧೧-೧೧೬). **ತಮುತ್ತು:** ತಮುತ್ತಿರ್ವರುಮಂ ನೋಳ್ಪ ಪುಳಿಂದಿಯರಂ ನೋಡುತ (ಜಯಂಕಾ. ೧೫-೩೫). **ತಮ್ಮತು:** ನಿಮ್ಮತೆಮ್ಮತು ತಮ್ಮತೆನೆ ಬಹುವಚನ ಮಕ್ಕುಂ (ಶಬ್ದಾಕೈ. ೬೦). **ತಮ್ಮದು:** ಬೆಳೆದ ಬೆಳೆಸಿನಾಯವು ತಂಮದು (ಎಇ. XXIII, ೩೦-೬೫; 1265). **ತಮ್ಮುತು:** ಆ ಪಾಂಡವರ್ ತಮ್ಮುತಯ್ವರುಮಿರ್ದರ್ ದ್ರುಪದಾಧಿರಾಜಪುರದೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೨); ತಮ್ಮುತಿರ್ವರುಂ ಪೊನ್ನಿಗನಿಂ ಬರೆಯಿಸಿದರ್ . . . ಸಲೆ ಪುರಾಣ ಚೂಡಾಮಣಿಯಂ (ಅಜಿಪು. ೧-೩೪). **ತಮುತ್ತು:** ಇವು ತಮ್ಮುತ್ತಿಬ್ಬರ ಕಲ್ಗಳ್ (ಎಇ VI, ೧೬೧-೫; 765); ತಮ್ಮುತ್ತು ಮೂವರಾ ಪಾಶುಪತಂ (ಎಇ. IX, ೧೮-೫; ಸು. 900); ತಮ್ಮುತ್ತಿಬ್ಬೊರ್ ತುಱುಗೋಳೊಳ್ ಕಾದಿ ಸತ್ತರ್ (ಎಕ. IV, ಹುಣಸೂ. ೯೨-೮; ಸು. 920). [<ತಾನ್]

ತನದೆಕಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು (?) : ಭಟರ್ ತನದೆಕಲ್ಲ ತುರುಗಳೊಳ್ ಕಾದಿ ಸತ್ತು ಸಗ್ಗತರ್ ಆದರ್ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೩, ೩೦-೧೫; 8ನೆಯ ಶತ). [?]

ತನನ, ತನನನ (ನಾ). ಹಾಡಿನ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಗುಣುಗುಟ್ಟುವಿಕೆ; ತನ್ನಲ್ಲಿ ತಾನು ಹಾಡನ್ನು ಗುಣುಗುಣಿಸುವುದು: 'ತನನವೆನ್ನು' ಪರಾ. **ತನನನ:** ತನ್ನ ಕೊಂದುಕೊಂಬ ಜನ ಭಾವವಿರದ ತನನನ (ಅರಳು. ೧೧೯-೧೨).

ತನನನ 'ತನನ' ನೋ.

ತನನನವೆನ್ನು 'ತನನವೆನ್ನು' ನೋ.

ತನನವೆನು 'ತನನವೆನ್ನು' ನೋ.

ತನನವೆನ್ನು, ತನನನವೆನ್ನು, ತನನವೆನು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹಾಡಿನಲ್ಲಿ ಮಗ್ನವಾಗು. ೨. (ಆಲಂ) ಆನಂದಪರವಶವಾಗು: ಪತಿಯ ಪ್ರಾಣಗಳೊಡನೆ ತನನವೆಂದಿತು ದೇಹ (ಚಿಂತನ. ೦೫-೧೦). **ತನನನವೆನ್ನು:** ೨. ದೊರೆತ ಕುಮಾರನನ್ನು ಹೆಗಲ ಮೇಲೆ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿಕೊಂಡು ಮನವೆಲ್ಲ ತನನನವೆನ್ನು ತಿರಲು . . . ಹೊರಟನು (ಶರಜ. ೬೯೪). **ತನನವೆನು:** ೨. ನಿನ್ನ ಮನನದಿಂದ ತನನವೆನುತಿದೆ ತನು ಪಾವನಾ (ಗರಿ. ೧೧೩-೫). [ತನನ+ಎನ್ನು(<ಎನ್$_1$)]

ತನಮಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಂಠಾಭರಣ: ತನಮಣಿ ವಜ್ರ ಪಚ್ಚದ ಬಳಿ ಮೂಗಿನಲಿ ರನ್ನದ ಮೂಗುತಿ ಇಟ್ಟಿಹಳು (ಸಿದ್ಧಪು. ೧೯-೭೩). [←ಮರಾ. ತನಮಣೀ, ತನ್ಮಣೀ]

ತನಯ (ನಾ). ಮಗ; ಸುತ: "ಸೂನುಃ, ಸಂತತಿಃ . . . ತನಯಃ, ಸ್ತನಂಧಯಃ, ಅಪತ್ಯಂ – ಈ ೧೨ ಮಗವು" (ಹಲಾಯು. ೬೨-೩೪೩); ತನಯಶತಮಾದುದಲ್ತೆನಗನಿವಾರಿತ ದುಃಖ ಶತಮೆ ತಾನಾದುದು (ಪಂಪಭಾ. ೧೪-೮); ಅತ್ರಿಮಬ್ಬೆಗವಾದಂ ತನಯಂ ಪಡೆವಳತೈಲಂ (ಅಜಿಪು. ೧-೪೧); ತನಯನಂ ಪೆತ್ತಳ್ ಗಡಂ ನಿನ್ನ ಪತ್ನಿ (ಜಗವಿ. ೩-೩೩). **ತನಯಳ್** = ಮಗಳಂ: ತನಯಳಂ ಬಸವಂಗೆ ಭಕ್ತಿಯೊಳಿತ್ತು ಶರಣೆಂದ (ಬಸಪು. ೪ ಸೂಚನೆ). [ಸಂ.]

ತನಯಸ್ಥಾನ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಜಾತಕದಲ್ಲಿ ಲಗ್ನದಿಂದ ಐದನೆಯ ಸ್ಥಾನ; ಪುತ್ರಸ್ಥಾನ: ವನಜದ್ವಿಟ್ಟುನತನೊಂದಿದಂದುದಯದೊಳ್ ಪ್ರಾಜ್ಞಂ . . . ತನಯಸ್ಥಾನದೊಳಾತ್ಮಮಂತ್ರಿ ರಿಪುವೊಳ್ ನಿಶ್ಚತ್ರು (ಜಾತತಿ. ೧೮-೧೦). [ತನಯ + ಸ್ಥಾನ]

ತನಯೆ (ನಾ). ಮಗಳು: "ದುಹಿತಾ, ತನಯಾ, ಪುತ್ರೀ—ಈ ೩ ಮಗಳ್" (ಹಲಾಯು. ೬೩-೩೫೦); ತನಯೆ ತಪದಿಂದ ನೀ ನಿನ್ನನೆಯಲ್ಲದೆ ನಮ್ಮ ಕುಲಮುಮಂ ಬೆಳಗಿದೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೧೧೫). [ಸಂ. ತನಯಾ]

ತನಸಿಮೆಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ತಂದಪ್ಪಾಸಿ, ತಂಡರಸಿ, ತನಸಿಮೆಳೆ (ಮೃಜಿಗಿ. ೪೧-೮೧೭). [ತನಸಿ$_0$ + ಮೆಳೆ]

ತನಾಲುಮೊನಾಲು (ನಾ). ಆನೆಯ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಲಂಕಾರ ವಸ್ತು (?) : ಆನೆಗೆ ಅಲಂಕಾರಕ್ಕೆ . . . ಹಿತ್ತಾಳೆ ಗುರಾಣಿಗೆ ಚಿಂನದ ಮುಲಾವಿನ ಗುಬ್ಬಿ ೪ ಸಹ ೧ ಯಿದಕ್ಕೆ ಚಿಂನದ ಮುಲಾವಿನ ತನಾಲುಮೊನಾಲು ಬೆಳ್ಳಿಸರಪಣೀ ಸಹ ಕತ್ತಿ ೧ (ಎಕ. XIV, ನಂಜನ. ೨೯೨ ಪುಟ. ೧೪೨; 1847). [?]

ತನಿ$_1$ (ಕ್ರಿ). ತನಿತು, ತನಿತ್ತು (ಭೂತನ್ಯೂ). ೧. ಒಂಟಿಯಾಗಿರು; ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿರು; ಬೇರೆಯಾಗಿರು: ಪೊಟ್ಟೆ ತನಿತುಱಿಯೆ ಪಕ್ಕಿ ಪಾಱಿದನಿತೇ ಒಡಲೊಡನೆ ಉಸಿರಿನೆಡೆ ನಂಟು (ಕುಱಳ್. ೧-೩೪-೮). ೨. ಪಕ್ವವಾಗು; ಹಣ್ಣಾಗು; ಮಾಗು: ತನಿತು ತೊಡಂಬೆವಿಟ್ಟುದಿರ್ದ ಪಣ್ಗಳನಟ್ಟಿಯೆ ಮೆಲ್ದು (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೧೫). ೩. ಹೆಚ್ಚಾಗು; ಅತಿಶಯವಾಗು: ಗೀತವಾದ್ಯ ನಿನದಂ ಜಗಮಂ ಪಿಡಿದಿರ್ಪ ಗಾಳಿಯೊಳ್ ಮೇಳಿಸೆ ತಾಂಡವಂ ತನಿತು ದಂದಮರೇಂದ್ರ ತನುಪ್ರಯೋಗದಿಂ (ಮಹಾನೀ. ೯-೧೧). ೪. ಸೊಗಸಾಗು; ಹಿತವಾಗು: ಪೊಱಿಯಂ ವಿಮಾಱುವ ಮಾತು ಕೆಂದೆಸಪ ನಾಣ್ದಾಣಂ ತನಿತ್ತಿಂಬು ಮೈಮಱಿಪಂ . . . ಅಳುಂಬಂ ಕೂಟದೊಳ್ ನಲ್ಲರಾ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೭೮); ನ್ಯೂನತೆಗಳಿನೀ ಜಗಮಂ ತೋರಿ ಸಾರಿ ಪೊಣೆದು ಬಿದಿ ಬಿಸಾಡೆ ನರರ ಮಿಡುಕಿನಾ ನೆರೆನೆರೆವೋಲ್ ತಿರ್ದುವ ಮೊಗಸಂ ಮೆಲ್ಲನೆ ಪರಿಪೂರ್ಣತೆಗೊಲ್ದೇರುವಾರ್ಪನವರ ತನಿವ ಗೆಲ್ಲವ ಕವಿ ನಿರವಿಪಂ (ಸಂಸಪ. ೧೫-೯).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತನಿ; ತೆಲು. ತನರು, ತನಿಯು; ಮಲ್ತೊ. ತನ್ಮರೆ]

ತನಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಒಂಟಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ; ಏಕಾಂತ; ಏಕಾಂತತೆ: ಬಯ್ತಿಡಿವರ್ ಕಲ್ಲಱಿಯೊಳ್, ಒರ್ವಳನೆ ತನಿಯಾಗಿ (ಅಂತಿಗೊ. ೪೦-೮೩೫); ಮನೆಯಲ್ಲಿ ತನಿಯಾಗಿ ಹಾಡುವಾಗ ಕಾಣದ ಒಂದು ಹೊಸ ಸೊಗಸು, ಈ ಮೇಳಗಾನದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ (ಕರ್ನಾಕ. ೩೫೭); ಈಗ ನಾವಿಬ್ಬರೇ ತನಿಯಾಗಿ ಒಟ್ಟಿಗಿದ್ದೆವು (ಕುಟುಂಸಾ. ೧೫೩); ಪುಷ್ಪಿಸಿದ ಮರಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪರಾವಸುವಿನ ಹೆಂಡತಿ ತನಿಯಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತಾ ಇದ್ದಳು (ವ್ಯಾಸಜಿ. ೧೭೧). ೨. ಅಂದ; ಸೊಗಸು 'ತನಿಗೆಡು' ಪರಾ. (ಗು). ೩. ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ; ಬೇರೆಯಾದ: ಕೃಷ್ಣಯ್ಯರ್ ಅವರ ತನಿ ಪಿಟೀಲು ಕಚೇರಿಯೊಂದು ಒಮ್ಮೆ

ಏರ್ಪಡಾಗಿತ್ತು (ನಾಕಲಾ. ೯೦). ೪. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆದ ಪುಷ್ಟವಾದ ; ಪಕ್ವವಾದ ; ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವಿಕಾಸಗೊಂಡ. 'ತನಿಗರುಳು', 'ತನಿಗರ್ಬು', 'ತನಿಜವ್ವನ' ಪರಾ. ೫. ಹೆಚ್ಚಾದ; ಅತಿಶಯವಾದ: ಉಕ್ಕಿದುದು ತನಿವೀರರಸ ಕುದಿದುಕ್ಕಿ ಹರಿದುದು ರೌದ್ರರಸ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೬-೨೭) ; ತನಿನೇಹದೆಸವ ಜಾಣಿನ ಬರ್ದಿನೆಯರು (ಭೈರವೇ. ೨-೧೮) ; ಭಾವಿಸೆ ಸೊಗದ ಸುಗ್ಗಿಯ ತನಿಸೊಕ್ಕಿನ್ನನಾವರಿಪುದು ಮತ್ತೇವೆ (ಹದಿಬ. ೧-೪೩). ೬. ಹದವಾದ ; ಹಿತಕರವಾದ ; ಸವಿಯಾದ. 'ತನಿರಸ', 'ತನಿವಾಲ್' ಪರಾ. ೭. ಹೊಚ್ಚ ಹೊಸತಾದ ; ತಾಜಾ : 'ತನಿ ಯುಡಗು', 'ತನಿರಕುತ' ಪರಾ. ೮. ನಿರ್ಮಲವಾದ; ಪರಿಶುದ್ಧ ವಾದ. 'ತನಿಜೊನ್ನ', 'ತನಿಯೆಣ್ಣೆ' ಪರಾ.

ತನಿತನಿ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಶಾಂತಲಾದೇವಿ ಊಳಿಗದ ಹೆಣ್ಣೊಂದೊಂದನ್ನೂ ತನಿತನಿಯಾಗಿ ನೋಡಿದಳು (ಸವತಿ. ೨೬೭) : ನಾಲ್ಕು ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ ತನಿತನಿ ಯಾಗಿ ಏಕಘನದ ನಿಡುಬಂಡೆಗಳು—ವಿಶ್ವಶಿಲ್ಪಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಅದ್ಭುತ ಕಮಲದ ದಳಗಳಂತೆ (ನಂಟರು. ೧೩೫). **ತನಿಯಳ್** = ಒಂಟಿಯಾಗಿರುವವಳು ; ಏಕಾಕಿನಿ : ತನ್ನವನ ಕಳೆದುಕೊಂಡಿನಿಯಳ್ . . . ತನ್ನೊಳೀ ಬಾಡುವಳು ತನಿಯಳ್ (ಪಾರಸಿ. ೨೦-೪೫೮). [<ತನಿ₁]

ತನಿ₃ 'ತಣ್ಣೆ₃' ನೋ.

ತನಿಕಛೇರಿ (ನಾ). ಒಂದು ವಾದ್ಯಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ಒಬ್ಬನೇ ಸಂಗೀತಗಾರನಿಗೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯ ಇರುವ ಸಂಗೀತ ಕಚೇರಿ : ಆಧುನಿಕ ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ ಪಿಟೀಲು, ತನಿಕಛೇರಿ ನಡೆಸಲೂ ಉಪಯೋಗವಾಗಿದೆ (ಸಂಗೀಶಂ. ೧೮೫). [ತನಿ₂ + ಕಛೇರಿ (<ಕಚೇರಿ)]

ತನಿಕಾಧಿಕಾರಿ (ನಾ). ಪರೀಕ್ಷೆ ಅಥವಾ ವಿಚಾರಣೆ ನಡೆಸಲು ಬಂದ ಅಧಿಕಾರಿ : ಎಲ್ಲ ಮಟ್ಟದಲ್ಲೂ ತನಿಕಾಧಿಕಾರಿಯಂತೆ ಶಿಕ್ಷಿಸುವ ಮನೋ ಭಾವದ ದರ್ಪದಿಂದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವುದು ತಪ್ಪಿ ಸ್ನೇಹಿತನಂತೆ, ಹಿರಿಯ ವ್ಯಕ್ತಿಯಂತೆ ವರ್ತಿಸಬೇಕು (ಶಿಕ್ಷದ. ೭೫೪). [P ಇದು ವ್ಯಾಕರಣಬದ್ಧವಲ್ಲ]

ತನಿಕಿ 'ತನಕಿ' ನೋ.

ತನಿಕೆ 'ತನಕಿ' ನೋ.

ತನಿಖಿ 'ತನಕಿ' ನೋ.

ತನಿಖಿಸು (ಕ್ರಿ). ಪರಿಶೀಲಿಸು ; ಪರೀಕ್ಷಿಸು : ಸುರೇಶನ ಮಾತಿನಲ್ಲಿಯ ಸತ್ಯಾಂಶವನ್ನು ವಿಶ್ವಾಸ ತನಿಖಿಸಿ ನೋಡಿದ (ದೀಪಹ. II, ೨೧೯). [ತನಿಖಿ (<ತನಕಿ) + – ಇಸು₃]

ತನಿಖೆ 'ತನಕಿ' ನೋ.

ತನಿಖೆವರದಿ (ನಾ). ಪರೀಕ್ಷೆ ಅಥವಾ ಪರಿಶೀಲನೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬಂದ ಅಂಶಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ವರದಿ : ಸ್ಕೂಲುಗಳ ತನಿಖೆವರದಿಗಳನ್ನು ಬರೆದಿರಲಿಲ್ಲ (ರಂಗಕ. ೨೦). [ತನಿಖೆ(<ತನಕಿ) + ವರದಿ]

ತನಿಗಂಡ (ನಾ). (ಕತ್ತರಿಸಿ)ಬೇರೆಯಾದ ಮಾಂಸ: ಮುಱಿದ ಮೂಳೆಗಳುಂ ಪಱಿದ ಪೊರ್ಕುಳ್ಗಳುಂ ಸೋರ್ವ ಕರುಳ್ಗಳುಂ ಆರ್ವ ಮರುಳ್ಗಳುಂ ಕೆತ್ತುವ ತನಿಗಂಡಮುಂ ಕುಣಿವ ಮರುಳ್ತಂಡಮುಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೩-೫೮ ವ); ತನಿಗಂಡದ ತಂಡಂ ಭೋಂಕನೆ ಸೂಸೆ (ನೇಮಿಪು. ೧೧-೧೮೦). [ತನಿ₂ + ಕಂಡ₁]

ತನಿಗಂಧ (ನಾ). = ತನಿಗಂಪು : ಶೋಭಿಸುವ ತನಿ[ಪಾಠಾಂ. ಸು]ಗಂಧ ಮುಣ್ಮಿದೊಡೆ ಜನರ ನಿದ್ರಾಭಂಗಮಾಗಿ ಕಂಡಪರ್ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೭-೮). [ತನಿ₂ + ಗಂಧ]

ತನಿಗಂಪ (ನಾ). (?) : ಮದವದ್ವೈರಿಯನಾಂತು ಪೊಯ್ಕೆ ಜಯಶೀಲಂ ವಿಷ್ಣು ವಿದ್ವಿಷ್ಟನುರ್ಬ್ಬಿದಕತ್ತಾಱದೆ ಪಾಱಿ ಬಿಳ್ದ ತನಿಗಂಪಂ ಕಪ್ಪೆ ಗೂಂತಿಕ್ಕುತಿರ್ದ್ದುದು ವೀರರ್ಕ್ಕಳ ಬಿಳ್ದ ತೋಱಿಪ್ಪಿಡಿದ ಖಳ್ಗಂ ಪೊಯ್ಯು ಸೂಳ್ಕೊಂಡುಱುತಿರ್ದ್ದುದಿದೇನದ್ಭುತಮಾಯ್ತೊ ವೀರವಿಭವಂ ಸಂಗ್ರಾಮ ರಂಗಾಗ್ರದೊಳ್ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೦೭೧-೧೭ ; 1160). [?]

ತನಿಗಂಪು (ನಾ). ಅತಿಶಯವಾದ ಸುವಾಸನೆ ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸುಗಂಧ: ಅಲರ್ದರೆಗಳಿಗೆಯೆ ಜಾದಿಯ ಮಲೆಪುಂ ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಪೊಂಕಮುಂ ಬಟಿಕ ವನಾರ್ ತಲೆಯೊಳ್ ತಾಳ್ದುವರೆಂದೆನಲೆದುದೊ ಸಿಂಧುರಮೆ ತವದ ತನಿಗಂಪಿಂದಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೧೧೮) ; ತನಿಗಂಪಂ ಚಂಪಕಂ ವಿಸ್ಫುರಿತ ವದನಮಂ ಪಂಕಜಂ . . . ಪೋಲ್ವೆಯಂ ತಾಳ್ದಿದುದು (ಸುಕುಮಾ. ೯-೭೫); ಬಿರಿದ ಸಂಪಗೆಯ ತನಿಗಂಪಿಂ ತೀವಿಪ್ಪುದಱಿಂದೆಂದುಂ ಪೂವಿನ ಪೊಟ ಲೆಂಬುದೊಂದು ಪೆಸರೆಸೆದಿರ್ಕುಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೭): ತಿಳಿಗೊಳನಪುಳಿನಸ್ಥಳದ ಕಮಲಕೈರವದ ತನಿಗಂಪುವೆರಸಿ ಸುಳಿವ ತಣ್ಣೆಲರ ತಂಪಂಕಂಡು (ಹಕಾ. ೭-೯೦) : ಪಾದರಿಗಳ ತಣ್ಪುಗಂಪು ಸರಸೀರುಹದೊಳ್ತನಿಗಂಪು ಮಲ್ಲಿ ಕೋತ್ಕರದ ಬೆಡಂಗುಗಂಪು (ರಾಜಶೇ. ೧೦-೧೯). [ತನಿ₂ + ಕಂಪು]

ತನಿಗಣೆ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಬಾಣ : ತನಿಗಣೆಗಳಿಂದಹಿತರಂಗದ ಕೊನೆ ಗಳನು ಖಂಡಿಸುತ (ಜರಾಮಾ. ೪೭-೬೫). [ತನಿ₂ + ಕಣೆ₁]

ತನಿಗಬ್ಬು 'ತನಿಗರ್ವು' ನೋ.

ತನಿಗರುಳು (ನಾ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆದ ಕರುಳು : ತಿನ್ನಡಗನೊಡೆಹೊಯ್ದು ಭೀಮನ ಬೆನ್ನಲುಗಿ ತನಿಗರುಳನು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೦೫-೦೭) ; ಕಾಱಿದನು ತನಿಗರುಳ ಪನಸನು (ಕಾಶಿರಾ. ೨೭-೩). [ತನಿ₂ + ಕರುಳು (<ಕರುಳ್)]

ತನಿಗರ್ಪು (ನಾ). ಅತಿಶಯವಾದ ಕಪ್ಪು ; ಅಚ್ಚಕಪ್ಪು : ತೊಳಪ ತನಿಗರ್ಪು ಕೇಶಾವಳಿಯೊಳೊತ್ತರಿಸಿ (ಕುಸುಮಾ. ೭-೧೩೩ ರಗಳೆ) ; ಪೂರ್ವಾಂಗನೆ ಮುಚ್ಚಿದಕ್ಷಿಪಕ್ಷ್ಮದ ತನಿಗರ್ಪೆನಿಸಿದುದು ಕೊನರ್ವ ಕತ್ತಲೆ ನಭದೊಳ್ (ಅನಂಪು. ೩-೬೭) ; ಬೆಳ್ಪೊಗರಿಂ ಕೆಂಗದಿರಿಂ ತನಿಗರ್ಪೊಳ್ಪೆಳಮಿನುಗಿಂ ಪೊನ್ನೆಳಪಿಂ (ಉದ್ಭದೇ. ೭-೧೫). [ತನಿ₂ + ಕರ್ಪು₁]

ತನಿಗರ್ಬು 'ತನಿಗರ್ವು' ನೋ.

ತನಿಗರ್ವು, ತನಿಗಬ್ಬು, ತನಿಗರ್ಬು (ನಾ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಲಿತ ಕಬ್ಬು ; ರಸಭರಿತವಾದ ಕಬ್ಬು : ಮಿಡಿದೊಡೆ ತನಿಗರ್ವು[ಪಾಠಾಂ. ಬ್ಬು] ರಸಂ ಬಿಡುವುವು (ಪಂಪಭಾ. ೧-೫೬). **ತನಿಗಬ್ಬು** : ಪಸುರೆಲೆಗಳ ಬಿಟ್ಟು ತನಿಗಬ್ಬಿ ನೊಳಗಣ ರಸವ ಕೊಂಬಾನೆಗಳಂತೆ ಹಸಗೆಟ್ಟು ತನುಸುಖಕೊಲಿಯದೆ ಕೆಲರು ಭೇದಿಸಿ ನಿಜಸುಖವ ಭೋಗಿಪರು (ಭರತ. ೧-೧೦೭). **ತನಿಗರ್ಬು:** ಎಳನೀರ್ಗಳ ತನಿಗರ್ಬಿನ ತಿಳಿರಸದ ರಸಾಲಪಕ್ವಫಳಸಾರದ . . . ಪಾನಂ ಗಳನಲ್ಲಲ್ಲೆಱೆವರಾ ಪ್ರಪಾಪಾಲಿಕೆಯರ್ (ವೃಷವಿ. ೯-೩೦). [ತನಿ₂ + ಕರ್ವು₁]

ತನಿಗಲಿ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಶೂರ : ತನಿಗಲಿಗಳಾಱುಸಾವಿರಮಂ ಪೊರಳ್ಚಿ . . . ಸೆಕ್ಕಿದಂ ಕಾಯಱದೊಳ್ನಾಯುಕವನಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೩-೧). [ತನಿ₂ + ಕಲಿ₂]

ತನಿಗಲೆ (ನಾ). ಉತ್ತಮವಾದ ಕಲೆ : ಕೊಟ್ಟು ಕುಡುಕುದಂಬುಲಮಂ ಸವಿಯಂ ತಟ್ಟುವ ತನಿಗಲೆಯುಪಚರದಿಂ ಮನವುಟ್ಟಿ ಕರಂ ಕೂಡಿದರ್ (ಜಯುಕಾ. ೨-೫೩). [ತನಿ₂ + ಕಲೆ₃]

ತನಿಗಳ್ (ನಾ). ಸವಿಯಾದ ಕಳ್ಳು,-ಮದ್ಯ : ತನಿಗಳ್ಳ ತವಕಿಗಂ ಬಾಡಿನ ಬಾಕುಳನೀತನೆಂದು ಲೋಹದ ರಸಮಂ ತನು ಕುಡಿಯೆ ಕುಡಿಯಿಪರ್ (ಅನಂಪು. ೯-೩೫). [ತನಿ₂ + ಕಳ್₃]

ತನಿಗಾಲುವೆ (ನಾ). ತುಂಬಿ ಹರಿಯುವ ಕಾಲುವೆ : ಸೀಳಿ ನಾಯ್ಗಳ ನೆತ್ತರಿನ ತನಿಗಾಲುವೆಯಲೇ ಬೆಳಸುವೆನು ದಿವಿಜಾಳಿಗಳ ಸಂತೋಷ ಸಸಿಯನೆನುತ್ತ ಗರ್ಜಿಸಿದ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೧೧-೧೦). [ತನಿ₂ + ಕಾಲುವೆ (<ಕಾಲ್ವಾಯ್)]

ತನಿಗಾಱ (ನಾ). ಒಂದು ವಂಶದ ಹೆಸರು (?) : ದೇವಣಸೆಟ್ಟಿಯರ ಕೋಣನ ಕಾವ ತನಿಗಾಱ ಮಾಳೆಯ ಗೇಸಿದ ಉತ್ತರಂಗ (ಇಎ. ೧೯೪೭, ಬೈಲಹೊಂಗಲ್. ೩೫೦-೨ ; 13ನೆಯ ಶತ). [?]

ತನಿಗಿಚ್ಚು, ತನಿಗಿರ್ಚು (ನಾ). ೧. ಹಿತಕರವಾದ ಬೆಂಕಿ,-ಕಾವು : ನೆನೆಯಲೊಡಮೆತ್ತಿ ಮನದೊಳ್ ತನಿಗಿಚ್ಚಂ[ಪಾಠಾಂ. ರ್ಚಂ]ಹಿಮಮ ನೋಡಿಸುವ ನವಯುವತೀಸ್ತನಭರವಂ ತೆಗೆದಪ್ಪಿದ ಮನುಜರದೇನರಿವು ದರಿದೆ ಮಾಗೆಯ ಮೂಗಂ (ಲೀಲಾವ. ೯-೧೭) ; (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೭೮೯ ನೋ). ೨. ಪ್ರಖರವಾದ ಬೆಂಕಿ : ಕೇರಿಕೇರಿಗಳೊಳು ತನಿಗಿಚ್ಚು ನೆಗೆದು ದಳ್ಳುರಿಯ ಕೊನೆನಾಲಗೆಯಿಂದ ತೆಗೆತೆಗೆದಾ ಪುರಜನಗಳ ತಿಂದು ತೇಗಿದುದು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೦-೪೭). **ತನಿಗಿರ್ಚು** : ೨. ತನಿಗಿರ್ಚು ಕರಗಿಕುಂ ಕಾಂಚನಮಂ ಕರಗಿಕುಮೆ ವಜ್ರಮಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೩೩) ; ಮನೆಮನೆದಪ್ಪದೆ ನೆಗೆದುದು ತನಿಗಿರ್ಚೆ[ಪಾಠಾಂ. ಚ್ಚಿ]ನೆ ದಹನವಿದ್ಯೆಯಿಂ ಸುಟ್ಟಂ ಪಾವನಿ ಲಂಕೆಯಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೧-೧೪೪). [ತನಿ$_2$ + ಕಿಚ್ಚು]

ತನಿಗಿಡಿ (ನಾ). ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವ ಕಿಡಿ ; ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಕಿಡಿ : ತನಿಗಿಡಿಯ ದಳ್ಳುರಿಯ ನಾಲಿಗೆಕೊನೆಗಳಲ್ಲಾಡಿದವು ಕಡುಲಾಗಿನಲಿ ಲಂಬಿಸಿ ಚುಂಬಿಸಿದುದುರಿ ಲಲಿತನಂದನವ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೨೦-೨೭) ; ರಘುಗರ್ಘುಗಿಪ ತೇಜದ ಸುಪ್ರತಾಪದ ಮೊಗದ ಕೋಪದ ತಾಪಕದ ತನಿಗಿಡಿಯ ದಾಡೆಗಳ (ತೊರರಾ. ೬-೯-೭). [ತನಿ$_2$ + ಕಿಡಿ]

ತನಿಗಿರ್ಚು 'ತನಿಗಿಚ್ಚು' ನೋ.

ತನಿಗೀತೆ (ನಾ). ಒಂಟಿಯಾಗಿ ಹಾಡುವ ಗೀತೆ : ಗ್ರೀಕ್ ರುದ್ರನಾಟಕ ದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನೇ ನಟನು ಹಾಡುವ ಗೀತೆ ; ತನಿಗೀತೆ (Monody. ಇಂಕನಿ.) ; ಪ್ರಮಿತ್ಯೂಸ್ ಮತ್ತು ಆಯೋ ಇವರ ತನಿಗೀತೆ, ಮೇಳಗೀತೆಗಳ ಅಡಕ . . . ಇವೆಲ್ಲ ಪರಿಣಾಮಕಾರಿಯಾದವು (ಬದ್ಮಪ್ರ. LVIII, ಓೀಠಿಕೆ).

[ತನಿ$_2$ + ಗೀತೆ]

ತನಿಗುದಿ$_1$ (ಕ್ರಿ). ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕುದಿ ; ಕತಕತನೆ ಕುದಿ ; ತೀವ್ರವಾಗಿ ಕುದಿ : ರಘುಳಕೆ ತಿಳಿಗೊಳದುದಕ ಕಾದುಚ್ಚಳಿಸಿದವು ತನಿಗುದಿದು ಮತ್ಸ್ಯಾವಳಿಗಳಂ ಬುಜದೆಸಳು ಸೀದವು ತುಂಬಿಗಳು ಸಹಿತ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೨೦-೫೪).

[ತನಿ$_2$ + ಕುದಿ$_1$]

ತನಿಗುದಿ$_2$ (ನಾ). ತೀವ್ರವಾದ ಕುದಿತ. 'ತನಿಗುದಿಗುದಿ' ಪರಾ.

[ತನಿ$_2$ + ಕುದಿ$_2$]

ತನಿಗುದಿಗುದಿ (ಕ್ರಿ). = ತನಿಗುದಿ$_1$: ರಘುಳಕೆ ಘೀಳಿಟ್ಟೊಱಲಿದವು ಕರಿಕುಳ . . . ಹಯವೋಡಿದವು ಮುಮ್ಮಳಿಸಿ ತನಿಗುದಿಗುದಿದು ಕೋಟಲೆ ಗೊಂಡುದರಿಸೇನೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೦೯-೩೭). [ತನಿಗುದಿ$_2$ + ಕುದಿ$_1$]

ತನಿಗುಸುರು (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕುಸುರಿಕೆಲಸ: ಇಂಥ ಪದವನು ಹಾಡು ಹಾಡೊಮ್ಮೆ ನಲ್ಲೆ, ಅಂಥ ತನಿಗುಸುರನ್ನು ನೀನೋರ್ವೆ ಬಲ್ಲೆ! (ಗರಿ. ೨೯-೦೦). [ತನಿ$_2$ + ಕುಸುರು$_2$ (<ಕುಸುರಿ$_1$)]

ತನಿಗುಳ್ಳ (ನಾ). ಒಂದಂ ಬಗೆಯ ಬದನೆ ; ಮುಳ್ಳುಬದನೆ : ವಾರ್ತಾಕೀ, ಹಿಂಗುಳೀ, ಸಿಂಹೀ, ಭಂಟಾಕೀ, ದುಷ್ಪ್ರದರ್ಷಿಣೀ – ಶಿ ಬದನೇಗಿಡದಲ್ಲಿ ಮುಳ್ಳುಜಾತಿ ಗುಳ್ಳ, ವಾದಿರಾಜಗುಳ್ಳ, ತನಿಗುಳ್ಳ, ರಾಮಗುಳ್ಳ, ಮುಂತಾದದ್ದು (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೧). [ತನಿ$_2$ + ಗುಳ್ಳ]

ತನಿಗೆಂಡ (ನಾ). ನಿಗಿನಿಗಿ ಕೆಂಡ ; ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವ ಬೆಂಕಿ : ಉಗ್ರದ್ವಿಪಂಗಳ್ ಪಳಂಚೆ ನಿಕೃಷ್ಟೋನ್ನತ ದಂತದಂತಹತಿಯಿಂದೋರಂತೆ ಪೋರುತ್ತಿರಲ್ ತನಿಗೆಂಡಂಗಳ ತಂದಲುರ್ವೆ ಪೊಗೆಯುತ್ತುಂ ಪೊತ್ತಿ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೮-೯೦) ; ತನಿಗೆಂಡಮನೊಱಲೆ ಪತ್ತಲೇನೞಿದಪುದೇ(ಪುಷ್ಪಪು. ೧೪-೨೯) ; ಕೊಕ್ಕರಿಸು ತುಗುವ ತನಿಗೆಂಡದಿಂಡೆಗಳ ಸಲೆ ಮುಕ್ಕುಳಿಸಿ ಮೊಗೆವ ಪೆರ್ಗಿಚ್ಚುಗಳ ವೆಂಕೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೩-೧೨). 'ತರಿಗೆಂಡ' ಪರಾ. [ತನಿ$_2$ + ಕೆಂಡ]

ತನಿಗೆಚ್ಚು (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಾದ ಎದೆಗಾರಿಕೆ,-ಶೌರ್ಯ: ಮೊದಲ ಬಲುಹನು ಕಂಡೆನಿನ್ನೀ ತುದಿವರನ ತನಿಗೆಚ್ಚು ನಮ್ಮನು ಬೆದಱಿಸುವುದೋ ಶಿವಶಿವಾ ತಪ್ಪೇನು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೦-೧೮). [ತನಿ$_2$ + ಕೆಚ್ಚು$_4$ (<ಕೆರ್ಚು)]

ತನಿಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಸೊಗಸುಗೆಡು ; ಅಂದಗೆಡು ; ಕಾಂತಿಹೀನವಾಗು : ನಟ್ಟಿರುಳ ತಾವರೆಯವೊಲು ತನಿಗೆಟ್ಟ ವದನದ ನಯನಜಲಗಳ ನಿಟ್ಟುಸಿರಿ ನಲಿ ಬಂದರು (ನಿಭಾಗ. ೧೧-೧-೩೪). [ತನಿ$_2$ + ಕೆಡು$_1$]

ತನಿಗೆಡೆ (ಕ್ರಿ). ಬಲವಾಗಿ ಬೀಳು ; ದೊಪ್ಪನೆ ಬೀಳು ; ವಿವಶವಾಗಿ ಉರುಳು : ಇನಿತು ಬಲ ತೂಕಡಿಸಿ ರೆಘೋಂಪಿಸಿ ತನಿಗೆಡೆಯೆ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೮-೮೮) ; ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಸವಳಿದು ಅಸುವಿರೆ ಹೊಂದಿದರು ಧರೆಗೊಬ್ಬ ರೊಬ್ಬರ ಮೇಲೆ ತನಿಗೆಡೆದು (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೭-೮).

[ತನಿ$_2$ + ಕೆಡೆ$_1$]

ತನಿಗೆತ್ತು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅದಿರು,-ಸ್ಪಂದಿಸು;-ನಡುಗು: ನಿಡುಸುಯ್ದು ಧರಂ ತನಿಗೆತ್ತಲ್ ಮನಮಿಕ್ಕೊಯ್ಯನೆ ನುಡಿದಂ (ಕಾದಂಉ. ೩೪೫) ; ಮನದೊಳ್ ಮನ್ಮಥರಾಗಮುಬ್ಬರಿಸಿ ನೋಟಂ ನಟ್ಟು ನೋಟಕ್ಕೆ ತೊಟ್ಟನೆ ಗಾತ್ರಂ ತನಿಗೆತ್ತಿ (ಕುಸುಮಾ. ೯-೭೦); ಗಾತ್ರವೆತ್ತಂ ತನಿಗೆ[ಪಾಠಾಂ. ಗಿ]ತ್ತ ಲಾಕ್ಷಣದಿನಾ ಪಟಚಿತ್ರದ ಮೇಲೆ ಪಾಯ್ದು . . . ಮೂರ್ಛೆಯನಾಗಳೆ ಯ್ದಿದಳ್ (ಕುಸುಮಾ. ೧೨-೮೪). [ತನಿ$_2$ + ಕೆತ್ತು$_1$]

ತನಿಗೆತ್ತು$_2$ (ನಾ). ಅತಿಶಯವಾದ ನಡುಕ,-ಸ್ಪಂದನ : ಪದಪು ಮನಕ್ಕೆ ಸೊರ್ಕು ನಯನಕ್ಕೆಸೆಯುತ್ತಿರೆ ಚುಂಬನಾಭಿಲಾಷದ ತನಿಗಿ[ಗೆ]ತ್ತು ಬಾಯ್ಗೆ ಬಳಸಲ್ (ಆದಿಪು. ೪-೧೫); ತಮ್ಮ ಕೆಂಪಂ ಕಣ್ಗಳ್ಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಕಣ್ಗಳ ಬೆಳ್ಪಂ ತಮಗೆ ಮಾಱುಗೊಂಡಂತೆ ತನಿಗೆ[ಪಾಠಾಂ. ಗಿ]ತ್ತುವೆರಸಿ ಬತ್ತಿ ಸೊಗಯಿಸುವ ಬೆಳರ್ವಾಯ್ಗಳೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೮೮ ವ).

[ತನಿ$_2$ + ಕೆತ್ತು$_4$]

ತನಿಗೆದಱು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಚೆದರಿಹೋಗು ; ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗು : ತೆಱಿಹ ಕೊಡುಕೊಡು ಭಾಷೆಕಾಱನು ಮೆಱೆದು ಹೋಗಲಿ ವಹ್ನಿಕುಂಡ ದೊಳೊಱಗುವುದ ನೋಡುವೆವೆನುತ ತನಿಗೆದಱಿತರಿಸೇನೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೪-೩೭); ವನಧಿಗಳು ತುಳುಕಾಡೆ ತಾರಕಿ ತನಿಗೆದಱಿ ತಳ್ಳಂಕಗೊಳೆ ಮೇದಿನಿ . . . ಬೊಬ್ಬಿಱಿದುಬ್ಬಿದನು ರಘುಜ (ತೊರರಾ. ೩-೬-೭). ೨. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸರಿಸು,-ಓಸರಿಸು : ಕುರುಳ ತುಂಬಿಯು ತನಿಗೆದಱಿ ಮುಖಸರಸಿಜವ ಚುಂಬಿಸಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೨೦-೫೦). ೩. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕೆದಕು,-ಕಲಕು : ಅಳಕ ನಿಕರವ ಕುಣಿಸಿ ಮಣಿಕುಂಡಲವನಲುಗಿಸಿ ಹಣೆಯ ಮುತ್ತಿನ ತಿಲಕವನು ತನಿಗೆದಱಿ ನಡೆದುದು ಕೂಡೆ ಸತಿನಿವಹ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೮-೨೨).

[ತನಿ$_2$ + ಕೆದಱು$_1$ (<ಕೆದಱ್$_1$)]

ತನಿಗೆದಱು$_2$ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಚೆದರುವಿಕೆ,-ಹರಡುವಿಕೆ : ಬೆಳ್ನೊರೆಯ ತೊಳಪೆಳೆಯ ಮೀನ್ಬೊಳೆಯಲಿರದೆಳೆಯಲೆಡೆಸೆಳೆಯ 'ತುಂತುಱಿನ ತನಿ ಗೆದಱಿನ . . . ಅತುಳಗಂಗೆ ಸುತರಂಗೆ ನೋಳ್ಪಂಗೆ ಸಲೆ ಕಣ್ಗೆಸೆದಳಂದು ದಿವಿಜಸಿಂಧು (ಜೈಮಿಭಾ. ೯-೨೪). [ತನಿ$_2$ + ಕೆದಱು$_2$ (<ಕೆದಱ್$_2$)]

ತನಿಗೆನೆವಾಲ್, ತನಿಗೆನೆವಾಲು (ನಾ). ರುಚಿಕರವಾದ ಕೆನೆಹಾಲು : ಬಾಯ್ಗೋರಂದದಿಂ ತೀವಿದ ತನಿಗೆನೆವಾಲಂತೆ ನೇರ್ಪಟ್ಟ ನಿನ್ನಗ್ಗದ ದೇಹ ಚ್ಛಾಯೆಯಿಂ ತಣ್ಣನೆ ತಣಿಯದೆ ಲೋಕತ್ರಯಂ (ಧರ್ಮನಾ. ೫-೬೩). **ತನಿಗೆನೆವಾಲು** : ಖಂಡಶರ್ಕರೆ ಬೆರೆಸಿದ ತನಿಗೆನೆವಾಲನಂಡಲೆವವಳ ಚೆಂದುಟಿಗೆ . . . ಎಳೆದಳಿರೆಂಬುದಿದು ಸರಿಗಂಡು ಪೇಳ್ವುಪಮಾನವಲ್ಲ (ಕುರಾಸಾಂ. ೭-೩೩). [ತನಿ$_2$ + ಕೆನೆವಾಲ್]

ತನಿಗೆನೆವಾಲು 'ತನಿಗೆನೆವಾಲ್' ನೋ.

ತನಿಗೆರಳ್ (ಕ್ರಿ). ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕೆರಳಂ; "ಅತಿಯಾಗಿ ಕೋಪಿಸು" (ಪ್ರಭಣ್ಣ).

[ತನಿ$_2$ + ಕೆರಳ್ (<ಕೆಳರ್)]

ತನಿಗೊಂಬು (ನಾ). (?) : ಊರುಂ ಮೂಳಿಯಂ ತಿಂಬಗುರು ಪಯಗರಿಯು ತನಿಗೊಂಬಂ ಬಳಿಗೊಯ್ಯಲ್ ಪೂಣ್ದು ತುದಿಯೊಳೋಡಿಪೋಪ ಭೀರುವಪ್ಪ ಪಣೆದಕಾಱನಂತೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೪೯ ವ).

[ತನ್ನಿ$_2$+ಕೊಂಬು ?]

ತನಿಗೊಡಹು (ಕ್ರಿ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕೊಡಹು,-ಒದರು,-ಜಾಡಿಸು : ಮೊನೆಯಲಗು ಮುಕ್ಕುಱುಕೆ ರಥವನು ತನಿಗೊಡಹಿ ಮುಗ್ಗಿದವು ತೇಜಿಗಳನು ವರಕೆ ಮುಖದಿರುಹಿದವು ಕಲಿಭೀಷ್ಮನುಪಟಳಕೆ (ಕುಮಾ,ಭೀ. ೯-೩೪).

[ತನ್ನಿ$_2$ + ಕೊಡಹು$_1$ (<ಕೊಡಪು)]

ತನಿಗೊಬ್ಬು 'ತನಿಗೊರ್ವು$_1$' ನೋ.

ತನಿಗೊರ್ಬು 'ತನಿಗೊರ್ವು$_2$' ನೋ.

ತನಿಗೊರ್ವಿಸು (ಕ್ರಿ). ಇನ್ನೂ ಅಧಿಕಗೊಳಿಸು ; ತುಂಬ ಬಲಗೊಳಿಸು : ಇಂದ್ರವನದರಲ್ಗಳಂ ಪೊಡರ್ಚುವಲ್ಲಿ ಕಂಕಣದ ಮೆಲ್ಲುಲಿಯಿನೆಳಸುವಳಿಗಳಿನಿದನಿಯಂ ತನಿಗೊರ್ವಿಸಿಯುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೧-೧೪೫ ವ).

[ತನಿಗೊರ್ವು$_1$ + - ಇಸು$_3$]

ತನಿಗೊರ್ವು$_1$, ತನಿಗೊಬ್ಬು (ಕ್ರಿ). ೧. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕೊಬ್ಬು ; ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪುಷ್ಟಿಗೊಳ್ಳು; ಬೀಗಂ ; ಬೀಗಿ ಬೆಳೆ : ತನಿಗೊರ್ವಿದ ವೀರರ ಮೆಯ್ಗೆ ಪುಗವೆ ಸನ್ನಾಹಂಗಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೦-೬೩) ; ಅಳಿಗಳ ಪಕ್ಷಸಂಭವ ಮರುತ್ತತಿಯಿಂ ತನಿಗೊರ್ವಿ ಕಂಪಿತಾಖಿಲ ಕುಸುಮೋಲ್ಲಸತ್ಪರಿಮಳೋತ್ಕರದಿಂ ಪೊಱಿಯೇಱ . . . ಸುಟಿವುದು ಸಂತತಂ ಪುರಬಹಿರ್ವನಚಾರಣನಾ ಸಮೀರಣಂ (ಕುಸುಮಾ. ೨-೭೦). ೨. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಉಬ್ಬು,-ಉಕ್ಕು : ಪರಮಜಿನ ದಿವ್ಯಾಂಗಗಂಧದಿ ಪರಿಕಲಿಸಿ ತನಿಗೊರ್ವಿ . . . ಪರಿದು ನಿರ್ಜರವಾಗಿ ಪರಿವಾ ಪರಮಪಾವನ ಗಂಧಜಲ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೩-೬೯). ತನಿಗೊಬ್ಬು : ೧. ಕುಳ್ಳಿರ್ವ ಸರೋಜಪಂಡಮಲರ್ದೊಪ್ಪುವ ಮಲ್ಲಿಗೆ ಮಾಧವೀಲತಾವಳಿ ತನಿಗೊಬ್ಬಿದಿಕ್ಷುವನಂ . . . ಕಣ್ಗೊಳಿಸುವುದು (ಎಕ.XI, ಚಿತ್ರದು. ೨೩-೨೭ ; 1205). [ತನ್ನಿ$_2$ + ಕೊರ್ವು$_1$]

ತನಿಗೊರ್ವು$_2$, ತನಿಗೊರ್ಬು (ನಾ). ೧. ಹೆಚ್ಚಾದ ಕೊಬ್ಬು,-ಮಂದ,-ಸೊಕ್ಕು : ಎಡೆವಿಡದೆ ಮಱಿಗಱೆವ ವಾಸವನ ತನಿಗೊರ್ವು ತಳಕಿಱಿಯೆ ತಳೆದು ಗೋವರ್ಧನವನನುಗೊಳಿಸಿ (ಗೀತಗೋ. ೩-೪). ತನಿಗೊರ್ಬು : ೨. ಹೆಚ್ಚಾದ ಉಬ್ಬರ : ವನರುಹಷಂಡದ ವಾರಿಯ ತನಿಗೊರ್ಬುಗೆ ತೊಲಗಿ ತಿಳಿಯೆ ತತ್ಸದದೊಳ್ ಕಾಮಿನಮುಖ ವೀಕ್ಷಣಾತುರತೆಯಿನೆನಸುಂ ನಿಮಿರ್ದಂತೆ ತೋಱಿದುವು ಜಲಜಂಗಳ್ (ಕುಸುಮಾ ೬-೯೭).

[ತನ್ನಿ$_2$ + ಕೊರ್ವು$_2$]

ತನಿಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಪುಷ್ಟವಾಗು ; ಸಮೃದ್ಧವಾಗು : ವೀರರಸದಷ್ಟೇ ಶಾಂತರಸವು ಈ ಯುಗದ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ತನಿಗೊಂಡಿದೆ (ಕಸಾಜ. ೯೨) ; ಅವನ ಶಕ್ತಿವಿಶೇಷಗಳೆಲ್ಲ ಇದರಲ್ಲಿ ತನಿಗೊಂಡು ಮೇಳಗೊಂಡಿವೆ (ಕಸಾಜ. ೧೮೩).

[ತನ್ನಿ$_2$ + ಕೊಳ್ಳು$_1$ (<ಕೊಳ್$_1$)]

ತನಿಗೋಡು (ನಾ). ಕೊಬ್ಬಿ ಬೆಳೆದ ಕೊಂಬು : ಹುಲ್ಲೆಗೊಂಬತ್ತು ಮುಖ ಬೆಳ್ಳಲಿಗೆ ನಾಲ್ಕು ತನಿಗೋಡು ಮೂಡಿದ್ದನಿಲ್ಲಿಯೇ ಕಂಡೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೨೦೬೯). [ತನ್ನಿ$_2$ + ಕೋಡು$_5$]

ತನಿಚೂಣಿ (ನಾ). ಬಲವಾದ ಮುಂದಳ ; ಮುಂಭಾಗದ ಪ್ರಬಲವಾದ ಸೈನ್ಯ : ರಾವುತರು ರಾವ್ತರ ತಱುಬಿದರು ತನಿಚೂಣಿ ಮುಸಗಿತು ತಾಱು ಥಟ್ಟಿನಲಿ (ಕುಮಾ,ಕ. ೨-೧೭). [ತನ್ನಿ$_2$ + ಚೂಣಿ (<ಚೂಳಿ$_1$)]

ತನಿಜಡಿ (ಕ್ರಿ). ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬಳುಕು ; ಭಾರದಿಂದ ಜಗ್ಗು : ವೃಂದದಲಿ ನಾನಾ ಮೃಗೌಘವ ಕೊಂದು ಮಾಂಸದ ಹೊಱೆಗಳನು ಯಮನಂದನನ ಹೊರೆಗಟ್ಟಿದರು ಕಂಬಿಗಳು ತನಿಜಡಿಯೆ (ನಿಭಾಗ. ೧೧-೬೮-೨೨).

[ತನ್ನಿ$_2$ + ಜಡಿ$_2$]

ತನಿಜವ್ವನ (ನಾ). ೧. ತುಂಬುಯೌವನ,-ಪ್ರಾಯ. ೨. ತುಂಬುವೊಲೆ,-ಸ್ತನ:ತೆಳುವಸುಱ ಸೆಳೆನಡುವ ನುಣ್ದೊಡೆಗಳ ಬೆಳೆದ ತನಿಜವ್ವನದ ಕಡು ಚಲು ಶಬರಿಯರು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೬-೭). [ತನ್ನಿ$_2$ + ಜವ್ವನ]

ತನಿಜಿನುಗುದನಿ (ನಾ). ಮಧುರವಾಗಿ ಗುಣುಗುಣಿಸುವ ಧ್ವನಿ ; ಇಂಪಾದ ಮೆಲುದನಿ : ಜಾಲಗಾರನು ಉಸುಕು ಜಾಳಿಸುವ ಹಾಗೆ ಜೊತೆಗಾರ ತನಿಜಿನುಗುದನಿಯಲಿ ಸೋಸುತಿಹನು (ಉಯ್ಯಾಲೆ. ೧೧-೧೧).

[ತನ್ನಿ$_2$ + ಜಿನುಗು$_1$ (<ಜಿನುಂಗು$_1$) + ದನಿ$_2$]

ತನಿಜೇನು (ನಾ). ಸವಿಯಾದ ಜೇನಂ : ತನಿಜೇನನು ಹೀರಿಹುದೆ (ಕವಿಕಾ. ೨೩-೯) ; ತನಿಜೇನ ಸುರಿಸುಗುಂ ತನ್ನ ಮೆಚ್ಚಿರುವರಳಿ (ಕಾಲೂರ. ೪೭-೬೪).

[ತನ್ನಿ$_2$ + ಜೇನು$_1$ (<ಜೇನ್$_1$)]

ತನಿಜೊನ್ನ (ನಾ). ಅಚ್ಚ ಬೆಳುದಿಂಗಳಂ ; ಶುಭ್ರವಾದ ಚಂದ್ರಿಕೆ : ಚಂದ್ರಂ ಪರಿವೇಷದಿನಗ್ಗಳವೊಪ್ಪುವ ತನಿಜೊನ್ನದಿನತ್ತಿ ಕಣ್ಗೆಡ್ಡಂಬಡೆದಂ (ಉದ್ಭದೇ. ೪-೧೪) ; ತನಿಜೊನ್ನವಾಲನೀಂಟುವ ಪದದೊಳದು ಬತ್ತೆ ಮನದೊಳಂ ಕಂದಿ ತೋಱುವ ಹಂಸಮಱಿಯೊ (ಜಬಪು. ೧೦-೮೭).

[ತನ್ನಿ$_2$ + ಜೊನ್ನ]

ತನಿತು 'ತನ್ನಿ$_1$' ಪರಾ.

ತನಿತ್ತು 'ತನ್ನಿ$_1$' ಪರಾ.

ತನಿನಂಜು (ನಾ). ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ನಂಜು ; ಘೋರವಿಷ : ಕಿಚ್ಚಿನುರಿ ಪತ್ತಿದ ಪೊತ್ತುವ ಬೇಗೆ ಪಾವು ತಿನ್ನದ ತನಿನಂಜು ತನ್ವಿಯರೊಳಾದಳಿಪಿಂ ಪೆಱತುಂಟೆ ಲೋಕದೊಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೪-೫೫). [ತನ್ನಿ$_2$ + ನಂಜು$_2$]

ತನಿನಗೆ (ನಾ). ಅತಿಶಯವಾದ ನಗೆ,-ಹಾಸ್ಯ : ಗಂಡುಗಲಿಗಳೊ ವೀರಸಿರಿಯುಳಿವಿಂಡರೋ ತನಿನಗೆಯು ಬಿರುದಿನ ಭಂಡರೋ (ಕುಮಾ,ಶ. ೨-೫೦) : ತನಿನಗೆಯನುಬ್ಬಿಸುವ ಹಾಸ್ಯದ ವಿನುತ ಪರಿಹಾಸಕರಿನೆಸೆದುದು ಸಭೆ ದಶಾನನನ (ತೊರರಾ. ೬-೧೧-೧೧). [ತನ್ನಿ$_2$ + ನಗೆ]

ತನಿನಿದ್ರೆ (ನಾ). ೧. ಗಾಢವಾದ ನಿದ್ದೆ : ನೆನಸಿಂಗೆ ಸಾತ್ವಿಕಂ . . . ತನಿನಿದ್ರೆಗಲ್ಲಿ ತಾಮಸಗುಣಂ ಬೀಜವೆನಿಸಿರ್ಪುದು (ಅನುಸಾ. ೨-೪-೧೧). ೨. ಅತಿಶಯವಾದ ಜಡತೆ : ಕರ್ಮವಶದಿಂದೆ ತನಿನಿದ್ರೆ ಮುಸುಕುತಿಹುದೊರ್ಮೆ (ಅನುಸಾ. ೫-೫-೨) ; ಜೀವನದಲ್ಲಿರುವ ಭಕ್ತಿಯು ತನಿನಿದ್ರೆಯಿಂದ ಎಚ್ಚತ್ತು ಜೀವನ ನಿಜಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತದೆ (ತತ್ವಶಾ. ೩೯೨). [ತನ್ನಿ$_2$ + ನಿದ್ರೆ]

ತನಿನೀರ್ (ನಾ). ತಿಳಿಯಾದ ನೀರು : ಐಗೂರರಸನ ಪೆಂಡಿರ ಮೂಗುತಿ ಕಣ್ಬನಿಯೊಳಿಱಿದ ಕಾಡಿಗೆಯಿಂ ಕರ್ಪಾಗಿ ಬಱಿಕು ಗುವ ತನಿನೀರ್ ತಾಗುವಿನಂ ತೊಳಗಿತೆಂದಿನಂತಪ್ರತಿಮಾ (ಅಪ್ರತಿ. ೦೧೯-೧೩).

[ತನ್ನಿ$_2$ + ನೀರ್$_1$]

ತನಿನುಡಿಸು (ಕ್ರಿ). (ಹಾಡಿಗೆ ಮೇಳವಾಗಿರದೆ) ಒಂಟಿಯಾಗಿ, ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ವಾದ್ಯ ನುಡಿಸು : ಎಷ್ಟೋ ಬಾರಿ ತಮ್ಮ ಕಚೇರಿಗಳಲ್ಲಿ ಅವರು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಮೃದಂಗ ನುಡಿಸುವವರಿಗೆ ತನಿನುಡಿಸಲು ಬಿಡುತ್ತಿದ್ದುದೂ ಉಂಟು (ಸಂಗೀತ. ೫೪).

[ತನ್ನಿ$_2$ + ನುಡಿಸು (<ನುಡಿಯಿಸು)]

ತನಿನೇಹ (ನಾ). ಅತಿಶಯವಾದ ಸ್ನೇಹ,-ಪ್ರೀತಿ : ತನಿನೇಹದಿಂ ಹರಣವಾಗಿಪ್ಪಳಾತಂಗೆ (ಇಹರ. ದೇ. ೩೯-೪) : ಬಾವನ್ನಮಂ ತನಿನೇಹದಿಂ ಪೂಸಿ ಪೂಮಾಲೆಗಳ ಸೂಡಿ (ಕೊಟ್ಟೂಬ. ೪-೧೩೪). [ತನ್ನಿ$_2$+ ನೇಹ]

ತನಿನೋಟ (ನಾ). ನಿರ್ಮಲವಾದ ದೃಷ್ಟಿ ; ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ದೃಷ್ಟಿ : ತನಿನೋಟವಂ ನೋಡಿ ಬೆಟ್ಟತೆಂದಂಜುತಂ (ರುದ್ರರ. ದೇ. ೨೦೪-೧೧) ; ಮನದೊಳ್ಗಿರಿಶಧ್ಯಾನಂ ತನಿನೋಟದೊಳೀಶಮೂರ್ತಿ (ಉದ್ಭಟ. ೧-೧೧೪).

[ತನ್ನಿ$_2$ + ನೋಟ]

ತನಿಪರಿಮಳ (ನಾ). = ತನಿಗಂಪು : ತಿಳಿಗೊಳನ ತಂಪಗಿವ ತಕ್ಕೆಯು ತೊಳಲಿಕೆಯ ತಾವರೆಯ ತನಿ[ಪಾಠಾಂ. ತಿಳಿ]ಪರಿಮಳದ ವಿಸರದ ಹಸರದಲಿ ತೀಡಿದುದು ತಂಗಾಳಿ (ತೊರರಾ. ೨-೭-೩). [ತನ್ನಿ₂ + ಪರಿಮಳ (=ಪರಿಮಲ)]

ತನಿಪಾಕ (ನಾ). ಹದವಾದ ಪಾಕ ; ರುಚಿಯಾದ ಪಾಕ : ರೂಪ ಸೌಂದರ್ಯ ಯವ್ವನ ಶೃಂಗಾರ ಕಲೆಗಳೆಂಬ ಪಂಚಾಸವಗಳನ್ನು . . . ಅಂಗಜಾಗ್ನಿಯಿಂದ ಹದಗಾಸಿ ತನಿಪಾಕ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸವಿನೋಡಿಯೇ ಬಿಡಬೇಕು (ಮಂತ್ರಶ. ೩೯-೧೭). [ತನಿ₂ + ಪಾಕ₂]

ತನಿಬಾಳೆ (ನಾ). ಬಾಳೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಜಾತಿ: ಬಾಳೆ ರಸಬಾಳೆ ಬಿಋುಬಾಳೆ ತನಿಬಾಳೆ ಕೆಂಬಾಳೆ (ವಿವೇಕ. ೨೦೧). [ತನ್ನಿ₂ + ಬಾಳೆ₁ (<ಬಾೞೆ)]

ತನಿಬಿಗಿ (ಕ್ರಿ). ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕಟ್ಟು ; ಬಲವಾಗಿ ಬಂಧಿಸು : ಹೊಗೆಯ ನೊಡೆದೊಳಬಿದ್ದು ಕಿಡಿಗಳನುಗಿದು ದಳ್ಳುರಿದುಋುಗಲನು ತನಿಬಿಗಿದು ಭೀಮನ ರಥದ ಸುತ್ತಲು ಸೂಸಿ . . . ಉರವಣೆ ಸಿತಮಳಾಸ್ತ್ರ (ಕುಮಾ್ವಾದ್ರೋ. ೧೯-೪೭). [ತನ್ನಿ₂ + ಬಿಗಿ₁]

ತನಿಬಿಡು (ಕ್ರಿ). ಸಂಗೀತಕಚೇರಿಯಲ್ಲಿ ವಾದ್ಯಗಾರನಿಗೆ ತನಿಬಾರಿಸಲು ಅವಕಾಶ ಕೊಡು : ಗಾಯಕನು ಹಾಡಿನ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಮದ್ದಳೆಯವನಿಗೆ ತನಿಬಿಟ್ಟನು (ರೂಢಿ). [ತನ್ನಿ₂ + ಬಿಡು₁]

ತನಿಬೀಜ (ನಾ). ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಬೀಜ ; ಸಾರವತ್ತಾದ ಬೀಜ : ಪ್ರೇಮರಸದಲಿ ಬೇಱ ಬೇಱುದ್ದಾಮಭುಜನಕ್ಕಿದನು ಚಿತ್ತದ ತಾಮಸದ ತನಿಬೀಜ ಮುಸುಕಿತು ಹರ್ಷರಚನೆಯಲಿ (ಕುಮಾ್ವಾಸ. ೧೩-೯). [ತನ್ನಿ₂ + ಬೀಜ]

ತನಿಬೆಲ್ಲ (ನಾ). ಸಿಹಿಯಾದ ಬೆಲ್ಲ ; ರುಚಿಕರವಾದ ಬೆಲ್ಲ : ಶೋಧಿಸಿದ ತನಿಬೆಲ್ಲವಿಕ್ಕಿದ ಹೂರಿಗೆಯ ಮೆದೆಯಲ್ಲಿ . . . ನೋಡಲಿ ನಮ್ಮನೆಂದುದು ಧೂರ್ತವಟುನಿಕರ (ಕುಮಾ್ವಾಆ. ೧೫-೭) : ಹರಿಶರಣರಚ್ಚು ಬುಧಜನರಿಗೆ ಪೆಚ್ಚು . . . ಕೇಳ್ವರಿಗಿದು ತನಿಬೆಲ್ಲದಚ್ಚು (ಮೋಹಕ ೧-೩೮). [ತನ್ನಿ₂ + ಬೆಲ್ಲ]

ತನಿಬೆಳಕು 'ತನಿವೆಳಗು' ನೋ.

ತನಿಮದ (ನಾ). ಅಧಿಕವಾದ ಮತ್ತು : ಉದ್ದಾಮ ಸಿಂಹಧ್ವನಿಗೆ ನಿದ್ರಾ ತಾಮಸದ ತನಿಮದವಡಗೆ ಕಂದೆಱೆದನಾ ಹನುಮ (ಕುಮಾ್ವಾಆ. ೧೧-೧೨). [ತ ₂ + ಮದ₁]

ತನಿಮನೆ (ನಾ). ಹಿತದ ನೆಲೆ : ತಾಯೆ ತನಿಮನೆಯೋ (ಗಿರಿ. ೭-೧) : ತಾಯಿಯು ತನಿಮನೆಯಾಗಿದ್ದಾಳೆ (ಗೂತು್ರಗು. ೧೩೭). [ತನಿ₂+ಮನೆ]

ತನಿಮರ್ಬು (ನಾ). ದಟ್ಟವಾದ ಕತ್ತಲೆ ; ಕಗ್ಗತ್ತಲೆ ; ಗಾಢಾಂಧಕಾರ : ಅಸ್ತಂಗತ ಸೂರ್ಯನಾಗಲ್ ತನಿಮರ್ಬುರ್ವಲ್ (ಉದ್ಭಟ. ೧೧-೫೬). [ತನ್ನಿ₂ + ಮರ್ಬು]

ತನಿಮಸಗು (ಕ್ರಿ). ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕೆರಳು ; ಅತಿಶಯಂವಾಗಿ ಉದ್ರೇಕಗೊಳ್ಳು ; ಇಟ್ಟಣಿಸುವೀ ರಣಮದಾಂಧನ ತೊಟ್ಟುಳಿಕೆಯನು ಕೇಳ್ದ ರಾಯ ಘರಟ್ಟನಿಲ್ಲಾ ಎನುತ ತನಿಮಸಗಿತು ಭಟಸ್ತೋಮ (ಕುಮಾ್ವಾಶ. ೨೦-೨). [ತನ್ನಿ₂ + ಮಸಗು₁]

ತನಿಮಳೆ 'ತನಿವಳೆ' ನೋ.

ತನಿಮಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಂಪುಮಾಡಿಸು ; ಶಾಂತಿಮಾಡಿಸು : ಆಗಲೇ ಒಂಬತ್ತು ಜನರನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿದ್ದ ಪ್ಲೇಗಿನಮ್ಮ ಎಳನೀರಿನ ತನಿಮಾಡಿಸಿ ಕೊಂಡು ಹೊರಟು ಹೋದಳು (ನನ್ನೂರು. ೯೨). [ತನ್ನಿ₃ (<ತಣ್ಪ₃) + ಮಾಡು₁ + – ಇಸು₃]

ತನಿಮಾವು (ನಾ). ಮಾವಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಮಾವು ಸೀಮಾವು ತನಿಮಾವು ಗಿಣಿಮಾವು (ವಿವೇಕ. ೨೦೦). [ತನ್ನಿ₂ + ಮಾವು]

ತನಿಮಿಂಚು (ನಾ). ಉಜ್ವಲವಾದ ಮಿಂಚು ; ಕಣ್ಣನ್ನು ಕೋರೈಸುವ ಮಿಂಚು : ಆಃ ನೀನು ಬಂದೆ ತನಿಮಿಂಚಿನುರುಳಿ ತನ್ನನ್ನೆ ತೂಗುವಂತೆ (ಹೃದಸ. ೪-೫). [ತನ್ನಿ₂ + ಮಿಂಚು₃]

ತನಿಮಿನುಗು (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಾದ ಕಾಂತಿ,–ಪ್ರಕಾಶ : ತನಿಮಿನುಗು ಮೋಱೆಯ ಕಣ್ಣ ಕೆಂಪಿನ ಘನಭಯಂಕರರೂಪ ಭೀಮನ ಕಂಡನವನೀಶ (ಕುಮಾ್ವಾಆ. ೧೧-೪). [ತನ್ನಿ₂ + ಮಿನುಗು₂]

ತನಿಮೊನೆದೋಱಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗೋಚರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು,– ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸು : ಮನದೊಳೆ ವಾಕ್ಕಿನೊಳ್ಕರತಳಾಮಳಕಾಕೃತಿಯಾಗಿ ಸತ್ತ್ವ ಚಿದ್ಘನ ಪರಮಾರ್ಥಮಂಬ್ಚಳಿಸಿ ತೋಱುತಿಹಂತೆ ಮ ದೀ ಯ ಕಾಯದೊಳ್ತನಿಮೊನೆದೋಱಿಸಯ್ಯ ಪರಮಪ್ರಭುವೇ (ಶತಕ. ೩೮). [ತನಿಮೊನೆದೋಱು + – ಇಸು₃]

ತನಿಮೊನೆದೋಱು (ಕ್ರಿ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗೋಚರವಾಗು ; ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಾಣಿಸು. 'ತನಿಮೊನೆದೋಱಿಸು' ಪರಾ. [ತನ್ನಿ₂ + ಮೊನೆದೋಱು]

ತನಿಮೊರೆ (ಕ್ರಿ). ಇಂಪಾಗಿ ಝೇಂಕರಿಸು : ನೈದಿಲುಗಳಲಿ ತನಿಮೊರೆವ ತುಂಬಿಯ ಕಳರವಕೆ ಬೆಚ್ಚಿದವು . . . ಮಮ್ಮಲುಮಱುಗುತಿರ್ದವು ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿಗಳು (ಕುಮಾ್ವಾದ್ರೋ. ೦೭-೧೫). [ತನ್ನಿ₂ + ಮೊರೆ₁]

ತನಿಮೊಲೆ (ನಾ). (ಹಾಲು) ತುಂಬಿದ ಸ್ತನ : ಕಿಱುಹುಲ್ಲೆ ಮೋಹದ ಶಿಶುಗೆ ತನಿಮೊಲೆಯಾವುಡುತಿದೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩-೯). [ತನ್ನಿ₂ + ಮೊಲೆ₁]

ತನಿಮೋಹರ (ನಾ). ದೊಡ್ಡ ಮೊತ್ತ ; ಬಹಳವಾಗಿ ದಟ್ಟಯಿಸಿದುದು : ಊಹೆದೆಗಹಿನ ಕಂಬನಿಯ ತನಿಮೋಹರದ ಘನಶೋಕವಹ್ನಿಯ ಮೋಹು ಗಾಡಿನ ಮನದ ಕೌರವನಿತ್ತನೋಲಗವ (ಕುಮಾ್ವಾದ್ರೋ. ೧-೧೨). [ತನ್ನಿ₂ + ಮೋಹರ]

ತನಿಯನ್ (ನಾ). ಗುರುಗಳ ಪ್ರಾರ್ಥನಾರೂಪವಾದ ಬಿಡಿ ಪದ್ಯ : ಮೇಲುಗೋಟೆ ತಿರುನಾರಾಯಣಸ್ವಾಮಿಯವರ ಸಂನ್ನಿಧಿ ಮೊದಲಾದ ಸಂನ್ನಿಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಬಂಧಾನುಸಂಧಾನಗಳು ನಡವಾಗ . . . ರಾಮಾನುಜ ದಯಪಾತ್ರ ತನಿಯನೆ ಆವ ರೀತಿಗೆ ನಡದು ಬಂತು ಯೀಗಲೂ ಅದೇ ರೀತಿಗೆ ರಾಮಾನುಜದಯಪಾತ್ರ ತನಿಯನೆ ನಡೆಶಿಕೊಂಡು ಬರ್ರುವದೂ (ಮೈಇಆರಿ. ೧೯೩೮. ೧೫-೫ ; 1709). [←ತಮಿ. ತನಿಯನ್]

ತನಿಯಡಗು (ನಾ). = ತನಿಗಂಡ : ಏಱ ಬಾಯ್ಗೆ ಬಾಯೊಡ್ಡಿ ರಕ್ತವನೀಂಟಿ ತನಿಯಡಗನಡಸಿ ತಿಂದು ಬಸುಱು ನೆಱ ಬೀಗೆ ಡಬ್ಬನೆ ತೇಗಿ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೫-೨೩). [ತನ್ನಿ₂ + ಅಡಗು₃]

ತನಿಯರಳು (ಕ್ರಿ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಳು ; ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವಿಕಸಿತವಾಗು : ಹರಿಹರನಿಗಿಂತ ಬೇಗನೆ ಅವನ ಪ್ರತಿಭೆ ತನಿಯರಳಿ ಗಮಗಮಿಸತೊಡಗಿ ತೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು (ಕಸಾಚ. ೩೫೩). [ತನ್ನಿ₂ + ಅರಳು₁ (<ಅಲರ್₁)]

ತನಿಯುಣ್ (ಕ್ರಿ). ಒಬ್ಬನೇ ಉಣ್ಣು ; ಒಂಟಿಯಾಗಿ ಅನುಭವಿಸು : ನೆರಪಿದುವನ್ ತಾಮೋ ತನಿಯುಣ್ಬುದು (ಕುಚಳ. ೧-೨೩-೯). [ತನ್ನಿ₂ + ಉಣ್]

ತನಿಯುರಿ (ನಾ). ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಉರಿ ; ಪ್ರಖರವಾದ ಬೆಂಕಿ : ಉಗಿದನು ನಿಜಾಯುಧವ ದಿನಪಕೋಟಿಯ ರಶ್ಮಿಯನು ತುದಿಮೊನೆಯೊಳುಗುಳುವ ಬಾಯಿಧಾರೆಯ ತನಿಯುರಿಯ ತೆಕ್ಕೆಯಲಿ ಥಳಥಳಿಸುವ ಮಹಾಂಕುಶವ (ಕುಮಾ್ವಾದ್ರೋ. ೩-೫೫). [ತನ್ನಿ₂ + ಉರಿ₂]

ತನಿಯೆಣ್ಣೆ (ನಾ). ಶುದ್ಧವಾದ ಎಣ್ಣೆ ; ತಿಳಿಯಾದ ಎಣ್ಣೆ : ತನುವೆಂಬ ತನಿಯೆಣ್ಣೆ ನೆನಹೆಂಬ ತಿಳಿದುಪ್ಪ ಘನಜ್ಞಾನಜ್ಯೋತಿಯುರಿಯಲಜ್ಞಾನದ ನೆನಹದೆತ್ತಣದು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೪೫೭). [ತನ್ನಿ₂ + ಎಣ್ಣೆ]

ತನಿಯೆರಕ (ನಾ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಎರಕಹೊಯ್ದ ಮೂರ್ತಿ,–ಆಕಾರ : ವೀರದೈತ್ಯನ ಬಹಳ ದುಷ್ಪರಿವಾರವದನಾರಣಿಸುವರು ಮುಂಗಾರಿರುಳ ತನಿಯೆರಕ ನೀಲಾಚಲದ ಖಂಡರಣೆ (ಕುವ್ಯಾ.ಅ. ೯–೩೪).
[ತನಿ$_2$ + ಎರಕ$_2$]

ತನಿಯೆರೆ 'ತಣಿಯೆಱ' ನೋ.

ತನಿಯೆರೆತ (ನಾ). ತನಿ ಎರೆಯುವಿಕೆ ; ತರ್ಪಣ ಬಿಡುವಿಕೆ : ಏಕೆನ್ನ ನಿಸಿದಿಗೆಯ ಬಳಿ ಬಾಗಿ ಬಾಡಿ ನಿಂದಿರ್ಪೆಳೀ ನನ್ನರಸಿ ? ತನಿಯೆರೆತವೇಕೀಗ ? (ಪಾರಸಿ. ೨೬–೫೮೨). [ತನಿ$_3$ (<ತಣಿ$_3$) + ಎರೆತ$_1$]

ತನಿಯೊಸರು (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸುರಿಯುವಿಕೆ,–ಒಸರುವಿಕೆ: ಎನಿತು ನರುಗಂಪು . . . ತನಿಯೊಸರ ಪೂವುಡಿಯ ಪೊಸಸೋನೆಯೆನಿತು (ಕಾಲೂರ. ೧೨೦–೨೫೦). [ತನಿ$_2$ + ಒಸರು$_2$ (<ಒಸರ್$_2$)]

ತನಿರಕುತ (ನಾ). ೧. ಹೊಸರಕ್ತ ; ಬಿಸಿನೆತ್ತರು : ಮನದೊಳಗೆ ಕೌರವನ ಕರುಳನು ತನಿರಕುತದಲಿ ಕುದಿಸಿದರು(ಕುವ್ಯಾ.ಸ. ೧೪–೬೫). ೨. ರುಚಿಯಾದ ರಕ್ತ: ನೋಡುವನು . . . ಬಾಡುಗರುಳಿನ ಚೀತ್ಕೃತಿಯು ತಲೆಯೋಡುಗಳ ತನಿರಕುತಪಾನದ ಶಾಕಿನೀಜನವ (ಕುವ್ಯಾ.ಗ. ೩–೧೦). [ತನಿ$_2$ + ರಕುತ]

ತನಿರನ್ನ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ರತ್ನ : ತನಿರನ್ನದೊಂದು ಕೆಂಗಿಡಿಯ ಕುಡಿಯೆ ಸಿಡಿದರಳಿ ಉರುಳಿದಂತೆ (ಅರಳು. ೫–೩).
[ತನಿ$_2$ + ರನ್ನ]

ತನಿರಭಸ (ನಾ). ಅತಿಶಯವಾದ ರಭಸ,–ವೇಗ : ಸೂಗುರಿಸೆ ತುದಿವಾಲ ವಮರರ ಕೂಗುಗಳ ಕಹಳೆಗಳ ಹಱ ತಾಗುಗಳ ತನಿರಭಸ[ಪಾಠಾಂ. ಹರುಷ]ದಲಿ ಹಾಱದನು ಹನುಮಂತ (ತೊರರಾ. ೪–೧೨–೩೩).
[ತನಿ$_2$ + ರಭಸ]

ತನಿರಸ (ನಾ). ೧. ಸವಿಯಾದ ರಸ: ಗಿಳಿಗಳ ಗೂಡಿಂದುದಿರ್ದ ದಾಳಿಂಬದ ಬಿತ್ತುಗಳಿನೊಸರ್ದ ತನಿರಸದಳಿಪದೊಳಂ(ಕಾದಂಪೂ. ೯೭); ತಮ್ಮಿಂ ತಾವೆ ಬಿಗಿದು ಬಿರಿವಟ್ಟು ಸುರಿವ ದಾಳಿಂಬದ ಪಣ್ಗಳ ತನಿರಸದ ಪರಿಪೊನಲೆ ಪರಿನೀರಾಗೆ (ಪಂಚತಂ. ೧೧೭–೧೫) ; ಅಂಬುಜವನವಿದಿರು ಬಂದಂತೆ ಕಂಪಿನ ತನಿರಸದ ತಾವರೆಯ ತೆಕ್ಕೆಯ ತೋಳ ತೋಱಕೆಯ ಜಿನುಗುದುಂಬಿಯ ಜಾಳಿಗೆಯ ತನಿಮಿನುಗುವೋಱಯ . . . ಭೀಮನ ಕಂಡನವನೀಶ (ಕುವ್ಯಾ.ಅ. ೧೧–೪); ಕುಱ ಕಬ್ಬಿನೊಳು ಹೊಕ್ಕು ಅಱವುದೆ ತನಿರಸವ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೪೨೦); ತನಿರಸಂ ಸೋಱುವನ್ನಂ ನಾಲಗೆಯೂಱ ಸೀಯೆಂದು ಚುಂಬಿಸಿಯುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೬೦–೧೭). ೨. ಶುದ್ಧವಾದ ರಸ; ತಿಳಿಯಾದ ರಸ: ಬೆಳರ್ಮುಣ್ಣ ಪೊಸಕಡಾಯದೊಳ್ ತುಂಬಿದ ನೀಲಿಯ ತನಿರಸಮೆಂಬಂತಿರೆ ಕಳಿಂದಜೆಯ ಕರ್ಮುಡುವಿನೊಂದು ಪೊಳೆಪಿಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೨–೨೨). ೩. ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಕದಡು ; ಮಂದವಾದ ದ್ರವ,–ಕಲ್ಕ : ಕಾರ್ಮುಗಿಲಿಂ ಜನವ ಕಲಸಿ ತನಿರಸದೊಳು ನೆಱ ಪೊರಳ್ಚಿದ ನೀಲಪುತ್ರಿಕೆಗಳಂತೆ . . . ನಡೆತಹ ಕಿರಾತರ ತನುಚ್ಛವಿ (ರಾಘಚ. ೧೭–೬೪). ೪. ಮನೋಹರವಾದ (ಕಾವ್ಯವಿಷಯಕವಾದ) ಶೃಂಗಾರಾದಿ ನವರಸಗಳು : ಕಂದಂಗಳಮೃತಲತಿಕಾಕಂದಂಗಳನೂನವಾಕ್ಯಫಲವಿಲಸನ್ಮಾಕಂದಂಗಳ್ ತನಿರಸದುಕ್ಕಂದಂಗಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೧–೧೨). ೧, ೪ : ಕೊರ್ವಿ ಪೊಱಪೊಣ್ಮೆ ತನಿರಸಮುರ್ವೆ ಕರಂ ಕೊಂಕು ಕಿವಿವರಂ ನವ್ಯಗುಣಂ ಪರ್ವೆ ತೆಗೆದಿಸುವ ಕಾವನ ಕರ್ವಿನ ಬಿಲ್ಲಂತೆ ಕಾವ್ಯಮೇಂ ಮೋಹಿಸದೇ (ಧರ್ಮನಾ. ೧–೪೭). [ತನಿ$_2$ + ರಸ]

ತನಿರಸವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಮನೋಹರವಾದ ಶೃಂಗಾರಾದಿ ನವರಸಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರು : ಇನಿವಾತುಗಳ ಸತ್ಪದಬಂಧ ವ್ಯಂಗ್ಯೋಕ್ತಿ ಧ್ವನಿಯರ್ಥ ಗೌರವದಿಂದೆ ತನಿರಸವಡೆದ ಮತ್ಕೃತಿಯ ಚಿತ್ರೈಸು (ಮೋಹಹ. ೨೮–೨).
[ತನಿರಸ + ಪಡೆ$_1$]

ತನಿವಂಡು (ನಾ). ರುಚಿಯಾದ ಮಕರಂದ : ಅಲರ್ದ ತಾವರೆಯ ತನಿವಂಡಿನ ಪನಿಗಳಿಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೧೭) : ತಮ್ಮ ತನಿವಂಡನೂಡಿ ನಡಪಿದ ಮೋಹದಿಂ ಬಸಿಱೞಳಗೆ ಬಯ್ತು ಮುಚ್ಚುವಂತಿರಳಿವಳಗವುನೊಳಕೊಂಡು ನಳಿನಿಗಳ್ ಮುಗಿಯೆಯುಂ (ವರ್ಧಪು. ೬–೨೩ ವ).
[ತನಿ$_2$ + ಬಂಡು$_1$]

ತನಿವಗೆ (ನಾ). ಶುದ್ಧವಾದ ಮನಸ್ಸು ; ವಾತ್ಸಲ್ಯ : ಗಂಗಾಂಬೆ ಮತ್ತು ನೀಲಾಂಬಿಕೆಯರು . . . ಶರಣರಿಗೆಲ್ಲ ತನಿವಗೆಯ ತಾಯಂದಿರಾಗಿ ಬಾಳಿದರು (ಶರಜ. ೧೮೩). [ತನಿ$_2$ + ಬಗೆ$_3$]

ತನಿವಡಹ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಾದ ಜಡಿಮಳೆ : ತನಿವಡಹಕ್ಕೆ ಕೋಡಿ ತನು ಪೊರ್ಬುಳಿವಂದು ಕೊರಲ್ ಕುಸುಂಗಿ . . . ಮೃಗಪ್ರಕರಮಿರ್ದುದು (ಕುಸುಮಾ. ೬–೩೪); ತನಿವಡಹಕ್ಕೆ ಕೋಡಿ ತನುಪೊರ್ವುಳಿವಂದು ಕೊ[ರ]ಲ್ಕುಸುಂಗಿ ಮೃಗಪ್ರಕರಮಿರ್ದುದು (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೨–೫೮).
[ತನಿ$_2$ + ಬಡಹ (<ಬಡಪ)]

ತನಿವಣ್, ತನಿವಣ್ಣು (ನಾ). ಪಕ್ವವಾದ ಹಣ್ಣು ; ಹದವಾಗಿ ಮಾಗಿದ ಹಣ್ಣು : ಪಥಿಕರ್ಬರ್ಕೆಂದು ಭೃಂಗಂಗಳಿಂದುಲಿವಂತಿರ್ದುದು ಪಣ್ತ ಬಕ್ಕೆ ತನಿವಣ್ಣಾಗಿರ್ದುದಿಪ್ಪಾವು (ಆದಿಪು. ೧೧–೬೮) ; ನಾಲಗೆ ಚಿಗುರುತ್ತಿರೆ ಸವಿದುದೊಂದು ಗಿಳಿ ತನಿವಣ್ಣಂ (ಗಿರಿಕ. ೨–೩೯); ತನಿವಣ್ಣಂ ಲಂಚಮಿಪಾವೆಂ ಪುರುಳಿ ನಿನಗೆ . . . ಎನ್ನೋಪನನಿಂದಾರಯ್ದು ತಂದೆನ್ನೊಡನಿರಿಸಿದೊಡೆ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೩೧೮); ಪೊಂಗೆ ಪರಿವಮಳವಿದೆನಿಪ ಕಬ್ಬಿಂಗೆ ನಿತವಣ್ಣಾದ ತೆಱದಲಿ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೧೯–೫೭). **ತನಿವಣ್ಣು** : ತನಿವಣ್ಣಿರಲು ಕಸುಗಾಯನೇತಕೆ ಕೊಯ್ದೆ (ಬಸಪು. ೪೮–೧೧); ಕೊನರಿಲ್ಲದ, ಮಿಡಿಯಿಲ್ಲದ . . . ತನಿವಣ್ಣಿಲ್ಲದ ಮರಂಗಳಿಲ್ಲ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೩–೨೪) ; ತನಿವಣ್ಣು ಕೆನೆವಾಲು ತಾಂಬೂಲ ನೀಡುವೆನು (ಕವಿಸೋ. ೪೫–೧೩). [ತನಿ$_2$ + ಪಣ್$_3$]

ತನಿವಣ್ಣು 'ತನಿವಣ್' ನೋ.

ತನಿವದನು (ನಾ). ಸರಿಯಾದ ಹದ,–ಪಕ್ವತೆ : ತನಿವದನಾಗಿ ಕೆಂಪನೊಳಕೊಂಡು ಸುಗಂಧಮನಾಂತು (ದಶಕು. ೬–೨೫)
[ತನಿ$_2$ + ಪದನು (<ಪದನ್$_1$)]

ತನಿವರಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಓಡಾಡು ; ಸಡಗರದಿಂದ ನಡೆದಾಡು : ತವತವಗೆ ತನಿವರಿವ ಜನದುತ್ಸವವನದನೇನೆಂಬೆನಂದಿನ ದಿವಸಮೊಸಗೆ ಯನಮರಲೋಕದೊಳು (ಕುವ್ಯಾ.ಅ. ೧೨–೫೮). ೨. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹರಡು,–ವ್ಯಾಪಿಸು : ಮೊರೆವ ತುಂಬಿಯು ತಟ್ಟುಗಳ ತನಿವರಿವ ತಂಪಿನ ತುಱು ಗಲಿನ ತತ್ಸರಸಿಯನು ದೂರದಲಿ ಕಂಡುಬ್ಬಿದನು ಕಲಿಭೀಮ (ಕುವ್ಯಾ.ಅ. ೧೦–೪೨). [ತನಿ$_2$ + ಪರಿ$_2$]

ತನಿವಳೆ, ತನಿಮಳೆ (ನಾ). ಹಿತವಾದ ಮಳೆ : ತನತನಗೆ ತರುಣಿಯರು ಹೂವಿನ ತನಿವಳೆಯ ಕಱದರು (ಕುವ್ಯಾ.ಸ. ೩–೭೦) ; ಗಿಳಿಯ ತುಂಬಿಯ ಹಂಸೆಗಳ ಕೋಗಿಲೆಯ . . . ಕಲರುತಿಯ ಕರ್ಣಾಮೃತದ ತನಿವಳೆಯ ಕಱದುದು ಇಭಪುರಿಯ ಹೊಱವಳಯದುದ್ಯಾನ (ಕುವ್ಯಾ.ಉ.೭–೨೩). **ತನಿಮಳೆ**: ನಿರ್ಜರರ ಭೇರಿ ನವಾಯಿಯುಲಿ ಮೊಳಗಿದವು ಸುರಿದವು ಮುಗುಳ ತನಿಮಳೆಯ (ಕುವ್ಯಾ.ಸ. ೮–೮); ಮುನಿಜನ ಜಾಲವನು ನೋಡಿದನು ಕಱದನು ಕೃಪೆಯ ತನಿಮಳೆಯ (ಕುವ್ಯಾ.ಅ. ೫–೨೪). [ತನಿ$_2$ + ಮಳೆ (<ಮೞ)]

ತನಿಪಾಲ್, ತನಿವಾಲು, ತನಿಹಾಲು(ನಾ). ೧. ರುಚಿಕರವಾದ ಹಾಲು; ಸವಿಯಾದ ಹಾಲು : ತನಿವಾಲನುಂಡು ಬಳೆವರಗಿಳಿಗಳ್ (ತಿರುರ. ದೀ. ೨–೧೦); ನಂಬಿ ಕೊಡಗೂಸು ಕೊರ್ತಿತ್ತ ತನಿವಾಲ್ಗುಡಿದೆ(ಸೌಂದಪು.೧೧–೧೫); ತನಿವಾಲ್ಗೆ ತವರಾಜ ಸಕ್ಕರೆಯನೊಡಗಲಸಿ (ರೇವಣ. ೧೦೫–೭). ೨. ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಹಾಲು : ಧಾನ್ಯದೊಳಕ್ಕಿ ಪಾಲೊಳ್ ತನಿಪಾಲ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯–೧೦೮). **ತನಿವಾಲು$_1$** : ೧. ಪುಟದ ಸಕ್ಕರೆಯನು ತನಿವಾಲಿನೊಳು ಸೂಸಿ

ಗುಟುಕಿಸುವಂತೆ ಸಂಗೀತ (ಭರಜ. ೨೫-೧೨). ಅವಳ ಕೊರಳಿಂದ ಹೊರಟ ಹಾಡುಗಳು ತನಿವಾಲನೆರೆದು ಅವನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ತಂಪಾಗಿಸಿದವು (ಹಾಹುತ. ೬೨). ೨. ಬಟ್ಟವಾಲನು ಚೆಲುಪಾಲನು ಕೆನೆವಾಲನೆಟ್ಟಿವಾಲನು ತನಿವಾಲ . . . ಎಡೆಮಾಡಿದಳರಸಗೆ (ಭರಜ. ೧೦-೩೪). **ತನಿಹಾಲು : ೨.** ಕೆನೆಹಾಲು, ಎಟ್ಟೆಹಾಲು, ತನಿಹಾಲು . . . ತಂದು ಎಡೆಮಾಡಿದಳು (ಮಾಮಲ್ಲಿ. ೫೪). [ತನಿ₂ + ಪಾಲ್₁]

ತನಿವಾಲು 'ತನಿವಾಲ್' ನೋ.

ತನಿವಿತ್ತು (ನಾ). ಸಾರವತ್ತಾದ ಬೀಜ; ಉತ್ತಮವಾದ ಬೀಜ: ಒಲಿದು ಕುಂದಣದ ತನಿವಿತ್ತುಗಳ ಬಿತ್ತಿ ಮಿಗೆ ಬಳೆಯಿಪ ವಸಂತಮಾಲಾಕಾರನನೆ (ನಂದಿಮಾ. ೬-೧೮). [ತನಿ₂ + ಬಿತ್ತು₂ (<ಬಿಟ್ಟು)]

ತನಿವಿಷ (ನಾ). ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ನಂಜು ; ಘೋರವಿಷ : ರಾಮನಾಮಕೆ ತಣಿಯಲಿಲ್ಲವೆ ಶಿವನ ಗಂಟಲ ತನಿವಿಷ (ಹಾಡುಪಾ. ೪೯-೩).

[ತನಿ₂ + ವಿಷ]

ತನಿವೀರರಸ (ನಾ). ಮಿಗಿಲಾದ ಶೌರ್ಯ; ಅತಿಶಯವಾದ ಪರಾಕ್ರಮ: ತೆತ್ತಿಸಿದಂಬೊಡಲೊಳಿಡಿದ ತನಿವೀರರಸವೊತ್ತರಿಸಿ ಮೇಲುಕ್ಕುವಂದದಿಂ ಬಸಿವ ಬಿಸಿನೆತ್ತರೆಸೆದಿರೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೨-೨೫). [ತನಿ₂ + ವೀರರಸ]

ತನಿವು 'ತಣಿವು' ನೋ.

ತನಿವೆಚ್ಚು 'ತನಿವೆರ್ಚು' ನೋ.

ತನಿವೆರ್ಚಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಪಡಿಸು : ಧರ್ಮಮಂ . . . ಗಜಹಯರತ್ನಕೋಶತತಿಯಂ ತನಿವೆರ್ಚಿಸಿ ನಳನೃಪಂ ಪರಿಪಾಲಿಸುವಂ ಧರಿತ್ರಿಯಂ (ನಳಚಂ. ೨೫). [ತನಿ₂ + ಪೆರ್ಚಿಸು]

ತನಿವೆರ್ಚು, ತನಿವೆಚ್ಚು, ತನಿಹೆಚ್ಚು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಹೆಚ್ಚು; ಬಹಳವಾಗಿ ವರ್ಧಿಸು : ಚುಂಬನವೊರ್ವೆರ್ಗೊರ್ವೆ ತನಿವೆರ್ಚುವುದು (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೮೪) ; ಅಂಗಕಾಂತಿ ತನಿವೆರ್ಚಿ ಮುಖಾಬ್ಜವರಲ್ದು ಸಮ್ಮದಂ ನನೆಕೊನೆವೋಗಿ . . . ಮನೋನುರಾಗದಿಂ ವನಿತೆಯ ಮೂರ್ತಿ ನೂತ್ನ ವೆನಿಸಿತ್ತು (ನಳಚಂ. ೨೮೦) ; ಸಂತತಂ ಪರಿಕಿಸಲಂತರಂಗ ಬಹಿರಂಗಸುಖಂ ತನಿವೆರ್ಚಿ ಯೋಗಮುಬ್ಬರಿಸೆಯನೂನಧರ್ಮಮೊದಗಿಪ್ಪುದು ತಪ್ಪದು (ದಶಕು. ೮-೫೦). **ತನಿವೆಚ್ಚು : ೨.** ಬಹಳವಾಗಿ ಉಬ್ಬು,-ಹಿಗ್ಗು; ಸಂತೋಷಪಡಂ : ಸೂನುಗೊಲವಿಂ ಸೊಡರ್ವಕ್ಕಿನ ಬೊಟ್ಟನಿಟ್ಟು ತೂಪಿಱಿದು ಪಲರ್ಮೆಯುಂ ಪರಸಿ . . . ತನಿವೆಚ್ಚು[ಪಾಠಾಂ. ರ್ಚು]ವ ಸ್ಯೆಪೆನಗೆಂದು ಸಾರ್ಗುಮೋ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೪೫). **ತನಿಹೆಚ್ಚು: ೨.** ವೈರಿಯ ಘಾಯಘಾಯದ ಧರಧುರಕೆ ತನಿಹೆಚ್ಚಿ ಮನದುಬ್ಬರದಲಿಱಿದಾಡಿದರೆ ದಿಟ ಕೃತಕೃತ್ಯ ತಾನೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೮-೩೯). [ತನಿ₂ + ಪೆರ್ಚು₁]

ತನಿವೆಳಗು, ತನಿಬೆಳಕು(ನಾ). ೧. ಉಜ್ವಲವಾದ ಪ್ರಕಾಶ; ಥಳಥಳಿಸುವ ಕಾಂತಿ : ಚಂದ್ರಾದಿತ್ಯರುಗಳ ತನಿವೆಳಗನು ನಿಂದಿಸುತ್ತಿಹ ದಿವ್ಯದೇಹ (ತ್ರಿಪುಸಾಂ. ೨೪-೩೬೫) ; ಮೇಳವದ ತನಿವೆಳಗುಗಳ ಮಣಿಮೌಳಿಮಂಡಿತರು . . . ಹೊಕ್ಕರು ಸಭಾಸ್ಥಳವ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೨-೧) ; ನೆನೆಯಿಸುತಿಂದ್ರಚಾಪವ ತೊಟ್ಟ ತೊಡಿಗೆಯ ತನಿವೆಳಗಿಂದ ಭೂವರನು ಮನವೊಲಿದೆಯ್ದುಂದು ಮಂಡಿಸಿದನು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೧-೭೦). **೨.** ಶುಭ್ರವಾದ ಕಾಂತಿ ; ಧವಳ ಕಾಂತಿ : ತನಿವೆಳಗಿಂ ತೊಳಗುವ ಪಳುಕಿನ ಕುಟ್ಟಿಮತಳದೊಳೆಸೆವ ಚೂತ ಕುಜಾತಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧-೧೧೪) ; ನಸುನಗುತೆ ಮೊಗವೆತ್ತಿ ದೊಡೆ ಹಾಲಂತೆ ತನಿವೆಳಗನುಗುಳುತೊಗೆವುತಿದೆ ನೆಱೆದಿಂಗಳು (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೯೫) ; ಪಳುಕಿನಲಿ ಮನಸಿಜ ಸಮೆದ ಪುತ್ಥಳಿಯೊಯೆನೆ ಬೆಳುವಸದನದ ತನಿವೆಳಗಿನಲಿ ಶಿವದೇವಿ ಬಂದಳು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೨-೪೫). **ತನಿಬೆಳಕು : ೩.** ಹಿತವಾದ ಕಾಂತಿ,-ಬೆಳಕು : ಕಣ್ಣುಗಳ ಬಣ್ಣ ನೀನು ಉಣ್ಣೆಸಾ ತನಿಬೆಳಕು ಹಣ್ಣು ಜೇನು (ಅರಳು. ೧೨-೬). [ತನಿ₂ + ಬೆಳಗು₂]

ತನಿವೆಳ್ದಿಂಗಳ್ (ನಾ). ಸೊಗಸಾದ ಬೆಳುದಿಂಗಳು: ತಳತಳಿಸುವ ತನಿವೆಳ್ದಿಂಗಳ . . . ಭಾಂಡಮೆನಿಸಿತಜಾಂಡಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧೧-೧೬) ; ತನಿವೆಳ್ದಿಂಗಳ್ಸಮಂತಾತಪದ ಬಿಸುಪ ವಾದ ತ್ತು (ಉದ್ಭಟ. ೬-೫೭) ; ತನಿವೆಳ್ದಿಂಗಳ ಬಳಗಂ ಮುನಿಮೂರ್ತಿಯನಾಂತುದು (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೨-೪).

[ತನಿ₂ + ಬೆಳ್ದಿಂಗಳ್]

ತನಿವೇಟ (ನಾ). ೧. ಅತಿಶಯವಾದ ಕಾಮಾಸಕ್ತಿ,-ಪ್ರಣಯ,-ಕಾಮ: ತನಿವೇಟದಲಿ ತಾಮಸಿ ನಿರಂಬರೆಯಾಗಿ ನಲಿದಪ್ಪಿದಳು ನಿಜಪತಿಯ (ತೊರರಾ. ೫-೩-೪); ಓರ್ವನೊಳ್ವಂಚಿಸಿ ಕೊರ್ವಿದ ಬೇಟಮನೊರ್ವ ನೊಳಿಲ್ಲದಿರ್ದೊಡಂ ತನಿವೇಟವುರ್ವಿಸಿ ಪಣವಂ ಪಡೆವುದು (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೯೩). **೨.** ಹಲವು ಬಗೆಯಾದ ಶೃಂಗಾರಚೇಷ್ಟೆ : ದೇಸೆಯನಾಂತ ಕನ್ನಡಿತಿಯರ್ . . . ಪಲರ್ ವೇಸಿಯರುಳ್ಳ ವೈಸಿಕಮನೀಯೆಡೆಯೊಳ್ ನೆರೆವರ್ಗರ್ಡುಕಿರ್ ಪೇರಾಸೆಯೊಳಾಟಪಾಟ ತನಿವೇಟದ ಕೂಟದ ನಾಟಕಂಗಳಿಂ (ಚಿಕವಿ. ೫-೧೬೫).

[ತನಿ₂ + ಬೇಟ₂ (<ಬೇಂಟ)]

ತನಿವೇಸಗೆ, ತನಿವೇಸಿಗೆ (ನಾ). ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಬೇಸಿಗೆ; ನಡುಬೇಸಿಗೆ: ತನಿವೇಸ[ಪಾಠಾಂ. ಸಿ]ಗೆಯ ದಿನದೊಳಧ್ವರಾಶ್ವದ ಕೂಡೆ ಪಡೆ ನಡೆದುದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೫-೫). **ತನಿವೇಸಿಗೆ:** ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ತನಿ₂ + ಬೇಸಗೆ]

ತನಿವೇಸಿಗೆ 'ತನಿವೇಸಗೆ' ನೋ.

ತನಿವೊಗರ್, ತನಿಹೊಗರು (ನಾ). ಉಜ್ವಲವಾದ ಪ್ರಕಾಶ,-ಕಾಂತಿ : ಕೈನೀಡಿದನು ತುದಿಯಂಬಿನಲಿ ತುಱುಗಿದ ಕಿಡಿಯ ಬಿಱುಕೇಸುರಿಯ ಧಾಳಿಗಳ ತನಿವೊಗರ ಬಲುವೊಗೆಯ ಹೊರಳಿಯ . . . ಹೊಂಗಱಿಯ ನಾರಾಯಣಮಹಾಶರಕೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೯-೧೪). **ತನಿಹೊಗರು :** ಸಾಹಸದ ತನಿಹೊಗರಿನಾತಗಳೆಲ್ಲಿ ಭೀಮಾರ್ಜುನರ ಬರಹೇಳು(ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧-೫೩) ; ತನಿಹೊಗರುಗಣೆಗಳ ಸೂಸಿದನು ರವಿಸೂನು ಸಮರದಲಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೩-೩೩). [ತನಿ₂ + ಪೊಗರ್]

ತನಿವೊನಲ್ (ನಾ). ತುಂಬು ಹೊಳೆ ; ಮಹಾಪೂರ : ಕಮಳಭವನ ಕವಿತಾರಸಮುಮರ್ದಿನ ತನಿವೊನಲನಂಗಮೋಹನಬಾಣಂ(ಶಾಂತೀಶ್ವ.೧-೫೯).

[ತನಿ₂ + ಪೊನಲ್]

ತನಿಸಯ್ಪು (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಿನ ಪುಣ್ಯ : ತನ್ನ ಬಾಳ್ವೆಯ ಬೆಸುಗೆಯೆಂದೆಣಿಸಿ ಪಣ್ಣಿಕವ ತನಿಸಯ್ಪುದೆನ್ನುವಳ್ ಕಾಲೂರ ಚೆಲುವೆ (ಕಾಲೂರ. ೧೧೫-೨೩೪).

[ತನಿ₂ + ಸಯ್ಪು]

ತನಿಸವಿ (ನಾ). ಅತಿಶಯವಾದ ರುಚಿ : ಕವಿತೆ ತಪಃಫಲದಾ ತನಿಸವಿ ಯೆಂಬುದು (ಸಂಸಪ. ೧೩-೩೨). [ತನಿ₂ + ಸವಿ₂]

ತನಿಸುಸಿಲ್ (ನಾ). ಸವಿಯಾದ ಸಂಭೋಗ ; ಸುಖರತಿ : ಶಶಿಶಿಲಾ ಸದನದೋವರಿಯ ಪೂವಸೆಯೊಳ್ ತನಿ[ಪಾಠಾಂ. ಸವಿ]ಸುಸಿಲೆಸಗುವ ಖಚರದಂಪತಿಗಳ ಗಳರವದ ಕಳಕಳಮಂ ಕೇಳ್ದು (ಶಬಶಂ. ೩-೩೫ ವ).

[ತನಿ₂ + ಸುಸಿಲ್]

ತನಿಸೂಱೆ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕೊಳ್ಳೆಹೊಡೆಯುವುದು,-ಸೂರೆಗೊಳ್ಳುವುದು : ದ್ವೀಪಪಾಲಕರ ಸೆಱೆವಿಡಿದು ತನಿಸೂಱೆಯಲಿ ಪಡೆ ನೆಱೆ ದಣಿಯಲಾ ಮ್ಲೇಚ್ಛಪರ್ಗವ ತಱಿದು ಶೋಧಿಸಿ ತೆಗೆದನಲ್ಲಿಯ ಸಾರ ವಸ್ತುಗಳ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೪-೧೨). [ತನಿ₂ + ಸೂಱೆ]

ತನಿಸೂಱೆಬಿಡು (ಕ್ರಿ). ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸೂರೆಮಾಡು : ಕಿಚ್ಚುಗಿಡಿಗೆದಱುವ ಸಿಳೀಮುಖ ಕೊಚ್ಚಲಿಭದವಯವವನಮರರಿಗಚ್ಚರಿಯ ತನಿಸೂಱೆಬಿಟ್ಟನು ಭೀಮ ಬವರದಲಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೨-೨೦).

[ತನಿಸೂಱೆ + ಬಿಡು₁]

ತನಿಸೆಳಕು (ನಾ). ಮಧುರವಾದ ಸೆಳಕು ; ಹಿತಕರವಾದ ಮಳೆ: ಚೈತ್ರನ ತನಿಸೆಳಕಿನ ಸೋಂಕಿಗೆ ಮಧುಮಯವಾಗಿದೆ ಗಾಳಿ (ನೆಲಮು. ೯೬-೧). [ತನಿ$_2$ + ಸೆಳಕು]

ತನಿಸೊಂಕು 'ತನಿಸೋಂಕು$_2$' ನೋ.

ತನಿಸೊಕ 'ತನಿಸೊಗ' ನೋ.

ತನಿಸೊಕ್ಕು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಮದವೇರು,-ಉನ್ಮತ್ತವಾಗು : ಸಂಗರ ಜಯದ ಮಡುವಿನಲಿ ಸಲೆ ಸೊಗಸಿ ತನಿಸೊಕ್ಕಿ ದೆಸೆಪಟದುಳಿದು ಸೌಭದ್ರೇಯ ಭೃಂಗನ ಬಿಲುದನಿಯು ಭರವಂಜಿಸಿತು (ಕುವ್ಯಾ.ದ್ರೋ.೬-೩೦): ಗಣಿಕೆಯರಮಧ್ಯದಲಿ ಮದ್ಯದ ತಣಿವಿನಲಿ ತನಿಸೊಕ್ಕಿ ಬತ್ತಲೆ ಕುಣಿವ ಭಂಗಿಯ ಭಂಡರು (ಕುವ್ಯಾ.ಶ. ೯-೨೦). [ತನಿ$_2$+ಸೊಕ್ಕು$_1$ (<ಸೊರ್ಕು$_1$)]

ತನಿಸೊಕ್ಕು$_2$ 'ತನಿಸೊರ್ಕು' ನೋ.

ತನಿಸೊಗ, ತನಿಸೊಕ (ನಾ). "ಹೆಚ್ಚಾದ ಸುಖ; ಬಹು ಆನಂದ" : (ಪ್ರಭಣ). **ತನಿಸೊಕ :** ಪದವಂ ಮೋಕ್ಷಚತುಷ್ಟಯಮಂ ಬಯಸದೆ ದುಚ್ಚೌಕಮನಾಡುವ ತನಿಸೊಕದೊದವಂ ಮುದವುನೆರಳ್ಕಯ್ಯಿಂದಿತ್ತಿದ್ದು ಗವಾಡುವನು (ಉದ್ಭದೇ. ೩-೧೩). [ತನಿ$_2$ + ಸೊಗ]

ತನಿಸೊಬಗು (ನಾ). ಮಿಗಿಲಾದ ಅಂದ ; ಅತಿಶಯವಾದ ಸೌಂದರ್ಯ: ತನಿಸೊಬಗಂ ಪ್ರಸಾರಿಸಿ ಸಮಂಚಿತ ಕೈತವಮಂ ನಿಮಿರ್ಚೆ . . . ಸುಮ್ಮನೆ ಪೊಗಟುತ್ತೆಯಿರ್ಪುದೆ ವಸುಂಧರೆಯೊಳ್ಪೆಲೆವೆಣ್ಗೆ ಲಕ್ಷಣಂ (ಉದ್ಭಟ. ೧೦-೬೦); ತನಿಸೊಬಗುವಡೆದ ಸನ್ಮೋಹನದ ಕಣಿಯೆ ಬಾ (ಜೈಮಿಭಾ. ೬-೨೫).

[ತನಿ$_2$ + ಸೊಬಗು]

ತನಿಸೊರ್ಕು, ತನಿಸೊಕ್ಕು$_2$ (ನಾ). ೧. ಹೆಚ್ಚಾದ ಮದ,-ಅಮಲು : ಅಲರ್ವಂಡನುಂಡು ತನಿಸೊರ್ಕಿಂ ಸೊರ್ಕಿ ತೆಱಂದಿರಿದು ಪಾಱುವ ಪೆಣ್ದುಂಬಿಗಳ ಬಳಗಮಂ (ಕಾದಂಉ. ೫೨೬) ; ಕಾಯಜನೆಸುಗೆಯ ಕಮ್ಮ ಸರಂಗಳ ಗಾಯದ ತನಿಸೊರ್ಕಿಂ . . . ಲೋಚನಮಂ ಮುಚ್ಚಿ (ಜಯನೃಕಾ. ೪-೩೬). **ತನಿಸೊಕ್ಕು$_2$:** ೧. ಬೆಡಗು ಬೇಟ ತನಿಸೊಕ್ಕು ತವಕ ತಳ್ಕಂಕ ಇನಿವಾತು ದಣಿವಿಲ್ಲದ ಕೂಟವಾ ನಾಡವನಿತೆಯರೊಳಗೆಸೆದಿಹುದು (ಕುರಾಸಾಂ. ೨-೬೨) ; ಭಾವಿಸೆ ಸೊಗದ ಸುಗ್ಗಿಯ ತನಿಸೊಕ್ಕನ್ನಾವರಿಪುದು ಮತ್ತೇವೆ (ಹದಿಬ. ೦-೪೩). ೨. ಮಾದಕತೆ : ತಾವರೆವಂಡಿನ ತನಿಸೊಕ್ಕಿಂ ಸೊಕ್ಕಿದ ಪೆಣ್ದುಂಬಿಗಳಿಂಚರಂಗಳೊಳಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೧೬); "ಮದ್ಯ" (ಕಾದಂಪೂ. ಅಡಿಟಿ). [ತನಿ$_2$ + ಸೊರ್ಕು$_2$]

ತನಿಸೋಂಕು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಹಿತವಾಗಿ ಸ್ಪರ್ಶಿಸು; ಮೃದುವಾಗಿ ಮುಟ್ಟು: ತನಿ[ಪಾಠಾಂ. ನು]ಸೋಂಕಿ ಸೋಂಕಿನೊಳ್ ಬಂದು ನಿಂದ ಸಹಕಾರ ಕಾಂತನೊಳ್ ಸೊಗಯಿಸಿದತ್ಯೆನಸುಂ . . . ಪ್ರಿಯಮಲ್ಲಿಕಾಲತಾವೇಷ್ಟಿತಕಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೯೩) ; ತಳೆದು ನಿಜಾಂಗಪೀಠತಟದೊಳ್ ಜನನಂ ತನಿಸೋಂಕಿ ಹಸ್ತದಿಂ ಪುಳಕಿತಗಾತ್ರನಾಗಿ ಮಘವಂ ಪೊಱಿದು (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೦-೨೨).

[ತನಿ$_2$ + ಸೋಂಕು$_1$]

ತನಿಸೋಂಕು$_2$, ತನಿಸೊಂಕು (ನಾ). ಮೃದುವಾದ ಸ್ಪರ್ಶ ; ಹಿತವಾದ ಸ್ಪರ್ಶ: ಸುರನಂದನದಿಂ ಪೊದಟ್ದ ಬಲ್ಮುಗುಳ್ಗಳ ತಂದಲಂದು ಕವಿತಂದು ದದಂ ತನಿಸೋಂಕು ಸೋಂಕಿ ಮೆಲ್ಲಗೆ ಮಲಯಾನಿಳಂ ಸುಟಿದೊಡಂದು ಜಗಂ ಪೊಸತಾದುದು (ಪಂಪಭಾ. ೧೪-೧೯) : ತುಹಿನಕರನ ತಣ್ಣದಿರ್ಗಳ ತನಿಸೋಂಕಿನಿಂ ತಣ್ಪುವಡೆದ ತಾರಹಾರಂಗಳೊಳಂ (ಕಾದಂಉ. ೫೯೮) ; ತನಿಸೋಂಕಿಂ ತನಗೀಯೆ ಹರ್ಷಭರಮಂ ಲಜ್ಜಾಭರಾಕುಂಚಿತಾನನೆ ವೈದೇಹಿ . . . ಇತ್ತು ತಿರ್ಯಗ್ವಿಲೋಕನಮಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೫-೧೦೦). **ತನಿಸೊಂಕು :** ಇನಿಯಳ ತನಿಸೊಂಕಿನ್ನುಣಿಸೆನೆ ಮಾಲ್ಯಾಭರಣ ಲೇಪನಂ ತಂಬುಲಮೆಂಬಿನಿತುಂ ರಾಗವುನಾಗಿಸೆ ಮನದೊಳ್ ದಿವಿಜೇಂದ್ರ ವಿಭವದಿಂ ಸುಖಿಮಿರ್ದಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೨೨೫). [ತನಿ$_2$ + ಸೋಂಕು$_2$]

ತನಿಹರಕೆ (ನಾ). ತಂಬು ಹರಕೆ ; ಪೂರ್ಣಾಶೀರ್ವಾದ : ತೂಪಿಱಿದು ಸುಳಿವುಪ್ಪಾರತಿಯ ತನಿಹರಕೆ ತಳಿತುದು ತಾಯ ನೇಮದಲಿ (ಕುವ್ಯಾ.ಅ. ೬-೩೦). [ತನಿ$_2$ + ಹರಕೆ (<ಪರಕೆ$_1$)]

ತನಿಹಳುಕು (ನಾ). ಹಿತಕರವಾದ ಹಳುಕು,-ತುಂಡಂ : ತೊಲಗಿ ನಿಂದರು ಕರ್ಪುರದ ತನಿಹಳುಕನಣಲೊಳಗಡಸಿ ದಂಡೆಯ ಬಲಿದು ಬಱಸಿಡಿಲೆಱಕವೆನೆ ತಾಗಿದರು ಬಳಸಿನಲಿ (ಕುವ್ಯಾ.ಸ. ೨-೧೦೩). [ತನಿ$_2$ + ಹಳುಕು (<ಪಳಿಕು)]

ತನಿಹಾಡಿಕೆ (ನಾ). "ಯಾವ ಪಕ್ಕವಾದ್ಯವೂ ಇಲ್ಲದೆ, ಇದ್ದರೂ ಅದನ್ನು ಬಹಳ ಗೌಣವಾಗಿಟ್ಟು ಒಬ್ಬನೇ ಹಾಡುವ ಹಾಡು, ನುಡಿಸುವ ಗೀತೆ; ತನಿಹಾಡಿಕೆ" (ಕಿಂಇಂ. ಇಂಕನಿ.).

[ತನಿ$_2$ + ಹಾಡಿಕೆ]

ತನಿಹಾಲು 'ತನಿವಾಲ್' ನೋ.

ತನಿಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಸವಿಯಾದ ಹುಲ್ಲು ; ರುಚಿಕರವಾದ ಹುಲ್ಲು: ಆನೆ ಕುದುರೆ ಗೋವು ತನಿಹುಲ್ಲ ನೀರಾಸೆಯುಳಿದು ಹನಿವ ಕಂಬನಿಯಿಂದ ದೂನಿಸುತೊಂದೆರಳ್ದಿನವಿದ್ದುವಾ ರಾಯನಗಲೆ (ಭರತ. ೬೮-೧೦೪).

[ತನಿ$_2$ + ಹುಲ್ಲು (<ಪುಲ್)]

ತನಿಹೆಚ್ಚು 'ತನಿವೆರ್ಚು' ನೋ.

ತನಿಹೆದಱು (ಕ್ರಿ). ಬಹಳವಾಗಿ ಬೆದರು,-ದಿಗಿಲುಗೊಳ್ಳು: ಸೂಳೈಸಿದರು ಭುಜಪನು ಸಿಡಿಲು ತನಿಹೆದಱೆ (ಕುವ್ಯಾ.ದ್ರೋ. ೨-೯). [ತನಿ$_2$ + ಹೆದಱು$_1$]

ತನಿಹೊಗರಿಱು (ಕ್ರಿ). ಅತಿಶಯವಾದ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಬೀರು ; ಹೆಚ್ಚಾದ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಹರಡು : ಹೊಸ ಕೈದುಗಳ ಮಿಂಚಿನ ಮಕುಟಮಣಿ ಕಾಂತಿಗಳ ಸುರಧನುವಿನ ಚತುರ್ಬಲರವದ ಸಿಡಿಲುಗಳ ವಿಗಡಕುಂಭಜ ಮೇಘಖತು ತನಿಹೊಗರಿಱಿದು ಪರಬಲದ ಕಡುವೇಸಗೆಗೆ ಕವಿದುದು ರಾಜಹಂಸ ಪ್ರಕರವೋಸರಿಸೆ (ಕುವ್ಯಾ.ದ್ರೋ. ೧-೪೮).

[ತನಿಹೊಗರು (<ತನಿವೊಗರ್) + ಇಱು$_1$]

ತನಿಹೊಗರು 'ತನಿವೊಗರ್' ನೋ.

ತನಿಹೊಗೆ (ನಾ). ದಟ್ಟವಾದ ಹೊಗೆ: ದುಗುಡವೋ ಮೇಣ್ ವಿಕ್ರಮಾಗ್ನಿಯ ತಗಹುಗಳ ತನಿಹೊಗೆಯೊ ರಾಯರ ಮೊಗವ ನೋಡ್ಯೆ (ಕುವ್ಯಾ.ದ್ರೋ. ೧೬-೨೪). [ತನಿ$_2$ + ಹೊಗೆ$_2$ (<ಪೊಗೆ$_2$)]

ತನಿಹೊಟ್ಟು (ನಾ). ಬೇರೆಯಾದ ಸಿಪ್ಪೆ ; ಬರಿಯ ಹೊಟ್ಟು : ತೂಱಿದರೆ ತನಿಹೊಟ್ಟು ಗಾಳಿಗೆ ಹಾಱುವುದು ಕುಲಗಿರಿಯ ಬೈಸಿಕೆ ಜಾಱುವುದೆ (ಕುವ್ಯಾ.ದ್ರೋ. ೧೬-೪೪). [ತನಿ$_2$ + ಹೊಟ್ಟು (<ಪೊಟ್ಟು)]

ತನಿಹೊರಳು (ಕ್ರಿ). ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹೊರಳಾಡು,-ಉರುಳಾಡು : ಪಾಂಚಾಲ ಸತಿಯರು ಜೀವದಲಿ ಜಾಱಿದರು ರಮಣರ ಮೇಲೆ ತನಿಹೊರಳಿ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೦೨-೯). [ತನಿ$_2$ + ಹೊರಳು (<ಪೊರಳ್)]

ತನಿಹೊಳಹು (ನಾ). ಹೆಚ್ಚಾದ ಹೊಳಪು,-ಕಾಂತಿ: ತಳಿತ ಮಿಂಚಿನ ಮುಱಿವುಗಳೊ ತನಿಹೊಳಹುಗಳೊ ಖಂಡೆಯದ ಧಾರೆಯ ಕೊಳುಗಿಡಿಯೊ (ಕುವ್ಯಾ.ದ್ರೋ. ೦೪-೬). [ತನಿ$_2$ + ಹೊಳಹು$_1$ (<ಪೊಳೆಪು)]

ತನಿಹೊಳೆ (ಕ್ರಿ). ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸು,-ಮಿರುಗು : ಮಿಱುಮಿಱುಪ ದಿವ್ಯಾಭರಣಕಿರಣದ ತುಱುಗಿನಲಿ ತನಿಹೊಳೆವ ದಿವ್ಯಾಂಬರದ ಕಾಂತಿಯಲಿ . . . ಒಪ್ಪಿದರಿಂದ್ರತೇಜದಲಿ (ಕುವ್ಯಾ.ಅ. ಓರಿಞ. ೩೩-೫೬) ; ಎಡಬಲಕೆ ತನಿಹೊಳೆವ ತೇಜಿಯ ಕಡುಮದದ ಕರಿಘಟೆಯ . . . ಕಳಕಳವಾಯ್ತು ರಣದೊಳಗೆ (ಕುವ್ಯಾ.ದ್ರೋ. ೯-೧೨).

[ತನಿ$_2$ + ಹೊಳೆ$_1$ (<ಪೊಳೆ$_1$)]

ತನು (ಗು). ೧. ತೆಳುವಾದ ; ಕೃಶವಾದ : "ಕ್ಷಾಮಂ, ಶಾಂತಂ, ಕೃಶಂ . . . ತನು – ಈ ೭ ಅಸಿದು" (ಹಲಾಯು. ೧೮೯-೩); ತನು ತನುವಾಗೆ ನೋಂತು (ಅಜಿಪು. ೩-೨) ; ವನಿತೆಯ ತನುತನು ಹರಿಚಂದನ ಶಾಖೆಯ

ನಡರ್ದು . . . ನೋಳ್ಪ ಭುಜಗಾಂಗನೆಯೆನೆ ಘನವೇಣಿ ಜಾಣೆಗೇ ನೊಪ್ಪಿದುದೊ (ರಾಜಶೇ. ೭-೫೯). 'ತನುಮಧ್ಯೆ' ಪರಾ. ೨. ಕೋಮಲವಾದ. 'ತನುಗಾತ್ರಿ' ಪರಾ. ೩. ಸಣ್ಣ; ಚಿಕ್ಕ: ತನುವಲ್ಲದತನುತಾಪಂ ತನುವಂ ಸುಡೆ . . . ತನುಮಧ್ಯೆಯರಲರ್ವಾಸಿನ ಮೇಲೆ ಪಾಸಿದರ್ ತನುತನುವಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೨೯). 'ತನುಮುನಿ' ಪರಾ. (ನಾ). ೪. ಮೈ; ದೇಹ: "ತನುಃ, ತನೂಃ . . . ಗಾತ್ರಃ, ಅಪಘನಃ, ಮೂರ್ತಿಃ–ಈ ೧೭ ಶರೀರಂ" (ಹಲಾಯು. ೮೪-೩೫೭); ಪಾರ್ದಚ್ಚ ವೃಷಾಂಕನಂಬು ತನುವಂ ಪಚ್ಚಂತೆ ಕೊಂಡತ್ತು (ಪಂಪಭಾ. ೮-೧೭); ತನುವಂ ತೆಯ್ದುಪ್ಪಳಕ್ಕಂ ಬ್ರತದೊಳ್ (ಕಾದಂಬ. ೭೯); ತನು ಕರಗಿ ಮನ ಕರಗಿ ಮಾಡುವದು ಭಕ್ತಿಸ್ಥಲ (ಬಸವ. ೮೬೪); ತನು ಕರಗದವರಲ್ಲಿ ಮಜ್ಜನವನೊಲ್ಲೆಯಯ್ಯ ನೀನು (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೧೨-೯); ತನುವ ಮುಚಿದನು ಪುಳಕಜಲದಲಿ ನನೆದು (ಕುಮ್ಮಾಊ. ೮-೮); ತನು ನಿನ್ನದು ಜೀವನ ನಿನ್ನದೊ (ಕನಕ. ೩೭ ಪಲ್ಲವಿ); ತನುವರಿಯದ ನೋವಿಲ್ಲ ಮನವರಿಯದ ಪಾಪವಿಲ್ಲ (ಗಾದೆ). ೫. ಚರ್ಮ; ತೊಗಲು.

ತನುಮಾಡು = ಸೊರಗಿಸು; ಕೃಶಗೊಳಿಸು: ಪಿರಿದಪ್ಪ ದಾರುಣ ವ್ರತದಹನಾರ್ಚಿಯಿಂದನುದಿನಂ ತನುವಂ ತನುಮಾಡುತಿರ್ಪನೆಂಬತನು ವಿರೋಧಮುಂ ತನುವಿರೋಧಮುಮೊಪ್ಪುಗುಮತ್ತಿಮುಬ್ಬೆಯೊಳ್ (ಅಜಿಪು. ೧-೪೯). **ತನುವಾಗು** = ಸೊರಗಂ; ಕೃಶವಾಗು: ತನು ತನುವಾಗೆ ನೋಂತು . . . ತಾಳ್ದಿದಂ ವಿಮಲವಾಹನಯೋಗಿ ತಪೋನಿಯೋಗವಂ (ಅಜಿಪು. ೩-೨). [ಸಂ.]

ತನುಕಂಪ (ನಾ). ದೇಹದಲ್ಲಿನ ಕಂಪನ; ಮೈನಡುಕ: ಶ್ರೀಗಿರೀಶನ ಹೃದಯ ಭುಗಿಲಿಡಿದು ತನುಕಂಪವಾಗಿ ಜರ್ಝರಿಸಿ ತಲ್ಲಣಗೊಳುತಿರಲು (ಪವಪೋ. ೬-೪೮). [ತನು + ಕಂಪ₂]

ತನುಕಾಂತಿ (ನಾ). ದೇಹದ ಕಾಂತಿ,–ತೇಜಸ್ಸು: ತನುಕಾಂತಿ ತುಂಬಿದ ಸಭೆಯೆಂಬ ಕೊಳದಲ್ಲಿ . . . ರಾಜಹಂಸನಿದ್ದನು (ಭರತೇ. ೧-೨೯); ಭಕ್ತರ ಭವದುರಿ ತಣೆಯದೆ ಹರ ನಿನ್ನ ತನುಕಾಂತಿಯಿಂದೆ (ಇಂಚಾಪ. ೭೫-೬೦).
[ತನು + ಕಾಂತಿ]

ತನುಕೇಶ (ನಾ). ತೆಳುವಾದ ಕೂದಲು: ತನುಕೇಶಂ ಪುಣ್ಯವಂತಂ ಕುಟಿಳ ಮೃದು ಘನಸ್ನಿಗ್ಧ ಕೇಶಂ ಮಹೀಶಂ ಧನವಂತಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧೧-೨೭).
[ತನು + ಕೇಶ]

ತನುಗಂಪು (ನಾ). ಮೈಯ ಪರಿಮಳ; ದೇಹದ ಸಂಗಂಧ: ಪೊಸುವೊಡೆ ಕಸ್ತುರಿ ಜವಾಜಿಗಳ್ಪಸಲೇ ಪರಿಮಳವು ಸುತ್ತಲು ಸೂಸಿ ತನುಗಂಪಿನಲಿ ಮಘಮಘಿಸಂವಳು ಯೋಜನವ (ಕುಮ್ಮಾಊ. ಓರಿಣ. ೨೯-೧೪); ಅಂಬರ ಚರಿಯರ ತನುಗಂಪಿಗೆಬಗುವ ತುಂಬಿಯು ಬಳಗದಂದದಲಿ ಜಂಬುನೇಟಿಲೆ ಗಳೊಪ್ಪಿದುವು (ಕಂಸವಿ. ೨-೪೪).
[ತನು + ಕಂಪು]

ತನುಗತ (ಗು). ದೇಹವನ್ನು ಸೇರಿದ,–ಬೆರೆತ (?): ಬಾರಿಸಿದ ಸರಣಿಶ್ರಮೋದ್ಭವವಾರಿ ತನುಗತವಾದವಂಗ ಮನೋರಥದಲುಬ್ಬಿದುದು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಮುನಿವರನ (ತೊರರಾ. ೦-೯-೦೭).
[ತನು + ಗತ₂]

ತನುಗಾತ್ರ (ನಾ). ಬಡಕಲುಮೈಯುವನಂ; ಕೃಶವಾದ ಶರೀರವುಳ್ಳವನು: ತನುಗಾತ್ರಂ ದೀನನೇತ್ರಂ ತುಷಲಘುತರಮಾತ್ರಂ (ರಕ್ಷಾಶ. ೨೦).
[ತನು + ಗಾತ್ರ]

ತನುಗಾತ್ರಿ(ನಾ). ಕೋಮಲವಾದ ಶರೀರವುಳ್ಳವಳು; ಕೋಮಲಾಂಗಿ: ತನುಗಾತ್ರಿ ನಿನ್ನ ತಪಿಪಂ ಮನಸಿಜನಾವಗಮುಮೆನ್ನನಾದೊಡೆ ದಹಿಪಂ (ಶಾಕುಂತ. ೩೮-೭೪). [ಸಂ. ತನುಗಾತ್ರೀ]

ತನುಗುಣ (ನಾ). ದೇಹಗುಣ; ದೇಹಧರ್ಮ: ಅಂತರಂಗದಲ್ಲಿ ಸುಳಿದಾಡುವ ತನುಗುಣಾದಿಗಳ ಮನಗುಣಾದಿಗಳ ಪ್ರಾಣಗುಣಾದಿಗಳ ಕಳೆದಲ್ಲಿ ಶರಣರಹರೆ (ಅವಜಂ. ೯೦-೪೦೪). [ತನು + ಗುಣ]

ತನುಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ದೇಹವು ಸೊರಗು; ಬಡವಾಗು; ಕೃಶವಾಗು: ವಿನಯವಿದ್ದಧಿಕರನು ತನುಗೆಟ್ಟ ಬಡವರನು . . . ಕರೆದುಣ್ಣದವನೂಟ ಶುನಕ ತಿಂದಂತೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೬೬೦). [ತನು + ಕೆಡು₁]

ತನುಗೊಳ್(ಕ್ರಿ). ಮೈದಳೆ; ದೇಹವನ್ನು ಧರಿಸಂ; ಮೂರ್ತಿಮತ್ತಾಗು: ಜಲಜನಾಭನ ಭಕುತಿ ತನುಗೊಂಡಿಳಿಗೆ ಪುರುಷಾರ್ಥವನು ಮಾಡುತ ಸುಳಿವವೊಲು ನರಲೋಕವಂದ್ಯನು ಯಮುನೆಗೈತಂದ (ನಿಭಾಗ. ೩-೨-೩೫).
[ತನು + ಕೊಳ್₁]

ತನುಗ್ರಹಣ (ನಾ). ದೇಹವನ್ನು ಧರಿಸುವುದು; ಜನ್ಮತಾಳುವುದು; ಅವತಾರ: ಅನಿಮೇಷರಕ್ಷಣಾರ್ಥಂ ನಿನಗೆ ತನುಗ್ರಹಣಂ . . . ಕುಶೇಶಯನಯನಾ (ಜಗವಿ. ೩-೧೦೩). [ತನು + ಗ್ರಹಣ]

ತನುಚತುಷ್ಟಯ (ನಾ). [ದ್ವೈತ] ನಾರಾಯಣನ ಅನಿರುದ್ಧ, ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ, ಸಂಕರ್ಷಣ ಮತ್ತು ವಾಸುದೇವ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ರೂಪಗಳು: ತನುಚತುಷ್ಟಯಗಳೊಳು ನಾರಾಯಣನು ಹೃತ್ಕಮಲಾಖ್ಯ ಸಿಂಹಾಸನದೊಳನಿರುದ್ಧಾದಿ ರೂಪಗಳಿಂದ ಶೋಭಿಸುತಾ (ಹಸಾರ. ೩-೭); "ತನುಚತುಷ್ಟಯಗಳೊಳು=ಅನಿರುದ್ಧ, ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ, ಸಂಕರ್ಷಣ, ವಾಸುದೇವನೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ರೂಪಗಳುಳ್ಳ ತನ್ನ ಶರೀರಗಳಲ್ಲಿ" (ಹಸಾರ. ೩-೭ ಪದ್ಯಾರ್ಥ). [ತನು + ಚತುಷ್ಟಯ]

ತನುಚ್ಛವಿ (ನಾ). = ತನುಕಾಂತಿ: ತಾವರೆಯ ಮಿತ್ರನ ಕರಗಿ ಕರುವಿನೊಳೆಟಿದರೆಂದೆನೆ ಥಳಥಳಿಸಿ ತೊಳಗುವ ತನುಚ್ಛವಿಯ . . . ವರಕುಮಾರನ ಕಂಡು (ಕುಮ್ಮಾಆ. ೩-೨೦). [ತನು + ಛವಿ]

ತನುಚ್ಛಾಯೆ (ನಾ). = ತನುಕಾಂತಿ: ಈ ಕಾಂತಿಯಾ ತನುಚ್ಛಾಯೆಯಾ ವಿಸ್ಮಯಂ . . . ಮಾನವರ್ಗಿಲ್ಲ ದೇವರ್ಕಳ ಚರಿತವಿದು (ನಂಬಿರ. ೧೭-೨೦).
[ತನು + ಛಾಯೆ]

ತನುಜ (ನಾ). ೧. ಮಗ; ಸುತ: "ಸೂನುಃ, ಸಂತತಿಃ, ಆತ್ಮಜಃ, ತನುಜಃ, ಪುತ್ರಃ . . . ಅಪತ್ಯಂ–ಈ ೧೨ ಮಗವು" (ಹಲಾಯು. ೮೨-೩೪೩); ತನುಜರು ಮನುಜರುಮುಚಿತಾಸನದೊಳ್ ಮಂತ್ರಿಗಳುಮಿರೆ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೨-೪೫); ತನುಜನಖಿಳಾರ್ಥಕಲ್ಪಾವನಿಜಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೯೨); ಕಂದನಾವೆಡೆ ತನ್ನ ಮೋಹದ ಸಿಂಧುವಾವೆಡೆ ತನುಜವನಮಾಕಂದನಾವೆಡೆ (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೮-೧೭); ಮನದೊಳೆ ತನುಜರೆಂದೆಂಬ ಜಾಣ್ನುಡಿಯನರಿತು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೨-೩೦೫). ೨. ಮರಿ; ಪೋತ: ಆನೆಯ ತನುಜನ ಅಡು ಮುಟಿದರೆ ಹೀನವಾರಿಗಪ್ಪುದಯ್ಯ (ಘನವ. ೧೫). [ಸಂ.]

ತನುಜನ್ಮ (ನಾ). = ತನುಜ ೧: "ನಂದನ ತನುಜನ್ಮ ತೋಕ ಸುತ ಪುತ್ರ ತನೂಭವ ಸೂನುನಾಮಕಂ ತನಯಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೪-೧೭).
[ಸಂ. ತನುಜನ್ಮನ್]

ತನುಜಾತ (ನಾ). = ತನುಜ ೧: ತನುಜಾತೋದಯಮಪ್ಪ ಪುಣ್ಯದಿನಮಂ ಮೆಯ್ವೆರ್ಚೆ ಕಾಣಲ್ಕೆ ನೋನೆನೋ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೧೦೩); ತನ್ನಯ ತನುಜಾತರುಗಳನಾಹವಕೆ ಭೂತಳೇಶನು ಬೀಳ್ಕೊಡಲು (ಶ್ರೀಪುಸಾ ೦. ೧೮. ೦೯೯); ನಿನ್ನ ತನುಜಾತರಭ್ಯುದಯಕಾಗಿ ಬಂದಿಹೆನ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೦-೭೪). [ಸಂ.]

ತನುಜಾತಕಾಮೇಷ್ಟಿ (ನಾ). ಪುತ್ರನನ್ನು ಪಡೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞ; ಪುತ್ರಕಾಮೇಷ್ಟಿ: ದಶರಥನೃಪಂ . . . ದಾರೆಯರ್ವೆರಸಿ, ತನುಜಾತಕಾಮೇಷ್ಟಿಯುಂ ಕೈಕೊಂಡು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೧-೨೯೯).
[ಸಂ. (ತನುಜಾತ + ಕಾಮ + ಇಷ್ಟಿ)]

ತನುಜಾತೆ (ನಾ). ಮಗಳು ; ಪುತ್ರಿ : ದ್ರುಪದತನುಜಾತೆಯಂ ಪಿಡಿದೆತ್ತಿ ಕರುಣೆಯಿಂದುಪಚರಿಸಿ ಮನೆಗೆ ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨-೩೧). [ಸಂ. ತನುಜಾತಾ]

ತನುಜೆ (ನಾ). = ತನುಜಾತೆ : ಸ್ತ್ರೀರತ್ನದೊಳ್ ಮಿಗಿಲೆಂಬ ಪೆಂಪಿನ ತನುಜೆಯುಂ ಕೊಟ್ಟಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೬೯) ; ನೀಲಧ್ವಜಂ . . . ಪಡೆದನತಿರೂಪಗುಣಶೀಲಗಳಿಂದೆಸೆವ ತನುಜೆಯ (ಜೈಮಿಭಾ. ೯-೩). [ಸಂ. ತನುಜಾ]

ತನುತನುತ್ರ (ನಾ). ಮೈಕವಚ ; ಮೈಜೋಡು : ವನದೊಳಗೆ ರತ್ನಮೃಗಮಾಗಿ ನಲಿಯುತಂ ಪೊನ್ನತನು ತನುತ್ರಂ ಚಾಪಂ ತನಗಮರೆ ಕಿನ್ನರಾಕೃತಿಯಿನೆಸೆದು ತೋರ್ಪಂ ತುಲಾಂತಿಮದ್ರೇಕ್ಕಾಣಂ (ಜಾತತಿ. ೮೯-೨೧). [ತನು + ತನುತ್ರ]

ತನುತರ (ಗು). ೧. ಹೆಚ್ಚು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ, – ಕೋಮಲವಾದ : ಅನೈಕಾಂತಿಕರ್ಕಲರ್ತನುತರ ತನುಗಳೊಳಮತಿವಿಶದ ಪ್ರಜ್ಞಾತಿಶಯಮಂ ಕಾಣಲಾದಪ್ಪುದು (ಆದಿಪು. ೨-೧೧ ವ) ; ಕೇಕ ತನುತರತಂತುವನ್ನೆಳೆದು ಕುಶಲದಿಂ ನೆಯ್ದುಮೃತಕೌಶೇಯ ಯುವನಿಕಾಚ್ಛಾದಿತಂ ಮೆರೆದಿರೆ ಮನೋಹರಾಸ್ಪಷ್ಟ ಕಾನನಭೂಮಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೦೦-೧೭೦). ೨. ತೀರ ಸಣ್ಣ ; ಅತ್ಯಲ್ಪವಾದ ; ಕ್ಷುದ್ರವಾದ : ಶಿತಿಕಂಠನಲ್ಪವ್ರತಕ್ಕೆ ತನುತರ ತಪಕ್ಕಮೇನೊಲ್ದಪನೇ (ಶಬಶಂ. ೨-೮೭). [ಸಂ.]

ತನುತಲ (ನಾ). ದೇಹದ ಅಡಿ : ತನುತಲಲೀನಳಾಗಿಹ ಛಾಯೆ ತುಸು ಕೂಡ ಹೊರಗಡೆಗಿಣುಕಳೆಂದೆನಲು ಇಂಥ ಅವಸರದೊಳು ಪಾಂಥನೆ ನೀ ಕೂಡ ವಿರಮಿಸಬಾರದೆ ಹೇಳು (ಗಾಥಾಸ. ೧-೪೯). [ತನು + ತಲ]

ತನುತಾಪ(ನಾ).ದೇಹದ ತಾಪ: ತನುತಾಪದಿಂದೆ ಪೊರ್ದಿದ ಬನಮುರಿವುದು (ವರ್ಧಪು. ೪-೬೦) ; ತನುತಾಪಕ್ಕಾಱದೆ ಮೇದಿನಿಯೊಳ್ಪೊರಳ್ವರಸನಂ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೩೩-೪೭). [ತನು + ತಾಪ್ಯ]

ತನುತೆ (ನಾ). ತೆಳುವಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಕೋಮಲತೆ : ಶುಭಾಂಗಿಯ ತೆಳ್ವಸಿರ ತನುತೆಯನ್ನಣಕವಾಡಿ ಇಳಿಹುತ್ತಿದೆ (ಮಂತ್ರಶ. ೮೯-೨). [ಸಂ. ತನುತಾ]

ತನುತ್ರ (ನಾ). ಕವಚ ; ಚಿಲುಖತ್ತು ; ಜೋಡು : ದಿವ್ಯ ಶರಾಸನ ಶರಧಿ ವಿಚಿತ್ರ ತನುತ್ರಂಗಳೆಲ್ಲಮಂ ಗೆಲ್ಲಮಂ ತನಗಾವಗಂ ಕೊಳ್ವಂತೆ ಕೊಂಡು (ಪಂಪಭಾ. ೮-೧೦೦ ವ) ; ನೆಱೆಯೆ ತನುತ್ರಮಿಕ್ಕಿದವೊಲಿಟ್ಟ ಮಲಂ ತಿನೆ ಮೆಯ್ಯನೊರ್ಮೆಯುಂ ತುಱಿಸುವುದಿಲ್ಲ (ಎಕ. II, ೩೫೧-೧೭ ; 1119) ; ಶರಹತಿಗೆ ಭೀಮನ ಬಲುಪತಾಕೆ ತನುತ್ರ ರಥ ಕರ್ಣಾಸ್ತ್ರಮಯವಾಯ್ತು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೦೩-೩೫). [ಸಂ.]

ತನುತ್ರಯ (ನಾ). ಸ್ಥೂಲ, ಸೂಕ್ಷ್ಮ, ಕಾರಣವೆಂಬ ಮೂರು ಬಗೆಯ ಶರೀರಗಳು : ಸ್ಥೂಲಸೂಕ್ಷ್ಮಕಾರಣವೆಂಬ ತನುತ್ರಯವನಱಿತು (ಮೋಳಿಮಾ. ೦೫೦-೫೭೦) ; ಎನ್ನ ತನುತ್ರಯಂಗಳಲ್ಲಿ ಮುಸುಕಿದ ಮಲತ್ರಯಂಗಳ ಕಳೆದು ಲಿಂಗತ್ರಯಗಳ ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿದ ಗುರುವೇ (ಅಖಂಡೇ. ೧೯-೭) ; ತನುತ್ರಯಗಳನು ಹೇಳ್ವೆ ಅರಿಯೈ ತನಯ ಸ್ಥೂಲವು ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಕಾರಣ (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೪-೮೯). [ತನು + ತ್ರಯ]

ತನುತ್ರಾಣ (ನಾ). ೧. ದೇಹದ ಶಕ್ತಿ. ೨. = ತನುತ್ರ : " ಸನ್ನಾಹಂ, ಕವಚಂ, ವರ್ಮ, ತನುತ್ರಾಣಂ . . . ಜಾ(ಳಿ)ಳಿಕಾ–ಈ ೧೦ ಕವಚಂ " (ಹಲಾಯು. ೭೬-೩೦೫). [ಸಂ.]

ತನುತ್ವ (ನಾ). ೧. = ತನುತೆ : "ಕಟಿಲ್ – ತನುತ್ವೇ (ಸಣ್ಣನಾಗು)" (ಶಮಧಾ). 'ತನುತ್ವಂಬಡೆ' ಪರಾ. ೨. ದೇಹವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ: ಮಿತನಖಕೇಶಶೋಭಿತ ತನುತ್ವಮಭುಕ್ತ್ಯುಪಸರ್ಗಭಾವಂ . . . ಪರಿಶೀತದೇಹಬಿಂಬತೆವೆರಸಿಂತು ಪತ್ತತಿಶಯಂಗಳಿವೇಂ ಜಿನನೊಳ್ ಪೊದಟ್ಟುವೋ (ಆದಿಪು. ೧೦-೪೨). [ಸಂ.]

ತನುತ್ವಂಬಡೆ (ಕ್ರಿ). ತೆಳುವಾಗು; ಬಡವಾಗು: ತನುನಾಮಮಂ ಸಾರ್ಥಕಂ ಮಾಳ್ಪಂತೆ ತನು ತನುತ್ವಂಬಡೆಯೆ (ರಾಜಶೇ. ೭-೯೨ ವ). [ತನುತ್ವ+ಪಡೆ$_1$]

ತನುದಂಡ (ನಾ). ದೈಹಿಕ ಶಿಕ್ಷೆ : ಸಮನಿಸೆ ಹಾ ಮಾ ಧಿಗ್ದಂಡಮಯ್ದು ರಿಂದಾಯ್ತು ಭರತನಿಂ ತನುದಂಡಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧-೮೯). [ತನು+ ದಂಡ]

ತನುದಂಡನೆ (ನಾ). ದೇಹವನ್ನು ದಂಡನೆಗೆ ಗುರಿಪಡಿಸುವುದು ; ವ್ರತನೇಮಗಳಿಂದ ದೇಹವನ್ನು ದಂಡಿಸುವುದು : ಅಜ್ಞಾನಿಗಳಾದಂಥ ಗಂಡಂದಿರು ಬಾಹ್ಯಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ತನುದಂಡನೆಯಿಂದ ನಿವೃತ್ತಿ ಮಾಡಬೇಕೆನ್ನುವವರು (ಕರ್ನಾಟ. ೧೫೨). [ತನು + ದಂಡನೆ]

ತನುಧರ್ಮ (ನಾ). ದೇಹದ ಗುಣ : ತನುಧರ್ಮಮಿಂದ್ರಧರ್ಮಂ ಘನ ಸಂಪದದಾದ ಪರ್ವ . . . ಅಧ್ರುವಂ (ನೇಮಿಪು. ೧೪-೪೯); ತನುಧರ್ಮಗಳೊಳಿದು ವಿಚ್ಛಿನ್ನ ಸ್ಮರಣೆಯಲಿ ಮಲುಹಣನು . . . ಒಲುಮೆಯಂ ನೆನೆವ (ಬಸವಪು. ೪೨-೨೦). [ತನು + ಧರ್ಮ]

ತನುಧಾತುಜ್ಞ (ನಾ). ದೇಹದ ಧಾತುಗಳ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿದವನು ; ವೈದ್ಯ : ಧಾತುಜ್ಞರ್ ಸಂತತ ತನುಧಾತುಜ್ಞರ್ ಭೂರಿಸಾರಧಾತುಜ್ಞರ್ ಸದ್ಧಾತುಜ್ಞರ್ ನೆರೆದಿರ್ದರ್ (ಹಮ್ಮಿರ. ೨-೧೦೩). [ಸಂ.]

ತನುನವಿರ್ (ನಾ). ದೇಹದ ರೋಮ; ಮೈಗೂದಲು : ಬೇಗದಲ್ಲಿ ತನು ನವಿರ್ಗುಡಿಗಟ್ಟೆ (ಕಂನವಿ. ೯-೫೪). [ತನು + ನವಿರ್]

ತನುಪರಿಮಳ (ನಾ). = ತನುಗಂಪು : ತರುಣಿ ನಿಜತನುಪರಿಮಳದಲಂಱಿ ಹೊರೆದ ಹೂವಿನ ದಂಡೆಯನು ನಿಜವರನ ಕೊರಳಲಿ ಹಾಯ್ಕಿದಳು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೦೫-೩೫); ಆ ತರುಣಿಯರ ತನುಪರಿಮಳದ ಸೋಂಕಿನಲಿ ಸುತ್ತಲು ಪರಿಮಳಿಸಿದುದು ತರು (ತೊರರಾ. ೦-೫-೪೫). [ತನು + ಪರಿಮಳ (=ಪರಿಮಲ)]

ತನುಪುಳಕ (ನಾ). ಮೈನವಿರೇಳುವುದು ; ರೋಮಾಂಚನ : ಸಂದಣಿಸೆ ತನುಪುಳಕ ಪರಮಾನಂದರಸಮಯ ನಯನಜಲಭರದಿಂದಲೆಸೆದರು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೨೨-೫೩); ತನುಪುಳಕದುಬ್ಬುಗಳಲಾಲಿಂಗನವ ಮಾಡಿದನೊಲಿದು . . . ಮುನಿರಾಯ (ತೊರರಾ. ೧-೧೧-೨೩). [ತನು + ಪುಳಕ (=ಪುಲಕ)]

ತನುಭವ (ನಾ). = ತನುಜ ೧: ತನುಭವಲಾಭ ದೌಹದ ನಿಮಿತ್ತದ ಸಂಗತಿ . . . ಇನಿತುಂ ಸುತಶೋಭನ ವರ್ಣನ ಸ್ಥಳಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೭-೧); ತನುಭವರ ನಾವೇನೆಂದು ಕಾಣೆವೆ ನಾಕೆವೇ ಹೆತ್ತು (ಬಸವಪು. ೨೪-೬೨); ತನುಭವರಿಲ್ಲದೀ ತನ್ನ ಅರಸುತನವದು ಮೆಱೆಯದು (ಕೌಶಿರಾ. ೦-೩೫). [ಸಂ.]

ತನುಭವೆ (ನಾ).=ತನುಜೆ: ತನುಭವೆಯನೀವುದೆನಗರ್ಚನೆಮಾಡುವೆನೊಲ್ದು ದೇವಿ ನಿನಗಾಂ (ಲೀಲಾವ. ೭-೪೪). [ಸಂ. ತನುಭವಾ]

ತನುಭೃದ್ಗಣ (ನಾ). ಜೀವಸಮುದಾಯ; ಜೀವ ಜಾಲ: ಕ್ಷಣಭಂಗವೃತ್ತಿ ತನುಭೃದ್ಗಣಜೀವನಮಲ್ಲಿ ಸಂಶಯಂ ನೋಟಿಱ್ಪೊಡಿನಿತ್ತಣಮಿಲ್ಲ (ಚಂದ್ರಪು. ೨-೩೧); ತನುಭೃದ್ಗ[ಪಾಠಾಂ. ದ್ಘ]ಣದೊಳ್ತೋರ್ಪೀ ತನುಧನ ಲೋಭಂಗಳೆಂತುಮೇಂ ತೋರ್ಕುಮೆ ಪೇಳ್ ನಿನಗೆ (ರಾಜಶೇ. ೦೩-೦೭). [ಸಂ. (ತನುಭೃತ್ + ಗಣ)]

ತನುಮಧ್ಯ (ನಾ). ೧. ಸಣ್ಣನಡು ; ತೆಳುವಾದ ಸೊಂಟ : ತನುಮಧ್ಯಂ ನಿರುಪಮರೂಪನ ವಿನಯ ವಿಳಾಸನಿಧಿಯ ತನುಮಧ್ಯಂ (ಕುಸುಮಾ. ೭-೧೨೭) ; ತನುಮಧ್ಯಂ ಬಟ್ಟೆ ಬೆನ್ನಿ ಮರ್ಡಿಸೆ . . . ವಿಂ ಮೆಱೆದಳೊ ಸುರತಕ್ರೀಡೆಯಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೭೬೪) ; ಶಂಕರ ತನುಮಧ್ಯದುಮೆಯೊಡನೆ (ಗುರುಚಾ.೨-೬೪). ೨. [ಛಂದ]ಪ್ರತಿಪಾದದಲ್ಲಿ ಆರು ಅಕ್ಷರಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಅಕ್ಷರವೃತ್ತ; ತಿಲಕವೃತ್ತ: ವ್ಯೋಮಾದಿ ಜಲಾಂತಂ ತಾಮಾಗೆ ನಿತಾಂತಂ ಶ್ರೀಮಾನಿನಿ ಕೇಳಾ ನಾಮಂ ತನುಮಧ್ಯಂ [ಪಾಠಾಂ. ಧ್ಯೆ] (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೭೪). [ತನು + ಮಧ್ಯ]

ತನುಮಧ್ಯೆ (ನಾ). ಸಣ್ಣ ನಡುವಿನವಳು ; ಚೆಲುವೆ: ಭಂಗುರಕೇಶಪಾಶೆ ತನುಮಧ್ಯೆ ಮೃಗಾಕ್ಷಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೦೬) ; ತನುಮಧ್ಯೆ ಕೇಸರಚ್ಛವಿ ವನಜಾನನೆ ಪೃಥುನಿತಂಬೆ ಕಂಡಳ್ ನೃಪಸಿಂಹನಾ (ಅನಂಪು. ೪-೧೨೧). [ಸಂ. ತನುಮಧ್ಯಾ (ತನು + ಮಧ್ಯ + –)]

ತನುಮಾನಸ (ನಾ). ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸೊರಗಿಸುವುದು; ಮನೋನಿಗ್ರಹ: ಯೋಗವಾಸಿಷ್ಠಕಾರರ ಸಪ್ತಭೂಮಿಕೆಗಳು ಬೇರೆ. ಅವು ಯಾವವೆಂದರೆ:– ಶುಭೇಚ್ಛೆ . . . ವಿಚಾರಣಾ – ಆತ್ಮವಿಚಾರವನ್ನು ಮಾಡುವದು, ತನುಮಾನಸ–ಮನಸ್ಸನ್ನು ವಿಷಯಗಳ ಕಡೆಗೆ ಬಿಡದೆ ಸೊರಗಿಸುವದು (ಅಮೃತ. ೬-೬ ಅಡಿಟ). [ತನು + ಮಾನಸ]

ತನುಮುನಿ (ನಾ). ಸಣ್ಣದೇಹವುಳ್ಳ ಋಷಿ ; ಕುಳ್ಳ ಮುನಿ : ಅಗಸ್ತ್ಯಂ ತನುಮುನಿ ಮುನಿದಾಪೋಶನಂಗೊಂಡೊಡೆತ್ತಂ ಪುಡಿವಿಟ್ಟತ್ತೊಂದೆ ಧೀಂಕಾದುದು ಕಪಿಗಣುವಂಗೆಂದಗಟಿ್ ವಾರ್ಧಿಯಂ ಕೀಟ್ಬಡಿಕುಂ (ಜಗವಿ. ೨-೧೮). [ತನು + ಮುನಿ$_3$]

ತನುಮೆ 'ತನ್ಮೆ' ನೋ.

ತನುಮೋಹ (ನಾ). ಶರೀರದ ಮೋಹ : ತನುಮೋಹಂ ನಾಡೆ ತನ್ನಿಂ ತೊಲಗಿ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೯-೧೩೯). [ತನು + ಮೋಹ]

ತನುರಕ್ಷೆ (ನಾ). ಅಂಗರಕ್ಷಣೆ ; ಮೈಗಾವಲು : ವನಿತೆಯ ತನುರಕ್ಷೆಗೆ ತಕ್ಕನುಚರಜನ ಕುಶಲಜನ . . . ಸಖಿಜನಮೆನಿತನಿತುಮನವನಿಪತಿ ನಿಯೋಜಿಸಿ ತಳರ್ದಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೪-೧೪). [ತನು + ರಕ್ಷೆ]

ತನುರುಚಿ (ನಾ). ದೇಹಕಾಂತಿ : ತನುರುಚಿ ರೂಪು ಸನ್ನುತ ವಯಸ್ಸ್ವರ ಚೇಷ್ಟೆಗಳಿಂದಮೊಂದಿ ನಿನ್ನನೆ ನೆಟ್ ಪೋಲ್ತುದೊಂದು ಗಿಳಿ (ಪಂಚತಂ. ೧೨೦-೩) ; ತನುರುಚಿ ಕರ್ಣಕುಂಡಲ ಮರೀಚಿ ವಿಯತ್ತಳಮೆಲ್ಲಮಾ ಪಳಚ್ಚನೆ ಬೆಳಪಂತು (ಪಂರಾಮಾ. ೪-೨೦). [ತನು + ರುಚಿ]

ತನುರುಜೆ (ನಾ). ದೈಹಿಕ ರೋಗ ; ಶಾರೀರಕ ಅಸ್ವಸ್ಥತೆ : ತನುರುಜೆಗೆ ಪಥ್ಯಾನ್ನ, ಬಾಯ ಚಪಲಕ್ಕಲ್ಲ (ಮಂಕುಕ. ೯೦೭). [ತನು + ರುಜೆ]

ತನುರುಹ (ನಾ). ಮೈನವಿರು ; ಮೈಗೂದಲು : ತನುರುಹಮಾಗೆವೊಯ್ದವೊಲಿರೆ . . . ಅತನುಸುಖದ ಸುತನುವಿಂತನುಭವಿಸುತಿರ್ದಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೧೨೦). [ಸಂ.]

ತನುರೋಮಾವಳಿ (ನಾ). ಮೈನವಿರುಗಳ ಸಮೂಹ : ತನುರೋಮಾವಳಿ ಗೊಯ್ಯನೊಯ್ಯನೆ ಪಸುರ್ಪಂ ಚೂಚಕಕ್ಕೊಯ್ಯನೊಯ್ಯನೆ ಕರ್ಪಂ . . . ಮಿಗೆ ಮಾಡುವಾ ಸತಿಯ ಗರ್ಭಾಧಾನಮೇನೊಪ್ಪಿತೋ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೧೧೬). [ತನು + ರೋಮ + ಆವಳಿ$_1$ (= ಆವಲಿ)]

ತನುವರ್ಣ (ನಾ). ದೇಹದ ಬಣ್ಣ : ತನುವರ್ಣಂ ಮುಗಿಲಿಂದ್ರಚಾಪಲತೆ ನಾನಾರತ್ನಭೂಷಾಂಶು (ಉದ್ಭಟ. ೧-೬). [ತನು + ವರ್ಣ]

ತನುವಾತ (ನಾ). [ಜೈನ] ವಿಶ್ವಾಕಾಶವನ್ನು ಆವರಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದು, ಎಂಟು ಲೋಕಗಳಿಗೆ ಆಧಾರವಾಗಿರುವ ಮೂರು ಅನಿಲಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯದು: ಘನೋದಧಿ ಘನಾನಿಳ ತನುವಾತತ್ರಿತಯ ಭಾಗದೊಳ್ ನೆಲಸಿರ್ದಂ (ಆದಿಪು. ೧೬-೫೧ ವ) ; ಎಂಟುಂ ಪೊಡವಿಗಳಂ ತಾಳ್ದಿದುವೋಗಡಿಸದೆ ಮೂಱುಂ ಮಹಾನಿಲಂಗಳ್ ಕ್ರಮದಿಂ ಅವರ ಪೆಸರ್ಗಳುಂ ಘನೋದಧಿ ಘನವಾತ ತನುವಾತಂಗಳೆಂಬುವು (ಶಾಂತಿಪು. ೧೨-೫೧ ವ). [ತನು + ವಾತ]

ತನುವಿಕಾರ (ನಾ). ೧. ದೇಹವಿಕಾರ ; ಅಂಗವಿಕಾರ: ತನುವಿಕಾರಂ ಪೆರ್ಚಿದಂತೆ ಮನಸಿನ ಮಮತೆ ನೂರ್ಮಡಿಸಿತ್ತು ಕೈಕೆಯ ಮೇಲೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೪-೬೩೧). ೨. [ನಾಟ್ಯ] ಅಂಗಾಂಗಗಳ ಚಲನೆಯ ಮೂಲಕ ಭಾವಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು ; ಅಭಿನಯ : "ಅಂಗಹಾರವೆನೆ ತನುವಿಕಾರಮದಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೨೩-೨). [ತನು + ವಿಕಾರ]

ತನುವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಆಕಾರವನ್ನು ತಾಳು ; ಮೈದಳೆ ; ದೇಹವನ್ನು ಧರಿಸು : ಕುಡಿಯಲಮೃತವನಮರರಿಗೆ ತನುವಿಡಿದು ತನ್ವಂಗಿಯ ತಪೋಧನರೊಡೆಯನೋವಿದನಮರನಿಕರವ (ನಿಭಾಗ. ೨-೩-೭) ; ಮನಸಿಜ ನರರೂಪ ತಾಳಿ ತನುವಿಡಿದೈತರುವಂದದೊಳಾಕ್ಷಣ ಕೊನಬುದ್ದೋಱುತಲೈ ತಂದ (ಕಂನವಿ. ೯-೯೭). ೨. ಬದುಕಿರು ; ಜೀವಿಸು : ಜನಿಸಿದುಳು ಮತ್ತಿಂದು ನಿಜಸುತೆಯೆನಿಸಿ ಸತಿ ಜಗದೇಕನಾಥನ ವನಿತೆ ತಧ್ಯಾನಾನು ರಂಜಿತ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಯಲಿ ತನುವಿಡಿದಳು (ನಿಭಾಗ. ೪-೫-೧೫); ನಳಿನೋದ್ಭವ ಕೋಟಿವತ್ಸರ ತನುವಿಡಿದಳಿದೊಡದೇನು ವೃಥಾಯು ಸುಳಿಗುರುಳಬಲೆಯ ತೋಳತಕ್ಕೆಯೊಳೊಂದು ಗಳಿಗೆ ಬಾಳಲು ಮುಕ್ತಿಯಹುದು (ಮೋಹತ ೩೩-೪೩). ೩. ದೇಹವನ್ನು ಹಿಡಿದಿಡು ; ಪ್ರಾಣವನ್ನುಳಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಗಿಡುಮರಗಳಿಡಿದಡವಿಯಲಿ ತನುವಿಡಿದು ಬದುಕುವುದೆಂತು ಮಗಳೇ (ನಳಚ. ೭-೧೫). [ತನು + ಪಿಡಿ$_1$]

ತನುವಿದಾಹ (ನಾ). ದೇಹಕ್ಕುಂಟಾಗುವ ತಾಪ ; ದೇಹತಾಪ : ಬಿಸಜೋದ್ಭವಂಸಮೆದನಂಬುದಮಂ ಪವಮಾನ ಧೂಮತೇಜೋಂಬುಗಳಿಂದಮೆಂಬ ನುಡಿ ಸತ್ಯಮದಲ್ಲದೊಡುಂತೆ ಕಾರಕಾದಂಬಿನಿ ಮಾಟ್ಕುಮೋ ಬಿರಯಿಗಂಗಜ ವಹ್ನಿ ವಿಜೃಂಭಮಂ ವಿಳೋಳಾಂಬಕವಾಗಿಯಂ ತನುವಿದಾಹ[ಪಾಠಾಂ. ಹೃದಯ ತಾಪ]ಮನುತ್ಕಳಿಕಾ ಪ್ರಪಂಚಮಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೩೩). [ತನು + ವಿದಾಹ]

ತನುವು (ನಾ). ಒದ್ದೆ ; ತೇವ : ಶಾಖ ಮತ್ತು ತನುವು (Temparature & Humidity) (ಕೀಟಬೆ. ೫೦) ; ಚೊಕ್ಕಟಗೊಳಿಸಿದ ಫಾರಂ ಮೇಲೆ ತನುವಿನಿಂದ ಮಾಡಿರುವ ಫ್ಲಾಂಗನ್ನು ಇಟ್ಟು . . . ಬಿಗಿಯಿಂದ ಒತ್ತಬೇಕು (ಮುದ್ರಕ. ೫೮). [<ತಣ್$_2$ + – ವು]

ತನುವೆರಸು (ಅ). ದೇಹ ಸಹಿತವಾಗಿ ; ಸಶರೀರವಾಗಿ : ತನುವೆರಸೊಯ್ಯಲ್ಮನಿಗಳನನಲಂ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇತುಗಟ್ಟಿದನೆನೆ ಪಾವನಹೋಮ ಧೂಮಮೊಗೆಯಲ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೧೪). [ತನು + ಬೆರಸು$_3$]

ತನುವೆಳೆ (ಕ್ರಿ). ಶರೀರವು ಬೆಳೆ,–ವೃದ್ಧಿಸು : ಬಿಟ್ಟು ಪೂರ್ವಶರೀರವನು ಸತಿ . . . ತಂಪಿನ ಬೆಟ್ಟದಬಲೆಗೆ ವಿಧಿ ಸದಸ್ಯವ ಕೊಟ್ಟವೊಲು ತನುವೆಳೆದಳಾ ಮೇನಕಿಯ ಜಠರದಲಿ (ನಿಭಾಗ. ೪-೫-೨) ; ದಿನದಿನಕೆ ತುಸುಮಾತ್ರ ಸುತ್ತಲು ತನುವೆಳ[ಳೆ]ದನುರಿ ಹೊಡೆದ ಬಹಳಾಂಜನಗಿರಿಯವೋಲು (ನಿಭಾಗ. ೬-೯-೯). [ತನು + ಬೆಳೆ$_1$]

ತನುವೇರು (ಕ್ರಿ). ತಂಪಾಗಿರು ; ತೇವ ಉಂಟಾಗು ; ತಂಪಡರು : ನೆನೆಯಕ್ಕಿ ನೆನೆಗಡಲಿ ಗೊನೆಯ ಬಾಳೀಹಣ್ಣು ತನುವೇರಿದಡಿಕಿ ಬಿಳಿಯೆಲಿಯ ತಗೊಂಡು ಗಂಗವ್ವ ಪೂಜೆಗ್ಹೈದಾರ (ಲೋಕಗೀ. ೧೩೨) ; ಎಂಟುದಿನ ಮಳೆ ಸುರಿದು ಗೋಡೆಗಳಿಗೆಲ್ಲ ತನುವೇರಿದೆ (ರೂಢಿ). [ತನುವು + ಏರು$_1$ (<ಏಱು$_1$)]

ತನುವ್ಯಸನ (ನಾ). ಹತ್ತುಬಗೆಯ ವ್ಯಸನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ತನುವ್ಯಸನ, ರಾಜ್ಯವ್ಯಸನ ವಿಶ್ವವ್ಯಸನ ಸ್ತ್ರೀವ್ಯಸನ . . . ಕಾಷ್ಠವ್ಯಸನಗಳೆಂಬ ದಶವ್ಯಸನಗಳಿಂ ಹಸಗೆಟ್ಟು (ವಿವೇಕ. ೨೪೬). 'ದಶವ್ಯಸನ' ಪರಾ. [ತನು + ವ್ಯಸನ]

ತನುಶಕ್ತಿ (ನಾ). ದೇಹದ ಶಕ್ತಿ : ತನುಶಕ್ತಿಯಱಿದು ತಿಂಗಳ್ಗೆ ನಾಲ್ಕು ಪರ್ವೋಪವಾಸಮಂ ಮಾಟ್ಪ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೩-೮೦). [ತನು + ಶಕ್ತಿ]

ತನುಸಂಭವ (ನಾ). =ತನುಜ ೧: ಈ ಘಟೋತ್ಕಚನ ತನುಸಂಭವಂ ಬಡವನೇ ಮೇಘನಾದಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨-೩೫). [ತನು + ಸಂಭವ]

ತನುಸಿದ್ಧ (ನಾ). ದೇಹಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದವನು : ಖೋಡಿಗಳೆವುದು ಮಾಯೆಗೀಯೆಯನೇಡಿಸುವುದಾ ಮಿತ್ತುಗಿತ್ತುವ ರೂಢಿಯಲಿ ತನುಸಿದ್ಧರಾವೈ ಪ್ರಭುವೆ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೧೯-೨೩). [ತನು + ಸಿದ್ಧ]

ತನುಸೂತಕ (ನಾ). ದೇಹದ ಮೈಲಿಗೆ; ಶರೀರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಸೂತಕ: ಎನ್ನ ಕುಲಸೂತಕವನಳಿದ ಬಸವಣ್ಣ ಎನ್ನ ಛಲಸೂತಕವ ಕಳೆದ ಬಸವಣ್ಣ ಎನ್ನ ತನುಸೂತಕವ ಕಳೆದ ಬಸವಣ್ಣ (ವಚಸಂ. ೫೮೨-೨೬). [ತನು + ಸೂತಕ]

ತನುಸೋಂಕು (ನಾ). ಮೈಯನ್ನು ಮುಟ್ಟುವುದು; ದೇಹಸ್ಪರ್ಶ: ತನುಸೋಂಕಿಂ ನಿದ್ರೆಯಿಂದೆಚ್ಚರಿಸಿ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೭-೬೫). ತನುಸೋಂಕಿಂ ಶಚಿ . . . ಅಚ್ಚರಿಯಂ ಪಡೆಯೆ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೨-೧೯). [ತನು + ಸೋಂಕು₂]

ತನುಸೌಂದರ್ಯ (ನಾ). ದೇಹದ ಚೆಲುವು: ತನುಸೌಂದರ್ಯದಿನನ್ನನಿನ್ನ ನೆನಲ್ . . . ಬಾರದು ನಿನ್ನನೇಂ ಪಿರಿಯಯೋ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೮೫). [ತನು + ಸೌಂದರ್ಯ]

ತನುಸ್ಥಾನ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಜನ್ಮಲಗ್ನ; ಜನ್ಮಕುಂಡಲಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದನೆಯ ಸ್ಥಾನ: ಭೌಮನಿಂ ಧರ್ಮಕರ್ಮಾಷ್ಟಮ ಲಾಭದ್ಯೂನ ಬಂಧು ದ್ವಿತಯ ಸಮತನುಸ್ಥಾನದೊಳ್ ಮಾಟ್ಕುಮೊಳ್ಪಂ (ಜಾತತಿ. ೧೧-೮). [ತನು + ಸ್ಥಾನ]

ತನೂಜ (ನಾ). ೧. ಮಗ; ಸುತ: ಜನ್ಮಾಂತರ ಪುಣ್ಯದಿನೆಮಗೆ ನಿನ್ನ ದೊರೆಯ ತನೂಜಂ ದೊರೆಕೊಂಡಂ (ಜಗವಿ. ೩-೯೩). ತನೂಜರಿರ್ವರುಂ . . . ಉತ್ಸವಮಂ ನಿರ್ಮಿಸಿದರ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೪-೭೩). ೨. [ಜ್ಯೋತಿ] ಜನ್ಮಕುಂಡಲಿಯಲ್ಲಿ ಲಗ್ನದಿಂದ ಐದನೆಯ ಸ್ಥಾನ: ತುಷಾರಕರ ನಿಂದೇಕಾದಶ ದ್ರವ್ಯ ಧರ್ಮ ತನೂಜಾಸ್ತದೊಳಿಂದ್ರಮಂತ್ರಿ ಶುಭದಂ ಶೇಷಂಗಳೊಳ್ ನಿಂದಿತಂ (ಜಾತತಿ. ೦೦-೧೧). 'ಇನತನೂಜ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ತನೂಜಮಂದಿರ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಜನ್ಮಲಗ್ನದಿಂದ ಐದನೆಯ ಸ್ಥಾನ; ಜಾತಕನ ಪುತ್ರಸಂಬಂಧವಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಸ್ಥಾನ: ಧನಧರ್ಮಾಂತ್ಯ ತನೂಜಮಂದಿರದೊಳುಗ್ರರ್ ಕೂಡಿ ನಿಂದಂದು ಬಂಧನಮಾ ಮಂದಿರದಂದದಿಂ ಸಮನಿಕುಂ ಮರ್ತ್ಯಂಗೆ (ಜಾತತಿ. ೨೦-೨೫). [ತನೂಜ + ಮಂದಿರ]

ತನೂಜಾತೆ (ನಾ). = ತನುಜಾತೆ: ಎನ್ನ ತನಯಂಗೆ ತಕ್ಕಳ್ ನಿನ್ನ ತನೂಜಾತೆ ರೂಪವತಿ ಸೀತೆ ಗಡಾ (ಪಂರಾಮಾ. ೫-೧೮). [ಸಂ. ತನೂಜಾತಾ]

ತನೂಜಾಳಿ (ನಾ). ಮಕ್ಕಳ ಸಮೂಹ: ತನೂಜಾಳಿಯುಂ ಬಂಧುವರ್ಗಂ ತಾವೆತ್ತಂ ವಂತ್ತ ಶೋಕಂ ಮುಸುಕಿ ನಡೆಯೆ (ರಕ್ಷಾಶ. ೪೧). [ತನೂಜ + ಆಳಿ₄ (= ಆಲಿ₄)]

ತನೂಜೆ (ನಾ). = ತನುಜಾತೆ: "ದುಹಿತೃ ನಂದನೆ ಪುತ್ರಿ ತನೂಜೆ ಸೂತಿ ತಾನೆನಿಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೪-೧೭). ಪರಿಣಯಮಾಂತ ತನ್ನ ತನೂಜೆಯಂ ಗುಣವಂತೆಯಂ ಸಿಂಗರಿಸವೇಳ್ಕೆನೆ (ಬಸಪು. ೪-೩೨). ಅವಳಿಮಕ್ಕಳ್ಗಳಂ ಪೆತ್ತಳ್ ಸುಮಿತ್ರೆ ಮಗಧೇಶ್ವರತನೂಜೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೬-೪೨೨). [ಸಂ. ತನೂಜಾ]

ತನೂದರ (ನಾ). ತೆಳುವಾದ ಹೊಟ್ಟೆ: ಶಿರಮನಿನರಶ್ಮಿ ಪದತಳ ಸರೋಜಮಂ ತಪನತಪ್ತ ಶಿಖಿರಾಗ್ನಿ ತನೂದರಮಂ ಕ್ಷುಧಾನಳಂ ಸುಡೆ ಕರಿಂ[ಕು]ವರಿದಗಮುನಘವಿಘಾತಂ ಪೋಲ್ತಂ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೧೪). [ತನು + ಉದರ]

ತನೂದರಿ (ನಾ). ತೆಳುವಾದ ಹೊಟ್ಟೆಯುಳ್ಳವಳು; ಚೆಲುವೆ: ಈಕೆಯ ದೊಂದು ಕಾಣ್ಕೆಯಿಂದಾಗಿಯುಮಾ ತನೂದರಿಗೆ ಧೀರತೆಯುಂ . . . ದೊರೆಕೊಳ್ಗುಂ (ಕಾದಂಉ. ೩೯೨). ಆ ತನೂದರಿ ವೈದೇಹಿ ಮರುತ್ಸುತಂಗೆ ನಿಜ ಚೂಡಾರತ್ನಮಂ ನೀಡಿದಳ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೧-೧೧೧). [ಸಂ. ತನೂದರೀ (ತನು + ಉದರ + –)]

ತನೂನಪಾತು (ನಾ). ಬೆಂಕಿ; ಅಗ್ನಿ: "ಸಪ್ತಾರ್ಚಿಃ, ಬಹುಲಃ . . . ಜಾತವೇದಾಃ, ತನೂನಪಾತ್ . . . ಹುತಾಶನಃ–ಈ ೪೦ ಕಿಚ್ಚಿನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೧೨-೬೩). "ಕೃಪೀಟಯೋನಿ ತನೂನಪಾತ್ಪಮೋಘ್ನನೆನಲ್ಕಗ್ನಿಯಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೦೪-೭). ಚಿನ್ಮೂರ್ತಿ ನಿರ್ಜರಸರಿನ್ಮಸ್ತಕ ತನೂನಪಾನ್ನಿಹಿರ ಶಶಿನೇತ್ರ (ಪದ್ಮರಾ. ೬-೧). [ಸಂ. ತನೂನಪಾತ್]

ತನೂಭವ (ನಾ). ೧. = ತನುಸಂಭವ: ನಿನ್ನರಸನಣುಗದಮ್ಮನ ನಿನ್ನ ತನೂಭವನ ಸಾವುಗಂಡುಂ ಮಾಣ್ಬಾ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೭೪). ೨. [ಜ್ಯೋತಿ] ಜನ್ಮಲಗ್ನದಿಂದ ಐದನೆಯ ಸ್ಥಾನ: ದಿವಿಜೇಜ್ಯಂ ನಿಲೆ ಜನ್ಮಲಗ್ನ ಗೃಹದೊಳ್ ಪ್ರಾಜ್ಞಂ . . . ತನೂಭವದೊಳ್ ನಿಶ್ಚಯ ಬುದ್ಧ ನಾಚಾರಿಡೆಯೊಳ್ ನಿಶ್ಮತ್ತು (ಜಾತತಿ. ೦೪-೧೧-೧). [ಸಂ.]

ತನೂರುಹ (ನಾ). ೧. = ತನುರುಹ: "ರೋಮ, ತನೂರುಹಂ–ಈ ೨ ಮೆಯ್ಯ ಕೂದಲ್" (ಹಲಾಯು. ೮೬-೩೭೦). ತಾಳ್ದತಿಮುದಮಂ ತನೂರುಹಂ ಗುಡಿಗಟ್ಟುತ್ತೇಳ್ದರೆ (ರಾಜಶೇ. ೪-೨೮). ೨. ಪಕ್ಷಿಗಳ ರೆಕ್ಕೆ, –ಪಕ್ಕ: "ತನೂರುಹಂ ಗರುತ್ ಪತ್ರಂ . . . ಪಕ್ಷಃ–ಈ ೯ ಎಱ (೦) ಕೆ" (ಹಲಾಯು. ೪೦-೮೬). ಒಮ್ಮೆ ಗಿರಿಗಳ ತನೂರುಹಗಳನು ತರಿದೊಟ್ಟಿ ಪಜ್ರಾಯುಧದ ಕೀರ್ತಿ ಮೊಳಗಿಸಿದನು (ದ್ಯಾವಾಪೃ. ೧೯-೧). [ಸಂ.]

ತನೆ, ಜನೆ, ತೆನ್ನೆ₂ (ನಾ). ೧. (ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಪಶುಗಳ) ಬಸಿರು; ಗಬ್ಬ; ಗರ್ಭ: ಆ ಬೆಳೆಯ ಮೇಯು ಬಂದ ಎರಳೆ ತನೆಯಿಲ್ಲದೆ ಮಱಗಂಡಿತ್ತು (ಕೋಲಶಾಂ. ೧೬-೧೧). ಸ್ರವದ್ಗರ್ಭ, ಅವತೋಕೆ ತನೆ ಕರಗಿದ ಆಕಳು (ನಾಚಿರಾ. ೩). ಬಾಳೆಯ ಕೇಡದರ ಗೊನೆಯೆ, ಹೇಸರ ಕೇಡದರ ತನೆಯೆ (ಗೀವಿಂ. ೮೫-೬೯). 'ತನೆತುಂಬು' ಪರಾ. ೨. ಗಬ್ಬವಾದ ಹಸು: ಗರ್ಭಿಣೀ ವಾ ತನೆ ಮೇಣ್ (ನೀತಿವಾ. ೧೬-೦೨). **ಜನೆ**: ೩. ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿರುವ ಹಳದಿಬಣ್ಣದ ಲೋಳೆ; ಬಂಡಾರ: (೩). **ತೆನ್ನೆ**: ೧. ಅಮರಾಂಗನೆಯರ್ ದಿವಿಜೇಂದ್ರಲೋಕ ಸಂಜನಿತ ಮಹೌಷಧಿ ಪ್ರಕರದಿಂ ಜಿನಮಾತೆಗೆ ಮಾಡೆ ಗರ್ಭಶೋಧನೆಯನದೇನಮಾನುಷ ಮೆನಲ್ಕೊರೆಯಾಗೆ ಶರೀರಮಬ್ಜಜನ್ಮನೆ ಸಮೆದಿಂದುಕಾಂತ ವನಕಾಂತೆ ಪೋಲೇಂ ತೆನೆ ತೆಳ್ಪುವೆತ್ತುದೋ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೪೮). ತೆನೆಯ ಹಸುವನು ಕೊಟ್ಟು ಹಗ್ಗಕೆ ಮನದೆ ಜಿನುಗುವರಂತೆ ಕಾಣ್ಬುದು ನಮ್ಮ ನಡೆವಳಿಯು (ರಾವಮಾಸಂ. ೨-೩-೩೦).

ತನೆಯಾಗು, ತೆನೆಯಾಗು=ಗಬ್ಬವಾಗು; ಗರ್ಭ ಧರಿಸು: ಗುರುವೆಂಬ ಗೂಳಿ ಮುಟ್ಟಲು ಶಿಷ್ಯನೆಂಬ ಮಣಕ ತನೆಯಾಯಿತ್ತು (ಚನ್ನವ. ೪. ೩.೮೭-೮೦೫). ತೆನೆಯಾಗದ ಪಸುವಿಂಗುಂಡಿನ ತುಪ್ಪಮನಕ್ಕೆ . . . ಲಕ್ಷ್ಮಿಯು ಬೇರನೆಯ್ದೆ ಮೆದ್ದುಗುಟಿ ಕಟ್ಟುಗುಂ ನಿಶ್ಚಯದಿಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೧೪೯). ಅನುವರ್ಷಂ ತಪ್ಪದೆ ತಾಂ ತೆನೆಯುಪ್ಪದೆ ದಲ್ ಸಮಾಂಸಮಿನೆಯೆ [ನಿ]ಕ್ಕುಂ (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೦-೮). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚಿನೈ; ಮಲ. ಚನ; ತುಳು. ತನೆ, ಹನೆ; ತೆಲು. ಚೆನ]

ತನೆತುಂಬು, ತೆನೆತುಂಬು₂ (ಕ್ರಿ). ಬಸಿರಾಗು; ಗಬ್ಬವಾಗು; ಗರ್ಭ ಧರಿಸು: ಕೋಣನ ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಮೂಱು ಹಸು ತ[ಪಾಠಾಂ. ತೆ]ನೆತುಂಬಿ ಕಱುವೊಂದನೀಯಿತ್ತು (ಕೋಲಶಾಂ. ೩೩-೨೧). **ತೆನೆತುಂಬು₂**: ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ತನೆ + ತುಂಬು₁]

ತನೆನಿಲ್, ತೆನೆನಿಲ್ಲು (ಕ್ರಿ). ಗರ್ಭನಿಲ್ಲು: ತ[ಪಾಠಾಂ. ತೆ]ನೆ ನಿಲಲು ಪ್ರಪ್ತೌಹಿಯದು (ಮಂಗರಾ. ೫೪-೩). **ತೆನೆನಿಲ್ಲು**: ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ತನೆ + ನಿಲ್]

ತನೆಬಲಿ, ತೆನೆಬಲಿ (ಕ್ರಿ). ಗರ್ಭ ಬೆಳೆ: ತ[ಪಾಠಾಂ. ತೆ]ನೆ ಬಲಿಯೆ ಪಲ್ಮಿನ[ಲಿಕ್ಕಿ]ಯದು" (ಮಂಗರಾ. ೫೪-೩). **ತೆನೆಬಲಿ**: ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ತನೆ + ಬಲಿ₁]

ತನೆಯಾವು, ತೆನೆಯಾವು (ನಾ). ಗರ್ಭ ಧರಿಸಿದ ಹಸು : ಪ್ರಷ್ಠೌಹೀ, ಗರ್ಭಿಣೀ – ಈ ೨ ತ[ಪಾಠಾಂ. ತೆ]ನೆಯಾವು" (ಹಲಾಯು. ೪೫–೧೧೪).
ತೆನೆಯಾವು : ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ.
[ತನೆ + ಆವು]

ತನೆಯಿರು (ಕ್ರಿ). ಗಬ್ಬವಾಗಿರು : ಗೊಡ್ಡುಎಮ್ಮೆಯನ್ನು ಈ ದಿನ ತನೆಯಿದೆಯೆಂದು . . . ಮಾರಿಬಂದೆ (ಯಮುದೂ. ೩೭).
[ತನೆ + ಇರು$_1$ (<ಇರ್$_1$)]

ತನೆವಂದಿ (ನಾ). ಗಬ್ಬವಾದ ಹಂದಿ ; ಗರ್ಭಿಣಿ ಹಂದಿ : ಪಿಡಿವಂದೀ ತನೆವಂದಿ ಕುರುಡು ಕುಂಟೆಂದಲಸದಱಿದಂತು . . . ಸಿಲೆಯ ಮೇಲಾದೊಡಂ ಶಕುನಮಂ ನಿಱಿಪಂತೆ ನಿಱಿಸುವೆಂ ಪಂದಿಯಂ ನೀಂ ಮೆಚ್ಚಲುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫–೪೭) ; ಹಂದಿವಿಂಡಿನೊಳಗೆ 'ಪಿಡಿವಂದಿ' ಇದು, 'ತನೆವಂದಿ' ಇದು . . . ಎಂದು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ನಾಡೋಜ. ೩೧೮).
P ಈ ಶಬ್ದರೂಪದ ಬಗ್ಗೆ ವಿದ್ವಾಂಸರಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯವಿದೆ.
[ತನೆ + ಪಂದಿ]

ತನ್ನತು 'ತನತ್ತು' ನೋ.

ತನ್ನದು 'ತನತ್ತು' ನೋ.

ತನ್ನವಿಕೆ (ನಾ). ತಂಪು ; ಶೈತ್ಯ : ತನ್ನವಿಕೆ ಪ್ರಬಲಿಸಲ್ ಕ್ಷಯರೋಗಿ ಜೈಸಿದಂ ಚಂಡಾಂಶುವ (ಪರಶು. ೧೫–೨೯). [<ತನುವು + – ಇಕೆ]

ತನ್ನಾಕ (ನಾ). ಖಡ್ಗಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರಸೆ: ಸಮಪಾದದಿಂದ ಎರಡು ಹೆಜ್ಜೆಯಲ್ಲಿ ಮುಂದುಗಡೆಯಲ್ಲಿ ನಡೆದು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಮುಖವಾದವನು ಕುಳ್ಳಿರುವಂಥಾ ಭಾವ ಆವದುಂಟು ಅದರ ಹೆಸರು ತನ್ನಾಕ ಎಂದು ತಿಳಿವುದು (ಖಡ್ಗಟೀ. ೪–೫೩). [ಇದು 'ತಾನಕ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ತನ್ನಾಕಾರ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಸ್ವರಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸಿದ ಪಲ್ಲವಿಯ ಭಾಗ : ಪಲ್ಲವಿಯ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯೆಮಧ್ಯೆ ಅರ್ಥವತ್ತಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಮನೋಧರ್ಮ ಸ್ವರಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡುವ ಸಂಪ್ರದಾಯವೂ ಇದೆ ಇದಕ್ಕೆ 'ತನ್ನಾಕಾರ' ಎಂದು ಹೆಸರು (ಸಂಗೀಚಂ. ೯೪). [ಸಂ.]

ತನ್ನೆಲೆವುಳುಕ 'ತನ್ನೆಲೆಹುಳಿಗ' ನೋ.

ತನ್ನೆಲೆಹುಳಿಗ, ತನ್ನೆಲೆವುಳುಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : ತನ್ನೆಲೆಹುಳಿಗನ ಬೇರನು ಎಮ್ಮೆಹಾಲಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಕುಡಿಯ ಕೊಡಿಸಲು ಸೂತಕವಿಲ್ಲದ ಸ್ತ್ರೀಗೆ ಸೂತಕವಹುದು (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೪೩) ; ಒಂದೆಲಗನ ಸೊಪ್ಪು . . . ತನ್ನೆಲೆಹುಳಿಗನ ಗೆಡ್ಡೆ ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಾಂಶವಾಗಿ ಆನೆಯ ಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಕುಡುಹುಮಾಡಿ ನೆಳಲಲ್ಲಿ ಒಣಗಿಸಿ, ಗೋಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ನಸ್ಯ . . . ಮಾಡಿಸಲು ಉನ್ಮಾದ ಶಮನವಹುದು (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೫೦). **ತನ್ನೆಲೆವುಳುಕ** : ತನ್ನಲೆವುಳಕಗಿಡ : (೬). [?]

ತನ್ಮತ (ನಾ). ಆತನ ಮತ,–ಅಭಿಪ್ರಾಯ : ಕಂತುವೆ ಪರಮಾತ್ಮನಾಗೆ ತನ್ಮತಮೆ ಸಿದ್ಧಾಂತಮಾಗೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೭–೧೦ ವ).
[ಸಂ. (ತದ್ + ಮತ)]

ತನ್ಮಧ್ಯ (ನಾ). ಅದರ ಮಧ್ಯ : ತನ್ಮಧ್ಯದೊಳಿರ್ಪುದು ರುಚಿವನ್ನೇರು ನಗೇಂದ್ರಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧–೫೭). [ಸಂ. (ತದ್ + ಮಧ್ಯ)]

ತನ್ಮಯ (ಗು). ೧. ಅದರಲ್ಲಿಯೇ ಮಗ್ನವಾದ; ತಲ್ಲೀನವಾದ. (ನಾ). ೨. ಅದರಲ್ಲಿಯೇ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತೊಡಗಿದವನು ; ತಲ್ಲೀನನಾದವನು : ತಾಂ ತನ್ಮಯನಾಗಿ ತಚ್ಚರಿತಂ ಕಾವ್ಯಂಗಳೊಳ್ಕೂಡೆ ಬಣ್ಣಿಸಿ (ಆದಿಪು. ೧–೩೭). [ಸಂ.]

ತನ್ಮಯತೆ (ನಾ). ಮಗ್ನತೆ ; ತಲ್ಲೀನತೆ ; ಇನಿಯಳಿ ನಿಜಮೆನ್ನುತೆ ದರ್ಶನಸುಖಮಂ ತನ್ಮಯತೆಯನೊಂದಿದ ಮನದಿಂದನುಭವಿಪೆ (ಶಾಕುಂತ. ೯೦–೧೫೫). [ಸಂ. ತನ್ಮಯತಾ]

ತನ್ಮಯತ್ವ (ನಾ). =ತನ್ಮಯತೆ : ಶ್ರದ್ಧಾಭಕ್ತಿಯಿಂದ ದೇವರನ್ನು ಅರ್ಚಿಸುವಾತನು ತನ್ಮಯತ್ವವನ್ನು ಪಡೆಯುವನು (ಭಾರದ. ೭೮). [ಸಂ.]

ತನ್ಮಾತ್ರ (ನಾ). ಪಂಚಮಹಾಭೂತಗಳಿಗೆ ಕಾರಣಗಳಾದ ಐದು ಸೂಕ್ಷ್ಮದ್ರವ್ಯಗಳು ; ಗಂಧ, ರಸ, ರೂಪ, ಸ್ಪರ್ಶ, ಶಬ್ದಗಳೆಂಬ ಐದು ದ್ರವ್ಯಗಳು: ಅಜ್ಞಾನ ಮನ ಬುದ್ಧಿ ಚಿತ್ತ ಅಹಂಕಾರಂಗಳಿಂದವೆ ಪಂಚತನ್ಮಾತ್ರಂಗಳುತ್ಪತ್ತಿ ಆ ಪಂಚತನ್ಮಾತ್ರಂಗಳಿಂದವೆ ಪಂಚಭೂತಂಗಳುತ್ಪತ್ತಿ (ಮಹಾದೇ. ಕೆ. ೧೪೭–೩೪೧) ; ಮುಂದದೇ ಹಮ್ಮು ಹಮ್ಮಿಂದೆ ತನ್ಮಾತ್ರವಿಂತೆಂದು ತಿಳಿ (ಮನೋವಿ. ೩–೪) ; ಐದು ಭೂತಗಳ ಅಸಾಧಾರಣ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಕಾರಣವಸ್ತುಗಳೂ ಐದಾಗಿರಬೇಕು. ಇವನ್ನು ತನ್ಮಾತ್ರಗಳೆಂದು ಕರೆಯುವ ವಾಡಿಕೆ (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೩೨೩). [ಸಂ.]

ತನ್ಮಾತ್ರೆ (ನಾ). ೧.=ತನ್ಮಾತ್ರ : ಮಗನೆ ರಾಜಸವಾದ ಹಮ್ಮಿನಲೊಗೆದವೀ ತನ್ಮಾತ್ರೆಗಳು ಕೇಳ್ಕೆಗಳಿದೀ ತನ್ಮಾತ್ರೆಗಳಿನೀ ಭೂತಪಂಚಕವು (ಅಮೃತ. ೪–೧೩) ; ಐದು ಭೂತಗಳು, ಐದು ತನ್ಮಾತ್ರೆಗಳು, ಹನ್ನೊಂದು ಇಂದ್ರಿಯಗಳು, ಅಹಂಕಾರ, ಮಹತ್ತು, ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿ ಇವೇ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ತತ್ತ್ವಗಳು (ಭಾರದ. ೨೨೨). ೨. ಮೂಲ ಉದ್ದೇಶ (?) : ಹೀಗೆ ಈ ಕಾದಂಬರಿಯ ತನ್ಮಾತ್ರೆಗಳಲ್ಲಿ ಮನೋವಿಶ್ಲೇಷಣವೂ ಒಂದು ಮುಖ್ಯ ಅಂಶವಾಗಿದೆ (ಸಮಜೀ. ೨೭ ಪೀಠಿಕೆ). [ಸಂ. ತನ್ಮಾತ್ರ]

ತನ್ಮೂಲಕ (ಅ). ಅದರ ಮೂಲಕ ; ಅದರ ಮುಖಾಂತರ : ಜೀವನ ತತ್ತ್ವವನ್ನೂ ತನ್ಮೂಲಕ ಶಿಕ್ಷಣತತ್ತ್ವವನ್ನೂ ಘೋಷಿಸಬೇಕು (ಶಿಕ್ಷದ. ೩೩); ಕಲೆಯಿಂದಾಗಲಿ, ಕಾವ್ಯದಿಂದಾಗಲಿ ಸಂವೇದನೆಯನ್ನು ಪಡೆವ ಸಹೃದಯನೂ ತನ್ಮೂಲಕ ಆತ್ಮೋತ್ಕರ್ಷವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು (ಕಾವ್ಯಕು. ೧೫). [ಸಂ. (ತದ್ + ಮೂಲಕ)]

ತನ್ಮೆ, ತನುಮೆ (ನಾ). ರೀತಿ ; ಕ್ರಮ ; ನಿಶ್ಶೀಲವ್ರತತ್ವಂಚ – ಶೀಲಂಗಳು ವ್ರತಂಗಳುಮಿಲ್ಲದ ತನ್ಮೆಯುಂ (ತಸೂವೃ. ೨೧೮) ; ಅವ್ಯಾಘಾತಿ ಚ – ಅನ್ಯವಸ್ತುಗಳಿಂ ತನಗಂ ತನ್ನಿಂದಮನ್ಯವಸ್ತುಗಳ್ಗಂ ಏನುಂ ಬಾಧೆಯಿಲ್ಲದ ತನ್ಮೆಯಿಂ (ರೀತಿಯಿಂ)ಅವ್ಯಾಘಾತಮುಂ ಅಪ್ಪ ಆಹಾರಕಶರೀರ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೧೦೮); ಸದ್ವ್ಯಸನೋದ್ಯೋಗದೊಳು ಪಿರಿದುಮರ್ಥಶರೀರಮಂ ಕ್ಷಪಿಯಿಸುವ ತನ್ಮೆಯುಂ ಸಾಧು ಗುರು ಗುಣಾಧಿಕರೊಳು ನಯವಿನಯ ಭಯಭಕ್ತಿಯುಕ್ತತೆಯುಂ . . . ಪದ್ಮಲೇಶ್ಯಾಪರಿಣಾಮಮೆಂಬದಱಿವುದು (ಪಸಾರ. ೪೧೭). **ತನುಮೆ** : ವ್ಯಾಘ್ರ ಸಿಂಹ ಮಾರ್ಜಾರ ಪರಿಣತೆಯಂತೆ ನಿಕೃಷ್ಟಮಪ್ಪ ಚೇಷ್ಟೆಯುಂ ಸಜ್ಜನಜನಂಗಳಿಗೆ ಪಶವಾಗದ ತನುಮೆಯುಂ ಮೊದಲಾದ ದುಷ್ಪ್ರವರ್ತನೆಯೊಳು ವರ್ತಿಸುವ ಜೀವನ ಪರಿಣತಿಯಂ ಕೃಷ್ಣಲೇಶ್ಯಾಪರಿಣಾಮಮೆಂಬದಱಿವುದು (ಪಸಾರ. ೪೧೪). [?]

ತನ್ವಂಗಿ (ನಾ). ಕೋಮಲವಾದ ಶರೀರವುಳ್ಳವಳು ; ಕೋಮಲಾಂಗಿ: ಇಕ್ಕಿದಳ್ ನಡುಗುತಂ ತನ್ವಂಗಿ ತಾಂಬೂಲಮಂ (ಕಾದಂಬ. ೫೯) ; ತನ್ವಂಗಿಗೇಂ ಚೆಲ್ವುವೀಱಿದುವೋ ಮುತ್ತಿನ ಪಚ್ಚಮುಂ ದುಗುಲಮುಂ (ಜಗವಿ. ೨–೭೨) ; ನಿನ್ನನುಳಿದೆನಗಾವ ಸಗ್ಗಮುಂ ರುಚಿಸದೆಲೆ ತನ್ವಂಗಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೯೦–೩೩೦). [ಸಂ. ತನ್ವಂಗೀ (ತನು + ಅಂಗ + –)]

ತನ್ವಂತರ (ನಾ). ಬೇರೆ ದೇಹ ; ಇನ್ನೊಂದು ದೇಹ : ಸಪ್ತನಾಕ ಸಪ್ತನರಕ ಅದರ ಬೆಳಕು ಕತ್ತಲು ಮನ್ವಂತರ ತನ್ವಂತರ ಅದರ ಕೋಟಿ ಕೊತ್ತಲು (ನಾದಲೀ. ೭೦–೨೨). [ಸಂ.]

ತನ್ವಿ (ನಾ). ೧.–ತನ್ವಂಗಿ: ತನ್ವಿ ನೃಪನಂ ಕಣ್ಣಾರ್ವಿನಂ ನೋಡಿದಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೯–೧೭) ; ಆ ಮಹಾಪುರುಷನೇ ತಕ್ಕವರನೀ ತನ್ವಿಗೆನುತೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೩–೩೫) ; ತನ್ವಿ ತನ್ಮಧುರಸುಗಂಧದಿಂ ತಿಳಿದು ಸೇವಿಸಿದಳ್ ಮಧುವಂ ನಿಜೇಚ್ಛೆಯಿಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೯೭೩); ತನ್ವಿಯಂ ಬೀಳ್ಕೊಂಡ ಸಮರಕನುವಾಗುತಿರಲ್ (ಜೈಮಿಭಾ ೧೧–೨೭). ೨. [ಛಂದ] ಪ್ರತಿ

ಪಾದದಲ್ಲಿಯೂ ೨೪ ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವ ಸಂಕೃತಿ ಎಂಬ ವರ್ಣ ಛಂದಸ್ಸಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ವೃತ್ತ; P ಇದಕ್ಕೆ ಸುಂದರವೃತ್ತವೆಂಬ ಹೆಸರಿದೆ: ಇಂದು ನಭಂಗಳ್ ಸುರಪುರಪವನೇಂದುದ್ವಯವಾಗಿರೆ ಕುಲಿಶ ಜಲಂಗಳ್ ಮುಂದಿರೆ ಬಾಣಾದ್ರಿಗಳೊಳೆ ಯತಿಗಳ್ ನಿಂದಿರೆ . . . ಧರೆಗಿದು ಪರಿದತ್ತೆಲ್ಲಿಯುಮುದ್ಭವಕರಮೆನೆ ತನ್ವೀ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೯೧).

[ಸಂ. ತನ್ವೀ]

ತಪ₁ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಪದ. 'ತಪಗುಡು' ಪರಾ.

ತಪತಪ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ತಪತಪ ತೊಯ್ದು ನೀರಿಳಿವುದು (ಹಾಡುಪಾ. ೨೧-೫).

ತಪ₂ (ನಾ). ೧. ಮಾಘಮಾಸ: "ಮಾಘಮಾಸಮಂ ತಪಮೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೯-೧೧೪); "ಕ್ರಮದೊಳೊಂದಿರೆ ಮಧು ಮಾಧವಂ ಶುಕ್ರಂ . . . ತಪಮುಂ ತಪಸ್ಯಮೆಂದಿಂತು ಸಮನಿಕ್ಕುಂ ಚೈತ್ರಾದಿ ನಾಮಂಗಳ್" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೭-೧೩); "ಸಹಸ್ಯಾಖ್ಯಮದು ಹೇಮಂತಮಾ ತಪ ತಪಸ್ಯ ಮಮುಶಿಶಿರಂ" (ಮಂಗರಾ. ೨೧-೧೧). ೨. ಏಳು ಊರ್ಧ್ವಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ತಪೋಲೋಕ: "ಬಿತ್ತರದ ಭೂರ್ಭುವಂ ಸ್ವರ್ಮಹಂ ಜನ ತಪಂ ಸತ್ಯಮೆಂದೇಟು ಮೇಲಣ ಲೋಕಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧-೩೨).

[ಸಂ. ತಪಸ್]

ತಪ₃ (ನಾ). ೧. ಬಿಸಿ; ಶಾಖ; ಉಷ್ಣತೆ. ೨. ಪ್ರಕಾಶ. ೩. ಗ್ರೀಷ್ಮ ಋತು; ಬೇಸಿಗೆಕಾಲ: "ನಿದಾಘಂ ತಪಾಹ್ವಯಂ ಗ್ರೀಷ್ಮಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೭-೧೩). ೪. ವ್ರತನಿಯಮಾದಿಗಳಿಂದ ದೇಹವನ್ನು ದಂಡಿಸುತ್ತ ಧ್ಯಾನ ಮಾಡುವುದು; ತಪಸ್ಸು: "ಗತಿ ಪರಿವ್ರಾಜಂ ವ್ರತಂ ನಿಯಮಮೆನೆ ತಪಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೫-೩೭); ದ್ವಾದಶವಿಧಮಪ್ಪ ತಪದೊಳ್ ನೆಗಟ್ದು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧-೫); ತಪದೊಳ್ ನರನಿಂತೊಂದಿ ನಿಲೆ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೯): ಜೀವದಯೆ ಧರ್ಮಮಿಂದ್ರಿಯಸೇವನೆಯಂ ಬಿಟ್ಟೊಡದುವೆ ತಪಮುಪಶಮದಿಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೨೦-೧೮); ಪೆತ್ತ ಪರೀಷಹಜಯಮೆ ತಪಂ ತಪಕೆ ಬೇಱೆ ಕೋಡೆರಡೊಳವೇ (ಯಶೋಚ. ೧-೪೯); ಪ್ರಾಜಾಪತ್ಯಾದಿ ವ್ರತಗಳಿಂ ಧರ್ಮಾರ್ಥಮಾಗಿ ಶರೀರಶೋಷಣಂಗೈವುದೇ ತಪವೆನಿಸುವದು (ವಿವೇಕ. ೧೩೯); ಬನದೊಳು ಗೈವ ಬರಿಯ ತಪಗಳು ಕುಲವನಿತೆಯರಿರವಿಗೆ ದೊರೆಯೆ (ಹದಿಬ. ೨-೨೪). ೫. ನೋವು; ದುಃಖ. 'ತಪಗುಟ್ಟು', 'ತಪಿಸು' ಪರಾ.

ತಪದಂಕಕಾಱ = ಶ್ರೇಷ್ಠ ತಪಸ್ವಿ; ಶಕ್ತನಾದ ತಪಸ್ವಿ; ಒಂದು ಬಿರುದು: ವಿಸ್ಫುರಿತ ಶಿವಾಗಮಂ ಸುರಿಗೆಯಾಗಿರೆ ಪಾಪವನೊತ್ತಿ ಕುತ್ತಿ ನಿಷ್ಠುರಮಿಱಿದಿನ್ನು ಕೊನ್ದ ತಪದಂಕಮಿದೀ ತಪದಂಕಕಾಱನ (ಎಕ. XII, ಶಿರಾ. ೨೪-೭೩; 948); ಮಾರ್ಮಲೆವಗ್ಗೆಯಂಗಜವೈರಿ ತಾಂ ಭಂಗಿಯ [ಲ್ತ]ಪದಂಕಕಾಱ ವಾಮದೇವಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೨೪-೨೭; 1034).

[ಸಂ.]

ತಪ₄ (ನಾ). ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷಗಳ ಅವಧಿ,-ಕಾಲಮಾನ; ಒಂದು ಪಟ್ಟಿ (ಉಕ): ನಾನು ಈ ಕೊಲೆ ಸುಲಿಗೆಯ ವ್ಯವಸಾಯ ಮಾಡಹತ್ತಿ ೩ ತಪಗಳಾದವು (ಅಂಬಿಕ. ೧೭೪). [←ಮರಾ. ತಪ]

ತಪಆಚಾರ (ನಾ). [ಜೈನ] ಪಂಚಾಚಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ದ್ವಾದಶ ತಪಗಳನ್ನು ಪಾಲಿಸುವುದು ತಪಆಚಾರವು (ಜೈನಧ. ೧೦೦); ಪಂಚಾಚಾರಗಳು—೧. ದರ್ಶನಾಚಾರ, ೨. ಜ್ಞಾನಾಚಾರ, ೩. ಚಾರಿತ್ರಾಚಾರ, ೪. ತಪಆಚಾರ, ೫. ವೀರ್ಯಾಚಾರ (ಜೈನಧ. ೯೯).

[ಸಂ. (ತಪಸ್ + ಆಚಾರ)]

ತಪಆರಾಧನೆ (ನಾ). [ಜೈನ] ನಾಲ್ಕುವಿಧವಾದ ಆರಾಧನೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನ, ಸಮ್ಯಕ್‌ಜ್ಞಾನ, ಸಮ್ಯಕ್‌ಚಾರಿತ್ರ, ಸಮ್ಯಕ್ತಪ ಇವು ಆರಾಧನೆಯ ನಾಲ್ಕು ಅಂಗಗಳು: ಖ್ಯಾತಿ ಪೂಜಾಲಾಭ ಸತ್ಕಾರಾದಿಗಳೀ ತಪದಿಂದಕ್ಕುಮೆಂದು ಬಗೆಯದನಶನಾದಿ ತಪದೊಳ್ ನೆಗಟ್ದುದು ತಪ[ಪಾಠಾಂ. ಪಾ]ಆರಾಧನೆ (ಜೀವಸಂ. ೩-೮ ವ).

[ಸಂ. ತಪಆರಾಧನಾ (ತಪಸ್ + ಆರಾಧನಾ)]

ತಪಂಗೆಯ್, ತಪಗೆಯ್, ತಪಗೈ (ಕ್ರಿ). ತಪಸ್ಸನ್ನು ಆಚರಿಸು,-ಮಾಡು: ಪನ್ನೆರಡು ವರ್ಷಂಬರಂ ಗುರುಗಳನಗಲದೆ ತಪಂಗೆಯ್ದು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೬-೨೪); ಕೈಲಾಸದೊಳೀಶ್ವರಂಗೆ ತಪಂಗೆಯ್ದು ಮೆಚ್ಚಿಸಿ ಬರಂಬಡೆದು ಪೋದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೩೨ ವ); ಆ ತಪೋವನದೊಳ್ . . . ತಪಂಗೆಯ್ವುತ್ತಿರಲ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೮೯); ವನಿತೆಯ ಮೇಗಾಲ್ಗಳ ಪಾಸಟಿಯಂ ಸಾಮೆಯ್ದುವೆವೆಂದು ಮನದೊಳ್ ಭಾವಿಸಿ ನೀರ್ನೆಲೆಯೊಳಗಾ ದಿನದಿ ತಪಂಗೆಯ್ದುವು ಕೂರ್ಮಂ (ಜಯನೃಪ. ೩-೨೮).

ತಪಗೆಯ್: ತಪಗೆಯ್ವ ಮುಖ್ಯ ಋಷಿಯರ್ (ಮಂಗರಾ. ೭೬-೧೧); ನಿನ್ನಯ ಮೊಗನೋಡದೆ ತಪಗೆಯ್ವ ಶಿವನ ಗೂಢ ಹೃತ್ಕಮಲವನೊಡೆಯೆಚ್ಚು ನಿನಗೆ ಕೈಗೂಡದೆ ಬಿಡೆನೆಂದ ನಗುತ (ಮೋಹತ. ೨೫-೭).

ತಪಗೈ: ನಿಂತೆ ತಾಸಿನ ತಪಗೈದೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಯಿತು ಕಡೆಗೊಮ್ಮೆ ಆ ಬಸ್ಸು (ಇಂಚಾಪ. ೧೦೩-೫). [ತಪ₃ + ಕೆಯ್₁]

ತಪಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ತಪಸ್ಸನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳು,-ತೊಡಗು: ಕರ್ಮದ ತೊಡರಂ ಪಱಿವಂತೆ ಕೇಶಪಾಶಮನಂತಾಗಡೆ ಪಱಿದು ತಪಂಗೊಂಡಂ (ಆದಿಪು. ೬-೨೪); ಇತ್ತ ವೈದೇಹಿ ಪೃಥುಮತಿಕಂತಿಯರ ಪಕ್ಕದೆ ತಪಂಗೊಂಡು (ಪಂರಾಮಾ. ೧೭-೩೪ ವ). [ತಪ₃ + ಕೊಳ್₁]

ತಪಂಬಡು (ಕ್ರಿ). ೧. = ತಪಂಗೆಯ್: ಕುಮಾರ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯಾಗಿ ಭದ್ರಬಾಹು ತಪಂಬಟ್ಟು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೪-೨೩); ಈಗಳೆನ್ನ ತಪಂಬಟ್ಟ ಫಲಮುಂಟಕ್ಕುಮಪ್ಪೊಡೆ ವಿದ್ಯಾಧರನಪ್ಪೆನಕ್ಕೆ (ಆದಿಪು. ೨-೬೧ ವ): ನೀನಿಲ್ಲಿ ತಪಂಬಡವೇಡ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೨೧೧); ಒಡಲನೊಣಗಿಸಿ ಯುಗವಹ್ನಿಯ ನಡುವೆ ನಿಂದು ತಪಂಬಡದೆ . . . ಪಡೆದನಮಮ ನಿರಾಯಾಸದೊಳೀ ಮೃಡನ ಕರುಣವನು (ಬಸವಪು. ೪-೭೩). ೨. ತಾಪಪಡು: ರಾಗದ್ವೇಷಂ ತನಗುಂಟಾಗೆ ತಪಂಬಟ್ಟು ನಮೊವನವನಿನಿಸಾನುಂ ರಾಗದ್ವೇಷಂ ತನ್ನಿಂ ಪೋಗೆ ತಪಂಬಿಟ್ಟು ನಮೊವನವನಿನಿಸಾನುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೧೦೭). [ತಪ₃ + ಪಡು₁]

ತಪಂಬಡುಹ (ನಾ). ತಪಸ್ಸನ್ನು ಮಾಡುವಿಕೆ; ತಪಸ್ಸಿನ ಆಚರಣೆ: "ಪರಿವ್ರಜ್ಯಾ, ವ್ರತಾದಾನಂ, ಪ್ರವ್ರಜ್ಯಾ, ಗತಿಃ– ಈ ೪ ತಪಂಬಡುಹ" (ಹಲಾಯು. ೧೨೮-೯೧). [ತಪಂಬಡು + – ಹ₂]

ತಪಃಕ್ಲಾಂತ (ಗು). ತಪಸ್ಸಿನ ಆಚರಣೆಯಿಂದ ಸೊರಗಿದ,-ಕೃಶವಾದ: ಬಿಸಿಲ್ಪಸುಳಿ ತನ್ನ ಕೋಮಲಕರದ ಕಿಸಲಯೋಪಮ ಮೃದುಲ ರೋಚಿಯ ಬೆರಲ್ಗಳಿಂ ಸೋಂಕಿ ಸಂತಯ್ಸಿದುದೊ ಸೀತೆಯ ತಪಃಕ್ಲಾಂತ ಚರಣಾರವಿಂದಂಗಳಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೮೭-೯).

[ಸಂ. (ತಪಸ್ + ಕ್ಲಾಂತ)]

ತಪಃಕ್ಲೇಶಸಹ (ನಾ). ತಪಸ್ಸಿನ ಕಷ್ಟಗಳನ್ನು ನಿರ್ವಿಕಾರಭಾವದಿಂದ ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವನು; ಇಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹವುಳ್ಳ ತಪಸ್ವಿ: "ದಾಂತಃ, ತಪಃಕ್ಲೇಶಸಹಃ– ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುವುದರೊಳಗುಂಟಾಗುವಂಥ ಕಷ್ಟವನ್ನು ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವನ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೯೭). [ಸಂ.]

ತಪಃಪರೀಷಹ (ನಾ). [ಜೈನ] ತಪಸ್ಸನ್ನು ಆಚರಿಸುವಾಗ ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದ ಬಿಸಿಲು, ಚಳಿ, ಹಸಿವು, ಬಾಯಾರಿಕೆ ಮೊದಲಾದ ಕ್ಲೇಶಗಳು: ಧೈರ್ಯಂ ಘೋರತಪಃಪರೀಷಹಸಮೂಹಪ್ರಾಪ್ತಿಯೊಳ್ . . . ಸಂಕ್ಷೋಭಿಪಾಚಾರ್ಯರ್ ತಾಮೆಮಗೀಗೆ ಸಪ್ತಪರಮಸ್ಥಾನೋದಯೋಪಾಯಮಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೩). [ಸಂ. (ತಪಸ್ + ಪರೀಷಹ)]

ತಪಃಪ್ರಭಾವ (ನಾ). ತಪಸ್ಸಿನ ಶಕ್ತಿ,-ಪ್ರಭಾವ : ಕುರಂಗಯೂಥದೊಳ್ ಬೆರಸಿದುವಂದು ಪೆರ್ಬುಲಿಗಳಿಂದ್ರತನೂಜತಪಃಪ್ರಭಾವದಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೮೦) ; ಮುನೀಶಂಗೆ . . . ಎಱಗಿದನಸುರಂ ಸಂದೆಯಮೇನೆಱಗಿಸುವುದ ದೊಂದುಗ್ರತಪಃಪ್ರಭಾವಮೆಂತಪ್ಪರುಮಂ (ಜಗವಿ. ೨-೪೧) ; ಪೂಜ್ಯರಾದ ಕಣ್ವರು ತಪಃಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಇದನ್ನೆಲ್ಲಾ ಬಲ್ಲರು (ಶಾಕುಂತ. ೧೧೫-೬).
[ಸಂ. (ತಪಸ್ + ಪ್ರಭಾವ)]

ತಪಃಶೀಲ (ನಾ). ತಪೋನುಷ್ಠಾನದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ; ತಪಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿ : ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವತಪಃಶೀಲಜಾಲಂ ಪೊರೆದಂತೇವಾಸಿ ಭವ್ಯಾವಳಿಗತುಳ ತಪಃಶೀಲಮಂ ಮಾಡೆ ಲೋಕೋತ್ತರರಾದಾಚಾರ್ಯರೆಮ್ಮಂ ನಿಯಮಿಸುಗೆ ನಿಜಾನುಗ್ರಹ ಪ್ರೌಢಿಯಿಂದಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧-೩). [ಸಂ. (ತಪಸ್ + ಶೀಲ)]

ತಪಕೀರ (ನಾ). (ಉಕ) ನಸ್ಯ ; ನಾಸೀಪುಡಿ : ಕೆಲವು ದಿನ ಗೋವಿಂದಭಟ್ಟ ವಾಡೆಯ ದೇವರಪೂಜೆಯನ್ನು, ತನ್ನ ತೈನಾತೀ, ತಪಕೀರ ಗುರುಭಟ್ಟನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿದ್ದ (ದೀಪಹ. II, ೮) : ತಪಕೀರ ಗುರುಭಟ್ಟ ಪಂಥೇರು ಭಾರದ ಘಂಟೆಯನ್ನು ಎತ್ತಿ ಬಾರಿಸುತ್ತಾನೆ (ದೀಪಹ. II, ೮೯).
[←ಮರಾ. ತಪಕೀರ್, ತಪಕೀಲ್]

ತಪಕ್ಕನೆ (ಅ). ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆ; ರಭಸದಿಂದ : ಅವನು ತಪಕ್ಕನೆ ಬಿದ್ದನು (ರೂಢಿ). [ತಪಕ್$_0$ + – ಅನೆ$_1$]

ತಪಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಮರುಗು ; ಪರಿತಪಿಸು : ಕಾಲೇಜಿಗೆ ಹೊರಟಮೇಲೆ ಅವನ ಅಂತಃಕರಣವು, ತಮ್ಮನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಟಿರುವ ತಾತನನ್ನು ನೆನಸಿಕೊಂಡು ತಪಗುಟ್ಟುತ್ತಿತ್ತು (ವಂಶವೃ. ೪೮೨). [ತಪ್$_3$ + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ತಪಗುಡು (ಕ್ರಿ). ಪೂರ್ತಿ ಒದ್ದೆಯಾಗು; ತೊಯ್ದು ನೀರು ತೊಟ್ಟಿಕ್ಕು: ಮಳೆಯಲ್ಲಿ ನೆನೆದು ತಪಗುಟ್ಟುತ್ತಾ ಬಂದ (ರೂಢಿ).

ತಪತಪಗುಡು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಒದ್ದೆಯಾಗಿರು,-ನೀರು ಜಿನುಗುತ್ತಿರು : ಜವುಳುಭೂಮಿಯ ಹಾಗೆ ನೆಲವೆಲ್ಲವೂ ತೇವಿನಿಂದ ಯಾವಾಗಲೂ ತಪತಪಗುಡುತ್ತಿತ್ತು (ಮೊಪಾಸಾ. ೭೩).
[ತಪ್$_1$ + ಕುಡು$_1$ (<ಕೊಡು$_1$)]

ತಪಗೆಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಪಸ್ಸನ್ನು ಕೆಡಿಸು ; ತಪೋಭಂಗಮಾಡು : ನಿನ್ನಾಳ್ದ ನೆನ್ನಯ ತಪಗೆಡಿಸಿದ ಕಾರಣದಿಂದ ಕಿಡಿಸುರಿವಕ್ಷಿಯಿಂದುರುಹಿದೆ (ಮೋಹತ. ೮-೨೯). [ತಪ್$_3$ + ಕೆಡಿಸು$_1$]

ತಪಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ತಪಸ್ಸು ಕೆಡು; ತಪೋಭಂಗವಾಗು: ನಿಷ್ಕಾಮಾತುರರು ದುಂಡುಮಲ್ಲಿಗೆಗೋಲು ತಾಗಲು ತಪಗೆಟ್ಟು ಬೆಂಡಾದರತಿವಿರಹದಲಿ (ಮೋಹತ. ೨೪-೨೨). [ತಪ್$_3$ + ಕೆಡು$_1$]

ತಪಗೆಯ್ 'ತಪಂಗೆಯ್' ನೋ.

ತಪಗೇಡಿ (ನಾ). ತಪಸ್ಸನ್ನು ಕೆಡಿಸುವವನು,-ಭಂಗಗೊಳಿಸುವವನು : ತಪಗೇಡಿಯನು ಬಿಡದೆಬ್ಬಿಸೆಮುಗೆಡೆಮಾಡಿ ಕೊಡಬೇಕು (ಕುವ್ಯಾ. ಆ. ೫-೨೨). [ತಪ್$_3$ + ಕೇಡಿ$_1$]

ತಪಗೈ 'ತಪಂಗೆಯ್' ನೋ.

ತಪಚ್ಚಲೆ (?). (?) : ಅನೇಕಶೀಲಗುಣದೊಪ್ಪಿದೊರಿನ್ತು ಲೆಕ್ಕಿಸದುಮ್ ನೆನೆಗೆನ್ದೊರು ಮುನಿಯಿಂದಳ್ತಪಚ್ಚಲೆ ನೋನ್ತು ತಾಮ್ ತಮಗೆ ಮೃತ್ಯುವರವಾನಱಿದಂ ಶ್ರೀಪುತ್ರಿಯ × × × (ಎಕ. II, ೧೧೫-೨ ; ಸು. 700). [?]

ತಪಟೆ 'ತಂಬಟ' ನೋ.

ತಪತಪನೆ (ಅ). 'ತಪತಪ' ಎಂದು ಸದ್ದಾಗುವಂತೆ; ನೀರು ತೊಟ್ಟಿಕ್ಕುವಂತೆ : ಬೇವಿನ ಮರದ ಕೆಳಗೆ ಒಂದೆರಡು ಜೀವಿಗಳು ತಪತಪನೆ ತೋಯಿಸಿಕೊಂಡರೂ ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗಲಾರದೆ . . . ಅಲ್ಲಿಯೇ ನಿಂತಿವೆ (ಮುಗಿಮ. ೪). [<ತಪ್$_1$ + – ಅನೆ$_1$]

ತಪತಿ (ನಾ). (ವಿಂಧ್ಯಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ, ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದಲ್ಲಿ ಹರಿಯುವ) ಒಂದು ನದಿಯ ಹೆಸರು: ಕನ್ಯಾರಾಶಿಯ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ನರ್ಮದಾ ತಪತೀನದಿಗಳಂತೆ ಎರಡು ಸಮಾನಾಂತರ ತಾರಾಪ್ರವಾಹಗಳಾಗಿ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹರಿಯುತ್ತಿರುವಂತೆ ಕಾಣುತ್ತವೆ (ನಕ್ಷತ್ರ. ೭೮).
[ಸಂ. ತಪತೀ]

ತಪನ (ಗು). ೧. ಬಿಸಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ; ಕಾಯಿಸುವ ; ಸುಡುವ. (ನಾ). ೨. ಸೂರ್ಯ : "ರವಿ ಮಾರ್ತಂಡಂ ಪತಂಗಂ ತಪಿ ತಪನನಿನಂ ಭಾನು ಪೂಷಂ . . . ತರಣಿ ಸಪ್ತಾಶ್ವನಾದಿತ್ಯನಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೦೧-೬೪) ; ಶ್ರೀಮದುದಯಾದ್ರಿಶಿಖರೋದ್ಯಾಮೋದಯ ತಪನವಿಭವರೂಪಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೦೮-೦೪; 980) ; ರಾಜವೆಸರಂ ಚಂದ್ರಂಗೆ ತೀವ್ರಪ್ರತಾಪದ ಪೆರ್ಚಂ ತಪನಂಗೆ . . . ಸೈರಿಸುವಂ ಪೆಱಂಗೆ ಪೆಱತೇಂ ಲಂಕೇಶ್ವರಂ ಸೈರಿಸಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೧-೨೨೫) ; ಸುರನದಿಯಲ್ಲಿ ಮಿಂದು ಸುರಮಾರ್ಗ ಕಚೌಘಮನೆಯ್ದೆ ಬಿರ್ಚಿ . . . ತಪನಾತಪದಾಱಿಸಿ (ರಾಜಶೇ. ೩-೫). ೩. ಪರಿತಪಿಸುವುದು; ದುಃಖಿಸುವುದು. ೪. [ಜೈನ] ಒಂದು ನರಕಬಿಲದ ಹೆಸರು : ವಾಲುಕಾಪ್ರಭೆಯೊಳ್ ತಪ್ತ ತಪಿತ ತಪನ ತಾಪನ ವಿತಾನ ಉಜ್ವಲ ಪ್ರಜ್ವಲ . . . ಪ್ರಕೀರ್ಣಕವಿಕಲ್ಪದಿಂ ಪಂಚ ದಶಲಕ್ಷಬಿಲಂಗಳಪ್ಪುವು (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೦೨೦). [ಸಂ.]

ತಪನಕರ (ನಾ). ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣ : ತಪನಕರಂ ತನುಗಳನುರ್ಚಿ ಪೋಗೆ (ಆದಿಪು. ೧೦-೫೦). [ತಪನ + ಕರ$_3$]

ತಪನಕುಲ (ನಾ). ಸೂರ್ಯವಂಶ : ತಪನಕುಲದ ವಿಜಯಶ್ರೀಯೊಪ್ಪೆ (ಹಚಳಾ. ೧೨-೩೦ ರಗಳೆ); ನೆನೆ ನೈಜಧರ್ಮಮಂ ಜನ್ಮದುದ್ದೇಶಮಂ, ತಪನಕುಲನೃಪಸೂನು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೭೦-೪೮೭). [ತಪನ + ಕುಲ]

ತಪನತನುಜ (ನಾ). ಸೂರ್ಯನ ಮಗ; ಸುಗ್ರೀವ : ಬರಬರಲು ತಪನತನುಜನ ಕಂಡು ಮನದಲಿ ತಪಿಸಿ (ತೊರರಾ. ೬-೨೫-೩೦).
[ತಪನ + ತನುಜ]

ತಪನತಪ್ತ (ಗು). ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳಿಂದ ಕಾಯ್ದ ; ಬಿಸಿಲಿನಿಂದ ಕಾಯ್ದ : ನಿಂದ ಶಿಲೆ ತಪನತಪ್ತಮಿದೆಂದಂಬುಜನಿಳಯೆ ಪದ್ಮವಿಷ್ಟರಮಂ ಕುಂದೇಂದು ಧವಳಾತಪತ್ರಮನೆಂದು ಕೃತೇಚ್ಛಂಗೆ ಪಡೆದು ಪದೆಪಂ ಮೆಱೆ ದಳ್ (ಆದಿಪು. ೯-೮೫) ; ಪದತಳಸರೋಜಮಂ ತಪನ ತಪ್ತ ಶಿಖರಾಗ್ನಿ . . . ಸುಡೆ (ಸುಕುಮಾ.೯-೧೪). [ತಪನ + ತಪ್ತ]

ತಪನಬಿಂಬ (ನಾ). ಸೂರ್ಯಮಂಡಲ : ತಪನಬಿಂಬಮದೊಪ್ಪುತಿರಲಾ ತಪನ ಸರ್ವವ್ಯಾಪ್ತನಾದೊಲು (ಗಗತಾ. ೧೪-೪೫).
[ತಪನ + ಬಿಂಬ]

ತಪನಸುತ (ನಾ). ೧. ಸೂರ್ಯನ ಮಗ; ಕರ್ಣ: ತಪನಸುತಂ ಬೇಱಾಂ ಬೇಱೆ (ಗದಾಯು. ೨-೨೦). 'ತಪನಸುತನಂದನ' ಪರಾ. ೨. ಯಮ. ೩. ಶನಿ. ೪. ಸುಗ್ರೀವ. [ತಪನ + ಸುತ]

ತಪನಸುತನಂದನ (ನಾ). ಕರ್ಣನ ಮಗ; ವೃಷಕೇತು : ತಪನಸುತ ನಂದನ ಸುಧನ್ವರ್ಗೆ ಕಾಳೆಗಂ ಪೂಣ್ದುದಾಡಂಬರದೊಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೨ ಸೂಚನೆ). [ತಪನಸುತ + ನಂದನ]

ತಪನಾತಪ (ನಾ). ಸೂರ್ಯನ ಬೆಳಕು; ಕಡುಬಿಸಿಲು; ಸುಡುಬಿಸಿಲು: ತಪನಾತಪದಿಂ ಚೇಷ್ಟಾಕ್ಷಪಣೆಯನೊಳಕೊಂಡು (ಪಂರಾಮಾ. ೭-೯೫) ; ಚಪಳಾಕ್ಷಿಯರಾ ಗಿರಿಯೊಳ್ತಪನಾತಪಮೆಯ್ದೆ ಸುಟ್ಟೊಡಿರಲಾಱದೆ ಪಾಱಿ (ರಾಜಶೇ. ೧-೧೧೫). [ತಪನ + ಆತಪ]

ತಪನಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಸೂರ್ಯಾಸ್ತ್ರ: ಇಸೆ ತಮದಂಬಿನಿಂ ದಶಮುಖಂ ತಪನಾಸ್ತ್ರದಿನದ್ರಿಬಾಣದಿಂದಿಸೆ ದನುಜಾಧಿಪಂ ಕುಲಿಶಸಾಯಕದಿಂ . . . ತಱಿದಂ ಗದಾಯುಧಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೪-೧೬೦). [ತಪನ + ಅಸ್ತ್ರ]

ತಪನೀಯ (ಗು.) ೧. ಕಾಯಿಸಬೇಕಾದ; ಬಿಸಿಮಾಡಬೇಕಾದ. (ನಾ). **೨.** ಬಂಗಾರ; ಚಿನ್ನ; ಸುವರ್ಣ: "ಹೇಮ, ಸ್ವರ್ಣಂ . . . ಚಾಮೀಕರಂ, ಕರ್ಬುರಂ, ತಪನೀಯಂ – ಈ ೨೫ ಹೊನ್(ಪೊನ್)" (ಹಲಾಯು. ೫೯–೨೦); ಹೇಮಾರ್ಜುನ ತಪನೀಯ ವೈಡೂರ್ಯ ವಜ್ರರಜತ ಹೇಮಮಯಂಗಳುಂ (ಆದಿಪು.೧–೪೮ವ); ಬೇಟಿವೇಟಿ ತಪನೀಯಗೋಪುರ ದ್ವಾರದಿಂ ರತ್ನಚೂರ್ಣಘಟಿತಮುಂ (ಅಜಿಪು. ೭–೨೦ವ); ಮುನಿಯಂ ತಪನೀಯಸರೋಜರಾಜಿಯಿಂ ಪೂಜಿಸಿದಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೪–೪೫). [ಸಂ.]

ತಪನೀಯರೇಖೆ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಗೆರೆ; ಸುವರ್ಣರೇಖೆ: ಆಯಿದನು ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರದಲಿ ದಿವ್ಯಾಯುಧವನರೆಬಳಿದ ವರ ತಪನೀಯರೇಖೆಯು ಕುಣಿವ ಗಂಟೆಯು ಹೊಳೆವ ಹೊಂಗಳಿಯ . . . ಶಕ್ತಿಯನು ನೃಪತಿ (ಕುವ್ಯಾ.ಶ. ೩–೬೫). [ತಪನೀಯ + ರೇಖೆ]

ತಪನೀಯಸಾನು (ನಾ). (ಮೇರುಪರ್ವತದ) ಚಿನ್ನದ ಶಿಖರ: ಇದಱ ತಪನೀಯ ಸಾನುಗಳ್ ಜನಸವನಗಂಧೋದಕಂಗಳಿಂ ಪೂವಲಿಯಂ ಮುದದೆ ತಲೆಯೊಳ್ ಪೊತ್ತಂತಿರ್ಪುವು (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧–೬೭). [ತಪನೀಯ+ಸಾನು]

ತಪನೀಯಸೂತ್ರ (ನಾ). ಚಿನ್ನದ ಎಳೆ: ತಪನೀಯಸೂತ್ರದೊಳ್ . . . ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಾಭಿಧಾನ ಯಜ್ಞೋಪವೀತದಿಂ ಪವಿತ್ರಗಾತ್ರರ್ಮಾಡಿ (ಆದಿಪು. ೧೫–೧೧ ವ). [ತಪನೀಯ + ಸೂತ್ರ]

ತಪನೆ (ನಾ). ತಾಪ; ಕಷ್ಟ; ದುಃಖ; ಕ್ಲೇಶ: ಸುರಪಸಭೆಯಲಿ ಗಾಧಿಸುತ ವಸಿಷ್ಠಸ್ಪರ್ಧೆ ಧರೆಯೊಳದರಿಂ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರಂಗೆ ತಪನೆ (ಮುಂಕುಶ. ೩೦೭); ಹೇಳಲಾಗದ ಹಸಿವು, ತಾಳಲಾಗದ ತಪನೆ (ಮುಂಕುಶ. ೩೫೦). [ಸಂ. ತಪನ]

ತಪನೋದಯ (ನಾ). ಸೂರ್ಯೋದಯ: ಪರಮ ತಪಸ್ತಪನೋದಯಾ ಚಳಾಯಮಾನರನುಭಯಸಮಾನರಂ . . . ಕಂಡು (ಸುಕುಮಾ. ೯–೧೦೮ ವ); ರಾಮಭುಜಪ್ರತಾಪ ತಪನೋದಯ ಶೈಲಮುಪಾಂತ ಪರ್ವತಸ್ತೋಮಸಮನ್ವಿತಂ ಬರುತುಮಿರ್ದಪುದೆಂಬಿನೆಗಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೧–೧೬೦). [ತಪನ + ಉದಯ]

ತಪನೋಪಲ (ನಾ). ಸೂರ್ಯಕಾಂತ ಶಿಲೆ. 'ತಪನೋಪಲಪುತ್ರಿಕೆ' ಪರಾ. [ತಪನ + ಉಪಲ]

ತಪನೋಪಲಪುತ್ರಿಕೆ (ನಾ). ಸೂರ್ಯಕಾಂತಶಿಲೆಯ ಪ್ರತಿಮೆ: ಅನಲವನಿತೆಯಂತೆ ಕನಲ್ದು ಬಿಸಿಲೇಱಿದ ತಪನೋಪಲಪುತ್ರಿಕೆಯಂತೆ ಕಾಯ್ದು (ಲೀಲಾವ. ೧೪–೩೩ ವ). [ತಪನೋಪಲ + ಪುತ್ರಿಕೆ]

ತಪಮಾನ್ (ಕ್ರಿ). = ತಪಂಗೊಳ್: ಪಡೆ ನೀಂ ಪಾಶುಪತಾಸ್ತ್ರಮಂ ಗಿರಿಶನಿಂ ಪೋಗಿಂದ್ರಕೀಲಕ್ಕೆ ಪೆಂಪಡರ್ದುರ್ದ್ವತ್ತ್ರಪಮಾಂಪುದೆಂದು ಬೆಸನಿತ್ತಂ ವ್ಯಾಸಂ (ಶಬಶಂ. ೨–೧೧೭). [ತಪ್$_3$ + ಆನ್$_1$]

ತಪಮಿರ್ (ಕ್ರಿ). = ತಪಂಗೆಯ್: ರಿಪುಜಯ ಕಾರಣಶರಮಂ ಪ್ರಪತ್ತಿಯಿಂ ಪಡೆವೆನೆಂದು . . . ತಪಮಿರ್ದಪಂ (ಶಬಶಂ. ೨–೧೧೭); ಪೆರರ್ ಮುನೀಂದ್ರರೊಲ್ದಾವುದ ಕಾಂಕ್ಷಿಪರ್ ತಪಗಳಿಂ ತಪಮಿರ್ದಪರಲ್ಲಿ ತಾಮಿವರ್ (ಶಾಕುಂತ ೧೦೩–೧೭೫). [ತಪ್$_3$ + ಇರ್]

ತಪಯೋಗ (ನಾ). ತಪಸ್ಸಿನ ಸಂಬಂಧ: ತಪಸಿಗೆ ಪಿಂಗುವವೋಲಾ ತಪಯೋಗಂ ತಿಣ್ಣಮಾದ ರಾಗೋದಯದಿಂ ತಪನಂಗೆ ಪಿಂಗಿದತ್ತಾತಪ ಯೋಗಂ ತಿಣ್ಣಮಾಗೆ ಸಂಧ್ಯಾರಾಗಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೦–೧೭೮); ಅನುಕೂಲ ವರ್ತನೆ ಸರಸ್ವತಿಗಾ ತಪಯೋಗದೊಳ್ಪೊಡಂಬಡೆ ಶರದಾಗಮಂ ನೆನೆಯಿಸಿ ದತ್ತು ಜಿನಾಗಮ ದಿವ್ಯಯೋಗಿಯಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೮–೧೧೯). [ತಪ್$_3$+ಯೋಗ]

ತಪರಾಕಿ, ತಪರಾಕು, ತಪರಾಕೆ (ನಾ). (ಉಕ) ಅಂಗೈಯಿಂದ ಕೆನ್ನೆಗೆ ಕೊಡುವ ಏಟು; ಕಪಾಳಮೋಕ್ಷ: ಕುಡಚಿಯು ತೆಪ್ಪಗಾಗಿ ಕುಳಿತ, ಒಂದು 'ತಪರಾಕಿ' ಹೊಡೆಯಿಸಿ ಕೊಂಡವನಂತೆ (ಸಮುಜೀ. ೧೦೪೭); ನಾಲ್ಕು ತಪರಾಕಿ ಕೊಡಬೇಕು ಎನಿಸುತ್ತದೆ (ಪದ್ಮಸ. ೨೦೨); ಈ ಸಲವೇನೊ ನನ್ನ ಕೈಯಿಂದ ತಪರಾಕಿ ತಿಂದೆ (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೫೦). **ತಪರಾಕು:** ಅಂಗೈಯಿಂದ ಕೊಟ್ಟ ಏಟು, ಅಪ್ಪಳಿಕೆ, ತಪರಾಕು (Smack. ಇಂಕನಿ.). **ತಪರಾಕೆ:** ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ ರಾಕ್ಷಸರು ಕಂಡರೆ ಅವರಿಗೊಂದೊಂದು ತಪರಾಕೆ ಕೊಟ್ಟು ಅವರ ಪ್ರಾಣಹರಣ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ತುಳಸಿ. ೨೫೮).
[←ಮರಾ. ತಪರಾಪ್, ಚಪರಾಕ್]

ತಪರಾಕು 'ತಪರಾಕಿ' ನೋ.

ತಪರಾಕೆ 'ತಪರಾಕಿ' ನೋ.

ತಪರು (ನಾ). ಜೊಳ್ಳು; "ಅವರೆ ಮುಂತಾದ ಕಾಯಿಂಗಳು ಹಣ್ಣಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲೇ ಒಣಗಿ, ಒಳಗೆ ಏನೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದು" (ನನ್ನೂರು. ಟಿಪ್ಪಣಿ): ನಾನು ಫಹಣಿ ಬರೆದದ್ದು ಕಾರಬ್ಬಕ್ಕೆ ಇನ್ನೂ ಹದಿನೈದು ದಿನ ಇದೆ ಅನ್ನುವಾಗ, ಆಗ ಅದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ತಪರೂ ಇರಲಿಲ್ಲ (ನನ್ನೂರು. ೦೧೩). [?]

ತಪರ್ಲೋಕ (ನಾ). = ತಪೋಲೋಕ: ಲಲಾಟದಲ್ಲಿ ತಪರ್ಲೋಕ ಮೂರ್ಧ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಲೋಕ (ಅಣಂಡೇ. ೧೧೨–೧೨೪).
[<ಸಂ. ತಪೋಲೋಕ]

ತಪಲೆ 'ತಪ್ಪಲೆ' ನೋ.

ತಪಶೀಲ 'ತಪಸೀಲು' ನೋ.

ತಪಶೀಲು 'ತಪಸೀಲು' ನೋ.

ತಪಶೀಲುವಾರು (ಗು). ವಿವರಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿರುವ; ವಿವರಗಳ ಮೇರೆಗೆ ಇರುವ: ಅದರ ಬಗ್ಗೆ ತಪಶೀಲುವಾರು ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯ್ಯಾ. ೩ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). [←ಮರಾ. ತಪಶೀಲವಾರ್]

ತಪಶ್ಚರಣ (ನಾ). ತಪಸ್ಸನ್ನು ಆಚರಿಸುವುದು; ತಪಸ್ಸಿನ ಆಚರಣೆ: ಬಾಹುಬಲಿಕುಮಾರಂ ತಪಶ್ಚರಣನಿಶ್ಚಳ ನಿಶ್ಚಯಮನನಾದಾಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೪–೧೩೦ ವ); ಮಹಾತ್ಮಂ ಸಕಳದುರಿತಹರಣಕರಣಕಾರಣ ತಪಶ್ಚರಣ ಪರಿಣತಾಂತರಂಗನಾಗಿ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧–೮೩ ವ).
[ಸಂ. (ತಪಸ್ + ಚರಣ)]

ತಪಶ್ಚರಣೆ (ನಾ). = ತಪಶ್ಚರಣ: ಎಮ್ಮಗಾವಂದದಿಂ ನೀವೊರೆದು ನೋಡು ವಡಿದು ತಪಶ್ಚರಣೆ (ಬಸವು. ೧೨–೨೯). [ಸಂ. ತಪಶ್ಚರಣ]

ತಪಶ್ಚರಿತ (ನಾ). = ತಪಶ್ಚರಣ: ಮಱಯದ ಘೋರದುಶ್ಚರ ತಪಶ್ಚರಿತಂ ಮಳಧಾರಿದೇವರ (ಎಕ. II, ೧೧೭–೯೨; 1123). [ಸಂ. (ತಪಸ್ + ಚರಿತ)]

ತಪಶ್ಚರಿಯ (ನಾ). = ತಪಶ್ಚರಣ: ವನದೊಳೊಬ್ಬನು ಕೌಶಿಕಾಹ್ವಯ ಮುನಿ ತಪಶ್ಚರಿಯದಲಿ . . . ಇದ್ದನು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೭–೧೪).
[<ಸಂ. ತಪಶ್ಚರ್ಯಾ]

ತಪಶ್ಚರ್ಯೆ (ನಾ). = ತಪಶ್ಚರಣ: ಮೊದಲೇ ತಪಶ್ಚರ್ಯೆಯಿಂದ ಪೀಡಿತವಾದ ತಂದೆಯ ಶರೀರವು . . . ಬಹಳವಾಗಿ ಕಳವಳಪಡುವುದು (ಶಾಕುಂತ. ೫೮–೧೭). [ಸಂ. ತಪಶ್ಚರ್ಯಾ]

ತಪಸ, ತವಸ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ತಾಪಸತರು; ಇಂಗುದೀ ವೃಕ್ಷ: "ಸಂಯಮನಮೆನಲು ತಪಸಂ" (ಮಂಗರಾ ೩೪–೯); ತಪಸದ ಚಿಗುರಂ ತಂದು ಏಳು ಹಸಿಯಮೆಣಸಿನ ಸಕ್ಕೆ . . . ಅರೆದು ಹಳೇ ನೀರೊಳಗೆ ಔಷಧಿಯ ತೆಗೆದುಕೊಂಬುದು (ವಿವೈವಿ. ೯೫); ತಪಸದ ಎಲೆ, ಕರಿಬೇವಿನ ಸೊಪ್ಪು . . . ಮೊಸರ ನೀರಲ್ಲಿ ಕೊಡಿಸಲು ಗುಲ್ಮ, ಮಹೋದರ . . . ಇವಿಷ್ಟು ಪರಿಹರ (ವೃದ್ಧಸಾ. I, ೩೦೦). **ತವಸ:** "ಮಾತೃವೃಕ್ಷ – ತವಸ, ಹೊಂಗೆ" (ಒಷಧಿ. ೦೨೪); ಹುಲಿಗಿಲಬೇರ್ತವಸದ ತಿಗುಡು ಲಕ್ಕಿ ಕಡಸಿಗೆಯ ಬೇರ್ (ಕಲ್ಯಾಕಾ. ೪–೨೨). 'ತವಸಿ' ಪರಾ.
[<ತವಸಿ]

ತಪಸಿ 'ತವಸಿ' ನೋ.

ತಪಸಿಗ 'ತವಸಿಗ' ನೋ.

ತಪಸಿಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ : "ಪ್ರಕೀರ್ಯಃ, ಪೂತಿಕರಜಃ ಪೂತಿಕಃ, ಕಲಿಕಾರಕಃ – ೪ ತಪಸೀಗಿಡದ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೦೪). [ತಪಸಿ (<ತವಸಿ) + ಗಿಡ (<ಗಿಡು)]

ತಪಸಿರ್ (ಕ್ರಿ). ತಪಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರು ; ತಪಸ್ಸನ್ನಾಚರಿಸು : ವನದೊಳು ತಪಸಿರ್ದ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಘನವೋಹಪಾಶದೆ ಬಿಗಿದು ಮನಸಿಜನಲೆಗೈದಿಸಿದಳೂರ್ವಶಿ (ಕಂಸವಿ. ೯-೧೪೭). [ತಪಸು (<ತವಸು)+ ಇರ್$_1$]

ತಪಸೀಲು, ತಪಶೀಲ, ತಪಶೀಲಂ, ತಪ್ಸೀಲು (ನಾ). ೧. ವಿವರ, ವಿವರಣೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹೇಳಿಕೆ; ನಿರೂಪಣೆ: (ಮ್ಯಗೆಜ. IV. ೭೪೭): ಸರಕಾರದಿಂದ ದೊರೆತ ಬಿರುದು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ತಪಸೀಲು (ಗುರುದ. ೧೦). ೨. ಯಾದಿ ; ಪಟ್ಟಿ. **ತಪಶೀಲ :** ೧. ವಜಾ ಜಾರಿಯಿನಾವಂತಿ ಸದರಿ ತಪಶೀಲ ಮೇರಿಗೆ (ಮ್ಯಆರಿ ೧೯೩೯, ೪೨-೬೦: 1825). **ತಪಶೀಲು :** ೧. ಶಾಸನಸಂಸ್ಥೆಯು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಅವಸರದಲ್ಲಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡುತ್ತದೆ, ಅದಕ್ಕೆ ಆಡಳಿತದ ತಪಶೀಲುಗಳು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಿಳಿದಿರುವುದಿಲ್ಲ (ರಾಜ್ಯಶಾ. ೩೪೭) ; ಆಯಾ ಬಾಬಿಗೆ ತಂದ ಸಾಮಾನುಗಳ ಖರ್ಚಿನ ತಪಶೀಲನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ಕೊಟ್ಟು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಕೆಲಸವೂ ಸಾಗಿತ್ತು (ಚಿತಸ. ೭೮). **ತಪ್ಸೀಲು :** ಈ ವಿದ್ಯಮಾನದ ತಪ್ಸೀಲು ರಿಪೋರ್ಟನ್ನು ತರಿಸಿಕೊಂಡು . . . ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಪಡಿಸಿದರು (ಮಹಾವಂ. II, ೭) ; ಯಾವುದಾದರೂ ಲೆಕ್ಕಕ್ಕೆ ತಪ್ಸೀಲು ಕೊಡಿ ಅಂದರೆ ಕೊಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ನನ್ನೂರು. ೧೮೨).

[←ಅರ. ಹಿಂ. ತಫ್‌ಸೀಲ್; ಮರಾ. ತಪಶೀಲ್, ತಪಸೀಲ್]

ತಪಸೀಲುವಿಚಾರಣೆ (ನಾ). ಕೂಲಂಕಷವಾದ ವಿಚಾರಣೆ : (ಅಧಿಕಾರಿ ಅಥವಾ ನ್ಯಾಯಾಧಿಕಾರಿ ನಡಸುವ) ಕ್ರಮಬದ್ಧ ವಿಚಾರಣೆ ; ತಪಸೀಲು ವಿಚಾರಣೆ (Inquisition. ಇಂಕನಿ.). [ತಪಸೀಲು + ವಿಚಾರಣೆ]

ತಪಸು 'ತವಸಂ' ನೋ.

ತಪಸುದಾಳ್, ತಪಸಂದಾಳು (ಕ್ರಿ). ತಪಸ್ಸನ್ನು ಕೈಕೊಳ್ಳು : ನೊಂದವರ್ತಪಸುದಾಳ್ದರು (ಭರತೇ. ೪೭-೧೦). **ತಪಸುದಾಳು :** ಮುನ್ನೆನ್ನೊಬ್ಬ ತಂಗಿ ಕೈಲಾಸದೊಳ್ತಪಸುದಾಳಿದಳು (ಭರತೇ. ೩೫-೮೭). [ತವಸು (<ತವಸು) + ತಾಳ್$_1$]

ತಪಸುದಾಳು 'ತಪಸಂದಾಳ್' ನೋ.

ತಪಸ್ತಪ್ತ (ನಾ). ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ಕ್ಲೇಶಗಳಿಗೆ ಒಳಗಾದವನಂ ; ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿದವನು : ಕಂತುವೆ ತಾಂ ಪದ್ಮೋದ್ಭವತ್ವಂಬಡೆದುಲಿದು ತಪಸ್ತಪ್ತನಾಕಾಂತೆಯಂ ಸಾರವಿಲಾಸಾಕ್ರಾಂತೆಯಂ ನಿರ್ಮಿಸಿ ಜಯಿಸಿದನಿಂ ಬಣ್ಣಿಸಲ್ ಬಲ್ಲನಾವಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೨೩). [ಸಂ. (ತಪಸ್ + ತಪ್ತ)]

ತಪಸ್ಥೆ (ನಾ). ತಪಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದವಳು ; ತಪೋನಿರತೆ : ಹನುಮನರಸಿಯರೆಲ್ಲಂ ಸುಮತಿಗಂತಿಯರ ಪಕ್ಕದೊಳ್ ತಪಸ್ಥೆಯರಾದರ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೬-೪೨ ವ). [ಸಂ. ತಪಸ್ಸ್ಥಾ]

ತಪಸ್ಯ (ನಾ). ಫಾಲ್ಗುಣಮಾಸ: "ಫಾಲ್ಗುಣಮಾಸಮುಂ ತಪಸ್ಯವೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೯-೧೦೪). [ಸಂ.]

ತಪಸ್ಯೆ (ನಾ). ತಪಸ್ಸು : ಜಯಿಸುಗೆ ರಸತಪಸ್ಯೆ ದೊರೆಕೊಳುಗೆ ಚಿರಶಾಂತಿ ಸಿರಿಗನ್ನಡಂ ಗೆಲ್ಗೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೭-೧೩೪).

[ಸಂ. ತಪಸ್ಯಾ]

ತಪಸ್ವಿ(ನಾ). ೧. ತಪಸ್ಸನ್ನಾಚರಿಸುವವನು; ಋಷಿ: "ಪಾರಾಶರೀ. ಬ್ರತೀ, ಭಿಕ್ಷುಃ, ಮಸ್ಕರೀ, ಪಾರಿರಕ್ಷಕಃ, ಪಾರಿವ್ರಾಜಕಃ, ತಪಸ್ವೀ, ಕರ್ಮಂದೀ, ತಾಪಸಃ–ಈ ೯ ತಪಸ್ವಿ" (ಹಲಾಯು. ೬೮-೨೫೫); "ತಾಪಸಂ ಕರ್ಮಂದಿ ಮಸ್ಕರಿ ವ್ರತಿ ಭಿಕ್ಷುವಾಪರಾಶರಿ ತಪಸ್ವಿಯೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬೬-೯) ; ಬಂದರದೊ . . . ಕಲಶಸಂಲಗ್ನಕರರಾ ತಪಸ್ವಿಗಳ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ.೧೭೭-೩೪). ೨. ಬಡವ; ತಿರಂಕ; ದರಿದ್ರ. ೩. ಕರುಣಾಜನಕನಾದವನು; ಕರುಣೆಗೆ ಯೋಗ್ಯನಾದವನು : "ತಪಸ್ವಿಯೆನಿಕುಂ ಕೃಪಾನುಕಂಪ್ಯಾತ್ಮಕನುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೩೭-೧೦೫). ೪. ದವನ : "ತಪಸ್ವಿ[ಪಾಠಾಂ. ಸಿ]ಋಷಿಮಿತ್ರ [ಪಾಠಾಂ. ಪುಷ್ಪ, ಪುತ್ರಿ]ಮೆನೆ ದವನನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೪೧-೩೪). ೫. ಬೆಂಕಿ ; ಅಗ್ನಿ. ೬. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; "ತಪಸೀಮರ" (ನಾನಾರ. ೧೧೦ ಟೀಕು); "ಕರುಣಂ ಜ್ವಲನಂ ಯತಿ ತರು ನಾಲ್ಕುಂ ನೆಲೆಯುಳ್ಳ ತಪಸ್ವಿಶಬ್ದಮೆನಿಕುಂ ಜಗದೊಳ್" (ನಾನಾಕಂ.೧೩೨); "ದಹನ ಕುಜಾತಭೇದ ಕರುಣಂ ಯತಿಯಿಂತು ತಪಸ್ವಿಯಕ್ಕು" (ನಾನಾರ. ೧೧೦).

[ಸಂ. ತಪಸ್ವಿನ್]

ತಪಸ್ವಿಕನ್ಯೆ (ನಾ). ಋಷಿ ಕನ್ಯೆ ; ಋಷಿಪುತ್ರಿ : ತಪಸ್ವಿಕನ್ಯೆಯರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಸೇಚನಘಟಗಳಿಂದ ಎಳಸಸಿಗಳಿಗೆ ನೀರೆರೆಯುವುದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲೇ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವರು (ಶಾಕುಂತ. ೮-೩).

[ತಪಸ್ವಿ + ಕನ್ಯೆ]

ತಪಸ್ವಿನಿ (ನಾ). ೧. ತಪಸ್ಸನ್ನಾಚರಿಸುವವಳು: ಪಾರ್ವತಿ ತಪಸ್ವಿನಿಯಾಗಿ ತಿಳಿಗೊಳದೊಳು ಮಿಂದನುದಿನಂ ಜಪತಪ ಸಮಾಧಿ ನಿಯಮಂಗಳಿಂದೆ ಭಜಿಸಿದಳಂತರಾತ್ಮನಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೫-೧೭) ; ಏಕವೇಣೀಧರಳಾಗಿ ದಿವ್ಯತಪಸ್ವಿನಿಯಂತೆ ಕಂಗೊಳಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ ಶಕುಂತಲೆ (ಧರ್ಮಸಾ. ೭೩). ೨. ದೀನಳಾದವಳು; ದರಿದ್ರಳಾದ ಹೆಂಗಸು. ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿಸಸ್ಯ: ಮೆಣಸು, ಜಾಕಾಯಿ, ಲವಂಗ, ತಪಸ್ವಿನೀಗಿಡ ಮುಂತಾದ ಲೆಯಾದ ಸಂಬಾರದ ಪದಾರ್ಥಗಳು ದೊರೆಯುತ್ತವೆ (ಪ್ರಶಾಇ. II, ೧೭). ೪. ಜಟಾಮಾಂಸಿ ಮತ್ತು ಅದರಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಸುಗಂಧ ತೈಲ: "ತಪಸ್ವಿನಿ ಜಟಿಲೆ ಮಾಂಸಿ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೭-೨೨).

[ಸಂ. ತಪಸ್ವಿನೀ]

ತಪಸ್ಸು (ನಾ). ೧. ಕಾವು ; ಶಾಖ. ೨. ಬೆಂಕಿ ; ಅಗ್ನಿ. ೩. ವ್ರತನಿಯಮಾದಿಗಳಿಂದ ದೇಹವನ್ನು ದಂಡಿಸುತ್ತ ಧ್ಯಾನ ಮಾಡುವುದಂ: ನಿರ್ಮಲಕರ್ಮವೆಂತೆಂದೊಡೆ ತಪಸ್ಸು, ಕರ್ಮ, ಜಪ, ಧ್ಯಾನ, ಜ್ಞಾನವೆಂದೈದು ತೆಱನಾಗಿಪ್ಪುದು (ವಿವೇಕ. ೦೩೯); ತಪಸ್ಸುಯೆನ್ನಲಾಗಿ ಕೃಚ್ಛ್ರ ಚಾಂದ್ರಾಯಣಗಳು (ಈಶ್ವಸ್ತ. ೨೨-೪) ; ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಬದಲಾಗದಂತೆ ತಡೆಯುವುದೇ ತಪಸ್ಸು(ಆಕ್ಸ್ಪರ್. ೧೩೩); ಭಗೀರಥನು ಈಶ್ವರನನ್ನು ದೀರ್ಘ ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ಒಲಿಸಿ, ಗಂಗೆಯು ನಿಧಾನವಾಗಿ ಧರೆಗೆ ಇಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು (ನನಡಿ. ೧೧). ೪. ಮಾಘಮಾಸ. ೫. ಏಳು ಊರ್ಧ್ವಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ತಪೋಲೋಕ. ೬. [ಜ್ಯೋತಿ] ಜನ್ಮಲಗ್ನದಿಂದ ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಸ್ಥಾನ; ಧರ್ಮಸ್ಥಾನ. [ಸಂ. ತಪಸ್]

ತಪಱಿಕೆಱಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಎಳಚಾಗವಳ್ಳಿಯ ಮಾರಯ್ಯ ತಪಱಿಕೆಱಿ ಬಸವಯ್ಯ ಕಮ್ಮಳದೊಳೆ ಮೆಚ್ಚಿ ಕೊಟ್ಟ (ಎಕ. III, ನಂಜನ. ೯೮-೩ : 898 ?). [?]

ತಪಾತ್ಯಯ (ನಾ). ಬೇಸಗೆಯ ಕೊನೆಗಾಲ ; ಮಳೆಗಾಲ : "ಪ್ರಾವೃಟ್ ತಪಾತ್ಯಯಮೆನಲು ಮಳೆಗಾಲಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೨೨-೧೩).

[ತಪ$_3$ + ಅತ್ಯಯ]

ತಪಾಸಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಪರಿಶೀಲನೆ ಮಾಡದಿರು ; ತಾಳ್ಮೆಗೆಡು ; ಸಹನೆಯಿಲ್ಲದಿರು. ೨. ತೃಪ್ತಿಗೆಡು ; ಅತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರು : ತೋಟದ ನೆಲ ಬಲು ತಪಾಸಗೆಟ್ಟದ್ದು. ಎಷ್ಟು ಧಾರೆ ಎರೆದರೂ, ನುಂಗಿ ನೀರು ಕುಡಿದು ಮತ್ತೆ ಬಾಯಿ ತೆರೆದುಕೊಂಡೇ ಇರುತ್ತದೆ (ಗಾಳಿಪ. ೧೦೨).

[<ತಪಾಸು + ಕೆಡು$_1$]

ತಪಾಸಗೇಡಿ (ನಾ). ಸಹನೆಯಿಲ್ಲದವನು ; ಆತುರಗಾರ : ತಪಾಸಗೇಡಿಯನ್ನು ಉಪವಾಸ ಇಟ್ಟರೆ ಉಟ್ರು (ಉಟ್ಟದ್ದು) ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಊಟಕ್ಕೆ ಕುಳಿತನಂತೆ (ಗಾದೆ). [<ತಪಾಸು + ಕೇಡಿ$_1$]

ತಪಾಸಣಿ, ತಪಾಸಣೆ (ನಾ). ಕೂಲಂಕಷವಾದ ವಿಚಾರಣೆ ; ಪರಿಶೀಲನೆ ; ಪರೀಕ್ಷೆ ; ತನಿಖೆ : ಆ ರಜಿಷ್ಟರಿನ ತಪಾಸಣೆಯಿಂದ ಅರ್ಜಿದಾರನಿಗೆ ಯೋಗ್ಯ ಮುದ್ದತಿನೊಳಗೆ(ಕಭಾಗ. ೧೫ ಪರಿ); ಈ ಕೊಲೆಯ ತಪಾಸಣೆಯನ್ನು ಯಾರು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆಂದೂ ಕೇಳಿದರು (ಕೊಂಡಯಾ. ೫೨) ; ಈ ಮೊಕದ್ದಮೆಯ ತಪಾಸಣೆಗಾಗಿ ಬೇಗನೇ ಕಲೆಕ್ಟರರು ಸ್ವತಃ ಬರುವವರಿದ್ದರು (ಪೋಡಶಿ. ೨೦೦); ಈ ಹೆಣಾನ ಈಗ ಡಾಕ್ಟರ ತಪಾಸಣೆಗೆ ಕಳಿಸಬೇಕು (ಜನಜೀ. ೫೦) ; ಯಾವುದೋ ಶಾಲೆಯ ವಾರ್ಷಿಕ ತಪಾಸಣೆ ಮುಗಿಸಿಕೊಂಡು ಅದೇ ಕಾರಿನಲ್ಲಿ ಬಂದ ಏ. ಓ. ಸಾಹೇಬರು . . . ಕೇಳಿದರು (ಬಿನ್ನಹಿಂ. ೧೩). **ತಪಾಸಣೆ:** ಅವರ ಸುತ್ತುಮುತ್ತ ಇರುವ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ವಿಚಾರವಾಗಿ ಕೊಂಚ ತಪಾಸಣೆ ನಡೆಸಬೇಕಾಯಿತು (ಕೃಷ್ಣಭೂ. ೧೭೮) ; ನಿನ್ನ ಕಾಯಿಲೆ ವಿಚಾರ, ಬಿದ್ದ ಕನಸುಗಳ ತಪಾಸಣೆ ಇವುಗಳಿಗಾಗಿ ನಿನ್ನನ್ನು ಬರಹೇಳಿದ್ದು (ಮನೋನಂ. ೮೫); ನಾನೇ ಡ್ಯೂಟಿಯ ಮೇಲಿದ್ದುದರಿಂದ ತಪಾಸಣೆಗಾಗಿ ನಾನೇ ಹೋಗಬೇಕಾಯಿತು (ರಕ್ತಗೋ. ೩೯).

ತಪಾಸಣೆಮಾಡು = ಶೋಧ ಮಾಡು ; ತನಿಖೆಮಾಡು ; ಪರೀಕ್ಷೆ ಮಾಡು : ನಿನ್ನನ್ನೂ ನಿನ್ನ ಮನೆಯನ್ನೂ ತಪಾಸಣೆ ಮಾಡುವೆವು (ಕೊಡಕಾ. ೩೮) ; ಸಣ್ಣ ಸಾಹೇಬರು . . . ಕುದುರೆ ಹತ್ತಿಕೊಂಡು ಹೊರಟು ಹೊತ್ತು ಮುಳುಗುವ ತನಕ ತಪಾಸಣೆ ಮಾಡಿದರು (ಪ್ರೇಮಾಶ್ರ. ೦). [←ಮರಾ. ತಪಾಸಣೀ]

ತಪಾಸಣೆಗಾರ (ನಾ). ತನಿಖೆಮಾಡುವ ಅಧಿಕಾರಿ ; ಪರೀಕ್ಷಕ : ಸರಕಾರೀ ತಪಾಸಣೆಗಾರನು ಬಂದಾಗ . . . ಕೆಲವು ಹಳ್ಳಿಯವರೂ ಸ್ವತಃ ಡಾಕ್ಟರ ಜೋಶಿಯವರೂ ಒಂದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಕ್ಷಿ ನುಡಿದಿದ್ದಾರೆ (ಬೀಟನಾ. ೧೬). [ತಪಾಸಣೆ + – ಕಾರ$_1$ (<– ಕಾಱ)]

ತಪಾಸಣೆ 'ತಪಾಸಣಿ' ನೋ.

ತಪಾಸಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಪರೀಕ್ಷಿಸು; ಪರಿಶೀಲನೆಮಾಡು; ತಪಾಸುಮಾಡು: ಇನ್‌ಸ್ಪೆಕ್ಟರ್ ಜನರಲ್ ಆಫ್ ರಜಿಷ್ಟ್ರೇಷನ್ ಎಂಬೊಬ್ಬ ಬೇರೆ ಅಧಿಕಾರಿಯು ಸಬ್‌ರಜಿಷ್ಟ್ರಾರ ಜನರ ಕೆಲಸವನ್ನು ತಪಾಸಿಸುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ (ಕಭಾಗ. ೩೮೦); ಡಾಕ್ಟರರು ಶಶಿಯನ್ನು ತಪಾಸಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಕೇಳಿದ ಮೊದಲ ಪ್ರಶ್ನೆ (ಕ್ಷಿತಿಜ. ೭೦) ; ಕೈಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ನಾಡಿಯನ್ನು ತಪಾಸಿಸಿದಳು (ಸಮಸಾ. ೫); ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಲೆಕ್ಕ ತಪಾಸಿಸಿ ಜವಾಬು ಕೇಳುವುದು ಗೌರವದ ಲಕ್ಷಣ (ಗಾಳಿಪ. ೧೯೩). ೨. ಪರೀಕ್ಷೆ ಮಾಡಿಸು ; ತಪಾಸು ಮಾಡಿಸು : ಆತ ಆ ಡಾಕ್ಟರರಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ತಪಾಸಿಸಿಕೊಂಡು ಬಾರದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಸಂಜೆ ನಾನೇ ಕರೆದೊಯ್ಯುವುದಾಗಿ ನಿರ್ಧರಿಸಿದ್ದೇನೆ (ನಡೆದಾ. II, ೧೩೩೮). [ತಪಾಸು + – ಇಸು$_3$]

ತಪಾಸು (ನಾ). ೧. ಪರೀಕ್ಷಿಸುವುದು ; ಪರಿಶೀಲನೆ : ಇನ್ನೊಮ್ಮೆ ನಿಮ್ಮ ಪೇಪರುಗಳನ್ನು ನಾವು ತಪಾಸು ಮಾಡಿದೆವು (ಚಿಲುಂಪಿ. ೧೪೭). ೨. ಹುಡುಕುವುದು; ಶೋಧನೆ: ಗಡಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ರಮದಂತೆ ತಪಾಸು ನಡೆಯಿತು (ದಕ್ಷಿನ. ೩೭) ; ಅವನ ಕಿಸೆ ತಪಾಸು ಮಾಡಿದರು (ವೈನಿ. ೭೪) ; ಅವರು ತಪಾಸುಮಾಡಿ ಆಶೆಯಿಲ್ಲ ಎಂದು ಕಂಡುಕೊಂಡರು (ಅನ್ನ. ೧೯೩).

ತಪಾಸುಮಾಡು, ತಪಾಸಮಾಡು = ಪರಿಶೀಲಿಸು; ಪರೀಕ್ಷಿಸು: ಕಳ್ಳರ ಬಗೆಗಳನ್ನೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಪಾಸುಮಾಡಿ ವಿಂಗಡಿಸಿ ವರ್ಗೀಕರಿಸಲು ಅವಕಾಶ ದೊರೆಯಿತು (ನಡೆದಾ. II, ೪೫೦) ; ನರ್ಸಳು ಬರೆದಿಟ್ಟ ರಿಪೋರ್ಟನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಯಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ನೋಡುತ್ತ ಅವರವರನ್ನು ತಪಾಸಮಾಡಿ ವಿಚಾರಿಸುತ್ತ . . . ಬಂದನು (ಅನ್ನ. ೭೩). ೨. ಹುಡುಕು ; ಶೋಧಿಸು ; ಪತ್ತೆ ಮಾಡು : ಅವನು ಯಾವ ಊರಿಗೆ ಹೋದ . . . ಏಳು ಅವನನ್ನು ತಪಾಸುಮಾಡೋಣ (ನಾಪೋಲೀ. ೩೭೪). **ತಪಾಸಹಚ್ಚು**=ಪತ್ತೆಮಾಡು: ಖೂನಿ ತಪಾಸಹಚ್ಚಾಕ . . . ಹೋಗತೀರೆನ್ರೀ ? (ಮೇದಿಮು. ೩೭).
[←ಮರಾ. ತಪಾಸ್ ; ಅರ. ತಫಹ್ಹುಸ್]

ತಪಾಳೆ 'ಚಪ್ಪಳೆ' ನೋ.

ತಪಾಱ (ನಾ). ಒಂದು ವಂಶದ ಹೆಸರು (?) : ಅತ್ತಿಯ ಕೊಲದ ತಪಾಱ ನಾಗಯ್ಯಂಗಂ ಜೋಗಬೆಗಂ ಪುಟ್ಟಿದ ಮಗ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೨೯೬-೧೦; 1065). [?]

ತಪಿ (ನಾ). ಸೂರ್ಯ : "ರವಿ ಮಾರ್ತಂಡಂ ಪತಂಗಂ ತಪಿ ತಪನನಿನಂ . . . ದ್ಯುಮಣಿ ತರಣಿ ಸಪ್ತಾಶ್ವನಾದಿತ್ಯನಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೧-೭೪); ತಪಿಯಿಂ ನಿರ್ಧೂತದೋಷಂ ವಿಶದಶಶಿಯಿನತ್ಯಂತಕಾಂತಂ . . . ಪರಮ ಜಿನಮತಾಂಭೋಜಿನೀರಾಜಹಂಸಂ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೧೦೭).
[ಸಂ. ತಪಿನ್]

ತಪಿತ (ಗು). ೧. ಕಾಯ್ದ ; ಬಿಸಿಯಾದ : ತಪಿತಕಿರಣ ಪ್ರಚಾರಂಗಳಿಲ್ಲದ ದಿವಾಧಿಪ ವಿರೂಪಾಕ್ಷನೇತ್ರಾಗ್ನಿಯಿಂ ದಹಿಸದಿಹ ಚಪಲ ಮನ್ಮಥ (ಕುವಲ. ೦೭). ೨. ಸುಟ್ಟ. (ನಾ). ೩. [ಜೈನ] ಒಂದು ನರಕಬಿಲ : ವಾಲುಕಾಪ್ರಭೆಯೊಳ್ ತಪ್ತ . . . ತಪಿತ ತಪನ ತಾಪನ . . . ಪಂಚದಶಲಕ್ಷ ಬಿಲಂಗಳಪ್ಪುವು (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೧೨೦).
[ಸಂ.]

ತಪಿತೆ (ನಾ). ತಾಪಗೊಂಡವಳು (?) : ವಿಫಲೆ ವಿಹ್ವಲೆ ವಿಷಮೆ ವಿರಹಿ ವಿಪರೀತೆ ವಿಗೆ ತಪಿತೆ ತಸ್ಕರೆ ತವಕಿ ತವೆ ತಂದ್ರಿ ತಾಮಸಿಯೆನಿಪ ವನಿತೆಯರ ನಿಜಕೆ ನಿಲಿಸಿ ನಿಶ್ಚೈಸಿದೊಡೆ ಬಳಿಕ ಬಳಲಿಕೆ ಬಾರದೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೫-೭೦) ; "ಮನ್ಮಥಬಾಧೆಯಿಂದ ಕೊಡಿದವಳು" (ಜೈಮಿಭಾ. ಟೀಕೆ).
[ಸಂ. ತಪಿತಾ]

ತಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಉರಿ; ಸುಡು; ಪ್ರಜ್ವಲಿಸು: ಅವಳ ಶೂಲದ ಶಿಖಿಯಲಾ ವನನಿವಹ ಸೀಕರಿಯಾಯ್ತು ತಾರೆಗಳವನಿಗುದುರಿದವರೆಲೆ ತಪಿಸಿತು ಬಿಂಬ ದಿನಮಣಿಯ (ತೊರರಾ. ೧-೧೦-೭) ; ಅತ್ಯುಗ್ರದಿಂ ತಪಿಸುವ ದಿವಾಕರ ಪ್ರಭೆಯಿಂದುರಿಯೆ ರಥಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೩-೨೦). ೨. ತಪಸ್ಸುಮಾಡು : ಹರನೇ ನೀನೆನಗೆ ಗಂಡನಾಗಬೇಕೆಂದು ಅನಂತಕಾಲ ತಪಿಸಿದ್ದೆ [ಪಾಠಾಂ. ತಪಸ್ಸಿದ್ದೆ] ನೋಡಾ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೨೫-೯೮) ; ಸತಿಯರು ಬಂದರೈ ಧರಣಿಯಲಿ ತಪಿಸಲಿಕೆಂದು ಮಾಡಿದರೊಂದು ಸಾವಿರ ವರುಷ ತಪಸುಗಳ (ಕುಮಾರಾ. ಓರಿಇ. ೩೩-೧೦) ; ಅಬುಜಜಂ ತಪಿಸಿದಂ ಶಿವನ ಕೂರ್ತು (ಜಬಪು. ೧೩-೯) ; ಹಿಮಕರನೈದಿ ಚಿತ್ತಜಾರಿಯ ಕೂರ್ತು ತಪಿಸುತಿರೆ (ನವಮೋ. ೩-೧೭). ೩. ಪರಿತಪಿಸು ; ದುಃಖಪಡು ; ನೋಯು : ತಪನತನುಜನ ಕಂಡು ಮನದಲಿ ತಪಿಸಿ ತಂದನು ಕಂಗಳಿಗೆ ತನಗಪಯಶವು ಸಂಭವಿಸಿತೇಯೆಂದಶ್ರುವಾರಿಗಳ (ತೊರರಾ. ೬-೨೫-೩೦); ತಪಸಿಗಳ ತಂಡದೊಳುಚ್ಚಾಟಣ ಜಪಗಳೊಳು ಓಂಕಾರವಲ್ಲದೆ ತಪಿಸೆ[ಪಾಠಾಂ. ಸಿ]ತನ್ನೃತಮಿಲ್ಲ ತಜ್ಞನಪದದೊಳೆಂದೆಂದು (ಮದೇಪು. ೩-೨೧) ; ತಾನವನನಗಲ್ದ ಸಂತಾಪದಿಂ ತಪಿಸುತಿರ್ದಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೭-೭೪); ಆತುರಾತುರದೊಳು ಮದುವೆಸಿಂದೆನು ಅಂದು . . . ತಪಿಸುತಲಿರುವೆನು ಸಾವಧಾನದೊಳಿಂದು ಆಗಬಾರದುದಾಯಿತೆಂದು (ಇಂಚಾಪ. ೨೦೩-೫೩) ೪. ತಾಪಗೊಳಿಸು ; ಉದ್ವೇಗವನ್ನುಂಟುಮಾಡು : ಮದನನಾ ದೊಡಿರುಳುಂ ಪಗಲುಂ . . . ತಪಿಸುವನಕಟಾ ನಿನ್ನೊಳ್ ಕೂಡಲೆಳಸಿದೆನ್ನಂಗಗಳಂ (ಶಾಕುಂತ. ೩೮-೬೭); ತನುಗಾತ್ರಿ ನಿನ್ನ ತಪಿಪಂ ಮನಸಿಜ ನಾವಗಮುಮೆನ್ನನಾದೊಡೆ ದಹಿಪಂ (ಶಾಕುಂತ. ೩೮-೬೮).
[ತಪ$_3$ + – ಇಸು$_3$]

ತಪುತ (ಗು). ಕಾಯಿಸಿದ ; ಕಾಯ್ದ : ಭುಜದಲ್ಲಿ ತಪುತ ಮುದ್ರಾಂಕಿತ ಧರಿಸಿದ ಮನುಜ ಬಂದು (ತೀರ್ಥಮ. ೮೭) ; ತಪುತ ಮುದ್ರಾಹೀನ ನಿನ್ನ ನೋಡಿದರೇನು (ವಿದಾಕ್ಕೆ. ೧೦೮-೩). [<ಸಂ. ತಪ್ತ]

ತಪೇಲಿ 'ತಪ್ಪಲೆ' ನೋ.

ತಪೋಕಾಮ (ನಾ). ತಪಸ್ಸನ್ನಾಚರಿಸಲು ಬಯಸುವವನಂ : ರತಿ ಕಾಮರಿಂದಖಿಳ ಸಿದ್ಧಿಸಾಧನಮಕ್ಕುಮತಿತಪೋಕಾಮರಿಗೆ ನೈಷ್ಠೆ ಚಲಿಸದ ರತಿಯು (ನವಮೋ. ೧೩-೫೦). P ಇದಂ ಅಸಾಧು ರೂಪ.
[<ಸಂ. ತಪಸ್ಕಾಮ]

ತಪೋಗ್ರ (ನಾ). ತಪಸ್ಸಿನ ಪರಾಕಾಷ್ಠೆ ; ಉಗ್ರವಾದ ತಪಸ್ಸು (?) : ಬಾಳಾಮೇಲ್ಮಿಖಿ ಮೇಲೆ ಸರ್ಪ್ಪದ ಮಹಾದನ್ನಾಗ್ರದುಳ್ಳಲ್ವವೊಲ್ ಸಾಲಾಮ್ಲಾಲ ತಪೋಗ್ರದಿನ್ನು ನಡದೊಂ ನೂಱಿಣ್ಬು ಸಂವತ್ಸರಂ (ಎಕ್. II, ೨೨-೨ ; 700). [ಸಂ. (ತಪಸ್ + ಉಗ್ರ)]

ತಪೋಗ್ರಹಣ (ನಾ). ತಪಸ್ಸನ್ನು ಕೈಕೊಳ್ಳುವುದಂ ; ಪುತ್ರೀವಿಯೋಗ ವಿಷಾದಮುಂ ತತ್ತಪೋಗ್ರಹಣ ಪ್ರಮೋದಮುಂ ಸೂಱ್ಗೊಱೊಳ್ ಪೆರ್ಚೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೧೦೪ ವ). [ಸಂ. (ತಪಸ್ + ಗ್ರಹಣ)]

ತಪೋತ್ಯಯ (ನಾ). = ತಪಾತ್ಯಯ : "ವರ್ಷಾಃ, ಪ್ರಾವೃಟ್, ತಪೋತ್ಯಯಃ – ಈ ೩ ಮೞೆಗಾಲಂ" (ಹಲಾಯು. ೨೦-೧೧೬).
[ಸಂ. (ತಪಸ್ + ಅತ್ಯಯ)]

ತಪೋಧನ (ನಾ). ತಪವೇ ಧನವಾದವನಂ ; ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ತಪಸ್ವಿ : ಏೞ್ಕೋಟಿ ತಪೋಧನಮುಮಂ ಕೆಱೆಯುಮನಾರಾಮೆಯುಮಂ ಕವಿಲೆಯುಮನೞಿದ ಪಾಪಮಕ್ಕು (ಎಇ. XXVI, ೪-೧೯ : 906) : ತಪೋವನದ ತಪೋಧನರ ತಪಃಪ್ರಭಾವಕ್ಕೆ ಚೋದ್ಯಂಬಟ್ಟು (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೦೫ ವ) ; ಶಿಲೆಗಳೊಡನೆಯು ಬೆರಸಿ ಬೆಳೆವುತ ಶಿಲೆಗಳಾಕಾರ ಪ್ರಕಾರದಿ ಚಲಿಸಿದಾಗಳು ಯೋಗದಿಂದಿಹ ವರ ತಪೋಧನರು (ಬಸವು. ೧೯-೭೯) ; ತಪೋಧನಕಳಭರಿಗೆ ಸೃಣಿಯೆನಲು ಮೆಱೆದುದು ರೂಪವಂಗನೆಯ (ಕುವ್ಯಾ.ಅ. ೧೩-೨೩). [ಸಂ. (ತಪಸ್ + ಧನ)]

ತಪೋಧನಾಖ್ಯಾನ (ನಾ). ೧. ತಪಸ್ವಿಗಳ ಕಥೆ. ೨. [ಜೈನ] ತ್ರಿಷಷ್ಟಿ ಶಲಾಕಾಪುರಂಷರನ್ನು ಕುರಿತ ಕಥೆ : ತಪೋಧನಾಖ್ಯಾನಮೆಂಬುದು ಜಿನತೀರ್ಥದೊಳ್ ಪುಟ್ಟಿದ ತ್ರಿಷಷ್ಟಿಶಲಾಕಾಪುರುಷರ ತಪದ ಶ್ರಾವಕ ನಿಯೋಗಂಗಳ ಮೆಯ್ವಿಡಿತಕ್ಕೆ ಯಂತ್ರತಂತ್ರಾನುಪೂರ್ವಿಗಳಿಂ ಸದ್ಧರ್ಮ ಕಥನಂಗೆಯ್ವುದು (ಜಾವುಂಪು. ೧೨). [ತಪೋಧನ + ಆಖ್ಯಾನ]

ತಪೋಧನೆ (ನಾ). ತಪಸ್ಸೇ ಧನವಾದವಳು; ತಪಸ್ವಿನಿ: ಪವನವೇಗೆಯುಂ ಸುಲೋಚನಾರ್ಯಿಕಾ ಕ್ರಮಕಮಳ ಸವಿಾಪದೊಳ್ ತಪೋಧನೆಯಾದಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೮೭ ವ). [ಸಂ. ತಪೋಧನಾ (ತಪಸ್ + ಧನ + –)]

ತಪೋಧರ (ನಾ). ತಪಸ್ಸನ್ನು ಕೈಕೊಂಡವನು ; ತಪಸ್ವಿ : ಅಂತು ದುರ್ಧರ ತಪೋಧರನಾದಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೨-೫೯ ವ). [ಸಂ.]

ತಪೋನಿಧಾನ (ನಾ). = ತಪೋಧನ : ಪರಮ ತಪೋನಿಧಾನ ವಸುಧೈಕ ಕುಡುಂಬ[ಕ] (ಎಕ್. II, ೭೯-೫೩ : ಸು. 1100).
[ಸಂ. (ತಪಸ್ + ನಿಧಾನ)]

ತಪೋನಿಧಿ (ನಾ). = ತಪೋಧನ : ಈತನಿದಿರೆದ್ದರ್ಘ್ಯಪಾದ್ಯವನಾ ತಪೋನಿಧಿಗಿತ್ತು . . . ಬೆಸಗೊಂಡನವರಾಗಮನ ಸಂಗತಿಯ (ಕುವ್ಯಾ.ಆ. ೯-೩) : ನೀನಾವನ ಚಿಂತಿಸುತೆ ತಪೋನಿಧಿಯಾದೆನ್ನನರಿಯದಾದೆಯೊ (ಶಾಕುಂತ. ೪೬-೭೯). [ಸಂ. (ತಪಸ್ + ನಿಧಿ)]

ತಪೋನಿಯಮ (ನಾ). ತಪಸ್ಸಿನ ನಿಯಂಮ,–ಕಟ್ಟುಪಾಡಂ : ಉೞಿದ ತಪೋನಿಯಮಮಂ ನಿಷ್ಕಿಂಚನತ್ವಮರ್ಹನ್ನತದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೫೬).
[ಸಂ. (ತಪಸ್ + ನಿಯಮ)]

ತಪೋನಿಯುಕ್ತ (ನಾ). ತಪಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದವನು : ಅನಿತುಗ್ರತ ತಪೋನಿಯುಕ್ತರಾರೆನೆ ನೆಗೞ್ದಾರ್ಯನಂದಿಮುನಿನಾಥರೆ ಜಂಗಮತೀರ್ಥರಲ್ಲವೆ (ಜಾವುಂಪು. ೩-೧೭). [ಸಂ. (ತಪಸ್ + ನಿಯುಕ್ತ)]

ತಪೋನಿಯೋಗ (ನಾ). ತಪಸ್ಸಿನ ಆಚರಣೆ ; ತಪೋನುಷ್ಠಾನ : ಶತಬಳನಂ ಸಹಸ್ರಬಳಪೇಚರನಿಟ್ಟು ತಪೋನಿಯೋಗನಿಶ್ಚಿತಮನನಾಗಿ (ಆದಿಪು. ೨-೧೯) ; ಪರತ್ರಸೌಖ್ಯಮಂ ಪೂಣ್ಬ ತಪೋನಿಯೋಗಮನದಂ ಮಱೆದು (ಚಂದ್ರಪು. ೨-೪೦). [ಸಂ. (ತಪಸ್ + ನಿಯೋಗ)]

ತಪೋನಿರತ (ನಾ). = ತಪೋನಿಯುಕ್ತ : ಕಾಡಿಗೆ ಹೋಗಿ ತಪೋನಿರತರಾಗಿದ್ದು ಯಥಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ದೇಹವನ್ನು ಬಿಟ್ಟರು (ವಚಭಾ. ೧೬).
[ಸಂ. (ತಪಸ್ + ನಿರತ)]

ತಪೋನುಷ್ಠಾನ (ನಾ). ತಪಸ್ಸಿನ ಆಚರಣೆ : ಅನಶನವ್ರತ್ಯಾದಿ ತಪೋನುಷ್ಠಾನಮುಂ . . . ನಿಮಗಿವು ಕುಲಾಚಾರಂಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೫-೧೩ ವ) : ಎಲೆ ಋಷಿಗಳಿರ ಸಾಕಿನ್ನೆಂದು ಪರಿಯಂತೀ ತಪೋನುಷ್ಠಾನದಾಯಾಸ (ಕುವ್ಯಾ.ಕ. ೬-೩). [ಸಂ. (ತಪಸ್ + ಅನುಷ್ಠಾನ)]

ತಪೋನೈಷ್ಠೆ (ನಾ). ತಪಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಠೆ,–ಶ್ರದ್ಧೆ : ಕಲಕಿ ನಿಶ್ಚಲಚಿತ್ತ ವಿಕಸಿಸಿಯೆ ಕರಣಾಳಿ ನೆರೆದಟ್ಟಿ ಮನೋನಿಲನ ಬೆರದು ಸಂಚಲಿಸಲು ತಪೋನೈಷ್ಠೆ ಕಾಷ್ಠೆ ಮುರಿದು (ನವಮೋ. ೬-೨೧).
[<ಸಂ. ತಪೋನೈಷ್ಠ್ಯ]

ತಪೋನ್ನತಿ (ನಾ). ತಪಸ್ಸಿನ ಏಳಿಗೆ,–ಮೇಲ್ಮೆ : 'ತಪೋನ್ನತಿವಡೆ' ಪರಾ. [ತಪ್ತ + ಉನ್ನತಿ]

ತಪೋನ್ನತಿವಡೆ (ಕ್ರಿ). ತಪಸ್ಸಿನ ಮೇಲ್ಮೆಯನ್ನು ಪಡೆ : ಒಮ್ಮನವೆರಸಿ ತಪೋನ್ನತಿವಡೆದಿರ್ದ ನಿರ್ಮಳಾತ್ಮಕ ಶಿವನೊಳ್ದಲ ದಿಮ್ಮೇಳಿ ಹೊಯ್ವೆನು (ಮೋಹತ. ೬-೨೩). [ತಪೋನ್ನತಿ + ಪಡೆ$_1$]

ತಪೋಪಳ (ನಾ). (?) : ಇದಿರೊಳ್ ನಿಂದೊಡೆ ವಜ್ರ ಸ್ವೈರಿಸನಿರಲ್ವೇಡೆ ಮ್ಮೊಳೊಳ್ವೊಕ್ಕು ನಿಲ್ವುದು ನೀನೆಂದು ಕಡಂಗಿ ಕಾಲ್ವಿಡಿವವೋಲ್ ತನ್ನೂರ್ಮಿಗಳ್ ಬಂದುವಂದಿದೞಿಂ ಪೋದ ತಪೋಪಳಂ (?) [ಪಾಠಾಂ. ಬಳಂ]ಗಗನಮಂ ಮಾರ್ಪೊಯ್ಮೆ ಕಣ್ಗೊಪ್ಪಿ ತೋರ್ಪುದಿದುತ್ತ್ರೇಂಖದ ಸಂಖ್ಯ ಶಂಖಧವಳಂ ಗಂಭೀರ ನೀರಾಕರಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೨೪). [?]

ತಪೋಬಲ (ನಾ). ತಪಸ್ಸಿನ ಪ್ರಭಾವ; ತಪಶ್ಶಕ್ತಿ : ಲಿಖಿತನ ತಪೋಬಲದಿಂದೆ ಮರಳಿ ಕೈಯಂ ಪಡೆದನಾ ಶಂಖನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೦೦-೪೫).
[ಸಂ. (ತಪಸ್ + ಬಲ)]

ತಪೋಭರ (ನಾ). ತಪಸ್ಸಿನ ಆಧಿಕ್ಯ ; ಅತಿಶಯವಾದ ತಪಸ್ಸು : ಜರೆ ಬಿರುಗಾಳಿಯ ತೆಱದಿಂದಿರದೆಯ್ದಿ ಮದೀಯ ಕಾಯತೃಣಕುಟಿಯಂ ಜರ್ಝರಿತಂ ಮಾಡದ ಮುನ್ನಮೆ ಪರಮ ತಪೋಭರಮನಾಂಪ ಬಗೆಯಂ ಬಗೆದೆಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೧೬).
[ಸಂ. (ತಪಸ್ + ಭರ)]

ತಪೋಭಾರ (ನಾ). ತಪಸ್ಸಿನ ಹೊಣೆ,–ಕರ್ತವ್ಯ : ತನ್ನ ಮಗಂ ಸಿಂಹನಾದಂಗೆ ರಾಜ್ಯಭಾರಮನಿತ್ತು ತಪೋಭಾರದೊಳ್ ತಾಂ ನಿಂದು (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೧೦೭ ವ). [ಸಂ. (ತಪಸ್ + ಭಾರ)]

ತಪೋಮಾಸ (ನಾ). ಮಾಘಮಾಸ : ಸೂರ್ಯ ಹೊಸ ಯೌವನದಿಂದ ಥಳಥಳಿಸುವ ತಪೋಮಾಸದ ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ . . . ಮಂತ್ರಕರ್ಮವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿದ (ಚಿತಂಬಾ. ೫೪). [ಸಂ. (ತಪಸ್ + ಮಾಸ)]

ತಪೋರಾಜ್ಯ (ನಾ). ತಪಸ್ಸಿನ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ,–ಆಧಿಪತ್ಯ : ಮೊದಲೊಳ್ ತಾಂ ಯೌವರಾಜ್ಯಂ ಬೞಿಕೆ ನಡುವೆ ಸಂದಾಧಿರಾಜ್ಯಂ ಬೞಿಕ್ಕಂ ತುದಿಯೊಳ್ ಕೈವಲ್ಯಸೌಖ್ಯಪ್ರದಮೆನಿಪ ತಪೋರಾಜ್ಯಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೨-೫೦).
[ಸಂ. (ತಪಸ್ + ರಾಜ್ಯ)]

ತಪೋರೂಪಮಾರ್ಗ (ನಾ). ತಪೋನುಷ್ಠಾನದ ಮಾರ್ಗ : ಮೃಗಶೃಂಗನೆಂಬೊಂ ತಾಪಸಕುಮಾರನಾತಂ ಬಾಲಕಾಲಪರಿಗೃಹೀತ ತಾಪಸಾಚರಣಂ ತಪೋರೂಪಮಾರ್ಗಮಂ ಮೆಚ್ಚದೆ ಮಿಥ್ಯಾಂಧಕಾರಾವಕುಂಠಿತ ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನನಾಗೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೮೩ ವ).
[ಸಂ. (ತಪಸ್ + ರೂಪ + ಮಾರ್ಗ)]

ತಪೋಲಕ್ಷ್ಮಿ (ನಾ). ತಪಸ್ಸಿನ ಐಶ್ವರ್ಯ,-ಮಹಿಮೆ,- ಪ್ರಭಾವ : ಆದಿದೇವನ ತಪೋಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆ ವಿಸ್ಮಯಾಕ್ಷಿಪ್ತ ಚಿತ್ತನಾಗಿ ಪೊಡವಟ್ಟು (ಆದಿಪು. ೯-೧೦೦ ವ). [ಸಂ. ತಪೋಲಕ್ಷ್ಮೀ (ತಪಸ್ + ಲಕ್ಷ್ಮೀ)]

ತಪೋಲೋಕ (ನಾ). ಏಳು ಊರ್ಧ್ವಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು.
[ಸಂ. (ತಪಸ್ + ಲೋಕ)]

ತಪೋವನ(ನಾ). ತಪಸ್ವಿಗಳು ಇರುವ ವನ,-ಆಶ್ರಮ:ಪಾವನ ತಪೋವನ ಸಂಚರಣಕ್ಕೆ ತಾನೆ ಮತ್ತೆ ಏಕಮುನಾಂತುದೀಗಳನಿವಾರಣಮೆನ್ನಯ ಚಿತ್ತವಾರಣಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೧೫) ; ಬಳಿಕ ತಾಪಸವೃಂದವನು ಕಾರುಣ್ಯನಿಧಿ ಕಳುಹಿದ ತಪೋವನಕೆ (ಕುಮಾ.ಉ. ೯-೮೦). [ಸಂ. (ತಪಸ್+ವನ)]

ತಪೋವಲ್ಕಲ (ನಾ). ತಪಸ್ವಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ನಾರುಬಟ್ಟೆ : ತೇಜಸ್ವಿ, ತರುಣಂ ತಪೋವಲ್ಕಲವಸ್ತ್ರಶೋಭಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧-೫).
[ಸಂ. (ತಪಸ್ + ವಲ್ಕಲ)]

ತಪೋವಿಘ್ನ (ನಾ). ತಪಸ್ಸಿಗೆ ಅಡ್ಡಿ,-ತಡೆ : ತಪೋವಿಘ್ನಮೇ ಮೂರ್ತಿವೆತ್ತಂತಿರೆ ಸೊರ್ಕಾಂತಾನೆಯ್ತಂದಪುದು (ಶಾಕುಂತ. ೧೭-೩೩).
[ಸಂ. (ತಪಸ್ + ವಿಘ್ನ)]

ತಪೋವೃತ್ತಿ (ನಾ). ತಪಸ್ಸಿನ ಆಚರಣೆ : ಘೋರ ತಪೋವೃತ್ತಿಯನಾಂತ ಪೆಂಪತಿಬಳಂಗಕ್ಕುಂ ಪೆಱರ್ಗಕ್ಕುಮೇ (ಆದಿಪು. ೧-೮೧).
[ಸಂ. (ತಪಸ್ + ವೃತ್ತಿ)]

ತಪೋವೃದ್ಧ (ನಾ). ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ಹಿರಿಯ,-ಶ್ರೇಷ್ಠ : ಜ್ಞಾನವೃದ್ಧಂ ತಪೋವೃದ್ಧಂ ವಯೋವೃದ್ಧಂ ನರೇಶ್ವರಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೨-೧೧).
[ಸಂ. (ತಪಸ್ + ವೃದ್ಧ)]

ತಪೋವೃದ್ಧಿ (ನಾ). ತಪಸ್ಸಿನ ಹೆಚ್ಚಳ,-ಅತಿಶಯ : ತಪೋಭಾರದೊಳ್ ತಾಂ ನಿಂದು ಶುಭಭಾವ ನಿತಾಂತ ಶುದ್ಧಾಂತರಂಗನನಶನಾದಿ ತಪೋವೃದ್ಧಿವರ್ಧಿತಾದ್ಯಾವಸಾನನೊರ್ಮೆ ಗಿರಿನಂದನಗಿರಿಶಿಖರಾಯಮಾನಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೧೦೭ ವ). [ಸಂ. (ತಪಸ್ + ವೃದ್ಧಿ)]

ತಪೋವೇಷ (ನಾ). ತಪಸ್ವಿಯ ಸೋಗು ; ತೋರಿಕೆಗಾಗಿ ಧರಿಸಿದ ಋಷಿವೇಷ : 'ತಪೋವೇಷಗೊಳ್' ಪರಾ. [ಸಂ. (ತಪಸ್+ವೇಷ)]

ತಪೋವೇಷಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ತಪಸ್ವಿಯ ಸೋಗು ಹಾಕು ; (ತೋರಿಕೆಗಾಗಿ) ತಪಸ್ವಿಯ ವೇಷವನ್ನು ಧರಿಸು : ಧರ್ಮಧ್ವಜಃ ಲಿಂಗವೃತ್ತಿಃ- ಈ ೨ ತಪೋವೇಷಗೊಂಡವಂ (ಹಲಾಯು. ೬೭-೨೫೦).
[ತಪೋವೇಷ + ಕೊಳ್$_1$]

ತಪೋವೇಷಿ (ನಾ). ತಪಸ್ವಿಯಂತೆ ವೇಷವನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು ; ಕಪಟ ತಪಸ್ವಿ : ಶಮನು ಶಮನಾಕಾರನಾದುತ್ತಮ ತಪೋವೇಷಿಗೆ ಸದಾನಂದ ಮನೊದಗಿಸುವ ಸತ್ಕುಲಾಧಿಪ ಚೆನ್ನಿಗನೆ ಬಾರಾ (ಬಸಪು. ೨೪-೪೦).
[ಸಂ. ತಪೋವೇಷಿನ್]

ತಪೋಹೀನತೆ (ನಾ). ೧. ತಪಸ್ಸು ಇಲ್ಲದಾಗುವಿಕೆ ; ತಪೋಭಂಗ. ೨. ಮಾಘಮಾಸ ಕಳೆದು ಹೋಗುವಿಕೆ ; ಚಳಿ ಕಡಮೆಯಾಗುವಿಕೆ. ೧, ೨ : ಆಱಡಿ ಸುಗಂಧೋತ್ಫುಲ್ಲ ಪುಷ್ಪಕ್ಕುಪಾತ್ತ ತಪೋಹೀನತೆ ಚೈತ್ರದೇಟ್ಗೆಗೆ ಮಹದ್ವಂದಿಗ್ರಹಂ ತ್ಯಾಗಿಗವ್ರತಯೋಗಂ ಜಳಪಕ್ಷಿಗಲ್ಲದೆ ಇನಕ್ಕಿಲ್ಲಲ್ಲಿ ಬೇಱಿಲ್ಲಿಯುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೨೯).
[ಸಂ. ತಪೋಹೀನತಾ (ತಪಸ್ + ಹೀನತಾ)]

ತಪ್ತ (ಗು). ೧. ಕಾಯಿಸಿದ ; ಬೆಂದ ; ಸುಟ್ಟ : ತಪ್ತತಪನೀಯಚ್ಛಾಯನುಂ ಸಪ್ತಹಸ್ತೋಚ್ಛ್ರಯನುಂ . . . ಆಗಿ (ಆದಿಪು. ೨-೬೯ ವ); ಶಾಪಮನಿತ್ತಂ ಮುನಿಸಿಂ ತದ್ವಿಪ್ರಂ ನಂದನಮರಣಪ್ರಭವಶೋಕಪಾವಕತಪ್ತಂ (ಪಂಪಭಾ. ೨೬೯-೨೨). ೨. ನೊಂದ ; ವ್ಯಥಿತ ; ದುಃಖಿತ : ಕೊನೆಯರಿಯದ ರಣರಂಗಗಳಿಂದ ತಪ್ತವಾಗಿರುವ ಜನಜೀವನದ ಸುಖಶಾಂತಿಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಬೇಕು (ಶಿಕ್ಷದ. ೨೨). (ನಾ). ೩. [ಜೈನ] ಒಂದು ನರಕ ಬಿಲ: ವಾಲುಕಾಪ್ರಭೆಯೊಳ್ ತಪ್ತ ತಪಿತ ತಪನ ತಾಪನ . . . ಪಂಚದಶಲಕ್ಷ ಬಿಲಂಗಳಪ್ಪುವು (ತತ್ತ್ವಾಪ್ರ. ೧೩೦). [ಸಂ.]

ತಪ್ತಕಾಂಚನ (ನಾ). ಕಾಯಿಸಿದ ಚಿನ್ನ ; ಪುಟವಿಟ್ಟ ಚಿನ್ನ : ಅಗ್ಗಳ ಮನೋಹರಂ ತಪ್ತಕಾಂಚನಮಯಂ . . . ವಜ್ರಕಲ್ಪಿತದ ಸೋಪಾನಂಗಳಿಂ (ವೀಶೈಪು. ೩-೨-೨೦) : ಚಂದ್ರಮಂಡಲದಿಂದ ತಪ್ತಕಾಂಚನದ ಕಾಂತಿಯಿದ್ದ ಅಮೃತರಸಪ್ರವಾಹವೊಂದು . . . ಹರಿದು ಬಂದಿತು (ಶಾಂತಲಾ. ೨೫೦). [ತಪ್ತ + ಕಾಂಚನ]

ತಪ್ತಕಾಂಚನರೂಪ (ನಾ). ಪುಟವಿಟ್ಟ ಚಿನ್ನದಂತೆ ತೇಜಸ್ವಿಯಾದ ರೂಪವುಳ್ಳವನು : ಸಪ್ತಾರ್ಚಿ ಸುಪ್ರತಾಪಾ ತಪ್ತಕಾಂಚನರೂಪನಪ್ಪ ಸರ್ವೇಶ್ವರ (ವೀಶೈಪು. ೪-೨೦-೨). [ತಪ್ತಕಾಂಚನ + ರೂಪ]

ತಪ್ತಕೃಚ್ಛ್ರ(ನಾ). ಆಹಾರ ಸೇವನೆಯಲ್ಲಿ ಪಾಲಿಸುವ ಒಂದು ಕಠಿನವಾದ ವ್ರತ ; ಮೂರು ದಿವಸ ಬಿಸಿನೀರು, ಮೂರು ದಿವಸ ಬಿಸಿಹಾಲು, ಮೂರು ದಿವಸ ಬಿಸಿತುಪ್ಪ, ಮೂರು ದಿವಸ ಬಿಸಿಗಾಳಿ - ಹೀಗೆ ಸೇವನೆ ಮಾಡುವ ಒಂದು ವ್ರತ : ಮಹತ್ಕಷ್ಟಸಾಧ್ಯಂಗಳಾದ ತಪ್ತಕೃಚ್ಛ್ರ . . . ಮುಂತಾದವುಗಳ ಪಕ್ಷಮಾಸಾದಿಕಂಗಳಲಿ ಅನ್ನಮಂ ವರ್ಜಿಸಿ ತಗ್ಗಿಸಿಕೊಂಬುದು (ವಿವೇಕ. ೧೩೮). [ತಪ್ತ + ಕೃಚ್ಛ್ರ]

ತಪ್ತಜತುಲೇಪ (ನಾ). ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು ; ಕರಗಿಸಿದ ಅರಗನ್ನು ಮೈಗೆ ಸವರುವ ಶಿಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ ನರಕ : ಕ್ರತು ಪೂತಿಮಾಂಸ ತಪ್ತಜತುಲೇಪ ದ್ರುವತ್ರಪು ಪುಟ್ಪಾಸವೆಂಬೈದು ಮಂತ್ರಿನರಕಂಗಳಿಂ (ವಿವೇಕ. ೧೮೦).
[ತಪ್ತ + ಜತು$_1$ + ಲೇಪ]

ತಪ್ತಜಾಂಬೂನದ (ನಾ). =ತಪ್ತಕಾಂಚನ : ತಪ್ತಜಾಂಬೂನದಾಂಗ . . . ಭಾಳನೇತ್ರ (ಭಾವಚಿಂ. ೩-೮) ; ತಪ್ತಜಾಂಬೂನದದ ದೀಪ್ತಿಯನಣಕವಾಡಿ ಮಿಸುಪ ಮಿಸುನಿಯ ಪಾತ್ರೆಯಲಿ ಸುಪಾಯಸರಸಂ . . . ಕುಣಿಯೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೩-೩೪೭). [ತಪ್ತ + ಜಾಂಬೂನದ]

ತಪ್ತತಪ (ನಾ). [ಜೈನ] ತಪಋದ್ಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಈ ಋದ್ಧಿ ಅಥವಾ ವಿಶೇಷ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಉಂಡ ಆಹಾರವು ಮಲರುಧಿರಾದಿಗಳಾಗದೆ ಕಾಯ್ದು ಕಬ್ಬಿಣದ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದ ಜಲಕಣದಂತೆ ಆವಿಯಾಗಿ ಹೋಗುವುದು : ಕಾಯ್ದು ಕಬ್ಬುನದ ಮೇಲೆಱಿದ ಜಲಕಣಂಗಳಂತೆ ಉಂಡಾಹಾರಮುಂ ಮಲರುಧಿರಾದಿಗಳಾಗದೆ ತಪ್ತಮಪ್ಪುದು ತಪ್ತತಪಮೆಂಬುದು (ಶ್ರಾವಕಾ. ೯೪-೨೨). [ತಪ್ತ + ತಪ$_3$]

ತಪ್ತತೈಲ (ನಾ). ೧. ಕಾಯ್ದ ಎಣ್ಣೆ : ಈ ಖಳನಂ ಕಟಾಹಪೂರಿತ ತಪ್ತತೈಲದೊಳ್ಮುಳುಗಿಸು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೧-೩೦). ೨. ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು; ಕಾಯ್ದ ಎಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿಸುವರೆಂದು ನಂಬಲಾದ ನರಕ: ಮಹಾಚೂರ್ಣ ಮೂಲಸಂಚೂರ್ಣ ಕಟಪಕ್ಷಪ್ರಮರ್ದನ ತಪ್ತಶೈಲ ತಪ್ತತೈಲವೆಂಬೈದು ಮಂತ್ರಿನರಕಂಗಳಿಂ (ವಿವೇಕ. ೧೮೦). [ತಪ್ತ + ತೈಲ]

ತಪ್ತಮಾಷ (ನಾ). ಸಪ್ತದಿವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಮಾನುಷ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ವಿವಾದವನ್ನು ಬಗೆಹರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದಿದ್ದಾಗ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಾಗುತ್ತಿದ್ದ ದಿವ್ಯ ಪ್ರಮಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಹದಿನಾರಂಗುಲ ಅಗಲ, ನಾಲ್ಕಂಗುಲ ಆಳ ಇರುವ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತು ಪಲ ಎಣ್ಣೆ ಇಲ್ಲವೆ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಹಾಕಿ ಮರಳುವಂತೆ

ಕಾಯಿಸಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಾಷ ಅಥವಾ ಮಾಸಿ ತೂಕದ ಚಿನ್ನ ಇಲ್ಲವೆ ತಾಮ್ರವನ್ನು ಹಾಕಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಆರೋಪಿಯು ಅದನ್ನು ಹೆಬ್ಬೆರಳು, ತೋರುಬೆರಳು ಮತ್ತು ನಡುಬೆರಳುಗಳಿಂದ ಹಿಡಿದು ತೆಗೆಯಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಕೈ ಸುಡದಿದ್ದರೆ ಆತನು ನಿರಪರಾಧಿ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಮಾಡಲಾಗುತ್ತಿದ್ದಿತು: ಸತಿ ಧರ್ಮ್ಮರೂಪದಿಂ ಶ್ರೀಕಲಿದೇವ ಸ್ವಾಮಿಯಲ್ಲೀ ಕೋಷ ರವಿತಣ್ದುಲವಗ್ನಿ ತಪ್ತಮಾಷಂ ಜಲವಿಷದಳ ಸಪ್ತದಿವ್ಯಮುಂ ವರ್ತ್ತಿಸುಗುಂ (ಸೌಇಇ. IX-I, ೧೫೩-೭೪ : 1083).

[ತಪ್ತ + ಮಾಷ]

ತಪ್ತಮುದ್ರಾಂಕನ (ನಾ). ಶಂಖ, ಚಕ್ರ ಮೊದಲಾದ ಗುರುತುಳ್ಳ ಮುದ್ರೆಗಳನ್ನು ಕಾಯಿಸಿ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಗುರುತು ಹಾಕುವುದು; P ಇದು ವೈಷ್ಣವರಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಸಂಪ್ರದಾಯ. ಮಠಾಧಿಪತಿಗಳು ತಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯವೃಂದಕ್ಕೆ ಈ ವಿಧಿಯನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುತ್ತಾರೆ.

[ಸಂ. (ತಪ್ತ + ಮುದ್ರಾ + ಅಂಕನ)]

ತಪ್ತಮುದ್ರಾಧಾರಣೆ (ನಾ). = ತಪ್ತಾಮುದ್ರಾಂಕನ : ಶಂಖ, ಚಕ್ರ, ಗದಾ, ಪದ್ಮ, ನಾರಾಯಣ ಮುದ್ರೆಗಳನ್ನು ಧರಿಸುವುದು ಮತ್ತು ತಪ್ತ ಮುದ್ರಾಧಾರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಇವುಗಳು ಬಾಹ್ಯ ದೀಕ್ಷೆಗಳು (ಹಸಾರ. ೧೬-೨೦ ಟೀಕು).

[ಸಂ. ತಪ್ತಮುದ್ರಾಧಾರಣ (ತಪ್ತ + ಮುದ್ರಾ + ಧಾರಣ)]

ತಪ್ತಮುದ್ರೆ (ನಾ). ೧. ಕಾಯಿಸಿದ ಶಂಖಚಕ್ರಾದಿಗಳ ಮುದ್ರೆ. ೨. = ತಪ್ತಮುದ್ರಾಧಾರಣೆ : ತಪ್ತಮುದ್ರೆಯಿಲ್ಲದವನ ಜನ್ಮವ್ಯಾತಕ (ವಿದಾಕ್ಕ. ೨೮-೬). [ಸಂ. ತಪ್ತಮುದ್ರಾ (ತಪ್ತ + ಮುದ್ರಾ)]

ತಪ್ತಲೋಹ (ನಾ). ಕಾಯಿಸಿದ ಕಬ್ಬಿಣ : ಆ ನಿಸಿತಯುತ ತಪ್ತಲೋಹ ಸಮಾನಶೂಲಂಗಳಲಿ ತೆಗೆಸೆನೆ (ಬಸವು. ೫೦-೪೨) ; ಪರಸ್ತ್ರೀಯ ಕೂಟಂಗಳಲ್ಲಿ ಲವಲವಿಸುತ್ತ ನಿಸ್ತ್ರಿಂಶ ಯಮನ ಭಟರಿಂ ತಪ್ತಲೋಹವನಿತಾಪರಿಷ್ವಂಗ ರಾಗೆ (ವೀಶೈವು. ೪-೨-೨೦). [ತಪ್ತ + ಲೋಹ]

ತಪ್ತಶೈಲ (ನಾ). ಒಂದು ನರಕ ; ಕಾದ ಕಲ್ಲಮೇಲೆ ಉರುಳಿಸುವ ಶಿಕ್ಷೆ ಇರುವ ನರಕ: ಮಹಾಚೂರ್ಣ ಮೂಲಸಂಚೂರ್ಣ ಕಟಪಕ್ಷಪ್ರಮರ್ದನ ತಪ್ತಶೈಲ ತಪ್ತತೈಲವೆಂಬೈದು ಮಂತ್ರಿನರಕಂಗಳಿಂ (ವಿವೇಕ. ೧೮೧).

[ತಪ್ತ + ಶೈಲ]

ತಪ್ತಸೂಚೀಶೂಲ (ನಾ). ಒಂದು ನರಕ; ಕಾದ ಸೂಜಿಯಿಂದ ಚುಚ್ಚುವ ಶಿಕ್ಷೆಯಿರುವ ನರಕ : ಅಸ್ಥಿಬಂಧಬಾಧೆ ತಪ್ತಸೂಚೀಶೂಲ ಗುದಶಂಕು ತಾಪ ಬಹುದುಃಖ ಮಹಾದುಃಖವೆಂಬೈದು ಮಂತ್ರಿನರಕಂಗಳಿಂ (ವಿವೇಕ. ೧೮೧). [ಸಂ. (ತಪ್ತ + ಸೂಚೀ + ಶೂಲ)]

ತಪ್ತಾಂಗಾರ (ನಾ). ಒಂದು ನರಕ; ಕೆಂಡವನ್ನು ಸುರಿಯುವ ಶಿಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ ನರಕ : ಸೂಚೀಮುಖ ಕಾಲ ಖಡ್ಗ ಕ್ಷುರಧಾರೆ ಅಂಬರೀಷಕ ತಪ್ತಾಂಗಾರ ಮಹಾದಾಹ ಸಂತಾಪಂಗಳೆಂಬವೇ ಯೆಂಟು ಮಹಾನರಕಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೧೮೪). [ತಪ್ತ + ಅಂಗಾರ]

ತಪ್ತಾಯಃಪಿಂಡ (ನಾ). ಕಾಯಿಸಿದ ಕಬ್ಬಿಣದ ಗುಂಡು : ಅಂಬುಜದ [ದಲ] ಮನವರ್ಚಿ ನಿತಂಬಿನಿ ಪಿಡಿದಿರ್ದ ಕುಚಮ ತಪ್ತಾಯಃಪಿಂಡಂ ಬೋಲ್ತಿರೆ ನಲ್ಮೆಗೆ ದಿವ್ಯಂಬಿಡಿದಳೊ ಪೇಟಿಮನಿಪಳಾ ವ್ಯತಿಕರದೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೧೩೧). [ತಪ್ತ + ಅಯಃಪಿಂಡ]

ತಪ್ತಾಯಸ(ನಾ). ೧. ಕರಗಿಸಿದ ಲೋಹ: ಶ್ರವಣವಿವರದೊಳ್ ತಪ್ತಾಯ ಸಮುಂ ಪೊಯ್ದಂತೆ ದಾರಕವಿದಾರಣಮುಂ ದಾರಪರಾಭವಮುಂ ತನಗಟಲಂ . . . ಒದವಿಸೆ (ಪಂರಾಮಾ. ೯-೪೬ ವ). ೨. ಕಾದ ಕಬ್ಬಿಣ: ತಾರುಣ್ಯ ಯೌವನಾದಿಗಳೆಲ್ಲ ವೀಚಿಕಾಕಾರ . . . ತಪ್ತಾಯಸೋಪರಿ ಪತಿತ ಕಂಕಣಕಮಾಯುಸ್ಸಿದು (ವೆಂಕಾರಾ. ೨-೯-೧೯). [ತಪ್ತ + ಆಯಸ್]

ತಪ್ತಾಯಸರಸ (ನಾ). ಕರಗಿಸಿದ ಕಬ್ಬಿಣದ ದ್ರವ,-ಲೋಹರಸ : ಕಡುಸೀಯೆನೆ ಕುಡಿಯೆಂದು ತಂದು ಕುಡಿಯಿಸುವರ್ ತಪ್ತಾಯಸರಸಮಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೯೭). [ತಪ್ತಾಯಸ + ರಸ]

ತಪ್ತಾಶ್ಮ (ನಾ). ಸೂರ್ಯಕಾಂತ ಶಿಲೆ: ವಜ್ರಮುಂ ಕರಗಿ ಪರಿಗುಂ ಸೋಪ್ನಾಭೂಮಧ್ಯದೊಳ್ ಹಿಮವದ್ವಸುಂಧರೆಯೊಳಿರೆ ತಪ್ತಾಶ್ಮಂ ಶೀತಾಶ್ಮದಂತಿರೆ ಕೋಡುಗುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೮೫).

[ಸಂ. ತಪ್ತಾಶ್ಮನ್ (ತಪ್ತ + ಅಶ್ಮನ್)]

ತಪ್ತ್ಯ (ಗು). ೧. ಕಾಯಿಸುವ. (ನಾ). ೨. ಕಾಯಿಸುವ ಉಪಕರಣ ; ತಾಪಕ. [ಸಂ.]

ತಪ್ಪ$_1$ 'ತಪ್ಪು$_1$' ಪರಾ.

ತಪ್ಪಂಗಾಯಿ (ನಾ). ತುಳುನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಲಿತವಿರುವ ಒಂದು ಆಟ ; ಗುಂಪಿನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಎಸೆದ ತೆಂಗಿನಕಾಯಿಗಳನ್ನು ಬೇರೆಯವರಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಬಿಡದೆ ತಾನೇ ಪಡೆಯುವುದಕ್ಕೆ ಹೋರಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ: ತಪ್ಪಂಗಾಯಿ (A kind of play with coconuts) ಅಂಬೋಡಿ ಜಾತ್ರೆ . . . ಬೋಂಟೆ (Hunting) ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ತುಳುವರ ಧೈರ್ಯ, ಸ್ಥೈರ್ಯ, ವೀರತ್ವದ ಕುರುಹುಗಳು (ತುಳುನಾ. ೨೦).

[←ತುಳು. ತಪ್ಪಂಗಾಯಿ, ತೇಪಂಗಾಯಿ]

ತಪ್ಪಂಡಿ 'ತಪ್ಪಡೆ' ನೋ.

ತಪ್ಪಟ 'ತಂಬಟ' ನೋ.

ತಪ್ಪಟೆ 'ತಂಬಟ' ನೋ.

ತಪ್ಪಡಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ತಪ್ಪು ಹೆಜ್ಜೆ ; ದಟ್ಟಡಿ ; ತತ್ತರಿಸುವ ಹೆಜ್ಜೆ : ಮೆಲ್ಲನೆ ತತ್ತರಿಸೆದ್ದು ಭಿತ್ತಿಯ ಪಿಡಿದು ನಿಲ್ಲುತ್ತೆ ತಪ್ಪಡಿಗಳಿಡುತಿಡುತೆ ಕೆಡೆವುತ್ತೆ (ನವಮೋ. ೧೫-೫೧); ತೊದಲಾಟ ಒಂದಂದ ತಪ್ಪಡಿಯು ಬಲು ಚೆಂದ (ಗರಿ. ೧೦೯-೬). ತಪ್ಪಡಿ ತಪ್ಪೀಸಿ ತೊದಲಾಟ ಬಿಟ್ಟೂ ಮೊಲಿಹಾಲ ಕುಡಿದು (ಮೂಕಿಕಾ. ೯೦-೫). ೨. ದಾಪುಗಾಲು : ನೇಮಿವರ್ಮರುಂ ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖರಾಗಿ ತಪ್ಪದೆ ತಪ್ಪಡಿಯನಷ್ಟೋತ್ತರಶತಪ್ರಮಿತಮಂ ಮುಟಿಯದೆ ನೆಟಿ ಇಟ್ಟಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಂ (ನೇಮಿಪು. ೩-೧೫೯ ವ) ; ಮೆಟ್ಟಡಿಯ ಕೊಂಡು ರೊಕ್ಕವ ಕೊಡಿ ಒಪ್ಪಿದರಿರಲಿ ಒಪ್ಪದಿರ್ದಡೆ ಮೂಱು ಮುಖದಪ್ಪಗೆ ತೊಟ್ಟಹೆ ತಪ್ಪಡಿಯ ಮೆಟ್ಟಿ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದೇನೆ (ಮಾದೂಳ. ೧-೧೧೩) ; ಕೆಂಚಿಕಬ್ಬೆಯಿಂ ಮೂಡಲು ಹತ್ತು ತಪ್ಪಡಿಯು ಕಳದು ತೆಂಕಣಕ್ಕೆವು ಬಡಗಣಕ್ಕೆವು ಸಮವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟನು (ಕಇ. II, ೩೭-೪೭ ; 1235). ೩. (ಆಲಂ) ಕ್ರಮ ತಪ್ಪುವಿಕೆ : ತನ್ನ ಕೈಕೆಳಗೆ ಬಂದ ತಪ್ಪಡಿಗಳನ್ನಿಡುವ ತರುಣ ಕಾರಕೂನರ ಮೇಲೆ ಹರಿಹಾಯುವ ಅನೇಕ ಸುಖಸ್ವಪ್ನಗಳನ್ನು . . . ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದನು (ಗಂಮಾಯಿ. ೧೧) ; ಏನೋ ತಪ್ಪುಹಾದಿಯಲ್ಲಿ ತಪ್ಪಡಿ ಇಟ್ಟಿದ್ದಾಗಿತ್ತು (ಹುಜ್ಜಾಟ. ೪೭).

[ತಪ್ಪು$_1$ + ಅಡಿ$_1$. /ತಮಿ. ತಪ್ಪಟ]

ತಪ್ಪಡಿ$_2$ 'ತಪ್ಪಡೆ' ನೋ.

ತಪ್ಪಡಿಯಿಡು (ಕ್ರಿ). ದಟ್ಟಡಿಯಿಡು ; ತಪ್ಪುಹೆಜ್ಜೆಹಾಕು : ಭಿತ್ತಿಯುಂ ಪಿಡಿದು ನಿಲ್ಲುತ್ತೆ ತಪ್ಪಡಿಯಿಡುತೆ (ನವಮೋ. ೧೨-೨೦).

[ತಪ್ಪಡಿ$_1$ + ಇಡು$_1$]

ತಪ್ಪಡಿಸು 'ಚಪ್ಪರಿಸು' ನೋ.

ತಪ್ಪಡೆ, ತಪ್ಪಂಡಿ, ತಪ್ಪಡಿ$_2$ (ನಾ). (ಬಟ್ಟೆ ಮೊದಲಾದುವು) ಬಹಳ ವಾಗಿ ತೊಯ್ದಿರುವುದು; ನೆನೆದು ತೊಟ್ಟಿಕ್ಕುತ್ತಿರುವುದು: ತೊಯ್ದು ತಪ್ಪಡೆಯಾಗಿದ್ದ ಆಕೆಯ ಅಚ್ಚ ಕಪ್ಪಾದ ಕೂದಲು . . . ಹರಡಿಕೊಂಡಿದ್ದವು (ಅಂಬಿಕ. ೪). **ತಪ್ಪಂಡಿ** : ತಾಯಿಯು ಮೈ ತೊಯ್ದು ತಪ್ಪಂಡಿಯಾಗಿದೆ (ಹೊಸಕ್ಕಿ. ೨೦೦). **ತಪ್ಪಡಿ$_2$** : ನಿಯತ ದ್ವಿತ್ವಕ್ಕೆ – ಪಪ್ಪುಕಂ, ಕಪ್ಪಡ,

ಬಿಪ್ಪಂಡಂ . . . ಕಪ್ಪಳಿ, ತಪ್ಪಡಿ, ಒಪ್ಪಂ (ಶಮದ. ೩೭ ಪ್ರಯೋ): ಇಳಿಯುತ್ತಿರುವ ಬೆವರಿನಿಂದ ತೊಯ್ದು ತಪ್ಪಡಿಯಾದ ಕುಪ್ಪಸ (ಮತ್ಸ್ಯಮ. ೩); ಶರ್ಟು ತೊಯ್ದು ತಪ್ಪಡಿಯಾಗಿ ದೇಹಕ್ಕೆ ಅಂಟಿಕೊಂಡಿದೆ (ಮುಗಿಮ. ೪); ಬರಿದಾದ ಹಾಸಿಗೆಯನ್ನು ಬೆಳಗಾಗುವವರೆಗೂ ತೊಯ್ದು ತಪ್ಪಡಿ ಮಾಡಿದಳು (ನಿರಾಳ. ೫೯). [ತಪ್ಪ₀ + ಅಡೆ₈]

ತಪ್ಪಣ (ನಾ). ಹಡಗಿನ ಅಡಿ,- ಕೆಳಭಾಗ : "ಹಡಗಿನ ಮುಖಂ ಕೋಟಿಪತ್ರಮೆನಿಸಿಕ್ಕುಮಾ ಹಡಗಿನಿದ್ದೆಸೆ ಪುಳಿಂದಂ ಮಂಗವುಕ್ಕುಮಾ ಹಡಗಿನಡಿ ಪಟ್ಟಣಂ ತಪ್ಪ[ಪಾಠಾಂ. ರ್ಪ]ಣಮೆನಿಕ್ಕದಟಿ ಹಿಂದು ಚುಕ್ಕಣ ಮೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೦೨೦-೫). [?]

ತಪ್ಪಣಿ₁ (ನಾ). ನೆಯ್ಗೆಯಲ್ಲಿ ಅಣಿ ತಪ್ಪುವುದು : (೬).
[ತಪ್ಪು₁ + ಅಣಿ₂]

ತಪ್ಪಣಿ₂ 'ಚಪ್ಪಳೆ' ನೋ.

ತಪ್ಪಣೆ 'ಚಪ್ಪಳೆ' ನೋ.

ತಪ್ಪಣೆಗುಟ್ಟು 'ಚಪ್ಪಳೆಗಂಟ್ಟು' ನೋ.

ತಪ್ಪನೆ (ಅ). ೧. ಬೇಗನೆ ; ಕೂಡಲೆ : ಇದ್ದಕ್ಕಿದ್ದಂತೆ : ಒಪ್ಪಂಬಡೆದಿರ್ದ ಪೊನ್ನ ಕಳಸಸಮೂಹಂ ತಪ್ಪನೆ ಪುರಮಂ ನೋಡಲ್ದಪ್ಪದೆ ಬಂದಿರ್ದ ಸೂರ್ಯಕುಲಮೆನೆ -ತೋರ್ಕುಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೪-೭೦); ಅಪ್ಪ ಗುರುಸ್ವಾಮಿ ತಪ್ಪನೆ ಬರೋರಲ್ಲ ಉತ್ತು ಸದರ್‌ಹೋಗಿ ಕರತನ್ನಿ (ನಾಪದ. ೦೨೩); ತಪ್ಪನೆ ಬಾ ಅಂದರೆ ತಬ್ಬಲಿಕ್ಕೆ ಬಂದ ಹಾಗೆ (ಗಾದೆ). ೨. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ : ಅದರ ಶರೀರವೆಲ್ಲ ತಪ್ಪನೆ ತೊಯ್ದು ನೀರಿಳಿಯುತ್ತಿದ್ದವು (ಬಂಗಾಹೆ. ೨೨).
[ತಪ್₀ + - ಅನೆ₁./ತೆಲು. ತೆಪ್ಪುನ, ದಬ್ಬುನ]

ತಪ್ಪರಿಕೆಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹುಲ್ಲು : ಮಂಜು ಹುಲ್ಲು, ತಪ್ಪರಿಕೆ ಹುಲ್ಲು (ಮೃಚಿಗಿ. ೦೪-೨೪೭).
[ತಪ್ಪರಿಕೆ₀ + ಹುಲ್ಲು (<ಪುಲ್)]

ತಪ್ಪರಿಸಾಡು (ಕ್ರಿ). ತಡವರಿಸು ; ತಡಕಾಡು : ಅಪರಿಚಿತರ ಕೈಯಿಂದ ಸುಬ್ಬನು ತನ್ನ ತಂದೆಯನ್ನು ತನ್ನ ಕೈಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡನು. ತಪ್ಪರಿಸಾಡುತ್ತಾ ಅವರು ತಮ್ಮ ಕೋಣೆಯೊಳಕ್ಕೆ . . . ಹೋದರು (ಅವಶಂ. ೦೯೦). [ತಪ್ಪರಿಸು₀ + ಆಡು₁]

ತಪ್ಪರೆಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹುಲ್ಲು : ಗಂಡು ಅಕ್ಕಬುಹುಲ್ಲು, ತಪ್ಪರೆಹುಲ್ಲು, ಹೊಂಬಾಳೆಹುಲ್ಲು, ಸಣ್ಣಕ್ಕಿಹುಲ್ಲು (ಮೃಚಿಗಿ. ೩೦-೫೮೫).
[ತಪ್ಪರೆ₀ + ಹುಲ್ಲು (<ಪುಲ್)]

ತಪ್ಪಲ್₁ (ನಾ). ಎಡಹುವಿಕೆ ; ತಪ್ಪುವಿಕೆ : (೬).
[ತಪ್ಪು₁ + - ಅಲ್₂/ತಮಿ. ಮಲ. ತಪ್ಪಲ್]

ತಪ್ಪಲ್₂ 'ತಟ್ಟಲ್' ನೋ.

ತಪ್ಪಲ 'ತೊಪ್ಪಲು₁' ನೋ.

ತಪ್ಪಲಕ್ಕಿ(ನಾ). ತಪ್ಪಿಬಿದ್ದ ಅಕ್ಕಿ ; ಚೆಲ್ಲಿದ ಅಕ್ಕಿ (?) : ತನು ಮನ ಧನ ಸಕಲ ಸಂಪತ್ತುಳ್ಳ ನಿಮ್ಮ ಶರಣರ ತಪ್ಪಲಕ್ಕಿಯನಾಯ್ದು ತಂದು ಎನ್ನೊಡಲ ಹೊರೆವೆನಲ್ಲದೆ ಅಮಲೇಶ್ವರಲಿಂಗಕ್ಕೆ ನೀಡುವ ಬಯಕೆ ಎನಗಿಲ್ಲ (ಕೂನ್ನಸಂ. ೨೩೨-೪೭). [ತಪ್ಪಲ್? + ಅಕ್ಕಿ₁]

ತಪ್ಪಲಿಕೆ (ನಾ). ದಂಡೆ ; ತೀರ (?) : ಎತ್ತಬಾರದ ಕಲ್ಲು ನೀರಮೇಲೆ ತೆಪ್ಪದಂತೆ ಹೋಹಾಗ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಒತ್ತುವರ ನುಂಗಿತ್ತು ನುಂಗಿದವರು ಅಲ್ಲಿದ್ದಂತೆ ಹೊಳೆಯ ನೀರ ತಪ್ಪಲಿಕೆ ಕುಡಿದು ತೆಪ್ಪ ಪೃಥ್ವಿಯಲ್ಲಿ ಸಂದಿತ್ತು (ಕಲ್ಯಾಶಾಂ. ೭-೦೦೩). 'ತಪ್ಪಲು₃' ಪರಾ. [?]

ತಪ್ಪಲು₁ 'ತಟ್ಟಲ್' ನೋ.

ತಪ್ಪಲು₂ 'ತೊಪ್ಪಲು₁' ನೋ.

ತಪ್ಪಲು₃ (ನಾ). ೧. ದಡ ; ತೀರ : ತೆಪ್ಪವ ಹತ್ತಿ ಒತ್ತುವನಂತೆ ತೆಪ್ಪ ತಪ್ಪಲಿಗೆ ಸೇರಿದ ಮತ್ತೆ ಒತ್ತುವುದು ಹತ್ತುವುದೆ (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೪೪-೫೪೯). ೨. ಸಮೀಪ ; ಬಳಿ : ತಾ ತಪ್ಪಿದಲ್ಲಿ ತಪ್ಪನೊಳಗಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಭಕ್ತರು ಜಂಗಮದ ಬಾಗಿಲ ತಪ್ಪಲ ಕಾಯದೆ (ಏಲೇಶ್ವ. ೨); ಕಂಡ ಚಿತ್ತ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಮಗ್ನವಾದ ಮತ್ತೆ ಸಂಸಾರ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಮತ್ತನಪ್ಪುದೇ ಮತ್ತೆ ಭಕ್ತರ ಗೃಹ ರಾಜದ್ವಾರದ ತಪ್ಪಲ ಕಾಯ್ದುದೇ ಆ ಚಿತ್ತ (ಸರ್ವವ. ೦೩೭-೬೮೧). 'ತಟ್ಟಲ್' ಪರಾ. [?]

ತಪ್ಪಲೆ, ತಪಲೆ, ತಪೇಲಿ, ತಪ್ಪೇಲಿ (ನಾ). ಅಡಿಗೆ ಮಾಡಲು ಮತ್ತು ನೀರು ತುಂಬಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಹಿತ್ತಾಳೆ ಅಥವಾ ತಾಮ್ರದ ಪಾತ್ರೆ : ಚೊಕ್ಕ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಭಾಂಡಭಾಜನ ಇಕ್ಕಿ ತಪ್ಪಲೆ ಬಿಂದಿಗೆಗಳಂ ದಿಕ್ಕು ದಿಕ್ಕಿಲಿ ಹೂಡಿ ಅಡಿಗೆಯ ಮಾಡತೊಡಗಿದರು (ಶರಲೀ. ೫೪-೮); ತಂಬಿಗೆಯು ತಪ್ಪಲೆಯು ಅವು ತಾಂ ಉಂಬುದಕ್ಕೆ ಕುಡಿವದಕೆ ಬಾಹುವು (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೪೨-೧೪); ಕೊಳಡಲೊಂದು ತಪ್ಪಲೆಯಾ (ಪಶುಭಾ. ೨೨-೩೦); ತಪ್ಪಲೆಯ ತಳದ ಕೆರಕಲು ಸಾರಿನ ಬೇಳೆಯ ಕಾಳಿನ ಚರಟ (ಬಿಸ್ತಕ. ೦೦). ತಪಲೆ : ಹನಗಂಡಿಯ ಅಖಂಡ ತಪಲೆಗಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಉಂಟು (ಕಭಾಗಿ. ೩೦೨). ತಪೇಲಿ : ಅವರು ಕೂಡ ಸಣ್ಣ ತಪೇಲಿ ಬೋಗುಣಿ ಮುಂತಾದ ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಕಭಾಗಿ. ೪೫೩); ನಮ್ಮ ಮನೆಯೊಳಗಿನ ತಪೇಲಿಗಳೂ ಕೊಡಗಳೂ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೪೩). ತಪ್ಪೇಲಿ : ಅನ್ನದ ತಪ್ಪೇಲಿಯನ್ನು ಹತ್ತಿರ ಎಳೆದುಕೊಂಡು . . . ಊಟ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಳು (ಮಾರ್ಗದ. ೦೯); ನಿನಗೊಂದು ತಾಮ್ರದ ತಪ್ಪೇಲಿಯನ್ನು ಕೊಡುವೆನು (ಮಘಾರ. ೦೩); ಆಹಾರ ಮಂತ್ರಿ ಎಂದರೆ ಅವರೇ ತಮ್ಮ ಅನ್ನದ ತಪ್ಪೇಲಿ ಅಂತ ತಿಳಿಕೊಂಡಂತಿದೆ (ಹನ್ನೊಂದ. ೭೭).
[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಪಲೈ ; ತಪಿಲೈ ; ತುಳು. ತಪಲೆ ;
ತೆಲು. ತಪೆಲ, ತಪೇಲ, ತಪ್ಪೇಲ]

ತಪ್ಪಳಿಕ್ಕು 'ಚಪ್ಪಳೆಯಿಕ್ಕು' ನೋ.

ತಪ್ಪಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚಪ್ಪರಿಸು (?) : ಕುಸುಮಕುಲ[ದ]ಪರಿಮಳಾಮೋದಕ್ಕೆಡೆಗೊಟ್ಟು ಮೆಚ್ಚಿವ ಸಿರಿಮುಡಿಯೊಳು ನೀಲದರಮನೆಯ (?) . . . ತೊ[ಡಂಬೆ]ಯಂ ತಪ್ಪಳಿಸುವ ಪೆಣ್ದುಂಬಿಗಳಂತೆ ಲಲಾಟರಂಗದೊಳುಂಗುರಿಸಿ ಸಂಗಡದಿಂ ಕುಣಿವ ನೀಳಾಳಕಂಗಳ (ಬಸರ. ೦೨-೮೦). [?]

ತಪ್ಪಳೆ 'ಚಪ್ಪಳೆ' ನೋ.

ತಪ್ಪಳೆಗುಟ್ಟು 'ಚಪ್ಪಳೆಗುಟ್ಟು' ನೋ.

ತಪ್ಪಾಡು (ಕ್ರಿ). ಸಂಳ್ಳುಹೇಳು : ಉಪ್ಪು ಸಪ್ಪನೆಯಕ್ಕು ಕರ್ಪೂರವು ಕರಿದಕ್ಕು ಸರ್ಪನಿಗೆ ಬಾಲವೆರಡಕ್ಕು ಶ್ರವಣ ತಾ ತಪ್ಪಾಡಿದಂದು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೦೦೭). [ತಪ್ಪು₂ + ಆಡು₁]

ತಪ್ಪಾಳೆ 'ಚಪ್ಪಳೆ' ನೋ.

ತಪ್ಪಿತ (ನಾ). ತಪ್ಪು ; ಅಪರಾಧ : ಯುದ್ಧದ ತಪ್ಪಿತವನ್ನು ಜರ್ಮನರ ಮೇಲೆ ಹೊರಿಸಿ ಇನ್ನಿಲ್ಲದಷ್ಟು ದಂಡವನ್ನು ಹೊರಿಸಿದರು (ಬಾಲಪ್ರ. II, ೦೦೫೩); ತಾವು ದಂಡೆತ್ತಿ ಬಂದ ತಪ್ಪಿತಕ್ಕಾಗಿ ಮಹಮ್ಮದನಿಂದ ತಮಗೆಲ್ಲಿ ದಂಡನೆಯಾಗುವುದೋ ಎಂದು ಭಯಪಟ್ಟು (ಪೃಗಂಬ. ೮೭); ತಾನು ಮಾಡಿದ ತಪ್ಪಿತಗಳು ಭೀಷ್ಮರಿಗೆ ಜುಗುಪ್ಸೆಯಾಗಿ ಇರುವುದನ್ನು ಮೊದಲಿನಿಂದಲೂ ಅರಿತಿದ್ದ (ವ್ಯಾಸಜಿ. ೩೩೪). 'ಒಪ್ಪಿತ' ಹೋ.
[<ತಪ್ಪು₁./ತಮಿ. ಮಲ. ತೆಲು. ತಪ್ಪಿತ]

ತಪ್ಪಿತಸ್ಥ (ನಾ). ತಪ್ಪು ಮಾಡಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಅಪರಾಧಿ : ನಿಮ್ಮ ತಪ್ಪಿಗಾಗಿ ನಾನು ತಪ್ಪಿತಸ್ಥಳಾಗಬೇಕು (ರಂಗರೋ. ೨೭); ತಪ್ಪಿತಸ್ಥನಲ್ಲದ ತನ್ನ ಆನಂದನಿಗೆ ಅನಿರೀಕ್ಷಿತವಾಗಿ ನಿರ್ದಯ ಪ್ರಹಾರವಾಗಲಿದೆ (ಮರಳಿ. ೦೫೦).
[ತಪ್ಪಿತ + - ಸ್ಥ]

ತಪ್ಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಪ್ಪುಮಾಡು : ಸಾರಿಯನಿಡುತ ತಪ್ಪಿದೆನೆಂದೊ ಪಾಸಂಗಿಗಳ ನಾನಿಂತೊಂದನೊಂದಂ ಪಿಡಿದು ತಪ್ಪಿಸಿ ಹಾಯಿಕಿದೆನೆಂದೊ (ಬಸಪು. ೪೩-೧೩). ೨. ತಪ್ಪುವಂತೆ ಮಾಡು ; ನೆರವೇರದಂತೆಮಾಡು; ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸು : ಇವ ತಪ್ಪಿಸಿ ಎನ್ನುವ ರಕ್ಷಿಸಯ್ಯ (ಬಸವ. ೧೧) ; ಬೊಪ್ಪ ನಿತ್ತನು ವರವನೆವಗದು ತಪ್ಪಿಸಲು ತೀರುವುದೆ . . . ತಪ್ಪಿಸಿತಲೇ ದೈವಗತಿ ನಮ್ಮಪ್ಪನೇ ಕೆಡಸಿದನು ನವಗಿನ್ನಪ್ಪುದಾಗಲಿ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೬-೬); ಬುದ್ಧಿಯು ವಿಧಿಯನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಲಾರದು (ವಜಭಾ. ೯). ೩. ಮೀರು ; ಅತಿಕ್ರಮಿಸು : ಪರಿವಿಡಿಯ ದಿನವೇಳೆದಪ್ಪಿಸದಿರು ಮಱೆಯದಿರು ನೀನಲಸದಿರು ತರಳೆ (ಬಸಪು. ೦೪-೩); ಕೊಟ್ಟ ಮಾತನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಬಾರದು (ರೂಢಿ). ೪. ಸಿಕ್ಕದಿರು; ತೊಡಕದಿರು ; ದೂರವಿರು : ಕೆಳದಿಯನಾಗಳ್ಕರ್ಣೋತ್ಪಳದಿಂದಂ ಮೋದೆ ತಪ್ಪಿಸಲ್ಪರಿವಳ ಬೆನ್ನೊಳೆ ಪರಿವಳಿರದೆ ನಗುತಂ ನಳಿನಾನನೆ (ಕಾದಂಉ. ೯೯) ; ಚಕ್ರದಂತೆ ತಪ್ಪಿಸಲರಿದಪ್ಪ ಸೂಜಿಯ ಮೊನೆಯಂತೆ ಕೂರಿತಪ್ಪ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೦೮೬). ೫. ಕಳೆ; ನೀಗು ; ಹೋಗಲಾಡಿಸು; ನಿವಾರಿಸು; ಪರಿಹರಿಸು : ತಪ್ಪಿಸಿ ಕಾಂತರಂ ಸಿಡಿದು ಮೆಲ್ಲನೆ ಬಂದು ಬಂದುಪಕಾಂತರಂ ಸಮಂತಪ್ಪಿ (ಉದ್ಭಟ. ೧೦-೧೧೨) : ತಪ್ಪಿಸಿದನುದ್ಧವಗೆ ಶಾಪವ ತಪ್ಪಿಸಿದನಿಲ್ಲುಳಿದ ಯಾದವದರ್ಪಕರಿಗಸುರಾರಿ (ನಿಭಾಗ. ೦೦-೧-೪೮) ; ಸುಲಭವಾಗಿ ನಿಮ್ಮೆಲ್ಲರ ಬಂಧನವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿ ಬಿಡುವೆನು (ರಾವಿಜ. ೧೬) ; ಅವನ ನಶ್ಯದ ಚಟವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿದರು (ರೂಢಿ). ೬. ದೊರೆಯದಂತೆ ಮಾಡು ; ದಕ್ಕದಂತೆ ಮಾಡು : ಬೊಪ್ಪ ದೇಶಿಗ ರಾದೆವೈ ವಿಧಿ ತಪ್ಪಿಸಿತಲಾ ನಮ್ಮ ಭಾಗ್ಯವನು (ಕುವ್ಯಾಆ. ೫-೨೦) ; ಆತ ತಡವಾಗಿ ಬಂದು ನನಗೆ ಗಾಡಿ ತಪ್ಪಿಸಿ ಬಿಟ್ಟ (ರೂಢಿ). ೭. ತಡೆ ; ನಿಲ್ಲಿಸು : ತನುಜ ಕೇಳಚ್ಚರಿಯನಾ ಸ್ಯಂದನದ ಮೇಲಣ ಮುಂಡ ಬೊಬ್ಬೆಯ ನಿನದ ತಪ್ಪಿಸಿ ತಪ್ಪದೆಸುತಿರ್ದುದು ಕಕುತ್ಸ್ಥಜನ (ತೊರರಾ. ೩-೬-೨೪) ; ದರ್ಪಕಶಾಸ್ತ್ರವಲ್ಲದೆ ಧರಿತ್ರಿಯೊಳಿಡಿದಿರ್ಪ ನಾನಾ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನು ತಪ್ಪಿಸೆ ಶ್ರವಣನಾಳವ ಮುಚ್ಚುವಂದದೆ ಕೊಪ್ಪನಿಕ್ಕಿದರು ಕರ್ಣದಲಿ (ಮೋಹತ. ೨೩-೩೭); ಮಗುವಿಗೆ ಎದೆ ಹಾಲು ತಪ್ಪಿಸಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). ೮. ಚಾತುರ್ಯ ದಿಂದ ಜಾರಿಕೊಳ್ಳು ; ನುಣುಚಿಕೊಳ್ಳು : ಮಗುವು ರಾಘವನೆಂದು ತಪ್ಪಿಸಿ ನುಡಿದ ನುಡಿ ನಿನಗೆ ನಿಗರವೇ (ತೊರರಾ. ೧-೯-೫೦) ; ಅವಳು ಬೇಕಾದಷ್ಟು ನೆವ ಹೇಳಿ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡಾಗ್ಯೂ ಅವನು ಕೇಳಲಿಲ್ಲ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೬). ೯. ಮಾರ್ಗ ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗಿಸು : ಹಿಡಿದು ಬಿಗಿವೆನು ಪಾರ್ಥನನು ಕೆಲಕಡೆಗೆ ತಪ್ಪಿಸಿ ಧರ್ಮಪುತ್ರನ ಬಿಡೆನು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧-೪೧). ೧೦. ವಿಮುಖ ವಾಗು ; ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ದಾರಿ ಹಿಡಿ ; ದಾರಿ ತಪ್ಪು: (ಕ).೧೧. ಮಾಡದೆ ಇರು; ಮಾಡದೆ ಬಿಡು: ಸಾಲೆಗೆ ಹೋಗುವುದನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಬಾರದು (ಮುಂಬಯಿ. ೦-೧೨) ; ನೀನು ಈಗ ಎರಡು ದಿವಸದಿಂದ ಆ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ತಪ್ಪಿಸಿದರೂ ತಪ್ಪಿಸಿರಬಹುದು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೫೪) ; ನಾಳೆ ನಮ್ಮ ಮನೆಗೆ ಬರಲು ತಪ್ಪಿಸಬೇಡ (ರೂಢಿ). ೧೨. ಕೆಡಿಸು; ಹಾಳು ಮಾಡು : ವಿಧಿಯು ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿಬಿಡುತ್ತದೆ (ವಜಭಾ. ೯). ೧೩. ಮರೆಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಕಾಣದಂತೆ ಮಾಡು : 'ಕಣ್ತಪ್ಪಿಸು' ಪರಾ. ೧೪. ಕಳಚು ; ಬಿಚ್ಚು ; ಬಿಡಿಸು : ಗಂಟು ತಪ್ಪಿಸು (ರೂಢಿ): ಕುಣಿಕೆ ತಪ್ಪಿಸು (ರೂಢಿ). ೧೫. ಪಾರುಮಾಡು ; ಉಳಿಸು : ಈ ಹಿಂಸೆಯಿಂದ ನನ್ನನ್ನು ತಪ್ಪಿಸು (ರೂಢಿ).

ತಪ್ಪಿಸಾಟ = ತಪ್ಪಿಸುವಿಕೆ ; ಜಾರಿಕೊಳ್ಳುವುದು : ಒಳ್ಳೆಯ ಪದ್ಯ ಕಾವ್ಯದ ಎಷ್ಟೋ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸರಳರಗಳೆಯೆಂಬ ನಂಬಿಗೆಯನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡುವ ನಿರಂತರ ಸೂಚನೆಯೂ ಅದರ ತಪ್ಪಿಸಾಟವೂ (Evasion) ಮೋಹಕತೆಯನ್ನು ತಂದಿವೆ (ಗೊಕು ಗು. ೧೧೬). **ತಪ್ಪಿಸಾಡು** = ಮರೆಯಾಗಿ ಓಡಾಡು : ಅವನೇಕೆ ಹೀಗೆ ದೂರ ದೂರ ಪಲಾಯನಮಾಡಿ ತಪ್ಪಿಸಾಡು ತ್ತಿರುವ ? (ಇಪ್ಪಕ. ೨೭೪). **ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳು** = ೧. ಓಡಿಹೋಗು ; ಪರಾರಿಯಾಗು: ಆ ರಾತ್ರಿ ಹಯಾತನ ತಂದೆ ಅಲ್ಲಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಹಿಂತಿರುಗಿ ಬಂದು ನಡೆದದ್ದನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಮ್ಮೂರಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ (ಚಂಗಾಳ್ಕ. ೨೮); ನಾವುಗಳು ಈ ದಿನವೇ ಇಲ್ಲಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಬೇಕಾಗಿದೆ (ರಾವಿಜ. ೧೮). ೨. ನುಣುಚಿಕೊಳ್ಳು ; ಜಾರಿಕೊಳ್ಳು : ನೀವು ದಿಕ್ಕುಂದೆಸೆಯು ಯೆನುತಿರೆ ದೇವ ದೇವ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಹುದು ನೀತಿಯೇ ನಿಮಗೆ (ಬಸಪು. ೪೬-೪೭); ತನ್ನಱಿವುದೋಱದೆ . . . ತಾ ತನ್ನ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋದನು (ಶೂನ್ಯಸಂ. ೨೬-೧೯). ೩. ಮಾರ್ಗ ಬಿಟ್ಟುಹೋಗು ; ತನ್ನ ಜೊತೆಯವರಿಂದ ಅಥವಾ ಗುಂಪಿನಿಂದ ಬೇರೆಯಾಗು ; ಸಂಬಂಧ ಕಳೆದುಕೊ ; ದಾರಿತಪ್ಪು : ಅದರ ಸಂಗಡ ಮನುಷ್ಯನ ಹೆಜ್ಜೆಯಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ ಅದು ಬಹುತರ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡ ಒಂಟೆಯೆಂದು ಗ್ರಹಿಸಿದೆನು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೭೦) : ಮಗು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ (ರೂಢಿ).

[ತಪ್ಪು₁ + – ಇಸು₃]

ತಪ್ಪು₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ರೀತಿಗೆಡು ; ಕ್ರಮಕೆಡು ; ತಪ್ಪುಮಾಡು : " ತಪ್ಪು– ಸ್ಖಲನೇ " (ಶಮುಧಾ) ; ಪಾಂಗೞಿದು ದೋಷಮಂ ಪಿಂಗಿಸಿ ತಪ್ಪದೆ ಬಗೆದು ಪೇೞ್ವುದಾಗಮಮುದಾರನೃಪತುಂಗದೇವ ವಿದಿತಕ್ರಮದಿಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೪೪) ; ದಿವ್ಯಶರದಿಂ ಶಿರಮಂ ಪಱಿಯೆಚ್ಚೊಡಾತನೊತ್ತಂ ಬದಿನಾಂತೊಡಾಂ ಬೞಿದೆ ತಪ್ಪಿದೆನೆಂದು ಕಿರೀಟಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೭೯) ; ತಪ್ಪಿತಪ್ಪಿ ತಿದ್ದಿಕೊಂಡಿಹೆನೆಂದರೆ ಹಸನಾಗಬಲ್ಲುದೆ (ಶೂನ್ಯಸಂ. ೪೧-೨೧). ೨. ಅನ್ಯಾಯ ಅಥವಾ ಅಪಚಾರ ಮಾಡು ; ಕೆಡುಕುಮಾಡು ; ದ್ರೋಹ ಬಗೆ : ಅಟ್ಟಱೊಳೆನ್ನಂ ಪೊರೆದಯ್ದೆ ನಂಬಿದ ನೃಪಂಗೆಂತಾಜಿಯೊಳ್ ತಪ್ಪುವೆಂ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೭೦) ; ಚಾಳುಕ್ಯ ವಂಶದೊಳೆಲ್ಲಿಯುಮಿನ್ನೆವರೆಗಂ ನುಡಿದು ಪುಸಿವುದುಂ ಆಡಿ ಅಳು ಪುವುದುಂ ಕೂಡಿ ತಪ್ಪುವುದುಂ . . . ಕನಸಿನೊಳಪ್ಪೊಡಮಿಲ್ಲಂ (ಗದಾಯು. ೨-೭ ವ) ; ಆನುಮಾತನುಂ ಪರಸ್ಪರೋಪಕಾರಿಗಳದಱಿಂದೋರೊರ್ವರ್ಗೆ ತಪ್ಪುವರಲ್ಲ (ಪಂಚತಂ. ೧೧೭-೧) ; ಒಂದಿಱುಂಪೆಯ ಪ್ರಾಣಕ್ಕಂ ತಪ್ಪದಾತಂ ನಿನ್ನ ಪ್ರಾಣಕ್ಕೆ ತಪ್ಪುವನೆ ತಪ್ಪಲಱಿಯಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೧೩೫) ; ಜವನ ಮೀಸೆಯ ಕೀಳುವರು . . . ಆಳಿಗಾಳ್ದನಂ ಕೊಲ್ವರು ತಪ್ಪೆ ತಪ್ಪುವರು (ಸೌಇಇ. XI-i, ೨೮೫-೩೭ ; 12ನೆಯ ಶತ) : ಸಾಕಿದ ಪತಿಗೆ ತಪ್ಪಿದನ . . . ಗತಿಗಳಾಗಲಿ ರಣದೊಳೋಡಿದರೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೨-೮). ೩. ಮೀರು ; ಅತಿಕ್ರಮಿಸು ; ಭಂಗಮಾಡು ; ನಡೆಸದೆ ಇರು : ಈ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ ತಪ್ಪಿ ಕೊಣ್ಡರಪ್ಪೊಡೆ (ಹೈಆರಿ. ೧೯೩೭, ೨೭-೫೭ ; 872) ; ಷಡ್ಗುಣಾಲಂಕಾರಂ ನುಡಿದು ತಪ್ಪದಂ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೨೨-೭ ; 887) ; ಅವರ್ ನನ್ನಿಯಂ ತಪ್ಪೆಯುಂ ಸಪ್ತ ಸಮುದ್ರಂ ಮೇರೆಯಂ ತಪ್ಪೆಯುಮೊಳರೆ ಬಿಗುತ್ತಾಂಪವರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೮೬) ; ಈ ಸ್ಥಿತಿಯಂ ತಪ್ಪದನ್ತು ಊರೊಡೆಯ ಪಿಟ್ಟಯ್ಯಂ . . . ಪನ್ನಿಮ್ಮರ್ತ್ತರ್ಕೆಯ್ಯಂ ಕೊಟ್ಟರ್ (ಇಆ. XII, ೨೫೭-೧೧; 951); ಪೞಿಯಂ ಕೇಳ್ದನೊ ಮೇಣ್ನುಡಿವಱಿಯಂ ತಪ್ಪಿದೆನೊ (ಗದಾಯು. ೫-೧೪); ಸಂದ ರೇವಣಸಿದ್ಧನಾಡಿ ತಪ್ಪುವನೆ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೧-೪೫) ; ಸತಿಯನೊಲ್ಲೆನು ಬ್ರಹ್ಮ ಚರ್ಯಸ್ಥಿತಿಗೆ ತಪ್ಪುವನಲ್ಲ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೨-೩೬); ಕೊಟ್ಟ ಭಾಷೆಗೆ ತಪ್ಪಿದರೆ ಸೃಷ್ಟಿಯೊಳು ಶ್ರೀಹರಿಯು ಮೆಚ್ಚನು (ಗೋಹಾಡು. ೭೮). ೪. ಬಿಡು ; ಉಳಿ : ಮನೆಮನೆದಪ್ಪದೆ ಪರಿಪರಿದನವರತಂ ತಿರಿವರನ್ಯಸಮಯದ ಯತಿಗಳ್ (ಸಮುಪ. ೭-೧೩) ; ಮನೆಮನೆದಪ್ಪದೆ ಕೈಯೊಡ್ಡಿ ಬೇಡುವಂತೆ ಮಾಡಯ್ಯ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೭೯-೨೦೦); ಗಗನದಿಂದಿಳಿವಂಗಾಧಾರವಾಗುತ್ತೆ ತಪ್ಪುವರೆ (ಬಸರ. ೪-೨೯) ; ಉಪದೇಶ ಕೇಳಿದರೂ ಉಪದ್ರ ತಪ್ಪಲಿಲ್ಲ

(ಗಾದೆ). ೫. ನೆರವೇರದಿರು ; ನಡೆಯದಿರಂ ; ಆಗದಿರು : ಕಿರ್ಚಿನೊಳ್ ಬಿಟ್ಟಂಗೆ ಸಾವು ತಪ್ಪದು (ಪಂಚತಂ. ೮೯-೫) ; ಜಂಗಮಮುಖದಿಂದೆ ನಿಂದೆ ಬಂದರೆ ಕೊಂಡಮಾಟಿಂಗೆ ಹೋಹುದು ತಪ್ಪದು (ಬಸವ. ೧೦೬) ; ಸಾವಕಾಶ ಮಾಡಿದರೆ ವಿಪತ್ತು ತಪ್ಪದು (ರಾವಿಜ. ೧೬). ೬. ಸಿಕ್ಕದಿರು ; ದೊರೆಯದಿರಂ : ಪಾಂಡವರ್ ಮುನ್ನಮೆ ನಿನ್ನ ಕೆಯ್ಗೆವಂದರೆನಗಮಾ ಬೆಸಂ ತಪ್ಪಿದುದು (ಪಂಪಭಾ. ೮-೪೩ ವ) ; ರಣದ ಮಿಾಸಲಿನೇಱು ತಪ್ಪಿತು (ಕುಮಾ.ದ್ರೋ. ೧-೨೪). ೭. ಇಲ್ಲವಾಗು ; ಚ್ಯುತವಾಗು : ಅರಯಿದು ಮಗನೆನಿಸುವೀ ಮಮಕಾರವೆಮ್ಮೊಳು ಮೊಳೆತಡಾ ದಾತಾರನುಳಿವೆನ್ನಿಂದ ತಪ್ಪುವುದೆನುತ ಮನದೊಳಗೆ (ಕುಮಾ.ದ್ರೋ. ೬-೩೨) ; ಪದವಿ ತಪ್ಪಿದ ಮೇಲೆ ನೆಂಟರಿಷ್ಟರೆ ನಮಗೆ ಕಟ್ಟಿಟ್ಟ ಹಗೆ ಕಾಣ ಕೊನೆಗೆ (ಇಂಜಾಪ. ೯೨-೫೦). ೮. ತಾಗದಿರು ; ಬೀಳದಿರಂ : ಅವನಿಯಂ ಪೊಯ್ದು ಕಯ್ತುಪ್ಪಿದೊಡಂ ತಪ್ಪುಗು . . . ಸಾವುಂ ನೋವುಂ ಏಗೆಯ್ದುಂ ತಪ್ಪಲಱಿಯದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೧೦೦) : ಕೋಲು ತಪ್ಪಿದ ಫಣಿಯವೊಲು ಲಯಕಾಲ ಕೊದಱುವ ಸಿಡಿಲವೊಲು ಹೀಹಾಳಿಸುತ ತಮತಮಗೆ ಬಯ್ದುದು-ಕೊಡೆ ಪರಿವಾರ (ಕುಮಾ.ಕ. ೧೩-೧) ; ಬೀಸುವ ದೊಣ್ಣೆ ತಪ್ಪಿದರೆ ಸಾವಿರ ವರ್ಷ ಆಯುಸ್ಸು (ಗಾದೆ). ೯. ಸುಳ್ಳಾಗು ; ಹುಸಿಯಾಗು ; ವ್ಯರ್ಥವಾಗು; ನಿಷ್ಫಲವಾಗು: ನಿನಗೀವುದನೇಂ ನುಡಿದನೆ ಏ ಅದು ಕಯ್ಯದು ನುಡಿದುದು ತಪ್ಪುಗುಮೆ ಗಂಗಚೂಡಾಮಣಿಯಾ (ಎಕ. II, ೫೯-೯೮ ; 974) ; ಈತಂ ಕಾರ್ಯಾತುರನಪ್ಪುದು ತಪ್ಪದು (ಪಂಚತಂ. ೩೪-೬) ; ಪರಮಾಗಮಂ ಪುಸಿಯೆಂಬೆಯಪ್ಪೊಡೀ ಸಿದ್ಧಾಂತದೊಳ್ ಪೇೞ್ದಪಟ್ಟ ಗಣಿತ ಜೋಯಿಸಂಗಳೇಕೆ ತಪ್ಪವು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೧೯೭) ; ಸವಣರ ನುಡಿಯೆಂದುಮೆಂತುಮೇಂ ತಪ್ಪುಗುಮೇ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೯೪) ; ಬಳಿಕ್ಕೆ ಹೆಗಡಗಿ ಹೋದನೋ ತಾನೆ ಬಲ್ಲಂ ಕುಱುಹು ತಪ್ಪದೆನುತ್ತಾರೈದನು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨-೩೫) ; ನಾ ಕೊಟ್ಟ ವರದೊಳು ತುಸುಮಾತ್ರ ತಪ್ಪದು (ಮೋಹತ. ೪-೨೪). ೧೦. ಸುಳ್ಳಾಡು ; ಸುಳ್ಳುಹೇಳಂ : ಮಱಿಗಾಲ ಮುಂಟೆಂದು ತಪ್ಪಿದ ಜೋಯಿಸಂ ಬಾವಿಯು ನೀರನಡಕಿ ನೀರ್ವೊಯ್ದನೆಂಬ ಕಥೆಯಂತೆ (ಪಂಚತಂ. ೧೨೭-೨) ; ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿ ತಪ್ಪಿ ನುಡಿವರ್ಗೆ ಪಾಪಮೆ ಸಂಭವಿಸುವುದು (ಪಂಚತಂ. ೧೭೬-೧೬) ; ಕುರುಕುಲಲಲಾಮರು ತಪ್ಪಿನುಡಿಯರೆನುತ್ತ ಮಂಡಿಸಿದ (ಕುಮಾ.ದ್ರೋ. ೧೩-೩೯). ೧೧. ದುರಾಸೆ ಮಾಡು ; ಕಾಮಿಸು : ಪರಲಲನೆಗೆ ತಪ್ಪಿದನಂ ಧರಣೀಶಂ ಕಂಡು ಕನರ ದಿರ್ದಡೆ (ಸಮಪ. ೫-೬೧) ; ಪರರ ಸತಿಯಾನನಂಗರತಿಯಲಿ ಬೆರಸಿತಿಲ್ಲ ಸಮಸ್ತ ಸುಜನರ ಸಿರಿಗೆ ತಪ್ಪಿದುದಿಲ್ಲ (ತೊರರಾ. ೧-೫-೧೯) ; ಯಿದಕೆ ತಪ್ಪಿದವನು ತಂನ × × ತಾಯಿಗೆ ತಪ್ಪಿದವನು (ಎಕ. XIV, ಹುಣಸೂ. ೧೪೮-೪; ?). ೧೨. ಹಾಳಾಗು; ಹದಗೆಡು; ಕೆಡಂ: ರಾಯನನುಜರು ಕೈದುಗೊಳಿ ರಣದಾಯ ತಪ್ಪಿತು ನೃಪತಿ ಮಾರಿಯ ಬಾಯ ತುತ್ತಾದನು (ಕುಮಾ.ದ್ರೋ. ೫-೨೨) ; ದೇವತೆಗಳು ಧರಿಸಿದ ಪುಷ್ಪಮಾಲ್ಯಂಗಳು ಬಾಡಿದವು ದೇವತೆಗಳ ಮುಖಕಾಂತಿಯು ತಪ್ಪಿತು (ಕೃವಾಅ. ೫೨) ; ಜಾತಿ ತಪ್ಪಿದರೂ ನೀತಿ ತಪ್ಪಬಾರದು (ಗಾದೆ). ೧೩. ಎದುರಿಗೆ ಬಾರದೆ ಇರು : ನಾಳೆ ಫಲುಗುಣ ತಪ್ಪಿದರೆ ಭೂಪಾಲಕನ ಕಟ್ಟುವೆನು ರಣದಲಿ ಶೂಲಿಯಡ್ಡೈಸಿದರೆ ಹಿಡಿವೆನು ಚಿಂತೆ ಬೇಡಿದಕೆ (ಕುಮಾ.ದ್ರೋ. ೪-೯). ೧೪. ಗುರಿ ಕೆಡು : ಅಪರಾದ್ಧೇಷುವೆಂಬವನೆಚ್ಚು ತಪ್ಪಿದವಂ (ಹಲಾಯು. ೭೭-೩೧೭) ; ಬೆಟ್ಟಮೆಚ್ಚ ಧನಿಯ ಸರಲೆಂಬಿವು ತಪ್ಪುವೊಡಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೯೪) ; ತಪ್ಪಿದ ಹೆಜ್ಜೆಗಳಿಗೆ ಸರಿಯಾದ ದಾರಿಯನ್ನೂ . . . ಕೊಟ್ಟಿತು (ಪ್ರಬಂಧ. ೩೪). ‘ಕೈ ತಪ್ಪು₁’ ಪರಾ. ೧೫. ಗುರಿಗೆ ಸಿಕ್ಕದಿರು : ಪೆಣ್ಗಳಿಟ್ಟ ಕೀರ್ಗಲ್ಗಳನೊಂದಿನಿತ್ತೂಱೆದು ತಪ್ಪುತೆ ಕಾಡದುದೊಂದು ಕೋಡಗಂ (ಕವಿಜ. II, ೨೨೫ ರಾಮನಾಥವಿಲಾಸ). ೧೬. ಮುಗಿ ; ತೀರು; ಕಳೆ: ಅವಧಿ ತಪ್ಪಿದುದಾಱನೆ ಪತ್ತು ತಿಂಗಳಾದುವು ಬರಲಾತನಾಱದೊಡೆ ಸಾಯಲುಮಾಱನೆ (ಆದಿಪು. ೧೨-೪೩); ಅಂಬರಿಗುಮಾಯು ತಪ್ಪಿದೊಡೆಂಬೀ ನಾಣ್ನುಡಿಯನಲ್ಲಿ ಪುಸಿಮಾಡದೆ ಕೂರಂಬೊಂದು ಬಂದು ನಡೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೨೦೯). ೧೭. ಅಯೋಗ್ಯವಾಗು ; ತಪ್ಪಾಗು ; ಪ್ರಮಾದವಾಗಂ : ಈ ಧನು ಚಂಡಿಯಿದು ನಮಗಲ್ಲ ನಾವ್ ಮುಂಕೊಂಡು ತಪ್ಪಿತು (ಕುಮಾ.ಆ. ೧೪-೧೬) ; ಲೆಕ್ಕ ತಪ್ಪಿತು (ರೂಢಿ).

ತಪ್ಪದೆ, ತಪ್ಪಾದೆ (ನಿಷೇಧಾರ್ಥಕ ರೂಪ) ೧. ಬಿಡದೆ; ಕುಂದಿಲ್ಲದೆ; ಲೋಪವಿಲ್ಲದೆ : ಕಟ್ವಪ್ಪಿನಾ ಶೈಲದುಳ್ . . . ತಪ್ಪದೆ ನೋನ್ತು (ಎಕ. II, ೭೭-೩ ; ಸು. 700); ಅನುವರ್ಷಂ ತಪ್ಪದೆ [ತಾಂ] ತೆನೆಯಪ್ಪುದೆದಲ್ ಸಮಾಂಸಮಿಾನೆಯೆ(ನಿ)ಕ್ಕುಂ (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೦-೮) : ಹಣವನ್ನು ತಿಂಗಳ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ತಪ್ಪದೆ ಕೊಡಬೇಕು (ಅಡುಸಾ. ೦೨೩); ಕಟ್ವಪ್ಪಿನಾ ಪೆಟ್ಟದುಳ್‌ಶ್ರೀಸಂಗಂಗಳ ಪೇಟ್ದಿ ಸಿದ್ಧ ಸಮಯನ್ತಪ್ಪಾದೆ ನೋನ್ತಿಮ್ಬಿನಿನ್ (ಎಕ. II, ೨೭-೧ ; ಸು. 700). ೨. ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ ; ಖಂಡಿತವಾಗಿ : ಮಸುಗಳೊಳೀತನೆ ಪದಿನಾಲ್ಕನೆಯಾತಂ ತಪ್ಪದಪ್ಪನೆನಿಸಿಯುಂ (ಆದಿಪು. ೬-೭೦) ; ನಿಜಾಭಿಮಾನಮಂ ಧರಿಯಿಸುವಲ್ಲಿ ಚಾದಗೆವೊಲಪ್ಪುದು ತಪ್ಪದಮಾತ್ಮಲಕ್ಷಣಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೪೨೨). ತಪ್ಪತಪ್ಪದೆ = ತಪ್ಪದೆ ೧. ಸೊಪ್ಪುಸೊಪ್ಪುಗಳ ಮೆಳೆಮೆಳೆಗಳಂ ಸೋವುತ್ತೆ ತಪ್ಪತಪ್ಪದೆ ಶರಶರಂಗಳಂ ತೆಗೆದೆಚ್ಚು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೮-೪೧). ತಪ್ಪಲೆಚ್ಚಂ = ಬಾಣಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಗುರಿ ತಪ್ಪಿದವನಂ ; ತಪ್ಪಾಗಿ ಗುರಿಯಿಟ್ಟು ಬಾಣ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಿದವನು: ಲಕ್ಷ್ಯಚ್ಯುತಂ ತಪ್ಪಲೆಚ್ಚನ[ಪಾಠಾಂ. ವನ]ಕ್ಕು (ಮಂಗರಾ. ೮೭-೩೫). ತಪ್ಪಿ ಬರು = ೧. ದ್ರೋಹ ಬಗೆ; ಎದುರುಬೀಳು : ಕುಮಾರ ಬಲ್ಲಾಳದೇವನು ತಮ್ಮಯ್ಯಂಗೆ ತಪ್ಪಿ ಬಂದು ತಳಿಗೆ ನಾಡಂ ಕೊಡಗಿ ನಾಡಂ ಹೊಕು (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೨, ೩೪-೩ ; 1172 ?). ೨. ಅಕಸ್ಮಾತ್ತಾಗಿ ಬರು : ತಾವು ನಮ್ಮ ಮನೆಗೆ ತಪ್ಪಿ ಬಂದಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ! (ರೂಢಿ).
[ದೇ.॥ ತಮಿ.ಮಲ. ತುಳು. ತಪ್ಪು ; ಕೊಡ. ತಪ್ ; ತೆಲು. ತಪ್ಪು]

ತಪ್ಪು₂, ತಪ್ಪು₁ (ನಾ). ೧. ಎಡಹುವುದು; ಮುಗ್ಗರಿಸುವುದಂ: ಜಾರುವುದಂ : ‘ಕೈತಪ್ಪು₂’ ಪರಾ. ೨. ಅಪರಾಧ; ಅವಿವೇಕ; ಪ್ರಮಾದ; ಪಾಪ : ಅವರ್ ತಪ್ಪಿದ ಬಱಕ್ಕೆ ತಪ್ಪಿದ ತಪ್ಪೆ[ೞಂ] [ಪಾಠಾಂ. ಲೆ]ಗಳ ನನ್ನಿಗೊಪ್ಪಮಲ್ಲದ ತಪ್ಪೇ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೫೨); ಎನ್ನ ತಪ್ಪು ಅನಂತಕೋಟಿ ನಿಮ್ಮ ಸೈರಣೆಗೆ ಲೆಕ್ಕವಿಲ್ಲಾ (ಬಸವ. ೩೨೨); ಒಲ್ಲದಿರಬೇಡ ಲೇಸೊಲ್ಲೆಯೇ ಕೊಲ್ಲೆಯೆಮ್ಮಲ್ಲಿ ತಪ್ಪಿಲ್ಲ (ಹಚಳಾ. ೮-೭೭); ತಪ್ಪುಗಳನೆಲ್ಲ ನೀನೊಪ್ಪಿ ಕೊಳ್ಳೊ ನಮ್ಮಪ್ಪ (ಪುರಂದ. ೧-೧೭೭ ಪಲ್ಲವಿ). ೩. ಸಲ್ಲದುದಂ ; ಸರಿಯಲ್ಲದುದಂ ; ಅನುಚಿತವಾದುದಂ : ತಪ್ಪುಮನೆ ನುಡಿಯೆನೆಂಬುದಿದೊಪ್ಪದು ನಿನಗೆ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೫೨) : ಕಾರ್ಯಸಖಂ ಶಕುನಿ ಗಡಾ ಶೌರ್ಯಸಖಂ ಸೂತಜಂ ಗಡಾ ಭೀಷ್ಮಶರಾಚಾರ್ಯರ ನುಡಿ ತಪ್ಪು ಗಡಂ (ಗದಾಯು. ೨-೨೭). ೪. ಕುಂದು ; ದೋಷ ; ಸ್ಖಾಲಿತ್ಯ : ಎನ್ನೊಂದು ತಪ್ಪನಱಿದತ್ತೆಂದೀ ಮನಕಂ ಪಿರಿದುಂ ಲಜ್ಜಿಸುವೆಂ (ಕಾದಂಬ. ೨೯೯); ಈ ಶತಕದೊಳ್ ತಪ್ಪಿರ್ದೊಡಂ ತಿದ್ದಿ ತೋರ್ಪುದು (ಸೋಮೇಶ. ೨); ಇನ್ನೆನ್ನ ಮೇಲೆ ತಪ್ಪಿಲ್ಲ ತಪ್ಪಿಲ್ಲೆನುತೆ (ಶಿರುರ. ದೇ. ೧೩-೧೧) ; ತನುಜ ತಪ್ಪೇನದಕೆ ಕಾಳಗವೆನಗೆ ತನಗೆನಬೇಕು ವೀರರು (ಕುಮಾ.ದ್ರೋ. ೧-೨೫) ; ಶುಕಸಾರಿಕೆಗಳು ಹೆಜ್ಜೆ ಹೆಜ್ಜೆಗೂ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ತಪ್ಪುಗಳನ್ನು ತಿದ್ದುತ್ತಿದ್ದವು (ಬಾಣಆ. ೯). ೫. ಕೇಡು ; ದ್ರೋಹ : ಪಿಂಗಳಕನೆನಗೆ ತಪ್ಪಂ [ಪಾಠಾಂ. ಪ್ಪಲ್]ಬಗೆವಾಗಳೆಂತಿರ್ಪಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೬೬-೮). ೬. ಸುಳ್ಳು ; ಅಸತ್ಯ : ಕರ್ಣ ತಪ್ಪಿಲ್ಲೆಂದೆನಿಪ ನುಡಿಯೊಳ್ . . . ಎಸೆದಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೧-೨೪); ಹಿಂದುಳಿದ ಸಂಪದವನೆಣಿಸುವುದು ಹುಸಿಯಲ್ಲವಿಂದೀಗ ತೋಱಬಪ್ಪುದೆ ಹುಸಿಯದುಂಟೆ ತಪ್ಪೆಂದಡದಕೇಂ (ಹಚಳಾ. ೧೨-೪೧). ೭. ಅಪರಾಧ

ಕ್ಕಾಗಿ ತೆರಬೇಕಾದ ದಂಡ : ನಾನೀಗ ತಪ್ಪು ವಸೂಲು ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ನಾಳೆ ಒಣಮೇವಿಗೆ ಸೊನ್ನೆ ಬೀಳುತ್ತದೆ (ಪುನರು. ೨೮೭). 'ತಪ್ಪುತೆರು' ಪರಾ. **೮.** ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ,–ಸುಂಕ : ಮನ್ನೆಗಾಣಿಕೆ ಸೇಸೆ ತಪ್ಪನ್ನೆಯ ಮಾಯದಾಯುಮಿವು ಸಲ್ಲವು (ಸೌಇಇ. IX–I, ೨೫೧–೪೫; 1149); ಅನ್ಯಾಯ ಕಿಱುಕುಱ ತಪ್ಪು ತೌಡಿ ಮೊದಲಾದ ಸಮಸ್ತ ಬಳಿ ಸಹಿತಂ . . . ಸಲುಉದು (ಎಕ. XI, ಹಿರಿಯೂ. ೮೭–೨೧ ; 1318) ; ಅಳಿವ ನ್ಯಾಯ ಸುಂಕ ಹಟ್ಟದರೆ ತಪ್ಪು ತೌವುಡಿ . . . ಕೊಟ್ಟೆಉ (ಎಕ. XI, ಚಿತ್ರದು. ೨–೨೨ ; 1355) ; ಮೊಸಗೆವುಪಚಾರ ತಪ್ಪುವೊಪ್ಪು ಸುಂಕಸಾದಿಲ . . . ಮೊ[ದ]ಲಾಗಿ ಆವುದೊಂದುಯಿಲ್ಲದೆ . . . ಸರ್ವ್ವಬಾಧೆ ಪರಿಹಾರ (ಸೌಇಇ. IX–II, ೪೦೮–೩೧ ; 1364). **೯.** ಹರಕೆ ತೀರಿಸಲಾಗದುದಕ್ಕಾಗಿ ದೇವರಿಗೆ ದಂಡದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಕೊಡುವ ಕಾಣಿಕೆ: ಹರಕೆ ತೀರಿಸಲಿಲ್ಲ, ನಂಜುಂಡನಿಗೆ ತಪ್ಪುಕಟ್ಟಬೇಕು (ರೂಢಿ). 'ತಪ್ಪುಗಾಣಿಕೆ' ಪರಾ. **೧೦.** (?) : ವನದಲ್ಲಿ ಹುಲ್ಲೆ ಕಾಡುಹಂದಿಮೊದಲಾದ ಮೃಗಗಳನ್ನು ಕೊಂದು . . . ಕಾಡುಕಿಚ್ಚಿನಲ್ಲಿರುವ ಬೆಂಕಿಯಲ್ಲಿ ಸುಟ್ಟು ತನ್ನ ಕಯ್ಯಲ್ಲಿರುವ ಕತ್ತಿ ಕೊನೆಯಿಂದ ಎತ್ತಿ ಊದಿ ತಪ್ಪುಮಾಡಿ ಬೆಂತೊ ಬೇಯಲಿಯಿಲ್ಲವೊ ರುಚಿಯಾಗಿದೆಯೊ ಯಿಲ್ಲವೊ (ಶಿವದ. ೧೦೫–೭). △ **ತಪ್ಪು**$_1$: **೬.** ಸೀರ್ಪಿನ ಬಣ್ಣದ ಮುಗಿಲುಂ ನೇರ್ಪಡೆ ಮಱೆಯಾಗದಾದೊಡಂ ಮಱೆ ಕಿಱಿದುಂ ತೋರ್ಪಂತೆ ಪನಿತು ಮಾಣ್ಬುಂ ತಪ್ಪಿಲ್ಲ ಕಪಿಲವರಹಮಿಹರ ಗಾರ್ಗ್ಯರ (ಮತ)ದಿಂ (ಜಟ್ಕಮು. ೮–೧೩).

ತಪ್ಪುತಪ್ಪು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಇಂದುಮೌಳಿಗೆ ಮುನ್ನವರ್ಪಿಸಿ ಸಂದ ನಿರ್ಮಾಲ್ಯದ ಶಿರೋಬ್ಜಮನಿಂದು ಸಂದಿಸಿಕೊಳ್ಳುವರೇ ಇದು ತಪ್ಪು ತಪ್ಪೆನುತ (ಬಸಪು. ೪೯–೧೭). **ತಪ್ಪುಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳು** = ಮಾಡಿದ ಅಪರಾಧವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳು: (ಕ). **ತಪ್ಪು ಮಾಡು**=**೧.** ಸಲ್ಲದುದನ್ನು ಮಾಡು; ಅಪರಾಧಮಾಡು: ತಪ್ಪು ಮಾಡಿದೆ, ಕ್ಷಮಿಸಿ (ರೂಢಿ). **೨.** ತಪ್ಪಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳು,–ಭಾವಿಸು : ನೀವ್ಯಾರೋ ದಾರಿಹೋಕರೆಂದು ತಪ್ಪು ಮಾಡಿದೆ (ಪುನರು. ೨೮೨). **೩.** ದೋಷಮಾಡು ; ಪ್ರಮಾದಮಾಡು : ಲೆಕ್ಕ ತಪ್ಪು ಮಾಡಿದ್ದೀಯ (ರೂಢಿ).

[<ತಪ್ಪು$_1$./ತಮಿ. ಮಲ. ತುಳು. ತೆಲು. ತಪ್ಪು]

ತಪ್ಪುಕ (ನಾ). **೧.** ತಪ್ಪುಮಾಡಿದವನು ; ದ್ರೋಹಿ ; ಅಪರಾಧಿ ; ಈ ಸೀಮೆಯಲ್ಲಿ ತಪ್ಪಿದೆನಾದಡೆ ಆಚಾರವೆ ಪ್ರಾಣವಾದ ರಾಮೇಶ್ವರಲಿಂಗಕ್ಕೆ ತಪ್ಪುಕನಹೆನು (ಬಲೇಶ್ವ. ೬೫) ; ತ್ರಿವಿಧ ತ್ರಿವಿಧದಲ್ಲಿ ತಪ್ಪಿದ ತಪ್ಪುಕ ನಾನಯ್ಯ (ಬಸವ. ೩೨೧) ; ಅರ್ಕನ ಅದ್ಭುತದಲ್ಲಿ ಕೆಟ್ಟರು ಹಲಬರು ತಪ್ಪುಕರಾದರು ಹಲಬರು (ಅವಚಂ. ೪೫–೧೯೨). **೨.** ನಿಯಮವನ್ನು ಅಥವಾ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮೀರಿದವನು : ತಪ್ಪಬಾರದು ರಾಯರಾಡಿದ ಭಾಷೆ ಕಪ್ಪವ ಸುರುತಾಳನಿಗೆ ತಪ್ಪುಕರಾಗದೀವುದು ಕಜ್ಜ (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೮–೬). [ತಪ್ಪು$_2$ + – ಕ$_3$]

ತಪ್ಪುಕಲ್ಪನೆ (ನಾ). ತಪ್ಪಾಗಿ ಭಾವಿಸುವುದು ; ತಪ್ಪಾಗಿ ಊಹಿಸುವುದು : ತಪ್ಪುಕಲ್ಪನೆಯಿಂದ ಅನಾಹುತ ತಪ್ಪಿದ್ದಲ್ಲ (ರೂಢಿ).

[ತಪ್ಪು$_2$ + ಕಲ್ಪನೆ]

ತಪ್ಪುಕಾಣಿಕೆ 'ತಪ್ಪುಗಾಣಿಕೆ' ನೋ.

ತಪ್ಪುಕೊಡು (ಕ್ರಿ). ದಂಡಕೊಡು : ಅವನು ಮಾಡಿದ ಅಪರಾಧಕ್ಕೆ ೨೫ ರೂಪಾಯಿ ತಪ್ಪುಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಪಂಚರು ತೀರ್ಮಾನಿಸಿದರು (ರೂಢಿ).

[ತಪ್ಪು$_2$ + ಕೊಡು$_1$]

ತಪ್ಪುಗಂಟು (ನಾ). **೧.** ತಪ್ಪಾಗಿ ಹಾಕಿದ ಗಂಟು ; ಬಿಚ್ಚಲಾಗದ ಗಂಟು ; ತೊಡಕಾದ ಗಂಟು : (ಕ). **೨.** ನಿಯಮಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಸೇರುವಿಕೆ,–ಸಂಬಂಧ : (ಕ). **೩.** ಸಂಪರ್ಕ ಕಳೆದು ಹೋಗುವಿಕೆ ; ಸಂಬಂಧ ತಪ್ಪುವಿಕೆ : ನಾವು ಮುಂದೆ ಹೋಗುವೆವು ; ನೀನು ಹಿಂದೆ ಉಳಿಯುವೆ. ನಮಗೂ ನಿಮಗೂ ತಪ್ಪುಗಂಟಾದೀತು (ಮುಂಬಯಿ. ೩–೭೭).

[ತಪ್ಪು$_1$ + ಗಂಟು]

ತಪ್ಪುಗಾಣ್ (ಕ್ರಿ). ತಪ್ಪಾಗಿ ಭಾವಿಸು ; ತಪ್ಪಾಗಿ ಎಣಿಸು : ಮುಂದಪ್ಪುದನ್ ತಪ್ಪುಗಂಡನ್ (ಪಾರಸಿ. ೧೭–೩೯೭). [ತಪ್ಪು$_2$+ಕಾಣ್]

ತಪ್ಪುಗಾಣಿಕೆ, ತಪ್ಪುಕಾಣಿಕೆ (ನಾ). ಮಾಡಿದ ತಪ್ಪಿಗಾಗಿ ದಂಡದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಕೊಡುವ ಕಾಣಿಕೆ; ತಪ್ಪುದಂಡ : ನಾವು ಈ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಏನಾದರೂ ಮಾಡಬಾರದ್ದನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಒಂದಲ್ಲ ಒಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ತಪ್ಪುಗಾಣಿಕೆ ಕೊಡಲೇ ಬೇಕಾಗುತ್ತೆ (ವೀರಯೋ. ೫೪). **ತಪ್ಪುಕಾಣಿಕೆ** : ನಂಜುಂಡೇಶ್ವರನಿಗೆ ತಪ್ಪುಕಾಣಿಕೆ ಕೊಡಲು ನಂಜನಗೂಡಿಗೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ).

[ತಪ್ಪು$_2$ + ಕಾಣಿಕೆ (<ಕಾಣ್ಕೆ)]

ತಪ್ಪುಗಾರ 'ತಪ್ಪುಗಾಱ' ನೋ.

ತಪ್ಪುಗಾಲು (ನಾ). **೧.** ಕತ್ತರಿಗಾಲು ಹಾಕಿ ಒಂದು ಪಾದವನ್ನು ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಊರಿ ಇನ್ನೊಂದನ್ನು ಊರದೆ ಅಡ್ಡವಾಗಿ ಇಟ್ಟಿರುವುದು : ತಪ್ಪುಗಾಲಿಕ್ಕಿ ತ್ರಿಭಂಗಿಯಿಂದು ನಿಂದು ಒಪ್ಪುತಿರ್ಪೊಂದು ಪೊಸಕೊಳಲಂ ಕೊಳುತ್ತಂದು (ಅನಾರ. ದೇ. ೧೮೧–೧೩). **೨.** = ತಪ್ಪುಹೆಜ್ಜೆ : ಮಗು ತಪ್ಪುಗಾಲು ಹಾಕುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ). [ತಪ್ಪು$_1$ + ಕಾಲು(<ಕಾಲ್$_1$)]

ತಪ್ಪುಗಾಱ, ತಪ್ಪುಗಾರ (ನಾ). ತಪ್ಪುಮಾಡಿದವನು; ಅಪರಾಧಿ: ದರ್ಪದಲಿ ಧಿಕ್ಕರಿಸಿ ನೋಡುವ ತಪ್ಪುಗಾಱನನೊಯ್ದು ಸೂಚೀಮುಖ ಸಮಾಖ್ಯದಲಿ. . .ನೇಣಿನಲಿ ಹೊಲಿವರು (ನಿಭಾಗ ೫–೧೧–೪೧) ; ತಪ್ಪುಗಾಱನೆ ಬೀಳಧೋಗತಿಗೆಂದಳುಱೆ ಮುನಿದು (ನಿಭಾಗ. ೬–೦೫–೪೪). **ತಪ್ಪುಗಾರ** : ಯಾರು ಇದರೊಳಗೆ ತಪ್ಪುಗಾರರು ಇದು ತಿಳಿಯದ ಹೊರತು ನಾ ಏನೂ ಬರೀಲಿಕ್ಕೆ ತಯಾರಿಲ್ಲ (ಅಪನಾ. ೧೧೩) ; ತನ್ನನ್ನು ತಪ್ಪುಗಾರನೆಂದು ತಿಳಿದಿ (ಇಪ್ಪಕ. ೨೬೩). [ತಪ್ಪು$_2$ + – ಕಾಱ]

ತಪ್ಪುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ತಪ್ಪನ್ನು ಎಣಿಸು ; ಅಪರಾಧವೆಂದು ಭಾವಿಸು : ಒಪ್ಪುಗೊಂಬನೊ ಮೇಣು ತನ್ನಲಿ ತಪ್ಪುಗೊಂಬನೊ ತನ್ನ ಮತಿಗೀ ಮುಪ್ಪು ಬಂದುದಿದೇಕೆ (ನಿಭಾಗ. ೧೦–೧೩–೪೨). [ತಪ್ಪು$_2$ + ಕೊಳ್$_1$]

ತಪ್ಪುತಡ (ನಾ). = ತಪ್ಪುತಡೆ : ತಪ್ಪುತಡವಿಲ್ಲದೆ ತಪಸಿಗಪ್ಪುದೇ ಶೂಲದ ವಿಧಿ (ಸರ್ವವ. ೧೬೨–೭೬೮). [ತಪ್ಪು$_2$ + ತಡ$_1$]

ತಪ್ಪುತಡೆ (ನಾ). ತಪ್ಪು ; ಸ್ಖಾಲಿತ್ಯ: ಬಾಲಪ್ರಪಂಚವೆಂಬ ಜ್ಞಾನಕೋಶವು ಅದರಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟೆ ತಪ್ಪುತಡೆಗಳಿದ್ದರೂ ಬಾಲಕರಿಗಿಂತ ಬಾಲಕರ ತಂದೆತಾಯಿಗಳಿಗಾಗಿಯೇ ರಚಿಸಿರಬೇಕಾಗಿ ಕಂಡು ಬರುವದು (ಸಾಹಿಸಂ. ೧೯೨).

[ತಪ್ಪು$_2$ + ತಡೆ$_2$]

ತಪ್ಪುತಾಕು (ನಾ). = ತಪ್ಪುತಡೆ : ತಪ್ಪಿದರ್ಗಳಿವಿನ್ನೆಂತೊ ತಪ್ಪುತಾಕನು ನೋಡದೊಲು ರಂಗಾಯೆಂಬಳಿಪ್ಪನ್ನ ಪೊರೆಯದೇನಿಹೆನೆ (ಶತಸಾಂ. ೩೭–೯೭). [ತಪ್ಪು$_2$ + ತಾಕು$_2$ (<ತಾಂಕು$_2$)]

ತಪ್ಪುತೆರು (ಕ್ರಿ). ತಪ್ಪಿಗಾಗಿ ದಂಡ ಸಲ್ಲಿಸು ; ತಪ್ಪುದಂಡ ಕೊಡು : ಹಸುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಬಿಡಬೇಕೆಂದೂ ತಮ್ಮ ಬಳಿ ತಪ್ಪುತೆರಲು ಹಣವಿಲ್ಲವೆಂದೂ. . .ಅವರು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರು (ಪುನರು. ೨೮೭).

[ತಪ್ಪು$_2$ + ತೆರು$_1$ (<ತೆಱು$_1$)]

ತಪ್ಪುತೆಱೆ (ಕ್ರಿ). ಮರೆಯಾದದ್ದು ಕಾಣು; "ದೋಷವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸು" (ಪ್ರಭಣ್ಣ) ; ನಯನಾಯುಸ್ಕಾಂತ ಸಂದರ್ಶನದಿಂ ಮುನ್ನಮೊಳಗೆ ಸಿಲ್ಕಿದ ನನೆಯ ಪುಣುಂಬುಗಳ್ [ಪಾಠಾಂ. ಳ] ತ[ಪಾಠಾಂ. ಗ]ಪ್ಪುತೆಱೆದು ಪೊಱಮಡುವಂತೆ ಮೆಯ್ನವಿರ್ ಮೊಗಸೆ (ಲೀಲಾವ. ೧೦–೪೫ ವ).

[ತಪ್ಪು$_2$ + ತೆಱೆ$_1$]

ತಪ್ಪುದಂಡ (ನಾ). ತಪ್ಪು ಮಾಡಿದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ತೆರುವ ಹಣ : ದಣ್ಣಾಯಕರ ಪದತಳಕ್ಕೆಱಗಿ ತಪ್ಪುದಂಡಕ್ಕೆ ಪನ್ನಿಚ್ಛಾಸಿರ ಹೊನ್ನಂ ಕೊಟ್ಟು (ಬಸರ. ೬-೮೬). [ತಪ್ಪು$_2$ + ದಂಡ]

ತಪ್ಪುದಂಡಣೆ (ನಾ). ತಪ್ಪಿಗೆ ಕೊಡುವ ಶಿಕ್ಷೆ : ತಿಳಿಯುಯೇನ್ ನೀನ್, ಬಱಿದೆ ಬಡಬಡಿಪ ನಾಲಗೆಗೆ ತೆಱಲಿರ್ಪ ತಪ್ಪುದಂಡಣೆಗಳೇನೆಂಬುದನ್ ? (ಬದ್ಧ.ಪ್ರ. ೧೯-೩೮೪). [ತಪ್ಪು$_2$ + ದಂಡಣೆ]

ತಪ್ಪುದಲೆ (ನಾ). (?) : ತಿಪ್ಪಗನು ಸುಂಕವನು ಕಟ್ಟಿಯು ತಪ್ಪುದಲೆ ಮಾಡುತ್ತಲಿರಲಿಕೆವೊಪ್ಪುವಡೆ ತಿಪ್ಪಗನು ಬೇರೆ ಸುಂಕದವ ಬೇರೆ (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೮-೧೩೦). [?]

ತಪ್ಪುದಾರಿ (ನಾ). ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ ಮಾರ್ಗ ; ಅಡ್ಡದಾರಿ : ತಪ್ಪುದಾರಿ ವಿಡಿದೊಪ್ಪದಿಂ ನಡೆದರ್ (ಚಿಕವಂ. ೪೩-೧೮) ; ತನ್ನವನು ತಪ್ಪುದಾರಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತಲಿದ್ದರೆ . . . ತಿಳಿಯ ಹೇಳಿ ತಿರಿಗಿಸಬೇಕು (ವಚಕಾ. ೨೭). [ತಪ್ಪು$_2$ + ದಾರಿ]

ತಪ್ಪುನಂಬುಗೆ (ನಾ). ಸಲ್ಲದ ನಂಬಿಕೆ; ತಪ್ಪುಕಲ್ಪನೆ ; ಕುರುಡುನಂಬಿಕೆ; ಅಂಧಶ್ರದ್ಧೆ : ಈ ತಪ್ಪುನಂಬುಗೆಯನ್ನು ಕ್ರಮೇಣ ವಾದಿಸಿ ಬಿಡಿಸಿದೆ (ಜಂಗಾಳ್ಮ. ೨೯೧). [ತಪ್ಪು$_2$ + ನಂಬುಗೆ]

ತಪ್ಪುನಡೆ (ನಾ). ಸಲ್ಲದ ನಡವಳಿಕೆ ; ಕೆಟ್ಟ ನಡತೆ : “ ಶುರಾ—ತಪ್ಪು ನಡೆ ” (ಕಾಶಕ್ಕ. ೨೨). [ತಪ್ಪು$_2$ + ನಡೆ$_2$]

ತಪ್ಪುನುಡಿ (ನಾ). ದೋಷಯುಕ್ತವಾದ ಮಾತು: “ ತಪ್ಪುನುಡಿ ಅಬದ್ಧ ವೆಂಬುದು ” (ಹಲಾಯು. ೨೩-೧೪೦). [ತಪ್ಪು$_2$ + ನುಡಿ$_2$]

ತಪ್ಪುನೆಪ್ಪು (ನಾ). ತಪ್ಪಾದುದು ಮತ್ತು ಸರಿಯಾದುದು ; ದೋಷ ಗುಣ : ತಪ್ಪುನೆಪ್ಪುಗಳ ವಿಮರ್ಶೆಗಾಗಲಿ ತಿದ್ದುವ ಗೊಡವೆಗಾಗಲಿ ಹೋಗಲಿಲ್ಲ (ರೂಪಸಂ. ೨೯). [ತಪ್ಪು$_2$ + ನೆಪ್ಪು$_6$ (< ನೇರ್ಪು$_1$)]

ತಪ್ಪುನೋಟ (ನಾ). ಕದ್ದುನೋಡುವುದು ; ಕಳ್ಳನೋಟ (?) : ಮನೋಜನ ಪೂವಿನಂಬು ತೀವಿದ ದೊಣೆ ತೀವಿ ತನ್ನನಿಸೆ ಜಾಣನೆ ತಪ್ಪದೆ ತಪ್ಪುದಪ್ಪ ನೋಡಿದುದಱಿಂ ಗುಣಾರ್ಣವನನಾ ಸತಿ ತಪ್ಪದೆ ತಪ್ಪುನೋಟದೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೪೦). [ತಪ್ಪು$_1$ + ನೋಟ]

ತಪ್ಪುನೋಡು (ಕ್ರಿ). ನೇರವಾಗಿ ನೋಡುವುದನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿ ನೋಡು ; ಕದ್ದುನೋಡು : ಸಾಧ್ವಸದಿಂ ಬೆಮರ್ ಬೆಮರ್ವೆಡೆಗಳಿನುಣ್ಮಿ ಪೊಣ್ಮಿದುದು ಕಣ್ ನಡೆ ನೋಡದೆ ತಪ್ಪುನೋಡಿ ನಾಣೆಡೆಯೊಳಮಾದು ದಾಸತಿಗೆ ನೋಡಲೊಡಂ ಪಡೆಮೆಚ್ಚಿ ಗಂಡನಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೧೫) ; ಅವನವನತಾನನನಪಾಂಗಾವಳೋಕನದೊಳಾಕೆಯುಂ ತಪ್ಪುನೋಡುತ್ತುಂ ಪೋಗಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೮೩ ವ). [ತಪ್ಪು$_1$ + ನೋಡು]

ತಪ್ಪುಮೂಲೆ (ನಾ). ಯಾರೂ ಬಾರದ ಪ್ರದೇಶ; ಕೊಂಪೆ: ಇಷ್ಟುದೂರ, ವಿವಿಕ್ತವಾದ ಈ ತಪ್ಪುಮೂಲೆಗೆ ಬಂದ ಕಾರಣವೇನು (ಪುನರು. ೫೬೪). [ತಪ್ಪು$_2$ + ಮೂಲೆ]

ತಪ್ಪುವಟ್ಟೆ (ನಾ). ಸಲ್ಲದ ದಾರಿ ; ದುರ್ಮಾರ್ಗ : ಮತಿವಂತನಿರ್ದುಂ ತಪ್ಪುವಟ್ಟೆ ಪೋಗುವುದು ನಾಣ್ಗೇಡು (ಬದ್ಧ.ಪ್ರ. ೫೫-೧೨೦೪). [ತಪ್ಪು$_2$ + ಬಟ್ಟೆ$_3$]

ತಪ್ಪುವಿಡಿ, ತಪ್ಪುಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ತಪ್ಪನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿ,–ಗುರುತಿಸು : ಮುನಿಕುಮಾರರೋದುವ ವೇದವೇದಾಂಗಂಗಳಂ ತಪ್ಪುವಿಡಿದು ಜಡಿದು ಬಗ್ಗಿಸುವ . . . ಅರಗಿಳಿಗಳುಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೧೫ ವ) ; ವೇದಂಗಳ ನೋದೆ ತಪ್ಪುವಿಡಿದಂತೇವಾಸಿಗಳ್ಗೋದುವೇಟ್ಟುವು . . . ಕೇಳೀಶುಕ ಸಾರಿಕಾತತಿಗಳ್ (ಜಗವಿ. ೯-೧೧೫). **ತಪ್ಪುಹಿಡಿ :** ವಿದಿತ ಜಂಗಮವಾಗಿ ಮುನ್ನಾಡಿದ ನುಡಿಗಳೊಳು ತಪ್ಪುಹಿಡಿಯೆ[ಪಾಠಾಂ. ತಪ್ಪ ಹಿಡಿಯೆ, ಹಿಡಿಯೆ ತಪ್ಪುಮ]ನಿದಕೆ (ಬಸವು. ೨೫-೩೩). [ತಪ್ಪು$_2$ + ಹಿಡಿ$_1$]

ತಪ್ಪುಸಹಿಸು (ಕ್ರಿ). = ತಪ್ಪುಸೈರಿಸು : (+). [ತಪ್ಪು$_2$ + ಸಹಿಸು]

ತಪ್ಪುಸಾಧಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಪ್ಪುಮಾಡಿ ಮಾಡಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಾಧಿಸು ; ತಾನು ಮಾಡಿದ್ದೇ ಸರಿಯೆಂದು ವಾದಿಸು: ತಪ್ಪು[ಪಾಠಾಂ. ಪ್ಪ]ಸಾಧಿಪ ನೃಪನೊಳಿಪ್ಪವನೆ ಕಡುಹೆಡ್ಡ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೬೬೭) ; ಮಾಡೋದು ಮಾಡಿ, ತಪ್ಪುಸಾಧಿಸಬೇಡ, ಸುಮ್ಮನಿರು (ರೂಢಿ). [ತಪ್ಪು$_2$ + ಸಾಧಿಸು]

ತಪ್ಪುಸೈರಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಪ್ಪನ್ನು ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳು. [ತಪ್ಪು$_2$ + ಸೈರಿಸು]

ತಪ್ಪುಹಚ್ಚು (ಕ್ರಿ). = ತಪ್ಪುಹೊರಿಸು : (+). [ತಪ್ಪು$_2$ + ಹಚ್ಚು$_1$]

ತಪ್ಪುಹಿಡಿ ‘ತಪ್ಪುವಿಡಿ’ ನೋ.

ತಪ್ಪುಹೆಜ್ಜೆ(ನಾ).೧.=ತಪ್ಪಡಿ$_1$ ೧: ಈ ತಪ್ಪುಹೆಜ್ಜೆಗಳನ್ನಿಡುವಾಗ ಮಗುವು ಏಳುವುದು ಬೀಳುವುದು ಜಾಸ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ (ಗೃಹವಿ. ೧೨೭). ೨. ತಪ್ಪು ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಇಡುವ ಹೆಜ್ಜೆ ; ತಪ್ಪಾದ ನಡವಳಿಕೆ : ಮಂತ್ರಿಮಂಡಲವು ಕಾರ್ಯರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪೇಚಾಡುತ್ತಿರುವಂತೆ ಅಥವಾ ತಪ್ಪುಹೆಜ್ಜೆಹಾಕುವಂತೆ, ತೋರಿದಾಗ ಅದಕ್ಕೆ ಯುಕ್ತಮಾರ್ಗವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು (ರಾಜ್ಯಾಂಗ.೯೭). [ತಪ್ಪು$_2$ + ಹೆಜ್ಜೆ (<ಪಜ್ಜೆ)]

ತಪ್ಪುಹೊರಿಸು (ಕ್ರಿ).ದೋಷಾರೋಪಣೆ ಮಾಡು: ತಪ್ಪುಹೊರಿಸಿದವನಿಗೆ ಒಪ್ಪುವವನು ಯಾರು (ಗಾದೆ) ; ನನ್ನ ಮೇಲೆ ವೃಥಾ ತಪ್ಪುಹೊರಿಸಬೇಡ (ರೂಢಿ). [ತಪ್ಪು$_2$ + ಹೊರಿಸು (<ಪೊಱಿಸು)]

ತಪ್ಪುಹೊರು ‘ತಪ್ಪುಹೊಱು’ ನೋ.

ತಪ್ಪುಹೊಱು, ತಪ್ಪುಹೊರು (ಕ್ರಿ).ದೋಷಾರೋಪಣೆಗೆ ಗುರಿಯಾಗು; ಅಪವಾದವನ್ನು ಹೊರು : ತಪ್ಪುಹೊಱದವೊಲಾವ ಶಪಥವನೊಪ್ಪುಗೊಳಲದ ಮಾಡುವೆನು ದಿಟ ತಪ್ಪು ಸಂಧಿಸಿತಾದಡಿಲ್ಲಿಯೆ ಬಿಸುಡುವೆನು ತನುವ (ತೊರರಾ. ೬-೫೩-೭೮). ತಪ್ಪುಹೊರು : ಯಾರೋ ಮಾಡಿದ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ತಾನು ತಪ್ಪುಹೊರಬೇಕಾಯಿತು (ರೂಢಿ). [ತಪ್ಪು$_2$ + ಹೊಱು (<ಪೊಱು)]

ತಪ್ಪೆಣಿಕೆ (ನಾ). ತಪ್ಪು ಕಲ್ಪನೆ,–ಗ್ರಹಿಕೆ : ರಾಣಿವಾಸದೊಡನೆ ಕಲಹಿಸಿ ಕೋಪಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದ ರಾಯರ ತಪ್ಪೆಣಿಕೆಯನ್ನು ತಿದ್ದುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ (ಸಾಹಿಜೀ. ೯೦). [ತಪ್ಪು$_2$ + ಎಣಿಕೆ]

ತಪ್ಪೋಲಿ ‘ತಪ್ಪಲೆ’ ನೋ.

ತಪ್ಪೊಪ್ಪಿಗೆ (ನಾ). ತಪ್ಪನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವುದು : ತಾನೇ ಗುಂಡು ಹಾರಿಸಿದ್ದೆಂದು ತಪ್ಪೊಪ್ಪಿಗೆಯ ಮುಚ್ಚಳಿಕೆ ನೀಡಿದ್ದರಿಂದ ಅವಳಿಗೆ ಶಿಕ್ಷೆ ವಿಧಾಯಕವಾಯಿತು (ಪುನರು.೪೯೩). [ತಪ್ಪು$_2$ + ಒಪ್ಪಿಗೆ (<ಒಪ್ಪುಗೆ)]

ತಪ್ಪೊಪ್ಪು$_1$ (ಕ್ರಿ). ತಪ್ಪನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳು : ಹುಚ್ಚನಿಂ ತಪ್ಪೊಪ್ಪೆ ಬಾಯ್ಕೈಗಳಂ ಬಿಗಿದು (ಕಾಲೂರ. ೭೬-೧೪೦). [ತಪ್ಪು$_2$ + ಒಪ್ಪು$_1$]

ತಪ್ಪೊಪ್ಪು$_2$ (ನಾ). ತಪ್ಪು ಮತ್ತು ಸರಿ ; ಗುಣ ಮತ್ತು ದೋಷ ; ನ್ಯಾಯಾನ್ಯಾಯ : ದ್ಯೂತಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಆಟಗಾರರ ತಪ್ಪೊಪ್ಪುಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸಿ ಸರಿಗೊಳಿಸುವ ‘ ಮಧ್ಯಸ್ಥ ’ . . . ಆ ದ್ಯೂತವನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿರಬೇಕೆಂಬುದು ಪದ್ಧತಿ (ಕನ್ನಇ. ೧೬೯) ; ಹೆಬ್ಬುಲಿಯು ಬರುತಿಹುದು ತಪ್ಪೊಪ್ಪುಗಳ ನೆಲದ ಕೀಳ್ಮೇಲನೆಣಿಸಿ (ಕಾಲೂರ. ೯೪-೧೮೬). [ತಪ್ಪು$_2$ + ಒಪ್ಪು$_2$]

ತಪ್ಪೋಲೆ (ನಾ). ಗ್ರಂಥದ ಮುದ್ರಣದಲ್ಲಿ ಉಳಿದುಕೊಂಡಿರುವ ತಪ್ಪುಗಳನ್ನೂ ಅವುಗಳ ತಿದ್ದುಪಡಿಗಳನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುವ ಪಟ್ಟಿ : ಒಂದು ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಅದರಲ್ಲಿಯ ಅಶುದ್ಧಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಪಟ್ಟಿ ; ತಪ್ಪೋಲೆ (Erratum. ಇಂಕನಿ.); ಪೀಠಿಕಾಭಾಗಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಭಾಗಗಳಾವುವೆಂದರೆ: (೧) ಪುಸ್ತಕದ ಸಂಕ್ಷೇಪವಾದ ಹೆಸರು . . . (೯) ಚಿತ್ರಪಟ್ಟಿ (೧೦) ತಪ್ಪೋಲೆ (೧೧) ಉಪನಾಮ (ಮುದ್ರಕ. ೪೨). [ತಪ್ಪು$_2$ + ಓಲೆ]

ತಪ್ಸೀಲು ‘ತಪಸೀಲು’ ನೋ.

ತಫರೀಕು (ನಾ). ಹಂಚುವಿಕೆ ; ಪಾಲುಮಾಡುವಿಕೆ: (ಕ).
[←ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಫರೀಕ್]

ತಫಾವತು (ನಾ). ೧. (ಲೆಕ್ಕಪತ್ರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ) ಹೆಚ್ಚುಕಡಮೆ ; ವ್ಯತ್ಯಾಸ ; ಅಂತರ ; ಫರಕು : ಮೂರುವರುಷದ ಮೇಲೆ ಟೀಪುಸುಲ್ತಾನರು ಸಲ್ಲಾಳಿ ತಫಾವತು ಮಾಡುವವರಾಗಿಯೂ ನಾನಾಪ್ರಕಾರ ವಿರುದ್ಧವಮಾಡುವ ಮತಲಬ್ಬಿನಲ್ಲಿ ಇದ್ದಾರೆಯೆಂಬ ಸಮಾಚಾರ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೫೪). ೨. ನ್ಯೂನತೆ ಅಥವಾ ದೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು ; ತಪ್ಪು : ಈ ಪ್ರಕಾರ ಗಳಿಗ್ಗೆ ವಂದೊಂದು ಮಾತು ಆಗುವದರಿಂದ ನಿಮ್ಮ ಮಾತು ತಫಾವತು ಆಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೬೪). [←ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಫಾವತ್]

ತಫಾವತುಗಾರ (ನಾ). ಹಣವನ್ನು ತಿಂದು ಹಾಕುವವನು,–ದುರುಪಯೋಗ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು : ತಫಾವತುಗಾರ ತಪ್ಪಿದರೆ ತಿಪ್ಪಯ್ಯಗೆ ಏನು ಕೋಪ ? (ಗಾದೆ). [ತಫಾವತು + – ಗಾರ (<– ಕಾಱ)]

ತಬಕ$_1$ (ನಾ). ಗೊಂಚಲು; ಸಮೂಹ (?) : ಕಬರಿಯರಳ ಕಯ್ಯ ರತ್ನದ ತಬಕೂರ್ವಿ[ಪಾಠಾಂ. ಸ್ತಬಕೋರ್ವಿ, ತಬಕೋರ್ವಿ]ಕೆಯ ತೋಳಿದಿಳಾಗಲ ವಳಾಳಿಗಬಲೆ ನೋಡವನ ಚಿತ್ರವನೆಂದು (ಸೂಬಸೋ. ೨೫–೨೦).
[<ಸಂ. ಸ್ತಬಕ]

ತಬಕ$_2$ 'ತಬಕು' ನೋ.

ತಬಕು, ತಬಕ$_2$, ತಬುಕು (ನಾ). ತಾಂಬೂಲ, ಪೂಜೆಯ ಸಾಮಾನು ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಇಡಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ, ಚಿತ್ರಕೆಲಸದ ಲೋಹದ ತಟ್ಟೆ : ತಂಬುಲಿಗನ ಕೈಯ ತಬಕನರ್ಕಕೀರ್ತಿ ಒಯ್ಯನೆ ಸೆಳೆಕೊಂಡು ತಂದೆಗೆಲೆಯ ತನ್ನ ಕೈಯಾರೆ ಕೊಡತೊಡಗಿದನು (ಭರತ. ೨೭–೬೭); ಕಸ್ತೂರಿ ಗಂಧ ಅತ್ತರು ಹೊಸ ಚಿನ್ನಮಯ ತಬಕಿನಲಿ ಹಿಡಿದವರು ಕೆಲರು (ಶ್ರೀಕೃಪಾ. ೩೭) ; ತಾಂಬೂಲದ ತಬಕು (ಬೆಳುವು. ೧೭೦) ; ತಬ್ಬಲಿ ತಬಕು ಕದ್ದು ಜಗಲೀಲಿ ಸಿಕ್ಕಿ ಬಿದ್ದ (ಗಾದೆ). **ತಬಕ$_2$** : ತಬಕಗಳ ಹಿಡಿದು ನಿಂದವರು ಹಾರ ಹಿಡಿದವರು (ಶ್ರೀಕೃಪಾ. ೦೪) : ಬೆಳ್ಳಿಯಿಂದ ತಾಟು ತಬಕ ಬಟ್ಟಲು ತಂಬಿಗೆ ವೇಲೆ ಮುಂತಾದ ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು . . . ಮಾಡುವ ನಡತೆಯುಂಟು (ಮುಂಬಯಿ. ೪–೧೩೦) ; ಕುಂಕುಮ ಅರಿಷಿಣ ಮೊದಲಾದುವುಳ್ಳ ಪೂಜೆಯ ತಬಕವಿದೆ (ನಾಥಾರಿ. ೩೮). **ತಬುಕು** : ನಗುತ ತಾಂಬೂಲವನು ತಬುಕಿನಲಿಯಿರಿಸಿ (ಬಾಣಾಕ. ೧೧) ; ಅವನ ಮುಂದಕ್ಕೆ ವೀಳೆಯದ ತಬುಕನ್ನು ತಂದಿರಿಸಿದಳು (ಕುಡಿಕೂ. ೪೮).
[←ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಬಕ್]

ತಬಟೆ 'ತಂಬಟ' ನೋ.

ತಬಣ್ಣಬಲ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಪಣ್ಣಿತ ಭಟಾರತರ್ತ್ತಾಣಮ ನಾಳುತಿರೆ ತಬಣ್ಣಬಲದ ಪಿನೊಳೆ ಈಸಗಮುಣ್ಣ ಸತ್ತೊಡೆ (ಮೈಅರಿ. ೧೯೨೭, ೧೧೧–೪ ; 10ನೆಯ ಶತ). [?]

ತಬಲ 'ತಬಲೆ' ನೋ.

ತಬಲಕು (ನಾ). ಕಾಗದ ಪತ್ರಗಳ ಕಟ್ಟು,–ಕಂತೆ : (ಕ).
[←ಅರ. ತಬ್ಲಕ್ ; ಮರಾ. ತಬಲಕ್]

ತಬಲಕುದಾರ (ನಾ). ೧. ಕಾಗದಪತ್ರಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ದಾರ. ೨. ಸೆಣಬಿನ ದಾರ. [ತಬಲಕು + ದಾರ$_1$]

ತಬಲಾ 'ತಬಲೆ' ನೋ.

ತಬಲಾತರಂಗ (ನಾ). ತಬಲಾದ ನಾದದ ಅಲೆ : ಉಕ್ಕು, ಉತ್ಸಾಹಗಳಿಗೆ ತಬಲಾತರಂಗವೊ ಜಲತರಂಗವೊ ಸಹಾಯ (ಬಾಲಪ್ರ. II, ೯೭೭). 'ಕಾಷ್ಠತರಂಗ', 'ಜಲತರಂಗ' ಹೋ.
[ತಬಲಾ(<ತಬಲೆ) + ತರಂಗ]

ತಬಲೆ, ತಬಲ, ತಬಲಾ(ನಾ). (ತಾಳವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬಾರಿಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ,–ತಾಳವಾದ್ಯ: ತಬಲಾದವನು ತಬಲೆಯನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸಿದ (ಅಬೋಲೀ. ೧೬೪) ; ಒಂದು ತಬಲೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ದಪದಪ ಬಡಿಯತೊಡಗಿದರು(ಕುರಿಹಿಂ. ೪). **ತಬಲ**: ತಬಲ ಹೊಡೆಯುವುದರಲ್ಲಿ ಆತ ಎತ್ತಿದ ಕೈ (ರಾಯಳ. ೫೫). **ತಬಲಾ** : ಜೊತೆಗೆ ರೋಹಿಣಿಯೂ ಸ್ವರಸೇರಿಸಿ, ತಬಲಾ ಬಾರಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು (ಬಂಕಿಮ. ೬೨).
[←ಅರ. ತಬಲಹ್, ತಬ್ಲಾ ; ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಬಲಾ]

ತಬಸಿ 'ತವಸಿ' ನೋ.

ತಬೀಯತು, ತಬ್ಬೇತ (ನಾ). ೧. ಪ್ರಕೃತಿ ; ಸ್ವಭಾವ : (ಕ). **ತಬ್ಬೇತ**: ೨. ಆರೋಗ್ಯ : ತಬ್ಬೇತ ಠೀಕ್ ಅದ ಇಲ್ಲೋ ? (ದೀಪಹ. II, ೨೦೦).
[←ಅರ. ತಬೀಯತ್; ಹಿಂ. ತಬೀಅತ್; ಮರಾ. ತಬಿಯತ್]

ತಬುಕು 'ತಬಕು' ನೋ.

ತಬೇಲಿ, ತಬೇಲೆ (ನಾ). ಕುದುರೆ ಲಾಯ ; ಅಶ್ವಶಾಲೆ : ಬೆಳಗಿನ ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಕೋಚಿನ ಸೇಜು ತಬೇಲಿಗೆ ತರುತ್ತಲೂ, ಅವು ಆರುತ್ತಲೇ ಅವಕ್ಕೂ ಮಾಲೀಸ್ (ಹಂಗೂಲಿ. ೭೫) ; ನಮ್ಮ ಸೋದರಮಾವ ಕರೀಂಖಾನರು ಹುಜೂರು ತಬೇಲೀಲೆ ಅಲ್ವಾ ಇರೋದು (ಮಲ್ಲಿ. ೩೩). **ತಬೇಲೆ** : 'ಖಾಸ್‌ತಬೇಲೆ' ಪರಾ.
[←ಹಿಂ. ತಬೇಲಾ, ತವೇಲಾ ; ಮರಾ. ತಬೇಲಾ; ಅರ. ತವೇಲಹ್, ತವೀಲಾ]

ತಬೇಲೆ 'ತಬೇಲಿ' ನೋ.

ತಬ್ದಿಲು 'ತಬ್ದೀಲು' ನೋ.

ತಬ್ದೀಲು, ತಬ್ದಿಲು (ನಾ). ಬದಲಾವಣೆ : ಪಲ್ಲಟ ; ಪರಿವರ್ತನೆ ; ಅದಲುಬದಲು : ಚಾಲ್ತಿ ಸಾಲಿನ ಬಾಕಿಯನ್ನೂ ಗುದಸ್ತ ಬಾಕಿಯನ್ನೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಹಾಕಿ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಎರಡನ್ನೂ ತಬ್ದೀಲುಮಾಡಿ ತಲೆ ಕೆಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ನನ್ನೂರು. ೧೫೩). **ತಬ್ದಿಲು** : ಅವಸರದಲ್ಲಿ ಒಂದರ ಶಬ್ದ ಇನ್ನೊಂದಕ್ಕೆ ತಬ್ದಿಲಾಗಿ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಕೆಲವು ತೂಗುಪಟ್ಟಿಗಳೂ ಇವೆ (ರೂಪಸಂ. ೫೯). [←ಅರ. ಹಿಂ. ತಬ್‌ದೀಲ್]

ತಬ್ಬರಿಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಎಡಹು ; ಮುಗ್ಗರಿಸು : ತವಕಪಟ್ಟವ ತಬ್ಬರಿಸಿ ಬಿದ್ದ (ಗಾದೆ). 'ಕಬ್ಬರಿಸು', 'ಟೆಬ್ಬರಿಸು' ಹೋ. [ದೇ.॥ ತಮಿ. ತವಟು]

ತಬ್ಬರಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ). ತಬ್ಬು ; ವ್ಯಾಪಿಸು (?) : ವರ್ಣಿಸುವ ಗಬ್ಬಿಗರ್ ತ್ರೈಲೋಕ ದುರ್ಲಭದ ನಿರ್ಣಯದ ಆಗಾರವಂ ಪೊಕ್ಕು ವ್ಯಂತರು ಪಚಿರ್ನಯ ಕದಂಬ ಸೌರಂಭಮಾಘ್ರಾಣವಂ ನಿಬ್ಬರದಿ ತಬ್ಬರಿಸಲು (ಜಿನಮು. ೩೦–೩೦). 'ಇಕ್ಕರಿಸು$_2$', 'ಉಕ್ಕರಿಸು' ಹೋ.
[<ತಬ್ಬು$_2$ + – ಇಸು$_3$]

ತಬ್ಬರಿಸು$_3$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಭಯ ವಿಹ್ವಲನಾಗು. ೨. ದುಃಖಪರವಶನಾಗು : (ಕ). ೩. ಆಶ್ಚರ್ಯ ಚಕಿತನಾಗು: 'ತಬ್ಬಿಬ್ಬು' ಪರಾ. [?]

ತಬ್ಬಲಿ (ನಾ). ೧. ತಂದೆಯನ್ನು ಅಥವಾ ತಾಯಿಯನ್ನು ಇಲ್ಲವೆ ತಂದೆ ತಾಯಿಗಳಿಬ್ಬರನ್ನೂ ಕಳೆದುಕೊಂಡಿರುವ ಮಗು ; ಅನಾಥ ಶಿಶು ; ಪರದೇಶಿ ಮಗು : ಈತಂಗಳು ತಬ್ಬಲಿಗಳಲ್ತು (ಅದ್ಭುತ. ೪೭–೭); ದೀನ ತಬ್ಬಲಿಯ ಕಾಪಾಡುವವರಿಲ್ಲ (ಕಪಿಪು. ೩೫–೬); ಪಾಂಡವರು ತಂದೆಯಿಲ್ಲದ ತಬ್ಬಲಿಗಳಾಗಿದ್ದಾಗ ನೀನು ಅವರನ್ನು ಪೋಷಿಸಿದೆ (ವಚಭಾ. ೨೫೩) ; ತಬ್ಬಲಿ ಹುಡುಗಿ ಕೈಬಿಡಬೇಡ (ಕಳಹು. ೮೭). ೨. ದಿಕ್ಕಿಲ್ಲದುದು; ಅನಾಥವಾದುದು : ಆ ಭಿಕ್ಷುಕನ ಹೆಣ ತಬ್ಬಲಿಯಾಗಿ ಬಿದ್ದಿತ್ತು (ರೂಢಿ). 'ತಬ್ಬಲಿಪ್ರೇತ' ಪರಾ. ೩. ಕೀಳಾದ ವಸ್ತು ಅಥವಾ ತುಚ್ಛನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ : 'ತಬ್ಬಲಿದನ', 'ತರುವಲಿ' ಪರಾ.
[ದೇ.॥ ತುಳು. ತಬ್ಬಿಲು, ತಬ್ಬುಲಿ; ತೊದ. ತೊಬೆರಿ]

ತಬ್ಬಲಿಕೂಸು (ನಾ). ತಾಯಿಯಿಲ್ಲದ ಮಗು ; ಅನಾಥಶಿಶು : (ಕ).
[ತಬ್ಬಲಿ + ಕೂಸು]

ತಬ್ಬಲಿದನ (ನಾ). ತೊಂಡುದನ ; ಪೋಲಿದನ : (ಕ).
[ತಬ್ಬಲಿ + ದನ]

ತಬ್ಬಲಿಪ್ರೇತ (ನಾ). ಕೇಳುವವರಿಲ್ಲದ ಹೆಣ; ದಿಕ್ಕಿಲ್ಲದ ಶವ ; ಬೇವಾರ್ಸಿ ಹೆಣ : ನೀರ ಪಾತಳಿಯ ಮೇಲೆ ಕವುಚಿಬಿದ್ದ ತಬ್ಬಲಿಪ್ರೇತ ತೇಲುತ್ತಿತ್ತು (ಮೂರುದಾ. ೩೨೭). [ತಬ್ಬಲಿ + ಪ್ರೇತ]

ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಟ (ನಾ). ದಿಗ್ಭ್ರಮೆಗೊಳಿಸುವ ಆಟ : ಒಬ್ಬಳ ಬಸಿಱಿಂದಲಿ ಬಂದು ಮತ್ತೊಬ್ಬಳ ಕೈಯಿಂದಲಿ ಬಳೆದು ಕೊಬ್ಬಿದ ಭೂಭಾರವನಿಳುಹಲು ಇಂಥ ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಟ[ಪಾಠಾಂ. ತಬ್ಬುಬ್ಬಿದಾಟ]ಗಳೆಲ್ಲಿ ಕಲಿತೆಯ್ಯ (ಪುರಂದ. ೧-೯೭-೧). [ತಬ್ಬಿಬ್ಬು + ಆಟ]

ತಬ್ಬಿಬ್ಬಿ 'ತಬ್ಬಿಬ್ಬು' ನೋ.

ತಬ್ಬಿಬ್ಬಿಗೊಳ್ 'ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗೊಳ್' ನೋ.

ತಬ್ಬಿಬ್ಬು, ತಬ್ಬಿಬ್ಬಿ (ನಾ). ೧. ಕಕ್ಕಾಬಿಕ್ಕಿ ; ದಿಗ್ಭ್ರಮೆ : ತಾಮಸ ತಲ್ಲಣ ತಬ್ಬಿಬ್ಬು ತಳ್ಳಂಕ ಕಾಮಕಾರಿಕೆ ಕಟ್ಟಳಲಸೀಮೆ ಯಱಿಯದಳ್ ಸಲಹು (ಶತಸಾಂ. ೩೪-೭೮) ; ತವೆ ತಬ್ಬಿಬ್ಬಂ ತಾಳ್ದಿ ತೂಟ್ದಿ ತಾಳ್ದನ ಸಿರಿಯಂ (ಚಿಕವಿ. ೨-೯೭) ; ಅತ್ಯಗತ್ಯವಾದ ಮಹತ್ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಎಸಗುವಾಗ . . . ಹೃದಯದೌರ್ಬಲ್ಯಗಳು, ಕ್ಷುದ್ರಬಾಧೆಗಳು, ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗಳು "ಶ್ರೀ"ಯವರಿಗೆ ಒದಗಿ ಬಂದುದು ಪ್ರಕೃತಿವಿಲಾಸ (ಕಒಸಾ. X, ಪೀಠಿಕೆ). ೨. ನಡೆನುಡಿಗಳಲ್ಲಿ ತಡಬಡ,– ತಡವರಿಸಂಬಿಕೆ : ಬೆನ್ನೊಳ್ ನಟ್ಟ ಸರಳ ತಬ್ಬಿಬ್ಬೆಸೆವ ನಡೆನುಡಿಗಳ (ಜಬಪು. ೯೯-೨೪). **ತಬ್ಬಿಬ್ಬಿ** : ೧. ಪ್ರಸಾದವ ಕೊಂಡಲ್ಲಿ ಉಳಿಕಳವುಬ್ಬಸ ತಬ್ಬಿಬ್ಬಿ ಹಾನಿ ವೃದ್ಧಿಗೆ ಎಡೆಯಿಲ್ಲದೆ (ದಾಸೋಸಂ. ೪೭) ; ಪೊಡವಿಪಾಲರು ವಿಕಳದ ನುಡಿಯ ತಬ್ಬಿಬ್ಬಿಗಳಲಿರ್ದರು (ಸನತ್ಕು. ೧೪-೧೯); ತಬ್ಬಿಬ್ಬಿಯಿಲ್ಲದೆ ಮಲೆವುತ ಸಾಗುತಂದುಬ್ಬಿನಿಂದೆಳೆದ ಹುಯ್ಯಲನು (ಕುರಾಸಾ. ೧೯-೧೦೭).

ತಬ್ಬಿಬ್ಬನಾಡು = ತೊದಲುತ್ತ ಮಾತನಾಡು ; ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತವಾಗಿ ಮಾತಾಡು; ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದ ಮಾತನಾಡು: ಸಪ್ತಾವಸ್ಥೆಯುಡಸಿರ್ದರಂತೆ ತಬ್ಬಿಬ್ಬನಾಡುತ್ತ ಮಧುಪಾನದಬಲೆಯರೆಸೆದರು (ಚೀರಮ. ೮-೫೫). **ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಗು, ತಬ್ಬಿಬ್ಬಿಯಾಗು** = ೧. ಕಕ್ಕಾಬಿಕ್ಕಿಯಾಗು ; ದಿಕ್ಕು ತೋಚದಂತಾಗು ; ಗಾಬರಿಯಾಗು : ನಾನು ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಗಿ ಉತ್ತರವಿತ್ತೆ (ನಾಪೋಲೀ. ೨೩೭) ; ಒಂದು ಕ್ಷಣ ಅವನು ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾದ (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೩೭). ತಬ್ಬಿಬ್ಬಿಯಾಗದೆ ತಳ್ಳಂಕಗೊಳ್ಳದೆ ಬೊಬ್ಬೆಯಿಕ್ಕದೆ ಜೋಕೆಯುಱಿದು . . . ಒಂದೊಂದು ಕಲೆಯ ಮೈಯುಬ್ಬುವೊಲು ಕೇಳಿಸಿದರು (ಭರಜ. ೧-೭೦) ; ಸಮಾಜದ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳನ್ನೇ ಶಾಲೆಯ ಎಳೆಯ ಮಕ್ಕಳ ಮುಂದೆ ತಂದೊಡ್ಡುವುದಾದರೆ, ಅವರು ತಬ್ಬಿಬ್ಬಿಯಾದಾರು (ಶಿಕ್ಷದ. ೬೯). ೨. ತಡವರಿಸು; ತೊದಲು: ನಡೆಗೆ ತಡಬಡಮಾಯ್ತು ವಾಣಿ ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಯ್ತು (ಜಬಪು. ೨೦-೧೯). **ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಮಾಡು** = ಏನೂ ತೋರದಂತೆ ಮಾಡು ; ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಮಾಡು ; ಪೀಡಿಸು ; ಕಾಡಿಸು (Molder. ಇಂಕನಿ.).

[ದೇ.॥ ತುಳು. ತಬ್ಬಿಬ್ಬು, ತಬ್ಬುದಿಬ್ಬು ; ತೆಲು. ತಬ್ಬಿಬ್ಬು]

ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗೊಳ್, ತಬ್ಬಿಬ್ಬಿಗೊಳ್, ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗೊಳು (ಕ್ರಿ). ಗಾಬರಿಗೊಳ್ಳು ; ಕಕ್ಕಾಬಿಕ್ಕಿಯಾಗು ; ದಿಗ್ಭ್ರಾಂತನಾಗು ; ದಿಕ್ಕುತೋಚದಂತಾಗು: ದಬ್ಬುದಲೆಗೊಂಬ ವಾರಣ ವಾಹಕಪ್ರತತಿ ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗೊಂಬ [ಪಾಠಾಂ. ಬ್ಬಿ ನಡೆವ] ತುರಗಾರೋಹಕ ಪ್ರತತಿ (ಸಮ್ಮಕಾ. ೮-೬೩) ; ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗೊಂಡು ಮೊಱೆಗೆಯ್ವರಿಂ ಸುಯ್ವರಿಂ (ಜಬಪು. ೪೭-೨೦) ; ಇಂತು ಮಾಱಾಂತ ಬಲಮಂ ಕಡಿದಬ್ಬರಕೆ ತಿಗುಳನಾಡನಿತುಂ ತಬ್ಬಿಬ್ಬಿಗೊಳೆ (ಚಿಕವಿ. ೫-೯೦). **ತಬ್ಬಿಬ್ಬಿಗೊಳ್** : ಸಬ್ಬಜನರು ತಬ್ಬಿಬ್ಬಿಗೊಳಲು ಊರಬ್ಬರ[ಪಾಠಾಂ. ಗಳು ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗೊಳುತಿರಲುಬ್ಬೆಗ]ಪಿರಿದಾಯ್ತೆಂದು (ತ್ರಿಪುಸಾಂ. ೧೭-೧೮೩) ; ತಬ್ಬಿಬ್ಬಿಗೊಂಬ ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷನ ಪೌಜನುಬ್ಬೆಯ ಕಂಡು ಕೋಪದೊಳು (ನೇಮಿಸಂ. ೧೨-೭೫) ; ಬೊಬ್ಬೆಯಬ್ಬರದುಬ್ಬಿಗೆ ಭೀತಿಗೊಂಡಾಗ ತಬ್ಬಿಬ್ಬಿಗೊಂಡುಱೆ ಭಟರು . . . ಕಂಗೆಟ್ಟೋಡೆ (ಕಂಸವಿ. ೧೪-೫೦). **ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗೊಳು**: ಮೂಱುವೃತಕ್ಕೆ ಮುಕ್ಕುತಕ್ಕೆನಾಗಿ ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗೊಳುತ್ತಿದ್ದೇನೆ (ಬಲೇಶ್ವ. ೪೫) ; ಇದು ಮನಸಿನ ವಿಕಾರವೆಂಬುದನು ಒಬ್ಬರೂ ತಿಳಿಯದೆ ತಬ್ಬಿಬ್ಬು[ಪಾಠಾಂ. ಬ್ಬಿ]ಗೊಳುತ್ತಿದಾರೆ ನೋಡಾ (ಸಿದ್ಧವ. ೧೦೯-೩೩೮). [ತಬ್ಬಿಬ್ಬು + ಕೊಳ್$_1$]

ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗಾಬರಿಗೊಳಿಸು; ಕಕ್ಕಾಬಿಕ್ಕಿಗೊಳಿಸು: ಜನರ ತಲೆಯೊಳು ಬರೆದ ಬಿದಿಯ ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗೊಳಿಸುವನು (ಗೀತಗೋ. ೧೯-೧) ; ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗೊಳಿಸುತ ತವಕದಿಂ ಪಿಡಿದರು ಹೆಬ್ಬುಲಿ ಕರಡಿ ಹಂದಿಗಳ (ಚಂದ್ರಹಾ. ೧-೬೭). [ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗೊಳ್ + – ಇಸು$_3$]

ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗೊಳು 'ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗೊಳ್' ನೋ.

ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಮಾತು (ನಾ). ತಡಬಡಗೊಂಡ ಮಾತು : ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಮಾತುಗಳಿಂದಾ ತನ್ನ ಸೇವಕರಂ ಕೂಗಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೫೩೮-೧೩).
[ತಬ್ಬಿಬ್ಬು + ಮಾತು$_1$]

ತಬ್ಬಿಬ್ಬುವೋಗು (ಕ್ರಿ).=ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗೊಳ್: ತಾಳಮೇಳದ ಗತಿಯ ಗಮಕದ ಕೀಲಣೆಯ ಕಾಲಾಟ ವಿಘಟಿಸಿ ಚಾಳಿಯಲಿ ತಬ್ಬಿಬ್ಬುವೋಗು[ಪಾಠಾಂ. ವೆನಿಸು]ತಲಿರ್ದಳಾ ಮಾಯೆ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೭-೨೭). [ತಬ್ಬಿಬ್ಬು + ಪೋಗು$_1$]

ತಬ್ಬಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಆಲಿಂಗಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು : (ಕ). ೨. ಹುಲ್ಲಿನ ಹೊರೆ, ಸೌದೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತೆಕ್ಕೆಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿಸು : (ಕ). [ತಬ್ಬು$_1$ (<ತಬ್ಬು$_1$) + – ಇಸು$_3$]

ತಬ್ಬು$_1$ 'ತಬ್ಬು$_1$' ನೋ.

ತಬ್ಬು$_2$ 'ತಬ್ಬು$_2$' ನೋ.

ತಬ್ಬೇತ 'ತಬೀಯತು' ನೋ.

ತಮ (ನಾ). ೧. ಕತ್ತಲೆ; ಅಂಧಕಾರ: "ತಿಮಿರಂ . . . ಅಂಧಕಾರಂ ತಮಂ ತಮಿಸ್ರಮುದಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೧-೬೩) ; " ಮರ್ಬನೆ ತಮಂ " (ಕಬ್ಬಿಗ. ೧೧); ತಮದೊಡ್ಡಿರ್ದಪೊಲಿರ್ದ ಕಾಮ್ಮುಗಿಲ ತಳ್ಳೊಡ್ಡೆಲ್ಲಮಂ . . . ಎಚ್ಚು ತೂಳ್ದಿ (ಆದಿಪು. ೧೩-೬೦) ; ತಮಂ ತಲೆಯನೆತ್ತದಂತು ಮುಸುಳ್ವಂತು ಸೂರ್ಯೇಂದುಗಳ್ ಸಮಸ್ತ ಮಣಿಕೂಟ ಕೋಟಿಗಳ ಕಾಂತಿಗಳ್ ಸಂತತಂ ನಿಮಿರ್ಕೆವಡೆದೊಪ್ಪೆ (ಲೀಲಾವ. ೮-೭೦) ; ಪಗಲು ಕಡೆಗಾಣೆ ತಮವೆಂಬ ಗಿಡುಗಂಗಳ್ಕಿ ಖಗದ ಮಱಿಗಳು ಬಿಗುರ್ತೋಡಿ (ಭಾವಚಿಂ. ೭-೧೪). ೨. ಮೂರು ಮೂಲ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ತಮೋಗುಣ: ಸತ್ವಂ ಸಾತ್ವಿಕಗುಣಕೆ . . . ಅಧಿಕೋದ್ಧತ್ಕಂ ತಮಕ್ಕೆ ನೆಲೆಯಾಯ್ತುತ್ಕಂತಂ ನೃಪನಿದೇಂ ತ್ರಿಮೂರ್ತ್ಯಾತ್ಮಕನೋ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೭) ; ಹರಿ ದತ್ತಾತ್ರೇಯನಗಜಾವರನೇ ದುರ್ವಾಸನಬ್ಜಜಂ ಚಂದ್ರಂ ಭಾಸುರಚಿತ್ತ ತಮದ್ಯಗೋದ್ಭವರುರುತೇಜಃಪುಂಜರಾದರತ್ರಿಗೆ ಪುತ್ರರ್ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೯೨-೧೩; 1279) ; "ಕಾಲತುಂದಿ" (ಶಾಪಮಂ. ಟಿಪ್ಪಣಿ. ೨೯೫); ಯಮುಳರೊಱಗಿರೆ ಕಂಡು ಮನದಲಿ ತಮವ ಹಿಡಿದನು ನೀರು ಗುಡಿದೀ ಮಮತೆ ಮಿಗಲಾರೈವೆನೆನುತಿಳಿದನು ಸರೋವರವ (ಕುವ್ಯಾ. ಅ. ೨೩-೨೨). ೧,೨:ಕಣ್ಮಲರ ಬೆಳ್ಪುಗಳಾಲಿಯ ಕಟ್ಪಿನೊಳ್ ಪೊದಳ್ದೊಡನೊಡ ನೋಡುವಟ್ಟೆನಗೆ . . . ಸತ್ವಮಂ ತಮಮುಮಂ ಕಡೆಗಣ್ಣೊಳ್ ಕಂಡೆನೋ ಪಳಾ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೭೮). ೩. ಕತ್ತಲೆಯುನ್ನು ಹರಡುವ ಅಸ್ತ್ರ; ಅಂಧಕಾರಾಸ್ತ್ರ:ಅರಸನೆಚ್ಚಾ ಸರ್ಪಬಾಣವ ಗರುಡಬಾಣದಿ ತಮಕೆ ತರಣಿಯ(ಕಾಶಿರಾ. ೨೨-೩೦). ೪. ರಾಹು ; "ಭಾನುರಿಪು ಸಿಂಹಿಕಾಪ್ರಿಯಸೂನು ತಮಂ

ರಾಹು" (ವಸು.ಕೋ. ೧೩-೭೫); ತಮ ಶಶಾಂಕನ ನುರಿಗಲಾಱದೆ ಕ್ರಮದಲಾ ರೋಹಿಣಿಯು ನುಂಗಲು ಭ್ರಮಿಸಿ ಹರಿತಹವೋಲು (ಕೌಶಿರಾ. ೩೭-೧೫). **೫.** **ಅಜ್ಞಾನ** : ಮಾಂದಿಸಿ ತಮಮಂ ದೃಷ್ಟಿಯೊಳೊಂದಿಸಿ ತತ್ತ್ವಾರ್ಥಮಂ ಜಗದ್ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕಂದು[ಱ] ಮಾಡಿದ ವಿದ್ಯಾನಂದಸ್ವಾಮಿಯ ಮಹೋದಯಂ ಕೇವಳಮೋ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧-೨೫) ; ವೇದ ತಮದಿ ಮುಳುಗಿತ್ತು, ಮನುಜಮನ ತಮದ ಬೀಡು ಆಗಿ (ಅರಳು. ೪೩೪-೧೦). **೬.** **ಸಲ್ಲದ ಕಾರ್ಯ; ಪಾಪ**: ಮಾಡದೊಡೆ ತಾಯ್ಗೆ ಮರಣಂ ಮಾಡಿದೊಡೆನ್ನೊಂದು ಗತಿಗೆ ಕೇ[ಡಿಂ]ದೇನಂ ಮಾಡುವೆನೆಂದಾಂದೋಳಮನಾಡೆ ಮನಂ ತಮಮನಪ್ಪುಕಯ್ದನಿಳೇಶಂ (ಯಶೋಚ. ೩-೨೦). **೭.** **ಪಾದಾಗ್ರ ; ಕಾಲಿನ ತಂದಿ.** **೮.** **ರಾಕ್ಷಸ ; ದುಷ್ಟ** : ಎಲೆ ಮುರಾರಿ ಮುಕುಂದ ವೇದವ ಕಳಲು ತಮನನು ಸೀಳ್ದೆ (ಕೌಶಿರಾ. ೮೩-೪೬) ; ಘನ ತಮನ ವಧಿಸುತಲಿ ವೇದವ ವನಜಸಂಭವಗಿತ ಮತ್ಸ್ಯನೆ (ಸುದಾಮ. ೩-೧೫).

[ಸಂ.]

ತಮಂಗ (ನಾ). ವೇದಿಕೆ ; ಜಗಲಿ ; ರಂಗಸ್ಥಳ : 'ತಮಂಗ ಮಂಟಪ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ತಮಂಗಮಂಟಪ (ನಾ). ರಂಗಮಂಟಪ; ಸಭಾಮಂದಿರ: ಮೂಡವೆಟ್ಟಿನ ಕೋಡುಂಗಲ್ ನಡೆದು ಬರ್ಪಂತೆ ಬಂದು ತಮಂಗಮಂಟಪದ ಮತ್ತವಾರಣದ ಕೆಲಕ್ಕೆ ಮತ್ತವಾರಣಮಂ ಸಾರ್ಚಿ ಪೊಡೆವಡುತ್ತುಂ (ಅನಂಪು. ೨-೨೯ ವ). [ತಮಂಗ + ಮಂಟಪ]

ತಮಂಧ (ನಾ). **೧.** ಕಗ್ಗತ್ತಲೆ; ದಟ್ಟವಾದ ಕತ್ತಲೆ : ತಮಂಧ ಘನ ಜ್ಯೋತಿ ಕಿಱಿದೆನ್ನಬಹುದೇ (ಬಸವ. ೬) ; ಮುಕುರಕ್ಕೆ ತಮಂಧವೆಂದು ಒರಸಿದವರುಂಟೇ (ಮೋಳಿಮಾ. ೪೯-೧೫೩) ; ಹಂಪೆಯ ಮಾದಿರಾಜನ ಜ್ಞಾನದೀಪ್ತಿಕೆ ಕವಿವ ಮಾಯಾತಮಂಧವಳಿವಂತೆನ್ನ ಹೃದಯದೊಳು ಬೆಳಬೆಳಗುಗೆ (ಹಚಕಾ. ೧-೧೦). **೨.** **ಅಜ್ಞಾನ** : ತಮಂಧ ಗುಱಿಯಾಗಿ ಲಯವಾಗಿ ಹೋದವರ ಕಂಡೆ ಕಾಮ ಗುಱಿಯಾಗಿ ಬೆಂದು ಹೋದವರ ಕಂಡೆ (ಅವಚಂ. ೩೧-೧೩೨) ; ಮೋಹ ಮಾಯಾಧಿಕ ತಮಂಧ ಸಮೂಹಮಂ ಸಂಹರಿಸಿ (ಬಸಪು. ೮-೫೭) ; ಕಡು ಚೆಲುವಿನೂರ್ವಸಿಯ ಸಂಗವ ಬಿಡದೆ ವಿಷಯಾಸಕ್ತನಾಗಿಯೆ . . . ಕಡುತಮಂಧ[ಪಾಠಾಂ. ಡ]ದೊಳಿರ್ದನು (ನಿಭಾಗ. ೧೧-೩೨೩). [<ಸಂ. ತಮೋಂಧ]

ತಮಂಧಪಟ (ನಾ). = ತಮಂಧವೃಂದ: ಒಡಲುಗೊಂಡ ತಮಂಧ ಪಟಮೋ ನಡೆವ ನೀಲಾದ್ರಿಗಳೊ . . . ಎನಲೆಡೆವಿಡದೆ ಸಂದಣಿಸಿ ಬೇಡರು ಬಂದರಾಯೆಡೆಗೆ (ಬಸಪು. ೫೮-೪೮). [ತಮಂಧ + ಪಟ]

ತಮಂಧವೃಂದ (ನಾ). ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯ ಮೊತ್ತ, ಹರಹು: ಇದು ಪರ್ಬಿದ ತಮಂಧವೃಂದಮಿದು ಕಾಳಿಂದೀ ಪ್ರವಾಹಾಂಬುವಿಂತಿದು . . . ತಾನೆಂಬಂತೆ ಮೆಯ್ಗುಪ್ಪಿನೊಪ್ಪದಿನಂದೇಳ್ತರುತಿರ್ದುದುಗ್ರ ಶಬರಾನೀಕಂ (ತ್ರಿ ಪು ವಿ. ೨೭-೪೩). [ತಮಂಧ + ವೃಂದ]

ತಮಂಧಾಕಾರ (ನಾ). ಶೂನ್ಯ (?) : ಭ್ರೂಮಧ್ಯಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಆಜ್ಞಾಚಕ್ರ ಮನವೆಂಬ ಮಹಾಭೂತ ತಮಂಧಾ[ಪಾಠಾಂ. ದಾ]ಕಾರ ದ್ವಿದಳ ಪದ್ಮ ಅಲ್ಲಿಹ ಅಕ್ಷರವೆರಡು (ಅವಚಂ. ೪೪-೧೮೮). [?]

ತಮಃಪಟ (ನಾ). = ತಮಂಧಪಟ : ಬೆಸಗೊಳೆ ದಶನದ್ಯುತಿ ದೆಸೆದೆಸೆಯ ತಮಃಪಟಮನುಗಿಪಟಂಗೊಳೆ ದೇವಂ ಬೆಸಸಿದನಾ ಕನ್ನೆಗೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೬೫); ಘನಮೋಹತಮಃಪಟಾವೃತಂ ಜಗಮದಱೊಳ್ ಮುನಿಭಾನು ಭವದ್ವಾಕ್ಪ್ರಭೆಯನಿಶಂ ಬೆಳಗದೊಡೆ ಸತ್ಪ್ರವರ್ತನಮುಂಟೇ (ಚಂದ್ರಪು. ೯-೩೦); [ಸಂ. (ತಮಸ್ + ಪಟ)]

ತಮಃಪಟಲ, ತಮಃಪಟಳ (ನಾ). ಕತ್ತಲೆಯ ಮೊತ್ತ ; ಅತಿಶಯವಾದ ಅಂಧಕಾರ : ಮಡದಿಯರ ಮುಡಿಮುಡಿಗಳೊಡನೊಡನೊರಸಲೊಡನೊಗೆದು ನೆಗೆವ ಪುಡಿಗತ್ತುರಿಯ ಪರಾಗಪಟಲಂ ಪರೆದು ಪರಿಕಲಿಸಿ ಹಸನರುಚಿ ಚಂದ್ರಿಕೆಗಗಿದು ನೆಗೆವ ತಮಃಪಟಲದಂತೆ ಪರಿರಂಜಿಸೆಯುಂ (ರಾಜಶೇ. ೭-೧೭ ವ). **ತಮಃಪಟಳ** : ಬಲವರುತಿರ್ಪ ಭಾನುಗೆ ತಮಃಪಟಳಂ ಸುಗಿದಭ್ರಮೋಖಿಳಾವಳಯಮನಾಸೆವಟ್ಟು ನೆಲಸಿದುರ್ದೊಪೇಱನೆ ಮಂದರಾಗ್ರದೊಳ್ ನೆಲಸಿದ ನೀಲಚೂಳಿಕೆ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೨-೯೦).

[ಸಂ. (ತಮಸ್ + ಪಟಲ)]

ತಮಃಪಟಳ 'ತಮಃಪಟಲ' ನೋ.

ತಮಃಪ್ರಭೆ (ನಾ). ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು ; ಕತ್ತಲೆ ತುಂಬಿರುವ ನರಕ : ಪದಿನಾಱು ಸಾಸಿರಯೋಜನ ಬಾಹುಲ್ಯದಿಂ ತಮಃಪ್ರಭೆಯೆಂಬಾಱನೆಯ ನರಕಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೪೧ ವ).

[ಸಂ. ತಮಃಪ್ರಭಾ (ತಮಸ್ + ಪ್ರಭಾ)]

ತಮಃಸಂಗತಿ (ನಾ). **೧.** ಕತ್ತಲೆಯ ಒಡನಾಟ,–ಸಹವಾಸ. **೨.** ತಮೋಗುಣದ ಸಂಪರ್ಕ. **೧, ೨** : ತಮಃಸಂಗತಿ ರಾತ್ರಿಗಾಱಿಡಿ ಸುಗಂಧೋತ್ಫುಲ್ಲಪುಷ್ಪಕ್ಕುಪಾತ್ತ ತಪೋಹೀನತೆ ಚೈತ್ರದೇಱ್ಗೆ ಮಹದ್ವಂದಿಗ್ರಹಂ ತ್ಯಾಗಿಗವ್ರತಯೋಗಂ ಜಳಪಕ್ಷಿಗಲ್ಲದೆ ಜನಕ್ಕಿಲ್ಲಲ್ಲಿ ಬೇಱಿಲ್ಲಿಯುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೨೯).

[ಸಂ. (ತಮಸ್ + ಸಂಗತಿ)]

ತಮಕ (ನಾ). ಶ್ವಾಸರೋಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ಈ ಶ್ವಾಸರೋಗವು ಕ್ಷುದ್ರಕವೆಂದೂ, ತಮಕವೆಂದೂ, ಛಿನ್ನವೆಂದೂ, ಮಹಾನೆಂದೂ, ಊರ್ಧ್ವವೆಂದೂ ಐದು ವಿಧವಾಗಿರ್ಪುದು. . .ವಾಯುವು ಊರ್ಧ್ವಮುಖವಾಗಿ ಶ್ಲೇಷ್ಮವನ್ನು ಪ್ರತಿಲೋಮವಾಗಿ ಶಿರಸ್ಸಿಗೈದಿಸಿ ತಮಕವೆಂಬ ಶ್ವಾಸವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು (ಸಕವ್ಯ. ೨೨೮). [ಸಂ.]

ತಮಕು (ನಾ). ಡಂಗುರ ಸಾರುವ ಒಂದು ಚರ್ಮವಾದ್ಯ ; ತಮಟೆ : ಎನಗೊಂದೇ ತೊಣೆ ಬೆಂಗಳೂರು ಬಱಿಕಂ ಬೇಱೊಂದು ನಾಡೆಂದಿಗುಂ ಮನಗಾಣಲ್ಕೆಣೆಯಾಗದೆಂದು ತಮಕಂ ಪೊಯ್ಸುತ್ತೆ ತುಂಕೂರು ತಾಂ ಜನರಿಂದಂ ಪೆಸರಾಂತೆ (ವ್ಯಸೂಮ. ೩-೦೨). 'ಟುಮಂಕು' ಪರಾ.

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ಟಮಕೀ./ತಮಿ. ತಮುಕ್ಕು]

ತಮಟೆ 'ತಂಬಟ' ನೋ.

ತಮಟೆಬಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ : ತಮಟೇಬಳ್ಳಿ, ಶಂಬೆ (ಮೃಜಿಗಿ. ೧೬-೨೯೭). [ತಮಟೆ + ಬಳ್ಳಿ]

ತಮಡಿ 'ತಮ್ಮಡಿ' ನೋ.

ತಮಣೆ 'ತಮ್ಮಣೆ' ನೋ.

ತಮತ (ಗು). **೧.** ಇಚ್ಛಿಸುವ ; ಹಂಬಲಿಸುವ. **೨.** ಬಯಸಲ್ಪಟ್ಟ ; ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. [ಸಂ.]

ತಮತು 'ತನತ್ತು' ಪರಾ.

ತಮತ್ತು 'ತನತ್ತು' ಪರಾ.

ತಮನ (ನಾ). ಉಸಿರುಕಟ್ಟುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ತಮನಿಭ (ನಾ). ಕತ್ತಲೆಯಂತೆ ಇರುವುದು : ಮಲಯದ ಅನಿಲನು ತಾನಹನನಲನು ಮಣಿಭವನವು ತಮನಿಭವು ಕನ್ನಡಿಸುವ ನವಕವಿಯುವ ನಾವನು ವಿರಹಿಣಿಯರ ಬವಣೆಯನು (ಇಂಚಾಪ. ೨೦೦-೮೭).

[ಸಂ. (ತಮ + ನಿಭ)]

ತಮಪ್ರಭೆ (ನಾ). = ತಮಃಪ್ರಭೆ : ಅಲ್ಲಿಂ ಕೆಳಗೇಕರಜ್ಜು ಪ್ರಮಾಣಾಂತರದೊಳಮಘವಿಯೆಂಬ ಪೆಸರ ತಮಪ್ರಭೆಯೆಂಬಾಱನೆಯ ನರಕಮಿರ್ದುದು (ಅಜಿಪು. ೧೧-೬ ವ) ; ಅಧೋಲೋಕದಲ್ಲಿ (೧) ರತ್ನಪ್ರಭೆ, . . . (೬) ತಮಪ್ರಭೆ, (೭) ಮಹಾತಮಂಪ್ರಭೆ ಎಂದು ಏಳು ನರಕಗಳು ಇರುತ್ತವೆ (ಜೈನಪ. ೪೪೭). [<ಸಂ. ತಮಃಪ್ರಭಾ]

ತಮರ್, ತವರ್, ತವರು₁, ತವುರು, ತೌರು (ನಾ). ೧. ತನ್ನವರು; ಬಾಂಧವರು; ಸ್ವಕೀಯರು: (೬). ೨. ಜನ್ಮಸ್ಥಳ; ಹುಟ್ಟೂರು. 'ತಮರೂರ್' ಪರಾ. **ತವರ್:** ೧. ಜನಪಿತೃಗಳ್ ಜನತನಯಂ ಜನೇಂದ್ರ ತವರೆಲ್ಲಮೊಡನೆ ತಳರಲೊಡಂ ಬಿಮ್ಮನೆಯಾಗಿ ಮದುವೆ ಗಳುಪಿದ ಮನೆಯಂದದಿನಿರ್ದುದಂದಯೋಧ್ಯಾನಗರಂ (ಅಜಿಪು. ೬-೯೦); ತಾಯೇ ತವರೇ ತ್ರಿಭುವನದಾಯುವೆ ಜಗದುಸಿರೆ ಜಗದ ಕಣ್ಣೆ ಜಗನ್ನಿ ರ್ಮಾಯನಿಧಿಯೇ ಸುಧಿಯೇ ಕಾಯೆನ್ನಂ ಕರುಣದಿಂದೆ ಸಲಹೆನು ತಿರ್ದಂ (ಗಿರಿಕ. ೪ ೪೮). ೩. ನೆಲೆ; ವಾಸಸ್ಥಾನ; ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನ: ಅಱಿವಿನ ತವರೆನೆ ಧರ್ಮದ ದಗುಂತಿಯೆನೆ ನೆಗಟ್ದಳ್ ಭೂಭುವನಕ್ಕೆ ಸಾವಿಯಬ್ಬೆಗಮವನಿಜೆಗಂ ದೊರೆಯೆನಲ್ಕೆ ಪೆಣ್ದಿರುಮೊಳರೇ (ಎಕ. II, ೦೩೯-೬; ಸು. 950); ಇದು ಪೆಂಪಿಂಗೆ ತವರ್ಸುಖಕ್ಕೆ ಕಣಿ ಸೌಖ್ಯಕ್ಕಾಗರಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೬೯); ದಯಾನದಿಗುತ್ಪತ್ತಿಯ ಬೆಟ್ಟು ತತ್ವದ ತವರ್ ... ಎನೆ ಜನಂ ಭೂಭಾಗದೊಳ್ಪೆಂಪುವೆತ್ತುದು (ಸೌಇಇ. XI-1, ೦೦೦-೦೮; 1071); ಠಕ್ಕಿನ ಪಟಕ್ಕೆ ಕಾಳಿಯ ತವರ್ ಕವಡಿಂಗೆಡೆ ಸೊರ್ಕಿನಿರ್ಕೆ (ಚಿಕವಿ. ೬-೭೪). ೪. ಹುಟ್ಟಿದ ಮನೆ; ತಾಯಿ-ತಂದೆಗಳ ಮನೆ: ತಾಯ್ತಂದೆ ಬಂಧು ಬಳಗವೆ ಕುಲವೆ ಬಲವೆ ಛಲವೆ ತವರೆ ಕಣ್ಣೆ ಗತಿಯೆ ಮತಿಯೆ ... ಕಾವುದು ಕಾವು[ದೆ]ಂಬೆ (ಬಸರ. ೨-೫೪). **ತವರು₁:** ೧. ತಂದೇ ತವರೇ ಹೊಣೆಯೇ ತೊಣೆಯೇ (ಉದ್ಭದೇ. ೩-೨೮). ೨. ಈತನ ತವರು ಹಂಪಿಯ ಬಳಿಯ ನಿಂಬಾಪುರ (ಭಾರದ. ೨೮೬). ೩. ದಯದ ಸಿರಿಯುಂ ದಯದ ತವರುಂ ದಯ ದೊಱತೆಯುಂ ... ಎಂದೆನಿಪ (ಸಾನಂಜ. ೮-೬೭); ರಸಪೂರ ಭಾವದ ತವರೆನಿಸಿ ತ್ರಿಜಗದ ಸಭೆಯು ಬೆಱಗಾಗೆ ನರ್ತಿಸಿದ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೩-೯೯); ಭಾರತ ಖಂಡದವನಿಯೊಪ್ಪುತಿಹುದು ಸಕಲ ಸುಖಭೋಗ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ತಾಂ ತವರೆನಿಸುತ (ಗುರುಚಾ. ೧-೦೪); ಆಸೆಯ ರಂಗವೊ, ಈ ಭುವನವು ಆಶಯಗಳ ಹಿರಿ ತವರೊ (ವಿಸೀಗೀ. ೮-೨); ಎಲ್ಲ ವಿದ್ಯೆಯ ತವರು ಆಕೆ (ಸವಜೀ. ೨೦೯). ೪. ತವರು ಪೊಕ್ಕಿಲು ಮಾಗಿ ಮದ್ಗೃಹಮಿವಳ್ಗೀ ಸಂತಸಕ್ಕಿಲ್ಲ (ಅರ್ಧನೇ. ೭-೦೯); ಆ ಸತಿ ತನ್ನ ತವರಿನಲಿ ಇರಲು ಬಹುದಿನ ಸವೆಯೆ (ಕುವ್ಯಾಅ. ಓರಿ೩. ೨೫-೪೫); ಮಾವನ ಮಗಳು ಮುನಿದು ತವರಿಗೆ ಹೋಗ್ಯಾಳೊ (ಗಾಳಿಗು. ೦೬); ಹೊಸ ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ಮೊದಲ ಬಾರಿ ತವರಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಿದ ಗಂಡನಂತೆ ... ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿದ (ಹುಚ್ಚುಹು. ೧೭). 'ತವರುಮನೆ' ಪರಾ. **ತವುರು:** ೩. ಹಿಂದೂ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ತವುರಾಗಿದ್ದ ವಿಜಯನಗರದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಾಟ್ಯಕಲೆಯು ... ಮಾನ್ಯವಾಗಿತ್ತು (ಭಾರದ. ೫೫೧). ೪. ವರಕುಮಾರರು ನಮಗೆ ಜನಿಸಿದ ಹರುಷವಾರ್ತೆಯ ನಮ್ಮ ತವು[ಪಾಠಾಂ. ಶೌ]ರಿಗೆ ನಿರುತದಲಿ ಹೇಳೆನಲು (ಸಂಭಪ. ೦೫-೯೩): ಅಟ್ಟಕೆ ಏಣ್ಯಾಸೆ ಬೆಟ್ಟಕೆ ಬಿದಿರಾಸೆ ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳಿಗೆ ತವುರಾಸೆ (ನಾಪದ. ೬೫). **ತೌರು:** ೧. ಅತ್ತಿಗೆ ತೌರಲ್ಲ ಹಿತ್ತಾಳೆ ನಗವಲ್ಲ (ಇಂಜಾಪ. ೦೬೦-೯೩); ಹೋಗೋಳು ಹೋಗ್ತೀಯ ಹೊನ್ನೋಲೆ ಅತಿಗಮ್ಮ ತೌರೊಳ್ಳೇದೆಂದು ಇರಬೇಡ (ನಾಪದ. ೭೦). ೩. ಭಾಗೀರಥೀಪಿತನ ಗತಿಗೆ ತೌರಿದೆಯೆನುತ ... ನೋಡುತ್ತ ಬೆರಗಿನಿಂ ಕುಳ್ಳಿರ್ದನು (ವಂಕಾರಾ. ೫-೨-೩). ೪. ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳನ್ನು ತೌರಿಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಂದು (ಮುಗಮಾಂ. ೧); ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ಒಮ್ಮೆ ತೌರಿಗೆ ಕಳಿಸಿದವರು ... ಹಿಂದೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬರಲೇ ಇಲ್ಲ (ರಕ್ತರೂ. ೫೩).

ತವರುಮಾಡಿಸು = ತವರುಮನೆಯ ಉಪಚಾರವನ್ನು ಮಾಡಿಸು: ಅವರವರ ಪತಿಕುಲದಿಂದ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕರತಂದು ಅವರಿಗೆ ತವರುಮಾಡಿಸುವಲ್ಲಿ ಆತನ ಮನಸ್ಸು ಸುಖಾಸುಖಗಳ ನಡುವೆ ಆಂದೋಲಿಸುವಂತೆ (ಕನ್ನಇ. ೩).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತವರ್; ತೆಲು. ತಮರು]

ತಮರೂರ್, ತವರೂರು, ತೌರೂರು (ನಾ). ೧. (ಹೆಣ್ಣಿನ) ಹುಟ್ಟಿದ ಊರು; ಜನ್ಮಸ್ಥಳ: ತಮರೂರ್ಗೆವೋಪ ಕುಲಜಾಂಗನೆಯರ್ ಕಮಲೋದರಂಗೆ ಪಡೆದರ್ ಮುದಮಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೨). **ತವರೂರು:** ೧. ಸುಲೋಚನೆಯಾವುದ್ದಾಮ ನದಿಯ ಹೆಮ್ಮಡುವಂ ಹೊಕ್ಕಳ್ ತಾಮರಸನಿವಾಸಿನಿ ತವರೂರಂ ತವಕದಿ ಹುಗುವಂತೆ (ಜಯುಕಾ. ೯-೨೯); ಶ್ರೀಕಾಂತಂಗೆ ತವರೂರೆನಿಸಿ ಸಂತಸವಡೆದುದಾ ಸೌರಾಷ್ಟ್ರ ಸಕಲದಿಗಂತಕ್ಕೆ ಸತ್ಕೀರ್ತಿವಡೆದು (ಮೋಹತ. ೨-೦೫); ತವರೂರ ಮಱೆಯಿಸಿ ನಿದ್ರೆಯ ತೊಱೆಯಿಸಿ ಸವಿಗಳನಱೆಯಿಸು (ಭರಚ. ೬-೩೯); ಅವನ ತವರೂರಿನವ ರಾದರೊ ಅವನನ್ನು ಒಪ್ಪದೆ ಒಲ್ಲದೆ ಹೀಗಳೆದರು (ಗೊಲ್ಗೊಥಾ. V. ಮುನ್ನುಡಿ); ತವರೂರ ದಾರೀಲಿ ಕಲ್ಲಿಲ್ಲ ಮುಳ್ಳಿಲ್ಲ (ಹಳ್ಳಿಯ. ೯೧). ೨. ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನ; ನೆಲೆ: ಕಾಮ ಕ್ರೋಧ ದ್ವೇಷ ಮೋಹಗಳ ತವರೂರು ರಾಜಕೀಯವೆಂಬುದನ್ನು ಅವಳು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಿತಿದ್ದಳು (ಶ್ರೀರಾಯ. ೨೭೪). **ತೌರೂರು:** ೧. ಹೆಣ್ಣಿಗೆ ತೌರೂರು ರಸಬಾಳೆಹಣ್ಣಂತೆ (ಜಗೀತ. ೩೦); ತೊಟ್ಟಿಲ ಹೊತ್ಕೊಂಡು ತವರುಬಣ್ಣ ಉಟ್ಕೊಂಡು ಅಪ್ಪ ಕೊಟ್ಟೆಮ್ಮೆ ಹೊಡಕೊಂಡು ತೌರೂರ ತಿಟ್ಟತ್ತಿ ನಿಂದು ನೋಡ್ಯಾಳೋ (ಗರತಿ. ೫೭). ೨. ಇಂದಿನ ಕಳಸಾಪುರವೆಂದರೆ ... ಕೃತ್ರಿಮ ಮೋಸಗಳ ತೌರೂರು (ಕಳಹು. ೦೦೩). [ತಮರ್+ಊರ್]

ತಮರ್ಮನೆ, ತವರುಮನೆ, ತವರ್ಮನೆ, ತೌರುಮನೆ, ತೌರ್ಮನೆ (ನಾ). ೧. (ಹೆಣ್ಣಿನ) ಹುಟ್ಟಿದ ಮನೆ; ತಂದೆತಾಯಿಯರ ಮನೆ: ಗಱಿಪುವೆಳಗಿಳಿಯ ಬಳಗಕ್ಕೆ ತಮ[ಪಾಠಾಂ. ವ]ರ್ಮನೆಯಾದಿಮ್ಮಾವಿನ ಪೊದಱೊಳಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೩೦). **ತವರುಮನೆ:** ೧. ನಿನ್ನ ದೆಸೆಯಿಂ ಮಿಗೆ ತವರುಮನೆಗಾಯ್ತು ಕಡುದುಃಖಗಳು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೦-೩೬); ತನ್ನ ತವರುಮನೆಗೆಲ್ಲ ತಾನೊಡತಿಯೆಂಬುನ್ನತಿವಡೆವುದಱಿಂದ ತನ್ನಿನಿಯನಿ ಗೂಳಿಗದವಳಪ್ಪುದು ಸಂಪನ್ನತೆಯೆಂದು ಬಗೆವುದು (ಹದಿಬ. ೩-೩೫); ತವರು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬಂದು ನಾರಾಯಣ ಎಲ್ಲಿಗೋ ಓಡಿಹೋದನು (ತ್ಯಾಗಮು. ೨೦೯); ತಾಯಿ ಇದ್ದರೆ ತವರುಮನೆ, ನೀರಿದ್ದರೆ ಕೆರೆ ಭಾವಿ (ಗಾದ). ೨. ನೆಲೆ; ಆಕರ; ಆಶ್ರಯ: ಸವಿನುಡಿಯ ದುರ್ವ್ಯಸನಿ ತೊಂಡಿನ ತವರುಮನೆ ಬಾಹಿರರಿಗಾಶ್ರಯಭವನ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೦-೧೨); ನೀಲಗಿರಿ ಹಲವು ದ್ರಾವಿಡಭಾಷೆ ಉಪಭಾಷೆಗಳ ತವರುಮನೆ ಯಾಗಿದೆ (ದ್ರಾವಿವಿ. ೪೦೧). **ತವರ್ಮನೆ:** ೧. ಮದಾಳಿಯುಂ ನಂದನವನದಿಂ ಸರೋಜವನದಿಂದಮಗಲ್ದ ಮದಾಳಿಯಂತೆ ಮಱುಗಿ ತನ್ನ ತವರ್ಮನೆ ಯಲ್ಲಿರ್ಪುದುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೭-೩೨ ವ); ತವರ್ಮನೆಯವರಂ ಕಂಡೊಡೆ ರಾಗಿಸಿ ಕರೆದೊಡನುಂಡುಂ ಬೇಡಿದುದನೀವರಱಿಗುಲಿವೆಂದಿರ್ (ಸಮುಪ. ೫-೯೭); ಎನ್ನ ತವರ್ಮನೆ ಗೆಂಟಾದುದಕ್ಕುಬ್ಬೆಗಂಬಟ್ಟಿರ್ದಂ (ಬಂಹರಿ. ೯-೬೦ ವ); ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ತವರ್ಮನೆ ತಿಂಗಳ ಪೆತ್ತ ತಂದೆ ... ವಲಂ ಮಹಾರ್ಣವಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೬೯). ೨. ಪಂಡಿತಮಂಡಳಿಗಂ ಕವಿಮಂಡಳಿಗಂ ತನ್ನ ಮನೆ ತವರ್ಮನೆ (ಅಜಿಪು. ೧-೨೮); ಸಕಲಗುಣಾಢ್ಯೆ ಸತ್ವದ ತವರ್ಮನೆ ... ನಿರ್ಮಳ ಸಚ್ಚರಿತ್ರೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮-೧೫೭); ಸುರತರು ಸುಗಂಧದ ತವರ್ಮನೆಯಿದೆಂದೆನಿಪ ಪೂದೋಟಮಂ ದೂರದಿಂ ಕಂಡು ಸೊಂಪೇಱಿ (ಪುಷ್ಪರ.ಹ. ೫೨೨-೨೨); ಕಡು ಚಲುವಿನ ತವರ್ಮನೆ ಇದು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೦-೩೦); ಅವನಾಶ್ರಮವು ವಿದ್ಯೆಯ ತವರ್ಮನೆಯಾಗಿತ್ತು (ಮಚಿಸ. ೬೦). **ತೌರುಮನೆ:** ೧. ತೌರುಮನೆಗೆಯ್ದಿರ್ದು ಬಹುದಿನ ನಾರಿ ರನ್ನೆ ಸುಭದ್ರೆ (ಜಿನಭಾ. ೫೨-೪೭); ಎಂಥ ಮೋಹದ ಮಗಳಾದರೂ ತೌರುಮನೆಯನ್ನು ಒಂದು ದಿನ ಬಿಡಲೇಬೇಕು (ಕಾವ್ಯಸ. ೪೭); ಸಕಲ ಸೌಭಾಗ್ಯಕ್ಕೂ ತೌರುಮನೆಯಾದ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯು ತಾನು ಉದ್ಧಾರವಾಗ ಬೇಕೆಂದು ನಿನ್ನ ಕೈ ಹಿಡಿದು ನಿನ್ನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ನೆಲೆಯಾಗಿದ್ದಾಳೆ (ನೀತಿಚಂ.

VIII, ೨೯). **ತೌರ್ಮನೆ:** ೧. ಅವರ್ಗೆ ತಾಯ್ಮನೆ ಅವರ್ಗೆ ತೌರ್ಮನೆ [ಪಾಠಾಂ. ತವರ್ಮನೆ]ಯುವರ್ಗೆ ಹೊಕ್ಕಿಲಮನೆಯುಂ ಮೇಳಂಗವಿಯ ಬೆಳಗುವನೆಯ್ದೆ ರಕ್ಷಿಪ್ಪರಮನೆಯುಂ ತಾನೆ (ಸಾನಂಜ. ೯-೧೨). ೨. ಮನಸಿಜ ನಂಕದ ಕಣವಿಂಪಿನ . . . ಚದುರ ತೌರ್ಮನೆಯೆನಿಸಿ ವಿರಾಜಿಕುಂ ಸುವೇಶ್ಯಾವಾಟಂ (ಉದ್ಭಟ. ೧-೭೯) : ಅಂತಃಪುರವು ಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆ ತೌರ್ಮನೆಯಾಗಿಯಿರುತ್ತಿರಲು (ಸೌಗಂಧಿ. ೩೦-೧೧).

[ತವುರ್ + ಮನೆ]

ತಮವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಕತ್ತಲೆ ಕವಿ; ಅಂಧಕಾರ ಆವರಿಸು: (+). ೨. ಮಂಕು ಕವಿ ; ಅಜ್ಞಾನ ಆವರಿಸು : ಕುಮತಿಗಳು ನಾಯ್ವಾಲನುಂಡರೊ ತಮವಿಡಿದು ಮರುಳ್ಗೊಂಡರೊ (ಬಸವು. ೫೪-೩೦). [ತಮ + ಪಿಡಿ$_1$]

ತಮಸಾನದಿ (ನಾ). ಒಂದು ನದಿಯ ಹೆಸರು : ಪುಣ್ಯಾಶ್ರಮವೊಂದು ತಮಸಾನದಿಯ ತೀರದೊಳ್ ಪೆಸರ್ವಡೆದಿರ್ಪುದು (ಅದ್ಭುತ. ೧-೬) : ಅಯೋಧ್ಯೆಗೆ ಅನತಿದೂರದಲ್ಲಿ ಹರಿಯುವ ತಮಸಾನದಿಯ ತೀರದಲ್ಲೇ ಅವನ ಪುಣ್ಯಾಶ್ರಮವು . . . ಇದ್ದಿರಬೇಕು (ಭಾರದ. ೮೬)

[ಸಂ. ತಮಸಾನದೀ (ತಮಸಾ + ನದೀ)]

ತಮಸಿ (ನಾ). ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು : ಪಂಕಪ್ರಭೆಯೊಳ್ ಆರಾ ಮಾರಾ ತಾರಾ ಚರ್ಚಾ ತಮಸೀ ಘಾಡಾ . . . ಪ್ರಕೀರ್ಣಕವಿಕಲ್ಪದಿಂ ದಶಲಕ್ಷಬಿಲಂಗಳಪ್ಪುವು (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೧೨೦). [?]

ತಮಸೀಲು (ನಾ). = ತಪಶೀಲು : ಟೀಪುಸುಲ್ತಾನರ ಶೀಮೆ ಸರಹದ್ದು ತಮ್ಮ ಶೀಮೆ ಸರಹದ್ದು ಸಹ ನೋಡಿ ತಮಸೀಲಲ್ಲು ಬರಕೊಂಬ ಬಗ್ಗೆ ಈ ಇಂಜನೇರುಸಾಹೇಬರು ಮಹಾಬುದ್ಧಿಶಾಲಿಯರಾಗಿ ಇದ್ದಾರೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೫೧). [? ಇದು ತಪಶೀಲು ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತ]

ತಮಸೂಕು (ನಾ). ಕರಾರುಪತ್ರ;, ಲಿಖಿತ ದಾಖಲೆ : (+).

[←ಅರ. ಹಿಂ. ತಮಸ್ಸುಕ್; ಮರಾ. ತಮಸೂಕ್, ತಮಾಸೂಕ್]

ತಮಸ್ತಮ (ನಾ). ಗಾಢವಾದ ಕತ್ತಲೆ ; ಘೋರಾಂಧಕಾರ : ಚಂಡ ವಿರೋಧಿಸಾಧನ ತಮಸ್ತಮ[ಪಾಠಾಂ. ಶ್ಚಯ]ಮೋಡೆ ವಿಶಿಷ್ಟಪದ್ಮಿನೀ ಷಂಡಮರಲ್ದು ರಾಗದಿನೊಱಲ್ದಿರೆ . . . ಮಿಕ್ಕಸೆವ ಪ್ರಚಂಡ ಮಾರ್ತಾಂಡನಲರ್ಚುಗೆನ್ನ ಹೃದಯಾಂಬುಜಮಂ ನಿಜವಾಙ್ಮರೀಚಿಯಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೩) : ಆ ಚರಿಕೆ ಗೃಧ್ರಪಿಂಛಮಹಾಚಾರ್ಯಾಂಘ್ರಿನಖಭಾನುರುಚಿಯರ್ಹದ್ಬಲ್ಯಾಚಾರ್ಯ ಪದನಖರ ಶಶಿರೋಚಿ ಮದೇನಸ್ತಮಸ್ತಮೋನಿರಸನಮಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೧೮).

[ಸಂ. (ತಮಸ್ + ತಮಸ್)]

ತಮಸ್ತೋಮ (ನಾ). ಕತ್ತಲೆಯ ಮೊತ್ತ,-ಹೆರೆಹು : ತಮಸ್ತೋಮ ಚೈತ್ರಾದೀಪಂಗಳ್ . . . ಮಹದಮೃತನಿಧಿಸ್ಫೂರ್ತಿಗಳ್ ಪುಷ್ಪದಂತ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧-೧). [ಸಂ. (ತಮಸ್ + ಸ್ತೋಮ)]

ತಮಸ್ವಿನಿ (ನಾ). ಇರುಳು ; ರಾತ್ರಿ: “ತಮಿಾ, ತಮಿಸ್ರಾ, (ಕಥಿತಾ), ತಮಸ್ವಿನೀ, ವಿಭಾವರೀ . . . ರಾತ್ರಿ :- ಈ ೧೯ ಇರುಳಿನ ಪೆಸರ್” (ಹಲಾಯು. ೧೮-೧೦೭); ವಾರಕಾಂತೆಯರ ಭೂಷಣಕಾಂತಿಯ ಕೆಂಬಿಸಿಲ್ಗಳಾವಗಮೆಸೆಯುತ್ತಿರಲ್ ವಿಷಮಬಾಣನ ತೀವ್ರ ಶರಾನಳಾರ್ಚಿಗಳ್ ತಗುಳ್ದುವೆನಲ್ಕೆ ತೋರ್ಪುವು ತಮಸ್ವಿನಿಗಳ್ ವಿಧುವಿಪ್ರಲಂಭದಿಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೩೦೨). [ಸಂ. ತಮಸ್ವಿನೀ]

ತಮಸ್ಸಂಹೃತಿ (ನಾ). ೧. ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದು. ೨. ಅಜ್ಞಾನ ನಿವಾರಣೆ. ೧, ೨ : ಜನಕನೊಳನುರೂಪತೆಯಂ ತನೂಭವಂ ತಾಳ್ದಿದಂ ತಮಸ್ಸಂಹೃತಿಯಿಂ ಘನತೇಜದಿನುನ್ನತಿಯಿಂ ಕನತ್ಪ್ರದೀಪೋಪಜಾತದೀಪಾಕೃತಿಯಿಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೯).

[ಸಂ. (ತಮಸ್ + ಸಂಹೃತಿ)]

ತಮಸ್ಸು (ನಾ). ೧. ಕತ್ತಲೆ; ಅಂಧಕಾರ. ೨. ರಾಹು. ೩. ಅವಿದ್ಯೆ ; ಅಜ್ಞಾನ : ತಮಸ್ಸು ಮಾಯೆ ಮೋಹ ಅವಿದ್ಯೆ ಅನೃತಾತ್ಮಿಕೆಯೆಂಬವೇ ಮಾಯಾಪಂಚಕಂ (ವಿವೇಕ. ೨೮) ; ಜ್ಞಾನದ ಜ್ಯೋತಿ ಜಗದ ತಮಸ್ಸಿಗೆ ಹಿಡಿದಂತಿದೆ ದೀಪ (ಅರಳು. ೩೪೧-೧೧). ೪. ಗುಣತ್ರಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ತಮೋಗುಣ: ತಮಸ್ಸೆಂದರೆ ನಿದ್ರೆ, ಆಲಸ್ಯ, ಮೋಹ, ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ ಹೇತುವಾಗಿರುವ ಗುಣ (ಹಿಂದಸಾ. ೨೩೭). ೫. ಪಾಪ.

[ಸಂ. ತಮಸ್]

ತಮಸ್ಸ್ವಭಾವ(ನಾ). ತಾಮಸ ಸ್ವಭಾವ: ಪಡೆಯುಱಿಯಲಾದೊಡ[ರಿ]ಯುಂ ಕಿಡಿಸುಗುಮಂತಃಕಳಂಕ ನೃಪಮಂಡಲಮಂ ತಡೆಯದೆ ತಮಸ್ಸ್ವಭಾವಂ ಕಿಡಿಸುವವೋಲಱಿದು ರಾಹು ಶಶಿಮಂಡಲಮಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೪೭).

[ಸಂ. (ತಮಸ್ + ಸ್ವಭಾವ)]

ತಮಱ್ (?). (?) : ತೆಮಱ್, ಎಸಱ್, ತಮಱ್, ಪಸಱ್, ತುಱಿಲ್ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೪೦ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). [?]

ತಮಾಂ, ತಮಾಮು (ಗು). ಎಲ್ಲ ; ಸಕಲ ; ಪೂರ್ತಿ ; ಸಂಪೂರ್ಣ : ಈ ಪ್ರಕಾರವೇ . . . ತಮಾಂ ಗ್ರಾಮ ಮುನಸೂಫರುಗಳು ನಡೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೨) ; ತಮಾಂ ದಂಡು ಉರುಳಿಹೋಯಿತು (ಕರ್ಣಾಸಂ. ೨೩). **ತಮಾಮು:** ಈ ವಿಷಯದಲಿ ಕುಂಪಣೀ ತಮಾಮು ಇಂಗ್ರೀಜರು ಬರೆದು ಕಳಿಸಿರುವದೇನೆಂದರೆ (ಜಾಮವಂ ೨೨೪) ; ಲಡಾಯದ ಕೈಫಯತ್ತು ತಮಾಮು ಬರೆಯುವ ಬಗ್ಗೆ ನಾವು ವಕೀಲರಾಗಿ ದೊರೆಗಳ ಬಳಿಯೆ ಇದ್ದೇವು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೦೯). [←ಅರ. ಹಿಂ. ತಮಾಮ್]

ತಮಾಮು ‘ತಮಾಂ’ ನೋ.

ತಮಾಲ, ತಮಾಳ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಹೊಂಗೆ: ಕಱಂಗಿ ಕತ್ತಲಿಪ ತಮಾಲಪಾದಪದ ಪಲ್ಲವಮಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೯೭) : ತುಱುಗಿದೆಲೆವಸೆಯೊಳೊಲೆದಾಡುವ ತಮಾಲಂಗಳಿಂ (ಹಚಕಾ. ೩-೩೩) ; ಮಧುಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಕೇಶಪಾಶಮೆನೆ ಮಡಲ್ತು ಕಱಂಗಿ ಕಟ್ಟಲಿಸಿದ ತಮಾಲದಿಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೩-೧೮) ; ವಸಂತದ ಮುನ್ಸೂಚನೆಯನ್ನು ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಮೊದಲಿಗೆ ಹೊತ್ತು ತಂದ ತಮಾಲವನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ(ಈಪಸೂ. ೦೫೬). ೨. ಹಣೆಯ ಮೇಲೆ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಬೊಟ್ಟು ; ತಿಲಕ : (+). ೩. ಕತ್ತಲೆ: ಗಿರಿಜಾಲೋಲ ಭವರಜದೂರ ಪಾಪತಮಾಲಭಾಸ್ಕರ (ಶಂಕದಾ. ೪-೧). **ತಮಾಳ :** ೧. “ಕಾಳಸ್ಕಂಧಂ ತಮಾಳಮೆನೆ ತಾಪಿಚ್ಛಂ” (ವಸುಕೋ. ೩೪-೮) ; ಸರಳ ತಮಾಳ ತಾಳ ಹರಿಚಂದನ ನಂದನಭೂಜರಾಜಿಯಿಂ ಸುರಿವಲರೋಳಿ ತದ್ವನಲತಾಂಗಿಯ ಸೂಸುವ ಸೇಸೆಯಾಯ್ತು (ಪಂಪಭಾ. ೫-೫೨) ; ತಿಳಿಗೊಳದ ತಡಿಯ ತಮಾಳದ ತಣ್ಣೆಲ ಪದ್ಮರಾಗದ ಪಾಸಱೆಯ ಮೇಲೆ ನಿಂದು (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೧೦೫) ; ಒಂದು ಭಯಂಕರಭಲ್ಲಮುಲ್ಲಸದ್ಬಾಳತಮಾಳಗುಲ್ಮದೊಳಗಿರ್ಪುದುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೭೨).

[ಸಂ.]

ತಮಾಲಪತ್ರ, ತಮಾಳಪತ್ರ (ನಾ). ೧. ಹೊಂಗೆಯ ಎಲೆ: “ಕಾಲಸ್ಕಂಧಃ-ಅತ್ತಿ, ತುಂಬರು, ತಮಾಲಪತ್ರ, ಪರಂಬೆ, ಪತ್ರಕ?” (ಓಷಧಿ. ೩೧). ೨. = ತಮಾಲ ೨ : “ತಿಳಕಂ ತಮಾಲಪತ್ರಂ” (ವಸುಕೋ. ೭೭-೯). ೧, ೨ : ಆ ಮಹಾವನಂ . . . ಕಾಂತಾಕದಂಬದಂತೆ ಲೋಹಿತ ಚಂದನಾಲಂಕೃತಮುಂ ತಮಾಲಪತ್ರ ಶೋಭಿತಮುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೫೨ ವ). **ತಮಾಳಪತ್ರ :** ೧. ತಮಾಳಪತ್ರದ ತಮಾಳಪತ್ರಮುಮಂ ಹೊನ್ನೆಯ ಚಿನ್ನಪೂವುಮಂ . . . ಮನೋಹರಮೆನೆ ಸಮೆದು ತಮತಮಗೆ ಪಸದನಂಗೊಂಡು (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೧೧೪ ವ). ೨. “ತಿಳಕಂ, ತಮಾಳಪತ್ರಂ, ಚಿತ್ರಕಂ . . . ಲಾಲಾಟಿಕಾ-ಈ ೬ ಬೊಟ್ಟು” (ಹಲಾಯು. ೮೯-೩೮೭).

[ತಮಾಲ + ಪತ್ರ]

ತಮಾಲಪತ್ರ (ನಾ). ಹೊಂಗೆ ಎಲೆ: ದ್ರಾಕ್ಷಿಚೂರ್ಣ, ದ್ರಾಕ್ಷಿಹಣ್ಣು, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ . . . ಏಲಕ್ಕಿ, ತಮಾಲಪತ್ರೆ, ನೆಲ್ಲಿಚಟ್ಟು . . . ಸಕ್ಕರೆ ಬೆರಸಿ ನಿತ್ಯವೂ ಉದಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೇವಿಸೆ ಪಿತ್ತಜ್ವರ, ಪಾಂಡು, ಕಾಮಾಲೆ ಸಹ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಸಕವ್ಯ. ೮೪). [ತಮಾಲ + ಪತ್ರ$_1$]

ತಮಾಲಮಾಲೆ (ನಾ). ಹೊಂಗೆಯ ಮರಗಳು ಗುಂಪು: ತಮಾಲಮಾಲೆಗಳೆ ಸಂಗೀತಶಾಲೆಗಳಾಗೆಯುಂ . . . ಚಂಪಕವೀಧಿಗಳೆ ವಿನೋದ ವಿಹರಣ ವೀಥಿಗಳಾಗೆಯುಂ ಬೀಡುಬಿಡುತ್ತುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೮೭ ವ).

[ತಮಾಲ + ಮಾಲೆ]

ತಮಾಲರೇಖೆ (ನಾ). ತಿಲಕದ ಗೆರೆ : ಪಣೆವಾಸಱಿಯೊಳಮರ್ಚೆ ರಚಿಸಿದ ತಮಾಲರೇಖೆಯು . . . ಕಣ್ಗೆವಂದ ಗಂಧಸಿಂಧುರ ಸಂದೋಹದಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೧ ವ). [ತಮಾಲ +ರೇಖೆ]

ತಮಾಲವನ (ನಾ). ಹೊಂಗೆಮರಗಳ ತೋಪು : ಮುಂದೆ ಮಂದೈಸಿದ ತಮಾಲವನದ ಕಾಳದೊಳಂ ಮುಗುಳ್ತ ಮಾಧವೀಲತೆಯ ಜೊನ್ನದೊಳಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೧೦೧). [ತಮಾಲ + ವನ]

ತಮಾಲವೀಧಿ (ನಾ). ತಮಾಲವೃಕ್ಷಗಳ ಸಾಲು : ಎಡೆವಿಡದಿಡಿದ ತಮಾಲವೀಧಿಯೊಳೊಗೆದ ಕತ್ತಲೆಯಿಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೧೭).

[ತಮಾಲ + ವೀಧಿ]

ತಮಾಲವೃಕ್ಷ (ನಾ).=ತಮಾಲ ೧ : "ತಮಾಲಃ-ವರಣ, ತಮಾಲವೃಕ್ಷ" (ಓಷಧಿ. ೬೫) . [ತಮಾಲ + ವೃಕ್ಷ]

ತಮಾಲಿ, ತಮಾಳಿ (ನಾ). ವರುಣವೃಕ್ಷ ; ವಲಸೆಗಿಡ. **ತಮಾಳಿ:** 'ತಮಾಳೀವನ' ಪರಾ. [ಸಂ. ತಮಾಲೀ]

ತಮಾಶೆ 'ತಮಾಷೆ' ನೋ.

ತಮಾಷೆ, ತಮಾಶೆ, ತಮಾಸೆ (ನಾ). ೧. ವಿನೋದದ ಪ್ರಸಂಗ ; ಮೋಜಿನ ಸಂಗತಿ ; ಮನೋರಂಜಕವಾದ ದೃಶ್ಯ : ಎಲ ಎಲಾ ಒಳ್ಳೇ ತಮಾಷೆ ಇವರು ಆನೆಯನ್ನು ಮುಟ್ಟಿನೋಡಿ ಏನು ಹೇಳುತ್ತಾರೋ ಕೇಳೋಣ (ಕಥಾಮಂ. IV, ೨೨) ; ಬರುತ್ತಿರುವಾಗ ಒಂದು ತಮಾಷೆ ನಡೆಯಿತು (ಪಂಚಾಮ್ಯ. ೧). ೨. ಮೋಜಿನ ವಸ್ತು ; ವ್ಯಕ್ತಿ ತಮಾಷೆ ಯಾಗಿದೆ ಅಂದುಕೊಂಡೇ ನಾನು ಅವನ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿದುಕೊಂಡೆ (ನಡದಾ. II, ೧೦೨೪) ; ಸರಿಯಾಗಿ ಮಾತನಾಡಿದರೆ ಒಂದು ತಮಾಷೆ ಕೊಡುತ್ತೇನೆ (ಅಲಹೂ. ೦೩೭). ೩. ನಗೆ; ಹಾಸ್ಯ; ವಿನೋದ : ಜಗಲಿ ಮೇಲೆ ಎಲ್ಲರೂ ತಮಾಷೆಯಾಗಿ ಮಾತನಾಡುತ್ತಿದ್ದೆವು (ಹುಟ್ಟಹ. ೧೩೪); ತಮಾಷೆಗಾಗಿ ಆವಳ ಕಿವಿಹಿಂಡಿದೆ (ನಾಪೂಲೀ. ೧೮೨) ; ಎಲ್ಲರೂ ತಮಾಷೆಯಾಗಿಯೂ, ಸಂತೋಷವಾಗಿಯೂ ಕಾಲ ಕಳೆದೆವು (ಪ್ರಕಾಪ. ೧೧೩). ೪. ಇಂದ್ರಜಾಲದ ಪ್ರದರ್ಶನ ; ಗಾರುಡಿಯ ಆಟ : (*). **ತಮಾಶೆ:** ೧. ಅದೊಂದು ತಮಾಶೆಯಾಗಿತ್ತು (ನಡದಾ. I, ೪೪೩). ೫. ಶೃಂಗಾರದ ಅತಿರೇಕವುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗ್ರಾಮೀಣ ರೂಪಕ : ತಾನೂಬಾಯಿ ಸಾತಾರಕರ ಮೇಳದ 'ಗೋಕುಲಗಮನ' ತಮಾಶೆಯ ಆಟ (ದೀಪಹ. II, ೩೮೫). **ತಮಾಸೆ:** ೧. ಬಂದರೆ ತಮಾಸೆ ನೋಡುವಿರಿಯೆಂದೂ ಹೇಳಿ (ಹೈದರ. ೭೪).

ತಮಾಷೆಮಾಡು = ಹಾಸ್ಯಮಾಡು : ಚೇಷ್ಟೆಮಾಡಂ : ಆ ಕುರಿತು ನನ್ನನ್ನು ಒಂದು ಬಗೆಯಿಂದ ತಮಾಷೆ ಮಾಡಿದಳು (ನಿಷ್ಕಾಮ. ೧೮) : ತಮಾಷೆಮಾಡುತ್ತ ಹೇಳಿದರು (ಮರಳಿ. ೬).

[←ಅರ. ತಮಾಶಾ ; ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಮಾಶಾ, ತಮಾಸಾ]

ತಮಾಷೆಗಾರ (ನಾ). ೧. ಆಟ, ನೋಟ, ಪ್ರದರ್ಶನ ಮುಂತಾದಂವು ಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು: (*). ೨. ತಮಾಷೆಮಾಡುವುದೇ ಜೀವನ ವೃತ್ತಿಯಾದವನು ; ಹಾಸ್ಯಗಾರ ; ವಿದೂಷಕ : (*).

[ತಮಾಷೆ + - ಗಾರ (< - ಕಾಱ)]

ತಮಾಷೆಬಂಗಲೆ (ನಾ). (ಮನರಂಜನೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ) ಪ್ರಾಣಿ ಸಂಗ್ರಹಾಲಯ ; ಮೃಗಪಕ್ಷಿಗಳ ಪ್ರದರ್ಶನಾಲಯಂ : ಹುಡುಗರೆಲ್ಲ ತಮಾಷೆಬಂಗಲೆಗೆ ಹೊರಡಲು ತವಕಿಸುತ್ತಾರೆ (ಮಧ್ಯಮ. ೭೩).

[ತಮಾಷೆ + ಬಂಗಲೆ]

ತಮಾಸೆ 'ತಮಾಷೆ' ನೋ.

ತಮಾಳ 'ತಮಾಲ' ನೋ.

ತಮಾಳಪತ್ರ 'ತಮಾಲಪತ್ರ' ನೋ.

ತಮಾಳಿ 'ತಮಾಲಿ' ನೋ.

ತಮಾಳಿಕಾಳಕೆ (ನಾ). ೧. ತಮಾಲದಂತೆ ಕಪ್ಪಾದ ಕುರುಳುಳ್ಳವಳು. ೨. ತಮಾಲವೃಕ್ಷಗಳೇ ಕೂದಲಾಗುಳ್ಳವಳು. ೧, ೨ : ಲಲಿತತಮಾಳಿ ಕಾಳಕೆ ಕನದ್ದ್ವಜಪಙ್ತಿ ನಿಕಾಮಕೋಮಳಾಂಗಲತೆಯಶೋಕಕಾಂತ ಕಳಿಕಾಧರೆ . . . ಬರಲ್ ವನಲಕ್ಷ್ಮಿ ಪೇಟ್ದಿಪಳ್ ಕಲಪಿಕನಾದದಿಂದೆ ನಿಜಲೀಲೆಯನೀಕ್ಷಿಸಲೆಂದು ದೇವಿಯಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೭೧).

[ಸಂ. ತಮಾಲಿಕಾಲಕಾ (ತಮಾಲಿಕಾ + ಅಲಕ + -)]

ತಮಾಳೀವನ (ನಾ). = ತಮಾಲವನ : ಘನವಹ್ನಿಜ್ವಾಲೆ ಧೂಮಾವಳಿಯೊ ಗಗನಗಂಗಾತಟೋದ್ಯತ್ತಮಾಳೀವನವೋ ವಿದ್ಯುನ್ನಟೀಕರ್ಬುರ ಜವನಿಕೆಯೋ . . . ಮೋಡಿನೆ ನೆಗೆದುದಳಿಶ್ಯಾಮಳಂ ಮೇಘಜಾಳಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೩೧) ; ನಿಗಳನ್ನೀಳ ಸ್ತನಯಿತ್ನುಕುಳತಮಾಳೀವನಪ್ರಸೂನಂ ಗಳೆನಿಸಿದುವು ಕರಕಂಗಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೩೭).

[ಸಂ. ತಮಾಲೀವನ (ತಮಾಲೀ + ವನ)]

ತಮಿ$_1$ (ನಾ). ತಾಮಸ ಸ್ವಭಾವದವನು; ಅಜ್ಞಾನಿ: ಸಮಯವಱಿಯದ ತಮಿಗಳಿರಾ ಒಡೆಯನನಱಿಯದ ಕಡುಮೂರ್ಖರಿರಾ (ವಾಗೀಶ. ದೇ. ೨೬೫-೫). [ಸಂ. ತಮಿನ್]

ತಮಿ$_2$ (ನಾ). ಇರುಳು ; ರಾತ್ರಿ : "ತಮಿ[ವಾ]ಸತೇಯಿ ಶರ್ವರಿ ತಮಿಸ್ರೆ ನಿಶೆ . . . ಯಾಮಿನಿಯಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೫-೫). [ಸಂ.]

ತಮಿಸು 'ತಣ್ಪಿಸು' ನೋ.

ತಮಿಸ್ರ (ನಾ). ಕಗ್ಗತ್ತಲೆ ; ಗಾಢಾಂಧಕಾರ : "ತಿಮಿರಂ ಸಂತಮಸಂ ಧ್ವಾಂತಮಂಧಕಾರಂ ತಮಂ ತಮಿಸ್ರಮದಕ್ಕುಂ ಸಮುದಿತ ಘನಬಹುಳ ತಮಂ ತಮಿಸ್ರಮಂತಂಧತಮಸಮಕ್ಕುಂ ಪೆಸರಿಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೧-೭೩); ಪರೆವುದು ದುರಿತತಮಿಸ್ರಂ . . . ಯಶೋಧರ ಚರಿತ್ರಕಥಾಶ್ರವಣಮೆಂಬ ಚಂದ್ರೋದಯದೊಳ್ (ಯಶೋಚ. ೧-೪). [ಸಂ.]

ತಮಿಸ್ರೆ (ನಾ). ೧. ಗಾಢವಾದ ಕತ್ತಲೆ ; ಅಂಧಕಾರ. ೨. ಇರುಳು : ರಾತ್ರಿ: "ತಮಿ[ವಾ]ಸತೇಯಿ ಶರ್ವರಿ ತಮಿಸ್ರೆ . . . ಯಾಮಿನಿಯಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೧೫-೫). [ಸಂ. ತಮಿಸ್ರಾ]

ತಮಿಳ (ನಾ). ತಮಿಳುದೇಶದವನು : ತಮಿಳರನ್ನು ಅರವರೆಂದೂ, ತಿಗಳರೆಂದೂ . . . ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ (ದ್ರಾವಿವಿ. ೦೦೮).

[ತಮಿಳು (<ತಮಿೞ್) + - ಅ$_7$]

ತಮಿಳಿತ್ತಿ (ನಾ). ತಮಿಳಂ ದೇಶದವಳು : ಗೊತ್ತಾಗಲಿಲ್ಲವೆ, ಅವಳು ತಮಿಳಿತ್ತಿ, ಅವಳಿಗೆ ಕನ್ನಡ ಬರೋದಿಲ್ಲವೆಂತ (ನಡದಾ. II, ೯೩೦).

[ತಮಿಳು (<ತಮಿೞ್) + - ಇತ್ತಿ]

ತಮಿಳು 'ತಮಿೞ್' ನೋ.

ತಮಿೞ್, ತಮಿಳು (ನಾ). ೧. ದ್ರಾವಿಡಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; ಅರವಭಾಷೆ ; ತಿಗಂಳರ ಭಾಷೆ : ದ್ರಮಿಳ >ದಮಿೞ್ >ತಮಿೞ್ ಆಗಿದೆಯೆಂದೂ ವಿವರಿಸುವರು (ದ್ರಾವಿವಿ. ೧೦೯) ; ಶಿಲಪ್ಪದಿಕಾರಮ್‌ನಲ್ಲಿ ತಮಿೞ್ ಎಂಬ ಪದ, ಬಹುಶಃ ಮೊಟ್ಟಮೊದಲ ಬಾರಿಗೆ, ಪ್ರಯೋಗ ವಾಗಿದೆ (ದ್ರಾವಿವಿ. ೧೧೦). ೨. ಅರವಭಾಷೆಯನ್ನಾಡುವವರ ದೇಶ ;

ತಮಿಳುದೇಶ: ಮುತ್ತಮಿಟ್ ಪಾಟ್ಟಿನ ತಮಿಟ್‌ಮಂಗಳ್ ಪೆತ್ತ ನುಣ್‌ತಣ್‌ಬೆಳಗಿನ ಮುತ್ತಿನ ಮಣಿಯನ್ (ಹೊಂಗಳು. ೪೪-೩).

ತಮಿಳು: ೧. ಸಂಸ್ಕೃತಭಾಷೆಯೊಂದನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಭಾರತೀಯ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ತಮಿಳು ಬಹಳ ಪ್ರಾಚೀನಕೃತಿಗಳನ್ನು ಪಡೆದ ಭಾಷೆ (ಪ್ರಾವಿವಿ. ೦೦೭). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತಮಿಟ್; ತುಳು. ತಮುಳ್, ತಮುಳು. /ಸಂ. ದ್ರವಿಡ, ದ್ರಮಿಲ, ದ್ರವಿಡ]

ತಮುತು 'ತನತ್ತು' ಪರಾ.

ತಮುತ್ತು 'ತನತ್ತು' ಪರಾ.

ತಮೋಂಧ (ನಾ). ಕಗ್ಗತ್ತಲೆ; ಗಾಢಾಂಧಕಾರ: ತುಱುಗಿದ ತಮೋಂಧಮೊಯ್ಯನೆ ಜಾಱೆತಳಿಕುಲದ ಸೆಱೆ ಬಿಟ್ಟುದು. . . ತಲೆದೋಱಿದಂ ತರಣಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೦-೬೩). [ಸಂ. (ತಮಸ್ + ಅಂಧ)]

ತಮೋಗುಣ (ನಾ). ಸೃಷ್ಟಿಯ ಮೂರು ಮೂಲಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ತಮಸ್ಸು: ಸತ್ವಗುಣಾಭಿಮಾನಿ-ಶ್ರೀದೇವಿಯು, ರಜೋಗುಣಾಭಿಮಾನಿ ಭೂದೇವಿಯು, ತಮೋಗುಣಕ್ಕೆ-ಅಭಿಮಾನಿ ದುರ್ಗಾದೇವಿ (ಹಸಾರ. ೧-೨ ವಿಶೇಷಾರ್ಥ); ಪ್ರಕೃತಿ, ಪುರುಷ . . . ಸತ್ವರಜಸ್ತಮೋಗುಣಗಳ ವಿಭಾಗ-ಈ ಎಲ್ಲವನ್ನು ಕುರಿತು ಸಾಂಖ್ಯದರ್ಶನ ವಿಮರ್ಶಿಸಿದೆ (ಭಾರದ. ೧೦೩). [ಸಂ. (ತಮಸ್ + ಗುಣ)]

ತಮೋಘ್ನ (ಗು). ೧. ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ. (ನಾ). ೨. ಅಗ್ನಿ: "ಸಪ್ತಾರ್ಚಿಃ . . . ತಮೋಘ್ನಃ, ಲೋಹಿತಾಶ್ವಃ, ಹುತಾಶನ-ಈ ೪೦ ಕಿಚ್ಚಿನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೧೨-೬೪). [ಸಂ.]

ತಮೋಜ್ಞ (ನಾ). ತಮೋಗುಣದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಅಜ್ಞಾನ; ವಿಂಧ್ಯಾಜ್ಞಾನ: ನುಡಿಗೆ ವುಸಿದಟವಟದಿಂದನ್ನರ್ಗ ಕನ್ನೆಯನಿತ್ತಮ್ಮನೇಳಿಸಿದ ಕಾರಣದಿಂದೆ ನಿನಗೆ ತಮೋಜ್ಞಮಕ್ಕೆ (ಅದ್ಯುತ. ೦೪-೦೩). [P 'ತಮೋಜ್ಞತೆ' ಯೆಂಬುದು ಸರಿಯಾದ ರೂಪ]

ತಮೋಧಿ (ನಾ). ಅಂಧಕಾರದ ರಾಶಿ: ಭವದಿಂದಂ ಭವದೊಳ್ ವ್ರತಂ ದ್ವಿವಿಧಂ . . . ಉದಾತ್ತೋದ್ವಿಕ್ರಮಾವಾಪ್ತಿ ಸಪ್ತವಿಧಂ ಪೇಟ್ವ ತಮೋಧಿಯಂ ಕಿಡಿಸಿದಂ ಸೌಜನ್ಯಕಂದಾಂಕುರಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೦೦-೦೦೪). [ಸಂ.]

ತಮೋಪಹ (ಗು). ೧. ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಕಳೆಯುವ. (ನಾ). ೨. ಅಗ್ನಿ. ೩. ಸೂರ್ಯ. ೪. ಚಂದ್ರ. [ಸಂ.]

ತಮೋಬಂಧ (ನಾ). ಅಜ್ಞಾನದ ಕಟ್ಟು,-ಬಂಧನ: ನೆಱವಂ ತಾಳ್ದಿ ದಪಾಸ್ತದುರ್ನಯತಮೋಬಂಧಂ ಶ್ರುತಸ್ಕಂಧಮಾದಱೆವಿಂದಂ ಗಣನಾಯಕರ್ಸಮಱ ಭವ್ಯಶ್ರೇಣಿಗವ್ಯಾಜದಿಂದಱಿಯಲ್ಕಾಲ್ಕನುಯೋಗಮಾದುದು (ಆದಿಪು. ೧-೩೯). [ಸಂ. (ತಮಸ್ + ಬಂಧ)]

ತಮೋಮಣಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ರತ್ನ; ನೀಲರತ್ನ; ಇಂದ್ರನೀಲ. ೨. ಮಿಂಚುಹುಳು; ಹೊನ್ನೆಹುಳು; ಖದ್ಯೋತ. [ಸಂ. (ತಮಸ್ + ಮಣಿ)]

ತಮೋಮಯ (ಗು). ಕತ್ತಲೆ ಕವಿದ,-ತುಂಬಿದ; ಅಂಧಕಾರ ಆವರಿಸಿದ. [ಸಂ.]

ತಮೋಯೋಗ್ಯ (ನಾ). ತಮೋಲೋಕವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಯೋಗ್ಯನಾದವನು: ಜೀವಾತ್ಮರಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮಮಧ್ಯಮಾಧಮ ಭೇದದಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯರು, ತಮೋಯೋಗ್ಯರು, ನಿತ್ಯಸಂಸಾರಿಗಳೆಂದು ಭೇದವಿರುವುದು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೭೪). [ಸಂ. (ತಮಸ್ + ಯೋಗ್ಯ)]

ತಮೋರಿ (ನಾ). ೧. ಕತ್ತಲೆಯ ವೈರಿ; ಸೂರ್ಯ: ಕುರುರಾಜೋಗ್ರತಮಸ್ತಮೋರಿ ಕುರುರಾಜೇಭೇಂದ್ರಕಂಠೀರವಂ (ಗದಾಯು. ೧-೭೪). ೨. ಅಗ್ನಿ. ೩. ಚಂದ್ರ. [ಸಂ. (ತಮಸ್ + ಅರಿ)]

ತಮೋಲೋಕ (ನಾ). ಕತ್ತಲೆಯ ಲೋಕ; ಪಾಪಿಗಳು ಹೊಂದುವ ಲೋಕ; ನರಕ: ಎರಡನೆಯವರು ನಿತ್ಯನರಕವೆಂಬ ತಮೋಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಸಾಧನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಂಡು ನಿತ್ಯದುಃಖಾನುಭವಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧರಾಗುವರು (ಹಿಂದಸಾ. ೨೭೫). [ಸಂ. (ತಮಸ್ + ಲೋಕ)]

ತಮೋವಿಕೃತಿ (ನಾ). ೧. ಕತ್ತಲೆಯ ವಿಕಾರ. ೨. ತಮೋಗುಣದ ವಿಕಾರ. ೧, ೨: ಆತತ ಸೈನ್ಯರಜಸ್ಸಂಜಾತ ತಮೋವಿಕೃತಿ ತೂಳ್ದಿದುದು ಸತ್ವಮುಮಂ ಖ್ಯಾತರಿಪುಭೂಮಿಪಾಲಪ್ರಾತಕ್ಕಾಶ್ರಯವಿಶೇಷಮೇಂ ಕೇವಲಮೇ (ಚಂದ್ರಪು. ೦೦-೨೯). [ಸಂ. (ತಮಸ್ + ವಿಕೃತಿ)]

ತಮೋವಿಭ್ರಾಂತಿ (ನಾ). ರಾಹುವೆಂಬ ಭ್ರಾಂತಿ: ಕರಿ ಪೆರ್ಬಾವನ ಮುರ್ಚಿ ಪುಷ್ಕರದ ಬೀಸುತ್ತಿಟ್ಟೊಡಾಕಾಶದೊಳ್ . . . ತಮೋವಿಭ್ರಾಂತಿಯಿಂದಲ್ಕೆ ಭಾಸ್ಕರನೇಳ್ವೆರ್ಪುದನೊತ್ತಿ ಖಂಡಿಸಿ ಖಗೇಶಂ ರಕ್ಷಿಸಿತ್ತರ್ಕನಂ (ರಾಜಶೇ. ೫-೭೪). [ಸಂ. (ತಮಸ್ + ವಿಭ್ರಾಂತಿ)]

ತಮೋವೈರಿ (ನಾ). ಕತ್ತಲೆಯ ಶತ್ರು; ಸೂರ್ಯ: "ಹರಿದಶ್ವಂ ತಮೋವೈರಿ ಹಂಸಂ . . . ತರಣಿ ಸಪ್ತಾಶ್ವನಾದಿತ್ಯನಕ್ಕುಂ." (ವಸ್ತುಕೋ. ೦೦-೬೪). [ಸಂ. (ತಮಸ್ + ವೈರಿ)]

ತಮೋಹ (ನಾ). ೧. ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ನಿವಾರಿಸುವವನು: ಆ ನೃಪೇಂದ್ರಂ . . . ವೀತಿಹೋತ್ರನಂತೆ ವಿತತಕಾಂತಾರತಮೋಹನುಂ (ರಾಜಶೇ. ೩-೯ ವ). ೨. ಸೂರ್ಯ. ೩. ಅಗ್ನಿ. ೪. ಚಂದ್ರ. [ಸಂ.]

ತಮೋಹರ (ಗು). ೧. ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಕಳೆಯುವ; ಅಂಧಕಾರವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವ: ಶರದದ ಚಂದ್ರನಂ ವಿಮಲಚಂದ್ರಿಕೆ ಬಾಳದಿನೇಶನಂ ತಮೋಹರಕಿರಣಂ . . . ಪೊರ್ದುವಂತೆ ಸುಂದರ ನವಯೌವನಂ ನೆಱೆಯೆ ಪೊರ್ದೆ ಗುಣಾರ್ಣವನೊಪ್ಪಿ ತೋಱಿದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೩೯). (ನಾ). ೨. ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಕಳೆಯುವುದು; ಅಂಧಕಾರದ ನಿವಾರಣೆ: ಬಲವದ್ವೈರಿ ತಮೋಹರಾತಿಪಟುಗಳ್ ಪದ್ಮಾಸನಸ್ಪರ್ಶ ಸಲ್ಲಲಿತಂಗಳ್ . . . ಮಹೀವಲಯೋದ್ದ್ಯೋತಕರಂಗಳಾನತಜನಕ್ಕಾನಂದಮಂ ಮಾಟ್ಕೆ ಮಂಗಳಮುಚ್ಚಂಡಕರಂ ಮಹೀವಳಯದೊಳ್ಪಾಳುಕ್ಯಮಾರ್ತಂಡನಾ (ಗದಾಯು. ೦-೪). ೩. ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು ನಿವಾರಿಸುವವನು: ತೆತ್ಸುರಸಮುದಯಂ ಚೇತೋವಾಕ್ಕಾಯಶುದ್ಧಿಗಳೊಳ್ ತಮೋಹರನನೆಱೆದರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೦೦-೨೦). [ಸಂ. (ತಮಸ್ + ಹರ)]

ತಮ್ಮ, ತಂಬಿ₁ (ನಾ). ೧. ಕಿರಿಯ ಸಹೋದರ: "ಕನಿಷ್ಠಃ, ಅವರಜಃ, ಅನುಜಃ - ಈ ೩ ತಮ್ಮಂ" (ಹಲಾಯು. ೮೩-೩೩೨); "ಜಘನ್ಯಜಃ, ಕನಿಷ್ಠಃ, ಯವೀಯಸ್, ಅವರಜಃ, ಅನುಜಃ - ಈ ೫ ತಮ್ಮನು" (ನಾಚಿರಾ. ೦೦೯); ಈ ಕಲ್ಲ ಪುಟಿದೆಗಾವುಣ್ಣ ತಮ್ಮ ಗುಱೆಯಮ್ಮ ನಿಱೆಸಿದೊ (ಎಇ. XXI, ೨೦೭-೪; 888); ಆ ಕೂಸೆಂಬುದು ನಿಮ್ಮ ತಮ್ಮನಪ್ಪ ವಾಯುಭೂತಿಯ ಜೀವಮೆನೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೦೦-೦); ಅವರ ತಮ್ಮೋಅಮ್ಮಯ್ಯಂ ದೇಗುಲಮಂ ಮಾಡಿಸಿ (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೨೭-೦೦; 929); ನೀಂ ಕ್ರೋಧನನಾಗಲ್ ನಿನ್ನ ತಮ್ಮಂ ನಿನಗೆಱಗಂ (ಆದಿಪು. ೦೪-೮೪); ತನ್ನ ತಮ್ಮನ ಕಣ್ಣಂ ಕರ್ದುಂಕುವ ಕಾಗೆಗಳುಮಂ . . . ಕಂಡು (ಗದಾಯು. ೫-೩ ವ); ಅಳುಕುವಡಕಟ ಕೊಲ್ಲೆನು ನಿನ್ನ ತಮ್ಮನ ಕರಸು ಫಲುಗುಣನ (ಕುಮ್ವಾಭಾ. ೩೦-೦೫). ೨. ಹಿರಿಯರು ಕಿರಿಯರನ್ನು ಕುರಿತು ಮಾತನಾಡುವಾಗ ಪ್ರೀತಿ, ವಿಶ್ವಾಸ ಸೂಚಕವಾಗಿ ಬಳಸುವ ಮಾತು: ತಮ್ಮ ಕೇಳು ಪುರಾತರೊಳಗೊಲವಿಂ ಮಹಿಳೆಯರನಾತ್ಮಭವರಂ ತಮ್ಮುಮಂ ಕೊಟ್ಟವರೊಳರು (ಬಸವು. ೨೫-೦೭); ಎಲವೋ ತಮ್ಮ ನಿಮಗಿಂದಸುರರಿಪು ತೆತ್ತಿಗನಲೇ (ಕುಮ್ವಾದ್ರೋ. ೦೦-೫೦).

ತಂಬಿ₁: ೧. ದೇವನೂರ ಚಿಕ್ಕೇಶವನ ದೇವಗಳ ತಂಬಿಗಳ ಮಕ್ಕಳು(ಎಕ. VI, ಕಡೂರು. ೧೩-೮; 1518).

ತಮ್ಮಂದಿರ್, ತಮ್ಮಂದಿರು, ತಮ್ಮಗಳು, ತಮ್ಮದಿರು, ತಮ್ಮರು (ಬಹುವ): ತಮ್ಮಂದಿರಪ್ಪ ಕುಮಾರರೊಡನೆ ಸ್ವಾಮಿ ಕಾರ್ತಿಕಂ ಬಳೆದು (ವಡ್ಡಾ. ರಾ. ೦೧೬-೦೭); ಈ ತಮ್ಮಂದಿರೊಳಿಂತಿಂತು ಕಟ್ಟುವರ್ಪುದು ಪೆಂಪೇ (ಆದಿಪು. ೦೪-೧೩೮); ತಮ್ಮಂದಿರ್ ತಾಯಿಂದಿರ್ ಅಣ್ಣಂದಿರ್ ತಂದೆವಿರ್ (ಭಾಷಾಭೂ. ೪೩ ಉದಾ); ನಿನಗೆ ಎಷ್ಟು ಜನ ತಮ್ಮಂದಿರು? (ರೂಢಿ); ಬಾಳಿನಲಿ ಕೈಹಿಡಿದು ನಡೆಸಿದಿರಿ ಜೊತೆಯು ಅಣ್ಣಗಳನು ತಮ್ಮಗಳಿಗೆ ಕಂಡದ್ದ ತೋರಿ ತೆರೆಸಿದಿರಿ ಕಣ್ಣುಗಳನು (ಹೃದಸ. ೭೬-೦೭); ಶಿವಶಿವಾ ಕೌರವನ ತಮ್ಮದಿರವಗಡಿಸಿದರು. (ಕುವ್ಯಾ.ಕ. ೦೩-೦೪); ಧರ್ಮಸುತ ಸಭೆಯೊಳೊಪ್ಪಿದಂ ತಮ್ಮರೊಡನೆ (ಕುರಂಗ. ೩೩-೦).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಮ್ಪಿ; ಮಲ. ತಮ್ಪಿ, ತಮ್ಪಾನ್; ತುಳು. ತಮ್ಮಯ್ಯ, ತಮ್ಮೆಯು; ಕೊಡ. ತಂಬಿ, ತಮ್ಮಣೇ; ತೆಲು. ತಮ್ಮು; ಗೊಂಡಿ. ತಮ್ಮುರ್; ಕುಇ. ತಂಬೆಸ]

ತಮ್ಮಂಗವಮ (?) (ನಾ). (?): ತಪ್ಪು ತಲುಡಿ ದಂಡ ಉಂಡಿಗೆ ಹಡರಹನು ಕೊಂಬಂಣ ಕೊಡಿದೆ ತಂಮಂಗವಮ ಹಿಡಿವೆ (ಎಕ. IX, ಕಾನಕಾ. ४೧-೦३; 1300). [?]

ತಮ್ಮಗೌಡ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು: ರೇವಂತ ನಡೆಗೌಡ ಸುರಿತಂಣ ಪಿರಿಯ ತಮ್ಮಗೌಡರು (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೦೦೪-೦೭; 950).

[ತಮ್ಮ + ಗೌಡ$_1$ (<ಗಾವುಂಡ)]

ತಮ್ಮಚಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು (?):

ತಮ್ಮಚಿಯ ಮುದ್ರೆ = ನಾಣ್ಯಗಳ ಮೇಲೆ ಒತ್ತುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮುದ್ರೆ: ಕುಳಿಯ ಸುಂಕವ ತಮ್ಮಚಿ[ಯ] ಮುದ್ರೆಯ ಪೊತ್ತದೊಳ್ × × × ಕೆ ತಿಂಗಳಿಗೊಂದು ಗದ್ಯಾಣ ಪೊನ್ನುಮಂ ತಮ್ಮಚಿಯ ಮುದ್ರೆಯ ಮೂಟುವೀಸದ ಹತ್ತಡಕೆಯ . . . ಲೆಕ್ಕಂ ಮಾಡಿ ಕುಡುವರ್ (ಸೌಇಇ. XI-II, ೦೫೦-೩೩; 1102). [?]

ತಮ್ಮಟ$_1$ 'ತಂಬಟ' ನೋ.

ತಮ್ಮಟ$_2$, ತಮ್ಮಡ$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ: (ಮೃಹಿಗಿ. ೭೩-೧೩೭४).

ತಮ್ಮಡ$_1$: 'ತಮ್ಮಡವಳ್ಳಿ' ಪರಾ. [ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಮ್ಮತ]

ತಮ್ಮಟೆ 'ತಂಬಟ' ನೋ.

ತಮ್ಮಟ್ಟೆ 'ತಂಬಟ' ನೋ.

ತಮ್ಮಡ$_1$ 'ತಮ್ಮಟ$_2$' ನೋ.

ತಮ್ಮಡ$_2$ (ನಾ). ತಡೆದುದು; ಅಡ್ಡಿ; ವಿಘ್ನ: "ತಮ್ಮಡಂ=ತಡೆದುದು" (ಶಮದ. ಪರಿ. ३). [?./ತಮಿ. ತಮ್ಮಿಟು]

ತಮ್ಮಡವಳ್ಳಿ (ನಾ). = ತಮ್ಮಟ$_2$: "ಕ್ಷಾರಕಿಯೆನಲ್ಕ ತಮ್ಮಡ[ಪಾಠಾಂ. ಡಿ] ವಳ್ಳಿ[ಪಾಠಾಂ. ಲ್ಲಿ]"(ಮಂಗರಾ. ४४-३३). [ತಮ್ಮಡ$_1$ (<ತಮ್ಮಟ$_2$)+ಬಳ್ಳಿ]

ತಮ್ಮಡಿ$_1$, ತಮಡಿ (ನಾ). ೧. ಗುರು; ಆಚಾರ್ಯ: ಸ್ವಸ್ತಿ ಶ್ರೀಭಟ್ಟಾರಕ ಥಿಟ್ಟಗಪಾನದಾ ತಮ್ಮಡಿಗಳ ಶಿಷ್ಯರ್ (ಎಕ. II, ೦೯-೧; ಸು. 700); ಆಟ್ಟುದಟ ತಮ್ಮಡಿಗಳ . . . ನಿಸಿಧಿಗೆ (ಎಕ. II, ೦೫-೦; ಸು. 800); ಶ್ರೀಸಿಂಹನನ್ದಿ ತಮ್ಮಡಿಗಳ್ (ಕೊಪ್ಪಶಾ. ೭-೧; 1010); ಆದಿಯೊಳು ಕಂಡ ನವಣೆಯ ಕೆಯ್ಯ ತಮ್ಮಡಿಯ ಹೆಸರಲೊಂದು . . . ಗುರು ಮೂರ್ತಿಯುಲಿ ಬಳಿಕ್ಕೊಂದಿಂತು ಹದಿನೇಳು ಯೋಗಲಿಂಗಂಗಳಂ ನಿರ್ಮಿಸಿದನು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೩-४४). ೨. ಒಡೆಯ; ಯಜಮಾನ: ತಮ್ಮಡಿಗೆ ಪೊಚಿವ ಶ್ವಾನಂ ದವ್ಮಿ[ಪಾಠಾಂ. ವರ್ಮಿ, ಧರ್ಮಿ]ಯನೇಕೆ ಬಾಬಿಲಿತ್ತ ಪುದು ಎಂಬಂತೆ (ಶಂಚತಂ. ೦೭೮-೦೫). ೩. ಪೂಜಾರಿ; ಅರ್ಚಕ: "ದೇವಾಜೀವಃ, ದೇವಲ" (ನಾಚಿರಾ. ೬); ಪೂಜಿಸುವ ತಮ್ಮಡಿ ಲಿಂಗವಾದುದ ಕಂಡೆ (ಮೋಳಿಮಾ. ३೬೭-೮೧೯); ಕವಾಟಂ ಬಂಧಿಸಿ ಪಿರಿದುಂ ಬೀಯಗಮನಿಕ್ಕಿದರ್ ತಮ್ಮಡಿಗಳ್ (ಉದ್ಭಟ. ೦೦-೫೪); ಕೆಣ್ಣಪನ ಮನದ ವಿರಳಪ್ರಿಯಭಕ್ತಿಯಂ ಮುಗ್ಧಸ್ವಭಾವವನು ಭವಹರಂ ತಾಂ ತಮ್ಮಡಿಗೆ ತೋಱುವೆನೆನುತ (ಬಸಪು. ೦४-४३); ಶ್ರೀಸೋಮೇಸ್ವರನ ತಮ್ಮಡಿ ಕೇತಜೀಯ (ಎಕ. XI, ಹಿರಿಯೂ. ३३-३६; 1428); ಗುಡಿಯ ಗೋಪುರಮಂ ಕೆಡಪಿ ತಮ್ಮಡಿಯಂ ಜಡಿಯಲು (ವೃಷವಿ. ३६-४ ವ); ಆ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದ ಒಬ್ಬ ತಮ್ಮಡಿ ಇವರ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ಹತ್ತಿರ ಬಂದು (ನಗಗ. ३६); ತನಗೇ ಇಲ್ಲದ ಮಾರಿ ತಮ್ಮಡಿಗೆ ವರ ಕೊಟ್ಟೀತೇ? (ಗಾದೆ). ೪. ಜಂಪ; ಮುನಿ: ಇದೇನು ತಮ್ಮಡಿ ನಿನಗೆ ತಪದಲಿ ಖಡ್ಗ ವೇಕೆ (ಕುವ್ಯಾ.ಆ. ೬-३); ಜಡೆಯ ಹೊತ್ತುದೊ ಸಿಡಿಲು ಶಿವಶಿವ ವಡಬ ತಮ್ಮಡಿಯಾದನೋ (ಕೌಶಿರಾ. ೩-೦३). **ತಮಡಿ:** ೩. ಮನವ ಮಡಿಯಾಗಿಡಲು ದಮ್ಮಡಿಯು ತಮ್ಮಡಿ ನಮಗೆ ಬೇಕೀತನಿಗೊ ನಲ್ಮೊರೆಯೆ ತಮಡಿ (ಗಹೀಕ. ೭೦-೫). [←ತೆಲು. ತಮ್ಮಡಿ]

ತಮ್ಮಡಿ$_2$ 'ತಮ್ಮಡೆ' ನೋ.

ತಮ್ಮಡೆ, ತಮ್ಮಡಿ$_2$ (ನಾ) (?): ಆ ಮುಂಗುಳನಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ತಮ್ಮಡೆಯಾದಡೆ ಅಣ್ಣನೊಡವೆ ತಮ್ಮಂಗೆ ತಮ್ಮನೊಡವೆಯಣ್ಣಂಗೆ (ಎಕ.IX, ಚನ್ನಪ.೭೩-३೦; 1318). **ತಮ್ಮಡಿ$_2$:** ಅನ್ಯಾರೂ ಇಲ್ಲದಿದ್ದಡೆ ಆ ಅವೃತ್ತಿಕದ ನಕಟ ದೇವಾಲ್ಯಕೆಕ್ಕುವದು ತಮ್ಮಡಿ ಎಂಬ ವಾರ್ತೆ ಇಲ್ಲವೊಡವತಲೆ (ಎಕ. IX, ಚನ್ನಪ. ೭३-३६; 1318). [?]

ತಮ್ಮಣ 'ತಮ್ಮಣೆ' ನೋ.

ತಮ್ಮಣೆಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸು; ಶಾಂತಗೊಳಿಸು: ನಾನೇ ತಪ್ಪನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡಂತಾಗಿ ಅವಳ ಬೇಗುದಿಯ ಮನಸ್ಸನ್ನು ತಮ್ಮಣೆಗೊಳಿಸಿದಂತೆಯಾಗಿತ್ತು (ಹೇಮಂತ. ३೭). [ತಮ್ಮಣೆಗೊಳು + – ಇಸು$_3$]

ತಮ್ಮಣೆಗೊಳು, ತಮ್ಮಣೆಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಉಪಶಮನಗೊಳ್ಳು; ಶಾಂತತೆ ಹೊಂದು; ಸಮಾಧಾನವಾಗು. 'ತಮ್ಮಣೆಗೊಳಿಸು' ಪರಾ. **ತಮ್ಮಣೆಗೊಳ್ಳು:** ನಟರಾಜನ ಭಾವಸಮಾಧಿಯು ಒಂದಿಷ್ಟು ತಮ್ಮಣೆಗೊಂಡ ಬಳಿಕ ನಸು ಕಣ್ದೆರೆದು ನಿಟ್ಟಿಸಿದರೆ ಮುಂದೆ ನಿಂತ ಗೌರಿ ಮೊರೆಯಿಡುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ (ಕಾಳಿಬ. ೧). [ತಮ್ಮಣೆ (<ತಮ್ಮಣೆ) + ಕೊಳು (<ಕೊಳ್$_1$)]

ತಮ್ಮಣೆಗೊಳ್ಳು 'ತಮ್ಮಣೆಗೊಳು' ನೋ.

ತಮ್ಮಣೆ, ತಮಣೆ, ತಮ್ಮಣಿ (ನಾ). ಶಾಂತಿ; ಸಮಾಧಾನ; ಉಪಶಮನ: ದೇಶದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮಣೆ (ಶಾಂತಿ) ಯಿರಲಿಲ್ಲ (ಆಕ್ಕರ. ೦४೦). **ತಮಣೆ:** ಶಾನಾಗ ತಣಿಯದೆ ಯಾರು ಏನೆಂದರು ತಮಣೆಗೆ ಬರುವುದೆ ಗೋಳು (ಇಂಚಾಪ. ३೦-४४). **ತಮ್ಮಣಿ:** 'ತಮ್ಮಣೆಗೊಳಿಸಂ', 'ತಮ್ಮಣೆಗೊಳು' ಪರಾ.

ತಮ್ಮಣೆಯಾಗು = ಶಮನವಾಗು; ಶಾಂತವಾಗಂ: ಇವರ ದಂಗೆಗಳು ತಮ್ಮಣೆಯಾದವು (ಇಂಗ್ಲಂಡ. ३೦೦). [?./ಪ್ರಾ. ಥಂಭಣ./ಸಂ. ಸ್ತಂಭನ]

ತಮ್ಮತು 'ತನತ್ತು' ಪರಾ.

ತಮ್ಮದು 'ತನತ್ತು' ಪರಾ.

ತಮ್ಮಲೋಪಾದಿ (ನಾ). (?): ಸತ್ತಿಮಂಗಲದ ಸಾಮಿಯ ಸಮ್ಮಸ್ತಂ ಮಾರಯ್ಯನುಂ ಪುಣಿಸೆಯಮ್ಮನುವಿಟ್ಟು ತಮ್ಮಲೋಪಾದಿಗೊಟ್ಟರ್ (ಎಕ. IX, ಹೊಸಕೋ. ೦೦೦-೭; 997). [?]

ತಮ್ಮಿನುಗ (ನಾ). ತಂಪಾದ ಬೆಳಕಂ ಅಥವಾ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವನಂ; ಚಂದ್ರ: ಕೆಂಗದಿರ ತಮ್ಮಿನುಗ ಮರಗೂಳ (ಮಲ್ಲಾರಿ. ३-४೦).

[ತಂ$_1$ (<ತಣ್$_2$) + ಮಿನುಗು$_2$ + – ಅ$_7$]

ತಮ್ಮಿಸು 'ತಣ್ಪಿಸು' ನೋ.

ತಮ್ಮುಟುಕಾಟಿ (ನಾ). ತಮ್ಮಟೆ ಬಾರಿಸುವವನು: ಅಮೃತಪಡಿ ನಂದಾದೀಪ್ತಿ ನೈವೇದ್ಯ ಸ್ಥಾನಿಕ ಹೆಸಟು ತಂಮುಟುಕಾಟರಿಗೆ ಸಂದು ಬಂದು (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ४೭८-೦೯; 1533).

[ತಮ್ಮುಟು$_0$ (<ತಂಬಟ) + – ಕಾಟಿ]

ತಮ್ಮುತು 'ತನತನ್ತು' ಪರಾ.

ತಮ್ಮುತ್ತು 'ತನತನ್ತು' ಪರಾ.

ತಮ್ಮುಳಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು (?) : ಬಾಗೆಯೂರ ಬಲ್ಲಹನೇಱಿ ನೊಳ್ಪಿಯಾನ್ ವೈರಿಅಳ್ ಸಮಪದರುಳ್ ಕೊವುಳಪೂರಬಾಳಿಯೊಳ್ಪೊಣ್ಣಿ ದಿಕ್ಕಿಜ್ಜಿಯ ತಮ್ಮುಳಿ ಪಡೆಯುಳಿಱಿದು ಸತ್ತನ್ (ಎಕ. XVI, ತುಮುಕೂ. ೯೩-೧೪; ಸು. 780). [?]

ತಮ್ಮೆ (ನಾ). ೧. ಕಿವಿಯ ಹಾಲೆ, ಮೂಗಿನ ತುದಿ ಮುಂತಾದ ಮೂಳೆ ಯಿರದ ಸ್ಥಳ. ೨. (ಕುದುರೆ, ದನ ಮುಂತಾದಂವುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಹಾಕಲು ಬಳಸುವ) ಹಗ್ಗದ ಕುಣಿಕೆ. ೩. ದನಗಳ ಗಂಗೆದೊಗಲು : (೬). [ದೇ.॥ ತೆಲು. ತಮ್ಮೆ]

ತಮ್ಮೆಗಿಡ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; "ಉದ್ದಾಲಕ" (ಪಂಡಿತ). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪೊದೆ. P ಇದರ ಬೇರನ್ನು ಔಷಧಿಗಾಗಿ ಉಪ ಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ. [ತಮ್ಮೆ₀ + ಗಿಡ (<ಗಿಡು)]

ತಯಾರಿ 'ತಯಾರು' ನೋ.

ತಯಾರಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಅಣಿಮಾಡುವಿಕೆ ; ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವಿಕೆ : ಅಜಯ . . . ಬಾಂಬ್ ತಯಾರಿಕೆಯ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾಗುತ್ತಿದ್ದ (ಅಕ್ಕಾರ್ಪ. ೧೩೮); ಉಪಕರಣಗಳ ತಯಾರಿಕೆಯ ಹಕ್ಕನ್ನು ತಮಗೆ ವರ್ಗಾಯಿಸ ಬೇಕೆಂದು ಬೇಡಿಕೆ ಬಂದಿತು (ಸಸ್ಯಕ. ೯೯). ೨. ತಯಾರಾದ ವಸ್ತು : ಇದು ಟಾಟಾ ಕಂಪನಿಯ ತಯಾರಿಕೆ (ರೂಢಿ). [ತಯಾರು + – ಇಕೆ]

ತಯಾರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಿದ್ಧಪಡಿಸು ; ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸು : ದೊಡ್ಡ ಒಲೆಯಾದರೆ ಯಾವುದೇ ಅಡುಗೆಯನ್ನೂ ಅದರಲ್ಲಿ ತಯಾರಿಸಬಹುದು (ಅಡುಶಾ. ೦೬); ಒಂದು ಕಾವಡಿಯನ್ನು ತಯಾರಿಸಿ ಹೊರಟನು (ಸುಧಾ. ೫೭); ಚಹಾ ತಯಾರಿಸಿಕೊ (ಮಹಾತ್ಮ. ೦೩). [ತಯಾರು + – ಇಸು]

ತಯಾರು, ತಯಾರಿ, ತಯ್ಯಾರಿ (ನಾ). ಸಿದ್ಧತೆ ; ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವಿಕೆ ; ಏರ್ಪಾಡು ; ಸಜ್ಜು ; ಅಣಿ. **ತಯಾರಿ** : ಇನ್ನೊಂದು ಗ್ಲಾಸು ಎತ್ತಿ ಕುಡಿಯುವ ತಯಾರಿಯಲ್ಲಿದ್ದರು (ದೀಪಹ. I, ೦೫೯). **ತಯ್ಯಾರಿ** : ಮೊದಲು ಚಹಾ ಫಳಾರದ ತಯ್ಯಾರಿ ನಡೀಲಿ (ಧನಂಜ. ೫೬).

ತಯಾರಾಗು = ೧. ಸಿದ್ಧವಾಗು ; ಅಣಿಯಾಗು : ಸಂಗಡಿಗರೊಡನೆ ತಯಾರಾಗಿ ಬನ್ನಿರಿ (ನಡದಾ. I, ೪೩೮); ಅವಳು ತಿರುಗಿ ಹೊಡೆಯಲು ತಯಾರಾಗುವವರೆಗೂ ಹೊಡೆಯುತ್ತಿರುವುದೇ ಮೇಲು (ಹುಚ್ಚುಹು. ೦೫). ೨. ನಿರ್ಮಾಣವಾಗು ; ಉತ್ಪನ್ನವಾಗು : ಭ್ರೂಣವು ತಯಾರಾಗುವುದು (ಸಸ್ಯಕ. ೦೮). **ತಯಾರುಮಾಡಿಸು, ತಯ್ಯಾರುಮಾಡಿಸು**=ಸಿದ್ಧವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ರಚಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಂ ; ನಿರ್ಮಾಣಮಾಡಿಸು : ಬೆಳೆದು ಬದಲಾಯಿಸುತ್ತಿರುವ ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ವ್ಯಾಕರಣವೊಂದನ್ನು ತಯಾರುಮಾಡಿಸಿಕೊಡುವ ಕೆಲಸವು ನಮ್ಮ ವಿದ್ಯಾಪ್ರಚಾರ ಇಲಾಖೆಯವರ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿದೆ (ಸಾಹಿಕ. ೫೮); ಕೋಟೆಯನ್ನು ರಚಿಸಿ, ಅದರ ಸುತ್ತ ಅಗಳು ಮುಂತಾಗಿ ತೆಗೆಸಿ ತಯ್ಯಾರುಮಾಡಿಸಿ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨). **ತಯಾರುಮಾಡು** = ೧. ಸಿದ್ಧಮಾಡು; ಸಜ್ಜುಮಾಡು ; ಅಣಿಗೊಳಿಸು : ಶ್ರೀಪಾದರಾಜರು ದ್ವೈತಮತ ಪ್ರಚಾರಮಾಡಲು . . . ಭಾಗವತರ ತಂಡವೊಂದನ್ನು ತಯಾರು ಮಾಡಿದರು (ಜಗದಾ. ೮೧); ಮೈಸೂರಿನಿಂದಲೇ ತಯಾರುಮಾಡಿ ತಂದಿದ್ದ ಚಿರೋಟಿಗಳನ್ನೂ . . . ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಹಂಚಿದರು (ಮೂಲಾನ. ೦೨೩). ೨. ಉತ್ಪಾದಿಸಂ ; ಉತ್ಪನ್ನಮಾಡು : ಇಂತಹವರು ಇಲ್ಲಿಯೇ, ಹೀಗೆಯೇ ಅದನ್ನು ತಯಾರುಮಾಡಿ ಇಂಥವರ ಮೂಲಕವೇ ಮಾರಿರುವರೆಂಬುದು ತಿಳಿಯದು (ಹಪ್ರ. ೧೦).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಯಾರ್, ತಯಾರೀ, ತಯ್ಯಾರ್, ತೈಯಾರೀ ; ಪಾರ. ತಯ್ಯಾರ್, ತಯ್ಯಾರೀ ; ಅರ. ತೈಯಾರ್]

ತಯಿಮಾಸ 'ತ್ರೈಮಾಸ' ನೋ.

ತಯ್ಯಾನ (ನಾ). (?) : ಸಡಗರದಿ ಬಹರಗ್ರ ವೈಮಾನ ತಯ್ಯಾನ ತುಡುಕು ತಿಹವೇಣ್ಣಿಸೆಯ ಸಿಂಗರದ ಭಂಗರದೊಳ್ಳಿದೆ ಮಧುಬಲಿ ಬಂಧನ (ಜಿನಮು. ೪೭-೨೯). [?]

ತಯ್ಯಾರಿ 'ತಯಾರು' ನೋ.

ತರ್, ತರು₁ (ಕ್ರಿ). ತಂದ (ಭೂತಕೃ), ತಂದು (ಭೂತನ್ಯೂ), ತರ್ಪ, ತಹ₁, ತಾಹ₁ (ವರ್ತಕೃ), ತಾ₁, ತಾರ್₄ (ವಿಧ್ಯರ್ಥ). ೧. ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬರು: ಪದಿಂಬರ್ ತರ್ಪ ಪೂಱೆಯ ನೊರ್ವನೆ ತರ್ಪಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೭-೪); ಪೇರಡವಿಯೊಳ್ ಪಣ್ಫಲಂಗಳ ನಱಸಿ ತನ್ನಿಮೆಂದು ಪೇಟ್ಟುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೧೮೩); ತಾರಂ ತಾರರ್; ಬಾರಂ ಬಾರರ್ (ಭಾಷಾಭೂ. ೨೨೭ ಉದಾ); ಚನ್ನಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನ ಕೈವಿಡಿದು ನಿಮ್ಮ ಮುಂಡಿಗೆ ಹುವ್ವ ತಾಹೆನಲ್ಲದೆ ಹುಲ್ಲ ತಾರೆನು (ಮಹಾದೇ. ೧೧-೧); ಹೊಳಲ ಹೊಱಶೂಲದಲಿ ರಿಪುಗಳ ಸೆಳಸುವೆನು ತಾ ವೀಳೆಯವನು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೧-೭). ೨. ಕರೆತರು ; ಕರೆದುಕೊಂಡಂ ಬರು : ತಾರಾ ಜಾನಕಿಯಂ ಪೋಗಿ ತಾರಾ ತರಳನೇತ್ರೆಯಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೧೨೮); ನಾಳಿನೋಲಗದೊಳ್ ತಂದು ಕಾಣಿಸು (ಪಂಪಭಾ. ೯-೨೮ ವ); ಆಕೆಯಂ ತರ್ಪುದನುಱಿಯೆ ಬಱಿಕ್ಕಿಲ್ಲ ಬೇಱೊಂದುಪಾಯಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೮೫೯); ಅಪ್ಸರಗಣಿಕೆಯರು ಕೋಮಳನ ತಂದರು ವಾಸವನ ಸಿಂಹಾಸನದ ಹೊರೆಗೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೬-೬೫); ಅರ್ಧರಾತ್ರಿಯ ಹೊತ್ತಿನೊಳಗಾಗಿ ಸುಗುಣಾನಿರುದ್ಧನ ತಹೆನು (ಮೋಹತ. ೩೦-೧೦); ನಾಲ್ಕೆಂಟು ದಿನದೊಳು ಕಂತುಸನ್ನಿಭನ ನಾ ತಹೆನು (ಕಂನವಿ. ೯-೦೯೫). ೩. ಕೊಡು ; ನೀಡು : ಚಿಂತಿಸದಿರ್ ತಾ ತೋಱು ನಿನ್ನೀ ಬರೆದ ಪಟಮನುತ್ಫುಲ್ಲಪಂಕೇಜನೇತ್ರೇ (ಆದಿಪು. ೩-೪೪); ಎನಗೆ ತರಲಾಱದಿರ್ದೊಡಂ ನಿಮಗಪ್ಪನಿತಾಹಾರಮ ನಿಂದಿನೊಂದು ದಿವಸಕ್ಕಮಱಿಸಿಕೊಳ್ಳಿಂ (ಪಂಚತಂ. ೦೪೨-೧); ಒನಕೆಯಂ ತಾ ಶಿರದೊಳಾಂ ಸುತ್ತಿದಪೆನೆಂಬಾ ನರನವೊಲು ಆಯಿತ್ತು (ಬಸಪು. ೨೦-೨೧); ಅಮಲ ಸುಮತಿಯಂ ತಾಯೆನಗೆ ತಾಯೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧-೪). ೪. ವಿಸ್ತರಿಸು ; ಚಾಚು : ಕಯ್ಯುಗೆ ಕರಮಂ ತರಲಾಱದೆ (ಗದಾಯು. ೪-೩೦). ೫. ಎತ್ತು ; ಹೊರಕ್ಕೆ ತರು : ಎಳೆಯಂ ವಿಕ್ರಮದಿಂ ತರಲ್ ಮಹೀಧರಂ ಮುನ್ ಪಂದಿಯಾದಂತೆ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೫೫). ೬. ಉಂಟುಮಾಡು : ಮುದಿತ ಸುರಾನಂದ ಬಾಷ್ಪೋದಬಿಂದೂತ್ಕರ ಮೆಂಬಂತಾಗೆ ತಂದತ್ತರಲ ಮುಗಿಳಗಳಂ ಪುಷ್ಪಮೇಘಪ್ರತಾನಂ (ಆದಿಪು. ೦೪-೦೦೪); ಬವರವಾದರೆ ಹರನ ವದನಕೆ ಬೆವರ ತಹೆನು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೪-೫೬). ೭. ನಿಶ್ಚಯಿಸು ; ನಿರ್ಧರಿಸಂ : ಅತ್ತ ಮನಂ ತರಲೆವೇಡ (ಸಮುಪ. ೩-೮೧); ಈ ಧರ್ಮಮಂ ಪತ್ತುವಿಡಿಸಿ ಮದೀಯ ಧರ್ಮದೊಳೆ ಪತ್ತಿಸುವೆನೆಂಬ ಬಗೆಯಂ ತಂದು ಸೆಟ್ಟಿಗಿಂತೆಂದಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦-೦೦೯); ಜನದ ಕೊಲೆಗೆಲಸದ ನಿರೂಪಕೆ ಮನವ ತಂದಳು ಮೃತ್ಯು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೬-೩೫). ೮. ಮದುವೆ ಮಾಡಿಸು ; ಸಂಬಂಧ ಬೆಳೆಯುವಂತೆ ಮಾಡು: ಆತನ ತಂಗೆಯಂ ಜ್ಯೋತಿರ್ಮಾಲೆಯಂ ನಿಮ್ಮ ಮಗನರ್ಕ ಕೀರ್ತಿಗೆ ತರ್ಪುದು (ಚಾವುಂಪು. ೫೦-೦೫). ೯. ಮದುವೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು ; ಸಂಬಂಧ ಬೆಳೆಸಂ : ಎರಡನೆಯ ಹಿಡಿಂಬಿಯನೆಮ್ಮರಸಂ ರಕ್ಕಸಿಯನೆಲ್ಲಿ ತಂದನೊ ನಿನ್ನಂ (ಗದಾಯು. ೨-೯). **ತರು₁** : ೧. ತಮ್ಮಲ್ಲಿದ್ದ ಪುಡಿದುಡ್ಡು ಗಳಿಗೆ ಎಣ್ಣೆಯನ್ನು ಕೊಂಡು ತಂದರು (ರಾವಿಜ. ೨೨); ಮರಿಯಾನೆ ಬೆಳ್ಳಿಹೊರೆ ತರುವುದೆಂಬಂತೆ (ಕಾಲೂರ. ೭೨-೦೩೦). ೨. ಎಲೆ ನಾರಿ ನೀನಾತನ ತರುವನಕ ಸಲೆ ಸೈರಿಸದೆನ್ನ ಮನಸು (ಕಂನವಿ. ೯-೦೫೦); ಅದೇ ದೇವರು ನನ್ನನ್ನು ಇಲ್ಲಿಗೆ ತಂದನೆಂದು ತಿಳಿದುಕೋ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೭೮). ೩. ತಾರಕ್ಕ ಬಿಂದಿಗೆ ನಾ ನೀರಿಗ್ಹೋಗುವೆ ತಾರೇ ಬಿಂದಿಗೆಯ

(ಪುರಂದ. ೧-೪೯ ಪಲ್ಲವಿ) ; ಇಲ್ಲಿ ತಾ ಅದನ್ನು ನಾವಿಬ್ಬರೂ ಸರಿಯಾಗಿ ಹಂಚಿಕೊಂಡು ಬಿಡುವಾ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೫೦) ; ಮಾತು ಬಲ್ಲವ ಮಾಣಿಕ ತಂದ, ಮಾತು ಅರಿಯದವ ಜಗಳ ತಂದ (ಗಾದೆ). ೧೦. ಕೊಂಡುಕೊಳ್ಳು: ತನಗೆ ಹೇಗೋ ದೊರೆತ ದುಡ್ಡು ತರುವ ಪಡಿಪದಾರ್ಥ ಅದು ಗುರು ಲಿಂಗ ಜಂಗಮಕ್ಕೆಂದೂ ಅರ್ಪಿತವಾಗಬಾರದು (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೦೭ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ) ; ದುಡ್ಡಿದ್ದರೆ ಅದನ್ನೂ ತರಬಹುದಿತ್ತು (ರೂಢಿ).

ತಂದಿಕ್ಕು = ೧. ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಡು; ತಂದುಕೊಡು: ತಾವಿರ್ಬರುಂ ತಿರಿದು ತಂದಿಕ್ಕಿದೆಂಜಲೆವುಟುಪಮಂ ತಿಂದು (ಆದಿಪು. ೩-೩೪ ವ) ; ಇನ್ನುಮೆನ್ನೊಡಲೊಳಿನ್ನೀ ಪ್ರಾಣಮುಳ್ಳನ್ನಮೇವದೆ ಕೌಂತೇಯರನಿಕ್ಕಿ ಪಂದಲೆಗಳಂ ತಂದಿಕ್ಕು (ಗದಾಯು. ೯-೨೯) ; ಕಂದಮೂಲಫಲಂಗಳಂ ಪೆರ್ಚ್ ತಂದಿಕ್ಕೆ ತಿಂದು ಆನಂದಮನಸ್ಕರಾಗಿ ನಿಂದ ತಪೋಧನರುಮಂ (ಪಂಚತಂ. ೦೧೯-೦೦). ೨. ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಂದು ಬಡಿಸು,-ನೀಡು: ಮೋನದಿಂದಮುಣ್ಬುದು ನಾವೇನಂ ತಂದಿಕ್ಕಿದೊಡಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦-೧೬೩). ೩. ಎಸೆ ; ಬಿಸುಡು ; ಕೆಡವು : ಈ ದೊರೆಯನುಮಳವಟ್ಟಿಯೆ ವಸುಂಧರೆಯೊಳ್ ತಂದಿಕ್ಕಿ ಭಂಗಮಂ ಮಾಡುವೆನೇ (ಆದಿಪು. ೧೪-೧೧೨) ; ಇಂತನ್ನಯದಿಂದೀ ಪಟುವಿನೊಳೆನ್ನರಸನನಿಂತು ಬಿದಿಯೆ ತಂದಿಕ್ಕುವುದೇ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೩೨). ೪. ತಂದು ಸೇರಿಸು ; ಕೂಡಿಸು ; ಬೆರೆಸು : ಮುಖದರ್ಪಣಕ್ಕೆ ತಂದಿಕ್ಕಿದ ರನ್ನದ ಹಿಡಿ ಸೊಬಗೆಯುಮೇನೆನೆ . . . ಕಂಬುಕಂಧರಮೆಸೆಗುಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೬೩); ಸಕ್ಕದಮಂ ಪೇೞ್ವೊಡೆ ನೆಱೆ ಸಕ್ಕದಮಂ ಪೇೞ್ಗೆ ಸುದ್ಧಗನ್ನಡದೊಳ್ತಂದಿಕ್ಕುವುದೇ ಸಕ್ಕದಮಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೪೨). ೫. (ಜಗಳ, ವಿರಸ ಮುಂತಾದುವನ್ನು) ಉಂಟುಮಾಡು : ಆ ಕೊರಮ ಅವರಿಬ್ಬರ ನಡುವೆ ತಂದಿಕ್ಕಿದ (ರೂಢಿ).

ತಂದಿರಿಸು = (ಸಮೀಪಕ್ಕೆ) ತಂದು ಇಡು ; ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಂದು ಇಡು : ನೆಲೆಯ ಕರುಮಾಡದ ಕಾಂಚನಕಲಶತತಿಯನೆಸೆದುದು ಕನಕಾದ್ರಿಯನಲ್ಲಿ ಕಡೆದು ತಂದಿ[ಪಾಠಾಂ. ಕಂಡ]ರಿಸಿದವೋಲ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೫೦೪) ; ಮಂಗಳದ್ರವ್ಯಂಗಳಂ ಕೂಡೆ ತಂದಿರಿಸಿ (ನಂಬಿರ. ೫-೨೯) ; ಬೆಟ್ಟವ ಕಿತ್ತು ತಂದಿರಿಸಿದಂದದಿ ಮುಗಿಲಟ್ಟಣೆ ತನೆಗಳಗ್ರದಲಿ ಬಟ್ಟರನ್ನಗಳ ತೆತ್ತಿಸಿದ ಹೊಂಗಲಸಂಗಳಿಟ್ಟಿರ್ದುವು (ಮೋಹತ. ೨೬-೮). **ತಂದೀ**=ತಂದುಕೊಡು : ಕಾಣಿಕೆಯ ತಂದಿತ್ತರು ಗೀರ್ವಾಣಫಣಿನರರಾಜರು (ತೊರರಾ. ೦-೭-೨) ; ಕಂಗೊಳಿಸುವ ಮಾದಳವಣ್ಣ ತಂದಿತ್ತು (ಮೋಹತ. ೪-೫೦). **ತಂದುಕೊಡು, ತಂದುಕುಡು** = ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಂದು ಕೊಡು ; ಒದಗಿಸು : ತಂದೆ ತಾಯ್ಗಳು ಮೃಗಗಳಾದವು ಬಂಧು ಬಳಗವು ಖಗಗಳಾದುವು ತಂದು ಕೊಟ್ಟವರಾದರಾ ಮೃಗಗಳು ಕಿರಾತಂಗೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೫-೫೧): ಅಂಜನಚೋರಂ ಘುಟಿಕಾಪ್ರಯೋಗದಿಂದದೃಶ್ಯರೂಪದಿಂ ಪೋಗಿ ಕಳ್ದು ತಂದು ಕುಡುವ ಸಮರ್ಥನೆಂಬುದಂ ತಾಂ ಬಲ್ಲಳಪ್ಪುದಱಿಂದ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೦೧೮).

ತಂದುಕೊಳ್, ತಂದುಕೊಳು, ತಂದುಕೊಳ್ಳು = ೧. ಕರೆದುಕೊಳ್ಳು ; ಬರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು : ತನಗಱಿಕೆಯ ಮಿಟ್ಟುವನಿಂತು ತಂದುಕೊಂಡರು ಮೊಳರೇ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೭೨) ; ಮುಂಗುರುಳಗರ ಕಣ್ಣಿನೊಳೊತ್ತಿ ಜಲವನು ಹಿಂಗದೆ ತಂದುಕೊಂಡಾಗ ಅಂಗನೆ ಪುಸಿಗೆ ದುಃಖಿಸುತ (ಕಂನವಿ. ೬-೧೬೭). ೨. ತಾಳು ; ಹೊಂದು ; ಪಡೆ : ತಂದೆ ನೀನಹೆನೆಂಬ ಹಮ್ಮನು ತಂದುಕೊಳದಿರು (ತೊರರಾ. ೧-೯-೩೯). ೩. ಮದುವೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು ; ಮನೆ ತುಂಬಿಸಿಕೊಳ್ಳು: ಮಾವನ ಮಗಳೆ, ತಂದುಕೊಂಡೇನು ತೆರ ಹೇಳೆ (ಹಳ್ಳಿಬಾ. ೫೩). **ತಂದುಹಾಕು**=೧. ಸಂಪಾದನೆ ಮಾಡು ; ಗಳಿಸಿಕೊಡು: ಹತ್ತು ಜನರ ಸಂಸಾರಕ್ಕೆ ತಂದುಹಾಕುವವ ಒಬ್ಬನೇ ಆದರೆ ಬಹಳ ತೊಂದರೆ (ರೂಢಿ). ೨. (ಜಗಳ, ವಿರಸ ಮುಂತಾದುವನ್ನು) ಉಂಟು ಮಾಡು ; ಕಲ್ಪಿಸು ; ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡು : ಎನಗೂ ನಿನಗೂ ಹಗೆಯಿಲ್ಲ, ಎನ್ನೆಡೆ ನಿನ್ನೆಡೆ ತಂದುಹಾಕಿದವರೆ ಹಗೆ (ಸಗಮೊ. ೫೪) : ತಂದುಹಾಕಿ ತಮಾಷೆ ನೋಡಿದ (ರೂಢಿ). **ತಂದೊಡ್ಡು** = ೧. ಈಡುಮಾಡು ; ಗುರಿಮಾಡು : ವನಿತೆಯುಮಂ ನಂಟರುಮಂ . . . ತೊಱೆದು ತಪಕಂ ತನುವಂ ತಂದೊಡ್ಡಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೬೯). ೨. ಉಂಟುಮಾಡು ; ಕಲ್ಪಿಸು : ಆಗ ಮನೋವ್ಯಥೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳನ್ನು ತಂದೊಡ್ಡಬೇಕು (ಶಿಕ್ಷದ. ೧೦೯).

ತರವೇೞ್, ತರಹೇಳು = ೧. ತರುವಂತೆ ಹೇಳು ; ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬರುವಂತೆ ಹೇಳು : ಸಾರಥಿಯಪ್ಪೊಡಪ್ಪ ನೆನಗೀತನೆ ಪೋ ಪೆಱರೇವರಿಂ ನೆಲಂಬಾರೆನೆನುತ್ತೆ ತನ್ನ ರಥಮಂ ತರವೇೞ್ದು (ಪಂಪಭಾ. ೮-೯೮); ಅದು ಪೊಱಗಾಗೆ ನೀನೇನಂ ತರವೇೞ್ದೊಡಂ ತಂದಿತ್ತಪೆನಿದೊಂದು ಮಾತ್ರಂ ಬೇಡ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೧೧೮) ; ತರವೇೞ್ ಮಾಣಿಕ್ಯಭಂಡಾರಮಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೧೩). ೨. ಕರೆತರುವಂತೆ ಹೇಳು ; ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬರುವಂತೆ ಹೇಳು : ತರವೇೞ್ದು[ಪಾಠಾಂ. ಟ್ಟಿ] ವಿಜಯಪರ್ವತಗಜಮಂ (ಆದಿಪು. ೧೨-೫೭) ; ಎನ್ನ ಮಗನನಂತಕಪುರದಿಂ ತರವೇೞ್ಪುದು (ಅಜಿಪು. ೧೦-೧೫) ; ಕನಸಿಂದದಂ ನೆರೆದವನಂ ನೆನಸಿಂ ನೆರೆದಪ್ಪೆನೆಂದು ತರವೇೞ್ದಪೆ ಕಾಂತನಂ (ಜಗವಿ. ೧೭-೧೧೨) : ತರವೇೞ್ ಸಾಳುವ ವೇಗನಂ ತೊಗರನೂ ಹೆಗ್ಗಾಳೆನಂ ಜೂಗನಂ (ನಳಚಂ. ೬೬) ; ಇತ್ತಸವರಿಗೆ ನೇಮವನು ಮುನಿಪೋತ್ತಮನ ತರಹೇಳಿ (ತೊರರಾ. ೦-೫-೩೪).

ತರವೋಗು=ತರಲು ಹೋಗು ; ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬರಲು ಹೋಗು : ಸಮಿತ್ಕುಶಮಂ ತರವೋಪ ಧೌತವಲ್ಕಲಮನಲಂಬುವಕ್ಷಮಣಿಯಂ ಸಮಿಾ ಪ್ಯವಸಾಯಮೆತ್ತಲುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೨೪). **ತರುಬರು** = (ಉಕ) (ಸಾಮಾನು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ಕೊಂಡು ತಂದು ಒದಗಿಸು ; ವಹಿವಾಟು ನಡೆಸು: ಜಯಂತನು ಮನೆಯ ತರುಬರುವ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು (ಜಯಂತ. ೧೫೩); ಮನೆಯಲ್ಲಿ ತರುಬರುವ ಸಣ್ಣ ದೊಡ್ಡ ಕೆಲಸಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಅವನೇ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು (ಸಂಚಿತ್ರ. ೨೪) ; ತರುಬರೋನ ಹೆಂಡತಿ ಅಡಬಲ್ಲಳು. ತಲೆಕೆರೆದುಕೊಂಡು ಉಣಬಲ್ಲಳು (ಗಾದೆ).

ತಾರಮ್ಮಯ್ಯ = ಸಣ್ಣಮಕ್ಕಳನ್ನು ಆಡಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ ಮತ್ತು ಆಗ ಹೇಳುವ ಹಾಡು : ಕೈಯ ತಾರಮ್ಮಯ್ಯಕ್ಕೆ ತೊದಲ ನುಡಿಯ ತಿಲ್ಲಾಣ (ಉಯ್ಯಾಲೆ. ೧೦೯-೫). **ತಾರಮ್ಮಯ್ಯ ಮಾಡು** = ೧. ತಾರಮ್ಮಯ್ಯಹಾಡು : ಏನೋ ಸಮಯ ಎಂದು ಸಹಾಯ ಕೇಳಿದರೆ ತಾರಮ್ಮಯ್ಯ ಮಾಡಿಬಿಟ್ಟರು (ರೂಢಿ). ೨. ನಟಿಸು ; ಸೋಗುಹಾಕು. **ತಾರಮ್ಮಯ್ಯ ಹಾಡು** = ನಕಾರ ಸೂಚಿಸು; ಇಲ್ಲವೆಂದು ಕೈಯಾಡಿಸು: 'ಹಣಕ್ಕೇ ಕಷ್ಟವಾಗಿದೆಯಪ್ಪಾ, ನೋಡೋಣ ತಡೆ" ಎಂದು ತಾರಮ್ಮಯ್ಯ ಹಾಡಿದರು (ಮರಳಿ. ೧೭೨). ☞ ಈ ಧಾತು ಹಲವು ಶಬ್ದಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಸೇರಿ ಸಂಯುಕ್ತಧಾತುಗಳಾಗಿ ವಿವಿಧವಾದ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಉದಾ: ಎಯ್ತರ್, ಇೞಿತರ್, ನಡೆತರ್, ಬೀೞ್ತರ್, ಮಂನಂದರ್ ಇತ್ಯಾದಿ. [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತರು; ತೆಲು. ತೇರ್]

ತರ$_1$ (ನಾ). (ಭಯ ಅಥವಾ ಕೋಪದಿಂದ) ನಡುಗುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. 'ತರಗುಟ್ಟು', 'ಥರ$_1$' ಪರಾ.

ತರತರ$_1$ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಅದನ್ನು ಕೇಳಿ ತರತರ ಎಂದು ನಡುಗಿದಳು (ರೂಢಿ).

ತರ$_2$ (ನಾ). ಸುಂಕ; ತೆರಿಗೆ : ತಿಱುನರಯಂಗಲ್ಲ ಕೊಯ್ದಿಲೆಯ ಹೇಱಿಂಗೆ ವೀಸವೊಂದು ತರ (?ಕೊಟ್ಟರ್) (ಮುಂಬರಾ. XI, ೨೫೪-೨೬ ; 1144). [☞ ಇದು 'ತೆರ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ತರ$_3$, ಥರ$_2$ (ನಾ). ೧. ಸಾಲು ; ಓಳಿ ; ಕ್ರಮ ; ಪಂಕ್ತಿ : "ತರ ಪರಿವಿಡಿಯೆನಲ್ಕಿವು ಪರಿಯರ್ಥದೊಳ್" (ಕಶರ. ೪೪) ; ತರದಿಂ ದೆಯ್ವದ

ಮೊಗದೊಳ್ ಕರದೊಳ್ ತೊಡೆಯೊಳ್ ಪದಂಗಳೊಳ್ ದ್ವಿಜರುಂ ಭೂಪರುಮಂತೆ ವೈಶ್ಯರುಂ ಶೂದ್ರರುಮೋಜೆಯಿನೊಗೆದರೆಂಬರಿನ್ನವು ಪುಸಿಗಳ್ (ಸಮಪ. ೧೧-೫೪); ಇಂತು ತರದಿಂ ಸ್ವಪ್ನಂಗಳನೀರೆಂಟಂ ನೃಪ ಕುಲತಿಳಕನ ಸಿದ್ಧಾರ್ಥನರಸಿ ಕಂಡಳ್ನಲವಿಂ (ವರ್ಧಪು. ೧೩-೭೩): ತರದೆ ಪಾಱಿದುವು ಬೆಳ್ವಕ್ಕಿ ನೂಲ್ದೆಗೆದಂತೆ (ಅನಂಪು. ೯-೧೬ ರಗಳೆ): ಹರಿಸದೆ ಸಗ್ಗದ ಜತಿಗಳ್ ನೆರೆದಂತೆರಡುಂ ಕೆಲಂಗಳೊಳ್ ತರದಿಂ ಕುಳ್ಳಿರೆ (ಕಬ್ಬಿಗಕಾ. ೧೬೪). ೨. ಸರಿಯಾದುದು; ಯೋಗ್ಯವಾದುದು; ಉಚಿತವಾದುದು: ತರವಲ್ಲದ ಆರ್ಯರ್ವ ಕೆಗಳ್ದಡೆ ಸುರನರನಾಗಲೋಕ ಮೆಚ್ಚುವುದೇ (ಚೋರಚರಿ. ೭-೬೦); ಅವಳು ನಮ್ಮೊಡೆಯಂಗೆ ತರವಾದವಳ್ (ದೇವೀಮ. ೫-೭೩); ಕಯ್ಗೆ ಬಾರದ ಬೇಂಟೆಗಿಂದು ಕಯ್ ತುಡುಕುವುದೆ ತರವಲ್ಲ (ಅಂಶಿಗೂ. ೫-೭೭). ೩. ಅಂತಸ್ತು; ಯೋಗ್ಯತೆ; ದರ್ಜೆ: ಬರಿಸಿ ಋಷಿಗಳನವರವರ ತರವಱಿದು ಕೊಡಿಸಿದನು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೩-೩೭). ೪. ಮನೋಹರತೆ; ಸೌಂದರ್ಯ: ಮುನ್ನ[೦] ಕೆಯ್ಗೆ[ಯ್ಯುತಿರ್ದ] ತರದ ಗುಱುಗೆಯರಪ್ಪಂತಃಪುರ ಪುರಂಧ್ರಿಯರಂ ಕರೆದು (ಪಂಪಭಾ. ೩-೪೪ ವ); ತವತವಗೆ ಸಿದ್ಧ ಕನ್ಯಾನಿವಹಂ ಸಂಧ್ಯಾರ್ಚನಕ್ಕೆ ಸೂಸಿದ ಕುಸುಮಾಳಿವೊಲೆಸೆಯೆ ಪರೆದು ಕಣ್ಗೊಳಿಪುವು ತರದಿಂ ತುಱುಗಿ ಮಿಱುಪ ತಾರಾನಿಕರಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೫೮೦); ಅಲರ್ಗಳನಾಂತ ಪಾದರಿಗಳೊಳ್ ತರದಿಂದೆಱಗಿರ್ದ ತುಂಬಿಗಳ್ (ಕಬ್ಬಿಗಕಾ. ೫೭). ಥರ್ೖ: ೨. ದೊರೆಗಳೊಲುಮೆ ಉಂಟೆಂದೆಲ್ಲರೊಳು ಹಗೆ ಥರವಲ್ಲ [ಪಾಠಾಂ. ದೊರೆ ಎನ್ನ ಬಲವು ಸುಸ್ಥಿರ ವೆಂದೆಲ್ಲರ ಹಗೆ ತರವಲ್ಲ] (ಪುರಂದ. ೨-೪೫-೨); ಥರವಲ್ಲದ ಮಾತು ಮರಾ ಏರಿದರೂ ಆದೀತೇ? (ಗಾದೆ). ೩. ಬೊಕ್ಕಸದಿ ತರಿಸಿದಂ ಧನಕನಕಮಣಿಗಳಂ ದಿಕ್ಕುದಿಕ್ಕಿನ ಧರಣಿಸುರರಿಗಂ . . . ಅವರವರ ಥರವನರಿತು ಇತ್ತನು (ತುರಂಗ. ೯೧-೩೦).

ತರಂತರ, ತರತರ್ೖ, ಥರಥರ್ೖ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ೧. ಸಾಲು; ಪಂಕ್ತಿ; ಕ್ರಮ: ನವದೂರ್ವಾಂಕುರಮಂ ಪಲ್ಲವಮಂ ಪೂಗೊಂಚಲಂ ತರಂತರದಿಂ ನೀಡುಮಮೊಲ್ಮಣಿಕಿರಣಂ ಪೊಣ್ಮುವಿನಂ ಮಣಿದೊಡವನೊರ್ವಳಂಗನೆಗಿತ್ತಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೪-೭೨); ಮುತ್ತು ಪಚ್ಚೆ ಪವಳಂ ವಜ್ರಂ ಸುನೀಲಂ ತರಂತರದಿಂ ಸಾಲಿಡೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೫೪); "ತರತರವೆಂದು ಪಂಕ್ತಿಯೊಳ್" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೧೨); ನೆಲದಾಕಾಶದೆಡೆಯೊಳಂಬುಗಳಂ ತರತರದಿಂದೆಚ್ಚು ಸೋಪಾನಂ ಮಾಡಿ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೩೫ ವ); ಕಾರ್ಮುಕವ ತುಡುಕಿ ತರತರದಲೈತಂದು ಬಿಲ್ಲಿನ ತಿರುವ ತೊಡಿಸಲು (ಸಂಭಪು. ೧೯-೨೮); ವರ ಸಣ್ಣಕ್ಕಿಯೋಗರ ತೊವ್ವೆ ಪಳಿದ್ಯವ ತರತರದಲಿ ಬಡಿಸಿದರು (ಮೋಹತ. ೩-೫೦). ೨. ಸಮೂಹ; ಗುಂಪು; ರಾಶಿ: ಸುರಿವ ಖಂಡದ ರಕುತಧಾರೆಗೆ ತರತರದಿ ದಾಯ್ದೆಗೆದು ಶಾಕಿನಿಯರ ಸಮೂಹವು ಬಳಿಯಲೈದಿತು ಪಾರ್ಥನಂದನನ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೩-೪೧); ಕರುಣಾಮೃತಾಬ್ಧಿಯ ಕಲ್ಲೋಲಗಳಂತೆ ತರತರದೊಳು ಕವಿತರುವ ಸರಸಕಟಾಕ್ಷವನೆಸಗಿಯೆನ್ನೊಳು (ಹದಿಬ. ೦-೩೦); ಥುರದೊಳಗೆ ಬಿಲುಗಾಱರೊಗ್ಗಿನ ಹರಿಗೆಕಾಱರು ಹಲಗೆಯವರುಬ್ಬರದ ಡೊಂಕಣಿಕಾಱರಾಂತು ಕೃತಾಂತ ನಾಲಯವ ಥರಥರದಿ ಶೀವಿದರು ರುಧಿರದ ಹರಹು ಹೇರಾಳಿಸಿತು ಚೂಣಿಯೊಳು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೪-೪೭). ೩. ಅಂತಸ್ತು; ದರ್ಜೆ; ಮೆಟ್ಟು: ಕೊಟ್ಟಸು ಬಂಗಾರವ ಬಲುಸುರುಳಿನ ಪಟ್ಟೆಯ ಕರಿತುರಂಗಗಳ ಕೊಟ್ಟನವರ ತರತರವಱಿದವನಂತೆ (ರಾಮವಿ. ೭-೪೮). ತರದೆ = ನಿರಂತರವಾಗಿ; ಒಂದೇ ಸಮನೆ: ಅನುಭವಿಸಿದ ಕೋಟಲೆಗಳನಿನಿಸಂದೆಣಿಸಲ್ಕೆ ಮೌಕ್ತಿಕಾಕ್ಷಾವಳಿಯುಂ ಮವಜದಳನಯನೆ ಸಮೆದಪಳೆನೆ ಸುರಿದುವು ತರದೆ ತೋರ ಕಣ್ಬನಿದುಱುಗಲ್ (ಕಾದಂಉ. ೨೯೨). [ದೇ.೩ ತಮಿ. ಮಲ. ತುಳು. ತೆಲು. ತರ]

ತರ್ೖ 'ಥರ್ೖ' ನೋ.

ತರ್ೖ (ನಾ). ಜವ; ವೇಗ: "ರಯಂ ಜವಂ ರಂಹಸಂ ತರ ಸ್ಯದಮೆನೆ ವಾಜಮೆನಲೋಟಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೮೧-೧೨); "ತರ-ತರಸ್=ವೇಗ" (ಕದ್ಯಕೋ. ೧೭): ತರದೇಂ ಬರ್ಪುದೆ ತೊಟ್ಟನಿಲ್ಲಿಗೆ ಮಹೀಭೃತ್ಕಂತುವಂ ದೇವಿ ಮಯ್ಗರೆದಾತಂ ಬರವೇಟ್ಕುಮೆಂದಿರದೆ ನಿನ್ನಂ ತಂದೆ (ಕುಸುಮಾ. ೧೩-೯೭). [ಸಂ. ತರಸ್]

ತರ್ೖ 'ತರಹ' ನೋ.

ತರಂಗ (ನಾ). ೧. ಅತ್ತಿತ್ತ ಅಲೆಯುಂವುದು,-ಚಲಿಸುವುದು. ೨. ನೀರು, ವಿದ್ಯುತ್ತು, ಶಬ್ದ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ತೆರೆ,-ಅಲೆ: "ವೀಚೀ, ಭಂಗಃ, ತರಂಗಃ - ಈ ೩ ತೆರೆ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೦೮-೩೦); "ವಳಿಯೆನೆ ತರಂಗವಾದುದು ತಾಂ" (ಕವಿಕಂ. ೯೦); ರಂಗತ್ತುಂಗತರಂಗಭಂಗುರಲಸದ್ಗಂಗಾಜಳಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೪-೩೧); ಜಳಧಿ ತರಂಗತಾಟಿತ ಮಹೀಪತಿ ಚಕ್ರಧರಂ ತಪಂಬಡಲ್ (ಅಜಿಪು. ೧೧-೧); ಒದೆವ ಮಂದರವನು ತರಂಗದಲುದಧಿ ಹೊಯ್ವಂಡದಲಿ ಹೊಕ್ಕವು ಕುದುರೆ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೧-೮); ಉಚ್ಚಳಿತ ತರಂಗಪ್ರಪಾತದಿಂ ಚಲಿಯಿಪ ಪಾಂಗಳವಡೆ (ರಾಜಶೇ. ೧೨-೭೮); ಪೊಲ್ಮನೆ ಯೊಳಿರ್ದು ಸೀತಾದೇವಿ ತಾನುತ್ಕಂಠೆ, ನೋಡುತಿರ್ದಳ್ ತರಂಗೋಲ್ಲಾ ಸಮಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೩೧-೭). ೩. ಭಾಗ; ಪ್ರಕರಣ; ಅಧ್ಯಾಯ: ಆ ಒಂದು ಸಾಹಸದ ಸೋಲು-ಗೆಲವುಗಳನ್ನು ಈ ಪ್ರಬಂಧದ ತರಂಗ ತರಂಗ ಗಳಲ್ಲಿ ಯಾರಾದರೂ ಕಾಣಬಹುದು (ಸೌಂದಸ 1, ಮೊದಲಮಾತು). ೪. ಕಂದುರೆಯ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗತಿ; ನಾಗಾಲೋಟ. ೫. [ಛಂದ] ಪ್ರತಿಪಾದದಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವ ಒಂದು ಸಮವೃತ್ತ: ಪಾವಕಂ ತ್ರಿದಿವ ಪಾವಕಂ ದಿವಿಜ ಪಾವಕಂ ಸುರಪ ಪಾವಕಂ . . . ಭಾವಿಸಿಂತಿದನೆ ಪೀವರಸ್ತನೆ ತ[ಪಾಠಾಂ. ತು]ರಂಗಮಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೧೫೦). [ಸಂ.]

ತರಂಗಭಂಗ (ನಾ). ಅಲೆಗಳು ಒಡೆಯುವಿಕೆ,-ಚೂರಾಗುವಿಕೆ: ಸುಧಾರ್ಣವಮೆಸೆದತ್ತು ರತ್ನವಳಯಾಂಚಿತ ತುಂಗತರಂಗಭಂಗದಿಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೨-೧೩೦). [ತರಂಗ + ಭಂಗ]

ತರಂಗಮಾಲೆ (ನಾ). ಅಲೆಗಳ ಸಾಲು: ಕರಿಮಕರಂಗಳುಚ್ಚಳಿತ ಭಂಗುರ ತುಂಗತರಂಗಮಾಲೆಯುಂ ಖರರದನಾಗ್ರದಿಂದಿಱಿಯೆ ಮುತ್ತುಗಳಂತಿರೆ ಸೂಸಿ ಪಾಯ್ವ ಶೀಕರದೊಳೆ ನಾಂದು (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೭೮ ಶೂದ್ರಕ).
[ತರಂಗ + ಮಾಲೆ]

ತರಂಗರೇಖೆ (ನಾ). ಅಲೆಯ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಅಂಕುಡೊಂಕಾಗಿ ಇರುವ ರೇಖೆ,-ಗೆರೆ: ಸಂದೇಹಗ್ರಸ್ತವಾದ ಅಕ್ಷರವನ್ನೋ ಪದವನ್ನೋ ಪಂಕ್ತಿ ಗಳನ್ನೋ ನಿರ್ದೇಶಿಸಲು . . . ಅವುಗಳ ಕೆಳಗೆ ಒಂದು ತರಂಗರೇಖೆಯನ್ನು ಎಳೆದಿರುತ್ತಾರೆ (ಕನ್ನಸಂ. ೨೦೮). [ತರಂಗ + ರೇಖೆ]

ತರಂಗಲಹರಿ (ನಾ). ಅಲೆಗಳ ಸಾಲು,-ಪರಂಪರೆ: ಒಂದೇ ತರಂಗಲಹರಿ ಯಲ್ಲಿ ಬರುವ ಜಾತಿಯವು (ಮೂರ್ತಿಕಾ. ೩೨-೨).
[ತರಂಗ + ಲಹರಿ$_1$]

ತರಂಗಲೇಖೆ (ನಾ). ಅಲೆಯ ಸಂದಿ: ತಡೆಯದೆ ಚಿತ್ರವೇತ್ರಧರೆಯುಂ ರಥವಂ ಕ್ಷಿತಿಪಾಂತರಕ್ಕದಂ ನಡೆಯಿಸಿದಳ್ ಸವಿಸ್ತಾರಣಸಮುತ್ಥವಿಲೋಲ ತರಂಗಲೇಖೆ ಚೆಲ್ವಿಡಿದ ಸರೋರುಹಾಂತರಕೆ ಮಾನಿತಮಾನಸರಾಜ ಹಂಸಿಯಂ ನಡೆಯಿಸುವಂತೆ ಸುಂದರನತಾಂಸೆಯನಲ್ಪಕಪೋಲಮಾಂಸೆಯಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೧೧೨). [ತರಂಗ + ಲೇಖೆ]

ತರಂಗವಾದ (ನಾ). [ವಿಜ್ಞಾ] ಬೆಳಕು ಅಲೆಗಳ ಮೂಲಕ ಪ್ರಸರಿಸುವುದೆಂಬ ವಾದ: ತರಂಗವಾದವೂ ಬೆಳಕು ಪ್ರಸರಿಸುವಾಗ ಅನುಸರಿಸುವ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು ತಕ್ಕ ತಳಹದಿಯಾಗಿದೆ (ಭೌತವಿ. ೨೦೧).
[ತರಂಗ + ವಾದ$_3$]

ತರಂಗವಿಕ್ಷೇಪ (ನಾ). ಅಲೆಗಳ ತುಯ್ದಾಟ,–ಕ್ಷೋಭೆ: ನಕ್ಷತ್ರಮಾಲೆಗಳು . . . ನೀಲಾಂಬರದಲ್ಲಿ ತೇಲಾಡುವುದಾದರೆ ಅದಾ ಸಾಗರದ ತರಂಗ ವಿಕ್ಷೇಪದ ಸ್ವರೂಪಕ್ಕೆ ಹೋಲುವುದು (ಕಪಾಕುಂ. ೧೮). [ತರಂಗ + ವಿಕ್ಷೇಪ]

ತರಂಗಾಭ (ಗು). ಅಲೆಗಳಂತಿರುವ : ಸಾರಸಾರಸನಾದಾಮಸಾರಸಾರ ನಿತಂಬೆಯಂ ತಾರಾತಾರಾತರಂಗಾಭಾಕಾರತಾ ರಮಣೀಯೆಯಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೧೩೦). [ಸಂ.]

ತರಂಗಿಣಿ (ನಾ). ೧. ತೆರೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದುದು ; ಹೊಳೆ ; ತೊರೆ; ನದಿ : "ಹ್ರದಿನಿ ತರಂಗಿಣಿ . . . ಧುನಿ ತೊಱೆ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೨೩-೧೧) : ನಿರವದ್ಯ ನಿಖಿಲ ವಿದ್ಯಾತರಂಗಿಣೀಸಂಗದಲಿ ತೋಱುವ ಸುೞಿಯಂತಿರೆ . . . ಗಂಭೀರ ನಾಭಿಮಂಡಲಮೆಸೆಗುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೩೭) ; ಸೀತಾ ತರಂಗಿಣೀತರಂಗೋತ್ತರೆಯುಂ ನೀಲಾಚಲ ವಿಚಿತ್ರರತ್ನಕಟಕಮುಂ . . . ತನಗೆ ಸಹಜಾಭರಣವಾಗೆ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೨೩ ವ); ನವೀನ ನಿಜಭಕ್ತಿತರಂಗಿಣಿ ಮಿಱುತುಬ್ಬರಂಬರಿಯುತುಂ (ಶಂಪಾಶ. ೬) ; ಲಕ್ಷ್ಮಣದೇವನೆಸೆದನಯ್ . . . ನೆರೆಯೇರ್ದ ಮಳೆಗಾಲದ ಮಹಾ ತರಂಗಿಣಿಯ ಧೀರ ಶೈಲಿಯಲಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೬-೬೮೮). ೨. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ರಾಗದ ಹೆಸರು : ತರಂಗಿಣಿ–ಚಾರುಕೇಶಿ (ಸಂಗೀತಂ. ೪೭). [ಸಂ. ತರಂಗಿಣೀ]

ತರಂಗಿತ (ಗು). ಅಲೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ; ತೆರೆಗಳೆದ್ದಿರುವ ; ಅಲೆಅಲೆಯಾಗಿರುವ : ದೂರದ ತರಂಗಿತ ದಿಗಂತದಲಿ ಚೈತ್ರರವಿ ಮುಗಿಲ ನೆತ್ತರ್ಗೆಂಪಿನಲಿ ಮುಳುಗುವೋಲಂತೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೪-೩೭೮). [ಸಂ.]

ತರಂಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಲೆಯಂತೆ ಚಲಿಸು,– ಸಂಚಲವಾಗು : ಮತ್ತಂ ವಳಿವಕ್ರತೆಯನೀವ ವಹಣಿ ತರಂಗಿಸುವ ತಿರುಪು ಸುಳಿಗೊಳ್ವ ಹೆಂಪು ಇಂಪಂ ಕೞೆವ ಸುಧಾರಸಗಾನಂ ನಾನಾರಸದ ಲಹಣಿಯ ರೂಪುವಡೆಯೆ ಪಾಡುವ ಗಾಯಕರೊಳಂ (ಗಿರಿಕ. ೨-೧೦೫ ವ); ಘನಮೃದುತರ ಮೃದಂಗಗತಿ ರಯಿಸಲು ತರಂಗಿಸುವ ತಾನಮಾನಂಗಳ ಸುಗೀತಂಗಳು (ಸೌಂದಪು. ೧-೪೦). ೨. (ಆಲಂ) ಸಂದಣಿಸು ; ದಟ್ಟೈಯಿಸು : ಕೆಲಬಲದೊಳ್ ತುರಂಗಬಲಂ ತರಂಗಿಸೆ ಪದಾತಿಬಲಂ ಪಡಿಸಲಿಸೆ (ನಂಬಿರ. ೧೨-೧೪) ; ತರಂಗಿಪ ತನು ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಶೃಂಗಾರರಸ ತಾನೆ ಸ್ತ್ರೀರೂಪನಾಂತ ಬೆಡಂಗಿನೊಳಿರ್ದಳಾ ಕನ್ನೆ (ಭರತ. ೫೮-೯೭). [ತರಂಗ + – ಇಸು$_3$]

ತರಂಗು (ನಾ).=ತರಂಗ ೨ : "ತರಂಗ–ತರಂಗು; ದಂಡ–ದಂಡು" (ಶಮದ. ೨೭೮ ಪ್ರಯೋ): "ತರಂಗು – ತರಂಗ = ನೀರ ತೆರೆ" (ಶಬ್ದಕೋ. ೧೭). [<ಸಂ. ತರಂಗ]

ತರಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಾಲುಗೊಳ್ಳು ; ಕ್ರಮವನ್ನು ಹೊಂದು : ತರಂಗೊಂಡಿಕ್ಕಿದ ಹೊಸ ಹೊಂಗೇದಗೆಯಸಲ್ಗಳ್ (ಜಯುಕಾ. ೫-೬). ೨. ಸಾಲುಗೊಳಿಸು ; ಕ್ರಮವಡಿಸು : ಎಣಿಸಿ ತರಂಗೊಂಡು ನಕ್ಷತ್ರಮಂ ಪೇಳಾರಾನುಂ ಬಲ್ಲರೆ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೬೪-೮೭ ; 1112). ೩. ಒಟ್ಟುಗೂಡು ; ಗುಂಪುಗೂಡು ; ಮೇಲೆ ಮೇಲೆ ಒದಗು : ವಿತತ ಪ್ರಾಚ್ಯಾದ್ರಿಪೀಠಾಗ್ರಮದರುಣಶಿಲಾವೃತ್ತಲಿಂಗಂಬೊಲಿಂಬಾಯ್ತು ತರಂಗೊಂಡೆಟ್ಟೆಯಿಂ ರಾಗದಿನುಪಚಿತಚೇತಶ್ಚಕೋರೀಕದಂಬಂ (ಜಗವಿ. ೧೬-೧೦೪) ; ಅಖಿಲವಿಮಾನ ತರಂಗೊಂಡು ತಡೆಯದೆ ನೂಂಕೆ (ಭರತ. ೫೭-೮೫). ೪. ಮನೋಹರವಾಗು ; ಸುಂದರವಾಗು : ಇದೇಲಾವನ ಪೊದ್ದುಗೊಂಡ ಕದಳೀಕಾಂಡಂ ತರಂಗೊಂಡ ಚೂತದ ಸಾಲ್ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧-೧೦೦).

ತರತರಂಗೊಳ್ಳು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ದಂಡಧರ ಸೇನಾಧಿಪರು ಉದ್ದಂಡ ರಾಜರು . . . ತಂಡತಂಡದಿ ನಮಿಸಿ ತರತರಗೊಂಡು ಕುಳಿತಿರೆ (ಬಿಜ್ಜಪು. ೬೭-೧೩). [ತರ$_3$ + ಕೊಳ್$_1$]

ತರಂಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕ್ರಮವಡಿಸು ; ಓರಣಗೊಳಿಸು : ತೆಗೆದು ತರಂಗೊಳಿಸಿದ ಪಂಚವರ್ಣ್ಣಗೆಯ ಪಟ್ಟೆಯ ಸಿಂಗರಿಸಿದ ಮಕರತೋರಣದ . . . ವೈಢೂರ್ಯದ ಲೋವೆಯ ಗಾಡಿವಡೆದ ಮಂಟಪದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನೆರೆದ ವಿಬುಧರಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೮-೫ ವ). [ತರಂಗೊಳ್ + – ಇಸು$_3$]

ತರೆಂಟು 'ತಱಿಂಟು' ನೋ.

ತರಂಡ$_1$ (ನಾ). ನೀರಿನ ಮೇಲೆ ಹೋಗುವ ಸಾಧನ; ತೆಪ್ಪ; ದೋಣಿ: ಎಸೆವ ವಾರ್ಧಿಯಂ ನೋಡುತುಂ ಕೊಂಡಾಡುತುಂ ತರಂಡದ ಮೇಲವರ್ಪೋಗುತಿರೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೧೧-೦೭೬) ; ಕುಲುಷಜಲಮುತ್ತರಿಪೊಡವದಿರ ಲಲಿತಪದಧೂಳೀತರಂಡಂಗೊಳದೆ ಶಕ್ಯನೆ ಮಾನವಂ ದುರ್ಮಾನವಂದ್ಯ ದೃಶಂ (ವಿವೇಛ. ೧೨-೬). [ಸಂ.]

ತರಂಡ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ (?) : "ಗ್ರಂಥಿಫಲಾ – ತರಂಡ" (ಓಷಧಿ. ೪೭). [?]

ತರಂಬಿಡಿ, ತರವಿಡಿ, ಥರಂಬಿಡಿ, ಥರವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಾಲುಹಿಡಿ ; ಕ್ರಮವನ್ನು ಹೊಂದು : ದೆಸೆದೆಸೆಯೊಳ್ ತರಂಬಿಡಿದು ಪಾಱುವ ವೀರರ ಸೆಕ್ಕೆ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೨೪೨-೨೨ ; 1163). ೨. ಚೆಲುವಾಗು ; ಮನೋಹರವಾಗು : ಎಡ್ಡವಾದ ಪಡ್ಡಳಿಯ ಕೆಱುನನೆಯ ಕೊನೆ ತರಂಬಿಡಿದು ತೋಱೆ ಮೂಱುಂ ಧಾರೆಗಳನಳವಡಿಸಿದ ಕಿಂಕಿರಾತದೆಸಟ ಕಂಕಣಂಗಳುಮಂ (ಜಗವಿ. ೬-೧೭ ವ) ; ಪರಿವಿಡಿಯಿಂ ತರಂ[ಪಾಠಾಂ. ದಿತ್ತರಂ]ಬಿಡಿದು ಕಂದರ್ಪನಂ ಪಿಂದುಗಳೆವಂದದವಂ ತಳೆದು ನಿಂದ ರಾಜಪುತ್ರರಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೫-೧೯ ವ). **ತರವಿಡಿ:** ೧. ತರವಿಡಿದು ಹಡಪದಾರತಿಯ ಮಜ್ಜನದಿ ಸಿಂಗರದ ಭೂಷಣ ಯಕ್ಷಕರ್ದಮದ . . . ನೆರವಿಗಳ್ಸಹಿತ ಪುಷ್ಪಕವೇೞೆ (ಲಕಿಚಂ. ೧೩-೭); ಕುರುಬಲನಿಕರ ತಳಿತುದು ತರವಿಡಿದು ಕಳನೊಂದು ಮೂಲೆಯಲಿ (ಕುಮ್ಮಾಕ. ೨-೯). ೨. ಚಿಮ್ಮುವ ಚಾಮರದ ತರವಿಡಿದ ಸೀಗುರಿಗಳ ವಿಡಾಯಿಯ ನೊಸಲ ಬಾಸಿಗದ . . . ರಾಜಕುಮಾರಕರು ನಡೆತಂದರೊಲವಿನಲಿ (ತೊರರಾ. ೧-೦೬-೪೦). **ಥರಂಬಿಡಿ:** ೧. ಸಿರಿ ಸತಿಯರ ಸಾಲ್ವಿಡಿದಿಹ ಸರ್ವಾಮರನಿಚಯದ ಮುಂದೆ ಥರಂಬಿಡಿದಿಪ್ಪ ದಿಶಾಧಿಪರಂ ಬಳಸಿದ ಮನುಮುನಿತತಿಯಿಂ ಸಭೆಯೊಪ್ಪಿದುದು (ವೀರೇಶ. ೧-೦೫). **ಥರವಿಡಿ:** ೧. ಅಂಗಣದ ವೀಧಿಗಳ ಥರವಿಡಿದಂಗಡಿಯ ಪುಣ್ಯೋಪಕರಣದ ತುಂಗರಚನೆಯ ರಾಜಮಾರ್ಗದ ವರಪತಾಕೆಗಳ . . . ಈಕ್ಷಿಸುತ ನಡೆದರು (ನಿಭಾಗ. ೧೧-೩೬-೩೦).

ತರತರಂಬಿಡಿ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ೧. ಸಾಲಾಗು ; ಕ್ರಮವಾಗಿರು ; ಓಳಿಗೊಳ್ಳು: ಗಜಘಟಾಫಳಿಕ ಕರಿಮಕರ ಕೈಗೈದ ಬಿಳಿಯ ಚಮರಿಗಳು ನೊರೆ ತರತರಂ[ಪಾಠಾಂ. ಥರಥರಂ] ಬಿಡಿದ [ಪಾಠಾಂ. ಬಿಡದೆ, ವಿಡಿದ] ಛಟ್ರುಗಳು ತೆರೆತೆರೆಯ ಬಳಗ (ಸೋಮಕ. ೫-೩೦) ; ಮಹಾವಿಭವದಿಂ ಪರಿಪರಿಯ ಬಣ್ಣದಾರತಿಗಳಂ ಹೊನ್ನ ಹರಿವಾಣಂಗಳೊಳ್ ತುಂಬಿಸಿ ತರತರಂಬಿಡಿದು ನಡೆತಂದು . . . ನಿವಾಳಿಸಿ ಬಿಸುಟು ತೂಪಿಱಿದು (ಚಬಪು. ೫-೧೯). ೨. ಮನೋಹರವಾಗು; ಚೆಲುವಾಗು: ಮತ್ತಮಾಸ್ಥಾನಮೆಂಬ ನೀರ್ ತೆಗೆದ ರತ್ನಾಕರದೊಳಲ್ಲಲ್ಲಿ ತರತರಂಬಿಡಿದುಗುಡಿಸಿದ ರತ್ನರಾಸಿಗಳೆ ವೆಂಭಂತೆ ಮಣಿನಿಕರಖಚಿತ ಮಕುಟಕೋಟಿಗಳ್ ಮೆಱೆಯೆ (ಗಿರಿಕ. ೨-೧೦೫ ವ). [ತರ$_3$ + ಪಿಡಿ$_1$]

ತರಂಬೆಱು (ಕ್ರಿ).=ತರಂಬಿಡಿ ೧: ನೆರೆನೆರೆದು ತರಂಬೆತ್ತು ಭರ್ಮಹರ್ಮ್ಯಂಗಳೊಳ್ಳುರ್ಮೆಯಿಂ ನೋಳ್ಪ ಪೊಳಲ್ವೆಂಡಿರ ಕಣ್ಗೆ ಕೌತುಕಾವಹಮಾಗೆ ನರೇಂದ್ರಂ ತುರಂಗಮಂ ಕರತಳಾಸ್ಫಾಳನಂಗೆಯ್ದು (ರಾಜಶೇ.೧೩-೭೭ ವ). [ತರ$_3$ + ಪೆಱು$_1$]

ತರಕಟ 'ತಱಕಟ' ನೋ.

ತರಕಟಾಲು (ಗು). ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದ; ಉಪಯೋಗವಿಲ್ಲದ: ತರಕಟಾಲು, ಕ್ಷುದ್ರ,–ಮನುಷ್ಯ (Scrub. ಇಂಕಣಿ.) ; ಅದು ನಿಮ್ಮ ತರಕಟಾಲು ಗಡಿಯಾರದ ಹಾಗಲ್ಲ (ಸಾಹೇಬ್. ೪೪೩). 'ತಟಿಕಟ' ಪರಾ.
[←ತೆಲು. ತರಕಟ, ತಟಿಕಟ = ವ್ಯರ್ಥ, ಪೊಳ್ಳು]

ತರಕಲು (ನಾ). ೧. ಒರಟಾದಂದು ; ನಯವಿಲ್ಲದಂದು. ೨. ಕಲ್ಲು, ಮರಳಂಗಳ ಸಣ್ಣ ಕಣ. ೩. (ಧಾನ್ಯಗಳ) ನಂಚ್ಚು; ತರಿ; ರವೆ: (ಕ).
ತರಕಲು ತರಕಲು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಅವರು ಆ ಕಡ್ಡಿಯನ್ನು ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ತರಕಲು ತರಕಲಾಗಿದ್ದ ಕಡೆ ಸ್ವಲ್ಪ ತಿಕ್ಕಿದರು (ಕಳಹು. ೯೮) ; ಅವರ ಮೈಯೂ ಮೊಸಳೆಯ ಚರ್ಮದಂತೆ ತರಕಲು ತರಕಲು (ನಮ್ಮೂರು. ೩೮). [ತರಕು + – ಅಲು (< – ಅಲ್₂)./ ತೆಲು. ತರಕಲು]

ತರಕಷ್ 'ತರಕಸ' ನೋ.

ತರಕಷಿ 'ತರಕಸ' ನೋ.

ತರಕಸ, ತರಕಷ್, ತರಕಷಿ (ನಾ). ೧. ಬಾಣದ ಕೋಶ ; ಬತ್ತಳಿಕೆ : ತರಕಸ ಸಿಂಗಾಡಿ ಕೂರಂಬು ಖೇಡೆಯ ಕರವಾಳು (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೨೦–೫೯) ; ಸರಳು ತುಂಬಿದ ತರಕಸ ಸಿಂಗಾಡಿಗಳಿರದೆ ಸಾಸಿರ ಬಂಡಿಗಳಲಿ ಪರಿಪೂರ್ಣದಲಿ ಬರುತಿರ್ದುವು (ಕಂನವಿ. ೦೦–೩೬) ; ಬೆನ್ನ ಬಳಿಯ ತರಕಸ (ಬತ್ತಳಿಕೆ) ಗಳನ್ನು ಪುಡಿಮಾಡಿದರು (ಕರ್ಣಾಜ. ೦೪೭). ೨. ಅಂಬು; ಬಾಣ: ಅದಟ ಮೇಲಿದ್ದ ಬಲ್ಲಹಂಗೆ ಬಲ್ಲಹ ಚೌಳಿ ಸುಲಲಿತ ತರಕಸ ಸಿಂಗಾಡಿಗತ್ತಿ (ಸುಂಕಬಂ. ೬೪) : ತರಕಸ ಸಿಂಗಾಡಿ ಕರದೊಳು ಬಲ್ಲೆಯ ತುರಗದ ಮೇಲೆ ಕತ್ತಿಗಳು . . . ಚೌಳಿಯನಾಂತುರವಣಿಸಿತ್ತು ರಾವುತರು (ಅಂಜಚ. ೬–೭೦). ೩. ಬಿಲ್ಲು; ಧನುಸ್ಸು : ಪೊನ್ನ ಬತ್ತಳಿಕೆಯಂ ಬೆನ್ನೊಳ್ಕಳೆದು ತರಕಸ ಮನೆದವೆಗಲೊಳ್ಕೊಡರ್ಚಿ (ರಾಜಶೇ. ೬–೦೦ ವ). **ತರಕಷ್**: ೨. ಮೊದಲು ತರಕಷ್ ಕಮಾನ್ ಲಡಾಯಿ ಆಯಿತು (ಚಿಕ್ರಪಾ. ೩೭). **ತರಕಷಿ** : ೨. ಅನಂತರ ರಾಜಭೂವರರು ಖಾಸಾ ಆನೆಗಳಿಗೆ . . . ಸವಡೋಲು ಹಾಕಿಸಿ ತರಕಷಿ ಕಮಾನುಗಳನ್ನು ಆ ಸವಡೋಲಿನಲ್ಲಿಡಿಸಿದರು (ಬಖ್ಖರು. ೧೩).
[←ಹಿಂ. ತರಕಸ್, ತರಕಶ್, ತೀರಕಸ್ ; ಮರಾ. ತರಕಸ್, ತರಕಶ್, ತರ್ಕಶ್ ; ಪಾರ. ತರ್‌ಕಶ್, ತೀರ್‌ಕಶ್]

ತರಕಾರಿ, ತರ್ಕಾರಿ₂ (ನಾ). ೧. ಕಾಯಿಪಲ್ಯ ; ಅಡುಗೆಗಾಗಿ ಬಳಸುವ ಸಸ್ಯ, ಕಾಯಿ ಮೊದಲಾದುವು : ಮಾರುಕಟ್ಟೆಯಿಂದ ತಂದ ತರಕಾರಿಗಳನ್ನು ಮೊದಲು ತೊಳೆದು . . . ಕೊನೆಗೆ ಬೇಯಿಸುವುದಷ್ಟೆ (ಅಡುಸಾ. ೦೨) ; ರಾಧಾಬಾಯಿ ತರಕಾರಿ ತರಲೆಂದು ಕೆಲಸದ ಆಳಿನ ಜೊತೆಗೆ ಮಾರ್ಕೆಟಿಗೆ ಹೋದರು (ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ೨೩) ; ತರಕಾರಿ ತೋಟಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾದರೆ ನೀರು, ಗೊಬ್ಬರ ಇವುಗಳ ವಸತಿ ಚೆನ್ನಾಗಿರಬೇಕು (ವ್ಯವಮು. ೫೯). ೨. ತರಕಾರಿಯೆನ್ನು ಬೇಯಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಪಲ್ಯ : ತರಕಾರಿ ಊಟಕ್ಕೆ ಸೊಗಸು ಕೊಡುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). **ತರ್ಕಾರಿ₂**: ೧. ತರ್ಕಾರಿ ತರಲು ಚಿಲ್ಲರೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಅಂಗಿಯ ಜೇಬಿಗೆ ಕೈಹಾಕುತ್ತಾನೆ (ನಡದಾ. I, ೩೦೨). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ತರಕಾರೀ]

ತರಕಿ, ತರಕ್ಕಿ(ಗು). ೧. ಬಲವಾದ; ಹೆಚ್ಚಿನ; ಮೇಲಾದ: ದುರುಳ ದೈತ್ಯರ ಕೊಂದು ನಾರಿಯರಿಗೊಲಿದು ನೀ ಸರಕು ಮಾಡದೆ ಜಾಂಬವಂತನೊಡನೆ ತರಕಿ ಯುದ್ಧವ ಮಾಡಿ ತಪ್ಪದೆ ಮುರಹರಾ ಕೌಸ್ತುಭ ಸ್ಯಮಂತಮಣಿ ಮುದ್ದು ಕನ್ನಿಕೆಯ ಕರಗ್ರಹಣವನೆ ಮಾಡಿ (ಶ್ರೀಕೃಪಾ. ೦೪). **ತರಕ್ಕಿ** : (ನಾ). ೨. ಏಳಿಗೆ ; ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ; ಉನ್ನತಿ : ನಿಮ್ಮ ತರಕ್ಕೀ ಸಲುವಾಗಿ ನಾನೇಸ್ವತಃ ನಿಮ್ಮನ್ನು ರಿಕಮೆಂಡ್ ಮಾಡಿ ಕಳಿಸೀನಿ(ಜೀದಾನ. ೬೨).
[←ಮರಾ. ತರಕೀ ; ಪಾರ. ಅರ. ಹಿಂ. ತರಕ್ಕೀ]

ತರಕು, ದರಕು, ದರಗು₂, ದೊರಗು (ನಾ). ೧. ಒರಟಾದುದು; ನಯವಿಲ್ಲದುದು. ೨. ತರಿತರಿಯಾದುದು; ನುಚ್ಚು : (ಕ). **ದರಕು** : ೧. 'ದರಕಂದನಿ' ಪರಾ. **ದರಗು₂** : ೧. 'ದರಗುನಾಲಗೆ' ಪರಾ. **ದೊರಗು**: ೧. ಒರಟಾದ ನೆಲ ಇಲ್ಲವೆ, ದೊರಗಿನ ಮೈಯುಳ್ಳ ಪದಾರ್ಥ (ಬಾಲಕೃ. II, ೮೦೯) ; ಪಾತ್ರೆ ಒರಸುವ ವಸ್ತ್ರ ದೊರಗಾಗಿ ಟವಲಿನಂತೆ ಇರಬೇಕು (ಅಡುಸಾ. ೪೭).
ತರಕುತರಕು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಹಿಟ್ಟು ತರಕುತರಕಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ).
[<ತಱು₂. / ತಮಿ. ತರಿಚು; ಮಲ. ತರಿಸು; ತುಳು. ದೊರಗ್]

ತರಕ್ಕಿ 'ತರಕಿ' ನೋ.

ತರಕ್ಕು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭೂಮಿ (?) : ಮುಕ್ಕಣ್ಣ ಕತ್ತು ಮಣುಮ್ಮನೆಯುಮ್ಮಾಟುಪ್ಪಟ್ಟಿಯುನ್ತರಕ್ಕುಮ್ ಒಡೆಅನ್ (ಪ್ಕುಅಶಿ. ೦೯೪೨. ೩೦–೫೪.; 610). [?]

ತರಕ್ಷು (ನಾ). ೧. ಹುಲಿಯ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ, ಮೈಮೇಲೆ ಪಟ್ಟೆಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪ್ರಾಣಿ; ಕಿರುಬ. ೨. ಹುಲಿ; ವ್ಯಾಘ್ರ: "ವ್ಯಾಘ್ರಃ, ದ್ವೀಪೀ, ಪುಂಡರೀಕಃ, ತರಕ್ಷುಃ, . . . ಮೃಗಾರಿಃ – ಈ ೬ ಹುಲಿ" (ಹಲಾಯು. ೩೮–೭೩) ; ವಾಯಸಗೃಧ್ರಸಂಕುಳವೃಕಪ್ರಕರೋರು ತರಕ್ಷು ಋಕ್ಷ ಗೋಮಾಯು ನಿಕಾಯಮಂ ತಣಿಪಿ (ಪಂಪಭಾ. ೬೦–೦೦೭); ಎರಲೆಯ ಕೋಡಿಂ ಕಣ್ಣಂ ತರಕ್ಷು ತುಱಿಸಿದುವು ನೆಱೆದು ಸಿಂಗದ ಮುಱಿಗಳ್ ಶರಭದ ಕೆಲದೊಳ್ ನಲಿದುವು ನಿರವದ್ಯಚರಿತ್ರನಿರ್ದ ಋಷ್ಯಾಶ್ರಮದೊಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೦೪–೦೮); ತರುಣ ವನಹರಿಣಯುಗಮಂ ತರಕ್ಷು ಪಿಡಿವಂತೆ ಚಂಡಕರ್ಮಂ ಪಿಡಿದಂ (ಯಶೋಚ. ೧–೪೭); ಕನಲ್ಕೆಯಿಂ ನೋಡಿ ಕಡಂಗಿ ಗರ್ಜಿಪ ತರಕ್ಷುಗಳೊಪ್ಪುಗುಮಾ ವನಾಂತದೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೫–೭೩). [ಸಂ.]

ತರಗ 'ತಱಗು' ನೋ.

ತರಗಡಿ (ಕ್ರಿ). ಸಾಲನ್ನು ಕಡಿ; ಗುಂಪಿನಿಂದ ಬೇರೆಮಾಡು: ಪಿಂಕೊಂಡು ಬಹ ಸೇನೆ ತರಗಡಿದು ಕರಗಡಿದು ನೂಂಕಿದರು (ಜನಮು. ೩೯–೨೫).
[ತರ₃ + ಕಡಿ₂]

ತರಗಡೆ (ನಾ). ಕೊರತೆ ; ನಷ್ಟ ; ಹಾನಿ : ಅಪಹಾರಃ, ಅಪಚಯಃ – ೨ ಹಾನಿಯ ಪೆಸರು. ಕೊಯಿಲು, ಕಸುಗೊಳ್ಳುವಿಕೆ, ತರಗಡೆ ಬರುವಿಕೆ (ಸಿದ್ಧಾಂಶಿ. ೩೦೦). [<ತಱಕಟ]

ತರಗತಿ (ನಾ). ೧. ವರ್ಗ ; ಇಯತ್ತೆ; ಕ್ಲಾಸು : ಕೊನೆಯ ತರಗತಿಯವರೆಲ್ಲಾ ನುಗ್ಗಿ ಖುರ್ಚಿಗಳನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಿ . . . ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೊಡೆಯಲಾರಂಭಿಸಿದರು (ರಾಯಳ. ೬೬); ಪ್ರಥಮ ಮಧ್ಯಮ ತರಗತಿಯ ಪಾಠಗಳನು ಮನೆಯೊಳೆ ಹೇಳಿದರೆನಗೆ (ಇಂಜಾಕ. ೦೪–೫೮). ೨. ಮಟ್ಟ ; ದರ್ಜೆ : ಸಲಕರಣೆಗಳು . . . ಒಳ್ಳೆಯ ತರಗತಿಯವುಗಳಾಗಿರಬೇಕು (ಅಡುಸಾ. ೩೨): ಬಿ. ಎ. ಪರೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಅತಿಉಚ್ಚ ತರಗತಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ತೀರ್ಣನಾದನು (ಸಸ್ಮಿತ. ೯೩). ☞ಇದನ್ನು 'ತರ+ಗತಿ' ಎಂಬ ಸಂಸ್ಕೃತ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ರೂಪಿಸಿಕೊಂಡಿರಬಹುದು. ತರ = ತರಣ, ಗತಿ = ಗಮನ. [?. / ತೆಲು. ತರಗತಿ]

ತರಗಬರಗ 'ತಾಱಗಬೀಱಗ' ನೋ.

ತರಗಾರ (ನಾ). ಇಟ್ಟಿಗೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು ; ಉಪ್ಪಾರ : ಗೋಡೆಯನ್ನು ತರಗಾರರು ಕಟ್ಟುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪–೦೦೮) ; ಅವಳ ಗಂಡ ರುದ್ರಪ್ಪ ತರಗಾರ (ಬೆಂದಜೀ. ೬೯). [? + – ಗಾರ (< –ಕಾಱ)]

ತರಗು₁ 'ತಱಗು' ನೋ.

ತರಗು₂, ತರುಗು (ನಾ). ೧. ದಳ್ಳಾಳಿ ; ಸುಂಕ ; ವಟ್ಟ: 'ತರಗುಪೇಟೆ' ಪರಾ. ೨. ದಳ್ಳಾಳಿ ವ್ಯಾಪಾರ ನಡೆಸುವ ಸ್ಥಳ : ಹಳೇ ತರಗಿಗೆ ಬಂದು ಯಾರನ್ನು ಕೇಳಿದರೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಕಾಯಕ. ೬೨). **ತರುಗು** : ೩. ಸೋಡಿ ; ರಿಯಾಯಿತಿ : "ತರುಗು, ವಟ್ಟ, ದಳ್ಳಾಳಿ" (Discount. ಪಾರಿನಿ. ೩೦).

ತರಗಿಸಂಗಡಿ = ದಳ್ಳಾಳಿ ಅಂಗಡಿ; ವ್ಯಾಪಾರದ ವಹಿವಾಟಿನ ಮೇಲೆ ರುಸುಮು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಅಂಗಡಿ: (+). **ತರಗಿನ ಪೇಟೆ** = ಮಾರುವ ಸ್ಥಳ; ಅಂಗಡಿ ಬೀದಿ: ವಿಪಣಿಃ, ಪಣ್ಯವೀಥಿಕಾ – ೨ ಅಂಗಡಿಬೀದಿ, ತರಗಿನ ಪೇಟೆ, ಮಾರ್ಕೆಟ್ಟು, ಮಾರುವ ಕೇರಿ (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೮೮).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತರಕು; ತೆಲು. ತರಗು, ತರುಗು, ತಱುಗು]

ತರಗುಗುಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಒಣಗಿದ ಎಲೆಗಳನ್ನು ಗುಡಿಸು; ಕಸಕಡ್ಡಿಗಳನ್ನು ಗುಡಿಸು: ಅವನು ತರಗುಗುಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). ೨. (ಆಲಂ) (ಮನೆ ಕಟ್ಟುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ) ಭೂಶುದ್ಧಿಮಾಡು: ಯಲೆಯುರವಳಿತವದರವುನಹಳಿ ಗ್ರಾಮವನು ನಿನಿಗೆ ಪುವ್ರಕೆ ನಡದು ಬರುವಂತ ತರಗು[ಗು]ಡಿಸಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದ ದಸೆಗೌಡನ ಹಳಿ (ಎಕ. XII, ಶಿರಾ. ೯೩–೧೦: ೧); ಅವರು ತರಗುಗುಡಿಸಿ ಮನೆ ಕಟ್ಟಿದಾಗ ಯಾವ ತರಹ ಮನೆ ಕಟ್ಟಿದರೋ ಅದೇ ತರಹ ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ, ಬಹುಶಃ ಅದೇ ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ, ಈಗಲೂ ಇದ್ದಾರೆ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು (ವನ್ನೂರು. ೭).

[ತರಗು₁ (<ತಱಗು) + ಗುಡಿಸು₁ (<ಗುಡಿಯಿಸು)]

ತರಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). (ಕೋಪ ಅಥವಾ ಭಯದಿಂದ) ನಡುಗು; ಕಂಪಿಸು: ತರಗುಟ್ಟುತ್ತಾ . . . ಅವರ ಮನೆಯ ಋಣಾನುಬಂಧ ಹರಿಯಿತು ಎಂದು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ತೀರ್ಮಾನಿಸಿಕೊಂಡಳು (ಕೂನೆಳೀ. ೦೯೯). 'ಥರಗುಟ್ಟು' ಪರಾ.

ತರತರಗುಟ್ಟು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಅವನು ಹೆದರಿಕೆಯಿಂದ ತರತರಗುಟ್ಟಿದ (ರೂಢಿ). **ತರತರಗುಟ್ಟಿಸು** = ಬಹಳವಾಗಿ ನಡುಗಿಸು: ಅನೇಕ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿದ್ದ ನಬತೋವ್ ತರತರಗುಟ್ಟಿಸುವಂಥ ಸುದ್ದಿ ತಂದಿದ್ದನು (ಪುನರು ೩೪೫). [ತರ₁ + ಕುಟ್ಟು₁]

ತರಗುಪೇಟೆ (ನಾ). ದಳ್ಳಾಳಿ ವ್ಯಾಪಾರ ನಡೆಯುವ ಪೇಟೆ,–ಮಾರುಕಟ್ಟೆ: ಹೊಸ ತರಗುಪೇಟೆಗಳ ಮಂಡಿವರ್ತಕರು (ಕಾಮಿಕಾಂ. ೦೯೯).

[ತರಗು₂ + ಪೇಟೆ₂]

ತರಗೆಲೆ 'ತಱಗೆಲೆ' ನೋ.

ತರಚಲು (ನಾ). ತರಚಿಕೊಂಡುದು; ಪರಚಿದುದು: ಏನಾದರು ಗೀಚುಗಳು ಘಾಯಗಳು ತರಚಲುಗಳು (ಗ್ರಾಮೂಕ. ೫೯).

[ತರಚು₁ (<ತಱಚು) + – ಅಲು (< – ಅಲ್₂)]

ತರಚೀಟಿ (ನಾ). ಕರಚೀಟಿ; ಅಪ್ಪಣೆ ಚೀಟಿ: ತಾಟಿತಸು ಕಂಠದಲುಸುರ ಪರಿಪಾಟ ತಪ್ಪಿತು ಮೃತ್ಯುವಿನ ತ[ಪಾಠಾಂ. ಥ, ದ, ಧ]ರಚೀಟಿ ಹಿಡಿದನೊ ಹೇಳೆನಲು ಮಲಗಿದನು ಮೈಮರೆದು (ಕುಮ್ಮಾಗ. ೬–೦೨).

[? + ಚೀಟಿ₂ (<ಚೀಟು₂)]

ತರಚು₁ 'ತಱಚು' ನೋ.

ತರಚು₂ 'ತಱಿಚು' ನೋ.

ತರಜಿಗತ್ತರಿ (ನಾ). (ಕುದುರೆಗೆ ತೊಡಿಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ: ನೆತ್ತಿಯ ಬೆಳ್ಗಱಿಯ ನೊಸಲ ಕನ್ನಡಿಯ ರೇವಂತಮಾಲೆಯ ಗರ್ಗರದ ತರಜಿಗತ್ತರಿಯ ಪೊರ್ಕುಳ ಘಂಟೆಯ . . . ತುರಗಸಂಘಾತದಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೬–೧೧ ವ). [?]

ತರಟ (ನಾ). ಬೋಳುತಲೆಯುಳ್ಳವನು: ಅವನೊಬ್ಬ ತರಟ (ರೂಢಿ).

[ತರಟು (<ತಱಂಟು) + – ಅ₇]

ತರಟು 'ತಱಂಟು' ನೋ.

ತರಟುತಲೆ 'ತಱಂಟುದಲೆ' ನೋ.

ತರಟುದಲೆ 'ತಱಂಟುದಲೆ' ನೋ.

ತರಟೆ 'ತಱಟ್ಟೆ' ನೋ.

ತರಡಿ (ನಾ). (ಉಕ) ಚಿಕ್ಕ ತಟ್ಟೆ; ಸಣ್ಣ ತಬಕ: ವಿಜಯಾಬಾಯಿ ಎದ್ದು ಒಳಗೆ ಹೋಗಿ ಒಂದು ತರಡಿಯಲ್ಲಿ ಅಂದೇ ತಯಾರಮಾಡಿದ ಗುಲಾಬ ಜಾಮು ಮತ್ತು ಚಕ್ಕಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಂದಳು (ಕ್ಷಿತಿಜ. ೬೦).

[←ಮರಾ. ಥರಡೀ]

ತರಡಿಗೆ (ನಾ). (?): ಪಡುವಲು ತೆಂಕಣದ ಕಲ್ಲಯ ಬಂಡರೆ ಬಡಗಲು ಪಡುವಲು ಕರಿಯ ತರಡಿಗೆ ಮೂಡಲು ಬಡಗಲು ಬೀಚನ ಮರಡಿ . . . ಬಂಡೆ ತೆಂಕಲು ಯೀ ಚತುಸೀಮೆ (ಎಕ. X (8), ಮಾಲೂರು. ೧೧೬–೧೦: 1496). [?]

ತರಡು 'ತರುಡು' ನೋ.

ತರಣ₁ (ನಾ). ತ್ರಾಣ; ಶಕ್ತಿ; ಸಾಮರ್ಥ್ಯ: "ತ್ರಾಣ – ತರಣ" (ಶಮದ. ೨೫೪ ಪ್ರಯೋ); "ತರಣ – ತ್ರಾಣ = ಶಕ್ತಿ, ಆಧಾರ" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೭); ಅಂದಿನ ಮಹಿರಾವಣ ರಾವಣ ಕುಂಭಕರ್ಣಾದ್ಯರ ಸೊರ್ಕುಂ ಬೆರ್ಕುಂ ನಿಮ್ಮವರ ತರಣದ ನೆಲೆಯುಂ ಪೇಟವೆ! (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೧೨–೧೯). [<ಸಂ. ತ್ರಾಣ]

ತರಣ₂ (ಗು). ೧. ದಾಟಿಸುವ; ಪಾರುಗಾಣಿಸುವ: ಪ್ರಬಲಭಕ್ತಿಷಂಡಂ ಸುಗುಣಮಣಿಕರಂಡಂ ಭವಾಂಬುಧಿತರಣ ತರಂಡಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೦–೧೯). (ನಾ). ೨. ದಾಟುವಿಕೆ; ಪಾರಾಗುವಿಕೆ. 'ತರಣಪಣ್ಯ' ಪರಾ. ೩. (ನೀರನ್ನು) ದಾಟುವ ಸಾಧನ; ಹಡಗು, ದೋಣಿ, ಹರಿಗೋಲು ಮುಂತಾದುವು: ಸಕಲ ಭಯಹರನೆ ನಿನ್ನಭಯಕರಂ ಸಂಸಾರವಾರ್ಧಿ ತರಣಂ ಶರಣಂ (ವಶ್ವಪಂ. ೧೬–೦೨೧). [ಸಂ.]

ತರಣಕ (ನಾ). ದಾಟುವವನು; ಪಾರಾಗುವವನು; ಅತಿಕ್ರಮಿಸುವವನು: ಧೃತಮಾನಮಾನಸರ್ಕಾಲಿತಮುಖಕರ್ಕಶರ್ವಿತತರಣತರಣ ಕರ್ಚಂಡಭುಜಬಲಯುತನ್ನಿರ್ತಕಾಷ್ಠಿರ್ಕಾಷ್ಠಿರ್ಗಳ್ಕಡುಪಿಂದೆ ಕಾದಿದರ್ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೨–೩೦). [ಸಂ.]

ತರಣದ್ರೋಣಿ (ನಾ). (ನೀರನ್ನು) ದಾಟಿಸುವ ದೋಣಿ; ಹರಿಗೋಲು: ದುರಿತವ್ರಾತಲತಾಕೃಪಾಣಿ ವಿಸರದ್ದುರ್ಬೋಧರೋಧಸ್ವಿನೀತರಣದ್ರೋಣಿ . . . ವಾಣಿ (ಚಂದ್ರಪು. ೦–೦೨). [ತರಣ₂ + ದ್ರೋಣಿ]

ತರಣಪಣ್ಯ (ನಾ). ದಾಟಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಡುವ ಕೂಲಿ; ದೋಣಿಗೆ ಕೊಡುವ ಕೂಲಿ: ನಾವಿಕರ್ಗೆ ತರಣಪಣ್ಯಮನಿತ್ತು ಮನ್ನಿಸಿ ಇರ್ವರು ಮನುಕೂಲದೆಡೆಯ ಪುಳಿನದೊಳಿಳಿದರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩೧–೯).

[ತರಣ₂ + ಪಣ್ಯ]

ತರಣಿ (ನಾ). ೧. ದಾಟುವಿಕೆ; ಹಾಯುವಿಕೆ. ೨. ದಾಟುವ ಸಾಧನ; ದೋಣಿ; ಹರಿಗೋಲು; ಹಡಗು: "ತರಣಿ ಯಾನಪಾತ್ರಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೨೩–೧೦); ಪ್ರಬಲವಾದ ಜಲಪ್ರವಾಹದ ವೇಗವು ತರಣಿಯನ್ನು ರಸೂಲಪುರದ ನದಿಯ ಮಧ್ಯಭಾಗಕ್ಕೆ ಹೊಡೆದುಕೊಂಡು ಹೋಯಿತು (ಕಪಾಕುಂ. ೮). ೩. ಸೂರ್ಯ; ರವಿ; ಭಾನು: "ರವಿ ಮಾರ್ತಂಡಂ . . . ತರಣಿ ಸಪ್ತಾಶ್ವನಾದಿತ್ಯನಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೦೧–೬೪); ಸನ್ಯಾಯಾಯಿಕೋದ್ಯತ್ತಿಮಿರ ತರಣಿಯಾ ಬಂಧನೀ ಬಂದನೀ ಬಂದನ್ (ಎಕ. II, ೦೪೦–೦೪೬: 1145); ನರಸಿಂಗಮೊನೆಯರ್ ಶಾವೆ ಕೈಗೊಟ್ಟು ತರಣಿಯಂ ಪೂರ್ವಾದ್ರಿಗೇಱಿಸುವ ಮಾಳ್ಕೆಯಿಂ (ನಂಚಿರ. ೫–೬೪); ತರಣಿ ತೇಜಂಗೆಡದಿರಗ್ನಿ ಬಿಸುಪಾಱದಿರು (ಹಹಕಾ. ೨–೩೦); ತರಣಿ ದೂರದೊಳಿಹನು; ಕಿರಣ ನಮಗೆಟಕುವುದು (ಮಂಕುಕ. ೨೦೯). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಸ್ತ್ರ; ಸೂರ್ಯಾಸ್ತ್ರ: ಅರಸನೆಚ್ಚಾ ಸರ್ಪಬಾಣವ ಗರುಡಬಾಣಾದಿ ತಮಕೆ ತರಣಿಯು (ಕೌಶಿರಾ. ೨೨–೩೦). ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ತರಣಿ, ರಾಯಭೋರೆ (ವೃಕ್ಷಿಗಿ. ೨೦–೩೬೪): ಪಾಪಟೆ, ಪಾಪಟಿ, ತರಣಿ, ಸೂಳೆಬೊಟ್ಟುಗಿಡ (ವೃಕ್ಷಿಗಿ. ೬೦–೦೨೦೩).

ತರಣಿಯ ತನಯ=ಸೂರ್ಯನ ಮಗ ; ಕರ್ಣ : ತರಣಿಯ ತನಯನ ನೆನೆದಾಸ್ಮರಣದೇ ಕಯ್ಯಣ್ಮುವೆನ್ನ ಶೋಕಮಹಾಸಾಗರಮಂ ತವೆ ಪೀರ್ದುದು ಖರಕರ ಮತ್ಕೋಪಾಗ್ನಿ ಬಾಡಬಾಗ್ನಿಯ ತೆಱದಿಂ (ಗದಾಯು. ೫-೩೭). [ಸಂ.]

ತರಣಿಕರ (ನಾ). = ತರಣಿಕಿರಣ : ತರಣಿಕರೋತ್ಕರಾಹತಿಗೆ ತಕ್ಕ ತಮಂ ನೆಱೆ ಬಂದು ತನ್ನನಾವರಿಸಿದುದು (ಕುಸುಮಾ. ೨-೫೮)
[ತರಣಿ + ಕರ$_3$]

ತರಣಿಕಾಂತ (ನಾ). ಸೂರ್ಯಕಾಂತ ; ಸ್ಫಟಿಕ : "ತರಣಿಕಾಂತಮಿನಾಶ್ಮ ಮೆಂದೆನಲ್ ಸ್ಫಟಿಕಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೩೧-೬).
[ತರಣಿ + ಕಾಂತ$_2$]

ತರಣಿಕಿರಣ (ನಾ). ಸೂರ್ಯಕಿರಣ : ತರಣಿಕಿರಣಕ್ಕೆ ಭುಗಿಲೆಂದುಱಿವಿನ ಮಾಣಿಸಾನುವಿಂದವೋಸಱಿವೆಡೆಯೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೧-೩೭).
[ತರಣಿ + ಕಿರಣ$_1$]

ತರಣಿಕುಲ (ನಾ). ೧. ಹಡಗುಗಳ ಗುಂಪು,–ಸಮೂಹ. ೨. ಸೂರ್ಯ ವಂಶ; ರವಿಕುಲ: ತರಣಿಕುಲಾಗ್ರಗಣ್ಯ ಬಿಡದಾಲಿಸು (ಉದ್ಭಟ. ೬-೧೧೯). ೧, ೨ : ತರಣಿಕುಲರಥಘನಹರಿದ್ವಿರದಾತುಳವನಚರಾಗ್ರಪದಬಲದಿಂದಂ ಧರಣೀಶಂ ರಾಮನಪೊಲ್ ಸುರಗಣವರವರದ ಶರಧಿಕರಮೆಸೆದಿರ್ಕುಂ (ಚಾವಿ. ೧-೯೦). [ತರಣಿ + ಕುಲ]

ತರಣಿಜ (ನಾ). ೧. ಸೂರ್ಯನ ಮಗ ; ಕರ್ಣ ; ತರಣಿಜನಂತೆ ದಾನ ಗುಣದಿಂ ರಘುವಂಶಜನಂತೆ ಸತ್ಯದಿಂ . . . ಅಮರನೀತಿ ಸಮಾಖ್ಯದ ಭಕ್ತನೊಪ್ಪುವಂ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೯-೫). ೨. ಸುಗ್ರೀವ : ಮುನ್ನ ನೊಂದವರಳು ಕುವರು ದಿಟ ಎನ್ನ ಪತಿ ತರಣಿಜನ ನುಡಿಸುವೆ ಹರನ ಹೊಣೆಗೊಡುವೆ (ಕಾಶಿರಾ. ೭-೬). ೩. ಶನಿ. ೪. ಯಮ. [ಸಂ.]

ತರಣಿನಂದನ (ನಾ). = ತರಣಿಜ ೨ : ತರಣಿಯಂತಿಹ ರತುನಪದಕವ ತರಣಿನಂದನಗಿತ್ತ ಮಾಣಿಕವಿರಚಿತಾಂಗವನಿತ್ತನಂಗದಗೆ (ಕಾಶಿರಾ. ೪೪-೫೨).
[ತರಣಿ + ನಂದನ]

ತರಣಿಪ್ರಭ (ನಾ). ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳವನು,–ತೇಜಸ್ವಿ ; ತರಣಿಪ್ರಭನರ್ಭಕನೀ ತರುಣಿಯ ಹೃತ್ತಿಮಿರಮಂ ನಿರಾಕರಿಸಿ ಶುಚಿಷ್ಕರಿಸಿದಂ (ಜಗವಿ. ೨-೯೨). [ಸಂ. (ತರಣಿ + ಪ್ರಭಾ + –)]

ತರಣಿಬಾಣ (ನಾ). ಸೂರ್ಯಬಾಣ ; ಸೂರ್ಯಾಸ್ತ್ರ : ಕೆರಳಿ ಕೋದಂಡದಲಿ ರಘುಪತಿ ತರಣಿಬಾಣವ ಹೂಡಿ ತೆಗೆದಿಸೆ . . . ಬೆಳಕು ಪಸರಿಸಿತು (ಕಾಶಿರಾ. ೦೯-೨೭). [ತರಣಿ + ಬಾಣ]

ತರಣಿವೀಧಿ (ನಾ). ಪೂರ್ವಪಶ್ಚಿಮವಾದ ಬೀದಿ ; ಸೂರ್ಯಬೀದಿ : ಎರಡು ಬಾಗಿಲ ಸೂತ್ರದಲಿ ವಿಸ್ತರಿಸಿದಂಗಡಿ ಸೋಮವೀಧಿಯು ತರಣಿವೀಧಿಯಲವರವರ ಪಾಳೆಯಕೆ ಮುರಿವುಗಳ ಸುರರು ಸೃಷ್ಟಿಸಬಾರದಿನ್ನೀ ನರರುಗಳ ಪಾಡೇನು (ಕುಮಾ. ೧೧-೪೮). 'ಸೋಮವೀಧಿ' ಪರಾ.
[ತರಣಿ + ವೀಧಿ]

ತರಣಿಸುತ (ನಾ). ಸೂರ್ಯನ ಮಗ ; ಶನಿ : ಗುರುರವಿಗಳುತ್ತುಂಗ ಭಾಗೆಯುಲಿರಲು ತರಣಿಸುತ ಜೂಕದಲಿ ಮೆಱೆದಿರೆ . . . ಪುತ್ರೋದಯಗಳಾದವು ಭೂಪ ದಶರಥಗೆ (ಕಾಶಿರಾ. ೦-೭೭).
[ತರಣಿ + ಸುತ]

ತರಣೋಪಾಯ (ನಾ). ದಾಟುವ ಉಪಾಯ ; ಪಾರಾಗುವ ಹಂಚಿಕೆ: ಅವರೊಡನೆ ಸಹಕಾರವಾಗಲೀ "ರಾಜಿ" ಯಾಗಲೀ ಸಾಧ್ಯವಿರಲಿಲ್ಲ ಸಾಧಿಸಿದರೆ ಅದು ಕೇಶವನೊಡನೆ ಸಾಧಿಸಬೇಕು. ಇದೇ ತರಣೋಪಾಯವೆಂದು ಅವರಿಗೆ ಮನವರಿಕೆಯಾಯಿತು (ಶಮುಜೀ. ೩೪೭).
[ತರಣ$_2$ + ಉಪಾಯ]

ತರತಮ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚು ಕಡಮೆ ; ಮೇಲು ಕೀಳು ; ತಾರತಮ್ಯ : ತರತಮವಾಗಿ ಯೋಗಿತತಿ ಯೋಗವಿಭೇದದೆ ನಿಟ್ಟಿಪ . . . ಮಹಾತ್ಮನೆ (ಜಗವಿ. ೬-೯೦) ; ವಾಚಕರ ತರತಮಗಳನ್ನರಿತು ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನಾಯ್ದುಕೊಳ್ಳ ಬೇಕು (ಗ್ರಂಥಾಲ. ೦೦). [ಸಂ.]

ತರತಮಭಾವ (ನಾ). ನ್ಯೂನಾಧಿಕ್ಯ ; ತಾರತಮ್ಯ : ಕೂಡಿ ನುಡಿವೆಡೆ ಯೊಳೆಂದುಂ ಕೂಡದು ಲಿಂಗತ್ರಯಕ್ಕೆ ತರತಮಭಾವಂ (ಶಮದ. ೮೪೧).
[ತರತಮ + ಭಾವ$_3$]

ತರತರ$_1$ 'ತರ$_1$' ಪರಾ.

ತರತರ$_2$ 'ತರ$_3$' ಪರಾ.

ತರತರ$_3$ 'ತರಹ' ಪರಾ.

ತರತರನೆ (ಅ). ಗಡಗಡನೆ : ಛಳಿಯಿಂದ ಅವನು ತರತರನೆ ನಡುಗುತ್ತಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). [<ತರ$_1$ + – ಅನೆ$_1$]

ತರತರಿಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ನಡುಗಂ ; ಕಂಪಿಸು : ಹಱೆಯ ಹೊಯ್ಲಿನಲುಮರಗಿರಿ ತರತರಿಸೆ (ತೊರರಾ. ೩-೬-೮) ; ಎಡವುತೆ ಪೂರ್ಣಕುಂಭಗಳ ಭೃಂಗಾರವ ಕೆಡವುತ ತರತರಿಸುತೆ ಬಿರ್ದು ಒಡೆವುತೆ ಗಿಳಿಗೆವಟ್ಟಲ ಪಾರ್ವರ ಮೇಲೆ ಕೆಡೆದನು ಮೂರ್ಛೆವೋದವನಂತೆ (ತ್ರಿಭುತಿ. ೯-೨೫).
[<ತರ$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ತರತರಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ). ವಿಧವಿಧವಾಗಿರು : ಫಲ್ಲಿಸಿ ಗಟ್ಟಿಯ ಕಟ್ಟಿದ ಪಿರಿಯ [ಯು]ರು ಪುಲ್ಲಿಗೆಗಳು ತರತರಿಸೆ (ಮೋಹತ. ೩-೫೭).
[<ತರ$_6$ + – ಇಸು$_3$]

ತರತರೀತ (ನಾ). ೧. ಸೊಗಸಾದುದು ; ತಾಜಾ : ನಮಗೆ ತರತರೀತ ಬೇಕು (ರಕ್ತಾಕ್ಷಿ. ೩೦೮). ೨. ಚಟುವಟಿಕೆಯುಳ್ಳದ್ದು ; ಲವಲವಿಕೆ ಯುಳ್ಳದು : ಜಳಕಾ ಬಗೀಹರಿಸಿ, ಅಷ್ಟ ಉಂಡ ಅಡ್ಡಾಗಿರಿ ತರತರೀತ ಆಗತೀರಿ (ದೀಪಹ. I, ೦೩೫). [←ಮರಾ. ತರತರೀತ್]

ತರತ್ತರಂಗ (ನಾ). ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ ಅಲೆ : ಭಾಸ್ಕರತನೂಜೆಯುನುಭಯತಟ ನಿಕಟಕುಸುಮನಿವಹ ತತ್ಪರಾಗಪಟಳ ಪಿಶಂಗಿತತರತ್ತರಂಗಸರೋಜೆಯಂ ಮೆಚ್ಚಿ ಪೊಗಟ್ದು ಜಲಕ್ರೀಡೆಯಾಡಲ್ ಬಗೆದು (ಪಂಪಭಾ. ೫-೫೮ ವ).
[ಸಂ. (ತರತ್ + ತರಂಗ)]

ತರತ್ತರಂಗೆ (ನಾ). ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ ಅಲೆಗಳುಳ್ಳವಳಂ ; ಉಕ್ಕುತ್ತಿರುವ ತರಂಗಗಳುಳ್ಳವಳು ; ನದಿ : ಗಂಗೆಗೆ ಶಫರೋಚ್ಛಲಿತ ತರತ್ತರಂಗೆ ಗೋರ್ವಳಿ ಬಂದಲ್ (ಪಂಪಭಾ. ೦-೯೦).
[ಸಂ. ತರತ್ತರಂಗಾ (ತರತ್ + ತರಂಗ + –)]

ತರತ್ತರಳ (ಗು). ಚಲಿಸುವ ; ಕಂಪಿಸುವ ; ಚಂಚಲವಾದ : ಸುಲಿಪಲ್ ಮಿಂಚಿನ ಗೊಂಚಲುಟ್ಟ ದುಗುಲಂ ಗಂಗಾನದೀಫೇನಮುಜ್ಜ್ವಲ ಮುಕ್ತಾಭರಣಂ ತರತ್ತರಳ ತಾರೋದಾರ ಭಾಭಾರಮಂಗಲತಾ ಲಾಲಿತ ಸಾಂದ್ರ ಚಂದನರಸಂ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳೆಂಬೊಂದು ಪಂಬಲ ಬಂಬಲ್ಗ[ಡೆ]ಯಾಗೆ ಬೆಳ್ಪಸದಕೆ ಕಣ್ಗೊಪ್ಪಿತಾ ಕಾಂತೆಯಾ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೦೩೭).
[ಸಂ. ತರತ್ತರಲ (ತರತ್ + ತರಲ)]

ತರತ್ತಾರನೇತ್ರ (ನಾ). ೧. ಚಂಚಲವಾದ ಗುಡ್ಡೆಯಿರುವ ಕಣ್ಣು. ೨. ಅಂತಹ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನಂ : ಘನಕೋಪಾಟೋಪವಂ ತಾಳ್ದರುಣತರ ತರತ್ತಾರನೇತ್ರಂ ತತಸ್ಪಂದನಯುಕ್ತೋಷ್ಠಂ . . . ಭೋಂಕನೆ ಬಂದಂ (ರಾಜಶೇ. ೫-೦೩೦). [ಸಂ. (ತರತ್ + ತಾರ + ನೇತ್ರ)]

ತರದೂದು, ತದ್ದೂದು (ನಾ). ೧. ಸಜ್ಜು ; ಏರ್ಪಾಟು ; ಸಿದ್ಧತೆ ; ತಯಾರಿ : ಆಳು ಬಹಳ ತರದೂದಿನಿಂದ . . ತಗಾದೆ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು . . . ಓಡಿಹೋದನು (ಕಥಾಮಂ. IV, ೬೫) ; ಶಮ್ಮು ಇಷ್ಟ ಈಡೇರುವುದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ತರದೂದನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಮುಸುಗಿ. ೫೨) : ತನಗೆ

ಬಹಿಷ್ಕಾರ ಹಾಕಿಸಬೇಕೆಂಬ ತರದೂದು ನಡೆಸುತ್ತಾ ಇದ್ದಾರೆಂತ ಹೇಳು (ಘೊಂಗಲ್ಕ. ೨೨); ಹೀಗೆ ಕೆಲಸದ ತರದೂದಿನಲ್ಲಿರುವಾಗ ಒಂದು ವಿಶೇಷ ಘಟನೆ ಜರುಗಿತು (ಇಬ ದ. ೦೨೯). **ತರ್ದೂದು**: ೨. ಅವಸರ; ಜರೂರು: ಅವರು ತರ್ದೂದಾಗಿ ಹುಣಸೂರಿಗೆ ಹೋಗವ್ರೆ (ಸರ್ವಮಂ. ೧೩).
[←ಅರ. ತರದ್ದುದ್; ಹಿಂ. ತರದ್ದುದ್; ಮರಾ. ತರತೂದ್, ತರದೂದ್]

ತರದೆವಾಡಿ 'ತರ್ದವಾಡಿ' ನೋ.

ತರನದಿ (ನಾ). ದಾಟಬೇಕಾದ ನದಿ: ಉರಗವು ಗಜ ಹಯ ಸಿಂಹವು ಚರಿಸುವ ಪಥದೊಳಗೆ ತಾವು ಬೆದರದೆ ಬೇಗಂ ಹರಿಯನು ನೆನೆಯುತ ಮನದೊಳ್ ತರನದಿಗಳ ದಾಂಟಿ ಭರದಿ ಬಂದರು ವನದೊಳ್ (ಹಮಜಿ. ೬೫). [ಸಂ. ತರನದೀ]

ತರನ್ಮಣಿ (ನಾ). (?) : ಕಿಱಿದೆಂದನಱಿವೆಯಿಂದುಱಿದ ನರಂ ಚಿಂತಿತಾರ್ಥದಿ ತರನ್ಮಣಿಯಂ ಕಿಡಿದೆಂದುಱಿದನ ತೆಱದಿಂ ಬಱಿದಾಗದೆ ಬಯಸಿದರ್ಥಮಂ ಪಡೆದಪನೆ (ಶ್ರೀಪದಾ. ೧೧). [?]

ತರಪಡಿ (ನಾ). ಅಡಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ಧೂಳು, ಚೂರುಗಳ ತೂಕವನ್ನು ಸರಿತೂಗಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಡುವ ಹೆಚ್ಚಿನ ಭಾಗ: ಗೇಣಿದಾರರು ಗೇಣಿಯನ್ನು ಕೊಡುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ತರಕಾರಿ, ತರಪಡಿ, ತಳರಾಸಿ, ಮೇಲ್ಗೊಳಗ, ಲಾಭಸೆರೆ ಮುಂತಾದ ಮರ್ಯಾದೆಗಳನ್ನೂ ಭೂಮಾಲೀಕರಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕಾಗಿತ್ತು (ಹಂಜಪಂ. ೧೧).
[ತರ? + ಪಡಿ$_1$]

ತರಪಣ್ಯ (ನಾ). = ತರಣಪಣ್ಯ. [ಸಂ.]

ತರಪು (ನಾ). ವಜ್ರವನ್ನು ಹೋಲುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಡಮೆ ಬೆಲೆಯ ಬಿಳಿಯ ಹರಳು: (ಕ).
[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತರುಪ್ಪು, ತಱುಪ್ಪು; ತೆಲು. ತರುಪು, ತಱುಪು]

ತರಪೇತಿ 'ತರಬೇತು' ನೋ.

ತರಪೇತು 'ತರಬೇತು' ನೋ.

ತರಪೇತುಕೇಂದ್ರ (ನಾ). (ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವಿಷಯದಲ್ಲಿ) ಶಿಕ್ಷಣವನ್ನು ಕೊಡುವ ಕೇಂದ್ರ,–ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವ ಸಂಸ್ಥೆ : ಅವನು ತರಪೇತು ಕೇಂದ್ರದಲ್ಲಿ ಶಿಕ್ಷಣ ಪಡೆದು ಬಂದಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ).
[ತರಪೇತು (<ತರಬೇತು) + ಕೇಂದ್ರ]

ತರಫ್ 'ತರ್ಫೆ' ನೋ.

ತರಫು, ತರ್ಫಿ, ತರ್ಫು (ನಾ). ೧. ನಿಟ್ಟು; ದಿಕ್ಕು; ಪಕ್ಷ: 'ಚೌತರಫು' ಪರಾ. ೨. ಗುಂಪು; ಬಣ; (ಕ). ೩. ದೇಶದ ಒಂದು ಭಾಗ; ಜಿಲ್ಲೆ: (ಕ). **ತರ್ಫಿ**: ೨. ಮುನಿಸೀಪಾಲಿಟಿ ಮತದಾರ ತರ್ಫಿಯಿಂದ ಅನಿಲನು ಆ ಕಾರಕೂನನ ಮೇಲೆ ಕೇಸುಹಾಕಿದನು (ಅಪನಾ. ೮೦); ಇಸೋಪನು ಮುಂದೆ ಬಂದು, ತನ್ನ ಒಡೆಯ ತರ್ಫಿಯಿಂದ . . . ಹೇಳಿದನು (ಇಸೋಪ. ೯). **ತರ್ಫು**: ೧. ಪ್ರಜೆಗಳ ತರ್ಫಿನಿಂದ ಕರಸಿಕೊಂಡ ಪ್ರತಿನಿಧಿಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಕೊಂಡು ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಸಾಗಿಸಿದರು (ಮುಂಬಯಿ. ೬–೦೩೦); ಕೋರ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಪೋಲೀಸು ತರ್ಫು ಕೇಸನ್ನು ನಡೆಸಿದ ಇನ್‌ಸ್ಪೆಕ್ಟರು ಚನ್ನಮರಪಜರವರು ಹೇಳಿದರು (ಕಲನ. ೩೮೫).
[←ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ತರಫ್, ತರ್ಫ್]

ತರಫೆ 'ತರ್ಫೆ' ನೋ.

ತರಬರ (ನಾ). ಆತುರ; ಬೇಗ (?) : ತರಬರದೊಳು ವೈಷ್ಣವರನು ನೆರವಿಗೊಂಡಿರದೈತಂದೊಡನೆನ್ನ ಕರೆದೊಯ್ಯು (ಕರ್ನಾಕ. ೩೨೬).
[?]

ತರಬಿಯತ್ತು 'ತರಬೇತು' ನೋ.

ತರಬೇತಿ 'ತರಬೇತು' ನೋ.

ತರಬೇತು, ತರಪೇತಿ, ತರಪೇತು, ತರಬಿಯತ್ತು, ತರಬೇತಿ, ತರ್ಬಿಯತ್ತು (ನಾ). ಶಿಕ್ಷಣ; ತಿದ್ದುವಿಕೆ; ಪಳಗಿಸುವಿಕೆ; ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸುವಿಕೆ: ಅನುಭವಶಾಲಿಗಳಾದ ಒಬ್ಬ ವೈದ್ಯರನ್ನೂ, ಉತ್ತಮ ತರಬೇತು (Training) ಪಡೆದ ಸೂಲಗಿತ್ತಿಯನ್ನೂ ಗೊತ್ತುಮಾಡಬೇಕು (ಗೃಹವಿ. ೧೦೨). **ತರಪೇತಿ**: ವಸ್ತುತಃ ನಿಸ್ಸ್ವಾರ್ಥತೆಯು ಸಾಧನೆಗೆ ಅದು ಉತ್ತಮ ತರಪೇತಿಯನ್ನು ಕೊಡಬಲ್ಲದೆಂಬುದನ್ನು ಹಿಂದೂಧರ್ಮವು . . . ತೋರಿಸಲು ಯತ್ನಿಸುತ್ತಿದೆ (ತತ್ತ್ವಪ್ರಾ. ೫೭೮); ಆತನಿಗೆ ಕೆಲವು ಅರ್ಹತೆಗಳಿರಬೇಕು: ಸೂಕ್ಷ್ಮದೃಷ್ಟಿ, ಹೆಚ್ಚಿನ ಲೌಕಿಕಜ್ಞಾನ. . . . ಮುದ್ರಣದಲ್ಲಿ ತರಪೇತಿ . . . ಮತ್ತು ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳ ಅರಿವು (ಮುದ್ರಕ. ೨೯). **ತರಪೇತು**: "ಅವನ ತರಪೇತೇ ಇರಬೇಕು" ಎಂದು . . . ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಗೋಪುರ. ೬೦); ನೀವೆಲ್ಲ ಮುಂದೆ ನಮ್ಮ ದೇಶದ ನಾಯಕರಾಗುವವರು. ಈಗಿನಿಂದಲೇ ಅದಕ್ಕೆ ತರಪೇತು (ಅನಾಮಿ. ೫೨). **ತರಬಿಯತ್ತು**: ಜ್ಞಾಪಕಶಕ್ತಿಯು ತರಬಿಯತ್ತಿಗೆ ಕೋಷ್ಟಕಗಳ ಅಭ್ಯಾಸವೂ ಅರ್ಥರಹಿತವಾದರೂ . . . ಪದ್ಯಗಳ ಕಂಠಪಾಠವೂ ಆರಂಭವಾದುವು (ಶಿಕ್ಷದ. ೦೨೩); ಅನುವಂಶೀಯತೆ, ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಮತ್ತು ತರಬಿಯತ್ತು ಈ ಮೂರರ ಸಂತತವಾದ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವೂ ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆ (ಕ್ರಿಯಾಶಿ. ೦೬). **ತರಬೇತಿ**: ಜೋಸೆಫ್‌ಹೊಕರನ ಸಸ್ಯವಿಜ್ಞಾನದ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮತ್ತು ತರಬೇತಿ, ತಂದೆಯ ವನಸ್ಪತಿಗಳ ಸಂಗ್ರಹದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತೆನ್ನಬಹುದು (ಸಸ್ಯಕ. ೮); ಅಧ್ಯಾಪಕತರಬೇತಿಗೆ ಸೇರುವ ಯೋಚನೆ ಮಾಡಿದ (ತ್ಯಾಗವು. ೧೪೮); ನಾಳೆನಿಂದಲೇ ನಮ್ಮ ತರಬೇತಿ ಆರಂಭವಾಯಿತೆಂದೇ ತಿಳಿಯಿರಿ (ಅಪನಾ. ೧೬) **ತರ್ಬಿಯತ್ತು**: ಬಹಳ ಬಗೆಯಿಂದಾ ನವಗೆ ತರ್ಬಿಯತ್ತು ಮಾಡಿದರು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೦೦೫).

ತರಬೇತಾಗು, ತರಪೇತಾಗು = ತರಪೇತಿಯನ್ನು ಹೊಂದು; ಶಿಕ್ಷಣವನ್ನು ಪಡೆ: ತರಬೇತಾದವರು ೩೦–೪೦ಜನ (ಸಸ್ಯಕ. ೫೯); ಈ ರೀತಿ ತರಪೇತಾದ ಮಾರ್ಕೊಪೋಲೊನನ್ನು ಖಾನನು ಕಳುಹಿಸಿಕೊಟ್ಟನು (ಪ್ರವಾಇ. II, ೭); ವೃತ್ತಿಶಿಕ್ಷಣಶಾಲೆಯಿಂದ ಹೊರಬಿದ್ದವರೆಲ್ಲರೂ ತಕ್ಷಣ ಕಾರ್ಯ ಆರಂಭಿಸುವಷ್ಟು ತರಪೇತಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ (ಶಿಕ್ಷದ. ೧೯೬).
ತರಬೇತುಕೊಡು, ತರಪೇತಿಕೊಡು = ಶಿಕ್ಷಣವನ್ನು ಕೊಡು: ನಂಜರಾಜನೇ . . . ಸೈನ್ಯಕ್ಕೆ ತರಬೇತು ಕೊಟ್ಟು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದನು (ಶ್ರೀರಾಯ. ೧೧೬); ಸಾಹಿತ್ಯ ನಟನಾ ಕೌಶಲ್ಯದಲ್ಲಿ ತರಬೇತು ಕೊಟ್ಟವರು ನಮ್ಮ ರಾಯರು (ಬೆಂದಜೀ. ೦೦೮); ಅವರಿಗೆ ತರಬೇತು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ ಆಸ್ಪತ್ರೆಗಳು ಕೂಡ ಸುಸಂಘಟಿತವಾಗಿದ್ದವು (ಮಾನಸಾ. ೩೩); ಅನೇಕ ಕಾರ್ಯಾಲಯಗಳನ್ನು ಇಡಿಸಿ ಕೆಲಸವಿಲ್ಲದವರಿಗೆ ತರಪೇತಿ ಕೊಡಿಸಿದೆವು (ಪ್ರತಾಪ. ೯೦). **ತರಬೇತುಗೊಳಿಸು, ತರಬಿಯತ್ತುಗೊಳಿಸು** = ತರಬೇತುಮಾಡು: ಮಗನನ್ನು ಬಟ್ಟೆ ಹೊಲಿಯುವುದಕ್ಕೆ ತರಬೇತುಗೊಳಿಸಿದ್ದ (ತ್ಯಾಗಮ. ೫೫); ಮಾಧವರಾಯರ ಉಪದೇಶವೂ, ಸಹವಾಸವೂ ದೇಶಕ್ಕಾಗಿ ದುಡಿಯಲು ತರಬೇತುಗೊಳಿಸಿತು (ಕುರುಕಾ. ೧೪೨); ಅಪರಾಧಿಯನ್ನು ಉಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ವಕೀಲರು ಸುಳ್ಳು ಹೇಳುವ ಸಾಕ್ಷೀದಾರರನ್ನು . . . ತರಬಿಯತ್ತುಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ (ಮಾತನಾ. ೯೫).
ತರಬೇತುಮಾಡು, ತರಪೇತುಮಾಡು, ತರಬಿಯತ್ತುಮಾಡು = ತಯಾರು ಮಾಡು; ಸಿದ್ಧಮಾಡು; ಪಳಗಿಸು: ಅವರನ್ನು ತರಬೇತುಮಾಡಲು ಮೈಸೂರು ಸರ್ವಪ್ರಯತ್ನವನ್ನೂ ಮಾಡಬೇಕು (ದಾದಾನ. ೧೪೭); ತರಬೇತು ಮಾಡಿದರೆ . . . ಮಗುವನ್ನು ಬೆಳೆಸುವ ಕೆಲಸ ಸುಲಭವಾಗುತ್ತದೆ (ಗೃಹವಿ. ೧೧೫); ಆತನಿಗಾಗಿಯಾದರೂ ಆಕೆಯನ್ನು ತರಪೇತುಮಾಡಬೇಕು (ಕಂಕಣ. ೭೪); ಕಾಶೀಬಾಯಿಯವರು. . . ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ತರಪೇತು ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ರಾಣಿಗೆ ಸಹಾಯವೆಸಗುತ್ತಿದ್ದರು (ಝಾರಾಣಿ. ೦೬೯);

ಅವನು ನಮ್ಮ ಟೀಮನ್ನು ಎಷ್ಟು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತರಪೇತು ಮಾಡಿದ ಎಂದರೆ ಶಾಲೆಯ ಎಲ್ಲಾ ಟೀಮುಗಳನ್ನೂ ನಾವೇ ಗೆದ್ದು ಜಯಭೇರಿ ಹೊಡೆದುಬಿಟ್ಟೆವು (ಶಾಲೆಮ. ೨೨೦) ; ಅವನ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಆಗಿಂದಾಗ ಜಿಂಕೆಯ ಬೇಟೆ, ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಸಾಕಿ ತರಬಿಯತ್ತು ಮಾಡುವುದು . . . ಅಲ್ಲಗಳೆಯುವಂಥಾದ್ದಲ್ಲ (ಷೇಕ್ಸ್‌ಪಿ. ೭).

[←ಅರ. ತರ್ಬಿಯತ್ ; ಹಿಂ. ತರಬಿಯತ್ ; ಮರಾ. ತರಬೇಜ್ ತರಬೇತ್, ತರಬೇದ್]

ತರಮು (ನಾ). (ಉಕ) ಕಂದಾಯ : ಅವನು ತರಮು ಕಟ್ಟಿ ಬರಲಿಕ್ಕೆ ಹೋಗಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ).

[←ಅರ. ಮರಾ. ತರವ್ = ಕಂದಾಯ ಹಾಕಲು ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ಬೆಲೆ ಕಟ್ಟುವುದು]

ತರಲ, ತರಳ (ಗು). ೧. ಅತ್ತಿತ್ತ ಚಲಿಸುವ; ಕಂಪಿಸುವ; ಚಂಚಲವಾದ; ಅಸ್ಥಿರವಾದ: ದುಃಖದ ಹೊರ ಉಬ್ಬರವು ಹೀಗೆ ತರಲವಾಗುತ್ತ ಹೋಗುವದೇನೋ ನಿಜವೇ (ಕಾಳರಾ. ೩). ೨. ಹೊಳೆಯುವ ; ಮಿಂಚುವ ; ಮಿರುಗುವ. 'ತರಲತೆ' ಪರಾ. ೩. ದ್ರವರೂಪವಾದ; ದ್ರವೀಭೂತವಾದ. ೪. ಕಾಮುಕನಾದ ; ವಿಷಯಲಂಪಟನಾದ. (ನಾ). ೫. ಬೆರಗು ; ವಿಸ್ಮಯ ; ಆಶ್ಚರ್ಯ : ತರಲಾ[ಪಾಠಾಂ. ಳಾ]ರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬೆಳ್ಳಳಮಕ್ಕಂ (ಶಮದ. ೩೦೨). ೬. ಎಳೆವಯಸ್ಸಿನವನು ; ಬಾಲಕ ; ಹುಡುಗ : "ಚಂಚಲಃ ಹಾರವಮಧ್ಯಮಣಿ ಬಾಲಕರುಂ ತರಲಾಭಿಧಾನ" (ನಾನಾರ. ೬೪). ೭. ಹಾರದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಮಣಿ,-ರತ್ನ ; ಪದಕ: "ಹಾರಮಧ್ಯದ ರತ್ನನಾಯಕಂ ತರಲ[ಪಾಠಾಂ. ಳ]ಮದು" (ಮಂಗರಾ. ೦೦೦-೨೪); ಮಿರುಗುವ ಕೆಂಬರಲ ತರಲದಂತಿರೆ ಸಸಿಗಲ್ (ದಮಸ್ವ. ೧-೯೦). ೮. [ಛಂದ] ಪ್ರತಿಪಾದದಲ್ಲಿ ಹತ್ತೊಂಬತ್ತು ಅಕ್ಷರಗಳಿರುವ ಒಂದು ಸಮವೃತ್ತ. **ತರಳ:** ೧. ತರಳಕಟಾಕ್ಷಮಾಲೆಯೊ ಸಿತೋತ್ಪಲಮಾಲೆಯೊ ಕಯ್ಯ ಮಾಲೆಯೊ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೩೯); ವಿದ್ಯಾಧರನ ಜನ್ಮಸ್ಥಾನವಾದತ್ತಸಮ ತರಳಗಂಭೀರಸದ್ಗೇಹವಾದತ್ತೆನಿಸಲ್ಕಿಂತುಳ್ಳ ನಾನಾಮಹಿಮೆಯೊಳೆಸೆಗುಂ ಚಾರುಕರ್ಣಾಟದೇಶಂ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೨೬೦-೧೫ ; 1408) ; ಆ ಗಂಭೀರ ದಿಗ್ದಂತಿ, ತೊರೆದು ಗಾಂಭೀರ್ಯವಂ, ತರಳ ಚಂಚಲಚಿತ್ತದಿಂ ಬೀದಿವರಿವುದಯ್ ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೯೬-೪೬೩). ೨. ತರಳಸ್ಫಾಟಿಕ ಭಿತ್ತಿರುಚಿರಮಂ . . . ಪುರಾಣಕಕೂಪಮನಗಾಧಮಂ ಭೀಕರಮಂ ಅಂತಾ ಬಾವಿಯಂ ತೋಱಿ (ಪಂಚತಂ. ೯೦-೦೬). ೫. "ತರಳಂ ಚಂಚಲರೂಪಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೦೨೬-೫೩). ೬. ತರಳನಪೂರ್ವಿಗಂ . . . ವರವಿಪ್ರಂ (ಗಿರಿಕ. ೯-೯೦); ಮನೆಯುವರೆಯ್ದೆ ಕರಕರಿಪ ದುಃಖವನು ತರಳ ನಿನ್ನಂ ನೋಡಿ ಮಱೆದು ಪರಿಣಾಮಮಂ ಧರಿಸುತಿಪ್ಪೆನ್ನ ಗೋಣಂ ಕೊಯ್ದೆ (ಹಡಿಕಾ. ೦೩-೨೮) ; ತರಳರರ್ಜುನ ಸಾತ್ಯಕಿಗಳಿವದಿರಿಗೆ ಪಂಥವದೇತಕೆ (ಕುಮಾ.ದ್ರೋ. ೦೩-೦೫) ; ನರಸಿಂಹನ ಜಯಂತಿಯಲಿ ಜನಿಸಿದೀ ತರಳನು ನರಸಿಂಹನ್ನೆಸೆ (ಕಂನವಿ. ೪-೬೭); ಈ ತರಳ ಬಿಟ್ಟಯಣ್ಣನು . . . ಆನೆಗಳ ಹಿಂಡು ಹಿಂಡುಗಳನ್ನೂ, ಕೊಳಿಯನ್ನೂ ತಂದನಂತೆ (ಸವತಿ. XII, ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). ೭. "ತರಳಂ ಹಾರೋಪನದ್ಧ ಮಧ್ಯಮರತ್ನಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೦೨೬-೫೩) ; "ಹಾರದ ನಡುವೆಯಿದ್ದ ನಾಯಕರತ್ನವು ತರಳಂ ಎನಿಸುಗು" (ನಾಚಿರಾ. ೧೨೩) ; ತರಳಮನಾಂತ ಚಂದನದಳಂಕೃತಿ ಭಾವಮನಾಂತ ವಸ್ತುವಿಸ್ತರ ಕೃತಿ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೪೯); ೮. ಸುರಪ ಶೀತಕರಾಗ್ನಿ ಮಾರುತ ಭಾನುಯುಗ್ಮಗಣಂಗಳಿಂ ಪರದೊಳೊಪ್ಪೆ ಹಿಮಾಂಶು ಶೇಖರನಿರ್ದು ವಿಶ್ರಮಣಂ ದಿಶಾಕರಿಯೊಳಾಗಿರೆ ಸಂದುದಿಂತಿದು . . . ತರಳಂ ಕವೀಂದ್ರಜನಸ್ತುತಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೦೨೦). ೯. ಮಗ ; ಸಂತ : ತಾಯಿ ಮಾರಿಯಾದರೆ ತರಳನೆಲ್ಲಿ ಹೋದಾನು ? (ಗಾದೆ). [ಸಂ.]

ತರಲತೆ, ತರಳತೆ (ನಾ). ೧. ಕಂಪಿಸುವಿಕೆ ; ಚಂಚಲವಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಚಾಂಚಲ್ಯ : ಸರಳತರೋಷ್ಣ ನಿಶ್ವಸಿತಮಾರುತನಿಂದೆ ನಿಜೋತ್ತರೀಯದೊಳ್ ತರಲ[ಪಾಠಾಂ. ಳ]ತೆಯಂ ನಿಯೋಜಿಪ ನೆಗಟ್ಟಿಗೆ ಕಾರಣಮೇನೊ ಕಾಮಿನೀ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೫೪). ೨. ಹೊಳೆಯುವಿಕೆ ; ಪ್ರಕಾಶ ; ಮಿರುಗುವಿಕೆ. **ತರಳತೆ:** ೧. ನೀಂ ಭವ್ಯನ್ನೆ ಮುಕ್ತಿನ ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನಿವೋಲ್ ನೀಂ ತರಳತೆವೆರಸಿಂತೇಕೆ ವಿಭ್ರಾಂತನಪ್ಪೆ (ಆದಿಪು. ೩-೭); ಅನ್ಯರ್ಪರಿಭವಿಸಿದೊಡಂಜುವುದೆ ಸ್ವೈರಣೆ ತರಳತೆಯ ನೋಡುತ್ಸಾಹಮಂಬಧರ್ಮೋರ್ತರ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೫೬೬) ; ಕರೆದು ತಳ್ಳುವ, ತಳ್ಕರಿಸು ತೊಳಗೆ ಕಿಚ್ಚಿಡುವ ತರಳತೆಯದೇಂ ತಂತ್ರ ? (ಮಂಕುತ. ೧೭೯).

[ಸಂ. ತರಲತಾ]

ತರಲಾಕ್ಷಿ, ತರಳಾಕ್ಷಿ (ನಾ). ೧. ಚಂಚಲವಾದ ಕಣ್ಣು. ೨. ಚಂಚಲವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವಳು ; ಚಂಚಲಾಕ್ಷಿ : ಲಿಪಿಯನೆತ್ತಿ ವಾಚಿಸಿಕೊಂಡ ತರಲಾ[ಪಾಠಾಂ. ಳಾ]ಕ್ಷಿ ತಾನದಕೆ ಮತ್ತೊಂದಭಿಪ್ರಾಯಮಂ ತಿಳಿದಳ (ಕ್ಷಮಿಭಾ. ೩೦-೨೬). **ತರಳಾಕ್ಷಿ:** ೧. ತರಳಾಕ್ಷಿದ್ವಂದ್ವಂ (ಲೀಲಾವ. ೨-೪೭). ೨. ತರಳಾಕ್ಷಿಯನಾ ಕಾದಂಬರಿಯಂ . . . ಚಿಂತಿಸುತುಮಿರ್ದಾಯಿರುಳನದೆಂತಾನುಮುವನಿಪಾಲಂ ಕಳೆದಂ (ಕಾದಂಬ. ೧೮೩) ; ಅಲರ್ಗಣೆಯ ನರ್ಚಿಸಿದ ವಿಚಕಿಲಮಾಲೆಯನಾಂತ ಪೂರ್ಣಕುಂಭದ ಚೆಲ್ವಂ ಗೆಲಿವಂದುದಿಲ್ಲ ಕುಚಮಂಡಲಮಿದು ತರಳಾಕ್ಷಿ ಮುತ್ತಿನೇಕಾವಳಿಯಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೩-೫೯).

[ಸಂ. ತರಲಾಕ್ಷೀ (ತರಲ + ಅಕ್ಷಿ + -)]

ತರಲಾಪಾಂಗ, ತರಳಾಪಾಂಗ (ನಾ). ಚಂಚಲವಾದ ಕಡೆಗಣ್ಣು- ಕಡೆಗಣ್ಣ ನೋಟ : ತರಲಾಪಾಂಗವಿಲಾಸಸ್ಫುರಿತಮೆ ಲೆಕ್ಕಣಿಕೆಯಾಗೆ ನಲ್ಲಳ ಮುನ್ನಂ ಬರೆದತನುಚರಿತಮಿಗಳ್ ಬರೆದಂತಿರ್ದಪುದು ಮನ್ಮನಃ ಪುಸ್ತಕದೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೯-೧೪) ; ತರಲಾಪಾಂಗದಿನಾ ನೃಪಾಲತಿಲಕಂ . . . ನಿರಂತರಮುದ್ಯಾನವಿನೋದಮಂ ಸಲಿಸುವಂ (ಅನಂಪು. ೨-೧೪). **ತರಳಾಪಾಂಗ:** ಪರುಷಾಳಾಪವುಮತಿನಿಷ್ಠುರವೀಕ್ಷಣಮುಮವಿಕಾರವಂ ಮಱಸಿರೆಯುಂ ತರಳಾಪಾಂಗಮುಮಾಕೆಯ ದರಹಸಿತಮುಮಱಿಯೆ ಪೇಟ್ಗುಮೆಱಕಮನೆರ್ದೆಯೊಳ್ (ಕವಿರಾ. ೩-೦೧೯) ; ತರಳಾಪಾಂಗಂಗಳೊಳ್ ಮುಚ್ಚರಪಲರ್ಗಣೆಯಂ ಕಟ್ಟಿ ತೂಪಂದದಿಂ (ಲೀಲಾವ. ೭-೧೪) ; ತರುಣಿಯರ ತನುಪರಿಮಳದ ಸೋಂಕಿನಲಿ ಸುತ್ತಲುಪರಿಮುಳಿಸಿದುದು ತರುಸುತರಳಾಪಾಂಗರೋಚಿಯಲಿ ಮುರಿದುದಾ ಪುರಗತ್ತಲೆಯ ವೈಸಿರಿ (ತೊರರಾ. ೧-೩-೪೫). [ಸಂ. (ತರಲ + ಅಪಾಂಗ)]

ತರಲಾಯತಾಕ್ಷಿ, ತರಳಾಯತಾಕ್ಷಿ (ನಾ). = ತರಲಾಕ್ಷಿ ೨ : ಚಿಂತಾತರಳತ್ವಮಂ ತೊಱೆವುದಂತದಱಿಂ ತರಲಾ[ಪಾಠಾಂ. ಳಾ]ಯತಾಕ್ಷಿ ನಿರ್ಹೇತುಕಮಪ್ಪ ಖೇದಮಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೬೫) ; ಲಾವಣ್ಯಕಾಂತಿಯಿಂ ದಿಕ್ಕಟವ ಬೆಳಗುತ್ತ ನಿನ್ನ ನಡೆಮುಖವಿರಲು ತರಲಾಯತಾಕ್ಷಿ (ಧನ್ಯಾಲೋ. ೦೦೪). **ತರಳಾಯತಾಕ್ಷಿ:** ಇಂದುಕರಶ್ಚುತ ಚಂದ್ರಕಾಂತ ಪುತ್ರಿಕೆಯೊಸರ್ವಂತೆ ರಘುಮ್ಮಗೆ ಬೆಮರ್ತಿರವಿಂ ತರಳಾಯತಾಕ್ಷಿಯಾ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೯೭). [ಸಂ. (ತರಲ + ಆಯತ + ಅಕ್ಷಿ + -)]

ತರಲಿತ, ತರಳಿತ (ನಾ). ಅಲ್ಲಾಡುವುದು ; ಚಲಿಸುವುದು ; ಚಂಚಲವಾದುದು: "ತರಲಿ[ಪಾಠಾಂ.ಳಿ]ತಂ ಪ್ರೇಂಖಿತಂ ಲುಳಿತಮಲ್ಲಾಡುವುದು" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೪-೩೨). **ತರಳಿತ:** "ಪ್ರೇಂಖೋಳಿತಂ, ತರಳಿತಂ, ಪ್ರೇಂಕಿತಂ, ಲುಳಿತಂ – ಈ ೪ ಅಲ್ಲಾಡುವುದು" (ಹಲಾಯು. ೦೨೩-೬೧).

[ಸಂ.]

ತರಲೆ$_1$, ತರಳೆ$_1$ (ನಾ). ೧. ಕಾಟ ; ಹಿಂಸೆ ; ತಂಟೆ ; ಪೀಡೆ ; ಜಂಜಾಟ: ಈ ಒಣ ತರಲೆ ಏಕೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೀ ಅಪ್ಪ ? (ಕಾಮಿಕಾಂ. ೫): ಹೋದ ಮರುದಿನವೇ ತಲೆತುಂಬ ತರಲೆ ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಕಟ್ಟಿಮೋರೆ

ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಹಿಂದಿರುಗುತ್ತಿದ್ದ (ಬಾಗಿನ. ೨೮) ; ಸಂಸಾರ ಅಂದ್ಮೇಲೆ ತರಲೆ ತಾಪತ್ರಯ ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತೆ (ಹೊಸಕ್ಕಿ. ೯೩). ೨. ಅಪ್ರಯೋಜಕ ವಾದುದಂ ; ನಾಡಾಡಿಯಾದುದು : ಅವನ ಬ್ಯಾಟಿಂಗು ಸಹ ಅಂಥ ತರಲೆಯಲ್ಲ (ಸ್ವಾಮಿಸ್ಮೃ. ೧೬೬) ; ಮನೆಯ ಕಡೆ ತರಲೆ ಹೊಲದ ಕಡೆ ವುರಲೆ (ಗಾದೆ). ೩. ಆಧಾರರಹಿತವಾದ ದೂರು; ಪಿಸುಣು ; ಚಾಡಿ : ಅರಸರ ಕಿವಿಗೆ ತರಲೆ ಹಾಳು, ಬಾಗಿಲ ಕಿವಿಗೆ ಒರಲೆ ಹಾಳು (ಗಾದೆ). ೪. ತರಲೆಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದವನು ; ತಂಟೆಕೋರ : ಆ ತರಲೆಯ ಸಹವಾಸ ಮಾಡಬೇಡ (ರೂಢಿ). ತರಳೆ₁: ೪. "ಶುದ್ಧ ತರಳೆಗಳು" ಎಂದು ರಾಮಣ್ಣನವರು ಒಂದೇ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಉತ್ತರ ಕೊಟ್ಟರು (ಕಳಕು. ೧೦೭).

[ದೇ.॥ ತುಳು. ತರಳೆ]

ತರಲೆ₂, ತರಳೆ₂ (ನಾ). ಅಕ್ಕಿಯ ಗಂಜಿ; ಅಂಬಲಿ. ತರಳೆ₂ : "ಯವಾಗೂ . . . ತರಳಾ, ವಿಲೇಪಿಕಾ – ಈ ೫ ಗಂಜಿ " (ಹಲಾಯು. ೫೩-೦೬೫).

[ಸಂ. ತರಲಾ]

ತರಲೆಅರ್ಜಿ, ತರಳೆಅರ್ಜಿ (ನಾ). ತಂಟೆ, ತಕರಾರುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅರ್ಜಿ : ಒಂದೋ ಎರಡೋ ಮೂಕರ್ಜಿ ತರಲೆಅರ್ಜಿ ಬೋರಂಟೆ ಬಿಟ್ಟಿಕಾಯ್ತು (ಮುನಿಮಾ. ೧೦೫). ತರಳೆಅರ್ಜಿ : ಶ್ಯಾನುಭೋಗನೂ ಸಹ ರೈತರಿಗೆ ವಿರೋಧವಾಗಿ ಬೇಕಾದಂತೆ ತರಳೆಅರ್ಜಿಗಳನ್ನು ಬರೆಯುತೊಡಗಿದ್ದನು (ಗರುಡಾ. ೧೦೩). 'ಮೂಗರ್ಜಿ' ಪರಾ.

[ತರಲೆ₁ + ಅರ್ಜಿ₂]

ತರಲೆಕಾರ (ನಾ) ತರಲೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು ; ತಂಟೆಕೋರ : "ದ್ರಾಘಕಃ, ದ್ರಾಘನಃ, ದ್ರಾಘಮಾಣಃ – ಈ ೩ ತರಲೆಕಾರನುಂ, ನಿಡಿಯನುಂ " (ಶಾಶಕ್ಕ. ೯೩). [ತರಲೆ₁ + – ಕಾರ₁ (< ಕಾಟ)]

ತರಲೆತನ (ನಾ). ತರಲೆಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವ ; ಕಿಡಿಗೇಡಿತನ : ಹಳ್ಳಿಗಳು ಏಳಿಗೆಯಾಗಬೇಕಾದರೆ, ಇಂಥ ತಂದಿಟ್ಟು ತಮಾಷೆ ನೋಡುವ ತರಲೆತನ ತಪ್ಪಬೇಕು (ನಮ್ಮಳ್ಳಿ. ೪೪). [ತರಲೆ₁ + – ತನ]

ತರಲೆವ್ಯವಹಾರ (ನಾ). ತಂಟೆ, ತಕರಾರುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಾರ್ಯಭಾರ, –ವಹಿವಾಟು : ಯಾವುದೋ ತರಲೆವ್ಯವಹಾರ, ನಾನು ಸಿಕ್ಕಿಕೊಂಡು ಒದ್ದಾಡಬೇಕಾಗಿದೆ (ರೂಪಕ. ೨೬೩). [ತರಲೆ₁ + ವ್ಯವಹಾರ]

ತರಲೇಕ್ಷಣ (ನಾ). ಚಂಚಲವಾದ ಕಣ್ಣು : ನಮ್ರಶಿರೋಧರೆ ಸೀತೆ ಲೋಕಸಂತ್ರಾಸಿಯ ರೂಪು ಪಾದನಖದರ್ಪಣದೊಳ್ ಪಲವಾಗಿ ತೋಱೆ ಕಂಡಾ ಸತಿ ಬೆರ್ಚಿ ಮುಚ್ಚಿದಳೆರಟ್ಟಿರದಿಂ ತರಲೇಕ್ಷಣಂಗಳಂ (ಪಂಂಪಾಮಾ. ೯-೧೧೨). [ಸಂ. (ತರಲ + ಈಕ್ಷಣ)]

ತರವಂಗಿ 'ತರುವಂಗಿ' ನೋ.

ತರವತ (ನಾ). ತೀಕ್ಷ್ಣತೆ; ತೀವ್ರತೆ (?): ಕಿರಿಯಣ್ಣನರ್ಥೋಪಾರ್ಜನೆಯಿಂ ಮನದೆರಕದಿನಾ ದಶಪುರಕೆ ತರವರನಾದ ಬೇಸಗೆಯೊಳು ಬಂದೊಂದು ಮಿರುಪ ದೈವದ ಶಾಲೆಯೊಳು ಮಲಗಿರಲು (ಪ್ರಭಂಜ. ೩-೦೫೭).

[?]

ತರವರಿ (ಕ್ರಿ). (ಯೋಗ್ಯತೆಯಲ್ಲಿ) ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ತಿಳಿ, –ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿ : ತರವರಿತು ಇಹನಾತ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗ ದುರುಳನಡೆಗೈನೆಂದು ವಹಿಸತಿ ಮುರುಕದಲಿ ನಿಜಗಿತ್ತ ರಾಜ್ಯವ ಬಸವನೆನಲರಸು (ಬಿಜ್ಜಪು. ೭೦-೩೦); ರಾಜಕುಮಾರಕರ್ ಸಂಭ್ರಮಂ ಮಿಕ್ಕು ಪೊಕ್ಕು ತರವರಿದಿಕ್ಕಿದ ಪೊನ್ನಗದ್ದುಗೆಗಳೊಳುಕ್ಕಿವಂ ಮಿಗೆ ಕುಳ್ಳಿರ್ಪಾಗಳ್ (ದಮಸ್ಮ. ೯-೭ ವ).

[ತರ₃ + ಅರಿ₂ (< ಅಱಿ)]

ತರವಳಿ₁ (ನಾ). ತೆರ ; ಪ್ರಕಾರ ; ರೀತಿ: ಪರಿಪರಿಯ ವರ್ಣಾಶ್ರಮಂಗಳ ತರವಳಿಯ ಕೇರಿಗಳ ಲಕ್ಷ್ಮೀಕರವನಭಿವರ್ಣಿಸುವಡಸದಳವಾಗಿ ಫಣಿಪತಿಗೆ (ಅನಂತಾ. ೧-೧೭-೬). [←ತಮಿ. ತರವಟಿ]

ತರವಳಿ₂ (ಗುಂ). ಕ್ಷುದ್ರವಾದ ; ಅಲ್ಪವಾದ: ಪರಮಾತ್ಮ ನೀನು ಪರತತ್ವವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ನಿನ್ನ ಬಯಸಿ ಮಿಕ್ಕ ತರವಳಿ ದೈವದಾಸಿಗೆ ಸಿಲುಕಿ ದಾರಿದಪ್ಪುವೆನೆಂತು (ಗೀತಗೋ. ೬೫). [?]

ತರವಾರ, ತಲವಾರ್, ತಳವಾರ₂ (ನಾ). ಕತ್ತಿ ; ಖಡ್ಗ : ಕಾಲಭೈರವನ ಹಣೆಗಣ್ಣಿನಂತೆ ಕಿಚ್ಚಿಡುವ ಪುಲಿಕೇಶಿಯ ತರವಾರದ ಧಾರೆಯಿಂದ ಪಲ್ಲವೇಂದ್ರನ ಕೆಚ್ಚೆದೆ ಬಾಡಿಹೋಯಿತು (ಕರಕ್ಕ. ೧೨). ತಲವಾರ್ : ಪೋಲಿ ಸಾಂಬಾ ತಲವಾರ್ ಪೆಟ್ಟು ತಿಂದು ಗೌಡರ ಕೇರಿ ತಾಲಿಂನಲ್ಲಿ ಸಾಯುತಾ ಬಿದ್ದಿದ್ದಾನೆ (ಕಲಿಸಿ. ೨೬೩) ; 'ತಲವಾರ್' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಒಂದು ವಿಶೇಷ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆಂಬುದನ್ನು . . . ತಿಳಿಸಿರಿ (ಭಾರತಿ. ೧೫). ತಳವಾರ₂ : ತಿಗುಳರ ಪಡೆಯಂ ಕೂಡೆ ಬೆಂಕೊಂಡ ಗಂಡಂ ತಳವಾರದಲು ತಳ್ತ ಭೂಪಾಳರ ಪೆಡತಲೆಯಂ ಧೊಪ್ಪೆನಲು ಹೊಯ್ದ ಗಂಡಂ(ಎಕ. IV, ಸಾಗಮಂ. ೬೬-೦೦ : 1145).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ತರವಾರ್, ತಲವಾರ್ / ಸಂ. ತರವಾರಿ]

ತರವಾರಿ (ನಾ). = ತರವಾರ : "ತರವಾರಿ ಮಂಡಲಾಗ್ರಂ . . . ಅಡಾಯುಧಮೆನಿಕ್ಕು " (ಮಂಗರಾ. ೮೮-೩೭) ; ತದ್ವಧೂದ್ವೃಗುತ್ತಳೆಕುಳಕು ಟುಮಳಿತಹೃದ × ದು ರವಿಮಂಡಳಮೊ ತರವಾರಿ ಪೆರ್ಮ್ಮಾಭೂಪಾಳಕನ (ಸೌಇಇ. XI–II, ೦೨೯–೦೭ : 1083) ; ಜಾನುದಘ್ನಮಾದುವು ತರವಾರಿಯಿಂದಿಱಿಯೆ ಲೋಹಿತವಾರಿಗಳಾಸವಾರಿಗಳ್ (ಪಂಂಪಾಮಾ. ೦೩-೩೦) ; ಕದನದೊಳಂದು ನಿನ್ನ ತರವಾರಿಯ ಬಾಯಿಗೆ ಮೆಯ್ಯನೊಡ್ಡಲಾಜಿದೆ ನಳಿದಿನ್ನುವಂತದನೆ ಜಾನಿಸಿ ಜಾನಿಸಿ (ಎಕ. II, ೨೪೦-೨೩ : 1175) ; ಚಾಪವಿದ್ಯೆಯಂ ಚಾರಣ ಚೂರಣಾದಿ ತರವಾರಿಯ ವಿದ್ಯೆಯುನಾಗಮಂಗಳಂ . . . ಈತನಲ್ಲದಿಳೆಯೊಳ್ ಮಿಗೆ ಬಲ್ಲವರಾರ್ (ದಶಕು. ೧೧-೯೬).

[ಸಂ.]

ತರವಿಡಿ 'ತರಂಬಿಡಿ' ನೋ.

ತರವೀಸ, ತಾರವಿಸ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ನಾಣ್ಯ ಮತ್ತು ಅದರ ಬೆಲೆ : ನೂರಯಿಪ್ಪತ್ತು ವರಹ ತರವೀಸ ಉಳಿಯದೆ ನಂಮ ಅರಮನಿಗೆ ಸಾಕಲ್ಯವಾಗಿ (ಎಕ. VI, ಕೊಪ್ಪ. ೨೦-೬ : 1591 ?). ತಾರವಿಸ : ಮುವತ್ತು ವರಹಂನು ತಾರವಿಸ ವುಳಿಯದೆ ಸಲ್ಲಿಸಿಕೊಂಡೆವಾಗಿ (ಮೈಅರಿ. ೧೯೩೦, ೧೦-೧೯; 1585). [←ಪಾರ. ತರ್ವೀಜ್]

ತರಸ₁ (ಗು). ೧. ಚಲಿಸುವ; ಸಂಚರಿಸುವ : "ತ್ರಾಸ – ತರಸ" (ಶಮದ. ೨೩೪ ಪ್ರಯೋ). (ನಾ). ೨. ಭಯ ; ಹೆದರಿಕೆ ; ಅಂಜಿಕೆ : "ತರಸಂ ತ್ರಾಸದೊಳಂ " (ಕರ್ಣಾನಿ. ೯೨) ; "ತರಸ – ತ್ರಾಸ = ಭಯ, ಆಯಾಸ " (ತದ್ಭಕೋ. ೧೭). [<ಸಂ. ತ್ರಾಸ]

ತರಸ₂ (ನಾ). ಮಾಂಸ ; ಬಾಡು ; ಅಡಗು : "ಪಲಲಂ, ಜಾಂಗಲಂ . . . ತರಸಂ – ಈ ೮ ಮಾಂಸ " (ಹಲಾಯು. ೧೦೪-೪); ಹಿಂಸಾಜನ್ಮಂ ತರಸಂ ಅದಂ ತಿನ್ನುದಾರ್ಗಮುಚಿತಲ್ಲು (ನೀತಿಮಂ. II, ೨೦೪). [ಸಂ.]

ತರಸು (ನಾ). ಸಾಗುವಳಿಯಿಲ್ಲದುದಂ ; ಜಂಬರು. 'ತರಸಂಭೂಮಿ' ಪರಾ. [<ತರಕು]

ತರಸುಭೂಮಿ (ನಾ). ಸಾಗುವಳಿಯಿಲ್ಲದ ಭೂಮಿ ; ಪಾಳುಬಿದ್ದ ಭೂಮಿ ; ಬಂಜರು : (ಕ).

[ತರಸು + ಭೂಮಿ]

ತರಸ್ವಿ (ಗುಂ). ೧. ವೇಗವಾದ; ಶೀಘ್ರವಾದ. (ನಾ). ೨. ವೇಗಶಾಲಿ; ಚುರುಕಾದವನು : "ತರಸ್ವಿನ್, ತ್ವರಿತಃ, ವೇಗಿನ್, ಪ್ರಜವೀ, ಜವನಃ, ಜವಃ – ೬ ಜಾಗ್ರತೆಯೂ, ತ್ವರೆಯೂ, ವೇಗವೂ ಉಳ್ಳವನು " (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೨೨). ೩. ಕೆಚ್ಚುಳ್ಳವನು; ಧೈರ್ಯಶಾಲಿ; ಶೂರ; ಧೀರ. ೪. ಚಾರ; ದೂತ ; ಹರಿಕಾರ. ೫. ಗರುಡ. [ಸಂ. ತರಸ್ವಿನ್]

ತರಹ, ತರ್ಹ₆, **ತರಹಾ, ತರಹೆ, ಥರ್**₄ (ನಾ). ರೀತಿ; ವಿಧ ; ಕ್ರಮ ; ಪ್ರಕಾರ ; ಬಗೆ : ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ತರಹದಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡು (ಮುನಿಮಾ. ೦೩೩) ; ಮಂಜುನಾಥರಾಯರು ಈಗಿನ ಕಾಲದ ತರಹದವರಾದುದರಿಂದ ಅವರ ಸಂತೋಷಕ್ಕೆ ಅಡ್ಡಿ ಬರಲಿಲ್ಲ (ದೂಬಿಟ್ಟ. ೪೮); ಬಾಜಾಬಜಂತ್ರಿ, ವಗೈರೆ ನಾನಾ ತರಹ ವಾದ್ಯಗಳು (ಗುರುದ. ೦೦) : ತನ್ನ ದೇಶದ ಉನ್ನತ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಸಂಪತ್ತಿಗೆ ಒಂದು ವಿಶೇಷ ತರಹದ ಮಹುತೆ (ಸಸ್ಕ್ರತಿ. ೦೩೦). **ತರ್ಹ**₆ : ಯರಡು ತಿಂಗಳಿಗೆ ಊಟಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಸಾಮಾನು ಅರಮನೆ ತರದಿಂದ ಕೊಟ್ಟು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೪೩) : ಅವಂದಿರಿಗೆ ಅನ್ನಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಅರಮನೆ ತರದಿಂದ ಕೊಡಿಸಿ ಕೊಡುತ್ತಾ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೩೯); ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ತರದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ (ಕಥಾಗಿ. ೪) : ತುಟಿಗಳು, ಕೆನ್ನೆಗಳು . . . ಇತರ ಅಂಗಗಳು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಒಂದೇ ತರದವು (ರಾಮಾನಿ. ೦೦೪) ; ನಮಗೇನಾದರೂ ಸಮರ್ಥನಾದ ವಕೀಲ ಮೊದಲೇ ಸಿಕ್ಕಿದ್ದರೆ ಅದರ ತರವೇ ಬೇರೆಯಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ಪುನರು. ೨೦೪). **ತರಹಾ** : ಹಿನೋ ಒಂದು ತರಹಾ ಆಗುತ್ತೆ (ದೂಬಿಟ್ಟ. ೦೦೦); ನಾನು ಈಗ ಇರುವ ತರಹಾದಲ್ಲಿ ಕಳೆದುಹೋದ ಕಾಲವನ್ನು ಬೇರೆ ವಿಧವಾಗಿ ಕೂಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ (ಇಬದು. ೩೩). **ತರಹೆ** : ಅವರು ನಾನಾ ತರಹೆ ವಿಗ್ರಹಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ (ತ್ರಪಾಇ. I, ೦೯) ; ನಮ್ಮ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಅದೊಂದು ತರಹೆಯ ಹಗುರವೇರ್ಪಟ್ಟಿತು (ಸುಂದರಿ. ೦೩). **ಥರ್**₄ : ಸುಗ್ಗಿಯೆಲ್ಲೂ ಒಂದು ಥರದ ಥಂಡಿ (ಜಂಡಮ. ೦೭-೦೪) ; ಅವನ ಬಿ. ಎಸ್‌ಸಿ. ಆಗಿಬಿಟ್ಟರೆ ಸಾಕು, ಎಲ್ಲ ಥರದಲ್ಲಿಯೂ ನನ್ನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸಮಾಧಾನವಾಗುತ್ತೆ (ವಂಶವೃ. ೪೩೪).

ತರತರ್ಹ₃, **ಥರಥರ**₃ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ತರತರದೌಷಧಿಗಳಿವರು ದೊರೆಯೆನಿಸುಗುಮೇ (ಹಮದ. ೭-೦೪) ; ತರಿಸಿದರು ಭಂಡಾರದಲಿ ತರತರದ ನೂತನ ವಸ್ತುಗಳ [ಪಾಠಾಂ. ನವಭರಿತವಾದ ಸುವಸ್ತುಗಳ] ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಕಟ್ಟಿದರಗಲದಲಿ ವೈವಾಹಮಂಟಪವ (ನಳಚ. ೩-೩); ಬಗೆಬಗೆಯಾಸೆಗಳಿಗೊಳಗಾದ ನಾವು ಜಂಗಮಗಳನ್ನೂ ತರತರವಾಗಿ ಕಾಡುತ್ತೇವೆ (ನಾಡೋಜ. ೧) ; ತರತರವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದು ಮರತರೆ ಮರಕ್ಕಿಂತ ಕಡೆ (ಗಾದೆ); ಯಮುನ ಪುರಿಯಲಿ ಥರಥರದ ಕೇರಿಗಳ ಸಲೆ ಸಿಂಗರಿಸಿದರು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ಓರಿಇ. ಪರಿ. ೫೪೪) ; ಥರಥರದ[ಪಾಠಾಂ. ತರತರದ] ಮುಗಿಲಟ್ಟಳೆಯ ವಿಸ್ತರದ ವಿಮಲಸ್ಫಟಿಕ ಬದ್ಧರದಾಳುವೇರಿಗಳು (ಕೊರರಾ. ೦-೯-೦೦) ; ಹಿರಿದಾದ ರತ್ನಶಿಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಥರಥರವಾಗಿ ಕೊರದು ಖಿಡಿಸಿರುವ ಸ್ತಂಭ (ಸೌಗಂಧಿ. ೪-೦೧) ; ಹೊಸ ಕಾಯ್ದೆ ಕಟ್ಟಳೆ ಥರಥರದ್ದು ಆಗಲಿಕ್ಕೆ ಹತ್ಯಾವ (ಧನಂಜ. ೩೨). 'ತರ್ಹ' ಪೆಲಾ. [←ಅರ. ಹಿಂ. ತರಹ್ ; ಪಾರ. ಮರಾ. ತಹಾರ್]

ತರಹರ (ನಾ). ೧. ತಂಗುವಿಕೆ ; ನಿಲ್ಲುವಿಕೆ : (೩). ೨. ಸೈರಣೆ; ಸಹನೆ; ತಾಳ್ಮೆ : (೩). ೩. ಸಮಾಧಾನ ; ನೆಮ್ಮದಿ ; ಶಾಂತಿ : ತರಹರವು ನಮಗಿಲ್ಲಲಾ ಪುತಪುರಯೆನುತ ಪಡಿತಳಿಸಿ ಗಂಧರ್ವರ ಚಮೂಪರು ನೂಕಿದರು ತಲುಬಿದರು ಪರಬಲವ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೦೯-೪೩) ; ರುದ್ರಾಣಿ ತನ್ನಯ ತಾಮಸಾಂಗದ ಮಾಯೆಯನು ಕಳುಹೆ . . . ಬಳಿಕಲಿ ಸಮಾಧಿ ತ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆಲ್ಲಿಯದು ತರಹರವು (ಪ್ರಭುಲೀ. ೩-೦೭) ; ಆಕೆಗೀಪರಿ ಸನ್ನೆದೋಱಿದುಪಪತಿಗೆ ನಾನಾ ಕುಶಲಮಪ್ಪ ಸಂಜ್ಞೆಗಳಿಂದಮೆರ್ದಗೆ ತರಹರವಿತ್ತು (ಚಿಬಪು. ೯-೦೩). ೪. ಸೇರಿಕೆ ; ಹೊಂದಿಕೆ ; ಐಕ್ಯ : ಒಡೆದ ಮಡಕೆಗೆ ಒತ್ತಿ ಮಣ್ಣ ಮೆತ್ತಿದರೆ ಅದು ತರಹರವಹುದೆ ಗುಹೇಶ್ವರ (ಅವಚಂ. ೪೩-೦೮೦) ; ಅಂಗ ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ತರಹರವಾಗಿ ಸಮತೆ ಶಾಂತಿಯಲ್ಲಿ ತರಹರವಾಗಿ ಮನ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ತರಹರವಾಗಿ ಭಾವ ನಿರ್ಭಾವದಲ್ಲಿ ತರಹರವಾಗಿರಬಲ್ಲಡೆ ಆತನೇ ಅಚ್ಚಶರಣನು ಕಾಣಾ ಗುಹೇಶ್ವರ (ಅವಚಂ. ೦೯-೫೪೦) ; ನಿಮ್ಮ ಮಹಾಜ್ಞಾನದ ಸಂಗದಿಂದೆ ಎನ್ನ ಸಕಲ ಕರಣಂಗಳು ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ ತರಹರವಾದವಾಗಿ ಅಖಂಡೇಶ್ವರ ನಿಮ್ಮ ಪರಮಪ್ರಸಾದವು ಎನಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಯಿತ್ತಯ್ಯಾ (ಅಖಂಡೇ. ೦೭೭-೩೭). ೫. ತ್ವರೆ; ಅವಸರ; ತವಕ; ಆತುರ: ಸಿಂಹಾನೀಕ ಚಟುಯೆಂಬ ಚತುರಂಗಣದ ತರಹರದೊಳು ಹಲಗೆಯು ಮಗ್ಗುಲೊಳು ಖಡ್ಗವಂ ಜಡಿದರು (ಸೋಮಚ. ೫-೦೪) ; ಧರೆ ಮೆಚ್ಚುವಂತೆ ಕಳ್ಳರನಜಿಸಿ ತಹುದಕ್ಕೆ ತರಹರದಿನೆಂಟುದಿನದವಧಿಯಂ ಕೊಡು ಮೇಲೆ ತರದಾದೊಡಾಜ್ಞೆಯಂ ನಾವಿವಗೆ ಮಾಳ್ಪೆವಿಂತಿದಕೆ ಸಂದೇಹ ಬೇಡ (ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವ. ೨-೨೪). ತರಹರದಲಿ ಬಂದಳಲುಬುಜಾಕ್ಷಿ ಶಂಬರಾಸುರನ ಪಟ್ಟಣವನೀಕ್ಷಸುತ (ಮೋಹತ. ೯-೩೮). 'ತರಹರಪಡು' ಪರಾ. ೬. ಸ್ಥೈರ್ಯ; ಕೆಚ್ಚು. 'ತರಹರಣೆ' ಪರಾ. ೭. ಉಪಾಯ; ಗತಿ ; ದಾರಿ : ಮುಱಿಯೆನುತ ಗಂಧರ್ವಬಲ ಮುಕ್ಕುಱಿಕಿ ಕೌರವ ಬಲವ ತತ್ತಱಿದಱಿದು ತರಹರವಿಲ್ಲೆನಿಸಿ ಹೊಗಿಸಿದನು ಪಾಳಯವ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೦೯-೩೪). ೮. ದುರವಸ್ಥೆ ; ದುಸ್ಥಿತಿ : ಬಳಿಕ ಭೀಮನ ತರಹರವನಱಿದಾಚೆಯಲಿ ಸಂವರಿಸಿಕೊಂಡನು ನಕುಳ ಬಿಟ್ಟನು ಸೂಠಿಯಲಿ ರಥವ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೦-೦೨). ೯. ಅಪೇಕ್ಷೆ; ಹಂಬಲ. 'ತರಹರಿಕೆ' ಪರಾ. ೧೦. ನಡಂಗುವಿಕೆ ; ಕಂಪನ. ೧೧. ಚೇತರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ ; ಎಚ್ಚೆತ್ತುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. ೧೨. ಹೋಗಲಾಡಿಸುವಿಕೆ ; ಇಲ್ಲದಾಗುವಿಕೆ. 'ತರಹರಿಸಂ' ಪರಾ. ೧೩. ವಿಚಾರ ; ಆಲೋಚನೆ : ಮೇಲೆ ನಿಮ್ಮಡಿಯಲ್ಲದಾತಗೆ ಕಾಳಗಕ್ಕಂಗೆಯ್ಸುತೀರದು ಹೇಳಲಮ್ಮೆನು ಮರ್ಕಟಂಗಳಿಗಿಲ್ಲ ತರಹರವು (ಕಾಶಿರಾ. ೨೦-೦೪).

ತರಹರಂಗೊಳ್, ತರಹರಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಯಸು ; ಅಪೇಕ್ಷಿಸು : ಉತ್ಪಲವಿಲೋಚನೆಯರರುಣಪಲ್ಲವಪಾಣಿತಳದ ಮಿಸುನಿಯ ಪಾತ್ರೆಯೊಂದಿನಿಸು ಮುಟ್ಟದಂತೆ ತರಹರಂಗೊಂಡು ದತ್ತಾವಧಾನದೊಳೊಂದು ಹೊರೆಯಲ್ಲಿ ಕುಕ್ಕರಿಸಿ (ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವ. ೯-೦೦). **ತರಹರಗೊಳ್** : ೨. ನೆಮ್ಮದಿಗೊಳ್ಳು ; ಸಮಾಧಾನದಿಂದಿರು : ಜೀವರಿಗುಂಟೆ ಸೋಲವೆಂದೆನಲು ಸ್ಮರಗಾರು ಸೋಲಲ್ಕೆ ಹೆಣ್ಣ ಬಿಟ್ಟೆವೆ ನಾವು ತರಹರಗೊಳ್ಳಿರೈಯೆಂದಾ (ಭರಚ. ೫೦-೮೪). [ತರಹರ + ಕೊಳ್₁]

ತರಹರಗೊಳ್ 'ತರಹರಂಗೊಳ್' ನೋ.

ತರಹರಣೆ (ನಾ). ೧. ಸ್ಥೈರ್ಯ ; ಕೆಚ್ಚು : ನರನ ಶರಸಂಧಾನವರ್ಜನ ನಿರುಪಮದ ದೃಢಮುಷ್ಟಿ ರಾಮನ ತರಹರಣೆ ಮಾರುತನ ದೋರ್ವಲ ವೆರಸಿತಾ ಸುಕುಮಾರಕಗೆ ತಾನಾಹವಾಗ್ರದಲಿ (ಜೀವಂಚ. ೯-೩೨) ; ಬರಬರಲು ರಿಪುಭಟನ ಹೊಯ್ಲುಗಳ ಥರಥುರಕೆ ಕಲಿ ಸಾತ್ಯಕಿಯ ತರಹರಣೆ ತಗ್ಗಿತು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೦೪-೦೦). ೨. ಉಪಾಯ ; ಗತ್ಯಂತರ : ಉಂಡು ತೀರಿಸಬೇಕು ತಾ ಮುಂಕೊಂಡು ಮಾಡಿದ ಪುಣ್ಯ ಪಾಪದ ತಂಡವನು ತರಹರಣೆಯಿ[ಪಾಠಾಂ. ಣವಿ]ಲ್ಲದೆ ಭವಭವಂಗಳಲಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೩-೦೨೦).
[<ತರಹರ]

ತರಹರಪಡು (ಕ್ರಿ). ತವಕಪಡಂ ; ಆತುರಗೊಳ್ಳು : ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಎಳೆಯುವುದಕ್ಕೆ ಮನಸ್ಸು ತರಹರಪಡುತ್ತದೆ (ಗೀತಾಸಂ. ೪೭).
[ತರಹರ + ಪಡು₁]

ತರಹರವಾಗು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಮಾಧಾನಹೊಂದು; ಶಾಂತಿಯನ್ನು ಪಡೆ: ಎನ್ನ ತನು ಕರಣೇಂದ್ರಿಯಂಗಳೆಲ್ಲ ತರಹರವಾದುವಯ್ಯ ನಿಮ್ಮ ನೆನಹಿನ ಬಲದಿಂದೆ (ಅಖಂಡೇ. ೦೦೩-೩೪). ೨. ಐಕ್ಯವಾಗು; ಲೀನವಾಗು ; ಸೇರಿಕೆಯಾಗು : ಪಶ್ಚಿಮದ್ವಾರದ ಧವಳಾರವಂ ಪಶ್ಚಿಮದಿ ಪೊಕ್ಕು ತ್ರಿವಿಧ ಗತಿಯ ಶೂನ್ಯಸಿಂಹಾಸನದ ಮೇಲೆ ತರಹರವಾದೊಡೆ ನಂಬುವುದೆನ್ನ ಮನವು (ಬಸವ. ಕ. ೦೩೪೯) ; ಕಲಕೆ ಚಕ್ರವ್ಯೂಹ ಹಂಸಾವಳಿಗೆ ಹಂಸವ್ಯೂಹ ಹಿಂದಣ ಬಲದೊಳಾ ಮೋಹರಕೆ ತರಹರವಾಯ್ತು ಪದ್ಮದಲಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೦೨-೨೩). [ತರಹರ + ಆಗು₁]

ತರಹರವಿಡು (ಕ್ರಿ). ತಾಳ್ಮೆಗೆಡು ; ಸ್ಥೈರಣೆಗೆಡಂ : ಅಡಿಗಡಿಗೆಯ್ದುರುತಿಹ ಮಹಾಸುಖರ ಕೋಟಿಬಂಧು ವರ್ಗವನು ತರಹರವಿಡದರ್ಕಕೀರ್ತಿರಾಜೇಂದ್ರ ನಾದರಿಸಿದನಯ್ಯನಂದದೊಳು (ಭರತೇ. ೭೯-೯೧).

[ತರಹರ + ಬಿಡು₁]

ತರಹರಿ (ನಾ). ತರಹರವುಳ್ಳವನು ; ಸಹನಶೀಲ ; ಸಮಾಧಾನಿ : ಜ್ಞಾನಿ ತರಹರಿ ಶಾಸ್ತ್ರಿ ಸುಗುಣಿ . . . ಅತಿಮಹಿಮ ದಾನಿಯೆಂದಿಳೆ ತನ್ನನೆಳಸಿ ಬಣ್ಣಿಸಿದೊಡಭಿಮಾನಿಸದೆ ನಡೆವುದಚ್ಚರಿ ಶಂಭುಲಿಂಗ(ಕೈವಲ್ಯ. ೭೭-೫೩-೩).

[ತರಹರ + – ಇ₃]

ತರಹರಿಕೆ (ನಾ). ೧. ಸಮಾಧಾನ ; ನೆಮ್ಮದಿ ; ಶಾಂತಿ : ಸರಸಿಜಾಸನ ಸೂನು ಕೇಳ್ ತರಹರಿಕೆಗೊಂಬುದೆ ತರಣಿಕಿರಣಸ್ಫುರಣೆಯಲಿ ಮಱಿ ಮಾಡಿದನು ತಮ್ಮಂಗೆ ಪಕ್ಷಗಳ (ತೊರರಾ. ೪-೧೧-೧೯). 'ತರಹರಿಕೆ ದೋಱು' ಪರಾ. ೨. ಅಪೇಕ್ಷೆ; ಹಂಬಲ ; ಮನೋರಥ : ತರಹರಿಕೆ ಕೈಗೊಡ[ಪಾಠಾಂ. ಡಿ]ದವನೀಶ್ವರನು ಕೌಸಲೆ ಸಹಿತ . . . ಕಡುಕಾಹುರದ ಕಟ್ಟಳಲಿಕೆಯಲ್ಲೈದಿದನವನಿಜಾಪತಿಯು (ತೊರರಾ. ೨-೩-೫೩). ೩. ಸಂಕಟ ; ತಳಮಳ ; ಚಡಪಡಿಕೆ : ಸಹದೇವನಂ ಕಳುಪಲಾತಂ ಪೋಗಿ ಧರಣಿ ಯೋಳ್ಬಿದ್ದವನ ನೋಡದೆ ಮಹಾಸರಿನ ತರಹರಿಕೆಯಿಂ ಮೇಲಣಾತನ ವಿಚಾರಿಸದೆ ತಾನಿಹ ನೀರ್ಗುಡಿದು ಬಂದು ಮರಗಿದಂ (ತುರಂಗ. ೩೪-೫೦). ೪. [ಸಂಗೀತ] (ಒಂದೇ ಸ್ಥಾಯಿಯಲ್ಲಿ) ತಂಗುವಿಕೆ, –ನಿಲ್ಲುವಿಕೆ : ಕೊಂಕು ಜತಿ ಜೋಕೆ ಮಾರ್ಗವಣೆ ವಹಣಿ ತರಹರಿಕೆ ಕಂಪಿತ ಹೊಂಪು ಚಾಗು . . . ನುತ ಶುದ್ಧ ಸಾಳಂಗ ಸಂಕೀರ್ಣವುಂ ಯಥೋಚಿತ ತಾರ ಮಧುರ ಮಂದ್ರಂಗಳಿಂ ಹಾಡಿ ಭೂಪತಿಯ ದುಗುಡವನು ತೊಳೆದರು ರಾಗರಸಲಹರಿಯಿಂದ (ಹಡಕಾ. ೭-೩). [ತರಹರ + – ಇಕೆ]

ತರಹರಿಕೆದೋಱು (ಕ್ರಿ). ಪರಿಹಾರ ಕಾಣು ; ಸಮಾಧಾನ ಕಾಣು : ಅರಸಿ ಸೀತೆಯ ನೆನೆದು ಹುಟ್ಟಿದ ವಿರಹಶಿಖಿಯುಬ್ಬರದ ತಾಪಕೆ ತರಹರಿಕೆ ದೋಱದೆ ಸರೋವರದೊಳಗೆ ಮಂಡಿಸಿದ (ತೊರರಾ. ೩-೧೨-೩೮).

[ತರಹರಿಕೆ + ತೋಱು]

ತರಹರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಾಳಿಕೊಳ್ಳು ; ಸೈರಿಸು ; ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ರಥಾ ನೀಕಂ ವಿರಥವಾಗಿ ತುರಂಗಕುಲಂ ತರಹರಿಸಲಾಱದೆ (ಗಿರಿಜಾ. ೬-೭೭ ವ) : ಒಂದು ಹರಿಣನೆಯ್ದೆಂದೆಡೆಯ ಸಗಣಿಯೊಳಗೆಡಹಿ ತರಹರಿಸಲಾಱದೆ ಮುಗ್ಗಿ ಬಿದ್ದುದು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೪-೪೩) ; ದ್ಯುಮಣಿಯೊದೆದರೆ ತರಹರಿಸುವುದೆ ತಿಮಿರ (ಕುಮಾ.ದ್ರೋ. ೦೪-೩೨) ; ಕಳವಳಿಸಿ ತರಹರಿಸಲಾಱದೆ ಬಳಿಕಲಲ್ಲಮಗಾವ ಬೀಡಿನ ನೆಲೆಯ ಮಾಡಿದಿರೆನುತ ಸಖಿಯರ ಕೇಳಿದಳು ಮಾಯೆ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೫-೨೨) ; ಗೋವಿಂದನಿಲ್ಲದೆ ಭೂತಳಂ ನಮಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗಿರ್ಪುದದು ನಿಶ್ಚಯವಿದು ಎಂದರಸಯಾ ಹದನಮನ್ನರಿದು ತನ್ನ ತಮ್ಮಂದಿರನ್ನೊಡಗೊಂಡು ತರಹರಿಸಿ ಶೋಕದೊಳ್ಮಂದಿಗಂ ನೇಮಿಸಿದ ವಾರ್ತೆಯಂ ತಹುದೆಂದು ನಾಲ್ದೆಸೆಗೆ ಚಾರಕರನು (ತುರಂಗ. ೯೧-೫). ೨. ಸಂತೋಷಪಡು : ಪಾದಕೆಱಗಿಯುಂಗುಟವನು ಕಚ್ಚಿದಳ್ ತರಹರಿಸುತಲಿ (ಪೋಹಕ. ೧೮-೯೩). ೩. ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳು : ತಾಳದಲಿ ತರಹರಿಸಿ ಮೆಲ್ಲನೆ ಮೇಳದಲಿ ಮೈನಿಗುರಿ . . . ಗಮಕಿಸುತವೊಪ್ಪಿರ್ದಳಾ ಮಾಯೆ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೪-೫೭). ೪. ಆತುರಪಡು ; ತವಕಪಡಂ : ನಿನ್ನ ಕಣ್ಣ ಹೊಲದಾಚೆಗಾಗಿ ರವಿ ತಣ್ಣಗಿರುವವರೆಗೂ ಸುಳ್ಳೆ ಪಳ್ಳೆ ತರಹರಿಸಬೇಡ, ಇರು ಅಲ್ಲೆ, ಬೈಗ ಮರೆಗೂ (ಮೇಘದೂ. ೯-೩೪). ೫. ಸ್ಥೈರ್ಯ ಹೊಂದಿರು ; ಧೈರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿರು : ಹರಿಯ ರೌದ್ರದ ಕೋಪಶಿಖಿಯನು ಪರಹಿರಣ್ಯಕ ಕಂಡು ಬಗೆಯದೆ ತರಹರಿಸಿ ಬಿಗಿದಿಕ್ಕಿ ತಳುಕನು ಬಿಸುಟು ಕೈದುವನು ಕರವನುದ್ಧತ ನಗುತ ನುಡಿದನು (ಸಂಭಪ. ೮-೧೦೦). ೬. ಚೇತರಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಚೈತನ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಂ: ತರಹರಿಸಿ ನರನಿಕ್ಕಿದನು ಶಂಕರನ ವಕ್ಷಸ್ಥಳವನು (ಕುಮಾ.ಆ. ೭-೩೨). ೭. ಕಳವಳಿಸು ; ಸಂಕಟಪಡು ; ನೋಯು ; ಚಡಪಡಿಸು : ಆಯೆರಳೆ ಬೆನ್ನನರಸಂ ಬಿಡದೆ ಗಮಿಸೆ ಬಿಸಿಲಿಂದ ದಣಿದು ನೀರಡಿಸಿ ತರಹರಿಸುತೆರಳೆ ತೆರಳುತಿರೆ (ಪ್ರೌಢರಾ. ೮-೩೭) ; ಸರಳೊಂದನೆಚ್ಚಿ ತಾ ಕೆಡ ಹಲ್ಕೆ ಘಾಯದಿಂ ತರಹರಿಸಿ ಬಿದ್ದಲ್ಲಿ ಮರಣವುಂ ಪಡೆಯಲ್ಕೆ ಹರಿಸಾಯಾ ಹಂದಿ ನಮ್ಮ ದುಯನಲ್ಕ ರ್ಜುನಂ ತನ್ನದೆಂದನು ಶಬರಗೆ (ತುರಂಗ. ೨೭-೨೩); ತಾಯಿಯ ಮಾತನ್ನು ನೆನಸಿಕೊಂಡು ತರಹರಿಸಿದನು (ನಂಜುಂಡ. ೪೮); ಮಧುಸೂದನ ಮರುಕೊಳಿಸಿದ ಹಳೆಯ ವೇದನೆಯಿಂದ ತರಹರಿಸಿದ (ರೂಪಸ. ೬೨). ೮. ಕಳವಳಕ್ಕೆ ಈಡುಮಾಡು ; ನೋಯಿಸು : ಗುರುವೆ ಕರುಣಿಸಿ ಬಂದು ಬಾರದೆ ತರಹರಿಸಲೇಕೆನುತ ಚಿಂತಾಶರಧಿಯೊಳಗದ್ದಿದನು ಕೇಳುತ ಬಸವ ಮನದೊಳಗೆ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೦೪-೦೮). ೯. ತತ್ತರಿಸು ; ನಡುಗು ; ಕಂಪಿಸು : ಅಱಿಸಿ ಕಾಲ್ಗೆಱಗುವೆನೆನುತೆದ್ದು ತನು ತರಹರಿಸುತ ತೊಳಲ್ದಳಾಲಯವ (ಪೋಹಕ. ೨೭-೪೯). ೧೦. ತಡಮಾಡು; ವಿಲಂಬ ಮಾಡು : ಕರದಲಮೃತವನೆಱಿಯೆ ದೈತ್ಯರು ತರಹರಿಸದದ ನಂಗೆ (ಸಂಭಪ. ೫-೧೨೮) ; ಸುರುತಾಳ ದಂಡೆತ್ತಿ ಬಂದು ದುರ್ಗವ ಮುತ್ತಿ ತರಹರಿಸದೆ ರಾಮಕುಮರ ತುರಗವನೇಱಿ ತುರುಕಬಲವನು ಧುರಧರಣಿಯೊಳಗೆ ಹರಹುವನು (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೮-೨೦). ೧೧. ಹೋಗಲಾಡಿಸು ; ಪರಿಹರಿಸು : ಹರಿಗೆಯ ಹಿಡಿದವ ಇದಿರ ಗೆದ್ದಿಹನೆಂದು ಅದನೆದೆಗಿಕ್ಕಿಕೊಂಡು ಉರವಣಿಸಿಕೊಂಡು ಬಾಹ ಸಮರವ ತರಹರಿಸಿದೆನೆಂದು ಇದಿರಿಗೆ ಈಡಹ ತೆಱನಂತೆ ಅಕ್ಕೆ ಹಾನಿಯೆ (ವೋಲೆಮಾ. ೫೭-೨೩೭) ; ಸುಳಿವ ಸುತ್ತುವ ಡಗೆಯಂ ತರಹರಿಪ ಸಾರ್ವ ಪಾರ್ವಬ್ಬರಿಪೆಸಕಂ ಮಿಗಿಱಿ ಕಾದಿದರ್ ಕಡುಗಲಿಗಳ್ (ಶಬಶಂ. ೪-೭೭). ೧೨. ತೊರೆ ; ಬಿಡು : ತರುಗಿರಿಸರಸಿಸರಿತ್ಪುರವನಗಳ ನಿರದೆ ವರ್ಣಿಸುವ ಕವಿಗಳು ಪುರುಷರೊಳಗೆ ಶೌರ್ಯಾದಿಗುಣಗಳಿರೆ ತರಹರಿಸುವರೆ ಪೊಗಳದೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೧-೯೫). ೧೩. ಸಂಭ್ರಮಿಸು: ತನ್ನಯ ಸ್ಯನ್ಯವಿದನುಳಿದು ಧರಣಿಯಲಿ ನೃಪನೊಬ್ಬನುಂಬನೆ ಪುರಕೆ ನೇಮವ ಕೊಡಲಿಬೇಹುದು ತರಹರಿಸಬೇಡ (ಕುಮಾ.ಆ. ೦೨೩. ೨೬-೦೩).

ತರಹರಿಸಿಕೊಳು= ಚೇತರಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಕಲಿ ಪವನಸುತ ತರಹರಿಸಿ ಕೊಳುತೆಱಗಿದನು ರಕ್ಕಸನ (ತೊರರಾ. ೫-೫-೩೩). [ತರಹರ + – ಇಸು₃]

ತರಹಾ 'ತರಹ' ನೋ.

ತರಹೆ 'ತರಹ' ನೋ.

ತರಹೆವಾರಿ 'ತರಹೇವಾರಿ' ನೋ.

ತರಹೇವಾರಿ, ತರಹೆವಾರಿ (ಗು). ವಿಧವಿಧವಾದ ; ಬಗೆಬಗೆಯಾದ ; ವಿವಿಧ ರೀತಿಯ : ಸೀರೇನ ತರಹೇವಾರಿ ಉಡುವ ರೀವಿ(ಹಂಗೂಲಿ. ೫೩) ; ಇದರಲ್ಲಿ ತರಹೇವಾರಿ ನೇಗಿಲುಗಳುಂಟು (ವ್ಯವಮ. ೦೯). **ತರಹೆವಾರಿ :** ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳಿಗೆ . . . ಹಂಚಿಕಡ್ಡಿಯಿಂದ ತರಹೆವಾರಿ ಬುಟ್ಟಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದನ್ನು ಕಲಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ದಿಲ್ಲಿಪ. ೦೦೩).

[←ಮರಾ. ತರ್ಹೇವಾರ್]

ತರಳ 'ತರಲ' ನೋ.

ತರಳತನ (ನಾ). ೧. ಬಾಲ್ಯ : ತರಳತನದಲಿ ಕೆಲವು ದಿನ ದುರುಭರದ ಗರ್ವದಿ ಕೆಲವು ದಿನ ಮೈಮಱಿದು ನಿಮ್ಮಡಿಗೆಱಗದಾದೆನು (ಹರಿಸಾ. ೫೦): ಈ ತರಳತನದ ಪೂರ್ವವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೇ ಸ್ವರ್ಗದ ಅಥವಾ ಭೂಲೋಕದ ಆವ ಅಪ್ಸರೆಯಿಂದಾದರೂ ನಿನಗೇನಾಗಬೇಕು ? (ಬಟ್ಟಲು. ೨೫-೨೫). ೨. ಹುಡುಗತನ; ಹುಡುಗಾಟಿಕೆ; ಚಾಪಲ್ಯ : ತರಳತನದಲಿ ನುಡಿಯದಿರು ಸಂಗರಕೆ ಕರೆ ನಿಮ್ಮಯ್ಯನನು (ಕುಮಾ.ದ್ರೋ. ೬-೯) : ಮರುಳಲಾಯೆಲೆ ಕಂದ ದಶಕಂಧರನದಾರೆಂದಱಿಯಲಾ ಬಿಡು ತರಳತನವನು (ತೊರರಾ. ೪-೯-೦೫) ; ತರಳತನದಿಂದೆ ಹಯಮೇಧಕುದ್ಯೋಗಿಪರೆ ಹೇಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨-೫೭). [ತರಳ (=ತರಲ) + – ತನ]

ತರಳತರ (ಗು). ೧. ಅತಿಚಂಚಲವಾದ; ಹೆಚ್ಚು ಚಲನೆಯುಳ್ಳ: ತರಳತರಲೋಚನಂ ನಿರ್ಝರರಾಗರಸಂ ಮುಖಾರವಿಂದಂ ನಿನ್ನಾ ದೊರೆ ಕೊಳಿಸಿದೊಸಗೆಯೇಂ ಬಂಧುರಮೆಂಬುದು (ಕವಿರಾ. ೩-೧೭); ತರಳತರ ವೃತ್ತ ಮೌಕ್ತಿಕ ಪರಿಕರಮೇಕಾಂತಕಾಂತಮೆಕ್ಕಾವಳಿ ಕಂಧರದೊಳ ಮರ್ದಿಸೆಯೆ ಪೋಲ್ತುದು ಪರಿವೇಷಂಗೊಂಡ ಚಂದ್ರನಂ ಮುಖಚಂದ್ರಂ (ಆದಿಪು. ೪-೩೭); ಅಪಾಂಗವಿಕ್ಷೇಪ ತರಳತರತಾರಕಾರೋದರ ನಯನಂಗಳಿಂದಡಿಗಡಿಗೆ ನೋಡುತ್ತಮಿರ್ದು (ಕಾದಂಊ. ೫೦). ೨. ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ; ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವಾದ. [ಸಂ.]

ತರಳತಾರ (ನಾ). ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು: ಬಳಿಕ ಕುಂಭೀಪಾಕ ಸುಪಾಕ ಪ್ರಮುಖ ದಾರುಣ ಅಂಗಾರಕಮೆಂಬೈದು ಮಂಶ್ರಿನರಕಂಗಳಿಂ ಸೇರಿ ತರಳತಾರವೆಂಬರಸುನರಕವಿಹುದು (ವಿವೇಕಿ. ೧೯೦). [ಸಂ.]

ತರಳತಾರನೇತ್ರ (ನಾ). ಚಂಚಲವೂ, ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವೂ ಆದ ಕಣ್ಣು ಗಳುಳ್ಳವನು: ನಂದಗೋಪನುಂ ಯಶೋದೆಯುಂ . . . ಪುಂಡ ರೀಕಾಕ್ಷವ್ಯದನ ವಿನ್ಯಸ್ತ ನಿರಸ್ತ ತರಳತಾರನೇತ್ರರುಂ ನಿಸ್ಸಂಜ್ಞ ತ್ರಿಸಂಜ್ಞ ಗಾತ್ರರುಮಾಗೆ (ಜಗವಿ. ೩-೯೪ ವ). [ತರಳ (=ತರಲ)+ತಾರ₃+ನೇತ್ರ]

ತರಳತೆ 'ತರಲತೆ' ನೋ.

ತರಳತೆವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಚಂಚಲತೆಯನ್ನು ಹೊಂದು: ತರಳತೆವೆತ್ತ ಲೋಚನ ಚಕೋರಿ (ತ್ರಿಪುವಿ. ३४-೧೭೭). [ತರಳತೆ (=ತರಲತೆ) + ಪೆಱು₁]

ತರಳನಯನೆ (ನಾ). ಚಂಚಲವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವಳು: ಇದಿರೆಟ್ಟಲ್ ತರಳನಯನೆ ಸಂಭ್ರಮದಿಂದಂ (ಕಾದಂಊ. ೩೫).
[ಸಂ. ತರಲನಯನಾ (ತರಲ + ನಯನ + –)]

ತರಳನೇತ್ರೆ (ನಾ). = ತರಳನಯನೆ: ತಾರಾ ಜಾನಕಿಯುಂ ಪೋಗಿ ತಾರಾ ತರಳನೇತ್ರೆಯುಂ (ಆವಿರಾ. ३-೧३೪).
[ಸಂ. ತರಲನೇತ್ರಾ (ತರಲ + ನೇತ್ರ + –)]

ತರಳಭಾವ (ನಾ). ಚಂಚಲವಾಗಿರುವಿಕೆ; ಅಸ್ಥಿರತೆ; ಚಾಂಚಲ್ಯ; "ಅರುಮೆ" (ಶಕುನಿ. ೬. I, ೬३). [ತರಳ (=ತರಲ) + ಭಾವ₂]

ತರಳಲೋಚನೆ (ನಾ). = ತರಳನಯನೆ: ತರಳಲೋಚನೆ ಮುಂಗುಚಂಗಳೊಳಾದ ಚೆಲ್ವಿಗಳಂ . . . ತೋಱು ನೀಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೨३೮). [ಸಂ. ತರಲಲೋಚನಾ (ತರಲ + ಲೋಚನ + –)]

ತರಳವೃತ್ತ (ನಾ). = ತರಲ ೮: ತರಳವೃತ್ತಮೆನಿಪ್ಪುದೊಪ್ಪಿರೆ ನಂಭರಂಸ ಜಜಂಗಮುಂ (ಛಂಬುಧಿ. ೮೭). [ತರಳ (=ತರಲ) + ವೃತ್ತ]

ತರಳಾಂಬಕೆ (ನಾ). = ತರಳನಯನೆ: ತರಳಾಂಬಕೆ ನೀನಿಲ್ಲಿರ್ದೊರೆದೀ ಸುಕುಮಾರಚಂದ್ರನಾರೆಂದೀಗಳ್ಪರಿಕಿಸಿ ಬಾರ (ಉದ್ಭಟ. ೭-೧೯).
[ಸಂ. ತರಲಾಂಬಕಾ (ತರಲ + ಅಂಬಕ + –)]

ತರಳಾಕ್ಷಿ 'ತರಲಾಕ್ಷಿ' ನೋ.

ತರಳಾಪಾಂಗ 'ತರಲಾಪಾಂಗ' ನೋ.

ತರಳಾಪಾಂಗೆ (ನಾ). ಚಂಚಲವಾದ ಕಡೆಗಣ್ಣ ನೋಟವುಳ್ಳವಳು: ತರಳಾಪಾಂಗೆಯು ರೂಪವಿಭ್ರಮವಿಲಾಸಾಶ್ಚರ್ಯಮಂ ನೋಡಿ ತದ್ವಿರ ಹಾವಸ್ಥೆಯೊಳಂಗಜಂ ಕರಗಿದಂ (ಅನಂಪು. ३-३३).
[ಸಂ. ತರಲಾಪಾಂಗಾ (ತರಲ + ಅಪಾಂಗ + –)]

ತರಳಾಯುತಾಕ್ಷಿ 'ತರಲಾಯುತಾಕ್ಷಿ' ನೋ.

ತರಳಾಯುತೇಕ್ಷಣೆ (ನಾ). = ತರಲಾಯುತಾಕ್ಷಿ ೨: ದುರ್ವ್ಯಸನೆ ದುರಾತ್ಮೆಯಪ್ಪ ವಧು ಸಜ್ಜನಮೇ ತರಳಾಯುತೇಕ್ಷಣೇ (ಮಂದಕಿ. ೮-೭); ಸುಯ್ಯೆಲರ್ಕೊರಗಿಪುದೇಕೆ ಪೇಳಧರಪಲ್ಲವಮಂ ತರಳಾಯುತೇಕ್ಷಣೇ (ರಾಜಶೇ. ३-೫೭).
[ಸಂ. ತರಲಾಯುತೇಕ್ಷಣಾ (ತರಲ + ಆಯತ + ಈಕ್ಷಣ + –)]

ತರಳಿತ 'ತರಲಿತ' ನೋ.

ತರಳೀಕೃತ (ಗು). ನಡುಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದ; ಕಂಪನಕ್ಕೆ ಒಳಗುಮಾಡಿದ: ಅಂಗೀಕೃತಕಳಾವರ್ಗನುಂ ಕೃತಾರ್ಥೀಕೃತವಂದಿವರ್ಗನುಂ . . . ತರಳೀ ಕೃತಾಶಾವರ್ಗನುಂ . . . ನಮಿಾಕೃತಸಾಮಂತವರ್ಗನುಮಾಗಿ (ಚಂದ್ರಪ್ರಪು. ೪-३೮ ವ). [ಸಂ. ತರಲೀಕೃತ]

ತರಳೆ₁ 'ತರಲೆ₁' ನೋ.

ತರಳೆ₂ 'ತರಲೆ₂' ನೋ.

ತರಳೆ₃ (ನಾ). ೧. ಎಳೆಯ ಪ್ರಾಯಂದವಳು; ಹುಡುಗಿ; ಬಾಲೆ: ತರಳೆ ನಿನ್ನಂ ನಂಬಿ ಹೋದಹೆವಕ್ಕ ಛನ್ನಕ್ಕ (ಬಸಪು. ೦೪-೩). ೨. ತರುಣಿ; ಯುವತಿ: ನೆಱಿ ಬಿಡಿಸಿರೆ ತಂದೆಗಳಿರೆಂದೊಱಲಿದಳು ತರಳೆ (ಕುಮಾ.ಸ. ೦೪-೧೦೪); ಭಾವರಸಪುಳಕಪ್ರಪೂರದಲೋಮೆನುತ ತನು ಮಱೆದು ತದ್ಗತಭಾವದಲಿ ತಲೆವಾಗಿ ಬಿನ್ನಹ ಮಾಡಿದಳು ತರಳೆ (ನಿಭಾಗ. ೧೧-೩-೪೯); ತರಳೇ ಶರಣರ ಚರಿತವನಱಿಯದ ದುರುಳೇ (ಉದ್ಭಟೇ. ३-೬೯).
[ತರಳ (=ತರಲ) + –ಎ₂]

ತರಳೆಅರ್ಜಿ 'ತರಲೆಅರ್ಜಿ' ನೋ.

ತರಳೆವೆಣ್ಣು (ನಾ). ಚಿಕ್ಕ ಪ್ರಾಯದ ಹೆಣ್ಣು: ನೆಱಗುವಿಡಿಯೆ ಸಾರ್ಸಾರೆಂಬ ಕರವನು ಭರದೆ ತುಡುಕಲೊಡೆಮುಱಿವ ಪರಳುವೊಲೆಗಳ ಪಿಡಿಯಲು ನಿಟ್ಟಿಸಿ ನೋಳ್ಪ ತರಳೆವೆಣ್ಣುಗಳೊಪ್ಪಿದರು (ಕಂಸವಿ. ೭-೧೭೩).
[ತರಳೆ₃ + ಪೆಣ್ಣು (<ಪೆಣ್)]

ತರಾಂತುರಿ 'ತರಾತುರಿ' ನೋ.

ತರಾಜು 'ತ್ರಾಸು₁' ನೋ.

ತರಾಟಿ 'ತರಾಟೆ' ನೋ.

ತರಾಟೆ, ತರಾಟಿ (ನಾ). ಆಕ್ಷೇಪಣೆ; ತಕರಾರು: ಮಿಸ್ಟರ್ ವರ್ನನನು ನಾನು ಅವನಿಗೆ ಕೊಡತಕ್ಕ ಸಾಲದ ವಿಚಾರವನ್ನು ನನಗೆ ತಿಳಿಯ ಪಡಿಸಿದನು. ಆದರೆ ಅಂಥ ತರಾಟೆ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ (ಬೆಂಜನ್. ೧೦೪). ತರಾಟ: ಆಫೀಸಿನಲ್ಲೇ ತಗೊಂಡ ತರಾಟಿಗೆ ಹೆಡ್ಮ್ಯಾನ್ನೇನ (ನವನೀ. ೪३).

ತರಾಟೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು, ತರಾಟಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು = ಆಕ್ಷೇಪಣೆಗಳಿಗೆ ಗುರಿ ಮಾಡು; ತರ್ಜನೆಮಾಡು; ಆಕ್ಷೇಪಿಸು: ಅವರ ಬೈಗುಳದ ನಿಘಂಟಿ ನಿಂದ ಆಯ್ದು ತೆಗೆದ ಪದಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತರಾಟೆಗೆ ತೆಗೆದು ಕೊಂಡರು (ಮಲಿಮ. ३೯३); ಗಂಡನು ಹೀಗಿದ್ದರೂ ಅವನನ್ನು ತರಾಟೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳದೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಹಸನ್ಮುಖಿಯಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದ ನನ್ನ ತಾಯಿಯ ಮೇಲೆ ಅಜ್ಜಿ ಒಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಕೋಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಳು (ಧರ್ಮಶ್ರೀ. ೬); ಅವರು ಮ್ಯಾನೇಜರನ್ನು ತರಾಟೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೂಂತ ತೋರುತ್ತೆ (ತುಂಬಿಕೊ. ೪೮); ಬೇರೆ ದಾರಿ ಕಾಣದೆ ಅವನನ್ನು ತರಾಟೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡೆ (ಪುನರು. ४९३).
[←ಮರಾ. ತರಾಠಾ = ಜಂಬ, ಬಡಾಯಿ]

ತರಾತುರಿ, ತರಾಂತುರಿ (ನಾ). ೧. ಅವಸರ; ತ್ವರೆ; ಆತುರ; ತವಕ: ನಡಿಗೆಯಲ್ಲಿ ತರಾತುರಿ ಇಲ್ಲವಾದರೂ ಪೂರ್ತಿ ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಂದ ಸಜೀವ ವೇಗವೇ ಕಾಣುತ್ತದೆ (ಹಕ್ಕಿನೋ. ४९); ಕಣ್ಣು ಬಿಟ್ಟಾಗಲೆಲ್ಲ, ಅಲ್ಲಿಂದಿಲ್ಲಿಗೆ ತರಾತುರಿಯಲ್ಲಿ ಓಡಾಡುವ ಹೆಜ್ಜೆಗಳ ಸಪ್ಪಳ ಕೇಳುತ್ತಿತ್ತು (ಸ್ವಾಮಿಸ್ನೇ. ೫೭); ಶಲ್ಯದಿಂದ ನೆತ್ತಿ ಒರಸಿಕೊಂಡು ಹೊರಡುವ ತರಾತುರಿ ತೋರಿದರು (ಮಾಮನ. ೧೪೮); ಹಣಕ್ಕೆ ತರಾತುರಿ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೋ? (ಶನಿಸಂ. ३೭); ಬೆಳಗ್ಗೆಯಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ಕೆಲಸದ ತರಾತುರಿ (ಸಾಹೇಬ್. ೧೬೪). ತರಾಂತುರಿ: ೨. ಜರೂರಾದುದು; ಒಡನೆ ಗಮನಿಸಬೇಕಾದುದು: ರಜಾ ಚೀಟಿಗಳಲ್ಲಿ ಮುಕ್ಕಾಲುಭಾಗ ರೋಗೋದ್ಭವ, ಒಕ್ಕಾಲು ತರಾಂತುರಿಯ ಗೃಹಕೃತ್ಯದಿಂದ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟವು (ಗಾಳಿಪ. ೫೦). [?]

ತರಾಯಿ (ಗುಂ). ಕಡೆದ ; ಕಂಡರಿಸಿದ . 'ತರಾಯಿಕಂಬ' ಪರಾ.
[←ಪಾರ. ತರಾಹೀ]

ತರಾಯಿಕಂಬ (ನಾ). ಕುಸುರಿಕೆಲಸ ಮಾಡಿದ ಕಂಬ ; ಕಂಡರಿಸಿದ ಸ್ತಂಭ : ಅರಮನೆಯ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ವಿಶಾಲವಾದ ನಾಲ್ಕು ಪಡಸಾಲೆಗಳು, ಆ ಪಡಸಾಲೆಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ತರಾಯಿಕಂಬಗಳು (ಶ್ರೀರಾಯ. ೪೩).
[ತರಾಯಿ + ಕಂಬ$_1$ (<ಕಂಭ)]

ತರಾರ (ನಾ). (?) : ಸಮಸ್ತರಾಜ್ಯಭರ ನಿರೂಪಿತ ಮಹಾಸನ್ಧಿವಿಗ್ರಹ ಪದವೀಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಂ ಸಮಸ್ತಶಾಸ್ತ್ರಪಾರಗಂ ಶ್ರೀಮತ್ಸನ್ಧಿವಿಗ್ರಹಿ ಗುಣಾಂಕುಶೇನ ತರಾರಂ ಭಿಲ್ಲೋಯಕ್ಷ × × × ಸ್ನಜನನೀಸಟಿಯಿಂ ಅದಿತ್ಯಂ × × × ಗೋಬಿಟ್ಟ × × × (ಕಇಅ. ೨೫-೮-೮೩ ; ೯ನೆಯ ಶಕ).
[P ಇದು 'ತಳಾರ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ತರಾಸು 'ತ್ರಾಸು$_1$' ನೋ.

ತರಿ$_1$ 'ತಱಿ$_1$' ನೋ.

ತರಿ$_2$ 'ತಱಿ$_2$' ನೋ.

ತರಿ$_3$ 'ತಱಿ$_3$' ನೋ.

ತರಿ$_4$ (ನಾ). ಹಡಗು ; ದೋಣಿ : ಪತಂಗದಂಚೆಗರಿಯುಲಿ, ವಿಹಂಗದೆಲರ ತರಿಯುಲಿ, ಆಲರ ಪರಿಸೆಯುಲಿ ನಿನ್ನ ನಾ ಪಾರ್ವನೊಸಗೆಯವುದಿನ!(ಗೀವಿಂ. ೩೯-೨೪) : ಕಡಲೆನಿತು ಕೆರಳ್ದೊಡಂ, ಕಡೆವುದೇಂ ಕರೆಯಂ? – ಆಯುರ ವಧಿಯುನೆನ್ನ ನನ್ನಳವೆ ಮೀರೆ? ಕಾವನಾಚೆಗೆ ನಿನ್ನ ತೇರಿಸಿದ ತರಿಯಂ, ಗೆಣೆವಕ್ಕಿ ಹಗಲಂತೆ ತನ್ನಣೆಯ ಸೇರೆ (ಗೀವಿಂ. ೩೮-೪೪). [ಸಂ.]

ತರಿ$_5$ (ನಾ). ಗದ್ದೆ ; ನೀರಾವರಿ ಭೂಮಿ : ಏನ್ ಸರ್ಕಾರಿ ನೀರು ಅಥವಾ ಇತರ ಜಲಾಧಾರದಿಂದ ಭತ್ತಾ ಮುಂತಾದ ಪೈರಿಡುವ ಭೂಮಿಯನ್ನು ತರಿ (ಅಥವಾ ಗದ್ದೆ) ಎಂದು ಹೇಳುವುದು (ಭೂಮಿಆ. ೩೩) ; ಅವನ ಬಳಿ ಯಿದ್ದ ಕಾನೂನಿಗೆ ವಿರೂಧವ ತರಿ ಭೂಮಿಯನ್ನೆಲ್ಲ ಸರ್ಕಾರ ಸ್ವಾಧೀನ ಪಡಿಸಿಕೊಂಡಿತು (ರೂಢಿ). [←ಹಿಂ. ತರೀ]

ತರಿಗೆಂಡ 'ತಱಿಗೆಂಡ' ನೋ.

ತರಿಚು 'ತಱಿಚು' ನೋ.

ತರಿಚುಗೆಡೆ 'ತಱಿಚುಗೆಡೆ' ನೋ.

ತರಿತರಿ$_1$ 'ತಱಿ$_1$' ಪರಾ.

ತರಿತರಿ$_2$ 'ತಱಿ$_2$' ಪರಾ.

ತರಿತೀಪು, ತರ್ತೀಪು (ನಾ). ೧. ಪ್ರೀತಿ; ಪ್ರೇಮ; ಇಷ್ಟ : ತವಕ ಚುಂಬನ ತಕ್ಕೆ ತರಿತೀಪು ನಿನ್ನಂತ ಸವಿಗಾರಗಲ್ಲದೆ ಜಡದೇಹಿಗುಂಟೆ (ಸಾರಂಗ ೮). **ತರ್ತೀಪು:** ೨. ವೈವಿಧ್ಯ; ವಿವಿಧತೆ : ತರ್ತೀಪಿನ ತಿಂಡಿ, ಭಕ್ಷ್ಯ (Regale. ಇಂಕನಿ.). [←ಅರ. ತರ್ತೀಬ್; ಹಿಂ. ಮರಾ. ತರತೀಬ್./ತೆಲು. ತರಿತೀಪು]

ತರಿಪೈರು (ನಾ). ಗದ್ದೆಯಂ ಪೈರು ; ನೀರಾವರಿ ಬೆಳೆ ; ಬತ್ತ, ಕಬ್ಬು ಮೊದಲಾದುವು : ದೇಶದ ಬಹುಭಾಗದಲ್ಲಿ ಈ ಪೈರಿಗೆ ನೀರಾವರಿಯು ಬೇಕೇ ಬೇಕು. ಭತ್ತ ಈ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ್ದು. ಇದನ್ನು ತರಿಪೈರು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಕಿಲ್ಯಾಪಾ. ೩೬೪) : ತರಿಪೈರುಗಳು:–ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದದ್ದು ಭತ್ತ (ವ್ಯವಮ. ೪೬).
[ತರಿ$_5$ + ಪೈರು (<ಪಯಿರ್)]

ತರಿಯಿಸು 'ತರಿಸು$_2$' ನೋ.

ತರಿಲ್ (ಕ್ರಿ). ಕಳಚಿಬೀಳಂ ; ಉದುರಂ ; ಬಿದ್ದುಹೋಗಂ (?) : ತಲೆಯೊಡೆದೊಕ್ಕು ನೆತ್ತರೊಡವಾಯ್ದು ಮಿದುಳ್ ಕಡಿವೆತ್ತು, ನೆತ್ತಿ ಕಣ್ ತೊಲಗಿ ತರಿಲ್ದು ಪಲ್ಲುರಿದು ಬಾಯ್ಬುಟಿ ಸೀಟ್ದು (ಜೀಕವಿ. ೨–೧೦೪).
[P ಇದು 'ಕಟಲ್' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ತರಿವಿಂಡಿ 'ತುಱುವಿಂಡಿ' ನೋ.

ತರಿಸ (ನಾ). ೧. ಬಾಯಾರಿಕೆ ; ನೀರಡಿಕೆ. ೨. ಇಚ್ಛೆ ; ಅಭಿಲಾಷೆ ; ಅಪೇಕ್ಷೆ. ೩. (ಅಲಂ) ಒಣಗುವಿಕೆ ; ಬಾಡುವಿಕೆ : ಈ ತೆಱನೊಳ್ ರಕ್ಕಸನ ಹರಿಸಂ ತರಿಸವಾಗೆ ತಱಿಸಂದು ಮನದೆ ಮಾಯೆಯುಂ ಬಗೆದು ಕವಡುಬಿಜ್ಜೆಯನೊಡ್ಡಿ ನಿಲ್ವುದುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೦೯-೧).
[<ಸಂ. ತರ್ಷ]

ತರಿಸಲ್ 'ತಱಿಸಲ್' ನೋ.

ತರಿಸಲ 'ತಱಿಸಲ' ನೋ.

ತರಿಸಲಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ನಿಶ್ಚಯಿಸಂ ; ನಿರ್ಧಾರಮಾಡು : ಮದುವೆನಾಳಂ ತರಿಸಲಂಗೆಯ್ದು ಕಾಳು ತಾಂ ಪದಪಿನಿಂ ಬಂದಪಂ (ಕಾರೂರ. ೧೪೦–೩೦೬).
[ತರಿಸಲ (<ತಱಿಸಲ) + ಕೆಯ್$_1$]

ತರಿಸಲ್ಕೆ (ನಾ). ನಿಶ್ಚಯ ; ನಿರ್ಣಯ ; ತೀರ್ಮಾನ : ವನಿತೆಯಂ ತಂದೊಪ್ಪಿಸುತೆ ಶರಣ್ಬೋಗದಿರೆ ಪೊಳಗುವುದು ರಣಭೇರಿ, ವಾನರ ಪತಾಕಿನಿಯ ಪೂಣ್ಕೆಯುಂ, ತರಿಸಲ್ಕೆಯುಂ ಲೋಕಲೋಕಾಂತರಂಗಳಿಗೆ ಸಾರಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೨೮–೨೯೧).
[ತರಿಸಲ್ (<ತಱಿಸಲ್) + – ಕೆ]

ತರಿಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ತರುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬರಿಸು : ಮಿಕ್ಕ ನಂದನವನದಲ್ಲಿಗಲ್ಲಿಗೆ ತರಿಪ್ಪೆನನಂಗಸುಖೋಚಿತಂಗಳಾ (ಕವಿರಾ. ೨–೧೦೪): ಮುಱುಕಲ್ಲಂ ಕದಂಬ ತರಿಸಿ × × (ಎಕ. II, ೪೪೩ ; ಹ. ೯೦೧); ಸಮಸ್ತ ವಾರಿಧಿ ಪರೀತ ಮಹೀತಳದರ್ಘಮೆಲ್ಲಮಂ ತರಿಸಿ ನೆಗಟ್ತೆಯಂ ನಿಱಿಸ ಲಾರ್ಪೊಡೆ ಮಾಡಿರೆ ರಾಜಸೂಯಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೬–೧೮); ತರಿಸಿ ಜವನದಱ ನಿರ್ಮಾಲ್ಯರಕ್ತಪುಷ್ಪಮನೆ ಮುಡಿದು (ಜಗವಿ. ೯–೫೬) ; ತರಿಸಿದನು ಹಿಮರುಚಿಯ ಹಿಂಡಿದ ಪರಮಶೀತೋದಕವೊ ತಾನೆನೆ ಸುರಭಿಪರಿಮಳ ಪಾನವನು ಪರಿಪರಿಯ ಕುಡಿನೀರ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೧೦–೨೫). ೨. ಕರೆಸು : ಅರಸಂ ಕೂಸುಮನರಸಿಯುಮನೊಡಗೊಂಡು ಬನ್ನಿಮೆಂದು ತರಿಸಿ (ಪದ್ಮಾಕಾ. ೧೦೩–೨೨).

ತರಿಸಿಕೊಡು = ೧. ತರುವಂತೆ ಮಾಡಿಕೊಡು : ಸುಧೆಯನೀಗಿಂತು ತರಿಸಿಕೊಡುವೆನೆನಲ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟನು ಸುರಪತಿಯನು (ಸಂಭಪ. ೫–೫೭). ೨. ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡಿಕೊಡು : ಬಹುಶ್ರುತ ಮಂತ್ರಿ ಮಂತ್ರರೂಪ ನಿಷ್ಪಾದಿತ ಮಾಯಾಗಾಣಿತಿಯರನಮಿತಂಗೆ ತರಿಸಿಕೊಟ್ಟು (ಶಾಂತಿಪು. ೨–೮೧ ವ); ತೇಜಿಯು ತರಿಸಿಕೊಡಲೇಱಿದನು (ನಳಚ. ೭–೫). **ತರಿಸಿಕೊಳ್** = ತರುವಂತೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು ; ಕಸಿದುಕೊಳ್ಳು : ಕುಲಧನಚಯಮಂ ತರಿಸಿಕೊಳಲ್ ಬಗೆದಧಟನ ಪುರುಳಂ ಪೊಣರ್ದಾಗಳೞಿವೆನು ಗ್ರಾಹವದೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೨–೯೯) ; ಪೆಱರರ್ಥಕ್ಕೆಱಗುವನುಂ ಪೆಱರರ್ಥಮನೆಯ್ದೆ ತರಿಸಿಕೊಳ್ವನುಂ ಕೇಳಱೆವೊಡೆ ಕೊಲ್ವರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೨–೩೬೫) : ಕರವನವರವರೊಡಬಡಿಕೆಯಲಿ ತರಿಸಿಕೊಂಡು ಸಮಸ್ತ ಧರಣೀಶ್ವರರಿಗಧಿಪತಿಯಾಗಿ ಮೆಱೆದನು ರಾಜತೇಜದಲಿ (ಕೊರರ. ೧–೩–೨). [ತರ್ + – ಇಸು$_3$]

ತರಿಸು$_2$, ತರಿಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ದಾಟು ; ಪಾರಾಗು ; ದಡವನ್ನು ಸೇರು : ಉಡುಪಮಂ ತರಿಸು ನದಿಯಂ ತರಿಸವೇಳ್ಕುಂ (ಪಂಕಾರಾ. ೨–೧೬–೩೩). **ತರಿಯಿಸು** : ಅಮಿತ ಮಕರಧ್ವಜೋತ್ಕಲಿಕಮನಾತ್ಮಸುಹೃದ್ವಿಯೋಗ ವಡಬಾನಲ ದುರ್ದಮಮಂ ದಿನಾಬ್ಧಿಯಂ ಧೈರ್ಯಮೆಂಬ ಭೈತ್ರದಿನಿಳಾಧಿಪಂ ತರಿಯಿಸಿದಂ (ಕಾದಂಬ. ೪೬೦) ; ಪರಿಕಿಪೊಡೆ ನಿನ್ನ ಮಗನೀ ಮರೀಚಿ ಬಹುವಿಧ ಭವಾಬ್ಧಿಯಂ ಕ್ರಮದಿಂದಂ ತರಿಯಿಸಿ ಗಳಿತಾಖಿಳ ಕರ್ಮರಜಸನಿಂ ಕಡೆಯ ತೀರ್ಥಕರನಾದಪ್ಪಂ (ವರ್ಧಪು. ೧೦–೪೬).
[ತರಣ$_2$ + – ಇಸು$_3$]

ತರಿಳಕೆಂಡ 'ತರಿಳಗೆಂಡ' ನೋ.

ತರಿಳಗೆಂಡ, ತರಿಳಕೆಂಡ (ನಾ). ನಿಗಿನಿಗಿ ಎನ್ನುವ ಕೆಂಡ; ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗಿರುವ ಕೆಂಡ : ಎಱಿವ ತಣ್ಣೀರನೆಳಸುವೆಳವಳ್ಳಿಗೆ ತರಿಳ [ಪಾಠಾಂ. ತರಿ]ಗೆಂಡವ ತಳಿವಂತೆ (ಹದಿಬ. ೬-೨೮). **ತರಿಳಕೆಂಡ :** ರಣಧೂಳಿ ಪರಿವಡದುದುರಿಯುಡಗಿ ಕೆಳಗಡೆ ತರಿಳಕೆಂಡವನಾಂತು ಮೇಗಡೆ ಹರಹಿ ಗಗನದಿ ನೆಗೆವ ಧೂಳಿಯು ಹೊರಳಿಯಂದದಲಿ (ಅಂಜಚ. ೩-೪೩). 'ತಳಲುಗೆಂಡ' ಪರಾ. [<ತಱಿಗೆಂಡ]

ತರೀಖು (ನಾ). ಮಾರ್ಗ; ಹಾದಿ : ಆಯ್ತು ನಿನ್ನಿನ ತೇದಿ, ನಾಳಿನ ಹಾದಿ ನಿನ್ನೆ ತರೀಖು (ಸೂರ್ಯಪಾ. ೫೧-೩).
[←ಅರ. ಹಿಂ. ತರೀಕ್ ; ಮರಾ. ತರೀಕ್, ತರೀಖ್]

ತರು₁ 'ತರ್' ನೋ.

ತರು₂ (ನಾ). ಮರ ; ವೃಕ್ಷ : "ವೃಕ್ಷಃ . . . ತರುಃ . . . ಪಾದಪಃ– ಈ ೧೯ ಮರಂ" (ಹಲಾಯು. ೨೯-೨೩); ಮುಕುಳಿತ ಕುಸುಮಿತಾಪರಿಮಿತ ಫಲಿತ ತರುಗಳ (ಸುಕುಮಾ. ೩-೪೭); ಏಕೆ ಹುಟ್ಟಿಸಿದೆ ಇಹಲೋಕದುಃಖಿಯು . . . ಎನಗಾಗಿ ಮತ್ತೊಂದು ತರು ಮರನಿಲ್ಲವೇ (ಬಸವ. ೬೪) : ಆತಪತಾಪದಿಂದಮಿದು ನಿಸ್ತೃಣನಿರ್ಜಳನಿಷ್ಪ್ರವಾಳವಲ್ಲೀತರುವಾದುದೀ ಯೆಡೆಯೊಳಿನ್ನಿರವಾಗದು ಪೋಪುದುತ್ತಮಂ (ಜಗನ್ನಿ.೩-೬೪); ಚರಿಪಾರಣ್ಯದ ಪಕ್ಷಿಗೊಂದು ತರು ಗೊಡ್ಡಾಗಲ್ ಫಲಂ ತೀವಿದಾ ಮರಗಳ್ ಪುಟ್ಟವೆ (ಸೋಮೇಶ. ೨೩) ; ಪುಸ್ತಕದಿ ದೊರೆತರಿವು ಮಸ್ತಕದಿ ತಳೆದ ಮಣಿ ಚಿತ್ರದೊಳು ಬೆಳೆದರಿವು ತರು ತಳೆದ ಪುಷ್ಪ (ಮಂಕುತಿ. ೬೫). [ಸಂ.]

ತರುಂಬ ₁ 'ತಱುಂಬು₁' ನೋ.

ತರುಂಬು₂ 'ತಱುಂಬು₂' ನೋ

ತರುಂಬುವಡು (ಕ್ರಿ). ಅಡ್ಡಿಯನ್ನು ಹೊಂದು; ತೊಂದರೆಪಡು: ಮಹಾಸನ್ನಿಧಾನವು ಎಲ್ಲಿಯೂ ತರುಂಬುವಡದೆ ಜಡಿತಿಯಾಗಿ ಬಿಜಯಮಾಡಿ (ಮಂತ್ರಿಶ. ೧೨೫-೨೩). [ತರುಂಬು₂ (<ತಱುಂಬು₂) + ಪಡು₁]

ತರುಕುಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪ್ರಾಣಿ; ಅಳಿಲು : "ತರುಕುಟಿ [ಪಾಠಾಂ. ಟೆ] ತ್ರಿವಳಿಯೆನಲಣಿಲ್ಲದು" (ಮಂಗರಾ. ೪೯-೧೩).
[ತರು₂ + ಕುಟ್ಟಿ₂]

ತರುಕೋಟರ (ನಾ). ಮರದ ಪೊಟರೆ: ಪುಲ್ಲುಂ ಪುಳ್ಳಿಯುಂ ಮೊದಲಾದ ಕಸಂಗಳೆಲ್ಲಮಂ ಚಿರಂಜೀವಿ ತೋಱಿದ ಗಿರಿಗುಹಾದ್ವಾರಂಗಳೊಳಂ ತರುಕೋಟರ ಕುಟೀರಂಗಳೊಳಮಿಡಿದಿಡಿದು ತೀವಿ ಬಟ್ಟಿಕ್ಕೆ ಕೊಳ್ಳಿಗಳನಲ್ಲಿಗಲ್ಲಿಗೆ ತಗುಳ್ಚುವುದು (ಪಂಚತಂ. ೨೬೬-೨).
[ತರು₂ + ಕೋಟರ]

ತರುಗು 'ತರಗು₂' ನೋ.

ತರುಚ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ನಲಗುಳ್ಳ, ಶುಂಠಿ, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ . . . ತರುಚನ ಬೇರು, ಆಡುಸೋಗೆ . . . ಕಷಾಯವಿಕ್ಕಿ ಸೇವಿಸೆ ಜಿಹ್ವಕ ಸನ್ನಿ ಶಮನವಹುದು (ಸಕವೈ. ೧೬೭). [?]

ತರುಚಯ (ನಾ). ಮರಗಳ ಗುಂಪು ; ತೋಪು: ಹಸುವು ಹಾಲನು, ಹೊಲವು ಕೂಳನು, ಹಸನು ತೊಡಿಗೆಯು ಮಂದೆಯೂ, ಬಿಸಿಲೊಳಾಶ್ರಯವನ್ನು ತರುಚಯ ಎಸೆಗಲವ ಸುಖಿಮನುಜನೈ ! (ಕವಿಪು. ೪೧-೨).
[ತರು₂ + ಚಯ]

ತರುಚರ (ನಾ). ಕೋಡಗ ; ಮಂಗ ; ಕಪಿ ; ವಾನರ : ದುರ್ವಾಸನಾಶ್ವಾನನಂ ಪರಿಹರಿಸಲಾಱದೆ ತರುಚರನಂ ಮಾಟ್ಪುದುಂ(ಪಂಚತಂ.೨೬೦-೨೧); ಧರಣಿಪತಿ ದಶರಥಗೆ ನಾನವತರಿಸುವೆನು ಸುತನಾಗಿ ಧರೆಯಲಿ ತರುಚರರು ನೀವಾಗಿ ಜನಿಸುವುದೆಂದು ನೇಮಿಸಿದ (ಕೌಶಿರಾ. ೧-೧೬) ; ಶರಗಳಿಂದಂ ನಿಶಾಚರರಿಡುತ ಬರಲು ತರುಚರರು ಭೂರುಹ ಭೂಧರಂಗಳಿನೆಚ್ಚು (ವೆಂಕರಾ. ೬-೩೯-೨). [ಸಂ.]

ತರುಚರಕಾಂತೆ (ನಾ). ಹೆಣ್ಣುಕೋತಿ ; ವಾನರಿ : ಬಿರಿಕಿನೊಳೊಯ್ಯನೊಯ್ಯನರೆದೋಱುವ ಬಿತ್ತುಗಳಿಂ ವಿಳಾಸಮಾಪರಿಸಿದ ದಾಡಿಮಿಫಲಮನೊಯ್ಯನೆ ಚುಂಬಿಸಿ ಬರ್ಪ ಕಾಂತನಂ ತರುಚರಕಾಂತೆ ಕಂಡು (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೮೭). [ತರುಚರ + ಕಾಂತೆ]

ತರುಚರೇಶ್ವರ (ನಾ). ವಾನರರ ಒಡೆಯ; ಕಪೀಶ್ವರ : ಕರೆಸಲಂದೀರ್ಕ್ಯದು ದಿಕ್ಕಿನ ತರುಚರೇಶ್ವರ ಭಟರ ಪಡೆಗಳ . . . ಕಟಿಬಲ ನೆರೆದುದರ್ಬುದ ಪದ್ಮಪಡೆಗಳಲಿ (ಕೌಶಿರಾ. ೯-೯). [ತರುಚರ + ಈಶ್ವರ]

ತರುಜಾತ (ನಾ). = ತರುಚಯ : ಪಾತಾಳವರಂ ಸ್ವಚ್ಛ ಗುಣಾತಿಶಯದೆ ಕಾಣಲೆಯ್ದೆ ಬಂದಪುದೆಂಬೀ ಮಾತನೊದವಿಪುದು ತಟತರುಜಾತ ಪ್ರತಿಬಿಂಬವಿಸರವಂತಾ ಸರದೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೩೯). [ತರು₂ + ಜಾತ]

ತರುಟಗಿ, ತರುಂಟಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಚಗಚೆ ; "ಚಕ್ರಮರ್ದ" (ಪಂಡಿತ. ೨೯೦). **ತರುಟಗೆ :** "ಚಗಚೆಗಿಡ" (ಪ್ರಭಣ್ಣ).
[<ಚಗಚೆ]

ತರುಟಗೆ 'ತರುಂಟಗಿ' ನೋ.

ತರುಡು, ತರಡು (ನಾ). ಅಂಡಾಶಯ ; ಬೀಜ ; ವೃಷಣ : "ವೃಷಣಂ= ತರುಡು" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೬೦) ; ಮುಷ್ಕಮಂ ಕ್ಷಣಯೋರ್ಮಧ್ಯೇ–ತರುಡಿಗೂ ತೊಡೆಯ ಕೀಲಿಗೂ ನಡುವೆ (ಬಾಹಟೀ. ೩-೪-೮ ವ) ; ತರುಡು, ವೃಷಣ (Testicles. ಇಂಕನಿ.). **ತರಡು :** ಹೊಲೆಯನ ಚಿನ್ನಕ್ಕೆ ತರಡೇ ಒರೆಗಲ್ಲು (ಗಾದ). 'ಗೋದರುಡು' ಪರಾ. [ದೇ.॥ ತುಳು. ತರಡ್, ತರ್ಡ್]

ತರುಣ (ಗು). ೧. ಎಳೆಯದಾದ; ಆಗತಾನೆ ಹುಟ್ಟಿದ: ತರುಣ ಮೃಣಾಲ ಗರ್ಭರುಚಿವೆತ್ತ ರಘೂದ್ವಹ ದೇಹದೀಪ್ತಿ (ಪಂಪಾಮಾ. ೧೨-೧೫) ; ಕರ ಚರಣ ಶುದ್ಧಿಯಂ ಮಾಡಿ ಸಂಧ್ಯಾವಂದನಂಗೆಯ್ದು ತರುಣಶಶಿಚೂಡನಡಿದಾವರೆಯನರ್ಚಿಸಿ (ಹಚಕಾ. ೧೧-೧) ; ವಿಳಸತ್ಪೂರ್ವಾದ್ರಿಯೊಳ್ಪ್ಪಾಸುರತರುಣದಿನಾಧೀಶಬಿಂಬಂ ಸುಧಾಬ್ಧಿಸ್ಥಳದೊಳ್ಪಾಲಂ ಮರಾಳಂ . . . ಮೇಣ್ಪಾಳಿವಂತೆ(ರಾಜಶೇ. ೪-೬೫). 'ತರುಣಾತಪ' ಪರಾ. ೨.ಹೊಸದಾದ; ನವೀನ. (ನಾ). ೩. ಹರಯದವನು ; ಯುವಕ : ತರುಣಂ ತಾನಿವನೊರ್ಬ ಮರ್ತ್ಯನೆನೆ ನೋಡಿನ್ನುಂಟೆ ಮರ್ತ್ಯಂಗೆ ಬಿತ್ತರಿಪೀ ರೂಪ ವಿಳಾಸಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧೧-೧೦೬); ತರುಣನೆನ್ನೊಳು ತರಳನೆನ್ನೊಳು ದುರುಳನೆನ್ನೊಳು ಮರುಳನೆನ್ನೊಳು ಹುರುಳದೇನುಂಟೈ (ಸಾನಂಚ. ೯-೧೦೬) ; ಪರಮಾರ್ಥ ನಿರ್ಣಯದತಿರಹಸ್ಯದ ತತ್ವಮಿದನಾಚರಿಸಿ ಬದುಕಲೆ ತರುಣ ನೀನೆಂದ (ಗಗತಾ. ೧೪-೪೨). ೪. ಅನಂತರದ ಕಾಲ ; ಅಮೇಲಿನ ಸಮಯ:ಈ ತರುಣದಲ್ಲಿ ಒಂದು ದಿನ ಅಪರಂಪಾರಸ್ವಾಮಿ ಓಂಕಾರೇಶ್ವರನ . . . ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಎಂಬಂತೆ ಕುಳಿತನು (ಚಕರಾ. ೧೩೫) : ಆ ಸ್ನೇಹ ಬಲಿತ ತರುಣದಲ್ಲಿ ಒಂದು ದಿನ ರಾತ್ರಿ ನಚಿಕೇತ, ಗೋಶಾಲೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಕರುವನ್ನು ತನ್ನೊಂದಿಗೆ ಮಲಗಲು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಂದು(ಬೆತಂಬಾ.೮೧); ಆ ಮನುಷ್ಯ ನಮ್ಮೂರಿಗೆ ಬಂದ ತರುಣದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ಕಾಟ ಕೊಟ್ಟೆವು (ಸುವಸಂ. ೧). [ಸಂ.]

ತರುಣಕುರಂಗಧರ (ನಾ). ಎಳೆಯ ಚಂದ್ರ ; ಬಾಲಚಂದ್ರ : ತರುಣ ಕುರಂಗಧರಧರ ಭಕ್ತರಾಚಾರಂಗಳಿಂತಹವು (ಬಸಪು. ೪೨-೮೨).
[ತರುಣ + ಕುರಂಗಧರ]

ತರುಣಜನಾಂಗ (ನಾ). ಯುವಕರ ಪೀಳಿಗೆ ; ಎಳೆಯರ ಪೀಳಿಗೆ : ಈ ಬರಹಗಾರರಲ್ಲಿನ ಬಹುಸಂಖ್ಯೆ ತರುಣಜನಾಂಗ (ರೂಪಸಂ. ೩೭).
[ತರುಣ + ಜನಾಂಗ]

ತರುಣಜ್ವರ (ನಾ). ಜ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ; ಅಲ್ಪಾವಧಿಯ ಜ್ವರ: ಏಳುರಾತ್ರಿ ಪರ್ಯಂತರ ತರುಣಜ್ವರವೆನಿಸಿಕೊಂಬುದು. ಹತ್ತುರಾತ್ರಿ ಪರ್ಯಂತರ ಮಧ್ಯಮಜ್ವರವೆನಿಸಿಕೊಂಬುದು. ಅದರ ಮೇಲೆ ಪುರಾಣಜ್ವರ

ವೆನಿಸಿಕೊಂಬುದು (ವೈದ್ಯಸಾ. I, ೫೩) ; ಸಕಲರಿಗೂ ಬಹಳವಾದ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂಬತ್ತು ದಿನ ಪರ್ಯಂತ ಬರುವ ಜ್ವರವು ತರುಣಜ್ವರವೆನಿಸಿಕೊಂಬುದು (ಸಕವೈ. ೧೦೨). [ಸಂ.]

ತರುಣತೆ (ನಾ). = ತರುಣತ್ವ : ತರುಣತೆ ಪೋಗಿ ಜಿನಾಗಮಪರಿಣತೆ ನಿಮಗಾಗೆ (ಆಜಿಪು. ೨-೧೧೧) ; ನಳನಳಿಪ ತರುಣತೆಯ ಸೊಂಪುವೆತ್ತರುಣತೆಯ ತಳಿರಿಡಿದ ತೋರಣದ . . . ಬಗೆ ಕಂಗಳಿಂಬಿಗೆ ಕೌತುಕಂಗಳಿಂ ಬೀದಿಗಳೊಳೆಸೆದಿರ್ಪುವು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩-೧೭).
[ಸಂ. ತರುಣತಾ]

ತರುಣತ್ವ (ನಾ). ಎಳೆಯತನ; ಎಳೆಯ ಹರಯ; ಯೌವನ : ತರುಣತ್ವ ದುರ್ಲಭಂಗಳ್ ಪರಿಣತಿ ಸುಖದಂಗಳೆನಿಪ ಸತ್ಕ್ರಿಯೆಗಳನಾ ಧರಣೀಶಸುತಂ ಪಲಿತಾಂಕುರವಿಲ್ಲದ ವೃದ್ಧನಂದದಿಂದಾಚರಿಪಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೨-೨೦).
[ಸಂ.]

ತರುಣದಿನಾಧೀಶ (ನಾ). ಎಳೆಯ ರವಿ ; ಬಾಲಸೂರ್ಯ : ವಿಳಸತ್ಪೂರ್ವಾದ್ರಿಯೊಳ್ಭಾಸುರ ತರುಣದಿನಾಧೀಶಬಿಂಬಂ ಸುಧಾಬ್ಧಿ ಸ್ಥಳದೊಳ್ಬಾಲಂ ಮರಾಳಂ . . . ಮೇಣ್ಪೊಳೆವಂತೆ (ರಾಜಶೇ. ೪-೭೫).
[ತರುಣ + ದಿನಾಧೀಶ]

ತರುಣವೃಷ (ನಾ). ಪ್ರಾಯದ ಹೋರಿ,-ಗೂಳಿ: ತರುಣವೃಷಂ ಕೆಲೆದು ತೊಟಲ್ತರೆ ಕಂಡುದರಿಂದೆ ಜೈನದೀಕ್ಷೆಗೆ ಮೆಯ್ಯಂ ತರುಣಜನಂಗಳೆ ತರ್ಪರ್ ಪರಿಣತವಯಸರ್ಕಳಪ್ಪವರ್ ಮೆಯ್ದಾರರ್ (ಆದಿಪು. ೧೫-೪೧).
[ತರುಣ + ವೃಷ]

ತರುಣವೇಣು (ನಾ). ಎಳೆಯ ಬಿದಿರು ; ಕಳಿಲೆ : ಮರಕತವರ್ಣಮಂ ತರುಣವೇಣು ತನುಚ್ಛವಿಯಿಂದೆ ವಜ್ರಮಂ ಸುರುಚಿರಮಪ್ಪ ಮುತ್ತೆನಿಪ ದಂತಚಯಂಗಳೆದೊಂದು ಕಾಂತಿಯಿಂ . . . ಹೋಲ್ತಳ್ (ಎಕ. XII, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೪೩-೧೪ ; 1171). [ತರುಣ + ವೇಣು]

ತರುಣಶಶಿಚೂಡ (ನಾ). ಬಾಲಚಂದ್ರನನ್ನು ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿದವನು; ಶಿವ : ತರುಣಶಶಿಚೂಡನಡಿದಾವರೆಯನರ್ಚಿಸಿ (ಹಚಕಾ. ೧೦-೧).
[ಸಂ. (ತರುಣ + ಶಶಿ + ಚೂಡಾ + –)]

ತರುಣಾತಪ (ನಾ). ಎಳೆಯ ಬಿಸಿಲು ; ಹೂಬಿಸಿಲು : ಪೊನಲ್ವರಿದ ಮಡುಗಳ ಕೆಸಱೊಳೊಗೆದ ನೃಪಮಂಡಲದ ಕನಕಾಭರಣಕಿರಣತರುಣಾತಪದೊಳಲರ್ದ . . . ಬೆಳ್ದಾವರೆಗಳ ಹಂತಿಗಳಂತೆ ಪಡೆಯೊಳೆಸೆದವು ತಳ್ತಿಡಿವ ಸತ್ತಿಗೆಯ ಸಾಲ್ಗಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೨-೬) ; ಕನತ್ಕನಕಮಯ ಮಣಿಭೂಷಣಾಂಶುವಿಸರದರುಣತರುಣಾತಪದೊಳ್ಮಲ್ಲಗಾಳೆಗಮನೊಡರ್ಚೆ (ರಾಜಶೇ. ೭-೧೭ ವ). [ತರುಣ + ಆತಪ]

ತರುಣಾರುಣ (ನಾ). ಎಳೆಯ ಕೆಂಬಣ್ಣ : ತರುಣಾರುಣಭಾಸುರಕಾಂತಿಯುತೇ ಚರಣಾರುಣಪದ್ಮನತಾರ್ಯಶತೇ (ರಾಜಶೇ. ೧೨-೧೦೮).
[ತರುಣ + ಅರುಣ]

ತರುಣಾರ್ಕ (ನಾ). = ತರುಣದಿನಾಧೀಶ : ಕಿಡಿ ಕಿಱಿದಾದೊಡಂ ಸುಡದೆ ಕಾನನಮಂ ತರುಣಾರ್ಕನಾದೊಡಂ ಕಿಡಿಸನೆ ತೀವ್ರಮಪ್ಪ ತಮಮಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೪-೪೮). [ತರುಣ + ಅರ್ಕ₂]

ತರುಣಿ (ನಾ). ಪ್ರಾಯದ ಹೆಣ್ಣು ; ಹರಯದವಳು ; ಯುವತಿ : "ತರುಣಿಯಕ್ಕು ನವಯೌವನೆ ತಾಂ ಸಂತತಮೇಱುಂಜವ್ವನೆ" (ಕವಿಕಂ. ೧೬೬) ; ತರಣಿಪ್ರಭನರ್ಭಕನೀ ತರುಣಿಯ ಹೃತ್ತಿಮಿರಮಂ ನಿರಾಕರಿಸಿ ಬಹಿಷ್ಕರಿಸಿದಂ (ಜಗವಿ. ೨-೯೨); ತರುಣಿಯರ ತಂಡದೊಳ್ ಮಿಸುಕಬಾರದು (ನಂಬಿರ. ೧೫-೧೧೪) ; ತರುಣಿ . . . ಹೂವಿನ ದಂಡೆಯನ್ನು ನಿಜಪರನ ಕೊರಳಲಿ ಹಾಯ್ಕಿದಳು (ಕುಮಾ. ೧೫-೩೫); ಅವಳೇನೂ ಬರಿಯ ನಲ್ಮೆಯ ತರುಣಿಯಲ್ಲ (ಧರ್ಮಸಾ. ೭೭). [ಸಂ. ತರುಣೀ]

ತರುಣಿಮ (ನಾ). ತಾರುಣ್ಯ ; ಯೌವನ : ನಡೆ ಮಾಣ್ದ ಕಚರಿಯೆಂಬೀ ನುಡಿಗೆಡೆಗೊಟ್ಟಳ್ ಲತಾಂಗಿ · ನವತರುಣಿಮದೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೧೧೧) ; ಸಿಂಗದ ಶಿಶುವಂ ತಾನಿಳಿಕೆಯ್ವೊಳ್ಪಡುವಿನ ನೃಪತನುಜೆಯ ತರುಣಿಮವೊಪ್ಪಿದುದು (ಜಯಂಕಾ. ೩-೨೨). [ಸಂ. ತರುಣಿಮನ್]

ತರುಣೀಕೇಕರ (ನಾ). ಹರಯದ ಹೆಣ್ಣಿನ ಓರೆನೋಟ ; ಯುವತಿಯ ಕಡೆಗಣ್ಣ ದೃಷ್ಟಿ: ಆ ಪುರಮಂ ತರುಣೀಕೇಕರಮರೀಚಿನೀರಾಜಿತಾಕ್ಷತಾಂಗಂ ಪೊಕ್ಕಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೪೨). [ಸಂ. (ತರುಣೀ + ಕೇಕರ)]

ತರುಣೇಂದು (ನಾ). ಎಳೆಯ ಚಂದ್ರ ; ಬಾಲಚಂದ್ರ : ತರುಣೇಂದು ದಿನಕ್ರಮದಿಂ ಪರಿವರ್ಧಿಸಿ ವಾರಿನಿಧಿಯನೊದವಿಪ ತೆಱದಿಂ ಮುರರಿಪು . . . ಪರಿವರ್ಧಿಸಿ ಜನದ ಮುದಮನೊದವಿಸುತಿರ್ದಂ (ಜಗವಿ. ೩-೪೦).
[ತರುಣ + ಇಂದು₃]

ತರುಣೇಂದುಜೂಟ (ನಾ). ಬಾಲಚಂದ್ರನನ್ನು ಮುಡಿಯಲ್ಲಿ ಉಳ್ಳವನು ; ಶಿವ : ಮುನಿವಲ್ಲಭಂ ತರುಣೇಂದುಜೂಟನ ಸಮ್ಮುಖದೊಳೊಲವಿಂದೆ ಕೈಮುಗಿದು (ಬಸವಪು. ೧-೫೬). [ತರುಣೇಂದು + ಜೂಟ₂]

ತರುಣೇಂದುಧರ (ನಾ). ಬಾಲಚಂದ್ರನನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು ; ಶಿವ : ಮನೆದೈವವು ನಿಮಗೆ ತರುಣೇಂದುಧರನಿರೆ ಅನ್ಯದೈವದ ಸೇವೆ ಸನ್ಮತವೇ (ಬಸವಪು. ೩-೭೬). [ಸಂ.]

ತರುಣೇಂದುಮೌಳಿ, ತರುಣೇಂದುಮೌಳಿ (ನಾ). ಬಾಲಚಂದ್ರನನ್ನು ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿದವನು ; ಶಿವ : ತರುಣೇಂದು ಮೌಳಿ[ಪಾಠಾಂ.ಳಿ]ಯಂ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದೊಡಿತ್ತನತಿಕರುಣದಿಂದಪರಿಮಿತ ವಸ್ತುವಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೫-೩೬).
ತರುಣೇಂದುಮೌಳಿ: ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ತರುಣೇಂದು + ಮೌಳಿ]

ತರುಣೇಂದುಮೌಳಿ 'ತರುಣೇಂದುಮೌಳಿ' ನೋ.

ತರುನಿವಹ (ನಾ). = ತರುಚಯ : ತರುನಿವಹಕ್ಕೆ ತಮ್ಮದಟೆ ತಮ್ಮ ವಿಲಾಸಮೆ . . . ಎಂತು ನೋಟ್ಪಡಂ ನಿರುಪಮಮಾಗಿ ಕಣ್ಗೆ ಕರಮೊಪ್ಪಿದ ಮಾಮ್ರಮಹೀಜರಾಜಿಗಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೯೨). [ತರು₂ + ನಿವಹ]

ತರುಬಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಡ್ಡಗಟ್ಟು ; ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸು : ಅವನು ಮಾಡಿದ ಕಥೆಯನ್ನು ಕುದುರೆಯ ತರುಬಿಸಿ ಹೇಳಲುದ್ಯುಕ್ತಳಾಗುವಳು (ಕನ್ನಜಾ. ೧೦೨). ೨. ಹೊಡೆದಟ್ಟು ; ಓಡಿಸು : ಕೋಪದಿಂದಾ ಚರರ್ಕಳನವಂ ತರುಬಿಸಿ (ಶೀಪರಾ. ೨೬-೨). [ತರುಬು₁ (<ತಱುಂಬು₁) + – ಇಸು₃]

ತರುಬು₁ 'ತಱುಂಬು₁' ನೋ.

ತರುಬು₂ 'ತಱುಂಬು₂' ನೋ.

ತರುಮಗು (ನಾ). ಹುಡುಗ ; ಬಾಲಕ.
ತರುವಕ್ಕಳು (ಬಹುವ) : ತರುವಕ್ಕಳ ಕೂಡಿ ನೀರಾಟವ ಹೊಕ್ಕು ಉಟ್ಟುದ ಹೋಗಾಡಿಹನೆಂದು ಬಾಯಬಾಯಕುಟ್ಟಿ ಬ್ರಹ್ಮಪಾಶವೆಂಬ ಕಿಱುಗೆಯನುಗಿದುಕೊಂಡಳು ನಮ್ಮವ್ವೆ (ಅವಚಂ. ೯೯೧-೮೬೫); ಹರುಷದಿಂ [ದ] ಲಿಂಗಪೂಜೆಗೆ ಮನಂ ಬೆರಸುತಂ ಇರೆ ಕೆಲವು ತರುವಕ್ಕಳೋದುತಿರೆ ಕಂಡಲ್ಲಿ ತರುಣನಂ ತಂದೋದ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಲು (ಮಡಿಕ್ಕಾ. IV, ೧೧೧೧ ; ಮ್ಮದುನ ರಾಮಯ್ಯನ ರಗಳೆ). 'ತರುವಲಿ' ಪರಾ. [ತರು? + ಮಗು]

ತರುಮು 'ತಱುಂಬು₁' ನೋ.

ತರುಮೊದಲ್ (ನಾ). ಮರದ ಕೆಳಭಾಗ,-ಬುಡ : ಅವಾಗ್ಯಾಗಮೆನೆ ಬುಧ್ನಮೆನಲು ಎಸೆವ ತರುಮೊದಲಕ್ಕು (ಮಂಗರಾ. ೩೨-೨).
[ತರು₂ + ಮೊದಲ್]

ತರುರುಹ (ನಾ). ಮರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವಂತಹುದು ; ಪರಾವಲಂಬಿ ಸಸ್ಯ; ಬದನಿಕೆ : "ಮಾರ ತರುತರುಹವೆನೆ [ತರುರುಹವೆನಲು] ಬಂದಣಿಕೆಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೩-೪೦). [ಸಂ.]

ತರುವಂಗಿ, ತರವಂಗಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪ್ರಾಣಿ : ತರುವಂಗಿ[ಪಾಠಾಂ. ಕುರಿಗಿ, ತರುವಂದಿ]ಕಾಳ್ಬೆಕ್ಕು ಮುಂಗುಲಿ ಮುಸುವಂದಿ ನರಿ ಬೆಟ್ಟುಗುಱಿ ಗುಮ್ಮ ಮಿಗಗಳ . . . ಪೂತ್ತೆಯ್ದಿದರು (ಸೊಬಸೋ. ೧೧–೫೭) ; ನರಿ ಹುಲಿಯುಡು ತರುವಂಗಿ ಚಮರಿಮಿಗವೆರಲುಣಿಯಾನೆ ಯರಸುಮಿಗವೆಂಟಡಿಯರಡುತಲೆಯ ಪಕ್ಕಿಯಿನೊಪ್ಪಿದುದಾ ದಾರುಣ ಮಪ್ಪಡವಿ (ಜಯುಕಾ. ೧೫–೨೯). **ತರವಂಗಿ :** ತರವಂಗಿ ಸಾರಂಗ ಮೊಲ ಮುಚ್ಚು ಮುಸುಗಳನಿರದೆ ಕೊಂದವು ಜಾಯಿಲಗಳು (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೭–೯೦).

[?]

ತರುವಂಡಬಾದಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು (?) : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ತರುವಣ್ಣ ಬಾದಿ (ಎಕ. XII, ಮದ್ಧಗಿ. ೨೭–೧ ; ?). [?]

ತರುವರಿ 'ತರುವಲಿ' ನೋ.

ತರುವರಿಗತನ (ನಾ). ಹುಡುಗತನ ; ಹುಡುಗಾಟ: ಅಱಿಸಿ ಪಿಡಿದೆಕ್ಕಟಿಗ ತರುವರಿಗತನವನೆಂದೆಂದು ಬಿಟ್ಟಪೆ ಬಿಟ್ಟಪೆಯಯೆಂದು (ಮಧೇಪು. ೨೫–೩೦). [ತರುವರಿ (<ತರುವಲಿ) + – ಗ$_2$ + – ತನ]

ತರುವಲಿ, ತರುವರಿ, ತಲುವರಿ, ತಲುವುರಿ (ನಾ). ೧. ಚಿಕ್ಕ ಪ್ರಾಯದವನು; ಬಾಲಕ; ಹುಡುಗ: "ತರುವಲಿಯೆನೆ ತರಳಂ" (ಭಾರನಿ.೫೪); ಕರುಣದಿನೆಮ್ಮಂ ತಾಯ್ವೋಲ್ ತರುವಲಿಗಳನೆಯ್ದೆ ನಡಪಿದಜ್ಜರ್ ನೀಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧–೯೮) ; ತರುವಲಿಯ ತಲೆಯ ಕಿರೀಟಮನಾಲಿಕಲ್ಲ ಮೞೆ ಕೊಂಡುದೆಂಬಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧–೧೫೮) ; ಬೆರಕೆಗೆ ಪೇಸುವಳ್ ಬೊಜಗರಪ್ಪರ ನಂಟರೊಳಂಗಹೀನರುಂ ತರುವಲಿ ಗಂಡರುಂ ಮನೆಗೆ ಬಂದೊಡೆ ನಾಣ್ಚುವಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೨–೮೧) ; ಉಲಿವ ತರುವಲಿಗಳಿಲ್ಲ ಗಿಳಿಮಿಂಡುಗೆಡೆದಿಹರು ಅಱಿಯದ ಮೌನಿಯ ಮುಕ್ಕಿಯದೇನೋ (ಅಪಪಂ. ೧೭೭–೬೯೩) ; ತೊಲತೊಲಗು ತರುವಲಿಗೆ ರಣವಿದು ಸುಲಭವೇ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೪–೧೨) ; ಕಿಱುಕುಳರಂ ತರುವಲಿಗಳಂ ತಱುಂಬಿ ಗೆಲ್ವೊಂದು ಗೆಲ್ಲಮೆ ಪೊಲ್ಲಮೆಯಾಗದೇಂ ನಿಮಗೆ? (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೯೫–೧೩). ೨. ಬಾಲಿಕೆ ; ಹುಡುಗಿ ; ತರಳೆ : ತರುವಲಿಗೆ ಕಲಿಸಿದಳು ಮುದಿಸೂಳೆ ಹುಲಿಮಱಿಗೆ ಬೇಂಟೆಯಂ ಕಲಿಸುವಂತೆ (ಹಪಕಾ. ೪–೨೧) ; ಎಲಗೆ ತರುವಲಿ ಮೂಲಹಾಲಂ ಸಲೆಯಭವನಿಂದೇಕೆಪೊಲ್ಲನು (ಬಸಪು. ೧೪–೩೦); ಎಲೆ ತರುವಲಿ ಬಟ್ಟಲ ಪಾಲ್ಗೆಲಕೊಕ್ಕುದೊ ನೀನೆ ಪೀರ್ದೆಯೋ ಪೇಳಿದನು (ವೃಷವಿ. ೯–೮೮). ೩. ತಬ್ಬಲಿ ; ಅನಾಥ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಪರದೇಶಿ : ಊರವರೆಲ್ಲಮಿಂತೆಂದರೀ ತರುವಲಿ ನಮ್ಮೂರೊಳಿರೆ ನಮಗೆ ಸಾವುಂ ಕೇಡುಮುಮೋಘಮಕ್ಕುಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೭–೧೮);ತರುವಲಿಯಾಗಿರ್ಪ ನಿಷ್ಠುರ ದುಃಖಮನೆಯ್ದುವರ್ದರಿದ್ರತೆಯಿಂದಂ ಪಿರಿದಪ್ಪ ನೋವನೆಯ್ದುವರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬–೧೮೫). **ತರುವರಿ :** ೧. ಕರದ ಪಿರಿದಪ್ಪ ತರುವಿಂ ತರುವರಿ [ಪಾಠಾಂ. ಲಿ]ಯಂ ತದೆದುಮೊದೆದುಮಂತಕವದನಾಂತರದೊಳ್ ತೂಂತದೆ ಟಕ್ಕಿಂ ಪೊರೆದವೊಲ್ (ವರ್ಧಪು. ೨–೫೨) ; ಮುರಮಥನ ಚಿತ್ತೈಸಿದೈ ತರುವರಿಯ ಸಾಭಿಪ್ರಾಯವಾಕ್ಯಸ್ಫುರಣವನು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೦–೨೮). ೩. ಕಾಡೊಳಗಾರ ಮಗನೆಂದಱಿಯದೆ ಳಿಶಿಶುವು ಪೊರೆಯುವೇಳ್ದೆನಗಿತ್ತೆ ನೀನಾ ತರುವರಿಯುು ಕಡುಕೊಬ್ಬಿ ಜವ್ವನಭರದಿ ತನ್ನನೆ ಹಿಡಿದನೆಂದಳು ತೋಱಿದಳು ವ್ಯೆಯ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೯–೨೦). **ತಲುವರಿ :** ೧. ತೊಲಗೆಲವೊ ತಲುವರಿಗೇಕೆ ರಣವಿದು ಹಲಬರು ಪಿಂದೆ ಸೊಕ್ಕಿನಲೀ ನೆಲೆಗೆಟ್ಟುಹೋದರು (ದೇವಾಂಪು. ೪–೧೩೨) ; ತಲುವರಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡಾ ಲಿಂಗಮಂ ಕಡೆಗೆ ತೊಲಗ ಮಡಗಲು ಬಂದು ತಡಕಿ ನೋಡಲು ಲಿಂಗ ಕೆಲದೊಳಿರೆ ಕರದಲ್ಲಿ ತಕ್ಕೊಂಡು (ಗುರುಬಾ. ೫–೭೪). **ತಲುವುರಿ :** ೧. ತಲುವುರಿ ನಮಗೆಂದು ನಂದಗೋಪ ಗೋಪಿ ತಿಳಿದು ನಿನ್ನ ಪೂಜಿಸಲಿಲ್ಲವಯ್ಯಾ (ತೀರ್ಥಮ. ೮೨).

ತರುವಲಿತನ, ತಲುವರಿತನ (ನಾ). ಹುಡುಗತನ ; ಹುಡುಗಾಟಿಕೆ ; ಎಳಸಂತನ : ಸದ್ಧರ್ಮಮನುಂ ಮಱೆಯದೆ ಸನ್ಮುನಿಮತಮಂ ತರುವಲಿತನದಿಂದಮೇಟಿಸದೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೨–೫೯) ; ಇನಿಯಂ ಮಾಡಿದ ತರುವಲಿ[ಪಾಠಂ. ತೆರವಲ್ಲ]ತನಕ್ಕೆ ಕಡುಮುಳಿದು (ಶೃಂಗಾರ. ೪–೯೩) ; ಸಾಕು ತರುವಲಿತನದ ಮಾತುಗಳೇಕೆ ಗರುವರ ಮುಂದೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೫–೯೩) ; ನರ ತರುವಲಿತನವ ಕೈವಿಡಿದನೀಯಪರಾಧಮಂ ಕ್ಷಮಿಸು (ಕೋಗಯ. ೧೭–೭೩) ; ಏನೆಂಬೆನೀ ತರುವಲಿತನದ ನಿಮ್ಮ ನುಡಿಗಂ ನಡೆಗಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೨೭–೫). **ತಲುವರಿತನ :** ಎಲೋ ಕೃಷ್ಣ ಎಂದರೆ ಬೆದರಿ ಓಡಿ ಪೋಗಿ . . . ತಲುವರಿತನದಿಂದ ಕ್ರೀಡೆಯಾಡುತಲಿರೆ (ವಿಸ್ತೋಸು. ೧೯–೩).

[ತರುವಲಿ + – ತನ]

ತರುವಳಿ (ನಾ). (ಮದುವೆಮಾಡಿ) ಹೆಣ್ಣನ್ನು ತರುವಿಕೆ,–ತಂದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ : ಅಂತಹ ಮನೆಗಳಿಗೆ 'ಕೊಡುವಳಿ ತರುವಳಿ' ಕೂಡದು ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಉಪನ್ಯಾಸ ಕೊಟ್ಟು . . . ಕಳುಹಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು (ಬೆಳುಮ. ೨೯) ; ಒಂದು ವಟಾರದಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ವಟಾರಕ್ಕೆ ಕೊಡುವಳಿ ತರುವಳಿ (ಹೆಣ್ಣು ಕೊಡುವುದು ತರುವುದು) ಉಂಟು (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೨೩). 'ಕೊಡುವಳಿ' ಪರಾ. [ತರು$_1$ (<ತರ್) + – ವಳಿ$_1$]

ತರುವಳೆ (ನಾ). ಭಾರಿ ಮಳೆ ; ರಭಸದ ಮಳೆ ; ಸುರಿಯುತ್ತಿರುವ ಮಳೆ (?) : ಬಿಸಿಲ ತಾಪ ಗ್ರೀಷ್ಮದಲಿ ರೂಢಿಸಿದ ತರುವಳೆ ವರುಷದಲಿ ಕಂಪಿಸುವ ಬಲು ಛಳಿ ಹಿಮದಲಾ ಶಿಶಿರದಲಿ ಶರದದಲೀ ಕೆಸಱು ಹೇಸಿಕೆಯಿಾ ವಸಂತದಲೆಸೆವ ಪಲ್ಲವ ಕುಸುಮಫಲ ಭೋಗಿಸುವವರಿ ಗುಂಟಿದಕೆ ಸರಿಯೇ ಮಿಕ್ಕ ಋತುಜಾಲ (ತಿಮ್ಮಆ. ೫–೧೨).

[ತರು ? + ಮಳೆ (<ಮೞೆ)]

ತರುವಾಯು$_1$ 'ತಱುವಾಯ್' ನೋ.

ತರುವಾಯು$_2$ 'ತಱುವಾಯಂ'$_2$ ನೋ.

ತರುವಾಯಿ 'ತಱುವಾಯ್' ನೋ.

ತರುವಾಯೆ 'ತಱುವಾಯು$_2$' ನೋ.

ತರುವೋಜ (ನಾ). [ಛಂದ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪದ್ಯಜಾತಿ ; ಚೌಪದಿ: ಇದರ ರೀತಿ ಅದ್ದಂಕಿಯ ಪಂಡರಂಗನ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ (ಕ್ರಿ. ಶ. ಸು. ೮೪೪) ಕಾಣಬರುವ "ತರುವೋಜ" ಎಂಬ ಪದ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿ ಗೋಚರವಾಗುತ್ತದೆ. ತರುವೋಜದಲ್ಲಿ ಸಮಾನವಾದ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳುಂಟು (ಸಮಾಲೋ. ೨೧೮).

[? ತೆಲು. ತರುವೋಜ]

ತರುವ್ರಾತ (ನಾ). ಮರಗಳ ಗುಂಪು,–ಸಮೂಹ : ಪಶ್ಚಿಮಾಶಾನಿಳ ಪಾತೋಜ್ಜೃಂಭಿತಂ ಬಂದುದು ವಿರಹಿತರುವ್ರಾತಮಂ ಪರ್ವುವುಗ್ರಾನಳ ನೆಂಬಂತಬ್ದಕಾಲಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೪–೨೯). [ತರು$_2$ + ವ್ರಾತ]

ತರುಶಿಫೆ (ನಾ). ಮರದ ಬಿಳಿಲು: ಅಂತೆಯ್ದಿ ತರುಶಿಫೆಯಂ ಪಿಡಿದಡರ್ವನ ನಲ್ಲಿರ್ಪುದೊಂದು ಕಪಿ ಕಂಡು ಬೇಗಮಿದಿರಂ ಬಂದು ಅಂಜದಿರೆಂದು ಕೈಯಂ ಪಿಡಿದು ತೆಗೆವುದುಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೦೭–೨೧). [ತರು$_2$ + ಶಿಫೆ]

ತರುಷಂಡ (ನಾ). = ತರುವ್ರಾತ : ಗಿರಿಶಾದ್ರೀಂದ್ರದ ಪೂರ್ವೋತ್ತರದಿಶೆಯೊಳ್ ಕಾಮರ್ಮುಗಿಲ್ಗಳೆಱಗಿದುವೆನೆ ಕಾರಿರುಳೆಳಸಿತೆನೆ ಕಱುಂಗಿದ ತರುಷಂಡ ಮನವನಿಪಾಲತನಯಂ ಕಂಡಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೬೩೨) ; ಮಹಾಕಟಕಂ ನಡೆವುತ್ತಮಕ್ಕೆ ಪಕ್ಕಾಗಿ ಜಗಕ್ಕೆ ಬೀಱಿದುವು ಪೆಂಪಂ . . . ಅನೇಕ ರಮ್ಯ ತರುಷಂಡಮನೇಕನದೀನದಾಂತಿಕಾಭೋಗಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫–೪೭).

[ತರು$_2$ + ಷಂಡ]

ತರುಸಾರ (ನಾ). ಮರದ ಚೇಗು,–ತಿರುಳು : "ಕೆಚ್ಚು–ತಂತುವಾಯ ಕ್ರಿಯಾಯಾಂ (ನೆಯ್ಗೆಯ ಕೆಲಸ), ತರುಸಾರೇ ಚ (ಚೇಗು)" (ಶಮಧಾ).

[ತರು$_2$ + ಸಾರ$_3$]

ತರುಹ (ನಾ). ತರಂವಿಕೆ : ಸಾಧಕನವನೊಬ್ಬ ನೇತ್ರವಟ್ಟೆಯನುಟ್ಟುಕೊಂಡು ಸೂತ್ರಧಾರಿಯನಣಸುತ್ತ ಬಂದನಯ್ಯಾ ಕರೆಯಿರ್ಕೆ ಕರೆದು ತೋಱಿಸಿರ್ಕೆ ತರಿ[ರು]ಹಕ್ಕೆ ನೆರೆಹಕ್ಕೆ ಹೊಱಗಾದನು (ಸರ್ವವ. ೨೮-೧೩೩) ; ದೂರದಲ್ಲಿರ್ದುದಂ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ತರುಹ (ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರ, ಉಪಾದಾನ) (ನಾಚಿರಾ. ೬). [ತರು$_1$ (<ತರ್) + - ಹ$_2$]

ತರೆ 'ತಱು$_1$' ನೋ.

ತರೆಯ 'ತಱು$_3$' ನೋ.

ತರ್ಕ (ನಾ). ೧. ಊಹೆ; ಅನುಮಾನ; ಕಲ್ಪನೆ: "ಅನುಮಾನಮೂಹಮೆನೆ ತರ್ಕಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪-೧೦) ; ತರ್ಕವೆಂದರೆ ಊಹೆ; ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಅಂಶದಲ್ಲಿ ಕಾರಣೋಪಪತ್ತಿ ಚಿಂತೆ (ಹಿಂದಸಾ. ೧೧೭) ; ಈ ವಾದ–ವಿವಾದಗಳಿಗೆ, ಖಂಡನೆಮಂಡನೆಗಳಿಗೆ ತರ್ಕ ಊಹೆಗಳಿಗೆ ಕೊನೆ ಮೊದಲಿಲ್ಲ (ದ್ರಾವಿವಿ. ४४). ೨. ಪರ್ಯಾಲೋಚನೆ; ವಿಚಾರ. ೩. ಚರ್ಚೆ ; ವಾದವಿವಾದ : "ತರ್ಕಯತಿ–ತರ್ಕಿಸಿದಪುದು ; ತರ್ಕಃ–ವಿವಾದಂ" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೨೮೧) ; ತರ್ಕ ಮಾಡುವವ ಮೂರ್ಖನಿಂದ ಕಡೆ (ಗಾದೆ). ೪. ಒಂದು ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ಅನ್ವಯಕ್ಕೆ ಅವಶ್ಯವಾಗಿರುವ,ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗಿರುವ ಪದಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸುವಿಕೆ ; ಅಧ್ಯಾಹಾರ ಪೂರ್ತಿಕೆ ; ೫. ಕಾರಣ ; ಉದ್ದೇಶ ; ಹೇತು ; ಮೂಲ. ೬. = ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರ : ವಿದಿತ ವ್ಯಾಕರಣದ ತರ್ಕದ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ವಿಶೇಷದಿಂ ತ್ರೈವಿದ್ಯಾಸ್ಪದರೆಂದೀ ಧರೆ ಬಣ್ಣಿಪುದು ದಿವಾಕರನಂದದೇವಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೩೮) ; ವೇಣಖಿಳ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಶಾಸ್ತ್ರ ಪುರಾಣ ತರ್ಕಂಗಳಿಗೆ ನಿಜವಂ ಕಾಣಿಸದೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮದೊಳೆಸೆವುತಿಹ ಲಿಂಗ ಸನ್ಮೂರ್ತಿ (ಬಸಪು. ೫೦-೭೦). ೭. ಅಪೇಕ್ಷೆ : ೮. ನೈಯಾಯಿಕರು ಹೇಳುವ ಹದಿನಾರು ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಗೌತಮೋಕ್ತ ನ್ಯಾಯವು ಪ್ರಮಾಣ, ಪ್ರಮೇಯ . . . ತರ್ಕ ನಿರ್ಣಯ . . . ನಿಗ್ರಹಸ್ಥಾನಂಗಳೆಂಬ ಷೋಡಶ ಪದಾರ್ಥಂಗಳಂ ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಲಿ (ವಿವೇಕ. ೧೦) ; ತರ್ಕ ಎಂದರೆ ವ್ಯಾಪ್ಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾದ ವ್ಯಾಪಕದ ಆರೋಪ (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೭४४); ನ್ಯಾಯದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣ . . . ತರ್ಕ ನಿರ್ಣಯ . . . ನಿಗ್ರಹಸ್ಥಾನ ಎಂದು ಹದಿನಾರು ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿರುವರು (ಹಿಂದಸಾ. ೧೧೨); "ಕಾಂಕ್ಷೆಯೊಳು ವಿತರ್ಕದೊಳೂಹೆಯೊಳು ತರ್ಕ ಶಬ್ದಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೫೨-೫೮) ; "ಕಾಂಕ್ಷೆ ವಿಚಾರಮೂಹ ಸಂಪಾದಿತಕರ್ಮಮೆಂಬಿನಿತು ತರ್ಕಮೆನಿಕ್ಕು" (ನಾನಾರ. ೧४೯). [ಸಂ.]

ತರ್ಕಕ (ನಾ). = ತರ್ಕಜ್ಞ. [ಸಂ.]

ತರ್ಕಜ್ಞ (ನಾ). ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು: ಕವಿ ಪ್ರಕರದಿಂ ತರ್ಕಜ್ಞರಿಂ ಶಬ್ದವಿದ್ಯೆಯೊಳಬ್ಜಾಸನಕಲ್ಪರಪ್ಪ ವಿಳಸದ್ಬೂದೇವರಿಂ ದೇವತಾಲಯದಿಂದೊಪ್ಪುವ . . . ಉಜ್ಜೈನಿಯನೆಯ್ದಿ ಬಂದನಜಿತಂ(ಪಂಚತಂ. ೧४೩-೧೫) ; ತಜ್ಞರ್ಪರೀಕ್ಷಿಸಲು ಶಬ್ದಜ್ಞಂ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞನಖಿಳ ತರ್ಕಜ್ಞಂ. . . ಶ್ರೀರಾಜಗುರು ಕಳೇಶ್ವರದೇವಂ (ಶಾಸಪ. ೯೨ ; 1179). [ಸಂ.]

ತರ್ಕತಂತ್ರ (ನಾ).=ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರ : ಮುಕುತಿಯಿದಱೊಳು ಕರತಳಾಮಳಕ ಭರಿತ ಬೊಮ್ಮದ ಸುತ್ತುಗೊಳಸನು ಸರಿದ ಠಾವೀ ತರ್ಕತಂತ್ರದ ತರದ ಯುಕುತಿಗೆ ತೊಳಸುಗೊಳ್ಳದ ಠಾವಲಾ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೧-೨೩); ಆದಿಯಾಧಾರಗಳಿಲ್ಲದಂದು ನಾದಬಿಂದುಕಳೆಗಳಿಲ್ಲದಂದು ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಾಗಮ ತರ್ಕತಂತ್ರಗಳಿಲ್ಲದಂದು . . . ಅಖಂಡೇಶ್ವರಾ ನಿಮ್ಮ ನೀವಱಿಯದೆ ಅನಂತಕಾಲವಿರ್ದಿರಂದು (ಅಖಂಡೇ. ೧-೧). [ತರ್ಕ + ತಂತ್ರ]

ತರ್ಕಬದ್ಧ (ಗು). ೧. ತರ್ಕಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟಿರುವ ; ನ್ಯಾಯಸಮ್ಮತವಾದ. (ನಾ). ೨. ನ್ಯಾಯಸಮಂತವಾದುದು : ಈ ಸಿದ್ಧಾಂತ ತರ್ಕಬದ್ಧವಲ್ಲ (ಮುಕ್ತಾರ. ೯೭, ಪೀಠಿಕೆ). [ತರ್ಕ + ಬದ್ಧ]

ತರ್ಕಮತ (ನಾ). ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ: ಈ ಅಕ್ಷರಗಳಿಗೂ ಧ್ವನಿಗೂ ಆಶ್ರಯ ಆಕಾಶವೆಂದು ತರ್ಕಮತ (ಹಿಂದಸಾ. ೧४೨). [ತರ್ಕ + ಮತ]

ತರ್ಕಯಿಸು 'ತಱ್ಕೈಸು' ನೋ.

ತರ್ಕಯುಕ್ತಿ (ನಾ). ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರದ ತಂತ್ರ,-ಉಪಾಯ : ಭೃಗುದಧೀಚಾದ್ಯರ ಮಹೋದ್ಧತ ಶಾಪ ಶಕ್ತಿಯು ನಿರತ ಗೌತಮ ಮುಖ್ಯರತುಳಿತ ತರ್ಕಯುಕ್ತಿಗಳು (ಬಸಪು. ೫೩-೫). [ತರ್ಕ + ಯುಕ್ತಿ]

ತರ್ಕರಸಿಕ (ನಾ). ತರ್ಕದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು ; ತರ್ಕದಲ್ಲಿ ಸಂತೋಷ ಹೊಂದುವವನು : ಅರಿಸ್ಟಾಟಲನು ಕೇವಲ ತರ್ಕರಸಿಕ, ಸ್ವಸೂತ್ರಾವಲಂಬಿ ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಒಪ್ಪಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ಅರಿಕಾ. ೩೦). [ತರ್ಕ + ರಸಿಕ]

ತರ್ಕವರಿಷ್ಠ (ನಾ). ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ನಿಪುಣ ; ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರ ಪಾರಂಗತ : ಕವಿತಾಪಿತಾಮಹತರ್ಕವರಿಷ್ಠವ್ರ್ಯಾಕ್ರಗಚ್ಛದೊಳ್ ಪೆಸರ್ವ್ವಡೆದರ್(ಎಕ. II, ೬೯-೨೩ ; 1100). [ತರ್ಕ + ವರಿಷ್ಠ]

ತರ್ಕವಾದ (ನಾ). ತರ್ಕಬದ್ಧವಾದ ಚರ್ಚೆ,–ವಾದ : ಹದಿನೆಂಟು ಸಾವಿರ ಹೆಂದದಾರುಹತರು ಕಡಗಿ ನಡೆತಂದು ತರ್ಕಿಸಿ ತರ್ಕವಾದಕ್ಕೆ ಬದೇ ಸೋಲ್ತು ನಿಂದು (ಬಸಪು. ೫೦-೨೩). [ತರ್ಕ + ವಾದ$_3$]

ತರ್ಕವಿದ್ಯೆ (ನಾ). = ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರ : ರಣರಹಸ್ಯಜ್ಞಾನಿಗಳು ವಿಗೆ ಮಣಿದರಿಂದ್ರಿಯವಶಕೆ ರಿಪುಭಟಗಣ ವಿದಾರಣ ತರ್ಕವಿದ್ಯಾವೀತರಾಗಿಗಳು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೭-೧೦). [ತರ್ಕ + ವಿದ್ಯೆ]

ತರ್ಕವಿವಾದ (ನಾ). = ತರ್ಕವಾದ : ವೇದ ವೇದಾಂತಾದಿ ಸಿದ್ಧಾಂತಾದಿ ತರ್ಕವಿವಾದದಿಂ ಸಂಪಾದಿಸುತ್ತಾ . . . ವಿಧಿಯುಕ್ತ್ಯಾದಿಗಳಿನೊಡಬಡಿಸುತಂ (ಬಸಪು. ೫೦-೧೨). [ತರ್ಕ + ವಿವಾದ]

ತರ್ಕವಿಸು 'ತಱ್ಕೈಸು' ನೋ.

ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಷಡ್ದರ್ಶನಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ತರ್ಕದ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ ; ಆನ್ವೀಕ್ಷಿಕೀವಿದ್ಯೆ ; ನ್ಯಾಯಶಾಸ್ತ್ರ : ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರದಲೆಸೆವ ವಾಕ್ಯಗಳಕ್ಕಜಗಳಿಂದನ್ಯರನು ಹಿಂದಿಕ್ಕಿ (ಗಗಶಾ.೧೩-೧೯); ಈ ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನ ತರ್ಕ, ನವೀನ ತರ್ಕ ಎಂಬ ಎರಡು ವಿಭಾಗವಿರುವುದು (ಹಿಂದಸಾ. ೧೦೩). [ತರ್ಕ + ಶಾಸ್ತ್ರ]

ತರ್ಕಶುದ್ಧಿ (ನಾ). ವಾದಕ್ರಮದಲ್ಲಿಯ ಶುದ್ಧತೆ,–ನಿರ್ದುಷ್ಟತೆ ; ವಾದದಲ್ಲಿ ದೋಷವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ : ಆ ಉತ್ತರಗಳ ತರ್ಕಶುದ್ಧಿಯನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತ ಅವನ ದಾರಿ ಸಾಗುತ್ತದೆ (ದೂರಸ. ೨೮೨). [ತರ್ಕ + ಶುದ್ಧಿ]

ತರ್ಕಸಂಬಂಧಿ (ಗು). ತರ್ಕಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ವಾದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ : (Dialectical. ಪಾರಿನಿ. ೨೯). [ತರ್ಕ + ಸಂಬಂಧಿ]

ತರ್ಕಸರಣಿ (ನಾ). ವಾದಿಸುವ ರೀತಿ : ತರ್ಕಸರಣಿಯಿಂದ ಮಾಸ್ತರರಿಗೆ ಸಮಾಧಾನವಾಗಲಿಲ್ಲ (ಮೂಱುದಾ. ೮೦); ಇನ್ನು ನಾಲ್ಕುವರ್ಷ ಮದುವೆಯಾಗದೆ ಇದ್ದಿದ್ದರೆ ಏನು ಹಾನಿ ? ಎಂಬುದು ಅವರ ಆಗಿನ ತರ್ಕಸರಣಿ (ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ೫೦). [ತರ್ಕ + ಸರಣಿ]

ತರ್ಕಸಾಧಕ (ನಾ). ತರ್ಕದಿಂದ ಸಾಧಿಸುವವನು ; ವಾದ ಮಾಡುವವನು : ಭಂಟನಹೆ ಭಕುತರಿಗೆ ನೆನೆವರು ನಂಟರೆಮಗೊಲಿದಂತೆ ಹೊಗಳಿದರೆಂಟುಮಡಿ ಹಿಗ್ಗುವೆವು ಮೆಚ್ಚೆವು ತರ್ಕಸಾಧಕರ (ಕುವ್ಯಾಉ.೫-೮). [ತರ್ಕ + ಸಾಧಕ]

ತರ್ಕಸಿದ್ಧಾಂತ (ನಾ). ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರದ ಸಿದ್ಧಾಂತ; ತರ್ಕದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯ : ವೇದಕ್ಕೂ ವಕ್ತೃವಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೆಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಇರಬೇಕಾದರೆ ಪರಮೇಶ್ವರನೇ ವೇದವನ್ನು ಹೇಳಿರಬೇಕೆಂದೂ ವೇದ ಪೌರುಷೇಯ, ಇದರಿಂದ ಈಶ್ವರಸಿದ್ಧಿಯೆಂದೂ ತರ್ಕಸಿದ್ಧಾಂತ (ಹಿಂದಸಾ. ೧४೫). [ತರ್ಕ + ಸಿದ್ಧಾಂತ]

ತರ್ಕಾಭಾಸ (ನಾ). ತಪ್ಪಾದ ತರ್ಕ : (ಮೋಸಗೊಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹೂಡಿದ) ಕೂಟತರ್ಕ, ಕುತರ್ಕ, ತರ್ಕಾಭಾಸ, ಸತ್ಯಾಭಾಸ (Sophism. ಇಂಕನ್ನ.). [ತರ್ಕ + ಆಭಾಸ]

ತರ್ಕಾರಿ$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ತಕ್ಕಿಲೆ : "ಜಯಾ, ಜಯಂತೀ, ತರ್ಕಾರೀ, ನಾದೇಯಿಾ, ವೈಜಯಂತಿಕಾ ಇ ತಕ್ಕಿಲೇ ಗಿಡ, ತಗ್ಗೀಸೊಪ್ಪಿನ ಗಿಡ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೧೧). [ಸಂ. ತರ್ಕಾರೀ]

ತರ್ಕಾರಿ$_2$ 'ತರಕಾರಿ' ನೋ.

△ **ತರ್ಕಿಲ್** 'ತಕ್ಕಿಲ್$_2$' ನೋ.

ತರ್ಕಿಸು$_1$ 'ತಟ್ಕಿಸು' ನೋ.

ತರ್ಕಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಊಹಿಸು ; ಆಲೋಚಿಸು ; ವಿಚಾರಮಾಡು : ಚಳುಕಿಯನೆ ಶಿಂಶುಮಾರಂ ಕುಳೀರಮದು ಕರ್ಕಿ ತರ್ಕಿಸಲ್ ಕರ್ಕಟಕಂ (ವಸ್ತುಕೋ. ೨೩-೬) ; ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ವಸ್ತುಗಳ ಖರೀದಿಗಾಗಿಯೆ . . . ಕಳುಹಿಸಿರಬಹುದೆಂದು ಶೇಟಜಿ ತರ್ಕಿಸಿದ್ದರು (ರತ್ನಗೋ. ೨೧) ; ಮೊದಲನೆಯದು ಕಾರ್ಯಕಾರಣವನ್ನು ತರ್ಕಿಸುವ ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿ (ಇಸ್ಲಾಂಸಂ. ೨೩೫). ೨. ತರ್ಕಮಾಡು ; ವಾದಮಾಡು ; ಚರ್ಚಿಸು : ವೇದಾಂತ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಪ್ರಮಾಣ ಶಾಸ್ತ್ರಂಗಳನೋದಿ ತರ್ಕಿಸುವ ಪಂಡಿತರ್ಕಳೊಡನೆ ತೊಡರ್ದು ನುಡಿದು ಸದುತ್ತರಂಗುಡುತಿರ್ಪ ಶುಕಶಾರಿಕಾನಿಕಾಯಂಗಳುಮಂ (ಪಂಚತಂ. ೧೦೮-೬) ; ತರ್ಕ ತರ್ಕಿಸಲಚಿಯದೆ ಅತರ್ಕ್ಯಲಿಂಗವೆಂದು ಮನಂಗೊಳ್ಳವು (ಬಸವ. ೯೫೨); ನೀನೊಡೆಯನೆಂದಚಿದೀಶ್ವರ ನಿಮ್ಮನರ್ಚಿಸುತ್ತಿರದಿರದೆಲ್ಲರೊಳ್ ಮಥಿಸಿ ತರ್ಕಿಸಿ ನೋಯಿಸಿ ನೋಯುತುಮಂ (ಪಂಪಾಶ. ೭೩). [ತರ್ಕ + –ಇಸು$_3$]

ತರ್ಕಿಸು$_3$ (ಕ್ರಿ). (?) : ತರ್ಕಿಪ ಬಗದಾರೆಯು ಕೂಡೆ ಬಹ ಕೊಳರ್ವಕ್ಕಿಯ ಕೆಲದಾಡಿಸುತ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಪೆಸರಾಂತ ಸಿಪಿಲಿಗೆ ಕವಳವನಿಕ್ಕಿ ಕಾದಿಸುತಿರ್ದ ಮದನ (ಮೋಹತ. ೫-೩೫). [? + – ಇಸು$_3$]

△ **ತರ್ಕು** 'ತಕ್ಕು$_2$' ನೋ.

ತರ್ಕುಮೆ (ನಾ). ತರುವಿಕೆ ; ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬರುವಿಕೆ : ತರ್ಕುಮೆ, ತರ್ಕುಮೆಗಳ್ ; ಬರ್ಕುಮೆ, ಬರ್ಕುಮೆಗಳ್ (ಶಬ್ದಾನು. ೫೭೨ ಪ್ರಯೋ). P ಕೆಲವೆಡೆಯಲ್ಲಿ ಧಾತು ಮತ್ತು ಪ್ರತ್ಯಯದ ನಡುವೆ 'ಕು' ಎಂಬ ಆಗಮವು ಬರುತ್ತದೆ. [<ತರ್ + – ಮೆ$_1$]

ತರ್ಕೆ 'ತಟ್ಕೆ' ನೋ.

ತರ್ಕೆಯ್ಸು 'ತಟ್ಕೈಸು' ನೋ.

ತರ್ಕೈಸು 'ತಟ್ಕೈಸು' ನೋ.

△ **ತರ್ಗಿ** 'ತಗ್ಗಿ$_1$' ನೋ.

ತರ್ಗಿಸು 'ತಟ್ಗಿಸು' ನೋ.

ತರ್ಗು$_1$ 'ತಟ್ಗು' ನೋ.

ತರ್ಗು$_2$ 'ತಗ್ಗು$_2$' ನೋ.

ತರ್ಗೊತ್ತು 'ತಗ್ಗೊತ್ತು' ನೋ.

ತರ್ಜನ (ನಾ). ೧. ಹೆದರಿಸುವಿಕೆ ; ಬೆದರಿಸುವಿಕೆ. 'ತರ್ಜನೋಕ್ತಿ' ಪರಾ. ೨. ನಿಂದಿಸುವಿಕೆ ; ಅವಹೇಳನ ಮಾಡುವಿಕೆ ; ಹೀಯಾಳಿಸುವಿಕೆ ; ದೂಷಣೆ : ದಂಡನ ಖಂಡನ ತಾಡನ ಪೀಡನ ಗರ್ಜನ ತರ್ಜನಾದಿಗಳನೆಯ್ದಿ ನಿಲಲೆಡೆಯಿಲ್ಲದೆ (ಅಜಿಪು. ೧೧–೧೧ ವ) ; ಬಾರಿಪ ನಿಮ್ಮ ತರ್ಜನದಿನೀ ಜನದೊಂದುಲಿ ಮಾಣ್ಗೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೭–೩೫). [ಸಂ.]

ತರ್ಜನನಿರತ (ನಾ). ನಿಂದಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದವನು,—ಆಸಕ್ತನಾದವನು : ತರ್ಜನನಿರತರಪ್ಪ ದುರ್ಜನರಂ ಬಾರಿಸಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೬–೨೫ ವ). [ತರ್ಜನ + ನಿರತ]

ತರ್ಜನಿ (ನಾ). ಗದರಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಬೆರಳು ; ಕೈಯ ಹೆಬ್ಬೆರಳಿನ ಪಕ್ಕದ ಬೆರಳು ; ತೋರುಬೆರಳು : ಅತಿ ಲಲಿತ ತರ್ಜನೀ ತರ್ಜಿತ ಪರಿಜನೆಯರ್ (ಆದಿಪು. ೭-೧೪) ; ಸುರಧಾತ್ರಿಯ ತರ್ಜನಿಯಂ ಬೆರಲ್ಗಳಿಂ ಪಿಡಿದು . . . ತತ್ತರುಣಂ ಮರಕತಕುಟ್ಟಿಮದ ಮೇಲೆ ದಟ್ಟಡಿಯಿಡುವಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೩-೫೭) ; ಅಂಗುಷ್ಠಕ್ಕೆ . . . ತರ್ಜನಿಯಿನಳೆಯೆ ತಾಂ ಪ್ರಾದೇಶಂ (ವಸ್ತುಕೋ. ೬೯-೧೩) ; ಲೋಟಕ್ಕೆ ಹಾಕಿದ್ದ ಕಾಫಿಯಲ್ಲಿ ತೇಲುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಕಸವನ್ನು ತರ್ಜನಿಯಿಂದ ತೆಗೆದು, ನೋಡಿ, ಬಿಸಾಡಿದರು (ಕಾನೂರು. ೪೫೪) ; ಶಾಲೆಯ ಮೇಷ್ಟರು ತುಂಟ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಯನೆಂದರು ತೋರಿ ತರ್ಜನಿಯ (ಇಂಜಾಪ. ೧೨೦-೯೨). [ಸಂ. ತರ್ಜನೀ]

ತರ್ಜನೆ (ನಾ). = ತರ್ಜನ ೨ : ವೀರಪುರುಷರೆಲ್ಲರೂ ಅಸ್ತ್ರಧಾರಿಗಳಾಗಿ ಕೋಪದಿಂದ ತರ್ಜನೆ ಮಾಡುತ್ತ . . . ಭೀಷ್ಮನನ್ನು ಬೆನ್ನುಹತ್ತಿದರು (ಭೀಷ್ಮಪ. ೨೮). [ಸಂ. ತರ್ಜನ]

ತರ್ಜನೋಕ್ತಿ (ನಾ). ಗದರಿಸುವ ನುಡಿ ; ಬೆದರಿಕೆಯ ಮಾತು : ಅದೆ ವಿಸರತ್ನಭಾಕಳಕಳಂ ಪ್ರತಿಹಾರಕ ತರ್ಜನೋಕ್ತಿ ತಾನದೆ ಕಳಗೀತನಾದಮದೆ ಮನ್ಮಥನಾಥನ ಬೀಡುದಾಣವಿಂತಿದು ದಿಟಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೧-೬೧). [ತರ್ಜನ + ಉಕ್ತಿ]

ತರ್ಜಿತ (ಗು). ೧. ಬೆದರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ : ಅತಿಲಲಿತ ತರ್ಜನೀ ತರ್ಜಿತ ಪರಿಜನೆಯರ್ (ಆದಿಪು. ೭-೧೪). ೨. ನಿಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. (ನಾ). ೩. ಬೆದರಿಸುವಿಕೆ ; ಗದರಿಸುವಿಕೆ : ಮಧುಮಾಸಕೇಸರಿ ವಿಯೋಗಿಗಳೆಂಬ ಮೃಗಂಗಳ ಭಯಂಗೊಳಿಸಿದುದುದ್ಧಕೀರಮದಕೋಕಿಲ ಗ ರ್ಜಿ ತ ತ ರ್ಜಿ ತ ಂ ಗ ಳಿ ಂ (ಶಮದ. ೭೭ ಪ್ರಯೋ). [ಸಂ.]

ತರ್ಜಿತೆ (ನಾ). ೧. ಗದರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವಳು. ೨. ತೆಗಳಲ್ಪಟ್ಟವಳು ; ನಿಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟವಳು : ತನ್ನ ತಾನಚಿಯದಲೆ ಚಪಲೆ ನೀನಿದಾವ ಕಜ್ಜ ಕುಜ್ಜುಗಂಗೆಯ್ದೆಯೆಂದು ಲಜ್ಜೆಯಿಂ ತರ್ಜಿತೆಯಾದಂತೆಯುಂ . . . ನಿನಗೆ ತರಳತೆಯಿದೆತ್ತಣಿಂ ಬಂದುದೆಂದು ಧೈರ್ಯಮೆ ಧಿಕ್ಕರಿಸುವಂತೆಯುಂ ಅತಿಲಜ್ಜಿತೆಯಾಗಿ ತನ್ನೊಳಿಂತೆಂದಳ್ (ಕಾದಂಉ. ೭೫). [ಸಂ. ತರ್ಜಿತಾ]

ತರ್ಜಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಗದರಿಸು ; ಬೆದರಿಸು : ಪಿರಿದೆನಿಪ ಭರದೆ ನಡೆಯಲ್ ಘುರುಘುರಿಸಲ್ ಘೋರಘೋಣವಿವರಂ ಕಿ[ಳಿಜಬ್ಬರದಿಂ] ತೀವಿದು ದಾಶಾಂತರಮಂ ಜವದಿಂದೆ ಗರುಡನಂ ತರ್ಜಿಪವೋಲ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೫೨) ; ಅವನು ಮಗನನ್ನು ತರ್ಜಿಸಿ "ಏನು ಮಾತಿದ್ದರೂ ಬೆಳಗಾಗ ಆಡು . . . ರಂಪು ಮಾಡಬೇಡ" ಎಂದನು (ಚಿಕರಾ. ೪೩) ; ಅವರು ಸಾರಸ್ವತ ಪ್ರಾಸಾದದ ಮೊಗಸಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು, ಕೂಗಿ, ಕರೆದು, ತರ್ಜಿಸಿ, ಗರ್ಜಿಸಿ ಕೈಕೈ ಮಿಲಾಯಿಸುವ ಕಾರಬಾರ ನಡಸುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ (ನಿಬಂಧ. II, ೨೬೧). ೨. ನಿವಾರಿಸು ; ವಿರೋಧಿಸು ; ತಡೆಗಟ್ಟು : "ತರ್ಜಿಸು – ನಿವಾರಣೇ" (ಶಮಧಾ). [ತರ್ಜನ + – ಇಸು$_3$]

ತರ್ಜುಮೆ (ನಾ). ಒಂದು ಭಾಷೆಯಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ಭಾಷೆಗೆ ಬದಲಾಯಿಸುವಿಕೆ ; ಭಾಷಾಂತರ ; ಅನುವಾದ : ಭಾರತೀಯ ಖಗೋಳ ಗ್ರಂಥಗಳ ಪೈಕಿ ಎಲ್ಲೋ ಕೆಲವು ಮಾತ್ರ ಇಂಗ್ಲಿಷಿಗೆ ತರ್ಜುಮೆಯಾಗಿವೆ (ತತ್ವಪ್ರಾ. ೪೮೭) ; ಎಷ್ಟಾದರೂ ಭಾವ ತರ್ಜುಮೆಯಾಗಿ ಮಾತಾಗಬೇಕು (ಏಳಜೀ. ೩೯). [←ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ತರ್ಜುಮಾ]

ತರ್ಣಕ (ನಾ). ಆಗ ತಾನೆ ಹುಟ್ಟಿದ ಕರು : "ತರ್ಣಕಾಭಿಧಾನಂ ಸದ್ಯೋಜಾತಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೮೯-೫) ; "ತರ್ಣಕಃ, ವತ್ಸಃ—ಈ ೨ ಹೋ(ಚಿ)ರಿ" (ಹಲಾಯು. ೪೪–೦೧೯) ; ಪರಿಯುತ್ತವ್ವಳಿಸುತ್ತುಮೆಣ್ದೆಸೆಗವೊಂದೀದಾವು ಮೆಯ್ವೆರ್ಚಿ ಹೂಂಕರಿಸುತ್ತುಂ ಬಿಡೆ ಕಂಡಕಂಡವರ್ಗಳಂ ಬೆನ್ನಟ್ಟುತುಂ ತ[ಪಾಠಾಂ. ಕ]ರ್ಣಕಂ ಬರೆ ಬೆನ್ನೊಳ್ ನಲವಿಂದದಂ ಮಿಗೆ ಮರಲ್ದಾ

ಘ್ರಾಣಿಸುತ್ತುಂ ಪುರೀವರ ವೀಥ್ಯಂತರದೊಳ್ ಮಹಾರಭಸವಂ ಮಾಡಿತ್ತು (ವರ್ಧಪು. ೩-೪); ನಾಲಗೆಗಳಂ ಪರಪಿ ತುದಿಯಲೊಸರುವ ಕಣಗಳ ಜಾಳದಿಂ ತರ್ಣಕಗಳುಪಚರಿಸಿ ಮರುಗುತೆಳೆವಾಳೆಯಂದದಿ ಕಂದಿ ಕುಂದಿ ಬಳಲ್ದುಂ ಜೋಲ್ದು ತಾಳಲಾರದೆ ನಡುಗಿ ಮಿಡುಕುವ ಕುರಂಗಗಳ ತಂಡಂಗಳೆಸದಿರ್ದವು (ವೆಂಕಾರಾ. ೩-೬-೧೩). [ಸಂ.]

ತರ್ತೀಪು 'ತರಿತೀಪು' ನೋ.

ತರ್ದವಾಡಿ, ತದ್ದವಾಡಿ, ತರದೆವಾಡಿ, ತರ್ದ್ರವಾಡಿ, ತರ್ಧವಾಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ನಾಡಿನ ಹೆಸರು; ☞ಈಗಿನ ಬಿಜಾಪುರದ ಸುತ್ತಮುತ್ತಣ ಪ್ರದೇಶ: [ಶ್ರೀ]ಮತ್ ತೈಲಪರಸ[ರ್] × × × [ತರ್ದ್ದ]ವಾಡಿ[ಸಾ]ಸಿರವುಮುನಣುಂಗಜೀವಿತವಮಾಳುತ್ತ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೪೦-೫; ೨೦೦೮); ಗೋನರಾಜನುರ್ಜ್ಜಿತತೇಜಂ ಕಟ್ಟಿಸಿದಂ ಕೆಱೆಯಂ ಮೋರಿಟ್ಟಗೆಯೊಳ್ತರ್ದ್ದವಾಡಿ ನಾಡೊಳಗೀಗಳ್ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೧೦೯-೫೩; 1042); ಮತ್ತಂ ತರ್ದ[ಿ]ವಾಡಿ ಮಧ್ಯಗ್ರಾಮ ಬಾಗವಾಡಿಪುರವರಾಧೀಶ್ವರ ಮಾದಿರಾಜನ ತನೂಜಂ ಬಸವರಾಜನ ಮಹಿಮೆಯೆಂತೆಂದಡೆ (ಎಇ. XXI, ೧೨-೮; 1260). **ತದ್ದವಾಡಿ:** ಅಱೆಕೆಯ ಗಟ್ಟಗೆಯುಂ ಪೆರ್ದೊಱೆಯುಂ ಪರಿದಲ್ಲಿ ತದ್ದವಾಡಿಗೆ ತೆಂಕಲ್ ತೊಱಗಲೆಗೆ ಬಡಗಲಿರ್ದುದು . . . ಬೆಳುಗಲಿದೇಶಂ (ಅಜಿಪು. ೧೨-೪೪); ತದ್ದವಾಡಿ ಸಾಸಿರದ ಬಳಿಯ ಕಂಪಣ ಮುತ್ತಗೆ ಮೂವತ್ತಱ ಮೊದಲ ಬಾಡ (ಸೌಇಇ. XI-ii, ೦೪೧-೬; 1097); ಟಕ್ಕಳಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಕರಿದು ಮರಮೊಗೆ ಮ ೨ ಮನೆ ೧ ತದ್ದವಾಡಿ ನಾಡೊಳಗೆ ಭೂಮಿ (ಕಇ. II, ೪೨-೨೩; 1306). **ತರದೆವಾಡಿ:** ಮೆರೆದ ಪೆಮ್ಮಾಡಿ ರಾಯ ತರದೆವಾಡಿಯು ಗೆದ್ದು (ಕನ್ನಜಾ. ೨೭೪). **ತರ್ದ್ರವಾಡಿ:** ತದ್ದ್ರವಾಡಿ ನಾ × × × ನಿಡುವಣೆಯ ಮೇಲಾಳಿಕೆಯ . . . ಕನ್ನಸೆಟ್ಟಿ ಕಾದಿ (ಸೌಇಇ. XI-ii, ೧೮೪-೨; 1101). **ತರ್ಧವಾಡಿ:** ತರ್ದ್ಧವಾಡಿಯ ಬಳಿಯ ಕಾರಕುಱುವಂ ನಾಲ್ವತ್ತಱೊ[ಳ]ಗೆ ಪೆರ್ದ್ದೊಱೆಯ ಬಡಗದಟಿಯ ತಂಗೊಡಗೆಯ ಬೀಡಿನೊಳ್ಸುಖಸಂಕಥಾವಿನೋದದಿಂ ರಾಜ್ಯಂಗೆಯ್ಯುತ್ತಮಿರ್ದ್ದ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೧೦೬-೦೩; 1075). [ತರ್ದ$_0$ + ಪಾಡಿ$_1$]

ತರ್ದು$_1$ (?) (ಕ್ರಿ). ತದುಕು; ಬಡಿ; ತದೆ; ಸದೆ (?): ಚೋಳನ ನಾಳುಮಾಡುವುದು ಗೂರ್ಜ್ಜರರಂ ಸಲೆ ತರ್ದ್ದಿಕುಂ ಕರಂ ಲಾಳನನಾಳಿ ಮಾಡುವುದು . . . ಈ ಕುಱುಗೋಡ ಕೋಟೆ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೨೯೬-೦೩; 1176). 'ತದೆ$_1$' ಪರಾ. [?]

ತರ್ದು$_2$, ತದ್ದು, ದದ್ದು$_1$, ದರ್ದು$_1$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮರೋಗ; ಹುಳುಕಡ್ಡಿ: ಅರಗಾಮಳಕಫಳಂ ವೃಕ್ಷರಾಜಪತ್ರಂ ಚಗಚ್ಚೆಯೆಕ್ಕೆಯಿವಂ ಕೊಂಡರೆದಿಂಬಾಗಿರೆ ಪೂಸುಗೆ ಶಿರೋವ್ರಣಂ ತರ್ದು ದುಂದುಱಂಬಿವು ಕಿಡುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೫೮); ಉರ್ದುಂ ಬಿರ್ದುಂ ತರ್ದುಂ ಮರ್ದುಂ . . . ಗುರ್ದೆಯುಂ ಸರೇಫ ಪದಂಗಳ್ (ಶಮದ. ೩೭); ಕೆರಕು ತುಱಿಗ(ಖ)ಜ್ಜಿ . . . ಕುಷ್ಠ ತರ್ದುಂ ನರವುಲಿ ದುಷ್ಟವ್ರಣಂಗಳೆಂದಱಿವುದು (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೨-೦). **ತದ್ದು:** ೧. ತದ್ದು ತುಱಿ ತಲೆಬೇನೆ . . . ಕೆಟ್ಟಹುಣ್ಣು ಮೊದಲಾದ ಇಂತೀ ಮುನ್ನೂಱಱುವತ್ತು ವ್ಯಾಧಿಯನು ಶಿವನು ಹರಿಯಬಿಟ್ಟು ನೋಡುವ (ಮಡಿಮಾ. ೨೪-೩೪); ಪಿಡಿಯದು ದೋಷಮಿಲ್ಲದತಿ ನಿರ್ಮಲಮಪ್ಪೆಡೆಯಂ ಜಲೂಕನೋಗಡಿಸದೆ ಬಾವು ತದ್ದು[ಪಾಠಾಂ. ದರ್ದು] ತುಱಿಯುಳ್ಳ ತ್ರಿದೋಷದ ತಾಣಮಂ ಕರಂ ಪಿಡಿವುದು ಮರ್ತ್ಯರೊಳ್ (ಜೀವಸಂ. ಪರಿ. ೧-೧೧); ಚಂಗಲನೀರಕೋಷ್ಠ, ಕಸ್ತೂರಿದಿಲ ಎಸಳು, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ರಕ್ತಚಂದನ ಇವಿಷ್ಟನು ನೀರಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಮುಖಕ್ಕೂ ಹಣೆಗೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಲೇಪವ ಮಾಡಿಸಲು ತದ್ದು ತುಱಿ ಹೋಗುವುವು (ವೃದ್ಧಸಾ. II, ೧೪೬). ೨. (ಪಿತ್ತದಿಂದ) ಮೈಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಗಂದೆ ಮುಂತಾದ ಊತ: ಪಿತ್ತದಿಂದ ಮೈಯೆಲ್ಲಾ ತದ್ದಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). **ದದ್ದು$_1$:** ೧. "ತರ್ದು (ತದ್ದು, ದದ್ದು, ದಡ್ಡು) – ದದ್ರು" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೭); ಈ ಔಷಧಿಗಳ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಎರಡು ವರಹ ತೂಕವ ಚೂರ್ಣಿಸಿ ಹಾಕಿ ಕಾಸಿ ಹದದಲ್ಲಿ ಇಳುಹಿ ಮೈಗೆ ಲೇಪ ಇಕ್ಕಿಸಲು ಹದಿನೆಂಟು ತೆಱದ ಕುಷ್ಠ, ಶ್ವಿತ್ರ, ದದ್ದು ಮುಂತಾದ ಸಕಲವ್ರಣಂಗಳು ನಾಶವಹವು (ವೃದ್ಧಸಾ. I, ೩೯೫). ೨. ಅಯಿಲೇಯಕಚೂರ್ಣ . . . ಎಳನೀರಿನಿಂದಾಗಲಿ, ನೊರೆಹಾಲಿನಿಂದಾಗಲಿ, ಜೇನುತುಪ್ಪದಿಂದಾಗಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಪೈತ್ಯದಿಂದಾದ ಗಂದೆ, ದದ್ದು ಮುಂತಾಗಿ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಸಕವೈ. ೦೪೩). **ದರ್ದು$_1$:** ೧. "ದರ್ದುಗಳ್ ತರ್ದುಗಳೊಳ್" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೧೭). [<ಸಂ. ದದ್ರು]

ತರ್ದು$_3$ (ನಾ). ಮರದ ಸೌಟು,–ಸಟ್ಟುಗ: "ದರ್ವೀ, ತರ್ದೂಃ, ಖಜಕಾ, ದಾರುಹಸ್ತಃ – ಈ ೪ ಸಟ್ಟುಗಂ" (ಹಲಾಯು. ೫೨-೦೫೭).
[ಸಂ. ತರ್ದೂ]

ತರ್ದೂದು 'ತರದೂದು' ನೋ.

ತರ್ದ್ರವಾಡಿ 'ತರ್ದವಾಡಿ' ನೋ.

ತರ್ಧವಾಡಿ 'ತರ್ದವಾಡಿ' ನೋ.

ತರ್ಪ 'ತರ್' ಪರಾ.

ತರ್ಪಣ (ನಾ). ೧. ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವಿಕೆ; ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುವಿಕೆ: ಸತತಂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣತರ್ಪ್ಪಣಂ ಯಜನಕಾರ್ಯ್ಯಂ ದೇವತಾಪೂಜೆ ತತ್ಪಿತೃಸಂತಾನಕ ತೃಪ್ತಿ ಬಂದತಿಥಿಸತ್ಕಾರಂ ಜಗನ್ನೂತ ವಿಶ್ರುತ ನೈಮಿತ್ತಿಕಮೆಂದು ಸಂದ ನಿಗಮಾನುಷ್ಠಾಣಮಂ ಮಾಡಲ್ (ಕಇಆ. ೩-೨-೮೬; 1058). ೨. ತೃಪ್ತಿ: "ತಣಿವುದು ಸಾಹಿತ್ಯಂ ತರ್ಪಣಮೆನಿಸುಗುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೩-೭). ೩. ದೇವತೆ ಅಥವಾ ಪಿತೃಗಳಿಗೆ ಕೊಡುವ ಜಲಾಂಜಲಿ,– ತಿಲಾಂಜಲಿ; ಪಿತೃಯಜ್ಞ, ದೇವಯಜ್ಞ ಮುಂತಾದುವು: ಶ್ರುತಿಪಠಣವೋ ತರ್ಪಣವೊ ಮೇಣತಿಥಿಪೂಜೆಯೊ ಭೂತಯಜ್ಞವೊ ಹುತವಹಾರಾಧನೆಯೊ ರಣವೀಯ್ಯೆಯ್ದುಱೊಳಗೇನು (ಕುವ್ಯಾ. ದ್ರೋ. ೬. ೦೮-೫೭); ಕೆಲವು ಸಲ ಕಣ್ಣೀರಿನ ನಾಲ್ಕು ಹನಿಗಳಿಂದ ತರ್ಪಣವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದನು (ಜ್ಞಾಮತಾ. ೪). ೪. ಯಜ್ಞಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಉರುವಲು; ಸಮಿತ್ತು: "ಏಧಸ್, ತರ್ಪಣಂ, ಇಂಧನಂ, ಏಧಃ . . . ಸಮಿತ್, ಇಧ್ಮ–ಈ ೬ ಪುಳ್ಳಿ" (ಹಲಾಯು. ೦೩-೬೪).
[ಸಂ.]

ತರ್ಪಣಗೈಸು (ಕ್ರಿ). ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸು; ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸು: ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಸನುಮತದಿ ಸಕಲಭೂಸುರಚಯಕೆಪೊಲಿದು ತರ್ಪಣಗೈಸಿ ದಕ್ಷಿಣ ಸುತಾಂಬೂಲ ಮುಖ್ಯೋಚಿತಮನಿತ್ತು ಕಳುಪಲು (ನವಪೋ. ೦೫-೪೪).
[ತರ್ಪಣ + ಕೈಸು (<ಕೆಯ್ಸು)]

ತರ್ಪಣಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ದೇವತೆ ಅಥವಾ ಪಿತೃಗಳಿಗೆ ಜಲಾಂಜಲಿ ಅಥವಾ ತಿಲಾಂಜಲಿಗಳನ್ನು ಕೊಡು: ಭೀಮರಥಿಯನು ಕಂಡು ಮುಳುಗಿ ತರ್ಪಣಗೊಟ್ಟು ನಡೆದ (ಅಬ್ಬಲೂ. ೩-೩).
[ತರ್ಪಣ + ಕೊಡು$_1$]

ತರ್ಪಲ್ 'ತಟ್ಪಲ್' ನೋ.

ತರ್ಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸು; ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸು: (ಕ). ೨. = ತರ್ಪಣಗೊಡು: (ಕ). [ತರ್ಪಣ + – ಇಸು$_3$]

△ **ತರ್ಪು$_1$** 'ತಪ್ಪು$_2$' ನೋ.

ತರ್ಪು$_2$ (ನಾ). (?): ಜಡೆಯೆಂಬುದೇ ಜಂಗಮಸ್ಥಳ ತಲೆಯೆಂಬುದೇ . . ತರ್ಪು ಆಕಾಶವೆಂಬುದೇ ಕಾಂತಿ (ಹಾಸ್ಯಮಂ. ೩). [?]

ತರ್ಫಿ 'ತರಫು' ನೋ.

ತರ್ಪು 'ತರಪು' ನೋ.

ತರ್ಫೆ, ತರಫ್, ತರಫೆ (ಅ). ಪರವಾಗಿ ; ಪಕ್ಷವಹಿಸಿ ; ಮೂಲಕ : ಗಂಗಾಬಾಯಿ ತರ್ಫೆ, ಆಕಿ ದತ್ತಕಮಗನ ಪಾಲನ ಕರ್ತಾ ಕೊಟ್ಟ ವರದೀ ಪ್ರಕಾರ ವಾರಸಾ ಮಾಡಿಬಿಟ್ಟೆ (ಗ್ರಾ. ಮಾ. ಯ. ೩೩೪) ; ನನ್ನ ತರ್ಫೆ ಹೇಳೋದನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಿನ್ನ ಕಿವೀ ಮ್ಯಾಲ ಇಟ್ಟು ಬಿಡತೇನಿ (ಗಂಮಾಯಿ. ೧೧೨). **ತರಫ್ :** ಬರಾವರ್ದಾ ಪಟೇಲ ಮತ್ತು ಬರಾವರ್ದ್ ಶಾನುಭೋಗರ ಗೈರುಹಾಜರಿಯಲ್ಲಿ ಗುಮಾಸ್ತ ತರಫ್ ಕೆಲಸ ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ (ನನ್ನೂರು. ೦೩೪). **ತರಫೆ :** ಪೋಲೀಸಿನೋರಿಗೆ ನಮ್ಮ ತರಫೆ ಶಿಫಾರಸ್ಸು ಹೇಳಿ ಈ ಕಾಟ ತಪ್ಪಿಸ್ಬೇಕು (ಮುಯ್ಯಿ. ೫೦). [<ತರಪು]

ತರ್ಬಿಯತ್ತು 'ತರಬೇತು' ನೋ.

ತರ್ಬು$_1$ 'ತಬ್ಬು$_1$' ನೋ.

ತರ್ಬು$_2$ 'ತಬುಂಬು$_1$' ನೋ.

ತರ್ಬು$_3$ 'ತಬ್ಬು$_2$' ನೋ.

ತರ್ಬುಗ (ನಾ). ಆಲಿಂಗನ ಮಾಡುವವನು ; ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವವನು : "ಶ್ಲೇಷಣ್, ಶ್ಲೇಷಕಃ, ಶ್ಲಿಷ್ಟಃ, ಶ್ಲಿಷ್ಟವಾನ್, ಶ್ಲೇಷ್ಟಾ, ಈ ೫ ತರ್ಬುಗಂ" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೧೮೭). [ತರ್ಬು$_1$ (<ತಬ್ಬು$_1$) + – ಗ$_2$]

ತರ್ಬುಗೆ (ನಾ). ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ ; ಆಲಿಂಗನ : "ಶ್ಲಿಷ್ಟಂ, ಶ್ಲಿಷ್ಟಿಃ, ಶ್ಲೇಷಃ, ಶ್ಲೇಷಣಂ, ಶ್ಲೇಷಣೀಯಂ, ಈ ೫ ತರ್ಬುಗೆ" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೨೬೩). [ತರ್ಬು$_1$ (<ತಬ್ಬು$_1$) + – ಗೆ]

ತರ್ಮ (ನಾ). ಯೂಪಸ್ತಂಭದ ಅಗ್ರಭಾಗ ; ಯಜ್ಞಪಶುವನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಕಂಬದ ತುದಿ : "ತರ್ಮ, ಯೂಪಾಗ್ರಂ– ಯೂಪಸ್ತಂಭದ ಕೊನೆಯ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೮೯). [ಸಂ. ತರ್ಮನ್]

ತರ್ಮು 'ತಬುಂಬು$_1$' ನೋ.

ತರ್ವಾಯ 'ತಱುವಾಯ್' ನೋ.

ತರ್ವಾಯಗೊಳ್ 'ತಱುವಾಯಗೊಳ್' ನೋ.

ತರ್ವಾಯಿ 'ತಱುವಾಯ್' ನೋ.

ತರ್ಷ (ನಾ). ೧. ಬಾಯಾರಿಕೆ ; ನೀರಡಿಕೆ ; ಪಿಪಾಸೆ : "ಉದನ್ಯಾ, ತರ್ಷಃ, ತೃಷ್ಣ, ಪಿಪಾಸಾ–ಈ ೪ ನೀರಟ್ಟಿಕೆ" (ಹಲಾಯು. ೬೦–೨೦೮) ; "ಉದನ್ಯಾ, ಪಿಪಾಸಾ, ತೃಟ್(ಷ್), ತರ್ಷಃ– ೪ ದಾವರದ ಹೆಸರು, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ನೀರಡಿಕೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೪೯). ೨. ಇಚ್ಛೆ ; ಅಪೇಕ್ಷೆ ; ಅಭಿಲಾಷೆ : "ದೋಹದಂ, ಇಚ್ಛಾ . . . ಅಭಿಲಾಷಃ, ತರ್ಷಃ ೧೨ ಕೋರಿಕೆಯ ಹೆಸರುಗಳು, ಅಂದರೆ . . . ಇಚ್ಛಿಸುವಿಕೆ, ಆಶೆಪಡುವಿಕೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೬೦) ; ಹರ್ಷಿತ ಕರ್ಷಕ ವರ್ಷ ಕರ್ಷಿತೌಷಧಿ ತರ್ಷ (ಹಂಸದ. ೧೭೦–೬). [ಸಂ.]

ತರ್ಷಣ (ನಾ). ೧. ಬಾಯಾರಿಕೆ ; ನೀರಡಿಕೆ. ೨. ಇಚ್ಛೆ ; ಬಯಕೆ. [ಸಂ.]

ತರ್ಷಿತ (ಗು). ೧. ಬಾಯಾರಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಪಿಪಾಸೆಯುಳ್ಳ. ೨. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿಂವ ; ಬಯಸುವ. (ನಾ). ೩. ನೀರಡಿಸಿದವನು ; ಬಾಯಾರಿದವನು : "ತೃಷಿತಃ, ತರ್ಷಿತಃ, ಪಿಪಾ(ಸುಃ), ಪಿಪಾಸಿತಃ–ಈ ೪ ನೀರಡಿಸಿದಾತಂ" (ಹಲಾಯು. ೫೯–೨೦೭). [ಸಂ.]

ತಲ, ತಳ (ನಾ). ೧. ಸಮತಟ್ಟಾದ ಮೇಲ್ಮೈ,–ಪ್ರದೇಶ. ೨. ಹಸ್ತ ; ಅಂಗೈ : ತಲದೊಳ್ ತಳೆದಾ ಚೂತದ ಫಲಗುಚ್ಛಮನಟ್ಟಿಟ್ಟು ವಿಜಯಾವತಿ ಕಣ್ಮಲರಾಱ ನೋಡುತಿರ್ದಳ್ (ಕುಸುಮಾ. ೫–೬೪). ೩. ಕಾಲಿನ ಬುಡ ; ಅಂಗಾಲು. ೪. ಆಳ ; ಗಭೀರತೆ. ೫. ಕೆಳಭಾಗ ; ಬುಡ ; ಅಡಿ : ಆಕಾಶವು ದೊಡ್ಡ ಬಾಣಲೆಯಂತೆ ನಮಗೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ನಕ್ಷತ್ರಗಳೂ, ಇತರ ಆಕಾಶಕಾಯಗಳೂ ಈ ಬಾಣಲೆಯ ತಲಕ್ಕೆ ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರುವಂತೆ ಕಾಣುತ್ತವೆ (ನಕ್ಷತ್ರ. ೬). ೬. ಮೂಲ : ವೇದಾಂತಗಳು ಪಲವು ಅವಱೊಳು ವಿವಾದಂಗಳವು ಕೆಲವು ಭೇದಿಸಿ ನೋಡಲು ವೇದ್ಯಮಾಗದು ತಲವು (ಗೀತಗೋ. ೪೮–೩). ೭. ತಗ್ಗು ; ಹಳ್ಳ. ೮. ನೆಲ; ಭೂಮಿ. ೯. ತಾಳೆಮರ; ಪನೆಮರ: "ತೃಣರಾಜಃ, ತಲಃ, ತಾಲಃ–ಈ ೩ ತಾಟಿ" (ಹಲಾಯು. ೩೨–೬೯). ೧೦. ಬಾಣಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡುವಾಗ ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆಯು ಕೈಯನ್ನು ಕೊರೆಯದಂತೆ ಎಡಗೈಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ತೊಗಲಿನ ಚೀಲ; ಗೋಧೆ. ೧೧. ನೈಸರ್ಗಿಕರೂಪ ; ಸಾರಭೂತವಾದ ಸ್ವರೂಪ. ೧೨. ಮೊಳಕೈಯಿಂದ ಮಣಿಕಟ್ಟಿನವರೆಗಿನ ಭಾಗ ; ಮುಂದೋಳು. ೧೩. ಖಡ್ಗ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಹಿಡಿಕೆ,–ಹಿಡಿ. ೧೪. ಎಡಗೈಯಿಂದ ವೀಣೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ತಂತಿಗಳನ್ನು ಒತ್ತುವುದು. ೧೫. ಕಾಡಂ ; ಅರಣ್ಯ ; ಕಾನನ. ೧೬. ಏಳು ಅಧೋಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : "ತಲ[ಪಾಠಾಂ. ಳ] ಮತ್ತಾತಳ ವಿತಳ ಸುತಳಂ ರಸಾತಳ ತಳಾತಳಮು ಪಾತಾಳಮೆಂದು ವರ್ತಿಸುವ ತಳಲೋಕ ಮೇಟಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೦–೩೨). ೧೭. ಹೊಂಡ. ೧೮. ಗುತ್ತಿಗೆದಾರನು ಜಮೀನುದಾರನಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕಾದ ಬೆಳೆಯ ಭಾಗ, – ಪಾಲು. 'ತಲವಾಸಿ' ಪರಾ. **ತಳ :** ೧. ಗಲ್ಲಂ ಮಲ್ಲಂ ತಳಮಿಂತೆಲ್ಲಂ ತತ್ಸಮಂ (ಶಮದ. ೨೯೮) ; ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಗೋಳವನ್ನು ನಿಯತ ಪರಿಮಾಣದಲ್ಲಿರುವ ಎರಡು ಭಾಗವಾಗುವಂತೆ ಒಂದು ತಳ (Plane) ದಿಂದ ಭೇದಿಸುವುದು (ಗಣಿತ. ೩೮); ಬಲು ಚಿಕ್ಕದಾದ ನಿನ್ನಯ ತಳದ ಮೇಲೆ ಸಲೆ ನಿತ್ಯವಾಗು ತಿರಲೀ ತೆರದ ಲೀಲೆ (ಕಎವು. ೧೪–೬). ೨. "ತಳಮೞಗೆ ಚಪೇಟಂ" (ವಸು ಕೋ. ೧೩೩–೯೪) ; "ಬೆರಲುಂ ತಳಮುಂ ಬೆರಸಿದೊಡೆ ಪ್ರತಳ ಮೆಂಬುದು ಅದನೆ ತಳಮುಮೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೮೮–೩೮೩) ; ಕೆಂದಾವರೆಯ ಬಣ್ಣದಂತಪ್ಪ ತಳಮುಮಂ ಕಂಡು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೪೮–೧೯); ಅಳವಿನೊಳಿನ್ನು ಮನಿಸಿಸಗ್ಗಳಿಸಿದ ಹರಿಗನೊಳಿದಿರ್ಚಿ ಕರ್ಣಂ ಗೆಲಲುಮ್ಮಳಿಪಂ ಗಡಮೆಂದೋಪಳ ತಳಮಂ ಪೊಯ್ದಾಡ್ತ್ವರಂ ಮುಗುಳ್ನಗೆ ನಕ್ಕಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨–೧೪೪) ; ಗುಡಿಲಂತೆ ಬಾಗಿದ ಬೆನ್ನುಂ ಪುಟ್ಟನಂತೆ ಬೆರಲ್ಗಳಿಲ್ಲದ ತಳಮುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪–೭೫) ; ಬಾಣ್ಯೆ ಕರ್ಣ ಬಾಯೆನುತ ತುಳುಕಿದನು ಕಂಬನಿಯ ಕೋಮಳತಳದಿ ಮೈದಡವಿದನು (ಕುಮಾದ್ರೋ. ೧–೨೩). ೩. ಉಡಿದಿರ್ದ ಕಯ್ದು ನೆತ್ತರ ಕಡಲೊಳಗಡಿಗಡಿಗೆ ತಳಮನುರ್ಚುತ್ತಿರೆ ಕಾಲಿಡಲೆಡೆವಡೆಯದೆ ಕುರುಪತಿ ದಡಿಗವೆಣಂಗಳನೆ ಮೆಟ್ಟಿ ನಡೆಯುತ್ತಿರ್ದಂ (ಗದಾಯು. ೪–೧೪) ; ಬಹುಳ ಬಹಳ ಗಗನ ಪ್ರಮಾಣಮಂ ತಳದೊಳಳೆದು ಕಂಡರುಮೊಳರೇ (ಸುಕುಮಾ. ೧ ೫೮) ; ತಳಮನುಡಿದಿಡುವ ಕಣ್ಣಂ ಕಳೆದೇಱಪ ಕರುಳ ತೋರಣಂಗಟ್ಟುವ . . , ಬೀರರರ್ (ಯಶೋಚ. ೧–೫೪). ೪. "ತಳನಾಮಂ ಮತ್ತನೂರ್ಧ್ವಂ" (ವಸು ಕೋ. ೧೩೩–೯೪) ; ಶಂಕರಂ ಸ್ವಪದದಿಂದೊತ್ತಿ ತಳಕಿಳಿದ ಧರೆಯಂ ತೋಱಯುಪರಿಗೆತ್ತನೇ ವೃಷಾಕೃತಿಯಾಂತು (ಪದ್ಮರಾ. ೧೧–೬೬) ; ಮಳೆಗೞೆವುದು ಬೆಳೆ ಪೆರ್ಚುವುದಿಳೆ ತಳಕಿಳಿದು ಪೋಗದೆ ತಡೆದಿಹುದು ಪಳಿವಿಲ್ಲದ ಪತಿವ್ರತೆಯ ನಡತೆಯ ಬಳದೊಳು (ಹದಿಬ. ೨–೯). ೬. ಇದಱ ತಳಮನೆ ಪಿಡಿಯೆ ಬೆದಕುತಿರೆ (ಅಶ್ವತ್ಥಾ. ೧–೧೫). ೮. ನಿಮ್ನ ಘನೋನ್ನತ ಪ್ರದೇಶಂಗಳನಾ ಸಮಾನತಳದಲ್ಲಿಯೆ ಚಿತ್ರಕನೆಯ್ದೆ ತೋರ್ಪವೋಲ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩–೨೦) ; ಬೆಂಮಣಸೆಟ್ಟಿ ತಾನು ತಂನ ಮಕ್ಕಳ ಕಾಲತನಕ ೪ ಮುಡಿ ತಳವನೂ ಗೇಣಿಗೆ ಬಿತ್ತಿ ವರುಷಂಪ್ರತಿ. . . ಒರವೆಯಕ್ಕಿಯನೂ ನಡಸಿ ಬಹರು (ಸೌಇಇ. IX–ii, ೪೪೪–೩೪ ; 1433). ೯. "ತಳಮುಂ ತಾಳಮುಮೆನೆ ಪನೆ" (ವಸು ಕೋ. ೩೩–೪). ೧೦. "[ತಳಂ]ಗೋಧಿಕಾಖ್ಯಂ" (ವಸು ಕೋ. ೧೩೩–೯೪). ೧೯. ಹೆಬ್ಬೆರಳ ತುದಿಯಿಂದ ಕಿರಿಬೆರಳ ತುದಿಯವರೆಗಿನ ಅಂತರ ; ಗೇಣು. ೨೦. ಹಿಂಭಾಗ ; ಪೃಷ್ಠ : ತಾನು

ಬಂದು ಆಳಿನ ಕೈಗೆ ಚೀಟಿ ಕೊಟ್ಟು ಕರುಣೆಯಿರದ ಬೆಂಚಿಗೆ ಮಾಂಸ ಸಾಲದ ತನ್ನ ತಳವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸಿ ಗಂಟೆಯಾಗಿತ್ತು (ಖಳಜೀ.೫೧). ೨೧. ಸ್ಥಳ: ಬಳ್ಳಿಗಾವೆಯ ತಳದ ಹುಲ್ಲೆಯ ಬಯಲೊಳ್ (ಮ್ಯಆರಿ.೧೯೨೯, ೬೫-೮; 1024?); ಕಪ್ಪಡಿಗೆಱೆಯುಂ ಮೂಡ ಮತ್ತ ೯ ಇನ್ನೆರಡುಂ ತಳದ ಮತ್ತರಿಪ್ಪತ್ತ ನಾಲ್ಕು (ಸೌಇಇ. XI-i, ೮೪-೩೨ ; 1049) ; ತಳದ ಬಣಂಜಿಗರುಂ ನಾನಾ ದೇಶಿಗಳುವಿರ್ದ್ದು ದೇವರ್ಗ್ಗೆ ನಿವೇದ್ಯಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟ ಧರ್ಮವಪ್ಪುದು (ಸೌಇಇ. IX-i, ೧೪೧-೨೯; 1079); ಕುಱುಗೋಡ ತಳದೊಳಗೆ ತಳರದಯ್ನೂರ್ವ್ವರುಂ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೨೯೬-೨೫ ; 1176) ; ಲಲಿತಸೇನೆಯನೆತ್ತಲೋಸುಗ ತಳಕೆ ಗುರುವೈತರಲಿಕಿನನುದಯಾದ್ರಿಗೈತಂದ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೬೭೩. ಪರಿ. ೩೨೧). ೨೨. ಹುಟ್ಟೂರು; ಸ್ವಂತದ ಊರು: ತಳ ಯಾವುದು? (ಜಟ್ಟಹೊ. ೪೧). ೨೩. (ಅಲಂ) ಕೈವಾಡ ; ಕೈಚಳಕ : ವಿಭೀಷಣ ಬಂದು ನಮ್ಮಣ್ಣನ ತಳವಿದು ಜಗದಂಬಿಕೆಗೆ ಮುಳಿವವರಿಲ್ಲಿದು ನಿಜವೆಂದು ಪೇಳಲು ತಿಳಿದುದು ಮೂರ್ಛೆಯುವನಿಗೆ (ರಾಮವಿ. ೧೮-೧೬೫).

ತಟ್ಟತಳ, ತತ್ತಳ$_2$ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ನರಕದ ನೆಲೆವಿಡಿದಿಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಬಿಡುದಾಣಂಗಳಿಂ ಕೆಳಗೆ ತಟ್ಟತಳ ದಟ್ಟಡಿಯಲೆಕ್ಕಲನಂತಿರ್ಪ ನರಕವನೊಂದನುೞಿದೆಲ್ಲಾ ನರಕಂಗಳುಮನಾ ಯಾತನೆಗಳುಮಂ ಪಾಪಂಗಳನುಂಡು ನವೆದು (ಶಾನಂಚ. ಕಥಾಗರ್ಭಸಂಧಿ, ೨೩ ವ) ; ಅಟ್ಟಡಿಯಲೆಲ್ಲಾ ನಿರಯದಿಂ ತಟ್ಟತಳದೊಳು ಕಟ್ಟಕಡೆಯಲಿ ದುಟ್ಟನೀ ತೆಱದಿಂದೆ ಯೆಕ್ಕಲನಾಗಿರಲು ಕಂಡು (ಶಾನಂಚ. ೮-೨೧) ; ಮನುಷ್ಯನು ಮೊದಲು ನಿರ್ಜೀವವಾಗಿದ್ದು, ತರುವಾಯ ಸಚೇತನವಾಗಿ . . . ಕ್ರಮೇಣ ರಾಗದ್ವೇಷಗಳಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದನು. ಇದು ಅವನ ಬೀಳಿನ ತತ್ತಳ (ಇಸ್ಲಾಂಸಂ. ೨೯೨). **ತಳದ ತಾಯಿ** = ಊರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ದೇವತೆ ; ಗ್ರಾಮದೇವತೆ : ಆಗಿನ ಸರಕಾರದ ವಹಿವಾಟಿನಲ್ಲಿ, ಜನಾಂಗದ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಅಮಲ್ದಾರರೆಂದರೆ ನಿಜವಾಗಿಯೂ 'ತಳದ ತಾಯಿ' (ಕಲನೆ. ೧೪೧). **ತಳದವ್ವ** = ಗ್ರಾಮದೇವತೆ : ತಳದವ್ವನ ಗುಡಿ . . . ಭಜನೆಯ ಜನರು ಕೂಡಿದ್ದಾರೆ (ಹೊಸಂಸಾ. ೧೮). **ತಳದ ಸೆಟ್ಟಿ** = ಸ್ಥಳೀಯ ವ್ಯಾಪಾರಿ (?) : ನಾನಾ ದೇಶಾಭ್ಯಂತರದ ಗವಱೆಗ[ಳುಂ ಮು]ಮ್ಮುರಿದಂಡಮುಂ . . . ತಳದ ಸೆಟ್ಟಿಯರುಂ ನಕರಂಗಳ್ಮ [ಳುಂ] (ಎಇ. V, ೧೯-೬೩ ; 1161). **ತಳದೊಕ್ಕಲು** = ಊರಿನ ನಿವಾಸಿಗಳು; ಸ್ಥಳೀಯರು : ವಿಲ್ಲಿಯ ತಳದೊಕ್ಕಲುಂ ಪೊಱಗಣ ಭ್ರಮಾಂತುಕರುಂ ಮಾಱಿದ ಸೀರೆಗಂ ಅಡಕೆಗಂ ಪೊಂಗೊಂದು ಸಲೆ ವೀಸಮಂ ಆಯಂ ಮಾಡಿಬಿಟ್ಟರು (ಕಇಅ. ೧-೧-೮ ; 1092) ; ಧಾರಾಪೂರ್ವಕಂ ಮಾಡಿ ಬಿಟ್ಟಾಯವೆಂತೆಂದಡೆ ದಂಡಿನೊಕ್ಕಲುಂ ತಳದೊಕ್ಕಲುಂ ದೆವಸವಳೆಮೊಣೆಗಾಣದಲ್ಲಿ ಸೊಳಸವೆರಡು (ಎಇ. XX, ೧೨-೪೮ ; 1167). **ತಳಮಾರೆ** = ೧. ಕೈಯಾರೆ; ಕೈತುಂಬ: ತಳವೆಳಗಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀಕಾಂತೆಯ ಚಳದಳಿಕುಳವಿನೀಳ ಕುಟಿಲಕುಂತಲಂಗಳಂ ತಳಮಾರೆ ತೆಗೆದು ಕುರುಕುಲಕುಟುಂಬನ ಘಟಚೇಟಿಯಂ ಕೊಂಡುಪೋಪಂತೆ ಮಗುೞೆ ಕೊಂಡುಪೋಗಿ (ಗದಾಯು. ೯-೧೬ ವ); ಚಟ್ಟಯ್ಯದೇವನ ಕೀರ್ತಿ[ರ್]ದೇವನ ಪ್ರಸ್ಥಾವದೊಳು ಭಯಂ ಬಲ ನೋಡಲ್ತಳಮಾರೆಯಿಱಿದು ನರಲೋಕಮಂ ಬಿಟ್ಟು ದೇವಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತನಾದಂ (ಕಇ. V, ೬-೨೯ ; 1071). ೨. ಅಂಗಾಲು ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ : ತೊಳಪ ಹರಿನ್ಮಣಿ ಕುಟ್ಟಿಮತಳದೊಳ್ ತಳಮಾರೆ ತಳಮನೂಱೆ ಬೆಡಂಗಂ ತಳೆದು ತಳರ್ನಡೆ ನಡೆವೆಡೆಯೊಳದೇಂ ಜನನಿಗೆ ವಿನೋದಮಂ ಮಾಡಿದನೋ (ಸುಕುಮಾ. ೧೦-೩೯). [ಸಂ.]

ತಲಕಾಡು 'ತಲೆಕ್ಕಾಡು' ನೋ.

ತಲಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: (ಎಸಮ್ಯ. XXI, ೧೪).

[?]

ತಲಘಾತ (ನಾ). ಸಮತಟ್ಟಾದ ಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಬೀಳುವ ಏಟು,-ಪೆಟ್ಟು : ಕೊಂಬುಗಳ ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಮುಖದಿಂದ ತಿವಿದರೆ ತಲಘಾತವೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು (ಸೌಗಂಧಿ. ೨೬೮-೧೦). [ತಲ + ಘಾತ$_2$]

ತಲಚೌಪದಿ (ನಾ). [ಛಂದ] ನಾಲ್ಕು ಸಾಲುಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪದ್ಯಜಾತಿ; ೨ ಒಂದು ಮತ್ತು ಮೂರನೆಯ ಸಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರು ಮಾತ್ರೆಯ ನಾಲ್ಕುಗಣಗಳೂ, ಎರಡು ಮತ್ತು ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರು ಮಾತ್ರೆಯ ಮೂರುಗಣ ಮತ್ತು ಒಂದು ಗುರುವೂ ಇರುವ ಚೌಪದಿ: ತಲಚೌಪದಿ (ಛಂದೋವಿ. ೨೬೮). 'ತಲಷಟ್ಪದಿ' ಪರಾ.

[ತಲ ? + ಚೌಪದಿ]

ತಲಪರಗಿ 'ತಲಪರಿಗೆ' ನೋ.

ತಲಪರಿಗೆ, ತಲಪರಗಿ, ತಲಪರೆ, ತಲೆಪರವು, ತಲೆಪರಿ (ನಾ). ೧. ನೆಲದೊಳಗಿರುವ ನೀರು ಮೇಲೆ ಉಕ್ಕಿ ಬರುವ ಸ್ಥಳ; ಜಲದ ಕಣ್ಣು ಇರುವ ಸ್ಥಳ ; ಬುಗ್ಗೆ ; ಊಟೆ : ಅಚ್ಯುತರಾಯಪುರವೆಂಬ ಗ್ರಾಮದ ವುತ್ತರಭಾಗದಲ್ಲಿ ತಲಪರಿಗೆಯನು ತೆಗೆಸಿ ನೂತನ ತುಂಗಭದ್ರೆಯೆಂಬ ಹೆಸರುಳ್ಳ ಕಾಲುವೆಯನೂ ತಂದು (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೫೮೩-೧೨ ; 1537) ; ತಲಪರಿಗೆ : ನೆಲದೊಳಗಿನ ನೀರು ಮೇಲೆ ಹರಿದು ಬರುವ ಸ್ಥಳ. ಇದು ತೆಲುಗಿನ ನೆರೆಯ ನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ಪದ (ನಮ್ಮನು. ೧೫೮). **ತಲಪರಗಿ :** ೨. (ಅಲಂ) ಮೂಲಕಾರಣ,-ನಿಮಿತ್ತ : ಇಷ್ಟೊಂದು ಸಂತೋಷಕ್ಕೂ ಅಟ್ಟಹಾಸಕ್ಕೂ ಯಾರ ಔದಾರ್ಯವು ಮುಖ್ಯವಾದ ತಲಪರಗಿಯಾಗಿತ್ತೋ ಆ ಪುಣ್ಯಾತ್ಮನ ಪಾದಸ್ಪರ್ಶವು ಪ್ರಸ್ತುದ ಮನೆಗೆ ಆದಲ್ಲಿ(ಮೂಮರಾ. ೬೫).**ತಲಪರೆ:**೧.ಆಚಂದ್ರಾರ್ಕಸ್ಥಾಯಿಗಳಾಗಿ ನಡುವಳ್ಳ ತಲಪರೆಯ ನೀರುಲ ಮಾವಿನಮರದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲೂ ಮರದ ಗದೆ ಖ ೧ ಅಖಂಡುಗ ಗದೆನು ಸುಖದಿಂ ಅನುಭವಿಸುವದೂ (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೫೯೬-೧೨; 1541). **ತಲೆಪರವು :** ೧. ಹೊಳೆಯಾಗಲಿ ಕೆರೆಯಾಗಲಿ ಹಳ್ಳದ ತಲೆಪರವು ಕತಿಬಿಗಳು ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಲಗಳಲ್ಲಿ ಕಾವಲಿಯನ್ನು ಮಾಡಿ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೫೯). **ತಲೆಪರಿ :** ೧. ತಾಟೞೞಿಯರ್ಗೆ ಎರೆಕಾಡು ಇಪ್ಪತ್ತೈಮತ್ತರು ತಲೆಪರಿಯೊಳು ಐವತ್ತು ಮತ್ತರ್ಕ್ಕೆಸುಕಾಡುಂ ಕೀಟ್ಕೞೆ ಮೂವತ್ತಮ್ಮಡಿಕಾಡುಂ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೪೬-೬ ; 8ನೆಯ ಶತ). [?]

ತಲಪರೀಕ್ಷೆ (ನಾ). ತಳಭಾಗದ ಪರೀಕ್ಷೆ ; ಕೆಳಭಾಗದ ಪರಿಶೀಲನೆ : ಈ ವಿಧವಾಗಿ ಸಮುದ್ರದ ಬುಡವನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕೆ ತಲಪರೀಕ್ಷೆ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೩೦೩). [ತಲ + ಪರೀಕ್ಷೆ]

ತಲಪರೆ 'ತಲಪರಿಗೆ' ನೋ.

ತಲಪಿಸು, ತಲುಪಿಸು, ತಲ್ಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಲಪುವಂತೆ ಮಾಡು; ಮುಟ್ಟಿಸು; ಸೇರಿಸು : ಇಬ್ಬರು ದೀವಟಿಗರು ಅಮಾತ್ಯನನ್ನೂ, ದಂಡನಾಯಕನನ್ನೂ ಅವರವರ ಮನೆಮುಟ್ಟ ಹೋಗಿ ತಲಪಿಸಿದರು (ಸವತಿ. ೪೨). **ತಲುಪಿಸು:** ಹಾಗೂ ಹೀಗೂ ಮಾಡಿ ಅಂಗಳದ ಬಾಯಿಗೆ ತಪ್ಪಲೆಯನ್ನು ತಲುಪಿಸಿದೆವು (ಜಂಗಾಳ್ಮ. ೯) : ಮಾಲ್ಕಿ ಬಸ್ಸು ಹೇಗೋ ನಮ್ಮನ್ನು ಸುದೈವದಿಂದ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿ ತಂದು ತಲುಪಿಸಿದ್ದಿತು (ಹೇಮಂತ. ೩೦೦). **ತಲ್ಪಿಸು :** ಜಲ್ಪವಿರಿಸದೆ ವಿಜಯಕೀರ್ತಿಚರಣಾಬ್ಜಕಾ ತಲ್ಪಿಸುವೆನೆನಲಪ್ಪಿಯೂಳಿಗನೆಯನುಜನೆಂಬೊಲ್ಪಿಸಿಂ ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟನು (ಜಿನಮು. ೨೬-೧೭).

[ತಲಪು$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ತಲಪು$_1$, ತಲುಪು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಮುಟ್ಟು ; ಸೇರು : ಸಿದ್ಧೇಶ್ವರನ ಬೆಟ್ಟದ ಬಳಿಗೆ ತಲಪುವಷ್ಟರಲ್ಲಿ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೩) ; ಆಂಜನೇಯನು ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರನ್ನು ತನ್ನ ಹೆಗಲಿನ ಮೇಲೆ ಕೂರಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದು ಯುದ್ಧರಂಗಕ್ಕೆ ತಲಪಿದನು (ನೀತಿಚಂ. XII, ೧೧) ; ರಾಜ್ಯದ ಇತರ ಸಿಬ್ಬಂದಿಗಳೊಂದಿಗೆ ತಾತ್ಯಾದೀಕ್ಷಿತನು ಬಿಟ್ಟೂರನ್ನು ತಲಪಿ ಅಲ್ಲಿ ತನಗೂ ಗಂಗಾಧರ

ರಾಯನಿಗೂ ಆದ ಸಂಭಾಷಣೆಯನ್ನು . . . ತಿಳಿಸಿದನು (ಝೂರಾಣ. ೩೩). **ತಲುಪು$_1$:** ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯೂ ಸತ್ಯಕ್ಕೆ ತಲುಪಲು ತನ್ನದೇ ಆದ ಒಂದು ಹಾದಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತದೆ (ತತ್ವಪ್ರಾ. ೪೩೩) ; ಏದುತ್ತಾ ತೇಕುತ್ತಾ ಅಲ್ಲಿ ಬಂದು ತಲುಪಿದ ಸುರೇಶ (ಆಬೋಲೀ. ೯೬) ; ನಾನು ಮನೆ ತಲುಪಿದಾಗ ನನ್ನ ಮಾವನಿಂದ ತಾರು ಬಂದಿತ್ತು (ಗಾಳಿಗು. ೭೦) ; ಆತ ಅಂಚೆಮನೆ ತಲುಪಿದಾಗ ಅಂಚೆ ಅಧಿಕಾರಿ ಊಟಕ್ಕೆ ಹೋಗಿದ್ದ (ಭಾರತಿ. ೪). [ದೇ.‖ ತುಳು. ತಲಪು]

ತಲಪು$_2$, ತಲಹು$_2$, ತಲಿಪು, ತಲುಪು$_2$ (ನಾ). ೧. ಅಂತ್ಯ ; ತುದಿ : ಆ ಕೆೞಗೆ ತೊಬು ಬಿಸಿಲ ಸಂಭ್ರಮದ ಕಲ್ಲು ಕಂಜನಾಳದ ನೂಲಿನ ಕಂಭ ಆ ತಲಪಿಂಗೆ ಅಂದಿನ ಮುಚ್ಚುಳು (ಅವರೀ. ೮೫). ೨. ಗುರಿ; ಲಕ್ಷ್ಯ : ಒಂದು ಕಣ್ಣ ಕುಂಭಕ ಕುಣಿಕೆ ಒಂದು ಕಣ್ಣ ಎರಡೞ ತಲಪು ಕೂಡಿದ ಕುಣಿಕೆ (ಸುಂಕಬಂ. ೨೯) ; ಈ ಉಭಯವ ಭೇದಿಸಿದಡೆ ಕುಣಿಕೆಯ ಮಣಿ ತಲಪಿಗೇಱಿತ್ತು (ಮದೇವ. ೨೭೧-೬). **ತಲಹು$_2$:** ೧. ಹಳುವದಲಿ ಹನ್ನೆರಡು ವರುಷದ ತಲಹಿ[ಪಾಠಾಂ. ಕಳಹಿ]ನಜ್ಞಾತದಲಿ ವರುಷವ ಕಳೆವಿಡಿದು ಸಾಧನವೆಯಾಯ್ತು ಶಿಖಂಡಿತನವೆಂದ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೮-೫೨) ; ತಲಹಿನಲಿ ನೀನೋಡು ನೆರೆ ನೆನೆದುಳಿದವರ ನಾ ಕಾಣೆ (ಪ್ರಹ್ಲಾಜ. ೭-೨೩). ೨. ತಲಹಿಲ್ಲದ ಕೋಲು ಹೊಳ್ಳುಹಾಱುವುದಲ್ಲದೆ ಗುಱಿಯ ತಾಗಬಲ್ಲುದೆ (ಬಸವ. ೨೦೨) : "ಗುರಿಮುಟ್ಟುವ ಶಕ್ತಿ (?)" (ಬಸವ. ಕೋಶ). ೩. ಮುಟ್ಟುವಿಕೆ ; ಹೊಂದುವಿಕೆ ; ಸೇರುವಿಕೆ : ನಳಿನನಾಭನು ದೇವವೃಂದದ ಬಳಗದಲಿ ಭೂದೇವಧರ್ಮದ ತಲಹಿನುದ್ವಾಹಿಕವ ಪಾರ್ಥಗೆ ಮಾಡಲನುವಾದ (ಕುವ್ಯಾಆ. ಒರಿಇ. ೩೬-೮೮). **ತಲಿಪು :** ೧. ಆ ತಲಿಪಿಂಗೆ ಅಂದಿನ ಮುಚ್ಚುಳು ಇಂದಿನ ದ್ವಾರದಲ್ಲಿ ಸೂಸುತ್ತಿರಲಾಗಿ ಸಾಳಿವನ ಬೆಳೆಯಿತ್ತು (ವಚಸಂ. ೫೪೭-೧). **ತಲುಪು$_2$:** ೪. ಪಾವತಿ ; ಜಮಾ ; ಸಂದಾಯ : ಲೆಕ್ಕ ತಪಾಸಿಗರ ಕೆಲಸ ಲೆಕ್ಕವು ಸರಿಯಾಗಿದೆಯೊ ಹೇಗೆ, ಮಾಡಿದ ವೆಚ್ಚವು ಕಾಲಕಾಲಕ್ಕೆ ರಸೀದಿ ತಲುಪುಗಳನ್ನು ಪಡೆದಿದೆಯೊ ಹೇಗೆ . . . ನೋಡಿ ಪ್ರಶಸ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡುವುದು (ತಳ್ಕಡಿ. ೬೩). [<ತಲಪು$_1$]

ತಲಪುಷ್ಪಪುಟ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ನೂರೆಂಟು ಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ತಲಪುಷ್ಪಪುಟ, ಲೀನ, ವಿವರ್ತಿತ . . . ಗಂಗಾವತರಣ–ಈ ನೂಱೆಂಟು ಕರಣಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೪-೪೨ ವ). [ಸಂ.]

ತಲಬಾಲು (ನಾ). ಕೆಲವು ಜನಾಂಗದಲ್ಲಿ ವಿವಾಹಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಡಸುವ ಒಂದು ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ವಿಧಿ ; ವಧೂವರರು ಪರಸ್ಪರರ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಅಕ್ಕಿಯನ್ನು (ಅಕ್ಷತೆ) ಚೆಲ್ಲುವುದು: (ಎಸಮ್ಮ. XIII, ೭).[?]

ತಲಬು$_1$, ತಲುಬು (ನಾ). ೧. ಸಂಬಳ ; ಪಗಾರ ; ವೇತನ : ಹುಕುಂ ನಾಮೆ ಪ್ರಕಾರಕ್ಕೆ ಆಮಿಲನ ರಜಾ ತಲಬಿನಲ್ಲಿಯಿದ್ದುಕೊಂಡು ಸರಕಾರದ ಆಹಂಮದಿ ದವಲತ್ತಿಗೆ ಶ್ರೇಯಸ್ಸು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡು ಸುಖದಲ್ಲಿಯಿರೋದು (ಎಕ. IX, ದೊಡ್ಡಬ. ೧೨-೩ ; 1785) ; ಲೋಕಲ್ ಗೌರ್ನಮೆಂಟಿನವರಿಂದ ಮಂಜೂರಾದ ಮೇರೆಗೆ ದೊಡ್ಡದಾರರಿಗೆ ತಲಬುಗಳನ್ನು (ಸಂಬಳ) ಪಾವತಿ ಮಾಡುವದು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೧೧೦); ನೀವು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಈಗ ಕೊಡುತ್ತಿರುವ ತಲಬೇ ಹೆಚ್ಚು (ಇಬದು. ೧೨೫) ; ಎರಡು ವರ್ಷ ಅರ್ಧ ತಲಬಿನ ರಜವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡಿದ್ದರು (ಜಗಜಂ. ೧೫). ೨. ತೆವಲು; ಚಟ; ಗೀಳು: ಎಲೆ–ಅಡಿಕೆಯ ತಲಬೂ ಮಾಯವಾಯ್ತು (ಅಂಬಿಕ. ೫) ; ತಂಬಾಕದ 'ತಲಬು' ಮಿತಿಮೀರಿದಾಗ ಎಂದಿನ ಹಾಗೆ ತಾನು ಕುಳಿತಲ್ಲಿಂದ ಎದ್ದು ಹೋಗಿ (ಬನಸಿ. ೫). **ತಲುಬು :** ೨. ಕಳುವು ಮಾಡಿ ಕೂಡ ಕುಡಿತದ ತಲುಬು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಅವನ ನಡತೆ ಸೇರದ ಊರಿನವರು ಕೆಲವರು, ಇವರನ್ನು ಹೊರಗೆ ಹಾಕುವುದೆಂದು ಕೂಡ ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದ್ದರು (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೬೯).

ತಲಬುಮಾಡು = ತೆವಲುಮಾಡು : ಅವರು ನಡುನಡುವೆ ತಂಬಾಕು ಸೇದುತ್ತಿದ್ದರು ; ಎಲೆ–ಅಡಿಕೆ ತಲಬುಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಅಂಬಿಕ. ೫).

[←ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಲಬ್]

ತಲಬು$_2$ 'ತಲಹು$_3$' ನೋ.

ತಲಮುಖ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] "ಮೊದಲು ಉದ್ವೃತ್ತ ಹಸ್ತವನ್ನು ಮಾಡಿ ಮೊಳಕೈಗೆ ಸಮನಾಗುವಂತೆಯೂ, ಅಂಗೈಗಳು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಎದುರಾಗಿರುವಂತೆಯೂ ಕೈಗಳನ್ನು ಪಕ್ಕೆಯಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವುದು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨೪೮, ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ಚತುರಸ್ರ, ಉದ್ವೃತ್ತ, ತಲಮುಖ, ಸ್ವಸ್ತಿಕ . . . ಉಲ್ಬಣ, ವಲಿತ, ಲಲಿತ – ಈ ಮೂವತ್ತು ನೃತ್ತಹಸ್ತಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨-೪೪ವ); ಈ ಕೆಳಗೆ ಹೇಳಿರುವ ಹಸ್ತಗಳು ನೃತ್ತಹಸ್ತಗಳು–೧. ಚತುರಸ್ರ, ೨. ಉದ್ವೃತ್ತ, ೩. ತಲಮುಖ . . . ೩೦. ವಲಿತ (ಅಭಾನ್ಯ. ೪೯). [ತಲ + ಮುಖ]

ತಲಮೊಱ (ನಾ). (?): ಅರಿಉರಪನ್ನಿರ್ವ್ವರು ಮೂ × × ಯ್ಯುನ್ತಲಮೊಱಮುನಿಱಿಸಿದಾ ಕಾರೆಯರುಂ ಪೊರಳನ್ವಯರುಂ (ಎಕ. IV, ಗುಂಡ್ಲುಪೇ. ೮೯-೧೪ ; 750). [?]

ತಲವಕಾರ, ತಳವಕಾರ (ನಾ). ಒಂದು ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಹೆಸರು ; ಕೇನೋಪನಿಷತ್ತು: ಕೇನ ಉಪನಿಷತ್ತಿಗೆ ತಲವಕಾರವೆಂದು ಮತ್ತೊಂದು ಹೆಸರು (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೫೨) ; ಕೇನೋಪನಿಷತ್ತು ಸಾಮವೇದದ ತಲವಕಾರ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಕ್ಕೆ ಸೇರಿದೆ (ಭಾರದ. ೩೪). **ತಳವಕಾರ:** ಈಶಾವಾಸ್ಯ, ತಳವಕಾರ . . . ಮೊದಲಾದವೆ ಶತೋಪನಿಷತ್ತುಗಳು (ವಿವೇಕ. ೪). [ಸಂ.]

ತಲವಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಕೋಗಳಿ[ಯ]ಯ್ನೂರರ ಕಂಪಣಂ ಬಿಕ್ಕಿಗನೆಪ್ಪತ್ತಱೊಳಗಣ ತಲವಗೆಯ ಭೋಗೇಶ್ವರದೇವರ್ಗೆ . . . ಬಿಟ್ಟ ತೋಟ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೮೭-೧೪ ; 1034). [?]

ತಲವನನಗರ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು ; ಇದು 'ತಲಕಾಡು' ಎಂಬುದರ ಸಂಸ್ಕೃತೀಕರಣ: ಶ್ರೀಕಮ್ಬರಾಜಃ ಪುನ್ನಾಡ ಎಡೆನಾಡು ವಿಷಯೇ ವ(ಬ)ದನೊಗುಪ್ಪೆ ನಾಮಗ್ರಾಮಃ ತಲವನನಗರಮಧಿವಸತಿ ವಿಜಯಸ್ಕಂಧಾವಾರೆ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೭, ೧೨೨-೫೩; 800). 'ತಳವನಪುರ' ಪರಾ. [ತಲವನ$_0$ + ನಗರ]

ತಲವಾರ್ 'ತರವಾರ' ನೋ.

ತಲವಾಸಿ, ತಲೆವಾಶಿ (ನಾ). ಸಾಲವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಧಾನ್ಯಕ್ಕೆ ಧಾನ್ಯರೂಪವಾಗಿ ಕೊಡುವ ಬಡ್ಡಿ : ಕುಸೀದಕಃ, ವಾರ್ಧುಕಃ, ವೃದ್ಧ್ಯಾಜೀವಃ, ವಾರ್ಧುಷಿಃ–ಳ ಬಡ್ಡಿ ತಲವಾಸಿ ಮುಂತಾದ ಚುಂಗಡಿಲಾಭದಿಂದ ಬದುಕುವವನ ಹೆಸರು (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೩೬); ರೈತರಿಗೂ ನೂರಾರು ವರಹಗಳು ಬಡ್ಡಿಗೆ ತಲವಾಸಿಗೆ ದವಸಕ್ಕೆ ಸಹ ಕೊಟ್ಟು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ . . . ಇರುವವನು (ಕಥಾಮಂ. IV, ೬೫). **ತಲೆವಾಶಿ :** ನೂರಾರು ಖಂಡುಗ ರಾಗಿಯನ್ನು ಬಡವರಿಗೆ ಬಗ್ಗರಿಗೆ ತಲೆವಾಶಿಗೆ ಕೊಟ್ಟುಬಿಟ್ಟನು (ಕಥಾಮಂ. IV, ೨೦). [ತಲ + ವಾಸಿ$_4$]

ತಲವಿತ್ತಿಲು (ನಾ). ಮುಖ್ಯವಾದ ಹಿತ್ತಿಲು (?): ಆ ಮನೆಯ ತಲಹಿತಲ ನೀರ ಓಣಿ ಪರ್ಯಂತ ಮುನ್ನಿನ ಪ್ರಮಾಣಿನಲು . . . ಆ ಮನೆಯ ತಲವಿತ್ತಿಲ ನೀರ ಓಣಿಯಂ ತೆಂಕಣತೋಟವನು ಸರಿಭಾಗಿಯಾಗಿ ಹ[ಂ]ಚಿಕೊಂಡಲ್ಲಿ (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೪೫೭-೨೯ ; 1455).

[ತಲ ? + ಪಿತ್ತಿಲು (<ಪಿಂತಿಲ್)]

ತಲವಿನ್ಯಾಸ (ನಾ). ಅಡಿಪಾಯದ ಕ್ರಮ,–ರೀತಿ : ವಸ್ತುವಿನ ತಲವಿನ್ಯಾಸವು ಹೀಗಿದೆ (ಸಾಹಿಸಂ. ೧೬) ; ಚಾಳುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ಕಟ್ಟಡಗಳಲ್ಲಿ ಡಂಬಳದ ದೊಡ್ಡ ಬಸವ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಈ ನಕ್ಷತ್ರಾಕಾರದ ತಲವಿನ್ಯಾಸವಿದೆ (ಹೊಯ್ಸವಾ. ೯). [ತಲ + ವಿನ್ಯಾಸ]

ತಲವಿಲಸಿತ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ನೂರೆಂಟುಂ ಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; "ಕಾಲ್ಬೆರಳುಗಳನ್ನೂ, ಅಂಗಾಲನ್ನೂ ಮೇಲ್ಮುಖ ಮಾಡಿ ಪಾರ್ಶ್ವಕ್ಕೆ ನೀಡಿ ಆ ಪಾರ್ಶ್ವದ ಕೈಯಿಂದ ಪತಾಕಹಸ್ತವನ್ನು ಮಾಡಿ ನೀಡಿರುವ ಕಾಲ್ಬೆರಳುಗಳ ತುದಿಯನ್ನು ಮುಟ್ಟುವುದು. ಈ ರೀತಿ ಎರಡು ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲೂ ಮಾಡುವುದು": (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೨೯೬, ಗದ್ಯಾನುವಾದ) ; ಅಂಗಾಲೂರ್ಧ್ವಾಸ್ಯದಿನಿರೆ ಸಂಗಡಿಸೆ ಪತಾಕಹಸ್ತಮುದ ಙಗ್ರಮನಿಂತಂಗನೆ ಕೇಳ್ ತಿರುಗೀ ಕ್ರಮದಂಗಮನಿಮ್ಮೆಯ್ಯೊಳೆಸಗೆ ತಲವಿಲಸಿತಮುಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೪-೧೦೮). [ಸಂ.]

ತಲವು (ನಾ). ಬೀಜ ಬಿತ್ತಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಧನ ; ಸಡ್ಡೆ : ಮೂರು ತಾಳಿನ ಕೂರಿಗೆ ಕಟ್ಟಿ ತಲವಿನ ಮೇಲೆ ದಾಸಯ್ಯ ಬೀಜ ತಾನೆ ಬಿತ್ತಿದ (ನದೀಪ. ೬೭). [?]

ತಲಶಿಲೆ (ನಾ). ಮೂಲಶಿಲೆ : ಸಿಲಿಕ, ಅಭ್ರಕ, ಮೃತ್ತಿಕೆಯ ಸ್ಲೇಟು ಮುಂತಾದ ಥರಗಳಿಗೆ ತಲಶಿಲೆಗಳು ಅಥವಾ ಮೂಲಶಿಲೆಗಳು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೨೪೩). [ತಲ + ಶಿಲೆ]

ತಲಷಟ್ಪದಿ (ನಾ). [ಛಂದ] ಷಟ್ಪದಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ತಲಷಟ್ಪದಿ; ಉತ್ಸಾಹದ ಎರಡೇ ಚರಣಗಳನ್ನು ಆರು ಕಿರಿಚರಣಗಳಲ್ಲಿ ಬಿಡಿಸಿ ಷಟ್ಪದಿಯ ರೂಪದಲ್ಲಿಟ್ಟು ರಚಿಸಿಕೊಂಡ ಬಂಧವಿದು (ಛಂದೋವಿ. ೨೭೦).

[ತಲ? + ಷಟ್ಪದಿ]

ತಲಸಂಘಟ್ಟಿತ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ನೂರೆಂಟು ಬಗೆಯ ಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; "ವೈಷ್ಣವಸ್ಥಾನಕದಲ್ಲಿ ನಿಂತುಕೊಂಡು ಡೋಲಪಾದಚಾರಿಯನ್ನು ಮಾಡುವ ಸಮಯದಲ್ಲೇ ಕೈಗಳನ್ನು ತಟ್ಟಿ ಬಲಗೈಯನ್ನು ಸೊಂಟಕ್ಕೆ ತಂದು ಎಡಗೈಯಿಂದ ರೇಚಿತ ಮಾಡುವುದು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩೦೪, ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ತಲಪುಷ್ಪಪುಟ, ಲೀನ . . . ತಲಸಂಘಟ್ಟಿತ, ಉದ್ವೃತ್ತ . . . ಗಂಗಾವತರಣ–ಈ ನೂಱೆಂಟು ಕರಣಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೪-೪೨ ವ). [ಸಂ.]

ತಲಸಂಸ್ಫೋಟಿತ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ನೂರೆಂಟು ಬಗೆಯ ಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ; "ದಂಡಪಾದ, ಅತಿಕ್ರಾಂತ ಈ ಎರಡು ಚಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದನ್ನು ಮಾಡಿ ಮುಂದುಗಡೆ ನೆಲವನ್ನು ಕಾಲಿನಿಂದ ಗಟ್ಟಿಸಿ ಕೈಗಳಿಂದ ತಾಳ ಹೊಡೆಯುವುದು" (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೩೦೦, ಗದ್ಯಾನುವಾದ) : ತಲಪುಷ್ಪಪುಟ . . . ತಲಸಂಸ್ಫೋಟಿತ, ಗಂಗಾವತರಣ–ಈ ನೂಱೆಂಟು ಕರಣಂಗಳ್ (ಲಾಸ್ಯರಂ. ೪-೪೨ ವ). [ಸಂ.]

ತಲಸ್ಪರ್ಶಿ (ಗು). ೧. ಬುಡವನ್ನು ಮುಟ್ಟುವ; ತಳವನ್ನು ಸ್ಪರ್ಶಿಸುವ; ಆಳವಾದ. (ನಾ). ೨. (ಆಲಂ) ಸಮಗ್ರ ; ಸಂಪೂರ್ಣ : ಅಲಂಕಾರಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ತಲಸ್ಪರ್ಶಿಯಾಗಿ ವ್ಯಾಸಂಗಮಾಡಿ . . . ಪ್ರಶಸ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದಾತೆ (ಧ್ವನ್ಯಾಲೋ. vi, ಮುನ್ನುಡಿ). [ಸಂ. ತಲಸ್ಪರ್ಶಿನ್]

ತಲಹು$_1$ (ನಾ). ತಲೆಮಾರು ; ವಂಶ ; ಪೀಳಿಗೆ : ಆವನೋರ್ವಂ ಸದಾ ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಯಂ ಧರಿಸೆ ಪಾವನಂ ಕುಲದೊಳಿಪ್ಪತ್ತೊಂದು ತಲಹಿನಿಂ ದೇವಕೋಟಿಯ ನಡುವೆ ಶಿವಲೋಕಕೆಯ್ದುವಂ (ಲಶಿಚಂ. ೪೨-೧೫) ; ಚತುರಾಸ್ಯನಿಂದಾದ ಹತ್ತನೆಯ ತಲಹಿನ ಋಯಾತಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನೈದನೆಯ ವಳಿಯ ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯ (ಲಕ್ಷ್ಮಭಾ. ೧೪-೧೨). [<ತಲೆ$_1$ + – ಹು$_2$]

ತಲಹು$_2$ 'ತಲಪು$_2$' ನೋ.

ತಲಹು$_3$, ತಲಬು$_2$ (ನಾ). ಪ್ರದೇಶ ; ಎಲ್ಲೆ ; ಗಡಿ (?) : ಗದ್ದೆಯ ತಲಹಿನಲು ನಟ್ಟ ವಾಮನಮುದ್ರೆಯ ಕಲ್ಲಿಂ ಪಡುವಲು (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೧೨೯-೩೫ ; 1404) ; ತೆಂಕಲು ಕಡಗೆಯ ಮಾನಿಯ ತಲಹಿನಲು ನಟ್ಟ ಕಲ್ಲು ಒಂದು (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೧೬೬-೨೫ ; 1415). **ತಲಬು$_2$:** ಮುವರು ಆಡಿಗಳು ಅವರಿಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಬಾಳು ಕಂಬಳ ಗದ್ದೆ ಕುಸಿಯ ತರದ ಗದೆಗಳು ೫ ಒತ್ತಿನ ತಲಬು ೧ ನಡುತಾಱ ಹಾಳಿ ೭ ಅಂತ್ರ್ತು ಮು ೧೦ ಗದೆ ಗೇಣಿ ಅಕ್ಕಿ ಮು ೫೪ ಬಲಿ ಕಲಚರುವಿಗೆ ಹಿರಿಗದೆ ಒತ್ತಿನ ತಲಬುವ ಮುಡಲು ಹೊಳೆ ಒತ್ತಿನ ಹಾಳಿಗಳು ೭ ಸಹ ಹ ೬೦ ಗದೆ ಗೇಣಿ ಅಕ್ಕಿ ಮು ೬ ॥ (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೪೭೦-೪೭ ; 1482). [?]

ತಲಹುವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಪರಂಪರೆಯನ್ನನುಸರಿಸು ; ಪರಂಪರಾಗತವಾಗಿ ಬರು ; ಪಾರಂಪರ್ಯವಾಗಿರು ; ತಲೆಮಾರಿನಿಂದ ಬರು : ಬಡದೆ ಹಿರಿಯರ ತಲಹು[ಪಾಠಾಂ.ರು ಬಹುತರ]ವಿಡಿದೊದವಿಸಿರ್ದೊಡವೆ ಗೊಡೆಯನಪ್ಪೊಬ್ಬ ಮಗನಂ ಪರಮನಂ ಬೇಡಿ ಪಡೆವುದು (ಸೋಮಚ. ೧-೬೬). [ತಲಹು$_1$ + ಪಿಡಿ$_1$]

ತಲಾ 'ತಲೆ$_1$' ಪರಾ.

ತಲಾಟಿ 'ತಲಾಠಿ' ನೋ.

ತಲಾಠಿ, ತಲಾಟಿ (ನಾ). (ಹಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲಿ ಜಮೀನುಗಳ ಲೆಕ್ಕ ಪತ್ರ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಕಂದಾಯ ವಸೂಲು ಮಾಡುವ ಗ್ರಾಮದ) ಲೆಕ್ಕಿಗ; ಕುಲಕರಣಿ ; ಶಾನುಭೋಗ : ಮಾವನವರು ತಲಾಠಿ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿದ್ದರು (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೬೦). **ತಲಾಟಿ :** ತಲಾಟಿಪದ್ಧತಿಯು ಮೊದಲಿನಿಂದಲೂ ಈ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಜಾರಿಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಾಲ್ಕಾರು ಹಳ್ಳಿಗೊಬ್ಬ ತಲಾಟಿ ಇರುವನು (ಕರವೀ. ೮). [←ಮರಾ. ತಲಾಠೀ, ತಲಾಟೀ]

ತಲಾತಲ, ತಳಾತಳ (ನಾ). ೧. ಏಳು ಅಧೋಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ತಳ ಮತ್ತಳ ವಿತಳಸುತಳಂ ರಸಾತಳ ತಲಾತಲ[ಪಾಠಾಂ. ತಳಾತಳ]ಮು ಪಾತಾಳಮೆಂದು ವರ್ತಿಸುವ ತಳಲೋಕಮೇಳಕ್ಕು (ಮಂಗರಾ. ೧೦-೩೨). ೨. (ಆಲಂ) ತೀರ ಕೆಳಗಿನ ಭಾಗ ; ತಟ್ಟತಳ : ಯಾವುದು ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ಉಚಿತವೋ ಅಷ್ಟನ್ನು ಮಾತ್ರ ನಮ್ಮ ಪ್ರಜ್ಞೆ ಬರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಉಳಿದವು 'ಅಜ್ಞಾತ'ದ ತಲಾತಲದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿರುತ್ತವೆ. (ಸೌಂದಸ. ೪). **ತಳಾತಳ:** ೧. ಪಾತಾಳ ಮಹಾತಳ ರಸಾತಳ ತಳಾತಳ ಸುತಳ (ವಿವೇಕ. ೧೬೦) ; ಬೀಸಿ ಬಡಿಗೆ ಬಿಱುಬುಗಾಳಿ ನೆಲನ ಮೇಲ್ ತಳಾತಳದಿನದಱ ಅಡಿಯೆ ಅದಿರ್ವನಂ (ಬದ್ಧಪ್ರ. ೫೬- ೧೨೧೫). 'ರಸಾತಲ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ತಲಾಮಲಕ, ತಳಾಮಳಕ (ನಾ). ೧. ಅಂಗೈಯಲ್ಲಿರುವ ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ. ೨. (ಆಲಂ) ಸ್ಪಷ್ಟವಾದುದು: "ನಿಜಮುಂ ನಿರ್ಮಲಮುಂ ತಲಾಮಲಕಮಕ್ಕುಂ" (ನಾನಾರ. ೧೬೭). **ತಳಾಮಳಕ :** ೨. ನಿನಗೆ ಪಥ್ಯಮಾವುದದಂ ಮಾಡಾಮೂಲಚೂಲಮೆಮಗೆ ತಳಾಮಳ[ಪಾಠಾಂ. ಬ]ಕಂ ಭವನಿಬದ್ಧ ಮಲಿಸಿತೆಮ್ಮಂ (ಯಶೋಚ. ೧-೬೫). 'ಕರತಲಾಮಲಕ' ಪರಾ.

[ತಲ + ಆಮಲಕ]

ತಲಾರ (ನಾ). ಗೆಜ್ಜೆ (?) : ನೂಲ ತೊಂಗಲ ತಲಾರದ ಮೆಲ್ಲುಲಿ ಪೆರ್ಚೆ ಮೆಲ್ಪು ಮತ್ತೊತ್ತಱಗೆ ಕರಂಗಳಿಂ ನಿಱಿದುಱುಂಬೆದೆ ವಾದ್ಯದೊಳೊಂದಿ ನಿಂದು ಮುಂದೆಱಗಿ ಲಯಂಗಳೊಳ್ ತಗುಳ್ ನರ್ತಿಸಿದಾಕೆಯರೊಪ್ಪಿ ತೋಱಿದರ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೩-೧೮). [?]

ತಲಾರಿಕೆ 'ತಳವಱಿಕೆ' ನೋ.

ತಲಾವು (ನಾ). ಕೆರೆ ; ಕೊಳ ; ಸರೋವರ : (ಮೈಗೆಜಿ. IV, ೭೮೭).

[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಲಾವ್; ಪಾರ. ತಲಾವ್, ತಾಲಾಬ್. / ಪ್ರಾ. ತಲಾಅ. / ಸಂ. ತಡಾಗ]

ತಲಾವುಅಮಾನಿ (ನಾ). ಯಾವುದೇ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಗ್ರಾಮಕ್ಕೂ ಸೇರದೆ ಸರ್ಕಾರದ ವಶದಲ್ಲಿರುವ ಕೆರೆ : ಮದ್ದಕದ ಕೆರೆ, ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸೇರಿದ ಕೆರೆ : (ಮೈಗೆಜಿ. IV, ೭೮೭). 'ಅಮಾನಿಕೆರೆ' ಪರಾ. [ತಲಾವು+ಅಮಾನಿ]

ತಲಾಶೆ 'ತಲಾಸು' ನೋ.

ತಲಾಷ್ 'ತಲಾಸು' ನೋ.

ತಲಾಷು 'ತಲಾಸಂ' ನೋ.

ತಲಾಷಿ 'ತಲಾಸಂ' ನೋ.

ತಲಾಸು, ತಲಾಶೆ, ತಲಾಷ್, ತಲಾಷು, ತಲಾಸಿ (ನಾ). ಹುಡುಕುವಿಕೆ; ಶೋಧನೆ; ತಪಾಸಣೆ; ಪತ್ತೆಹಚ್ಚುವಿಕೆ: ದೊಳ್ಳ ಹೇಳಿದ್ದ ಕೆಮ್ಮಣ್ಣುಬ್ಬಿನ ಹಳ್ಳದ ಆ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಹೋದನು, ತಲಾಸು ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ (ಮಲೆಮ. ೪೫೦). **ತಲಾಶೆ:** ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಆಸ್ಪದ ಬರದಂತೆ ರಾಜನ 'ತಲಾಶೆ'ಯಲ್ಲಿ ಅನ್ವಾರಿಯ ಜತೆಗೂ ಅವನೂ ಹಾರಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಮಾಡಿದ (ನಟಸಾ. ೨೯೦). **ತಲಾಷ್:** ಎಲ್ಲವನ್ನು ಒಂದೊಂದಾಗಿ ತಲಾಷ್ ಮಾಡಿಸುವವರೆಗೆ ಆರೇಳು ತಿಂಗಳಾಯ್ತು (ಮನೋನಂ. ೧೩೪). **ತಲಾಷು:** ಅವನ ಚಮತ್ಕಾರದಿಂದ ನೋವು ಹಿಡಿದು ಪ್ರಕರಣ ತಲಾಷು ಮಾಡಿದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ಮೇಲು ಉದ್ಯೋಗಸ್ಥರ ಶ್ಲಾಘನೆಗೆ ಹ್ಯಾಗೂ ಯೋಗ್ಯನಾದನು (ವಾಗ್ಮೀವಿ. ೧೪೬); ಕಾನ್‌ಸ್ಟೇಬಲನ್ನು ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿದ್ದ ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ನೀರಿಗೂ, ಒಂದು ಬಂಡಿ ತಲಾಷುಮಾಡಿ ತರುವುದಕ್ಕೂ ಕಳಿಸಿದ್ದಾಗಿಯೂ . . . ಹೇಳಿದರು (ಕಲಸಿ. ೩೮೬). **ತಲಾಸಿ:** ಇದು ಪೂಜಾರಿ ಬಿರುಮ ತಲಾಸಿ ಮಾಡಿದ್ದು (ಕುಡಿಕೂ. ೨೨೪).

[← ಪಾರ. ತಲಾಶ್; ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಲಾಶ್, ತಲಾಸ್]

ತಲಿನ, ತಳಿನ (ಗು). ೧. ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ; ತಳಭಾಗದ. ೨. ಕೆಳತರದ; ಕೀಳುವಂಟ್ಟದ; ಕನಿಷ್ಟವಾದ. ೩. ತೆಳುವಾದ; ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ. ೪. ಸಣ್ಣದಾದ; ಚಿಕ್ಕದಾದ. ೫. ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ; ತೆರಪುಳ್ಳ; ಅಂತರವುಳ್ಳ. (ನಾ). ೬. ಹಾಸಿಗೆ; ಶಯ್ಯೆ; ತಲ್ಪ. **ತಳಿನ:** ೭. ತೆಳುವಾದುದು: "ಕ್ಷಾಮಂ, ಶಾಂತಂ, ಕೃಶಂ, ಕ್ಷೀಣಂ, ಪೇಲವಂ, ತಳಿನ(ಮ)ಂ, ತನು—ಈ ೭ ಅಸಿದು" (ಹಲಾಯು. ೦೦೯–೩೨). [ಸಂ.]

ತಲಿಪು 'ತಲಪ್ಪು₂' ನೋ.

ತಲಿಮಿಲಿತ (ಗು). ತಳಮಳಗೊಂಡ: ಮಾಯಾದೇವಿಯು ಈ ವಿಚಿತ್ರವಾದ ವ್ಯಂಗ್ಯದಿಂದ ತಲಿಮಿಲಿತಳಾದಳು (ಮೃಜಲ. ೧೧). [?]

ತಲುಪಣೆ (ನಾ). ತಲಪುವಿಕೆ; ಪಾವತಿಯಾಗುವಿಕೆ; ಕೈಸೇರುವಿಕೆ: ಅವರ ಕಾಗದಪತ್ರಗಳ ಮತ್ತು ಗಂಟುಮೂಟೆಗಳ ತಲುಪಣೆ . . . ಅಂಥ ಕಡುಬೇಸಗೆಯ ದಿನದಂದು ಬಹು ಕ್ಲೇಶದಾಯಕವಾಗಿತ್ತು (ಪುನರು. ೪೫೩). [ತಲುಪು₁ (<ತಲಪು₁) + – ಅಣೆ₄]

ತಲುಪಿಸು 'ತಲಪಿಸು' ನೋ.

ತಲುಪು₁ 'ತಲಪು₁' ನೋ.

ತಲುಪ್ಪು₂ 'ತಲಪ್ಪು₂' ನೋ.

ತಲುಬು 'ತಲಬು₁' ನೋ.

ತಲುವರಿ 'ತರುವಲಿ' ನೋ.

ತಲುವರಿತನ 'ತರುವಲಿತನ' ನೋ.

ತಲುವುರಿ 'ತರುವಲಿ' ನೋ.

ತಲೆ₁ (ನಾ). ೧. ದೇಹದ ಒಂದು ಅಂಗ; ಮಂಡೆ; ಉತ್ತಮಾಂಗ; ರುಂಡ; ಶಿರಸ್ಸು; ಮಸ್ತಕ: ಕೂಸಿನ ತಲೆಯೊಳ್ಬಿಣ್ಪೋಱಿಯನಿಟ್ಟ ಪೋಲಸುಖಕರಂ (ಕವಿರಾ. ೨–೬); ಪನ್ನೆರಡು ತಲೆಯ ಪಾವುಮಂ ಚಂದ್ರನೊಡೆದುದುಮಂ . . . ಇಂತೀ ಪದಿನಾಱುಂ ಕನಸುಗಳಂ . . . ಕಂಡಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೮೫–೨೫); ತನ್ನ ಮನಮನಱಿದು ಮುಟ್ಟೆ ನುಡಿದ ಕೆಳದಿಯ ನುಡಿಗೆ ಪೆಱತೇನುಮನೆನಲಱಿಯದೆ ನಾಣ್ಚಿ ತಲೆಯಂ ಬಾಗಿ ನೆಲನಂ ಬರೆಯುತ್ತುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪–೭೪ ವ); ಕಾಳನೊ ರಾವಣನೋ ಶಿಶುಪಾಳನೊ ತಾನೆನಿಸಿ ನೆಗೞ್ದ ನರಗನ ತಲೆ ತನ್ನಾಳಾಳ ಕಯ್ಗೆವನ್ದುದು (ಎಕ. II, ೫೯–೯೫; 974); ಎನಿತು ತಾಳವುರನನೇಱಿದೊಡಂ ತಲೆಗೆ ಕಾಲ್ಕೆಳಗೆಂಬಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬–೧೭೩); ತಲೆಯಿಲ್ಲದ ಅಟ್ಟೆಗೆ ಪಟ್ಟವ ಕಟ್ಟುವ ಉಭಯಭ್ರಷ್ಟರ ನೋಡಾ (ಬಸವ. ೭೨); ಕೃಪಾಚಾರಿಯರ ಸೇನೆಗೆ ತಲೆಯ ಋಣ ಸಂಬಂಧ ಸವೆದುದು (ಕುಮಾ ದ್ಯಾಭಾ. ೬–೫); ತಲೆಯಲಿ ಕರಿದು ಕೂದಲು ಗಳೌಷಧಿಗಿಲ್ಲ (ಮೋಹತ. ೧೮–೭೮); ತಲೆ ಗಟ್ಟಿ ಎಂದು ಕಲ್ಲು ಹಾಯಬಾರದು (ಗಾದೆ); ಕಾಸೂ ಹಾಳು ತಲೆಯೂ ಬೋಳು (ಗಾದೆ). ೨. ವಂಶ; ಕುಲ; ಸಂತತಿ; ಪೀಳಿಗೆ; ತಲೆವಾರಂ: ಸಲೆ ಸಂದಿರ್ಪತ್ತೊಂದುಂ ತಲೆವರೆಗಂ ನಮಗೆ ಪರಿಭವಂ (ಪಂಪಭಾ. ೭–೫೬); ದೇಗುಲವಂ ಮಾಡಿಸಿ ತಮ್ಮ ಮಾತಾಪಿತೃಗಳಿರ್ಪ್ಪತ್ತೊಂದ ತಲೆಗಂ ಪರೋಕ್ಷ ವಿನಯಂಗೆಯ್ದು ದೇವರ್ಗ್ಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಭೂಮಿ (ಎಕ. IV. ಗುಂಡ್ಲುಪೇ, ೯೩–೨೩; 1049); ನಾನೋವದಿಪ್ಪತ್ತೊಂದು ತಲೆವೆರಸಿ ನರಕಕ್ಕೆ ಹೋಹನೇ (ಹಚಕಾ. ೮–೭೬). ೩. ವಂಖ್ಯವಾದುದು; ಉತ್ತಮವಾದುದಂ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದದಂ: ನೋಣಂಬವಾಡಿ ಮೂವತ್ತಿಚ್ಛಾಸಿರಕ್ಕೆ ತಲೆಯೆನಿಸಿದ ಕೋಗಳಿಯಯ್ನೂಱುಮಂ (ಸೌಇಇ.IX-i, ೨೯೩–೧೦; 1162); ಅನ್ತು ಪೊಗಳ್ತೆಗಂ ನೆಗಳ್ತೆಗಂ ನೆಲೆಯುಂ ತಲೆಯುಮಪ್ಪ . . . ಕಲಿ ತೈಲಭೂಮಿಪಾಲಂಗಂ (ಎಇ. XVI, ೩೫೭–೨೩; ?). ೪. ಮೂಲ; ಮೊದಲು; ಬುಡ; ಆದಿ: ಜಗದ ಮಾಯೆಗಿವಂ ತಲೆ (ಲೀಲಾವ. ೪–೭೫): ಕಾಲುವೆ ಆರಂಭವಾಗುವ ಅಣೆಕಟ್ಟೆಗೆ ಕಾಲುವೆಯ "ತಲೆ" ಎಂದು ಹೆಸರು (ಭೂವಿವ. ೨೮೭). ೫. ಕೊನೆ; ತುದಿ; ಅಂಚು: ತೆಂಕಣ ತಲೆಯ ಪುಣುಸೆ ಅಣಲೆಯ ಮರಂ (ಎಕ. XII, ಶಿರಾ. ೩೮–೪೩; 878). 'ಇರ್ತಲೆವೊತ್ತು' ಪರಾ. ೬. (ಅಲಂ) ಕೂದಲು; ರೋಮ: ತಲೆಯನಿರುಳ್ಪಿಕ್ಕಿದೊಡೆತ್ತಲಾನುಮೊಂದಲ್ಲಿ ಭಾಗ್ಯಮುಳ್ಳಾರೋಮಂ ತಲೆಯಿಂದುದಿರ್ದೊಡೆ ಬಳಿಯಂ ನಿಲಲಱಿಯದು ಭಾಗ್ಯಮೆಂಬರಱಿವಿಲ್ಲದವರ್ (ಸಮುಪ. ೧–೪೫ ಅನುಬಂಧ); ತಲೆಯಂ ಬಲುದಡಿಗರ್ಕಟ್ ನಿಲಲಾಱದೆ ಸುಂಟಿದಿಂದ ಕೋಡಗದಂತುಮ್ಮಳಿಸಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧–೧೪೧); ಹಡೆದ ತಾಯಿಲ್ಲ ತಾಯುಳ್ಳೊಡೆ ತಲೆ ಹೀಗೆ ಜಡೆಗಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಮಾಸಿಹುದೇ (ಮೋಹತ. ೨೧–೨೫); ಮತ್ಯಾಗೆ ತಲೆಯ ಕೆದಱಿಕೊಂಡು ಜನ ಕಾಡಹತ್ತಿದರೇನನುಸಿರುವೆ (ಕಂಸವಿ. ೧೧–೪೧). ೭. (ಅಲಂ)ಬುದ್ಧಿ; ತಿಳಿವಳಿಕೆ: ಮನೆಯ ಖರ್ಚು ವಿಷ ಏರಿದ ಹಾಗೆ ಏರುತ್ತಾ ಇದೆ. ಅದರ ವಿಷಯ ನಿಮ್ಮ ತಲೆಗೆ ಏನೇನೂ ಹೊಕ್ಕ ಹಾಗೆ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ (ಯೋಧಪು. ೩೦); ತಲೆ ಇಲ್ಲದ ಮನುಷ್ಯ (ರೂಢಿ). 'ತಲೆಕೆಡು' ಪರಾ.

ತಲೆತಲೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ೧. ಉಳಿದ ಪಕ್ಷಿಗಳು ಅದನ್ನು ತಲೆತಲೆ ಕುಕ್ಕುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೩–೧೦೬); ಜುಟ್ಟು ಹಿಡಿದುತಂದು ತಲೆತಲೆಗೆ ಡಿಕ್ಕಿ ಹೊಡಸುವವನು (ವಚಭಾ. ೧೬). ೨. ತಲೆತಲಾಂತರ: ತಲೆತಲೆಯಿಂದಲೂ ಆ ಕೆಲಸ ಸಾಗಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿದ್ದರು (ಗಂಗಾಸಾ. ೧೧). **ತಲಾ** = ಪ್ರತಿಯೊಂದು ತಲೆಗೆ; ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ; ಪ್ರತಿಯೊಂದಕ್ಕೆ: "ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬನಿಗೆ, ತಲಾ" (Per capita. ಪತ್ರಿನಿ. ೭೧); ತನಗಿದ್ದ ಇಬ್ಬರು ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಕರೆದು ತಲಾ ಒಂದೊಂದು ರೂಪಾಯಿ ಕೈಗೆ ಕೊಟ್ಟು (ಕಥಾಮಂ. IV, ೧೩); ದಾಸೋಜನು ಮತ್ತು ಚಾವಣನು ತಲಾ ನಾಲ್ಕು ಬೇಲೂರಿನ ಶಿಲಾಬಾಲಕಿಯರ ವಿಗ್ರಹಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರು (ಭಾರದ. ೫೦೫); ಹಳಬರಿಗೂ, ಓಲೆಕಾರರಿಗೂ ತಲಾ ಐದೈದು ರೂಪಾಯಿಗಳಂತೆ ಒಟ್ಟು ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ರೂಪಾಯಿ ಕೊಟ್ಟು (ನಾಪೂಲೀ. ೨೦೮). **ತಲಾಂತರ, ತಲೆಯಂತರ** = ೧. ವಂಶ; ಪೀಳಿಗೆ: ನಮ್ಮ ತಲಾಂತರದವರೆಲ್ಲ ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲೇ ಜೀವಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ರೂಢಿ). ೨. = ತಲೆವಾರು ೧: ಕಳೆದ ಒಂದು ತಲೆಯಂತರದಲ್ಲಿ ಅಮೇರಿಕಾ, ಚೀಣಾ, ಈಜಿಪ್ಟ್ ಮೊದಲಾದ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ . . . ಕ್ರಾಂತಿಯೆದ್ದಿತು (ಜಗಸಂ. ೨). **ತಲಾ ವರಮಾನ** = ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರ ಆದಾಯಂ, – ಉತ್ಪತ್ತಿ: (Per capita income. ಪತ್ರಿನಿ. ೭೧). **ತಲೆ ಅಪ್ಪಳಿಸು** = (ಹಾವಿನಂತೆ) ಆಕ್ರೋಶಮಾಡಂ: ಅವನು ತಲೆ ಅಪ್ಪಳಿಸಿ ನಿಂತಾಗ ಯಾರೂ ಎದುರಾಗುವಂತಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ).

ತಲೆಕೆಳಕನೆ = ತಲೆಕೆಳಗಾಗಿ ; ಮೇಲ್ಭಾಗ ಕೆಳಭಾಗಕ್ಕೆ ಬರುವಂತೆ ; ಅಡಿಮೇಲಾಗಿ : ದ್ವಾರವೊಂಬತ್ತುಱೊಳು ಪುಗಿಸಿ ಹೇಸದಲ್ಲಿ ದೂತರೆಯ್ದಿ ಉರಿವ ಕಿಚ್ಚಿನೊಳಗೆ ತಲೆಕೆಳಕನೆ ಪಿಡಿದು ಸೀವುತಿಪ್ಪ (ಸಾನಂದ. ೬–೧೦೩ ರಗಳೆ). **ತಲೆಕೆಳಗಾಗಿಸು** = ೧. ಬೀಳುವಂತೆ ಮಾಡು ; ನಾಶಮಾಡು ; ಹಾಳು ಮಾಡು : ತಳುವದಂಗಜ ಚೋರನಾಗಿ ಪಾಂಥರ ತಲೆಕೆಳಗಾಗಿ ಸುತ್ತಿಹನಲ್ಲಿ (ಕುಠಾಸಾಂ. ೨–೩೮). ೨. ತಲೆ ಬಗ್ಗಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಒಪ್ಪುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಶರಣಾಗಿಸು : ಅವನನಾ ಲಲಿತಾಂಗಿಯ ಲಾವಣ್ಯ ತಲೆಕೆಳಗಾಗಿಸದಿರದೆನುತದೆಯೊಳಾ ಲಲನೆ ಬಂದಳು ರತ್ನಿಯೆಡೆಗೆ (ಕುಠಾಸಾಂ. ೨೬–೧೭). **ತಲೆಕೆಳಗಾಗಿ ಹಾಕು**=ಅಡಿಮೇಲು ಮಾಡಿಹಾಕು; ಮಗುಚಿ ಹಾಕು : ಚಾಪೆಯನ್ನು ತಲೆಕೆಳಗಾಗಿ ಹಾಕಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). **ತಲೆಕೆಟಗಾಗಿ ಬೀೞ್, ತಲೆಕೆಳಗಾಗಿ ಬೀಳು** = ತಲೆ ಕೆಳಮುಖವಾಗಿ ಬೀಳು, – ಒರಗು : ಬಡಿಗೊಂಡ ಮೊಲದಂತೆಯುಂ ತಲೆಕೆಟಗಾಗಿ ಬಿಟ್ಟರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೪–೩೦ ವ) ; ಮರದ ಮೇಲಿಂದ ಕಾಲು ಜಾರಿ ತಲೆ ಕೆಳಗಾಗಿ ಬಿದ್ದನು (ರೂಢಿ). **ತಲೆಕೆಟಗಾಗು, ತಲೆಕೆಳಕಾಗು, ತಲೆಕೆಳಗಾಗು, ತಳಕೆಳಕಾಗು** = ೧. (ನಾಚಿಕೆಯಿಂದ) ತಲೆತಗ್ಗು, – ಬಾಗು : ಅರಸ ನೀತನ ಭಕ್ತಿಗಂ ವ್ಯವಸಾಯಕ್ಕಂ ಮೆಚ್ಚಿ ತನ್ನ ತಂದೆಮ್ಮೆಗಳೊಳೊಂದುಮಂ ಕೊಳ್ಳದೆ ನೀನೇ ಕೊಳ್ಳೆಂದು ಕೊಟ್ಟೊಡಾ ದಯೆಗೆ ನಯಂಬಡೆದೆನೆಂದು ತಲೆಕೆಟಗಾಗಿ ಮೇಗುಗಾಣದೆ (ಸುಕುಮಾ. ೭–೩೫ ವ). ೨. ತಲೆ ಕೆಳಭಾಗಕ್ಕೆ ಬರು : ತಲೆಕೆಟಗಾಗಿ ನೇಲ್ವುದು ಶಬಾವಳಿ (ಅರ್ಧನೇ. ೫–೩೭) ; ತ್ರಿನಯನಂ ಪೂಜಿಸಿಯಿದಕೆ ಮನವನುಮತಿಸದಡೆ ಲೋಹಶೂಲದೊಳನಿಬರಂ ತೆಗೆಸುವೆನು ತಲೆಕೆಳಕಾಗಿ ನಿಮ್ಮುವನು (ಬಸವು. ೫೦–೫೦) ; ತುಂಗಬಲನುರುಪಕ್ಷಹತಿಗೆ ರಥಾಂಗವಜಿಗಿಜಿಯಾಯ್ತು ರಥದ ತುರಂಗ ತಲೆಕೆಳಕಾಗಿ ಕೆಡೆದವು (ತೊರರಾ. ೩–೧೦–೧೬) ; ಕುದುರೆ ತಲೆಕೆಳಗಾದುದಿಳೆಯದ್ದುದು ರಸಾತಳಕೆ (ಕುವ್ಯಾ. ೭–೨೦). ೩. ಗರ್ವಪಡು ; ಅಹಂಕಾರಪಡು : ವಿಟಕೋವಿದತ್ವದ ಹಮ್ಮಿನಿಂ ನೀನಿಂತು ತಲೆಕೆಳಕಾಗಿ ನಡೆಯುತಿಹೆ (ಬಸವು. ೪೨–೧೭). ೪. ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತವಾಗು ; ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಹೊಂದು : ಆವನೊಬ್ಬನ ಕಂಡರರಿಗಳ ಜೀವ ತಲೆಕೆಳಕಹುದು ಸುಭಟರ ದೇವನಾತನು ಪಾರ್ಥ (ಕುವ್ಯಾ. ೯–೫) ; ಹರಿಕಟಕದುಬ್ಬರಕಯೋಧ್ಯಾ ಪುರವು ತಲೆಕೆಳಕಾ[ಪಾಠಾಂ. ಗಾ]ಯ್ತು (ತೊರರಾ. ೪–೯–೧೧) ; ಕಳವಳದ ಮನವು ತಲೆಕೆಳಗಾದುದವ್ವಾ(ಮಹಾದೇ.ಬ. ೧೪೧–೦೨೧);ಕೌರವೇಶ್ವರನ ಸೇನೆ ತಲೆಕೆಳಗಾ[ಪಾಠಾಂ. ಕಾ]ಯ್ತು ಪಾರ್ಥನ ಸೂನುವಿನ ಮರಣದಲಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೮–೪೨) ; ನೊಂದುಕೊಂಡರು ತಂದೆ ತಮ್ಮೆಲ್ಲ ಹಂಚಿಕೆಯೊಟ್ಟಿಗೆ ತಲೆಕೆಳಗಾಗೆ (ಇಂಜಾಪ. ೧೯–೮೦) ; ಅವರನ್ನು ನೆನೆದ ಕೂಡಲೇ ನನ್ನ ಎಲ್ಲ ವ್ಯಾಪಾರಗಳೂ ತಲೆಕೆಳಗಾಗುತ್ತವೆ (ಬದುಜ. ೧೨೦); ನಾವೆಲ್ಲಾ ಸೇರಿ ಹಾಕಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಯೋಜನೆಗಳೆಲ್ಲಾ ತಳಕೆಳಕಾಯಿತು (ರೂಢಿ). ೫. ಬೀಳು ; ಚ್ಯುತವಾಗು ; ಭ್ರಷ್ಟವಾಗು : ತನ್ನ ಮಱಿದು ದೇವರ ಕಂಡಿಹೆನೆಂದೆಂಬರು ತನ್ನುವ ಮಱಿದು ದೇವರ ಕಂಡಿಹೆನೆಂಬ ಕಾರಣ ಹರಿ ಸುರ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ತಲೆಕೆಳಗಾಗಿ ಹೋದರು (ವಚಸಂ. ೮೪–೨೭ ಅಂಬಿವ). ೬. ನಾಶವಾಗು ; ಹಾಳಾಗು : ಅಱಿವು ತಲೆಕೆಳಗಾಯ್ತು ಧೈರ್ಯದ ನಿಱಿಗೆ ನಗೆಗೆಡೆಯಾಯ್ತು (ಕುವ್ಯಾ.ವಿ.೨–೧೨). **ತಲೆಕೆಟಗುಮಾಡು, ತಲೆಕೆಳಗುಮಾಡು**=೧. ಬುಡಮೇಲು ಮಾಡು; ನಾಶಮಾಡು; ಹಾಳು ಮಾಡು : ಕೌರವರಂ ಭೈರವಂಬಾಯ್ದರಂತೆ ತಲೆಕೆಟಗುಮಾಡಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭–೯೫) ; ಗೌಡನ ಮಗು ಎಲೆ ಅಡಕೆ ಚೀಲವನ್ನು ತಲೆಕೆಳಗುಮಾಡಿ ಹೊಗೆಸೊಪ್ಪನ್ನು ಕೆಳಗೆ ಚೆಲ್ಲಿತು (ರಾಮಾನ. ೧೧೧). ೨. ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಪಲ್ಲಟಗೊಳಿಸು : ದೂರದರ್ಶಕದ ಮೂಲಕ ಮೊಟ್ಟಮೊದಲು ಚಂದ್ರಬಿಂಬದಲ್ಲಿ ನೋಡಿದ ವಿಷಯಗಳು ಜ್ಯೋತಿಶ್ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನೇ ತಲೆಕೆಳಗುಮಾಡಿದವು (ಜ್ಯೋತಿವಿ. ೨೦೯) ; ಹಳೆಯ ನಂಬುಗೆಗಳನ್ನು ತಲೆಕೆಳಗುಮಾಡುವ ಹೊಸ ವಿಚಾರಗಳು . . . ನಮ್ಮ ಬದುಕನ್ನು ಪರಿವರ್ತಿಸುತ್ತಿವೆ (ಸೌಂದಸ. ೨೭೭). ೩. ತಳಮಳವುಂಟಾಗು; ಕ್ಷೋಭೆಗೊಳ್ಳು : ಕಪಿಬಲಮಹಾರ್ಣವವ ತಲೆಕೆಳಗುಮಾಡಿತ್ತು ಸೇನಾಜಲನಿಧಿಯ ಬೊಬ್ಬಾಟ (ತೊರರಾ. ೬–೧೩–೩). **ತಲೆಗಿಂಬಾಗಿಸು** = ತಲೆಗೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿಸು ; ತಲೆದಿಂಬಾಗಿ ಮಾಡು : ಶಾನಭಾಗರು ತಮ್ಮ ಬಟ್ಟೆಹಾಕಿದ ಕೈಚೀಲವನ್ನೇ ತಲೆಗಿಂಬಾಗಿಸಿ ಹಾಸುಗೆಯ ಮೇಲೆ ಅಡ್ಡ ವಾದರು (ಮೂರುದಾ. ೭). **ತಲೆಗಿಂಬಾಗು** = ತಲೆಗೆ ಆಶ್ರಯವಾಗು ; ತಲೆದಿಂಬಾಗು : ರಾಜಪುತ್ರರು ಹೊಳೆವ ಪದಕದ ಕೊರಳ ತಲೆಗಿಂಬಾದ ತೋಳುಗಳ . . . ದಳಿತದಂಷ್ಟ್ರಾನನದಲೆಸೆದರು ಸಾಲ ಶಯನದಲಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೫–೭೯). **ತಲೆಗಿಂಬು** = ತಲೆಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದುದು ; ತಲೆದಿಂಬು : “ಉಚ್ಛೀರ್ಷಕಂ, ಉಪದಾನಂ, ಉಪಬರ್ಹಂ – ಈ ೩ ತಲೆಗಿಂಬು” (ಹಲಾಯು. ೫೨–೧೫೪) ; ಉಂಡೆಸುತ್ತಿ ಮೇಲುದನಾಗಳ್ ತಲೆಗಿಂಬುಮಾಡಿ ನೃಪಕುಲತಿಲಕಂ ಪಟ್ಟಿರ್ದನಿರ್ಪುದುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೬೫೦); ಕವಲಂಬುಂ ತಲೆಗಿಂಬಿನ ಕವುಳುಡೆ ಶರಮಂಚವೆರಸಿದರಲೆಯ ಹಾಸಂಬಿವು . . . ಬಿಡದೆಸೆದಿರೆ . . . ಶರಶಯನದೊಳಿರ್ದಂ (ಗದಾಯು. ೫–೩೯) ; ತಲೆಗಿಂಬನೆರಡು ದೆಸೆಯೊಳು ನಿಲಿಸುಗೆ (ಮದಠಿ. ೧೦–೨೩) ; ಸಂಬಳಿಗೆಯ ಪರ್ಣ ಚೂರ್ಣ ಕೊಂಬ ಕರ್ಪೂರಕರಂಡವ ಸ್ಮರನ ತಲೆಗಿಂಬಿನೊಳ್ ತಂದಿರಿಸಿದರು (ಮೋಹತ. ೧೬–೨೭); ನರ್ಸು ಒಳಗೆ ಹೋಗಿ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಹಾಸಿಗೆ, ಒಂದು ತಲೆಗಿಂಬು ತರುವಳು (ಉದವ್ಯ. ೩). **ತಲೆಗೂಡುಗಟ್ಟು** = (ಗಿಡ, ಎಲೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳ) ತುದಿಯು ಮುರುಟಿಕೊಳ್ಳು, – ಸುಕ್ಕುಗಟ್ಟು : ಬೀಜಗಳು ಮುಗ್ಗು ಹಾಯಿದಿದ್ದರೆ ಮುಂದೆ ಮೆಣಸಿನ ಗಿಡಗಳು ತಲೆಗೂಡುಗಟ್ಟಿ ಎಲೆಗಳು ಮುದುಡಿಕೊಂಡು ಗಿಡಗಳು ಕೆಡುವವು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೭೦). **ತಲೆಗೆ ಕಟ್ಟು** = ೧. (ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು) ಹೊರಿಸು, – ಹೇರು : ಹಾಗೆ ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ತನಗೆ ಕಟ್ಟಿದರೆ ಸಂತೋಷದಿಂದ ತಲೆಗೆ ಕಟ್ಟಿಸಿಕೊಂಡೇನು (ರಂಗಕ. ೫) ; ಆ ಮನೆಯನ್ನು ಅವರ ತಲೆಗೆ ಕಟ್ಟುವುದಕ್ಕೆ ಏಜೆಂಟ್ ಸರಿಯಾದ ಪೀಠಿಕೆ ಹಾಕಿದ್ದನು (ಯೋಧಪು. ೨೫) ; ತಲೆಗೆ ಕಟ್ಟಿದ ಅನೇಕ ಸಂಗತಿಗಳಿಗೂ (ನನ್ನಜೂ. ೩೨) ; ತಪ್ಪಿನ ಹೊಣೆಯನ್ನು ಅವನ ತಲೆಗೆ ಕಟ್ಟಿದರು (ರೂಢಿ). **ತಲೆಗೆ ಗಂಟುಹಾಕು** = ಹೊಣೆಯನ್ನು ಆರೋಪಣೆ ಮಾಡು : ಪಕ್ಕದ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಆದ ಕಳ್ಳತನವನ್ನು ಅವನ ತಲೆಗೆ ಗಂಟು ಹಾಕಿದರು (ರೂಢಿ). **ತಲೆಗೆ ತರು** = ಹಾನಿ ಉಂಟುಮಾಡು; ನಷ್ಟ ಉಂಟುಮಾಡು : ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಕಳೆದು ನನ್ನ ತಲೆಗೆ ತಂದಿಟ್ಟನು (ರೂಢಿ). **ತಲೆಗೆವರ್, ತಲೆಗಬರು** = ೧. ಪ್ರಾಣಾಪಾಯ ಒದಗು : ತಲೆಗೆ ವಂದುದೆವೆಯೊಳ್ ಪೋದಂತೆ(ಚಿಕವಂ.೪೨–೦೪). ೨. ಹಾನಿಯಾಗು ; ತೊಂದರೆಯಾಗು ; ಅಪಾಯವಾಗು: ದುಷ್ಟನಿಗೆ ನೆರವಾಗಲು ಹೋಗಿ, ಈಗ ನನ್ನ ತಲೆಗೆ ಬಂದಿದೆ (ರೂಢಿ). **ತಲೆಗೆ ಹಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳು** = ಯೋಚನೆ ಮಾಡು ; ಚಿಂತೆಮಾಡು : ಒಟ್ಟು ಎಷ್ಟು ಸಂಪಾದನೆಯಾಯಿತು ಒಂದನ್ನೂ ಇವರು ತಲೆಗೆ ಹಚ್ಚಿಕೊಂಡಿದ್ದಿಲ್ಲ (ಹೊಸಕ್ಷ. ೨೪೮). **ತಲೆಗೆ ಹತ್ತು** = ಅರಿವಿಗೆ ಬರು ; ತಿಳಿವಳಿಕೆಯುಂಟಾಗು : ಎಷ್ಟು ಬುದ್ಧಿ ಹೇಳಿದರೂ ಅವನ ತಲೆಗೆ ಹತ್ತಲಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). **ತಲೆಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳು** = ೧. ತಲೆಗೆ ಹಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳು. ೨. ಗಮನ ಕೊಡು ; ಗ್ರಹಿಸು ; ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸು : ನಾಲ್ಕು ಲಾತ ಬಿಗಿದು ಇವನಿಗೆ ಬುದ್ಧಿ ಕಲಿಸೋದು ಬಿಟ್ಟು ಇವನ ಮಾತುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ತಲೆಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವರಲ್ಲಾ ಎಂದು ಅಂದುಕೊಂಡರು (ಹೊಸಕ್ಷ. ೧೦೬). **ತಲೆಗೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳು** = ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಕಾಣು ; ಅತಿ ಸಲಿಗೆಯನ್ನು

ಕೊಡು : ಆತ ಮಗಳನ್ನು ತುಂಬಾ ತಲೆಗೇರಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದ (ರೂಢಿ). **ತಲೆಗೇಱಿಸು, ತಲೆಗೇರಿಸು** = ೧. ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಇಡು; ತಲೆಯಲ್ಲಿ **ಧರಿಸು :** ನೀಲಮಣಿ ತಲೆಗೇಱಿಸಿದ ತೃಣವದಕೆ ಸರಿಯೇ (ಕುಮಾ.ದ್ರೋ. ೧-೨೪). **೨.** ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಕಾಣು; ಅತಿ ಸಲಿಗೆಯನ್ನು **ಕೊಡು ;** ಕಿಱಿಯಂದು ತಂದೆ ಬಗ್ಗಿಸಲಱಿಯನೆ ತಾಯ್ ಬಡಿದು ತಿಳಿಪಲಱಿಯಳೆ ವಿಷಯಕ್ಕೆಱಗಿದರಂ ತಲೆಗೇಱಿಸೆ ಕೊಱಚಾಡುವ ರೆಂದುಪಾಯದಿಂದೋದಿಸಿದಂ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೬೨); ತಿಳಿಯದ ಮಗು ವೆಂದು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಂದು, ತಲೆಗೇರಿಸಿದಿರಿ (ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ೩೬೫). **ತಲೆಗೇಱು, ತಲೆಗೇರು** = ೧. ತಲೆಗೆ ಹತ್ತು; ತಲೆಯನ್ನು ಸೇರು: ಲಲನಾಮುಖೇಂದುಲಾವಣ್ಯಲೀಲೆಯಂ ಪಡೆವ ಬಣ್ಣದಿಂ ಕಂಪಿಂದೇ ನಲೆದುದೊ ಬಯ್ಗುಗದಂತಿರೆ ತಲೆಗೇಱುವ ಕುಸುಮನಿಚಯಮಂ ಕಾಶ್ಮೀರಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೧೨೮); ದೇವನ ತಲೆಗೇಱಿದ ಪುಷ್ಪಾವಳಿಯಂ ಮುಟ್ಟಿ (ಸಮಪ. ೦-೧೨೦). **೨.** ಅತಿಯಾಗು; ಮಿತಿಮೀರು; ಹೆಚ್ಚಾಗು; **ನೆತ್ತಿಗೇರು :** ನರಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಲಿಂಗಮುಖವನಱಿಯದೆ ಉದಮದ ಸೊಕ್ಕಿ ತಲೆಗೇಱಿತ್ತೆ ಅಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೫೮೫); ತಲೆಗೇಱಿ ಸೊಕ್ಕುತೊನೆವರ್ (ಸೋಮೇಶ. ೪೮); ಅತಿಭಕ್ತಿ ತಲೆಗೇಱಿ ಹಿರಿಯ ಮಾಹೇಶ್ವರರೆಂದು ಪೊಲೆಗಲಸಿ ಅವರ ಮನೆಯೊಳುಂಡುದಲ್ಲದೆ (ಬಸರ. ೦೦-೩೧); ತಲೆಗೇರು ವನಕವೂ ಬಾಳಿನ ರಸಾಯನವ ಕುಡಿದು ಕುಣಿಯುವ ಹಿಗ್ಗು (ನವ್ಯಧ್ವ. ೩-೧); ಪುರುಷೋತ್ತಮನಿಗೆ ಸಿಟ್ಟು ತಲೆಗೇರಿತು (ಮೂರುದಾ. ೨೬೦); ಮದ್ಯ ತಲೆಗೇರಿರಬೇಕು (ಅಶ್ರುಮ. ೧೦೨). **ತಲೆಗೊಂದು ಮಾತು** = ೧. ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರಿಗೆ ಒಂದೊಂದು ಮಾತು : ಅವರು ಬಂದು ತಲೆಗೊಂದು ಮಾತನ್ನು ಹೇಳಿ ಹೋದರು (ರೂಢಿ). **೨.** (ಇಚ್ಛೆ ಬಂದಂತೆ) ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರೂ ಆಡುವ ಮಾತು; ಒಮ್ಮತವಿಲ್ಲದ ಮಾತು : ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಕೇಳಿದರೆ ತಲೆಗೊಂದು ಮಾತು ಆಡಿದರು (ರೂಢಿ). **ತಲೆ ಚಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳು** = ೧. ತಲೆಯನ್ನು ಕುಟ್ಟಿ **ಕೊಳ್ಳು :** ಕೋಪದ ಭರದಲ್ಲಿ ತಲೆ ಚಚ್ಚಿಕೊಂಡನು (ರೂಢಿ). **೨.** ತಿಳಿದು **ಕೊಳ್ಳಲು ಹೆಣಗು,-ತಿಣುಕು ;** ಹೆಚ್ಚು ಆಲೋಚನೆಮಾಡು : ಏನು ಭಾಷೆಯೋ ಏನು ಜ್ಞಾನವೋ ನನಗೇನೋ ತಲೆ ಚಚ್ಚಿಕೊಂಡರೂ ತಿಳಿಯ ಲಿಲ್ಲ (ರಾಯಕ. ೫೮). **ತಲೆತಲಾಂತರ, ತಲತಲಾಂತರ** = ವಂಶಪರಂಪರೆ : ವೈರವೆಲ್ಲಿ ಅಡಗುತ್ತದೆ? ಅದು ತಲೆತಲಾಂತರದ ವರೆಗೆ ಬರುತ್ತದೆ (ವಜಭಾ. ೩೩೯); ಇಂಥ ವಾದಗಳು ತಲೆತಲಾಂತರದವರೆಗೂ ನಡೆದು ಬರುವುವು (ಸಾಹಿಸ. ೧೪೭); ತಲೆತಲಾಂತರದವರೆಗೂ ಸವೆಯದ ಐಶ್ವರ್ಯ ಸಿಕ್ಕುತ್ತದೆ (ಪಂಚಾಮ್ಮ. ೭೬); ತಲತಲಾಂತರಗಳಿಂದ ಈ ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿಯೇ ವಾಸ ವಾಗಿದ್ದ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಮನೆತನದ ಸೊಸೆ ಇಂದು ಹಳ್ಳಿಯನ್ನು ದಾಟಿ ದಳು (ಮಣ್ಣಮ. ೧೨೭); ಕೆಲವು ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ತಲತಲಾಂತರದಿಂದ ಬೆಳೆದು ಬಂದ ಆಹಾರ ಪದ್ಧತಿಗಳು ಆ ಪ್ರದೇಶದ ಜನಗಳ ಆರೋಗ್ಯಕ್ಕೆ ನೆರವಾಗದೆ ಇರುವುವು (ಗೃಹವಿ. ೧). **ತಲೆಬಾಲ** = ೧. ತಲೆ ಮತ್ತು ಬಾಲ : ಹಲಬರ ನುಂಗಿದ ಹಾವಿಂಗೆ ತಲೆಬಾಲವಿಲ್ಲ ನೋಡಾ (ಬಸವ. ೮೫೭). **೨. ಮೊದಲು ಮತ್ತು ಕಡೆ ;** ಆದಿ ಮತ್ತು ಅಂತ್ಯ ; ಪೂರ್ವಾಪರ : ತಲೆಬಾಲವಿಲ್ಲದ ಮಾತು (ರೂಢಿ). **ತಲೆಬಾಲಂಗೆಡು**=ಹಿಂದು ಮುಂದು ತಿಳಿಯದಂತಾಗು; **ಪೂರ್ವಾಪರ** ವಿವೇಚನೆ ಇಲ್ಲದಂತಾಗು: ಪಾಪಂ ತಲೆಗಂಡ ಪಂದೆಯಂದದೆ ತಲೆಬಾಲಂಗೆಟ್ಟು ಜಗುಟ್ವ ಕವಿಯುಂ ಕವಿಯೇ (ಧರ್ಮನಾ. ೧-೫೦). **ತಲೆ ಬಿರಿ** = ೧. ತಲೆಯು ಒಡೆ, - ಬಿರುಕುಬಿಡು. **೨.** ತಲೆ ಚಿಟ್ಟುಹಿಡಿ : ನರನು ನರನೆಂದು ಅನವರತ ತಲೆ ಬಿರಿಯೆ ಹೊಗಳುವಿರಿ (ಕಂನುಹು. ೧೨೩). **ತಲೆ ಬಿಸಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು**=ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಕ್ಲೇಶವುಂಟಾಗು ವಂತೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು; ಮನಸ್ಸು ವ್ಯಗ್ರವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು; ಮನಶ್ಶಾಂತಿಯನ್ನು ಕಲಕಿಕೊಳ್ಳು : ನಾನು ಹಾಗೇನೂ ತಲೆ ಬಿಸಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲಾರೆನು. ತಿಳಿದಷ್ಟು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ (ಕುರುಕಾ. ೩೫). **ತಲೆಬುಡ**=ತುದಿ ಮತ್ತು ಬುಡ; ಕಡೆ ಮೊದಲು; ಹಿಂದು ಮುಂದು; **ಪೂರ್ವಾಪರ :** ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಯ ತಲೆಬುಡ ಗೊತ್ತಾಗದೇ ಗೊಂದಲದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದ ಮೋನಪ್ಪನಾಯ್ಕರು . . . ಕೇಳಿದರು (ಮೂರುದಾ. ೨೬೦). **ತಲೆ ಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು** = ಕ್ಷೌರ ಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ವೈದಿಕರು ಅಮಾವಾಸ್ಯೆಯ ದಿನ ತಲೆ ಮಾಡಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). **ತಲೆಮೇಲೆ ನಿಲ್ಲು** = ಸಮೀಪ ದಲ್ಲಿದ್ದು ಬಲಾತ್ಕರಿಸು,- ಒತ್ತಾಯಮಾಡು : ಕೂಲಿಗಾರರು, ತಲೆ ಮೇಲೆ ನಿಂತಲ್ಲದೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಕೆಲಸಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). **ತಲೆಮೇಲೆ ಬರು** = ೧. ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಬರು ; ತೀರ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬರು : ತಲೆ ಮೇಲೆ ಬರುವುದು ತನ್ನನು ತುಳಿದರು ಎಂದೆದ್ದ ದಾರಿಯ ಧೂಳು (ಇಂಚಾಪ. ೧೩೪-೫೯). **೨.** ಅಪವಾದ ಬರು ; ಆಕ್ಷೇಪಣೆಯುಂಟಾಗು : ಕಳ್ಳತನದ ವಿಚಾರ ಅವನ ತಲೆಮೇಲೆ ಬಂದಿದೆ (ರೂಢಿ). **ತಲೆಯಂ ತೂಗು**= ೧. ತಲೆಯನ್ನು ತೂಗು,-ಆಡಿಸು. **೨.** ಮೆಚ್ಚು : ತಲೆಯಂ ತೂಗುವ ನೊರ್ವನುರ್ವಿ ಕೆಲದೊಳ್ ಕಾಟ್ಕಿಬ್ಬಮಂ ಕಟ್ಟಿ ಕೋಟಲೆಗೊಂಡೂಟ್ವಿವ ನೊರ್ವಂ (ಲೀಲಾವ. ೦-೪೦); ತಲೆಯಂ ತೂಗಿ ಬೆರಲ್ಗಳಂ ಮಿಡಿದು (ಜಗವಿ. ೫-೧೦೮). **ತಲೆಯ ತುರಿಸು** = ೧. ತಲೆಯನ್ನು ತುರಿಸು,-ಕೆರೆ : ನಾನವನ ಮನೆಯುಮಂ ಬಲಗಾಲು ಮುಂತಾಗಿ ಹೊಕ್ಕ ದಿನದಿಂದ ಬಲುಗೆಲಸವಲ್ಲದೆ ಯಿನಿಸು ತಲೆಯ ತುರಿಸುವೊಡೆ ಹೊತ್ತುಂ ಕನಸಿನಲ್ಲಿಯು ಕಾಣೆ (ಸಮ್ಯಕ್ತಾ. ೮-೧೯). **೨.** ಅಪಮಾನದ ಅರಿವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸು : ಯಾಕೋ ಹೀಗೆ ಮಾಡಿದೆಯೆಂದರೆ ತಲೆಯ ತುರಿಸುತ್ತಾ ನಿಂತು ಬಿಟ್ಟನು (ರೂಢಿ). **ತಲೆಯ ಮನೆ** = ಬೀದಿಯ ಮೊದಲ ಮನೆ: ಕೇರಿಯ ತಲೆಯ ಮನೆ (ಎಇ. XIII, ೪೯-೮೨ ; 1112). **ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕೂಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು** = ಅತಿ ಸಲಿಗೆಯನ್ನು **ಕೊಡು :** ಆತ ಚಿಕ್ಕವಯಸ್ಸಿನ ಮಕ್ಕಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕೂಡಿಸಿ ಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಯಾರೂ ಅವನ ಮಾತು ಕೇಳುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). **ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕೂರು** = ೧. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿದ್ದು ಬಲಾತ್ಕರಿಸು, ಒತ್ತಾಯ **ಮಾಡು :** ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕೂರದೆ ಕೆಲಸ ಬೇಗ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). **೨.** ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿದ್ದು ತೊಂದರೆಕೊಡು : ಈ ಕಷ್ಟ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಂಧುಗಳೂ ಬಂದು ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕೂತಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). **೩.** ಅತಿ ಯಜಮಾನಿಕೆ ವಹಿಸು ; ಹೆಚ್ಚು ಸದರ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು : ಸ್ವಲ್ಪ ಸಲಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದರೆ ಸಾಕು ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕೂರುತ್ತಾನೆ (ರೂಢಿ). **ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕೈಯಿಡು** = ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕೈಯನ್ನು ಇಡು ; **ಆಶೀರ್ವದಿಸು :** ಗುರುಗಳು 'ಒಳ್ಳೆಯದಾಗಲಿ' ಎಂದು ಶಿಷ್ಯನ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕೈಯಿಟ್ಟರು (ರೂಢಿ). **ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕೈ ಹೊರು**=ಅಸಹಾಯಕತೆ ಯಿಂದ ದಿಕ್ಕುತೋರದಂತಾಗು ; ದಾರಿ ಕಾಣದಂತಾಗು : ಆತ್ಮೀಯರ ಕೃತಘ್ನತೆ, ಸಾಲಗಾರರ ಉಪದ್ರ . . . ಇವುಗಳ ವಿಷಯವನ್ನೇ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕೈಹೊತ್ತು ಆಲೋಚಿಸುತ್ತಿದ್ದನು (ಇಪ್ಪಕ. ೨೬೩). **ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಮೆಣಸು ಅರೆ** = ಅತಿಯಾದ ಹಿಂಸೆಯನ್ನು ಕೊಡು,-ಕಿರುಕುಳವನ್ನು **ಕೊಡು :** ರಮಾಬಾಯಿಯವರೇ ಇವರ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಮೆಣಸರೆದರು (ಸಮುಜೀ. ೧೧೭); ಆ ಪುಂಡನನ್ನು ನೀವು ದಂಡಿಸದೆ ಹೀಗೇ ಬಿಟ್ಟರೆ ಆತ ನಮ್ಮ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಮೆಣಸು ಅರೆಯುವನು (ಜೀವಪ್ರ. ೧೦೦). **ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹೊತ್ತುಕೊಳ್ಳು** = ೧. ತನ್ನ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳು,- ಹೊತ್ತುಕೊಳ್ಳು: (ಕ). **೨.** ಹೆಚ್ಚು ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ವಹಿಸು,- ಮುತುವರ್ಜಿ ವಹಿಸು. **೩.** ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರೀತಿಮಾಡು, - ಲಾಲನೆ ಮಾಡು, - ಮುದ್ದಿಸು: (ಕ). **೪.** ಅನವಶ್ಯಕ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯಕೊಡು. **ತಲೆಯೆಲ್ಲಾ ಮಾತನಾಡು** = ವಿಪರೀತವಾಗಿ ಮಾತನಾಡು ; ತಲೆಹರಟೆ **ಹೊಡೆ :** ಆ ಚಿಕ್ಕ ಹುಡುಗ ತಲೆಯೆಲ್ಲಾ ಮಾತನಾಡುತ್ತಾನೆ (ರೂಢಿ).

ತಲೆಯೊಳಾಗು = ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗು,-ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗು : ಮಲಹರನ ಸದ್ಭಕ್ತಿ ನಿನ್ನಯ ತಲೆಯೊಳಾಯಿತೆ (ಬಸಪು. ೩೩-೧೩). **ತಲೆಯೊಳಾನು**=(ಅಪ್ಪಣೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಲು) ಸಂತೋಷದಿಂದ ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳು, - ಶಿರಸಾ ವಹಿಸು : ಯುವರಾಜನೃಪಂ ನಯವಿನಯವಿನೂತಂ ತಲೆಯೊಳಾಂತು ಕೈಕೊಂಡು ಮಹೋತ್ಸವದಿಂದಂ ರಾಜಾದೇಶವನಾಗಳ್ ಬಿರ್ಚಿ ನೋಡಿ ತಾಂ ಬಾಚಿಸಿದಂ (ಕಾದಂಬ. ೨೫೭) ; ಭೂಪೋತ್ತಮನಾಜ್ಞೆಯಂ ತಲೆಯೊಳಾಂತು ಪದಾನತನಾಗಿ ಕಪ್ಪಮಂ ತೆತ್ತು (ಪಂಪರಾಮಾ. ೮-೨೬). **ತಲೆವಾರ** = ಮೇಲ್ಭಾಗದ ವರೆಗೆ ; ಪೂರ್ಣವಾಗಿ : ಮೂಗಿಯ ಮೂಗಂ ತಲೆವಾರ ಕೊಯ್ದು ತಲೆಯೊಂದಂ ಕಂಠದೊಳ್ಕಟ್ಟಿ ಪಾಟಿಯನೊಕ್ಕಾಕೆಯನಂದು ಬಂಧುಜನಮೆಲ್ಲಂ ನಿಂದು ನೋಟ್ಪಾಕೆಯಂ . . . ಕಂಡು (ಸುಕುಮಾ. ೬-೨೯). **ತಲೆ ಹತ್ತರವ**=ಹತ್ತು ತಲೆಗಳನ್ನುಳ್ಳವನು ; ದಶಕಂಠ ; ರಾವಣ : ಬಲಿಯ ದಾನವ ಬೇಡಿ ನೆಲನ ಅಳೆದು ನಿಂದ ದಾಸಯ್ಯ ಬಂದ ಕಾಣೆ ಲಲನೆಯನೊಯ್ಕೆ ತಾ ತಲೆ ಹತ್ತರನ [ರವನ] ಕೊಂದ ದಾಸಯ್ಯ ಬಂದ ಕಾಣೆ (ಪುರಂದ. ೨-೩೬-೨). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಲೈ ; ಮಲ. ತಲ ; ಕೊಡ. ತಲೆ ; ತುಳು. ತರೆ; ತೆಲು. ತಲ; ಕೊಲಾಮಿ. ನಾಯ್ಕಿ. ತಲ್; ಪರ್ಜಿ. ತೆಲ್; ಕುಯಿ. ತ್ಲೂ; ಕುವಿ. ತ್ರಾಯೂ ; ಮಲ್ತೊ. ತಲಿ]

-ತಲೆ₃(ಪ್ರ). ಒಂದು ನಾಮವಾಚಕ ಪ್ರತ್ಯಯಂ: 'ಅದಲೆ', 'ದಲೆ' ಪರಾ.

ತಲೆಕಂಡಿಕೆ(ನಾ). ಮೊದಲ ಭಾಗ(?): ರವಿಯಣಗೇರಿಯ ಹಾಳ ಹಸುಗೆಯ ಬಡಗಣ ತಲೆಕಂಡಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಪಡೆದ ಮತ್ತರು ಮೂರು (ಎಇ. XVIII, ೧೮೫-೩೫ ; 1077). [ತಲೆ$_1$ + ಕಂಡಿಕೆ$_2$]

ತಲೆಕಟ್ಟು, ತಲೆಗಟ್ಟು (ನಾ). ೧. ತಲೆಯ ಪಟ್ಟಿ,-ಬಂಧನ : ಕಣ್ಮಲರಿಂ ಬಾಷ್ಪಾಂಬು ಕಯ್ಯಿಂ ಕಡಗವಡಿಗಳಿಂ ನೂಪುರಂ ವಕ್ತ್ರದಿಂ ಸುಯಿ ತಲೆಕಟ್ಟಿಂ ಮಾಲೆವೂವಾಕೆಗಳ ಗಳಕದಿಂ ಬೀಳ್ವುದುತ್ತಾರ ಹಾರಂ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೧೪೦-೭ ; 1198) ; ಕೆಯ್ಯ ಗುಂಡಿಗೆ ಮೋಟು ಕುಂಚದ ಹರಿದ ತಟ್ಟುಮೆಯ್ಯ ಗೇಣುದ್ದದ ಮಲಂ ಹರಿದ ತಲೆಕ[ಪಾಠಾಂ. ಥ]ಟ್ಟು ಮಿಂಚು ದಲೆ ಹಡಿಕೆವಾಯ್ ಹಗೆಹಲ್ಲುಗಳ ಮೋಟಿ (ಏಕಾಂರ. ಹ. ೨೮೭-೨): ತಲೆಕಟ್ಟು; ಬೆಸಕೋಲ್ (ಶಮದ. ೬೫ ಪ್ರಯೋ). ೨. ಕ, ಗ ಮುಂತಾದ ಅಕ್ಷರಗಳ ಮೇಲ್ಭಾಗದ ಅಡ್ಡ ಗೆರೆ ; ತಲೆಕೊಟ್ಟು : ಪೊಕ್ಕುಳು ತಲೆಕಟ್ಟುಮನನ್ತಕ್ಕರದವಯವಮನಱಿದು ಖಣ್ಡರಿಸಲುಕೀ ಇಕ್ಕುಡನೆ ಬಲ್ಲಂ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೦೪೯-೨೫ ; 1113) ; ಬಿಂದುವಿನೊಂದು ಶೋಭೆ ತಲೆಕಟ್ಟಿನ ಪೊರ್ಕುಳಿ ಚೆಲ್ವು ಮಾತ್ರೆಯೊಳ್ ನಿಂದ ಬೆಡಂಗು (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೪-೫೮) : ಪ್ರಾಚೀನ ಹಳಗನ್ನಡ ಲಿಪಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಕ್ಷರಗಳಿಗೆ ತಲೆಕಟ್ಟು ಇಲ್ಲ (ಭಾಷಾಶಾ. ೧೨೩) ; ಮುದ್ರಣಕ್ಕೂ ಲಿಪಿಯಂತ್ರಕ್ಕೂ ತೊಡಕೆನಿಸುವ ತಲೆಕಟ್ಟು, ಇಳಿ . . . ಅಡಿಯೊತ್ತುಗಳು ಕನ್ನಡದ ಬರವಣಿಗೆಯ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯಗಳು (ಸಂಶೋಧ. ೫). ೩. ಶಿರೋನಾಮೆ ; ಶೀರ್ಷಿಕೆ : ಈ ನಾಟಕಕ್ಕೆ ನಾಮಧಾರಿಯೆಂಬ ಹೆಸರೂ ಆ ಸೂತ್ರದ ವಿವರಣೆಯೆಂದು 'ಅಂದರೆ ರಾವ ಸಾಹೇಬ' ಎಂಬ ಹೆಸರೂ ಈ ನಾಟಕದ ತಲೆಕಟ್ಟಾಗಿ ಬಂದಿದೆ (ಸಾಸಮಾ. ೭೦). ೪. ತುದಿ ; ಅಂಚು : ನಮ್ಮ ಗದ್ದೆಯ ತಲೆಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಹೊಂಗೆ ಮರವಿದೆ (ರೂಢಿ). **ತಲೆಗಟ್ಟು** : ೧. ತಳರ ತಲೆಗಟ್ಟು ದಂತದ ಬಳೆ ಕತ್ತುರಿ ಬೊಟ್ಟುಮುತ್ತಿನೇಕಾವಳಿ ಬಿಲ್ ಪೊಳೆವಂಬು ಬೆನ್ನನಿಡುಬತ್ತಳಿಕೆ ವಿರಾಜಿಸೆ ಪುಳಿಂದನಂದೊಳಪೊಕ್ಕಂ (ರಾಜಶೇ. ೫-೨೪).

[ತಲೆ$_1$ + ಕಟ್ಟು$_2$]

ತಲೆಕಡಿ 'ತಲೆಗಡಿ' ನೋ.

ತಲೆಕರಡು (ನಾ). (ಕರಾ) ತಲೆಯು ಕೆಟ್ಟು ಹೋಗುವಿಕೆ ; ತಲೆಬೇಸರ. [ತಲೆ$_1$ + ಕರಡು$_3$]

ತಲೆಕಳಸ (ನಾ). ತಲೆಯ ಮೇಲಿರುವ ಕಲಶ; ವೀರರ ಒಂದು ಲಾಂಛನ (?) : ಬಲಿಪಟ ಹನುಮನ ಬಾಲ ಚಬುಕು ಕೊಳ್ಳಿ ತೊಲಗದ ಕಂಭ ಮುಂದುಲಿವ ತಲೆಕಳಸದ ಬಿರಿದಿನ ಹರಿಗೆಯ ಮುಂದಿ ಕಲಹಕ್ಕೆ ಪೊಱಮಟ್ಟ ರೊಸೆದು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೧-೩೩). [ತಲೆ$_1$ + ಕಳಸ (= ಕಲಸ)]

ತಲೆಕಾಪು 'ತಲೆಗಾಪು' ನೋ.

ತಲೆಕಾಯಿ (ನಾ). ತಲೆಬುರುಡೆ ; ॥ ತಿರಸ್ಕಾರ, ತೆಗಳಿಕೆ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಬಳಸುವ ಶಬ್ದ : ಹೇಳೋದೇನಿದೆ ಮೈದುನ ಬಾಬು, ಅವನ ತಲೆಕಾಯಿ (ಸಾಹೇಬ್. ४०९).

[ತಲೆ$_1$ + ಕಾಯಿ$_4$ (< ಕಾಯ್$_4$)]

ತಲೆಕುಡಿ (ನಾ). ವಂಶದ ಕುಡಿ ; ವಂಶದ ಬೆಳವಣಿಗೆ ; ಸಂತಾನ : ಕುಲವನಿತೆಯರ ಕೂಟದಿಂದವೆ ಕುಲದ ತಲೆಕುಡಿ ಹಬ್ಬುವುದು (ಕುವ್ಯಾವಿ. ಒರಿಇ. ೨-೪೬). [ತಲೆ$_1$ + ಕುಡಿ$_2$]

ತಲೆಕುತ್ತು 'ತಲೆಗುತ್ತು$_1$' ನೋ.

ತಲೆಕೂಗು (ನಾ). ಹೆಚ್ಚು ಗದ್ದಲ ; ದೊಡ್ಡ ಗಲಾಟೆ : ಕೊಂಬು ತಮಟೆಯ ಧ್ವನಿ ಹಾ ಹೊ ಧ್ವನಿಗಳಿಂದ ತಲೆಕೂಗನ್ನು (ದೊಡ್ಡ ಗದ್ದಲ) ಆರಂಭಿಸಿದರು (ಹುಟ್ಟಹ. ೨೬). [ತಲೆ$_1$ + ಕೂಗು$_2$]

ತಲೆಕೂದಲು 'ತಲೆಗೂದಲ್' ನೋ.

ತಲೆಕೂಳು (ನಾ). ಬುದ್ಧಿ ; ಯೋಚನೆ (?) : ತಲೆಕೂಳ ಸಂಭ್ರಮಕೆ ನಲಿನಲಿದು ನಿಂದನು ಚೆಲುವ ಗುರು ಬಸವಣ್ಣ ಯೋಗಿನಾಥ (ಬಸಸ್ತೋ. ೮೬). [ತಲೆ$_1$ + ಕೂಳು$_2$ (< ಕೂಟ್$_1$)]

ತಲೆಕೆಡಿಸು 'ತಲೆಗೆಡಿಸು' ನೋ.

ತಲೆಕೆಡು 'ತಲೆಗೆಡು' ನೋ.

ತಲೆಕೆದರು 'ತಲೆಗೆದಱು' ನೋ.

ತಲೆಕೆರೆ (ಕ್ರಿ) ೧. (ಉಗುರು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ) ತಲೆಯನ್ನು ಕೆರೆ, - ಗೀರು ; ತುರಿಸು : ತಲೆಯಲ್ಲಿ ನವೆಯುಂಟಾಗಿ ಮಗು ತಲೆ ಕೆರೆಯುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ). ೨. ಕ್ಷೌರಮಾಡು; ತಲೆ ಬೋಳಿಸು : ಕ್ಷೌರಿಕರಿಗೆ ತಲೆಕೆರೆಯುವುದು ವೃತ್ತಿ (ರೂಢಿ). ೩. (ಅಲಂ) ತಲೆಯನ್ನು ಬಾಚು. ಕೂದಲನ್ನು ಬಾಚಿ ಹೆಣೆ ; ಸಾಯಂಕಾಲವಾದರೂ ತಲೆಕೆರೆದುಕೊಂಡಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). ೪. ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗು ; ಆಲೋಚಿಸು : ನಾನು ತಲೆ ಕೆರೆದುಕೊಂಡೆ, ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಅತ್ತಿತ್ತ ಓಡಿಸಿದೆ (ನಾಪೋಲೀ. ೯೨). ೫. ದೈನ್ಯವನ್ನು ತೋರು ; ಬೇಡು : ವೆಚ್ಚಕ್ಕಾಗಿ ರಾಮಪ್ಪ ತಲೆ ಕೆರೆಯಬೇಕಾಗಿರಲಿಲ್ಲ (ಒಡ್ಡಿಉ. ४४). [ತಲೆ$_1$ + ಕೆರೆ$_1$]

ತಲೆಕೇಣೆ (ನಾ). (ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ) ತಲೆಯನ್ನು ಮಿಾಸಲಾಗಿಡುವಿಕೆ ; ತಲೆಯನ್ನು ಒತ್ತೆಯಿಡುವಿಕೆ: ಬೆರದುದುಭಯರ ಚೂಣಿ ಮೂದಲೆವೆರದ ಬೆಡಗಿನ ವಾಣಿ ನೆಮ್ಮ ಸಮರಕೆ ಖುದುವೇ ಬೋಣಿ ಕೊಂಬೆವು ಭಟರ ತಲೆಕೇಣೇ (ಕೃಕರ್ಣಾ. ೬-೭೬). [ತಲೆ$_1$ + ಕೇಣೆ$_3$]

ತಲೆಕೊಟ್ಟು (ನಾ). = ತಲೆಕಟ್ಟು ೨: ಇದು ಅಕ್ಷರಗಳ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕೊಡುವ ಚಿಹ್ನೆಯಾಗಿ 'ತಲೆಕೊಟ್ಟು' ಎಂಬ ರೂಪವನ್ನು ಒಪ್ಪಬಹುದು (ಸಂಶೋಧ. ೧೯). [ತಲೆ$_1$ + ಕೊಟ್ಟು$_1$]

ತಲೆಕೊಡವು 'ತಲೆಗೊಡವು' ನೋ.

ತಲೆಕೊಡಹು 'ತಲೆಗೊಡವು' ನೋ.

ತಲೆಕೊಡು 'ತಲೆಗೊಡು' ನೋ.

ತಲೆಕೊಳ್ಳಿ 'ತಲೆಗೊಳ್ಳಿ' ನೋ.

ತಲೆಕೊಳ್ಳಿಇರಿ 'ತಲೆಗೊಳ್ಳಿಇಱಿ' ನೋ.

ತಲೆಕೋವೆ (ನಾ). ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಾವು, - ಗುಳ್ಳೆ : (ಕ). [ತಲೆ$_1$ + ಕೋವೆ$_4$]

ತಲೆಗ (ನಾ). (?) : ತಲೆಗರ ಸಿಕ್ಷಿತ ಬಲು ಹೊಱ ಬಂದು ಗೆಲವಾವುದು ತಾಂ ಚರಿಸಲಿಕಿಂದು ಸಲೆ ಕೃತ ದುಷ್ಕೃತ ಚಿಂತೆಗೆ ಸಂದು ಫಲವಾವುದು ನಿರ್ಕೊಣ ನಿನಗೊಂಕು (ಅವಧೂ. ೪೬) ; ಸಾರಂಗ ಅಂಕವಿಲಲಾಟನಂ ಜೂಟನಂ ಸಾರಂಗ ತನುಜವಾಮಾಂಗನಂ ಭಂಗನಂ ಸಾರಂಗತೇಜ ಅಜವಲಿಗನಂ ತಲೆಗನಂ ಸಾರಂಗ ಮೌಳಿ ತ್ರಾಹಿ (ಚಿಬಪು. ೬೩-೭೭ ಬ). [?]

ತಲೆಗಂಟು (ನಾ). ಕೂದಲಿನ ಗಂಟು ; ತುರುಬು : "ತಲೆಗಂಟು; ತುರುಬು " (Chignon. ಇಂಕನಿ.). [ತಲೆ$_1$+ಗಂಟು]

ತಲೆಗಂಡುಹಾಕು (ಕ್ರಿ). "ಮರದ ಬುಡವನ್ನು ಕಡಿದು ಉರುಳಿಸಿದ ನಂತರ ಸಿವುಡಿನ ಮೇಲಿರುವ ಕೊಂಬೆ ರೆಂಬೆಗಳನ್ನು ತಲೆಕಡೆಯಿಂದ ಕಂಡುಂಹಾಕುವುದು, ಅಂದರೆ ಬೇಕಾದ ಅಳತೆಗೆ ತುಂಡು ತುಂಡು ಮಾಡುವುದು" (ನನ್ನೂರು. ಟಿಪ್ಪಣಿ) : ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಹಿಟ್ಟು ಉಣ್ಣುವುದರೊಳಗೆ ತಲೆಗಂಡುಹಾಕಿ ಮನೆಗೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದರಂತೆ (ನನ್ನೂರು. ೧೪೩). [ತಲೆ$_1$ + ಕಂಡು$_2$ (<ಕಂಡ$_1$) + ಹಾಕು (<ಪಾಯ್ಕು$_1$)]

ತಲೆಗಂದಾಯ (ನಾ). ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯೂ ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ವಿಧಿಸುವ ತೆರಿಗೆ; ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮುಸಲ್ಮಾನ ದೊರೆಗಳು ಹಿಂದೂಗಳ ಮೇಲೆ ವಿಧಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಕಂದಾಯ ; ಜಿಜಿಯಾ ಎಂಬ ತೆರಿಗೆ : ಕಾಲಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಅವರಲ್ಲಿ ಅನೇಕರು ತಲೆಗಂದಾಯವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಇಸ್ಲಾಂ ಮತವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರು(ತತ್ವಪ್ರಾ. ೫೩೫): ಮೊದಲು ಮೊದಲಿನ ಮುಸಲ್ಮಾನ್ ದೊರೆಗಳು ಹಲವರು, ಹಿಂದೂಗಳು ಒಂದು ತಲೆಗಂದಾಯವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಒಪ್ಪಿಸಿ ತಮ್ಮಷ್ಟಕ್ಕೆ ತಾವು ಇರಲು ಬಿಟ್ಟರೆಂದು ಇತಿಹಾಸ ಹೇಳುತ್ತದೆ (ಭಾರದ. ೪೧೪). [ತಲೆ$_1$+ಕಂದಾಯ]

ತಲೆಗಟ್ಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಲೆಗೆ ಪೆಟ್ಟುಕೊಡು ; ತಲೆಗೆ ತಾಗು : ಅವನು ಯಾವ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಉಡ್ಡಾಣಮಾಡಬೇಕೆಂದರೂ . . . ಹಲಧರಗೋಷ್ಠಿಯ ಬೃಹದ್ಭಿತ್ತಿಯೇ ಎದುರಾಗುತ್ತದೆ; ತುಸು ಮಿಸುಗಹೋದರೂ ಅದು ತಲೆಗಟ್ಟಿಸುತ್ತ ಇರುತ್ತದೆ (ಇಪ್ಪಳ. ೪೧೭). [ತಲೆ$_1$ + ಗಟ್ಟಿಸು$_2$ (<ಘಟ್ಟಿಸು)]

ತಲೆಗಟ್ಟು 'ತಲೆಕಟ್ಟು' ನೋ.

ತಲೆಗಡಿ, ತಲೆಕಡಿ (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯನ್ನು ಕಡಿ ; ರುಂಡವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸು,– ತುಂಡರಿಸು : ಸುಗ್ಗಗಾವುಣ್ಡನ ಮಗ ಬಸವನ × × ದೆ ಮುಂದೆಜ್ಜರ ಮಾರುಗ ತಲೆಗಡಿದು (ಎಕ. V, ಅರಸೀ. ೦೭೫-೩ : 908) ; ವಾನರರ ಕರಡಿಗಳ ಕೊಂಡಿನ್ನೇನು ಫಲ ರಾವಣನ ತಲೆಗಡಿದೇನು ಲಂಕೆಯನೊಯ್ದು ನೀರೊಳಗದ್ದಿ ಫಲವೇನು (ಕಾಶಿರಾ. ೨೨-೭೦) ; ರಣಮಹಾಮಾರಿಯ ಮುಂದೆ ಬೊಬ್ಬಿಱಿದು ತೋಱಿದು ಕೋಣನ ತಲೆಗಡಿವಂತೆ ಹರಾರಿ ಖಂಡಿಸಿದ ಖಂಡೆಯದೆ (ವೀರಹತ. ೧೨-೭೭) ; ತೊಡಂಕಿದ ವೀರನನಡಂಗೆ ಪೊಯ್ದು ಮಂಚಿಸಿ ಪಾಯ್ದು ವೀರನಂ ಸಂಚಮಱದೆಱಗುವ ತೊಲಗದೆ ನಿಂದ ವೀರನಂ ತಲೆಗಡಿದುರುಳ್ಚುವ (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೧ ವ) ; ಬಿದ್ದ ಕಿವಿನುಡಿ ಬಾಯ್ಗಳಿಂ ಬೆಳೆದು ಕಣ್ಣಿಲ್ಲದಿದ್ದುದಂ ತಲೆಗಡಿಯುತಿಲ್ಲದೆಯೆ ಬಾಳ್ಗಂ (ಕಾಲೂರ. ೧೧೭-೨೦೫). **ತಲೆಕಡಿ** : ಪಾನನಿರೋಧಕ್ಕೆ ಮುನ್ನ ಕುಡಿಯುವುದು ಎಂದರೆ ತಲೆಕಡಿದಷ್ಟು ಕೆಟ್ಟದ್ದು ಎಂಬ ಭಾವನೆಯಿತ್ತು (ನನ್ನೂರು. ೩೦೫). [ತಲೆ$_1$ + ಕಡಿ$_2$]

ತಲೆಗಡಿಕ, ತಲೆಗಡುಕ (ನಾ). ತಲೆಯನ್ನು ಕಡಿಯುವವನು: ಮೂರನೆಯ ತಲೆಗಡಿಕನು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ದೇವತೆಯ ಅಚ್ಚಿಯ ಮಗ (ದೇಕನ್ನೆ. ೦೨೨). **ತಲೆಗಡುಕ** : ಆಳ ತಲೆಗಡುಕ × × × ಹಿಡಿದೊರೆವೂ × × × ಪಕಡುವ × × × ಗಳವಳಿಸಿ ನಗುವರೊದ್ದರರಾವೊಳಿಯ (ಎಕ. XVI, ತುಮಕೂ. ೧೧೦-೨೦ : 1163). [ತಲೆ$_1$ + ಕಡಿಕ$_2$]

ತಲೆಗಡಿತ (ನಾ). ತಲೆಯನ್ನು ಕಡಿಯುವಿಕೆ; ರುಂಡವನ್ನು ತುಂಡರಿಸುವಿಕೆ : ಕೋಲವುಳಿಗಱಿವಸುರರಾಯನ ತೋಳುಗಳಿಗೊಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಮುಂಡದಲೇಳುವಗಣಿತ ತಲೆಗಡಿತಕೊಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಮಾರ್ಗಣವ ಬೀಳುಗೊಡುತಿರ್ದನು (ತೊರರಾ. ೬-೫೧-೨೦). [ತಲೆ$_1$ + ಕಡಿತ$_2$]

ತಲೆಗಡುಕ 'ತಲೆಗಡಿಕ' ನೋ.

ತಲೆಗಡ್ಡಣೆ (ನಾ). ಜಡೆಗಟ್ಟಿದ ತಲೆಯ ಕೂದಲು: ಗಣನೆಗೈದದ ಹಗಲ ಹಿರಿಯುಬ್ಬಣದ ಕನಕದ ಝಗೆಯ ತಲೆಗಡ್ಡಣೆಯ ನೇಣಿನ ಹೊಗರ ಮೋಱಯ ಕಂಪಿನಾಲಿಗಳ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೩-೧೧). [ತಲೆ$_1$ + ಕಡ್ಡಣೆ$_0$ (<ಕಡ್ಡಣ)]

ತಲೆಗರೆ (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯನ್ನು ಮರೆಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಅಡಗಿಕೊಳ್ಳು ; ಮರೆಯಾಗು; ಕಾಣದಂತಾಗು : ನೆಗಟ್ದರಿಗನ ಸಾಹಸಮೊರ್ವೆಗೊರ್ವೆ ಕೆಲದವರ ಮಾತಿನೊಳ್ ತನ್ನ ಮನಂ[ಬು]ಗೆ ಮಂತ್ರಪದಕ್ಕುರಗಂ ಸುಗಿವಂತೆವೊಲಗಿದು ಸುಗಿದು ತಲೆಗರೆದಿರ್ಪಂ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೪೩) ; ಪಡುವಣ ಕಡಲ್ಗುಗೆ ಪರಿವ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳ ಬೆಳ್ವೊನಲೊಳುರ್ವಿದ ಬೊಬ್ಬುಳಿಕೆಗಳಂತೆ ತಾರಗೆಗಳ್ ತಲೆಗರೆಯೆ(ಕಾದಂಬು.೪೨೯);ದಿನಕರನುಂ ಹಿಮಕರನುಂ ಘನಾಘನಾಂತರಿತರಾದರೆನೆ ತಲೆಗರೆದರ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೩-೨೭) ; ತಲೆಗರೆಯದೆ ಪೊಕ್ಕು ಹೊಯ್ದಾಡಿ ರಣದೊಳು ತಲೆಗೊಟ್ಟ ವೀರ ಭಟರನು ತಲೆದಡವುತ ಕೊಂಡೊಯ್ದರು ಸಗ್ಗದ ತಲೆವೆಣ್ಗಳು ತವಕದಲಿ (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೨-೮೬) ; ಕುಟುಕುವ ಕೀಟದ ಕಾಟದ ಭಯದಿನ್ ತಲೆಗರೆದೋಡುತು ಮೋಡುತುಮಿರ್ಪಳ್ (ಬದ್ಮಪ್ರ. ೩೧-೬೭೮). [ತಲೆ$_1$ + ಕರೆ$_3$]

ತಲೆಗವಿ (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳು ; ತಲೆಯನ್ನು ಮರೆಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು: ಯುಧಿಷ್ಠಿರಂ ತಲೆಗವಿವ[ಪಾಠಾಂ. ಯು]ನಲ್ಲದೆಯುಮೇವದೊಳ್ ತಲೆಗವಿದು ಸಿಗ್ಗಂ ಕೊಂಡಾಡಿ ನೆತ್ತಮನಾಡಿ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೨ ವ). [ತಲೆ$_1$ + ಕವಿ$_1$]

ತಲೆಗಳಚು (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯನ್ನು ಕಳಚು ; ತಲೆಯನ್ನು ಇಳುಹು ; ಕೊಲ್ಲು : ವೈರಿಗಳನೈವರಂ ನಳಿನಾಕ್ಷ ಕೊಡನೆಂಬುದಂ ಬಲ್ಲೆ ಸೇನೆಯಂ ತಲೆಗಳಚಿದನೆ ಸಾಕು ತಪ್ಪಲ್ಲ ಬವರದೋಳ್ಗುರುಸುತನಿಗಿಂದಧಿಕರುಯಿಳೆಯೊಳಿನ್ನಿಲ್ಲ (ತುರಂಗ. ೭೭-೫೫). [ತಲೆ$_1$ + ಕಳಚು (<ಕಟಲ್ಚು$_1$)]

ತಲೆಗಳ್ಳ (ನಾ). (ಪ್ರಾಣಭಯದಿಂದ) ತಲೆ ಮರೆಸಿಕೊಳ್ಳುವವನು ; ಜೀವಗಳ್ಳ : ಅಳ್ಳೆದೆಯ ಮನ್ನೆಯರನೊಗ್ಗಿನ ಡೊಳ್ಳುಗರ ಕಟವಾಯ ಕೊಯ್ ತಲೆಗಳ್ಳರಿವದಿರು ತಱುಚುಗೆಡೆವರ ಹೋಗಹೇಳೆನುತ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೩-೨೦). [ತಲೆ$_1$ + ಕಳ್ಳ$_1$]

ತಲೆಗಾ, ತಲೆಗಾಯ್, ತಲೆಗಾಯಿ(ಕ್ರಿ). ತಲೆಯನ್ನು ಕಾಪಾಡು; ಜೀವವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸು : ಮೂರ್ಧಾಭಿಷಿಕ್ತರ ಮುಡಿಗಟ್ಟಿನ ಪಟ್ಟೆಗಳನುಗಿಪಟಂಗೊಂಡು ತಲೆಗಾದು ಕಳಿಪಿ (ಜಗವಿ. ೦೫-೫ ವ) ; ಎಲವೋ ಮರುಳೆ ಮಿಾಱದಡಿಂದುಧರ ತಲೆಗಾವಡೀಗಳೆ ಕೊಂದಡಲ್ಲದೆ ಬಿಡೆನು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೧-೧೪) ; ಮರ್ಕಟಂಗಳೆ ನೆನೆದು ನೋಡುವುದೇನು ಸಾಱದೆ ಹೋಗಿ ತಲೆಗಾವೆ (ಕಾಶಿರಾ. ೧೯-೪೧). **ತಲೆಗಾಯ್** : ಧರ್ಮಮೆ ತಲೆಗಾಯ್ಗುಂ (ಆಜಿಪು. ೨-೭೬) : ತಲೆಗಾಯೆನ್ನಯ ದೈವಮಲ್ಲಿ ಮೊದಲೊಳ್ ತಳ್ತಿಲ್ಲಿ ಕಾರುಣ್ಯದಿಂ ಸಲೆ ನೀಂ ಕಾಯೆ ಬರ್ದುಂಕಿದೆಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧೧-೨೫) ; ತಲೆಗಾಯಿೀ ಭಟನಂ ಪೊಣರ್ಚಿ ಪೊಡೆದಿಕ್ಕೀ ದ್ರೋಹನಂ (ಅನಂಪು. ೧೧-೫೬): ರಾಮಕಟಕದ ಹಾನಿಯನು ತಲೆಗಾಯ್ದು ಜಾಂಬವಗೇನು ಕೊಱತೆಯೆನುತ್ತ ಜಱದನು ಗರುಡಿಯಾಚಾರ್ಯ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೧-೩೭) ; ದ್ರೋಹಿದೈತ್ಯನ ಸೀಳಿದವಮರವ್ಯೂಹವನು ತಲೆಗಾಯ್ದೆ (ಕಾಶಿರಾ. ೪೩-೪೮). **ತಲೆಗಾಯಿ** : ತಾಯೆ ಬಾರೆ ಕುಮಾರನ ತಲೆಗಾಯಿ ಎಂಬಂತೆ ಕಾಡಹೂ ಕೈಯ ಲಿಂಗವ ಪೂಜಿಸುವಾತನ ಭಕ್ತನೆಂಬರು (ಅವಚಂ. ೯೧-೪೧೭); ಸಂಗರದ ಭೂರಿಶ್ರವನ

ಖಡುಗದ ಕರವ ಕತ್ತರಿಸಿದನು ತಲೆಗಾಯಿದನು ಸಾತ್ಯಕಿಯ (ಕುಮಾ್ವ್ಯದ್ರೋ. ೧೪-೧೩) ; ರಾಯ ರಘುಪತಿ ವನದೊಳಗೆ ವಜ್ರಾಯುಧನ ನಿಜನಂದನನ ತೃಣಸಾಯಕದಲಿಟ್ಟೊಡನೆ ತಲೆಗಾಯಿದನು ಕರುಣದಲಿ (ತೊರರಾ. ೨-೭ ಸೂಚನೆ). [ತಲೆ$_1$ + ಕಾ$_1$]

ತಲೆಗಾಣ್ (ಕ್ರಿ). ಎದುರಿಗೆ ಕಾಣು : ಪಾಪಂ ತಲೆಗಂಡ ಪಂದೆಯಂದದೆ ತಲೆಬಾಲಂಗೆಟ್ಟು ಜಗುಟ್ಟ ಕವಿಯುಂ ಕವಿಯೇ (ಧರ್ಮನಾ. ೧-೫೦).

[ತಲೆ$_1$ + ಕಾಣ್]

ತಲೆಗಾಪು, ತಲೆಕಾಪು (ನಾ). ೧. ಮುಖ್ಯವಾದ ಕಾವಲು ; ಅಂಗ ರಕ್ಷಣೆ. **ತಲೆಕಾಪು :** ೨. ತಲೆಯ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಧರಿಸುವ ಟೊಪ್ಪಿಗೆ ; ಶಿರಸ್ತ್ರಾಣ : (ಸಿಪಾಯಿಗಳು, ಬೆಂಕಿ ಆರಿಸುವವರು ಮೊದಲಾದವರ) ತಲೆ ಕಾಪು; ಸೀಸಕ; ಶಿರಸ್ತ್ರಾಣ (Helmet. ಇಂಕನಿ.).

ತಲೆಗಾಪಿನಾಳ್ = ಅಂಗರಕ್ಷಣೆಗೆ ಇರುವ ಆಳು ; ಅಂಗರಕ್ಷಕ : ತಲೆದೆಸೆಯೊಳಿರ್ದ ಕರವಾಳಂ ಕೊಂಡು ನಿಂದ ನೆಱೆಯೊಳಳರದಿರ್ದ ತಲೆಗಾಪಿನಾಳುಕ್ಕಡದಾಳ ಮೇಲಿಕ್ಕಿ ಉಕ್ಕಡದಾಳ್ ಘರವಟ್ಟಗೆಯಾಳ ಮೇಲಿಕ್ಕಿ (ಗದಾಯು. ೯-೩೨ ವ). [ತಲೆ$_1$ + ಕಾಪು]

ತಲೆಗಾಯಿದ್ 'ತಲೆಗಾ' ನೋ.

ತಲೆಗಾಯಿ 'ತಲೆಗಾ' ನೋ.

ತಲೆಗಿರಿ (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯನ್ನು ಬೋಳಿಸು ; ಕೂದಲನ್ನು ತೆಗೆ ; ಕ್ಷೌರ ಮಾಡು : ತಲೆಗಿರಿ(ಱಿ)ದುಟ್ಟು[ಪಾಠಾಂ. ಗೆದಱುಟ್ಟು]ಕಾಸೆಯನೊಡಲ್ ಕುಸಿವಂತಿರೆ ನೊಂದು ಚಿತ್ತದೊಳ್ (ಜೀವಸಂ. ೮೯-೪೨) ; ತಲೆಗಿರಿದು ಕೃಷ್ಣಂಗೆ ತಲೆಗೊಳ್ಳಿ ಇಱಿದೊಡವನಲಿ ಕಿಚ್ಚಂ ಹಾಯ್ದರೆ (ಸಾನಂಚ. ೨-೧೨೦). [ತಲೆ$_1$ + ಕಿರಿ$_1$]

ತಲೆಗುಡಿಸಲು (ನಾ). ಎತ್ತರದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿರುವ ಗುಡಿಸಲು ; ಅಟ್ಟಣೆಯ ಮೇಲೆ ಕಟ್ಟಿರುವ ಗುಡಿಸಲು : ಮೇಲೊಂದು ತಲೆ[ಪಾಠಾಂ. ಹುಲು] ಗುಡಿಸಲಂ ಕಟ್ಟ ಕಾಯುತ್ತಿರ್ದನಿರುಳು ಹಗಲೆನ್ನದೆ (ಹಚಕಾ. ೧೧-೪೩).

[ತಲೆ$_1$ + ಗುಡಿಸಲು (<ಗುಡಿಸಿಲ್)]

ತಲೆಗುಡು 'ತಲೆಗೊಡು' ನೋ.

ತಲೆಗುಡ್ಡೆ (ನಾ). ತಲೆಗೆ ಸುತ್ತುವ ಸಣ್ಣ ವಸ್ತ್ರ ; ತಲೆವಸ್ತ್ರ : (ಸ).

[ತಲೆ$_1$ + ಗುಡ್ಡೆ$_2$. / ತಮಿ. ತಲೈಕ್ಕುಟ್ಟೈ]

ತಲೆಗುತ್ತ, ತಲೆಗುತ್ತು$_2$ (ನಾ). ೧. ತಲೆಬೇನೆ ; ತಲೆನೋವು : ರಸಿಯಿಸಿದೊಡೆ ತಲೆಗುತ್ತಂ ಮಸಗಿದೊಡೆಗ್ಗೊಪೊಡೆ ತಿರಿಗಿ ಕೆಡೆವೊಡೆ . . . ರಾಸ್ನಾದಿ ತೋಯಮಂ ಕುಡೆ ತೀರ್ಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೨೩೯). **ತಲೆಗುತ್ತು$_2$:** ೧. ಈ ಪ್ರಕಟಣೆಗಳು ಸೇರಿ ಪೋಲಿಸರಿಗೆ ತಲೆಗುತ್ತನ್ನು ಒದಗಿಸುತ್ತಿದ್ದವು (ಧೂಮಮು. ೮೯). ೨. ಅಪಮಾನ: ನಿನಗೆ ಸಾರಥಿಯಾದ ಬಾಹಿರತನವೆ ಶಾನದು ಸಾಲದೇ ಬೇಱೆನಗೆ ತಲೆಗುತ್ತಾವುದೆನುತವೆ ಬಿಸುಟು ವಾಘೆಯುವ (ಕುಮಾ್ವ್ಯ. ೯-೩೭). [ತಲೆ$_1$ + ಕುತ್ತ]

ತಲೆಗುತ್ತಿಸು (ಕ್ರಿ). (ನಾಚಿಕೆ, ಅವಮಾನಗಳಿಂದ) ತಲೆ ತಗ್ಗಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಂ; ತಲೆಯನ್ನು ಬಗ್ಗಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು: ದಶಕಂಧರನ ತಲೆಗುತ್ತಿಸಿದನಾಹವದೊಳಿಂದ್ರನು ಬಾಹುಸತ್ವದಲಿ (ಉತ್ತರಾ. ೨೨-೮೫) ; ಮೊಳೆನಗೆ ಮಿನುಗೆ ಹಾಸ್ಯವ ನುಡಿದಾಕೆಯ ತಲೆಗುತ್ತಿಸಿದಳೀನನೆಂಬೆ (ಕಂಸವಿ. ೬-೧೬೦). [ತಲೆಗುತ್ತು$_1$ + -ಇಸು$_3$]

ತಲೆಗುತ್ತು$_1$, ತಲೆಕುತ್ತು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ತಗ್ಗಿಸು; ತಲೆಬಾಗಿಸು: ಎಡೆಯೊಳ್ ದೂಂಟಿಂದೆ ದೂಂಟಿಂಗೆ ಪೆರ್ವಱಿಯುಂ ಪೊಯ್ಸಿ ಕೆಲಕ್ಕೆ ನಾಣ್ಚಿ ತಲೆಗುತ್ತಿಪ್ಪಾರ್ಕೆಯೇಂ ಜೋಡೆಯೇ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೮೨); ಲಜ್ಜೆಯಿ ನವಳ್ ತಲೆಗುತ್ತಿದಳ್ (ನಳಚಂ. ೧೩೫) ; ಈಶನ ಬಗೆಯ ಭಾವವನಱಿದು ತಲೆಗುತ್ತಿದನು ಕಮಲಭವ (ಕುಮಾ್ವ್ಯ. ೬-೨೩) ; ಒತ್ತಿ ಕಾಲಿಡಲೊಡನೆ ಗಿರಿ ತಲೆಗುತ್ತುತಿರ್ದುದು (ತೊರರಾ. ೪-೧೨-೩೪) ; ನೀಚೋಕ್ತಿಯ ದನಿಯನು ಕೇಳಿ ತಲೆಗುತ್ತಿ ಲೋಚನ ತಪ್ಪವಾರಿಯನು ಭೂಚಕ್ರದೊಳು ಹರಿಸುವ ದುಕ್ಕಿಯ ಕಂಡು (ವೆಂಕಹಚ. ೧೦-೧೪). ೨. (ಮತ್ತೊಬ್ಬರ) ತಲೆಯನ್ನು ಹೊಡೆ, - ಪೆಟ್ಟುಕೊಡು : (ಸ). **ತಲೆಕುತ್ತು :** ೧. ಅವಳು ತಲೆಕುತ್ತಿ ಕರತಳದಲ್ಲಿದ್ದ ಪವಲಿಕಾಯಿಗಳನ್ನು ನೋಡಿದಳು (ಹುಲಿಹಾ. ೩೬೩). [ತಲೆ$_1$ + ಕುತ್ತು$_1$]

ತಲೆಗುತ್ತು$_2$ 'ತಲೆಗುತ್ತ' ನೋ.

ತಲೆಗುತ್ತುಗೆ (ನಾ). ತಲೆಯನ್ನು ತಗ್ಗಿಸಿರುವಿಕೆ ; ತಲೆ ಬಾಗಿರುವ ಸ್ಥಿತಿ : ಹೊತ್ತ ಮೇಣದ ವಿವಿಧ ವಾದ್ಯದ ಕೆತ್ತ ಬಾಯ್ಗಳ ಪಾಠಕರ ತಲೆಗು[ಪಾಠಾಂ. ಕೈಹ]ತ್ತುಗೆಯ ಮೋಱೆಯ ಮಹೀಪತಿ ಹೊಕ್ಕನರ ಮನೆಯ (ಕುಮಾ್ವ್ಯದ್ರೋ. ೧-೧೧). [ತಲೆಗುತ್ತು$_1$ + -ಗೆ]

ತಲೆಗುದುರೆ (ನಾ). ಉತ್ತಮವಾದ ಕುದುರೆ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕುದುರೆ: ನೂಱಾರು ಕುದುರೆಯ ತಲೆ[ಪಾಠಾಂ. ಲ]ಗುದುರೆಯ ರೂಪ ಮಿಱಿ ಪೊಗಳಲಳವಲ್ಲ ಮೂಱುಲೋಕದ ಚೆಲ್ವ ತಲೆಗುದುರೆಯ ಕಣ್ಣೊಱಿ ಪೊಗಳಲೊರ್ವರಳವೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೯-೩೭). [ತಲೆ$_1$ + ಕುದುರೆ]

ತಲೆಗುಸಿ (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯನ್ನು ತಗ್ಗಿಸು,- ಬಾಗಿಸು : ನಗುತಾಕೆ ತಲೆಗುಸಿದಳು ಕೂಡೆ (ಭರಚ. ೩೮-೧೧೫). [ತಲೆ$_1$ + ಕುಸಿ$_1$]

ತಲೆಗೂದಲ್, ತಲೆಕೂದಲು, ತಲೆಗೂದಲು (ನಾ). ತಲೆಯ ಕೂದಲು: ಗಾಳಿಯಿಂ 'ಲೆಗೂದಲಲುಗಲು (ಬಸವು. ೨೦-೧೩). **ತಲೆಕೂದಲು :** "ಚಿಕುರಃ . . . ಶಿರೋರುಹಃ - ೬ ತಲೆಕೂದಲು, ಮಂಡೆಗೂದಲು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೭೦) ; ತಲೆಕೂದಲಿಲ್ಲದವಳು ತುರುಬು ಬಯಸಿದಳಂತೆ (ಗಾದೆ). **ತಲೆಗೂದಲು :** ಆ ಯುವಕನ ತಲೆಗೂದಲು ತೆರೆತೆರೆಯಾಗಿದ್ದು, ರೂಪರೇಖೆಗಳು ಮನೋಹರವಾಗಿದ್ದುವು (ಪುನರು. ೨೩೭).

ತಲೆಗೂದಲಂತರ=ಬಹಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಅಂತರ : ಜೀವಕೆ ಸಾವಿಗೆ ತಲೆಗೂದಲಂತರವೆನ್ನುವುದರಿವಾಯಿತಾಗ (ಇಂಚಾಪ. ೪೦-೮೯).

[ತಲೆ$_1$ + ಕೂದಲ್ (<ಕೂಂದಲ್)]

ತಲೆಗೂದಲು 'ತಲೆಗೂದಲ್' ನೋ.

ತಲೆಗೆಡಹು (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯನ್ನು ಕೆಡಹು,- ಬೀಳಿಸು ; ಕೊಲ್ಲು: ಅಱಿಯ ಬಹುದಿನ್ನು ಕೇಳ್ನಿನ್ನ ತಲೆಗೆಡಹದೊಡೆ ಕುಱುಹಿಟ್ಟು ನೀನಾಡಿದಿನಿತೆಲ್ಲವಂ ದಿಟಂ ಮಱೆಯದಿರ್ಸಾರ್ಕು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೭-೫೬).

[ತಲೆ$_1$ + ಕೆಡಹು (<ಕೆಡಪು)]

ತಲೆಗೆಡಿಸು, ತಲೆಕೆಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೆಚ್ಚು ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ಒಳಗುಮಾಡು ; ಹೆಚ್ಚು ಆಲೋಚನೆಯಂಟುಮಾಡು ; ಕ್ಷೋಭೆಗೊಳಿಸು : ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಮುಂಬರುವ ಸಂಗತಿಗಳ ಅರಿವಿದ್ದಿದ್ದರೆ, ಮಂದಿಯ ಮತ್ತು ಜನಾಂಗಗಳ ತಲೆಗೆಡಿಸುವ ಈ ಸಮಸ್ಯೆಗಳು ಮೂಡುತ್ತಲೇ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಕಾಲಯಾ. ೨). **ತಲೆಕೆಡಿಸು :** ೧. ಹೋಗು ತಲೆಕೆಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಡ (ಬಟ್ಟಹೊ. ೫೨); ಸಾಂಪತ್ತಿಕ ವ್ಯವಹಾರಗಳ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಎಂದೂ ಭವಾನಿಚರಣ ತಲೆಕೆಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಪ್ರಸಂಗವೇ ಬರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಇಪ್ಪಕ. ೩೫೫). ೨. ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಪರಿವರ್ತಿಸು ; ಬುದ್ಧಿಭ್ರಮಣವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಬುದ್ಧಿವಿಕಲ್ಪವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಹುಚ್ಚುಹಿಡಿಸು : ಎಲ್ಲಿಂದಲೋ ಬಂದ ಈ ಬೈರಾಗಿ ಮುಕ್ತಾದೇವಿಯ ತಲೆಕೆಡಿಸಿದ್ದಾನೆ (ಅಶ್ರಮ. ೧೧). ೩. (ಆಲಂ) ಊಹೆ, ಭಾವನೆಗಳು ಬದಲಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳು ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ದುರ್ಭಾವನೆಯಂಟುಮಾಡು : ಕಾರ್ಯಾರಂಭಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆಯೇ ಈ ಜನರ ಸಹವಾಸ ನನ್ನ ತಲೆಕೆಡಿಸಬಹುದು (ಪುನರು. ೩೩೮).

[ತಲೆಗೆಡು + -ಇಸು$_3$]

ತಲೆಗೆಡು, ತಲೆಕೆಡು (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ಬುದ್ಧಿಗೆಡು; ಬುದ್ಧಿ ವಿಕಲ್ಪವಾಗು; ಭ್ರಾಂತಿಯುಂಟಾಗು: ತಲೆಗೆಟ್ಟುದ ತಲೆವಿಡಿದೆ ನೆಲೆಗೆಟ್ಟುದ ನಿರ್ಧರಿಸಿದೆ (ಅವಚಿಂ. ೨೦೯-೯೪೨); ತಲೆ ತಲೆಗೆ[ಪಾಠಾಂ. ಗೊ] ಟ್ಟೋಡುವ ಕೋಟಲೆಗಾಱದೆ ತದ್ಗಿರೀಂದ್ರಮಂ ಸಾರ್ದು (ವರ್ಧಪು. ೧೦-೮೩); ನೆಲೆಗೆಟ್ಟೆಂ ನೀತಿಗೆಟ್ಟೆಂ ಮಱೆದು ಮಿಗೆ ಮನಂಗೆಟ್ಟೆನಾನು ಬುರ್ಗೆಟ್ಟೆಂ ತಲೆಗೆಟ್ಟೆಂ ತಂದೆ ಪಂಪಾಪುರದರಸ ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ರಕ್ಷಿಪ್ಪುದೆನ್ನಂ (ರಕ್ಷಾಶ. ೫೩): ಇಂದಿನ ರಣದಿ ಕಾಣ್ಬೆ ನಿನ್ನ ತಲೆಗೆಟ್ಟನಲೆಯಾ ಕಟ್ಟಿರ್ಪ ಕತೆಯು ಪೊಳ್ಳೆಂ! (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೫೫-೩೪೧); ಎದ್ದವನು ತಲೆಗೆಟ್ಟು ಒಂದೇಟು ಹೊಡೆದೇ ಬಿಟ್ಟನು (ಕಾಲೂರ. ೧೬, ಕಥಾಸಾರ). **ತಲೆಕೆಡು:** ಅವಳ ರೂಪಾತಿಶಯದಿಂದ ಅವನಿಗೆ ತಲೆಕೆಟ್ಟಿದೆ (ಸಂಸಕ. ೧೧೦).

[ತಲೆ$_1$ + ಕೆಡು$_1$]

ತಲೆಗೆದರ, ತಲೆಗೆದರಿ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ಮುಕ್ತಕೇಶೀ– ತಲೆಗೆದರ" (ಓಷಧಿ. ೧೨೬). **ತಲೆಗೆದರಿ:** ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: ಔಡಲದೆಣ್ಣೆ, ಒಳ್ಳೆಣ್ಣೆ, ಬೇವಿನೆಣ್ಣೆ, ಇಪ್ಪೆಯೆಣ್ಣೆ, ಹೊಂಗೆಯೆಣ್ಣೆ ಇವು ಐದನ್ನು ಸಮಾನಂಗೊಂಡು, ತಲೆಗೆದರಿ(ಸಹಮೂಲ), ನುಗ್ಗೆಬೇರು . . . ಇವಂ ಇಡಿದು (ಸಕವೈ. ೧೭೮).

ತಲೆಗೆದರಿ 'ತಲೆಗೆದರ' ನೋ.

ತಲೆಗೆದರು 'ತಲೆಗೆದಱು' ನೋ.

ತಲೆಗೆದಱು, ತಲೆಕೆದರು, ತಲೆಗೆದರು (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯನ್ನು ಕೆದರು; ಕೂದಲನ್ನು ಅಥವಾ ಗರಿಗಳನ್ನು ಬಿಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳು,– ಹರಡಿಕೊಳ್ಳು: ಗಱಿ ಮೂಡಿದೊಡಾಗಳಂತೆ ತಲೆಗೆದಱಿ [ಪಾಠಾಂ. ಗೇಱಿ] ಕರಂ ಮೆಱೆವೀ ಪೊಂಗೇದಗೆಯೊಳ್ಗಱಿಯೊಳ್ ಗಱಿಗಟ್ಟಿ ಮಾಱವೇ ಮಿಕ್ಕಲರುಂ (ಜಗವಿ. ೧೪-೮೩); ಭೂಪಾಲಕರು ತಲೆಗೆದಱಿ ಹುಯ್ಯಲನಾಲಿಸುತ ಹೊಱಮಂಟು ತಳಕೆಳಕಾಯ್ತು ನೃಪಕಟಕ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೮-೪೪); ತಲೆಗೆದಱಿ ತೆಗೆದೋಡುವಮರಾವಳಿಯನುಱೆ ಸದೆಬಡಿದು (ತೊರರಾ. ೧-೧೧-೧೧); ಮಿಾಂಟುವಗ್ಗದ ಶೋಕದಿಂದಿರದೆ ಪೊಱಮಟ್ಟು . . . ಏಳುತ್ತ ಬೀಳುತ್ತ ತಲೆಗೆದಱಿ ಬಾಯ್ಬಿಡುತ್ತೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೦-೫೪). **ತಲೆಕೆದರು:** ಬಾಳೆ ಬಾಳ್ಮಸೆಯುವುದು ತೆಂಗು ತಲೆಕೆದರುವುದು (ಕಾಲೂರ. ೧೧೩-೨೩೪). **ತಲೆಗೆದರು:** ಪರದೇಶದಲ್ಲಿ ಹಸಿವು ನೀರಡಿಕೆಗಳಿಂದ ಬಳಲಿ ತಲೆಗೆದರಿ ಕಂಗೆಟ್ಟು ಹೋಗಿದ್ದ ಅವರನ್ನು ನೋಡಿ . . . ಧೈರ್ಯ ಹೇಳಿದನು (ವಚಭಾ. ೨೧೮); ಕ್ರಾಂತಿ ಎಂಬುವ ಭೂತ ತಲೆಗೆದರಿ ಹುಚ್ಚೆದ್ದು ಸುತ್ತುತಿದೆ ಭೀಮಛಾಯೆಯ ಚೆಲ್ಲಿ (ಪಾಂಚಜ. ೫೨-೭). [ತಲೆ$_1$ + ಕೆದಱು$_1$ (<ಕೆದಱ್$_1$)]

ತಲೆಗೆಲ (ನಾ). ತಲೆಯ ಪಕ್ಕ; ತಲೆಯ ಒಂದು ಬದಿ,–ಮಗ್ಗುಲು: ತಲೆಗೆಲದೊಳು ಕೈಯಿತ್ತವಳ್ಮಾನವ ತಳೆದಿರ್ದಳೇನ ಬಣ್ಣಿಸುವೆ (ಕಂನವಿ. ೯-೧೭೩). [ತಲೆ$_1$ + ಕೆಲ$_1$]

ತಲೆಗೇಡು (ನಾ). ತಲೆಗೆ ಕೇಡು; ಜೀವಕ್ಕೆ ತೊಂದರೆ,–ಅಪಾಯ: ಎಲ್ಲಿಗಾದರೂ ಓಡಿ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ, ಬಾ! ತಡೆದರೆ ತಲೆಗೇಡು (ಚಂದ್ರಸ. ೧೧೧). [ತಲೆ$_1$ + ಕೇಡು]

ತಲೆಗೇರಿ (ನಾ). ತಲೆ ಸುತ್ತುವಿಕೆ; ತಲೆ ಗಿರಕಿ ಹೊಡೆಯುವಿಕೆ; ಬವಳಿ ಬರುವಿಕೆ: ಮೊಟ್ಟಮೊದಲು ತರಗತಿಯ ಒಳಗೆ ಕಾಲಿಟ್ಟಾಗ ವಾಸುವಿಗೆ ನಿಜವಾಗಿಯೂ ತಲೆಗೇರಿಯೇ ಬಂದುಬಿಟ್ಟಿತು (ಬಾಡಿಬ. ೪೩).

[ತಲೆ$_1$ + ಗೇರಿ (<ಘೇರಿ)]

ತಲೆಗೊಡ (ನಾ). ಆನೆಯ ಕುಂಭಸ್ಥಳ: ಅಲರಂಬನಾನೆಯ ತಲೆಗೊಡದೊಳು ಕಣ್ಗೊಳಿಪ ಮಲ್ಲಿಗೆಯುಚ್ಚನನೆಯ ಬಲುಮಾಲೆಯೆನೆ ಬಗೆಗೊಂಡುದಾ ಬಾಲೆಯ ನೆಲೆಮೊಲೆಯೊಳು ತೋರ ಹಾರ (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೯-೯೧); ಮೊಲೆ ತಲೆಗೊಡ ತೋಳ್ಗೊಂಡಿಲು ಜೌವನ ಬಲುಮದ ಕಾಮರಾಯನಿಗೆ ಸಲೆ ಸಂದ ಪಟ್ಟದಾನೆಗಳೆನೆ ಗಣಿಕಾಲಲನೆಯರೆಸೆದರರ್ತಿಯುಲಿ (ಕಂನವಿ. ೬-೧೧೬). ☞ಇದು 'ಶಿರಃಕುಂಭ' ಎಂಬುದರ ಅನುವಾದ.

[ತಲೆ$_1$ + ಕೊಡ$_2$]

ತಲೆಗೊಡಪು, ತಲೆಕೊಡವು, ತಲೆಕೊಡಹು, ತಲೆಗೊಡಹು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ಕೊಡಹು,–ಅಲ್ಲಾಡಿಸು: ಕಡುಗಾದ ಪೆಡೆವಣೆಗೆ ತಲೆಗೊಡುಪುತ್ತುಂ ಭಯಮನುಳಿದು ಪುಗೆ ಸೋಗೆಯ ಸೊಂಪಡರ್ದ ಪೊಸಪೀಲಿಯೊಳ್ ಫಣಿ ಬಿಡದುರಿದುದು(ರಾಜಶೇ. ೫-೪೩). **ತಲೆಕೊಡವು:** ೧. ರಾಮದಾಸ ತಲೆಕೊಡವಿ ಹೇಳಿದ (ಅಶ್ರಮ. ೧೧೪). **ತಲೆಕೊಡಹು:** ೧. ತಿಳಿಯದವರು ಆಗಬಹುದು ಎಂದು ತಲೆಕೊಡಹಿದರು (ಜಯಂತ. ೨೨೬). ೨. ತಲೆಯ ಕೂದಲನ್ನು ಕೊಡಹು: ಅಭ್ಯಂಜನ ಸ್ನಾನವಾದ ಮೇಲೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಲೆಕೊಡಹಬೇಕು (ರೂಢಿ). ೩. ಚಿಂತೆಯನ್ನು ದೂರಮಾಡು: ಆ ವಿಷಯದ ಬಗ್ಗೆ ಯಾವ ತೀರ್ಮಾನವೂ ದೊರಕದಿದ್ದುದರಿಂದ ಅದರ ಬಗ್ಗೆ ತಲೆಕೊಡಹಿಕೊಳ್ಳಲು ಆತ ಪ್ರಯತ್ನಪಟ್ಟ (ರೂಢಿ). **ತಲೆಗೊಡಹು:** ೧. ಮದದಿಗುದಂತಿಕುಲ ತಲೆಗೊಡಹೆ ಕಮಲಭವಾಂಡಮಂಡಲ ಜಡಿಯೆ ಜರಿದುದು ಧರಣಿ ಸೇನಾಗಣದ ಭಾರದಲಿ (ತೊರರಾ. ೬-೧-೧೨); ಚತುರಂಗಬಲಭಾರದಿಂ ತಲೆಗೊಡಹೆ ದಿಶಾದಂತಿಗಳು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೯-೭). ೪. (ತಲೆ ಅಲ್ಲಾಡಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ) ಅಸಮ್ಮತಿ ಸೂಚಿಸು; ಒಪ್ಪಿಗೆ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಸೂಚಿಸು: ಹಿರಿದು ಪರಿತಾಪದಲಿ ದೇಹವನುರುಹಿಕೊಂಡು ಪುರಾರಿ ಶಂಕರ ಹರ ತ್ರಿಯಂಬಕಯೆನುತ ತಲೆಗೊಡಹಿದನು ಕಲಿ ಹನುಮ (ತೊರರಾ. ೫-೨-೮೨); ನೃಪನ ಮಾತಂ ಕೇಳ್ದು ವಾಜಿ ತಲೆಗೊಡಹಿ ಮುರರಿಪುವನೀಕ್ಷಿಸುವಭಿಪ್ರಾಯಮಂ ಮೋದದಿಂ ವಿಪುಲಮತಿ ನಕುಲಂಗೆ ಸೂಚಿಸಿದೊಡೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೪-೧೩).

ತಲೆ ಕೊಡಹಿಕೊಂಡೇಳು = ಚೇತರಿಸಿಕೊಂಡು ಏಳು; ಎಚ್ಚೆತ್ತುಕೊಳ್ಳು: ಚಿಂತಾಮಗ್ನನಾಗಿದ್ದವನು ತಲೆ ಕೊಡಹಿಕೊಂಡೆದ್ದನು (ರೂಢಿ).

[ತಲೆ$_1$ + ಕೊಡಪು]

ತಲೆಗೊಡಹು 'ತಲೆಗೊಡಪು' ನೋ.

ತಲೆಗೊಡು, ತಲೆಕೊಡು, ತಲೆಗುಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ಇಡು,– ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳು; ಒಡ್ಡು: ಧ್ರುವದ ನೆಲೆಗೆ ತಲೆಗೊಟ್ಟು ತಿರುಗೆ ತಿರುಗುವುದು ತಿರೆಯ ಪ್ರೀತಿ (ಅರಳು. ೪೧೯-೧೧). ೨. ತಲೆಯನ್ನುಕೊಡು; ಬಲಿಯಾಗು; ಆಹುತಿಯಾಗು; ಅಸು ನೀಗು: ಇರದೆ ಚಕ್ರಕ್ಕೆ ತಲೆಗೊಟ್ಟ ನಾಗಾರ್ಜುನಂ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೧-೧೦); ಬೀರರ್ಸನ ಕೂಡೆ ತಲೆಗೊಟ್ಟು ಆತಂಗೆ ನೆತ್ತರುಗೊಡಗೆ . . . ಬಂಮರ್ಸರು ಕೊಟ್ಟ . . . ಭೂಮಿ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೧೧೯-೧೯; ಸು. 1250); ದ್ರೋಣ ಭೀಷ್ಮರುಗೂಡ ತಲೆಗೊಟ್ಟೆಲಸಱಲಿ ತಾ ಮಾಡಿತೇನರಸಂಗೆನುತ ಮಱುಗಿದನು ಕಲಿಕರ್ಣ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೭-೭); ತೊಳಗುವ ದೀಪಶಿಖೆಗೆ ಬಂದು ಹರಣವನಳಿವ ಪತಂಗದಂತೆನ್ನ ಲಲಿತಾಂಗ ಲಾವಣ್ಯಲಹರಿಗೆ ಮೋಹಿಸಿ ತಲೆಗೊಡಬೇಡೆಂದಾಡಿದನು (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೪-೭೬); ಕಾದ ಕಂಪಿಲರಾಯ ಭೇದವೇನರಿಯದಲೆ ಛೇದಿಸಲು ಸಿರವ ಹೇಳಿಸಿದ ಮಗರಾಮ ಸಾಧು ಶಿವನೆಂದು ತಲೆಗೊಟ್ಟ (ಜನಗೀ. ೬೯). ೩. ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹೊರು,–ಹೊತ್ತುಕೊಳ್ಳು: ಬೀಳಲುಗಳಿಂದ ಒಂದು ಡೋಲಿಯನ್ನು ಮಾಡಿ ದೊಡ್ಡನನ್ನು ಮಲಗಿಸಿ ಕೆಲವರು ತಲೆಗೊಟ್ಟು ಹೊತ್ತು ಮುಂದೆ ನಡೆದರು (ಕಾಲೂರ. ೭ ಕಥಾಸಾರ). ೪. (ಆಲಂ) ಹೊಣೆಯನ್ನು ಹೊರು; ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಳ್ಳು: ಬೆಂಗೊಂಡು ಬಾಳ್ವೆಯೊಳ್ ಹೊರಲಾರದಿಹ ಹೊರೆಗೆ ತಂಗಿ ತಲೆಗೊಟ್ಟು ನೀ ನೆರವಿತ್ತೆಯೆನಗೆ (ಕಾಲೂರ. ೧೭೮-೪೧೨). ೫. "ನಿತ್ತರಿಸು, ಸೈರಿಸು, ತಾಳು" (ಕಂನುಹು. ೮೪). **ತಲೆಕೊಡು:** ೧. ತಣ್ಣನೆ ನೆಳಲನು ಹೆರರಿಗೆ ನೀಡುವೆ ಬಿಸಿಲಿಗೆ ನೀ ತಲೆಕೊಡುವೆ (ಇಂಚಾಪ. ೧೧೪-೫೬). ೨.

ದೇಶದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಅನೇಕ ವೀರರು ತಲೆಕೊಟ್ಟರು (ರೂಢಿ). ೩. ಪಿಡಿದು ಮಲಗಿಸಿ ಕೆಲರ್ ತಲೆಕೊಟ್ಟರೊಸೆದು (ಕಾಲೂರ. ೧೦೦-೨೦೦). ೪. ಸೋಲಾದೊಡಂ ಪೊಳಲ ಪಾಲ್ಗೊರೆಗೆ ತಲೆಕೊಡುವ ಕಾಲೂರ ಬಯಕೆಯಂ ತೋರೆ ಮೆರವಣಿಗೆ (ಕಾಲೂರ ೧೦೩-೩೦೪) ; ಎಲ್ಲ ಖರ್ಚಿಗೂ ಒಬ್ಬನೇ ತಲೆಕೊಡಲು ಹೋಗಬೇಡ (ರೂಢಿ). ೬. ತಲೆಗೂದಲನ್ನು ದೇವರಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸು,–ಕೊಡಂ. **ತಲೆಗುಡು:** ೨. ಕುರುವೂರ ಚೋಳನಿ ಭವಜಿದ ಭಕ್ತನಿಗೆ ತಲೆಗುಡನೆ (ಭಾವಚಂ. ೮-೩೯). [ತಲೆ$_1$ + ಕೊಡು$_1$]

ತಲೆಗೊಯ್ (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಂ ; ಶಿರಚ್ಛೇದ ಮಾಡು : ಜಲಂಧರಂ ಬರೆ ಜಯಾರ್ಥಂ ವಾರ್ಧಿಯೊಳ್ಚಕ್ರವಂ ಬರೆದಂಗುಷ್ಠದಿನೆತ್ತಿ ಸುತ್ತೆ ತಲೆಗೊಯ್ದಂ ಶರ್ವನಾ ಚಕ್ರದಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೩-೯೫).

[ತಲೆ$_1$ + ಕೊಯ್]

ತಲೆಗೊಯಿಕ 'ತಲೆಗೊಯ್ಕ' ನೋ.

ತಲೆಗೊಯಿಲು (ನಾ). ೧. (ಪೈರುಗಳ) ತುದಿಯನ್ನು ಕೊಯ್ಯುವಿಕೆ; ತೆನೆಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವಿಕೆ ; ಕೊಯಲ್ಲು; ಕಟಾವು. ೨. ತಲೆಯ ಕೊಯಲ್ಲು. ೧, ೨: ಬೆಳಪ ಕೆಯ್ಗಳೊಳ್ ತಲೆಗೊಯಿಲು ಮುಳಿದ ಕಡುನಲ್ಲರೊಳ್ ಪೊಯ್ಯಲ್ಲು (ಬಂಹರಿ. ೧–೧೯ ರಗಳೆ).

[ತಲೆ$_1$ + ಕೊಯಿಲು (<ಕೊಯ್ಲು)]

ತಲೆಗೊಯ್ಕ, ತಲೆಗೊಯಿಕ (ನಾ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವವನು; ತಲೆಗಡಿಕ ; ಕೊಲೆಪಾತಕ. 'ಕೊರಳುಗೊಯ್ಕ' ಪರಾ. ೨. ಆಲಂ) ಮೋಸಗಾರ; ವಂಚಕ; ಕಪಟಿ; ದಗಾಕೋರ : (+). **ತಲೆಗೊಯಿಕ** ೧. "ಕೊಲೆಗಡುಕ " (ಜಾನಕೋ. ೬೫). 'ಎದೆಗೊಯ್ಕ' ಪರಾ.

[ತಲೆ$_1$ + ಕೊಯ್ಕ$_2$]

ತಲೆಗೊಯ್ಸು (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಕೊಲ್ಲಿಸು. **ತಲೆಗೊಯ್ಸಿಕೊಳ್** = ತಲೆಯನ್ನು ಕೊಯ್ಯಿಸಿಕೊಳ್ಳು: ಪಲವು ಕಾಲಂ ಬೆಳೆದಿದೇಂ ಫಲಂ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ತಲೆಗೊಯ್ಸಿಕೊಂಬುದೆಂದುಂ ಬಿಡದೆನುತೆ ನಾಣ್ಚಿ ತಲೆವಾಗಿದುವೊ . . . ಶಾಲಿಗಳ್ (ಜಬಪು. ೧೧–೧೧).

[ತಲೆ$_1$ + ಕೊಯ್ಸು]

ತಲೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು; ಬಲಿತೆಗೆದು ಕೊಳ್ಳು ; ಕೊಲ್ಲು : ನಲುವತ್ತನಾಲ್ವರ್ಮ್ಮಂಡಳಿಕರ ತಲೆಗೊಂಡ ಗಂಡ (ಎಕ. XII, ಶಿರಾ. ೪೦–೩೨ ; 1040) ; ಸಫಲಮಕ್ಕೆಂದು ಸುದರ್ಶನಜನ್ಮ ಮವನ ತಲೆಗೊಂಡೆನುತೆ ಸುದರ್ಶನಮನಸುರಮಥನಂ ಪಿಡಿದಂ (ಜಗವಿ. ೧೪–೧೧೫) ; ಕಂಸಭೂಪತಿ ತನ್ನ ದುರ್ಧರತರವಪ್ಪ ಸೇನೆಯನು ತಲೆಗೊಳ್ಳಿ ತಡೆಯದೆನುತ ಕೈವೀಸಲು (ನೇಮಿಸಂ. ೧೬–೧೪೦) ; ಎಲವೊ ಸುರಪಾಲ ನೂಱುಸರ್ಸೊಳೊಳಂ ನಿನ್ನ ತ [ಪಾಠಾಂ. ಕೊ] ಲೆಗೊಳ್ಳದುಳುಪಿ ಬಿಟ್ಟುದನಱಿದು ಮತ್ತೆನ್ನ ಕಲಹಕಿದಿರಾದೆ (ಜಬಪು. ೪೯–೮). ೨. ಸ್ವೀಕರಿಸು ; ಪಡೆ; ಹೊಂದು : ಕನಸಿ ದೆವ್ವದೊಲುಮೆ ತಲೆಗೊಂಡೆ ಸತಿ ಚೆನ್ನಪೊಂಗನ ರಂಗನ ಕಂಡೆ (ನಡದಾ. I, ೪೩೪). [ತಲೆ$_1$+ಕೊಳ್$_1$]

ತಲೆಗೊಳ್ಳಿ, ತಲೆಕೊಳ್ಳಿ (ನಾ). ಶವಸಂಸ್ಕಾರದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಶವದ ಮುಂದೆ ಹಿಡಿಯುವ ಮಂತ್ರಪೂತವಾದ ಕೊಳ್ಳಿ : ಗಂಗಾದೇವಿ ಮುಂದೆಯಾದಳು ಗೌರಿದೇವಿ ಓಲೆಯ ಕಳೆದಳು ಚಂದ್ರಸೂರ್ಯರಿಬ್ಬರೂ ನೀರಿಳಿದರಲ್ಲಾ ವಾಯುದೇವ ವಿಮಾನವ ಹೊತ್ತ ವಾಸುದೇವ ತಲೆಗೊಳ್ಳಿಯನಿಱಿದ ಅಲ್ಲಿಂದತ್ತ ಗೊಗೇಶ್ವರ ಸತ್ತನೆಂಬ ಸುದ್ದಿ (ಅವಜಂ. ೧೯೧–೮೬೪) ; ಮಾಡಿರ್ದ ಚಿತೆಯ ಮೇಲರಸನಂ ಪಟ್ಟರಿಸಿ . . . ವರಕುಮಾರಕನಿಂದೆ ತಲೆಗೊಳ್ಳಿಯುಮನಿಱಿಸಿ[ಪಾಠಾಂ. ತಲೆಕೊಳ್ಳಿಯಂ ಕೊಡಿಸಿ] (ಬಿಹಿರ. ಹ. ೩೦೨–೯). **ತಲೆಕೊಳ್ಳಿ:** 'ತಲೆಕೊಳ್ಳಿ ಇರಿ' ಪರಾ.

[ತಲೆ$_1$ + ಕೊಳ್ಳಿ$_1$]

ತಲೆಗೊಳ್ಳಿಇಱಿ, ತಲೆಕೊಳ್ಳಿಇರಿ (ಕ್ರಿ). ಶವಕ್ಕೆ ಮಂತ್ರಪೂತವಾದ ಕೊಳ್ಳಿಯನ್ನು ಸ್ಪರ್ಶಮಾಡಿಸಂ; ಶವಸಂಸ್ಕಾರಮಾಡು : ತಲೆಗಿರಿದು ಕೃಷ್ಣಂಗೆ ತಲೆಗೊಳ್ಳಿ ಇಱಿದೊಡವನಳಲಿ ಕಿಚ್ಚಂ ಹಾಯ್ದರಚ್ಯುತನೊಳು ಕಲಿ ರುಕ್ಮಿಣಿ ಪ್ರತತಿ ಬಲನೊಳಾ ರೋಹಿಣಿಯು ಮೊಲಿದು ತೊಳ್ಕೆಗೊಟ್ಟುದುಮನವರೊಳು (ಸಾನಂಶ. ೨–೧೩೦). **ತಲೆಕೊಳ್ಳಿಇರಿ :** ತಿಥಿದಿವಸ ಬೆಳಗ್ಗೆ ಕರ್ಮಮಾಡಬೇಕಾದವನು . . . ಕೊಳ್ಳಿಯ ಮೇಲೆ ಬೆಣ್ಣೆ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಗುದ್ದಿನ ಸುತ್ತ ಮೂರು ಸುತ್ತು ಬಂದು ಧೂಪ ಹಾಕುತ್ತಾನೆ. ಅನಂತರ ತಲೆಯನ್ನು ಬೋಳಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಈ ಇಡೀ ಕ್ರಿಯೆಗೆ 'ತಲೆಕೊಳ್ಳಿ ಇರಿಯುವುದು' ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ನನ್ನೂರು. ಟಿಪ್ಪಣಿ). [ತಲೆಕೊಳ್ಳಿ + ಇಱಿ$_1$]

ತಲೆಗೊಱೆ (ಕ್ರಿ).=ತಲೆಗೊಯ್: ಇರುಳ್ ಬಿಟ್ಟು ತಲೆಗೊಱೆವ ಕಳ್ಳರ್ (ಅಶ್ವಶಾ. ೨೯–೫೭೯). [ತಲೆ$_1$ + ಕೊಱೆ$_1$]

ತಲೆಗೋ (ಕ್ರಿ). ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ಹೊರಿಸು; ಹೊಣೆಯನ್ನು ಹೇರು: ಪಿರಿದೊಂದಾಗ್ರುಹದಿಂದಮಾದ ದಯೆಯಿಂದಂ ದೇವರೆನ್ನಂ ಧರಾಭರದೊಳ್ ತಂದು ತೊಡರ್ಚಿ ಪೂಣ್ದು ತಲೆಗೋದಿರ್ದುಂ[ಪಾಠಾಂ. ಗಂಡಿದುರ್ಂ, ಗೊಟ್ಟಿರ್ದುಂ]ಬಟಿಕೆಂತುವಿಾ ಧರಣೀಭಾರಮನಾಂ ಬಿಸುಟಿಪ್ಪೊಡದು ಚಿಃ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಖಾತ್ವಾ ಸವಿಾಕರಣಂ ಭೌತಿಕ ಮೋದಕವ್ಯತಿಕರಂ ತಾನೆಂಬುದಂ ಮಾಡದೇ (ಆದಿಪು. ೪-೪೦). [ತಲೆ$_1$ + ಕೋ$_1$]

ತಲೆಚಮರ (ನಾ). ಬಿಲ್ಲು ಮುಂತಾದುವುಗಳ ತುದಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುಚ್ಚು,–ಚಾಮರ,–ಗೊಂಡೆ : ಕುಸುಮಮಂಜರಿಯ ತಲೆ ಚಮರವೆರಸಿ ಮನ್ಮಥನಸೆದನು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೪-೬೪). [ತಲೆ1 + ಚಮರ]

ತಲೆಚಮರಿ (ನಾ). = ತಲೆಚಮರ : ಫುಲ್ಲಶರನಂಜ ಕರ್ಬಿನ ಬಿಲ್ಲಂ ತಲೆಚಮರಿವೆರಸು ಬಿಸುಟಂತೆ ತಪೋವಲ್ಲಭನ ಕೆಲದ ವೇತ್ರಲತೋಲ್ಲಸಿತ ಕಳಾಪಗುಚ್ಛಮೆಸೆದುದು ತುಚ್ಛಂ (ಅನಂಪು. ೩-೪೮). [ತಲೆ$_1$ + ಚಮರಿ]

ತಲೆಚವಲ (ನಾ). (?)

ತಲೆಚವಲಗಂಡರಬಾಲ = ಒಂದು ಬಿರುದು : ದಂಡಿವಳ್ಳಿಯ ಬಿರಿದು ಬಿ[ಲುಂ]ಕಕಾರ ಬೀಡಿನ ಹನುಮ ತಲೆಚವಲಗಂಡರಬಾಲ ಚಲುಡನಾಯಕನ ಮಗ ತಂಮನಾಯಕ (ಕಇ. I, ೪೨-೮ ; 1423).

[ತಲೆ$_1$ + ?]

ತಲೆಚಂದಿ (ನಾ). ತಲೆಗೆ ಸುತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವ ಬಟ್ಟೆಯ ತುಂಡು,– ಅರಿವೆ ತುಂಡು : ಹರನ ಕಾಲಂ ಬಂಧಿಸಿದ ತಲೆಚಂದಿಯಿಂ (ಬಸಪು. ೪೪–೬೨).

[ತಲೆ$_1$ + ಚಂದಿ]

ತಲೆಚಿಟ್ಟು (ನಾ). ಮಾನಸಿಕ ಅಸ್ವಸ್ಥತೆ ; ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಕಿರಿಕಿರಿ ಉಂಟಾಗುವಿಕೆ ; ಜಂಗುಪ್ಸೆಯಾಗುವಿಕೆ; ಮನಸ್ಸಿನ ವ್ಯಗ್ರತೆ, – ಆವೇಗ, – ಉದ್ವೇಗ: ಏಳೆಂಟು ದಿವಸವೆಲ್ಲ ಒಂದೇ ಸಮನೆ ಮಳೆಯಾದಪ್ಪು ತಲೆಚಿಟ್ಟು ಆಯಿತು (ಕನಕ. ೯೦).

ತಲೆಚಿಟ್ಟು ಹಿಡಿ = ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬೇಸರ ಉಂಟಾಗು ; ಜಂಗುಪ್ಸೆಯುಂಟಾಗು; ಅಸಹನೀಯವಾಗು: ಸಂಸಾರವಂತೂ ನನಗೆ ತಲೆಚಿಟ್ಟು ಹಿಡಿದಿದೆ (ಕುರಿಹಿಂ. ೩); ಸುಮ್ಮನೆ ಈಗ ಬಂದಾಳು, ಆಗ ಬಂದಾಳೆಂದು ಆಸೆಯಿಟ್ಟು ಕಾದು ನಿರಾಶೆಪಟ್ಟು ತಲೆಚಿಟ್ಟು ಹಿಡಿದಿತ್ತು (ಅಲಹೂ. ೩೪).

[ತಲೆ$_1$ + ಚಿಟ್ಟು$_2$]

ತಲೆಚೀಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಪೂರ್ವಾಪರಗಳನ್ನು ಬರೆದು ಆ ವಸ್ತುವಿನ ಮೇಲೆ ಅಂಟಿಸುವ ವಿಳಾಸದ ಚೀಟಿ; ಗುರುತುಚೀಟಿ; ಹೆಸರುಚೀಟಿ : (ಗುರುತು ಪಟ್ಟಿ, ತಲೆಚೀಟಿ, ಮೊ. ನ್ನು) ಅಂಟಿಸು, ಕಟ್ಟು (Lable. ಇಂಕನಿ.); ಅಲ್ಲಂಚೆಯ ತಲೆಚೀಟಿಗಳಿಲ್ಲಂಗಡಿಗಳ್ ಬರಿಬರಿದೆ ಪೆಸರ್ಗಿರ್ಕುಂ (ಮೈಸೂಮ. ೬–೧೯) [ತಲೆ$_1$ + ಚೀಟಿ$_2$ (<ಚೀಟು$_2$)]

ತಲೆಭಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಲೆಬೇನೆ; ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಭಳಿ, – ನಡುಕ : ಶ್ರೀಗಂಧವನ್ನು . . . ಆಡಿನ ಹಾಲಲ್ಲಿ ತೇದು ಕುಡಿಯೆ ರಕ್ತವ ಕಾರುವುದು ಮಾಣ್ಗುಂ, ತಲೆಭಳಿ ಬಿಡುವುದು (ವಿವೈವಿ. ೭). [ತಲೆ$_1$ + ಭಳಿ(<ಚಳಿ$_2$)]

ತಲೆಪೌಳಿ (ನಾ). ತಲೆಗೆ ಧರಿಸುವ ಕವಚ ; ಶಿರಸ್ತ್ರಾಣ ; ಸೀಸಕ : ಹೊದೆಯ ಕೈಪೊಡೆಯ ತರತರದ ಜೋಡುಗಳ ತಲೆಪೌಳಿಗಳ ಸಮರ ಸನ್ನಾಹದಾಯತಗಳ (ಜಬಪು. ೪೧–೩೩). [ತಲೆ$_1$ + ಪೌಳಿ$_2$(<ಟವುಳಿ$_2$)]

ತಲೆಡವುಗೆ (ನಾ). ತಲೆಬುರುಡೆ : ಆ ೮೦೦ ಜನ ಸ್ಪಾನಿಷರ ತಲೆಡವುಗೆಗಳನ್ನೂ, ಮೈ ಎಲುವುಗಳನ್ನೂ ಕೂಡಿಸಿ (ಮುಂಬಯಿ. ೬–೩೫೦). [ತಲೆ$_1$ + ಡವುಗೆ (<ಡೋವಿ)]

ತಲೆತಗ್ಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ಕೆಳಗೆಮಾಡಂ, – ಬಾಗಿಸು : ಗಿರಿಯ ಮತ್ತೆ ತಲೆತಗ್ಗಿಸಿ ಮೌನವಾಗಿ ಬೀಡಿ ಸೇದತೊಡಗಿದ (ಮಣ್ಣುಹ. ೮೮) ; ಅವನು ಬೆಚ್ಚಿ, ಒಂದು ಗಳಿಗೆ ನನ್ನನ್ನು ವಿಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ದಿಟ್ಟಿಸುತ್ತಿದ್ದು ಮತ್ತೆ ತಲೆತಗ್ಗಿಸಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡ (ನಾಪೋಲೀ. ೨೦೩). ೨. (ಆಲಂ) ನಾಚಿಕೆಪಟ್ಟುಕೊಳ್ಳು ; ಸಂಕೋಚಪಡಂ ; ಅವಮಾನಹೊಂದಂ : ವ್ಯಂಗ್ಯವಾಗಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಚಳವಳಿಯ ವಿಷಯವಾಗಿ ಮಾತನಾಡಿದರೆ ಸಾಮಿ ತಲೆ ತಗ್ಗಿಸುವನು (ನಿರಾತೆ. ೧೦೪) ; ಮೆಲ್ಲಗೆ ನಕ್ಕು ತಲೆತಗ್ಗಿಸಿದನು (ಕೆಳಹು. ೩) : ಇವಳೊಬ್ಬಳಿಂದ ನಾವೆಲ್ಲಾ ತಲೆತಗ್ಗಿಸುವಂತಾಗಬೇಕಾದೀತು (ಕುಸುಸಂ. ೧೦೭). ೩. ಒಪ್ಪು ; ಮಣಿ ; ಸಮ್ಮತಿಸು ; ಬಾಗು ; ಅಧೀನವಾಗು ; ವಿಧೇಯತೆಯನ್ನು ತೋರು : ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ತಲೆತಗ್ಗಿಸಿರುವುದಾಗಿಯೂ (ಪ್ರಮುಹ. ೪೯) ; ಯಾರೇ ಆದರೂ ನ್ಯಾಯಕ್ಕೆ ತಲೆತಗ್ಗಿಸಿ ನಡೆಯಬೇಕು (ರೂಢಿ). [ತಲೆ$_1$ + ತಗ್ಗಿಸು (<ತಟ್ಗಿಸು)]

ತಲೆತಪ್ಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮರೆಯಾಗಂ ; ಕಾಣದಂತಾಗು ; ಅಡಗಿಕೊಳ್ಳು.

ತಲೆತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳು = ೧. ತಲೆಯನ್ನು ಏಟಿನಿಂದ ಪಾರಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು : ಬೀಸುವ ದೊಣ್ಣೆಗೆ ತಲೆ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡರೆ ಸಾವಿರ ವರ್ಷ ಆಯುಸ್ಸು (ಗಾದೆ). ೨. ಕಣ್ಮರೆಯಾಗಂ; ಕಾಣದಂತೆ ಅಡಗಿಕೊಳ್ಳು ; ಕಣ್ಣುತಪ್ಪಿಸು : ಕೊನೆಗೆ ತಲೆತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಓಡಿಹೋಗಿದ್ದನು (ಪ್ರಮುಹ. ೯೩); ರೂಪಚಂದನ ಕೊಲೆಯ ಪ್ರಕರಣವು ಬಹುದಿನ ನಡೆಯಲಿಲ್ಲ. ತುಳಸಿ ತಲೆತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದ (ಜಮಿನ್ನಾ. ೧೩೯). [ತಲೆತಪ್ಪು + – ಇಸು$_3$]

ತಲೆತಪ್ಪು (ಕ್ರಿ). ಮರೆಯಾಗು ; ಕಾಣದಂತಾಗು : ಕಳ್ಳದಾರಿಯ ದೂರಿ, ಒಂದು ಹಲನರ ದೋಣಿ ತಲೆತಪ್ಪಿ ನುಸುಳೆ, ಓರೊರ್ವರುಂ ನಿಮ್ಮ ತಲೆದಂಡ, ಎಚ್ಚರಿಕೆ ! (ಪಾರಸಿ. ೧೫–೩೪೫). [ತಲೆ$_1$ + ತಪ್ಪು$_1$]

ತಲೆತರ (ನಾ). = ತಲೆದೆಸೆ (?) : ದೇವರಂಗಭೋಗ ಉಪಹಾರಕ್ಕೊಂದು ಅದನೂರ ತಳವುಕಾರ ಇರುಳುನೀಕ್ಕಿಯಾಂಡರು ಬಿಟ್ಟ ತೋಟಸ್ಥಳ ಕಬ್ಬಲಗಟ್ಟದ ಕೆಳಗೆ ಶೀರುಳಂಗೊವೊಪ್ಪರಡ್ಡಕದ ತಲೆತರದ ಮೂಡಣ ಕಡೆ ಕಂಮ ೨೦೦ ಅಂದು ಅಶೇಷಮಹಾಜನಂಗಳು ಬಿಟ್ಟ ದಮ್ಮ (ಸೌಇಇ. IX-1, ೧೪೧–೪೬ ; 1174). [ತಲೆ$_1$ + ತರ?]

ತಲೆತಾಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯು ತಾಕುವಂತೆ ಮಾಡು,–ಸ್ಪರ್ಶವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು. ೨. ನಮಸ್ಕಾರಮಾಡು : ಅವನು ಒಮ್ಮೆ ದೇವಿಯ ಚರಣ ತಲದಲ್ಲಿ ತಲೆತಾಕಿಸಿ ದೇವಿಯ ಆಸನವನ್ನು ಸರಿಸಿದನು (ಇಪ್ಪಕ. ೩೩೨). [ತಲೆತಾಕು (<ತಲೆದಾಗು) + – ಇಸು$_3$]

ತಲೆತಾಕು 'ತಲೆದಾಗು' ನೋ.

ತಲೆತಾಗು 'ತಲೆದಾಗು' ನೋ.

ತಲೆತಾಟಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಲೆಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲಾಡಿಸು,–ಅಪ್ಪಳಿಸು : ಬುಡ ದೂಟಾಡಿಸಿ, ತಲೆತಾಟಾಡಿಸಿ ಗುಡಿಸಲ ಮಾಡನು ಹುಲುಹುಲುಮಾಡಿಸಿ ಬಂತೈ ಬಂತೈ (ಕವಪು. ೨೮–೫). [ತಲೆ$_1$ + ತಾಟಾಡಿಸು]

ತಲೆತಾಟಿಸು (ಕ್ರಿ).=ತಲೆತಾಟಾಡಿಸು.

ತಲೆತಾಟಿಸಿಕೊಳ್ಳು=೧.ತಲೆಯನ್ನು ಅಪ್ಪಳಿಸಿಕೊಳ್ಳು. ೨.ಹಾಳಾಗು; ನಾಶವಾಗು : ಅವನೆಲ್ಲಿ ಬೇಕಾದರೂ ಹೋಗಿ ತಲೆತಾಟಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದೆಂದೂ, ಅಲ್ಲಿಗೆ ಮಗನ ಸಂಬಂಧ ಹರಿಯಿತೆಂದೂ ತಂದೆ ಮಗನಿಗೆ ಘೋಷಿಸಿದನು (ಪುನರು. ೪೧೧). [ತಲೆ$_1$ + ತಾಟಿಸು (<ತಾಂಟಿಸು)]

ತಲೆತಿನ್ನು (ಕ್ರಿ). ಮಾನಸಿಕವಾದ ತೊಂದರೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಂ ; ಸಮಸ್ಯೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು ; ಚಿಂತೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು : ಈ ಸಾಲವನ್ನು ತೀರಿಸುವುದು ಹೇಗೆಂಬ ಚಿಂತೆ ಅಂದಿನಿಂದಲೂ ಪ್ರೇಮಶಂಕರರ ತಲೆತಿನ್ನುತ್ತಿತ್ತು (ಪ್ರೇಮಶ್ರ. ೨೪೫) ; ಬಹಳ ದಿನಗಳಿಂದ ಗಂಗನ ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ತಲೆತಿನ್ನುತ್ತಿದ್ದ 'ಕರಡೀಮಜಲಿ' ನ ಪ್ರಕರಣವೂ . . . ಬಗೆ ಹರಿಯಿತು (ಹಬ್ಬಿಬ. ೩೭) ; ಹೊಸ ವಿಚಾರವೊಂದು ನನ್ನ ತಲೆತಿನ್ನಹತ್ತಿದೆ (ದೇವಸಾ. ೧೦೪). [ತಲೆ$_1$ + ತಿನ್ನು (< ತಿನ್)]

ತಲೆತಿರುಕ$_1$ (ನಾ). ೧. (ಆಲಂ) ಬುದ್ಧಿಗೆಟ್ಟವನು ; ಹುಚ್ಚ ; ಬುದ್ಧಿಭ್ರಮಣೆಯಾದವನು : ನಿನ್ನನ್ನು ನೋಡಿದರೆ, ತಲೆತಿರುಕನಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ (ರಾಜ್ಕೋದ. ೧೮೯) ; ಆಹಾರ ನಿದ್ರೆಗಳನ್ನು ತೊರೆದು ಸದಾ ಮಗನ ಹಂಬಲದಲ್ಲಿಯೇ ತಲೆತಿರುಕರಂತಾಗಿದ್ದಾರೆ (ಬಾಗಿನ. ೬೮) ; ಕಚೇರಿಯಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ತಲೆತಿರುಕನಂತೆ ಗೊಂದಲ ಹಾಕಿ . . . ಮತ್ತೆ ಹುಡುಕಾಡತೊಡಗಿದನು (ಇಪ್ಪಕ. ೪೩೪) : ಈ ಗದೆಯನ್ನು . . . ತಿಂಮನಂತಹ ತಲೆತಿರುಕರಿಗೆ ಕೊಡು (ಹನ್ನೊಂದ. ೧೪೮). ೨. ಉನ್ಮತ್ತ ; ದುರಹಂಕಾರಿ ; ತಿಳಿಗೇಡಿ : ತಲೆತಿರುಕರಂತೆ ವಿಧ್ವಂಸಕ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಲಾರೆ ಎಂದು ಖಂಡತುಂಡವಾಗಿ ಹೇಳಿಬಿಟ್ಟೆ (ಕುರುಕ್ಷಾ. ೧೪೯) ; ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಮಹಾತ್ಮಾಗಾಂಧಿಯವರು ಇಂದು ತಲೆತಿರುಕನೋರ್ವನಿಂದ ಗುಂಡಿಗಾಹುತಿಯಾದರೆಂಬ ಸುದ್ದಿಯನ್ನು . . . ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳಿದನು (ಕಂಬಹು. ೮೭) : ಅವರಲ್ಲಿ ತಲೆತಿರುಕನೆಂದರೆ ಶರಭನೊಬ್ಬನು (ಭೂಮಿತಾ. ೭೩). (ಗು). ೩. ಬುದ್ಧಿಗೆಟ್ಟ ; ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದ ; ಅವಿವೇಕದ : ಏನೋನೋ ಬಡಬಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇವು ತಲೆತಿರುಕ ವಿಚಾರಗಳಲ್ಲವೇ ವಸುಮತಿ ? (ಮಣ್ಣುಮ. ೩೩೧) ; ಕಾಮಿನಿಯೂ ಸ್ವಲ್ಪ ತಲೆತಿರುಕ ಹುಡುಗಿ, ತಿಳಿಗೇಡಿ ; ಯಾರ ಅಂಕೆಯೂ ಇಲ್ಲ (ಮುಕ್ತಿ. ೧೩೯). [ತಲೆ$_1$ + ತಿರುಕ (<ತಿರಿಕ$_1$)]

ತಲೆತಿರುಕ$_2$ (ನಾ). ತಲೆತಿರುಗುವಿಕೆ ; ತಲೆಸುತ್ತುವಿಕೆ ; ಬವಳಿ ಬರುವಿಕೆ: ತಲೆತಿರುಕದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾದ ಅಸೌಖ್ಯ ಇಷ್ಟೊ ಕಠಿಣವಾಯಿತಲ್ಲಾ! ಎಂದು ವನಜೆ ಖಿನ್ನಳಾದಳು (ತ್ಯಾಗಮ. ೧೬೩). [<ತಲೆತಿರುಗು$_1$]

ತಲೆತಿರುಕತನ (ನಾ). ಬುದ್ಧಿಗೇಡಿತನ ; ಹುಚ್ಚುತನ : ನೆಲ ಮಾತ್ರ ಇನ್ನೂ ಅದುರುತ್ತಲಿತ್ತು ; ಅವನ ಕೋಪವನ್ನು, ತಲೆತಿರುಕತನವನ್ನು ಆ ತಾಯಿಗೆ ಮನಗಾಣಿಸಿಕೊಡುತ್ತಿರುವ ಹಾಗೆ (ಬನಸಿ. ೧೩) ; ಆದರೆ ಅವರ ನಡೆ ಮತ್ತು ಹಾವಭಾವಗಳಲ್ಲಿ ತಲೆತಿರುಕತನದ ಆವ ಲಕ್ಷಣಗಳೂ ಇರಲಿಲ್ಲ (ಕಾಲಾಯಾ. ೭) ; ತಿಳಿದವರಾದರೂ ತಿಳಿದೂ ತಿಳಿದೂ ತಿಳಿಯದವರಂತೆ ತಲೆತಿರುಕತನದ ತಿರುಗಣಿಯಲ್ಲಿ ತಿಕ್ಕಾಡುವದಿಲ್ಲವೆ (ಉದಮ್ಮ. ೪೪). [ತಲೆತಿರುಕ$_1$ + – ತನ]

ತಲೆತಿರುಗಿಸು (ಕ್ರಿ).೧. ತಲೆಯನ್ನು ತಿರುಗಿಸು,–ಸುತ್ತುವಂತೆ ಮಾಡು. ೨. (ಆಲಂ) ಮದವೇರುವಂತೆ ಮಾಡು: ತಲೆತಿರುಗಿಸುವುದು ಸೋಮ, ತಲೆಹೋಗಿಸುವುದು ಕಾಮ (ಅಶ್ವಮೇ. ೫೫). ೩. ಅಹಂಕಾರವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡು : ಹಣದ ಮದ ಅವನಿಗೆ ತಲೆತಿರುಗಿಸಿದೆ (ರೂಢಿ). [ತಲೆತಿರುಗು$_1$ +– ಇಸು$_3$]

ತಲೆತಿರುಗು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಸುತ್ತು ಬರಂ ; ಬವಳಿಬರು ; ಹಿರಿದಪ್ಪ ಶ್ರಮದಿಂ ನಿತ್ತರಿಸದೆ ತಲೆತಿರುಗಿ ಮಱುಗಿ ಮೇಲುಸಿರಿಟ್ಟು

. . . ಉರುಳ್ವ ಮುನಿಪನಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೧೭೦) : ಕಷಾಯ ಕಾಯಿಸಿ ಸಕ್ಕರೆ ಮತ್ತು ಜೇನುತುಪ್ಪ ಬೆರಸಿ ಕೊಡಲು . . . ತಲೆತಿರುಗುವುದು, ರಕ್ತವಾಂತಿ, ಕಾಮಾಲೆ ಇವಿಷ್ಟು ರೋಗಗಳೂ ಪರಿಹಾರವಾಗುವುವು (ಸಕವೈ. ೯೪) ; ಸೂರ್ಯಗೋಳಗಳು . . . ಅಚಿಂತ್ಯವಾದ ದೂರಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕಳೆಯುತ್ತ ತಲೆತಿರುಗುವಷ್ಟು ವೇಗದೊಡನೆ ಹಾರಿಹೋಗುತ್ತಲಿರುವುವು (ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿ. ೬೯). ೨. (ಆಲಂ) ಬುದ್ಧಿಭ್ರಂಶವುಂಟಾಗು ; ಬುದ್ಧಿಭ್ರಮಣವಾಗು, – ವಿಕಲ್ಪವಾಗು : ತಲೆ ಹೆಗಲ ಮೇಲಿದೆಯೊ ಮತ್ತೆಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಉಂಟೋ ? ತಲೆತಿರುಗಿಲ್ಲವಷ್ಟೆ? (ಇಪ್ಪಕ. ೨೬೪). ೩. ಅಹಂಕಾರವುಂಟಾಗು ; ಉನ್ಮತ್ತತೆಯುಂಟಾಗು : ಅಧಿಕಾರಬಲದಿಂದ ಅವನಿಗೆ ತಲೆತಿರುಗಿದೆ (ರೂಢಿ). [ತಲೆ$_1$ + ತಿರುಗು$_1$]

ತಲೆತಿರುಗು$_2$ (ನಾ). ೧. ತಲೆತಿರುಗುವಿಕೆ ; ತಲೆಸುತ್ತುವಿಕೆ ; ಶಿರೋಭ್ರಮಣ: ತಲೆತಿರುಗು, ಉರಿ . . . ಪಿತ್ತರೋಗದ ಚಿಹ್ನೆಗಳು (ಬಿಚಿಕಿ. ೯). ೨. (ಆಲಂ) ಹೆಮ್ಮೆ; ಅಹಂಕಾರ : ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬಂದಮೇಲೆ ಆತನಿಗೆ ತುಂಬಾ ತಲೆತಿರುಗು ಉಂಟಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). [ತಲೆ$_1$ + ತಿರುಗು$_2$]

ತಲೆತುರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ತುರಿಸು; ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕೈಯಾಡಿಸು ; ತಲೆಯನ್ನು ಕೆರೆ. ೨. (ಆಲಂ) ವಿಚಾರಮಾಡು; ಚಿಂತನೆಗೊಳಗಾಗು: ಯಾವ ಪೇಚನ್ನು ಹಾಕಬಹುದೆಂದು ಅವನ ಸಂಗಡಿಗರು ತಲೆ ತುರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವಾಗ (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೫೨).

[ತಲೆ$_1$ + ತುರಿಸು (<ತುಱಿಸು)]

ತಲೆತೂಗು 'ತಲೆದೂಗು$_1$' ನೋ.

ತಲೆತೆಗೆ 'ತಲೆದೆಗೆ' ನೋ.

ತಲೆತೊನೆ 'ತಲೆದೊನೆ' ನೋ.

ತಲೆದಂಡ (ನಾ). ತಲೆಯನ್ನು ದಂಡವಾಗಿ ಒಪ್ಪಿಸುವಿಕೆ ; ತಪ್ಪಿಗೆ ಶಿಕ್ಷೆಯೆಂದು ತಲೆಯನ್ನು ಕೊಡುವಿಕೆ: ಎನ್ನ ಒಡಲವಸರಕ್ಕೆ ಕುದಿದೆನಾದಡೆ ತಲೆದಂಡ (ಬಸವ. ೭೦೯) ; ಬೇಡಿಬೇಡಿದ ಶರಣಂಗೆ ನೀಡದಿರ್ದಡೆ ತಲೆದಂಡ (ಬಸರ. ೧೨-೯) : ಕಳ್ಳದಾರಿಯ ದೂರಿ, ಒಂದು ಹೆಲನರ ದೋಣಿ ತಲೆತಪ್ಪಿ ನುಸುಳೆ, ಓರೊರ್ವರುಂ ನಿಮ್ಮ ತಲೆದಂಡ, ಎಚ್ಚರಿಕೆ ! (ಪಾರಸಿ. ೧೫-೩೪೫); ಕೆಲಸದಲಿ ಎಡವಿದಿರೊ ನಿಮಗಿಂದು ತಲೆದಂಡ! ತಿಳಿಯಿತೆ? (ಚಂದ್ರಸ. ೧೦೯).

[ತಲೆ$_1$ + ದಂಡ]

ತಲೆದಡವು, ತಲೆದಡಹು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ಸವರು,–ನೇವರಿಸು ; ತಡವರಿಸು : ಅಂಬುಗಳೆಚ್ಚಡಮರರು ವೀರದೈತ್ಯರ ಕೆಚ್ಚೆದೆಯನುಚ್ಚಳಿಸಿ ರಥ ಹಯ ದಾನದಂತಿಗಳಾ ಮುತ್ತಿ ಮುಸುಕಿತು ಕಾರಗತ್ತಲೆ ಬೆಚ್ಚವೊಲು ಮುಂಗಾಣದರಿಬಲ ಬೆಚ್ಚಿ ಬೆದರುತಲೋಡಿದುದು ತಲೆದಡವುತೆಣ್ದೆಸೆಗೆ (ಆನಂರಾ. ೦-೧೫-೬). ೨. ಪ್ರೀತಿ ಸ್ನೇಹಗಳಿಂದ ತಲೆಯನ್ನು ಮೃದುವಾಗಿ ಸ್ಪರ್ಶಿಸು ; ಮುಂಡಾಡು : ಇಂತು ಮಾಡುವರೆಯರಿವಾಳಿನ್ತಾಂಡ ಎನುತೆ ತಲೆದಡವಿ ಕಯ್ವಿಡಿದೆತ್ತಿ ಶಂಕರಂ (ಅರಿರ. ದೇ. ೧೭೭- ೨೧) ; ಎಲ್ಲರೋಪಾದಿಯಿಂ ನಡೆವುದೆಲೆ ಮಗನೆ ಎಂದಪ್ಪಿ ತಲೆದಡವುತ್ತ ಹೋದನಾ ಮುದ್ದಯ್ಯನು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨-೧೪) ; ಬೇಡ ಮನೋವ್ಯಥೆಯೆಂದು ನೇಹದಿಂ ತಲೆದಡವುತ್ತೆ ನೋಡು ಪರಮ ಪ್ರಭುವೇ (ಶತಕ. ೩-೩೦) ; ಕರುಣಾವಲೋಕನದಿಂದ ತಲೆದಡವಿದನು ಬಾಲಿಕೆಯ (ನಿಘಾಗ. ೪-೫-೧೨). **ತಲೆದಡಹು** : ೨. ಇಂತೀ ಅಸಂಖ್ಯಾತರೆಲ್ಲರೂ ತಮ್ಮ ಕರುಣದ ಕಂದನೆಂದು ತಲೆದಡಹಿ ರಕ್ಷಿಸಿದ ಕಾರಣ ಚನ್ನಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನಯ್ಯನ ಪಾದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯಳಾದೆನು (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೧೪೭-೨೨೮) ; ಬಾಲಕನ ತಲೆದಡಹಿ ತನ್ನಂಘ್ರಿಕಮಲವನಿಳುಹಿದನು ಮೂರ್ಧ್ನಿಯಲಿ ತಾರಾಲಲನೆಯನು ಸಂತೈಸಿದನು (ತೊರರಾ. ೪-೫-೨೩). [ತಲೆ$_1$ + ತಡವು$_2$]

ತಲೆದಡಹು 'ತಲೆದಡವು' ನೋ.

ತಲೆದಗುರ್ (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯನ್ನು ತಗ್ಗಿಸು,–ಬಾಗಿಸು : ತಲೆದಗ್ರ್ ಪರಿವ ಕಳಕಳಮನಾಲಿಸುತ್ತಡ್ಡವರಿಯೊಳಾಂತು ನಿಂದಿದಿರ್ಚಿ ಪರಿವೊಟ್ಟಜೆಯಿಂ ಸಿಲ್ಕಿದರಂ ಪಿಡಿವ (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೧ ವ). [ತಲೆ$_1$ + ತಗುರ್$_1$ (<ತಟ್ಗು)]

ತಲೆದಾಗು, ತಲೆತಾಕಂ, ತಲೆತಾಗು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಗೆ ತಾಗು ; ತಲೆಗೆ ಬಡಿ,–ತಗುಲು : ತಳನನಗಟ್ಟು ಮೇಲೆ ಕೆಡಪಿ ಕೊಂಬರೆ ತಲೆದಾಗಿಯುಂ ನಿಮಿರ್ದಪರೆ (ಚಕವಂ. ೪೫-೯). **ತಲೆತಾಕು** : ೨. (ಆಲಂ) ಅನುಭವಕ್ಕೆ ಬರು : ತಲೆತಾಕಿದ ಮೇಲೆ ಅವನಿಗೆ ಬುದ್ಧಿ ಬಂತು (ರೂಢಿ). **ತಲೆತಾಗು**: ೨. ಮಾರ್ಗವೊಂದರಲೊಮ್ಮೆ ಮೂವರು ಹೋಗಲಾಗದುಯೆಂಬ ನುಡಿ ತಲೆತಾಗಿತು (ಕಾಶಿರಾ. ೨೯-೧೬); ತಲೆತಾಗಿದಲ್ಲದೆ ಬುದ್ಧಿ ಬಾರದು (ಗಾದೆ).

[ತಲೆ$_1$ + ತಾಗು$_1$ (<ತಾಂಕು$_1$)]

ತಲೆದಾಳ್ (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸು,–ಪಡೆ,–ಹೊಂದು : ಮಿಟ್ಟುಮಂ ದಾಂಟುವುದುಂ ಕೈಗೂಡುಗುಂ ನೋಂಪಿಯಾರ್ಪನ್ ತಲೆದಾಳ್ದವರ್ಗೆ (ಕುಜಳ್. ೧-೨೭-೯). [ತಲೆ$_1$ + ತಾಳ್$_1$]

ತಲೆದಿಂಬು (ನಾ). (ಮಲಗಿಕೊಳ್ಳುವಾಗ) ತಲೆಗೆ ಆಸರೆಯಾಗಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ದಿಂಬು ; ಅರಳೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ತುಂಬಿ ತಯಾರಿಸಿದ ಮೆತ್ತೆ ; ತಲೆಮೊಟ್ಟೆ : ಶಿಷ್ಯನ ವನದೊಳೊಂದಿನ ಕರೆದು ಜಾನುವ ತನಗೆ ತಲೆದಿಂಬಾಗಿ ಮಲಗಿದ ತ್ರಿಗುಣವರ್ಜಿತನು (ಸಂಭಪ. ೧೭-೧೦೬) ; ಕರದ ತಲೆದಿಂ[ಪಾಠಾಂ. ಗಿಂ]ಬಿನಲಿ ನಿದ್ರೆಯ ಭರದಲಿರ್ದನು (ತೊರರಾ. ೫-೨-೩೮) ; ಜಾಣ ಕೆಂಗಪ್ಪಾ ಮಲ್ಗೋ ಮಂಚದ ಮೇಲೆ ತಾಳೇಯ ಹೂವಿನ ತಲೆದಿಂಬೋ (ಹುಟ್ಟಹ. ೩೪) ; ಚಿಂತೆ ಹಾಸಲುಂಟು ಹೊದೆಯಲುಂಟು, ತಲೆದಿಂಬಿಗೂ ಅದೇ (ಸುವಸಂ. ೧೧) : ಅವಳು ತನ್ನ ಹಾಸುಗೆಯ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದುಕೊಂಡು ತಲೆದಿಂಬಿನಲ್ಲಿ ಮುಖ ಮುಚ್ಚಿ ರೋದಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು (ಅಶ್ರುಮ. ೬೨). [ತಲೆ$_1$ + ದಿಂಬು$_2$]

ತಲೆದಿರುವು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ತಿರುಗಿಸು,–ಓರೆಮಾಡು : (+). ೨. (ಆಲಂ) ಔದಾಸೀನ್ಯ ತೋರಿಸು ; ವಿಮುಖನಾಗು : ಹಿರಿಯರ ಮಾತಿಗೆ ತಲೆದಿರುವಬೇಡ (ರೂಢಿ). [ತಲೆ$_1$ + ತಿರುವು$_1$ (<ತಿರಿಪು$_1$)]

ತಲೆದಿರುವು$_2$ (ನಾ). ತಲೆತಿರುಗುವಿಕೆ ; " ಬುದ್ಧಿಭ್ರಮಣೆ " (ಪ್ರಭಣ).

[ತಲೆ$_1$ + ತಿರುವು$_2$ (<ತಿರಿಪು$_2$)]

ತಲೆದಿವಸ (ನಾ). ಉತ್ತಮವಾದ ದಿನ ; ಶುಭದಿನ : ಸ್ವಸ್ತಿ ಶಕವರಿಷಮೆಣ್ಟನೂಱ ಎಣ್ಬತ್ತೇಟನೆಯ ಕ್ರೋಧನ ಸಂವತ್ಸರದ ಮಾರ್ಗಶಿರ ಮಾಸದ ಪುಣ್ಣಮೆ ತಲೆದಿವಸಮಾಗೆ ಸತ್ಯವಾಕ್ಯ ಮಾರಸಿಂಘದೇವಂ ಪ್ರಿಥಿವೀರಾಜ್ಯಂಗೆಯ್ಯುತ್ತಿರೆ (ಎಕ. IV, ಚಾಮರಾ. ೪೮-೪ ; 965); ಸ್ವಸ್ತಿ ಸಕ ನೃಪ ಕಾಳಾತೀತ ಸ × × ಗಳ್ ೯೨೬ನೆಯ ಕ್ರೋದಿ ಸಂತ್ಸರ ಪಾಲ್ಗುಣ ಮಸದ ಪುಣ್ಣಮೆ ತಲೆದಿವಸಮಾಗೆ (ಎಕ. IX(S), ಚನ್ನಪ. ೧೯೨-೬; 1004); ಕಾರ್ತ್ತಿಕಮಾಸದ ಪೂರ್ಣ್ನಮೆ ತಲೆದಿವಸಮಾಗೆ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೪೬, ೨೮-೪ ; 1032). [ತಲೆ$_1$ + ದಿವಸ]

ತಲೆದಿವಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯನ್ನು ತಿವಿಯುವಂತೆ ಮಾಡು,–ಚುಚ್ಚುವಂತೆ ಮಾಡು :

ತಲೆದಿವಿಸಿಕೊಳ್ = ತಲೆಯನ್ನು ತಿವಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು,–ತಿವಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಮಾನಧನನಂ ನೆಗಟ್ತೆಯ ಮಾನಸನಂ ತನಗೆ ಹಿತನನೊಂದಱಿದೋಷಕ್ಕಾ ನರಪತಿ ಕೆಡಿಪೊಡೆ ಕಣ್ ಬೇನೆಗೆ ತಲೆದಿವಿಸಿಕೊಳ್ವನಂ ನೆಱೆ ಪೋಲ್ಗುಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೬-೬೩). [ತಲೆ$_1$ + ತಿವಿಸು]

ತಲೆದುಡಿಗೆ 'ತಲೆದುಡುಗೆ' ನೋ.

ತಲೆದುಡುಗೆ, ತಲೆದುಡಿಗೆ (ನಾ). ೧. ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಆಭರಣ ; ಶಿರೋಭೂಷಣ : ಚಿನ್ನಪೂಗಳೆಡೆಯೆಡೆಯೊಳ್ ನಿಮಿರ್ದು ಮಿಱುಮಿಱುಗುವ ತಲೆದುಡುಗೆಯುಂ ತಲೆದುಡುಗೆಯೊಳೊಡಂಬಡಂ ಪಡೆದು ಮಿಳಿರ್ದು

ಪೊಳೆವ ಪೊಂದಳಿರುಂ (ಆದಿಪು. ೪-೪೦ ವ); ಕುಟಿಲ ಕೇಶಾವಳಿಯೋಗಡಿಸದೆ ಪನಿಗಳ್ ನಿಲೆ ತಲೆದುಡುಗೆಯ ಮುತ್ತಿನವೊಲೆಸೆಯೆ ಸತಿ ಸೊಗಯಿಸಿದಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೪೨); ಗಂಡುಗೋಗಿಲೆಯ ತುಂಡಖಂಡದಿನುದಿರ್ದು ನೆಲೆವೆಣ್ಗೆ ತಲೆದುಡುಗೆಯ ಮಾಣಿಕದ ಕಿಱುವರಲ್ಗಳಂತಿರ್ದ ಸಹಕಾರ ಕೋರಕಂಗಳೊಳಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೩೩); ಧರಣಿಗೆಸೆವ ತಲೆದುಡುಗೆಯ ವೊಲ್ಮೊವತ್ತಾರುಂ ಬಾಡಂ ಶ್ರೀವಾಸಂ ರಾಜಧಾನಿಯಂ ಸ್ತುತಿಯಿಸುವಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೧೭೫-೧೭; 1190). ೨. (ಅಲಂ) ಚೂಡಾಮಣಿಯಂತಿರುವುದು; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು: ಪೃಥುಲನಿತಂಬಿನೀಕದಂಬಸುಖಾವರೋಹಣ ಸೋಪಾನಪಂಕ್ತಿಗಳ ತಲೆದುಡುಗೆಯೆನಿಸೆ ನಿಱಿಸಿದ ಹೇಮರಜತರತ್ನ ದ್ರೋಣೀ ಕಟಾಹ ಪರಿವೇಷ್ಟನದಿಂ (ಅನಂಪು. ೬-೨೪ ವ); ಪೆಂಡಿರ ತಂಡಕ್ಕೆ ತಲೆದುಡುಗೆಯಾಗಿ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೩೨೪). **ತಲೆದುಡಿಗೆ**: ೧. ಮದಿರಾರಸದಿಂದಂ ಬಾರ್ಚಿದರೋ ಪೇಟಿನಿಸಿ ಪೊಳೆವ ತಲೆದುಡಿಗೆಯ ರನ್ನದಿನೊಸರ್ವ ರಾಗರುಚಿಯಂ ಪುದಿದೆಸೆದುದು ಕೇಶಪಾಶಮಾ ಕಾಮಿನಿಯಾ (ಕಾದಂಉ. ೨೦); ಮರಕತ ಮಂಗಲವೇದಿಕೆ ಧರಾಂಗನಾ ಕೇಶಬಂಧದಂತಿರೆ ಮುಕ್ತಾವಿರಚಿತ ರಂಗವಲಿ ಮನೋಹರವಾದುದು ತೊಳಗಿ ಪೊಳೆವ ತಲೆದುಡಿ[ಪಾಠಾಂ. ಡು]ಗೆವೋಲ್ (ಪಂಠಾಮಾ. ೫-೧೨೦). ೩. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ತೊಡುಗೆ; ಉತ್ತಮವಾದ ಆಭರಣ: ಪೂವಂ ಕಡುಸಲವಿಂ ತಿಱಿದು ಬೇಗದಿಂ ಸವಣನ ಮಲ್ಲಡಿಗೆ ತಲೆದುಡಿಗೆ ಮಾಡುವ ಪಿಡಿಗಳ್ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೨೪). [ತಲೆ$_1$ + ತುಡುಗೆ (<ತೊಡುಗೆ)]

ತಲೆದೂಂಕು, ತಲೆದೂಗು$_2$ (ನಾ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ತೂಗುವಿಕೆ; ತಲೆಯನ್ನು ಅಲ್ಲಾಡಿಸುವಿಕೆ,-ಒನೆಯುವಿಕೆ: ಎಲೆಯುಲುಹು ತಳದ ಕಂಸಾಳೆ ಮರನೊಲಹು ತಲೆದೂಂಕು[ಪಾಠಾಂ. ತೂಕ] ನೆಱೆ ಕಳಿತ ಹಣ್ಣೆಲೆ ಮೆಚ್ಚೆನಲು ನವಿಲು ನರ್ತನಂಗೆಯ್ದುವಂತಾ ವನದೊಳು (ಹಡಳಾ. ೩-೩೭); (ಸೋಮುಚ. ೨-೮೦ ನೋ). **ತಲೆದೂಗು$_2$**: ೨. (ಅಲಂ) ಮೆಚ್ಚುವಿಕೆ; ಮೆಚ್ಚುಗೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಿಕೆ: ಮೇಲಣ ಜಗದ ಜನ ಹಾರೈಸಿ ತಲೆದೂಗುಗಳಲಿರಲಿದ್ದೆಸೆಯ ಬಲ ಮೆಱೆದುದು ಮಹಾಹವವ (ತೊರರಾ. ೬-೧೪-೨೦). [ತಲೆ$_1$ + ತೂಂಕು$_2$]

ತಲೆದೂಕ (ನಾ). ೧. = ತಲೆದೂಂಕು ೧: ಆ ನಿನ್ನ ಮೃದುಮಧುರಸ್ವರದಲ್ಲಿ . . . ಭಾವಭಂಗಿಗಳಲ್ಲಿ, ಹಸ್ತಮುದ್ರೆಗಳಲ್ಲಿ, ಬೆರಲಿರಿತದಲ್ಲಿ ತಲೆದೂಕದಲ್ಲಿ, ಮುಖದ್ಯುತಿಯಲ್ಲಿ . . . ನಿಜವಾಗಿ ಧನ್ಯವಾದುವು (ಬಟ್ಟೆಅ. ೧೩-೧೨). ೨. = ತಲೆದೂಂಕು ೨: ಅಂತು ಪಾಡುವಾಡುವುಯ್ಯಲ ತೂಕಂ ಕೂಡೆ ತಲೆದೂಕಮನೊಡರ್ಚೆ (ಅನಂಪು. ೮-೭ ವ). [ತಲೆ$_1$ + ತೂಕ]

ತಲೆದೂಗಾಟ (ನಾ). ತಲೆಯನ್ನು ತೂಗುವಿಕೆ; ತಲೆಯಾಡಿಸುವಿಕೆ: ಬಂದ ಮಂತ್ರಿಗೆ ತನ್ನ ತರಳಲೋಚನೆ ತನಗೆಂದ ಮಾತಿನೊಳೊಂದಿನಿತು ಕುಂದದೆ ನುಡಿದನಾತಗೆ ತಲೆದೂಗಾಟ ಕುಂದದೆ ಪೆರ್ಚಲಾ ನೃಪತಿ (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೫-೪). [ತಲೆ$_1$ + ತೂಗಾಟ]

ತಲೆದೂಗಿ (ನಾ). ತಲೆಯನ್ನು ತೂಗಿಸುವಂಥದು: ಯೌವನವು ಸುಮ್ಮಾನ ಮುಪ್ಪು ಮಿಡುಕಾಟ ಯೌವನವು ಶೃಂಗಾರಿ, ಮುಪ್ಪು ತಲೆದೂಗಿ (ಇಂಗೀತ. ೪-೯). [ತಲೆದೂಗು$_1$ + -ಇ$_3$]

ತಲೆದೂಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧.ತಲೆಯನ್ನುತೂಗಿಸುಂ;ತಲೆಯನ್ನುಅಲ್ಲಾಡಿಸು,-ಒಲೆದಾಡಿಸು. ೨. (ಅಲಂ) ಮೆಚ್ಚಿಸು; ಹರ್ಷಗೊಳಿಸು: ನೋಡೆ ತಲೆದೂಗಿಪ ಸುಂದರಮೆನಿಪ ಕುಸುರಿವೆಸದಿಂದರಮನೆ ಮಾಟ್ಪುದು ಮಯಂಗಮತಿವಿಸ್ಮಯಮಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೭೯); ಸಾರ್ದ ಬಾಳಪಂಡಿತ ಮೃತಿಯಿಂ ಸುರಂ ಸುಮನರಂ ತಲೆದೂಗಿಸಿದಂ ನಿರಂತರಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೯-೫೯); ಬಸಂತನೊಲ್ದು ಸಂವರಣೆಯನೆಯ್ದೆ ತೋಱೆ ತಲೆದೂಗಿಸಿದಂ ನನೆವಿಲ್ಲ ಬೀರನಾ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೦೧); ರುತ್ವಿಜರುಲುಹು ತಲೆದೂಗಿಸಿತು ನಭದ ಹವಿರ್ಭುಜಾವಳಿಯ (ತೊರರಾ. ೧-೭-೪೭); ಆಗಮ ಕಾವ್ಯನಾಟಕದೊಳೆಲ್ಲರ ತಲೆದೂಗಿಸಿ ಮಲಗಿಸಬಹುದು (ಭರತೇ. ೨-೯೨); ಜಾಣರಂ ತಲೆದೂಗಿಸದೆ ನುಡಿದೊಡಾ ಪದಕಯ್ಮೆಣಿಯಂ ಬಹುದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧-೮); ಹರಿದಾಸರ ಸಾಹಿತ್ಯಸಂಗೀತಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸಾಮರಸ್ಯ ತಲೆದೂಗಿಸುವಂತಹುದು (ಜಗದಾ. ೭೫). [ತಲೆದೂಗು$_1$ + -ಇಸು$_3$]

ತಲೆದೂಗು$_1$, ತಲೆತೂಗು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ತೂಗು,-ಅಲ್ಲಾಡಿಸು: ತಲೆದೂಗುವಂದದೆ ಕಳವೆಯ ತೆನೆಗಳಂದೊಲೆದಾಡುತಿರ್ದುವರ್ತಿಯಲಿ (ಕಂಸವಿ. ೫-೭೨); ತಲೆದೂಗೆ ತೆಂಗುಗಳ್ ಮೆರೆವ ಕಾಲೂರು (ಕಾಲೂರ. ೪೭-೬೭). ೨. ತಲೆಬಾಗಂ; ನಮಸ್ಕರಿಸು: ವೇದಿಕೆಗೆ ತಲೆದೂಗುವವನು (ಬಟ್ಟೆಅ. ೮೪-೮) ೩. ಓರೆಯಾಗು; ವಾಲು; ಒಲೆ: ನಿನ್ನ ಕೃಪೆ ತಾನತ್ತಲಿನಿತೆ ತಲೆದೂಗಿದರೆ ಮನೆದಪ್ಪುವುದೆ ನನ್ನ ಸುಮನೋರಥಂ? (ಅನಿಕೇ. ೫೨-೬). ೪. ಕರೆ; ಆಹ್ವಾನಿಸು: ನಲ್ಲೆಯಂ ನಗುನಗುತ ಹೂಗಿಡಂ ತಲೆದೂಗುತಿಲ್ಲಿ ಬಾಬಾರೆಂದು ಕರೆಯುತಿಹವಲ್ಲಿ (ಕಾಲೂರ. ೧೦೨-೨೩೨). ೫. ಆಶ್ಚರ್ಯ, ಸಮ್ಮತಿ, ಮೆಚ್ಚಿಕೆ, ಹರ್ಷ ಮೊದಲಾದ ಮನೋಗತ ಭಾವಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸಲು ತಲೆಯನ್ನು ಅಲ್ಲಾಡಿಸು. (i)ಆಶ್ಚರ್ಯಕ್ಕೆ: ಇದಾರ ಚೆಲ್ವಿನಂಕುರವೆಂದು ಮೂಗಿನೊಳ್ ಕೈಯಿಟ್ಟು ತಲೆದೂಗಿ ಬೆಱಗಾಗಿ (ಸಂಬಿರ. ೨-೫೦); ಅಚ್ಚರಿವಟ್ಟೀ ಸುರಾದ್ರಿ ತಲೆದೂಗುವವೋಲ್ ನಿಚ್ಚಮೆಸೆದಪುದು . . . ಶಿಖರಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೧-೬೦); ಆ ಮಹಾ ಮೋಹರವನೊಡೆಯಲು ಸೋಮಕುಲಜರು ಭೀತರಾದರು ಹಾ ಮಹಾದೇವೆನುತ ಧರ್ಮಜ ನೋಡಿ ತಲೆದೂಗಿ (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೪-೩೩); ಬ್ರಹ್ಮನು ತಲೆದೂಗಲಿದ್ದಾನೆ (ಕೈಲಾಕ. ೪೨). (ii) ಸಮ್ಮತಿಗೆ: ಬಗೆಗೊಂಡಿನಿಸಂ ತಲೆದೂಗುವಂತೆವೋಲ್ ನಾಡೆ ಪೊದಟ್ಟು ನೀಳ್ದು (ಪಂಪಭಾ. ೩೮-೩);ಅಹುದಿವಲ್ಲೆಂಬೆಣಿಕೆ ಮನದಲಿ ವಹಿಸಲಱಿಯದೆ ನೂಪುರಂಗಳಿವಹುದೆನುತ ಕೆಲತೆಗೆದು ತಲೆದೂಗಿ[ಪಾಠಾಂ. ಗುತ್ತಿ]ದನು ಸೌಮಿತ್ರಿ (ತೊರರಾ. ೪-೨-೮೪); ಮಟಮಟ ಮಧ್ಯಾಹ್ನದೊಳು ರಾಜನ್ಯೆತಂದು ಇದು ಅರ್ಧರಾತ್ರಿಯೆಂದೆನಲು ಅಹುದಹುದೆಷ್ಟೊಂದು ತಾರೆಗಳಿಹವೆಂದು ತಲೆದೂಗಿ ನುಡಿವುದೆ ಮೇಲು (ಇಂಪಾಪ. ೨೧೮-೭೪). (iii) ಮೆಚ್ಚಿಕೆಗೆ: ನಲವಿಂ ತಲೆದೂಗನೆ ಪದ್ಮಸಂಭವಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೧೪೪); ಬರೆದೆ ಲೇಸು ಬರೆದೆಯೆನುತ್ತುಂ ಬಱಿದೆ ತಲೆದೂಗುವುದಱಿಂ[ಪಾಠಾಂ. ತೂಕವದಱಿಂ]ಬಱಿದಪ್ಪುದು ಕಾವ್ಯಮಱಿಯದರ ಜಾಣಿಂದಂ (ಗಿರಿಕ. ೧-೨೪); ವೇದ ಶಾಸ್ತ್ರಕೆ ಮೂಢ ತಲೆದೂ[ಪಾಠಾಂ. ತೂ]ಗಲಿಲ್ಲ (ಪುರಂದ. ೨-೫೬-೧); ನಾನಾ ಕುಶಲದಿಂದೊಪ್ಪುವರಮನೆಯಂತನಂತ ವಿಭವಂಗಂಡು ತಲೆದೂಗಿ ಬಸವಸತ್ಯಂತ ವಿಸ್ಮಿತನಾಗಿ (ಚಬಪು. ೫-೫೪); ತೆಂಬೆಲರ ಸೊಗಸಿಂಗೆ ತಲೆದೂಗುವಂತೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩-೭); ವಿದೇಶೀಯರೂ ಕೂಡ ತಲೆದೂಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು (ಕಪಪು. ೭-೪೯). **ತಲೆತೂಗು**: ೫. ಸುಶ್ರಾವ್ಯವಾದ ಸಂಗೀತವನ್ನು ಕೇಳಿ ಸಭೆಯ ಜನ ತಲೆತೂಗುತ್ತಿದ್ದರು (ರೂಢಿ).

[ತಲೆ$_1$ + ತೂಗು$_1$ (<ತೂಂಕು$_1$)]

ತಲೆದೂಗು$_2$ 'ತಲೆದೂಂಕು' ನೋ.

ತಲೆದೂಳು (ನಾ). ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಹತ್ತಿರುವ ಧೂಳು,-ಕಸ:

ತಲೆದೂಳು ಜಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು = ೧. ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಹತ್ತಿರುವ ಧೂಳನ್ನು ಜಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು,-ಕೊಡವಿಕೊಳ್ಳು. ೨. ಬಹಳವಾಗಿ ಯೋಚಿಸು, ಹೆಚ್ಚು ಕಷ್ಟಪಡು; ಪ್ರಯಂತ್ನಪಡು: "ನಾ" "ನಾ" ಅಂಬೋವವರು ತಲೆದೂಳು ಜಾಡಿಸಿಕೊಂಡರು ಅವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ (ಅಶ್ವಮೇ. ೨೫).

[ತಲೆ$_1$ + ದೂಳು (<ಧೂಳ್)]

ತಲೆದೆಗೆ, ತಲೆತೆಗೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಮರೆಯಾಗು; ಅಡಗು; ಮುಚ್ಚಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳು: ಪಿಂದೆ ತಲೆದೆಗೆದ ಕದಿರ್ಗಳ್ ಸಂದಣಿಗೊಂಡರ್ಕಬಿಂಬದಿಂ

ಪೊಱಪೊಣ್ಮುತ್ತೊಂದೊಂದನೊರಸಿ ಕಿಡಿ ವಿಡುವಂದದೆ ಕಡುವಿಸಿಲ ಪೊಳೆಪುವಡೆದುದು ಕಾಯ್ಪುಂ (ಲೀಲಾವ. ೫-೩೪). 'ತಲೆಗರೆ' ಪರಾ. **ತಲೆತೆಗೆ : ೨.** ಕತ್ತರಿಸು ; ಕೊಲ್ಲು ; ಸಂಹರಿಸು : "ತಲೆತೆಗೆಯುವ ತಪ್ಪು, ವಧಾರ್ಹ ಅಪರಾಧ" (Capital offence. ಪತ್ರಿನಿ. ೧೫).

[ತಲೆ$_1$ + ತೆಗೆ$_1$]

ತಲೆದೇವಸ (ನಾ).=ತಲೆದಿವಸ : ಸುಭಕೃತು ಸಂವತ್ಸರದ ಭದ್ರಪದ ಮಸದ ಪೆಱ ತಲೆದೇವಸಮಾಗೆ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೦, ೧೪-೫; ಸು. 835) ; ಪಾಲ್ಗುಣ ಸುಕ್ಲಪಕ್ಷದ ನನ್ದೀಸ್ವರಂ ತಲೆದೇವಸಮಾಗೆ (ಎಕ. I, ೯೮-೫ ; 977) ; "ಪರ್ವದ ತಲೆ ; ಕೊನೆಯ ದಿನ" (ಎಕ. I, xxx ಪೀಠಿಕೆ).

[ತಲೆ$_1$ + ದೇವಸ]

ತಲೆದೆಸೆ (ನಾ). ತಲೆಯ ದಿಕ್ಕು ; ತಲೆಯ ಕಡೆ ; ತಲೆಯ ಬಳಿ,–ಹತ್ತಿರ: ದುರ್ಯೋಧನನುಮಾಗಳೆ ಬಂದು ಬಲಿಬಂಧನನ ತಲೆದೆಸೆಯೊಳ್ ಕುಳ್ಳಿರೆ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೧೦ ವ) ; ಆ ಕಳಕಳಮಂ ಕೇಳ್ದು ಕರತಳದಿಂ ಕಣ್ಣಂ ಪೊಸೆಯುತ್ತುಮೆಟ್ಟು ತಂತಮ್ಮ ತಲೆದೆಸೆಯೊಳಿರ್ದ ಕರವಾಳಂ ಕೊಂಡು (ಗಧಾಯು. ೯-೩೨ ವ) ; ತಲೆದೆಸೆಯೊಳಿರ್ದಡಾಯ್ದ ಮನೋಲವಿಂದಾನುರ್ಚಿ (ದಶಕು. ೯-೭೪) ; ಎದ್ದು ಬಳಿಗೆ ಹೋಗಿ, ತಲೆದೆಸೆಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತೆ (ಸೀತಾರ. ೦೯). [ತಲೆ$_1$ + ದೆಸೆ$_1$]

ತಲೆದೊಡವು (ನಾ). ತಲೆಯ ಆಭರಣ ; ಶಿರೋಭೂಷಣ : ಇದನೆ ತಲೆ ದೊಡವುಮಾಡಿಯೆ ಪದಪದ್ಮಕ್ಕೆಱಗಿಪಳ್ ಶಚೀವಧುವಂತಾ ತ್ರಿದಶೇಂದ್ರನಂ (ಜಗವಿ. ೧೩-೭೭); ಮುಂದಲೆಯಿಂದಂ ಪಿಂಗದಿರ್ಪೀ ತಲೆದೊಡವು (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೭೩) ; ವನಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಮುತ್ತಿನ ತಲೆದೊಡವಿದು ತಾನೆಂದೆನೆ ತಳ್ತತಿಮುಕ್ತಕಂ ಮುಗುಳ್ತುದು ಬನದೊಳ್ (ಕುಸುಮಾ. ೫-೯೦) ; ಕಡುಕಾಮಿ ಬಿಡು ಕಂಪಿಲರಾಯಗೆ ತಲೆದೊಡವಾದೆನ್ನೀ ನಳಿತೋಳ ಕೊಡುವೆನೆ ನಿನಗೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೪-೮೦). [ತಲೆ$_1$ + ತೊಡವು]

ತಲೆದೊನೆ, ತಲೆತೊನೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ಒನೆ ; ತಲೆಯನ್ನು ಸರಿಸು : ರಂಜಿಪ ಹೊಂಗಟ್ಟಿನ ಬಿಲ್ಲ ಮನ್ಮಥ ಸಿಂಜಿನಿಗೊಳಿಸಿ ಜೇವೊಡೆಯೆ ಅಂಜಿದು ಫಣಿರಾಯ ತಲೆದೊನೆಯಲು ರತ್ನ ಗುಂಜಿಯಂತೆಸೆದು ಚೆಲ್ಲಿದುವು (ಮೋಹತ. ೧೨-೫೩): ಓರಂತೆ ಭಾವರತಿಸೌಖ್ಯ ಪೀಯೂಷರಸಧಾರೆಯಂ ಚಿತ್ತದಿಂದೀಂಟಿ ನೆಱೆ ತಣಿದು ಬಾಯಾಱೆ ತಲೆದೊನೆದು ನೀರಂ ನಿಲಿಸು ತಿರ್ಪರಾ ಪಥಿಕರ್ಕಳು (ಜಬವು. ೧೧-೧೫). **ತಲೆತೊನೆ : ೨.** (ಅಲಂ) ಮೆಚ್ಚುಗೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸು : ಕಪ್ಪನಾ ಕುಶಲತೆಯ ಶಿಲ್ಪಕೆ ಮನಂ ಮೆಚ್ಚಿ ನಿಲ್ಪಟ್ಟು ತಲೆತೊನೆದನ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪೪೬-೯೦).

[ತಲೆ$_1$ + ತೊನೆ$_1$]

ತಲೆದೊಱೆ (ನಾ). (ಶಿವನ) ತಲೆಯಲ್ಲಿರುವ ತೊರೆ ; ಗಂಗೆ : ತಿಣ್ಣವಾದರೆ ತನ್ನ ತಲೆದೊಱೆಯನು ಮುಕ್ಕಣ್ಣನೀ ಬನದೊಳಿಟ್ಟಂತೆ ತಣ್ಣೊರೆಗಲ್ಲ ಸೋಪಾನದ ಕೊಳ ಬೆಳರ್ವಣ್ಣನ ಬಿರುತೋಡಿದವು (ಮೋಹತ. ೨೪-೫೫). [ತಲೆ$_1$ + ತೊಱೆ$_3$]

ತಲೆದೋರು 'ತಲೆದೋಱು' ನೋ.

ತಲೆದೋಱ್ 'ತಲೆದೋಱು' ನೋ.

ತಲೆದೋಱಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ವ್ಯಕ್ತವಾಗು : ನೆಲೆಗೊಳ್ಳದು ಚಿತ್ತ ಮಗನೆ ನೀನಿದಿರ್ವಂದು ತಲೆದೋಱಿಸೆಂದಳಲಿದಳು (ಮೋಹತ. ೪-೮೧) ; ಕಠಾರಿಯ ಮೊನೆ ಮೊಳೆ ಬೆನ್ನೊಳು ತಲೆದೋಱಿಸಲು (ಮೋಹತ. ೧೨-೬೮). [ತಲೆದೋಱು + – ಇಸು$_3$]

ತಲೆದೋಱು, ತಲೆದೋರು, ತಲೆದೋಱ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಕಂಡುಬರು ; ಕಾಣಿಸು ; ವ್ಯಕ್ತವಾಗು ; ಪ್ರಕಾಶಕ್ಕೆ ಬರು : ನೆತ್ತರ ಕಡಲ್ಗಳೊಳ್ ಮುಳಿರ್ಪ ಪಟವಿಗೆಗಳ್ ತಲೆದೋಱೆ ಮುಳುಂಗಿದ ರಥಂಗಳುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೧೧೭ ವ) ; ಮಲಯದೆ ಮಾಱೆ ಕೀಱೆ ತಲೆದೋಱದೆ ಕಪ್ಪಮನಿತ್ತು ಬಂದು (ಸೌಇಇ. IX-i, ೯೫-೧೭ ; 1041) ; ಜಿನರುಂ ವಸುಧೆಯೊಳಿರ್ದ ಪರಿರ್ದುಂ ಮಿಸುಕುವ ಕಲಿಗಾಲದೆಸಕದಿಂ ತಲೆದೋಱರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೧೯೪) ; ಕೂಡಲ ಸಂಗಮದೇವನಲ್ಲದೆ ತಲೆದೋಱುವ ದೈವಂಗಳನಂದೂ ಕಾಣೆನಿಂದೂ ಕಾಣೆ (ಬಸವ. ೫೪೦) ; ಮೋಱೆಯಂ ಬಾಗಿಸುತ ಬಸವನ ದೂಱೆಗೊಳಗಾದೆನೆಯೆನುತ ತಲೆದೋಱದತ್ತಲೆ ಸರಿವುತಿರೆ (ಬಸಪು. ೮-೩೧); ನಿಸ್ಸಾಳಕೋಟಿಯ ಧರಧುರದ ದೆಖ್ಖಾಳದಲಿ ತಲೆದೋಱಿದನು ಪಾರ್ಥ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೪-೧೪) ; ಕಾಷ್ಠದೊಳಿರ್ದ ವಹ್ನಿ ಮಥನೋದ್ಭವದಿಂ ತಲೆದೋಱಿದಲ್ಲಿ ತತ್ಕಾಷ್ಠದ ಭಾವಮುಂಟೆ (ಶತಕ. ೧-೩೭). **೨.** ಉಂಟಾಗು; ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗು ; ಹುಟ್ಟು : ತದ್ಭೋಗಿಫಣಾಮಣಿದ್ಯುತಿಯೆ ಕಟ್ಟಿಲೆಯಂ ತಲೆದೋಱಲೀಯದು (ಪಂಪಭಾ. ೪-೧೭) ; ತನ್ಮಹಾಭಾಗನ ರೂಪನೀಕ್ಷಿಸುವವೋಲ್ಪುಳಕಂ ತಲೆದೋಱಿದತ್ತು (ಕಾದಂಪೂ. ೭೪೭) ; ಆದಿ ಅನಾದಿ ಇಲ್ಲದಂದು ನಾದಬಿಂದು ಕಳೆ ಮೊಳೆದೋಱದಂದು ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಗಳು ತಲೆದೋಱದಂದು (ಆದವ. ೧-೨) ; ತಪ್ಪೊಂದುಂ ತಲೆದೋಱದಂತೆ ಪಲರೆಲ್ಲರ್ ತಿರ್ದಿದೀ ಕಬ್ಬಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೫) ; ಏನನೆಂಬೆನು ನಮ್ಮ ಪುಣ್ಯದ ಹಾನಿ ತಲೆದೋಱಿದರೆ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೭-೩೧) ; ಮರುಳಲಾಯೆಲೆ ತಮ್ಮ ತಪ್ಪಿಸಿ ತರಣಿ ತಲೆದೋಱದರೆ ವೈರವ ಧರಿಸಬಲ್ಲನೆ ಭರತ ನಾರೆಂದಱಿಯಲಾ ನೀನು (ತೊರರಾ. ೨-೬-೨೦). **ತಲೆದೋರು : ೨.** ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಕ್ಷೇಪಕರವಾದ ಒಂದು ಪ್ರಶ್ನೆ ತಲೆದೋರಬಹುದು (ನಾಡೋಜ. ೧೪೩) ; ಹದಿನಾರನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ . . . ಚಂಪೂ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲದೆ ರಗಳೆ ಷಟ್ಪದಿಗಳ ಗ್ರಂಥಗಳೂ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ತಲೆದೋರಿದ್ದುವು (ತವನಿ. ೩೭) ; ಅನೇಕ ಬಗೆಯ ಯೋಚನೆಗಳು ತಲೆದೋರುತ್ತಲಿದ್ದುವು (ರಾವಿಜ. ೯) ; ಅನುಮಾನಗಳು ಒಮ್ಮೆಯೇ ತಲೆದೋರಿದುವು (ಮುನಿಮಾ. ೧೦). **ತಲೆದೋಱ್ : ೧.** ಗುಣನಿಧಿಯಂ ನೋಡಲ್ಕಾ ಫಣೀಂದ್ರನುತ್ಕಂಠನಾಗೆ ತಲೆದೋರ್ಪ ಫಣಾಮಣಿರುಚಿಗಳಂತೆ ಪೊಳೆದುವು ಮಣಿಭೂಮಿಯೊಳೆಸೆವ ದೀಪಿಕಾಪ್ರಕರಂಗಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೫೧೪).

[ತಲೆ$_1$ + ತೋಱು]

ತಲೆನವಿರ್, ತಲೆನವಿರು (ನಾ). ತಲೆಯ ಕೂದಲು ; ತಲೆಗೂದಲು : ಅರಸಿಯುಮಂ ತಲೆನವಿರಂ ಪಿಡಿದು ದಱದಱನೆಱೆದುಕೊಂಡು ಬಂದಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೧೭-೨೫) : ಪರಾಕ್ರಮಧವಳನ ಶರಪರಿಣತಿಯಂ ಕಂಡು ದುರ್ಯೋಧನನ ಮೊಗಂ ತಲೆನವಿರ ಗಂಟಿಂ ಕಿಱಿದಾಗೆ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೭೭ವ); ಯುವತಿಯರೋರೊರ್ವರ ತಲೆನವಿರಂ ತಲೆನವಿರೊಳಡಸಿ ಕಟ್ಟುತ್ತುಂ ಮೋದುವುದುಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೦೪-೧೦೦) ; ಕೆದರ್ದ ತಲೆನವಿರರಮೆ ಮುಗಿದ ಕಣ್ಗಳ್ ಜೋಲ್ದ ವದನದಿಂ ಭುಜದೊಳೊಱಗಿದ ಕೊರಲ್ (ಜಬವು. ೧೦-೭೩) ; ಅರೆದೆಱೆದ ಕಣ್ಗಳಿಂ ಕೆದರ್ದ ತಲೆನವಿರಿಂದೆ ಜಗಿಜಗಿಯಾದ ಪೊಡೆಯಿಂದೆ . . . ಬಿಳ್ದ ಪೆರ್ವೆಣಂಗಳಿಂದತಿ ಭಯಾವಹಮಾದ ಬಟ್ಟೆಯಂ ನಿಟ್ಟಿಸುತ್ತಿರೆ (ರಾಜಶೇ. ೫-೧೨೦ ವ). **ತಲೆನವಿರು :** ತಲೆನವಿರ ಹಿಣಿಲಿಱಿದು ತಿಲಕವ ಗೆಲಿದು ಕಿಗ್ಗಟ್ಟಿನ ಕಠಾರಿಯ ಹೊಳೆವ ಗೊಂಡೆಯ ಮೆಱೆಯೆ ಗಂಡಂದವನು ಕೈಕೊಂಡ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೬-೪೯) ; ಕರಿಯ ತಲೆನವಿರೆಣ್ಣೆಗಂಟು ಬೆನ್ನಿನೊಳೊಲೆಯೆ (ಭೀಷ್ಮಚ. ೩-೨೯). [ತಲೆ$_1$ + ನವಿರ್]

ತಲೆನವಿರು 'ತಲೆನವಿರ್' ನೋ.

ತಲೆನಾಯಕ (ನಾ). ಮುಂಖ್ಯನಾದ ನಾಯಂಕ ; ನಾಯಕಶ್ರೇಷ್ಠ : ನಿಲಲುಂ ನೂಂಕಲುಮಱಿಯಂ ಗೆಲಲುಂ ಪೆಱರೊಳರೆ ಕರ್ಣನಲ್ಲದೆ ಕರ್ಣಂ ತಲೆನಾಯಕನಾರುಮುಮಂ ನಿಲೆ ನಿಲ್ವನ್ನರ್ನೂಂಕೆ ನೂಂಕುವರ್ಗೆಲೆ ಗೆಲ್ವರ್ (ಗದಾಯು. ೩-೭೪). [ತಲೆ$_1$ + ನಾಯಕ]

ತಲೆನಿಮಿರು (ಕ್ರಿ). ತಲೆಎತ್ತು ; ತಲೆ ನೆಟ್ಟಗೆ ಮಾಡು.

ತಲೆ ನಿಮಿರಿ ನಿಲ್ಲು = ೧. ತಲೆಯೆತ್ತಿ ನಿಲ್ಲು; ತಲೆಯನ್ನು ಸೆಟೆಸಿಕೊಂಡು ನಿಲ್ಲು; ನೇರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲು. ೨. ಅಹಂಕಾರದಿಂದ ಬೀಗು; ಹೆಮ್ಮೆಯಿಂದ ಮೆರೆ: ಕೆಲವು ಬಾರಿ ದುರಹಂಕಾರದಿಂದ ತಲೆ ನಿಮಿರಿ ನಿಲ್ಲುವ ಪಕ್ಕವಾದ್ಯಗಾರರನ್ನೂ, ಗಲಾಟೆಮಾಡುವ ಮೃದಂಗದವರನ್ನೂ ಹಿಡಿತದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಬುದ್ಧಿಗಲಿಸಲು, ನೂರಾರು ಎಳೆಗಳನ್ನುಳ್ಳ ಲಯವಿನ್ಯಾಸದ ವೈಖರಿಯನ್ನೂ ಬಳಸುವುದುಂಟು (ಸಂಗೀತ. ೩೮).
[ತಲೆ$_1$ + ನಿಮಿರು$_1$ (<ನಿಮಿರ್)]

ತಲೆನೀರ್, ತಲೆನೀರು (ನಾ). ೧. ತಲೆಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ನೀರು. 'ತಲೆನೀವಿರ್ಾ' ಪರಾ. ತಲೆನೀರು: (ಕರಾ). ೨. ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲಿನಿಂದ ಹರಿದುಬರುವ ನೀರು: ಈ ಜಮೀನಿಗೆ ತಲೆನೀರು ತುಂಬ ಇದೆ (ರೂಢಿ). [ತಲೆ$_1$ + ನೀರ್$_1$]

ತಲೆನೀರು 'ತಲೆನೀರ್' ನೋ.

ತಲೆನೀಮಿರ್ಾ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಗೆ ನೀರು ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳು; ಎರೆದುಕೊಳ್ಳು; ಅಭ್ಯಂಜನಸ್ನಾನ ಮಾಡು. ೨. ಋತುಸ್ನಾನ ಮಾಡು: ಅಂತಳವಲ್ಲದೊಪ್ಪೆ ತಲೆನೀಮಿರ್ದಂದು ರಜನೀಸಮಯದೊಳ್ ಪವಡಿಸಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೨೦೦ ವ); ಕೆಂಪಿನ ಪಸದನಮಂ ಕಳೆದು ತಲೆನೀಮಿರ್ದಂದು ಬೆಳ್ಪಸದನಂಗೆಯ್ದು (ಅರ್ಥನೇ. ೨-೧೩ ವ); ಪ್ರಭಾವತಿಯೊಂದು ದಿವಸಂ ತಲೆನೀಮಿರ್ದಂದು . . . ನಿದ್ರಾವಶಗತೆಯಾಗಿ ಮಲಂಗಿರ್ದು (ಜೀವಸಂ. ೧೯೫-೨೬ವ).
[ತಲೆನೀರ್ + ಮಿಾ]

ತಲೆನೆಳಲ್ (ನಾ). ಶಿಖರದ ನೆಳಲು; ತುದಿಯ ನೆಳಲು (?): ಮಲೆಯ ತಲೆನೆಳಲ್ಗಾಂಕೆಗೊಂಡಿರ್ದುದಾತನ ನೆಳಲ್ ದೈತ್ಯಗಾತ್ರಂ, ಭೂತಭೀಷಣಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೯೮-೩೬೫). [ತಲೆ$_1$ + ನೆಳಲ್ (<ನೆಟಿಲ್$_1$)]

ತಲೆನೇಣ್ (ನಾ). ತಲೆಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಹಗ್ಗ: ತಲೆನೇಣ್ಗೊಂದು ಮೃಗೇಂದ್ರವಾಲಕುಲಮಂ . . . ಕೊಂಡು (ಕುಸುಮಾ. ೧೪-೫೬). [ತಲೆ$_1$ + ನೇಣ್$_1$]

ತಲೆನೋವು (ನಾ). ೧. ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ನೋವು; ತಲೆಬೇನೆ; ಶಿರೋವೇದನೆ: ತಲೆನೋವಿಗೆ: – ಕವಡೆಯನು ತೇದು . . . ನೀರಲ್ಲಿ (ಅರೆದು ಹಚ್ಚಲು) ತಲೆನೋವು ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿಷ್ಮವಿ. ೬೦); ತಲೆನೋವಿನ ನೆವ ಹಾಕಿ . . . ಮನೆಗೆ ಬಂದಿದ್ದೆ (ರೂಪಸಂ. ೧೩); ಒಂದು ಹೊಟ್ಟೆಯ ನೋವು ಮತ್ತೊಂದು ತಲೆನೋವು . . . ಕರೆದಾಗ ಬರುವಂತೆ ಕೊಟ್ಟಿದೆ ದೈವವು ವರದವೋಲಂಗನೆಯರಿಗೆ (ಇಂಜಾಪ. ೧೮೦-೯೫); ಏನು ಮಂಡೆ ಮಾರಿ ಬಂದಿದೆಯೋ ನಿನಗೆ? ತಲೆನೋವೇನೇ ನಿನಗೆ? (ಹಳ್ಳಿಹಾ. ೧೦೮); ತಾಯಿ ಕಂಡರೆ ತಲೆನೋವು (ಗಾದೆ). ೨. (ಆಲಂ) ಕಷ್ಟ; ತೊಂದರೆ; ಸಂಕಟ: ಅವನಿಗೆ ಕೆಲಸವೆಂದರೆ ತಲೆನೋವು (ರೂಢಿ).

ತಲೆನೋವು ಬರು = ೧. ತಲೆಯಲ್ಲಿ ನೋವು ಉಂಟಾಗು; ತಲೆಬೇನೆ ಬರು: ಅವರಿಗೆ ತಲೆನೋವು ಬಂದಿದೆ (ರೂಢಿ). ೨. ಹೆಚ್ಚು ಶ್ರಮವಾಗು; ತೊಂದರೆಯುಂಟಾಗು; ಕ್ಲೇಶವುಂಟಾಗು: ಕಚೇರಿಯಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಜನರು ರಜ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ನನಗೆ ತಲೆನೋವು ಬಂದಿದೆ (ರೂಢಿ).
[ತಲೆ$_1$ + ನೋವು]

ತಲೆಪಂಕ್ತಿ (ನಾ). ಮೇಲಿನ ಸಾಲು; ಮೊದಲ ಸಾಲು: "ಶಿರೋನಾಮವಿರುವ ಪುಟದ ಮೇಲ್ಪಂಕ್ತಿ; ತಲೆಪಂಕ್ತಿ: (ವರ್ತಮಾನ ಪತ್ರಿಕೆಯ) ಶಿರೋನಾಮ ಅಥವಾ ಉಪಶಿರೋನಾಮ; ವಿಷಯನಿರೂಪಕ ಮೇಲ್ಪಂಕ್ತಿ" (Head-line. ಇಂಕನಿ.): ಈಗ ಜನಸಾಮಾನ್ಯಕ್ಕೆ ದಿನಪತ್ರಿಕೆಗಳ ತಲೆಪಂಕ್ತಿಗಳೇ ಸಾಕಾಯಿತು (ಶಿಲ್ಪನಾ. ೧೬೫). [ತಲೆ$_1$ + ಪಂಕ್ತಿ]

ತಲೆಪಟ್ಟಿ(ನಾ). ೧. ತಲೆಗೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ ಪಟ್ಟಿ: (Head-band. ಇಂಕನಿ.). ೨. (ಬಾಗಿಲ) ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಮರದ ಸಣ್ಣಪಟ್ಟಿ; ಬಾಗಿಲಿನ ತಲೆಪಟ್ಟಿ; ಗಂಧವಟಿಗೆ: "ನಾಸೆ – ಬಾಗಿಲ ತಲೆಪಟ್ಟಿ" (ಗಂಗಾಮ. ೧೮೨). ೩. ಶಿರೋನಾಮೆ; ತಲೆಬರೆಹ; ಶೀರ್ಷಿಕೆ: ಈ ಯುಗದ ಕಾಲವಿಸ್ತಾರವು ಮೊದಲಿನ ಯುಗಗಳಿಗಿಂತ ಇಮ್ಮಡಿಯಾಗಿದೆ . . . ಯಾವೊಂದೇ ತಲೆಪಟ್ಟಿಯಿಂದ ಇದನ್ನು ಗುರುತಿಸುವುದು ಕಷ್ಟ (ಕಸಾಚ. ೨೪೩). ೪. ತಲೆಗೆ ಇಷ್ಟೆಂದು ಹಾಕುವ ಚಂದಾ: ಶ್ರೀರಾಮನವಮಿ ಉತ್ಸವಕ್ಕಾಗಿ ತಲೆಪಟ್ಟಿ ಎತ್ತಲಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). 'ತಲೆಗಂದಾಯ' ಪರಾ. [ತಲೆ$_1$ + ಪಟ್ಟಿ$_2$]

ತಲೆಪಟ್ಟು (ನಾ). (ತಲೆನೋವಿಗಾಗಿ)ತಲೆಗೆ ಹಾಕುವ ಪಟ್ಟು,–ಲೇಪನ: ಅವರು ತಲೆಪಟ್ಟು ಹಾಕಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). [ತಲೆ$_1$ + ಪಟ್ಟು$_1$]

ತಲೆಪಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಎದುರಾಗು; ಪ್ರತಿಭಟಿಸು; ಎದುರಿಸು: ಮತ್ತೊಂದು ಮೊನೆಯೊಳ್ ರಾವಣನ ಬಲದ ಭೂತನುಂ ಸಂಭೂತನುಂ ಕುಟಿಲನುಂ ಕಾಲದಂಡನುಂ ಊರ್ಮಿಯುಂ ತರಂಗನುಂ ವಾನರ ಬಲದೊಳ್ ತಲೆಪಟ್ಟು [ಪಾಠಾಂ. ಮುಟ್ಟು] ಮಲೆದು ಕಾದುವಲ್ಲಿ (ಪಂರಾಭ್ಯು. ೧೪-೧೩೨ ವ); ಕರಚರಣಂಗಳು ಮೂಡಿರ್ದ ಕೈಲಾಸ ವರ ನೀಲಗಿರಿಯು ಕಿಳ್ಪಡಿಸಿ ದೊರೆ ಸಮರ್ಥಿಕೆಯೊಳಿರ್ವರು ಬಂದು ತಲೆಪಟ್ಟು ಹರ ಘೂರ ಧ್ವಂಸಿ ಕಾದಿದರು (ಮೋಹತ. ೩೯-೨೪). ೨. ಉಂಟಾಗು; ಸಂಭವಿಸು; ಒದಗು: ಬೆಳಸಿ ತಲೆಪಟ್ಟ ದುರಿತಂಗಳೊಳಕ್ಕತುಳಕ್ಕೆ ತಕ್ಕನುಷ್ಠಾನ ಪದಾವಳಿಯಂತಿರ್ದುದು ತಿರ್ದಿದ ಪಳಿತಾರ್ಥಶ್ಮಶ್ರುಲಂಬ ಕೂರ್ಚಕಳಾಪಂ (ಅನಂಪು. ೨-೪೧); ತಲೆಪಟ್ಟುದುಭಯಸೈನಿಕಕೆ ಚೂಳಿಯೊಳಾಜಿ (ಚಬಪು. ೩೮-೩೫). 'ತಲೆಮಡು' ಪರಾ. [ತಲೆ$_1$ + ಪಡು$_1$]

ತಲೆಪರವು 'ತಲಪರಿಗೆ' ನೋ.

ತಲೆಪರಿ 'ತಲಪರಿಗೆ' ನೋ.

ತಲೆಪಾಗು (ನಾ). ತಲೆಗೆ ಸುತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವ ಬಟ್ಟೆ,–ರುಮಾಲು: ತಲೆಪಾಗು ಸುತ್ತಿಕೊಂಡಲ್ಲಿ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಅಲಂಕಾರವೂ ಮೈಯಲ್ಲಿ ವಾತ ಪಿತ್ತ ಶ್ಲೇಷ್ಮಹರವೂ . . . ಆಗಿ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬಹಳ ಸಂತೋಷವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತವೆ (ಸಕವ್ಯ. ೩೫): ಹೆಬ್ಬಾವನು ಹಿಡಿದು ತಲೆಪಾಗ ಸುತ್ತಿ ಹಂಪಾದೇವೀ ತಾವು ಬಂದಾನು ಸ್ವಾಮಿ (ತುಂಗಭ. ೬೮); ಮೂರ್ಖನಂತೆ ತಲೆಪಾಗವನ್ನು ಸುತ್ತಿರುವವನು (ಝಾರಾಣಿ. ೬೭). [ತಲೆ$_1$ + ಪಾಗು$_2$]

ತಲೆಪೂಸು 'ತಲೆವೂಸು' ನೋ.

ತಲೆಪೆಣ್ಮಣಿ (ನಾ). ಹೆಂಗಸರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠಳಾದವಳು; ಸ್ತ್ರೀರತ್ನ: ಬಾಳು ಪೊನ್ನಬಳಸಿನುಡೆಯ ಪರ್ಸದ ತಲೆಪೆಣ್ಮಣಿ . . . ದರ್ಕ್ಯವುಷನ ಕಣ್ಮಣಿ (ಪಾರಸಿ. ೮-೧೭೮). [ತಲೆ$_1$ + ಪೆಣ್ಮಣಿ]

ತಲೆಪೊರು 'ತಲೆವೊಱು' ನೋ.

ತಲೆಪೊಱೆ 'ತಲೆವೊಱೆ' ನೋ.

ತಲೆಪೊಱೆಯ (ನಾ). ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಭಾರವನ್ನು ಹೊತ್ತುಕೊಂಡವನು; ತಲೆಹೊರೆಯನ್ನುಳ್ಳವನು: ಇಪ್ಪದಿನ್ಪರಾ ಎಟ್ಟುಕೊಳ್ ಇಲ್ಲೆ ತಲೆಪ್ಪೊಱೆಯರ್ಕ್ಕ ಸುಙ್ಕಂ × × ತ್ತು ಸರ್ವ್ವ ಪರಿಹಾರಂ (ಎಕ. XIV. ಎಳಂದೂ. ೧೪೯-೯; 750 ?). [ತಲೆಪೊಱೆ (<ತಲೆವೊಱೆ) + – ಅ$_7$]

ತಲೆಬಂಟ (ನಾ). "ಮುಖ್ಯ ಸೇವಕ" (ಪ್ರಭಣ್ಣ). [ತಲೆ$_1$ + ಬಂಟ$_1$]

ತಲೆಬರಹ 'ತಲೆಬರೆಹ' ನೋ.

ತಲೆಬರೆಹ, ತಲೆಬರಹ (ನಾ). ೧. ಶಿರೋನಾಮೆ; ಶೀರ್ಷಿಕೆ: ಪದ್ಯದ ತಲೆಬರೆಹವು ಉಚಿತವಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ). **ತಲೆಬರಹ**: ೧. ಈ ಪುಸ್ತಕದ ತಲೆಬರಹವು ಸೂಚಿಸುವಂತೆ, ದೇವಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವು ಗೀತೆಯಲ್ಲಿಯ 'ಅಪೂರ್ವತೆ'ಯೆನಿಸುತ್ತದೆ (ಧರ್ಮಸಾ. ೦೫೩). ೨. ಹಣೆಬರೆಹ; ವಿಧಿ; ಅದೃಷ್ಟ: ಎಱಗಿದರಿಗೆ ಪಣೆಯಕ್ಕರ ನೆಲೆಯಾತಗೆಱಗದರಿಗೆ ತಲೆಬರಹ ನೆಱೆ ಲೋಪವೆಂದಜ ಬರೆದಂತೆ ಪೊಗರಿಂದ ಮೆಱೆವುದಂತಸಿಪತ್ರವವನ (ವರ್ಧಚ. ೬-೫೪). 'ಹಣೆಬರೆಹ' ಪರಾ. [ತಲೆ$_1$+ಬರೆಹ (<ಬರೆಪ)]

ತಲೆಬಳಚು 'ತಲೆಬಳಿಚಂ' ನೋ.

ತಲೆಬಳಸು 'ತಲೆವಳಸು' ನೋ.

ತಲೆಬಳಿಚು, ತಲೆಬಳಚು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ಕಾಯು,–ಉಳಿಸು : ಎಲೆಲೆ ಪ್ರಳಯದ ರುದ್ರನನು ತಲೆಬಳಿಚಿಬಿಟ್ಟನು ದ್ರೋಣನಕಟಾ ನೆಲನೊಡೆಯನಾಪ್ತಿಗರು ಬಗೆದರು ಸ್ವಾಮಿದ್ರೋಹಿಕೆಯ (ಕು ವ್ಯಾ. ದ್ರೋ. ೧೦-೭). **ತಲೆಬಳಚು : ೨.** ಕೊಲ್ಲು ; ನಾಶಮಾಡು : ಇಂದ್ರಿಯವ ನೊಡೆತುಳಿದು ಕರ್ಮದ ಬಂದಿಯನು ತಲೆಬಳಚಿ [ಪಾಠಾಂ. ತಲೆಬಳಿಚಿ, ನೆಱೆ ಕಳಿಚಿ] ವಿಷಯದ ದಂದುಗವನೀಡಾಡಿ ಮಾಯಾಪಾಶವನು ಹಱಿದು (ಕುವ್ಯಾ.ಉ. ೩-೮೩). [ತಲೆ$_1$ + ಬಳಿಚು]

ತಲೆಬಾಗಿಲು 'ತಲೆವಾಗಿಲ್' ನೋ.

ತಲೆಬಾಗಿಸು 'ತಲೆವಾಗಿಸು' ನೋ.

ತಲೆಬಾಗು 'ತಲೆವಾಗಂ$_1$' ನೋ.

ತಲೆಬಾಚು (ಕ್ರಿ). ತಲೆಗೂದಲನ್ನು ಹಿಕ್ಕು,–ಬಾಚಣಿಗೆಯಿಂದ ಸರಿಪಡಿಸು : ಅಮ್ಮಾ ನನ್ನ ತಲೆಬಾಚು (ನಡೆದಾ. II, ೯೪೯).

[ತಲೆ$_1$ + ಬಾಚು (<ಬಾಚುರ್)]

ತಲೆಬುರುಡೆ (ನಾ). ತಲೆಯೋಡು ; ತಲೆಚಿಪ್ಪು ; ಕಪಾಲ : ತುಂಗಳ ಮಾಸ್ತರರು ಅವನ ತಲೆಬುರುಡೆಯನ್ನೇ ಹಾರಿಸುವರು (ರಂಗರೋ. ೨೬) ; ಕೆದರಿದರೆ ಕೈಗೆ ಬರುವುವು–ಬೆನ್ನೆಲುವು, ತಲೆಬುರುಡೆ, ಬಿಡಿ ಎಲುವು ! (ಕಲ್ಲೋಲ. ೨೫-೩). [ತಲೆ$_1$ + ಬುರುಡೆ]

ತಲೆಬೆಲಗು (ನಾ). ದೊಡ್ಡದಾದ ತೊಲೆ; ಮಧ್ಯದ ತೊಲೆ; ಉದ್ದವಾದ ತೊಲೆ,–ದೂಲ : ಮುಂದೆ ತಲೆಬೆಲಗಿನಿಂದ ಎರಡು ಪಕ್ಕಗಳಿಗೂ ಅಡ್ಡಬೆಲಗುಗಳ ಮೇಲೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೧೮). [ತಲೆ$_1$ + ಬೆಲಗು]

ತಲೆಬೆಲೆ (ನಾ). ೧. ಪರಮಾವಧಿ ಬೆಲೆ ; ಹೆಚ್ಚುಬೆಲೆ. ೨. ತಲೆಗಾಗಿ ಕೊಡುವ ಬೆಲೆ; (ತಲೆ ಉಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ)ತಲೆಗೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ತೆರುವ ದ್ರವ್ಯ : ಆದರ ಬದಲಿಗೆ ನಿಮ್ಮ ತಲೆ ಕೊಡಿ. ಅಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ತಲೆ ಬೆಲೆ ದ್ರವ್ಯಕೊಡಿ ಎಂಬುದಾಗಿ ಕೇಳಿದ್ದರಿಂದ, ಅವರು ಲಾಚಾರಾಗಿ ೪೦,೦೦೦ ವರಹ ತಲೆಬೆಲೆ ಕೊಟ್ಟು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨೪).

[ತಲೆ$_1$ + ಬೆಲೆ]

ತಲೆಬೇನೆ 'ತಲೆವೇನೆ' ನೋ.

ತಲೆಬೇಸರ 'ತಲೆವೇಸಱು' ನೋ.

ತಲೆಬೇಸರಿಕೆ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬೇಸರವುಂಟಾಗುವಿಕೆ,–ಜುಗುಪ್ಸೆಯಾಗುವಿಕೆ : ಯೋಗಪ್ರಯೋಗಗಳೆಂದರೆ ಅವರಿಗೆ ತಲೆಬೇಸರಿಕೆ (ವಿಚಾಮಂ. ೭೦); ಪಾರ್ವತಿಗೆ ಒಂದು ದಿನ ತಲೆಬೇಸರಿಕೆ ಬಂತು (ಪ್ರಹಾರ. ೭).

ತಲೆಬೇಸರಿಕೆ ಹಿಡಿಸು=ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬೇಸರವುಂಟುಮಾಡು; ಜುಗುಪ್ಸೆಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು: ಪೆಜತ್ತಾಯರ ಕಾಡುಹರಟೆ ನನಗೆ ತಲೆಬೇಸರಿಕೆ ಹಿಡಿಸಿತು (ಗಂಗಾವ. ೪೯). [ತಲೆಬೇಸರು$_2$ (<ತಲೆವೇಸಱು)+– ಇಕೆ]

ತಲೆಬೇಸರು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಆಲಸ್ಯವುಂಟಾಗು,–ಜುಗುಪ್ಸೆಯುಂಟಾಗು : ಸಾಕಪ್ಪಾ ಇವರ ಸಹವಾಸ ಎಂದು ತಲೆಬೇಸತ್ತು ಹೋಗಿದ್ದರು (ಚತಸ. ೧೪೩). [ತಲೆ$_1$ + ಬೇಸರು$_1$ (<ಬೇಸಱು$_1$)]

ತಲೆಬೇಸರು$_2$ 'ತಲೆವೇಸಱು' ನೋ.

ತಲೆಬೋಳ್ (ನಾ). ತಲೆಯು ಬೋಳಾಗಿರುವಿಕೆ ; ತಲೆಯಲ್ಲಿಯ ಕೂದಲನ್ನು ತೆಗೆದಿರುವಿಕೆ : ಸೂಡಿದ ಜಡೆಯನಿಳುಹಿ ತಲೆಬೋಳ್ಗಳ ಮಾಡಿದರೇನ ಬಣ್ಣಿಸುವೆ (ಮೋಹತ. ೧೮-೫೦). [ತಲೆ$_1$ + ಬೋಳ್]

ತಲೆಬೋಳಿಸು(ಕ್ರಿ). ೧. ಕ್ಷೌರಮಾಡು; ಮುಂಡನಮಾಡು. ೨. (ಆಲಂ) ನಷ್ಟವನ್ನುಂಟುಮಾಡು : ಪೇಟೆಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಹತ್ತು ರೂಪಾಯಿ ತಲೆಬೋಳಿಸಿದರು (ರೂಢಿ).

ತಲೆಬೋಳಿಸಿಕೊಳ್ಳು= ೧. ಕ್ಷೌರಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಆಯುಷ್ಕರ್ಮ ಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ಗ್ರಾಮಶಾಂತಿಗೆ ತಳವಾರ ತಲೆಬೋಳಿಸಿಕೊಂಡ (ಗಾದೆ). ೨. ನಷ್ಟವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು ; ಹಾನಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು : ಕಂಡ ಕಂಡವರಿಗೆ ಹಣಕೊಟ್ಟು ತಲೆಬೋಳಿಸಿಕೊಂಡ (ರೂಢಿ).

[ತಲೆ$_1$ + ಬೋಳಿಸು]

ತಲೆಭಾರ (ನಾ). ೧. ತಲೆಯು ಭಾರವಾಗಿರುವಿಕೆ; ಜಾಡ್ಯ ಉಂಟಾಗುವಿಕೆ : ತಲೆಭಾರದಾತಂಗೆ, ಕಠಿಣವಾದ ರೋಗದಿಂ ಜಡನಾದಾತಂಗೆ, ತಲೆತಿರುಗುವಾತಂಗೆ . . . ಸೇಕಂಗೊಳ್ಳಲು ಆ ವ್ಯಾಧಿ ತೀರ್ಗುಂ (ವಿವ್ಯವಿ. ೮೪). ೨. ತಲೆಯ ಮೇಲಿದ್ದ ಭಾರ; ತಲೆಗೂದಲು: ತಲೆಭಾರ ಇಳಿದಿತ್ತು, ಅಂಗಾರ ಬೆಳೆದಿತ್ತು ; ಮೈಯನ್ನು ಮುಚ್ಚಿತ್ತು ಕೆಂಪುಸೀರೆ (ಸಖೀಗೀ. ೯೯-೫). ೩. (ಆಲಂ) ತುಂಬ ತೊಂದರೆ ; ಅಧಿಕ ಕಷ್ಟ : ಕಂಪನೀ ಸರಕಾರದ ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಚಿಕ್ಕ ದೊಡ್ಡ ಎಲ್ಲ ಕೆಲಸಗಾರರನ್ನು ಇಂಗ್ಲಂಡದಿಂದಲೇ ರಫ್ತುಮಾಡಿ ತರುವುದು ಬ್ರಿಟಿಷರಿಗೆ ತಲೆಭಾರವೆನಿಸಿತು (ಮೂವಾದ. ೯೪). [ತಲೆ$_1$ + ಭಾರ]

ತಲೆಮಂಡೆ (ನಾ). ೧. ತಲೆಬುರುಡೆ ; ಡವಗೆ : ಸುರಿಗೆ ಶುಭಂಕರಗತ್ತಿಗೆ ಕರಗಂ ತಲೆಮಂಡೆ ಮರುಳ ಬಾಯ್ವುಱೆ ಪಱೆಯಾಗಿರೆ (ಶಾವ್ಯಾವ. ೬೬). ೨. ತಲೆ ; ಶಿರಸ್ಸು : ಸುಂದರಿಯರ ತಲೆಮಂಡೆಗಳು ಶ್ರೀಮಂತರ ನೆಣದುಂಡೆಗಳು . . . ತೇಲಿ, ತೇಲಿ ನುಗ್ಗುತಲಿವೆ ಕಸಕಡ್ಡಿಯ ಹೋಲಿ (ಪಾಂಚಜ. ೭೦-೧). ೩. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು ; ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದುದು : ಬೇಡಿದೊಂದೊಂದೂರು ನಮ್ಮಯ ನಾಡ ತಲೆಮಂಡೆಗಳು (ಕುವ್ಯಾ.ಉ. ೯-೩೧). [ತಲೆ$_1$ + ಮಂಡೆ$_1$]

ತಲೆಮಕಿ (ನಾ). ಎತ್ತರವಾದ ಪ್ರದೇಶ ; ಮೇಡು : ಸ್ವಸ್ತಿ ಕೊಪ್ಪದ ಸೀಮೆಯಿಟಗನ ಮಹಿಪಾಲ ರಾಗೋಡ ಗ್ರಾಮದಿಂದ ಗ ೧೫ ॥ ೪ ॥ ತಲೆಮಕಿಯಿಂದ ಗ ೩ ಲ್ ॥ ಉಭಯಂ ಗ ೧೯ (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೧೮೨-೧೬ ; 1641). [ತಲೆ$_1$ + ಮಕಿ (<ಮಕ್ಕಿ$_1$)]

ತಲೆಮಗ (ನಾ). ಹಿರಿಯ ಮಗ ; ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಪುತ್ರ : ಅವನು ನಮ್ಮ ವಂಶಕ್ಕೇ ತಲೆಮಗ (ರೂಢಿ). [ತಲೆ$_1$ + ಮಗ]

ತಲೆಮಡಿ (ನಾ). (?) : ತಳಿಗೆ ನಾಡು ಸಾಯಿರ ಭೂಮಿಗೆ ತಲೆಮಡಿ ಆವಳೂರ ಹನ್ನೆರಡರಲ್ಲಿ ಜೋಳದ ಹಾಳ ಬಿಟ್ಟಿಗೌಡನ ಮಗ . . . ಕಾದಿ ಬಿದ್ದು ಸುರಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತನಾದ (ಎಕ. VI, ಚಿಕ್ಕಮ. ೫೫-೬ ; 1195).

[P ಇದು 'ತಲೆಮುಡಿ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ತಲೆಮಡು 'ತಲೆವಡು' ನೋ.

ತಲೆಮಣಿ 'ತಲೆವಣಿ' ನೋ.

ತಲೆಮರಸು 'ತಲೆಮರೆಸು' ನೋ.

ತಲೆಮರೆಸು, ತಲೆಮರಸು (ಕ್ರಿ). ತಲೆತಪ್ಪಿಸು; ಕಾಣೆಯಾಗು; ಅಡಗು: ಭಾರತದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಸಂಗ್ರಾಮದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ದೇಶಭಕ್ತರನ್ನು ತಲೆಮರೆಸಿ ರಕ್ಷಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ರೂಢಿ). **ತಲೆಮರಸು :** ಶತ್ರುದಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಅವರನ್ನು ತಲೆಮರಸಿ ಉಳಿಸುವುದು ಬಹಳ ಕಷ್ಟವಾಯಿತು (ರೂಢಿ).

ತಲೆಮರೆಸಿಕೊಳ್ಳು, ತಲೆಮರಸಿಕೊಳ್ಳು = ತಲೆಯನ್ನು ಮರೆಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು; ಅಡಗಿಕೊಳ್ಳು; ಅವಿತುಕೊಳ್ಳು: ಸೂರ್ಯನ ಉಗ್ರಾವತಾರವನ್ನು ಕಂಡು ಹೆದರಿದಂತೆ, ಗಾಳಿಯು ಎಲ್ಲೊ ತಲೆಮರೆಸಿಕೊಂಡಿದೆ (ಚಿತಂಬಾ. ೧೦) : ಈ ಕಾಲನೆಂಬುವ ಪ್ರಾಣಿ . . . ಎಲ್ಲೊ ತಲೆಮರೆಸಿಕೊಂಡು ಓಡಾಡುತಿದ್ದಾನೆ (ನೆಲಮು. ೩೦-೩) ; ನಾನು ಈಗ ತಲೆಮರೆಸಿಕೊಂಡಿರುವುದು ನಿಮಗೆ ಗೊತ್ತೇ ಇರಬಹುದು (ಬರಜಾ. ೧೧೬) ; ತಲೆಮರಸಿಕೊಂಡ ಹಾಸ ಹಾಸ್ಯವಾಗಿ ಹೊಮ್ಮಿತು (ನಡೆದಾ.II, ೧೦೦೮).

[ತಲೆ$_1$ + ಮರೆಸು (<ಮಱೆಯಿಸು)]

ತಲೆಮಲಂಗು (ನಾ). ಮಲಗುವಾಗ ತಲೆಗೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿರುವುದು; ತಲೆದಿಂಬು: ಮೇಣದು ತಲೆಮಲಂಗಿನೊಳಿಟ್ಟ ಬಲಗೆಯ್ಯ ಸೆಳ್ಳುಗುರ್ಗಳ ಬೆಳಗಿನ ಬಿಂಬವೋ . . . ಎಂಬ ಸಂದೆಯಮನೊದವಿಪ ದಿವ್ಯ ಕಿರೀಟದಿಂ (ಚೆಕವಂ. ೩೩-೧೩). [ತಲೆ$_1$ + ಮಲಂಗು$_2$]

ತಲೆಮಲೆ (ಕ್ರಿ). (ಶತ್ರುವನ್ನು ಎದುರಿಸಲು) ತಲೆಯನ್ನು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚು,–ನಿಗುರಿಸು: ಕಾಳ್ಕೋಣಮೊಂದು ತನ್ನಂ ತಿವಿಯೆ ತಲೆಮಲೆತು, ಕೋಡಣೆದು ಗುಟುರಿಕ್ಕಿ ಧಾವಿಸುವವೋಲ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೭೯೦–೨೮೩). [ತಲೆ$_1$ + ಮಲ್ಕೆ]

ತಲೆಮಱಿ (ನಾ). ತಲೆಯ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಧರಿಸುವ ಸಾಧನ; ಶಿರಸ್ತ್ರಾಣ; ಸೀಸಕ: ಮಡವ ಮಿಱುವ ಕಬ್ಬಿಮುಂಡಿಯ ಪಡಿದೊಡೆಯ ತಲೆಮಱಿಯ ಹರಿಗೆಯ ಕಡಿತಲೆಯ ಕಲಿ ತುಳುವ ಪಡೆ ಹೊಯ್ದಾಡಿತಿಳೆ ಹಿಳಿಯೆ (ಕುಮ್ವಾ.ಭೀ. ೪–೩೭). 'ತಲೆಗಾಪು' ಪರಾ. [ತಲೆ$_1$ + ಮಱಿ$_2$]

ತಲೆಮಾಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ಇರಿಸು : ಮೈಮೇಲಿನ ಕೋಟನ್ನೂ . . . ಕೈಚೀಲದಲ್ಲಿ ತುಂಬಿ ಅದನ್ನು ತಲೆಮಾಡುವ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಇರಿಸಿದರು (ಮೂರುದಾ. ೫). ೨. ಕ್ಷೌರಮಾಡಂ; ಮುಂಡನ ಮಾಡಂ: ನಾಪಿತ ತಲೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (ರೂಢಿ). [ತಲೆ$_1$ + ಮಾಡು$_1$]

ತಲೆಮಾಣಿಕ (ನಾ). ತಲೆಯಲ್ಲಿರುವ ಮಾಣಿಕ : ರಜನಿಯೆಂಬ ಮದೋತ್ಕಟದ ದಿಗ್ಗಜದ ಕುಂಭಸ್ಥಳಕೆ ಮೋಹಿದ ವಿಜಿತಬಲನಂಕುಶದ ತಲೆಮಾಣಿಕವಿದೆಂಬಂತೆ ಗಜಗಲಿಸಿತಿನಬಿಂಬ (ತೊರಠಾ. ೧–೧೯–೨). [ತಲೆ$_1$+ಮಾಣಿಕ]

ತಲೆಮಾತು (ನಾ). ತಲೆಯೆಲ್ಲಾ ಮಾತು ; ತಲೆಹರಟೆ : ಅವನಾ ತಲೆ ಮಾತಿನ, ಮಿಾಸೆಬಾರದ, ಆ ಗೇಣುದ್ದದ ಗಂಡಿಗೆ ನಾವು . . . ಶರಣು ಹಾಡಬೇಕಂತೆ (ಮಂತ್ರ.ಶ. ೮೦–೨೨). [ತಲೆ$_1$ + ಮಾತು$_1$]

ತಲೆಮಾರು (ನಾ). ೧. ಪೀಳಿಗೆ ; ತಲಾಂತರ: ಭಾರತೀಯ ಮತ್ತು ಐರೋಪ್ಯ ಕಲಾವಿದರ ಒಂದು ಇಡೀ ತಲೆಮಾರನ್ನೇ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸಿ ಚೇತನ ನೀಡಬಲ್ಲ ಕಲಾಸಂಪತ್ತು ಅಜಂತೆಯಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಉಳಿದಿದೆ (ಭಾರದ. ೫೩೩) ; ಹತ್ತು ತಲೆಮಾರುಗಳಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ತಿಂದರೂ ಈ ಆಸ್ತಿ ಸವೆಯುವುದಿಲ್ಲ (ಮಣ್ಣಮ. ೪೫) ; ಇವನ ಸಂತತಿಯವರು ಅನೇಕ ತಲೆಮಾರುಗಳು ಆಳಿ ಮಹತ್ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದರು (ಪ್ರವಾಇ. I, ೪೭) ; ಕಳೆದ ಒಂದು ತಲೆಮಾರಿನಿಂದ ನಮ್ಮ ಜನ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದ ಕನಸು ಈ ಪುಸ್ತಕಗಳ ಪ್ರಕಟಣೆಯಿಂದ ನನಸಾದಂತಾಗಿದೆ (ಗೃಹವಿ. III, ಮುನ್ನುಡಿ). 'ತಲೆಮೊಱಿ' ಪರಾ. ೨. ಹೊಲ ಉಳುವಾಗ, ಪ್ರಾರಂಭಮಾಡುವ ಭಾಗ,–ತುದಿ: ನೇಗಿಲು ಪ್ರತಿಸಾರಿಯೂ ತಲೆಮಾರಿಗೆ ಹೋಗಿ ತಿರುಗಬೇಕು (ರೂಢಿ). [<ತಲೆಮೊಱಿ]

ತಲೆಮಾಲೆ (ನಾ). ೧. ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿದ ಮಾಲೆ,–ಹಾರ : ತಲೆವಳಸಿ ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿದ ಮಾಣಿಕ್ಯದ ತಲೆಮಾಲೆಯ ಪರಿಸರದೊಳೆಳಲೆವಿಟ್ಟ ಕನಕ ದರಳೆಲೆಮಾಲೆಯ (ರಾಜಶೇ. ೭–೧೦ ವ); ತಲೆಯ ತಲೆಮಾಲೆಯನ್ನು ತೆಗೆದು ಹಾಕಿ ಸುತ್ತಲೂ ನವಿಲುಗರಿಗಳನ್ನು ಸಿಕ್ಕಿಸಿ ಅಲಂಕಾರ ಮಾಡಿಕೊಂಡನು (ಭಾಮತಿ. ೯೭). ೨. ತಲೆಗಳ ಮಾಲೆ; ರುಂಡಮಾಲೆ: ಕಳಚಿ ತಲೆಮಾಲೆಯನು ಕೊಟ್ಟನು ಕೆಲದವರ ಕೈಯಲಿ (ಕುಮ್ವಾ.ಕ. ೭–೧೧); ಕೆಂಜೆಡೆ ಮಿಱುಗಿ ತಲೆಮಾಲೆಗಳ್ ಶೋಭೆವೆತ್ತು ರಂಜಿಸೆ ಮದನಬಲಶಿಕ್ಷನಮಳ ಭಾಳಾಕ್ಷಂ ವಿರೂಪಾಕ್ಷನಿರ್ದಂ ವಿಲಾಸದಿಂದೆ (ಚೆಬಪು. ೨–೨೨). [ತಲೆ$_1$ + ಮಾಲೆ]

ತಲೆಮಾಲೆಗೊರಲ (ನಾ). ರುಂಡಮಾಲೆಯನ್ನು ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿದವನು; ಶಿವ: ತಿರುಕುಳಿಗೆ ಮಾನವೆತ್ತಣದು ತೆಗೆ ತಲೆಮಾಲೆಗೊರಲಂಗೆ ಮಹಿಮೆಯೆಲ್ಲಿಯದು (ಚೆಬಪು. ೧೮–೧೧). [ತಲೆಮಾಲೆ+ಕೊರಲ್+–ಅ$_7$]

ತಲೆಮಾಱಿ (ನಾ). ೧. (ಒಡೆಯನಿಗೆ) ತಲೆಯನ್ನು ಮಾರಿಕೊಂಡವನು; ಸ್ವಾಮಿಭಕ್ತನಾದ ಯೋಧ: ಬೀಳುತಿರ್ದರು ಭಟರು ಮತ್ತೆ ಭಡಾಳಿಸಿತು ತಲೆಮಾಱಿಗಳು ಹೆಣಸಾಲನೆಡಹಿದರರುಣವಾರಿಯ ತೊಱಿಯನೀಸಿದರು (ಕುಮ್ವಾ.ಭೀ. ೯–೧೫). ೨. (ದುರ್ವ್ಯಸನಕ್ಕೆ) ತಲೆಯನ್ನು ಮಾರಿಕೊಂಡವನು; ಅವಿವೇಕಿ: ತಲೆಮಾಱಿ ಕಂಡನು ದ್ರೌಪದಿಯನರಮನೆಯ ಬಾಗಿಲಲಿ (ಕುಮ್ವಾ.ವಿ. ೨–೧೫). [ತಲೆ$_1$ + ಮಾಱು$_1$ + – ಇ$_3$]

ತಲೆಮಿಗು (ಕ್ರಿ). ಅತಿಶಯವಾಗು ; ಅತ್ಯಧಿಕವಾಗು : ಪಾರದೆ ಬರ್ಪ ದೂದವಿಯರಂ ತವಕಂ ತಲೆಮಿಕ್ಕು ನೀವಿಯಂ ಚಾರುಕಳಾಪದೊಳ್ಸಿಲಿಸುತುಂ ದೆಸೆಯಂ ನಡೆ ನೋಡುತುಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೧–೨೪); ತಲೆಮಿಕ್ಕೆಯ್ದೆ ತಗುಳ್ದು ಗೊಂಟುಗೊಳಿಸುತ್ತುಗ್ರಾಂಧ್ಯಮಂ ಕೈರವಾವಳಿಯೊಳ್ ಪೊಕ್ಕು . . . ತಣ್ಣದಿರ್ಗಳೆತ್ತಂ ಪರ್ಬಿದತ್ತು (ಕುಸುಮಾ. ೪–೪೮). [ತಲೆ$_1$+ಮಿಗು]

ತಲೆಮುಚ್ಚು (ನಾ). ೧. ಮಳೆ ಬಿಸಿಲುಗಳಿಂದ ರಕ್ಷಿಸುವಂತೆ ಅಳವಡಿಸಿರುವ ಆವರಣ,–ಮೇಲ್ಕಟ್ಟು,–ಮೇಲ್ಮುಸುಕು : ತಲೆ ಮುಚ್ಚು ಇರುವ, ಆಳು ಅಥವಾ ಆಳುಗಳು ಎಳೆಯುವ, ಹಗುರವಾದ ಎರಡು ಚಕ್ರದ ಬಂಡಿ (Jinricksha. ಇಂಕಂನಿ.). ೨.=ತಲೆಮಱಿ: ಜೋಡು ಕಬ್ಬಿಣದ ತಲೆಮುಚ್ಚು (Casque) ಒಂದು ಛುರಿಕೆಯು ನಡುವಿನಲ್ಲಿ ನೇತಾಡುತ್ತಿದೆ (ಆರ್ಯಕ. ೧). [ತಲೆ$_1$ + ಮುಚ್ಚು$_2$]

ತಲೆಮುಟ್ಟ (ಅ). ಕಡೆಯವರೆಗೆ ; ಕೊನೆಯವರೆಗೆ ; ಅಂತ್ಯದವರೆಗೆ : ತಮ್ಮ ನುಡಿದುದನೆ ತಲೆಮುಟ್ಟ ಸಾಧಿಸಿ[ಪಾಠಾಂ. ತಲೆಮುಟ್ಟು ಸಾಱಿಸಿ] ಬಾಯಂ ಬಡಿದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬–೨೦೭). [ತಲೆ$_1$+ಮುಟ್ಟ$_2$ (<ಮುಟ್ಟಂ)]

ತಲೆಮುಡಿ (ನಾ). ಕಿರೀಟ : ಅಂತಾ ಕಾಂತೆ ವಿಜಯಕ್ಕೆಂದು ಪೋದ ನಲ್ಲನ ತಲೆಮುಡಿಯಡಂಗುವನ್ನಮೇಟಿದ್ದಿಟ್ಟು ನೋಡಿಯುಂ ಬಯಲಾಸೆಯಿಂ ಬೀಡಂ ಪೊಕ್ಕಳ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪೯–೨೦). [ತಲೆ$_1$ + ಮುಡಿ$_3$]

ತಲೆಮುಸುಕು, ತಲೆಮುಸುಗಂ (ನಾ). ತಲೆಯ ಮುಸುಕು ; ಅವಕುಂಠನ : ಕೃಪ ಗುರುಜ ಕೃತವರ್ಮರು ರಥಾಶ್ವಂಗಳನು ದೂರದಲಿರಿಸಿ ತಲೆಮುಸುಕಿನಲಿ ಬಂದರು ಕೊಳನ ತಡಿಗಾಗಿ (ಕುಮ್ವಾ.ಗ. ೪–೩೦) ; ತಲೆ ಮುಸುಕಿನಲ್ಲಿ ಅವರು ತಲೆಯಾಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ (ಜಗದಾ. ೦೬೯). **ತಲೆ ಮುಸುಗು :** ಕಂಡು ಅಸುರೇಂದ್ರನೈತರವನರುಗಾದರೊಯ್ಯನೆಯೆ ತಲೆ ಮುಸುಗ ದಾದಿಯರ್ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೭೩೭–೮೦). [ತಲೆ$_1$ + ಮುಸುಕು$_2$ (<ಮುಸುಂಕು$_2$)]

ತಲೆಮುಸುಗು 'ತಲೆಮುಸುಕು' ನೋ.

ತಲೆಮೆ (ನಾ). ೧. ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ. ೨. ಶ್ರೇಷ್ಠತೆಯನ್ನು ಪಡೆದವನು ; ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಪಾರಸಿಕರುತ್ತಮರದಾರಾರು, ಜಾತಿಯಲಿ ಶೌರ್ಯದಲಿ ತಲೆಮೆ ತಾವಾರು (ಪಾರಸಿ. ೧೭–೧೧). [ತಲೆ$_1$ + – ಮೆ$_1$./ತಮಿ. ತಲೆಮೈ]

ತಲೆಮೆಟ್ಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯನ್ನು ಮೆಟ್ಟುವಂತೆ ಮಾಡು : ಕನ್ನಡಿಗರು ಯಾರನ್ನೂ ತಲೆಮೆಟ್ಟಲಿಕ್ಕೂ ಇಲ್ಲ, ಯಾರಿಂದಲೂ ತಲೆಮೆಟ್ಟಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೂ ಇಲ್ಲ (ವಿಜಾಮಂ. ೧೭). [ತಲೆಮೆಟ್ಟು + – ಇಸು$_3$]

ತಲೆಮೆಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಒತ್ತು ; ತುಳಿ ; ಬೀಳಿಸು : ಅರಿವಿನ ಬೇಲಿಯ ತಲೆಮೆಟ್ಟಿ ಧೀರತೆವಿಡಿಯುತ . . . ಸಾಗುತಿರೆ (ಪ್ರಬಂಧ. ೧೦೮). ೨. ಹಿಂದೆ ಸರಿಸು ; ಮಿಾರು : ಸರಿಯವರ ತಲೆಮೆಟ್ಟಿ ಮುಂದೆ ನಿಲ್ಲುವೆ (ಕನ್ನಬಾ. ೧೦೪–೨೦) ; ನಮ್ಮೆಲ್ಲರ ತಲೆಮೆಟ್ಟಿ ಜಿಗಿದು ಹೋದದ್ದು ಹೇಗೆ ? (ಕಳ್ಳಕಾ. ೩೯) ; ಸಂಸ್ಕೃತ ಕವಿಗಳನ್ನು ತಲೆಮೆಟ್ಟಿ ಹಾರಿದೆವೆಂದು ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಕೊಚ್ಚುತ್ತಾ (ಕಬಸಾ. ೯) . ೩. (ಅಲಂ) ಕಾಡು; ಪೀಡಿಸು ; ತೊಂದರೆ ಕೊಡಂ : ತಲೆಮೆಟ್ಟುತಿರೆ ಕಾಟ ಮಕ್ಕಳಿಬ್ಬರ ನೋಡಿ ನಲಿದೆ ನೀಂ ಪೋದೆಯೇನೆಮ್ಮೊಡಲನುರಿಸಿ (ಕಾಲೂರ. ೧೭೭–೩೯೫); ತಲೆಮೆಟ್ಟಿದ ಕ್ಷೋಭೆಯನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಿಸಲು ರಾಜಕಾರಣಿಯು ಅಸಮರ್ಥನೂ ಆಗಬಹುದು (ಸಾಸಮಾ. ೩೫). [ತಲೆ$_1$ + ಮೆಟ್ಟು$_1$]

ತಲೆಮೆರಕ (ನಾ). ಅತಿಯಾಗಿ ಜಂಭ ಕೊಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವವನು ; ಅಹಂಕಾರಿ : ಆ ತಲೆಮೆರಕನ ಮಾತನ್ನು ನಂಬಬೇಡ (ರೂಢಿ). 'ತಲೆಮೆರಕತನ' ಪರಾ. [<ತಲೆಮೆರೆ + – ಕ$_3$]

ತಲೆಮೆರಕತನ (ನಾ). ಅತಿಯಾಗಿ ಜಂಭಪಡುವಿಕೆ,–ಬೀಗುವಿಕೆ,–ಅಹಂಕಾರ ಪಡುವಿಕೆ : ತಲೆಮೆರಕತನದೊಳಗೆ ನಾಲ್ಕೊರುಷ ಹಲವುತೆರ ಕೆಟ್ಟವನಿಗೀಗೇನುಲಿಯಲರಿವನೆ ಮಂತ್ರಿ (ಬಿಜ್ಜಪು. ೬೪–೨).

[ತಲೆಮೆರಕ + – ತನ]

ತಲೆಮೆರೆ 'ತಲೆಮೆಱೆ$_1$' ನೋ.

ತಲೆಮೆಱೆ$_1$, ತಲೆಮೆರೆ (ಕ್ರಿ). ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಮೇಲಾಗಿ ಮೆರೆ ; ಅತಿಯಾಗಿ ಜಂಭಪಡು ; ಅಹಂಕಾರಪಡು ; ಬೀಗು : ಇನ್ ನಿನ್ನ ಸೊರ್ಕನುರ್ಕಿನೊಳ್ ತಲೆಮೆಱೆಯ ನೀನ್ ! (ಬದ್ಧಪ್ರ. ೬–೧೦೧). **ತಲೆಮೆರೆ :** ಕಿಕ್ಕಿರಿದು ನೆರೆದು ಚೆಂದದಲಿ ಹೂವು ಗರಿ ಸೆಕ್ಕಿ ತಲೆಮೆರೆದು (ಇಂಗೀತ. ೧೭–೧೨).

[ತಲೆ$_1$ + ಮೆಱೆ$_1$]

ತಲೆಮೆಱೆ$_2$ (ನಾ). ೧. ಹೊಗಳಿಕೆ ; ಪ್ರಶಂಸೆ ; ಬೀಗುವಿಕೆ : ಪೆರ್ಮನೆತನಮೇನ್, ಕಲಿತನದುರ್ಕೇನ್, ಆಳ್ಗಳ ಸಾಲೊಳ್ ತಲೆಮೆಱೆ ಸೊರ್ಕೇನ್ ? (ಅಶ್ವತ್ಥಾ. ೨೬–೫೧೧). (ಗು). ೨. ಹೆಮ್ಮೆಯ; ಬೀಗುವ; ಅಹಂಕಾರದ : ಓವೋ ತಲೆಮೆಱೆಶಾಸನವೋ, ಓವೋ ಸ್ತ್ಯಾಸನ ಅರಸಿಕೆಯೋ (ಬದ್ಧಪ್ರ. ೨೨–೪೬೩). [<ತಲೆಮೆಱೆ$_1$]

ತಲೆಮೊರೆ 'ತಲೆಮೊಱೆ' ನೋ.

ತಲೆಮೊಱಡು (ನಾ). ಎತ್ತರವಾದ ಸ್ಥಳ,–ದಿಬ್ಬ,–ತಿಟ್ಟು : ಸೀಮಾಂತ್ರ ಮೂಡಾಯೊಳಗೆರೆಯ ಪಾದರಿ ಎ ಅನ್ತೆ ಬಂದು ಕೆಱೆಯುಳ್ಕೂಡಿ ಪೆರ್ವಳ್ಳಮೆ ಸನ್ದು ಪಡುವಾಯ್ ನೋಡಿ ಪೆರ್ವುಣಸೆ ಎ ತೆಂಕಾಯ್ ತಲೆಮೊಱಡೆ ಬೆದಿಕೆರೆ ಎ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೭, ೧೧೮–೪೭ ; 726).

[ತಲೆ$_1$ + ಮೊಱಡು (<ಮೊರಡಿ)]

ತಲೆಮೊಱೆ, ತಲೆಮೊರೆ (ನಾ).=ತಲೆಮಾರು : ನಿನ್ನ ಸಂತಾನಂ ಆದೊಡಂ ಪದಿಮೂಱು ತಲೆಮೊಱೆಯ ಕಳೆದು (ಬದ್ಧಪ್ರ. ೪೧–೮೮೯). **ತಲೆಮೊರೆ :** ಈ ತಲೆಮೊರೆಯ ಅಗ್ರಕತೆಗಾರರಾದ ಶ್ರೀ ಶ್ರೀನಿವಾಸರನ್ನಾಗಲಿ ಶ್ರೀ ಆನಂದರನ್ನಾಗಲಿ ಸರಿದೂಗುವ ಕತೆಗಾರರನ್ನು ನಾವು ಕಾಣಲಾರೆವು (ಸುವರ್ಣ. ೧೪೫) ; ಹತ್ತೊಂಬತ್ತನೆಯ ಶತಮಾನದ ಕೊನೆಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಏಳುತ್ತಿದ್ದ ಹೊಸ ತಲೆಮೊರೆಯ ಜನದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಬೇರೆಯಾಗಿತ್ತು (ದಾದಾನ. ೨೬). [ತಲೆ$_1$ + ಮೊಱೆ$_3$./ತಮಿ. ತಲೈಮುಱೈ]

ತಲೆಯರಿ (ಕ್ರಿ). ತಲೆ ಕತ್ತರಿಸು ; ಶಿರಚ್ಛೇದನ ಮಾಡು : ಭೃಗುಪತ್ನಿಯಾದ ದಿವ್ಯಾದೇವಿಯಂ ಪೆಣ್ಗೊಲೆಗೆ ಹೇಸದಕಟ ತಲೆಯರಿಯೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೧೦–೧೨೬). [ತಲೆ$_1$ + ಅರಿ$_1$]

ತಲೆಯಳಿಗ (ನಾ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವವನು ; ಕೊಲೆಗಡಿಕ. ೨. (?) : ತಲೆಯಳಿಗನ ಪೆತ್ತ ಲಲನೆಯ ತಂದೆಯ ಘಳಿಲನೆ ತೆಗೆದು ನುಂಗಿದಗೆ . . . ವಂದಿಸುವೆ (ಅಬ್ಬಲೂ. ೧–೪).

[ತಲೆ$_1$ + ಅಳಿ$_1$ (<ಅೞ$_1$) + – ಗ$_2$]

ತಲೆಯಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ಅಲ್ಲಾಡಿಸು : ಇವನ ಆಟ ಆಯ್ತು ಅನ್ನುವಂತೆ ತಲೆಯಾಡಿಸಿದರು (ಮುನಿಮಾ. ೫೧). ೨. ನಿಷೇಧ ಸೂಚಿಸು; ಇಲ್ಲವೆಂದು ಸೂಚಿಸು : ಅವುಗಳ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ನಿಶ್ಚಿತ ವಿವೇಚನೆ ಮಾಡುವುದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದು ವಿದ್ವಾಂಸರು ತಲೆಯಾಡಿಸಿದ್ದೂ ಉಂಟು (ದ್ರಾವಿವಿ. ೪೭). [ತಲೆಯಾಡು + – ಇಸು$_3$]

ತಲೆಯಾಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯು ಅಲುಗು ; ತಲೆಯು ಅಲ್ಲಾಡು : ಸತ್ತು ತಪ್ಪೊಪ್ಪದೆನೆ ತಲೆಯಾಡುತಿಹುದು (ಕಾಲೂರ. ೧೦೨–೨೦೫). ೨. ನಿಷೇಧವನ್ನು ಸೂಚಿಸು. 'ತಲೆಯಾಡಿಸು' ಪರಾ. [ತಲೆ$_1$+ಆಡು$_1$]

ತಲೆಯಾನಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯನ್ನು ಒಡ್ಡು,–ಇರಿಸು : ಬಿಸಿಲಿನ ಬೇಗೆಗೆ ತಲೆಯಾನಿಸಿ ತರುವುಂ ಶ್ರಿತರ ತಂಪಿಸುವುದಲೆ ನೆಳಲಿಂ (ಶಾಕುಂತ. ೬೩–೧೧೭).

[ತಲೆಯಾನು + – ಇಸು$_3$]

ತಲೆಯಾನು (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯನ್ನು ಒಡ್ಡು : ಪುಣ್ಯ ಪೂರುಷರ ಪದರಜಕೆ ಮಱದೊಮ್ಮೆ ತಲೆಯಾನದೆ ತದುಕ್ತಿ ಸುಧಾಮುಕುಂದಾಭ್ಯುದಯವನು ಕಿವಿಗೇಳದವರಾಯುಷ್ಯವೇಕೆ (ನಿಭಾಗ. ೪–೧೪–೪೨).

[ತಲೆ$_1$ + ಆನು$_1$ (<ಆನ್$_1$)]

ತಲೆಯಾರ್, ತಲೆಯಾರು (ನಾ). ೧. ಸಾಲಾಗಿ ಉಳುವಾಗ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಎತ್ತುಗಳ ಜೊತೆ: (ಜ). ೨. ನೊಗವನ್ನು ಕಟ್ಟಿರುವ ಎತ್ತುಗಳ ಜೊತೆ : ಬಳವಱದು ಹರೆಯವಱದೆಣೆಯಱದು ಬಗೆಯೆತ್ತುಗಳನಾಯ್ದು ಹಲವು ತಲೆಯಾರ್ಗಳಂ ಹೂಡಿ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೬–೨೫). ೩. ಎತ್ತುಗಳನ್ನು ಹೂಡಿರುವ ನೇಗಿಲು: (ಜ). **ತಲೆಯಾರು:** ೪. ಪಳಗಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮೊದಲ ನೊಗದ ಹಿಂದೆ ಕಟ್ಟಿರುವ ಎತ್ತುಗಳ ಜೊತೆ: "ನೊಗನ ತಲೆಯಾರು ಭಂಡಿ ಎಂಬ ಇವೆಲ್ಲಂ ಹೂಡುವ ಎತ್ತುಗಳು. ಕ್ರಮದಿಂದ ಯುಗ್ಯ, ಪ್ರಾಸಂಗ್ಯ, ಶಾಕಟ ಎನಿಸುಗು "(ನಾಚಿರಾ. ೬).

[ತಲೆ$_1$ + ಆರ್$_3$ ./ ತೆಲು. ತಲೇರು]

ತಲೆಯಾರು 'ತಲೆಯಾರ್' ನೋ.

ತಲೆಯಾವು (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಹಸು ; ಉತ್ತಮವಾದ ಆಕಳು : "ಶ್ರೇಷ್ಠಾ, ನೈಚಿಕೀ—ಈ ೨ ತಲೆಯಾವು" (ಹಲಾಯು. ೪೫–೧೧೬) : "ನೈಚಿಕೆ ಶ್ರೇಷ್ಠೆಯೆನೆ ತಲೆಯಾವೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೫೪–೪).

[ತಲೆ$_1$ + ಆವು]

ತಲೆಯಾಳ್, ತಲೆಯಾಳು (ನಾ). ಮುಖ್ಯ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ಮುಂದಾಳು ; ನಾಯಕ : ತಲೆಯಾಳ್ಗಳಿವರು ಎಣಿಸಲ್ಕೆ ಮಿಕ್ಕವರ್ ಮಿಕ್ಕವರ್ (ಪಾರಸಿ. ೧೪–೩೧೯). **ತಲೆಯಾಳು :** ತೇರು ಮಾಡುವಾಗ ಗಿರಿಯಯ್ಯನೇ ತಲೆಯಾಳು; ದೇವರು ಹೊರಡಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಅವನೇ ಬರಬೇಕು (ಸುವಸಂ. ೪೭) ; ರಾಜಕುಮಾರನ ನಾಮಕರಣ ಮಹೋತ್ಸವಕ್ಕೆ ನಾಡಿನ ತಲೆಯಾಳುಗಳೆಲ್ಲ ನೆರೆದರು (ಸವತಿ. ೧೪೫) ; ದನಗಾರರ ತಲೆಯಾಳು ನಗರಕ್ಕೆ ಓಡಿಬಂದು ವಿರಾಟನ ಕುಮಾರ ಉತ್ತರನನ್ನು ಕಂಡು ಮೊರೆಯಿಟ್ಟನು (ವ್ಯಾಸಜಿ. ೨೩೨);

[ತಲೆ$_1$ + ಆಳ್$_3$]

ತಲೆಯಾಳು 'ತಲೆಯಾಳ್' ನೋ.

ತಲೆಯಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ಇಡು : ಅಂತದಱ ಮೊದಲೊಳ್ ಕೆಲವು ದಿವಸಂ ತಲೆಯಿಕ್ಕಿ ಪಟ್ಟಿರ್ದುದನೊಂದು ದರ್ದುರಂ ಕಂಡು (ಪಂಚತಂ. ೨೬೯-೮). ೨. ತಲೆಯನ್ನು ತಗ್ಗಿಸು,–ಬಾಗಿಸು : ಮಿಕ್ಕು ಮಾಸುವ ಬೆಳಗು ಕೆಂಪಡರ್ದ ಮುಗಿಲು ತಲೆಯಿಕ್ಕುವಬುಜಂ . . . ನಲಿವ ಜಾರೆಯರು ಸಂಜೆಯಲಿ ರಂಜಿಸಿದರು (ಸೋಮಚ. ೨–೧೦).

[ತಲೆ$_1$ + ಇಕ್ಕು]

ತಲೆಯಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ಇಡು,–ಚಾಚು : ಕೋಟೆಯ ತೆನೆಯೆಡೆಗಂಡಿಯೊಳ್ ತಲೆಯಿಟ್ಟು ನೀಟಲಿ ನೋಡುವರುಗಳ ಸೂಟಿಯ ಬಾಣಗಳಿಂದಿಟ್ಟು ಜೀವವ ದಾಟಿಸಿದರು ಯಮಪುರಿಗೆ (ಕಂನವಿ. ೧೮–೭೬) ; ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ತಲೆಯಿಟ್ಟು ಮಲಗಬಾರದು (ರೂಢಿ). ೨. ತಲೆದೋರು; ಬರು ; ಪ್ರವೇಶಮಾಡು : ಈ ಕಡೆಗೆ ತಲೆಯಿಡಬೇಡ (ರೂಢಿ); ಅವನು ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ ದೇವರ ಬಗ್ಗೆ ಭಕ್ತಿಯ ಮಾತನಾಡುತ್ತಿದ್ದರೂ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ತಲೆಯಿಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [ತಲೆ$_1$ + ಇಡು$_1$]

ತಲೆಯಿಣುಕು (ಕ್ರಿ). = ತಲೆಯಿಡು ೨ : ನೆರೆದೀ ಕಲಿಗಳಿದಿರ್ ನಾಣ್ಚದೆ ನಿರಾಶೆ ? ತಲೆಯಿಣುಕಲಣ್ಮದೆ ಭಯಂ ? (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೫೫೯–೧೯೩).

[ತಲೆ$_1$ + ಇಣುಕು (<ಇಣಿಕು)]

ತಲೆಯಿಾ (ಕ್ರಿ). ಜನ್ಮವನ್ನು ಕೊಡು; ಜೀವಕೊಡು; ಹುಟ್ಟಿಸು: ಹೊಲದ ಪುರುಳೆಲ್ಲೊ ಮನೆಮನೆಯ ಕೈಮಿಂಚಿ ತಲೆಯಿತ್ತ ಕಾಲೂರನುಳಿದು ಮರೆಯಾಯ್ತು (ಕಾಲೂರ. ೧೩೦-೨೫೫).
[ತಲೆ$_1$ + ಈ$_2$]

ತಲೆಯುಡಿಗೆ (ನಾ). ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಉಡಿಗೆ; ತಲೆವಸ್ತ್ರ; ರುಮಾಲು, ಟೋಪಿ, ಪಾಗು ಮೊದಲಾದುವು; ಶಿರೋವೇಷ್ಟನ: "ತಲೆಯುಡಿಗೆ (ಮು., ಹೆಂಗಸಿನ ಅಲಂಕಾರದ ತೊಡಿಗೆ)" (Head-dress. ಇಂಕನಿ.); "ತಲೆಯುಡಿಗೆ, ಉಷ್ಣೀಷ; ಉಡಿಗೆ, ಉಡುಪು" (Tire. ಇಂಕನಿ.).
[ತಲೆ$_1$ + ಉಡಿಗೆ (<ಉಡುಗೆ)]

ತಲೆಯುಡೆ (ನಾ). = ತಲೆಯುಡಿಗೆ: ಒಂದೇ ಒಂದು ವ್ಯತ್ಯಾಸವೆಂದರೆ ಮದುವೆಯಾದ ಹೆಂಗಸರು ತಮ್ಮ ತಲೆಯುಡೆಯಲ್ಲಿ ಮೂರಡಿ ಉದ್ದದ ಮರದ ಕೊಂಬನ್ನು ಸಿಕ್ಕಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು (ಪ್ರವಾಇ. I, ೨೭೯).
[ತಲೆ$_1$ + ಉಡೆ$_2$]

ತಲೆಯುದ್ದ (ನಾ). ತಲೆಯವರೆಗಿನ ಎತ್ತರ; ಆಳೆತ್ತರ: ತಲೆಯುದ್ದದ ಪೂವಿನ ಘಟ್ಟಿ ಕಾಮದೇವನ ಕೃತಕಾದ್ರಿಯಂತೆಸೆಯೆ (ಅಜಿಪು. ೨-೧೩); ಮಂದೈಸಿ ತಲೆಯುದ್ದಮಾಗಿ ತುಱುಗಿ ಬೆಳೆದೊಱಗಿ ರಾಜಿಸುವ ರಾಜಾನ್ನದ ಕುಸುಂಕುಱಿಗಳೊಳಗೆ (ಲೀಲಾವ. ೫-೮೪).
[ತಲೆ$_1$ + ಉದ್ದ]

ತಲೆಯುರ್ಚು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳು; ತಲೆಮರೆಸಿಕೊಳ್ಳು: ಇಂದೆ ಹಳಿಯುಂ ಗಡ ಕೂಡುವನಾತನಂ ಗೆಲಲ್ ಬಂದಪುದೇ ಬಱಿಕ್ಕದುವೆ ಕಾರಣಮಾಗುಱಿದಿರ್ದನಂಧರಾಣ್ಣಂದನನಲ್ಲದುಂತು ತಲೆಯುರ್ಚುಗುವೆ ರಣರಂಗ ಭೂಮಿಯೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೭೫). ೨. ಒಡಂಬಡದಿರು; ವಿಮುಖನಾಗು: ಪೆರ್ಚುಗೆ ಭರತಕುಲಂ ನೆಲೆವೆರ್ಚುಗೆ ನಿಮ್ಮೆರಡು ತಂಡಮೊದವಿದ ನಣ್ಪಿಂ ಕರ್ಚುಗೆ ಕಲುಷಂ ನೀಂ ತಲೆಯುರ್ಚದಿರೆನ್ನೆಂದ ನುಡಿಗೆ ಕುರುಕುಳತಿಳಕಾ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೬೭).
[ತಲೆ$_1$ + ಉರ್ಚು]

ತಲೆಯೂರ್ 'ತಲೆಯೂಱು' ನೋ.

ತಲೆಯೂರು (ನಾ). ೧. ಮುಖ್ಯವಾದ ಊರು; ಪ್ರಮುಖ ಪಟ್ಟಣ: ಎನ್ನ ನಾಡೊಳ್ ತಲೆಯೂರೆನಿಪ ಬೂಕನ ಕೆರೆಯಂ ಕೊಂಡು . . . ತಿರುಕುಳಿ ಪಾರ್ವರ್ಗಿತ್ತಂ (ಚಿಕವಂ. ೧೩-೧೧). ೨. "ಎಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿರುವ ಗ್ರಾಮ, ಗಡಿ ಸರಹದ್ದಿನಲ್ಲಿರುವ ಊರು" (ಪ್ರಭಣ್ಣ). ೩. ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ತೆರೆಯೂರು ಕೊಯತೂರು ಕೊಂಗಳಿಯುಚ್ಚಂಗಿ ತಲೆಯೂರು ಪೊಂಬುಚ್ಚ್ಚವನ್ನಾ ಸುರಚೌಕಬಳೆಯವಟ್ಟಣಯೆಂದಿವು ಮೊದಲಾಗನೇಕ ದುರ್ಗ್ಗತ್ರಯಂಗಳನಶ್ರಮದಿಂ ಕೊಂಡು (ಎಕ. II, ೧೩೨-೨೭; 1123). [ತಲೆ$_1$ + ಊರು$_3$ (<ಊರ್)]

ತಲೆಯೂಱು, ತಲೆಯೂರ್, ತಲೆವೂರು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಊರು; ತಲೆಕೆಳಗಾಗಿರು: ತಲೆಯೂಱಿ ತಪಸ್ಸಿದ್ದೊಡೆ ಅಲ್ಲಿ ಮೂರ್ತಿಯ ತೋಱುವಾತನು ನೀನೆ (ಸಮಾವ. ೮-೩೦); ಸಿಂಹಾಸನದಿಂ ತಲೆಯೂಱಿ ಕೆಡೆದರತಿಬಳ ಭೂಪರ್ (ಜಗವಿ. ೮-೮೨); ತಲೆಯೂಱಿ ತಪಂಗೆಯ್ಗೆ ಮ (ಶ್ರಾವಕಾ. ೧೧೯-೪); ಉದ್ದನ ಮರನ ತುದಿಗೇಱಿ ತಲೆಯೂಱಿ ಬಿದ್ದು ಸತ್ತಂತೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೪೫೩). ೨. ತಲೆ ತಗ್ಗಿಸು; ತಲೆಬಾಗಿಸು: ಕಾಲ ಕಾಮರ ಗೆಲುವ ಉಪಾಯವಾವುದೆಂದು ತಲೆಯೂಱಿ ನೆಲನ ಬರೆವುತಿಪ್ಪೆ (ಘನವ. ೧೫). **ತಲೆಯೂರ್**: ೩. "ತಲೆಗೊಡು, ತಲೆಯನ್ನದುಮು" (ಪ್ರಭಣ್ಣ). **ತಲೆವೂರು**: ೪. ಮಲಗು; ವಿಶ್ರಮಿಸು: ಬೆಳಗಿನಿಂದ ಸಂಜೆಯತನಕ ತಲೆವೂರಲು ಪುರುಸೊತ್ತಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [ತಲೆ$_1$ + ಊಱು$_1$]

ತಲೆಯೆತ್ತು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತು; ಮುಖವನ್ನು ಮೇಲೆಮಾಡು: ತಡಬಡಿಸುವ ನುಡಿ ತಲೆಯೆತ್ತುವ ನವಿರಡಸಿದ ಬೆಱಗೆಸೆಯಲು . . . ರಾಜಕುಮಾರಂ ನೋಡಿದನು (ಜಯಕಾ. ೩-೧೪); ತಲೆಯೆತ್ತೆ ಕೂದಲ ಸೆಳೆಕೊಳ್ವ ಮುಳ್ಳು ಮೈಯಲುಗೆ ಸೀಳುವ ಬಲುಮುಳ್ಳು (ಕಂನವಿ. ೦೮-೪೭); ಉಲಿಯದೆ ಕೆಲಿಯದೆ ತಲೆಯೆತ್ತಿ ನೋಡದೆ ಬಲು ಬಲ್ಲತನದಿ ಇರುವವಳು ದೊರೆಯುವುದು ಸಲೆ ಗುರು ಕರುಣ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೬೭೪). ೨. ಉಂಟಾಗು; ಹುಟ್ಟು; ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗು; ಉದ್ಭವವಾಗು: ತಲೆದಡವಿ ನಂಬುಗೆಯಿತ್ತು ಸಂತೈಸುತಿರೆ ನಲಿವು ತಲೆಯೆತ್ತೆ[ಪಾಠಾಂ. ಯೆತ್ತಿ, ಯೊತ್ತಿ]ಹರುಷವಂಗವನಡರೆ (ಸೋಮಚ. ೪-೯); ಎಲ್ಲ ದರ್ಶನಗಳೂ ಅವೈದಿಕಮತಗಳಾದ ಜೈನ, ಬೌದ್ಧ ಚಾರ್ವಾಕಾದಿಗಳನ್ನು ಖಂಡಿಸುವುದಕ್ಕೇ ತಲೆಯೆತ್ತಿದಂಥವುಗಳು (ಭಾರದ. ೧೩೨); ತವ್ಮೊಳೊಗೆತನದೊಡಕು ತಲೆಯೆತ್ತಿದಾಗಳ್ (ಬದ್ಮಪ್ರ. ೧೨-೨೪೩); ಮಹಮ್ಮದನು ಬೋಧಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಮತವು ತಲೆಯೆತ್ತಿ, ಮುನ್ನೂರ ಅರವತ್ತು ವಿಗ್ರಹಗಳ ಪೂಜೆಯು ನಿಂತುಹೋದರೆ (ಪ್ರಮಹ. ೨೩). ೩. ಸೆಟೆದು ನಿಲ್ಲು; ಹಂಗು ಇಲ್ಲದಿರು: ಮೇರುಗಿರಿಯೊಂದು ದಿನ ಗರ್ವದಿಂ ತಲೆಯೆತ್ತಿ ಕೆಂಗದಿರ ಹೊಂಗದಿರ ಜಿಹ್ವೆಯಲಿ ನುಡಿಯಿತ್ತು (ಕವಿಸೋ. ೨೦-೧); ಸೊಕ್ಕಿನಲಿ ತಲೆಯೆತ್ತಿ ಜೊತೆಯವರ ಕೂಟದಲಿ ನಾವು ಸಮ ನಿಮಗೆಂದು ನುಡಿವ ಬಲವಿಲ್ಲ! (ಕನ್ನಬಾ. ೧೧೪-೧೧). ೪. ಪ್ರಕಟವಾಗು; ತೋರು: ಕಾಡೊಳ್ಪು ತಲೆಯೆತ್ತಿ ಸೊಡರೆತ್ತಿ ತೋರ್ದಂತೆ ನೋಡುತಿಹ ಬೆಳ್ಳಿಯಂ ಕಂಡಲ್ಲೆ ನಿಂದು (ಕಾಲೂರ. ೧೨೬-೨೬೬). ೫. ಚೇತರಿಸಿಕೊಳ್ಳು; ಎಚ್ಚೆತ್ತುಕೊಳ್ಳು; ಸುಧಾರಿಸಿಕೊಳ್ಳು: ಸಲೆ ನಮೆವ ರೋಗಿ ಬೇಗಂ ತಲೆಯೆ[ಪಾಠಾಂ. ಯು]ತ್ತಲ್ (ಸಮುಪ. ೩-೬೪); ಅವನು ವ್ಯಾಪಾರದ ನಷ್ಟದಿಂದ ತಲೆಯೆತ್ತಲು ಆಗಲೇ ಇಲ್ಲ (ರೂಢಿ). ೬. ಪ್ರಗತಿ ಪಡೆ; ಏಳಿಗೆ ಹೊಂದು: ಕನ್ನಡ ತಲೆಯೆತ್ತುವ ಬಗೆ ಹೇಗೆ? (ರೂಢಿ).

ತಲೆಯೆತ್ತಿ ತಿರುಗು=ಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ಓಡಾಡು; ಧೈರ್ಯದಿಂದ ಓಡಾಡು; ಯಾವ ಅಪವಾದವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಇರು: ತಾನು ಶಹರಿನಲ್ಲಿ ತಲೆಯೆತ್ತಿ ತಿರುಗುವುದಕ್ಕಿಲ್ಲ (ಮುಂಗಾಮು. ೧೧). **ತಲೆಯೆತ್ತಿ ನಡೆ** = ತಲೆಯೆತ್ತಿ ತಿರುಗು: ಅನುವರದೊಳಿಂದು ಶೌರಿಗೆ ವಿಮುಖನಾಗಿ ನೀಂ ಬಂದೆಯಾದೊಡೆ ಮಾವನ ಮನೆಯೊಳಾಂ ತಲೆಯೆತ್ತಿ ನಡೆವೆನೆಂತು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೧-೬). **ತಲೆಯೆತ್ತಿ ನಿಲ್ಲು** = ೧. ಹುಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳು; ಉಂಟಾಗು: ಈ ಶೈವಧರ್ಮದ ಅಕ್ಕಪಕ್ಕದಲ್ಲಿಯೇ ಕಾಳಾಮುಖ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಒಂದು ಶಾಖೆಯೂ ತಲೆಯೆತ್ತಿ ನಿಂತಿತ್ತು (ಶೂನ್ಯಕು. ೧). ೨. ಆತ್ಮವಿಶ್ವಾಸದಿಂದಿರು: ಗಾಳಿ, ನೀರು, ಬೆಳಕಿನಲಿ ತೂಗಿ ತಲೆಯೆತ್ತಿ ನಿಂತವರೆ ಮಾನವರು (ನೆಲಮು. ೪೬-೮). ೩. ಚೇತರಿಸಿಕೊಳ್ಳು; ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದು: ಕತ್ತಲ ಕಣಿವೆಯಿನೆಂತೊ ಮೇಲ್ಬೆತಂದೆ ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ತಲೆಯೆತ್ತಿ ನಿಂದೆ (ಇಂಚಾಪ. ೧೦೪-೮). ೪. ಗೌರವದಿಂದಿರು: ಇಂದಲ್ಲ ನಾಳೆ ನಮ್ಮ ದೇಶ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಗಳಿಸಿ ವಿಶ್ವದಲ್ಲಿ ತಲೆಯೆತ್ತಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತದೆ (ಕಳಹು. ೦೧೨).
[ತಲೆ$_1$ + ಎತ್ತು$_1$]

ತಲೆಯೆಱಕ (ನಾ). (ಲಜ್ಜೆ, ಅವಮಾನಗಳಿಂದ) ತಲೆ ಬಾಗುವಿಕೆ; ತಲೆ ತಗ್ಗಿಸುವಿಕೆ: ನೆರೆದೀ ಸಭೆಯೊಳ್ ಲಜ್ಜಾಭರದಿಂ ತಲೆಯೆಱಕ ಮಾದುದಿಂದೆನಗೆ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೨೮); ಕರಕಿಸಲಯರುಚಿಯಿಂದಂ ಪರಿಭವಮಾಯ್ತೆಂಬ ಲಜ್ಜೆಯಿಂ ತಲೆಯೆಱಕಂ ಪಿರಿದಾಯ್ತೆನೆ ಜೋಲ್ದು ಸಡಿಲ್ದರುಣಾಶೋಕಪ್ರವಾಳಮಂ ವಧು ತಿಱಿದಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೬-೭೦); ಮೂಱುವಾರ್ತನವೊಂದು ತಲೆಯೆಱಕಮುಮಿಂತೆ ದಂಡಕದ ಕಡೆಯೊಳಂ ಪೇಟ್ದು (ಪಸಾರ. ೩೩೭). [ತಲೆ$_1$ + ಎಱಕ$_2$]

ತಲೆಯೆಱಗು (ಕ್ರಿ). ತಲೆಬಾಗು; ನಮಸ್ಕರಿಸು: ಹಲಬರೆಮ್ಮೊತ್ತಿಗೆ ಬಂದು ಹೋದರು ಮುಂದೆ ಕೆಲಬರು ದೂರದೊಳ್ಳಿಂದು ತಲೆಯೆಱಗಿದರು (ಭರಪ. ೩೯-೨೦). [ತಲೆ$_1$ + ಎಱಗು$_1$]

ತಲೆಯೇಱು$_1$ (ಕ್ರಿ). ತಲೆಗೇರು; ನೆತ್ತಿಗೇರು; ಹೆಚ್ಚಾಗು: ಮಿತಿಮೀರು: ನಿರ್ವಿಕಾರ ಸ್ವರೂಪನಪ್ಪ ಪರಮಂಗೆ ಸ್ವಪ್ನೋಪಮಾಹಂಮಮತೆ ತಲೆಯೇಱೆ (ಗಿರಿಕ. ೮-೪೫). [ತಲೆ$_1$ + ಏಱು$_1$ (<ಏಱ್$_1$)]

ತಲೆಯೇಱು$_2$ (ನಾ). ತಲೆಯಲ್ಲಿಯ ಗಾಯ,-ಹುಣ್ಣು: "ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಘಾಯ" (ಪ್ರಭಣ್ಣ). [ತಲೆ$_1$ + ಏಱು$_4$(<ಏಱ್$_4$)]

ತಲೆಯೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ಒಡೆ,-ಸೀಳು: ಬಡವನಲ್ಲಿಯ ಮಕ್ಕಳನು ತಲೆಯೊಡೆವನರೆಬರ (ಸಾ ಕ್ಷ ಭಾ. ೨೦-೫೪): ತಗುಲಿದರೆ ತಲೆಯೊಡೆವ ಪೇರಾಲಿಕಲ್ಲುಗಳ್ ವೆರಸಿ ಕರೆದುದು ಮುಸಲಧಾರೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೩೪-೧೭೯). ೨. (ಅಲಂ) ಬಗ್ಗುಬಡಿ; ದೋಚು: ಆ ಜಮೀನ್ದಾರ ಬಡವರ ತಲೆಯೊಡೆದು ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ).

ತಲೆಯೊಡಕೊಳ್ಳು = ಬಹಳವಾಗಿ ಯೋಚನೆಮಾಡಿ ಅಥವಾ ಮಾತಾಡಿ ದಣಿ; ತಲೆಕೆಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು: ಇನ್ನು ನೀವು, ನಿಮ್ಮ ಮಗ, ಮನಸಿನಿಂದ ಪ್ರೇಮದಿಂದ ಕಲಿಸುತ್ತೀರಿ. ಇತರರು ಏಕೆ ಪುಕ್ಕಟೆ ತಲೆಯೊಡಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಹೇಳಿ (ಪ್ರೇಮಾಶ್ರ. ೨೪೭). [ತಲೆ$_1$ + ಒಡೆ$_1$]

ತಲೆಯೊಡೆತ(ನಾ).೧.(ನರಗಳ ತಂಡಿತದಿಂದ)ತಲೆಯಲ್ಲಿ ನೋವುಂಟಾಗುವಿಕೆ; ತಲೆಸಿಡಿತ; ತಲೆನೋವು: ಸೌದೆ ಸೀಳುತ್ತಿದ್ದಾಗ ತಲೆಯೊಡೆತದಿಂದ ನಿಂತುಕೊಳ್ಳಲಾರದೆ ನಿನ್ನ ತೊಡೆಯ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿದೆ (ವಚಭಾ. ೧೭೪). ೨. (ಅಲಂ) ಬಗ್ಗು ಬಡಿಯುವಿಕೆ: ಬಡವರ ತಲೆಯೊಡೆತದಿಂದಲೇ ಅನೇಕರ ಆಸ್ತಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ). [ತಲೆ$_1$ + ಒಡೆತ]

ತಲೆಯೊಡೆಯ (ನಾ). ರಕ್ಷಕ; ಒಡೆಯ; ಹೊಣೆಗಾರ; ಗೊತ್ತುಗಾರ: ನೀವುಂ ತಲೆಯೊಡೆಯರ್ಗೆ ತಲೆಸುತ್ತಂ ಮಾರ್ಕೊಂಡರೆನಿಸಿ ನಗೆಯಂ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳದೆ . . . ಕೂಸಂ ಕುಡುವುದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೦-೪೨); ನಿನ್ನಸುವ ಕಳೆವೆನೀಗಳೆ ಕಾಯ್ದುಕೊಂಬಡೆ ಧಳೆಯದಲಿ ಬರಹೇಳು ನಿನ್ನೀ ತಲೆಯೊಡೆಯನಹ ವಿಷ್ಣುವನು ನೀ ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳೆಂದ (ನಿಭಾಗ. ೭-೭-೧೦). [ತಲೆ$_1$ + ಒಡೆಯ$_1$]

ತಲೆಯೊಡ್ಡು (ಕ್ರಿ). (ಹಿಂಸೆಗೆ) ಈಡಾಗು; ಗುರಿಯಾಗು: ಮುಂದಿನ ಅರ್ಧಗಂಟೆಯವರೆಗೆ ವೆಂಕಟರಮಣನ ತಡೆಯಿಲ್ಲದ ಮಾತಿನ ಪ್ರವಾಹಕ್ಕೆ ತಲೆಯೊಡ್ಡಿ ಕುಳಿತಿರಬೇಕಾಯಿತು (ಮೂರುದಾ. ೧೯೭). [ತಲೆ$_1$ + ಒಡ್ಡು$_1$]

ತಲೆಯೊತ್ತು$_1$, ತಲೆವೊತ್ತು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ತೂರಿಸು,-ಅದುಮು,-ಒತ್ತು: ಡಾಳಮಂ ಪಸರಿಪ ತೋರಮುತ್ತಿನ ಸರಂ ಮೊಲೆಯೊಳ್ ತಲೆಯೊತ್ತೆ (ಕಬ್ಬಿ ಕಾ. ೩೪೩). ೨. ಹೊಡೆದಾಡು; ಎದುರಾಗಿ ನಿಲ್ಲು; ಯುದ್ಧಮಾಡು: ತಿರು ಪಱಿದೊಡೆ ದಂಡಾದಂಡಿ ರಣಂ ಬಿಲ್ಲಿಂದಮಾಯ್ತು ಬಿಲ್ಮುಱಿದೊಡೆ ಗೋಣ್ಮುಱಿಗೆ ತಲೆಯೊ[ಪಾಠಾಂ. ವ]ತ್ತುತಿರ್ಪೊಂದುರವಣೆಯಿಂದಾದುದಾ ಕಚಾಕಚಿ ಯುದ್ಧಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೦-೭೦); ಮುಳಿದೊತ್ತಿ ನೂಂಕಿ ಕಣೆಯಂ ಬಿಲ್ಲಂ ಬಿಸುಟ್ಟೆಕ್ಕೆಯಿಂ ಕೂರಾಳ್ಗಳ್ ತಲೆಯೊ[ಪಾಠಾಂ. ವ]ತ್ತಿ ಕಟ್ಟಿದಲಗಿಂದಂ ಕುತ್ತಿವ್ಯೈಯಿಕ್ಕಿದರ್ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೭೭); ಅವನಿಯಲಿ ನಿನ್ನೊಡನೆ ತಲೆಯೊ[ಪಾಠಾಂ. ಯೆ]ತ್ತುವ ನೃಪಾಲಕರಿಲ್ಲ (ಕು ವ್ಯಾ ಉ. ೯-೮); ಮೃತ್ಯು ನಿನಗಾನೆನ್ನೊಡನೆ ತಲೆಯೊತ್ತಿ ನೋಡೆಂದೆನುತ ಬೊಬ್ಬಿಱಿವುತ್ತ ದೈತ್ಯನ ತಱುಬಿದನು ಬಲವೆಲ್ಲ ಬೆಬಗಾಗೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೬-೩೦). ೩. ಕಷ್ಟಪಡು; ತೊಂದರೆಯನ್ನನುಭವಿಸು: ಇಂತು ತಲೆಯೊತ್ತುತ ಮಹಾವಿಪಿನಾಂತರವ ತೊಳಲಿದೆವು (ಕುವ್ಯಾ.ಅ. ೧೪-೧೨). **ತಲೆವೊತ್ತು**: ೨. ತಲೆವೊ[ಪಾಠಾಂ. ವ]ತ್ತಿದುದೆನೆ ಹೊಯ್ದುದು" (ಭಾರನಿ. ೫೦); ತಲೆವೊತ್ತೆ ತಾರಕಾವಳಿ ತಲೆಗರೆದಿದೆ ರಾಹುವದನ ಶಶಿಬಿಂಬದ ಪಿಂದಲೆಯೊಳೆನೆ ತೋರ ಮುತ್ತಿನ ತಲೆದುಡುಗೆಯಿನೆಸೆದುದಲರ ಸೋರ್ಮುಡಿ ಸತಿಯಾ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೫೭); ಗೆಲ್ಲಕೆ ಹಾರದೆ ಕುತರ್ಕಕ್ಕೆ ತಲೆವೊತ್ತದೆಲ್ಲೆಡೆಯೊಳಂ ವಾಸಿಗಂ ಗಾಸಿಯಾಗದೆ (ಸಿದ್ಧೇಪು. ೨೦-೭೬). ೪. ತಲೆಯನ್ನಿ ಸವರು; ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸು: ಕಲಹಕ್ಕೆ ಕಚ್ಚೆವಾಸುವ ತಲೆವೊ[ಪಾಠಾಂ. ವ]ತ್ತೆ ಕೆರಳ್ವ ಜಗಳವಾಡುವನುಂ ತಾಂ ಸಲೆ ಬೈಸಿಸಿಕೊಳ್ವಂ ನಿರ್ಮಳನಕ್ಕುಂ ಕೇಳಲೊಡನೆ ಜೈನಾಗಮಮಂ (ಸಮಪು. ೩-೫೭). [ತಲೆ$_1$ + ಒತ್ತು$_1$]

ತಲೆಯೊತ್ತು$_2$ (ನಾ). ಗುಂಪು; ಸಂದಣಿ; ಸಮೂಹ: ರಘುಗರಘುಗಿಪ ತನುರುಚಿಯ ಮಿಂಚನು ಮಿಗುವ ಖಡ್ಗಚ್ಛವಿಯ ತಲೆಯೊತ್ತುಗಳ ಚಾವಡಿಯೊಳಗೆ ಕೌರವರಾಯನೈತಂದ (ಕು ವ್ಯಾ ಅ. ೭-೨೭); ಮುನಿನಿವಹ ತಲೆಯೊತ್ತುಗಳಲೆಸೆದರು (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೯೨-೨). [ತಲೆ$_1$ + ಒತ್ತು$_2$]

ತಲೆಯೊಲೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ಒಲೆದಾಡಿಸು; ತಲೆಯಾಡಿಸು: ಅವಳು ತಲೆಯೊಲೆಯುತ್ತ, ಮುಗುಳುನಗೆ ಸೂಸುತ್ತ, ಬಿರುಬಿರನೆ ಕಾವಲುಗಾತಿಯನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು (ಪುನರು. ೨೧೨). ೨. ತಲೆದೂಗು; ಮೆಚ್ಚು: ಹುಲಿಗುಲಿಯ ನೆಲ್ಲೂರು ನೋಡಿ ನುಡಿ ಬಿಚ್ಚುತುಂ ತಲೆಯೊಲೆದು ಪೊಗಳುತುಂ ಪೊಗಳ್ಕೆಯಂ ಪೊಸೆದುಂ (ಕಾಲೂರ. ೧೦೫-೨೦೪). [ತಲೆ$_1$+ಒಲೆ$_1$]

ತಲೆಯೊಲೆತ (ನಾ). ತಲೆದೂಗುವಿಕೆ; ತಲೆಯಾಡಿಸುವಿಕೆ: ರಿಪು ಭಯಾಕಾರಮಾ ವಿಪುಲ ವಪುವಂ ಮೆಚ್ಚಿ ನೋಡಿ, ಕುಳ್ಳಿರವೇಳ್ದು, ತಲೆಯೊಲೆತದಿಂ ಪಡಿತುಳಿಲ್ ಗೆಯ್ಮುಮಂ ಸಲಿಸಿ ತಾನುಂ ಕುಳಿತನಾ ಕುಬೇರಾರಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೬೨೦-೧೦೩). [ತಲೆ$_1$ + ಒಲೆತ]

ತಲೆಯೋಟೆ (ನಾ). = ತಲೆಬುರುಡೆ: ತಮ್ಮಿಂದಂ ಕೊಲೆವಡೆದ ಪಾರ್ವರ ತಲೆಯೋಟೆಯನೊರ್ಕ್ಯೆಯ್ಯೊಳ್ಕಪ್ಪರೆಯಾಗಿ ಪಿಡಿದು (ಭಾರಶಾಂ. ೩೫-೨೫೦). [ತಲೆ$_1$ + ಓಟೆ$_2$]

ತಲೆಯೋಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ವಿಚಾರಮಾಡು; ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸು: ಅವನು ತಕ್ಷಣ ತಲೆಯೋಡಿಸಿ ಕುತ್ತಿನಿಂದ ಪಾರಾದನು (ರೂಢಿ). [ತಲೆಯೋಡು$_1$ + - ಇಸು$_3$]

ತಲೆಯೋಡು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಬುದ್ಧಿ ಕೆಲಸಮಾಡು; ಯೋಚನೆ ಹೊಳೆ,-ಸ್ಫುರಿಸು: ಪರೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬರೆಯಲು ಅವನಿಗೆ ತಲೆಯೋಡಲಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [ತಲೆ$_1$ + ಓಡು$_1$]

ತಲೆಯೋಡು$_2$ (ನಾ). = ತಲೆಬುರುಡೆ: ನೋಡುವನು ಹೆಣದಿನಹಿಗಳ ಹೇರಾಳ ರಕ್ಕಸರ . . . ಬಾಡುಗರುಳಿನ ಚೀತ್ಕೃತಿಯ ತಲೆಯೋಡುಗಳ ತನಿರಕುತಪಾನದ ಶಾಕಿನೀ ಜನವ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೩-೧೦); ಸುರಭಿವಿಲೇಪನ ಸುರುಚಿರ ರತ್ನಾಭರಣಮನತಿಗಳೆಯಿಸಿ ತಲೆಯೋಡೆಲುಗುರಳ ತೊವಲ್ದೊವೆಗಳೀಶನ ಸಾಮಿಪ್ಯಂಬಡೆವಂತೆ (ಜಯಕಾ. ೧-೧೯); ತಲೆಯೋಡುಗಳಲ್ಲಿ ರಕ್ತವ ತುಂಬಿ ಕೈಯೊಳುಱೆ ಸವಿದು ಚಪ್ಪರಿದು . . . ನಲಿದಾಡಿದುವು ಮರುಳುಗಳು (ಕಂಸವಿ. ೧೫-೭೦); ಪಾಪ, ಇದಾರದೊ ತಲೆಯೋಡು (ಇಂಗೀತ. ೩೨-೧೭). [ತಲೆ$_1$+ಓಡು$_2$]

ತಲೆಯೋಳ್ 'ತಲೆವೋಳ್' ನೋ.

ತಲೆರನ್ನ (ನಾ). ೧. ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ರತ್ನ; ತಲೆಮಣಿ; ಚೂಡಾಮಣಿ. ೨. (ಅಲಂ) ತಲೆಮಣಿಯಂತಿರುವವನು; ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿ; ಉತ್ತಮನಾದ ಪುರುಷ: ಮೋಹರದಾರಭಟೆಯನು ಸಾಹಸಿಗಳ ತಲೆರನ್ನ ಚೆನ್ನಿಗರಾಮ ಕಾಹುರ ಮಿಗೆ ನೋಡಿದನು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೩-೭೦); ಜಿತೇಂದ್ರಿಯರ ತಲೆರನ್ನ ಚೆನ್ನಬಸವಂ ಸುಖದೊಳಿರುತಿರ್ದನು (ಚಬಪು. ೫-೬೫). [ತಲೆ$_1$ + ರನ್ನ]

ತಲೆರನ್ನೆ (ನಾ). ತಲೆಮಣಿಯಂತೆ ಇರುವವಳು ; ಶ್ರೇಷ್ಠಳಾದ ಸ್ತ್ರೀ ; ಉತ್ತಮಳಾದ ಹೆಂಗಸು : ಲಲನೆಯರ ತಲೆರನ್ನೆ ಮೋಹೋತ್ಪನ್ನೆ . . . ಶಶಿಬಿಂಬೆ (ನವಮೋ. ೫-೫) ; ಪ್ರೌಢವೆಣ್ಣುಗಳ ತಲೆರನ್ನೆಯನ್ನೀನಿಂತು ಕೊಂಡಾಡುವದದ್ಯಾಕೆ ಪೇಳುವಡಾನು ಶಕ್ತನೆ (ನವಮೋ. ೩೩-೪).
[ತಲೆರನ್ನ + – ಎ$_2$]

ತಲೆರಾಸಿ (ನಾ). ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಭೂಮಿ ; ಫಲವತ್ತಾದ ಭೂಮಿ (?) : ಕೆಂಗೂರ ಮಹಾಜನ ಮೂನೂರ್ಬ್ಬರು ಪಸುಣ್ಡೆ ಬೋವರ ದುಗ್ಗಸೆಟ್ಟಿಗೆ ತುಂಬ್ಬಿಡಿಸುವನ್ದು ಕೊಟ್ಟ ಸ್ತಿತಿ ಆವುದೆನ್ದಡೆ ಕೆಱೆಯ ಕೆಟಗೆ ತಲೆರಾಸಿಯಲಿ ಬಿತ್ತಲಟ್ಟೆಯುಂ ಖಣ್ಡುಗ ಗಟ್ದೆಯುಂ ಕೆಱೆಗೆ ಸಲ್ಗು (ಸೌಇಇ. IX–i, ೨೭-೬ ; ಸು. 10ನೆಯ ಶತ). [ತಲೆ$_1$ + ರಾಸಿ]

ತಲೆರೋಮ (ನಾ). ತಲೆಗೂದಲು : ತಲೆರೋಮಂ ಜೆಡೆಗಟ್ಟಿ ಪೇನಿಱಿದು ಬಾಯೊಳ್ಳೀವೆ (ಸುಕುಮಾ. ४-೫೭). [ತಲೆ$_1$ + ರೋಮ]

ತಲೆಲಕ್ಷ್ಮಿ (ನಾ). ಸುಂದರಿಯರಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠಳಾದವಳು : ಧರೆಯ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯರ ತಲೆಲಕ್ಷ್ಮಿಯಾರಾಮ, ಏಷ್ಯದಾ ಸಮ್ರಾಜ ಸಾರ್ವಭೌಮ (ಪಾರಸಿ. ೫-೧೧೧). [ತಲೆ$_1$ + ಲಕ್ಷ್ಮಿ]

ತಲೆವಡಿಕೆ (ನಾ). ಸಮ್ಮುಖವಾಗುವಿಕೆ: ಪೊಡಮಡಿಕೆ, ತಲೆವಡಿಕೆ, ಚಿವುಡಿಕೆ, ಅಡಿಕೆ (ಶಬ್ದಾನು. ೫೭೦ ಪ್ರಯೋ). [ತಲೆವಡು + – ಇಕೆ]

ತಲೆವಡು, ತಲೆಮಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಭಿಮುಖವಾಗು ; ಎದುರಿಸು ; ಪ್ರತಿಭಟಿಸು : ಯುದ್ಧದೊಳ್ ವೃಷಧ್ವಜನುಮನಿಕ್ಕಿ ಗೆಲ್ದರಿಗನೊಳ್ ತಲೆವಟ್ಟಿದಿರಾಗಿ ನಿಂದು ಸೂತಜನಿಱಿವಂ ಗಡಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೪೦) ; ಪಲತೆಱದ ವಿಷಯದತ್ತಲ್ತಲೆವಟ್ಟೆರ್ದಿಂದ್ರಿಯಂಗಳ್ಕೆದಾಗಿರ್ದುಂ ಸಲೆ ಶತಸಹಸ್ರ ಸಂಖ್ಯೆಯ ನಲೆಯದೆ ಮಾಣ್ದಪುವೆ ಮಾಯ್ದು ಸಿರಿಯುಳ್ಳವರಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೫೫೮) ; ಚಲಮಂ ಪಿಡಿದೇಂ ಬಿಡುವೆನೆ ಸಲೆ ನುಡಿವೆಂ ನುಡಿದ ನುಡಿಯನೆಂದಾಗ್ರಹದಿಂ ತಲೆವಟ್ಟು ನುಡಿವ ನುಡಿಯಂ ತೊಲಗಿ ಕೈಕೊಂಡ ಮಿಥ್ಯದಭಿಮಾನತೆಯಂ (ಪಸಾರ. ೯೯೬). **ತಲೆಮಡು :** ೧. "ತಲೆಮಡು (ತಲೆ + ಮಡು)ಶಿರಸ್ಸಂಧಾನೇ (ತಲೆವಡು)" (ಶಮಧಾ) ; ಅಂತೆರಡುಂ ಪಡೆಯ ನಾಯಕರೊರ್ವರೊರ್ವರೊಳ್ ತಲೆಮಟ್ಟು ಕಾದುವಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೧೧೪ ವ); ತಲೆಮಟ್ಟು ಪಾಯ್ದು ವೀರ್ಯಾವಲೇಪ ದಿಂದಿಱಿದು ಬಿಟ್ಟಿ ಮೆಟ್ಟಿ (ಕಾವ್ಯಾವ. ४४೬); ತೆಗೆತೆಗೆದು ತಲೆಮಟ್ಟು ಕಱಿದರು ಬಿಗಿದ ಬಿಲುಗಳಲತಿರಥರು . . . ಹಯವ ತಱಿದರು ಸಾರಥಿಯ ಕೆಡಹಿ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ४-೯೬) ; ದಿಟ್ಟೆ ಮುಷ್ಟಿಯ ಸರಿಸದಲಿ ತಲೆಮಟ್ಟು ಕವಿದರು ಭೀಮ ಫಲುಗುಣರಿಟ್ಟ ತೊಡರಿನೊಳಾರು ಸಿಲುಕರು ದಿವಿಜದನುಜರಲಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೮-೨೮). *೨. ತಲೆಚಾಚು ; ತಲೆಯೊಡ್ಡು ; ತಲೆಕೊಡು ; ಈಡಾಗು ; ಗುರಿಯಾಗು : ರಾಜ್ಯ ಸಿರಿ ತೊಲಗಿದಡೆ ಪೂರ್ವಗುಣವಳಿವುದೇ ಮುನ್ನ ಭವಿನಿಳಯದೊಳು ತಲೆಮಟ್ಟು ದುಡಿದ ಗಾವದಿಯ್ಕೆಸೆ ಭೂಪಾಲನಲ್ಲೆಂದನು (ಹಚಕಾ. ೧೧-೩೩) ; ಪಾವನೆಯೆಂದೇ ಒಪ್ಪುಗೊಂಡೆನದಱಿನೀ ವಿಲಗವೊಂದಕ್ಕೆ ತಲೆಮಟ್ಟೆಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨४-೨೮). ೩. ಸೇರು; ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳು: ಸಲೆ ನಮೆವಾವಿನ ಮೆಯ್ಯೊಳ್ತ ಲೆಮಟ್ಟೆಂ[ಪಾಠಾಂ. ಮುಟ್ಟೆಂ]ತೆಂತು ನಿಂದರಾ ದೇವರ್ಕಳ್ (ಸಮಪು. ೯-೬೩). 'ತಲೆವೊತ್ತು' ಪರಾ. [ತಲೆ$_1$ + ಮಡು$_1$]

ತಲೆವಣ (ನಾ). ಒಂದೊಂದು ತಲೆಗೆ ಇಂತಿಷ್ಟು ಎಂದು ವಿಧಿಸುವ ಹಣ,–ಸುಂಕ ; ತಲೆದೆರಿಗೆ : ಎಪ್ಪತ್ತಕ್ಕಂ ತಲೆವಣ ತಂಮ ವಳಿತದ ಅರಸಿಯ ಕೆಱೆಯ ಸ್ವಯಂಭು ಕಲಿದೇವರ ವರ ಸನದೊಳು ನಿಲ್ಸಿ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ८೭-೧೮; 1264); ರಣಮಾರ್ಗದಿ ನಿಖಿಳಾಯುಧವೇಱಿನ ಬಣಗುಗಳ್ ಬಂದು ತನ್ನೊಡನೆ ಸೆಣಸಲು ಕೂಗೋರ್ಲಗಾಜಿ ಸುಂಕಕೆ ತಲೆವಣಗೊಂಡು ಬಿಟ್ಟರೆಲ್ಲರನು (ಮೋಹತ. ೩೫-೧೭). [ತಲೆ$_1$ + ಪಣ$_3$]

ತಲೆವಣಿ, ತಲೆಮಣಿ (ನಾ). ೧. ತಲೆಯಲ್ಲಿರುವ ಮಣಿ: ತಲೆಯಲ್ಲಿರುವ ರತ್ನ : ತಲೆವಣಿಯ ಫಣಿಗಳಂ ಸುಲಿಮೊಲದಡಗಂ ಪೊತ್ತ ಬೇಡರುಂ ಮರಗಳ ಕಟ್ಟಲೆ ತಲೆಮುಟ್ಟಿಡಿದಿರೆ ಮುಂದಲೆಯೊಳ್ ಸೊಡರಿಟ್ಟು ನಡೆವ ತೆಱದಿಂ ನಡೆದರ್ (ಲೀಲಾವ. ६-೩೦) ; ಗುರುಸುತನ ತಲೆವಣಿ ಕಿತ್ತು ತಂದೀವಂತೆ ಕಟ್ಟಳೆಯಿಟ್ಟು ನಿಯಮಿಸುತ (ತಿಮ್ಮಸ್ವಿ. ೨-೩೮). ೨. (ಆಲಂ) ಶ್ರೇಷ್ಠ ; ಅಗ್ರೇಸರ : ದಾನಿಗಳ ತಲೆ ವಣಿಯೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೭-೪೦) ; ಸತಿಯರ ತಲೆವಣಿ ಸಖಿಯೊಡನಿರ್ದಳು ರತಿ ಸರಸತಿಯ ಠೀವಿಯಲಿ (ಮೋಹತ. ೨೬-೫); ಚದುರರ ತಲೆವಣಿ ತದ್ಭವ ಮೋಕ್ಷ ಸಂಪದನ ಬಣ್ಣಿಸಲೆನ್ನ ಹವಣೆ (ಭರಜ. ೧-೨೧) ; ರಾಜೇಂದ್ರ ರಾರಾಜಿಸುತಿರ್ಪ ಸನ್ಮಾರ್ಗದೋಜೆಗೆ ತಲೆವಣಿಯೆನಿಸಿ (ನಾಗಕು. ೨-೯೮). **ತಲೆಮಣಿ:** ೨. 'ಕಣ್ಣು ಕಾಣದಗಾವಿಲ' ಕಬ್ಬಿಗರು ಪವಾಡವೇ ಶರಣತತ್ವದ ತಲೆಮಣಿಯೆಂದು ದಣಿಯದೆ ಬಣ್ಣಿಸಿ ಹುಚ್ಚರಂತೆ ಹಾಡಿರಬಹುದೇ ? (ಮೋಳಿಮಾ. ೯೨, ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ) ; ಈ ಯುಗಕ್ಕೆ ಮೊದಲಿಗನಾದ ಕುಮಾರ ವ್ಯಾಸನು ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ತಲೆಮಣಿಯಾದ ಕವಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು (ಕಸಾಚ. ೨४೬); ಭಾರತದ ತರುಣರ ತಲೆಮಣಿ . . . ಆದರ್ಶವ್ಯಕ್ತಿ ಸುಭಾಷಚಂದ್ರರೇ ನಮಗೆ ಎದುರಾಳಂತೆ (ಪ್ರಣಸ. ೬೮). [ತಲೆ$_1$ + ಮಣಿ$_3$]

ತಲೆವತ್ತು (ಕ್ರಿ). ಮುಖಕ್ಕೆ ಮುಖವಿಡು ; ಚುಂಬಿಸು (?) : ತಲೆಗರೆಯ ದಣ್ಮ ಸತ್ತರ ತಲೆಗಳನಟ್ಟೆಯೊಳಮರ್ಚಿಕೊಂಡುಯ್ವೆಡೆಯೊಳ್ ತಲೆತಡವರಲಮರಿಯರೇಂ ತಲೆಯಂ ತಲೆವಿಡಿದು ಬಿಡದೆ ತಲೆವತ್ತಿದರೋ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೩-೫೬). [ತಲೆ$_1$ + ಪತ್ತು$_1$]

ತಲೆವರಿಗೆ, ತಲೆಹರಿಗೆ (ನಾ). (ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ) ತಲೆಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಫಲಕ; ಗುರಾಣಿ: ಕಲ್ಯಾಣವಱಿಯೆ ಕಟಕವಱಿಯೆ ಬೇಂಟೆಯನಾಡುತಿದ್ದೆ . . . ಆರು ಹಿರಿಯರು ಕಾದಿ ಗೆಲಿದು ಗುಹೇಶ್ವರಲಿಂಗದಲ್ಲಿಗೆ ತಲೆವರಿಗೆ ಯನಿಕ್ಕಿ ಬಂದೆನ್ನ [ಪಾಠಾಂ. ತಲೆವರಿಯನಿಕ್ಕಿ ಬಂದೆನೆನ್ನ, ತಲೆವರಿಯ ಬಂದೆ ಎನ್ನ, ತಲೆವರಿಗೆಯನಿಕ್ಕಿ ಬಂದನೆನ್ನ] ಕೈ ನೋಡಿ ಭೋ (ಅವಚಂ ೧೨೦-೫४೭) ; ಮನದೊಳಮಾದರಿಸದೆ ತನ್ನನೆಯಿಳಿಕೆಯ್ದಿರ್ಪ ತುದಿಯ ದಿವಮನದಿರ್ಪಲ್ ಮುನಿದು ತಲೆವರಿಗೆಗೊಂಡತನು ನಭವ ನಡರ್ದಪ್ಪನೆನಿಸಿದಂ ಶಶಲಕ್ಷ್ಮಂ (ವರ್ಧಪು. ६-೩೯); ಮೆಟ್ಟಿ ಹೆಣನನು ಖಚರ ಬಲಹುರಿಗಟ್ಟಿ ತಲೆವರಿಗೆಯಲಿ ಪಾರ್ಥನ ಕಟ್ಟಳವಿಯಲಿ ಚೂರಿಸಿದ ರುಬ್ಬಣದ ಮೊನೆಗಳಲಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೨೦-೨४); ತಲೆವರಿಗೆಯನಿಕ್ಕಿ ಜಯರಾಜ ಕಿತ್ತ ಕೂರಲಗುವೆರಸು ಮುಂದೆ ನೆಗೆದಾ (ಭರಜ. ೩४-೮೦); ತಲೆವರಿಗೆಯಿಂದೆ ಕೆಲರಗಳ ಸರಿಸದೊಳಾಗ ತಲೆದೋಱಿದರ್ (ಜಿಬಪು. ४೨-೨೬). **ತಲೆಹರಿಗೆ:** ಮುಸಲ್ಮಾನರು ತಲೆಹರಿಗೆಗಳನ್ನೊಡ್ಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತ, ಅಲಗಿನ ಗಾಯಗಳನ್ನೆಣಿಸದೆ ಮೇಲಕ್ಕೇರಿಬಂದು (ಕವೀರ. ೧೨೬). [ತಲೆ$_1$ + ಪರಿಗೆ$_3$]

ತಲೆವಲಗೆ (ನಾ).=ತಲೆವರಿಗೆ : ಒಲೆದು ಗಜವಿಟ್ಟಣಿಸಿದವು ತಲೆವಲಗೆಯಲಿ ಕಲಿಪಾಯದಳ ಪಡಿತಳಿಸಿತೊಳಹೊಕ್ಕೌಕಿದವು ಬದ್ಧರದ ಬಂಡಿಗಳು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೮-४४). [ತಲೆ$_1$ + ಪಲಗೆ]

ತಲೆವಸ್ತ್ರ (ನಾ). ತಲೆಗೆ ಸುತ್ತಿರುವ ವಸ್ತ್ರ ; ತಲೆದುಡುಗೆ ; ಪಾಗು : ಒಂದು ಹೂಮಾಲೆ, ತಲೆವಸ್ತ್ರ, ಒಂದು ಕುದುರೆ ಮತ್ತು ಒಂದು ಛತ್ರಿಯನ್ನು ಬಹುಮಾನವಾಗಿ . . . ಅವರಿಗಿತ್ತನು (ತುಳುನಾ. ೧೩४).
[ತಲೆ$_1$ + ವಸ್ತ್ರ]

ತಲೆವಳಸು, ತಲೆಬಳಸು (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯನ್ನು ಬಳಸು ; ತಲೆಯನ್ನು ಸುತ್ತು,–ಆವರಿಸು: ತಲೆವಳಸಿ ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿದ ಮಾಣಿಕ್ಯದ ತಲೆಮಾಲೆಯ ಪರಿಸರದೊಳೆಳಲೆವಿಟ್ಟ ಕನಕದರಳೆಲೆಮಾಲೆಯ (ರಾಜಶೇ. ६-೧೧ ವ). **ತಲೆಬಳಸು :** ತಲೆಬಳಸಿ ಉಂಡರೂ ಬಾಯಿಗೇ ಹೋಗುವುದು (ಗಾದೆ).
[ತಲೆ$_1$ + ಬಳಸು$_1$]

ತಲೆವಳ್ಳಿ (ನಾ). ಮುಖ್ಯವಾದ ಹಳ್ಳಿ ; ಪ್ರಧಾನವಾದ ಗ್ರಾಮ : ಆ ವಸ್ತು ವಾಹನಂಗಳಂ ದೇಗುಲಂಗಳ್ಗಂ ಪಾರ್ವರ್ಗಮಿತ್ತುಮೆನ್ನ ನಾಡೊಳ್ ತಲೆವಳ್ಳಿಗಳ ನಗರಂಗೆಯ್ದಂ (ಚಿಕದೇ. ೧೨-೧೩) ; ಸುತ್ತಣ ತಲೆವಳ್ಳಿ ಕಾಲೂರ್ಗಳಿಂದ ಧೂರ್ತ ದುರ್ಜನರೂ ಪಂಜುಗಳ್ಳರೂ ಅವನ ಸಹಾಯಕ್ಕೆ ಬಂದು (ಬಿಟ್ಟಅ. ೧೮೯-೯). [ತಲೆ$_1$ + ಪಳ್ಳಿ$_1$]

ತಲೆವಱಿ$_1$ (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯ ಕೂದಲನ್ನು ಕೀಳು,-ಹರಿ ; ಲೋಚುಮಾಡು: ತಲೆವಱಿದುಟ್ಟುದಿಕ್ಕಿ ಸುರಲೋಕ ಸುಖಂಗಳನುಣ್ಬೆವೆಂಬ ಬತ್ತಲೆಗರ ಮಾತುಗೇಳದಿರು (ಆದಿಪು. ೨-೯) ; ಪಡಿಯಱ ದೊರಪಯ್ಯನ ಪಿರಿಯರಸಿ ಪಾಂಬಬ್ಬೆ ತಲೆವಱಿದು ಮೂವತ್ತುವರಿಸಂ ತಪಂಗೆಯ್ದುಯ್ದಂ ನೋನ್ತುಬ್ಬೆ ಮಣಾಣಮೇಱಿದರ್(ಎಕ. VI, ಕಡೂರು.೧-೧೫; 971); ತಲೆವಱಿದುಟ್ಟುದಂ ಬಿಸುಟಂ ಮಿಾಯದೆ ಮೇಕದೆ ದಂತಪಂತಿಯಂ ಸುಲಿಯದೆ . . . ಏಕಭುಕ್ತಮಂ ಸಲಿಸುವ ಘೋರವೀರತಪಮಿಾ ತಪಮಾ ತಪದಿಂದಮುಗ್ಗಳಂ (ಸುಕುಮಾ. ೩-೫೯). [ತಲೆ$_1$ + ಪಱಿ$_1$]

ತಲೆವಱಿ$_2$ (ಕ್ರಿ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಲಂಕರಿಸು ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅಲಂಕಾರ ಮಾಡು : ಗೈರಿಕ ರಸಾರ್ದ್ರಮಂ ಸಿಂಧೂರದೆ ತಲೆವಱಿದುದಂ ಕರಂ ಕಂಡಾಂ ಸಂಧ್ಯಾರಾಗದೊಳಱಿಯದೆ ಮದವಾರಣಮಂ ಸೋಂಕಿ ಕೆಲದೊಳೊಯ್ಯನೆ ಪೋದೆಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೯೩); ತಲೆವಱಿದೋಜೆಯ ಪಿಡಿಯ ನೇಱ ಪೆಂಡವಾಸದೊಳ್ವೆಂಡಿರ್ ಬಳಸಿ ಬರೆ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೪೮ ವ) ; ತಲೆ ವಱಿದಾನೆ ಸುತ್ತಿ ಪಲವುಂ ಬರೆ ತಳ್ತಿರೆ ಮೇಘಡಂಬರಂ ಲಲನೆಯರಿಕ್ಕೆ ಚಾಮರಮನಿರ್ಕೆಲದಾನೆಯು ಪುಷ್ಪಕಂಗಳೊಳ್ ನೆಲಸಿ ಕುಳಾಚಳಾಕೃತಿಯ ನೇಱ ಗಜೇಂದ್ರಮಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೫-೧೦೮). [ತಲೆ$_1$ + ಪಱಿ$_2$]

ತಲೆವಱಿ$_3$ (ನಾ). ತಲೆಯ ಅಲಂಕಾರ ; ತಲೆಯ ಅಲಂಕರಣ : ಕೆದಱ ವೀಲಿಯ ಚಲ್ಲಣದ ಸೊಕ್ಕಿದೆಕ್ಕಲನ ತಿದಿಯೆಕ್ಕವಡದ ಗರುಡನ ಗಱಿಯ ತಲೆವಱಿಯ[ಪಾಠಾಂ. ವರೆಯು, ವುರದ]ಮದಗಜದ ಮುತ್ತಿನೇಕಾವಳಿಯ . . . ಕೆಲದ ಚಮರದ ಗೊಂಡೆಯದಲೆಸೆವ ಜವ್ವನದ ಶಬರಿಯರು (ಸೋಮಜ. ೩-೧೪). [ತಲೆ$_1$ + ಪಱಿ$_4$]

ತಲೆವಾಗಿಲ್, ತಲೆಬಾಗಿಲು, ತಲೆವಾಗಿಲು (ನಾ). ಮುಂಬಾಗಿಲು ; ಹೊರಬಾಗಿಲು ; ಪ್ರವೇಶದ್ವಾರ ; ಮುಖ್ಯದ್ವಾರ : ಶೃಂಖಲಾ ಬಂಧನೆಯಂ ಮಾಡಿ ತಲೆವಾಗಿಲ ಕೆಲದ ಪುಲುಮನೆಯೊಳಿರಿಸಿ (ವರ್ಧಪು. ೧೫-೫೪ ವ). **ತಲೆಬಾಗಿಲು** : ಮೋಹಾರ್ಣವಮುಗ್ನೆಯಾಗಿ ತಲೆಬಾಗಿಲ ಬಳಿ ನಿಂತುಕೊಂಡು (ಶುಕಸ. ೧೭) ; ಜಗತ್ತಿನ ತಲೆಬಾಗಿಲಿಗೆ ಬೇಗನೆ ಪ್ರಯಾಣಮಾಡೋಣ (ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿ. ೬೪); ರಂಗನು ಸೋಮನಾಥನನ್ನು ತಲೆ ಬಾಗಿಲವರೆಗೆ ಕಳಿಸಿ ಬಂದನು (ರಂಗರೋ. ೧೬೩) ; ತಲೆಬಾಗಿಲಲ್ಲೇ ತಾಯಿ ನೋಡಿದ ಮೇಲೆ ಒಳಗೇನು ನೋಡುವೆ ಮಗಳ ಚಂದ (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೧೦೪). **ತಲೆವಾಗಿಲು** : ಕೆಲವೆಡೆ ಕೇರಿಗಳೊಳಗೆಡೆಯಾಡುವ ಸಲೆ ಸೊಬಗರನೀಕ್ಷಿಸೆ ಯಾತುರದಿಂ ತಲೆವಾಗಿಲನೆಯ್ದುವ ನೃಪಸುತೆಯರೆಸೆದರಾವುದಯದೊಳು (ಜಯಕಾ. ೧೨-೧೭) ; ಹೂವಿನ ಹೊತ್ತಿನೊಳ್ತಲೆವಾಗಿಲೊಳಿಹ ಭಾವಕಿಯರ ನಿಟ್ಟಿಸುತ . . . ಗೃಹಕೈತಂದ (ಕಂನವಿ. ೧೦-೨೩) ; ಜಾರೆಯರು ತಲೆ ವಾಗಿಲನಿಕ್ಕಿ ನೋಡುವ ಚರಿಯಗಳ ಕಂಡು (ವೆಂಕಾರಾ. ೫-೭-೧) ; ತಲೆ ವಾಗಿಲಲ್ಲಿ ಯಾರೋ ಕೂಗಿದ ಹಾಗಾಗಲು . . . ಬಾಗಿಲನ್ನು ತೆರೆದನು (ಪಿಶಾಪ. ೪೫); ಮೆರವಣಿಗೆಯು ಸಂಭ್ರಮದಿಂದ ಅರಮನೆಯ ತಲೆವಾಗಿಲನ್ನು ಮುಟ್ಟಿತು (ಮಹಿಸ. ೫೭).

[ತಲೆ$_1$ + ಬಾಗಿಲ್. / ತಮಿ. ತಲೈವಾಯಿಲ್ ; ತೆಲು. ತಲವಾಕಿಲಿ]

ತಲೆವಾಗಿಲು 'ತಲೆವಾಗಿಲ್' ನೋ.

ತಲೆವಾಗಿಸು, ತಲೆಬಾಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ಬಗ್ಗಿಸು,-ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬಾಗಿಸು : ನೀನಂಜವೇಡೆನಲಾಗ ಬೆಬ್ಬನೆ ಬೆಱವುತಂ ತಲೆವಾಗಿಸುತ ನಿಲುಕುತ್ತ (ಬಸಪು. ೩೮-೧೭). ೨. (ನಾಚಿಕೆ, ಸಂಕೋಚ, ಅವಮಾನ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ) ತಲೆಯನ್ನು ಬಗ್ಗಿಸು,-ತಗ್ಗಿಸು: ಕುಡುವಳ್ ಕಿವಿಯಂ ಮದುಕ್ತಿಗವಲೋಕಿಸೆ ನಾನೊಡನೆ ತಲೆವಾಗಿಪಳ್ (ಶಾಕುಂತ. ೧೭-೩೧). ೩. (ನಾಚಿಕೆ, ಸಂಕೋಚಗಳಿಂದ) ತಲೆಯನ್ನು ಬಗ್ಗಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು: ದೃಷ್ಟಿಪ್ರತ್ಯಯಂಗಳನಾಗವೋಕ್ತದಿ ತೋಱುವೆಂ ತಲೆವಾಗಿಸು ವೆನಿನಿಬರನು (ಬಸಪು. ೫೦-೫೨); ನುಣ್ಣೊಡೆ ಬಾಳೆಯೋಳಿಯಂ ತಲೆವಾಗಿಸಲ್ ಸೊಗಸನೇವಣ್ಣಿಪೆಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೩-೨೭) ; ನಾಗೇಂದ್ರನಂ ಬಿಡದೆ ತಲೆವಾಗಿ ಸಿತ್ತಮುರನಾಗೇಂದ್ರನಂ ಬುದ್ಧಿದೊಱಸಿತ್ತು ಪುರಮರ್ದನಾಗೇಂದ್ರನಂ ನಿಂದು ಬೆಱಗಾಗಿಸಿತ್ತಮಲ ಧರ್ಮಜನ ಕೀರ್ತಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨-೧೨). ೪. ಸೋತು ತಲೆಬಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು; ಪರಾಜಯಗೊಳಿಸು: ಹೋಗಬಿಡೆ ನಿನ್ನನಿಲಜನ ತಲೆವಾಗಿಸುವೆನಿನ್ನೆನುತ ಶಕಟದ ಬಾಗಿಲಲಿ ಗಿರಿಯಂತೆ ನಿಂದನು ಸಮರಕನುವಾಗಿ (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೩-೧೫). **ತಲೆಬಾಗಿಸು** : ೨. ಈ ಸ್ತ್ರೀಯರೂ ಲಜ್ಜೆಯಿಂದ ತಲೆಬಾಗಿಸುವಂತೆ ನೀನು ಕಲಿತಿರುವ ವಿಧೇಯತೆಯನ್ನು ಇವರಿಗೂ ಕಲಿಸು (ಕವಿಕ. ೬೫). ೫. ಸೋಲು; ಮಣಿ: ಚಳಿ ಮಳೆ ಬಿಸಿಲು ಯಾವುದಕ್ಕೂ ಆತ ತಲೆಬಾಗಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಅಶ್ವಮ. ೨).

[ತಲೆವಾಗು$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ತಲೆವಾಗು$_1$, ತಲೆಬಾಗು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ಬಾಗಿಸು,-ತಗ್ಗಿಸು : ಪವನಂ ಪರ್ಚಿದ ಮಹಾವೃಕ್ಷಂಗಳಂ ಕೀಟ್ಬುದಲ್ಲದೆ ಮೃದುವಪ್ಪ ತೃಣಂಗಳಂ ಕೀಟದು ಅದೆಂತೆನೆ ನೀಚಂಗಳಾಗಿ ತಲೆವಾಗಿರ್ಪ ಕಾರಣಂ(ಪಂಚತಂ. ೪೭-೧೧); ಕೊಂಬಾಸೆಯಿಲ್ಲದೆ ನೆಲಕೆ ಹೊಱೆಯಾಗದೆ ಬದುಕಿ ತಲೆವಾಗಿ ಬೆಳೆದೊಂದೆಡೆ ಯೊಳಿರ್ದ (ಹಡಕಾ. ೩-೩೧) ; ತಲೆವಾಗಿ ಕಣ್ಣೈದಿಲಲರಿಕೆಯಿಂಪು ಕಳೆಯೆ ನಾಸಾನಿಲನ ಕಂಪು ಸುಳಿಯೆ (ಚಬಪು. ೧-೨). ೨. (ನಾಚಿಕೆ, ಸಂಕೋಚ, ದುಃಖ ಮೊದಲಾದ ಭಾವನೆಗಳಿಂದ) ತಲೆಯನ್ನು ತಗ್ಗಿಸು,-ಕೆಳಮುಖಮಾಡು : ಲಜ್ಜಾಮಹಾಭಾರದಿಂ ತಲೆವಾಗಿತ್ತೆನೆ ಪಕ್ವಶಾಳಿ ಕಣಿಶಾಳೀನಮ್ರಮೊಪ್ಪಿರ್ದುದೇಂ ಗೆಲೆವಂದತ್ತೊ ಸುವರ್ಣವರ್ಣದಿನಿಳಾ ಶ್ರೀಯುಟ್ಟ ಪೊಂಬಟ್ಟೆವೋಲ್ (ಜಗವಿ. ೨-೫) ; ಉಸುರಲ್ಕೆ ನಾಣ್ಚೆ ತಲೆವಾಗಿ . . . ಈಕ್ಷಿಸಿದಳ್ ಕಟಾಕ್ಷದಿಂ (ಕುಸುಮಾ. ೩-೫೦) : ಪಾರ್ವತಿ ನಿಜೇಶನನೆಯ್ದಿ ವಂದಿಸಿ ಮತಿಯೊಳತಿ ಚಿಂತಾಕುಳದಿ ತಲೆವಾ[ಪಾಠಾಂ.ಬಾ]ಗಿ ನಾಚಿರಲು (ಬಸಪು. ೭-೪೫) ; ಮೆಟ್ಟಿ ನೋಡಿದನಹಿತ ರಾಯರ ಥಟ್ಟುಗಳ ತೆರಳಿಕೆಯನುತ್ಸಹಗೆಟ್ಟು ಫಲುಗುಣ ಸೆಡೆದು ಮನದಲಿ ನೊಂದು ತಲೆವಾಗಿ (ಕುಮ್ಯಾಭೀ. ೩-೨೭); ಅರಸನನುತಾಪದಿಂ ತಲೆವಾಗಿ ಮಾತಾಡದಿರುತಿರ್ದನನಿಲ ಸಂಚಾರವೊಂದಿನಿತಿಲ್ಲದುರಿವ ಕಡುವೇಸಗೆಯ ಬಿಸಿಲಿಂದೆ ಬಸವಳಿದ ಕೋಮಲ ರಸಾಲದಂತೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨-೧೪) ; ಒಲೆಯುವವಳು ಹಸ್ತಿನಿಯು ಮಲೆಯುವವಳು ಚಿತ್ತಿನಿಯು ತಲೆವಾಗಿ ನಡೆವಳು ಶಂಖಿನಿಯು ಪದ್ಮಿನಿಯು ಸುಲಭವಾಗಿಹಳು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೬೩೪). ೩. (ಅಲಂ) ನಮಸ್ಕರಿಸು ; ಶರಣಾಗು ; ವಿನಯವನ್ನು ತೋರು : ತಲೆವಾಗುತ್ತಿರ್ದುವೆಂಬಂತೆಱಪ ಲತೆಗಳಿಂದರ್ಚಿಸುತ್ತಿರ್ದುವೆಂಬಂತಲರ್ಗಳ್ ತಳ್ತಲ್ಲುಗುತ್ತಿರ್ದಖಿಳ ತರುನಿಕಾ ಯಂಗಳಿಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೨೨) ; ಆಡಿಂಗೆ ಮೆಲ್ಲನೆಱಗುಗೊ ಕೋಡುಳ್ಳಾವಿಂಗೆ ಮತ್ತೆ ತಲೆವಾಗುಗೆ (ಸಮುಪ. ೯-೭೨) ; ಆಚಾರಲಿಂಗಪ್ರಾಣಿಯಾದೊಡೆ ಭವಿಗಳಿಗೆ ತಲೆವಾಗದಿರಬೇಕು (ಆದವ. ೭-೧೨) ; ನಿಜಜನನಿಯಾದ ಭೂದೇವಿಯಂ ಮನಂಬುಗೆ ಪೂಜೆಗೆಯ್ದು ತಲೆವಾಗಿ ನಿಂದನುಪೊಯೆನಿಸಿ ಟಾಳಿಗಳ್ ಮೆಱದುವು (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೩೫); ನಗುತ ಸಾತ್ವಕಿಯೆಂದನವಧರಿಸೈ ಗುರೋರಪಿಯೆಂದು ನೀ ಗುರುವೆಂದು ತಲೆವಾಗಿದನು ವಿನಯದಲಿ (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೧-೭); ಕೈಮುಗಿದಾ ಹರೀಶ್ವರಸೂನು ವರವೈದೇಹಿಯರಸನ ಸರಸಿಜಾಂಘ್ರಿದ್ವಯಕೆ ತಲೆವಾಗಿ (ತೊರರಾ. ೭-೧೦-೨೩). ೪. (ಅಲಂ) ಮೆಚ್ಚುಗೆ ಸೂಚಿಸು ; ಒಪ್ಪಿಗೆಯನು ಸೂಚಿಸು ; ಸಮ್ಮತಿಸು :

ತಲೆವಾಗದ ಚಾಗಿಗಳಿಲ್ಲ ತಳ್ವು ಕುಕ್ಕುರಿಸದ ವೀರರಿಲ್ಲ ನತರಾಗದ ಬಲ್ಲಿದರಿಲ್ಲ ಕೀರ್ತಿಯಿಂ ತುಱುಗದ ದಿಕ್ಪ್ರತಾನಮಣಮಿಲ್ಲೆನೆ ಬಾಳ್ವ ನಗಾಧಿನಾಯಕಂ (ಗಿರಿಕ. ೨-೧೦೫); ಮಹಾ ಶೋಭಾಯಮಾನವಾದ . . . ನಕ್ಷತ್ರದಂದಕ್ಕೆ ಮೆಚ್ಚಿ ತಲೆವಾಗಲು ಇನ್ನು ನಾವು ಸಾವಕಾಶ ಮಾಡಲಾಗದು (ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿ. ೪೪); ದಂಡಿಯ ಆ ಬೋಧನೆಗೆ ನಾವೂ ತಲೆವಾಗುತ್ತೇವೆ (ನಾಡೋಜ. ೩೬೫). **೫.** (ಆಲಂ) ವಿಧೇಯವಾಗು; ವಿನಯವನ್ನು ತೋರಿಸು; ಸೋಲೊಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳು; ವಶವಾಗು: ನಿನಗೆಂದುಂ ತಲೆವಾಗದ ನಿನಗಳ್ಕದ ನಿನ್ನ ವೇಳೆಗಾಯದ ಪಿರಿದುಂ ನಿನಗೆ ಬೆಸಕೆಯ್ದುಬಾಟದ ನಿನಗೋಡದ ಪಗೆವರೆಂಬರಿಲ್ಲಿಂದುವರಂ (ಕಬ್ಬಿಗಕಾ. ೧೪೪); ವಾದದಲಿ ತಲೆವಾಗಿ ಭಂಗಿತರಾದ ಜೈನರು ಮತ್ತೆಯುಂ ಸಂವಾದಿಸಿದರು (ಬಸವು. ೫೦-೭೭); ಫಲಸಂಪದಂ ತಮಗೊದವಿದಲ್ಲಿ ಸಜ್ಜನರ್ ತಲೆವಾಗಿರಲ್ವೇಳ್ಕುಮಿಂತೆಂದು ತೋರ್ಪನುವೊ ತಲೆವಾಗಿ ನಡೆವವರ್ಗೆ ತಲೆವಾಗುವರ್ ಸರ್ವರೆಂದಭಿನಯಿಸುವ ಬಗೆಯೋ . . . ಎನಲ್ ಕಳಮಾಳಿಯೆಸೆದುವಲ್ಲಲ್ಲಿ ಬೆಲ್ಲಂಗೆಯ್ದುತುಂ ಕಾಯ್ದು ವಲ್ಲವಿಯರಿಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೧೪); ಅನ್ಯಾಯ, ಅನೀತಿಯೆಂದು ಮನವರಿಕೆಯಾದ ಮಾತಿಗೆ ತಲೆವಾಗದೆ (ಯಕ್ಷಪ್ರ. ೧೮೩). **ತಲೆಬಾಗು:** **೩.** ಅವರಿಗೆ ತಲೆಬಾಗಿ ಕೈಮುಗಿಯುತ್ತೇನೆ (ಕಾಲೂರ. ೫ ನಾಲ್ಕುಮಾತು). **೫.** ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಕಲರೂ ತಲೆಬಾಗುತ್ತಿದ್ದ ಕಾಲವದು (ಶ್ರೀರಾಯ. ೮); ಸಮಾಜದ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳಿಗೂ ನೈತಿಕ ಆಚರಣೆಗಳಿಗೂ ಅವರು ತಲೆಬಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೬೨); ವೇದಗಳನ್ನು ಸ್ವತಃ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಿರುವ ವಿದ್ವಾಂಸರೆಲ್ಲರೂ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಿಗೆ ತಲೆಬಾಗಿದ್ದಾರೆ (ಭಾರದ. ೪೭); ಯಾರ ಒತ್ತಾಯಕ್ಕೂ ತಲೆಬಾಗಬೇಡ (ಹಂಗೀತ. ೮೫). [ತಲೆ$_1$ + ಬಾಗು$_1$]

ತಲೆವಾಗು₂ (ನಾ). ತಲೆಯನ್ನು ಬಾಗಿಸುವಿಕೆ; ಕೊರಳು ಕೊಂಕಿಸುವಿಕೆ: ಬಾಲೆಯೊರ್ವಳ್ . . . ನಸುನಗೆಯುರೆನೋಟದ ತಲೆವಾಗಿನ ವಿಲಾಸದಿಂ . . . ಬರುತುಮಿರ್ದಳ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪೮-೨೮). [ತಲೆ$_1$ + ಬಾಗು$_3$]

ತಲೆವಾಗುಹ (ನಾ). ತಲೆಯನ್ನು ಬಾಗಿಸುವಿಕೆ, - ತಗ್ಗಿಸುವಿಕೆ: "ಅವಾಙ್ಮುಖಮಪಾಚೀನಮೆನೆ ತಲೆವಾಗುಹಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೪-೩೩). [ತಲೆವಾಗು$_1$ + - ಹ$_2$]

ತಲೆವಾಯ್ (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯಿಂದ ಹಾಯು,-ತಾಟಿಸು: ಪಣೆಪಣೆಗೆ ಕೊಂಬು ಕೊಂಬಿಗೆ ಪೆಣೆದು ತಲೆವಾಯ್ದು ಗೂಳಿಗೂಳಿಗೆ ಹಣಾಹಣೆಯಾಗುವೋಲಂತೆ ಹಿಂಡುಗೊಂಡರೆಬಂಡೆಯೆದ್ದಿದ್ದುವಲ್ಲಲ್ಲಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೬೪-೬೫). [ತಲೆ$_1$ + ಪಾಯ್$_1$]

ತಲೆವಾರು (ನಾ). ತಲೆಯ ಹಗ್ಗ,-ಪಾಶ: ತನ್ನ ಹುಸಿ ಮಾಡಿ ಇನ್ನೊಂದ ದಿಟಮಾಡುವ ಅಣ್ಣಂಗೆ ನಂಬುಗೆ ಇನ್ನಾವುದೋ ತನ್ನೊಳಗಣ ಘನವ ತಾ ತಿಳಿಯಲಱಿಯದೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮಕ್ಕೆ ತಲೆವಾರನಿಕ್ಕಿ ಸೆಳೆದಿಹೆನೆಂಬಣ್ಣ ಗಾವಿಲನೆಂದಾತನಂಬಿಗಚೌಡಯ್ಯ (ವಚಸಂ. ೬೫-೨೭); ಶ್ರುತಿಹೇಳಿದತ್ತ ಹರಿಹರಿದು ಬಳಲದಿರೋ ಶೂನ್ಯಕ್ಕೆ ತಲೆವಾರನಿಕ್ಕದಿರೋ ವಸ್ತುಹೃದಯದಲುಂಟೆಂದು ನೆನೆಯದಿರೋ (ಅವಚಂ. ೨೦೬-೯೨೮); "ತಲೆಯನ್ನು ಬಂಧಿಸುವುದು; ಕಟ್ಟುವುದು" (ಶೂನ್ಯಸಂ. ಕೋಶ). [ತಲೆ$_1$ + ಬಾರು$_1$ (<ಬಾರ್$_4$)]

ತಲೆವಾಶಿ 'ತಲವಾಸಿ' ನೋ.

ತಲೆವಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕೂದಲನ್ನು ಹಿಕ್ಕು; ಬಾಚು; ತಲೆಬಾಚು; ಉಗುರ್ಗಳ ಕಾಂತಿಯಿಂದಳಕವಲ್ಲಿಗೆ ನೀರ್ದಳಿವಂತೆ ಮೆಲ್ಲ ಮೆಲ್ಲಗೆ ತಲೆವಿಕ್ಕಿ (ಶಂಪಾಮಾ. ೫-೪೩); ಲಳನೆಯ ಕೇಶದಲ್ಲಿಯಲರುಂ ತಳಿರುಂ ಪೊಳೆವಂದದಿಂದೆ ಕೋಮಳ ನಖಕಾಂತಿಯುಂ ಮೃದುತಳ ದ್ಯುತಿಯುಂ ನಿಮಿರ್ವನ್ನ ಮೊಯ್ಮನಾಗಳೆ ತಲೆವಿಕ್ಕಿ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೬೪); ಅರಿನೃಪರಿಂತು ತಮ್ಮ ತಲೆಯಂ ತಲೆವಿಕ್ಕರೆ (ಅನಂಪು. ೩-೧೦೦). [ತಲೆ$_1$ + ಪಿಕ್ಕು]

ತಲೆವಿಡಿ₁, ತಲೆಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯ ಬಳಿ ಇರು: ನಿನ್ನಯ ಸುಟಿಗುರುಳಿಲ್ಲವಿವೆನ್ನಯ ಮಱಿಯೆಂದು ಬಂದು ತಲೆವಿಡಿದವೊಲಾ ಚೆನ್ನೆಯ ತಲೆವಿಡಿದಿರ್ದುದು ತಾಂ ನಱುಗಂಪಿಂಗೆ ತುಂಬಿದುಱುದುಂಬಿ ಕರಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೧೦೨). **೨.** ತಲೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳು: ಮಱಿಗೊಂಡ ಭಕ್ತಿಯ ನೊಡನೆ ತಲೆವಿಡಿದೆತ್ತುವಂದ ತಲೆಯನೆತ್ತುವನು (ಬಸವು. ೩-೩೮); ತಲೆವಿಡಿದೆತ್ತಿ ತಕ್ಕೈಸಿ ತನ್ನಯ ತೊಡೆಯೊಳಗೆ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿಕೊಂಡು (ಕಂಸವಿ. ೯-೧೬೨). **೩.** (ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ) ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳು; ಬಂಧಿಸಂ; ಸೆರೆಹಿಡಿ: ಕೃಷ್ಣೆಯ ಮುಂದಲೆಯಂ ಪಿಡಿದೆಟಿವಲ್ಲಿಯೆ ತಲೆವಿಡಿದರ್ ನಮ್ಮ ಬೀರಮಂ ಕೌರವರುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೫೭); ಕಡೆಗಾಲದ ಸಿಡಿಲಂತಿರೆ ಕಿಡಿಯಂ ಕಾಱುತ್ತೆ ಕೀಱ ಬರೆ ಬಂಚಿಸಿ ತನ್ನೆಡಗಯ್ಯಿಂ ಶಕ್ತಿ ಬಲಂಗಿಡೆ ಪಿಡಿದಿಟ್ಟವನ ಶಕ್ತಿಯಂ ತಲೆವಿಡಿದಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೮-೪೨); ಕಳ್ಳನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಒಳ್ಳೆಯ ರತ್ನವ ಕಂಡಡೆ ಎಲ್ಲರೂ ಬಂದು ತಲೆವಿಡಿವರಯ್ಯ (ಸರ್ವವ. ೪೯-೨೬೩); ಅರಿನೃಪನ ತಲೆವಿಡಿದರಾ ದ್ವೈಪಾಯನ ಸರೋವರದ ಮಧ್ಯದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೪-೫೪). **೪.** ವಿಚಾರು; ಧಿಕ್ಕರಿಸು; ಸೋಲಿಸು: ಕಟ್ಟಲೆಯಂ ತಲೆವಿಡಿದು ಕಾಳಮನಾಳಿಗೊಳ್ವ ತಮಾಳ ಲತೆಯ ಬಾಳ್ವೊಂಪದ ಬಳಸು (ಅನಂಪು. ೭-೧೦ ವ). **೫.** ಅನುಸರಿಸು: ಕಾಣದುದ ಕಂಡೆ ಕೇಳದುದ ಕೇಳಿದೆ ಮುಟ್ಟಬಾರದುದ ಮುಟ್ಟಿದೆ ಅಸಾಧ್ಯವ ಸಾಧಿಸಿದೆ ತಲೆಗೆಟ್ಟುದ ತಲೆವಿಡಿದೆ ನೆಲೆಗೆಟ್ಟುದ ನಿರ್ಧರಿಸಿದೆ (ಅವಚಂ. ೨೦೯-೯೪೨). **೬.** (ಆಲಂ) ವ್ಯಭಿಚಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರೇರಿಸು; ಕೆಟ್ಟನಡತೆಗೆ ಎಳೆ. 'ತಲೆವಿಡಿಗಲಿ' ಪರಾ. **ತಲೆಹಿಡಿ:** **೬.** 'ತಲೆಹಿಡಿಕಿ' ಪರಾ. **೭.** ತಲೆಯನ್ನು ಕವಿ,-ಆವರಿಸು; ಪರಿಣಾಮ ಬೀರು: ವಿಚಾರ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಲೆಹಿಡಿದಿದೆ (ರೂಢಿ). [ತಲೆ$_1$ + ಪಿಡಿ$_1$]

ತಲೆವಿಡಿ₂ (ನಾ). ೧. ಕೂದಲನ್ನು ಹಿಡಿದು ಕಟ್ಟಿದ ಗಂಟು; ಮುಡಿಗಂಟು. **೨.** ಬಂಧನ; ಸೆರೆ. 'ತಲೆವಿಡಿವಿಡಿ' ಪರಾ. [<ತಲೆವಿಡಿ$_1$]

ತಲೆವಿಡಿ₃ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಂಕ,-ತೆರಿಗೆ (?): ಕ್ರಿಯೆಂಬ ಬೇಹಾರ ಮಾಱುವಾಗ ಆಚಾರವೆಂಬ ಸೆಟ್ಟಿ ಕೊಂಬಲ್ಲಿ ಅಱಿವೆಂಬ ಸುಂಕ ಹುಟ್ಟಿತ್ತು ತಲೆವಿಡಿ ಕಾಳುವಿಡಿ ಬಂದಿತ್ತು (ಸುಂಕಬಂ. ೧೧); ಪ್ರಾಣಲಿಂಗಿ ಶರಣನಯಿಕ್ಯ ಇಂತೀ ತ್ರಿವಿಧವೊಂದೇ ಬೀಜ ತಲೆವಿಡಿಯಿಲ್ಲ (ದಾಸೋಸಂ. ೩೯); ತಾಳಿಡಿದ ಜ್ಞಾನದ ಸೀಮೆಗೆ ತಲೆವಿಡಿ ಕೊರಳುವಿಡಿ ಬಾರದೆ ವ್ರತವೆ ಘಟವಾಗಿ ಸನ್ಮಾರ್ಗವೆ ಆತ್ಮನಾಗಿ (ಏಲೇಶ್ವ. ೧೭೦); ಏನ ಹಿಡಿದಲ್ಲಿಯೂ ತಡೆವಿಡಿಯಿಲ್ಲದೆ ಏನ ಬಿಟ್ಟಲ್ಲಿಯೂ ಕುಳವಿಡಿಯಿಲ್ಲದೆ . . . ಪರಮ ವಿರಕ್ತನಿರವು (ಸರ್ವವ. ೧೩೮-೬೮೩). [?]

ತಲೆವಿಡಿಗ (ನಾ). ಕಪಾಲಿ; ಶಿವ (?): ತೆಂಕಲು ಪರಿಹರಪುರದ ಗಡಿಯ ಕಲ್ಲಿನ ಒತ್ತಿನಲು ನಟ್ಟ ವಾಮನ ಮುದ್ರೆಯಕಲ್ಲು ೧ ನಯಿರುತ್ಯದಲು ತಲೆವಿಡಿಗನ ಗುಡಿಯ ತುದಿಯ ನೀರುವರಿಯಲೂ ನಟ್ಟ ವಾಮನ ಮುದ್ರೆಯ ಕಲ್ಲು ೧ (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೧೩೩-೧೯; 1404). [ತಲೆವಿಡಿ$_1$ + - ಗ$_2$]

ತಲೆವಿಡಿಗಲಿ (ನಾ). ವ್ಯಭಿಚಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರೇರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಪ್ರವೀಣನಾದವನು; ಚತುರನಾದ ಕುಂಟಣಿಗ (?): ತಾಱುಂತಟ್ಟುಂ ಪರಿದು ತಾಗಿ ಮೂಗೊಡೆಯೆ ಬಾಗಿವಾಗಿ ಪರಿವ ಬೆಗಡುಗಲಿಗಳುಮಂ ತೂಂಕಡಿಂ ತಡದಡಿಸುತ್ತೆರ್ದು ತಡವೆರಿಸಿ ಕಡೆಗೋಲಂ ನೆಗಪಿ ಬತ್ತಲೆ ಪರಿವ ತಲೆವಿಡಿಗಲಿಗಳುಮಂ (ಲೀಲಾವ. ೫-೧೦೪ ವ). [ತಲೆವಿಡಿ$_1$ + ಕಲಿ$_2$]

ತಲೆವಿಡಿವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಮುಡಿಗೂದಲನ್ನು ಹಿಡಿ. **೨.** ಬಂಧಿಸು. **೧, ೨:** ತಲೆವಿಡಿವಿಡಿವುದು ರತಿ ಕಲಹದ ಕಾದಲರೊಳ್ ದಂಡಂ ವೃದ್ಧಜನದ ಕರತಳದೊಳಗಲ್ಲದೆ ಮತ್ತಾ ಜನಪದದೊಳಗೊಂದಿನಿಸಿಲ್ಲಂ (ಜಯಕಾ.೧-೩೬). [ತಲೆವಿಡಿ$_2$ + ಪಿಡಿ$_1$]

ತಲೆವಿಣಿಲು (ನಾ). ಹೆಣೆದಿರುವ ತಲೆಗೂದಲು : ಬಳಿಸಲಿಸಿತ್ತೆನೂರ್ವರಾತನ ಬಳಿಯ ಪಂಚಚಮೂಪಸುತರುಬ್ಬಳಕೆವಾತಿನ ಬಿಗಿದ ಕಾಸೆಯು ಬಲಿದ ತಲೆವಿಣಿಲ (ತೊರರಾ. ೫-೫-೦೩) ; ಬಿಗಿದ ಕಾಸೆಯು ತಲೆವಿಣಿಲ ಮೊನೆದೆಗೆದ ಹೂ ಮೊಗ್ಗೆಗಳ ಹೊದಱಿನ ಹೊಗರ ಹೊಸದೇಸಿಯಲಿ ಯುದ್ಧೋನ್ಮತ್ತನನುವಾದ (ತೊರರಾ. ೬-೨೯-೨೭).
[ತಲೆ$_1$ + ಪಿಣಿಲು$_1$(<ಪಿಣಿಲ್$_2$)]

ತಲೆವಿಲ್, ತಲೆವಿಲು, ತಲೆವಿಲ್ಲು (ನಾ). ಉತ್ತಮವಾದ ಬಿಲ್ಲು ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಧನುಸ್ಸು : ಮುದದಿಂ ದಿನನುದಯಂಗೆಯ್ಯದೆಯುಂ ಕಟ್ಟಲೆಯ ನರುಣನಲೆದೊಂ ನಿನ್ನಭ್ಯುದಯದೊಳಾಂತರಿಸೇನೆಯನಿದಿರ್ಚಿ ತಲೆವಿಲ್ಲೆ ನೆರೆದು ತವಿಸುವ ತೆಱದಿಂ (ಶಾಂತಿಪು.೫-೯೦); ಲೋಕವಿಶ್ರುತ ಸೀಮಾಂತವನಂ ನಿಮಿರ್ಚಿದ ಸಮುದ್ರಂ ಯುದ್ಧದೊಳ್ಬಂಧನಸ್ಥಿತನಾದಂ ತಲೆವಿಲ್ಲೋಳೆಂದೊಡೆ ನಳಂ ಗಂಡಂ ಪೆಱರ್ಗಂಡರೇ (ಪಂರಾಮಾ. ೦೨-೩೪) ; ತಲೆವಿಲ್ಗೊಂಡುದ್ಗಮಾಸ್ತ್ರಂ ಕವಿದಿಸುತೆ (ಧರ್ಮನಾ.೫-೩೭); ಸೇದಿ ಸಿಂಜಿನಿಯ ತಲೆವಿಲ್ಗೊಂಡು ಪೊಕ್ಕರ್ ಧನುರ್ಧರರ್ ಮೂದಲಿಸುತೆ (ಜಿಬಪು. ೦೬-೦೪).
ತಲೆವಿಲು : ಖಳನಿಕರವಲ್ಲಲ್ಲಿ ತಲೆವಿಲುಗಳಲಿ ತಱುಬಿದರು ಮಂಡಳಿಸಿ ಕುಬುಬಿಱಿದಟ್ಟಿ . . . ಹರಿಕುಲೇಶ್ವರನ (ತೊರರಾ. ೫-೪-೨೦) ; ತಲೆವಿಲುಗಳಿಂದಿಬ್ಬರೊಂದೇ ಚಳಕದಲಿ ಸರಳುಗಳಬಿಡೆ ಬಲುಗಲಹ ನಡೆದುದು (ತೊರರಾ. ೬-೩೦-೨೦). **ತಲೆವಿಲ್ಲು :** ತಲೆವರಿಗೆಯಲಿ ಕವಿದರು ಕಾಲವರಾರ್ದು ತಲೆವಿಲ್ಲುಗೊಂಡು ಬಿಲ್ಲವರು ತೊಲತೊಲಗೆನುತ ಮುಸುಕಿದರು (ಕುರಾಸಾಂ. ೦೫-೭೯).
[ತಲೆ$_1$ + ಬಿಲ್ಲು$_1$ (<ಬಿಲ್$_2$)]

ತಲೆವಿಲು 'ತಲೆವಿಲ್' ನೋ.

ತಲೆವಿಲ್ಲು 'ತಲೆವಿಲ್' ನೋ.

ತಲೆವೀಡು (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠನೆಲೆ,-ಬೀಡು : ನೆಲೆವೀಡು ರತಿಗೆ ತಿರುವಾಯ್ದಲೆವೀಡಂಗಜಶರಕ್ಕೆ ಕಾಮನ ಕಿಸುಗಣ್ಮಲರ್ವೀಡು ವಿಯೋಗಿಗೆ ಸಂಕಲೆವೀಡು ವಸಂತದಂತಿಗುಪವನಗರವನಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೦-೦೦೩).
[ತಲೆ$_1$ + ಬೀಡು$_2$]

ತಲೆವೀದಿ (ನಾ). ೧. ಬಾಗಿಲ ಮುಂದಿನ ಭಾಗ. ೨. ಬೈತಲೆ : ಮಜ್ಜನವನುಲೇಪನವುಡೆ ನಿಱಿ ಪೊಸ ಸಜ್ಜುಕ ತಲೆವೀದಿಯ ಮಣಿ ತಿಲಕಂ . . . ಮುಡಿಯಿಂ ಕೆಂಬಜ್ಜೆವರಂ ರಚಿಸಿದ ಸಿಂಗರವೊಪ್ಪಿದುವಾ ಬಾಲಿಕೆಗೆ (ಜಯಕಾ. ೫-೨೦). ೧, ೨ : ತಂಗೆ ತಲೆವೀದಿಯಂ ತೊಡೆಯದಿರು ಕೂಡೆ ಚಳೆಯಂಗೆಯ್ದಲಂಕರಿಸು (ಹಜಕಾ. ೪-೨೪). [ತಲೆ$_1$ + ಬೀದಿ]

ತಲೆವೀಸು (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯನ್ನು ಅಲ್ಲಾಡಿಸು ; ನಿರಾಕರಿಸು ; ಅಸಮ್ಮತಿ ಸೂಚಿಸು : ನೀಂ ತಲೆವೀಸದುರ್ವರಾ ಶ್ರೀಯನಿದಾಗದೆನ್ನದೊಳಕೊಳ್ ಪರಮೋತ್ಸವದಿಂ ಗುಣಾರ್ಣವಾ (ಪಂಪಭಾ. ೦೪-೦೭) : ಸುತ ತಲೆವೀಸದೆ ಮತ್ಸಂತತಿ ಜನ್ಮಾರ್ಥಮೆ ವಧೂಪರಿಗ್ರಹಣ ಪ್ರಸ್ತುತಮನೊಡಂಬಡುವುದು (ಚಂದ್ರಪು. ೦೩.೩೦). [ತಲೆ$_1$ + ಬೀಸು$_1$]

ತಲೆವೂರು 'ತಲೆಯೂಱು' ನೋ.

ತಲೆವೂಸು, ತಲೆಪೂಸು (ಕ್ರಿ). (ಎಣ್ಣೆ, ಪರಿಮಳದ್ರವ್ಯ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ತಲೆಗೆ ಹಚ್ಚು,-ಲೇಪಿಸು : ನಿನ್ನ ಗಂಡಂಗೆ ತಲೆವೂಸಿ ಮಿಾಯಲೆಱೆದು (ಪಂಚತಂ. ೨೭೨-೨೪). **ತಲೆಪೂಸು :** ಕುಂಬಾಱ ಬಮ್ಮಣ ತಲೆಪೂಸದನ್ನವುಣದ ವೀರಬ್ರತಪು ಕಯ್ಕೊಣ್ಡು ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಯಂ ಮಾಡಿಸಿದ ಕುಂಭೇಸ್ವರ ದೇವರಂಗಭೋಗಕ್ಕೆ . . . ಬಿಟ್ಟ ಗಟ್ಟಿದ್ದ ಕಮ್ಮ ಮಿಂನೂಱು (ಎಕ. XI, ಹೊಳಲ್ಕೆ. ೬೮-೨೪ ; 1126) ; ಪರಿಪರಿಯ ಕಮ್ಮೆಣ್ಣೆಯನು ಅಚ್ಚರಸೆಯರು ತೆಗೆತಂದು . . . ತಲೆಪೂಸಿದರು ಶಿವದೇವಿಗೊಲವಿನಲಿ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೨-೪೦). [ತಲೆ$_1$ + ಪೂಸು$_1$]

ತಲೆವೆಟ್ಟ (ನಾ). ಎತ್ತರವಾದ ಪ್ರದೇಶ (?) : ಅರುಹಣಂ[ದಿ]ಭಟ್ಟಾರಕರವರ ಶಿಷ್ಯರಾ[ದ ಆ]ರ್ಯ್ಯ ಪಂಡಿತರ್ಗ್ಗೆ ತಲೆವೆಟ್ಟವೊ[ಳ]ಗಣ ಸ್ಥಳದ ಮತ್ತರು ಮೂವತ್ತು . . . ನೂಱಿರ್ಪ್ಪದಿಮ್ಮಹಾನದೊಳ್ ಸರ್ವ್ವಬಾಧಪರಿಹಾರಮಾಗಿ ಕಾ[ಲಂ ಕ]ರ್ಚ್ಚಿ[ಬಿಟ್ಟು]ಕೊಟ್ಟರು (ಸಾ ಇ ಇ. XI-i, ೦೧೩-೨೯ ; 1074). [ತಲೆ$_1$ + ಬೆಟ್ಟ (<ಬೆಟ್ಟು$_2$)]

ತಲೆವೆಣ್ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠಳಾದ ಹೆಂಗಸು ; ಉತ್ತಮ ಸ್ತ್ರೀ: ತಲೆಗರೆಯದೆ ಪೊಕ್ಕು ಹೊಯ್ದಾಡಿ ರಣದೊಳು ತಲೆಗೊಟ್ಟ ವೀರಭಟರನು ತಲೆದಡವುತ ಕೊಂಡೊಯ್ದರು ಸಗ್ಗದ ತಲೆವೆಣ್ಗಳು ತವಕದಲಿ (ಕುರಾಸಾಂ. ೦೨-೮೬).
[ತಲೆ$_1$ + ಪೆಣ್]

ತಲೆವೆರಸು (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯನ್ನು ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರು ; ಜೀವದೊಂದಿಗಿರು ; ಪ್ರಾಣಸಹಿತವಾಗಿರು : ಮಲೆತು ನೀನೆನ್ನೊಡನೆ ರಣದಲಿ ಹಳಚಿ ನೀ ತಲೆವೆರಸಿ ಮರಳಿದಡಿಳುಹುವೆನು ಕೈದುವನು ಶರಸನ್ಯಾಸ ನನಗೆಂದ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೫-೪೨) ; ಹೊಗುವಡೆ ತಲೆವೆರಸಿ ಪೊಗಲೀಯೆನಿದಿರಾಗೆನುತ ಮೂದಲಿಸೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೦೪-೩). [ತಲೆ$_1$+ಬೆರಸು$_1$]

ತಲೆವೆಲೆ (ನಾ). (?) : ತಲೆವೆಲೆ ಪೂರ್ಣಭಾಗದ ಕಪ್ಪುರದ ಬೆಳ್ಳಿಲೆಗೆ ಚೂರ್ಣಾಂಕಿತಗೆಯ್ದು ಲಲನೆಯರೊಬ್ಬುಳಿಗೆಯ್ದಿತ್ತ ವೀಳ್ಯವ ಸಲೆ ಸಮರ್ಪಿಸಿದನೀಶ್ವರಗೆ (ಮೋಹತ. ೨೦-೪೨). [?]

ತಲೆವೇನೆ, ತಲೆಬೇನೆ (ನಾ). ೧. ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ವ್ಯಾಧಿ,-ನೋವು : ಉದಯಿಪ ನೇಸಱಿಂ ಕಿಡದ ಕಟ್ಟಳೆ ಕಿತ್ತಲಗಿಂ ಕಱುತ್ತು ಕುತ್ತದ ತಲೆವೇನೆಯಂತಕನ ಬಾರಿಗೆ ಬಾರದ ಸಾವು . . . ಪೆಱತುಂಟೆ ಲೋಕದೊಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೪-೫೨). ೨. (ಆಲಂ) ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಕಷ್ಟ,-ತೊಂದರೆ,-ಬೇಸರ : ವೇದವೇದಾಂಗ ಉಪನಿಷತ್ ಶಾಸ್ತ್ರ ಪುರಾಣೇತಿಹಾಸಗಳಲ್ಲಿರುವ ಬಾಲಶಿಕ್ಷೆಯ ನೀತಿ ರೀತಿಗಳು ಅವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಗಿಳಿಯೋದಿ ಕೇಳಿಸಿ, ನಮಗೆ ತಲೆವೇನೆಯನ್ನುಮರಿಸಿ – ಹುಚ್ಚು ಹಿಡಿಯಿಸಿ ಬಿಡಬೇಕೆಂದಲ್ಲ (ಚಿಟ್ಮಅ. ೦೧೫-೦೨). **ತಲೆಬೇನೆ :** ೧. ಶೀತಂ ನಡುಕಂ ಬೆಮರು ದ್ಯೂತಂ ತಲೆಬೇನೆ ಪಾರ್ಶ್ವವೇದನೆ ತೃಷ್ಣೋಪೇತಚ್ಛವಿ ಬತ್ತುವ ಬಾಯ್ ವಾತಜ್ವರ ಚೇಷ್ಟೆ (ಕಲ್ಯಾಕಾ. ೩-೭); ಪಲಕಾಲ ಪೊಱೆ ತಲೆಬೇನೆಯಾದೊಡೆ ಶೇಷ ನೆಲಭಾರಕಾನೆ ಕೂರ್ಮಗಳ ತೊಲಗದೊಲಿರಿಸಿ (ವರ್ಧಜ. ೦೦-೦೪). ೨. ಪ್ರಕಟಿತವಾದ ಹಲಕೆಲವು ಗ್ರಂಥಗಳು ತುಂಬ ಅಶುದ್ಧವೂ ಅಸುಂದರವೂ ಆಗಿ ಓದುಗರಿಗೆ ತಲೆಬೇನೆಯನ್ನು ತರುವಂಥವುಗಳಾಗಿವೆ (ತವನಿ. ೦೪). [ತಲೆ$_1$ + ಬೇನೆ]

ತಲೆವೇಸಱು, ತಲೆಬೇಸರ, ತಲೆಬೇಸರ್ರು$_2$ (ನಾ). ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಆಲಸ್ಯ,-ಜುಗುಪ್ಸೆ : ಸೀರ್ಕರಡಿಯನ್ನಳೆ ನಾದಿನಿಯೊಲ್ದುಮೊಲ್ಲದನ್ನಳೆ ಗಡ ಸೂಳೆಯೆಂದೊಡನಿತಂ ತಲೆವೇಸಱನೆಂತು ನೀಗುವೆಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೯೮).
ತಲೆಬೇಸರ : ಸಾಮಾಜಿಕರಿಗೆ ಇಂಥ ಜೀವನನಾಟಕವು ತಲೆಬೇಸರವನ್ನುಂಟು ಮಾಡೀತು (ಸಾಹಿವಿ. ೬೪) ; ರಘುನಾಥ ಮಾಸ್ತರರಿಗೆ ತಲೆಬೇಸರವಾಯಿತು (ರಂಗರೋ. ೭೭). **ತಲೆಬೇಸರ್ರು$_2$:** ಅವರಿಗೆ ತಲೆಬೇಸರಾಗಿತ್ತು (ರಂಗರೋ. ೫೦). [ತಲೆ$_1$ + ಬೇಸಱು]

ತಲೆವೊಂದು (ಕ್ರಿ). ತಲೆಗೆ ಹೋಗು ; ತಲೆಗೆ ಸೇರು ; ಅರ್ಥವಾಗು ; ಅರಿವು ಮೂಡು : ತಾನನುಚಿತದಿ ದುರ್ಜನರುಗಳ ಪಾಲಿಸಿದ ಫಲವು ಕೈಯೊಡನಾಯ್ತು ಸಚಿವರು ಖಳನಿವನು ಬೇಡೆಂದು ನೀತಿಯ ತಿಳುಹಿದುದ ತಲೆವೊಂದಿತೆನಗೆಂದರಸನಳವಳಿದ (ಜೀವಂಚ. ೪-೭೩). [ತಲೆ$_1$ + ಪೊಂದು$_1$]

ತಲೆವೊಡೆ (ನಾ). ೧. ತಲೆಯೊಡೆತ; ತಲೆಬೇನೆ. ೨. (ಆಲಂ) ಜುಗುಪ್ಸೆ; ಬೇಸರ ; ಕಿರಿಕಿರಿ : ತನ್ನ ತಲೆವೊಡೆಯಾರ್ಗಿರ್ದ ತಪಮನೊಡೆಯಿಕ್ಕುವಂತೆ . . . ಮರುಭೂತಿಯ ತಲೆಯೊಡೆದು ನುಚ್ಚುನೂಱಾಯ್ತಾಗಳ್ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೪-೫೬). [ತಲೆ$_1$ + ಒಡೆ$_2$]

ತಲೆವೊಣೆ, ತಲೆಹೊಣೆ (ನಾ). ೧. ತಲೆಗಳನ್ನು ಬೀಳಿಸುವ ಹೊಣೆಯುಳ್ಳದು ; ತಲೆ ಕತ್ತರಿಸುವ ಹೊಣೆಯುಳ್ಳದು : ಉಗುಳ್ಚಿದಂಕಗಳಂ ವೈರಿವೋಹರದಣೆ ತಲೆವೊಣೆಗಳಂ ಪಗೆಗಳೆರ್ದೆವಣೆಗಳಂ ರವಿಗೆಣೆಗಳಂ ಕ್ಷಣದೊಳು (ಜಿಮಿಭಾ. ೨೧-೮೮). **ತಲೆಹೊಣೆ : ೨.** ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಹೊತ್ತಿರುವ ಹೊಣೆ, – ಜವಾಬ್ದಾರಿ : ತಲೆಹೊಣೆಯು ಬೆಲೆಯ ತಮ್ಮರಸನಾಣೆಯುಂ ಪೊತ್ತು . . . ಸಾರುತೆ ಕಪಿಧ್ವಜಂ ತಾಂ ಮೆರೆವ ನಾಡೊಡೆಯರೆಲ್ಲರ್ಗೆ ಕಟ್ಟಾಜ್ಞೆಯಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೪೭-೨೦೭).

[ತಲೆ$_1$ + ಪೊಣ್ಕೆ$_2$]

ತಲೆವೊತ್ತು 'ತಲೆಯೊತ್ತು$_1$' ನೋ.

ತಲೆವೊಯ್, ತಲೆಹೊಯ್ (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯನ್ನು ಹೊಡೆ,–ಕತ್ತರಿಸು : ಎನ್ನ ನುಡಿಯ ಮಿಾಱಿ ತಲೆವೊಯ್ದರಾದೊಡೆ ಬನ್ನವಪ್ಪುದು ನಿಮಗಿಂದು (ಪ್ರಭಂಜ. ೨-೧೫೭) ; ಅಂತರಿಸದುಱಿಬಿ ತಲೆವೊಯ್ವುತುಂ ಬಯ್ವುತುಂ . . . ಭ್ರಾಂತಿಬಡಿಸಿದರಾಗ (ಜಿಬಪು. ೨೪-೧೦) : ತಲೆವೊಯ್ದನ್ ಒಂದನ್, ತುಯ್ದೊಗೆದನ್ ಒಂದನ್ (ಅಕ್ಷತ್ಕಾ. ೧೨-೨೫೭). **ತಲೆಹೊಯ್ :** 'ತಲೆಹೊಯ್ಕ' ಪರಾ. [ತಲೆ$_1$ + ಪೊಯ್$_1$]

ತಲೆವೊಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯನ್ನು ಹೊಡೆಯಿಸು ; ಕೊಲ್ಲಿಸು : ಅರಸಂ ತಲೆವೊಯಿಸಲ್ ಪಾತಕಿ ಭವಸೇನಂ ಪಿರಿದುಂ ಕೋಪಾತುರನಾಗಿಯಳಿದು (ಜಯುಕಾ. ೧೩-೨). [ತಲೆ$_1$ + ಪೊಯಿಸು (<ಪೊಯ್ಯು)]

ತಲೆವೊಯ್ಕ, ತಲೆಹೊಯ್ಕ (ನಾ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ಹೊಡೆಯುವವನು; ಕೊಲೆಗಾರ ; ಕಟುಕ. ೨. (ಆಲಂ) ವಂಚನೆಮಾಡುವವನು ; "ತಲೆ ಹೊಡೆಯುವವನು ; ಕಟುಕ, ಘಾತಕಿ, ಮೋಸಗಾರ, ತಲೆವೋಕ" (ಪ್ರಭಣ್ನ). **ತಲೆಹೊಯ್ಕ : ೩.** (ಆಲಂ) ಬೇಸರವುಂಟುಮಾಡುವವನು : ಎರಡನೆಯ ತಲೆಹೊಯ್ಕನು ಕತೆಗಾರನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ (ದೇಕನ್ನ. ೧೩೦). [ತಲೆವೊಯ್ + – ಕ$_3$]

ತಲೆವೊರು 'ತಲೆವೊಱು' ನೋ.

ತಲೆವೊರೆ 'ತಲೆವೊಱೆ' ನೋ.

ತಲೆವೊಲ (ನಾ). ೧. ಎತ್ತರವಾದ ಪ್ರದೇಶ : ತಲೆವೊಲದ ನಾನಲ್ವಳ್ಳದ ದರಿಯ ಕುತ್ತುಱಿಂಗೆ ಕೊಣಕಿಡುವ ಪುಲ್ಲೆ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೭-೪). ೨. ಮುಖ್ಯವಾದ ಸ್ಥಳ,–ಪ್ರದೇಶ: ಸರಭಗಳ ಕಾಲಾಟವಾ ಕೇಸರಿ ಶರಭಗಳ ತಿಂದು ತೇಗುವ ಪಿರಿಯ ಭೇರುಂಡಗಳ ತಲೆವೊಲನೆನಿಸಿತಾ ವಿಪಿನ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೫-೪). ೩. (?) : ಆದಿಯನಾದಿಗಳಿಲ್ಲದಂದಿನ ಕೂಗು ನಾದ ಬಿಂದುಗಳಿಲ್ಲದಂದಿನ ಕೂಗ ಕಂಡು ಕೂಗಿದೆ ಈಡಾ ಪಿಂಗಳ ಸುಷುಮ್ನನಾಳ ಮಧ್ಯದ ಕೂಗ ಕಂಡು ಕೂಗಿದೆ ಗುಹೇಶ್ವರನೆಂಬ ತಲೆವೊಲನ ದಾಂಟಿ ಅಲ್ಲಮ ಕೂಗಿದ ಕೂಗು (ಅವಚಂ. ೧೫೨-೬೯೫); ಎರಡೂರ ಬಟ್ಟೆ ಒಂದಾದ ತಲೆವೊಲದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ತನ್ನ ತಲೆಯ ಕೊಯ್ದು ಮುಂದಿರಿಸಿಕೊಂಡು ಮುಂಡದಲೂಹಿನ ಕಳಿವುದ ಕಂಡೆ (ಸರ್ವವ. ೨೦೫-೯೩೦).

[ತಲೆ$_1$ + ಪೊಲ$_1$]

ತಲೆವೊಱು, ತಲೆಪೊರು, ತಲೆವೊರು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹೊರು. ೨. ಹೊಣೆಯನ್ನು ಹೊರು ; ನಾಯಕತ್ವವನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಮುಂದಾಳುತನವನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ತಲೆವೊತ್ತು ಮತ್ತೆ ನೂಕಲು ಬಲ್ಲಾಳನ ಬಲವಣ್ಣ ಭೈರವದೇವ ಒಲೆದನೊಯ್ಯನೆ ರಾಯನ ಮೇಲೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೩-೪೩). **ತಲೆಪೊರು : ೧.** ಹುಲಿಯ ಕೈಕಾಲ್ಗಳಂ ಬಿಗಿದು ದಡಿಯಂ ಕೋದು ತಲೆಪೊತ್ತರಣ್ಬರೆದೆ ಹೆಗಲ ಕೆಚ್ಚಿನಲಿ (ಕಾಲೂರ. ೧೦೧-೨೦೨). **ತಲೆವೊರು : ೩.** ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪಾಲಿಸು; ಶಿರಸಾವಹಿಸು: ಇರುವ ಸೈನಿಕರೂ ಕಾವಲವೀರರೂ . . . ಆರ ಆಜ್ಞೆಗಳನ್ನು ತಲೆವೊತ್ತು ಪರಿಪಾಲಿಸುತ್ತಿರುವುದು ? (ಬಿಟ್ಟಿಆ. ೭೨-೯). [ತಲೆ$_1$ + ಪೊಱು]

ತಲೆವೊಱೆ, ತಲೆಪೊಱೆ, ತಲೆವೊರೆ, ತಲೆಹೊರೆ, ತಲೆಹೊಱೆ (ನಾ). ೧. ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹೊರಬಹುದಾದಷ್ಟು ಭಾರ; ತಲೆಯ ಮೇಲಿರುವ ಹೊರೆ: "ವಿವಧಂ ವಿವಂದಮನೆ ತಲೆವೊಱೆ[ಪಾಠಾಂ. ಮೊಟ್ಟೆ]ಯೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬೩-೨೭) ; ಅಯ್ವದಿಂಬರುಂ ಸಾಸಿರ್ವ್ವರು(ಂ)ವಿರ್ದು ಬಾರಿಕೇಚಂಗೆ ಕೊಟ್ಟರು[ವೊ][ಕ್ಕ]ಲಲು ಹಾಗ ತಲೆವೊಱೆಗೆ ಬೇಳೆ (ಸೌಇಇ. IX-1, ೭೬-೨೨ ; ೫೧) ; ತಂಬುಲಿಗ ಸಾಸಿರ್ವ್ವರಿರ್ದ್ದು ದೇವರ್ಗ್ಗೆ ಹೇಱಿಂಗೊಂದು ವೀಸವುಂ ಕೊಟ್ಟರು ಮತ್ತಂ ತಲೆವೊಱೆಗರೆವೀಸ (ಸೌಇಇ. XX, ೮೪-೫೫ ; 1123) ; ಪಾಳಯಕೆ ಗಜಪುರದ ಮಂಕಕೆ ಕೀಲಿಸಿತು ದಂಡಿಗೆಯ ಸಂದಣಿ ಮೇಲು ಸರಕಿನ ಬಂಡಿ ತಲೆವೊಱೆಯೆತ್ತು ಕಂಬಿಗಳ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೪-೧೮). **ತಲೆಪೊಱೆ : ೧.** 'ತಲೆವೊಱೆಯು' ಪರಾ. **ತಲೆವೊರೆ : ೧.** ತಂಬುಲಿಗರ್ವ್ವಿಟ್ಟಾಯಂ ಭಂಡಿಗೆಲೆ ನೂಱು ಹೇಱಿಂಗೆ ನೂಱು ತಲೆವೊರೆಗೈವತ್ತು ದೇವರ ಮುಂದಣಂಗಡಿಯೆರಡು (ಎಇ. XX, ೧೨-೫೪ ; 1167). **ತಲೆಹೊರೆ : ೧.** ಅದರೆಡೆಯ ದಾರಿಯ ಪಕ್ಕಗಳಲಿ ಎರಡೆರಡರಂತೆ ತಲೆಹೊರೆಯ ಕಟ್ಟೆಗಳೂ . . . ಇರುವುವು (ಮಂತ್ರಶ. ೪೦-೮); ತಲೆಹೊರೆಯ ಬೆಡಗಿನಿಂ ಕಾಡೆಡೆಯ ತುಳಿಯುವಳ್ ಕಾಲೂರ ಚೆಲುವೆ (ಕಾಲೂರ. ೬೧-೧೦೩). ೨. ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹೊರುವಿಕೆ,–ಹೊತ್ತುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ: ಆಹಾರ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳನ್ನೂ ಬೆಟ್ಟವನ್ನೇರುವ ಸಲಕರಣೆಗಳನ್ನೂ ತಲೆಹೊರೆಯಿಂದ ಸಾಗಿಸಬೇಕಾಗುವುದು (ಕಪಪು. ೬-೯೨). ೩. (ಆಲಂ) ಮಿತಿಮಿಾರಿದ ಹೊರೆ; ಹೆಚ್ಚಿನ ಹೊರೆ: ನಮ್ಮ ಮಕ್ಕಳ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ನಮಗೆ ತಲೆಹೊರೆಯಾಗಬಾರದು (ರೂಢಿ). **ತಲೆಹೊಱೆ: ೧.** "ವಿವಧಃ, ವೀವಧಃ, ಭಾರಃ, ಪರ್ಯಾಹಾರಃ– ಈ ೪ ತಲೆಹೊಱೆ" (ಹಲಾಯು. ೧೨೫-೭೩) ; ಜಕ್ಕಿಸೆಟ್ಟಿ ಮಕ್ಕಳು ಮದಿಸೆಟ್ಟಿ ಮಚಿಸೆಟ್ಟಿ ಮದಲಾದಯಿವರು ತಲೆಹೊಱೆ ಉಡಕಿತ × × × ವತ್ಸರದ ಚೈತ್ರ (ಎಕ. II, ೩೭೭-೯ ; 1120) ; ಆ ಹೇಮವನಜವನಾ ವಜ್ರಮುಷ್ಟಿ ಅನುರಾಗದಿಂ ತಲೆಹೊಱೆ ಹೊತ್ತು ಬಂದಾ ಮುನಿಯ ಸನ್ನಿಧಿಯೊಳು ನಿಂದು (ನೇಮಿಸಂ. ೧೪-೬೧). ೩. ಮನದಾಂದೋಳವನು ಬಿಡಿ ಬಿಸುಡಿ ಚಿಂತಾಭರದ ತಲೆಹೊಱೆಯು (ತೊರರಾ. ೫೩-೧೦೨) ; ಹಲಬರ ಬರಿಸಿ ಕೊಂಡೊಸಗೆಯೊಳ್ಕೊಡದಾನು ತಲೆಹೊಱೆಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಾಗ ಬಳಿಕೆನ್ನ ತಂಗಿಯ ಹೆಚ್ಚುಗಾಣ್ಬನೆ ಹತ್ತೞೊಳಗೆ ಹನ್ನೊಂದಾಗಿ ಕಾಣ್ಬ (ಭರಜ. ೩೮-೧೩೨). [ತಲೆ$_1$ + ಪೊಱೆ]

ತಲೆವೊಱೆಗಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹೊರುವ ಹೊರೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟು : ಮಟ್ಟಿಯ ಮುಟ್ಟುಗದರಳೆಯ ಸವುದೆಗಳನಳತೆಯೊಳ್ ಕೊಯ್ದಿರ್ಪನಾರಿಂ ತಲೆವೊಱೆಗಟ್ಟೆ ತರ್ಪ ವಟುಗಳಿಂದೆಯುಂ . . . ಬಿರಿಮುಗುಳಂ ತಿಱಿತರ್ಪ ಮುನಿಕನ್ನೆಯರಿಂದೆಯುಂ ಪುಣ್ಯಾಶ್ರಮಂ ಮನೋಹರಮಾಯ್ತು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪೩-೧೭). [ತಲೆವೊಱೆ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ತಲೆವೋಕ, ತಲೆಹೋಕ (ನಾ). ೧. ತಲೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವನು ; ತಲೆಯು ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು ; ಬ್ರಹ್ಮ. ಪಂಚಮುಖನಾಗಿದ್ದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಒಂದು ತಲೆಯನ್ನು ಶಿವನು ತೆಗೆದಂದು, ಬ್ರಹ್ಮನು ಚತುರ್ಮುಖನಾದನೆಂದು ಪೌರಾಣಿಕ ಕಥೆಯಿದೆ. ೨. ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನು; ಅವಿವೇಕಿ ; ಮೂಢ: ಅವರಂ ತೆಗೞದ ನಾಡುಗರಂ ತಾನೊಗೆಯಿಸಿದಂ ಬಱಿದೆ ಬಿದಿಯುದೇಂ ತಲೆವೋಕಂ (ಚಿಕವಿ. ೧-೩೩). ೧, ೨: ಅಃ! ತಲೆವೋಕನೊಂದು ಮಾಟವೇ!(ರಾಮಾಶ್ವ.೩೪-೧೭). **ತಲೆಹೋಕ: ೨.** ಬ್ರಹ್ಮದೇವಂ ತ್ರಿಭುವನಪತಿ ತಾನೆಂದಹಂಕಾರದಿಂದಂ ತಲೆಹೋಕಂ ತಾನದಾಗಿರ್ದಪಂ (ಪಾಪ್ರಾಶ. ೧೧). 'ತಲೆಹೋಕತನ' ಪರಾ. ೩. ಪುಂಡ ; ಧೂರ್ತ : "ಮೈಗಳ್ಳನಾಗಿ ಬೀದಿ ಅಲೆಯುವವನು; ಮೈಗಳ್ಳ, ಅಲೆಮಾರಿ, ತಲೆಹೋಕ ; ದಗಾಕೋರ ; ಠಕ್ಕ ; ಪಟಿಂಗ" (Rogue. ಇಂಕನಿ.).

ತಲೆಹೋಕನಯ್ಯ=ಬ್ರಹ್ಮನ ತಂದೆ; ವಿಷ್ಣು: ನೀ ಕುಮಾರಕನಾದೊಡಾ ತಲೆಹೋಕನಯ್ಯನ ಬಿಡು ನನಗೆ ಸಮತೂಕವೆನಿಸಿದ ಬದುಕ ನಿನಗೀವೆನು ಕಣಾ (ಪ್ರಹ್ಲಾ.ಚ. ೧೩-೫೦). [ತಲೆ$_1$ + ಪೋಕ]

ತಲೆವೋಳ್, ತಲೆಯೋಳ್ (ನಾ). ಕತ್ತರಿಸಿದ ತಲೆಯ ಹೋಳು,–ಸೀಳು : ಮಡಿಮಡಿದುರುಳ್ವ ಕಟ್ಟಾಳ್ಗಳಿಂ ಬಾಳ್ಗಳಿಂದೊಡೆದ ತಲೆವೋ[ಪಾಠಾಂ. ಯೋ]ಳ್ಗಳಿಂದೆ ಕಡುಭಯಂಕರಮಾಗಲು (ಜೈಮಿಭಾ. ೪-೪೭). **ತಲೆಯೋಳ್ :** ಕಡಿದ ತಲೆಯೋ[ಪಾಠಾಂ. ಸೀ]ಳ್ಗಳಿಂ ತೋಳ್ಗಳಿಂ ಬಾಳ್ಗಳಿಂದಡೆಗೆಡೆದ ರುಂಡದಿಂ ಮುಂಡದಿಂ . . . ರಣಾಂಕಣಮೆಸೆದುದು (ಚೆಬಪು. ४३-४४). [ತಲೆ$_1$ + ಪೋಳ್$_2$ (<ಪೋಟ್$_2$)]

ತಲೆಶೂಲೆ (ನಾ). ೧.=ತಲೆವೇನೆ ೧ : ಸುರುಸುರುಕೆಯು ಸಮೂಲ ರಸವಂ . . . ಎಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಅಟ್ಟು ಹಿಂಗುಹಾಕಿ ನೆತ್ತಿಗೊತ್ತಲು ಕಪಾಲಶೂಲೆ ಮಾಣ್ಗುಂ, ನೆತ್ತಿಯ ಶೂಲೆ, ತಲೆಶೂಲೆ ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿಮ್ಯವಿ. ೧೯೦); ಮರುದಿನ ಬಂದಿತು ಛಳಿಜ್ವರ ಮನೆಯ ಮಡದಿಗೆ ತಲೆಶೂಲೆ (ನಾಪದ. ೯೦). ೨. = ತಲೆವೇನೆ ೨ : ಸಹನಶೀಲತೆಯಲ್ಲಿ ನಿಸ್ಸೀಮರಾದ ಅಣ್ಣಪ್ಪನವರಿಗೆ ಈ ಮಾಸ್ತರರು ತಲೆಶೂಲೆಯನ್ನೇ ಕೊಡಹತ್ತಿದರು (ರಂಗರೋ. ೫೦). [ತಲೆ$_1$ + ಶೂಲೆ]

ತಲೆಸರ (ನಾ). ತಲೆಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಸರ ; ರುಂಡಮಾಲೆ : ಪಣ್ಗೆಂಡದಚ್ಚಿಯಂ ತಾಳ್ದ . . . ತಲೆಸರಂದಳೆದ ಶಿವ ಹರುಷದಿಂ ಪೊರೆಗೆ ನನ್ನಾ (ನಂದಿಮಾ. ೨೧-೫೨). [ತಲೆ$_1$ + ಸರ$_6$]

ತಲೆಸವರು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಗಿಡ ಮರಗಳ ಮೇಲ್ಭಾಗವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸು : ತೋಟಿಗ ಉದ್ಯಾನದ ಹೂಗಿಡಗಳ ತಲೆಸವರುತ್ತಿದ್ದಾನೆ(ರೂಢಿ). ೨.(ಪ್ರೀತಿ, ಕನಿಕರಗಳಿಂದ) ತಲೆಯನ್ನು ನೇವರಿಸು ; ಬೋಳೈಸು; ತಲೆದಡವು: ಅದನ್ನು ಕನಿಕರದಿಂದ ತಲೆಸವರಿ (ನಡದಾ. II, ೪೯೭); ಸುಂದರಮ್ಮ ಮಗಳ ತಲೆಸವರಿ . . . ಎಂದರು (ದೂಜೆಟ್ಟ. ೨೨) ; (ಅವನನ್ನು ತಲೆಸವರಿ ಸಂತೈಸುತ್ತಾ) (ಚಂದ್ರಸ. ೭-೨೪). ೩. (ಆಲಂ) ಕೃತಕವಾದ ಕನಿಕರ ತೋರಿಸು ; ತೋರಿಕೆಯ ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳು : ಬಾಯಿಮಾತಿನಲ್ಲಿ ತಲೆಸವರಿ ಕಳುಹಿಸಿದರು (ರೂಢಿ).

ತಲೆಸವರಿ ಮಾತನಾಡು = ಹೊಗಳು: ತಲೆಸವರಿ ಮಾತನಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಅವನು ಬಹಳ ನಿಪುಣ (ರೂಢಿ). [ತಲೆ$_1$ + ಸವರು$_1$ (<ಸಮಱು$_1$)]

ತಲೆಸವರು$_2$ (ನಾ). ತಲೆಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವಿಕೆ ; ಕೊಲ್ಲುವಿಕೆ : ತಂದೆಯಿಲ್ಲದ ಸುತರ ತಲೆಸವರು ನಮಗೆ ಬಹುದಪಕೀರ್ತಿ (ತುರಂಗ. ೧೩-೯). [ತಲೆ$_1$ + ಸವರು$_2$ (<ಸಮಱು$_2$)]

ತಲೆಸಿಂಬಿ (ನಾ). ತಲೆಗೆ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಸಿಂಬಿ : ಕೊಡವು ಭಾರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ತಲೆಸಿಂಬಿಯ ಆವಶ್ಯಕತೆ ಇತ್ತು (ರೂಢಿ). [ತಲೆ$_1$ + ಸಿಂಬಿ (<ಸಿಂಬೆ)]

ತಲೆಸುತ್ತು (ನಾ). ೧. ತಲೆಸುತ್ತುವಿಕೆ ; ತಲೆತಿರುಗು ; ಬವಳಿ: ಅವರು ತಲೆಸುತ್ತು ಬಂದು ಮಲಗಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). ೨. ತಲೆಗೆ ಸುತ್ತುವ ವಸ್ತ್ರ, ಪಾಗು ಮೊದಲಾದುವು ; ತಲೆದುಡಿಗೆ : "ಶೀರ್ಷಕಂ ತಲೆಸುತ್ತು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೧-೨೮) ; ತಳಿರುಡೆ ಪುಲ್ಲ ಕಂಕಣಮಶೋಕೆಯ ಬಿಲ್ ಬಿಳಿಯಂಬು ಕಾಡಪೂಗಳ ತಲೆಸುತ್ತು ಮಾಂದಳಿರ ಕೈಪೊಡೆ ರಂಜಿಸೆ (ಅರ್ಧನೇ. ೩-೬೧) ; ರಾಜೀವಲೋಚನಂ ಕ್ರೀಡಿಸಿದಂ ಪೀಲಿಯ ತಲೆಸುತ್ತಿನ ಪಚ್ಚೋಲೆಯ ಪೊಂಬಟ್ಟೆಯುಡೆಯ ಚೆಲ್ವೆಸೆವಿನೆಗಂ (ಜಗನ್ನಿ. ೪-೪೭); ಹರಣ ಮುಳ್ಳೊಡೆ ಹಾಡಿಯುಣಲ್ಕೆ ಬರ್ಪುದೊರ್ಮೆಗೆ ತಲೆಸುತ್ತುವೋಗಿ ತಲೆಯಿರ್ದೊಡೆ ಸಾಲ್ವುದು (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೪೪) ; ಮತ್ಸ್ಯ ತಲೆಸುತ್ತಾಗಿ ಹರನ ಮುಡಿಯಲ್ಲಿದೇಕೋ (ಗಣಭಾ ೬೯-೪) ; ತಲೆಸುತ್ತ ತೆಗೆದೊಡನೀಡಾಡಲಾ ಕೇಶ ನೆಲದೊಳಿರ್ದುದು ತೆಕ್ಕೆಗಟ್ಟಿ (ಭರಚ. ೬೦-೯೨); ತಣ್ಣೀರಲ್ಲಿ ಅದ್ದಿ ತಂದ ತನ್ನ ತಲೆಸುತ್ತಿನಿಂದ ಅವನ ಗಾಯವನ್ನು ಬಿಮ್ಮಾಗಿ ಸುತ್ತಿ ಹಿಡಿದು (ಹೆಬ್ಬರ. ೩೨-೫). ೩. (ಆಲಂ) ಅಹಂಕಾರ ; ದರ್ಪ ; ಒಣ ಹೆಮ್ಮೆ : ಅಧಿಕಾರದ ತಲೆಸುತ್ತು, ಕಕ್ಕಸದ ಎದೆ, ಕಿಡಿಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ ದಡಿವಿಡಿದು ಹುಲಿಗಳಂತೆಯೇ ಬಂದುಮದುವೆ ಮನೆಯನ್ನು ನುಗ್ಗಿದರು (ಕಾಲೂರ. ೧೫ ಕಥಾಸಾರ). [ತಲೆ$_1$ + ಸುತ್ತು$_2$]

ತಲೆಸೂಡು (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹೊತ್ತುಕೊಳ್ಳು ; ವಹಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ತಲೆಸೂಡಿ ಮುನ್ನ ಕಜ್ಜದ ಫಲಮಂ ಬೆಸಗೊಂಡುಮೆ[ೞ]ವನಲ್ಲಿಂ ಬಟಿಯಂ ತಲೆಯಂ ಕಿರಿಯಿಸಿ ದಿವಸಮನಲಸದೆ ಬೆಸೆಗೊಳ್ವನಂತು ಗಾವಿಲನಕ್ಕುಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೪೪). [ತಲೆ$_1$ + ಸೂಡು$_1$]

ತಲೆಸೇಸೆ (ನಾ). ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ತಳಿಯುವ ಅಕ್ಷತೆ ; ಮಂಗಳಾಕ್ಷತೆ : ವನಲಕ್ಷ್ಮಿ ಪಳುಕಿನ ಪರಿಯಾಣಂಗಳೊಳು ಬಂದುಗೆಯರಳಂ ಮಂಗಳಾರತಿಯೆತ್ತೆ ರತಿ ಜಾಜಿಯ ಸಣ್ಣನನೆಗಳಿಂ ತಲೆಸೇಸೆಯನಿಕ್ಕೆ (ನಂಬಿರ. ೧೦-೮೪). [ತಲೆ$_1$ + ಸೇಸೆ]

ತಲೆಸೊಪ್ಪು (ನಾ). (ಮರ, ಗಿಡಗಳ) ತುದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಸೊಪ್ಪು ; ಕುಡಿಯೆಲೆ : ನೋಡಿತ್ತಲಾಲಿಸಾ ತರಗೆಲೆಯ ಸಪ್ಪುಳಂ ಕಾಣಲ್ಲಿ ಮುರಿಗೊಳ್ಳುತಿದೆ ಮರದ ತಲೆಸೊಪ್ಪು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೦೫-೧೦೭). [ತಲೆ$_1$ + ಸೊಪ್ಪು$_3$]

ತಲೆಹಂಚು (ನಾ). ಹೆಂಚಿನ ಮೇಲ್ಛಾವಣಿಯ ಎರಡು ಸೂರುಗಳು ಸೇರುವ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮಗುಚಿಹಾಕುವ ದೊಡ್ಡ ಗಾತ್ರದ ಹೆಂಚು; ದಬ್ಬುಹೆಂಚು: ಅದಕ್ಕೆ ಬೆಲಗುಗಳೂ . . . ಹಂಚುಗಳೂ ತಲೆಹಂಚುಗಳೂ ಬೇಕಾಗುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೧೭) ; ಹಂಚು ಹೊಚ್ಚಿ ಬೆಂಕಟ್ಟಿನ ಮೇಲೆ ತಲೆಹಂಚು ಹಾಕುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೧೪). [ತಲೆ$_1$ + ಹಂಚು$_3$ (<ಪಂಚು$_4$)]

ತಲೆಹತ್ತು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆಗೆ ಸೇರು,–ಅಂಟು,–ಅಳವಡು : ಎಣ್ಣೆ ತಲೆಹತ್ತಿದೆ (ರೂಢಿ). ೨. (ಆಲಂ) ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತೋಚು ; ಬುದ್ಧಿಗೆ ತೋರು,–ಗೋಚರವಾಗು.

ತಲೆಹತ್ತಿದ ಮಾತು = ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತೋರಿದ ಮಾತು ; ವಿವೇಚನೆಯಿಲ್ಲದ ನುಡಿ ; ಹಿಂದು ಮುಂದು ಪರಿಶೀಲಿಸದ ಮಾತು : ಆಚೆಗೆ ನಡೆ ಎಂದು ತಲೆಹತ್ತಿದ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಆಡಿದನು (ನೀತಿಚಂ. XI, ೦೩). [ತಲೆ$_1$ + ಹತ್ತು$_1$ (<ಪತ್ತು$_1$)]

ತಲೆಹರಟೆ (ನಾ). ೧. ಅತಿಯಾದ ಮಾತು ; ವಿವೇಕವಿಲ್ಲದ ಮಾತು : ನೀನು ಹುಡುಗನಾದರೂ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಮುದುಕರ ಹಾಗೆ ಮಾತನಾಡುವುದು ತಲೆಹರಟೆ (ವಚಭಾ. ೦೦೦): ಶ್ರೀಧರನಿಗೆ ಈ ತಲೆಹರಟೆಯೆಲ್ಲ ಬೇಡವೆಂದು ಬರಿ (ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ೭೨) ; ನಿನ್ನ ತಲೆಹರಟೆಯನ್ನು ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳಲು ನನಗೆ ಸಮಯವಿಲ್ಲ (ರಂಗರೋ. ೧೨೩) ; ನೀವು ಇದನ್ನು ತಲೆಹರಟೆ ಎಂದು ಏತಕ್ಕೆ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದೀರಿ (ಘೂರಾಡಿ. ೧೯). ೨. ತಲೆಹರಟೆಯುಳ್ಳವನು ; ಅಧಿಕ ಪ್ರಸಂಗಿ : ಅವರು ಕುಪಿತರಾಗಿ ತಲೆಹರಟೆ, "ನೀನೂ ನನ್ನನ್ನು ಹಾಸ್ಯಮಾಡುತ್ತೀಯಾ" ಎಂದರು (ರಾಯಕ. ೫೦); "ಹೊ, ಹೋಗು, ತಲೆಹರಟೆ" ಎಂದು ಕಾಲು ಝಾಡಿಸಿದರು (ಮುಂಗಾಮು. ೦೦೨). [ತಲೆ$_1$ + ಹರಟೆ]

ತಲೆಹರಿಗೆ 'ತಲೆವರಿಗೆ' ನೋ.

ತಲೆಹರುಕ (ನಾ). ಬುದ್ಧಿಸ್ಥೈರ್ಯವಿಲ್ಲದವನು ; ಬುದ್ಧಿಚಾಂಚಲ್ಯವುಳ್ಳವನು ; ತಿಳಿಗೇಡಿ ; ಅವಿವೇಕಿ. 'ತಲೆಹರುಕತನ' ಪರಾ. [ತಲೆ$_1$ + ಹರುಕ (<ಪಱುಕ)]

ತಲೆಹರುಕತನ (ನಾ). ಅವಿವೇಕ : ಅವನ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಯಾರನ್ನೂ ಲಕ್ಷಿಸದ ತಲೆಹರುಕುತನವಿತ್ತು (ಮರಳಿ. ೦೦). [ತಲೆಹರುಕ + – ತನ]

ತಲೆಹಾಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಲೆದೂಗು ; ಒಪ್ಪಿಗೆ ಸೂಚಿಸು ; ಸಮ್ಮತಿಸು : ಬ್ರಾಂಡಿಂಗ್ಸ್ ದಂಪತಿಗಳು "ಹೂಂ" ಎಂದು ತಲೆಹಾಕಿದ ರೀತಿಯಿಂದಲೇ ಏಜಂಟನು ಬುಟ್ಟಿಗೆ ಬಿದ್ದನು ಬಿತ್ತೆಂದು . . . . ಗುಣಿಸಿಕೊಂಡನು (ಯೋಧಪು. ೨೪). ೨. ಉಂಟಾಗು ; ಉದ್ಭವಿಸು ; ತಲೆದೋರು ; ಕಾಣಿಸು ; ಒದಗು : ದುರಭಿಮಾನ ನಡುವೆ ತಲೆಹಾಕಿತು (ನಿರಾತ. ೮೬); ಅವರ ದಾಂಪತ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಣಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವಿರಸವೇನೂ ತಲೆಹಾಕಲಿಲ್ಲ (ಒಡ್ಡಿಉ. ೧); ಇವುಗಳೆಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಅವನ . . . ಜೀವನದ ಸಂಗತಿಗಳು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ತಲೆಹಾಕಿರುವುದೂ ಅಸಂಭವವಲ್ಲ (ಕಾವ್ಯಸ.೧೦೩); ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ಸಮಸ್ಯೆ ತಲೆಹಾಕುತ್ತದೆ (ದ್ರಾವಿವಿ.೩೪). ೩. (ಆಲಂ) ಮಧ್ಯೆ ಪ್ರವೇಶಿಸು; ನಡುವೆ ಬಾಯಿಹಾಕು : ಶಿಕ್ಷಣದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನೀವು ಸುಮ್ಮನೆ ತಲೆ ಹಾಕತೊಡಗಿದ್ದೀರಿ (ರಂಗಗರೋ. ೮೦); ಯಾರೂ ಇದರಲ್ಲಿ ತಲೆಹಾಕಬಾರದು (ತತ್ತ್ವಪ್ರಾ. ೬೧೨) ; ತಮಗೆ ಸಂಬಂಧಪಡದ ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ಅವರು ತಲೆ ಹಾಕಬಾರದು (ಪುನರು. ೩೩೦). ೪. (ಆಲಂ) ಯೋಚನೆಮಾಡು ; ಮನಸ್ಸನ್ನು ತೊಡಗಿಸು : ಗಿಡಮೂಲಿಕೆಯ ಔಷಧೋಪಚಾರ ಮಾಡುವುದು ಮುಂತಾದವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅವರು ತಲೆಹಾಕಿದ್ದರು (ಗಂಗಾಸಾ. ೨೫). [ತಲೆ$_1$ + ಹಾಕು (<ಪಾಯ್ಯು$_1$)]

ತಲೆಹಾಕುತನ (ನಾ). ಮಧ್ಯೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುವಿಕೆ; ಅನಪೇಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಬಾಯಿ ಹಾಕುವ ಸ್ವಭಾವ; ಅಧಿಕಪ್ರಸಂಗತನ: ತನ್ನ ಆಸ್ತಿಪಾಸ್ತಿಗಳ ವಿಲೇವಾರಿ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಭಾವಮೈದುನನ ತಲೆಹಾಕುತನ ನೆಕ್ಲದೋವನಿಗೆ ಸರಿಬೀಳಲಿಲ್ಲ (ಪುನರು. ೪೨೭). [ತಲೆಹಾಕು + – ತನ]

ತಲೆಹಾರಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಲೆಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸು ; ಕೊಲ್ಲು : ತಲೆಹಾರಿಸಿ ಬಿಡು ತ್ತಾರೆ (ದಾಲತ್. ೨೭೪). [ತಲೆ$_1$ + ಹಾರಿಸು (<ಪಾಱಿಸು)]

ತಲೆಹಿಡಿ 'ತಲೆವಿಡಿ$_1$' ನೋ.

ತಲೆಹಿಡಿಕ, ತಲೆಹಿಡುಕ (ನಾ). (ವ್ಯಭಿಚಾರಕ್ಕೆ) ಜನರನ್ನು ಒದಗಿಸಿ ಕೊಡುವವನು ; ಕುಂಟಣಿಗ. 'ತಲೆಹಿಡಿಕಿ' ಪರಾ. **ತಲೆಹಿಡುಕ :** ೧. ಅಂಥವನು ತಲೆಹಿಡುಕನಾಗುವುದು ಸಾಧ್ಯವೇ ? (ನಾಪೋಲೀ. ೨೫೪). 'ತಲೆಹಿಡುಕತನ' ಪರಾ. [ತಲೆ$_1$ + ಹಿಡಿಕ]

ತಲೆಹಿಡಿಕಿ (ನಾ). (ವ್ಯಭಿಚಾರಕ್ಕೆ) ಜನರನ್ನು ಒದಗಿಸುವವಳು,– ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುವವಳು. [ತಲೆಹಿಡಿಕ + – ಇ$_2$]

ತಲೆಹಿಡುಕ 'ತಲೆಹಿಡಿಕ' ನೋ.

ತಲೆಹಿಡುಕತನ (ನಾ). (ವ್ಯಭಿಚಾರಕ್ಕೆ) ಜನರನ್ನು ಒದಗಿಸುವಿಕೆ ; ಕುಂಟಣಿತನ: (ನೀಚ ಮನೋದ್ರೇಕಗಳಿಗೆ, ದುರುದ್ದೇಶಗಳಿಗೆ) ಸಹಾಯಕ ನಾಗಿರು ; ಒಬ್ಬನ ಕಾಮಾಭಿಲಾಷೆ ತೀರಿಸಲು ಸಹಾಯಮಾಡು ; ತಲೆ ಹಿಡುಕತನ ಮಾಡು (Pander. ಇಂಕನಿ.).

[ತಲೆಹಿಡುಕ (<ತಲೆಹಿಡಿಕ) + – ತನ]

ತಲೆಹಿಡುಕಿ (ನಾ). = ತಲೆಹಿಡಿಕ : (ಕಳ್ಳುಲುಮೆಯ ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ) ತಲೆ ಹಿಡುಕ (ಕಿ). (Pander. ಇಂಕನಿ.). [ತಲೆಹಿಡುಕ(<ತಲೆಹಿಡಿಕ)+–ಇ$_3$]

ತಲೆಹುಣ್ಣು (ನಾ). ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಣ್ಣು: ಉಮ್ಮತ್ತದ ಬೇರು . . . ಬೆಲ್ಲ, ಗಣಿಕೆಸೊಪ್ಪಿನ ರಸ, ಇವಂ ಅರೆದು ಪೂಸೆ ತಲೆಹುಣ್ಣು ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿವೈವಿ. ೬೦).

[ತಲೆ$_1$ + ಹುಣ್ಣು (<ಪುಣ್)]

ತಲೆಹುಳಿ 'ತಲೆಹುಟಿ' ನೋ.

ತಲೆಹುಳು (ನಾ). ೧. ತಲೆಯಲ್ಲಿರುವ ಹುಳು; ಸೀರು, ಹೇನು. ೨. (ಆಲಂ) ಹುಚ್ಚುಹುಚ್ಚಾದ ವಿಚಾರ ; ತಪ್ಪುತಿಳಿವಳಿಕೆ : ನಾನು ಒಳಿತಾಗಿ ಸಿಟ್ಟುಮಾಡಿ, ಆತನ ತಲೆಹುಳುಗಳನ್ನು ಜಾಡಿಸಿದನು (ಮುಂಬಯಿ. ೪–೧೯೭).

ತಲೆ ಹುಳು ಕೊಡಹು = ೧. ತಲೆಯಲ್ಲಿರುವ ಹುಳುಗಳನ್ನು ಬೀಳಿಸು ; ಹೇನು ತೆಗೆ. ೨. ಗ್ರಹಚಾರ ಬಿಡಿಸು ; ತರಾಟೆಗೆ ತೆಗೆದು ಕೊಳ್ಳು : ರೇಗಿದರೆ ಅವನ ತಲೆ ಹುಳು ಕೊಡಹಿಬಿಡುತ್ತೇನೆ (ರೂಢಿ).

[ತಲೆ$_1$ + ಹುಳು$_2$ (<ಪುೞು$_1$)]

ತಲೆಹುಳುಕ (ನಾ). ೧. "ಹರಟೆ ಹೊಡೆಯುವ, ಮನ ಬಂದಂತೆ ವರ್ತಿಸುವ, ಗಾಂಭೀರ್ಯವಿಲ್ಲದ ಮನುಷ್ಯ; ಹರಟೆಯ ಮಲ್ಲ ; (Flibbertigibbet. ಇಂಕನಿ.). ೨. ಹುಚ್ಚ; ಭ್ರಮಿಷ್ಟ: ಅವನೊಬ್ಬ ತಲೆ ಹುಳುಕ, ಬುದ್ಧಿ ಸ್ವಾಧೀನವಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ).

[ತಲೆ$_1$ + ಹುಳುಕು (<ಪುೞುಕು) + – ಅ$_7$]

ತಲೆಹುಟಿ, ತಲೆಹುಳಿ (ಕ್ರಿ). ತಲೆಕೆಡು ; ಬುದ್ಧಿಕೇಡು ; ಹುಚ್ಚುಹಿಡಿ. **ತಲೆಹುಳಿ :** ಅವನೇಕೆ ತಲೆಹುಳಿತವನಂತೆ ಆಡುತ್ತಾನೆ ? (ರೂಢಿ).

ತಲೆಹುಟಿತನಾಯಿ, ತಲೆಹುಳಿತನಾಯಿ = ೧. ಗೊತ್ತುಗುರಿಯಿಲ್ಲದೆ ಸುತ್ತುವ ಮನುಷ್ಯ ; ಅಲೆಮಾರಿ : ತಲೆಹುಟಿತ ನಾಯ ಸ್ವುಡು (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೮–೪೨೩); ಅವನೊಬ್ಬ ತಲೆಹುಳಿತ ನಾಯಿ ; ಬೀದಿ ಅಲೆಯ ಲು ಹೋಗಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). ೨. ಹುಚ್ಚು ನಾಯಿ : ಅವನು ತಲೆಹುಳಿತ ನಾಯಿಯಂತೆ ಸುತ್ತುತ್ತಿದ್ದಾನೆ (ರೂಢಿ). [ತಲೆ$_1$ + ಹುಟಿ (<ಪುಟಿ)]

ತಲೆಹೊಗಿಸು (ಕ್ರಿ). = ತಲೆಹಾಕು ೩ : ಹೊರಗಿನವನೊಬ್ಬನು ನಡುವೆ ತಲೆಹೊಗಿಸುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲವೆಂದು ನನ್ನೆಣಿಕೆ (ಕನ್ನಇ. ೧೬೭).

[ತಲೆ$_1$ + ಹೊಗಿಸು (<ಪೊಗಿಸು)]

ತಲೆಹೊಡಕ (ನಾ). = ತಲೆವೊಯ್ಕ ೧: ಬೋರ್ನಿಯೋದ ಡಯಾಕರು ಮೊನ್ನೆಯ ತನಕ ತಲೆಹೊಡಕರಾಗಿಯೇ ಇದ್ದರು (ಬಾಲಪ್ರ.III, ೧೬೧೨). 'ತಲೆಹೊಡಕತನ' ಪರಾ. [ತಲೆ$_1$ + ಹೊಡೆ$_1$ (<ಪೊಡೆ$_1$) + – ಕ$_3$]

ತಲೆಹೊಡಕತನ (ನಾ). ತಲೆಯನ್ನು ಹೊಡೆಯುವಿಕೆ ; ಕೊಲ್ಲುವಿಕೆ: ಡಯಾಕರಲ್ಲಿ ತಲೆಹೊಡಕತನವಿದ್ದಾಗ ಅವರು, ತಾವು ಕೊಂದವರ, ಎಲುಬು, ತಲೆಗೂದಲುಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಬಾಲಪ್ರ. III, ೧೬೧೨).

[ತಲೆಹೊಡಕ + – ತನ]

ತಲೆಹೊಣೆ 'ತಲೆವೊಣೆ' ನೋ.

ತಲೆಹೊಯ್ 'ತಲೆವೊಯ್' ನೋ.

ತಲೆಹೊಯ್ಕ 'ತಲೆವೊಯ್ಕ' ನೋ.

ತಲೆಹೊರೆ 'ತಲೆವೊಱೆ' ನೋ.

ತಲೆಹೊರೆಗ (ನಾ). ೧. ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹೊರೆ ಹೊರುವವನು ; ಭಾರಹೊರುವವನು. ೨. (ಆಲಂ) ಅನಪೇಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಹೊರೆಯಾಗಿರು ವವನು; ತಲೆಭಾರವಾಗಿರುವವನು : ಅವರಿಗೆ ಬಹಳ ತಲೆಹೊರೆಗೆ [ರೆಗ]ನಾಗಿರ್ದನದು ನಿಮಿತ್ತಂ ಸಾಯ ಹಾರಿದರುಯೆಂದು ಮರುಗಿ (ನವಮೋ. ೫–೧೨). [ತಲೆಹೊರೆ (<ತಲೆವೊಱೆ) + – ಗ$_2$]

ತಲೆಹೊಱೆ 'ತಲೆವೊಱೆ' ನೋ.

ತಲೆಹೋಕ 'ತಲೆವೋಕ' ನೋ.

ತಲೆಹೋಕತನ (ನಾ). ಮೂರ್ಖತನ ; ಅವಿವೇಕ : ಸೆಱಗು ಬೆಱಗಂ ಪಾರದೆ ತಲೆಹೋಕತನದಿಂದ ಬಂದು ಪವುಜಿಕ್ಕಿಯನಿಸಲವರಿಕೆಯಿಲ್ಲದೇ ಹೊಕ್ಕೀಱಿಯಿಱಿದನು (ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವಕೌ. ೮–೪೫) ; ತಪ್ಪುಕಾರ್ಯದಿ ತನ್ನ ತಲೆ ಹೋಕತನದಿ ಅಪ್ಪ ನಿನ್ನನು ಕೊಂದು ಅಪಕೀರ್ತಿ ಪಡೆದೆ (ಸಾರಂಗ. ೩೪).

[ತಲೆಹೋಕ (<ತಲೆವೋಕ) + – ತನ]

ತಲೆಹೋಗಿಸು(ಕ್ರಿ). ತಲೆಯು ಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡು; ಪ್ರಾಣಾಪಾಯ ವುಂಟುಮಾಡು : ತಲೆತಿರುಗಿಸುವುದು ಸೋಮ, ತಲೆಹೋಗಿಸುವುದು ಕಾಮ (ಅಶ್ವಮೇ. ೫೫).

[ತಲೆ$_1$ + ಹೋಗಿಸು (<ಪೋಗಿಸು)]

ತಲೋದರಿ, ತಳೋದರಿ (ನಾ). ೧. ತೆಳುವಾದ ಹೊಟ್ಟೆಯುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು; ಕೃಶವಾದ ಉದರವುಳ್ಳವಳು; ಸುಂದರ ಸ್ತ್ರೀ: ಸಸಿಯಂ ನೋಡಿ ತಲೋ[ಪಾಠಾಂ. ಳೋ]ದರಿ ಬಿಸುಸುಯ್ದುಂ ಬಯ್ದುಮಿಂತು ಮಾಡಿದ ಬಿದಿಯಂ (ಶಮದ. ೨೨೭ ಪ್ರಯೋ); ಆಭರಣತತಿಗೀ ತಲೋ[ಪಾಠಾಂ. ಳೋ]ದರಿಯಾಭರಣವಹುದಲ್ಲದೇ ಬಳಿಕಾಭರಣಮೀ ರೂಪವತಿಗಾಭರಣವಲ್ಲ (ಬಸಪು. ೪-೩೩); ದೆಸೆದೆಸೆಗಳೊಳು ಸಂಜ್ಞೆಗಳು ಸೂಚಿಸೆ ತಲೋ[ಪಾಠಾಂ. ಳೋ]ದರಿ ಕರೆವುತಿರೆ ಮುಂದೆಸೆಯೊಳಂದುಗೆ ಘಲಿರುಘಲಿರೆನೆ ಗೆಜ್ಜೆಗಳು ಮೊರೆಯೆ (ಬಸಪು. ೨೪-೪೪). **ತಳೋದರಿ :** ೧. ವರ ತನೂಭವರಂ ಪಡೆ ನೀಂ ತಳೋದರೀ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೧೮); ಉರದಡಕಿಲ್ವಣ್ಣಂ ಕರ್ದುಕಿರದಧರದ ಪುಣ್ಗೆವಾಯ್ದ ಮಿಾಂಗಗಿದು ತಳೋದರಿ ದರಿಯನೆಯ್ದುವಿನಮಾ ಸರೋವರಂ ಕಡಡೆ ಬೆರ್ಚಿ ದೆಸೆದೆಸೆವರಿದಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೪೪); ಭಸಿತವನೇಕೆವುದ್ಧೂಳಿಸೆ ತಳೋದರಿ ನೀನು (ಬಸಪು. ೧೨-೧೭); ಈತನೇ ಧರ್ಮಜನು . . . ಈ ತಳೋದರಿ ದ್ರುಪದಸುತೆಯೇ ಕೌತುಕವಲೇ ಭುವನಜನ ವಿಖ್ಯಾತರೆಲ್ಲಿಂದೆಲ್ಲಿ ಮೂಡಿದರೆನುತ ಬೆಱಗಾದ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೧೦-೧೫). ೨. ಗೃಹಿಣಿ ; ಹೆಂಡತಿ : ವೃಕೋದರಂ ತನ್ನ ತಳೋದರಿಯ ಮುಖಮಂ ನೋಡಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೫೨ ವ); ವೇದಪುರುಷನ ಸುತನ ಸುತನ ಸಹೋದರನ ಹೆಮ್ಮಗನ ಮಗನ ತಳೋದರಿಯು . . . ಜಠರದಿ ಜನಿಸಿದನಾದಿಮೂರುತಿ ಸಲಹೊ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೧-೨೩). [ಸಂ. ತಲೋದರೀ(ತಲ + ಉದರ + –)]

ತಲೋದ್ವೃತ್ತ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ] ಮೂವತ್ತೈದು ದೇಶೀಯ ಭೌಮಚಾರಿಗಳಲ್ಲೊಂದು; ℙ ಕಾಲ್ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಮಡಿಸಿ ನೆಲದ ಮೇಲಿಟ್ಟು ಮುಂದಕ್ಕೆ ನಡೆದು ನಿಂತುಕೊಳ್ಳುವುದು : ಬೆರಲ್ಗಳನಿಳೆಯೊಳ್ ಮಡಿದುಂ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಮಗುಳ್ದುಮಂತೇ ನಿಲಲುಂ ಮಡದಿ ಕೇಳ್ ತಲೋದ್ವೃತ್ತಂ (ಲಾಸ್ಯರಂ .೬-೭೨). [ಸಂ. (ತಲ + ಉದ್ವೃತ್ತ)]

ತಲ್ಪ, ತಳ್ಪ (ನಾ). ೧. ಹಾಸಿಗೆ; ಶಯ್ಯೆ; ಸುಪ್ಪತ್ತಿಗೆ. 'ತೂಲತಲ್ಪ', 'ಮೃದುತಲ್ಪ' ಪರಾ. ೨. ಹೆಂಡತಿ ; ಸತಿ ; ಪತ್ನಿ : "ಸ್ವಸ್ತ್ರೀಯುಂ ಶಯನಸ್ಥಳಂಗಳಿವು ತಲ್ಪಾ[ಪಾಠಾಂ. ಳ್ಪಾ]ಖ್ಯಾನಮುಂ" (ನಾನಾರ. ೧೧೦). ೩. ಮಾಳಿಗೆ ; ಮಹಡಿ ; ಕರುಮಾಡ. ೪. ತೆಪ್ಪ ; ದೋಣಿ. **ತಳ್ಪ :** ೧. "ತಳ್ಪಮೆನೆ ತಳಿಮುಮೆನೆ ಸುಪ್ಪತಿಗೆಗಕ್ಕು ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ.೬೦-೧೫); ಆ ಮೃತಾಂಭೋರಾಶಿ ಶಯ್ಯಾಸದನದೊಳುರುವೀಚೀಸಮುತ್ತುಂಗ ಮಂಚಾಗ್ರಿಮಶೇಷಾನಳ್ಪತಳ್ಪಸ್ಥಳದೊಳ್ ಅಘಹರಂ ಶ್ರೀಧರಂ ಯೋಗನಿದ್ರೋದ್ಯಮದಿಂದಿರ್ದು (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೨೩-೩ ; 1159); ಜಳಶಯನನವತರಿಸುವುದಂ ತಿಳಿದಲ್ಲಿಂ ಮುನ್ನ ದುಗ್ಧವಾರಿಧಿ ತಳ್ಪಚ್ಛಳದಿಂದವತರಿಸಿತ್ತಾ ನಿಳಯದೊಳೆನೆ ಧವಳತಲ್ಪಮೆಸೆದುದನಲ್ಪಂ (ಜಗವಿ. ೨-೭೪); ಸಜ್ಜೆವನೆಯೊಳಗೆ ಮೃದುವೆನಿಪ ತಳ್ಪದ ಮೇಲೆ ಸಜ್ಜನಂ ಸೆಲಸಿ (ಬಸರ. ೯-೧೨೯); ನಿನಗಿಂಬಲ್ಲದು ತಳ್ಪಮೆಂದು ತೆಗೆದಿಟ್ಟು (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೪-೮); ಜಳಪಕ್ಷಿಗಳುಲಿಯಿಂದಂ ಕಳಹಂಸಂ ಕಮಳತಳ್ಪದಿಂದೇಳ್ವವೊಲೊಲ್ದಿಳೆಯರಸನೆಳ್ದನಾ ಮಂಗಳಪಾಠಕರುಲಿಯಿನಮಳ ತಳ್ಪಸ್ಥಳದಿಂ (ರಾಜಶೇ. ४-೨೭); ನಿಮ್ಮಾಜ್ಞೆಯಿಂದ ಹರಿಗೆ ತಳ್ಪವಾಗಿರ್ದನು (ಭೈರಸೂ.೨೭). ೨. "ಪೆಂಡಿತಿಯುಲ್ಲಿಯುಂ ತಳ್ಪಮೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೩೫-೨೪): "ತನ್ನ ಸತಿಯುಲ್ಲಿ ತಳ್ಪವೆಂದೆಂಬುದು" (ಮಂಗರಾ. ೦೪೧-೧೩). ೪. "ತಳ್ಪಂ, ಉಡುಪಃ, ಪ್ಲವಃ – ಈ ೩ ತೆಪ್ಪಂ" (ಹಲಾಯು. ೧೧೧-೪೯). ೫. ಕೊಳ ; ಪುಷ್ಕರಿಣಿ ; ಹೊಂಡ : " ವೇಶಂತಃ, ಪಲ್ವಲಂ, ತಳ್ಪಂ–ಈ ೩ ಕೊಳಹೆ " (ಹಲಾಯು. ೧೧೧-೫೩); "ವಿಖ್ಯಾತದಿಂ ಸರಸಿ ಕಾಸಾರ ಕೊಳನು ಮತ್ತಾ ತಳ್ಪ[ಪಾಠಾಂ. ಕಳ್ಬ, ತಲ್ಲ]ಮೆನೆ ಪಲ್ವಲಾಖ್ಯಮೆನೆ ವೇಸಂತವೆನಲು ಕೊಳಹಕ್ಕೆ ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೩-೧೪). [ಸಂ.]

ತಲ್ಪಿಸು 'ತಲಪಿಸು' ನೋ.

ತಲ್ಪು (ನಾ). (?) : ಕಟಿದ ಭವಕ್ಕೆ ಪೇಸುವಡೆಮಾಸುರಕರ್ಮದ ತಲ್ಪನರ್ಥಿ ಸುತ್ತಟಿವೊಡನಿರ್ದೊಡಂಬಡುವ ಯೋಜಿಪ ಬಾಜಿಪ ತತ್ವಗೋಷ್ಠಿಯೊಂದುಟಿಯದೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೩೧).

[ℙ ಇದು 'ತಳ್ಪು' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ತಲ್ಮಡ (ನಾ). ಯೆಹೂದಿಯರ ಪವಿತ್ರಗ್ರಂಥ; ಯೆಹೂದ್ಯರ ಧರ್ಮಗ್ರಂಥ : ಕ್ರಿಸ್ತ ಮಹಮದ ರಾಮಕೃಷ್ಣ ಜೊರಾಸ್ತ ಗೌತಮರು ದಿವ್ಯ ವೇದ ಕೊರಾನು ಬೈಬಲು ತಲ್ಮಡಾಧಿಗಳು (ಅಗ್ನಿಹಂ. ೧೦-೧೮).

[←ಇಂ. Talmud]

ತಲ್ಲ (ನಾ). ಕೊಳ ; ಪುಷ್ಕರಿಣಿ ; ಸರೋವರ : "ಸರಸಿ ಕಾಸಾರ ಕೊಳನು ಮತ್ತಾ ತಲ್ಲ[ಪಾಠಾಂ. ಕಳ್ಬ, ತಳ್ಪ]ಮೆನೆ ಪಲ್ವಲಾಖ್ಯಮೆನೆ ವೇಸಂತವೆನಲು ಕೊಳಹಕ್ಕೆ ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೨೩-೧೪). 'ತಳ್ಪ' ಪರಾ.

[ಸಂ.]

ತಲ್ಲಖಿನಾಮಾ 'ತಲ್ಲಾಖಿನಾಮಾ' ನೋ.

ತಲ್ಲಜ (ನಾ). ಉತ್ತಮನಾದವನು ; ಶ್ರೇಷ್ಠ : ಅಲ್ಲಿ ಸಂದಮರಾತ್ಮದೀಪ್ತರು ತಲ್ಲಜಾಧಮಮಧ್ಯಮರು ತಂತಮ್ಮ ಕರ್ಮಗಳಿಂ (ಸೌನಂದ. ೧೦-೩೨). [ಸಂ.]

ತಲ್ಲಣ 'ತಲ್ಲಟ' ನೋ.

ತಲ್ಲಣಂಗೊಳ್ 'ತಲ್ಲಟಂಗೊಳ್' ನೋ.

ತಲ್ಲಣಗೊಳ್ 'ತಲ್ಲಟಂಗೊಳ್' ನೋ.

ತಲ್ಲಣಗೊಳ್ಳು 'ತಲ್ಲಟಂಗೊಳ್' ನೋ.

ತಲ್ಲಣದೋಱ್ (ಕ್ರಿ). ವ್ಯಥೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡು ; ಚಿಂತೆಗೊಳಿಸು : ಸಲ್ಲದಪ್ಪಾ ನೀವು ನನ್ನ ಮನಸಿಗಿಷ್ಟು ತಲ್ಲಣದೋರ್ಪುದು ಚದುರೆ (ಭರಜ. ४೫-೬೫). [ತಲ್ಲಣ (<ತಲ್ಲಟ) + ತೋಱ್ (<ತೋಱು)]

ತಲ್ಲಣಿಕೆ (ನಾ). ಅಂಜಿಕೆ ; ಭಯ ; ಭೀತಿ : ನುಡಿದಳು ತರುಣಿ ತನ್ನೆದೆಯ ತಲ್ಲಣಿಕೆಯಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ४೫೨-೨೦೧).

[ತಲ್ಲಣ (<ತಲ್ಲಟ) + – ಇಕೆ]

ತಲ್ಲಣಿಗ (ನಾ). ೧. ಭಯಗೊಂಡವನು : ತಲ್ಲಣಿಗ ಪೇಳ್ದ ಕಬ್ಬದ ಪಾಂಗಿನಂತಲ್ಲವೆಲ್ಲಿಯುಂ ವಿದ್ವತ್ಸಭಾವಲಯ ಮೆಚ್ಚೆ ಕೈಯ್ಯಲ್ಲಿರಿಸಿದಾಮಳಕದಂತೊರೆವೆ (ಲಿಂಗಪು. ೧-೨೨). ೨. ಭಯಪಡಿಸುವವನು ; ಭಯಂಕರನಾದವನಂ : ಘಲ್ಲಿಸಿದನುಬ್ಬಿಱಿದು ತಬ್ಬಿದ ತೆಲ್ಲಟೆಯ ತವಕಿಗರ ತೋಟಿಯ ತಲ್ಲಣಿಗ[ಪಾಠಾಂ. ಣೆಯ]ನಱಿಯಟ್ಟಿ ಸದೆದನು ಸಕಲ ವಾನರರ (ತೊರರಾ. ೬-೨೭-೩೭). ೩. ಕೊಲೆಗಾರ : ಬಂದನಾ ಪರವಾದಿಮಸ್ತಕದ ಶೂಲ ಬಂದನಾ ಪರವಾದಿ ಮೇಷ ತಲ್ಲಣಿಗ (ಶರಲೀ. ೯४-೧೦).

[ತಲ್ಲಣ (<ತಲ್ಲಟ) + – ಇಗ]

ತಲ್ಲಣಿಸು 'ತಲ್ಲಟಿಸು' ನೋ.

ತಲ್ಲಳ 'ತಲ್ಲಟ' ನೋ.

ತಲ್ಲಳಿಸು 'ತಲ್ಲಟಿಸು' ನೋ.

ತಲ್ಲಟ, ತಲ್ಲಣ, ತಲ್ಲಳ (ನಾ). ೧. ಹೆದರಿಕೆ ; ಭಯ ; ಭೀತಿ ; ಅಂಜಿಕೆ : " ತಲ್ಲಟಂ = ಭಯಂ " (ಶಮದ. ಪರಿ. ೧) ; " ಭೀತಿ ತಲ್ಲಟಮೆನಿಪ್ಪುದು " (ಸಂಜೀವ. ೩) ; ನೆಱಮಾರ್ ಪೆಱಗಿಕ್ಕೆ ಕಾವರಾರಾರ್ಮೆನು ತ್ತೊಱಲ್ದಟಲುತಿರ್ಪುದೆ ನಾರಕರ್ಗಲ್ಲಿ ತಲ್ಲಟಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೯४) ; ಜಳಜಮುಖಿ ನಾಡೆಯುಂ ತಲ್ಲಟದಿಂ ಭೋರೆಂದು ಸುಯ್ದು ತನ್ನಂ ದುಃಖಾನಳನಳುರೆ ತನ್ನೊಳೆಂದಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೫४) ; ಕಲ್ಲಮಟಿ ಕಱಿಯೆ ಪು[ಗ]ಲೆಡೆಯಿಲ್ಲದೆ ಕಡು ನೊಂದು ಜೀವಧನ [ಮುಂ] ಜನಮುಂ ತಲ್ಲಟದಿಂ ಕೋಳ್ಗುದಿಗೊಳ್ವಲ್ಲಿ ಕುಮಾರಂ ಭಯಸ್ಥರಾಗದಿ[ರೆಂ]ದಂ (ಬಂಹರಿ. ೬-೨೨);

ಪುಲ್ಲೆಯ ಹಿಂಡನೊಂದು ಪುಲಿ ಗೆಂಟಱೊಳೊಯ್ಯನೆ ಕಂಡು . . . ಅದರ್ಕೆ ಲಂಘಿಸಲ್ ತಲ್ಲಟದಿಂ ಕುನುಂಗಿ ನೆಱೆ ನೀಂಟಿಸಿ ನೀಳ್ದ ಕೊರಲ್ಗೆ ಪಾಯ್ದು (ದಶಕು. ೨-೧೧೩) ; ಎಮ್ಮ ಜಾತಿಗೀ ಚಕಿತತೆ ಸಲ್ಲದೆಂದು ದಿಟವೊಂದಿದೊಡಂ ಬಳೆದತ್ತು ತಲ್ಲಟಂ (ಚಿಕವಿ. ೬-೨೦೮). ೨. ಚಿಂತೆ ; ಮನೋವ್ಯಥೆ : ಅದಂ ಪರದನೀಕ್ಷಿಸಿ ಚಂದನವಪ್ಪುದೆಂಬುದಂ ಮೆಲ್ಲನೆ ಚಿತ್ತದಿಂದಱಿದದಂ ಕಡಿವೀ ಕಡುಸೇದೆಯೇಕೆ ನೀನೊಲ್ಲದೊಡೊಂದು ದೊಡ್ಡ ಪೊರೆ ಪುಳ್ಳಿಯು ನೀವೆನಿದಕ್ಕೆ ನೀನಿದ ತಲ್ಲಟವಾಗದೀವುದೆನೆ (ಧರ್ಮಪ. ೯-೯). **ತಲ್ಲಣ :** ೧. "ತಲ್ಲಣ [ಪಾಠಾಂ. ಳ]ಮೆನೆ ಭಯಮಕ್ಕುಂ" (ಭಾರಪಿ. ೨೦) ; ಅಂತನಿಬರ ಮನಕ್ಕೆ ತಲ್ಲಣಂ ಬರ್ಪಂತೆ ಬಂದು (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೯೪ ವ) ; ಅಜನೀಕೆಯ ಸೆಳ್ಪುಗುರಿಂಗೀಯೆ ತನ್ನ ಚೆಲ್ವಂ ಪಿರಿದುಂ ತಲ್ಲಣದಿಂ ಕೇದಗೆಗಳ್ ಮುಳ್ಳೊಳ್ ಪೊಕ್ಕಿರ್ಪವಿನ್ನುಮತಿ ಭಯದಿಂದಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೧೫೬) ; ಮೋಹಮುಂ ಗರ್ವಮುಂ ತಲ್ಲಣಮುಂ ತೀರ್ಗುಂ ದಿಟಂ ನಿಮ್ಮಯ ನಿಜ ಶರಣಂಗಂ (ಪಂಪಾಶ. ೪೫) ; ಇನನುಟ್ಟುದಂ ಬಿಸುಡೆ ತಲ್ಲಣದಿಂ ಮದನಂ ಬಿಸುಟ್ಟನುಟ್ಟುದಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೩-೧೦೭) : ಕರ್ಣನ ಸೆಣಸಿ ನಿಂದನು ಮತ್ತೆ ಸಮರಾಂಗಣದ ಚೌಪಟಮಲ್ಲನಿತ್ತನು ಪಡೆಗೆ ತಲ್ಲಣವ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೬-೪೮). ೨. ಕೊಲೆಯಿಂದೊಂದನಸತ್ಯಮೆಂಬೆರಡಂ . . . ಅನಾಕುಳಂ ತೊಱೆದೊಡೇಂ ಹೃಲ್ಲಾಸಮೋ ದೋಷಮೋ ಮಲಮೋ ತಲ್ಲಣಮೋ ಕೃತಾಂತಭಯಮೋ ಸಂತಾಪಮೋ ಬೇವಸಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೫) : ವಿಗಡ ವೀರಾನೀಕವಿದೆ ತಲ್ಲಣದೆ ತಗಹಿನಲೇಕೆ ಕಾಲಕ್ಷೇಪವೆಂದನು ಕೌರವರ ರಾಯ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೬-೨೩). ೩. ತಾಪ ; ಸಂಕಟ ; ಕಳವಳ : ತೀವ್ರದ ತೃಷೆ ಮೊಕ್ಕಳವಾಗೆ . . . ತಲ್ಲಣದಿಂ ಬಿಸುಸುಯ್ದುಮ್ಮಳಿಸಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೫೫) ; ಉದಕವ ಕುಡಿದು ಬಳಿಕಾರೈವೆನಿದನೆನುತ ಲವಲವಿಸಿ ತಾಳಿಗೆಯ ತಲ್ಲಣದವನು ಹೊಕ್ಕನು ಕೊಳವನು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೨೩-೨೦) : ಜಗದೊಳಾವ ಭ್ಯಾಸಿಯೋ ತಾಳಿಗೆಯ ತಲ್ಲಣದೊಳಗೆ ನೆಗಹಿನ ಸುಗಮಸಾಹಸನರರೆ ಮರಘ ಭಾಪೆಂದುದುಭಯಬಲ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೩-೧೪). ೪. ಆವೇಗ; ಉದ್ವೇಗ: ಒದವಿದ ತಲ್ಲಣಂಬೆರಸು ಚೆಚ್ಚರದಿಂ ಪಿಡಿದೆತ್ತಿ ಶಂಕೆಯಿಂ ಸುದತಿಯ ಪಾಂಗಿದೇನೆನುತಂ . . . ಮೇಲುದಱ ಸೆಱಂಗಿನಿಂ ನಯದೆ ಬೀಸಿದನಾ ಮನುಜೇಂದ್ರಚಂದ್ರಮಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೨೯) : ಗೂಡುವಾಯ್ವ ಮೆಲ್ಲೆರ್ದೆಯ ತಲ್ಲಣಕ್ಕೆ ಬೆಱಗಾದ ತೆಱದಿನಖಿಳಾಂಗಸ್ಪಂದಮುಮಂದ ಮಾಗೆಯುಂ (ವರ್ಧಪು. ೬-೨ ವ) ; ತವಕದಿನಪ್ಪಿ ತಲ್ಲಣದೆ ಚುಂಬಿಸಿ ನಿಲ್ಲದೆ ನಾಣ್ಗೆವಾಯ್ದು ಕೂಡುವ ಬಗೆಯಿಂತುಟೆಂದುಸಿರ್ವ ಬಲ್ಮೆಯನಾನಱಿಯೆಂ (ದಶಕು. ೯-೬೪). ೫. ದಿಗ್ಭ್ರಮೆ; ಕಕ್ಕಾಬಿಕ್ಕಿ: ತಡೆಯದೆ ಮುಗಳೆಂದಳಿಯನ ನಡುವಂ ತಟ್ಕೈಸಿಕೊಂಡು ಹಿತ್ತಲ ದೆಸೆಯೊಳ್ ಬಿಡದೋಡುವಾಕೆ ಕಾಣದೆ ಕೆಡೆದಳ್ತಲ್ಲಣದಿನಾಗಳೆಂಜಲಕುೞಿಯೊಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೪೪) ; ಕೂಗಿಡುತಿರ್ಪಟುತಿರ್ಪ ತತ್ಪುರೀಜನದ ಪೊದಟ್ದ ತಲ್ಲಣದ ಮಲ್ಲಣಿ ಬೀದಿಯೊಳಾದುದದ್ಭುತಂ (ವರ್ಧಪು. ೩-೫). **ತಲ್ಲಳ :** ೧. ಯುಧಿಷ್ಠಿರ ನಾಳ್ವ ದೇಶದೊಳ್ ಮಱೆ ಮೋಸ ವಾಸಿ ತಲ್ಲಳ ತಳೆ ವಿಯೋಗ ಮಲಸಿಕೆ ಕರ್ಕಶಂಗಳಿವು ಮೊಳೆದೋಱವೇವೇಳ್ವೆನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨-೫).

[ದೇ.॥ ತುಳು. ತಲ್ಲಣ ; ತೆಲು. ತಲ್ಲಡ]

ತಲ್ಲಟಂಗೊಳ್, ತಲ್ಲಣಂಗೊಳ್, ತಲ್ಲಣಗೊಳ್, ತಲ್ಲಣಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ೧. ಭಯಗೊಳ್ಳು ; ಭೀತಿ ಹೊಂದು ; ಅಂಜು ; ಗಾಬರಿಪಡು : ತಲಕಾಡು ತಲ್ಲಟಂಗೊಳೆ (ಚಿಕವಿ. ೨-೬೫) ; ಮನದೆ ತಲ್ಲಟಂಗೊಂಡು ನಾಥನೆಡೆಗೆ ಪರಿತಂದು ಗೈದ ಗೈಮೆಯಂ ಬಯ್ದು ಬಯ್ಗುಳಂ ಬಿನ್ನವಿಸಿದರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೨-೩೦). **ತಲ್ಲಣಂಗೊಳ್ :** ೧. ಕಂಡು ಕಿರಾತನೊರ್ವ ನಿಭಮಸ್ತಕಮೌಕ್ತಿಕಲೋಭದಿಂದೆ ಕೋದಂಡಮನಾರ್ಪಿನಿಂ ತೆಗೆದು ಕೂರ್ಪಿನ ಬಾಣದಿನೆಚ್ಚೊಡುರ್ಚಿ ವೇದಂಡಲಲಾಟದಿಂ ಪೆಱಗೆ ಪೇಚಕದೊಳ್ ಮಿಗೆ ಮೂಡೆ ತಲ್ಲಣಂಗೊಂಡುದು (ಗಿರಿಕ. ೧-೧೧೩) ; ಕೆಲ ಪೌಜು ನಿತ್ತರಿಸಲಾಱದೆ ಚಿಲ್ಲಿಪಿಲ್ಲಿಯಾದುದು . . . ತಲ್ಲಣಂಗೊಂಡು ತಕ್ಕಳಿದು ನಿಂದೆಡೆಯಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲದಾಯಿತು . . . ಜಿತಶತ್ರುವಿಱಿವಿಱಿತಕೆ (ಸಮ್ಯಕಾ. ೮-೫೦). ೨. ಚಿಂತೆಗೊಳ್ಳು ; ತಳಮಳಗೊಳ್ಳು: ಅತಿ ತಾಪೋದ್ರೇಕದಿಂದಂ . . . ಕೊರಗುವ ಸೌಂದರವತಿಯಂ ಕಂಡೆಲ್ಲಾ ಸಖಿಯರ್ ತಲ್ಲಣಂಗೊಂಡು (ಉದ್ಭಟ. ೭-೩ ವ). **ತಲ್ಲಣಗೊಳ್ :** ೧. ಮನ್ನೆಯರು ತಲ್ಲಣಗೊಂಡು ಖಾನನಿಗೆ ಬೇಡಿದುದಿತ್ತು ನಿಲ್ಲದೆ ಕೂಟಕೈದಿದರು (ಕಂನವಿ. ೧೧-೬೨) ; ಬೆದರಿದನಗಸ್ತ್ಯಂ ತ್ರಿಶಂಕು ತಲ್ಲಣಗೊಂಡ (ವೆಂಕಾರಾ. ೫-೧-೨೩). ೨. ಸಂತಸದಿ ನುಡಿವುತಿರ್ದಳದೊಂದು ತಾಣದೊಳ್ಪಲ್ಲವರ ಚಿತ್ತ ತಲ್ಲಣಗೊಂಬೊಲು (ವೆಂಕಾರಾ. ೫-೬-೫೨). **ತಲ್ಲಣಗೊಳ್ಳು :** ೧. ದುರ್ಗದಲ್ಲಿದ್ದ ರಕ್ಷಕ ಭಟರು . . . ತಲ್ಲಣಗೊಳ್ಳಲಾರಂಭಿಸಿದರು (ರಾವಿಜ. ೨೩) ; ತಲ್ಲಣಗೊಂಡಿದ್ದ ಬಿಲಿಬೋಬನು ಒಮ್ಮಿಂದೊಮ್ಮೆ ಉತ್ಸಾಹಿತನಾದ (ಮಹಾತ್ಮಾ. ೯೨). ೨. ಇದೇಕೆ ನನ್ನ ಹೃದಯ ತಲ್ಲಣಗೊಂಡಿದೆ ? (ವಚಭಾ. ೨೮೪) ; ಮನ್ನಣೆ ಸಿಕ್ಕದಿದ್ದರೆ ತಲ್ಲಣಗೊಳ್ಳಬಹುದೇ ? (ಗಾದೆ). [ತಲ್ಲಟ + ಕೊಳ್$_1$]

ತಲ್ಲಱಿಸು, ತಲ್ಲಣಿಸು, ತಲ್ಲಳಿಸು, ತಳ್ಳಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಭೀತಿಗೊಳ್ಳು ; ಭಯಗೊಳ್ಳು ; ಗಾಬರಿಹೊಂದು : ಪರಮಯೋಗಿಗೆ ಯೋಗ ನಿಯೋಗ ಘಾತಮಂ ಘಟಿಯಿಸೆ ರಂಭೆಯೆಂಬಳ ತಿಲೋತ್ತಮೆಯೆಂಬಳ ಬರ್ಪುದರ್ಕೆ ತಲ್ಲಱಿಸಿ ಭಯಾಕುಳರ್ ಪೆಱಱೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೨೮) ; ಸೋಲ್ತುಂ ತಣಿಯದೆ ತಲ್ಲಱಿಸಿ ತಳ್ಳಂಕಗುಟ್ಟುವಳುರ್ಕೆಯುಮಿರ್ದ ರೂಪನಿರ್ದಂತಿರೆರ್ದೆಯಂ ಕುದಿಯಿಸಲ್ (ಲೀಲಾವ. ೧೦-೪೫ ವ); ವಿರಾಟಂ ತುಱುವಿನ ಕೋಳ್ವಾಯ ನೆಯ್ದಿ ಮಿತ್ತುವಿನ ಬಾಯನೆಯ್ದಿದಂತೆ ತಲ್ಲಱಿಸಿಯುಂ (ಬಂಹರಿ. ೧೧-೪೨ ವ) ; ಕಣ್ಗೆಟ್ಟಲ್ಲಿ ತಲ್ಲಱಿಸಿ ಮೂಗರಿವಟ್ಟು ಕೆಟ್ಟುಂ (ಚಿಕವಿ. ೨-೫೦) ; ಸಾವೆನಗೆ ಇಲ್ಲದಿರ್ಪಾಗಳೇತರ್ಕೆ ತಲ್ಲಱಿಸವೇಟ್ಟುಮಾನ್ ? (ಬದ್ಧಪ್ರ. ೪೯-೧೦೭೨). ೨. ತಳಮಳಗೊಳ್ಳು ; ಚಿಂತೆಗೀಡಾಗು ; ವ್ಯಾಕುಲಗೊಳ್ಳು : ತದೀಯ ದುಸ್ತರ ಸ್ಮರದಶಾವ್ಯತಿಕರಕ್ಕೆ ತಲ್ಲಱಿಸಿ (ವರ್ಧಪು. ೪-೮೪ ವ) ; ದನುಜರುಡುಗಿ ಕರಂ ತಲ್ಲಱಿಸೆ ವಿಯೋಗಿಗಳಿಂಬಂ ಘಟಿಯಿಸಲಂದೊಗೆದುವೊಂದಿ ಹಿಮಕರಕಿರಣಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೮-೨೫೮). ೩. ಆವೇಗಗೊಳ್ಳು ; ಉದ್ವೇಗಹೊಂದು : ಬಗೆಗಿಂದುಮ್ಮಳವಾಗೆ ತಲ್ಲಱಿ[ಪಾಠಾಂ. ಣಿ]ಸಿ ಬಾಟಂ ಸಾಧಿಸುತ್ತಿರ್ದ ಪೆರ್ಮಗನಂ ನೋಡುವೆನೆಂದು ಪೋಗಿ (ಪಂರಾಮಾ. ೯-೪೩). **ತಲ್ಲಣಿಸು:** ೧. ತಲ್ಲಣಿಸದಲಸದಿಡು ಮೃದುಪದಮಂ (ಕವಿರಾ. ೨-೪) ; ದೇವಲೋಕಂ ಮೇಲೆ ಬಿರ್ದಪುದೆಂದು ತಲ್ಲಣಿಸಿ ಬೆಬ್ಬಳಿಸಿ ನೋಡುತಿರ್ಪುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮-೨೦೪): ಬಸವರಾಜಂ ಪೊಗಳ್ತೆಗೆ ತಲ್ಲಣಿಸಿ ತಗ್ಗಿ ಮಲ್ಲಣಿಗೊಂಡು (ಬಸರ. ೮-೬೦) : ಪಾವಿನ ಭಯದಿಂ ತಲ್ಲಣಿಸುವಂತಿರಾಯ್ತೆನಗಿಲ್ಲಿ ವಿಪತ್ತು (ದಶಕು. ೨-೧೩೩): ಪ್ರಳಯದಿನದಲಿ ತಿವಿವ ಸಿಡಿಲವ್ವಳಿಸುವಂತಿರೆ ರೌದ್ರರವ ಘುಳುಘುಳಿಸಿ ತಲ್ಲಣಿಸಿತ್ತು ಕೌರವರಾಯ ಪರಿವಾರ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೮-೪೦); ತಲ್ಲಣಿಸದಿರು ಕಂಡ್ಯಾ ತಾಳು ಮನವೆ ಎಲ್ಲರನು ಸಲಹುವನು ಇದಕೆ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ (ಕನಕ. ೬೦ ಪಲ್ಲವಿ); ತದ್ರಣಾದ್ಭುತ ವಿಜೃಂಭಿತ ಗರ್ಜನೆಗೆತ್ತು ತೀವ್ರಕಂಪನಮೆರ್ದೆಗಾಗೆ ತಲ್ಲಣಿಸಿ ಮಲ್ಲಳಿಗೊಳ್ವರರಾತಿಭೂವರರ್ (ರಾಜಶೇ. ೫-೧೩) : ತಲ್ಲಣಿಸಯೇನ್ ನುಡಿಯಲ್ಕೆ ಅಂತಪ್ಪ ನುಡಿಗಳನ್ ? (ಬದ್ಧಪ್ರ. ೪೯-೧೦೭೦) ; ಇಲ್ಲದವನು ತಲ್ಲಣಿಸನು (ಗಾದೆ). ೨. ಪೋದೆಡೆಯೊಳಸ್ಮದೀಯ ಕುಶಲವಾರ್ತೆಗೆ ತಲ್ಲಣಿಸಲ್ವೇಡೆಂದು ತನ್ನ ಮನೋಹಿತದ ಕಾರ್ಯನಿಶ್ಚಯಮನಱಿಯೆ ನುಡಿದು (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೬೬ ವ) ; ಕಾವವರಾರೆನುತ ತಲ್ಲಣಿಸುತಿರ್ದುದು ಪಾಂಡುಸುತಸೇನೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೩-೫೮). ೩. ಪಲ್ಲಂ ಸುಲಿಯದೆ ವನಿತೆಯರಂ ಪಂಬಲಿಸದೆ ತಲ್ಲಣಿಸದಿರ್ಪುದತ್ಯುತ್ಸವದಿಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೩೪); ಇಂತಹ ಅಪನಿಂದೆಯು ನನಗೆ

ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ನನ್ನ ಮನಸ್ಸು ಬಹಳ ತಲ್ಲಣಿಸುತ್ತಿದೆ (ರಾವಿಜ. ೩). ೪. ನಡುಗು; ಕಂಪಿಸು; ತತ್ತರಿಸು: ಗಾಳಿಗೊಡ್ಡಿದ ಸೊಡರಂತೆ ನಡುಗಿ ಸೂಳಿಯ ಕೊರಳಂತೆ ಕ[ತ]ರ್ಗಿ ಪಿಡಿವೆತ್ತ ಕಳ್ಳನಂತೆ ತಲ್ಲಣಿಸಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೦-೧೬೮) ; ಓಗರದೆಸರಂತೆ ಕುದಿಗೊಂಡವು ಸಪ್ತಸಾಗರ ಮೇರು ತಲ್ಲಣಿಸೆ ಕೂಗಿದುವಿರದೆ ದಿಗ್ಗಜ (ಮೋಹತ. ೩೫-೪೫). **ತಲ್ಲಳಿಸು :** ೧. ಪಾಣ್ಡ್ಯಂ ಭಯಗೊಣ್ಡಂ . . . ತಲ್ಲಳಿಸಿದಂ ಚೋಳಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೪೯-೧೮ ; 1076 ?) ; ತಲ್ಲಳಿಸುವರೆ ತನುಲಯದಲಱಿವುಳ್ಳವರು (ನಿಭಾಗ. ೫-೬-೩೮). ೩. ಮಲಗಿದನು ಕಲಿಭೀಷ್ಮನೆನೆ ತಲ್ಲಳಿಸಿದನು ಕುರುರಾಯನುದರದೊಳಿ ಳಿದುದಾಯುಧವೆಂಬ ತೆಱದಲಿ ತಳ್ಕುವಾಱಿದನು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೧೧-೧೫). **ತಳ್ಳಳಿಸು :** ೧. ತಳ್ಳಳಿಸಿ ದಶಕಂಠ ನೇಮಿಸೆ ನಿಲ್ಲದಸುರಾನೀಕ ಕವಿದುದು (ತೊರಿರಾ. ೩೨-೬). ೩. ಪೊಡವಿಯೋರಡಿಗೊರ್ಮೆಯಿತ್ತ್ರತ್ತೊಡನೊಡನೆ ತಳ್ಳ[ಪಾಠಾಂ. ಲ್ಲ]ಳಿಸುತಿರೆ ಕೈದುಡುಕುತಿರ್ದರು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೨-೬೭). ೪. ತಳ್ಳಳಿಸಿ ಕಪಿರಾಯ ಬಿದ್ದನು ಗಲ್ಲದಲಿ ಬಿಸಿನೆತ್ತರೊಕ್ಕುದು (ತೊರಿರಾ. ೨೦-೪೮) ; ಧರಣೀಶನು ತಳ್ಳಳಿಸಿ ಬಾಲನೇನಾದನೊ ಕಣಾ ರಣದೊಳ್ಳಿರಿಯುತಿದೆ ಕಳಕಳಂ . . . ಎಂದೆನಲು (ತುರಂಗ. ೫೦-೩೯). ೫. ತೂಗಾಡು; ಒಲೆದಾಡು : ತಳ್ಳಳಿಪ ಮಣಿಲಂಬಣದ ಮುಗಿಲಳ್ಳಿಱಿವ ಮಣಿಗಳಸಗಳ ಚೆಲುವೊಳ್ಳಿತೆನೆ ಪೊಂಬಸದಿಗಳಿ ಆ ಪೊಳಲೊಳೆಸೆದಿಹುವು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨-೧೫).

[ತಲ್ಲಟಿ + – ಇಸು₃]

ತಲ್ಲಾಕ್ (ನಾ). ವಿವಾಹ ವಿಚ್ಛೇದ; ಘಟಸ್ಫೋಟ (ಉಕ): ಹುಚ್ಚಿಯೆಂದು ಕಂಡಿದ್ದರಿಂದ ಅವಳಿಗೆ 'ತಲ್ಲಾಕ್' ಕೊಟ್ಟಿದ್ದ (ವಿವಾಹವಿಚ್ಛೇದ ಮಾಡಿ ಕೊಂಡಿದ್ದ)ನೆಂದು ಮಬಾರಕನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ (ಬಂಕಿ ಮ. ೨೫೦). 'ತಲ್ಲಾಖನಾಮಾ' ಪರಾ. [←ಅರ.ಹಿಂ. ತಲಾಕ್; ಮರಾ. ತಲ್ಲಾಖ್]

ತಲ್ಲಾಖನಾಮಾ, ತಲ್ಲಖನಾಮಾ (ನಾ). ವಿವಾಹವಿಚ್ಛೇದನ ಪತ್ರ ; ಸೋಡಚೀಟಿ (ಉಕ) : ನಿನಗೆ ನಾನು ತಲ್ಲಾಖನಾಮಾ ಬರೆದಿಟ್ಟು ಬಲು ದಿನಗಳಾದವು (ಗಾಳಿಪ. ೧೮೬). **ತಲ್ಲಖನಾಮಾ :** ನನ್ನ ಬೀಬೀ ತಲ್ಲಖನಾಮಾ ಕಳಿಸಿದ್ರೂ ಇಷ್ಟ ಕಾಳಜಿ ಮಾಡತಿದ್ದಿಲ್ಲಾ (ದೀಪಹ. I, ೧೫೭).

[←ಮರಾ. ತಲ್ಲಾಖನಾಮಾ]

ತಲ್ಲಿ (ನಾ). ಯುಂವತಿ : "ತಲ್ಲಿ–ಹರೆಯದ ಹುಡಗಿ" (ಜಾನಕೋ. ೬೫).

[ಸಂ. ತಲ್ಲೀ]

ತಲ್ಲಿಯ, ತಲ್ಲೀಯಂ (ನಾ). ಮಗ್ನವಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಲೀನವಾಗಿರುವುದು ; ತಲ್ಲೀನತೆ : ಇರ್ಪರು ಪದಾರ್ಥ ಪ್ರ ಸಾ ದ ವೆಂ ದ ಱಿ ಯ ದ ರು ಇಂತು ಲಿಂಗದೊಳು ತಲ್ಲಿಯವಾಗಿಪ್ಪವರು ಎಂತು ಬಲ್ಲರು ದುರ್ಗುಣವ ಸುಗುಣಂ ಗಳವರು ಅಂಗ ಲಿಂಗವೋ ಲಿಂಗವಂಗವೆಂದಱಿಯದರು (ದೀಕ್ಷಾಬೋ. ೧೫೩-೧೯). **ತಲ್ಲೀಯ :** ಒಳ್ಳಿಹ ಪದದಲ್ಲಿ ತಲ್ಲೀಯರಾದೆವೆಂದು ಬಲ್ಲತನವ ಮೆಚ್ಚಿ ಇರಲಾಗಿ (ಮೋಳಿಮಾ. ೪೦-೧೬೮) ; ಶರಣರ ಚಿತ್ತವು ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ತಲ್ಲೀಯವಾಗಿ ಭಕ್ತರು ನೆನೆದಂತೆ ಶಿವನು ಪೂಜೆಗೊಂಬನೆಂದು . . . ನಿರಾಪಿಸಿದನು (ಭೈರಸೂ. ೧೯). [<ಸಂ. ತಲ್ಲಯ]

ತಲ್ಲೀನ (ನಾ). ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾಗಿರುವವನು ; ಲೀನವಾಗಿರುವವನು ; ಮಗ್ನನಾಗಿರುವವನು : ಶಿವಭಕ್ತನಾದ ಈ ಕವಿಯು ಅವರ ಚರಿತ್ರೆಗಳಲ್ಲಿ ತಲ್ಲೀನನಾದುದರಿಂದ ಹಾಡುಗಳಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯ ಆವೇಶವು ತುಂಬೆಲ್ಲ ಹರಿದಿದೆ (ಕನ್ನಜಾ. ೧೯೦) ; ಕೆಲವರು ಒಬ್ಬರ ಮುಖವನ್ನೊಬ್ಬರು ನೋಡುತ್ತ ಪರಸ್ಪರ ಪರಿಚಯದಲ್ಲಿ ತಲ್ಲೀನರಾಗಿದ್ದರು (ಪುನರು. ೨೩). [ಸಂ.]

ತಲ್ಲೀನತೆ (ನಾ). ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿರುವಿಕೆ ; ಮಗ್ನತೆ; ತಾದಾತ್ಮ್ಯ : ದುಡಿಮೆಯ ವಿಶ್ವದಲ್ಲಿ ತಲ್ಲೀನತೆಯನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಯಶೋದೆ ಸಮರ್ಥಳಾದಳು (ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ೧೮೩) ; ರೋಹಿಣಿ . . . ಕವನವನ್ನು ತಲ್ಲೀನತೆಯಿಂದ ಹಾಡಿದಳು (ರಂಗರೋ. ೬೭) ; ಈ ತಲ್ಲೀನತೆಗೆ ಕಲಾಕೃತಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಮರುಳಾಗಿಸುವುದೇ ಕಾರಣ (ಸೌಂದಸ. ೬೩).

[ಸಂ. ತಲ್ಲೀನತಾ]

ತಲ್ಲೀಯ 'ತಲ್ಲಿಯಂ' ನೋ.

ತವಂಗ, ತವಕ್ಕ, ತವಗ (ನಾ). ೧. ಕಟ್ಟೆ ; ಜಗಲಿ ; ಅಟ್ಟಣೆ ; ವೇದಿಕೆ : "ಅವರ್ಕೆವೆತ್ತೆಸೆದು ತೋರ್ಪ ತವಂಗಮದಿಂದ್ರಕೋಶಕಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೮-೧೭) ; "ತವಂಗಮೆಂದು ತವಗಂ" (ಕಶಸಾ. ೩೦-೬೫೮); ಯುವರಾಜಂ ಬಂದೀಗಳ್ ತವಂಗದಲ್ಲಿರ್ದನೆಂದು ಪರಮೋತ್ಸವದಿಂ ತವತವಗೆ ಪರಿದು ಪರಿಜನನಿವಹಂ ಬಿನ್ನವಿಸೆ (ಕಾದಂಉ. ೨೬೩); ಈಕ್ಷಣಸುಖಂ ಕೈಗಣ್ಮೆ ನಿಶ್ರೇಣಿಯಿಂ ಗಣಿಕಾಶ್ರೇಣಿಯುಮೇಱಿ ನಿಂದುದು ತವಂಗಶ್ರೇಣಿಯಂ ಲೀಲೆಯಿಂ (ಜಗವಿ. ೬-೪೪) ; ಚತುರ್ಮುಖ ದ್ವಾರೋದಾರಮಪ್ಪುತ್ತುಂಗ ಸರ್ವಾವಸರ ತವಂಗಮನೇಱಿ (ಚಂದ್ರಪು. ೯-೩ ವ) ; ಮಾರನ ಚಾಪಾಗಮ ವಿಸ್ತಾರಮನೀಕ್ಷಿಪ ತವಂಗಂ . . . ಇದೆನೆ ಸೂಳೆಗೇರಿ ಮಿಗೆ ಸೊಗಯಿಸುಗುಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೭-೩೭). ೨. ಉನ್ನತವಾದ ಪೀಠ,–ಆಸನ: ವರವೇಲಿ ತಟ್ಟಿ ತಳೆ ಗೋಪುರವಾಳ್ವೆಱೆ ಪಡಿ ತವಂಗವಂಕದ ಕಳನೋವರಿ ಸೀಯಬಾರವಂತಃಪುರಮುಯ್ಯಾಲ್ ಕೃತಕಶಿಖರಿಯುದ್ಯಾನವನಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೬-೨೩). **ತವಕ್ಕ :** ೨. ತಾವು ಕೆಲವು ಮಂದಿಯನ್ನು ಬೆಂಗಾವಲಿಗೆ ಇಟ್ಟು ಕೊಂಡು ಊರೊಳಗೆ ತವಕದ ಮೇಲೆ ಇರಬೇಕು (ಚಿತ್ರಪಾ. ೨೪). **ತವಗ :** ೧. "ಇಂದ್ರಕೋಶವೆನೆ ತವಗಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೫೭-೫) ; ಘುಳು ಘುಳಿಸುತಿರ್ಪ ತವಗವನೊಪ್ಪದಿಂದೇಱಿ ತೊಳತೊಳಪ ಸಿಂಹಾಸನದ ಮೇಲೆ ತಾಂ ವಿಱಾಱಿ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು (ಬೊಮ್ಮರ. ೧೭೬-೧೦) ; ಈಗೀಳಿ ತವಗದಾರಾಧನೆಯ ಕೈಕೊಳಲ್ ಬೇಗಬಹುದೆಂದು ಬಿನ್ನೈಸೆ ಸಿದ್ದೇಂದ್ರನಾ ತವಗಕ್ಕೆ ನಡೆತಂದನು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೮-೮೨); ಉರಿಕರಿಯಾದ ಕರಿಕೊಳ್ಳಿಗಳನಱಿಸಿ ಸಿದ್ದಿಗೆಯ ನುಲಿಯ ಒತ್ತಿ ಬಿಗಿಬಿಗಿದು ಹಂಜರಿಸಿ ತವಗವನಿಕ್ಕಿ ಮತ್ತೆ ಮೇಲೊಂದು ತಲೆಗುಡಿಸಿಲಂ ಕಟ್ಟಿ ಕಾಯುತ್ತಿರ್ದಂ (ಹಚಕಾ. ೧೧-೪೩); ನೆಟ್ಟನೆ ಶೂಲದ ಮರ ಹಳೆಯ ಸಿದ್ದಿಗೆಯ ಕಟ್ಟಿ ತವಗವಮಾಡಿ ಕುಳಿತ (ಹರಿಸಾಂ. ೪-೧೮). ೨. ಗಿಡುಗ ಲಂಘನದಿಂದ ತವಗವನಡರೆ ಲಂಘಿಸಿ . . . ಕಂಸನೆಡಗಾಲಾ ಪಿಡಿದು ನೆಗೆದಪ್ಪಳಿಸೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೨-೭೬); ಸ್ಫುರಿಸುವ ಮಂಚದೊಳಂತಃಪುರನಾರಿಯರೊಳಗೆ ಮಂಡಿಸಿದರಾ ಕಂಸಾಸುರನುನ್ನತ ಸೌಧಾಗ್ರದೊಳಿರಿಸಿದ ತವಗ[ಪಾಠಾಂ. ಕ]ದೊಳೆ ನೋಡುತುಂ ಕುಳ್ಳಿರ್ದಂ (ವಿಷ್ಣುಪು. ೫-೫-೨೯). ೩. (ಕೋಟೆಯಲ್ಲಿ ಫಿರಂಗಿ ಮೊದಲಾದವು ಗಳನ್ನು ಇಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡಿದ) ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಜಗಲಿ : ತವಗ ತಳಿ ಮುಳುವೇಲಿ ಬಾಗಿಲ ಜವಳಿಗದ ಬೀಯಗದಲಿದ್ದುದು ದಿವಿಜವನವು (ಕುವ್ಯಾಆ. ೧೮-೨೭) ; ತಳಿ ಮುಳುವೇಲಿ ಮರದೆ ಪಿರಂಗಿಗಳಿಗಾಗಳವಟ್ಟ ತವಗ ಸುರಂಗ ಬಳಸಿಯೊಪ್ಪಿದುವಾ ಕೋಟೆಯಗಳ ಹೊಱವಳೆಯದೊಳತಿ ಚೋದ್ಯವಾಗಿ (ಕಂಠವಿ. ೧೨-೧೭); ಪುರದ್ವಾರ ಕೋಟೆ ಕೊತ್ತಳ ತವಗಂಗಳಂ ಭದ್ರಪಡಿಸಿ ಅತಿಜತನದಿಂ ಜಾಗ್ರುತಾಯುಕ್ತನಾಗಿ ಇದ್ದನು (ಶುಕಸ. ೧೪೫) ; ಮುಗಿಲಟ್ಟಣೆ ತವಗವೊ ಮೇರುಮಂದಿರ ಅಗಳು ಆಳ್ವೇರಿ ಕೊತ್ತಳದಾ (ಸೌಂದಕಾ. ೧-೨೦); ಅಗ್ಗದ ಕೊತ್ತಳಗಳುಪಕೋಟೆ ತವಗಗಳೆದ್ದ ಮೋರ್ವೆಗಳ . . . ಈಕ್ಷಿಪರಿಗಸದಳವೆನಿಸಿತಾ ನಗರ (ಅಂಬಿಕಾ. ೮-೯) ; ಸುರುಚಿರದ ಕೋಟೆಯ ಸುವಲಯದೊಳ್ . . . ಅಂಬುಗಂಡಿಗಳ್ ಬೆಳಗಿದವು ಪಜ್ಜಳಿಸಿ ವರಶತಘ್ನಿಸಮಿಶ್ರದಿಂ ಶಿವನ ಶಿಖಿನಯನವೆಂಬಂತೆ ತವಗಂಗಳು (ವೆಂಕಾರಾ. ೧-೪-೬) ; ಫಿರಂಗಿಯ ತವಗ ಎಂದರೆ ತೋಪುಗಳನ್ನು ಇರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ರಚಿಸಿದ ಎತ್ತರವಾದ ಪೀಠ ಎಂದರ್ಥ (ಕರ್ಣಾಜ. ೩೨).

[<ಸಂ. ತವಂಗ. / ತಮಿ. ತವುಕ ; ತೆಲು. ತಮುಕ, ತಮುಗ]

ತವಕ$_1$ (ನಾ). ೧. (ಅತಿಯಾದ) ಬಯಂಕೆ ; ಆತುರ ; ಉತ್ಸುಕತೆ : ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ನಿಖಿಳ ವ್ಯಾಪಾರವ[ನುಳಿದ]ರಸನ ನೋಡುವ ತವಕದೆ ಮಿಗೆ ನಗರಲೋಕಮೆಯ್ದಿತ್ತಾಗಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೭೫) : ತನ್ನ ತವಕಕ್ಕೆ ನೆರೆವಾತನತಿಕಷ್ಟಂ (ಮದತಿ. ೧೦-೭೯) : ಗುಹೇಶ್ವರನ ಬೆರಸಿ ಭೇದಗೆಟ್ಟ ಬಳಿಕ ಮತ್ತೆ ಸಂಗವ ಮಾಡಿಹೆನೆಂಬ ತವಕವೇಕಯ್ಯ (ಅವಚಂ. ೯೮-೪೪೦); ತವಕದಿಂ ಸ್ತುತಿಯಿಸುತೆ ಗದಗದಿಸುವರ್ ಕೆಲರು (ಬಸರ. ೭-೯೨); ಉನ್ನತಿಯೊಳೆಯ್ತುಪ್ಪ ಬಸವಜಗನ್ನುತನನಿದಿರ್ಗೊಂಬ ತವಕದಿ . . . ಬಂದಂ (ಬಸಪು. ೫-೧೧) ; ಒಳಹೊಗಿಸಿ ಸಾತ್ಯಕಿಯ ಸಿಕ್ಕಿಸಿ ಗೆಲುವ ತವಕವ ಕಂಡು ಕೆಣಕಿದರಳವಿಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾ.ಕ. ೪-೫); ಸೀತೆಗೆ ವೈಖಾನಸರ ಮುತ್ತೈದೆಯರನೇವೊಟ್ಟಿಂಗೆ ಕಾಣ್ಬೆನೋ ಎಂಬೊಂದು ತವಕದಿಂ ನಡೆ ಮುಂಚಿದುದು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩೩-೧). ೨. ಅವಸರ ; ತ್ವರೆ : ಬಡವರ ಬಿನ್ನಹವನು ತಂದವನೀಶ್ವರರಿಗೆ ಪೇಳಿ ತವಕದೆ ಕಾಣಿಸಿಯಿಪ್ಪಾರ್ಥ ಗೊಡಿಸುತಿರ್ಪವರ ಕೇರಿಗಳೊಪ್ಪುತಿಹುವು (ಕಂನವಿ. ೬-೪೭). ೩. (ವಿಯೋಗದಿಂದುಂಟಾಗುವ) ಉತ್ಕಂಠತೆ: ಸವೆದುದಿರುಳಿಂದೂಪಲಂಗಳ ನಿವಹ ಬಲಿದುದು ಚಕ್ರವಾಕದ ತವಕ ತಗ್ಗಿತು ತರಣಿಯುಡರಿವನುದಯಪರ್ವತವ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೯-೬). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ತವಕ್ಕ ; ತೆಲು. ತಮಕ. / ಪಾರ. ತವಕುಆ ; ಅರ. ತವಕ್ಕುಆ ; ಮರಾ. ತವಕಾ]

ತವಕ$_2$ 'ತವಂಗ' ನೋ.

ತವಕಂಗೊಳ್, ತವಕಗೊಳ್, ತವಕಗೊಳಂ (ಕ್ರಿ). ೧. ಕಾತರಪಡು ; ಉತ್ಕಂಠಿತವಾಗು. 'ತವಕಂಗೊಳಿಸು' ಪರಾ. **ತವಕಗೊಳ್ :** ೨. ಬಯಸು ; ಉತ್ಸುಕವಾಗಿರು : ಎನ್ನನಿಯನ ಪಾದಸೇವೆಯಿಲ್ಲದೆ ನಾನೆನ್ನೆಗಮಿಂತಿರ್ಪೆನೆಂದು ತನ್ನೊಳು ತಾನೆ ತವಕಗೊಂಬ ಸತಿಯ ಮಹೋನ್ನತಿಗಿನ್ನೆಣೆಯುಂಟೆ (ಹದಿಬ. ೭-೨೦). **ತವಕಗೊಳು :** ೩. ಅವಸರಪಡು ; ತ್ವರೆಗೊಳ್ಳು : ಬಿಡು ಬಿಡು ಬಂದರೆನುತಲತಿ ತವಕಗೊಳಲು (ನವಮೋ. ೧೭-೨೮). [ತವಕ$_1$ + ಕೊಳ್$_1$]

ತವಕಂಗೊಳಿಸು, ತವಕಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಾತರಗೊಳಿಸು ; ಉದ್ವೇಗಗೊಳಿಸು : ಅವಲೋಕನಮಾತ್ರದಿಂ ಅಸುರವರ್ಗದ ಮನಸ್ಸುಗಳಂ ತವಕಂಗೊಳಿಸುತ್ತಾ ಬರುತ್ತಿರುವ ನಾರಾಯಣಿಯ ಪ್ರತಿಬಿಂಬವೋ ಎಂಬಂತೆ ಇದ್ದಳು (ಮುದ್ರಾಮಂ. ೧೭೪). **ತವಕಗೊಳಿಸು :** ಜ್ಞಾಪಕವೆಂಬುದೊಂದು ಮಂತ್ರಜಾಲವಲ್ಲವೆ . . . ಮನಸ್ಸನ್ನು ಹಠಾತ್ತನೆ ಚಿಂತಾಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿಸಿ ತವಕಗೊಳಿಸಲು ಅದಕ್ಕೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗೊತ್ತುಂಟು (ಸುಂದರಿ. ೪೭). [ತವಕಂಗೊಳ್ + – ಇಸು$_3$]

ತವಕಂಬೆಱು (ಕ್ರಿ). ಆತುರಪಡು ; ಉತ್ಸುಕಗೊಳ್ಳು : (+).

[ತವಕ$_1$ + ಪೆಱು$_1$]

ತವಕಕಾರ್ತಿ (ನಾ). ತವಕಗೊಂಡವಳು ; ಉತ್ಕಂಠಿತೆ : ಲಜ್ಜೆಯ ಲಂಚಗುಳಿಯ ನೋಟದ ತವಕಕಾರ್ತಿಯ ಯೌವನಂ ತೀವಿದ ಸುಖಮೌನಿಯ . . . ಮಿಸಲಮನವಂ ತನ್ನತ್ತ ಸೆಳೆದು (ನಂಬಿರ. ೧೪-೪೬).

[ತವಕಕಾಱ + – ತಿ$_1$ (<–ಇತ್ತಿ)]

ತವಕಕಾಱ (ನಾ). ತವಕಗೊಂಡವನು. 'ತವಕಕಾರ್ತಿ' ಪರಾ.

[ತವಕ$_1$ + – ಕಾಱ]

ತವಕಗೊಳ್ 'ತವಕಂಗೊಳ್' ನೋ.

ತವಕಗೊಳಿಸು 'ತವಕಂಗೊಳಿಸು' ನೋ.

ತವಕಗೊಳು 'ತವಕಂಗೊಳ್' ನೋ.

ತವಕಪಡು (ಕ್ರಿ). ಅವಸರಪಡು; ಆತುರಪಡು : ಧೃಷ್ಟದ್ಯುಮ್ನನು ತಂದೆಗೆ ತಿಳಿಸಲು ತವಕಪಡುತ್ತ ಮನೆಗೆ ಹೋದನು (ವಚಭಾ. ೫೬).

[ತವಕ$_1$ + ಪಡು$_1$]

ತವಕವಾಡು (ಕ್ರಿ). = ತವಕಪಡು : ತವಕವಾಡುವ ತತ್ತರಿಪ ತಲ್ಲಣಿಸುವ ಬವಣಿಗೊಳುವ ಬಂಬಲಿಡುವ ಕವಿವ ಕಾತರಿಪ ಕರಗುವ ಕಾಲೂಱುವ ಸವಿನೋಟಗಳ ಸಮನಿಪುದು (ಚಿಕವಿ. ೬-೧೫೭ ಸಾಂಗತ್ಯ).

[ತವಕ$_1$ + ಆಡು$_1$]

ತವಕಿ (ನಾ). ಅತಿಯಾಗಿ ಆಸೆಪಡುವವನು ; ಆಸೆಗಾರ : ಮಕರಕೇತನ ರತಿಗಳಲಿ ಹೇಸಿಕೆಗಳಂ ಹುಟ್ಟಿಸುವೆನೆನುತ ತವಕಿಗೆ ಸತಿಯಿಂತೆಂದಳು (ಬಸಪು. ೪೦-೫೧) ; ಸಮರಜಯಸಾಧಕರು ಮಂತ್ರಭ್ರಮಿತರಾಯ್ತಪ ಜಯವಧೂವಿಭ್ರಮಕಟಾಕ್ಷದ ಛಾಯದಲಿ ಕಳವಳಿಸದವರಾರು ಸಮತೆಯಾಯಿತು ತವಕಿಗಳಿಗುದ್ಭ್ರಮಿಗಳಿಗೆ ತಿಳಿವಾಯ್ತು (ಕುವ್ಯಾ.ಕ. ೫-೧೫).

[ತವಕ$_1$ + – ಇ$_3$]

ತವಕಿಗ (ನಾ). ೧.=ತವಕಿ: ತನಿಗಳ್ಳ ತವಕಿಗಂ ಬಾಡಿನ ಬಾಕುಳನೀತನೆಂದು ಲೋಹದ ರಸಮಂ . . . ಕುಡಿಯಿಪರ್ (ಅನಂಪು. ೯-೩೫) ; ಸವಿವಾಯ ತುತ್ತಿನ ತವಕಿಗರು ಹೊಯ್ದಾಡಿದರು ಸಭೆಯಲಿ ಸುರೇಶ್ವರನ (ಕುವ್ಯಾ.ಸ. ೭-೩೯). ೨. ಉತ್ಸುಕನಾದವನು ; ಆತುರಗಾರ : ಶರಣರೆಂಬವರು ಜನನಕ್ಕೆ ತವಕಿಗರಲ್ಲ (ಚನ್ನವ. ಕ. ೫೮೨-೧೨೯೫) ; ಅಲರ್ಗಣ್ಗಳಮರ್ದುಗಂ ತೊದಳ್ನುಡಿಯ ತವಕಿಗಂ (ಬಸರ. ೧-೧೪೯) ; ಮನದಿಂ ಮುಂದೆ ಹೆಜ್ಜೆಯ ತವಕಿಗರು ಬಹುದೆನ್ನ ಸಂಗಾತ (ಕುವ್ಯಾ.ಕ. ೮-೩೧) ; ತಾಮಸದ ತವಕಿಗರು ತಿವಿದಾಡಿದರು ತೀವ್ರದಲಿ (ತೊರರಾ. ೬-೭-೪೦); ಸಿರಿಬಲ್ಲ ಹನೂಟಿಗದೊಳ್ತವಕಿಗರ್ ತಮ್ಮೊಳ್ತಾಂ ನುಡಿವ ಸಿರಿಮಾತುಗಳಂ ಕೇಳ್ದಂ (ಚಿಕವಂ. ೧೯೮-೭): ಇಂದಿಗೆಂದಣಿಗೆಯ್ವ ತವಕಿಗರಿಗೆಲ್ಲ ಮೇಣ್ ನಾಳೆಯುಂ ನಿಲುಕಿ ನಿಟ್ಟಿಪರಿಗೆಲ್ಲ ಕೂಗುತಿದೆ ಕತ್ತಲೆಯ ಕಾವಲಿನ ಕೋಳಿ (ಗಿಳಿವಿಂ. ೧೧೯-೧೬). 'ರಣದವಕಿಗ' ಪರಾ. [ತವಕ$_1$ + – ಇಗ]

ತವಕಿಗತನ (ನಾ). ಆತುರ ; ಅವಸರ ; ಗಡಿಬಿಡಿ : ಓಡಿಹೋಗಿ . . . ತೂಳ್ತಂದು ತವಕಿಗತನದಿಂದ ಆ ಚೀಲಗಳನ್ನೆತ್ತಿ ತೂಗಿ ತೂಗಿ ನೋಡಿ ಬಾಯ್ಕಟ್ಟಿನ ದಾರಗಳನ್ನೆಳೆಯುತ್ತಿರುವರು (ಜಟ್ಮಆ. ೫೪-೨೧).

[ತವಕಿಗ + – ತನ]

ತವಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಯಸು ; ಉತ್ಸುಕಗೊಳ್ಳು : ಮುನಿಯುತ್ತುಂ ಮುದ್ದಿಸುತ್ತುಂ ತೊನೆದು ತವಕಿಸುತ್ತುಂ ವರ್ತಿತ್ತುಂ ಗರ್ವಿಸುತ್ತುಂ (ರಕ್ಷಾಶ. ೬೫) ; ಸವನಿಸೆ ಹಮ್ಮದಂ ನಡುಪ ಕಾಲ್ . . . ಇರ್ವರೊಳೊಪ್ಪೆ ನೋಡಿದರ್ ತವಕಿಪ ಕಣ್ಮಲರ್ ಸುಸಿಲನೊಪ್ಪಿಸೆ ಕಾವನುಮಿಚ್ಚೆಗಾರ್ತಿಯುಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೩೩೨) : ತವಕಿಸಿ ಹಂಸಮಂಡಳಿ ಮೃಣಾಳದ ಕೋಮಳ ದಂಡಕಾಂಡಮಂ ಸವಿದುಱ ಸೊಕ್ಕಿದತ್ತು (ಬಾಧಪು. ೪-೬೭) ; ಭೂತದ ಹೆಣನ ತೀನಿಗೆ ತವಕಿಸುವ ಬೇತಾಳಸಂತತಿಯ (ಕುವ್ಯಾ.ಗ. ೩-೧೨); ಮಂಜುಳೆಯನ್ನು ಕಾಣಬೇಕು ಎಂದು ಮನಸ್ಸು ತವಕಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ೩೫೩). ೨. ತ್ವರೆಮಾಡು ; ಆತುರಪಡು ; ಅವಸರಪಡು : ವಿವರವಿದಕ್ಕಿನ್ನೇನನಾದಡೆ ತವಕಿಸದೆ [ಪಾಠಾಂ. ಪಡೆ] ಕೇಳಿದೊಡೆಹಗೆ ಹೇಳುವೆನು (ಬಸಪು. ೫೧-೪೩) ; ದೂಸಕನ ರಕ್ತದಲಿ ನಿನ್ನಯ ಕೇಶವನು ಕಟ್ಟಿಸುವೆ ನಿನ್ನಯ ಭಾಷೆ ತನ್ನದು ತಾಯೆ ತವಕಿಸಬೇಡ ನೀನೆಂದ (ಕುವ್ಯಾ.ಆ.೨-೨೦); ಕಿವಿಗೊಟ್ಟೊಯ್ಯನೊಯ್ಯನೆ ತವಕಿಸದೆ ತಡೆತಡೆದು ತೋಱುವ ದನಿಯನಾಲಿಸುತ (ತೊರರಾ. ೬-೩೬-೧೭); ತವಕಿಸಿ ನಡೆನಡೆಯೆನುತಿಪ್ಪಳಿವಳಿಷ್ಟು ದಿವಸದಿಂ ಕಾಣಳೊ ಪತಿಯಾ (ಭರಚ. ೫-೧೪) ; ಕಲಹಸಮಯಂಗಂಡು ಲಳಿ ಮಸಗಿದುವು ಕುದುರೆಗಳ್ ದಂತಿಗಳ್ ತಮ್ಮ ನೆಳಲನಿದಿರಾನೆಯೆಂದಪ್ಪಳಿಸಿದುವು ಪಟುಭಟರ್ ಮುಂಚೆ ತವಕಿಸಿದರು (ಜೈಬಪು. ೪೮-೩೭). ೩. ದುಡುಕು ; ಮುನ್ನುಗ್ಗು : ಬಿಗಿವ ಬಿಡಿಸಿಕೊಳ್ವ ತೆಗೆವ ತವಕಿಸುವ ನೆಗೆವ ನಿಗುರಿಯೊಳಸರಿವ . . . ಹೋರಾಟದ ವಿಗಡಮಲ್ಲರುಗಳೊಪ್ಪಿದರು (ಕಂನವಿ. ೨೦-೯೩). [ತವಕ$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ತವಕೀರ, ತವಕೀಲು (ನಾ). ಕೂವೆಹಿಟ್ಟು ; ಆರಾರೂಟು: ಮುಂಬಯಿ ೨೦ ಮಣದ ಖಂಡಗಕ್ಕೆ ಕಿಮ್ಮತ್ತು ಆಗತಕ್ಕ ಜೀನಸಗಳು ೧. ಆರಾರೂಟ (ತವಕೀರ) (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೧೨೦) ; ಆರಾರೋಟ (ತವಕೀರ) (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೧೪೩). **ತವಕೀಲು :** ತವಕೀಲು, ಸಬ್ಬಕ್ಕಿ, ಬಟಾಟೆ . . . ಮುಂತಾದ ಪಿಷ್ಟೋತ್ಪಾದಕ ಕಂದಮೂಲಾದಿಗಳು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೧೬೩).

[←ಮರಾ. ತವಕೀರ್, ತವಕೀಲ್, ತವಖೀರ್, ತವಖೀಲ್, ತವಾಶೀರ್ ; ಅರ. ತಬಾಶೀರ್ ; ಪಾರ. ತವಾಶೀರ್ ; ಹಿಂ. ತವಾಖೀರ್: ಗುಜ. ತವಖಾರ್. / ಸಂ. ತವಕ್ಷೀರ]

ತವಕೀಲು 'ತವಕೀರ' ನೋ.

ತವಕ್ಷೀರ (ನಾ). ೧. ಬಿದಿರನ ಗಿಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವ, ಔಷಧಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ದ್ರವ್ಯ ; ಬಿದಿರಂಪ್ಪು ; ವಂಶಲೋಚನ : "ತುತ್ತಾ – ತವಕ್ಷೀರ, ವಂಶಲೋಚನ" (ಒಷಧಿ. ೬೧) ; ಮರಿಚ ತವಕ್ಷೀರಮನಿಂತರೆದೊಪ್ಪುವ ಜೇನುತುಪ್ಪದಿಂ ನಯನಕ್ಕಂ ವಿರಚಿಸಿ ದಂಜನಮದು ಸಂಹರಿಕುಂ ಕಡವಿನ ವಿಷಂಗಳಂ (ಖಮದ. ೧೩-೬೦) ; ತವಕ್ಷೀರ, ದ್ವೀಪದ್ರಾಕ್ಷೆ . . . ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಮಾಡಿ (ಸಕವ್ಯ. ೮೪). ೨. ಗೋಧಿ, ಅಕ್ಕಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ತೆಗೆದ ಸತ್ತ್ವ : "ತಂಡುಲೋದ್ಭವ – ತವಕ್ಷೀರ" (ಒಷಧಿ. ೬೬). ೩. ಕೂವೆಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಗಡ್ಡೆ : "ಶ್ರೇಷ್ಠಕಂದಃ – ತವಕ್ಷೀರ, ನೆಲಗುಂಬಳ" (ಒಷಧಿ. ೧೬೦) ; ಕೂವೆಗಿಡ, ತವಕ್ಷೀರ (ಮ್ಯಾಜಿಗ. ೨೬-೪೯೭). [ಸಂ.]

ತವಗ 'ತವಂಗ' ನೋ.

ತವಗವಿಡು (ಕ್ರಿ). ಅಟ್ಟಣೆಯನ್ನುಕಟ್ಟು ; ವೇದಿಕೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸು : ವಸುಧೇಶ ರವಿಯನಂಬರದಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಬಡೆಸೆವ ತವಗವಿಟ್ಟ ತೆಜದಿ ಮುಸುಕಿದ ಚಿತ್ರದೊಲೊಪ್ಪುವ ಕರುಮಾಡವೆಸೆವುದು ಕಣ್ಗೆ ಕೌತುಕದಿ (ವರ್ಧಚ. ೧-೧೩೪). [ತವಗ (<ತವಂಗ) + ಇಡು$_1$]

ತವಜ್ಜೀಂ 'ತಾಜೀಂ' ನೋ.

ತವಜ್ಜುಗುಸ್ತರ (ನಾ). ಕರುಣಾಳು ; ಅನುಗ್ರಹಶಾಲಿ : ತವಜ್ಜುಗುಸ್ತರ ಮೊಕಲೀಸಾನರವರು ಸಹ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೩೬).

[←ಪಾರ. ತವಜ್ಜುಹ್ ; ಅರ. ತವಜ್ಜು ; ಹಿಂ. ತವಜ್ಜುಹ್ ; ಮರಾ. ತವಜ್ಜೀಹ್, ತವಜೀ]

ತವಡು 'ತವುಡು' ನೋ.

ತವಡುಕುಟ್ಟು, ತೌಡುಕುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). (ಅಲಂ) ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕವಾದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡು; ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಕಾಲಹರಣಮಾಡು: ನಿಮ್ಮ ಈ ತವಡು ಕುಟ್ಟೋ ಮಾತು ಪೊಳ್ಳು ಬೆದರಿಕೆ ಕೇಳಲಿಕ್ಕಂತೂ ನನಗೆ ಸುತರಾಂ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ (ಹೊಸಂಸಾ. ೩೩). **ತೌಡುಕುಟ್ಟು :** ಅವರು ಬರೀ ಮಾತಿನಲ್ಲೇ ತೌಡುಕುಟ್ಟಿದರು (ರೂಢಿ). [ತವಡು (<ತವುಡು) + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ತವಡೊಣೆ 'ತವ್ವು$_1$' ಪರಾ.

ತವತವ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ : ತವತವನುಗ[ಪಾಠಾಂ. ಸುಗ, ನುಗು]ಳು ತಪ್ಪದಿರೆ ಕಚ್ಚುವ ಮಹಾಷ್ಟಫಣೀಶ್ವರಾಂಶದ ಪವನಭಕ್ಷಣ ರಾಜಿ ಗಾರುಡಮಂತ್ರ ಸಂಸ್ಕಾರ (ಬಸವು. ೪೬-೩೦).

ತವದಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧಾನ್ಯ ; ರಾಗಿ : "ರಾಗೀ = ತವದಿ" (ಕಾಶಕೋ. ೧೩೮). [←ತೆಲು. ತವಿದ, ತವ್ವಿದ, ತಮಿದ]

ತವದೊಣೆ 'ತವ್ವು$_1$' ಪರಾ.

ತವನ (ನಾ). ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವುದು; ಸ್ತವನ: ಸ್ಪರ್ಶ, ಪರುಸ; ಸ್ಪಟಿಕ, ಪಟಿಕ . . . ಸ್ತವನ, ತವನ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೫೫ ಪ್ರಯೋ).

[<ಸಂ. ಸ್ತವನ]

ತವನಿಧಿ 'ತವ್ವು$_1$' ಪರಾ.

ತವರ್ 'ತವಂರ್' ನೋ.

ತವರ, ತಗರ$_1$, ತವರು$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಲೋಹ ; ವಂಗ ; ತ್ರಪು: "ವಂಗಂ, ಮಧುರಂ, ತ್ರಪು– ಈ ೩ ತವರಂ" (ಹಲಾಯು. ೨೮-೧೮); ಕಾಸಂಟ ಕೊಡಿಗೆಗೆ ವಿ ೫ ತವರದಡಗೆ ವಿ ೨॥ (ಕಇಅ. ೧೦೪-೮-೩೦ ; 1076); ಮುರಿಗಂಚು ತವರ ಹಿತ್ತಾಳೆ ತಾಮ್ರ ಇವು ಮೊದಲಾದ ಲೋಹವ ತನ್ನಿ (ಸರ್ವವ. ೧೨೭-೬೪೭) ; ಮೈಯ ತವರದ ತೊಡಿಗೆ ಎಸೆವುತಿರೆ ಬಂದು ಮಹಮನೆಯ ಗೋವಳನಲ್ಲಿ . . . ಬಸವಂಗೆ ಬಿನ್ನೈಸಿದಂ (ಬಸರ. ೯-೧೦೩); ತನ್ನ ಗುರುವ ನಿಂದೆಗೇಳಿದವನ ಕಿವಿಯೊಳೆಱದು ಕಾಯ್ದ ತಾಮ್ರ ಸೀಸ ತವರವಾದಿಯಾದ ರಸವನೆಱದು (ಸಾನಂಜ. ೬-೧೦೨ ರಗಳೆ) ; ಬಲಿದ ಚಂದ್ರಿಕೆ ಕರಗಿ ಕಡುಗಿದ ತವರವಾದುದು ಕೀಚಕನ ದೆಸೆಗೆ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೨-೫೪) ; ಹವಣಿಸಿ ಹಲವು ಕಬ್ಬುನವ ತಾಡಿವ ತನ್ನ ತವರವ ತಡಕೊಂಬುದರಿದೆ (ಮೋಹತ.೪೦-೪೯). **ತಗರ$_1$:** "ತಗರ–ತವುರ (ತ್ರಪು)" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೬). **ತವರು$_2$:** ತಾಮ್ರ ತವರುಗಳನ್ನು ಹಾಳತವಾಗಿ ಬೆರಸುವುದರಿಂದ ಕಂಚು ಎಂಬ ಮಿಶ್ರಧಾತು ಆಗುವುದು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೩೭) ; ಹಿತ್ತಾಳೆ, ಸತ್ವ, ತವರು, ಸೀಸ ಮತ್ತು ಕಂಚು (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೩೬ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತಕರ ; ತುಳು. ತಮರ್, ತಮುರ, ತವರ; ತೆಲು. ತಗರ, ತಮರ, ತವರ]

ತವರಾಜ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಿಳಿಯ ಸಕ್ಕರೆ : ತವರಾಜ ಬಂಧದೊಳಂದಂಬೆತ್ತ ಲಡ್ಡುಗೆಗಳುಮಂ . . . ಪರಿಜನಕ್ಕೆಲ್ಲಂ ಬಡ್ಡಿಸಿದಾಗಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೨೯ ವ) ; ಹಾಲ ತೊಱೆಗೆ ಬೆಲ್ಲದ ಕೆಸಱು ಸಕ್ಕರೆಯ ಮಳಲು ತವರಾಜದ ನೊರೆತೆರೆಯಂತೆ ಆನ್ನರ ವಚನವಿರಲು (ಬಸವ. ೨೯೦) ; ಸವಿವ ಪಯಂ ತವರಾಜಂ ತನಿವಣ್ಣುಗಳು ಶಿವಾರ್ಪಿತವಲ್ಲದುದಂ ಸವಿದ ಶರಣನಂತೆ (ನಂಬಿರ. ೧೬-೧೬); ಪಿರಿದು ತವರಾಜ ಕಟ್ಟಿದಿರೊಳಾಗಳು ಮಿರಲದಂ ಬಿಟ್ಟು ತೌಡಂ ಮುಕ್ಕುವನವೊಲು (ಬಸವು. ೬೦-೪೫) ; ತನಿವಾಲ್ಗೆ ತವರಾಜ ಸಕ್ಕರೆಯನೊಡಗಲಿಸಿ (ರೇವಣ. ೧೦೫-೭) ; ತವರಾಜ ಘಟ್ಟನವಾತು ಗೋಧುಮೆಯ ಹಿಟ್ಟು ಖರ್ಜೂರ ದ್ರಾಕ್ಷೆವಣ್ಗಳ ಪೊಱಸಾಲಿಟ್ಟವು ಕೊಟ್ಟಿಗೆಯೊಳಗೆ (ಕುಂರಾಸಾಂ. ೪೦-೫೫). ೨. (ಅಲಂ) ಹಿತವಾದುದಂ ; ಪ್ರಿಯವಾದುದು ; ಜವಳಿವೆಱ ಮನುಜರೂಪದಿನ ವನಿಯೊಳೊಗೆದಂತೆ ಕಾಂತಿ ಮಿಱದವುವಿಂದಿಂತಿವರ್ಗಳ ಚೆಲ್ವಿಕೆ ಕಣ್ಗಳ ತವರಾಜಮನಿಂದು ಕಂಡೆನೀ ಬಾಲಕರಂ (ಯಶೋಚ. ೧-೬೧).

[ಸಂ.]

ತವರು$_1$ 'ತಮರ್' ನೋ.

ತವರು$_2$ 'ತವರ' ನೋ.

ತವರುಮನೆ 'ತವುರ್ಮನೆ' ನೋ.

ತವರೂರು 'ತಮರೂರ್' ನೋ.

ತವರೆ (ನಾ). (?) : ಹಂನ್ನೆರಡು ಕೈವಡ ಮುಂತಗಿ ಸೀಮೆ ಗಳುಡಿಕೆ ಮುಂತಗಿ ತವರೆ ಮಟಿಯಗೆ × ದೊಕನಿಲು (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೧೦೮-೪೮ ; 1558). [?]

ತವರ್ತನ (ನಾ). ತವರುಮನೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ ; ತವರುಮನೆಯ ಉಪಚಾರ ನೀಡುವಿಕೆ ; ರಕ್ಷಣೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ : ಎಮಗೆಲ್ಲರಿಗೆ ನಮ್ಮ ಭಾರತಮಿದೊಂದು ತವರು ಗಡ ! ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಶಿಕ್ಷಣಮೆ ಬಂದು ಒಟ್ಟಿನ ತವರ್ತನವನೆಸಗಿನ್ನು ಮುಂದು ! (ಗೀವಿಂ. ೩೫-೨೪).

[ತವರ್ (<ತಮರ್) + – ತನ]

ತವರ್ದೆಸೆ (ನಾ). ತವರು; ಆಶ್ರಯ; ನೆಲೆ: ತಪ್ಪುಗಳ ತವರ್ದೆಸೆಯೆನಿಪ ವೇಶ್ಯಾಶ್ರಯಂ (ಜಬವು. ೧೦-೯). [ತವರ್ (<ತಮರ್) + ದೆಸೆ]

ತವರ್ನಾಡು (ನಾ). ತಾಯಿನಾಡು ; ಆಶ್ರಯ ; ನೆಲೆ : ನಿನ್ನ ಮೆಯ್ ಪಿರಿಯುಸಿರ್ ಬೀಡು, ಪೆರ್ಬಗೆಯ ಪೆರ್ಮೆಗೆ ತವರ್ನಾಡು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೭೦೭–೨೩೩). [ತವರ್ (<ತವರು) + ನಾಡು]

ತವರ್ಮನೆ 'ತವರ್ಮನೆ' ನೋ.

ತವಲಾಯ 'ತವಲಾಯಿ' ನೋ.

ತವಲಾಯಿ, ತವಲಾಯ (ನಾ). ೧. ಕರ್ಪೂರದ ಹಳಕು,–ಬಿಲ್ಲೆ : "ತವಲಾಯಿಯೆಂದು ಕಪ್ಪುರವಳಿಕು" (ಕಶಸಾ. ೩೨–೬೭೨) ; "ತವಲಾಯಿಯ ಕಪ್ಪುರವಳಿಕು" (ಕವಿಕಂ. ೨೮೮). ೨. ಕರ್ಪೂರವನ್ನು ಹಾಕಿ ಇರಿಸುವ ಕರಂಡ,–ಭರಣಿ : ವರ ಜವಾಜಿಯ ಶೃಂಗಗಳ ಕರ್ಪುರದ ತವಲಾಯಿಗಳ ಸಾದಿನ ಭರಣಿಗಳ ಮೃಗನಾಭಿಗಳನಡಕಿದರು ಬಂಡಿಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾ.ಆ. ೧೨–೧೬): ತೆಗೆಸಿದನು ಗಜದಂತಮಯ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಗಳನು ಕರ್ಪುರದ ತವಲಾಯಿಗಳ ಹವಳದ ಮಂಚವನು ಮಣಿಖಚಿತ ರಚನೆಗಳ (ಕುವ್ಯಾ.ಸ. ೫–೪೫) ; ಉಗಿದರೋ ಕಸ್ತುರಿಯ ತವಲಾಯಿಗಳ ಮುಚ್ಚಳವನೆ ಕವಾಟವ ತೆಗೆಯೆ ಕವಿದರು ದಿವ್ಯಪರಿಮಳಸಾರ ಪೂರವಿಸೆ (ಕುವ್ಯಾ.ಆ. ೭–೮೯); ಕರ್ಪುರದ ತವಲಾಯಿಗಳನೊಡೆದೊಡೆದು ಭಟರಿಗೆ ಹಾಯಿಕಿದನಂಜುಳಿಗಳಲಿ ಮೊಗೆ ಮೊಗೆದು ಬೇಸಱದೆ (ಕುವ್ಯಾ.ಕ. ೮–೩೩) ; ತಾಯೆನ್ನುತ ಘನಸಾರದುರು ತವಲಾಯಿಗಳ ನೂಕಿದನು ಮುದದಲಿ ಬಾಯಿತಂಬುಲವಿತ್ತು ತಮ್ಮನ ಮತ್ತೆ ತಕ್ಕೈಸಿ (ಕುವ್ಯಾ.ಕ. ೧೮–೯) ; ರಘುಗರಘುಗಿಪ ಹೊಂಬೆಸದ ರಂಜಣಿಗೆಗಳ ನವಕರ್ಪುರದ ತವಲಾಯಿಗಳ ತಿಂಥಿಣಿ ಮೆಱೆದುದದಲ್ಲಿಯ ಸುತ್ತುವಳಯದಲಿ (ತೊರರಾ. ೧–೧೩–೯). ೩. ವೀಳೆಯ ; ತಾಂಬೂಲ : (ಕ).

ತವಲಾಯ : ೩. "ತವಲಾಯಮೆನಲ್ ವೀಳೆಯು" (ಭಾರನಿ. ೨೩). [?]

ತವಸ 'ತಪಸ' ನೋ.

ತವಸಿ, ತಪಸಿ, ತಬಸಿ, ತವಸೆ (ನಾ). ೧. ತಪಸ್ಸನ್ನು ಮಾಡುವವನು; ತಪಸ್ವಿ; ಋಷಿ: "ತವಸಿ ರಿಸಿಯುಂಮೆನೆ ಋಷಿಯಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೧೮೭) ; ಮುತ್ತ ಕುರುಡ ತವಸಿಗಳ ಕೈಯಂ ಪಿಡಿದುಯ್ದು ವರ್ತ ಗುಹೆಗಳಂ ಪುಗಿಪ ಪೊಱಮಡಿಪ ಚಪಳ ಕಪಿಗಳುಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧–೧೧೫ ವ) : ಈ ಜವ್ವನಿಗ ತವಸಿ ತೊಟ್ಟಿರ್ಪ ಕರ್ಣಾವತಂಸಂ ಪೊಸತೀ ಲೋಕಕ್ಕೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೬೦) ; ವತ್ವಲೋಪಕ್ಕೆ—ಈಶ್ವರ–ಈಸರ . . . ತಪಸ್ವಿ–ತಪಸಿ, ತವಸಿ (ಶಮದ. ೨೮೧ ಪ್ರಯೋ) ; ವಟುಜನದ ನಡುವೆ ಶೋಭಿಸಿದಂ ವಿಮಲಜ್ಞಾನಿವೆಸರ ತವಸಿ (ಜಯಕಾ. ೨–೨೫); ಆಯುತಿ ಹೆಣ್ಣುಗಳೇನು ಗಹನವೆಂಬ ಬಾಯಿಬಡಿಕ ತವಸಿಗಳ ತಾಯೆ ನೀ ಕೆಡೆಮೆಟ್ಟು (ಮೋಹತ. ೨೩–೪೭). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ಇಂಗುಳದ ಮರ ; ತಾಪಸತರು : "ಪ್ರಕೀರ್ಯಃ, ಪೂತಿಕರಜಃ, ಪೂತಿಕಃ, ಕಲಿಮಾರಕಃ ಈ–೪ ತವಸಿಯ ಮರ" (ನಾಚಿರಾ. ೧೦೭) : "ಚಿರಬಿಲ್ವ–ತವಸಿ, ಹೊಂಗೆ" (ಓಷಧಿ. ೫೨) ; ತವಸಿಯ ಬೇರ ಕಷಾಯಾಂಬುವಿನೊಳಮದ ಪಲವು ಸೂಱೆಕೊಳಂ ಭಾವಿಸಿದೋಮವನರೆದು (ಲೋಕೋಪ. ೯–೧೨೩) ; ತವಸಿಯ ತೊವಲೊಳಗೆ ಪುನರ್ನವಿಯುಮನಾ ಕಟ್ಟಿಗಿರಿಯುಮಂ ಲೊಕ್ಕಿಯುಮಂ ಸವನಾಗಿ ಕೂಡಿಕೊಳ್ವುದು ಲವಣ ಸಮೇತಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೭–೩೨). **ತಪಸಿ :** ೧. ನಕರಮುಂ ಸ್ಥಾನದ ತಪಸಿಯರ್ಕ್ಕಳುಂ ಗಾಮುಣ್ಣುಗಳುಂ (ಸೌಇಇ. IX–1, ೧೯–೫; ೯ನೆಯ ಶತ) ; ಎರಡು ಗೀಜಗವಕ್ಕಿಗಳಂ ವಿಗುರ್ವಿಸೆಯಾ ತಪಸಿಯ ಗಡ್ಡದೊಳವು ಗೂಡನಿಟ್ಟಿರ್ಪುದುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨–೨೨೦); ಭಾಪುರೇ ಜಗದೀಶ ತಪಸಿಯ ರೂಪದಲಿ ತಲೆಗಡಿದೆ (ಕೌಶಿರಾ. ೪೩–೪೭).೨. ತಾಪತರುಃ–ತಪಸಿ, ಇಂಗುಳ" (ಓಷಧಿ. ೭೭) ; "ಪ್ರಕೀರ್ಯಃ, ಪೂತಿಕರಜಃ, ಪೂತಿಕಃ, ಕಲಿಕಾರಕಃ–೪ ತಪಸೀಗಿಡದ ಹೆಸರು. ನೌಲೆಗಿಡವೆಂದು ಕೆಲವರನ್ನುವರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೦೮) ; ತಾಪಿಸುವ ತಪಸೆನಗೆಂದುಕೆಡುವುದು ತಪಸಿಯೇ ಹೇಳಾ (ಬಸಪು. ೪೫–೩೭): ತದಿಕು ತಂಡಸು ತಡಸು ತಪಸಿ ಕುರಂಜಿ ಖರ್ಜೂರ (ತೊರರಾ. ೩–೧–೨೩) ; ತಪಸಿಬೇರಿನ ಪಟ್ಟೆ . . . ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ ಇವುಗಳನ್ನರೆದು ಪೊಟ್ಟಣ ಕಟ್ಟಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳಲು ಛಳಿಜ್ವರ ನಿಲ್ಲುವುದು (ಸಕವೈ. ೭೭) ; ಬೆಲ್ಲವತ್ತಂ ಬೇವು ಬಿಕ್ಕೆ ತಂಡಸಿ ತಪಸಿ (ಸಿದ್ಧಕಾ. ೬–೧೭) ; ಮರಗಳು–ಹೆಸವ, ಹೆಬ್ಬಲಸು . . . ಕೂಲಿ, ತಡಸಲು, ತಪಸಿ, ನಂದಿ (ನಮ್ಮನು. ೨೩೭). **ತಬಸಿ :** ೨. ತಬಸಿಯ ಒಳನಾರು ಸೇರು ೧ (ಸಕವೈ. ೧೩೫). **ತವಸೆ :** ೨. "ಪೂತಿಕರಜಃ–ತವಸೆ, ಹೊಂಗೆ" (ಓಷಧಿ. ೧೦೨) : ಚಿತ್ರಕ ನುಗ್ಗಿ ತವಸೆಯಾರಗ್ವಧ ಕತ್ತರಿ ಬ್ರಹ್ಮದಂಡೆ ಬಿಲ್ವಂ (ಖಮದ. ೮–೧೭). 'ತಪಸ' ಪರಾ. [<ಪ್ರಾ. ತವಸಿ./ಸಂ. ತಪಸ್ವಿನ್]

ತವಸಿಗ, ತಪಸಿಗ (ನಾ). ತಪಸ್ವಿ ; ಋಷಿ : ಆರಾಶ್ರಮ ? ತವಸಿಗರಾರೀ ಬಗೆಯುವರಿವರು? (ಅಹಲ್ಯ. ೬–೪). **ತಪಸಿಗ :** ಅತ್ತ ಮುನ್ನವೆ ಗೌಳ ತಪಸಿಗರಿ[ಪಾಠಾಂ. ರಿ]ತ್ತ ಕಾಂತಿಯು ಪೂಜೆಯಂ . . . ಭಜಿಸುತಿರಲು (ಬಸಪು. ೪೩–೨೮). [ತವಸು + – ಇಗ]

ತವಸಿಣಿ (ನಾ). ತಪಸ್ಸನ್ನಾಚರಿಸುವವಳು ; ತಪಸ್ವಿನಿ : ನರೆತ ನವಿರ ಬಱತ ಮೆಯ್ಯ ತವಸಿಣಿ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೨೦–೨೭). [<ಸಂ. ತಪಸ್ವಿನೀ]

ತವಸು, ತಪಸು (ನಾ). ತಪಸ್ಸು : ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ಕೈಯೆತ್ತಿ ಪಲರುಂ ಜತಿಗಳ್ ತವಸಿಂಗೊಳಗಾಗಿ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೨೭) ; ಇನಿಯಳಂ ಬಿಟ್ಟು ತವಸ ನಾರ್ ಗೆಯ್ದರೋ (ಸೌನಂದ. ೭–೧೩). **ತಪಸು:** ತಾಪಿಸುವ ತಪಸೆನಗೆಂದು ಕೆಡುವುದು ತಪಸಿಯೆ ಹೇಳಾ (ಬಸಪು. ೪೫–೩೭); ತಪಸಿಗೆ ನಿನ್ನ ಮಾವಾಜಿ ಸಾಗಿದ (ಭರಜ. ೪೩–೧೫). [<ಸಂ. ತಪಸ್]

ತವಸೆ 'ತವಸಿ' ನೋ.

ತವಾಯಿ (ನಾ). ೧. ದಂಡ ; ತಪ್ಪು : (ಕ). ೨. (ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ) ನಷ್ಟ : (ಕ). ೩. ಆಪತ್ತು ; ಸಂಕಟ : ನಿನ್ನ ತಮ್ಮನಿಗೆ ಒಂದು ತವಾಯಿ ಬಂದಿತ್ತು. ಅವನ ಸಾಲವನ್ನು ತೀರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಾನು ಹೊಣೆಯಾದೆ (ಸುಮಡ. ೧೨೪). [←ಪಾರ. ತವಾಈ ; ಮರಾ. ತವಈ, ತವಾಈ]

ತವಿ 'ತವೆ₁' ನೋ.

ತವಿಗೋಲ್ (ನಾ). ನಾಶಕರವಾದ ಬಾಣ (?) : ಹಯದವುನಕ್ಕಮೇಱಿದನ ಬಿನ್ನಣಕಂ ದೊರೆಯಾಗಿಯುಂ ನೆಗಱ್ತೆಯ ಪಣೆದಕ್ಕೆ ಮಿಕ್ಕೆಸೆವ ತಕ್ಕಿನ ಬೀರರನಟ್ಟಿ ಕೊಲ್ವಳುರ್ಕೆಯ ತವಿಗೋಲ[ಲು]ಮಿಲ್ಲದಿರೆಯುಂ ವಿಭುಗಱ್ತೆಯ ಸೆಂಡನಾಡಲಾನೆಯ ಪರಿ ನೋಡಲೆಂದೊಲೆದು ಮಾಡಿದ ವಾಹಳಿಗಳ್ ಮನೋಹರಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯–೧೪೪).

[<ತವಿಲ್₂ ? + ಕೋಲ್₁]

ತವಿಯಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಡಮೆ ಮಾಡು ; ಕುಂದಿಸು : ಒಡೆಯರಿಲ್ಲೆಂಬ ಪೌರರ ಮನವಿಡಿದ ತಮವ ತವಿಯಿಸುತ ನಡೆದನು (ಪ್ರಭಂಜ. ೨–೮೭). 'ತವಿಸು' ಪರಾ. [ತವಿ (<ತವೆ₁) + – ಇಸು₃]

ತವಿಲ್₁ (ಕ್ರಿ). ಕುಂದು ; ಕುಗ್ಗು ; ನಷ್ಟವಾಗು : ಕನತ್ಕನಕ ಚಾಮರಂ ಧವಳ ಚಾಮರಂ ಕೆಯ್ಗಳೊಳ್ . . . ತನ್ನ ಬಿನ್ನನಿರ್ದ ಮೊಗದಿಂ ತವಿಲ್ದಿರೆ ವಿಲಾಸಮುಂ ಮುಂದೆ ಕಂಡನಲ್ಲಿ ಕಮಳಾಕ್ಷಿಯಂ ವೃಷಭಲಕ್ಷಣಂ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯಂ (ಗದಾಯು. ೯–೩). [<ತವು₁]

ತವಿಲ್₂, ತವಿಲು (ನಾ). ೧. ಕುಂದು : ಕೊರತೆ ; ಕ್ಷಯ: ಸಿರಿಯ ತವಿಲಿಂ ಮಕ್ಕಳ್ ಕೈಮಿಕ್ಕು ಪೇಟ್ಟುದು ಗೆಯ್ಕೆದಿರ್ಪಿರವಂ[ವಿಂ] . . . ಚಿಂತಿಸಿ ದುಃಖದೊಳ್ ಪಿರಿದುಮವರಿಂ ಕಣ್ಗೆಟ್ಟಂ (ಸುಕುಮಾ. ೨–೯); ನೇತ್ರ ಜ್ಯೋತ್ಸ್ನೆಯುಂ ರತ್ನಮಂಡನಬಾಲಾತಪಮುಂ ತದುಕ್ಕೆ ತವಿಲಂ ತರ್ಪನ್ನ ಮೇಟ್ಟಿರ್ಪಳಂ . . . ಕಣ್ಣೆಮೆಯಿಕ್ಕದೀಕ್ಷಿಸಿದನಾ ಸ್ತ್ರೀರತ್ನಮಂ ಲಕ್ಷ್ಮಣಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೮–೬) ; ಮೊದಲೊಳ್ ಲಾವಣ್ಯಸರ್ವಸ್ವದ ತವಿಲನಣಂ ನೋಡದಾ ಕನ್ನೆಯಂ ಮಾಡಿದಂ . . . ಪದ್ಮಸದ್ಮಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫–೯೭) ; ಅನೇಕ ನವೀನ ರತ್ನಮಯದರ್ಪಣ ಕನಕಕಳಶ ವಿಚಿತ್ರಪತ್ರ ಪರಿಶೋಭಿತ

ಮಾಗಿ ನವೀನಕ್ರೀಡೆ ತವಿಲಿಲ್ಲದ ನವಿಲುಯ್ಯಲ ಮುಂದೊರ್ವ ವಿದಗ್ಧವನಿತೆ (ಗಿರಿಕ. ೪-೧೫೭ ವ). ೨. ಕೊನೆ ; ಅವಸಾನ; ನಾಶ : ಕವಿವ ನೆಳಲೊಳ ಗಾವನಿರ್ದನಾತಂಗೆ ತಾಂ ತವಿಲೆಡಱು ಬಡತನ ನಿರೋಧವಪಕೀರ್ತಿ ಪರಿಭವಭಯಂ ಹಱವುದು(ಹಚಕಾ. ೭-೧೧೦); ಕಾಯಲಿಟ್ಟೆಡೆಯೊಳ್ ಪಾಲಿರೆ (ಡೆ) ನೀರ ತಪ್ಪ ತವಿಲುಂ ಸಂಶುದ್ಧ ಸುಕ್ಷೇತ್ರಮಪ್ಪೆಡೆಯೊಳ್ ಬಿತ್ತಿದ ಬೀಜದೊಂದು ತವಿಲುಂ . . . ಪೇಟ್ ತಪ್ಪುವೇ ಜೀವನೇ (ಜೀವಸಂ. ೨೨೨-೨೪) ; ನವರಸಸುಖದೊಳಗೋಲಾಡಿಸುವಳ್ ತವಿಲಱಿಯದ ಕೂಟ ಮನೊಸೆದೀವಳ್ (ಉದ್ಭ.ರ. ೧೫೭-೧೫) ; ನೆಲ್ಲಿ ಬೆಳುಹೂಲಿಗಳ ಬೇರಿಲ್ಲಣ ಮುಳುಗೊಗ್ಗಿಯೊಂಬಿನಿತ್ತಱ ಪುಡಿಯಂ ಚೆಲ್ಲನೆ ಮೂಗಿನೊಳೂಡಿದೊಡೆಲ್ಲಾ ಪಾವಿನ ವಿಷಕ್ಕೆ ತವಿಲದೆ ಸಾಲ್ಗುಂ (ಖಮದ. ೭-೫೩). ೩. ಖರ್ಚು ; ವ್ಯಯ: ನಮಗಾವಗಂ ತವಿಲನೆಯ್ದದ ನಲ್ಲುಣಿಸಿತ್ತಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧೧-೯೨). ೪. ಬಡತನ; ದಾರಿದ್ರ್ಯ; ದೈನ್ಯ: "ಎಡಱೆಂದುಂ ತವಿಲೆಂದುಂ ದಾರಿದ್ರ್ಯಂ" (ಕಶಸಾ. ೭೧-೬೦೨) ; "ಎಡಱೆನುತುಂ ತವಿಲೆನಲ್ಕೆ ದಾರಿದ್ರ್ಯಂ" (ಕವಿಕಂ. ೨೪೨) ; ಅವನ ಸತ್ಕರಿಪ ಸೋಂಕಿನೆ ದುಃಖಂ ತವಿಲಸುರ್ಬ್ಬಯಮುಮುತ್ಕಟ ಸುತ್ತುಂ ಸವಿಯಿಕುಂ ಜಗಕೆ ಹರ್ಷದಲಂಪಂ ಕವಿಯ ಸಿದ್ಧರಸಲೀಲೆವಿಚಿತ್ರಂ (ಸಂಸಪ. ೧೭-೧). ೫. ತೊಂದರೆ ; ವಿಪತ್ತು : (೬). ೬. ಸಂಕೋಚ: 'ತವಿಲ್ದೊಱೆ' ಪರಾ. ೭. "ಆಲಸ್ಯ; ಬೇಸರಿಕೆ" (ಪ್ರಭಣ್ಣ). ೮. (?): ಪೊಣ್ಮುವ ರೋಮಾಂಚದ ಸಾಲನೆತ್ತುವ ತವಿಲ್ವಾ[ಪಾಠಾಂ. ಲ್ಯಾ]ರ್ಕಂಡು ಹಮ್ಮೈಸಿ ಹಾರವದಿಂದೆಚ್ಚಱುವಿಚ್ಚೆ ಪಚ್ಚೆ ನೆರೆದರ್ ತಮ್ಮಿಚ್ಚೆಯಿಂ ಕಾದ ಲರ್ (ಅನಂಪು. ೮-೫೦) ; (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೬೫೯ ನೋ). ತವಿಲು : ೫. ಲೋಕದ ಅಸುಖ ಹಿಂಸೆ ತವಿಲು ಸಂತಾಪ ಆಧಿವ್ಯಾಧಿಗಳನ್ನು ತಗ್ಗಿಸಲು ನಿರ್ವಂಚನೆಯಿಂದ ಕಷ್ಟಪಡುತ್ತಿರುವ ಸಾತ್ತ್ವಿಕ ಸಾಹಸಿ (ಸಂಸಕ. ೧೧೭).

ತವಿಲಾಗು = ೧. ತಗ್ಗು ; ಕೊರತೆಯಾಗು ; ಕಡಮೆಯಾಗು : ಕುಂದದ ಚಂದ್ರಲೇಖೆ ನಸುಗುಂದದೆ ರಂಜಿಪ ಪುಷ್ಪಮಾಲೆ ಕುಂದೊಂದದ ಸೋಮಶಾಖೆ ತವಿಲಾಗದ ಕೆಂಗೊನೆವಾಱ . . . ಎಂಬಂದದನೇಕ ನಾಮ ದೆಸೆಗುಂ ಮೃದುಬಂಧುರ ಗಂಧಶಾಲಿಗಳ್ (ದಶಕು. ೧-೨೪) ; ಕ್ಷಾಮ ಮಡುರ್ತು ಧಾನ್ಯತೃಣಪತ್ರಜಲಂ ತವಿಲಾಗಲ್ (ದಶಕು. ೧೨-೬೯). ೨. ನಾಶವಾಗು; ಸಾಯು; ಅಳಿದುಹೋಗು: ನಾನಾಸೆಯಿಂದಂ ತವಿಲಾದಂ ಕೋಪದಿಂದಳ್ಕಿದಂ (ರಕ್ಷಾಶ. ೨೪) ; ಎತ್ತ ಲಯವಾದೆ ಮದೀಶ್ವರ ಎತ್ತಣ ಕ್ರಮುಕ್ಕೊದವಿದೆ ಎತ್ತ ಸಾರ್ದೆ ಕಳಿದೆತ್ತಲಣಂ ತವಿಲಾದೆ ಮನ್ಮಥಾ (ಗಿರಿಕ. ೮-೭೪); ಎಲೆ ತಂದೆಗಳಿರ ನೀಮಿಾತನೊಳ್ ತಾಗಿ ತವಿಲಾಗಲ್ವೇಡಿಂ ಬೇಡಿಕೊಂಡೆಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೫-೧೭೭ ವ) ; ಕವಿಗಳಿಂ ತನ್ನ ಕೃತಿಯಂ ನಾಡೆ ತಿರ್ದಿಸಿದೊಡವನಿಯೊಳ್ ಚಂದ್ರಾರ್ಕರುಳ್ಳನ್ನೆವರೆಗಮದು ತವಿಲಾಗದು (ಆರಾಜ. ೧-೪೭). ೩. ಖರ್ಚಾಗು; ವ್ಯಯವಾಗು : ಆ ತವನಿಧಿಯೂ ತವಿಲಾಗಿ ಹೋಗಿದ್ದಿತು (ಶರಜ. ೫೮).

[ತವ್ವು$_2$ + - ಇಲ್$_3$./ತಮಿ. ತವಲ್]

ತವಿಲಿಲಿ (ನಾ). ನಾಶರಹಿತವಾದುದು : ಭವಿಸೂತಕಾದಿ ಕರ್ಮವನೆಸಗುವ ವನಂತೆ ಶಿವಭಕ್ತನಂ ಕಂಡನಾದೊಡವನೆ ತವಿಲಿಲಿ[ಪಾಠಾ. ಲಿತಿ, ಲೆಲ]ಯ ನರಕಾಗ್ನಿ ಭವನದೊಳಗೋರಂತೆ ನವೆವನೆಂದೊರೆದ ಸೌರಾದಿಯಿಂದಂ (ಸಾನಂಜ. ೩-೮೮). [ತವಿಲ್$_2$ + - ಇಲಿ$_3$]

ತವಿಲು 'ತವಿಲ್$_2$' ನೋ.

ತವಿಲ್ದೊಱೆ (ಕ್ರಿ). ಸಂಕೋಚವನ್ನು ತೊರೆ ; ದೈನ್ಯವನ್ನು ಬಿಡು : ಕಾಂತೆಯರ್ ತಡಿಗೇರ್ದನಂತ ಭೂಷಾಂಬರಗಳಂ ತಾಳ್ದು ಭಕ್ತಿಯಿಂದಂ ತವಿಲ್ದೊಱೆದುವಾಕಾಂತನ . . . ಸಂತರ್ಪಣಂಗೈದು (ನಂದಿಮಾ. ೬-೫೫); ಎಲೆ ಮಗನೆ ನಿನ್ನಿಷ್ಟಾರ್ಥಮಂ ತವಿಲ್ದೊಱೆದುಸಿರಾಲಿಸುವೆನೆಂದು ಜಗ ದಂತರಾತ್ಮಿಕೆ ನುಡಿದಳು (ನಂದಿಮಾ. ೯-೩೦). [ತವಿಲ್$_2$ + ತೊಱೆ$_1$]

ತವಿಲ್ಪಗಲ್ (ನಾ). ಇಳಿಹೊತ್ತು; ಸಂಜೆ: ಶ್ರೀಯಂ ಮದೀಯಪ್ರಿಯಾಬ್ಜ ನಿಯಂ ತೊಟ್ಟುಱಮಾಡಿ ಕೀಟ್ಟಡಿಸಿದಂ ತಾನೆಂದು ಕಾಯ್ದಂತೆ ಕೆಂಪಿನ ಸೊಂಪಂ ತಳೆದಂ ತವಿಲ್ಪಗಲೊಳಂ ವಿಶ್ವಂಭರಾವಲ್ಲಭಂ (ಅನಂಪು. ೭-೫೭).

[ತವಿಲ್$_2$ + ಪಗಲ್]

ತವಿಸು$_1$(ಕ್ರಿ). ೧. ನಾಶಮಾಡು; ಕೊಲ್ಲು: ಅಱದಱ ಬಱಯುನುಱಯದೆ ಪಱವರುಮಂ ತವಿಸಿ ಕಱಯದುಱ ವಳನಾದಂ ಪಱಕೆಯ್ದು ತೊಟ್ಟನುಱ ದಂತುಱದ ಮಹಾಪುರುಷರಱಯದುಱದರೆ ಸಿರಿಯಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೭೫); ಎನ್ನೊಡಲನಾಂ ತವಿಪೆಂ ರಣರಂಗಭೂಮಿಯೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೭೦) ; ಇದಿರಾನ್ನರಂ ತವಿಸಿ × × × (ಎಇ. XVIII, ೩೪-೧೪ ; 1082); ತವಿಸಿದಂ ದಿವಿಜಾರಿ ವಿರೋಧಿಸೈನ್ಯಮಂ (ಜಗವಿ. ೭-೪೪) ; ಕಪ್ಪೆಗಳೊಱಲೆ ಬೋಟಿ ಗಿಱಲುಗಳೆಂಬ ಹೊಳೆವಳಿಯ ಮಾನ್ಗಳಂ ತವಿಸುತಿಹ ಬೇಡರಂ ನೋಡಿದಂ ಭೂಪಾಲನು (ಹಚಕಾ. ೫-೪೬) ; ಅದ್ವೈತರನಪಹರಿಸಿ ತವಿಸಿ ಚಾರ್ವಾಕರ ನವನಿಯೊಳು ಶಿವನ ಭಕ್ತಿಯ ತಾಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಿ (ಬಸವು. ೫೩-೧೦) ; ಉರಗಬಾಣವನಿವರು ಕಱದರು ಗರುಡಶರದಲಿ ಪಾರ್ಥ ತವಿಸಿದನು (ಕುಮ್ಯಾಭಿ. ೯-೪೪);ಮುದ್ರಿಸುವೆವಿವನ ವೀರವನೆನುತೆ ಕವಿಸಿದರ್‌ತವಿಸಿದರ್ ಸುರರದಟನು (ಜಬಪು. ೪೩-೪೨); ಸಿಂಹಳಂ ...ಪೊಕ್ಕನಳ್ಕಿ ಕಡಲಿಂ ತೊಡದಿರ್ ತವಿಪಂಬಂ[ಪಾಠಾಂ.ಬಿಂ] (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೧೧) ; ನೀನೇ ಜಗಮಂ ತವಿಪ್ಪೆ ಯೌರ್ವಂ ಪಯೋನಿಧಿಯನೀಂಟುವವೋಲ್(ವಿಷ್ಣುಪು.೫-೨-೧೭೪); ತವಿಪಂ ಪಗೆಯಂ ಕೋಲಿಂ (ಸೌನಂದ. ೨-೩೭). ೨. ಪರಿಹರಿಸು ; ನಿವಾರಿಸು : ದಿವಿಜನೋ ಫಣಿನಾಯಕನೋ ಮನೋಭವನಿವಂ ಕರವೊಪ್ಪಿದನೆಂಬುದಂ ಕವಿಗಳಿಟ್ಟ ವಿಶಂಕೆಯ ಪಾಱಯಂ ತವಿಸಿ ನಿಲ್ಕೆ ಮನೋಹರ ಕಾವ್ಯದೊಳ್ (ಕವಿರಾ.೧-೧೪೦) ; ಉತ್ಪಲಪತ್ರದೊಳೊಲ್ದು ಬೀಸಿಯುಂತ್ಪಲ್ಲಕರಾಗ್ನಿಯಂ ತವಿಸುವುಜ್ಜುಗಮಂ ತಳೆದಂ ಮ ನಃ ಪ್ರಿ ಯ ಂ (ದಶಕು. ೬-೧೧೭) ; ಭವ ಭವಾರ್ಜಿತ ದುರಿತಕೋಟಿಯ ತವಿಸುವಗ್ಗದ ನಾಮ (ತೊರರಾ. ೧-೧-೧೪): ಅಲ್ಲಿ ನಿಜಸಖಿಯರಬ್ಬಲೆಯ ಚಿತ್ತದಾಸಱಂ ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ ತವಿಸಲೆಂದುಪ ಚರಿಸಲು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೦-೩೭) ; ವರ ಪುಣ್ಯಕಥೆವೇಳ್ದು ನಮ್ಮ ಕಿವಿ ಯಾಸಱಂ ತವಿಸೆಂದರು (ನಂದಿಮಾ. ೨-೩೭) ; ಬನದ ತಪಸ್ವಿಗಳ್ಗುಪಹತಿ ಗೆಯ್ವುದಿದಂ ತವಿಪುದೆನಗೆ ಕರ್ತವ್ಯಮಕ್ಕುಂ (ಶಬಶಂ. ೪-೨೪ ವ) ; ಶಶಿಮೊಗದ ಪಾಣ್ಬೆಯರು . . . ಯಮುನ ಕೋಪವ ತವಿಪರು (ಏಕೋಪು. ೪-೭೦). ೩. ಕುಗ್ಗಿಸು ; ಕ್ಷೀಣಗೊಳಿಸು : "ತವಿಸು—ಕ್ಷಯೇ (ಕ್ಷೀಣವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು)" (ಶಮಧಾ) ; ಪಿರಿದಪ್ಪ ತಪದೊಳೊಡಲಂ ವರಧರ್ಮದೊಳರ್ಥಮೆಲ್ಲಮಂ ತವಿಸುವರಂ ಧರೆ ನಚ್ಚಿ ಮೆಚ್ಚಿ ಬಣ್ಣಿಪುದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೨೨) ; ಕುಡಿದಂಭೋಧಿಗಳೇಟುಮಂ ತವಿಪುದೇ ಗೋತ್ರಾದ್ರಿ ಸಂಘಾತಮಂ ಪಿಡಿದೇಂ ಕೀಟ್ಟುವದೆ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೩೦೮). ೪. ನಾಶವಾಗು ; ಇಲ್ಲವಾಗು ; ನಿವಾರಣೆಯಾಗು : ಇಂತೆಂದನೇಕ ದೃಷ್ಟಂಗಳಿನವನ ಸಂಶಯಂ ತವಿಸಲೊರೆಯೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೧೨-೩೩); ಸಂದೇಹದುದಯಂಗಳೆಯ್ದೆ ತವಿಪುವು (ಅನುಸಾ. ೬-೪-೧೭). ೫. ವ್ಯಯಮಾಡು ; ಖರ್ಚುಮಾಡು ; ವಿನಿಯೋಗಿಸು: ತನ್ನೊಡಮೆಯನನವರತ ದಾನದಿಂ ತವಿಸಿ ಜಸಂಬಡೆದಳ್ (ಅಜಪು. ೧-೫೧) ; ವಿಪ್ರಾವಳಿಗೆ ತವಿಸಿ ಧನಮಂ (ಜೊಂಕಶಾ. ೧೯೪೪, ಬಂಕಾಪುರ. ೨೧-೪೨; 1069) ; ಪರಮಾರ್ತ್ಥಂ ವಿದ್ವದರ್ತ್ಥಂ ತವಿಸದನ ಧನಂ ವ್ಯರ್ತ್ಥಂ (ಎಕ.V, ಬೇಲೂರು. ೧೨೪-೪೪; 1133); ಸವಿ ತವದನ್ನೆಗಂ ಮನದ ಪತ್ತುಗೆಗಳ್ ಕಿಡದನ್ನೆಗಂ ಪೆಱಂಗವಳೆಡೆಯಾಗದನ್ನೆಗಮೊಡಂಬಡು ಮೇವಮುಮಿಲ್ಲದನ್ನೆಗಂ ತವಿಪುದು ತನ್ನನೊಪ್ಪಿಸುವುದು(ಚಂದ್ರಪು.೮-೮೧). ೬. ಕಳೆ ; ಪೋಲುಮಾಡು: ಸ್ತ್ರೀದ್ಯೂತವ್ಯಸನಾದಿಗಳಿನಾ ಪೊನ್ನೆಲ್ಲಮಂ ತವಿಸಿ (ಚಾವುಂಪು. ೩೪೭-೫). ೭. ಕೃಶಗೊಳಿಸು ; ಸೊರಗಿಸು ; ಸವೆಯಿಸು : ನೋಂಪಿಗಳಿಂದಂ ಗಿಡಿಗಿಡಿಜಂತ್ರಂ ಮಿಳಿಮಿಳಿನೇತ್ರಮಾಗಿ

ತಮ್ಮ ಮೆಯ್ಯಂ ತವಿಸಿ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೫೦-೨೫) ; ದೇಹೋತ್ಪನ್ನ ಪರೀಷಹ ಸಂಹತಿ ತನ್ನೊಡಲಂ ನೆಱೆಯೆ ತವಿಸುತಿರ್ಪುದುಂ (ಆದಿಪು. ೨-೫೨) ; ತವಿಸುತಿರೆ ತಪದೊಳೊಡಲಂ (ಸಮುಪ. ೪-೪೧); ಒಡಲೆಂತುಂ ಕಿಡಲಿರ್ದುದು ಕಿಡುವೊಡಲಂ ತವಿಸಿ ಕಿಡದ ಮುಕ್ತಿಶ್ರೀಯುಂ ಪಡೆಯಲ್ಕೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೧೨೦) ; ತವಿಸಲ್ವೇಟ್ಪುದು ಜನ್ಮಕ್ಕವಶಿಷ್ಟಾನಿಷ್ಟಯೋಗವುಂ (ಅನಂಪು. ೬-೩೫) ; ತನಗೆ ಮಕ್ಕಳಾದುದಿಲ್ಲೆಂದು ಮೆಯ್ಯಂ ತವಿಸಿ ನೋಂಪಿಯುಂ ನೋಂತಳ್ಗಡಾ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪೬-೩). ೮. ವಿರೂಪಗೊಳಿಸು: ತದ್ವನಿತೆಯುಂ ತಂದು ಲಕ್ಷ್ಮಣನಿನವಳ ಕ್ಷಿತಿಯುಱೆಯೆ ತವಿಸಿ (ಪಾಸೋಪು. ೯-೧೫೭). ೯. ಸೋಲಿಸು: ನಿಕಳಂಕಸ್ವಾಮಿಗಳನು ತವಿಸಿದ ಬೌದ್ಧನಿಕರವ ಗೆಲ್ದು ತರ್ಕದೊಳು ಸಕಲ ವಿದ್ವಜ್ಜನ ಪೊಗಳೆ ಸಿಂಗಳಕಟ್ಟಿದಕಳಂಕ ಸ್ವಾಮಿಗೊಂದಿಪೆನು (ನಾಗಕು. ೧-೧೩). ೧೦. ಮುಗಿಸು; ಪೂರೈಸು ; ಕೊನೆಗೊಳಿಸು : ತಲ್ಪಯಾಗಕ್ಕಿದು ಪ್ರಯೋಗಪದ್ಧತಿಯಂತಿರ್ಪುದು ಇದಂ ತವಿಸಿ ಮುಂತಣ್ಗೆ ನಡೆಯವೇಟ್ಪುದು (ಚಿಕವಿ. ೬-೧೩೩ ವ); ಬವಸಿ ನೊಂದು ಕಜ್ಜವುಂ ತವಿಸಿ ಬೇಸರ್ಗೆ ಕುಡಿಯರ್ ಕಡುಸುಮ್ಮಾನದಿನೊಂದೆಡೆಯೊಳ್ ನೆರೆದು (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨೨-೨೦). ೧೧. ನಿಲ್ಲಿಸು ; ಸಾಕುಮಾಡು : ಬಲ್ದಣಿದೆ ಇಂದು ಮೊದಲ್ಗೊಂಡು ತಪಮುಂ ತವಿಸ್ವೈ (ಅದ್ಭುತ. ೨೯-೫). ೧೨. ಉಪಶಮನಗೊಳಿಸು ; ಶಾಂತಗೊಳಿಸು : ತದ್ವನದಿ ನೆಳಲುಂ ನೀರುಯಿರ್ದಪವು ಅಸುವಿನನುತಾಪಮುಂ ತವಿಸವ್ವ (ನವಮೋ. ೮-೨೩) ; ತನ್ನ ಹೆಂಡಿರನು ತಾನೆ ತವಿಸದಿನ್ನಾರು ಶಮಿಸಲಹುದು (ಮೇಘದೂ. ೧೦-೩೯); ತವಿಸಲಾರದ ದುಃಖವೊಂದನ್ನು ಮರೆಯಲು ಅವನು ಸುಖವನ್ನರಸಿ ಮುಂಬಯಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದ (ರೂಪಸ. ೬೦). ೧೩. [ಗಣಿತ] ಭಾಗಾಕಾರ ಮಾಡು; ಭಾಗಿಸು: ಭಾಗಂ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಪೆಸರು: ತವಿಸು, ಭಾಗಿಸು, ಉಗಿ, ಎತ್ತು, ಕೊಡು, ಕೊಳು (ವ್ಯವಹಾ. ೧೨-೧೨). ೧೪. (?): ತವಿಪಂ ಮಾರಂಗಳೆಂ ಕಂಪರಂ ಪರಮೋತ್ಸಾಹದೆ ಪುಟ್ಟಿ ಸನ್ತವಿದುನ್ನೂನತ ಕಂಪರಾತ್ರಿರ್ಗೆ ಕೃತನಂನಾವೊಂನಂ (ಎಕ. XIV, ಎಡತೊ. ೩೧-೪ ; ಸು. 900). [ತವು₁ + – ಇಸು₃]

ತವಿಸು₂ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಪಸ್ಸುಮಾಡು : ಅಲೌಕಿಕ ಚಮತ್ಕಾರ ಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ತವಿಸಿ 'ಸಿದ್ಧ'ರೆನಿಸುವ ಗುರಿಯ ಯತಿಮುನಿಗಳು (ಕರ್ನಾಟ. ೬೪) ; ಚಿಂತೆಯ ಕಾಮುರ್ಗಿಲಿರುಳೊಳಗೆನ್ನದೆ ಬೆಳಕನು ಕಾಣಲು ತವಿಸಿತ್ತು (ಭಾವಗೀ. ೨೮೯). ೨. ಪರಿತಪಿಸು ; ವ್ಯಾಕುಲಪಡು ; ದುಃಖಿಸು : ಎಲೆ ಮಾರಾಯನೆ ನೀಂ ತವಿಸಬೇಡ ಆಂ ಬೇಗದಿಂ ಬರ್ಪೆಂ(ಮಿತ್ರಗೋ. ೪೨). [<ತಪಿಸು₂]

ತವು₁ (ಕ್ರಿ). ತಪ್ಪ (ಭವಿಕೃ). ೧. ಕುಗ್ಗು ; ಕಡಮೆಯಾಗು ; ಕ್ಷಯಿಸು; ಸವೆ : "ತವು–ಕ್ಷಯೇ" (ಶಮಧಾ); ನೆಗಟ್ದ ನೀಲಾಂಜನೆ ತನ್ನಾಟಮನೊಱಲ್ದು ನೋಡುವ ನೋಟಕರಂ ತವದ ಮಾಟ್ಕೆಯಿಂ ಮೋಹಿಸಿದಳ್ (ಆದಿಪು. ೯-೩೮) ; ಒಱತೆಯುಳ್ಳನ್ನೆಗಮೆನಿತಂ ತೋಡಿಕೊಂಡಡನ್ನೀರ್ತವದಂತಗಣಿತಪುಣ್ಯಮುಳ್ಳನ್ನೆಗಂ . . . ತವದು ಧನಮೇಗೆಯ್ದುಂ (ಸಮುಪ. ೫-೧೩೬); ಬಡಬಾನಳಂ ಬಿಡದಾಗಳುಂ ತಗುಳೆ ಪೀರೆಯುಮಂತದೆಳ್ಳನಿತಪ್ಪೊಡಂ ತವದಂತೆವೋಲ್ ಬಗೆದು ನೋಡೆ ಮಹಾತ್ಮರಪ್ಪವರೇಕರೂಪರದೆಲ್ಲಿಯುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೨೩) ; ತವದ ಪೊಡರ್ಪಿನಿಂದಿಸುವ ಕೂರ್ಗಣೆ (ಜಗವಿ. ೭-೫೯) ; ತವದಾಯುಷ್ಯಮು ಮೇಟಿಗ್ಗುಂದದೊಡಲುಂ (ಅನಂಪು. ೯-೪೧); ಆತುಕೊಳ್ಳೈ ಕೋಲುಗಳ ಕೈಯಾ ತವದ ಕಣೆಗಳಿಗೆವುಗ್ರಭಟಾತಿಶಯರಾರೆನುತ ತೆಗೆದೆಚ್ಚರು ಮಹಾರಥರು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ಒರಿಇ. ಪರಿ. ೨೯೧) ; ತವದ ಕಾಮೋದ್ರೇಕದಲಿ ಕೊಡುವ ಸಮಪ್ರಣಯಿಗಳ ನೀಡುಗಣ್ಣೆವೆಗಳರೆಮುಗಿವುತಿರೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೮-೩೭); ೨. ಅಳಿ; ಸಾಯು; ನಾಶವಾಗು: ತತ್ಸುಯೋಧನಸುತರೆನ್ನ ಬಾಣಗಣದಿಂ ತವದಿರ್ದರೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೧೦೭) ; ಸಂನ್ಯಸನಮಂ ಕೈಕೊಂಡ ಮಹಾಪುರುಷನ ಕರ್ಮಂ . . . ಸೊಡರಂ ಪೊರ್ದಿದ ಪತಂಗದಂತೆ ತವುಗುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೪-೧೦೨) ; ತನು ತವುವನ್ನಮೋತಗಲದಿರ್ಕೆ ವನೆನ್ನೊಳೆ ನೋಡದಿರ್ಕೆವಂ ಕನಸಿನೊಳಪ್ಪೊಡಂ ಪೆಱರಂ (ಲೀಲಾವ. ೨-೮೫) ; ಎತ್ತ ದವಾನಳನಟ್ಟುಱಿದುದತ್ತಲೆ ಪೇರಡವಿ ತವುವ ತೆಱದಿಂ (ಜಗವಿ. ೭-೬೭). ೩. ವ್ಯಯವಾಗು ; ತೀರು : ಭೋಗಿಪೆನೆನ್ನ ಜವ್ವನಮುಮಿಾ ಧನಮುಂ ತವುವನ್ನೆಗಂ (ಆದಿಪು. ೩-೬೩) ; ತನ್ನ ದೊಣೆಯಂಬುಗಳ್ ತವುವನ್ನೆಗಮೆಚ್ಚಂಬು ತಪ್ಪೊಡಭಿಮಾದಯೆನಲ್ಕಿನ್ನೆನಗೆ ಪದನಿದೆಂದು (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೪೦); ಆಕೊರ್ಳೊಡಂ ತವದ ಕನಕರಾಶಿಗಳುಂ (ಚಾವುಂಪು. ೭೧-೧೭); ತವೆ ತೈಲಂ ದೀಪಂ ನಂದುವಂತೆ (ಪಂರಾಮಾ. ೧-೮೨); ವಾರ್ಧಿಮಾತ್ರುಮಂ ಸುಱ್ಱನೆ ತವುವಿನೆಗಂ ಪೀರನೇ ಕೋಪದಿಂ ಪೊಯ್ಯನೆ ಬೆಟ್ಟಂ ಪಿಟ್ಟು ಪಿಟ್ಟಾಗಿರೆ ಸಮರದೊಳೀ ವೀರಪೆರ್ಮಾಡಿದೇವಂ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೪-೯೪; 1122); ಪನ್ನೆರಡುವರುಷದಂದಿಗೆ ಮೂವತ್ತೆರಡು ಕೋಟಿಯುಂ ನೆಱೆಯೆ ತವುವುದಮೊಂದು ದಿವಸದ ಬೀಯಕ್ಕೆ ಮನೆಯುಂ ಮಾಱೆ (ಬಂಹರಿ. ೪-೩ ವ). ೪. ಮುಗಿ; ಕೊನೆಗೊಳ್ಳು; ಉಪಾದ್ರಿಯೊಳ್ ದ್ರವಿಣಮುಂ ಬಯ್ತುದ್ಧತಂ ತನ್ನುಸಿರ್ ತವೆ ಪಂಕಪ್ರಭೆಯೊಳ್ ದಶಾಬ್ಧ್ಯುಪಮೆಯಿಂ ದುಃಖಾಗ್ನಿಯೊಳ್ ಬೆಂದು (ಆದಿಪು. ೫-೪); ನುಡಿಯಿಸಿ ಕೇಳ್ಗಂ ಹರಿಗನ ಪಡೆಮಾತನೆ ಮಾತು ತಪ್ಪೊಡಂ ಮತ್ತಮದಂ ನುಡಿಯಿಸುಗುಂ ಮೊದಲಿಂದಾ ನುಡಿ ಪಱಿಪಡೆ ಮುಳಿದು ನೋಡುಗುಂ ಕೆಳದಿಯರಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೫೬); ಇಸೆ ನಿಶಿತಶಸ್ತ್ರಹತಿಯಿಂ ಬಸವಱಿದು ಶರಾಸನಾಗಮಾಚಾರ್ಯನುಮಂದಸುವಂ ಬಿಟ್ಟಂ ವಿದ್ಯಾಪ್ರಸರತೆಯೇಗೆಯ್ವುದಾಯು ತಪ್ಪೊಡೆ ಪೇೞಿಂ (ನೇಮಿಪು. ೧೨-೧೩೪) ; ಕುಸುಮದಿಂ ಮೊರೆದೇಟ್ವಳಿಜಾಲದೊಂದು ಝಂಕಾರಮುಮೊರ್ಮೆಯುಂ ತವದು ಭಾವಿಪೊಡಲ್ಲಿಯ ನಂದನಂಗಳೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೨-೧೧). ೫. ಮರೆಯಾಗು; ಮುಳುಗು ; ಅಸ್ತಮಿಸು: ತವುತಿರ್ದತ್ತಲ್ತೆ ತಾರಾಸಮುದಯಮಿದೊ ಪಂಪಾಸರಸ್ತೀರ ಸುಪ್ತೋತ್ಥವಿಹಂಗಧ್ವಾನವೀ ಪೊಣ್ಮುವುದು (ಕಾದಂಬ. ೭೦೪). ೬. ಸೊರಗು; ಕೃಶವಾಗು; ಬಡವಾಗು: ಇರ್ಪತ್ತೊಂದು ದೆವಸ ಮೇಕೋತ್ತರವೃದ್ಧಿಯಿಂ ಮನಂ ತವದೆ ತನು ತವೆ ನೋನುತ್ತಿರ್ಪಿನಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೬೭ ವ) ; ಧರ್ಮಮುಂ ಗೆಯ್ದು ತಪ್ಪೊಕ್ಕಲ ಬಡತನಮಂ ತಪಂಗೆಯ್ದು ತಪ್ಪನ ಮೆಯ್ಯ ಬಡತನಮುಂ ಸನ್ಯಾಸದೊಳ್ ಸತ್ತನ ಸಾವುಮಂ ತವಿಲುಂ ಬಡತನಮುಂ ಸಾವುಮೆಂಬುದೆ (ಜೀವಸಂ. ೪೮-೧೬ ವ). ೭. ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟು; ಹಿಂಜರಿ: ಇವರಂತಲ್ತು ಮಹೀಶೂರವರದಟದು ಬೇಱೆ ಮಿಾಱಿ ಪೋಪುದು ಮೋಸಂ ತವುವುದು ಲೇಸೆಂದುಱಿ ಸಾರುವ ಹನುಮನ ಮಾತನೆಣಿಸದೆಯ್ತಂದನವಂ (ಚಿಕವಿ. ೨-೧೦೦). ೮. ನಾಶಪಡಿಸು : ತವುಗೆ – ತಪ್ಪಂ, ತಪ್ಪಪಂ. ತಪ್ಪಂ ತನ್ನೊಳ್ ಪಳಂಚಿ ಕಿಡುಗುಟ್ಟಿ ತಪ್ಪುವಂಬುಗಳನವಂ (ಶಮದ. ೨೪೦ ಪ್ರಯೋ).

ತವದೊಣೆ, ತವಡೊಣೆ = ಎಷ್ಟು ಬಾಣಗಳನ್ನು ಹೊರಗೆ ತೆಗೆದರೂ ಬರಿದಾಗದ ಬತ್ತಳಿಕೆ; ಅಕ್ಷಯತೂಣೀರ : ವಿಕ್ರಾಂತತುಂಗನುತ್ತುಂಗ ಭುಜಪರಿಘದೆರಡುದೆಸೆಯೊಳಂ ತವದೊಣೆಗಳಂ ಬಿಗಿದು (ಪಂಪಭಾ. ೫-೮೪ ವ); ಬಿಗಿದ ತವದೊಣೆಗೆ ಕೆಯ್ಯಂ ನೀಡಿ ನಿಶಿತಾಸ್ತ್ರಮನೊಂದನುರ್ಚಿಕೊಂಡು (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೪ ವ) ; ಪೆಗಲೊಳ್ ತವದೊಣೆಯುಂ ಬಿಗಿದು (ಪಂರಾಮಾ. ೯-೫೭); ತವದೊಣೆಯಿಂ ತವದ ಮಂತ್ರಾಸ್ತ್ರಪ್ರಯೋಗದಿಂ ಕೈಮಿಕ್ಕು ಮೈಮೆದಳೆಯಲುಂ (ಜಗವಿ. ೧೫-೫ ವ) ; ಉರುತರವೆನಿಸಿದ ತವ[ಪಾಠಾಂ. ವೆ]ದೊಣೆ[ಯಂ] ಚಚ್ಚರಮಾಗಲ್ಪೆಗಲೊಳ್ಬಿಗಿದು . . . ನಡೆದಂ (ಕುಮುರಾ. ೮-೪೨) ; ತವಡೊ[ಪಾಠಾಂ. ದೊ]ಣೆಗಳಂ ಬಿಗಿದು ಗಾಂಡೀವಮಂನೇಱಿಸಿ ನೀವಿ ಜೇವೊಡೆದು (ಪಂಪಭಾ. ೭-೩೭ ವ).

ತವನಿಧಿ = ಅಕ್ಷಯವಾದ ನಿಧಿ : ಇನ್ನು ಚತುರಂತ ಧಾತ್ರೀಕಾನ್ತೆಯನಳ ವಡಿಸಿ ಚಕ್ರವರ್ತಿಶ್ರೀಯುಂ ತಾಂ ತಳೆದು ಸುಖದೆ ಪಲಕಾಲನ್ನವೆ ತವನಿಧಿಗಧೀಶನಾಹವಮಲ್ಲಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೩೬-ಙ ; 1068); ದಾಸಿದೇವ ತನ್ನ ವಸ್ತ್ರವನಿತ್ತು ತವನಿಧಿಯ ಪ್ರಸಾದವ ಪಡೆದ (ಬಸವ. ೩೨೦) ; ಒಬ್ಬ ಶಿವಶರಣ ಚೋಳದಾಸ ಉಣಲುಡಲಿತ್ತ ಕೈಯೊಡನೆ ಹೊನ್ನ ಮಳೆ ತವನಿಧಿಯ ಹಡೆದರು (ಆದವ. ೧೨-೨೨) ; ಅವನಾಗ ತವನಿಧಿಯ ಅಡಗಿಸಿದನಲ್ಲಿಯೆ (ಬಸಪು. ೨೩-೯) ; ಬೆದಱು ತವನಿಧಿಯಾಯ್ತು ಪಟುಭಟರೆದೆಗಳಿಬ್ಬಗಿಯಾಯ್ತು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೧೦-೧೩) ; ಸವಿದು ಸವೆಯದ ಸವಿಯ ಸಾರಿನ ತವನಿಧಿಗಳಹ ತನ್ನದೊಂದೊಂದವಯವದ ಲಾವಣ್ಯ ರಸಪೀಯೂಷಪಾನದಲಿ (ನಿಭಾಗ. ೩-೧೩-೪೨); ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದ ತವನಿಧಿಗಳಲ್ಲಿ ದಾಸಸಾಹಿತ್ಯವು ಒಂದು (ಕಸಾಜ. ೨೯೬).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಪು, ತವು, ತವ್ವು, ತಾವು]

ತವು$_2$ (ನಾ). ೧. ಕಡಮೆಯಾಗುವಿಕೆ; ತಗ್ಗುವಿಕೆ: (ಕ). ೨. ಅಳಿವು ; ನಾಶ ; ಕ್ಷಯ : " ತವು ಕ್ಷಯಮಕ್ಕುಂ " (ಕವಿಕಂ. ೨೨೩).

[<ತವು$_1$./ ತಮಿ. ತವ್ವು, ತಾವು ; ತುಳು. ತಾವು]

ತವುಂಕಲ್, ತವುಕಲ್, ತೌಂಕಲ್, ತೌಕಲ್ (ನಾ). ೧. ಕುಗ್ಗುವುದು ; ಕಡಮೆಯಾಗುವುದು ; ಕ್ಷಯ : " ತವುಂ[ಪಾಠಾಂ. ತೌಂ]ಕಲ್ ಕ್ಷಯ " (ಶಬ್ದಮಂ. ೬ಙ): ಔಕಾರಕ್ಕೆ – ಕವುಂಗು, ಕೌಂಗು . . . ತವುಂಕಲ್, ತೌಂಕಲ್ (ಶಮದ. ೧ಙ೭ ಪ್ರಯೋ). ೨. "ಅರೆವಿಂದಿದ ಬತ್ತ" (ಶಮದ. ನ. ೧೬೮ ಪ್ರಯೋ. ಅಡಿಟ). **ತವುಕಲ್ :** ೧. ರಥದೊಳಗುಳ್ಳಾಯುಧಂಗಳೆಲ್ಲಂ ತವುಕಲಾಗೆ ಮಾಣ್ದು ಮಾಣ್ದೆಸುವುದಂ ಸೈಂಧವಂ ಕಂಡು (ಬಂಹರಿ. ೧೨-೩೩ ವ). ೩. ಮುಗಿಯುವಿಕೆ; ಕೊನೆ: ಅಗ್ರಜಾತ ಪಾದಪಯೋಜಾತಂಗಳ್ಗೆಱಗಿ ಕತಿಪಯಾವಶೇಷಮಾದ ತವುಕಲ ಕಲಹಮನೆನಗೆ ದಯೆಗೆಯ್ವುದೆಂದು ಬೇಡಿಕೊಳ್ವುದುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೩೨ ವ). **ತೌಂಕಲ್ :** ೧. 'ತವುಂಕಲ್' ಉಲ್ಲೇಖದ 'ಶಮದ' ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. **ತೌಕಲ್ :** ೩. ಎಣ್ಬತ್ತೊಂದುಲಕ್ಕಬರಿಸಂ ಬೞ್ದಾ ಪರಮಾಯುವ ತೌಕಲೊಳರ್ಧರಾತ್ರದೊಳ್ ಕೞಿದು ಸಪ್ತಮಾವನಿಗಿೞಿದೊಂ (ಶಾಂತಿಪು. ಙ-೭೧). [ತವು$_1$ + – ಕಲ್$_4$]

ತವುಕಲ್ 'ತವುಂಕಲ್' ನೋ.

ತವುಕುರಿ(ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ: ದಣ್ಡದೋಷಂ ತವುಕುರಿ ತವುದಾಯ ಸುಬೂದಗೂಳ ಪ್ರಾ[ಯ]ಶ್ಚಿತ್ತಂ ತಿಪ್ಪೆಸು[ಙ್ಕ]ಂ ಗಾಡಿಯ ಸುಙ್ಕಂ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೧೩೯-ಙ೦ ; 1106). [?]

ತವುಗೆ, ತೌಗೆ (ನಾ). ಕೊನೆ ; ಅವಸಾನ : (ಕ). **ತೌಗೆ :** ತಳೆದ ಸುಮನೋದಾಮಂ ನೀರೋಡಿ ಬಾಡಿದುದು . . . ತಂದ್ರತೆ ಚಿತ್ತಮಂ ಬಳಸಿದುದು ಪೇೞಾವೊಂಗೇನಾಗದಾಯುವ ತೌಗೆಯೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೭೭). [ತವು$_1$ + – ಗೆ]

ತವುಟಿ 'ತವುಟೆ' ನೋ.

ತವುಟೆ, ತವುಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ಬೆಟ್ಟದ ನೆಲ್ಲಿಗಿಡ : (ಕ). **ತವುಟಿ:** ಗುಡ್ಡದ ನೆಲ್ಲಿ, ತವುಟಿ (ವ್ಯಜಿಗಿ. ೬೬-೧೩೪೮).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತವಿಟ್ಟು]

ತವುಡಂಗಿ 'ಚವುಡಂಗಿ' ನೋ.

ತವುಡಿ$_1$, ತವುಡೆ, ತೌಡಿ, ತೌವುಡಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಸಲುವುದು ಪಟ್ಟಕೇರಿಯಲಿ ತಪ್ಪು ತವುಡಿ ದಂಡ ಉಂಡಿಗೆ (ಎಕ. IX, ಬೆಂಗಳೂ. ೬೧-೨೦ ; 1332). **ತವುಡೆ :** ಆಯದೆಱೆ ಹಡುವರ ಬೀರವಣ . . . ದಣ್ಡಾಯ ತವುಡೆಯೊಳಗಾದ ಸಮಸ್ತ ಕಿಱುಕುಡವೆಲ್ಲವಂ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ಙ೯-೮೭ ; 1117) ; ಅಳಿವು ಅಂನ್ಯಾಯ ತಪ್ಪು ತವುಡೆ . . . ಸಲುವುದು (ಮ್ಯಆರಿ. ೧೯೪೦, ೧೪-೧೬ ; 12ನೆಯ ಶತ). **ತೌಡಿ :** ಅಳಿವು ಅಂನ್ಯಾಯ ಕಿಱುಕುಳ ತಪ್ಪು ತೌಡಿವೊಳಗಾದ ಸಮಸ್ತ ಬಳಿ ಸಹಿತಂ . . . ಪುತ್ರ ಪೌತ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಲುಉದು (ಎಕ. XI, ಹಿರಿಯೂ. ೮೭-೨೧ ; 1313) : ಅಳಿವು ಅನ್ಯಾಯ ಕಿಱುಕುಳ ತಪ್ಪು ತೌಡಿವೊಳಗಾದ ಸಮಸ್ತ ಬಳಿ ಸಹಿತವಾಗಿ . . . ಪುತ್ರ ಪೌತ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಲ್ವುದು (ಎಕ. XVI, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೬೮-೨೪ ; 1318) ; ಪೂರ್ಬ್ಬಾಯ ಅಪೂರ್ಬ್ಬಾಯ ತಪ್ಪೆ ತೌಡಿ ಕಿಱುಕುೞ ಸ್ಥಾನಮಾಂನ್ಯವೊಳಗಾಗಿ ಸಮಸ್ತಬಳಿಸಹಿತವಾಗಿ (ಎಕ. XII, ಗುಬ್ಬಿ. ೩೦-೬ಙ ; 1331). **ತೌವುಡಿ :** ಅಳಿವನ್ಯಾಯ ಸುಂಕ ಹಟ್ಟೆ[ದೆರೆ] ತಪ್ಪು ತೌವುಡಿ (ಎಕ. XI, ಚಿತ್ರದು. ೨-೨೨ ; 1355). [?]

ತವುಡಿ$_2$ (ನಾ). ತೆರವು ; ಖಾಲಿ ; ವಾರಸುದಾರರು ಇಲ್ಲದಿರುವ ಸ್ಥಿತಿ (?) : ನಿರುಗುಂದದ ಸಿದ್ಧನಾಥದೇವರ ಸ್ಥಾನಿಕ ನಲ್ಲಜೀಯನ ಮಗ ಸಿದ್ಧಜೀಯನು ಸ್ವರ್ಗಸ್ತನಾಗಲು ಆ ಸ್ಥಾನ ತವುಡಿ ಆಗಲು ಪಟ್ಟಮಹದೇವಿಯರ ಮಗ ಚೋಳಯ್ಯಂಗೆವುಂ . . . ಸಲುವಂತಾಗಿ (ಎಕ. XI, ಹೊಳಲ್ಕೆ. ೧೨೨-೨ ; 1268 ?). [?]

ತವುಡು, ತವಡು, ತಿವುಡು$_2$, ತೌಡು (ನಾ). ೧. ಬತ್ತ ಮುಂತಾದ ಧಾನ್ಯದ ಹೊಟ್ಟು ; ಉಮಿ : "ಶಮಿಾ, ಶಂಬಾ – ೨ ಕಾಯಿ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಒಡೆಯಿಕ್ಕಿದ ಹೊಟ್ಟು, ಸಿಪ್ಪೆ ತವುಡಿ[ಪಾಠಾಂ. ತೌಡಿ]ಗೂ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೨೪೧) ; ಸತುಷಾಭ್ಯವಹಾರೀ ಚೇತಿ = ತವುಡುವೆರಸಿಯುಂಬ [ಸುಂಬ]ನಂತೊಳ್ಳಿತುಂ ಪೊಲ್ಲದುಮಂ ಪೇೞ್ವರುಮೆಂದಿಂತು (ನೀತಿವಾ. ೩೧-೭); ತವುಡಂ ತಿಂದು ತುಯ್ಯಲನುಂಡನೆಂಬಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦೩-೧೮೦); ತವುಡಂ ತಂಡುಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಂ ಕುಟ್ಟುತ್ತುಮಿರ್ಪಂತು (ಮಹಾನೇ.೦೬-೬೧ ವ); ಕೆಂದೇೞ್ ಮಿಡಿದೊಡೆ ತವುಡಂ ತಂದಿಕ್ಕಿದ ಧೂಪದಿಂದೆ ತದ್ವಿಷ ಮೞಿಗುಂ (ಖಮದ. ೧೧-೪೧); ಘನದರಿದ್ರತೆಯಾದುದಯ್ಯೋ ಮನೆಯೊಳಗೆ ನೋಡಲು ತವುಡು ನೊಣವಿಂಗೆಱಗಲಿಲ್ಲ (ಬಸಪು. ೨೩-೬) ; ಹೊತ್ತುವುದು ಸೞಿಯುಹುದು ನನೆಗುದಿಯುಹುದು ತವುಡು [ಪಾಠಾಂ. ತಡಹು]ಹತ್ತಿಹುದು . . . ಒಣಗಿಹುದು ದೋಷವಶನಕ್ಕಿಂಟು ತೆಱನಪ್ಪುದು (ಸೂಪಶಾ. ೩-೧). ೨. ಪುಡಿ ; ಧೂಳು : ಬಲದ ಪದಹತಿಗೆ ತವುಡಾಯ್ತು ಗಿರಿಸಂಕುಲಂ (ಜೆಬಪು. ೪೮-೨೨) ; ಭತ್ತದ ಉಮಿ ಅಥವಾ ಹೊರಕವಚವನ್ನು ತೆಗೆದರೆ ಬರುವ ಅಕ್ಕಿಯಲ್ಲಿ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಭ್ರೂಣ, ಕಂದುಬಣ್ಣದ ಹೊರಕವಚ, ಅನಂತರ ತವುಡು ಮತ್ತು ಒಳಗೆ ಪಿಷ್ಟದ ಭಾಗ ಇರುತ್ತವೆ (ಅಡುಶಾ. ೬೨). ೩. (?): ತದ್ವೃಕ್ಷಕುಲ ಮಹಾತ್ವಗ್ಭಸ್ಮ ನಿಕರದಿಂದುದ್ವರ್ತನಂ ಮಾಡಿ ದಾಮ್ಲ ಮಧುರಂಗಳಿಂ ಸದ್ವಿಚಾರದ ತುಱುವೆ ತವುಡು ಸುಣ್ಣಂಗಳಿಂ . . . ಗೋಧೂಮ ತಿಲ ಮಾಷ ಸಂಪದ್ವಿಮಲ ಪಕ್ವಾನ್ನಮಂ ವ್ಯಂಜನಂಗಳಂ ಪರವೆಯರು ಗಡಣಿಸಿದರು (ಜೇರವ. ೧೦-೨೭). **ತವಡು :** ೧. ತವಡು ತಿಂಬುವವನಿಗೆ ಒಯ್ಯಾರವೇಕೆ ? (ಗಾದೆ). **ತಿವುಡು$_2$:** ೧. 'ತಿವುಡುಗಳೆ' ಪರಾ. ೪. ಹಣ್ಣು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಸಿಪ್ಪೆ : ಬಾೞೆಯ ಪಣ್ಣೇಱಲ ತಿವುಡಾಳೋಚಿಸೆ ಮೇಣದುಕ್ಕಿನುದಕಂ ಮೇಣ್ ಸಿತಬಾಳಂ ತೋಯಸಮೇತಮದೇೞಲಮೋನಿಟ್ಟೆಯೆಸೆವ ವಿಷಮಂ ಕಳೆಗುಂ (ಖಮದ. ೨-೪೬). **ತೌಡು :** ೧. ಒಪ್ಪುವ ಮಾಣಿಕಮಂ ತೌಡಿಂಗ ಮಯವದಿಂ ಮಾಱುಗುಡುವ ಮರುಳಂ ಪೋಲ್ಗುಂ (ಶಾಂತಿಪು ೦೧-೯೧) ; ಆರಾನುಂ ಭರಂಗೆಯ್ದು ಕಬ್ಬುಗಳಂ ಜೋಳವನಕ್ಕಿಯುಂ ಕಡಲೆಯುಂ ತೌಡಂ ಮನಂ ಪೆರ್ಚೆ ಪಿಂಡಿಗಳಂ ಪುಲ್ಗಳನಿಕ್ಕೆ ಮೇದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೨-೧೧೬); ತೌ[ಪಾಠಾಂ. ತವು]ಡಿನ ಮಾಱೆೞೊಳ್ ಮಾಣಿಕಂ ದೊರೆಕೊಂಡೊಡಂ ಕಿವ್ಮಗೆ ಸಾರ್ದು ಬಂದ ನಿಧಿಯೆನ್ನದೆ ಮಾಱೆಂದು ಬಗೆವಾ (ಜೀವಸಂ. ೨೧೪-೩ ವ); ಮುತ್ತನೊಗುವರೆ ಮೊಱನ ತೌಡಿಗೆ (ಕೌಶಿರಾ. ೨೩-೩೦). ೫. (ಆಲಂ) ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕವಾದುದಂ ;

ನಿಸ್ಸಾರವಾದುದು : ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಾಗಮಪುರಾಣಂಗಳೆಂಬುವ ಕೊಟ್ಟಣವ ಕುಟ್ಟುತ್ತ ನುಚ್ಚು ತೌಡು ಕಾಣೆ ಭೋ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೪೬-೧೦೭). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ತವುಟು, ತವಿಜು; ಮಲ. ತವಿಡು; ತುಳು. ತವುಡು, ತೌಡು ; ಕೊಡ. ತವ್ಡೀ ; ತೆಲು. ತವುಡು, ತೌಡು]

ತವುಡೆ 'ತವುಡಿ$_1$' ನೋ.

ತವುತರ್, ತೌತರ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಕಡಮೆಯಾಗು ; ಕುಗ್ಗು ; ಕುಂದು ; ಕ್ಷೀಣಿಸು : ಅವನೋದುವನಿತು ಶಕ್ತಿಯೆ ತವುತಂದೊಡೆ ಪಂಚಪದದ ನಾಮಾಕ್ಷರವಂ ಧ್ರುವವೋದುವುದು (ಆದಿಪು. ೩-೩೫); ಆಗಳೋಡುವಾತನ ಭಯಮಟ್ಟುವಾತನ ಚಲಂ ತವುತಂದುವು ತತ್ಸಮಿಪಾಪದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೪೦) ; ಅಮರಲೋಕಸುಖಾಮೃತಸೇವೆಯಿಂದ ತಣ್ಣನೆ ತಣಿದಾಯುರಬ್ಧಿಗಳನುಕ್ರಮದಿಂದಯುನಾವಶೇಷಮುಂಟೆನೆ ತವುತರ್ಪುದುಂ ತನುವಳಂಕರಣಾಂಬರಪುಷ್ಪಮಾಲಿಕಾಜನಿತ ವಿವರ್ಣದಿಂದನಿಬರುಂ ತಿಳಿದಾಯುವಿನಂತ್ಯಚಿಹ್ನಮಂ (ಮಹಾನೀ. ೩-೫೪). ೨. ಸಾಯು ; ಅಳಿ; ನಾಶವಾಗು ; ಇಲ್ಲದಂತಾಗು : ಜವನೆರ್ದೆ ಬಿರ್ಚುವ ತೆಱದಿಂ ತವುತರ್ಪುದುಮುಭಯಬಲಧನುರ್ಧರಸೈನ್ಯಂ ಜವನೆರ್ದೆ ಪೋಱಗಳ್ ತಗುವಂತೆ ತಾಗಿದರಡುತುರ್ಪ ಕಡಿತಲೆಕಾಱರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೫೩) ; ದೂರದೊಳೆ ಕಂಡು ವನಾಂತರದೊಳ್ ನಿಪಾನಪಂಕಾವಿಳವಾರಿಯಂ ಹರಿಣಿಯೊಂದು . . . ಉಷ್ಣತೃಷ್ಣಾವಶಮಂದಮಂದಗತಿ ಬರ್ಪನಿತರ್ಕಿನ ತಾಪದಿಂದೆ ತಜ್ಜೀವನಮುಂ ಮೃಗಾಂಗನೆಯ ಜೀವನಮುಂ ತವುತಂದು ಪೊರ್ಮೊದಲ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೯-೭೮). ೩. ಬರಿದಾಗು ; ಖರ್ಚಾಗು ; ವ್ಯಯವಾಗು; ಕೊನೆಗಾಣು: ಕುಡೆ ತವುತಪ್ಪುದಲ್ತು ಪಡೆದಂಗೆಡಱಲ್ಲ ದರಿದ್ರನಪ್ಪನುಂ ಪಡೆಗುವುದಕ್ಕೆ ಬೇಱೆ ಬೆಲೆ ಬೇಡ . . . ಕೂಡೆ ಪುಂಜಿಸಿದ ವಾಙ್ಮಯರತ್ನಚಯಂ ಜಿನೇಶನಾ (ಸಮಪ. ೨-೩೦) ; ಅನುಪಮ ವಸಂತ ತಿಳಕೆಯೊಳನುನಯದಿಂದಂತು ಚಾರುದತ್ತನಿರಲ್ ತದ್ಧನಮುಂ ತವುತಂದುದು (ನೇಮಿಪು. ೪-೫೭) ; ಕೆಱೆ ನೆಱೆ ನೀರ್ ತವುತರೆ ಬಱಿಗೆಱೆಯಾದುವು (ಜಗವಿ. ೧೭-೬೪). ೪. ಕಡಮೆಮಾಡು; ಕುಗ್ಗಿಸಂ : (ಶ). **ತೌತರ್ :** ೨. ವಿಳಯೋಗ್ರಾಂತಕನಂತೆ ಮುಂತಣ ಬಲಂ ತೌತಂದುದಂ ಕಂಡು ದೋರ್ವಳವಿಖ್ಯಾತನಗುರ್ವಿನಂಕದ ಕಲಿ ಶ್ವೇತಂ ಧನುರ್ಜ್ಯಾರವಂ ಬಳೆಯಲ್ ಚೇವೊಡೆ ಗೆಯ್ದು (ನೇಮಿಪು. ೧೨-೮). [ತವು$_1$ + ತರ್]

ತವುದಟ್ಟಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಗಾವುಂಡಯ್ಯ ನಾಟ್ಗವು [ಡು]ಗೆಯ್ಯೆ ತವುದಟ್ಟಿಗೆ ನಱೆಬ್ಬೆಗವುಣ್ಡಿಯ ಮಗ ಅಮ್ಮಣ್ಣಗವುಣ್ಡ ತನ್ನೂರಟೆವ ಕಣ್ಡು (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೩೩೪-೯ ; 999). [?]

ತವುದಲೆ, ತೌದಲೆ (ನಾ). ಮಂಗಿವು; ಮುಕ್ತಾಯ; ಕೊನೆ; ಅಂತ್ಯ: ಜೂದಾಡಿ ಸೋಲ್ತು ನನ್ನಿಗೆ ಮೇದಿನಿಯಂ ಕೊಟ್ಟು ಪಾಂಡುನಂದನರೀಗಳ್ ಪೋದೊಡಮೇನ್ ತಿಣುಕಾಗದೆ ಪೋದಪುದೇ ನಮ್ಮ ನೃಪತಿಗವು ತವುದಲೆಯೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೧೮) ; ಅವರನುಭವಿಸುವರಾಯುವ ತವುದಲೆವರ ಮಧಿಕದುಃಖಮಂ (ಅಜಿಪು. ೧೧-೧೧) ; ಕವುಂಗು, ಕೌಂಗು ; ತವುದಲೆ, ತೌದಲೆ[ಪಾಠಾಂ. ಕವದಲೆ, ಕೌದಲೆ] (ಭಾಷಾಭೂ. ೧೨೩ ಉದಾ) ; ಶಿಶಿರದ ತವುದಲೆಯುಂ ನವವಸಂತಸಮಯಪ್ರವೇಶಮುಂ ತಮ್ಮೊಳ್ ಸಂದಿಸೆ ಬಣ್ಣಿಸಲರಿದು (ಗಿರಿಕ. ೭-೩೫). **ತೌದಲೆ :** ಅರಮನೆಗಿಂಬುವೆತ್ತ ರಣಮಂಡಳಮಾ ರಣಮಂಡಳಕ್ಕೆ ಬಿತ್ತರಿಸಿದ ಬೀದಿ ವೀಧಿಗಳ ತೌದಲೆ[ಪಾಠಾಂ. ಕಾದಲೆ, ಕಾಲ್ಲೆಲೆ]ಗೊಪ್ಪುವ ಮಂಡಪಂ ಮನೋಹರತರ ಮಂಡಪಕ್ಕೆ ಕರುವಿಟ್ಟವೊಲಿರ್ಪ ಸುಧಾಗೃಹಂಗಳಚ್ಚರಿಯೆನೆ ಚೈತ್ರಚಂದ್ರಮರೆ ಚಿತ್ರಿಸಿದಂತೆಸೆದಿರ್ಪುದಾ ಪುರಂ (ಅನಂಪು. ೧೧-೧೩) ; (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೪-೧೪೭ ನೋ). [ತವು$_1$ + – ದಲೆ]

ತವುದಲೆಗಾಣಿಸು, ತೌದಲೆಗಾಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕೊನೆಯನ್ನು ಕಾಣಿಸು ; ಕೊಲ್ಲು ; ನಾಶಪಡಿಸು : ತೊಲಗದೆ ನಿಂದ ವೀರನಂ ತಲೆಗಡಿದುರುಳ್ಚುವ ಮೂದಲಿಪ ವೀರನಂ ತವು[ಪಾಠಾಂ. ತೌ]ದಲೆಗಾಣಿಪ (ರಾಜಶೇ. ೬-೧೧ ವ). **ತೌದಲೆಗಾಣಿಸು :** ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರ ವನ್ನು ನೋಡಿ. [ತವುದಲೆ + ಕಾಣಿಸು]

ತವುದಾಯ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಂಕ: ದಣ್ಡದೋಷಂ ತವುಕುರಿ ತವುದಾಯ ಸುಬೂದಗೂಳ ಪ್ರಾ[ಯ]ಶ್ಚಿತ್ತಂ ತಿಪ್ಪೆಸು[ಙ್ಕ]ಂ ಗಾಡಿಯ ಸುಙ್ಕಂ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೧೩೯-೫೦ ; 1106). [?]

ತವುರು 'ತವುರ್' ನೋ.

ತವುಳಿ 'ಟವಳಿ' ನೋ.

ತವೆ$_1$, ತವಿ (ಕ್ರಿ). ೧. ಕುಂದು ; ಕಡಮೆಯಾಗು : "ತವೆದುದು ತೀರ್ದುದು ಬೀತುದು ಸವೆದುದೆನಲ್ ಕ್ಷಯಮನೈದಿತೆಂದಱಿಗೆ ಬುಧರ್" (ಧಾರನಿ. ೪೨) ; ಚಕೋರಚಿತ್ರದೊಳ್ ನೆಲಸಿದ ಸನ್ಮುದಂ ತವೆದು ತೊಟ್ಟನೆ ಪೋಯ್ತು . . . ನೆಱೆ ನಿಷ್ಕಳನಾಗೆ ಕರಂ ನಿಶಾಕರಂ (ಕುಸುಮಾ. ೪-೩೮); ತವೆಯದ ಸೊಬಗಿಂ ನೀರಾಟವನಾಡುವ ಕಾಂತೆಯರ್ಕಳೊಳ್ವನನಾಥಂ . . . ಜಲಕೇಳಿಯಂ ನೆಗಟ್ಟುತಮೆಸೆದಂ (ಉದ್ಭಟ. ೯-೯೬); ಗೃಹಗುಪ್ತಂ ವಣಿಜ್ಯುಖ್ಯನಿರ್ಪಂ ಮುದದಿಂ ಕಲ್ಯಾಣದಿಂದಂ ತವೆಯದ ನವರತ್ನಂಗಳಿಂ (ದಶಕು. ೧೨-೧೩೨) ; ಲತೆಗೆಸೆವಾಲಿಂಗನದಿಂ . . . ಅತಿರಂಜಿಸುವಮಳ್ಗಬ್ಬಿಗೆ ತವೆಯದ ರತಿಯ ಪರಿಣತೆಯಿನಾ ಮೋಹಿಪ ದಂಪತಿಗಳ್ ಮುಂ ಗುರುವಾಗಿ ಕರಂ ಕ್ರೀಡಿಸದರ್ ವನದೊಳಗೆ (ಜಯಕಾ. ೧೨-೬೬); ತವಕಂ ತವೆಯದವೊಲ್ . . . ಅಣ್ಮಂಗೊಲವೀವಳ್(ಉದ್ಭದೇ. ೨-೬೨). ೨. ಮುಗಿ ; ತೀರು : ಅಲ್ಲಿಯ ಸಾರಮಪ್ಪ ಬೆಳಸಂ ಸಲೆ ಕೊಯ್ದುದಱೆ ತೀರ್ಚಲಾಱರಂತಲ್ಲದೆ ಕೊಯ್ದೊಡಂ ತವೆಯಲೊಕ್ಕಿ ಸುರಾಶಿಗಳಂ ವಿನಿರ್ಮಿಸಲ್ ಸಲ್ಲರ್ (ಬಾಧಪು. ೪-೦೮). **ತವಿ :** ೩. ಸೊರಗು ; ಬಡವಾಗು; ಕೃಶವಾಗು : ಅನುದಿನಂ ನೋಂತು ನೋಂತು ತನು ತವಿಯೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೬೭-೧೮). ನವೆ, ಸವೆ, ತವಿ(ತವು), ಸೊರಗು, ಕೊರಗು, ನೆಳ್ಗ (ನೆಗ್ಗು) (ಕಂನುಹು. ೮೬). [<ತವು$_1$./ತಮಿ. ತವ]

ತವೆ$_2$ (ಅ). ಅತಿಶಯವಾಗಿ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ, ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ, ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ, ಚೆನ್ನಾಗಿ, ಸರಿಯಾಗಿ, ಮುಗಿಯುವಂತೆ ಎಂಬೀ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಪಾದಪೂರಣಕ್ಕಾಗಿ ಬರುವ ಶಬ್ದ : "ನೆಱೆ ಸಲೆ ತವೆ ಮಿಗೆಯೊಗು ಮಿಗೆಯುಱೆಯೆಂಬಿವು ಪಾದಪೂರಣಾರ್ಥಂ"(ಚತುನಿ. ೩೪); ದುಷ್ಟನೊರ್ವ್ವ ನದಱ ಫಲವಂ ತವೆ ತಿಂಬವಂ . . . ಕುಷ್ಟವಿಟ್ಟಿ ಬಿದಿರನ್ತೆ ಕುಲಕ್ಷಯ ಮಾಗುಗುಂ (ಎಕ. VIII, ನಗರ. ೬೦-೧೩ ; 897) ; ಭುಜಬಲಿ ಕಣ್ಗೊಳೆ ತವೆ ಪೀರ್ವವೊಲೇ ನಿಶ್ಚಳ ತನು ನಡೆ ನೋಡೆ ಭರತರಾಜಂ ಸೋಲ್ತಂ (ಆದಿಪು. ೧೪-೧೧೫) ; ಪೊಸ ಪೂಮಾಲೆಯಿರ್ದೊಡೇನು ತವೆ ಮುಡಿವರಿಲ್ಲದೊಡೆ (ಹಚಕಾ. ೧-೨೫) ; ತಿಮಿಯಂ ತಿಮಿಂಗಿಳನಡಂಗುವಿನಂ ತವೆ ನುಂಗೆ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೬೬); ನವರತ್ನದ ಗಿಂಡಿಯ ಪನ್ನೀರಲಿ ತವೆ ಕೈಕಾಲ್ಮೊಗ ದೊಳೆದು (ಕಂಸವಿ. ೧೦-೫೩). [<ತವು$_1$]

ತವೆ$_3$ (ನಾ). ೧. ರೊಟ್ಟಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಬೇಯಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕಬ್ಬಿಣದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಧನ; ಕಾವಲಿ; ಹಂಚು: ಅಡುಗೆ ಮಾಡಲು ಅವರಲ್ಲಿ ಗಡಿಗೆ–ಮಡಕೆಗಳೂ ತಪ್ಪೇಲಿ ತವೆಗಳೂ ಇದ್ದಿಲ್ಲ (ಮತಂಪ. ೨೫); ಇನ್ನು ಧಾರವಾಡದಲ್ಲಿರುವುದೆಂದರೆ ಕಾಯ್ದ ತವೆಯ ಮೇಲೆ ತಲೆಯಿಟ್ಟು ಮಲಗಿದಂತೆ (ಮುಕ್ತಿ. ೨೦೦); ರೊಟ್ಟಿಗಳನ್ನು ಸುಡಲು ಆತ ತವೆ ಹಚ್ಚಿದ (ಧೂಮಮು. ೯೮). ೨. ಅಡುಗೆಯ ಪಾತ್ರೆಗಳ ಮೇಲೆ ಮುಚ್ಚುವ ತಾಮ್ರ, ಹಿತ್ತಾಳೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಮುಚ್ಚಳ : (ಶ). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ತವಾ]

ತಶಬೀರು 'ತಸಬೀರು' ನೋ.

ತಶಬೀರುಯಂತ್ರ (ನಾ). ಚಿತ್ರವನ್ನು ತೆಗೆಯುವ ಯಂತ್ರ; ಛಾಯಾ ಗ್ರಹಣ ಯಂತ್ರ: ನಾಟಕಕಾರರು ತಮ್ಮ ಮನಸ್ಸೆಂಬ ತಶಬೀರುಯಂತ್ರ (Camera) ದಿಂದ, ನಮ್ಮ ಹಳ್ಳಿಯ ಸಮಾಜದ ಕೆಲವು ದೃಶ್ಯಗಳನ್ನು ಮೂಡಿಸಲು ಯತ್ನಿಸಿದ್ದಾರೆ (ತಿದುಗು. ೪, ಪೀಠಿಕೆ).
[ತಶಬೀರು (<ತಸಬೀರು) + ಯಂತ್ರ]

ತಷ್ಟ (ಗು). ಕೆತ್ತಿದ; ಹೆರೆದು ತೆಳುವಾಗಿ ಮಾಡಿದ. [ಸಂ.]

ತಷ್ಟಿ (ನಾ). ತೊಂದರೆ; ಕಷ್ಟ: ಸೃಷ್ಟಿಸುವ ರಕ್ಷಿಸುವ ಕೆಡಿಸುವ ತಷ್ಟಿಯಿಲ್ಲದವಂ ಸವಿಗಳಿಂ ದೃಷ್ಟವಾಗದವಂ (ಬಸವು. ೫೧-೪೯). "ಉಸಾಬರಿ" (ಬಸವು. ಕೋಶ). [?]

ತಷ್ಟೃ (ನಾ). ಬಡಗಿ; ಮರಗೆಲಸದವನು. [ಸಂ.]

ತಸಕ್ 'ತಸಕ್ಕು$_2$' ನೋ.

ತಸಕಲು (ನಾ). ಮೋಸ; ವಂಚನೆ; ಠಕ್ಕು: (+).
[ತಸಕು$_1$ (<ತಸುಕು) + – ಅಲು (< –ಅಲ್$_2$)]

ತಸಕು$_1$ 'ತಸುಕು' ನೋ.

ತಸಕ್ಕು$_2$, ತಸಕ್ (ನಾ). ಒಂದು ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. **ತಸಕ್**: 'ತಸಕ್ಕನೆ' ಪರಾ.

ತಸಕ್ಕನೆ (ಅ). ತಸಕ್ ಎಂದು ಶಬ್ದವಾಗುವಂತೆ: (+).
[ತಸಕ್ (<ತಸಕ್ಕು$_2$) + – ಅನೆ$_1$]

ತಸದೀಕು, ತಸ್ತಿಕು, ತಸ್ತೀಕು (ನಾ). ೧. ದೇವಸ್ಥಾನ, ಮಸೀದಿ, ಛತ್ರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಭೂಮಿಂಗೆ ಪರಿಹಾರವಾಗಿ, ಸರಕಾರವು ಕೊಡುವ ನಿಗದಿಯಾದ ಹಣ: ಚತ್ರದ ತಸದೀಕಿನ ಐವಜಿನಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮಠಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲುತ್ತಾಯಿದದನ್ನು ಮವಕುಫ್ ಮಾಡ್ಸಿ (ಮೈಆರಿ. ೧೧೩೪೮, ೨೭-೯: 1830). ೨. ಸರ್ಕಾರವು ಕೊಡುವ ವರ್ಷಾಶನ; ಉಂಬಳಿ: ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕ ಪೂಜಾ ನಡೆಯೂ ಬಗ್ಯೆ ತಸದೀಕು ದಾಖಲೆಯ ಮಾಡಿಸಿ ತಸದೀಕಿಗೆ ದಸಕತ್ತು ಮೊಹರು ಮಾಡಿಸಿರುವ ಪ್ರಕಾರ ಖುಲ್ಲ ತಸದೀಕು ಕಂ ೨೨ (ಎಕ. III, ತಿರುಮ. ೫೭-೩೦; 1855); ಮಾಜಿ ಅಮಿಲಾಲರು ಕಾಗದಪತ್ರ, ತಸದೀಕು, ಜಿನಸಿ ಮುಂತಾದುದನ್ನು ವಹಿಸಿಕೊಡುವುದು (ಮಹಾವಂ. II, ೫೭); ಪ್ರಾಕಿನಿಂದ ಹತ್ತ್ರೋ ಇಪ್ಪತ್ತ್ರೋ ರೂಪಾಯಿ ತಸದೀಕು ಸಿಗುತ್ತದೆಯಂತೆ (ಹಹಸ. ೧); ಅರ್ಚಕ ವೃತ್ತಿಗೆ ಪ್ರತಿಫಲವಾಗಿ ಹದಿನಾರು ರೂಪಾಯಿ ತಸದೀಕು ಕೊಡುತ್ತಾರೆ (ಅನಾಥ. ೯). **ತಸ್ತಿಕು**: ೨. ಸರಕಾರದಯಿಂದಾ ಯೆನಾದರ್‍ರು ತಸ್ತಿಕು ಅಪ್ಪಣೆ ಆಗಬೇಕೆಂಬದಾಗಿ (ಮೈಆರಿ. ೯೪೨, ೩೯-೧೫; 1813). **ತಸ್ತೀಕು**: ೧. ಮುನ್ನೂರು ತೊಂಬತ್ತಮೂರು ವರಹಾವು ಐದುಹಣ ತಸ್ತೀಕು ನಡಶಿಕೊಂಡು ಬರುವಂತೆ (ಎಕ. III, ಮೈಸೂರು. ೧-೨೦; 1822); ತಸ್ತೀಕು ನಿರೂಪಕ್ಕೆ ಅಪ್ಪಣೆ(ಎಕ. II, ೧೭-೨೫; 1830); ಈ ದೇವರಿಗೆಲ್ಲಾ ನಿತ್ಯ ಕಟ್ಟಲೆ ಪಡಿತರ ದೀಪಾರಾಧನೆ ರಥೋತ್ಸವ ಮೊದಲಾದ ಉತ್ಸವಗಳು ನಡೆಯುವದಕ್ಕೆ ತಸ್ತೀಕುಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿ ಗ್ರಾಮ ಭೂಮಿಗಳನ್ನು ಕೊಡಿಸಿದನು (ಚಾಮವಂ. ೫೭); ಛತ್ರದ ತಸ್ತೀಕು ಹೆಚ್ಚಿಸುವ ವಿಚಾರ ಅರಿಕೆಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಬಂದೆ (ಹೆಂಗಾಳ್ಕ. ೫೩೭).
[←ಅರ. ತಸದ್ದುಕ್; ಮರಾ. ತಸ್‌ದೂಕ್, ತಸ್ದೀಕ್]

ತಸಬೀರ 'ತಸಬೀರು' ನೋ.

ತಸಬೀರು, ತಶಬೀರಂ, ತಸಬೀರ, ತಸವೀರು, ತಸ್ವೀರಂ (ನಾ). ಚಿತ್ರ; ಭಾವಚಿತ್ರ: ನಮ್ಮ ತಸಬೀರು ಬರೆಯುವೆಯಾ ಎಂದು ಹೋಳಕರನು ಕೇಳಲು (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೪೯); ಮೊಗಲ ಅರಸರು ತಸಬೀರು (Portrait) ಪ್ರಿಯರು (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೩೨೧); ಅದು ನನ್ನ ತಂದೆಯ ತಸಬೀರು (ನಿಷ್ಠಾವು. ೭೫). **ತಶಬೀರು**: ಒಂದು ಚಿತ್ರ ಅಥವಾ ತಶಬೀರು(ತಿದುಗು ೩೧).
ತಸಬೀರ: ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಚೌಕಟಿ ಸಹ ಕನ್ನಡಿಗಳೂ ತಸಬೀರಗಳೂ . . . ಹೇಳಿ ತಯಾರಮಾಡಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಪ್ರಾ. ೨೪೧). **ತಸವೀರು**: ಮನೆಯ ತಸವೀರುಗಳನ್ನೂ ಮಾರಿದೆಯಾ (ದೇವದಾ. ೯೨); ಅದರಿಂದಲೇ ಅವರಲ್ಲಿ, ತಸವೀರನ್ನು (Portrait) ಬರೆಯುವ ಪದ್ಧತಿಯು ಬೆಳೆದುದು (ಭಾಚಿತ್ರ. ೩೦). **ತಸ್ವೀರು**: ತಸ್ವೀರು ಬರೆಯುವಂಥ ನಸ್ ಸಾಹೇಬರವರು ಮಡಿಕೇರಿಗೆ ಬಂದು ಇದ್ದಲ್ಲಿ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೪೭).
[←ಅರ. ತಸ್ವೀರ್; ಹಿಂ. ತಸ್ವೀರ್; ಮರಾ. ತಸ್‌ಬೀರ್; ತಸ್‌ವೀರ್]

ತಸರೀಫ್, ತಸ್ಲೀಪು (ನಾ). ಗೌರವಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಕಾಣಿಕೆ,– ಉಡುಗೊರೆ: ವಿಲಾಯತಿಯಿಂದ ಬಂದ ತಸರೀಫ್ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು . . . ಆನೆಯ ಮೇಲೆ ಅಂಬಾರಿಯಲ್ಲಿಟ್ಟು ಸಕಲ ಮರ್ಯಾದೆಗಳೊಡನೆ ಮೆರೆವಣಿಗೆ ಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡು (ಮಹಾವಂ. II, ೧೧೮). **ತಸ್ಲೀಪು**: ಅರಸರು ಅವನನ್ನು ಸಮಾಧಾನ ಪಡಿಸಿ ಅನೇಕ ತಸ್ಲೀಪು ತಾಂಬೂಲಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಮರ್ಯಾದೆ ಮಾಡಿ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿದರು (ಬಜ್ಜರು. ೩).
[←ಅರ. ಹಿಂ. ತಶ್‌ರೀಫ್; ಮರಾ. ತಶ್‌ರೀಫ್, ತಸ್‌ರೀಫ್]

ತಸವೀರು 'ತಸಬೀರು' ನೋ.

ತಸುಕು, ತಸಕು$_1$ (ನಾ). ಮೋಸ; ವಂಚನೆ; ಠಕ್ಕು: ನಾಗರಿಕತೆಯೆಂದೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಲೋಕಾಚಾರದ ತಸುಕುಗಳನ್ನೂ ಮರೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುವೆಯಲ್ಲವೆ ನೀನು (ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿ. ೧೮). **ತಸಕು$_1$**: ಇನ್ನೂ ನಿಮ್ಮ ತಸಕು ಬಿಡುವದಿಲ್ಲವಷ್ಟೆ? (ವಾಗ್ಮೀವಿ. ೧೯೯). [ದೇ.॥ ತೆಲು. ತುಸುಕು]

ತಸ್ಕರ (ನಾ). ಕಳ್ಳ; ಚೋರ: "ಐಕಾಗಾರಿಕಃ, ತಸ್ಕರಃ, ದಸ್ಯುಃ . . . ಸ್ತೇನಃ–ಈ ೧೦ ಕಳ್ಳಂ" (ಹಲಾಯು. ೫೭-೧೪೩); ತಸ್ಕರ ನನಧನನಂ ನೀಡಱಿಂ ನೋಡಿ ಕಂಡಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೭-೧೮); ದುರ್ಜನಂ ದುರ್ಮದಂ ತಸ್ಕರರೆಂಬೀ ಕಂಟಕಸ್ತೋಮದ ನಡುವೊಡಲಿರ್ಪಂದಮೇಂ ಸೋಜಿಗಂ (ರಕ್ಷಾಶ. ೨೯); ಪುಂಡಾಟವ ಕಲಿತ ಮಗನು ತಸ್ಕರ ಭೃತ್ಯಂ ಚಂಡಿಯು ಮಾಡುವ ಸೊಸೆ ಪಗೆ ಕಂಡಾ (ಪಂಚಶ. ೩೧-೪೮); ನಾನು ತಸ್ಕರನಾಗಿ . . . ಗುಲಾಬಳ ಮಂದಿರವನ್ನು ಹೊಕ್ಕೆನು (ಎಳೆಕ.೫೫). [ಸಂ.]

ತಸ್ಕರಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). ಚೋರವಿದ್ಯೆ; ಕಳತನದ ಉಪಾಯ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ: ಆ ಕಳ್ಳನು ಬಗೆಬಗೆಯ ತಸ್ಕರ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಬಹು ಕುಶಲನಾದವನು (ಕಸಾಚ. ೧). [ತಸ್ಕರ + ಶಾಸ್ತ್ರ]

ತಸ್ಕರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಳವುಮಾಡು; ಕದಿ; ಅಪಹರಿಸು: ಶಿವಭಕ್ತರು . . . ಅನ್ಯದ್ರವ್ಯವ ತಸ್ಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗದೆಂಬುದಂ . . . ನುಡಿದರ್ ಮಹಾ ಪುರಾತನರು (ಗಣಭಾ. ೧೬೭); ಪರಮವೇದಂಗಳ ತಸ್ಕರಿಸಿದ ತಮಾಸುರ ಗುಪ್ತದೊಳಡಗಿರಲು (ಮೋಹತ. ೩೭-೨೨); ರಾವಣ ನಿಮ್ಮನ್ನು ದುರುಳ ಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ತಸ್ಕರಿಸಿಕೊಂಡಿತ್ತ ಬರಲು (ಹನುಮ. ೩೩); ತಮ್ಮ ವಸ್ತುವನ್ನು . . . ಇತರರು ತಸ್ಕರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಲು ಅವಕಾಶ ಕೊಟ್ಟು (ರಾವಿಜ. ೮೧). [ತಸ್ಕರ + – ಇಸು$_3$]

ತಸ್ಕರೆ (ನಾ). ಅಪಹರಿಸುವವಳು; ಕಳ್ಳಿ: ತಪಿತೆ ತಸ್ಕರೆ ತವಕಿ ತವೆ ತಂದ್ರಿ ತಾಮಸಿಯೆನಿಪ ವನಿತೆಯರ ನಿಜಕೆ ನಿಲಿಸಿ ನಿಶ್ಚೈಸಿದೊಡೆ ಬಳಿಕ ಬಳಲಿಕೆ ಬಾರದೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೫-೭೧). [ಸಂ. ತಸ್ಕರಾ]

ತಸ್ಕಾನ (ನಾ). ಮಲ; ಹೇಲು: ಆ ವಿಷಯ ತೀರಿದ ಬಳಿಕ ಆ ಯೋನಿ ತಸ್ಕಾನದ ಕುಣಿಗಿಂದ ಕಡೆಯಾಗಿಪ್ಪುದು ನೋಡಾ (ಸಿದ್ಧೇವ. ೪೧-೧೧೨); ಲಲನೆಯರ ನಂಬಿ ಶಿವಸುಖವನಱಿಯದಿಹ ಮಲದೇಹಿಗೆತ್ತಣದು ನಿತ್ಯಾ ತಸ್ಕಾನದಾ ಕುಳಿಯ ವಿಸ್ತರಿಸಲೇತಕೆಲೊ ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಹೋದಳಡ್ಡವಾಗ ಹುದು ನರಕವದು ಒತ್ತರಿಸಿ ಕಳದಡವ ಮುಕ್ತಾ (ಗುರುಬೋ. ೧೧-೧೧೭).
[←ಪಾರ. ಮರಾ. ದಸ್ತ್]

ತಸ್ತ 'ತಸ್ತು' ನೋ.

ತಸ್ಲಿಕು 'ತಸದೀಕು' ನೋ.

ತಸ್ಲೀಕು 'ತಸದೀಕು' ನೋ.

ತಸ್ತು, ತಸ್ತ(ನಾ). ಅಗಲವಾದ ಬಾಯುಳ್ಳ ಹಿತ್ತಾಳೆ ಅಥವಾ ತಾಮ್ರದ ನೀರಿನ ಪಾತ್ರೆ: (ಪ). **ತಸ್ತ:** ಟಂಕಸಾಲೆಯಲ್ಲಿ ೧೨೫೦ ರೂಪಾಯಿ ತೂಕ ಬೆಳ್ಳಿಯನ್ನು ತಸ್ತದಂಥದ್ದೊಂದು ಮುಶಿಯೊಳಗೆ . . . ಕರಗಿಸುವರು (ಕಥಾಗ. ೨೮೨). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ತಷ್ತ್ ; ಮರಾ. ತಸ್ತ್]

ತಸ್ಥಿವಾಂಸಕೆ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ರೇಣುಕಿ, ಲಲಿತೆ, ತಸ್ಥಿವಾಂಸಕೆ[ಪಾಠಾಂ. ತಸ್ತುವಾಂಸೆ, ಸ್ವರವಾಂಸೆ]ಯೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಶ್ರುತಿಗಳೇ ಪಂಚಮಸ್ವರದಿಂದೊಗೆದವು (ವಿವೇಕ. ೨೩೨). [?]

ತಸ್ಲೀಪು 'ತಸರೀಫ್' ನೋ.

ತಸ್ಲೀಮು (ನಾ). ಸಲಾಮು; ವಂದನೆ: ಆತನು ಮೂರು ಸಾರೆ ತಸ್ಲೀಮು ಮಾಡಿ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಸರಿಯಲು . . . ಮಂತ್ರಿಯು ತಸ್ಲೀಮು ಮಾಡಹತ್ತಿದನು (ಸತ್ಯಸಾ. ೪೬). [←ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಸ್ಲೀಮ್]

ತಸ್ಲೀರು 'ತಸಬೀರು' ನೋ.

ತಹ[1] 'ತರ್' ಪರಾ.

ತಹ[2] (ನಾ). ಸಂಧಾನ ; ಒಪ್ಪಂದ. 'ತಹಪತ್ರ' ಪರಾ.

ತಹಮಾಡು = ಸಂಧಾನಮಾಡು : ಮುಂದಹ ಕಾರ್ಯಗಳ ತಹಮಾಡಿ ನಿರ್ಧರಿಸೆನಲು ಜಾಂಬವ ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿಗಳ ಕೂಡಿ ಯೋಚಿಸಿದನು (ಅನಂರಾ. ೪-೨-೨೮). [←ಪಾರ. ಮರಾ. ತಹ್]

ತಹಕ (ನಾ). ತವಕ ; ಕಾಳಜಿ ; ಚಿಂತೆ ; ಗೊಡವೆ (?) : ಮಲುತಿರಲು ಬೇವನು ಸಹಜದಿಂ ಬೇಡೆನಲು ಬಿಡುವನೆ ತನಗೆ ವಿಷವೇರಿ ಅಹಿತವಾದರೆ ತಾನೆ ಬಿಡುವನು ತಹಕ ನಮಗೇಕದಕ (ಜಿನಭಾ. ೨೦-೬೪) ; ಅಹಿತ ಬಂದಿಹುದೀಗ ಮುಂದವರಿಹರು ಅನ್ಯೋನ್ಯದಲಿ ಯಿಂತಿದಕೇನು ಸಂಗಟದಾ ತಹಕ ನಮಗೇಕಾನು ನೀ ನೆರವಹುದು ಅವರವರಿಂಗೆ ಸರಿಯಂತಿಹುದೊ ಅದಕೇನೆಮಗೆ (ಜಿನಭಾ. ೪೭-೪೨) ; ಇಹುದು ಸಂತಸದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯದ ತಹಕವರಿದ್ಯೆದಿಸುವೆನೆಂದತಿಗಹಕದಲಿ ಮತ್ಸ್ಯೇಂದ್ರ ಸಹಿತೊಲವಿಂದ ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟ (ಜಿನಭಾ. ೬೨-೮). [<ತವಕ?]

ತಹಕೀಕು (ನಾ). ೧. ಶೋಧನೆಯಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದುದು ; ಸತ್ಯಸಂಗತಿ; ನಿಶ್ಚಿತವಾದುದು : (ಪ). ೨. ಒಂದು ವಿಷಯ ಅಥವಾ ಘಟನೆಯ ಮುಖ್ಯ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯುವುದು ; ಶೋಧನೆ ; ವಿಚಾರಣೆ; ತನಿಖೆ : ಆಗ ತಕರಾರು ಸಲ್ಲಾ ಆದ ಪ್ರಕಾರ ತಹಕೀಕು ಮಾಡಲಾದೀತು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೫೦). [←ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಹಕೀಕ್]

ತಹಕೂಫ್ 'ತಹಕೂಬ' ನೋ.

ತಹಕೂಬ, ತಹಕೂಫ್ (ನಾ). ಕೆಲಕಾಲದವರೆಗೆ ತಡೆಹಿಡಿಯುವಿಕೆ ; ಸಮಯವನ್ನು ಮುಂದೂಡುವುದು: ಈ ಮೂರೂ ತಾಲೂಕಿನ ರೈತರು ಸರಕಾರದವರಿಗೆ ಮೊರೆ ಇಟ್ಟು ಕಂದಾಯ ವಸೂಲಿ ತಹಕೂಬ ಇಡಲು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರು (ಕರವೀ. ೬೩) ; ತಮ್ಮ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳನ್ನು ದಯವಿಟ್ಟು ಸದ್ಯಕ್ಕೆ ತಹಕೂಬ ಇಡಬೇಕು (ಗಂಮಾಯಿ. ೯೮). **ತಹಕೂಫ್ :** ಅರಸನು ಪಾರ್ಲಿಮೆಂಟ ಸಭೆಯನ್ನು ಒಂದು ಸಭಾಕಾರ್ಯ ಕಾಲದಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಸಭಾಕಾರ್ಯ ಕಾಲದವರೆಗೆ ತಹಕೂಫ್ ಮಾಡಬಹುದು (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೧೩೬).

[←ಮರಾ. ತಹಕೂಬ್, ತಕೂಬ್ ; ಅರ. ತವಕ್ಕುಫ್]

ತಹತಹ (ನಾ). ೧. ಆತುರ ; ತವಕ. 'ತಹತಹಪಡು' ಪರಾ. ೨. ಕಳವಳ ; ಚಿಂತೆ : ಯಾತಕೀ ಪರಿತಾಪ ಲಕ್ಷ್ಮಣ ಚೇತರಿಪನಿನಕುಲನ ಬಾಣದಿ ಯಾತುಧಾನರು ಮಡಿವರೀ ನುಡಿಗಿಲ್ಲ ಸಂದೇಹ . . . ತಹತಹವೇಕೆ ನಿನಗೆಂದ (ಅನಂರಾ. ೬-೧೮-೫೦); 'ಯಾವ ಮಹಾರಾಯ ಮಾಡಿದನೊ ತಾಸಿಗೆ ಅರವತ್ತು ನಿಮಿಷ' ಎಂದು ಶಾಮಿಗೆ ತಹತಹ (ಕರಿಕಂ. ೨೫).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಪೈಪು ; ತೆಲು. ತಹತಹ]

ತಹತಹಪಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಆತುರಪಡು ; ತವಕಪಡು : ಅನುವಿನ ವಿಷಯ ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂದು ಆನಂದನ ಮನಸ್ಸು ತಹತಹಪಡುತ್ತಿತ್ತು (ಮುರುಕು. ೯೯) ; ಅವರ ಒಡವೆಗಳ ಚಿನ್ನವನ್ನು ಎಷ್ಟು ಹೊತ್ತಿಗೆ ಬೆಂಬೂದಿಯಿಂದ ಬಾಚಿಕೊಳ್ಳುವೆವೋ ಎಂಬುದಾಗಿ ಪುರೋಹಿತರು ತಹತಹಪಡುತ್ತ ನಿಂತಿದ್ದರು (ಭಾರವೀ. ೯). ೨. ಕಳವಳಪಡು ; ಸಂಕಟಪಡು : ಎಚ್ಚರವೇನೂ ಬರಲಿಲ್ಲ . . . ಏನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ತೋರದೆ ತಹತಹಪಡುತ್ತ ನಿಂತಿದ್ದನು ಅಮರ (ಸಿಡಿಲು. ೮೮) ; ಎರಡು ಹೊತ್ತು ಸರಿಯಾದ ಊಟ ಕಂಡರೆ ಸಾಕಲ್ಲಾ ಎಂದವನು ತಹತಹಪಡುತ್ತಿದ್ದ (ಶನಿಸಂ. ೬೫).

[ತಹತಹ + ಪಡು[1]]

ತಹತಹಿಸು (ಕ್ರಿ). ಆತುರಪಡು ; ತವಕಿಸು : ಮಿಂಚಿನ ಕೆಂಚುರಿನಾಲಗೆ ನಮ್ಮನೆ ನೊಣೆವಂತೆ ತಹತಹಿಸಿದೆ, ಗುಡುಗಾಗಿದೆ, ನಮ್ಮನೆ ನಗುವಂತೆ (ಅಹಲ್ಯೆ. ೨೧-೧೦). [ತಹತಹ + -ಇಸು[2]]

ತಹನಾಮೆ, ತಹನಾಮೆ (ನಾ). ಲಿಖಿತವಾದ ಒಪ್ಪಂದ; ಕರಾರುಪತ್ರ: ಮಹೀಶೂರದೇಶವನ್ನು ವಿಭಾಗ ಮಾಡಿಕೊಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ನವರಿಗೂ ನಿಜಾಮರವರಿಗೂ . . . ಒಂದು ತಹನಾಮೆಯು ನಡೆಯಿತು (ಚಾಮುವಂ. ೨೬೧) ; ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಸರ್ಕಾರದವರಿಗೂ ಮೈಸೂರು ಮಹಾರಾಜರವರ ಕಡೆ ಮಹಾಮಾತ್ಯಶ್ರೀ ಲಕ್ಷ್ಮಮ್ಮಣ್ಣಿಯವರಿಗೂ ನಡೆದ ತಹನಾಮೆಯ ಪ್ರಕಾರ (ಮಹಾವಂ. II, ೩) ; ರಾಬರ್ಟ್ ಟೈಲರ್ ಸಾಹೇಬರ ಮಾರಿಪತ್ತಿನಿಂದ ತಹನಾಮೆಯನ್ನು ಬರೆಸಿ, ತಲಚೇರಿ ಸರಕಾರದ ದಫ್ತರದಲ್ಲು ಮಡಗಿ ಇದೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೫೩). **ತಹಾನಾಮೆ :** ತಹಾನಾಮೆ ಬರದು ಇಡುವಾಗ್ಯೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೩೦). [←ಮರಾ. ತಹನಾಮಾ]

ತಹಪತ್ರ (ನಾ). = ತಹನಾಮೆ : ಅದೇ ರೀತಿ ತಹಪತ್ರ ಮಾಡಿ ವಕೀಲರ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಕೊಡುವಂತೆ ನಿಶ್ಚಯವಾಯಿತು (ಹಸಿವು. ೬೦).

[ತಹ[2] + ಪತ್ರ]

ತಹಬಂದು (ನಾ). ೧. ನಿಯಮ ; ನಿರ್ಬಂಧ : ಮುನ್ನಂ ಮಾಡಿದ ತಹಬಂದು ಕಟ್ಟುಗಳ್ ಮುರಿದುವೆಂಬ ಭಾವಮಂ ಮಾಡಿ (ಕಳನ್ನ. ೧೦-೩೮). ೨. ಹತೋಟಿ ; ಹಿಡಿತ ; ವಶ : ಸಾವಿತ್ರಿಯ ಮನಸ್ಸನ್ನು ತಹಬಂದಿಗೆ ಹೇಗೆ ತರುವುದೆಂದು ಯೋಚಿಸುತ್ತ ಕುಳಿತ (ಕಾಯಿಕ. ೬೨) ; ಅವಳು ಆ ಯೋಚನೆಯನ್ನು ತಹಬಂದಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಳು(ಧೂರಾಂ ಹಿ. ೬೪).

ತಹಬಂದಿಗೆ ತರು = ಅಳವಿಗೆ ತರು ; ಹತೋಟಿಗೆ ಒಳಪಡಿಸು : ಈ ಸೀಮೆಯನ್ನು ತಹಬಂದಿಗೆ ತರುವುದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ಣಯ್ಯನವರಿಗೆ ತುಂಬಾ ಸಹಾಯಮಾಡಿದರು (ಮಹಾವಂ. II, ೩) ; ತುಳಸಾಬಾಯಿಯವರು ಘಾಬರಿಯನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ತಹಬಂದಿಗೆ ತಂದುಕೊಂಡು (ನಡದಾ. I, ೮೫೩). **ತಹಬಂದಿಗೆ ಬರು** = ಹತೋಟಿಗೆ ಬರು ; ಸಮಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬರು : ತರಗತಿ ತಹಬಂದಿಗೆ ಬಂತು (ಸ್ವಾಮಿಸ್ಮೀ. ೪೭) ; ಏದುಸಿರು ಇನ್ನೂ ತಹಬಂದಿಗೆ ಬಂದಿರಲಿಲ್ಲ (ವಂಶವೃ. ೨೮೨) ; ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದ ೨೪ ಗಂಟೆಗಳೊಳಗೆ ರೋಗ ತಹಬಂದಿಗೆ ಬಾರದೆ ಹೋದಲ್ಲಿ (ಕಲರೋ. ೨೫) ; ವೈದ್ಯರು ಎಷ್ಟು ಪ್ರಯತ್ನ ಪಟ್ಟರೂ ರೋಗ ಇನ್ನೂ ತಹಬಂದಿಗೆ ಬಂದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). [?]

ತಹರೀರು (ನಾ). ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಕೆಲಸಗಳ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕರಿಗೆ ಕೊಡುವ ಸಂಭಾವನೆ,–ಭತ್ಯ : (ಪ).

[←ಅರ. ಮರಾ. ತಹರೀರ್ = ಲೇಖನಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಡುವ ಸಂಭಾವನೆ]

ತಹಲ್ 'ತಹಲು' ನೋ.

ತಹಲು, ತಹಲ್ (ನಾ). ಸದ್ಯ ; ಪ್ರಕೃತಕಾಲ: ಡೆಪ್ಯೂಟಿಕಮಿಷನ್ನರೋ ಸಬ್‌ಡಿವಿಜನ್ ಆಫೀಸರೋ ತಾಲ್ಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ತಯಾರಿಸಿ ತಹಲಿಗೆ ತರಲ್ಪಟ್ಟ ಲೆಖ್ಖಗಳನ್ನು . . . ಖಾಯಂ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಕಲಿನೆ. ೧೫೬). **ತಹಲ್ :** ಇಬ್ಬರನ್ನೂ ನಾನು ತಹಲ್‌ವರೆಗೂ ಒಂದು ಏಟು ಕೈಎತ್ತಿ ಹೊಡೆದಿಲ್ಲ (ಬೆಂಗೂಳಿ. ೧೨೭). [?]

ತಹಶೀಲದಾರ 'ತಹಸೀಲುದಾರ' ನೋ.

ತಹಶೀಲುದಾರ 'ತಹಸೀಲುದಾರ' ನೋ.

ತಹಶೀಲ್ದಾರ 'ತಹಸೀಲುದಾರ' ನೋ.

ತಹಸಿಲದಾರ 'ತಹಸೀಲುದಾರ' ನೋ.

ತಹಸೀಲಿ 'ತಹಸೀಲು' ನೋ.

ತಹಸೀಲು, ತಹಸೀಲಿ, ತಹಸೀಲೆ, ತಾಸೀಲು (ನಾ). ೧. ಕಂದಾಯದ ವಸೂಲಿ: (೬). ೨. ಕಂದಾಯದ ವಸೂಲಿಗಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಭಾಗ ; ತಾಲ್ಲೂಕು : ಖಾಂಡ್ವಾ ತಹಸೀಲಿನಲ್ಲಿರುವ ಈಗಿನ ಮಾಂಧಾತ ವೆಂದೂ...ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ(ಕರ್ನಾಅ. ೨); ತಹಸೀಲುಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಈ ಸಮಾಚಾರ ವನ್ನು ತಿಳಿಯಪಡಿಸಿ ಅಂಗ್ಲೇಯ ಸರ್ಕಾರವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರು (ಧೂರಾಣಿ. ೧೫೧). **ತಹಸೀಲಿ :** ೨. ರಾಜಾನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಸಂಪೂರ್ಣ ಪಾತ್ರನಾಗಿ ಆದವಾನಿಯ ತಹಸೀಲಿಯಲ್ಲಿದ್ದನು (ಕಥವಿ. II, ೨). **ತಹಸೀಲೆ :** ೨. ಸರಕಾರದಲ್ಲಿ ನೌಕರಿಗೆ ಸೇರಿದ್ದರೂ ಬಹುಕಾಲ ತಹಸೀಲೆಯ ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ತಾಲೂಕುಗಳನ್ನು ಆಳಿ . . . ನಿವೃತ್ತರಾಗಿದ್ದರು (ದಾಸಕೊ. ೭): ರಂಗನಾಥರಾಯರ ತಹಸೀಲೆಯು ಆಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಅವರು ತಾಲೋಕು . . . ಕ್ಷಾಮಕ್ಕೆ ಈಡಾಯಿತು (ದಾಸಕೊ. ೮). **ತಾಸೀಲು :** (೬).
[←ಅರ. ಹಿಂ. ತಹಸೀಲ್; ಮರಾ. ತಹಸೀಲ್; ತಹಶೀಲ್]

ತಹಸೀಲುದಾರ, ತಹಶೀಲದಾರ, ತಹಶೀಲುದಾರ, ತಹಶೀಲ್ದಾರ, ತಹಸಿಲದಾರ, ತಹಸೀಲ್ದಾರ, ತಾಶೀಲ್ದಾರ, ತಾಸಿಲ್ದಾರ, ತಾಸೀಲುದಾರ (ನಾ). ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಕಂದಾಯವನ್ನು ವಸೂಲು ಮಾಡುವ ಅಧಿಕಾರಿ ; ಮಾಮಲೇದಾರ(ಉಕ) ; ತಾಲೂಕಿನ ಮುಖ್ಯಾಧಿಕಾರಿ: (೬). **ತಹಶೀಲದಾರ :** ಕನ್ನೆಯ ತಂದೆಯು ದೊಡ್ಡದೊಂದು ತಾಲೂಕಿನ ತಹಶೀಲದಾರನಾಗಿದ್ದನು (ತೊಳೆಮು. ೨೦೮). **ತಹಶೀಲುದಾರ :** ಆ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲು ಇರುತ್ತಿದ್ದ ತಹಶೀಲುದಾರ ಮುಂತಾದವರಿಗೆ ತಾಕೀತಿ ಸಹ ಬರೆಸಿ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೨೩). **ತಹಶೀಲ್ದಾರ:** ಮದರಾಸ್ ಕಲ್ಕತ್ತಾ ಮಧ್ಯಪ್ರಾಂತ್ಯ ಬೊಂಬೈ ಜಿಲ್ಲಾದಲ್ಲಿ ತಹಶೀಲ್ದಾರರುಗಳ ಹಾಜರಾತಿ ಹುಕುಂನಲ್ಲಿರತಕ್ಕದ್ದು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೪). **ತಹಸಿಲದಾರ :** ಅದು ಆ ಪ್ರಾಂತದ ಸಬ್‌ರಿಜಿಸ್ಟ್ರಾರರಿಂದ ಹಿಡಿದು, ತಹಸಿಲದಾರರನ್ನು . . . ಕಲೆಕ್ಟರ ದೊರೆಗಳವರೆಗೂ ತಿಳಿದ ವಿಷಯ (ಹಸಿವು. ೨೯). **ತಹಸೀಲ್ದಾರ :** ಸೀತಾರಾಮನು ಬಾಕಿದಾರರನ್ನೂ ತಹಸೀಲ್ದಾರರನ್ನೂ ಸೆರೆಯಲ್ಲಿಡಿಸಿದನು (ಬಂಕಿಮ. ೩೦೮). **ತಾಸಿಲ್ದಾರ :** ನಾವಿಬ್ಬರೂ ಪೂಂಗಾವೂರು ತಾಲೂಕಿನ ತಾಸಿಲ್ದಾರರ ಸೇವಕರು (ಪ್ರತಾಪ. ೩೪). **ತಾಸೀಲುದಾರ :** (೬). [←ಅರ. ಪಾರ. ಹಿಂ. ತಹಸೀಲ್‌ದಾರ್ ; ಮರಾ. ತಹಸೀಲ್ದಾರ್ ; ತಹಶೀಲ್ದಾರ್]

ತಹಸೀಲೆ 'ತಹಸೀಲು' ನೋ.

ತಹಸೀಲ್ದಾರ 'ತಹಸೀಲುದಾರ' ನೋ.

ತಹಾನಾಮೆ 'ತಹನಾಮೆ' ನೋ.

ತಹಿ (ನಾ). ಒಡನಾಟ ; ಜೊತೆ ; "ಸ್ನೇಹ" (ಪ್ರಭಣ್ಣ) : "ತಹಿ (?) ಯಂತದು[ಪಾಠಾಂ. ತಹೆಯೆಂದುಂ]ಜ[ಪಾಠಾಂ. ಜೊ]ತ್ತು" (ಚತುನಿ. ೯೨) ; ಉಂಟುಂಟು ತಹಿಯಾಗಿ ನಿಮ್ಮೊಳಗೆ ನೀವು ಪಳೆನಂಟುಗಳ ಬೆದಕಬೇಡ (ಸೌಂದಪು. ೩-೮). 'ತಹಿಕಾಱ' ಪರಾ. [?]

ತಹಿಕಾಱ (ನಾ). ಜೊತೆಗಾರ ; ಸ್ನೇಹಿತ : ಕನ್ನದ ಬೊಮ್ಮಿದೇವಯ್ಯನ ನೋಲವಿನೊಡಗೊಂಡು ಬರುತಾ ಗಳಿಹಮಂ ಕೊಂಡು ಮನಮೊಸೆದು ತಹಿಕಾಱನವೊಲರಮನೆಯನಂಜದೆ ಹೊಕ್ಕು (ಬಸಪು. ೩೧-೧೧).
[ತಹಿ + - ಕಾಱ]

ತಳ್$_1$ 'ತಱ್$_1$' ನೋ.

ತಳ್$_2$, ತಱ್$_2$ (ಕ್ರಿ). ತತ್ತು$_2$, ತಳ್ತು$_1$ (ಭೂತಕೃ). ತಳ್ತು$_2$ (ಭೂತನ್ಯೂ). ೧. ಎದುರಿಸು; ಪ್ರತಿಭಟಿಸು; ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡು: ಕೆದಱ ಚತುರ್ಬಲಂ ಬೆದಱ ತಳ್ತ ದಳಂ . . . ಗುಣಾರ್ಣವನಂದು ಲಕ್ಕಲೆಕ್ಕದೆ ಕೊಳೆ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೨೧); ಸಿಡಿಲೊಳೆ ತಳ್ತು ಪೋರ್ವ ಸಿಡಿಲಂತಿರೆ ಬಾಳೊಳ್ ಬಾಳ್ ಪಳಂಚಿ ಮಾರ್ಕೆಡಿವಿಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೪೨); ರಣದೊಳರಾತಿಭೂಭುಜಬಲಂಗಳನುಗ್ರಭುಜಾಸಿಯೊಳ್ ಖಣಿಲ್ ಖಣಿಲೆನೆ ತಳ್ತು ಪೊಯಿದು ಪಡಲಿಟ್ಟು ಪೊಲಾಗಿರೆ ಮಾಡಿ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೧೦೯-೩೨ ; 1042); ಪರಿದೆಯ್ದಿ ತಾಗಿ ಧುರದೊಳಿದಿರ್ಚಿದ ವೀರಭಟರಂ ಅದಟಿನ ಕಾಳಿಗನಿರದೆಯ್ದಿ ತಾಗಿ ತಳ್ತುರ್ತೆಸುಉದು (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೬-೯ ; 1165); ℙ ಇದು ತಳ್ತು ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು. ತತ್ತರೆ ಭೂತನಾಥನ ತಡೆವನೆಂದನು ದನುಜ ರಘುಪತಿಗೆ(ಕಾಶಿರಾ.೩೬-೨೦); ಕನಸು ಮನಸಿನೊಳಾಗಳೆನ್ನಯ ತನುವಿನಲಿ ನೀ ಸುಳಿದು ಮುಚ್ಚಿಸಿಯಿನಿತು ಧಾವತಿಗೊಳಿಸಿ ನಿಷ್ಕರುಣದಲಿ ನೀನೆನ್ನ ಕನಲಿ ನುಡಿದೊಡೆ ನಾನು ಬಿಡುವೆನೆ ತನಗೆ ತತ್ತಡೆ ಭಾವಿಸಲು ಸಾವನಿತು ಬಂದೊಡೆ ಬರಲಿ ಬಿಡೆ ನಾನೆಂದಳಾ ಮಾಯೆ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೭-೪೧); ಈ ಬಲವನು ತತ್ತೊಡರಿದೋಡಿಸುವೊಡಸುರಂಗೆ ವಶವೆ (ಜೈಬಪು. ೩೮-೨೪). ೨. ತಡೆ ; ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸು : 'ತಳ್ವೊಯ್$_2$', 'ತಳ್ವು$_1$' ಪರಾ. △ **ತಱ್$_2$:** ಬಾಳ್ ಕಿಱ್ತು ಇದಿರೆ ನಡದು ಕಱ್ವಿತ್ತವೋಗಿ ತಱ್ತು ಸತ್ತ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೬-೧೧ ; 9ನೆಯ ಶತ).

ತತ್ತಾಳು = ಎದುರಿಸಿದ ಸೈನಿಕ : ಕೆಟ್ಟು ಬಂದವರಲ್ಲ ರಿಪುಶಿರದಿಂ ಸೇತುಗಟ್ಟಿ ಬಂದೆವು ಜೀಯ ತೊರೆಗೆ ಕುಟ್ಟುತ್ತ ಬಂದೆವು ತತ್ತಾಳನೆಂದನು ದಿಟ್ಟ ಕನ್ನಡಿಗ ಮಾಚಯ್ಯ (ನಾಗಕು. ೧೬-೧೨). **ತಳ್ತಿಕ್ಕು**=ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಹೊಡೆ; ಎದುರಿಸಿ ಕೊಲ್ಲು: ಕೆಂಚನೆಂಬೋನಿಳಾಮಹಿತಂ ವೀರನಕ್ಕ್‌ಸುತ ನಿನುದಾರ[ಂ] ಪಿಡಿದಡಸಿ ನವಿಲ ಕೊನ್ದಡಿಗಿ[ಡೆ] ತಳ್ತಿಕ್ಕಿ ಬೇಡವಡೆಯಂ ಬಲ್ಲಾಳ್ಪಡೆದಂ ಬೆಳ್ವಲಮಂ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೪೫-೩ ; 980). **ತಳ್ತಱ$_1$, ತಳುತಿಱ, ತಳುತ್ತಿಱ, ತಳ್ತಿರಿ,** △ **ತಱ್ತಿಱ** = **ತಳ್ತಿಕ್ಕು :** ದುಗ್ಗಯ್ಯ ಸಾನ್ತನೂರ ತೊಱುಗೊಳ್ಳ ಧಾಳಿ ಕಳ್ಳರೊಳ್ತಳ್ತಿಱಿದು ಅಱ್ಕಿ ಸತ್ತ (ಎಕ. IX(8), ಕಾನಕಾ. ೪೮-೧೬ ; ಸು. 900) ; ಅತಂಗೆ ಚಕ್ರಿವೇಟ್ಟುಮೆ ಪೋ ತಳ್ತಿಱಿದಾಮೆ ಗೆಲ್ವಂ (ಆದಿಪು. ೧೪-೬) ; ಪೊಱಗಣರಿವರ್ಗಮಂ ತಳ್ತಿಱಿದು ಗೆಲಲ್ಬರ್ಕುಮೊಳಗಣರಿಷಡ್ವರ್ಗಂ ನೆರೆದಿರೆ ಬಾರದು (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೧೭) ; ಪೊಯ್ಮಲೋಡಿ ಪೋಗುವುದಿಲ್ಲದೆ ತಾಗಿ ತಳ್ತಿಱಿಯಲಱಿಯೆವು (ಪಂಚತಂ. ೨೦೬-೫); ಸಾರಥಿಗಳ್ ಸಾರಥಿಗಳೊಡನೆ ತಳ್ತಿಱಿಯೆ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೩-೬೮) ; ನೆರೆದಿಂತೀಗಳೆ ಪೋಗಿ ತಳ್ತಿಱಿವೆನೆಂಬಾ ಮಾತದಂತಿರ್ಕೆ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೧೫೯) ; ಪೆಱಮೆಟ್ಟಿ ತುಱುಗಿ ಮಿಗೆ ತಳ್ತಿಱಿದಪ್ಪುವೊಡನೊಡನೆ ತಮ್ಮೊಳೀ ಕಾಂತೆಯ ನುಣ್ದುಱುಗೆವೆಗ[ಣ್ಣ]ಕ್ಕೀಗಿನ ಕೊಱತೆಗೆ ದಲ್ಪಾಱುಗಣ್ಣ ಬಱಗದು ಸಹಜಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೫೦) ; ಮುಂಡಮುಂಡ ಗಳೆದ್ದು ಜವದಿ ತಳ್ತಿಱಿದು ಗೆಲಗೊಂಡುದು (ಲಶಿಜಿಂ. ೧೭-೧೭); ಸಿರಿವುರದ ಬೀರಣ್ಣನುಭಯ ಬಲಂ ನೋಡಲು ತಳುತಿಱಿದು ಸುರಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತನಾದಂ (ಕಇ. V, ೯-೨೮; 1072); ತಾಗಿ ತಳುತಿಱಿದು ಸ್ವರ್ಗಲೋಕ ಪ್ರಾಪ್ತನಾದ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೧೦೮-೭ ; 1188 ?) ; ಗೊರವರ ಹೊನ್ನಯ್ಯಂ ತುಱುವಂ ಪಿಂತಿಕ್ಕಿ ಪಲರಂ ಕೊಂದು ತಳುತ್ತಿಱಿದು

ದೇವಲೋಕಕ್ಕೆ ಸನ್ದೊಂ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೬೪-೧೧ ; 1032) ; ಒತ್ತೊತ್ತಿ ಬರುವ ಸೈನ್ಯಕ್ಕೆ ಅವನು ಇದಿರಾಗಿ ತಾಗಿ ತಳ್ತಿರಿದು ಕೊಂದನು (ಕವೀರ. ೨೬) ; ಎಡೆಯೊಳ್ಳಾಗಿ ತ[ಟ್ಟಿ]ಱಿದು ಸಗ್ಗವೋಱಿದಂ (ಸೌಇಇ.IX-1, ೪-೯ ; ಸು. ೫ನೆಯ ಶತ). ತಳ್ತಿಱಿಯಿಸು=ಒಬ್ಬರನ್ನೊಬ್ಬರು ಆಕ್ರಮಿಸಿ ಕಾದಾಡುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಕೊಲ್ಲಿಸು : ಇಱಿಯಿಸುವ್ವೆ ಸೋದರರ್ಕಳಂ ತಮ್ಮೊಳ್ತಟ್ಟಿ [ಳ್ತಿ] ಱಿಯಿಸುವ್ವೆ ಗುರುಶಿಷ್ಯರನಱಗುಲಿ ನಿನ್ನಿಂ ನಿಕೃಷ್ಟರಾದರುಮೊಳರೇ (ಗದಾಯು. ೯-೭). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಳ್]

ತಳ್3 (ಕ್ರಿ). ತತ್ತ್3, ತಳಿತ್2, ತಳ್ತ್2 (ಭೂತಕೃ). ತತ್ತು5, ತಳ್ತು3 (ಭೂತನ್ಯೂ). ೧. ತಳೆ ; ಧರಿಸು ; ಹೊಂದು : ಧ್ಯಾನದೊಳಭವಂ ನೆಱೆದಿನಿಸಾನುಮನರೆಮುಚ್ಚಿ ಕಣ್ಗಳಂ ನಿಶ್ಚಳಿತಂ ತಾನಿರ್ದು ಮಱಿದು ಕೆಂದಿದ ಮಿಾನಂ ತಳ್ತಾ[ಪಾಠಾಂ. ಳ್ತ]ಡದಿರ್ದ ಮಡುವಂ ಪೋಲ್ತಂ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೧೩) ; ತಚ್ಚಂದ್ರಿಕಾನವ್ಯಸಂಗಮದಿಂ ಸಂಭವಿಸಿ ಪರ್ಸಿರ್ಪನಿಗಳಂ ತಳ್ತಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರಮುಪ್ಪಮುಳೀಂದೂಪಲದೊಂದು ಪಾಸಱೆ ಕರಂ ಶುಭ್ರದ್ಯುತಿವ್ರಾತದಿಂದಮೆ ವಿಭ್ರಾಜಿಸುತಿರ್ದುದು (ಕು ಸು ಮಾ. ೧೧-೬೪). ೨. ಹರಡು; ವ್ಯಾಪಿಸು; ಕವಿ; ಆವರಿಸು: ಚೆಲ್ವಾದ ಲತಾಂತಂ ತಳ್ತ ಶಯ್ಯಾಶ್ರಿತ ಸಿತಮೃದುಳ ಪ್ರಚ್ಛದಚ್ಛನ್ನ ಶಯ್ಯಾತಲದೊಳ್ . . . ಶೂದ್ರಕನೃಪತಿ ಸುಖಾಸೀನನಾಗಿರ್ದನಾಗಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೮೦) ; ಧರಣೀನ್ದ್ವಂಬರಮೆಯ್ದೆ ಸಪ್ತತಳಮಂ ತಳ್ತತ್ತು . . . ಅಜಾಣ್ಡತಟದೊಳ್ಕೀರ್ತ್ತಿರ್ಲತಾವಲ್ಲಿ (ಸೌಇಇ. IX-1, ೧೦೨-೩೬ ; 1046) ; ತಡಿವಿಡಿದು ಪವಳದ ಬಳ್ಳಿ ತಳ್ತ ಪಾಲ್ಗಡಲ ಚೆಲ್ವುಮಂ ನಿಜಾಂಗಪ್ರಭೆ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತುಮಿರೆ (ವರ್ಧಪು. ೧೧-೨೪ ವ) ; ಏಱಿಂ ಕಡಲಂ ಕಡಂಗಿ ಕುಡಿವೆಂ ತಳ್ತಾಱಲಂ ಪೊಯ್ದು ತೂಱುವೆನ್ನೆದುಂ ಮೊಗಮುಳ್ಳನಂ ಕೆಡಪುವೆಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೧೫೪) ; ತಳಿತ ಹೋಮದ ಹೊಗೆಗಳಲಿ ದಿನಬಲದೊಳಾಯುಷ್ಯಾಭಿವೃದ್ಧಿಯ ಬೆಳವಿಗೆಗಳಹವರಸ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೩-೫೫) ; ತಳಿತ ಮೇಘದಿ ಹೊಳೆವ ಮಿಂಚಿನ ಬಳಗವೆನೆ ಹಂಸಗಳು ನಭದಿಂದಿಳಿಗಿಳಿದ ಸತಿಯರ ಸಭಾಮಂಡಲದಿ ಕುಳ್ಳಿರಲು (ನಳಚ. ೨-೩೨). ೩. ಸೂಸು ; ಚೆಲ್ಲು : ಕರುಳಿನ ಜೊಂಡು ಮಸಗಿತು ಕಡಿದ ಖಂಡದ ದಿಂಡು ತಳಿತುದು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೯-೧೩) ೪. ಉಂಟಾಗು; ಆಗು; ಸಂಭವಿಸು: ಬೀತ ಸೊಂಪಿನ ತಳಿತ ಬೆಱಗಿನ ಪಾತಕದ ಪರುಠವದ ಮುಖದ ಮಹೀತಳಾಧಿಪ ಸುಯ್ದು ನೊಂದನು ಶಿವಶಿವಾಯೆನುತ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೪-೦೬) ; ಪೊಱಗಂಧಕಾಸುರಂಗಂ ನಾಡೆ ವಿಗಡವೀರೇಶಂಗೆ ಕಾಳೆಗಂ ತಳ್ತುದು (ಚೆಬಪು. ೫೦-೩೧) ; ತಸಗವರೊಳು ತ[ಪಾಠಾಂ. ತೆ]ತ್ತುದಾಹವಮೆಂದು ನಿಜಸುತಂ ಬಿನ್ನೈಸೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೫-೫೮) : ಕಾಳೆಗ ತತ್ತುದವರಿಬ್ಬರಿಗೆ (ಕೋಗಯ. ೧೦-೩೮). ೫. ಮೂಡು ; ಹುಟ್ಟು ; ಗೋಚರಿಸು : ತಳಿರ್ ಪುದಿದಾವ್ರುದಂತೆ ತೇಜೋನಿಧಿಯಪ್ಪ ಬಾಲರವಿ ತಳ್ತ ವಿಯತ್ತಳದಂತೆ ವಿಶ್ವಧಾತ್ರೀನುತ ಕೌಸ್ತುಭಾಭರಣನಚ್ಯುತನೀಗೆವಂಗೊಲ್ದು ರಾಗಮಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧-೧). ೬. ಚಿಗುರು ; ಮೊಳಕೆಯೊಡೆ ; ಪಲ್ಲವಿಸು : ಸೊಗಯಿಸಿ ಬಂದ ಮಾಮರನೆ ತಳ್ತಲೆವಳ್ಳಿಯೆ ಪೂತ ಜಾತಿಸಂಪಗೆಯೆ . . . ನೋಟ್ಟೊಡಾವ ಬೆಟ್ಟುಗಳೊಳಮಾವ ನಂದನವನಂಗಳೊಳಂ ಬನವಾಸಿ ದೇಶದೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೨೮); ಪವಳದ ಬಳ್ಳಿಯ ತುಱುಗಲ್ಪವಣೆಲ್ಲದೆ ತಳ್ತು ಬೆಳೆದು ಕುಡಿವಿಟ್ಟಪರಾರ್ಣವ ತಟದೊಳ್ಪಱೆದಪುದೆಂಬವೊಲಿರ ದೆಸೆದತ್ತು ಸಾಂದ್ರ ಸಂಧ್ಯಾರಾಗಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೭೭). 'ತಳ್1' ಪರಾ.

ತತ್ತಕಲಹ = ಉಂಟಾದ ಜಗಳ ; ಒದಗಿದ ಕಾದಾಟ : ಸೇದಿರಾಜಂ ತತ್ತಕಲಹದೊಳ್ ಕಪಟಜಂಗಮವಿಱಿಯೆ ಶಿವನೆಂದು ಕಾದುತೆ (ಚೆಬಪು. ೫೫-೩೮). **ತತ್ತಕಾರಿಯ** = ತೊಡಗಿದ ಕೆಲಸ ; ಉದ್ದೇಶಿಸಿದ ಕಾರ್ಯ; "ಹಿಡಿದ ಕೆಲಸ" (ಲಶಿಚಂ.ಕೋಶ): ಭೂತಳದೊಳುದ್ಭಿಸಿದ ನಂದಿಕೇಶ್ವರಂ ಯುಕ್ತಿಯಿಂ ನೋಳ್ಪಡೀಶ್ವರ ತಾನೆಯೆಂದೆನಿಪ ಯೋಗಪರಮಾನಂದನು ತತ್ತಕಾರಿಯವೇ[ಪಾಠಾಂ.. ರ್ಯವದೇ]ನು (ಲಶಿಚಂ. ೨೯-೧). **ತತ್ತಕಾರ್ಯ**=ತತ್ತಕಾರಿಯ: ಅದು ಮಾಣಲೀಗ ನಿನಗಂ ತತ್ತಕಾರ್ಯವೆಂ [ಪಾಠಾಂ. ಕಾರಣಂ ನಾನು ನಿನಗೇನ ಮಾಡಲೆಂ]ಬುದನುಸುರು ಸುರಪ (ಲಶಿಚಂ. ೦೪-೨೭). **ತತ್ತಕಾಳೆಗ** = ತೊಡಗಿದ ಯುದ್ಧ : ಮೇಣಾವ ಶಶಿವಂಶಾವಳಿಯ ನೆಮ್ಮುಗೆಯ ನೆಗಳಿದೆ ತ[ಪಾಠಾಂ. ತೆ]ತ್ತಕಾಳೆಗಕೆ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೩-೩೪). **ತತ್ತವಸರ** = ಒದಗಿದ ಅಗತ್ಯದ ಸಂದರ್ಭ,- ಆವಶ್ಯಕತೆ : ಬಿಜಯಂಗೆಯ್ವುದೆಳಕಡೆಗೆಂದೊಡೆವುಗೊಳಗಾವ ತತ್ತವಸರವು ನಮಗೇಕರಸುಮನೆಗಳಲಿ ಭಾವಿಸಲು ಸಂಚಾರ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೦೪-೦೭); "ಇರುವ ಕೆಲಸ" (ಪ್ರಭುಲೀ. ಕೋಶ). **ತತ್ತವೇಳೆ** = ಒದಗಿದ ಸಮಯ,-ಸಂದರ್ಭ : ತೆತ್ತಿಗರು ತಾವಾದ ಕಾರಣ ತತ್ತವೇಳೆಯ ಲಾದಿರ್ದ್ದ ದಿಟ ಪೆತ್ತ ತಂದೆಗಳಹುದು ಮಡಿವಳ ಚನ್ನಬಸವಗಳು (ಪ್ರಭುಲೀ. ೨೩-೪೭). **ತತ್ತಹೊತ್ತು** = ತತ್ತವೇಳೆ : ಎಲೆಲೆ ಬಾಣಸಿ ತತ್ತಹೊತ್ತಿನ ಚಲವ ಮರಳಿಚಬೇಕು ಮಲ್ಲನ ಗೆಲಿದುಕೊಡು ಹರುಷಾಮೃತವನೆನ್ನಾತ ನೀನಿಂದು (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೭೧೩. ೪-೬೩): ಪೂತು ಪಾಯಿಕು ತತ್ತಹೊತ್ತಿನೊಳಾತುಕೊಂಬವರಾರು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೪-೧೧). **ತಳ್ತಿಱ್**2= ೧. ಮುತ್ತು ; ಕವಿ ; ಆವರಿಸು : ಮಿಾಱಿದ ಖೇದಮುಂ ಮುದಮುಮೊರ್ಮೆಯ ಕೋಕ ಚಕೋರ ಕೋಟಿಗಿಂತೇಱಿದುದು . . . ವಿಯೋಗಿಗೆ ಪಯೋನಿಧಿಗೊರ್ಮೆಯೆ ಕಿರ್ಚು ಪೆರ್ಚಿ ತಳ್ತಿಱಿದುದಾಗಳಂತಮರ ದಿಕ್ಕುಧರೇಂದ್ರಮನೇಱೆ ಚಂದ್ರಮಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧೦-೧೧). ೨. ಅಲುಗಾಡಿಸು ; ಚಲಿಸು : [ಮೆಯ್ಯಂ ತೂಗುತ್ತುಂ] ಉನ್ಮತ್ತಚೇಷ್ಟೆಯಿಂದೆರೆಯಂ ತಿಂದ ಮಿಾನಂತೆ ಪೊಳೆಯುತ್ತುಂ ಪೊಲ್ಲಮನನಾಗಿ ಕಯ್ಯಂ ತಳ್ತಿಱಿದು ಪೆಱರ್ಗಂಜಿ . . . ಪರವಶಮಾದರಂತೆ ಜಡನಾಗುತ್ತು ಮಿರಲಾಗದೆಂಬೀ ಮೂವತ್ತೆರಡು ದೋಷಂಗಳಿಂ ಪಿಂಗಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೦೩೭). **ತಳ್ತುನೋಡು**=ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡು; ಮನಸ್ಸಿಟ್ಟು ನೋಡು: ಎಳವರೆಯದೊಳೆಳೆಯರ್ಕಳನೆಳಸುತೆ ನಳಿದೋಳ್ಗಳಿಂದೆ ಬಿಗಿದಪ್ಪಿ ಮನಂಗೊಳೆ ತಳ್ತುನೋಡಿ ಮುದ್ದಿಪ ವಿಳಾಸವೊಂದಕ್ಕೆ ನೋಂತುದಿಲ್ಲಾಂ ಕೆಳದೀ (ರಾಜಶೇ. ೩-೪೭). **ತಳ್ತೊಗೆ**=ಅಂದವಾಗಿ ಉದಯಿಸು,-ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು: ಇರುಳೆಂಬ ಕಂಭದಿಂ ಹಿಮಕರನಾದಂ ಕರಿಯ ತೆಱದಿ ತಟ್ಟೊ [ಳ್ತೊ]ಗೆಯೆ ಸುಧಾಕಿರಣ ಮದವುಣ್ಮೆ ಪರಿದುದು ವಿರಹಾಕುಳರೆಂಬ ಬೀರರಂ ಪೆಣಚುತ್ತುಂ (ಅಜಿಪು. ೬-೪೩).

ತಳ್4 (ನಾ). ಅಡ್ಡಿ ; ಅಡಚಣೆ ; ತಡೆ : (+). [<ತಳ್2]

ತಳ 'ತಲ' ನೋ.

ತಳಂಕು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ತದಕಿನ ತಾಳ ತೆಂಗಿನ ತಳಂಕಿ [ಪಾಠಾಂ..ಗಿ]ನ ತುಂಬುರ ಚಿಲ್ಲ ಬೆಲ್ಲವತ್ತದ ಬಿಳಿಯತ್ತಿಯುಪ್ಪೆಯ ಮಾರಂಗಳ . . . ಕಾನನವೆತ್ತ ನೋಟ್ಟೊಡಂ (ಲೀಲಾವ. ೬-೨೭). [?]

ತಳಂಗು (ಕ್ರಿ). ಗರ್ಜಿಸು ; ಗರ್ಜನೆಮಾಡು : ಕಟ್ಟಳ ತಾಗಿ ತಳಂಗೆ ಕಟ್ಟದಲಗಂ ತಳ್ತಿಱಿದು ಮೆರೆವ ಹಡವಳ ಸುಬ್ಬ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೯೫-೦೪ ; 1189). [←ತಮಿ. ತಟಙ್ಕು]

ತಳಂಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಆಧಾರ ತಪ್ಪು; ನೆಲೆಯಿಲ್ಲದಾಗು: ಭರತನಳ್ಕರೆಯೊಂದೆ ಪಿರಿಯ ನೆಮ್ಮಾಗಿರ್ದ ಕುಬ್ಜೆಯಾತ್ಮಂ ತಳಂಗೆಟ್ಟುರುಳ್ದುದು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೧೪-೭೭). [ತಳ (= ತಲ) + ಕೆಡು1]

ತಳಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿ : ಚಾಮರಂ ಧವಳಚಂಚತ್ತಾಳವೃಂತಂ ಸಮಂತು ತಳಂಗೊಂಡೊಡನೆಟ್ಟಿರಲ್ ಮದನರಾಜ್ಯಶ್ರೀಲಸನ್ಮೂರ್ತಿವೆತ್ತಿ ತೆನಲ್ ಭೀಮತನೂಜೆ ಪೊಕ್ಕಳೊಲವಿಂದುದ್ವಾಹಗೇಹಾಂತಮಂ (ನಳಚಂ. ೩೩೦). [ತಳ (= ತಲ) + ಕೊಳ್1]

ತಳಂಬಿಗೂಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ : ಮಹಾಜನಂ ಮಹಾದೇವಯ್ಯಂಗೆ ನಾವಿದವಾರಿಯುಂ ತಳಂಬಿಗೂಲಿಯುಮನಾವಕಾಲಮುಂ ಪರಿಹಾರಂ ಮಾಡಿದರ್ (ಸೌಇಇ. IX-1, ೧೩೨-೨೭ ; 1068).

[ತಳಂಬಿ? + ಕೂಲಿ$_1$]

ತಳಕ್(ನಾ). ಮಿಂಚಿನ ವೇಗವನ್ನು ಅಥವಾ ಮಿಂಚಿನಂತೆ ಹೊಳೆಯುವುದನ್ನು ಅನುಕರಿಸುವ ಶಬ್ದ. 'ತಳಕ್ಕನೆ' ಪರಾ.

ತಳಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಮೂಲಿಕೆ : ಈಶ್ವರಿ ನೆಲಅಣಬೆ ಚಿತ್ರಮೂಲ ತಳಕ ಜೋತಿಕಾಷ್ಠ . . . ಯಿವ ಸಮಾನಂಗೊಂಡು ಲೇಪವಂ ಮಾಡಲು ಮಾಣ್ಗು (ವಾತಾಚಿ. ೦೩-೧). [?]

ತಳಕಂಭ 'ತಳಗಂಬ' ನೋ.

ತಳಕಟ್ಟು 'ತಳಗಟ್ಟು' ನೋ.

ತಳಕಾಡು 'ತಟೀಕ್ಕಾಡು' ನೋ.

ತಳಕಿತ್ತು (ಕ್ರಿ). ಜಾಗಬಿಡು ; ಊರು ಬಿಟ್ಟುಹೋಗು ; ಓಡಿಹೋಗು ; ದೂರವಾಗು: ಇಲ್ಲಿಂದ ತಳಕಿತ್ತಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಸ್ತಾಪ ತೆಗೆದ ಕೂಡಲೇ ವಾಂಗಾನು ಈದ ಹುಲಿಯಂತೆ ಮೈಮೇಲೆ ಬಂದನು (ಮೋದಿಮ. ೦೫೭); ಹಾನಗಲ್ಲು ಬನವಾಸಿಸೀಮೆಗಳಿಂದ ಹೊಯ್ಸಳರು ತಳಕಿತ್ತುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು (ತವನಿ. ೧೪೩); ತಂದೆಗೆ ಜಡ್ಡಾಗಿದೆಯೆಂದು ತಾರು ಕೊಟ್ಟರೂ . . . ಅಲ್ಲಿಂದ ತಳಕಿತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಬಿಟ್ಟಹೊ. ೧೫) ; ತಳಕಿತ್ತಿ ಓಡಲೆ ; ತಳವೂರಿದ ಚಿಂತಿ (ಸವೀಗೀ. ೪೮-೨) : ಈ ಮಾತು ನೆನಪಾಗುತ್ತಲೇ ಅವಳ ಸಮಾಧಾನವು ತಳಕಿತ್ತತೊಡಗಿತು (ಮುತ್ತಿದೆ. ೯೯).

[ತಳ (=ತಲ) + ಕಿತ್ತು$_1$]

ತಳಕೀಳು (ಕ್ರಿ). = ತಳಕಿತ್ತು : ಒಂದೆರಡು ವಾರದೊಳಗೆ ತಳಕೀಳಬೇಕು (ಬಾಬಲ. ೫೭) ; ಮುದ್ರಣದ ಕರಡು ಕಾಗದದೊಳಗಿನ ಕಾಟುಹಾಕಿದ ಅಂಶದ ಹಾಗೆ, ತಾವು ತಳಕೀಳತಕ್ಕದ್ದು (ಇಪ್ಪಕ. ೪೮೪).

[ತಳ (= ತಲ) + ಕೀಳು$_1$ (<ಕೀಟ್$_1$)]

ತಳಕು$_1$, ತಳ್ಕು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೊಳೆ ; ಮಿನುಗು : ಕಿವಿಗಳಲ್ಲಿ ತಳಕುವ ಭಂಗಾರದ ಕರ್ಣಭೂಷಣಗಳು ತೂಗಾಡುತ್ತಿದ್ದುವು (ಕಪಾಕುಂ. ೯೪). **ತಳ್ಕು$_1$** : ೨. ಲೇಪಿಸು ; ಬಳಿ ; ಸವರು : "ತಳ್ಕ – ಅನುಲೇಪನೇ, ತದ್ಭಾವೇ ಚ (ಪ್ರಕಾಶ)" (ಶಮಧಾ).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಳುಕ್ಕು]

ತಳಕು$_2$, ತಳುಕು$_4$, ತಳ್ಕು$_4$, ಥಳಕು, ಥಳುಕು (ನಾ). ೧. ಹೊಳಪು ; ಮಿನುಗು ; ಕಾಂತಿ : ಮುಗಿಲಲ್ಲಿ ನೆರೆದ ಚಿಕ್ಕೆಯ ಜಾತ್ರೆಗೆ – ಇರುಳ ತಳಕಿಗೆ (ಉಯ್ಯಾಲೆ. ೧೦೫-೪); ಅವಿಭಾಜ್ಯವಾಗಿಯೂ ನೆನೆವವರ ಹಿತವರಿತು ರೂಪಿನುಪದೆಯ ಭೂಮೆ ಪತಿಕರಿಪ ತಳಕೋ (ಮಲೆದೇ. ೨೮-೪). ೨. ಒನಪು ; ಒಯ್ಯಾರ ; ಬೆಡಗು : ಈ ಹುಡುಗಿ ಬಹಳ ತಳಕು ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ (ರೂಢಿ). **ತಳುಕು$_4$** : ೧. ಬಲುಸರಳ ಸರಿವಳೆಯ ಮಿದುಳೊಡೆಗಲಸುಗಳಡಾಯುಧದ ತಳುಕಿನ ಕೊಳುಗುಳದ ಜಯಸಿರಿಯ ಕಾಹಿನೊಳಾರು ನೀನೆಂದ (ಕುಮ್ಮಾಸ. ೨-೭೫). ೨. ಅಳಿಯನು ತಂಗಿಯ ಮಕ್ಕಳು ತಳುಕಿನ ಪೆಂಡತಿಯು ಬಂಧುಜನ ಸಂತತಿಯುಂ ತಳೆಯೊಳಗತ್ತೆಯು ಮಾವನು ತಿಳಿಯದವೋಲೊಳಗೆ ತಿಂಬ ಮೂಷಕತತಿಗಳ್ (ನೀತಿಸಾ. ೪೪೪). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಿವಿಯ ಆಭರಣ : ಕರ್ಣತಾಟಂಕ ಜಡಿಯೆ ತಳುಕು ದುವ್ವಾಳಿಸಲು . . . ನೂಪುರರವವಡಿಗಡಿಗೆ ಬಿಡದುಲಿಯೆ (ಕೃಷ್ಣಗೋ. ೧-೧೧೦) ; ಪಿರಿಯ ತಳುಕು ಬಾವುಲಿಗಳಂ ಕಿವಿಗಳೊಳಿಟ್ಟು (ಸೌಗಂಧಿ. ೨೨೯-೬). ೪. ಗಾಂಭೀರ್ಯ ; ಬಿಗುಮಾನ : ತಳುಕನುಗಿದೀಡಾಡಿ ಪರಿಣತ ಪುಳಕದಲಿ ನನೆನನೆದು ಹರುಷದ ಜಲಧಿಯುಲಿ ಮನ ಮುಳುಗಿ (ಕುಮ್ಮಾಉ. ೯-೬೩). **ತಳ್ಕು$_4$** : ೨. 'ತಳ್ಕಿಕ್ಕು' ಪರಾ. ೫. ಅನುಲೇಪನ; ಕದಡು; ಕಲ್ಕ: ಇಂದೆಲೊಳದಿನನ್ನುದಷಟ್ಪದವೃಂದವಿವಾಗಳೀಗಳೆ ಮೊರೆದತ್ತು ಚಂದನದ ತಳ್ಕ[ಪಾಠಾಂ. ತ್ಕ]ಬಲಾನಿಕರಕ್ಕದೀಗಳೀಗಳೆ ನೆಗಟ್ಟಿತ್ತಲೇ ಪುಗಿಲಿದಾಗಡೆ ವೇಡ ವಸಂತರಾಜನಾ (ಆದಿಪು. ೦೩-೫); ಒತ್ತಿದ ತಳ್ಕಿತ್ತಿದ ತಟೆ ಮುತ್ತಿನ ಪೊಸದುಡುಗೆ ತಳಿರ ಸೋರ್ಮುಡಿ ಮನಮಂ ಪತ್ತಿಸಿ ಜೊತ್ತಿಸೆ . . . ಬಂದರರಸಿಯರರೆಬರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೫೯) ; ಬೆಳಗುವ ಚಂದನದಣ್ಪಂ ತೊಳಗುವ ಕುಂಕುಮದ ತಳ್ಕಿನಿಂ ಕರಮೆಸೆದಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೯). **ಥಳಕು** : ೧. ಇದನ್ನೇ ಥಳಕು ಎಂದು ಕರೆಯುವುದು (ನನ್ನಪ. ೨೯). ೩. ಪದಕ ಕಂಠಿಯು ಥಳಕು ಚಿಂತಾಕು ಸರಿಗೆಗಳು (ಬಾಡಾಕ. ೧೧). **ಥಳುಕು** : ೨. ಸೋಮು ಥಳುಕಿನ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಮಾರುಹೋಗಿದ್ದ (ಅನಾಮಿ. ೫೨) ; ಕಾಲೇಜಿನ ಹುಡುಗಿಯಾದರೂ ಶ್ರೀಮಂತನ ಮಗಳಾದರೂ ಥಳುಕಿನ ಶೃಂಗಾರವಿಲ್ಲ (ನಿಶಉ. ೫೭).

ಥಳಕು ಪಳಕು, ಥಳಕು ಬೆಳಕು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಥಳಕು ಪಳಕುಗಳೇನೆ ಇರಲಿ, ಯಾರು ಸಾಜ, ಅವನೆ ರಾಜ (ಇಂಗೀತ. ೩೭-೧೪) ; ಆ ಹೊಸ ಸೊಸೆಯು ಥಳಕು ಬೆಳಕುಗಳಿಂದ ರಾಯರಂತಹ ದೊಡ್ಡಮನುಷ್ಯರು ತಮ್ಮ ಮನೆಗೆ ಬಂದಿರುವಾಗ (ರಾಯುಕ. ೧೦೦).

[<ತಳಕು$_1$. / ತಮಿ. ತಳುಕು ; ತೆಲು. ತಳುಕು, ತಳ್ಕು]

ತಳಕು$_3$ 'ತಟ್ಕು' ನೋ.

ತಳಕುಮಲಕು, ತಳಕುಮಳಕು (ನಾ). ಗಂಟುಹಾಕುವುದು; ಜೋಡಣೆ: ಇಷ್ಟೆಲ್ಲಾ ತಳಕುಮಲಕುಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಪುನಃ ಬಿಡಿಸಿ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಆನಂದಾಂಬುಧಿಯಲ್ಲಿ ನಲಿದಾಡಿಸಿ ನೋಡಿದ ಆ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಲೀಲೆಯೆಂಥಾದ್ದು (ಭದ್ರಾಯು. ೫೬). **ತಳಕುಮಳಕು** : ಪ್ರೇಮಕ್ಕೆ ಇದಕ್ಕೆ ತಳಕುಮಳಕು ಹಾಕುವ ಅವನ ಗುರಿ ತಿಳಿಯಲಿಲ್ಲ (ಬಾಬಲ. ೭೯).

[ತಳಕು$_3$ (<ತಟ್ಕು) + ಮಲಕು$_2$]

ತಳಕುಮಳಕು 'ತಳಕುಮಲಕು' ನೋ.

ತಳಕ್ಕನೆ (ಅ). ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗಿ ; ಜಗ್ಗನೆ : ಗಳಗಳನೆ ಮುಕ್ಕುಳಿಸಿ ನೀರನುಗುಳೆ ತಳಕ್ಕನೆ[ಪಾಠಾಂ. ಪಳಲ್ಕೆನೆ, ದಳಕ್ಕನೆ, ಪಳಚ್ಚನೆ] ಮಿಂಚಲು (ಬಸಪು. ೪೨-೩೦). [ತಳಕ್ + – ಅನೆ$_1$]

ತಳಗಂಬ, ತಳಕಂಭ (ನಾ). ಆಧಾರಸ್ತಂಭ : ಧಾತ್ರೀಧರಮನಿತುಮುಂ ಗುಂಡುಗಲ್ಲಿಕ್ಕಿ ದಿಗ್ದಂತಿ ಸಮೂಹೋತ್ತುಂಗ ಗಾತ್ರಾಪರಮವೆ ತಳಗಂಬಂಗಳಾಗಲ್ಕಿದೇಂ ಮಾಡಿಸಿದಂ ಹಿಮ್ಮಾದ್ರಿಯುಂ ದೇಗುಲಮನೆನೆ ಮಹಾದೇವ ದಂಡಾಧಿನಾತಂ (ಎಇ. XIII, ೪೬-೫೭ ;1112) ; ಧರೆ ರಂಗಂ ಕುಳಪರ್ವತಾಳಿ ತಳಗಂಬಂಗಳು ದಿಶಾಭಿತ್ತಿ ಭಿತ್ತಿ ರಸಾಲಂಕೃತ ಚಿತ್ರಪುತ್ರಿಕೆಯರಾ ದಿಗ್ದೇವಿಯರ್ (ಎಇ. XIII, ೪೭-೫೮; 1112) ; ದೇವಸ್ಥಾನದ ಭಾರವನ್ನು ಹೊರುವ ಕಂಬಗಳನ್ನು 'ತಳಗಂಬ'ಗಳೆಂದು ಕರೆದಿದೆ (ಕಶಾಅ. ೯೬೩). **ತಳಕಂಭ** : ಪೃಥ್ವಿಕುಳ ಮಂಟಪದ ಮೇಲೆ ಪದಶಿಲೆ ಬಿಗಿದು ತಳಕಂಭ [ಪಾಠಾ. ಬ]ಕಳಶದ ಮೇಲೆ ಕೆಸಬುಗಲ್ಲು (ಅವಚಂ. ೨೭-೧೦೨).

[ತಳ (= ತಲ) + ಕಂಬ$_1$ (<ಕಂಭ)]

ತಳಗಟ್ಟು, ತಳಕಟ್ಟು (ನಾ). ೧. ಆಧಾರವಾದ ಚೌಕಟ್ಟು,–ರಚನೆ : ರಾಕೆಟ್ಟಿನ ತಳಗಟ್ಟು ಸುಮಾರು ೭೦ ಅಂಗುಲಗಳ ಅಡ್ಡಳತೆ ಇದ್ದಿತು (ಆಕಾಶ. ೪೭). ೨. (ಆಲಂ) ಮೂಲತತ್ತ್ವ, – ನಿಯಮ: ಆತ್ಮವಿಶ್ವಾಸವೇ ಅವರ ಹೆದ್ದಾರಿ ; ಸ್ವಾರ್ಥತ್ಯಾಗವೇ ಆ ಮಾರ್ಗದ ತಳಗಟ್ಟು (ರಾಜಪ. ೧೫). **ತಳಕಟ್ಟು** : ೧. 'ಕಾಣಿಕೆ' ಯ "ನುಡಿ"ಯನ್ನೇ ನೋಡಿ. ಇದರ ತಳಕಟ್ಟು ಹಿಂದಿನ ಭೋಗಷಟ್ಪದಿ (ಸಮಾಲೋ. ೦೯) ; ಗಾಡಿಯ ಚಕ್ರಗಳ ಚೌಕಟ್ಟು ; ಗಾಡಿಯ ತಳಕಟ್ಟು (Carriage. ಇಂಕನಿ.). [ತಳ (= ತಲ) + ಕಟ್ಟು$_2$]

ತಳಗಡಿ (ನಾ). ದಡದ ಕೆಳಭಾಗವನ್ನು ಕೊರೆಯಂವಿಕೆ : ತೆಳುವುಡಿಯ ಮಳಲಿಡಿಯಲಿತ್ತಡಿಯ ತಳಗಡಿಯ ಪೊಳೆ (ಜ್ಞಮಿಥಾ. ೯-೨೪).
[ತಳ (= ತಲ) + ಕಡಿ$_3$]

ತಳಗಡೆ (ನಾ) ಕೆಳಭಾಗ ; ಕೆಳಗಿನ ಹಂತ . 'ತಳಗಡೆಕಾಲು' ಪರಾ.
[ತಳ (= ತಲ) + ಕಡೆ$_3$]

ತಳಗಡೆಕಾಲು (ನಾ). ಏಣಿ ಅಥವಾ ನಿಚ್ಚಣಿಕೆಯ ತೀರ ಕೆಳಗಿನ ಮೆಟ್ಟಲು ; ಪಟ್ಟಿ ; ತಳದ ಹಲ್ಲಂ : (*).
[ತಳಗಡೆ + ಕಾಲು$_1$ (<ಕಾಲ್$_1$)]

ತಳಗಲ್ಲು (ನಾ). ಅಡಿಗಲ್ಲು; ತಳಹದಿಯ ಕಲ್ಲು ; ಅಸ್ತಿಭಾರಶಿಲೆ: ಆಯುರ್ವೇದದ ಆದರ್ಶಶಾಲೆಗೆ ತಳಗಲ್ಲು ಹಾಕಿ ಹತ್ತುವರ್ಷವಾಯಿತು (ಕಗದ್ಯ. ೧೨೦). [ತಳ (= ತಲ) + ಕಲ್ಲು (<ಕಲ್$_3$)]

ತಳಗು$_1$ 'ತೆಳ್ವು$_1$' ನೋ.

ತಳಗು$_2$ (ನಾ). ಕೆಳಭಾಗ ; ಬುಡ: ಮೇಲಿಲ್ಲ ತಳಗಿಲ್ಲ ನಡುವಿಲ್ಲ ರೂಪಿಲ್ಲ (ವೀಶೈಪು. ೧-೨-೪).

ತಳತಳಗು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಸರಸರಗು, ಬೆಳಬೆಳಗು, ತಳತಳಗು, ಮೇಮೇಗು, ಮೂಮೂಗು (ಶಬ್ದಾನು. ೩೯೨ ಪ್ರಯೋ). [<ತಳ]

ತಳಗು$_3$ (ನಾ). (?) : ತಳಗು ಕಲೆ ಕಚರಿ ಜರ್ಝರೆ ಪುಳಕಂ ತಿಳಿಗಾರೆ ತಿರವಿ ವರ್ಣಮಣಂ ಸಂಗಳಿಸದೆ ಪಳುಕಿನ ಕುಟ್ಟಿಮುತಳಮದು ತಳತಳಿಸಿ ತೊಳಗುವುದು ತನಿವೆಳಗಿಂ (ಕುಸುಮಾ. ೦-೧೧೫). [?]

ತಳಚಪ್ಪಟೆ (ನಾ). ನೆಲೆಗಟ್ಟು ; ಕುಟ್ಟಿಮ : ಆ ಬಾಗಿಲವಾಡಗಳು ಅಡಿಗೆ ಮನೆ ಆ ಮುಂದಣ ಚಪ್ಪರವೋಲಗದ ಫಾಳಿಮಂಟ್ಟಪ ಸುತ್ತಣ ತಳಚಪ್ಪಟೆ (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೫೮೫-೧೪ ; 1538).
[ತಳ (= ತಲ) + ಚಪ್ಪಟೆ]

ತಳಚಿಪ್ಪೆ (ನಾ). = ತಳಚಪ್ಪಟೆ : ರಘುಪತಿರಾಜವೊಡೆಯರು ಮಾಡಿಸಿದ ತಳಚಿಪ್ಪೆಯ ಸೇವೆ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೮, ೧೨-೪ ; ಸು. 1538).
[ತಳ (= ತಲ) + ಚಿಪ್ಪೆ (<ಚಪ್ಪೆ$_1$)]

ತಳಚ್ಛಂದ (ನಾ). ತಳದ ವಿನ್ಯಾಸ : ಆ ನಾಲ್ದೆಸೆಯ ಮಾನಸ್ತಂಭಂಗಳೆಡೆಯೆಡೆಯೊಳರ್ಧಯೋಜನವ್ಯಾಸಮನಪ್ಪುಕೆಯ್ದು ಸ ಮ ಚ ತು ರ ಶ್ರ ಂ ಪಾದಾಧಿಕ ಚ ತು ರ ಶ್ರ ಂ ವೃತ್ತಮಾಯತವೃತ್ತಮಷ್ಟಾಶ್ರಂಗಳೆಂಬ ತಳಚ್ಛಂದಂಗಳಿಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೫-೨೨ ವ). [ಸಂ. ತಲಚ್ಛಂದ]

ತಳಚ್ಛವಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಣ್ಣ ; ಬಿಳುಪು ಮತ್ತು ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣದ ಮಿಶ್ರಣ : ರೋಮುಮೊಡೆಗು ಕರಂ ಕಡುರೋಮಂಗಕ್ಕುಂ ತಳಚ್ಛವಿ ಪ್ರಕಟನದಿಂ ತಾಮಸ ಹರಿಸಮನೋಡುಗುವಮಾ ಮಾರುತರುಚಿ ಹಯಂಗಳೊಳ್ ಕರಮಶುಭಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೩-೫೦). [ಸಂ. ತಲಚ್ಛವಿ]

ತಳಝಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). (ಚೀಲ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು) ತಳ ಬರಿದಾಗುವಂತೆ ಕೊಡಹು ; ಒದರು ; ಖಾಲಿಮಾಡು : ಮನೆಯಲ್ಲಿಯ ಕಾಳು ಕಡಿಗಳೆಲ್ಲ 'ತ ಳ ಝಾ ಡಿ ಸಿ' ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಒಕ್ಕಲುಕುಟುಂಬವೂ ಹಪಹಪಿಸಿತು (ಬರಹಾ. ೫೮).
[ತಳ (= ತಲ) + ಝಾಡಿಸು (<ಜಾಡಿಸು)]

ತಳತಂತ್ರ (ನಾ). ೧. ಕಾ ಲಾ ಳು ಗ ಳ ಪಡೆ; ಪದಾತಿಸೈನ್ಯ : ಜಾಳಾಂಧ್ರದೇಶದ ಅರಸು . . . ತಳತಂತ್ರ ಮಾರ್ಬಲ ಸಹಿತ ರಾಜಬೀದಿಯೊಳು ಬರುತ್ತಿರಲು ಹಜ್ಜೆಗಾಣದೆ ತಳಿತ ಕಾರೆಯ ಮೆಳೆಯೊಳಗಿಪ್ಪ ಬಿಜ್ಜು ಅರಸು ಆನೆ ಮೊದಲಾದ ತಳತಂತ್ರ ಮಾರ್ಬಲವ ನುಂಗಿತ್ತು ಕಂಡೆ (ಸರ್ವವ. ೨೦೫-೯೩೦) ; ಮುಂದಣ ತನ್ನ ತಳತಂತ್ರಮಂ ಕೆಲಕ್ಕೆ ತೊಲಗವೇಟ್ಟು . . . ವನಕೇಳೀವಾರಣಮನಣೆದು ನೂಂಕಿ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೦-೯೪ ವ) ; ಲಲಿತಾಂತಃಪುರಕೋಟಿ ಹಿಂದೆ ತ ಳ ತ ಂ ತ್ರ ಂ ಮುಂದೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೮-೨೬) ; ವ್ಯೂಹವನು ರಚಿಸುವನು ನಾಳಿನೊಳಾಹವಕೆ ತಳತಂತ್ರವೊಂದೇ ಮೋಹರಕೆ ನಡೆತರಲಿ ಷಡುರಥರಾದಿಯಾದವರು (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೮-೭೭) ; ತಳತಂತ್ರದಗಲವ ದಾಟಲಾಱದೆ ಮೇಲೆ ಚಲಪಕ್ಷಿಗಳಾಗ ಬಳಲಿ ಇಳೆಯೊಳುದಿರಿದುವು (ಕಂಸವಿ. ೧೦-೨೭); ತಳತಂತ್ರವೀರರ ಜೀವಿತವ ಹಿಡಿಯದಿರು (ಶಂಕದಾ. ೧೩-೭). ೨. ಸೈನ್ಯ : (*). ೩. (ಆಲಂ) ಕೈಚಳಕ ; ಮೋಸಗಾರಿಕೆ ; ಏನೋ ತಳತಂತ್ರಮಾಡಿ ಕೆಲಸ ಸಾಧಿಸಿಬಿಟ್ಟ (ರೂಢಿ). [ತಳ (= ತಲ) + ತಂತ್ರ]

ತಳತಂತ್ರಗೂಡು (ಕ್ರಿ). ಕಾಲಾಳಿನ ಪಡೆಯನ್ನು ಜೊತೆಗೂಡು ; ಪದಾತಿಸೈನ್ಯವನ್ನು ಒಡಗೊಂಡಿರು : ನರಸಿಂಹಪುರ ಬೇಲೂರ ದೊರೆಗಳಾಗ ಹರುಷದೆ ತಳತಂತ್ರಗೂಡಿ . . . ಭರದಲಿ ಬಂದರೇನೆಂಬೆ (ಕಂಸವಿ. ೩-೨೪) ; ತಳುವದೆ ತಳತಂತ್ರಗೂಡಿ ಸನ್ನಾಹದೊಳಳವಟ್ಟು ನಡೆದ ನುಬ್ಬಿನಲಿ (ಕಂಸವಿ. ೧೦-೧೦). [ತಳತಂತ್ರ + ಕೂಡು$_1$]

ತಳತಳ 'ತಟಿತಟಿ' ನೋ.

ತಳತಳಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ತಳತಳಿಸು ; ಹೊಳೆ ; ಮಿಂಚು : (*).
[ತಳತಳ (<ತಟಿತಟಿ) + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ತಳತಳನೆ 'ತಟಿತಟನೆ' ನೋ.

ತಳತಳಿಕೆ (ನಾ). ತಳತಳಿಸುವುದು ; ಹೊಳಪು ; ಪ್ರಕಾಶ : "ಜ್ವಲ– ದೀಪ್ತೌ, ತಳತಳಿಕೆಯೊಳ್" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೧೯೫).
[ತಳತಳ (<ತಟಿತಟಿ) + – ಇಕೆ]

ತಳತಳಿಸು 'ತಟಿತಟಿಸು' ನೋ.

ತಳತಾಳ (ನಾ). ಕೈಯಿಂದ ಹಾಕುವ ತಾಳ : ತಾಳತರುವಿತತಿಯೊಳ್ ಬೇತಾಳಂಗಳ್ ಮೊಱೆದು ತೆಱೆದು ಬಾಯ್ಗಳನಾ ಪಾತಾಳಬಿಲಂಗಳ ವೋಲ್ ತಳತಾಳಲಯಕ್ರಮದೆ ಕುಣಿಯೆ ಭಯಮುನನಾದಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೯೩). [ತಳ (= ತಲ) + ತಾಳ$_2$ (= ತಾಲ)]

ತಳತ್ತಳಿಸು 'ತಟಿತಟಿಸು' ನೋ.

ತಳಥಳ 'ತಟಿತಟಿ' ನೋ.

ತಳಥಳಿಸು 'ತಟಿತಟಿಸು' ನೋ.

ತಳದಳಿಸು 'ತಟಿತಟಿಸು' ನೋ.

ತಳಧಾರಣೆ (ನಾ). ಸ್ಥಳದ ಧಾರಣೆ ; ಸ್ಥಳೀಯ ಬೆಲೆ ; "ಮೂಲ ಬೆಲೆ" (ಜಾನಕೋ. ೬೫). [ತಳ (= ತಲ) + ಧಾರಣೆ]

ತಳಪ$_1$ (ನಾ). ೧. ಹೊಳಪು ; ಕಾಂತಿ ; ಪ್ರಕಾಶ : "ತೊಳಗು, ಬೆಳಗು, ಮಿನುಗು . . . ಮಿಂಚು, ಡಾಳಂ, ಪೊಗರ್, ತ[ಪಾಠಾಂ. ತೊ]ಳಪಂ, ಮಸೆ–ಈ ೧೪ ಕಾಂತಿ" (ಕಶಸಾ. ೦೧-೨೦೩) ; "ಮಸೆಯೆಂದು ತಳಪ [ಪಾಠಾಂ. ತೊಳಪ]" (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕ. ೫೩) ; "ತೊಳಗೆನೆ ಮಿನುಗೆನೆ . . . ಕಳೆ ಪೊಳಪು ಪೊಣಜು ಮಸೆಯೆನೆ ತ ಳ ಪ ಮೆ ನ ಲ್ ಕವಿಗಳಿಂದೆ ಕಾಂತಿಯೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೧೦೦) ; ಝಳಪದಲಿ ಬೊಬ್ಬಿಡುವಡಾಯುಧ ಹೊಳವುಗಳ ಡೊಂಕಣಿಯ ತಳಪದ ಬೆಳಗುಗಳ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೨-೬) ; ತಳಿತ ಹೊಗರಿನ ಬಾಯಿಧಾರೆಯ ಹೊಳಹುಗಳ ಹೊಸಮಸೆಯ ತಳ [ಪಾಠಾಂ. ಳ]ಪದ ಬೆಳಗುಗಳ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೫-೧೩) ; ಹೊಂಬರಹದ ಸುರೇಖೆಯ ತಳಪದಸ್ತ್ರದಲವಳ ಹಸ್ತವ ಕಳಚಲೆಚ್ಚನು (ತೊರರಾ. ೧-೧೦-೧೩) ; ತೆರೆಯ ಹರಿಗೆ ತಳಪದ ಕತ್ತಿ ಮೆಯ್ದೋಡು . . . ಬಿಗಿದುಟ್ಟ ದಟ್ಟಿಯ ಹರಿಗೆಯವರು ತಱುಬಿದರು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೧-೩೦) ; ಚುಚ್ಚಿದಳು ಶೂಲದಲಿ ಕವಚವ ಬಿಚ್ಚಿದಳು ಖಡ್ಗದಲಿ ದೈತ್ಯನ ಮುಚ್ಚಿದಳು ಹೊಂಗರಿಯ ಹೊದರಿನ ತಳಪದಸ್ತ್ರದಲಿ (ಅಂಬಿಕಾ. ೧೯-೭೪). ೨. ತಲೆಗೂದಲು ಹೊ ಳೆ ಯು ವ ಂ ತೆ ಹಚ್ಚುವ ಕಪ್ಪು ; ತಲೆಗೂದಲನು ಸಿಂಗರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹಚ್ಚುವ ಲೇಪನ ; "ನರೆಗೆ

ಇಡುವ ಕಪ್ಪು" (ಚತುನಿ. ೬ I, ೭೮). 'ಪಟಿಪು' ಪರಾ. ೩. (ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯಗಳ) ಲೇಪನ: ಹೊನ್ನಬಟ್ಟಲಲಿ ಕುಂಕುಮ ಗಂಧ ಸಲಿಲ ಬಾವನ್ನ ಕಸ್ತೂರಿ ಕಪ್ಪುರವ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹದಮಾಡಿ ಲೇಪಿಸಿ ಪೆಣ್ದಲೆರನ್ನಗೆ ತಳಪನಿಕ್ಕಿದರು (ಮೋಹತ. ೩೦-೫). [<ತಳಪು$_1$]

ತಳಪ$_2$ (ನಾ). ಹಾಸುಗೆ ; ತಲ್ಪ. 'ಅಹಿಪತಿತಳಪ' ಪರಾ. [<ಸಂ. ತಲ್ಪ]

ತಳಪಗಣ್ಣು (ನಾ). ಹೊಳಪುಗಣ್ಣು ; ಥಳಥಳಿಸುವ ಕಣ್ಣು : ಎಳಿನಗೆ ಗಣ್ಣೆಸಳ್ಗಣ್ಣ ತಾವರೆಗಣ್ಣ ತಳಪಗಣ್ಣ [ಪಾಠಾಂ. ಪೊಳಪೆಳಿವಾಳೆಗಣ್ಣ] . . . ಬಾಲೆಯರು (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೦-೪೪). [ತಳಪ$_1$ + ಕಣ್ಣು (<ಕಣ್)]

ತಳಪಟ (ನಾ). ೧. ಸಮತಲವಾದ ಪ್ರದೇಶ ; ಬಯಲು ; ಮೈದಾನ: "ತಳಪಟವೆಂದೊಡೆ ಬಯಲು" (ಭಾರನಿ. ೩೪) ; ಇಟುಬಿನಲಿ ಸಿಕ್ಕಿರ್ದ ಹುಲಿಯನು ಮುಱಿದು ಕಳೆಯದೆ ತಳಪಟಕೆ ಬಿಟ್ಟೆಱಿಯಬಹುದೇ ಕ್ರೊಂದು ಕೂಗದೆ ಬಿಡುವುದೇ ಬಳಿಕ (ಕುವ್ಯಾ.ಆ. ೮-೨೦); ಹೊಲಬುದಪ್ಪಿದ ತಳಪಟದ ಹೆಬ್ಬುಲಿಯವೊಲು ನಿನ್ನಾತ ಸಿಲುಕಿದ ನಿಲುಕಿ ನೋಡಿದನೆಲ್ಲಿ ತೋಱರ್ಜುನನನೆನಗೆನುತ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೪-೩೭) ; ತೋಱದನು ತಾ ಬಳಿಕವಗೆ . . . ತಳಪಟದೊಳಗೆ ಹಾರಕ ಹಾಱುವಭಿನವ ಭಾವ ಭಂಗಿಯು ಬಹಳ ಕೌತುಕವ (ತೊರರಾ. ೩-೮-೧೪) . ೨. ರಣರಂಗ ; ಯುದ್ಧಭೂಮಿ : ಹೊಳೆಹೊಳೆದು ಹೊಂದೇರು ಹರಿದವು ತಳಪಟಕೆ (ಕುವ್ಯಾಭೀ.೮-೨); ತಳಪಟವ ತುಂಬಿತ್ತು ಪಯದಳವು(ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೨-೮).

ತಳಪಟವ ಮಾಡು= ೧. ನೆಲವನ್ನು ಸಮತಲವಾಗಿ ಮಾಡು; ಮಟ್ಟ ಮಾಡು : ಕುಳಿ ತೆವರ ತಳಪಟವ ಮಾಡುವ ಪದಾಗ್ರದ ಸಲಿಕೆ ಗುದ್ದಲಿ ಹಾರೆಗಳ ಬಲುಗೆಲಸದೊಡ್ಡರ ಕಳಕಳದಿ ಬರುತಿರ್ದುದಸುರ ರಥ (ತೊರರಾ. ೫-೭-೧೨). ೨. ನೆಲಸಮ ಮಾಡು; ನಾಶ ಮಾಡು: ತಳಪಟವ ಮಾಡಿದನು ಭಾಷೆಯ ಬಳಿಗೆ ಕೊಂದನು ಹತ್ತುಸಾವಿರ ನೆಲನ ವಲ್ಲಭರನು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೬-೬) ; ಕೊಲುತ ಕಯ್ಯಲಿ ನೆರೆದ ಸೇನೆಯ ತಳಪಟವ ಮಾಡಿದನು (ಕಾಶಿರಾ. ೨೫-೩೬); ರಥಿಕರ ತಳಪಟವ ಮಾಡಿದನು ನಿಮಿಷಾರ್ಧದಲಿ ಕಲಿಹನುಮ (ತೊರರಾ. ೬-೩೦-೬) ; ಕದಳಿವೃಂದಂಗಳಂ ತಳಪಟವ ಮಾಡುವ ಮದೇಭವೋಲ್ ಕೋಪಮಂ ಧರಿಸಿದಂ ಕಲಿಭೀಮನು (ತುರಂಗ. ೫೫-೩೪). **ತಳಪಟವಾಗು** =೧. ನೆಲ ಸಮತಟ್ಟಾಗು : ಲಂಕಾ ಪೊಡವಿ ತಳಪಟವಾಯ್ತು ಕಪಿವಾಹಿನಿಯ ಕಾಲ್ದುಳಿಗೆ (ತೊರರಾ. ೬-೬-೨೨). ೨. ನೆಲಸಮವಾಗು ; ನಾಶವಾಗು : ತೇರು ತಳಪಟವಾಗಿ ಬಿದ್ದುದು (ಕಾಶಿರಾ. ೩೩-೩೦) ; ಅಟವಿ ತಳಪಟವಾ [ಪಾಠಾಂ. ಕೆಳಕಾ]ಗೆ ನಡೆದುಗ್ಗಟದ ಮಲೆಯಾದ್ರಿಯಲಿ ಬಿಟ್ಟುದು ಪಟುಪರಾಕ್ರಮಿ ನೀಲನಾಜ್ಞೆಯಲಾ ಮಹಾಸೇನೆ (ತೊರರಾ. ೬-೧-೧೫) ; ಕೂಡೆ ತಳಪಟವಾಯ್ತು ಗದೆಯ ಬಿರುಹೊಯ್ಲಿನೊಳ್ ಗಜವೃಂದವು (ತುರಂಗ. ೭೦-೩೩). [←ಮರಾ. ತಳವಟ್, ತಳಪಟ್ = ಕುಲಕ್ಷಯ, ಸರ್ವನಾಶ; ಹಿಂ. ತಲಪಟ್ = ನಾಶ]

ತಳಪಟಂಮಾಡು, ತಳಪಟವಮಾಡು(ಕ್ರಿ). ನೆಲಸಮಮಾಡು;ಧೂಳೀಪಟ ಮಾಡು ; ಪೂರ್ತಿ ಹಾಳುಮಾಡು ; ನಿರ್ನಾಮಗೊಳಿಸು : ಮೊಳೆವ ಬೀಜವನು ಕ್ರಿಮಿಕೀಟಕಂಗಳು . . . ಉಳಿದ ಬೆಳೆಯಂ ನಕುಲ ಹೆಗ್ಗಣಂಗಳು ಕಾವ ಬಳವಂತರೆಲ್ಲರಂ ಸರ್ಪಸಂತತಿ ತಿಂದು ತಳಪಟಂಮಾಡಿ ನಾಡೆಲ್ಲಮಂ ಗೋಳಿಡಿಸುತಿರ್ದುವು (ಹಡಕಾ. ೩-೬೩). **ತಳಪಟಮಾಡು :** ಆಳ ತತ್ತಱದಱದು ತಳಪಟಮಾಡಿದನು ದ್ರೋಣ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ.೧೮-೪೭); ಸಾಲಸಂದಣಿ ಮರನನಗಲಕೆ ತೂಳಿ ತಳಪಟಮಾಡಿದನು ಬನದಗಲದಲಿ ಹನುಮ (ತೊರರಾ. ೫-೪-೮). [ತಳಪಟ + ಮಾಡು$_1$]

ತಳಪಟಗಾಱ (ನಾ). ಸಮಂತಳ ಮಾಡುವವನು : ಅಳಿದುಕೊಂಬುದು ಧರೆಯನಾವ ಸ್ಥಳದಲಭಿಮತವೆಂದು ಬಲಿ ಕೈಗಳ ಮುಗಿಯಲಸು ರಾಂತಕನು ತನ್ನೊಳಗೆ ನಸುನಗುತ ಕಳೆವರವ ನಿಗುಚಿದನು ರವಿಮಂಡಲ ವನಂಡಲೆವುತ್ತಲಂಬರತಳದ ತಳಪಟಗಾಱ ಕೈಕೊಂಡನು ತ್ರಿವಿಕ್ರಮವ (ನಿಭಾಗ. ೮-೧೭-೪). [ತಳಪಟ + – ಕಾಱ]

ತಳಪಟಮಾಡು 'ತಳಪಟಂಮಾಡು' ನೋ.

ತಳಪಟವರಿಗೆ (ನಾ). ಸಮಂತಲವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗುರಾಣಿ,– ಢಾಲು : ಇಡಿದ ತಳಪಟವರಿಗೆ ಹೊಱಸುತ್ತಡಸಿ ಕವಿವಾ ಬಿಲ್ಲು ಬಿಲ್ಲಿನ ಬಿಡೆಯೊಳೌಕಿದ ಮುಸುಂಡಿ ಸಲ್ಲಹ ಶಕುತಿ ಸಬಳದಲಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ಓರಿಇ. ಪರಿ. ೨೭೫). [ತಳಪಟ + ಪರಿಗೆ$_3$]

ತಳಪಟ್ಟು (ನಾ). ೧. ಕೆಳಗಿನಿಂದ ಹಿಡಿಯುವ ಪಟ್ಟು,–ಹಿಡಿತ. ೨. ಕುಸ್ತಿಯ ಒಂದು ಪಟ್ಟು. ೧, ೨ : ಜಡೆಯೆಂಬುದು ಗೊರವಂಗೆ ತಟ್ಟೆಂಬುದು ಸವಣಂಗೆ ತಳಪಟ್ಟೆಂಬುದು ಹೊಲ್ಲಂಗಲ್ಲದೆ ಕೊಲ್ಲ ಗೆಲ್ಲ ಕಲಿಗಂ ಬಿರುದಂಗಮೇವುದು (ಅನಂಪು. ೨-೨೮ ವ). [ತಳ (= ತಲ) + ಪಟ್ಟು$_1$]

ತಳಪವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಹೊಳಪಿನಿಂದ ಕೂಡಿರು; ತಳತಳಿಸು ; ಪ್ರಕಾಶಿಸು: ಪಜ್ಜಳಿಪ ದಾಡೆಯ ಮುರಿದ ಕೆಮ್ಮೀಸೆಗಳ ಕೆಂಗಣ್ಣ ತಳಪವೆತ್ತಿಹ ಖಡ್ಗ ಹಸ್ತದ . . . ಭೈರವಂ (ಶಂಕದಾ. ೧೫-೩೪). [ತಳಪು$_1$ + ಪೆಱು$_1$]

ತಳಪಳನೆ (ಅ). (ಕಂದಿಯುವುದನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ) ತೀವ್ರವಾಗಿ ; ಸಳಮಂಳನೆ: ಛಿಳಿಛಿಳಿಲ್ ಛಿಳಿಲೆಂದು ಚಿಮ್ಮಿತು ಜಲಜಜಾಂಡದ ಚಿಪ್ಪು ಕುದಿದುದು ತಳಪಳನೆ ತತ್ಕಮಲಜಾಂಡಾವರಣ ಜಲರಾಶಿ (ತೊರರಾ. ೫-೮-೬೦) ; ತಳಪಳನೆ ಕುದಿವೆಣ್ಣೆಗೊಪ್ಪರಿಗೆ ಕಾಯ್ಸಲ್ಲಿಗೆಳತರಿಸಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೦-೩೦). [ತಳಪಳ$_0$ + – ಅನೆ$_1$]

ತಳಪಾಯ (ನಾ). ೧. ಅಡಿಪಾಯ ; ತಳಹದಿ ; ಬುನಾದಿ : ಈಗೇನಿದೆ . . . ಮಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಹುದುಗಿ ನಿದ್ರಿಸಿದ ಮನೆಮಠಗಳ ತಳಪಾಯಗಳು ಮಾತ್ರವೇ (ಆಳನಿ. ೦೪೬) ; ಬಿಡುಗಡೆಯ ತಳಪಾಯದ ಮೇಲೆ ನಾನು ನನ್ನ ' ಕನಸಿನ ಮನೆ 'ಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿದೆ (ಕಮನಿ. ೨೩೪). ೨. ಮೂಲವಾದ ಅಂಶ,– ಆಧಾರ: ಇವೆಲ್ಲವಕ್ಕೂ ಬೇಕಾಗುವ ತಳಪಾಯ ನಮ್ಮ ಯಕ್ಷಗಾನನೃತ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದೇ ಇದೆ (ಯಕ್ಷಬ. ೦೦೬). [ತಳ (= ತಲ) + ಪಾಯ$_3$]

ತಳಪು$_1$, ತಳ್ಪು$_1$, ಥಳಪು (ನಾ). ಹೊಳಪು ; ಕಾಂತಿ ; ಮಿನುಗು : "ಪೊಗರ್ತೊಳಗು ಬೆಳಗಾವಗಂ ಮಿನುಗು ತ[ಪಾಠಾಂ. ತೊ]ಳಪುಂ ಮಿಱುಗು . . . ಮಿಂಚು ಡಾಳಂ ತಾವೆನಲ್ಕಾಂತಿಗೆ ಪೆಸರ್" (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೨೪) : " ತಳಪು ಕಾಂತಿ " (ಕಶರ. ೪೩); ನೀರಧರನಿಚಯ ಚತುರಂಗ ಬಲದಂಗ ತರವಾರಿಗಳ ತಳಪ ತಳಪಿಂದ್ರಧನುರುಚಿಕ ರುಚಿರಭೂರಿ ಭೇರಿ ಪ್ರಣಾದಂ ಮೊಳಗು (ಮದೇಪು. ೧೩-೨೦) ; ಜಾತಿಮುತ್ತಿನಯಳೆಯು ಜಾಣೆ ಬೈತಲೆ ತಳಪಿಗಾತುಹಾಕಿದಳು ಇಮ್ಮಡಿಕೆಯಲಿ ಸಂಪಿನಲಿ ದೂತಿಯರು ಚಂದ್ರ ಸೂರ್ಯರ ಮುಂದಲೆಗೆ ಸಾರ್ಚಿ ನೂತನೊಪ್ಪದ ಬಟ್ಟು ನೊಸಲಿಲೊಲು ವಂತೆ (ಶ್ರೀಕೃಪಾ. ೧೧). 'ತಳಪೆತ್ತು' ಪರಾ. **ತಳ್ಪು$_1$:** ಪೊಳೆವುತ್ತಾ ತಾಸಿಜಾಳಂಗಳ ಸಕಲುಷಸಾದೀಕ್ಷಣೋದಂಶುಜಾಳಂಗಳ ತಳ್ಪಂ ತಾಳ್ದಿ ಚಂಚಚ್ಚಪಲಶಫರಸಂದೋಹದಿಂದಂ ಪ್ರವಾಳಾವಳಿಯಿಂದಂ ತಳ್ತ ವೀಚೀಚಯಮಿದೆನಿಸಿ ಸೈನ್ಯಾಬ್ಧಿಯಿಂ ಬರ್ಪ ವಾಹಂಗಳನೌರ್ವಜ್ವಾಲೆಯಂತಚ್ಚುತನ ಕಣೆಗಳಟ್ಟಾಡಿಸುತ್ತಿರ್ದುವೆತ್ತಂ (ಜಗವಿ. ೧೨-೧೮). **ಥಳಪು :** ಸಕ್ಕರೆ ತುಟಿ ಕೂರ್ಪುರ ಕದಪು–ಕಣ್ಣೆ ಗಿಕ್ಕಿದ ಸೊಬಗಿನ ಕಪ್ಪು–ತಲೆ ಹಿಕ್ಕಿ ಬಾಚಿದ ಕೇಶ ಥಳಪು-ಸರ್ವ ದಿಕ್ಕು ಮೋಹಿಸುವಂಥ ವಲಪು (ವಿದಾಕೈ. ೦೦೩-೧೧). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಳತಳಪ್ಪು]

ತಳಪು$_2$ 'ತಟ್ಟು$_2$' ನೋ.

ತಳಪುಗಣ್ (ನಾ). ಹೊಳಪುಗಣ್ಣು: ತಳಪುಗಂಗಳ ಮುಚ್ಚಿ ತೆಱೆವಳನುಳಿವುದದು ಶಿವನಂಶಕಲ್ಲದೆ ನರರಿಗೆಂತಹುದು (ಸುಸಾರ. ೯೯–೨). [ತಳಪು$_1$ + ಕಣ್]

ತಳಪೆತ್ತಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೊಳಪನ್ನುಂಟುಮಾಡು: ವಸಂತನೆಂಬೆಸೆದ ಕಮ್ಮಾಱಂ ಶಶಿಬಿಂಬಶಾಣದೊಳ್ ಮಸೆದು ತಳಪೆತ್ತಿಸಿದ ಕುಸುಮಶರನ ಕೂರಸಿಯಂ ತೇರ್ಸಿಸಿದ ಮುತ್ತಿನ ಮುಗ್ಧೆಯರುಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೭–೯೩ ವ). [ತಳಪೆತ್ತು + – ಇಸು$_3$]

ತಳಪೆತ್ತು (ಕ್ರಿ). ಹೊಳಪು ಕೊಡು ; ಕಾಂತಿಗೊಳಿಸು : ಎಸೆವಮೃತಾಂಶುಬಿಂಬ ಮಣಿಶಾಣದೊಳಿಂತು ಬಸಂತಗಮ್ಮಾಱಂ ಮಸೆದು ಪಳಚ್ಚನಾಗಿ ತಳಪೆತ್ತಿದ ಕಾಮನ ಖಡ್ಗದಂತೆ ಮೋಹಿಸಿತೆನಸುಂ ಸ್ವಯಂಪ್ರಭೆಯ ರೂಪವಿಲಾಸದ ಪಾಟಿ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೨–೨೦). [ತಳಪು$_1$ + ಎತ್ತು$_1$]

ತಳಪ್ರಹಾರಿ (ಗು). ೧. (ವೈರಿಗಳನ್ನು) ಕೆಳಕ್ಕುರುಳುವಂತೆ ಹೊಡೆಯುವ,– ಇಕ್ಕಿ ಮೆಟ್ಟುವ. (ನಾ). ೨. ಅಂಗೈಯಿಂದ ಹೊಡೆಯುವವನು. ೩. ಇಕ್ಕಿ ಮೆಟ್ಟುವ ವ್ಯಕ್ತಿ : ಸುಲಿಪಲ್ ತಟ್ಟುಲ ತಾರಕಾವಯವಮಂ ಪೀನಂ ಲಲಾಟಾಗ್ರದೊಳ್ ನೆಲೆಗೊಂಡೊಪ್ಪುವ ವೀರಪಟ್ಟಮುದಯಂಗೆಯ್ವಿಂದುವಂ ತೋರ್ಪ ತೊಂಗಲೆ ಜಂಬೂವಿಟಪ ಪ್ರಹಾರ [ವಾಲ] ರುಚಿಯಂ ವಕ್ತ್ರಾರುಣಂ ಸಂಜೆಯಂ ಗೆಲೆ ಪೋಲ್ತತ್ತು ತಳಪ್ರಹಾರಿಯ ಶಿರಂ ಹೇಮಾದ್ರಿಯಾಕಾರಮಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೫೨೫ ಶೂದ್ರಕ); ಸರಸಿರುಹದಲರ ನಡುವಣ ಸಿರಿಯುವೊಲತ್ಯಂತಮಪ್ಪ ತೇಜದಿನಂತಃಪುರಮನಲಂಕರಿಪುದಱಿಂ ಧರೆಸವತಿತಳಪ್ರಹಾರಿಯೆನೆ ಸಲೆ ನೆಗಟ್ದಳ್ (ಎಇ. XV, ೩೩೦–೦೩ : 1028) ; ಮಣಲರಭೀಮಂ ಅರಿಮನ್ನೆಯ ತಳಪ್ರಹಾರಿ (ಎಇ. XVI, ೩೩೫–೨೨; 1038) ; ರಿಪುಮಂಡಳಿಕ ತಳಪ್ರಹಾರಿ (ಮುಂಬರಾ. XI, ೨೪೭–೦೦ ; 1121). [ಸಂ. ತಲಪ್ರಹಾರಿನ್]

ತಳಬೋಗಿ (ನಾ). ತಳಭೋಗದ ಸುಂಕವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು : ಸಮಸ್ತಗುಣಸಂಪನ್ನರಪ್ಪ ಸುಂಕವೆರ್ಗ್ಗಡೆ ಬಮ್ಮಣ್ಣ ಅಯ್ಚಮಯ್ಯ ತಳಬೋಗಿ ದಾಸಿಯಣ್ಣಂ ಸಮಸ್ತ ಸುಂಕಿಗ (ಎಇ. XVI, ೩೩೦–೦೭ : 1077). [<ಸಂ. ತಲಭೋಗಿನ್]

ತಳಭಂಡ (ನಾ). ವ್ಯಾಪಾರದ ಸರಕು ಮತ್ತು ಆ ಸರಕಿನ ಮೇಲೆ ಕೊಡಬೇಕಾದ ಸುಂಕ (?) :

ತಳಭಂಡದ ಸುಂಕ = ಸ್ಥಳದ ಸರಕಿನ ಮೇಲಣ ಸುಂಕ (?) ; "ವ್ಯಾಪಾರಸಾಮಗ್ರಿಗಳ ಮೇಲಿನ ಸುಂಕ" (ಕಶಾಅ. ೩೯೯) : ಆ ಯೆರಡೂರ ತಳಭಣ್ಣದ ಸುಂಕವೊಳಗಾಗಿ ಯಿನ್ನಿನಿತುಮಂ ಭುಜಬಳ ಗಂಗಪೆರ್ಮ್ಮಾಡಿದೇವರುಂ ಗಂಗಮಹಾದೇವಿಯರುಂ . . . ದೇವರ ಶ್ರೀಪಾದಪದ್ಮಮೂಳದೊಳ್ ಧಾರಾಪೂರ್ವಕಂಮಾಡಿ ಬಿಟ್ಟರು (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೯೭–೪೭ ; 1113). [ತಳ (=ತಲ) + ಭಂಡ$_1$ (<ಬಂಡ$_1$)]

ತಳಭಿತ್ತರಿ (ನಾ). ಖಡ್ಗಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರಸೆ: ಕೆಳಗಡೆಯಲ್ಲಿ ಇದಿರಾದವನ ಬಂಡಿಕೋಲನ್ನು ಮುಟ್ಟಿಸಿ ಆಮೇಲೆ ಒಳಗೆ ತಿರುಹುವುದು ಮುಂತಾಗಿ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಏಟು ಆವದು ಅದು ತಳಭೇದನವೂ ತಳಭಿತ್ತರಿಯೆಂದು ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿತು (ಖಡ್ಗಟೀ. ೫–೭೮). [ತಳ (=ತಲ) + ಭಿತ್ತರಿ]

ತಳಭೇದನ (ನಾ). ಖಡ್ಗಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರಸೆ ; ಕಾಲುಗಳಿಗೆ ಹೊಡೆಯುವ ಹೊಡೆತ: ಕೆಳಗಡೆಯಲ್ಲಿ ಇದಿರಾದವನ ಬಂಡಿಕೋಲನ್ನು ಮುಟ್ಟಿಸಿ ಆಮೇಲೆ ಒಳಗೆ ತಿರುಹುವುದು ಮುಂತಾಗಿ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಏಟು ಆವದು ಅದು ತಳಭೇದನವೂ ತಳಭಿತ್ತರಿಯೆಂದು ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿತು (ಖಡ್ಗಟೀ. ೫–೭೮). [ತಳ (=ತಲ) + ಭೇದನ]

ತಳಭೋಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ: ತೋಂಟಕ್ಕೆ ಕರವಂದ ತಳಭೋಗಮುಸತು ಮೊದಲಾಗೆ ಸರ್ವ್ವಬಾಧಾಪರಿಹಾರಂ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೫೨–೭೪ ; 1007) ; ಸೂರ್ಯ್ಯಗ್ರಹಣ ನಿಮಿತ್ತಂ ತಳಭೋಗದುಣ್ಬಳಿಯ ಪೊಂಗೆರೆಡುವರೆ ವೀಸಮಮಂ ಪರಮೇಶ್ವರ ದತ್ತಿಯಾಗೆ ಪಡೆದು (ಸೌಇಇ. XI-i, ೦೦೭–೦೫ ; 1076) ; ತಕ್ಕಿಲ ೩ ಮತ್ತರ್ಕ್ಕೆಯುಮಂ ಕರವಡ ತಳಭೋಗ ತಳಾಱರಾಯಮೊಳಗಾಗಿ ಸರ್ವ್ವಬಾಧಾಪರಿಹಾರವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟರು (ಕಇ. II, ೦೦–೩೦ ; 1080). [ತಳ (=ತಲ) + ಭೋಗ]

ತಳಮುಗುಚು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬುಡಮೇಲು ಮಾಡು ; ತಲೆಕೆಳಗುಮಾಡು ; ಕಿತ್ತುಹಾಕು ; ನಾಶಮಾಡು : ಬಿಗಿದ ಬಾಣದ ದಡ್ಡಿಯನು ತಳಮುಗುಚಿದನು ನೂಱಂಬಿನಲಿ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೪–೦೩) ; ಬಳಿಕವ ಗೋರಿದನು ಗುಡಿಯಿಱಿದು ಬಾಲದ ಗೋರೆಯಲಿ ತಳಮುಗುಚಿದನು ತೋರಣದ ಸಾಲುಗಳ (ತೊರರಾ. ೫–೭–೦೭). ೨. ತಳವನ್ನು ಕಲಕು,–ಕದಡು; ಕ್ಷೋಭೆಗೊಳಿಸು (?) : ಸೊಗಸು ತಳಿತುದು ತರಳಮನ ತಳಮುಗುಚಿದಂತಾಯ್ತು ವರೊಲವು ಕಾಡಿಗೆಯ ಕೆಸಱೊಳಗೆದ್ದ ನೀಲದ ಸರಿಗೆ ಸರಿಯಾಯ್ತು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೦೭–೦೮) ; ಸಿಡಿಲ ಪಳಗಿಸುವರಿವು, ರವಿಯ ಸೆರೆಹಿಡಿವರಿವು, ಸಾಗರದ ತಳಮುಗುಚಿ ಸೂರೆಗೈವರಿವು (ಮಲೆದೇ. ೪೮–೨). [ತಳ (= ತಲ) + ಮುಗುಚು (<ಮುಗುಚ್ಚು)]

ತಳಮಳ, ತಳವಳ, ತಳ್ಳಮಳ (ನಾ). ೧. ದಿಗಿಲು ; ಕಕ್ಕಾಬಿಕ್ಕಿ ; ಬೆರಗು: "ತಳಮಳಂ ಬೆಳ [ಱ] ಗಾಗಿಪ ವೇಳೆಯೊಳ್ ಕರಂ" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೩೫); "ತಲ್ಲಣಂ ತಳವೆಳಗು ಬಕ್ಕುಡಿ ಬೆಗಡಳುರ್ವು ಮಲ್ಲಳಿ ಬಿಗುರ್ಬಬ್ಬಳಂ ತಳಮಳವೆನಲ್ಕೆ ಸೊಲ್ಲಿಪುದು ಬೆಱಗಪ್ಪ ಭಾವದೊಳು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೫೦). 'ತಳಮಳಂಗೊಳ್', 'ತಳಮಳಗು$_2$' ಪರಾ. ೨. ಕಳವಳ ; ಸಂಕಟ : ಚಿತ್ತಕ್ಷೋಭೆ : ತಮಾಷೆಯ ಮಾತು ತಳಮಳಕ್ಕೆ ಹೇಗೆ ದಾರಿಮಾಡುತ್ತದೆ (ಮಹಾಗ. IV, ಮುನ್ನುಡಿ) : ನಲ್ಲೆಯ ಬಗೆಯಾಳದಾ ತಳಮಳವಿಂದು ಮತ್ತೊಮ್ಮೆಯುಕ್ಕಿತು ಕುದಿದು (ಇಂಚಾಪ. ೫೦–೪೪) ; ರೈತರ ತಳಮಳದ ಬೆಂಕಿ ಜಮೀನುದಾರರನ್ನು ಒಂದಿಲ್ಲ ಒಂದು ದಿನ ಸುಡದೇ ಬಿಡುವುದಿಲ್ಲ (ಮಣ್ಣಮ. ೦೦೦). **ತಳವಳ** : ೧. "ತಳವಳವೆ [ಪಾಠಾಂ. ಮಳಗೆ]ನಲ್ಕೆ ತಾಂ ಬೆಱಗಾಗುಹಂ" (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕ. ೮೦). ೨. 'ತಳವಳಿಸು' ಪರಾ. **ತಳ್ಳಮಳ** : ೩. ತೀವ್ರವಾಗಿ ಕುದಿಯುವುದು: 'ತಳ್ಳಮಳಗೊಳಿಸು' ಪರಾ.

ತಳಮಳವಾಗು = ಕಲಕಂ ; ಕದಡಂ; ಅಲ್ಲೋಲಕಲ್ಲೋಲವಾಗು: ಸೀರ್ಪನಿ ಸಿಡಿಯೆ ತೆರೆಮಸಗೆ ಕೊಳಂ ತಳಮಳವಾಗೆ ಮೀಂಗಳ್ ಮೆಯ್ಗರೆಯೆ ದಟಿಂಬಟಿನೆ ಕೈಕಾಲ್ಗಳೊಳೀಸುವ ಕಾವನ ಪಟ್ಟದಾನೆಗಳಂ ಬೋಲಾಡಿದರ್ ಬಾಲೆಯರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೦೨೩–೨೪). [ದೇ.॥ ತುಳು. ತಳಮಳ, ತಳಬಳ]

ತಳಮಳಂಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ಕ್ಷೋಭೆಗೊಳಿಸು ; ಅಲ್ಲೋಲಕಲ್ಲೋಲಗೊಳಿಸು : ದಿವಿಜ ದನುಜ ಮನುಜರೊಳಂ ಮೊನೆಯೊಳ್ಕದ ಬಳ್ಕದತಿಕಾಯನಂ ಹತಕಾಯನಂಗೆಯ್ದಂಗೆ ತನ್ನೊಂದಟ್ಕೆಯಿಂ ಬರ್ದಿಲಮಂ ತಳಮಳಂಗೆಯ್ದಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೦೭೦–೨೫). [ತಳಮಳ + ಕೆಯ್$_1$]

ತಳಮಳಂಗೊಳ್, ತಳಮಳಗೊಳ್, ತಳಮಳಗೊಳು, ತಳಮಳಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ೧. ದಿಗಿಲುಗೊಳ್ಳು; ಕಕ್ಕಾವಿಕ್ಕಿಯಾಗು: ಮೊಳಗಿದುವು ಬಹುವಾದ್ಯತತಿ ಹೆಕ್ಕಳಿಸಿ ರಿಪುಬಲ ತಳಮಳಂಗೊಳಲ್ (ಕೋಗಯ. ೦೮–೭೮). **ತಳಮಳಗೊಳ್** : ೧. ಬಲಮೆಲ್ಲಂ ಬೆನ್ನೀರ್ವೊನಲೆಯ್ದಿದ ಬಿಲದೊಳಗಣ ಬೆಳ್ಳಿಲಿವಿಂಡಿನ ಪೋಲ್ ತಳಮಳ[ಪಾಠಾಂ. ತೆಡಹೊಳ]ಗೊಂಡತ್ತು (ಜಯಕಾ. ೬–೫೫). **ತಳಮಳಗೊಳು** : ೨. ಕಳವಳಗೊಳ್ಳು ; ಸಂಕಟಪಡು; ಚಿಂತೆಗೊಳಗಾಗು; ಕ್ಷೋಭೆಗೊಳ್ಳು: ತನೂಭವನುಳ್ಳೊಡಾಗಲಿ

ನಿಲಿಸಿದಡೆ ನಿಂದಪವೆನುತ ಮಲಧಾರಿ ಮುನಿಹಂಸ ಸಲೆ ಪರಸಿ ಬಿಜಯಂಗೆಯಲು ತಳಮಳಗೊಳುತೆ ದಾನಾಂತರಾಯವು ಪಳಿಯಿಸಿತ್ತೈನೆ ಪುತ್ರಲಾಭವು ನಿನಗೆ ಸಮನಿಪುದೇ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩-೭) ; ವ್ಯಸನಾಭಿಭೂತರು ಉತ್ಸಾಹಹೀನರು ದೀನರು ನಷ್ಟಚೇತನರು . . . ತಳಮಳಗೊಳುವರು ಬರಿದೆ (ಇಂಜಾಪ. ೧೪೭-೭೩). **ತಳಮಳಗೊಳ್ಳು: ೨.** ಶಾಂತಲೆಯ ಮನಸ್ಸು ತಳಮಳಗೊಂಡಿತು (ಶಾಂತಲಾ. ೭೫) ; ಅವನ ಮನಸ್ಸು ತಳಮಳ ಗೊಳ್ಳುತ್ತಿತ್ತು (ರಾವಿಜ. ೫೩). [ತಳಮಳ + ಕೊಳ್$_1$]

ತಳಮಳಕು (ನಾ). ಹೊಳಪು (?) : ಚಿಲಕತ್ತು ಒರೆಗತ್ತಿ ತಳಮಳಕಿನ ಸಾಲುಬಂಟರ ಸಾಲು ಐನೂರು . . . ಹಿರಿದು ಬಯಲಾಗ ನಿಂತಾಗ (ಲೋಕಗೀ. ೨೨೭). [?]

ತಳಮಳಗು$_1$ (ಕ್ರಿ). ದಿಗಿಲುಗೊಳ್ಳು ; ಕಂಗೆಡು; "ಹೆದರು, ತಲ್ಲಣಿಸು" (ಪ್ರಭಣ್ಣ) : ತಳಮಳಗು[ಪಾಠಾಂ. ಗೊ]ತ್ತುಂ ಜನಿತ ನಿಜಭೀತಿ ಮನಂಗೊಳೆ ಕಳವಳಿಸಿ ಚಲಿತ ನಿಲಲಣ್ಮದೆ ಮಕ್ಕಳವೊಳಗೆ ಸುಟಿದರರಸಂ ಮನದೊಳ್ಮಳಿದಸಿಯನೆ ನೋಡಿ ಪರಿವಾರದವರ್ (ಕವಿರಾ. ೨-೧೪೯) ; ತಳಮಳ[ಪಾಠಾಂ. ಳು]ಗುತ್ತೈಱಗುವುದುಂ ವಿಳಸನ್ಮಾಗಧ ಕಿರೀಟ ರತ್ನಾಂಶು ಗಣಂ ಗಟಿಯಿಸಿದುದವನ ಗರ್ವಮೆ ಗಟಿಯಿಸುವಂತಿರೆ ನೃಪೇಂದ್ರ ಪದಸರಸಿಜದೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೨-೧೦೨) ; ಒಳಕೊಳ್ ಮುಂ ನಿನಗಿಲ್ಲದ ಮುಳಿಸಂ ಕಾಲ್ಗೆಱಗಿದೋಪನಂ ತೊಱೆ ದಯೆಯಿಂ ತಳಮಳಗು[ಪಾಠಾಂ. ಮಳುಕು]ತ್ತನುನಯದಿಂ ತಿಳಿಪಲ್ಕೆಂದೆಱಗದನ್ನರುಮುಟಿಗುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೪೫೭) ; ಮುಳಿದಿರೆ ನಿಜವಲ್ಲಭೆಯುಂ ತಿಳಿಪಲ್ ಕಾಲ್ಗೆಱಗಲಿನಿಯನಿರ್ಪವಸರ ದೊಳ್ ಜಳಧರನಿನದಂ ನೆಗೆದುದು ತಳಮಳಗುತ್ತಾಕೆ [ಪಾಠಾಂ. ಗಾದಾಕೆ, ಗಾಗಾಕೆ]ತಾನೆ ಬಿಗಿಯಪ್ಪುವಿನಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೫೪).

ತಳಮಳಗು$_2$, ತಳವಳಗು (ನಾ). ಬೆರಗಂ ; ವಿಸ್ಮಯಂ : "ತಳಮಳಗು = ಬೆಱಗಾಗುಹಂ" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೨). **ತಳವಳಗು :** "ತಳವಳಗೆಂದು ನಿಬ್ಬೆಱಗು" (ಕಶಸಾ. ೩೦-೬೨೮).

ತಳಮಳಗಾಗು = ೧. ದಿಗಿಲುಗೊಳ್ಳು ; ಕಕ್ಕಾಬಿಕ್ಕಿಯಾಗು ; ಅಂಜು : ಒಳಗಱಿಯದೆ ಪಚ್ಚೆಯ ಸಿಲೆಗಳನಂಚೆಯ ಪಿಂಡು ಕಂಡು ಪಾವಸೆಗೆತ್ತವ್ವಳಿಸಿ ಕರ್ದುಕುತ್ತುಮೇಂ ತಳಮಳಗಪ್ಪುವೊ ನಗೆ ಖಗೇಂದ್ರ ಮಿಥುನಚಯಂಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೯೮). **೨.** ಕಳವಳಗೊಳ್ಳು; ಸಂಕಟಪಡು ; ಕ್ಷೋಭೆಗೊಳ್ಳು : ಇರ್ಮಡಿಸಿದ ಶೋಕದಾವಾನಲ ನೆರ್ದೆಯೊಳ್ ಪೊಟ್ಟಿರದ ಕಿರ್ಚಿನಂತಳುರೆ ತಳಮಳಗಾಗಿ ಸ್ವೈರಣೆಗೆಟ್ಟು ಬಾಯಟಿದಱುತುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧-೯೪ ವ). [<ತಳಮಳಗು$_1$]

ತಳಮಳಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ತಳಮಳಿಸು ; ಕಳವಳಪಡು ; ಕ್ಷೋಭೆಗೊಳ್ಳು: ಆ ಅಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟನು . . . ಅವುಗಳ ಜ್ವಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಲೋಕವೇ ಬೆಂದು ಹೋಗುವಂತೆ ತಳಮಳಗುಟ್ಟಲು (ವಚಭಾ. ೩೦೯).

[ತಳಮಳ + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ತಳಮಳಗುಡು (ಕ್ರಿ). = ತಳಮಳಗುಟ್ಟು : ಜಳವಿಹಗಂಗಳ್ ಮಲರೊಳ ಗುಲಿವಳಿಗಳುಮಳವುಗಟಿಯೆ ತಳಮಳಗುಡೆ ಗೊಂದಳಗಳ ರವದಿಂದು ಲಿದವು ಕೊಳನೊಳಕೊಳಲಂಜ ಪುಯ್ಯಲಿಡುವಂತಾಗಳ್ (ಬಂಹರಿ. ೧೨-೧೪೪).

[ತಳಮಳ + ಕುಡು$_1$ (<ಕೊಡು$_1$)]

ತಳಮಳಗೊಳ್ 'ತಳಮಳಂಗೊಳ್' ನೋ.

ತಳಮಳಗೊಳಿಸು, ತಳ್ಳಮಳಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕಳವಳಗೊಳಿಸಂ ; ಕಲಕು ; ಕ್ಷೋಭೆಗೊಳಿಸು : ಬಹಿರಂತರುಪವನಂಗಳೊಳಹರಹಮಾ ಪರಭೃತಂಗಳುಲಿವ ರವಂಗಳ್ ಸಹಸಾ ತಳಮಳಗೊಳಿಸಿದವಹೋ ಮನಂಗಳನಿತಸ್ತತಂ ವಿರಹಿಗಳಾ (ಕವಿರಾ. ೧-೫೩). **ತಳ್ಳಮಳಗೊಳಿಸು : ೨.** ತೀವ್ರವಾಗಿ ಕುದಿ ; ಕತಕತನೆ ಕುದಿ : ಎಲ್ಲಿಯೆಲ್ಲಲ್ಲಾವ ಸಮಯ ದೊಳೆಲ್ಲ ಮಾರುತಿ ಪಾರ್ಥನಾ ಗುಣದಲ್ಲಿ ಮನಸೋತಾಡುತಿಹರಾ ನುಡಿಗಳ್ಳೆತಂದೂ ತಳ್ಳಮಳಗೊಳಿಪಾಜ್ಯದೊಳು ಜಲ ಚಿಲ್ಲಿದಂತಾ ಕೌರವನ ಮನದಲ್ಲಿ ಬುದ್ಬುದ ಕೋಪ ಮಸಗಿದುದು (ಜಿನಭಾ. ೧೨-೧೭).

[ತಳಮಳಗೊಳ್ (<ತಳಮಳಂಗೊಳ್) + – ಇಸು$_3$]

ತಳಮಳಗೊಳು 'ತಳಮಳಂಗೊಳ್' ನೋ.

ತಳಮಳಗೊಳ್ಳು 'ತಳಮಳಂಗೊಳ್' ನೋ.

ತಳಮಳಲ್ (ನಾ). (ಕೊಳ, ಸಮುದ್ರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ) ತಳದಲ್ಲಿರುವ ಮರಳಂ,-ಮಳಲು : ತಳಮಳಲ ಮೊಗೆಮೊಗೆದು ಕದಡಿತು ಕೊಳನ ಜಲಚರನಿಚಯವೀ ಬೊಬ್ಬುಳಿಕೆ ಮಿಗಲೊಬ್ಬುಳಿಕೆ ನೆಗೆದವು ವಿಗತವೈರದಲಿ (ಕುಮಾವ್ಯಾ ಗ. ೫-೨) ; ಸಮುದ್ರಂ ಕುದಿದು ತಳಮಳಲನುಗುಳುತಿರ್ಪುದು (ಜಿಬಪು. ೪೦-೨೦); ಕಡಲು ಕುದಿದುಕ್ಕಿದುದು ತಳಮಳಲ ಮಾಣಿಕ್ಯ ಸಿಡಿಗೊಂಡವು ಬತ್ತಿದುದು ಕೆರೆ ಭಾವಿ ಹರಿ ಚಕ್ರವಂ ತುಡುಕಲು (ತುರಂಗ. ೨೨-೪೦).

ತಳಮಳಲಾಗು=ತಳದ ಮರಳು ಕಲಕಂ,-ಕದಡು; ಪ್ರಕ್ಷುಬ್ಧವಾಗು: ನೆಲ ಬಿರಿವಂತೆ ನಾನಾವಾದ್ಯರಭಸದಿ ಕುಲಗಿರಿ ನಡನಡುಗಿದವು ಜಲನಿಧಿ ತಳಮಳಲಪ್ಪವೊಲನಿರುದ್ಧ ಬಲಗೂಡಿ ಬಂದ ಪಟ್ಟಣಕೆ(ಮೋಹತ. ೧೯-೮೭).

[ತಳ (= ತಲ) + ಮಳಲ್ (<ಮಣಲ್)]

ತಳಮಳಲೇಳು (ಕ್ರಿ). ತಳದ ಮರಳಂ ಮೇಲಕ್ಕೇಳು ; ಅಲ್ಲೋಲ ಕಲ್ಲೋಲವಾಗು : ಇಳೆಯದಿರಲು ತಾರಗೆಯುದಿರಲು ತಳಮಳಲೇ [ಪಾಠಾಂ. ಗೊ]ಳಲು ಮುನ್ನೀರು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೨-೪೫) ; ನಡನಡುಗಿದುವು ಪರ್ವತ ತಳಮಳಲೆದ್ದು ಕಡಲೇಳು ಮೇರೆದಪ್ಪಿದುವು (ಮೋಹತ. ೩೭-೨೭).

[ತಳಮಳಲ್ + ಏಳು$_1$ (<ಎಟು$_1$)]

ತಳಮಳವೇಳು (ಕ್ರಿ). ತಳಮಳ ಉಂಟಾಗಂ ; ಕಳವಳವಾಗು : ಅವರ ಅಂತರಾಳದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ತಳಮಳವೆದ್ದಿತು (ಹಬ್ಬಬ. ೧೦೮).

[ತಳಮಳ + ಏಳು$_1$ (<ಎಟು$_1$)]

ತಳಮಳಿಸು, ತಳವಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಳವಳಿಸು ; ಸಂಕಟಪಡಂ ; ಕ್ಷೋಭೆ ಗೊಳ್ಳು: ಆಗುಳಿಸುವ ತಳಮಳಿಸುವ . . . ತೇಂಕುವ ತೇಗುವ ಕಂಟಳಿಸು ವಖಿಳ ವಿಕೃತಿಗೆ ಸಲ್ಲಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೨-೮೪) ; ಅವನ ಹೃದಯ ಏಕೋ ತಳಮಳಿಸುತ್ತಿತ್ತು (ದಕ್ಷಿನ. ೭೩) ; ಅವಳ ಪ್ರಗತಿಯನ್ನು ಕಂಡು ಒಳ ಗೊಳಗೇ ತಳಮಳಿಸುತ್ತಿದ್ದ (ಅಶ್ವಮು. ೫೯). **ತಳವಳಿಸು :** ಕಳವಳಿಸಂ ಕನಲನೊನಲನಳ್ಕಂ ಬಳ್ಕಂ ಚಳವಳಿಸಂ ಚಪ್ಪರಿಸಂ ತಳವಳಿಸಂ ಬೇಸಱಯ್ದಿ ಬೆಳ್ಗೊಗದಿನಿರಂ (ಅಜಿಪು. ೫-೯೦) ; ನೀಂ ತಳವ[ಪಾಠಾಂ. ಮ]ಳಿಸದಿರೆಂದಿ ನಿಯಳಂ ಸಂತೈಸಿ (ಜ್ಞಮಿಭಾ. ೧೧-೦೨) ; ವ್ಯಾಕುಲದಿ ಕಳವಳಿಸಿ ಹಳವಳಿಸಿ ತಳವಳಿಸಿ ಹೀಕರಿಸಿ ಭೀಕರಿಸಿ (ಜಿನಮು. ೨೪-೨೩) ; ಈ ಪರಿ ಬೆಳತನಕ ತಳವಳಿಸಿದರಿಂದ ಮುಖವು ಕಳೆಗುಂದಿ (ಕಗದ್ಯ. ೧೯).

[ತಳಮಳ + – ಇಸು$_3$]

ತಳಮಿತಮಧ್ಯೆ(ನಾ).ಒಂದು ಹಿಡಿ ಅಳತೆಯ ನಡುವುಳ್ಳವಳು;ತೆಳ್ಳನೆಯ ಸೊಂಟವುಳ್ಳವಳು ; ಸೂಕ್ಷ್ಮಮಧ್ಯೆ: ತಳಮಿತಮಧ್ಯೆಯನಾಯತ ವಿಳೋಳಲೋಚನೆಯನುನ್ನತಸ್ತನಯುಗೆಯಂ . . . ಉಟಿದಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೧). [ಸಂ. ತಲಮಿತಮಧ್ಯಾ (ತಲ + ಮಿತ + ಮಧ್ಯ + –)]

ತಳಮೀನು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೀನು : "ನೀರಿನ ತಳದಲ್ಲಿ ವಾಸ ವಾಗಿರುವ ಮೀನು ; ತಳಮೀನು" (Ground-fish. ಇಂಕನಿ.).

[ತಳ (=ತಲ) + ಮೀನು$_2$ (<ಮೀನ್$_3$)]

ತಳಮುಟ್ಟ (ಅ). ತಳದವರೆಗೂ ; ಬುಡದವರೆಗೂ : ಅಗೆ ತಳಮುಟ್ಟ [ಟ್ಟ]ಕೋಟೆಯ ದ್ವಾರಗಳ ಮಾಡಿ ಹೊಗುವಡ್ಡಲಾದರಿಭಟರ ಮಿಗೆ ಬೀಳಲಿಱ (ಕಂನವಿ. ೧೪-೮). [ತಳ(= ತಲ) + ಮುಟ್ಟ$_2$ (<ಮುಟ್ಟಂ)]

ತಳಮುಟ್ಟಿಸು (ಕ್ರಿ). (ಆಲಂ) ಕುಗ್ಗಿಸು; ಎದೆಗುಂದಿಸು: ಇನ್ನೂ ಮಾಡ ಬೇಕಾಗಿರೋ ಕೆಲಸ, ಈಗಾಗಲೇ ನನ್ನನ್ನು ತಳಮುಟ್ಟಿಸಿ ಬಿಟ್ಟಿದೆ (ವೀರಯೋ. ೦೪). [ತಳ (= ತಲ) + ಮುಟ್ಟಿಸು]

ತಳಮೇಲು (ನಾ). ೧. ಅಡಿಮೇಲು; ತಲೆಕೆಳಗು. ೨. ವ್ಯತ್ಯಸ್ತ ವಾದುದು; ವಿಪರೀತವಾದುದು. ೩. ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದ ಒಂದು ಪಟ್ಟು,–ವರಸೆ: ಹೊಕ್ಕರಿಬ್ಬರು ಬಿಸುಟು ಮರಗಳ ಡೊಕ್ಕರಕೆ ಫಣಿ ರಾಜನೆದೆ ನೆಳಿನಿಕ್ಕನಲು ತಳಮೇಲು ತಳಬಲ ಸಂಧಿ ಬಂಧದಲಿ (ತೊರರಾ. ೪-೪-೨೭); ಗಳಹತ್ತ ಡೊಕ್ಕರ ತಳಮೇಲು ಪೈಸರ ಸುಳಿವು ವಂಚನೆ ಪತನದಲಿ ಅಳವಟ್ಟ ಗಾಯಗಾಯಕೆ ಕೆನ್ನೀರ್ಗಳು ತುಳುಕೆ ಹೋರಿದರೇನೆಂಬೆ (ಕಂನವಿ. ೨೧-೯೨).

ತಳಮೇಲಕಿಕ್ಕು = ಕೆಳಗು ಮೇಲಾಗು; ಕೆಳಭಾಗ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗು: ನಿನ್ನೆ ಮೊದಲಾಗಿ ಕೂಳಿಲ್ಲದೇ ಹಿರಿದಾಗಿ ಹಸಿದ ಕಾರಣದಿ ಬೆಂಬತ್ತಿದೊಡಲಿರದೆ ತಳಮೇಲಕಿಕ್ಕುವ ದಿಟ್ಟಿ ಹೂಳಿದಂಗುಳು ಸಾರವಱತ ಬಾಯಿ (ಸಮ್ಯಕಾ. ೧೦-೪೯). **ತಳಮೇಲಾಗು** = ಸತ್ತ್ವವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು: ವಿಷವೀರ್ಯ ದುಸ್ಸಹವಾದ ಕಂಗಳ ಸುಯ್ಯ ಹೊಗೆಗಳ ಭೀಕರಾನನದ ಹಾದಿಯನು ಹತ್ತಿಸುತ ಬಹ ಕಾಳೋದರುರಗನ ಕಡುಹು ತಳಮೇಲಾದುದೆಯ್ದಲು ನೆಱೆಯದಾ ವೇದಾಂತವಿಶ್ರುತನ (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೧೭-೩೭). **ತಳಮೇಲುಮಾಡು**=೧. ಬುಡಮೇಲುಮಾಡು; ಹಾಳುಮಾಡು; ನಾಶಪಡಿಸು: ಕೊಲೆಯೆಂಬ ಕೋಟೆಯ ಬಲಯುತವಹ ಮೂಱು ಪೊಳಲನು ಬಳಸಿರುತಿರಲು ತೊಲಗದ ಹಿಂಸೆಯೆನಿಪ ವಜ್ರಹಾರೆಯಿಂ ತಳಮೇಲು ಮಾಡಿದರಂದು (ತ್ರಿಪುಸಾಂ. ೨೨-೨೫೪). ೨. ವ್ಯತ್ಯಸ್ತಗೊಳಿಸು: ಭಾರತದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ (ಕ್ರಿಸ್ತ)ಮತದ ಬೇರು ಎಂದಿಗೂ ಊರಲಾರದು . . . ಅದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಭಾರತದ ಜ್ಞಾನಧಾರೆಯು ಯೂರೋಪಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರವಹಿಸಿ ನಮ್ಮ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ತಳಮೇಲುಮಾಡುವುದು (ಭಾರದ. ೪೭). ೩. ತಳದಲ್ಲಿರುವುದನ್ನು ಮೇಲೆ ತರು; ಕೈಯಾಡಿಸು; ತೊಳಸು: ತೆಂಗಿನಕಾಯ ಹೂದಿಕ್ಕಿ ತಳಿದು ಬೇಯದ ತೆಱದಿನಡುವಿವಾಗಲದಱಸರು ಹೆಚ್ಚಿದರೆ ತೆಗೆದು ಹಾಕಿ ಒಳಗುಳ್ಳ ಚಟ್ಟಿಯೊಳು ಹೊಸತುಪ್ಪವೆಱದದಂ ತಳಮೇಲು ಮಾಡಿ ಬೇಯಿಸಿಕೊಂಡು (ಸೂಪಶಾ. ೪-೫೮). **ತಳಮೇಲೊಡರ್ಚು** = ತಳಮೇಲುಮಾಡು ೨: ಮುನಿಸಿಂ ಲೆಕ್ಕಕೆ ಬಾರದಂತೆ ಮದನಾ ನೀನೆಚ್ಚು ಬಾಣಂಗಳಂ . . . ಕಾವಂಗೈದು ಕೋಲಂತವರ್ಕೆನಿತೋ ಎನ್ನವೊಲಿರ್ಪವಂ ಗುಱಿಯೆನುತ್ತುಂ ಲೋಗರೊಲ್ದಾಡುವೀಯನು ವಾತಂ ತಳಮೇಲೊಡರ್ಚಿದೆ ಗಡಾ (ಮಿತ್ರಗೋ. ೩೯-೫೯).

[ತಳ (=ತಲ) + ಮೇಲು (<ಮೇಲ್)]

ತಳರ್, ತಳರು (ಕ್ರಿ). ೧. ಚಲಿಸು; ಕದಲು; ಅಲ್ಲಾಡು: "ತಳರ್–ಚಲನೇ" (ಶಮಧಾ); ನೀಮೊಂದು ಕೆಲದೊಳ್ ಮಗುಱದೆ ತಳರದೆ [ಪಾಠಾಂ. ಮಸಗದೆ]ಕೈಯುಂ ಕಾಲ್ಗಳುಮನುಡುಗದೆ ನೀಡದೆ ಬಾಟ್ವನ್ನೆಗಂ ಪಟ್ಟಿರ್ದು ಪಂಚನಮಸ್ಕಾರಮಂ ಮನದೊಳ್ ಓದುತ್ತಿರಿಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೮೨-೨೮); ಪಿಡಿದಾರ್ಪ ಭರದಿನೆತ್ತಲ್ಕೊಡರಿಸಿದೊಡೆ ನೆಲದಿನಣಮೆ ತಳರದೆ ಬಿಲ್ ನಿಲ್ವೊಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೫೯); ಪ್ರಳಯಾನಿಳನಿಂ ಕನಕಾಚಳಮೆಂತುಂ ತಳರ[ಪಾಠಾಂ. ರಳ]ದಂತೆ ದರ್ಶನಶುದ್ಧಂ ಚಳಿಯಿಸಲಱಿಯಂ (ಸಮಪ. ೪-೧೩೩); ಬಾಹುಬಲಿಯಂತೆ ನಿಂದೆಡೆಯಿಂ ತಳರದೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೨೩೨); ಜಳನಿಧಿ ಮೇರೆಯ ದಾಂಟುಗು ತಳರುಗು ಕನಕಾದ್ರಿ (ಸೌಇಇ. XX, ೩೦೪-೭; 12ನೆಯ ಶತ); ಸಂಕಿಲಿನಾಚಿಯರ ನೋಟದೊಡನೆ ತನ್ನ ನೋಟಂ ಘಳಿಲನೆ ಸಂದಿಸೆ . . . ನಡೆಗೆಟ್ಟು ಕಂಪಿಸಿ ನಸು ಬೆಮರ್ತು ಹೊಸನೋಟಂ ಹೋರಟೆಗುಟ್ಟಿ ತ್ರೈತಿಕ್ಕಿ ತಳರದೆ [ಪಾಠಾಂ. ತರಳದೆ, ತರಳರದೆ, ತೆರಳದೆ] ತಂತವರ್ಮೊಳಪೊಕ್ಕ ರೂಪು ಮಗುಳಲಾಱದೆ ನಟ್ಟು ನೋಡುತ್ತಿರಲ್ (ನಂಬಿರ. ೧೨-೫೩); ಬಡಹಂ ಕೈಕೊಂಡುದುರ್ವೀತಳಮದು ನೆಱೆ ಜೋಗಿರ್ದು ಮೆಟ್ಟಲ್ಕೆ ಬಲ್ಪೊಂದೆಡೆಯಿಲ್ಲೆಂಬಂತೆ ಪಂಕಂ ಮಸಗೆ . . . ತಳರದಲ್ಲಲ್ಲಿ ತಮ್ಮಾಳ್ಕ ಕಾಲಿಂ ಬಿಡೆ ಕೀಲಿಸ್ಕಾಱದಿರ್ದಂತಿರೆ ಮೃಗನಿಕರಂ ಕೋಡುತುಂ ಕೂಡೆ ಕಾಡೋಳ್ (ಕುಸುಮಾ. ೭-೩೫); ಮುನಿದೈನೂಱುಂ ಕುನ್ನಿಗಳನಿತುಮನೊರ್ಮೊದಲೆ ತೋಱೆ ಕುಕ್ಕುಱಿಸಿ ಮಹಾಮುನಿ ತಳರದೆ ಮೇರುವೊಲಿರೆ (ಯಶೋಚ. ೪-೪೩); ತಳರ್ವ ವಿಮಾನಕೋಟಿ ನಡೆದೊಪ್ಪುವ ವಾರಣಕೋಟಿ ಬಾಜಿಪಗ್ಗಳಿಕೆಯ ತೂರ್ಯಕೋಟಿ . . . ಬಗೆಗೊಂಡುದು (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೦-೩೦); ಕಾಳಮೇಘಾಳಿ ನಡೆದಪುವೊ ಕೈಕಾಲ್ ಮೂಡಿ ನೀಲಾದ್ರಿಗಳ್ ತಳರ್ದಪುವೊ . . . ಪೇಳೆನಲ್ಕೆ (ಚಬಪು. ೩೨-೩೩). ೨. ಅದಿರು; ನಡುಗು; ಕಂಪಿಸು: ಅಂತು ಪುಗವೇಟ್ಟುದುಂ ದಿಗ್ದಂತಿಗಳುಂ ಕುಲನಗಂಗಳುಂ ಗಡಣಂಗೊಂಡೆಂತು ಕವಿತರ್ಕಮಂತೆ ನೆಲಂ ತಳರ್ವಿನೆಗಂ ಪ್ರಚಂಡ ಕೋದಂಡಧರರ್ . . . ಬಂದು (ಪಂಪಭಾ. ೨-೭೦); ತಳರೆ ತಳಚ್ಚುರ್ವಂಗೆ ಕನಕಾಚಳಮೊತ್ತುವಂಗೆಲೇ ವಿಯತ್ತಳಂ . . . ಚಟ್ಟಮನೆಂಬ ಜೆಟ್ಟಿಗಂ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೪೩-೪೭; 1164); ಕಿಡುತಂದುದು ಮನದಱಿಯಮೆ ನುಡಿಯ ತೊದಳ್ ಪಿಂಗಿ ಪೋಯ್ತು ತಳರ್ವಡಿಯೊಳ್ ಬಲ್ಪಡರ್ದುದು . . . ನಾಡೆ ಶೈಶವಾತಿಕ್ರಮದೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೨); ಚೌರಿಯ ಗಾಳಿಯ ಕೋಟ್ಗೆ ಬೆಟ್ಟುಗಳ್ ತಳರೆ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೦೪). ೩. ಹೊರಡು; ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡು; ಮುಂದುವರಿ; ಸಾಗು: "ಪೊಱಮಟ್ಟಂ ತಳರ್ದನಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೨೭೭); ತೆಱಪನೆ ಪಾರ್ದಿಪಂ ಮಾಯ್ದುಱುಗುಲಿ ಜವನದಱನಿನಿಸು ಪೊಱುತ್ತಂ ತನ್ನಂ ಮಱೆದಿರಲಕ್ಕುಮೆ ತಳರದೆ ತಱಸಲದಿನ್ನೆಱದುಮಱದುಮಿರ್ಪುದೆ ಚದುರಂ (ಆದಿಪು. ೪-೭೭); ಅಪರಾಚಲಶಿಖರದತ್ತಲೊಯ್ಯನೆ ತಳರ್ದಂ ರಾಜೀವ ಜೀವಿತೇಶ್ವರನಾಗಳ್ (ಕಾದಂಉ. ೧೩೮); ಬನದಿಂದರಗಿಳಿ ತಳರ್ವುವು ದೇಶಾಂತರಕ್ಕೆ (ಅಜಿಪು. ೨-೯); ಆಲಿಂಗನೇಚ್ಛೆಯೊಳ್ ನಿಮಿರ್ವ ಗಾತ್ರಮಂ ತಳರಲೀಯದೆ ತಱುಂಬುವಂತಿರಗ್ಗಳಿಸಿದುತ್ಕಟಸ್ತಬ್ಧಭಾವಮುಂ (ವರ್ಧಪು. ೬-೧೨ ವ); ಅಲ್ಲಿಂ ತಳರ್ದು ಮೋನದಿಂ ಸಾಧುಬ್ರಾಹ್ಮಣನಂತೆ ಚಪ್ಪರದಿಂ ಪೊಱಮಟ್ಟು (ನಂಬಿರ. ೭-೮೩); ಅಲ್ಲಿಂ ತಳರ್ದು ಮನೆಗೆಯುಬ್ಬೆಗಮೆಱದು ಯ್ದಂದದೆ ಬಂದು (ಯಶೋಚ. ೩-೨೯); ಇಳಿದಂದಳವನು ತತ್ಪುರದ ಮುಂದಲ್ಲಿಂದ ತಳರ್ದು ಕಾಲ್ನಡೆಯಿಂದ ಪೊಱವೊಳಲ ದಾಟಿ (ಸೌಂದಪು. ೫-೯೫); ನಲಿದು ನರ್ತಿಸುತಮರನಗರಿಗೆ ತಳರ್ದನಮರವಿಮಾನದಲಿ (ತೊರರಾ. ೨-೭-೧೭); ದಿನಪನುದಯಕ್ಕರಸು ನೀರಾಟಕಂ ಪೋಪ ವಿನಯದಿಂ ಪುರುಷರೆಲ್ಲರು ತಳರ್ವುದೆಂದು ಮಿಗೆ ಮನೆಮನೆಗೆ ಡಂಗುರವ ಸಾಱಸೆ (ಪ್ರೌಢರಾ. ೨-೩೯); ತುಂಗಭದ್ರೆಯನಾಗ ಗಿರಿಸುತೆಗೆ ತೋಱಸುತೆ ತುಂಗ ಸಂತೋಷದಿಂದಂ ತಳರೆ (ಚಬಪು. ೩೪-೨೨); ಮಾನಸಸರದತ್ತ ತಳರ್ದುದಾ ಕಳಹಂಸಂ (ದಮಸ್ವ. ೨-೪೭). ೪. ದಾಟು; ಮೀರು: ಪುರ ದ್ವಾರಮಂ ತಳರ್ದು ಗಂಭೀರವಾದ್ಯಂಗಳ ಮಹಾರವಂಗಳು ಪೊಣ್ಮಲೋ ರಂತೆ ನಡೆದು ಬಂದು ಸಾರತರವೈಹಾಳಿಯಾ ರಮ್ಯಸುಸ್ಥಲವ ಸೇರಲು (ಭಾವಚಿಂ. ೮-೯). ೫. ವೇಗವಾಗಿ ಹೋಗು; ಓಡು; ದೌಡಾಯಿಸು: ಸರಳ ಪೊದಟ್ಟು ಬಲ್ಸರಿಯ ಕೋಳ್ಗಿರಲಾಱದೆ ಬಿಲ್ ತೆರಳ್ದು ದುರ್ಧರ [ಹಯ]ಮುಟ್ಟಿ . . . ದಂತಿ ಘಟೆಗಳ್ ಪೆಱಗಿಟ್ಟೊಡೆ ಕಟ್ಟೆಗಟ್ಟಿದಂತಿರೆ ತಳರ್ದತ್ತರಾತಿಬಲಮಾಂಪವರಾರ್ ಕದನತ್ರಿಣೇತ್ರ[ನಂ] (ಪಂಪಭಾ. ೩-೭೦); ಇರ್ಪುದೊಂದು ಮಹಾಗಿರಿದುರ್ಗವಂಬರವ ತಾಗುತ ತಳರ್ವ ತರಣಿಯ ಕುದುರೆಗಳಿಂಗಾಗಿಹುದದು ತಾಗುದಾಣ (ಕುರಾಸಾಂ. ೪-೧೩); ಸಿಂಗರಿಸಿರ್ದ ಥಳಥಳಿಪ ಮಣಿರಥಾವಳಿಗಳು ಪಳಂಚಿದವು ಜೋಡಿಸುವ ಸಾರಥಿಗಳಿಂ ತಳ[ಪಾಠಾಂ. ಳಿ]ರ್ವ ಹಯಚಯದಿಂದೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೫-೧೭); ಬಡಬಂಗಳ್ಕೆ

ಶಂಖ ಸಮುದಯಂ ನೆಗೆದು ಪೋಪಂತೆ ಬೆಗಡುಗೊಂಡು ತಳರ್ವ ತರುಣ ಮರಾಳಂಗಳಿಂ (ರಾಜಶೇ. ೧-೧೦೩ ವ). ೬. ದಂಡೆತ್ತಿ ಬರು ; ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡು : ಜಳಧಿತರಂಗತಾಟಿತ ಧರಾತಳಭಾರಮಿದೆತ್ತ ಬಾಳನೆತ್ತಳವಿನಿ ತುಂಟಿ ತಾಳ್ದಲಿದನೊಟ್ಟಜೆಯಿಂ ಕೊಳಲೆಂದು ವೈರಿಗಳ್ ತಳರ್ದಪರೆಂತು ತನ್ನ ಬಲವಿಲ್ಲದೆ ತಾಳ್ದುವೆಂ (ಆದಿಪು. ೪-೮೪). ೭. ಹಬ್ಬು ; ಹರಡಂ ; ಪ್ರಸರಿಸು : ಬೆಳಗುಗಳ ಬಳೆದ ಬಳಗದ ಬಳಸುಗಳೊಳಗೊಳಗೆ ತೊಳಗಿ ಪೊಳೆಪೊಳೆದೊಳಗುಚ್ಚಳಿಸಿ ತಳತಳಿಸಿ ದೆಸೆಗಳನಳುರ್ದುಸಿರೊಳ್ ಕೆಳರ್ದು ಮಿಳಿರ್ದು ತಳರ್ದತ್ತಾಗಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೨೩). 'ತಳರ್ಪು' ಪರಾ. ೮. ಹಿಂಜರಿ ; ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟು ; ಅಳುಕು : ಚಳುಕ್ಯಕುಳತಿಳಕನಪ್ಪ ವಿಜಯಾದಿತ್ಯಂಗೆ ಗೋವಿಂದರಾಜಂ ಮುಳಿಯೆ ತಳರದೆ ಪೆಱಗಿಕ್ಕಿ ಕಾದ ಶರಣಾಗತ ಜಳನಿಧಿಯ ಪೆಂಪುಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೫೨ ವ) ; "ಚಲಿಸದೆ" (ಪಂಪದೀ. ೩೨೦) ; ಸುರವಾರಣಮಿ ವಾರಣದೊರಗಂ ಬರಲಱಿಯದೆಂತುಮಿ ವಸುಮತಿಯೊಳ್ ಪರಿಕಿಸುವೊಡಮಳವಲ್ಲಂ ಧುರಕದಲ್ಲಿರ್ದಾಸೆಯಿಂದೆ ತಳರದದೆಂದುಂ (ನೇಮಿಪು. ೧೧-೫೨) ; ಕುಱುಗೋಡ ತಳದೊಳಗೆ ತಳರದ ಯ್ಯೂರ್ವ್ವರುಂ ನೆ ಱೆ ನೋರ್ಪ್ಪಡವರೊಳಗೆ ಪಗೆಗಂಜರೊರ್ವರುಂ (ಸೌಇಇ. IX-I, ೨೯೬-೨೫ ; 1176). ೯. ಸಡಿಲಬೀಳು ; ಕಳಚಿಬೀಳು ; ಉದುರು: ಬೀಸುವ ಚಾಮರದ ಗಾಳಿಯಲಂಪಿನೊಳ್ಳಲ್ಗುವ ಬಂಬಲ್ಗುರುಳ್ಗಳ ಬಂಬಲಿಂದಂ ತಳರ್ವ ಚಿನ್ನಪೂಗಳನವಯುವದೊಳೆ ಸಯ್ತು ಮಾಡುವ ಕೆಯ್ತಮುಮಂ (ಆದಿಪು. ೪-೯ ವ). ೧೦. ಆಗಂ; ಉಂಟಾಗು: ತನುವಿಂದೊಂದು ಗುಣಗಳಿಂದೆರಡು ಸಾ ಹಿ ತ್ಯಂ ಗ ಳಿಂ ಮೂಱು ಸನ್ನನದಿಂ ನಾಲ್ಕು . . . ಸುತತ್ವದಿಂದೆ ತಳರ್ದೆಂಟಂಗಂ ಭುಜ ದ್ವಂದ್ವದೊಳ್ ತನಗಿನ್ನಾರ್ ಸರಿ ನಾಗವರ್ಮ ಕೃತಿಗೆಂದಂ ಕಾಳಿದಾಸಂ ಬರಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೧-೨೫). **ತಳರು :** ೩. ಆತನ ಮನಸಿನ ಬಗೆಯಱಿಯದೆ ನಾರಿ ಸೋತಳು ನೀ ತಳರೆಂದು ಕಾತರಿಸಿಯೆ ಕರೆದೊಡೆ ಪರಿಹಾಸ್ಯದ ಮಾತಲ್ಲದೆ ಸೊಗಸಲ್ಲ (ಕಂನವಿ. ೯-೧೪೦); ನೋಟವ ಮಿಂಚಿಸಿ ಮೊಗವನು ಹೊಂಚಿಸಿ ತಳುವದೆ ಹೊನ್ನಿಯು ತಳರಿದಳು (ನಳ್. ೧೧-೨೪); ಎಳಹರೆಯ ವೆಂಬ ಸಂತಸದ ಹೊನಲಡಗುತಿರೆ . . . ಕಡೆಯುಡುಗಿ ಹಡಿಲಾಗಿ ಬಗೆ ಅಳಲ ಮಡಿಲಾಗಿ ತಳರುತಿದೆ ಮೃತ್ಯುವಿನ ತಡಿಗೆ (ಭಾರಂಗ. ೬-೮). ೫. ಕಿಡಿಗಣ್ಣನಿಂದಳಿದುಳಿದ ದೇಹವನಿನ್ನು ಸುಡಿಸದೆ ತಳರೆಂದ ನಗುತೆ (ಮೋಹತ. ೩೮-೮) ; ರಕ್ಕಸವಗೆ ಖಗರಾಜಂಗೆ ಪೇಳ್ದ ಪೆಣ್ಮಕ್ಕಳು ಭೀತಿಸದಂತೆ ಚೊಕ್ಕಟವಾಗಿ ನೀ ತಳರೆಂದು ಬಳಿಕವೆ ಪಕ್ಕೆಯ ಪರುಠವಿಸಿದನು (ಮೋಹತ. ೪೨-೬). ೯. ಕಿವಿಗಳಿಗಮರ್ದಿನ ಸರಿಯಪೊಲಿನಿದಪ್ಪ ಸವಿನುಡಿ ತಳರಿತು ಬಿನದ ತವೆದುದೊಡನೆ ಹೆಱಸಾರಿತವಳ ಲವಲವಿಕೆ (ಚಂಪ್ರಸಾಂ.೧೧-೩೩). 'ತೆರಳ್' ಪರಾ. ೧೧. "ಹೊಡೆದಟ್ಟು" (ಗುರುಬಾ. ಕೋಶ) : ಬಸವರಾಯ ನಮ್ಮಯ ಮನೆಯ ಸತಿಸುತರ ತೆಕ್ಕೊಂಡು ನಾಯ ತಳರುವ ತೆಱದೊಳೆ ನ್ನೋರ್ವನಂ ನೂಂಕಿ ಜಂಗಮಕ್ಕಿತ್ತನಕಟ (ಗುರುಬಾ. ೮-೪೯). ೧೨. ನಿಧಾನವಾಗು. ೧೩. ಬಳಲು ; ಆಯಾಸಗೊಳ್ಳು. ೧೪. ಜೋಲುಬೀಳು. 'ತಳರ್ನಾಲಗೆ' ಪರಾ.

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಳರ್ ; ಮಲ. ತಳರು ; ಕೊಡ. ತಳರ್ ;
ತೆಲು. ತರಲು, ತಲರು, ತಱಲು]

ತಳರ 'ತಳವಱ' ನೋ.

ತಳರಡಿ (ನಾ). ತತ್ತರಿಸುವ ಹೆಜ್ಜೆ ; ತಪ್ಪುಹೆಜ್ಜೆ ; ದಟ್ಟಡಿ : ತಳರಡಿಯಿಡುತಂ ಕುಟ್ಟಿಮತಳದೊಳ್ಮಾರ್ಪೊಳೆಯುತಿರೆ ನಿಜಪ್ರತಿಬಿಂಬಂಗಳ ನೀಕ್ಷಿಸುತಿರೆ ಕೌತುಕಚಳನಯನದೆ ತನಯನೆಂದು ಬೞಿಸಂದಪನೋ (ಕಾದಂಪೂ. ೩೬೦) ; ತಳರಡಿಯಿಡುವತ್ತಲೆ ಪರಿದೆಳಸುವ ಜನನಿಯರ ದಿಟ್ಟ ಮಣಿಕುಟ್ಟಿಮಮಂ ಬಳಸೆ ಪೊಸತಲರ್ದ ನೆಯ್ದಿಲ್ಗೊಳದೊಳಗಣ ರಾಜಹಂಸನಂ ನೆ ನೆ ಯಿ ಸಿ ದ ರ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೩-೧೪೦) ; ಎಳವಸಲೆಯ ಮೇಲೊಯ್ಯನೆ ತಳರ್ದಾಡುವ ರಾಜಹಂಸ ಬಾಳಕನೆಂಬೊಂದಳತೆಗೆವಂದಂ ಮರಕತತಳದೊಳ್ ತ ಳ ರ ಡಿ ಯ ನಿ ಡು ವ ತನ್ನೃಪತನಯಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೩-೩). [ತಳರ್ + ಅಡಿ$_1$]

ತಳರಾಸಿ (ನಾ). ರಾಶಿಯನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಂಡಾಗ ಕೆಳಗೆ ಉಳಿಯುವ ಉಳಿಕೆಕಾಳಿನ ರಾಶಿ,–ಸಣ್ಣ ರಾಶಿ (?) : ಗೇಣಿದಾರರು ಗೇಣಿಯನ್ನು ಕೊಡುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ತರಕಾರಿ, ತರಪಡಿ, ತಳರಾಸಿ, ಮೇಲ್ಗೊಳಗ, ಲಾಭಸೆರೆ ಮುಂತಾದ ಮರ್ಯಾದೆಗಳನ್ನೂ ಭೂಮಾಲೀಕರಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕಾಗಿತ್ತು (ಪಂಜಪಂ. ೧೦). [ತಳ (= ತಲ) + ರಾಸಿ$_2$]

ತಳರಿಕೆ (ನಾ). ಚಲನೆ (?) : ಮಿಸುಪ ಪೊಸದಳಿರ್ಗಳೊಳಂ ತಳಿರ್ವರಲ ತಳರಿಕೆ[ಪಾಠಾಂ. ತರತರಕೆ]ಯ ತುಂಬಿಯ ತಳರ್ವಕ್ಕಿಯ ಕುಸುಂಕುಱುಗೊಂಡೆಸಱ ಬಾಟ್ವೇಲಿಯ ಕೇಸರದ ಕಕ್ಕುಂಡಱಿಯ ಕಾಪಿನ ಕಂಪಿನ ಕೋಶಮಿರ್ಪಂತೆ ಪೊಸವಾಸಿಗಮನೆತ್ತಿದಂ[ಪಾಠಾಂ. ತ್ತುವಂ]ತೆಯುಮಿರ್ಪ ಗೊಂಚಲ್ಗಳೊಳಂ (ಲೀಲಾವ. ೮-೫೦ ವ). [ತಳರ್ + – ಇಕೆ]

ತಳರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಳುಹಿಸು ; ಕಳಿಸು ; ಸಾಗಿಸಂ : ತಳುಮಾಡದೀ ಬಿಳ್ದ ಬಂಧುಗಳನೆಚ್ಚಱಿಸಿ ನಮ್ಮ ನಿಜಪುರವರಕ್ಕೆ ತಳರಿಸೆನಲ್ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೧೧-೫೩). [ತಳರ್ + – ಇಸು$_3$]

ತಳರು 'ತಳರ್' ನೋ.

ತಳರುಜೆ (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ಗೊರಸಿನ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ : ಅರಿದಾಳಂ ಬೆಲ್ಲಂ ಸಜ್ಜರಸಂ ಕಾಸೀಸಮರಗು ಕೇವರ್ಣಿತಿವನೊಂದಿರೆ ತಿಲತೈಲದೊಳಟ್ಟಂತೊರಸುಗೆ ತುರಗಕ್ಕೆ ಪಿಂಗುಗುಂ ತಳರುಜೆಯುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೨೪೪) ; "ತಳರೋಗ" (ಲೋಕೋಪ. ಟೀಕು).

[ತಳ (= ತಲ) + ರುಜೆ]

ತಳರೋಗ (ನಾ). = ತಳರುಜೆ : ಕಿಱುಗಲ್ಗೊಳ್ ಕೆಸಱೊಳ್ ಮೊಳೆಕೊ ಱ ಡು ಗ ಳೊ ಳ್ ಮುಳ್ಗೊಳಿಡುಕುಱಿಡೆಗಳೊಳಂ ಪಾಯ್ದುಱಿದೆ ಕೊಳಗುಗಳ್ ಸಲೆ ಕುತ್ತಿಱಿದೊಡೆ ಕುತ್ತಡಿಯನಿಡುವೊಡದು ತಳರೋಗಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೫-೧) ; ಮತ್ತೊಂದುಪಾಯಮುಂಟೆಲ್ಲ ತೆಱದ ತಳರೋಗಂಗಳ್ಗೆ ಪಶಮಮಂ ಪುಟ್ಟಸುಗುಂ ತ್ರಿಫಲೆಯುಮೆಳ್ಳೆಣ್ಣೆಯೂಡೆ ತಳರೋಗ ಹರಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೧೫-೬). [ತಳ (= ತಲ) + ರೋಗ]

ತಳರ್ಚು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಸ್ಥಾನದಿಂದ) ಕದಲಿಸು ; ಸರಿಸು ; ಅಲ್ಲಾಡಿಸು ; ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು : "ತಳರ್ಚು — ಸ್ಥಾನಾಪಗಮನೇ" (ಶಮದ) ; ಎಣ್ಬರಿಂದಂ ತಳರ್ಚಲಾಱದಂತಪ್ಪ ಪಿರಿದೊಂದು ಸಿಲೆಯಂ ತಂದು ತಲೆಯತ್ತಿಟ್ಟು ಪಟ್ಟಿರ್ದುದಂ . . . ಕಂಡು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೬-೨೭); ಪದಘಾತಕ್ಕೆ ಧರಿತ್ರಿ ಬಾಯ್ವಿಡೆ ಭುಜಾದಂಡಂಗಳಂ ಸಾರ್ಚಿ ಬಿರ್ಚಿದಿಳಾಸಂಧಿಗೆ ಮೆಯ್ಯೊಣರ್ಚಿ ನೆಲೆಯಿಂದಕ್ಷೂಣಸತ್ವಂ ತಳರ್ಚಿ ದಶಗ್ರೀವನ ಕಂಠಕಂದಳದ ಬೇರಂ ಕೀಳ್ವವೋಲ್ ಕಿಟ್ತಂ . . . ಸಿದ್ಧಶೈಲೇಂದ್ರಮಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೧-೯) ; ನೋಡಿ ಮಹೋಗ್ರಚಾಪಮನದಂ ಕೆಲರಾಗಳೆ ಪಿಂಗಿ ಪೋದರ್ . . . ಉದ್ಧತಿಕೆಯಿಂ ಕೆಲರೆಯ್ದಿ ತಳರ್ಚಿ ಬಿಟ್ಟು ನಾಡಾಡಿಯದಲ್ಲದೆಂದು ಪುಡಿಯಂ ಬಿದಿರ್ದಂದವರೆಟ್ಟು ಪೋಪುದುಂ (ನೇಮಿಪು. ೯-೯೬) ; ತಳರೆ ತಳರ್ಚ್ವವಂಗೆ ಕನಕಾಚಳಮೊತ್ತುವಂಗೆಲೇ ವಿಯತ್ತಳಂ . . . ಚಟ್ಟವನೆಂಬ ಜೆಟ್ಟಗಂ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೪೩-೪೭ ; 1164) ; ಎಂದುಂ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಚಲಂ ಸಂದುದು ಮೂಜಗದೊಳಚಲಮೆಂದೊಡೆ ನಗುತುಂ ಬಂದು ತಳರ್ಚುಗುಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೪-೧೯) ; ಪದತಳಮಂ ತಳರ್ಚಲಿನಿಸಿಲ್ಲೆನೆ ಧಾರಿಣಿ ಮಾಯವಾದುದೋ . . . ತನುವಿಂಗೆ ಸಾರಲಿನಿಸಿಲ್ಲೆನೆ ನಾಲ್ದೆಸೆ ತಾಪಿಸಿತ್ತೋ ಪೇೞಿದು ವಿಪರೀತಮೆಂದು ಸುಟಿರ್ವರ್ ನೆಲೆ ಕಟ್ಟಿಲೆ ಪೆತ್ತುದೇಟಿಗ್ಗಿಯಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೮-೭೧). ೨. ಸ್ಥಳ ಬಿಟ್ಟುಹೋಗು ;

ಹೊರಡು : (ಠ). ೩. ಹಿಂಜರಿ ; ಅಳುಕಂ ; ಹೇಸಂ : ನಿಷ್ಠುರ ಗಜರಾಜಿಯಿಂ ತುಱಿಸಿಕೊಳ್ವುದು ಪೆರ್ಗಡಲಲ್ಲಿ ಗಂಟಲಂ ಮುಱಿದು ತಳರ್ಚದಿಕ್ಕುವುದು ಲೇಸು ಕುದೃಷ್ಟಿಗೆ ಸೋಲು ಕೂಸನಾದರದೊಳೆ ಬೇಗಮಿಾವುದಱಿಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೦-೪೯). ೪. ಚೆದರಿಸು ; ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಗೊಳಿಸು : ಆಲರ್ದ ಪೊಸಸಿಂದುರಂಗಳನಲೆವಳಿಕುಳಮಂ ತಳರ್ಚಿ ತಣ್ಮಲೆವೆಲರೀಯುಲೆಯುದಪುದೆಮ್ಮಂತಃಪುರಲಲನೆಯುರಂ(ಆದಿಪು. ೧೧-೯೦) ; ದೋಷಮಂ ತಳರ್ಚುವ ಗುಣಮಂ ಕಟಲ್ವುವಮರ್ದಿಂಪನೊಡರ್ಚುವ . . . ಕಾವ್ಯಸತ್ಕಳಾರ್ಣವ ವ್ಯಗಲಕ್ಷ್ಮಲಕ್ಷಣವಚೋವಧುವಂ ಬುಧರೊಲ್ದು ವರ್ಣಿಕುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೪-೫೭) ; ಮಹಾಡ್ರ್ಯಾಂಕಾರದಿಂದಂ ತಳರ್ಚಿ ಕೆಲವರನೊಡನೆ ವಾಲಾಗ್ರದಿಂದಿರದೆ ಬಾರ್ಚಿ ಕೆಲಬರನಿಂತು ಪುಂಗವಂ ಭಂಗವಂ ಮಾಡುತ್ತೈತರುತಿರ್ದನು (ಜಿಬಪು. ೪೪-೧೯).

[ತಳರ್ + – ಚು$_{1}$]

ತಳರ್ನಡೆ (ನಾ). ದಟ್ಟಡಿ ; ಅಸ್ಥಿರವಾದ ಹೆಜ್ಜೆ ; ತಪ್ಪುಹೆಜ್ಜೆ : ನಡೆವ ತಳರ್ನಡೆಯೊಳ್ ಪುಡಿಪುಡಿಯಾದುವು ಶಿಲೆಗಳೊಡದು (ಪಂಪಭಾ. ೨ ೫) ; ಕಿವಿಗಿನಿದೆನಿಪ್ಪ ವೀಣಾರವದೊಳನಾದರಮನುಂಟುಮಾಡಿತ್ತು ತನೂಭವನ ತಳರ್ನಡೆಯೊಳ್ ಪೊಣ್ಮುವ ಮೃದುಪದಕನಕಕಿಂಕಿಣೀಝುಣಝುಣಿತಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೩-೧೨೭) ; ಈ ನಡೆದುದೆ ತಾಯ ಬೆನ್ನೊಳೆ ತಳರ್ನಡೆಯಿಂ ಕಳಹಂಸ **ಪೋತಕಂ**(ಅರ್ಧನೇ.೧-೯೪); ಕಂಪಿಕುಂ ಧರೆ ತಳರ್ನಡೆವಂಘ್ರಿಭರಕ್ಕೆ ಕೃಷ್ಣನಾ (ಜಗವಿ. ೩-೪೩) ; **ಪೊ**ರಳ್ದುರುಳ್ದಂಬೆಗಾಲಿಕ್ಕಿ ದಟ್ಟಡಿಯನಿಟ್ಟರದೆ ತಳರ್ನಡೆ ನಡೆದು (ಕುರಾಸಾಂ. ೭-೬೭) ; ತೊದಲ್ನುಡಿಯ ಸೊಗಸು ತಳರ್ನಡೆಯ ಗಾಡಿ ಮನಂಬುಗೆ ಕಣ್ಗೆಂಬಾದರಾಲಂಬಾಲಕರ್ ಬಾಲಕರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೫೦-೨೮). [ತಳರ್ + ನಡ್$_{2}$]

ತಳರ್ನಾಲಗೆ (ನಾ). ಜೋಲಾಡುವ ನಾಲಗೆ ; ಚಾಚಿದ ನಾಲಗೆ : ಸೋಱುವ ಜೊಲ್ಲೆಸರರ್ಬಿಯ ಮೊದಲಾಗೆ, ಱೊಬ್ಬೆಯ ನೀಟದ ತಳರ್ನಾಲಗೆ ಕೀಱಲಾಗೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೧೧-೨೯). [ತಳರ್ + ನಾಲಗೆ]

ತಳರ್ನುಡಿ (ನಾ). ೧. ತೊದಲುಮಾತು ; ತಡವರಿಸುತ್ತ ಆಡುವ ಮಾತು : ದಡದಡಿಪಡಿ ಪಡಿಮಾತಂ ಪಡೆಯಲೊಡರ್ಚುವ ಮನಂ ತಡಂಬಡಿಪ ತಳರ್ನುಡಿಯುಗಡಿಗೊಡನೊಡನಿಟ್ಟೆಡೆಗೊಂಡಿರೆ ನುಡಿದ ನಾಗಳಾ ಚರಮುಖ್ಯಂ (ರಾಜಶೇ. ೬-೩೩). ೨. ನಡುಗುವ ದನಿ ; ಕಂಪಿಸುವ ಸ್ವರ : (ಠ). [ತಳರ್ + ನುಡಿ$_{2}$]

ತಳರ್ನೋಟ (ನಾ). ಚಂಚಲವಾದ ದೃಷ್ಟಿ: ಕೊಡಕೆ ನಿಮಿರೆ ನವಿಕೊರ್ಕ್ಕರಿಸೆ ತಳರ್ನೋಟದಿಂ ನೋಟ್ಟ ಹರಿಣಸಂದೋಹದಿಂದೆಯುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩-೨೮). [ತಳರ್ + ನೋಟ]

ತಳರ್ಪು (ನಾ). ವಿಸ್ತಾರ ; ಹರಹು : ತನ್ನ ಜಸದಂತ ಪಸರಿಸಿದಚ್ಚವೆಳ್ದಿಂಗಳನಾಕೆಯ ಕಣ್ಗಳ ಬೆಳ್ಪಿನ ತಳರ್ಪನುತ್ತುಂ ಪೆಳ್ಪಳಿಸಿ ಚಂದ್ರನಂ ನೋಡಿ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೭೯ ವ). [ತಳರ್ + – ಪು$_{1}$]

ತಳರ್ವಕ್ಕಿ(ನಾ). (ಚೆಲುವಾಗಿ)ನಡೆಯುವ ಪಕ್ಷಿ; "ನಡೆವಕ್ಕಿ, ಹಂಸಪಕ್ಷಿ" (ಪ್ರಭಣ್ಣ) : ತಳಿರ್ವೆರಲ ತರತರಕೆಯ ತುಂಬಿಯ ತಳರ್ವಕ್ಕಿಯ ಕುಸುಂಕುಱುಗೊಂಡೆಸಟ ಬಾಟ್ವೀಲಿಯ ಕೇಸರದ ಕಕ್ಕುಂದರಿಯ ಕಾಪಿನ ಕಂಪಿನ ಕೋಶಮಿರ್ಪಂತೆ (ಲೀಲಾವ. ೮-೫೦ ವ). [ತಳರ್ + ಪಕ್ಕಿ$_{1}$]

ತಳರ್ವಜ್ಜೆ (ನಾ). ಚುರುಕಾಗಿ ಇಡುವ ಹೆಜ್ಜೆ : ತಳರ್ವಜ್ಜೆ ತಟಪುಟ ನಿಡುವಾಗ ವಿಟರೆದೆ ತಳಹೊಳಗೊಳುತಿಹುದೊಡನೆ (ಭರಜ. ೧೨-೬೮).

[P ಇದು 'ತಳಿರ್ವಜ್ಜೆ'ಯ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ತಳಲ್$_{1}$, ತಳಲು$_{1}$ (ಕ್ರಿ). ಹೋಗು ; ತೆರಳು : ಕಾಂಚಿಯೊಳ್ ವಿರಾಜಿಸಲೊಸಗೆಯಿಂದ ಸಂದರುಶನಂಗೆಯ್ದು ತಳಲ್ದಿರ್ದನೆಂದು ಕೂಷ್ಮಾಂಡ ಗಣನಾಥಂ ಪೇಳ್ದನು (ನಂದಿಮಾ. ೧೦-೫೩). **ತಳಲು$_{1}$** : ಕಲುಷಯುತ ಚಂಡಾಲನೊಂದುದಿನ ಶಿವಭಕ್ತರಲಘುತರದುಪಕರಣಮಂ ಕದ್ದುಕೊಂಡವಂ ತಳಲುತಿರೆ ಬೆಂಬತ್ತಿ ಬರಲೋಡಿ ಬಂದು ಮಸಣದೊಳು ಕೆಡೆದಸುವ ಬಿಡಲು (ಪಾಸೋಪು. ೩-೮೭). 'ತೆರಳ್' ಪರಾ. [<ತಳರ್ ?]

ತಳಲ್$_{2}$, ತಳಲು$_{2}$ (ಕ್ರಿ). ಚಿಗುರು; ಪಲ್ಲವಿಸು: "ಎಳೆ[ಪಾಠಾಂ. ಲೆ]ತಳಲ್-ಪಲ್ಲವ ಪ್ರಾಪ್ತೌ (ಎಲೆ ಚಿಗುರು)" (ಶಮಧಾ); " ತಳಲ್ – ಶಾಖಾಮುಖೇ (ಚಿಗುರು) " (ಶಮಧಾ). **ತಳಲು$_{2}$** : 'ತಳಲುಗಾವಿ', 'ತಳಿರ್$_{1}$' ಪರಾ. [?]

ತಳಲು$_{1}$ 'ತಳಲ್$_{1}$' ನೋ.

ತಳಲು$_{2}$ 'ತಳಲ್$_{2}$' ನೋ.

ತಳಲು$_{3}$ 'ತಟಲ್' ನೋ.

ತಳಲು$_{4}$, ತಳಿಲು$_{3}$ (ನಾ). ನಿಗಿನಿಗಿಯಾದುದು ; ಪ್ರಖರವಾದಂದು. 'ತಳಲುಗೆಂಡ', 'ತಳಲುರಿ' ಪರಾ. **ತಳಿಲು$_{3}$** : ಮೂಳೆಯ ಮಾಂಸ ತಳಿಲು ಸುಡುಗೊಳ್ಳಿಯು ನೀಳದ ಹುರಿಯ ಬಾರುಗಳು ತಾಳಿಸಿ ತಿಂಬ ಸೀಗುಡಿ ಕರಿಮಾನಿನ ಗೂಳಯುವನು ಕಂಡ ರಾಯ (ಹರಿಸಾಂ. ೪-೨). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಟಲ್, ತಣಲ್, ಅಟಲ್ ; ಮಲ. ಅಟಲ್, ಅಟಲು]

ತಳಲುಂಬಳಲುಂ, ತಳಲುಮಳಲು (ಅ). ನುಗ್ಗುನುರಿಯಾಗಿ; ನುಗ್ಗುನುಗ್ಗಾಗುವಂತೆ. 'ತಳಲುಂಬಳಲುಂಗುಟ್ಟು' ಪರಾ. **ತಳಲುಮಳಲು:** 'ತಳಲುಮಳಲುಗುಟ್ಟು' ಪರಾ. [?]

ತಳಲುಂಬಳಲುಂಗುಟ್ಟು, ತಳಲುಮಳಲುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ನುಗ್ಗುನುರಿಯಾಗುವಂತೆ ಕುಟ್ಟು ; ನುಗ್ಗುನುಗ್ಗಾಗುವಂತೆ ಹೊಡೆ ; ಅಜಿಗಿಜಿಯಾಗುವಂತೆ ಚಚ್ಚು : ಮುಳಿದು ಗಜೆಗೊಂಡು ಕೌರವಕುಳವಿಳಯಂ ಕೌರವಾನುಜರ್ಕಳನಾಗಳ್ ತಳಲುಂಬಳಲುಂಗುಟ್ಟಿದನೆಳೆಯೊಳ್ ಪಡಲಿಟ್ಟು ಸೊಪ್ಪುಸೊವಡಪ್ಪಿನೆಗಂ (ನೇಮಿಪು. ೧೨-೮೩). **ತಳಲುಮಳಲುಗುಟ್ಟು:** ಕೌರವಾನುಜರ ತಳಲುಮಳಲುಗುಟ್ಟಿ ಪಡಲಿಟ್ಟಂದದಿನಿಳೆಯೊಳು ನೆರಪಿದನು (ನೇಮಿಸಂ. ೨೯-೩೮). [ತಳಲುಂಬಳಲುಂ + ಕುಟ್ಟು$_{1}$]

ತಳಲುಗಾವಿ(ನಾ).=ತಳಿರ್ಗಾವಿ ೨: ಹಲವಾಭರಣ ತಳಲುಗಾವಿ ಪೊಂಬಟ್ಟು ಸೆಳೆಗೋಲು ಕೈಯ ಕೊಳಲ ಧ್ವನಿಗೈಸುತ್ತಾಕಳ ಕಾಯಿದನೀತ (ವಿಶ್ವೇಸು. ೫೯-೧). [ತಳಲು$_{2}$ (<ತಳಲ್$_{2}$) + ಕಾವಿ]

ತಳಲುಗೆಂಡ (ನಾ). ಚೆನ್ನಾಗಿ ಉರಿಯುಂವ ಕೆಂಡ ; ನಿಗಿನಿಗಿ ಕೆಂಡ ; ತನಿಗೆಂಡ : ಬಳಿಕಮಾ ಗೂಡ ಬಿಸಿಮಾಡಿ ಮತ್ತದಱೊಳಗೆ ತಳಲುಗೆಂ[ಪಾಠಾಂ. ಕೆಂ]ಡವ ಹಾಕಿ ಅದಱ ಮಧ್ಯದೊಳೊಂದು ಕಳಸಿಗೆಯನಿರಿಸಿ (ಸೂಪಶಾ. ೫-೨೭) ; ತಳಲುಗೆಂಡದ ರಾಸಿಯ ಮೇಲೆಯಿಱುಪೆಯ ಬಳಗ ಮುಸುಕಿ ಸಾವಂತೆ (ರಾಮವಿ. ೧೮-೧೦೮). [ತಳಲು$_{4}$ + ಕೆಂಡ]

ತಳಲುಪಂಚಮಿ (ನಾ). ಹೊಲದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆ ಪಕ್ವವಾದಾಗ ಮಾಡುಂವ ಒಂದಂ ಬಗೆಯ ಹಬ್ಬ : ಹೂವುಪಂಚಮಿ, ಕಾಯಿಪಂಚಮಿ, ತಳಲು ಪಂಚಮಿ ಎಂದು ಹುತ್ತದ ಹತ್ತಿರ ಪೂಜೆ ಊಟಗಳು ನೆರವೇರುತ್ತಿದ್ದವು (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೬೫). [ತಳಲು$_{3}$ (<ತಟಲ್) + ಪಂಚಮಿ]

ತಳಲುಮಳಲು 'ತಳಲುಂಬಳಲುಂ' ನೋ.

ತಳಲುಮಳಲುಗುಟ್ಟು 'ತಳಲುಂಬಳಲುಂಗುಟ್ಟು' ನೋ.

ತಳಲುರಿ (ನಾ). ಧಗಧಗಿಸುತ್ತಿರುವ ಉರಿ : ತಱಗೆಂಡದ ತಳಲುರಿಯೊಳು ಮಧುರ ಬೊಬ್ಬಿಱಿದು ಧೀಂಕಿಟ್ಟನಂದು (ಸೊಬಸೋ. ೯-೭೨).

[ತಳಲು$_{4}$ + ಉರಿ$_{2}$]

ತಳಲುಶ್ರಮ (ನಾ). ಮಾರ್ಗಾಯಾಸ : ವಿಳಸಿತವೆನಿಪ್ಪ ಹೊಱವಳಲು ಪಾಂಥಾವಳಿಗೆ ನೆಳಲು ಜೀವೋನ್ಮುಖದ ತಳಲುಶ್ರಮದ ಬೇರ ಕಿಳಲು ಮನವಂ ಸೂಱೆಗೊಳಲು ಸಾಕೆಂದು ಹೊಗಳುತ್ತಲ್ಲಿಯಱವಟಿಗೆಯ . . . ಈಕ್ಷಿಸಿ (ಸೋಮಚ. ೧-೧೦೪). [ತಳಲು$_{1}$ (<ತಳಲ್$_{1}$) + ಶ್ರಮ]

ತಳಲೆ 'ತಾಳೋಲೆ' ನೋ.

ತಳಲೋಕ (ನಾ). ಕೆಳಗಿನ ಲೋಕ ; ಅಧೋಲೋಕ ; ಪಾತಾಳ : ಚೆಲುವಿಕೆಗವನ ಶೃಂಗಾರಕೆ ಜಾಣ್ಮೆಗೆ ವಿಲಸಿತಗಂಭೀರಗುಣಕೆ ತಳಲೋಕ ನರಲೋಕ ಸುರಲೋಕದೊಳು ಮೆಚ್ಚಿ ತಲೆದೂಗದವರೊಬ್ಬರಿಲ್ಲ (ಭರಜ. ೭೬-೫). [ತಳ (=ತಲ) + ಲೋಕ]

ತಳವಕಾರ 'ತಲವಕಾರ' ನೋ.

ತಳವಗಲ್ (ಕ್ರಿ). ನೆಲೆದಪ್ಪು ; ಆಶ್ರಯತಪ್ಪಿ ಉರುಳು (?) : ಆರ ಮೃದೂಕ್ತಿಯಂ ಬಯಸಿ ಕೇಳ್ದು ತನೂಜ ಮದೀಯ ಕರ್ಣದೊಳ್ ಪೂರಿಪೆನಿಂ ರಸಾಯನಮನಾರ ಮುಖೇಂದುವನೊಲ್ದು ನೋಡಿ ವಿಸ್ಫಾರಿಪೆನೀ ಮದಕ್ಷಿಗೆ ಸುಧಾರಸಪೂರಮನೆಂದು ತಾರಹಾರಾ[ಹಾ] ರವದಿಂದವಳ್ ತಳವಗಲ್ದಳೊಱಲ್ದನಿಳಾತಳಾಧಿಪಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೧೭).

[ತಳ (=ತಲ) + ಅಗಲ್$_1$]

ತಳವಗ್ಗ (ನಾ). = ತಳವರ್ಗ (?) : ಗಜವದ ನಿಸನ್ದ ತಳವಗ್ಗ ಮಾದಿಯರ ವಿದ್ಯಾದರ ಪ್ರಿತುವೀ ಗಂಗದೇಸ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೦, ೯-೨೯ ; 267 ಕ್ರಿಶ).

[?]

ತಳವಟಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ತಳವಮಳಗೊಳ್ಳು (?) : ಅರಮನೆಯೊಳಿಹರೆಲ್ಲ ಹಾಯೆಂದಱಚಿ ಕಂಬನಿಯೊಸರಿ ಶೋಕದ ಭರದಿ ತಳವಟಗೊಂಡು ಸುಮ್ಮನಿರಲ್ಕೆ (ತಿಮ್ಮಸ್ವಿ. ೧-೧೫) ; “ ಮುಳುಗಿಹೋಗು ” (ಷಟ್ಪನಿ).

[ತಳವಟ$_0$ (<ತಳಪಟ) + ಕೊಳ್ಳು$_1$ (<ಕೊಳ್$_1$)]

ತಳವಡು (ಕ್ರಿ). ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳು; ಆಸೀನನಾಗು: ತಡೆ ನಿಲ್ಮಾಣ್ಮಾಣ್ಬಟಲ್ದೆ ತಳವಡು ಮಿಡುಕಿನ್ನೇಕೆ ಸಾರ್ (ಚಕವಿ. ೬-೧೭೪).

[ತಳ (=ತಲ) + ಪಡು$_1$]

ತಳವನ (ನಾ). = ತಲಕ್ಕಾಡು : ಮಲೆಯಂ ಸಾಧಿಸಿ ಮಾಣ್ದನೇ ತಳವನಂ ಕಾಂಚೀಪುರಂ ಕೋಯತೂರ್ಮೂರ್ಲೆನಾಡಾ ತುಳುನಾಡು . . . ಇವೆಲ್ಲಂ ಭುಜಾಬಲದಿಂ ಲೀಲೆಯೆ ಸಾಧ್ಯವಾದುದೆಣೆಯಾರ್ವಿಷ್ಣು ಕ್ಷಮಾಪಾಳನೊಳ್ (ಎಕ. V, ಅರಸೀ. ೧-೧ ; 1168). P ಇದು 'ತಲಕಾಡು' ಎಂಬುದರ ಸಂಸ್ಕೃತೀಕರಣ. [ತಳ (=ತಲ) + ವನ]

ತಳವನಪುರ (ನಾ). = ತಲಕ್ಕಾಡು : ತಳವನಪುರದೊಳ್ತಳವಿತ್ತಿಯ ಮಣ್ (ಎಕ. I, ೧-೨೦ ; 466) ; ತಳವನಪುರದೊಳಿಟ್ಟು (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೩, ೩೮-೪; 801); ಎಳೆಗೆಸೆವ ಕೋಯತೂರ್ತ್ರೆತ್ತಳವನಪುರಮಂತೆ ರಾಯರಾಯಪುರಂ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೬೪-೧೬ ; 1112). 'ತಲವನನಗರ' ಪರಾ.

[ತಳವನ + ಪುರ$_3$]

ತಳವರ 'ತಳವಟಿ' ನೋ.

ತಳವರ್ಗ (ನಾ). ಅಂಗರಕ್ಷಕ ದಳ (?) : ಅನೇಕ ಪ್ರಜೆ ಪರಿವಾರ ಬಂಧುವರ್ಗ್ಗಮುಂ ತಳವರ್ಗ್ಗಮುಂ ಕುಲಸ್ತ್ರೀ ಚಿಕ್ಕಲದೇವಿಯುಂ ಬೆಸಕೆಯ್ಯೆ (ಎಕ. IX, ಕೊಡಗು. ೫೭-೩೯ ; 1095) ; ದೂರೀಕೃತಾರಿ ಷಡ್ವರ್ಗನುಂ ಸವಿಾಕೃತ ತ್ರಿವರ್ಗನುಂ ದೃಢೀಕೃತ ತಳವರ್ಗನುಂ ನವಿಾಕೃತ ಸಾಮಂತವರ್ಗನುಮಾಗಿ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೨೮ ವ) ; ಪದ್ಮನಾಭ ನರನಾಥನಾತನ ಮನವಮುಮಂ ಪತ್ತೆಸಾರ್ವ ತಳವರ್ಗದ ನಿಗ್ರಹ ವೃತ್ತಿಯುಮಂ ಕಂಡಿದು ಮದೀಯ ವಿಕ್ರಾಂತ ದರ್ಶನಾರ್ಥಮೆಂದು (ಚಂದ್ರಪು. ೧೧-೯೪ ವ). 'ತಳತಂತ್ರ' ಪರಾ. [ತಳ (=ತಲ) + ವರ್ಗ]

ತಳವಳ 'ತಳಮಳ' ನೋ.

ತಳವಳಗು 'ತಳಮಳಗು$_2$' ನೋ.

ತಳವಳಿಸು 'ತಳಮಳಿಸು' ನೋ.

ತಳವಟಿ, ತಳರ, ತಳವರ, ತಳವಾರ$_1$, ತಳವಾಱ, ತಳಱ, ತಳಾರ$_1$, ತಳಾರಿ, ತಳಾಱ, ತಱವಳ, ತಱವಾಳ, ತಾಳವಾರ$_2$ (ನಾ). ಕಾವಲುಗಾರ ; ಗ್ರಾಮರಕ್ಷಕ ; ನಗರರಕ್ಷಕ : ಮಂತ್ರಿ ಪುರೋಹಿತ ತಳವಱಾದಿಗಳ್ಗಿಂತೆಂದೋಲೆಯನಟ್ಟಿದೊಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೫-೧೪) ; ಸೇನಾಪತಿ ತಳವಟಿ ದಂಡನಾಯಕ ಪ್ರಭೃತಿಗಳುಂ (ಅಜಿಪು. ೧೦-೨ ವ) ; ತಳವಟಿರ್ . . . ದುರಾತ್ಮಂ ಸಿಲ್ಕಿದನೆಂದಾತನಂ ಪಿಡಿದು (ದಶಕು. ೧೨-೯೭ ವ); ದುಃಖಂಗಳನನುಭವಿಸುತ್ತಿರ್ಪರ್ ತಳವಟಿರ ವಶಕ್ಕೆ ಸಂದ ಕಳ್ಳರ ತೆಱದಿಂ (ಬಾಧವು. ೫-೪) ; ಬಲ ಮಹಾಂಬುಧಿಯೊಳಗಿರುಳ ಮೋಲ್ತಳವಱನು ಹೈಡಂಬಿ[ಪಾಠಾಂ. ತಱವಳಿಕೆ ಹೈಡಿಂಬಂಗೆ] (ಕುಮ್ವಾಉ. ೧೦-೯೯) : ಹೊಳೆವ ಕಠಾರಿ ಕೈಗತ್ತಿ ತೋಮರ ಬಿಲ್ಲು ಬಲುದಡಿ ಪಿಡಿಚಕ್ರದಲಿ . . . ತಳವಟಿರೂರ ಕಾದಿಹರು (ವೋಹತ. ೧೮-೧೦೩) ; ತುಂಬಿಗಳೆಂಬದಿಗೋರ್ಲಲನಾಂತೆಲರ್ ತಳವಱನಂತೆ ಸಾಱುತನುಗೆಯ್ದುದು ದರ್ಪಕವೀರಸೇನೆಯಂ (ಚಕವಿ. ೬-೩೬). **ತಳರ:** ಅರಟ್ಟಿಗ ತಳರ ಕೂಡಲೂರ ವೃತ್ತಿ ನೊಕ್ಕಿಊರೊಳೆ . . . ಕೊಟ್ಟ ನೆಲ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೧೬, ೦೩-೬ ; ೮ನೆಯ ಶತ) ; ಬಮ್ಮಂದಳರಂ [ಕೊ]ಣ್ಣು ಬಿಟ್ಟ ಸರಣ ವ್ರಿತ್ತಿ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೦, ೭೫-೨೯ ; 1082). **ತಳವರ:** ಕಾವಲು ನಿಂತಿಹ ತಳವರರಂದದ ತೆಂಗಿನ ಕೌಂಗಿನ ಸಾಲಲ್ಲಿ (ನಳ್ಯ. ೩-೨). **ತಳವಾರ$_1$:** ಜತ್ತ ತಳವಾರ ಪೊಗುಣ್ಡ ಕಾಳೆಗದುಳ ಎಱಿದು ಸತ್ತ (ಎಕ. IX, ನೆಲಮಂ. ೩೪-೩ ; ಸು. 750 ?) ; ಬಟ್ಟೆಗಾರಕದ ತೆರನು ತಳವಾರ ಮುಖಾಂತ್ರ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೩-೨೫ ; 1671) ; ಕಳವು ಮಾಡದಿದ್ದರೂ ಕಳ್ಳನೆಂಬ ಶಂಕೆಯಿಂದ ತಳವಾರರು ಶೂಲಕ್ಕೆ ಹಾಕಲು (ಕ್ವಾಶಾ. ೧೦೨) ; ನಲಿಯುತ ಕಾಲಚಕ್ರನು ತಾನೆಂಬುವ ತಳವಾರನಿರುವನಾ ನೃಪಗೆ (ಸೌಗಂಪ. ೧-೨೨) ; ಊರಿನ ತಳವಾರ ತಾಸಿಗೊಮ್ಮೊಮ್ಮೆ ಗಂಟೆ ಬಾರಿಸುವುದನ್ನು ಕೇಳಿ (ಧರ್ಮಸಾ. ೬೩); ಗ್ರಾಮಶಾಂತಿಗೆ ತಳವಾರ ತಲೆ ಬೋಳಿಸಿಕೊಂಡ (ಗಾದೆ). **ತಳವಾಱ:** ಹಾಹಾಕ್ರಂದನರವದಿಂ ಪುಯ್ಯಲಿಡುವ ಕರುಣಾರವಮಂ ತಳವಾಱಂ ಕೇಳ್ದು (ಪಂಚತಂ. ೭೯-೧) ; ನೆಲ ತಳವಾಱನಾದಡೆ ಕಳ್ಳಂಗೆ ಹೋಗಲೆಡೆಯುಂಟೇ (ವೋಕಿಮಾ. ೬೮-೨೭೩); ಆ ಕಾಂತಕನೆಂಬ ತಳವಾಱ ನಾಯಕಂ ಅರಸನೋಲಗದಿಂ . . . ಪೋಗುತ್ತಿರೆ (ದಶಕು. ೮-೩೬೪ ವ) ; ಐಸಱೋಳೀಕ್ಷಿಸುತ ತಳವಾಱರದೆಯಿದೆ ಪೋದನೆಂದೆನುತ (ಬಸವು. ೫೭-೪೮); ತಳವಾಱವರಿ ಮುಂತಾಗಿ ಯೆಲಾಉ ಸರ್ವಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟು (ಎಕ. X (8), ಮುಳಬಾ. ೫-೨ ; 15ನೆಯ ಶತ) ; ಜಡಿವ ದನಿಗಳಿಂದ ತಳವಾಱರುಗಳ ಪಡೆ ತಿರುಗುವುದು ದುರ್ಗದಲಿ (ಕಂನವಿ. ೧೧-೧೪೦). **ತಳಱ:** ಅಮಾವಾಸ್ಯಯಂದು ತಳಱಙ್ಗೆ ಆವಣದೊಳೊರ್ವ್ವಳ್ಳ ಜೋಳಂ (ಕಇಅ. ೮೭-೧೮-೪೨ ; 932) ; ಇನ್ನೆನಿಸಿ ನೆಗಟ್ದ ನ್ರಿಪತಿಗೆ ಸನ್ನಂ ಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿಯಂ ಭುಜಾಸಿಯೊಳಿರಿಸಲ್ಕಿನ್ನಿವನೆನೆಟಿವನೆನಿಸುವನೆನ್ನುಂ ಶ್ರೀ ತಳಱ ನಾಗವರ್ಮ್ಮಂ ಧರೆಯೊಳ್ (ಸೌಇಇ. XX, ೫೫-೨೫ ; 1082). 'ತಳಱಸುಂಕ' ಪರಾ. **ತಳಾರ$_1$** : ' ತಳಾರ, ತಳವಾರ – ತಲಾರೋ ನಗರಾರಕ್ಷಕಃ ' ಸಂ – ಸ್ಥಲವಾರಃ (ಕಸಾಪ. II, ೧೮೨); ಆ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಯಮದಂಡನೆಂಬವನೊಬ್ಬ ತಳಾರ (ಕಸಾಜ. ೦) ; ಆಗಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ತಳಾರನು, ಈಗಿನ ಪೋಲೀಸರಂತೆ ಹಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲಿರುತ್ತಿದ್ದನೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು (ಕನ್ನಜಾ. ೧೪೨). **ತಳಾರಿ:** (ರೈಸಗೆ. II, ೫೬೨); ಒಕ್ಕಲಿಗನು ಮುಂದೆ ತೋಟಿ ತಳಾರಿಗಳು ಹಿಂದೆ (ಕಥಾಮಂ. IV, ೨೦) ; ಪಟೇಲಿ, ಶಾನುಭೋಗಿ, ನೀರಗಂಟಿ, ತೋಟಿ ಅಥವಾ ತಳಾರಿ ನೌಕರಿಯು ಖಾಲಿಯಾದಾಗ (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೯೦). **ತಳಾಱ:** ತಳಾಱಂಗೆ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ದ್ರಮ್ಮ (ಹೈಆರಿ. ೧೯೩೭, ೨೭-೨೮ ; 572) ; ತಳಾಱಂಗೆ ಕಳ್ಳನೀತನಲ್ಲೆಂಬುದೊಂದು ನಂಬುಗೆಯಾಗಿ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೨೪-೨೩) ; ತಳಾಱನಂತೆ ನಿದ್ರೆಗೆಟ್ಟು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೭೬೮) ; ತಳಾಱನ ಕೆಯ್ಯಿಂ ಬಡಗಲು (ನಾಂದೇಡ್. ೩೦-೧೯ ; 1134) ; ಅಂಧತಮಮುಮನೋಡಿಸಿ ದೋಷಾಕರನಂ ಕಳೆಗುಂದಿಸಿ

ಪರಿವರಿದುವು ತರಣಿಯ ತಳಾಱರಂತಿರೆ ಕಿರಣಂ (ಗಿರಿಕ. ೫-೭) ; ಸಂದಣಿಸಿ ಚೋರರೊಡವೆಗಳ ಕೊಂಡೊಯ್ಯುತ್ತಿರಲಂದು ಕಾಣುತ್ತಂ ತಳಾಱರಟ್ಟಿ ಬರಲ್ಕೆ (ಪಾಸೋಪು. ೧೩-೧೦). **ತಱವಳ :** ಕಲುಕುಟಿಗರಂ ಬಡಗಿಯರನಾ ಬಳಿಗೆಲಸಮಂ ಮಾಳ್ಪರಂ ತರ[ಱ]ವಳರ[ಪಾಠಾಂ. ಮಾಳ್ಪವರುಗಳ ತಳುವದಿಱ]ನಚ್ಚಾಳುಗಳಂ . . . ಸುಯಿಧಾನರಂ ಹಲವಾಳುಗಳನಾಯ್ದು (ಬಸವು. ೧೬-೧೩) ; ತಱವಳರಾ ರನ್ನವೊಳಲ್ಗೇರಿಗೇರಿಯೊಳೊಱಲಿಸಿದರು ಡಂಗುರವನು (ಸೊಬಸೋ. ೨೦-೩೦) ; ತಱವಳರ ತೊಳಲಿಕೆಯ ಮೇಲೆಚ್ಚಱಿಕೆ ಮಸುಳಿಸೆ ಮಧ್ಯರಾತ್ರಿಯೊಳಿಱಿತದಂಘವಣೆಯಲಿ ಪರುಠವಿಸಿದನು ಗುರುಸೂನು (ಕುವ್ಯಾಗ. ೯-೧೪). **ತಱವಾಳ :** ಬನವಾಸಿಯೆಂಬ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಕನಕರತಿಯೆಂಬ ಅರಸು ಮನಸಿಜನೆಂಬ ಪ್ರಧಾನ ಕನಸ ಕಂಡಡೆ ಅಱಿವ ತಮುಸೂನು ತಱವಾಳ[ಪಾಠಾಂ. ತಳವಾಱ] (ಕೋಲಶಾಂ. ೨೧-೭) ; ಮೊಱೆಯಿಟ್ಟು ಸುಯ್ಯಲಿಡುತಲಾ ಪೊಳಲಿನ ತಱವಾಳಗಱುಪೆ ಕೇಳ್ದವನು (ರಾಮವಿ. ೧೭-೭೩). **ತಾಳವಾರ₂ :** ತಾಳವಾರನುಂ ಕಾಕಂಬಾಟಿ ಕಂಬಯ್ಯನುಂ ಅಸಗಗೊಡ ಸಿರಿಯಮ್ಮನುಂ (ಎಕ. XI, ಚಿತ್ರದು. ೭೫-೨೨ ; 941).

[<ಪ್ರಾ. ತಲವರ, ತಲಾರ./ಸಂ. ತಲವರ, ತಲಾರಕ್ಷ. / ತುಳು. ತಳವಾರೆ ; ತೆಲು. ತಲಪರಿ, ತಲವಾರಿ, ತಲಾರಿ]

ತಳವಱಗಾಹು (ನಾ). ನಗರರಕ್ಷಣೆ; ಪಹರೆ; ಕಾವಲು : ಆಹವಕೆ ನಿನ್ನೂರ ತಳವಱಗಾಹಿನವರನು ಕಳುಹುವುದು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೧-೧೧).

[ತಳವಱ + ಕಾಹು₁ (<ಕಾಪು)]

ತಳವಱಗೇರಿ (ನಾ). ತಳವಾರರು ವಾಸಿಸುವ ಕೇರಿ,-ಓಣಿ : ಚೋರ ರಂಗದ ಮಾತು ತಳವಱಗೇರಿಯಲಿ ಭೂಷಣವೆ (ತೊರರಾ. ೬-೨೨-೭).

[ತಳವಱ + ಕೇರಿ]

ತಳವಱಿಕೆ, ತಲಾರಿಕೆ, ತಳವಾರಿಕೆ, ತಳವಾಱಿಕೆ, ತಳಾರಿಕೆ, ತಳಾಱಿಕೆ, ತಱವಳಿಕೆ, ತಱವಾಳಿಕೆ (ನಾ). ೧. ತಳವಾರನ ವೃತ್ತಿ,-ಕೆಲಸ ; ಕಾವಲು ; ರಕ್ಷಣೆ ; ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆ : ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಜಾವಮುಕ್ಕಡೆ (ಗ)ರವಟಿಗೆ ತಳವ(ಱಿಕೆ)ಯ(ಮ)ಕ್ಕೆಕ್ಕೆಯೊಳಂ ಠಾಣಾಂತರವಂ ನಿರವಿಸೆಯುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೭-೬೯ ವ). ೨. ಕಾವಲು ಅಥವಾ ಪಹರೆಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗಾಗಿ ಕೊಡಬೇಕಾದ ಸುಂಕ : ಬಂಕದೆಱೆ ಸಿದ್ಧಾಯ ಬಿಟ್ಟಿ ಕೊಟ್ಟಣವನುಪ ಸುಂಕ ಮಲವದಿಕೆ ಸೊಲ್ಲಿಗೆ ಕವಣ ಕಡ್ಡಾಯದಂಕೆ ತಳವಱಿಕೆ ಕೋರಾಯ ಗುತ್ತಿಗೆ ಅಪುತ್ರಿಕೆ ದಂಡವುಂಡಿಗೆಗಳು (ಸಿಂಗಿರಾ. ೨೨-೨೭). **ತಲಾರಿಕೆ:** ೧. ಸುಂಕವ ಕೊಂಡವನು ತನ್ನ x x x ತಲಾರಿಕೆಗೆಲು ಮದುವೆ x x ಮದವಣಿಗೆ ಕೊಟ್ಟವನುಯೆಂದು ಹಾಕಿದ ಶಾಸನ (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೪೮೦-೧೩ ; 1510). **ತಳವಾರಿಕೆ :** ೧. ಹರುಷದಿ ತಳವಾರಿಕೆ ನಿನಗೆಂದಾಗ ಕರದು ಕೊಟ್ಟನು ವೀಳೆಯವ (ಜಿನರಾ. ೬-೪೭) ; ಅಪ್ಪನ ತಳವಾರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಮಗಳ ಸೂಳೆಗಾರಿಕೆ ಚಂದ (ಗಾದೆ). ೨. ಏನುಳ್ಳ ಸುಂಕ ತಳವಾರಿಕೆಗೆಲು ಸಲುವ ಅಂಬಲಿ ವುಡುಗೊರೆ ಗೌಡುಂಬಳಿ ಸಹವಾಗಿ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೭೦-೩೦ ; 1431) ; ಸೀಮೊಗ್ಗೆ ತಳವಾರಿಕೆಯಿಂದ ಗಾಜನೂರು ಯಡತ್ತೊರೆ ಸೀಮೆಯಲ್ಲೂ ಯಿಾ ಮಠಕ್ಕೆ ಉತ್ತಾರವಾದ ಗ್ರಾಮದವರು . . . ತ್ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಹಂಥಾದಕ್ಕೆ (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೯೧-೬೬; 1709); ಭೈರನಾಯಕನು ಕೊಟ್ಟ ಭೈರಾಪುರಕ್ಕೆ ಜೋಡಿ ಬೇಡಿಗೆ ತಳವಾರಿಕೆ ವಿರಹಿತ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೭, ೪೫-೭ ; ?). **ತಳವಾಱಿಕೆ :** ೧. ಮಂದಾನಿಲಗೆ ಚೈತ್ರ ತಳವಾಱಿಕೆಯನಿತ್ತಂದದೊಳೆಸೆದನೇವೇಳ್ವೆ (ಕಂನವಿ. ೯-೧೧). ೨. ಸುಂಕ ಮಗ್ಗಮೆ ತಳವಾಱಿಕೆ ಕಾಣಿಕೆ ಕಡ್ಡಾಯ (ಎಕ. X, ಮುಳಬಾ. ೨೦-೨ ; 1468) ; ಅಂಕ ಸುಂಕ ಟಂಕಸಾಲೆ ತಳವಾಱಿಕೆ ನಿಧಿ ನಿಕ್ಷೇಪ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೧೬೩-೨೩ ; 1488). **ತಳಾರಿಕೆ :** ೨. ದಂಡ ದೋಷ ತಳಾರಿಕೆ . . . ಕಳ್ಳರ ಬಾಧೆ ಆ ಆಸ್ಥಳದ ಮಹಾಜನಂಗಳದಲ್ಲದೆ ಮೂನೂರ್ವ್ವರ ಕಾರಣವಿಲ್ಲ (ಎಕ. VI, ತರೀಕೆ. ೫೫-೨೪ ; 1291 ?). **ತಳಾಱಿಕೆ :** ೧. ಯಮದಂಡಂಗಂ ಪೊಟಲ ತಳಾಱಿಕೆಯಂ ಕೊಟ್ಟು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೩೩-೧೭) ; ಹಡವಳರವರಿಗೆ ತಳಾಱಿಕೆಗೆ ಯಿಕ್ಕಿದ ಮತ್ತರಾಱು (ಸೌಇಇ. XV, ೧೨೨-೬೮ ; 1173) ; ಬಸಂತನ ಕಾಪು ಕಾಮದೇವನ ರತಿಯಾಜ್ಞೆ ಚಂದ್ರನ ತಳಾಱಿಕೆ ತೆಂಬೆಲರೊಂದು ಬೆಂಬಲಂ (ಅನಂಪು. ೧-೮೭) ; ಬಂದ ಬಸಂತನ ಬೀಡು ಮಂದಮಾರುತನ ತಳಾಱಿಕೆ ಯೂರ್ಗಳೆಂಬಂದದೊಳಾ ವನವಿಹುದು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೧-೬೩). ೨. ಪೊಱವೆಚ್ಚಮೊಳವೆಚ್ಚಮುಂತೆ ಸುಂಕಂ ತಳಾಱಿಕೆ ಚರಾದಾಯಮೆಂಬಿಂತೆಲ್ಲಮಂ ಪರಿಕಿಸಿ (ಪದ್ಮರಾ. ೪-೨೪). **ತಱವಳಿಕೆ :** ೧. ಅಱಿಯೆ ನೀನೆಲೆ ಮರುಳೆ ಗರುಡನ ತಱವಳಿ[ಪಾಠಾಂ. ರಿ]ಕೆಯೊಳು ಹಾವು ಕನ್ನವ ಕೊಱೆದು ಬದುಕುವುದೇ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೮-೭೩). ೨. ಹಗಲುವಣಂ ಇದು ತಱವಳಿಕೆಗೆ ಕೊಟ್ಟುದು (ಕಇ. IV, ೧೬-೨ ; ?). **ತಱವಾಳಿಕೆ :** ೧. ತೋಟಂಗಳ ತಱವಾಳಿಕೆ ಊರ ತಱವಾಳಿಕೆ ಸೇನಬೋವಿಕೆ ಇಂತಿವೆಲ್ಲವಕ್ಕೆವೂ ಹತ್ತುವ ಹೊನ್ನಿಂಗೆ (ಎಕ. XII, ಚಿಕ್ಕನಾ. ೨-೬೬; 1261). ೨. ಸುಂಕಕಾರುಕದಿಂದಿರುವು ತಱವಾಳಿಕೆಕ್ಕ ಅಂತು ೧೨ ॥ ೧ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೪, ೫೩-೧೩ ; 1405). 'ತಳಱಸುಂಕ' ಪರಾ. [ತಳವಱ + - ಇಕೆ]

ತಳವಱಿತಿ (ನಾ). ತಳವಾರನ ಹೆಂಡತಿ: ಅರಸನ ಪೆಂಡತಿ, ಅರಸಿತಿ, ಏವಂ ಪ್ರಧಾನಿತಿ, ತಳವಱಿತಿ, ಸುಂಕಿಗಿತಿ, ತೋಟಿಗಿತಿ (ಶಬ್ದಾಸು. ೧೯೧ ಪ್ರಯೋ).

[ತಳವಱ + - ಇತಿ₁ (< - ಇತ್ತಿ)]

ತಳವಾರ₁ 'ತಳವಱ' ನೋ.

ತಳವಾರ₂ 'ತರವಾರ' ನೋ.

ತಳವಾರಗಟ್ಟೆ (ನಾ). ತಳವಾರನಂ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವ ಸ್ಥಳ ; ಕೊತವಾಲನ ಚಾವಡಿ : ಪುರ ಪೇಟೆ ತಳವಾರಗಟ್ಟೆ ಮುಂತಾದುವಂ ರಚನೆಗೈಸಿ (ಕೆಳನೃ. ೧-೧೧೫). [ತಳವಾರ₁ (<ತಳವಱ) + ಕಟ್ಟೆ₁]

ತಳವಾರನಬಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ : ಹುಳಿಮಂಗರವಳ್ಳಿ, ತಳವಾರನ ಬಳ್ಳಿ (ಮೈಜಿಗಿ. ೨೨-೩೯೯) ; ಜುಟ್ಟುವೆಬಳ್ಳಿ, ತಳವಾರನ ಬಳ್ಳಿ . . . ಕುಂಟಗ (ಮೈಜಿಗಿ. ೬೦-೧೨೦೫).

ತಳವಾರಸರಕಾರ (ನಾ). ದೇಶದ ಸಂರಕ್ಷಣೆಯನ್ನಷ್ಟೇ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಸರಕಾರ : ಶಿಪಾಯಿ, ವ್ಯಾಜಿಸ್ಟ್ರೇಟು, ಪೋಲೀಸು . . . ಇವರಿಂದ ಆಗುವಂಥ ಪ್ರಜಾಸಂರಕ್ಷಣೆಯೇ ಬಹುಪುರಾತನವಾದ ರಾಜ್ಯಕರ್ತವ್ಯ. ಇಂಥಾ ಸರಕಾರವನ್ನು ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ "ತಳವಾರ ಸರಕಾರ" ಎಂದು ಕರೆಯಬಹುದು (ರಾಜ್ಯಶಾ. ೧೬೦). **P** ಇದು 'police state' ಎಂಬುದರ ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದ. [ತಳವಾರ₁ (<ತಳವಱ) + ಸರಕಾರ]

ತಳವಾರಿಕೆ 'ತಳವಱಿಕೆ' ನೋ.

ತಳವಾಸುಗೆ (ನಾ). ನೆಲಗಟ್ಟು : ತಳವಾಸುಗೆಯೆ [ಪಾಠಾಂ. ವಾಸಿಗೆಯು] ಪಚ್ಚೆ ಪಳಿಕೆಸೆವ ಪಾಗರಂ ಹೊಳೆವ ವಜ್ರಸ್ತಂಭ (ಮನೋವಿ. ೧-೨೩).

[ತಳ (= ತಲ) + ಪಾಸುಗೆ]

ತಳವಾಱ 'ತಳವಱ' ನೋ.

ತಳವಾಱವರಿ (ನಾ). = ತಳಱಸುಂಕ : ತಳವಾಱವರಿ ಮುಂತಾಗಿ ಯೆಲಾಉ ಸರ್ವಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟು (ಎಕ. X (8), ಮುಳಬಾ. ೫-೨ ; 15ನೆಯ ಶತ). [ತಳವಾಱ (<ತಳವಱ) + ವರಿ₁]

ತಳವಾಱಿಕೆ 'ತಳವಱಿಕೆ' ನೋ.

ತಳವಿಘಾತಿ (ನಾ). ಹೆಜ್ಜೆಯ ಹೊಡೆತ ; ಪದಾಘಾತ : ಉಗುರು ಸೋಂಕಿನಲಬುಜಜಾಂಡದ ಬಿಗುಹು ಬಿಡುವುದು ತಳವಿಘಾತಿಗೆ ಜಗತಿ ಜರಿವುದು (ತೊರರಾ. ೬-೮-೧೧). [ತಳ (= ತಲ) + ವಿಘಾತಿ]

ತಳವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಕೈಯಂನ್ನು ಹಿಡಿ ; ಹಸ್ತಲಾಘವ ಕೊಡು : ಯುವರಾಜನನ್ನು ತಳವಿಡಿದುಯ್ದು ನಿವಿಷ್ಟಮಾಡಿ (ಬಟ್ಕಅ. ೩೮-೨೫).

[ತಳ (=ತಲ) + ಪಿಡಿ$_1$]

ತಳವಿತ್ತಿ, ತಳವಿರ್ತಿ, ತಳವ್ರಿತಿ (ನಾ). = ತಳವೃತ್ತಿ : ಅವ್ವಲಿವಂಣ್ಣಂ ತಳವನವುರದೊಳ್ತಳವಿತ್ತಿಯ ಮಣ್ಣ್ಪುಗರಿಗೆಱೆಯೊಳ್ಪನ್ನಿರ್ಕಣ್ಡುಗಂ ಪಿರಿಕೆಱೆಯೊಳಂ . . . ಪನ್ನಿರ್ಕ್ಕಣ್ಡುಗಂ ಮನೋಹರಂ ದತ್ತಂ (ಎಕ. I, ೧-೨೦ ; 466) : ಅಂಗಭೋಗ ರಂಗಭೋಗ ಜೀರ್ಣ್ಣೋದ್ಧಾರಕ್ಕಂ ಪಾರಣೆಯ ಜಂಗಮಾರಾಧನೆಗಂ ಕೊತ್ತುಸಿ ಕುಱುವನಿಗೆ ತಳವಿತ್ತಿ ಅಂಕವಲ ಕೂಂಡಿನಾಡೊಳು ಸಲುವಂತೆ (ಎಇ. XXI, ೨-೬೧ ; 1260). **ತಳವಿರ್ತಿ**: ಮಹಾದೇವರಿಗೆ ಅಂಕನಾಥವೆಸರಿಂ ಅಂಕವಲತಳವಿರ್ತಿ ಕೊತ್ತುಸಿ ಕುಱುವನಿಗೆ ಈ ಹಳ್ಳಿ ಮಾಂಧಾತ ಚಕ್ರವರ್ತ್ತಿ ಬಿಟ್ಟ ಧರ್ಮ್ಮ (ಎಇ. XX1, ೨-೫೫ ; 1260). **ತಳವ್ರಿತಿ** : ಶ್ರೀ ಸ್ವಯಂಭುದಕ್ಷಿಳ ಸೋಮನಾಥ ದೇವರ ಅಂಗಭೋಗ [ಕ್ಕಂ] ಶ್ರೀಗಂನ್ಧಕ್ಕೆ ತಳವ್ರಿತಿಯ ಸೂಳೆವೊಲದ ದಸವನ್ಧದ ತಮಗೆ ನಡೆವ ಎಂಟ್ಟು ಗದ್ಯಾಣ ಹೊನ್ನುಮಂ . . . ಬಿಟ್ಟರು (ಸೌಇಇ. XX, ೨೨-೩೪ ; 1153). [<ತಳವೃತ್ತಿ]

ತಳವಿರ್ತಿ 'ತಳವಿತ್ತಿ' ನೋ.

ತಳವುಕಾರ (ನಾ). ೧. ಸಾಮವೇದದ ತಲವಕಾರ ಶಾಖೆ. ೨. ಆ ಶಾಖೆಗೆ ಸೇರಿದವನು : ದೇವರಂಗಭೋಗ ಉಪಹಾರಕ್ಕೆಂದು ಆದನೂರ ತಳವುಕಾರ ಇರುಳುನೀಕ್ಕಿಯಾಂಡರು ಬಿಟ್ಟ ತೋಟಸ್ಥಳ (ಸೌಇಇ. IX-1, ೧೪೧-೪೫ ; 1174). [<ಸಂ. ತಲವಕಾರ]

ತಳವೂರು (ಕ್ರಿ). ೧. ನೆಲೆಯಾಗಿ ನಿಲ್ಲು ; ನೆಲಸು ; ತಂಗು : ಭದ್ರವಾಗಿ ತಿಂಗಳ ದಿನ ತಳವೂರಿ ಬಿಡ್ತೀನಿ (ಮರಳಿ. ೧೪೭); ಅಮೆರಿಕೆಗೆ ತೆರಳಿ ಅಲ್ಲಿಯೇ ತಳವೂರಿದನು (ಪ್ರಬಂಧ. ೧೧೧); ಬಹಳ ಜನ ಪ್ರವಾಸಿಗಳು ಪಶ್ಚಿಮ ಕರಾವಳಿಯಲ್ಲೇ ಮೊದಲು ತಳವೂರಿದ್ದು (ಪ್ರವಾಇ. II, X ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ) ; ಅಂದು ಅವನ ಮುಖದ ಮೇಲೆ ಅಪೂರ್ವಕಳೆ ತಳವೂರಿರಬೇಕು (ಸುವಸಂ. ೫೨) ; ಎಳೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆರಂಭವಾದ ಗುರುತುಗಳು ಅವರಲ್ಲಿ ಭದ್ರವಾಗಿ ತಳವೂರುತ್ತವೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೨೦೩). ೨. ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳು ; ಟಿಕಾಣಿ ಹಾಕು : ವರನ ಕಡೆಯ ದಿಬ್ಬಣ ಆಗಲೇ ಬಂದು . . . ಅಶ್ವತ್ಥ ಕಟ್ಟೆಯ ಮೇಲೆ ತಳವೂರಿದೆ (ಮೂರುದಾ. ೨೦೫) ; ಕಂಪನಿಯೊಂದು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ತಳವೂರಿತು (ನಾಪೋಲೀ. ೧೬೧).

[ತಳ (=ತಲ) + ಊರು$_1$ (<ಊಱು$_1$)]

ತಳವೃತ್ತಿ (ನಾ). ದೇವಾಲಯ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಸಂರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಬಿಟ್ಟು ಕೊಟ್ಟ ದತ್ತಿ : ಶ್ರೀಮತ್ ಶಂಕರಗಣ್ಡರಸಂ ಕುಪಣದೊಳ್ಮನ್ನ ಮಾಡಿಸಿದ ಜಯಧೀರ ಜಿನಾಲಯದ ತಳವೃತ್ತಿಗೆ ಪೊಲನಂ ಬೇಡಿದೊಡೆ (ಶಾಸಪ. ೫-೧೨ : 965) ; ಬಸದಿಗೆ ತಳವೃತ್ತಿ ಸಾಯಿರ ಮತ್ತರು(ಂ) ಮಿರ್ಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕುಮತ್ತರು ಗಟ್ಟಿಯುಂ (ಸೌಇಇ. IX-1, ೭೭-೩೦ ; 992) ; ಶ್ರೀಲೊಕ್ಕಿಗುಣ್ಡಿಯೊಳ್ಬಸದಿಯಂ ಮಾಡಿಸೆಯದಕ್ಕೆ ತಳವೃತ್ತಿಯೆಂದು ಕೊಟ್ಟ ಸುಱುಕಿಯ ಸೀಮಾಮರ್ಯ್ಯಾದೆ (ಸೌಇಇ. XI-1, ೫೨-೫೬ ; 1007) ; ದುರ್ಜ್ಜಯ ವೈರಿಮದೇಭಸಿಂಹನುಂಮೆನೆ ನೆಗೞ್ದಂ ಜಯಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿ ತಳವೃತ್ತಿಯ ಹೆಗ್ಗಡೆ ಮಲಿದೇವನೆನೆ ಪೊಗಳದರಾರು (ಕೊಲ್ಹಾಶಾ. ೧೧-೧೯ ; 1151). [ತಳ (=ತಲ) + ವೃತ್ತಿ$_2$]

ತಳವೆಳಗಾಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ದಿಗಿಲುಗೊಳಿಸು ; ಗಾಬರಿಗೊಳಿಸು : ತಳಕಾಡಂ ತಳವೆಳಗಾಗಿಸಿ ಅಮ್ಮಚವಾಡಿಯಂ ಮುಟ್ಟಿಟಿವುಗಿಸಿ (ಚಿಕವಿ. ೨-೨೯).

[ತಳವೆಳಗಾಗು + - ಇಸು$_3$]

ತಳವೆಳಗಾಗು (ಕ್ರಿ). ೧. ದಿಗಿಲುಗೊಳ್ಳು ; ಗಾಬರಿಯಾಗು ; ದಿಕ್ಕುತೋಚದಂತಾಗು : ಉಮ್ಮಳಿಸಿ ಕಳವಳಿಸಿ ವಿರಹಾಕುಳನವೊಲಾ ಖಚರನಿಂತು ತಳವೆಳಗಾದಂ (ಆದಿಪು. ೨-೧೪); ಬೆಳಗಿ ಸಮಸ್ತ ಭೂವಳಯಮಂ ನಿಜತೇಜದಿನಾಂತ ದೈತ್ಯರಂ ತಳವೆಳಗಾಗೆ ಕಾದಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೭೪) ; ಆತ್ತ ಪುಲಿಯಿತ್ತ ದರಿಯೆಂದತ್ತಿತ್ತಡಿಯಿಡದೆ ಲಕ್ಷ್ಮಿ ತಳವೆಳಗಾದಳ್ (ಗದಾಯು. ೯-೧೭) ; ನಿದ್ರೆಗೆಟ್ಟರ್ದ ಯಶೋಭದ್ರೆಗಱಿಪಿದೊಡೆ ತಳವೆಳಗಾಗಿಯೆಟ್ಟಿ ಬಂದು ತಾನುಮಾಕೆಗಳುಂ ಮಾಡದೊಳಗೆಲ್ಲಂ ನೋಡಿ ಮಗನಂ ಕಾಣದೆ (ಜೀವಸಂ. ೧೧೩. ೪೫ ವ) : ಅದು ಜಾತಿಸ್ಮರನಾಗಿ ಬೆನ್ನಬೆನ್ನನೆ ಪರಿದೆಯ್ತರೆ ಪರದಿ ಬೆಚ್ಚಿ ತಳವೆಳಗಾದಳ್ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ.೧-೫೪); ಕಪಿರೋಮಾಳಿ ಸೋಂಕಿನಲಂಜಿ ತಳವೆಳಗಾದುದಖಿಳಜನ(ತೊರರಾ.೬-೧೧-೨೬). ೨. ಬೆರಗಾಗು ; ಆಶ್ಚರ್ಯಚಕಿತವಾಗು ; ವಿಸ್ಮಯಪಡು : ಬೆಳಗುಗಳೆಲ್ಲವೊಂದುರುಳಿಯಾಗಿ ನಭಸ್ಥಳದಿಂದಮಿಾ ಮಹೀತಳಕಿೞಿತರ್ಪುದೆಂದು ಮನುಜಾಕೃತಿಯೆಂದು ಮುನೀಂದ್ರನೆಂದು . . . ಕಮಳಸಂಭವನಂದನನೆಂದು ನೋಟಕರ್ ತಳವೆಳಗಾಗೆ ಸಾರೆವರೆ ನೀರದಮಾರ್ಗದಿನಂದು ನಾರದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೬-೬) ; ತರುಣರು ತಳ[ಪಾಠಾಂ. ಳೆ]ವೆಳಗಾಗೆ . . . ವಿರಹಾಗ್ನಿಯಿಂ ವಿಕಳತೆಗೊಳೆ ವಿಟರಾ ಸರಸಿಜನೇತ್ರೆಯೆಯ್ದಿದಳು (ಕುರಾಸಾಂ. ೬-೮೧). ೩. ಕಳವಳಿಸು ; ತಲ್ಲಣಿಸು ; ವ್ಯಾಕುಲಗೊಳ್ಳು ; ಪರಿತಪಿಸು : ತಿಳಿದಿರ್ದ ಕೊಳದ ಜಲದೊಳ್ ಪಳಚ್ಚನೆಸೆದಿರ್ದ ತನ್ನ ನೆೞಲಂ ತನ್ನೋಪಳೆ ಗೆತ್ತು ಮುೞುಗಿ ಕಾಣದೆ ತಳವೆಳಗಾಗಿರ್ದ ವಿರುಳ ವಿರಹ ವಿಹಂಗಂ (ಅಜಿಪು. ೬-೬೨) ; ಸಾಸವೆಗುಡಿದಂತಿರೆ ಕರಮೆ ಮುೞುಗಿ ತಳವೆಳಗಾದಂ (ಧರ್ಮಾಮ್ಯ. ೧-೧೪೩) ; ಮೂರ್ಛೆದಿಳಿದುಂ ಮೋಹಮೂರ್ಛೆ ತಿಳಿಯದಿರೆ ತಳವೆಳಗಾಗಿ ತನ್ನೊಳ್ತಾನೆ ಬಗೆದು (ಅರ್ಧನೇ. ೨-೪೮ ವ) ; ಬಳಿಸಂದು ತಿರುಗಿ ತಳವೆಳಗಾಗಿ ಅಳವಳಿಯುತಲ್ಲಿಯುಂ ಪಡೆಯದಾತುರನಾಗಿ (ಟಂಡೋರ. ಹ. ೫೦೫-೩) ; ಖಳನಿವನೆಂದಿಗಳಿವನೆನುತ್ತ ತಳವೆಳಗಾಯ್ತು ಸುರಕಟಕ (ತೊರರಾ. ೬-೨೬-೪೨). ೪. ಭಾವೋದ್ವೇಗಕ್ಕೊಳಗಾಗು ; ಉದ್ರಿಕ್ತವಾಗು ; ಉತ್ತೇಜಿತವಾಗು : ಎನಿತಂತರದೊಳ್ಕಂಡಿರೆಲ್ಲಿದಂ ಬಂದನೆ ಭೂಕಾಂತನೆನುತ್ತಂ ಬೆಸಗೊಳುತಂ ತಳವೆಳಗಾಗಿ (ಕಾದಂಉ. ೫೧೫) ; ತಳವೆಳಗಾದಂ ವನಿತಾತಿಳಕದ ಪೆಱನೊಸಲ ರೋಚನಾತಿಲಕದ ಚೆಲ್ವೆಟೆಕುಳಿಗೊಳೆ ಸಮ್ಮೋಹನತಿಳಕದವೋಲ್ ಮನಮನವನಿಪಾಲಕತಿಲಕಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೫-೬೧) : ಆನೊಂದ ಕನಸ ಕಂಡೆ . . . ಆತನನಪ್ಪಿಕೊಂಡು ತಳವೆಳಗಾದೆನೆಲಗೇ ಚೆನ್ನಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನನ ಕೂಡಿ ಕಣ್ಮುಚ್ಚಿ ತೆಱೆದು ತಳವೆಳಗಾದೆನೆಲಗೇ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೪೧-೯೦); ಎನ್ನ ಮಹಾಘನವ ನಿಲವಿನ ಪ್ರಭೆಯನುಟ್ಟು ತಳವೆಳಗಾಗಿ ಸ್ವಯುಜ್ಞಾನಿ ಕೂಡಲಸಂಗಯ್ಯನಲ್ಲಿ ಮಹಾದೇವಿಯಕ್ಕಗಳ ನಿಲವ ಮಡಿವಾಳನಿಂದಱಿದು ಬದುಕಿದೆನಯ್ಯಾ (ಬಸಹೆ. ೮೨-೨೪೭) ; ಚಿಂತಾಪರವಶತೆಯಿನಿನಿಸಂ ತಡೆದಿದಿರೇೞದಾತ್ಮಪರ್ಯಂಕದೊಳಾ ಕಾಂತಂ ಕುಳ್ಳಿರೆ ಕಂಡು ಕರಂ ತಳವೆಳಗಾಗಿ ಸಖಿಯನೇಂ ನೋಡಿದಳೋ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೬೬) ; ಬಳಿಕಲ್ಲಿ ನೆರೆದಿರ್ದ ಪಾರ್ಥಿವರೆದೆ ತಳವೆಳಗಾಗೆ ರಾಯನ ಕುವರಿ . . . ಐದಿದಳಾ ಸಭೆಗೆ (ಕರ್ಣವ್ಯ. ೫-೧೨). ೫. ಭ್ರಾಂತಿಗೊಳಗಾಗು ; ಭ್ರಮಿಸು : ತಳತಳಿಸಿ ಪೊಳೆವ ಮಾವಿನ ತಳಿರ್ಗಳಶೋಕೆಗಳ ಮಿಸುಪ ಲತೆಗಳ ನೆಲೆ ಬಳ್ವಳ ಬಳೆದ ಬೇಟದುರುಳಿಯ ಬಳಗಮಿದೆಂದೆಳೆಯಳೆಳಸಿ ತಳವೆಳಗಾದಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೩) ; ಗಳಿಲನೆ ಕಾಂತೆ ಚಿತ್ರಪಟದೊಪ್ಪವನೀಕ್ಷಿಸಿಯಾಗಳೊರ್ಮೆದಲ್ ಪುಳಕಿತೆಯಾಗಿ ಕಂಪಿಸಿ ಬೆಮರ್ತಧರಂ ನಸು ಗೆತ್ತೆ ಲಜ್ಜೆ ಕೈಗಳೆದು ಕಳಾಪಮೊಯ್ಯನೆ ಸಿಡಿಲ್ದು ಕರಂ ಮಱವಟ್ಟು ಚಿತ್ತದೊಳ್ ತಳವೆಳಗಾಗಿ ಮೆಯ್ಮಱೆದಳಿಂತುಟೆನಲ್ ನಿಜಚಿತ್ರವಿಭ್ರಮಂ (ದಶಕು. ೧೧-೫೧). ೬. ಬುಡ ಮೇಲಾಗು ; ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತವಾಗು : ಏಳಣ್ಣ ಬೆಳಗಾಯ್ತು ; ತಮವು ತಳವೆಳಗಾಯ್ತು (ಮುಕ್ತಕಂ. ೩೦-೧).

[ತಳವೆಳಗು$_1$ + ಆಗು$_1$]

ತಳವೆಳಗು$_1$ (ನಾ). ೧. ಭಯ ; ದಿಗಿಲು ; ದಿಗ್ಭ್ರಾಂತಿ : ಸುಯ್ಗಳ ಬಿಸುಪಲ್ಲದಿಲ್ಲುಸಿರ್ಗಳಂಗಭವಜ್ವರಮಲ್ಲದಿಲ್ಲ ಮೆಯ್ತಳವೆಳಗಲ್ಲದಿಲ್ಲಱಿವುಮಿಲ್ಲೆರ್ದೆತಲ್ಲಟಮಲ್ಲದಿಲ್ಲ ಕೋಮಳೆಗೆ (ಅನಂಪು. ೮-೩೯) ; ಕೊಲಲು ಬಂದನಲಾಯೆನುತ ತಳ[ಪಾಠಾಂ. ಕಳ, ತಲೆ]ವೆಳಗಿನಲಿ ತಲೆಮುಸುಕಿನಲಿ . . . ರಾಮರಾಮೆನುತಿರ್ದಳಬುಜಾಕ್ಷಿ (ತೊರರಾ. ೬-೪೫-೩೧) ; ಕೊಳುಗುಳದೊಳದಟರೆರ್ದೆಗುಮ್ಮಳಮಂ ತಳವೆಳಗನುಂಟುಮಾಡುವ ಕಲಿಗೆ (ನೀತಿಮಂ. I, ೩೬೨). ೨. ಬೆರಗು ; ಆಶ್ಚರ್ಯ ; ವಿಸ್ಮಯ : "ತಲ್ಲಣಂ ತಳವೆಳಗು ಬಕ್ಕುಡಿ ಬೆಗಡಳುರ್ವು . . . ಬಿಗುರ್ ಬೆಬ್ಬಳಂ ತಳಮಳವೆನಲ್ಕೆ ಸೊಲ್ಲಿಪುದು ಬೆಱಗಪ್ಪ ಭಾವದೊಳು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೫೦) : "ತಳವೆಳಗೆನಲ್ ಬೆರಗೆನಿಕ್ಕು" (ಕಶರ. ೧೨೪): ನೋಡಲ್ಕಮ್ಮದೆ ಕಣ್ಮುಚ್ಚಿ ತಳವೆಳಗಾಗುತೆ ನೋಡಿದಳ್ (ಉದ್ಭದೇ. ೩-೯). ೩. ಭಾವೋದ್ವೇಗ ; ಉದ್ರೇಕ : "ತಳವೆಳಗೆಂದೆನ್ನಲದುವೆ ನಿಬ್ಬರಮಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೨೪೩) : ಕಳಭಾಷಿಣಿ ನಿನಗಾಂ ನೆಱೆ ತಿಳಿಪಂತಿರಲೇನನುಸಿರ್ವೆನಾತನ ಕೆಯ್ತಂಗಳನವನೆನುತುಂ ಜಾನಿಸಿ ತಳವೆಳಗಿಂ ಜರಿಯುತಿರ್ದು ಮತ್ತಿಂತೆಂದಳ್ (ಕುಸುಮಾ. ೧೨-೧೫೨). ೪. ಕಳವಳ ; ಚಿಂತೆ ; ವ್ಯಾಕುಲತೆ. 'ತಳವೆಳಗಾಗು' ಪರಾ. ೫. ಭ್ರಮೆ ; ಭ್ರಾಂತಿ. 'ತಳವೆಳಗಾಗು' ಪರಾ. ೬. ತಲೆಕೆಳಗು ; ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತತೆ : ಮೂಗಿನ ಕಪ್ಪುಪಣತೆಯ ಕತ್ತಲೆ ಜ್ಯೋತಿಯೆಂಬರು . . . ಮಾಣಿಕ್ಯ ಸ್ವಯಂಜ್ಯೋತಿ ಜ್ಞಾನದ ಪ್ರಭೆ ಮಹಾಲಿಂಗ ಗಜೇಶ್ವರನ ನೆನೆವ ಮನವು ಕಾಪಳ ತಳವೆಳಗು ಭೋ (ಸರ್ವವ. ೭೫-೩೯೭); "ಬುಡಮೇಲು, ತಳವೆಳಗು, ಅಡಿಮೇಗು, ತಲೆಕೆಳಗು, ತಿರುವು ಮುರುವು, ಅದಲುಬದಲು" (ಕಂನುಹು. ೮೮). [<ತಳಮಳಗು$_1$]

ತಳವೆಳಗು$_2$ (ನಾ). ಸಂತ್ತಲಿನ ಪ್ರಕಾಶ (?) : ಒಳಗೆ ಶೋಧಿಸಿ ಹೊಱಗೆ ಶುದ್ಧವಿಸಿ ಒಳಹೊಱಗೆಂಬ ಉಭಯಶಂಕೆಯ ಕಳೆದು ಸ್ಫಟಿಕದ ಶಲಾಕೆಯಂತೆ ತಳವೆಳಗುಮಾಡಿ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೨೧-೩೭). [ತಳ ? + ಬೆಳಗು$_2$]

ತಳವೆಳಗುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ದಿಗಿಲಂಗೊಳ್ಳು ; ಬೆದರು : ಬಾಣವೃಷ್ಟಿಯ ಬಹಳತೆಯ ಸರಿ ಕಾಣಿಸಿತು ಕಪಿಯೂಥನಾಥರ ತಾಣದಲಿ ತಳವೆಳಗುಗೊಳೆ ತರಣಿಜ ಸಮೀರಜರು (ತೊರರಾ. ೬-೩೮-೪). ೨. ಬೆರಗಾಗು; ಆಶ್ಚರ್ಯಪಡು; ವಿಸ್ಮಿತನಾಗು : ಅದು ಬಳಿಕ . . . ಮೃದುಕರಾಂಜಲಿಯರ್ಘ್ಯದುದಕವ ಮಧ್ಯದೊಳೆ ಬೀಳೆ ಕೆದರಿ ಹರಿ ಕೋಪಿಸುತ ಲಂಬರಸದನವನು ಮಿಗೆ ನೋಡಿ ಕಾಣದೆ ಹೃದಯದೊಳ್ ತಳವೆಳಗುಗೊಂಡಾಶ್ಚರ್ಯಮನನಾದ (ಕೋಗಯು. ೫-೮). [ತಳವೆಳಗು$_1$ + ಕೊಳ್$_1$]

ತಳವ್ರಿತಿ 'ತಳವಿತ್ತಿ' ನೋ.

ತಳಸಂಕಲೆ (ನಾ). =ತಳಹಗ್ಗ : ಬಲವೊರಜೆ ಎಡವೊರಜೆ ಬೆನ್ನಿನ ಮಿಳಿಯ ಜಾಳಿಗೆವೊರಜೆ ತಳಸಂಕಲೆಯ ತೊಡರಂಕಣಿಯ ಕೊಂಡೆಯ ಪಕ್ಕಗಂಟೆಗಳ . . . ಬಿಗಿದರು (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೩-೨) : ಬೆಳಗುವ ದಂತ ಪೊಂಬೊರಜೆ ತಳಸಂಕಲೆ ತೊಡರುಲಿವ ಪೊಕ್ಕಳಗಂಟೆಯೆಳಸಲೆಯ್ತಂದುದಾ ಹಸ್ತಿ (ಕುರಾಸಾಂ. ೭-೮೯) ; ಬಿಗಿದು ಗುಳವನು ತಳಸಂಕಲೆಯನಳವಡಿಸಿ ಕರಿಯನೇಱಿ ಕಲಿಜೋದರೆಳ್ತಂದರಂದು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೧-೨೫).

[ತಳ (= ತಲ) + ಸಂಕಲೆ]

ತಳಸಂಚ 'ತಳಸಂಚು' ನೋ.

ತಳಸಂಚು, ತಳಸಂಚ (ನಾ). ೧. ಖಡ್ಗಯುದ್ಧದ ಒಂದು ವರಸೆ ; ಕೆಳಮಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಕತ್ತಿಯನ್ನು ಬೀಸುವುದು : ತಳಸಂಚು ಮೇಲ್ಸಂಚು ಹಿಂಕೋರೆ ಮುಂಕೋರೆ ಬಲಸನ್ನೆಯೆಡದ ಸನ್ನೆಯೊಳು ಅಲಗ ನೀಡಿದರಲಗಿನೊಳಾಂತು ನೆಗೆದು ಮೈ ಹೊಳೆದು ತಪ್ಪಿಸಿದವೆಲ್ಲವನು (ಭರಜ. ೬೩-೨೭). ೨. [ಸಂಗೀತ] ವಾದ್ಯವನ್ನು ನುಡಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗತ್ತು ; ಮಂದ್ರದಲ್ಲಿ ತೋರಿಸುವ ಚಮತ್ಕಾರ: ತಳಸಂಚು ಮಧ್ಯಸಂಚುಪ್ಪರದ ಸಂಚುಗಳನಳವಡಿಸಿ ಸಂಯೋಗ ವಿಪ್ರಯೋಗಾಕ್ರಮೋಜ್ವಳ ಸಕ್ರಮದಿನ ಸ್ವರ ಸ್ವರ ಜನಿತವಾದ ವಿವಿಧ ವಿಧ ಪಾಠಂಗಳಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೩-೫೪). ೩. [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯದ ಒಂದು ಗತಿ : ತಳಸಂಚು ಮಧ್ಯಸಂಚುಪ್ಪರದ ಸಂಚು ಮಂಜುಳವಾಗೆ ನಿಡುಗಣ್ಣ ಥಾಳವಾಳವನಾಡಲೆಳೆಮಿಂಚುವೋರಣದಿಳಾಯದ ವಿಡಾಯಿಯಂದಂಬಡೆಯೆ . . . ದೇಶಿಯನಾಡಿದಳು ಪರವೆನಾಚಿ (ಸೌಂದಪು. ೮-೧೦) : "ನಾಟ್ಯದ ತಾಳದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಕಾಲ" (ಷಟ್ಪನಿ). **ತಳಸಂಚ :** ೧. ಮೀಱಿ ತಳಸಂಚದೊಳು ಮೊನೆಯನು ತೋಱಿ ತಿರುಪಿನೊಳಣೆದು ಕಳಚುವರೇಱುಗಾಣದೆ ಮಧ್ಯಸಂಚಕೆ ಸಿಲುಕಿ ಕೈಮಾಡಿ . . . ದಂಡೆಯನ್ನೆತ್ತಿ ಕಾದಿತು ಸುರಗಿಯತಿಬಲರು (ಕುಮ್ಯಾಭೀ. ೪-೨೨). ೪. (?): ಭರದ ಮುಷ್ಟಿಯ ಬಿಲ್ಗೊಳಡಗಿತೊ ಶರೀರವೆನೆ ತಳಸಂಚದೊರ್ಮೆಯ್ಕೆರವಿನಿಂ ನೆಱೆ ನಿಂದು ಕೂರ್ಗಣೆವಿಳುಕನಾಯತದೀ ತಿರುವಿನೆಡೆಯೊಳು ತೊಡಚಿ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೫-೨೭).

[ತಳ (=ತಲ) + ಸಂಚು]

ತಳಸಮಸ್ತ (ನಾ). ಊರಿನ ಪ್ರಮುಖ ಜನ ; ಎಲ್ಲ ಸಮಸ್ತರು : ಹತ್ತಿಯ ಸೋಬಿಸೆಟ್ಟಿ ಮಗಂ × × × ಱಿ ಬೀರಿಸೆಟ್ಟಿ ಇನ್ತಿವರ್ಮುಖ್ಯಮಾಗಿ ತಳಸಮಸ್ತವಿರ್ದ್ದು (ಸೌಇಇ. XI-II, ೧೯೮-೯ ; 1123).

[ತಳ (=ತಲ) + ಸಮಸ್ತ]

ತಳಸಾರ್ (ಕ್ರಿ). ತಳವನ್ನು ಸೇರು ; ತಳಮುಟ್ಟು : ತಳಸಾರ್ದುದು ಪಾಲ್ಗಡಲೀ ಮಳರಹಿತನ ಮಜ್ಜನಕ್ಕೆ ಸಲಿಲಂ ಕಲಿಲಂಗಳಿವಾದುವೆಂದು ದೇವರ್ಕಳನಿಂದ್ರಂ ಹಸ್ತಸಂಜ್ಞೆಯಿಂ ಬಾರಿಸಿದಂ (ಅನಂಪು. ೫-೭೨).

[ತಳ (= ತಲ) + ಸಾರ್$_1$]

ತಳಸಾರಿಕೆ 'ತಳಸಾರಿಗೆ' ನೋ.

ತಳಸಾರಿಗೆ, ತಳಸಾರಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ; ಸ್ಥಳದ ತೆರಿಗೆ : ಬಡಗಿಕೂಂಟೆಯ ಮನೆದೆಱೆ ಹೊಲದೆಱೆ ಸಾದಂ ಬಣ್ಣಿಗೆ ಬಳಂಬೆಯ ತೆಱೆ ತಳಸಾರಿಗೆ ಕಾಣಿಕೆ ಕವಣಾಯ ದಣ್ಡದಾಯವಿನ್ತಿನಿತುಮಂ . . . ಕೊಟ್ಟರ್ (ಸೌಇಇ. IX-I, ೧೭೨-೧೮ ; 1106) ; ಅಂಗಡಿ ೧ ಆದಕ್ಕೆ ತಳಸಾರಿಗೆ ದನಬಳ ಕೊಟ ಹ[೧] ಸವಮಳೆ[ಗ](ಸೌಇಇ. XV, ೨೩೨-೧೦ ; 1206); ಯಿಬ್ಬಡಗ ೬ ಕಯ್ಯನೀಳದ ಅಂಗಡಿ ೧ ಅದರ ತಳಸಾರಿಗೆಗೆ ಸ × × ಕೊಟ ಹ ೧(ಕಇ. V, ೬೬-೧೦ : 1206) ; ಸುಂಕಾಧಿಕಾರಿ ಭಿಲ್ಲವನಾಯಕಂ ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ದೇವರಿಗೆ ಧೂಪದೀಪಕ್ಕೆ ಮೊಲದ ಕಲ್ಲೊಳು ಸುಂಕ ತಳಸಾರಿಗೆ . . . ಧಾರಾಪೂರ್ವ್ವಕವಾಗಿ ಮಾಡಿದರು (ಸೌಇಇ. IX-I, ೩೬೪-೨೦ ; 1210). **ತಳಸಾರಿಕೆ :** ಒಳವಾಱು ಹೊಱವಾಱು ತಳಸಾರಿಕೆ ಅಲೆದೆರೆ ತೋಟದೆರೆಯೇನುಳ್ಳದನೂ . . . ಕೊಟ್ಟೆವಾಗಿ (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೧೩೦-೪೪; 1404). [ತಳ (= ತಲ) + ಸಾರಿಗೆ$_1$]

ತಳಸಿಂಗ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಮೂಲಿಕೆ (?) : ದೇವದಾರಿ ಬೇರು, ಭೂದೇವಿಬೇರು, ತೀಟಕೋಗಿಲಬೇರು, ತಳಸಿಂಗ, ಈಪತ್ರೆ ಇವು ಒಂದೊಂದೂ ೫ ಗ ತೂಕ (ಸಕವ್ಯ. ಪರಿ. ೪೫೨). [?]

ತಳಸುಂಕ (ನಾ). ಭೂಮಿಕಂದಾಯ : ಸಂತೆಯ ತಳಸುಂಕ ವಸೂಲಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ). [ತಳ (= ತಲ) + ಸುಂಕ]

ತಳಸೋಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಬಾವಿ, ಕೊಳ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ತಳದ ಹೂಳನ್ನು ತೆಗೆ. ೨. ತಳದವರೆಗೂ ಬೆದಕಿ ಶೋಧನೆ ಮಾಡು ; ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನೋಡು ; ಶೋಧಿಸು : ಮೊಹೆಂಜೋದಾರೋ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ದ್ರಾವಿಡರದಿದ್ದದ್ದಾದರೆ ಕನ್ನಡವನ್ನು ಇನ್ನೂ ತಳಸೋಸಿ ನೋಡುವ ಅಗತ್ಯವು ಬಹಳೇ ಇದೆ (ಸಾಹಿಸಂ. ೧೪೩) ; ತಮವನೆಲ್ಲ ತಳಸೋಸಿ ಮಾಡು ಸ್ಥಿರಶಾಂತಿ ಕಾಂತಿಯಾಗಿ (ಹೃದಸ. ೬೨-೯).

[ತಳ (= ತಲ) + ಸೋಸು]

ತಳಹಗ್ಗ (ನಾ). ಆನೆಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಹಗ್ಗ,-ಸರಪಳಿ : ತಳಕ್ಕೆ–ಕರತಳ, ಕೆಂದಳ, ತಟ್ಟುತಳ, ತಳಹಗ್ಗ, ಧರಣೀತಳ–ಎಂಬಂತೆ (ಶಮದ. ೨೯೮ ಪ್ರಯೋ); ತಳಹಗ್ಗಮೆಂದು ಕರತಳ ಪಾದತಳಮುಮೆಂದು . . . ತತ್ಸಮಕೆ ಕನ್ನಡ ಸಕ್ಕದಂಗಳಲಿ ಕ್ರಮದಿಂದ ತೋರ್ಪುದಾಹರಣೆಯಕ್ಕುಂ (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೯೭). 'ತಳಸಂಕಲೆ' ಪರಾ. [ತಳ (=ತಲ) + ಹಗ್ಗ]

ತಳಹಚ್ಚು (ಕ್ರಿ). ತಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಸು ; ತಳಕಾಣುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಬರಿದು ಮಾಡು: ಅನ್ನ–ರುಘಣಕ ಮಾಡಿದೆ. ಮೂವರೂ ಅದನ್ನು ತಳಹಚ್ಚಿ ಮುಗಿಸಿದೆವು (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೨೫೭). [ತಳ (=ತಲ) + ಹಚ್ಚು$_1$]

ತಳಹತ್ತ, ತಳಹತ್ತು$_2$ (ನಾ). ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದ ಒಂದು ಪಟ್ಟು : ಕರವಳಯ ತಳಹತ್ತ ಡೊಕ್ಕರ ಶಿರವ ಧಣುಧಣುವಟ್ಟುತಳ ಪೊಪ್ಪರದುವೆಂಗುಲ ಕಂದ ಡೊಕ್ಕರ ತೋರಹತ್ತದಲಿ . . . ತೋಱಿದರು ಕೌಶಲವ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೬-೨೯) ; ಕರವಲಯಕೋರೊರ್ವೆ ತಳಹತ್ತಕೋರೊರ್ವೆ ಸರಿಸ ಮಂಕಡಕೊರ್ವೆ . . . ಹರಿ ಕಮಲಭವರೊದಗಿದರ್ (ಜಬಪು. ೧೭-೩೯) ; ತಳಹತ್ತ ಡೊಕ್ಕರ ಲವಣಿ ಲಾಗು ಕರವಳಯದಿಂದ (ತರ್ಕಕಾ. ೯-೩೪). **ತಳಹತ್ತು$_2$:** ಅಂತರಿಪ ನರಸಿಂಗ ಪಟ್ಟಸುಮಂತಡರೆ ತಳಹತ್ತು [ಪಾಠಾಂ. ತ್ತ] ಗಳಹತ್ತಂ ತುಳಿಲವಿಂದಾಣದಲಿ ಹರಿ ಕಾದಿ ಬಳಲಿಸಿದಾ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೨-೬೨). 'ಗಳಹತ್ತ', 'ತೋರಹತ್ತ' ಪರಾ.

[< ಸಂ. ತಲಹಸ್ತ ?]

ತಳಹತ್ತು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಕೆಳಮಟ್ಟಕ್ಕೆ ಇಳಿ ; ತಗ್ಗು : ಗಂಗಾಪ್ರವಾಹದಂಥ ಆಕೆಯ ವಾಗ್ಝೋರಣೆಯಲ್ಲಿ ಮಿಕ್ಕವರ ಪ್ರಸಂಗವು ತಳಹತ್ತಿ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಿತು (ಲಕ್ಷ್ಮೀಪ್ರ. ೧೨). ೨. ನೆಲಸು; ಇರು : ಅವನು ಎಲ್ಲೂ ತಳಹತ್ತಲಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). ೩. ತಳಕಾಣು ; ನೆಲೆಯನ್ನು ತಿಳಿ : ಎಷ್ಟೇ ಆದರೂ ಅವನ ಗುಟ್ಟು ತಳಹತ್ತುವುದು ಕಷ್ಟ (ರೂಢಿ). ೪. (ಬೇಯಿಸುವಾಗ) ತಳಕ್ಕೆ ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳು ; ತಳಹಿಡಿ ; ಸೀಯು : ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಕದಡಿ ಶೋಧಿಸಿ ೩೦ ಹಲ ಬೆಲ್ಲ, ತುಪ್ಪ ೨೦ ಪಲ ಸಹ ಹನಿಸಿ ತಳಹತ್ತದ ಹಾಗೆ ಸಟ್ಟುಗದಿಂ ತೊಳಸಿ ಲೇಹ್ಯಪಕ್ವದಿಂದಿಳುಹಿ (ಸಕವೈ. ೨೯೭).

[ತಳ (= ತಲ) + ಹತ್ತು$_1$ (< ಪತ್ತು$_1$)]

ತಳಹತ್ತು$_2$ 'ತಳಹತ್ತ' ನೋ.

ತಳಹದಿ (ನಾ). ತಳಪಾಯ ; ಅಸ್ತಿವಾರ ; ಬುನಾದಿ : ಗೋಡೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಮೊದಲು ತಳಹದಿಯು ಬೇಕಲ್ಲವೆ (ಹೂಬಿಸಿ. ೭೩) ; ಕಟ್ಟಲಿರುವ ಗಾನಮಂದಿರಕ್ಕೆ ಈ ಆಲಾಪವೇ ತಳಹದಿ (ಅಬೋಲೀ. ೧೬೫) ; ಜಗತ್ತೆಲ್ಲ ಈಶ್ವರಾಂಶ ಎಂಬ ತತ್ವಜ್ಞಾನ ಮಾತ್ರ ನಿಜವಾದ ವಿಶ್ವಪ್ರೇಮಕ್ಕೆ ತಳಹದಿಯಾಗಬಲ್ಲುದು (ಪುಕ್ವಾರ. ೪೩ ಪೀಠಿಕೆ). [ತಳ (= ತಲ) + ಹದಿ$_2$]

ತಳಹರಿ (ಕ್ರಿ). ಕೆಳಕ್ಕೆ ಹರಿ (?) : ಎಡೆವಿಡದೆಯೆಡೆಯಾಡುತಿರ್ಪರ ತೊಡಿಗೆಗಳ್ವಾಟ್ಕಾಡಿಯುದಿರ್ದರಲುಡಿ ಸುರತ್ನಾವಳಿ ಕನಕನಗರೋಹಣಾದ್ರಿಗಳ ನಡುವೆ ಸುರಿದುರುವಳಿಯ ಬಿರುವೊನಲ್ಗೊಡೆದು ಪರಿದೇಳ್ತಂದು ತಳಹರ[ರಿ]ದೆಡೆಯು ಪುಳಿನ ಪರಳ್ಗಳೆನಿಸಿಹವಾ ಪ್ರಚೂಳಿಯಲಿ (ಮದೇಪು. ೨-೪೦). [ತಳ (= ತಲ) + ಹರಿ$_2$ (< ಪರಿ$_2$)]

ತಳಹಸಿ (ನಾ). ನೆಲದ ಕೆಳ ಪದರದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗಿರುವ ತೇವ ; ತಳದವರೆಗೂ ಇರುವ ಹಸಿ : ಮಳೆಯಾಗಿ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ನೀರು ನಿಂತು ತಂಪಾದರೆ ಹೊಲವು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹಸಿಯಾಗಿ ತಳಹಸಿ ಕೊಡುವುದು (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೮೩). [ತಲ (= ತಳ) + ಹಸಿ$_2$ (< ಪಸಿ$_3$)]

ತಳಹಳ, ತಳಹೊಳ (ನಾ). ೧. ದಿಗಿಲು; ದಿಗ್ಭ್ರಮೆ. 'ತಳಹಳಂಗೊಳ್' ಪರಾ. ೨. ತಳಮಳ ; ಕಳವಳ ; ವ್ಯಾಕುಲತೆ. 'ತಳಹಳಗೊಳ್' ಪರಾ. **ತಳಹೊಳ : ೨.** "ಕ್ಲದ – ವೈಕಲ್ಯೇ, ತಳಹೊಳದೊಳ್" (ಕಾಶಕ್ಕೆ. ೧೩೭). 'ತಳಹೊಳಗೊಳ್' ಪರಾ.

ತಳಹಳಂಗೊಳ್, ತಳಹಳಗೊಳ್, ತಳಹೊಳಂಗೊಳ್, ತಳಹೊಳಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಬೆಗಡುಗೊಳ್ಳು ; ದಿಗಿಲುಗೊಳ್ಳು ; ದಿಕ್ಕು ತೋಚದಂತಾಗು : ನಿಜಪುರಕೆ ಪೋಪ ದಾರಿ ಆವ ಕಡೆಯೆಂದು ಕಾಣದೆ ತಳಹ[ಪಾಠಾಂ.ಹೊ]ಳಂಗೊಳುತ್ತಾ ವನಾಂತದೊಳು ಮದ್ದಳೆಯ ಹೊಕ್ಕಿಲಿಯಂತೆ . . . ವೈಶ್ಯನಿಕುರುಂಬಮೆಲ್ಲವುಂ ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗೊಂಡುದಾಗ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೧೦-೪೦). **ತಳಹಳಗೊಳ್ : ೧.** ಕೊಳದೊಳಲರ್ದಬ್ಜದಲರಂ ನಳಿನೇಕ್ಷಣೆ ಮುಱಿವೆನೆಂದು ಪುಗೆ ತೆರೆವೊಯ್ಲಿಂ ಮುಳುಗುತ್ತೇಳುತೆ ಭಯದಿಂ ತಳಹಳಗೊಳ್ವಂತೆ[ಪಾಠಾಂ. ತಳಮಳಗಾದಂತೆ, ತಳಹೊಳಗೊಳ್ವಂತೆ]ಕಣ್ಗದೇಂ ರಂಜಿಸಿತೋ (ರಾಜಶೇ. ೧೦-೪೭). **೨.** ತಳಮಳಿಸು; ವ್ಯಾಕುಲಗೊಳ್ಳು : ಆಳಲುತ ಬಳಲುತಂಜುತ ಚಿಂತೆಯಾಂತಳ ತಳಹಳಗೊಳುತ ತಲ್ಲಣಿಸಿ ಕಳವಳಿಸುತ ಕಂಗೆಟ್ಟು ರಂಗಾಯೆಂಬೆಳೆಯಳನು (ಶತಸಾಂ. ೩೪-೮೦). **ತಳಹೊಳಂಗೊಳ್ :** ೧. ಮೇಲಿನ 'ತಳಹಳಂಗೊಳ್' ಉಲ್ಲೇಖಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವ 'ಸಮ್ಯಕೌ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. **ತಳಹೊಳಗೊಳ್:** ೧. ಜಲಧಿ ಮೇರೆಯ ಮಿಱಿ ಪೆರ್ಚೆ ತಳಹೊಳಗೊಳೆ[ಪಾಠಾಂ. ತಳವಳಗೊಳೆ, ತಳಹೊಳಗಾಗಿ] ತಾರಾಲೋಕ ಭೇರೀಕುಳ ಮೊಳಗಿದುದು ಬೇಗದೊಳು (ಕುರಾಸಾಂ.೧೬-೧೮); ದಳವಾಯಿ ನಂಜರಾಜೇಂದ್ರನ ಡಾಳಿನ ಹೊಳಹು ಡಮಾಮಿಯಬ್ಬರದ ಸುಳಿವ ಕಂಡಾಕ್ಷಣ ಹತ್ತು ಪೌಜೊಂದಾಗಿ ತಳಹೊಳಗೊಂಡುದೇವೇಳ್ವೆ (ಕಂನವಿ. ೧೭-೫೦). **೨.** ಅಳುರ್ವ‌ಂಗಜಾಗ್ನಿಯ ತಾಳಲಾಱದೆ ತಳಹೊಳಗೊಳುತಾ ತರಳಾಕ್ಷಿ ತಳುವದಲ್ಲಿಂದೆಳ್ದು . . . ತೊಳಲಿದಳರಮನೆಯೊಳಗೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೫-೨೨): ತಳರ್ವಜ್ಜೆ ತಟಪುಟನಿಡುವಾಗ ಏಟರದೆ ತಳಹೊಳಗೊಳುತಿಹುದೊಡನೆ (ಭರಜ. ೧೨-೬೮); ಇಳಿವ ಕಣ್ಣೀರು ಬಾಯ್ಮುದ್ರೆ ತಲೆಗಿಟ್ಟ ಮುಸುಕಿಂದ ಬೀದಿಯೊಳ್ಬರೆ ಕಂಡು ತಳಹೊಳಗೊಂಡಿತು ನಗರ (ಭರಜ. ೭೧-೬). [ತಳಹಳ + ಕೊಳ್$_1$]

ತಳಹಳಗೊಳ್ 'ತಳಹಳಂಗೊಳ್' ನೋ.

ತಳಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ೧. = ತಳಹತ್ತು ೧ : ಅನ್ನ ತಳಹಿಡಿದಿದೆ (ರೂಢಿ). ೨. (ಜಟ್ಟಿಕಾಳಗದಲ್ಲಿ) ನೆಲಕಚ್ಚು : ನಮ್ಮೂರ ಪೈಲ್ವಾನ ಜಿದ್ದಿನ ಕುಸ್ತಿಯಲ್ಲಿ ತಳಹಿಡಿದು ಕುಸ್ತಿಯನ್ನು ಸಮಮಾಡಿದ (ರೂಢಿ).

[ತಳ (= ತಲ) + ಹಿಡಿ$_1$ (< ಪಿಡಿ$_1$)]

ತಳಹೊಳ 'ತಳಹಳ' ನೋ.

ತಳಹೊಳಂಗೊಳ್ 'ತಳಹಳಂಗೊಳ್' ನೋ.

ತಳಹೊಳಗ (ನಾ). ದುಃಖಿಸುವವನು ; ಅಳುವವನು ; ವ್ಯಾಕುಲಪಡುವವನು : "ಕ್ರಂದಕಃ, ಕ್ರಂದಮಾನಃ, ಈ ೨ ತಳಹೊಳಗಂ" (ಕಾಶಕ್ಕೆ. ೧೩೭). [ತಳಹೊಳ (< ತಳಹಳ) + – ಗ$_2$]

ತಳಹೊಳಗೊಳ್ 'ತಳಹಳಂಗೊಳ್' ನೋ.

ತಳಹೊಳಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ದಿಗಿಲುಗೊಳಿಸು ; ದಿಗ್ಭ್ರಮೆಗೊಳಿಸು: ಬಳಿಕ ಸಂಗಮದೇವನಿಡೆ ಕಂತುಕ ಕೈದಳಕೆ ಸಿಕ್ಕದೆ ರಿಪುಭಟರ ತಳಹೊಳಗೊಳಿಸಿ ತಳುವದೆಯ್ದಿ ಲಗ್ಗೆಯ ಕಳಕುಳವನು ಮಾಡಿದುದು (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೦-೮೫). ೨. ಕ್ಷೋಭೆಗೊಳಗುಮಾಡು: ಪ್ರಳಯಪವನನಂದದಿನೊಂದು ಸುಂಟುರೆ ಸುಳಿದಾ ಚೈತ್ರವನಿರದೆ ತಳಹೊಳಗೊಳಿಸಿ ಮತ್ತಾ ಕೂವಕಂಬ ಮನುಳಿಯದೆ ಮುಱಿದು ಹಾಕಿದುದು (ನೇಮಿಸಂ. ೧೦-೧೮೦).

[ತಳಹೊಳಗೊಳ್ (< ತಳಹಳಂಗೊಳ್) + – ಇಸು$_3$]

ತಳಹೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಳಮಳಿಸಂ; ದುಃಖಿಸು; ಅಳುಂ; ವ್ಯಾಕುಲಪಡಂ: "ಕ್ರಂದತೇ, ಕ್ರಂದಯತಿ = ತಳಹೊಳಿಸಿದಪಂ" (ಕಾಶಕ್ಕೆ. ೦೩೭).

[ತಳಹೊಳ (< ತಳಹಳ) + – ಇಸು$_3$]

ತಳಿಜಿ 'ತಳವಟಿ' ನೋ.

ತಳಱಸುಂಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಂಕ ; ತಳವಾರನಿಗೆ ಸಲ್ಲುವ ತೆರಿಗೆ : ಖಂಡಸ್ಫುಟಿತ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರಕ್ಕೆ ಮತ್ತರೆಂಟು ಪೂದೋಂಟಂ ನಾಲ್ಕು . . . ವಡ್ಡರಾವುಳ ವದ್ದಾರ್ದಾನ ತಳಱಸುಂಕಂ ಮಾನ್ಯಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೩೭–೫೪ ; 1114).
[ತಳಱ (<ತಳವಱ) + ಸುಂಕ]

ತಳಾತಳ 'ತಲಾತಲ' ನೋ.

ತಳಾತಳಲೋಕ (ನಾ). = ತಲಾತಲ ೧ : ಜಾನುವಿನಲ್ಲಿ ಮಹಾತಳಲೋಕ ಉರುವಿನಲ್ಲಿ ತಳಾತಳಲೋಕ (ಅಖಂಡೇ. ೧೪೧–೧೨೪); ಕಟಿ—ಕಟಿಪ್ರದೇಶವು, ತಳಾತಳಂ—ತಳಾತಳಲೋಕವೆಂದು, ಪ್ರೋಕ್ತಂ—ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು (ಉತ್ತಟೀ. ೪೧–೫). [ತಳಾತಳ (= ತಲಾತಲ) + ಲೋಕ]

ತಳಾಮಳಕ 'ತಲಾಮಲಕ' ನೋ.

ತಳಾಯ(ನಾ). ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭಂಗಿ,—ವರಸೆ (?): ತೆಱಹುಗೊಂಡು ತಳಾಯದಲಿ[ಪಾಠಾಂ. ಹಕೊಂಡು ತಳಾಯುಧದಿ, ಹುಗೊಂಡು ತಳಾಯತದಿ]ಬೊಬ್ಬಿಱಿದು ಬಾಹಪ್ಪಳಿಸಿ ನಿಂದಿದರಱೆಚಿ ನೆಲಕುಕ್ಕುರಿಸೆ ಕರಿ ಕಮಠಾಹಿನಾಯಕರು (ತೊರರಾ. ೬-೧೭–೩೭).
[ತಳ (= ತಲ) + ಆಯ$_7$]

ತಳಾರ$_1$ 'ತಳವಱ' ನೋ.

ತಳಾರ$_2$ (ನಾ). ೧. ತಡ ; ನಿಧಾನ ; ವಿಳಂಬ : ಇದಕ್ಕಿಂತ ಮುಂಚೆ ಬಂದು ಏನು ಮಾಡಬೇಕಾಗಿತ್ತಿಲ್ಲಿ ಎಂದು ತಳಾರದಲ್ಲಿಯೇ ಬಂದೋ (ಚಂಗಾಳ್ಕ. ೨೯೮) ; ನೋಡಿಕೊಂಡು ಬನ್ನಿ ತಳಾರದಲ್ಲಿ ಎಂದು ಉತ್ತರವಿತ್ತ (ರಾಗಿಣಿ. ೨೦೩) ; ತಳಾರ ಮಾಡಬಾರ್ದು ಬುದ್ಧಿ (ಶಕಾರ. ೧೫೧). ೨. ವಿರಾಮ : ಹಿಂದಿನ ಆ ಸೊಗಸು, ಆ ತಳಾರ, ಆ ಹಾಸ್ಯ, ಗೇಲಿ, ಇನ್ನೊಬ್ಬನ ಮನೆಯ ಮದುವೆ ತನ್ನ ಮನೆಯ ಮದುವೆ ಎಂಬ ಭಾವನೆ ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ (ನನ್ನೂರು. ೩೧೬). [<ತಳರ್]

ತಳಾರಗೋಲ್ (ನಾ). ತಳವಾರನು ಗಸ್ತು ತಿರುಗುವಾಗ ನೆಲಕ್ಕೆ ಕುಟ್ಟುವ ಕೋಲು : ಸಬಳಗೆಜ್ಜೆಗಳ ತಳಾರಗೋಲ ಗಗ್ಗರಿಗಳ ಬಾಜಣೆ (ಮಂತ್ರಶ. ೩೦–೬). [ತಳಾರ$_1$ (<ತಳವಱ) + ಕೋಲ್$_1$]

ತಳಾರಿ 'ತಳವಱ' ನೋ.

ತಳಾರಿಕೆ 'ತಳವಱಿಕೆ' ನೋ.

ತಳಾರಿಸು (ಕ್ರಿ). ವಿರಮಿಸು; ವಿಶ್ರಾಂತಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು: ಅವಳೇನಾದ್ರೂ ತಳಾರಿಸಿಕೋತಾಳೆ ಅಂತೀರ. ಇಲ್ಲ. ಆವಾಗಲೆ ಕಣಜದ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗ್ತಾಳೆ (ಪುನರು. ೪೭೬). [ತಳಾರ$_2$ + – ಇಸು$_3$]

ತಳಾಲೆ 'ತಾಳೋಲೆ' ನೋ.

ತಳಾಱ 'ತಳವಱ' ನೋ.

ತಳಾಱಗೂಲಿ (ನಾ). = ತಳಱಸುಂಕ : ಸೋವಗಾವುಣ್ಡಂ ಪೆರ್ಗ್ಗಡೆ ಸೋವಯ್ಯ[ನಿ]ನ್ತಱುವಗ್ಗಾರ್ವುಣ್ಡುಗಳ್ಕಿಟ್ಟು ಮಂನೆಯ ಸಾಮ್ಯದೊಳ್ ಬಿಟ್ಟ ಮರ್ನ್ನಣೆಯೆನ್ತೆನ್ದೊಡೆ ಮನ್ನೆಯದೆಱೆ ಅಳಿವಸತಾಯ ಪೊ[ಗೆ] ವೊಗೆ ತಳಾಱಗೂಲಿ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೭೫-೨೦ ; 1042) ; ಬೆಳುಗೊಡೆ ಬಾಗಿಲು ಜೋಳ ತಳಾಱಗೂಲಿ ಅಸತನ್ಯಾಯ (ಬೊಂಕಶಾ. ೧೯೩೦, ಬಾಗೆವಾಡಿ. ೧೦೩–೪೪ ; 1165).
[ತಳಾಱ (<ತಳವಱ) + ಕೂಲಿ$_1$]

ತಳಾಱಗೆಯಿ (ನಾ). ತಳವಾರನ ಜೀವಿತಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಗದ್ದೆ : ಅಂಬಿಗಗೆಯಿ ಮತ್ತ ೮ ತಳಾಱಗೆಯಿ ಮತ್ತ ೧೨ ಅಂತಿನಿತುಮಂ ಸ್ವಧರ್ಮದಿಂ ಪ್ರತಿಪಾಳಿಪ್ಪರ್ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೭೪-೮ ; 981).
[ತಳಾಱ (<ತಳವಱ) + ಕೆಯಿ (<ಕೆಯ್$_4$)]

ತಳಾಱಿಕೆ 'ತಳವಱಿಕೆ' ನೋ.

ತಳಾಱಿಕೆಯಾಯ (ನಾ). ತಳವಾರನಿಗೆ ಸಲ್ಲುವ ಆಯ,—ವರ್ಷಾಶನ : ಶ್ರೀಮತು ಹಟ್ಟಗಾಱ ಕಡುಂಬರ ಕಾಡೆಯನಾಯಕನುಮವರ ಮಾವಂ ಸೋವೆಯನಾಯಕನುಂ ತಳಾಱಿಕೆಯಾಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮರುಳೇಶದೇವರ ನನ್ದಾದೀವಿಗೆಗೆ ಡೊಂಕಿವಣ ಮಾನೆಣ್ಣೆ ಸಹಿತಂ ಬಿಟ್ಟ ಗಾಣವೊಂದು. . . ತಳಾಱಿಕೆಯಾಯದೊಳಗೆ ಕೊಟ್ಟು ಸಧರ್ಮ್ಮದಿಂ ಪ್ರತಿಪಾಳಿಸಿ ನಡಸುವರು (ಕಇ. II, ೧೦–೩೭ ; 1181). [ತಳಾಱಿಕೆ (<ತಳವಱಿಕೆ) + ಆಯ$_7$]

ತಳಾಱು (ನಾ). ೧. ತಳವಾರ ; ಕಾವಲುಗಾರ : ಶ್ರೀಚೋಱ ಮಹಾರಾಜಱ್ಗೆ ಚಾತೆಯಪರಸಿನ × × ಕಣ್ಡ ಕೊಟ್ಟ ಱಾಮಡಿಯ ತಳಾಱು ಮಿಣ್ಣಪೋದಿಯ ಒಳ್ಳಯ ತಲೆದ × × ಗಾರಮುವರ್ × × (ಎಕ. X, ಗೋರಿಬಿ. ೭೩-೪ ; 900). ೨. ತಳವಾರನ ವೃತ್ತಿ,—ಕೆಲಸ : 'ತಳಾಱುಗೆಯ್' ಪರಾ. ೩. = ತಳಱಸುಂಕ (?): ಉಗುರಮೂನೂರ್ವ್ವರುಂದರ್ಷನಮಂ ದೇವಗ್ಗೆ ಪೇಱಿಂಗೆ ವೀಸ ತಲೆವೊಱೆಗರೆವೀಸವಂ ಬಿಟ್ಟರ್ ತಳಾಱಿನೊಳು ದೇವಗ್ಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಗದ್ಯಾಣ ೧ (ಸೌಇಇ. XI-ii, ೧೪೫-೩ ; 1198). [ತಳಾಱ (<ತಳವಱ)$_+$ – ಉ$_4$]

ತಳಾಱುಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ತಳವಾರನ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡು ; ಕಾವಲು ಮಾಡು : ಮಗನೆ ನೀನೆನ್ನ ತಳಾಱು[ಪಾಠಾಂ. ನಿನ್ನನೆನ್ನ ತಳಾಱಿಕೆ] ಗೆಯ್ವಂದು ಕಳ್ದೊಡೆ ನಿನ್ನಂ . . . ದಂಡಿಸದಾಗಳೇನಾಯ್ತು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೨೯–೯) ; ಆನುಮಿಾ ಪೊಱಲೊಳ್ ತಳಾಱುಗೆಯ್ವೆಂ [ಪಾಠಾಂ. ಱನೆಂ] (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೨೯–೧೮). [ತಳಾಱು + ಕೆಯ್$_1$]

ತಳಿ$_1$, ತಳ್$_2$ (ಕ್ರಿ). ೧. (ನೀರನ್ನು) ಚಿಮುಕಿಸು ; ಸಿಂಪಡಿಸು ; ಸೂಸು; ಸೇಚನಮಾಡು : "ತಳಿ—ಸೇಚನೇ(ಚಿಮುಕಿಸು), ಸೇತ್ರ ಚ (ಸತ್ರ) ಸ್ಥೂಲದಾರೌ ಱಟಂ(ತಟಿ)"(ಶಮುಧಾ); ನಾನಾಪ್ರಕಾರದ ಯಂತ್ರಂಗಳಿಂದಂ ಜೀರ್ಕೊಳವಿಗಳಿಂದಂ ತಳಿಯುತ್ತಂ ನೀರ್ಗಳಂ ಸೂಸುತ್ತಂ ಜಲಕ್ರೀಡೆಯಂ . . . ಆಡುತ್ತಿರ್ಪನ್ನೆಗಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೩೭–೩) ; ಪದನಱಿದು ತಳಿದ ಮೃಗಮದಸಲಿಲದೊಳ್ ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನುಳ್ಳಲರ್ದು ಚೆಲ್ವಿಂಗೆ ಮುಡಿಗವಿದಂತೆ ತೋಱುವ ತೋರಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಮುಡಿಯುಮೆಸೆಯೆ ಕೈಗೆಯ್ದಾಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೪–೪೧ವ); ಬಟಿಲ್ದರ ಮೊಗದೊಳ್ ನೀರಂ ತಳಿದು ಬೀಸಿ ಬೇತರಿಸಿದಾಗಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೦–೮೬) : ಯುವತಿಯರು ತಳಿವ ಪನ್ನೀರ ಮಂಜಿಂಗೆ (ಹಚಕಾ. ೩–೬೨) ; ಅಡಿಗಡಿಗುತ್ಸವದೆ ತಳಿವ ಪಟವಾಸಚಯಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೦೨–೧೮) ; ತಳಿತಳಿದು ಪನ್ನೀರನಕ್ಷಿಗೆ ಚಳೆಯವನು ಹಿಡಿದೆತ್ತಿ (ಕುವ್ಯಾಶ. ೧–೧೧) ; ಬಗೆಯೊಳೊಗೆದ ಬೇಟದಗೆಗೆ ನೀರ್ದ[ಪಾಠಾಂ. ದ್ರ್]ಳಿವಂತೆ ಮೃಗನೇತ್ರೆಯರು ಪಥಿಕರ್ಗೆ ನಗುತ ನೀಱೆರೆವುತಿಹರು (ಕುರಾಸಾಂ. ೨–೪೭). ೨. ಎರಚು ; ಚೆಲ್ಲು ; ಉದುರಿಸು : ಅತಿಸಿತಸರ್ಷಪಶೇಷಾಕ್ಷತಂಗಳಂ . . . ಪರಸಿ ತಳಿದರ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೬) ; ಡಕ್ಕೆಯ ಮೇಲೆ ಅಕ್ಕಿಯ ತಳಿದೆನು (ಬಸವ. ೭೫೦) ; ಆಱಿಸಿದೋಗರದೊಳ್ ಪೊದಟ್ದು ಕಮ್ಮಗೆ ಕೆನೆಗೊಂಡ ಗೆಡ್ಡೆ ಮೊಸರಂ ಸುರಿದೇಲೆಯ ಚೂರ್ಣಮಿಕ್ಕಿ ಪೊಯ್ದೊಗುಮಿಗೆ ಬೇಳಿಗೆಯ್ದು ಮೆಳಸಂ ತಳಿದಲ್ಲದ ಚಲ್ಲಿಯಂ . . . ಇತ್ತನಟ್ಟಿಯಿಂ (ಲೀಲಾವ. ೫–೭೦) ; ನಿಷ್ಠೆ ನೇಮಂಗಳ ಜೀರಗೆ ಬೆಲ್ಲಂಗಳಂ ತಳಿದು (ಬಸರ. ೪–೧೦೪) ; ಚಾರು ಚಂದ್ರಿಕೆಯ ಬೀಜಂಗಳೋ ಚಂದ್ರಂ ಚಕೋರಾವಳಿಗೆ ತಳಿದ ಕುಟುಕುಗಳೊ (ಹಚಕಾ. ೩–೭೯) ; ಕಚಾವಳಿಗಳಂ ಬಗಿಬಗಿದು ಪುಡಿಗತ್ತುರಿಯನೆಯ್ದೆ ತಳಿದೋರಣಂಗೊಳಿಸಿ (ಪದ್ಮರಾ. ೩–೪೪) ; ತಳಿವ ನಿನ್ನಂಬಿನ ಮಳೆಗೆ ಮನ ನಲಿವ ಚಾತಕಿಯಱೆಯೆಲಾ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೪–೧೯) ; ಸುರಸತಿಯರಕ್ಷತೆಯ ತಳಿದರು ಹರಸಿ ನಳನೃಪಗೆ (ನಳಚ. ೮–೬೪) ; ಏನೇನೋ ಬೋಧಿಸಿ ಮಂಕುಬೂದಿಯನ್ನು ತಳಿದು ಮಾನಸನಂ . . . ಕೊಂಡು ಪೋದಳೆಂದು ರೋದನಂಗೈಯುತ್ತೆ (ಅಚಾವಿ. ೨೯–೫). ೩. (ಬೀಜವನ್ನು) ಊರು ; ಬಿತ್ತು ; ನೆಡು :

ಬಗಯೊಳ್ಬೀಟದ ಬೀಜವಮಂ ತಳಿದು ನೀರ್ವೊಯ್ವಂದದಿಂ . . . ಎತ್ತಿ ತಣ್ಣಳಸಮಂ ನೀರ್ವೊಯ್ವುದುಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೨೯) ; ಪೃಥ್ವಿಯಲ್ಲಿ ಅಪ್ಪು ಸಾರವಿಲ್ಲದಿರೆ ಬೀಜವ ತಳಿಯಲಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಅಂಕುರ ದೃಷ್ಟವಪ್ಪುದೇ (ಸರ್ವವ. ೧೩೭-೬೮೦) ; ಆ ನೆಲದೊಳುಳ್ಳುದೊಮ್ಮನ ಬೀಜವಂ ತಳಿದು (ಇಳಿರ. ದೇ. ೫೦-೧೧). ೪. ಹರಡು ; ಕೆದರು : ತಲೆಗಳೊಟ್ಟಿಲ ತೋಳ ಕಡಿಗಳ ತಳಿದ ಖಂಡದ ಕಣಿವ ಮುಂಡದ ಸುಳಿಯು ರಕುತದ ಕಡಲ ರೌಕುಳವಾಯ್ತು ನಿಮಿಷದಲಿ (ಕುವ್ಯಾ.ಕ. ೦೩-೨೭). ೫. ಥಳಿಸು; ಕುಟ್ಟು; ಹೊಡೆ. 'ಅಕ್ಕಿದಳಿ', 'ತಳಿಸು$_1$' ಪರಾ. **ತಳ್ಕೆ$_2$:** ೧. ಜಳಧಿಗೆ ಜಳಧಿಯ ಜಳಮಂ ತಳಿದಂಜುಳಿಯಿಂದವರ್ಘ್ಯಮಿವಾವಂತೆ (ವರ್ಧಪು. ೦೮-೯೬); ಉದಕವನು ತಳಿಯಲಸವಸದಿಂದ ಅಡಪಚ್ಚಿಯೆಂದೇಳೆ (ಪ್ರಾಥರಾ. ೨-೨೯).

ತಳಿಯಪಡು=ಚಿಮುಕಿಸಲ್ಪಡು ; ಸುರಿಯಲ್ಪಡು : ಸಂಸಿತ್ರೋ–ತಳಿಯಪಟ್ಟೊನಾಗಿ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೦೭-೬).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತಳಿ ; ತುಳು. ತಳಿಪು, ತಲಿಪು; ಕೊಡ. ತಳಿ]

ತಳಿ$_2$, ಚಳಿ$_3$, ಚಳಿ$_1$, ಥಳಿ, ದಳಿ$_1$ (ನಾ). ಸಿಂಪಡಿಸುವುದು ; ನೆಲ ಗುಡಿಸಿದ ನಂತರ ನೀರನ್ನು ಚೆಲ್ಲುವುದು ; ಚಳೆಯ ; ಸೇಚನ : ಕಲ್ಯಾಣಿಯು ಅದೇ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಎದ್ದು ಹೊಸತಿಲು ಸಾರಿಸಿ, ಬಾಗಿಲ ಮುಂದೆ ತಳಿ ಹಾಕಿ . . . ಒಳಗೆ ಹೋದಳೆಂದರೆ ಹೊರಗೆ ಬರುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ (ಅಪವಾ. ೩೦). **ಚಳಿ$_3$:** ಹಾದಿಯ ಉಡುಗಿಸಿ ಹಾಲ ಚಳಿಯ ಕೊಟ್ಟು (ಲೋಕಗೀ. ೩೫). 'ಚಳಿಕೊಡು' ಪರಾ. **ಚಳಿ$_1$:** ಪನ್ನೀರ ಚಳಿಯಿಂ ಕತ್ತುರಿಯ ಸಾರಣೆಯಿಂ (ಹಮ್ಮೀರ. ೨-೫೫ ವ) ; ಚಳಿಯನುರೆ ಚಲ್ಲುವವು ಬಗ್ಗಮರಿಗಳು (ನವಮೋ. ೬-೧೧) ; ಭೋಗಿಗಳು ಪನ್ನೀರಿನ ಚಳಿಯನ್ನು ಬಯಸಿದರು (ಕಗದ್ಯ. ೯೭). **ಥಳಿ :** ಮಾತೆಲ್ಲ ಮುತ್ತಿನ ಎಳಿ ಜೇನಿನ ಥಳಿ (ಮೂರ್ತಿಕಾ. ೫೦-೯) ; ಅಣ್ಣ ಬರತಾನಂತ ಅಂಗಳಕೆ ಥಳಿಕೊಟ್ಟು (ಹಳ್ಳಿಯ. ೦೦೦). **ದಳಿ$_1$:** ಶಿವನ ದಾಸೋಹದ ಶಿಶುವೆಂದು ಕಸಕಿಲಂ ಪಿಡಿದು ಬಯಲನುಡುಗಿ ಹೊತ್ತ ನೀರಲ್ಲಿ ದಳಿಯ [ಪಾಠಾಂ. ಪುತ್ಥಳಿಯ, ಪೃಥ್ವಿಯ] ಸೌಖ್ಯವ ಮಾಡಿ (ಚನ್ನಮ. ಕ. ೨೩೨-೫೦೭).

ತಳಿಹಾಕು, ಥಳಿಹಾಕು =ನೆಲವನ್ನು ಗುಂಡಿಸಿ ನೀರನ್ನು ಚಿಮುಕಿಸು : ನಗರ ಸಭೆಯ ಕಟ್ಟಡದ ಸುತ್ತಲೂ ತಳಿಹಾಕಿ (ಭಾರತಿ. ೮೮) ; ಮನೆ ಮುಂದೆ ಥಳಿಹಾಕಿ ರಂಗೋಲಿ ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ (ರೂಢಿ). **ತಳಿಹೊಡೆ** = ತಳಿ ಹಾಕು : ಈ ನನ್ನಯಂತರಂಗದ ಸಭಾಮಂಟಪವ ನಾನೆನ್ನ ಕೆನ್ನೀರಿನಿಂದ ತಳಿಹೊಡೆದೆನೈ (ಸಹೀಗೀ. ೬೬-೧೦) ; ತುಳಸಿಯ ಕಟ್ಟೆಯ ಸುತ್ತು ತಳಿ ಹೊಡೆದು ರಂಗವಲ್ಲಿಯನ್ನು ಬರೆದಳು (ಜಯಂತ. ೧).

[<ತಳಿ$_1$./ತಮಿ. ತಳಿ]

ತಳಿ$_3$ (ನಾ). ಛತ್ರ ; ಅನ್ನಸತ್ರ : "ತಳಿ–ಸೇಚನೇ (ಚಿಮುಕಿಸು), ಸತ್ರೇಚ (ಸತ್ರ) ಸ್ಥೂಲದಾರೌ ಜಟಿಂ (ತಟಿ)" (ಶಮಧಾ) ; ಆರೋಗ್ಯಶಾಲೆಗಳುಂ ತಳಿಗಳುಮುಚಿವಟಗೆಗಳುಂ . . . ಪ್ರಾಣಿಗಳ್ಗಾರ್ಯಮಪ್ಪುದುಂ (ಪಸಾರ. ೯೨-೧) ; ತಳಿಯ ಕೂಟಿದಿರೊಳ್ ಪಣ್ಯಾರವೆ (ಶಮುದ. ಮು. ೨೬ ವೃತ್ತಿ) ; ಬಗೆಯಾ ಜಗಂ ಗಡಾ ಮುರುಕು ತಳಿಯಂತೆ (ಗಿವಿಂ. ೧೧೮-೧೧).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತಳಿ]

ತಳಿ$_4$ 'ತಟಿ' ನೋ.

ತಳಿ$_5$ (ನಾ). ೧. ವಂಶ ; ಮನೆತನ: "ಸೇಚನ ವಂಶ ಸ್ಥೂಲದಾರುಗಳೊಳು ತಳಿ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೦೪) ; ಈ ಕಾಳು ತಿನ್ನುವ ತಳಿಯವರು ಕಂಡ ತಿನ್ನುವ ನಮ್ಮ ತಳಿಯವರನ್ನು ನುಂಗಿ ನೀರು ಕುಡಿಯುವವರು (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೨೮೮). ೨. ಆನುವಂಶಿಕವಾದ ಗುಣ : ತಳಿ ಅಪ್ಪನದು ಮಾತ್ರ ಅಲ್ಲ ತಕರೆ, ಅಮ್ಮನದೂ ಹೌದು. ಮಗಳ ತಳಿ ಅಪ್ಪನಿಗಿನ್ನ ಅಮ್ಮನದೇ ಹೆಚ್ಚು (ಚಕರಾ. ೫೦೧). ೩. ಪಶು ಅಥವಾ ಧಾನ್ಯಗಳ ಪೀಳಿಗೆ : "ತಳಿಯೆನಲ್ಗೋವುಗಳ ವಂಶದೊಳ್ ಸತ್ರದೊಳ್ ಕುಳನದು" (ಸಂಜೀವ. ೨೪) ; ಒಚಗಿರ್ದುವು ತಳಿಯ ನಾಯ್ಗಳೋರೊಂದೆಡೆಯೊಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೬-೧೩); ಉತ್ತಮ ತಳಿಯ ಕುದುರೆ ಕಟ್ಟಿದ್ದ ರಬ್ಬರ್ ಪಟ್ಟಿಯ ಸಣ್ಣ ಬಂಡಿ (ಪುನರು. ೧೮೪) ; ಹೊಸ ತಳಿಯ ಬೀಜಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿದಲ್ಲಿ ಹತ್ತಿಯ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಹೆಚ್ಚಾಗುತ್ತದೆ (ವ್ಯವಮು. ೪೩).

[←ಮರಾ. ಥಳ್, ಥಳೀ]

ತಳಿಕೀರೇಸೊಪ್ಪು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು: (ಮೃಜಿಗಿ. ೪೭-೯೧೫).

[ತಳಿಕೀರೆ$_0$ + ಸೊಪ್ಪು$_3$]

ತಳಿಕುದುರೆ (ನಾ). ಜಾತಿ ಕುದುರೆ ; ಜಾತ್ಯಶ್ವ : ನಾಡ ಕುಳತಿಳಕಮಪ್ಪ ಮುಕ್ಕಡರ ಸೋವಿಸೆಟಿಯ ಮಗಂ ಕಾಳೆಯನಾಯಕ ತಳಿಕುದುರೆಯಂ ನಿಱಿದು ಪಲರಂ ಕೊಂದು ತುಱುವಂ ಮಗುಳ್ಚಿ ಸುರಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತನಾದ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೮೧-೬ ; 1170 ?). [ತಳಿ$_5$ + ಕುದುರೆ]

ತಳಿಕೆ$_1$ 'ತಟಿಕ್' ನೋ.

ತಳಿಕೆ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಸಸ್ಯ : "ಮಹಾತ್ವಕ್ಕಃ – ತಳಿಕೆ" (ಓಷಧಿ.೦೦೪). [?]

ತಳಿಕೆಬೀಳು 'ತಕ್ಕೆಬೀಳು' ನೋ.

ತಳಿಗು 'ತಳ್ವು$_1$' ನೋ.

ತಳಿಗೂಳು (ನಾ). ಬೆರಳಿನಿಂದ ಸಿಡಿಸಿದ ಅನ್ನ ; ತೀರ ಅಲ್ಪವಾದ ಆಹಾರ : ಜಂಗಮಕ್ಕೆ ತಳಿಗೂಳ ತಳಿದು ತಾ ಗಂಗಳ ತುಂಬಿ ಒಟ್ಟಿಸಿಕೊಂಡು ಕೊಂಬನೇ ಪ್ರಸಾದಿ (ಸಿದ್ಧೇವ. ೯೮-೩೦೨).

[ತಳಿ$_1$ + ಕೂಳು$_2$ (<ಕೂಟ್$_1$)]

ತಳಿಗೆ, ತಣಿಗೆ (ನಾ). ತಟ್ಟೆ ; ತಾಟು : "ಅಮತ್ರಂ, ಭಾಜನಂ, ಪಾತ್ರಂ, ಸ್ಥಾಲಂ – ಈ ೪ ತಳಿಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೫೪-೧೭೨) ; ಪೊನ್ನ ತಳಿಗೆಯೊಳ್ ನಾಯ್ ತುಯ್ಯಲುಣ್ಬುದುಮಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೮೫-೨೮) ; ಮುಳಿದು ತನಗರ್ಘ್ಯಮೆತ್ತಿದ ತಳಿಗೆಯೊಳಿಡೆ ತಿಱಿದ ತೆಱದೆ ತಲೆ ಪಱಿದಾಗಳ್ ಕಳಕಳಿಸಿ ನಗುತುಮಿರ್ದುದು ತಳಿಗೆಯ ಮೇಲಸುರನದಟದೇನಚ್ಚರಿಯೋ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೬೪) ; ಅಡ್ಡಣಿಗೆಯುಂ ತಳಿಗೆಯುಂ (ಎಕ. XI, ಚಿತ್ರದು. ೭೫-೦೪; 941): ಕಯ್ಯುಲುಂಬುದರಿದೋ ತಳಿಗೆಯಲುಂಬುದರಿದೋ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೮೦) ; ನಮ್ಮ ಕುನ್ನಿಗೆ ಕೂಸ ಕೊಡಬೇಡ ನಮ್ಮ ಸೊಣಗಂಗೆ ತಳಿಗೆಯನಿಕ್ಕಬೇಡ (ಬಸವ. ೭೫೨) ; ನೂಕಿದವು ರತುನಾರತಿಯ ತಳಿಗೆಗಳು ವರಕಾಂತಾಕದಂಬದಲಿ (ಕುವ್ಯಾ.ಕ. ೦೮-೦೨) ; ತಳಿಗೆ ತಂಬುಗೆ ಗಿಂಡಿ ಹರಿವಾಣ ಪಡಿಗ ಬಟ್ಟಲು ಮೊದಲಾಗಿ ಭೋಜನಕೆ . . . ಅನುಗೊಳಿಸಿದರು (ಭರತ. ೪-೫೮) ; ಕೊಡಲಿ ಗುದ್ದಲಿ ಮಚ್ಚು ತಳಿಗೆಯಿಲ್ಲವೆಯೆಂದು ನುಡಿಯೆ ಶ್ರೀಪೂಜ್ಯಪಾದೇಂದ್ರಾ ತಡಕಿ . . . ಹುಡುಗ ನುಣ್ಣುವ ಬಟ್ಟಲೀಯೆ (ಪೂಜ್ಯಚ. ೦೨-೯೫). 'ತಳಿಗೆದೋರಣ' ಪರಾ. **ತಣಿಗೆ :** ತೀರಣದ ಬೀಜವಂ ಮೊಸರ ನೀರಿಂದ ತೇದು ತಣಿಗೆಗೆ ಮೆತ್ತಿ (ವಿವೃವಿ. ೩೩) ; ಒಣಗಿದ ಮರ ಚಿಗಿತು ಬಿಣಿಲು ಬಿಡುವದ ಕಂಡೆ ತಣಿಗೆಯ ತಾಣಕೆದು ಬಹುದು (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೨೦೬೧) ; ಚಂದ್ರನ ಮರಿಯಂತಿರುವ ಕಂಚಿನ ತಣಿಗೆಯಿಟ್ಟರು (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೧೧) ; ತಣಿಗೆ ಅನ್ನ ಉಂಡದ್ದು ಸುಳ್ಳೆ (ಚಿಕರಾ. ೦೬೧).

ತಳಿಗೆ ತುಂಬು = ನೈವೇದ್ಯಕ್ಕೆ ಎಡೆತುಂಬು.

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಳಿಕ್ಕೈ; ಮಲ. ತಳಿಕ; ತೆಲು. ತಳಿಗ, ತಲಿಗ]

ತಳಿಗೆಗಾರ್ತಿ (ನಾ). ಆರತಿಯ ತಟ್ಟೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವಳು : ಸೂಳ್ಳಿಸಿದರು ಜಾಗು ಬೊಲ್ಲು ಶಬ್ದವ ಕೆಂಬಲ್ಲ ತಳಿಗೆಗಾರ್ತಿಯರು (ಮೋಹತ. ೦೫-೩೭). [ತಳಿಗೆ + – ಕಾಱ + – ತಿ$_1$ (< – ಇತ್ತಿ)]

ತಳಿಗೆಗುಡು (ಕ್ರಿ). ತಟ್ಟೆಯನ್ನು ಕೊಡಂ: ಬೇಗದಿಂದಂ ವಣಿಜರೆಲ್ಲ ತಮ್ಮಂಗಳದ ಬಾಗಿಲುಗಳಿಕ್ಕಿ ಜರಹಾಯ್ದವನ ಸದನಕ್ಕೆ ಯೇಗೆಯ್ಯಲುಂ ತಳಿಗೆಗುಡಲಾಗದುಜಿದೆ ಪಾತ್ರದ ಬೆಂಬಳಿಯೊಳು ಬಹುದು (ಸಿದ್ಧೇಪು. ೧೪-೧೬). [ತಳಿಗೆ + ಕುಡು$_1$ (<ಕೊಡು$_1$)]

ತಳಿಗೆತಂಬುಲ 'ತಳಿಗೆದಂಬುಲ' ನೋ.

ತಳಿಗೆತೋರಣ 'ತಳಿಗೆದೋರಣ' ನೋ.

ತಳಿಗೆದಂಬುಲ, ತಳಿಗೆತಂಬುಲ (ನಾ). (ಇದಿರುಗೊಳ್ಳುವ ಇಲ್ಲವೆ ಬೀಳ್ಕೊಡುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ) ತಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟ ವೀಳೆಯ,- ತಾಂಬೂಲ: ತಳಿಗೆದಂಬುಲದಾರತಿಯ ಮಂಗಳಿತ ರಭಸದೊಳಖಿಳ ರಾಜವಾಳಿಗಳೊಸಗೆಯೊಳಿವರು ಹೊಕ್ಕರು ರಾಜಮಂದಿರವ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧-೪); ನಾಲ್ವರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟನು ವೀಳೆಯವ ಹಿರಿಯರಸಿ ತಂದಳು ತಳಿಗೆ ದಂ[ಪಾಠಾಂ. ತಂ]ಬುಲ ಮಂಗಳಾರುತಿಯ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೩-೧೩). **ತಳಿಗೆತಂಬುಲ:** ಬಳಿಕ ಸುಮುಹೂರ್ತದಲಿ ಹೊಱಗುಡಿ ಬಳಸಿ ಹೊಯ್ದುವು ರಾಣಿವಾಸದ ನಿಳಯನಿಳಯದ ತಳಿಗೆತಂಬುಲ ಮಂಗಳಾರ್ತಿಗಳ (ಕುವ್ಯಾಆ. ಓರಿ೩. ೩೫-೭). [ತಳಿಗೆ + ತಂಬುಲ]

ತಳಿಗೆದೋರಣ, ತಳಿಗೆತೋರಣ (ನಾ). ತಟ್ಟೆಯಾಕಾರದ ಬಿಲ್ಲೆಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕಂಚಿನ ತೋರಣ: ತಳಿಗೆದೋ[ಪಾಠಾಂ. ರತೋ]ರಣದಿಂದ ತಳಿತ ಕುಸುಮದಿಂದ ತಳಿರ ಬಾಗಿಲ್ವಾಡದಿಂದ . . . ಪೊಳಲು ಕಂಗೆಸೆದುದು (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೦-೬೬); ಚಿಂದಳಿದೊರ್ಲ್ರಣ ತಳಿಗೆದೋರಣ ಹೇಮದಿಂದಾದ ಅಂದವಡೆದ ರತ್ನದೋರಣದೊಳು ರಾಯ ಬಂದನೊಂದೆರಡು ಪಯಣವ ಪುಷ್ಪದೋರಣದಿ (ಭರತೇ. ೩೬-೨೬). **ತಳಿಗೆತೋರಣ:** ನಳಿನಾರಿ ಕೋಟಿ ರೂಪನು ತಾಳಿ ಭೂತಳಕಿಳಿದು ಕಂಠೀರವೇಶ್ವರನ ಹೊಳೆಯುವೋಲಗ ಶಾಲೆಯ ನಿಟ್ಟೆಪಂದದೆ ತಳಿಗೆತೋರಣಗಳೊಪ್ಪಿದುವು (ಕಂನವಿ. ೨೦-೨೪); ತಳಿಗೆತೋರಣ ಕಟ್ಟೆ ಪರಮ ಮಂಗಳವಾಗಿ ಸುಳಿದಿದೆ ಬಲು ಕಾಂತಿ ಗಗನವ ಮುಟ್ಟೆ (ಶೀರ್ಥಮ. ೨೯). [ತಳಿಗೆ + ತೋರಣ]

ತಳಿಗೆಹಸಾದ (ನಾ). ತಳಿಗೆಯಿಂದ ತೆಗೆದುಕೊಡುವ ಪ್ರಸಾದ; "ತಾನು ಊಟಮಾಡುವ ಎಡೆಯನ್ನೇ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಇನ್ನೊಬ್ಬರಿಗೆ ಕೊಡುವುದು" (ಪ್ರಭಣ್ಣ): ತೆಡೆಯದಂಗವಿಸುತೆ ತಳಿಗೆಹಸಾದಕ್ಕೆ ಪಡೆವುದು ಭಕ್ತಿಭಾವದೊಳು (ಚಕವಿ. ೬-೧೫೭ ಸಾಂಗತ್ಯ). [ತಳಿಗೆ + ಹಸಾದ]

ತಳಿತ$_1$ 'ತೞ್$_1$' ಪರಾ.

ತಳಿತ$_2$ 'ತಳ್$_3$' ಪರಾ.

ತಳಿತ$_3$ 'ತಳಿರ್$_1$' ಪರಾ.

ತಳಿತು 'ತಳಿರ್$_1$' ಪರಾ.

ತಳಿನ 'ತಲಿನ' ನೋ.

ತಳಿಪ (ನಾ). ತಳಿಯುಂವಿಕೆ; ಚೆಳೆಯ; ಸಿಂಪಡಿಸುವಿಕೆ; ಸೇಚನ: ಗಿಳಿಗಳ ಗೂಡಿಂದುದಿರ್ದ ದಾಳಿಂಬದ ಬಿತ್ತುಗಳಿನೊಸರ್ದ ತನಿರಸದಳಿಪದೊಳಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೭); ವಿಷ ನಿಷೇಕ ಇವ=ವಿಷದ ತಳಿಪದಂತೆ (ನೀತಿವಾ. ೯-೭); ಕೇರ ಚಿತ್ರದಂತೆ ಪೂವಿನ ಬಣ್ಣದಂತೆ ತಳಿಪದ ಚೆಲ್ವಿನಂತೆ ಮರುಳ ಮನ್ನಣೆಯಂತೆ . . . ಕಡೆಯೊಳ್ ಪೇಸುಪಥಮುಮಶೋಭೆಯುಮಾಗದೆ ಪೋಗದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೧೨೨); ಮೃಗಮದದ ಯಕ್ಷಕರ್ದಮದಗರುವ ಕುಂಕುಮದ ಕದಡುನೀರ್ದಳಿಪದಿನೋಲಗಿಸಿದುವು ಸುಟಿವ ತಂಗಾಳಿಗೆ ನೃಪಗೃಹವೀಥಿ ಬೆರಕೆಗಂಪಿನ ಸೊಂಪಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೪-೩೩).

[ತಳಿ1 + – ಪ$_2$]

ತಳಿಪು (ನಾ).=ತಳಿಪ: ಕೊಟಿಯುಂ ಬಿಣ್ಪುಂ ಲೋಳೆಯುಮಳವಲ್ಲದ ವಜ್ರಲೇಪದಂತಿರೆ ಧಾತ್ರೀತಳಪತಿಯ ಮೆಯ್ಯೊಳೆಲ್ಲಂ ತಳಿಪಂ ತಳಿದಂತೆ ಕೂಡಿ ಪತ್ತಿತ್ತಾಗಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೧೬೭). [ತಳಿ$_1$ + – ಪು$_2$]

ತಳಿಮ (ನಾ). ಹಾಸಿಗೆ; ಹಾಸು: "ತಳ್ಪಂ, ತಳಿಮಂ–ಈ ೨ ಪಾ(ಹಾ)ಸು" (ಹಲಾಯು. ೫೦-೧೫೨). [ಸಂ. ತಲಿಮ]

ತಳಿಮಳೆ (ನಾ). ತುಂತುರು ಮಳೆ; ಸೋನೆ: ಪಳವಾನೇ! ಪೊಸ ಎಲರೇ! ತಳಿಮಳೆಯೇ! ಚೆಲ್ವು ಬೆಳೆಯೆ! (ಹೊಂಗಳು. ೪೫-೧೭).

[ತಳಿ1 + ಮಳೆ (<ಮೞೆ)]

ತಳಿಯಲಾರ, ತಳ್ಳಿಯ (ನಾ). ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ನರ್ತನದ ಸೇವೆ ಮಾಡುವವಳಂ: 'ತಳಿಯಲಾರಕುಲ' ಪರಾ. **ತಳ್ಳಿಯ:** ಕೆತ್ತುವ ಹತ್ತುವ ದೇವರಡಿಯರಿಂ ಮುತ್ತುವ ಮಣಿವಾಡುವ ತಳ್ಳಿಯರಿಂ[ಪಾಠಾಂ. ಪಡಿಯರಿಂ] . . . ಪೊನ್ನಾಂಬಲದಧಿಪತಿಯೊಪ್ಪಿರ್ದಂ (ತಿರುನಾ. ದೀ. ೨೨೬-೮). [←ತಮಿ. ತಳಿಯಿಲಾರ್]

ತಳಿಯಲಾರಕುಲ (ನಾ). ನಟ್ಟುವರ ಕುಲ: ಪೆರುಮಾಳೆಯನೋಲೈಪ ತಳಿಯಲಾರ [ಪಾಠಾಂ. ತಳಿಲಾರ, ಕಳಿಲಾರ, ತಳಿಯರಾಲದ]ಕುಲದ ಪರಮಯೌವನೆಯಪ್ಪ ಪರವೆನಾಚಿಯರೆಂಬ ಕನ್ಯಾಕನಕಲತೆಯಿರ್ದಪುದು (ನಂಬಿರ. ೧೧-೧೩); ಆಕೆಯ ಕುಲಂ . . . ಶಿವನೋಲಗದ ತೊತ್ತುತನಂ ತಳಿರ್ತ ತಳಿಯಲಾರಕುಲಂ (ನಂಬಿರ. ೧೧-೧೩). [ತಳಿಯಲಾರ + ಕುಲ]

ತಳಿಯಿಸು, ತಳಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸಿಂಪಡಿಸು; ಚಿಮುಕಿಸು; ಚೆಳೆಯ ಕೊಡು; ಸೇಚನಮಾಡು: ಪೊಟಲ ಬೀದಿಗಳೊಳೆಲ್ಲಂ ಗಂಧೋದಕ ಪಂಚಗವ್ಯಂಗಳಂ ತಳಿಯಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೫ ವ); ಪೊಟಲ ವೀಥಿಗಳೊಳೆಲ್ಲಂ ನೀರಂ ತಳಿಯಿಸಿ ಫಲಪುಷ್ಪಂಗಳಂ ಕೆದಱಿಸಿದೊಡೆ (ಚಾವುಂಪು. ೩೫-೨೩). **ತಳಿಸು$_2$:** ೨. ತಳಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಂ; ಎರಚಿಸು; ಚೆಲ್ಲಿಸು: ಕಟಪೆಯ ಬಿತ್ತಂ ತರಿಸಿ ಮನೆಯ ಮುಂದಣೆಡೆಯೊಳ್ತಳಿಸೆ ಪೊಕ್ಕು ಬಿತ್ತಂ ಪಿಡಿದು ನಿಂದು (ಬಂಹರಿ. ೯-೩೨ ವ). [ತಳಿ1 + – ಇಸು$_3$]

ತಳಿಯೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ವಿನೋದಿ ಮಣಲೆಯರ ತಳಿಯೂರಾಳ್ವ ತಿ× (ಎಕ. IV, ಗುಂಡ್ಲುಪೇ. ೮೭-೧೦; ಸು. 750).

[ತಳಿ? + ಊರ್]

ತಳಿರ್$_1$, ತಳಿರು$_1$, ತಳಂರ್ (ಕ್ರಿ). ತಳಿತ್ತ, ತಳಿರ್ತ (ಭೂತಕೃ); ತಳಿತು, ತಳಿರ್ತು (ಭೂತನ್ಯೂ), ೧. ಚಿಗಿ; ಚಿಗಂರು; ಪಲ್ಲವಿಸು: "ತಳಿರ್–ಪಲ್ಲವೋತ್ಪತ್ತೌ" (ಶಮಧಾ); "ತಳಿರ್ತುದೆಂದುಂ ತಳಿರೇಱಿದುದೆಂದುಂ ತಳಿರಿಡಿದುದು" (ಕಶಸಾ. ೧೧-೧೯೧); ತಳದ ಕಡುಗೆಂಪು ಪುದಿದವ್ವಳಿಸಿರೆ ಸುರಯುವತಿ ಮಧುರ ತಂತ್ರೀನಾದಂ ಕೊಳೆ ಬೀಣೆಯ ದಂಡಿಗೆಯುಂ ತಳಿರ್ತುದೆಂಬೊಂದು ಶಂಕೆಯಂ ಪುಟ್ಟಿಸಿದಳ್ (ಆದಿಪು. ೭-೨೦); ಮಾಮರ ತಳಿತಲ್ಲದೆ ಸ್ವರಗೈವುದೆ ಕೋಗಿಲೆ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೧೩೯-೩೦೫); ನವಚೂತಂ ತಳಿರ್ವಂದದಿಂ ತಳಿರ್ಗುಮೇ ಸ್ಥಾಣೂತ್ಕರಂ ಚೈತ್ರದೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೧-೧೩); ಬರ್ದುಂಕಿದೆಂ ಬರ್ದುಂಕಿದೆನೆನ್ನ ಭಾಗ್ಯದ ಬೆಳೆ ತಳಿರ್ತುದು (ಗಿರಿಕ. ೧೦-೨೬ ವ); ತಳಿತ ಚೂತದ ಸಸಿಗಳವನಿಗೆ ಮಲಗುವಂತಿರೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೫-೬೪); ದಂಡಿಗೆ ತಳಿತುದೋಯೆನಿಸಿದುದು ಕೆಂದಳದೊಂದು ಕೆಂಪಿನಲಿ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೨-೨೪); ತಳಿತು ಹೂವ ತಳೆದು ಬೇಗ ಫಲಗಳಿತ್ತಿತು (ವಿಸೀಗೀ. ೬೨-೦೨). ೨. ಅರಳು; ವಿಕಸಿಸು: ತಿಳಿದ ತಿಳಿಗೊಳದ ತಳಿತ ತಾವರೆಯರಳ ತಂಡುಲದ ರುಚಿಯ ಕಳಹಂಸೆ ಬಯಸುಮತೆ (ಆದವ. ೧೬-೩೬); ವೊಳೆತು ವೊಳೆ ದಳವೇಱಿ ನಿವಿರ್ದಮರ್ದಳರ್ದು ಹಸ್ತಾಂಭೋರುಹಂಗಳು ತಳಿತು ನಳನಳಿಸಿದವು ಅಮಮಾ ವೀರ ದಸರಯನ (ಬಸವು. ೩೮-೩೯); ಶಿವಲಿಂಗಪ್ರಸಾದದ ತಳಿತ ಹೂವಿನ ದಂಡೆಯನು ಕೋಮಲೆಗೆ ಕೊಟ್ಟನು ಹರಸುತಲಿ (ಪ್ರಭುಲೀ. ೪-೬೨); ಗುರುಸುತನ ತನುವೋ ಪೂತ ಮುತ್ತವೊ ತಳಿತೆಸೆವ ಕೆಂದಾವರೆಯ ಬನವೊ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೩-೨೫). ೩. (?) : ಖೂಳನೆಂಬೆನೆ ನೀ ಸಮಸ್ತ ಕಳಾಳಿನಿಪುಣನು ಬಾಲನೆಂಬೆನೆ ಮೇಲೆ ಪಲಿತದ ಬೀಡು ಬಿಟ್ಟಿದೆ ತಳಿತ ತನುವಿನಲಿ (ಕುವ್ಯಾಕ.

೫-೨೦): ನೊರೆ ರಕುತ ಸುಳಿ ಮಸಗಿ . . . ಕರುಳ ಬಂಬಲು ಖಂಡ ದಿಂಡೆಯು ತುಱುಗಿದೆಲುವಿನ ತಳಿತ ಚರ್ಮದ ಶಿರದ ತಡಿಗಳಲಡಸಿ ಹರಿ ದುದು ವೈರಿಸೇನೆಯಲಿ (ಕಾವ್ಯಾದರ್ಶ. ೨-೫೭). ℙ 'ಕಳಿತ' ಇರ ಬಹುದು. **ತಳಿರು$_1$:** ೧. ತಳಿರಿದುದು ಮುಂಬೆಳಗಿಂದ್ರದಿಕ್ತಟದಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ.೪೫-೪೮೬). **ತಳುರ್:** ೪. (?) ಬಗ್ಗಿಸುವ ಕೋಗಿಲೆ ತಳ್ತಿಲೆವಳ್ಳಿ ಸುತ್ತಲುಂ ತುಱುಗಿ ತಳುರ್ತ್ತ ಮಾಮರನಿಕಾಯಂ (ಇಆ. XII, ೯೭-೧೬; 1187); ತುಱುಗಿ ತಳುರ್ತ್ತ ಮಾಮರದ ನಿಂಬೆ ಕದಂಬಕ ದ್ರಾಕ್ಷಪಣ್ಗಳಿಂ (ಕಇ.I,೩೧-೬; 12ನೆಯ ಶತ).

ತತ್ತಳಿರ್ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ಮಧುಋತುವಿನಲ್ಲಿ ಆ ವೃಕ್ಷವಲ್ಲಿ ತತ್ತಳಿತು ಹೂವ ಬಿಟ್ಟು ದಿಗ್ದೇಶವಲ್ಲಿ ಹೊರಚೆಲ್ಲಿ ಬಹವು (ಮುಕ್ತಕಂ. ೧೬-೧).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತಳಿರ್, ತುಳಿರ್; ತೆಲು. ತಲರು]

ತಳಿರ್$_2$, ತಣಿರು, ತಳಿರು$_2$ (ನಾ). ೧. ಚಿಗುರು ; ಪಲ್ಲವ : "ಪಲ್ಲವಂ ಕಿಸಲಯಂ–ಈ ೨ ಮರದ ತಳಿರ್" (ಹಲಾಯು. ೩೧-೩೧); ವನರುಹದಂತೆ ಮುಖಂ . . . ತಳಂ ತಳಿರಂತೆ (ಕವಿರಾ. ೩-೬೦) ; ತಳಿರೊಳ್ ನೀನೆ ಬೆಡಂಗನ್ನೆ ನನೆಗಳೊಳ್ ನೀಂ ನೀಱನ್ನೆ ಪುಷ್ಪಸಂಕುಳದೊಳ್ ನೀನೆ ವಿಳಾಸಿಯ್ಯೆ . . . ಭೃಂಗಕೋಕಿಳಕೀರಪ್ರಿಯ ಚೂತರಾಜ ತರುಗಳ್ ನಿನ್ನಂತೆ ಚೆನ್ನಂಗಳೇ (ಆದಿಪು. ೧೧-೯೮) ; ತಳಿರ್ಗಳಿಱುಂಬಿನಲ್ಲಿ ತುದಿಗೋಡ ಮೊದಲ್ಗಳ ತಾಣದಲ್ಲಿ . . . ಸುತ್ತಲುಂ ಗಿಳಿಗಳ ಹಿಂಡುಗಳ್ ನೆರೆದು ಕೂಡಿ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೨೬) ; ಹಬ್ಬಕ್ಕೆ ತಂದ ಹರಕೆಯ ಕುಱು ತೋರಣಕ್ಕೆ ತಂದ ತಳಿರ ಮೇಯಿತ್ತು (ಬಸವ. ೧೨೯, ; ತನುಲತೆಗಂಕುರಂ ತಳಿರಲರ್ ಮಧುಸಂಗದೊಳಾಯ್ತು ಚೋದ್ಯಮೆಂದೆನೆ ಮಧುಪಾನಜಾತಪುಳಕೇಕ್ಷಣ ಶೋಣಿಮಘರ್ಮಬಿಂದುಗಳ್ ತನಗೆಸೆಯಲ್ (ಜಗವಿ. ೧೬-೧೧೭) : ತೋರಣದ ತಳಿರಂ ಪಱಿದು ಶಿವದಿಡುತ್ತಿರಲ್ (ನಂಬಿರ. ೬-೫೮); ಬಿಸಿಲೊಳು ಬಿಸುಟ ತಳಿರಂತೆ (ಹಜಕಾ. ೮-೭೨) ; ಬಗ್ಗಿಸೆಲೆ ಕೋಗಿಲೆ . . . ತಳಿರಿಲ್ಲ ಮೆಂಬೆಯ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨-೩). ೨. "ಕಿರಣ, ಮಯೂಖ"(ಪ್ರಭಣ್ವ): ಬಾಳ ತೃಣಂಗಳೆಂದೆಳಸುಗುಂ ಪಸುರ್ಗಲ್ಗಳ ಕಾಂತಿಯಂ ಮೃಗೀಬಾಳಕನಲ್ಲಿ ಕೆಂಬರಲ ಕೆಂದಳಿರಂ ಬಿಸಿಲೆಂದು ನಟ್ಟಿರುಳ್ ಮೇಳಿಸುಗುಂ ರಥಾಂಗಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೭೭). **ತಣಿರು:** ೧. ಅಣುಗರ ಕರವಿಡಿದು ನಗುತ ದಣಿದರ್ಭಕ ರಂತೆ ತಣಿರ ಮರದ ನೆಳಲಿಗೈದಿ ಘನಶ್ಯಾಮಲ ಕೃಷ್ಣ (ಪ್ರಸಭಾ. ೨೯-೧೨). **ತಳಿರು$_2$:** ೧. ಚಿಗುರು ತಳಿರು ಪತ್ರ ಮೊದಲಾದವಱಲ್ಲಿಯು ಗಂಧವ ನಱುವುದು (ಆದವ. ೫-೧೨) ; ತಳಿರುಗಳ್ ಪೂವಣ್ಣು ವಿಪ್ರದ್ವಯಂ ಮುಕುರಂ ಮಾಂಸವು . . . ಆರ್ ಕಂಡೊಡಂ ಶಕುನಂ ಶೋಭನಕಾಸ್ಪದಂ (ಸೋಮೇಶ. ೬೭) ; ಹಿಡಿದೊನಕೆಯಲ್ಲಿ ತಳಿರನಲರಿಸಿ (ಬಸಪು. ೪೨-೨) ; ತಳಿರು ಪೊಂಬಾಳೆ . . . ನಂದನದೊಳೊಪ್ಪಿದುವು (ಕಂಸವಿ. ೨೪-೮೦).

[<ತಳಿರ್$_1$./ತಮಿ. ಮಲ. ತಳಿರ್, ತುಳಿರ್ ; ತುಳು. ತಳಿರ್]

ತಳಿರಂಬು (ನಾ). (ಚಿಗುರಿನಂತೆ) ಕೋಮಲವಾದ ಬಾಣ : ಮರಲಂಬು ತಳಿರಂಬುಗಳ್ಗೆ ರನ್ನದಣಸಂ ಬಂಧಿಪಂತಂಗುಲಿಗಳೊಳ್ ರನ್ನದುಂಗುರಂಗಳಂ ಸಂಗಳಿಸಿಯುಂ (ವೃಷವಿ. ೫-೧೪ ವ). [ತಳಿರ್$_2$ + ಅಂಬು$_2$]

ತಳಿರಡಿ (ನಾ). ಚಿಗುರಿನಂತೆ ಕೋಮಲವಾದ ಪಾದ: ಎಸೆಯೆ ವಿಳಾಸಂ ನಡೆತಂದರ್ ಕೇಸಡಿ ತಳಿರಡಿಗಳ ಮೆಲ್ಲಡಿಗಳತನುಶರಸನ್ನಿಭೆಯರ್ (ಜಗವಿ. ೪-೧೧೯); ತಳಿರಡಿಯ ಮೆಲ್ಲಡಿಯ ತಾವರೆಗಳಡಿಯ ಥಳಥಳಿಪ ಚೆನ್ನಡಿ ಗಳಸಿಯಡಿಯ ಲಲಿತಾಂಗಿಯರ್ (ಚಬಪು. ೩೭-೪೧). [ತಳಿರ್$_2$ + ಅಡಿ$_1$]

ತಳಿರಡಿದಳೆ (ಕ್ರಿ). ಚಿಗುರಿನಂತೆ ಕೋಮಲವಾದ ಪಾದಗಳನ್ನು ಹೊಂದು,– ಪಡೆ : ಹಿಮರುಚಿಕಾಂತ ತತ್ಕ್ರೀಡಾಕುಳಿಗೆ ಕುಂಕುಮ ದಲರ್ದುಳಿದೊಡೆಗಲಸಿ ರಮಣಿಯರ್ ತಳಿರಡಿದಳೆದಿರ್ದ ಲತೆಯಂತೆ ರಮಣೀಯವಾಯ್ತು ಕೆನ್ನೀರು (ಮೋಹತ. ೧೪-೩೭). [ತಳಿರಡಿ + ತಳೆ$_1$]

ತಳಿರಲರ್ವಿಜ್ಜಳ (ನಾ). ಚಿಗುರೆಲೆಗಳಿಂದ ಹಾಗು ಹೂವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಬೀಸಣಿಗೆ : ತಳಿರಲರ್ವಿಜ್ಜಳದಿಂ ಬೀಸಿಕೊಳುತ ವಿರಹ ದೊಳಗಿರಲು (ಪ್ರಭಂಜ. ೪-೧೩).

[ತಳಿರ್$_2$ + ಅಲರ್$_2$ + ಬಿಜ್ಜಳ (<ಬಿಜ್ಜಣ)]

ತಳಿರಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಚಿಗುರು ; ಪಲ್ಲವಿಸು ; ಚಿಗುರೆಲೆಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರು : "ತಳಿತರ್ುದೆನೆ ತಳಿರಿಡಿದುದು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೨೨) ; "ತಳಿತರ್ುದೆನಲ್ಕೆ ತಳಿರಿಡಿದುದಕ್ಕೆ ಪೆಸರಕ್ಕು" (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕೆ. ೧೯); ತಳಿರಿಡಿದ ತೋರಣದ ಚೆಲ್ವನಾಂ ತೋರಣದ . . . ಚಲಿತಲೀಲಾಸ್ಯದ ಪತಾಕೆಗಳ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩-೧೭).

[ತಳಿರ್$_2$ + ಇಡಿ$_2$]

ತಳಿರಿಡು (ಕ್ರಿ). = ತಳಿರಿಡಿ : ಆ ಸಂಜೆವಳ್ಳಿ ತಳಿರಿಟ್ಟು ಪೂತುದೋ . . . ಎನಲ್ಕಾ ಸಮಯದೊಳ್ತಳಿತ ತಾರಾಳಿ ಕಂಗೆ ಮಂಗಳವಾಗಿ ರಾಜಿಸಿದವು (ಮದೇಪು. ೧೫-೫). [ತಳಿರ್$_2$ + ಇಡು$_1$]

ತಳಿರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚಿಗುರಿಸು; ಪಲ್ಲವಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು: ಕಳುಹಿದೊಡೊಳ ಹೊಕ್ಕು ವೃಕ್ಷಂಗಳ ನೆಱೆ ತಳಿರಿಸಿದನು ಚೈತ್ರ ಬಿಡದೆ (ಮೋಹತ. ೭-೯) ; ಬಿತ್ತಿ ಬೆಳೆಯಿಸಿ ಹಬ್ಬಿಸಿ ತಳಿರಿಸಿ ಅರಲ್ಚಿ ಮಿಡಿಮಾಡಿ (ಮಂತ್ರಶ. ೮೩-೨೪).

[ತಳಿರ್$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ತಳಿರು$_1$ 'ತಳಿರ್$_1$' ನೋ.

ತಳಿರು$_2$ 'ತಳಿರ್$_2$' ನೋ.

ತಳಿರುಗಾವಿ 'ತಳಿರ್ಗಾವಿ' ನೋ.

ತಳಿರುಗಾಸೆ 'ತಳಿರ್ಗಾಸೆ' ನೋ.

ತಳಿರುಗೆಂಪು 'ತಳಿರ್ಗೆಂಪು' ನೋ.

ತಳಿರುಡೆ (ನಾ). ಚಿಗುರುಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಉಡುಪು : ಮದನ ಮಂದಿರದ ಬಾಗಿಲಿಗೆ ತೋರಣವ ಕಟ್ಟಿದವೊಲು ತಳಿರುಡೆ ಮೆಱೆಯೆ (ಮೋಹತ. ೧೯-೬೩) ; ಕೆದಱುದಲೆ . . . ಪುದಿದ ತಳಿರುಡೆ ಸುರಗಿ ಪುಲಿ ವಾಲದಲಿ ವಿರಚಿಸಿದ ಹದುರುಗಂಕಣ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೫-೭) ; ತಳಿರುಡೆ ಸಂಜೆ ಗೆಂಪು ಪೊಸಮುತ್ತಿನ ಹಾರಮೆ ತಾರಕಾಳಿ (ಶಬಶಂ. ೩-೬).

[ತಳಿರ್$_2$ + ಉಡೆ$_2$]

ತಳಿರುತೊಂಗಲು 'ತಳಿದೊರ್ಂಗಲ್' ನೋ.

ತಳಿರುತೋರಣ 'ತಳಿದೋರ್ರಣ' ನೋ.

ತಳಿರುದೋಱು (ಕ್ರಿ). ಚಿಗುರಂ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು; ಪಲ್ಲವಿಸು: ಕಳಿದರಧ್ವ ಶ್ರಮವನಾ ತಿಳಿಗೊಳನ ತೀರದ ತಳಿರುದೋಱಿದ ನಳನಳಿಪ ಮಾಮರನ ನೆಳಲಲಿ (ತೊರರಾ. ೨-೪-೨೨). [ತಳಿರು$_2$ (<ತಳಿರ್$_2$) + ತೋಱು]

ತಳಿರುಯ್ಯಲ್ (ನಾ). ಚಿಗುರಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಉಯ್ಯಾಲೆ,–ಜೋಕಾಲಿ: ತಳಿರುಯ್ಯಲ್ ಶ್ರುತಿಯಿಂದವೊಂದೆ ಕೊರಲೊಳ್ ಜೀಯೆಂಬಿನಂ ಪಾಡುವಿಂದೊಳಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೭೫) ; ಎಳಮಾವೇ ತಳಿರುಯ್ಯಲೇ ಕೊಳೆ ತಗುಳ್ದಿಂದೋಳಮೋ ಕೋಗಿಲೇ ಗಿಳಿಯೋ . . . ನೀಮೆಲ್ಲರುಮೆನ್ನ ಬರ್ದುಗೆಯನಾನಲ್ಲಂಗೆ ಪೇೞಿಂ ಗಡಿಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೧೨೯) ; ಮೃಗಲಕ್ಷ್ಮ ಮೃಗಕ್ಕೆ ಗೋರಿಯಂ ಪಾಡುವ ಮಾಟ್ಕೆಯಂ ಬಳೆಯೆ ಗೀತರವಂ ತಳಿರುಯ್ಯಲಾಡಿದಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೪೮).

[ತಳಿರ್$_2$ + ಉಯ್ಯಲ್]

ತಳಿರುವಾಡ (ನಾ). ತಳಿರಿನ ಮನೆ; ಎಲೆಮನೆ: ಶುಕಸಮೂಹವು ಹೆಮ್ಮರ ಗಳ ತಳಿರುವಾಡಗಳಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು . . . ಹಾಡುತ್ತಿದ್ದುವು (ಶ್ರೀರಾಪ. ೬೮).

[ತಳಿರು$_2$ (<ತಳಿರ್$_2$) + ವಾಡ$_1$]

ತಳಿರುಳಿ (ನಾ). = ತಳಿರಂಬು : ಇವ್ವಾವಿನ ತಳಿರುಳಿ ಮುರಿದಾ ಕಂತು ಕಮ್ಮಿದನಪ್ಪ ಬಿಲ್ಗೊಂಡು ಸುಮ್ಮಾನದಿಂದೆಸುವನು ವಿರಹಿಗಳನು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೧೨-೫). [ತಳಿರ್$_2$ + ಉಳಿ$_5$]

ತಳಿರೆಲೆ (ನಾ). ಚಿಗುರೆಲೆ ; ಎಳೆಯ ಎಲೆ : ಅಲ್ಲಲ್ಲಿಗೆಳವಾೞಿಯ ತಿರುಳಿಲೆಗಳೊಳಂ ತಾವರೆಯ ತಳಿರೆಲೆಗಳೊಳಂ . . . ಪಮೆದ ಬಿಜ್ಜಣಿಗೆಗಳುಮಂ (ಕಾದಂಉ. ೨೧೬) ; ತಣ್ಗಾಳಿಯಲಪಿನೊಳುಲಿವ ತಳಿರೆಲೆಯುದನಿಗೆ ಬೆರ್ಚುವ ಶಿಶುವಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೧೦೫) ; ಕರತಳದ ತಳಿರೆಲೆಯ ಕಡಿದೋಳುಗಳ ಕೊಂಬುಗಳ . . . ರಣವನವೆಸೆದುದೀತನ ಖಡ್ಗಚೈತ್ರದಲಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೬-೪೨). [ತಳಿರ್$_2$ + ಎಲೆ$_1$]

ತಳಿರೊಡೆ (ಕ್ರಿ). ಚಿಗುರೊಡೆ ; ಅಂಕುರಿಸು ; ಕುಡಿಯಿಡು : ಕರಗಿ ಖಂಡನದರುಣವಾರಿಯಲಿ ಗಿಡು ಲತಾಳಿ ವಸಂತದಲಿ ತಳಿರೊಡೆದ[ಪಾಠಾಂ. ತೊಡದ, ತೊಡವ, ರೊಡವ]ಶೋಕೆಯ ಧಾತನಗಲಕೆ ಪಡೆದವಮರ ವಿಮಾನತತಿ ಕೆಂಪಾದವಭ್ರದಲಿ(ತೊರರಾ. ೧-೧೧-೧೪). [ತಳಿರ್$_2$ + ಒಡೆ$_1$]

ತಳಿರೋವರಿ (ನಾ). ಚಿಗುರೆಲೆಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕೋಣೆ ; ಎಲೆಮನೆ ; ಲತಾಕುಂಜ : ತರಳೆ ಮಿಗೆ ತಲ್ಲಣಿಸಿ ತಳಿರೋವರಿಯ ಹೊಗುತಿರಲು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೨೨-೧೯). [ತಳಿರ್$_2$ + ಓವರಿ]

ತಳಿರೋಳಿ (ನಾ). ಚಿಗುರೆಲೆಗಳ ಸಮೂಹ : ತಳಿರೋಳಿ ತಗುಳ್ದು ತಳ್ತ ಕೇತನತತಿ ಚಾಮರೋತ್ಕರದೆಲರ್ ಮಲಯಾನಿಲನಾಗೆ ರಾಜರಾಜನ ಪಡೆ ಚೆಲ್ವನೇನೆೞಿದುಕೊಂಡುದೊ ಬಂದ ಬಸಂತರಾಜನಾ (ಆದಿಪು. ೧೩-೬). [ತಳಿರ್$_2$ + ಓಳಿ]

ತಳಿರ್ಗಯ್, ತಳಿರ್ಗೈ (ನಾ). ಚಿಗುರಿನಂತೆ ಕೋಮಲವಾದ ಕೈ : ತಳಿರ್ಗಯ್ಯೊಳರರೆ ರಂಜಿಸುವ ಪೂಚೆಂಡಿನಿಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೫-೪೨) ; ತಳಿರ್ಗಯ್ಯ ತೆಳ್ವಸುಱ ಸುಳಿಗುರುಳ ಸೆಳೆನಡುವಿನೆಳಜವ್ವನದ ಮುದ್ದುಮೊಗದ . . . ಮಹಾಪಾತಿವ್ರತಾಜನಂ (ಜಬಪು. ೨೦-೧೫). **ತಳಿರ್ಗೈ** : ತಳಿರ್ಗೈಯೊಳ್ ಪಿಡಿದಪರಂಜಿಯ ಸೆಳೆಯಲರ್ವಿಲ್ಲನ ಪಡಿಯಱತಿಯ ಕೈಯೊಳಗೊಪ್ಪುವ ಸೆಳೆಯಂತೆ ವಿರಾಜಿಸಿತು (ಜಯಕಾ. ೨-೪೭); ತಳಿರ್ಗೈಯ ತಂಪಿಗ ವಿರಹಮಂ ತವಿಸಿ ನೆರೆಯೊ (ಜಬಪು. ೧೯-೩೭).
[ತಳಿರ್$_2$ + ಕಯ್$_2$ (<ಕೆಯ್$_2$)]

ತಳಿರ್ಗಳಸ(ನಾ). (ಮಂಗಳಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪೂಜಿಸುವ)ಚಿಗುರೆಲೆಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟಿರುವ ಕಳಶ : ತಳಿರ್ಗಳಸಂ ಮುಕುಂದರವಮೌಕ್ತಿಕದ ಮುತ್ತಿನ ಮಂಟಪಂ ಮನಂಗೊಳಿಪ ವಿತಾನಪಙ್ತಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೧೭) ; ನಳನಳಿಪ ಜಾಗದೊಪ್ಪುವ ತಳಿರ್ಗಳಸದ ಬೆಳಪ ರತ್ನದೀಪದ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೩-೩೯) ; ನಿಂದು ತಳಿರ್ಗಳಸ[ಪಾಠಾಂ. ಶ]ದಿಂ ಮೆಱೆವ ವನಿತೆಯರೊಳಗೆ (ನಂಬಿರ. ೫-೮೬). [ತಳಿರ್$_2$ + ಕಳಸ$_1$ (<ಕಲಸ)]

ತಳಿರ್ಗಾಲ್ (ನಾ). ಚಿಗುರಿನಂತೆ ಕೋಮಲವಾದ ಪಾದ: ತಳಿರ್ಗಾಲ್ಗಳ ತಾರಾಪಥಮಧ್ಯದ ಹಸುಳೆವೆಱಿಯ ಹಣೆಯ . . . ಲಲನೆಯರ ವಿಲಾಸಂ ನೃಪನಱಿತಮನೆಳಕುಳಿಗೊಳಿಸಿದುದು(ಜಯಕಾ. ೨-೩). [ತಳಿರ್$_2$ + ಕಾಲ್$_1$]

ತಳಿರ್ಗಾಲ (ನಾ). ಚಿಗುರು ಬಿಡುವ ಕಾಲ; ವಸಂತಋತು : ಮಳೆಗಾಲ ಹಿಮಗಾಲ ಚಳಿಗಾಲ ಹೋಗಿಹವು ತಳಿರ್ಗಾಲ ಬೆಳೆಗಾಲ ಫಲಗಾಲ ಬಹವು (ವಿಸೀಗೀ. ೨೮-೬). [ತಳಿರ್$_1$ + ಕಾಲ]

ತಳಿರ್ಗಾವಿ, ತಳಿರುಗಾವಿ (ನಾ). ೧. ಚಿಗುರಿನಂತಿರುವ ಕಾವಿಬಣ್ಣ ; ಎಳಗೆಂಪು: ಅತ್ರಿಕುಮಾರಂ . . . ಪೊಸಗಾವಿಯುಡೆಯನಟ್ಟಿದುದಱಿಂ ಕಿಱುಗೆಂಪಾದ ವೇದಪುಷ್ಕರಣಿಯುದಕದಿಂ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರ ದುಗುಲಮಂ ತಳಿರ್ಗಾವಿಗೆಯ್ವುದೆಂದುಂ (ಚಿಕಮಂ. ೧೯-೧೨). **ತಳಿರುಗಾವಿ** : ೨. ಚಿಗುರಿನ ಬಣ್ಣದ ಅಂಚಿನ ಬಟ್ಟೆ : ಪಟ್ಟಾವಳಿ ದೋತ್ರ ಬಹಿರ್ವಾಸದಳೆದು ತಳಿರುಗಾವಿಯನುಟ್ಟು ಜಪದ ಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತರು ಬುಧರು ಸಂದಣಿಸಿ (ಮೋಹತ. ೩-೪೪) ; ಬಿಳಿಗಾವಿ ಗಾವಿ ಎಳೆಗಾವಿ ಹೆಗಾವಿ ತಳಿರುಗಾವಿಗಳ ಪೊಳೆವ ನಾನಾ ಬಣ್ಣಗಳೊಪ್ಪಿ ಮೆರೆವ (ಹನುಮ. ೮೨). [ತಳಿರ್$_2$ + ಕಾವಿ]

ತಳಿರ್ಗಾಸೆ, ತಳಿರುಗಾಸೆ (ನಾ).=ತಳಿರ್ಗಾವಿ ೨: ಮುನಿಜನಂಗಳೊಗೆದಾಱಲಿಕ್ಕಿದ ತಳಿರ್ಗಾಸೆಗಳ ಸೋರ್ದ ಬಣ್ಣದಿಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೧೭) : ಹೊದೆದ ಧವಳೋತ್ತರೀಯದ ಉಟ್ಟ ತಳಿರ್ಗಾಸೆಯ[ಪಾಠಾಂ. ದೋತ್ರದ]ಇಕ್ಕಿದ ಯಜ್ಞೋಪವೀತದ (ನಂಬಿರ. ೧೬-೧೦೪) ; ಉಟ್ಟ ತಳಿರ್ಗಾಸೆಗಳನಳವಡಿಸಿಕೊಂಡು (ವೀಶ್ಮಪು. ೨-೧೨-೨೨); ಒಡಲ ಭಸಿತೋದ್ಧೂಳನದ ಕೆಂಜೆಡೆಯ ರುದ್ರಾಕ್ಷಾವಿಕಲ್ಪದ ಜಡಿವ ಮಣಿಕುಂಡಲದ ನಿಡುಗಡ್ಡದ ತಳಿರ್ಗಾಸೆ ಉಡಿಗೆ ಬಹಿರ್ವಾಸದ . . . ಗಣೇಶನಂ ಕಂಡ (ಶಂಕದಾ. ೧೦-೬೩). **ತಳಿರುಗಾಸೆ** : ಎಲವೊ ಮಟ್ಟಿಯ ಮದನ ದರ್ಭೆಯ ತಿಲದ ಮನ್ಮಥ ವಿಮಲ ಧೋತ್ರದ ತಳಿರುಗಾಸೆಯ ಕಾಮ ಕೃಷ್ಣಾಜಿನದ ಕಂದರ್ಪ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೫-೨೧) ; ಬೆರಲೊಳೊಪ್ಪುವ ಪವಿತ್ರದ ತಿರುಪುತಿರ್ಪ ಜಪಸರದ ನಿಱಿವಿಡಿದುಟ್ಟ ತಳಿರುಗಾಸೆಯ (ಸೌಂದಪು. ೧-೩೩) ; ತಳಿರುಗಾಸೆಯ ಧೋತ್ರ ಬಹಿರ್ವಾಸ ಮೂಗಿನಿಂದಿಳಿದ ನಾಮಗಳ ವೈಷ್ಣವರು (ಮೋಹತ. ೧೭-೩೦). [ತಳಿರ್$_2$ + ಕಾಸೆ$_2$]

ತಳಿರ್ಗೆಂಪು, ತಳಿರುಗೆಂಪು (ನಾ). ಚಿಗುರೆಲೆಯ ಕೆಂಬಣ್ಣ : ಕುರುಳ ಕಾಳಿಕೆ ಮೈಕಾಂತಿ ಕೈ ತಳಿರ್ಗೆಂಪು ಪಿರಿದಾದ ಬಾಯ್ದೆಱೆ ಬೆಳ್ಪು (ಕಂನವಿ. ೫-೬೫). **ತಳಿರುಗೆಂಪು** : ಸಂಜೆಗೆಂಪ ತಳಿರುಗೆಂಪ ತುಟಿಯ ಕೆಂಪು ಮಿಾರಲು (ಕವಿಸೂ. ೨೨-೯). [ತಳಿರ್$_2$ + ಕೆಂಪು$_1$]

ತಳಿರ್ಗೈ 'ತಳಿರ್ಗಯ್' ನೋ.

ತಳಿರ್ಗೊಂಚಲ್ (ನಾ). ಚಿಗುರಿನ ಗೊಂಚಲು ; ಪಲ್ಲವಗುಚ್ಛ : ತಳಿರ್ಗೊಂಚಲ ತಳ್ತ ಕೆಂಪಿನಿಂ ಪುದಿದಮರಾವನೀರುಹಮೊ ಪೇೞೆನೆ ಬಾಲಕನಾದಮೊಪ್ಪಿದಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೧೪). [ತಳಿರ್$_2$ + ಗೊಂಚಲ್]

ತಳಿರ್ಗೊಂಬು (ನಾ). ಚಿಗುರೆಲೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕೊಂಬೆ: ಇರ್ತಡಿವಿಡಿದು ನಟ್ಟ ತಮಾಲದ ತಳಿರ್ಗೊಂಬುಗಳಿಂ (ಕಾದಂಉ. ೨೧೪) ; ಬಂದು ಮಾಮರದ ತಳಿರ್ಗೊಂಬನುಯ್ಯಲಾಡಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೪೪) ; ಕಮಲಕೆಱಗುವಳಿಕುಲಮೋ ತಳಿರ್ಗೊಂಬಡರ್ದ ಬರ್ಹಿಯೋ (ಜೈಮಿಭಾ. ೫-೧೫). [ತಳಿರ್$_2$ + ಕೊಂಬು$_1$]

ತಳಿರ್ಚು (ಕ್ರಿ). ಚಿಗುರಿಸು ; ಪಲ್ಲವಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು : ಮರಗಳೆಡೆಯೆಡೆಯ ನೆಲನಂ ಚರಣಾಂಶುವಿನಿಂ ತಳಿರ್ಚು ಬಯಲಂ ನಿಜಕೇಕರ ರುಚಿಯಿನಲರ್ಚೇೞ್ತಂದರಸಿ ಬನಕ್ಕಂ ಬೞಿಕ್ಕೆ ಸಿರಿ ಪರಿಪೂರ್ಣಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೭೨). [ತಳಿರ್$_1$ + – ಚು$_1$]

ತಳಿರ್ಜೊಂಪ (ನಾ). = ತಳಿರ್ಗೊಂಚಲ್ : ತಳಿರ್ಜೊಂಪದೋವರಿಯ ತಣ್ಪುಳಿಲೆಡೆಯೊಳ್ಮಿಸುಪ ಚಂದ್ರಕಾಂತದ ಘಟದೊಳ್ಕುಳಿರ್ವಾಲಿನೀರ ನಬಳಾವಳಿ ತಣ್ಗರಗದೊಳೆ ತೀವಿ ಪಥಿಕರ್ಗೆಱೆಗುಂ (ವೃಷವಿ. ೪-೨೬). [ತಳಿರ್$_2$ + ಜೊಂಪ$_1$]

ತಳಿರ್ತ 'ತಳಿರ್$_1$' ಪರಾ.

ತಳಿರ್ತು 'ತಳಿರ್$_1$' ಪರಾ.

ತಳಿರ್ದುಟಿ (ನಾ). ಚಿಗುರಿನಂತೆ ಇರುವ ತುಟಿ; ಪಲ್ಲವಾಧರ: ತಳಿರ್ದುಟಿಯೆನಲು ಚುಂಬಿಸಿದಂತೆ ನಲಿವರುಂಟೊಲಿವರಾರಧ್ಯಾತ್ಮರಸಕೆ (ಭರಚ. ೨-೫೧) ; ಅಳಿಚಳಾಳಕಂ ತಳಿರ್ದುಟಿ ಕೋಮಳ ತನುಲತೆ . . . ಕಳಹಂಸ ಗಮನಮೆಳೆಯಳ್ಗೆಸೆಗುಂ (ರಾಜಶೇ. ೭-೧೦೨). [ತಳಿರ್$_2$ + ತುಟಿ$_2$]

ತಳಿರ್ದೊಂಗಲ್, ತಳಿರುತೊಂಗಲು (ನಾ).=ತಳಿರ್ಗೊಂಚಲ್: ಸುೞಿದಳಿರಾಯ್ತು ಪೂಗಣೆಗೆ ಕೆಂಗಱಿ ಕೈಪೊಡೆಯಾಯ್ತು ನುಣ್ದಳಿರ್ತಳದಳಿದೊಂಗಲಾಯ್ತು ನಿಱಿಗೊಂಡು ತಳಿರ್ . . . ಕಂತುಗೆನಲೇವುದೊ ಮಿಕ್ಕ ತಳಿರ್ವಿಯೋಗಿಯಂ ಕಳಕುಳಮಾಗೆ ಮಾೞ್ಪೆಡೆಗಶೋಕೆಯ ಕೆಂದಳಿರೊಂದೆ ಸಾಲದೇ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೫-೨೦) ; ನಿಱಿದಳಿ[ರ್]ದೊಂಗಲಂ ತಳೆದ ಶೋಕೆ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೩೫-೩೭ ; 1160) ; ಇರೆ ನವಪದ್ಮರಾಗಚಷಕಂ

ನಿಜಹಸ್ತತಳಾಗ್ರದೊಳ್ ಮನೋಹರಿ ತಳಿರ್ದೊಂಗಲಂ ತಳೆದ ಕೋಮಲ ವಲ್ಲರಿಯಂತೆ . . . ಎಸೆದಳ್ (ಜಗವಿ. ೧೬-೧೧೫); ಪಸುರ್ದಳಿರ್ದೊಂಗಲಿಂ ಪುದಿದ ಬಲ್ಮನೆಯಿಂ ಮುಗುಳಿಂದಲರ್ಗಳಿಂ. . .ಎಸೆವುದೊಂದು ಬಿಲ್ವಕುಜಂ (ದಶಕು. ೮-೭) ; ಚೆಂಬೊಳೆಪಾಂತ ಜಡೆಗಳೆಳದಳಿರ್ದೊಂಗಲಾಗೆ (ನಂದಿಮಾ. ೨-೨೪). **ತಳಿರುತೊಂಗಲು :** ಮಂಜಕ್ಕ ಮನೆಯನ್ನು ತಳಿರುತೊಂಗಲು ಗಳಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಿದಳು (ಹಾಹುತ್ತ. ೮೮). [ತಳಿರ್₂ + ತೊಂಗಲ್]

ತಳಿರ್ದೊಂಬೆ (ನಾ). = ತಳಿರ್ಗೊಂಚಲ್ : ಸೋಗೆ ಮಾವು ಮೊದಲಾದ ತಳಿರ್ದೊಂಬೆಗಳಿಂ (ಚಕಪಂ. ೮೫-೪) ; ಗಂಡುಗೋಗಿಲೆಗಳ್ ಮೆಲ್ದಳಿ ರ್ದೊಂಬೆಯೊಳ್ ಗಿಳಿಗಳಿವ್ಯಾವಣ್ಣಿಳೊಳ್ . . . ಎಂದಿಗಂ ತಣಿಯದಂತೆ (ಚಕವಿ. ೧-೯೧). [ತಳಿರ್₂ + ತೊಂಬೆ₁]

ತಳಿರ್ದೋರಣ, ತಳಿರುತೋರಣ (ನಾ). ಚಿಗುರೆಲೆಗಳಿಂದ ರಚಿಸಿದ ತೋರಣ : ಸುರಧನು ತಳಿರ್ದೋರಣವಾಲಿ ರಂಗವಲಿ ಬದ್ದವಣಂ ಜಳದರವಮಾಗೆ ಜಯಮಂಗಳಸೂಚಕಮಾದುದತನುಗಾ ಘನಸಮಯಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೪-೪೨) ; ತಳಿರ್ದೋರಣಂ ಅಲರ್ದೋರಣಂ (ಶಮದ. ೪೩ ಪ್ರಯೋ) ; ಮಿಱುಗುವ ತಳಿರ್ದೋರಣಂಗಳಂ ಕಟ್ಟಿಸುತ (ಜ್ಞಮಿಭಾ. ೮-೩). **ತಳಿರುತೋರಣ :** ತಳಿರುತೋರಣ ಮಾವಿನಸೊಪ್ಪು ಮುಂತಾ ದವುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಬಾಗಿಲ ಹೊರಗಡೆ ಕಾಣುವಂತೆ ೨ ಕಂಭಗಳಿಂದ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ ದ್ವಾರಬಂಧನದ ಚೌಕಟ್ಟು ಮನೆಯ ಹೊರಬಾಗಿಲು (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೯೨) ; ಬಾಗಿಲಿಗೂ ರಂಗಮಂಟಪಕ್ಕೂ ತಳಿರುತೋರಣಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿದರು (ಕಪಪು. ೩-೪೦). [ತಳಿರ್₂ + ತೋರಣ]

ತಳಿರ್ಪಟ (ನಾ). ಚಿಗುರೆಲೆಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕೊಡೆ (?) : " ತಳಿ [ಪಾಠಾಂ. ಳಿ]ರ್ಪಟ ಸತ್ತಿಗೆಯುಕ್ಕಂ" (ಭಾರನಿ. ೪೧). [ತಳಿರ್₂ + ಪಟ₃]

ತಳಿರ್ಮಂಟಪ (ನಾ). ಚಿಗುರೆಲೆಗಳಿಂದಾದ ಮಂಟಪ; ಬಳ್ಳಿ ಮಂಟಪ: ಕಂಠಗತಪ್ರಾಣದ ಕುವರಿಯ ತಳಿರ್ಮಂಟಪದೆಡೆಗೆ ಸಾರ್ಚಿದರು (ಮೋಹತ. ೨೮-೧೨). [ತಳಿರ್₂ + ಮಂಟಪ]

ತಳಿರ್ವಂದರ್ (ನಾ). ಚಿಗುರೆಲೆಗಳ ಚಪ್ಪರ,-ಮಂಟಪ : ಕನಕನಗದ ನಂದನಮಧ್ಯದ ಮಂದಾರತರುಗಳ ತಳದ ತಣ್ಣೆಳಲ ತಳಿರ್ವಂದರ ಮಲ್ಲಿಕಾಕುಸುಮಮಾಲಿಕಾಲಂಕೃತ ಕುಸುಮಮಂಟಪದೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೧-೧೩೫ ವ). [ತಳಿರ್₂ + ಪಂದರ್]

ತಳಿರ್ವಜ್ಜೆ (ನಾ) = ತಳಿರಡಿ : ತಳಿರ್ವಜ್ಜೆಯ ತರುಣಲತಾಮಧ್ಯದ . . . ಲಸದ್ಬಿಂಬಾಧರದೆಳಜವ್ವನೆ (ಜಯುಕಾ. ೧೧-೧೮) ; ತಳಿರ್ವಜ್ಜೆಗಳ ತಾವರೆ ವಜ್ಜೆಗಳ ತಳತಳಿಸುವ ರನ್ನವಜ್ಜೆಗಳ ನಳಿನನೇತ್ರೆಯರು (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೧-೪೩). [ತಳಿರ್₂ + ಪಜ್ಜೆ]

ತಳಿರ್ವಟ್ಟೆ (ನಾ). ೧. = ತಳಿರುಡೆ : (೩). ೨. ಚಿಗುರಿನ ಬಣ್ಣದ ಬಟ್ಟೆ ; ಕೆಂಬಣ್ಣದ ಬಟ್ಟೆ : ನನೆಯಂಬನುಟ್ಟ ತಳಿರ್ವಟ್ಟೆಯನಾಗಳೆ ಮೆಚ್ಚು ಗೊಟ್ಟು ಮೆಲ್ಲನೆ ನಡೆತಂದು (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೮೨) ; ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿ ಕಟ್ಟಿದ ಪೊಂ ಬಟ್ಟೆಯ ವಿತಾನದ ಪರಿಸರದೊಳ್ನಿಱಿವಿಡಿದೆಳಲೆವಿಟ್ಟ ತಳಿರ್ವಟ್ಟೆಯ ಚಿತ್ರಾವಳಿಯ ಮೇಲ್ಕಟ್ಟು (ರಾಜಶೇ. ೮-೫ ವ). [ತಳಿರ್₂ + ಬಟ್ಟೆ₂]

ತಳಿರ್ವಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಚಿಗುರಿಸು ; ಪಲ್ಲವಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು: ಕತಿಪಯ ಪದಗತಿಯಿಂ ಶೀತಕರೋಪಲ ಕುಟ್ಟಿಮತಳಮಂ ತಳಿರ್ವಡಿಸಿ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೫-೭೨ ವ). [ತಳಿರ್₂ + ಪಡು₁ + - ಇಸು₃]

ತಳಿರ್ವಡೆ (ಕ್ರಿ). = ತಳಿರಿಡಿ: ಇತ್ತರದಲಿ ತಳಿರ್ವಡೆದಿರ್ದ ಮಾಮರ ಮತ್ತೇಭ ಗಿಳಿ ತೇಜಿವಿಂಡು (ಮೋಹತ. ೬-೧೯). [ತಳಿರ್₂ + ಪಡೆ₁]

ತಳಿರ್ವಣ್ಣ (ನಾ). ಚಿಗುರಿನ ಬಣ್ಣ ; ಕೆಂಬಣ್ಣ : ಹಸುರುಗುಪ್ಪಸ ನವಿಲ ಗಱಿವೆರೆದ ಸೆಱಗಿನಿಂದೆಸೆವ ತಳಿರ್ವಣ್ಣದ ಸುರಿಯ ಸೇಲೆ (ರಾಘಚ. ೧೭-೬೫). [ತಳಿರ್₂ + ಬಣ್ಣ]

ತಳಿರ್ವನೆ (ನಾ). = ತಳಿರೋವರಿ : ತಳಿರ್ವನೆಯೊಳ್ ನಲ್ಲನಂ ನೆನೆದು ದೂಱಿಸುತಿರ್ಪಿಚ್ಚೆಗಾರ್ತಿಗಾ ತೆಱನೆಲ್ಲಮಂ ಬಿನ್ನಪಂಗೆಯ್ದು (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೩೨೦) ; ಪಟ್ಟಣದ ಪೊಱವಳಯದೊಳ್ ಲತಾಸಂತತಿಗಳಿಂ ಕುಸುಮ ಶೋಭೆಯಿಂ . . . ಫಲಾನೀಕದಿಂ ತಳಿರ್ವನೆಗಳಿಂ (ಚಬಪು. ೧೧-೨೦) : ತಳಿರ್ವನೆ ಪುಷ್ಪಮಂಟಪ ದಿವ್ಯ ಪುಳಿನಸ್ಥಳಗಳಿಗಿನಿಯರನೊಯ್ದು (ಕಂಸವಿ. ೫-೧೧೧). [ತಳಿರ್₂ + ಮನೆ]

ತಳಿರ್ವಸೆ (ನಾ). = ತಳಿರ್ವಾಸು : ನಿನ್ನಯ ವಿರಹೋದ್ರೇಕದಿನಿನ್ನುಂ ತಳಿ ರ್ವಸೆಯ ಮೇಲೆ ಪೊರಳುತ್ತಿರ್ದಾ ಕನ್ನೆಯ ರೂಪೆನ್ನಿದಿರೊಳ್ ಸನ್ನಿದ ಮಾದಂತೆ ತೋಱುತ್ತಿರ್ದಪುದೀಗಳ್ (ಕಾದಂಉ. ೩೨೫) ; ಸಿರಿಖಂಡದ ಬಂಡಿನೊಳಲಂಬಿ ತಳಿರ್ವಸೆಯ ಪಕ್ಕದೊಳ್ ನೇಱಿದ ನವೀನ ಚಮರ ಜಂಗಳುಂ (ವರ್ಧಪು. ೫-೬೩ ವ) ; ತಳಿರ್ವಸೆಯ ತಾಣದೊಳ್ಮಲಯಜದ ಮಾಡದೊಳ್ . . . ನಿಲಲಱಿಯದುಪ್ಪರಿಗೆದುದಿನೆಲೆಯ ಚಂದ್ರಶಾಲೆಗೆ ಬಂದಳಂಬುಜಾಕ್ಷಿ (ಜ್ಞಮಿಭಾ. ೩೦-೩೬). [ತಳಿರ್₂ + ಪಸೆ₃]

ತಳಿರ್ವಾಯ್ (ನಾ). ಚಿಗುರಿನಂತೆ ಕೋಮಲವಾದ ಬಾಯಿ; ಕೆಂಪಾದ ಬಾಯಿ : ಬಂದರ್ ಪವಳವಾಯ ತಳಿರ್ವಾಯ ತೊಂಡೆವಾಯೊಳ್ವೆಂಡಿರ್ (ಜಗವಿ. ೪-೧೨೨) ; ತೀವಿದ ಪಾಲ್ಗೊಲೆಯಂ ತಳಿರ್ವಾಯಿಂ ಡಾವರಿಸುತ ಕರ್ಚುವ ಕಂದನ (ಜಯುಕಾ. ೨-೩೭). [ತಳಿರ್₂ + ಬಾಯ್]

ತಳಿರ್ವಾಸಿಕೆ (ನಾ). = ತಳಿರ್ವಾಸು : ತಳಿರ್ವಾಸಿಕೆಯೊಳು ಮಲಗಿ ಪನ್ನೀರ್ಗಳ ತಳಿದಲರ್ವಿಜ್ಜಣಿಗೆಯಲಿ . . . ಬೀಸಿಕೊಳುತಲಿ (ಸಾಂದಕಾ. ೪-೬೫). [ತಳಿರ್₂ + ಪಾಸಿಕೆ]

ತಳಿರ್ವಾಸಿಗೆ(ನಾ).=ತಳಿರ್ವಾಸು:ಚಿಗುರ್ದ ಮಾಮರನೆಳಲಿನಿಂ ತಳಿರ್ವಾಸಿಗೆ ಯ ಗೆಯ್ದು ಕುಳ್ಳಿರಿಸುತ್ತ (ನವಮೋ. ೧೬-೩೪). [ತಳಿರ್₂ + ಪಾಸಿಗೆ]

ತಳಿರ್ವಾಸು (ನಾ). ಚಿಗುರೆಲೆಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಹಾಸಿಗೆ,-ಹಾಸು : ಇನಿಯನಗಲ್ದು ಪೋಗಿ ಪರದೇಶದೊಳಿರ್ದಪನಾಸುಮಿಲ್ಲಿ ಮಾವಿನ ತಳಿ ರ್ವಾಸಿನೊಳ್ ಪೊರಳುತಿರ್ದಪೆನಾಗಳುಂ (ಆದಿಪು. ೧೨-೪೨) ; ತರುಣಿಯ ವಿಯೋಗತಾಪಕ್ಕೆ ರಜನಿಯುಂ ಕೆಳದಿಯಂತೆ ತಳಿರ್ವಾಸಂ ಬಿತ್ತರಿಸುತ್ತ ಮಿರ್ದಳೆಂಬಂತಿರೆ ಬಿತ್ತರಿಸಿತ್ತು ಸಾಂದ್ರ ಸಂಧ್ಯಾರಾಗಂ (ಕಾದಂಉ. ೩೨೧) ; ಅಡೆವೊತ್ತಿನ ತಳಿರ್ವಾಸಿನ ಪಿಡಿದಿರ್ದಂಬುಜದ ನಡುವೆ . . . ಪುಟಪಾಕಂಗುಡೆ ಸುಡುವಂತಿರ್ಪುವಲ್ಲಿ ವಿರಹಿಜನಂಗಳ್ (ಅಜಿಪು. ೨-೧೧) ; ತಳಿರ್ವಾಸಿನಿಂದೆ ಸೆಜ್ಜೆಗೆ ಕೆಳದಿಯರೆಂತರ್ಕೆ ಕೊಂಡುಪೋದರ್ ವಿರಹಾಕುಲೆಯಂ (ಶಮದ. ೧೧೮ ಪ್ರಯೋ). [ತಳಿರ್₂ + ಪಾಸು₂]

ತಳಿರ್ವೇಱಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಚಿಗುರನ್ನು ತಳೆಯುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಚಿಗುರಿಸು : ಮೃದುಪದಘಾತದಿಂದಸುಕೆಯಂ ತಳಿರ್ವೇಱಿಸಿ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೬-೫೩) : ಅರುಣತಲದ್ಯುತಿತತಿಯೆಡೆದೆಱಪುಗಳಿಂದುಣ್ಮುವಂದದಿಂ ಕೆಂಬೆರ ಲುಂಗುರದಿನೊಗೆವರುಣರುಚಿಮಂಜರಿ ತಳಿರ್ವೇಱಿಸಿದುದ್ಯೈದೆ ಕರ ಶಾಖೆಗಳಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೬೧). ೨. ಚಿಗುರಿಟ್ಟಂತೆ ಕೆಂಪಾಗಿಸು : ಪಸರಿಪ ಪಾದರಾಗಮಿಳೆಯಂ ತಳಿರ್ವೇಱಿಸೆ . . . ನಡೆತಂದುದು ಸೌಂದರೀಜನಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೯೫). [ತಳಿರ್ವೇಱು + - ಇಸು₃]

ತಳಿರ್ವೇಱು (ಕ್ರಿ). ಚಿಗುರನ್ನು ತಳೆ ; ಚಿಗುರಿಂ ; ಪಲ್ಲವಿಸು : ರಥಂ ರಥದೊಳಾರ್ದು ಪಳಂಚೆ ನಭಂ ದಿಶಾತಟಂ ಧರೆ ಕಡುಗೆಂಪದಾಯ್ತೊಗೆವ ಶೋಣಿತದಿಂದೆ ಜಗಂ ಮಹಾಪವನಾಂತರಮೆ ಪೊದಟ್ದ ರೌದ್ರರಸಸೇಚನದಿಂ ತಳಿರ್ವೇಱಿತೆಂಬಿನಂ (ಜಗವಿ. ೭-೫೨). [ತಳಿರ್₂ + ಪೇಱು₁]

ತಳಿರ್ಪೊದಱ್(ನಾ). ಚಿಗುರೆಲೆಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ಪೊದರು;ಚಿಗುರೆಲೆಗಳ ದಟ್ಟಣೆ : ದಾವಾಗ್ನಿ ನಿಡುಪುರಿಯ ನಾಲಗೆಗಳೆನೆ ಕೆಂಪುದೀವಿದಟ್ಟಯಿಸಿರ್ದ ತಳಿರ್ಪೊದರ್ಗಳ ಕೆಳಗನಾವರಿಸುತೆಳಲ್ವ ತಳಿರಿಂದಶೋಕ ದ್ರುಮಂಗಳ್ ಕರಂ ಮೆಱೆದುವಂದು (ಚಬಪು. ೪೫-೧೯). [ತಳಿರ್₂ + ಪೊದಱ್]

ತಳಿರ್ವೊಱೆ (ನಾ). ಚಿಗುರೆಲೆಗಳ ಹೊರೆ: ತಳಿರ್ವೊಱೆವೊತ್ತುದಲ್ಲದಲರಂ ಸಲೆ ತಾಳ್ದುವ ನೈಪುವೆತ್ತುದೇ ಮಳಯಜಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೯೨).
[ತಳಿರ್$_2$ + ಪೊಱೆ]

ತಳಿರ್ವೋಗು (ಕ್ರಿ). ಚಿಗುರಿಡು ; ಪಲ್ಲವಿಸು : ಪೊಸತಲರ್ದ ಕೊಸಗು ತಳಿರ್ವೋದಸುಗೆ ಪಸುರ್ನನೆಯೊಳಿಡಿದ ಮಲ್ಲಿಗೆ (ಆದಿಪು. ೧೧-೮೫). 'ಅಲರ್ವೋಗು' ಪಠಾ. [ತಳಿರ್$_2$ + ಪೋಗು$_1$]

ತಳಿಲು$_1$ 'ತಟಿಲ್' ನೋ.

ತಳಿಲು$_2$ 'ತಾಳಿಲು' ನೋ.

ತಳಿಲು$_3$ 'ತಳಲು$_3$' ನೋ.

ತಳಿವರ (ನಾ). ಮರದ ದಿಮ್ಮಿ ; ಸ್ಥೂಲದಾರು : ತಳಿವರ ನೂಲ ಹರಿಗೆ ಕಬ್ಬುನದ ಬಲ್ವಲಗೆ . . . ಮಕರದಿಬ್ಬಿ ಸಲೆ ಮೆಱೆದವು ದುರ್ಗದೊಳಗೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೭-೫೭). [ತಳಿ$_4$ (<ತಱಿ) + ಮರ$_1$]

ತಳಿವು (ನಾ). ತಳಿಯುವಿಕೆ ; ಸೇಚನ : "ಘರತಿ—ಚಿಮುಕಿಸಿದಪುದು . . . ಘರ್ತವ್ಯಂ, ಘರಣೀಯಂ, ಘಾರ್ಯಂ ಈ ೩ ತಳಿವು" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೭೫).
[ತಳಿ$_1$ + – ವು]

ತಳಿಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). "(ಜನನಕ್ರಿಯೆಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಶರೀರವಿಜ್ಞಾನವನ್ನೂ, ತಳಿಯೆಬ್ಬಿಸುವ ಕುಶಲವಿದ್ಯೆಯನ್ನೂ ಒಳಕೊಂಡ) ಆನುವಂಶೀಯದ ಮತ್ತು ಜೀವಿಮಾದರಿಗಳ ರೂಪಸ್ಥಿತಿ ವ್ಯತ್ಯಯದ ವಿಚಾರ : ತಳಿಶಾಸ್ತ್ರ" (Genetics. ಇಂಕನಿ.). [ತಳಿ$_5$ + ಶಾಸ್ತ್ರ]

ತಳಿಸಾರಿ (ನಾ). ಎಸೆದ ಲೆತ್ತದ ಕಾಯಿ : ದುಗನ ಹಾಯಿಕು ತನಗೆ ಹಾಯ್ಕಿತ್ತಿಗನವೆಂಬಬ್ಬರದ ಹಾಸಂಗಿಗಳ ಬೊಬ್ಬೆಯ ಸಾರಿಗಳ ಮಣಿ ಖಟಿಲನಿಸ್ವನವ . . . ಬೀದಿಗಳ ತಳಿಸಾರಿಗಳ ಧಾಳಾಧೂಳಿ ಮಸಗಿತು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೩-೫೦). [ತಳಿ$_1$ + ಸಾರಿ$_3$]

ತಳಿಸು$_1$, ಚಳಿಸು$_1$, ಛಳಿಸು$_1$, ತೊಳಸು$_1$, ತೊಳಿಸು, ಥಳಿಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. (ಬತ್ತ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ಕುಟ್ಟು : ಕೇಸಕ್ಕಿಯಂತೆ ತಳಿಸಿದಕ್ಕಿಯಂತೆ ಕರ್ಚಿದಕ್ಕಿಯಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೨-೨೪) ; ಘನವ ಕಾಂಬುದಕ್ಕೆ ಮನವೆಂತಾಗಬೇಕೆಂದರೆ ಅಕ್ಕಿಯ ತ[ಪಾಠಾಂ. ಥ]ಳಿಸಿದಂತೆ ಹಲ್ಲ ಸುಲಿದಂತೆ ಕನ್ನಡಿಯ ನೋಡಿದಂತೆ ಮನ ನಿರ್ಮಲವಾದಲ್ಲದೆ ಘನವ ಕಾಣಬಾರದು (ಲಿಂಗವ. ೧೨-೪೭) ; ಶಶಿಕಾಂತದಿಂ ಸಮೆದೊರಲ್ಗಳೊಳಂ ಬಿದಿರಕ್ಕಿಯಿಕ್ಕಿ . . . ಸುವ್ವಿ ಸುವ್ವಿಯಂದಳವಡೆ ರಾಗದಿಂ ತಳಿಸಿದರ್ ವನದಲ್ಲಿ ಪುಳಿಂದಕಾಂತೆಯರ್ (೧೧೫. ೦-೧೨೩) ; ತ[ಪಾಠಾಂ. ಚ]ಳಿಸಿ ರಾಜಾನ್ನದಕ್ಕಿಯನ್ನು ನಾಲ್ಕೈದು ಸೂಳ್ ತೊಳೆದು (ಸೂಪಶಾ. ೩-೨) ; ಉಯ್ಯ ಮುನ್ನೊತ್ತಿ ಕೇಸಕ್ಕಿಯ ತಳಿಸುವರುಯ್ಯಿದ್ದು ಬಿಳಿಯಕ್ಕಿ ಬಿಳುಪು (ಭರಚ. ೫೪-೨೨). ೨. ಹೊಡೆ ; ಚಚ್ಚು : ಸಿಟ್ಟಿಗೆದ್ದು ಕೈಯೊಳಗಣ ಕೋಲಿನಿಂದ ಸಂಗನನ್ನು ಒಳಿತಾಗಿ ತಳಿಸಿದನು (ಮುಂಬಯಿ. ೨-೩೯) ; ಅವರು ಇವನನ್ನು ಒಳಿತಾಗಿ ತಳಿಸಿದರು(ಮುಂದಾಕಿ. ೧೫೪). **ಚಳಿಸು$_1$**: ೧. ಪುಳಿಂದಿಯರು ಪಾಡಿ ಚಳಿಸಿದರು ಬಿದಿರಕ್ಕಿಗಳನು (ಹಡಕಾ. ೫-೩೩); ಬಿದಿರಕ್ಕಿಗಳಂ ಚಳಿಸುತ್ತೆ ಪಾಡಿದರ್ ಮದವತಿಯರ್ ಕಿರಾತಸತಿಯರ್ ಪ್ರಭುಮೇರುವ ಲೀಲೆಯೇಟಿಗ್ಗಿಯಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೫-೯೨) ; ಚೆಲ್ವೆತ್ತಕ್ಕಿಗಳ ಶಿವನಿವೇದನಕೆ ಯೋಗ್ಯವೆಂದುಱೆ ಶೋಧಿಸುತ್ತ ಚಳಿಸಿ (ವೀಶೈಪು. ೭-೧೧-೬೭) ; ಯವೆಯನ್ನು ಚಳಿಸಿ ಅಕ್ಕಿ ಮಾಡಿ ಕುದುರೆಗೆ ತಿನ್ನಿಸುವುದು(ಅಶ್ವಟೀ. ೫೨-೧); ಗೋದಿಯ ಚಳಿಸಿ ಅಕ್ಕಿಯ ಪಾಯಸನಡುವ ಹಾಗೆ ಅಡುವುದು (ಭೀಮಸೂ. ೨೫). **ಛಳಿಸು$_1$** : ೧. ಚಿತ್ತ ಸಾಳಿವನವೆಂಬ ತಂಡುಲ ತೊಳೆಯದೆ ಛಳಿಸದೆ ಕುಂಭದೊಳಗೆ ಹಾಕಿ (ನಗಿಮಾ. ೪೭); ಇಂದುಮುಖಿಯರಿಂದುಕಾಂತದೊರಳನಿಕ್ಕಿ ಚಂದನದೊನಕೆಯ ಪಿಡಿದು ಛಂದದ ಬಿದಿರಕ್ಕಿಯ ಛಳಿಸುತ (ಅಂಜಚ. ೨-೬೩) ; ಸುವ್ವಿಯಂಡಾ ವನವನಿತೆಯರ್ ಬಿದಿರಕ್ಕಿ ಛ[ಪಾಠಾಂ. ಚ, ತ]ಳಿಪರು (ಸೂಬಸೂೀ. ೧೪-೬೩) ; ಅಕ್ಕಿಯನು ಛಳಿಸಲು ಕೈಯ ಬಳೆಯುಲಿಯೆ (ನಿಭಾಗ. ೧೧-೧೭-೧೨) ; ಶಶಿಕಾಂತದೊರಳಿನೊಳ್ಬಿದುರಕ್ಕಿಯಂ ಪೊಯ್ದು . . . ಗಾನರಸ ಬಸಿವ ರಾಗಂಗಳಿಂದೆ ಬಿಸಜಗಣ್ಣೇಱೆಯರ್ಪಾಡಿ ಛಳಿಸಲ್ (ಏಕೋಪು. ೧೦-೪೪). ೨. ಛಲವೆತ್ತು ಛದ್ಮನೆಯಿಂ ತುಚ್ಛಭೂಪರು ಛಳಿಪ ಕರ್ಗಣೆ ಗಣೆಯಾಗೆ ಛಳಿಗಂಡವೊಲು ಮೂರ್ಛೆಗೈಸಿ (ಶತಸಾಂ. ೬೯-೪೯). **ತೊಳಸು$_1$** : ೧. ವನಿತೆ ಸೌಟಿನೊಳಕ್ಕಿಯ ತೊಳಸಿ ಒನಕೆಲಿ ಓಗರ ಹದ ನೋಡಿ (ಪುರಂದ. ೧-೧೧೧-೩) ; ತೊಳ[ಪಾಠಾಂ. ತಳಿ, ಚಳಿ]ಸಿದಕ್ಕಿಯ ನನೆಹಿ ಕುಟ್ಟಿ ಸೋದಿಸಿಕೊಂಡು (ಸೂಪಶಾ. ೧-೬೩) ; ತೊಳಸದಕ್ಕಿಯ ತಿಂಬ ಕಿಲುಬು ತಳಿಗೆಯಲುಂಬ ಕೊಳಗದಲಿ ಹಣಗಳನು ಅಳೆದುಕೊಂಡು (ವಿದ್ಯಾಕ್ಕ. ೪೧-೦). **ತೊಳಿಸು** : ೧. ಕೇರಿಯ ಹಸನಾಗಿ ತೊಳಿಸಿದಕ್ಕಿಯನೀಗ ಎಸರೀಗೆ ನಾ ಹೊಯ್ದೆ (ಚಿದಾವ. ೭೮-೭). **ಥಳಿಸು$_1$** : ೧. ನೀರ ಒರಳ ಮಾಡಿ ನೆಳಲನೊನಕೆಯಮಾಡಿ ಆಕಾರವಿಲ್ಲದಕ್ಕಿಯ ಥ[ಪಾಠಾಂ. ತ]ಳಿಸುತ್ತಿರಲು (ಬಸಹ. ೧೧೧-೩೦೨) ; ಚಂದನದೊನಕೆಗಳನು ಪಿಡಿದು ಮನದೆಱೆಯರ ಪಾಡುತಾ ಬಿದಿರಕ್ಕಿಗಳನು ಥಳಿಪರು (ಜೀವಂಸಾಂ. ೨೦-೧೪) ; ಮಡದೀನ ಎಬ್ಬಿಸಿದರ ಅರನಿದ್ದಿನಾದಾವ ಎರಡೊಬ್ಬಿ ಮಾಡಿ ಥಳಿಸವ್ವ (ಮಲ್ಲಿಗೆ. ೯೨). ೨. ನನ್ನನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಥಳಿಸಿ ರೂಪಾಯಿಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋದನು (ಕುಂಕುಮ. ೮೮) ; ಅಪ್ಪ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಒಂದು ಹುಣಸೆಯ ಟೊಂಗೆಯಿಂದ ಥಳಿಸಿದ್ದರು (ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ೩೨). [ತಳಿ$_1$ + – ಸು$_1$]

ತಳಿಸು$_2$ 'ತಳಿಯಿಸು' ನೋ.

ತಳಿಸು$_3$, ತೊಳಸು$_5$, ಥಳಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೊಳೆ ; ತಳತಳಿಸು ; ಪ್ರಕಾಶಿಸು : ರಾಜಿಸಿತು ಸರಯೂ ನದಿಯ ಪಕ್ಷಮೋಕುಳಿಯ ಕಾಂತಿಯಿಂ ತಳಿಸಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೩೧-೧೦೫). ೨. ಹೊಳಪುಕೊಡು ; ಮಸೆ ; ಹರಿತಗೊಳಿಸು : ಎಳಗೊನೆಯ ಚಿವುಟುವೊಡೆ ಕೊಡಲಿಯ ತಳಿ[ಪಾಠಾಂ. ರಿ]ಸುವರೆ ಕೇಳಿಲವೊ ಕಪಿ ನಿನ್ನೊಳಗೆ ಕಾದುವಡೇಕೆ ಕೈದುಗಳಸ್ತ್ರಹೀನನಲಿ (ತೊರರಾ. ೬-೨೩-೧೦) ; ತಳಿಸಿದ ಕೊಡಲಿಯೊಲ್ ಸಂದು ಸಂದುಗಳಂ ಕರ್ತರಿಪುದುಂ (ಚಕಬಿ. ೧೪). **ತೊಳಸು$_5$:** ೨. ಆಯುಧಗಳನ್ನು ತೊಳಸುವ ವೃತ್ತಿ ನಮ್ಮೂರ ಕಮ್ಮಾರನದು (ರೂಢಿ). **ಥಳಿಸು$_2$:** ೨. ಕುಡುಗೋಲು ಥಳಿಸಿ, ಹಲ್ಲು ಹೊಯ್ಸಿಕಿ, ಹೊಲಕೊಯ್ಯಲು ಸಿದ್ಧರಾಗುತ್ತಾರೆ (ನನ್ನೂರು. ೪೩). [<ತಳತಳ + – ಇಸು$_3$]

ತಳಿಸು$_4$ (ಕ್ರಿ). ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ತಾಗಂ,–ಸೇರು : ಪರಸ್ಪರ ಕಲಿತ ಕರಜಾನೂರುಪಾದದ್ವಿತಯಬದ್ಧದಲಿ ತಳಿಸಿ ತೊಡರುವ ಬೀಸಿ ಬಿಸುಡುವ ನಿಲುವಿನಿಂದಡಿಯಿಂದ ಚಲಿಸುವ ಹಲವು ಪರಿವಿಡಿಯಿಂದ ಹಳಚಿದರಂದು ಭಯ ಭಟರು (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೩೯-೮). [ತಳ್$_1$ (<ತಱ್) + – ಇಸು$_3$]

ತಳಿಹ (ನಾ). (?) : ತಳಿಹದ ಪಚ್ಚೆಯಂಗಿ ತಲೆಸುತ್ತಿದ ಕತ್ತರಿವೀಲಿ ಪೊಂಕದೊಳ್ ತಳೆದಸಿಧೇನು . . . ಕರಂಗಿ ಕತ್ತಲಿಸುವ ಮೆಯ್ಯ ಕಾಡೊಡೆಯರ್ಯೆತರೆ ನೋಟ್ಟವರ್ಗಾಯ್ತು ಕೌತುಕಂ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೨-೬೨) ; ಹೊಗರಿನ ಹೊಳಹು ಗಗನವನುಗುಳೆ ಧಾರೆಯ ಬಲುಗಿಡಿಗಳುರಿ ಮಸಗೆ ತ[ಪಾಠಾಂ. ಬ, ತೊ]ಳಿಹದ ಬಣ್ಣ ಗಜಗಜಿಸೆ . . . ಕವಲಂಬಲಗಿ ನಂಬೀಸಾಡಿದವು ಪರಸೈನ್ಯಸಾಗರವ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೦-೪). [?]

ತಳಿಹೋರಿ (ನಾ). ತಳಿಮಾಡಲು ಸಾಕಿದ ಹೋರಿ ; ಬೀಜದ ಹೋರಿ : ಹೆಸರಾಂತ ೩೦೦೦ ತಳಿಹೋರಿಗಳನ್ನೂ ಕಳುಹಿಸಿದನು (ಪ್ರವಾಇ. I, ೭೦, ೮೨೬). [ತಳಿ$_5$ + ಹೋರಿ (<ಪೋರಿ$_1$)]

ತಳು (ನಾ). ಅಂಗೈ ; ಕರತಳ (?) : ಪಿಡಿದುದಧಿಯೆಂಬಾಸೆದೋಱಿಸಿ ಕೊಡುತೆ ಪುಷ್ಕರಣಕ್ಕೆ ತಳುವನು ತೊಡರ್ದು ನಿಗ್ಗವದೆಡೆಯಲಂಘ್ರಿ ಗಳೆಡೆಯಲೆಲರಂತೇ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೭ ೧೪).
[Pಇದು 'ತಳ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದೆ ?]

ತಳುಕಿಕ್ಕು 'ತಟ್ಕಿಕ್ಕು' ನೋ.

ತಳುಕು$_1$ 'ತಳ್ಕು$_2$' ನೋ.

ತಳುಕು$_2$ 'ತಳ್ಕು$_3$' ನೋ.

ತಳುಕು$_3$ 'ತಟ್ಕು' ನೋ.

ತಳುಕು$_4$ 'ತಳಕ್ಕು$_2$' ನೋ.

ತಳುಗು 'ತಳ್ವು$_1$' ನೋ.

ತಳುತು 'ತಟ್$_1$' ಪರಾ.

ತಳುಪು (ಕ್ರಿ). (?) : ನಾಲು ತುಬರಲು ಹಾಡಿಯು ಕಟ್ಟಿ ತಳುಪೆವು ನೀಉ ಅಂಮೆಂಬಳದಲು (ಸೌಇಎ. ೧೯೩೧. ಮಂಗಳೂರು. ೩೩೭-೯ ; 1450). [?]

ತಳುರ್ 'ತಳಿರ್$_1$' ನೋ.

ತಳುವಿಕ್ಕು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಆಧಾರ ಕೊಡು ; ಅವಲಂಬನ ನೀಡು : ಭೀಮ ಬೇಗದಲಿ ಕರಗಳನು ತಳುವಿಕ್ಕಿ ಭವನವ ಜರಿಯಲೀಯದೆ ಕಲಕಿ ತೆಗೆದಪನು (ಕುವ್ಯಾ.ಆ. ೭೦೩. ೩೩-೩). [ತಳುವು$_2$ (<ತಳ್ವು$_2$) + ಇಕ್ಕು]

ತಳುವಿಕ್ಕು$_2$ (ಕ್ರಿ). ಹೊಳಪು ಕೊಡು ; ಮಸೆ : ಹರಿತಗೊಳಿಸು : ಪದಮಾಡಿ ತಳುವಿಕ್ಕಿ ಪೊಳೆವ ಬತ್ತೀಸಾಯುಧವಿಡಿದಭ್ಯಾಸಿಗಳ (ವೋಹತ. ೧೭-೮೩). [ತಳುವು$_0$ (<ತಳಪು$_1$) + ಇಕ್ಕು]

ತಳುವು$_1$ 'ತಳ್ವು$_1$' ನೋ.

ತಳುವು$_2$ 'ತಳ್ವು$_2$' ನೋ.

ತಳುಹು$_1$ 'ತಳ್ವು$_1$' ನೋ.

ತಳುಹು$_2$ 'ತಳ್ವು$_2$' ನೋ.

ತಳೆ$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಧರಿಸು; ತೊಡು; ತೊಟ್ಟುಕೊಳ್ಳು : "ತಳೆ – ಧಾರಣೇ, ಆತಪತ್ರ ಭೇದೇ ಅಬಿಂ (ತಟಿ)" (ಶಮಧಾ) : "ತಳೆದುದೆಂದುಂ ಅಂತುದೆಂದುಂ ತಾಳ್ದುದೆಂದುಂ ಪೊತ್ತುದೆಂದುಂ ಧರಿಸಿದುದರ್ಕೆ ಪೆಸರ್" (ಶಶಸಾ. ೧೫-೨೮೯) : ಪೊಳೆವೆಳೆವೆಟಿಯಂ ತನ್ನೊಳ್ಳೆಳೆಯದ ಕಾರಿರುಳ ತೆಱದೆ ಕುಸುಮಾವಳಿಯಂ ತಳೆಯದ ನಿನ್ನ ಬಟಿಲ್ಮುಡಿ (ಕಾದಂಪೂ. ೩೩೮) ; ನಂದನವನಲಕ್ಷ್ಮಿ ಕೀರರವದಿಂ ಪೊಗಟ್ದಿತ್ತ ಪಸಾಯುದಚ್ಛಮುತ್ತಿನ ಪೊಸ ಪಚ್ಚವಮಂ ತಳೆದವೊಲದಿರ್ಮುತ್ತೆ ಮುಗುಳ್ದುದೆತ್ತಲುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೪೧) ; ತಳೆವಂತೆ ಮಣಿತ್ರಯಮಯ ವಿಳಸತ್ಕೇಯೂರವಳಯಮಂ ತದ್ಭೂಪಂ ತಳೆದಂ ತ್ರಿಖಂಡಮಯ ಭೂವಳಯಮನಾತ್ಮೀಯ ಭೂರಿಭುಜ ಮಂಡಲದೊಳ್ (ವರ್ಧಪು. ೮-೭೫). ೨. ಪಡೆ ; ಹೊಂದು ; ತಾಳು : ವಿರೋಧಿಗಳಂ ಸಾಧಿಸಿ ವೀರಮಂ ತಳೆದರ್ (ಎಇ. XIII, ೩೨೯-೨; 920); ಉಂತೆ ತೊದಳಿಸುವ ನುಡಿವ ನುಡಿಗಳ್ಗೆ ತೊದಳುಮನೆಕ್ಕೆಯಿಂ ತಳೆಯೆ ನೆಟಿಯೆ ಕೆಯ್ಗೆಯ್ದು (ಪಂಪಭಾ. ೭-೮೧ ವ) : ಪರಮ ಶ್ರೀಯಂ ತಳೆದೊಗೆದೆರೆಯೊಂ ಪರವೋಪಕಾರಿ ಧರ್ಮಜ್ಞಂ (ಎಕ. III, ತಿರುಮ. ೬೯-೧ : 980) ; ತಳೆದಳ್ ಪಟ್ಟಮನೆಸೆದಿರೆ ಗಂಗನ ಪಟ್ಟಮಹಾದೇವಿ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೯೭-೧೨ : 1113) ; ಪ್ರಾಣಲಿಂಗವಾದರೆ ಪ್ರಕೃತಿಯ ತಳೆವುದೆ (ಆದವ.೩೨-೯೨) ; ಆ ವನಿತೆಯೊಪ್ಪಿದಳಿಂದುಮಂ ತಳೆದ ರಾತ್ರಿಯಂತೆ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೧-೪೮) ; ಪೊನ್ನ ಬೆಟ್ಟು ಕೈಯಂ ಕಾಲಂ ತಳೆದಿರ್ದುದೆಂಬಿನಂ ಕಣ್ಗೊಳಿಸಿದನಂತವರ ಪಕ್ಕದೊಳ್ ಪಲಗಣ್ಣಂ (ಕಬ್ಬಿಗಕಾ. ೧೬೩) ; ತಳೆದನುನ್ನತಿಯ ತೊಳೆದನಘಮಲಪಂಕಮಂ . . . ಬಸವ ಕುಂಜರನು (ಬಸಪು. ೫೯-೫೪) ; ಖಾತಿಯ ತಳೆದು ಕೂರಂಬಿನಲಿ ಹೂಳಿದನು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೩-೫೧) ; ಪೆಂಡಿರೊಳೆಣೆಯಿಲ್ಲದ ಕೀರ್ತಿಯ ತಳೆದೆಸೆದಳು ದಮಯಂತಿ (ಹದಿಬ. ೩-೪೬). ೩. ಹಿಡಿ ; ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳು : ಕಂಡು ಗೆಂಟಟಿಳೊಳೆ ಪೊಡೆವಟ್ಟು ಮೆಲ್ಲನೆ ನೀಡೆ ಲೇಸುಗೆಯ್ದೆಯೊಂದೆನ್ನಂ ಕರತಲದೊಳ್ ತಳೆದು (ಕಾದಂಉ. ೭೫೦) : ಉಟಿದ ರಾಯರ ಕೊಡೆಗಳ್ ಗಡಣದೊಳೆ ತಳೆದಣಂಬೆ[ಪಾಠಾಂ. ಮೆಟಿವಣಂಬೆ]ಯ ಕೊಡೆವೋಲ್ ಬೆಳ್ಗೊಡೆಗಳಾದುವು (ಕಬ್ಬಿಗಕಾ. ೫೦) ; ಥಳಥಳಿಸುವ ಖಡ್ಗವಿಡಿದೆಡಗೈಯೊಳು ತಳೆದಡ್ಡಣೆಗಳ ಭಟರು (ಜೀವಂಸಾಂ. ೮-೩೫). ೪. ಕೈಕೊಳ್ಳು ; ಅಂಗೀಕರಿಸು ; ಸ್ವೀಕರಿಸು : ನಾಲ್ಕುಮಂ ತಳೆದು ಮಗಳೆ ತೊಟಿ ನೀಂ ಪೆಟಿವಂ (ಸುಕುಮಾ. ೭-೩೪); ಆ ನಾಚಿದಣ್ಣ ನಾಥನನೂನಗುಣಂ ಚಕ್ರವರ್ತಿದಯೆಯಿಂ ಬೆಸಸಲು . . . ನಿಖಿಳ ಮಂತ್ರಿಪದವಮಂ ತಳೆದ (ಎಇ. XXVIII, ೫-೨೯ ; 1082) ; ಮಗನೆ ಮದೀಯ ರಾಜ್ಯಪದವಮಂ ತಳೆದೆನ್ನನಶೇಷಧಾತ್ರಿಯಿಂ ಪೊಗಟಿಪುದು (ನೇಮಿಪು. ೧-೯೨). ೫. ಹೊರು ; ವಹಿಸು ; ತಳೆದೇನಿರ್ದರೋ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ತಲೆಯೊಳ್ರಾಜಾಜ್ಞೆಯಂ (ಕಾದಂಪೂ.೨೩) ; ವಿಶ್ವಮೃಗಾವಳಿಯಾಧಿಪತ್ಯಮಂ ತಳೆದು (ಪಂಚತಂ. ೫೦-೧) ; ಶಿವನಾಜ್ಞೆಯಂ ಚಿತ್ತದೊಳ್ ತಳೆವುತಂ (ತಿರುರ. ದೇ. ೮-೧೯) ; ಎನ್ನ ನೀನಲ್ಲದೆ ತಳೆವರಾರೆನುತ್ತದಂ ಮನ್ನಿಸುತೆ ವಾಹನಂಗೆಯ್ದಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೧೧-೧೭) ; ಇಳೆಯನೆಮ್ಮಯ್ಯ ಶನಿವೇಗನು ತಳೆದನಜ್ಜನು ಜ್ವಲನವೇಗನು ತಳೆದನಾ ಜಿನರೂಪನ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೬-೨೭). ೬. ಕಟ್ಟು ; ಬಂಧಿಸು : ನುಡಿಗಳೊಳಾಸೆಯುಂಟೆನಲೊಡಂ ತಳೆದಂತಿರೆ ನಿಲ್ವುದೇತುಮಾವೆಡೆಯೊಳಮಾಸೆಗಾಣೆನೆನೆ ತೊಟ್ಟನೆ ಪೋಪುವು ನಲ್ಲರಿರ್ಪರೀರೊಡಲೊಳಗಿರ್ಪ ಜೀವಂ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೧೦೪). 'ತಾಳ್$_1$' ಪರಾ.

ತಳೆ$_2$ 'ತಳಿ$_1$' ನೋ.

ತಳೆ$_3$, ದಳೆ$_3$ (ನಾ). ೧. (ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಕಾಲುಗಳಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ) ಹಗ್ಗ ; ಸಂಕೋಲೆ : "ತಟಿ = ಆತಪತ್ರಂ ; ತಳೆಯೆಂಬ ಕ್ರಿಯೆಯೊಳಂ ಪಶುವಿನ ತಳೆಯೊಳಂ ಕುಳಂ" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೧) ; "ತಳೆಯೆಂದುಂ [ಪಾಠಾಂ. ತಳ್ಳೆಂದುಂ] ದಾವೆಂದುಂ, ಅಗ್ಗರಣೆಯೆಂದುಂ ರಜ್ಜು" (ಶಶಸಾ. ೩೧-೬೫೦); ತಳೆಯಿಂದ ಬಿಗಿದೊಡನೆ ತಿಳಿಯುಗುಂ ಬೋಳನಂ ಕೆಳನೂಂಕಿ ಕಮ್ಮರಿಗೆ, ಬಡಿದೆ, ಕೊಲದುಳಿದೆ (ಕಾಲೂರ. ೧೬೩-೩೬೦). 'ತಳೆಯಿಂಕ್ಕು' ಪರಾ. ೨. ಸೆರೆ ; ಬಂಧನ : ಅಳಿವು ಪಳಿವನ್ನಾಯ ಮಱಿ ಮೋಸ ವಾಸಿ ತಲ್ಲಳ ತಳೆ ವಿಯೋಗಮಲಸಿಕೆ ಕರ್ಕಶಂಗಳಿವು ಮೊಳೆದೋಱುವು (ಜೈಮಿಭಾ. ೨-೫). ೩. (ಅಡಕೆ, ತೆಂಗು ಮೊದಲಾದ) ಮರಗಳನ್ನು ಹತ್ತುವಾಗ ಕಾಲುಗಳಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಗುದಿ : ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರು ತಳೆಯಿಲ್ಲದೆ ಬರಿಗಾಲಿ ನಿಂದಲೂ ಮರ ಹತ್ತುತ್ತಾರೆ (ರೂಢಿ). **ದಳೆ$_3$:** ೧. 'ದಳೆಯಿಂಕ್ಕು' ಪರಾ.
[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಳ್ಳೈ ; ಮಲ. ತಳ ; ತುಳು. ತಳೆ, ತಲೆ ; ಕೊಡ. ತಳೆ, ದಳೆ ; ತೆಲು. ತಲಗು]

ತಳೆ$_4$ 'ತಟಿ' ನೋ.

ತಳೆಕಾಡು 'ತ್ರಟಿಕ್ಕಾಡು' ನೋ.

ತಳೆತ$_1$ (ನಾ). ತಾಳಂವಿಕೆ ; ಧರಿಸುವಿಕೆ ; ಧಾರಣೆ : "ಮಲ, ಮಲ್ಲ, ಕಲ, ಕಲ್ಲ–ಧಾರಣೇ, ತಳೆತದೊಳ್" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೪೫) ; "ಕಕ್ಷ – ಧಾರಣೇ, ತಳೆತದೊಳ್ . . . ಕಕ್ಷಣಂ, ಕಕ್ಷಣೀಯಂ, ಈ ೨ ತಳೆತಂ" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೧೧೮); "ಭ, ಭು . . . ಭಾವ್ಯಂ ಈ ೮ ತಳೆತಂ" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೦೨೮).
[ತಳೆ$_1$ + –ತ$_2$]

ತಳೆತ$_2$ (ನಾ). ತಳಿಯಂವಿಕೆ ; ಸಿಂಪಡಿಸುವಿಕೆ ; ಸೇಚನ : "ವಟ್ಟ–ಸೇಚನೇ, ತಳೆತದೊಳ್" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೨೦) ; "ಮುಂಡ–ಸೇಚನೇ, ತಳೆತದೊಳ್" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೨೪). [ತಳೆ$_2$ (<ತಳಿ$_1$) + – ತ$_2$]

ತಳೆಯಿಕ್ಕು, ದಳೆಯಿಂಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). (ದನಗಳ ಕಾಲುಗಳಿಗೆ) ಹಗ್ಗವನ್ನು ಕಟ್ಟು ; ಗುದಿಕಟ್ಟು : ಎಳಮಿಂಚಂ ತಳೆ[ಪಾಠಾಂ. ಟಿ]ಯಿಕ್ಕಿ ಚಾದಗೆಗಳಂ ಬಿಟ್ಟೋಡಿ ಬಲ್ಗೆಚ್ಚಲಿಟ್ಟಳಿ ನೀಳಾಂಬುದದಿಂ ಬಟಿಲ್ದ ಗಗನಶ್ರೀಧೇನುವಂ ಕೋಮಳಾಮಳ ದೀರ್ಘಾಮೃತ ಧಾರೆಗಳ್ಸುರಿಯೆ ಭೋರ್ಭೋರೆಂಬಿನಂ ಶಕ್ರಚಾಪಳತಾದಾಮಕದಿಂದೆ ಕಟ್ಟಿ ಕಱಿದಂ ಕಾರೆಂಬ ಗೋಪಾಳಕಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೮-೩) ; ಕಱುವಂ ಬಿಡು . . . . ತಗುಳ್ದೊದೆವಾವಂ ತುಱಿಸು

ತಳೆಯಿಕ್ಕು ತಡೆಯದೆ ಮುಱುವಂ ಸುರಿಯೆಂಬ ಸರವು ತುಱುಗಾರ್ತಿಯರೊಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೫-೧೨೦). **ದಳೆಯಿಕ್ಕು :** ಬಲಿದು ಗೂಂಟಗಳನೆತ್ತಾನೆ ಕುದುರೆಗಳ ನೀಂ ದ[ಪಾಠಾಂ. ನಿ]ಳೆಯಿಕ್ಕು . . . ಎಂದೆಂಬ ದನಿಯುಭಯಕಟಕದೊಳೆಸೆದುದು (ಜಬಪು.೪೮-೩೦). 'ದಳೆಯಿಕ್ಕಿಸು' ಪರಾ.

[ತಳ್ೆ₃ + ಇಕ್ಕು]

ತಳಿವಿಡಿ 'ತಟಿವಿಡಿ' ನೋ.

ತಳೋದಕಪ್ರವಾಹ (ನಾ). (ಸಮುದ್ರದ) ತಳಭಾಗದಿಂದ ಹೊರಡುವ ನೀರಿನ ಪ್ರವಾಹ : ಮೇರುಗಳಿಂದ ಸಮಭಾಜಕವೃತ್ತದ ಕಡೆಗೆ ತಣ್ಣಗಿರುವ ನೀರು ಒಳಗೆಯೆ ಚಲಿಸಿ ಈ ಉಷ್ಣೋದಕದ ಸ್ಥಾನವನ್ನಾಕ್ರಮಿಸಲು ಹೊರಡುವುದಕ್ಕೆ ತಳೋದಕಪ್ರವಾಹಗಳು ಎಂದೂ ಹೆಸರು. ಅತ್ಯುಷ್ಣಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ನೀರು ಆವಿಯಾಗಿ ಹೋಗುವುದು ಹೆಚ್ಚಾದುದರಿಂದ ತಳಭಾಗದಿಂದ ತಣ್ಣೀರಿನ ತಳೋದಕಪ್ರವಾಹಗಳು ಹೊರಟು ನಷ್ಟವಾದ ನೀರನ್ನು ತುಂಬುತ್ತವೆ (ಭೂವಿವ. ೯೧).

[ತಳ (= ತಲ) + ಉದಕ₂ + ಪ್ರವಾಹ]

ತಳೋದರಿ 'ತಲೋದರಿ' ನೋ.

ತಳೋಪಲಾತ(ನಾ).೧. ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡುದು. ೨. [ಸಂಗೀತ] ಒಂದು ತಾಳಭೇದದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು. ೧, ೨ : ಆ ಮಹಾವನಂ . . . ಸನ್ನದ್ಧಸಪ್ತಿಯುತೆ ಖಲೀನಶಾಖಾಮುಖಮುಂ ಉಪಕಂಠ ಚಳಚ್ಚಾಮರಮುಂ ತಾಳಪಾತವಿಧಿಯಂತೆ ಶಮ್ಯಾರಮ್ಯಮುಂ ತಳೋಪಲಾತಮುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೫೨ ವ).

[ಸಂ. (ತಲ + ಉಪಲ + ಅತ ; ತಲ + ಉಪಲಾತ)]

ತಳ್ಕಯ್ಸು 'ತಟ್ಕೈಸು' ನೋ.

ತಳ್ಕರಿಸು 'ತಟ್ಕಿಸು' ನೋ.

ತಳ್ಕವಿಸು 'ತಟ್ಕೈಸು' ನೋ.

ತಳ್ಕಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಒನಪು ಹೊಂದು ; ವಿಲಾಸಗೊಳ್ಳು : ಗುಣವತಿಯ ನಡೆ ತಳುವಿ ತಳ್ಕಿಕ್ಕೆ ಕೂಡೆ ಭಾವಂಗಳಿಂ ನುಡಿ ಬಳಲ್ದೊಪ್ಪುತಿರೆ ಮೆಲ್ಪಿನ ಗುಣಂಗಳಿಂ (ಬಸರ. ೧-೧೦೩).

[ತಳ್ಕು₄ (<ತಳಕು₂) + ಇಕ್ಕು]

ತಳ್ಕಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಆವರಿಸಂ ; ಕವಿ ; ವ್ಯಾಪಿಸು : ಕಮಳಿನಿಯಿನಿಯನಸ್ತಮಿಸಿ ದಳಲುರಿಯಲೊದವಿ ಮುಂಗುಡಿವರಿದು ಗಗನಮಂ ತಳ್ಕಿಡಿದು ಬೆಂದ ಕಾರ್ಬೊಗೆಯೋ . . . ಪೇಳೆನೆ ರಾತ್ರಿ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ಸೋಮಚ. ೨-೮).

[ತಳ್ಕು₅ (<ತಟ್ಕು) + ಇಡಿ₂]

ತಳ್ಕಿಸು 'ತಟ್ಕಿಸಂ' ನೋ.

ತಳ್ಕಿಱಿ (ಕ್ರಿ). (ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ) ಲೇಪಿಸು,–ಸವರು,–ಬಳಿ: ಕುಳಿರ್ಕೊಳ್ವ ಚಂದನರಸಮನೆರ್ದೆಯೊಳಂ ಮೆಯ್ಯೊಳಂ ತಳ್ಕಿಱಿದು (ಪಂಪಭಾ. ೫-೫ ವ): ತಾನುಂ ಹಿಡಿಂಬೆಯುಮವನ ಬರಿಯ ನರವಿನಡಗಿನಿಡುವಿನೆಡೆಯ ಕೆನ್ನೆತ್ತರೊಳೊರ್ವರೊರ್ವರಂ ತಳ್ಕಿಱಿದುಂ ಬೊಬ್ಬಿಱಿದುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೫೮ ವ). [ತಳ್ಕು₄ (<ತಳಕು₂) + ಇಱಿ₂]

ತಳ್ಕು₁ 'ತಳಕು₁' ನೋ.

ತಳ್ಕು₂, ತಳುಕು₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಬ್ಬು ; ಅಪ್ಪು : ಆತಂಗೆ ಸುತರಿಲ್ಲದವನಳಿಯೆ ಭದ್ರೆಯುಂ ಭೂತಳಾಧೀಶನ ಕಳೇವರವ ಕೆಡದಂತೆ ತಾ ತಳ್ಕಿ ಸಹಗಮನಮಂ ಮಾಳ್ಪೆನೆಂಬನಿತರೊಳ್ ಖಚರವಾಣಿಯಾಗೆ (ಲಕ್ಷ್ಮೀಭಾ. ೨೫-೨೫). **ತಳುಕು₁:** ೨. ಸೇರಿಸು ; ತಳುಕುಹಾಕು : ಸೆಳೆದು ಬಿಗಿಯಪ್ಪಿದನು ಕರದಲಿ ತ[ಪಾಠಾಂ. ಕ, ತು]ಳುಕಿ ಕರವನು ತಂದು ತನ್ನಯ ಕೆಲದೊಳಗೆ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿದನು ಸಿಂಹಾಸನಾರ್ಧದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೯-೮೩). 'ತಟ್ಕು' ಪರಾ.

[<ತಟ್₁]

ತಳ್ಕು₃, ತಳುಕು₂ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೆದರು ; ಕುಗ್ಗು ; ಹಿಂಜರಿ : ಅಳ್ಕಿದೆ ಕುಳ್ಕಿದೆ ಮಳ್ಕಿದೆ ಮತಿಗೆಟ್ಟು ತಳ್ಕಿದೆ ತಲ್ಲಣಗೊಂಡೆ (ಶತಸಾಂ. ೧೫-೪೫). ೨. ಚಲಿಸಂ ; ಅಲ್ಲಾಡು ; ಒಲೆ : ಕೆಲಕೆಲರ್ ತಜ್ಜಲವನೀಸುತುಂ ಸೂಸುತುಂ ಕೆಲಕೆಲರ್ ಕುಚಭರದೆ ಬಳ್ಕುತುಂ ತಳ್ಕುತುಂ ಕೆಲಕೆಲರ್ ಬೆಂಬತ್ತಿ ಬಯ್ಯುತುಂ ಪೊಯ್ಯುತುಂ ಪೊನ್ನಂಡೆಗಳನೆ ಪಿಡಿದು . . . ಕಣ್ಗೆಸೆದರಾ ಕೊಳದೊಳು (ಜಬಪು. ೩೭-೭೮). **ತಳುಕು₂ :** ೧. ವೈರಿಯೊಳ್ ಜಳುಕದೆ ತಳುಕದೆ ವಳಕಿಸಿ ಬೆದರದೆ ದಳನೇತ್ರ ಹರುಷದಿ ಪೊರಟು (ಹಮಚ. ೭೧). ೨. ಉಭಯ ದಿಟ್ಟಿಗಳ ನಾಸಾಗ್ರದಲಿ ನೆಲೆಗೊಳಿಸಿ ಬಳಿಕ ತೊಳಲುವೀ ಮರುತನುಂ ಸ್ತಂಭಿಸುವನದರಿಂದ ತಳುಕದಲೆ ಮನ ನಿಲುವುದೈಸೆ (ವೆಂಕಾರಾ. ೨-೧೦-೨೨). [?]

ತಳ್ಕು₄ 'ತಳಕು₂' ನೋ.

ತಳ್ಕು₅ 'ತಟ್ಕು' ನೋ.

ತಳ್ಕೆ 'ತಟ್ಕೆ' ನೋ.

ತಳ್ಕೆಗೆಯ್ 'ತಟ್ಕೆಗೆಯ್' ನೋ.

ತಳ್ಕೈಸು 'ತಟ್ಕೈಸು' ನೋ.

ತಳ್ಗಿಸು 'ತಟ್ಗಿಸು' ನೋ.

ತಳ್ಗು 'ತಟ್ಗು' ನೋ.

ತಳ್ತ₁ 'ತಳ್₂' ಪರಾ.

ತಳ್ತ₂ 'ತಳ್₃' ಪರಾ.

ತಳ್ತಳ 'ತಟತಟ' ನೋ.

ತಳ್ತಳಗುದಿ 'ತಟತಟಗುದಿ' ನೋ.

ತಳ್ತಳನೆ 'ತಟತಟನೆ' ನೋ.

ತಳ್ತಳಿಸು 'ತಟತಟಿಸು' ನೋ.

ತಳ್ತಱದಱ 'ತತ್ತಱಿಂದಱ' ನೋ.

ತಳ್ತಱ₁ 'ತಳ್₂' ಪರಾ.

ತಳ್ತಱ₂ 'ತಳ್₃' ಪರಾ.

ತಳ್ತು₁ 'ತಟ್₁' ಪರಾ.

ತಳ್ತು₂ 'ತಳ್₂' ಪರಾ.

ತಳ್ತು₃ 'ತಳ್₃' ಪರಾ.

ತಳ್ಪ 'ತಲ್ಪ' ನೋ.

ತಳ್ಪಲ್ 'ತಟ್ಪಲ್' ನೋ.

ತಳ್ಪು₁ 'ತಳಪು₁' ನೋ.

ತಳ್ಪು₂ (ನಾ). ತಳೆದಿರುವಿಕೆ ; ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ : ವಧೂಕಾಂತರ್ ಪಾಣಿಗ್ರಹಣವಿಧಿಯೊಳ್ ರಾಗವಿಸರರ್ ಸುಧಾಸಿಕ್ತಾಶೋಕಪ್ರತತಿಯುಮಶೋಕಾವನಿಜಮುಂ ಮಧುಶ್ರೀಯೊಳ್ ತಟ್ಟಿರ್ದುವು ತಳಿರ ತಳ್ಪಿಂದೆನಿಸಿದ ಪ್ರದಾನಾನಂಗೇಭಂ ಬೆದಱಿ ನೆರೆದಿರ್ದಂ ಮದುವೆಯೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೧೩) ; ಕುಳಶೈಲವ್ರಾತದಿಂದಂ ಬಳಸಿದ ಕನಕಾದ್ರೀಂದ್ರಮೆಂಬಂತೆ ಭೂಭೃತ್ಕುಳಮೆತ್ತಂ ಸುತ್ತೆ ರತ್ನಾಭರಣಕಿರಣಜಾಲಗಳಿಂದಿಂದ್ರಚಾಪಂಗಳ ತಳ್ಪಿಂದೊಪ್ಪಮಂ ತಾಳ್ದಿದ ಘನಸಮಯಂ ತಾನಿದೆಂಬಂದದಿಂ ಕಣ್ಗೊಳಿಸಿರ್ದಂ ಪಾದಪೀಠಾಂಕಿತ ಮಣಿಮಯ ಪರ್ಯಂಕದೊಳ್ದಿಕ್ರಮಾಂಕಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೬) ; ಕಟ್ಟಿದ ಮನಃಪ್ರಿಯವಿರಹದಿನಟಲ್ದು ಬಸವಱಿದು ಮೋದೆ ತನ್ನುರದೊಳ್ ಬಾಸುಟ ತಳ್ಪು ಶೋಕಶಿಖಿಯಂ ಕಟಲ್ಚಲೆಂದೊಟ್ಟಿದಸುಗೆದಳಿರಂ ಪೋಲ್ಕುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೨೦೦) ; ತೂರು ನೊರೆ, ಕುದಿವ ನೊರೆ, ಬೆಳ್ಪಿನೊಳ್ ಬೆಳ್ಪು ! . . . ನೀರ್‌ಬೀಳ ಬೆಳ್ನೊರೆಯ ಬಿಸಿಲ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳಾ ಮಳೆಬಿಲ್ಲ ತಳ್ಪು (ಹೊಂಗಳ. ೧೬-೮).

ತಳ್ಪಾಗು=ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳು ; ಸಮಾನವಾಗು (?) : ತರುಣಾರ್ಕಂ ನೆಲಸಿರ್ದ ಪೂರ್ವಗಿರಿನಾಥಂ ಪೋತಶೀತಪ್ರಭಾಕರನೊಪ್ಪಿರ್ದವ್ಯೃತಾಬ್ಧಿ ಧಾರಕನಮೇರು ಪ್ರೀತಿ ಚೆಲ್ವಾದ ಚೈತ್ರರಥಂ ತಾನೆನೆ ಸೂನು ಮೇಘ ರಥನಿಂ ತಳ್ಪಾದನು [ನ] ಣ್ಪಂಗೆ ಪದ್ಮರಥಂ ತುಂಗಭುಜಂ ಗಭೀರವಿಭವಂ ಸಂಸಾರಸಾರೋದಯಂ (ಅನಂಪು. ೩-೨೭). [ತಳ್$_3$ + – ಪು$_2$]

ತಳ್ಪೊಯ್$_1$ 'ತಟಿಪ್ಪೊಯ್' ನೋ.

ತಳ್ಪೊಯ್$_2$ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಡೆ ; ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸು : "ತಳ್ಪೊಯ್ (ತಳ್ + ಪೊಯ್) ಪ್ರತಿಹತೇ (ತಡೆದು ನೂಕು)" (ಶಮಧಾ). ೨. (ಅಲೆಯಾಗಿ) ಅಪ್ಪಳಿಸಂ; ಘಟ್ಟಿಸು; ಬಡಿ : ಪಟುಪಟಹ ಶಂಖರುತಿ ದಿಕ್ತಟವಂ ತಳ್ಪೊಯ್ಯೆ (ಪಂರಾಮಾ. ೨-೧೦) : ಇನಿಯವಳಂ ಮುನ್ನುರ್ಚಿದ ನನೆಗಣೆ ತಳ್ಪೊಯ್ದುದಿರ್ದಯನೆಂಬುತ್ಸವದಿಂ ತನಗೆ ಹಿತಕಾರಿಯಾಗಿರೆ ಮನೋಜನಂ ನೃಪತಿ ಬಗೆದನಾರ್ದಿಸುತಿರೆಯುಂ (ವರ್ಧಪು. ೪-೧೪); ಚರು ಚಾರುಗಂಧಮಂ ಕವರ್ವನೆಂಬೊಂದು ಪುರುಡಿಂ . . . ಕಿನಿಸಿಂ ಕಿಚ್ಚಂ ತಳ್ಪೊಯ್ದುಂ ಧೂಮಧ್ವಜವಂ ಮುಟಿದಿಂ . . . ಪಾವನಪವನಂ ತೀಡೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪೩-೩). ೩. ತಿರಸ್ಕರಿಸಂ; ಮೀರು: ವಾರಾಶಿ ಧೀರಸ್ವರವಂ ತಳ್ಪೊಯ್ವು[ಪಾಠಾಂ. ಯ್ದು]ಜೇಂದ್ರಾದ್ಯಮರ ಜಯಜಯಧ್ವಾನದಿಂದಾ ಗಳೆಟ್ಟಾದರದಿಂ ಕುಳ್ಳಿರ್ದನಾಲೋಕನಕೃತವಿಭುಧಾನಂದಕಂದಂ ಮುಕುಂದಂ (ಜಗವಿ. ೧-೫೩). ೪. ಅಪ್ಪಳಿಸಲ್ಪಡು; ಹೊಡೆಯಲ್ಪಡು: ಚಿತ್ರರಥನಂದನೆಯ ಮದನಾನಲಂ ದಿನಕರೋದಯಂ ಮೊದಲ್ಗೊಂಡು ಸೂರ್ಯಕಾಂತೋಪಲಾನಲನಂತೆ ಗಾಳಿಯಿಲ್ಲದುರಿಯುತಂ . . . ಧಾರಾ ಗೃಹಂಗಳನುಪಶಮಿಸದೆಂತೆಂತು ವಿಚಲಿತ ಜಲಯಂತ್ರ ವಿನಿರ್ಗಳಿತಂಗಳಪ್ಪ ಶಿಶಿರಶೀಕರನಿಕರ ತಾರಕಿತ ವಾರಿಧಾರೆಗಳಿಂ ತಳ್ಪೊಯ್ವುದಂತಂತೆ ಸಿಡಿಲ ಕಿಚ್ಚಿನವೊಲಗ್ಗಳವುರಿವುದು (ಕಾದಂಉ. ೩೨೭). [ತಳ್$_2$ + ಪೊಯ್$_1$]

ತಳ್ಪೊಯ್$_3$ (ಕ್ರಿ). ೧. ತುಂಬು ; ಕವಿ ; ಹಬ್ಬು ; ವ್ಯಾಪಿಸು : ದಿವಾಪ್ಸರೋವೃಂದವಿಮಾ ಕ್ಷಿತಿಗೇನಿಂದ್ರನ ಶಾಪದಿಂದಿಟಿದುವೋ ಪೇಟಿಂಬ ಶಂಕಾಂತರಂ ಮತಿಗಂ ಪುಟ್ಟುವಿನಂ ಕರಂ ಪರಕೆಗಳ್ ತಳ್ಪೊಯ್ಯೆ ಸೇಸಿಕ್ಕಿತಿಂದ್ರತನೂಜಂಗಿದಿರ್ವಂದು ಷೋಡಶ ಸಹಸ್ರಾಂತಃಪುರಂ ಕೃಷ್ಣನಾ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೩೯) ; ಅಲ್ಲಿರ್ದರೆಲ್ಲಮಿದೇನೋ ಕವಿತರ್ಪುದೀಗಳೆನುತಂ ತಳ್ಪೊಯ್ವ ತಣ್ಪಿಂದಮೆಯ್ದೆ ಮುಬುಂಗುತ್ತಿರಲುಣ್ಮಿತೊರ್ಮೊದಲೊಳ್ . . . ಹೈಮಪ್ರಭಾಮಂಡಲಂ(ಕಾದಂಉ.೭೦೨); ತಳ್ಪೊಯ್ದು ತರಳನಯನದ ಬೆಳ್ಪು ತಳತ್ತಳಿಸಿ ಮಿಳಿರ್ದು ಪೊಳೆಯೆ ಗವಾಕ್ಷಂಗಳ್ಪಜ್ಜಳಿಪಿಸಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೧೪) ; ಬಲವದ್ವೈರಿ [ವ್ರ]ಜಂ ತಂನಡಿಗೆಱಗುವಿನಂ ತಂನ ತೇಜಂ ದಿಶಾಮಂಡಳದೊಳ್ತಳ್ಪೊಯ್ವಿನಂ (ಸೌಇಇ. IX-1, ೦೬೦-೭ : 1091) ; ನತನಾನಾಮರ ಮೌಳಿರತ್ನಕಿರಣಂ ನಾನಾಪ್ಸರಃ ಕೇಕರದ್ಯುತಿ ನಾನಾ ಚಮರೀಜವಾಯು ಸಭೆಯಂ ತಳ್ಪೊಯ್ಯಲಿರ್ದಂ ಜಗತ್ಪತಿಯೊಡ್ಡೋಲಗ ದೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೧-೨೭) ; ದೆಸೆಯಂ ಬಾಲಾತಪಂ ಬಾಸಣೆದುದೆನೆ ತಳ್ಪೊಯ್ಯೆ ದೇಹಾಂಶು . . . ಬಂದಂ ಚಾರಣಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೨೦) ; ನಾದೇಯವಾಗಿ ದಿವ್ಯಾಮೋದಂ ತಳ್ಪೊಯ್ದು ಪೊಂಗೆ ಕಂಪಾಯ್ತೆಂಬಂತಾದುದು ಸುವರ್ಣಗಿರಿ ಗಂಧೋದಕದಿಂ ತ್ರಿಭುವನೈಕಚೂಡಾಮಣಿಯಾ (ಅನಂಪು. ೫-೭೯). ೨. ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಗೋಚರಿಸು : ಬಿಸಿಲಂ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳೊಟ್ಟೈಸಿದುದೊ ಪಗಲೊಳಂ ಚೋದ್ಯಮೆಂಬಂತು ಚೆಲ್ವಾಗಸದಿಂ ತಳ್ಪೊಯ್ವುದುಂ ಕಂಡಿದು ಖಚರದುಕೂಲಾಂಬರದ್ಯೋತಮೋ . . . ದಿಗಿಭದಂತಾವಳೀಚ್ಛಾಯೆಯೋ ಭಾವಿಸಲೆಂದಾ ವೇಗದೊಳ್ ವಿಸ್ಮಯರಸವಿಸರಸ್ಯಂದಿಯಾದಂ ಮುಕುಂದಂ (ಜಗವಿ. ೧೧-೪). ೩. ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸು ; ಪ್ರತಿಫಲಿಸಂ : ಕುರುಳ ನೆಟಿಲ್ಗಳ್ ತನ್ನೊಳೆ ತಳ್ಪೊಯ್ದು ನೆಗಟ್ದ ಕಟಿಯನೆ ಪೋಲ್ತಂ ನುನ್ನಂ ಸೊಗಯಿಸುತಿರೆ ಸಿರಿಗನ್ನಡಿ ಕನ್ನಡಿಪುದಾದುದಿಂದುಶ್ರೀಯಂ(ಆದಿಪು.೭-೧೧); ಆಗುವುರ್ವರ್ವೆ ಕೆಯ್ಮಿಕ್ಕು ಕಾದಲ್ನಡೆತಪರ್ಪಾವೇಗದೊಳ್ಮುಮ್ಮುಟಿಸಿದ ಪಲವುಂ ರಾಜಚಿಹ್ನಂಗಳಂ ಬೆಳ್ಗೊಡೆಗಳ್ತಳ್ಪೊಯ್ದುದೇಂ ಕಣ್ಗೊಳಿಸಿದುದೊ ವಿನಕ್ಷತ್ರಕಚ್ಛತ್ರ ಪಿಂಡಂ [ಪಾಠಾಂ. ಕನಚ್ಛತ್ರ ಕಚ್ಛತ್ರ ಸಿಂಧು] (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೩೪). ೪. ತೊಡಗಂ (?) : ಅವರೊಂದೊರ್ವರೊಳಿಕ್ಕೆಯಿಂ ಸೆಣಸಿ ಕೊಳ್ಕೊಳ್ಳೆಂದು ಕೆಯ್ಗೆಯ್ಯೊಳೊಪ್ಪುವ ಹಾರಂ ಮೊಲೆಯೊಳ್ ತೊಡಂಕೆ ವಳಯಂ ಕರ್ಣಾಂತಮಂ ತಾಳ್ದೆ ಸಾರ್ದವತಂಸಂ ಕದಪಂ ಪಳಂಚೆ ಬೆಸದೊಳ್ ತಳ್ಪೊಯ್ದರಾ ದೇವಿಯುದ್ಧವಮುಂ ವಿಭ್ರಮಲೀಲೆಯುಂ ನಗುವಿನಂ ಸ್ತ್ರೀರಾಜ್ಯ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಮಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೯೯). [ತಳ್$_3$ + ಪೊಯ್$_1$]

ತಳ್ಪೊಯ್$_4$ (ನಾ). ಅಡ್ಡಿ ; ಪ್ರತಿಹತ : "ತಳ್ಪೊಯ್, ತಡಂಬರೆ. . . . ತಡಂಬೊಯ್–ಈ ೨೫ ಪ್ರತಿಹತಕ್ಕೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೦೫-೨೯೬): "ತೊಡರ್ದುದು ಮಾರ್ಕೊಂಡುದು ಪರಿವಿಡಿಯಿಟ್ಟಿಸಿದು ದೆಯ್ದೆ ನೂಂಕಿದುದು. . . ಕಡೆಗಣಿಸಿದುದಕ್ಕು ಪೋರ್ಕುಳಿಯು ತಳ್ಪೊಯ್ಯುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೧೩೪). [ತಳ್$_2$ + ಪೊಯ್$_3$]

ತಳ್ವಿಸು (ಕ್ರಿ). ತಡಮಾಡಿಸು ; ವಿಳಂಬಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗು : ನಾವೇನು ಲೇಸುಗೈದೆವು ಸ್ವಾಮಿ ನಿನಗಿದಿರಾವುದುಂಟದಕಲ್ಲ ನಿನ್ನ ಸೇವೆಯ ವ್ಯಂತರರೊಳು ಪೂಜ್ಯರೆಂಬೊಂದು ಭಾವ ತಳ್ವಿಸಿತೆಂದರವರು (ಭರತೇ. ೩೫-೪೧). [ತಳ್ವು$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ತಳ್ವು$_1$, ತಳಗು$_1$, ತಳಿಗು, ತಳುಗು, ತಳುವು$_1$, ತಳುಹು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಡಮಾಡು; ನಿಧಾನಮಾಡು; ವಿಳಂಬಮಾಡು : "ತಳ್ವು–ಕಾಲಕ್ಷೇಪೇ (ಕಾಲ ಕಳೆಯು)" (ಶಮಧಾ); ತಳ್ವದೆಯ್ದಿ ನಾಂ ತುಱುವನೆ ಕೊಳ್ವಮಂತು ತುಱುಗೊಂಡೊಡೆ ಪಾಂಡವರಿರ್ಪ ಗಂಡರೇ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೮೯) ; ಒಂದು ದಿನಂ ನೀಂ ತಳ್ವಿದೊಡಂದಸುವಿಂಗುಪಟಳಂ ಮನಃಪ್ರಿಯ ಕೇಳ್ (ಉದ್ಭಟ. ೧೦-೬೫) ; ತಳ್ವಿದಂ ನಲ್ಲನೆನುತ್ತದೊರ್ವಳೆಳವೆಣ್ ಸುರಿದಳ್ ಮಿಗೆ ಕಣ್ಣನೀರ್ಗಳಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೬೩) ; ಅಱುದಿಂಗಳಂ ತಳ್ವದಂ (ಶಮದ. ೦೨೮ ಪ್ರಯೋ) ; ಏತಱಿಂದವನಾ ಒರ್ವಳ್ನೆರೆಯಲ್ಬಾರದೆನುತ ರತಿ ತಳ್ವದೆ ಬಹುರೂಪಂ ತಾಳಿದಳೆನೆ ಸರ್ವರನನುಕರಿಸುವ ವಾರಸ್ತ್ರೀನಿವಹವೆಸೆದುದಲ್ಲಿ (ಜಯಚಂಕಾ.೧-೬೩); ಬರವೇಳೆಂಬುದುಮವಂ ಪೋಗಿ ತಳ್ವದಾ ಕ್ರವ್ಯಾದನಾವಮ ವ್ಯಾಧನಂ ಪುಗಿಸಿದಾಗಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೫-೨೩ ವ). ೨. ನೂಕು ; ತಳ್ಳು : ಆಳ್ವರನೆಂದೊಡಾಳ್ವರನಾಳ್ವೆ ಸಗೆಯ್ಸಿದನಂನ್ಯಭೂಮಿಪರಂ ಬಾಳ್ವೆರಸೆಯ್ದೆ ಬಾಳ್ವೆರಸು ಬಾಳ್ದಲೆಗೊಂಡನದಿನ್ನುಮಾನ್ನಡೆ ತಳ್ವೆ ನಿಜಪ್ರತಾಪದಹನಂ ಕಡುತಳ್ವೆ ವಿರೋಧಿಗಳ್ ಚಲಂಗೊಳ್ವರ್ × × ಒಯ್ದುಗೊಳ್ವ ಪೆಱರ್ಪ್ಪಗೆ ಗೊಳ್ವರೆ ಕುನ್ತಳೇಶನೊಳ್ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೩-೭ : 1121). **ತಳಗು$_1$** : ೩. ತಂಗು ; ನಿಲ್ಲು : ಮಳೆ ಬೆಳೆಯಲಿ ಸಂತುಷ್ಟಿವಡೆದು ಜನ ತಳಗಿದುದತಿಹರುಷದಲಿ (ಕಂನವಿ. ೩-೧೦೦) ; ಎಲೆ ಬಾಲೆ ಚಾಮುಂಡಿ ತಾವು ಕೊಟ್ಟರೆ ತಳಗೇವು (ಹಳ್ಳಿಜಾ.೨೫); ರಂಗದೇವರು, ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಒಂದೊಂದು ಹಳ್ಳಿಗೆ ಹೋಗಿ, ಆ ರಾತ್ರಿ ಅಲ್ಲಿ ತಳಗಿ, ಭಕ್ತಾದಿಗಳಿಂದ ಪೂಜೆ ಗೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ (ಹೇಮಾಹೀ. ೨೮). **ತಳಿಗು** : ೩. ನೃತ್ತ ಗೀತವಾದ್ಯಾದಿಗಳಂ ರಚಿಸುತ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ತಳಿಗಿರುವ ಕಿನ್ನರ ಕಿಂಪುರುಷಾದಿ ದೇವರ್ಕಳ ಸಮೂಹಂಗಳಿಂದಲೂ (ಪುರುಚ. ೧೨೦) ; ತಮ್ಮನ ದಂಡು ಬೆಂಗ್ಳೂರಿಗೋಗಿ ತಳಿಗ್ಯಾವೆ (ನಾಪದ. ೧೬). **ತಳುಗು** : ೩. ಮೊಳಗಿದ್ಯೆ ನಿಜತತ್ವರವದಲಿ . . . ತಳುಗಿದ್ಯೆ ಶ್ರೀ ಸಮವಸರಣದಿ ದೇವ ಸಲಹೆಂದ (ಸನತ್ಕು. ೧-೪೦) ; ಮೈಸೂರಿನ ಅಂಗಡಿ ಬೀದಿಯು ಹದಿನೈದು ದಿನ ಇಲ್ಲೆ ತಳುಗುತ್ತಿತ್ತು (ಹುಟ್ಟಹ. ೬೫); ಹೂಹೂಗಲೆಯುವ ದುಂಬಿಯು ಚೆಂದದೆ ಕಂಗಳ ಮುಟ್ಟುತ ಲರೆಚಣ ತಳುಗದೆ (ಗೋಕುನಿ. ೫೯-೪). **ತಳುವು$_1$** : ೧. ಎನಗೆ ಪರಸೇವೆ ಪರಾಙ್ಮುಖವೆಂದು ಒಡೆಯರಿಗೆ ಎಡೆಮಾಡೆಂದು ಎನಗೆ ತಳುವೆಂದಡೆ ಒಪ್ಪುವರೇ ನಿಜ ಶರಣರು (ಮೋಳಿಮಾ. ೨೦-೮೪) ; ಬರವನೆಳಸಿರ್ದಯ್ಯ

ದೇವ ತಳುವಿದೆನೆಂದು ಉರವಣಿಸಿ ಬರುತಿರ್ದ ತಂದೆ ಮುಳಿಯದಿರೆಂದು (ಬಸರ. ೩-೪೩) : ತನಯನೆಂದುಂ ಬಪ್ಪ ಹೊತ್ತಿಂಗೆ ಬಾರದಿರೆ ಮನ ನೊಂದಿದೇಕೆ ತಳುವಿದನೆನ್ನ ಕಂದನೆಂದೆನುತ (ಹಚಶಾ. ೧೨-೧೦) ; ಅವ್ವೆಯು ತಳುವಿದಡೆ ಭರವಸದಿ ಬಂದೂಡುವನು ತಾನೇ (ಬಸಪು. ೪೭-೪೦) ; ಗಳಿಗೆ ತಳುವಿದೊಡಗ್ನಿಯೊಳಗಹೆನೆಂದ ರಘುನಾಥ (ಕೌಶಿರಾ. ೯-೩೦) ; ಬಳಿಕ ನಂಬುಗೆಗೊಂಡು ಜೋದಾವಳಿ ಬೇಗ ತಳುವದೋಡಿತು ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ (ಕಂನವಿ. ೧೫-೧೦೦). ೩. ಎಲ್ಲಿ ಹಕ್ಕಿ ಗಿಡಗಿಡದಲಿ ತಳುವಿ, ತಳುವಿ ಎದೆಗಡಲಲಿ ನೆಗೆವ ಭಾವವೀಚಿಗಳನು ಮೊಗೆಯುತಿರುವುದೊ (ನಡಬಂ. ೫೦-೧೧). ೪. ಸಾವಕಾಶವಾಗು ; ನಿಧಾನವಾಗು : ಗುಣವತಿಯು ನಡೆ ತಳುವಿ ತಳ್ಕಿಕ್ಕೆ ಕೂಡೆ ಭಾವಂಗಳಿಂ ನುಡಿ ಬಳಲ್ದೊಪ್ಪುತಿರೆ ಮೆಲ್ಪಿನ ಗುಣಂಗಳಿಂ (ಬಸರ. ೧-೧೧೦). **ತಳುಹು₁** : ೧. ಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ತಿಳಿ ನೀ ಎಂದರೆ ತಳುಹದೆ ತನ್ನ ನಿಜವ ಕೊಡನೆ ಕಪಿಲಸಿದ್ಧಮಲ್ಲೇಂದ್ರ (ಸಿದ್ಧವ. ೧೦-೫೯) : ಎನ್ನ ಒಯಿದು ಬೀಳಿಸುವರಗ್ನಿಯೊಳಗೀಗ ನೀವು ಕೇಳಿ ತಳುಹದೆ ಬನ್ನಿ ಬೇಗ (ಪಾಂಡಚ. ೪೫-೧೩) ; ಇನ್ನು ಬಾರನೇತಕವನು ? ಫಲ್ಗೆಗಡಲ ನಳಿಯಲೆಂದು ಬರಿದೆ ತಳುಹುತಿರುವನೆ ? (ಕವಿಕಾ. ೩೫-೫). ೨. ನಾಳೆ ತಾನಿರೆನೇಕೆ ತಳುಹುವೆ ಕಾಲವನು ಕರುಣಾಳುವೆಂಬೀ ಘಾಳಿಮಾತಂತಿರಲಿ ತೋಱಿಸೆನುತ್ತ ಹಲುಬಿದಳು (ನಿಭಾಗ. ೪-೫-೩೧). ೩. ಶಾಂತಕೂಲ ತಲ್ಪದಲ್ಲಿ ನಾವೆಯೊಂದು ತಳುಹಿದಾಗ ಗಾಳಿಯಂತೆ ಸುಳಿದು ಸೋಂಕಿ ಹಾಯನೇಕೆ ತೂರಿದೆ ? (ಕವಿಕಾ. ೮೭-೧೪). ೫. ಹಿಂದೇಟು ಹಾಕು ; ಹಿಂಜರಿ ; ಅಳುಕು : ಎನಿತೋ ಕೋಗಿಲೆಗಳ ನುಣ್ಗೊರಳನು ಹಿಸುಕಲು ತಳುಹದ ಕಲಿಭಟನಿವನು (ಕವಿಕಾ. ೪೨-೧೪). [ತಳ್₂ + – ವು]

ತಳ್ವು₂, ತಳುವು₂, ತಳುಹು₂ (ನಾ). ೧. ತಡ ; ವಿಳಂಬ ; ನಿಧಾನ : ಬಾಡಿದುದೇಕೆ ನಿನ್ನ ತನುವಲ್ಲರಿ . . . ನಿನ್ನಳಕಸಂತತಿ ನೀಱ್ದಿರಲೇಕೆ ತಳ್ವುಮಂ ಮಾಡದೆ [ಪಾಠಾಂ. ತಳ್ಮಾಡದೆ] ಪೇೞೆನಗೆ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೧-೭೩). 'ತಳ್ವುಗೆಯ್' ಪರಾ. ೨. ಆಧಾರ ; ಅವಲಂಬನ : ದಾನಪರನಂ ನಿಜೋನ್ನತಮಾನನನಾರೂಢ ವಿಪುಳ ವಂಶನನಂತೊಂದಾನೆಯನಪಾಯಪಂಕದೊಳೇನುಂ ತಳ್ವಿ[ಪಾಠಾಂ. ಳ್ಪಿ]ಲ್ಲ ದಿರ್ದುದಂ ಕಾಣಿಸಿದಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೨೯). **ತಳುವು₂** : ೧. ಎಲ್ಲರ ಮೆಯ್ಗಳೊಳಂ ತಳುವಿಲ್ಲದೆ ಬಾಸುಟ್ಟಿಳೊಗೆಯೆ . . . ನೆತ್ತರನೆ ಕಾಱಿ ಕೆಡೆದರ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೨೦೩) ; ಮುಳಿದು ವಿಯುಕ್ತ ವಲ್ಲಭಜನಂ ತಳುವಿಲ್ಲದೆ ತಟ್ಟಿಗೊಂಡುದು . . . ವಿನಳವಿಗಳುಂಬವೋ ಪುದಿದ ಮಾಗೆಯ ಶೀತವಿಜೃಂಭಪಾತನಂ (ಕುಸುಮಾ. ೭-೨೧) : ಖುಲ್ಲರಿವದಿರ ಬಿಡಿಸಿದೊಡೆ ತಳುವಿಲ್ಲದಹುದಪಘಾತ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೨೧-೨) ; ತಳುವ ಮಾಡದೆ ಹೇಳೆನುತ ಹನುಮಂತ ಘರ್ಜಿಸಿದ (ತೊರರಾ. ೬-೨೩-೯). ೨. 'ತಳುವಿಕ್ಕು₁' ಪರಾ. ೩. ಅವಕಾಶ (?) : ಅವನೊಳಗಾಗುವಂತೆ ಮಾತುಗಳ ತಿಳಿದು ನುಡಿಯಬೇಕು ತರಬೇಕವನನು ತಳುವುಂಟು ತವಕಿಸಬೇಡ (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೪-೧೮). **ತಳುಹು₂** : ೧. ಅಲ್ಲಿ ತಡೆಹಡೆದು ತಾಂ ತಳುಹಿಲ್ಲದೆ ನಿಜದೇಶಕೆಯ್ದೆವಂದು (ಧರ್ಮಪ. ೨-೩೯) ; ಇಳೆಯ ಪಾಲನ ನೀನು ತಳುಹ ಮಾಡದೆಯಿೂಗ ಕಳುಹುಯೆಂದೊರೆಯೆ (ಹಮಚ. ೫೭) ; ನಳಿನಮಿತ್ರನ ಸುತನಳಿಯನ ಪೆತ್ತನ ಗೆಳೆಯನ ಬಾಯಿಗಾಹುತಿಯ ತಳುಹ ಮಾಡದೆಯಿತ್ತನ (ಅಬ್ಬಲೂ. ೨-೩).

ತಳುಮಾಡು, ತಳುವುಮಾಡು = ೧. ತಡಮಾಡು ; ವಿಳಂಬಮಾಡಂ: ಕಾಳೆಗಮನೆನ್ನೊಳು ತಳುಮಾಡದೆ ಮಾಡಲಿನ್ನ ಭುಜಬಲಮಂ ನಿನಗೆ ತೋರ್ಪೆಂ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೫-೩೨ ವ) ; ಮಾಡದಿಂದಿಳಿದು ಮೇಲ್ಮಾಳಿಗೆಯೊಳು ತಳುಮಾಡದಿಳಿದು (ಭರಚ. ೧೨-೭) ; ಎಲೆಲೆ ವೃಷಭ ಪೊಱಮಡು ತಳುವುಮಾಡದಿರಿನ್ನೆನುತ (ಬಸಪು. ೩೨-೩೪). ೨. ತಂಗಂ ; ಉಳಿ : ಆತನ ಪೊಳಲೊಳು ನಾಲ್ಕಯ್ದು ಮಾಸ ತಳುಮಾಡಿದನು ಪ್ರಭಂಜನ ಪೃಥಿವೀಲಲನಾಧಿಪನು (ಪ್ರಭಂಜ. ೨-೨೭). **ತಳುವಾಗು** = ತಪ್ಪಾಗು : ಒಲ್ಲೆ ಎನ್ನೋ ಕಹಳೆಕಾಱ ಬಿಂದವ ಹಱಿದು ನಿಂದು ಹಾಡಿರೋ ಚೆಣಿತಿಯರಿರಾ ತಾಳವಿಲಿ[ಲ್ಲಿ] ತಳುವಾಯಿತ್ತಲ್ಲಾ (ಸರ್ವವ. ೪೮-೨೫೫). **ತಳ್ವಿಲ್ಲದೆ** = ತಡವಿಲ್ಲದೆ ; ಕೂಡಲೆ ; ಬೇಗನೆ : ಖಾಂಡವಮನಾಂ ತಳ್ವಿಲ್ಲದಿಂದೂಡುವೆಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೭೪) ; ಪೂಜಿಪ ಭಕ್ತಿ(ಕ್ತ)ಜನಕ್ಕೆ ಮುಕ್ತಿ ತಳ್ವಿಲ್ಲದೆ ಕೂಡುಗೆಂದು ಪೊಗರ್ದ್ದ(ಟ್ದ)ಂ (ಎಇ. XVI, ೩-೯ ; 980) ; ನೀನೀಗಳ್ತಳ್ವಿಲ್ಲದೆ ಬೆಸಸೆನ್ನಂ ಭೂವಲ್ಲಭನುಮನಿಂದೆ ತಂದಪೆಂ ಚಂದ್ರಮುಖೀ (ಕಾದಂಉ. ೩೧೩) ; ಪೋಪೆನೀಗಳ್ ತಪಂಬಡಲೆಂದುತ್ತಮ ಸತ್ವನೂರ್ಜಿತಗುಣಂ ಸಿಂಹಾಸನಂ ಭೇರಿ ಬೆಳ್ಗೊಡೆಯಿಂತೆಲ್ಲಮನೊಲ್ಲದೆರ್ದ ನರಸಂ ತಳ್ವಿಲ್ಲದಾಸ್ಥಾನದಿಂ (ಅಜಿಪು. ೧೦-೫೪) ; ಎಲೆ ತೀಡುವ ತೆಂಗಾಳಿಯೆ . . . ತಳ್ವಿಲ್ಲದೆ ಕಾದಲನಂ ತಂದೊಡೆ ನಱುಸುಯ್ಯಲರಿಂದು ನಿನ್ನನಾಗಳುಂ ನೆಱೆ ಪೊರೆವೆಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೭೧). [<ತಳ್ವು₁]

ತಳ್ವುಗೆಯ್ (ಕ್ರಿ). ತಡಮಾಡು ; ವಿಳಂಬಮಾಡಂ: ಮೃಡಭಕ್ತರಸುವನ ಭವಂ ಕುಡದೀಗಳ್ತಳ್ವುಗೆಯ್ದನಾಂ ಸೈರಿಪೆನಲ್ತು (ವೃಷವಿ. ೨೫-೨೯).
[ತಳ್ವು₂ + ಕೆಯ್₁]

ತಳ್ಳಂಕ, ತಳ್ಳಂಕು (ನಾ). ೧. ಚಿಂತೆ ; ಕಳವಳ ; ಕಾತರ : "ಸಿಡಿಮಿಡಿ ಯೆನಲ್ತಳ್ಳಂಕಮಕ್ಕು" (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೭೭) : "ಸಿಡಿಮಿಡಿ ಕಾತಳಮೆನಲ್ಕೆ ತಳ್ಳಂಕ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೫೧) ; ತಂದು ಪೂಮಾಲೆಯಂ ಸಾದರದಿಂದಾವಂಗೆ ತಾನಿಕ್ಕುವಳೊ ತಡೆಯದಿಂದಿಂತು ತಳ್ಳಂಕದಿಂದೊಂದಿರುತಿರ್ದಂತೆಯೆ ವೀಕ್ಷಾತುರಮಯ ನಯನಾನೀಕಮಾ ರಾಜಲೋಕಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೪-೨೫೭) ; ನೀವೇನೆಂದಿರ್ಪೈ ನಿಮ್ಮಣ್ಣ ದೇವನ ಮುಂದೆ ಭಾಷೆಗಳ ತಂದಿರ್ಪೈ ತಳ್ಳಂಕವನು ನಮಗೆಂದು ಕೊಡುವಿರಿ ಕೌರವನ ತಮ್ಮಂದಿರ್ಪೈ ನೀವೆನುತ ಸುಳಿದನು ಸಿಂಹನಾದದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೯-೨೨) ; ಹಳ್ಳಿಗರಾ ನೀರೆಱೆವ ನೀಱೆಯರ ಪೊಂಬಳ್ಳಿ ಮೆಯ್ಗಂಡು ವಿರಹದ ತಳ್ಳಂಕದಿಂ ಮೆಯ್ಮಱೆದು ಬಿಳ್ದು ನೋಳ್ಪರ ಘೊಳ್ಳೆಂದು ನಗಿಸುವರಲ್ಲಿ (ಕುರಾಸಾಂ. ೨-೪೪). ೨. ಹೆದರಿಕೆ ; ಭಯ ; ತಲ್ಲಣ : "ಡಿಳ್ಳಮೆನಲ್ ತಲ್ಲಣಮದು ತಳ್ಳಂಕಮೆ ಭೀತಿಯಕ್ಕುಂ" (ಭಾರನಿ. ೫೭) ; ಕುಳ್ಳಿರ್ದು ಕಂಪಿಸುವ ಭಕ್ತನಂ ಸೈತಿಡುತೆ ತಳ್ಳಂಕದಿಂದೆ ಬೆಬ್ಬಳಿಪನಂ ಮಾಣಿಸುತೆ (ಸೇದಿರ. ದೇ. ೬೫-೨) ; ತವತವಗೆ ತಳ್ಳಂಕದಲಿ ಪಾಂಡವರು ನಡುಗಿತು ಪಾರ್ಥ ಬಲು ಗರವಮಚಿದಂತಿರೆ ಮೂಕನಾದನು ಬೆರಳ ಮೂಗಿನಲಿ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೬-೩೭) : ನೀರಾಡುವಾ ಮೊಗ ನಿಡುಸುಯ್ವ ನಾಸಿಕ ತೇರ್ಸೈಸುವಾ ತಳ್ಳಂಕ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೪-೯೫). ೩. ಅಲುಗಾಟ ; ಹೊಯ್ದಾಟ ; ಚಲನೆ : ತಗ್ಗಿದುದು ಧಾತ್ರೀತಳಂ ಕುಲಾಚಲಚಯಂ ನೆಗ್ಗಿದುದುಸಿರ್ವೊಯ್ದು ಬಸಿಱ ತಳ್ಳಂಕದಿಂ ಮುಗ್ಗಿದುದು ದಿಕ್ಕರಿಕುಲಂ . . . ಆ ಬಲದ ಭಾರದಗ್ಗಳಿಕೆಯೆಂತೊ (ಜಬಪು. ೪೮-೫). 'ತಳ್ಳಂಕಂಗುಟ್ಟು' ಪರಾ. ೪. ತೊಂದರೆ ; ಕಷ್ಟ : ಅಳ್ಳೆಯುಂ ಕೊಳ್ಳಿಯಿಂದಿರಿವವೋಲ್ ಪೇಳಿದರ್ ತಳ್ಳಂಕಮಂ ತಿಳಿಯದಳಿ ಪೊಳ್ತಿನಿರವಂ (ಕಾಲೂರ. ೧೫೯-೩೫೦). **ತಳ್ಳಂಕು**: ೩. 'ತಳ್ಳಂಕುಗುಟ್ಟು', 'ತಳ್ಳಂಕಂಗೆಡೆ' ಪರಾ.

ತಳ್ಳಂಕಂಗುಟ್ಟು, ತಳ್ಳಂಕಗುಟ್ಟು, ತಳ್ಳಂಕುಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ತುಳುಕಾಡು ; ತುಂಬಿ ಸೂಸು : ಪ್ರಳಯಕಾಲ ಜಾತೋತ್ಪಾತ ವಾತ ನಿರ್ಘಾತದಿಂದಮಳ್ಳಾಡಿ ತಳ್ಳಂಕಂಗುಟ್ಟುವ ಜಳನಿಧಿಗಳಂತೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೭೫ ವ). **ತಳ್ಳಂಕಗುಟ್ಟು**: ೧. ಸುರವಿರಚಿತ ಮಂದಾನಿಳಾಂದೋಳದಿಂದಂ ಸುರವಂದಿಸ್ತೋತ್ರದಿಂದಂ ದೆಸೆ ಗಗನತಳಂ ತೀವಿ ತಳ್ಳಂಕ[ಪಾಠಾಂ. ಕು]ಗುಟ್ಟುತ್ತಿರೆಯುಂ (ಆದಿಪು. ೧೦-೧೮) ; ತನ್ನೊಳ್ಕೆಲೆವೆರ್ಚಿ ರಾಗರಸವಾಗಳ್ತೀವಿ ತಳ್ಳಂಕಗುಟ್ಟುವ ಪದ್ಮಾಕರದಂತೆ ಕಾಂತೆ ತಳೆದಳ್

ಬೇಱೊಂದು ಲಾವಣ್ಯಮಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೪-೯೮) ; ತಳ್ಳಂಕಗುಟ್ಟಿತ್ತು ತೀರ್ದುದು ದುಗ್ಧಾಂಬುಧಿ ಮೇರುಪೀಠಮೆನೆ ಮಿಂದಂ ಚಿಣ್ಣಂ (ಅನಂಪು. ೫-೯೯). ೨. ತುಳುಕಿಸು ; ಅಲ್ಲೋಲಕಲ್ಲೋಲಗೊಳಿಸು : ಜಗುನೆಯ ಮಡುವಂ ತಮ್ಮರಸಿಯರ ವಿಕಟ ನಿತಂಬಬಿಂಬಂಗಳ ಘಟ್ಟಣೆಯೊಳಮರೆ ಬಿಗಿದೊಗೆದ ಮೊಲೆಗಳಳ್ಳೇಱಿನೊಳಳ್ಳಾಡಿ ತಳ್ಳಂಕ [ಪಾಠಾಂ. ಕು] ಗುಟ್ಟಿ ನೀರಾಟಮಾಡುವಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೬೩ ವ) : "ನೀರನ್ನು ಟಂಮುಕಿ ಹೊಡೆ, ಎರಡು ಬಾಹುಗಳಿಂದಲೂ ಅಪ್ಪಳಿಸು" (ಪ್ರಭಣ್ಣ).
ತಳ್ಳಂಕುಗುಟ್ಟು : ೧. ಲಾವಣ್ಯರಸಂ ತಳ್ಳಂಕುಗುಟ್ಟೆ ಮಿಳ್ಳಿಸಿ ದಳ್ಳಿಱಿದಾಡುವ ಜಿನೇಂದ್ರಶಿಶುವಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೮) : ನಾನಾವಿನೋದಂಗಳಂ ಚಿತ್ರರತಕ್ರೀಡಾವಿನೋದಂಗಳೊಳೆ ಮೆಱೆವ ಕೂಟಂಗಳಿಂ ಕೂಡಿ ಲಾವಣ್ಯರಸಂ ತಳ್ಳಂಕುಗುಟ್ಟುತ್ತಿರೆ ಕರಮೆಸೆಗುಂ ವಾರನಾರೀಕದಂಬಂ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೬೩). ೩. ಕಳವಳಿಸು ; ಕಾತರಿಸು : ಓರೊರ್ವರನೊಡಲೊಳಡಸಿಕೊಳಲ್ ಕಡಂಗಿಸುವ ಕಡ್ಡವಣೆಯುಂ . . . ಮೇಲ್ವಾಯಲ್ ಮಸಗಿಸುವಸವಸಮುಮೆನುತ್ತೆ ಸೋಲ್ತುಂ ತಣಿಯದೆ ತಲ್ಲಟಿಸಿ ತಳ್ಳಂಕುಗುಟ್ಟುವಳುರ್ಕೆಯುಂ (ಲೀಲಾವ. ೧೦-೪೫ ವ). [ತಳ್ಳಂಕ + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ತಳ್ಳಂಕಂಗೊಳ್, ತಳ್ಳಂಕಗೊಳ್, ತಳ್ಳಂಕಗೊಳು, ತಳ್ಳಂಕಗೊಳ್ಳು, ತಳ್ಳಂಕುಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೆದರು; ದಿಗಿಲುಬೀಳು ; ಭಯಪಡು: ಕರಿಕರಾಗ್ರದಿಂ ಮುಱಿದ ತಳಿರ ತದುಕಿನ ಮರದ ನಿಡುಗೋಡೊಳಱಿಯದೆಱಗಿ ಮಱಿವೆರಸಿ ಕುಳ್ಳಿರ್ದ ಪಸಿಯ ಪಗಿನದೊಳ್ ಕಾಲ್ ಜಿಗಿಲ್ತು ತಳ್ಳಂಕಂಗೊಳ್ವ ಸಮಯದೊಳ್ (ರಾಜಶೇ ೫-೫೫ ವ) ; ಬಳ್ಳಿವರಿವ ಮಿಂಚಂ ಕಂಡು ತಳ್ಳಂಕಂಗೊಂಡು ಕೀಱಿ ಘ್ಯಗರೆದು ಜೋಡಿಗನ ಬರವನೆ ಪಾರ್ವ ಪೆಣ್ಬಕ್ಕಿಗಳ ತಂಡದಿಂದೆಯುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪-೨) ; ಪಿರಿಯರ್ ತಳ್ಳಂಕಂಗೊಳ್ವರಲ್ಪರೊಳ್ ಬೆರೆಯಲ್ (ನೀತಿಮಂ. II, ೩೦೧). **ತಳ್ಳಂಕಗೊಳ್ :** ೧. ತರ್ಕಿಗಳ್ತಳ್ಳಂಕಗೊಳೆ ವ್ಯಾಕರಣಿಗಳ್ ವಿಹ್ವಲರಾಗೆ (ಉದ್ಭಟ. ೪-೬೩ ವ) ; ಕೇಣವಿಲ್ಲದೆ ಮಣಿದು ತಳ್ಳಂಕಗೊಳ್ವ ಬಿಜ್ಜಳಗೆ ಬಸವೇಶನೆಂದಂ (ಪ್ರಭುಪು. ೭-೮೬). ೨. ಅಲ್ಲೋಲಕಲ್ಲೋಲವಾಗು ; ಕ್ಷೋಭೆಗೊಳ್ಳು : ಪದಘಾತಕ್ಕವನೀತಳಂ ಕಟಿಲೆ ಪಾತಾಳಾಬ್ಧಿ ತಳ್ಳಂಕಗೊಂಡುದು (ಗದಾಯು. ೮-೧೦); ವನಧಿಗಳು ತುಳುಕಾಡೆ ತಾರಕಿ ತನಿಗೆದಱೆ ತಳ್ಳಂಕಗೊಳೆ ಮೇದಿನಿ ಸುರಾಚಲವಲುಗೆ ಬೊಬ್ಬಿಱಿದುಬ್ಬಿದನು ರಘುಜ (ತೊರರಾ. ೩-೬-೭). **ತಳ್ಳಂಕಗೊಳು :** ೧. ಪರಶುಧರನದಟನನುಭವಿಸಿ ತಳ್ಳಂಕಗೊಳುತಿರುತಿರ್ದನು (ವೆಂಕಾರಾ. ೫-೧-೧೬). **ತಳ್ಳಂಕಗೊಳ್ಳು :** ೧. ತಬ್ಬಿಬ್ಬಿಯಾಗದೆ ತಳ್ಳಂಕಗೊಳ್ಳದೆ ಬೊಬ್ಬೆಯಿಕ್ಕದೆ ಜೋಕೆಯಱಿದು . . . ಒಂದೊಂದು ಕಲೆಯ ಮೈಯುಬ್ಬುವೊಲು ಕೇಳಿಸಿದರು (ಭರಜ. ೧-೭೧) ; ತಳ್ಳಂಕಗೊಂಡು ನಾ ಪಟ್ಟ ಕಷ್ಟಕ್ಕೆ ಅವನಿಟ್ಟ ಫಲವಿಷ್ಟೆ? (ಕಗದ್ಯ. ೭೮) ; ಯಾವ ಕಡೆ ಓಡೋಣ? ಎಂದು ಪೌರರು ಕುದಿದು, ಅದಿರಿ, ಅಳ್ಳಾಡಿ ತಳ್ಳಂಕಗೊಂಡರು (ಕಲ್ಲಿಕಾ. ೧೩೫). **ತಳ್ಳಂಕುಗೊಳ್ :** ೧. ಟಂಕಾರರವಂ ಕಿವಿಯಂ ಭೋಂಕೆನೆ ಮಿಗೆ ತೀವೆ ಪುಗಲ್ ದೆಸೆಗಾಣದೆ ತಳ್ಳಂಕು [ಪಾಠಾಂ. ಕಂ] ಗೊಳುತಿರ್ಪ ವನಮೃಗಮಂ ಕವಿತಂದೆಚ್ಚುದಾಗ ವನಚರನಿಕರಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೨-೭೬). [ತಳ್ಳಂಕ + ಕೊಳ್$_1$]

ತಳ್ಳಂಕಗುಟ್ಟಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕಳವಳಗೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಕ್ಷೋಭೆಗೊಳಿಸು: ಕಡಲಂ ಕೈಗಾದು ತಳ್ಳಂಕಗುಟ್ಟಿಸಿ ವಿದ್ವಿಣ್ಣೃಪಕಾಂತೆಯ ಕರ್ಣಿಕೆರ್ದೆಗಳ್ ರ್ಝುಲ್ಲೆಂಬಿನಂ ಪೊಣ್ಮೆ ದಳ್ಳಿಸುಗುಂ ದಕ್ಷಿಣ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಜಯಪ್ರಸ್ಥಾನಭೇರೀರವಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೮-೧೨).
[ತಳ್ಳಂಕಗುಟ್ಟು (<ತಳ್ಳಂಕಂಗುಟ್ಟು) + - ಇಸು$_3$]

ತಳ್ಳಂಕಗುಟ್ಟು 'ತಳ್ಳಂಕಂಗುಟ್ಟು' ನೋ.

ತಳ್ಳಂಕಗೊಳ್ 'ತಳ್ಳಂಕಂಗೊಳ್' ನೋ.

ತಳ್ಳಂಕಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೆದರಿಸು; ಭಯಪಡಿಸು; ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗೊಳಿಸು: "ತಡಮಾಡಿದಂ-ತಳ್ಳಂಕಗೊಳಿಸಿದಂ" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೨).
[ತಳ್ಳಂಕಗೊಳ್ (<ತಳ್ಳಂಕಂಗೊಳ್) + - ಇಸು$_3$]

ತಳ್ಳಂಕಗೊಳು 'ತಳ್ಳಂಕಂಗೊಳ್' ನೋ.

ತಳ್ಳಂಕಗೊಳ್ಳು 'ತಳ್ಳಂಕಂಗೊಳ್' ನೋ.

ತಳ್ಳಂಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. = ತಳ್ಳಂಕಗೊಳಿಸು : ವಿಲಯವಿರೂಪನಯನನ ಭಾಳಲೋಚನದಗ್ನಿಕಣದಂತೆ ತಾಪಿಸಿದವು ಜಗತ್ರಯವನುರಿತಾಪದಲಿ ತಳ್ಳಂಕಿಸಿತು [ಪಾಠಾಂ. ಸುತ] ಮೇಲಾ ಪುರಂದರ ಧನದ ಯಮ ವರುಣಾದಿ ನಿರ್ಜರರ (ತೊರರಾ. ೬-೨೪-೧೪). ೨. ಕ್ಷೋಭೆಗೊಳ್ಳು ; ಅಲ್ಲೋಲಕಲ್ಲೋಲವಾಗು : ಕೂಡೆಕೂಡೊಗೆವ ಬಿಸುಸುಯ್ ಬಳಲ್ವ ಕಣ್ ತಳ್ಳಂಕಿಪೆರ್ದೆ ದೈನ್ಯವಚನಮಿನಿತುಂ ಕೂಡಿ ಬೇಱೊಂದು ಸೊಗಸಂ ಸೂಸೆ . . . ಪಾಡಳಿವ ವಿರಹಿಣಿಯರೇಂ ಬಂದರೋ ಶಾಂತಿಮಯನನೀಕ್ಷಿಸು ವಾಸೆಯಿಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೩-೭೧). [ತಳ್ಳಂಕ + - ಇಸು$_3$]

ತಳ್ಳಂಕು 'ತಳ್ಳಂಕ' ನೋ.

ತಳ್ಳಂಕುಗುಟ್ಟು 'ತಳ್ಳಂಕಂಗುಟ್ಟು' ನೋ.

ತಳ್ಳಂಕುಗೆಡೆ (ಕ್ರಿ). ಭಯಂದಿಂದ ಕುಸಿ,-ಉರುಳು,-ಬೀಳು : ಮೆಟ್ಟಿದ ಭರಕ್ಕೆ ಧರಣಿಯೊಗ್ಗುಡಿಸೆ ಚತುರಂಗಬಲಮನಿತುಂ ಚಿತ್ರದ ಪಲಗೆಯಂ ತೊಡಗೆಡಪಿದಂತಳ್ಳಾಡಿ ತಳ್ಳಂಕುಗೆಡೆಯೆಯುಂ (ಅನಂಪು. ೧೪-೬ ವ).
[ತಳ್ಳಂಕು (<ತಳ್ಳಂಕ) + ಕೆಡೆ$_1$]

ತಳ್ಳಂಕುಗೊಳ್ 'ತಳ್ಳಂಕಂಗೊಳ್' ನೋ.

ತಳ್ಳಬಾಱು$_1$ 'ತಳ್ಳವಾಱು$_1$' ನೋ.

ತಳ್ಳಬಾಱು$_2$ 'ತಳ್ಳವಾಱು$_2$' ನೋ.

ತಳ್ಳಮಳ 'ತಳಮಳ' ನೋ.

ತಳ್ಳಮಳಗೊಳಿಸು 'ತಳಮಳಗೊಳಿಸು' ನೋ.

ತಳ್ಳವಾರಿಕೆ (ನಾ). = ತಳ್ಳವಾಱು$_2$: ನಿಬ್ಬರದಿ ಬೆಂಡಾಗಿ ಭೂಪತಿ ದುಬ್ಬುದುಡುಕೆಂದುಸುರು ಬಸುರಿನ ತಳ್ಳವಾರಿಕೆಯ ಉಬ್ಬಸದೊಳುರಿ ಮಸಗಿ ಮರುಗಿದರಿಬ್ಬರಂಗದ ನೋವನೀಕ್ಷಿಸಿ ತಬ್ಬಿದನು (ಕೃಷ್ಣಕ. ೯-೧೩).
[ತಳ್ಳವಾರು (<ತಳ್ಳವಾಱು$_1$) + - ಇಕೆ]

ತಳ್ಳವಾರು 'ತಳ್ಳವಾಱು$_1$' ನೋ.

ತಳ್ಳವಾಱು$_1$, ತಳ್ಳಬಾಱು$_1$, ತಳ್ಳವಾರು, ತಳ್ಳುವಾಱು, ದಳ್ಳುಬಾಱು (ಕ್ರಿ). ಕಂಪಿಸು ; ತತ್ತರಿಸು ; ತಲ್ಲಣಿಸು ; ಧೈರ್ಯಗುಂದು : ಹುರಿದ ಧೈರ್ಯದ ತಳ್ಳವಾಱುವ ತರಳಹೃದಯದ ದೇವರಿಂದ್ರನನಱಿಸಿ ಕಂಡರು ತಮ್ಮೊಳಾಲೋಚನೆಯ ಮಾಡಿದರು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೬-೧೨). **ತಳ್ಳಬಾಱು$_1$:** ಕುಂದಿದರು ಕಾತರಿಸಿ ಕಳವಳಿಸಿ ಮಱುಗಿದರು ಮನಗುಂದಿದರು ಮೈಮಱೆದರದ್ದರು ಶೋಕಜಲಧಿಯೊಳಱಲುಗೊಂಡರು ತಳ್ಳಬಾಱಿದರವರು ನಿಮಿಷದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೮-೫೭); ಸತ್ಯವಿಲ್ಲದ ಮಲಜನಿತ ದೇಹದಲಿ ಯಾನೆಂದಲಸದೇ ಬಗೆದಂಜಿ ಕಾಂತ ತಳ್ಳಬಾಱುವರೆ (ನಿಭಾಗ. ೧೧-೨-೩೮). **ತಳ್ಳವಾರು :** ತಳ್ಳವಾರಿತು ವೈರಿಸೇನೆಗಳ್ ಬಾಯ್ಬಿಡುತಲಳ್ಳೆವೊಯ್ದು ತಲಿರಲ್ (ತುರಂಗ. ೫೧-೩೯); ತಳ್ಳವಾರಿತು ನಿಲ್ವಡರಿದೆನುತ ಜಲಜಲಧಿ ಚಲ್ಲುತಿರ್ದುದು ನಿಮ್ಮ ರಾಯ ನಾಯಕರು ನೆರದಳ್ಳೆವೊಯ್ವುತ . . . ನಿಂದಿರ್ದರಾ ಕಲ್ಲು ಮರಗಳಂತೆ (ತುರಂಗ. ೬೯-೩೧). **ತಳ್ಳುವಾಱು :** ಮಲಗಿದನು ಕಲಿಭೀಷ್ಮನೆನೆ ತಲ್ಲಳಿಸಿದನು ಕುರುರಾಯನುದರದೊಳಿಳಿದು ದಾಯುಧವೆಂಬ ತೆಱದಲಿ ತಳ್ಳುವಾ[ಪಾಠಾಂ. ಬಾ]ಱಿದನು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೧೧-೧೫). **ದಳ್ಳುಬಾಱು :** ರಣಕೆ ತವಕಿಸಿ ಬಳಿಕ ತಾಗುವ ಕಣೆಯ ದಾಳಿಗೆ ದಳ್ಳುಬಾಱು[ಪಾಠಾಂ.ತಳ್ಳುವಾಱು]ವ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೮-೩೪). 'ಅಳ್ಳೆಬಾಱಿಂ' ಪಠಾ. [ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಳ್ಳವ್ವಾಱು, ತಳ್ಳವಾಱು]

ತಳ್ಳವಾಱು₂, ತಳ್ಳಬಾಱು₂, ತಳ್ಳುಬಾಱು(ನಾ). ಹೃದಯದ ವೇಗವಾದ ತುಡಿತ; ಅಳ್ಳೆಗಳು ಹೊಡೆದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ; ಧೈರ್ಯಗುಂದುವಿಕೆ; ಹೌಹಾರುವಿಕೆ: ಮರಳಿ ಮರಳೀಕ್ಷಿಸಿ ನಿಜಾಂತಃಕರಣದತುಳ ವ್ಯಥೆಯ ಸುಯ್ಲಿನ ಶಿರದ ತೂಗಿನ ತಳ್ಳವಾ[ಪಾಠಾಂ. ಳ್ಳುಬಾ]ಱಿನಲಳಲಿದಳು ಕಾಂತೆ (ತೊರರಾ. ೨-೩-೪೦). **ತಳ್ಳಬಾಱು₂:** ಬದುಕಿತೇ ತಲೆಯೆನುತ ಬಳಲುವ ವದನದುಸುರಿನ ತಳ್ಳಬಾಱಿನ ಕೆದಱುಪಂಡೆಯು ಕಲಿತ ಭಯದ ಸುಮಾಲಿ ಹರಿತಂದು . . . ಹಾಯ್ಕಿದನು ಬಲು ಬೆದಱಿಕೆಯ (ತೊ ರ ರಾ. ೫-೫-೩). **ತಳ್ಳುಬಾಱು:** ಮೇಲಿನ 'ತಳ್ಳವಾಱು' ಉಲ್ಲೇಖದ 'ತೊರರಾ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ.

[< ತಳ್ಳವಾಱು₁]

ತಳ್ಳಸು (?) (ಕ್ರಿ). ತಲ್ಲಣಿಸು; ಭಯಪಡಂ (?): ಸೆಡೆದಂ ಚೋಳಂ ಕಳಿಂಗಂ ಸುಗಿದನಗಿದನಾ ಗೂರ್ಜ್ಜರ × × × ನಾಥಂ ವಲಪಂ ತಳ್ಳಸಿದ ನಿರದಟ್ಟೋಡಿದಂ ಮಾಳವ × × ×ನಾರಿಂ ಶರಣವೇಳೆನೆ ನಗುತಿರ್ದನಾಂಧ್ರಂ (ಎಕ. VIII (8), ಸೊರಬ. ೫೮೬-೨೩; 1201).

[ℙ ಇದು 'ತಳ್ಳಳಿಸು' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ತಳ್ಳಳಿಸು 'ತಲ್ಲಟಿಸು' ನೋ.

ತಳ್ಳಾಗತಿಗೆಱೆ³ (ನಾ). ಒಂದು ಕೆರೆಯ ಹೆಸರು: ತಳ್ಳಾಗತಿಗೆಱೆಯಾ ಪಳ್ಳವ್ಎಂಬದಱಾ ಪಡೇಯುವ್ ಬೆಸದವಂಗೆ ಅರೆ ಆಳ್ ತೆಱುವೊದು ಶ್ರೀ (ಪ್ರಾಆರಿ. ೧೯೩೪, ೮೦-೧೧೨; 799). [ತಳ್ಳಾಗತ್ತಿ + ಕೆಱೆ³]

ತಳ್ಳಿ (ನಾ). ೧. ಸಂಬಂಧ; ಸಂಗ; ಒಡನಾಟ; ಸಹವಾಸ: ಇವಗೀ ಪದುಮನಾಭನ ತಳ್ಳಿಯೆಲ್ಲಿಂದೆಲ್ಲಿ ಬಂತೆನುತ (ಪ್ರಹ್ಲಾಚ. ೬-೧೧); ಜನನ ಮರಣವಿಲ್ಲ ಜಾತಿ ಸಂಕರವಿಲ್ಲ ತನುವಿನ ತಳ್ಳಿ ತಾನಿಲ್ಲ ಎನಿಪುದು ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಿಪಡೆದರಿಗೀಯನಕ ಪಾಲಿಸೊ ರಂಗಧಾಮ (ಶತಸಾಂ. ೧೭-೯೭); ಹಳ್ಳಿಗರಿಗರಿವಿಡದು ಭಕ್ತವತ್ಸಲ ನಿಮ್ಮ ತಳ್ಳಿ ಇಲ್ಲದ ಜಾವಳಗ್ಗೆ ತೋರದು ಕಲ್ಪ (ಲಿಂಗಪು. ೭-೪). ೨. ಕಟ್ಟು; ಬಂಧನ: ಬಲ್ಲವರ ಸಂಗದಿಂದ ನಿಂದ ಸಂಸಾರದ ತಳ್ಳಿಯ ಹಱಿಯಬೇಕು (ವೋಳಿಮಾ. ೬೦-೨೪೭); ಆ ಜಂಗವು ಬಂದು ಎನ್ನ ಹುಳ್ಳಿಯಂ ಬಿಡಿಸಿ ತಳ್ಳಿಯಂ ಹಱಿದು (ವೋಳಿಮಾ. ೨೧೯-೭೭೨); ನಂಬದಿರು ಮನೆಯನು ನಂಟರನು ಲಿಂಗವೆ ತಂಬಿಗೆಯು ವಡವೆ ಪಶುವು ತಳ್ಳಿ ಕಾಣೊ ಲಿಂಗವೆ (ಚಿದಾಕೋ. ೯೯-೧). ೩. ಗೊಡವೆ; ತಂಟೆ; ಗೋಜು: ಒಳ್ಳಿಯ ಠಾವಲಿ ಪುಟ್ಟಿದೆ ಮಱುವುಟ್ಟ ತಳ್ಳಿಯ ತೊಡಕು ಬೇಡೆನುತ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಪಿಡಿಯ ಕತ್ತಿಯ ತಂದು ಹೊಕ್ಕುಳ ಬಳ್ಳಿಯ ಕೊಯ್ದರರ್ಭಕನ (ವೋಹತ. ೧೭-೨೧); ಪರಿಚರ್ಯೆ ಮನೆವಾಳ್ತೆಯೆಂದೆಂಬ ತಳ್ಳಿಯವಳಲ್ಲ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೦-೨೪); ಪೊಣರ್ದು ಪೊಣರ್ದಾ ಮರಾಟರ್ ತಣಿದಾ ತಳ್ಳಿಯನೆ ಬಿಟ್ಟು ತಟ್ಟನೆ ತೆಳರ್ದರ್ (ಅಪ್ರತಿ. ೬೦-೫೭); ಎಲ್ಲಿ ನೋಡಿದಡಲ್ಲಿ ಟೊಳ್ಳುಜಾಲಿಯ ಮುಳ್ಳು . . . ಬಡಗಲ ತಳ್ಳಿ ಬೇಡೆಂದ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೬೧೦); ಇದರ ತಳ್ಳಿಗೆ ಬರಬೇಡ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೪೭); ದೊಡ್ಡವರ ತಳ್ಳಿ ಬೇಡ (ಅಳನಿ. ೫೯). ೪. ಹೋರಾಟ; "ಬಂಡಾಯ" (ಗಂಗಾಮ. ೬೫೦): ಸಂಗೊಳ್ಳಿಯ ರಾಯಪ್ಪನು ತಳ್ಳಿಯ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿಯ ಮಾಮಲೇದಾರ ಕಚೇರಿಯನ್ನು ಸುಟ್ಟನು (ಕಭಾಗಿ. ೪೯೨). ೫. ನಿಂದೆ; ಅಪವಾದ: ಹುಸಿ ಕಳವು ಡಂಭಕವು ನುಸುಳು ಆಱಿಡಿ ತಳ್ಳಿ ಹಿಸುಣ ಹೀನಾದಯದ ಶಬ್ದಗಾರ (ಸುಸಾರ. ೬); ಎಲ್ಲಿ ನೋಡಿದರಲ್ಲಿ ಕೊಲೆ ಕುಟ್ಟು ಕಳವುಗಳ್ ತಳ್ಳಿಗಳ್ ಜಾತಿಸಂಕರ ಠಕ್ಕು (ತುರಂಗ. ೯೧-೭). ೬. ದೂರು; ಆಕ್ಷೇಪಣೆ: ನಮ್ಮ ಹಿರಿಯರು ಗಳಿಸಿದ ಮಠವಾನ್ಯವೆಂದು ಹೋರಾಡಿ ತಳ್ಳಿ ತಗಾದಿ ಮಾಡಿ ಸರಕಾರಕ್ಕೆ ಹೊನ್ನ ಕೊಟ್ಟವರು ಮಹೇಶ್ವರರಲ್ಲ (ವಚಶಾ. I, ೩೩೧); ತಾನೆ ಚಿದಾನಂದ ತಾನಾದ ಬಳಿಕ ತಳ್ಳಿ ತಗಾದಿಗಳಿಲ್ಲ (ಚಿದಾಕೋ. ೧೧೧-೨); ಇದೆಲ್ಲಾ ಸನ್ನಿಧಾನಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಿರೂಪವಾಗಿ ಬರೆದು ಇರುವದಾಗಿ ಅವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ತಿರಸ್ಕರಿಸಿದರೆ ದರಬಾರಿನ ತೇಜವೇ ಕಂದಿಹೋದೀತು . . . ಈ ತಳ್ಳಿಯು ಅಂಚೆಯ ಮೂಲಕ ಕಳುಹಿಸೋಣ ಅದು ವಿಳಂಬವಿಲ್ಲದೆ ಅರಮನೆಯ ಬಕ್ಷಿಯ ಕೈಗೆ ಬಂತು (ವಾಗ್ಗೇವಿ. ೨೨೭). 'ತರಳೆ₁' ಪರಾ. ೭. (ಉಕ) ಕಣದಲ್ಲಿ ತೆನೆ ತುಳಿಸಲು ಎತ್ತುಗಳನ್ನು ಸಾಲಾಗಿ ಕಟ್ಟುವುದು: ತೆನೆಯ ಮೇಲೆ ಇಂದು ತಳ್ಳಿ ಕಟ್ಟಿದ್ದೇವೆ (ರೂಢಿ).

ತಳ್ಳಿಬಳ್ಳಿ, **ತಳ್ಳುಬಳ್ಳಿ** = ೧. ಬಂಧನ; ಕಟ್ಟು: ತನುವ ಗುರುವಿಗಿತ್ತು ಮನವ ಲಿಂಗಕ್ಕಿತ್ತು ಧನವ ಜಂಗಮಕ್ಕಿತ್ತು . . . ತಳ್ಳಿಬಳ್ಳಿಯನೆ ಹಱಿದು ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ ನೆಲೆಗೊಂಡ ಕಾರಣ ಚನ್ನಮಲ್ಲೇಶ್ವರನ ಪಾದದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮುಕ್ತಳಾದೆನಯ್ಯಾ (ಲಿಂಗವ. ೮೧-೯೦); ನಂದನಕೆ ನಲ್ಲಳಿರ್ದೆಡೆಗೆಯ್ದೆ ಲೆಳಸುವೆವೆ ಇಂದಿಳಾಧೀಶನಿಂ ತಳ್ಳುಬಳ್ಳಿಯದಹುದಱಿಂದಿಲ್ಲಿ ಜೀವಿಸುವೆ ವೆಂಬೆವೇ ಕಾವನಬ್ಬರಂ ಪಿರಿದಾಗಿರ್ಪುದು (ಸಮ್ಯಕೌ. ೩-೨೦). ೨. ಗೊಡವೆ; ಗೋಜು: ಕಾತರಗೀತರವನು ನೀವು ನಿಮ್ಮಂಬು ಜಾತಾಕ್ಷಿಯರು ಬಲ್ಲಿರೈಸೆ ಆ ತಳ್ಳಿಬಳ್ಳಿಯ ನಾವೇನ ಬಲ್ಲೆವು (ಭರಜ. ೯-೨೭); ಎಲ್ಲರ್ಗೆ ತಂದೆತಾಯೆಂದಿಬ್ಬರುಂಟೆಮಗಿಲ್ಲವಿಬ್ಬರ ತಳ್ಳಿಬಳ್ಳಿ (ಭರಜ. ೫೯-೧೦೭). [ದೇ.॥ ತುಳು. ತಳ್ಳಿ]

ತಳ್ಳಿಅರ್ಜಿ 'ತಳ್ಳಿಯರ್ಜಿ' ನೋ.

ತಳ್ಳಿಕಾರ 'ತಳ್ಳಿಕಾಱ' ನೋ.

ತಳ್ಳಿಕಾರಿಕೆ (ನಾ). ದೂರುವ ಸ್ವಭಾವ; ಚಾಡಿಕೋರತನ: ಸುಳ್ಳುಗಳಾಡೋದು ಎಷ್ಟು ತಳ್ಳಿಕಾರಿಕೆ ಬೆಟ್ಟದಷ್ಟು (ಚಿದಾವ. ೩೨-೨).

[ತಳ್ಳಿಕಾರ (<ತಳ್ಳಿಕಾಱ) + – ಇಕೆ]

ತಳ್ಳಿಕಾಱ, **ತಳ್ಳಿಕಾರ** (ನಾ). ದೂರು ಹೇಳುವವನು; ಚಾಡಿಕೋರ: ತಳ್ಳಿಕಾಱರ ನ್ಯಾಯ ಪಟ್ಟಣಕೆ ಹರೆವುದು ಸುಳ್ಳೊ ದಿಟವೊ ಹೇಳು ಬಸವ (ಬಿಜ್ಜರಾ. ೧೦-೧೩೨). **ತಳ್ಳಿಕಾರ:** 'ತಳ್ಳಿಕಾರಿಕೆ' ಪರಾ.

[ತಳ್ಳಿ + – ಕಾಱ]

ತಳ್ಳಿಕೋರ (ನಾ). ತಂಟೆಕೋರ; ಜಗಳಗಂಟಿ: ಹಳ್ಳಿ ಪಟ್ಟಣವಾಗಿ ಡಿಳ್ಳಿಯಲಿ ಕೊಲೆಯಾಗಿ ತಳ್ಳಿಕೋರಾರು ಪೆಚ್ಚುತ್ತ ಜಗದೊಳಗೆ ಒಳ್ಳೆತನವಿಲ್ಲ (ಕಾಲಸಂ. ೫೬-೨೦). [ತಳ್ಳಿ + – ಕೋರ₃]

ತಳ್ಳಿಮಾತು (ನಾ). ಆಕ್ಷೇಪಣೆಯ ಮಾತು: ನಿನ್ನ ಗೃಹಕೃತ್ಯವನ್ನು ನೋಡಲು ನಾನು ನಿನ್ನ ಆಳಲ್ಲ; ಈ ತಳ್ಳೀಮಾತುಗಳನ್ನು ನನಗೆ ಹೇಳಬೇಡ ಎಂದಳು (ನೀತಿಚಿಂ. IX, ೨೩). [ತಳ್ಳಿ + ಮಾತು₁]

ತಳ್ಳಿಯು 'ತಳಿಯಲಾರ' ನೋ.

ತಳ್ಳಿಯರ್ಜಿ, **ತಳ್ಳಿಅರ್ಜಿ** (ನಾ). ಮೇಲಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ದೂರನ್ನು ಕೊಂಡೊಯ್ಯುವ ಅನಾಮಿಕ ಪತ್ರ; ಮೂಗರ್ಜಿ: (೬). **ತಳ್ಳಿಅರ್ಜಿ:** ಯಾರೂ ತಳ್ಳಿಅರ್ಜಿ ಗಿಳ್ಳಿಅರ್ಜಿಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಕೆಸರೆಬ್ಬಿಸುವ ಉದ್ಯಮಕ್ಕೆ ಹೋಗಲಿಲ್ಲ (ಕಾನೂರು. ४೮೩); ಇವರು ಕದ್ದು ಸಾರಾಯಿ ತಯಾರಿಸಿ ಕುಡಿಯುತ್ತಿರುವರೆಂದು ತಳ್ಳಿಅರ್ಜಿ ಅಬ್ಕಾರಿಇಲಾಖೆಗೆ ತಲಪಿತು (ಭ್ರಾಂತಿಸು. ೭೧). [ತಳ್ಳಿ + ಅರ್ಜಿ₂]

ತಳ್ಳಿವರಿ (ಕ್ರಿ). ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದು: ಇಲ್ಲದುದ ನೀನುಸುರೆ ಹೆಂಗಳಿಗುಳ್ಳುದೈ ಸತಿ ಕಾಮುಮೋಹದಿ ತಳ್ಳಿವರಿವಾ ಬೇಟದಾತುರವಾದಡದಕೇನೂ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೯-೬). [ತಳ್ಳಿ + ಪರಿ₂]

ತಳ್ಳಿವಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಲೆ: ಕೊಡತಿವಲೆ ಕೋಲುವಲೆ ತಳ್ಳಿವಲೆ ಬಳ್ಳಿವಲೆ . . . ಮಂದಸಿನವಲೆಯ ಪೊಱಿಗಳ ಬೇಡವಡೆ ನೆರೆದುದೇನೆಂಬೆನು (ಹಚಕಾ. ೫-೮); ಹಲ್ಲುಮುಱಿದಹಿಯಂತೆ . . . ಹೆಬ್ಬುಲಿ ತಳ್ಳಿವಲೆ ಬಿದ್ದಂತೆ ಸಿಂಗನ ಕಾಲು ಮುಱಿದಂತೆ (ಕಾಶಿರಾ. ೦೯-೩).

[ತಳ್ಳಿ ? + ಬಲೆ₁]

ತಳ್ಳಿಪೊನಲು (ನಾ). ಅನೇಕ ತೊರೆಗಳು ಸೇರಿದ ನದಿಯ ಪ್ರವಾಹ : ಘುಳುಘುಳಿಸಿ ಕವಿವ ತೆರೆಗಳು ಹಳಚಿ . . . ಮುರಿದಿಳಿವ ಪೊಳೆವ ಸುಳಿಗಳ ಬಳಗಮಂ ಬಳಸಿ ಭೋರ್ಗರೆದು ಬೊಬ್ಬಿಡುವ ತಳ್ಳಿಪೊನಲು (ಹಚಕಾ. ೧೧-೨೯). [ತಳ್ಳಿ + ಪೊನಲು (<ಪೊನಲ್)]

ತಳ್ಳಿಸು₁ (ಕ್ರಿ). ನೂಕಿಸು ; ದಬ್ಬಿಸು ; ದೂಡಿಸು : ಸ್ವಾಮಿಗಹಿತವ ಮಾಳ್ಪ ಮನುಜರ ಭೂಮಿಯಲಿ ನಿಜಸಭೆಯ ದೆಶೆಯಿಂ ಭೂಮಿಯೊಡೆಯರು ಪೊರಗೆ ತಳ್ಳಿಸುವಂತೆ (ಅರ್ಜುವಿ. ೨೦-೧೬) ; ಜನಗಳನ್ನು ಆ ಕಡೆ ಈ ಕಡೆ ತಳ್ಳಿಸಿ ದಾರಿಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡು (ಚಿಂಗಾಳ್ಳ. ೬೦೬) ; ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲಿನಿಂದ ತಳ್ಳಿಸಿದನು (ನೀತಿಚಿಂ. I, ೮). [ತಳ್ಳು + – ಇಸು₃]

ತಳ್ಳಿಸು₂ (ಕ್ರಿ). ಮಱದಲಿಸು ; ನಿಂದಿಸು : ನಿಲ್ಲು ನಿಲ್ಲೆಲೊ ಮೂಢ ಮೂಲಕ ಕೊಲ್ಲದಿರು ಕೋಡಗಗಳನು ತಳ್ಳಿಸದಿದಿರಾಗು ಮೈದೋಱುತ್ತ ಕೈದೋಱು (ಮೂಲರಾ. ೩-೧೬). [ತಳ್ಳಿ + – ಇಸು₃]

ತಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ೧. ನೂಕು ; ದಬ್ಬು ; ದೂಡು ; ಸರಿಸು : ಹುಲ್ಲಾದರೂ ತಳ್ಳಿ ಹೋಹ ಜಲವ ತಡೆವುದು (ಸರ್ವವ. ೧೮-೯೧) ; ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆಯೆದ್ದು ಹಿಂದಕೆ ತಳ್ಳಿದನು (ಕುಮಾ.ಆ. ೭೬೩. ೩೦-೨೪) : ದೇಸಾಯರ ಮನೆಗೆ ಹೋಗಿ ಬಾಗಿಲ ತಳ್ಳಿದನು (ಗಂಮಾಯಿ. ೧೦೧) ; ಕರುಣಾಹೀನಗೆ ಕರುಣವ ತೋರದೆ ತಳ್ಳಿದಿರೆನ್ನನು ದುಸ್ಸಹ ನರಕಕೆ ದಳ್ಳುರಿ ವೈಧವ್ಯಕೆಯಿನ್ನು (ಕವಿಸೋ. ೫೬-೫). ೨. (ಜೋರಾಗಿ) ಹೊಡೆದುಕೊಳ್ಳು ; ಬಡಿದುಕೊಳ್ಳು : ಪ್ರಕಟಿಸಿದ ಕಟಿ ತಳ್ಳುವಳ್ಳಿ ಬೆಂಡಾದ ಮೈ . . . ಸೊಪ್ಪಾದ ಧರವೊಪ್ಪಿತಾ ಕಾಂತೆಗೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೧-೨೫). ೩. ಕಳೆ ; ಸಾಗಿಹೋಗು ; ವ್ಯತೀತವಾಗು : ಕೆಲವು ಕಾಲ ತಳ್ಳಿತು (ದೇವೀಚಾ. ೫೮).

ತಳ್ಳಿಬಿಡು=ಕಡೆಗಣಿಸಂ ; ನಿರಾಕರಿಸು : ನೂತನ ಪರೀಕ್ಷಾಕ್ರಮವನ್ನು ತಳ್ಳಿಬಿಡುವುದು ಉಚಿತವಲ್ಲ (ಶಿಕ್ಷದ. ೩೫೯) ; ಅವಳ ಅಪ್ಪ ಅಮ್ಮ ಒಪ್ಪುವರೇ ಎನ್ನುವ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಅಸಡ್ಡೆಯಿಂದ ಬದಿಗೆ ತಳ್ಳಿಬಿಟ್ಟೆ (ಅಲಹೂ. ೩೯). **ತಳ್ಳಿಹಾಕು** = ತಳ್ಳಿಬಿಡು : ಇಷ್ಟು ಮಂದಿಯ ಸಾಕ್ಷ್ಯವನ್ನು ತಳ್ಳಿಹಾಕಿರುವುದು ಎಷ್ಟು ಅವಮಾನಕರ (ಪ್ರತಾಪ. ೬೨) ; ನಿನ್ನನ್ನೂ ಭೀಷ್ಮನನ್ನೂ ತಳ್ಳಿಹಾಕಿ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನನ್ನು ದೊರೆಯಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಂತೆ (ವಚಭಾ. ೨೮). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತಳ್ಳು ; ತುಳು. ತಳ್ಳು, ತಲ್ಲು]

ತಳ್ಳುಗಾಡಿ (ನಾ). ನೂಕಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವ ಬಂಡಿ ; ತಳ್ಳುವ ಬಂಡಿ : ತಳ್ಳುಗಾಡಿಯ ತುಂಬ ಚಂದ್ರಹಾಸ (ಶಿಲಾಲ. ೬೯-೧೧). [ತಳ್ಳು+ಗಾಡಿ₃]

ತಳ್ಳುತಳ್ಳಂ (ಅ). ತಳತಳನೆ (?) : ಕಾಂಚನಾದ್ರಿಯ ಶಿಖರದೊಳು ಮಹ ಮಿಂಚು ತೋರಲು ತಳ್ಳುತಳ್ಳಂ ಚೆಂಚಿಗೆಯ ಮಹಮಂತ್ರದ ಮಿಂಚಿನ ಗೊಂಚಲಂದದಲಿ (ಕೃಷ್ಣಾ.ಕ. ೦-೧೨.). [?]

ತಳ್ಳುಪಡಿ (ನಾ). ೧. ತಳ್ಳಿಹಾಕುವುದು; ವಜಾ ಮಾಡುವುದು; ತೆಗೆದುಹಾಕುವುದು : ೨೧ನೇ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ನಮೂದಿಸಿರುವ ನಿಯಮಗಳಿಗೆ ಒಳಪಟ್ಟು ಡಿಸ್ಮಿಸ್ ಯಾ ತಳ್ಳುಪಡಿ ಮಾಡಲ್ಪಡತಕ್ಕದ್ದು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೯೯). ೨. "ಕೂಡಲೆ ಅಥವಾ ಮುಂಗಡವಾಗಿ ಮೊಬಲಗು ಕೊಟ್ಟದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ನಿಯತವಾದ (ಬೆಲೆಯ)ವೊತ್ತದಿಂದ ಕಡಮೆ ಮಾಡಿದ ಮೊಬಲಗು; ವಟ್ಟ ; ತಳ್ಳುಪಡಿ ; ಸೋಡಿ" (Discount. ಇಂಕನಿ.).
[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಳ್ಳುಪಟಿ]

ತಳ್ಳುಬಂಡಿ (ನಾ). ೧. "ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ನಡಗೆ ಕಲಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡಿರುವ ನಡೆಗಾಡಿ ; ಮಕ್ಕಳ ತಳ್ಳುಬಂಡಿ ; ಕೈಬಂಡಿ" (Go-Cart. ಇಂಕನಿ.). ೨. ನಡೆಯಲಾಗದ ಬಾರದ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ತಳ್ಳಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವ ಬಂಡಿ : (ಮೂರು ಅಥವಾ ನಾಲ್ಕು ಚಕ್ರಗಳಿದ್ದು, ಹಿಂದಿನಿಂದ ತಳ್ಳಿ ನಡಸುವ) ಮಕ್ಕಳ ತಳ್ಳುಬಂಡಿ (Perambulator. ಇಂಕನಿ.). ೩. = ತಳ್ಳುಗಾಡಿ. [ತಳ್ಳು + ಬಂಡಿ]

ತಳ್ಳುಬಾಱು 'ತಳ್ಳವಾಱು₂' ನೋ.

ತಳ್ಳುವಾಱು 'ತಳ್ಳವಾಱು₁' ನೋ.

ತಳ್ಳೊಳ (ನಾ). (?) : ನಡುವಗಲ (ಕಂಜ) ಕುಮುದವನದ ವಿಳಾಸಕ್ಕಮವಿಕಾಸಕ್ಕಂ ನೆಲೆಯಾದುಭಯ ಪಕ್ಷರಾಜಲೋಕದನುಜೀವಿಲೋಕದ ಪುರನಾರೀಜನಂಗಳೊಳೀ ತಳ್ಳೊಳಂ ಮಾಣ್ಬುದುಂ ಮಂಚಸ್ಥರಾಜನ್ಯಕಮಂ ಶ್ರೀವಿಜಯಂ ವಿಸರ್ಜಿಸೆ . . . ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಶಿಬಿರ ನಿವೇಶಂಗಳ್ಗೆ ಪರೆದು (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೩ ವ). 'ತಳಹೊಳ' ಪಠಾ. [?]

ತಱ 'ತೆಱ₁' ನೋ.

ತಱಂಗು 'ತಱಗು' ನೋ.

ತಱಿಂಟು, ತರಂಟಂ, ತರಟಂ, ತಱಟ್ಟಿ₁, ತಱಟು (ನಾ). ೧. ಕೂದಲು ಉದುರಿದ ಸ್ಥಿತಿ,–ಉದುರಿಹೋಗಿರುವಿಕೆ . 'ತಱಿಂಟುದಲೆ' ಪಠಾ. **ತರಂಟು. ತರಟು₁** : ೧. 'ತರಟುದಲೆ' ಪಠಾ. **ತಱಟ್ಟಿ₁** : ೧. 'ತಱಟಿದಲೆ' ಪಠಾ. **ತಱಟು** : ೧. ತಲೆತ[ಪಾಠಾಂ. ದ]ಱಟ್ಟಿನಮಡ ಕಿದರಲಸದೆ ದೇವಂಗೆ ದೇವಿಯರ್ ಪುಷ್ಪ ಫಲಾವಳಿಯಂ (ಅಜಿಪು. ೬-೧೦೦) : ಕನ್ನೆಯ ಪುರ್ವುಂ ನೊಸಲುಮಂ ಸಮಱಿದಾಗಳ್ ಆ ಪುರ್ವುಂ ಬೋಳ ಪುರ್ವಾಗೆ ನೊಸಲುಂ ತಱಟನಂತಾಗೆ (ಬಂಹರಿ. ೯-೭ ವ) : ಕಿಱಿದೆಡೆಯ ಯಶದ ಭವದಿಂ ತಱ[ಪಾಠಾಂ. ಕರ]ಟಾದವೊಲಣೆಯೆ ಬುಗುಟು ನೆಗೆದೊಡೆ ಶಿರದೊಳ್ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೪-೨೬) . 'ತಱಟ್ಟಿ₁' ಪಠಾ. ೨. ಬೋಳುತಲೆ : ತಱಟನ ವಿಡಂಗರುಂ ಮಿಂಚುದಲೆ ಒಣಕರುಂ ನಿಡುಗಯ್ಯ ದಡಿಗರುಂ . . . ಸುತ್ತ ಮುತ್ತಿರಲು (ವಾಗೀರ. ದೇ. ೨೫೪-೨೦).

ತಱಿಂಟಾಗು, ತರಂಟಾಗು, ತಱಟಾಗು = ೧. ಕೂದಲು ಇಲ್ಲದಂತಾಗು,-ಉದುರಿಹೋಗು: ಪುಣ್ಯಮಿಲ್ಲದೆ ಬೆವಸಾಯದಿಂ ಸಿರಿಯಕ್ಕುಮೆಂದೆಯಪ್ಪೊಡೆ ನೆತ್ತಿ ತಱಿಂಟಾಗೆ ಪುಳ್ಳಿಯನಡಕುವ ಬಡವರ್ಗಂ ಬಟ್ಟೆಗಟ್ಟಿ ಬಡಿವ ಬೇಡರ್ಗಂ ಪಿಡಿಯೇಕಾಗದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೧೩೩) : ಪೂವಂ ದೇವಂಗಾದರದಿನಡಕಿ ತಲೆ ತಱಟಾದುವು (ಅಜಿಪು. ೫-೬೫). ೨. ಬೋಳಾಗು ; ಬರಿದಾಗು : ತಱಿಂಟಾದ ಬಱುಗೊಂಬುಗಳಂ ಕಂಡು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೧-೭೮) ; ದಿಂಡುರುಳಿ ಪರಿದೆಲೆ ತರಂಟಾಗಿ ನಿಡುಚಾಚಿ ಕೆಡೆದಿರ್ದ ಬಳ್ಳಿತೋಳಿನ ಬೆರ್ಚುಸಾಕ್ಷಿಯಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೫೨-೬೪೫).
[ದೇ.॥ ಕೊತ. ತರ್ದ್, ತರ್ವ್ ; ತೊದ. ತಱ್, ತರ್ಟ್, ತರ್ಥ್, ತಱ್‌ಮಡ್./ಮರಾ. ತರಟೀ, ತರಟೇ]

ತಱಿಂಟುದಲೆ, ತರಟುತಲೆ, ತರಟುದಲೆ, ತಱಟಿದಲೆ, ತಱಟುದಲೆ (ನಾ). ೧. ಕೂದಲು ಉದುರಿಹೋದ ತಲೆ; ಬೋಳುತಲೆ : ಎನಿಸು ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳೊಡಮೌಷಧಂ ತಱಿಂಟುದಲೆಯೊಳ್ ರೋಮಮಂ ಪುಟ್ಟಿಸಲಾಱದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೬೭); ತಱಿಂಟುದಲೆ ಜೋಲ್ದಿಹ ಮೈ ತೊವಲರ್ಧ ಪೊಟ್ಟೆಮೂಗಿನ ಪರ್ಬಿರ್ದ ಪುರ್ಬು ತೆರೆಗೊಂಡ ಮೊಗಂ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೩-೮೨). **ತರಟುತಲೆ** : ೨. ಬೋಳುತಲೆಯವನು ; ಭಿಕ್ಷು : ನಿತ್ಯವೂ ತರಟುತಲೆಯನ್ನು ಕಂಡಲ್ಲದೆ ಊಟಮಾಡಬೇಡ ಎಂದರು (ಕಸಾಜ. ೧೧೩). **ತರಟುದಲೆ** : ೧. "ಖಲತಿ – ತರಟುದಲೆ" (ಅಕಾನಿ. ೮-೨೬) ; ತರಟುದಲೆ ಬಿರಿತ ಮೈ ಸೊರಟು ಮೂಗಿನ ಜಾಣೆ (ಶರಲೀ. ೩೬೩-೨). **ತಱಟಿದಲೆ** : ೧. 'ತಱಟಿದಲೆಯ' ಪಠಾ. **ತಱಟುದಲೆ** : ೧. "ಖಲತಿಃ, ಇಂದ್ರಲುಪ್ತಕಃ ಈ ೨ ತಱಟುದಲೆಯವನು" (ನಾಚಿರಾ. ೧೧೯) ; ನೀತಿಯಲ್ಲದ ಮಣ್ಣನಿಟ್ಟರುಂ ಕೆಟ್ಟರುಂ ತಱಟುದಲೆ ವರಟು ಜನರು (ಷತಿಲ. ೩-೧೧).
[ತಱಿಂಟು + ತಲೆ₁]

ತಱಿಂಟುಪುರ್ಬು (ನಾ). ಬೋಳಾದ ಹುಬ್ಬು : ಕಱಿವಿಡಿದಿರ್ದ ಪೇರೊಡಲ . . . ತಱಿಂಟುಪುರ್ಬು ತಾವೆಱದಿರೆ ಬೆನ್ನನೆಯ್ದುವ ಕುದಾನವನಂ ಹರಿ ಕಂಡು ಬೆರ್ಚುತಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೦-೨-೬೬). [ತಱಿಂಟು + ಪುರ್ಬು]

ತಱಿಂಬೆ 'ತಱುಂಬು$_2$' ನೋ.

ತಱಿಕಟ, ತರಕಟ (ನಾ). ೧. ಅಧಿಕವಾದ ಬಾಧೆ; ಅತಿಯಾದ ತೊಂದರೆ. 'ತಱಿಕಟಗಾಡು' ಪರಾ. **ತರಕಟ :** ೨. "ಕಠೋರತನ, ನಿಷ್ಠುರತೆ" (ಪ್ರಭಣ್ಣ). 'ಕಱಿಕಟ' ಪರಾ. [?]

ತಱಿಕಟಕಾಡು 'ತಱಿಕಟಗಾಡು' ನೋ.

ತಱಿಕಟಗಾಡು, ತಱಿಕಟಕಾಡು (ಕ್ರಿ). ಅತಿಯಾಗಿ ತೊಂದರೆಕೊಡು,–ಕಾಡಂ,–ಬಾಧಿಸು,–ನೋಯಿಸು : ಅಕಟಕಟಾ ಶಬ್ದದ ಲಜ್ಜೆಯ ನೋಡಾ ಗುಹೇಶ್ವರನನಱಿಯದ ಅನುಭಾವಿಗಳೆಲ್ಲರ ತಱಿ[ಪಾಠಾಂ. ಕಟ, ತರ]ಕಟಗಾಡಿತ್ತು (ಅವಚಂ. ೬೦-೨೬೪) ; ದೇವನೊಳ್ಳಿದನೆಂದು ಮುಯ್ಯಾನಲು ಬೇಡಾ ತ[ಪಾಠಾಂ. ಕ]ಱಿಕಟಗಾಡಿದ[ಪಾಠಾಂ. ಕಾಡಿದ, ಕಾಡಿಹ, ಕಾಡುವ]ನೊಳ್ಳಿದನೆ (ಬಸವ. ೧೪೮) ; ತಱಿಕಟಗಾಡಲ್ಸೈರಿಸಿ . . . ನೇಹದ ಮಗನಂ ತಱಿದಿಕ್ಕಿದುದಕ್ಕೊಲವಿಂ ಕಱಿಗೊರಲಂ ಮಚ್ಚಿ ರೂಪು ದೋಱಿದಂ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೧೦-೮೦) ; ಪರಸತಿಯರಿಗಳುಪುವರ ಕಂಡವರ ತಱಿಕಟಗಾಡಿ ಬೇಡುತಿಹ ಱೋಡಗರ ಸತ್ಪುರುಷರಂ ನಿಂದಿಪ (ಷಠಿಲ. ೧೩-೨೯). **ತಱಿಕಟಕಾಡು :** ಕರುಣವಾರಿಧಿ ಶಿವನು ಎನುತಲಿ ಅಱಿದ ಮರುಳರು ಕವಿಗಳೆಂಬರು ಬರಿಯ ತಱಿಕಟಕಾಡುವಾತನು ಕರುಣಿಯೆಂತಹನು (ಸುಸಾರ. ೫೪ ಪಲ್ಲವಿ). [ತಱಿಕಟ + ಕಾಡು$_1$]

ತಱಿಗು, ತರಗ, ತರಗು$_1$, ತಱಿಂಗು, ದರಗು$_1$ (ನಾ). ೧. ಒಣಗಿದುದು; ಒಣಗಿದ ವಸ್ತು,–ಪದಾರ್ಥ. 'ತಱಿಗೇಳ್' ಪರಾ. ೨. ಒಣಗಿದ ಎಲೆ,–ಗರಿ : ಅಪ್ಪು ಕೂಡಿದ ಎಲೆ ನಾಮರೂಪಾದಂತೆ ಅಪ್ಪುವಡಗೆ ಅಚೇತನದ ತಱಿಗಾಯಿತ್ತು (ಮೋಳಿಮಾ. ೬೩-೨೮೯) ; ಭಿನ್ನರುಚಿವಡೆದ ಸಂಭಾರವಮಂ ಕಲಸಿಯೊಗ್ಗರಿಸಿ ಬಾಳೆಯ ತಱಿಗಿನೊಳಗಿಡುವುದು (ಸೂಪಶಾ. ೪-೬೫) ; ಪೂಸಿ ಪನ್ನೀರನುಱಿ . . . ಬೇಸಗೆಯ ತಱಿಗೆನಿಸಿ ಬಿಸುಸುಯ್ವುಳುರಿ ಮಸಗಿ (ಚಿಕಸ. ೨೪). ೩. ಎಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಕರಿದು ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖಾದ್ಯ,–ಭಕ್ಷ್ಯ : ಹೋಳಿಗೆ ಮಂಡಗೆ ತಱಿಗು ನಾಡೆ ರುಚಿವೆರಸಿದ ಲಡ್ಡುಗೆ . . . ಮೊದಲಾಗಿರ್ದ ಪಲವು ಭಕ್ಷ್ಯಮನಾಗಳ್ ಆಜ್ಯಯುತಮಪ್ಪುವಂ ಮೆಲ್ದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೪೭) ; ಹಾಲ ಮಂಡಿಗೆಗಳನಟ್ಟು ಮೇಲೆನಿಪ್ಪ ತಱಿಗ ಪೂಷಣಂಬುಮಂ ತೆರಳ್ಕೆ ಇಟ್ಟು (ವೈಜರ. ಪ. ೨೬೭-೨); ತಱಿಗು ಚಕ್ಕುಲಿ ಹೂಸಣಂಬ ಹೂರಿಗೆಗಳಂ . . . ತೆಱಿಹಿಲ್ಲೆನಿಸಿ ಗಡಣಿಸುತ್ತ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೮-೮೫) : ಮಂಡಗೆ ತಱಿಗುವಿಡ್ಡಲಿಗೆಯುಂ . . . ಬೊಂಬೆದೊಟ್ಟಿಲು ಮೊದಲಿವೆಲ್ಲವನು ತಂದು ಕೊಡುವರು (ಬಸಪು. ೧೪-೧೫) ; ಚಕ್ಕುಲಿ ಗಾರಿಗೆ ವಡೆ ದೋಸೆಯಿಡ್ಡಲಿಗೆ ತಱಿಗವುಗಂ . . . ನಾರೀತತಿ ಮುನಿಜನಕ್ಕೆ ಬಡಿಸಿದುದಾಗಳ್ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೧೦-೩೪) : ಪುರಿಗಡುಬು ತಱಿಗು ಚಕ್ಕುಲಿ ಕರಂಜಿಗಾಯತಿರಸಂ . . . ನೀಂ ಬಯಸೆ ಪೋಗಿ ತಂದಪೆನೀಗಳ್ (ವೃಷವಿ. ೯-೭೮). **ತರಗ :** ೪. ಗಾಯ, ಮಣ್ಣು ಮೊದಲಾದುವು ಒಣಗಿ ಮೇಲೆದ್ದುದು ; ಹೆಕ್ಕಳೆ : ಬೇಸಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಅದರೊಳಗಿನ ನೀರು ಬತ್ತಿಹೋಗಿ, ಬರಿ ಉಪ್ಪಿನ ತರಗಗಳು ತಳಕ್ಕೆ ಉಳಿಯುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೨೦೦). **ತರಗು$_1$:** ೧. ಚೇತನವೆಲ್ಲ ಬೆಂಡಾಗಿ ಹೋಗಿಹುದು ಒಣಗಿ ತರಗಾಗಿಹುದು (ಯಶೋಧ. ೧೧) : ತಮ್ಮ ಮಾಮೂಲಿನಂತೆ ಕಬ್ಬಿನ ತರಗು, ಈಚಲ ಒಣಗರಿ, ಸೋಗೆ ಇವುಗಳಿಂದ ಬೆಳಕು ಮೂಡೇ ತೀರಬೇಕು (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೨೮). ೨. ತರಗು ಮೊದಲಾದ ಆಹಾರದಿಂದುದರಭರಣವಂ ಮಾಡುವ ಅಶ್ವಗಳು (ಸೌಗಂಧಿ. ೩೦೯-೧೨) ; ತರಗು ಕಂಡರೆ ಚಿಗುರಿಗೆ ಹಾಸ್ಯ ಎಂದನು(ಚಿಕರಾ.೨೬೩);ತರಗು ತಿಂಬುವುದೇ ಪರಮಸುಖ (ಗಾದೆ) ; ತರಗು ತಿನ್ನುವವನ ಮನೆಗೆ ಹಪ್ಪಳಕ್ಕೆ ಹೋದರು (ಗಾದೆ). ೩. ತರಗು, ಚಕ್ಕುಲಿ . . . ಇವೆಲ್ಲಾ ಇವೆ ನಮ್ಮ ಮನೆಯಲ್ಲಿ (ಕಸಾಚಿ.೧೧೭). **ತಱಿಂಗು:** ೩. ಪಾಲುಂಡೆ ಮಂಡಗೆ ಎಣ್ಣೂರಿಗೆ ಬಿಸುಪೂರಿಗೆ ತಱಿಂಗೆಳ್ಳುಂಡೆ . . . ಭಕ್ಷ್ಯಚಯಮಂ ತಂದಿಕ್ಕಿದರ್ಕಾಂತೆಯರ್ (ಧರ್ಮಪ. ೨-೫೫). **ದರಗು$_1$:** ೨. ದರಗನುರಿಯೊಳಗೆ ಬಿಸುಟುರುಹಿದಂದದಿಂ ಮಹಾಪಾತಕಂ ಪೋಗಿ (ತುರಂಗ.೧-೧೯): ಕಾಲಿಟ್ಟು ತೆಗೆದರೆ ಮಂಡಿಯುದ್ದದ ದರಗು ಅದರ ಝುರಝುರ ಶಬ್ದ (ಮಧುನ. ೧೦೯).

ತರಗಗುಡಿಸು, ತರಗಘುಡಿಸು=ಭೂಶುದ್ಧಿಮಾಡು : ಮನೆ ಕಟ್ಟುವ ಮುಂಚೆ ನಿವೇಶನದ ತರಗ ಗುಡಿಸಬೇಕು (ರೂಢಿ): ಮಾಳೆಯ ಮದಿಗೊಂಡ ಗೌಡಾರು ತರಗ ಘುಡಿಸಿ ಕಟಿದರು (ಎಕ. XI, ಹೊಳಲ್ಕೆ. ೬೬-೮; ?). **ತಱಿಗನುಡುಗು** = ತರಗಗುಡಿಸು : ಬ್ರಹ್ಮಸಮುದ್ರದ ಅಶೇಷ ಮಹಾಜನಂಗಳು ಈ ಪೂರ ತಱಿಗನುಡಿಗಿ ಮಾಡಿದ ಗವುಡುಗಳಿಗೆ . . . ಕೊಟ್ಟ ಸಾಸನ (ಎಕ. VI, ಕಡೂರು. ೫೪-೬ ; 1261).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಚರುಕು]

ತಱಿಗೆಲೆ, ತರಗೆಲೆ (ನಾ).ಒಣಗಿದ ಎಲೆ: ತಱಿಗೆಲೆಗಳಂ ಮೇದು ಗಜಯೂಥ ಮುಂಡು ಪೋದ ಬಱಿಕ್ಕೆ ಕದಡಿದ ನೀರ್ಗಳನುಂಡಿಂತು ಪಲಕಾಲಂ ಸಂಯಮಮೆಂಬ ಬ್ರತಮಂ ಸಲಿಸುತ್ತಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೦೫೬-೩೪) ; ಇರ್ವರ ರಥಂಗಳುಂ ಸುಟ್ಟುರೆಯೊಳಗಣ ತಱಿಗೆಲೆಯಂತೆ ತಿಜ್ಜನೆ ತಿರಿಯೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೭೫ ವ) ; ತಱಿಗೆಲೆ ಗಿಱಿಕೆನೆ ಬೇಡಂ ಪೊಱಿಗೆಯ್ದಿದನೆಂದು ಭಯದೆ ಮಱುಗಿದೆನಾಗಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೯೦) ; ಮರುಳ ಪಯಣಕ್ಕೆ ತಱಿಗೆಲೆಯೆ ಸಂಗಡಿಗನೆಂಬಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೯೫) ; ತಱಿಗೆಲೆ ಗಿಱಿಕೆಂದೊಡೆ ಹೊಱಿಗ ನಾಲಿಸುವೆ (ಬಸವ. ೩೭೪): ಉರಿವಗ್ನಿಯೆಡೆಗೆ ತಱಿಗೆಲೆ ಮುನಿದು ಬಪ್ಪಂದದಿ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೭-೨೭) : ಪಿಂತೆ ಪಿನಾಕಿ ಪಯೋಜೋದರ ವಿಧಿ ಮುಂತಾದವರೆಲ್ಲವರಂ ತಱಿಗೆಲೆಯಂತತಿಲಘುಮಾಡಿದ ದರ್ಪಕನೇಂ ಬಡವನೆ (ಜಯಕಾ. ೮-೮). **ತರಗೆಲೆ :** ವನದೊಳಗೆ ತರಗೆಲೆಯ ಭುಂಜಿಸಿ ದಿನವ ಕಳಿಯುತಲಿರ್ದರು (ದೇವೀಮ. ೧-೫೩) ; ಜೀವಿಗಳನ್ನು ತರಗೆಲೆಯಂತೆ ಸುಳಿ ಸುತ್ತಿಸಿ (ಕಾವ್ಯಸ. ೩೮) ; ಕೆಲಸವಂ ಬಿಟ್ಟೆನಿಸು ತರಗೆಲೆಗೆ ಕಿಚ್ಚೊಟ್ಟೆ (ಕಾಲೂರ. ೭೭-೧೪೩) ; ಬಿರುಗಾಳಿ ಬಂದಾಗ ತರಗೆಲೆಯಾದರು ಹಾರುವುದಾಕಾಶದತ್ತ (ಇಂಜಾಪ. ೧೪೭-೨೩). [ತಱಿಗು + ಎಲೆ$_1$]

ತಱಿಗೇಳ್ (ಕ್ರಿ). ಒಣಗಿ ಹೋಗು; ತರಗಾಗು: ಸಂಚಾರದಿಂದ ತಱಿಗೆದ್ದು ತನ್ನಂಗದ ಸಂಚಿತವ ಬಿಟ್ಟು ವಾಯುವಿನ ಸಂಚಾರದಲ್ಲಿ ಎಯ್ದಿ (ಮಾದೂಳ. ೪೭೦-೩೮). [ತಱಿಗು + ಏಳ್$_1$ (<ಏೞ್$_1$)]

ತಱಿಚು, ತರಚು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಕೀಳು ; ಸುಲಿ ; ಗೀರಾಗು : ತಲೆಯ ಕೂದಲ ತಱಿಚನೇ (ಪ್ರಭುಪು. ೭-೯೦). **ತರಚು$_1$:** ಗದ್ದಗದ್ದೆಗೂ ನೆಲ್ಲು ತರಚಿರುವ ಬರೀ ಹುಲ್ಲನ್ನು ಕಂಡನು (ಕಥಾಮಂ. IV, ೩೧). [<ತಱಿ$_1$]

ತಱಿಟಿ$_1$ 'ತಱಿಂಟು' ನೋ.

ತಱಿಟಿ$_2$ (ನಾ). ಬೋಳುತಲೆಯುಳ್ಳವನು : ಪಾಪಗ್ರಹಮುದಯದೊಳಿರೆ ಪಾಪೇಕ್ಷಣಮಾಗೆ ತಱಿಟಿಯಕ್ಕುಂ (ಜಾತಕ. ೨೦-೨೦).

[ತಱಿಟು (<ತಱಿಂಟು) + – ಇ$_3$]

ತಱಿಟಿ$_3$, ತರಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಖಬುರಾ–ತಱಿಟಿ" (ಒಷಧಿ. ೪೩) ; "ತೀವ್ರಃ–ತಱಿಟಿ" (ಒಷಧಿ. ೭೦). **ತರಟೆ :** "ತಾರಟೀ–ತರಟೆ" (ಒಷಧಿ. ೬೭). [?]

ತಱಿಟಿದಲೆ 'ತಱಿಂಟುದಲೆ' ನೋ.

ತಱಿಟಿದಲೆಯ (ನಾ). ಕೂದಲು ಉದುರಿಹೋದ ತಲೆಯುಳ್ಳವನಂ; ಬೋಳಂತಲೆಯವನು : "ಖಳತಿಃ, ಶಿಪಿವಿಷ್ಟಃ, ಐಂದ್ರಲುಪ್ತಕಃ–ಈ ೩ ತಱಿಟಿದಲೆ(ಯಂ)" (ಹಲಾಯು. ೯೯-೪೫೪).

[ತಱಿಟಿದಲೆ (<ತಱಿಂಟುದಲೆ) + – ಅ$_7$]

ತಱಿಟು 'ತಱಿಂಟು' ನೋ.

ತಱಿಟುದಲೆ 'ತಱಿಂಟುದಲೆ' ನೋ.

ತಱಟುಮಂಡೆ (ನಾ). ಕೂದಲು ಉದುರಿದ ತಲೆ; ಬೋಳುತಲೆ: ಖಲತಿ, ಶಿಪಿವಿಷ್ಟಃ–ತಱಟುಮಂಡೆಯುವನು (ನಾಚಿರಾ. ೬) ; ಬೆಱತ ಮೋಱೆಯು ಗಂಟುಪುರ್ಬಿನ ತಱಟುಮಂಡೆಯು ದೊಡ್ಡಮೂಗಿನ . . . ಕುಱುಬನು (ಬಸವು. ೨೦-೧೨). [ತಱಟು (< ತಱಂಟು) + ಮಂಡೆ$_1$]

ತಱತಱ(ನಾ). ೧. ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತತೆ. 'ತಱತಱನೆ' ಪರಾ. ೨. ಒಣಗಿರುವಿಕೆ; ಬಾಡಿರುವಿಕೆ: ನೆಱೆ ಕಾಯ್ವ ಬಳ್ವಿಸಿಲೊಳು ಕೋಮಲತನು ತಱತಱ ನಾಗಲಂದಲ್ಲಿ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೪-೫೯). ೩. ದಿಕ್ಕುತೋಚದಂತಾಗುವಿಕೆ; ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಗುವಿಕೆ. 'ತಱತಱಿಸು', 'ತತ್ತರ' ಪರಾ.

ತಱತಱಾಗು = ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತವಾಗು ; ತಾರುಮಾರಾಗು ; ಕೆದರಿ ಹೋಗು: ತಱತಱಾಗಿರ್ದ ಕುಂಕುಮದ ನಿಜವದನಮಂ ತೆಱೆದ ಕಣ್ಗಳೊಳೆ ಧವಳಿಸಿದ ನಿಜವದನಮಂ (ಆದಿಪು. ೭-೨೭ ರಗಳೆ) ; ಮತ್ತಮೊರ್ವಳ್ ಕಂಪಿಂಗೆ ಪಾಯ್ದ ಪಱಿಮೆಯು ಗಱಿ ತಾಗೆ ತಱತುಱ[ತಱತಱಾ]ಗೆ ಪರೆದ ರೇಖೆಯಂ ನಖಾಗ್ರದಿಂ ತೊಡೆದು ತಿರ್ದಿ ಜಗಮಂ ಕಡೆಗಣಿಸಿ ಗೆಲ್ದ ಕಡೆಗಣ್ಗಳ ಗೆಲ್ಲಮಂ ಶಾಸನಂ ಬರೆವಂತೆ ಬರೆಯೆ (ಲೀಲಾವ. ೧೨-೭೧ ವ).

[ದೇ.॥ ತೆಲು. ತಱತಱ]

ತಱತಱಂ (ಅ). ಅಸಂಬದ್ಧವಾಗಿ; ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತವಾಗಿ: ಆರೆಪೂರಕನುಮೆನಿಸಿ ತಱತಱಂ ನುಡಿದು ಸಭಾಂತರದೊಳ್ ರಂಜಿಪುದೆ (ಅಜಿಪು. ೧-೮೯).

[< ತಱತಱ]

ತಱತಱನೆ (ಅ). ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತವಾಗಿ ; ಸಿಕ್ಕಾಪಟ್ಟೆ : ಮಹಾಮಹೀಜದೊಳ್ ತಱತಱನಾಗಿ ಮಾಱೊರಸುತುಂ ಮಲೆಯುತ್ತೊಲೆಯುತ್ತೆ ಸುತ್ತಿ ಕೈ ಪಱಿದ ಗಜೇಂದ್ರನಂತೆ ಬರುತಿರ್ದುದು ಭೀಕರನೊಂದು ಸೂಕರಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೧೦೦೨). [ತಱತಱ + – ಅನೆ$_1$]

ತಱತಱಿಸು (ಕ್ರಿ). ಒದ್ದಾಡು ; ಕಳವಳಿಸು : ಕಿಱುವೊಗೆಗಳೊಗೆಯೆ ದಳ್ಳುರಿ ತುಱುಗೆ ನಭಂಬರೆಗಮಳುರ್ವ ನಿಜಶಿಖಿಯಿಂದಂ ಬಿಱುವರಿಯ ಶಿಖಿಗೆ ತಾರಗೆ ತಱತಱಿಸುತಮಿರ್ದುವು (ಬಂಹರಿ. ೧೦-೪೦) ; ಜಗವಿದು ತಱತಱಿಸುತಿಹುದಘದೊಳಗೆ (ಸ್ವರೂಪಾ. ೨-೧೯); ಮಱದಂತಿಹ ಬೆದಱುವ ಬೀಗುತ್ತಿಹ ತಱತಱಿಸುವ ಬೆಱತಂತಿಹ ಮೈಯಂ (ಯೋಗಾಂವಿ. ೨-೨೭).

[ತಱತಱ + – ಇಸು$_3$]

ತಱಬಱಿಕ 'ತಾಱಗಬೀಱಗ' ನೋ.

ತಱವಳ 'ತಳವಱ' ನೋ.

ತಱವಳಿಕೆ 'ತಳವಱಿಕೆ' ನೋ.

ತಱವಾಳ 'ತಳವಱ' ನೋ.

ತಱವಾಳಿಕೆ 'ತಳವಱಿಕೆ' ನೋ.

ತಱಿ$_1$, ತರಿ$_1$, ತರೆ, ತಱೆ (ಕ್ರಿ). ೧. ಕತ್ತರಿಸು ; ಛೇದಿಸು ; ಸೀಳು ; ತುಂಡುಮಾಡು : "ತಱಿ – ಛೇದೇ (ಕತ್ತರಿಸು), ಖದಿರೇ ಚ (ಕಗ್ಗಲಿ ಮರ)" (ಶಮುಧಾ) ; ಬಡಿ ಕೊಲೆ ಕಟ್ಟೆಱಿ ಮುಱಿ ತಱಿ[ಪಾಠಾಂ. ಕಡಿ] ನಡುವಂ ಕೊಱೆ . . . ಮೊಗಮಂ ಸುಡು (ಪಡ್ಮರಾ. ೧೨೭-೯) ; ದಾವಶಿಖಿ ಶಿಖೆಯುನಿಱಿಪುದಿದಾವ ಸರಲ್ ಪೇಱಿಮೆನಿಪ ಸರಲಿಂ ತಱಿದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೪೧) ; ಖದಿರಯುಗಳಮಂ ತಱಿವಂತೊಂದಿನಿಲ್ಲದಿಂದೆ(ದಲ್) ತತ್ತಱಿಂದಱಿವೆನೆಂದು (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೬೭ ವ) ; ಶ್ರೀಗಂಧವ ಕೊಱೆದಡೆ ತಱಿದಡೆ ತೇದಡೆ . . . ಪರಿಮಳ ಘನವಾಗಿಪ್ಪುದಲ್ಲದೆ ದುರ್ಗಂಧವಾಗದು (ಚನ್ನವ. ಕ. ೧೨೮-೨೮೭) ; ಸಮಿತ್ಕಾಂಡಮನಟ್ಟಿಯಿಂ ತಱಿವವೋಲ್ ತಱಿದು (ಜಗವಿ. ೧೮-೮೨) ; ಪರಿವುದು ಮನಖೇದವನು ತಱಿವುದು ದುಗುಡವೃಕ್ಷದ ಬೇರ (ಅಂಜಚ. ೮-೨೩) ; ಗಿರಿಯ ತಱಿವರೆ ಶಕ್ರನಲ್ಲದೆ ನೆರೆದ ದಿವಿಜಸಮೂಹ ಮಾಡುವ ಭರವಸಿಕೆ ತಾನೇನು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೩-೨೨) ; ಇಱಿಯಲೆತ್ತಿದ ಕೈಗಳೆಲ್ಲವ ತಱಿದು ಬಿಸುಟನು (ಕೌಶಿರಾ. ೪೨-೨); ಅರಿಯು ಬಂದಾಗ ತಱಿಯದ ಸುರಿಗೆಯನು ಅರೆದು ಕುಡಿಯೆಂದ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೭೩೮). ೨. (ಹೂವು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು) ಕೀಳು ; ಕೊಯ್ಯು : ಕುಸುಮವ ತಱಿದು ತಂದು ಶಿವಾಗಮದಿ ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಸಿತಿಕಂಠನ ಪದಾಂಬುಜಕೆಱಗಿ ಬೀಳ್ಕೊಂಡ (ಕುವ್ಯಾಸ. ಓರಿಇ. ೭-೩೨) ; ಇರವಳಿ ದಾತನ ಹೆಸರಾಂತು ವನದೊಳಗಿರಲಿರವಂತಿಗೆ ತಱಿದು ಹರತಪಧ್ವಂಸಿಯ ಮಟ್ಟಾಯುಧವೆಂದು ಸುರಗಿಯ ಮುಱಿದಿಕ್ಕಿದಳು (ಮೋಹತ. ೨೪-೭೭) ; ತಱಿದ ನೈದಿಲಪೂಗಳೆಂತೆಸೆವ ಕಣ್ಗಳಿಂ (ಚಬಪು. ೧೯-೪೪). ೩. ನಾಶ ಮಾಡು ; ಧ್ವಂಸಮಾಡು : ಧರಣಿಯಲ್ಲೀ ನೃಪನ ವಂಶವ ತಱಿವೆನಿಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಭಾರಿಯು (ಕುವ್ಯಾಅ. ಓರಿಇ. ೨೭-೨೪) ; ದುರಿತಗಳೆಲ್ಲವ ತಱಿದು ಸಿರಿ ಪುರಂದರವಿಠಲ ಎನ್ನನು ಪೊರೆದು (ಪುರಂದ. ೧-೯-೩) ; ಬಾಲೆಯೊಡಲ ಸಂತಾಪವ ತಟ್ಟನೆ ತಱಿದು (ಮೋಹತ. ೧೦-೧೮) ; ಎಱಗಿದ ಭಕ್ತರೊಳಘವ ತಱಿದು (ಕಂನವಿ. ೭-೯೮). ೪. ತರಚು ; ಗೀರು ; ಗಾಯವಾಗು : ತಱಿದುಕೊಳೆ ದೋಣಿವೋಗಿರ್ದ ಪೆರ್ಬುಣ್ಗಳಿಂ (ಕಾದಂಉ. ೨೭೧ ರಗಳೆ). ೫. (ಕೂದಲು) ಉದುರು ; ಬೋಳಾಗು ; ತರಟಾಗು : ತಲೆ ಎಂಶತ್ಯಬ್ದದಿಂದಿತ್ತೊಳಗೆ ತಱಿತೊಡಂ . . . ಅಂತಾತ ನಲ್ಪಾಯುವಕ್ಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧೧-೨೭). 'ತಱಂಟು' ಪರಾ. **ತರಿ$_1$** : ೧. ಅರಿಭೂಪಾಳರನಾಜಿಯೊಳು ತರಿದು ಕೊಲ್ವೇಕಾಂಗವೀರಂ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೮೭-೧೭ ; 1050) ; ಗಂಡುಗಲಿಗಳ ಮಾರಿ ರುಂಡವ ತರಿವಳು (ಕನ್ನಜಾ. ೯೭). ೩. ತರಿದು ಸಮಸ್ತ ವಿಘ್ನಂಗಳ ಲೋಕವ ಪೊರೆದು . . . ಬಿತ್ತರಿಸು ನೀ ಶುಭತತಿಯನ್ನು (ಸೌಗಂಪ. ೧-೩) ; ಕಾನನವ ಪೊಕ್ಕು ಕಿಮ್ಮೀರಾದಿಗಳ ತರಿದು ಮಾನಿನಿಗೆ ಸೌಗಂಧಿಕವನೆ ತಂದ (ಕಭವಿ. ೪೪) ; ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಪರಶುರಾಮ ರಾಜರನ್ನೆಲ್ಲ ತರಿದು ಸವರಿ ನೆಲವನ್ನು ಈಯಲಿಲ್ಲವೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ (ಬಿದುರಿ. ೫) ; ಮಲೆಯ ಬನ ಬನವ ತರಿವ ಮೂಡಲಗಾಳಿ (ಉಯ್ಯಾಲೆ. ೧೫-೫) ; ತರಿದುಬಿಡು, ತೊರೆದುಬಿಡು, ತೊಡೆದುಬಿಡು ನೆನ ಹಿಂದ ಕರೆಕರೆಯ ಬೇರುಗಳ (ಮಂಕುಕ. ೭೪೮). ೬. ಹೊಡೆ ; ಬಡಿ ; ಥಳಿಸು : ತರಿದು ಲಂಕಿಣಿಯ ಲಂಕಾನಗರದೊಳಗೆಲ್ಲ ಚರಿಸಿ (ವೆಂಕಾರಾ. ೫-೩ ಸೂಚನೆ) ; ಅವಳು ಆ ಮಗುವಿಗೆ ಬಿಡುವಿಲ್ಲದಂತೆ ಕೆಲಸ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದಳು ; ಕೋಪ ಬಂದಾಗ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ತರಿಯುತ್ತಿದ್ದಳು (ಪುನರು. ೭) ; ಇದೇನು ದನ ತರಿದ ಹಾಗೆ ಹೊಡೆಯೋದು (ಭೀಮುಕಾ. ೧೭). **ತರೆ** : ೧. "ಕೊಯ್ಯು, ಕೆತ್ತು, ಕೊತ್ತು, ಕಡಿ, ಕತ್ತರಿಸು, ಸವರು, ತರೆ" (ಕಂನುಹು. ೮೨). ೨. ಹುಡುಗರು ಗಿಡದ ಹೂವನ್ನೆಲ್ಲಾ ತರೆದಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). ೪. ಅವನ ವಾರದ ಗಡ್ಡ ಆದರ ಮಿದುಕೆನ್ನೆಯನ್ನು ತರೆದಿರಬೇಕು (ಬಳಜೀ. ೧೩೦). **ತಱೆ** : ೧. ಮುನಿಗಳ ಗಡ್ಡಂಗಳಂ ಜಟಾಳಿಯನುಱೆ ನೆಟ್ಟನೆ ತಱಿದುಟ್ಟುದನೆಳೆಯಲ್ (ವೀರವಿ. ೧೨-೬೫). ೪. ತಂತಮ್ಮ ಮಕ್ಕಳ ತಱೆ [ಪಾಠಾಂ. ಱಿ]ದ ಮೆಯ್ಯುಮಂ ಮುಱಿದ ಕೆಯ್ಯುಮಂ ಪಱಿದ ಕಿವಿಯುಮಂ . . . ಯಶೋದೆಗೆ ತೋಱಿ ದೂಱೆ (ಅರ್ಧನೇ. ೭-೮೫ ವ) ; ತುಱುತುಱನೆ ತಿಂಬ ತನುವಂ ನೆಱೆ ಪಂದಿಗಳೊಱಸಿಕೊಂಡ ಭರದಿಂದೆತ್ತಂ ತಱೆಯದ ಕೋಡುಂಗಲ್ಲುಂ ಮುಱಿಯದ ಪೆರ್ಮರನುಮಿಲ್ಲಮಂತಾ ಕಾಡೊಳ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩-೯೨). ೭. ತೆಗೆದುಹಾಕು ; ಮಾಫಿ ಮಾಡು ; ಬಿಟ್ಟುಬಿಡು : ನಂಮ ಅರಮನೆಗೆ ಸಲುವ ಮದುವೆಯ ಸುಂಕವನು ಕುಳವ ತಱೆದು ಬಿಟವಾಗಿ (ಎಕ. XII, ತಿಪಟೂ. ೧೨೯-೧೭ ; 1548).

ತಱಿತಱಿ, ತರಿತರಿ$_1$ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಪೊಡೆಪೊಡೆ ಕಡಿಕಡಿ ತಱಿತಱಿ (ಧರ್ಮಾಮ್ಮ. ೬-೧೯೨) ; ಬಿಡದೆ ದೊನ್ನೆಗಳಲಿ ರುಧಿರವಂ ಹಿಡಿದಲುಗಳಂ ತಱಿತಱಿದು (ಬಸವು. ೩೮-೩೩) ; ತೆಗೆದು ದಾರಿಗೆ ಹೆಜ್ಜೆಹೆಜ್ಜೆಗೆ ಚಿಗುರು ದೋಱಿದ ತಳಿರ ತಱಿತಱಿ[ಪಾಠಾಂ. ಪಱಿಪಱಿ]ವಗಲದಲಿ ಪಸರಿಸುತ (ತೊರರಾ. ೨-೪-೧೯) ; ತಱಿತಱಿದು ಕತ್ತರಿಸಿ ಚುಚ್ಚಿ ನಟ್ಟುಚ್ಚಳಿಸಿ

(ಜೈಮಿಭಾ. ೪-೪೪); ನಿರಿ ಬಿಗಿದು ಕರೆಕರೆದು ತರಿತರಿದು . . . ಉರುವಲಂ ತುರುಗಲಿಂ ಪೊರೆಗಾಯ್ದರಾವೆಣ್ಗಳು (ಕಾಲೂರ. ೧೨೫-೨೬೪).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತಱಿ ; ತುಳು. ತರಿಪು; ತೆಲು. ತರುಗು, ತರುವು, ತಱುಗು, ತಱುವು, ತರ್ಗು, ತರ್ವು ; ಕೊಲಾ. ನಾಯ್ಕಿ. ತರ್ಗ್ ; ಕುರುಖ್. ತಾರ್ನಾ ; ಮಲ್ತೊ. ತರೆ ; ಬ್ರಾಹುಈ. ತಱಿಂಗ್]

ತಱಿ$_2$, ತರಿ$_2$ (ನಾ). ೧. ಕತ್ತರಿಸುವಿಕೆ. ೨. ಕಗ್ಗೊಲೆ. 'ಕುಱಿದಱಿ$_2$' ಪರಾ. ೩. ಅಕ್ಕಿ, ಗೋಧಿ ಮೊದಲಾದ ಧಾನ್ಯಗಳ ಸಣ್ಣ ನುಚ್ಚು ; ರವೆ : ತಱಿಯಾದ ಸೊಜ್ಜಿಗೆಯ ಹಿಟ್ಟನೊಳು ಬೆಣ್ಣೆ ಸಕ್ಕರೆಯಿಕ್ಕಿ ಬಟ್ಟ ವಾಲೊಳಗಂ ಬಲಿಯ ತೆಱದಿ ಬೆರಸಿ (ಸೂಪಶಾ. ೧-೨೦). ೪. ಒರಟಾದುದು; ಬಿರುಸಾದುದು. 'ತಱಿಗಲ್ಲು' ಪರಾ. ೫. ಹರಿತವಾದ ಬೆಣೆ; ಚೂಪಾದ ದಸಿ : "ಕೂರದಸಿ [ಪಾಠಾಂ. ಮಸಿ, ಸಸಿ] ಖಂಡನಗಳೊಳ್ ತಱಿ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೧೭). ೬. ಮಗ್ಗ. 'ತಱಿಕಡವೆ' ಪರಾ. **ತರಿ$_2$:** ೩. ಹಿಟ್ಟು ಬೀಸು ಅಂದರೆ ಶುದ್ಧ ತರಿ ಮಾಡಿಡುವಳು (ದೇಶಾಂಕ. ೧೧). ೫. ಬೆಟ್ಟನ ಕಲ್ಲೊಳ್ ತರಿಯಂ ಬೆಟ್ಟಲೊಡಂ ಮೊನೆಪಿಡುತ್ತಮೊಳವುಗ ದೆಂದುಂ (ನೀತಿಮಂ. I, ೨೮೨); ಅತ್ತಿತ್ತ ತರಿಯಿರಿತ ಕೂರುಗುರ್ಗಳ ಕೊರೆತ (ಕಾಲೂರ. ೯೬-೧೯೦) ; ಮಸೆದ ಬಯಕೆಯ ತರಿಯಸೊರೆಯೊಳಡಗಿಸಿದಂ (ಕಾಲೂರ. ೧೨೬-೨೬೮). ೭. ಕಲ್ಲು, ಮರಳುಗಳ ಸಣ್ಣ ಕಣ : (ಕ).

ತರಿತರಿ$_2$ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಸೂರ್ಯನನ್ನು . . . ಪರೀಕ್ಷೆ ಮಾಡಿದರೆ, ಆತನ ಮೇಲ್ಮೈ . . . ತರಿತರಿಯಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ (ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿ. ೮೬) ; ಒಳವಲಯದಲ್ಲಿ ತರಿತರಿಯಾಗಿರುವ ದ್ರುವರೂಪದ ವಸ್ತುವಿರುತ್ತದೆ (ಪ್ರಾಣಿಶಾ. ೪೪). [<ತಱಿ$_1$./ತಮಿ. ತಱಿ, ತಱಿಕ್ಕೈ; ಮಲ. ತಱಿ, ತರಿ]

ತಱಿ$_3$, ತರಿ$_3$, ತರೆಯ, ತಱುಯ, ತಱಿಯು$_1$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪೊದೆ: (ಕ). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ಕಗ್ಗಲಿ ಮರ; ಖದಿರವೃಕ್ಷ: "ತಱಿ—ಭೇದೇ (ಕತ್ತರಿಸು), ಖದಿರೇ ಚ (ಕಗ್ಗಲಿಮರ)" (ಶಮಧಾ) ; ತಱಿ ತಾಱಿ ಹೊನ್ನೆ ಕುಟಜಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೧೧೪೦ ಶೂದ್ರಕ) ; ತಱಿಯ ಪುಳ್ಳಿಗಳಂ ಕಡಿದೊಟ್ಟಿ ಕಿಚ್ಚನಿಕ್ಕಿ ಸುಟ್ಟು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೧೪-೧೨) ; ಅಲ್ಲಿಯ ಮರಂಗಳೆಲ್ಲಂ ತಱಿಯ ಮರಂಗಳೆ ಕಲ್ಗಳೆಲ್ಲಂ ಮೊನೆಕಲ್ಗಳೆ (ಬಂಹರಿ. ೮-೧೩ ವ) ; ತಱಿ ತಾಱಿಯತ್ತಿ ಮುತ್ತುಗ ಬೆತ್ತಂ (ಮಹಾನೀ. ೪-೭೨) ; ತಾಱಿ ತೇಗು ತಱಿ ತಂಡಸು ಬೊಬ್ಬುಲಿಯಿಪ್ಪೆ . . . ಆದಿಯಾದ ಪೆರ್ಮರಗಳ ಕಾಡೊಳ್ಕೆತರುತಮಿರ್ದರ್ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೩-೬೪) ; ತಱಿ ತಾಱಿ ಕಡವ ಕನ್ನೆಲ್ಲಿ . . . ತುಂಬುರವರಗಳಿಂ ನಿಲ್ಲದೆ ಮೆಱೆದುದಾ ವಿಪಿನ (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೬-೫೫). **ತರಿ$_3$:** ೧. 'ಎಡತರಿ' ಪರಾ. **ತರೆಯ :** ೨. "ಗಾಯತ್ರೀ . . . ದಂತಧಾವನಃ — ೪ ತರೆಯದ ಮರದ ಹೆಸರು, ಕಗ್ಗಲೀಮರ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೦೪). **ತಱಿಯ :** ೨. "ದಂತಧಾವನಃ, ಖದಿರ, ಗಾಯತ್ರೀ = ತಱಿಯದ ಮರ" (ನಾಚರಾ. ೬) ; "ತಱಿಯವದು ಖದಿರ ಮೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೩೬-೧೭) ; ಪುತ್ರಿಸಂತೆ ತಪದೊಳ್ಮೇಲಸಿಯನಾಗದೆ ತಱಿಯದ ಮರನಂತೆ ವಕ್ರವಾಗದೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೯೯) ; ತಱಿಯವೆ ಕರೆವುತಿರಲಿಂತಱಿಯದಿಹರೆ ಮತ್ತಿಯೇ ಹೇಳೆನ್ನ ದುಃಖಕೆ ಮತ್ತೆ ಪರಿ ಹಾರವಾವುದೋ (ಬಸಪು. ೪೫-೩೮) ; ಮರವಿವಕೆ. ತಱಿಯ ಹೊನ್ನೆಗಳು ಬಾಗೇ (ವೀಶೈಪು. ೭-೫-೫೦). **ತಱಿಯು$_1$:** ೨. ಚಂದನದ ಸನ್ನಿಧಿಯಲಿ ಪರಿಮಳ ತಾಗಿ ಬೇವು ಬೊಬ್ಬುಳಿ ತಱಿಯ ಗಂಧಂಗಳಾಗವೆ (ಬಸವ. ೧೧೦); ತಡಸು ಕಕ್ಕೆಯಂಕೋಲೆ ತಱಿಯಂ ಹಲಸು ಹೇಸವಂ . . . ಮೊದಲಾದ ವೃಕ್ಷಂಗಳಿಂ ವನಮೆಸೆದುದು (ಚಬಪು. ೫೩-೧೮).

ತಱಿ$_4$ (ನಾ). ೧. ಜೋಡಿಸಿರುವುದು ; ಕೂಡಿಸಿರುವುದು ; ಸಂಬಂಧ ಪಟ್ಟಿರುವಿಕೆ : (ಕ). ೨. ನಿಶ್ಚಯಿಸಿದುದು; ನಿರ್ಣಯಿಸಿದುದು. 'ತಱಿಸಲ್' ಪರಾ. [ದೇ.॥ ಮಲ. ತಱಿ]

ತಱಿಕ (ನಾ). ಕತ್ತರಿಸುವವನು ; ಕಡಿಯುವವನು ; ಕಟುಕ : ತಾಯ ಕೊರಳ ತಱಿಕನೆಂದರು ನಿನ್ನ ನಾ ಬಿಡೆನೋ (ಪುರಂದ. ೧-೨೩-೨).

[ತಱಿ$_1$ + – ಕ$_3$]

ತಱಿಕಡವೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೆರಿಗೆ ; ಮಗ್ಗದ ಮೇಲಿನ ತೆರಿಗೆ : ಯಿಾ ಗ್ರಾಮದ ಚತುಸ್ಸೀಮೆಗೆ ಸಲುವ ನಂಜೆ ಪುಂಜೆ . . . ಸೆಕುಕಡವೆ ತಱಿಕಡವೆ ಆಸುವವುದು ಮಕಳ ಕಡಿಮೆ . . . ಹಲ ಉಪಾಧಿಗಳೂ ಸಹ ಸೇರ್ಸಿ ಕೊಟ್ಟೆವಾಗಿ (ಸೌಇಇ. IX-ii, ४६३-८ ; 1470) ; ತಱಿಕಡವೆ ಮೂವಡೆ ಮರವಡೆ ಕಳುವಡೆ . . . ಅಕ್ಷೀಣಿ ಆಗಾಮಿ ಸಿದ್ಧ ಸಾಧ್ಯವೆಂಬ ಅಷ್ಟಭೋಗ ತೇಜಸಾಮ್ಯಗಳನು (ಸೌಇಇ. IX-ii, ४६६-६ ; 1472).

[←ತಮಿ. ತಱಿಕ್ಕಡವೈ]

ತಱಿಕೇರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು ; P ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಈಗಿನ ತರೀಕೆರೆ: ಅಱಿಯೂರು ಹಱಿಗೆ ಕಡವೂರು ಸೀಮೊಗೆ ತಱಿಕೇರಿ ಹೆನ್ನವುರದ ಗಾವುಣ್ಡವೃತ್ತಿಯುಮನಿರ್ಪ್ಪತ್ತು ಕುದುರೆ ಗವಯ್ಯೂರಾಳ್ಗಳನಿತ್ತು (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೧೦-೫೦ ; 1085 ?).

[ತಱಿ$_3$? + ಕೇರಿ]

ತಱಿಗಲ್ಲು (ನಾ). ಒರಟುಗಲ್ಲು ; ಬಿರುಸಾದ ಕಲ್ಲು : ಮೊರಡಿಗಳೊಡೆದ ತಱಿಗಲ್ಲೊಳಗೆ ಹೊಸ ಕಡಿವಡೆದ ಕೊಲ್ಲಿಯ ಕುಮ್ಮರಿಯ ಮೇಲೆ . . . ಎಳೆದು ಕೊಂಡೊಯ್ವರು ಮಹಾಪಾತಕನನು (ಪ್ರಹ್ಲಾದ. ೯-೩೯).

[ತಱಿ$_2$ + ಕಲ್ಲು (<ಕಲ್$_3$)]

ತಱಿಗೆಂಡ, ತರಿಗೆಂಡ (ನಾ). ಉರಿಯುವ ಕೆಂಡ; ನಿಗಿನಿಗಿಯಾದ ಕೆಂಡ : ಮಱದೆನೊಡಲನರೆಗಳಿಗೆ ನಾನೇನೆಂದಱಿಯದೆ ಮರನಾದೆನು ಮೇಲೆ ತಱಿಗೆಂಡವನೊಡಲೊಳು ಹೊಯಿದುರುಹಿದ ತೆಱನಾದುದು (ಸೊಬಸೋ. ೭-೫೦) ; ಬಳಿಕ ಬೇವಾಗ ಗಂಜಿಯ ಬಸಿದುಕೊಂಡು ಮುಚ್ಚಳ ನಿಕ್ಕಿ ಘಟ್ಟಿ ಪಾವಡೆಗಟ್ಟಿ ತಱಿಗೆಂಡದೊಳಗೆ ಹೊಂಗಿಸಿಕೊಂಡು (ಸೂಪಶಾ. ೩-೨) ; ತಱಿಗೆಂಡ ಕಾದೆಣ್ಣೆಯಂಬಲಿ ಮಳೆಯನು ಕಱದಾಳ್ವರಿಗಿಳಿದರನು ಬಱಿಕೆಯ್ದು ನಿಂದಿಱದಾಡಿದರು (ಕುರಾಸಾಂ. ४५-६); ತಱಿಗೆಂಡಕೆ ಬಂದು ಮುಗ್ಗಿ ಮುತ್ತುವ ಬಲುವೊಱಲೆಯ ಬ್ಬಳಗದಂದದೊಳು ನೆಱಗಲಿರಾಯ ರಾವುತರು ಮೂದಲಿಸುತ ತಱುಬಿದರು (ರಾಮವಿ. ೧೮-೪೪) ; ತಱಿಗೆಂಡ ದೊಲು ದುರ್ಜನರವರ ನೀ ಕಂಡು ನುಡಿಸದಿರು (ಶಂಕರದಾ. ೧೬-೪೬). **ತರಿಗೆಂಡ :** ತರಿಗೆಂಡದ ಮೇಲೆ ಸುಟ್ಟ ರೊಟ್ಟಿಯ ವಾಸನೆ ಅಡುಗೆಮನೆ ಯಲ್ಲಿ ತುಂಬಿತ್ತು (ರೂಢಿ). 'ತನಿಗೆಂಡ' ಪರಾ. [ತಱಿ ? + ಕೆಂಡ]

ತಱಿಗೊಱಡು (ನಾ). ನಿಗಿನಿಗಿ ಕೆಂಡಗಳನ್ನು ಚೆಲ್ಲುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಧನ : ಹುರಿವ ಮಳಲ ರಾಸಿ . . . ಉರಿವ ಪುಲ್ಗಳ ದೊಂದೆ ಸುರಿವ ಕೆಂಡದ ತಱಿಗೊರಡೆ[ಪಾಠಾಂ. ಕರವೆ]ಸೆದುದು ದುರ್ಗದೊಳಗೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ३६-५५). [ತಱಿ ? + ಕೊಱಡು (<ಕೊಱಂಡು)]

ತಱಿಚು, ತರಚು$_2$, ತರಿಚು (ನಾ). ೧. (ಆಲಂ)ಹೀಯಾಳಿಸುವ ಮಾತು; ನಿಂದೆ ; ಮೂದಲಿಕೆ : ದೂರದಿಂದಿಡುವ ತಱಿಚುಗಳ ರವಗಳಿಗೆ ಮಿಗೆ ಹುಬ್ಬಿಱಿದು ಹಣುಗುತ ಹರಿಬದಾಜಿಯ ಹೊಱಿಗೆವಾಳರ ಬರವ ಬಯಸು ತಿರ್ದನಾ ಹನುಮ (ತೊರರಾ. ೫-೫-೨). 'ತಱಿಚುಗೆಡೆ' ಪರಾ. **ತರಚು$_2$:** ೨. ವಿರೋಧ ; ಪ್ರತಿಭಟನೆ ; ತಿಕ್ಕಾಟ : ಇನಿತು ಮಾತ್ರಕೆ ತರಚಿನಾಳೋಚನೆಗಳೇತಕೆ (ಕೋಗಯ. ೧೬-೫೭) ; ಅರಿತು ಸರಿಯಲ್ಲದರ ಕೂಡಣ ತರಚು ಲೇಸಲ್ಲೆಂಬ ಗಾದೆಯ ಮರೆದು ತಾನೇಕವನ ಕೆಣಕಿದೆ ನೆಂದನಸುರಾರಿ (ಕೋಗಯ. ೨೬-೩). **ತರಿಚು :** ೧. 'ತರಿಚುಗೆಡೆ' ಪರಾ.

[<ತಱಿ$_1$]

ತಱಿಚುಗೆಡೆ, ತರಿಚುಗೆಡೆ (ಕ್ರಿ). ಹೀಯಾಳಿಸು ; ನಿಂದಿಸು : ಅಗಲೇಱಿಸಿ ನುಡಿದ ನುಡಿ ತಾನೀಗಳೇನಾಯಿತ್ತು ನುಡಿಗಳ ತಾಗನಱಿಯದೆ ತಱಿಚು

ಗೆಡೆವರೆ ಗರುವರಾದವರು (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೮-೧೫) : ಅಳ್ಳಿದೆಯ ಮನ್ನೆಯರ ನೊಗ್ಗಿನ ಡೊಳ್ಳುಗರ ಕಟವಾಯ ಕೊಯ್ ತಲೆಗಳ್ಳರಿವದಿರು ತಱಿಚು ಗೆಡೆವರ ಹೋಗ ಹೇಳು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೩-೨೦) ; ತಱಿಚುಗೆಡೆವುದ ಬಲ್ಲೆ ನೀ ಹುಲು ಪಱಿಯ ಕಪಿ ನೀ ಕೆಣಕಿ ಸಾಯದೆ ಕೆಲಕೆ ಸಾರೆಂದ (ತೊರರಾ. ೬-೨೩-೬). **ತರಿಚುಗೆಡೆ :** ಅರಿಯದಜ್ಞಾನದಲಿ ದೇವರ ಚರಣಕಮಲವ ಸೇರಿ ಬದುಕದೆ ತರಿಚುಗೆಡೆದರು ನರಕ ಪೌಂಡ್ರಕ ಮಗಧ ರೆಂಬವರು (ಕೋಗಯ. ೩-೪೨). [ತಱಿಚು + ಕೆಡ್$_2$]

ತಱಿತ (ನಾ). ಕತ್ತರಿಸುವಿಕೆ ; ನಾಶಮಾಡುವಿಕೆ. 'ಕುಮ್ಮರಿದಱಿತ' ಪರಾ. [ತಱಿ$_1$ + – ತ$_2$]

ತಱಿಪಾಟ್(ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಬೆಳ್ವಿಂದ ಗುಡ್ಡನೂರ್‌ತ್ತಱಿ ಪಾಟಿತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾಗ್ರಾಮಾಃ (ಇಆ. XII, ೧೬-೯ ; 735).

[ತಱಿ? + ಪಾಟ್]

ತಱಿಮಿಂಡಿ 'ತುಱುಮಿಂಡಿ' ನೋ.

ತಱಿಮೊರಬು (ನಾ). (?) : ಕಾಯಾನಳನಳುರ್ದು ಕಳೆವಂತಳುರೆ ಬಱಿಲ್ದ ಟಿಲ್ದಂ ಧೃತಿಯನವಳಂಬಿಸಿ ಬಿಸಿಲಂ ಬೆನ್ನೊಳಿಕ್ಕಿ ನೀರ್ನೆಟಿಲನಱಿಸಿ ಗುಗ್ಗರಿಗಲ್ಲ ಮರಿವರಲ ತಱಿಮೊರಬಿನ ನುಚ್ಚುವಣಲ ನೀರಱಿದು ಪರಿದು ದಿಂಟೆಯ ದರಿಯ ಕುಱಿಯ ಕುತ್ತುಱ ಕುಱಿವಳ್ಳಮಂ ಕಂಡದಱ ಬಱಿ ವಿಡಿದು ಬೆಳೆದ ಬಳ್ಳಿಯ ಪಸಿಯ ಪುಲ್ಲ ಪೂಲಿಯ ನಾನಲನಱಿದು ನಡೆ ವಾಗಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೬-೪೯).

[P ಇದು 'ತಱಿವೊರಡಿ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದೆ ?]

ತಱಿಯ 'ತಱು$_3$' ನೋ.

ತಱಿಯಿಸು, ತಱಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕತ್ತರಿಸಂ ; ಸೀಳು ; ಛೇದಿಸಂ : ಕ[ರು]ಳ ಬೋ[ನಿಡಿ]ಗಲ್ಲೊಳಿಕ್ಕಿ ಎಟ್ಟ[ಯ]ಮಗೆ ಪಲ[ರ್ಮ್ಮ]ಡಿ ಆದಿತ್ಯಂಗೆತ್ತಿ ಇತ್ತಕ್ಕೆವಳ್ಗಿಲ್ಲ ತೋಱಿ ಬೇರನ್ದಱಿಯಿಸಿ × × ತೊಟ್ಟಿರ್ದು ತಂಱು (ಸೌಇಇ. XI-1, ೧೦-೨೩ ; 865). **ತಱಿಸು :** ೨. ಕತ್ತರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು. 'ದಿಂಡುದಱಿಸು' ಪರಾ.

ತಱಿಸಿಕೊಳ್ = ಕೊಯ್ಯಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಕತ್ತರಿಸಿಕೊಳ್ಳು : ತಱಿ [ಪಾಠಾಂ. ತರಹರಿ]ಸಿಕೊಂಡು ಭಕ್ತರಾದರೆಮ್ಮವರು ಕೊಱಿಯಿಸಿಕೊಂಡು ಭಕ್ತರಾದರೆಮ್ಮವರು (ಬಸವ. ೨೫೫) ; ಇರುಳುಗಳ್ಳನ ಕೂಡೆ ಸೇರಿದ ಮರುಳಿನಂತಿರೆ ನೀವು ರಣದಲ್ಲಿ ತಱಿಸಿಕೊಂಬಿರಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೭-೩೨).

[ತಱಿ$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ತಱಿವಣಲ್ (ನಾ). ತರಿತರಿಯಾಗಿರುವ ಮರಳು : ಕಿಸುಗಾಡುಮಂ ನೆಗ್ಗಿಲ್ಗಾಡುಮಂ ನಿಡುವುಲ್ಲುಮಂ ಮಣಲುಮಂ ಮಣ್ಣಣಲುಮಂ ತಱಿ ವಣಲುಮಂ . . . ಬಳ್ಳಿಯುಮಂ ಕಳ್ಳಿಯುಮಂ ಕಳೆದು ಪೋಗಿ (ಲೀಲಾವ. ೬-೨೦). [ತಱಿ$_2$ + ಮಣಲ್]

ತಱಿಸಲ್, ತರಿಸಲ್ (ಕ್ರಿ). ೧. ನಿಶ್ಚಯಿಸು ; ನಿರ್ಧಾರ ಮಾಡು ; ಗಟ್ಟಿಮನಸ್ಸು ಮಾಡು ; ದೃಢಸಂಕಲ್ಪ ಮಾಡು : " ತಱಿಸಲ್– ನಿಶ್ಚಯೇ " (ಶಮಧಾ) ; "ತಱಿಸಂದುದು ನಿಶ್ಚಯಾರ್ಥಂ" (ಚತುನಿ. ೪೫) ; ದೋಸಮಿನಿತೆಂದು ಬಗೆದುದ್ಭಾಸಿಸಿ ತಱಿಸಂದು ಕನ್ನಡಂಗಳೊಳೆಂದುಂ ವಾಸುಗಿಯುಮಱಿಯಲಾಱದೆ ಬೇಸಱುಗುಂ ದೇಶಿ ಬೇಱಿ ಬೇಱಪ್ಪುದಱಿಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೪೬) ; ಅವರಂ ಪೆಱಗಿಕ್ಕಿ ಕಡಂಗಿ ಕಾದಿ ನಿತ್ತರಿಸುವೆನೆಂದು . . . ತಱಿಸಂದು ತಾಗಿದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೩೭) ; ಚಕ್ರಮನಾಕ್ರಮಿಸಲೆಂದು ತಱಿಸಂದಿರ್ದಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೦೪-೧೪೧) ; ಏವಂದರೇವೋದರೆನ್ನದೆ ಕಾದಲ್ಕಱಿಸಲ್ವಮೆಂದು [ಪಾಠಾಂ. ಕಾಲ್ಕಱಿಸಲ್ವಮೆಂದು, ಕಾಲ್ಕಱಿ ಸಂದು] (ಶಮದ. ನ. ೧೪೮ ಪ್ರಯೋ) ; ತಿಳಿದನೆ ಶಂಭುವೆಂದು ತಱಿಸಂದು ಮಹೋಜ್ಜ್ವಳ ಶೈವಶಕ್ತಿಯಗ್ಗಳಿಕೆಯ ಕಂಡು (ಶಬಶಂ. ೪-೯೮) ; ಅಱಿಯದ ಪೆಣ್ಣನಾದರಿಸಿ ಅಂಜಿಕೆಗಳ ಪಱಿವುಗ್ಗೆಯದೆ ಬಲ್ಮೆದೋಱಿ ತಱಿಸಂದು ಮಳೆಗೆ ಬಾಯ್ದೆಱಿವ ಚಾದಗೆಯೊಳು ಬಱಿಸಿಡಿಲೆಱಿಗಿತೆಂಬಂತೆ (ಹದಿಬ. ೬-೨೬). ೨. ನಿಶ್ಚಿತವಾಗು ; ಖಚಿತವಾಗು ; ದೃಢವಾಗು ; ಬೇರೂರು : ಪಾಡುಗಳಿಂದಂ ತಱಿಸಲೆ ಮಾಡಿದುದಂ ಪಾಡುಗಬ್ಬವೆಂದು ಬುಧರ್ ಕೊಂಡಾಡುವರ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೯೫೪) ; ಸಂಧಿಯಾನವು ತಱಿಸಂದಿದಿರೊಳ್ ಸ್ವರಂಗಳಾವುವು ನಿಲೆಯುಂ (ಶಮದ. ೫೪) ; ಬೀತುದು ಬಿಂಕವೋಡಿದುದು ಮೂಢತೆ ಮೂಡಿದುದಶ್ರು ಕಣ್ಗಳೊಳ್ ಕಾತುದು ಭೀತಿವಲ್ಲರಿ ಮನೋಗದಮುಂ ತಱಿಸಂದು ನಿಂದುದು (ಶಬಶಂ. ೪-೧೧೩) ; ತನ್ನೊಳ್ ತಱಿಸಂದ ನಿಚ್ಚಟದ ಬಕುತಿಯಿಂ ನೆನೆನೆನೆದು ಜಗದೊಡೆಯಂಗೆ ಗೆಲವಕ್ಕೆ . . . ಎನುತೆ ಕನವರಿಸುತುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೯೮-೧೪). **ತರಿಸಲ್ :** ೧. ಮೊದಲೀ ವಿಘ್ನಮಂ ಪರಿಹರಿಸಿ ಮುಂತೆ ಮುಂದಣ ಬಟ್ಟೆಯಂ ತರಿಸಲ್ವೆನ್ (ಚಂದ್ರಸ. ೬೦). [ತರಿ$_4$ + ಸಲ್$_1$]

ತಱಿಸಲ, ತರಿಸಲ, ತಱಿಸಲಂ (ನಾ). ನಿರ್ಣಯಂ ; ದೃಢನಿಶ್ಚಯ ; ದೃಢಸಂಕಲ್ಪ : " ತಱಿಸಲಂ ನಿರ್ಣಯಂ " (ಶಮದ. ಪರಿ. ೨) ; ಸೆಱಿಮನೆಯೊಳಿರ್ದ ಮನುಜಂ ಸೆಱಿಬಿಟ್ಟು ಬಱಿಕ್ಕ ನಿಲ್ಲದೋಡುವ ತೆಱದಿಂ ಪೆಱಪಿಂಗಿ ಸೆಡೆದು ನಿಲ್ಲದೆ ತಱಿಸಲದಿಂ ಬಿಟ್ಟು ಸಕಲರಾಜ್ಯಶ್ರೀಯಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೧-೦೩೪) ; ಇದೆ ದೆಯ್ವಂ ಧರ್ಮಂ ತಾನಿದೆ ಪೆಱತಿಲ್ಲೆಂಬ ಮನದ ತಱಿಸಲಮಖಿಳಾಭ್ಯುದಯ ಸುಖಹೇತು ಮುಕ್ತಿಪ್ರದಮಿದು ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವಮೆಂಬ ಪೆಸರಂ ಪಡೆಗುಂ (ವಸಾರ. ೯೧೮-೧೩) ; ಪೆಂಪೀವ ಸಿರಿವೆಱುವೊಡಂ ಪೆಱರ್ಗಹಿತಮಂಗೆಯ್ಯಮೆ ಮಾಸಱತವರ ತಱಿಸಲಂ (ಕುಱಳ್. ೧-೩೨-೧). **ತರಿಸಲ :** 'ತರಿಸಲಂಗೆಯ್' ಪರಾ. **ತಱಿಸಲು :** 'ತಱಿಸಲುವೋಗು' ಪರಾ. [ತಱಿಸಲ್ + – ಅ$_6$]

ತಱಿಸಲವು (ನಾ). = ತಱಿಸಲ : "ತಱಿಸಲವೆಂದು ನಿರ್ಣಯಂ" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೫೯) ; "ತಱಿ[ಪಾಠಾಂ. ಱು]ಸಲವು ನಿರ್ಣಯಂ" (ಕಬ್ಬಿಗ. ೭೪) ; ಎರಡಱಿಯದ ತಱಿಸಲವಮರ್ದಿರೆ ಸುಧರ್ಮಮುನಿಪದಪದ್ಮಕ್ಕೆಱಗಿ . . . ಅಥ ಬಲಮನಲೆದು ಶಿಲೆಯೊಳ್ ಪೊಯ್ದಂ (ಆದಿಪು. ೩-೫೧) ; ಕೇಳ್ದಿರೆ ಪಾಂಡುಸುತರ ಮುನಿಸಿನ ತಱಿಸಲವಿನ ಚಲದ ಬಲದ ಕಲಿತನದಳವಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೨) ; ಧರೆಗತ್ಯಾಶ್ಚರ್ಯಮಿಾ ಯೋಗ್ಯತೆ ತಱಿಸಲವಂ ಕಂಡು ಚಾಲುಕ್ಯ ಚಕ್ರೇಶ್ವರನಾ (ಹ್ಯಆಸಿ. V, ೬-೯ ; 1083) ; ಆಗಳಾತನ ಮನದ ತಱಿಸಲವಂ ಕಂಡು (ಪಂರಾಮಾ. ೨-೨೦ ವ) ; ಕಂದ, ಅಶ್ವತ್ಥಾಮ, ಏನ್ ನಿನ್ನ ತಱಿಸಲವು? (ಅಶ್ವತ್ಥಾ. ೨೪-೪೭೩) ; ಕಡೆಗೆ ತಾನಿದುವೆ ತಱಿಸಲವಾಯ್ತು (ಅಂತಿಗೂ. ೦೩-೨೫೬). [ತಱಿಸಲ್ + – ವು]

ತಱಿಸಲಿಸು(ಕ್ರಿ).ನಿರ್ಣಯಂಮಾಡಿಸು: ನಿರ್ಣಯವನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡಂ : ಕುಱಿಗೊಂಡು ನೆಗಟ್ದನಿಚ್ಚೆಯನಱಿಯದೆ ತನ್ನಿಚ್ಚೆಯಿಂದೆ ಕಜ್ಜಂಬೇಟ್ವಂ ತ[ಪಾಠಾಂ. ದ]ಱಿಸಲಿಸಲಾಱನಾರ್ತನ ತೆಱನಱಿಯದೆ ಮರ್ದುವೇಟ್ವ ಬೆಜ್ಜನ ತೆಱದಿಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೫೨).

[ತಱಿಸಲ್ + – ಇಸು$_3$]

ತಱಿಸಲು 'ತಱಿಸಲ' ನೋ.

ತಱಿಸಲುವೋಗು (ಕ್ರಿ). ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಒಳಗಾಗು ; ದೃಢವಾಗಿ ಗುರಿಯಾಗು ; ಈಡಾಗಂ : ಮನದ ಮರ್ಕಟತನವೆಂತು ಮಾಣ್ಬುದೆನ್ನಾ ಹೃದಯದ ಕಲ್ಮಷವೆಂತು ಮಾಣ್ಬುದೆನ್ನಾ ಕಾಯವಿಕಾರಕ್ಕೆ ತಱಿಸಲು ವೋದೆನು ಎನಗಿದು ವಿಧಿಯೆ ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವಾ (ಬಸವ. ೪೦).

[ತಱಿಸಲು (<ತಱಿಸಲ) + ಪೋಗು$_1$]

ತಱಿಸು 'ತಱಿಯಿಸು' ನೋ.

ತಱಿಹ (ನಾ). ಕತ್ತರಿಸುವಿಕೆ ; ತರಿದುಹಾಕುವಿಕೆ. 'ಕುಱುದಱಿಹಿ' ಪರಾ. [ತಱಿ$_1$ + – ಹ$_2$]

ತಱುಂಪು 'ತಱುಂಬು$_1$' ನೋ.

ತಱುಂಬು$_1$, ತರುಂಬು$_1$, ತರುಬು, ತರುಮು, ತರ್ಬು$_2$, ತರ್ಮು, ತಱುಂಪು, ತಱುಬು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಡೆ ; ನಿಲ್ಲಿಸು ; ಮುಂದೆಹೋಗದಂತೆ ಮಾಡು : "ತಱುಂಬು – ಗತಿಸ್ತಂಭೇ(ಅಡ್ಡಗಟ್ಟು)ಶಿಲೋದ್ವಹನದಾರೌ ಚ (ಸನ್ನೆಯ ಕೋಲು)" (ಶಮುಧಾ) ; ಎನಸುಂ ಮೈ ಬಿಸುಪೇಱೆ ವಾಸಗೃಹಮಂ ತೀವಿತ್ತು ಸುಯ್ಯಾಳಿ . . . ವಿಗಳದ್ಬಾಷ್ಪಾಂಬುಧಾರಾಳಿ ತದ್ವನಭೂಜಾವಳಿಗಾಲವಾಲಜಲವಾಯ್ತುಬ್ಜಾಕ್ಷ ನಿನ್ನಂದಮಂ ನೆನೆಯುತ್ತಿರ್ಪ ಮನಂ ತಱುಂಬುತಿರೆ ಜೀವಂ ನಿಂದುದಾ ತನ್ವಿಯಾ (ಜಗವಿ. ೧೧-೩೯) ; ಆಲಿಂಗನೇಚ್ಛೆಯೊಳ್ ನಿಮಿರ್ವ ಗಾತ್ರಮಂ ತಳರಲೀಯದೆ ತಱುಂಬುವಂತಿರಗ್ಗಳಿಸಿದುತ್ಕಟ ಸ್ತಬ್ಧಭಾವಮುಂ (ವರ್ಧಪು. ೬-೧೨ ವ). ೨. ಎದುರಿಸು ; ಪ್ರತಿಭಟಿಸು : ಒತ್ತಿ ತಱುಂಬಿ ನಿಂದ ರಿಪುಭೂಜಸಮಾಜದ ಬೇರ್ಗಳಂ ನಭಕ್ಕೆತ್ತದೆ ಬಂದು ತನ್ನ ಮಱೆವೊಕ್ಕೊಡೆ ಕಾಯದೆ . . . ಮಾಣ್ದು ಬಾಳ್ವ ಪುೞುವಾನಸನೆಂಬನಜಾಂಡಮೆಂಬುದೊಂದತ್ತಿಯ ಪಣ್ಣೊಳಿರ್ಪ ಪುೞುವಲ್ಲದೆ ಮಾನಸನೇ ಮುರಾಂತಕಾ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೭೫) ; ಅಭ್ರಮನಿರದೆ ತಱುಂಬುವ ತೆಱದಿಂದಮೆತ್ತಿಪೊತ್ತಂಸದೊಳಭ್ರಂಬರೆಗಮೊಗೆಯೆ ನೋಟಕ್ಕಿಂಬಾದುದು ಮೇಘರಥ ವಿಯತ್ಪಥಗಮನಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೭೩) ; ಎಂತೊದಱುವರೆಂತು ಪಾಯಿಸುವರೆಂತು ತಱುಂಬುವರೆನ್ನು ನಿಲ್ವರೆಂತೊದವುವರೆಂತು ಲಕ್ಷ್ಮಣನೊಳಾಂತು ಬರ್ದುಂಕುವರನ್ಯಭೂಭುಜರ್ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೩೭-೨೯ ; 1068) ; ವಿನಮಿತನಾಗಿ ನಿಂದು ನಿಜ ನಿಶ್ವಸಿತೋಚ್ಚತೆಯಂ ತಱುಂಬಿ ಮೆಲ್ಲನೆ ನಿಟಿಲಾಗ್ರಘರ್ಮ ಜಲಮಂ ಬೆರಲಿಂ ಬೞೆಯುತ್ತುಂ (ಕುಸುಮಾ. ೧೧-೯) ; ಮುಟ್ಟಿಮೂದಲಿಸಿ ಕಟ್ಟಿದಿರ್ಗೆವಂದು ಮೆಟ್ಟಿ ತಱುಂಬಿದ ಸಿಂಹಚೂಡನಂ . . . ಕಂಡು (ಅನಂಪು. ೧೧-೪೯ ವ). ೩. ತಾಗು ; ತಗಲು : ಗಗನತಳಮಂ ತಱುಂಬುವಂತಿರ್ದ ಶಿಖರಿ ಶಿಖರಂಗಳಿಂದಂ . . . ಭಯಂಕರಾಕಾರಮಪ್ಪ ದ್ವೈತವನಕ್ಕೆ ಬಂದು (ಪಂಪಭಾ. ೭-೨೯ ವ); ಅಸುರಮಾಗೆ ದಾಡೆಗಳೊಡಲ್ಪೞಿದಂಬರಮಂ ತಱುಂಬೆ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೧-೧೦೭) ; ತನು ತನುವಂ ತಱುಂಬೆ ಮಿಗೆ ಕೂರಸಿ ಕೂರಸಿಯಂ ಪಳಂಚೆ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೨೪೨-೨೩ ; 1163). ೪. ಮುಂದುವರಿಯದಿರು ; ನಿಲ್ಲು ; ಸ್ಥಗಿತವಾಗು : ಚಕ್ರರತ್ನಮಯೋಧ್ಯಾಪುರಮಂ ಪುಗದೆ ತಱುಂಬಿ ನಿಂದುದಂ ಕಂಡುಂ (ಆದಿಪು. ೧೪-೩ ವ); ಒಳಗೆ ಸಮಸ್ತ ಭೂಭೃದಧಿಕಂ ಪ್ರಬಳಂ ಮನುಜೇಂದ್ರ ಮಂದರಂ ಬಳೆಯೆ ತಱುಂಬಿ ಸಂಚಳಿಸದಿರ್ದಪುದೀ ನಡು (ಪುಷ್ಪಪು. ೪-೪). ೫. ಪರವಾಗು ; ಮುಂದೆ ಬರು: ಪ್ರತಿಷೇಧದ ಧಾತುಗೆ ಮುಂದೆ ತಱುಂಬೆ ವಿಭಕ್ತಿ ಪೂರ್ವಕಾಲಕ್ರಿಯೆಯೊಳ್ ಪ್ರತಿಷೇಧವದೆಂಬುದು ಮುಂದೆ ತೋಱೆ ಮೇಣ್ ದ್ವಿತ್ವವೃತ್ತಿ ನಿತ್ಯಮೆನಿಕ್ಕುಂ (ಶಮದ. ೭೧). ೬. ಮೀರಿಸು ; ಸೋಲಿಸು ; ಗೆಲ್ಲು : ಮೇನಕೆ ರಂಭೆಯುರ್ವಶಿ ಸುಕೇಶಿ ತಿಲೋತ್ತಮೆ ಮಂಜುಘೋಷೆಯೆಂಬೀ ನೆಗಟ್ದಗ್ಗದಚ್ಚರಿಯರಚ್ಚರಿಯಪ್ಪ ವಿಳಾಸಮಂ ನಿಜಭ್ರೂನಟನೈಕದೇಶಮೆ ತಱುಂಬಿದುದೆಂಬ ಸುರೂಪ ವಿಭ್ರಮಶ್ರೀ ನಿಜಮಾಗೆ ರಂಜಿಸುವರಲ್ಲಿಯ ರೂಢಿಯ ಗಾಡಿಗಾರ್ತಿಯರ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೭೭). ೭. ಎತ್ತು ; ಆಕ್ರಮಿಸು; ಹಿಡಿ; ಸುತ್ತುಗಟ್ಟು: ಪದೆದಿನಿಸಂ ತಳರ್ಚುವ ತಳರ್ಚಿದುದಂ ಮೊೞಕಾಲ್ಗೆ ತರ್ಪ ತಂದುದನುರದಿಂ ತಱುಂಬುವ ತಱುಂಬಿದುದಂ ಪೆಗಲಲ್ಲಿಗೆತ್ತುವೆತ್ತಿದುದನೆ ನೆತ್ತಿಯೊಳ್ ತಳೆದು ಪೊಂಗಳ ಭಾರಮನುಯ್ವ ವಿಪ್ರವೃಂದದ ಪಡಿಮಾತೆ ಪೇೞದೆ ಯುಧಿಷ್ಠಿರ ರಾಜನ ಚಾಗದೇೞ್ಗೆಯುಂ (ಜಗವಿ. ೧೭-೧೪) ; ಪರನೃಪನೆನ್ನ ಮಿತ್ರಪುರಮಂ ತವೆ ಮುತ್ತಿದನೆಂದು ಕೇಳ್ದು ಚೆಚ್ಚರಮಿದೆ ಬಂದೆನಿತ್ತಲವನತ್ತ ಮದೀಯ ಪುರಪ್ರಭಾಗಮಂ ಭರದೆ ತಱುಂಬಿದಂ ಗಡವನಂ ತಗುಳ್ದಟ್ಟುವೆಂ (ರಸರ. ೦-೭೦). **ತರುಂಬು$_1$:** ೨. 'ತರುಂಬುವಡಂ' ಪರಾ. **ತರುಬು :** ೧. ಜಕಾತಿ ಕಟ್ಟೆಯನ್ನು ದಾಟಿ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಗಿಡದ ಕೆಳಗೆ ಗಾಡಿಯನ್ನು ಯಲ್ಲನು ತರುಬಿದನು (ರಕ್ತಧ್ವ. ೧೩); ಅನಂತ ಪಾರವಾದ ಒಂದು ಕುರಿಯ ಹಿಂಡನ್ನು ಕಣ್ಣೆದುರಿಗೆ ತರುಬಿಕೊಂಡು ಅವುಗಳನ್ನು ಒಂದೊಂದಾಗಿ ಎಣಿಸಲು ನನಗೆ ಹೇಳಲಾಯಿತು (ಗಾಳಿಪ. ೧೨೧) ; ಹುಲ್ಲನ್ನು ಮೇಯಿಸಲೆಂದು ತಮ್ಮ ಎಮ್ಮೆಗಳನ್ನು ತರುಬಿ ನಿಂತಿದ್ದಳು (ನಡದಾ. II, ೧೨೬೨). ೨. ತರುಬುವನು ಬಹು ವಿಘ್ನದಲಿ ವಿಧಿ ತರುಬಲಾರದೆ ನಿಲಲು ಕೆಲಕಡೆಗುರುಬಬೇಕೈ ಮುಂದಣಾ ಮಾರ್ಗವನು ತಾ ಹತ್ತಿ (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೧೩-೪೦); ತಾಯಿಯ ಧನಿಯು ತಾರಕ್ಕೆ ಮುಟ್ಟಲು ಶಂಕರರಾಯರು ಅದನ್ನು ತರುಬಿ ಎಂದರು (ಕನಕ. ೩೯). ೪. ಹೋಗು ನಿನದಾರಿ ಬಲುದೂರ ಆವೂರ ತೇರು ನಿನಗಾಗಿ ತರುಬಯ್ತೊ (ಹಳ್ಳಿಯ. ೩೦). ೮. ಅಟ್ಟು ; ಓಡಿಸು ; ಪ್ರೇರಿಸು : ಮನಸ್ಸು ಮುಂದುಗಡೆಯಲ್ಲಿ ಎಳೆವಂತೆ ಇರುವುದು ; ಮನ್ಮಥನು ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ತರುಬುವಂತೆ ಇರುವನು (ವಡಕಾ. ೧೬) ; ಕಿನ್ನರನು ಓಡಿ ಹೋಗಿದ್ದ ಬೀಮಣ ತ್ರಿಶಂಕು ಶನಿಯರನ್ನು ಅಲ್ಲಿಗೆ ತರುಬಿಕೊಂಡು ಬರುವನು (ಬಿಗಾಳಿ. ೯) ; ಉರುಬಿನಿಂದಾ ಬರುವ ಕರಿಗಳು ಎರಗಿ ಬರುತಿಹ ಗಂಡು ಮೃಗಗಳು ತರುಬಿ ಬರುತಿಹ ಮಲೆಯ ಹೋರಿಯು ಬಳಸೆ ಮೆರೆದವರಣ್ಯದಿ (ಗೋಹಾಡು. ೧೫). **ತರುಮು :** ೧. ಓಡುವವನೂ ಬೆತ್ತಲೆ ತರುಮುವವನೂ ಬೆತ್ತಲೆ (ಕಥಾಮಂ. IV, ೨೦). **ತರ್ಬು$_2$:** ೧. ಕುಶನೊಂದಿ ಹೊಂದೇರ ಶರದರ್ಬುವ ನೋಡೆಂದು ಬೆಂಬಲದ ವಾಹಿನಿಯ ತರ್ಬಿದಂ ಸರ್ಬ ಸನ್ನಾಹದಸ್ತ್ರಂಗಳಂ ಚಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ದೇಶಕೆ (ಜಿನಮು. ೩೮-೮). **ತರ್ಮು :** ೯. ತಗ್ಗಿಸು ; ಕಡಿಮೆ ಮಾಡು : ಈ ಸತಿಯುಮ್ಮಳವನೆಣಿಸದಲೆ ಮನವನು ನೆಮ್ಮದಿಯೊಳಿಡಿರೆಂದು ಪೇಳುವಿರಕಟ ಶೋಕವನು ತರ್ಮದಿರಲಾ ನಾಮ ಸಲುವುದೆ (ಜಿನಭಾ. ೪೮-೫೦). ೧೦. ತಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಮುಟ್ಟಿಸು : ನಮ್ಮ ವಿದ್ಯಾನಾಡಿನೊಳು ದುಷ್ಕರ್ಮನಿವನಾರಾರಿಗುಪಟಳ ತರ್ಮುವನು (ಜಿನಭಾ. ೪೫-೪). **ತಱುಂಪು :** ೨. ಅನನ್ತಪಾಳನಾಗಳೆ × × ಕೆಯ್ಯುಗ್ಗಮಾಗಳೆ ಕಡಂಗುಗುಮಾಗಳೆ ನಟ್ಟು ನಿಲ್ಕುಮಾಗಳೆ ತಱಿಸಲ್ಗುಮಾಗಳೆ ತಱುಂಪುಗುಮಾಗಳೆ ಪೊಟ್ಟುವಾಯ್ಗುಂ . . . ಆಗಳೆ ಕೊಂದು ಕೂಗುಗು (ಕಇ. V. ೧೪-೭ ; 1099). **ತಱುಬು$_1$:** ೧. "ತಱುಬೆಂದೆನೆ ತಡೆಯಲ್ಕೆ" (ಕವಿಕಂ. ೧೯೯). ೨.ಸದಾಶಿವನ ಪೂಜಿಸುವೆನೆಂದು ಹೋದಡೆ ತಱುಬಿ[ಪಾಠಾಂ. ಕದುಬಿ] ಹಿಡಿವವಯ್ಯಾ ಸಕಲ ವಿಪತ್ತುಗಳು (ಚನ್ನಪ. ಕ. ೨೨೧-೪೯೨) ; ಮುಱಿದು ಬಹ ನಿಜಸೇನೆಗಭಯದ ಸೆಱಗ ಬೀಸುತ ಭೀಮಸೇನನ ತಱುಬಿ ನಿಂದನು ಭೀಷ್ಮ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೬-೫) ; ತಱುಬಿ ಕಾದುವ ಕಲಿಗಳೆಲುಗಳ ಮುಱಿದು ರಕುತವ ಹಿಂಡಿ ನೆತ್ತರ ತೊಱೆಯ ಹರಿಸಿದರೂರೊಳಗಲದಲಸುರಭಟನಿಕರ (ತೊರರಾ. ೬-೩೭-೧೪) ; ಪೆಱೆನೊಸಲಿನ . . . ಪೆಣ್ಗಳ ತಂಡ ತಱುಬಿದುದಾರತಿವಿಡಿದು (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೪-೧೩) ; ಬಿರುದಿನ ಹೊಣಕೆಯ ಹೊಂತಕಾರಿಗಳಾಗ ತಱುಬಿದರರಿವಾಹಿನಿಯ (ಕಂನವಿ. ೧೫-೨೫) ; ಸರಥಂ ಸುರಥಂ ದಂಡಂಗೊಂಡು ದಾಟಿಡುವ ದೆಖ್ಖಾಳದ ದಕ್ಕಡಿಗರಂ ತಱುಬಿ ನಿಂದಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೪೩-೨೨) ; ಎನ್ನೊಡೆಯ, ತಱಿಸಂದು ತುಱುಗಳನ್ ಕೊಲ್ವೆಯಾ? ಮೂಗುಸಿರ್ಗಳನ್ ತಱುಬಿ, ಮಂದೆಗಳನಿಡಿದು (ಅಶ್ವತ್ಥಾ. ೮-೧೫೮). ೩. ತಾಯಿಮಳಲನು ತಱುಬಿದಬುಧಿಯ ದಾಯಿಗರು ತಾವಿವರೆನಲು ಬಿಡೆ ನೋಯ ಬೆರಸಿದುದುಭಯಬಲ ಬಲುಖತಿಯ ಬಿಂಕದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಶ. ೨-೧೨). ೪. ಎಲೆ ಧನಂಜಯ ಹಗೆಯ ಹೆಚ್ಚಿದ ಹಳುವವಿದೆಲಾ ವಜ್ರಿಸುತ ನಿನ್ನಳವಿಯಲಿ ತಱುಬಿದೆ ಸುಯೋಧನ ಸೈನ್ಯಗಿರಿನಿಕರ(ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೩-೨೫) ; ಇರದೊಂದು ಪೆರ್ಗುಂಡನು ಕಟ್ಟಿ ಕೊರಳಲಿ ಪುರದ ಬಾಗಿಲೊಳ್ ನಿಂದಿರಲ್ ಬಟ್ಟೆಯಿಲ್ಲದೆ ಸರ್ವರುಂ ತಱುಬಿ ನಿಲೆ (ಚಬಪು. ೬-೩೭). ೧೧. ಕಳಿಸು ; ತಳ್ಳು ; ನೂಕು (?) : ಪೆಣ್ದುಂಬಿಗಳ ಸರಮನೆತ್ತಿ ತಱುಂಬುತ್ತುಂ ಬಂದುದಾ ಪ್ರಭಾತ ಸಮೀರಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೦೫) :

ರಾಜಗೃಹಕ್ಕೆ ಮಿಕ್ಕ ಗಜದಂತಚಯಂಗಳುಮಂ ಚಮೂರ ಕೃಷ್ಣಾಜಿನ ವನ್ಮವಸ್ತುಚಯಮುಮಂ ಬಿದಿರಕ್ಕಿಯುಮಂ ತಱುಂಬಿ . . . ತದ್ವೃಷಭದತ್ತನ ಗೇಹದೊಳಂದು ಕಂಡೆ ನಾನೀ ಜನಸಂಸ್ತುತ ಪ್ರತಿಯುಗಂಗಳನರ್ಚಿಪ ಸಜ್ಜನಂಗಳಂ (ನೇಮಿಪು. ೧–೭೬) : ಕೆಲವು ದಿವಸಕ್ಕೆ ಭವದೇವಂ ಬಂದು ಸುಕಾಂತನಂ ಕೊಲ್ವೆನೆಂದು ತಾನುಪಾರ್ಜಿಸಿ ತಂದ ಧನವೆಲ್ಲಮಂ ಕೊಟ್ಟು ಭೃತ್ಯರಂ ತಱುಬಲದಂ ಸುಕಾಂತಂ ಕೇಳ್ದು ಭವದೇವನಂಜಿಕೆಗೆ ಪುರವಂ ಬಿಟ್ಟು (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೬–೯೩ ವ) ; ಸುಕಾಂತನಂ ಕೊಲ್ವೆನೆಂದು ತಾನಾರ್ಜಿಸಿ ತಂದ ದ್ರವ್ಯದಿಂ ಪಲಂಬರ್ವೀರ ಭಟರಂ ತಱುಬಿ ರಾತ್ರಿಯೊಳು ಸುಕಾಂತಂ ತನ್ನಿರ್ದ ಮನೆಯಂ ಮುತ್ತೆ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೧೧–೫೪ವ).
[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಱುಗು = ತಡೆಯಲ್ಪಡು ; ತೆಲು. ತಱುಮು, ತಱುವು]

ತಱುಂಬು₂, ತರಂಬು₂,ತರುಂಬು₂, ತಱುಂಬೆ, ತಱುಪು₁, ತಱುಬು₂(ನಾ). ೧. ತಡೆಯುವಿಕೆ ; ಪ್ರತಿಭಟನೆ : "ತಱುಂಬೆಂದು ತಡೆವುದು" (ಕಶಸಾ ೨೩–೪೮೧). ೨. ಭಾರವಾದ ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಎತ್ತಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕೋಲು ; ಸನ್ನೆಕೋಲು : "ತಱುಂಬು–ಗತಿಸ್ತಂಭೇ (ಅಡ್ಡಗಟ್ಟು) ಶಿಲೋದ್ವಹನ ದಾರೌ ಚ (ಸನ್ನೆಯ ಕೋಲು)" (ಶಮಧಾ); "ಗತಿಸ್ತಂಭದೊಳ್ ಸಿಲೆಯನೆತ್ತುವ ಮರದೊಳುಂ ತಱುಂಬಕ್ಕು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೦೨). ೩. (ನದಿಯ ನೀರು ತಂದು ನೂಕಿರುವ) ಮರಳುರಾಶಿ: ಕಾಡಾನೆಗಳ ಕೋಡೇಱಿಂದಿಡಿದು ಕಳೆದ ಖರ್ಜೂರದ ಕಡಿಗಳಂತೆ ತಡಿದಡಿಯ ತಱುಂ [ಪಾಠಾಂ. ಱಿಂ]ಬಿನೊಳ್ ಬಿಸಿಲಂ ಕಾಯ್ವ ಮೊಸಳೆವಿಂಡಿನ ಪಸರಂಗಳೊಳಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫–೪೦ ವ) ; ತಱುಂಬಿನೊಳ್ ಬಿಟ್ಟ ಮೀನಂತೆ ಮಿಡಮಿಡ ಮಿಡುಕಿ (ಜೀವಸಂ. ೧೧೩–೪೬ ವ). **ತರುಂಬು₂ :** ೪. ಅಡ್ಡಿ ; ತೊಂದರೆ. 'ತರುಂಬುವಡು' ಪರಾ. **ತರುಬು₂:** ೨. ತರುಬಿಲ್ಲದ ಒಡ್ಡನು, ಬಿರಿಸಿಲ್ಲದ ಹುರಿಯು (ಗಾದ). **ತಱುಂಬೆ:** ೩. ತಪೋಧನರಾಹಾರದಾನಕ್ಕಮ್ಮಾಟ ಕೂಟಕ್ಕಂ ತಱುಂಬೆಯ ಪೊಲದ ಹಗರಣಿಗನ ಬಾಗಿಂ ಪಡುವಣ ದೆಸೆಯಲಿ ದಿನಗುಣಿಗನ ಮೂಱು ಮತ್ತರು (ಸೌಇಇ. IX–i, ೧೬೫–೪೨ ; 1099). **ತಱುಪು₁ :** ೩. ವಿಳಸಲ್ಲತಿಕಾಗೃಹಮಾಳೆ ಮಂಗಳಾಸ್ಪದ ಪುಲಿನಸ್ಥಲಂ ಪುದಿದ ಕೆಂಪಿನ ಶಾಲಿಯ ಕೆಯ್ವೊಲಂಗಳಿಲ್ಲದ ತಱುಪುಂ ತಱುಂಬುನೆಲನುಂ ಪರಿಭಾವಿಪೊಡಿಲ್ಲದೆಲ್ಲಿಯುಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧–೦೦೧). **ತಱುಬು₂ :** ೨. ರಕ್ಕಸ ಕಿಂಕರರು ಬೊಬ್ಬಿಱಿದು ಬಲುಸನ್ನೆಗಳಲುಕ್ಕಿನ ತಱುಬುಗಳಲೆತ್ತಿದರು ತೇರಿಗೆ ತಗ್ಗಲವನಿತಳ (ತೊರರಾ. ೫–೭–೬). [< ತಱುಂಬು₁]

ತಱುಂಬುನೆಲ (ನಾ). ಮರಳಂ ಭೂಮಿ ; ಉಸುಕು ನೆಲ (?): ಮದನ ವಿಹಾರ ಭೂಮಿಯೆನಿಸಿರ್ಪ ವನಾವಳಿ ವಾರಿಜಾಕರಂ ವಿದಳಿತ ಪುಷ್ಪರಾಜಿ . . . ಪುದಿದ ಕೆಂಪಿನ ಶಾಲಿಯ ಕೆಯ್ವೊಲಂಗಳಿಲ್ಲದ ತಱುಪುಂ ತಱುಂಬುನೆಲನುಂ ಪರಿಭಾವಿಪೊಡಿಲ್ಲದೆಲ್ಲಿಯುಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧–೦೦೧).
[ತಱುಂಬು₂ + ನೆಲ₁]

ತಱುಪು₁ 'ತಱುಂಬು₂' ನೋ.

ತಱುಪು₂ (ನಾ). ಕಡೆಗಂದಿಯಾದ ಹಸು ಅಥವಾ ಎಮ್ಮೆ. 'ತಱುಪೆರ್ಮೆ' ಪರಾ. [?. /ತಮಿ. ತಱುವು=ಕಡಮೆಯಾಗು]

ತಱುಪೆರ್ಮೆ (ನಾ). ಕಡೆಗಂದಿ ಎಮ್ಮೆ : ನೆಱಿಪೊರಸುಗೆ ಕಾವಲಿಯಂ ಕಿಱುಕುಸಲೆಯ ಬೇರೊಳಕ್ಕೆ ಕೊಳಗುಳಿಕಲೆಯೊಳ್ ತಱುಪೆರ್ಮೆಯ ಪಾಲಂ ಬಱಿಕೆರೆದಟ್ಟೊಡೆ ಮೃದುವೆನಿಪ್ಪ ಪಾಲವುಗಕ್ಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೮–೯) ; ತುಱುವೆಯ ಬೇರನಿಕ್ಕಿ ತಱುಪೆರ್ಮೆಯ ಪಾಲುಮಮರ್ಧಮಪ್ಪಿನಂ ಮಱುಗಿಸಿ . . . ಮಾಳ್ಪುದು ಕ್ಷೀರದಮಂಡೆಯಂ (ಲೋಕೋಪ. ೮–೧೦) ;
[ತಱುಪು₂ + ಎರ್ಮೆ]

ತಱುಬಿಸು (ಕ್ರಿ). (?) : ಆಟಲಪಡಿಯ ಜ ೧ ತಱುಬಿಸಿಕೊಂಡು ಉಂಬ (ಬೊಂಕಶಾ. ೧೯೪೮, ಕುಮಟ. ೧೦೦–೬ ; ?). [?]

ತಱುಬು₁ 'ತಱುಂಬು₁' ನೋ.

ತಱುಬು₂ 'ತಱುಂಬು₂' ನೋ.

ತಱುಬುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು; "ಕುಡುಂಗಳ"(ನಾಚಿರಾ. ೬).
[? + ಪುಲ್ಲು (<ಪುಲ್)]

ತಱುಮಿಂಡಿ 'ತುಱುಮಿಂಡಿ' ನೋ.

ತಱುವಾಳ (?). (?) : ಧುರದೊಳ್ ಗುಂಡಪಮಾತ್ಯಂ ನರಮೇಧವ ಮಾಡದುಳಪನೆಂದೆನಲಾ ಭೀತರು ಮರನನೇಱಿ ಹೂವಿನ ತಱುವಾಳ ತಱುವಾಳ ಎನುತ್ತಮಿರ್ದ್ದರದೇನೋ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೩–೯೦ ; 1397 ?). [?]

ತಱುವಾಯ್, ತರುವಾಯ₁, ತರುವಾಯಿ, ತರ್ವಾಯ₁, ತರ್ವಾಯಿ, ತಱುವಾಯ₁, ತಱುವಾಯಿ, ತಱುವಾಯು (ನಾ). ೧. ಕ್ರಮ ; ಪರಿವಿಡಿ : "ತಱುವಾಯೆಂದುಂ, ಪಾಟಿಯೆಂದುಂ ಕ್ರಮಂ" (ಕಶಸಾ. ೨೫–೫೦೯); ತಱುವಾಯಿಂದಾ ಯುಗಳಂಗಳೊಳೆ ಹ್ರಸ್ವಕ್ಕೆ ಹ್ರಸ್ವಂ ಪರಮಾದೊಡಂ ದೀರ್ಘಕ್ಕೆ ದೀರ್ಘಂ ಪರಮಾದೊಡಂ . . . ಸವರ್ಣಸಂಜ್ಞೆ ವರ್ತಿಸುಗುಂ (ಶಮದ. ೭ ವೃತ್ತಿ) ; ತಱುವಾಯಿಂ ಗುರುವುಂ ದೀರ್ಘಮುಂ ಗೂಢಸಂಧಿಯುಮಾಗಿ ಸ್ವಭಾವದಿಂದೇಕಾರಂ ಮೊದಲಾದ ಸಂಧ್ಯಕ್ಷರಂಗಳಪ್ಪುವು (ಶಮದ. ೧೦ ವೃತ್ತಿ) ; ಕ್ರಮದ – ತಱುವಾಯಿಂದೆ (ಶಮದ. ೧೦ ಟೀಕೆ). ೨. ಅನಂತರದ ಸಮಯ ; ಮುಂದಿನ ಸರದಿ : ಆ ತಱುವಾಯಲಿ [ಪಾಠಾಂ. ಅನಂತರಂ] . . . ವನಪ್ರತೋಳಿಕಾದ್ವಾರಮಂ ಪೊಕ್ಕು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೭–೮೩ ವ) ; ರಾಯಕಟಕಪಿತಾಮಹನ ತಱುವಾಯ ಲಭಿಷೇಕವನು ಕೌರವರಾಯ ಮಾಡಿಸಿ ಪತಿಕರಿಸಿದನು ಕುಂಭಸಂಭವನ (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೧ ಸೂಚನೆ) ; ನೀವು ಕಟಕಾಚಾರ್ಯ ಪುತ್ರರು ನೀವಿರಲು ಕೃಪನಿರಲು ದಳವಾಯ್ ನಾವಹೆವೆ ನೀವಿಂದು ತೇಜೋದ್ವಯದಲಧಿಕರಲೆ ನಾವು ತಱುವಾಯವರು (ಕುಮ್ಯಾಶ. ೧–೨೦); ಇಳೆಯ ಮೇಲೆ ಕೌಂತೇಯನ ಮಹಾಧ್ವರದ ವಾಜಿಗಳ್ಳಿರುಗಿ ತಱುವಾಯೊಳಿಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದೊಡಾವು ಕಟ್ಟಿದೆವು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೨–೩) ; ಕೃಷ್ಣಾಚ್ಯುತರೆಂಬ ರಾಯರ್ಯೆವರ ತಱುವಾಯಿಂ ಮುಂದದೊಳೆಳೆಯುಂ ಪೊಱೆದ ಸದಾಶಿವರಾಯಂಗೆ (ಚಿಕವಂ. ೨–೧). ೩. ಸಮಯ ; ಅವಕಾಶ ; ಪ್ರಸಂಗ : ನಿಲ್ಲಿ ಭಯ ಬೇಡಾವ ರಣವಿದು ತಲ್ಲಣಕೆ ತಱುವಾಯೆ ದೀವಿಗೆ ಪಲ್ಲವಿಸಿದರೆ ತಳಿತುದೇ ಭುಜಶೌರ್ಯ ಕುರುಬಲಕೆ (ಕುಮ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೫–೬೯). **ತರುವಾಯ₁ :** ೧. "ಕ್ರಮಃ – ತರುವಾಯಂ" (ಕಾಶಕ್ಯ. ೪೦). **ತರುವಾಯಿ :** ೧. "ತರುವಾಯಿಯೆನಲು ತರ ಪರಿವಿಡಿಯೆನಲ್ಕಿವು ವುಪರಿಯರ್ಥದೊಳ್" (ಕಶರ. ೪೪). **ತರ್ವಾಯ₁:** ೨. ಉದಿತ ಧರ್ಮದ ನೆಲೆಯನುರ್ವೀಶ ನೀತಿಗಳ ನಿಶ್ಚಯವನ್ನೆದೆ ಸಾಂಗೋಪಾಂಗವಾಗಿ ಬರಿಸಿ ತರ್ವಾಯೊಳಾ ಕುಮಾರರ್ಗೆ ಮುನಿನಾಥಂ ಧನುರ್ವೇದಮಂ ಶಿಕ್ಷೆಗೈದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೯–೫೪); ಧರ್ಮದಿಂದಮೆ ರಾಜ್ಯ ಪರಿಪಾಲನಂಗೆಯ್ದು ವೈಕುಂಠಯಾತ್ರೆಯುಂ ಮಾಡಿದನಾ ತರ್ವಾಯದೊಳ್ (ದಿವ್ಯಚ. ೬–೨೮ ವ) ; ಆ ತರ್ವಾಯದ ಹಾಡೇ ನಿಜವಾದ ಲಾವಣಿ (ಸುವರ್ಣ. ೪೩). ೪. (ಹೇಳಿದ ಪಾಠವನ್ನೇ) ಪುನಃ ಪುನಃ ಹೇಳುವುದು; ಸಂತೆ ಹೇಳುವುದು ; ಪುನಃ ಪುನಃ ಪಠಿಸುವುದು : ತರ್ವಾಯಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿದಲ್ಲಿ ವೇದಾಂತಿಯಾದ ಆಗುಚೇಗೆಯನಾಡಿಹೆನೆಂದು ಆಗಮಿಕನಾದ (ಶಿವಮಂ. ೪೪) ; ಕೇಳುವ ಕೆಲವು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ವಸ್ತ್ರ ಕೂಳು ವೀಳೆಯ ವಿತ್ತು ಮುದದಿ ಆಳುಗೊಳಿಸಿ ಪ್ರತಿದಿವಸದಿ ತರ್ವಾಯ ಹೇಳುವ ವಿಬುಧರೊಪ್ಪಿದರು (ಮೋಹತ. ೩–೩೭) ; ಯಜುಃಶಾಖೆ ಅಧ್ಯಯನಕೆ . . . ಗ ೧೨ ಆ ತರ್ವಾಯ ಕೌಶಿಕಗೋ ಅಪಸ್ತಂಭ × × × ಭಟ್ಟರಿಗೆ . . . ಗ ೧೨ (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೧೯–೦೦೦ ; 1573). ೫. ಪುನಃ ಅದನ್ನೇ ಮಾಡುವುದು; ಪುನರಾವೃತ್ತಿ : ಸರ್ವರೊಳಗೆ ಮುತ್ತೈದೆಯಾಗಿರ್ದ

ವೈಧವ್ಯವನಾಂತು ಬಾಳುವೆನೆ ಗರ್ವದ ನುಡಿಯಲ್ಲ ತನಗೆ ತನ್ನಾಳ್ದನ ತರ್ವಾಯ ಮಾಡೆಂದಳಳುತ (ಮೋಹತ. ೮-೩೬). **ತರ್ವಾಯಿ:** ೪. ಆ ಗೋತ್ರದ ಆ ಗ್ರಾಮದ ತಿರುಮಲಭಟ್ಟರ ಪುರುಷೋತ್ತಮ ಭಟ್ಟರಿಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರದ ತರ್ವಾಯಿಗೆ ಕಾರಗಡೀಲಿ ಗ ೧೮ (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೧೯-೧೦೪ ; 1573). **ತಱುವಾಯು₁:** ೧. 'ತಱುವಾಯುಗೊಳ್' ಪರಾ. **ತಱುವಾಯಿ:** ೧. "ಪಾಟಿ ತಱುವಾಯಿ ಕ್ರಮವಮದು" (ಕವಿಕಂ. ೨೦೮). 'ತಱುವಾಯಿಗೊಳ್' ಪರಾ. **ತಱುವಾಯು:** ೧. "ಪರ್ಯಾಯಂ" (ನಾಚಿರಾ. ೬).

[ದೇ.॥ತಮಿ. ತಱುವಾಯ್,ತರುವಾಯ್; ತೆಲು. ತರುವಾಯಿ,ತರುವಾತ]

ತಱುವಾಯು₁ 'ತಱುವಾಯ್' ನೋ.

ತಱುವಾಯು₂, ತರುವಾಯು₂, ತರುವಾಯೆ, ತರ್ವಾಯು₂ (ಅ). ಆಮೇಲೆ ; ಆ ಬಳಿಕ : ರಾಯ ಕಟಕಾಚಾರ್ಯನಾ ತಱುವಾಯ ಸೇನಾ ಪಟ್ಟವನು ರಾಧೇಯನಲಿ ರಚಿಸಿದನು ಮುದದಲಿ ಕೌರವರ ರಾಯ (ಕುವ್ಯಾ.ಕ. ೧ ಸೂಚನೆ) ; ಸಮರದಲಿ ಗುರು ಗಾಂಗೇಯ ಕರ್ಣ ದ್ರೌಣಿಗಳ ತಱುವಾಯ ಲೆಕ್ಕಕೆ ಸಂದನೈ ಮಱು ಪೂತು ಪಾಯ್ಕೆನುತ (ಕುವ್ಯಾ.ಕ. ೨೦-೩೫). **ತರುವಾಯು₂:** ತರುವಾಯ ಹೇಳ್ವೆ (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೧-೧೭) ; ಕಾಯಿಗಳನ್ನು ಒಣಗುವ ತನಕ ಗಿಡದ ಮೇಲೆ ಬಿಡುತ್ತಾರೆ. ತರುವಾಯ ಅವನ್ನು ಕೊಯ್ದು . . . ಮಾರಾಟಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೪೦). **ತರುವಾಯೆ:** ಶ್ರೀಮಂತರು ನಿವೃತ್ತರಾದ ತರುವಾಯೆ–ದಳವಾಯಿ ತನವಂ ಕೊಡಿಸಬೇಕೆಂದೂ (ಚಿಟ್ಕಾಳಿ. ೨೨-೬). **ತರ್ವಾಯು₂:** ಆ ತರ್ವಾಯ ವೈಶ್ವದೇವವಂ ಮಾಡಿ (ಶುಕಸ. ೪೧) ; ಯೋಗ್ಯೋಪಚಾರಂಗೈದು ತರ್ವಾಯಯಾಸನವನಿತ್ತು ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ (ಜೋರಬ. ೧-೩೨).

[<ತಱುವಾಯು₁]

ತಱುವಾಯುಗೊಳ್, ತರ್ವಾಯಗೊಳ್, ತಱುವಾಯಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಕ್ರಮವಾಗಿರು ; ಸಾಲಾಗಿರು : ತಱುವಾಯ[ಪಾಠಾಂ. ಯಿ]ಗೊಂಡು ಕುಳ್ಳಿಹಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಥಾಯ ಎನಿಸುಗು (ನಾಚಿರಾ. ೬). **ತರ್ವಾಯಗೊಳ್:** ಗೀರ್ವಾಣ ಯಕ್ಷ ಗುಹ್ಯಕ ಸಿದ್ಧ ಸಾಧ್ಯ ಗಂಧರ್ವ ಕಿಂಪುರುಷ ಕಿನ್ನರರ ತರ್ವಾಯಗೊಂಡು ಮೇಲೇಳುಲೋಕದೊಳಿಪ್ಪ ಸರ್ವರ ರೂಹ ತೋಱು ದಳು (ಮೋಹತ. ೩೦-೧೧). **ತಱುವಾಯಿಗೊಳ್:** ಮೇಲಿನ 'ನಾಚಿರಾ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ.

[ತಱುವಾಯು₁ (<ತಱುವಾಯ್) + ಕೊಳ್₁]

ತಱುವಾಯಿ 'ತಱುವಾಯ್' ನೋ.

ತಱುವಾಯಿಗೊಳ್ 'ತಱುವಾಯುಗೊಳ್' ನೋ.

ತಱುವಾಯು 'ತಱುವಾಯ್' ನೋ.

ತಱಿ 'ತಱಿ₁' ನೋ.

ತಱಿಕಾಡು 'ತಟಿಕ್ಕಾಡು' ನೋ

ತಱಿಯು₁ 'ತಱು₃' ನೋ.

ತಱಿಯು₂ (ನಾ). ತರಿಭೂಮಿ (?) : ಸಂಭು ಮೇಳೇಶ್ವರದೇವರಿಗೆ ಹೊಲಸ್ಥಳಕಂ ೩೦ ಗದ್ದೆ ಸ್ತ ಹೊಲವೇರಿಯ ಕೆಯಿ ಕೊ ೬ ತಱಿಯದ ಹಾಳಕೆಯಿ ಕೊ ೧೪ ಕಂಬಹಾಳ ಕೆಯಿ ಕೊ ೬ ಹತ್ತಿಯಹಾಳ ಕೆಯಿ ಕೊ ೪ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೮, ೧೭–೫೪ ; ಸು. 1200). 'ತರಿ₅' ಪರಾ.

[?]

ತಱಿೌದಾರಿ (ನಾ). (?) : ತೆಲ್ಲಿಗ ಸೋಯಿ ಸೆಟ್ಟಿ ತಾನೂರಕಯ್ಯಾಲು ಆಱು ಹೊಂಗೆ ಬ್ಯವಹಾರವಾಗಿ[ಮಾಡಿದ]ಗುಗುವಿನ ದಶಕದ ತಱಿೌದಾರಿಯಿಂದ × × × ವಟುಕಂ ಗಿರ ೧೦೦ಮಂ ತೋಟಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟನ್ (ಕಇ. I, ೩೩-೩೨ ; 1246). [?]

ತಟ್₁, ತಳ್₁ (ಕ್ರಿ). ತಳಿತ₁, ತಳ್ದ₁, ತಟ್ಟಿ (ಭೂತಕೃ), ತಳುತು, ತಳ್ತು₁, ತಟ್ಟು (ಭೂತನ್ಯೂ). ೧. ಸೇರು ; ಕೂಡು; ಒಡಗೂಡಂ : ಶ್ರೀತಟ್ಟುರದೊಳ್ ಕೌಸ್ತುಭಜಾತದ್ಯುತಿ ಬಳಸಿ ಕಾಂಡಪಟದಂತಿರೆ ಸಂಪ್ರೀತಿಯಿನಾವನನಗಲಳ್ ನೀತಿನಿರಂತರನುದಾರನಾ ನೃಪತುಂಗಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧) ; ಪಸರಿಸಿ ನೀಳ್ದ ತನ್ನ ಜಸದೊಳ್ ಪೆಱನೊರ್ವನ ಕೀರ್ತಿ ತಟ್ಟು ರಂಜಿಸೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೪-೫೯) ; ಎರಡುಂ ವಿದ್ಯಾಧರಶ್ರೇಣಿಯೊಳೆಡೆ ಯೆಡೆಯೊಳ್ ಜೈನ ಚೈತ್ಯಾಳಿ ತಟ್ಟಂಬರಮಂ ತಟಿಕ್ಕೈಸಿ ನಾನಾ ಮಣಿ ಕಿರಣಗಣ ಜ್ಯೋತಿಗಳ್ . . . ಬೆಳಗೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೧೧೭) ; ವಿಸರುಹದಂತೆ ಕೇಸರಮನಾಂತುದು . . . ಚಂದ್ರಮನಂತೆ ಸುಪಕ್ಷದಿಂದೆ ರಂಜಿಸಿದುದು ಪುಂಜನಗ್ಗದ ಸುವಸ್ತುವಿನಂತಿರೆ ತಟ್ಟು ಹೇಂಟೆಯೊಳ್ (ಯಶೋಚ. ೩-೭೮); ಪೂಗಳ ಪೊಸಗಂಪಿನೊಳ್ ಪೊರೆದು ತುಂಬಿಗಳಿಂಚರದಲ್ಲಿ ತಟ್ಟು . . . ಎಲರಲ್ಲಿ ತೀಡುವುದು ಮೆಲ್ಲನೆ ಮೆಲ್ಲನೆ ರಯ್ಯಮೆಂಬಿನಂ (ಕಬ್ಬಿಗಕಾ. ೩೩). ೨. ಬಿಗಿ ; ಬಂಧಿಸು ; ಅಪ್ಪು : ನಾಗಶಯ್ಯೆಯೊಳ್ ನಾಗಿಣ ನಾಗಬಂಧ ದೊಳ್ ತಟ್ಟು ಗುಣಾರ್ಣವನಂ ಮಱುಳ್ಚಿದಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೧೭) ; ಬಲ ದೇವಂ . . . ತಮ್ಮಂ ಸಯೆ ಬಳ್ಳಿಯುಂ ನಿಗಳಮುಂ ತಟ್ಟಿಂದುವೂಂ ಬಳ್ಳಿಸಂಕಲೆಯುಂ ಪೋದ ಗಜಂ ಬನಕ್ಕೆ ತಳರ್ವಂತುದ್ವೇಗದಿಂ ಮೋಹ ಶೃಂಖಲೆ ಪಾಱೆ ತಪೋವನಕ್ಕೆ ತಳರ್ದು (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೧೦೮). ೩. ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳು ; ಹೊಂದಿಕೆಯಾಗಿರು ; ಅನುರೂಪವಾಗಿರು : ಸಮಸಂಸ್ಕೃತಂಗಳೊಳ್ ತಟ್ಟ[ಪಾಠಾಂ. ಸಯ್ಯ]ಮರ್ದಿರೆ ಕನ್ನಡಮನಱದು ಪೇಟ್ಗೆ (ಕವಿರಾ. ೧-೫೦) ; ಬಗೆ ಪೊಸತಪ್ಪುದಾಗಿ ಮೃದುಬಂಧ ದೊಳೊಂದುವುದೊಂದಿ ದೇಸಿಯೊಳ್ ಪುಗುವುದು ಪೊಕ್ಕು ಮಾರ್ಗದೊಳೆ ತಟ್ಟುದು ತಟ್ಟೊಡೆ ಕಾವ್ಯಬಂಧಮೊಪ್ಪುಗುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೮) ; ತ್ರಿದಶ ಮರುದಿಂದ್ರ ಪುರಚಂದ್ರಸಲಿಲಂಗಳ್ ತುದಿಯೊಳಿರೆ ತಟ್ಟು ಹರರಲ್ಲಿ ಯತಿ ನಿಲ್ಕುಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೨-೦೫೮). ೪. ದಟ್ಟೈಸು ; ಇಟ್ಟಣಿಸು ; ಸಾಂದ್ರವಾಗು ; ಗಾಢವಾಗು : ಕೊಂಕಿದ ಕೊಂಕು ತದ್ವಿಷಯ ಕಾಂತೆಯ ಪುರ್ವಿನ ಕೊಂಕಿನಂತೆ ಚೆಲ್ವಂ ಕುಡೆ ತಟ್ಟಿರಟ್ಟಿಡಿಯ ಪೂಮರದಿಂ ಕಟ್ಪೂಗಳತ್ತಮಿತ್ತಂ ಕವಿದಲ್ಲಿ ಮೆಲ್ಲನುಗೆ (ಆದಿಪು. ೧-೬೦). ೫. ಅಂಟು ; ತಗುಲು ; ಹತ್ತು : ನೆತ್ತರ್ ತಟ್ಟು ಬಲ್ದಲೆಯ . . . ಸಾಧಕಿ ಬತ್ತಲೆ ಬರ್ಪಳೊಪ್ಪಿದಳ್ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೫೩೩ ಶೊದ್ರಕ); ಕ್ಷತ್ರತೇಜಂ ಹಿಮಮಳುರ್ವೊಲಬ್ಜಂಗಳಂ ಗರ್ವಮದ್ಭೂಮಿಪರಂ ತಟ್ಟಳ್ದಿ ಕೊಂಡತ್ತದು (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೧೧೦). **ತಳ್₁:** ೧. ಮಲೆತೆನ್ನನೊಲಿದಂತೆ ನಿಂದಿಸಲ್ಕೆನ್ನ ಸತ್ಕುಲದ ಕುಂದಂ ನೋಡೆ ನಿನಗಲ್ಲ ಮದನಹರ ಜಲಜ ಸಂಭವಗರಿದು ತತ್ತಡೆಲೆ ಮುನಿಪ ಕೇಳೆಂದನು ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರನು (ಹಕಾ. ೮-೩೮) ; ಮಡುವಿನಲಿ ತಳುತಿರಲಿಕಿಂದಿರನಡಿಗೆಱಗಿ ಶ್ರೀ ಗರುಡದೇವರ ಝುಡಿತೆಯಲಿ ಕಳುಹಿದನು ಬಂದನು ಕದ್ರುವಿನ ಮನೆಗೆ (ಸಂಭಪು. ೫-೫೮) ; ರುಧಿರಾಂಭೋನಿಧಿಯೊಳಂಭೋಧಿ ತಳ್ತುದು (ಉತ್ತ. ರಾ. ೫-೨೨); ಸಹಜಾತರಾದ ನಿಮ್ಮೈವರೊಳ್ ತಾ ತಳ್ತಿರದೆ ವಿರೋಧಿಸಿದನೆಮ್ಮಯ್ಯಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨-೩೯). ೪. ರವಿಕರ ಕೆಡಗುಡದಿಡಿದಿಡಿದು ಸುತ್ತಿ ಮುತ್ತಿ ಕವಲಿಱಿದು ಕವಿವ ಲತಾಂತಜಾಳದ ತಳ್ತ ನೆಳಲಿಂ ಕಳ್ತಲಿಸುವ ಓಲಗ ಸಾಲೆಯೊಳ್ (ಗಿರಿಕ. ೭-೧೧ ಪ) ; ಬಾಲಳಿಗುರುಳವರು ನುಣ್ಗುರುಳ ತಳಿತ ನೀಲದ ಕುರುಳವರಾ ಕುವರಿಯ ಬಳಿವಿಡಿದೈದಿತೊಗ್ಗಿನಲಿ (ಮೋಹತ. ೨೪-೧೧). ೬. ನೆಡು ; ನಾಟು : ನರನ ಕುದುರೆಯ ಮೇಲೆ ಸಿಂಧದ ಹರಿಯ ತನುವಿನ ಮೇಲೆ ತಳಿತವು ಶರನಿಕರ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೩-೫೦) ; ಎಸಲು ಕಣೆ ಮುಕ್ಕುರುಕಿದವು ಹೊಸ ಮಸೆಯ ಧಾರೆಯ ತೋರಕಿಡಿಯಲಿ ಮುಸುಕಿತರಸನ ತೇರು ತಳಿತವು ಮೆಯ್ಯೊಳಂಬುಗಳು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೫-೨೦).

ತಟ್ಟಿಪ್ಪು, ತಳ್ಕೆಪ್ಪು = ಗಾಢವಾಗಿ ಆಲಿಂಗಿಸು: ಸರ್ವಾಂಗವನೆನ್ನಂಗಂಗಳೊಳ್ ಮೆಯ್ಗೆರೆದುವೆನಿಸಿ ಮೆಯ್ಯಾರೆ ತಟ್ಟಿಪ್ಪಿ (ಕಾದಂಉ. ೩೨೨); ಶಾಂತಲಾದೇವಿ ಬಮ್ಮಲದೇವಿಯನ್ನು ತನ್ನ ಎರಡೂ ತೋಳುಗಳಿಂದ ತಳ್ಕೆಪ್ಪಿ ಕರೆದುಕೊಂಡಳು (ಸವತಿ. ೧೦೦). ತಟ್ಟಿಡಿ = ದಟ್ಟವಾಗಿ ಕವಿ; ಗಾಢವಾಗಿ ಆವರಿಸು: ತಮಾಲವನಂಗಳ ಮರ್ವು ಪರ್ವಿ ಕರ್ಮಡುಗಳೊಳಿಯ್ದೆ ಮಾರ್ತೊಳಗೆ ನೀಲಸರೋಜವನಂಗಳಲ್ಲಿ ತಟ್ಟಿಡಿದಿರೆ ಕಾಳಗತ್ತಲೆ ತಗುಳ್ದಿರುಳಾದುದೆ ಗೆತ್ತು (ಕಾದಂಪೂ. ೬೬೯). ತಟ್ಟಿಡು = ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಹೆಣೆ; ತಳಕುಹಾಕು: ಎರಡು ಕೆಯ್ಯಂ ತಟ್ಟಿಟ್ಟು ಮಾಟ್ಟುದುಂ . . . ಎಂದಿವು ಮೂವತ್ತೆರಡು ದೋಷಂಗಳಪ್ಪುವು (ಪಸಾರ. ೬೮೬-೮೬). ತಟ್ಟಿರು = ೧. ಕೂಡಿರು; ಹೊಂದಿರು: ತಳಿರಿಂ ತಟ್ಟಿತ್ತ ಶೋಕದ್ರುಮವೆಳಗೊನರಿಂದೊಂದಿತಿವ್ಮಾವು (ಕಾದಂಉ. ೭೮೦); ಪರಮಾಲೋಚನದೊಳ್ . . . ನಿಬಿಡಕಾಯೋತ್ಸರ್ಗದೊಳ್ ಶುದ್ಧಿ ತಟ್ಟಿರೆ (ಸುಕುಮಾ. ೪-೧೫). ೨. ತಟ್ಟಿರು; ತಾಗಿರು; ತಗುಲು: ಮದನದಾವದಹನಂ ತಟ್ಟಿರ್ದಪುದಿಲ್ಲ ನಿನ್ನನದಱಿಂದುಪದೇಶಂಗೆಯ್ಯುತಿರ್ಪುದಿದು ಸುಖಮಲ್ತೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೮೪೯). ೩. ಬೆರೆತಿರು; ಲೀನವಾಗಿರು: ಅಕ್ಷಯಸುಖದೊಳ್ ತಟ್ಟಿರು ನೀಂ ಸುರುಳ್ದಿರ್ಪ ಮರುಳ್ತನಮಿನ್ನೇಕೆ ದೇವಜನ್ಮಾಟವಿಯೊಳ್ (ಅಜಿಪು. ೬-೭೮); ಜಿನಪಾದಾಂಭೋಜದೊಳ್ತಟ್ಟಿರೆ ಮತಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೫); ತಟ್ಟಿರ್ದನಿಂದ್ರಪ್ರತಿಮಂ ಲೀಲಾವತೀದೇವಿಯ ಹೃದಯದೊಳ್ (ಲೀಲಾವ. ೧೪-೯೭). ತಟ್ಟೆವೆ, ತಳಿತೆವೆ=ದಟ್ಟವಾದ ರೆಪ್ಪೆಗೂದಲು,-ಕಣ್ಣೆವೆ: ಬಳ್ವಳ ನೀಳ್ದ ಕಣ್ಮಲರ ತಟ್ಟೆಮೆಯಿಂ ಕರೆಗಣ್ಮಿ . . . ಬಾಷ್ಪಜಳಮಂ ಕಳೆದು (ಪಂಪಭಾ. ೭-೬೮); ತಟ್ಟೆಮೆದುಱುಗಲಿನಿಱಿದುವು ಮಿಗೆ ಬಾಷ್ಪವಾರಿ ಧಾರಾಪೂರಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೮೩೦); ಅಳಕನಿಚಯದ ಕುಂಭಿನೊಸಲಿನ ತಳಿತೆವೆಯ ನಿಡುಹುಬ್ಬುಗಳ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೩-೭೭). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಟಾಲ್, ತಟು=ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ]

△ತಟ್₂ 'ತಳ್₂ ನೋ.

ತಟತಟ, ತತ್ತಳ್₁, ತತ್ತಟ, ತಳತಳ, ತಳಥಳ, ತಳ್ತಳ, ತಟ್ಟಟ (ನಾ). ೧. ತೀವ್ರವಾಗಿ ಕುದಿಯುವುದನ್ನು ಅನುಕರಿಸುವ ಶಬ್ದ. 'ತಟತಟಗುಂದಿ' ಪರಾ. ೨. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದನ್ನು ಅನುಕರಿಸುವ ಶಬ್ದ: ಗಟಗಟ, ಕವಕವ, ಛಟಿಲ್, ಛಟಲ್, ತಟತಟ . . . ಖಟಿಲನೆ, ದುಢುಮ್ಮನೆ ಇತ್ಯಾದಿ (ಕೈಪಿಡಿ. ೫೨). 'ತಟತಟನೆ', 'ತಟತಟಿಸು' ಪರಾ. ತತ್ತಳ್₁: ೨. ತತ್ತಳ ಸೀರೆಯನುಟ್ಟು ಮುತ್ತು ರತ್ನ ಮಾಣಿಕವ ತೊಟ್ಟು (ಎಬಕಾ. ೧೩೬-೭). ೩. ಕಕ್ಕಾಬಿಕ್ಕಿ; ತಬ್ಬಿಬ್ಬು; ಗಾಬರಿ; ಗೊಂದಲ; ದಿಗ್ಭ್ರಮೆ: ಬತ್ತಿದರು ಕುರುಪತಿಗೆ ಭಯವನು ತತ್ತಳದ ತವಕದಲಿ ರಾಯನ ಮೊತ್ತದಕ್ಷೋಹಿಣಿಯ ಮಾರ್ಬಲ ಸಹಿತ ಹೊಱವಂಟ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೬೧೩. ೨೫-೫); ತತ್ತಳದ ಬೇಟದೊಳ್ಬೆಂಡಾಗಿ ವಿಷಯ ನಿಂದಿರ್ದಳಾತನ ಪೊರೆಯೊಳು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೦-೨೩); ಸುತ್ತದೆ ಪಲಬಗೆಯ ತೀರ್ಥಯಾತ್ರಾದಿಗಳಂ ಗೊತ್ತಿನ ಹಾಲಾಸ್ಯದೊಳಂ ತತ್ತಳಮಂ ಬಿಟ್ಟು ಮುಕ್ತಿಯ ಪಡೆದನವಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೧-೭೧). ತತ್ತಟ: ೧. 'ತತ್ತಟಗುಂದಿ' ಪರಾ. ತಳತಳ: ೧. 'ತಳತಳನೆ' ಪರಾ. ೨. ರಕ್ತಾಶೋಕಪಲ್ಲವದಂತೆ ತಳತಳ ತೊಳಗುವ [ಪಾಠಾಂ. ತೊಳತೊಳಗುವ]ಕರತಳ ಪಲ್ಲವಂಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೬೯ ವ). 'ತಳತಳಿಸು' ಪರಾ. ೪. ತೊಳಲುವುದನ್ನು ಅಥವಾ ಸಂಕಟಪಡುವುದನ್ನು ಅನುಕರಿಸುವ ಶಬ್ದ: ಬಡವರನ್ನು ಯಾಕೆ ಸುಮ್ಮನೆ ತಳತಳ ಅನ್ನಿಸುತ್ತೀ? (ರೂಢಿ). ೫. ಸೂರ್ಯೋದಯಂ; "ಉದಯ" (ಚಕುನಿ. ೬. I, ೨೩). ತಳಥಳ: ೨. 'ತಳಥಳಿಸು' ಪರಾ. ತಳ್ತಳ: ೨. 'ತಳ್ತಳಗಂದಿ' ಪರಾ. ತಟ್ಟಟ: ೧. 'ತಟ್ಟಟಗುಂದಿ' ಪರಾ.

ತತ್ತಳಮಾಡು = ಗಾಬರಿಯಿಂದ ಮಾಡು; ಗಡಿಬಿಡಿಯಿಂದ ಮಾಡು (?): ನಿತ್ಯಕರ್ಮವ ಮಱದರು ದೇವಪೂಜೆಯ ತತ್ತಳಮಾಳ್ಪರು ತಪದ ಚಿತ್ತವನೊಡೆದರು ಸನ್ಮುನಿವರರು ದಂಡೆತ್ತಿ ಮನ್ಮಥಬಹ ಭರಕೆ (ಮೋಹತ. ೬-೨೮). ತತ್ತಳಗಾಗು = ತಳಮಳಗೊಳ್ಳು; ಕಾತರಗೊಳ್ಳು: ಗಳರವಗಳ ಮಾಳ್ಪ ಬಗೆದರೆ ಹಲುಬುವ ಕೊಳರ್ವಕ್ಕಿ ಕೆಲವು ಲಾವುಗೆಯ ಬಳಸದ ದನಿಗೇಳ್ದ ಮುನಿಗಳ ಚಿತ್ತ ತತ್ತಳವಾದುದೇನ ಹೇಳುವೆನು (ಮೋಹತ. ೭-೧೬).

ತಟತಟಗುದಿ, ತತ್ತಟಗುಂದಿ, ತಳ್ತಳಗುದಿ, ತಟ್ಟಟಗುದಿ (ಕ್ರಿ). ತೀವ್ರವಾಗಿ ಕುದಿ; ಜೋರಾಗಿ ಮರಳು; ಕತಕತನೆ ಕುದಿ: "ತಟತಟಗುದಿ, ತಟ್ಟಟಗುದಿ—ಎಂಬಿವು ಕಾಸುವ ರಸದ್ರವ್ಯಾನುಕರಣಂಗಳ್" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೧). ತತ್ತಟಗುದಿ: ಮೇಗೆ ಸಿಡಿಲ್ದಗುಳಂತೆ ಕೂಡೆ ತತ್ತಟಗುದಿಯುತ್ತುಮಿರ್ಪ ಕುದಿಯೊಳ್ ಸಿಡಿದಲ್ಲಿಯ ಮುತ್ತುಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೧೫೩); ತತ್ತಟಗುದಿದುವ ಭವನ ದೀರ್ಘಿಕಾಚ್ಛಜಲಂಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೧೦೬); ತತ್ತಟಗುದಿದು ಕಾಯ್ದು ಕಾಯ್ಗೊಡದೆಣ್ಣೆಯೊಳರ್ದಿ (ಅಜಿಪು. ೧೧-೧೦ ವ). ತಳ್ತಳಗುದಿ: ತಳ್ತಳಗುದಿದೆಣ್ಣೆಯೊಳ್ ಬಟಲೆ ತೆಗೆವುದುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೪೭ ವ). ತಟ್ಟಟಗುದಿ: ಮೇಲಿನ 'ಶಮದ' ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. [ತಟತಟ + ಕುದಿ₁]

ತಟತಟನೆ, ತಳತಳನೆ, ತಳ್ತಳನೆ (ಅ). ೧. ಹೆಚ್ಚಾದ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿ; ತಳತಳಿಸುತ್ತ; ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾಗಿ: ಪಂಚಪಾಂಡವರ ತಲೆಗಳಂ ಕೊಂಡು ತಟತಟನೆ ನೇಸರ್ಮೂಡುವಾಗಳ್ ಬಂದು (ಗದಾಯು. ೯-೩೨ ವ); ತಟತಟನೆ ನೇಸರ್ಮೂಡಿದುದು ಮಿಟ್ಟು ಮೂಡುವ ತೆಱದಿಂ (ಶಮದ. ೧೯೩ ಪ್ರಯೋ). ತಳತಳನೆ: ೧. ತಳತಳ[ಪಾಠಾಂ. ಥಳಥಳ]ನೆ ಕಾಹೇಱದದಱಲಿ ನಲಿದು ಬತ್ತೀಸಾಯುಧಂಗಳಿನಲಘುಮತಿಯಲಿ ವೀರಗೆಲಸವನಾಚರಿಸಿ (ಬಸಪು. ೫೩-೫೩); ತಳತಳನೆ ತೊಳಪ ರದನದ ಬೆಳಗಂತಃಸ್ಥಿತ ಕೃಪಾಸುಧಾಂಭೋನಿಧಿಯಗ್ಗಳಿಸಿ ತೆರೆಮಸಗಿದಂತಿರೆ ಜಳರುಹರಿಪುಮೌಳಿ ತಾಪಸಂಗಿಂತೆಂದಂ (ಶಬಶಂ. ೨-೧೧೪). ೨. ಕೊತಕೊತನೆ; ಕತಕತನೆ; ತೀವ್ರವಾಗಿ: (೬). ತಳ್ತಳನೆ: ೨. ತಳ್ತಳನೆ ಕುದಿವ ಕರ್ಬೊನ್ನ ಕಾಯ್ಗೊಂಡೆಣ್ಣೆಯೊಳ್ ಬಟಲೆ ತೆಗವುವರಂ (ಆದಿಪು. ೫-೮೫ ವ).
[ತಟತಟ + – ಅನೆ₁]

ತಟತಟಿಸು, ತಂಥಳಿಸು, ತತ್ತಳಿಸು, ತತ್ಥಳಿಸು, ತಳತಳಿಸಂ, ತಳತ್ತಳಿಸಂ, ತಳಥಳಿಸಂ, ತಳದಳಿಸಂ, ತಳ್ಳಳಿಸಂ, ತಟತ್ತಟಿಸಂ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹೊಳೆ,–ಪ್ರಕಾಶಿಸು; ತೇಜೋಮಯವಾಗಿರು: ಉರಿಯುರುಳಿಯಂತಪ್ಪ ಕಣ್ಣಂ ಕೃತಾಂತನಂತಾಕಾರಮಾಗಿ ತಟತಟಿಸಿ ಪೊಳೆವ ಕತ್ತಿಗೆಯುಂಬೆರಸು ಪೊಱಮಟ್ಟು ಕೀರ್ತಿಗೆಯೆಂಬುಗ್ರ ದೇವತೆ . . .ಬೆಸನಂ ಬೇಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೯೨ ವ); ಸಿಡಿಲ ಬಳಗಮನೊಳಕೊಂಡಂತೆ ತಟತಟಿಸಿ ಪೊಳೆವ ಕೆಯ್ದುಗಳ್ ತೀವಿದ. . .ಪಸುರ್ಪೊನ್ನ ರಥಮನೇಱ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೫೩ ವ); ಪೊಱಗಣೊಳಗಣೆರಡುಂ ಲೇಶ್ಯಾಶುದ್ಧಿಯಂ ತಾಳ್ದಿ ತಟತಟಿಸಿ . . . ಮಣಿಕುಟ್ಟಿಮಭೂಮಿಭಾಗದೊಳಮಮಿತವಿಕ್ರಮದೇವನ ದಿವ್ಯಚ್ಛಾಯೆ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೩೩ ವ). ತಂಥಳಿಸು: ೧. ಮೊಳಗಿದುದು ರಣಭೇರಿ ಗಾರ್ದಭಕಲಿತ ಘೋರವರೂಥವೇರಿದ ಹೊಳೆಹೊಳೆದು ಚಲಿಸುವ ಮಯೂರಧ್ವಜನ ಟೆಕ್ಕೆನಲಿ ಥಳವಿದದ ಚತುರಂಗಬಲ ತಂಥಳಿಸಿ ನಡೆದುದು (ಅನಂರಾ. ೬-೫-೩). ತತ್ತಳಿಸು: ೧. ಗಂಧಾದಿ ಪಂಚ ತನ್ಮಾತ್ರೆಗಳು ನಿತ್ಯಮೊಂದೊಂದಕ್ಕೆ ನಾನಾಪ್ರಭೇದದಿಂ ಬೇಱ ಬೇಱರುತಿಪ್ಪವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮೆನಿಸಿತೊಂದೊಂದಱೊಳವೆಲ್ಲವುಂ ತತ್ತಳಿಸಿದೊಂದೆ ರೂಪಿನೊಳಿರುತಿಪ್ಪವು (ಲಶಿಚಂ. ೫೩-೪೬). ೨. ಗಾಬರಿಗೊಳ್ಳು; ಹೆದರು; ನಡುಗು: ಬೆದಱದಳು ಮಾಯೆಯುಪ

ಮೃತ್ಯು ತತ್ತಳಿಸಿತ್ತು ಕದಲಿದಂ ಕಾಲಂ (ಲಶಿಚಂ. ೩೦-೧೨). **ತತ್ಥಳಿಸು :** ೧. ಮುತ್ತಿನಾ ತುರಾಯಿ ಅಂಗಿ ಮುಂಡಾಸು ತತ್ಥಳಿಪ ತಾಳಿ ವಜ್ರತಾಳಿ ಚೌಕುಲಿ ಮುತ್ತಿನ ಕುಂಡಲವಿಟ್ಟು (ವಾದಿಕೀ. ೪೦-೪). **ತಳತಳಿಸು :** ೧. ತಳತಳಿಸಿ ತೊಳಗಿ ಬೆಳಗುವ ಪಳಿಕಿನ ಸಱಿಯೊಂದು ಮಱಿಯೊಳಿರ್ದರಲೆ ಮಹೋಜ್ವಳ ತುಹಿನಕಿರಣಮಂಡಲದೊಳಗಣ ಹರಿಣಂಬೊಲೊಪ್ಪಿ ತೋಱಿತ್ತಾಗಳ್ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೧೦೫೦ ಶೂದ್ರಕ) ; ಬೆಳಗುವ ಮಂಗಳ ದೀಪಾವಳಿಗಳ ಬೆಳಗತ್ತಮಿತ್ತಮಚ್ಚೊತ್ತಿದವೋಲ್ ತಳತಳಿಸಿ ಬೆಳಗೆ ಬೆಳಗನೆ ಮೊಳೆತಂತೊಪ್ಪಿದುವು ತೊಳಪ ರನ್ನದ ಕೇರ್ಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೪-೩೪); ನವಯುವ್ವನರಾಗರಸಾರ್ಣವದೊಳ್ ತಳತಳಿಸಿ ಪೊಳೆವುತಿರ್ದವು ಮುತ್ತುಂ ಪವಳಮುಮೆನೆ ಕಣ್ಗೊಳಿಪುವು ಯುವತಿಯ ಸುಲಿಪಲ್ಲು ಮೆಸೆವ ಬಿಂಬಾಧರಮುಂ (ಕಾದಂಉ. ೧೫) ; ತಳತಳಿಪ[ಪಾಠಾಂ. ಕಳಕಳಿಪ]ರನ್ನದೆನೆ ಶತಯೋಜನಂಗಳೆಂಬಳತೆ (ಜಿಬಪು. ೨೯-೯). ೩. ತೀವ್ರವಾಗಿ ಕುದಿ,- ಮರಳು : ಶ್ರವಣವಿವರಕ್ಕೆ ಲೋಹದ್ರವಮಂ ತಳತಳಿಸಿ ಕಾಯ್ದುದಂ ಬಿಟ್ಟಂತಾ ಯುವತಿ ಕಡುನೊಂದು (ಮಹಾನೇ. ೧೭-೨೨). **ತಳತ್ತಳಿಸು:** ೧. ಪೊಟಲೊಳಗೊಪ್ಪೆ ಕನ್ನಡಿಯು ಕಂಚಿನ ತೋರಣದೋಳಿಗಳ್ ತಳತ್ತಳಿಸೆ ವಿಚಿತ್ರಕೇತುತತಿಗಳ್ ಮಿಳಿರ್ದಾಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೭೪) ; ಪೊಳೆದೆಸೆವ ರತ್ನದ ರ್ಪಣದೊಳಗೆ ತಳತ್ತಳಿಪ ತರಣಿಕಿರಣಾವಳಿವೊಲ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೩೪) ; ತಳ್ವೊಯ್ದು ತರಳನಯನದ ಬೆಳ್ಪು ತಳತ್ತಳಿಸಿ ಮಿಳಿರ್ದು ಪೊಳೆಯೆ (ಸುಕುಮಾ.೧೧-೧೪); ಕಲ್ಪಲತೆಗೆ ಪಾಸಟಿಯಾದಳ್ ನಳನಳಿಸುವ ಜಿನಶಿಶುವಂ ತಳೆದು ತಳತ್ತಳಿಪ ಹರಿಯ ವರವಧುವಾಗಳ್ (ವರ್ಧಪು. ೧೩-೯೭). **ತಳಥಳಿಸು :** ೧. ತಳಥಳಿಪ ಪದಾರ್ಥಮನೇಂ ಕಾಣ್ಬನೆ ದೋಷದೃಷ್ಟಿ ದುರ್ಮತಿ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೪೦ ಪ್ರಯೋ). **ತಳದಳಿಸು :** ೧. ಪುರು ಪರಮೇಶ್ವರನ ದೂತನಂ ಕಾಣ್ಬವೊಲಾ ಭರತಂ ಕಂಡಂ ಕೆನ್ನೆಯ ನರೆಯಂ ತಳದಳಿಸಿ ಪೊಳೆವ ಮಣಿದರ್ಪಣದೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೭-೭೧) ; ತಳದಳಿಸಿ ತೊಳಗಿ ಬೆಳಗುವ ವಿಳಸನ್ಮಣಿಕಿರಣಶಿಖಿಯ ಬಳಗದ ಬೆಳಗಂ ತಳೆದೆಸೆವ ತಾಣದೀವಿಗೆಗಳಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೧೦೭) ; ತಳದ[ಪಾಠಾಂ. ತ, ಥ]ಳಿಸಿ ಪೊಳೆಯೆ ಸೀತೆಯ ಚಳನಯನಂ ಖಚರ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಚಿತ್ತಂ ಕೊಳ ದೊಳಗೆಳವಾಱ ತೆಱಂಬೊಳೆವಂತೆ ಕಲಂಕಿ ಕದಡಿದತ್ತಾಕ್ಷಣದೊಳ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೯-೭೯). **ತಳ್ತಳಿಸು :** ೩. ಎಱೆವರ್ ತಳ್ತಳಿಸಿ ಕುದಿವ ಲೋಹದ್ರವಮಂ (ವರ್ಧಪು. ೧೧-೨೧). **ತಟಿತ್ತಱಿಸು :** ೧. ತಟಿತ್ತಱಿಸಿ ಬೆಳಗೆ ಕೆಯ್ದಾವಿಗೆಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೫೩) ; ಬೆಳಗುವ ಸೊಡರ್ಗಳ ಬೆಳಗುಮನಿಳಿಸಿ ತಟಿತ್ತಱಿಸಿ ಪೊಳೆಯೆ ತಮ್ಮಯ ಬೆಳಗಗ್ಗಳಿಸಿ ತಟಿತ್ತಱಿಸಿ ವಿದ್ಯುದ್ವಿಳಸಿತಮೆನಿಸಿದುವು ನರನ ದಿವ್ಯಾಸ್ತ್ರಂಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೪೭). 'ಥಳಥಳಿಸು' ಪರಾ. [ತಟಿತಟಿ + – ಇಸು$_3$]

ತಟಿತ್ತಱಿಸು ' ತಟಿತಱಿಸು ' ನೋ.

ತಟಿಪಟಿ (ನಾ). ಒಂದಂ ಅನುಕರಣ ಶಬ್ದ. ' ತಟಿಪಟಿನೆ ' ಪರಾ.

ತಟಿಪಟಿನೆ (ಅ). ತೀವ್ರವಾಗಿ ; ಕತಕತನೆ : ಪಟುಗಱಿದ ಪಾಪಮಂ ಕೈಗಱಿದ ತಪೋನಳನೆ ಸುಡುಗುಮೊಟ್ಟಿದ ಕಿಚ್ಚಿಂ ತಟಿಪಟಿನೆ ಪುಳ್ಳಿಯೊಳಗಣ ಪುಟು ಬೇಗಂ ಬೇಗುಮೆಗ್ಗ ಬೇಗುಮೆ ದುರಿತಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೪-೧೨೯). [ತಟಿಪಟಿ + – ಅನೆ$_1$]

ತಟಿಲ್, ತಳಲು$_3$, ತಳಿಲು$_1$ (ನಾ). ಬಲಿತ ಕಾಯಿ ; ಒಣಗಿದ ಕಾಯಿ : " ತಟಿಲ್=ಮುತ್ತ ಕಾಯ್ " (ಶಮುದ. ಪರಿ. ೧) ; " ತಟಿಲೆಂದು ಮುತ್ತ ಕಾಯ್ " (ಕಶಸಾ. ೫-೭೯) ; ಪಂಚಾಕ್ಷರೋಚ್ಚಾರಣ ಕಾಲ ಪರ್ಯಂತಂ ತಟಿಲೊಳಗಣ ಬೀಜದಂತೆ ದ್ರವ್ಯಮನೋವಾಕ್ಕಾಯದೊಳೊಂದದೆ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೪-೫೧ ವ). **ತಳಲು$_3$:** ಹೊಲದವರೆಯ ನೆಟ್ಟು ಸೊಡಗೆಯ ಸುಲಿದಲ್ಲಿ ತಳಲು ಬಲಿದು ಒಡೆದುದಿಲ್ಲ (ಮೋಳಿಮಾ. ೨೭೫-೮೦೭) ; ಆ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಉದ್ದಕ್ಕೂ ಹತ್ತುಮಾರು ಇಪ್ಪತ್ತುಮಾರಿಗೊಂದರಂತೆ ಕೊಬ್ಬರಿ ತಳಲುಗಳು ಬಿದ್ದಿರುತ್ತಿದ್ದುವು (ಗರುದಾ. ೧೦೧). **ತಳಿಲು$_1$:** ಹೊಲಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಅವರೆ ತಳಿಲು ಆಯ್ದುಕೊಂಡು ಬಂದಳು (ಅನಾಮಿ. ೩೧).

ತಱಿ, ತಳಿ$_4$ (ನಾ). ೧. ಮರದ ದಿಮ್ಮಿ ; ಕೊರಡು ; ದಪ್ಪನಾದ ಮರದ ತುಂಡು : " ತಱಿ = ಸ್ಥೂಲ ದಾರು ; (ಸತಾರ್ಥದೊಳ್ ಕುಳಂ) " (ಶಮುದ. ಪರಿ. ೧); ಗಿಡುವಂ ಪಿತ್ತಿಲನೋಣಿಗೇರಿಡುಕುಱಂ ಪ್ರಾಕಾರಮಂ ನುರ್ಗಿದಂಗಡಿಯಂ ಬೇಲಿಯನಿಕ್ಕಿಸಿರ್ದ ತಳಿ[ಱಿ]ಯಂ ನೀರ್ದಾಣಮಂ . . . ಅಱಿದೇಗುಲಂಗಳೆಡೆಯಂ ಕಾದಿರ್ಪ ಪಾಣ್ಬರ್ಕಳುಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೮-೧೩೫). 'ನೂಂಕುದಱಿ' ಪರಾ. ೨. ಆನೆಗಳು ಹೋರಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸುತ್ತಲೂ ಮರದ ದಿಮ್ಮಿಗಳನ್ನು ನೆಟ್ಟು ಹಾಕಿದ ಬೇಲಿ ; "ಆನೆಗಳನ್ನು ಗುದ್ದಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಬಿಡುವ ಸ್ಥಳ" (ಪ್ರಭಣ್ಣ) : ತನ್ನ ಮನೆಯಂಗಣದೊಳ್ ಸೆಂಡಾಡುವ ತಱಿಯುಮಾನೆಯ ನೇಱುವ ವಿನೋದಂ ವೈಹಾಳಿ ಮೊದಲಾಗೊಡೆಯ ವಿನೋದಸ್ಥಾನಂಗಳೆಲ್ಲಮಂ ಮಾಡಿಸಿ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೪೫-೨೧) : ತೋರದೆರೆ ಮುಱಿಯೆ ಮೂಡುವ ವಾರಣಮಂ ಪೋಲ್ತುದಡಸಿ ನಿಡುಗಯ್ಯಂ ಭಂಡಾರಿಸಿ ಮೆಡಱಿದ ತಱಿಯುಂ ಬಾರಿಯುಮಂ ಮುಱಿಯೆ ಪೊಯ್ದು ಪೊಱಮಡು ವಿಭವಮಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೫-೧೧೩) ; ಸ್ತಂಬೇರಮನೆಂಟುಮನೊತ್ತಂಬದೆ ದಿಗಧಿಪರೊಳೀಟ್ಟುಕೊಂಡವನದಟಂ ಕಂಬಕ್ಕಂ ತಱಿಗಂ ತೊಡೆಗಂ ಬೀದಿಗಮುಳವಡಲ್ ಖಳಂ ಶಿಕ್ಷಿಸಿದಂ (ಜಗವಿ. ೧೧-೮೨) ; ಜಗಜಟ್ಟಿಗಳಖ್ಖಡಂಗಳೊಳ್ ಮರಳದೆ ಪಾರ್ವಶಕ್ತಿ ತಱಿ[ಪಾಠಾಂ. ಳೆ, ಲೆ]ಯೊಳ್ ನಡೆಪೋರ್ವ ಮದದ್ವಿಪಂಗಳೊಳ್ ಪುರುಡಿಸೆ ಸುತ್ತಲುಂ ಪೊಱ ಮೊಟಲ್ಮೆಱಗುಂ ವಿಜಯೋತ್ಸವಂಗಳಂ (ಅನಂಪು. ೧-೮೯) ; (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೪-೮೫ ನೋ) ; ತಱಿಯೊಳ್ ಚೌದಂತನೆನ್ನಾನೆಗೆ ಮಲೆದೊಡೆ ವೈಹಾಳಿಯೊಳ್ ದಿಗ್ಗಜಂ ಬೆಂಬಱಿಯೊಳ್ ಕಾಲ್ಗೋದೊಡೆ (ಅನಂಪು. ೨-೩೦). "ಆನೆ ಹೋರಲಿಕ್ಕಿದ ಸ್ಥಳಂ" (ಪದ್ಯಸಾ. II, ೧೫೪ ಟಿಪ್ಪಣಿ) ; ಗರುಡಿಯ ಬಳಸಿಂ ಬಿಜ್ಜೋದರಗಳದಿಂದಾನೆ ಹೋರಲಿಕ್ಕಿದ ತಱಿಯಿಂ (ಶಮುದ. ೧೦೭ ಪ್ರಯೋ) ; ತ[ಪಾಠಾಂ. ಕ]ಱಿಯೊಳ್ ಪೋರ್ವ ಮದಾಂಧ ಸಿಂಧುರ ಚಯಂ ವಾಹ್ಯಾಳಿಗೈತರ್ಪ ಶಾಕಳ ವಾಹಾವಳಿ . . . ಮನಂಗೊಳಿಕುಂ ತನ್ನಗರೀಬಹಿಃಪುರವನಪ್ರಾಂತಪ್ರದೇಶಂಗಳೊಳ್ (ಧರ್ಮನಾ. ೨-೪೮). ೩. ಶತ್ರುಗಳು ಕೋಟೆಯನ್ನು ಮುತ್ತದಂತೆ ಸುತ್ತಲೂ ಮರದ ದಿಮ್ಮಿಗಳನ್ನು ನೆಟ್ಟು ಹಾಕುವ ಬೇಲಿ: ವರವೇಲಿ ತಟ್ಟೆ ತಱಿ ಗೋಪುರ ವಾಳ್ವಱಿ ಪಡಿ ತವಂಗವಂಕದ ತಳನೋವರಿ ಸೀಯಬಾರವಂತಃಪುರ ಮುಯ್ಯಲ್ ಕೃತಕ ಶಿಖರಿಯುದ್ಯಾನವನಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೬-೨೩). **ತಳಿ$_4$:** ೧. ಕಳನ ಚೌಕದ ಸುತ್ತಲೊಟ್ಟಿಸಿ ತಳಿಗಳನು ಬಹಳಾಗ್ನಿಯನು ಕೈಕೊಳಿಸಿದರು ದಹಿಸಿದರು ಬಹಳಾಕ್ಷೋಹಿಣೀಭಟರ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೦೨-೨೩) : ತೊಲೆ ತಳಿ ವರನೂಲ ಹರಿಗೆ ಬದ್ದರ ಬಂಡಿ ಬಲೆ ಹಗ್ಗ ಮರುಳ ಕೈ ಕವಣೆ ಹಲಗೆ ಸಬಳ ದಸಿ ಹಾವಿನ ಹೇಳಿಗೆ ಸಲೆ ಮೆಱೆದವು ದುರ್ಗದೊಳಗೆ (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೨-೩೭) ; ಪಾಳೆಯಗಳ ಸಂರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ತಳಿ(ಮರದ ದಿಮ್ಮಿ)ಗಳನ್ನು ಸುತ್ತಲೂ ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಅವುಗಳಿಗೆ ' ಮುಳುವೇಲಿ 'ಗಳನ್ನು ಬಿಗಿಯುತ್ತಿದ್ದರು (ಕರ್ನಾಜ. ೫೮). ೨. ತಳಿಯ ದಾಟುವ ಕರಿಯಂ ಘಳಿಲನೆವಿಡಿದುಗಿಯೆ (ಎಕ. VIII, ನಗರ. ೩೫-೪೫ ; 1077). ೩. ಜಕ್ಕೆಯನಾಯಕಂ ಮೊನೆಯಿಟ್ಟಗೊಂಡನಾಯಕರ ಮೇಲೆವಾಯಲು ತಳಿಯ ಮಱವಿಡಿದು ಹಡಿಕಟ್ಟಿದಾಳೆಚ್ಚು ಗೂಡಂಬುಗೊಂಡು ಕೆಡಹಲ್ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೪೧, ೪೨-೧ : 13ನೆಯ ಶತ) ; ಥಗೆಯ ತಳಿ ಮುಱಿದುದು ಮನೋರಥದಗಳು ತುಂಬಿತು ನರನ ಮನ ಬುದ್ಧಿಗಳು ನೆಱ ಸಿಲುಕಿತ್ತು ಹರುಷೋತ್ಸವದ ದಾಳಿಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾಅ

೬-೧೦೦) ; ತಳಿ ನಡೆಚಪ್ಪರ ಡಗ್ಗೆ ಬದ್ದರಗಳ ಬಳಿಸಂದು ಭಟರು ಸಂದಣಿಸಿ ಬಳಸಿ ಕೋಟೆಯ ಲಗ್ಗೆಯೊಳು ಹತ್ತಿದರು ಕಳಕಳರವ ಮಸಗೆ ಬಲದೊಳು (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೫-೨) ; ತಳಿ ಬೇಲಿ ಬದ್ದರಗಳಂ ಮುಱಿದು ಕೊಂಡೊಯ್ಯು ನೊಳಪೊಕ್ಕು (ಜಬಪು. ೫೦-೧೨). ೪. ಬೆಂಕಿ ; ಕೆಂಡ : ತಳಿರ ತಗಡಿನ ಮನೆಗಳಲಿ ತಳಿಗಳ ಶಿಖಾಸೇವೆಯಲಿ ನೆನೆದನು ಬಳಿಕ ಭರತನೃಪಾಲನಾ ಭಾಸ್ಕರಕುಲೋತ್ತಮನ (ತೊರರಾ. ೩-೨-೫). ೫. ಬೇಲಿ: ಕೆಲದೊಳೈ ಗಾವುದದೊಳಿಕ್ಕಿದ ತಳಿಯ ಮಧ್ಯದೊಳಖಿಳ ವಸ್ತ್ರಾವಳಿಯನೊಟ್ಟಿದರು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೬-೧೪) ; ತಳಿಯ ಮುಱಿದು ಕರಿಪತಿ ಕದಳೀವನದೊಳಗೆ ಪೋಗಲು ಕಲಭಗಳು ಬಳಿಸಲುವಂತಾ ರಾವಣನಿಱಿದ ಬಲದೊಳಪೊಕ್ಕುದಾ ಪರಿವಾರ (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೦-೩೬).

ತಟಿಕಿಕ್ಕು 'ತಟ್ಕಿಕ್ಕು' ನೋ.

ತಟಿಕು 'ತಟ್ಕು' ನೋ.

ತಟಿಗೋಂಟೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೋಟೆ ; ಮರದ ದಿಮ್ಮಿಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕೋಟೆ (?) : ನಿಶಿತ ಶರಕೋಟಿಯೊಳ್ ತಳಿ[ಟಿ]ಗೋಂಟೆ ಯನಿಕ್ಕಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೮ ವ) ; ಕೋಂಟೆಗೆ – ತಟಿಗೋಂಟೆ, ಧೂಳಿ ಕೋಂಟೆ, ಹತ್ತುಗೋಂಟೆ, ಹೆಡಗೆಗೋಂಟೆ (ಶಮದ. ೨೧೮ ಪ್ರಯೋ).
[ತಟಿ + ಕೋಂಟೆ]

ತಟುಂದಾಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪೊದೆ; ಅಗ್ನಿಮಂಥ; ನರುವಲು: ನಂದಪ್ಪೊಲಯನೇರಿನಂದಪೊಲೆಯನೇರಿಯಿ[ಂ]ಮೇಲಯೇರಿ ತಟುಂದಾಟಿ [ತ]ಟುಂದಾಟಿ ಅಡುಂಬು ಅಡು[ಂ]ಬಿನಿಂದಂ ವಾಯುವ್ಯ[ದ] ಕೋಣ ಪಿರೆಯ ಉಟಿಂದಿ(ಎಇ.X, ೬೬-೬೬; ಸು. 892). [← ತಮಿ. ತಟುತಾಟ್ಟಿ]

ತಟಿ, ಚಳ್ಳಿ$_4$, ಚಳೆಯ್ಯ$_3$, ತಳ್ಳಿ$_4$ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೊಡೆ,–ಛತ್ರಿ,–ಸತ್ತಿಗೆ : "ತಳಿ–ಧಾರಣೇ ; ಆತಪತ್ರ ಭೇದೇ ಱಟಂ (ತಟಿ)" (ಶಮಧಾ) ; ಕೊಡೆ ತಟಿ ತಳ್ತ ಸೀಗುರಿ ಕರೀಂದ್ರ ಘಟಾಳಿ ತುರಗಂ ಸೈನ್ಯಮುರ್ಕುಡುಗದೆ ಬರ್ಪ ನಾಯಕ ಬಲಂ (ಆದಿಪು. ೪–೯೨) ; ಒತ್ತಿದ ತಳ್ಕೆತ್ತಿದ ತಟಿ ಮುತ್ತಿನ ಪೊಸದುಡುಗೆ ತಳಿರ ಸೋರ್ಮುಡಿ ಮನಮಂ ಪತ್ತಿಸಿ ಜೊತ್ತಿಸೆ . . . ಬಂದರರಸಿಯರರೆಬರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೫–೫೯) ; ಸುಟಿಗಳ್ನೀರ್ದಿಗುರಿಯಿವೋಲ್ಸುಳಿದುವು ತೆರೆ ತೆರೆಯನಟ್ಟಿದುವು ಬೆಟ್ಟದ ಬೆಂಬಟಿಯಂ ಬೆಟ್ಟಟ್ಟುವವೋಲ್ತಟಿ ತಳ್ತವೊಲಿರ್ದುವೊಗೆದ ಮಣಿಕಿರಣಂಗಳ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೨–೯೦); ಕೊಡೆಯು ತಟಿಯು ಸೀಗುರಿಯ ಚೌಕಸತ್ತಿಗೆಯ ಮುತ್ತಿನ ರಥಲ್ಲರಿಯ ಮೊತ್ತಮಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೨-೮೩ ವ) ; ತಳಿತ ತಟಿಯ ನೆ ಟ ಲೊ ಳು ಬಂದು ತನ್ನಯ ನಿಳಯವನೊಳಪೊಗುತಿರಲು (ಅಂಜಚ. ೧೦–೨೯೫). 'ಪೀಲಿದಟಿ' ಪರಾ. ಚಳ್ಳಿ$_4$: ೨. ಮದುವೆ ಮುಂತಾದ ಮಂಗಳಕಾರ್ಯಗಳ ಮೆರವಣಿಗೆಯಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಗೊ ನಾಲ್ಕು ಜನ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡುಹೋಗುವ ಬಿಳಿಯ ಬಟ್ಟೆಯ ವಿತಾನ; (ಎಸಮ್ಮ. I, ೧೦). ಚಳೆಯ್ಯ$_3$: ೧. ಎತ್ತಿದ ಚಳ[ಳಿ]ಯ ವೃತ್ತತೆಯ ನೋಳ್ಪೊಡೆ ಕಣ್ಣಾ ಕುತ್ತಿದುವೇನ ಬಣ್ಣಿಸುವೆ ಲಾಗಿಸಿ ನಭಕುಪ್ಪರಿಸುವ ಬಂದಿದಿರಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವ ಭೂತದಂತೆ (ಮೋಹತ. ೧೧–೬೭). ೨. ಧಾರೆಗೆ ಹೊತ್ತಾಯಿತು ಚಳಿಯ ಹಿಡಿದು ವರನನ್ನು ಕರೆತನ್ನಿ (ರೂಢಿ). ತಳ್ಳಿ$_4$: ೧. "ಸಿತಚ್ಛತ್ರದೊಳ್ ತಳೆಯಕ್ಕು" (ಕಶರ. ೪೩) : ಮದನಮದಮರ್ದನನ ಬರವಿಂಗೆ ಕೂಡೆ ನೆಗಪಿದ ತಳಿಗ[ಪಾಠಾಂ. ಳಿರ್ಗ]ಳೆನಿಸಿರ್ದವಾ ಮೇಘ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೩–೩೨); ಕರಿಣಿಗಳು ತಳಿ ಮಾಡಿ ಪಲ್ಲವವಿಡಿವವಾತಪಜಾಲ ಬಳಸಿದುದೆಂದು ಕೇಸರಿಗೆ (ವರ್ಧಜ. ೯–೨೮): ಮಾರುತ ಪರಿಮಳದಾಲವಟ್ಟ ವನಿಕ್ಕೆ ಆರವೆ ತಳಿ ಛತ್ರವಿಡಿಯೆ (ಅಮುಂಸಾಂ. ೫–೫೫).

ತಟಿಯವರ್=ಛತ್ರಿಹಿಡಿಯುವವರು ; ಸೇವಕರು : ಪ್ರಸಾದಮೆನ್ನು ಇಜ್ಜಣಮಟಿಯೆ ನರಗನಿಱಿಯೆ ತನ್ನಟಿಯಸುಂ ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳುಂ ತನ್ನೊಕ್ಕಲುಂ ಪ್ರಜೆಯುಂ ತಟಿಯವರುಂ ಪೆರ್ಮ್ಮಾಡಿಯ ಬೆಸ ದೊಳಿಱಿದು ನರಗನೊಳಿಱಿದು ಕಾದಿ ಸತ್ತರ್ (ಎಕ. VI, ಕಡೂರು. ೧೪೭–೭ ; 972). [ದೇ.II ತಮಿ. ತಟ್ಟಿ ; ಮಲ. ತಟಿ]

ತಟಿಕಾಡು 'ತಟಿಕ್ಕಾಡು' ನೋ.

ತಟಿಕ್ಕಾಡು, ತಲಕಾಡು, ತಳಕಾಡು, ತಳೆಕಾಡು, ತಱಿಕಾಡು, ತಟಿಕಾಡು (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು ; ಈಗಿನ ಮೈಸೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ತಲಕಾಡು : ಕಾರ್ತ್ತಿಗೆ ಪುಣ್ಣಮೆ ಅನ್ದು ತಟಿಕ್ಕಾಡು ಇರ್ಪ್ಪತ್ತಯ್ವರ್ಕಂ ಸಿನ್ದರಸರುಂ ದೇವಸತ್ತಿ ಅರಸರುಂ (ಎಕ. III, ತಿರುಮ. ೧–೪: 726). ತಲಕಾಡು: ತಲಕಾಡ ಹನ್ನು × × ವರು ಮದ್ದೂರ ಗಣೆಯರುಂ (ಎಕ III, ನಂಜನ. ೧೨೨–೨೭ ; ? ಕ್ರಶಾ) ; ಶ್ರೀ ಸಾಕ್ಷಿನಾಂ ತಲಕಾಡು ಹನುವನು (ಇಆ. VIII, ೧–೩ ; ? ಕ್ರಶಾ). ತಳಕಾಡು : ಮತ್ತಂ ಚಕ್ರಗೊಟ್ಟ ತಳಕಾಡು ನೀಲಗಿರಿ ಕೊಂಗು ನಂಗಲಿ ಕೋಳಾಲಂ ತೆರೆಯೂರು ಕೊಯತೂರು (ಎಕ. II, ೧೩೨–೨೬ : 1123) ; ತಳಕಾಡು ಗಂಗವಾಡಿ ನೊಳಂಬವಾಡಿ ಕೊಂಗು ನಂಗಲಿ ಬನವಸೆ . . . ಇಂತೀ ಸಮಸ್ತ ದುರ್ಗ್ಗಂಗಳಂ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೪೦–೫೩ ; 1180). ತಳೆಕಾಡು: ಹೊಯ್ಸಳದೇವರಾಜ್ಯಂ ತಳೆಕಾಡ ಪಟ್ಟಣವಮ್ ಆ ಪುರದಱುಸಾಯಿ ರಮುವರ್ . . . ನಗರೀಶ್ವರ ದೇವರ್ಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಧರ್ಮವಮ್ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೦೫, ೨೦–೭ ; 1147) ;ತಳೆಕಾಡು ನಾಡು ಕೊಂಡ ಭುಜಬಳವೀರ ಗಂಗಂ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೬, ೪೧–೨೦ ; 1173). ತಱಿಕಾಡು : ಶ್ರೀ ಕಾಲಾವಿಗ್ಗಣ್ರ ವಡಿಗಳ ಶಿಷ್ಯರ್ ತಱಿಕಾಡ ಪೆಟ್ಟಿಡಿಯ ಮೊದೆಯ ಕಲಾಪಕದ ಗುರವಡಿ ಗಳ್ಪಿರ್ಪ್ಪತೈನ್ದು ದಿವಸಂ ಸನ್ಯಾಸನಂ ನೋನ್ತು ಮುಡಿಪ್ಪಿದಾರ್ (ಎಕ. II, ೩೩–೨ ; ಸು. 700). ತಟಿಕಾಡು : ತಟಿಕಾಡಾ ಮೇಗೆಟ್ಟನ್ದು ಪೆರ್ಮ್ಮನಡಿಗಳಾ ಬೆಸದೆ ಮಹಾರಾಜಪ್ಪುರ್ಲಿನಾಡಾ ನೆಱಿಯಲ್ವೇಟಿನ್ದೊಡೆ (ಸೌಇಇ. IX–I, ೨೦–೪ ; 9ನೆಯ ಶತ) ; ತಟಿಕಾಡ ಮಹಾನಗರಮುಂ ಪಟ್ಟಣವಸನ್ಸರ ಮಣ್ಡ್ಯಯ್ಯನು ಇಪ್ಪತ್ತು ಅಯ್ವರು (ಎಕ. XIV, ತಿರುಮ. ೨೦೪–೬ ; ಸು. 933). [?]

ತಟಿದುಱುಗಲ್ (ನಾ). ಕೊಡೆಗಳ ನೆರವಿ ; ಸತ್ತಿಗೆಗಳ ಸಂದಣಿ : ಸಿವಿಗೆ ತಟಿದುಱುಗಲೊಡನಿಕ್ಕುವ ಕುಂಚಂ ಲೀಲೆವಡೆಯೆ ಚೆಲ್ವೆಸೆದುದು ಷ ಣ್ಣ ವ ತಿ ಸಹಸ್ರಾಂತಃಪುರಮುವಯುವದೊಳೆ ಭರತ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಕೆಲದೊಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೧–೩೯) ; ಕಿಕ್ಕಿಱಿಗಿಱಿದ ತಟಿದುಱುಗಲ ನಡುವೆ ಪೊನ್ನರಥಮನೇಱಿ ನಿಂದಂ ಭೂರಿಶ್ರವಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦–೫೭ ವ).
[ತಟಿ + ತುಱುಗಲ್ (< ತುಱುಂಗಲ್)]

ತಟಿವಿಡಿ, ತಳೆವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಬಿಳಿಯ ಕೊಡೆ ಹಿಡಿ ; ಛತ್ರಿಯನ್ನು ಹಿಡಿ : ಗಟಿಯಿಸುವ ತಮಂ ಮೂಡಲ್ ಪೊಟಿಗಟ್ಟುವ ಸಂಜೆಗೆಂಪು ಪಡುವಲ್ ಕೈಕೊಂಡೆಟಲೆ ಧರೆಗರ್ಧನಾರಿಯ ತಟಿವಿಡಿದಂತಾಯ್ತು ಗಗನಮಂಡಲಮಿನಿಸುಂ (ಅನಂಪು. ೭–೭೨). ತಳೆವಿಡಿ : ಮಳೆ ಕೊಡುವ ಬೆಟ್ಟಗಳ ಮೊಲೆಯುಂಡು ಹಸುರೆಲೆಯ ತಳೆವಿಡಿದು ನೆಲದ ದಾರಿಯ ನೋಳ್ಪ ಚೆಲುವೆ (ಕಾಲೂರ. ೨೩–೭). [ತಟಿ + ಪಿಡಿ$_1$]

ತಟ್ಕಿಯಿಸು 'ತಟ್ಕೈಸು' ನೋ.

ತಟ್ಕಿಯ್ಸು 'ತಟ್ಕೈಸು' ನೋ.

ತಟ್ಕಿಕ್ಕು, ತಳುಕಿಕ್ಕು, ತಟಿಕಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ತಳಕುಹಾಕು ; ಜೋಡಿಸು; ಹೊಂದಿಸು ; ಅಳವಡಿಸು : ಆಕೆಯ ರೂಪಾತಿಶಯಮಂ ಪೇಟ್ವಡೆ . . . ನಖನಿಕಾಯಂಗಳ್ಗೆ ತಾರಾವಳಿಗಳ ತೋರವೆಳಗುಗಳಂ ತಟ್ಕಿಕ್ಕಿದಂತೆ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೨–೩೨ ವ). ತಳುಕಿಕ್ಕು : ಬೆಳಗು ಬೆಳಗಂ ಹಳಚಿದಂತಾಯ್ತು ಭಯಜ್ಞಾನ ತಳು[ಪಾಠಾಂ. ಳಿ]ಕಿಕ್ಕಿ ಕಳೆಯಲಳವಟ್ಟುದುಭಯಜ್ಞಾನ (ದೀಕ್ಷಾಬೋ. ೧೪೩–೧೮); ಪದಕೆಱಗಲಂದು ಬಿಗಿಯಪ್ಪಿ ಕರದಿಂ ಕರವ

ತಳುಕಿಕ್ಕಿ ಇಂದುಧರ ನಡೆತಂದನರಮನೆಗೆ (ಲಶಿಚಿಂ. ೯-೨೯); ಮತ್ತೆ ಹೂವಿನ ಮಳಿಗೆಗಳಾತನ ನೆತ್ತಿಯಲಿ ಸುರಿದವು ಮುರಾಂತಕನತ್ತ ತಿರುಗಿದನವನಿಪನ ಕರತಳವ ತಳುಕಿಕ್ಕಿ (ಕುವ್ಯಾ.ಗ. ೮-೪೨); ಮತ್ಕರತಳ ದೊಡನೆಯಂತಕನು ನಿಜ ಕರತಳವ ತಳುಕಿಕ್ಕಿ(ತಿವ್ಯಾ.ಆ. ೬-೭೦). **ತಟಿಕಿಕ್ಕು:** ಪೊಡರ್ಪ ದಾಡೆಗಳ್ ಪಿರಿದಳವಟ್ಟ ಮಿಸೆ ತಟಿಕಿಕ್ಕಿದ ಪುರ್ವುಡಿದಿರ್ದ ಮೆಯ್ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೮-೧೦). [ತಟ್ಟು + ಇಕ್ಕು]

ತಟ್ಟಿಸು, ಠೆಕ್ಕಿಸು, ತಕ್ಕಿಸು₂, ತರ್ಕಿಸು₁, ತಳ್ಕರಿಸು, ತಳ್ಕಿಸು, ತೆಕ್ಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಪ್ಪು ; ಆಲಿಂಗಿಸು : ಪಡಗೊಡೆಯೆ ಪಲಗೆಯೊಂದಂ ಪಿಡಿದಬಲೆಯನೆನ್ನ ಕೌಂಕುಳಿೊಳ್ ತಟ್ಟಿಸಿಕೊಂಡೆಡೆವಿಡದೆ ಪುಣ್ಯದಿಂದಂ ತಡಿಗೆಯ್ದಿದಂ (ದಶಕು. ೨-೮೪); ಎನ್ನಂ ತನ್ನಿರ್ಕೆಯ್ಯಿಂ ಕರಂ ತಟ್ಟಿಸಿ (ದಶಕು. ೧೩-೬೨). **ಠೆಕ್ಕಿಸು:** ೨. ಒಡ್ಡು ; ಅಡ್ಡವಾಗಿ ಹಿಡಿ; ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚು : ತೊಲತೊಲಗೆನುತುಂ ಹರಿಗೆಯ ಠೆಕ್ಕಿಸಿ ಸಲೆ ಕೂರಸಿಯಂ ಚಿಮ್ಮುತ್ತಂ ಬಂದು (ಕುಮುರಾ. ೮-೪೫). **ತಕ್ಕಿಸು₂ :** ೧. ಬಿಸುಡದಿರು ಬಿಸುಡದಿರು ಬೇಡಬೇಡಕಟಕಟ ಹಸುಳೆ ನೊಂದಹನೆಂದು ಬೀಳ್ವವನನೆತ್ತಿ ತಕ್ಕಿಸಿಕೊಂಡು (ಹರಿಶಾ. ೧೨-೩೭); ನೊಸಲೆಡೆಯನು ಚುಂಬಿಸಿ ತಕ್ಕಿಸುತ ಪರವಶೆಯಾದಳೇನ ಬಣ್ಣಿಸುವೆ (ಕಂನವಿ. ೯-೧೭೭); ತಕ್ಕಿಸಿದನೈವರಂ (ತುರಂಗ. ೨೭-೧೫). ೩. ನೆಡು ; ನಾಟಂ ; ಚುಚ್ಚು : ತರಣಿಜಂ ಕಡು ಮುಳಿದು ಖಾತಿಯಿಂದ ಮಕ್ಕಳ ಶಿರೋಮಣಿಗೆ ತೆಗೆದೆಸಲ್ಕಣೆ ಶಿಶುವ ತಕ್ಕಿಸಿತು (ತುರಂಗ ೫೦-೩೩). **ತರ್ಕಿಸು₁ :** ೪. ತಾಕು ; ತಗುಲು : ಮುಟ್ಟು : ನೆಗೆದುರಿ ಭುಘುರ್ಘಗಿಲ್‌ಭುಗಿಲೆನುತುಮಗುರ್ವಿಸಿ ಪರ್ವೆ ನೀಳ್ದ ನಾಲಗೆಗಳ ತಕ್ಕೆ ತರ್ಕಿಸೆ ನಭಸ್ಥಲಮಂ (ಮಹಾನೀ. ೦೬-೨೯). ೫. ಜೋಡಿಸು; ಜೊತೆ ಮಾಡಂ; ಸೇರಿಸು : ತನ್ನ ಪುತ್ರಂಗೆ ತಾನೆ ಗುರು ವಾದೆನೆಂಬ ಗುರುದ್ರೋಹಿಯ ಮಾತು ಕೇಳಲಾಗದು ಎನ್ನ ತಂದೆಯೇ ಎನಗೆ ಗುರುವೆನ್ನುವ ಗುರುದ್ರೋಹಿಯ ಮುಖವ ನೋಡಲಾಗದು ಅವರಿಬ್ಬರೊಳಗೆ ಗುರುಶಿಷ್ಯ ಸಂಬಂಧವನಾಚರಿಸಿದೊಡೆ ಅವರಿಬ್ಬರ ತರ್ಕಿಸಿ ಕಟ್ಟಿ ಹೊತ್ತಿಸಿ ನೊಂದಿಸಿ ಸುಡುವ ನಮ್ಮ ಕೂಡಲ ಚನ್ನ ಸಂಗಮದೇವಾ (ಚನ್ನವ. ೨೫-೩). **ತಳ್ಕರಿಸು :** ೧. ಕರುಮ ಬಂದಿದಿರ ಹುದು ಮೋಹನದ ರೂಪಿನಲಿ . . . ಕರೆದು ತಳ್ಬುವ, ತಳ್ಕರಿಸುತೊಳಗೆ ಕಿಚ್ಚಿಡುವ ತರಳತೆಯದೇಂ ತಂತ್ರ ? (ಮಂಕುಕ. ೧೭೯). **ತಳ್ಕಿಸು :** ೧. ನಗುತ ಸಾಕೇಲೆಂದು ರಾಯನ ತೆಗೆದು ತಳ್ಕಿಸಿ ಕೈಯ ತಳುಕಿನೊಳಗಧರನು ನೃಪಸಭೆಗೆ ಬಿಜಯಂಗೈದನೊಲವಿನಲಿ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೬-೨೨) ; ತಳ್ಕಿಸುವ ಪ್ರೀತಿಯಿಂ ತವಕಿಸಿ ನಿಗುರ್ವ ತೋಳ್ (ಜಿಬಪು. ೧೯-೩೨). **ತೆಕ್ಕಿಸು :** ೧. ಕುಡಿಯಲ್ಕಣಮಾಜಿದೊಡಂ ಕುಡಿಸಿದನೊಡನುಂಡವಂಗವಂ ತೆಕ್ಕಿಸಿ ಕೊಂಡಡಮುವನ ವಿಷಮದಿಟಿಗುಂ (ಖಮದ. ೫-೫೪); ಒಬ್ಬಳನು ಮುದ್ದಿಡುತ ಒಬ್ಬಳನು ತೆಕ್ಕಿಸುತ ಮತ್ತೊಬ್ಬಳನು ಬಳಸುತಾ (ನನಲ್ಲ. ೩೫-೫). [ತಟ್ಟು + - ಇಸು₃]

ತಟ್ಟಿಜ (ನಾ). ತಾಗಿ ಇರಿಯುವಿಕೆ; ಸಂಘಟ್ಟನ (?): ತಕ್ಕುಂ ತಗುಳ್ದು ಕಾಯ್ಪೊದವೆ ಕೋಟ್ಕಳ ತಳ್ಕೆ [ಟ್ಕಿ] ಜಿಯಿಂದೆ ಕೆಂಡಮಲ್ಲೊಕ್ಕರೆ ತೇನತೇನಮುವತಂ ಬಿಗುಣಂ ತಿಗುಣಂಗೊಳಲ್ ಮೊಗಂಬೊಕ್ಕ ಗಜಂಗಳಂ ನಿಜ ಭುಜಾರ್ಗಳಮಗ್ಗಳೆಯಾಗಿ ಸಾರ್ಚಿ ಕೈಯಿಕ್ಕಿಸಿ ಪಿಂಗಿಪಂ ಪಿಡಿದು ಪಿಂಗಿಸುವಂತಿರೆ ಜಂತ್ರದಾನೆಯಂ (ಅನಂಪು. ೬-೧೨).

[ತಟ್ಟು + ಇಜ₄]

ತಟ್ಟು, ತಕ್ಕು₄, ತಳಕು₃, ತಳುಕು₃, ತಳ್ಕು₅, ತಟಿಕು (ನಾ). ೧. ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ತಳುಕು ಹಾಕಿಕೊಂಡಿರುವುದು; ಹೆಣೆದಂಕೊಂಡಿರಂ ವಿಕೆ ; ಹೆಣಿಕೆ ; ಜೋಡಣೆ : ಎಲೆವಳ್ಳಿಯ ತಟ್ಟಿನಿಂ ಮನಂಗೊಳಿಪ ಕೌಂಗಿನ ಮರಂಗಳೊಳಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೭). ೨. ಅಪ್ಪುಗೆ ; ಆಲಿಂಗನ : ತೊಳಗುವ ಹಾರಮನಾಗಳ್ತಳೆವಂತಿರೆ ನೆಲಕೆ ಬೀಟ್ಟಿನಂ ಪಿಡಿದಕ್ಷಾವಳಿಯಂ ಕೊರಲೊಳ್ತಳೆದಾಂ ತಳೆದೆಂ ಮುನಿಪತಿಯ ತೋಳ ತಟ್ಟಿನ ಸುಖಮಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೭೦); ಕಡಲೊಳ್ ನೇಸಜನಟ್ಟಲುಂ ಪೊಡವಿಯಂ ನುರ್ಗೊತ್ತಲುಂ ಕೊಂಕಿ ಘೀಳಿಡೆ ತಟ್ಕಂ ದೆಸೆಯಾನೆಯಂ ಮುಟಿಯಲುಂ . . . ಬಗೆದನಾಗಳ್ ದಪ್ಪದಿಂ ದಪ್ಪಗಂ (ಅಬ್ಬಿಕಾ. ೧೫೨). **ತಕ್ಕು₄ :** ೩. ಗಜಾರೋಹಣದ ಒಂದು ರೀತಿ (?) : ತಮ್ಮ ತಕ್ಕಿನ ಮೂಜುಂ ತಕ್ಕುಗಳುಮನಡರಿಯುಂ ತೊಡರಿಯುಂ ನುಡಿದಂತೆ ತಂತಮ್ಮಾನೆಯೊಳ್ನನ ಮುಮಂ ಬಿನ್ನಣಮುಮಂ ಮೆಜಿದು (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೨೭ ವ) : ತಕ್ಕು ತಗುಳ್ದು ಕಾಯ್ಪೊದವೆ . . . ಮೊಗಂಬೊಕ್ಕ ಗಜಂಗಳಂ ನಿಜಭುಜಾರ್ಗಳ ಮಗ್ಗಳೆಯಾಗೆ ಸಾರ್ಚಿ (ಅನಂಪು. ೬-೧೨). **ತಳಕು₃ :** ೧. ಅದು ಕೇವಲ ಒಂದೆರಡು ದಿನಗಳ ಜೋಡಲ್ಲ; ದೇಹಗಳೆರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಜೀವವಿರುವ ತನಕ ಒಂದಾಗಿರುವ ತಳಕನ್ನು ಹಾಕಬೇಕಾಗಿತ್ತು (ಚಂದುಟ. ೪೫). ೪. ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧ : ಕೌಟುಂಬಿಕ ಸಂಬಂಧಗಳಿಗೂ ಕೌಟುಂಬಿಕ ಸುಖದುಃಖಗಳಿಗೂ ತಳಕು ಇರುವುದರಿಂದ (ಕುಟುಂಬ. ೧೫); ಇಂತಹ ಕ್ಷುದ್ರ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಮತ್ತೆ ಎಂತೆಂತಹ ಆಶೆಗಳ ತಳಕನ್ನು ಹಾಕಿರುವೆ (ಅಂತರಾ. ೪೦). ೫. ಸ್ಪರ್ಧಿಗಳ ಜೋಡಂ,–ಜೊತೆ : ಎಂಟು ಹತ್ತು ತಳಕುಗಳ ಕುಸ್ತಿ ಮುಗಿಯಿತು (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೨೬೧). ೬. “ಕೂಡಿಸುವುದು ; ಪೋಣಿಸಿ ಕಟ್ಟುವುದು” (ಜಾನಕೋ. ೬೫). **ತಳುಕು₃ :** ೧. ನಗುತ ಸಾಕೇಲೆಂದು ರಾಯನ ತೆಗೆದು ತಳ್ಕಿಸಿ ಕೈಯ ತಳುಕಿನೊಳಗಧರನು ನೃಪಸಭೆಗೆ ಬಿಜಯಂಗೈದನೊಲವಿನಲಿ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೬-೨೨); ಕಂಡು ಬಿಗಿಯಪ್ಪಿ ಕರದಿಂ ತಳುಕನಿಕ್ಕಿ (ಸೌಂದಪು. ೫-೫೦); ತಳುಕಿನ ಕನಕಲತೆಗಳಂತೆ ತೋಳ್ತೊಡೆ ಬಳಿಕೊಂದಟಿೊಂದಟಿೊಳ್ ತಳೆದು ಪುಳಕಿತಮಪ್ಪಂತೆ (ಮೋಹತ. ೨೭-೪೩). ೭. ಸಿಕ್ಕು ; ತೊಡಕಂ : ನಕಲಿಯಿದು ನಿಜವೆಂದು ಮೋಸ ಹೋದೀರಯ್ಯ ನೀವಿವರ ಬಲೆಯ ತಳುಕಿಗೆ ಬೀಳದಿರಿ (ಕೋಗಿಲೆ. ೭೦-೩೯). ೮. ಹೆಣಿಕೆಯ ತೋರಣ : ವರಚಿತ್ರಪತ್ರಂಗಳೆಸೆವ ಮಣಿಮಾಲೆಗಳು ತರದಿಂದ ಕಟ್ಟಿ [ತ್ತ] ಳುಕು ದಂಡಾವಳಿಗಳಂತಿವೇ ಸ್ಫುರಿಸಿಯೊಪ್ಪುತ್ತಿರ್ದವಾ ಮರುಳ ಕಂಕಣ ಮುಮಿರ್ದಲ್ಲಿ ಮೂಜು ಸುತ್ತು (ವೀಶ್ವಪು. ೮-೨೦೧೪೭) ; ಸತ್ಕರಿಹ ಸದನಗಳು ಭಿತ್ತಿಯಿಲ್ಲವು ಪರುಷ ಮುತ್ತು ಬಿಗಿದಿಹ ತಳುಕು ಸುತ್ತಲೆಸೆದಿಹವು (ಶರಲೀ. ೩೦-೩). ೯. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸರ,–ಹಾರ : ತಳುಕು ಕಡಗ ಕಂಕಣ ಝಣಝಣಿಸಲು ತುಳುಕಿದರ್ ಗಂಧೋದಕವ (ಮೋಹತ. ೧೪-೫೦). **ತಳ್ಕು₅ :** ೧. ಅಲರ್ಗಳ ಗೊಂಚಲೆಜಿಗಿಸದ ಲತೆಲತೆಗಳಡರದ ತಳ್ಕಿನಿಂ ಚಿಗುರದಿಮ್ಮಾವು (ಜ್ಞಮಿಭಾ. ೩-೩). ೮. ಸಸಿಗಲ್ಲ ಕೊತ್ತಳಗಳಗಣಿತದ ವೈಡೂರ್ಯದೆಸಕಮಾಂತಿರುವ ಕಿಜುವಾಗಿಲುಗಳಡಿಗಡಿಗೆ ವಸುರನ್ನ ತಿಂತಿಣಿಗಳಾಂತಿರುವ ತಳ್ಕುಗಳಲೆಸೆದುವಾ ಪಾಲಕಗಳು (ವಂಕಾರಾ. ೫-೨-೪). **ತಟಿಕು :** ೧. ‘ತಟಿಕಿಕ್ಕು’ ಪರಾ.

ತಳಕುಹಾಕು, ತಳುಕುಹಾಕು = ೧. ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟು : ಉಳಿದ ನಾಲ್ಕೆಂಟು ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ತಳಕುಹಾಕಿ ಮುಂದೆ ಬಿಟ್ಟರು (ಮೇದಿಘ. ೧೨೬). ೨. ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಗಂಟುಹಾಕು ; ಸಂಬಂಧ ಕಲ್ಪಿಸು : ಕುಮಾರ ವ್ಯಾಸನ ಕಾಲದೊಡನೆ ಇವನ ಕಾಲವನ್ನು ತಳಕುಹಾಕಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ (ಕಸಾಚ. ೨೩೪); ವಿಶ್ವಾಸಕ್ಕೂ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೂ ತಳಕುಹಾಕಲು ಮನಸ್ಸಾಗಲಿಲ್ಲ (ಹಂಗೀತ. ೧೫೦) ; ನಿನ್ನ ಲಗ್ನಾನೂ ಆದನ್ನೂ ತಳಕುಹಾಕಿ ನಿಂತಾರ ಅವರು (ಸಮಜೀ. ೨೪೭) ; ಆ ಗುಣವನ್ನಿಲ್ಲಿ ತಳುಕುಹಾಕಿ ಸಮಾಧಾನಕ್ಕೆ ಬರುವುದು (ನನ್ನಜೊ. ೩೦). **ತಳುಕಾಗಿ ನಿಲ್ಲು**=ಒಗ್ಗಟ್ಟಾಗಿ ನಿಲ್ಲು; ಹೊಂದಿಕೊಂಡು ನಿಲ್ಲಂ ; ಒತ್ತಾಸೆಯಾಗಿ ನಿಲ್ಲು (?) : ೬೨ ವ್ರಿತ್ತಿಯ ಮಹಾ ಜನಂಗಳು ಹಿರಿಯ ಮಹಾ ××× ಲು ತಂಮೊಳಡಂಬಟ್ಟುಯೆಂದಿಂಗೆಪೊ ತಳುಕಾಗಿ ನಿಂದರು (ಎಕ. VI, ತರೀಕ. ೫೫-೩೦ : 1291). **ತಳುಕಿನ ಸರ,**

ತಳಿಕಿನ ಸರ = ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸರ : ಅವಳು ಹೊಸದಾಗಿ ಮಾಡಿಸಿದ ತಳುಕಿನ ಸರ ಚೆನ್ನಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ); ತಳಿಕಿನ ಸರ, ಮುತ್ತಿನ ಸರ, ಅಡ್ಡೆಳೆಸರ ಮೊದಲಾದ ಹಾರಗಳನ್ನು . . . ಆ ವನದಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟು (ಕೃವಾಅ. ೨೦೧). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಟುಕು = ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳು]

ತಟಿ^{3}ಕ್ಕೆ, ತಕ್ಕೆ$_1$, ತರ್ಕೆ, ತಳಿಕೆ$_1$, ತಳ್ಕೆ, ತೆಕ್ಕೆ$_1$, ತೆರ್ಕೆ (ನಾ). ೧.ಅಪ್ಪುಗೆ; ಆಲಿಂಗನ : "ತಟಿ^{3}ಕ್ಕೆಯೆಂದಾಲಿಂಗನಂ" (ಕಶಸಾ. ೨೦-೪೧೮) ; "ಅಪ್ಪುಗೆ ತಟಿ^{3}ಕ್ಕೆಗಂ ಪೆಸರು" (ಶಬ್ದಮಂ. ೭೬) : ಕೂಟದೊಳುಣ್ಮಿದ ಬೆಚ್ಚ ತಟಿ^{3}ಕ್ಕೆಯೊಳ್ ಕೂಟ ಸುಖಂಗಳಂ ಪಡೆದನೇಂ ಚದುರಂ ಗಳ ಬದ್ದೆದಲ್ಲಟಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೮೨) ; ನಾನೊಲ್ದ ತಂಗೆ ಕೆಡೆದೊಲ್ದಣ್ಣನೊಲ್ಮೆಯಾ ತಟಿ^{3}ಕ್ಕೆಯೊಳ್ ಪಟ್ಟು (ಅಂಶಿಗೂ. ೪-೫೯). 'ತಟಿ^{3}ಕ್ಕೆಗೆಯ್', ತಟಿ^{3}ಕ್ಕೆಗೊಳ್' ಪರಾ. **ತಕ್ಕೆ$_1$:** ೧.ಚೆನ್ನಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ಒಂದಿರುಳಗಲಿದಡೆ ತ[ಪಾಠಾಂ. ತೆ]ಕ್ಕೆ ಸಡಿಲಿದ ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿಯಂತಾದೆನವ್ವಾ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೧೪೨-೩೨೩); ಜಕ್ಕವಕ್ಕಿಗಳೆಲ್ಲ ತಕ್ಕೆಯನುಳಿದು . . . ಪೋದವು ದಿಕ್ಕುದಿಕ್ಕಿಗೆ ತಮತಮಗಾಗ (ಅಂಜಜ. ೭-೧೪೩) : ಆ ಮಹಾವಜ್ರಾಯತ ಪ್ರೋದ್ದಾಮದಾಯಸ ಭೀಮತನು ನಿರ್ನಾಮವೆನೆ ನುಗ್ಗಾಗಿ ಬಿದ್ದುದು ನೃಪನ ತ[ಪಾಠಾಂ. ತೆ]ಕ್ಕೆಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೧೧-೩೯); ಚುಂಬನಕೇನಿಚ್ಚೆ ತಕ್ಕೆಗಾವುದು ಸವಿದಂಬುಲ ವೇನಮಾಡುವುದು (ಭರಚ. ೧೧-೨೮) ; ಚೂತಮಾ ಮಲ್ಲಿಗೆಯನಪ್ಪಿದುದು ಬೇಗದೊಳ್ ಕುರುವಕಂ ಮಾಧವಿಯ ತಕ್ಕೆಗೊಳಗಾದುದು (ಚಬಪು. ೧೧-೨೩) ; ಸೊಕ್ಕು ಜವ್ವನೆಯ ತಕ್ಕೆಯ ಸವಿಯಂದದೆ ಸಕ್ಕರೆ ಚಿಲುಪಾಲಿನಂತೆ ಅಕ್ಕರಿಂದಲಿ ಕೇಳುವರಿಗತಿ ಹರುಷವ ಮಿಕ್ಕೆಸಗುವುದೀ ಕಾವ್ಯ (ಕಂನವಿ. ೧-೧೭). ೨. ಎರಡು ತೋಳುಗಳ ಹಿಡಿತ: ಇಕ್ಕಿದ ಹೆಜ್ಜೆಯ ತೆಗೆಯದು ಮೊನೆಗೆ ನಿಲ್ಲದು ತಕ್ಕೆಗೆ ಬಾರದು (ಸರ್ವವ. ೨೦೩-೯೨೪); ತಕ್ಕೆಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದ ಚಾವಡಿಗಂಬ . . . ಎಂತಹ ಗರ್ವಿಷ್ಠನಾದರೂ ಬಗ್ಗಿ ಹೋಗಬೇಕಾದ ತಗ್ಗಿನ ಬಾಗಿಲು (ಪಳಮ. ೧). ೩. ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ: ಉನ್ನತ ಮಣಿರಥಪ್ರತತಿಯ ತಕ್ಕೆಗಳ್ಗವಧಿ ಮುನ್ನಿಲ್ಲ (ಚಬಪು. ೨೬-೭). ೪. ಒಂದೆಡೆ ಸೇರಂವಿಕೆ ; ಸೇರುವೆ (?) : ಒತ್ತುವ ಕೋಡ ಕಾಳೆ ಕುಣಿವೋಜೆಗೆ ಬಾಜಿಪ ಜುಂಜೆ . . . ಕಿರುನಾಯ್ಗಳ ಹಿಂಡ ತಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊತ್ತುವ ಗರ್ಜತಂ ಮೆಱೆವ ಬೆಟ್ಟದ ಬೇಡರ ಪಳ್ಳಿಪಳ್ಳಿಯೊಳ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩-೨೦೧). **ತರ್ಕೆ:** ೧. ರಂಭೆಯೂರ್ವಸಿ ತಿಲೋತ್ತಮೆ ಮೇನಕಾಸ್ತ್ರೀಯರುಂ ಬಿಡದೆಯೋಲೈಸೆ ಸಕಲ ವೈಭವಗಳೊಳು ಕುಂಭಕುಚೆಯರ ತರ್ಕೆಯಿಂದ ಕೈಲಾಸದೊಳು ಸ್ಥಿತಿರ್ಪನೆಂದನಾರ್ಯಂ (ಗುರುಚಾ. ೭-೭೧). **ತಳಿಕೆ$_1$:** ೧. 'ತಳಿಕೆಬೀಳು' ಪರಾ. **ತಳ್ಕೆ :** ೧. "ಆಲಿಂಗನಂ ತಳ್ಕೆಯೆನಿಪುದು" (ಕಶರ. ೪೩) ; ನೆನೆವೊಡೆ ನಿಳ್ಕದ ಈಕ್ಷಿಪೊಡೆ ಸಿಲ್ಕದ ಕೀರ್ತಿಪೊಡೊಲ್ದು ಶಕ್ಯಮೆಂದೆನಿಸದ ಕೂಡಲುಜ್ಜುಗಿಸೆ ತಳ್ಕೆಗೆ ಸಲ್ಲದ ದಿವ್ಯಲಿಂಗಮಂ (ವೃಷವಿ. ೨೩-೨೬) ; ಪ್ರಾಣಕಾಂತರ ತಳ್ಕೆ ಸಡಿಲಿ (ವಚಕಾ. ೭೩) ; ನೆಲಬಾನ ತಳ್ಕೆಯಲಿ ನೇಸರನು ಬಿಡುಗಣ್ಣನಾಗುತಿರಲು (ಭಾವಜೀ. ೧-೫) ; ಇರುತಿಹುದು ಬರಿ ಮೂರು ದಿನದ ಬಾಳ್ಕೆ . . . ಮತ್ತೆ ಕಾದಿಹುದದೋ ! — ಚಿತೆಯ ತಳ್ಕೆ! (ಕವಿಕಾ. ೫೪-೬). **ತೆಕ್ಕೆ$_1$:** ೧. ಫಲಿತ ಶಾಲೀವನದ ಮುತ್ತಿದ ಗಿಳಿಗಳೋ ತಾವರೆಯ ತೆಕ್ಕೆಯೊಳಿಳಿದ ಮಱಿ ದುಂಬಿಗಳೊ ವೃಷಸೇನನ ಶರಾವಳಿಯೊ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೦-೧೧); ಹರುಷದಲಿ ಮುಂಡಾಡಿ ತೆಕ್ಕೆಯಲಿರಿಸಿ ಮುದ್ದಿಪ ವರ ಜನನಿ ಜನಕರಿಗೆ . . . ಪರಮಾನಂದಗೊಡುತಿಹನು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೩-೧೧೪) ; ತಮ್ಮಿನಿಯರ ತೊಡರ್ದ ತೆಕ್ಕೆಯನೊದ್ದು . . . ಐತರಲು (ಚಬಪು. ೧೯-೮). ೨. ಕರ್ಮಕಾಂಡ ಯೋಗಂಗಳೆಲ್ಲವೂ ಭವದ ತೆಕ್ಕೆಗೆ ಒಳಗು (ಅವಚಂ. ೨೬೫ ೧೨೦೩) ; ಬಿಡದೆ ತೆಕ್ಕೆಯೊಳಲ್ಲಮನ ಬಯಲೊಡಲ ಬಂಧಿಸಲೆಂದು ಬಿಗಿಯಲು ಹಿಡಿಹಿಗಿಲ್ಲದೊಡವರು ಬೆಱಗಾಗಿರ್ದರದ ಕಂಡು(ಪ್ರಭುಲೀ. ೧೩-೧೪) : ಅರರೆ ಸಿಂಹದ ತೋಳ ತೆಕ್ಕೆಯ ಕರಿಯ ಸೆಳೆವಂದದಲಿ . . . ಧರಣೀಪಾಲನ ತೆಗೆದು ಭೀಮನ ಬರಿಯನೆಚ್ಚನು (ಕುವ್ಯಾಕ. ೧೪-೨) ; ಅವನ ತೆಕ್ಕೆಯಲಱಿಯದಕಟಾ ರವಿಕುಲೇಶನು ಸಿಲುಕೆ (ಕಾಶಿರಾ. ೬-೬೨) ; ನೆಲದ ಆಧಾರದಲಿ ನಿಂತು ಹರಿಯುವ ನೀರು ನೆಲದೊಡಲ ಕೊರೆದು ಮುಕ್ಕಿತು ಒಂದೆ ತೆಕ್ಕೆಯಲಿ ಇಕ್ಕೆಲದ ಬಾಳು-ಬದುಕು (ನೆಲಮು. ೧೪-೧೪). ೩. ಬರಸಿಡಿಲ ಬಳಗದಂತೆ ಕುಳಿಕಾಹಿಯ ಕಡುಪಿನಂತೆ ನೆಲಮುಕ್ಕನ ತೆಕ್ಕೆಯಂತೆ ಇರ್ದ ಅಸಂಖ್ಯಾತ ದೈತ್ಯನಾಯಕರ (ಜಗವಿ. ೧೫-೧೫ ವ) ; ನಿಪ್ಪಸರ ಕವಿಗಳ ತೆಕ್ಕೆಗಳಿಂ ತಿಱುಪಾಡೋದುತೆ (ತಿರುನಾ. ದೇ. ೧೧೧-೨೧); ವಾರಣಾವಳಿಗಳ ಪದಾತಿಯ ತೇರ ತೆಕ್ಕೆಯನಿಕ್ಕಿದನು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಸಾವಿರವ(ಕುವ್ಯಾಶ. ೩-೫೬); ಮಿಕ್ಕು ಶತಸಾವಿರದ ಕಂಬದ ತೆಕ್ಕೆಗಳ ತನಿವೆಳಗಿನಲಿ ಕಣ್ಣಿಕ್ಕಲಸದಳವೆಂಬವೊಲು (ತೊರರಾ. ೫-೨-೬೧) ; ಎಷ್ಟು ಸಸಿಗಳನ್ನು ಬೆಳಸುತ್ತೀರೋ ಅಷ್ಟೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಒಂದೊಂದು ತೆಕ್ಕೆ ಕೆಲಸ ನಿಮಗೆ ಬೀಳುತ್ತದೆ (ಗಾಳಿಪ. ೧೦೫). ೫. ಸುತ್ತಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ ; ಸಂರಳಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ : ಭೀಮನ ಕಳಕಳಕೆ ಕಿವಿಯೊಡೆದು ತಿಳಿದುದು ನಿದ್ರೆ ಮುಱಿದಿಕ್ಕೆಯ ಮಹೋರಗನ ತೆಕ್ಕೆ ಸಡಲಿತು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೩-೩೩). ೬. (?) : ತನ್ನನ್ನು ಮಿಕ್ಕು ಬದುಕುವೆನೆಂಬ ಕಾಲನ ತೆಕ್ಕೆ ಕಂಟಕ ತನ್ನ ಧನುವಿಗೆನುತ್ತ ಬೊಬ್ಬಿಱಿದ (ನಿಭಾಗ. ೪-೧೨-೧೩). **ತೆರ್ಕೆ :** ೩. ವಾಜಿರಾಜಿಗಳ್ ತೆರೆಗಳ ತೆರ್ಕೆಯಂತೆ ಕವಿತಂದುವು (ಪಂರಾಮಾ. ೪-೫೫) ; "ಪರಂಪರೆ" (ಪಂರಾಮಾ. ಕೋಶ). ೭. (ಒಂದರೊಡನೊಂದು) ಸೇರಿರಂವಿಕೆ,-ಕೂಡಿರುವಿಕೆ : ಬಱಿದೆ ಬೆಱಗಾಗಿ ತುಱುಗೆಮೆಯ ತೆರ್ಕೆಯೊಳ್ ಬಂಬಳಿಪ ಕಣ್ಬನಿಗಳೊಸಱಿ ಮಸುಳನಾದ ದಿಟ್ಟಿಯಂ ಬಲ್ಪಿನಿಂ ನಿಲಿಸಿ (ವರ್ಧಪು. ೪-೬೨ ವ).

ತೆಕ್ಕೆತೆಕ್ಕೆ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಇರ್ವರುಮೋರೋರ್ವರೊಳ್ ತೆಕ್ಕೆತೆಕ್ಕೆಯಿಂ ಬಾಹ್ಯಾಭ್ಯಂತರ ಪರಿಗ್ರಹಂಗಳಂ ಪರಿಚ್ಛೇದದಿಂ ತೊಱೆದು (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೭೦ ವ) ; ಅವನೀಶನಾಜ್ಞೆಯಿಂದಾ ನಂದನಕೆ ಹೋದ ಯುವತಿಯರ ವಿರಹದಿಂದಾ ತಂತಮ್ಮ ಭವನದಂಗಣದಗ್ರಶಾಲೆಯೊಳ್ತೆಕ್ಕೆತೆಕ್ಕೆ [ಪಾಠಾಂ. ತೆಟ್ಟೆತೆಟ್ಟೆ] ಯೊಳು ನಿಂದು (ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವಾ. ೩-೨): ದಿಕ್ಕುದಿಕ್ಕಿನೊಳು ನಿಲಿಸಿದಳು ಖಾನರ ತೆಕ್ಕೆತೆಕ್ಕೆಯ ಪೌಜುಗಳನು (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೩-೩೭). ತಕ್ಕೆಗೊಂದಿಸು = ಅಪ್ಪುಗೆಗೆ ಅಳವಡಿಸು ; ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳು : ಗಗನವಂ ತಕ್ಕೆಗೊಂದಿಸಿದರುಂಟೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೬-೨೧). ತಕ್ಕೆಹಾಕು, ತೆಕ್ಕೆಹಾಕು = ೧. ಅಗಡು ಪ್ರಾಣಿಯನ್ನು, ಪಳಗಿಸಿದ ಅಥವಾ ಸಾಧುವಾದ ಪ್ರಾಣಿಯೊಂದಿಗೆ ಕಟ್ಟು : (ಕ). ೨. (ಪ್ರಾಣಿಗಳ) ಹಗ್ಗಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕಟ್ಟು : ಅವೆರಡಕ್ಕೂ ತೆಕ್ಕೆಹಾಕಿ ಕಟ್ಟಿದ್ದಿದ್ದರಿಂದ ಅವು ಒಂಟಿಗೆ ಒಂದೊಂದು ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ . . . ನೇತಾಡುತಿದ್ದವು (ವಚಭಾ. ೩೪೭). ೩. (ಹಾವುಗಳಂ) ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಕೂಡಿರು ; ಅಪ್ಪಿಕೊಂಡಿರಂ : ಹಾವುಗಳು ತೆಕ್ಕೆಹಾಕಿಕೊಂಡಿವೆ (ರೂಢಿ). [<ತಟ್ಟು]

ತಟಿ^{3}ಕ್ಕೆಗೆಯ್, ತಳ್ಕೆಗೆಯ್, ತೆಕ್ಕೆಗೆಯ್, ತೆಕ್ಕೆಗೈ(ಕ್ರಿ). ೧. ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳು; ತಬ್ಬಿಕೊಳ್ಳು ; ಆಲಿಂಗಿಸು : ತನ್ನ ಮನದೆಱಕದಿನಿಯಳಂ ಕಂಡು ನಸುನಕ್ಕು ಮುಟ್ಟಿ ಸಾರ್ದು ತಟಿ^{3}ಕ್ಕೆಗೆಯ್ದು ನುಣ್ಗಲ್ಲಮನಲುಗಿ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪೯-೧). **ತಳ್ಕೆಗೆಯ್ :** ತವಕದಿಂದಂ ತಳ್ಕೆಗೆಯ್ಯೊ ಬರಿಕೆಯ್ಯ ತೋಳ್ಗಳ ನೀಱಿ (ಚಬಪು. ೧೯-೩೭). ೨. ತೋಳುಗಳಲ್ಲಿ ಬಲವಾಗಿ ಹಿಡಿ; ತಬ್ಬಿಹಿಡಿ : ಪಿಡಿಯೆ ಕರಾಗ್ರಮಂ ಬಿಡಿಸುತಾಂಕೆ ಬಿದಿರ್ಚುವ ತಟಿ^{3}ಕ್ಕೆಗೆಯ್ಯೆ ಮೆಯ್ಗೊಡಪಿ ತೆರಳ್ಚುವ . . . ಬಿನ್ನಣವೊಪ್ಪೆ ಕಡಂಗಿ ಕಾದಿದರ್ (ಶಬಶಂ. ೪-೭೩). **ತೆಕ್ಕೆಗೆಯ್ :** ೧. ಚೆಂದುಟಿವಾಯನೀಂಟಿ ನಳಿತೋಳೆಡೆಯೊಳ್ ಸಲೆ ತೆಕ್ಕೆಗೆಯ್ದು (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೫೭೪) ; ಕಲೆವಂತರಪಹರಿಸಿದರುಮಾಗಿಯ ಬಟ್ಟಮೊಲೆವೆಣ್ಗಳ ತೆಕ್ಕೆಗೆಯ್ದು (ಮೋಹತ. ೪-೪೭). **ತೆಕ್ಕೆಗೈ :** 'ತೆಕ್ಕೆಗೈಸು' ಪರಾ. [ತಟಿ^{3}ಕ್ಕೆ + ಕೆಯ್$_1$]

ತಟಿಕ್ಕೆಗೊಳ್, ತಕ್ಕೆಗೊಳ್, ತೆಕ್ಕೆಗೊಳ್, ತೆಕ್ಕೆಗೊಳ್ಳು, ತೆರ್ಕೆಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ೧=ತಟಿಕ್ಕೆಗೆಯ್ ೧: ಮುಳಿದು ವಿಯುಕ್ತ ವಲ್ಲಭಜನಂ ತಳುವಿಲ್ಲದೆ ತಟಿಕ್ಕೆಗೊಂಡುದು . . . ಏನಳವಿಗಳುಂಬಮೋ ಪುದಿದ ಮಾಗೆಯ ಶೀತ ವಿಜೃಂಭಪಾತನಂ (ಕುಸುಮಾ. ೭-೨೦). **೨.** ಹಿಡಿ : ಇದಿರ್ವಂದರಸಿಯ ಸರಸಿಜ ಮೃದುಕರಮಂ ತಟಿಕ್ಕೆಗೊಂಡು ಪಕ್ಕಗೆ ವಂದು (ಚಿಕವಿ. ೩-೧೦೭). ೩. ಸೇರಿರಂ; ಜೊಡಣೆಯಾಗಿರಂ: ಫಣಿಗಣ ವಿವಿಧಾಲಂಕೃತಂ ತಟಿಕ್ಕೆಗೊಂಡಿರ್ದ ಪತತ್ರಂ ತನ್ನೊಳೊಪ್ಪಿರ್ಪಹಿಕುಲರಿಪುವಂ ಸಂತತಂ ಸದ್ವಿಹಂಗಾಧಿಪನಂ ಮಚ್ಚಿತ್ತದೊಳ್ ಭಾವಿಸಿದೆಂ (ದಶಕು. ೯-೮೯). **ತಕ್ಕೆಗೊಳ್:** ೧. ತಕ್ಕೆಗೊಂಡೆನ್ನ ಪೀಡಿಸಬೇಡ ಕಡು ಶೈತ್ಯವಕ್ಕೆಯೊಳಿರಿಸು (ಮೋಹತ. ೨೭-೫೯) ; ಕುವರ ಕಂಗೆಟ್ಟು ಬಿದ್ದಪನೆಂದು ತಕ್ಕೆಗೊಂಡವಳ ನುಣ್ಮೊಲೆಯ ಬಲ್ಪಿಡಿದ (ಮೋಹತ. ೩೧-೨೭). **ತೆಕ್ಕೆಗೊಳ್ :** ೧. ರಾಹು ತೆಕ್ಕೆಗೊಂಡವೊಲಳವಟ್ಟು ರಂಜಿಪುದು ಕೇಳ್ ಮುಡಿ ಪಂಕರುಹಾಕ್ಷಿ ಯೊರ್ವಳಾ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೨೦೨) ; ಜಗವ ಮೋಹಿಸುತಿಹ ಕಾಮನ ತೆಕ್ಕೆಗೊಂಡಿರ್ದ ಕೋಮಲತರ ಬಾಹುಗಳಿಂದೆ (ಮೋಹತ. ೧೦-೨೬). **ತೆಕ್ಕೆಗೊಳ್ಳು :** ೧. ಪ್ರೇಮ ಪರವಶರಾಗಿ . . . ಪತಿಗಳನ್ನು ಮೇಲೆ ಮೇಲೆ ತೆಕ್ಕೆಗೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ (ಶ್ರೀರಾಪ. ೯). ೪. ಇಟ್ಟಣಿಸಂ; ಸಂದಣಿಸು:ಗುಜುಗುಜುಗುಟ್ಟುತಂ ಬೀದಿಬೀದಿಯೊಳ್ ಮನೆಮನೆಯೊಳಂ ತೆಕ್ಕೆತೆಕ್ಕೆಗೊಂಡೆಲ್ಲರುಂ ಘನತರದೆ ವಿಹ್ವಲಾನ್ವಿತರಾಗಿರಲ್ಕೆ (ಪಾಸೋಪು. ೪-೧೬೮) ; ಮುಂಚೂಣಿಯ ಒಂದೊಂದು ಗಾಡಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಆರಾರು ಜನ ರುಗ್ಣ ಕೈದಿಗಳು ಇರುಕಿರುಕಿ ತೆಕ್ಕೆಗೊಂಡಿದ್ದರು (ಪುನರು. ೫೫೫). **ತೆರ್ಕೆಗೊಳ್ :** ೪. ಅಗೆ ಮೂಡುವಂದದಿಂ ತೆರ್ಕೆಗೊಂಡು ಕಿಱುಮನೆಯ ಸೆಲೆಗಳಿಡಿಕಿಱಿದಿರೆ (ವರ್ಧಪು. ೧೧-೩). [ತಟಿಕ್ಕೆ + ಕೊಳ್$_1$]

ತಟಿಕ್ಕೆಯ್ಸು 'ತಟಿಕ್ಕೈಸು' ನೋ.

ತಟಿಕ್ಕೈಸು, ತಕ್ಕಯಿಸಂ, ತಕ್ಕವಿಸು, ತಕ್ಕೆಯಯ್ಸು, ತಕ್ಕೈಸು, ತರ್ಕಯಿಸಂ, ತರ್ಕವಿಸು, ತರ್ಕೆಯಯ್ಸು, ತರ್ಕೈಸಂ, ತಳ್ಕಯಯ್ಸು, ತಳ್ಕವಿಸು, ತಳ್ಕೈಸು, ತಟ್ಕಯಿಸಂ, ತಟ್ಕಯಯ್ಸು, ತಟಿಕ್ಕೆಯಯ್ಸು, ತೆಕ್ಕೆಯಿಸಂ, ತೆಕ್ಕೆಯಯ್ಸು, ತೆರ್ಕಯಯ್ಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರಂ ; ಒಳಗೊಳ್ಳು: ಆಯತ ಯದುವಂಶ ಕುಲಶ್ರೀಯಂ ತಟಿಕ್ಕೈಸಿದದಟರತಿರಥರವರತ್ಯಾಯತ ಭುಜಪರಿಘನಾರ್ರಾಯಣಬಲದೇವರೆಂಬರಂಬುಜವದನೇ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೫೬); ಬಾಳುಮತ್ತಪರಂ ಬೆರಸು ಮಿಂಚಂ ತಟಿಕ್ಕೈಸಿದ ಕಾರ ಕಾರ್ಮುಗಿಲಂತೆ ತಿಣ್ಣನೆಯ್ತರ್ಪ ದಮಿತಾರಿಯಂ ನೋಡಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೫೩ ವ) ; ಪದೆಪಂ ಕೆಯ್ತದೊಳುಂಟು ಮಾಡಿ ನಯಮಂ ವಾಗ್ವೃತ್ತಿಯೊಳ್ ತೋಱಿ . . . ಎಸಕದೊಳ್ ಮೆಲ್ಪಂ ಪಳಂಚಲ್ವಿ ಕಣ್ಬದಿರೊಳ್ ಕಾಮಿನಿ ಕಾಮರಾಗರಸಮಂ ತಟಿಕ್ಕೈಸಿ ತಳ್ಪೊಯ್ದು ಮೇಳದೊಳಂ ಪೊಕ್ಕನಸುಂ ಮನಂಗೊಳಿಸಿದೊಳ್ ನಾನಾ ಪ್ರಕಾರಂಗಳಿಂ (ಸುಕುಮಾ. ೭-೧೧). **೨.** ಅಪ್ಪು ; ಆಲಿಂಗಿಸು : ಎರಡು ಕೊಂಬುಗಳುಮಂ ತಟಿಕ್ಕೈಸಿಯಾದಮಾನುಂ ಬಿಗಿದಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಸತ್ತಳ್ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೩೫-೧೬) ; ಕೊಂತಿ ಬಂದು ಕರ್ಣನ ಕಳೇವರಮಂ ತಟಿಕ್ಕೈಸಿಕೊಂಡು ಪಾಂಡವರಯ್ವರುಮನಲ್ಲಿಗೆ ಬರಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧೪-೮ ವ) ; ಕಾಲ ಮೇಲೆ ಮುಟ್ಟಿದ ವಿನಯಾಭಿರಾಮನಂ ತೆಗೆದು ತಟಿಕ್ಕೈಸಿ ಪರಸಿ (ಕಾದಂಉ. ೨೭೫); ಜನಾರ್ದನನಾ ಮಂದರಮಂ ತಟಿಕ್ಕೈಸಿದ ಭುಜಪರಿಘಂಗಳಿನೆನ್ನನೊಲ್ದು ತಟಿಕ್ಕೈಸುಗುಮೋ (ಜಗವಿ. ೫-೭೨); ಪಟಿಕ್ಕೆ ತಟಿಕ್ಕೈಸಿದಂ[ಪಾಠಾಂ. ಬಳ್ಕಿ ತಟಿಕ್ಕೈಸಿದಂ, ಪಟಿಕ್ಕೈಸಿದಂ]= ತಡಕೆಯ್ಕಂ ಮಾಡಿದಂ (ಶಮದ. ಪರಿ. ೧) ; ಪುಷ್ಪಕದಿಂ ನೆಲಕ್ಕಿೞಿದು ತನ್ನಿಪ್ಪತ್ತು ತೋಳ್ಗಳಿಂದಾ ಗಿರಿಯಂ ತಟಿಕ್ಕೈಸಿ ಅಳ್ಳಾಡಿಸೆ (ಧರ್ಮಪ. ೯-೩೮ ವ); ಗಟ್ಟಿನಟ್ಟಿಱಿಂ ಬಿಗಿಬಿಗಿದು ತಟಿಕ್ಕೈಸುತುಂ(ಚಿಕವಿ. ೬-೧೫೬ ವ). ೩. ತಬ್ಬಿ ಹಿಡಿ ; ಇರುಕು : ಕರಿದಂತಂಗಳನಾಂತು ಪೀಲಿವೊೞಿಯಂ ತಟಿಕ್ಕೈಸಿ ಗಂಧೇಭ ಬಂಧುರ ಮುಕ್ತಾಫಳಭಾರಮಂ ತಳೆದು . . . ಬಂದರನೇಕರ್ ಬಟಿಸಂದು ಕಾಡೊಡೆಯನಂ ಕಾಂತಾರದೊಳ್ ಲುಬ್ಧಕರ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೬೯). ೪. ತಾಕು ; ತಗುಲು ; ಮುಟ್ಟು : ಎರಡುಂ ವಿದ್ಯಾಧರ ಶ್ರೇಣಿಯೊಳೆಡೆಯೆಡೆಯೊಳ್ ಜೈನ ಚೈತ್ಯಾಳಿ ತಳ್ತಂಬರಮಂ ತಟಿಕ್ಕೈಸಿ ನಾನಾಮಣಿಕಿರಣಗಣಜ್ಯೋತಿಗಳ್ . . . ಬೆಳಗೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೧೧೭). ೫. ಅರಳಿಸು; ವಿಕಾಸಗೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡು: ತ್ರಿಲೋಕೀ ದೀಪಂ ತಟಿಕ್ಕೈಸುಗಸ್ಮನ್ಮತಿ ಕುಮುದಿನಿಯಂ ನೇಮಿಚಂದ್ರಂ ಜಿನೇಂದ್ರಂ (ಲೀಲಾವ. ೧-೧). ೬. ಮಡಿಸಂ ; ಬಾಗಿಸು : ಗೆಂಟಾದುದೆ ಪೋದಪ್ಪುದಿನ್ನೆಚ್ಚಪೆನೆನುತೆ ನೃಪಂ ತೀವಿ ತೊಟ್ಟಾರೆ ತಟಿಕ್ಕೈಸಿದ ಮುಂಗಾಲ್ ಪೊಕ್ಕ ಪಿಂಗಾಲ್ ನೆಗೆದುಡುಗಿದೊಡಲ್ ಬಿಟ್ಟ ಕಣ್ ನೆಟ್ಟ ಕರ್ಣಂ ಪದವಿಟ್ಟೈದಾಜಿನೇಱಿಂ ಸರಳಿಸಿದುದು ಭೀತಾಂತರಂಗಂ ಕುರಂಗಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩-೧೨೯). ೭.ಸಂತೈಸು; ಶಮನಗೊಳಿಸು; ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸು; ತಲೆ ನೇವರಿಸಂ: ಅಟಲನೆರ್ದೆಯೊಳ್ ತಿಣ್ಣಂ ತಟಿಕ್ಕೈಸಿ ಪುತ್ರವಿಮೋಹದಿಂದೆಟಿವಿ ತನುವಂ . . . ಅಟಿುತುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೮೧೫). **ತಕ್ಕಯಿಸು : ೨.** ಮುಂದಿರ್ದ ವಾಗೀಶನಂ ತಕ್ಕಯಿಸಿ ನಲಿದು (ವಾಗೀರ. ದೇ. ೨೭೫-೧೪); ನಕ್ಕು ವಾಸುಗಿ ಭೀಮಸೇನನ ತಕ್ಕಯಿಸಿ ಕೈದಣಿಯೆ . . . ಮನೆಗೆ ನಡೆಯೆಂದು (ಸಂಭಪ. ೧೭-೨೩). **ತಕ್ಕವಿಸು: ೨.** ಪವನಸುತನೇ ಬಾ ಎನುತ ತಕ್ಕವಿಸಿದನು (ಕುವ್ಯಾಗ. ೧೧-೪೨). **ತಕ್ಕೆಯ್ಸು: ೨.** ಸಕ್ಕರೆಯ ಕೊಡನ ತುಂಬಿ ಹೊಱಗೆ ಸವಿದರೆ ರುಚಿಯುಂಟೆ ತಕ್ಕೆಯ್ಸಿ[ಪಾಠಾಂ.ಕೈಸಿ]ಭುಜ ತುಂಬಿ ಲಿಂಗಸ್ಪರ್ಶನವ ಮಾಡದೆ ಅಕ್ಕಟಾ ಸಂಸಾರ ವೃಥಾ ಹೋಯಿತ್ತಲ್ಲಾ (ಬಸವ. ೫೧೮) : ಪೊಡವಡುತ ತಕ್ಕೆಯ್ಸು[ಪಾಠಾಂ. ತಕ್ಕೈಸು, ತರ್ಕೈಸು]ತಂ ಕೈವಿಡಿದು ಕುಣಿವುತ ತಣಿವುತಂ (ಬಸಪು. ೫೯-೨೪); ತವಕದಿಂದಿದಿರೆದ್ದು ಜನಕನನವನಿಪತಿ ತಕ್ಕೆಯ್ಸಿ[ಪಾಠಾಂ. ಕ್ಕೈಸಿ] . . . ನಿಲಿಸಿದನು ಸಿಂಹಾಸನಾರ್ಧದಲಿ (ತೊರರಾ. ೧-೧೬-೧೭). **ತಕ್ಕೈಸು : ೨.** ಪರಸಿ ತಕ್ಕೈಸಿಕೊಂಡು ಮಹಾವಿಭೂತಿಯಿಂದರಮನೆಗೊಡಗೊಂಡು ಬಂದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೩-೧೭೦) ; ತತ್ಪಿತೃವ್ಯಂ ಧರಾಧೀಶ್ವರನಾಶೀರ್ವಾಕ್ಸಮೇತಂ ತೆಗೆದು ಬಿಗಿದು ತಕ್ಕೈಸಿದಂ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದಂ (ವರ್ಧಪು. ೧-೪೧) ; ತಕ್ಕೈಸಿ ಮುಂಡಾಡಿ ಸೊಕ್ಕೇಱಿ ನೋಡುತಂ (ಮುಚಿರ. ದೇ. ೭೩-೫) ತೆಗೆದಾತನನು ತಕ್ಕೈಸಿದನು ಕಾರುಣ್ಯನಿಧಿ ನಗುತ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೫-೨). ೭. "ಆದೆಲ್ಲಾ ಅರ್ಧದಿನದಲ್ಲಿ ಸರಿಹೋಗೋದಲ್ಲ ಪುಟ್ರಂಗು–ಕಾಲಬೇಕು–ತಾಳಬೇಕು, ತಾಳ್ಮೆಬೇಕು" ಎಂದು ತಕ್ಕೈಸಿದೆ (ವೃದ್ಧವಿ. ೫೬) ; ಬಾಗಿ ಬಿನ್ನೈಸುತಿಹ ಪಣ್ಗೊನೆಗಳು! ತೂಗಿ ತಕ್ಕೈಸುತಿರಲುಯ್ಯಾಲೆಗಳು! (ಕವಿಕಾ. ೪೭-೬). ೮. ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡು : ಪರನಾರಿಯರ ಸಂಗವಿಲ್ಲಿ ಉಕ್ಕು ಎಱಿದ ಸತಿಯರ ತಕ್ಕೈಸುವರಲ್ಲಿ (ಪುರಂದ. ೨-೩೯-೧); ನಡುಗುವರ್ಜುನದೇವನನು ತೆಗೆದಡಿಗಡಿಗೆ ತಕ್ಕೈಸಿ ಭೀತಿಯ ಬಿಡಿಸಿ . . . ನಡಸಿದನು ಕಾಳೆಗಕೆ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೬-೪೮). **ತರ್ಕಯಿಸು : ೨.** ಅರ್ಕೇಂದು ಸಂಪದಂಗಳನಿರ್ಕೊಳ್ವ ಕರಂಗಳಿಂ ನಭೋವಲ್ಲಭೆಯಂ ತರ್ಕಯಿಸಿ ನಾಲ್ಕುದೆಸೆಯೊಳಮಿರ್ಕುಂ ವಿಂಶತಿ ಸಹಸ್ರ ಸೋಪಾನಂಗಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು.೧೪-೧೧೮); ಸೋಲಕಾರ್ತಿಯರ್ ಕಣ್ಸೋಲಮಂ ಕಾಣ್ಕೆಗೊಟ್ಟು . . . ರಾಗರಸದೊಳ್ಮುಟಿುಗುತ್ತಂ ತೇಪೆಕಾರ್ತಿಯರ್ ತೆಪ್ಪಂಬಿಡಿವಂತೆ ತಾಪದಿಂ ಮೃಣಾಳನಾಳದ ಪೊರಳಿಯಂ ಪೊರಳ್ದು ತರ್ಕಯಿಸಿಯುಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೫-೨ ವ). **ತರ್ಕವಿಸು: ೨.** ತಲೆದಡವಿ ತರ್ಕವಿಸಿ ತಂಬುಲವಂ ಬಾಯ್ತುಂಬಲಿಕ್ಕಿಯಂಜದಿರೆಂದು (ಶಂಕಕಂ. ೭೧). ೭. ಇತ್ತಲು ರಾಮನಾ ಕುಂತಳಂಗಳಂ ತರ್ಕವಿಸಿ ಸಂತಾಪಮನಪ್ಪುಕೆಯ್ದು ಹಮ್ಮದಂಬೋಗೆ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೭-೩೧ ವ). **ತರ್ಕೆಯ್ಸು : ೨.** ಪೊಡೆವಟ್ಟ ನಿಜತನೂಜೆಯಂ ಕಲ್ಯಾಣಭೋಗಭಾಗಿಯಾಗೆಂದು ಪರಸಿ ತರ್ಕೆಯ್ಸಿ [ಪಾಠಾಂ. ಕೈಸಿ]ಕೊಂಡು (ಆದಿಪು. ೩-೪೭ ವ) ; ಅರಸಂ ಕರತಳತಾಡನ

ಪುರಸ್ಸರಂ ದೇವ ಬನ್ನಿಮೆಂದೊಲವಿಂದೊಡ್ಡಿರೆ ಕೈಯನೊಲ್ಲದೆನ್ನಯ ಕೊರಲಂ ತರ್ಕೆಯ್ಸ[ಪಾಠಾಂ. ತಟ್ಕೈಪ] ತ ನ ಯ ನೆ ಂ ದಾ ದ ಪ ನೋ ೀ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೪೬) ; ಮೃದುಮಧುರಾಂಚಿತೋಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಬೋಧಿಸಿ ತರ್ಕೆಯ್ಸಿ [ಪಾಠಾಂ. ತಕ್ಕವಿಸಿ, ತಳ್ಕೈಸಿ] ತಾಂ ಕಂದನಂ ಹೊಡವಡಿಸಿ ಕೊಂಡು (ಬಸಪು. ೪-೭೮). **ತರ್ಕೈಸು :** ೨. ಅಂಭಶ್ಶೀಕರಂಗಳ್ಪ್ರಸರಿಸೆ ವಿಚಲದ್ವೀಚಿಹಸ್ತಂಗಳಿಂ ಮೆಲ್ಲಗೆ ತರ್ಕೈಸಿತ್ತು ಪೂರ್ವಾಬ್ಧಿಯನಖಿಳ ನದೀ ಖ್ಯಾತ ಸೀತಾಪ್ರವಾಹಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೧೦) ; ಗೆಜ್ಜೆಗಳುಲಿಗೊದವಿದ ಕಂಕಣದುಲಿಗಳೆಸೆಯೆ ಬರ್ಪಾತ್ಮಜನಂ ಮುದದಿಪನೆನ್ನಂ ತರ್ಕೈಸಿದ ತೋಳಂ ತೆಗೆದದೆಂದು ತಟ್ಕೈಸುಗುಮೋ (ಅರ್ಧನೇ. ೧-೧೦೩); ಚಕ್ರಪಕ್ಷಿಯುಗಂಗಳ್ ತರ್ಕೈಸಲ್ ತವುವಾಗಳ್ ಬರ್ಕಟಬಯಲಾದುದು (ಗಿರಿಕ. ೫-೫) ; ಇಲ್ಲೀಗ ಕಂಡೆನಾದಡೆ ಚರಣದಲ್ಲಿ ದೊಪ್ಪನೆ ಬಿದ್ದು ಬಗಿದು ತರ್ಕೈಸಿ ಬಸಿಱಿಂ ಬಗಿದು ಹೊಕ್ಕು ಬೆರಸಿ ತಲ್ಲೀಯವಪ್ಪೆನು (ಸಿದ್ಧ ರಾ. ೨-೫೫). ೪. ಪಟುಪಟಹರಟನಮಾಶಾತಟಮಂ ತರ್ಕೈಸೆ . . . ವಿಶಾಲ ಸ್ಫಟಿಕ ಶಿಳಾತಳಕೆ ವಿಜಯಿ ಬಿಜಯಂಗೆಯ್ದಂ (ವರ್ಧಪು. ೧೫-೭). ೯. ಗುಂಪುಗೊಳ್ಳು; ಸಂದಣಿಸು: ತರ್ಕೈಸಿ ಸುರಿವ ತೆಜದಿಂದುರ್ಕಂಬುಗಳೆಱಗಿ ರೋಮರೋಮಕ್ಕೆ . . . ನಾಂಟಿದುವರಾತಿಭಟರವಯವಮಂ (ಜಗವಿ.೭-೪೧).

ತಳ್ಕಯ್ಸು : ೧. ಪರಿಪೂರ್ಣ್ಣೇಂದು ಪ್ರಭಾ ವಿಭ್ರಮದೊಳಮುರ್ದ್ಧ ಗಂಗಾಪಗಾಸ್ಫಾರ ರುಗುವಿಸ್ತರಮಂ ತಳ್ಕಯ್ಸಿ ದುಗ್ಧಾರ್ಣ್ಣವ ನವರುಚಿಯಂ ತಾಳ್ದಿ ನೀಳ್ದಪ್ಪುದಾದಂ . . . ವಿಯನ್ಮಂಡಪಾಗ್ರಂಬರೆಗಂ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುದಂಡಾಧಿಪ ವಿಪುಳಯಶಃಕಲ್ಪವಲ್ಲೀವಿಳಾಸಂ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೧೭-೩೧ ; 1136). **ತಳ್ಕವಿಸು :** ೨. ತೆಗೆದು ತಳ್ಕವಿಸಿದ ರಾಗಳಾತನಂ ರಘೂದ್ವಹಂ ಪಸರಿಸಿದಂ ಸ್ವಭಾವಹಂ (ಕುಮುರಾ. ೪-೯೮ ರಗಳೆ). **ತಳ್ಕೈಸು:** ೨. ಬಂಡಿಯೊಳು ಬರ್ದುಂಕಿ ಕುಳ್ಳಿರ್ದ ಮಗನಂ ಕಂಡೆತ್ತಿ ತಳ್ಕೈಸಿ (ನಂಬಿರ. ೨-೫೭) ; ಅಳ್ಕಿ ಪುಳಿಂದಂ ಕಾಣುತೆ ತಳ್ಕೈಸಿಯೆ ಕೊಂಡು ಶುನಕನೆರಡುಂ ಕಡಿಯಂ ಕಾಳ್ಕಿರ್ಚು ತಗುಳ್ದ ತೆಱದಿಂ . . . ನೊಂದು ಬೆಂದು ಬಳಲುತ್ತೆಂದಂ (ಗಿರಿಕ. ೧-೧೦೭) ; ಅಖಂಡಹರ್ಷದಿನೆತ್ತಿ ತಳ್ಕೈಸಿ ಮೊಲೆಯೂಡೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೧-೯). ೬. ಸುಜನನುತ ಚರಿತ್ರಂ ಭವಾಂಬುಧಿ ವಹಿತ್ರನೆಂದೆನಿಪ ಗೌರಾರ್ಯ ಚಿಚ್ಚಂದ್ರಮಂ ತಳ್ಕೈಸುಗೆಮ್ಮ ಮತ್ಕೃತ್ಪಲಿ ನಿಯಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೧-೨೪). **ತಟ್ಕಯಿಸು:** ೨.ಬೀಯಗನನಟ್ಕಱಿಂ ತಟ್ಕಯಿ [ಪಾಠಾಂ. ಟ್ಕೈ]ಸಿ ತತ್ಕರ ಪ್ರಸಭಾಕೃಷ್ಟ ನಿಕಟ ವಿಷ್ಟರೋಪವಿಷ್ಟಂ (ವರ್ಧಪು. ೫-೪೫ ವ). **ತಟ್ಕಯ್ಸು :** ೨. ನಿಜಾವರಜನ ಕಳೇವರಮಂ ತಟ್ಕಯ್ಸಿ[ಪಾಠಾಂ. ಕೈಸಿ]ಕೊಂಡು (ನೇಮಿಪು. ೧೪-೯೮ ವ). **ತಟ್ಕೆಯ್ಸು :** ೨. ಆಭರಣಕ್ಕಾಭರಣಂ ಜಿತಸ್ಮರನ ರೂಪೆಂದೀಕ್ಷಿಸಲ್ ತನ್ನ ಸಾಸಿರ ಕಣ್ಣೆಯ್ದದೆ ಕೋಟಿ ಕಣ್ಗೆ ಬಯಸುತ್ತಟ್ಕರ್ತು ತಟ್ಕೆಯ್ಸುತುದ್ಧರಿಸಿರ್ದಂ ಹರಿ ಕಾಂಕ್ಷಿಸುತ್ತೊಲವಿನಿಂ ಶ್ರೀಭವ್ಯರತ್ನಾಕರಂ (ಪು ಪ್ಪ ಪು. ೧೧-೭೫). **ತೆಕ್ಕೆಯಿಸು :** ೯. ಎಕ್ಕೆ ಎಲಚಿಯು ಲಕ್ಕಿಗಿಡಗಳು ಸೊಕ್ಕಿ ಮೆರೆವಾ ಸೀಗೆ ಮ ರ ಗ ಳು . . . ತೆಕ್ಕೆಯಿಸಿತಾರಣ್ಯದಿ (ಗೋ ೀ ಹಾ ಡು. ೬). **ತೆಕ್ಕೆಯ್ಸು:** ೪. ಬಳಸುತ್ತುಂ ಕೀರ್ತಿಸುತ್ತುಂ ಸುಳಿದು ಸುಳಿದು ತೆಕ್ಕೆಯ್ಸಿರಲ್ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೭, ೨೮-೨೭ ; 1148). **ತೆರ್ಕಯ್ಸು :** ೪. ಬಳಸುತ್ತುಂ ಕೀರ್ತಿಸುತ್ತುಂ ಸುಳಿದು ಸುಳಿದು ತೆರ್ಕಯ್ಸಿರಲ್ ಕೂಡೆ ಶೇಷೋಜ್ಜ್ವಳ ಕಾಯಿಂ ತೀವಿದಾ ಪೇಳಿಗೆವೊಲಿರೆ ಸರೋಜಾತಜಾಂಡಂ . . . ವಿಷ್ಣು ಪೆತ್ತಂ ಬೆಡಂಗಂ (ಎಕ. V, ಹಾಸನ. ೫೩-೧೫ ; 1170). [ತಟ್ಕಿ + – ಇಸು$_3$]

ತಟ್ಟಿಯೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಶ್ರೀ ಪುರಂಪ ಪ್ರಿಥಿವೀ ರಾಜ್ಯಗೆಯೆ ಪ್ಯಾಳಕಟ್ಟುನಾಡರ ತಟ್ಟಿಯೂರಾಳ . . . ಪಣುಪುಲ್ಲು ಇದಕೆ ಸಾಕ್ಷಿ (ಎಕ. IV, ಗುಂಡ್ಲುಪೇ. ೮೭-೨ ; ಸು. 750).

[ತಟ್$_0$ + ಊರ್]

ತಟ್ಗಿಸು, ತಗಿಸು, ತಗ್ಗಿಸು, ತರ್ಗಿಸು, ತಳ್ಗಿಸು, ಸಗ್ಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಗ್ಗುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಕುಸಿಯಿಸು : ತಾಳಲಾಗದ ತೀವ್ರತರ ಕಷ್ಟಂಗಳಿರದೆ ತಟ್ಗಿಪುದು ತಾನವನ ಕೊರಲನ್ (ಬದ್ಧಪ್ರ. ೪೯-೧೦೭೦). ೨. ಕೀಳು ಮಾಡು : ನಿಱುವಿಡಿದುಟ್ಟ ಪಟ್ಟುಡೆಯಂದಿನ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮು ಮೂರ್ತಿಯ ತೆಳ್ಪಿನ ಪೊಗರ ನಿಗರದೊಳ್ಪುಡೆಯಂ ತಟ್ಗಿಸಿ ಕಟ್ಗಿಸಿ ಮುಟ್ಗಿಸೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೩೯-೧೪). ೩. ದಮನ ಮಾಡು ; ಹತ್ತಿಕ್ಕು ; ಶಮನಗೊಳಿಸು : ತನುಗುಣರಾಜಿಯಂ ಬಿಡದೆ ತಟ್ಗಿಸಿ ಪೆರ್ಚಿಸಿ ಸದ್ವಿವೇಕಮಂ ಘನಮೆನೆ ಪೂರ್ಣಸೌಖ್ಯದಿರವಂ ಪಡೆವಂತೆ . . . ಧರಣೀಶನೊಪ್ಪಿದಂ (ಉದ್ಭಟ. ೧೧-೨೦). **ತಗಿಸು :** ೧. ಈ ಸಮರವನ್ನು ಮುಗಿಸು ಸೊಕ್ಕಿದವರನು ತಗಿಸು (ಗೀವಿಂ. ೨೦-೧೨). **ತಗ್ಗಿಸು :** ೧. ಕವಿತಪ್ಪ ತುರಗದುರವಣೆಯನಂದೀಕ್ಷಿಸುತೆ . . . ತಿರುಗಿ ಛಟಲನೆ ಹೊಡೆದು ತಗ್ಗಿಸುತೆ ನುಗ್ಗಿಸುತೆ (ಇಹರ. ದೀ. ೪೨-೧೪) ; ಚರ್ಮರತ್ನದ ಬಲುಮ ತಗ್ಗಿಸುವೆನೊಂದಿರುಳ್ ನಿದ್ರೆಯ ಹಂಬಲನೊಲ್ಲದಿರ್ದೊಡೆನುತಗ್ಗಲಿಸಿ ದುರುಕ್ತಿಯನುಸಿರ್ದಂ (ದಶಕು. ೮-೧೯೨) ; ಕೆರಳಿದನು ಕಲಿಭೀಷ್ಮನರ್ಜುನ ನುರವಣೆಯ ಗೆಲುವರೆ ಮುರಾರಿಯ ಭರವಸವ ತಗ್ಗಿಸಿದಡಲ್ಲದೆ ಕಾದಲರಿ ದೆನುತ (ಕುಮ್ಯಾಭೀ.೬-೨೩); ಮುರಿದೇಳ್ವ ಕೆಂದೂಳ್ಗಳಾಗ ತರಣಿ ಮಂಡಲವ ಮುಂಬಲಿದು ಮುಂಕೊಳುತಂದು ಕಿರಣದೇಳಿಗೆಯ ತಗ್ಗಿಸಿತು (ಕಂಸವಿ. ೧೭-೨೪) ; ಕ್ಷಣಕಾಲ ತಲೆ ತಗ್ಗಿಸಿಕೊಂಡೇ ಇದ್ದನು (ಜೆಂಗಾಳ್ಕ. ೬೮). ೩. ತತ್ಕ್ಷಣದೊಳ್ ಮಸಗಿದ ಶೂಲೆಯನವ ತಗ್ಗಿಸುಗುಂ ಮುಟ್ಗಿಸುವ ತೆಱದಿ ನುದಕಂ ಶಿಖಿಯಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೮); ರೂಪಿನಲಿ ಸೊಬಗಿನಲಿ ಶೌರ್ಯಾ ಟೋಪದಲಿ ಕುಂದಿಲ್ಲ ಮನ್ಮಥತಾಪವನು ತಗ್ಗಿಸಲು ತಕ್ಕವನಹನು (ತೊರಾರಾ. ೩-೪-೧೭) ; ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ರೈತರಿಗೆ ಸರಾಗ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟರೆ ಅರಮನೆಯ ಕೆಲಸ ಕೆಟ್ಟು ಹೋಗುವದೆಂದು ಪರ್ಯಾಲೋಚನೆ ಮಾಡಿ ರೈತರನ್ನು ತಗ್ಗಿಸುವ ನಿಮಿತ್ಯವಾಗಿಯೂ (ಜಾಮವಂ. ೧೨೨). ೪. ಕಡಮೆ ಮಾಡು; ಕುಂದಿಸು: ತರತರದೆ ಪಿಂಛಾತಪತ್ರಂ ಪಿರಿದು ತಮವುಮಂ ಮಾಡೆ ಶಸ್ತ್ರೋತ್ಕರ ಕಳಿತ ತೀವ್ರಾಂಶು ತಗ್ಗಿಸೆ ರವಿನಿವಹದಂತೆ . . . ತೋಱತ್ತು ಚತುರಂಗಂ (ಕುಮುರಾ. ೩-೨೮). **ತರ್ಗಿಸು :** ೩. ಸಿಡಿಲಂ ಜೇಱಳೆ ಹೊಯ್ವಂ ಬಿಡೆ ಬೆದರಿಸುವಂ ಸಿಂಗಮಂ ಕಾಳನಂ ಕಣ್ಗಿಡೆ ಬಾಹಾಗರ್ವ್ವದಿಂ ತರ್ಗಿಸುವಂ . . . ಎಕ್ಕಲ ಕ್ಷೋಣಿಪಾಳಂ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೧೩೮-೩೧; 1145); ಆ ಕೊರ್ಬಂ ತರ್ಗಿಸುವೆನವರ್ಗಳಂ ಕರೆಯೆಂದಂ (ದಶಕು.೧೦-೧೨೨). **ತಳ್ಗಿಸು :** ೩. ದಿಗಧೀಶರ ಗಂಟಲನೊತ್ತಿ ಮೆಟ್ಟಿ ಭೀಕರ ಫಣಿಲೋಕಮಂ ಹಿಳಿದು ನಾಕಮನೋಡಿಸಿ ನಿಂದ ವೀರರಂ ಧುರದೊಳಿ ತತ್ರಱಿಂದಱಿದು ತಳ್ಗಿಸುತಪ್ರತಿಮಪ್ರತಾಪಭಂಗುರಭುವನತ್ರಯಂ . . . ಜಿತಾರಿ ತಾರಕಂ (ಗಿರಿಕ. ೬-೫). **ಸಗ್ಗಿಸು :** ೫. ಸೋಲಿಸು ; ಮಣಿಯುವಂತೆ ಮಾಡು: ರಾಜಕುಮಾರನನ್ನು ಮೂರು ದಿನದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿದ್ದನ್ನು ತಿನ್ನುವ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಸಗ್ಗಿಸಿದನು (ಸಣ್ಣಕ. VIII, ೮೭).

ತಟ್ಗಿಸಿಕೊಳ್ = ಹತ್ತಿಕ್ಕಿಕೊಳ್ಳು ; ಉಪಶಮನ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು : ಅಂತಸ್ತಾಪದಿಂದಾದ ಕೋಪಮಂ ತಟ್ಗಿಸಿಕೊಂಡು (ದಶಕು. ೪-೧೭ ವ).

[ತಟ್ಗು + – ಇಸು$_3$]

ತಟ್ಗು, ತಗ್ಗು$_1$, ತರ್ಗು$_1$, ತಳ್ಗು, ತೆಗ್ಗು$_1$, ಸಗ್ಗು (ಕ್ರಿ). ೧. ಕುಂಗು ; ಕುಸಿ ; ಕ್ಷೀಣವಾಗು : "ತಟ್ಗು – ಕ್ಷೀಣತ್ವೇ" (ಶಮಧಾ); "ತಟ್ಗುಬಟಗ್ಗನೆ ಕುಸಿವುದು" (ಸಂಜೀವ. ೭) ; ಉಡಿದಿರ್ದಚ್ಚಱದೀಸು ತಟ್ಗಿದ ನೊಗಂ ಜೀಱಟ್ಟ ಚಕ್ರಂ ಸಿಡಿಲ್ ಪೊಡೆದಂತೊರ್ಮೆಯೆ ಸೂಸಿ ಪಾಱದ ಮಡಂ ನುರ್ಗಾದ ಕೀಲ್ . . . ಕಡಲಂ ಮುಟ್ಟಿ ತೆರಳ್ವ ನೆತ್ತರ ಪೊನಲ್ ಕಣ್ಗೊಂಡುದುಗ್ರಾಜಿಯೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೯೧) ; ಅಂತಾ ಸಂಗ್ರಾಮದೊಳ್ ತನ್ನನುಜತನುಜಜಾಮಾತೃವರ್ಗಂ

ಪಡಲ್ಪಟ್ಟಂತಾಗಳ್ ಮೊಟ್ಗಿ ತಟ್ಗಿರ್ಪುದುಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೫೮); ಬಲ್ಲಿತು ಸುರಗುರುವಿಂ ಸುಂದರಂ ಶುಕ್ರನಿಂ ತಟ್ಗಿದುದಕ್ಕುಂ ಮಂದನಿಂ ಮಂದಿರ ಮತಿಬಳರಾದಂದವರ್ (ಜಾತತಿ. ೪-೧೨) ; ಜೀವದಯಾಪರಂ ಪರಮದೀಕ್ಷೆಯದಂ ತಳೆಯಲ್ಕೆ ನೀವಿದಂ ದೇವಿಳೆಯುಂ ಸಮಂತಿಟಿಯವಿಟ್ಟೊಡೆ ಶೇಷ ಫಣೌಘವಾತ್ಮಕಂಠಾವಧಿಯಾಗೆ ತಟ್ಗಿದಪುದಾ ಕಮಠಾಧಿಪ ಖರ್ಪರಂ ಸ್ವ ರ ಕ್ಷೇ ವ ಧಿ ಯಾ ಗೆ ಮಟ್ಗಿದಪುದೇನಿದು ಸಚ್ಚರಿತಾನುರೂಪಮೋ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೨-೫೩). ೨. ಬಾಗಂ; ಬಗ್ಗು : ನೀಡಿ ಕರಾಗ್ರದೊಂದಳವಿಗೊಯ್ಯುನೆ ಬಾರದೆ ಪೂದುಱುಂಗಲಿಂ ನಾಡೆ ವಿರಾಜಿಸಿರ್ಪ ಸೆ ಳೆ ಗೊ ೦ ಬೆ ಲ ರಿ ೦ ತೊನೆದೆಟ್ಟು ತಟ್ಗಿ ತೂಗಾಡಿದೊಡಂತದಂ ಪಿಡಿದುಕೊಂಡಲರಂ ನೆಱೆ ಕೊಯ್ದು ಕಾಂತೆ ಕೈಗೂಡಿಸಿತೆನ್ನ ವಾಂಛಿತಮನೀ ಮಳಯಾನಿಳನೆಂದು ಪೆರ್ಚಿದಳ್ (ಕುಸುಮಾ. ೫-೧೧೧). **ತಗ್ಗು**$_1$ **:** ೧. ತನ್ನ ನಿಶಿತನಾರಾಚ ಪರಂಪರಾಭಿಘಾತದೊಳ್ ತಗ್ಗಿ ನುರ್ಗುನುಱಿಯಾಗಿ ಕೆಡೆದ ತೇರ ಪಲಗೆಗಳೊಳ್ ಮೆಯ್ಗಗ್ಗರೆದನೆಗೆತ್ತು ಬೆದಂಕಿ ನೋಡಿಯುಂ (ಗದಾಯು. ೬-೨೮ ವ); ಕಡಂಗಿ ಘಟಾವಳಿ ತಾಗಿ ಮತ್ತೆ ನಿತ್ತರಿಸದೆ ಭೀತಿಯಿಂ ಪೆಳಱೆ ಬಾಯಿವಿಡೆ ಕಿಂಕರಯೂಥಮಗ್ಗಿ ತಗ್ಗಿರೆ . . . ಸಂಗರ ರಂಗಭೂಮಿಯೊಳ್ಪರಿದುದು ಭಾಪ್ಪು ಭಾಪ್ಪು ಮರಬು ಭಾಪ್ಪೆನಲಂಣನ ಗಂಧವಾರಣಂ (ಎಕ. VIII, ಸಾಗರ. ೧೧೯-೨೬ ; 1042) ; ಕೋಪಗಿಚ್ಚು ಭುಗಿಲೆಂದು ಜಪ ಜಾಱಿ ತಪ ತಗ್ಗಿ ಮತಿ ಗತವಾಗಿ (ಹಡಕಾ. ೬-೧); ವೀರಸೇನಾಪತಿಯು ಸನ್ನೆಗೆ ಭೂರಿಬಲ ಹಬ್ಬಿದುದು ದಿಕ್ಕುಗಳೋರೆ ಹಿಗ್ಗಿದವಮುಮ ತಗ್ಗಿದರಹಿಪ ಕೂರುಮರು (ಕುವ್ಯಾಳೀ. ೮-೧೧) ; ವಾಮನನೇಱಲುದಯಮಹಾದ್ರಿ ತಗ್ಗಿದುದಿಲ್ಲ ಪೂರ್ವದಲಿ (ತೊರರಾ. ೪-೧೨-೫೫) ; ಮಾಯದ ಸಂಸಾರ ಮಮಕಾರ ತಗ್ಗಿತು ಇನ್ನೇನಿನ್ನೇನೂ (ಪುರಂದ. ೨-೬೯-೧) ; ಅತನ ಕಾಂತಿಯು ಘಟಕ್ಕನೆ ತಗ್ಗುತ್ತದೆ (ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿ. ೬೦). ೨. ತುಱುಗಿದ ಕಾಯ್ಗಳ ಭರದಿಂ ನೆಱೆ ತಗ್ಗಿ ವಿಲಂಬಿಸಿರ್ದ ಮಾದಲಂ (ಪಾಥಪು. ೧-೧೦೮) ; ಕವಿಯ್ಗಲೌಕುವರೌಕಿದರೆ ತಗ್ಗುವರು ತಗ್ಗಿದರೊಡನೊಡನೆ ಜಾಱುವರು ಜುಣುಗುವರ್ಕೈದೆ ತಿವಿದಾಡಿದರು ಸಬಳಿಗರು (ಕುವ್ಯಾಳೀ ೪-೪೩). ೩. ನೆಗ್ಗು ; ನಗ್ಗು : ಘನಮಪ್ಪಾಸರೆ ಮೇಲೀ ಮುನಿಯಂ ಕೊಂಡುಯ್ದು ನೆಟ್ಟನಪ್ಪಳಿಸುವೆನೋ ತನು ನೆಱೆ ತಗ್ಗಿಯು ನುರ್ಗಪ್ಪಿನೆಗಂ ಮೇಗಣ್ಗೆ ನೆಗಪಿ ನೆಲಕಿಕ್ಕುವೆನೋ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮-೧೦೭) ; ಕಮಠನಪರಾಂಗಂ ತಗ್ಗೆ (ರೇವಣ. ೧೧-೫). ೪. ಶಾಂತವಾಗು ; ಉಪಶಮನವಾಗು ; ವಾಸಿಯಾಗು ; ಗುಣವಾಗು : ಮದೀಶ್ವರನ ದೇಹಕ್ಕೆ ಸಂಕಟವಾಯ್ತಲಾ ಈ ಹುಗುಲುಗಳು ನೆಗೆದು ಎಂದು ತಗ್ಗುವವಿವು (ಬಸಪು. ೧೩-೨೪) ; ಶಂಕರನ ಹೂಂಕರಣೆಯಲಿ ತಳಿತುರಿ ತಗ್ಗಿತಲ್ಲಲ್ಲಿ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೬-೪೬) ; ಮನದ ಮೊಕ್ಕಳಮಾದ ಮುನಿಸು ನಸು ತಗ್ಗದೆ . . . ರಣಕ್ಕುಜ್ಜುಗವನೆ ಮಾಡಿಸಿದಂ (ಜಯುಕಾ. ೬-೧೧) ; ಬೆಳ್ಳಿಯ ಜ್ವರವು ತಗ್ಗಿ ಎದ್ದು ಓಡಾಡತೊಡಗಿದಳು (ಕಾಲೂರ. ೧೨ ಕಥಾಸಾರ). ೫. ಸೊರಗು ; ಖಿನ್ನನಾಗು ; ನಿರುತ್ಸಾಹಗೊಳ್ಳು : ಹಿಗ್ಗುವ ತಗ್ಗುವ ಮುಗ್ಗುವ ಕುಗ್ಗುವ ಅಗ್ನಿಯೊಳಗೆ ಬಿದ್ದು ದಗ್ಧವಾಗುವ ದೇಹಕ್ಕೆ (ಪುರಂದ. ೧-೧೨೨ ಅನುಪಲ್ಲವಿ); ಸಿರಿಗುಬ್ಬನೆಡಱಿಗೆ ತಗ್ಗನಾತ್ಮಜ್ಞಾನಿ (ಭರಜ. ೬-೨೭) ; ಸುರಪತಿಗೆ ಸಕಲಸಿರಿಯಿತ್ತು ಗಿರಿಜೆಯು ತಮ್ಮನಂ ಕಾಯ್ದೆನೆನುತ ಲುಬ್ಬಿ ವರಮುನೀಶಂ ದಾಶರಥಿ ಜಾಮದಗ್ನಿಯರೊಳಿರದೆ ಕಡುನೊಂದು ವಡಬಾಗ್ನಿಯಿಂದಳ್ಕುತಂ ಪಿರಿದು ಭಂಗವನಾಂತೆನೆನುತಬ್ಧಿ ತಗ್ಗಿ ತಾಂ ಹೆಚ್ಚು ಕುಂದಿನೊಳೆಸೆದುದು (ಚೆಬಪು. ೨-೫). ೬. ದೈನ್ಯವನ್ನು ತಾಳು ; ವಿನಮ್ರನಾಗು : ಪಲ್ಗಿರಿದು ತಗ್ಗಿ ತಲೆಗರೆದು ಬೆರಳಂ ಕಚ್ಚಿ ಕಾಲ್ಗೆಱಗಿ ಕುಗ್ಗಿ ಕಿಂಕರತೆಯಿಂ ನೆಱೆ ಪೆಚ್ಚಿ (ಬಸರ. ೬-೨೭). ೭. ಮಣಿ ; ಸೋಲು ; ವಶವರ್ತಿಯಾಗು : ಕಲ್ಲಿನಾಥನ ಭದ್ರಮದಕರಿ ಖುಲ್ಲ ಹುಲು ಮಂಡಳಿಕನಾನೆಗದೇಕೆ ತಗ್ಗು[ಪಾಠಾಂ. ಕ್ಕು]ವುದು (ಬಸಪು. ೨೧-೪೧) ; ಈ ಬಾಣಗಳಿಂದ ಇವರು ತಗ್ಗುವರಲ್ಲ (ಸೌಗಂಧಿ. ೩೪೯-೨). **ತರ್ಗು**$_1$ **:** ೧. "ತರ್ಗು[ಪಾಠಾಂ. ಕುಟ್ಗು] ಆಕುಂಚನೇ" (ಶಮಧಾ. ಮ.) ; ನೆಲಂ ಮೊಟಗೆ ಕಂಪಿಸೆ ಬಾಯ್ವಿಡೆ ಬೆಟ್ಟು ಬೀಱೆ ಮಂದಿರಮುಡಿದಟ್ಗಿ ತರ್ಗೆ ನದಿಯಿಂ ಸ್ರವಣಂ ಪೊಱಪೊಣ್ಮೆ . . . ಘನಾಗಮದೊಳ್ ವಿನಿಂದಿತಂ (ಲೋಕೋಪ. ೪-೬೪) ; ಕುಸಿದು ಕುಸಿದಡಿ ವಿಡುಕದೆ ಸುಗಿದಗಿದು ಮುರ್ಗಿ ತರ್ಗುವ ಪದದೊಳ್ (ಸುಕುಮಾ. ೫-೧೪); ಪಾಳಾಸಂ ಪಱಿಯೆ ಪೊಱಮಟ್ಟು ನೆರವಿಯನುರವಣಿಸಿ ಪಾಯ್ದು ಬೀದಿವರಿದಾಱಿಗೊಂಡು ಸಿಕ್ಕಿದ ರೂಪಿನ ತಲೆಯೊಳ್ ನಿಳಿಲ್ ನಿಕ್ಕಿಂದು ತರ್ಗಿ ನುರ್ಗಿ ಕರ್ಬೆ ಕೊಡಹುವ ನಚ್ಚಿನ ಗೋವಂ ದನಿದೋಱೆ (ಗಿರಿಕ. ೨-೧೦೫ ವ) ; ಧನುವಂ ಕೊರೆದೆತ್ತಿ ತನ್ಮೌರ್ವಿಯನಟನಿಗೆ ಹಸ್ತಾಗ್ರದಿಂದೆತ್ತಿ ಭೂಭೃತ್ತನಯಂ ಕಾಯ್ದಾನದಾರ್ದೇಱಿಸುವ ಸರಭಸಕ್ಕುರ್ವಿ ತರ್ಗಿತ್ತು (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೩-೯೫) ; ನಡೆವಾಗಳ್ ಧಾತ್ರಿ ತರ್ಗ[ಪಾಠಾಂ.ಗ್ಗ]ಲ್ ಕಡುಮುಳಿದಧಟಿಂ ಕೋಡಿಡಲ್ಪೆಟ್ಟು ಪಿಟ್ಟಾಗೊಡೆಯಲ್ . . . ರೊಂಕಿಡುತಂ ಕಾಡೆಮ್ಮೆವಿಂಡೊಳ್ ಮೆಱೆದುದು ಕಡುಪಿಂ ಸ್ಥೂಲಕಾಯಂ ಲುಲಾಯಂ (ತ್ರಿಪುವಿ. ೨೭-೬೪) ; ಕುಲಗಿರಿಗಳೊಲ್ ದಿಶಾಕರಿಗಳೊಲ್ ಬರ್ಪ ಭರಕಿಳೆ ತರ್ಗೆ . . . ನಡೆತಂದತ್ತು ಶುಂಡಾಲಸೈನ್ಯಂ (ಚೆಬಪು. ೪೭-೩೪). ೨. ಫಲಭರದೆ ತರ್ಗುಗುಂ ತರು (ಶಾಕುಂತ. ೬೪-೧೧೨). ೪. ಕಟ್ಟನೆ ಕಂದಿತ್ತತ್ತಮಿತ್ತಂ ಮಿಗೆ ಮಸಗುವ ಕೋಪಂ ಕರಂ ತರ್ಗಿ ಕುರ್ಗಿತ್ತೆನಿಪಂದಂ ಮಾಡಿ ಪಂ ಪಾ ಪು ರ ದ ರ ಸ ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ರಕ್ಷಿಪ್ಪುದೆನ್ನಂ (ರಕ್ಷಾಶ. ೬೨) ; ತವೆ ದುಶ್ಶಾಸನಭೀತಿ ತರ್ಗೆ ಭರದಿಂದಂ ಭೀಷ್ಮಕರ್ಣೋದಯಂ ನವೆದಾಟಂಬುಗೆ . . . ಮಾಧವ ನಿಂದಿರ್ಮಡಿರಾಜನೇಂ ಮೆಱೆದನೋ ತಾಂ ಧರ್ಮರಾಜ ಖ್ಯಾತಿಯಂ (ಚಿಕವಿ. ೨-೮೭). **ತಳ್ಗು : ೫.** ಇರದಿಱಿಯೆ ಕಣ್ಗೆಟ್ಟು ತಳ್ಗುವರ್ ಮುಳ್ಗುವರ್ ಭರಿಕೈಯ ಪೆಟ್ಟನಿಂದಳ್ಕುವರ್ ಬಳ್ಕುವರ್ (ಚೆಬಪು.೨೮-೨೭). **ತೆಗ್ಗು**$_1$**:** ೧. ಅವನ ಸೊಕ್ಕು ತೆಗ್ಗಿತು (ರೂಢಿ). **ಸಗ್ಗು : ೧.** ಕಾಲಿಟ್ಟ ಒತ್ತಡಕ್ಕೆ ನೆಲ ಸಗ್ಗಿದ ಅನುಭವದ ಜೊತೆಗೆ ಕೆಳಗಣ ಮಂಜು ಬಿರಿದ ಸದ್ದು ಕೇಳಿ ಬಂದಿತ್ತು (ಖಳಜೀ. ೯೨). ೭. ಸಸಿನೆ ಸಗ್ಗದ ಸೌಧಮುಕ್ತಾಕಲಶಮಿದುವೊ . . . ರಸಿಕರಾಮೋದಗೊಳುವಮೃತಕಲಶವೊಯೆನಲ್ಮೆರೆದುದ್ಯೆಂದವ ಬಿಂಬವು (ವೆಂಕಾರಾ. ೫-೬-೧೪) ; ಮೆದುಮಾತಿಗೆ ಸಗ್ಗಲಿಲ್ಲ, ಬಿರುಸು ಮಾತನೇ ಆಡೋಣಂತೆ (ಚಿಕರಾ. ೩೬೮).

ತಟ್ಗಿನಡೆ, ತಗ್ಗಿನಡೆ=ಬಾಗಿ ನಡೆ; ವಿನಯದಿಂದ ವರ್ತಿಸು : ತಟ್ಗಿ ನಡೆದೊಡೆ ರುದ್ರನ್ ಒಲ್ಲದೆಯೆ ಮಾಣನ್ (ಅಶ್ವತ್ಥಾ. ೫೦-೯೯೯) ; ತಟ್ಗಿ ನಡೆವುದನ್ ಕಲ್ತಿಲ್ಲ ನೀನ್ (ಬಧ್ರಪ್ರ. ೧೮-೩೬೪) ; ಆದರೆ ತಗ್ಗಿ ನಡೆಯಬೇಕು (ಥೂರಾಡ. ೩೪).

[**ದೇ.॥ ತಮಿ.** ತಾಟು ; **ಮಲ.** ತಾಟು, ತಾಟ್ಟು, ತಾಕ್ಕ, ತಾಕ್ಕು ; **ತುಳು.** ತಗ್ಗು ; **ಕೊಡ.** ತಾರ್ ; **ತೆಲು.** ತಗ್ಗು, ಸಗ್ಗು, ಸ್ರಗ್ಗು]

ತಟ್ಟಿ 'ತಟ್$_1$' ಪರಾ.

ತಟ್ಟುಟ 'ತಟತಟ' ನೋ.

ತಟ್ಟುಟಗುದಿ 'ತಟತಟಗುದಿ' ನೋ.

ತಟ್ಟು 'ತಟ್$_1$' ಪರಾ.

ತಟ್ಪಿಲ್, ತಪ್ಪಲ್$_2$, ತಪ್ಪಲು$_1$, ತರ್ಪಲ್, ತಳ್ಪಲ್ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟದ ಮಗ್ಗುಲು ; ಪರ್ವತದ ಕಿಬ್ಬಿ ; ಸಾನು ; ಪ್ರಸ್ಥ : " ಆ ನಗಕಟಕಂ ಪ್ರಸ್ಥಂ ಸಾನು ತಟಂ ಭೃಗು ನಿತಂಬಮುಂತದು ತಟ್ಪಿಲ್ " (ವಸ್ತುಕೋ. ೨೮-೨) ; " ತಟ್ಪಿಲೆಂದು ಸಾನು " (ಕಶಸಾ. ೫-೬೮) ; ಸುಲಿಪಲ್ ತಟ್ಪಿಲ ತಾರಕಾವಯವಮಂ . . . ಪೊಲ್ತತ್ತು ತಳಪ್ರಹಾರಿಯ ಶಿರಂ ಹೇಮಾದ್ರಿಯಾಕಾರವಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೫೨೫ ಶೂದ್ರಕ) ; ಪರ್ವತದ ತಟ್ಪಿ[ಪಾಠಾಂ. ಪ್ಪ]ಲೊಳಾದಮಾನುಂ ಗುಂಡಿತಪ್ಪ ರಸದ ಬಾವಿಯಂ ಮೊಡೆನಾರ್ಪುದಂ

ಕಂಡು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೪೭-೭) ; ಕಸವರಮಂ ಕೆಯ್ಗೆ ಮಾಡಿ ಮೇರು ಪರ್ವತದ ತೆಂಕಣ ತಟ್ಟಲೊಳ್ . . . ಜಂಬೂವೃಕ್ಷದ ಕೆಲದೊಳಡಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೩೦ ವ) ; ತಟ್ಟಲ ಫಲಾರುಣದರ್ಘ ತಟಾಕ ಸಂಕುಳಂ ತಿಂಗಳ ತೋಂಟದಂತೆ ಬಳೆದೊಪ್ಪುವ ನೇರೆಯ ಕೆಯ್ಗಳಚ್ಚವೆಳ್ದಿಂಗಳ ಕೆಯ್ಗಳಂತೆ ನಡೆ ನೋಟ್ಟರ ಕಣ್ಗೆ ಕರಂ ಮನೋಹರಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೨-೭೦); ಮಂಜುವೆಟ್ಟ ನೆಯ್ದಿ ತಟ್ಟಲ ಬನದ ಚೆಲ್ವಂ ನೋಡಿ (ಕಬ್ಬಿಗಕಾ. ೧೭೦) ; ಸಿಂಧೂರವಿಲಿಪ್ತ ಮದಸಿಂಧುರಗಂಡಮಂಡಲದೊಂದು ಪಾಂಗಿನಿಂ ತೋರ್ಪ ತಟ್ಟಲಿಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭೨-೨೨). **ತಪ್ಪಲ್₂**: ಆ ಚಂದ್ರಿಕೆಯೊಳ್ ನೃಪರೂಪ ಚೆಂದ್ರಂ ಕೇಳೀಶೈಲದ ತಪ್ಪಲೊಳ್ಪಡಪಾಡುತಿರ್ಪುದುಂ (ಕಾದಂಉ. ೧೪೭) ; ಉತ್ತುಂಗ ಶಿಖರಿಯ ತಪ್ಪಲೊಳ್ ಬರ್ಪುದನಾ ವ್ಯಾಘ್ರಂ ಕಂಡು (ಪಂಚತಂ. ೧೧೧-೪) ; ತೊಱೆಗಳ ತೀರದೊಳ್ಗಿರಿಯ ತಪ್ಪಲೊಳಗ್ಗಳಮಪ್ಪ ಕೊಳ್ಳದೊಳ್ . . . ಮಾವಿನ ಫಲಂಗಳನಂದಱಸುತ್ತುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೮-೨೦) ; ಅಬುಜಬಾಂಧವನಿಳಿದನಸ್ತಾಚಲದ ತಪ್ಪಲ ತಾವರೆಯ ಬನಕೆ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೩-೭೪) ; ಹಿಪ್ಪೆಯಿಂಗುಳ ಮೊದಲಾದ ನಾನಾ ತರು ತಪ್ಪಲೊಳೆಸೆವುವಾ ಗಿರಿಯ (ಕಂನವಿ. ೨-೩೨). **ತಪ್ಪಲು₁**: "ನಿತಂಬಃ, ಸ್ನುಃ, ಪ್ರಸ್ಥಃ, ಸಾನುಃ ಈ ೪ ಬೆಟ್ಟದ ತಪ್ಪಲಿನ ಪೆಸರು" (ನಾಚಿರಾ. ೧೧೪); ಅರಸ ಬಂದನು ಗಂಧಮಾದನ ಗಿರಿಯ ತಪ್ಪಲಿಗಗ್ಗಿಹೋತ್ರದ ಪರಮಋಷಿಗಳು ಮಡದಿ ಸಕಲನಿಯೋಗಿಜನ ಸಹಿತ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೯-೨೦) : ಬೆಟ್ಟದ ತುದಿಯಿಂದ ತಪ್ಪಲಿಗೆ ಉರುಳುವ ಹೆಬ್ಬಂಡೆಯಂತೆ (ಬಳಜೀ. ೨) : ದನಕರುಗಳು ಯಾವಾಗಲೂ ಮೇಯುತ್ತಿದ್ದ ತಪ್ಪಲಿಗೆ ಬಂದುವು (ರಕ್ತರೂ. ೪) ; ಹಿಮಾಲಯ ಪರ್ವತದ ತಪ್ಪಲಿನಲ್ಲಿ ನಿಡಿದುಗಾಲ ಕಠಿನ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿದನು (ವ್ಯಾಸಜಿ. ೧೪೭). **ತರ್ಪಲ್**: ಬೆಟ್ಟದ ತರ್ಪಲ ಕಣೆಯ ಬಟ್ಟೆಯಿಂ ಮೂಡ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೬೫-೪೭ ; 1029) : ಬೆಟ್ಟದ ತರ್ಪಲಿಂದುಲಿವ ಕೋಗಿಲೆಯುಂ (ಸೌಇಇ. XI-ii, ೦೭೮-೭ ; 1127). **ತಳ್ಪಲ್**: ಪರಿವೊನಲಿಂ ಬಿಲಂಗಳಿನರಣ್ಯದಿನಲ್ಲಿಯ ತಳ್ಪಲೊಪ್ಪುಗುಂ (ಗಿರಿಕ. ೧-೭೦) : ಬೆಟ್ಟದ ತಳ್ಪಲ ಹಿಮದೊಳೆಸೆಯೆ ಮಾಳ್ಪುದು ತಪಮಂ (ಗಿರಿಕ. ೯-೬೫).

ತಪ್ಪತಪ್ಪಲ್ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ): ತಪ್ಪತಪ್ಪಲೊಳಲ್ಲಿಗಲ್ಲಿ ಮಂಜುಗಳೆಸೆವ ಕಪ್ಪ ಕಪ್ಪನೆಯ ಗಿರಿಗಳ ಪರ್ಬುಗೆಗಳಂತೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೪-೪೧). ತಪ್ಪಲಸೀಮೆ= ಪ್ರಸ್ಥಭೂಮಿ : (+).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಾಟ್ಟು ; ಮಲ. ತಾಟ್ಟು, ತಾಟ್ಟಾರಮ್ = ಇಳಿಜಾರು]

ತಟ್ಟು₁, ತಬ್ಬು₁, ತರ್ಬು₁, ತಟ್ಟು₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಪ್ಪು ; ಆಲಿಂಗಿಸಂ ; ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳು ; ಬಿಗಿಯಾಗಿ ಹಿಡಿ: ತಂದು ಕೂಡಾತನನಾತಂಗೀವ ಮುಯ್ವಂ ನಿನಗೆ ಕೊಡುವೆನೇಟಕ್ಕ ಪೋಗೆಂಬುದುಂ ಭೋಂಕನೆ ಬಂದಂ ತಟ್ಟಿದಂ [ಪಾಠಾಂ. ದಂತಪ್ಪಿದಂ] ಚುಂಬಿಸಿದನೊಲಿದು ಕೇಳುತ್ತಲಿರ್ದಾತ್ಮ ನಾಥಂ (ಅನಂಪು. ೮-೧೩) ; ಪಾರಿವಮಂಚೆ ಕೊಂಚೆ ಗಿಳಿ ಸೋಗೆ ಕುಕಿಲ್ ತೊಣೆವಕ್ಕಿ ತಮ್ಮತಮ್ಮೋರಗೆ ತಟ್ಟಲುಂಬಿ[ಚ]ದನಿಗೆಯ್ದಪುವೆಂದೊಡ ನೆಟ್ಟನೆ ಸುತ್ತಲುಂ ಭೋರೆನೆ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ವಿಟತಾಡನ ತಾಳಲಯಕ್ಕಿ ಬರ್ಪಿನಂ ಚಾರುಚಕೋರನೇತ್ರೆ ಗಳನಿಸ್ವನಮಂ ಮೆಱೆದೊಲ್ದು ಕೂಡಿದಳ್ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧೪-೫೦). **ತಬ್ಬು₁**: ೧. ಉಬ್ಬಿದನು ನಿನ್ನಾತನಾತನ ತಬ್ಬಿದನು [ಪಾಠಾಂ. ತುಬ್ಬಿನಲಿ] ಕುರುಬಲದ ಹರುಷದ ಜಬ್ಬುರಿಯ ಹುರಿಗೂಡಿ ತೋಱಿತು ಚಾರುಚತುರಂಗ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨೭-೫೦) : ತಬ್ಬಿಬ್ಬುಗೊಂಡು ತಮ್ಮೊಳ್ ತಾವೆ ಸಿಲ್ಕಿದಂ ತಬ್ಬಿಹಿಡಿ ಹೊಯ್ ಹೊಯ್ಯೆನುತ್ತೆ (ಚಬಪು. ೫೦-೧೫) ; ಅತನು ಪೂಸರಂಗಳನಿಸಲಾ ಉಬ್ಬೆಗೆ ಕೊಬ್ಬಿದ ಪೆಣ್ಣಂ ತಬ್ಬಿದೊಡದಱುಬ್ಬು ನಿಲ್ಕುಮಿಂತಿದು ಸುಖಮೇ (ಶಬ್ದಾನು. ೫೦ ಪ್ರಯೋ) ; ತಬ್ಬಿ ಅವಳ ಮುಂಗುರುಳನ್ನು ನೇವರಿಸಿದ (ಕಲಾಜ್ಯೋ. ೧೦೬). ೨. (ಹುಲ್ಲಿನ ಹೊರೆ, ಸೌದೆ ಮೊದಲಾದಂವುಗಳನ್ನು) ತಕ್ಕೆಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿ : ತಬ್ಬಿ ತಂದಡುಗಬ್ಬುಗಳಿಗುರಿ ಹಬ್ಬಿಸುತ (ಬಸಪು. ೧೭-೨೦). ೩. ವಂುತ್ತು ; ಸುತ್ತುಗಟ್ಟು ; ಕವಿ ; ಆವರಿಸು ; ಆಕ್ರಮಣಮಾಡು : ಕೆದಱದವು ಕೆಂಗಿಡಿಗಳುರಿಯುಬ್ಬಿದುದು ಘುಳುಘುಳು ರಭಸ ಮಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಿದುದು ತಬ್ಬಿದುದೀತನನು ತಡವರಿಸಿ ಗಗನದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಆ. ೨೦-೬೨) ; ಬಂದ ಪಗೆ ಪೌಜ ತಬ್ಬುವದೆಂದು ಬಿನ್ನಪವನಿಂದುಶೇಖರಗೆ ಕಳುಹಲು (ನವಮೋ. ೩೦-೩೫). ೪. ವಂುಚ್ಚಿ ಹಿಡಿ ; ಬಿಗಿದಿಡಂ : ಇಬ್ಬರೂ ನಿಂತುಬಿಟ್ಟರು. ಬಾಯಿ ತಬ್ಬಿದಂತಾಗಿತ್ತು (ಕಮನೆ.೩೪). ೫. ಸಂಭೋಗಿಸು ; "ಒರಗು" (ಜಾನಕೋ. ೬೫) ; ಕೆಟ್ಟವಳು ಕೆಟ್ಟೆ ಬಿಮ್ಮನೆ ತಬ್ಬಿಕೊ (ಗಾದೆ). **ತರ್ಬು₁**: ೧. "ತರ್ಬು–ಆಶ್ಲೇಷೇ (ಆಲಿಂಗಿಸು)" (ಶಮಧಾ). **ತಟ್ಟು₁** : ೧. ಅನೆಯೊಂದನ್ ತಟ್ಟಿ ಭೀಮಸೇನಂಗೆತ್ತು . . . ಬಿಟ್ಟ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಮುಡಿಯನೊದೆದ ಕಾಲೆಲ್ಲಿ ? ಎಲ್ಲಿ ತೋಱಿಂದದಱ ಕಾಲ್ಮುಱಿದು (ಅಶ್ವತ್ಥಾ. ೪-೫೦). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಟುವು]

ತಟ್ಟು₂, ತಬ್ಬು₂, ತರ್ಬು₃, ತಳಪು₂ (ನಾ). ೧. ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಒತ್ತಾಗಿ ಹೆಣೆದುಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ,–ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ:ಪುದಿದ ತಾವರೆವಳ್ಳಿಯ ತಟ್ಟಿನಿಂ ಪಸುರ್ಪಾಗೆ ನಿರಂತರಂ ಸೊಗಯಿಸಿರ್ಪುವು ಪೆರ್ಗೆಱಗಳ್ನಿರಂತರಂ (ಮಲ್ಲಿಪು.೨-೪೫): ತಳಿರ್ಗಳ ಕಂಪು . . . ಪೂತ ಪೂಗೊಳಗಳ ತೆಳ್ಪು ತೆಂಕಣೆಲರೊಳ್ಪು ಲತಾಳಿಯ ತಟ್ಟು ಕಾಮುಕರ್ಕಳಿಗಭಿಮಂದಸಂ ಬಗೆದು ನೋಡಲು ಮಿಂತು ಮನೋನುಬಂಧನಂ (ಬಂಹರಿ. ೨-೫). ೨. ಅಪ್ಪುಗೆ; ತಬ್ಬಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ; ಆಲಿಂಗನ: "ತಟ್ಟಿ[ಪಾಠಾಂ. ತಾಳ್ಪೆ]ನಲಳ್ಪಿಂಗೆ ನಾಮುಂ" (ಜಕುನಿ. ೫೭); ಭರತ ತ್ರಿಖಂಡದೊಳ್ಪಸರಿಸು ನಿನ್ನ ಗೋಸಣೆಯನಾಣೆಯನೀ ಖಚರೇಂದ್ರವಕ್ಷದೊಳ್ ವಸಿಯಿಸು ಲಕ್ಷ್ಮಿವೊಲ್ ವಿಜಯಲಕ್ಷ್ಮಿವೊಲೀತನ ತೋಳ ತಟ್ಟಿನೊಳ್ ಪೊಸಯಿಸು ನಲ್ಮೆಯಂ ದಿವಸಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ನೇಕೆಯೊ ಬಂಜೆ ಮಾಡುವಯ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೯-೧೭೭): ಪದಯಿಸೆ ಸೋಂಕಿ ಸಂಕೆಗಿಡೆ ಮೋಳಿಸಿ ಮೆಯ್ವಿಡೆ ತಳ್ತು ತೋಳ ತಟ್ಟಿದಿರ್ಗೊಳೆ ಮೆಲ್ಲನಪ್ಪಿ . . .ಅಲಂಪಿನುಬ್ಬದಿಗಮನಾ ಲತಾಂಗಿಗೆ ನೃಪಂ ಪಡೆದಂ ನವಸಂಪ್ರಯೋಗದೊಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ.೮೦೦); ನಡು ನಸು ಪೊಂಗಿ ಸುತ್ತಿಱಿದು ಪತ್ತಿದೆಸಟಿಕ್ಕೊನೆ ಬರ್ಚೆ ತಣ್ಣೆರಲ್ಗೆಡೆದೆಱಪಾಗೆ ಪೊಕ್ಕು ಸುಟಱಿಯುತ್ತಿರೆ ತಟ್ಟು ಸಡಿಲ್ದಗಲ್ದರಲ್ವಿಡಿದುಡುಗಿರ್ದ ಕೇಸರದ ನುಣ್ಪೊನೆ ಸೂಸೆ ಮರಲ್ದು ಚೆಲ್ವಿನೊಳ್ ಗಡಣಿಸಿದತ್ತು ಮುಂಬಗಲೊಳಂಬುರುಹಂ ಸರಸೀಸಮೂಹದೊಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೧೦೩). **ತಬ್ಬು₂**: ೩. (ಹುಲ್ಲಿನ ಹೊರೆ, ಸೌದೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ತೆಕ್ಕೆಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿಯುವ) ಒಂದು ಹಿಡಿತ ; ತಕ್ಕೆ : ಅವಳು ಒಂದು ತಬ್ಬು ಸೌದೆಯನ್ನು ತಂದು ಒಲೆಯ ಮುಂದೆ ಹಾಕಿದಳು (ಮಲೆನಾ. ೯೫). **ತರ್ಬು₃**: ೧. "ಪುಟ, ಲಂತ – ಸಂಶ್ಲೇಷಣೇ, ತರ್ಬನೊಳ್" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೨೨೭). **ತಳಪು₂**: ೧. ಒಂದೊಂದು ಭಾವವಳವಡಲು ಸತಿಜನಕಂದು ಕೆಂದಾವರೆಯ ತಳಪುಗಳ ಸಾರರಸ ಸೂಸೆ ಮಂದ ಮಾರುತನು ಸೌಗಂಧ ಬಂಧುರವಿಡಿದು ಸಿಂಧುರಾಕೃತಿ ಗಮನದಿ (ಮರುಚ. ೪-೭೯).

ತಬ್ಬುಹಾಕು =ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳು; ತೆಕ್ಕೆಬೀಳಂ: ಚಿನ್ನಮ್ಮ ನಾಗಕ್ಕನನ್ನು ತೆಕ್ಕನೆ ತಬ್ಬುಹಾಕಿ ತನ್ನ ಮುಖವನ್ನು ಅವಳ ಎದೆಗೆ ಒತ್ತಿ, ಬಿಕ್ಕಿ ಬಿಕ್ಕಿ ಅಳತೊಡಗಿದಳು (ಮಲೆಮ. ೬೩೩). [<ತಟ್ಟು₁]

ತಟಿಕ್ಕೊಯ್, ತಳ್ಕೊಯ್₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳು ; ಅಂಟು ; ಹತ್ತಿರಂ : ನೆತ್ತರ ಪೊನಲೊಳ್ ನಾಂದು ನನೆದ ಮೆಯ್ಯುಮಂ ತೊಯ್ದು ತಟಿಕ್ಕೊಯ್ದ ಜಡೆಯುಮಂ ಕಂಡು (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೦೫ ವ) ; ಎಳದಳಿರ ತುಱುಗಲೊಳ್ ನೆಱೆ ದಳದಳಿಪೆಳಮಾವಿನಳ್ಳಿಗೊಂಬಂ ತಟಿಕ್ಕೊಯ್ದೆಳಸಿ [ಟಿಲಿ]ದ ವಸಂತದೂತಿಯ ಮಿಳಿರ್ವುಯ್ಯಲನಾಡುವಬಲೆ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೨೪೨) ; ಚರಣಾಲಕ್ತಕಲಾಂಛನಂ ನಿಟಲದೊಳ್ . . . ಪುಷ್ಪರಜಃಪ್ರಲೇಪ ಮುರದೊಳ್ ತಟಿಕ್ಕೊಯ್ಯೆ(ಕಾವ್ಯಸಾ. ೬೫೫). ೨. ಒಂದರೊಡನೊಂದಂ

ಸೇರು ; ಬೆರೆ: ಭೀಕರ ಶಾರ್ದೂಲ ಕುಲಂ ಕುರಂಗಕುಲದೊಳ್ ತಟ್ಪೊಯ್ದು ಬಂದಾಡೆ (ಆದಿಪು. ೯-೯೭); ಎಳನೀರುಂ ಶಶಿಕಾಂತ ಕಾಂತ ಜಲಮುಂ ತಟ್ಪೊಯ್ದು ಕೇಳೀವನಾವಳಿಗಂ ಶಾಳಿವನಾಳಿಗಂ ಪರಿಯೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೯೧); ಗುಣಮುಂ ರೂಪುಂ ವಿದ್ಯಾಗುಣಮುಂ ತಟ್ಪೊಯ್ದು ತನ್ನೊಳೆಸೆಯಲ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೪೩೪). **ತಳ್ಪೊಯ್$_1$:** ೧. ಪುಳ್ಳನನೆಸೆವ ಜಿನೇಂದ್ರಾಂಘ್ರಿ ಪಂಕೇಜ ಪೂಜೋತ್ಕರದೊಳ್ ತಳ್ಪೊಯ್ದಲಂಪುಳ್ಳನನನು ಕರಿಸಲ್ಮರ್ತ್ಯನಾವೊಂ ಸಮರ್ತ್ಥಂ (ಎಕ. II, ೩೪೫-೩೨ ; 1159).

[ತಟ್$_1$ + ಪೊಯ್$_1$]

ತಟ್ಬು 'ತಟ್ಪು$_1$' ನೋ.

ತಾ$_1$ 'ತರ್' ಪರಾ.

ತಾ$_2$ 'ತಾನ್' ನೋ.

ತಾಂ 'ತಾನ್' ನೋ.

ತಾಂಕು$_1$, ತಾಂಗು$_1$, ತಾಕು$_1$, ತಾಗು$_1$ (ಕ್ರಿ). ತಾಪ$_1$ (ಭವಿಕ್ಕ). ೧. ಎದುರಿಸು ; ಮೇಲೆ ಬೀಳು ; ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡು : ನೂಂಕುವರ್ ತಾಂಕುವರ್ ಕುಟಿದಟಿಯ ಮಾಡಿ ಪೊಯ್ದಾಡುವರ್ . . . ಉಭಯ ಭಟರು (ಜಿಬಪು. ೨೪-೭). ೨. ಅಪ್ಪಳಿಸು ; ಹೊಡೆ ; ಬಡಿ ; ಡಿಕ್ಕಿ ಕೊಡು : ರಸೆಯಂ ತಾಂ ತಾಂಕಿ ಕಲ್ಪಾಂತದ ಬಟಸಿಡಿಲೆಯ್ದುಂದು ಪೊಯ್ಕಲ್ ನೆಲಂ ಕಂಪಿಸುವಂತೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೦೦). **ತಾಂಗು$_1$:** ೧. ಮತ್ಕರಿ ತಾಂಗಲ್ ತಾನೆ ಸಾಲ್ಗುಂ . . . ಎಂಬೊಂದು ರಣೋತ್ಸಾಹಂ ಮನಕ್ಕುಬ್ಬರಿಸೆ (ಆದಿಪು. ೧೪-೯೧) ; ಬಿಡು ತಂದುಗ್ರದ್ವಿಪಂ ಬಂದು ತಾಂಗುವುದೆಂಬಂದೆಳಮಾವಿನೊಳ್ ದ್ವಿಪಮೆ ಗೆತ್ತೀಂ ಸೊರ್ಕು ಸ್ಯೆತಿರ್ಕುಮೇ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೪೨) ; ಕಟ್ಟಾಳ್ಗಳೆಟ್ಟಿಂದು ತೊಟ್ಟನೆ ತಾಂಗಲವರಂ ಕಂಡು (ನೇಮಿಪು. ೧೪-೮೪ ವ) ; ವಿಭೀಷಣನ ರಕ್ಕಸವಡೆಯದು ಪಗೆವಡೆಯಂ ಮುಂಗಡೆಯೊಳ್ ತಾಂಗೆ (ಅದ್ಭುತ. ೪೫-೬). ೨. " ತಾಂಗು—ಧಾರಣ, ಸಂಘಟ್ಟನಯೋಃ " (ಶಮುಧಾ). ೩. ತಡೆದಂ ನಿಲ್ಲಿಸಂ ; ತಡೆಹಾಕಂ ; ತಡೆಹಿಡಿ : ನೀನೆನ್ನೊಡನಿರೆತ್ತಲುಂ ಪೋಗದಿರೆಂದು ತಾಂಗಿ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೭-೩) ; ಅಂಗಪತಿ ನುಡಿದು ಕೊಲ್ಲದೆ ತಾಂ [ಪಾಠಾಂ. ಪಿಂ] ಗಿದನಂಬಿಕೆಗೆ ನುಡಿದ ನುಡಿ ನಿಲೆ ಮನದೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೧೪೪); ಎಂದುದನೆಂದು ಕಾಲ್ವಿಡಿದಗಲ್ಕೆಗೆ ಬೆರ್ಚಿ ಲತಾಂಗಿ ತಾಂಗೆ ಮತ್ತೊಂದಿರುಳುಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೪೫) ; ಬಾಷ್ಪಜಲವೊತ್ತರಿಸೆ ಮೊದಲ್ ನಾಂದು ಬಿಣ್ಪುವೆತ್ತೆಮೆ ದೊಟಿಯಂ ಭರದಿಂ ತಾಂಗಿ (ವರ್ಧಪು. ೪-೮೫). ೪. ತಗುಲು; ಮುಟ್ಟು; ಸೋಕಂ;ಹಿಡಿ:ಆ ಬಾಳ್ ನಾಗವೇದಿಕೆಯಂ ತಾಂಗಿ ತೆತ್ತಿಸೆ ಮೇಗಂ ನೋಡಿ (ಪಂಚತಂ. ೧೯೫-೧೦) ; ಬಹು ರತ್ನಕಾಂತಿಗಳ್ ಪುದಿಯೆ ಲತಾಂಗಿ ತಾಂಗಿ ಲಲಿತಾಂಗುಳಿಯೊಳ್ ನಡೆ ನೋಡಿ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೪-೬೪); ಪೆಗಲೊಳ್ ದಕ್ಷಿಣ ಹಸ್ತವೊಪ್ಪೆ ಸಸಿನಂ ವಾಮಂ ಕರಂ ತಾಂಗೆ[ಪಾಠಾಂ. ತಾಗೆ]ಗುಂಡಿಗೆಯಂ (ಅರ್ಧನೇ. ೧-೮೧). ೫. ಚುಚ್ಚು ; ನಾಟು ; ತಿವಿ: ಓವದೆ ತಾಂಗಿದ ನನೆಯ ಶರಂಗಳ ಗಟಿಗಳಿವೋ (ಜಯಂಕಾ. ೪-೧೫).೬. ಸಹಿಸಂ ; ಸೈರಿಸು; ತಡೆದುಕೊಳ್ಳು; ತಾಳಿಕೊಳ್ಳು: "ತಾಂಗು–ಧಾರಣ, ಸಂಘಟ್ಟನಯೋಃ" (ಶಮುಧಾ). ೭. ತಾಳಂ; ಹೊಂದು: ಕಟಂಗದು ಮೇಣ್ಪಾಸೆ ಮೊಲೆಯ ಮೊಗಮೆಂಳಗರ್ಪಂ ತಾಂಗದು ತೆಳ್ವಸಿಟಿನಿಸಂ ಪೊಂಗದು (ಅನಂಪು. ೪-೧೩೧). ೮. ಗಮನಿಸು; ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳು; ಗ್ರಹಿಸು: ವಿವಿಧಾತೋದ್ಯಲಯಾನು ಬಂಧ ವಿಳಸಲ್ಲಾಸ್ಯಂ ತಗುಳ್ದಲ್ಲಿ ನಾಟ್ಯವಿದರ್ ತಾಂಗೆಯುಂ . . . ಇರ್ಮಡಿಸಿದಳ್ ನೃತ್ಯಶ್ರಮಸ್ವೇದಮಂ (ಆದಿಪು. ೧೧-೧೯). ೯. ಆಧಾರ ಕೊಡಂ; ರಕ್ಷಿಸಂ; ಕಾಪಾಡಂ: ಮುನಿದು ಪೊಡವಿ ನುಂಗುವೊಡೆ ಮನೆ ತಾಂಗು[ಪಾಠಾಂ. ತಾಗು]ವುದೆ (ಹಚಕಾ. ೨-೩೧); ಅಂತು ದಾರ್ಶನಿಕರ್ ಮೆಯ್ಯುಂ ತಾಂಗುಗುಂ ಸಾಧನಂಗಳಿಂ ದುಃಖದುಯ್ಲಂ ದಾಂಟಲೆಂದೇ ಸ್ನೇಹದಿಂದಮಲ್ಲಮಂತದು (ಸೌನಂದ. ೧೪-೧೭); ತತ್ತರಿಸಿ ಬೀಳ್ವನಂ ತಾಂಗದಿರೆ ಸೌಮಿತ್ರಿ ಚರಣಘಾತಕೆ ಚಿರಂ ಪೊರ್ದಿರ್ತಿರ್ದನೋ ಏನೋ ಪಂಚತ್ವಮಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೭೦೪-೧೮೭). ೧೦. ತಂಗಂವಂತೆ ಮಾಡು ; (ಮೇಯಲು) ಬಿಡು : ಪಸುವರ್ಗಲ್ಲೊಳ್ ತಾಂಗಿ ಕಾಳಿಂದಿಯೊಳ್ ತಿಳಿನೀರೂಡಿ ಮುರಾರಿ ವತ್ಸಕುಲಮಂ ಕಾದಂ (ಜಗವಿ. ೩-೭೦). **ತಾಕು$_1$:** ೧. ಕೆಟಿತೋಟಿಯ ತಡಿಯಲಿ ವಿಹರಿಸುವ ಜೈನಮುನಿ ಕುಲವ ನೆಟಿ ತಾಕುತಿರೆ ಹೊಯ್ಲಿನ ಬಿಜುಸಿನಲಿ (ಬಸಪು. ೫೨-೧೧) ; ಏಕೆ ನಿಮಗೀ ಚಿಂತೆ ವೈರಿಯ ತಾಕುವೆನು ಕೊಡು ವೀಳೆಯವ (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೭೦೩. ಪರಿ. ೨೭೭) ; ಇವನ ಸಮೀಪ ತಾಕುವ ಭಟರ ನಿನ್ನಲಿ ಕಾಣೆ (ಕೊರರಾ. ೬-೮-೯). ೪. ಹೊಗರು ಮೊಗಕೆ ಪೆಣ್ಗಳ ದಿಟ್ಟಿ ತಾಕದೊಲ್ಮೆಗೆದ ಕತ್ತುರಿರೇಖೆಯಂತೆ (ಕಂಸವಿ. ೯-೧೧೪) ; ಹಾಯುವವರಿಗೆ ಆ ಕಿಚ್ಚಿನ ಜಳವು ಸಹ ತಾಕುವುದಿಲ್ಲ (ಕನ್ನಜಾ. ೧೧). ೫. ಎಲವೊ ನಿನ್ನಂಬು ತಾಕಿದ ರಳಂಕುವೆನೆ (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೫-೫೭) ; ಕಾಲೊಳು ಮೂಡಿದ ದಸಿಮುಳ್ಳುಗಳು ತಾಕಿ ಸೀಳಿದ ಮೈಗಾಯದಿಂದ (ಕಂಸವಿ. ೧೧-೫೦). ೧೧. ಬಾಧಿಸು; ನೋಯಿಂಸು ; ಹಿಂಸೆಮಾಡು : ಕಾಮನ ಬಲ್ಲೆಹದ ಬಲುಗಾಯ ತಾಕಿತು [ಪಾಠಾಂ. ತಾಗಿತು]ಬಲ್ಲೆ ನೀನೌಷಧಿಯ (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ವಿ. ೨-೧೯). ೧೨. ಸೇರಂ ; ಕೂಡು : ವಸುದೇವನ ರೂಪಿನ ಗಾಡಿಗೆಳಸಿ ತತ್ಕಾಮಿನಿಯರ್ ತಾಂಗಲ್ಕೆ ನೆರೆಯದಿರೆ (ಮಹಾನೇ. ೪-೫೨). **ತಾಗು$_1$:** ೧. ಪರಿದೆಯ್ದೆ ತಾಗಿದಂ ಭಾಸುರತರ ರಘುಕುಲಲಲಾಮ ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರನೊಳ್(ಕವಿರಾ.೨-೯೧); ಎಮ್ಮೂರ ಮಿನುಕಿ ಎಡೆಯೊಳ್ಪಾಗಿ ತ[ಟ್ಟಿ]ಟಿದು ಸಗ್ಗಮೇಟಿದಂ (ಸೌಇಇ. IX-i, ೪-೮ : ೨ನೆಯ ಶತ); ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳ ನೆಗಟ್ದಾ ಸಂಗ್ರಾಮದೊಳ್ ಸತ್ತುದುಮೆನೆ ಮನದೊಳ್ ತಾಳ್ದಿ ತಾಪಾಗಳ್ [ಪಾಠಾಂ. ಕಾಯ್ವಾಗಳ್] (ಪಂಪಭಾ.೧೨-೧೮) ; ಪೊಯ್ಕಲೋಡಿಪೋಗುವುದಲ್ಲದೆ ತಾಗಿ ತಳ್ತಿಟಿಯಲಟಿಯೆವು (ಪಂಚತಂ. ೨೦೭-೫). ೨. " ತಾ[ಪಾಠಾಂ. ತಾಂ]ಗೆಂದು ಸಂಘಟ್ಟನಾರ್ಥ " (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕೈ. ೫೭); ಕಲಿ ಮಾರ್ಕೊಳ್ಳದೆ ಕೊಟ್ಟು ಮೆಯ್ಯೊಳ್ ಸಿಡಿಲ್ ತಾಪಂತೆವೋಲ್ ತಾಗೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೬೬); ಪೆಣ್ದುಂಬಿಗಳ ಬಳಗಮನೊಳಕೊಂಡ ಲತಾಮಂಟಪಂಗಳೊಳಂ ತಳರೆ ತಾಗುವ ತೆರೆದುಱುಗಲ ಲೆಪದಿಂ ಸೂಸಿ (ಕಾದಂಉ. ೫೨೭); ಗರ್ವಪರ್ವತಾರೂಢನಾಗಿ ಪರ್ವತಮಂ ತಾಗೆ (ಪಂಚತಂ. ೪೬-೧೦) ;ಕಲ್ಲಂ ತಾಗಿದ ಪುಳ್ಳಿಯಂತೆ ನುಚ್ಚುನುಟಿ ಮಾಡಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೯೫) ; ಸಂಗನ ಶರಣರ ಕಂಡು ಉದಾಸೀನವ ಮಾಡಿದಡೆ ಕಲ್ಲ ತಾಗಿದ ಮಿಟ್ಟೆಯಂತಪ್ಪರಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೧೯೪) ; ಆಗರದೊಳು ರಸದಾಳಿ ತೆಂಗಾಳಿಯಿಂ ತಾಗಲೊಂದಟಿಗೊಳೊಂದು ಹಳಚಿ ಮೇಗೋಲ್ಗಳೊಡೆದಿನಿರಸದ ಪರಿಯೊಳಿಕ್ಷುಸಾಗರ ತುಂಬಿದಂತಾಯ್ತು (ಮೋಹತ. ೨-೪೮). ೩. "ತಾಗಿದಂ ತಡೆದನೆನಲ್ಕೆ" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೬೭) ; ಅಡವಿಯೊಳ್ ಕಳ್ಳರ್ ಬಟ್ಟೆಗಟ್ಟಿ ಹಾದಿಯನಿರುಳು ತಾಗಿದೊಡೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೬-೦೩) ; ಪುಳಕಪ್ರೋದ್ಭೇದ ಘರ್ಮೋದಕ ವಿಸರಮನೊತ್ತಂಬದಿಂ ತಾಗೆಯುಂ (ಆದಿಪು. ೪-೨೦); ಪೋಗದಿರೆಂದು ತಾಗಿ ರಥಮಂ ಸೆಡೆದುಳ್ಕದೆ ಪತ್ತಿ ಮುತ್ತಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೩-೧೪೭). ೪. ಪರಸ್ತ್ರೀಯರಂ ಕೊಳಿಪಂ ಕೊಳ್ವನೆನಿಪ್ಪ ಪಾಪಿಯುಮತಿ ಕ್ರೂರಾತ್ಮನುಂ ಸಾಧುಸಂಕುಳಮಂ ಕಂಡೊಡೆ ಕಾಯ್ವನುಂ ಪಟಿವನುಂ . . . ಘುಳುಮ್ಮನಿಟಿಗುಂ ಶ್ವಭ್ರಾಂತಮಂ ತಾಪಿನಂ (ಆದಿಪು. ೫-೮೧); ಕೀರ್ತ್ಯಂಗನೆ . . . ಅನಿಲ ಮಾರ್ಗಂಬರಂ ಪರ್ಬಿದಳ್ ದಿಗ್ವನಿತಾ ಸಂದೋಹಮಂ ತಾಪಿನಮುಡಿಯಿಡುವಳ್(ಗದಾಯು.೧೦-೧೧);ನಿರ್ದಯದಿಂ ಪೀಡಿಸಿ ಬಳ್ಕುವೋಪಿನೆಗಮೆಲ್ಲಂ ತಾಪಿನಂ ಮೇಗೆ ಮೂಗಿಯ ಮೂಗಂ ತಲೆವಾರ ಕೊಯ್ದು (ಸುಕುಮಾ. ೬-೨೯) ; ಅಡಿ ನೆಲನಂ ತಾಗದಂತೋವಿ ನಡೆನಡೆದು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೧-೩೭) ; ಪತಿ ಬಿಜುಸಿನಲಿ ಹೊಯ್ಲು ಹೊಡೆಗಳು ಸತಿಯ ಮೇಲಣುಮಾತ್ರದನಿತುಂ ತಾಗವೆಂತೆನಲು (ಬಸಪು. ೫೨-೯) ;

ವಸುಧೆಯುಮರರ ಶಾಪ ತಾಗಿರೆ (ಸಂಭಪ. ೫-೭೦). ೫. ಪಾಯ್ವು ಕೂರಂಬುಗಳಿಲ್ಲಿರೆ ತಾಗುಗುಮೆಂದು . . . ಅಡಂಗಿದುವು ತಾರಗೆಗಳ್ (ವರ್ಧಪು. ೮-೩೬) ; ಕೊರ್ಬಿ ಬೆಳೆದ ಪೆರ್ಬಿದಿರ ತುದಿ ತಾಗಿ ಪಱಿದ ಕಿಱು ಮುಗಿಲ್ಗಳಿಂದ (ಗಿರಿಕ. ೧-೧೨೮ ವ) ; ತಾಗಿದೆಳೆಮುಳ್ಳಿನಲಿ ಮದಗಜ ಸೀಗುರಿಸುವುದೇ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೦-೫೦) ; ಕೂರಲಗು ಬಿಡದೊಡಲ ತಾಗಿತು ಬಿದ್ದುದು ರದಲಿ ವೈಶ್ಯ ಮುನಿವರನ (ತೊರರಾ. ೨-೫-೧೨); ಬಾಣ ತಾಗಿದ ಹರಿಣಗಳೆಂಬವೊಲು ಪಂಚ ಬಾಣ ಘಟ್ಟಾಗಿದು ಬಿದ್ದಿಹರು (ಮೋಹತ. ೨೪-೨೧). ೧೧. ಮಡದಿಮಕ್ಕಳ ಕಣ್ಣ ನೀರಿನ್ನಾರ ತಾಗುವುದು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೭೦೩. ೧-೧೦೪). ೧೩. ಪೆಟ್ಟು ಹೊಂದಂ ; ಏಟು ತಿನ್ನು : ತಾಗಿದ ಮತ್ತೆ ಬಾಗುವರೆಂಬುದನೆಲ್ಲರೂ ಬಲ್ಲರು (ಮೋಳಿಮಾ. ೬೭-೨೭೧) ; ತಲೆ ತಾಗಿದಲ್ಲದೆ ಬುದ್ಧಿ ಬಾರದು (ಗಾದೆ). ೧೪. ಹೊಯ್ದಾಡು ; ಜೋಲಿಹೊಡೆ ; ಮುಗ್ಗರಿಸು: ಕಣ್ಣೀರ ಪೂರದಗುರ್ವಿಂ ದೆಸೆಗಾಣದಂದೆಡೆಪುತಂ ತಾಗುತ್ತಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೯೦೪) ; ಮುಂಗಾಣದೆಡೆಹುತ್ತ ತಾಗುತ್ತ ಬೀಳುತೇಳುತ್ತೊಱಲುತೊಡವರ್ಪ ಪರಿವಾರವಮಂ ಕಂಡು (ಹಜಕಾ. ೯-೨೦). ೧೫. ದಟ್ಟವಾಗು ; ಸಂದಣಿಸು : ಬನ್ನಿ ಪಾದ್ರಿಯು ಬಾನೆ ತಿಂತ್ರಿಣಿ ಮತ್ತೆ ಬಿಲ್ವ ತಾಗಿ ಮೆರೆದವರಣ್ಯದಿ (ಗೋಹಾಡು. ೧-೪). ೧೬. ಉಂಟಾಗಂ; ಒದಗು: ತಾಗುವ ದಾಯಮುಂ ತಡೆವ (ದಶಕು. ೮-೮೪) ; ರಾಜನ ದೂತರಿಗೂ ಅವನಿಗೂ ಯಾವುದೋ ಒಂದು ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಜಗಳ ತಾಗಿಬಂದಿತು (ದಳಜ. ೧೭). ೧೭. ಇಳಿದಂಕೊಳ್ಳು ; ತಂಗಂ : ಜಗವಿದ್ದಲ್ಲಿ ತಾಗಬೇಕು (ಗಾದೆ).

ತಾಕಗೊಡು = ಮು ಟ್ಟ ಗೊ ಡಂ ; ಸ್ಪರ್ಶಿಸಲುಂ ಬಿಡು : (+).

ತಾಕಲಾಟ=**ಘರ್ಷಣೆ**: ತಿಕ್ಕಾಟ ತಾಕಲಾಟ ಮನುಷ್ಯನ ಜೀವನದುದ್ದಕ್ಕೂ ಸಾಗಬೇಕಾದುದೆ (ಗಾಳಿಗು. ೬೨) ; ಜೀವನವನ್ನು ಶಾಂತಿಯಿಂದ ಸಾಗಿಸುವ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಈ ತಾಕಲಾಟವನ್ನು ಕಂಡೂ ಕಾಣದಂತೆ ಉದಾಸೀನ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ (ಶಿಪ್ರಶ್ನೆ. IV ಮುನ್ನುಡಿ) ; ತಲೆ ತುಂಬ ಭಾವನೆಗಳ ತಾಕಲಾಟ (ತೀಮೋದ. ೯೫) ; ಇಂಥ ಹುಚ್ಚುಗೊಂದಲದ ಮನಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿರುದ್ಧ ಭಾವನೆಗಳ ತೀಕ್ಷ್ಣ ತಾಕಲಾಟ ಸುರುವಾಗಿತ್ತು (ಮುಕ್ತಿ. ೩೯). **ತಾಕಲಾಡು** = ೧. ಒಂದರೊಡನೊಂದು ಘರ್ಷಿಸು ; ಒಂದುಕ್ಕೊಂದು ತಿಕ್ಕಾಡು : 'ದಾಹ'ದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಕಲ್ಪ – ವಿಕಲ್ಪ ತಾಕಲಾಡಿವೆ (ನಲಮು. VIII ನಾಲ್ಕುಮಾತು) ; ಬಿರುಗಾಳಿಯ ವೇಗಕ್ಕೆ ಮೋಡಗಳು ತಾಕಲಾಡಿ ಮಾಡುವ ಗುಡುಗಿನ ಆರ್ಭಟವು ಆಟಂಬಾಂಬದ ಸಪ್ಪಳಕ್ಕಿಂತ ಸಾಸಿರಾರುಪಟ್ಟು ಮಿಗಿಲಾಗಿತ್ತು (ಜೀವಪ್ರ. ೧); ಕೌಟುಂಬಿಕ ಪ್ರೀತಿಯು ಅವನ ಈ ನವೀನ ವೃತ್ತಿಯೊಡನೆ ತಾಕಲಾಡಿತು (ಸಮಜೀ. ೬೬೪). ೨. ಹೊಯ್ದಾಡು : ಇದೇ ಚಿಂತೆಯಲ್ಲಿ ತಾಕಲಾಡುತ್ತಾ ಎದ್ದು ಹೊರಟ (ಮುರುಕು. ೧೫). **ತಾಗಲಿಕ್ಕು**=ನೋಯುಂವಂತೆ ಹೊಡೆ,–ಬಡಿ: ಪೂಸರಳಿಂದೆ ಶಿವನ ತಟ್ಟನೆ ತಾಗಲಿಕ್ಕುವೆನೆಂದು ಬಾಸೆಯ ಕೊಟ್ಟ ಮನ್ಮಥ (ಮೋಹತ. ೫-೬೦). **ತಾಗಿಬಾಗು**=ಪೆಟ್ಟುತಿಂದಂ ಬಾಗುಂ; ಅನುಭವದಿಂದ ಪಾಠಕಲಿ: ಅಂತು ತಾಗಿಬಾಗಿದಂತಾಗಿ ಗಂಧರ್ವಂ ಕೊಂತಿವೆರಸಱುವರುಮಂ ತನ್ನ ಬೀಡಿಂಗೊಡಗೊಂಡೊಯ್ದುತಿಪ್ರೀತಿಯಿಂ ಬಿರ್ದನಿಕ್ಕಿ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೩೪ ವ) ; ವಿನೀತನಾಗಿಯುಂ ತಾಗಿಬಾಗಿಯುಂ ನೋಡಿದೊಡರಸಂ ಕರುಣಿಸಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೮೩ ವ) ; ವಸುಭೂತಿ ಕೇಳ್ದು ತಾಗಿಬಾಗಿದನಂತೆ ಮುನ್ನಿನ ದರ್ಪಂಗೆಟ್ಟು . . . ಮನದೊಳ್ ನಿರ್ಮಳನಾಗಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೨೦೬) ; ಹೋಗಲಿನ್ನಾ ಮಾತು ಖೂಳರು ತಾಗಿಬಾಗರು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧-೧೧). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಾಙ್ಕು, ತಾಕ್ಕು; ಮಲ. ತಾಕ್ಕು; ತುಳು. ತಾಕು, ತಾಗು ; ತೆಲು. ತಾಕು]

ತಾಂಕು₂, ತಾಂಗು₂, ತಾಕು₂, ತಾಗು₃ (ನಾ). ೧. ಮುಟ್ಟುವಿಕೆ ; ಸ್ಪರ್ಶ : ಸೊಗಸಿನ ಗೋಪುರಂಗಳು ಕಾಲುಗುರುದಾಂಕಿ[ಪಾಠಾಂ. ಕಾಲುಗರದಾಗಿ]ನಲಿ ಸಿಡಿಲೊಡದದ್ರಿಯಂದದಲಿ ಧೂಳಿಗೆದಱಿದವು (ತೊರರಾ. ೬-೧೦-೩೬). **ತಾಂಗು₂** : ೧. ಸೂಸ್ಟಿಡೆದ ಕೂಟಂ ಪಲ್ಲಟಂ ಬಾಯ್ವುಬಾಯ್ಮುಱುಕಂ ತಾಂಗಿಗಟಲ್ದ ನಾಣಲಿತನಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೭೮). ೨. ನೆಲೆ; ಆಧಾರ ; ಆಸರೆ : ಬೆಳಗುವ ಮಣಿಮುಕುರಂಗಳುಂ ಅವಕ್ಕೆ ತಾಂಗಾಗಿ [ಪಾಠಾಂ. ಪಾಂಗಾಗಿ]ಪಚ್ಚೆಯ . . . ನೆಲವಡಲಗೆಯ ಜಾಗಂಗಳುಂ (ಆದಿಪು. ೮-೧೫ ವ) ; ಪಂಪನದೇ ಆದ ಈ ಭಾವನೆಯ ತಾಂಗನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ನಾಡೋಜ. ೧೨೪). 'ಕೈತಾಂಗು' ಪರಾ. **ತಾಕು₂**: ೩. ಜಮೀನಿನ ಭಾಗ,–ತುಂಡು ; ಭೂಮಿಯ ಸೀಳು : ಹೆಗ್ಗಡೆ ಹಳಿಯ ತಾಕಿನ ಗದ್ದೆ ಹನ್ನೊಂದ ಖಂಡುಗ (ಎಕ. XIV, ಗುಂಡ್ಲುಪೇ. ೧೨೪-೮೦ ; 1410) ; ಅವರ ಒಂದು ತಾಕು ಗದ್ದೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಹಳ್ಳದಲ್ಲಿದೆ (ನಮ್ಮೂರ. ೧೪) ; ಕೆರೆ ಹಿಂದೆ ನಿನ್ನದು ಭತ್ತದ ತಾಕು ಇದೆಯಲ್ಲ (ಚಂದತೋ. ೩೯) ; ಆರಿಸಿಕೊಂಡ ಜಮೀನನ್ನು ತಾಕುಗಳಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸಬೇಕು (ತರಜಿ. ೨). 'ಅಡ್ಡತಾಕು₂' ಪರಾ. ೪. ಗುರಿ: ಮನ್ಮಥನು ಆ ಕಮಲಾಕ್ಷಿಯರ್ದೆಯನೆಸುವಾಟಕೆ ತಾಕು ಮಾಡಿದನು (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೨-೭) ; ರಾಜೇಂದುಮುಖಿಯರೊತ್ತುವ ಯಂತ್ರವಾರಿಗೆ ತಾಕುಮಾಳ್ಪನು ತನ್ನ ತನುವ (ಚಂಪ್ರಸಾಂ. ೨೦-೧೬). ೫. ಜಗಳ ; ಕಾದಾಟ : ಏಕಪತ್ನೀವ್ರತವಾದರೆ ಇಂದಿಗೆ ನೀರೆ ತಾಕು ಹೋಯರ್ಯಾಟ ತೊರೆ (ಶ್ರೀಕೃಪಾ. ೮೩). ೬. ತಾಕಲಾಟ: ನಸುಜೋಲ್ದೆಳಗಿವಿಯನಲೆವ ಪಚ್ಚೆಯ ಮಾಂಗಾಯ ತಾಕಿನೊಳ್ ಮಸುಳಿಸುವೆರಡುಂ ಮೆಲ್ಲದಂಪುಗಳೊಳಿಟ್ಟ ಕತ್ತುರಿಯ ದಿಟ್ಟಬೊಟ್ಟುಂ (ಚಿ ಕ ವ ಂ. ೬೫). ೭. ಹೊಡೆತ ; ಪೆಟ್ಟು : ಭಾಕರತುರಗಖುರಂಗಳ ತಾಕಿನೊಳೊಡನೆಳ್ದ ಸಾಲಧೂಳಿವೊಲೆಸಗುಂ (ಚಂದ್ರಭು. ೨-೮೩). ೮. ಸೇರಿಕೊಂಡುದಂ ; ಲೀನವಾದಂದಂ: ತಾಕು ಆದೆನು ಬೆಳಗಿದಡವಿಲಿ ಮೂಕತನ ಹೊಂದಿದುದು ಧೈರ್ಯಕೆ (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೪೫-೩೮). ೯. [ಸಂಗೀತ] ಸ್ವರಮೇಳ : ನಂದಿ ಷಣ್ಮುಖರು ಮದ್ದಳೆ ಬಾರಿಸಿ . . . ಸಿದ್ಧಾದೇವಿ ತಾಕ ಕೇಳಿಸಿ . . . ಶಿವನನ್ನು ಒಲಿಸಿದರು (ಶರಜ. ೭೩). **ತಾಗು₃** : ೭. ನಡೆವಾಗ ನುಡಿವಾಗ ಲಸಿಕೆಗಳಲಿ ತಾಗುಗಳಲೆಡಹುಗಳಲೆಚ್ಚಱಿಕೆಯಲಿ . . . ರಘುಕುಲಸಾಗರನ ನೆನಹಲ್ಲದಿಲ್ಲನ್ಯತ್ರವೀ ಸತಿಗೆ (ತೊರರಾ. ೫-೩-೪೪). ೧೦. ಸಹವಾಸ ; ಜೊತೆ ; ಸಂಪರ್ಕ : ಅಂಕೆಗೆ ಝಂಕೆಗೆ ತಾಗುತೆಱಹಿಲ್ಲದಹಂಕಾರ ಮಮಕಾರಕೆಡೆಗೊಡದ (ಶಿವಗೀ. ೬೦೦) ; ಕಾಗೆಯ ಗುಂಪಿನೊಳ್ ಕೋಗಿಲೆ ಸಿಲುಕಿರ್ದ ಹಾಗೆ ದನುಜಸ್ತ್ರೀರ ತಾಗಿಲಿ ನೀಗಿಹಳು (ಹನುಮ. ೫೩-೪). ೧೧. ದೋಷ ; ಅಪರಾಧ : ಅಕ್ಕಱಿಂದಂ ಸಾಕಲಾಗಿ . . . ಮೇಲುತಾಗಂ ನೋಡದುಕ್ಕುಸೊಕ್ಕಿಂ ಬೆಳೆದು ಜವ್ವನಂಬಡೆದು ಜೂದುಂಗಾಱನಾದೆಯಲ್ಲ (ಸಮ್ಯಕಾ. ೧೦-೮) ; ತಪ್ಪಿಲ್ಲ ತಾಗಿಲ್ಲ ಜನಶರಣೀ ಕಾವ್ಯವೊಪ್ಪುತಿರಲಿ ಸರ್ವಕಾಲ (ಭರಜ. ೭-೬೬) ; ತಾಗಿಲ್ಲ ತಪ್ಪುತಡೆಯಿಲ್ಲ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ದೇಗುಲವೆ ಇಲ್ಲ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೫೭) ; ಅಪ್ಪ ನಮ್ಮವ್ವನ ತಪ್ಪೇನು ತಾಗೇನು ತಪ್ಪಿಲದವಳ ಹೊಡಿಬ್ಯಾಡಿ (ಜಗೀತ. ೧೧೧). ೧೨. ಅಡ್ಡಿ ; ಆತಂಕ : ತಾಗು ನಿರೋಧದ ಆಗುಹೋಗನಱಿಯದ ಶರಣನ ಚರಿತ್ರವ ನೋಡಿ ಬೆಱಗಾದೆನಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೯೦೨) ; ಆಗುಹೋಗಿಲ್ಲದನ ರಾಗ ಭೋಗಕೆ ತಂದು ತಾಗು ನಿರೋಧಕ್ಕೆ ಗುರಿಯ ಮಾಡಿ (ಶಿವಗೀ. ೬೩೪); ತಾಗು ನಿರೋಧ ಬಂದಲ್ಲಿ ಕಂದದೆ ಕುಂದದೆ ಎಂದಿನಂತಿರ್ದಲ್ಲಿ ಶಿವಲಿಂಗ ಪೂಜೆ (ಸರ್ವವ. ೬೨-೩೨೯). ೧೩. ಬಾಗುವಿಕೆ ; ಮಣಿಯುವಿಕೆ ; ನಮ್ರತೆ : (+).

ತಾಕುತಾಕು (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಬಿಂದಿಯ ತೆಗೆದು ಕೌಂಕುಳೊಳಿಟ್ಟು ನಿಟಿಲದೊಳೊಂದಿದ ತ್ರಿಪುಂಡ್ರ ದ್ವಿಜರು ಬಂದಿದೆ ತಾಕುತಾಕಲಿ ತಿದ್ದಿ ಕಳುಹುವೊಡೆಂದಿಗುಂ ತೀರದೆಂಬಂತೆ (ಮೋಹತ. ೨೨-೫೦) ; ರಾಜಕಾರ್ಯದ ಸುದ್ದಿ ತಾಕುತಾಕಿನಲಿ ಮಹಾರಾಜ ನಿಮ್ಮಡಿಗೆ ಬಿನ್ನೈಪೆ (ಸೌಂದಕಾ. ೪-೧೧).

ತಾಗುತಡ = ಅಡ್ಡಿ ; ತೊಂದರೆ : ಯಿೂ ತಾವಿಗೆ ಒಳಗೆ ಬಂದು ಹೊರ ಗನ್ನರು ತಾಗು ತ[ಡ]ವ ಮಾಟದರೆ ನಾವು ಪರಿಹರಿಸಿ ಬಾಳಿಸಿ ಕೊಡುವೆವು (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೪೯೦-೨೩ ; 1465). **ತಾಗುಬಾಗು** = ೧. ವಿನೋದ ಮತ್ತು ವಿನಯ (?) : ತಾಗುಬಾಗಿನ ಹವಣನಾತನ ಲಾಗ ನೋಡುವೆ ವೆನಲು ಕುರುಕುಲಸಾಗರಾಗ್ನಿಯ ಮನೆಗೆ ಬಂದನು ವಿದುರ ಹರಿ ಬೆಸಸೆ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೮-೨೩); ಆಗುಹೋಗೆಂಬುದನು ತನುವಿನ ತಾಗುಬಾಗೆಂಬುದನು ಕಾಣದ . . . ಸಾಕ್ಷಿಯೊಲಿರ್ದಂ (ನಿಭಾಗ. ೫-೪-೩೩). ೨. ಆಗುಹೋಗು (?): ಈಗ ಕಲಿಯೊಳು ಬಂದು ಕಟ್ಟುವ ತಾಗುಬಾಗನು ತಿಳುಹಿ ಪೋಪೆವು (ಕಾಲಸಂ. ೩೮-೧೯) ; ಒಸೆದು ಮುಂದಣ ತಾಗುಬಾಗಿನ ಸ ಸಿ ನ ವ ನು ಹೇಳಿದನು (ತೊರಧಾ. ೩-೨-೪೯) ; ರಾಗಲೋಭದಿ ಮುಣಾಗಿ ಮುಂದಣ ತಾಗುಬಾಗುಗಳನರಿಯೆ (ಹರಿಸಾಂ. ೫೫). [<ತಾಂಕು₁]

ತಾಂಗು₁ 'ತಾಂಕು₁' ನೋ.

ತಾಂಗು₂ 'ತಾಂಕು₂' ನೋ.

ತಾಂಗುಕಂಭ (ನಾ). ಊರೆಗಂಬ; ಆಧಾರಸ್ತಂಭ: ಬಲ್ಪಿಲ್ಲದಾದ ಬೀಳ್ವಲ್ಗೆ ತಾಂಗುಕಂಭಂಬೊಲ್ (ಸೌನಂದ. ೧೪-೧೫).

[ತಾಂಗು₂ (<ತಾಂಕು₂) + ಕಂಭ]

ತಾಂಟಿಸು, ತಾಟಿಸು, ದಾಂಟಿಸು₂ (ಕ್ರಿ). ೧. ಎಳೆ ; ಸೆಳೆ; ಮಿಡಿ : ಬಿಲ್ಲ ನಾರಿಯಂ ತಾಂಟಿಸಿ ನೋಳ್ಪ ಬೇವಸದೊಳಿರ್ದುದು ಪಳ್ಳಿಯ ಭಿಲ್ಲಸಂಕುಳಂ (ದಶಕು. ೨-೧೨೦). ೨. ಗುಣಿಸು; ಗುಣಾಕಾರವಮಾಡು: ತೀವಿ ಪೊಯ್, ಪೆರ್ಚಿಸು . . . ತಾಂಟಿಸು . . . ಬೆಳಸೆಂದು ಇಂತಿನಿತುಂ ಗುಣಿ ಸೋದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು (ವ್ಯವಹಾ. ೧೧-೯). **ತಾಟಿಸು : ೨.** ಇಟು, ತಿವಿ, ತಾಟಿಸು (ವ್ಯವಹಾ. ಗುಣಿಸುವ ಭಾಷೆಗಳು). ೩. ಅಪ್ಪಳಿಸು; ಘಟ್ಟಿಸು: ಶಿಲೆಯೊಳ್ ತಾಟಿಸಿ ತನ್ನಯ ತಲೆಯಂ (ಆದಿಪು. ೫-೧೭); ಶಿಲೆಯೊಳ್ ತಲೆಯ ತಾಟಿಸಿ ಸತ್ತು ವರಾಹನಾದೊಂ (ಜಾವುಂಪು. ೩೭-೨೦): ಜಾತಿಸ್ಮರನಾಗಿ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪದಿಂ ಪಿರಿದಪ್ಪ ಸಿಲೆಯಿಂ ತಲೆಯಂ ತಾಟಿಸಿ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೬-೬೩ ವ). ೪. ಹೊಡೆ ; ಬಡಿ ; ಬಾರಿಸು : ಭರದಿಂದಂ ದಂಡದೊಳ್ ತಾಟಿಸಿದೊಡೆ ವಿಜಯಾರ್ಧಾಚಳಂ ತೊಟ್ಟನಾಗಳ್ ಬಿರಿದತ್ತೆಂಬಂತುಂ (ಆದಿಪು. ೧೩-೫೭) ; ಪಲತೆಱದ ಪಱೆಗಳಂ ಪೊಯ್ಸಿಯುಂ ಶಂಖಂಗಳಂ ಪೂರ್ಯೆಸಿಯುಂ ಭೇರಿಗಳಂ ತಾಟಿಸಿಯುಂ (ಗದಾಯು. ೭-೧ ವ); ಕರಯುಗದಿ ನೆರಡು ಕಲ್ಲಂ ಪಿಡಿದೊಯ್ಕನೆ ಕಾ[ತಾ]ಟಿಸಿ ನೋಡಲೊಡಂ (ಸವುಶ. ೧ ಅನುಬಂಧ. ೩೫೮-೭) ; ಸೂಟಿಸ್ಕಿಸುವ ನಿಸ್ಸಾಳದ ತಾಟಿಸುವ ತಂಬಟದ (ಕಬ್ಬಿ ಕಾ. ೨೫೦) ; ಪಿರಿದೊಱಲುತಳುತಂ ತಲೆಗಳಂ ತಾಟಿಸಿಕೊಳುತ (ಬಸವು. ೫೮-೧೫) ; ತಾಟಿಸಿದರೊಡನೊಡನೆ ಕುಲಗಿರಿ ದೂಟಿ ಬಿದ್ದವು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೪-೨೫) ; ತಿಳಿವಿಂದಳಿಯದೀ ಯೋಗಾಂಗವಿಧಿಯಿಂ ತಲೆಯ ತಾಟಿಸಿಕೊಂಡರಹುದೇ (ಸದ್ಗುರು. ೬-೧೨) ; ಕೈಕಾಲ್ಗಳುಂ ಸರಿನಿಲ್ವಿಂ ನಿಲಲಾರದಂತೆ ನಡುಗಲ್ಕೋಷ್ಠಾಧರಂ ತಾಟಿಸಲ್ (ಮೈಸೂಮ. ೫-೧೮೨). ೫. ತಾಕಿಸು ; ಮುಟ್ಟಿಸು ; ಸೋಕಿಸು : ನವಕೋಟಿ ಮುನಿಗಳ ಮಲ್ಲಡಿಗೆ ತಾಟಿಸಿ ಹಣೆಯ (ನೇಮಿಸಂ. ೧-೨೦). ೬. ಹೊಡೆಯಿಸು ; ಬಡಿಯಿಸು : ಶರಧಿಯೇಳಂ ಕುಡಿವರಾಕಾಶವಂ ಭೂಮಿಯಂ ಪಿಡಿದು ತಾಟಿಸುವರು (ಗುರುಬಾ. ೨-೬೦) ; ತ್ರಾಣವಿದ್ದವನ ಸಂಗಡ ಹೋಗಿ ತಾಟಿಸಿಕೊಂಡ (ಗಾದೆ). ೭. ತಗುಲು ; ಮುಟ್ಟು : ಕಾಂತೆಯ ಸುಯ್ಯ ಗಂಧಕಿಂಪಿಡಿದಲರ್ಜೊಂಪ ತಾಟಿಪಳಿಮಾಲೆ (ಉದ್ಭಟ. ೯-೬೪). **ದಾಂಟಿಸು₂:** ೨. ಗುಣಿಸುತೂಹದಿಂ ದಾಂಟಿಸು . . . ಬೆಳಸೆಂದು ಇಂತಿನಿತುಂ ಗುಣಿಸೋದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು (ವ್ಯವಹಾ. ೧೧-೯). [ತಾಂಟು + – ಇಸು₃]

ತಾಂಟು, ತಾಟು₁, ದಾಂಟು₂ (ಕ್ರಿ). ೧. ತಾಗು ; ಬಡಿ : ರಘುರಾಮನ ಬಂಟರಂ ತಾಂಟಲ್ ಬಗೆವ ದಿಟ್ಟೆಯರಂ ಪುಟ್ಟಿಸಿದ ಗಾಂಪಿನ ಬಿದಿಯೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೨೧-೨೨). ೨. [ಗಣಿತ] ಗುಣಾಕಾರ ಮಾಡು ; ಗುಣಿಸು. 'ತಾಂಟಿಸು' ಪರಾ. **ತಾಟು₁ :** ೧. "ತಾಟು = ಸಂಘಟ್ಟನೇ" (ಶಮಧಾ): ತಾಟಲಾಟಿಸುತೆಂತುರ್ಕಿಂ ಪಿಂಚುಗುಂ ತಗರಂತೆ ನೀಂ ಕಾಮಭೋಗಕ್ಕಾಟಿ ಸುತಂ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಮನಾಂತಪಯ್ (ಸೌನಂದ. ೧೧-೨೫). ೩. ತಗುಲು; ಸೋಕು : ಅದಿರ್ಗಂತಿಯಂ ತಾಟಿ ಮಾಲತಿಯಂ ಮುಟ್ಟಿ . . . ಬನಗಾಳಿ ತಣ್ಣನೆ ತೀಡುಗುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೪-೧). ೪. ತಡೆದು ನಿಲ್ಲು ; ಕುಂಠಿತವಾಗು: ತಾಟಿತಸು ಕಂಠದಲುಸುರ ಪರಿಪಾಟಿ ತಪ್ಪಿತು (ಕುವ್ಯಾಗ. ೭-೧೨). **ದಾಂಟು₂ : ೨.** ಬಳಸೊತ್ತು ಹತಂ ತೀವಿ ನೂಂಕು ಕೂಂಕು ದಾಂಟರು ಮತ್ತಾದರದೆ ಪೊಯಿ ಗುಣಿಸು ಪೆರ್ಚಿಸೆನಲಿವು ಗುಣಾಕಾರ ಭಾಷೆಗಳ್ (ವ್ಯವಹಾ. ೧೧-೧೨). [ದೇ. ॥ ತುಳು. ತಾಂಟು]

ತಾಂಡ (ನಾ). ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ : ಮುರಾರಿ ಮಾರನಾಗಿ ಗುದುರೆಯ ಪಾಯಿಸಿ ತಾಣ್ಡಯನಿಱಿದು (ಎಕ. III, ನಂಜನ. ೧೨೨-೧೫ ; 266 ? ಕೃಶಾ): ತಲೆಯಿಲ್ಲದ ಮೋಟನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಸತಿ ಮೂಕೊರತಿಯಾದಳೆಂದು ಮರುಳು ತಾಂಡಗಳು ನೋಡಿ ನಗುತ (ಭೈರಸೂ. ೩೮೯).

[<ತಂಡ]

ತಾಂಡವ (ನಾ). ೧. [ನಾಟ್ಯ] ಶಿವನ (ಮತ್ತು ಅವನ ಗಣಗಳ) ಉಗ್ರ ವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೃತ್ಯ : ತಾಂಡವಂ ಕುಣಿವ ಭೈರವ ಭುಜಾದಂಡಸಮ ಬಾಹುಶಾಖೆಯ ತ ಳಿ ರಿ ನ ಯ್ಯಾ ಲೆ ಯಂ ಏ ರಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೫೮-೭೯೯). ೨. [ನಾಟ್ಯ] ಶಿವನ ತಾಂಡವದ ಅಭಿನಯದ ರೀತಿಯನ್ನು ಅನುಕರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೃತ್ಯ : "ಚತುರಂ ತಾಳವಿಭೇದ ತಾಂಡವ . . . ರೂಪಕಮೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೨೪-೬) ; ತಾಂಡವವನಾಡಲುದ್ಯೋಗಂಗೆಯ್ದು (ಆದಿಪು. ೭-೧೦೪ ವ): ಪದ ವಿನ್ಯಾಸದಿನೆಯ್ದೆ ಕಂಪಿಸೆ . . . ಅಂಭೋಧಿ ಕಲಂಕಿದತ್ತೆನಿಸಿತ್ತೇನುಚ್ಚಂಡ ಮೋ ತಾಂಡವಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೨-೩೭). ೩. (ಆಲಂ) ದಿಕ್ಕೆಟ್ಟ ಕುಣಿತ : ನಾಳೆಯೆ ರಣಾಂಗಣದೊಳ್ ನಾಡೆ ನೋಡುವಿರ್ ಮರುಳ್ವಡೆಯೊಡಗೂಡೆ ತಾಂಡವಮನಾಡುವ ರಾವಣನಟ್ಟೆಯಾಟಮಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧೧-೩೩೩) ; ೪. ಒಬ್ಬ ಮುನಿಯ ಹೆಸರು : ನಿಮ್ಮಯ್ಯಂ ತಾಂಡವನನೇನೆಂದು ಕೊಂದನೊ ! (ರಾಮಾಶ್ವ. ೪೭-೨೭). [ಸಂ.]

ತಾಂಡವಗೈ (ಕ್ರಿ). ತಾಂಡವನೃತ್ಯವನ್ನು ಮಾಡು : ತಾಂಡವಗೈಯುವ ಭೈರವ ನಾನು . . . ವಿಲಯದ ವಿಪ್ಲವ ಮೂರ್ತಿಯು ನಾನು (ಪಾಂಚಜ. ೧೮-೧೫). [ತಾಂಡವ + ಗೈ (<ಕೆಯ್₁)]

ತಾಂಡವನೃತ್ಯ (ನಾ). = ತಾಂಡವ ೧ : ಶಿವನ ತಾಂಡವನೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವ ತಾಂಡವವನ್ನು ಕಾಣುತ್ತಾರೆ (ಭಾರದ. ೫೪೯) ; ಗಜಾನನನು ತಾಂಡವ ನೃತ್ಯಕ್ಕೆ ಮೊದಲಿಟ್ಟನು (ಶಾಂತಲಾ. ೨೫೪).

[ತಾಂಡವ + ನೃತ್ಯ]

ತಾಂಡವಪ್ರೌಢಿ (ನಾ). ತಾಂಡವನೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾವೀಣ್ಯ,–ಪ್ರೌಢಿಮೆ : ದಿವಿಜರಾಜಂ ಸೂಸಿದಂ ಕಲ್ಪವಲ್ಲೀಪುಷ್ಪಾಂಜಳಿಯಂ ಸಭಾಸದರ್ಗೆ ತೋಱಲ್ ತಾಂಡವಪ್ರೌಢಿಯಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೩-೩೪).

[ತಾಂಡವ+ಪ್ರೌಢಿ]

ತಾಂಡವವಾಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಾಂಡವನೃತ್ಯವನ್ನು ಮಾಡು : ಶಿವನು . . . ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಶಾಂತಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಲು ತಾಂಡವವಾಡುತ್ತಾನೆ (ಭಾರದ. ೫೪೯). ೨. (ಆಲಂ) ಸ್ವಚ್ಛಂದವಾಗಿ ನಡೆ,– ಕಾಣು : ದೇಶದಲ್ಲಿ ಅರಾಜಕತೆ ಅಶಾಂತಿಗಳು ತಾಂಡವವಾಡತೊಡಗಿದವು (ಕೃದೇವ. ೬) ; ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಕರ್ತವ್ಯವೊಂದನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುತ್ತಿದ್ದೇವೆಂಬ ತೃಪ್ತಿಯ ಮನೋಭಾವನೆ ಅವರ ಮುಖದ ಮೇಲೆ ತಾಂಡವವಾಡುತ್ತಿತ್ತು (ಪುನರು. ೨೪). [ತಾಂಡವ + ಆಡು₁]

ತಾಂಡವಾಡು (ಕ್ರಿ). = ತಾಂಡವವಾಡು ೨: ಪ್ರಕೃತಿಯ ರಮ್ಯತೆಯು ತಾಂಡವಾಡುತ್ತಿರುವ ಈ ಪ್ರದೇಶವು ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳ ಏಕಾಗ್ರಚಿತ್ತತೆಗೂ, ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೂ ಬಹು ಪ್ರಶಸ್ತವಾಗಿತ್ತು (ಭಾರದ. ೪೯೬); ದಾರಿದ್ರ್ಯದೇವತೆ ಆ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ತಾಂಡವಾಡಹತ್ತಿದಳು (ಮುಗಿಮ. ೬).
[< ತಾಂಡವವಾಡು]

ತಾಂಡವಾಳ 'ತಂಡವಾಳ' ನೋ.

ತಾಂಡವಿಸು (ಕ್ರಿ). ನರ್ತಿಸು; ಕುಣಿ; ತೊನೆ: ದಂಡೆಯಲ್ಲಿ ಮಂಡಿಸಿರುವ ಪತ್ರಮಂ ಕಂಡೋದಿಕೊಂಡು ಮಂಡೆಯಂ ಬಾಗಿ ಮಹೋಲ್ಲಾಸದಿಂ ತಾಂಡವಿಸುತ್ತಿರಲಾ ಸಮಯದೊಳ್ (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೨೩-೯); ದರ್ಪದಿಂದ ಹೆಡೆ ಸೆಡೆಯುತ ತಾಂಡವಿಸಿತು ಸರ್ಪ (ಸೂರ್ಯಪಾ. ೨೯-೩೦).
[ತಾಂಡವ + – ಇಸು₃]

ತಾಂಡವೇಶ್ವರ (ನಾ). ನೃತ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಶಿವ; ನಟರಾಜ: ಜಾಲಂದ್ರ ಬಾಗಿಲೂ ಅದರ ಮೇಲೆ ಗಜಲಕ್ಷ್ಮಿ, ತಾಂಡವೇಶ್ವರ, ಬ್ರಹ್ಮ, ವಿಷ್ಣುಗಳೂ ಅದರ ಮೇಲಿನ ತೊಲೆಯಲ್ಲಿ ಮಾಣಿಕಣ್ಣನ ಶಾಸನವೂ ಕಂಡು ಬರುತ್ತವೆ (ಹೊಯ್ಸಳಾ. ೭೪). [ತಾಂಡವ + ಈಶ್ವರ]

ತಾಂಡಸ 'ತಂಡಸ₂' ನೋ.

ತಾಂಡೀರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: "ಉಗ್ರಕಾಂತಾ – ತಾಂಡೀರ" (ಓಷಧಿ. ೧೬). [?]

ತಾಂಡೆ (ನಾ). ೧. ಹಟ್ಟಿ; ಸಣ್ಣ ಹಳ್ಳಿ; ಪಾಳ್ಯ: ಕಯಿವಣ ತಾಂಡೆಯ ಮಕ್ಕಿಯಲಿ ಮಾಡಿದ ಧರ್ಮದೊಳಗೆ (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೪೧೯-೧೦; 1380); ಆ ದಿನ ರಾತ್ರಿ ಹಮ್ಮಾರ ಸರೋವರದ ಹತ್ತಿರ ವಸತಿ ಹಾಕಿದೆವು. ಅದೊಂದು ಸಣ್ಣ ತಾಂಡೆ (ಮೇದಿಮ. ೧೮೬); ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಗಿರಿಜನರ ತಾಂಡೆಗಳು (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೪೦); ಯಾರಿದ್ದಾರೆ ಈ ತಾಂಡೇದಾಗ (ಬಾಬಲ. ೧೧೯). ೨. ಲಂಬಾಣಿಗಳ ವಾಸಸ್ಥಾನ: ತಾಂಡೆಯಿಂದಲಿ ಬರುವ ಲಂಬಾಣಿ ಹೆಂಗಸರ . . . ಉಡುಪುತೊಡಪೇನು (ಭಾವಜೀ. ೫೦).
[← ಮರಾ. ತಾಂಡಾ]

ತಾಂತ₁ (ಗು). ೧. ಆಯಾಸ ಹೊಂದಿದ; ದಣಿದ. ೨. ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಲ್ಲದ; ಬಳಲಿಕೆಯಿಂದ ಬಲಹೀನವಾದ. ೩. ಸೊರಗಿರುವ; ಬಾಡಿಹೋಗಿರುವ. [ಸಂ.]

ತಾಂತ₂ (ನಾ). ತಕಾರದಿಂದ ಮುಗಿಯುವ ಶಬ್ದ: ತಾಂತಕ್ಕೆ . . . ಒತ್ತು (ಶಮುಧಾ). [ತ₁ + ಅಂತ₂]

ತಾಂತ್ರಿಕ (ಗು). ೧. ತಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ: ತಾಂತ್ರಿಕ, ವೈದಿಕವೆಂಬೆರಡು ಪೂಜಾಭೇದಂಗಳಂ (ವಿವೇಕ. ೧೦೩). ೨. ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ಪ್ರಯೋಗಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ; ಯಾವುದಾದರೂ ಕಲೆ, ವಿಜ್ಞಾನ, ಕೈಗಾರಿಕೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ: ಜೀವನದ ಎಲ್ಲ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲೂ ವಿಜ್ಞಾನದ ಪ್ರಭಾವ ಬಿದ್ದು ಬಾಳು ತಾಂತ್ರಿಕ ತಳಹದಿಯ ಮೇಲೆ ಸಾಗುತ್ತಿದೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೪೬೮); ವ್ಯಕ್ತಿ ಕೊಡುವ ವಿವರಣೆಯಿಂದ ಆ ಅಂಶಗಳನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸುವುದು ಬಹು ಸಂಕೀರ್ಣವೂ ತಾಂತ್ರಿಕವೂ ಆದ ಕೌಶಲ್ಯ (ಶಿಕ್ಷದ. ೬೩೪). ೩. ಪಾರಿಭಾಷಿಕ; ಯಾವುದಾದರೂ ಕ್ರಮ ನಿಯಮಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. (ನಾ). ೪. ತಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು; ತಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞ: ಗಾರುಡವಾದಿ ತಾಂತ್ರಿಕರೂ ತವೆ ನಿವೃತ್ಯಾದಿಗಳ ತತ್ವಂಗಳಲಿ ತಾವಿರುತಿಹರು ಶಾಕ್ತರು (ಗಗತಾ. ೮-೬೬); ತಾಂತ್ರಿಕರು, ಮಾಂತ್ರಿಕರು, ಜ್ಯೋತಿಷಿಗಳನ್ನು ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಬರಮಾಡಿಕೊಂಡು . . . ಚರ್ಚಿಸುತ್ತಿದ್ದಳು (ಅಶ್ರುಮ. ೬೭); ವೈದಿಕ, ಆಗಮ, ತಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೀಣನೇ 'ತಾಂತ್ರಿಕ'ನು (ತುಳುನಾ. ೧೪೩). ೫. ವಿದ್ವಾಂಸ; ಕೋವಿದ; ಪರಿಣತ. [ಸಂ.]

ತಾಂತ್ರಿಕಬೌದ್ಧಧರ್ಮ (ನಾ). ಬೌದ್ಧಧರ್ಮದ ಒಂದು ಉಪಶಾಖೆ: ತಾಂತ್ರಿಕಬೌದ್ಧಧರ್ಮ ಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ಬಂದುದೂ, ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಬೋಧಿಸತ್ವನಿಗೂ ಹೆಂಡತಿಯುಂಟಾದುದು ಶಕ್ತಿಪಂಥದ ಪ್ರಭಾವದಿಂದಲೇ (ಭಾರದ. ೩೦೫). [ತಾಂತ್ರಿಕ + ಬೌದ್ಧಧರ್ಮ]

ತಾಂತ್ರಿಕಮತ (ನಾ). ತಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವ ಮತ: ಪ್ರಾಚೀನಭಾರತದಲ್ಲಿ ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪವು ಬೆಳೆದು ಬರಲು ಅನೇಕ ಕಾರಣಗಳಿದ್ದುವು . . . ತಾಂತ್ರಿಕಮತದ ಬೆಳವಣಿಗೆ; ಧನಿಕರೂ ರಾಜರುಗಳೂ ಪ್ರತಿಮಾನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕೆ ಇತ್ತ ಬೆಂಬಲ (ಭಾರದ. ೫೦೧).
[ತಾಂತ್ರಿಕ + ಮತ]

ತಾಂತ್ರಿಕವಿಗ್ರಹ (ನಾ). ತಾಂತ್ರಿಕ ಸಂಪ್ರದಾಯದಂತೆ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಪ್ರತಿಮೆ: ನೃತ್ಯಗಣಪತಿ, ಕುಬೇರನ ಪ್ರತಿಮೆಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಸ್ಯವನ್ನೂ ತಾಂತ್ರಿಕ ವಿಗ್ರಹಗಳಲ್ಲಿ ವೀರವನ್ನೂ . . . ಶಿಲ್ಪಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಾನೆ (ಭಾರದ. ೫೨೦). [ತಾಂತ್ರಿಕ + ವಿಗ್ರಹ]

ತಾಂತ್ರಿಕವಿಜ್ಞಾನ (ನಾ). ಯಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರ; ಔದ್ಯೋಗಿಕ ವಿಜ್ಞಾನ: ದ್ವಿಬಿಂದು ವರ್ಗೀಕರಣ ಪದ್ಧತಿಯಂತೆ . . . ಅನುವರ್ಗಸೂಚಿಯ ಶೀರ್ಷಿಕೆಗಳು ಮತ್ತು ಸಂಕೇತಲಿಪಿ ಇಂತಿದೆ: ೨ ಗ್ರಂಥಾಲಯ ವಿಜ್ಞಾನ . . . ತಾಂತ್ರಿಕವಿಜ್ಞಾನ (ಗ್ರಂಥಾಲ. ೩೦).
[ತಾಂತ್ರಿಕ + ವಿಜ್ಞಾನ]

ತಾಂತ್ರಿಕಶಿಕ್ಷಣ (ನಾ). (ಒಂದು ವೃತ್ತಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ) ವಿಶಿಷ್ಟ ತಂತ್ರಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಿಕ್ಷಣ: "ತಾಂತ್ರಿಕ ಶಿಕ್ಷಣ; ಔದ್ಯೋಗಿಕ ಶಿಕ್ಷಣ" (Technical education. ಪತ್ರಿನಿ. ೮೦).
[ತಾಂತ್ರಿಕ + ಶಿಕ್ಷಣ]

ತಾಂತ್ರಿಕಾಗಮ (ನಾ). ಶೈವಾಗಮದ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದ: ಶೈವಾಗಮದಲ್ಲಿ . . . ವಾತುಳಾಗಮ ಅಥವಾ ತಾಂತ್ರಿಕಾಗಮ ಮತ್ತು 'ವೀರಶೈವಾಗಮ' ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ಒಳಭೇದಗಳಿವೆ (ಭಾರದ. ೭೪).
[ತಾಂತ್ರಿಕ + ಆಗಮ]

ತಾಂದನಿತಾನೊ 'ತಂದಾನತಾನ' ನೋ.

ತಾಂದಿಕಲ್ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು: ತಾನ್ದಿಕಲ್ಲ ತೊಱುಗೊಳೆ ತೊಱುವನಿಕ್ಕಿಸಿ ಸತ್ತ (ಎಕ. X, ಮುಳಬಾ. ೨೬೨-೧; 852?). 'ತನದೆಕಲ್' ಪರಾ. [?]

ತಾಂದ್ರಿಕಸನ್ನಿಪಾತ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸನ್ನಿಪಾತ: ಬಹಳವಾದ ತೂಕಡಿಕೆಯುಂಟಾಗಿ ಅಧಿಕವಾದ ಬಳಲಿಕೆಯಾಗಿ ವಿಶೇಷ ಜ್ವರವೂ ಉಂಟಾಗಿ ಕೆಮ್ಮು, ಬಾಯಾರಿಕೆಯು, ಮೈನೋವು, ನಾಲಗೆಯು ಕಪ್ಪಾಗಿ ಬಿರುಸುದೋರಿ ಮುಳ್ಳುಮುಳ್ಳಾಗಿಹುದು, ಅತಿಸಾರ, ಶ್ವಾಸ . . . ಉಂಟಾಗಿ ಕಿವಿ ಕೇಳಿಸದೆ ಕೊರಳಲ್ಲಿ ನೋವು ಮೈಯಲ್ಲಿ ತೀಟೆ ಮುಂತಾದ ಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳುದೆ ತಾಂದ್ರಿಕಸನ್ನಿಪಾತವೆಂದರಿವುದು (ಸಕವೈ. ೧೫೭).
[ಸಂ. (ತಾಂದ್ರಿಕ + ಸನ್ನಿಪಾತ)]

ತಾಂಪೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು (?): ಕುನ್ದತೂರ ತುಱುಗೊಳೊಳಾನ್ನಿಱಿದು ಸತ್ತೊ ತಾಂಪೆಯ ಪಿಗಳಂ (ಎಕ.X, ಮುಳಬಾ. ೨೪೪-೪; ಸು. 890). [?]

ತಾಂಬಟಗಾರ(ನಾ). ಕಂಚುಗಾರ: ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಮಾರುವವರಿಗೆ ತಾಂಬಟಗಾರರೆನ್ನುವರು (ಕಭಾಗಿ. ೯೯). 'ತಂಬಟಿಗ' ಪರಾ.
[←ಮರಾ. ತಾಂಬಟಕರ್]

ತಾಂಬರ 'ತಾಂಬ್ರ' ನೋ.

ತಾಂಬಸಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ಚಿತ್ರೋಡಿ ಮರ; ಉದುರೆ ಮರ: (ಹ). [?]

ತಾಂಬಾಣ, ತಂಬಾಳ, ತಂಬಾಳೆ, ತಾಂಬಾಳ, ತಾಂಬಾಳೆ, ತಾಬಂಡಿ, ತಾಬಾಣ (ನಾ). ಹಿತ್ತಾಳೆ ಮೊದಲಾದ ಲೋಹದಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ತಟ್ಟೆ : ಗೌಡ ಎಲೆ ಅಡಿಕೆಯ ತಾಂಬಾಣ ನನ್ನ ಮುಂದಿರಿಸಿದ (ವ್ಯಲಿಮಾ. ೨೭). **ತಂಬಾಳ :** ಅರಮನೆಯ ಮರ್ಯಾದೆಯ ತಂಬಾಳ ಬಂದಿತು (ಸಪತಿ. ೩೫). **ತಂಬಾಳೆ :** ಮನೆಯ ಅನೇಕ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ನೀರು ಸೋರಿ ಸೋರಿ, ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ತಂಬಾಳೆ ಬೋಗುಣಿ ಮಡಿಕೆಗಳನ್ನಿಟ್ಟು ನೀರು ಹಿಡಿದು, ಅದು ಹರಿಯದಂತೆ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿ ಬಂದಿತ್ತು (ಮಲೆಮ. ೬೪೪). **ತಾಂಬಾಳ:** ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ತುಂಬ ಗೌರವದಿಂದ ಹೊನ್ನ ತಾಂಬಾಳದಲಿ ನಾರದರ ಪಾದಗಳ ತನ್ನ ಕೈಯಿಂದಲೇ ತೊಳೆದು (ನವರಾ. III, ೨೯-೪); ಎರಡು ತಾಂಬಾಳದಲ್ಲಿ ಸುತ್ತುವೀಳ್ಯ . . . ಬೇಗನೆ ಅಣಿಮಾಡು (ಚಿಕರಾ. ೧೫೯). **ತಾಂಬಾಳೆ :** ಅಮ್ಮಯ್ಯನು ಬಿಸಿನೀರನ್ನೂ ಒಂದು ಅಗಲವಾದ ತಾಂಬಾಳೆಯನ್ನೂ ತಂದರು (ಚಂಗಾಳ್ಳ. ೧೨೫). **ತಾಬಂಡಿ :** ಪಕ್ಕದ ತಾಬಂಡಿಯಲ್ಲಿ ಅವಳು ಮಾಡಿದ ಬಿಸಿರೊಟ್ಟಿಗಳ ಸಾಲು (ಗಂಗಾಗೌ. ೧೩೧) ; "ಸಜ್ಜಕ – ಬಾನಿಗೆ" ಹಾಲು ಇಲ್ಲದೆ ಊಟದ ತಾಬಂಡಿಯನ್ನು ಬಸವಂತಿಯ ಮುಂದೆ ಇಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಗೋವಿಂದಭಟ್ಟನ ವರದಿ (ದೀಪಹ. II, ೧೪೬). **ತಾಬಾಣ :** ಸೆಳೆಮಂಚ ಸುಪ್ಪತ್ತಿಗಿ, ಗಿಂಡಿಬಟ್ಟಲು ತಳಿಗಿ ತಾಬಾಣ ತಂಗಿಗಿತ್ತ (ಕರ್ನಾಕ. ೨೮೨) ; ಸಂಧ್ಯಾವಂದನೆಗೆಂದು ಇರಿಸಿದ ತಾಬಾಣದಲ್ಲಿ ನೀರು ಸುರುವಿಬಿಡುತ್ತಾರೆ (ಸ್ಕ್ರಿಚಿ. ೨೮) ; ಆಕೆ ಮೊದಲೇ ತಾಬಾಣದಲ್ಲಿ ತೆಗೆದಿಟ್ಟವುಗಳನ್ನು ಗಂಡನ ಎದುರಿಗಿಟ್ಟು ಒಳಗೆ ನಡೆದಳು (ಗುರುಪ್ರ. ೬೩).
[←ಮರಾ. ತಾಮವಾಣ, ತಾಮ್ಹಣ, ತಾಮ್ಹನ]

ತಾಂಬಾಳ 'ತಾಂಬಾಣ' ನೋ.

ತಾಂಬಾಳೆ 'ತಾಂಬಾಣ' ನೋ.

ತಾಂಬುಲ 'ತಂಬುಲ' ನೋ.

ತಾಂಬುಳ 'ತಂಬುಲ' ನೋ.

ತಾಂಬೂಲ, ತಾಂಬೂಳ (ನಾ). ೧. ಅಡಕೆ : "ತಾಂಬೂಲಂ, ಕ್ರಮುಕಂ – ಈ ೨ ತಂಬುಲಂ" (ಹಲಾಯು. ೯೦-೩೯೧). ೨. ವೀಳೆಯದೆಲೆ. 'ತಾಂಬೂಲವಲ್ಲಿ' ಪರ್ಯಾ. ೩. ಅಡಕೆ, ಸುಣ್ಣ ಮುಂತಾದಂವುಗಳ ಸಹಿತವಾದ ವೀಳೆಯದೆಲೆ ; ವೀಳೆಯ : ಬಿಟ್ಟಿಪ್ಪನರಸ ಕೈಗುಡು ನೀಂ ಬೇಗಮೆನಿಪ್ಪ ತೆಱದೆ ತಾಂಬೂಲಮಿಳಿತಮುಂ ಕಾಂತೆ ನೀಡಿದಳ್ನಿಜ ಕರಮಂ (ಕಾದಂಉ. ೫೭) ; ಕೆಲರ್ವಕುಳದಿಂ ತಾಂಬೂಲದಿಂದಂ ಕೆಲರ್ ಕೆಲರೊಳ್ಪಿರ್ದ ಸುವರ್ಣಪುಷ್ಪಚಯದಿಂ . . . ಪೂಜಿಸಿ ಜಿನಾಧೀಶಾಂಘ್ರಿ ಪದ್ಮಂಗಳಂ (ಧರ್ಮಾಮ್ಮ. ೫-೨೩೨) ; ತ್ರಿಕರಣಶುದ್ಧವಿಲ್ಲದವರಲ್ಲಿ ತಾಂಬೂಲವನೊಲ್ಲೆಯಯ್ಯ ನೀನು (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೧೨-೯) : ಈ ದೇವಿಯ ಬಾಯ ಮಿಸುಪ ತಾಂಬೂಲದ ಕಂಪಂ ಕೊಡಿಸುವೆನು (ಜಯಕಾ. ೨-೧೬); ಊಟ ತೀರಿಸಿ, ತಾಂಬೂಲದ ತಟ್ಟೆಗೆ ಕೈಹಾಕುತ್ತೇವೆ (ರೂಪಸಂ. ೧೩). ೪. ತಾಂಬೂಲವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವವನು : ಚನ್ನಾಗಿ ಹೊಲಿವುತಿಹ ಚಿಪ್ಪಿಗರು ಚಿತ್ರಕರು ತೇಲಿಗರು ತಾಂಬೂಲರು (ನವಮೋ. ೨-೪೭). **ತಾಂಬೂಳ:** ೩. ಅಗುರು ಧೂಪಾಮೋದದಿಂ ಸಾರತಾಂಬೂಳಾಸ್ವಾದದಿಂ . . . ರಯ್ಯಮೆನಿಸಿತ್ತು ವಿಲೇಶಶಯ್ಯಾಗೃಹಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೯೭).

ತಾಂಬೂಲ ಕೊಡು = ೧. ತಾಂಬೂಲವನ್ನು ನೀಡು : ಊಟವಾದ ಮೇಲೆ ತಾಂಬೂಲ ಕೊಟ್ಟರು (ರೂಢಿ). ೨. ಮರ್ಯಾದೆ ತೋರಿಸು : ಮನೆಗೆ ಹಿರಿಯರು ಬಂದರೆ ತಾಂಬೂಲ ಕೊಡುವುದು ಪದ್ಧತಿ (ರೂಢಿ). **ತಾಂಬೂಲ ಮಾಡು** = ವೀಳೆಯವನ್ನು ಸೇವಿಸು ; ತಾಂಬೂಲವನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳು: ದೊರೆಗಳ ಸಭೆಯಲ್ಲಿಯೂ, ವಿದ್ವಜ್ಜನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ತಾಂಬೂಲಮಾಡದೇ ಇರುವವನೇ ಎರಡುಕಾಲಿನ ಪಶುವೆನಿಸಿಕೊಂಬನು (ಸಕವ್ಯ. ೫೨). [ಸಂ.]

ತಾಂಬೂಲಕರಂಕ (ನಾ). ತಾಂಬೂಲವನ್ನು ಹಾಕಿಡುವ ಕರಂಡ,–ಸಂಪುಟ: ವಿರಾಮಸಮಯದೊಳ್ ತಾಂಬೂಲಕರಂಕವಾಹಿಕಾದ್ವಿತೀಯನುತ್ತುಂಗಸೌಧಶಿಖರನಿಯರ್ೂಹಪರ್ಯಂಕದೊಳ್ ಕುಳ್ಳಿರ್ದು (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೨-೨೬ ವ). [ತಾಂಬೂಲ + ಕರಂಕ]

ತಾಂಬೂಲಕರಂಕವಾಹಕ (ನಾ). ತಾಂಬೂಲದ ಕರಂಡವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ ಸೇವಕ ; ತಂಬುಲಿಗ : ತಾಂಬೂಲಕರಂಕವಾಹಕಪ್ರದೀಯಮಾನ ವೀಟಿಕಾಗ್ರಹಣಲೀಲಾಸಕೃತ್ಪ್ರಾವಿತ ವಾಮಪಾಣಿಪಲ್ಲವನುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೮-೮೨ ವ). [ತಾಂಬೂಲಕರಂಕ + ವಾಹಕ]

ತಾಂಬೂಲಕರಂಕವಾಹಿನಿ (ನಾ). ತಾಂಬೂಲದ ಕರಂಡವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ ದಾಸಿ : ಆಕೆಯ ಶೀಲಾಚಾರವಿನಯಮಂ ಕಂಡು ತಾಂಬೂಲ ಕರಂಕವಾಹಿನಿಯಂ ಮಾಡಿ (ಕಾದಂಪೂ. ೫೨೪).
[ಸಂ. ತಾಂಬೂಲಕರಂಕವಾಹಿನೀ]

ತಾಂಬೂಲದಾನ (ನಾ). ತಾಂಬೂಲವನ್ನು ನೀಡುವುದು : ಸ್ವಹಸ್ತ ತಾಂಬೂಲದಾನದಿಂದಂ ಫಲಿತಮುಮಂ ಮಾಡಿ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಬೀಡುಗಳ್ಗವರಂ ಪೋಗಲ್ವೇಟ್ಟು (ಆದಿಪು. ೩-೩೨ ವ) : ಸುಶ್ರುತನಂ ತಾಂಬೂಲ ದಾನ ಪುರಸ್ಸರಂ ವಿಸರ್ಜಿಸಿ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೩-೩೮ ವ). [ತಾಂಬೂಲ + ದಾನ]

ತಾಂಬೂಲಧಾರಕ (ನಾ). ತಾಂಬೂಲವನ್ನು ಸೇವಿಸುವವನು: ತತ್ಕಾಲದಲಿ ಭೋಗಿಸುವಂದವನು ಚಿತ್ರೈಸುವುದು ತಾಂಬೂಲಧಾರಕರು (ಶುವ್ಯಾಉ. ೩-೫೮). [ತಾಂಬೂಲ + ಧಾರಕ]

ತಾಂಬೂಲರಾಗ (ನಾ). ತಾಂಬೂಲಸೇವನೆಯಿಂದ ಉಂಟಾದ ಕೆಂಬಣ್ಣ : ಕಜ್ಜಲರೇಖೆ ತನ್ನಧರದೊಳ್ ತಾಂಬೂಲರಾಗಂ ದೃಗಂತರದೊಳ್ . . . ತಳ್ತೊಯ್ಯೆ . . . ಭಾವಗಮ್ಯಮೆನಿಕುಂ ಶ್ರೀರೂಪಕಂದರ್ಪನಾ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೬೫೫) : ಸುಕರ್ಪೂರ ಪೂಗಸಂಭಾಗ ತಾಂಬೂಲರಾಗಪೂರಿತ ಗಂಧ ಕುಸುಮಂಗಳಿಂದಲ್ಲಿ ಭೋಗವೀವರು ಪಾರ್ವರಿಗೆ (ಮೋಹತ. ೨-೩೪).
[ತಾಂಬೂಲ + ರಾಗ]

ತಾಂಬೂಲವಲ್ಲಿ (ನಾ). ವೀಳೆಯದೆಲೆಯ ಬಳ್ಳಿ: "ತಾಂಬೂಲವಲ್ಲೀ– ತಾಂಬೂಲೀ, ನಾಗವಲ್ಲೀ ವೀಳ್ಯದೆಲೇ ಬಳ್ಳೀ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೪೦).
[ತಾಂಬೂಲ + ವಲ್ಲಿ[2]]

ತಾಂಬೂಲಸಂಗ್ರಹ (ನಾ). ವೀಳೆಯವನ್ನು ಶೇಖರಿಸಿಡುವ ಚೀಲ ; ಹಡಪ ; ಸಂಚಿ : "ಬಿತ್ತರದ ತಾಂಬೂಲಸಂಗ್ರಹಂ ಹಡಪಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೭೮-೪). [ತಾಂಬೂಲ + ಸಂಗ್ರಹ]

ತಾಂಬೂಲಿ[1] (ನಾ). ವೀಳೆಯದೆಲೆ ಮತ್ತು ಅದರ ಬಳ್ಳಿ : "ತಾಂಬೂಲಿಯೆನೆ ನಾಗಲತೆಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೩೭-೨೧).
[ಸಂ. ತಾಂಬೂಲೀ]

ತಾಂಬೂಲಿ[2] (ನಾ). ೧. ತಾಂಬೂಲವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವ ಸೇವಕ. ೨. ವೀಳೆಯವನ್ನು ಮಾರುವವನು. [ಸಂ. ತಾಂಬೂಲಿನ್]

ತಾಂಬೂಲಿಕ (ನಾ). ೧. ತಾಂಬೂಲವನ್ನು ತಯಾರಿಸಿಕೊಡುವವನು,-ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸುವವನು. ೨. ವೀಳೆಯವನ್ನು ಮಾರುವವನು; ತಂಬುಲಿಗ. [ಸಂ.]

ತಾಂಬೂಲಿಕಾನಿಕೇತನ (ನಾ). ವೀಳೆಯವನ್ನು ಮಾರುವ ಸ್ಥಳ ; ತಾಂಬೂಲವನ್ನು ವಿಕ್ರಯಿಸುವ ಗೃಹ: ಅತಿ ಮಧುರಪೂಗಫಲಂಗಳೊಳಂ ಸರಸನಾಗವಲ್ಲೀದಳಂಗಳೊಳಮೊಸೆವ ತಾಂಬೂಲಿಕಾನಿಕೇತನಂಗಳೊಳ್ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೮೦ ವ). [ಸಂ. (ತಾಂಬೂಲಿಕಾ + ನಿಕೇತನ)]

ತಾಂಬೂಲಿಗ (ನಾ). = ತಾಂಬೂಲಿಕ ೧ : ಗಂಧಿಗರ್ ಬಾಣಸರ್ ತಾಂಬೂಲಿಗರ್ . . . ಮುಖ್ಯರೊದಗಿ ಬರುತಿರ್ದರೇಂ ವಣ್ಣಿಸುವೆನು (ಚಬಪು. ೪೭-೪೧). [ತಾಂಬೂಲ + – ಇಗ]

ತಾಂಬೂಳ 'ತಾಂಬೂಲ' ನೋ.
△**ತಾಂಬೂಟ** 'ತಂಬುಲ' ನೋ.
ತಾಂಬೇಲಿ 'ತಾಂಬೇಲು' ನೋ.
ತಾಂಬೇಲು, ತಾಂಬೇಲಿ, ತಾಬಿಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಮೆ: (+). **ತಾಂಬೇಲಿ:** ರಕ್ಕೆಗಳಿರುವ ತಾಂಬೇಲಿ ಎಂದು ಅವನು ತಿಳುಕೊಂಡ ನೇನೋ ಅಂದನು (ಕಥಾಮಂ. IV. ೧೫). **ತಾಬಿಲೆ:** ಹಾಲಾಮೆ, ಮುರಿಕಿ ಆಮೆ, ತಾಬಿಲೆ (ನಮ್ಮನು. ೨೪೦).
[ದೇ.॥ ತೆಲು. ತಾಬೇಲು, ತಾಮೇಲು ; ಕುವಿ. ತಾಂಬೇಲಿ]
ತಾಂಬೋಳಿ (ನಾ). ವೀಳೆಯವನ್ನು ಮಾರುವವನು : ತಾಂಬೋಳಿಗಳು ಅಂದರೆ ಯೆಲೆಗಾರರು–ಇವರು . . . ವೀಳ್ಯದೆಲೆ, ಅಡಿಕೆ, ತಂಬಾಕ ಕೊಂಡು ಮಾರುತ್ತಾರೆ (ಕಥಾಗೆ. ೨೪೩).
[←ಮರಾ. ತಾಂಬೋಳೀ./ ಪ್ರಾ. ತಾಂಬೋಲಿಅ./ ಸಂ. ತಾಂಬೂಲಿಕ]
ತಾಂಬ್ರ, ತಾಂಬರ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಲೋಹ ; ತಾಮ್ರ : ಮೂರುಸುತ್ತಿನ ಪರಿಧಿ ತಾಂಬ್ರದಿ ತೋರೆ (ಬಿಜ್ಜಪು. ೨೦-೨೦) : ತಾಂಬ್ರ, ಹಿತ್ತಾಳಿ, ಸತ್ವ, ತವರು, ಸೀಸ ಮತ್ತು ಕಂಚು ಈ ಮಾಲಿನ . . . ಹಾಂಗು ತಾಂಬ್ರ ಹಿತ್ತಾಳಿಗಳ ತಗಡುಗಳನ್ನು ಮಡಕಿ ಹಾಕಿಸುವ ಕೂಲಿ (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೩೬ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). ೨. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ ; ತಾಮ್ರದ ಬಣ್ಣ : ಅಂಬರವು ತಾಂಬ್ರಮಯವಾಗೆ (ವಿದಾಳ್ಯ. ೯೨-೧). **ತಾಂಬರ:** ೧. "ತಾಂಬರ (ತಾಂಬ್ರ) – ತಾಮ್ರ" (ಶಬ್ದಕೋ. ೧೭) : ವರರತ್ನ ತವರ ತಾಂಬರ ಸೀಸ ಪೊನ್ ಬೆಳ್ಳಿ (ಸಾನಂಚ. ೩-೩೪). [<ಸಂ. ತಾಮ್ರ]
ತಾಂಬ್ರಚೂಡ (ನಾ). = ತಾಮ್ರಚೂಡ ೧ : ಅಂಬುಜದಳಕ್ಕೆ ಮರಿ ದುಂಬಿಗಳು ಎರಗಿದವು ತಾಂಬ್ರಚೂಡವು ಧ್ವನಿಮಾಡಿ ಕೂಗಿತು (ವಿದಾಳ್ಯ. ೯೨-೧) ; ಸೊಕ್ಕಿನ ತಗರು ತಾಂಬ್ರಚೂಡಂಗಳನು ಪಂಥದಿಂ ಕಾದಾಡಿಸು ವರು (ನವಮೋ. ೨-೪೯). [<ಸಂ. ತಾಮ್ರಚೂಡ]
ತಾಂಬ್ರಪರ್ಣಿ (ನಾ). =ತಾಮ್ರಪರ್ಣಿ ೧: ಪ್ರವಿಮಳ ಮುಕ್ತಾಫಳಮೆಸೆವ ವಾರ್ಧಿಗಂ ತಾಂಬ್ರಪರ್ಣ್ಣಿಗಂ ಪುಟ್ಟುವವೊಲ್ (ಎಇ. XIII, ೧೮-೬: 1204); ಮೆರೆವ ಪೂಷಾನಾಡಿ ಇದು ತಾ ಪರಿಯುತಿರುವಾ ತಾಂಬ್ರಪರ್ಣಿಯು (ಗಗಹಾ. ೯-೪೨). [< ಸಂ. ತಾಮ್ರಪರ್ಣೀ]
ತಾಂಬ್ರಶಾಸನ (ನಾ). ತಾಮ್ರಪಟಗಳ ಮೇಲೆ ಕೊರೆದಿರುವ ಶಾಸನ ; ತಾಮ್ರಶಾಸನ: ತಮ್ಮ ಸ್ವರುಚಿಯಿಂದ ಗುರುಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಪೊಡಂಬಟ್ಟು ಬರೆಸ್ಕಿಕೊಟ್ಟ ತಾಂಬ್ರಶಾಸನ (ಎಇ. XX, ೯೪-೫೭ : 1556) ; ತಳವಾರ ಚಿಣಗೆ ಸಹ ತಾಕಿತಿ ಮಾಡಿಸಿ ದಯಮಾಡಿ ಬರಸಿಕೊಟ್ಟ ತಾಂಬ್ರಶಾಸನಾ (ಮ್ಯಅರಿ. ೧೯೨೯ , ೭-೨೫ : 1673). [ತಾಂಬ್ರ + ಶಾಸನ]
ತಾಕತು 'ತಾಕತ್ತು' ನೋ.
ತಾಕತ್ತು, ತಾಕತು, ತಾಖತು, ತಾಖತ್ತು (ನಾ). ಬಲ; ಶಕ್ತಿ; ಸಾಮರ್ಥ್ಯ : ಆ ಪ್ರತಾಪ ನಿನಗಿಲ್ಲ ಬರಿಯ ತೂಕದಲ್ಲಿಲ್ಲ ತಾಕತ್ತು (ನಲಮು. ೬೫-೧೨) ; ಆವಳನ್ನು ನನ್ನ ಸೆರಗಿನಲ್ಲಿ ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಅನ್ನ ಬಟ್ಟೆ ಕೊಡುವ ತಾಕತ್ತು ನನಗಿಲ್ಲ (ಮಸಕೂ. ೧೧) ; ಅವಳ ಸಹವಾಸ ದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ತಲೆ ವಿಚಾರಮಾಡುವ ತಾಕತ್ತನ್ನೇ ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿತ್ತು (ಮೂರುದಾ. ೨೮೩). **ತಾಕತು:** ಕಾಕುತಿ ದೊರೆಗಳ ತಾಕತು ಸಿರಿವಳುಗಳು (ಲೋಕಗೀ. ೨೦೯). **ತಾಖತು:** ನಾರಪ್ಪನ ತಾಖತು ಗೊತ್ತಿಲ್ಲೇನು ನಿನಗೆ? (ಕನಕ. ೨೪). **ತಾಖತ್ತು:** ಅಮಾತ್ಯರಾಕ್ಷಸನು . . . ಜೀವಂತನಾಗಿರುವ ವರೆಗೂ ಈ ಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಯಾರನ್ನೂ ಬರಗೊಡಿಸನು. ಇದರಲ್ಲಿ ತಾಖತ್ತೇನಿದೆ (ಮುದ್ರಾಮಂ. ೧೧೪) ; ತತಾಸ್ತು ಎನ್ನುವ ತಾಖತ್ತು ಆಕೆಯ ದೇವನಿಗೆ ಬರಲಿಲ್ಲ (ಬೆಂಗಬ. ೧೬೦).
[←ಅರ. ಹಿಂ: ತಾಕತ್; ಮರಾ. ತಾಕತ್, ತಾಕದ್]
ತಾಕಲಾಟ 'ತಾಂಕು$_1$' ಪರಾ.
ತಾಕಲಾಡು 'ತಾಂಕು$_1$' ಪರಾ.
ತಾಕಿತಿ 'ತಾಕೀತು' ನೋ.
ತಾಕಿತ್ತು 'ತಾಕೀತು' ನೋ.
ತಾಕಿಸು, ತಾಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಾಗು; ಬಡಿ; ಸಂಘಟ್ಟಿಸು; ತಾಕಲಾಡಿಸು: ನೂಕಿಟೊದೊಬ್ಬೊಬ್ಬರರ್ತಿಗೆ ಹರಿಗೆಯ ತಾಕಿಸುವರು ತಗರಂತೆ (ಭರಚ. ೨೩-೨೦). **ತಾಗಿಸು:** ೧. ಸಂಧಿಸುವ ಜೀವಡೆವ ಹೂಡುವ ತಾಗಿಸುವ . . . ಭೇದಿಸುವ ಸಮ ಚಾಪಳವ ನುಡಿವ ಕವಿ ಯಾರ್ಕೆ (ಶಿವಾನ್ಯಾಸ. ೧೦-೬೪) ; ದಂತಿಶಿರವ ವಿಭಾಗಿಸಿ ಕೂರ್ಗಣೆಯಿಂದೆ ತಾಗಿಸಿ ಜೋದರ ತಲೆಯ ನಾಗಸಕಾಗಿ ಸಾಗಿಸಿದನು (ವೋಹತ. ೩೪-೭). ೨. ಮುಟ್ಟಿಸು; ತಲುಪಿಸು: ಚೂರಿಗೆ ನೀರು ತಾಗಿಸಿಕೊಂಡು, ಚೌಕಾಕಾರದಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ತುಂಡುಗಳಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕು (ಅಡುಸಾ. ೧೦೧) ; ನಾಗಪಂಚಮಿ ದಿನ . . . ಬಹಳ ಸಂತೋಷಗೊಂಡವನಾಗಿ, ರಂಗದಲ್ಲೇ ಅವನನ್ನು ಹೋಗಿ ಅಪ್ಪಿ, ಐದು ರೂಪಾಯಿಯ ಬಹುಮಾನ ತಾಗಿಸಿದ್ದನು (ಕಲಕ. ೪೪). ೩. ಸೇರಿಸು; ಕೂಡಿಸು: ಜಡಜಡವನೆಳದಾಡಿ ಮನಮನವ ತಾಗಿಸುತ (ಮಲದೇ. ೪೭-೧).
[ತಾಕು$_1$ (<ತಾಂಕು$_1$) + –ಇಸು$_3$]
ತಾಕೀಜು 'ತಾಕೀತು' ನೋ.
ತಾಕೀತಿ 'ತಾಕೀತು' ನೋ.
ತಾಕೀತು, ತಾಕಿತಿ, ತಾಕಿತ್ತು, ತಾಕೀಜು, ತಾಕೀತಿ, ತಾಕೀದ್, ತಾಕೀದಿ, ತಾಕೀದು (ನಾ). ೧. (ಅಧಿಕಾರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ) ಎಚ್ಚರಿಕೆ ; ಕಟ್ಟಳೆ ; ಕಟ್ಟಪ್ಪಣೆ ; ಸೂಚನೆ: ಬಾಗಿಲೂಳಿಗರಿಂಗೆ ತಾಕೀತಾಗಿ ಬಂತಾ ಸುತಗೆ ಲಿಂಗವನೀಗ ಕಟ್ಟಿದ ದಿವಸದಿಂದೋರ್ವರನು ಬಿಡದಂತೆ (ಬಿಜ್ಜಪು. ೮-೩೭) ; ಮನೆ ಹೊರ ಅಂಗಣದ ಹೂವು ಮುಟ್ಟಬೇಡಿ ಎಂದು ತಾಕೀತು ಮಾಡಿದ (೧೧ಬಾ. ೬೫); 'ಮಾಸ್ತರರು' ಎಲ್ಲಾ ಮಕ್ಕಳಿಗೂ ಪತಂಗಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ತರಲಿಕ್ಕೆ 'ತಾಕೀತು' ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ಕಲಕ. ೨೩) ; ಇವಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ನೀನು ಕದಲಬೇಡ ಎಂದು ತಾಕೀತು ಕೊಟ್ಟು ಹೋಗಿಬಿಟ್ಟಳು (ಎಡಹ. ೧೨೬). **ತಾಕಿತಿ:** ೧. ತಳವಾರ ಚಿಣಗೆ ಸಹ ತಾಕಿತಿ ಮಾಡಿಸಿ ದಯಮಾಡಿ ಬರಸಿಕೊಟ್ಟ ತಾಂಬ್ರಶಾಸನಾ (ಮ್ಯಅರಿ. ೧೯೨೯, ೭-೨೫ ; 1673); ತಾಕಿತಿ ಮಾಡಿಸಿ ಯಿ ನಿರೂಪವನ್ನು ಶಾನಭಾಗರ ಕಡಿತಕ್ಕೆ ಬರಸಿ (ಮ್ಯಅರಿ. ೧೯೩೦, ೪೪-೮ : 1768). **ತಾಕಿತ್ತು:** ೧. ಅಮಲುದಾರ್ರು ಹರಕತ್ತು ಮಾಡಿದ್ದಕ್ಕೆ ದಿವಾನ ಪೂರ್ಣಯ್ಯನವರ ತಾಕಿತ್ತುತ್ತೆಗೆದು ಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಕೊಟ್ಟಲ್ಲಿ (ಎಕ. VII (S), ಚನ್ನಗಿ. ೮೫-೯ ; 1821) ; ಶ್ಯಾಮರಾಯ ತನ್ನನ್ನು ಕಂಡು ಹೋಗಲಿಕ್ಕೆ ತಾಕಿತ್ತು ಮಾಡಿದ (ದೀಪಹ. II, ೧೦). **ತಾಕೀಜು:** ೧. ಮತ್ತ ಕಳ್ಳರು ಕಾಕರು ಆಗಬಾರದಂತ ತಾಕೀಜು ಬ್ಯಾರೆ ಮಾಡ್ಯಾರ ನಾಯಕರು (ಜನನಾ. ೨೪). **ತಾಕೀತಿ:** ೧. ದೇವರುಗಳಿಗೆ ಪೂಜೆಯಂನು ಸಾಂಗವಾಗಿ ನಡಸಿ ಬಾಹಂಗೆ ತ್ರಾಕೀತ್ತಿ ಮಾಡುವದು (ಎಕ. IX (S), ಬೆಂಗಳೂ. ೧೫೦-೫; 1700); ತಾಕೀತಿಯನ್ನು ಬರೆಸಿಕೊಟ್ಟು ಸರಾಗವಾಗಿ ನಡಸಿಕೊಂಡು ಬರುವುದು (ಮ್ಯಅರಿ. ೧೯೩೪, ೧೬-೨೦; 1762); ತನ್ನ ಕಡೆಗೆ ಕೊಡುವಂತೆ ತಾಕೀತಿಗಳನ್ನು ಬರಸಿಕೊಂಡು (ಹೈದರ. ೬೪). ೨. ಅಧಿಕಾರಿಗೆ ಸರ್ಕಾರದಿಂದ ಬಂದ ಅಜ್ಞಾಪತ್ರ : ಆ ಗ್ರಾಮಗಳ ನಿರ್ಬಂಧಕವಾಗಿ ನಡೆಸುವ ಹಾಗೆ ತಾಕೀತಿ ಕಾಗದವ ಬರ್ಸಿ ಕಳುಹಬೇಕೆಂದು ಬರೆಸಿ (ಮ್ಯಅರಿ. ೧೯೩೪, ೩೩-೭; ಸು. 1640). **ತಾಕೀದ್:** ೧. ಆತ್ಮರಕ್ಷಣೆಯಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಯುಗಳಾದ ಹಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವಂತೆ ತಾಕೀದ್ ಮಾಡುವದು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೪ ಪೀಠಿಕೆ). **ತಾಕೀದಿ:** ೧. ಯಾವ ಕಡೆಲಾದರೂ ಯಿ ಕಳವು ಹಿಡಿದು ಹವುದು ಮಾಡಿರಿಯೆಂದು ರಾಜೇಶ್ರೀ ದಣಿಗಳು ತಾಕೀದಿ ಮಾಡಿ ಹೇಳಲಾಗಿ (ಎಕ. XI, ಮೊಳಕಾ. ೨೫-೯೪; 1665).

ತಾಕೀದು : ೧. ಹುಷಾರಿಯಿಂದ ಗಾಡಿ ಹೊಡೆಯಬೇಕೆಂದು ಆ ಆಳಿಗೆ ತಾಕೀದುಮಾಡಿ ಕೊನ್ಹೇರರಾಯರು ಕುಳಿತುಕೊಂಡರು (ಅನಂತ. ೬); ಆದರೆ ಆ ದೀಪ (ನಂದಾದೀಪ) ಹೋದದ್ದುಂಟಾದರೆ ನಿನ್ನ ತಲೆ ಹೊಡಿಸೇನೆಂದು ಕುರುಬನಿಗೆ ತಾಕೀದು ಮಾಡಿ (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೧೭೫); ಮುನಷಿಯು ಆದರ ಮೇಲೊಂದು ತಾಕೀದು ಬರೆದು ವಿಮರ್ಶಾಧಿಕಾರಿಯ ಬಳಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಟ್ಟನು (ವಾಗ್ಮೀವಿ. ೧೯೫). ೨. ಮೂರು ಸಾರೆ ದಂಡವಾಗಿತ್ತು. ಹುಕುಮು ತಾಕೀದಿಗಳಂತು ವಾರಕ್ಕೊಂದಾದರೂ ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತಿದ್ದವು (ಸ್ಕೂಲವಿ. ೬೦). [←ಮರಾ. ತಾಕೀತ್, ತಾಕೀದ್; ಅರ. ಹಿಂ. ತಾಕೀದ್]

ತಾಕೀದ್ 'ತಾಕೀತು' ನೋ.

ತಾಕೀದಿ 'ತಾಕೀತು' ನೋ.

ತಾಕೀದು 'ತಾಕೀತು' ನೋ.

ತಾಕು$_1$ 'ತಾಂಕು$_1$' ನೋ.

ತಾಕು$_2$ 'ತಾಂಕು$_2$' ನೋ.

ತಾಕುಮೇಕು (ನಾ). ಅಹಂಕಾರ; ದೊಡ್ಡಸ್ತಿಕೆ; ಮಾತ್ಸರ್ಯ(?): ತರುವಾಯ ಚಿತ್ರಹಳ್ಳಿ ನೀಲಯ್ಯನೆಂಬ ಗ್ರಾಮದ ಗೌಡನು, ತಾಕುಮೇಕಿನಿಂದ ಹೆಮ್ಮೆ ಮಾತನಾಡಲಾಗಿ (ಚಿತ್ರಪಾ. ೧೯).

[ತಾಕು$_2$ (<ತಾಂಕು$_2$) + ಮೇಕು$_1$]

ತಾಕೋಟಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ತಗಚೆ, ತಾಕೋಟಿ (ಮೈಜಿ. ೫೪-೧೦೯೫). [?]

ತಾಖತು 'ತಾಕತ್ತು' ನೋ.

ತಾಖತ್ತು 'ತಾಕತ್ತು' ನೋ.

ತಾಗರಚಿ 'ತಾಗರತ್ತೆ' ನೋ.

ತಾಗರತಿ 'ತಾಗರತ್ತೆ' ನೋ.

ತಾಗರತ್ತೆ, ತಾಗರಚಿ, ತಾಗರತಿ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು: ತಾಗರತ್ತೆ ಆ ಮಹಾಜನಕ್ಕೆ ಸಾಲೆ ಆಚನ್ದ್ರತಾರಕಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೪೫-೧೨; 890). **ತಾಗರಚಿ :** ತಾಗರಚಿಯ ಪೂರೊಡೆಯ ಅರಸಿಮಯ್ಯನ ಮಗಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೫೩-೨೦; 1027). **ತಾಗರತಿ :** ಕಯ್ಯೋಗೆ ವಡೆಯ ಬೆಳ್ಗಜ್ಗರ ದಸವರ್ಮ್ಮ ಗಾಯಿಗ ತಾಗರತಿಯ ಮಹಾಜನಕ್ಕೆ ಸುವರ್ಣ್ಣದನವಂಜಿಕ್ಕೊಟ್ಟು (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೫೭೦-೧೧; 961). 'ತಗರ್ತಿ' ಪರಾ. [?]

ತಾಗಿಸು 'ತಾಕಿಸು' ನೋ.

ತಾಗು$_1$ 'ತಾಂಕು$_1$' ನೋ.

ತಾಗು$_2$ (ಕ್ರಿ). ನೆಗೆ; ಹಾರು; ನೆಗೆದು ಆಚೆಗೆ ಹೋಗು : (ಕ).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತಾವು]

ತಾಗು$_3$ 'ತಾಂಕು$_2$' ನೋ.

ತಾಗುಡಿ (ನಾ). ಅಡಗಿಕೊಳ್ಳುವ ಸ್ಥಳ; ಅವಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಜಾಗ: (ಕ).

[?]

ತಾಗುಘಟ್ಟು$_1$ (ನಾ). ತಾಗುವ ಸೈನ್ಯ; ಎದುರಿಸುವ ಸೈನ್ಯ: ಆಗಲೀ ವೈಷ್ಣವಕಿ ನಮ್ಮಯ ತಾಗುಘಟ್ಟನ ರಕ್ಷೆ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೦೪-೧೦); ತಾಗಿ ಮುಱಿದನೆ ಭೀಮನೀ ಮೇಲ್ವೋಗಿನಾಹವವೇನು ರಾಯನ ತಾಗುಘಟ್ಟೇನಾಯ್ತು (ಕುವ್ಯಾಗ. ೪-೨೧).

[ತಾಗು$_3$ (<ತಾಂಕು$_2$) + ಘಟ್ಟು$_2$]

ತಾಗುಘಟ್ಟು$_2$ (ನಾ). ನಾಡಾಡಿತನ(?): ತಾಗುಘಟ್ಟನ ಬಟಿಯ ಮಾತಿನ ಯೋಗಿಗಳೆ (ನಿಘಾಗ. ೩-೭-೧೭); ತೊಗಲೇಕಿನ್ನುಳಿದ ಮರ್ತ್ಯರ ತಾಗುಘಟ್ಟನ ಸುಖಿಗಳನು (ನಿಘಾಗ. ೪-೧೬-೨೪). [ತಾಗು$_3$ (<ತಾಂಕು$_2$) + ಘಟ್ಟು ?]

ತಾಗುದಾಣ (ನಾ). ತಂಗುವ ಸ್ಥಳ : ಅಂಬರವ ತಾಗುತ ತಳರ್ವ ತರಣಿಯ ಕುದುರೆಗಳಿಂಗಾಗಿಹುದದು ತಾಗುದಾ[ಪಾಠಾಂ. ತಾ]ಣ (ಕುರಾಸಾಂ. ೪-೦೩).

[ತಾಗು$_3$ (<ತಾಂಕು$_2$) + ತಾಣ]

ತಾಗುವಾಯ್ (ನಾ). (ಮುಂಚೂಣಿಯ) ಕೈ ಕೈ ಯುದ್ಧ : ಚತುರಂಗ ಸೇನಾಸಮೇತಂ ತಾಗೆ ತಾಗುವಾಯೊಳಾ ಬಳಂಗಳುಂ . . . ಮಣ್ಮಾಟಿಯಾಗೆ (ನೇಮಿಪು. ೧೨-೬೬ ವ). [ತಾಗು$_3$ (<ತಾಂಕು$_2$) + ಪಾಯ್$_1$]

ತಾಚಿ 'ಚಾಚಿ' ನೋ.

ತಾಚ್ಚ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಸ್ವಸ್ತಿ ಶ್ರೀಪುರುಷ ತಾಚ್ಚನ್ (ಎಕ. X(S), ಬೌರಿಂಗ್. ೮೩-೧೭; ಸು. 820). [?]

ತಾಜ 'ತಾಜಾ' ನೋ.

ತಾಜಾ, ತಾಜ (ಗು). ೧. ಹೊಚ್ಚ ಹೊಸದಾದ; ಈಗತಾನೆ ಮಾಡಿದ,-ನಡೆದ : ಮೈಸೂರಿನ ಒಡೆಯನನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡುವುದಾಗಿ ಸಂಕಲ್ಪ ಮಾಡಿದ್ದಾಳೆಂದೂ ನಮಗೆ ತಾಜಾ ವರ್ತಮಾನವು ಬಂದಿದೆ (ಶ್ರೀರಾಯು. ೦೫೦); ಮಸಾಲೆಗಳಿಲ್ಲದ ತಾಜಾ, ಸಾದಾ ಮತ್ತು ಅಲ್ಪ ಆಹಾರವನ್ನೇ ಸೇವಿಸಬೇಕು (ಬ್ರಹ್ಮಜೀ. ೦೨೯). ೨. ಸೊಗಸಾದ; ರುಚಿಕರವಾದ: ಅಡಿಗೆಮನೆಯ ತುಂಬ ಕಾಫಿ, ತಾಜಾ ಬಿಸ್ಕತ್ತು, ತಿಂಡಿಯ ವಾಸನೆ ತುಂಬಿಕೊಂಡಿತ್ತು (ಮುಹಾತ್ಮ. ೯). **ತಾಜ :** ೧. ಸಿಂಧುಮಥನದಲು ದಿಸಿದೀ ಕುದುರೆ ತಾಜ ಬೆಳ್ದೆಂದೆನಲು (ತುರಂಗ. ೩-೨೦). (ನಾ). ೩. ಸೊಗಸಾದುದು: ಹಂಗಿಲ್ಲದ ಬಾಳ್ಕೆಯೆ ಬಲು ತಾಜ (ಕವಿಸೋ. ೮-೨).

ತಾಜಾ ಮಾಡು = ಉಬ್ಬಿಸು; ಪುಸಲಾಯಿಸು: ಈ ದಫೇದಾರನ್ನೇ ತಾಜಾಮಾಡಿ ಮಡಕ್ಕೋಬೇಕು (ಬೆಂಗಬ. ೨೫); ಬಹಳ ಅಕ್ಕರೆಯಿಂದ ಕಾಣುವಂತೆ ತಾಜಾಮಾಡಿ ಹ್ಯಾಗೋ ನನ್ನನ್ನು ಹಾಸಿಗೆಯಿಂದ ಎಬ್ಬಿಸಿ ಬಿಡುವಳು (ಸುಂದರಿ. ೯೫). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಾಜಾ]

ತಾಜಾಕಲಂ, ತಾಜಾಕಲಮು (ನಾ). ಹೊಸವಿಷಯ; ಬಳಿಕ ಬರೆದುದು; "ಬರೆದವನು ಸಹಿ ಹಾಕಿದ ಮೇಲೆ ಕಾಗದ ಪತ್ರದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ ಸೇರಿಸಿದ ಪ್ರಕರಣ" (Post-script. ಇಂಕನಿ.) : ಕೆಳಗೆ 'ತಾಜಾಕಲಂ' ಎಂದು ಸುಂದರಮ್ಮನ ಪರವಾಗಿ ಇನ್ನೊಂದು ವಾಕ್ಯವಿತ್ತು (ಬನಶಂ. ೨೨೮); ರಾಬರ್ಟ್‌ಅಬಕ್ರಂಬಿಸ್ಸ್ಯೆ ತಾಜಾಕಲಂ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೫೪). **ತಾಜಾಕಲಮು :** ತಾಜಾಕಲಮು ಹಾಕಿ ಚಾಣಕ್ಯನು ಪತ್ರದಲ್ಲಿ ಬರೆಸಿದ್ದನು (ವೃಥವ. ೭೭). [ತಾಜಾ + ಕಲಂ$_2$]

ತಾಜಾಕಲಮು 'ತಾಜಾಕಲಂ' ನೋ.

ತಾಜಾಮಾಲು (ನಾ). ಹೊಚ್ಚಹೊಸದಾದ ಮಾಲು,- ವಸ್ತು : ಸಿಂಹತ್ತಿ ಗಂಟ್ಲದೊಳಗೆ ಚರಕಿ ಹತ್ರಲಿಲ್ಲಧಾಗ ತಾಜಾಮಾಲೆಂದು ತಿಳಿಯುವರು (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೩೭). [ತಾಜಾ + ಮಾಲು$_4$]

ತಾಜಾಸನದು, ತಾಜಾಸನ್ನದು (ನಾ). ಹೊಸ ಆಜ್ಞಾಪತ್ರ,-ಶಾಸನ : ವರುಷಂಪ್ರತಿಯಲ್ಲೂ ತಾಜಾಸನದಿನ ಉಜೂರಮಾಡದೆ ಈ ಸನದಿನ ನಕಲ ಲೆಖಿಕ್ಕೆ ಬರಶಿ ಅಸಲಸನದ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕೊಡುವದು (ಮೈಆರ್. ೧೯೨೯, ೯೪-೪೦; 1813). **ತಾಜಾಸನ್ನದು :** ಹರಸಾಲು ತಾಜಾಸನ್ನದು ಉಜುರು ಯಿಡದೆ . . . ಸದ್ರೀ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳು ಬ್ರಾಂಹರ ಉಪಜೀವನಕೆ ನಡೆಸಿಕೊಂಡು ಬರುವದು (ಎಕ. VI, ಕೊಪ್ಪ. ೪೮-೪೮; 1811).

[ತಾಜಾ + ಸವದು]

ತಾಜಾಸನ್ನದು 'ತಾಜಾಸನದು' ನೋ.

ತಾಜಿಕ್ (ನಾ). ಇರಾನದೇಶದ ಒಂದು ಗುಂಪು ಮತ್ತು ಆ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದವನು : ಲಾಟಮಂಡಲವನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಬಂದಿದ್ದ ತಾಜಿಕ್(ಅರಬ್)ರನ್ನು ಬಗ್ಗುಬಡಿದು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಅಟ್ಟಿದನು (ಕರ್ನಾಅ. ೯೦). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ತಾಜಿಕ್]

ತಾಜೀಂ, ತವಜ್ಜೀಂ, ತಾಜೀಮು (ನಾ). ಗೌರವ; ಸನ್ಮಾನ; ಆದರಣೆ; ವಿನಯೋಪಚಾರ: ಒಬ್ಬರಿಗೂ ತಾಜೀಂ ತವಜ್ಜೀಂ ಪ್ರತಿಸಲಾಮ್ ಮಾಡ ಕೆಲಸವಿಲ್ಲ (ಜಾಮುಪ. ೧೪೭). **ತವಜ್ಜೀಂ:** ಪಾಂಡವರಾಳುತ್ತಿದ್ದ ಸಿಂಹಾಸನದ ಮೇಲೆ ಆರೋಹಣ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಒಬ್ಬರಿಗೂ ತಾಜೀಂ, ತವಜ್ಜೀಂ, ಪ್ರತಿಸಲಾಂ ಮಾಡ ಕೆಲಸವಿಲ್ಲ (ಮಹಾಪಂ. I, ೧೪೪). **ತಾಜೀಮು:** ಕರಾಚೂರಿ ನಂಜರಾಜೈಯ್ಯ ಅರಶಿನವರು ತಾಜೀಮು ಸಹಾ ಕೊಟ್ಟು ಬಹು ಸನ್ಮಾನಾ ಮಾಡಿದರು (ಹೈದರ. ೧೦೧).
[←ಮರಾ. ತಾಜೀಮ್; ಅರ. ತಅಝೀಮ್]

ತಾಜೀಮು 'ತಾಜೀಂ' ನೋ.

ತಾಟಂಕ (ನಾ). ಕಿವಿಯ ಆಭರಣ; ಓಲೆ: ಕೋಟೀರ ರತ್ನಾಂಶು ಶಿಖಾಶಿಖಿಸ್ಫಾರಿತೋದ್ಯಚ್ಛಮರಜಪವನಾಂದೋಲ ತಾಟಂಕನಾಗಿರ್ದ ಶಚೀ ಸಂಯುಕ್ತಂ (ಜಗವಿ. ೧೩-೬೭); ತಾಟಂಕಗಳ್ಗೊಪ್ಪೋಲಸ್ಥಲಮನಲೆಯೆ (ಉದ್ಭಟ. ೮-೧೫); ಸುಗುಣೆ ಕೇಳ್ ತಾಟಂಕ ಸೂಡಿದ ತವ ಕಿವಿಗೊಳನ ಕೋಡಿ ಬೀಳ್ವಂತೆ ತುಂಬಿಸುವೆನು (ಮೋಹತ. ೭-೨); ನೊಸಲಲಕ್ಷಿಯ ನುಜ್ವಲಮಾದ ರತ್ನತಾಟಂಕದೆ ಸರ್ಪಕುಂಡಲದಿನೊಪ್ಪುವ (ಉಮಾಶ. ೧೧). 'ಕರ್ಣತಾಟಂಕ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ತಾಟಕ (ನಾ). ಜನರನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುವವನು; ಧೂರ್ತ; ಕಪಟಿ: ಹಸುಮಗು ನೋಡಿದರೆ ತಾಟಕನಿವ (ಕನಕ. ೮೦-೭); ಆಟಪಾಟಗಳಿಗೆ ತಾಟಕಾರ್ಭಕರೊಳಗೆ ವೀಟಿನಿಂ ಪೋಗದಲೆ ಚೋಟು ಕೆಲಸಗಳ ಮಂದಿರದಿ ಮಾಡುತಲಿ ಚಂದದೊಳಗಿರುತಿಹೆನು (ಹಮುಚ. ೧೦೩); ತಾಟಕ ತಲೇ ಹತ್ತಲಿಲ್ಲ, ನಾಯಿಗೆ ಮದುವೆ ಆಗಲಿಲ್ಲ (ಗಾದ). [ಸಂ.]

ತಾಟಕಿ, ತಾಟಿಕೆ, ತ್ರಾಟಿಕಿ, ತ್ರಾಟಿಕೆ (ನಾ). ೧. ರಾಮನಿಂದ ಹತಳಾದ ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸಿ: ತುಂಗಭುಜಬಲನಹಿತಮದವಮಾತಂಗಕಂಠೀರವನು ರಾಮನ ಭಂಗದಲಿ ತಾಟಕಿಯ ಗೆಲಿದೊಲಿಸಿದನು ಜಯಪಥುವ (ತೊರರಾ. ೧-೧೦ ಸೂಚನೆ); ತಾಟಕಿ[ಪಾಠಾಂ. ಕೆ]ಯನೊರಸಿ ಮುನಿಸತಿಯಘವನು ಕಳೆದು . . . ರಾಘವಂ ಬಂದನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೮-೨). ೨. (ಆಲಂ) ಗಯ್ಯಾಳಿ; ತಾಟಗಿತ್ತಿ; ಜಗಳಗಂಟಿ; ಧೂರ್ತೆ: ಕರಗಮುಮಂ ಮೊಜಿನಂ ತಾನಿರದೀವರ್ಗಾರಿಗೆಂದು ಸತಿ ತಾಟಕಿಯರ್ (ಸಮುಖ. ೫-೧೧೧); ಈಗಿನ ಕಾಲದ ತಾಟಕಿಯರು. ಇವರ ಮುಖಕ್ಕೆ ವಿದ್ಯೆ ಬೇರೆ (ಮಹಾಗ. ೭). **ತಾಟಿಕೆ:** ೨. ಕೌಂಕುಟ ಮೇಲೆ ತ್ರಿಶೂಲಾಕೃತಿ ಘಟಿಯಿಸಿ ನಿಲೆ ಕಳ್ಳಿಯವಳೆ ತಾಟ[ಪಾಠಾಂ. ಟ]ಕೆಯಕ್ಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧೧-೫೭). **ತ್ರಾಟಿಕಿ:** ೨. ಒಬ್ಬ ತ್ರಾಟಿಕಿಯ ಹಾಗೆ (ಇತಿಶ್ರೀ. ೧೪). **ತ್ರಾಟಿಕೆ:** ೨. ಆವಳು ನನಗೆ ತ್ರಾಟಿಕೆಯಂತೆ ಉಪದ್ರವ ಕೊಡುತ್ತಾಳೆ (ಮೋಹಿನೀ. ೧೫).
[<ಸಂ. ತಾಟಕಾ]

ತಾಟಕಿತನ (ನಾ). ಜಗಳಗಂಟಿತನ; ತಾಟಕಿಯ ಸ್ವಭಾವ: ತೆಱನಂ ಕಾಣದ ತಾಣ ತಾಟಕಿತನಂ ತಾಂ[ಪಾಠಾಂ. ದಲ್ಲಿ ಕಪಟಂಗಳ್]ಮಾಟ್ಟರಿರ್ಪಲ್ಲಿ . . . ಇರ್ದೊಡೆ ಹಾನಿಯ್ಯೆ (ಸೋಮೇಶ. ೨೫). [ತಾಟಕಿ + – ತನ]

ತಾಟಕೆ (ನಾ). ೧. ರಾಮನಿಂದ ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟ ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸಿ; ತಾಟಕಿ. ೨. (ಆಲಂ) ಬಜಾರಿ; ಜಗಳಗಂಟಿ: ಕೌಂಕುಟ ಮೇಲೆ ತ್ರಿಶೂಲಾಕೃತಿ ಘಟಿಯಿಸಿ ನಿಲೆ ಕಳ್ಳಿಯವಳೆ ತಾಟ[ಪಾಠಾಂ. ಟಿ]ಕೆಯಕ್ಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧೧-೫೭); ತಾಟಕೆಯಂತೆ ವರ್ತಿಸುವ ಧೂಮಿನಿ (ದಶಕು. ೧೨-೮೪).
[ಸಂ. ತಾಟಕಾ]

ತಾಟಗಿತ್ತಿ (ನಾ). ಜಗಳಗಂಟಿ; ಬಜಾರಿ; "ಬೈಗಂಳದ ಹೆಂಗಸು; ಗಯ್ಯಾಳಿ, ಚಂಡಿ" (Shrew: ಇಂಕನಿ.); ನಮ್ಮಾ ವ್ರತಂಗೆಡಿಸಿದೀ ತಾಟ[ಪಾಠಾಂ. ಟ]ಗಿತ್ತಿಗೆ ತಕ್ಕುದಂ ಮಾಡಿಸದೊಡೆ ನಾವೇತಜಿವರು (ಸಮ್ಯಗ್. ೯-೩೪); ತಾಟಗಿತ್ತಿಯ ನೆರೆ ಹೊಲ್ಲ ಕಜ್ಜಿಯ ಕಾಟವೆ ಹೊಲ್ಲ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೧೫೪); ದಂಡಿಸಿ ಕೇಳಿಯಾ ತಾಟಗಿತ್ತಿಯನು (ಸಾರಂಗ. ೧೯); ತಾಟಗಿತ್ತಿಯು ಹೋಗಹೋಗುವಾಗ್ಗೆ . . . ನನ್ನನ್ನು ಹಂಗಿಸಿ ನಕ್ಕಳು (ಮೋಹಿನೀ. ೫೦); ಆ ತಾಟಗಿತ್ತಿಯ ರಂಪಗಳೇ ಇಷ್ಟೆಲ್ಲ (ಘಾಟೀಮು. ೧೩).
[<ತಾಟಕಿ]

ತಾಟಗಿತ್ತಿತನ (ನಾ). ಗಯ್ಯಾಳಿಯ ಸ್ವಭಾವ,– ನಡೆವಳಿಕೆ: (ಓ).
[ತಾಟಗಿತ್ತಿ + – ತನ]

ತಾಟಡಿಕೆ (ನಾ). ತಾಟಾಡಿಸುವ ದೊಡ್ಡ ಜಾತಿಯ ಅಡಕೆ (?): ಧರೆ ನಭಂಗಳನುಗಿದು ತಾಟಡಿಕೆಯೆಂದಾಡಲೆಳಸುವಂ ಸುಕುಮಾರನು (ಚಬಪು. ೩೮-೧೭). [ತಾಟು$_1$ (<ತಾಂಟು) + ಅಡಿಕೆ (<ಅಡಕೆ$_1$)]

ತಾಟತೂಟಕ (ನಾ). ನಟನೆ; ಸೋಗು; ತೋರಿಕೆ (?): ಕೋಟಿಗಾದರು ಕೇಳು ಅಪರೋಕ್ಷಿಗಾದರೂ ಕೋಟಲೆಯೊಳಿರದೆ ಗತಿಯಿಲ್ಲ ತಾಟತೂಟಕ ಮಾಡಿ ಅವರಂತೆ ನುಡಿದು ಭವ ದಾಟಬೇಕೋ (ವಿದಾಕ್ಯ. ೪೮-೧೪).
[?]

ತಾಟಸ್ಥ್ಯ (ನಾ). ೧. (ಹರಿಯುವ ನೀರಿಗೆ ಬೀಳದೆ) ದಡದ ಮೇಲೆ ನಿಂತಿರುವುದು; ದಂಡೆಯ ಮೇಲಿರುವುದು. ೨. ಯಾವ ಪಕ್ಷಕ್ಕೂ ಸೇರದಿರುವಿಕೆ; ತಟಸ್ಥವಾಗಿರುವುದು; ಉದಾಸೀನತೆ; ಉಪೇಕ್ಷೆ: ಆಸ್ಥೆಯನು ಕುಂದಿಸದ ತಾಟಸ್ಥ್ಯವೊಂದು ನಷ್ಟಲಾಭಂಗಳಲಿ ಲಘು ಹಾಸ್ಯ ನಯವೊಂದು ಸ್ವಸ್ತಿಗಾವಶ್ಯಕವೊ (ಮಂಕುತಿ. ೭೨೩). [ಸಂ.]

ತಾಟಾಟ (ನಾ). ೧. ಕಷ್ಟ; ತೊಂದರೆ. ೨. ಕಷ್ಟದಲ್ಲಿ ಅಲೆದಾಡುವಿಕೆ: (ಓ). [<ತಾಟಾಡು]

ತಾಟಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಾಕಲಾಡಿಸು; ಡಿಕ್ಕಿಹೊಡೆಸು: ಮೇರುಶೈಲಮಂ ದೂಟಾಡಿಸಿತು ರಾಶಿ ತಾರಾಗ್ರಹಂಗಳಂ ತಾಟಾಡಿಸಿತು ಹನುಮನಬ್ಬರಣೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೩-೪೩); ಅಡಕೆಯ ಬಾಗಿಸಿ, ಪನೆ ಇಬ್ಬಾಗಿಸಿ, ಬುಡ ದೂಟಾಡಿಸಿ, ತಲೆ ತಾಟಾಡಿಸಿ . . . ಬಂತೈ! ಬಂತೈ! (ಕವಪು. ೨೮-೫); ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಬ್ರಿಟಿಷರು ಅಳರಸರ ತಲೆತಲೆ ತಾಟಾಡಿಸಿ, ಮಧ್ಯೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ನುಂಗುತ್ತಿದ್ದರಂತೆ (ಒಡ್ಡಿಉ. ೦೦೩). ೨. ಅತ್ತಿತ್ತ ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು: (ಓ). [ತಾಟಾಡು + – ಇಸು$_3$]

ತಾಟಾಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ತಗುಲು; ಘರ್ಷಿಸು: ಪ್ರಭಂಜನಂ ತೀಡಿದುದು ತೀಡಲ್ಕನ್ನಳಿನ ನಳಿನ ಪುಂಜದೊಳ್ತಾಟಾಡೆ ತುಪ್ಪುಳ ಜುಂಜುಱಿಸಿದುವು (ಮದೇಪು. ೬-೩೭); ತಂಡ ತಂಡದೆ ಕೃಷ್ಣನಗರಿಯೊಳ್ ಚಲಿಸುವ ಮಂಡಳಿಕರ ಕಾಲ ಕಡಗ ಪೆಂಡೆಯ ತಾಟಾಡಿ ಸಿಡಿದ ರತ್ನಗಳ ಕೈದಂಡೆಯೊಳ್ ಸಿಕ್ಕಿ ಬಾಚುವರು (ಮೋಹತ. ೩-೭೦); ಪರ್ವತದೊಡನೆ ಪರ್ವತವು ತಾಟಾಡಿದಂತೆ (ಸೌಗಂಧಿ. ೩೫೨-೫). ೨. ಅತ್ತಿತ್ತ ಚಲಿಸು; ಹೊಯ್ದಾಡು: ಹೀಗಾಡಿ ಹಾಗಾಡಿ ಈ ಕಡೆ ಆ ಕಡೆ ತಾಟಾಡಿ ಆ ನಾವೆಯು ಒಂದು ಎಡತಿಟ್ಟಿನ ತಡಿಗೆ ಬಂತು (ಪೀಟಿಮಾ. ೩೩).
[ತಾಟು$_1$ (<ತಾಂಟು) + ಆಡು$_1$]

ತಾಟಾಪೋಟಿ 'ತಾಟುಪೋಟು' ನೋ.

ತಾಟಿ$_1$ (ನಾ). ೧. ಚರ್ಮ: ರೋಮವೆಂದಡೆ ಕಾಯಿದ ಕರುಣದ ತೃಣ ದಂತಿಪ್ಪುದು ತ್ವಚವೆಂದಡೆ ಬಾಳ್ಳದ ತಾಟಿಯಂತಿಪ್ಪುದು ಮಾಂಸವೆಂದಡೆ ಕಾಮಿಖಣಿಯಂತಿಪ್ಪುದು (ಉದ್ಯೋಶ್ರ. ೫-೨೩-೧೫). ೨. ಸಿಪ್ಪೆ; ತೊಗಟೆ: "ವಲ್ಕ, ವಲ್ಕಲ=ತಾಟಿ, ನಾರು" (ಗಂಗಾಮು. ೨೮೩). 'ತೋಟಿ' ಪರಾ.
[← ತೆಲು. ತಾಟ]

ತಾಟಿ$_2$ 'ತಾಳ್$_3$' ನೋ.

ತಾಟಿ$_3$ (ನಾ). ಖಡ್ಗಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರಸೆ: ನಿಂತುಕೊಂಡು ಪಾದಗಳ ಪಾರ್ಶ್ವಗಳ ಕೂಡುವುದರಿಂದ ತಾಟಿಯಂಬುದು (ಜಡ್ಗಟೀ. ४-೩೯). [?]

ತಾಟಿಕೆ 'ತಾಟಕಿ' ನೋ.

ತಾಟಿತ (ಗು). ಬಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ; ಬಡಿದ : ಜಲಧಿತರಂಗತಾಟಿತ ಧರಾತಳ ಭಾರಮಿದೆತ್ತ (ಆದಿಪು. ೪-೮೪) ; ಜಳಧಿತರಂಗತಾಟಿತ ಮಹೀಪತಿ ಚಕ್ರಧರಂ ತಪಂಬಡಲ್ (ಅಜಿಪು. ೧೧-೦) ; ದೆಸೆಯಂ ತೆಕ್ಕನೆ ತೀವೆ ತಾಟಿತ ಮಹಾ ಭೇರೀರವಂ (ಗದಾಯು. ೧೦-೩೨); ಅಪ್ರಮಿತ ಸುರಾಸುರೋರಗವಿಯಚ್ಚರ ರಾಜಕಿರೀಟತಟಾಟಿತಕ್ರಮಕಮಲದ್ವಯಾನತಮಧುಬ್ರತನೆಯ್ದಿದಂ(ಸುಕುಮಾ. ೪-೫೫) ; ಬಾಜಿಸುವ ಮುರಜಮನೆ ತಾಟಿತಕಟಿಸ್ವನಂ ಪೊಣ್ಮೆ (ಜಬಪು. ೧೦-೭೧). [ಸಂ.]

ತಾಟಿನುಂಗು (ನಾ). ತಾಳೆಯ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ತಾಟಿನುಂಗು ಮರ, ತಾಳಿಮರ (ವೃಜಿಗಿ. ೧೩-೨೩೪) ; ಬೇಸಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಮದರಾಸಿನಿಂದ ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ ಹೇರಳವಾಗಿ ತಾಟಿನುಂಗು ಬರುತ್ತವೆ (ರೂಢಿ). [←ತೆಲು. ತಾಟಿನುಂಗು]

ತಾಟಿಪೋಟಿ 'ತಾಟುಪೋಟು' ನೋ.

ತಾಟಿಬೆಲ್ಲ 'ತಾಳೆಬೆಲ್ಲ' ನೋ.

ತಾಟಿಮರ 'ತಾಳೆಮರ' ನೋ.

ತಾಟಿಲ್ (ನಾ). ತಾಳೆಗರಿ ಹೊದಿಸಿದ ಗುಡಿಸಲು : ತಕ್ಕೀಲಾಲ ಕ್ರೀಡೆಯಿಂದೀಡಿಱಿದು ನಿಲಿಸಿ ತಾಟಿಲ್ಗಳಂ ಕಟ್ಟಿದೆತ್ತಂ ತೂಲಂಬೊಲ್ ಪಾಱಲೂದಿತ್ತು (ನೇಳಚಂ. ೫೭೦).

[ತಾಟಿ$_2$ (<ತಾಳ್$_3$) + ಇಲ್$_2$./ತೆಲು. ತಾಟಿಲ್ಲು]

ತಾಟಿಸು 'ತಾಂಟಿಸು' ನೋ.

ತಾಟು$_1$ 'ತಾಂಟು' ನೋ.

ತಾಟು$_2$ (ನಾ). ತಟ್ಟೆ; ಗಂಗಾಳ: ಬಟ್ಟಲು ತಾಟುಗಳೆರಡರ ತಿನಿಸನು ತಿಂದಿತು ಬಳಿ ಬಂದು ಕಾಕೆ (ಗಾಥಾಸ. ೨-೬೨) ; ಕಾಣಿಕೆಯೆಂದು ಹಣ ತುಂಬಿದ ತಾಟನ್ನು ಎದುರಿಗಿರಿಸಿದಾಗ (ಶರಜ. ೮೨೮) ; ತಾಟಿನಲ್ಲಿದ್ದ ಪೂರಿಯನ್ನು ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಎಲೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಹೋದಳು (ಕಾವೇರಿ. ೧೨೩) ; ತಾಟು – ತಂಬಿಗೆ – ಥಾಲಿಗಳನ್ನು ಅಣಿಮಾಡಿದಳು (ಪ್ರೇಮತ. ೩).

[<ತಟ್ಟೆ./ಮರಾ. ತಾಟ್]

ತಾಟು$_3$ (ನಾ). ಭಾಗ ; ತಾಕು : ಭಟರಾಶಂಣರ ಗಡಿಂ × ತೆಂ × ತೆಂಕ ತಾಟಿನ ಚ × × ಮೂಕೆಱೆಯ ಮೂಡಣ ಬೇಲಿಂ (ಸೌಇಇ. IX-II, ೪೪೭-೩೭ : 1436). [<ತಟ್ಟು$_4$]

ತಾಟು$_4$ (ನಾ). ಇಳಿಜಾರಾದ ಚಾವಣಿಯ ಚೌಕಟ್ಟು : ಮಲ್ಲಾಡಿನಲ್ಲಿ ಮನೆಯ ಮೇಲೆ ಹಂಚಿನ ತಾಟು ಮಾಡುವರು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೧೭).

[← ಮರಾ. ತಾಟೀ, ಥಾಟ್]

ತಾಟು$_5$ 'ಥಾಟು' ನೋ.

ತಾಟು$_6$ 'ತಟ್ಟು$_7$' ನೋ.

ತಾಟುಪೋಟು,ತಟವಟ,ತಾಟಾಪೋಟಿ, ತಾಟಿಪೋಟಿ, ತಾಟುಹೋಟು, ತಾಟೊಟು (ನಾ). ಕಪಟ ; ಮೋಸ ; ಮಾಯೆ : ತಾಟುಪೋಟಿನ ಠೌಳಿಮಾತಿನ ಪಾಟಿಮಾಡುವ ಪರಮಪಾತಕರೇಟುಗಾಯಿಗಳರಿವರೆ ಶಿವ ಶರಣರಿಂಗಿತವ (ಶರಲೀ. ೭೦೦-೧೭) **ತಟವಟ :** ಟಕ್ಕುಟವಳಿ ತಟವಟ ವಟಮಟವ ಬಿಟ್ಟು (ಕಶಸಾಂ. ೭೦-೫೩); ಮುಂ ತಮ್ಮಬ್ಬೆಯರ್ಗಂ ತಾಮುಂ ತಟವಟದಿಂದೆ ತಿಂದು ತೇಗಿದ ಕತದಿಂದಂ (ಚಿಕವಿ. ೭-೯೮) ; ಆ ರೈತರಿಗೆ ಸಲುವಂತ ಕೆಲವು ಹಣ ದವಸ ಧಾನ್ಯ ತಟವಟಮಾಡಿ ತಿಂದದರಿಂದ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೭) ; ದೇವರ ಕೋರ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಈ ಸುಳ್ಳು ತಟವಟ ನಡೆಯ ಲಾರದು (ಸಣ್ಣಕ. VI, ೮).'ಅಟಮಟ'ಪರಾ. **ತಾಟಾಪೋಟಿ :** ನಮ್ಮ ದಿನಗಳು, ಚಿತ್ತು ಪತ್ತು ಚಿಂದಿ ಪಂದಿ ತಾಟಾಪೋಟಿಗಳಿಂದ ತುಂಬಿವೆಯಲ್ಲಾ (ನಿಬಂಧ. II, ೧೩೩). **ತಾಟಿಪೋಟಿ :** ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಸೇರಿ ಏನೋನೋ ತಾಟಿಪೋಟಿ ಮಾಡಿದರೆ ನಂಬದಿರಲು ಸಾಧ್ಯವೇ (ವಿಕಾಸ. ३८). **ತಾಟುಹೋಟು :** ತಾಟುಹೋಟಿನ ಹಿರಿಯ ನೀನಲಾ (ವೀಕ್ಕಪು. ೪-೧೨-೩೭). **ತಾಟೊಟು :** ತಾಟೊಟು ತಗರುಬೊಗರು ಟಕ್ಕು ಟೌಳಿಯೆಸ ಗುವ ಕೋಟಲೆ ಸಾಕು (ಗೀತಗೋ. ೨೭-೪೭).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಾಟ್ಪೋಟ್ಟು, ತಾಟೋಟ್ಟು; ತೆಲು. ತಾಟೋಟು, ಟಾಟೋಟು, ತಟಮಟ, ತಟವಟ]

ತಾಟುಹೋಟು 'ತಾಟುಪೋಟು' ನೋ.

ತಾಟೊಟು 'ತಾಟುಪೋಟು' ನೋ.

ತಾಡ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು. 'ದೇವತಾಡ' ಪರಾ. ೨. ತಾಲವೃಕ್ಷ. ೩. ಹೊಡೆತ ; ಬಡಿತ ; ಏಟು. ೪. ಶಬ್ದ; ಧ್ವನಿ : "ರವಂ ತಾ[ಪಾಠಾಂ. ತ್ರಾ]ಡಪಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೯೭-೧೭). [ಸಂ.]

ತಾಡಂಕ (ನಾ). = ತಾಟಂಕ. [ಸಂ.]

ತಾಡಕ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು; ದೇವದಾಳಿ : "ದೇವದಾಳಿ ತಾಡಕಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ४೦-೩೦). ೨. ಚಾಟಿ ; ಚಬಕ : "ಚಬಕಃ– ತಾಡಕಂ." (ಕಾಶಕ್ಕ. ೩೨). ೩. ಹೊಡೆಯುವವನು. [ಸಂ.]

ತಾಡಕಾಲು (ನಾ). ಖಡ್ಗ ಯುದ್ಧದ ಒಂದು ವರಸೆ : ಭ್ರಮಣದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಾರಿ ಎರಡು ಕಾಲ್ಗಳನ್ನು ತಾಡಿಸುವದೂ ಅವುದು ಅದರ ಹೆಸರು ತಾಡಕಾಲು ಎಂದು ನುಡಿಯಲ್ಪಡುವುದು (ಖಡ್ಗಟೀ. ೪-೨೯).

[ತಾಡ + ಕಾಲು$_1$ (<ಕಾಲ್$_1$)]

ತಾಡಣ (ನಾ). = ತಾಡನ ೨ : ಪಾದತಾಡಣದಿಂ ಮುಖಮಾರುತದಿಂ ಪುಷ್ಪಿಸುವ ಫಲಿಸುವ ತರುಗಳುಂ (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೨-೦೮).

[<ಪ್ರಾ. ತಾಡಣ./ಸಂ. ತಾಡನ]

ತಾಡನ (ನಾ). ತಟ್ಟುವುದು ; ಹೊಡೆಯುವುದು : ಅರಸಂ ಕರತಳ ತಾಡನ ಪುರಸ್ಸರಂ ದೇವ ಬನ್ನಿಮೆಂದೊಲವಿಂದೊಡ್ಡಿರೆ ಕೈಯಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೩-೪೭); ಮಹಾಬಂಧದಲ್ಲಿರ್ದ ಯೋಗೀಶ್ವರಂ ಸುಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಸಮವಾದ ಹಸ್ತದಲ್ಲಿರ್ದು ಮೆಲ್ಲನೆ ತಾಡನಂ ಮಾಡೂದು (ಶಿವಪ್ರ. ೫-೧೧); ದುಂಬಿಯೆ . . . ನಿನ್ನ ತಾಡನಗಳನಾನುವ ಹೂವಿವೆ ಬೇರೆಡೆ ಸಾರವುಗಳನು (ಇಂಚಾಪ. ೧೭೮-೨೯). [ಸಂ.]

ತಾಡನಗೈ (ಕ್ರಿ). ತಟ್ಟು ; ಬಡಿ : ಕಲೆಯ ತಾಣಗಳ ತುಡುಕಿ ತಾಡನಗೈದು ಜುಮ್ಮುದಟ್ಟಿಸಿ (ಕಂಕನವಿ. ೧೦-೪೫). [ತಾಡನ + ಗೈ (<ಕೆಯ್$_1$)]

ತಾಡನಿ (ನಾ). (ಕುದುರೆ, ಎತ್ತು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಹೊಡೆಯುವ) ಚಬಕ ; ಚಾವಟಿ. [ಸಂ. ತಾಡನೀ]

ತಾಡನೆ (ನಾ). ತಟ್ಟುವುದು. 'ತಾಡನೆಗೈ' ಪರಾ. [ಸಂ. ತಾಡನ]

ತಾಡನೆಗೈ (ಕ್ರಿ). = ತಾಡನಗೈ : ತೊಳಪ ಕಂಕಣದ ಕೈಯಿಂದ ಘಲಿರೆನಿಸುತ ಬೆನ್ನ ನಸು ತಾಡನೆಗೈವ (ಕಂಕನವಿ. ೯-೧೨೪).

[ತಾಡನೆ + ಗೈ (<ಕೆಯ್$_1$)]

ತಾಡಪತ್ರ (ನಾ). ತಾಳೆಮರದ ಎಲೆ ; ತಾಳೆಗರಿ : ಬಹು ಪ್ರಾಚೀನಕಾಲ ದಿಂದಲೂ ಇರತಕ್ಕಂಥ ತಾಮ್ರಪತ್ರ . . . ತಾಡಪತ್ರ ಹಾಗೂ ಇತರ ದಾನಪತ್ರಗಳ ಮೇಲಿಂದಲೂ (ಗುರುಚ. ४೧); ನಿನ್ನ ಚರ್ಮವೆ ತಾಡಪತ್ರವು ನಿನ್ನ ಅಸ್ಥಿಯೆ ಕಂಠಪತ್ರವು (ಕರುಶ್ವಾ. ೮೭-೧). [ತಾಡ + ಪತ್ರ]

ತಾಡಪತ್ರಿ (ನಾ). ನೀರಿಳಿಯದಂತೆ ಟಾರು ಬಳಿದು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಬಟ್ಟೆ; ಟಾರ್ಪಾಲು: ಬಾಲ್ಕನಿಯನ್ನು ಮುಚ್ಚಿದ್ದ ತಾಡಪತ್ರಿಯ ಪರದೆ . . . ಪಟಪಟನೆ ಹೊಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿತ್ತು(ವಾತ್ಸಲ್ಯ. ೧). [←ಮರಾ.ತಾಡಪತ್ರೀ]

ತಾಡವನ (ನಾ). ತಾಲವೃಕ್ಷಗಳ ಗುಂಪು ; ತಾಳೆಮರಗಳ ಕಾಡು : ಇಲ್ಲಿಂದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಯೇ ಒಂದು ತಾಡವನವಿದ್ದು, ಅಲ್ಲಿ ತಾಡದ ಹಣ್ಣುಗಳೂ, ಬೇರೆ ರುಚಿಕರ ಫಲಗಳೂ ಬಹಳ ಆಗುವುವು (ಭಾಮೃತ. ೩೦೭). [ತಾಡ + ವನ]

ತಾಡವಾಲೆ 'ತಾಡವೋಲೆ' ನೋ.

ತಾಡವೋಲೆ, ತಾಡವಾಲೆ, ತಾಡೋಲೆ (ನಾ). (ಬರೆಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದ) ತಾಳೆಯ ಮರದ ಗರಿ,–ಎಲೆ: ಅವರು ತೀರ ಪ್ರಾಚೀನಕಾಲದ ಹಸ್ತಲಿಖಿತ ತಾಡವೋಲೆಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದ್ದಾರೆ (ರತ್ನಗೋ. ೨೫); ಹಳೆಯ ತಾಡವೋಲೆಯ ಗ್ರಂಥಗಳು ಕೈಬರೆಹದ ಪುಸ್ತಕಗಳು ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ವಾಙ್ಮಯ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳನ್ನೂ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ (ಮೂರುಲು. ೩ ಮುನ್ನುಡಿ). **ತಾಡವಾಲೆ:** ಅದರ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ತಾಡವಾಲೆಯ ಪುಸ್ತಕವು ಉಚ್ಚಿ ಇಟ್ಟಿತ್ತು (ಮಾಧವ. I, ೧೫); ಅದರ ಚರಿತ್ರೆ, ಸಾಹಿತ್ಯಗಳ ಪರಿಚಯಕ್ಕಾಗಿ ಹಳೆಯ ತಾಡವಾಲೆಗಳನ್ನು ಹುಡುಕಿ ಅಲೆದಾಡಬೇಕಾಯಿತು (ಯಕ್ಷಬ. III ಮುನ್ನುಡಿ). **ತಾಡೋಲೆ:** ಧರೆಯೆ ತಾಡೋಲೆಯು ಮರಗಳೆ ಲೆಕ್ಕಣಿಕೆ ಹರಿಯುವ ನೀರ ಮಸಿಮಾಡಿ (ಸಿದ್ಧಪು. ೩-೪೫); ಅವನು ನನ್ನ ಮುಂದೆ ಒಗೆದು ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿದ ತಾಡೋಲೆಯ ಗ್ರಂಥಗಳ ಸತ್ಕಾರ ಹೆಚ್ಚಿನದ್ದಾಗಿತ್ತು (ಕಂಬಹು. ೩೮); ತಾಡೋಲೆಗಳ ರಾಶಿಯು ಈ ಮಠಗಳಲ್ಲಿ ಈಗಲೂ ದೊರೆಯುವುದು (ಕನ್ನಜಾ. ೧೮೨).
[ತಾಡ + ಓಲೆ]

ತಾಡಾಸನ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಯೋಗಾಸನ: ಮುಖ್ಯವಾದ ಕೆಲವು ಆಸನಗಳು ಅಷ್ಟ ವಿನ್ಯಾಸಗಳು ೧. ಉತ್ತಾನಾಸನ . . . ೭೩. ತಾಡಾಸನ . . . ೭೯. ಭೈರವಾಸನ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನೇಕವಿವೆ (ಭಾರದ. ೧೬೭).
[ತಾಡ$_0$ + ಆಸನ]

ತಾಡಿ 'ತಾಳ್$_3$' ನೋ.

ತಾಡಿಕವಡೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ಅಕ್ಷಃ – ತಾಡಿಕವಡೆ, ಚೆಂಡುಗ, ದೇವಸಾಸಿವೆ" (ಒಷಧಿ. ೧). [?]

ತಾಡಿತ (ಗು). ೧. ಹೊಡೆದ; ಬಡಿದ: ಉತ್ಸುಕ ಭೂಪಾಲ ಭುಜಂಗ ತಾಡಿತ ಹಟಧ್ವಂಟಾರವಾವಿಷ್ಕೃತಾಧಿಕಸೌಭಾಗ್ಯಮದೇಂ ಬೆಡಂಗ ಮದುರ್ದೋ ಗಾಣಿಕ್ಯಸೌಧೋತ್ಕರಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧-೧೩೪); ಉದ್ಭಟ ಹೂಂಕೃತಿಯಂತೆ ತಾಡಿತ ಜ್ವಾಲತೆಯೊಂದು ಠಂಕೃತಿ ವಿಜೃಂಭಿಸೆ (ರಾಜಶೇ. ೬-೬೭). (ನಾ). ೨. (ಮಲ್ಲಯುದ್ಧದ) ಒಂದು ವರಸೆ (?): ಹೊಡೆತ ತಾಡಿತವು ಸಂಧಿತವು ಸಹ ಇವು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಕೊಂಬುಗಳ ಯುದ್ಧದ ಭೇದಗಳು (ಸೌಗಂಧಿ. ೨೭೮-೫). [ಸಂ.]

ತಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹೊಡೆ; ಬಡಿ; ಬಾರಿಸು: ಶಂಖಿಂಗಳಂ ಪೂರಿಸಿಯುಂ ಭೇರಿಯಂ ತಾಡಿಸಿಯುಮೋಗೆಯ್ದಂ ಪೊಱಮಡದಿರೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೩-೭೭ವ); ಕುಲಿಶದಿಂ ತಾಡಿಸಿದ ಗಿರಿಯಂತುಟಾದಂ (ವೀಶ್ವಪು. ೩-೨೦-೧೦); ತಾಡಿಸುವ ಬಹು ವಿಧದ ವಾದ್ಯದ ಜೋಡಣೆಯ ಮಂಗಳತೆ ಮೆಟ್ಟಿಯಲು (ನಿಭಾಗ. ೧೦-೨೩-೧೦); ಬುದ್ಧಿಗಲಿಸಿ ಕೇಳದಿರಲು ಗದ್ದಿಸಿ ತೆರೆಗೆಯ್ಗಳಿಂದೆ ತಾಡಿಸುವಂತೆ ಗುದ್ದಿತು ಜಲನಿಧಿ ತಟವ (ಮೋಹತ. ೨-೮); ಗುಲಾಮಳಂತೆ ಕಂಡು ತಾಡಿಸುವುದನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಬಿಡು (ಪ್ರಗಂಬ. ೦೫೬).
[ತಾಡನ + – ಇಸು$_3$]

ತಾಡು (ನಾ). ಹಗ್ಗ. [←ತೆಲು. ತಾಡು, ತ್ರಾಡು]

ತಾಡೆ$_1$ 'ತಾಳ್$_3$' ನೋ.

ತಾಡೆ$_2$ (ನಾ). ಸಮಾನ; ಸಾಟಿ; ಸಾದೃಶ್ಯ: ಉಳಿದ ಮಾವು, ಸಂಪಿಗೆಗಳ 'ತಾಡೆ'ಗೆ ಇದು ಬರಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ ಸೌಂದರ್ಯಮಾನದಿಂದ (ಸುತ್ತುಮು. ೩೫).
[← ಪಾರ. ಮರಾ. ತಾಡಾ]

ತಾಡೋಲೆ 'ತಾಡವೋಲೆ' ನೋ.

ತಾಣ, ಟಾಣ, ಠಾಣ, ಠಾಣಾ, ಠಾಣೆ, ಠಾನೆ, ತಾನ$_1$ (ನಾ). ೧. ನೆಲೆ; ಬೀಡು; ಇಂಬು; ಆಶ್ರಯ; ಸ್ಥಳ: "ಇಕ್ಕೆ, ಇಂಬು, ಗೊತ್ತು, ನೆಲೆ, ತಾಣಂ . . . ಈ ೧೫ ಆಶ್ರಯಕ್ಕೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೧೫-೨೧೦); "ತಾಣಮೆ ತಾಂ ಸ್ಥಾನಮಕ್ಕುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೦೨೮); ಅರಮನೆ ತಾಣದ ಭಾಗಮುಮಪ್ ಅಚ್ಚಕಮ್ಮೆತ್ತಿಯೆಕಿ ಕೊಟ್ಟಾರ್ಸೆನವರಸರುಂ (ಎಕ. VI, ಕೊಪ್ಪ. ೩೭-೯; ಸು. 675); ಪ್ರಣುತ ಪದಾಂತರೀಕರಣಮಂತದೆ ತಾಣದೊಳಾದೊಡಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೨೨); ತಾನುಮಂತಃಪುರಪರಿವಾರಂ ಬೆರಸು ಬೇಂಟೆಗೆ ಪೊಱಮಟ್ಟು ಪರಿಯ ತಾಣಕ್ಕೆ ವಂದು (ಪಂಪಭಾ. ೫-೪೭ ವ); ಸರ್ವಸಿದ್ಧಿಗಳ ತಾಣಂ (ಹಡಕಾ. ೧-೭); ಸೌಖ್ಯದ ಗರುಡಿ ಸೊಂಪಿನ ಪದವಿ ಲೀಲೆಯ ತಾಣ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೨-೪). **ಟಾಣ:** ೧. 'ಟಾಣದೀವಿಗೆ' ಪರಾ. ೨. ಒಂದು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಮುಖ್ಯಸ್ಥಳ,– ಕೇಂದ್ರಸ್ಥಾನ: (+). **ಠಾಣ:** ೧. ವರ್ಗದ್ವಿತೀಯಾಕ್ಷರಂಗಳ್ಗೆ . . . ಠಾವು, ಠಾಣಂ, ಠಕ್ಕಿಸಿದಂ (ಠೆಕ್ಕಿಸಿದಂ) (ಶಮದ. ೧೫ ಪ್ರಯೋ); ಪೊಡೆವಟ್ಟು ಬೇಡಿಕೊಂಡೆದ್ದು ಸಾಧನೆಗೆಯ್ಯೆ ತೊಡಗಿದ ಜಗಜಟ್ಟಿದೈತ್ಯ ಜಡಜಸಂಭವ ಮುಖ್ಯ ಸುರರಿಂಗೆ ಭೇದವ ಕೊಡದ ಮಾಯಾವಿ ಠಾಣವನು (ಮೋಹತ. ೧೦-೬೫); ಅದರ ಅರಮನೆ ಕಿವಿಯಾದರೆ ಮೂಗು ಮೊದಲಾದುವುಗಳೆಲ್ಲ ಸಾಮಂತ ಮನ್ನೆಯರ ಠಾಣಗಳಂತೆ (ನಡೆದಾ. I. ೪೩೮). ೩. (ಕೋಟೆ, ಕಿಲ್ಲೆ, ಪಟ್ಟಣ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಅವುಗಳ) ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಇಟ್ಟಿರುವ ಸೈನ್ಯ; ಕಾವಲುದಂಡು: 'ಠಾಣವಿಕ್ಕು' ಪರಾ. **ಠಾಣಾ:** ೪. ಸೇನಾಶಿಬಿರ; ಪಾಳೆಯ: (+). ೫. ಪೋಲೀಸು ದಳದ ಕಚೇರಿ; ನಗರ ರಕ್ಷಕರ ನೆಲೆ; ಕೊತ್ವಾಲರ ಚಾವಡಿ: ಅವನ ಗೆಳೆಯ ಗುಣೇಂದ್ರ ಮುಂಬಯಿ ಟೌನಿನ ಠಾಣಾಇನಸ್ಪೆಕ್ಟರನಾಗಿ – ಬಂದ (ಪ್ರಣಸ. ೨೩); ಫೌಜದಾರರು ಇವನನ್ನು ಕಚೇರಿಯಲ್ಲಿ ಠಾಣಾ ಅಮಲ್ದಾರನೆಂದು ನಿಯಮಿಸಿದ್ದರು (ನಾಪೂಲೀ. ೦೫೦). ೬. ಪೌರಾಡಳಿತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕಚೇರಿ: (+). **ಠಾಣೆ:** ೧. ಅಂತು ಅವಳಿಗಾದರೂ ಆ ಠಾಣೆಯನ್ನು ತತ್ಕಾಲಕ್ಕೆ ಬಿಡುವ ಮನಸ್ಸು ಬರಲಿಲ್ಲ (ಕನ್ನಾಬ. ೫೭). ೪. ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಠಾಣೆಗಳೊಳಡಗಿರ್ದ ಯಾತು ಭಟರು ಪುಲಿಗಳಂತಿದಿರಾಂತು ಪೊಣರಲ್ (ಕೀಷರಾ. ೧೪-೨೨). ೫. ನಿನ್ನೆ ರಾತ್ರಿ ಕಳ್ಳರನ್ನು ಹಿಡಿಯುವುದಕ್ಕೆ ಹೋಗಿದ್ದ ಠಾಣೇದ ಗುರಿಕಾರನು ಊರಲ್ಲಿ ಕೋಟುಗಸ್ತಿ ತಿರುಗುತಿರುವಾಗ್ಗೆ (ಪೀಟಮಾ. ೪೪). ೭. ಊರಗಡಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸುಂಕದ ಕಟ್ಟೆ: ಯಾ ಠಾಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಯೆತ್ತುಗಳ ವರ್ಣ ವಯಸ ಬರಸಿ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೨೮-೧೯; 1670). **ಠಾನೆ:** ೫. ಹರಿ ಠಾನೆಗೆ ಹೋಗಿ ಅದೇ ಕುಳಿತುಕೊಂಡಿದ್ದ (ಕೂತಕಾ. ೧೭). **ತಾನ$_1$:** ೧. "ತಾಣ (ತಾನ, ಠಾಣ) – ಸ್ಥಾನ = ಜಾಗ" (ತದ್ಭಕೋ. ೦೭). [<ಪ್ರಾ. ಥಾಣ, ಠಾಣ./ಸಂ. ಸ್ಥಾನ]

ತಾಣಂದರ 'ಠಾಣಾಂತರ' ನೋ.

ತಾಣಕ 'ತಾನಕ' ನೋ.

ತಾಣಗುಂದೂರ್, ತಾನಗುಂದೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಶ್ರೀಮತ್ ಪೆಗ್ಗಡೆ ಪುಳಿಯ್ಯಮ್ಮ ತಾಣಗುನ್ದೂರ್ಕ್ಕೆಱೆಯಂ ಕಟ್ಟಿಸಿ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೧೯೪-೧೦; 935); ಅಯ್ಚಯ್ಯ ತಾಣಗುನ್ದೂರ ಮಹ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೪೨, ೭೦-೭; 1002); ಶ್ರೀಮತು ತಾಣಗುಂದೂರ ಮೂವತ್ತಿಚ್ಚಾಸಿರದ ಮಗಂ ಸುರಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತನಾದ (ಎಕ. VII(8), ಶಿಕಾರಿ. ೩೩೦-೩; 1075). **ತಾನಗುಂದೂರ್:** ತಾನಗುನ್ದೂರ್‌ನ್ನಾಮ ಗ್ರಾಮಂ ಶ್ರೀಧರ ಚೌವೇರ ಪುತ್ರಸ್ಯ (ಇಅ. XVIII, ೩೭೭-೦೭; 8ನೆಯ ಶತ). 'ಟಾಣಗುಂದೂರ್' ಪರಾ. [? +ಊರ್]

ತಾಣದೀವಿಗೆ, ಟಾಣದೀವಿಗೆ, ಟಾಣಾದೀವಿಗೆ, ಠಾಣದೀವಿಗೆ, ತಾಣಾದೀವಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದಲ್ಲೇ ಇಟ್ಟಿರುವ ದೀಪ,–ದೀಪದ ಕಂಬ: ತಾಣದೀವಿಗೆಗಳನವರ್ಗೀಗುಂ ಪ್ರದೀಪ ದೀಪಾಂಗಕುಜಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೦೦೭); ಜಲಜಲಿಸಿ ತೊಳಪ ತಾಣದೀವಿಗೆ[ಪಾಠಾಂ. ಆಸ್ಥಾನದೀಪಿಕೆ]ಗಳಿಂ ಕರಮೆಸೆವ ಕರುಮಾಡಮಂ ಪೊಕ್ಕು (ಲೀಲಾವ. ೬-೫೫ ವ);

ಸ್ಥಾನದೀಪಿಕಾ–ತಾಣದೀವಿಗೆ (ಶಮದ. ೨೮೯ ಪ್ರಯೋ) ; ಇಟಿನೇಹಂ ತಾಣ ದೀವಿಗೆಯೊಳ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೭–೨೫) ; ತನ್ನ ತಾಣದೀವಿಗೆ ತುಂಬ್ಯಾಳ (ಲೋಕಗೀ. ೩೫) ; ಮನೆಯೊಳಗೆ ತಾಣದೀವಿಗೆಯು ಕಾಯಕಕೆ (ಕನ್ನಜಾ ೨೯೮). **ಟಾಣದೀವಿಗೆ:** ಟಾ[ಪಾಠಾಂ. ಠಾ]ಣದೀವಿಗೆ ಮಂಗಳಾರತಿ ಸಾಣೆ ಕಲ್ಲನುಲೇಪನದ . . . ಉಚಿತವಸ್ತುಶ್ರೇಣಿಯಿಂದೊಪ್ಪಿದುದು ವಾರ ವಿಳಾಸಿನೀಸದನ (ಬಸಪು. ೧೨–೧೦) ; ಜಾಣೆ ಕೊಂಡಳು ವೀಳೆಯವನು ಟಾಣದೀವಿಗೆ ಬೆಳಗಿರೆ ಬಂದು (ಧನ್ವಜ. ೧೧೨). **ಟಾಣಾದೀವಿಗೆ:** ನಾಲ್ದೆಸೆಯೊಳುರೆ ಬೆಳಗುವ ವಸುಮಯದ ಟಾಣಾದೀವಿಗೆಗಳನು ತಂದಿರಿಸಿ (ನವಮೋ. ೧೯–೧೬). **ಠಾಣದೀವಿಗೆ:** ಇಂದ್ರಮಾಣಿಕಮಯ ಮಂಟಪದಿ ಚೆಂದಚಂದದ ಠಾಣದೀವಿಗೆ ಹೊಳೆಯುತ್ತ (ಪುರಂದ. ೩–೧೫೦–೧). **ತಾಣಾದೀವಿಗೆ:** ಶ್ರೀಸಿಕೇಸ್ವರದೇವರಿಗೆ ತಾಣಾದೀವಿಗೆ ಸಹಿತವಾಗಿ ಚಂದ್ರಾರ್ಕ್ಕವ ಖಂಡಿತ ದೀಪಂ ನಡವಂತಾಗಿ . . . ತಾಣಾದೀವಿಗೆ ಸಹಿತ ಮಾಡಿದ ಧರ್ಮ್ಮ (ಎಕ. XIV, ಶ್ರೀರಂಗ. ೨೫–೭ ; ?). [ತಾಣ + ದೀವಿಗೆ]

ತಾಣಬಟ್ಟ (ಗು). ೧. ಇದ್ದ ಜಾಗದಿಂದ ಹೊರದೂಡಿದ ; ಪದಚ್ಯುತಗೊಳಿಸಿದ : "ತಾಣಬಟ್ಟ (ತಾಣವಟ್ಟ)–ಸ್ಥಾನಭ್ರಷ್ಟ" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೭); ಎರಡು ಪದಂಗಳಪಭ್ರಂಶಕ್ಕೆ . . . ಸ್ಥಾನಭ್ರಷ್ಟ–ತಾಣಬಟ್ಟ (ಶಮದ. ೨೮೯ ಪ್ರಯೋ).(ನಾ). ೨. ಜಾಗದಿಂದ ತಳ್ಳಿಸಿಕೊಂಡವನು; ಪದಚ್ಯುತಗೊಂಡವನು : ನೆಱೆ ಕೈವೀಸುತೆ ದೆಸೆದೆಸೆಯೆಱೆಯರನಾ ತಾಣಬಟ್ಟರಂ ಮಾಡುತೆ . . . ಬೊಬ್ಬಿಱೆವುತ್ತಿರ್ದಂ ರಣಾಗ್ರದೊಳ್ಗಜದನುಜಂ (ವೀರವಿ. ೫–೩೮). [<ಸಂ. ಸ್ಥಾನಭ್ರಷ್ಟ]

ತಾಣಬೀಡು (ನಾ). ಸೈನ್ಯದ ದಳಗಳು ಬಿಡಾರ ಹೂಡಿರುವ ಸ್ಥಳ : ತುಂಗಭದ್ರೆಯಾ ತಡಿಯೊಳ್ ತಾಣಬೀಡುಗಳಿಟ್ಟು (ಇಅ. XI, ೧೨೭–೮ ; 804). [ತಾಣ + ಬೀಡು$_2$]

ತಾಣವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಹಿಡಿ; ಸ್ಥಳವನ್ನು ಹಿಡಿ : ಶ್ರೀಪತಿಗೊಪ್ಪುವ ತಾಣವಿಡಿದು ಪುಷ್ಪಚಾಪನೋಲಗಶಾಲೆಯಂತೆ ರೂಪುವಿಡಿದ ಹೊನ್ನ ಪುತ್ತಳಿಗಳ ಕಾಂತಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿದುವು (ಕಂಸವಿ. ೨೦–೨೫). [ತಾಣ + ಪಿಡಿ$_1$]

ತಾಣಾಂತರ, ಟಾಣಾಂತರ, ಠಾಣಾಂತರ, ಠಾಣಾಂದರ, ತಾಣಂದರ (ನಾ). ೧. ಪಾಳೆಯಂ ; ಠಾಣ್ಯ : ಪೆಂಡತಿಯುಮಂ ಪಿಡಿದೊಡಗೊಂಡು ಪೋಗಿ ಧರ್ಮಾಧಿಕರಣದ ತಾಣಾಂತರದೊಳಿರಿಸಿದಂ (ಪಂಚತಂ. ೬೯–೨). **ಟಾಣಾಂತರ:** ೧. ಕಲ್ಕೆಱೆಯ ಟಾಣಾಂತರಕ್ಕೆ ನಡವ [ಪೆ]ರ್ಗ್ಗಡೆ ಮಾಸುದೇವಯ್ಯನುಂ . . . ಕೊಟ್ಟರ್ದ್ದು (ಸೌಇಇ. XX, ೬೦–೦೯ ; 1088) ; ನೂಲಂಗೇರಿಯಿಂ ಟಾಣಾಂತರದ ಸುಂಕದ ಪೊಮ್ಮಣಯ್ಯನಾಯಕರು . . . ವರ್ಷಂಪ್ರತಿಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಧರ್ಮ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೨೬೭–೩೨ ; 1147). **ಠಾಣಾಂತರ:** ೧. ತಮ್ಮ ಬೆಸದಿಂ ತಂತಮ್ಮ ಠಾಣಾಂತರಂಗಳೊಳಿರ್ದಂಗಜ ತಂತ್ರದಂತೆಸೆವಿನಂ ಚೆಲ್ವಾದುವಿಮ್ಮಾವುಗಳ್ (ಆದಿಪು. ೧೧–೯೬) ; ನಿಮ್ಮಾಜ್ಞೆಯಂ ಮೀಱೆ ದೇವರ ಠಾಣಾಂತರಮಂ ತಿರಸ್ಕರಿಸಿ ನಾಡಂ ವಜ್ರವೀರಂ ಧುರೋದ್ಧುರಶೌರ್ಯಂ ಬಿಡೆ ಕಾಡಿ ಗೋಟಿಡಿಸಿದಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೨–೧೧) ; ಅಟವೀಮಧ್ಯದ ಸರೋವರದೊಳು ಠಾಣಾಂತರ ಮನಿರಿಸೆ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೧೧–೮ ವ). ೨. ಸ್ಥಳದಿಂದ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಬದಲಾಯಿಸುವಿಕೆ ; ಸ್ಥಳಪಲ್ಲಟ : ಹೋಹ ಬಟ್ಟೆಯಲೊಂದು ಮಾಯೆಯಿದ್ದುದ ಕಂಡೆ ಠಾಣಾಂತರ ಹೇಳಿತ್ತು, ಠಾಣಾಂತರ ಹೇಳಿತ್ತು (ಅವಚಂ. ೫೬–೨೩೯). **ಠಾಣಾಂದರ:** ೧. ಶ್ರೀಮತು ಕೊಂಟಿಗೆ ಮುವತ್ತರ ಠಾಣಾಂ[ದ]ರದ ಸುಂಖವೆಗ್ಗಡೆ ವೆಂಕಪ್ಪೆಯ (ಸೌಇಇ. XI-i, ೦೦೨–೨೨ ; 1072). **ತಾಣಂದರ:** ೨. "ತಾಣಂದರ–ಸ್ಥಾನಾಂತರ"(ತದ್ಭಕೋ. ೧೭); ಪಲವೆಡೆಯ ಕಡೆಯ ಬಾಡಗಳ ಬನಂಗಳೊಳ್ ತಾಣಂದರಮಾಗಿರ್ಪ ಕೆಂಗಣ್ಣಕ್ಕಿ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೧೯೬). [<ಸಂ. ಸ್ಥಾನಾಂತರ]

ತಾಣಾದೀವಿಗೆ 'ತಾಣದೀವಿಗೆ' ನೋ.

ತಾಣಿಕ (ನಾ). ೧. ಸ್ಥಾನಿಕ. ೨. ಸ್ಥಾನಿಕನ ಅಧಿಕಾರ : ಈ ದೇವಾಲಯಕೆ ತಾಣಿಕದ ಹೊನ್ನು ಸಮ್ಯಭಾಗ ಈ ದೇವಾಲಯಕೆ ಬಿಡಿಸುವಂ[ತು] ಧಾರಾಪೂರ್ವ್ವಕಂ ಮಾಡಿಬಿಟ್ಟ ಧರ್ಮ್ಮ (ವ್ಮ್ಯಆರಿ. ೧೯೨೯, ೫೦–೦೦ ; 1198). [<ಸಂ. ಸ್ಥಾನಿಕ]

ತಾಣು (ನಾ). ೧. ಶಿವ : ಕ್ಷೋಣಿಯೊಳು ನರರೂಪಧಾರಣ ತಾಣು[ಪಾಠಾಂ. ಸ್ಥಾಣು]ವಲ್ಲಾ ನೀವೆನುತ (ಬಸಪು. ೩೭–೬೦). ೨. ಗೂಟ : "ತಾಣ–ಸ್ಥಾಣು=ಶಿವ, ಗೂಟ" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೭). [<ಸಂ. ಸ್ಥಾಣು]

ತಾಣ್ಯ 'ಟಾಣಯ' ನೋ.

ತಾತ (ನಾ). ೧. ತಂದೆ ; ಜನಕ : "ತಾತನೆನೆ ತಂದೆ" (ಮಂಗರಾ. ೯೦–೯); ಎಱಕೆಗಳಿಂದ ಮುಚ್ಚಿ ಮೋಹದೆ ತಾತಂ ಮಱುಗುತ್ತಿರ್ಪಿನಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೦೮೩) ; ಕಂಡರಂದಸ್ತ್ರಿಪ್ರಾಸ್ತ್ರಿಯರೆಂಬ ಕಂಸಸತಿಯರ್ ವಿಖ್ಯಾತನಂ ತಾತನಂ (ಜಗವಿ. ೬–೩೪) ; ಓತು ತಾತಂ ಜಾತಸೂತಕಾತೀತಂಗೆ ಜಾತಕರ್ಮವನೊದವಿ (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨–೯) ; ಭೂತಳದ ಮೇಲಾ ವಿರಿಂಚಿಯು ತಾತ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಾಡಿ ನೆರಹಿದ ಪುಣ್ಯಫಲದಿಂದ (ಕುವ್ಯಾಆ. ಒರಿಇ. ೨೭–೮) ; ಎನ್ನ ತಾತನೆ ಎನ್ನ ಪೊರೆವನೆ ಎನ್ನಯ್ಯ (ಜೀವಂಸಾಂ. ೧೯–೩೦). ೨. ತಂದೆಯ ಅಥವಾ ತಂದೆ ತಾಯಿಯ ತಂದೆ; ಅಜ್ಜ; ಪಿತಾಮಹ, ಅಥವಾ ಮಾತಾಮಹ : ನರಸನಾಯಕನ ತಾತನಾದ ತಿಮ್ಮನೆಂಬಾತನು ತುಳುವ ದಂಡನಾಯಕರ ಪೈಕಿ ಬಹಳ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದವನು (ಕ್ಕದೇವ. ೩); ಫಲಿತ ಶಿರದ ತಾತ, ರಾಯರು (ರಾಮಾನ. ೯೭). ೩. ಮುದಂಕ; ವೃದ್ಧ : ಏತ ತಲೆ ತೂಗಿದರೆ ನೀರು ಬಂತು, ತಾತ ತಲೆತೂಗಿದರೆ ಪಗಡಿ ಬಿತ್ತು (ಗಾದೆ). ೪. ವಯೋವೃದ್ಧರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಗೌರವದಿಂದ ಬಳಸುವ ಮಾತು : ಆ ಮನೆ ತಾತ ಬಹಳ ಒಳ್ಳೆಯವರು (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ತಾತಪಾದ(ನಾ).ಗೌರವದಿಂದ ತಂದೆಗೆ ಹೇಳುವ ಮಾತು: ಚರಿಸಲಮ್ಮನು ತಾತಪಾದ ರವಿಚಂದ್ರಮರ ಕಿರಣಗಳ್ಳೊಗಸಲ್ಲವೆಂತೆನುತ (ವಂಕಾರಾ. ೫–೩–೫೨). [ತಾತ + ಪಾದ]

ತಾತಾನಿರಾ (ನಾ). (?) : ಮುರಾರಿರಾಯನು ತಾತಾನಿರಾ ಮಾಡಲಾಗಿ (ಹೈದರ. ೬೦). [?]

ತಾತಿ$_1$ (ನಾ). ಮಂಗ : ಅರ್ಕನಿರೆ ವೃಶ್ಚಿಕದೊಳ್ ತಾತಿ (?) ಧನು ನೋಡೆ ಭಾವಿಪುದೀ ತೆಱನನೆಂದು ಪೇಱ್ದಂ (ಜಟ್ಟಮ. ೮–೧೯೩). [ಸಂ.]

ತಾತಿ$_2$ 'ತಾಯಿತಿ' ನೋ.

ತಾತಿಗಿಡ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ದೊಡ್ಡ ಮರಗಳ ಕೊಂಬೆಗಳನ್ನು ಫರನ್ಸ್ ಎಂಬ ಕ್ರಕಚ ಪತ್ರಗಳಿರುವ ತಾತೀಗಿಡಗಳು ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡಿರುತ್ತವೆ (ಭೂವಿವ. ೧೯೯). [ತಾತಿ? + ಗಿಡ (<ಗಿಡು)]

ತಾತಿಭೂತ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಿಶಾಚಿ (?) : ಅವರು ಹೇಳಿದ ತಾತಿ[ಪಾಠಾಂ. ತು]ಭೂತದ ಕೋಟಲೆಗೊಳಗಾಗಿ (ಮಡಿಮಾ. ೩೪). [ತಾತಿ? + ಭೂತ]

ತಾತಿವರ (ನಾ). ಭೂತನಾಥ ; ಶಿವ : ಶ್ರೀರಮಣಂ ಪಯೋಜಭವ ತಾತಿವರಂ ನೆಱೆ ಕಾಣ್ಬೆವೆಂದೊಡಂ ದಾರಿಗೆ ರೂಪುದೋಱದಿರುತಿರ್ಪ ಮಹಾಪರಬೊಮ್ಮ (ಪಂಚಶ. ೬೫–೧). [ತಾತಿ ? + ವರ$_3$]

ತಾತ್ಕಾಲಿಕ (ಗು). ೧. ಆ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ; ತತ್ಕಾಲೀನ; ಕೂಡಲೆ ಜರುಗುವ; ತಡವಾಗದೆ ಸಂಭವಿಸುವ. ೨. ಅಲ್ಪಕಾಲಿಕ; ಹಂಗಾಮಿಯಾದ ; ಖಾಯಂ ಅಲ್ಲದ: ದಕ್ಷತೆ ಕುಂದಿದಾಗ ಆಗುವ ಪರಿಣಾಮ ತಾತ್ಕಾಲಿಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ (ಶಿಕ್ಷದ.೬೬೩); ಅಂಗ್ಲೇಯ ವೈದ್ಯರು ಕೂಡ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ನಡೆಸಿದರು. ಅದರಿಂದ ತಾತ್ಕಾಲಿಕ ಗುಣವಾಯಿತು (ಪ್ರತಾಪ. ೧೭);

(ನಾ). ೩. ಪ್ರಕೃತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದುದು: ಶಿಲಾಶಾಸನಗಳ ಲಿಪಿಯೇ ತಾತ್ಕಾಲಿಕವಾಗಿ ಲಿಪಿಶಾಸ್ತ್ರಕಾರರಿಗೆ ಅರ್ಥವಾಗಿರುವ ಪ್ರಾಚೀನ ಲಿಪಿ (ದ್ರಾವಿವಿ. ೪೫). ೪. ಮಾಧುಕರ, ಅಸಂಕ್ಲ್ಪ್ತ, ಪ್ರಾಕ್ಪ್ರಣೀತ, ಅಯಾಚಿತ ಮತ್ತು ತಾತ್ಕಾಲಿಕವೆಂಬ ಐದು ವಿಧವಾದ ಭಿಕ್ಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಮಾಧೂ[ಧು]ಕರ . . . ಅಯಾಚಿತ ತಾತ್ಕಾಲಿಕವೆಂಬ ಪಂಚವಿಧ ಭಿಕ್ಷಗಳನಾದೊಡಂ . . . ಭೋಜನಂಗೈದು (ವಿವೇಕ. ೧೪೭). [ಸಂ.]

ತಾತ್ತ್ವಿಕ(ಗು). ೧. ತತ್ತ್ವಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ: ವಿಚಾರಪರ, ತಾತ್ತ್ವಿಕ, ಧಾರ್ಮಿಕ ಗ್ರಂಥಗಳು ರವೀಂದ್ರರನ್ನು ಸಾಹಿತ್ಯಲೋಕದ 'ಗುರುದೇವ' ನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿವೆ (ಧರ್ಮಸಾ. ೮೧); ನೀವಂದು ಇಂಥ ತಾತ್ತ್ವಿಕ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಚರ್ಚಿಸಬಹುದು (ಪುನರು. ೩೦೫); ಇಲ್ಲಿಯೇ ವೈದಿಕ ಹಾಗೂ ಜೈನಧರ್ಮದ ತಾತ್ತ್ವಿಕ ದೃಷ್ಟಿಯ ತಾರತಮ್ಯವು ಕಂಡು ಬರುವುದು (ಸಾಹಿಸ. ೧೪೪). ೨. ನಿಜವಾದ; ಸತ್ಯವಾದ. [ಸಂ.]

ತಾತ್ಪರಿಯ (ನಾ). ೧. ಗುರಿ; ಉದ್ದೇಶ: ಸಮರ ತಾತ್ಪರಿಯದಿಂ ನೆಗೆದಾಡಬಹುದು ತುರಿಯದೆ ಕೈದ ಕೊಳ್ಳೆನುತಲೀಶ್ವರ ಮುಂದುವರಿದೆಚ್ಚನು (ಪ್ರೋಹಿತ. ೩೯-೨೭): ಅರೆವೆರೆಯನಂ ಜೋಲ್ವ ಸಿರಿಬಾಳಮುಮನು ತಾತ್ಪರಿಯದಿಂ ಪಿಡಿದೆತ್ತಿ (ನವಮೋ. ೧೩-೨೪). ೨. ಇಚ್ಛೆ; ಅಪೇಕ್ಷೆ: ಜನಮತದೊಳ್ ಕರಂ ನಿನಗೆ ತಾತ್ಪರಿಯಂ [ಪಾಠಾಂ. ತಾತ್ಪರ್ಯಂ] ಮಿಗೆ (ನೇಮಿಪು. ೩-೫೨). [<ಸಂ. ತಾತ್ಪರ್ಯ]

ತಾತ್ಪರಿಯವೆಱು (ಕ್ರಿ). ಆಶಯವನ್ನು ತಿಳಿ; ಉದ್ದಿಷ್ಟ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿ: ಹೇಳು ಹಿರಣ್ಯಾಂಬರನ ತಾತ್ಪರಿಯವೆತ್ತಾಳುಗಳಡಿದಾವರೆಗೆ ಬೀಳುವ ಪುರುಷ ಪಟ್ಟದ ನಿನ್ನ ವಚನವ ಕೇಳುವೆ ಪರಮಸಂತಸದಿ (ಪ್ರೋಹಿತ. ೦-೩೨). [ತಾತ್ಪರಿಯ + ಪೆಱು₁]

ತಾತ್ಪರಿಸು (ಕ್ರಿ). ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡು; ತಿಳಿ: ನೀನೆನ್ನೊಳಿಂತು ಕರುಣದಿಂ ದೊರೆಯೆ ತಾತ್ಪರಿಸಿತದು (ಮನೋವಿ. ೭-೪). [<ತಾತ್ಪರ್ಯ+ -ಇಸು₃]

ತಾತ್ಪರ್ಯ (ನಾ). ೧. ಆಶಯ; ಅಭಿಪ್ರಾಯ: ಮುಕ್ತಿಪದಮನೆಯ್ದುವಿನಂ ತಾತ್ಪರ್ಯಮಿದೆ ವರ್ಧಮಾನಾಚಾರ್ಯ . . . ಚರಣಂ ಶರಣಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೨೭): ಇಂತು ತಾತ್ಪರ್ಯದಿಂದಂ ತತ್ತ್ವಜ್ಞರ್ ವಿಸ್ತರಿಸೆ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೫೪); ಅತಿ ಖೂಳರಪ್ಪ ಮಹೀಸುರಾಳಿಗೆ ಹೋಲುವುದ ಹೊಂದುವುದೆ ಸಜ್ಜನ ಭಕ್ತಿ ತಾತ್ಪರ್ಯ (ಬಸವು. ೩-೭೭); ಇಲ್ಲಿ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವಿರುವುದಿಲ್ಲ (ಬ್ರಹ್ಮಥಾ. ೧೭); ಚಿಕ್ಕಂದಿನಲ್ಲಿ ಮಗುವಿನ ಮನಸ್ಸು ಸಂಸ್ಕಾರಕ್ಕೆ ತಕ್ಕದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆಂಬುದೇ ಇದರ ತಾತ್ಪರ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು (ಶ್ಯಾಮುಕಾ. ೩); ತಾತ್ಪರ್ಯವೆಂದರೆ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದವನ ಅಭಿಪ್ರಾಯ (ಹಿಂದಸಾ. ೧೪೫). ೨. ಗುರಿ; ಉದ್ದೇಶ: ದಕ್ಷಿಣಾಪಥದಿನೊರ್ವಳ್ಕನ್ನೆ ಚಂಡಾಲೆ ದರ್ಶನ ತಾತ್ಪರ್ಯದೆ ರಾಜಕೀರ ಸಹಿತಂ ಬಂದಿರ್ದಪಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೪); ತಾನಾಗಿ ತಾತ್ಪರ್ಯದಿನೆಮಗಿದಿರಂ ಬಂದಪಂ ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪಂ (ಸುಕುಮಾ. ೩-೯); ನಿನ್ನಯ ಮನದ ಹವಣರಿಯಲೆಂದು ನುಡಿಯಿತ್ತಿಲ್ಲ ತಾತ್ಪರ್ಯವಾಗಿ ನುಡಿದೆಪ್ಪ (ಹಡಕಾ. ೮-೨೫); ಕುಮತಿ ತಿಮಿರ ತಂಡವನು ಪರಿಹರಿಪುದೆಂದು ಬಾಣಾಖ್ಯ ತಾತ್ಪರ್ಯದಿಂದ ಬಿನ್ನವಿಸಲು (ನವಮೋ. ೨೮-೫೭). ೩. ಒಲವು; ಆಸಕ್ತಿ; ತತ್ಪರತೆ: ಶೌಚದೊಳಾಚಮನದೊಳು ತಾತ್ಪರ್ಯಮನುಳ್ಳಂ (ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ. ೧-೨೦); ಧರ್ಮ್ಮಕಾರ್ಯ್ಯ ತಾತ್ಪರ್ಯ್ಯದೊಳಗ್ರಣಿಯೆಂಬುದು . . . ಮಾಚಬೋವನಂ ಭೂಭುವನಂ (ಎಕ. VI, ಚಿಕ್ಕಮ. ೧೩೭-೯೯; 1130); ಬಲ್ಲಾಳದೇವಂಗೆ ಸಂಗಡವೆಂತಪ್ಪೆಡೆಯುಲ್ಲಿಯುಂ ಕುವರ ಲಕ್ಷ್ಮಂ ತಾನೆ ತಾತ್ಪರ್ಯದಿಂ ತೊಡರೆ (ಎಕ. V, ಬೇಲೂರು. ೧೦೨-೭೦; ಸು. 1220); ಶ್ರೀನಿವಾಸರಾಯರಲ್ಲಿ ಶಿವಣ್ಣನಿಗೆ ಬಹಳ ತಾತ್ಪರ್ಯವೆಂದು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಿದೆ (ದೇವಮ. ೭೪). [ಸಂ.]

ತಾತ್ಪರ್ಯಕಾರ್ಯ (ನಾ). ಉದ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಕಾರ್ಯ; ಇಚ್ಛಿಸಿದ ಕೆಲಸ: ಮಗನೆ ತಾತ್ಪರ್ಯಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿಯಪ್ಪಂತು ರಾಜ್ಯದೊಳ್ಪಿಂದು . . . ಸುಖಮನನುಭವಿಸು (ಮಲ್ಲಿಪು. ೯-೯೦). [ತಾತ್ಪರ್ಯ + ಕಾರ್ಯ]

ತಾತ್ಪರ್ಯಗೊಳ್ಳು (ಕ್ರಿ). ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಹೊಂದು: ಈ ತಾತ್ಪರ್ಯಗೊಂಡ ವೇದಭಾಗಗಳು ಋಗಾದಿ ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪಠಿತವಾಗಿರುವುವು (ಭಾರದ. ೨೨೯).

[ತಾತ್ಪರ್ಯ + ಕೊಳ್ಳು₁ (<ಕೊಳ್₁)]

ತಾತ್ಪರ್ಯಜ್ಞಾನ (ನಾ). ಪದ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಿದವನ ಇಚ್ಛೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯುವಿಕೆ; ಇಂಗಿತ ಜ್ಞಾನ: ಶಾಬ್ದಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣಗಳು ಅನೇಕ. ಇವು ಆಸಕ್ತಿ, ಯೋಗ್ಯತೆ, ಆಕಾಂಕ್ಷೆ ಮತ್ತು ತಾತ್ಪರ್ಯಜ್ಞಾನ ಎಂಬುವು (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೨೮೨). [ತಾತ್ಪರ್ಯ + ಜ್ಞಾನ]

ತಾತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯ (ನಾ). ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯದ ತೀರ್ಮಾನ,- ಸಿದ್ಧಾಂತ: ಐದು ಯೋಗದ ಸಾರಮಂ ಸಂಕ್ಷೇಪದಿಂದವೆ ಬೇರೆ ಬೇರಾಗುಸುರುವೆವು ತಾತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯವ (ಗಗತಾ. ೧೦-೧೯).

[ತಾತ್ಪರ್ಯ + ನಿರ್ಣಯ]

ತಾತ್ಪರ್ಯಾರ್ಥ(ನಾ). ಉದ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಅರ್ಥ,-ಆಶಯ; ಮುಖ್ಯಾರ್ಥ: ಅವಱವಱ ಬಱಿಯೊಳ್ ವೃತ್ತಿಯ ವಿಸ್ತರಂ ವ್ಯಾಕುಲಮಾದಪುದೆಂದಾ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ತಾತ್ಪರ್ಯಾರ್ಥಂ ಪ್ರವರ್ತಿಸುತ್ತಮಿರೆ ವೃತ್ತಿಯುಂ ಬರೆದೆಂ (ಶಮದ. ೬ ವೃತ್ತಿ). [ತಾತ್ಪರ್ಯ + ಅರ್ಥ]

ತಾತ್ಪೂರ್ತಿಕ (ಗು). ತಾತ್ಕಾಲಿಕ; ಸದ್ಯಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ; ಆ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೀಮಿತವಾದ: ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಸತ್ಯವೆಂಬುದು ಕೇವಲ ತಾತ್ಪೂರ್ತಿಕವಾಗಿ ಆಕಲನ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅನುಭವಿಸತಕ್ಕ . . . ವಿಷಯವಾಗಿರದೆ (ಮಹಾಯೋ. ೧೭೩); ತಾತ್ಪೂರ್ತಿಕ ಮಂತ್ರ ತಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಗತಿಯಿತ್ತು (ಸಮುಜೀ. ೧೨); ತಾತ್ಪೂರ್ತಿಕವಾಗಿ ನಾವು ಕವಿಚರಿತೆಯ ಗ್ರಹಿಕೆಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದ್ದೇವೆ (ಕಸಾಜ. ೪೭); ನನಗೆ ಕೇವಲ ಅಡಚಣೆಯ ಬಗ್ಗೆ ತಾತ್ಪೂರ್ತಿಕವಾಗಿ ಅವರಿಂದ ನೆರವು ಬೇಕಾಗಿದ್ದಿತು (ಹೇಮಂತ. ೧೪೭); ನಾನು ಒಪ್ಪಿಸುವ ಕೆಲಸ ತಾತ್ಪೂರ್ತಿಕವಾದುದು (ಜಯಂತ. ೩೪೭). [?]

ತಾತ್ವಿಕ (ಗು). = ತಾತ್ತ್ವಿಕ ೧: ಆದಿಭೌತಿಕ, ಪ್ರಾರಂಭಿಕ, ತಾತ್ವಿಕ (Elementary. ಪಾರಿಸಿ. ೩೭). [ಸಂ. ತಾತ್ತ್ವಿಕ]

ತಾತ್ಸಾರ (ನಾ). ತಿರಸ್ಕಾರ; ಉದಾಸೀನತೆ; ಅಗೌರವ: ತಾತ್ಸಾರದಿ ನುಡಿದಳು ನಿನ್ನ ಮರುಕವಾರಿಗೆ ಬೇಕು (ಗಡೀಶ. ೫೦-೧); ಆ ಮುದುಕನಿಗೆ ಮನುಷ್ಯರ ಮೇಲೆ ಅಷ್ಟೊಂದು ತಾತ್ಸಾರವೇ (ಕಂಬಹು. ೧೫); ಜಯೆ ಮಾತ್ರ ಮೊದಲಿನಿಂದಲೂ ತಾತ್ಸಾರದಿಂದಲೇ ಬೆಳೆಸಲ್ಪಟ್ಟವಳು (ದಕ್ಷಿನ.೬೨).

ತಾತ್ಸಾರ ಮಾಡು=ಕಡೆಗಣಿಸು; ಅಲಕ್ಷಿಸು; ಉದಾಸೀನ ಮಾಡು: ತಾತ್ಸಾರ ಮಾಡುವೆನೊ ಎನಗಿಂದ ನೀಚರಲಿ ಮತ್ಸರಿಪೆಯೆನ್ನ ಸಮಾನಿಕರ ಕೂಡ (ವಿದಾಕ್ಯ. ೪೦-೧); ಎಷ್ಟು ಮಾತ್ರವೂ ತಾತ್ಸಾರಮಾಡಬೇಡ (ಮುಂಬಯಿ. ೮-೩೯); ಅವರ ವಿಶ್ವಾಸವನ್ನು ನೀನು ತಾತ್ಸಾರವಾಡಬಾರದು (ವೀರಯೋ. ೩೧); ಇಷ್ಟು ದಿನ ತಾತ್ಸಾರ ಮಾಡಿ, ಅದನ್ನು ಮನದ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಕಿಕೊಂಡಿದ್ದಾಯಿತು (ಚಿತಂಬಾ. ೨೭).

[?./ತೆಲು. ತಾತ್ಸರ್ಯ, ತಾತ್ಸಾರ್ಯ]

ತಾತ್ಸಾರಭಾವ (ನಾ). ತಿರಸ್ಕಾರದ ಭಾವನೆ: ಅವನ ಮುಖದಲ್ಲಿ ಒಂದು ರೀತಿಯ ತಾತ್ಸಾರಭಾವ ಮೂಡಿದ್ದಿತು (ಅನಾಮಿ. ೫೨).

[ತಾತ್ಸಾರ + ಭಾವ₂]

ತಾದರ್ಥ್ಯ (ನಾ). ೧. ಅದೇ ಗುರಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ,- ಉದ್ದೇಶವಾಗಿರುವಿಕೆ: ಅದಕ್ಕೋಸುಗರ (ತಾದರ್ಥ್ಯ, ಅಂತರ) (ನಾಚಿರಾ. ೩). ೨. ಅದೇ ಅರ್ಥವಾಗಿರುವಿಕೆ; ಸಮಾನವಾದ ಅರ್ಥವಾಗಿರುವಿಕೆ. [ಸಂ.]

ತಾದಾತ್ಮ್ಯ (ನಾ). ೧. ಅದೇ ಆಗಿರುವಿಕೆ; ಅಭೇದ; ಅಭಿನ್ನತೆ : ಇಂತು ತಾದಾತ್ಮ್ಯ ಮನೋಹರಂಗಳುಮಾಯತ್ತ ವಿರುದ್ಧಂಗಳುಮಪ್ಪ ವಿನೋದ ಪರಂಪರೆಗಳಿಂ ಕಾಲಮಂ ಸಲಿಸುತ್ತುಮಿರೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೨-೧೬) ; ತೆರೆಗೆ ಬರಲಿ ತಾದಾತ್ಮ್ಯ ಹೊಂದಿ ನಟ–ನಾಟ್ಯ ಜೀವಪಾಕ (ನೆಲಮು. ೪೯-೬); ಜೀವ ಬ್ರಹ್ಮರ ಸಂಬಂಧದಲ್ಲಿ "ತಾದಾತ್ಮ್ಯ" ಸಂಬಂಧವಿದೆಯೆಂಬ ಒಂದು ವಾದವಿದೆ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೨೯೬). **೨.** ಮಗ್ನತೆ ; ತಲ್ಲೀನತೆ : ಆ ಸನ್ನಿವೇಶದೊಡನೆ ವಿಷ್ಣು ಇದೊಂದು ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದ (ಸಮಜೀ. ೧೦೬೪) ; ನನ್ನ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ನನ್ನಷ್ಟೇ ತಾದಾತ್ಮ್ಯದಿಂದ ಬದುಕಬಲ್ಲ ವ್ಯಕ್ತಿಯಲ್ಲದಿದ್ದರೆ . . . ನನಗೆ ತಕ್ಕ ಸಹಚಾರಿಣಿ ಹೇಗಾಗಬಲ್ಲಳು ದೂರಸ. ೬೨). [ಸಂ.]

ತಾದಾತ್ಮ್ಯಭಾವ (ನಾ).=ತಾದಾತ್ಮ್ಯ ೧: ಚಿತ್‌ಶಕ್ತಿಯು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ತಾದಾತ್ಮ್ಯ ಭಾವದಿಂದ ಅಡಗಿದ್ದರೆ, ಮಾಯಾಶಕ್ತಿ . . . ಭೇದಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತಲಿರುವುದು (ಶಕ್ತಿವಿ. ೨೬). [ತಾದಾತ್ಮ್ಯ + ಭಾವ$_2$]

ತಾದೃಶ (ಗು). ಅಂತಹ; ಆ ರೀತಿಯ; ಆ ವಿಧವಾದ. [ಸಂ.]

ತಾದ್ಧರ್ಮ್ಯ (ನಾ). ಅದೇ ಧರ್ಮವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ ; ಅದೇ ಸ್ವಭಾವವಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಸಮಾನತೆ ; ಸಾಮ್ಯ. [ಸಂ.]

ತಾದ್ರೂಪ್ಯ (ನಾ). ಅದೇ ರೂಪ ; ಸಮಾನಧರ್ಮ : ಕೆಲವು ಕಡೆ ತಾದ್ರೂಪ್ಯವು (ಅದರಂತಿರುವುದು) ಇರುತ್ತದೆ (ಕೈಪಿಡಿ. ೨೬೩). 'ತಾದ್ರೂಪ್ಯರೂಪಕ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ತಾದ್ರೂಪ್ಯರೂಪಕ (ನಾ). [ಕಾವ್ಯಮೀ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೂಪಕಾಲಂಕಾರ : ಉಪಮಾನೋಪಮೇಯಂಗಳನೊಂದುಗೊಳಿಸಿ ಪೇೞ್ವುದು ತಾದ್ರೂಪ್ಯರೂಪಕಂ (ಅಪ್ರತಿ. ೪೨-೩) ; ಕಿಡಿಸಲ್ ಪಂಕಜದುರ್ಕನೇಂ ನೆರೆಯದೋ ನೇತ್ರೋತ್ಪಲಾನಂದಮಂ ಪಡೆಯಲ್ ಸಾಲದೊ ಮನ್ಮಥಂಗೆ ಜಯಮಂ ಮೇಣೇಯದೋ ಸಾಲದೇಂ ಗಡಮೀ ಕಾಂತೆಯ ವಕ್ತ್ರಚಂದ್ರನೆಲೆ ತಾನೇನೆಂದು ಚಂದ್ರಂ ನಭಕ್ಕಡರ್ವಂ ಗೆಲ್ಲದೆ ತನ್ನೊಳುಳ್ಳಮೃತಮಂ ಬಿಂಬಾಧರಸ್ಥಾಮೃತಂ. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಚಂದ್ರನಿಂದ ಆಗತಕ್ಕ ಕಾರ್ಯವೆಲ್ಲವೂ ತದ್ರೂಪನಾದ ವಕ್ತ್ರಚಂದ್ರನಿಂದ ಆಗುವುದೆಂದು ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವದರಿಂದ ಇದು ತಾದ್ರೂಪ್ಯರೂಪಕ (ಕೈಪಿಡಿ. ೨೬೩). [ತಾದ್ರೂಪ್ಯ + ರೂಪಕ]

ತಾನ್, ತಾ$_2$, ತಾಂ, ತಾನಂ (ಸ). ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷ ಏಕವಚನ ಆತ್ಮಾರ್ಥಕ ಸರ್ವನಾಮ. **P** ಕ್ರಮವಾಗಿ ಏಳು ವಿಭಕ್ತಿಗಳು– ತಾನ್, ತನ್ನಂ, ತನ್ನಿಂ, ತನಗೆ, ತನ್ನತ್ತಣಿಂ, ತನ್ನ, ತನ್ನೊಳ್; (ಬಹುವ) ತಾಮ್, ತಮ್ಮಂ, ತಮ್ಮಿಂ, ತಮಗೆ, ತವಗೆ, ತಮ್ಮತ್ತಣಿಂ, ತಮ್ಮ, ತಮ್ಮೊಳ್ : ತಾನಿನ್ತೆನ್ದು ಕಟ್ಟಿಪ್ಪಿನುಳ್ ತೊಱೆದಾರಾಧನೆ ನೋನ್ತು . . . ಸ್ವರ್ಗಾಲಯಕ್ಕೇಱಿದಾರ್ (ಎಕ. II, ೬೬-೩ ; ಸು. 700) ; ಸಾಱುಗಾನೆಯುವರೆಲ್ಲರುಮಂ ನೃಪ[ತಾ] ನೆ ಮತ್ತೇಱು[ವಂ] ಪಣೆದೊಡಾನೆಯಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೩೩); ಮೆಚ್ಚಿ ವಿನಾಯಕಂ ತಾನ್ನಿಮಿರ್ಚುಗೆ ಕಬ್ಬಮಂ ನಯದಿಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೬) ; ನಿ(ನೃ)ಪಾಲಕ ಪ್ರಳೆ(ಳ)ಯ ಸಂಪಾದಕ್ಷ ಮೋಚ್ಚಣ್ಣಭೈರವಿ ತಾನಾಗಿಯುಂ (ಇಆ. XVIII, ೨೬೩-೧೫ ; 1072) ; ತಾನೇನ ಬೇಡಿದೊಡಂ ಬೇಡಿದುದಂ ಕುಡುವುದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೨೬). **ತಾ$_2$:** ಶೋಕಾಕ್ರಾಂತದಿಂದಂ ತನ್ನ ತಾ ಮಱೆದು (ಬಸಪು. ೪೫-೬) ; ತಾ ಬಲ್ಲೆನು ಮಹಾಹವದೊಳಗೆ ಪದ್ಮವ್ಯೂಹ ಭೇದನವ (ಕುಮಾದ್ರೋ. ೪-೩೫); ತಾ ಪಡೆದು ಬಂದುದಕೆ ಉಪಾಯವೇನು (ಪುರಂದ. ೪-೫೪ ಪಲ್ಲವಿ); ಅಲರು ತಾ ಹಾರೈಸಿ ಪೋಪುದೆ ತುಂಬಿಯಿದ್ದೆಡೆಗೆ (ನಳಚ. ೩-೩೨) ; ತಾ ಕಳ್ಳ ಪರರ ನಂಬ (ಗಾದೆ) ; ತಾ ಬಲ ಜಗ ಬಲ (ಗಾದೆ). **ತಾಂ :** ತಾಂ ಸ್ಥಿರದರಳಿನ್ತು ಪೇಗುರವ ಸುರಲೋಕ ವಿಭೂತಿ ಎಯ್ದಿದಾರ್ (ಎಕ. II, ೨೬-೨ ; 700) ; ಪೂರ್ವಕಾವ್ಯರಚನೆಗಳಂ ತಾಂ ಮೊದಲೊಳ್ ಕಲ್ತಂಗಲ್ಲದೆ ಪದದೊಳ್ ಜಾಣುಂ ಬೆಡಂಗುಮಕ್ಕುಮೆ ಕೃತಿಯೊಳ್ (ಕವಿರಾ. ೧-೯) ; ಕುರುಡಂ ಕಣ್ಬೆತ್ತವೋಲ್ ರಾಗದಿಂದೊಡೆಯ[ಂ ತಾಂ] ಬಗೆದುಳ್ಳ ಸಾರಧನಮಂ ಮುಂದಿಟ್ಟತಿಪ್ರೀತಿಯಂ ಪಡೆದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೫) ; ರಸೆಯಂ ತಾಂ ತಾಂಕಿ ಕಲ್ಪಾಂತದ ಬಱಸಿಡಿಲೆಯ್ತಂದು ಪೊಯ್ಯಲ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೬೦೦); ತಾಂ ಗಡ ಮಧ್ಯಸ್ಥಂ ನುಡಿವಂ ಗಡ (ಗದಾಯು. ೬-೪೯); ಶ್ರೀಕಾಂತೆಯುಂ ಬಂದು ತಾಂ ಪರಮಾನಂದದೆ ಸೇಸೆಯಿಂ ಪರಸೆಯುಂ ತಾನಾಂತುಕೊಂಡು (ಗದಾಯು. ೯-೩೯) ; ತಾಂ ಗಡ ಬಿಟ್ಟೊಡೆ ಮತ್ತಂ ಪಿಂಗದು ಡೊಂಕೆಂಬ ನಾಯ ಬಾಲದ ತೆಱದಿಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೯೨). **ತಾನು :** ತನ್ನ ತಾನಱಿದೊಡೆ ನುಡಿಯಲ್ಲಿ ತತ್ತ್ವ ನೋಡಾ (ಅವಚಂ. ೨೧೧-೯೫೨) ; ಎತ್ತಲೊಲೆವುದು ಧರ್ಮಬಲ ತಾನತ್ತಲೊಲೆವುದು ದೈವ (ಕುಮಾದ್ರೋ. ೪-೨) : ತಾನು ಕೋಡಗ ಪರರನ್ನು ಅಣಕಿಸಿತು (ಗಾದೆ). **ತಾಮ್, ತಾವು** (ಬಹುವ): ನವಿಲೂರ ಸಂಘದ ಮಹಾನನ್ತಮತೀ ಖನ್ತಿಯಾರ್ . . . ಸುರಲೋಕಸೌಖ್ಯದೆಡೆಯಾನ್ತಾಮೆಯ್ದಿ (ಎಕ. II, ೯೮-೪; ಸು. 700) ; ತಾಮುಂ ಮನದುತ್ಸವದಿಂ ಕುಣಿವಂತನಿಲಾಹತ ಕೇತನಾಳಿ ಸೊಗಯಿಸಿ ತೋರ್ಕುಂ (ಕವಿರಾ. ೧-೯೬) ; ತಾಮೆ ಕನ್ನಡಿಸಿ [ಪಾಠಾಂ. ಕಾಮುಮಂನ್ನಡಿಸಿ]ದಪ್ಪುವು ಕನ್ನೆಯ ಕನ್ನೆವೇಟಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೬೧) ; ಜಾಬಯ್ಯೆಗೆ ತಾಮಾದರ್ ತನಯರ್ (ಎಕ. II, ೧೩೯-೪ ; 950) ; ಅರ್ಕನಂದನನೊಡನಿಲ್ಲದೆ ತಾಮೆ ಬೇಱೆ ಕೂರಿದರೊಳರೇ (ಗದಾಯು. ೩-೬೫) ; ತಾಮೆ ಜಗಕೆಲ್ಲಂ ದೇವರೆಂಬಂತೆ ತೀವುಗುಮುತ್ತಾನಿತಮಿಕ್ಷು ಯಂತ್ರ ನಿನದಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೪೪); ಮತ್ತಂ ತಾವು ಕೊಂಡುಪವಾಸಮಂ ಗುರುಗಳ್ಗೆ ಪ್ರಕಟಿಸಿದರ್ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೬೯-೨೯) ; ಗುಣದೋಷಮಂ ನಿಕಷಮಿಟ್ಟು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ನೋಡೆ ತಾವೆ ಪೇೞುವೆ ಬುಧರಿರ್ದು ನೋೞ್ಪುದು ಪುರಾತನ ನೂತನ ಕಾವ್ಯರೇಖೆಯಂ (ಗದಾಯು. ೧-೪೬) ; ಇದಿರ ಗುಣವ ಬಲ್ಲೆವೆಂಬರು ತಮ್ಮ ಗುಣವ ತಾವಱಿಯರು(ಬಸವ. ೧೨೩) ; ನಾಗರಸರೂ ತಾವು ಏಕಸ್ಥರಾಗಿ ಕವಿಳಾಸಪುರದೊಳಗೆ (ಎಇ. XXI, ೧೪-೫೮ ; 1260) ; ಭಕ್ತರು ತಾವು ಸರ್ವರು ಸಂದಣಿಸಿ ನೋಡಲ್ಕೆ ಕೇಳಲ್ಕೆ (ಬಸಪು. ೩೬-೨೨); ತಾವು ಷಡುರಥರೊಬ್ಬ ಹಸುಳೆಯ ಹೇವವಿಲ್ಲದೆ ಕೊಂದರೋ ಸುಡಲಾವ ವೀರರು ಕೌರವಾದಿಗಳೆಂದುದಮರಗಣ (ಕುಮಾದ್ರೋ. ೬-೬೩).

ತಮ್ಮತಮ್ಮ, ತಂತಮ್ಮ, ತಮತಮ, ತಮತಮ್ಮ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ತಳದೇನಿರ್ದರೋ ತಮ್ಮತಮ್ಮ ತಲೆಯೊಳ್ರಾಜಾಜ್ಞೆಯಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೩) ; ತಮ್ಮತಮ್ಮಲ್ಲಿ ಆಲೋಚಿಸಿ . . . ಅವರೊಡನೆ ಹೊರಟರು (ವಚಭಾ. ೧೫): ತಂತಮ್ಮ ಋಷಿಸಮುದಾಯಂ ಬೆರಸು ಸಿಂಧುವಿಷಯಕ್ಕೆ ಪೋದರ್ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೮೮-೧೫); ಸಂತಸಂಬಡಿಸಿ ತಂತಮ್ಮ ಸೆಲೆಗಳ್ಗೆ ಪೋಗಲ್‌ವೇೞ್ದಂ (ಆದಿಪು. ೧೩-೪೧ ವ) ; ತಂತಮ್ಮ ಕಂಬನಿಯಲೆಲ್ಲರೂ ಮುಳುಗಿದರೆ ಕೆಳೆಯ ಬೇಡುವ ಎದೆಗೆ ಯಾರು ಜೋಡು ? (ಉಯ್ಯಾಲೆ. ೩೬-೩) ; ಕೆಲಸವಂ ಮಾಳ್ಪಾಳು ತಮತಮ ಕೆಲಸಗಳಿಗೇ ಕರ್ತರಲ್ಲದೆ ಫಲದ ಕರ್ತರೆ (ಬಸಪು. ೫೪-೧೯); ದುಗುಡದ ಮುಸುಡುಗಳುಪೆರಸೆಯ್ದಿದರು ತಮತಮ್ಮ ಮನೆಗಳಿಗೆ (ಬಸಪು. ೩-೮೫). **ತಂತಾನೆ** = ತನ್ನಷ್ಟಕ್ಕೆ ತಾನೆ ; ಹೊರಗಿನ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಲ್ಲದೆ : ತಂತಾನೆ ನೆಲದಾಳದಲ್ಲಿ ಹದಗೊಂಡ ಬೀಜದ ಮೊಳಕೆ ಮಣ್ಣ ಬಿರಿದೇಳುವುದು (ನೆಲಮು. ೬೮-೨) ; ಅವರೇ ಮಾತಾಡದಿರುವಾಗ ಮನೆಯವರೆಲ್ಲರೂ ತಂತಾನೆ ಮೂಕರಾಗಬೇಕಾಯಿತು (ಸ್ಮೃತಿಚಿ ೨೪೫). **ತನಗೆ ಮಾಡು** = ತನ್ನ ಕಡೆಗೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ತನ್ನ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡು : ದುರ್ಯೋಧನಂ ಕೃಷ್ಣನಂ ತನಗೆ ಮಾಡದನ್ನೆಗಂ ಮುನ್ನಮೆ ಪನ್ನಗಶಯನನಂ ನಮಗೆ ಮಾಡುವುದುತ್ತಮ ಪಕ್ಷಂ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೧೦ ವ). **ತನತನಗೆ** = ೧. ತನ್ನಷ್ಟಕ್ಕೆ : ಅವನು ತನತನಗೆ

ಮಾತನಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ (ರೂಢಿ). ೨. ತಮತಮಗೆ; ತಮ್ಮಷ್ಟಕ್ಕೆ: ಬೆದಱಿ ಪುಲಿ ಬಾವಿಯೊಳು ಬಿರ್ದುದನಱಿದೊಡೆ . . . ಪಿಡಿದು ತೆಗೆವ ರಾರೆಂಬುದನೆನಿಸಿ ಜನಂ ತಗುಳ್ದು ತನತನಗೆಂಗುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೭-೩೭); ಚೋದ್ಯಂಬಟ್ಟರಲ್ಲಲ್ಲಿ ತನತನಗೆ ಹರಿಹರಿದು ನೆರೆನೆರೆದು ನುಡಿನುಡಿದರು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೨-೮); ಕಣ್ಣಪ್ಪನುಂ ಶಿವನುಂ ತನತನಗೆ ತಾವೊಬ್ಬರೊಬ್ಬರು . . . ನೋಡುತ್ತಿರ್ಪ ಸಮಯದಲಿ (ಬಸವು. ೧೮-೮೨); ಸುಭಟರು ತನ ತನಗೆ ತೊಲಗಿದರು (ಕುಮ್ಮಾಭೀ. ೨-೨೯). ತನ್ನತನ=ತನ್ನದೇ ಆದುದು; ಸ್ವಂತಿಕೆ: ನನ್ನ ಮನಸಿದು ತನ್ನತನವ ಕಾಣೆನಲ್ಲ ಎನುತಲಿರುವುದು (ವಿಜಯ. ೧೮-೩); ತಾನೆಲ್ಲಿ ತನ್ನತನವೆಂಬುದಾದರೂ ಎಲ್ಲಿ (ವೀರಬಂ. ೫೮). ತನ್ನತಾನು = ತನ್ನಷ್ಟಕ್ಕೆ ತಾನು: ಉನ್ನತಮಪ್ಪಾ ಗಜರತ್ನವೆಯ್ದಿತು ತನ್ನತಾನಾ ನೃಪನೆಡೆಗೆ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೧೩-೯); ಅದನು ಆನಂದರಸದ ಸುಧ್ಯಾನದೊಳಿಡೆ ತನ್ನತಾನೆ ಮೂಜಗವ ಹಬ್ಬುವುದು (ಭರತ. ೭೯-೧೧೯). ತನ್ನಳ್ = ತನ್ನವಳು: ಭೃಂಗಾಳಿಯಂ ಕಂಡು ತನ್ನಳ ನೀಲಾಳಕಮೆಂದು ನೇವರಿಸಲೊಲ್ವಂ (ವೃಷವಿ. ೨೯-೨೮). ತಮತಮಗೆ, ತವತವಗೆ = ೧. ತಮ್ಮಷ್ಟಕ್ಕೆ ತಾವು: ಜೀರ್ಕೊಳವೆಗಳಂ ತಮತಮಗೆ ತಳೆದುಕೊಂಡು ವಿವಿಧ ಗಂಧಜಲಂಗಳಿಂದೊರೋರ್ವರಂ ಸಿಂಪಿಸುವಾಗಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೦೨೯); ಲೋಕಂ ತಮತಮಗೆ ಪಲವಂದದಿಂ ಕೀರ್ತಿಸುತಿರಲು (ಬಸವು. ೫೩-೭); ಹೊಡಿದರು ಹೊ ಗ ರ ಂ ಬು ಗ ಳ ನು ಬ್ಬೆ ದ್ದು ತಮತಮಗೆ (ಕುಮ್ಮಾದ್ರೋ. ೧-೬೮); ತವತವಗೆ ಸಿದ್ಧಕನ್ಯಾನಿವಹಂ ಸಂಧ್ಯಾರ್ಚನಕ್ಕೆ ಸೂಸಿದ ಕುಸುಮಾಳಿವೊಲೆಸೆಯೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೭೬); ಕರ್ಮವೆಂದು ಮಾತಿಂ ಮುನ್ನಂ ತವತವಗೆ ನುಡಿವರ್ (ಸಮಪು. ೨-೪); ಅನಿಬರು ತವ ತವಗೆ ನಾಚಿದರು ಕೋಳಾಹಳಕೆ ಪವನಜನ (ಕುಮ್ಮಾಕ. ೨೦-೧). ೨. ತಾವೇ; ಸ್ವತಃ: ಅಮರಾಂಗನೆಯರ್ ತಮತಮಗೆ ಗರ್ಭಶೋಧನಾ ವಿಧಿಯಂ ಮಾಡಿ ವಿವಿಧ ವಿನೋದಂಗಳಂ ಮೆರೆಯುತಿರ್ಪನ್ನೆಗಂ (ಅಜಿಪು. ೩-೧೦ ವ). ತಮ್ಮತನ = ಸ್ವಂತಿಕೆ: "ತಮ್ಮತನ"ವನ್ನು ಮರೆತ ಕನ್ನಡಿತಿಯರು ನಿರುಪ ಯೋಗಿಗಳಾಗುತ್ತಾರೆ (ಕನ್ನನು. I, ೧೮). ತಮ್ಮತಾವೆ=ತಮ್ಮಷ್ಟಕ್ಕೆ ತಾವು: ಸ್ವರ್ಗಂಗಳೊಳ್ ಘಂಟಾಧ್ವನಿಗಳ್ ತಮ್ಮ ತಾವೆಯಾಗುವುದುಂ (ಪೂರ್ವಪು. ೪೨); ಜಯಜಯಯೆಂದು ಘೋಷವ ಮಾಡಿದರು ತಮ್ಮತಾವೆ (ಭರತ. ೫೬-೧೦). ತಾನಾಗಿ = ಸ್ವತಃ: ಈ ಕಟ್ಟುಪಾಡಿನಿಂದ ಅವನು ತಾನಾಗಿಯೇ ದಾರಿಗೆ ಬರುತ್ತಾನೆ (ರೂಢಿ). ತಾನೆ = ೧. ಸ್ವತಃ: ಮಹೀಕಾಂತೆಯಂ ರಕ್ಷಿಸಲ್ ತಾಂ ಜಲಜಾಕ್ಷಂ ತಾನೆ ಬಂದಂತೆ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೫-೧೦; 1218). ೨. ಅಲ್ಲವೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಅವಧಾರಣೆ: ನೀನು ನಮ್ಮೂರಿಗೆ ಬರುವೆ ತಾನೆ? (ರೂಢಿ). ತಾವಾಗಿ=ಸ್ವತಃ: ತಾವಾಗಿ ಮೆರೆವುವು ಸುಜನರ ಗುಣಗಳು ಅದಕೆ ಜಾಹೀರಾತು ಬೇಕೆ (ಇಂಜಾಪ. ೨೧೯-೮೩). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತಾನ್; ತುಳು. ತೆಲು. ತಾನು; ಗೊಂಡಿ. ತನಾ; ಮಲ್ತೊ. ತನ್, ತನಿ; ಬ್ರಾಹೂಈ. ತೇನ್]

ತಾನ$_1$ 'ತಾಣ' ನೋ.

ತಾನ$_2$ (ನಾ). ೧. ದಾರ; ಎಳೆ; ಸೂತ್ರ; ತಂತು. ೨. [ಸಂಗೀತ] ರಾಗ ಗಳನ್ನು ವಿಸ್ತಾರಗೊಳಿಸುವ ಕ್ರಮ; ಅಲೆಅಲೆಯಾಗಿ ಸ್ವರಗಳನ್ನು ನುಡಿಸುವಿಕೆ: ಅನುಕೃತ ಮಯೂರಕೇಕಾನಿನಾದ ಮೃದುಗಾನ ತಾನ ನಿಪುಣರ್ (ಜಗವಿ. ೩-೭೬); ಪಕ್ಕಾದ ನವೀನತಾನತತಿಯೊಪ್ಪಲ್ ಪಾಡಿದರ್ (ಉದ್ಭಟ. ೩-೩); ಬಂದ ತಾನವ ಬರಲೀಸದೆ ಹೊಸಹೊಸ ತೊಂದು ಪರಿಯ ತಾನಗಳಾ ತಂದು ತಂದು (ಭರತ. ೧೧-೧೮): ಶೋಭಿಸುವ ತಾನಂಗಳೊಳ್ ಸಕಲರಾಗಂಗಳಿಂದೊಸೆದು ತುಂಬುರ ನಾರದರ್ ಪಾಡುತಿರ್ದರ್ (ಚಬಪು. ೨-೨); ಮರ್ದಳೆಯ ತಾಳದ ಲಯಂ ಜತಿಗುಡೆ, ತಾನದೋಜೆಯೊಳ್ ತಾರ ಮಂದ್ರ ವಿಭೇದದಿಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨೩-೧೦); ತಾನ ಎಂದರೆ ನಾದತರಂಗ; ಅಲೆಗಳೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ವರಗಳು ರಂಜನೆಯುಂಟು ಮಾಡುವಂತೆ ನಾನಾ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮೇಳೈಸುವುದು (ಸಂಗೀಶಂ. ೪೮). ೩. (ಅಲಂ) ಬೇಸರ ತರುವ ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ಸ್ವರ; ಕೀಸರು. [ಸಂ.]

ತಾನಕ, ತಾಣಕ (ನಾ). ಶಸ್ತ್ರವಿದ್ಯೆಯ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದ: "ತಾನಕಂ = ಶಸ್ತ್ರಸಾಧಕ ಸಂಧಾನಂ" (ಶಾಶಕ್ಕ. ೨೯೬); P ಕಾಶಕೃತ್ಸ್ನ ವ್ಯಾಕರಣದ ಪ್ರಕಾರ ಇದು ಸಂಸ್ಕೃತ ಪದ: ಮಲ್ಲತನವೊಲ್ಲದೆ ತಾ[ಪಾಠಾಂ. ದಾ] ನಕದೊಳ್ಪೊರಳ್ದೊ[ಪಾಠಾಂ. ದಱಿ್ದೊ]ಡಂ (ಅನಂಪು. ೨-೨೭); ರಾಯ ಕರವಾಳುಬುವದೊಂದಿಗಳೆಂಬ ತಾನಕದಿಂದ ಕಾದಿದರು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೨-೭೦); ಇಬ್ಬರು ತಾನಕವಳಿಯದೆ ಕತ್ತಿಯೊಳೊಬ್ಬುದ್ದಿಗೊಂಡಡಗಿದರು (ನಾಗಕು. ೨೦-೦೨೬). ತಾಣಕ: ಮುಸುಂಕಿನೊಳ್ ಮಿಸುಗುವ ಸೊಗಸಂ ತಾಣಕ ದೊಳ್ಪಿಂದ ನೆಲೆಯಂದಮಂ (ಚಿಕಸ.೩೪); ಮಲೆತಿದಿರಾಂತು ನಿಲ್ವ ಚಿಕದೇವನ ಚೆಲ್ವಿಕೆಗೊಂಡ ತಾಣಕಂ (ಚಿಕವಿ. ೪-೦೩೪). [<ಸಂ. ಸ್ಥಾನಕ]

ತಾನಗುಂದೂರ್ 'ತಾಣಗುಂದೂರ್' ನೋ.

ತಾನಪತಿ (ನಾ). ಸ್ಥಾನದ ಒಡೆಯ; ಸ್ಥಾನಿಕ: ಗ್ರಾಮದ ೨೮ ಜನರಿಗೆ ತಾನಪತಿ (ಸ್ಥಾನಿಕ) ಗಳ ಕರ್ತವ್ಯಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು (ತುಳುನಾ. ೧೨೪). [ತಾನ$_1$ (<ತಾಣ) + ಪತಿ$_2$]

ತಾನಬಾಜಿ (ನಾ). ರೇಗುವುದು; ಗದರಿಸುವುದು: ಈಗ ನನ್ನ ಮೇಲೆಯೇ ಎಲ್ಲರೂ ತಾನಬಾಜಿಗೆ ಹೊರಟರು (ಮಾಮರ. ೧೯೬). [←ಮರಾ. ತಾನಬಾಜೀ]

ತಾನಮಾನ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಸ್ವರವಿಸ್ತಾರ: ತಾನಮಾನದಿಂವನು ಲಾಲಿಸುತ್ತ (ಸೌಂದಪು. ೪-೦೦); ನವ ಭಾಗವತರೆ ಬಲ್ಲವರು ಅದರ ಆ ವಿಷಮ ತಾನಮಾನ (ಸೂರ್ಯಪಾ. ೫೨-೬). [ತಾನ$_2$ + ಮಾನ]

ತಾನವರ್ಣ (ನಾ). "ರಾಗದ ಪೂರ್ಣಚಿತ್ರವನ್ನು ತಾಳದ ಚೌಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಸಾಹಿತ್ಯದೊಂದಿಗೆ ತಾನ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ತೋರಿಸುವ ರಚನೆಗೆ ತಾನವರ್ಣ ಎಂದು ಹೆಸರು" (ಸಂಗೀಶಂ. ೭೦): ಪಟ್ಟಣಂ ಸುಬ್ರಮ್ಹಣ್ಯ ಆಯ್ಯರ್ ಅವರು ಕೊಂಚ ವಯಸ್ಸಾದ ಮೇಲೆಯೇ ತಮ್ಮ ಕೀರ್ತನೆಗಳು, ತಾನವರ್ಣಗಳು . . . ಜಾವಳಿಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದರು (ಸಂಗೀತ. ೨೮). [ತಾನ$_2$ + ವರ್ಣ]

ತಾನವಿತಾನ (ನಾ). = ತಾನಮಾನ: ಆಗಳ್ ವಾಲ್ಮೀಕಿ ತಾನವಿತಾನವಿನಿದಂ ಕಟಿಯೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೦೬೨-೨೭); ರೂಢಿಗೊಂಡ ಛಂದಸ್ಸಿನ ತಾನವಿತಾನ ಗಳಲ್ಲಿ ಸಹ ಅವರು ನವೀನ ಲಹರಿಗಳನ್ನೂ . . . ಗುರುತಿಸಿ (ನವ್ಯಕಾ. ೩೪). [ತಾನ$_2$ + ವಿತಾನ]

ತಾನು 'ತಾನ್' ನೋ.

ತಾನೆ 'ತಾನ್' ಪರಾ.

ತಾನ್ಮೆ (ನಾ). ಜಂಭ; ಅಹಂಕಾರ: ತಾನ್ಮೆಯಿಂದಳಿವೆಂದು ಬಲ್ಲ ನಿನಗಳಿವೆ (ಗಿಲವಿಂ. ೩೦-೯೩). [ತಾನ್ + -ಮೆ$_1$]

ತಾಪ$_1$ 'ತಾಂಕು$_1$' ಪರಾ.

ತಾಪ$_2$ (ನಾ). ೧. ಬಿಸಿ; ಶಾಖ; ಕಾವು; ಉಷ್ಣತೆ: ಬಹು ತಾಪಕ್ಕೆ ಬಿಗುತರ್ಜ ವಿಷ್ಣು ಪಡೆವಂ ಮತ್ಸ್ಯಾವತಾರಕ್ಕೆ (ಪಂಪಾಮಾ. ೭-೯೮); ಆದುದರಿಂದ ನಾವು ತಾಪ (temperature) . . . ಮುಂತಾದ ಪದಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದು ಸರ್ವಗ್ರಾಹ್ಯವಾದೀತೆಂದು ನಂಬಿದ್ದೇವೆ (ಭೌತವಿ. ೨೩೮). ೨. ಸಂಕಟ; ಕಷ್ಟ; ಕಾಟ: ತನಗಾದ ಮಾತಿನ ತಾಪವನ್ನು ನೋಡಿ . . . ಶಾಪವನ್ನು ಕೊಡುವಳು (ಕನ್ನಜಾ. ೦೦೨): ಕಂಡರೆ ಕೋಪ, ಕಾಣದಿದ್ದರೆ ತಾಪ (ಗಾದೆ). 'ತಾಪತ್ರಯ' ಪರಾ. ೩. ಕಾವಿನಿಂದಾಗುವ ಬೇನೆ.– ಸಂತಾಪ. [ಸಂ.]

ತಾಪಕ (ಗು). ೧. ತಾಪವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. ೨. ಕಷ್ಟವನ್ನು ಕೊಡುವ; ನೋಯಿಸುವ. (ನಾ). ೩. ಕಾಯಿಸುವ ಸಾಧನ ; ಬಿಸಿ ಮಾಡುವ ಸಲಕರಣೆ : ನೀರು ಕಾಯಿಸಲು ೫೦೦ ರಿಂದ ೧೦೦೦೦ ವಾಟ್‌ಗಳ ವರೆಗೆ ಶಕ್ತಿ ವ್ಯಯಮಾಡುವ ತಾಪಕಗಳು (Heaters) ಸಿಕ್ಕುತ್ತವೆ (ಭೌತವಿ. ೩೪೫). ೪. ಜ್ವರ. [ಸಂ.]

ತಾಪಕಾರಿ (ನಾ). ೧. ಬಿಸಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು : ಬೇಸಗೆಯಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯ ಇಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟು ತಾಪಕಾರಿಯಾಗಿಲ್ಲದಿರುವುದೂ . . . ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ (ಭೂವಿವ. ೧೬೨). ೨. ಸಂಕಟಗೊಳಿಸುವವನು : ದಂಡಧರನಂತೆ ಕುಜನ ತಾಪಕಾರಿಯುಂ (ರಾಜಶೇ. ೩-೯ ವ). [ಸಂ. ತಾಪಕಾರಿನ್]

ತಾಪಗೊಳಿಸು (ಕ್ರಿ). ಸಂಕಟಪಡಿಸು ; ದುಃಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡು : ರಾವಣ ಲೋಕವೆಲ್ಲವನು ತಾಪಗೊಳಿಸಲು (ಕೌಶಿರಾ. ೮೩-೮೭).

[ತಾಪ$_2$ + ಕೊಳ್$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ತಾಪಜ್ವರ (ನಾ). ಉಷ್ಣದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಜ್ವರ : ಈ ಬೀಜದ ಒಳಗಿನ ತಿರುಳಂ ಅರೆದು . . . ನುಂಗಲು ಛಳಿ, ತಾಪಜ್ವರ ಸಹ ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿಷ್ಣವಿ. ೧); ನೆಲ ಕೊಳವಳಿಕೆ ಸಹಮೂಲ, ಅತ್ತಿಕಾಯಿ ಈ ಎರಡರಲ್ಲಿಯೂ ರಸವನ್ನು ತೆಗೆದು . . . ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ ಒಂದು ತೂಕ ಅರೆದು ಪುಡಿಮಾಡಿ ಹಾಕಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಲ್ಲಿ ತಾಪಜ್ವರ ಮಾಣುವುದು (ಸಕವೈ. ೮೨).

[ತಾಪ$_2$ + ಜ್ವರ]

ತಾಪಣೆ, ಥಾಪನೆ (ನಾ). ೧. ಸ್ಥಾಪಿಸು , ನಿಲಗೂಳಿಸುವುದು ; ಸ್ಥಾಪನೆ : ಸ್ಥಾಪನ – ತಾಪಣೆ (ಶಮದ. ೨೫೭ ಪ್ರಯೋ) ; ಪಲ್ಲಣದ ಬಿಗುಹುಗಳ ತಾಪಣೆಯ ಲೇವೆಗಳನಳವಡಿಸಿ (ಶಬಪು. ೪೮-೫೦). **ಥಾಪನೆ:** ೨. (?) : ವಾಮರಾಜಪ್ರಿಯ ತನೂಜಾತ ರೂಪುರೇಖೆ ಥಾಪನೆ ಬಯ್ಸಿಕೆ ತೊಡೆ ಮಡ ಕಯ್ದನಿಯೆಂಬ ಚಿಡಾಯತಿಕೆ ಗಾಯತಿಕೆವಡೆದಾರೂಢ ವಿದ್ಯಾವಿಳಾಸ(ಸೌಇಇ. IX-I, ೩೪೩-೫೦; 1226); ವರ್ಗ ದ್ವಿತೀಯಾಕ್ಷರಂಗಳ್ಗೆ – ವಖ್ಖಾಣಂ . . . ಥಟ್ಟು, ಥಾಪನೆ, ಸತ್ಥಣೆ (ಶಮದ. ೧೫ ಪ್ರಯೋ).

[<ಸಂ. ಸ್ಥಾಪನ]

ತಾಪಣೆಗೂಡು (ಕ್ರಿ). ಹೊಂದಿಸು ; ನೆಲೆಗೊಳಿಸು : ಜೋಡು ಹಕ್ಕರಿಕೆ ಹಲ್ಲಣಮುರತಾಪಣೆಗೂಡಿದ ಕವಿಯ ಕೀಲುಗಳ ಜೋಡಿಸಿ ತುರಗವನೇಱ ರಾವುತರೊಡಗೂಡಿ ಬಂದರು (ಅಂಜಿಚ. ೬-೮೦).

[ತಾಪಣೆ + ಕೂಡು$_1$]

ತಾಪತಿ, ತಾಪತ್ತಿ, ತಾಪ್ತಿ, ತಾಬುತಿ, ತಾಬೂತು$_1$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೇಷ್ಮೆಬಟ್ಟೆ : ಕಾಶ್ಮೀರದಿಂ ನೂಂಪುವೆತ್ತ ತನು ತಾಪತಿಯ ಚಲ್ಲಣಂ ಪೊಂಬರಹ ಬಟ್ಟೆಯೊಲ್ಲಿ (ರಾಘಚ. ೬-೧೨) ; ಮೆಱೆವ ಹಸರು ಬುರುಸಾಲ ಲೋವೆಗೆ ಮುಚ್ಚಿ ಕರ ಚೆಲುವಾದ ತಾಪತಿಯ ಭರದಿಂದ ಮುಚ್ಚಿಸಿ (ಜ್ಞಾನಚ. ೧೧-೫೨) ; ತಾಪತಿಯ ಚಲ್ಲಣಮನುಟ್ಟು (ನವಮೋ. ೨೯-೧೭). **ತಾಪತ್ತಿ:** ಹಸರು ತಾಪತ್ತಿ ಸಕಲಾತಿಯ ಮಾಟುವ ರಸಿಕರೊಪ್ಪಿದರಂಗಡಿಯೊಳು (ಬಸವ. ೧-೪೮). **ತಾಪ್ತಿ :** ಪಸುರು ತಾಪ್ತಿಯು ಹಲ್ಲಣಗಳಿಟ್ಟು ರಾಜಿಪವು ದಶಲಕ್ಷ ತುರಗಂ (ಪ್ರಭುಪು. ೬-೧೨೩). **ತಾಬುತಿ :** ಬಸುರಾದರ ತೊಡಬೇಕ ಹಸರ ತಾಬುತಿ ಕುಬಸ (ಗರತಿ. ೧೬). **ತಾಬೂತು**$_1$: "ತಾಬೂತು–ಕುತನಿ . . . ರೇಶಿಮೆಬಟ್ಟೆ" (ಜಾನಕೋ. ೬೬).

[←ಪಾರ. ತಾಪ್ತಾ ; ಮರಾ. ತಾಪತಾ / ಇಂ. Taffeta]

ತಾಪತ್ತಿ 'ತಾಪತಿ' ನೋ.

ತಾಪತ್ರಯ (ನಾ). ೧. ಆಧಿದೈವಿಕ, ಆಧಿಭೌತಿಕ, ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಎಂಬ ಮೂರು ಬಗೆಯ ತೊಂದರೆಗಳು,–ದುಃಖಗಳು : ತಾಪತ್ರಯವ ಕಳೆದು ಪೂಜಿಸಿ ತಾಪತ್ರಯವ ಲಿಂಗನೊಲ್ಲ (ಬಸವ. ೦೮೪) ; ತಾಪತ್ರಯದ ಬೇಗೆ ಪಿರಿದಲ್ಲಿ (ಬಸರ. ೧-೭೦) ; ತನು ತಾಪತ್ರಯಕೆ ಗುರುಭಕ್ತಿಯುಕ್ತಿ ವಿಚಿತ್ರಮುಪಮಿಸಲನಘರಾಗತ ಕಾರಣಂ (ಬಸಪು. ೩೯-೨೨) ; ಬಲಿದ ತಾಪತ್ರಯದ ಭವಗೋಟಲೆಯು ಜೀವಿಗೆ ಸುಪ್ರಬೋಧದ ಸುಳುವಿನಂತಿರೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೂ. ೩-೪೬). ೨. (ಆಲಂ) ತೊಂದರೆ ; ಅಡಚಣೆ ; ಕಷ್ಟ : ಸಂಸಾರ ಅಂದ್ಮೇಲೆ ತರಲೆ ತಾಪತ್ರಯ ಇದ್ದೇ ಇರುತ್ತೆ (ಹೊಸಕ್ಕಿ. ೯೩) ; ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಒಂದಲ್ಲ ಒಂದು ತಾಪತ್ರಯವಂತೆ (ಪದ್ಮಸ. ೧೧೭) ; ನಮ್ಮ ತಾಪತ್ರಯ ಇಷ್ಟಕ್ಕೇ ಮುಗಿದರೆ ನಮ್ಮ ಪುಣ್ಯ (ನಾಡಿಗೇ. ೮೨) ; ನಿನ್ನಂಥ ಉದಾರ ಮನಸ್ಸಿನವರಿಗೆ ಅನ್ನದ ತಾಪತ್ರಯ ಉಂಟಾಗಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೭೭). [ತಾಪ$_2$ + ತ್ರಯ]

ತಾಪನ (ನಾ). ೧. ಕಾಯಿಸುವಿಕೆ ; ಬಿಸಿಮಾಡುವಿಕೆ. ೨. ಸೂರ್ಯ. ೩. [ಜೈನ] ನರಕ ಬಿಲಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ತಪ್ತ, ತಪಿತ, ತಪನ, ತಾಪನ . . . ಪ್ರಕೀರ್ಣಕ ವಿಕಲ್ಪದಿಂ ಪಂಚದಶಲಕ್ಷ ಬಿಲಂಗಳಪ್ಪುವು (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೧೨೦). ೪. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಲೆ ; ರಸವಿದ್ಯೆ (?) : ನದೀತರಣಂ ತಾಪನಮಿಂದ್ರಜಾಲಮೆಂಬಿಕಂ ಲೆಪ್ಪಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೪-೫೯). [ಸಂ.]

ತಾಪನಕ್ರಿಯೆ (ನಾ). ಕಾಯಿಸುವಿಕೆ : ಪಿಂಡೀಬದ್ಧದಹನ ತಾಪನ[ಪಾಠಾಂ. ತಾಪನ ತಾಡನ]ಕ್ರಿಯೆಗಳಿಂ ಶುದ್ಧ ಲೋಹಮುಕ್ಕುಂ (ಜೀವಸಂ. ೪-೯ ವ).

[ತಾಪನ + ಕ್ರಿಯೆ]

ತಾಪಪಡು (ಕ್ರಿ). ಕಷ್ಟಪಡು ; ತೊಂದರೆಗೊಳಗಾಗು : ಹಾ ರಾ ಡಿ ರಾಮನಂಥವರು ಹಗಲಿನಲ್ಲಿ ನನಗಾಗಿ ವೇಷ ತೊಟ್ಟು, ಬಣ್ಣ ಬಳಿದು ಕೊಂಡು ತಾಪಪಟ್ಟುದುಂಟು (ಯಕ್ಷಬ. III ಮುನ್ನುಡಿ).

[ತಾಪ$_2$ + ಪಡು$_1$]

ತಾಪಮಾನ (ನಾ). ಶಾಖದ ಮಟ್ಟ : ಜ್ವರ ಬಂದಾಗ ತಂದೆಯವರು ತಾಪಮಾನ ನೋಡಲು ಎದೆಯ ಮೇಲೆ ಕೈಯಾಡಿಸಿದ್ದರು (ಎಡಹ. ೫೦).

[ತಾಪ$_2$ + ಮಾನ]

ತಾಪಮಾಪಕ (ನಾ). ಶಾಖದ ಮಟ್ಟವನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಯಂತ್ರ,–ಸಾಧನ ; ಉಷ್ಣಮಾಪಕ : ಆದುದರಿಂದ ನಾವು . . . ತಾಪಮಾಪಕ (Thermometer) ಮುಂತಾದ ಪದಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದು (ಭೌತವಿ. ೨೩೮). [ತಾಪ$_2$ + ಮಾಪಕ]

ತಾಪರಿಗೋಡೆ (ನಾ). ತೆಳುವಾದ ಗೋಡೆ (?) : ನಮ್ಮ ಅವರ ಕೋಣೆಯ ನಡುವಿರುವ ಹಲಗೆಯ ತಾಪರಿಗೋಡೆಯನ್ನು ಟಪಟಪ ಬಡಿಯುವನು (ಜೀನಬಾ. ೩೦೦). [ತಾಪರಿ$_0$ + ಗೋಡೆ]

ತಾಪವಡೆ (ಕ್ರಿ). ದುಃಖಹೊಂದು ; ಕಷ್ಟಪಡು : ನಳನು ಕಾಡನು ಸೇರಿ ಕಡು ತಾಪವಡೆದರು ಪಡೆದನು ಮರಳಿ ರಾಜ್ಯವನು (ಇಂಚಾಪ. ೦೧೯-೮೫).

[ತಾಪ$_2$ + ಪಡೆ$_1$]

ತಾಪಶಕ್ತಿ (ನಾ). ಉಷ್ಣಶಕ್ತಿ ; ಸುಡುವ ಶಕ್ತಿ : ತಾಪಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಈ ಕೀಟಾಣುಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸಿದರೆ ಕೊಳೆಯುವುದು ನಿಂತು ಹೋಗುತ್ತದೆ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೦೨೩). [ತಾಪ$_2$ + ಶಕ್ತಿ]

ತಾಪಸ (ಗು). ೧. ತಪಸ್ಸಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ; ತಪಸ್ಸುಮಾಡುವ. (ನಾ). ೨. ತಪಸ್ಸನ್ನು ಆಚರಿಸುವವನು ; ತಪಸ್ವಿ ; ಮುನಿ : " ಪರಾಶರೀ . . . ತಪಸ್ವೀ, ಕರ್ಮಂದೀ, ತಾಪಸಃ–ಈ ೯ ತಪಸ್ವಿ " (ಹಲಾಯು. ೬೮-೨೫೫) ; ತಾಪಸನ ಶಾಪಮೆಂಬುದು ಪಾಪದ ರೂಪಱೆತುಮಱಿಯ ದಂತೇಕೆ ಮನಂಗಾಪಱೆದು ಬಂದು ಮುಟ್ಟಿದೆ (ಶಂಪಭಾ. ೨-೨೦) ; ಕೋಪಿಗಳಲ್ತೆ ತಾಪಸರ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೬೫೨) ; ಸಹಸ್ರಜಟಿಯೆಂಬ ತಾಪಸಂ ತೋಱೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೨೦೩) ; ನನೆಗೋಲನುಪಟಳದಲಿ ಭ್ರಾಂತಿ ಗೊಂಡಿರ್ದ . . . ತಾಪಸರೆಲೆವನೆಗಾತಿಯರನಪ್ಪಿದರು (ಮೋಹತ. ೬-೦೫); ಎಳೆಹುಲ್ಲ ಸವಿದು ನೀರ್ಗುಡಿವ ತಾಪಸನನಂದಲರಂಬಿಗೆ ಗುರಿಮಾಡಿ ಎಳೆತಂದರಬಲೆಯರು (ಕಂನವಿ. ೯-೦೪೩). [ಸಂ.]

ತಾಪಸಕುಮಾರ (ನಾ). ತಪಸ್ವಿಯ ಮಗ; ಮುನಿಪುತ್ರ: ಇವರ್ಗಂ ಪುಟ್ಟಿದೊಂ ಮೃಗಶೃಂಗನೆಂಬೊಂ ತಾಪಸಕುಮಾರಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೪೩ ವ). [ತಾಪಸ + ಕುಮಾರ]

ತಾಪಸತರು (ನಾ). ಇಂಗುದೀ ಮರ; ಗಾರೆಗಿಡ: "ಇಂಗುದೀ, ತಾಪಸತರುಃ–ಗಾರೇಗಿಡ, ಇಂಗಳದ ಗಿಡ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೦೭). [ತಾಪಸ + ತರು₂]

ತಾಪಸನಿಕಾಯ (ನಾ). ಮುನಿಗಳ ಸಮೂಹ; ಋಷಿಗಳ ಗುಂಪು: ತಾಪಸಾಶ್ರಮದೊಳ್ ಮಿಥ್ಯಾತಪಶ್ಚರಣ ಪರಿಣತತಾಪಸನಿಕಾಯದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೪೨ ವ). [ತಾಪಸ + ನಿಕಾಯ]

ತಾಪಸಭೂಜ (ನಾ). = ತಾಪಸತರು: "ಇಂಗುದಿ ತಾಪಸಭೂಜಮು ದಿಂಗಳುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೫-೦೭). [ತಾಪಸ + ಭೂಜ]

ತಾಪಸರೂಪ (ನಾ). = ತಾಪಸವೇಷ: ತಾಪಸರೂಪಂ ವಿಗತಾಲಾಪಂ . . . ಜಟಾಧರಂ ದಂಡಧರಂ (ಶಂರಾಮಾ. ೮-೫೭). [ತಾಪಸ + ರೂಪ]

ತಾಪಸವೃಂದ (ನಾ). = ತಾಪಸನಿಕಾಯ: ಬಳಿಕ ತಾಪಸವೃಂದವನು ಕಾರುಣ್ಯನಿಧಿ ಕಳುಹಿದ ತಪೋವನಕೆ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೯-೮೦). [ತಾಪಸ + ವೃಂದ]

ತಾಪಸವೇಷ (ನಾ). ಮುನಿಯ ವೇಷ; ಋಷಿಯ ರೂಪ: ಅಡಗಿಸೀ ರಾಕ್ಷಸ ಕಳೇವರವ ಐದು ತಾಪಸವೇಷವನು (ತೊರರಾ. ೩-೮-೦೩); ಕಾನನಕೆ ತಾಪಸವೇಷದಿ ಪೋದರಾಗ (ಕಟಕಂ. ೧೩). [ತಾಪಸ + ವೇಷ]

ತಾಪಸಾಚರಣ (ನಾ). ತಪಸ್ವಿಗಳ ಆಚರಣೆ; ತಪಸ್ಸು: ಬಾಲಕಾಲ ಪರಿಗೃಹೀತ ತಾಪಸಾಚರಣಂ ಮಿಥ್ಯಾಂಧಕಾರಾವಕುಂಠಿತ ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನ ನಾಗೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೪೩ ವ). [ತಾಪಸ + ಆಚರಣ]

ತಾಪಸಾರಿ (ನಾ). ತಪಸ್ವಿಗಳ ಹಗೆ; ಋಷಿಗಳ ವೈರಿ; ಕಾಮ: 'ತಾಪಸಾರಿವಿಜಯ' ಪರಾ. [ತಾಪಸ + ಅರಿ₆]

ತಾಪಸಾರಿವಿಜಯ (ನಾ). ಕಾಮನನ್ನು ಜಯಿಸಿದವನು; ಕಾಮಾರಿ; ಶಿವ: ಶೃಂಗಾರಾಜಿತ ತಾಪಸಾರಿವಿಜಯಂ ಭೂಧಾರ ಚಕ್ರೇಶ್ವರಂ (ಹಮ್ಮಿರ. ೧-೪೫). [ತಾಪಸಾರಿ + ವಿಜಯ]

ತಾಪಸಾಶ್ರಮ (ನಾ). ಋಷಿಗಳ ವಾಸಸ್ಥಾನ; ತಪೋವನ: ಐರಾವತೀ ತೀರದ ತಾಪಸಾಶ್ರಮದೊಳ್ ಮಿಥ್ಯಾತಪಶ್ಚರಣಪರಿಣತ ತಾಪಸ ನಿಕಾಯದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೭-೪೨ ವ). [ತಾಪಸ + ಆಶ್ರಮ]

ತಾಪಸಿ (ನಾ). ತಪಸ್ವಿನಿ: ಸಿಂಹದ ಮರಿಯನ್ನು ಎಳೆದಾಡುತ್ತಾ ಬಾಲಕನು ತಾಪಸಿಗಳೊಡನೆ ಬರುವನು (ಶಾಕುಂತ. ೧೦೪) [ಸಂ. ತಾಪಸೀ]

ತಾಪಸಿಗ (ನಾ). ತಪಸ್ವಿ; ಋಷಿ; ಮುನಿ: ಹಸನಾದ ನೆಲವೆ ಕಾಣಸದೆ ಇರಲು ತಾಪಸಿಗನು ಬಂದಿಲ್ಲಿ . . . ರಚಿಸಿದನು ತಪವನು (ತೀರ್ಥಮ. ೨೭೩). [ತಾಪಸ + – ಇಗ]

ತಾಪಸೇಂದ್ರ (ನಾ). ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ತಪಸ್ವಿ; ಮಹರ್ಷಿ: ತಾಪಸೇಂದ್ರನ ಶವವನೀಕ್ಷಿಸಿ ತಾಪಸೇಂದ್ರನು ಕೊಡುವ ಹರಕೆಯನೇಪರಿಯೊಳಾನೀಸಿ ಕೊಳ್ಳದೆ ಹೋಹುದನುಚಿತವು . . . ಎನುತ (ಬಸವು. ೩೨-೦೩). [ತಾಪಸ + ಇಂದ್ರ]

ತಾಪಸೋತ್ತಮ (ನಾ). = ತಾಪಸೇಂದ್ರ: ನಯದೊಳಾ ತಾಪಸೋತ್ತಮ ನೊಡಂಬಡಿಸಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨-೪೪); ಸಿದ್ಧರು ಸಾಧ್ಯರು ವರ ತಾಪಸೋತ್ತಮರು . . . ಹಣೆಯೊಳು ಬರೆದುದನಳಿಸಲಶಕ್ತರು (ಇಂಜಾಪ. ೧೪೫-೦೨). [ತಾಪಸ + ಉತ್ತಮ]

ತಾಪಹರ (ನಾ). ೧. ತಾಪನಿವಾರಣೆ: ತಾಪಹರಕ್ಕೆ ಮಾಟ್ಟ ಶಿಶಿರಕ್ರಿಯೆಗಳ್ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೧೦-೭೧). ೨. ತಾಪವನ್ನು ನಿವಾರಣೆ ಮಾಡುವವನು. [ತಾಪ₂ + ಹರ₂]

ತಾಪಾಳ 'ತಾಪಾಳು' ನೋ.

ತಾಪಾಳು, ತಾಪಾಳ (ನಾ). ಬಾಗಿಲಿನ ಅಗುಳಿ; ತಾಳು: ತಿಮ್ಮಿ ತಾಪಾಳ ಹಾಕಿ, ಹಣತೆ ತುಂಬಿಸಿದಳು (ನನ್ನೂರು. ೨೨೪). **ತಾಪಾಳ:** ಆ ಹೆಂಗಸು ಥಟಕ್ಕಂತ ಮನೆಯೊಳಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ದಡಾರ್ರಂತ ಕದ ಹಾಕಿ ತಾಪಾಳ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಬಿಟ್ಟಳು (ಕಲನ. ೧೨೦). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಾಟ್ಪ್ಪಾಳ್]

ತಾಪಾಳುಮರ (ನಾ). ಬಾಗಿಲನ್ನು ತೆರೆಯದಂತೆ ತಡೆ ಹಾಕುವ ಅಗುಳಿ: ತಾಪಾಳು ಮರದ ಮೇಲೆ ಗೋಪಾಳದ ದಾಸಯ್ಯ ಕೂತಿದ್ದಾನೆ (ಗಾದೆ). [ತಾಪಾಳು + ಮರ₁]

ತಾಪಿ (ಗು). ೧. ಉಷ್ಣತೆಯ ತಾಪದಿಂದ ಬಳಲುತ್ತಿರುವ. ೨. ದೈಹಿಕ ಅಥವಾ ಮಾನಸಿಕ ರೋಗದಿಂದ ನರಳುತ್ತಿರುವ. ೩. ತಾಪವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ. [ಸಂ. ತಾಪಿನ್]

ತಾಪಿಂಛ (ನಾ). ಹೊಂಗೆಮರ; ತಮಾಲವೃಕ್ಷ: "ಕಾಲಸ್ಕಂಧಃ, ತಮಾಲಃ, ತಾಪಿಂಛಃ – ೩ ತಮಾಲವೃಕ್ಷದ ಹೆಸರುಗಳು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೧೧). [ಸಂ.]

ತಾಪಿಚ್ಛ (ನಾ). ೧.=ತಾಪಿಂಛ: "ಕಾಳಸ್ಕಂಧಂ ತಮಾಳಮೆನೆ ತಾಪಿಚ್ಛಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೪-೮). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಕಾಗೆದೊಂಡೆ: "ತಾಪಿಚ್ಛಃ, ಕಾಕತುಂಡಿಕಾ–ಈ ೨ ಕಾಗೆದೊಂಡೆ" (ಹಲಾಯು. ೩೪-೫೦). [ಸಂ.]

ತಾಪಿತ (ಗು). ೧. ಬಿಸಿ ಮಾಡಿದ; ಕಾಯಿಸಿದ. ೨. ತೊಂದರೆಗೊಳ ಗಾದ; ಸಂಕಟಕ್ಕೆ ಈಡಾದ. [ಸಂ.]

ತಾಪಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಸುಡು; ಬಿಸಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡು: ಗಿರಿಗಳ ತಾಪಿಸುವ ಬಿಸಿಲಾದಡೇಟ್ ಪರೋಪಕಾರದಿ ಚಂದ್ರಿಕೆಯನೊಂದಿಸುವ ಶಾಖೆಗಳ (ಬಸವು. ೧೦-೫೦); ತಾಪಿಸುತೆ ತಣಿಯಿಸುತೆ ಕುಲುಕಿಸುತೆ ಋತುವೈದ್ಯ ಭೂಪಟದಿ ಜೀವರಸಗಳ ಪಚಿಸುವಂತೆ (ಮಂಕುಕ.೧೫೯). ೨. ಸಂಕಟ ಪಡು; ತಾಪಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾಗು; ವ್ಯಥೆಪಡು: ನೇಹವಿರ್ಮಡಿಸಿ ಕಿವಿವೇಟವಗ್ಗಳಿಸಿ ವಿರಹಿಣಿಯಾಗಿ ತಾಪಿಸುತ್ತೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೫-೨೭); ಓಪ ತುಷ್ಟಿಯ ಮಾಡ ಲಟ್‌ವಳು ತಾಪಿಸುವ ಜನನಿಕರಕಾಗಳು (ಕುವ್ಯಾಆ. ಒರಿಇ. ೩೩-೧೭); ಅಡಿಗಡಿಗೆ ಸುಯ್ಯು ಜ್ವರಮಿಡಿದು ತಾಪಿಸುವ. . .ಮಿಡುಕುತಿಹ ಗಳಗತ ಪ್ರಾಣೆಯರ್ (ಚಬವು. ೧೯-೩೦); ಮೈಗೆ ಬಿಸಿವರಿಯೆ ಪೊಜಮಟ್ಟು ತಾಪಿಸುತಿರ್ದುದಾ ಚಕ್ರವಾಕ (ನಂದಿಪಾ. ೧೮-೨೫); ರತಿದೇವಿ ತಾಪಿಸುತೆ ಬರವರಲು (ನವಮೊ ೬. ೮-೨೦). ೩. ಸಂಕಟಪಡುವಂತೆ ಮಾಡು; ಬಾಧಿಸು: ತಾಪಿಸುವ ತಪಸೆನಗೆಂದು ಕೆಡುವುದು ತಪಸಿಯೇ ಹೇಳಾ (ಬಸವು. ೪೫-೩೭); ಕಲಿಭೀಮ ಬಿಲ್ಗೊಂಡು ರಿಪುಬಲವ ತಾಪಿಸುತ ಪೊಕ್ಕು ಸಂಹರಿಸುತಿರೆ (ತುರಂಗ. ೪೯-೪೦). ೪. ಸಿಟ್ಟಾಗು; ರೇಗು; ಉದ್ವೇಗ ಗೊಳ್ಳು: ಕೋಪಿಸುತೆ ಕೊಲುವೆನೀ ವೃದ್ಧಪಾರ್ವನನೆನುತೆ ತಾಪಿಸುತೆ ತೋಟಿಲಗನೆನುತೆ ಹತ್ತಿರೆ ಬರುತೆ (ನಂಬಿರ. ೭-೧೦೭). ೫. ರೇಗಿಸು; ಕೆರಳಿಸು; ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತಾಪವನ್ನುಂಟುಮಾಡು: ಎಲೆ ಪಾಪಿ . . . ಜಲವ ಬಿಟ್ಟು ಬಾರೆಂದೆನುತ ತಾಪಿಸಿದರು (ತುರಂಗ. ೭೫-೫). [ತಾಪನ+–ಇಸು₃]

ತಾಪು, ತಾಪ್ಹೆ, ತಾಹಿ, ತಾಹೆ (ನಾ). ೧.ಕುಂಟಣಿಯ ಮನೆ; ಹಾದರ ಗಿತ್ತಿಯರ ಮನೆ: (೬). ೨. ಗೊತ್ತಾದ ಸ್ಥಾನ; ಸಂಕೇತಸ್ಥಳ: "ತಾಪು, ಕುಟುಹುದಾಣ" (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕೈ. ೬. ೫೭.). **ತಾಪ್ಹೆ:** ೧. "ತಾಹೆಯೆಂದುಂ, ತಾಪೆ ಯೆಂದುಂ ಕುಂಟಣಿವನೆ" (ಕಶಸಾ. ೨೫-೫೦೭). ೨. "ಕುರುಹುದಾಣ, ಸಂಕೇತ ಸ್ಥಲ" (ಪ್ರಭಣ್ಣ). **ತಾಹಿ:** (೬). **ತಾಹೆ:** ೧. ಮೇಲಿನ 'ತಾಪ್ಹೆ' ಉಲ್ಲೇಖಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವ 'ಕಶಸಾ' ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. ೨. "ತಾಹೆಯೆ ಸಮ್ಮುದದೊಳಿರದೆ ಸಂಕೇತದ ಸದ್ಗೇಹಕ್ಕೆ ನಾಮ" (ಕವಿಕಂ. ೩೦೭). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತಾಪ್ಪು; ತೆಲು. ತಾಪಿ]

ತಾಪೆ$_1$, ತಾಫೆ (ನಾ). ೧. (ಸಂಗೀತಗಾರರ ಅಥವಾ ನರ್ತಕಿಯರ) ಗುಂಪು,–ಕೂಟ. 'ತಾಪೆಕಟ್ಟು' ಪರಾ. ೨. ಕುಣಿತ ; ನೃತ್ಯ : ತಾಪ ತ್ರಯದವನಿಗೆ ತಾಪೆ ಯಾಕೆ ? (ಗಾದೆ). **ತಾಫೆ :** ೧. ತಂಜಾವೂರಿನ ತಾಫೆಯವರು (ಕಾಮಿಕಾಂ. ೨೪೮). 'ತಾಫೆಕಟ್ಟು' ಪರಾ. ೨. "ಸೂಳೆಯರ ಕುಣಿತ – ತಾಫೆ " (Nautch. ಇಂಕನಿ.) ; ಸಂಗೀತ ತಾಫೆಯ ಅವಯವ – ಮಾತ್ರ ಅವಕಾಶ ಅಷ್ಟೆ (ಕಲನೆ. ೨೦೦).

[←ಮರಾ. ತಾಫಾ ; ಅರ. ತಾಇಫಾ.]

ತಾಪೆ$_2$ 'ತಾಪು' ನೋ.

ತಾಪೆಕಟ್ಟು, ತಾಫೆಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಕುಣಿ; ನರ್ತಿಸು: ಸಾಕುಬಿಡು, ನೀನೇನು ತಾಪೆಕಟ್ಟಬೇಕಾಗಿದೆಯೇ (ಕೀಲುಗೊಂ. ೭೭). **ತಾಫೆಕಟ್ಟು:** ನೀಲಾಸಾನಿಯ ಮಗಳು ಕಮಲಾಸಾನಿಯು 'ತಾಫೆ'ಕಟ್ಟಿದಳು (ಮಯೂರದೆ. ೨೦೦) ; ಎಲ್ಲಿ ತಾಫೆಕಟ್ಟಬೇಕೋ ಪಾಪ (ಕಲಾಸಾ. ೭). [ತಾಪೆ$_1$ + ಕಟ್ಟು$_1$]

ತಾಪೇದಾರ 'ತಾಬೇದಾರ' ನೋ.

ತಾಪೇದಾರಿ 'ತಾಬೇದಾರಿ' ನೋ.

ತಾಪ್ತಿ 'ತಾಪತಿ' ನೋ.

ತಾಫೆ 'ತಾಪೆ$_1$' ನೋ.

ತಾಫೆಕಟ್ಟು 'ತಾಪೆಕಟ್ಟು' ನೋ.

ತಾಫೇದಾರಿ 'ತಾಬೇದಾರಿ' ನೋ.

ತಾಬ 'ತಾಬೆ' ನೋ.

ತಾಬಂಡಿ 'ತಾಂಬಾಣ' ನೋ.

ತಾಬಡತೋಬ, ತಾಬಡತೋಬಡ (ಅ). ಕೂಡಲೇ ; ಆಗಿಂದಾಗ ; ತಕ್ಷಣ : ತಾಬಡತೋಬ (ಕೂಡಲೆ) ತಾಬಡತೋಬ ಕಳಿಸು (ಕೂಡಲೆ ಕಳಿಸು) (ಸುವರ್ಣ. ೩೨೮); ರತ್ನಾಳ ಕರಕೊಂಡು ಹೋಗಲಾಕ ತಾಬಡತೋಬ ಬರ್‍ರಿ (ಗ್ರಾಮಾಯ. ೭೨). **ತಾಬಡತೋಬಡ :** ತಾಬಡತೋಬಡ ಕೇಸು ಹಾಕಿಬಿಡುತ್ತಿದ್ದೆ (ಗಂಗಾಸಾ. ೧೩೨).

[←ಮರಾ. ತಾಬಡತೋಬ್ ; ಹಿಂ. ತಾಬಡ್‌ತೋಡ್]

ತಾಬಡತೋಬಡ 'ತಾಬಡತೋಬ' ನೋ.

ತಾಬಾ 'ತಾಬೆ' ನೋ.

ತಾಬಾಣ 'ತಾಂಬಾಣ' ನೋ.

ತಾಬಿಲೆ 'ತಾಂಬೇಲು' ನೋ.

ತಾಬುತಿ 'ತಾಪತಿ' ನೋ.

ತಾಬುಲ್‌ಬಳೆ (ನಾ). (ಸಾಣೆಹಿಡಿದು) ಹೊಳಪು ಕೊಟ್ಟ ಬಳೆ: ಆದರೂ ನರ್ಸಿಯ ಕೈಯ್ಯಲ್ಲಿ ಎರಡೆರಡು ಚಿನ್ನದ ತಾಬುಲ್ ಬಳೆ – ಹೇಗೆ ಬಂದವು (ಒಡ್ಡಉ. ೪೭). [<ತಾಬೂಲು + ಬಳೆ$_3$]

ತಾಬೂತ್, ತಾಬೂತು$_2$ (ನಾ). (ಮೊಹರಂ ಹಬ್ಬದಲ್ಲಿ ಮೆರವಣಿಗೆ ಬರುವ) ಅಲಂಕೃತವಾದ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ: ಮುಸಲ್ಮಾನ್ ಕುಶಲರು ಬಾಬೈಯನ ಹಬ್ಬದಲ್ಲಿ ಮೆರವಣಿಗೆಗೆ ತಯಾರ್ಮಾಡುವಂಥ 'ತಾಬೂತ್' ತರಹದ ಸುಂದರವಾದ ಒಳಗೂಡು (ಕಲನೆ. ೧೯೮). **ತಾಬೂತು$_2$:** (ಕ).

[←ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಾಬೂತ್]

ತಾಬೂತು$_1$ 'ತಾಪತಿ' ನೋ.

ತಾಬೂತು$_2$ 'ತಾಬೂತ್' ನೋ.

ತಾಬೂಲು (ನಾ). (ಸಾಣೆ ಹಿಡಿದು) ಹೊಳಪು ಕೊಡುವಿಕೆ ; ಕಾಂತಿ ಕೂಡಿಸುವಿಕೆ : ಮೋಹನ ರಾಯ ಬಂದು ಈ ರತ್ನವನ್ನು ಮೆಲ್ಲನೆ ಕೆಸರಿನಿಂದೆತ್ತಿ ತೊಳೆದು, ಹಿಡಿದು, ತಾಬೂಲು ಕಡಿದು, ಲೋಕದ ಮುಂದೆ ಥಳಥಳಗೊಳಿಸಲು ಪೇಚಾಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ (ಹಿಂಕತೆ. ೪೭).

[←ತುಳು. ತಾಬುಲು]

ತಾಬೆ, ತಾಬ, ತಾಬಾ (ನಾ). ಅಧೀನ ; ವಶ ; ಸ್ವಾಧೀನ : ಅರೆವಾಶಿ ಫೌಜನ್ನು ನಿಮ್ಮ ತಾಬೆಗೆ ಕೊಡುತ್ತೇವೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೨೩) ; ನಿಮ್ಮ ತಾಬೆಯಲ್ಲಿ ಯಾರಿದ್ದಾರೆ ? ಒಳಗುತ್ತಿಗೆಗಾದರೂ ಸರಿಯೆ (ಜಾರುದಾ. ೨೧೭) ; ಜಮೀನುಗಳನ್ನು ತಾಬೇದಲ್ಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಸ್ವಂತ ಸಾಗುವಳಿ ನಡೆಸಿದ್ದಾನಂತೆ (ದೀಪಹ. II, ೧೦೩). **ತಾಬ:** ಮೇರಾಡಿಯ ಒಳಗೆ ತುಳುವ ಹೆಗ್ಗಡಿತಿ ತಾಬದ ಮೂಲದ ಬಾಳಿನ ವಿವರ (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೪೨೪–೨೯ ; 1401). **ತಾಬಾ :** ಹೊಸ ಫೋನೊ ಅವರ ತಾಬಾಕ್ಕೇ ಕೊಟ್ಟು ಬಿಟ್ಟಿತ್ತು (ವ್ಯನಿ. ೧೯೩) ; ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ನಿಮ್ಮ ತಾಬಾಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೋ ಬೇಡವೋ (ಜೀಟನಾ. ೩೮); ಅವರ ಸಂಸ್ಥಾನ ಸರಕಾರದ ತಾಬಾ ಆಗಿ ಎಷ್ಟೋ ವರ್ಷ ಆತು (ಭಾಗ್ಯಶ್ರೀ. ೭೦). [←ಹಿಂ. ತಾಬೇ ; ಅರ. ತಾಬಅ]

ತಾಬೆದಾರ 'ತಾಬೇದಾರ' ನೋ.

ತಾಬೆದಾರಿ 'ತಾಬೇದಾರಿ' ನೋ.

ತಾಬೇದಾರ, ತಾಪೇದಾರ, ತಾಬೆದಾರ (ನಾ). ಯಾರನ್ನಾದರೂ ಅವಲಂಬಿಸಿದವನು ; ಅಧೀನನಾದವನು; ಕೈಕೆಳಗಿನವನು ; ಸೇವಕ: "ಕೈಕೆಳಗಿನವನು, ತಾಬೇದಾರ " (Subordinate. ಇಂಕನಿ.); ಖೈದಿ ಅವರಿಗೆ ಬಹಳ ಸತಾಯಿಸಿ ಅವರ ತಾಬೇದಾರರ ರೂಬುರೂಬು ಬಹಳ ಅವಮಾನಕರವಾಗಿ ಹೀಯಾಳಿಸಿರಬೇಕು (ಕಲನೆ. ೧೧೫) ; ನಿಮ್ಮ ತಾಬೇದಾರ್‍ರೆಲ್ಲಾ ಇಲ್ಲೇ ಕಾಫೀ ಕುಡಿಯಬೇಕು (ನವನೀ. ೪೧). **ತಾಪೇದಾರ :** ಸ್ವಾಮಿಯವರ ಸೇವಕ! ತಾಪೇದಾರ! ಬಡವ! ಆದರೆ ಸುಳ್ಳು ಹೇಳೋ ಮನುಷ್ಯ ಅಲ್ಲ (ರಂಗಕ. ೫೦); ಶ್ರೀರಂಗರಾಯರು ದೊಡ್ಡ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾಗಿ, ನೂರಾರು ಜನ 'ತಾಪೇದಾರ'ರನ್ನು ಬೆದರಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು (ಶನಿಸಂ. ೨೫೩). **ತಾಬೆದಾರ :** ಅವರು ಯಾವ ಆಫೀಸರವರಿಗೆ ತಾಬೆದಾರರಾಗಿರುವರೋ ಅವರುಗಳಿಂದ ದಾಖಲ್ ಮಾಡಲ್ಪಡುವುದು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೪೭).

[←ಅರ. ಹಿಂ. ತಾಬೇದಾರ್]

ತಾಬೇದಾರಿ, ತಾಪೇದಾರಿ, ತಾಫೇದಾರಿ, ತಾಬೆದಾರಿ (ನಾ). ಸೇವೆ ; ಚಾಕರಿ : ನೀವು ಪೂರ್ವದಿಂದಲೂ ನಮ್ಮ ತಾಬೇದಾರಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದಿರಿ (ಚಾಮವಂ. ೧೫೯) ; ನೀನು ದಳವಾಯಿ ಆದಾಗ ನಿನ್ನ ತಾಬೇದಾರಿಗೆ ನನ್ನ ಸೇರಿಸಿಕೋ (ಚಂಗಾಳ್ಯ. ೩೨೫). **ತಾಪೇದಾರಿ:** ನಾನು ತಾಪೇದಾರಿ ಮಾಡಿದ ಎಲ್ಲಾ ಅಮಲ್ದಾರರೂ . . . ಹಿಂದಿರುಗುತ್ತಿದ್ದರು (ಗರುದಾ. ೮೯) ; ನಾನು ನೌಕರಿದ್ದೀನಿ ತಾಪೇದಾರಿ ಮಾಡೋವ (ಮೂಮನೆ. ೧೮೫). **ತಾಫೇದಾರಿ :** ಈ ಸರ್ಕಾರದ ತಾಫೇದಾರಿ ಮಾಡುವವರೆಗೂ, ಅವರು ಕೊಡುವ ಪೋಟಿಗೆ ಹಣಕ್ಕೆ ಸರಿತೂಗುವಷ್ಟಾದರೂ ಕೆಲಸ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಹೇಗೆ (ಬಾಳಿವ್ಯ. ೧೭೦). **ತಾಬೆದಾರಿ :** (ವ್ಯಗೆಜಿ. IV, ೭೮೬).

[←ಪಾರ. ಹಿಂ. ತಾಬೇದಾರೀ]

ತಾಮ್ 'ತಾನ್' ಪರಾ.

ತಾಮರಮುಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಅಜಿದೊಜಿ ನದೀ ದಕ್ಷಿಣ ತಟೇ ತಾಮರಮುಗೆ ಪಾನುಜ್ಞುಲ್ಕಿಉಪಳ್ಳಿ (ಎಕ. X, ಕೋಲಾರ. ೬೩-೬೮ ; 757). [?]

ತಾಮರಸ (ನಾ). ೧. ತಾವರೆ; ಕಮಲ : "ಸಹಸ್ರಪತ್ರಂ, ಶತಪತ್ರಂ . . . ತಾಮರಸಂ . . . ಪಂಕಜಂ–ಈ ೧೭ ತಾವರೆ " (ಹಲಾಯು. ೧೧೨-೫೬) ; ಮೇಳದವರಂತಿರೆ ಸಾರಿಕೆ ರಾಜಗೇಹದಂತಿರೆ ಕೊಳನಲ್ಲಿ ತಾಮರಸಂರಂತಿರೆ ತಾಮರಸಂಗಳೊಪ್ಪುಗುಂ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೫೮) ; ಆ ಕುಂಡಮನೆ ಪದ್ಮಪಂಡ ಮಾಡಿಯಲ್ಲಿ ಸಹಸ್ರದಳ ಸುವರ್ಣ ತಾಮರಸಮುಮನದಱ ಕರ್ಣಿಕೆಯ ಮೇಲೆ ಸಿಂಹಾಸನಮುಮಂ ವಿಗುರ್ವಿಸಿ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೬-೨೯ ವ) ; ಶ್ರೀ ಮಹಿಳಾನನ ಮಂಜುಳ ತಾಮರಸ ಪತಂಗ (ವಿಷ್ಣುಪು. ೪-೧). ೨. ಚಿನ್ನ ; ಬಂಗಾರ. ೩. ತಾಮ್ರ. [ಸಂ.]

ತಾಮರಸನೇತ್ರ (ನಾ). ಕಮಲದಂತೆ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನು ; ವಿಷ್ಣು : ಗೋಕುಲಕೆ ಪೋಗಿ ನೀಲೋತ್ಪಲದಳಶ್ಯಾಮನಪ್ಪ ತಾಮರಸನೇತ್ರನಂ ನೋಡಿ (ಜಗವಿ. ೩-೨೩ ವ). [ತಾಮರಸ + ನೇತ್ರ]

ತಾಮರಸಪ್ರಿಯ (ನಾ).=ತಾಮರಸಬಾಂಧವ: ತಾವುರಸಪ್ರಿಯ ರವಿಸುತ ಸೋಮರ್ ಮೃತ್ಯುವಿನೊಳಕ್ಕೆ ಷಷ್ಠದೊಳಿರೆ ಸದ್ಯೋಮರಣಂ ಶಿಶುವಿಂಗೆ (ಜಾತತಿ. ೬-೩). [ತಾಮರಸ + ಪ್ರಿಯ]

ತಾಮರಸಬಾಂಧವ (ನಾ). ತಾವರೆ ಹೂವಿಗೆ ಪ್ರಿಯನಾದವನು ; ಸೂರ್ಯ : ತನುವಿದು ತಾಮರಸಬಾಂಧವನ ಬಾಳಿಕೆತನಕ[ಪಾಠಾಂ. ಗಕಟ]ಶಾಶ್ವತವೆ (ತೊರರಾ. ೩-೬-೫೪). [ತಾಮರಸ + ಬಾಂಧವ]

ತಾಮರಸಮುಖಿ (ನಾ). ಕಮಲದಂತೆ ಮುಖವುಳ್ಳವಳು : ತಾಮರಸ ಮುಖಿಯ ನಳಿತೋಳ್ . . . ಮಕರಧ್ವಜನ ಪಾಶಮೆನೆ ಸೊಗಯಿಸುಗುಂ (ಜಗವಿ. ೧೦-೩೨). [ಸಂ. ತಾಮರಸಮುಖೀ (ತಾಮರಸ + ಮುಖ + –)]

ತಾಮರಸಸಖ (ನಾ). = ತಾಮರಸಬಾಂಧವ : ತಿಮಿರವೆತ್ತಲು ತಾಮರಸ ಸಖನೆತ್ತಲು (ಪ್ರಭುಲೀ. ೭-೮೦). [ಸಂ. (ತಾಮರಸ + ಸಖಿ + –)]

ತಾಮರಸೋದ್ಭೂತ (ನಾ). ಕಮಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ; ಬ್ರಹ್ಮ : ಪರಮಾರ್ಥಂ ನಿಮ್ಮ ಸಮ್ಯಕ್‌ಪರತರ ನಿಜಮಂ ಭಾವಿಸಲ್ ಬಣ್ಣಿಸಲ್ ತಾಮರಸೋದ್ಭೂತಂಗೆ ಶಕ್ರಂಗಸುರರಿಪುಗೆ ವೇದಕತರ್ಕ್ಯಂ (ರಕ್ಷಾಶ. ೮೨). [ತಾಮರಸ + ಉದ್ಭೂತ]

ತಾಮರೆ, ತಾವರೆ (ನಾ). ೧. = ತಾಮರಸ ೧ : " ಕೆಸರ್ಮಲ್ಲಿಗೆ, ಸಿರಿಯ ಕರುಮಾಡಂ, ತಾಮರೆ[ಪಾಠಾಂ. ತಾವರೆ]ನೀರ್ವೂ – ಈ ೪ ಕಮಲಕ್ಕೆ ಪೆಸರ್ " (ಕಶಸಾ. ೮-೧೬೫) ; ಕೋಡಗವೇಱಿರ್ದ ಸೊರ್ಕಾನೆಯುಮಂ ಕಸಕುಪ್ಪೆಯೊಳ್ ತಾಮರೆ ಮೂಡಿದುದಂ . . . ಇಂತೀ ಪದಿನಾಱುಂ . . . ಕನಸುಗಳಂ ಕಂಡೆನೆಂದಂಜಿ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೮೫-೨೯) ; ತಾಮರೆಗಂ ಚಂದ್ರಗಂ ತಾಮಸಮಂ ಕಳೆದು ಕಾಣ್ಕೆ ಮಾಟ್ಪಂತೆ (ಆದಿಪು. ೭-೯) ; ಶ್ರೀವನಿತೇಶನ ಪೊಕ್ಕುಳ ತಾಮರೆಯೊಳು ಪುಟ್ಟಿದಜನಿನೆಡೆವಱಿಯದೆ ಬಂದೀ ವಸುಧೆಯೊಳೇನೆಸೆದುದೋ ಪಾವನ ಚಾಳುಕ್ಯ ವಂಶಂ (ನಾಂದೇಡ್. ೩-೨ : 1047). ೨. ತಾವರೆಯ ಎಲೆಯ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ ಚರ್ಮದ ಮೇಲೆ ಹರಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮರೋಗ ; ಹುಳುಕಡ್ಡಿ : (ಶಿ). **ತಾವರೆ:** ೧. " ಸಹಸ್ರಪತ್ರಂ, ಶತಪತ್ರಂ, ಅಂಬುಜಂ . . . ಪಂಕಜಂ—ಈ ೧೭ ತಾವರೆ " (ಹಲಾಯು. ೧೧೨-೫೭); ಮೊಗಮಂ ತಾವರೆ ಕಣ್ಣನುತ್ಪಳದಳಂ ಧಮ್ಮಿಲ್ಲಮಂ ಸೋಗೆ ಸೆಳ್ಳುಗುರಂ ಕೇದಗೆ . . . ಪೋಲ್ದುವು (ಆದಿಪು. ೬-೮೫) ; ಅರೆ ಸೀದುವು ತಾವರೆ ಖಗಮುರಿಬೆಂದುವು ಭೀಮ ಕೋಪಶಿಖಿ ಮುಟ್ಟೆ (ಗದಾಯು. ೭-೦೪) ; ಗಜದ ದಂತದಂತೆ ಬೆಂಕಿಯುಷ್ಣದಂತೆ ತಾವರೆಯ ಸೂರ್ಯನಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೧೨೫); ಸೂರ್ಯನುದಯ ತಾವರೆಗೆ ಜೀವಾಳ (ಬಸವ. ೩೬೬); ತಿಳಿನೀರಿಂ ತಾವರೆಯಿಂ ಕಳಹಂಸೆಯಿನೆಸೆವುದಲ್ಲಿ ಸರಸೀಷಂಡಂ (ಗಿರಿಕ. ೨-೪೪) ; ಶ್ರೀ ನೆಲಸಿರ್ಪ ತಾವರೆಯನಾಂತ ಸರೋವರದಂತೆ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೧-೧); ಪಂಕದೊಳಿದ್ದ ತಾವರೆಯಂದದಲಿ (ಬಸಪು. ೪೯-೩೦) ; ಪಲತಾವರೆಯ ಪೂಗಳನಾಯ್ದುಕೊಂಡಾ ಪರಮ ಜಿನಭವನವನು ಪೊಕ್ಕನು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೬-೪೦).

ತಾವರೆಯ ಕಣ್ಣ = ತಾವರೆಗಣ್ಣ : " ತಾವರೆಯ ಕಣ್ಣನೆಂದೊಡ ಮುಪೇಂದ್ರನ ನಾಮವು " (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕೆ. ೭). **ತಾವರೆಯಣುಗ** = ತಾವರೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ; ಬ್ರಹ್ಮ : " ಬದಿಯಲರಿಚಂ . . . ತಾವರೆಯಣುಗ ನಂಚೆದೇರನೆಂಬಿವು ಬ್ರಹ್ಮಗೆ ಒದವಿರ್ಪ ನಾಮ " (ಶಬ್ದಮಂ. ೯) : " ವಾರಿಜ ಭವಂಗೆ ತಾವರೆಯಣುಗನೆಂದಕ್ಕುಂ " (ಕಶರ. ೪೫). **ತಾವರೆಯ ತನಯ** = ತಾವರೆಯಣುಗ : ಬಿರುದರ ವಿಗಡ ಮೂದಲೆಗಳ ಮಹಾಧ್ವನಿ ಬಗಿದುದ್ಕೆ ತಾವರೆಯ ತನಯನ ಕರ್ಣಕೋಟರವ (ಕುಮ್ಮಾಭೀ. ೨-೪). **ತಾವರೆಯ ನಂಟ** = ಕಮಲದ ಮಿತ್ರ ; ಸೂರ್ಯ : ತಾವರೆಯ ನಂಟನಿರದೇ ವರುಣದಿಗುವಾರ್ಧಿಯೊಳು ನೆರೆದನು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೯-೪೦). **ತಾವರೆಯ ಪೊಕ್ಕುಳಿಗ**=ಹೊಕ್ಕುಳಲ್ಲಿ ತಾವರೆ ಉಳ್ಳವನು; ಪದ್ಮನಾಭ; ವಿಷ್ಣು : ಮಿಕ್ಕಮಾತೇನೆರಳಿರಳ್ದೊಗಂ ತಾವರೆಯ ಪೊಕ್ಕುಳಿಗನುಂ ಪೊಣ್ಮಿದರ್ಪೊಣ್ಮು ವೆನ್ನಂಗದುಕ್ಕುವ [ವೆ] ವರಿಂದೆಂದನೀಶಂ (ಮ ದ ೀ ಪು. ೧೧-೩೦). **ತಾವರೆಯ ಮಿತ್ರ** = ತಾವರೆಯ ನಂಟ : ತಾವರೆಯ ಮಿತ್ರನ ಕರಗಿ ಕರುವಿನೊಳೆರೆದರೆಂದೆನೆ ಥಳಥಳಿಸಿ ತೊಳಗುವ ತನುಚ್ಛವಿಯ (ಕುಮ್ಮಾಆ. ೩-೨೦) ; ನೈದಿಲ ತಾವರೆಯ ಮಿತ್ರರಿಗೆ ಮುಂಡೆಯೊಳಿಟ್ಟೆನಂಜುಳಿಯ (ಕುಮ್ಮಾಸ. ೧೫-೨೮). **ತಾವರೆವನೆಯಳ್** = ತಾವರೆಯನ್ನು ವಾಸಸ್ಥಾನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವಳು ; ಲಕ್ಷ್ಮಿ : "ಸಿರಿಯರಸಿಯಕ್ಕು ತಾವರೆವನೆಯಳೆಂದು" (ಕಶರ. ೪೪). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಾಮರೈ ; ಮಲ. ತಾಮರ ; ಕೊಡ: ತಾವರೆ ; ತುಳು. ತಾಮರೆ ; ತೆಲು. ತಾಮರ, ಪರ್ಜಿ. ತಾಮುರ್ ; ಕುವಿ. ತಂಬೆರಿ. /ಸಂ. ತಾಮರಸ]

ತಾಮರೆಕಟ್ಟು (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ಪಾಲ್ಪಡುವಿನುಳ್ಪಡುವಣ ಕೆಱೆಯುಳ್ ತಾಮರೆಕಟ್ಟನ್ನೆಟಗೆ ಮೂವತ್ತುಗೊಳಂ ಕಟನಿ ಕಲ್ನಾಡು ಸರ್ವ್ವಪರಿಹಾರ ಪ್ರಸಾದಂ ಗೆಯ್ದಾರ್ (ಎಕ. X, ಬೌರಿಂಗ್. ೧೩-೫ ; ಸು. 890). [ತಾಮರೆ + ಕಟ್ಟು ?]

ತಾಮರೆಕೊಳ 'ತಾವರೆಗೊಳ' ನೋ.

ತಾಮರೆಗಣ್, ತಾವರೆಗಣ್, ತಾವರೆಗಣ್ಣು (ನಾ). ಕಮಲದಂಥ ಕಣ್ಣು : ತಾಮರೆಗಣ್ ಮುಚ್ಚಿದೆಯಾ ? (ಮುಕ್ತಕಂ. ೫೮-೩). **ತಾವರೆಗಣ್ :** ತಾವರೆಗಣ್ಣ ನಗೆಗಣ್ಣ ಬೆಚ್ಚಿರಳೆಗಣ್ಣ . . . ಬಲ್ಸೊಗಸೆಗಣ್ಣಬಲೆಯರ್ (ಜಿಬಪು. ೩೭-೪೪) ; ತಾವರೆಗಣ್ಣಿಂ ತವಕದಿನೀಕ್ಷಿಸಿ ಭಾಪೋದ್ಭವರೂಪನ ಕಡುಚೆಲ್ವಂ ಭಾವಕಿ ಪಿರಿದುಂ ಭಾವಿಸಿ (ಜಯಕಾ. ೪-೨೩). **ತಾವರೆಗಣ್ಣು** . ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮೆಱೆದಿಹ ತಾವರೆಗಣ್ಣಿನ ಹೆಣ್ಣುಗಳ್ಕೈದಿತೊಗ್ಗಿನಲಿ (ಕಂಸವಿ. ೯-೮೨). [ತಾಮರೆ + ಕಣ್]

ತಾಮರೆಗೆಱೆ, ತಾವರೆಕೆಱೆ, ತಾವರೆಗೆಱೆ(ನಾ). ೧. ತಾವರೆ ಹೂಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಕೆರೆ : ಆದಿತ್ಯಂಗಿದಿರಂ ನೀರಂ ಸೂಸುವಾಗಳ್ ಬೆರಲಿಂದ ಮುರ್ಚಿ ನೀರ್ವರಸು ಸೂಸಿ ತಾಮರೆಗೆಱೆ[ಪಾಠಾಂ.ತಾಮರೆ]ಯೊಳುಂಗುರಂ ಬಿದ್ದತ್ತು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೫-೪). **ತಾವರೆಕೆಱೆ:** ೨. ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ತಾವರೆಕೆಱೆಯೊಳಗೆ ವಾಟಿಕೆ (?) ದೇವ ಭೋಗವಮ್ (ಮ್ಯಆರಿ. ೧೯೨೪, ೭೦-೫ ; ?). **ತಾವರೆಗೆಱೆ:** ೧. ಕಿಱಿದಂತರಂ ಬಂದೊಂದು ತಾವರೆಗೆಱೆಯ ಮೊದಲೊಳ್ ನಿಂದು (ಶಂಪಭಾ. ೨-೫೫ ವ); ಭಾವಕಿಯರ್ ತೊಡಗಿದರ್ . . . ಜಳಕೇಳಿಗೆ ಮಿಗೆ ತಾವರೆಗೆಱೆಯಚ್ಚ ತಿಳಿದ ತೀರದ ಜಲದೊಳ್ (ಹಮ್ಮೀರ. ೪-೨೨) ; ಅಲರ್ದ ತಾವರೆಗೆಱೆಗಳಿಂ . . . ಪೂದೋಂಟಂಗಳಿಂ . . . ಸೊಗಯಿಸುವುದಾ ವಿಷಯ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧-೫೭) ; ೨. ದಕ್ಷಿಣ ದಿಶಾಭಾಗದ ತಾವರೆಗೆಱೆಯ ನಖರೇಶ್ವರ ದೇವರಾಚಾರ್ಯರ್ (ಇಆ. V, ೩೪೩-೨೭ ; 1093). [ತಾಮರೆ + ಕೆಱೆ]

ತಾಮರೆಗೈ, ತಾವರೆಗೈ (ನಾ). ತಾವರೆಯನ್ನು ಹೋಲುವ ಕೈ : ಜವನ ಪಟುಭಟರ ಹುಂಕೃತಿ ತವುವಿನೆಗಂ ತಡೆದು ತೋರ ತಾಮರೆಗೈಯಂ (ವಸ್ತುವಂ. ೧೫-೧೧೫). **ತಾವರೆಗೈ:** ತಾವರೆಗೈಗಳಿಂದಿಂದುಮಂಡಲ ಚೆಂಡ ಭಾವಜ ಪಿಡಿದಾಡುವಂತೆ (ಕಂಸವಿ. ೧೧-೪೨). [ತಾಮರೆ + ಕೈ (<ಕೆಯ್)]

ತಾಮರೆಗೊಳ, ತಾಮರೆಕೊಳ, ತಾವರೆಕೊಳ, ತಾವರೆಗೊಳ (ನಾ). ೧. ತಾವರೆ ಹೂಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸರೋವರ; ಕಮಲ ಸರೋವರ; ಪದ್ಮಾಕರ: ತಾಮರೆಗೊಳದ ತಡಿಯ ಮಱಿಯೊಳಿರ್ವರುಂ ಮಾಸೋಪವಾಸಂಗೆಯ್ದು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೧೩-೧೮) ; ಸೊಗಯಿಪ ತಾಮರೆಗೊಳನಂ

ಪ್ರತ್ಯೂಷದೊಳ್ ಜನಾಂಬಿಕೆ ಕಂಡಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೨೦೫). **ತಾಮರೆಕೊಳ್:** ೨. ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ವಣಲಯ ಕೊಂಗಣಿ ಗಾವುಣ್ಡಂ ಮೂಱನೂಱು ಮಾನಿಸರವರಸಿ ತಾಮರೆಕೊಳಾನ ಕೂಡಿ ಇಱಿಯ ಬನ್ದಡೆ (ಎಕ. IV, ಹೆಗ್ಗಡ. ೬೩-೧೨; 1007 ?). **ತಾವರೆಕೊಳ್:** ೧. ತಾವರೆ ಕೊ[ಪಾಠಾಂ.ಗೊ]ಳದ ತೋಟಿಯು ಹದಕೆ ಕಂಪಿಸಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೧-೫): ಭಾವ ಬಾರೆಂದು ತಾವರೆಕೊಳಕಿಳಿದಳು (ಗುರುಭ. ೧-೧೧). **ತಾವರೆಗೊಳ್:** ೧. ಯೂಥಪತಿ ಸಮನ್ವಿತಯೂಥಂ ಸೊಗಯಿಪ ತಾವರೆಗೊಳನಂ ಪುಗುವಂತಿರೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೮೩); ಕೇಳೀಶೈಲದ ತಾವರೆಗೊಳದ ಹಿಮಗೃಹದೊಳಿರ್ದಪಳೆಂದು ಬಿನ್ನವಿಸೆ (ಕಾದಂಸಂ. ೨೦೯); ತದನಂತರಂ ವನಮಹತ್ತರನಂ ಬರಿಸಿ ಮಾವಿಂಗಿದು ಮಲ್ಲಿಗೆಗಿದು ತಾವರೆಗೊಳಕಿದು ದಲೆಂದು ಪೆಸರ್ವೆಸರಿಂ ಭೂಷಾವಸನ ಕನಕಚಯಮನಿಳಾವಲ್ಲಭನಿತ್ತಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೧೫೦); ಪೆಂಪೊಗುವ ತಾವರೆಗೊಳಂಗಳ ತಂಪಿನೊಡವಿನ ವನದ ಸೊಗಸಿನ ಸೊಂಪು ಸೆಳೆದುದು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೪-೩೭); ತಾವರೆಯುಂದದ ಹಸ್ತಪಾದಗಳಿಂದ . . . ತಾವರೆಗೊಳನೆದ್ದು ನರ್ತಿಸುವಂದದೊಳಾ ವಧುಗಳು ನಟಿಸಿದರು (ಭರತ. ೦೩-೧೦೭); ಲಾವಣ್ಯಲಕ್ಷ್ಮಿ ನಲಿದು ಕ್ರೀಡಿಸುತಿಹ ತಾವರೆಗೊಳದಂದದಲಿ (ಕಂನವಿ. ೯-೧೦೯).

[ತಾಮರೆ + ಕೊಳ್ $_2$]

ತಾಮಲಕಿ (ನಾ). ನೆಲನೆಲ್ಲಿಗಿಡ: "ತಾಮಲಕಿ=ಭೂನೆಲ್ಲೀಗಿಡ" (ಗಂಗಾಮ. ೧೫೦). [ಸಂ. ತಾಮಲಕೀ]

ತಾಮಸ (ಗು). ೧. ಕತ್ತಲೆಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ; ಕತ್ತಲಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ. ೨. ತಮೋಗುಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ; ತಮೋಗುಣ ಪ್ರಧಾನವಾದ: ನೀಲೋತ್ಪಲ ತಮಾಲ ನೀಲೋನ್ಮತ್ತಾದಿ ತಾಮಸಮಾದ . . . ನಾನಾವಿಧ ಪುಷ್ಪಂಗಳ (ವಿವೇಕ. ೧೧೫). (ನಾ). ೩. ಕತ್ತಲೆ: ಸಿರಿಯ ಮದವೆಂಬಧಿಕ ತಾಮಸ ದೊರೆಕಿದಕ್ಕೆಗೆ ನೀತಿಕಾಬಿರ ಪರಮ ವಚನಾಂಜನದಿ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವುದು ನಯವೆಂದು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೯-೨). ೪. ಅಜ್ಞಾನ: ಮನದ ತಾಮಸ ಬಿಡದು ಮನದ ಕವಟ ಬಿಡದಯ್ಯ (ಬಸವ. ೨೮೧). ೫. ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಕೂಡಿದುದು: ಶಿವನಂ ಪಾವಕನಂ ಪ್ರಶಂಸಿಪ ಪುರಾಣಂ ತಾಮಸಂ (ಸಾತ್ವಿವಿ. ೦೪). ೬. ಜಾಡ್ಯ; ಜಡತೆ: ಜ್ವರದ ತಾಮಸಕ್ಕೆ ಕಣ್ಣನ್ನೇ ತೆರೆಯುಲಿಲ್ಲ (ಮೇದಿವ. ೧೪೮). ೭. ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮನುಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯವನು: ಸ್ವಾಯಂಭುವ . . . ತಾಮಸ . . . ಇಂದ್ರಸಾವರ್ಣಿಕರೆಂಬ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮನುಗಳೊಳಗೆ (ವಿವೇಕ. ೨೦೪). ೮. ತಡ; ವಿಳಂಬ: ತಾಮಸಂ ಮಾಡಿದನು ಬಸವನು (ಬಸಪು. ೩೭-೦೭): ಆ ಮಂತ್ರಿಗಳ ಶಿರೋಮಣಿ ರಚಿಸಿದನಂದಾ ಮಂಟಪವ ರಚನೆಯೊಳು ಆ ಮಹೀಪತಿ ಪೇಳ್ದುದಕೆ ನೂರ್ಮಡಿಯಾಗಿ ತಾಮಸವಿಲ್ಲದಂದಿಂತು (ರಾಮವಿ. ೬-೨೦); ತಾಮಸವಿದೇಕೆ ನಾ ಬಂದನೊರ್ವನೆ . . . ಎಂದನಿಲಜಂ ಚೀರ್ದನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೬-೫೨); ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ತಾಮಸಮಾಡದೆ ನನ್ನನ್ನು ಸಂಹರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಯತ್ನಮಾಡಿರಿ (ಕ್ಷಾಭೀ. ೦೭೯). ೯. ಆಸೆ; ಬಯಕೆ: "ತಮನಂ, ತಮನೀಯಂ . . . ತಾಮಸಂ ಈ ೫ ಬಯಕೆ" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೧೯೦). ೧೦. ತಮೋಗುಣದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು; ಅಜ್ಞಾನಿ: ರಕ್ಕಸನೆನಿತು ಮೂರ್ಖನೊ ಶಿವ ಮಹಾದೇವನೆನಿತು ತಾಮಸನೊ (ಕಾಶಿರಾ. ೦೪-೨೪); ತಮಸಿನೊಡನೆ ಕೂಡಿದಾತನು ಆವಾನನೊಬ್ಬನುಂಟು ಆತನು ತಾಮಸನೆಂದು ನೆನೆಯಲ್ಪಟ್ಟನು (ಕೈವಟೀ. ೨೮); ಜೀವರಾಶಿಗಳು . . . ಸಾತ್ವಿಕರು, ರಾಜಸರು, ತಾಮಸರೆಂಬ ಮೂರು ವಿಧರಾಗಿ ಭಾಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವರು (ಹಸಾರ. ೧-೪ ಟೀಕು); ಮುಮ್ಮೆಯ್ಯ ದೋಸದೆಸಕದುಪಟಳದ ತಾಮಸರ್ ಲೋಕಕಂಟಕರಾಗೆ ರಕ್ಕಸರೆನಿಸಿ . . . ತಿರಿಗೆ ಪೊಟೆಯಾದರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೦೯-೨೩); ಜೀವನು ತನ್ನನ್ನು ಸಾತ್ವಿಕ, ರಾಜಸ, ತಾಮಸನೆಂದು ಭಾವಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವನು (ಶಕ್ತಿವಿ. ೪೮). ೧೧. ನೀಚ; ದುಷ್ಟಾತ್ಮ. ೧೨. ಗುಣತ್ರಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ತಮೋಗುಣ: ತಿಳಿವಣವಿಲ್ಲದೆಳ್ತರದ ತಾಮಸ ಪಂಕದೊಳಾಳು (ಶಬಶಂ. ೪-೬೦); ಅರಿವುದಿನ್ನವೆ ರಾಜಸವು ಸಾತ್ವಿಕವು ತಾಮಸವು (ಗಗತಾ. ೨೦-೨೭). ೧೩. ಶಿವನ ಒಬ್ಬ ಅನುಚರ. ೧೪. [ತತ್ತ್ವಶಾ] ಅಹಂಕಾರ ತತ್ತ್ವದ ಒಂದು ವಿಧ: ತದನಂತರ ಮಹತ್ತತ್ತ್ವದ ದೆಸೆಯಿಂದ ವೈಕಾರಿಕ, ತೈಜಸ, ತಾಮಸವೆಂಬ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಅಹಂಕಾರ ತತ್ತ್ವವು ಹುಟ್ಟಿತು (ಹಸಾರ. ೩-೧ ಟೀಕು).

[ಸಂ.]

ತಾಮಸಗಾರ (ನಾ). ಆಲಸಿ; ಜಡಸ್ವಭಾವದವನು; ಸೋಮಾರಿ: (ಶಿ).

[ತಾಮಸ + – ಗಾರ (< –ಕಾಱ)]

ತಾಮಸಗಾರ್ತಿ (ನಾ). ಆಲಸಿಯಾದವಳು; ಜಡಸ್ವಭಾವದವಳು: (ಶಿ).

[ತಾಮಸಗಾರ + – ತಿ $_1$ (< – ಇತ್ತಿ)]

ತಾಮಸಗುಣ (ನಾ). ತಮೋಗುಣ: ಅಪಲಾಪ ಅನೃತ . . . ಮುಂತಾದ ತಾಮಸಗುಣಗಳಿಂದಧೋಲೋಕವನಾಶ್ರಯಿಸಿ (ವಿವೇಕ. ೨೪೭): ನೇಮವಿಲ್ಲದ ಅಶನಮಾಡುವ ಸ್ವಾಮಿದ್ರೋಹಿಕೆ ಚೋರಹಂಕರ ಕಾಮುಕವು ಯಿಂತಿರಲು ತಾಮಸಗುಣವದುವೆಯೆಂದ (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೩೦-೬).

[ತಾಮಸ + ಗುಣ]

ತಾಮಸದಾನ (ನಾ). ಯೋಗ್ಯನಲ್ಲದವನಿಗೆ ಕೊಡುವ ದಾನ; ಅಪಾತ್ರದಾನ: ತವಕವೆಂದೇಕಾಗೆ ಬಳಗದ ಠವಣಿಯೆನಿಸುವ ಕಂಡ ನರರಿಗೆ ಕವರಿ ಕೊಡುವ ದಾನವದು ತಾಮಸದಾನ (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೩೦-೨೪).

[ತಾಮಸ + ದಾನ]

ತಾಮಸಪೂಜೆ (ನಾ). ಪ್ರತಿಮೆಗಳನ್ನಿಟ್ಟು ಮಾಡುವ ಪೂಜೆ: ಲೋಹಾದಿ ಪ್ರತಿಮೆಗಳಾ ಫಣಿವೇಣಿ ಭಕ್ತಿಯೊಳರ್ಚಿಸಿ ಭಜಿಪುದು ವಿನುತ ತಾಮಸಪೂಜೆಯೆನಿಪುದೂ (ವೇದಾಂಪ. ೩-೭). [ತಾಮಸ + ಪೂಜೆ $_2$]

ತಾಮಸಯಜ್ಞ (ನಾ). ಭಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದೆ ನಡೆಸುವ ದೇವತಾಕಾರ್ಯ,–ಪೂಜೆ: ಚಿಂತೆ ಕಳೆಕರೆ ಬಹಳವಾಗಿಯೆ ಇಂತು ಮಾತ್ರವು ಭಕ್ತಿಯಿಲ್ದಿರೆ ಅಂತದಕೆ ನಾಮವದು ತಾಮಸಯಜ್ಞವದುಯೆಂದ (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೩೦-೪೩).

[ತಾಮಸ + ಯಜ್ಞ]

ತಾಮಸವೃತ್ತಿ (ನಾ). ತಮೋಗುಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ ವರ್ತನೆ: ಅವರ ವೇಷಭೂಷಣಗಳು, ದುಡುಕಿನ ಮಾತುಗಳು ಮತ್ತು ತಾಮಸವೃತ್ತಿಯು . . . ಅವರದಾಗಿತ್ತು (ಹೇಮಂತ. ೩೫೪). [ತಾಮಸ + ವೃತ್ತಿ $_2$]

ತಾಮಸಾರಿ (ನಾ). ಕತ್ತಲೆಯ ಶತ್ರು; ಸೂರ್ಯ: ಶ್ರೀಧರ್ಮನಾಥಗೆ ತಾಮಸಾರಿಯ ಪೀಠಶೋಭಿತ ಶಾಂತಿ ಜಿನಪತಿಗೆ (ಬಿಜ್ಜಪು. ೦೦೪-೦೦೫).

[ತಾಮಸ + ಅರಿ $_6$]

ತಾಮಸಿ$_1$ (ನಾ). ತಾಮಸ ಗುಣವುಳ್ಳವನು; ಅಜ್ಞಾನಿ: ವರ ನೀಡಿ ವ್ಯೋಮಕಾಂಬೊಡೆ ನಿನಗೆ ಸಂಸ್ಕಾರವಿರಬೇಕು ತಾಮಸಿಗೆ ವರವೆಲ್ಲಿ (ಮಂಕುತ. ೭೭೭). [ಸಂ. ತಾಮಸಿನ್]

ತಾಮಸಿ$_2$ (ನಾ). ಇರುಳು; ರಾತ್ರಿ: ತಾಮಸಿಯ ಕಾಳೆದೆಯೊಳನುರಾಗವು ದಿಸಿದೊಲು ತಿಂಗಳಿನ ಬೆಳಕಾಯ್ತು (ಗೋಕುನಿ. ೧-೧೧).

[ಸಂ. ತಾಮಸೀ]

ತಾಮಸಿಕ (ಗು). ೧. ತಮಸ್ಸಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ. (ನಾ). ೨. ತಮಸ್ಸಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟುದು: ತಾಮಸಿಕವೂ ಅನುಚಿತವೂ ಆದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಹಿಡಿದಿದ್ದ ಗೋರಕ್ಷ (ಶೂನ್ಯಕು. ೦೩೧): ಅದರಲ್ಲಿ ಹಲವು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಸಾತ್ವಿಕ ಮತ್ತೆ ಹಲವು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ರಾಜಸಿಕ ಅಥವಾ ತಾಮಸಿಕ (ಸೌಂದಸ. ೧೧೧); ನಿಮೀಲಿತ-ಅರ್ಧ ತೆರೆದಿರುವ ಕಣ್ಣು ತಾಮಸಿಕ ಸೂಚಿಸಲು (ಅಭಾನ್ನ. ೯೨). [ಸಂ.]

ತಾಮಸಿಕೆ (ನಾ). ದುಷ್ಟತನ ; ಕ್ರೌರ್ಯ: ದಂತಿಯ ತಾಮಸಿಕೆ ಘನ ತೆಗೆಯಿ ತಮ್ಮನನೆನುತ ಕಳವಳಿಸೆ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೩-೩೮). [ತಾಮಸ + – ಇಕೆ]

ತಾಮಿಸು (ಕ್ರಿ). (?) : ಇಷ್ಟು ತಾಮಸವಾದದ್ದು ದೋಸ್ವಾರರಾದಂಥವರು ಪೌಜುಗಳ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಿದರೆ ಆಗುವಂಥಾ ಅನುಭವದ ಗುಣ ಹಲವು ತಾಮಸದಿಂದ ಬಾರದೆ ಇರಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ತಾಮಿಸಬೇಕು ಯಂಬದಾಗಿ ಅಲ್ಲದೆ ಮತ್ತೊಂದು ಬೇಕಾಗಿ ಅಲ್ಲವಷ್ಟೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೮೩).

[?]

ತಾಮಿಸ್ರ (ನಾ). ೧. ತಮಸ್ಸು ; ಅಜ್ಞಾನ: ತಾಮಸರ ಶಬ್ದಾದಿ ಮಾತ್ರಾ ಗುಣಗಳಿಗೆ ವಿಷಯೀಭೂತವಾದ ತಾಮಿಸ್ರ, ಅಂಧತಾಮಿಸ್ರ . . . ತಮಸ್ ಎಂಬ ಅಜ್ಞಾನವೃತ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರೇರಿಸುವನು (ಹಸಾರ. ೬-೧೧ ಟೀಕು) ; ಅಜ್ಞಾನವು ತಮಸ್ಸು, ಮೋಹ, ಮಹಾಮೋಹ, ತಾಮಿಸ್ರ, ಅಂಧತಾಮಿಸ್ರ ಎಂದು ಐದು ವಿಧ (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೩೨೮). ೨. ಕತ್ತಲೆ : "ಧ್ವಾಂತಂ, ಅಂಧಕಾರಂ . . . ತಾಮಿಸ್ರಂ, ತಮಿಸ್ರಂ, ಭೂಚ್ಛಾಯಂ – ಈ ೭ ಕತ್ತಲೆ" (ಹಲಾಯು. ೧೮-೧೧೦). ೩. ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷ. ೪. ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು : ತಾಮಿಸ್ರ . . . ಮಹಾಪದಾನುಗವೀಚಿಗಳೆಂಬೆಂಟು ರಾಜರಾಜನರಕಂಗಳು (ವಿವೇಕ. ೧೭೯). [ಸಂ.]

ತಾಮ್ರ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಲೋಹ: "ತಾಮ್ರಂ, ಶುಲ್ಬಂ, ಉದುಂಬರಂ—ಈ ೩ ಕಿಸು" (ಹಲಾಯು. ೨೮-೧೬) ; ಪೊಲೆಯಂ ಪಡೆದ ಸುವರ್ಣಂ ಕಿಲುಂಬುಗೊಂಡಿರ್ದ ತಾಮ್ರ[ಪಾಠಾಂ. ತಾಂಬ್ರ] ಮಕ್ಕುಮೆ (ಸಮಪ. ೧೫-೧೧) ; ತಾಮ್ರದಿಂ ವಿರಚಿಸಿದ ಕುಂಭಂಗಳಿಂ (ಆರಾಜ. ೬-೨೧) ; ತಾಮ್ರದ ಬಣ್ಣವು ನಸುಗೆಂಪು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೩೬). ೨. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ ; ತಾಮ್ರವರ್ಣ: "ಅರುಣಃ . . . ತಾಮ್ರಃ, ಲೋಹಿತಃ – ಈ ೭ ಕೆಂಪು" (ಹಲಾಯು. ೧೨೧-೪೮) ; "ಪಾಟಳಂ ಲೋಹಿತಂ ಶೋಣ ಮರುಣಂ ತಾಮ್ರಮೆನೆ ರಕ್ತಕಾಂತಿ" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೧-೨೦). ೩. (ಕೆಂಪು ಕಲೆಗಳನ್ನುಳ್ಳ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕುಷ್ಠರೋಗ. [ಸಂ.]

ತಾಮ್ರಕ (ನಾ). =ತಾಮ್ರ ೧. [ಸಂ.]

ತಾಮ್ರಕರ್ಣಿ (ನಾ). ಅಂಜನವೆಂಬ ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಕಿನ ದಿಗ್ಗಜದ ಹೆಂಡತಿ: "ಕಪಿಲೆ ಪಿಂಗಳೆ ಸುತಾಮ್ರಕರ್ಣಿ [ಪಾಠಾಂ. ಪರ್ಣಿ] ಪುರದಂತಿಯದು" (ಮಂಗರಾ. ೧೮-೨೦). 'ತಾಮ್ರಪರ್ಣಿ' ಪರಾ. [ಸಂ. ತಾಮ್ರಕರ್ಣೀ]

ತಾಮ್ರಕಾರ (ನಾ). "ತಾಮ್ರದ ಕೆಲಸದವನು ; ತಾಮ್ರಕಾರ" (Coppersmith. ಇಂಕನಿ.). [ಸಂ.]

ತಾಮ್ರಕುಟ್ಟಕ (ನಾ). = ತಾಮ್ರಕಾರ : (*). [ತಾಮ್ರ + ಕುಟ್ಟಕ]

ತಾಮ್ರಚೂಡ (ನಾ). ೧. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಕೊಟ್ಟನ್ನುಳ್ಳದು ; ಹುಂಜ : "ಕೃಕವಾಕುಃ, ತಾಮ್ರಚೂಡಃ, ಕುಕ್ಕುಟಃ, ಚರಣಾಯುಧಃ-ಈ ೪ ಕೋೞಿ" (ಹಲಾಯು. ೪೧-೯೪); ವೇಳೆಯನಱಿದು ಧ್ವನಿದೋಱುವ ತಾಮ್ರಚೂಡಂಗೆ ಆದಾವ ಜ್ಞಾನ (ಸರ್ವವ. ೧೩೪-೬೬೯) ; ಕೂಗಿದುದೇಕೀ ಕೃತಕ ತಾಮ್ರ ಚೂಡನಿದೇಕೆಂದಾರಱಿವರಯ್ಯ ವಿಧಿವಿಳಸನಮಂ (ಯಶೋಚ. ೩-೨೫) ; ಕುಕೂಕೂಯೆಂದು ಭೂತಳದ ಜನರನೆಚ್ಚಱಿಪಂತೆ ತಾಮ್ರಚೂಡಂ ಕೂಗಿದಂ ಮುದದೊಳು (ಪ್ರಾಥರಾ. ೬ ೩೨); ಒದೆದುದದ್ಗೇಹ ಪಾರಾವತಧ್ವನಿನದಮಂ ತಾಮ್ರಚೂಡವ್ರಜೋನ್ನಾದದ ಪೆರ್ಚಂ ಪೊಯ್ಯಳಿಧ್ವಾನಮನೆ ತುಳಿದು . . . ಸುತ್ತುತ್ತಿರ್ದತ್ತಭವಭವನಸಂಪೂರಿತಂ ಶಂಖನಾದಂ (ರಾಜಶೇ. ೧೨-೩). ೨. [ನಾಟ್ಯ] ಅಸಂಯುತ ಹಸ್ತಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಅಸಂಯುತ ಹಸ್ತಗಳು ಯಾವುವೆಂದರೆ – ೧ ಪತಾಕ . . . ೨೪ ತಾಮ್ರಚೂಡ (ಅಭಾನ್ಯ. ೪೮). ೧, ೨ : ಅಸಂಯುತ ಹಸ್ತಸಮುದಯದಂತೆ ಅತ್ರಕಪಿತ್ಥಮುಂ ತಾಮ್ರಚೂಡಾವಲೀಢಮುಂ ಚಂದ್ರಪು. ೫-೫೨ ವ). [ಸಂ.]

ತಾಮ್ರಚೂಳ (ನಾ). = ತಾಮ್ರಚೂಡ ೧ : ಈ ತಾಮ್ರಚೂಳಂಗಳೆನಿತು ಪೋರ್ದೊಡಮಿವರ್ಕೆ ಶ್ರಮಮಾಗದು (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೫೫ ವ).

[ಸಂ. ತಾಮ್ರಚೂಲ]

ತಾಮ್ರತುಂಡ (ನಾ). ೧. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಕೊಕ್ಕು, – ಚುಂಚು : ತಿಱಿದು ಕೊಳಲ್ಕೆ ಬಂದಪುವು ಕೆಂದಳಿರಂ ಗಿಳಿ ತಾಮ್ರತುಂಡದಿಂದಿಱಿದಪುದಾಮ್ರದೊಳ್ಮಿಡಿಗಳಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೫-೩೩). ೨. ಗಿಣಿ ; ಶುಕ : ತೆಟ್ಟುಂದೆಱೆಯೆಗಳಪಿದತ್ತಾಮ್ರದೊಳ್ ತಾಮ್ರತುಂಡಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೮೭) ; ಪಸುರ್ವರಲ ಪಂಜರಂಗಳೊಳ್ಮಾರ್ಪೊಳೆವ ನಿಜ ತುಂಡ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಮಂ ಬಿಂಬಫಳಂಗೆತ್ತು ತುಡುಂಕುವ ತಾಮ್ರತುಂಡಗಳುಂ (ರಾಜಶೇ. ೨-೧೩೬ ವ); ಇತ್ತಲಿದೆ ಕೊಳ್ ತಾಮ್ರತುಂಡನೇನನೋ ಗೊಣಗುತಿರ್ಕುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨-೬). ೩. ಕೆಂಪು ಮುಖವುಳ್ಳವನು: ತಾಮ್ರತುಂಡಾಗ್ರೇಸರನಪ್ಪ ಅಮದಾನಗರದ ಭೈರೀ ನಿಜಾಮ ಪಾತುಶಾಹನನುಮತಿಯಿಂ . . . ತೆರಳ್ದೈತಂದು (ಕೆಳನೃ. ೨-೮). ೪. ಕೋತಿ ; ಕಪಿ. [ತಾಮ್ರ+ ತುಂಡ$_2$]

ತಾಮ್ರಪಟ (ನಾ). (ಅಕ್ಷರ, ಚಿತ್ರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳನ್ನು ಕೊರೆಯಲು ಬಳಸುವ) ತಾಮ್ರದ ತಗಡು, –ಫಲಕ; ತಾಮ್ರಶಾಸನ: ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಕನ್ನಡಿಗನೂ ಕನ್ನಡ ಸಂಶೋಧನ ಸಂಸ್ಥೆಗೆ ತನ್ನಲ್ಲಿದ್ದ ಹಳೆಯ . . . ತಾಮ್ರಪಟ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ನೆರವಾಗಬೇಕು (ಮೂರುಉ. ೪ ಮೀಠಿಕೆ) ; ಆದರ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಮುಂದಿನ ರಾಜರ ತಿಳುವಳಿಕೆಗಾಗಿ ವಸ್ತ್ರಪಟದ ಮೇಲಾಗಲಿ ತಾಮ್ರಪಟದ ಮೇಲಾಗಲಿ ಬರೆಯಿಸಬೇಕು (ಕಶಾಅ. ೧೪). [ತಾಮ್ರ + ಪಟ$_3$]

ತಾಮ್ರಪಟ್ಟ (ನಾ). = ತಾಮ್ರಪಟ : ಕೊರೆದ ಬರೆಹವಿರುವ ತಾಮ್ರ ಪಟ್ಟಗಳೂ ಸಿಕ್ಕಿವೆ (ಭಾರಪ. ೯); ಸಂಗೀತ ಕೃತಿಗಳು ತಾಮ್ರಪಟ್ಟಗಳ ಮೇಲೆ ಲಿಖಿತವಾಗಿದ್ದು . . . ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ (ಕನ್ನಸಂ. ೩೪).

[ತಾಮ್ರ + ಪಟ್ಟ]

ತಾಮ್ರಪಟ್ಟಿಕೆ (ನಾ).=ತಾಮ್ರಪಟ: ಇವರ ತಾಮ್ರಪಟ್ಟಿಕೆಗಳ ಮೊಹರುಗಳ ಮೇಲೆ ಸಿಂಹಲಾಂಛನವಿರುತ್ತದೆ (ಕರ್ನಾಅ. ೮); ಶ್ರೀ ವಿಹಾರದಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ತಾಮ್ರಪಟ್ಟಿಕೆ ಕ್ರಿ. ಪೂ. ೪೬ಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು. ಅತಿ ಪ್ರಾಚೀನವಾದುದಾಗಿದೆ (ಕನ್ನಸಂ. ೩೪). [ತಾಮ್ರ + ಪಟ್ಟಿಕೆ]

ತಾಮ್ರಪತ್ರ (ನಾ). = ತಾಮ್ರಪಟ : ಹಿರೇ ಹಡಗಲಿಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ತಾಮ್ರಪತ್ರಗಳಿಂದ ಆ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಸಾತಾಹನಿರಟ ಎಂಬ ಹೆಸರಿತ್ತೆಂದು ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ (ಕರ್ನಾಅ. ೩). [ತಾಮ್ರ + ಪತ್ರ]

ತಾಮ್ರಪರ್ಣಿ (ನಾ). ೧. ಮಲಯ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಲಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾದ (ಮುತ್ತುಗಳಿಗೆ ಹೆಸರಾದ) ಒಂದು ನದಿ : ಸಾರತರ ತಾಮ್ರಪರ್ಣಿಯ ವಾರಿಯೊಳೆಳದಳಿಸಿ ಬಳೆದ ಶುಕ್ತಿಯ ಮುಕ್ತಾಸಾರ ಮನೀವ ಪಯೋನಿಧಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೧೩) ; ನೂತನ ಶುಕ್ತಿಜಕ್ಕೆ ತಾಯ್ವನೆಯೆನಿಸಲ್ ದೊರೆ ತಾಮ್ರಪರ್ಣಿ ತಾನೊಂದೆ ವಲಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೮೮೭) ; ಕೃತಮಾಲಿನಿ ತಾಮ್ರಪರ್ಣಿಗಳೆಂಬೆರಡು ನದಿಗಳೇ ಮಲಯ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಪುಟ್ಟಿದವು (ವಿವೇಕ. ೧೯೩); ಮಿಱುಪ ತಾಮ್ರಪರ್ಣಿಯ ಸಿಂಪಿನಿಂ ಮುತ್ತು ಪೂರ್ವಾದ್ರಿಯಿಂ ಝಗಝಗಿಪ ಬಾಲಾರ್ಕನುದಯಿಸಿದನೆಂದೆಂಬ ಬಗೆ ಬೇಡ (ಭಾವಚಿಂ. ೩-೫೭). ೨.=ತಾಮ್ರಕರ್ಣಿ: "ದ್ವಿಪೆಗಳಭ್ರಮು ಕಪಿಲೆ ಪಿಂಗಳೆ ಸುತಾಮ್ರಪರ್ಣಿ[ಪಾಠಾಂ. ತಾಮ್ರಕರ್ಣಿ]ಪುರದಂತಿಯದಂಜನಾಂಜನಾವತಿ ಸಿತದ್ವಿಪೆಯೆನಲು ಕ್ರಮದಿ ತಾಕನ್ನು" (ಮಂಗರಾ. ೧೮-೨೦) ; ದಿಗ್ಗಜಗಳೆಂಟು . . . ಅನುಪಮೆ, ತಾಮ್ರಪರ್ಣಿಸುದಂತಿ . . . ಎಂಬ ತಮ್ಮತಮ್ಮ ಸ್ತ್ರೀ ಗಜಗಳೊಡಗೂಡಿ (ವಿವೇಕ. ೧೭೭). [ಸಂ. ತಾಮ್ರಪರ್ಣೀ]

ತಾಮ್ರಪುಷ್ಪಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : (ವ್ಯಜಿಗಿ. ೭೮-೧೬೧೨).

[ಸಂ. ತಾಮ್ರಪುಷ್ಪೀ]

ತಾಮ್ರಫಲಕ (ನಾ). = ತಾಮ್ರಪಟ : ಇವುಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತವೆಂದರೆ ತಾಮ್ರಫಲಕಗಳು (ಭಾರಪ. ೧೬).
[ತಾಮ್ರ + ಫಲಕ]

ತಾಮ್ರಭಸ್ಮ (ನಾ). ತಾಮ್ರದೊಡನೆ ಇತರ ಕೆಲವು ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ತಯಾರಿಸಿದ ಬೂದಿ ; ತಾಮ್ರದ ಭಸ್ಮ : ಹಿಪ್ಪಲಿ ೧ ತೊಲ, ತಾಮ್ರಭಸ್ಮ ಗ ೨ ತೊಲ ಸಹ ಪ್ರತಿಪಾಕವಿಕ್ಕಿ ಸೇವಿಸೆ ಅಸ್ಥಿಗತಜ್ವರ ಮಂದಾಗ್ನಿ ಸಹ ಕೆಡುಗುಂ (ಸಕವ್ಯ. ೧೦೮). [ತಾಮ್ರ + ಭಸ್ಮ]

ತಾಮ್ರಮಯ (ಗು). ತಾಮ್ರದಿಂದ ಮಾಡಿದ; ತಾಮ್ರದಿಂದ ತುಂಬಿದ: ಅಂತು ತಾಮ್ರಮಯ ಗುಹ್ಯಕ ಪ್ರತಿರೂಪೂ ಕಿಚ್ಚಿಂಗೆ ತೋಱಿದರಗು ಕರಗುವಂತೆ ಕರಗಿ ಪೊನಲ್ವರಿಯೆ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೨೯ ವ). [ಸಂ.]

ತಾಮ್ರಮರ್ದಕ (ನಾ). = ತಾಮ್ರಕಾರ : ಗಂದಿಗರು . . . ತಾಮ್ರಮರ್ದಕರು ಮಲ್ಲರು ಜಾಲಗಾರರು ಮೊದಲಾದ ಜಾತಿಯವರೂ ಅಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದರು (ಕರ್ಣಾಜ. ೧೫೬). [ತಾಮ್ರ + ಮರ್ದಕ]

ತಾಮ್ರಮರ್ದನ (ನಾ).=ತಾಮ್ರಕಾರ : ವಸುವಿಭೇದಕ ತಾಮ್ರಮರ್ದನ ಮಸಗ ಮುಚ್ಚಿಗ . . . ಹರದರ ಕೇರಿ (ತೊರಾ. ೫-೮-೫೨).
[ತಾಮ್ರ + ಮರ್ದನ]

ತಾಮ್ರಮುಖಿ(ನಾ).೧. ಕೆಂಪುಮೂತಿಯುಳ್ಳುದು;ಗಿಣಿ; ಶುಕ: ಶೀತೋಪಚಾರಮಂ ಕರಮಾ ತಾಮ್ರಮುಖಿಂಗೆ ಮಾಡುತುಂ ರಂಜಿಸಿದಂ (ಉದ್ಭಟ. ೫-೧). ೨. ಕೆಂಪು ಮುಖದವನು; ಪರಂಗಿಯವನು: ತಾಮ್ರಮುಖಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡ ಇಕ್ಕೇರಿ ಸೊರಬ . . . ಮುಂತಾದ ಕೋಂಟೆಗಳಂ ಸಾಧಿಸಿ (ಕಳನ್ನ. ೭-೦೩). 'ತಾಮ್ರತುಂಡ' ಪರಾ. [ತಾಮ್ರ + ಮುಖಿ]

ತಾಮ್ರಮುಖಿ (ನಾ). ಕೆಂಬಣ್ಣದ ಮುಖವುಳ್ಳವನು; ಪರಂಗಿಯವನು: ಈ ತಾಮ್ರಮುಖಿಗಳ ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ದುರ್ಮಾರ್ಗತನಗಳು ಅವರಲ್ಲಿಯೇ ಹುಟ್ಟಿ . . . ಅವರಲ್ಲಿಯೇ ಅಡಗಿ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರೆ (ಅದೂಟ. ೭೩); ಸುರಪುರ ರಾಜ್ಯವು ಬ್ರಿಟಿಷರ ಪಾಲಾಗಿ ತಾಮ್ರಮುಖಿಯೋರ್ವನ ವಿಚಾರಣೆಗೊಳಪಟ್ಟಿತು (ಕಥವಿ. II, ೩೪೦). [ಸಂ. ತಾಮ್ರಮುಖಿನ್]

ತಾಮ್ರಲೋಚನ (ನಾ). ೧. ಕೆಂಪಾದ ಕಣ್ಣು. ೨. ಕಣ್ಣು ಕೆಂಪಾದವನು; ಕೋಪಗೊಂಡವನು : ಕೌರವ ಕುಳಾಂತಕಂ ತರಳತಾಮ್ರಲೋಚನನಾದಂ (ಗದಾಯು. ೮-೫) ; ದೋಃಕಂಡೂಯನಮಂ ಕಟಲ್ಚಲೆಡೆಯಾಯ್ತೆನುತ್ತು ಮುತ್ತರಳತಾಮ್ರಲೋಚನನಾದಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೦೩-೩).
[ತಾಮ್ರ + ಲೋಚನ]

ತಾಮ್ರವಲ್ಲಿ (ನಾ). ನೆಲನೆಲ್ಲಿ; ತಮಾಲಿಕೆ: "ತಮಾಲೀ, ಕಿಱುನೆಲ್ಲಿ, ತಾಮ್ರ(ಀಭ್ರ)ವಲ್ಲಿ" (ಓಷಧಿ. ೬೩). [ಸಂ. ತಾಮ್ರವಲ್ಲೀ]

ತಾಮ್ರಶಾಸನ (ನಾ). ತಾಮ್ರಪಟಗಳ ಮೇಲೆ ಕೊರೆದಿರುವ ಶಾಸನ : ಶ್ರೀವೀರಣ ಮಹಾಚಾರ್ಯೋರ್ಕೇ ವ್ಯಲಿಖಿತ್ತಾಮ್ರಶಾಸನಂ (ಎಕ. XII, ಚಿಕ್ನಾ. ೩೯-೨೭೬; 1539); ತಾಮ್ರಶಾಸನಗಳೆಲ್ಲ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ದಾನ ಶಾಸನಗಳು (ಕಶಾಅ. ४೧). 'ಶಿಲಾಶಾಸನ' ಪರಾ. [ತಾಮ್ರ + ಶಾಸನ]

ತಾಮ್ರಶಿಖಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : (ವ್ಯಾಜಿಗಿ. ೩-೪೧). [?]

ತಾಮ್ರಶಿರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಾವು : ಆ ದೇಶದಲ್ಲಿ ತಾಮ್ರಶಿರ (Copper-head) ಎಂಬ ಇನ್ನೊಂದು ವಿಷವಿರುವ ಹಾವಿದೆ(ಬಾಲಕ್ಯ. I,೧೮).
[ತಾಮ್ರ + ಶಿರ]

ತಾಮ್ರಾಕ್ಷ (ನಾ). ೧. ಕೆಂಪು ಕಣ್ಣುಳ್ಳುದು ; ಕೋಗಿಲೆ. ೨. ಕಾಗೆ. ೩. ಕೆಂಪು ಕಣ್ಣುಳ್ಳವನು. [ಸಂ. (ತಾಮ್ರ + ಅಕ್ಷಿ + –)]

ತಾಮ್ರಾಧರೆ (ನಾ). ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ತುಟಿಯುಳ್ಳವಳು ; ಸುಂದರಿ : ವಿರಾಜಿಸುತಿರ್ಪ ತಾಮ್ರಾಧರೆಯರ ಸೀಮಂತಮಣಿ ಸೀತಾರಮಣಿ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೮ ಸೂಚನೆ). [ಸಂ. ತಾಮ್ರಾಧರಾ (ತಾಮ್ರ + ಅಧರ + –)]

ತಾಮ್ರಾಸ್ಯ (ನಾ). = ತಾಮ್ರತುಂಡ ೨ : ನವಕಂಜಚ್ಛದ ತಳ್ಪದೊಳ್ಪಿಡಿದ ತತ್ತಾಮ್ರಾಸ್ಯನಂ . . . ಪಟ್ಟಿರಿಸಿ (ಉದ್ಭಟ. ೫-೨).
[ತಾಮ್ರ + ಆಸ್ಯ]

ತಾಯ್, ತಾಯಿ (ನಾ). ೧. ಹಡೆದವಳು; ಮಾತೆ ; ಜನನಿ: "ಜನನಿ ಸವಿತ್ರಿ ಮಾತೃ ಸುಷು ತಾಯ್" (ವಸ್ತುಕೋ. ೫೪-೦೭) ; ತನ್ನಯ ತಾಯ್ವಿರಾ ಸನ್ಮಾನಮ(ಂ)ನುಳಿದು ಬಿಸುಟೋಂ ಮಱುವಾರ್ತ್ತೆಗೊಳ್ಳ[ನ್] (ಸೌಇಇ. XI-1, ೧೧-೫ ; 865) ; ವೈರಾಗ್ಯಪರಾಯಣನಾಗಿ ತಾಯುಂ ತಂದೆಯುಮಂ ನಂಟರುಮಂ ಬಿಡಿಸಿ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೨-೭) ; ಪಡೆದರ್ ತಾಯುಂ ತಂದೆಯುಮೊಡಲಂ ಪ್ರಾಣಮುಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೮೧) : ಪರಸ್ತ್ರೀಯರಂ ತಾಯಂ ಕಾಣ್ಬಂತೆ ಕಾಣ್ಬುದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩-೧೪೩) : ನೆಲದಲಿ ಮೂಡಿದ ಸ್ವಯಂಭುಲಿಂಗಕ್ಕೆ ನೆಲಂ ತಾಯಾಗಲಱಿಯದೆಂಬಂತೆ (ಬಸರ. ೨-೩) ; ಹೆತ್ತ ತಾಯಂ ಮಾಱಿ ತೊತ್ತ ಕೊಂಬರೆ (ಹಚಕಾ. ೮-೭೬) : ಸಂಹರಿಸು ದೈತ್ಯನನೆಂದು ತಾಯ್ ಹರಸಿದಳು ನಂದನನ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೧-೨೬) ; ಅಮಲಸುಮತಿಯಂ ತಾಯೆನಗೆ ತಾಯೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೦-೪) : ತಾವ್ ಮೊದಲು ಬದುಕಿ ತಾಯ್ ಮೊದಲು ಬದುಕಿ (ಹೊಂಗಳು. ೧೪-೭). ೨. ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ಗೌರವದಿಂದ ಸಂಬೋಧಿಸುವ ಒಂದು ಪದ : ಉಪಾಯವಾವುದೋ ಹೇಳಕಟ ತಾಯೆ (ಬಸಪು. ४೫-೯); ನೀ ಮೈದುನಂಗೆ ಪೇಳ್ದೆನ್ನ ಬಿಡಿಸೌ ತಾಯೆ (ತುರಂಗ. ೨४-೨४); ಯಾರು ನಿಂದವರಲ್ಲಿ ತಾಯೆ (ಗಿರಿ. ೩४-೧). ೩. ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳನ್ನು ವಾತ್ಸಲ್ಯದಿಂದ ಸಂಬೋಧಿಸುವ ಒಂದು ಪದ : ಮನೆಯಿಂದಗಲದಿರು ತರುವಲಿಗಳೊಡನಾಡದಿರು ತಾಯೆ (ಬಸಪು. ೧४-೨). **ತಾಯಿಃ** ೧. "ಜನಯಿತ್ರೀ, ಪ್ರಸೂಃ, ಮಾತಾ, ಜನನೀ ಈ ४ ತಾಯಿ" (ನಾಚಿರಾ. ೧೧೮) ; ಶ್ರೀ ಮಹಾದೇವಿ ರರಸಿ ಪೆರ್ಮ್ಮಾನಡಿಗಳ ಅರಸಿಯರ ತಾಯಿ (ಎಕ. XI, ಚಳ್ಳಕೆ. ೩೩-೫ ; 815) ; ತಂದೆ ನೀನು ತಾಯಿ ನೀನು ಬಂಧು ನೀನು ಬಳಗ ನೀನು ನೀನಲ್ಲದೆ ಮತ್ತಾರು ಇಲ್ಲವಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ४೭೯) : ತಾಯಿಯುಳ್ಳೊಡೆ ದುರುಳಗರಳವನೇಕೆ ಸುತನಂ ಕುಡಿಯಲೀಸುವಳು (ಬಸಪು. ೦೩-೮) : ತಾಯಿ ಕಱುಗಳ ಬಿಡದವೊಲು ನಿರ್ದಾಯದಲಿ ನಿಜಭಕ್ತಸಂಗದ ಮಾಯೆ ಬಿಡದೈ ನಿನ್ನನು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧४-೧४) ; ಸತ್ಯವೇ ನಮ್ಮ ತಾಯಿ ತಂದೆ (ಗೋಹಾಡು. ೭೨): ತಾಯಿಗಿಂತ ಬಂಧುವಿಲ್ಲ, ಉಪ್ಪಿಗಿಂತ ರುಚಿಯಿಲ್ಲ (ಗಾದೆ). ೨. ತಾಯಿಯೆಂದಾನು ನುಡಿದೇನು ಪರಸ್ತ್ರೀಯ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೦೫) ; ಯಾರವ್ವ ನೀ ತಾಯಿ ? ಏತಕಿಂತೊಬ್ಬಳೇ ಕುಳಿತೆ ಕಾಡಿನಲಿ ? (ಹೊಂಗಳು. ೦೭-೦೩).

ತಾಯಿಗಂಡ, ತಾಯಿಗ್ಗಂಡ = ತಾಯಿಗೆ ದ್ರೋಹ ಬಗೆಯುವವನು ; ಮಾತೃದ್ರೋಹಿ ; ಪಾಪಿ : ಶಿವನೀಸ್ಟೇಗಾದ್ಯೋ ತಾಯಿಗಂಡ ಹರ ನೀ ಹೇಗಾದ್ಯೋ (ಪುರಂದ. ೧-೧೮೭ ಪಲ್ಲವಿ) ; ಅವನೂ ಆಯಿತು; ಅವನಪ್ಪನೂ ಆಯಿತು . . . ತಾಯಿಗಂಡರು (ಸ್ವಪ್ನಹೊ. ೦೨೩) ; ಪಾತಾಳ ಕಂಡರು ಕೆಲ ತಾಯಿಗ್ಗಂಡರು (ನಾದಲೀ. ४೧-೫); ಆ ತಾಯಿಗ್ಗಂಡ ಗುತ್ತಿ, ನಮ್ಮ ಮನೇ ಮೇಲೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಕತ್ತಿ ಕಟ್ಟೋಕೆ ಸಮಯ ಕಾಯ್ತಾ ಇರ್ರಾನಲ್ಲಾ (ಮಲಮ. ೫೩೦). **ತಾಯ್ನುವರ್** = ಹುಟ್ಟಿದ ನಾಡು ; ಜನ್ಮಭೂಮಿ : ಏಷಿಯದ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಕೇಂದ್ರವೆ ಓ ಪರ್ಸ್ಯ ! ಐಶ್ವರ್ಯಭೂಮಿಯೇ, ಪೋರಾಳ ತಾಯ್ತವರೆ (ಪಾರಸಿ. ೧೧-೨೫).
[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಾಯ್ ; ಮಲ. ತುಳು. ತೆಲು. ತಾಯಿ]

ತಾಯಂದೆ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು (?) : ಆಳುತಿಬ್ದು ತಿಟಿಗಲೂರ ತಾಯನ್ದೆಯರ ಪೂರ್ವಜರ (ಮ್ಯಾಅರಿ. ೦೯೦೯, ೦೨-೫ : 700). [?]

ತಾಯಂದೆಕೆಱೆ³ (ನಾ). ಒಂದು ಕೆರೆಯಂ ಹೆಸರು (?): ಪಡುವಯ್ ಅಲಿ ತಾಯಂದೆಕೆಱೆಯೆ (ಮ್ಯಾಅರಿ. ೦೯೦४, ೦೩-೬೫ ; 806).
[ತಾಯಂದೆ? + ಕೆಱೆ³]

ತಾಯುಚ್ಚು, ತಾಯಿಅಚ್ಚು (ನಾ). ಮೊದಲನೆಯ ಅಚ್ಚು; ಮೂಲ ಅಚ್ಚು : ತಾಯುಚ್ಚೊಂದನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಯಾರು ಮಾಡಿದರೆ ಎಷ್ಟು ಸುಂದರಮೂರ್ತಿಗಳನ್ನಾದರೂ ಅಚ್ಚು ಮಾಡಬಹುದು (ರೂಢಿ). **ತಾಯಿಅಚ್ಚು :** ಎರಡನೆಯ ಅಚ್ಚು ಮೂಲಪ್ರತಿಯಾದ ಮಯಣದ ಅಚ್ಚಿನಂತೆಯೇ ಇರುವುದು ಇದಕ್ಕೆ 'ತಾಯಿ' (Mother) ಅಚ್ಚು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಬಾಲಪ್ರ. III, ೦೪೦೬). [ತಾಯಿ (<ತಾಯ್) + ಅಚ್ಚು₃]

ತಾಯತ 'ತಾಯಿತಿ' ನೋ.

ತಾಯತಿ 'ತಾಯಿತಿ' ನೋ.

ತಾಯಾಳಿಕೆ (ನಾ). "ಒಂದು ಕುಟುಂಬದಲ್ಲಿ ತಾಯಿಯೇ ಯಜಮಾನಿಕೆ ನಡೆಸುವ ಸಮಾಜ ಪದ್ಧತಿ; ತಾಯಾಳಿಕೆ ; ಮಾತೃಯಾಜಮಾನ್ಯ" (Matriarchy. ಇಂಕನಿ.); ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ತಾಯಾಳಿಕೆ (Matriarchy) ಅನುಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿರುವುದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದ ವಿಷಯ (ಪ್ರವಾಇ. I, ೪೬ ಅಡಿಟಿ).
[ತಾಯ್ + ಆಳಿಕೆ (<ಆಳ್ಕೆ)]

ತಾಯಿ 'ತಾಯ್' ನೋ.

ತಾಯಿಅಚ್ಚು 'ತಾಯುಚ್ಚು' ನೋ.

ತಾಯಿಗಂಪು (ನಾ). ಮೂಲತಃ ಇರುವ ಸುವಾಸನೆ ; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸಂವಾಸನೆ : ಸೀಯನುಣ್ಬುವ ಕಬ್ಬು ಪಣ್ಗಳ ತಾಯಿಗಂಪಿನ್ನ ಮರುಗ ಹುಗಳ ತಳಿದ ತೆಜನಾಯ್ತು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩-೨೨).
[ತಾಯಿ (<ತಾಯ್) + ಕಂಪು]

ತಾಯಿಗ್ರಾಮ (ನಾ). ಮುಖ್ಯವಾದ ಹಳ್ಳಿ,-ಗ್ರಾಮ : ಈ ತಾಯಿ ಗ್ರಾಮಗಳಿಗೆ ಸಲುವ ಉಪಗ್ರಾಮಗಳು ಹೊನ್ನಲಗೆರೆಯ ಉಪಗ್ರಾಮ (ಎಕ. XIV, ಮಂಡ್ಯ. ೦೩೩-೦೯ ; 1622).
[ತಾಯಿ (<ತಾಯ್) + ಗ್ರಾಮ]

ತಾಯಿತ 'ತಾಯಿತಿ' ನೋ.

ತಾಯಿತನ 'ತಾಯ್ತನ' ನೋ.

ತಾಯಿತಿ, ತಾತಿ₂, ತಾಯತ, ತಾಯತಿ, ತಾಯಿತ, ತಾಯಿತು, ತಾಯಿತ್ತು, ತಾಯ್ತು, (ನಾ). ೧. ಕೈಗಾಗಲಿ, ಕೊರಳಿಗಾಗಲಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವ ರಕ್ಷಾಮಂತ್ರವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ತಾಮ್ರ ಅಥವಾ ಬೆಳ್ಳಿಯ ತೆಳುವಾದ ತಗಡಿನ ಸುರುಳಿ : ಮೈಮೇಲೆ ಧರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ತಾಯಿತಿ, ಕಾಪು, ರಕ್ಷೆ, ಯಂತ್ರ" (Periapt. ಇಂಕನಿ.); ಮಹಾ ತೈಲಂಗಳು ತಾಯಿತಿಗಳು (ಸೌಗಂಧಿ. ೩೯-೩) ; ಚಿನ್ಹೆಗಳನ್ನು ಜನ ತಾಯಿತಿಗಳಾಗಿ ಕಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದರು (ಸಾಕಾಪ್ರ. ೦೪೭) ; ಈ ಬರೆಹಗಳು ತಾಯಿತಿಗಳ ಮೇಲಿನ ಲಿಪಿಯನ್ನು ಹೋಲುತ್ತವೆ (ಭಾರಪ. ೦೦). **ತಾತಿ₂ :** ೧. ತಾಮ್ರದ ತಾತ್ಯೊಂಟು ನನ್ನ ತೋಳಲ್ಲಿ (ಹಳ್ಳಿಪಾ. ೦೨). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ ; ಪದಕದ ಸರ : ಝಣರಝಣತ್ಕಾರಮಂ ಮಾಳ್ಪ ಕಿಂಕಿಣಿಗಳಂ ಘಂಟೆಗಳನೋರಂತೆ ತಾತಿ ಮೊದಲಾದವಂ ಕಟ್ಟಿ (ಪದ್ಮರಾ. ೩-೪೫) ; ಕಿಂಕಿಣಿಯ ಕಂಕಣದ ತಾತಿಯ ಘಂಟೆಗಳ ಝಣರಝಣ ನಿನದವೆಸೆಯಲು (ಕುಮಾಸಾಂ. ೭-೧೦೦) ; ಥಳಥಳಿಸುವ ಬಾಹುಲಿ ವಜ್ರವೈಡೂರ್ಯದಳಿದಿಹ ಹವಿಮ್ಮಾರ ತಾತಿ (ಕಂಸವಿ. ೨೩-೩೯) ; ಕಟ್ಟಿದನು ಮಣಿ ತಾತಿಯಂಗುಲಕಿಟ್ಟ ಮುದ್ರಿಕೆಯ (ಶರಲೀ. ೨೨೯-೨) ; **ತಾಯತ:** ೧. ರೋಗರುಜಿನದ ಕಾರಣ ಹೇಳುವುದು ಮಂತ್ರ ತಾಯತ ಕೊಡುವುದು (ಕರ್ನಾಟ. ೨೩) ; ಒಂದು ತಾಯತ ನಿನ್ನ ಹತ್ತಿರ ಇದೆಯೆ (ಮಲೆನಾ. ೯೦). ೨. ಚರಣ ಪೆಂಡೆಯವಿಟ್ಟು ಮೆರೆವ ತಾಯತವಿಟ್ಟು (ಶರಲೀ. ೦೩೪-೩) ; ಹವಳ ಚೆಂಬಳ ಸರ ಮ್ಯಾಲೆ ಮುತ್ತಿನ ಸರ ತಾಯತ ನಡುವ ನ್ಯಾವಳ (ಲೋಕಗೀ. ೨೯). **ತಾಯತಿ :** ೧. ಯಂತ್ರದ ತಾಯತಿಗಳಂ ಮಡಗಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೦೬೬-೧೧) ; ಆ ಗುಪ್ತನಿಧಿ ಇರುವ ಸ್ಥಳವನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಒಂದು ನಕ್ಷೆ ಬರೆದು, ಈ ತಾಯತಿಯಲ್ಲಿ ಇರಿಸಿದ್ದೇನೆ (ರಾಜೂ ೧ ದ. ೯೦); ಆದುದರಿಂದ ಈ ಮುದ್ರಿಕೆಗಳು 'ತಾಯತಿ' ಅಥವಾ 'ಯಂತ್ರ' (ಆಮ್ಯುಲೆಟ್ಸ್) ಎಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ (ಭಾರದ. ೧೬). **ತಾಯಿತ :** ೧. ಯಂತ್ರ ತಂತ್ರ ಮಂತ್ರ ತಾಯಿತ ಆಯ್ತೊ, ಏನು ಮಾಡಿದರೂ 'ಬೆನ್ನ ಬಿಡುವಳೆ ಮೃತ್ಯು ವ್ಯರ್ಥ ಜೀವಾತ್ಮಾ!' (ಶರಡ. ೬೯೦) ; ಭಸ್ಮ, ಚೀಟು, ತಾಯಿತಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ ಮಂತ್ರಿಸಿ ದೋಷಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ ಕೊಡಬೇಕು (ರಕ್ತರೂ. ೧೯) ; 'ಶೆಲ್ಫಿ'ನ ಮೇಲೆ ಧೂಳಿ ಮುಸುಕಿದ ಬಾಟಲಿಗಳು ಮತ್ತು ಶೂನ್ಯಗರ್ಭ ತಾಯಿತಗಳು (ಕುರಿಹಿಂ. ೧೪೪). ೨. ಸರ ಮತ್ತು ಚಿಂತಾಕ ಸರಿಗೆ ತಾಯಿತ ಮುತ್ತು ಮೆರೆವ ಯೇಕಾವಳಿಯು (ಶ್ರೀಕೃಪಾ. ೦೨). **ತಾಯಿತು :** ೨. ಥಳಥಳಿಸುವ ಕೊರಳೊಳು ತ್ರಿವಳಿ ನ್ಯಾವಳಿ ತಾಯಿತು (ವಿದಾಕ್ಯ. ೭೦-೨). **ತಾಯಿತ್ತು :** ೨. ವೈರಾಗ್ಯವೆಂಬ ಒಪ್ಪುವ ಮೂಗುತಿ ತಾರತಮ್ಯ ಜ್ಞಾನ ತಾಯಿತ್ತು ಮುತ್ತುಸರ ಕರುಣರಸವೆಂಬಂಥ ಕಟ್ಟಾಣಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು (ಪುರಂದ. ೦-೩೪-೪). **ತಾಯ್ತು:** ೨. ಕೊರಳ ಸರಪಣಿ ತಾಯ್ತು ಬೆರಳ ಉಂಗುರ ಹೊನ್ನ ಉಡಿದಾರವಿಟ್ಟು (ಶರಲೀ. ೩೯೦-೪). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಾಈತ್ ; ಪಾರ. ಅರ.ತಾವೀಜ್]

ತಾಯಿತು 'ತಾಯಿತಿ' ನೋ.

ತಾಯಿತ್ತು 'ತಾಯಿತಿ' ನೋ.

ತಾಯಿನಾಡು 'ತಾಯ್ನಾಡು' ನೋ.

ತಾಯಿನುಡಿ 'ತಾಯ್ನುಡಿ' ನೋ.

ತಾಯಿಬೇರು 'ತಾಯ್ಬೇರ್' ನೋ.

ತಾಯಿಭಂಡ (ನಾ). ಮೂಲಧನ : ದ್ಯಾವತಿಯ ಭಂಡಮ ತಾಯಿ[ಭ]ಂಡ ಮಾಗೆಯುಂ ಐಸಂಬರಮ ಅಮೌಲ್ಯವಸುಗಳಾಗೆಯುಂ ನಡೆದುಂ ನುಡಿದುಂ (ಕಇ. IV, ೩೩-೦೪; 1000?). [ತಾಯಿ (<ತಾಯ್)+ಭಂಡ$_1$ (<ಬಂಡ$_1$)]

ತಾಯಿಮನೆ 'ತಾಯ್ಮನೆ' ನೋ.

ತಾಯಿಮಳಲು 'ತಾಯ್ಮಣಲ್' ನೋ.

ತಾಯಿಮಾತು (ನಾ). ಮಾತೃಭಾಷೆ : ನಿಮ್ಮ ತಾಯಿಮಾತಿನಲ್ಲಿ ನಿಮಗೆ ಅಕ್ಕರೆಯೇ ಇಲ್ಲವಲ್ಲ (ಕಒಸಾ. ೬). [ತಾಯಿ (<ತಾಯ್) + ಮಾತು$_1$]

ತಾಯಿರೆಕ್ಕೆ (ನಾ). ಗಿಡಮರಗಳ ಮೊದಲ ಟಿಸಿಲು,-ಕವಲು : ತಾಯಿ ರೆಕ್ಕೆ ಕಡಿಯ ಬೇಡ(ರೂಢಿ). [ತಾಯಿ (<ತಾಯ್) + ರೆಕ್ಕೆ (<ಎಱಂಕೆ)]

ತಾಯಿಲಿ (ನಾ). ತಾಯಿ ಇಲ್ಲದ ವ್ಯಕ್ತಿ ; ತಬ್ಬಲಿ : " ತಾಯಿಲಿ, ತಬ್ಬಲಿ, ದೇಸಿಗ, ದಿಕ್ಕೇಡಿ " (ಕಂನುಹು. ೮೩) ; ಆವರ್ತಂ [ತಾಂ] ಗಳಬ್ಬಗಿಯಾಗೆ ತಾಯಿಲಿ (ಲೋಕೋಪ. ೦೦-೨೩). [ತಾಯ್ + - ಇಲಿ$_3$]

ತಾಯಿವನೆ 'ತಾಯ್ವನೆ' ನೋ.

ತಾಯಿವಳ 'ತಾಯ್ವಳ್ಳ' ನೋ.

ತಾಯಿವಳ್ಳ 'ತಾಯ್ವಳ್ಳ' ನೋ.

ತಾಯಿವೇರು 'ತಾಯ್ವೇರ್' ನೋ.

ತಾಯಿಳೆ (ನಾ). = ತಾಯ್ನಾಡು : ಐಕ್ಯಮತ್ಯದಿಂ ಬಾಳುವುದೆ ತಾಯಿಳೆಯ ಹೆಬ್ಬಾಳಿಕೆಯ ಮರ್ಮ (ಹಬ್ಬೆರ. ೪೨-೮). [ತಾಯ್ + ಇಳೆ]

ತಾಯೀಚಲು (ನಾ). "(ಜೇನಂಹುಳಂ, ಮೊ. ಗಳಲ್ಲಿ) ಪೂರ್ಣ ವಿಕಾಸ ಹೊಂದಿದ, ಮರಿ ಹಾಕುವ ಹೆಣ್ಣು ; ತಾಯೀಚಲು" (Queen-Bee ಇಂಕನಿ.). [ತಾಯ್ + ಈಚಲು$_2$ (<ಈಚಲ್$_2$)]

ತಾಯೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ತಾಯೂರ ಪಟ್ಟಕೆಟ್ಟ ಬಸವಯ್ಯ (ಎಕ. III, ನಂಜನ. ೯೭-೩ ; 898 ?) ; ತಾಯೂರ ಪಡುವಣ ದೆಸೆಯ ಕೊರಕೊರೆಯ ಪಳ್ಳ (ಎಕ. III, ನಂಜನ. ೦೩೯-೦೨ ; 915 ?) ; ಮೂಗೂರ ಸೀಮೆಯ ತಾಯೂರ ಸ್ಥಳದ ತಾಯೂರಗ್ರಾಮ (ಎಕ. III, ನಂಜನ. ೦೪೦-೧೦ ; 1586). [ತಾಯ್ + ಊರ್]

ತಾಯೆಳೆ (ನಾ). = ತಾಯಿಂಳೆ : ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನದ ಕಾಯೆ ತಾಯೆಳೆಯು ಧರ್ಮ ಗ್ಲಾನಿಯಿಂ ಹಾನಿಯಿಂ (ಗೀವಿಂ. ೫೨-೯). [ತಾಯ್ + ಎಳೆ$_5$]

ತಾಯ್ಗಂಡಿ (ನಾ). ಮುಖ್ಯವಾದ ತೂಬು : ನಾಯ್ಮಣಿಗೆಱೆಯ ತಾಯ್ಗಣ್ಡಿ ಮುಕಱಡಲ್ (ಇಆ. XII, ೧೬-೪ ;739) ; ಅನ್ತೆ ಸಯ್ಕನೆ ಪೋವಿ ನಾಯ್ಮಣಿಗೆಱೆಯ ತಾಯ್ಗಂಡಿ (ಎಕ. XII, ಗುಬ್ಬಿ. ೬೧-೯೩; 812).
[ತಾಯ್ + ಕಂಡಿ$_1$]

ತಾಯ್ಗಣ (ನಾ). ಕಣದ ಮಧ್ಯಭಾಗ ; ಮೇಟಿಯ ಸುತ್ತಣ ಭಾಗ : ತಾಯ್ಗಣದ ತುಂಬ ರಾಶಿಯಿದೆ (ರೂಢಿ).
[ತಾಯ್ + ಕಣ$_1$ (<ಕಳ$_3$)]

ತಾಯ್ಗನಿ (ನಾ). ಜನ್ಮಸ್ಥಳ ; ಆಕರ : ನಿನ್ನ ತಾಯ್ಗನಿ ಎಲ್ಲಿ ? ಅಗೆದ ಗುದ್ದಲಿ ಎಲ್ಲಿ? (ಗೀವಿಂ. ೩೦-೭೩). [ತಾಯ್ + ಗನಿ (<ಕಣಿ$_6$)]

ತಾಯ್ಗರು (ನಾ). ೧. ನೆಲೆ ; ಮೂಲಸ್ಥಾನ ; ತಾಯ್ವನೆ : ನೆಟ್ಟನೆ ಪುನರ್ಜಾತಕ್ಷಯ ಶ್ರೀಗೆ ತಾ[ಯ್ಗ] [ಪಾಠಾಂ. ಯು]ರು ರತ್ನತ್ರಿತಯಾವ ಭಾಸಿ ಬಹು ಬಂಧಚ್ಛೇದಿ ಸಂಸಾರ ಸಂಹರಣಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧-೬) ; ಪುರುಷ ಕಾರದ ತಾಯ್ಗರು ಪೆಂಪಿನಾಗರಂ ಚಲದ ವಿನಾಯಕಂ (ಕಇ. IV, ೧೦-೩೫; 1121); ಸುರೇಶ್ವರಭವನಕ್ಕೆ ತಾನೆ ಪಡಿಚಂದಮಿದೆಂಬಿನಮಚ್ಚರಕ್ಕೆ ತಾಯ್ಗರು ಕರುಮಾಡವೊಪ್ಪುವುದಳಂಕೃತ ಸಪ್ತತಳಂ ನಿರಾಕುಳಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೯೨). ೨. ಆಕರ : ಸೊಗಯಿಸುವಚ್ಚ ಬೆಳ್ಪಗೆಯ ತಾಯ್ಗಱು [ರು] ಕಾಮನ ಕೀರ್ತಿ (ಲೀಲಾವ. ೭-೫೫) ; ಉತ್ತಮಗುಣ ತಾಯ್ಗರು ಕಡುಚೆಲುವಿನ ಚಿತ್ತರ ಸಲೆ ಸುಭಗತೆಯ ಪುತ್ಥಳಿ (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೨-೭); ವಾದ್ಯ ರಭಸಂ ಲಯಾಂಬುದದ ಸಿಡಿಲ ನಿನದಕ್ಕೆ ತಾಯ್ಗರು[ಪಾಠಾ. ರ]ವೆನಿಸಿತೆನೆ (ಜಬಪು. ೩೮-೩೦). [ತಾಯ್ + ಕರು$_3$]

ತಾಯ್ಗರುಳು (ನಾ). ತಾಯಿಯ ಅಂತಃಕರಣ,–ಮಮತೆ : ಅತ್ತಿಮಬ್ಬೆಯ ತಾಯ್ಗರುಳು ಕುದಿಯಿತು (ದಾನಚಿಂ. ೧೫೬).
[ತಾಯ್ + ಕರುಳು (<ಕರುಳ್)]

ತಾಯ್ಗಾಡು (ನಾ). ರಕ್ಷಣೆಯ ಸ್ಥಾನವಾದ ಕಾಡು; ಮೂಲಸ್ಥಾನವಾದ ಕಾಡು : ಮನಸಿಜನೆಂಬಾನೆಗೆ ತಾಯ್ಗಾಡೆನಿಪ್ಪ ಚೆಲ್ವಂ ತಳೆದುದ್ಯಾನವನ ದೊಳಗೆ ಪೊಕ್ಕಂ(ಮಲ್ಲಿಪು. ೬-೧) ; ಕುಸುಮೇಷುಗೆ ಬೀಡು ವೃಷದ್ವಿಪಕ್ಕೆ ತಾಯ್ಗಾಡು (ಪುಷ್ಪಪು. ೯-೧೮). [ತಾಯ್ + ಕಾಡು$_2$]

ತಾಯ್ಗಿರಿ (ನಾ). ಬೆಟ್ಟಗಳಿಗೆ ತಾಯಿಯಂತೆ ಇರುವುದು ; ದೊಡ್ಡ ಬೆಟ್ಟ ; ಪ್ರಮುಖವಾದ ಪರ್ವತ: ಕುಳನಗಂಗಳ ಕುಲದೈವಮಧಿರಾಜಂ ತಾಯ್ಗಿರಿ ಮೇರು ಮಹೀಧರೇಂದ್ರಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೦-೬೬).
[ತಾಯ್ + ಗಿರಿ$_1$]

ತಾಯ್ಗುಟಿ (ನಾ). ಬುಡದ ಸುತ್ತಣ ಪಾತಿ : ಪೊಡೆವೂಗಾವಿನ ನೆವದಿಂ ಕುಡಿವರಿದು ಕೊನರ್ತು ಪರ್ಬುವ ಜಗತೀಲತೆಯ ದಾಂಗುಡಿಯ ತಾಯ್ಗುಟಿಯೆನಿಪ್ಪ ಸುಟಿವೊರ್ಕುಟಿಂ (ಚಿಕವಂ. ೩೪-೧೪).
[ತಾಯ್ + ಕುಟಿ$_2$]

ತಾಯ್ತಿ 'ತಾಯಿತಿ' ನೋ.

ತಾಯ್ತನ, ತಾಯಿತನ (ನಾ). ತಾಯಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಮಾತೃತ್ವ : ಅವರಿಗೆ ತಾಯ್ತನ ಮತ್ತು ಮಕ್ಕಳ ಪೋಷಣೆ ವಿಚಾರವಾಗಿ ಸೂಕ್ತವಾದ ತಿಳುವಳಿಕೆ ಬೇಕು (ಗೃಹವಿ. ೯೬); ನಿಮ್ಮ ತಾಯ್ತನದ ತಂಪು ನಮ್ಮನ್ನು . . . ಅಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಯುತ್ತಿರುತ್ತದೆ (ಸವತಿ. ೧೪೪). **ತಾಯಿತನ :** ಎನ್ನ ದೇವ ಚೆನ್ನಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನಯ್ಯಗೊಲಿದು ಸಲೆ ಮಾಱುವೋದೆನು ನಿನ್ನ ತಾಯಿತನವನೊಲ್ಲೆ ಹೋಗೇ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೪೪-೧೦೨) ; ಕೂಸಿಗೆ ಹಾಲುಹಣ್ಣುಗಳಿಲ್ಲವೆಂದು ಅವಳ ತಾಯಿತನ ವೇದನೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿ (ರಂಗರೋ. ೧೦೧). [ತಾಯ್ + – ತನ]

ತಾಯ್ತೊಟ್ಟಿಲ್ (ನಾ). ಮುಖ್ಯವಾದ ಆಧಾರ,–ಆಶ್ರಯ : ಜಗಕ್ಕೆ ತನ್ನುಂಗುಟವೇ ತಾಯ್ತೊಟ್ಟಿಲಾದ ಗಿರಿಸುತೆಯುಂ . . . ರನ್ನದೊಟ್ಟಿ ಲೊಳಗಿರಿಸುತ್ತುಂ (ಗಿರಿಕ. ೩-೬೬).
[ತಾಯ್ + ತೊಟ್ಟಿಲ್$_1$]

ತಾಯ್ನಾಡು, ತಾಯಿನಾಡು (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿದ ದೇಶ ; ಮಾತೃಭೂಮಿ: ಒಸಗೆಯ ತನ್ನಿರಿ ತಾಯ್ನಾಡಿರವಿಗೆ (ಕನ್ನಡಾ. ೧೧೪-೧೭). **ತಾಯಿನಾಡು :** ತಾಯಿನಾಡಿಗೆ ಜಯವೆನ್ನಿ (ರೂಢಿ). [ತಾಯ್ + ನಾಡು]

ತಾಯ್ನುಡಿ, ತಾಯಿನುಡಿ (ನಾ). ತಾಯಿಯಿಂದ ಕಲಿಯುವ ನುಡಿ ; ಮಾತೃಭಾಷೆ : ತಾಯ್ನುಡಿಗೆ ದುಡಿದು ಮಡಿ ಇಹಪರಗಳೇಳ್ಗೆ (ಕಪಪು. ೬-೧೪೩); ಐಕ್ಯದ ನಿಜಬೀಜ ತಾಯ್ನುಡಿಯೊಲವಿನೊಳಿಲ್ಲೇನು (ಕನ್ನಡಾ. ೯೪). **ತಾಯಿನುಡಿ:** ವೊಲೆವಾಲಿನೊಡಗೂಡಿ ಬಂದ ನುಡಿ ತಾಯಿನುಡಿ (ಕೋಗಿಲೆ. ೪೦-೯). [ತಾಯ್ + ನುಡಿ$_2$]

ತಾಯ್ನೆಲ (ನಾ). ಹುಟ್ಟಿದ ಭೂಮಿ ; ಜನ್ಮಭೂಮಿ : ಸುಗಿವ ಮಳೆ ಹಳೆಯುಗೆಯೊಳಡಗಿರ್ಪ ಬೇಗ್ಗಳಿಂ ಚಿಗುರಿಸಿತು ತಾಯ್ನೆಲದ ಹಸುರುಡು ಗೆಯೊಡಲಂ (ಕಾಲೂರ. ೪೫-೬೩). [ತಾಯ್ + ನೆಲ$_1$]

ತಾಯ್ಬೇರು 'ತಾಯ್ವೇರ್' ನೋ.

ತಾಯ್ಮಣಲ್, ತಾಯಿಮಳಲು, ತಾಯ್ಮಳಲ್, ತಾಯ್ಮಳಲು, ತಾಯ್ಮಟಲ್ (ನಾ). (ಜಲಾಶಯಗಳ) ತಳದಲ್ಲಿರುವ ಮರಳು ; ಅಡಿಮಳಲು : ಇಂಗಡಲ ತಾಯ್ಮಣಲ್ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳ ಬಯಲಂತೆ ವಿಶದ ಮಾಗೆ (ವರ್ಧಪು. ೦೪-೩೩). **ತಾಯಿಮಳಲು :** ತಾಯಿಮಳಲನು ತಱು ಬಿದಬುಧಿಯ ದಾಯಿಗರು ತಾವಿವರೆನಲು (ಕುವ್ಯಾಶ. ೨-೧೩) ; ಪಡೆಯ ನಡೆಸುವೆ ತಾಯಿಮಳಲೊಳಗೆ (ಕಾಶಿರಾ. ೧೫-೪೨). **ತಾಯ್ಮಳಲ್ :** ತಾಯ್ಮಳಲ್ವರೆಗಂ ತುಳುಂಕುವೆಂ (ಮುಹಾನೇ. ೭-೮೧) ; ಬಲವಾರಾಸಿಯಲಿ ತಾಯ್ಮಳಲ ವೊಗೆದವು ಭೀಷ್ಮನಂಬುಗಳು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೯-೦೦) ; ತಾಯ್ಮಳಲು ಬ್ಬುತಿದ್ರ್ದು ಶರಧಿಯಲಿ (ತೊರರಾ. ೪-೩-೯) ; ಅಬ್ಧಿಯಂತಿಂತಾಗಿ ತಾಯ್ಮಳಲ್ಗಡಿಗಾಣಲು (ಜಬಪು.೨೧-೫). **ತಾಯ್ಮಳಲು:** ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ ಶರನಿಧಿಯ ತಾಯ್ಮಳಲು ಸೂಸಿತು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೫-೮). 'ತಾಯ್ಮಳಲುಗಾಣಿಸು' ಪರಾ. △ **ತಾಯ್ಮಟಲ್:** 'ತಾಯ್ಮಟಲ್ದೆಱೆ', 'ತಾಯ್ಮಟಲ್ತೋಱು' ಪರಾ. [ತಾಯ್ + ಮಣಲ್]

ತಾಯ್ಮನೆ 'ತಾಯ್ವನೆ' ನೋ.

ತಾಯ್ಮಳಲ್ 'ತಾಯ್ಮಣಲ್' ನೋ.

ತಾಯ್ಮಳಲು 'ತಾಯ್ಮಣಲ್' ನೋ.

ತಾಯ್ಮಳಲುಗಾಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. (ನದಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ) ಅಡಿ ಯಲ್ಲಿರುವ ಮರಳು ಕಾಣುವಂತೆ ಮಾಡು ; ತಳದ ಮರಳನ್ನು ಕಾಣಿಸು : ಚವುಡಯ್ಯಗಂಜಿ ಜಲಂ ಮುರಿದು ವಿತಳಕ್ಕಿಳಿಯಿತೆನೆ ಬಿಮ್ಮಿಳಿದು ನೆಱೆ ಸರಿಯಲದು ತಾಯ್ಮಳಲುಗಾಣಿಸಲು (ಬಸಪು. ೩೫-೩೬). ೨. (ನದಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ) ತಳ ಕಾಣು ; ಬತ್ತಿಹೋಗು : ಬಳಿಕ ಮೂಱು ದಿನಕ್ಕೆ ತೊಱೆ ತಾಯ್ಮಳಲುಗಾಣಿಸಲು (ಬಸಪು. ೫೦-೬೭)
[ತಾಯ್ಮಳಲು (<ತಾಯ್ಮಣಲ್) + ಕಾಣಿಸು]

△ **ತಾಯ್ಮಟಲ್** 'ತಾಯ್ಮಣಲ್' ನೋ.

ತಾಯ್ಮಟಲ್ದೆಱೆ (ಕ್ರಿ). = ತಾಯ್ಮಳಲುಗಾಣಿಸು : ವಾರಾಸಿಯಂ ತಾಯ್ಮಟಲ್ದೆಱೆವಂತೀಂಟುವೆನೋ (ಜಗವಿ. ೭-೩೫).
[ತಾಯ್ಮಟಲ್ (<ತಾಯ್ಮಣಲ್) + ತೆಱೆ$_1$]

ತಾಯ್ಮಟಲ್ತೋಱು (ಕ್ರಿ). = ತಾಯ್ಮಳಲುಗಾಣಿಸು : ಕಾಲಾಳ್ಗಳಬ್ಬರಕ್ಕೆ ತಾಯ್ಮಟಲ್ತೋಱೆ ಮೇರೆದಪ್ಪಿದ ಮುನ್ನೀರೊಳ್ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೮೪).
[ತಾಯ್ಮಟಲ್ (<ತಾಯ್ಮಣಲ್) + ತೋಱು]

ತಾಯ್ವನೆ, ತಾಯಿವಂನೆ, ತಾಯಿಂವನೆ, ತಾಯ್ಮನೆ (ನಾ). ೧. ತಾಯಿಯಂ ವಂನೆ ; ತವರಂಮನೆ : ಕಳುಹುವುದು ಸೌಭದ್ರೆಯನು ನಿಜಲಲನೆಯರ ನವರವರ ತಾಯ್ವನೆಗಳಿಗೆ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೨-೩೨) ; ಅಂಗಭವನೇ ತನ್ನ ತಾಯ್ವನೆಗೆ ಕೇಡನೆಣಿಸುವನೆರ್ದೆಯೊಳು (ಚಬಪು. ೪೫-೧೪). ೨. ಆಶ್ರಯಂ; ನೆಲೆ; ವಂೂಲಸ್ಥಾನ : "ಇಕ್ಕೆ, ಇಂಬು, ಗೊತ್ತು, ನೆಲೆ, ತಾಣಂ, ತಾಯ್ವನೆ . . . ಈ ೧೫ ಆಶ್ರಯಕ್ಕೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೧೫-೨೯೦) ; ವಿನಯದ ನೆಲೆ ಧರ್ಮದ ತಾಯ್ವನೆ ಸತ್ಯದ ಜನ್ಮಭೂಮಿ (ಸೌಇಇ. IX-1, ೧೬೦-೧೯; 1091); ಸಿರಿಯ ತಾಯ್ವನೆ ರಾಮನ ಪೇರುರಂ (ಪಂರಾಮೂ. ೩-೧೫೪) ; ಬಗೆದಂತೆ ಮಾಟ್ಪ ಮೈಮೆಗೆ ಜಗದೊಳ್ ಜಿನಭಕ್ತಿ ತಾನೆ ತಾಯ್ವನೆಯಲ್ತೇ (ವರ್ಧಪು. ೧೨-೧೭) ; ತ್ಯಾಗಗುಣಕ್ಕೆ ತಾಯ್ವನೆ (ಎಇ. XXI, ೧೩-೩೨ ; 1260). **ತಾಯಿಮನೆ :** ೧. ನಂಬಿ ನೆನೆವರ ತಾಯಿಮನೆಯನು ನೆನೆದು ಸುಖಿಸುತ್ತ (ನಿಭಾಗ. ೪-೧೦-೧೫) ; ತಾಯಿಮನೆಯಿಂದ ಅತ್ತೆಯ ಮನೆಗೆ ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಹೆಣ್ಣಿನಂತೆ (ಸೌಗಂಧಿ. ೫೬೭-೭) ; ಮಲೆಯ ನಾಡೆನಗೆ ತಾಯಿಮನೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೨೫-೮). ೨. ಸಾಯಕವ ಹಿಡಿ ಸಾಕು ಸೋಲದ ತಾಯಿಮನೆ ನಿನಗಿದಿರಲಿದೆ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೪-೨). **ತಾಯಿವನೆ :** ೨. ಘೋರತರ ವನವಿದ್ದುದೊಂದತಿ ಕ್ರೂರಮೃಗಗಳ ತಾಯಿವನೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೬-೩). **ತಾಯ್ಮನೆ:** ೧. ತುಳುವರ ತಾಯ್ಮನೆಯುಳಿದರ ಕಾಯ್ಮನೆ (ಗಿಳಿವಿಂ. ೪೬-೨). ೨. ಅದು ವೇದಂಗಳ ತಾಯ್ಮನೆಯದು ನಾನಾ ತರ್ಕದಿರ್ಕೆದಾಣಂ (ಎಇ. XVIII, ೧೯೧-೨೦ ; 1104) ; ಪುಸಿಯ ತಾಯ್ಮನೆ ಪಾಪದಾಗರಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೨-೭೭); ಅದು ಸತ್ಯದ ತಾಯ್ಮನೆ ಮಿಕ್ಕ ಹೆಮ್ಮೆಗಾಸ್ಪದ ಮೆನಿಸಿತ್ತು (ಕಇ. IV, ೧೦-೧೬ ; 1121) ; ಲೀಲೆಯ ತಾಣ ತಾಯ್ಮನೆ ಖೇಳಮೇಳವದ ಮದದ ಮಡು (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧೨-೪).

[ತಾಯ್+ಮನೆ]

ತಾಯ್ವಳ್ಳ, ತಾಯಿವಳ, ತಾಯಿವಳ್ಳ (ನಾ). ಕೆರೆಕಟ್ಟೆಗಳಿಗೆ ನೀರನ್ನು ಒದಗಿಸುವ ಹಳ್ಳ; ವಂುಖ್ಯವಾದಹಳ್ಳ: ಅಲ್ಲಿಂ ಬಡಗ ದೇವಣನ ಕೆಱೆಯ ತಾಯ್ವಳ್ಳ (ಎಕ. II, ೩೨೭-೭೮ ; 1181). **ತಾಯಿವಳ:** ಮಾಳಿಯ ಬೆಟ್ಟದಿಂ ಬಂದ ತಾಯಿವಳದಿಂ ತೆಂಕಲು (ಎಕ. XIV, ಎಳಂದೂ. ೧೮೭-೧೨ ; 1530). **ತಾಯಿವಳ್ಳ :** ಅಲ್ಲಿಂದ ಹಡುವಲು ಸವಣನ ಕೆಱೆಯ ತಾಯಿವಳ್ಳಂ ಮೇರೆ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೫೭-೬೮ ; 1115) ; ನಾರಸಿಹ್ಯಪುರದ ಹೊಲ ಮೇರೆ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಹೊನ್ನಸಮುದ್ರದ ಕೆಱೆ ಇಂದ ಬಂದ ತಾಯಿವಳ್ಳ ಮೇರೆ (ಎಕ. IX(s), ಬೆಂಗಳೂ. ೩೦-೧೪ ; 1532). [ತಾಯ್ + ಪಳ್ಳ]

ತಾಯ್ವಾಲ್ (ನಾ). ತಾಯಿಯಂ ಹಾಲು : ಆರ್ ಕಾವರಂತಕರಾಜಂ ಬಲಗರ್ವಿತಂ ಮುಳಿದೊಡಂ ತಾಯ್ವಾಲೆ ನಂಜಾದೊಡಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೯೩).

[ತಾಯ್ + ಪಾಲ್$_1$]

ತಾಯ್ವಿಡಿ (ನಾ). ತಾಯಿಯಾದ ಆನೆ : ತಾಯ್ವಿಡಿ [ಪಾಠಾಂ. ಯ್ಡೊಡೆ]ಯ ಸೋಂಕಿ ನಿಂದು . . . ಕಳಭವ್ರಜವಿರ್ಪುದದೊಂದು ತಾಣದೊಳ್ (ಜಗವಿ. ೧೬-೧೧ ; ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩-೬೦ ನೋ) ; ನುಸುಳ್ದೋಡಿ ಕಾಡಿ ಸಂಗಳಸಿ ತದೊಂದು ಪಲ್ಲಮಱಿ ತಾಯ್ವಿಡಿಗಂತುಮನಂತಸೌಖ್ಯಮಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೬೫) ; ಬಾಯ್ವಿಡುತ್ತೈದಿದ ಮಱಿಯಂ ತಾಯ್ವಿಡಿ ನಡೆ ನೋಡಿ ಬಾಡಿ (ರಾಜಶೇ. ೫-೪೦). [ತಾಯ್ + ಪಿಡಿ$_3$]

ತಾಯ್ವೀಡು (ನಾ). = ತಾಯ್ವನೆ ೨ : ಸೊಬಗಿನ ಸಂತತಿಯ ತಾಯ್ವೀಡು ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಸಂತಸದ ಬಾಳ್ವೀಡು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨-೧) ; ಜಗದೊಳ್ ಜಾಣರ ಮೆಚ್ಚು ಸತ್ವವಿಸಮೂಹಕ್ಕೆಯ್ದೆ ತಾಯ್ವೀಡು (ನಾನಾರ. ೧೬೯).

[ತಾಯ್ + ಬೀಡು$_2$]

ತಾಯ್ವೆದೆ (ನಾ). ಹದವಾದ ಬೆದೆ; ಫಲಪ್ರದವಾಗುವ ಬೆದೆ: 'ತಾಯ್ವೆದೆಗೂಡು' ಪರಾ. [ತಾಯ್$_1$ + ಬೆದೆ$_1$]

ತಾಯ್ವೆದೆಗೂಡು (ಕ್ರಿ). (ನೆಲವು) ಬಿತ್ತನೆಗೆ ಹದವಾಗು; ಒಳ್ಳೆಯಂ ಹದವನ್ನು ಹೊಂದು : ನೆಲನುಟ್ಟಿಂತೆವೊಲಾಗೆ . . . ತಾಯ್ವೆದೆಗೂಡೆ ಬಿತ್ತಿ ಪೆಣನಂ ಬೇಱೊಂದು ಶೌರ್ಯಾಂಕುರಂ ತಲೆದೋಱಿತ್ತು (ಪಂರಾಮೂ. ೧೦-೧೨೭). [ತಾಯ್ವೆದೆ + ಕೂಡು$_1$]

ತಾಯ್ವೇರ್, ತಾಯಿಬೇರು, ತಾಯಿವೇರು, ತಾಯ್ಬೇರು (ನಾ). ೧. ವಂುಖ್ಯವಾದ ಬೇರು; ವಂಧ್ಯದ ಬೇರು: ಯುಕ್ತಿವಲ್ಲಿಗಳ ತಾಯ್ವೇರಂ ಛೇದಿಪ ಚಿಕದೇವೇಂದ್ರನ ವಾದದೊಳ್ (ಚಿಕವಿ. ೪-೧೦೨). **ತಾಯಿಬೇರು:** ದೂರ ದೂರ ಬೇರು ಚಾಚಿ ಟೊಂಗೆ, ಟಿಸಿಲು ಮನುಕುಲ ; ತಾಯಿಬೇರು ಕಾಯಬೇಕು ಹಣ್ಣಾಗಲಿ ಹಂಬಲ (ನೆಲಮು. ೨೫-೧೧) ; ತಾಯಿಬೇರನ್ನು ಕಡಿದು ಹಾಕಿದರೆ ಮರವು ತನಗೆ ತಾನೇ ಒಣಗಿಹೋಗುವುದು (ಪ್ವಮುಹ. ೩೬) ; ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು ವಿಕಾಸಕ್ಕೆ ತಾಯಿಬೇರಿನಂತೆ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೨೬೨). ೨. (ಆಲಂ) ಮೂಲ; ಮುಖ್ಯ ಆಧಾರ : ವಿವೇಚನೆಯಿಲ್ಲದ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಪದ್ಧತಿಯು ನಮ್ಮ ಜನರನ್ನು ಅವರ ತಾಯಿಬೇರಿನಿಂದ ದೂರಮಾಡಿತು (ಸಂಗೀತ. VI, ಮುನ್ನುಡಿ) ; ಭಾರತೀಯ ಸಂಗೀತದ ತಾಯಿಬೇರು ವೇದಗಳಲ್ಲಿ (ಭಾರದ. ೫೩೬). **ತಾಯಿವೇರು :** ೧. ಪೆಂಪಿನಲಿ ಮಾಮೇರು ಸುಕೃತದ್ರುಮದ ತಾಯಿವೇರು (ಸೌಂದಪು. ೨-೮). **ತಾಯ್ಬೇರು :** ೧. ಒಂದಿರುಳಿನ ಒಡನಾಟದಿ ನೆಲದಾಳಕೆ ನೀರು ಚಿಗಿಯಿತು ತಾಯ್‌ಬೇರು (ನೆಲಮು. ೮-೩). [ತಾಯ್ + ಬೇರ್]

ತಾಯ್ವೊಲ (ನಾ). ತಾಯ್ನೆಲ ; ಆಕರ ; ವಂುಖ್ಯವಾದ ಕ್ಷೇತ್ರ : ಪೆಂಪಿಂಗಿಕ್ಕೆ ಚಾಗಕ್ಕೆ ತಾಯ್ವೊಲನಣ್ಮಗೆ ಮಾಂತನಕ್ಕೆ ಗುಱಿ (ಪ್ವಅಸಿ. VIII, ೧೧-೭೨ ; 1058). [ತಾಯ್ + ಪೊಲ]

ತಾರ್ 'ತಾಱು$_2$' ನೋ.

ತಾರ$_1$ (ನಾ). ತಾಮ್ರದ ಒಂದಂ ಚಿಕ್ಕ ನಾಣ್ಯ : ಹಣವ ಕೊಟ್ಟು ಹಾದರವ ಮಾಡುವುದಱಿಂದ ತಾರವ ಕೊಟ್ಟು ಸೂಳೆಗೆಯ್ಯಬಾರದೆ (ಬಸಹೆ. ೪೨-೧೦೬); ಹತ್ತಿಯ ಭಂಡಿಗೆ ತಾರಂ ಮೂಱು (ಎಇ. XIII, ೨೨-೫೪ ; 1204); ತುಪ್ಪ ಕುಡುತೆ ೨ಕ್ಕೆ ತಾರ ೫ ತೋಯಿ ತಾ ೨ (ಸೌಇಎ. ೧೯೨೯, ಮಂಗಳೂರು. ೪೬೫-೩೩ ; 1312) ; ಆನೆಹಳ್ಳಿಯಿಂದ ತಾರ ಇನ್ನೂರ ಎಂಭತ್ತಾರ ಲೆಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಗ ೨೦ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೩೪, ೩೦-೨೦ ; 1457) : ಆರಿಗಾದರೂ ಒಂದು ತಾರವನು ಕೊಡ ಲೋಭಿ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೬೮೭).

[ದೇ.॥ ಮಲ. ತುಳು. ತಾರ]

ತಾರ$_2$ 'ತಾಱು$_2$' ನೋ.

ತಾರ$_3$ (ಗು). ೧. ದೊಡ್ಡ ಧ್ವನಿಯುಳ್ಳ; ಎತ್ತರದ ಸ್ವರವುಳ್ಳ : ಇರ್ದಂತೆ ಚೀರ್ದೊರಲಿದನ್ ತಾರನಿಸ್ವನದಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೫೪-೭೦೧) ; ತಾರಪಂಚಮದಾಗ ಕೋಗಿಲಾ ಕೂಗುತದೊ (ಗಂಗಾತ. ೭೭-೯). ೨. ಒಳ್ಳೆಯ; ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ. (ನಾ). ೩. ದಾಟುವುದು. ೪. ತೇಲುವಿಕೆ. ೫. ಈಜುವುದು. ೬. ಇಳಿಯುವಿಕೆ. ೭. ಉಚ್ಚ ಶಬ್ದ ; ಎತ್ತರವಾದ ಧ್ವನಿ : "ಉದ್ದ ಧ್ವನಿ ತಾರ (ವ)ಮೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೨೩-೧೩೯) ; "ತಾರಮೆನಲುಚ್ಚದಾ ಧ್ವನಿಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೨೩-೩) : ಸಂಕಟಕೆ ಬೀಡಾದ ದಟ್ಟಡವಿಯೊಡಲಿಂದ ತಾರದಲಿ ಕೂಗುವನು (ಭಾಸನಾ. ೧೨). ೮. ಬೆಳ್ಳಿ : "ರಜತಂ, ಕಳಧೌತಂ, ರೂಪ್ಯಂ, ತಾರಂ – ಈ ೪ ಬೆಳ್ಳಿ" (ಹಲಾಯು. ೨೮-೧೮) ; ತರದಿಂ ಚಾಷ ಮಯೂರ ತಾರ ತಿಳಗೋಕ್ಷೀರಾಬ್ಜ ನೀರೋಪಮಂ ದೊರೆಕೊಳ್ಗುಂ ಶಶಿಭಾನುಗಳ್ಗೆ . . . ಪರಿವೇಷಂ (ಲೋಕೋಪ. ೪-೨೯) ; ಹಲ ಮುಸಲಾಯುಧಂ ನಡೆವ ತಾರ ನಗೇಂದ್ರ ಮನೊಂದು ಕರ್ಮುಗಿಲ್ ಬಳಸಿದವೊಲ್ ವಿರಾಜಿಸೆ ವಿನೀಲಪಟಂ ನಡೆತಂದು (ಪಂರಾಮೂ. ೬-೭೭). ೯. ಕಣ್ಣಿನ ಗುಂಡ್ಡೆ ; ಕನೀನಿಕೆ : ಚಂದ್ರಾಪೀಡನನಪಾಂಗ ವಿಕ್ಷೇಪ ತರಳತರ ತಾರ ಶಾರೋದರ ನಯನಂ

ಗಳಿಂದಡಿಗಡಿಗೆ ನೋಡುತ್ತ್ರಮಿರ್ದು (ಕಾದಂಬ. ೩೧) ; ಪುಂಡರೀಕಾಕ್ಷ ವದನ ವಿನ್ಯಸ್ತ ತರಳ ತಾರ ನೇತ್ರರುಂ (ಜಗವಿ. ೩-೯೪ ವ). ೧೦. ನಕ್ಷತ್ರ; ತಾರೆ: ಶ್ರೀಯುಂ ಜಯಶ್ರೀಯುಮನನವರತಂ ಮಾಳ್ಕೆ ಚಂದ್ರಾರ್ಕ ತಾರಂಬರಂ (ಎಕ. VI, ಕಡೂರು. ೩೭-೨೫ ; 1187 ?) ; ಆಚಂದ್ರತಾರಾರ್ಕ ವಾಗಚಲಖ್ಯಾತಿಯಿಂ ತಾಳ್ದರ್ (ಸೋಮೇಶ. ೯೦) ; ಭೂಚಂದ್ರಾರ್ಕ ತಾರಂಬರಂ ಕಲಿ ಹರಿಶ್ಚಂದ್ರರಾಯಂ ಸತ್ಯವೆರಸಿ ಬಾಳಲಿ (ಹಡಕಾ. ೧೩-೧೪). ೧೧. ಶುದ್ಧವಾದ ಮುತ್ತು: ಸುರನದಿಯ ತಾರಹಾ × × ರದ ಸುರದಂತಿಯ ರಜತಗಿರಿಯ ಚಂದ್ರನ ಬೆಳ್ಪಿಂ ಪಿರಿದು (ಎಕ. II, ೭೧-೧೫; 1180). ೧೨. ಮುತ್ತಿನ ಸರ: "ಮುತ್ತಿನ ಹಾರದಲ್ಲಿಯುಂ ತಾರ ಎಂಬುದು" (ಹಲಾಯು. ೧೩೩-೧೨). 'ತಾರಹಾರ' ಪರಾ. ೧೩. ಮುತ್ತನ್ನು ಶುದ್ಧಮಾಡುವುದು,– ಶುಭ್ರಗೊಳಿಸುವುದು. ೧೪. ಮುತ್ತಿನ ಪಾರದರ್ಶಕತೆ,–ಸ್ವಚ್ಛತೆ. ೧೫. ಗಾಳಿ; ವಾಯು. ೧೬. ನದಿ. ೧೭. ಆಕಾಶ; ಗಗನ. ೧೮. ಓಂಕಾರ; ಪ್ರಣವ. ೧೯. ವಿಷ್ಣು. ೨೦. ಒಂದು ಪರ್ವತ; ಬೆಳ್ಳಿಯ ಬೆಟ್ಟ: ಮೇರು ಪಡುವಣ್ಗೆ ಸೀತಾತೀರಂ ತೆಂಕಣ್ಗೆ ನೀಲಗಿರಿ ಬಡಗಣ್ಗಾ ತಾರಂ . . ತನಗೆ ಸೀಮೆಯೆನಿಕ್ಕುಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೧೨). ೨೧. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಹೆಸರು; ತಾರಕಾಸುರ. ೨೨. ಶುಭ್ರವಾದುದು; ಬಿಳಿ. ೨೩. ತಂತಿ; ಸರಿಗೆ. ೨೪. [ಸಂಗೀತ] ಮೂರು ಸ್ವರಸ್ಥಾಯಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯದು: ಮಂದ್ರ ತಾರಗೀತೆಯ ಪವಣೊಪ್ಪೆ . . . ವೀಣೆಯಂ ಮಿಡಿದಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೧೮೭); ಕೋಗಿಲೆ ಗಿಳಿ ತುಂಬಿ ಮಹೀಶನ ಕಿವಿಗಾಗಳ್ ಕ್ರಮದಿತ್ತುವು ತಾರ ಮಧ್ಯ ಮಂದ್ರಸ್ವರದಿಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೮೨) ; ಯಥೋಚಿತ ತಾರ [ಪಾಠಾಂ. ತಾಳ, ರಾಗ] ಮಧುರ ಮಂದ್ರಂಗಳಿಂ ಹಾಡಿ ಭೂಪತಿಯ ದುಗುಡವನು ತೊಳೆದರು (ಹಡಕಾ. ೭-೪); ತಾನದೋಜೆಯೊಳ್ ತಾರ ಮಂದ್ರ ವಿಭೇದದಿಂ ಜೇಂಗೊಡಮಂ ಮುಸುಱಿ ಮೊರೆವ ಮಱಿದುಂಬಿಗಳ ಗಾನದಂತೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೨೩-೧೦). 'ತಾರಸ್ವರ' ಪರಾ. "ಘನ ಬಿಳಿದುಂ ಗಿರಿ ನಭ ವಾಹಿನಿ ಮರುತಂ ದೈತ್ಯ ಗಾನಭೇದಂಗಳ್ ಲೋಚನಮಧ್ಯಂ ತಾರಕಿ ಮುತ್ತಿನೊಳುಂ ಹನ್ನೊಂದು ತಾರ ಶಬ್ದಂ ಜಗದೊಳ್" (ನಾನಾಕಂ. ೩೧); "ನಗ ಮರುತಂ ಋಕ್ಷ ಮುಕ್ತಾಫಲಂಗಳ್ ದೃಗುಮಧ್ಯಂ ದೈತ್ಯ ಸಂಗೀತಕ ನದಿ ನಭ ಶುಭ್ರಾದಿಗಳ್ ತಾರ ಶಬ್ದಂ" (ನಾನಾರ. ४೦). [ಸಂ.]

ತಾರ₄ 'ತರ್₁' ಪರಾ.

ತಾರಕ (ನಾ). ೧. ದಾಟಿಸುವವನು; ಸಂರಕ್ಷಿಸುವವನು; ಕಷ್ಟದಿಂದ ಪಾರುಮಾಡುವವನು: ಭವಾಂಬುನಿಧಿತಾರಕಂ . . . ರಘುಪ್ರವರ ನರ್ಚಿಸಿದಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೧೪-೨೧೭) ; ದಂಡಧರಬಾಧೆಯ ನಿವಾರಕನೆ ತಾರಕನೆ(ಪ್ರೌಢರಾ.೧೬-೧). ೨. ದಾಟಿಸುವುದು; ಸಂರಕ್ಷಿಸುವಂತಹುದು: ಹರನಧಿಕನಲ್ತೆ ತಾರಕದಕ್ಷರತ್ರಯಕೆ (ಪದ್ಮರಾ. ೧೦-೩); ಇದುವೆ ಪಂಚಾಕಾಶ ತಾರಕವಿದನು ದೇಶಿಕನಿಂದ ಬಲ್ಲವ . . . ಬ್ರಹ್ಮಪದವನೈದುವನು (ಗಗತಾ ೨೦-೨೧) ; ತಾರಕವಾದ ಕಾಶಿಯಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕಗಳಾಗಿರುವ ಲಿಂಗಗಳೆಲ್ಲವೂ . . . ಕಾಣಲ್ಪಡುವವು (ಅರ್ಕಮಾ. ೧೩೦); ಈ ತಾತ್ವಿಕ ಭೂಮಿಕೆ ಒಮ್ಮೆ ತಾರಕವಾಗುವಂತೆ ಬದಲಾದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾರಕವೂ ಆಗುತ್ತದೆ (ಕರ್ನಾಟ. ४೯೭). ೩. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಹೆಸರು: ಅಪ್ರತಿಮಪ್ರತಾಪ ಭಂಗುರ ಭುವನತ್ರಯಂ ನೆಗಳ್ದನಕ್ರಮಕಾರಿ ಜಿತಾರಿ ತಾರಕಂ (ಗಿರಿಕ. ೭-೫); ತಾರಕನಿಂದ ಭಂಗಂಬಟ್ಟ ದೇವೇಂದ್ರತ್ವವೇಕೆಮಗೆ (ಬಸಪು. ೧೭-೨೨) ; ತಾರಕನ ಕೈಟಭನ ಮಹಿಷನ ವೀರ ಜಂಭನ . . . ಆರುಭಟೆ ರಣದುಬ್ಬಟೆಯ ಜಜ್ಝರಿತನವಿವನೊಬ್ಬನಲಿ (ಕುಮಾರವ್ಯಾ. ೧೭-೩೭). ४. ನಕ್ಷತ್ರ; ತಾರೆ: "ಭಂ, ನಕ್ಷತ್ರಂ, ತಾರಕಂ, ತಾರಕಾ, ಜ್ಯೋತಿಃ . . . ಉಡು,–ಈ ೯ ನಕ್ಷತ್ರದ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೧೦-೫೧) ; ಮತ್ಕರ್ಣದೊಳ್ ತಾರಕೋಜ್ವಳಮಂ ರಂಜಿಪ ಪುಷ್ಪಮಂಜರಿಯನತ್ಯೌತ್ಸುಕ್ಯದಿಂದಿಕ್ಕಿದಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೭८೯) ; ಚಂದ್ರನ ಬೆಳಗಿನೊಳೇಂ ತಾರಕಕ್ಕುಂಟೆ ತೇಜಂ (ಅನಂಪು. ೧೩-೫೭). ೫. ಏರುದನಿ; ಉಚ್ಚಧ್ವನಿ: ಪ್ರಪಂಚದ ಎಲ್ಲ ವಸ್ತುಗಳೂ ಒಂದು ಹೆಮ್ಮೇಳವಾಗಿ ತಾರಕದಲ್ಲಿ ಕೂಗಿದುವು (ಏಳಜೀ. ೧೮೨) ; ತಾರಕದ ಚೀತ್ಕಾರ (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೨೭४). ೬. ಕಣ್ಣುಗುಡ್ಡೆ; ಕನೀನಿಕೆ: ತಾರಕಮದು ನೆನೆಯಿಪುದು . . . ಆಳಿಶಿಶುವಂ (ರಾಜಶೇ. ೭-೫೦). ೭. ದೋಣಿ; ತೆಪ್ಪ: ತಾರಕ[ಪಾಠಾಂ. ಕಾರ]ನುಂಗಿದ ಜಲವ ಬೇಱೆ ಶೋಧಿಸಲುಂಟೆ ಅಯ್ಯ (ಬಿಬ್ಬಾ. ೫೯-೨೩). ೮. ಹಡಗು. ೯. ಹಡಗು ನಡೆಸುವವನು; ನಾವಿಕ. ೧೦. ಬೆಳ್ಳಿ. 'ತಾರಕಾದ್ರಿ' ಪರಾ. ೧೧. [ಜೈನ] ಪಿಶಾಚಿಗಳ ಹದಿನಾಲ್ಕು ವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು: ಕುಂಭಂಡರುಂ . . . ಸಮ್ಮೋಹರುಂ ತಾರಕರುಂ . . . ತೂಷ್ಣೀಕರುಂ ಪವನರುಂ ಎಂದು ಪಿಶಾಚರ್ ಚತುರ್ದಶವಿಧಂ (ತತ್ತ್ವಾರ್ಥ. ೧೯३). [ಸಂ.]

ತಾರಕಂಠ (ನಾ). ಉಚ್ಚಸ್ವರದ ಧ್ವನಿ; ಏರುದನಿ: ತಾರಕಂಠದಲ್ಲಿ ಮಾತುಕತೆಯಾಡುತ್ತಿದ್ದ . . . ಕೆಂಪು ಮೋರೆಯ ಬೆಮರಿಡಿದ ಹೆಂಗಸರಿಂದ ಕುಳ್ಳಿಡೆಗಳೆಲ್ಲ ಭರ್ತಿಯಾಗಿದ್ದುವು (ಪುನರು. ४೫४). [ತಾರ₂ + ಕಂಠ]

ತಾರಕಗಣ (ನಾ). ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಗುಂಪು; ತಾರೆಗಳ ಸಮೂಹ: ಸೂಸುವ ಶೀಕರಾಳಿ ತಾರಕಗಣದೊಳ್ ಸಮಂಬಡೆಯೆ ತೇಂಕುವ ಮೌಕ್ತಿಕ ರತ್ನ ಗರ್ಭಶುಕ್ತಿಕೆ ಪೆಟೆಯೊಳ್ ತಡಂಬಡೆಯೆ ಸುಧಾರ್ಣವಮೊಪ್ಪಿದುದು (ಜಗವಿ. ೧-४४). [ತಾರಕ + ಗಣ]

ತಾರಕಜಿತ್ತು (ನಾ). ತಾರಕನೆಂಬ ಅಸುರನನ್ನು ಜಯಿಸಿದವನು; ಸ್ಕಂದ: ತಾರಕಜಿನ್ನಾಗೇಶ್ವರ ನೀರಜಭವ . . . ಆಱಿದು ನುತಿಸಲಶಕ್ಯಂ (ಹಮ್ಮೀರ. ೧-೨४). [ಸಂ. ತಾರಕಜಿತ್]

ತಾರಕಣೆ 'ತಾರ್ಕಣೆ' ನೋ.

ತಾರಕಮಂತ್ರ (ನಾ). ೧. ಮೋಕ್ಷದಾಯಕವಾದ ಮಂತ್ರ: ಇದುವೆ ತಾರಕ ಮಂತ್ರ ಬ್ರಹ್ಮಾದ್ಯರಿಗಗೋಚರವೆನಿಸುತಿರ್ಪುದು (ಗಗತಾ. ೨೦-೯) ; ನಾಮ ವೊಂದು ದೇಹಿಗಳ್ಗೆ ತಾರಕಮಂತ್ರಮಾಗಿರ್ಪನಂ ಪಟಿಯಲುಂಟೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ३४-२). ೨. ದಾಟಲು ಸಹಾಯ ಮಾಡುವಂತಹುದು: ಅದನ್ನು ಸಾಧಿಸಬೇಕಾದರೆ ಪ್ರೇಮವೊಂದೇ ತಾರಕಮಂತ್ರವಾಗಿರುವುದು (ಪ್ರಬಂಧ. ೮೫). [ತಾರಕ + ಮಂತ್ರ]

ತಾರಕಮಥನ (ನಾ). ತಾರಕಾಸುರನನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದವನು; ಷಣ್ಮುಖ. [ತಾರಕ + ಮಥನ]

ತಾರಕರಾಜ (ನಾ). ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಒಡೆಯ; ಚಂದ್ರ: ತೇಜದಿಂದಿನರಾಜ ತಾರಕರಾಜ . . . ಓಜೆಯೊಳು ಸುರರಾಜ (ಬಸಪು. ೯-೩೦). [ತಾರಕ + ರಾಜ]

ತಾರಕರಿಪು (ನಾ). ತಾರಕನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಶತ್ರು; ಷಣ್ಮುಖ: "ಷಡಾನನಂ ವಹ್ನಿಜಂ ತಾರಕರಿಪು ಸ್ವಾಮಿ ಕಾರ್ತಿಕೇಯಂ" (ಮಂಗರಾ. ೫-೧೭). [ತಾರಕ + ರಿಪು]

ತಾರಕಶಕ್ತಿ (ನಾ). ರಕ್ಷಿಸುವ ಬಲ,–ಪರಾಕ್ರಮ: ಸಾಹಿತ್ಯವೊಂದೆಯೆ ನನ್ನ ಸಂಜೀವಿನಿ ಅದೇ ನನ್ನ ತಾರಕಶಕ್ತಿ (ಇಂಚಾಪ. ४೮-೨೭) ; ಉದಾತ್ತವಾದ ಆಲೋಚನೆ, ಆಚರಣೆ, ಜೀವನದರ್ಶನಗಳಿಂದ ಅದು ತಾರಕಶಕ್ತಿಯಾಗಬೇಕು (ಸುವರ್ಣ. ೨೦೯). [ತಾರಕ + ಶಕ್ತಿ]

ತಾರಕಾಂಚಿತ (ಗು). ೧. ಕಣ್ಣುಗುಡ್ಡೆಯುಳ್ಳ; ಕನೀನಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. ೨. ತಾರಕನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ. ೧, ೨: ಧೀರದೈತ್ಯ ವಿಶೇಷದಂತತಿರಾಗಲೋಚನದಂತೆವೋಲ್ ತಾರಕಾಂಚಿತರಂಜಿತಂ (ಹಮ್ಮೀರ. ೨-೭೦). [ತಾರಕ + ಅಂಚಿತ₁]

ತಾರಕಾಕ್ಷ (ನಾ). ತಾರಕಾಸುರನ ಮಗ ; ತಾರಾಕ್ಷ : ತಾರಕಾಕ್ಷನ ಕುಂಭಕರ್ಣನ ಮುರ ಗುಹಾಸುರನ ಆರುಭಟೆ . . . ಇವನೊಬ್ಬನಲಿ(ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೭-೩೭). [ಸಂ.]

ತಾರಕಾದ್ರಿ (ನಾ). ಬೆಳ್ಳಿಯ ಬೆಟ್ಟ ; ಕೈಲಾಸ ಪರ್ವತ : ಮಿಸುಗುವ ತಾರಕಾದ್ರಿರುಚಿಯಿಂ . . . ಮಿಗಿಲಾಗಿ ಪರ್ಬ್ಬಿ ರಾಜಿಸುವುದು ಕೀರ್ತಿ (ಎಕ V, ಹಾಸನ. ೫೩-೫೦ ; 1170). [ತಾರಕ + ಅದ್ರಿ]

ತಾರಕಾರಾತಿ (ನಾ). = ತಾರಕರಿಪು : ಶ್ರೀ ತಾರಕಾರಾತಿತಾತಾ ಮದೀಶ ವಿಖ್ಯಾತಾಮಳಿನ ದಿವ್ಯ ಪೂತಾತ್ಮ (ವೀಶೈಪು. ೭-೨-೧) ; ದೈತ್ಯರ ಪುರವ ಪಾಳ್ಗೆಯ್ದು ತಾರಕಾರಾತಿಯೆಂಬಭಿಧಾನದಿಂದ ವೃಂದಾರಕರ ಪೊರೆದ ಕ್ರೌಂಚಾರಿ ರಕ್ಷಿಪುದೆನ್ನ (ಪ್ರಾಳರಾ. ೧-೧೩). [ತಾರಕ + ಅರಾತಿ]

ತಾರಕಾರಿ (ನಾ). ೧. = ತಾರಕರಿಪು : " ಗೌರೀಪುತ್ರಃ . . . ಸ್ವಾಮಿ, ತಾರಕಾರಿಃ, ಕುಮಾರಃ . . .–ಈ ೨೦ ಕಾರ್ತಿಕೇಯನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೫-೨೦) ; ಮುದದಿಂದ ಸಾದು ಕತ್ತುರಿಯನೀವುದು ದೇವ ಬೆನಕಂಗೆ ತಾರಕಾರಿಗೆ ಎನಗೆ ನೀವಿಂದು (ಸಂಬಿರ. ೧೭-೯೧) ; ದಿನಕರ ಶಶಾಂಕಂ ತಾರಕಾರಿ ಗಜವದನ ವಾಸಿಷ್ಠ ಮನುಮುನಿ ನಿಕರವು ನೆರೆದು (ಹಡಕಾ. ೧೪-೬). ೨. ತಾರೆಗಳ ಶತ್ರು; ಸೂರ್ಯ. ೧, ೨: ಕಮಳಬಂಧುರಸಸ್ಮಿತ ವಕ್ತ್ರಭಾಸುರಂ ಬಹುಕರರಂಜಿತಂ . . . ತಾರಕಾರಿ ಮಿಗೆ ಮಾಡುಗೆ ಭವ್ಯತರಪ್ರಮೋದಮಂ (ರಾಜಶೇ. ೧-೮). [ತಾರಕ + ಅರಿ₆]

ತಾರಕಿ 'ತಾರಗೆ' ನೋ.

ತಾರಕಿತ (ಗು). ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರುವ ; ತಾರೆಗಳಿಂದ ಆವೃತವಾಗಿರುವ : ಸಭಾಂಗಣವೊಪ್ಪೆ ವೀರನಾರಾಯಣನಾ ತಾರಕಿತ ನಭದವೊಲ್ ಸೊಗಯಿಸುಗುಂ (ಕವಿರಾ. ೩೦-೧೮೦):ಸಕಳ ದಿಗಂತರಾಳನುಂ ಕುಸುಮಾಸಾರ ತಾರಕಿತ ಗಗನತಳ ವಿಲಸಿತನುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೮-೯೯ ವ) ; ತಾರಕಿತಮಮಿತರತ್ನಚ್ಛಾಯೆಯಿಂದಂಬರಂ ಮೇಚಕಿತಮೆನಿಸಿ ಬಂದ ಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೯-೭೯) ; ಜಲಬಿಂದುಗಳಿಂ ದಿವದೊಳ್ ತಾರಕಿತಂ ಮಾಡುವುದು ನಭೋಭಾಗಮಂ ತದಂಭಃಪೂರಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೦-೪೯). [ಸಂ.]

ತಾರಕೆ (ನಾ). ೧. ತಾರೆ ; ನಕ್ಷತ್ರ : " ಋಕ್ಷಮುಡು ತಾರಕೆ . . . ಎನೆ ನಕ್ಷತ್ರಮಕ್ಕು " (ಮಂಗರಾ. ೧೧-೫) ; ಬಿದಿರಿದುವು ಮುಕುಟ ತಾಗಿ ತಾರಕೆಗಳು . . . ಕೂಡಲಸಂಗಮದೇವನಿಂದು ನಾಟ್ಯವನಾಡೆ (ಬಸವ. ೫೪೦). ೨. ಕಣ್ಣಿನ ಗುಡ್ಡೆ ; ಪಾಪೆ : ಕಣ್ಣಿನ ತಾರಕೆ (Pupil) ಸಣ್ಣದಾಗಿರಬಹುದು (ಕಲರೋ. ೯೪). ೧, ೨: ಕಂಗಳ ಕಾಳಗ ನೋಟದ ಮಸಕ ಮಿಂಚಿನ ಗೊಂಚಲು ತಾಗಿದಂತಾದೆನವ್ವಾ ತಾರಕೆ ತಾರಕೆ ಸೂಸಿದಂತೆ (ತಳಿತಂತೆ) . . . ಅವ್ವಾ (ಸರ್ವವ. ೬೯-೩೭೭). [ಸಂ. ತಾರಕಾ]

ತಾರಕೋತ್ಕರ (ನಾ). ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಗುಂಪು,–ರಾಶಿ : ಸೊಗಯಿಪ ತಾರಕೋತ್ಕರದ ಮಧ್ಯದ ಶೀತಮರೀಚಿ ರೋಹಿಣೀಯುಗಮೆನೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೧೫೦). [ತಾರಕ + ಉತ್ಕರ]

ತಾರಗಂಟು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಂಟು: ಒಂದು ತಾರಗಂಟು ಒಂದು ಜಿಗುಳುಗಂಟು ಒಂದು ಕುಱುಹುಗಂಟು ಮೂಱಱ ಮುದ್ರೆಯ ಮಿಱಿ ಹಾಱುತ್ತು ಹಕ್ಕಿ (ಮನುಗುಂ. ೨೫೯-೫೦). [ತಾರ? + ಗಂಟು]

ತಾರಗದ 'ತಾರುಗದವು' ನೋ.

ತಾರಗಬೀಱಗ 'ತಾಱುಗಬೀಱುಗ' ನೋ.

ತಾರಗಿರೀಂದ್ರ (ನಾ). = ತಾರಾಗ : ತಾರಗಿರೀಂದ್ರುದಗ್ರದೊಳೆ ಶಂಕರನೊರ್ಮೆ . . . ಒಪ್ಪಿರೆ (ವೃಷವಿ. ೫-೭೭). [ತಾರ₃ + ಗಿರೀಂದ್ರ]

ತಾರಗೆ, ತಾರಕಿ (ನಾ). ತಾರೆ ; ನಕ್ಷತ್ರ : " ಮಿನ್, ತಾರಗೆ, ಅಱಿಲ್ – ಈ ೩ ನಕ್ಷತ್ರಕ್ಕೆ ಪೆಸರ್ " (ಕಶಸಾ. ೪-೪೩) : ತಾರಗೆ ಗಳಿಗೆಗಳಂತಿರೆ ತಾರಾಪಥದೊಳ್ ನಿರಂತರಂ (ಆದಿಪು. ೬-೫೪) ; ಶಶಿನಾಯಕ ಮಣಿ ತಾರಗೆ ಪೊಸಮುತ್ತಿನ ಸೂ[ಸುವಂ] ಗಡಾ (ಸೌಇಇ. XX, ೪೯-೩೭ ; 1076 ?) ; ತಾರಗೆಯಂ ತಮಂ ಸೆಱೆಗೆ ತಂದವೊಲ್ (ಪಂಪಾಮಾ. ೧೪-೧೨೬) ; ಒರ್ವ ಚಂದ್ರಮನ ಕಾಂತಿ ಹಲವುಂ ತಾರಗೆಯ ಬೆಳಗನು ಹರಿಯಿಸುವ ತೆಱದಿ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೦-೪೭); ವಿಮಲ ತಾರಗೆಯಂತೆ ಗೆಯ್ವೆ ಕಣ್ಣನ್ನೆ (ಗರು. ೨೯-೪). **ತಾರಕಿ:** ಅಂತರಂಗದ ಭುವನವ ಮೆಟ್ಟಿ ನೋಡುತಿಪ್ಪ ಬೆಡಗಿನ ತಾವರೆಯ ಮಧ್ಯದ ತಾರಕಿ [ಪಾಠಾಂ. ತಾರೆ]ಯನಾರೂ ಅಱಿಯರಲ್ಲಾ (ಅವಚಂ. ೧೭೮-೭೫೮) ; ತಾರಕಿಗಳರಸಂ . . . ಚೋರರನಾರೈವ ತಳಾಱ ಚಂದ್ರನುದಯಂಗೆಯ್ದಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೮-೨೩೮) : ಸಿತಾಕ್ಷತಾವಳಿಯ ತಾರಕಿಗಳೆಸೆದ [ಪಾಠಾಂ. ತಾರಕಿತವಾದ]ಭ್ರುವೆನೆ ರಿಪುವಾರಣದ ಮಸ್ತಕದ ಮುತ್ತುಗಳೋರಣೆಸಲೊಪ್ಪಿದುದು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೬-೪೩). [<ಸಂ.ತಾರಕಾ]

ತಾರಗೆದಾಣ (ನಾ). ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನ ; ತಾರೆಗಳ ತಾಣ ; ಆಕಾಶ: ತಾರಗೆದಾಣದಂತೆ ಯತಿಸಂತತಿಯಿಂತಿರೆ . . . ಸಾರಸದೇಟ್ಗಿಯಿಂ ಸರಸಿ ಕಣ್ಗೆಸೆದಿರ್ದುದು (ದಶಕು. ೧೩-೩೧). [ತಾರಗೆ + ತಾಣ]

ತಾರಗೆದುಱುಗಲ್ (ನಾ). ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಸಂದಣಿ,–ಗುಂಪು : ತಾರಗೆದುಱುಗಲ್ ನವಸಂಧ್ಯಾರಾಗದೊಳೆಸೆವ ತೆಱದೆ ಪದನಖರುಚಿಗಳ್. . .ರಾರಾಜಿಸೆ (ಜಗವಿ. ೧-೫೪). [ತಾರಗೆ + ತುಱುಗಲ್ (<ತುಱುಂಗಲ್)]

ತಾರಗೆಯಾಣ್ಮ 'ತಾರಗೆಯಾಳ್ಮ' ನೋ.

ತಾರಗೆಯಾಳ್ಮ, ತಾರಗೆಯಾಣ್ಮ (ನಾ). = ತಾರಕರಾಜ : " ಇಂಗದಿರ ತಾರಗೆಯಾಳ್ಮ [ಪಾಠಾಂ. ಣ್ಮ] ನೀರಣುಗನು"(ಶಬ್ದಮಂ. ೧೭). **ತಾರಗೆಯಾಣ್ಮ :** " ತಾರಗೆಯಾಣ್ಮನೆಂದು ನಿಶಾಕರಂ" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೭೪) ; " ತಾರಗೆಯಾಣ್ಮನೆನೆ ಚಂದಿರಂ " (ಕಶರ. ೪೪). [ತಾರಗೆ + ಆಳ್ಮ]

ತಾರಗೆವಟ್ಟೆ (ನಾ). ನಕ್ಷತ್ರಮಾರ್ಗ ; ಆಕಾಶ : " ತಾರಗೆವಟ್ಟೆಯೆನಲ್ಕೆ ಪುಷ್ಕರಂ " (ಕರ್ಣಾನಿ. ೩೪) ; ತಾರಗೆವಟ್ಟೆಯಂ ದೆಸೆಗಳಂ ನೆಲನಂ ಕಡಲಂ ಬನಂಗಳಂ ಕಾರಿರುಳ್ಗೆದೆ ನುಂಗಿದವೊಲಾದುದು (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೬೬); ಮರಕತದೊಂದು ಕಳಸದಿಂ ತಾರಗೆವಟ್ಟೆ ಮುಟ್ಟೆ ನಿಗುರ್ದು ಸೈಪಿನಾಗರಂಬೋಲ್ . . . ದೇಗುಲಂ ಕಣ್ಗೆಡ್ಡಮಾಗಿ ರಂಜಿಕುಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೪-೨೩). [ತಾರಗೆ + ಬಟ್ಟೆ₁]

ತಾರಗ್ರೀವ (ನಾ). ಎತ್ತರವಾದ ಧ್ವನಿ ; ಉಚ್ಚಕಂಠ : ಮಾರೊರಲ್ದತ್ತು ತಾರಗ್ರೀವದಿಂ ಗುಹೆಯ ಗೋನಾಳಿ(ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೪೦-೭೪). [ತಾರ₃+ಗ್ರೀವ]

ತಾರಜ (ನಾ). (?) : ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಲಿಂಗಾರ್ಚನೆಯ ಮಾಡಿದ ತಾರಜ ತಂಡಜ ರೋಮಜರಿಗೆ ಪ್ರಳಯವಾಯಿತ್ತು (ಅಬಂಡೇ. ೭೧-೪೨). [?]

ತಾರಣ (ನಾ). ೧. ದಾಟುವಿಕೆ. ೨. ದಾಟಿಸುವ ಸಾಧನ ; ದೋಣಿ ; ನಾವೆ : ಘೋರ ಭವಾಬ್ಧಿಗೆ ತಾರಣ ಘಾಳಿಗೆ ಮಾರಣ ನಿರ್ವಾಣ ಪದಕೆ ಕಾರಣ (ಭೈರವೇ. ೧-೩೬೫). ೩. ದಾಟಿಸುವಿಕೆ. ೪. ದಾಟಿಸುವವನು. ೫. ಕಷ್ಟದಿಂದ ಪಾರುಮಾಡುವುದು. ೬. ಕಷ್ಟದಿಂದ ಪಾರುಮಾಡುವವನು. ೭. ಅರುವತ್ತು ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಹದಿನೆಂಟನೆಯದು : ಮತ್ತಮಾ ವರುಷವೇ ಪ್ರಭವ, ವಿಭವ . . . ತಾರಣ . . . ಅಕ್ಷಯವೆಂದಱುವತ್ತು ತೆಱನಾಗಿಹುದು (ವಿವೇಕ. ೩೨೦). ೮. ಅಡವು ; ಈಡು : ಬ್ಯಾಂಕಿಗೆ ತಕ್ಕ ತಾರಣ (ಅಡವು) ಕೊಟ್ಟು ಸಾಲ ದೊರಕಿಸುವುದು (ಬ್ಯಾಂಕಕ್ಕೆ. ೫೪). [ಸಂ.]

ತಾರಣಿತ (ಗು). (?) : ಕನೆಗೂಡಿ ಪರಿಮಳವ ನುಡಿದ ರಸಕೊಡ ಚಿಮ್ಮಲನುವಾದ ತಾರಣಿತ ಪಾಯಸವ ಚಿತ್ತಯಿಸಿ (ಲಿಂಗಪು. ೮-೩). [?]

ತಾರತಕ್ಕಡಿ 'ತಾರಾತಿಗಡಿ' ನೋ.

ತಾರತಕ್ಕಡಿಗ (ನಾ).ಮೋಸಗಾರ ; ವಂಚಕ : ಆ ತಿರಿಕತನದ ತುಡುಗಣಿ ತಾರತಕ್ಕಡಿಗನಿಗೆ ರಾಜಗಾಂಭೀರ್ಯವೆಲ್ಲಿಂದ ಬರಬೇಕು? (ಮಂತ್ರಶ. ೦೫೦-೩). [ತಾರತಕ್ಕಡಿ (<ತಾರಾತಿಗಡಿ) + – ಇಗ]

ತಾರತಮತೆ (ನಾ). = ತಾರತಮ್ಯ : ತಾರತಮತೆಯ ಬಲ್ಲೆ ಪುರುಷರ ಚಾರು ಚರಿತವನರಿವೆ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೫-೨೨). [<ಸಂ. ತರತಮತಾ]

ತಾರತಮ್ಯ (ನಾ). ಹೆಚ್ಚು ಕಡಮೆ ; ಮೇಲು ಕೀಳು ; ನ್ಯೂನಾಧಿಕ್ಯ ; ತರತಮಭಾವ : ಆರು ಮೆಚ್ಚುವರಿದನು ಬಿಡು ಬಿಡು ತಾರತಮ್ಯವ ನರಿಯಿ ಕೇಳೈ ಮಾತುಗಳನೆಂದ (ಕಾಶಿರಾ. ೩೭-೧೯) ; ಅವರವರ ತಾರ ತಮ್ಯವನರಿದುತ್ಸವದಿಂದಂ ಬೀಳ್ಕೊಟ್ಟಂ (ವೀರವಿ. ೯-೭೬) ; ಧರ್ಮಗತಿಯ ತಾರತಮ್ಯವ ತಿಳಿವೊಡೆ ಪೆರ್ಮೆಯು ಬಿಟ್ಟು . . . ನೀ ನಡೆ ಮಿಥಿಲೆಗೆ (ಹದಿಬ. ೨-೪೯) ;ಆ ಪ್ರೇಮವೆಂಬ ಪುನೀತ ವಸ್ತುವಿಗೆ ಪಕ್ಷಪಾತವಿಲ್ಲ ತಾರ ತಮ್ಯವಿಲ್ಲ (ಸುಂದರಿ. ೧೪); ಬರುವವರ ತಾರತಮ್ಯ ನೋಡಿ ಅವರ ಸ್ವಾಗತ ಸಮಾರಂಭವು ಜ ರ ಗ ಬೇ ಡ ವೇ (ಗುರುಜಿ. ೪) ; ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಈ ತಾರತಮ್ಯವೇಕೆ? (ಬಂಕಿಮು. ೧೧೪). [ಸಂ.]

ತಾರತಿಗಡಿ 'ತಾರಾತಿಗಡಿ' ನೋ.

ತಾರನಗ (ನಾ). ಬೆಳ್ಳಿಯ ಬೆಟ್ಟ : ತಾರನಗಂಗಳಂ ಕವಲಿನೊಳ್ಳೆಲೆಯಿಂದೆ . . . ಪೋಲ್ವುದು . . . ಚಟ್ಟಲದೇವಿಯ ಸದ್ಮಶೋದ್ರುಮಂ (ಎಕ. VIII, ನಗರ. ೪೦-೩೩ ; 1077). [ತಾರ್$_3$ + ನಗ$_3$]

ತಾರಮಾರ 'ತಾರಂಮಾರಂ$_2$' ನೋ.

ತಾರಯಿಸು, ತಾರಯ್ಸು, ತಾರವಿಸು, ತಾರ್ಯಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ದೊಡ್ಡ ಧ್ವನಿ ಮಾಡು. ೨. (ತಾರಸ್ವರದಲ್ಲಿ)ಹಾಡು: ಒಸೆದು ನೃಪಾಲನಾಡಿಸಿದ ಸೋಗೆಗಳಂತಿವು ಚಕ್ರಿ ಬೀಣೆ ಬಾಜಿಸೆ ಸುತಿಗೂಡಿ ತಾರಯಿಪ ತುಂಬಿಗಳಿಂ ತಿವು (ವರ್ಧಪು. ೫-೬೦) ; ತಾರ + ಇಸಿದಂ = ತಾರಯಿಸಿದಂ (ಶಮದ. ೫೪ ಪ್ರಯೋ). **ತಾರಯ್ಸು:** ೨. ತಾರಯ್ಸು [ಪಾಠಾಂ. ತಾರ್ಯಸು] ತ್ರಿಮುಬ್ಬುತ ಗೀತಜತಿಗಳಿಗೆ ಹಾಡುತುಂ (ಬಸಪು. ೧೭-೨೦). **ತಾರವಿಸು:** ೨. ಮರಿ ದುಂಬಿಗಳ ನುಣ್ಚರಮಂ ಸೂಚಿಗೊಂಡಂತೆ ತಾರವಿಸುತಿರೆಯುಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೬-೯೩ ವ) ; ಎಳಿ ಕಂಸಾಳಂಗಳಂ ಪಿಡಿದೋಳಿಯಿಂದಂ ತಾರವಿಸುತಿರಿ (ಬಸಪು. ೧೨-೪೪). **ತಾರ್ಯಸು:** ೨. ಬಂದು ತಾರ್ಯಸುತಿದೆ ಮಧುರ ಕಹಳೆ (ಅಷ್ಟಾಸ್ತೋ. ೭೭) ; ಅಳಿಗಳಾಣತಿಯಂ ಮಾಟಿಪ್ಪೆಡೆಯೊಳ್ ಕಿನ್ನರ ಕನ್ನೆಯರೊಡನೆಯೆ ತಾರ್ಯಸಿ ಚಿಹಣತನಮಂ ಸಲಿಕುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೦೦-೩೭) ; ಸಂತತವೊಪ್ಪುವ ಶರ್ವನ ಸಭೆಯೊಳ್ ಗಡಣದ ಕಿನ್ನರಿಯರ್ತಾರ್ಯಸಲ್ (ಭೃಂಗೀರ. ಹ. ೪೭೭-೧೧). [ತಾರ್$_3$ + – ಇಸು$_3$]

ತಾರಯ್ಸು 'ತಾರಯಿಸು' ನೋ.

ತಾರರಮಣ (ನಾ). ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಒಡೆಯ ; ಚಂದ್ರ : ತಾರರಮಣನ ಸೋಲಿಪ ನಖದ ಕಾಂತಿ (ವಿದಾಕ್. ೧೧-೧). [ತಾರ್$_3$ + ರಮಣ]

ತಾರವಿಸ 'ತರವೀಸ' ನೋ.

ತಾರವಿಸು 'ತಾರಯಿಸು' ನೋ

ತಾರಶೈಲ (ನಾ). ಬೆಳ್ಳಿಯ ಬೆಟ್ಟ; ಕೈಲಾಸಪರ್ವತ: ರಣದೊಳ್ ರಾವಣನಂ ಜವಂಗೆ ಪೊಸತಿಕ್ಕಲ್ ತಾರಶೈಲಕ್ಕೆ ತೆಂಕಣದಂ ಕಂಕಣದಂತೆ ಕೈಗೆ ವರಿಸಲ್ ಭೂಚಕ್ರಮಂ ಚಕ್ರಮಂ (ಶಂರಾಮಾ. ೩-೧೭೦). [ತಾರ್$_3$ + ಶೈಲ]

ತಾರಷಡ್ಜ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ತಾರಸ್ಥಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಡುವ 'ಸ' ಎಂಬ ಸ್ವರ: ಇಂತಹ ಸ್ವರಕ್ಕೆ ತಾರಷಡ್ಜವೆಂದು (Octave=ಅಷ್ಟಮಸ್ವರ)ಪೆಸರು (ಭಾತವಿ. ೦೨೮); ಒಂದು ತಂತಿಯ ಉದ್ದವನ್ನು ಅರ್ಧಮಾಡಿ ಎಳೆತವನ್ನು ಮೊದಲಿನಂತೆಯೇ ಇಟ್ಟದ್ದರೆ ಬರುವ ಸ್ವರವು ತಾರಷಡ್ಜ (ಭಾತವಿ. ೦೪೩). [ತಾರ್$_3$ + ಷಡ್ಜ]

ತಾರಸರ (ನಾ).=ತಾರಸ್ವರ ೨: ತಾರಸರದಲಿ ಕೊರಲನೆತ್ತಿ ಹೇಳು (ವಿಸೀಗೀ. ೫೨-೦೦). [ತಾರ್$_3$ + ಸರ$_3$]

ತಾರಸಿ (ನಾ). (ಗಾರೆ ಅಥವಾ ಸಿಮೆಂಟಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ)ಮೇಲ್ಛಾವಣಿ; ಮಾಳಿಗೆ : ತಾರಸಿಯ ಎರಡು ಮಹಡಿಯ ಭವ್ಯ ಮನೆ (ಅನ್ನಪೂ. ೩೦) ; ತಾರಸಿಯನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾ ಯೋಚಿಸುವಾಗ ಎಲ್ಲಾ ಯೋಚನೆಗಳೂ ಮನಸ್ಸಿನ ಮುಂದೆ ಹಾದುಹೋಗುತ್ತವೆ (ಕುಸುಸಂ. ೧೦).
[←ಇಂ. Terrace]

ತಾರಸಿಯಕಾಯಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಾಯಿ : " ಕಟಃ–ತಾರಸಿಯ ಕಾಯಿ, ಎಳ್ಳು" (ಒಷಧಿ. ೦೯). [ತಾರಸಿ? + ಕಾಯಿ$_4$ (<ಕಾಯ್$_4$)]

ತಾರಸ್ಥಾಯಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] "ಷಡ್ಜ ಸ್ವರದಿಂದ ಆರೋಹಣ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಬಂದು ಇನ್ನೂ ಮೇಲಿನ ಷಡ್ಜ ಸ್ವರವನ್ನು ಸೇರುವ ಸಪ್ತಸ್ವರ ಸಮುದಾಯ" (ಸಂಗೀಜಂ. ೧೮) ; ತಾರಸ್ಥಾಯಿಯ ಶಬ್ದಗಳು ಅಂತರ್ಗತವಾಗುವುದು ಸುಲಭ (ಭಾತವಿ. ೦೪೯) ; ಅವರು ತಾರ ಸ್ಥಾಯಿಯಲ್ಲಿ . . . ಹಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಬೃಗಗಳು (ಭಿರ್ಕಾಗಳು) ಎಲ್ಲರ ಮನಸ್ಸನ್ನೂ ಸೂರೆಗೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದುವು (ಸಂಗೀತ. ೨೭).
[ತಾರ್$_3$ + ಸ್ಥಾಯಿ]

ತಾರಸ್ವರ (ನಾ). ೧. ಜೋರಾದ ಧ್ವನಿ : ಅವನು ತಾರಸ್ವರದಲ್ಲಿ ಮಾತು ಮುಂದುವರಿಸಿದನು (ಪುನರು. ೧೯೧). ೨. [ಸಂಗೀತ] ಏರಿಂದನಿ ; ಉಚ್ಚಸ್ವರ : ಪರಮಂದ್ರ ಮಧ್ಯತಾರಸ್ವರದಿಂದಂ . . . ಪಾಡಿದಂ (ವೀರವಿ. ೬-೯೧) ; ಮಂದ್ರ ಮಧ್ಯಮತಾರಸ್ವರಗರ್ಭ ಮಧುರ ಸಂಗೀತ (ಯಾದವ. ೩-೧ ವ). [ತಾರ್$_3$ + ಸ್ವರ]

ತಾರಹಾರ (ನಾ). ಮಂತ್ಮಗಳನ್ನು ಪೋಣಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಸರ,–ಹಾರ : ಎನಗಾಸೆದೋಱ ಬಿಸಸಿತಮೆನಿಸುವ ನಿಜತಾರಹಾರಲತೆಯಿಂದಂ ಹಂಸನ ಪೊಲ್ಮಾನಸಸಂಭವಮೆನಿಪ ಮದೀಯಾಭಿಮಾನಮಂ ಕಟ್ಟೊಯ್ದೌ (ಕಾದಂಪೂ. ೮೦೨); ತಾರಹಾರ ಶಂಖ ಶಶಾಂಕ ಶಾರದಾಭ್ರ ವಿಭ್ರಮಭ್ರಾಜಿತ ತ್ರಿಭುವನಾಂತರಾಳ ಪ್ರವರ್ತಿತ ಕೀರ್ತಿಗಳಂ . . . ಕಂಡು (ಸುಕುಮಾ. ೯-೧೦೮ ವ) ; ಮುಕ್ತಾಫಲ ತರಲತರತ್ತಾರಹಾರೇಂದು ಕುಂದೋಪಮ ಕೀರ್ತಿವ್ಯಾಪ್ತ (ಎಕ. II, ೭೪-೬೪ ; 1163) ; ನೀಂ ಮುಟ್ಟಲಂಜುವ ತಾ[ಪಾಠಾಂ. ತೋ]ರಹಾರಂ ಭಕ್ತರ ಕೊರಳ್ಗಳೊಳು (ಬಸರ. ೮-೮೩) ; ಮುಕ್ತಾಕುಂಡಳಂ ಗಂಡದೊಳ್ ಮಿಳಿರ್ದಾಡುತ್ತಿರೆ ತಾರಹಾರಕಿರಣಂ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳಂ ಬೀಱೆ (ರಾಜಶೇ. ೦೪-೨) ;
[ತಾರ್$_3$ + ಹಾರ$_1$]

ತಾರಾಕೂಟ (ನಾ). ವಧೂವರರ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಹೊಂದಾಣಿಕೆ,–ಸಂಬಂಧ; ದ್ವಾದಶಕೂಟಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಇನ್ನು ಜಾತಕ ನೋಡಿ, ತಾರಾಕೂಟ ಲೆಕ್ಕಹಾಕಿ, ಗಂಟುಹಾಕಿಕೊಂಡ ಮದುವೆಯ ಗತಿ ಏನಾದೀತೋ ಎಂಬ ಭಯ (ಸ್ವಪ್ನಹೊ. ೨೩೨). 'ದಿನಕೂಟ' ಪರಾ.
[ಸಂ. (ತಾರಾ + ಕೂಟ)]

ತಾರಾಗ (ನಾ). ಬೆಳ್ಳಿಯ ಬೆಟ್ಟ ; ರಜತಾದ್ರಿ : ಎಲೆ ತಾರಾಗಂ ಹರು ಕಣ್ಣಡೆ ಕರಗಿದುದು (ಕಾದಂಪೂ. ೬೩೪) ; ಮೂಂಗಲ್ಕತಾರಾಗತುಂಗತರ ಶೃಂಗಾನುಸಂಗಾಯತನ ಜಿತಾನಂಗ ಭವಭಂಗ (ಉದ್ಭದೇ. ೬-೪೪) ; ತಾರಾಗವಮಂ ದಾಂಟಿ, ಋಷಭಾದ್ರಿಯಂ ನೋಡಿ, ಗುರುತಿಸಿದನಳಿದ ನೋಷಧಗಿರಿಯ ಮೇಘಾಚ್ಛನ್ನ ಜ್ಯೋತಿಃಶೃಂಗರಂಗದಲ್ಲಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೭೨೫-೪೪೪). [ತಾರ್$_3$ + ಅಗ$_2$]

ತಾರಾಗಣ (ನಾ). ೧. ತಾರೆಗಳ ಗುಂಪು; ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಸಮೂಹ: ತಾರಾ ಗಣಂಗಳ್ ನಿಂದ ನೆಲೆಯಿಂ ದೆಸೆಯಂ ಪೊಟ್ಟುಮನಱಿದು ತೆಂಕವೊಗದೆ ಪಯಣಂಬೋಗಿ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೮ ವ) ; ಜಲದಾಧ್ವಂಬರಮೆತ್ತಿದಂಘ್ರಿಯ ನಖಾಂಶುಶ್ರೇಣಿ ತಾರಾಗಣಚ್ಛಲದಿಂದಿರ್ದಿಸಂ . . . ಬಲಿಯಂ ಮೆಟ್ಟಿ ರಸಾತಳಕ್ಕಿಟಿಪಿದ್ದೈ ನೀಂ (ಜಗವಿ. ೦-೫೯). ೨. ನಟನಟಿಯರ ಗುಂಪು : ಈ ಚಿತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ತಾರಾಗಣವಿದೆ (ರೂಢಿ).
[ಸಂ. (ತಾರಾ + ಗಣ)]

ತಾರಾಗಣವಿಮಾನ (ನಾ). [ಜೈನ] ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜ್ಯೋತಿರ್ವಿಮಾನ: ಸಾಸಿರದ ನೂಱಿಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಯೋಜನಮಗಲದಿಂ ತಾರಾಗಣ ವಿಮಾನಂಗಳಿರ್ಕುಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೫೯ ವ). [ತಾರಾಗಣ + ವಿಮಾನ]

ತಾರಾಗರ್ಭ (ನಾ). ಸೌರವ್ಯೂಹದಿಂದಾಚೆಗಿರುವ ನಕ್ಷತ್ರಪುಂಜಗಳಿಂದಾಗಲಿ. ಅನಿಲದ್ರವ್ಯ ಅಥವಾ ನಕ್ಷತ್ರದ್ರವ್ಯದಿಂದಾಗಲಿ ಆದ ಆಕಾಶದ ಕಾಂತಿಪ್ರದೇಶ; ಜ್ಯೋತಿಃಪಟಲ; ಜ್ಯೋತಿರ್ಮೇಘ: ಅಗ್ನಿಕುಂಡದುರಿ ದೇದೀಪ್ಯಮಾನಮಾದುದು . . . ರಾತ್ರಿಯಾಕಾಶದಲಿ ಕಾಣ್ಬೊಂದು ತಾರಾಗರ್ಭದಂತೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೦-೨೭೫): ಮೃಗರಾಶಿ (Orion)ಯಲ್ಲಿರುವ ದೊಡ್ಡ ತಾರಾಗರ್ಭ(Nebula)ವನ್ನು ನೋಡಿದನು (ವಿಜ್ಞಾ.ಕ. ೫೭). [ಸಂ. (ತಾರಾ + ಗರ್ಭ)]

ತಾರಾಗುಚ್ಛ (ನಾ). ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಗುಂಪು: ಯೌಧಿಷ್ಠಿರ ತಾರೆಗಳಿಲ್ಲದ ತಾರಾಗುಚ್ಛಗಳಿಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು (ಜಗತ್ತು. ೪೪). [ಸಂ. (ತಾರಾ + ಗುಚ್ಛ)]

ತಾರಾಚಲ, ತಾರಾಚಳ (ನಾ). = ತಾರಾಗ: ಮುಂದಣ ತಾರಾಚಲಶಿಖರಮನೇಱಿದತ್ತು ಕಿನ್ನರಮಿಥುನಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೨೨): ತಾರಾಚಲಂಗಳಂತೆ ದೆಸೆಯಂ ಧವಲಿಸುವ ದವಳಾರಂಗಳಿಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೫೪): ಘನ ತಾರಾಚಲರಾಜಂಗನುಗುಣರಚಿತಾಭ್ರತುಂಗಪಟಕುಟಿಯ ಮಹಾಕನಕದ ಕಂಬಂ ಬೋಲ್ಮಿಗೆ ಮಿನುಗುಗುಂ (ಹಮ್ಮಿ.ರ. ೧-೩೪). **ತಾರಾಚಳ**: ತುಹಿನಕರ ಸುರೇಭೇನ್ದ್ರ ನೀಹಾರ ತಾರಾಚಳ (ಸೌಇಇ. XX, ೨೦-೩೭; 1019): ತಾರಾಚಳದೊಡನೆ ರೋಹಣಂ ಪೋರ್ದುದೆನಲ್ ವಾರಣದೊಡನೆ ಖಗಪ್ರಭು . . . ಪೊಣರ್ದಂ (ಜಗವಿ. ೧೩-೧೦೦). [ತಾರ$_3$ + ಅಚಲ]

ತಾರಾಚಳ 'ತಾರಾಚಲ' ನೋ.

ತಾರಾಜು (ನಾ). ನಾಶ; ಧ್ವಂಸ: ಬೆಂಗಳೂರು ಪ್ಯಾಟೆ ಹೊಕ್ಕು ಲೂಟಿಸುತ್ತಾ ಬಹಳ ಮುಗ್ಗಡೆಯಾದ್ದರಿಂದ ಬೆಂಗಳೂರು ಶೀಮೇನೆಲ್ಲಾ ತಾರಾಜುಮಾಡಿ ಕೋಟೆಗೆ ರಸ್ತು ಬಿಡದೆ (ಹೈದರ. ೭೭). [←ಪಾರ. ಹಿಂ. ತಾರಾಜ್]

ತಾರಾಟ (ನಾ). ಓಡಾಟ; ಪದೇ ಪದೇ ಬಂದು ಹೋಗುವಿಕೆ: ಏನೇ ಹುಡುಗಿ ತಾರಾಟ, ಶಾನುಭೋಗರ ಮನೆ ದೇವರೂಟ (ಗಾದೆ). [<ತಾರಾಡು]

ತಾರಾಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ತುಂಬ ಓಡಾಡಿಸು; ನಿಂತಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡು: ಹರಣಿ ಶಾಣೆ ಹಗ್ಗದ ಸರಪಣಿ ತಾರಾಡಿಸುವಂತೆಲೋ (ನಾಪದ. ೧೯೩): ಕರಿಪತಿ ಕಪಿಲೇಶ್ವರನನ್ನು ರೋಡಾಡಿಸಿ, ತಾರಾಡಿಸಿ ಬಂದ ದಾರಿಗೆ ಸುಂಕವಿಲ್ಲದ ಹಾಗೆ, ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟುವಂತೆ ರಾಮು ಕಾದಾಡಿದನು (ನಂಜುಂಡ. ೪೫). [ತಾರಾಡು + – ಇಸು$_3$]

ತಾರಾಡು (ಕ್ರಿ). ಓಡಾಡು; ಬಂದು ಹೋಗಿ ಮಾಡು; ಎಡೆತಾಕು: ನೂರಾಡಿ ಏನು ಫಲವು ತಾರಾಡುವಾಗ ಒಲವು (ಸಹೀಗೀ. ೨೦-೨): ಗೃಹಿಣಿಗೆ ಅಡಿಗೆಮನೆಗೂ ಉಗ್ರಾಣಕ್ಕೂ ತಾರಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಕಾಲ, ಶಕ್ತಿ ಕಳೆದುಹೋಗುತ್ತದೆ (ಗೃಹವಿ. ೧೭೫): ಕಲ್ಲು ಮುಳ್ಳುಗಳು ಹೇರಳವಾಗಿ ಬೆಳೆದು ತಾರಾಡುವುದೇ ಬಹಳ ಕಷ್ಟವಾಗುತ್ತಿತ್ತು (ರಾಯಕ. ೯).

ತಾರಾಡಿ ಹೋಗು = ಕಷ್ಟಪಡು; ಹಿಂಸೆಗೊಳಗಾಗು: ನಾಗುವು ಈ ಎರಡು ಕಡೆಯ ಎಳೆತದಿಂದ ತಾರಾಡಿ ಹೋದಳು (ನಾಲ್ಕುಮು. ೮೦). [<ತಾಱು$_5$ + ಆಡು$_1$]

ತಾರಾತಂಟಲು (ನಾ). ತಂಟೆ; ತಕರಾರು: ಮೂರು ಹೊತ್ತೂ ತಾರಾತಂಟಲು, ತಗರುಬಗರು . . . ಮನೆಹಾಳುತನ ಇವೆಲ್ಲಾ ಕಲಿತುಕೊಂಡರೆ ದೇವರು ಹ್ಯಾಗಿರುತಾನೋ ಮನೇಲಿ? (ಶ್ರೀಕಥ. ೩೭). [? + ತಂಟಲು]

ತಾರಾತಿಕಡಿ 'ತಾರಾತಿಗಡಿ' ನೋ.

ತಾರಾತಿಗಡಿ, ತಾರತಕ್ಕಡಿ, ತಾರತಿಗಡಿ, ತಾರಾತಿಕಡಿ (ನಾ). ಮೋಸ; ವಂಚನೆ; ಕಪಟೋಪಾಯ: ಏನಾದರೂ ತಾರಾತಿಗಡಿ ಮಾಡಿಯೇ ಬಗೆಹರಿಸಿ ಸಂಸಾರ ಸಾಗಿಸಬೇಕು (ಗಂಗಾಸಾ. ೪೭). **ತಾರತಕ್ಕಡಿ**: 'ತಾರತಕ್ಕಡಿಗ' ಪರಾ. **ತಾರತಿಗಡಿ**: "ತಾರತಿಗಡಿ–ವಂಚನೆ" (ಜಾನಕೋ. ೬೭). **ತಾರಾತಿಕಡಿ**: ಇನ್ಸ್‌ಪೆಕ್ಟರರು ಬಂದಾಗ . . . ಏನಾದರೂ ತಾರಾತಿಕಡಿ ಮಾಡಿದರಾಯಿತು (ಸ್ವಪ್ನಹೊ. ೬೭); ನನ್ನ ಕೈಕಾಲು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿರುವಷ್ಟು ದಿನ, ಏನಾದರೂ ತಾರಾತಿಕಡಿಮಾಡಿ ಬದುಕಿಯೇನು (ಚಿಗುಕ. ೬೨). [? + ತಿಗಡಿ]

ತಾರಾದ್ರಿ (ನಾ). = ತಾರಾಗ: ಶಾರದಾಭ್ರ ತಾರಾದ್ರಿ ಪಯಃ ಕುಂದೇಂದು ಯಶೋಭಾಸುರನೆಂದು ಮನಂಗೊಂಡು (ಸುಕುಮಾ. ೧-೫೭): ತಾರಾದ್ರಿಯೊಳು ಮುನ್ನ ನಾವೆಂದು ಕಂಡುದಿಲ್ಲೀ ರೂಪನೆಂದು ನುಡಿದರು (ಭರತೇ. ೪೪-೭೮); ಇಂಗಡಲ ಮಧ್ಯದೊಳು ತಾರಾದ್ರಿ . . . ರಾಜಿಸುತಿರ್ಪುದು (ಪ್ರಾಢರಾ. ೦-೨೮). [ತಾರ$_3$ + ಅದ್ರಿ]

ತಾರಾಧಿನಾಯಕ (ನಾ). = ತಾರಾಧಿಪ: ತಾರಾಧಿನಾಯಕಂ ನಿಲೆ ಹೋರೇಶಂಗುಪಚಯರ್ಕ್ಷದೊಳ್ . . . ಅರಿಷ್ಟಂ ಕೆಡುಗುಂ (ಜಾತತಿ. ೭-೭). [ಸಂ. (ತಾರಾ + ಅಧಿನಾಯಕ)]

ತಾರಾಧಿಪ (ನಾ). ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಪ್ರಭು; ತಾರೆಗಳ ಒಡೆಯ; ಚಂದ್ರ: ಸುತಾರೆಗೆ ತಾರಾಧಿಪನಂತೆ ವಿಸ್ತರಿಸಿದಂ ಪ್ರಾಣೇಶ್ವರಪ್ರೀತಿಯಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೬-೨೩). [ಸಂ. (ತಾರಾ + ಅಧಿಪ)]

ತಾರಾಧಿಪತಿ (ನಾ). = ತಾರಾಧಿಪ: "ತಾರಾಧಿಪತಿ . . . ಅಬ್ಧಿನಂದನಂ ದ್ವಿಜರಾಜನೆನೆ ಸುಧಾಂಶುವೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೧-೪): ತಾರಾ ಜಾನಕಿಯಂ ಪೋಗಿ ತಾರಾ ತರಳನೇತ್ರೆಯಂ ತಾರಾಧಿಪತಿ ತೇಜಸ್ವಿ ತಾರಾದಿವಿಜಯೋದಯಾ (ಕವಿರಾ. ೨-೦೨೮). [ಸಂ. (ತಾರಾ + ಅಧಿಪತಿ)]

ತಾರಾಧೀಶ (ನಾ). = ತಾರಾಧಿಪ: ಇದು ಚಿತ್ರಂ ನಿಜವಕ್ತ್ರಶೋಭೆ ತಾರಾಧೀಶನಂ ಗೆಲ್ದುದು (ಜಗವಿ. ೨-೬೨). [ಸಂ. (ತಾರಾ + ಅಧೀಶ)]

ತಾರಾಧೀಶ್ವರ (ನಾ). = ತಾರಾಧಿಪ: ತಾರಾಧೀಶ್ವರನುದಯದೆ ವಾರಾಸಿ ಕಡಂಗಿ ಪೆರ್ಚುವಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ.೧೪-೧೪೦). [ಸಂ. (ತಾರಾ + ಅಧೀಶ್ವರ)]

ತಾರಾಧ್ವ (ನಾ). ನಕ್ಷತ್ರಮಾರ್ಗ; ಆಕಾಶ: ಆ ಮಹಾರ್ಣವಂ . . . ತಾರಾಧ್ವದಂತೆ ದುರ್ಧರ ಗ್ರಹನಿರುದ್ಧಮುಂ ನಾಗಲೋಕದಂತನಿಮಿಷ ಪ್ರಕೀರ್ಣಕಮುಂ . . . ಎನಿಸಿದುದು (ಜಗವಿ. ೦-೪೪ ವ). [ಸಂ. ತಾರಾಧ್ವನ್ (ತಾರಾ + ಅಧ್ವನ್)]

ತಾರಾನಿಕರ (ನಾ). = ತಾರಾನಿವಹ: ತಾರಾನಿಕರಾವೇಷ್ಟಿತ ತಾರಾಪತಿಯಂ . . . ಅನಂತವೀರ್ಯಂ ಕಂಡಂ (ಆದಿಪು. ೧೭-೪೭). [ಸಂ. (ತಾರಾ + ನಿಕರ)]

ತಾರಾನಿವಹ (ನಾ). ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಗುಂಪು; ತಾರೆಗಳ ಸಮೂಹ: ಅಮಲ ತಾರಾನಿವಹದಲಿ ರೋಹಿಣಿಯವೋಲ್ . . . ಕಂಡನವ ಪಾಂಚಾಲ ನಂದನೆಯ (ಕುಮ್ಯಾವಿ. ೨-೫); ತಾರಾನಿವಹವ ನಡೆಯಿಪ ಪರಿವಹ ಪವನನ ಮಾರ್ಗವಿದು (ಶಾಕುಂತ. ೧೦೦–೧೬೯). [ಸಂ. (ತಾರಾ + ನಿವಹ)]

ತಾರಾನೀಕ (ನಾ). = ತಾರಾನಿವಹ: ತುಹಿನಕರ ಸುರೇಭೇನ್ದ್ರ ನೀಹಾರ ತಾರಾಚಳ ತಾರಾನೀಕ (ಸೌಇಇ. XX, ೨೦-೩೭; 1019). [ಸಂ. (ತಾರಾ + ಅನೀಕ)]

ತಾರಾನ್ವಯ (ನಾ). ಉತ್ತಮ ವಂಶ (?): ನಿಯತಸಮಯಸಾರಾಸಾಧನೀಯಾದಿ ತಾರಾನ್ವಯ ಪರಮತಪೋನುಷ್ಠಾನನಿಷ್ಠಾರ್ಥಸಿದ್ಧಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೨೦೫). [ಸಂ. (ತಾರಾ + ಅನ್ವಯ)]

ತಾರಾಪತಿ (ನಾ). = ತಾರಾಧಿಪ: ಧರಾಧಿಪಾ ನಿನ್ನನ್ನಂ ವಿತತ ಯಶನಿಲಯ ತಾರಾಪತಿ ದಿನಕರಸದೃಶತೇಜನೆಂಬುದುಮುಂಟೇ (ಕವಿರಾ. ೩-೮೪);

ತಾರಾನಿಕರಾವೇಷ್ಟಿತ ತಾರಾಪತಿಯಂ . . . ಅನಂತವೀರ್ಯಂ ಕಂಡಂ (ಆದಿಪು. ೧೬-೯೬) ; ತಾರೆಗಳ ನಡುವಣ ತಾರಾಪತಿಯ ಕಳೆಯಂತೆ . . . ಸಕಲಸ್ತ್ರೀಯರ ನಡುವೆ ಗಿರಿರಾಜತನೂಜೆ ವಿರಾಜಿಸುತಿರ್ದು (ಗಿರಿಕ. ೪-೪೩ ವ). [ಸಂ. (ತಾರಾ + ಪತಿ)]

ತಾರಾಪಥ (ನಾ). ೧. ನಕ್ಷತ್ರಮಾರ್ಗ; ಆಕಾಶ: "ನಭಃ . . . ತಾರಾಪಥಃ, ಪುಷ್ಕರಂ . . . ದ್ಯುಃ–ಈ ೧೫ ಆಕಾಶಂ" (ಹಲಾಯು. ೨೨-೧೩೬) ; ತಾರಾಪಥಕ್ಕೆ ನೆಗೆದಂ ಸುರಗಜಸ್ಥಿತಂ (ನಂಬಿರ. ೧೯-೬೦). ೨. ತಾರಾ ಭಗವತಿಯ ಪಾದ. ೧, ೨ : ಗ್ರಹಗತಿಯಂ ಕಂಡು ತಥಾಗತಮತೋಪಾಸಕನಂತೆ ತಾರಾಪಥಕ್ಕೆಱಗಿ (ಸುಕುಮಾ. ೩-೬ ವ).

[ಸಂ. (ತಾರಾ + ಪಥಿನ್ + –)]

ತಾರಾಪರಿಕರ (ನಾ). = ತಾರಾನಿವಹ : ಸುತ್ತಿದ ತಾರಾಪರಿಕರಮೆನೆ ವಜ್ರಾವಳಿ ವಿರಚಿತ ಕೇಯೂರವಳಯಮೇಂ ತೊಳಗಿದುದೋ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೫೯). [ಸಂ. (ತಾರಾ + ಪರಿಕರ)]

ತಾರಾಪುಂಜ (ನಾ). ೧. ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಸಮೂಹ,–ಗುಂಪು : ನಕ್ಷತ್ರಪುಂಜ ; ತಾರಾಪುಂಜ (Cluster of stars. ಪಾರಿನಿ. ೧೬). ೨. ಗಮನ ಸೆಳೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹಾಕುವ ಮೂರು ನಕ್ಷತ್ರ ಚಿಹ್ನೆ : (Asterism. ಪಾರಿನಿ. ೭).

[ಸಂ. (ತಾರಾ + ಪುಂಜ)]

ತಾರಾಬಲ (ನಾ). [ಜ್ಯೋತಿ] ಜನ್ಮನಕ್ಷತ್ರದಿಂದ ಇಷ್ಟಕಾಲದ ನಕ್ಷತ್ರದವರೆಗೆ (ಎರಡೂ ಸೇರಿ) ಲೆಕ್ಕಮಾಡಿ ೯ ರಿಂದ ಭಾಗಿಸಿದಾಗ ಶೇಷ ೨, ೪, ೬, ೯ ಉಳಿದರೆ ಬರುವ ಬಲ,–ಪ್ರಭಾವ,–ಫಲ : ಎಮ್ಮವರು ಬೆಸಗೊಂಡರೆ . . . ಚಂದ್ರಬಲ ತಾರಾಬಲವುಂಟೆಂದು ಹೇಳಿರಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೮೩) ; ಯಾದವ ನಾರಾಯಣನ ಅವತಾರಕ್ಕೆ ತಾರಾಬಲಂ ಅಯಿಶ್ವರ್ಯಕ್ಕೆಯಾದಿತ್ಯಬಲಂ (ಸೌಇಇ. XX, ೨೦೨-೦೦ ; 1244).

[ಸಂ. (ತಾರಾ + ಬಲ)]

ತಾರಾಭಗವತಿ (ನಾ). [ಬೌದ್ಧ] ಒಬ್ಬ ದೇವತೆಯ ಹೆಸರು : ತಾರಾಭಗವತಿಯ . . . ಬೌದ್ಧದೇವರ ಅಲ್ಲಿಯ ಸಮಸ್ತ ಪರಿವಾರದೇವರ ಅರ್ಚ್ಚನಪೂಜನಾನಿಮಿತ್ತಕ್ಕಂ (ಎಕ. VII, ಶಿಕಾರಿ. ೦೭೦-೦೫ ; 1065).

[ಸಂ. ತಾರಾಭಗವತೀ (ತಾರಾ + ಭಗವತೀ)]

ತಾರಾಭ್ರಮಂಡಲ (ನಾ). ನಿರ್ಮಲವಾದ ಆಕಾಶ : ದಶಗ್ರೀವಂ . . . ಬಂದೊಡ್ಡಿ ತಾರಾಭ್ರಮಂಡಲಮಂ ಮೂವಳಸಾಗೆ ಮುತ್ತೆ (ಪಂರಾಮಾ. ೦೩-೩೨). [ತಾರ್‌₃ + ಅಭ್ರ + ಮಂಡಲ]

ತಾರಾಮಂಡಲ (ನಾ). ೧. ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಸಮೂಹ : ಕೋಟಿ ಕೋಟಿ ತಾರಾಮಂಡಲಗಳಲ್ಲಿ ನಮ್ಮದು ಒಂದಂತೆ (ಮೂರುದಾ. ೨೦೭). ೨. ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಆಕಾಶಮಂಡಲ,–ನಭೋಮಂಡಲ : ತಮಂಧಮೆಂಬ ಕೊಪ್ಪರಿಗೆಯಲ್ಲಿ ತಾರಾಮಂಡಲದ ಉದಕವ ತುಂಬಿ ಮಹಾಂಧಕಾರದಿಂದ ಉರುಹಲಾಗಿ ದಾವಾನಳವೆದ್ದಿತ್ತು (ವೀಶೈವಮಾ. ೨೩೪-೭೮೭). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಡುಮದ್ದು : (೬). [ಸಂ. (ತಾರಾ + ಮಂಡಲ)]

ತಾರಾಮಾರು 'ತಾರಂಮಾರ್ರು' ನೋ.

ತಾರಾಮಾರ್ಗ (ನಾ). ೧. ನಕ್ಷತ್ರಮಾರ್ಗ; ಆಕಾಶ. ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೀರೆ ; ಆಕಾಶಬಣ್ಣದ ಸೀರೆ : ರಂಗು ತರಂಗ ತಾರಾಮಾರ್ಗ ಗುಜ್ಜರಿ ಸಿಂಗಳ ಗುಲುಗುಂಜಿ ಮಡಿಯು (ಅಮುಸಾಂ. ೪-೦೨).

[ಸಂ. (ತಾರಾ + ಮಾರ್ಗ)]

ತಾರಾಮೂಲ (ನಾ). ನಕ್ಷತ್ರದ್ರವ್ಯ; ಜ್ಯೋತಿರ್ಮೇಘ ; ನೀಹಾರಿಕೆ : ಬಹುದೂರದಲ್ಲಿ ಹೊಗೆಯ ಸುರುಳಿಯಂತೆ ಇತರ ಲೋಕಗಳು ಕಾಣುವುವು. ತಾರಾಮೂಲ(Nebula)ಗಳೆನ್ನಬಹುದು (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೨೪೪).

[ಸಂ. (ತಾರಾ + ಮೂಲ)]

ತಾರಾಮೃಗ (ನಾ). ಮೃಗದ ಆಕೃತಿಯಲ್ಲಿರುವ ನಕ್ಷತ್ರ ; ಮೃಗಶಿರಾ ನಕ್ಷತ್ರ : ರುದ್ರನು ತಾರಾಮೃಗವನ್ನು ಅಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಹೋದಂತೆ, ಜಿಂಕೆಯನ್ನು ಅಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಹೋದನು (ವಡಥಾ. ೪೦೬).

[ಸಂ. (ತಾರಾ + ಮೃಗ)]

ತಾರಾಮೈತ್ರಿ (ನಾ). ದರ್ಶನಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಉಂಟಾಗುವ ಪ್ರೀತಿ ; ಕಣ್ಬೇಟ ; ಚಕ್ಷೂರಾಗ : ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಆನಂದಮಯವಾದ ಪ್ರೀತಿಯುಂಟಾದರೆ ಜನರು ಅದಕ್ಕೆ ತಾರಾಮೈತ್ರಿಯೆಂತಲೂ . . . ಅನ್ನುತ್ತಾರೆ (ಉರಾಚ. ೯೪). [ಸಂ. ತಾರಾಮೈತ್ರೀ (ತಾರಾ + ಮೈತ್ರೀ)]

ತಾರಾಯಂತ್ರ (ನಾ). ವಿದ್ಯುತ್ತಿನ ತಂತಿಗಳ ಮೂಲಕ ಸಮಾಚಾರಗಳನ್ನು ದೂರಕ್ಕೆ ಕಳಿಸುವ ಯಂತ್ರ ; ಟೆಲಿಗ್ರಾಫ್ : ಇಂಗ್ಲೆಂಡದಿಂದ ಅಮೇರಿಕದವರೆಗೆ ತಾರಾಯಂತ್ರದ ತಂತಿಯನ್ನು ಈ ಮಹಾಸಾಗರದೊಳಗೆ ಹಾಕುವ (ಮುಂಬಯಿ. ೬-೩೦೩) ; ರೇಲು, ವಿಮಾನ, ತಾರಾಯಂತ್ರ ಆದಿಗಳ ಆವಿಷ್ಕಾರ ಇವು ದುರುಪಯೋಗ, ಸದುಪಯೋಗ ಎರಡೂ ಆದದ್ದುಂಟು (ಯಾತ್ರಿಕ. ೨೧) ; ತಾರಾಯಂತ್ರಗಳ, ಬಾನುಲಿಯ . . . ವರ್ತಮಾನ ವಿನ್ಯಾಸಗಳ ಸಂಕೀರ್ಣ ಸ್ಪರ್ಧೆ(ರಕ್ತರ್ರ. ೦೫೬). [<ತಾರ್‌₃ + ಯಂತ್ರ]

ತಾರಾಯುಗ್ಮ (ನಾ). ಜೋಡಿ ನಕ್ಷತ್ರ : ಎರಡು ತಾರೆಗಳಿವೆ. ಬರಿಯ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಎರಡೂ ಸೇರಿ ಒಂದೇ ಆಗಿ ಕಾಣುತ್ತವೆ. ಇಂಥ ತಾರೆಗಳಿಗೆ ತಾರಾಯುಗ್ಮಗಳೆಂದು ಹೆಸರು (ಜಗಕು. ೬೩) ; ಇದು ಬಹು ಸುಂದರವಾದ ತಾರಾಯುಗ್ಮ (ನಕ್ಷತ್ರ. ೭೦). [ಸಂ. (ತಾರಾ + ಯುಗ್ಮ)]

ತಾರಾರಾಜ (ನಾ). ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಅರಸ; ಚಂದ್ರ : ತಾರಾರಾಜಕಲಾಪಚೂಡ ಕರುಣಾಪಾಂಗಂ ನಿರಂಗಂ ಮೃಡಂ . . . ಕೂರ್ತಿಗೆ ನಿರ್ವಿಘ್ನಮಂ (ಹಮ್ಮೀರ. ೦-೬೭). [ಸಂ. (ತಾರಾ + ರಾಜನ್ + –)]

ತಾರಾವರ್ಗಾಂಕ (ನಾ). ಕಾಂತಿಯ ಮೇರೆಗೆ ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ವರ್ಗಸಂಖ್ಯೆ : ಶೂನ್ಯವರ್ಗಾಂಕದ ತಾರೆಗಿಂತ ಎರಡೂವರೆಯಷ್ಟು ಕಾಂತಿಯ ತಾರಾವರ್ಗಾಂಕ–೧ ಆಗುತ್ತದೆ (ನಕ್ಷತ್ರ. ೦೩).

[ಸಂ. (ತಾರಾ + ವರ್ಗಾಂಕ)]

ತಾರಾವಳಿ (ನಾ). ೧. ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಸಾಲು, – ಗುಂಪು : ಗಗನತಳದೊಳ್ ಪೊಳೆವ ತಾರಾವಳಿಯಂತೆ ನೀಲದ ನೆಲಗಟ್ಟಿನೊಳ್ ಪೊರೆದ ಪೂವಲಿ (ಕಾದಂಪೂ. ೭೯) ; ತಾರಾವಳಿಯಲರ್ಚಲಾರ್ಕುಮೆ ಭಾವಿಸೆ ಹಿಮಕಿರಣನಂತೆವೋಲ್ ಕುಮುದಿನಿಯಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೩-೭೪). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೀರೆ : ಧಾವಳ್ಯ ದಿವ್ಯ ತಾರಾವಳಿಯು ಗಗನಮಾಲಾವಳಿಯು ವಿರುಪ ನೇತ್ರಾವಳಿಯು ಮುಖ್ಯ ನಾನಾವಿಧದ ಸೀರೆಗಳ . . . ಬೇಹನಿತ ತೆಗೆದು (ನವಮೋ. ೧೭-೭೦). [ಸಂ. ತಾರಾವಲಿ (ತಾರಾ + ಆವಲಿ)]

ತಾರಾವೀಧಿ (ನಾ). = ತಾರಾಪಥ : ರಾಜವೀಧಿಯೊಳ್ ತಾರಾವೀಧಿಯಂ ಪುಗುವ ಚಂದ್ರನಂತೆ ಬರ್ಪ ಮನುಜೇಂದ್ರಚಂದ್ರನಂ ನೋಡಲೆಂದು ನೆರೆದು (ಮಲ್ಲಿಪು. ೯-೯). [ಸಂ. (ತಾರಾ + ವೀಧಿ)]

ತಾರಾಸಂದೋಹ (ನಾ). = ತಾರಾನಿವಹ : ತಾರಾಸಂದೋಹಮಧ್ಯಾಮೃತಕಿರಣನವೋಲ್ . . . ಎಸೆದನೊಲವಿನಂದುದ್ಭಟಕ್ಷೋಣಿಪಾಲಂ (ಉದ್ಭಟ. ೨-೭). [ಸಂ. (ತಾರಾ + ಸಂದೋಹ)]

ತಾರಾಹಾರ (ನಾ). = ತಾರಹಾರ: ಪಡೆಯಲಾಗವಿತಿರಲತರತ್ತಾರಾಹಾರಂ ಜಿತನೀಹಾರಂ (ಆದಿಪು. ೧೨-೧೧೪) ; ಸೊಗಯಿಸಿದುದು ವಿಮಳತರಳ ತಾರಾಹಾರಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೬-೫೪). [ಸಂ. (ತಾರಾ + ಹಾರ)]

ತಾರಾಳಿ (ನಾ). = ತಾರಾವಳಿ ೧ : ಶಶಿ ಸೂರ್ಯ ತಾರಾಳಿಗಳ್ ಕೈಕೆ ಭರತರಿಗಾಗಿ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೭-೭೦೦).

[ಸಂ. ತಾರಾಲಿ (ತಾರಾ + ಆಲಿ)]

ತಾರಿ₁ 'ತಾಱಿ' ನೋ.

ತಾರಿ₂ (ನಾ). ೧. ನಾವೆ ; ದೋಣಿ : ಕರೆಯುತಿದೆ ಅಲ್ಲಿ ದೂರ, ಬೆಳುದಿಂಗಳ ತಾರಿ, ಕನಸು ಹಾಯಿ ಹಾರಿ (ನಡಬಂ. ೨-೭) : ತೆಪ್ಪವೊ ತಾರಿಯೊ ಹರಿಗೋಲೊ ಹಡಗವೊ ತೆರೆ – ತೊಡೆ – ತೊಟ್ಟಿಲನೇರೋಣ ಬಾ (ಸಖೀಗೀ. ೦-೦೫). ೨. (ಕರಾ) ನೀರಿನ ಹರಹನ್ನು ದಾಟುವ ಸ್ಥಳ ; "ನದಿ ದಾಟುವ ಸ್ಥಳ" (ಸಿರಿಕೋ. ೨೨೫) : ಎರಡು ಮೂರು ತಾರಿಗಳನ್ನು ದಾಟುವುದಲ್ಲವಾಗಿದ್ದರೆ, ಇನ್ನೆರಡು ಗಂಟೆಗಳಷ್ಟು ಮುಂಚೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದೆ (ಜಾರುದಾ. ೨೬೦) : ಕೋಡೀಬಾಗ ಸದಾಶಿವಗಡಗಳ ಹತ್ತಿರ ಈ ತಾರಿಯ ಅಗಲು ಒಂದು ಮೈಲಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚುಂಟು (ಕಾರವ. ೧೩).

[<ಸಂ. ತರಿ, ತರೀ]

ತಾರಿಕಾಯಿ 'ತಾಟಿಗಾಯಿ' ನೋ.

ತಾರಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : ಮುಳ್ಳಿಕಾದಂಟು, ತಾರಿಕೆ (ಮೃಜಿಗಿ. ೫೨-೧೦೩೭). [?]

ತಾರಿಣಿ (ನಾ). ೧. ಶಕ್ತಿದೇವತೆಯಾದ ದುರ್ಗೆ. ೨. ಬೌದ್ಧರ ಒಬ್ಬ ಶಕ್ತಿದೇವತೆ : (ಶ). [ಸಂ. ತಾರಿಣೀ]

ತಾರಿಸು₁ 'ತಾಱಿಸು' ನೋ.

ತಾರಿಸು₂ (ಕ್ರಿ). ಪಾರುಗಾಣಿಸು ; ದಾಟಿಸು ; ರಕ್ಷಿಸು : ತಾರಿಸೋ ಶ್ರೀಹರಿ ನಮ್ಮ ತಾರಿಸೋ (ಪುರಂದ. ೩-೬೯ ಪಲ್ಲವಿ) ; ಮಹಾರಾಜರಲ್ಲಿದ್ದ ನಿಮ್ಮ ಪ್ರೇಮವೇ ನಮ್ಮೆಲ್ಲರನ್ನು ತಾರಿಸಿತು (ಯದುರಾ. ೧೫೩) ; ಕ್ಷುದ್ರ ವಿಷಯ ಸುಖಕ್ಕಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿಸಿದ ಈ ಸಂತತಿಯು ನಮ್ಮನ್ನು ಎಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ತಾರಿಸೀತು (ಕೃವಸು. ೩೬೪). [<ತಾರಣ + – ಇಸು₃]

ತಾರಿಸೇವೆ (ನಾ). ದೇವರಿಗೆ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೈಂಕರ್ಯ ; ತೆಪ್ಪೋತ್ಸವ : ಸರ್ವವಾದ್ಯಗಳಿಸೆಯೆ ತಾರಿಸೇವೆಯ ಮಾಡಿ ಸ್ವಾಮಿ ವೀಳ್ಯಮಂತ್ರಾಕ್ಷತೆ ಕಾರುಣ್ಯದಲಿ ಬೆರಸಿ ಮಾರಜನಕಗೆ ಏಕಾಂತ ಸೇವೆಯ ಮಾಡಿ (ವಾದಿಕೀ. ೬೩-೧೩). [ತಾರಿ₂ + ಸೇವೆ₂]

ತಾರೀಕು 'ತಾರೀಖು' ನೋ.

ತಾರೀಖು, ತಾರೀಕು (ನಾ). ತಿಂಗಳ ಪ್ರತಿದಿನ ; ದಿನಾಂಕ ; ತೇದಿ : ಭೂರಿಕಾರುಣ್ಯದಿಂದೊಂದೆ ತಾರೀಖಿನೊಳ್ಪ್ರಜೆಯ ವಾರಮಂ ಕರೆಬಿಟ್ಟು ಕಳಿಸಿರ್ದನೆಂಬುವೊಲ್ (ಸಿದ್ಧಕಾ. ೧೧-೯) ; ಚುನಾವಣೆಯ ತಾರೀಖು ಇನ್ನೂ ಒಂದು ವಾರವಿದ್ದುದರಿಂದ (ರಾಯುಕ. ೯೦); ರುಜು ಹಾಕಿದಿರೋ? ಅದರ ಕೆಳಗೆ ತಾರೀಖೂ ಹಾಕಿ (ರಂಗವ. ೬೫) ; ಪಾವತಿ ಮಾಡಿದ ತಾರೀಖನ್ನು ಮಾತ್ರ ದಾಖಿಲ್ಮಾಡತಕ್ಕ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯುಳ್ಳವರಾಗಿರಬೇಕು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೬). **ತಾರೀಕು :** ಅಹಮ್ಮದಿ ದವಲತ್ತಿಗೆ ಶ್ರೇಯಸ್ಸು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡು ಸುಖದಲ್ಲಿಯಿರೋದು ತಾರೀಕು (ಎಕ. IX, ದೊಡ್ಡಬ. ೦೨-೭ ; ಸು. 1785).

[←ಅರ. ಪಾರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಾರೀಖ್]

ತಾರೀಪು 'ತಾರೀಫು' ನೋ.

ತಾರೀಫ್ 'ತಾರೀಫು' ನೋ.

ತಾರೀಫು, ತಾರೀಪು, ತಾರೀಫ್ (ನಾ). ೧. ಹೊಗಳಿಕೆ ; ಮೆಚ್ಚಿಗೆ ; ಪ್ರಶಂಸೆ : ನಮ್ಮ ತಾರೀಫಿನಿಂದ ಸಾಹೇಬರ ಝುಲ್ಲು ಬಿಟ್ಟಿತು (ದೀಪಹ. II, ೨೩೮) ; ಜಾಗೀರಿಯ ಕಣಜಗಳೆಲ್ಲ ತುಂಬಿ ತನ್ನ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆಯ ತಾರೀಫು ನಡೆದದ್ದು . . . ಒಂದೊಂದಾಗಿ ಕಣ್ಣ ಮುಂದೆ ಸರಿದವು (ಕಪ್ಪುಹು. ೩೦). **ತಾರೀಪು :** ೧. ಇದರ ತಾರೀಪು ಹತ್ತು ಪಾಲಲ್ಲು ಒಂದು ಪಾಲಾದರೂ ನಮ್ಮಿಂದ ಆಗದು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೯೯) ; ಅದರ ತಾರೀಪು ಏನು ಮಾಡುತ್ತೀ ಬಿಡು (ಮೂರುದಾ. ೮೯). ೨. ತಮಾಷೆ ; ಚೇಷ್ಟೆ : ಈ ಮಾಷ್ಟ್ರಿಗೆ ತಾರೀಪು ಅಂದರೆ, ತಾರೀಪು ! (ಮರಮ. ೫೫೭). **ತಾರೀಫ್ :** ೧. ಅನವಶ್ಯವಾದ ತಾರೀಫ್ ಯಾರಿಗೂ ಮಾಡಕೂಡದು (ರೂಢಿ).

ತಾರೀಫು ಮಾಡು, ತಾರೀಪು ಮಾಡು, ತಾರೀಫ್ ಮಾಡು = ೧. ಹೊಗಳು; ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡು; ಮೆಚ್ಚು : ಉಳಿದ ಸರ್ವಕಾಲ ಮೊಮ್ಮಗನ ಬಾಲ ಲೀಲಾವಿಲಾಸದ ತಾರೀಫು ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಕಳೆಯುತ್ತಿದ್ದ (ದೀಪಹ. II, ೧೦); ಕೊಂಡುಕೊಂಡವನು ಅದನ್ನು ತಾರೀಫುಮಾಡುತ್ತ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋದನು (ದೇಶಾಂಕ. ೪೮) ; ಅಮ್ಮ ತನ್ನ ಮೊಮ್ಮಗಳನ್ನು ತಾರೀಫು ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ (ಹೊಸಕ್ಕಿ. ೨೦೯) ; ಈ ಅನಾರೋಗ್ಯ ವಾತಾವರಣದಲ್ಲಿದ್ದೂ ನಿನ್ನ ಶಾರೀರ ಶರೀರ ಎರಡನ್ನೂ ಚೆನ್ನಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದೀಯಲ್ಲಾ. ಅದಕ್ಕೆ ನಿನ್ನ ತಾರೀಫ್ ಮಾಡಬೇಕು (ಮಾಮನ. ೬೬) ; ನಿಮ್ಮ ಶಕ್ತಿ ತಾರೀಫ್ ಮಾಡಬೇಕಾದದ್ದೆ ! ನೀವು ಹೇಳಿದ ಎರಡು ಭವಿಷ್ಯಗಳೂ ಸರಿಹೋದುವಲ್ಲ ! (ಕೃಷ್ಣಭೂ. ೩೩). ೨. ತಮಾಷೆ ಮಾಡು ; ಕುಚೇಷ್ಟೆ ಮಾಡು : "ಇವತ್ತು ಶೀನಪ್ಪ ಸೇರೆಗಾರರ ಆಸ್ತಿ, ಅಸ್ತಿಎರಡೂ ಪರಾಧೀನವಾಗುತ್ತದೆ" ಎಂದು ತಾರೀಫುಮಾಡುತ್ತ ತಿರುಗುವವರೇ ಎಲ್ಲರು (ಹಹಸ. ೨೪).

[←ಅರ. ತಾರೀಫ್ ; ಹಿಂ. ತಾರೀಫ್;
ಮರಾ. ತಾರೀಫ್, ತಾರೀಪ್]

ತಾರು₁ 'ತಾಱು₁' ನೋ.

ತಾರು₂ (ಕ್ರಿ). ದಾಟು : ನದಿಯ ತಾಱ[ರಿ]ದೊಡಂ ಫಲ ತರುಗೆ ಪೋದೊಡಂ (ಅಟ್ಟಮ. ೩-೩). [ಸಂ. ತಾರ=ದಾಟುವುದು]

ತಾರು₃ 'ತಾಳ್₃' ನೋ.

ತಾರು₄ (ನಾ). ತಂತಿಯ ಸಮಾಚಾರ : ನಾನು ಮನೆ ತಲುಪಿದಾಗ ನನ್ನ ಮಾವನಿಂದ ತಾರು ಬಂದಿತ್ತು (ಗಾಳಿಗು. ೬೦) ; ವಿಷಾದವಾರ್ತೆಯ ತಾರುಗಳ ಮೂಲಕ . . . ವ್ಯಾಪಕವಾಯಿತು (ಗುರುದ. ೧೩) ; ಅಪೂರ್ವನು ನಿರಾಶೆ, ಸಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಕೇಂದ್ರ ಅಂಚೆಮನೆಗೆ ತಲುಪಿ ತಾಯಿಗೆ ತಾರು ಕಳಿಸಿ (ಭಾರತಿ. ೪) ; ಸೇವಕನನ್ನು ಕೂಗಿ ಅರ್ಜಂಟ್ ತಾರು ಕಳುಹಿಸಲು ಆಜ್ಞೆ ವಿಧಿಸಿದರು (ರತ್ನಗೋ. ೧೨).

ತಾರುಮಾಡು = ತಂತಿಕೊಡು: ಅವಳು ತೇರ್ಗಡೆಯಾದ ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ತಾರುಮಾಡಿ ತಿಳಿಸಿದಳು (ರೂಢಿ). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಾರ್]

ತಾರು₅ 'ಟಾರು' ನೋ.

ತಾರುಂಬಳಿ 'ತಾಱುಂಬಟಿ' ನೋ.

ತಾರುಗದ 'ತಾರಂಗದವು' ನೋ.

ತಾರುಗದವು, ತಾರಗದ, ತಾರುಗದ (ನಾ). ಅಗುಳಿಯನ್ನು ಉಳ್ಳ ಕದ; ಜೋಡುಕದ : ಜಹ್ನೆಯೇ ಬಾಗಿಲೆಂಟು ಕಂಡಿಗಳೇ ಗವಾಕ್ಷಂಗಳು . . . ತು ಟಿ ಯೆ ರ ಡು ತಾರುಗದವುಗಳು (ವೀಶೈಪು. ೪-೨೦-೫೦). **ತಾರಗದ :** ಹದಿನಾಱು ವರ್ತನದ ಕೊಂಡಿ ಗುರು ಲ ಘು ವೆಂ ಬ ತಾ[ಪಾಠಾಂ. ತೋ]ರಗದ ಅದಕ್ಕೆ ಅಗುಳಿ ದಿವರಾತ್ರಿ (ಮೋ ೯ ೪ ಮಾ . ೨೩೨-೭೮೪) ; ತಾರಗದವೆನೆ ತೋರತುಟಿಯಿದೆ (ಕರಿಕ. ೮೦-೭). **ತಾರುಗದ :** ಈ ಬಾಗಿಲಿಗೆ ಅಧರ ತಾರುಗದ ದಂತಂಗಳಗುಳಿ (ಅದವ. ೧೫-೩೩).

[ತಾರು₄ (<ತಾಳ್₃) + ಕದವು₁]

ತಾರುಗೂಡು 'ತಾಗರ್ೂಡು' ನೋ.

ತಾರುಣ್ಯ (ನಾ). ಹರೆಯಂ ; ಪ್ರಾಯಂ ; ಯೌವನ : ಪೊಸವೆಳ್ದಿಂಗಳೆತ್ತೆನ್ನ ತಾರುಣ್ಯವಿಡಂಬಂ ತಾನಿದೆತ್ತೊತ್ತರಿಪ ವಿಧಿಯುಮೆತ್ತ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೭೮) ; ತಾರುಣ್ಯಕಡಿಯಿಡುವ ಕೌಮಾರಮೂರ್ತಿಯಾ ಬಾಲಋಷಿ ಕಾಡನೇರಿದನು ರಾಮಾಶ್ರಮಕೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೬೧-೨೪೩) ; ತಾರುಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಹಧರ್ಮಿಣಿಯ ಅನುರಾಗ (ಶಿಕ್ಷದ. ೮೦) ; ತಾರುಣ್ಯವೇ ರೂಪು ಕಾರುಣ್ಯವೇ ಗುಣ (ಗಾದೆ).

[ಸಂ.]

ತಾರುಣ್ಯವತಿ (ನಾ). ಜವ್ವನೆ ; ತರುಣಿ ; ಯುವತಿ : ಮ ನೋ ಹ ರ ಕ್ರೀಡಾಗಾರದ್ವಾರದೇಶದೊಳ್ ತಾರುಣ್ಯವತಿ . . . ಶರೀರದ ಸಹಜ

ಸುರಭಿಗಂಧಮಂ ಗಂಧವಹಂಗೊಚ್ಚತಂಗುಡುವಂತಿರೆ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೮-೬೧ ವ); ಮತ್ತಮೊರ್ವಳಗಣ್ಯಲಾವಣ್ಯ ತಾರುಣ್ಯವತಿ . . . ಕಣ್ಗೆ ತೋಱಿದಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೧೧-೮೪ ವ) ; ಮೊದಲು ಮೊದಲು ಕುಸುಮ ನಸುನಾಚಿದಳು. ಎಷ್ಟಾದರೂ ಹೆಣ್ಣು ! ಆದರಲ್ಲಿ ತಾರುಣ್ಯವತಿ ! (ಬಾಗಿನ. ೬೧).
[ಸಂ. ತಾರುಣ್ಯವತೀ]

ತಾರುತಟ್ಟು 'ತಾಱುಂತಟ್ಟು' ನೋ.

ತಾರುಮಾರು$_1$ 'ತಾಱುಮಾಱು' ನೋ,

ತಾರುಮಾರು$_2$, ತಾರಮಾರ, ತಾರಾಮಾರು (ಅ). ಕ್ರಮವಿಲ್ಲದೆ; ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದೆ ; ಅಕ್ರಮವಾಗಿ : ನನ್ನಹಾಗೆ ಅವನು ಕೂಡ ಉಣ್ಣುತ್ತಿದ್ದ, . . . ಚಂದ್ರನನ್ನು ತಾ ಎಂದು ತಾರುಮಾರು ತೊದಲುತ್ತಿದ್ದ (ನಡಬಂ. ೮೫-೪). **ತಾರಮಾರ :** ತಾರಮಾರ ಮನೆಯಲ್ಲೆಲ್ಲ ಅಲೆಯುತ್ತಿತ್ತು (ತಾವರೆ. ೧೪). **ತಾರಾಮಾರು :** ತನ್ನೆದುರಿಗಿದ್ದ ಶತ್ರುವನ್ನು ಆತ ತಾರಾಮಾರು ಛತ್ರಿಯಿಂದ ಹೊಡೆದ (ನಿಶಉ. ೧೫೨). [<ತಾಱುಮಾಱು]

ತಾರುಯಂತ್ರ (ನಾ). "ದೂರಲೇಖಕ (ಪಾರಿ) ; ತಾರುಯಂತ್ರ; ಟೆಲಿಗ್ರಾಫ್ಫು" (Telegraph. ಪತ್ರಿನಿ. ೮೨). [ತಾರು$_3$ + ಯಂತ್ರ]

ತಾರುಸುದ್ದಿ(ನಾ). ತಂತಿಯ ಮೂಲಕ ಕಳಿಸುವ ಸುದ್ದಿ,-ಸಮಾಚಾರ: ತನ್ನ ಕಿಸೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ತಾರುಸುದ್ದಿಯನ್ನು ಮೇಜಿನ ಮೇಲೆ ಒಗೆದು ಅದರ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತ ಕುಳಿತ (ನಟಸಾ. ೩೬೩).
[ತಾರು$_3$ + ಸುದ್ದಿ]

ತಾರೆ$_1$ 'ತಾಱು' ನೋ.

ತಾರೆ$_2$ (ನಾ). ೧. ನಕ್ಷತ್ರ : " ಮಿಾನಱಿಲು ತಾರಗೆಯು ತಾರೆ [ಪಾಠಾಂ. ತಾರಕಿ]ಯಲ್ಲಿ " (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೬) ; ಅಂಬರಂ ವಿನುತ ಹಿಮಾಂಶುವಿಲ್ಲದೊಡೆ ತಾರೆಗಳುಳ್ಳೊಡಮೆಂತು ರಂಜಿಕುಂ (ಬಾಧಪು. ೩-೫); ತೆರಳಿಸಿತು ಬಿಱುಗಾಳಿ ತಾರೆಯ ನೆರವಿಯನು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೬-೩೪) ; ತಾವರೆಯಲ್ಲಿ ತಾರೆ ಜನನಂ ಬಡೆದಂದು (ರಾಜಶೇ. ೬-೨೬) ; ಕಾರಿರುಳಾಗಸದಿ ತಾರೆ ನೂರಿದ್ದೇನು ? ದಾರಿಗನ ಕಣ್ಗೆ ಬೇಕೊಂದು ಮನೆಬೆಳಕು (ಮಂಕುತಿ. ೪೨೪). ೨. ಕಣ್ಣುಗುಡ್ಡೆ ; ಪಾಪೆ ; ಕನೀನಿಕೆ : "ಕನೀನಿಕೆಯುದಕ್ಷಿಮಧ್ಯಂ ತಾರೆಯೆನಲಾಲಿ" (ಮಂಗರಾ. ೯೩-೨) ; ಕನ್ನೆ ನುಡಿಯಲೊಡರಿಸಿ ನಿಷ್ಕಂಪವೆನಿಪ್ಪ ತಾರೆಗಳ್ವೆರಸೆವೆಯಿಕ್ಕದೆ ನೋಡುತಿರ್ದಳ್ (ಕಾದಂಬ. ೨೮೬). ೩. ಮುತ್ತು. ೪. ಮುತ್ತಿನ ಹಾರ : "ಮೌಕ್ತಿಕದ ಹಾರಮಂ ತಾರೆಯೆಂಬುದು" (ಮಂಗರಾ. ೧೩೯-೬). ೫. ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಹೆಂಡತಿ : ಬಾನಗಲಂ ತೊಟಿಲ್ವ ಚಂದವಂ ಕಡೆಗೆ ತಾರೆಯಂ ಮಱೆವುಗನೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೫೬-೧೦). ೬. ವಾಲಿಯ ಹೆಂಡತಿ: ವಾಲಿ . . . ತನ್ನರಸಿ ತಾರೆಯನರಸಿದಂ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೮೧-೯೮). ೭. ಗಾಳಿ ; ವಾಯು. ೮. ಚಲನಚಿತ್ರದ ಅಥವಾ ನಾಟಕರಂಗದ ನಟ ಅಥವಾ ನಟಿ : ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಅವಳು ಹಾಲಿವುಡ್ಡಿನ ತಾರೆಯ ಪರೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಕೊಡಲು ಯೋಗ್ಯಳಾದವಳು (ಮಹಾತ್ಮಾ. ೧೦೬). ೯. ಬೆಳ್ಳಿ: "ಮುತ್ತಿನೊಳ್ ರೌಪ್ಯದೊಳು ಋಕ್ಷದೊಳು ವಾತದೊಳು ಕಣ್ಣಾಲಿಗಳೊಳು ತಾರಾಖ್ಯವಕ್ಕುಂ " (ಮಂಗರಾ. ೧೫೦-೯೯).

ತಾರೆಯ ತಿಂಗಳು = ಶರದೃತು (?) : ಕಾರು ತಿಂಗಳು ತಾರೆಯ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಆಣೆಯ ಕುಡಿ ಊರಾಣೆ (ಸೌಇಎ. ೧೯೩೧, ಕುಂದಾಪುರ. ೩೫೬-೦೩ ; 1379 ?). [ಸಂ. ತಾರಾ]

ತಾರೆಕಾಯಿ 'ತಾಱಗಾಯ್' ನೋ.

ತಾರೆಣ್ಣೆ 'ಟಾರೆಣ್ಣೆ' ನೋ.

ತಾರೆಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ತಾರಿ : ತಾವರೆ[ತಾರೆ] ಮರದ ಬದಣಿಕೆಯಂ ರೋಹಿಣಿನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ತಂದು ಮುಂಗೈಗೆ ಕಟ್ಟುವುದು (ಸಕವ್ಯ. ೧೨೦). [ತಾರೆ$_1$ (<ತಾಱು) + ಮರ$_1$]

ತಾರೆಲೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಜಾನಪದ ಗೀತೆ : ಅತಿಗಭೀರಂ ಕಾವ್ಯಂ ನೀರಸರಱಿವಂತೇನಿದು ತಾರೆಲೆಯೇ ಬೀದಿವಾಡೆ (ಗಿರಿಳ. ೧-೩೦) ; ತಪ್ಪಳೆಗುಟ್ಟುತ ತಾರೆಲೆವಾಡುತ ಬಪ್ಪ ಗೋವಳರ ಮಧ್ಯದೊಳು ಒಪ್ಪದಿನಾ ಬಲಕೇಶವರೀರ್ವರು ಬರ್ಪ ಪಟ್ಟಣದ ದಾರಿಯೊಳು (ನೇಮಿಸಂ. ೧೬-೧೦೩).
[?]

ತಾರೇಯ (ನಾ). ತಾರೆಯ ಮಗ ; ಅಂಗದ : ತಾರೇಯನಾ ಪುರುಹೂತವೈರಿಯ ಕೂಡೆ ಕಾದುತ ಕಾತರಿಸದೊಡನೊಡನೆ ತಿವಿದನು ಮುಷ್ಟಿಯುದ್ಧದಲಿ (ಕೌಶಿರಾ. ೨೬-೩೯). [ಸಂ.]

ತಾರೇಶ (ನಾ). ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಒಡೆಯ ; ಚಂದ್ರ : ತಾರೇಶಂ ನಿಲೆ ಮೇಷದೊಳ್ . . . ನಿರ್ಧನನೆನಿಕ್ಕುಂ (ಜಾತತಿ. ೨೦-೧); ತಾರೇಶ ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯನಂಶುವಿಸಾರಿತಪಕ್ಷಂ ಬರಲ್ ನಭಶ್ಚಂದನ ಧಾತ್ರೀರುಹಮಂ ಸುತ್ತಿದ ಕಾಳೋರಗನೋಡುವವೊಲೋಡಿಪೋದುದು ತಿಮಿರಂ (ಜಗವಿ. ೧೬-೧೦೬).
[ಸಂ. (ತಾರಾ + ಈಶ)]

ತಾರ್ಯಿಸು 'ತಾರಯಿಸು' ನೋ.

ತಾರ್ಕಣಸು 'ತಾರ್ಕಣೆಸು' ನೋ.

ತಾರ್ಕಣೆಸು, ತಾರ್ಕಣಸು (ಕ್ರಿ). ಹೋಲಿಸಿ ಸರಿನೋಡು ; ಪುಷ್ಟೀಕರಿಸು ; ದೃಢಪಡಿಸು : ತರಹರಿಸಿ ತಾರ್ಕಣಿಸಿ ನೆನಹಂ ಹುರಿಗೊಳಿಸಿ (ಸದ್ಗುರು. ೨-೯) ; ಗ್ರಾಮವನು ತಾರ್ಕಣಿಸಿ ಕೊಟ್ಟು ಯಿ ಹಂನೆರಡು ಹೊಂನನೂ ಆಚಂದ್ರಾರ್ಕಸ್ತಾಯಿಯಾಗಿ ಪಾಲಿಸಿದೆಉ (ಕಇ. I, ೫೮-೧೮ ; 1446) ; ಮಿಕ್ಕವರಂ ತಾರ್ಕಣಿಸಿ ಸಮರಕೇಳಿಗೆ ನೂರ್ಕಡಿಗಡಿದಂ ನೃಪಾಲಕಂ ರಿಪುಬಲಮಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೯೦ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). **ತಾರ್ಕಣಸು :** ಗ್ರಾಮನನು ತಾರ್ಕಣಸಿ ಕೊಟ್ಟು ಸಾನ್ನವನ್ನು ಬರಸಿಕೊಟ್ಟು (ಕಇ. I, ೫೯-೧೫ ; 1446). [ತಾರ್ಕಣೆ + – ಇಸು$_3$]

ತಾರ್ಕಣೆ, ತಾರಕಣೆ, ತಾರ್ಕಣ್ಯ, ತಾರ್ಕಾಣಿ, ತಾರ್ಕಾಣೆ (ನಾ). ೧. ಸ್ವತಃ ನೋಡುವಿಕೆ ; ವೈಯಕ್ತಿಕವಾದ ಪರಿಶೀಲನೆ : (+). ೨. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಪ್ರಮಾಣ ; ನಿಶ್ಚಯ ; ರುಜುವಾತು ; ದೃಢೀಕರಣ : ಹಲವು ಪರಿಯ ಬಯಕೆ ತಾರ್ಕಣೆ[ಪಾಠಾಂ. ಣ್ಣೆ, ಣ್ಯ]ಯಾದಂತೆ (ಅವಜಂ. ೨೦-೮೧) ; ಈ ಭಾಷೆ ಮನ ತಾರ್ಕಣೆಯಾಗಿ ಹುಸಿಯಲ್ಲ (ಸಿದ್ಧೇಪ. ೬೩-೨೧೧); ಮೃಗಧರನಿಗೆ ಕಮಲಕೆ ವೈರವೆಂದೆಂಬ ಬಗೆ ತಾರ್ಕಣೆಯಾಯಿತು (ಜೀವಂಸಾಂ. ೧೬-೧೫) ; ನೆನಸಿಕೋ ನೀಲಕಂಠನ ವಧೂಟಿಯ ಮಾತ ಮನಸಿಗೆ ತಾರ್ಕಣೆಯಾಯ್ತು (ಮೋಹತ. ೨೬-೫೫). ೩. ಒಂದು ವಿಷಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು ಕೊಡುವ ದೃಷ್ಟಾಂತ,- ಉದಾಹರಣೆ : ಇದಕೆ ತಾರ್ಕಣೆಯಾವುದೆನೆ ನರಹರಿಯಂದುದುಭವಿಸಿದ ಮಾಸ ತಿಥಿ ಯು (ಕಂನವಿ. ೧-೧೯) ... ಬಲ್ಮೆಯಿಂದ ಎಲ್ಲವೂ ಕೈಗೂಡುತ್ತದೆ ಎನ್ನುತಾರಲ್ಲಾ ಅದಕ್ಕೆ ತಾರ್ಕಣೆಯನ್ನು ಈಗ ನಮ್ಮ ಕಣ್ಣೆದಿರಿಗೆಯೇ ಕಂಡೆವು (ನಗಗ. ೨೦). ಸ್ವಾಮಿಯ ಸೇವೆ ಮಾಡಿದವರಲ್ಲೂ ನಂಬುಗೆ ತೋರಲಿಲ್ಲ. ಈ ದಿನ ತಾರ್ಕಣೆಯಾಯಿತು (ಹಂಗೀತ. ೩೬). ೪. ಹೊಂದಾಣಿಕೆ ; ಸಂಯೋಗ : ಮನಮನ ತಾರ್ಕಣೆಯ ಕಂಡು ಅನುಭವಿಸಲು ನೆನಹೇ ಘನವಹುದಲ್ಲದೆ ಅದು ಹವಣದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲುವುದೇ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೪೪-೧೦೨); ಎನಗೆ ಬೇರೇನಿನ್ನು ಬರಲೀ ವನಕೆ ನಿಮ್ಮಯ ಚಿತ್ತವರಿಯದೆ ಮನಕೆ ಮನ ತಾರ್ಕಣೆ ಗಡೇಸೇಸುಂಟು ಹೇಳುವುದು (ಕೋಗಯ. ೧೫-೧೫) ; ಅವಳ ಭಾವಜೀವನಕ್ಕೂ ಅವನ ಪಾಶವೀಜೀವನಕ್ಕೂ ಯಾವ ತಾರ್ಕಣೆಯೂ ಇರಲಿಲ್ಲ (ನಟಸಾ. ೬೪೨); ಕ್ಯಾಂಟನ ನಿಲುವಿಗೂ ಇದಕ್ಕೂ ಗಮನೀಯವಾದ ತಾರ್ಕಣೆ ಇದೆ (ತತ್ವಪ್ರಾ. ೨೦೬). **ತಾರಕಣೆ :** ೩. ಅದಕ್ಕೊಂದು ತಾರಕಣೆ ಕೊಡ್ತೀವಿ ಕೇಳಿ(ಹುಟ್ಯಹ. ೬೩). **ತಾರ್ಕಣ್ಯ :** ೨.ಬೇರೆ ತಾರ್ಕಣ್ಯಗಳನ್ನು ಕೋರ್ಟಿಗೆ ಒದಗಿಸಿಕೊಡಲು ಸಿದ್ಧನಾಗಿದ್ದೇನೆ (ಮುಸುಗ.

೧೩೪) ; ಏನೋ ಒಂದು ಕುಂಟುನೆಪ ಎತ್ತಿ ಬೇರೆ ಹೋಗುತ್ತೀಯೆ ಅಂದುಕೊಂಡೆ. ಆದೀಗ ತಾರ್ಕಣ್ಯಕ್ಕೆ ಬಂತು (ಮಹಾಗ. ೬೬) ; ಓದಿ ಓದಿ ಮರುಳಾದ ಕೂಚುಭಟ್ಟ ಅನ್ನೋ ಗಾದೆ ನಮ್ಮ ಮನೆಯಲ್ಲೇ ತಾರ್ಕಣ್ಯಕ್ಕೆ ಬರಬೇಕೇ (ತುರಾಯಿ. ೬೨). ೪. ಇಂದು ಹೇಳಿದ ಕಾಲಜ್ಞಾನವು ಮುಂದೆ ಜನರಿಗೆ ತಾರ್ಕಣ್ಯವಾಗದಿದ್ದರೆ ಇಂದುಧರನ ಶರಣಕೃತಿಗೆ ಕುಂದು ಬರದಿಹುದೆ (ಕಾಲಸಂ. ೧೮-೬) ; ಮನಕ್ಕೆ ಮನ ತಾರ್ಕಣ್ಯವಾಗದವರ ಸಂಗ ವೇತಱ ಸಂಗ (ಅಖಂಡೇ. ೧೨೯-೯೪). ತಾರ್ಕಾಣೆ : ೨. ತನ್ನಯ ತಾಯ ನುಡಿ ತಾರ್ಕಾಣೆ[ಪಾಠಾಂ. ಣೆ] ಯಾಯ್ತೆಂದಂಘ್ರಿಗಾನತನಾದನಾ ಹನುಮ (ತೊರರಾ. ೪-೧-೮) ; ಅವಳು ಹೇಳಿದ ಮಾತುಗಳು ಅಕ್ಷರಶಃ ನಿಜವಾದುವುಗಳೆಂದು ತಾರ್ಕಾಣೆಗೆ ಬಂದಿದ್ದಿತು (ಶ್ರೀರಾಯ. ೯೬). ತಾರ್ಕಾಣೆ : ೨. ಮೇಲಿನ 'ತಾರ್ಕಾಣೆ' ಉಲ್ಲೇಖಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವ 'ತೊರರಾ' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. ೫. ಗಮನ ; ಲಕ್ಷ್ಯ : ಲಿಂಗಣ್ಣ ಕುಮುದೆಗೆ ಸಂತೋಷಕರವಾದ ವರ್ತಮಾನವನ್ನೇನೋ ಹೇಳಿದ್ದ. ಆದರೆ ಅದು ಅವಳ ತಾರ್ಕಾಣೆಗೆ ಬರಲಿಲ್ಲ (ಮಧುಸಂ. ೧೦೨). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಾರ್ಕ್ಕಣೆ=ರುಜುವಾತುಪಡಿಸು; ತುಳು. ತಾರ್ಕಣೆ; ತೆಲು. ತಾರ್ಕಾಣ, ತಾರಕಾಣ]

ತಾರ್ಕಣೆಗಾಣ್ (ಕ್ರಿ). ಸ್ವತಃ ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ಕಾಣು ; ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ನೋಡು : ಹಲವು ಕಾಲದ ಅಗಲಿಕೆ ತಾರ್ಕಣೆಗಂಡಂತವ್ವಾ (ಸರ್ವವ. ೬೯-೩೬೬). [ತಾರ್ಕಣೆ + ಕಾಣ್]

ತಾರ್ಕಣೆಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ತೋರಿಸು : ಮೃಡನೊಡನೆ ತಾರ್ಕಣೆಗೊಡುತ್ತ ಚೋಳಂ ತೋಱೆ ಕಂಡು ಚನ್ನಯ್ಯನಭವಂಗೆ ಕಡುಮುಳಿವುತಂ (ಚನ್ನರ. ೮೩-೨೩). [ತಾರ್ಕಣೆ + ಕೊಡು$_1$]

ತಾರ್ಕಣ್ಯ 'ತಾರ್ಕಣೆ' ನೋ.

ತಾರ್ಕಾಣ್ (ಕ್ರಿ). ತಾಳೆನೋಡು ; ಹೊಂದಾಣಿಕೆಯನ್ನು ಕಾಣು : ಅವಧಿಜ್ಞಾನಿಗಳ ಪೇೞ್ಕೆಯಿಂ ತಾರ್ಕಂಡುದನಿಂತೆಂದು ಪೇೞ್ದಂ (ವರ್ಧಪು. ೩-೬೦ ವ). [<ತಾರ್ಕಣೆ + ಕಾಣ್]

ತಾರ್ಕಾಣಿ 'ತಾರ್ಕಣೆ' ನೋ.

ತಾರ್ಕಾಣೆ 'ತಾರ್ಕಣೆ' ನೋ.

ತಾರ್ಕಿಕ (ಗು). ೧. ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ : ಹಯಶಾಸ್ತ್ರಾದ್ವೈತ ಗಾಂಧರ್ವ ತಾರ್ಕಿಕವಿಂದ್ರಾಗಮ ವೈದ್ಯ ವಾದ್ಯ ಶಕುನೋದ್ಯದ್‌ಹೃದ್ಯ ವಿದ್ಯಾಕದಂಬಕನುಂ ಚಂದ್ರಕವೀಂದ್ರಂ (ಮದತಿ. ೧-೫೧). (ನಾ). ೨. ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ತಿಳಿದವನು ; ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞ : "ಮೇಲಱಿದು ತರ್ಕಿಪಂ ವಾದಿ ತಾರ್ಕಿಕನಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೦೬-೧೬); ತಾರ್ಕಿಕರೆರ್ದೆಗೊಂಡುದುಪನ್ಯಾಸಮಾ ಸಭಾಮಂಡಳದೊಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೮-೧೪೯) : ತಾರ್ಕಿಕರ ಕಂಡು ಆಡುವೆ ಹಾಡುವೆ ಸಹಜಗುಣವೆನ್ನಲಿಲ್ಲಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೨೮೬); ಜರಿಜರಿದು ಕರಗುತ್ತ ಬೆಂದುದಾಗಳೆ ನೆರೆದ ತಾರ್ಕಿಕವೃಂದವುಂ (ಬಸವು. ೫೪-೮೦) ; ಸರಸಕವಿಗಳು ತಾರ್ಕಿಕರು ವರಭರತನಿಪುಣರು ಗಾಯಕರು . . . ರಂಜಿಸಿತು (ಕುಮ್ಯಾಉ. ೨-೨೬) ; ಇಂತಿರಲು ವಾದದಲಿ, ತಾರ್ಕಿಕರ ಮೋದದಲಿ . . . ಹೊತ್ತು ಕಳೆಯುವುದೇಕೆ (ಪಾಂಚಜ. ೪೪-೧೪) . ೩. ತರ್ಕಬದ್ಧವಾದುದು : ಈ ರೀತಿಯ ತೀರ್ಮಾನ ತಾರ್ಕಿಕವಾಗಿ ಕಂಡುಬಂದರೂ ತಪ್ಪಾಗಿರುವುದು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡುತ್ತದೆ (ಶಿಕ್ಷದ. ೫೪೨). [ಸಂ.]

ತಾರ್ಕಿಕಚಕ್ರವರ್ತಿ (ನಾ). ತಾರ್ಕಿಕರಲ್ಲಿ ಅಗ್ರಗಣ್ಯ, – ಶ್ರೇಷ್ಠ : ಆತ್ರೇಯ ಗೋತ್ರಪವಿತ್ರಚರ್ತುರ್ದಸಪ್ರಮಾಣಸಿದ್ಧಾನ್ತಬ್ಯಾಖ್ಯಾತ ತ್ತಾರ್ಕ್ಕಿಕ ಚಕ್ರವರ್ತ್ತಿ (ಸೌಇಇ. VI, ೫೬೦-೨೩ ; 1077). [ತಾರ್ಕಿಕ + ಚಕ್ರವರ್ತಿ]

ತಾರ್ಕಿಕಶಾಸ್ತ್ರ (ನಾ). = ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರ : ಕಡಿದಾಡಿದರೆ ಫಲವೇನು ತಾರ್ಕಿಕಶಾಸ್ತ್ರಯುಕ್ತಿಯಲಿ (ಗಗತಾ. ೧೨-೮೬). [ತಾರ್ಕಿಕ + ಶಾಸ್ತ್ರ]

ತಾರ್ಕಿಗ (ನಾ). = ತಾರ್ಕಿಕ ೨ : ಜಟಾಧರ ದ್ವಿಜ ದಿಗಂಬರ ತಾರ್ಕಿಗ × ದಿಗಳ್ (ಸೌಇಇ. XX, ೦೦೧-೩೦ ; 1129). [<ಸಂ. ತಾರ್ಕಿಕ]

ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯ (ನಾ). ೧. ಗರುಡ ; ವೈನತೇಯ : "ವಿಹಂಗರಾಜಃ, ಗರುಡಃ, ಗರುತ್ಮಾನ್, ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯಃ . . . ಕಶ್ಯಪನಂದನಃ ಈ–೧೦ ಗರುಡನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು.೬-೩೧) ; ಪುಂಡರೀಕಾಕ್ಷಂ ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯನಂ ಸ್ಮರಿಯಿಸೆ . . . ಬಂದಂ ವಿಹಂಗಾಧಿಪಂ (ಜಗವಿ. ೧೩-೩೬ ವ) ; ಅಕ್ಷಿಶ್ರುತಿಯಂ ಕಂಡ ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯನಂತೆ ರೂಕ್ಷಭಾವಮನಪ್ಪುಕೆಯ್ದಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೪ ವ); ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯನ ಸೆಜ್ಜೆಯೊಳಗಿಹ ದಂದಶೂಕನನರ್ಚಿಸುವರೊಲಿದು (ಕುಮ್ಯಾಉ. ೪-೨೦). ೨. (ಉತ್ತಮ ಜಾತಿಯ) ಕುದುರೆ, – ಅಶ್ವ : "ಹರಿ ತುರಗಂ . . . ಹಯಂ ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯಂ . . . ರಥ್ಯಮೆನೆ ಕುದುರೆಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೮೧-೧೨). [ಸಂ.]

ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯಧ್ವಜ (ನಾ). ಧ್ವಜದಲ್ಲಿ ಗರುಡನ ಚಿಹ್ನೆಯುಳ್ಳವನು; ವಿಷ್ಣು. [ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯ + ಧ್ವಜ]

ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯರಥ (ನಾ). ೧. ಗರುಡನನ್ನು ವಾಹನವನ್ನಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು ; ವಿಷ್ಣು. ೨. (ಉತ್ತಮವಾದ) ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ತನ್ನ ರಥಕ್ಕೆ ಹೂಡಿಕೊಂಡವನು. ೧, ೨ : ಬುಧಲೋಕಾಶ್ರಯನೆಂಬ ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯರಥನೆಂಬಬ್ಜಾಯತಾಕ್ಷಂ ದಲೆಂಬ . . . ಪೆಸರ್ಮೆಯಿಂ ನೋಡೆ (ಎಕ V. ಅರಸೀ. ೩೮-೭ ; ಸು. 1200). [ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯ + ರಥ]

ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯಶೈಲ (ನಾ). (ವಿಷವನ್ನು ಪರಿಹಾರ ಮಾಡುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಂಜನ,–ರಸಾಂಜನ. [ಸಂ.]

ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯಸ್ಥ (ನಾ). ಗರುಡನ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತವನು ; ವಿಷ್ಣು : ಶಂಖಚಕ್ರೋರುತರಗದಾಪಾಣಿಯುಂ ತಾರ್ಕ್ಷ್ಯಸ್ಥನಂ ಏನೆಂದಪೆಂ ಪೀತವಾಸನಂ ಶಾಮನಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೧೦-೧೨). [ಸಂ.]

ತಾರ್ಗೂಡು, ತಾರಂಗೂಡು (ಕ್ರಿ). ಒಟ್ಟುಗೂಡು ; ಸಂದಣಿಸು : ಕಾರ್ಗಾಲದಭ್ರಮಾಲೆಗಳಮರಸರಣಿಯೊಳ್ತಾರ್ಗೂಡುತೆತ್ತಲುಂ ನಿಬಿಡಮಪ್ಪಂದದಿಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩-೪೦). **ತಾರುಗೂಡು :** ಉತ್ತರದ ಸಾಗರಂ ದಕ್ಷಿಣದ ವನನಿಧಿಗಳೊಂದೆಡೆಯ ತಾರುಗೂಡುವ ತೆರದೆ (ಘೋರಾಸು. ೭). [ತಾಱು$_3$ + ಕೂಡು$_1$]

ತಾರ್ಗೊಡು (ಕ್ರಿ). ಶಕುನವನ್ನು ಸೂಚಿಸು : ಎಡದೊಳ್ಪಿಂಗಲಿ ಮುಟ್ಟು ಮೇಲ್ವಱಿದುದಿಂಬಿಂದೊಂದೆ ತಾರ್ಗೊಟ್ಟು ಪೂಗಿಡುವಂ ಸಾರ್ದುದು (ಅನಂಪು. ೧೩-೭೩). [ತಾಱ್$_2$ + ಕೊಡು$_1$]

ತಾರ್ಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪುಗೂಡು ; ಜೊತೆಗೂಡು ; ಒಟ್ಟಾಗು : ಆರ್ಗೆ ಬೇಡಾ ಹೆಣ್ಣು ಯುವರಾಜಗಿರಲೆಂದು ತಾರ್ಗೊಂಡು ತಾವೆಣಿಸಿದರು (ಭರಜ. ೫೬-೧೩) ; ಸ್ವರ್ಗಪಥವ ಬಹುಪ್ರಜೆ ಗಳಿಸಿತು ಕೂಡೆ ತಾರ್ಗೊಂಡು ನೃಪನ ಕೀರ್ತಿಸಿತು (ಭರಜ. ೭೩-೧೩೧). [ತಾಱು$_3$ + ಕೊಳ್$_1$]

ತಾರ್ಣ (ಗು). ಹುಲ್ಲಿನ ; ತೃಣದ : ಪೆರ್ಮಲಿಗಳ್ ಪೊರಳ್ದು ಪೋದುದಂ ಪಿಸುಣ್ಪೇೞ್ವ ಜೀರ್ಣ ತಾರ್ಣ ಸ್ಥಳಿಗಳುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೬೫ ವ). [ಸಂ.]

ತಾರ್ತಮ್ಯ(ನಾ).=ತಾರತಮ್ಯ : ತಾರ್ತಮ್ಯ ಸರಸೋಕ್ತಿ ವಿರಸ ಸಲ್ಲಾಪದಿಂ (ಪರಶು. ೧೨-೨೫). [<ಸಂ. ತಾರತಮ್ಯ]

ತಾಮುರ್ಟುಟ್ಟು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಬಿಸಿಯಾಗಿ ತಾಕು; ಉಷ್ಣವಾಗಿ ತಾಗು: ಕೊಳನಂ ಪುಗಿಸೆ ಮೆಯ್ಯ ಬೆಂಕಿಯುಂ ಚುಯ್ಯೆಂದು ನೊರೆಗಟ್ಟಿ ಬಿಸಿಯ ತೆರೆ ತಾಮುರ್ಟುಟ್ಟಿ [ಪಾಠಾಂ. ಕಾಯ್ಪು ಮುಟ್ಟಿ, ತನುಮುಟ್ಟಿ] ಸೆಕೆಯುಸಿರ್ ಭುಗಿಲನೊಗೆದುದು (ಗಿರಿಕ. ೪-೧೧೯ ವ) ; ಬಿಸಿಯ ತೆರೆ ತಾಮುರ್ಟುಟ್ಟಿ ನೊರೆಗಟ್ಟಿ ಕುಕ್ಕುಳಂಗುದಿವ ಬಿಸುನೀರೊಳ್ ನಿಲಲಾಱದೆ(ಗಿರಿಕ. ೯-೨೭ ವ). [ತಾಱು$_1$ + ಮುಟ್ಟು$_1$]

ತಾಮುರ್ಟ್ಟು$_2$ (ನಾ). ೧. ಸೋಂಕು ; ಸ್ಪರ್ಶ : ಕಟ್ಟಿದಿರೊಳ್ ತಾಮುರ್ಟ್ಪಾಗೆ . . . ಬರ್ಪ ಮನೆಯಾಣ್ಮನ ಸರಮಂ ಭೋಂಕೆನೆ ಸಮೀಪದೊಳ್ ಕೇಳ್ದು (ಪಂಚತಂ. ೭೪-೧೦) ; ತೀಡಿತ್ತೊಂದೊಂದಱಿಂ ತಣ್ಗೞಿದುೞುಗಲ ತಾಮುರ್ಟ್ಟಿನೊಳ್ ಸಂದು ಸಂದೋಲಾಡುತ್ತುಂ . . . ಮಾತರಿಶ್ವಂ (ಲೀಲಾವ. ೬-೭೭) ; ಬಂಬಲ್ದೆರೆಯ ತಾಮುರ್ಟ್ಟಿಂ ಪುಟ್ಟಿದ ತಣ್ಗಾಳಿಯ ಸೋಂಕಿಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೩-೧೦೦ ವ); ಬಾೞೆಯೆಲೆಯ ತಾಳ ವೃಂತದ ತಣ್ಣೆಲರ ತಾಮುರ್ಟ್ಟಿನೊಳಳವಿದಪ್ಪಿದಾಕುಳತೆಯಿಂ . . . ಕಳವಳಿಸಿ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೧೯ ವ); ಬೀಸುವ ಚಂದಳಿರ ತಣ್ಣೆಲರ ತಾಮುರ್ಟ್ಟಿನೊಳಂತಾನುಂ ತೆಪ್ಪತ್ತಳಾಗಿ (ಚಂದ್ರಭ್ಯ. ೫-೧೭ ವ). ೨. ಎದುರು ; ಸಮಕ್ಷ; ಮುಂಭಾಗ: ಅವು ತಾಮುರ್ಟ್ಟಿನೊಳೊರ್ಮೆ ಕಂಡು ಕಿಡಿಯಂ ಕೆಂಡಂಗಳಂ ಸೂಸೆ (ಅರ್ಧನೇ. ೪-೧೨೦) ; ವಿಕೃತವದನನಾಭೀಳರಕ್ತೇಕ್ಷಣಂ ಪೆರ್ಬುಲಿ ತಾಮುರ್ಟ್ಪಾದುದಂ [ಪಾಠಾಂ. ತಾಂ ಮುಂದಾದುದಂ] ಸಂಕಟದ ಸರಣಿಯೊಳ್ ಕಂಡು (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩-೩೨) ; ತಾಮುಮಾ ಕ್ರಮದೊಳೆ ಬರುತ್ತುಂ ತತ್ಪದಾರ್ಥದೊಳು ತಾಮುರ್ಟ್ಪಾಗೆ ಮರಳಲೆಡೆಯಿಲ್ಲದೆ ಮನಂಗುಂದೆ (ಮಹಾನೇ. ೪-೧೩೩ ವ). [<ತರ್ + ಮುಟ್ಟು$_2$]

ತಾಮುರ್ಟ್ಟು$_3$ (ನಾ). ಗುಂಪು; ಸಂದಣಿ: ಸೋದರಿಯರು ಕೂರ್ಮೆಯಿಂ ಕಂಡರು ರಾಮನ ಪೆಣ್ಗಳ ತಾ[ಪಾಠಾಂ. ಕಾ]ಮುರ್ಟ್ಟಿನೊಳಗೆಯ್ತಂದು (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೦-೮೭). [ತಾೞು$_3$ + ಮುಟ್ಟು$_2$]

ತಾರ್ಯ (ಗು). ೧. ದಾಟಬಹುದಾದ. ೨. ಜಯಿಸಬಹುದಾದ. [ಸಂ.]

ತಾರ್ವರಿ (ಕ್ರಿ). ಶಕುನವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿ ಹಾರು : ಪ(ಱ)ರಗಲ್ ಕೇಳ್ ತ್ವರಿತದೆ ತಾರ್ವರಿಯಲ್ ಪೋಪಾಗ(ಪಂದು)ವಾಯಸಂ ಯೆಡದೆಸೆಯೊಳ್ ಸರಮಾಗೆ ಪೋಗೆ ಬೆಳೆಗುರ್ವರೆಯ(ಯಿ)ಂ ಬರ್ಪಲ್ಲಿ ಬಲನೊಳಧಿಕಂ ಬೆಳೆಗುಂ (ಜಟ್ಟಮು. ೯-೩೫). [ತಾಱ್$_2$ + ಪರಿ$_2$]

ತಾಲ, ತಾಳ$_2$ (ನಾ). ೧. ಅಂಗೈ ; ಕರತಳ. 'ತಾಲಸಂಪುಟ' ಪರಾ. ೨. (ಹೆಬ್ಬೆರಳು ಮತ್ತು ನಡುಂಬೆರಳುಗಳಿಂದ ಅಳೆಯಲಾಗುವ) ಒಂದು ಚಿಕ್ಕ ಅಳತೆ,– ಪ್ರಮಾಣ ; ಗೇಣು : ಹನ್ನೆರಡು 'ಅಂಗುಲ' ಗಳನ್ನು ಹಾಕಿದರೆ ಒಂದು 'ತಾಲ' (ಭಾರದ. ೫೦೭). ೩. ಕೈತಟ್ಟುವಿಕೆ : ಚಪ್ಪಾಳೆ. ೪. ತಾಪಾಳ ; ಅಗುಂಳಿ. ೫. ಹಳದಿಯ ಬಣ್ಣದ ಗಂಧಕ ಮಿಶ್ರಿತವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖನಿಜ : (Arsenic. ಪಾರಿನಿ. ೬). ೬.ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ತಾಳೆ; ಪನೆ: "ತೃಣರಾಜಃ, ತಲಃ, ತಾಲಃ– ಈ ೩ ತಾಟಿ^{3}" (ಹಲಾಯು. ೩೨-೩೯); ಆಲದಿಂ ಬೇಲದಿಂ ಸಾಲದಿಂ ತಾಲದಿಂ ಜಾಲದಿಂದಾ ಕಾಡೆಸೆದುದು (ನಂದಿಮಾ. ೧೩-೧೨) ; ತಮಾಲ ತಾಲ ಬಂಧುರ ಪನಸಾಮ್ರಮಾಧವಿ (ಶ್ರೀಮಹಾ. ೧-೪೭) ; ಮಧೂಕ ತಾಲ ತಕ್ಕೋಲ . . . ಸುಮನಸಭರಿತವಾಗಿ ಶೋಭಿಸುತ್ತಲಿತ್ತು (ಪುರಾವಿ. ೯೬). ೭. ಕಂಚು ಮುಂತಾದ ಲೋಹದಿಂದ ಮಾಡಿದ ಚಪ್ಪಟೆಯಾದ ಜತೆವಾದ್ಯ. ೮. [ಸಂಗೀತ] ಹಾಡುವಾಗ ಅಥವಾ ವಾದ್ಯವನ್ನು ಬಾರಿಸುವಾಗ ನಿಯತಕಾಲಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ಕಾಲವನ್ನು ಅಳೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಕೈಗಳಿಂದ ಹಾಕುವ ಪೆಟ್ಟು,– ಏಟು : ಥಕ ಥೈಥೈ ಧಿಕಿ ತಟತೋಂ ಇದೇ ತಾಲ ಮಳೆಯದೋ (ಅರಳು. ೪೦೫-೯). ೯. [ಛಂದ] ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದ. **ತಾಳ$_2$:** ೨. "ತಾಳಮೆನೆ ಗೇಣೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೯೬–೧೦) ; ಶಾಸ್ತ್ರ ರೀತ್ಯಾ ೧೦೮ ಅಂಗುಲವೆಂದರೂ ಒಂದೇ ಅಥವಾ ಒಂಬತ್ತು 'ತಾಳ'ವೆಂದರೂ ಒಂದೇ (ಭಾರದ. ೫೦೭). ೪. ಬಾಗಿಲ ತಾಳ ಭದ್ರವಾಗಿ ಹಾಕಿದೆಯೆ (ಮಲಮ. ೨೨೭). ೬. ಗುಗ್ಗುಳ ಹೊನ್ನೆ ಚೆನ್ನಗಿ ತಾಳ ಹಿಂತಾಳ (ತೊರರಾ. ೩-೧-೨೮) ; ಸಾಳ ರಸಾಳ ತಾಳತಿಲಕಾಮಳ ತಿಪ್ಪಲ (ಯಾದವ. ೧-೩೫). ೭. "ತಾಳಂ ವಾದ್ಯೋಪಕರಣವುಂ" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೨೬೧) ; ಮರ್ದಳೆ ಝಲ್ಲರಿ ಮುಕುಂದ ತಾಳ ಕಾಹಳ ಶಂಖ ವಂಶ ವೀಣಾ ಸ್ವರಂಗಳೆಸೆಯೆ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೮೩-೨೮); ಕರಡೆಯ ತಾಳದ ಪಟಹದ ಮದ್ದಳೆಯ ಮಿಕ್ಕಾ ವಾದ್ಯಮುಮೊಳವೇ (ಗದಾಯು. ೩-೪೯) ; ಹಲಾಯುಧನು ತಾಳವಂ ಹೊಯ್ದನು (ಬಸವು. ೩೬-೪೪) ; ಆಗಸವನು ಅವನಿಯಂ ಕಿಳ್ತು ತಾಳವನೊತ್ತುವರ್ (ಚಬಸು. ೪೮-೪೩) ; ತಾಳ್ಯಾಕ ತಂತ್ಯಾಕ ರಾಗದ ಚಿಂತ್ಯಾಕ (ಗರಿ. ೧೨೨-೬). ೮. ಭೇತಾಳಂಗಳ್ . . , ತಾಳಲಯಕ್ರಮದೆ ಕುಣಿಯೆ ಭಯಮಯನಾದಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೯೩); ತಾಳದ ಲಯಮಂ ನಿಱಿ ನೀಳಾಳಕ ಹಾರದ ಪೊದಟ್ಟ ಮುತ್ತಂಬವು ಮುಮ್ಮೇಳಿಸಿ ಕೈಕೊಂಡುವು ಲುಳಿತಾಳಕಿ ಕೈಕೊಂಡಳೆಂಬುದೊಂದಚ್ಚರಿಯೆ (ಆದಿಪು. ೯-೨೪) ; ತಾಳ ಪತ್ಯಮನೂನಪತ್ರಂ ಪೊಟ್ಟವಣೆ ಸಾರಣಮಲರ್ದಿರಲು (ಬಸವು. ೧೯-೮); ಪಲತೆಱನ ತಾಳಗಳ ಜತಿಗಳನಳವಡಿಸಿ . . . ನುಡಿಸೆ (ಸಾಕ್ಯಭಾ. ೧೮-೫೬); ಮೇಳ ಕೂಡಿಸದೆ ತಾಳ ಬಡಿದ ಹಾಗೆ (ಗಾದೆ). ೯. 'ತಾಳವೃತ್ತ' ಪರಾ. ೧೦. ಕಾಲದ ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣ : "ಕ್ರಿಯಾಪ್ರಮಾಣಮಂ ತಾಳ ಮೆಂಬುದು" (ಹಲಾಯು ೧೬-೯೪) ; "ಹೊತ್ತು ಕ್ರಿಯಾಪ್ರಮಾಣಂ ತಾಳಮೆನಿಕು" (ಮಂಗರಾ. ೨೪-೬).

ತಾಳಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಕುಣಿ=ಹೇಳಿದಂತೆ ಕೇಳು: ಅವನು ನಿನಗೆ ಗೊತ್ತೇ ಇದೆ, ನಿನ್ನ ತಾಳಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಕುಣಿಯುತ್ತಾನೆ (ದೊರೆಕನ್ನ. ೨೨೪). **ತಾಳದವಳ್**=ತಾಳವೆಂಬ ವಾದ್ಯವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವಳು: ತಾಳದವಳ್ ನೀನೀ ಘನತಾಳಂಗಳನೆಂತು ಪೊತ್ತು ತಲ್ಲಟಗೊಂಬೈ (ಚಕವಿ. ೬-೧೩೦). [ಸಂ.]

ತಾಲಕ, ತಾಳಕ (ನಾ). ೧. ಬಿಚ್ಚೋಲೆ ; ಕರ್ಣಪತ್ರ: (ಕ). ೨. ಅರಿದಾಳ; ಹರಿತಾಲ; **ತಾಳಕ:** ೧. ತಾಳಕಃ, ತಾಳಪತ್ರಂ (ಕರ್ಣಪತ್ರಂ) –ಈ ೨ ಕಿವಿಯೋಲೆ" (ಹಲಾಯು. ೯೧-೪೦೨) : "ತಾಳಕಂ ತಾಳಪತ್ರಂ ಕರ್ಣದೋಲೆ" (ಮಂಗರಾ. ೯೯-೨೩). ೨. ತಾಳಕದ ಸತ್ವವನು ಮೇಳಯಿಸಿ ರಸದೊಳಗೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೯೬೩) ; ತಾಳಕ ಮೂರು ವರಹ ತೂಕ, ಕಲ್ಲ ಸುಣ್ಣ ನಾಲ್ಕು ವರಹ ತೂಕ . . . ಸಣ್ಣನಾಗಿ ಅರೆದು (ಸಕವ್ಯ. ೬೩). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ ; ತಾಳೆ ; ಪನೆ : "ಖರತಳಂ– ತಾಳಕ" (ಓಷಧಿ. ೪೩) : ತಾಳಕದ ಹಣ್ಣಂ ಮೊಲೆಹಾಲಲ್ಲಿ ತೇದು ನಸ್ಯ ಮಾಡೆ ಅರೆದಲೆಬೇನೆ ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿವ್ಯವಿ. ೭೨) ; ಹೇಮಮಾಕ್ಷಿಕ, ತಾಳಕ . . . ಪಾದರಸ ಇವಿಷ್ಟನು ಸಮಾಂಶವಾಗಿ ಎಮ್ಮೆಯ ಹಾಲಿಂದ ಮರ್ದಿಸಿ ಏಳುದಿನ ಮುಖಕ್ಕೆ ಲೇಪವಂ ಮಾಡಲು ಮುಖದ ಕಪ್ಪು ತಿಳಿವದು (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೧೪೭). [ಸಂ.]

ತಾಲತರು, ತಾಳತರು (ನಾ). ತಾಳೆಯ ಮರ : ಪಂಪಾಸರಸ್ತಟದಿ ಬಲ್ಬೆಳೆದ ತಾಲತರುವೊಂದೊಂದುಮವನೊಂದೆ ಬಾಣದಿಂ ಜಜ್ಜರಿತವಾಗಿ ಕೆಡೆವುವು (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೯೭-೩೩೫) : ಉನ್ನತ ತಾಲತರುಗಳಿಂದಲೂ ಬಹುವಿಧ ವೃಕ್ಷ ಸಂಪತ್ತಿನಿಂದಲೂ . . . ಅಲಂಕೃತವಾಗಿದ್ದ ಆ ಸೌಧ ತುಂಬ ರಮಣೀಯವಾಗಿತ್ತು (ಪುನರು. ೨೦೦). **ತಾಳತರು :** ತಾಳತರು ವಿತತಿಯೊಳ್ ಬೇತಾಳಂಗಳ್ಮೊೞಿದು ತೆೞಿದು ಬಾಯ್ಗಳಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೯೩) ; ತಾಳತರುವನು ಮುಱಿದು ಸಮರಾಭೀಳ ದುಂದುಭಿಯಟ್ಟೆಯನು ತುದಿಗಾಲಲೊದೆದು (ತೊರರಾ. ೪-೨ ಸೂಚನೆ). [ತಾಲ + ತರು$_2$]

ತಾಲಧ್ವಜ, ತಾಳಧ್ವಜ (ನಾ). ೧. ತಾಳೆಯ ಮರದ ಚಿಹ್ನೆಯನ್ನು ಬಾವುಟದಲ್ಲಿ ಉಳ್ಳವನು ; ಬಲರಾಮ : "ಬಲದೇವಃ . . . ತಾಲಧ್ವಜಃ, ಏಕಕುಂಡಲಃ . . . ಹಲಾಯುಧಃ – ಈ ೧೮ ಬಲದೇವನ ಪೆಸರ್" (ಹಲಾಯು. ೬-೨೯) : ತಾಲಧ್ವಜಂಗೆ ದಿವ್ಯವಿನೀಲಾಂಬರಮೇಕಕುಂಡಲಂ ಬಂದವುದಾ ಶೈಲಾಗ್ರದೊಳಂತವಱಿಂ ನೀಲಾಂಬರನೇಕಕುಂಡಲಂ ತಾನಕ್ಕುಂ (ಜಗವಿ. ೮-೦೭). **ತಾಳಧ್ವಜ:** ೧. "ತಾಳಧ್ವಜಂ ರಾಮನೆನಲು ಬಲನಕ್ಕು"

(ಮಂಗರಾ. ೭-೨೦). ೨. ಭೀಷ್ಮ : ವಿಕ್ರಮಾರ್ಜುನನ ಭುಜಬಲಮುಮಂ ಕಂಡು ಕನಕತಾಳಧ್ವಜಂಗೆ ಪನ್ನಗಧ್ವಜನಿಂತೆಂದಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೧೩ ವ): ಕನಕತಾಳಧ್ವಜನುಂ ದೇವವ್ರತಿಯುಂ . . . ಆಹವಭೀಷ್ಮನುಮೆನಿಸಿದ ಭೀಷ್ಮನ ಶರಶಯನದೊಳಂ . . . ಸುಯೋಧನಂ ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತನಾಗಿ (ಗದಾಯು. ೨-೧೦ ವ). [ತಾಲ + ಧ್ವಜ]

ತಾಲನಂದನ (ನಾ). ತಾಳೆಮರಗಳ ಗುಂಪು, – ತೋಪು : ತೀರ ಭಾಸುರ ತರ ತಾಲ[ಪಾಠಾಂ. ಳ]ನಂದನದಲಂಪು ಪುಳಿಲ್ಗಳಡರ್ಪು ಚೆಲ್ವ ಬಿತ್ತರಿಸೆ (ಶಬಶಂ. ೧-೩೪). [ತಾಲ + ನಂದನ]

ತಾಲಪತ್ರ, ತಾಳಪತ್ರ (ನಾ). ೧. ತಾಳೆಯ ಮರದ ಎಲೆ, – ಪತ್ರ. ೨. ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಆಭರಣದಂತೆ ಧರಿಸುವ ತಾಳೆಗರಿಯ ಸುರುಳಿ; ಬಿಚ್ಚೋಲೆ. ೩. (ಬರೆಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ) ತಾಳೆಯ ಮರದ ಎಲೆ,– ಓಲೆಯ ಗರಿ ; ತಾಡೋಲೆ. **ತಾಳಪತ್ರ :** ೨. "ತಾಳಕಃ, ತಾಳಪತ್ರಂ (ಕರ್ಣಪತ್ರಂ)—ಈ ೨ ಕಿವಿಯೋಲೆ" (ಹಲಾಯು. ೯೧-೪೦೨): "ತಾಳಕಂ ತಾಳಪತ್ರಂ ಕರ್ಣದೋಲೆ" (ಮಂಗರಾ. ೯೯-೨೩). ೩. ತಾಳಪತ್ರಗಳಱಿವುವೇ ಲಿಪಿಯ (ಜೀವಂಧ. ೧-೨೦); ಕನ್ನಡನಾಡಿಗೆ ಕಾಗದ ಬರುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ತಾಳಪತ್ರವೇ ಲೇಖ್ಯವಸ್ತು (ಕನ್ನಸಂ. ೪೪). [ತಾಲ + ಪತ್ರ]

ತಾಲಪರ್ಣಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪರಿಮಳ ದ್ರವ್ಯ : "ತಾಲಪರ್ಣೀ . . . ಗಂಧಿನೀ – ೫ ಮುಲೆಯೆಂಬುವ ಗ್ರಂಥಿಕ ಜಿನಸು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೨೩). [ಸಂ. ತಾಲಪರ್ಣೀ]

ತಾಲಪಾತ (ನಾ). ೧. ತಾಲವೃಕ್ಷದ ಬೀಳುವಿಕೆ,– ಪತನ : (ಕ). ೨. ತಾಳಹಾಕುವಿಕೆ ; ತಾಳಬೀಳುವಿಕೆ. ೧, ೨: ಮಂತ್ರಮಾ ಮಹಾವನಂ . . . ತಾಲ[ಪಾಠಾಂ. ಳ]ಪಾತವಿಧಿಯಂತೆ ಶಮ್ಯಾರಮ್ಯಮುಂ ತಳೋಪಲಾತಮುಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೫-೫೨ ವ). [ತಾಲ + ಪಾತ]

ತಾಲಬದ್ಧ, ತಾಳಬದ್ಧ (ಗು). ೧. ತಾಳಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡ,– ಅನುಗುಣವಾದ. (ನಾ). ೨. ತಾಳಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡುದು: ನೊಗದ ಒಂದು ಎಳೆತಕ್ಕೆ ಅಲುಗಿದ ಗೆಜ್ಜೆಗಳು ತಾಲಬದ್ಧವಾಗಿ ಲಯಬದ್ಧವಾಗಿ ರಾಗ ಗೂಡಿಸುತ್ತಿದ್ದವು (ಬಾಬಲ. ೦೩). **ತಾಳಬದ್ಧ :** ೨. ರಾಗತಾಳಬದ್ಧವಾದ ಪವಿತ್ರ ಸಂಗೀತದ ಮೊದಲ ರೂಪ ಕಂಡುಬರುವುದು ಜಯದೇವನ ಅಷ್ಟಪದಿಯಲ್ಲಿ (ಸಂಗೀಚಂ. ೬೫). [ತಾಲ + ಬದ್ಧ]

ತಾಲಬದ್ಧತೆ (ನಾ). ತಾಳಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿರುವುದು: ವಿವೇಕ ಮತ್ತು ವಾಸನೆಯ ತಾಲಬದ್ಧತೆಯಲ್ಲಿ ಜೀವನದ ಸುಸಂಗತವಾದ ಸಂಗೀತವು ಪ್ರಕಟವಾಗುವುದು (ಪ್ರಬಂಧ. ೧೧೮). [ಸಂ. ತಾಲಬದ್ಧತಾ]

ತಾಲಮಧು (ನಾ). ತಾಳೆಮರದಿಂದ ತಯಾರಿಸುವ ಮದ್ಯ,–ಹೆಂಡ : (ಕ). [ತಾಲ + ಮಧು]

ತಾಲಮಾನ, ತಾಳಮಾನ (ನಾ). ೧. [ಸಂಗೀತ] ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ ಕಾಲ ಗಣನೆ : ಕಾಲಮಾನದ ಹಾಗೆ ತಾಲಮಾನವ ಪಲ್ಲಟಿಸುತ್ತ ಹೆಜ್ಜೆಯ ಹಾಕುವೊಲು (ಸಹೀಗೀ. ೨೫-೩). (ನಾ). ೨. [ಶಿಲ್ಪಶಾ] ವಿಗ್ರಹದ ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅಳತೆ; ಹನ್ನೆರಡು ಅಂಗುಲದ ಅಳತೆ: ಆದರೂ ರೂವಾರಿಗಳು ತಾಲಮಾನ ವಿಗ್ರಹಲಕ್ಷಣ ಇತ್ಯಾದಿ ಅಂಶಗಳಲ್ಲಿ ತಮ್ಮಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಾರವಾಗಿದ್ದ ಯಾವುದೋ ಶಿಲ್ಪಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನನುಸರಿಸಿದ್ದಂತೆ ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ (ಹೊಯ್ಸಳವಾ. ೦೩). **ತಾಳಮಾನ :** ೧. "ತಾಳಮಾನದೊಳು ರೂಪಕಮೆಂಬ ನಾಮಮುಮಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೫೩-೬೨): ತಾಳಮಾನ ಸರಿಸವನಱಿಯೆ ಓಜೆ ಬಜಾವಣೆಯ ಲೆಕ್ಕವನಱಿಯೆ (ಬಸವ. ೯೯೪). [ಸಂ.]

ತಾಲಮೂಲಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ನೆಲದಾಳೆ: "ಮುಸಲೀ, ತಾಲಮೂಲಿಕಾ . . . ನೆಲತಾಳೇಗೆಡ್ಡೆಯನ್ನುವರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೩೯). [ಸಂ. ತಾಲಮೂಲಿಕಾ]

ತಾಲವನ, ತಾಳವನ (ನಾ) = ತಾಲನಂದನ: ನಮ್ಮಿ ನಾಡು "ತಾಲವನ" "ಶಾಯಕ" . . . ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿತ್ತು (ತುಳುನಾ. ೧೬). **ತಾಳವನ :** ತಾಳವನಂಗಳುಮಂ ಹಿಂತಾಳ ಕುಜಂಗಳುಮನೊಡನೆ ಕಿಟಿಲ್ಕೊಡೆ ದನುಜರ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೧-೧೧೯) ; ತಾಳವನಮಂ ಪೊಕ್ಕು ಪಕ್ವಫಲಮಂ ಕಂಡಟ್ಟಿವಟ್ಟು (ಜಗವಿ. ೪-೪೦ ವ). [ತಾಲ + ವನ]

ತಾಲವೃಂತ, ತಾಳವೃಂತ (ನಾ). ಬೀಸಣಿಗೆ: "ತಾಲವೃಂತಾಖ್ಯಮುದಕ್ಕುಂ ಪೇಟಿಲ್ ಬಿಜ್ಜಣಿಗೆಯಾಲವಟ್ಟಮುದೆಂದುಂ" (ಕವಿಕಂ. ೨೪೪) ; ವಲ್ಲ ನವ ರೌಪ್ಯದಾ ತಾಲವೃಂತವನಭವಗೊಲಿದೀವುದು (ಗುರುಚಾ. ೭-೨೦); ಕೌಸುಮ ತಾಲವೃಂತಪವನವ್ಯಸ್ತಾಳಕಂ . . . ನವ್ಯಪುಷ್ಪವಮನೋಜ್ಞಾಭರಣಂ ನಿದಾಘದೊಳೆ ಕಣ್ಗೆಂಬಾಯ್ತು ಕಾಂತಾಜನಂ (ರಾಜಶೇ. ೫-೪೭) ; **ತಾಳವೃಂತ :** "ಬೀಸಣಿಗೆ ತಾಳವೃಂತಂ ವ್ಯಜನಮಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೬೨-೨೦) ; ಜಾಲಪಾದನೆಂಬ ಶಿಷ್ಯಂ ತಾಳವೃಂತದಿಂ ಬೀಸುತ್ತಿರೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೮೯). [ಸಂ.]

ತಾಲವೃಂತಕ (ನಾ). =ತಾಲವೃಂತ : "ವ್ಯಜನಂ, ತಾಲವೃಂತಕಂ – ಈ ೨ ಬೀಸಣಿಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೫೨-೧೫೫). [ಸಂ.]

ತಾಲವ್ಯ (ನಾ). ೧. ಅಂಗುಳಿನ ಒಳಭಾಗ: ರವದ ರೌದ್ರಕೆ ಗುಹಾ ತಾಲವ್ಯದಿಂ ಭೀತಿ ಶಿಥಿಲಂ ಜಗುಳ್ದುವೆನೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೮೦-೭೭). ೨. [ವ್ಯಾಕ] ನಾಲಗೆಯು ತಾಲುವಿಗೆ ತಗುಲಿ ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಡುವ ವರ್ಣ,–ಅಕ್ಷರ : ತಾಲವ್ಯ – ಇ ಈ (ಎ ಐ) ಚವರ್ಗ, ಯಶ (ಕೃಪಿಡಿ. ೫). [ಸಂ.]

ತಾಲಾಂಕ (ನಾ). ತಾಲವೃಕ್ಷದ ಚಿಹ್ನೆಯನ್ನು ಧ್ವಜದಲ್ಲಿ ಉಳ್ಳವನು ; ಬಲರಾಮ : "ಬಲಭದ್ರಃ . . . ರೌಹಿಣೇಯಃ, ತಾಲಾಂಕಃ . . . ಬಲಃ–೧೭ ಬಲರಾಮನ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೬). [ತಾಲ + ಅಂಕ₂]

ತಾಲಿ₁, ತಾಳಿ₁ (ನಾ). ೧. (ಮದುವೆಯಾದ ಸಂಕೇತವಾಗಿ) ಸ್ತ್ರೀಯರು ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಚಿನ್ನದ ಬಟ್ಟು ; ಮಾಂಗಲ್ಯ : ಕಾವ ಪಂಕಜೇಕ್ಷಣೆಯರ ಹೃದಯಾಬ್ಜದೊಳಗೆ ಕ್ಷಣ ಬಿಟ್ಟರನೆಂದು ನೋಳ್ಪೊಡೈತಂದೊಲು ಗಿಣಿಯ ತಾಲಿಗಳೊಪ್ಪಿದುವು (ಕಂಠನವಿ. ೨೪-೩೫): ಮಕ್ಕಳು ಮನೆ ತುಂಬ . . . ಲಕ್ಷಣದ ತಾಲಿ ಕೊರಳ್ತುಂಬ ಉಳ್ಳಂಥ ಮುತ್ತೈದೆ (ಹಳ್ಳಿಯ. ೦೩೩). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ : ತಾಲಿ ಹೊನ್ನುಂಗುರದವನಿಗೆ ಮೋಹದ ಬೇಳುವೆಯನು ತಳೆದು(ಕಂಠನವಿ. ೨-೯೯): ಕರ್ಣಾಟಕದಲ್ಲಿ ಮಾಂಡಲಿಕರು ತಾಲಿ, ಚೌಕುಳಿ, ಹೊನ್ನಸರ . . . ಕಂಕಣ ಮೊದಲಾದ ತೊಡಿಗೆಗಳನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು (ಕರ್ನಾಟಕ ಜ. ೦೭೦). 'ಕಾಶಿತಾಲಿ₁' ಪರಾ. **ತಾಳಿ₁ :** ೧. ತನ್ನ ವಧುವಿನ ತಾಳಿಯಂ ಹಱಿದಿರಿಂತುಂಟೆ (ಒಲರ. ದೇ. ೦೯೩-೦೩) ; ಕೇಳಿಯ ವನಗಳಿದ್ದುವು ಪುರಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ತಾಳಿಯ ಮರಕತದಂತೆ (ಮೋಹತ. ೨-೫೩) ; ಸೀರಣಿಗೆ ಕಿವಿಯೋಲೆ ತಾಳಿ ಮೂಗುತ್ತಿ (ಕಾಲೂರ. ೫೨-೭೮). ೨. ತಾಳಿ ಹೊನ್ನುಂಗುರದವ ಬರೆ ಮೋಹದ ಬೇಳುವೆಯನು ನೀ ತಳೆದು (ಕಂಠನವಿ. ೬-೦೫೬) ; ಕೆಂಕವಣ ತೆತ್ತಿಸಿದ ತಾಳಿ ಪದಕಂಗಳ್ (ಚಕವಿ. ೫-೧೦) ; ಅಷ್ಟದಳ ಹುವು ೪೮ ತಾಳಿ ೪೮ ಅರಳೆಲೆ ೪೮ (ಎಕ. XIV, ನಂಜನ. ೨೮೯-ಶನೇ ಕಲಂ ; 1847) ; ಎಲ್ಲಾರು ಕಟ್ಯಾರ ಹತ್ತು ಹೊನ್ನಿನ ತಾಳಿ ಬೀಗುತಿ ಕಟ್ಯಾಳ ಕೈಪಾಳಿ (ಲೋಕಗೀ. ೨೭). ೩. ದೇವತೆಯ ಅಥವಾ ಪ್ರಿಯರಾದವರ ಮೂರ್ತಿಯಿರುವ ಪದಕ, – ಬಿಲ್ಲೆ : ತಾಳಿಯ ಹಱಿದು ಬಿಸಾಟಿ ಇಂಥ ಕೀಳು ದೇವತೆಗಳ ಹೆಸರಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿದ (ಪುರಂದ. ೪-೫೦ ಪಲ್ಲವಿ); ಹನ್ನೊಂದನೇ ದಿವಸ ಸತ್ತ ಮನುಷ್ಯನ ತಾಳಿಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಮನೆಯ ದೇವರೊಳಗಿಟ್ಟು ಪೂಜಿಸುವರು (ಕಭಾಗೆ. ೦೦೩).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತಾಲಿ ; ತುಳು. ತೆಲು. ತಾಲಿ, ತಾಳಿ]

ತಾಲಿ₂ 'ಥಾಲಿ' ನೋ.

ತಾಲಿ₃, ತಾಳಿ₃ (ನಾ). ೧. ತಾಳೆಮರ. ೨. ಬೆಟ್ಟದಾಳೆ. ೩. ತಾಳೆಯ ಮರದಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಹೆಂಡ: (೩). **ತಾಳಿ₃**: ೧. "ಕರತಾಳಿ ಹಿಂತಾಳಿ ತಾಳಿಯೆನಿಕ್ಕುಂ" (ಮಂಗರಾ. ೦೦೫-೦೫); ಲವಂಗ ಲುಂಗ ಲವಳೀ ಹಿಂತಾಳ ತಾಳೀ ತಮಾಳಲತಾ ಸುಂದರ ನಂದನಕ್ಕಳುರೆ ಮುಂ ತನ್ನರ್ಚಿಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೮೬); ತಾಳಿ ಹೊಂದಾಳೆ . . . ಕಿಕ್ಕಿರಿಪ ಕಾನನದೊಳು (ನವಮೋ. ೮-೯). [ಸಂ. ತಾಲೀ]

ತಾಲಿಕೆ (ನಾ). ಪಟ್ಟಿ; ಯಾದಿ: ಗ್ರಾಹಕರ ಚಂದಾ ಧನಪ್ರಾಪ್ತಿಯ ತಾಲಿಕೆಯು ಸಂಗಡ, ಕಳೆದ ಮೂರುವರ್ಷಗಳ ಗಳಿಕೆ ಬಳಕೆಯು ಲೆಕ್ಕ ಪತ್ರವನ್ನು . . . ನೋಡುತ್ತ ಕುಳಿತುಬಿಟ್ಟನು (ಇಪ್ಪಳ. ೨೬೪); ಎಲ್ಲ ವಸ್ತು ಉಪಕರಣಗಳ ತಾಲಿಕೆಯನ್ನೂ ಮಾಡತೊಡಗಿದನು (ಇಪ್ಪಳ. ೪೨೦).
[←ಅರ. ಹಿಂ. ತಾಲಿಕಾ, ತಾಲೀಕಾ]

ತಾಲಿಮ್ 'ತಾಲೀಮು' ನೋ.

ತಾಲೀಪಿಟ್ಟು 'ಥಾಲೀಪಿಟ್ಟು' ನೋ.

ತಾಲೀಮ 'ತಾಲೀಮು' ನೋ.

ತಾಲೀಮಖಾನೆ (ನಾ). ವ್ಯಾಯಾಮ ಶಾಲೆ; ಗರುಡಿಮನೆ: ರಾಮಣ್ಣನ ಓಣಿಯವರು ತಾಲೀಮಖಾನೆ ಕಟ್ಟಿಸಿದರ ನಮ್ಮ ಓಣಿಯವರೇನು ಕಡಿಮೆ ಅಲ್ಲ (ಮನೆಬೆ. ೦೭). [←ಮರಾ. ತಾಲೀಮ್‌ಖಾನಾ]

ತಾಲೀಮು, ತಾಲಿಮ್, ತಾಲೀಮ (ನಾ). ೧. ತರಬೇತಿ; ಅಭ್ಯಾಸ: ಸಮನಾಗಿ ತಾಲೀಮು ನಡೆದ ನಾಟಕಾಭಿನಯ (ಶಿ ದಾ ಉ. ೨೦೨); 'ಕಾಮರತಿ' ನೃತ್ಯದ ತಾಲೀಮಿನಲ್ಲಿ ಕಾಲೇಜು ಅಭ್ಯಾಸವನ್ನೇ ಮರೆತು ಬಿಟ್ಟ (ಕಲಾ ಜ್ಯೋ. ೬೮); ಮುಂದೊಂದು ತಂಬಿಗೆಯನ್ನಿಕ್ಕಿಕೊಂಡು ಮೊದಲು ತಾಲೀಮು ನಡೆಸಿದ (ಹುಚ್ಚುಹು. ೦೬). ೨. ವ್ಯಾಯಾಮ; ಕಸರತ್ತು: ನನಗೂ ಸ್ವಲ್ಪ ತಾಲೀಮು ಗೊತ್ತು (ಒಡ್ಡಉ. ೨೫). **ತಾಲಿಮ್**: ೩. ವ್ಯಾಯಾಮಶಾಲೆ; ಗರುಡಿ: ಉತ್ತರ ಹಿಂದೂಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಈ ಸ್ಥಳಗಳನ್ನು 'ತಾಲಿಮ್' ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ (ಕವಿಕೋ. I, ೩೭). **ತಾಲೀಮ**: ೧. ತಾಲೀಮ ಸುರು ಆಗಿತ್ತು (ಮಾವಿಕೋ. ೨೨). ೨. ಇದೇ ತಾಲೀಮನೇ ಕಲಿಸತಿರಬೇಕಾತು (ಬಿಟ್ಟಹೊ. ೪೦). [←ಅರ. ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಾಲೀಮ್]

ತಾಲು, ತಾಳು₄ (ನಾ). ಅಂಗುಳು: "ತಾಲು, ಕಾಕುದಂ – ಈ ೨ ತಾಳುಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೮೬-೩೭೭); ಮಧ್ಯಮಾ ಸಂಜ್ಞಿಕ ವಾಣಿಯೇ ಉರಸ್ಸು ಕಂಠ ತಾಲು . . . ಶಿರಸ್ಸೆಂಬ ಸ್ಥಾನಾಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ (ವಿವೇಕ. ೧೭೦); ಓಷ್ಠ ತಾಲುದ್ವಯವು (ಬಾಪಟೀ. ೨-೩). **ತಾಳು₄**: "ತಾಳು (ಲು) ಕಕುದಾಖ್ಯಮೆನಲು ತಾಳಿಗೆಯೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೯೪-೪); ತಾಳು ಕಂಠ ಓಷ್ಠಪುಟಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಸ್ಥಾನ (ಪಸಾರ. ೪೧೬). [ಸಂ.]

ತಾಲುಕ (ನಾ). ಅಂಗುಳು. [ಸಂ.]

ತಾಲುಗೆ, ತಾಳಿಕ್ಕೆ₂, ತಾಳಿಗೆ, ತಾಳುಗೆ (ನಾ). ೧. = ತಾಲುಕ: "ತಾಲು, ಕಾಕುದಃ ಈ ೨ ತಾಲುಗೆ" (ನಾಚಿರಾ. ೦೨೨); ತಾಲುಗೆಯುಮೋಷ್ಠಮುಂ ನಾಸಿಕೆಯುಂ . . . ಅಕ್ಕರಮುದಯಿಪ ತಾಣಂ (ಶಮದ. ೩೦); ಜಿಹ್ವೆಯಿಂ ಮೇಲೆ ತಾಲುಗೆಯೆಂಬ ಪೆಸರಕ್ಕುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೮೭-೩). **ತಾಳಿಕ್ಕೆ₂**: ೨. ಗಂಟಲು; ಕಂಠ: ಇಭ ಲುಲಾಯ ಕುರಂಗ ಕರಡಿಗಳ ತಾಳಿಕೆ[ಪಾಠಾಂ.ಗೆ]ಯ ತಳಕಿಳಿಹುತಗಿವುತ (ಕೊರರಾ. ೩-೧೨-೦೬); ಬೆರದ ಕಣ್ಣೂ ತಾಳಿಕೆದೆರದು ವ್ಯೆಯಿಂ ಚರಿಪ (ಕರಿಕ. ೨೦-೨). **ತಾಳಿಗೆ**: ೧. "ತಾಳು(ಲು) ಕಕುದಾಖ್ಯಮೆನಲು ತಾಳಿಗೆಯೆನಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೯೪-೪); ಬಿಲ್ಲ ಕೊಪ್ಪು ತಾಳಿಗೆಯಂ ಚುರ್ಚಿ ನೆತ್ತಿಯೊಳ್ ಮೂಡುವುದುಮಾ ನರಿ ಬಿಟುವರಿದು ಸತ್ತುದು (ಪಂಚತಂ. ೩೦೨-೦೪); ತಪನ ಪ್ರದ್ಯೋತ ಹತಿಯಿಂ ಬೆನ್ನೊಡೆದು ಬಾಯಾಟಿ ತಾಳಿ[ಪಾಠಾಂ. ಳು]ಗೆ ಬತ್ತಿ ನೆತ್ತಿ ಹೊತ್ತಿ (ಗಿರಿಕ. ೯-೨೭ ವ). ೨. "ತಾಳಿಗೆಯೆನೆ ಗಂಟಲು" (ಭಾರನಿ. ೦೯); ಮಾರಿಯ ತಾಳಿಗೆಗೆ ತುತ್ತಾದವೇ (ಕುವ್ಯಾಛೀ. ೬-೦೨). **ತಾಳುಗೆ**: ೧. "ತಾಲು, ಕಾಕುದಂ – ಈ ೨ ತಾಳುಗೆ" (ಹಲಾಯು. ೮೬-೩೭೭); ಪಾತಾಳಗಣಂಗಳಿವೆತ್ತಂ ತಾಳುಗೆವರೆಗಂ ತೆರೆದ ಬಾಯನನುಕರಿಸಿರ್ಕುಂ (ಆದಿಪು. ೦೨-೭೯); ಪೊಟ್ಟಗೊಡೆದ ತಾಳುಗೆಗಳ ರುಧಿರಜಲದೊಳ್ ಬೆರಸಿ ಪದಗೆಂಪನಾಳ್ದ ಜಾತ್ಯಶ್ವದ ಲಾಳಾಜಳದೊಳಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೭೦ ವ); ಪಲ್ ತಾಳುಗೆಯುಂ ಪೊರ್ದದಂತೆ ಪುರ್ವು ಕಿವಿಯಂ ಪೊರ್ದದಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೦೬೯); ಎತ್ತಲುಂ ತಳರದೆ ತಾಳುಗೆ ಪತ್ತಿ ಬತ್ತಿ ಬಾಯ್ಮಾಡಿ ನಾಲಗೆಗಿತ್ತುಕೊಳ ನಾಲಗೆಗಲಿಗಳುಮಂ (ಲೀಲಾವ. ೫-೧೦೪ ವ); ತಾಳುಗೆಯಸುರ್ಚಿ ನೆತ್ತಿಯು ಗಾಳಂ ಗಗನದೊಳಿಟಲ್ವ ವಾರಿಯ ಬೀರರ್ ಪಾಟಿಯೊಳಿಸೆದರ್ (ಯಶೋಚ. ೦-೫೫). [<ಸಂ. ತಾಲುಕ]

ತಾಲುಗ್ರಂಥಿ (ನಾ). ಗಂಟಲಿನ ಎರಡು ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ ಇರುವ ಗ್ರಂಥಿ,– ಗಡ್ಡೆ: ತಾಲುಗ್ರಂಥಿ (Tonsils) ಗಳು ಬೀಗಿದರೆ ನೀರು ಸಹ ನುಂಗುವಾಗ ನೋವಾಗುವುದು (ಮನಮ. ೦೦೫). [ತಾಲು + ಗ್ರಂಥಿ]

ತಾಲುಜಿಹ್ವ (ನಾ). ೧. ಕಿರುನಾಲಿಗೆ. ೨. ಮೊಸಳೆ. [ಸಂ.]

ತಾಲುಪಾಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಂಟಲುರೋಗ: ಪಿತ್ತದಿಂದ ಕಟವಾಯಲ್ಲಿ ಬೊಕ್ಕೆಗಳುಂಟಾಗಿ ಕೀವು ಸುರಿವದು. ಅದನು ತಾಲುಪಾಕವೆಂಬ ತಾಲುರೋಗವೆಂದಱಿವುದು (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೦೦೫) 'ಅಸ್ಯಪಾಕ' ಪರಾ. [ಸಂ.]

ತಾಲುಪುಪ್ಪುಟ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಂಟಲುರೋಗ: ಎಲಚಿಹಣ್ಣಿನ ಹಾಗೆ ಬಾಯಲ್ಲಿ ಬಾತು ಉಂಟಾಗಿಹುದು ತಾಲುಪುಪ್ಪುಟ ಎಂಬ ತಾಲು ರೋಗ (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೦೦೫). [ತಾಲು + ಪುಪ್ಪುಟ]

ತಾಲುರೋಗ, ತಾಳುರೋಗ (ನಾ). ಗಂಟಲಿನ ವ್ಯಾಧಿ: ಕಟವಾಯ ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಮಹಾವೇದನೆ ಉಂಟಾಗಿಹುದು . . . ಬಾಯ ಬಿಡಲೀಸದು. ಈ ಪ್ರಕಾರದಲ್ಲಿ ಇದ್ದುದನು ಕಚ್ಛಪವೆಂಬ ತಾಲುರೋಗವೆಂದಱಿವುದು (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೦೦೫). **ತಾಳುರೋಗ**: ತುರಗಕೆ ತಾಳುರೋಗಂ ತೋರ್ಕುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೦೪-೦). [ತಾಲು + ರೋಗ]

ತಾಲುಶೋಷ (ನಾ). ಗಂಟಲಿಗೆ ಬಾವು ಬರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವ್ಯಾಧಿ: ಕಟವಾಯಿ ಉರಿವಣ, ದಪ್ಪವಾಗಿ ಬಾತುಕೊಂಡಿಹಣ ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವಾತಪಿತ್ತಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದುದನು ತಾಲುಶೋಷ ಎಂಬ ತಾಲು ರೋಗವೆಂದಱಿವುದು (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೦೦೫). [ತಾಲು + ಶೋಷ]

ತಾಲೂಕ₁ 'ತಾಲ್ಲೂಕು' ನೋ.

ತಾಲೂಕ₂ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಿವಿಯ ಆಭರಣ: ತೋಡೆ ವಜ್ರದ ಮುತ್ತಿನ ಟೀಕೆ . . . ಬೆಂಡೋಲೆ ತಾಲೂಕ ದ್ರಾಕ್ಷೆಗೊಂಚಲ (ಸಿದ್ಧಪು. ೦೯-೭೪). [←ಪಾರ. ತಲ್ಕ್]

ತಾಲೂಕು 'ತಾಲ್ಲೂಕು' ನೋ.

ತಾಲೂಕುಕಚೇರಿ (ನಾ). ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಆಡಳಿತವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವ ಕಾರ್ಯಾಲಯ: ಅವರ ಹೆಸರು ಹೇಳಿದ್ದರ ಸಾಕು ತಾಲೂಕು ಕಚೇರ್ಯಾಗ ಬೇಕಾಧಂಗ ಕೆಲಸ (ವ್ಯನಿ. ೦೩).
[ತಾಲೂಕು (<ತಾಲ್ಲೂಕು) + ಕಚೇರಿ]

ತಾಲೂಕುದಾರ (ನಾ). ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಮುಖ್ಯ ಅಧಿಕಾರಿ: ಕೊಡಿಯಾಲದ ಶೀಮೆ ತಾಲೂಕುದಾರ ಸಾಹೇಬರ ಬಳಿಗೆ (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೦೨೨); ಸಾವಿರಾರು ಜಹಗೀರದಾರರು, ತಾಲೂಕುದಾರರು . . . ದುರ್ದೆಶೆಗೀಡಾಗಿದ್ದರು (ಪ್ರಬಂಧ ೫೪).
[ತಾಲೂಕು (<ತಾಲ್ಲೂಕು) + – ದಾರ₄]

ತಾಲೋಕು 'ತಾಲ್ಲೂಕು' ನೋ.

ತಾಲ್ಲೂಕು, ತಾಲೂಕ$_1$, ತಾಲೂಕು, ತಾಲೋಕು, ತಾಲ್ಲೋಕು (ನಾ). (ಅಮಲ್ದಾರರ ಅಥವಾ ತಹಸಿಲ್ದಾರರ ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟಿರುವ) ಜಿಲ್ಲೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ; ತಹಶೀಲು: ಉದ್ರೆಯ ಲಿಂಗಯ ತಾಲ್ಲೂಕು ದೊರೆಗಳ ದಂಡಿನಲ್ಲಿ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೯, ೭೧-೭; 1817); ಕರ್ನಾಟಕದ ತುಮಕೂರು ಜಿಲ್ಲೆ ಗುಬ್ಬಿ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಮುಖ್ಯವಾದ ಸ್ಥಳ ನಿಟ್ಟೂರು (ನಿಟ್ಟೂಶಾಂ. ೨): ಈ ಸಂಬಳದ ತಃಖ್ತೆಯು ತಾಲ್ಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ತನಿಖೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟು (ಗ್ರಾಮಾಕ. ೬). **ತಾಲೂಕ$_1$:** ಶಕವರುಷ ೧೭೭೦ನೆ . . . ಅಂಕೋಲಾ ತಾಲೂಕ ಮುನಸಿಫರು (ಬೊಂಕಶಾ. ೧೯೪೦, ಉಮುಟ. ೧೦೨-೨; 1771). **ತಾಲೂಕು:** ನೆಲಮಂಗಲ ತಾಲೂಕು ಪೈಕಿ (ಬೊಂಕಶಾ. ೧೯೪೦, ಸಿರಸಿ. ೨೬-೭; 1266); ಹುನಗುಂದ ತಾಲೂಕು ಆಧುನಿಕ ಸುಧಾರಣೆಗೆ ಬಹುದೂರದಲ್ಲಿರುವುದು (ಮೇದಿಮು. ೧). **ತಾಲೋಕು:** ೧. ಮೈಸೂರು ತಾಲೋಕು ಅಮಲದಾರನಿಗೆ ಸಹಾ . . . ಕೊಟ್ಟು (ಎಕ. III, ಮೈಸೂರು. ೦-೨೦; 1822). **ತಾಲ್ಲೋಕು:** ತಲಕಾಡು ತಾಲ್ಲೋಕಿಗೆ ಶೇರಿದ ಕೆಬ್ಬೆ ಹುಂಡಿ (ಎಕ. III, ತಿರುಮ. ೩೭-೩೩; 1855); ಗಡಿಪ್ರದೇಶಗಳ ತಾಲ್ಲೋಕುಗಳಿಗೆ ಬಂದು (ದ್ಗಾಲತ್. ೪೦೮).

[←ಅರ. ತಅಲ್ಲುಕಹ್; ಹಿಂ. ತಾಲ್ಲೂಕಾ, ತಅಲ್ಲುಕಾ; ಮರಾ. ತಾಲುಕಾ, ತಾಲುಖಾ]

ತಾಲ್ಲೋಕು 'ತಾಲ್ಲೂಕು' ನೋ.

ತಾವ (ನಾ). ಸುಡುವಿಕೆ: ಬೆಂಕೆಯೊಳೆ ತಾವಮಂ ಮಾಡಿ (ಲೋಕೋಪ. ೧೦-೨೯ ಟೀಕು). 'ತಾವಂಗೊಳ್' ಪರಾ.

[<ಪ್ರಾ. ತಾವ. / ಸಂ. ತಾಪ]

ತಾವಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಸುಡಿಸಿಕೊಳ್ಳು: ಆ ಎಡೆಯಂ ತಾವಂಗೊಳೆಯುಂ . . . ಉಪಶಮಿಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೧೦-೨೯). [ತಾವ + ಕೊಳ್$_1$]

ತಾವಕ (ಗು). ನಿನ್ನ ಸಂಬಂಧವಾದ; ನಿನಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ; ನಿನ್ನದಾದ: ಕೇಳು ನೃಪ ತಾವಕರ ಕೌಂತೇಯರ ಸಮಗ್ರಾಹವದ ವಿಸ್ತರ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೫-೪); ತಾವಕನ ಸಾರಥಿಯ ರಥ ತುರಗಾವಳಿಯನಾಯುಧವ ಖಂಡಿಸೆ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೪-೮); ರಕ್ಷಿಪುದೈಯ್ಯ ತಾವಕಾಂಘ್ರಿಪ್ರೀತನಂ ಲೆಂಕನಂ (ವೀಶೈಪು. ೬-೧-೪೦). [ಸಂ.]

ತಾವಕೀನ (ಗು). = ತಾವಕ: ಆ ಪದಾರ್ಥಮುಂ ತಾವಕೀನಮಿನ್ನುತ್ತರ ಮಿಲ್ಲುತ್ತರೋತ್ತರಂ ಮಾಟ್ಪುದು (ಅನಂಪು. ೬-೩೦ ವ); ಮಂಜುಳವಾಣಿ ತಾವಕೀನಂ ಕತೆಯನೊಲಿದೀಂಟಿ ಕರ್ಣಗಳ್ ತಣಿದಪವೆ (ವಂಕಾರಾ. ೩-೧-೨). [ಸಂ]

ತಾವಜು 'ತಾವುಜ' ನೋ.

ತಾವಡ (ನಾ). ತಾವರೆಮಣಿ, ರುದ್ರಾಕ್ಷೆ, ತಂಲಸೀಮಣಿ ಮುಂತಾದಂವು ಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಹಾರ, – ಮಾಲೆ: ಕಂದಿದ ವದನದ ಪಂದೆಳೆವ ರುದ್ರಾಕ್ಷೆ ತಾವಡಗಳ . . . ಮಾನಸ ಬರೆ ಋಷಿ ಕಂಡ (ಸೊಬಸೋ. ೬-೨೪): ಚದುರನೌಡಲಕಾಯ ರುದ್ರಾಕ್ಷೆಯ ಮಾಡಿ ಬದನೆಕಾಯ ಲಿಂಗವನು ಮುದದಿಂ ಧರಿಸಿದಾ ಹಸ್ತ ತಾವಡವೆಂದು ಅದಟಿಗೊಳು ಹಿಲದ ಕಾಯ (ನಿಜಶಾಂ. ೧೭-೯೮): ಮಂಜುಲ ತುಲಸಿಯ ದಂಡೆಯ ಕೊರಳ ತಾವಡದ ರಂಜಿಸುವ ಪದ್ಮಾಕ್ಷಗಳ . . . ತೇಜೋಮಯದ ಪುಂಜವೆನಿಪ ಮರಮುನಿ ನಾರದಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೮-೯); ಕೊರಳ ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಗಳ ತಾವಡ ಮೆರೆವ ಕಾಷಾಯಾಂಬರದಲಳವಟ್ಟ ಮೌನದಲಿ (ಅನಂರಾ. ೬-೧೮-೪೪). 'ಪಂಚತಾವಡ' ಪರಾ.

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಾವಟ, ತಾಟ್ಟಿಟ; ಮಲ. ತಾವಟ, ತಾಟ್ಟಟ, ತಾವಡ; ತೆಲು. ತಾವಡ, ತಾವಳ]

ತಾವಡಕೋಲು 'ತಾವಡಗೋಲ್' ನೋ.

ತಾವಡಗೋಲ್, ತಾವಡಕೋಲು(ನಾ). (ಹಾರದಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾದ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕೋಲು: ಪಿಡಿದ ತಾವಡಗೋಲ್ಗಳಿಂದತಿಮಲ್ಲರೆದ್ದರು ಸಾಧನೆಗೆ (ಭರಚ. ೬೩-೧೩). **ತಾವಡಕೋಲು:** ರತ್ನದ ತಾವಡಕೋಲ ಕೈವಿಡಿದು ತೀವಿದಾಭರಣಕಾಂತಿಯೊಳೆಯ್ದುತಿರ್ದರು ದೇವಕುಮಾರರಂದದೊಳು (ಭರಚ. ೨೭-೫೫). [ತಾವಡ + ಕೋಲ್$_1$]

ತಾವಡಹಾರ (ನಾ). = ತಾವಡ: ವನಮಾಲಿಯ ಸಲುವಾಗಿಯು . . . ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಒಂದು ಗುತ್ತಾದ ತೋರ ತಾವಡಹಾರ ಸಿದ್ಧ (ಇಪ್ಪಕ. ೪೦೭).

[ತಾವಡ + ಹಾರ$_1$]

ತಾವಡಿ (ನಾ). ೧. ಅಲೆದಾಟ; ಸಂಚಾರ: ವಿರಹಿಗೆ ಭಾವಭವಂ ತಾವಡಿ ವೇಟ್ವಂತೆ ಸುಳಿವುದುಪವನಪವನಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೧೧-೬೨). ೨. ಆಯಾಸ: ದಣಿವು. 'ತಾವಡಿಗೊಳ್' ಪರಾ. [←ತಮಿ. ತಾವಟ]

ತಾವಡಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಆಯಾಸಪಡು; ದಣಿವು ಹೊಂದು: ಅಟಿಸಿ ಪರಿಪರಿದು ಕರಂ ತಾವಡಿಗೊಳ್ವೀ ಭೀಮನ ಬೇವಸಮಿದು ನಿನ್ನ ಮನ ಮನೊನಲಿಸಿತಿಲ್ಲಾ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೪೬). [ತಾವಡಿ + ಕೊಳ್$_1$]

ತಾವಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ಹಾರವನ್ನು ತಯಾರುಮಾಡು; ಮಾಲೆಯನ್ನು ರಚಿಸು: ತಾವರೆಯ ಮಣಿಯ ತಾವಡಿಸೂದಕ್ಕೆ ಠಾವ ಕಾಣದೆ ಡಾವರಿಸುತ್ತಿದ್ದೆ (ಗುಪ್ತಮಂ. ೬೪). [ತಾವಡ + – ಇಸು$_3$]

ತಾವಣಿ (ನಾ). (?): ಉರದ ತಾವಣಿಯ ಕಿಂಕರನೊಬ್ಬ ಸಡಲಿಸೆ ಸರಿಬೆನ್ನನೌಂಕಿ ದಾಯೆಂದೂ ಧರೆಗೆ ಕಾಲಿಡದೊಂದು ಲಾಗ ಲಾಗಿಸಿತಲ್ಲಿಗೆ ರಡಾಟು ಯೋಜನವಾಯ್ತು (ಭರಚ. ೨೯-೪೩). [?]

ತಾವತಿಯಹುಲ್ಲು 'ತಾವತಿಹುಲ್ಲಂ' ನೋ.

ತಾವತಿಹುಲ್ಲು, ತಾವತಿಯಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು: "ದೃಢಪತ್ರೀ, ದೃಢೇಕ್ಷುರಾ – ಈ ಯೆರಡುಂ ತಾವತಿಹುಲ್ಲು" (ಒಷಧಿ. ೭೯). **ತಾವತಿಯಹುಲ್ಲು:** "ದೃಢತೃಣಃ-ಮೊದೆ, ತಾವತಿಯ ಹುಲ್ಲು(ಒಷಧಿ. ೭೯).

[ತಾವತಿ$_0$ + ಹುಲ್ಲು (<ಪುಲ್)]

ತಾವರೆ 'ತಾಮರೆ' ನೋ.

ತಾವರೆಕೆಟಿ 'ತಾಮರೆಗೆಟಿ' ನೋ

ತಾವರೆಕೇಸರ, ತಾವರೆಯಕೇಸರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ಪಂಚಕೇಸರಃ - ಸುರಹೊನ್ನೆ. ತಾವರೆಕೇಸರ" (ಒಷಧಿ. ೯೩). **ತಾವರೆಯ ಕೇಸರ:** "ಚಾಂಪೇಯಂ, ನಾಗಕೇಸರ, ತಾವರೆಯಕೇಸರ" (ಒಷಧಿ. ೫೭).

[ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ಕೇಸರ]

ತಾವರೆಕೊಳ 'ತಾಮರೆಗೊಳ' ನೋ.

ತಾವರೆಗಂದ (ನಾ). ಕಮಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು; ಬ್ರಹ್ಮ: "ತಾವರೆಗಂದು ಬಿದಿ ನಾಲ್ಮೊಗನೆನಲಜನೆಂಬ ಪೆಸರ್" (ಚತುನಿ. ೫): "ತಾವರೆಗಂದನು ತಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಗೆಸೆವ ನಾಮಂ" (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೯).

[ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ಕಂದ$_1$]

ತಾವರೆಗಂಪು (ನಾ). ಕಮಲದ ಪರಿಮಳ,–ಸುಗಂಧ: ಅಮಲಮುಖದಿಂದೆ ತಾವರೆಗಂಪನೆಸೆವ ಬಾಯ್ದೆಟಿಯ ಸೊಗಸಿಂದೆ ಕರ್ಪೂರದ ಕಂಪಂ . . . ಒಡಲಿಂ ಬೆರಕೆಗಂಪನೊಂದಿ ಪರಿಮಳದ ಪುತ್ತಳಿಗಳೋಯೆನೆ ಘಟ್ಟವಳ್ತಿಯರ್ ಮೆಟಿದರು (ಪದ್ಮರಾ. ೮-೮೦).

[ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ಕಂಪು]

ತಾವರೆಗಚ್ಚು (ನಾ). ತಾವರೆಯ ತುತ್ತು,– ಕಬಳ: ಕೊಂಚೆಗಳೊದಟು ಹಾಯ್ದುವು ಹಂಸೆ ತುಂಡದ ತುದಿಯ ತಾವರೆಗಚ್ಚಿನಲಿ ಬೆಚ್ಚಿದವು (ಕೊರರಾ. ೪-೧೧-೯). [ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ಕಚ್ಚು$_4$]

ತಾವರೆಗಣ್ 'ತಾವಂರೆಗಣ್' ನೋ.

ತಾವರೆಗಣ್ಣ (ನಾ). ಕಮಲದಂತೆ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳವನು ; ವಿಷ್ಣು : "ಅರಲ್ದೊಡೆಯಂ . . . ತಾವರೆಗಣ್ಣಂ . . . ಕಾವನಯ್ಯಂ–ಈ ೧೨ ವಿಷ್ಣುಗೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೧-೯) ; "ತಾವರೆಗಣ್ಣಂ ಕಾವನೈಯನುಂ ಕಾರೊಡಲಂ" (ಕವಿಕಂ. ೨೪) ; ತಾವರೆಗಣ್ಣನ ರಾಣಿಯೆನಿಸೋಲೆವಾಗ್ಯಂ (ಹಚಿಕಾ. ೧-೭) ; ತಾವರೆಗಣ್ಣನತ್ತೆಯ ತನಯನ ವೈರಿಯಪ್ಪನ ಮಾವನ ನಾದಿನಿಯ ಮಗನ ಮಕ್ಕಳುಂಡವನ ಪ್ರಭುವೆ (ಭಕ್ತಿ.ಸ. ೧೫-೩) : ತಾವರೆಗಣ್ಣಾ! ಮಾಧವಾ! ಲೋಕನಾಥಾ! ನಿನ್ನನ್ನು ವಂದಿಸುತ್ತೇನೆ (ವ್ಯಾಸಜಿ. ೩೩೭).

[ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ಕಣ್ + – ಅ$_7$]

ತಾವರೆಗಣ್ಣು 'ತಾಮರೆಗಣ್' ನೋ.

ತಾವರೆಗೆಡ್ಡೆ (ನಾ). ಕಮಲದ ಗಡ್ಡೆ : ಕುಪ್ಪಟೆಯೊಳಗೆ ತಾವರೆಗೆಡ್ಡೆ ಹುಟ್ಟುವುದೇ (ಬಸಪು. ೩೦-೨೮). [ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ)+ಗೆಡ್ಡೆ (<ಗಡ್ಡೆ)]

ತಾವರೆಗೆಣಸು (ನಾ). = ತಾವರೆಗೆಡ್ಡೆ : "ಪದ್ಮಕಂದಃ–ತಾವರೆಗೆಣಸು" (ಒಷಧಿ. ೯೩); ನೈದಿಲೆಗೆಡ್ಡೆ, ತಾವರೆಗೆಣಸು, ಅಶ್ವಲಾಯನ ದರ್ಭೆ ಬೇರು . . . ಪಾಕದಲ್ಲಿಳುಹಿ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಲೇಪಿಸೆ . . . ಮೂರ್ಛೆ ಸಹ ಮಾಣುವುವು (ಸಕವೈ. ೮೫) ; ತಾವರೆಗೆಣಸನೆ ಮೆಯ್ದು . . . ಮಲಗಿರುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ (ವಡಕಾ. ೧೦). [ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ಗೆಣಸು (<ಗೆಬಸು)]

ತಾವರೆಗೆಯ್ಯ, ತಾವರೆಗೈಯಂ (ನಾ). ಕಮಲವನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿರುವವನು; ಪದ್ಮಹಸ್ತ; ಸೂರ್ಯ: "ತಾವರೆಗೆ[ಪಾಠಾಂ. ಗ]ಯ್ಯ ತಾವರೆಗೆಳೆಯ ನೇಸಱಿಂದು ಬಾನ್ಮಣಿ" (ಕಬ್ಬಿಕೈ. ೪೪) ; "ರವಿಗೆ ತಾವರೆಗೆಳೆಯ ನೆಂದು ತಾವರೆಗೆಯ್ಯನೆಂದಕ್ಕು" (ಕಶರ. ೪೪). **ತಾವರೆಗೈಯ :** "ತಾವರೆಗೆಳೆಯಂ, ಪಗಲ ಬೊಜಂಗಂ . . . ತಾವರೆಗೈಯಂ, ಗರಂಗಳಾಣ್ಮಂ–ಈ ೧೧ ಸೂರ್ಯನ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೩-೨೮).

[ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ಕೆಯ್$_2$ + – ಅ$_7$]

ತಾವರೆಗೆಳೆಯ (ನಾ). ಕಮಲಗಳ ಮಿತ್ರ; ಸೂರ್ಯ: "ತಾವರೆಗೆಳೆಯಂ, ಪಗಲ ಬೊಜಂಗಂ . . . ಗರಂಗಳಾಣ್ಮಂ–ಈ ೧೧ ಸೂರ್ಯನ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೩-೨೮): "ಬೆಂಗದಿರಂ ನೆಱೆ ಪಗಲ ಬೊಜಂಗಂ . . . ಪಿಂಗದೆ ತಾಂ ನೇಸಱಿಂದು ತಾವರೆಗೆಳೆಯಂ" (ಕವಿಕಂ. ೪೦).

ತಾವರೆಗೆಳೆಯನನುಗ = ಸೂರ್ಯನ ಮಗ ; ಕರ್ಣ : ತಾವರೆಗೆಳೆಯನನುಗನು . . . ತೆಗೆದೆಸಲು ಬೆಱಗಾಯಿತ್ತು ಸುರಕಟಕ (ಕುವ್ಯಾ.ಕ. ೭.೦೩. ೨೭-೪ ಅಡಿಟಿ.). [ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ಗೆಳೆಯ (<ಕೆಳೆಯ)]

ತಾವರೆಗೆಱೆ 'ತಾಮರೆಗೆಱೆ' ನೋ.

ತಾವರೆಗೈ 'ತಾಮರೆಗೈ' ನೋ.

ತಾವರೆಗೈಯ 'ತಾವರೆಗೆಯ್ಯ' ನೋ.

ತಾವರೆಗೊಳ 'ತಾಮರೆಗೊಳ' ನೋ.

ತಾವರೆಗೋಲ್, ತಾವರೆಗೋಲು (ನಾ). ಕಮಲದ ಬಾಣ; ಮನ್ಮಥನ ಪಂಚಬಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು : ಗಾಡಿಕಾಱನ ತಾವರೆಗೋಲ್ಗೆ ಚಾಪವ ಮಾಡಿ ಪೂರಿತಗೆಯ್ವ ತೆಱದಿ (ಮೋಹತ. ೧೭-೪೫). **ತಾವರೆಗೋಲು:** ತಾವರೆಗೋಲು ಕಂತುವಿನೆರಡಕ್ಷಿಯೊಳು ನೆಲಸಿದುವು (ಮೋಹತ. ೨೯-೫೦).

[ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ಕೋಲ್$_1$]

ತಾವರೆಗೋಲು 'ತಾವರೆಗೋಲ್' ನೋ.

ತಾವರೆದಂಟು (ನಾ). ಕಮಲದ ಕಾಂಡ ; ಮೃಣಾಳನಾಳ : ಕರಮೆಸೆದು ತೋಱಿದುದು ತಾವರೆದಂಟಿನ ಮಿಸುಪ ನೂಲ ಪೊಸ ಜನಿವಾರಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೨೦೭). [ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ದಂಟು]

ತಾವರೆನಾಳ (ನಾ). = ತಾವರೆದಂಟು: ತೋಳು ತಾವರೆನಾಳದಂತೆ ನವಿರು ಶೈವಲದಂತೆ ನಯನವು ಮೀನಂತೆ ಕಾಂತೆ ಸರೋವರದಂತೆ (ಇಂಜಾಪ. ೧೮೭-೨೫). [ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ನಾಳ$_1$ (= ನಾಲ$_1$)]

ತಾವರೆನೂಲ್ (ನಾ). ತಾವರೆಯ ನಾರು, – ಎಳೆ : ಪೂವಿನ ಬಿಲ್ಲ ಕೊಪ್ಪನೊದೆದೇಱಿಸಿ ತಾವರೆನೂಲ ನಾರಿಯುಂ ಜೇವೊಡೆಗೆಯ್ದು (ಶಮದ. ೧೦೮ ಪ್ರಯೋ). [ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ನೂಲ್$_2$]

ತಾವರೆಬಳ್ಳಿ 'ತಾವರೆವಳ್ಳಿ' ನೋ.

ತಾವರೆಬಿತ್ತ 'ತಾವರೆಬಿತ್ತು' ನೋ.

ತಾವರೆಬಿತ್ತು,ತಾವರೆಬಿತ್ತ (ನಾ).ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ: "ಗೋಲೋಟ್ಯಂ – ತಾವರೆಬಿತ್ತು" (ಒಷಧಿ. ೫೦). **ತಾವರೆಬಿತ್ತ :** "ಕದಳಿ – ಬಾಱೆ, ತಾವರೆಬಿತ್ತ" (ಒಷಧಿ. ೨೨). [ತಾವರೆ(<ತಾಮರೆ) + ಬಿತ್ತು$_2$(<ಬಿಟ್ತು)]

ತಾವರೆಮಣಿ (ನಾ). (ಮಣಿಯಂತೆ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ) ಕಮಲದ ಬೀಜ : "ದಿಂಬಃ – ತಾವರೆಮಣಿ" (ಒಷಧಿ. ೬೪); ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಸರ, ತಾವರೆ ಮಣಿಗಳ ಸರ . . . ಸಕಲ ಪಾಪಗಳನ್ನೂ ನಿವಾರಣೆ ಮಾಡುವುವು (ಸಕವೈ. ೩೯). [ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ಮಣಿ$_3$]

ತಾವರೆಮರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ತಾವರೆ ಮರದ ಬದಣಿಕೆಯಂ ರೋಹಿಣಿ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ತಂದು ಮುಂಗೈಗೆ ಕಟ್ಟುವುದು (ಸಕವೈ. ೧೨೦). [P ಇದು 'ತಾರೆಮರ'ದ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ತಾವರೆಮೊಗ (ನಾ). ತಾವರೆಯಂತೆ ಸುಂದರವಾದ ಮುಖ : ಸಿರಿಮೊಗದವರು ತಾವರೆಮೊಗದವರ್ಮುದ್ದುಮೊಗದ ಮಿಗೆ ಚೆಲುವಿನ ಬಟ್ಟಮೊಗದವರು ನಲ್ವಗೆವೆತ್ತು ನಡೆದರೊಗ್ಗಿನಲಿ (ಮೋಹತ. ೨೪-೧೩) : ತಾವರೆಮೊಗ ಮೀನ್ ಕಣ್ಣು ನೀರಾನೆಗಳ್ಮೀವಿದ ನಡೆ . . . ಎನೆ ಭಾವಕಿ ಮೆಱೆದಳರ್ತಿಯಲಿ (ಕಂವವಿ. ೫-೪೭). [ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ಮೊಗ]

ತಾವರೆಯಕೇಸರ 'ತಾವರೆಕೇಸರ' ನೋ.

ತಾವರೆಯಕ್ಕಿ (ನಾ). ಕಮಲದ ಬೀಜ : ತಾವರೆಯಕ್ಕಿಯಂ ಕಟುವೆಯಕ್ಕಿಯುಮಂ ಸಮನಾಗಿ ಕೂಡಿಕೊಂಡಾವಿನ ದುಗ್ಧದಿಂ ಪಥಿಸಿ (ಲೋಕೋಪ. ೮-೪). [ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ಅಕ್ಕಿ$_1$]

ತಾವರೆಯರಲ್, ತಾವರೆಯರಳ್ (ನಾ). ಕಮಲಪುಷ್ಪ : ದಿನಪಂಗೆ ಕೆಯ್ಮುಗಿವಂದದೆ ಮುಗಿದಿರ್ದುವಲರ್ದ ತಾವರೆಯರಲ್ಗಳ್ (ಅಜಿಪು. ೬-೩೮): ಇಂಗಡಲಿನಂದೊಗೆತಂದು ಮರಲ್ದರಲ್ದ ತಾವರೆಯರಲಲಿ ನಿಂದ ಸಿರಿ (ಚಂಪ್ರಪು. ೭-೬೯). **ತಾವರೆಯರಳ್ :** ತಿಳಿದ ತಿಳಿಗೊಳದ ತಳಿತ ತಾವರೆಯರಳ ತಂಡುಲದ ರುಚಿಯ ಕಳಹಂಸೆ ಬಯಸುವಂತೆ (ಆದವ. ೧೬-೩೭).

[ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ಅರಲ್$_2$ (<ಅಲರ್$_2$)]

ತಾವರೆಯರಳ್ 'ತಾವರೆಯರಲ್' ನೋ.

ತಾವರೆಯಹುಲ್ಲು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು : "ಪಾನೀಯಂ – ತಾವರೆಯ ಹುಲ್ಲು" (ಒಷಧಿ. ೯೭).

[ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ಹುಲ್ಲು (<ಪುಲ್)]

ತಾವರೆಯೆಲೆವಳ್ಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಚಾರು – ನರುವಲು, ತಾವರೆಯೆಲೆವಳ್ಳಿ" (ಒಷಧಿ. ೫೬).

[ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ಎಲೆ$_1$ + ಬಳ್ಳಿ]

ತಾವರೆವಂಡು (ನಾ). ತಾವರೆಹೂವಿನ ರಸ, – ಮಕರಂದ : ತಾವರೆ ವಂಡಿನ ತನಿಸೊಕ್ಕಿಂ ಸೊಕ್ಕಿದ ಪೆಣ್ಣಂಚೆಗಳಿಂಚರಗಳೊಳಂ (ಕಾದಂಪೂ.೦೦೭).

[ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ಬಂಡು$_1$]

ತಾವರೆವಗೆ (ನಾ). ಕಮಲದ ಶತ್ರು ; ಚಂದ್ರ : ಮೂವಣ್ಣಕ್ಕೀಡಪ್ಪಂ ತಾವರೆವಗೆಯೊಂದೆ ದಿನದೊಳ್ (ವೃಷವಿ. ೪-೧೦೫).

[ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ಪಗೆ$_2$]

ತಾವರೆವಗೆಯ (ನಾ). = ತಾವರೆವಗೆ : "ತಾವರೆವಗೆಯಂ ಹಿಮಾಂಶು" (ಕರ್ಣನಿ. ೪) ; "ತಾವರೆವಗೆಯ ಚಂದಿರಂ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೧೭).

[ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ಪಗೆ$_2$ + – ಅ$_7$]

ತಾವರೆವಜ್ಜೆ (ನಾ). ಕಮಲದಂತಿರುವ ಪಾದ: ತಳಿರ್ವಜ್ಜೆಗಳ ತಾವರೆವಜ್ಜೆಗಳ ತಳತಳಿಸುವ ರನ್ನವಜ್ಜೆಗಳ ನಳಿನನೇತ್ರೆಯರ್ (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೧-೪೩). [ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ವಜ್ಜೆ]

ತಾವರೆವನೆಯ (ನಾ). ತಾವರೆಯೇ ಮನೆಯಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು; ಬ್ರಹ್ಮ: "ಅರಲಿಚ . . . ತಾವರೆವನೆಯ ಬಿದಿಯು ಬೊಮ್ಮಂ ಪರಿಕಿಸೆ ಸಲೆ ಬೇದಬಿಜ್ಜೆಗನುಮೆನೆ ಧಾತ್ರಂ" (ಕವಿಕಂ. ೨೯).
[ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ಮನೆ + – ಅ$_7$]

ತಾವರೆವಸೆಯ (ನಾ). ತಾವರೆಯನ್ನು ಪೀಠವನ್ನಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು; ಬ್ರಹ್ಮ: "ಅಂಚೆದೇರಂ, ನುಡಿವೆಣ್ಣಿನಿಯಂ . . . ತಾವರೆವಸೆಯಂ – ಈ ೮ ಬ್ರಹ್ಮಂಗೆ ಪೆಸರ್" (ಕಶಸಾ. ೨-೧೫).
[ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ಪಸೆ$_3$ + – ಅ$_7$]

ತಾವರೆವಳ್ಳಿ, ತಾವರೆಬಳ್ಳಿ (ನಾ). ತಾವರೆಯ ಬಳ್ಳಿ,-ಲತೆ: ಪುದಿದ ತಾವರೆವಳ್ಳಿಯ ತಟ್ಟಿನಿಂ ಪಸುಪಾರ್ಗೆ ನಿರಂತರಂ ಸೊಗಯಿಸಿರ್ಪುವು ಪೆರ್ಗೆಱೆಗಳ್ನಿರಂತರಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨-೪೫). **ತಾವರೆಬಳ್ಳಿ**: "ತಂತುಲಂ– ತಾವರೆಬಳ್ಳಿ" (ಒಷಧಿ. ೬೫). [ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ಬಳ್ಳಿ]

ತಾವರೆವಿಂಡು (ನಾ). ಕಮಲಗಳ ಸಮೂಹ,-ಗುಂಪು: ಅಳಿವಿಂಡ ತೊಟ್ಟಿಲಾಡುತಿದೆ ತಾವರೆವಿಂಡು (ಹಜ್ಜರ. ೫-೭೭).
[ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ಪಿಂಡು$_2$]

ತಾವರೆವೂ (ನಾ). = ತಾವರೆಯರಲ್: ನನೆಯುಂಬು ತಾವರೆವೂವಿನ ಕೈಪೊಡೆಯಿಂ ಮನೋಭವಂ ತೊಡೆವವೊಲ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ४-೧೭).
[ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ಪೂ$_2$]

ತಾವರೆವೊಕ್ಕುಳ (ನಾ). ಹೊಕ್ಕುಳಲ್ಲಿ ಕಮಲವುಳ್ಳವನು; ಪದ್ಮನಾಭ; ವಿಷ್ಣು: "ಮುನ್ನೀರ್ವರ್ಕೆಗನಿಂಗಡಲ ಕುವರಿಯಿಱಿಯಂ ತಾವರೆ[ಪಾಠಾಂ. ನೀರ್ವೂ]ವೊಕ್ಕುಳನಲರ್ಗಣ್ಣಂ ಹರಿಯಕ್ಕುಂ" (ಚತುನಿ. ೭).
[ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ಪೊಕ್ಕುಳ್ + – ಅ$_7$]

ತಾವರೆಹಕ್ಕಿ (ನಾ). ಹಂಸ: "ಪುಷ್ಕರಾಹ್ವಃ, ಸಾರಸಃ . . . ತಾವರೇಹಕ್ಕಿ. ಕೊಳದ ಹಕ್ಕಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೪೦).
[ತಾವರೆ (<ತಾಮರೆ) + ಹಕ್ಕಿ$_1$ (<ಪಕ್ಕಿ$_1$)]

ತಾವಳಿ (ನಾ). = ತಾವಡ (?): ಪೊಳೆವ ಬೆರಳುಗಳಾಗ್ರ ಮಿನುಗುತಿಹ ತಾವಳಿಯ ಪೋಲ್ವ ಚಳ್ಳುಗುರ್ಗಳನು ತೋರು (ನವಮೋ. ೭-೧೭). [?]

ತಾವಾರ 'ತಾಳ್ವಾರ' ನೋ.

ತಾವಿ (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ಕಾಲಿಗೆ ತೊಡಿಸುವ (ಬೆಳ್ಳಿಯ ಅಥವಾ ಚಿನ್ನದ) ಬಳೆ: "ವಳಯಂ ತಾವಿ[ಪಾಠಾಂ. ಲೋವಿ]ವೆಸರಕ್ಕುಂ" (ಪಂಗರಾ. ೮೧-೧೩). [?]

ತಾವೀಜ 'ತಾವ್ವುಜ' ನೋ.

ತಾವು$_1$ (ಕ್ರಿ). ತಾಳು; ಸಹಿಸು (?): ಸಾವಿಂಗೆ ಸಮತಿಂಗೆ ಆವುದಂತರ ವಯ್ಯ ಸಾವು ತಾ ಸಮತೆಗಳವಲ್ಲ ಕೋಪವನು ತಾವುದೇ ಸಮತೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೫೧೧). [?]

ತಾವು$_2$, ಟಾವು. ಠಾಉ, ಠಾವು, ಥಾವು (ನಾ). ಎಡೆ; ಸ್ಥಳ; ತಾಣ: ಪರಮಪುರುಷರು ರೂಪುದೋಱಿಸಿ ಸರಿವರಲ್ಲದೆಯೊಂದು ತಾ[ಪಾಠಾಂ.ಠಾ]ವಿನೊಳಿರರು (ಜೀವಂಜ. ೭-೨); ಯಾ ತಾವಿಗೆ ಒಳಗೆ ಬಂದು ಹೊರಗನ್ನರು ತಾಗುತಿ[ಡ]ವ ಮಾಡಿದರೆ (ಸೌಇಇ. IX-ii, ४೬೦-೨೩; 1465); ಉಱುಗಿತು ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ದಿಕ್ತಟ ಹಮ್ಮುಗೆ ಹಜಿದುದು ಹಲವು ತಾವಿನಲಿ (ಮೋಹತ. ೩೭-೪೮); ನಾಲಿಗೆಯ ತೆರ ಬಾಡ ಸವಿ ತಿಳಿಯದು; ಮೇಲು ಕಬ್ಬಿನ ತಾವ ಮೂಸಲರಿಯವು (ಕಎಪು. ४೩-೭); ನೀರಿಲ್ಲದ ತಾವು ಊರು ಕಟ್ಟಿದ ಹಾಗೆ (ಗಾದ). **ಟಾವು**: ಭಕ್ತನಿರ್ದ ಟಾವೇ ದೇವಲೋಕ (ಬಸವ. ೧೩೯); ಹರಿಯನು ನೆನೆಯುತಲಿ ಮನದಿ ಧೈರ್ಯವ ಬಿಡದೆ ಇರುತಿಹ ಟಾವಿಗೆ ಜರುಗಿತು ಒಂಭತ್ತು ಸಂಧಿ (ಹಮಜ. ೧೩೨); ಹರಣಂ ತಿಣ್ಣಮಾದರ್ಗೆ ದಾವುಂ ಪಾವುಂ ನೀರೊಂದು ಟಾವುಂ ಪೊತ್ತುವ ಕಿಚ್ಚಿನ ಬೇಹುವೊಳವು (ರಾಮಾಶ್ವ. ४೧-೭). **ಠಾಉ**: ಆ ಬಾಳಿಂಗೆ ಬಂದ ತೋಟ ಮನೆಯೂ ಮನೆಯ ಠಾಉ (ಸೌಇಇ. IX-ii, ४೧೭-೨೭; 1364); ನಾಕು ಗಡಿಇಂದ ಒಳಗಣ ಗದೆ ಮುಡೆ ೯ ಗದೆ ಮನೆ ಮನೆ ಠಾ[ಉ] ಯಿದಱೊಳಗೆ ಯಿಸರಣನಾಯಕ ಬಿಟ ಧರ್ಮ (ಕಇ. I, ೫೧-೧೯; 1432 ?). **ಠಾವು**: ವ್ಯಾಪಾರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದಂತಪ್ಪ ಠಾವಿನೊಳ್ ಅವನೋರ್ವಂ ವ್ಯವಹರಿಸಲಿಚ್ಛೈಸಿಹಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೯-೧೧); ಕಂಡಕಂಡ ಠಾವಿನಲ್ಲಿ ಮನ ಬೆಂದೊಡೆ ಗಂಡ ಚೆನ್ನಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನಯ್ಯನೆಂತೊಲಿವನಯ್ಯ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೧೨೦-೨೮೧); ಗರ್ವದ ರೀತಿಗಿದು ಠಾವಲ್ಲೆನುತ ತೆಗೆದೆಚ್ಚನಾ ಪಾರ್ಥ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೩-४೯); ಅನ್ಯವೆಣಿಸದಿರು ನಂಬಿದ ಠಾವಿಗೆ ಕೆಡುವೆ ನೀನೆಚ್ಚಱಿಕೆ (ಪುರಂದ. ೦-೧೭೦-४); ನಮ್ಮ ಠಾವು ಸೇರುವ ಮುಂಚಿತವಾಗಿ ಆ ಮಹಾತ್ಮನನ್ನು ಕಂಡು (ಕೈಲಾಕ. ೧೭). **ಥಾವು**: ಕಲ್ಲಹಳ್ಳಿ ಪೋಣಿ ಥಾವಿನಲಿ ಕಾರೆಮಾಳಕೆ ಯಿಶಾನ್ಯದಲಿ ಕಲು ೧ (ಮೈಆರಿ. ೧೯४೦, ४೭-೧೫; 1669). [<ಪ್ರಾ. ಠಾಯ. / ಮರಾ. ಠಾವ. /ತಮಿ. ತಾವು, ತಾಟ್ಟು; ತೆಲು. ತಾವು, ಠಾವು]

ತಾವು$_3$ (ನಾ). ಕಾಗದದ ಹಾಳೆ: ಆ ಯಂತ್ರದಿಂದ ಒಂದು ತಾಸಿನೊಳಗೆ ನಾಲ್ಕು ಸಾವಿರ ತಾವು ಎರಡೂ ಮೈ ಮುದ್ರಿಸೋಣವಾಗುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ४-४೯). [←ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಾವ್]

ತಾವುಗಾಣ್, ಠಾವುಗಾಣ್ (ಕ್ರಿ). ನೆಲೆಯನ್ನು ಹೊಂದು; ಆಧಾರವನ್ನು ಪಡೆ: ರಾವಣಾಗ್ರಜನಂದದರ್ಥವು ಕೆಲವು ನೆಲದೊಳಗೆ ತಾವುಗಾಣದೆ ಹೋಯ್ತು (ನಿಥಾಗ. ೧೧-೨೯-೭). **ಠಾವುಗಾಣ್**: ನಾಸ್ತಿಕರ ನಂಬುಗೆಯ ಠಾವುಗಾಣದ ತತ್ತ್ವ (ಕುವ್ಯಾಉ. ೩-೩೭). [ತಾವು$_2$ + ಕಾಣ್]

ತಾವುಜ, ತಾವಜು, ತಾವೀಜ (ನಾ). ೧. ತಾಯಿತಿ; ಯಂತ್ರ: ತೋಳ ರಕ್ಷೆಗಳ ತಂದೆಗೆ ತೋಱಿ ತಂದೆಯ ತೋಳ ತಾವುಜವ ಬೇಡುವನು (ಭರಜ. ೨೭-೩೦). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ: ತಾವುಜ ಕಡುಕು ಪೆಂಡೆಯವೆತ್ತಿ ಕೊರಲೆಡೆಗಾವರಿಸಿದ ಯಜ್ಞಸೂತ್ರ (ಭರಜ. ४೯-೨೩). **ತಾವಜು**: ೧. ಪ್ರಾಣಸಂರಕ್ಷಣ ಮಾಡುವಂಥಾ ತಾವಜಿನ ಹಾಗೆ ತಿಳಿದು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೧೧೯). **ತಾವೀಜ**: ೨. ತುಂಬಿದ ಮೈಗೆ ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಚಿನ್ನದ ತಾವೀಜ (ನದೀಪ. ೭೭).
[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಾವೀಜ್; ಅರ. ತಾಅವೀಜ್]

ತಾವುಸ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಖಾಯಿಲೆ,-ರೋಗ: ಸನ್ ೧೬೭೯ರಲ್ಲಿ "ತಾವುಸ" ಯೆಂಬ ಪಿಡುಗಿನಿಂದ ಪಟ್ಟಣದ ನಿವಾಸಿಗಳು ಲಕ್ಷಾವಧಿ ಜನರು ಸತ್ತದ್ದರಿಂದ ಔರಂಗಜೇಬನು . . . ಔರಂಗಾಬಾದಿಗೆ ಹೋದನು (ಕಥಾಗ. ೫४೦). [?]

ತಾವೂರಿಬಾವೂರಿ (ನಾ). "ಕಳವಳ, ಅಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯ" (ಗರತಿ. ಕೋಶ): ತಾಯಿ ಕಾಣದ ಜೀವ ತಾವೂರಿಬಾವೂರಿ ಭಾಳ ಬಿಸಲಾನ ಅವರೀಯ ಹುವಿನ್ಹಾಂಗ ಬಾಡತೀನಿ (ಗರತಿ. ೫೨); 'ತಾಯಿ ಕಾಣದ ಜೀವ ತಾವೂರಿ ಬಾವೂರಿ' ಎಂದೆನಲು ಕಂಬನಿ ಒಡೆಯುತಿರೆ (ಸವೀಗೀ. ೧४-೯).
[?. / ಮರಾ. ತಾವರೇ = ಭ್ರಮೆ, ಹುಚ್ಚು, ಭಾವರಾ = ಹುಚ್ಚು]

ತಾಶಾವಗ (?). (?): ಕುಂಪಣಿಯಿಂದ ಗ ೧ 'ಇ = ತಾಶಾವಗನಿಂದ ೧ 'ಇ = ವಟ್ಟನಲು ಕೂಡಿದ ಹೆಚ್ಚಿಗೆಯಿಂದ ಗ ೨ 'ಇ (ಎಕ. VII, ಶಿವಮೊ. ೨೯-೨೦; 1712). [?]

ತಾಶೆ 'ತಾಸೆ' ನೋ.

ತಾಶೆಬಜಂತ್ರಿ 'ತಾಸೆಬಜಂತ್ರಿ' ನೋ.

ತಾಸ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : " ಕಷಃ – ಖಚೋರ, ತಾಸಂ, ಕಂಚು ? " (ಓಷಧಿ. ೧೯). [?]

ತಾಸಾ 'ತಾಸೆ' ನೋ.

ತಾಸಿಲ್ದಾರ 'ತಹಸೀಲುದಾರ' ನೋ.

ತಾಸೀಲು 'ತಹಸೀಲು' ನೋ.

ತಾಸೀಲುದಾರ 'ತಹಸೀಲುದಾರ' ನೋ.

ತಾಸು (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಗಂಟೆಯ ಕಾಲ, – ಅವಧಿ: ಹನ್ನೆರಡು ತಾಸಿಗೆ ಜಾಗಟೆಯಂ ಕುಟ್ಟಿಸಲು (ಶರಲೀ. ೧೯೮) ; ಇನ್ನು ಒಂದು ತಾಸಿನವರೆಗೆ ಅವ್ವನ ಲಕ್ಷ್ಯ ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆ ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ (ಗಂಮಾಯಿ. ೧೪). ೨. ಸಮಯ; ಗಂಟೆ: ಲೀಲೆ ಅವನ ಕೂಡ ತಾಸುಗಟ್ಲೆ ಹರಟೆ ಹೊಡೆಯುತ್ತ ಕೂಡುತ್ತಿದ್ದಳು (ಕುಂಕುಮ. ೬೦) ; ಸಣ್ಣ ಮುಳ್ಳು ತಾಸು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೮೫) ; ತಾಸಿನ ಗೊತ್ತು ದಾಸಿಗೆ ತಿಳಿದೀತೇ ? (ಗಾದೆ). ೩. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಳತೆ : ದುಂಡುಕಟ್ಟಿಗೆಯ ಘೇರ ಎಷ್ಟು ತಾಸು ಇದ್ದೀತು ಅದಕ್ಕೆ ಅದೇ ಸಂಖೆಯಿಂದ ಗುಣಿಸಿ ಅದಕ್ಕೆ ಉದ್ದಿನ ಗಜಾದಿಂದ ಗುಣಿಸಬೇಕು (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೧೩೧). ೪. ಕಾಲವನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಬಡಿಯುವ ಗಂಟೆ. ೫. (ಆಲಂ) ಯೋಗಿಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಕೇಳಿಬರುವ ಅನಾಹತ ನಾದ. ೪, ೫: ತಾಸು ಬಾರಿಸುತಿದೆ ಕೇಳಿ ಹರಿದಾಸರೆಲ್ಲಾ (ಪುರಂದ. ೧-೬೬-೧).

ತಾಸಿನಬಟ್ಟಲು = ಸಮಯವನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಲೋಹದ ಪಾತ್ರೆ; ಗಳಿಗೆಬಟ್ಟಲು : ತಾಸಿನಬಟ್ಟಲು ನೀರ ಕುಡಿದರೆ ತಾಸಿಗೆ ಕೊಡತೀ ಪೆಟ್ಟು (ಗಾದೆ). **ತಾಸು ಬಡಿ** = ಗಂಟೆ ಹೊಡೆ : ತಾಸುಬಡಿದ ಕೂಡಲೆ ಮಕ್ಕಳೆಲ್ಲಾ ತರಗತಿಗೆ ನುಗ್ಗಿದರು (ರೂಢಿ). [←ಅರ. ಮರಾ. ತಾಸ್]

ತಾಸೆ, ತಾಶೆ, ತಾಸಾ (ನಾ). (ಕೊರಳಿಗೆ ನೇತುಹಾಕಿಕೊಂಡು), ಎರಡು ತೆಳ್ಳನೆಯ ಕುಡುಹುಗಳಿಂದ, ಬಾರಿಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮವಾದ್ಯ : ಆ ಮದುವೆಯಲ್ಲಿ ತಾಸೆ ಏನು, ಬಜಂತ್ರಿ ಏನು, ಬ್ಯಾಂಡಿನ ಆರ್ಭಟವೇನು (ಸಮಜೀ. ೯೫೪). **ತಾಶೆ:** ತಾಶೆ ಕಹಳೆ ಇಂಥಾ ವಾದ್ಯಗಳ ಧ್ವನಿಯಾಯಿತೆಂದರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೧೦೪). **ತಾಸಾ:** ಕಹಳೆ, ಭೂರ್ಗ, ತುತೂರಿ, ನೌಬತು, ತಾಸಾ, ಮರ್ಫ, ಭಜಾಭಜಂತ್ರಿ ವಗೈರೆ (ಗುರುಧ ೧೧); ವಿಜೃಂಭಣೆಯಿಂದ ನಡೆಯತಕ್ಕ ಆ ಪ್ರಸ್ತುತದ ಮೆರವಣಿಗೆ ಮುಂತಾದ್ದಕ್ಕೆ . . . ಕೊಂಬು, ತಮಟೆ, ತಾಸಾ, ಮರಫ, ಖಾಸಾ ಓಲಗದವರು . . . ಕಳುಹಿಸಬೇಕೆಂದು ಅಪ್ಪಣೆಯಾಯಿತು (ಮೂಪುರ. ೬೪).

ತಾಸೆಯವ = ತಾಸೆಯನ್ನು ಬಾರಿಸುವವನು: ಅದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಅವರು ತಾಸೆಯವರನ್ನು, ಬ್ಯಾಂಡಿನವರನ್ನೂ ತರಿಸಿದ್ದು (ಸಮಜೀ. ೪೮).
[←ಅರ. ತಾಸ್ ; ಹಿಂ. ತಾಸಾ, ತಾಶಾ ;
ಮರಾ. ತಾಸಾ, ತಾಸ್, ತಾಶಾ]

ತಾಸೆಬಜಂತ್ರಿ, ತಾಶೆಬಜಂತ್ರಿ (ನಾ). ತಾಸೆ ಎಂಬ ಚರ್ಮವಾದ್ಯವೇ ಮೊದಲಾದ ಓಲಗದ ಮೇಳ : ಸ್ವಲ್ಪ ಬಡವರು ತಾಸೆಬಜಂತ್ರಿ ತರಿಸಿಯಾರು (ಸುತ್ತುಮು. ೬೪) ; ತಾಸೇಬಜಂತ್ರಿಯ ಮೊದಲನೇ ತಡಾಕಿ ಬಿದ್ದದ್ದು ಕೇಳಿದ ದಿನವೇ . . . ಸುರುವು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು (ದೀಪಹ. II, ೧೧೭). **ತಾಶೆಬಜಂತ್ರಿ:** ಚಲೋ ತಾಶೆಬಜಂತ್ರಿ ಹಚ್ಚಿ ಮದಿವೀ ಮಾಡಿಕೋತೀನಿ (ಜೂಜು. ೧೩). [ತಾಸೆ + ಬಜಂತ್ರಿ]

ತಾಹ$_1$ 'ತರ್' ಪರಾ.

ತಾಹ$_2$ (ನಾ). ಸಂಧಾನ; ಒಪ್ಪಂದ: ಕಪಿವರರುಗಳ ಬೀಳ್ಕೊಂಡು, ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳ ಮೇಲೆ ಬರುವ ತಾಹಗಳ ಮಾಡಿ (ವಾಲಿಕಾ. ೫೨). [<ತಹ$_2$]

ತಾಹಿ 'ತಾಪು' ನೋ.

ತಾಹುಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : " ಅತ್ಯಮ್ಲ-ತನೆಲೆ ? ಹುಳಿಗ, ತಾಹುಳಿ " (ಓಷಧಿ. ೩). [?]

ತಾಹೆ 'ತಾಪು' ನೋ.

ತಾಳ್$_1$, ತಾಳು$_1$ (ಕ್ರಿ). ತಾಳ್ದು$_2$ (ಭೂತಕೃ), ತಾಳ್ವ (ಭವಿಕೃ). ೧. ಹೊಂದು; ಪಡೆ: ಪಟ್ಟಬದ್ಧೋತ್ಸವಮನತಿಶಯಂ ಮಾಡಿ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದೀಕ್ಷಾಗುರು ತಾಳಲ್ ದೀಕ್ಷೆಯಂ (ಅಜಿಪು. ೬-೮೭) ; ನಿರ್ಮ್ಮಳವಪ್ಪ ಕೀರ್ತ್ತಿಯಂ ಭರತಚಮೂಪ ತಾಳ್ದು (ಎಕ. VI, ಚಿಕ್ಕಮ. ೧೬೦-೪೯ ; 1103); ಆತುಳ ವಿರತಿಯಂ ತಾಳ್ದನಂದೋಹಿಲಾಂಕಂ (ಉದ್ಭಟ. ೧೦-೪೬): ಮಱವನಿಯಂ ಧರಾತಳದೊಳೊಂದೆರಡೆಂದೆಣಿಸಲ್ಕೆ ಶಕ್ತಿಯಂ ತಳೆದೊಡೆ ತಾಳಲಕ್ಕು (ಬಾಧಪು. ೧-೫೩) ; ಕೋಮಲವಾದ ನುಣ್ಪಂ ತಾಳ್ವ . . . ಬಿಲ್ವಪತ್ರೆಯನೆಯ್ದೆ ಕೊಯ್ದು (ಬಸಪು. ೪೩-೨೬) ; ಮದಮಾತಂಗಗಳಂ ಸೀಳ್ದು ತಾಳ್ದು ಜಗದ್ವಿಶ್ರುತವರ್ತಿ ಕೀರ್ತಿಯಂ (ರಾಜಶೇ. ೧-೧೨). ೨. ಧರಿಸು ; ತಳೆ : "ತಾಳ್-ಧಾರಣೇ" (ಶಮಧಾ) : ಹೃದಯದೊಳೆ ತಾಳ್ದ ಮಣಿಹಾರಂಬೋಲ್ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೩) ; ಇರ್ವರುಂ ಗರ್ಭಮಂ ತಾಳ್ದರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೮೫ ವ) ; ಸಕಲ ವಸುಂಧರಾವಳಯಮುಮಂ ರತ್ನವಳಯಮುಮಂ ತಾಳ್ವಂತೆ ನಿಜ ಭುಜಾಗ್ರದೊಳ್ ತಾಳ್ದು (ಪಂಚತಂ. ೧೫-೧೫) ; ಭೂಪಾಲ ವೆಸರಂ ತಾಳ್ದ[ಪಾಠಾಂ. ತಳೆದ] ಪಂಕೇಜಸಖಕುಲದ ಪೀಳಿಗೆಯ ರಾಯರ್ಗೆ ವೀರಸಿರಿ ಸಲೆ ನಲಿದು ಕೈಗೆಯ್ದು (ಹಚಕಾ. ೧-೩೫) ; ಮಾಯಾರೂಪಮಂ ತಾಳ್ದು ಬರ್ಹಿಪಿಂಛಂಬಿಡಿದು (ಪದ್ಮರಾ. ೧೦-೧೬೪) ; ಮಸಗಿದ ಕಾಲರುದ್ರನ ರೂಪ ತಾಳ್ದನು ವೈರಿಸೇನೆಯಲಿ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೮-೨೬) ; ಧ್ಯಾನವನು ಮಾಡಿದೆನು ಮೌನವನು ತಾಳಿದೆ (ಪುರಂದ. ೨-೧೮-೩). ೩. ಸಹಿಸು ; ತಡೆದುಕೊಳ್ಳು; ಸಮಾಧಾನದಿಂದಿರು : ತನು ತಾಳಲಾಱದನ್ನೆಗಮೆನಸುಂ ನೀನದಱೊಳಾತ್ಮಶಕ್ತಿ ಕ್ಷಯಮಪ್ಪಿನೆಗಮಿರಲ್ಕಕ್ಕುಮೆ (ಅಜಿಪು. ೨-೫೯) ; ನಂಟರುಣ್ಣಲುಡಲುಂಟಾಗಿರ್ದುದಂ ತಾಳದಾ ಕಡುಪಾಪಿಷ್ಠನ . . . ನುಡಿಸಲ್ ಸಜ್ಜನರೊಲ್ವರೇ (ಸೋಮೇಶ. ೧೯) ; ಕಪಟಮಳಿಜಸಮೃಶಿಕ್ರೂರಮನ್ಯಾಯಮಿವು ತದ್ವಸುಮತೀವನಿತೆ ತಾಳದೆ ಕಂಪಿಸುತ್ತಿರ್ಪಳೇನೆಂಬೆನಚ್ಚರಿಯನು (ಚೆಬಪು. ೩-೧೧) ; ಕುದ್ದಾಲಹತಿಯನುಱ ತಾಳ್ದಿಮ್ಮನಿನ್ನೆಗಂ ಮುದ್ದುಗೈದೀ ವಸುಧೆ ಬೆಳೆಯಿಸಿದಳ್ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩-೩೧) ; ತಾಳಲಾರಳ್ ಬೆಳ್ಳಿ ಮನೆಗಾಯ್ತು ಮಯ್ಮೆ (ಕಾಲೂರ. ೧೪೩-೩೧೦). ೪. ಕಳೆದುಹೋಗು : ಮಗಧಭೂಪಾಲಕನ ಸಮರದೊಳ್ ದಿವಸವಿಪ್ಪತ್ತೇಳು ತಾಳಿದುದು (ತುರಂಗ. ೧೯-೧). ೫. ಸ್ವೀಕರಿಸು ; ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು. ೬. ಈಡಾಗು ; ಒಳಗಾಗು : (ಕ). ೭. ಬಾಳಿಕೆ ಬರು ; ತ್ರಾಳಿಕೆ ಬರು : (ಕ). **ತಾಳು$_1$** : ೧. ಲೋಕದೊಳಗೆ ಹುಟ್ಟಿದ ಬಳಿಕ ಸ್ತುತಿ ನಿಂದೆಗಳು ಬಂದರೆ ಮನದಲ್ಲಿ ಕೋಪವ ತಾಳದೆ ಸಮಾಧಾನಿಯಾಗಿರಬೇಕು (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೪೫-೧೦೬) ; ಕೋಪಮಂ ತಾಳುವರು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೧-೨೦) ; ದುಗುಡವ ತಾಳಲಾಗದು ಬೊಪ್ಪ (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೪-೪೧) ; ದಾಳಿಂಬ ಖರ್ಜೂರ ದ್ರಾಕ್ಷಿ ಸೌರಭ್ಯವ ತಾಳಿದನೇಕ ಪೂದೋಟ ಕೇಳಿಯ ವನಗಳಿದ್ದುವು (ಮೋಹತ. ೨-೫೩): ಆತ ತನ್ನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹಲವಾರು ಬಾರಿ ಮರುಕವನ್ನು ತಾಳಿದ್ದುಂಟು (ಒಂಟದ. ೪). ೨. ಅನಾದಿ ಗಣೇಶ್ವರತ್ವಮಂ ತಾಳಿ ನಾನು ಮಾಯಾಕೋಳಾಹಳನಾಗಿ ಬಂದೆನೆಂದು (ಶೂನ್ಯಸಂ. ೬-೨) ; ಅಪ್ಪಣ್ಣ ಭಾಗವತನ ವೇಷವ ತಾಳಿ[ಪಾಠಾಂ. ರೂಪವು ತಾನಾಗಿ] ತುಪ್ಪದ ಬಿಂದಿಗೆ ತಂದ (ಪುರಂದ. ೨-೬೬-೪) ; ಹರಿಭಕ್ತಿ ಮನದಲಿ ತಾಳುವುದು ಹಿರಿದಾಗಿ (ಹರಿಸಾ. ೧೦೨); ನಾಲಿಗೆ ಕುಡುಹು ಶರೀರವೆ ವಾದ್ಯ ನಿರಾಳಾತ್ಮನೇ ವಾದ್ಯಕಾರ ತಾಳಿ ನುಡಿಸುತಿರ್ದು ಬಿಟ್ಟು ಹೋದರೆ ದೇಹ ಡೋಳಿನಂದದೊಳು ಬಿದ್ದಿಹುದು (ಭರಚ. ೧-೦೧೩). ೩. ಗುರು ಮುನಿದಡೆ ಒಂದು ದಿನ ತಾಳುವೆ ಲಿಂಗ ಮುನಿದಡೆ ದಿನವರೆ ತಾಳುವೆ ಜಂಗಮ

ಮುನಿದಡೆ ಕ್ಷಣಮಾತ್ರ ತಾಳಿದೆನಾದಡೆ ಎನ್ನ ಪ್ರಾಣದ ಹೋಕು (ಬಸವ. ೮೨೩); ಕಾಲಭುಜಗನು ಗರುಡನುಳಿವನು ತಾಳದಂದದಿ ಪಾಂಡವರು ನಿನ್ನೇಳಿಗೆಯ ಸೈರಿಸರು (ಕುವ್ಯಾ.ಆ. ೮-೨೯); ಕೇಳನೋ ಹರಿ ತಾಳನೋ ತಾಳಮೇಳಗಳಿದ್ದು ಪ್ರೇಮವಿಲ್ಲದ ಗಾನ (ಪುರಂದ. ೪-೭೭ ಅನುಪಲ್ಲವಿ); ಅಗಲಕೆ ಭೂಮಂಡಲ ಕಿಱಿದುಬ್ಬಲು ಮಿಗೆ ತಾಳವಷ್ಟದಿಕ್ಕು (ಕಂನವಿ. ೬-೪); ಫಲವೆಂಬೆ ಬರಲಿ ಯುಗಯುಗವು ತಾಳಿ ಎದೆಗೆಡದೆ ಇರುವನಾತ (ಅರಳು. ೧೭೭-೫); ದಯಮಾಡಿ ತಾಳಿಕೊಂಡು ಮುಟ್ಟಿಸಿಕೊಳ್ಳಿರಿ (ಬಟ್ಟಹೊ. ೬೦); ತಾಳಿದವ ಬಾಳಿಯಾನು (ಗಾದೆ). ೭. ಸದರಿ ಮಾಲು ಘಟ್ಟಿಯಾಗಿದ್ದು ಬಹಳ ದಿವಸ ತಾಳುತ್ತದೆ (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೨೦೩). ೮. ತಡೆ; ನಿಧಾನಿಸಂ: ಎಮ್ಮ ಶಿವಲಿಂಗ ತಾಳಿಂತಲ್ಲ ಬಸವೇಶ . . . ಬಕ್ಕವಲಸಿನ ಪಣ್ಣದೆಮ್ಮ ಲಿಂಗಾಭೀಪ್ಸ (ಸಿಂಗಿರಾ. ೯-೧೭); ಕಾಲನ ದೂತರು ಕಾಲ್ಪಿಡಿದೆಳೆವಾಗ ತಾಳು ತಾಳೆಂದರೆ ತಾಳುವರೆ (ಪುರಂದ. ೧-೧೪-೨). ೯. ಒಗ್ಗು; ಹೊಂದಿಕೆಯಾಗಂ: ಈ ಮೇರೆಗೆ ತಾಳದಿದ್ದರೆ ದೇಹಾನುಗುಣ ವರಿತು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು . . . ಸೋಮರೋಗ ಮುಂತಾಗಿ ಪರಿಹಾರ ಮಕ್ಕುಂ (ಸಕವೈ. ೬೯೩). ೧೦. ಭಾರ ಹೊರಂ; ಹೊತ್ತುಕೊಳ್ಳು: ಉರ್ವರೆಗೆ ಕೆಡೆದುರುಳ್ವಮುನಿಪನನರಸಂ ತಾಳ್ದಿರ್ದನೊಂದು ಜಾವಂಬರೆಗಂ (ಧರ್ಮಾಮ್ಮ. ೪-೧೭೦); ತಾಳುವಾಧಾರಕ್ಕೆ ಕರವನು ವಾಲಿಯಾಂತನು (ಸಂಭಪ. ೫-೧೦೩); ಕಣ್ಣ ಹೊಳಹು ಪುಷ್ಪಾಂಜಲಿಯಾಗೆ ಕಲಶಕುಚಗಳ ತಾಳದೆ ನಲ್ಲನುರವೆಂಬ ಲಲಿತರಂಗದೆ ನಟಿಸಿದಳು (ಕಂನವಿ. ೧೦-೪೮).

ತಾಳಿಕೊಳ್ = ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳು; ಸೈರಿಸಂ: ತಾಳಿಕೊಳ್ಳನೆಚ್ಚ ಬಾಣವ ಬಲುಹ ನೋಡುವೆನು (ಕಾಶಿರಾ. ೨೬-೩೭); ಕಾಳರಕ್ಕಸಿ ಪೊಡೆದಳದ್ರಿಯಂ ಬರಸಿಡಿಲ್ಪೊಡೆವಂತೆ ಪ್ಲವಗಪತಿಯ ತಾಳಿಕೊಂಡಾ ಕೊಲೆಗೆ ಕಿನಿಸಾಳದೆ (ವೆಂಕಾರಾ. ೫-೩-೧೫).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತುಳು. ತಾಳು; ಕೊಡ. ತಾಳ್; ತೆಲು. ತಾಳು]

ತಾಳ್₂, ತಾಳ್₁, ತಾಳಂ₂, ತಾೞ್₁, ತಾೞು (ನಾ). ೧. ಮರಗಿಡ ಗಳ ಕಾಂಡ,–ಕಾವು; ತೊಟ್ಟು: ಹಣ್ಣಿಗೆ ತಾಳಿಹ ದೃಷ್ಟದಳುತಾಯಿತು (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೦-೩೩); ತನ್ನ ತಾಳಂ ತಾನೞಿಯದೀ [ಪಾಠಾಂ.ತಾನಂತೞಿಯದಿರದೀ] ಕುಠಾರಮೆಂದೆನ್ನದೇಯದಕೆ ಕಾವಂ ತನ್ನ ಕೊಂಬಿಂದ ಮುನ್ನ ಱಿಯದೇ ಕೊಡುವ ಮರದಂತೆ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೧೧-೬೧). ೨. ಮುಳುಗುಂವಿಕೆ; ಇಳಿಯುಂವುದು: (ಕ). **ತಾಳ್₁** : ೩. ರಥದ ತಳಭಾಗ: (ಕ). **ತಾಳಂ₂**: ೧. ಮುಟ್ಟಿದರೆ ಮುನಿವನ ತಾಳನರ್ಚಿಸಿ ಎಳೆಯಂ ಕಟ್ಟಿಸಿ (ಸಕವೈ. ೨೯೮); ಅವುಗಳ ಎಲೆಯನ್ನು ಮುಟ್ಟಬೇಕಾದರೆ . . . ತಾಳು ಗಳನ್ನು ಹತ್ತಿಯೇ ನೋಡಬೇಕು (ಬಾಲಪ್ರ. I, ೮೦); ನಕ್ಷತ್ರಾಕಾರದ ಹೂವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಮರದ ತಾಳಿನಲ್ಲೇ ಅಡಗಿ ಹೋದವು (ಯೋಧಪು. ೪೭). ೪. ಬುಡ; ತಳ; ಬೊಡ್ಡೆ: ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ತಾಳಾಗಿ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ತಲೆಬಾಗಿ ಬಿದ್ದ ಮರನ ತಂದು (ಸರ್ವವ. ೧೦೫-೫೬೭); ನಾಲಗೆಯು ತಾಳಿನಲ್ಲಿ ಕಪ್ಪಾಗಿದ್ದು ತುದಿಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಲವಾಗಿ ಇದ್ದರೆ ವಾತಶ್ಲೇಷ್ಮ ವಿಕಾರ (ಸಕವೈ. ೧೪); ತಾಳಿನಿಂದ ಕೊಂಬೆಯವರೆಗೆ ಮುದುಕನ ಹಣೆಯಂತೆ ಸುಕ್ಕು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತದೆ (ನಿಬಂಧ. II, ೪೧೨); ತನ್ನ ಉದ್ದನೆಯ ಚಾಟಿಗೋಲಿನ ಮೇಲೆ ತುದಿಯಿಂದ ತಾಳಿನವರೆಗೆ ಕೈಯಾಡಿಸುತ್ತ (ಪುನರು. ೨೬೩). ೫. ಧಾನ್ಯ ತೆಗೆದ ತೆನೆ; ಹೊಟ್ಟು: ತಾಳು ಬಡಿದರೆ ಕಾಳು ಸಿಕ್ಕೀತೆ ? (ಗಾದೆ). 'ತಾಳುಕಂಪ್ಪೆ' ಪರಾ. ೬. ಭಾಗ; ಪಾಲು (?): ಕಡೆಯ ಬಲಕಿನ ತಾಳು ಎಡೆಯಾಯ್ತು ಅರಸನಿಗೆ ಎಡಗಡೆಯ ತಾಳು ಪಶುಪಕ್ಷಿ ಜೀವನಕೆ ನಡುವಿನ ತಾಳು ರೈತನಿಗೆ! (ಶರಷ. ೮೧). △ **ತಾೞ್₁** : ೪. ದೇವಶೈಲದ ತಾೞೊಳ್ ಪರಿಗೊಂಡ ಗಂಧನದಿಯಂ ಕಂಡಂ (ಲೀಲಾವ. ೮-೪೭). ೭. ಮರ; ಗಿಡ: "ತಾೞ್–ಒಂದು ಮರಂ, ಅಗುೞ್, ಸೂರಣದ ದಂಟು" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೧); ದಾಳಿಂಬದ ತಾೞ್ಗಳ್ ನಿಟ್ಟಪರ ದಿಟ್ಟಗಿಟ್ಟಳಿಮೆಸೆಗುಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೯೩ ಪ್ರಯೋ). △ **ತಾೞು** : ೭. ತೆಂಗಿನ ಕೌಂಗಿನ ತಾೞುಗಳಿಂ ಮುೞಿದುದೊಂದು ಪೊಸ ಸಸಿದೋಂಟಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೯೩ ಪ್ರಯೋ).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತಾಳ್; ಕೊಡ. ತಳಿ; ತೆಲು. ತಾಲು]

ತಾಳ್₃, ತಾಟ್ಟಿ, ತಾಡಿ, ತಾಡೆ₁, ತಾರು₃, ತಾಳು₃, ತಾಳ್ಕೆ, ತಾೞ್₂, ತಾೞಿ (ನಾ). ೧. ತಾಲವಂರ; ತಾಳೆಯಮರ: "ತಾಳ್(ತಾಳಿ)–ತಾಲ= ಒಂದು ಮರ" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೭); ಒಟ್ಟಿದರು ತಾಳೇಳಡುದ್ದದಲಿಟ್ಟಣಿಸಿ ಹಳೆವರವನುರಿಗಳಲಿಟ್ಟು ಬೊಬ್ಬಿಱಿದಬ್ಬರಿಸಿದರು (ತೊರರಾ. ೫-೭-೯); ಉರಗನ ಬೆನ್ನ ಮೇಲೊಗೆದಿರ್ದ ತಾಳೇಳ ಸರಳಿಂದ ಕಡಿದ ರಾಘವನ (ವೋಹತ. ೧೧-೧). ೨. ಅಗುಳಿ; ತಾಪಾಳಂ: ತಿವಿದರೆ ತಾಳೊಡೆವುದು ಪಡಿ ತೆಱೆವುದೆಂದವನೀಶ ಕುಟ್ಟಿ ತೋಱಿದನು (ಭರಷ. ೨೯-೬೧). **ತಾಟ್ಟಿ** : ೧. 'ತಾಟಿಬೆಲ್ಲ', 'ತಾಟಿಮರ' ಪರಾ. ೩. ತಾಳೆಯ ಮರದಿಂದ ತಯಾರಾಗುವ ಸಾರಾಯಿ,–ಹೆಂಡ: ನೂರೆವಾಲ ಚಿಲ್ಲಿ ತಾಟಿಯ ಬಯಸಿ (ಕವಿಚ. II, ೩೦೮ ಭಕ್ತಿಬಿನ್ನಹದ ರಗಳೆ). **ತಾಡಿ** : ೩. ಕಾನಡಾ ಜಿಲ್ಲೆಯವರು ತಾಡೀ ತೆಗೆಯುವ ಕೆಲಸವನ್ನೇ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ(ಕಥಾಗಿ. ೧೭೭). **ತಾಡೆ₁** : ೧. ಬಿತ್ತುವ ಮುಡೆ ತಾಡೆ ಬಯಲು ಮು ೨೫ ಬೆಂದು (ಸೌ೩೩. ಕಾರಕಳ್. ೪೭೮-೧೨; 1394). **ತಾರು₃** : ೨. 'ತಾರಂಗದವು' ಪರಾ. **ತಾಳು₃** : ೧. "ತಾಳಂ ತಾಳಧ್ವಜಂ ಧ್ರುವಂ ಪತ್ರಿಯೆನೆ ತಾಳು" (ಮಂಗರಾ. ೩೪-೯). ೨. ಸೊಸೆ ಬೇಸರದಿಂದ ಕೋಣೆಯ ಒಳಗೆ ಹೋಗಿ ತಾಳು ಹಾಕಿ ಕೊಂಡಿದ್ದಾಳೆ (ಚಕರಾ. ೪೩). **ತಾಳ್ಕೆ** : ೧. "ತೃಣರಾಜಾಹ್ವಯಃ, ತಾಲಃ, ಈ ೨ ತಾಳೆಯ ಮರ" (ನಾಚಿರಾ. ೧೧೭); ಜಾಲ ಹಾಲೆ ತಾಳೆ. . .ಮುಂತಾದ ಹೆಮ್ಮರಗಳು ವತ್ತಾಗಿ ತೋರ್ದವಾ ವನದಿ (ಸೌಗಂಪ. ೨-೩೪); ಅವನಿಗೆ ತಮ್ಮ ಆಸ್ತಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ತಾಳೆಗಳನ್ನು ಗುತ್ತಿಗೆಗೆ ಕೊಟ್ಟು (ಒಡ್ಡಿಉ. ೪೭). △ **ತಾೞ್₂** : ೧. ನೂರ್ವರುಂ ಪೊನ್ನ ತಾೞ್ಗಳ್ ಸೂೞೊಳ್ ಬೀೞ್ವಂತೆ ಬಿೞ್ದರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೯೫); ಬೆಟ್ಟದ ತಾೞ್ಪುದಿದ ಬನಂ ಗಳಲ್ಲಿ ಬೀಡಂ ಬಿಟ್ಟಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೩೭); ಅವಂ ತಾಂ ತಾನೆ ಭೀರರ್ತ ತಾೞ್ ನೆಲದೊಳ್ ಬಿೞ್ವವೊಲಾರ್ದು ಬಿೞ್ದಂ (ಜಕವಿ. ೪-೧೪೫). ೨. "ತಾೞ್–ಒಂದು ಮರಂ, ಅಗುೞ್, ಸೂರಣದ ದಂಟು" (ಶಮದ. ಪರಿ. ೧); "ತಾೞಿಂದು ಅಗುೞ್" (ಕಶಸಾ. ೧೭-೩೧೩); ಒಲವಿಗಮುಂಟೋ ತಡವ ತಾೞೊಲವಿಗರ ಮೃದು ಕಣ್ಣೀರ್ ಸಾಕ್ಷಿದರ್ಕುಂ (ಕುಱಳ್. ೧-೮-೧). ೪. ತಾಳೆಗರಿ; ತಾಡೋಲೆ: ಬರೆದೋಲೆಗಳಂ ಕಿಡಿಸುವಂತು ತಾೞೊಳ ಪಗೆಯೇ (ಬಂಹರಿ. ೦-೧೧). △ **ತಾೞಿ** : ೧. ಭ್ರಾಂತೇಂ ಫಣಿನಿಳಯಂ ತಾೞಿಂ ತೆಂಗಿನ ಮರನನಡರ್ದಱಿಂದೞುಗೆಯ್ಯಂತರದೊಳ್ ಬಡಗಲ್ ನಿರುತಂ ತೋಡುಗೆ ನಾಲ್ಕು ಪುರುಷದೊಳ್ ನೀರಕ್ಕುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೫-೨೬); ತಾಳಫಳಂದಿಂಗೆಮ ಗೋಪಾಳರ್ ಖಳನಿಂದೆ ತಾೞಿನಿಟ್ಟಪೆನೆನುತುಂ (ಜಗವಿ ೫-೨೩).

ತಾೞುದ್ದ=ತಾಳೆಯ ಮರದಷ್ಟು ಎತ್ತರ,–ಉದ್ದ: ತಾೞುದ್ದಂಬರ ಮುತ್ತಲ್ಲೊಳಮಸೃಕ್ಸಿಂಧು ಕಾೞ್ಪುರಂಬರಿವಿನೆಗಂ ತಾಳುಂತಟ್ಟುಂ ಬೊಯ್ದರ್ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೩-೬೪). P ಈ ಶಬ್ದದ ನಿಷ್ಪತ್ತಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳಿವೆ.

[<ಸಂ. ತಾಲ./ತಮಿ. ತಾಳ್, ತಾೞ್; ಮಲ. ತಾೞ್; ತೆಲು. ತಾಳ]

ತಾಳ್₄, ತಾಳ್₃ (ನಾ). ಗಂಟಲಂ: ತಾೞುವ ತಾಳ್ಗಳುಮುಗುರ್ವಿಸಲ್ ಕಾಡುಕೋಣನೆಯ್ದಿದುದಟಲಂ (ಜಗವಿ. ೧೭-೬೮). **ತಾಳ್₃** : ನಿರ್ದ್ರವದ ತಾಳಿಯಲಿ . . . ಗೋಪಾಳಕರು ಬಂದೆಱಗಿ ಬಿನ್ನೈಸಿದರು ಭೀತಿಯಲಿ (ಜೀವಂಚ. ೬-೫). [<ಸಂ. ತಾಲು]

ತಾಳ$_1$ 'ತಾಳ್$_2$' ನೋ.

ತಾಳ$_2$ 'ತಾಲ' ನೋ.

ತಾಳ$_3$ (ನಾ). ಹುಲ್ಲು ಕೀಳಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಸಾಧನ; ಕುಂಟೆಗೆ ಹಾಕುವ ಕಬ್ಬಿಣದ ಹಲ್ಲು: ಅವಕ್ಕೆ ಜೋಡಾಗಿ ಬೇಕಾಗುವ ಕುಡ, ಮುಂಜ, ತಾಳ ಮೊದಲಾದ ಲೋಹದ ಸಾಮಾನುಗಳೂ (ಕನ್ನಜಾ. ೦೩೦). [?]

ತಾಳಂಗುಟ್ಟು, ತಾಳಗುಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಾಳಕುಟ್ಟು; ತಾಳಹಾಕು. ೨. ತಾಳದಂತೆ ಕುಟ್ಟು; ಒಂದಕ್ಕೊಂದಂ ಬಾರಿಸು,–ಅಪ್ಪಳಿಸು: ಚಂದ್ರಾರ್ಕಬಿಂಬಂಗಳಿಂ ಕೊಳಿ ತಾಳಂಗುಟ್ಟುವ . . . ಈಶಪ್ರಮಥಸಮಿತಿ ಬಂದತ್ತು (ಜಗವಿ. ೦೮–೦೧). **ತಾಳಗುಟ್ಟು**: ೨. ತಾಳಗುಟ್ಟುವರು ರವಿಶಶಿಗಳನು (ಸಿದ್ಧರಾ. ೧–೨೦). [ತಾಳ್$_2$ (= ತಾಲ) + ಕುಟ್ಟು$_1$]

ತಾಳಂದೋಱು (ಕ್ರಿ). ತಾಳವನ್ನು ಸೂಚಿಸು; ತಾಳ ಹಾಕು: ಒಕ್ಕೈಯಿಂ ತಾಳಂದೋಱುದುಂ (ಅದ್ಭುತ. ೩೪–೫).

[ತಾಳ್$_2$ (=ತಾಲ) + ತೋಱು (<ತೋಱು)]

ತಾಳಕ 'ತಾಲಕ' ನೋ.

ತಾಳಕಂಗಣಿಗೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು (?): ಶ್ರೀಮಧುಸೂದನ ದೇವರ್ಗಂ ಅಲ್ಲಿಯ ಮಹಾಜನಂ ನಾಲ್ನೂರ್ವರ್ಗಂ ತಾಳಕಂಗಣಿಗೆಯಂ ಪ್ರತಿಷ್ಠಂ ಮಾಡಿ (ಕಇಅ. ೮–೩–೨೮೫; 1062). [?]

ತಾಳಕೋಲು (ನಾ). ಅಗುಳಿ ತೆಗೆಯುವ ಕೋಲು: ಪೂಜಿಸಲು ಬಂದ ಪಂಡಿತನು ಕದದಗುಳಿಯಂ ತಾಳಕೋಲಿಂದ ನೂಂಕಿ (ಸೋಮುಜ. ೪–೩೮).

[ತಾಳ್$_2$ (= ತಾಲ) + ಕೋಲು$_1$ (<ಕೋಲ್$_1$)]

ತಾಳಗಣನೆ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ತಾಳವನ್ನು ಎಣಿಸುವಿಕೆ; ಸಂಗೀತದ ತಾಳಮಾನದ ಗಣನೆ: (೬). [ತಾಳ್$_2$ (= ತಾಲ) + ಗಣನೆ]

ತಾಳಗತಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ತಾಳದ ಲಯ: ನಲಿನಲಿದು ಪುರವೀಧಿ ವೀಧಿಗಳೊಳಗೆ ಜತಿಗಳ ತಾಳಗತಿಗಳಿಗೆಳಸಿ ಕುಣಿದಾಡುವ (ಬಸಪು. ೫೨–೪೨).

[ತಾಳ್$_2$ (= ತಾಲ) + ಗತಿ]

ತಾಳಗತ್ತು (ನಾ). ತಾಳದ ರೀತಿ,–ಕ್ರಮ: ಬಯಲಾಟದವರ ಹಿಮ್ಮೇಳದಿಂದ ದನಿ ತಾಳಗತ್ತಿನ್ನಾಗ ಬರತದ ಕುಣಿವುತೀಗ (ಹಾಡುಪಾ. ೨೪–೪); ನಿನ್ನ ಸ್ವಚ್ಛಂದದುಸುರ ಕೇಳುತ್ತಲೆ ತಿಳಿಯುವುದು – ಹಾಡುಗಾರರ ತಾಳಗತ್ತಿನ ಮೇಳ (ಉಯ್ಯಾಲೆ. ೯೭–೦೦); ಅವನ ತಾಳಗತ್ತಿಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಅವರು ಊದುತ್ತಿದ್ದರು (ಮೋದಿಮು. ೩೨). [ತಾಳ್$_2$ (= ತಾಲ) + ಗತ್ತು]

ತಾಳಗುಟ್ಟು 'ತಾಳಂಗುಟ್ಟು' ನೋ.

ತಾಳಗೆ$_1$ (ನಾ). ತಾಳೆಮರ: ವಕುಳಂ ದಾಳಿಂಬವಶ್ವಾದ ತಾಳಗೆ ನೇಱಿಲ್ಪನಸು . . . ಇವಱಿಂದ ರಂಜಿಸುವುದುದ್ಯಾನಂ (ಸೌಇಇ. IX–i, ೩೪೩–೪೦; 1226). [<ಸಂ. ತಾಲಕ]

ತಾಳಗೆ$_2$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು: ತಾಳಗೆಯಂ ಬಿಸಿಮಾಡಿ ತಕ್ರಸಿಂಧುರುಹಮನಾವಗಂ ಕೊಟಗಿನೊಳ್ ಕುರು(ಱು)ವಾದೊಡೆ ಪೊಯ್ಯೆ ಪಿಂಗುಗುಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯–೨೦೩). [?]

ತಾಳಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಲಯತಪ್ಪು; ಕ್ರಮತಪ್ಪು; ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತವಾಗು; ಹತೋಟಿ ತಪ್ಪು; ಹದ ತಪ್ಪು: ಅವನ ವಿಚಾರಗಳು ತಾಳಗೆಟ್ಟವು ಅವು ಸುಲಭವಾಗಿ ಸಾಗದಾದವು (ಅಂಬಿಕೆ. ೮೦); ಕೈಯಲ್ಲಿ ದುಡ್ಡು ಬಂದಾಗ ತಾಳಗೆಟ್ಟು ಹಾಳುಮಾಡಿದರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫–೨೪೮).

[ತಾಳ್$_2$ (=ತಾಲ) + ಕೆಡು$_1$]

ತಾಳಗೇಡಿ (ನಾ). ತಾಳವನ್ನು ಅರಿಯದವನು; ತಾಳತಪ್ಪುವವನು: ಅರಿಯದ ತಾಳಗೇಡಿಗೆ ಸಲ್ಲ ತಂಬೂರಿ (ಶರೀಫ. ೨೭–೨).

[ತಾಳ್$_2$ (= ತಾಲ) + ಕೇಡಿ$_1$]

ತಾಳಗೊಟ್ಟಿ (ನಾ). (?): ತತ್ಪಬಳ ತಾಳಗೊಟ್ಟಿ[ಪಾಠಾಂ.ಟ್ಟಿ]ಯೆನುತ್ತಾದಂ ಋಷಿಯರೊಡನೆ ಜಡಮತಿಗಳ್ ಪೋರುತಿರ್ಪರ್ (ಸಮಪ. ೦೪–೧೭).

[?]

ತಾಳಜತಿ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ತಾಳದ ಲಯ: ತಾಳಜತಿಗಮರಿಯರ ಗೇಯಕೆ ಕಾಲಗೆಜ್ಜೆಗಳುಲಿಯೆ ಕುಣಿದನು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೩೩–೦೦೭).

[ತಾಳ್$_2$ (= ತಾಲ) + ಜತಿ$_1$]

ತಾಳಡಿ (ನಾ). (?): ಅಂಬಾಡೀ ಮಾವೂ ಕಿರನೆಲ್ಲಿ ತಾಳಡಿಯ ಅಳಗಾರ ಚಲ್ವಯ್ಗೇ ಕುಯ್ದಾರೆ (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೮೦). [?]

ತಾಳತಂತ್ರ (ನಾ). ಕೈಚಳಕ; ಕೈವಾಡ; ಮೋಸಗಾರಿಕೆ: ತಾಳತಂತ್ರದ ಲೆಕ್ಕಮಾಡಿ ನನಗೆ ಇಂತಿಷ್ಟು ಕೊಡೋದು ಅಂತ ಒಪ್ಪಂದ ಆಯ್ತು (ಮಲೆಮ. ೧೦೧). [<ತಳತಂತ್ರ]

ತಾಳತಪ್ಪು (ಕ್ರಿ). ಲಯ ತಪ್ಪು,–ಕೆಡು; ಹತೋಟಿ ತಪ್ಪು; ಹದ ತಪ್ಪು; ಹೆಚ್ಚು ಕಡಮೆಯಾಗು: ತಾಳತಪ್ಪಿ ಬಾಯರು ಆಡಿಬಿಟ್ಟರು (ಕನನಿ. ೨೨); ತಾಳ ತಪ್ಪಿದರೆ ಕುಣಿಯೋದು ತಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ (ಗಾದೆ).

[ತಾಳ್$_2$ (= ತಾಲ) + ತಪ್ಪು$_1$]

ತಾಳತರು 'ತಾಲತರು' ನೋ.

ತಾಳತರ್ಜನ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ತಾಳವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸುವುದು: ರಾಗ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ, ತಾಳತರ್ಜನದಲ್ಲಿ ಯತಿಯು ಆಯತಿಯಲ್ಲಿ (ಬಿಟ್ಟಅ. ೦೩–೦೦). [ತಾಳ್$_2$ (= ತಾಲ) + ತರ್ಜನ]

ತಾಳದ 'ತಾಳಿದ' ನೋ.

ತಾಳದಂಡ (ನಾ). "ವಾದ್ಯಗಾರರ ಚಾಲಕನು ತಾಳ ಸೂಚಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ದಂಡ; ತಾಳದಂಡ" (Baton. ಇಂಕನಿ.).

[ತಾಳ್$_2$ (= ತಾಲ) + ದಂಡ]

ತಾಳದಳ (ನಾ). ತಾಳೆಯ ಗರಿ: ತಾಳದಳಾವಳೀಕಳಕಳಾನಿಳನುರ್ವಿಸಿ ತೀಡೆ ಪೇಱಿಮಿಾ ಗಾಳಿಯನಾದ ನಿಷ್ಠುರನಿನಾದಮಿದಾವುದೆನಲ್ಕೆ (ಜಗವಿ. ೪–೩೯).

[ಸಂ. ತಾಲದಲ]

ತಾಳಧರ (ನಾ). ತಾಳವನ್ನು ಹಿಡಿದವನು; ತಾಳಹಾಕುವವನು; ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ ಕಾಲಗಣನೆ ಮಾಡುವವನು: "ಶಬ್ದಜ್ಞನೆಂದೆನಲ್ ತಾಳಧರನೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೦೦೧–೩): "ತಾಳಧರಂ ಸುರಪಾಶ ಶಕ್ತಿಕ್ರೌಂಚಾರಿ ವಿಶಾಖ ಶಬ್ದಂ" (ನಾನಾರ. ೩೯). [ಸಂ. ತಾಲಧರ]

ತಾಳಧರಿ (ನಾ). ತಾಳಹಾಕುವ ಹೆಂಗಸು: ತಾಳಧರಿ ನೀನಾಗು ಭೋಗಾಯಿ (ಬಸಪು. ೦೨–೪೨). [ತಾಲಧರ + – ಇ$_2$]

ತಾಳಧಾರಿ (ನಾ). = ತಾಳಧರ: ಸಂಗೀತದ ಸಂಚು ತಾಳಧಾರಿಯ ಕಳವು . . . ಇಂತೀ ನಾನಾ ಗುಣಂಗಳ ಲಕ್ಷ್ಯಾಲಕ್ಷಿತವಂ ತಿಳಿದು (ಸರ್ವವ ೦೩೮–೬೮೩). [ಸಂ. ತಾಲಧಾರಿನ್]

ತಾಳಧಾರಿಗ (ನಾ). = ತಾಳಧರ: ತಾಳಧಾರಿಗ ನಟುವಿಗ ಗಾಯಕರು ನೆಱೆ ಮೇಳವಡೆದ ವಾದ್ಯದವರು (ಕಂನವಿ. ೨೭–೨೭); ತಾಳಧಾರಿಗರು, ಮದ್ದಳಿಗರು . . . ಮುಟ್ಟಿಗರು ಇವರೆಲ್ಲರ ಮನೆಗಳು ಸಾಲು–ಸಾಲಾಗಿ ಒಪ್ಪುತ್ತಿದ್ದುವು (ಕರ್ನಾಜ. ೦೫೮). [<ಸಂ. ತಾಲಧಾರಿಕ]

ತಾಳಧ್ವಜ 'ತಾಲಧ್ವಜ' ನೋ.

ತಾಳನಿರ್ಣಯ (ನಾ). ತಾಳವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವುದು: ತಾಳನಿರ್ಣಯ, ವೇಗ, ಪದವಿನ್ಯಾಸ ಇವು ಕಥಕ್ ಪ್ರದರ್ಶನದ ನಿರ್ಣಯಾಂಶಗಳಾದವು (ಭಾರದ. ೫೫೮). [ತಾಳ್$_2$ (= ತಾಲ) + ನಿರ್ಣಯ]

ತಾಳನಿವರ್ತನ (ನಾ). = ತಾಳನಿವರ್ತನೆ: ಅತಿ ಸುಕಂಠನುಂ ವಿಂಶತಿಯುತಿ ಪ್ರಗಲ್ಭನುಮಪ್ಪ ಮುಖ್ಯಗಾಯಕಂ ತಾಳನಿವರ್ತನಂ ಮಾಡಿ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೮–೨೪). [ತಾಳ್$_2$ (= ತಾಲ) + ನಿವರ್ತನ]

ತಾಳನಿವರ್ತನೆ (ನಾ). ತಾಳದ ಪ್ರಯೋಗ ; ತಾಳ ಹಿಡಿಯುವಿಕೆ : ಆಗಳವಸರಮಱಿದು ತಾಳನಿವರ್ತನೆಗೆಯ್ದು ಬಂಚದಿಂಚರದೊಳುಪಾಶ್ರಯಂ ಬಡೆದು (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೩-೨೮). [ತಾಳ್$_2$ (= ತಾಲ) + ನಿವರ್ತನೆ]

ತಾಳಪತ್ರ 'ತಾಲಪತ್ರ' ನೋ.

ತಾಳಪತ್ರಪಾಟನ (ನಾ). ಒಂದು ನರಕದ ಹೆಸರು : ಲಾಂಗೂಲಕರ್ತನ, ತಾಳಪತ್ರಪಾಟನ . . . ಮೋಹಸಂಭ್ರಂಶವೆಂಬೈದು ಮಂತ್ರಿನರಕಂಗಳಿಂ (ವಿವೇಕ. ೧೮೧). [ತಾಳಪತ್ರ (= ತಾಲಪತ್ರ) + ಪಾಟನ]

ತಾಳಬದ್ಧ 'ತಾಲಬದ್ಧ' ನೋ.

ತಾಳಭಂಜನ (ನಾ). ತಾಳವೃಕ್ಷಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದವನು ; ಶ್ರೀರಾಮ ; P ಶ್ರೀರಾಮನು ಸುಗ್ರೀವನಿಗೆ ತನ್ನ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ತೋರಿಸಲು ಏಳು ತಾಳವೃಕ್ಷಗಳನ್ನು ಒಂದೇ ಬಾಣದಿಂದ ಕತ್ತರಿಸಿದನೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ಈ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ: ತಾಳಭಂಜನನೊಡನೆ ಕದನವ ತಾಳಿದರೆ ಗೆಲುವಿಲ್ಲ (ಕೌಶಿರಾ. ೨೩ ಸೂಚನೆ).

[ತಾಳ್$_2$ (= ತಾಲ) + ಭಂಜನ]

ತಾಳಮದ್ದಲೆ 'ತಾಳಮದ್ದಳೆ' ನೋ.

ತಾಳಮದ್ದಳೆ, ತಾಳಮಂದ್ದಲೆ (ನಾ). ೧. ತಾಳ ಮತ್ತು ಮದ್ದಳೆ: ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಸೇವೆ ತಾಳಮದ್ದಳೆಯ ಸೇವೆಗೆ (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೬೬೨-೧೩ ; 1556); ಉತ್ಕಟ ತಾಳಮದ್ದಳೆಗಳೆಂಬ ಬಹುವಾದ್ಯದುಬ್ಬಟೆಯಖಿಳದೆಸೆಯೊಳಾವರಿಸಲ್ (ಚಿಬಪು. ೫-೬); ತಾಳಮದ್ದಳೆ ಮುಖವೀಣೆಯಾವುಜ ಗೀತದಾಳಾಪ (ಕಂನವಿ. ೮-೫೯). ೨. (ರಂಗಸ್ಥಳ, ವೇಷಭೂಷಣ ಮುಂತಾದ ಪರಿಕರಗಳಿಲ್ಲದೆ ನಿರ್ವಹಿಸುವ) ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಟ ; ಯಕ್ಷಗಾನದ ಭೇದ: ಒಂದು ಕಡೆಯಲಿ ತಾಳಮದ್ದಳೆಯೊಂದು ಕಡೆಯಲಿ . . . ಸಾರತರ ಸಂಗೀತ ಸಾಹಿತ್ಯ (ನಳಚ. ೩-೫೨) : ಯಕ್ಷಗಾನ ಎಂಬುದು . . . ತಾಳಮದ್ದಳೆ, ಮೇಳ, ಪ್ರಸಂಗ ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ನಮಗೆ ಪರಿಚಿತವಾಗಿದೆ (ಯಕ್ಷಗಾ. ೬೨). **ತಾಳಮದ್ದಲೆ :** ೨. ನಾಟಕ ಕೋಲಾಟ ತಾಳ ಮದ್ದಲೆ ಬಯಲಾಟ . . . ಕಲೆಗಳ ನೋಟದೊಳಾಸಕ್ತಿ ಬಹಳ (ಇಂಚಾಪ. ೯-೩೫). [ತಾಳ್$_2$ (= ತಾಲ) + ಮದ್ದಳೆ (<ಮದ್ದಲೆ)]

ತಾಳಮರ (ನಾ). ತಾಳೆಯ ಮರ ; ಹನೆಮರ: ತಾಳಮರದ ಕೆಳಗೆ ಒಂದು ಹಾಲ ಹರವಿಯಿರ್ದೊಡೆ ಅದ ಹಾಲಹರವಿಯೆನ್ನರು ಸುರೆಯ ಹರವಿಯೆಂಬರು (ಬಸವ. ೯೦) ; ತಾಳಮರನ ಕೀಳುವಂಗೆ ಚೊಗಚೆಯ ಗಿಡವೇಸು (ಸರ್ವವ. ೮೭-೪೮೫); ಕೀಳಿಸಿದನರಮನೆಯ ಹೇಮದ ತಾಳಮರ ಹದಿನಾಲ್ಕಸಧ್ವರಶಾಲೆಯಿದಿರಲಿ ತೋರಣಸ್ತಂಭಂಗಳಹವೆಂದು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೫-೪೮) ; ತಾಳಮರನದು ಕಾಯ ಮಳೆಗಱೆದಳುಕಿ ಪೋದುದು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೨೨-೧೫). 'ತಾಳೆಮರ' ಪರಾ. [ತಾಳ್$_2$ (= ತಾಲ) + ಮರ$_1$]

ತಾಳಮಾನ 'ತಾಲಮಾನ' ನೋ.

ತಾಳಮೇಳ (ನಾ). ೧. ತಾಳದ ಮೇಳ,–ಹೊಂದಾಣಿಕೆ : ಕೇಳನೋ ಹರಿ ತಾಳನೋ ತಾಳಮೇಳಗಳಿದ್ದು ಪ್ರೇಮವಿಲ್ಲದ ಗಾನ (ಪುರಂದ. ೪-೭೭ ಅನುಪಲ್ಲವಿ). ೨. ವಾದ್ಯವೃಂದ: ಅನೇಕ ಧ್ವಜಪತಾಕೆಗಳು, ಸಮಸ್ತ ವಿಧ ವಾದ್ಯ ತಾಳಮೇಳಗಳೊಂದಿಗೆ . . . ನಮ್ಮ ಮನೆಯ ಮುಂದೆ ನಿಂತವು (ಪ್ರತಾಪ. ೧೬). ೩. ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಸಂಬಂಧ ; ಹೊಂದಿಕೆ : ಆಕಾಶ, ಪಾತಾಳ–ಎರಡರಲ್ಲೂ ಇಲ್ಲ ತಾಳಮೇಳ (ನೆಲಮು. ೧೫-೭); ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ತಾಳಮೇಳವಿಲ್ಲದ ಸುದ್ದಿ ಹೇಳಿ ಹೊರಟುಹೋದರು (ಮೂರುದಾ. ೩೪೭) ; ಇಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರವೃತ್ತಿಗಳಿಗೆ ತಾಳಮೇಳವಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ಶಮುಪಾಂ. ೫೨). ೪. (ಆಲಂ) ಪ್ರೋತ್ಸಾಹ: ಈ ತಿಕ್ಕಾಟಕ್ಕೆ ಆಗಾಗ್ಗೆ ಬರುವ ಓಟಿನ ಗಲಾಟೆ ತಾಳಮೇಳ ಒದಗಿಸಿ ಕೊಡುತ್ತದೆ (ನನ್ನೂರು. ೩೧೬).

[ತಾಳ್$_2$ (= ತಾಲ) + ಮೇಳ (= ಮೇಲ)]

ತಾಳರವ (ನಾ). ತಾಳದಲ್ಲಿ ಹೊರಡುವ ಅಕ್ಷರ,–ಬೋಲು : "ಣುತ್ತಡಗ್ಘೆಧಣಮ್ಮೆನೆ ತಾಳರವಮುಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೨೪-೮).

[ತಾಳ್$_2$ (= ತಾಲ) + ರವ]

ತಾಳಲ 'ತಾಳಿಲು' ನೋ.

ತಾಳಲಕ್ಷ್ಮ (ನಾ). ತಾಳದ ಲಾಂಛನವನ್ನುಳ್ಳವನು; ಬಲರಾಮ: ಬಲನೇಕ ಕುಂಡಲಂ ಕುರುಕುಲನೊಳ್ಕೂಡಲ್ಕೆ ತಾಳಲಕ್ಷ್ಮಂ ಬಂದಂ (ಗದಾಯು. ೭-೫೬).

[ಸಂ. ತಾಲಲಕ್ಷ್ಮನ್ (ತಾಲ + ಲಕ್ಷ್ಮನ್)]

ತಾಳಲಗಾಯಿ (ನಾ). ತಾಳಿಸಿದ ಕಾಯಿ ; ಎಣ್ಣೆಗಾಯಿ : ಹುಗ್ಗಿ ಹೂರಣಗಡುಬು ಮುಗ್ಗಿ ತಾಳಲಗಾಯಿ (ಜಾನಗೀ. ೫೭).

[ತಾಳಲ (<ತಾಳಿಲು) + ಕಾಯಿ$_4$ (<ಕಾಯ್$_4$)]

ತಾಳಲು 'ತಾಳಿಲು' ನೋ.

ತಾಳವಟ್ಟ (ನಾ). ೧. ತಾಳೆಯ ಗರಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಬೀಸಣಿಗೆ : (೬). 'ತಾಲವೃಂತ' ಪರಾ. ೨. ಬೀಸಣಿಗೆಯಂತಿರುವ ಕಿವಿ; ಆನೆಯ ಕಿವಿ: ಲಳಿತವಿಷಾಣಕೋಟಿಗಳಿನೀಡಿಱಿದಾಗಳೆ ತಾಳವಟ್ಟಮಂ ಸೆಳೆದು ತುಡುಂಕಿ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೬೫); ಮೋದಿದ ತಾಳವಟ್ಟದೊಳ್ಪಂದ ಪೆಣಂ ಪೆಡಂಮಗುಳೆ ಕಣ್ಡೆ ಜವನೇಱಿದೊಂದು ಜಕ್ಕಂದೊಳದಂತೆ (ಎಕ. VI. ತರೀಕೆ. ೪೫-೪೬; 1196); ನಡೆತಪ್ಪ ಮದದಾನೆ ಭೋಂಕನೆ ನಿಂದು ತಾಳವಟ್ಟಮಂ ತೂಗದೊಡಲನೊಲೆಯದೆ . . . ಕಂಡರಿಸಿದಂತೆ ನಟ್ಟು ನಿಂದು (ಬಾಹೂರ. ಹ. ೩೦೯-೨೩). ೩. [ನಾಟ್ಯ] ನೃತ್ಯದ ಒಂದು ಬಗೆ : ಕಡುಜಾಣ್ಮೆಯಿಂ ತಾಳವಟ್ಟಮಂ ನುಡಿವ ಮೆಲ್ಲಡಿಗಳೊಡನೊಡನೆ ಡಿಳ್ಳಾಯದಿಂ ಡೆಂಡಣಿಸ ತೊಡಗಿತೇನೆಂಬೆ (ಸೌಂದಪು. ೮-೧೫); ಕರಿಪತಿಯನು ತಾಳವಟ್ಟದಿ ಕುಣಿಸುತ ನರನಾಥಸುತನೈದಿದನು (ನಾಗಕು. ೭-೭೪).

[<ಪ್ರಾ. ತಾಲವೇಂಟ./ಸಂ. ತಾಲವೃಂತ]

ತಾಳವನ 'ತಾಲವನ' ನೋ.

ತಾಳವರ್ಗ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ತಾಳದ ವರ್ಗೀಕರಣ: ಜಟಾ, ಘನ, ಕ್ರಮ ಮೊದಲಾದವು ಮುಂದಿನ ಪ್ರಬಂಧ, ತಾಳವರ್ಗಗಳಿಗೆ ಪೀಠಿಕೆಯೆನ್ನಬಹುದಾಗಿದೆ (ಭಾರದ. ೫೩೬). [ತಾಳ್$_2$ (= ತಾಲ) + ವರ್ಗ]

ತಾಳವಾದ್ಯ (ನಾ). ತಾಳವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹಾಡಿನೊಂದಿಗೆ ಬಾರಿಸುವ ತಬಲ, ಮೃದಂಗ, ಘಟ ಮುಂತಾದ ವಾದ್ಯ : ಡೋಲಕ್ ಎಂಬ ವಾದ್ಯವೂ ಸಂಗೀತಕಚೇರಿಗಳಲ್ಲಿ ತಾಳವಾದ್ಯವಾಗಿ ಉಪಯೋಗದಲ್ಲಿದೆ (ಸಂಗೀಚಂ. ೧೨೨). [ತಾಳ್$_2$ (= ತಾಲ) + ವಾದ್ಯ]

ತಾಳವಾದ್ಯಕಚೇರಿ (ನಾ). ತಾಳವಾದ್ಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಚೇರಿ : ರಾಮನವಮಿಯ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಇಂದು ತಾಳವಾದ್ಯಕಚೇರಿಯನ್ನು ಏರ್ಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ (ರೂಢಿ). [ತಾಳವಾದ್ಯ + ಕಚೇರಿ]

ತಾಳವಾರ$_1$ 'ತಾಳ್ವಾರ' ನೋ.

ತಾಳವಾರ$_2$ 'ತಳವಱ' ನೋ.

ತಾಳವೃಂತ 'ತಾಲವೃಂತ' ನೋ.

ತಾಳವೃತ್ತ (ನಾ). [ಛಂದ] ವೃತ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ : ದಂಡಕ ರಘಟೆ . . . ಗಣನಿಯಮ ಕಂದ ಶಂಖಾವೃತ್ತ ತಾಳವೃತ್ತಾದಿ ಜಾತಿಗಳುಂಟು [ಪಾಠಾಂ. ದಂಡಕಂಗಳ್ . . . ತಾಳವಾದಿ ದೇಶಭಾಷೆಗಳೊಳ್] ಪುಟ್ಟುವುವೆಲ್ಲಂ ಸರ್ವವಿಷಯ ಭಾಷಾಜಾತಿಗಳಕ್ಕುಂ (ಛಂದೋಂಬು. ೧-೪೬ ವ). [ತಾಳ್$_2$ (= ತಾಲ) + ವೃತ್ತ]

ತಾಳಸಂಪುಟ (ನಾ). ಕರಸಂಪುಟ ; ಸೇರೆ : ತಾಳಸಂಪುಟಕ್ಕೆ ಬಾರದ ಘನವ ಅರ್ಪಿಸ ಹೋದರೆ ಅರ್ಪಣ ಮುನ್ನವೆ ಇಲ್ಲ (ಬಸವ. ೩೯೨): ಅವುದು ಕಿಱಿದು ಅವುದು ಹಿರಿದೆಂಬೆನಯ್ಯಾ ತಾಳಸಂಪುಟಕ್ಕೆ ಬಾರದ ಘನವ (ಚನ್ನಪ. ೪. ೦೧೧-೨೫೧). [ತಾಳ್$_2$ (= ತಾಲ) + ಸಂಪುಟ]

ತಾಳಹಣ್ಣು (ನಾ). ತಾಳೆಯ ಹಣ್ಣು : ಬೆರಳು ತಾಳಹಣ್ಣ ಹಿಸಿಕಿದಡೆ ಮೆಲಲುಂಟೆ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೧೧೧-೨೫೧). 'ತಾಳೆಹಣ್ಣು' ಪರಾ.

[ತಾಳ್$_2$ (= ತಾಲ) + ಹಣ್ಣು$_3$ (< ಪಣ್$_3$)]

ತಾಳಹಳವಿಗೆ (ನಾ). ತಾಳೆಯ ಮರದ ಗುರುತುಳ್ಳ ಧ್ವಜ; ಬಲರಾಮನ ಧ್ವಜ: ಕುರುಪತಿಯನವಗಡಿಸಿ ತಾಳಹಳವಿಗೆಯವನು ಯಾದವಜಾಲ ಸಹಿತೈತಂದು . . . ಅಱಿದನು ಕೃಷ್ಣನಭಿಮತವ (ಕುಮಾ.ಗ. ೬-೮). [ತಾಳ್$_2$ (= ತಾಲ) + ಹಳವಿಗೆ (< ಪಟವಿಗೆ)]

ತಾಳಹಾಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ಅಗುಳಿ ಹಾಕಂ : ಬಾಗಿಲಿಗೆ ತಾಳಹಾಕಿದ್ದೇನೆಂದು ಧೈರ್ಯಗೊಂಡು ಮತ್ತೆ ನಿರ್ಲಕ್ಷವಾಗಿ ತನ್ನ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದಳು (ಕಾನೂರು. ೮೦) ; ನಿಮ್ಮ ದಾರೀ ಕಾಯುತ್ತ ಬಾಗಿಲ ತಾಳಹಾಕಿಕೊಂಡು ಇಲ್ಲಿಯೇ ಕುಳಿತಿದ್ದೆವು (ಪರಿವ. ೨೩). ೨. [ಸಂಗೀತ] ತಾಳವನ್ನು ಹಾಕಂ; ತಾಳಹಿಡಿ : ಪದಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಕೊಳಲಲ್ಲಿ ನುಡಿಸತೊಡಗಿದ, ಬೇರೊಬ್ಬ ತರುಣ ತಾಳಹಾಕತೊಡಗಿದ (ಹಾಹುತ್. ೯೨). ೩. (ಆಲಂ) ಹೊಂಗುಟ್ಟು ; ಅನುಸರಿಸು ; ಸಮ್ಮತಿಸು : ನಾನೇಕೆ . . . ಅವರು ಹೇಳಿದ್ದಕ್ಕೆ ತಾಳಹಾಕಿ ನನ್ನ ವಿಚಾರಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಅದುಮಿಡಬೇಕು (ದೂರಸ. ೨೦೫) ; ಆದಕ್ಕೆ ಅವನ ಮನವೂ ತಾಳಹಾಕಿತು (ಹೇಮಂಕೊ. ೨) ; ಮಸ್ತಾದಅಲ್ಲಿಸಾಹೇಬನು ಕೂಡ ಶಮಸುದ್ದೀನನ ಮಾತಿಗೆ ತಾಳಹಾಕತೊಡಗಿದ್ದರಿಂದ ಆದಕ್ಕೊಂದು ಸ್ವರೂಪ ಬರತೊಡಗಿತು (ಹಬ್ಬಿಬ. ೪೦). [ತಾಳ್$_2$ (= ತಾಲ) + ಹಾಕು (< ಪಾಯ್ಕು$_1$)]

ತಾಳಹಿಡಿ (ಕ್ರಿ). = ತಾಳಹಾಕು ೧ : ಅವನ ನಡುಗೆಗೆ ನನ್ನ ನಾಡಿಗಳು ತಾಳಹಿಡಿಯುವುವು, ಅವನ ಹೆಜ್ಜೆಗೆ ನನ್ನ ಪ್ರಾಣವು ಗೆಜ್ಜೆಹಾಕುವುದು (ಜಯಂತ. ೩೫೭). [ತಾಳ್$_2$ (= ತಾಲ) + ಹಿಡಿ$_1$ (< ಪಿಡಿ$_1$)]

ತಾಳಹೀನ (ನಾ). ತಾಳ ರಹಿತವಾದುದು ; ತಾಳವನ್ನು ಅನುಸರಿಸ ದಿರುವುದು : ತ್ರಿಪದಿಯನ್ನು ತಾಳಹೀನವೆಂದು ಹೇಳಿರುವ ಪೂರ್ವ ಲಾಕ್ಷಣಿಕರ ಉಕ್ತಿಗೆ . . . ಪ್ರಸ್ತಾರ ಹಾಕಿಯೇ ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ (ಸಂಶೋಧ. IX, ಮುನ್ನುಡಿ) ; ತಾಳಹೀನವಾದ ಸಂಗೀತವೇ ಆಗಲೀ . . . ನೃತ್ಯವೇ ಆಗಲಿ, ಶೋಭಿಸುವುದಿಲ್ಲ (ಸಂಗೀಜಂ. ೨೯೩).

[ತಾಳ್$_2$ (= ತಾಲ) + ಹೀನ]

ತಾಳಿ$_1$ 'ತಾಲಿ$_1$' ನೋ.

ತಾಳಿ$_2$ 'ತಾಲಿ$_3$' ನೋ.

ತಾಳಿ$_3$ 'ತಾಳ್$_4$' ನೋ.

ತಾಳಿ$_4$ (ನಾ). ಬೆರಣಿಯ ಒಟ್ಟಿಲಂ,-ರಾಶಿ ; ತಣ್ಣಾಳಿಯಿಂದವ ಳೊಡಲ್ಗಿಚ್ಚು ತಾಳಿಯ ಹಾಕಿ ಪೆರ್ಮೊಱಗೊಂಡ ತೆಱದಿ ಧಡಾಳಿಸಿತುಷ್ಣ ಸಂಘಟಿಸಿ (ಮೋಹತ. ೨೭-೬೨); ಹೆಣವನ್ನು ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಕಾಲುಮಾಡಿ ತಾಳಿಯ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿಸಿ (ಕಭಾಗೆ. ೯೦). [← ಮರಾ. ಥಾಳ್]

ತಾಳಿ$_5$ (ನಾ). (?) : ಹುಲಿಮುಖದ ಹರಿಯುಗವ ಸುತ್ತಲು ನಿಲಿಸಿ ಬಾಂಧವ ತಾಳಿಗಳ ಕಂಗೊಳಿಪ ರಾಜಾಲಯದ ಬಲ್ಮೆಯ ನೋಡಿ (ಮೈರಾಕಾ. ೩-೩೧). 'ತಱ' ಪರಾ. [?]

ತಾಳಿಕಟ್ಟು 'ತಾಳಿಗಟ್ಟು' ನೋ.

ತಾಳಿಕೆ$_1$ (ನಾ). ೧. ಸಹನೆ ; ಸೈರಣೆ ; ತಾಳ್ಮೆ : ಬಿನ್ನಾಣದೊಳ್ ಬಿಂಕದೊಳ್ತಾಳಿಕೆಯೊಳುರುತರ ತ್ರಾಣದೊಳ್ . . . ಕಾಣೆನವರಿರ್ವರ್ಗೆ ಸಮರಾದ ಕಲಿಗಳಂ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೨-೧೨); ತಾಳದಲ್ಲಿ ಜಾಣನಾದರೆ ತಾಳಿಕೆಯಿದ್ದೀತೇ ? (ಗಾದೆ). ೨. ಬಾಳಿಕೆ ಬರುವುದಂ ; ಹೆಚ್ಚು ಕಾಲ ಉಳಿಯುವಿಕೆ : ತಾಳಿಕೆ ಬರುವಂಥ ಉಕ್ಕಾಗಿ ಬರುತಿರೆ ಮುಕ್ಕಾದ ಮೊನೆಯಾಗ ಮಸೆಯುತಿದೆ (ಸಖೀಗೀ. ೧೧-೧೯) ; ನೋಡುವವರಿಗಾದರೂ ತಾಳಿಕೆ ಬರುವಂತಿರಬೇಡವೇ (ಮರಳಿ. ೭೮) : ಅತ್ಯಂತ ತಾಳಿಕೆಯುಳ್ಳದ್ದಾಗುವಂತೆ ಆ ಚರ್ಮವನ್ನು ಹೊಸೆದನು (ಬಂಗಾಹೆ. ೨೦). ೩. ಧರಿಸುವುದು ; ಧಾರಣೆ : "ತ್ರಸ-ಧಾರಣೇ, ತಾಳಿಕೆಯೊಳ್" (ಕಾಶಶ್. ೨೭೯) ; ತಮಾಲ ತರುಗಳ ತಾಳಿಕೆಯ ತೋಳುಗಳ ನೆಗಹಿನ ಲಾಳಿಕಾಱರ ದೇವ (ತೊರರಾ. ೬-೨೦-೮೯). [ತಾಳ್$_1$ + - ಇಕೆ]

ತಾಳಿಕೆ$_2$ 'ತಾಲುಗೆ' ನೋ.

ತಾಳಿಕೆ$_3$ (ನಾ). ಹೊಂದಾಣಿಕೆ : ಹುಲ್ಲೆ ಹಾರಿದ್ದಕ್ಕೂ ಹುಲಿ ಅಡಗಿದ್ದಕ್ಕೂ ತಾಳಿಕೆ ಇಲ್ಲ (ಗಾದೆ). [ತಾಳ್$_3$ + - ಇಕೆ]

ತಾಳಿಗಟ್ಟು, ತಾಳಿಕಟ್ಟು (ಕ್ರಿ). ಮಂಗಳಸೂತ್ರವನ್ನು ಕಟ್ಟು : ಚಂದ್ರಾಭರಣಂ ಮನವೊಸೆದು ತಾಳಿಗಟ್ಟಿದನೆನೆ ಮೆಱೆದುದು ಕೊರಲೊಳೇಕಮುಖ ರುದ್ರಾಕ್ಷಂ (ಗಿರಿಕ. ೩-೮೭). **ತಾಳಿಕಟ್ಟು** : ತಾಳಿಕಟ್ಟೋಕೆ ಕೂಲೀನೆ ? (ರೂಢಿ). [ತಾಳಿ$_1$ (< ತಾಲಿ$_1$) + ಕಟ್ಟು$_1$]

ತಾಳಿಗೆ 'ತಾಲುಗೆ' ನೋ.

ತಾಳಿಗೆದೆರೆ (ನಾ). ಅಂಗುಳಿನ ತೆರೆ,-ಗೆರೆ,-ಸುಕ್ಕು : ತಾಲುವಿಂದೆ ಕೆಳಗಣ (ಗುಂ)ನೆಲೆಯುಂ ತಾಳಿಗೆದೆರೆ ದ್ವಾತ್ರಿಂಶತಮಾಳಿರ್ಕುಂ ಕೂರ್ಮೆಯೆಂಬ ಪೆಸರಿಂ ತೋರ್ಕುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೯-೫). [ತಾಳಿಗೆ (< ತಾಲುಗೆ) + ತೆರೆ$_4$]

ತಾಳಿಚೌಕುಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ: ತಾಳಿವಜ್ರ ತಾಳಿಚೌಕುಳಿ [ಪಾಠಾಂ. ಲಿ]ಮುತ್ತಿನ ಕುಂಡಲವಿಟ್ಟು (ವಾದಿಕೀ. ೪೦-೪) ; ವನಪಾಲಕರಿ ಗುಡುಗೊರೆ ತಾಳಿಚೌಕುಳಿಯಿತ್ತು ಹರುಷದಿ ಬೀಳುಕೊಟ್ಟನು (ಕೋಗಯ. ೩-೫೯) ; ನೀಲದೊಂಟಿಯು ತಾಳಿಚೌಕುಳಿ . . . ಕಾಲಸರಗಳು ಲೋಲ ಧರಿಸಿಯೆ ಮೆರೆದನು (ಗೋಹಾಡು. ೬).

[ತಾಳಿ$_1$ (< ತಾಲಿ$_1$) + ಚೌಕುಳಿ (< ಚೌಕಳಿ)]

ತಾಳಿದ, ತಾಳದ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ತಾಳಿಸಿದ ವ್ಯಂಜನ ; ಪಲ್ಯ : ಬೆಲೆವೆಣ್ಗೆ ಬೇಟಮೇಂ ತಾಳಿದಮುಕ್ಕುಮೋ ಕಟಿಪೆಯೋಗರಮುಕ್ಕುಮೋ (ಲೀಲಾವ. ೨-೫೭) ; ಬಿಸಿಯುಸನ ತೊಯೆ ತುಪ್ಪಂ ತಾಳಿದ[ಪಾಠಾಂ. ಲ] ಪಳಿದ್ಯ ಕಜ್ಜಾಯ (ಸಮ್ಯಕೌ. ೪-೧೦) ; ಬಜ್ಜಿ ತಾಳಿದಗಳಂ ಕೆಲಬಲದಿ ಬಡಿಸುತಂ (ಲಿಂಗಪು. ೮-೪). **ತಾಳದ** : ತಾಳದ ಸೀಕರಣೆ ಕಸರಿ ಪಚ್ಚಡಿ ಗಳು ಮೇಲಾದ ಷಡುರಸಗಳನು . . . ಲೋಲಾಕ್ಷಿಯರು ಬಡಿಸಿದರು (ಕಂಸವಿ. ೮-೮೫) ; ಈ ಜ್ವರಕ್ಕೆ ಎಳೆಯ ಬದನೆಕಾಯಿಯ ತಾಳದ, ಮಜ್ಜಿಗೆ ಅನ್ನ ಸಹ ಪಥ್ಯವನ್ನು ಕೊಡಿಸುವುದು (ಸಕವೈ. ೯೧) ; ಬಟ್ಟಲಲ್ಲಿ ಅನ್ನ, ತಾಳದ, ತಂಬಳಿ, ಸಾರು . . . ಮೊದಲಾದುವು ಎಲ್ಲ ಕಂಡುವು (ಈಕಥ. ೧೨೪) ; ಸಮುದ್ರದ ನಳ್ಳಿಯ ಪಲ್ಯ, ಉಪ್ಪುಮೀನಿನ ತಾಳದ . . . ಈ ಭಕ್ಷ್ಯಗಳು ಮೇಜಿನ ಮೇಲಿದ್ದುವು (ಪುನರು. ೧೧೮).

[< ತಾಳಿಸು]

ತಾಳಿಬೊಟ್ಟು (ನಾ). ಮಾಂಗಲ್ಯ : (ಶ).

[ತಾಳಿ$_1$ (< ತಾಲಿ$_1$) + ಬೊಟ್ಟು$_2$ (< ಬಟ್ಟು$_1$)]

ತಾಳಿಮಿಕೆ (ನಾ). ಸಹನೆ ; ತಾಳ್ಮೆ : ಸಂತರ ನೆರೆಯಲ್ಲಿ ತಾಳಿಮಿಕೆಯಲ್ಲಿ ನಡೆದು (ವಿಶಾಸು. ೭೪-೫). [ತಾಳಿಮೆ (< ತಾಳ್ಮೆ) + - ಇಕೆ]

ತಾಳಿಮೆ 'ತಾಳ್ಮೆ' ನೋ.

ತಾಳಿಲ 'ತಾಳಿಲು' ನೋ.

ತಾಳಿಲು, ತಳಿಲು$_2$, ತಾಳಲ, ತಾಳಲು, ತಾಳಿಲ (ನಾ). = ತಾಳಿದ : ಕಿಚ್ಚಡಿ ಬೋನವು ಪಚ್ಚಡಿ ತಾಳಿಲು ಹೆಚ್ಚಿನ ಪಳಿದೆಯು . . . ಕುಳಿತುಣ ಬನ್ನಿ (ಶರಲೀ. ೮೭-೧೬). **ತಳಿಲು$_2$** : ತರತರದ ಪಚ್ಚಡಿಗಳು ತಳಿಲು ಸೀಕರಣೆಯು ಕರಿದ ತುಪ್ಪದ ಅಪೂಪವೂ ಚಿತ್ರಾನ್ನ ದಧ್ಯನ್ನ (ವಾದಿಕೀ. ೬೩-೮). **ತಾಳಲ** : ಅವರೆಕಾಯ ತಾಳಲದ ಸವಿಯ ಬಯಸಿ ಲೇಸಾಗಿ ಬಂದೆವು (ಗುರುಚಾ. ೧೦-೯೨). **ತಾಳಲು** : ಪರಿಪರಿಯ ತಾಳಲುಪ್ಪಿನಕಾಯ್ ಪಳಿದ್ಯ (ಚಿಬಪು. ೫-೬೦). **ತಾಳಿಲ** : ಅಕ್ಕಿಯೋಗರ ಬಾಟ[3] ತಾಳಿಲವದೇಂ

ಮನಂಗೊಂಡಿರೆ ಚಲ್ಲಕಾರ್ತಿಯರ್ ಬಡಿಸಿ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೩-೪೯): ಮೂಱು ಬಗೆಯ ತಾಳಿಲಯೆರಡು . . . ಸಾಸವೆ (ಬೊಂಕಶಾ. ೧೯೪೦, ಕುಮಟ. ೦೦೩-೫೬ : 1476); ರಾಜಾನ್ನದ ಕೂಳಿಕ್ಕಿ ತೊಯೆ ತುಪ್ಪವೆಱೆದು ತಾಳಿಲ ವಿಡೆ (ನೇಮಿಸಂ. ೫೯-೧೪೩); ತಾಳಿಲ ಕೊಣಬು ಪುಡೆಯ ಮುಂತಾದ ಮೇಲೋಗರವನನುಮಾಳ್ಪುದು (ಸೂಪಶಾ. ೫-೩೬); ಕಲಸುಮೇಲೋಗರ ತಾಳಿಲ ಮುಂತಾದ ಪಂಚಭಕ್ಷಕ್ಕೆ ಅಕ್ಕಿ ಹಾನೆ ೨ (ಎಇ. VIII, ೦೩೨-೫೯ ; 1586). [<ತಾಳಿಸು$_2$ + – ಇಲು$_2$ (<–ಇಲ್$_3$)]

ತಾಳಿವಜ್ರ (ನಾ). ಒಂದುಂ ಬಗೆಯ ಆಭರಣ : ತಾಳಿವಜ್ರ ತಾಳಿಚೌಕುಳಿ ಮುತ್ತಿನ ಕುಂಡಲವಿಟ್ಟು (ವಾದಿಕೀ. ೪೦-೪).

[ತಾಳಿ$_1$ (<ತಾಲಿ$_1$) + ವಜ್ರ]

ತಾಳಿಸಪತ್ರ 'ತಾಳೀಸಪತ್ರೆ' ನೋ.

ತಾಳಿಸಪತ್ರೆ 'ತಾಳೀಸಪತ್ರೆ' ನೋ.

ತಾಳಿಸು$_1$ (ಕ್ರಿ). ನಿಲ್ಲಿಸಂ; ತಡೆಹಿಡಿ : ಸೆರಗೊಡ್ಡಿ ಬೇಡುವೆ ತಾಳಿಸ್ಮಲ್ಲಯ್ಯ ಕುದುರೆಯ (ನಾಪದ. ೦೦೦). [ತಾಳ್$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ತಾಳಿಸು$_2$ (ಕ್ರಿ). ತುಪ್ಪ ಅಥವಾ ಎಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಬೇಯಿಸಂ,–ಬಾಡಿಸಂ,–ಹುರಿ : ಕಾಯ್ದು ಕಾವಲಿಗಳೊಳ್ ಪೆರ್ಮರ[ಪಾಠಾಂ. ಮೊರ್ಮರ] ನಾಗೆ ತಾಳಿಸುವರುಂ (ಆದಿಪು. ೫-೮೫ ವ) ; ಮತ್ತಮಾವಿನ ಘೃತದಿಂದೆ ತಾಳಿಸಿ ರಸಾಯನಮಾಗಡುಗೆ (ಲೋಕೋಪ. ೮-೩೦) : ಮೇಳಿಸಿ ಜೀವಾವಳಿಗಳ ತಾಳಿಸುವರನಚ್ಚಗೆಂಡದೊಳ್ ಕಾವಲಿಯೊಳ್ ತಾಳಿಸುವರ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೪೬) ; ಎಣ್ಣೆಯೆಱೆದು ತಾಳಿಸುವರುವಯ್ಯ (ಸಾನಂಚ. ೬-೧೬೦ ರಗಳೆ): ಭವ್ಯಕಲ್ಪದ್ರುಮಫಲಂಗಳನವ್ಯಯಾಮೃತದಿಂದ ತಾಳಿಸಿ (ಬಸಪು. ೮-೩೮) ; ಘಟ್ಟಿಮೆಣಸುಳ್ಳಿ ಮೊದಲಾದ ಸಂಭಾರಗಳನಿಟ್ಟು ತಾಳಿಸಿದ ಪುಡಿಗಳನದಱೊಳು[ಱಿ] ತುಂಬಲಿಟ್ಟು (ಸೂಪಶಾ. ೪-೧೯) ; ಕುದಿವೆಣ್ಣೆಯಲಿ ಹಾಯ್ಕಿಸಿ ತಾಳಿಸೀ ಪಾಪಿಯನು (ಪ್ರಹ್ಲಾಚ. ೯-೫೪).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತಾಳಿತ್ತು, ತಾಳಿಪ್ಪು ; ತೆಲು. ತಾಳಿಂಚು]

ತಾಳಿಸು$_3$ (ಕ್ರಿ). ತಾಳೆ ನೋಡು ; ಹೋಲಿಸು : ನೀವು ಭಾರತೀಯರು ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಓದಿದ್ದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಖುದ್ದು ಕಾಣಲು, ತಾಳಿಸಿ ನೋಡಲು ಬರುತ್ತೀರಿ (ಹೊಸಕ್ಷಿ. ೨೦೨). [ತಾಳೆ$_3$ + – ಇಸು$_3$]

ತಾಳೀತರು (ನಾ). = ತಾಳೆಮರ : ಪೇರೀಳೆ ತಾಳೀತರು ತೆಂಗುಂ ಕೌಂಗು . . . ಸಾಲ್ಗೊಂಡು ಕಣ್ಗೊಪ್ಪುತಿರ್ಕುಂ (ರಾಜಶೇ. ೨-೩೬).

[ಸಂ. ತಾಲೀತರು (ತಾಲೀ + ತರು)]

ತಾಳೀಫಳ (ನಾ). ತಾಳೆಮರದ ಹಣ್ಣು : ಶೋಣಾಂಶುಮನ್ಮಂಡಳಮಂ ತಾಳೀಫಳಂಗೆತ್ತಳಸಿ ತುಡುಕುಗುಂ ಬಾಲಶಾಖಾಚರಂಗಳ್ (ರಾಜಶೇ.೬-೨೦).

[ಸಂ. ತಾಲೀಫಲ (ತಾಲೀ + ಫಲ)]

ತಾಳೀಸಪತ್ರ 'ತಾಳೀಸಪತ್ರೆ' ನೋ.

ತಾಳೀಸಪತ್ರೆ, ಚಾಳೀಸಪತ್ರೆ, ತಾಳಿಸಪತ್ರ, ತಾಳಿಸಪತ್ರೆ, ತಾಳೀಸಪತ್ರ, ತಾಳೇಶಪತ್ರೆ, ತಾಳೇಸಪತ್ರ, ತಾಳೇಸಪತ್ರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧಿ ಸಸ್ಯ : "ಪತ್ರಕ, ಪತ್ರಕಾ – ಈ ಯೆರಡುಂ ತಾಳೀಸಪತ್ರೆ" (ಓಷಧಿ. ೯೦): ತಾಳೀಸಪತ್ರೆ, ಮೆಣಸು ಇಂತಿವೆರಡಂ ಸಮಭಾಗವಂ ಒಂದು ಭಾಗವೆಂದು ಯೋಚಿಸಿಕೊಂಡು (ವಿವ್ಯವಿ. ೩೮). **ಚಾಳೀಸಪತ್ರೆ :** ಚಾಳೀಸ ಪತ್ರೆ ಗ ೧ ತೂಕ, ಮೆಣಸು ಗ ೧ ತೂಕ . . . ಇವೆಲ್ಲವಂ ಕೂಡಿ ಚೂರ್ಣವ ಮಾಡಿ (ವಿವ್ಯವಿ. ೨೦೧). **ತಾಳಿಸಪತ್ರ :** "ಕಾಸಘ್ನಃ – ತಾಳಿಸಪತ್ರ, ತಾಱಿ" (ಓಷಧಿ. ೨೯). **ತಾಳಿಸಪತ್ರೆ :** ಗೊರಜಿ, ಚಿಂಚಲಿ, ಚರಿಜಲಿ, ತಾಳಿಸಪತ್ರೆ (ಮ್ರಜಿಗಿ. ೩೭–೭೩೬). **ತಾಳೀಸಪತ್ರ :** "ತಾಳೀಸಕಂ, ತಾಳೀಸಪತ್ರಂ – ಈ ಯೆರಡುಂ ತಾಳೀಸಪತ್ರ" (ಓಷಧಿ. ೭೭): "ನೀಲಂ – ತಾಳೀಸಪತ್ರ, ಕಾಚಲವಣ" (ಓಷಧಿ. ೮೮). **ತಾಳೇಶಪತ್ರೆ :** (ಮ್ರಜಿಗಿ. ೧–೧). **ತಾಳೇಸಪತ್ರ :** "ಕರಿಣಾ–ಚವ್ಯ, ಗಜಪಿಪ್ಪಲಿ, ಪರಿಪತ್ರ, ತಾಳೀಸಪತ್ರ, ಲವಂಗಪತ್ರ" (ಓಷಧಿ. ೨೪). **ತಾಳೇಸಪತ್ರೆ :** ಶುಂಠಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ತಾಳೀಸಪತ್ರೆ . . . ಲವಂಗ ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಾಂಶವಾಗಿ ಅರೆದು ಜೇನುತುಪ್ಪ ಗೂಡಿ ಸೇವಿಸೆ ಶ್ಲೇಷ್ಮಜ್ವರ ನಾಶವಾಗುವುದು (ಸಕವೈ. ೮೭).

[←ಹಿಂ. ತಾಲೀಶಪತ್ರ್ ; ಮರಾ. ತಾಲೀಸಪತ್ರ್]

ತಾಳು$_1$ 'ತಾಳ್$_1$' ನೋ.

ತಾಳು$_2$ 'ತಾಳ್$_2$' ನೋ.

ತಾಳು$_3$ 'ತಾಳ್$_3$' ನೋ.

ತಾಳು$_4$ 'ತಾಲು' ನೋ.

ತಾಳುಂತಟ್ಟುಂ, ತಾಳುತಟ್ಟು (ಅ). ದಿಕ್ಕಾಪಾಲಾಗುವಂತೆ : ದಂತಿಗಳೊಡ್ಡಿನ ಕಾಲ್ಗಾಪಾಂತೊಂದಱೊಳೊಂದು ಪೊಯ್ಯೆ ತಾಳುಂತಟ್ಟುಂ (ಮಹಾನೇ. ೧೨-೫೨). **ತಾಳುತಟ್ಟು :** ಪುಷ್ಪಶರ ಸಂತತಿಯಿಂ ಬಿಡದೆಚ್ಚು ತಾಳುತಟ್ಟಾಗೆ ತಗುಳ್ದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦೩-೦೦೫). [<ತಾಱುಂತಟ್ಟು]

ತಾಳುಂತಟ್ಟುಂಬೊಯ್ (ಕ್ರಿ). ಸಿಕ್ಕಾಪಟ್ಟೆ ಹೊಡೆ, – ಬಡಿ : ತಾಳುಂತಟ್ಟುಂಬೊಯ್ದರ್ ಗೋಟಿಯಿಲರ್ (ಶಂರಾಮಾ. ೦೩-೬೪).

[ತಾಳುಂತಟ್ಟುಂ + ಪೊಯ್$_1$]

ತಾಳುಕುಪ್ಪೆ (ನಾ). ಧಾನ್ಯಗಳಿಂದ ಬೇರೆಮಾಡಿದ ದಂಟುಗಳ ರಾಶಿ,– ಗುಂಪು : (+). [ತಾಳು$_2$ (<ತಾಳ್$_2$) + ಕುಪ್ಪೆ$_1$]

ತಾಳುಗೆ 'ತಾಲುಗೆ' ನೋ.

ತಾಳುತಟ್ಟು 'ತಾಳುಂತಟ್ಟುಂ' ನೋ.

ತಾಳುತಳ (ನಾ). ಅಂಗುಳಿನ ಕೆಳಭಾಗ : ಕೋಮಳ ತಾಳು[ಪಾಠಾಂ. ಲು] ತಳಸಂಘಟ್ಟಮಾತ್ರ ಕ್ಷೋದನೀಯಮೋದಕಮುಮಂ (ಆದಿಪು. ೦೦-೩೬ ವ).

[ತಾಳು$_4$ (=ತಾಲು) + ತಳ (=ತಲ)]

ತಾಳುತುದಿ (ನಾ). ತಳದಿಂದ ತುದಿ; ಕೊನೆಮೊದಲಂ : ತಾಳುತುದಿಯಾಗಿ ವಿ ಚಾ ರಿ ಸಿ ನಿಶ್ಶಂಕೆಯಾಗುವಂತೆ ದೃಢಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು (ಜಿಟ್ಟಲ. ೦೬೩-೦೯). [ತಾಳು$_2$ (<ತಾಳ್$_2$) + ತುದಿ]

ತಾಳುಬೀಳು 'ತಾಳೆಬೀಳು' ನೋ.

ತಾಳುಮೆ 'ತಾಳ್ಮೆ' ನೋ.

ತಾಳುರೋಗ 'ತಾಲುರೋಗ' ನೋ.

ತಾಳುವಂಶ (ನಾ). ಕುದುರೆಯ ತಾಲುಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಅಡ್ಡಗೆರೆ,– ರೇಖೆ : ಆ ತೆ(ಥೆ)ರೆಗಳ ಮೇಲ್‌ರೇಖೆಗೆ ಖ್ಯಾತಂ ತಾಂ ತಾಳುವಂಶ ಮೆಂಬಭಿಧಾನಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೯-೭). [ತಾಳು$_4$ (= ತಾಲು) + ವಂಶ]

ತಾಳುವನ (ನಾ). ತಾಳೆಯ ಮರಗಳ ಕಾಡು ; ತಾಲವನ : [ಉ]ದಯ ತಾಳುವನ ಬಡಗ ತಯಿಪಾಡಿಯ ಒಳಗೆ (ಸೌಇಇ. IX-II, ೪೭೩-೨೭ : 1487). [ತಾಳು$_3$ (<ತಾಳ್$_3$) + ವನ]

ತಾಳುವಾರ 'ತಾಳ್ವಾರ' ನೋ.

ತಾಳೆ$_1$ 'ತಾಱಿ' ನೋ.

ತಾಳೆ$_2$ 'ತಾಳ್$_3$' ನೋ.

ತಾಳೆ$_3$ (ನಾ). ಹೊಂದಾವಣೆ ; ಮೇಳ ; ಹೊಂದಿಕೆ : ನಮ್ಮ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೂ ವಸ್ತುವಿನ ಯ ಥಾ ರ್ಥ ಸ್ವ ರೂ ಪ ಕ್ಕೂ ತಾಳೆ ತಪ್ಪಿದಾಗ ನಮ್ಮ ಜ್ಞಾನ ಸುಳ್ಳಾಗುತ್ತದೆ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೩೨೭).

ತಾಳೆಮಾಡು = ತಾ ಳೆ ನೋ ಡಂ : ಬ್ರಾಹ್ಮಿಲಿಪಿಯನ್ನು ಗ್ರೀಕ್ ಲಿಪಿಗಳೊಡನೆ ತಾಳೆಮಾಡಿ ನೋಡಿ (ದ್ರಾವಿವಿ. ೫೪). **ತಾಳೆಯಾಗು** = ಹೊಂದಾಣಿಕೆಯಾಗು; ಮೇಳವಾಗು : ನಕ್ಷೆಯ ಸರಹದ್ದು ಗುರುತಿಗೂ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಕಾಣುವ ಗುರುತಿಗೂ ತಾಳೆಯಾದ ಮೇಲೆ (ಭೂಮಿಅ. ೩೮). [←ಮರಾ. ತಾಳ್, ತಾಳಾ./ಸಂ. ತಾಲ]

ತಾಳೆಗರಿ (ನಾ).=ತಾಲಪತ್ರ.೩: ಲಿಪಿಕಾರರು ತಾಳೆಗರಿಯ ಮೇಲೆ ಹಿಂದೆ ಬರೆಯುತ್ತಿದ್ದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಬ್ಬಿಣದ ಕಡ್ಡಿಯನ್ನು . . . ಲೇಖಣಿಯಾಗಿ ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದರು (ದ್ರಾವಿವಿ. ೫೯) ; ನಮ್ಮೂರಿನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿ ನೋಡಿದರೂ ಲಿಪಿ, ಶಾಸನಗಳು, ತಾಳೆಗರಿಗಳು ಹೇರಳವಾಗಿ ಬಿದ್ದಿವೆ (ರಾಯುಕ. ೭). [ತಾಳ್$_2$ (<ತಾಳ್$_3$) + ಗರಿ (<ಗಱ್)]

ತಾಳೆಛತ್ರ (ನಾ). ತಾಳೆಯ ಗರಿಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕೊಡೆ : ಕೆಲವರ ಅಡಿಗೆ ಪಾತ್ರಗಳು, ಮಳೆಗೆ ಹಿಡಿಯುವ ತಾಳೆಛತ್ರಗಳು ಎಲ್ಲ ಇದ್ದ ಸ್ಥಳವನ್ನೆಲ್ಲ ಆಕ್ರಮಿಸಿದ್ದುವು (ರಕ್ತರೂ. ೫೯). [ತಾಳ್$_2$ (<ತಾಳ್$_3$) + ಛತ್ರ$_2$]

ತಾಳೆದನಿ (ನಾ). ತಾಳೆಯ ಮರದೆಲೆಗಳ ಧ್ವನಿ,-ಶಬ್ದ : ಒಗೆದೊಂದು ತಾಳೆದನಿಗೇಳ್ದ ಗಜವ್ರಜದಂದವಾಗೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೩೫). [ತಾಳ್$_2$ (<ತಾಳ್$_3$) + ದನಿ$_2$]

ತಾಳೆನೋಡು (ಕ್ರಿ). ಪರಸ್ಪರ ಹೋಲಿಸಿ ನೋಡು,-ಹೊಂದಿಸಿ ನೋಡು : ಆಸ್ತಿವಂತ ತನ್ನ ಖಾತೆಯ ಲೆಕ್ಕವನ್ನು ತಾಳೆನೋಡುತ್ತಾನೆ (ನಿಬಂಧ. II, ೨೮೦); ಹಣವನ್ನು ಎಣಿಸಿ ಲೆಕ್ಕದ ಪ್ರಕಾರ ತಾಳೆನೋಡಿದಾಗ ಆನಂದನ ಎದೆ ಒಡೆಯಿತು (ಮರಳಿ. ೭೦) ; ಗಡಿಯಾರದ ಮುಳ್ಳು ತಾಳೆ ನೋಡಿಕೊಂಡು (ಚಂಗೂಲಿ. ೮೨). [ತಾಳ್$_2$ + ನೋಡು]

ತಾಳೆಬೀಳು, ತಾಳುಬೀಳು (ಕ್ರಿ). ಮೇಳ ಹೊಂದು ; ಸರಿಹೋಗು : (೬). **ತಾಳುಬೀಳು :** ಅವರೊಂದು ಕನ್ನಡದ ಉಪನ್ಯಾಸವನ್ನು ಕೊಡುವುದಕ್ಕೂ ತಾತ್ಕಾಲಿಕವಾಗಿದ್ದ ಅವರ ನೌಕರಿ ಹೋಗುವುದಕ್ಕೂ ತಾಳುಬಿತ್ತು (ಕಯಾತ್ರ. ೪). [ತಾಳ್$_3$ + ಬೀಳು$_1$ (<ಬೀೞ್$_1$)]

ತಾಳೆಬೆಲ್ಲ, ತಾಟಿಬೆಲ್ಲ (ನಾ). ತಾಳೆಮರದ ರಸದಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಬೆಲ್ಲ : (೬). **ತಾಟಿಬೆಲ್ಲ :** (೬). [ತಾಳ್$_2$ (<ತಾಳ್$_3$) + ಬೆಲ್ಲ]

ತಾಳೆಮರ, ತಾಟಿಮರ, ತಾಟಿವರ, ತಾಟ್ಮರ (ನಾ). ತಾಳೆಯ ಮರ ; ತಾಳವರ: "ತೃಣರಾಜಾಹ್ವಯಃ, ತಾಳಃ – ೨ ತಾಳೀಮರದ ಹೆಸರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೩೩) ; ತಾಟಿನುಂಗು ಮರ, ತಾಳೆಮರ (ಮ್ಯಜಿಗಿ. ೦೩-೨೩೪) ; ತಾಳೆಮರ ಉದ್ದವಾದರೆ ಕೋಳಿಗೆ ಬಂದದ್ದೇನು? (ಗಾದೆ). **ತಾಟಿಮರ :** ಉತ್ತಾರ ಕೊಟ್ಟದು ತಾಟಿಮರ ೫೦ಕೆ ಗ ೧ (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೬-೦೫೫; 1723). △ **ತಾಟಿವರ :** "ತೃಣರಾಜ, ತಾಲ" (ನಾಚಿರಾ. ೬) ; ಅದಱ ತದನನ್ತರ ಬೈಕೋಲ ತಾಟಿವರ ಅದಱ ತದನಾನ್ತರ ಮಟ್ಟಱಿಯ ಕುರಟಿಗೊಣ್ಣ (ಸೌಇಇ. IX-1, ೪೦-೨೫ ; 11ನೆಯ ಶತ). △ **ತಾಟ್ಮರ :** [ನೀ]ಟ್ಟ ತಾಟ್ಮರದವೊಲಪ್ಪೊಡಲ್ (ಪಂಪಭಾ. ೦೨-೭). [ತಾಳ್$_2$(<ತಾಳ್$_3$) + ಮರ$_1$]

ತಾಳೆಯೋನ್ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು (?) : ಪೆರಿಯವನ್ ಕೋಲ್ಗಳಾಂ[ತು] ಭಿಳ್ದನ್ ಎಳಾ ಆಲಕ್ಕೊವಾಡಿ ತಾಳೆಯೋನ್ ಮಿಾ × ಱೆಯ್ಯ ಇಕ್ಕಿಸಿ ಸತ್ತಾನ್ (ಸೌಇಇ. IX-1, ೨-೦೦ ; ಸು. 9ನೆಯ ಶತ). [?]

ತಾಳೆಯೋಲೆ 'ತಾಳೋಲೆ' ನೋ.

ತಾಳೆಲೆ (ನಾ). ತಾಳೆ ಮರದ ಎಲೆ : ಸಿಡಿಲಿನುಱುಬೆಯ ತಾಳೆಲೆಯೊಳು ಮಾಡಿದ ಕೊಡೆ ತಾಳಲಾವುದೇನು (ಕಂನವಿ. ೦೮-೦೫). [ತಾಳ್$_2$ (<ತಾಳ್$_3$) + ಎಲೆ$_1$]

ತಾಳೆವಾಲೆ 'ತಾಳೋಲೆ' ನೋ.

ತಾಳೆವೋಲೆ 'ತಾಳೋಲೆ' ನೋ.

ತಾಳೆಸೊಪ್ಪು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ : "ಇಂದಿರಾ–ತಾಳೆಸೊಪ್ಪು, ಹಾವುಮೆಕ್ಕೆ" (ಓಷಧಿ. ೦೩). [ತಾಳೆ ? + ಸೊಪ್ಪು$_3$]

ತಾಳೆಹಣ್ಣು, ತಾಟಿಪಣ್, ತಾಟಿವಣ್ (ನಾ). ತಾಳೆಯ ಹಣ್ಣು ; ತಾಳಹಣ್ಣು : ತಾಳೆಹಣ್ಣು ತಾನೇ ಬಿದ್ದರೂ ಬಾಳದ ಮುರವಗೆ ಬಾಯಿ ಮುಚ್ಚಿತು (ಗಾದೆ). △ **ತಾಟಿಪಣ್ :** ಚೆನ್ನರ ಸಂದ ಚೆನ್ನಪೊಂಗರ ತಲೆ ತಾಟಿಪಣ್ ಕೆದಱಿದಂತೆ ನಿರಂತರಮಾಜಿರಂಗದೊಳ್ ಪರೆದಿರೆ (ಪಂಪಭಾ. ೮-೦೦೬). △ **ತಾಟಿವಣ್ :** ಕಡಿದು . . . ತಾಟಿ[ಪಾಠಾಂ. ಟಿ]ವಣ್ಣ ಬಣ್ಣಕ್ಕೆಣೆಯಾದ ಚಂಚುಪುಟದಿಂದಮೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೦೩೬). [ತಾಳ್$_2$(<ತಾಳ್$_3$) + ಹಣ್ಣು$_3$(<ಪಣ್$_3$)]

ತಾಳೆಹಾಕು (ಕ್ರಿ). = ತಾಳೆನೋಡು : ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಾಳೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ರಾಜರ ಮನಸ್ಸು ಶ್ರೀದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಅನುರಕ್ತವಾಗಿರಬಹುದು (ಶ್ರೀರಾಯ. ೩೪) ; ಲೆಕ್ಕವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದು ಸರಿಯಾಗಿದೆಯೋ ಎಂದು ತಾಳೆ ಹಾಕಿ ನೋಡಬೇಕು (ಶಿಕ್ಷದ.೩೩೫). [ತಾಳ್$_3$ + ಹಾಕು(<ಪಾಯ್ಚು$_1$)]

ತಾಳೆಹೂ 'ತಾಟಿ ಹೂ' ನೋ.

ತಾಳೆಹೆಂಡ (ನಾ). ತಾಳೆಮರದಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಹೆಂಡ : (೬). [ತಾಳ್$_2$ (<ತಾಳ್$_3$) + ಹೆಂಡ]

ತಾಳೇಬಂದು (ನಾ). ಜಮಾಖರ್ಚು ಪಟ್ಟಿ; ಆಯವ್ಯಯ ತಖ್ತೆ : ಆ ಕಂಪನಿಗಳ ಸಾಧಾರಣ ವಸ್ತುಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಅವುಗಳ ತಾಳೇಬಂದುಗಳ (Balance sheets) ಪರಿಶೀಲನದ ಮೇಲಿಂದ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವರು (ಬ್ಯಾಂಕಕ್ಕ. ೦೦೭) ; ಬೆಳಗಾವೀ ಜಿಲ್ಲೆಯ ದಪ್ತರಿನಲ್ಲಿ ಈಗಿನ ಲೆಕ್ಕದ ಪದ್ಧತಿಗೆ ಹೊಂದುವಂಥ ತಾಳೇಬಂದು . . . ದೊರಿಯುತ್ತದೆ (ಕಭಾಗ. ೩೯೦). [←ಮರಾ. ತಾಳೇಬಂದ್]

ತಾಳೇಶಪತ್ರೆ 'ತಾಳೀಸಪತ್ರೆ' ನೋ.

ತಾಳೇಸಪತ್ರ 'ತಾಳೀಸಪತ್ರೆ' ನೋ.

ತಾಳೇಸಪತ್ರೆ 'ತಾಳೀಸಪತ್ರೆ' ನೋ.

ತಾಳೈಸು (ಕ್ರಿ). ತಾಳವನ್ನು ಸೂಚಿಸು : ಕಡೆಗಂಗಳ ಕೊನೆಯೊಳು ತಾಳೈಸಲು[ಪಾಠಾಂ. ಕೊನೆಯೊಳ್ಳೇಳೈಸಲ್] (ಭೃಂಗೀರ. ಹ. ೪೬೮-೦೦). [ತಾಳ್$_2$ (= ತಾಲ) + – ಇಸು$_3$]

ತಾಳೋದ್ಘಾಟನಿ (ನಾ). ಅಗುಳಿಯನ್ನು ಕಳಚುವುದು ; ಒಂದು ಕಳ್ಳವಿದ್ಯೆ : ತಾಳೋದ್ಘಾಟನಿ ವಿದ್ಯಾಮಂತ್ರ . . . ಮೊದಲಾಗೊಡೆಯ ತಸ್ಕರಶಾಸ್ತ್ರಂಗಳೊಳಾದಮಾನುಂ ಕುಶಲನಂತಪ್ಪ ಕಳ್ಳಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೦೨೨-೦೭). [ಸಂ. ತಾಲೋದ್ಘಾಟನೀ (ತಾಲ + ಉದ್ಘಾಟನೀ)]

ತಾಳೋಲೆ, ತಳಲೆ, ತಳಾಲೆ, ತಾಳೆಯೋಲೆ, ತಾಳೆವಾಲೆ, ತಾಳೆವೋಲೆ (ನಾ). ೧. (ಮುತ್ತೈದೆತನದ ಸೂಚಕವಾಗಿ) ಸ್ತ್ರೀಯರು ಧರಿಸುವ ಕರ್ಣಾಭರಣ ; ತಾಳೆಗರಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಓಲೆ : ನಿಕ್ಕುವದಿಂ ತಾಳೋಲೆಯ ನಿಕ್ಕುವವರ್ಪಲರೊ ನೋಡ ಪೊನ್ನೋಲೆಯನಂತಿಕ್ಕುವ ವರ್ಪಲರೊ(ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦-೨೦೦) ; ಪಾದಕ್ಕೆ ಎರಗಿ ಸೆರಗೊಡ್ಡಿ ಬೇಡುವೆ ತಾಳೋಲೆ ಗೈದೆತನಗಳ (ನಾಪದ. ೨೦೦). **ತಳಲೆ :** ೨. ತಾಳೆಗರಿ, ಅಡಕೆಯ ಹಾಳೆಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಟೋಪಿ:ತಲೆಮೇಲೆ ಹಾಳೆಯ 'ತಳಲೆ' (ನಿಸದು. ೨೪). **ತಳಾಲೆ :** ೨. "ನೋಡಲ್ಲಿ, ನಿನ್ನ ತಳಾಲೆ ತೇಲಿ ಹೋಗ್ತಾ ಇದೆ." ತೇಲಿ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದ ತನ್ನ ಹಾಳೆಟೋಪಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದೆತ್ತಿಕೊಳ್ಳಲೆಂದು ಪೀಂಚಲು ಒಂದು ಹಾಸುಬಂಡೆಗೆ ಹಾರಿ . . . ತಳಾಲೆಯನ್ನು ತಂದಳು (ಮಲೆಮ. ೦೭೦) ; ತಳಾಲೆ ತೆಗೆದುಬಿಡೆ; ನಿನ್ನ ಮುಖದ ಅಂದಾನೇ ಕೆಡಿಸ್ತದೆ (ಮಲೆಮ. ೭೭೩). **ತಾಳೆಯೋಲೆ :** (೬). **ತಾಳೆವಾಲೆ :** ೩. ತಾಳೆಮರದ ಗರಿ : ತಾಳೀಮರದ ಹೆಸರು . . . ಬಹುಮಂದಿ ತಾಳೀವಾಲೇ ಮರವೆನ್ನುವರು (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೩೩). **ತಾಳೆವೋಲೆ:** ೩. ತಾಳೆವೋಲೆಗಳಱಿವುವೆ ಲಿಪಿ ಭೇದವ (ಜಿನರಾ. ೬-೭೩). [ತಾಳ್$_2$ (<ತಾಳ್$_3$) + ಓಲೆ]

ತಾಳ್ಕೆ (ನಾ).=ತಾಳಿಕೆ$_1$ ೩ : "ಧರಣಂ, ಧಾರಣಂ . . . ಧಾರ್ಯಂ ಈ ೬ ತಾಳ್ಕೆ" (ಕಾಶಕ್ಕ. ೦೨೮). [ತಾಳ್$_1$ + – ಕೆ]

ತಾಳ್ಕೆವಂತ (ನಾ). ಸಹನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವಾತ; ತಾಳ್ಮೆಯುಳ್ಳವನು : "ವೃಷ್ಟಃ, ವೃಷ್ಟವಾನ್. . . ಮರ್ಷಾಣಃ, ಈ ೬ ಹುಸಿಗನುಂ, ತಾಳ್ಕೆವಂತನುಂ " (ಶಾಶಕ್ಕ. ೨೦೪). [ತಾಳ್ಕೆ + – ವಂತ]

ತಾಳ್ಗಿಯ್ (ಕ್ರಿ). ಕಾಪಾಡಂ ; ಸಲಹು ; ರಕ್ಷಿಸು : ಕೆಳೆಗೊಳ್ಳುಂ ನೆವ ಮಿಲ್ಲದೆಲ್ಲ ಜಗಮುಂ ತಾಳ್ಗಿಯ್ಯುಗ್ಗುಮಾ ದೈವಮುಂ ತಳರ್ವನ್ನಂ ಚಿಕದೇವ ರಾಯನ ದಯಾಂಕೂರಂ ಕಟಾಕ್ಷಾಂತದೊಳ್ (ಚಿಕವಿ. ೩-೧೦೬).

[ತಾಳ್$_1$ + ಕೆಯ್$_1$]

ತಾಳ್ದು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೊಂದು; ಪಡೆ : ಸಮಾಧಿಯೊಳೆ ಮುಡಿಪಿ ತಾಳ್ದಿದನ್ನಿ ತಮರೇನ್ದ್ರಭೋಗಮಂ (ಎಕ. III, ಮೈಸೂರು. ೬-೫ ; ಸು. 750); ದಾನಾನು ವೋದ ಪ್ರಭಾವದಿಂದುಪಶಮಭಾವಮಂ ತಾಳ್ದಿ (ಆದಿಪು. ೫-೨ ವ); ತಾನುಂ ತ್ರಿಖಂಡಮಂಡಲಾಧಿಪತ್ಯಮಂ ತಾಳ್ದಿ ಪೌದನಪುರಮಂ ಪೊಕ್ಕು (ಶಾಂತಿಪು. ೫-೬೪ ವ) ; ದಕ್ಷಿಣಬಾಹುದಂಡದೆ ಜಯಶ್ರೀಕಾಂತೆಯಂ ತಾಳ್ದಿ (ಗದಾಯು. ೯-೩೯) ; ಚರಿಯಿಪ ಖಗಮೃಗಕುಳಮಾ ಪರಮಮುನೀಶ್ವರ ತಪಃಪ್ರಭಾವದಿನತ್ಯಾದರಮಂ ತಾಳ್ದಿ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧಮಂ ಬಿಸುಟವು (ಸುಕುಮಾ. ೮-೬೨); ಶಾಂತರಸಮಂ ಕಾರುಣ್ಯಮಂ ತಾಳ್ದಿ (ಪಂರಾಮಾ.೧-೫). ೨. ಧರಿಸು ; ತಳೆ : "ತಾಳ್ದು–ಧಾರಣೇ" (ಶಮದಾ) ; ತದಾಜ್ಞೆಯಂ ನಿಜ ಕಿರೀಟದೊಳ್ ತಾಳ್ದಿದಂದದಿಂ ಸೊಗಯಿಸಿದರ್ (ಆದಿಪು. ೧೩-೭೯) ; ಇತ್ತ ಸರ್ವದಯಿತೆ ಗರ್ಭಮಂ ತಾಳ್ದಿ ಸಾಗರದತ್ತಂ ಕಂಡು (ಜಾವುಂಪು. ೧೧೧-೧೪); ಅಂಗನೋಚಿತ ರಸಾಲಂಕಾರಮಂ ತಾಳ್ದದೊಪ್ಪಿದ ವಾಕ್ಸುಂದರಿ ಬಂದು ಸನ್ನಿಹಿತೆಯಕ್ಕೆನ್ನೀ ಮುಖಾಂಭೋಜದೊಳ್ (ಗದಾಯು. ೧-೭); ದಿವಮಂ ಮುಟ್ಟಿದ ಪೆಂಪು ಭೂವಲಯಮಂ ತಾಳ್ದಿರ್ದ ಧೈರ್ಯೋದಯಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧-೬೮) ; ವಿಜಯಶ್ರೀಯಂ ಭುಜದೊಳು ತಾಳ್ದಿದಜೇಯ (ಎಕ. VIII (೬), ಸೊರಬ, ೫೮೬-೩ : 1201). ೩. ಸಹಿಸು ; ತಡೆದುಕೊಳ್ಳು ; ತಾಳಿಕೊಳ್ಳು : ಅರಿಗನಂ ಕಾಣುತ್ತೆ . . . ತಾಳ್ದಲರಿದೆಂದಿರ್ಕಚ್ಚೆಯಂ ಕಟ್ಟಿದರ್ (ಪಂಪಭಾ. ೪-೩೮); ದೇವಕೃತಂಗಳುಮಂ ಸ್ವಾಭಾವಿಕಮುಮನ ಜಿತ ನೀನೆ ತಾಳ್ದಿದೆ (ಅಜಿಪು. ೮-೧೭) ; ಇಂತೀ ಪದಿನಾಲ್ಕುಮನತ್ಯಂತಂ ದೃಢಹೃದಯನಾಗಿ ತಾಳ್ದಿರ್ದಂಗೋರಂತೆ ನಿರಂತರಸೌಖ್ಯಂ ಭ್ರಾಂತಿಲ್ಲದೆ ಕೂಡುಗಲ್ಲಿ ಸಂದೆಯಮುಂಟೇ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೮೨). ೪. ಕೈಕೊಳ್ಳು ; ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು: ಮತ್ತೆಂತತಿಶಯದೆ ಮಹಾಪುರುಷವ್ರತಮಂ ತಾಳ್ದುವಳು ದಾರಚರಿತಕ್ರಮದಿಂ (ಕವಿರಾ. ೩-೧೬೨) ; ಮುನ್ನಿನ ರಾಜ್ಯಲೀಲೆಯಂ ನೆನೆಯದೆ ತಾಳ್ದಿದಂ ವಿಮಲವಾಹನಯೋಗಿ ತಪೋನಿಯೋಗಮಂ (ಅಜಿಪು. ೩-೨) ; ಸುಷೇಣರೆಂಬ ಮುನಿಮುಖ್ಯರಲ್ಲಿ ಜಿನದೀಕ್ಷೆಯಂ ತಾಳ್ದಿದಂ (ಸುಕುಮಾ ೧೧-೩೧). ೫. ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳು ; ಹಿಡಿ : ಮಗುಳ್ವಾನಿಲ್ಲಿಗೆ ಬರ್ಪುದುಂ ತನುವಿನೊಳ್ ಪ್ರಾಣಂಗಳಂ ದೇವಿ ತಾಳ್ದುಗುವೋ (ಕಾದಂಉ. ೩೭೮). ೬. ಹೊರು ; ಹೊತ್ತುಕೊಳ್ಳು: ಜಲಧಿತರಂಗತಾಟಿತ ಧರಾತಲ ಭಾರಮಿದೆತ್ತ ಬಾಲನೆತ್ತಳವಿನಿತುಂಟೆ ತಾಳ್ದಲಿದನೊಟ್ಟಜೆಯಿಂ ಕೊಳಲೇದು ವೈರಿಗಳ್ ತಳರ್ದಪರ್ (ಆದಿಪು. ೪-೮೪).

ತಾಳ್ದುಕೊಳ್ = ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳು ; ಸೈರಿಸು : ತಾಳ್ದುಕೊಳಲರಿದಪ್ಪ ಪತನಕ್ಕೆ ಪಕ್ಕಪ್ಪ ಪಾಡಿಂದೆ ಉಬ್ಬಿಪಲ್ಲಮಾಱಿವು (ಬದ್ಮಪು. ೧೪-೧೧೫).

ತಾಳ್ದು$_2$ 'ತಾಳ್$_1$' ಪರಾ.

ತಾಳ್ಮೆ, ತಾಳಿಮೆ, ತಾಳುಮೆ (ನಾ). ೧. ಸಹನೆ ; ಸೈರಣೆ ; ತಾಳುವಿಕೆ : ತೊಣೆಯಲ್ ತಾಳ್ಮೆಯನಾಂತವಂ ಬೆರೆತೊಡಂ ನಿರ್ಗರ್ವಿ (ಸೋಮೇಶ. ೩೨); ತಾಳ್ಮೆ ಇರಲಿ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಬೇಡ (ಶಾಲಮ. ೨೨೨) ; ಜ್ವರದ ತಾಪದಿಂದ ಜರ್ಜರಿತನಾದ ಆನಂದ ತನ್ನೆಲ್ಲ ತಾಳ್ಮೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡಿದ್ದ (ಕೇಮೋಡ. ೧) ; ತಾಳ್ಮೆ ಇದ್ದ ಪುರುಷನಲ್ಲಿ ಬೀಳು ಇದ್ದರೆ ಬಾಳ್ವಾನು (ಗಾದೆ). **ತಾಳಿಮೆ** : ೧. ತಾಳಿಮೆಗುಂಟೆ ಹಳವೆ (ಗಿರಿವಿಂ. ೩೦-೯೪). ೨. ಸಾವಕಾಶ ; ತಡ : ತಾಳಿಮೆಯ ಮಾಡದಿರೆಂದು ಆ ಕ್ಷಣ ಕಳ್ಳಿಬಡಿಗೆಯ ತಂದು (ಶಾರನಿ. ೩-೧೫). **ತಾಳುಮೆ** : ೧. ತಾಳುಮೆಯು ಶಮದಮವು ಸಹಜವು (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೧೭-೫೧); ತವಕದಿಂ ಕೇಡು ತಾಳುಮೆಯುಳುಮೆಯಿದ ನರಿದು ಸವಿನಯದಿಪೊಲಿಸಿಕೊಂಬೊದು (ನವಮೋ. ೯-೨೦) ; ಆತುರದಿನ್ ಅಡುಗೆ ಪಕ್ವಹುದೆ ? ತಾಳುಮೆಯೆ ಪರಿಪಾಕ (ಮಂಕುಕ. ೭೪೧).

[ತಾಳ್$_1$ + – ಮೆ$_1$]

ತಾಳ್ಮೆಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಸೈರಣೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು; ತಾಳ್ಮೆ ಇಲ್ಲದಂತಾಗು: ಆಗ ಭೀಮನು ತಾಳ್ಮೆಗೆಟ್ಟು ಕೈ ಕೈ ಹಿಸಿಕಿಕೊಳ್ಳುತ್ತ . . . ಎಂದನು (ವಚಭಾ. ೨೯೮) ; ಅದುವರೆಗೂ ಮೌನವಾಗಿದ್ದ ಜೈಗೋಪಾಲ್ ತಾಳ್ಮೆಗೆಟ್ಟು ಗಡಬಡಿಸಿದ (ಅಕ್ಕಾರ್ಡ. ೦೦೮) ; ಅವರು ಬಂದು ತಲುಪಿದುದೇ ತಾಳ್ಮೆಗೆಟ್ಟವರ ಹಾಗೆ (ಮೂರುದಾ. ೨೬೦). [ತಾಳ್ಮೆ + ಕೆಡು$_1$]

ತಾಳ್ಮೆತಪ್ಪು (ಕ್ರಿ). = ತಾಳ್ಮೆಗೆಡು: ತಾಳ್ಮೆತಪ್ಪಿದರೆ ಅಪಯಶಸ್ಸು ಬರುತ್ತದೆ (ಭಾರದ. ೧೦೫). [ತಾಳ್ಮೆ + ತಪ್ಪು$_1$]

ತಾಳ್ಮೆವಂತ (ನಾ). ತಾಳ್ಮೆಯುಳ್ಳವನು; ಸಹನೆ ಇರುವವನು: "ಕ್ಷಂಪನ್, ಕ್ಷಂಪಃ, ಕ್ಷಂಪಕಃ, ಈ ೩ ತಾಳ್ಮೆವಂತಂ" (ಶಾಶಕ್ಕ. ೨೫೮).

[ತಾಳ್ಮೆ + – ವಂತ]

ತಾಳ್ವ 'ತಾಳ್$_1$' ಪರಾ.

ತಾಳ್ವಾರ, ತಾಪಾರ, ತಾಳವಾರ$_1$, ತಾಳುವಾರ (ನಾ). ೧. ಮನೆಯ ಮುಂದಿನ ತಗ್ಗಾದ ಅಂಗಳ; ಇಳಂಕಲಾದ ಅಂಗಳ: (೬). **ತಾಪಾರ**: ೨. ಒಪ್ಪಾರು ಮನೆ ; ಒಪ್ಪಾರು ಗುಡಿಸಲು : ಕ್ರೈಸ್ತ ಪೂಜಾಗೃಹದ ಪಶ್ಚಿಮ ಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿಯ ಹೊರಕೋಣೆ, ತಾವಾರ (Ante-chapel. ಇಂಕನಿ); (ದನಕರುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದು, ವೊ. ಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ) ಗುಡಿಸಿಲು ; ಜೋಪಡಿ ; ಕೊಟ್ಟಿಗೆ ; ಗಾಡಿಖಾನೆ ; ಸಾಮಾನನ್ನು ಶೇಖರಿಸಿಡುವ ಕರ್ಮಶಾಲೆಯಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಮನೆ; ಪಟ್ಟಡಿ; ತಾವಾರ"(Shed. ಇಂಕನಿ.). **ತಾಳವಾರ**$_1$: ೧. "ರಥ್ಯಾ, ಪ್ರತೋಲೀ, ವಿಶಿಖಾ ೩ ಊರೊಳೊಗಿರುವ ಮುಖ್ಯವಾದ ಚಾವಡಿ ಜಗಲಿ, ಬೀದೀಜಗಲಿ, ತಾಳವಾರ, ಕೈಸಾಲೆ, ಜಗಲಿ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೮೮). **ತಾಳುವಾರ** : ೨. ತಗಡು ಬಡಿದ ತಾಳುವಾರಂಗಳಿಂ (ಸೌಗಂಧಿ. ೧೫೧-೮).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತಾಟ್ವಾರ ; ತೆಲು. ತಾಳ್ವಾರ, ತಾಳುವಾರ]

ತಾಳ್ವೆ (ನಾ). = ತಾಳ್ಮೆ ೧: "ಕ್ಷಾಮಿಯಿಃ, ಕ್ಷಾಮಣಂ, ಕ್ಷಾಮಣೇಯಂ–ಈ ೩ ತಾಳ್ವೆ" (ಶಾಶಕ್ಕ. ೦೦೮). [ತಾಳ್$_1$ + – ವೆ]

ತಾಱು$_1$ 'ತಾಱು$_1$' ನೋ.

ತಾಱು$_2$, ತಾರ್, ತಾಱು$_4$ (ನಾ). ಒಳಿತು ಕೆಡಕುಗಳ ಸೂಚನೆ; ಶಕುನ: "ಶಕುನ ಶೋಷಣಗಳೊಳ್ ತಾಱಿನಿಕ್ಕುಂ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೦೦೭); ನೇರ್ಗಳ್ ಸೀರ್ಗಳ್ ತಾರ್ಗಳ್ (ಶಮದ. ೪೧). **ತಾರ್** : ತುರುವಿಂಡು ಬಲವಂದು ತಾರ್ಗಳಂ ಬರೆಯುತಿರೆ (ಕಾಲೂರ. ೫೯-೯೮). **ತಾಱು**$_4$: "ತಾಱು – ಶೋಷಣೇ, ಶಕುನೇ ಚ" (ಶಮದಾ) ; ಸರಾಗದಿನೊಲಿದು ದಂಪತಿ ತಾಱ [ಪಾಠಾಂ. ತರವ]ನಿತ್ತವು ಕರಿಯ ಹಕ್ಕಿಗಳು ಸುಳಿದವೆಡದಲಿ ಹಂಗ ಬಲದಲಿ (ತೊರರಾ. ೧-೬-೬).

ತಾಱನಾಡು (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರಂ: ದಂಡಾಯಕರು ತಾಱನಾಡು ಹದಿನಾಡು ಕುನಾಡನು . . . ರಾಜ್ಯಂಗೆಯುತ್ತಮಿರಲು (ಎಕ. III, ತಿರುಮ. ೩೧-೩೦ ; 1196). [ತಾಱ ? + ನಾಡು]

ತಾಜಿಲ್ (ನಾ). ೧. ಒಣಗಿರುವುದು ; ಶುಷ್ಕವಾದುದು ; ಸೊರಗಿ ಹೋಗಿರುವುದು: ತಾಜಿಲಾದುವು ತನು ಕೂಟ ನೀರ ದೆಸೆಯಿಲ್ಲದೊಡಲ್ಗಳ ನೆಂತು ತಾಳ್ದುವಂ (ಆದಿಪು. ೯-೮೯). ೨. ಕುರುಚಲು ಗಿಡಗಳ ಗುಂಪು ; ಪೊದರಂ : ಪೊಸಗಾರೊಳ್ಪಾಜಿಲೊಳ್ ಕಣ್ಣರೆಮುಗುಟ್ದಿರೆ . . .

ನಿಂದುದು ವನಮಹಿಷೀವ್ಯಂದಂ (ಮಲ್ಲಿಪು.೮-೯೯); ನಿಂದಿರ್ದುದೋರೊಂದೆಡೆ ಯೊಳ್ ತಾಱಲ್ಗಳೊತ್ತಂಬಿಡಿದು ಮೃಗವ್ಯಗೀವ್ಯಂದವೋರಂದದಿಂದಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೪-೪೭); ಸಿಂಹಿ ಕಿಶೋರಂ ನಡುಸೂಲೊಳ್ಸಿರ್ಕೆ ಕಣ್ಣಂ ತೆಱೆ ದಿಭಪತಿಯಂ ತಾಱಲೊಳ್ಕಂಡು ಕಾಯ್ಪಿಂ ನಡು ಪಾಯ್ದು (ಅನಂಪು. ೧೨-೬೨); ತಾಱಲೊಸರ್ದಾಣ ಮಹಾಗ್ರಹಂ ತೊಱೆ ಕೊಳಂ ಪುಲ್ವಟ್ಟೆಗಳ್ ಕಾರ್ಮುಕಂ (ಸೂಕ್ತಿಸು. ೩-೨). ೩. (ಕುರಂಚಲುಗಿಡಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ) ಪ್ರದೇಶ; ತಪ್ಪಲು; ಕಿಬ್ಬಿ: ಕರುಣಾಧ್ವನಿ ಪೊಂಪುಱ ಯಾದುದು ಗಿರಿಯ ಪಿರಿಯ ತಾಱಲೊಳಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೯-೮೨); ಪೆಸರ್ವಡೆದುವು ಸೌಗಂಧಿಕಮೆಂದದಱ ತಾಱಲೊಳ್ ಕಿಸುಗಲ್ಗಳ್ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೧೨-೯೯); ಆ ವರಾಹಸಂದೋಹವಿರ್ದ ಶಾಲೆ[ಲಿ]ಯ ತಾಱಲೊಳ್ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೩-೮೭ ವ). [ತಾಱು₁ + – ಅಲ್₂]

ತಾಱಲ್ವಿಡಿ (ಕ್ರಿ). ಪೊದೆಯನ್ನು ಹಿಡಿ; ಹೊದರನ್ನು ಸೇರು: ತಾಱಲ್ವಿಡಿದು ಗೋರಿವರಿದುಮೆನೆ ಕುನುಂಗಿ ಕೆಲ್ಲಯಿಸಿ ನೋಟ್ಟ ತರಳಲೋಚನದ ಸರಳಾಪಾಂಗಂ ಹರಿಣೀಭಾವಮಂ ಮನಂಗೊಳಿಸಿ (ಅನಂಪು. ೬-೧೬ ವ).

[ತಾಱಲ್ + ಪಿಡಿ₁]

ತಾಱವಱು 'ತಾಱುಮಾಱು' ನೋ.

ತಾಱಿ, ತಾರಿ₁, ತಾರೆ₁, ತಾಱೆ₁ (ನಾ). ೧. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ; ವೈದ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ತಾರೆ, ಅಳಲೆ, ನೆಲ್ಲಿ ಎಂಬ ತ್ರಿಫಲಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು; ಕಲಿದ್ರುಮ; P ತಾರೆಮರದಲ್ಲಿ ಕಲಿಪುರುಷನು ವಾಸಿಸುತ್ತಿರುವನೆಂಬ ನಂಬುಗೆಯಿದೆ: "ತಾಱಿಯಲಿ ಭಂಡಿಯಲಿ . . . ಅಕ್ಷಮೆನಿಸಿಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೪೩-೩೦); ತಾಱಿ ಹೊನ್ನೆ ಕುಟಜಂ . . . ಪನಸು ನಿಂಬಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೦೦೪೦ ಶೂದ್ರಕ); ತಾಱಿಯ ಕಳವಿನ ಮರಂಗಳು ಮೇರೆ (ಸೌಇಇ. IX-I, ೦೦೯-೪೩; 1057); ಪಾದರಿ ತಾಱಿ ತಂಡಸು . . . ಕವುಂಗಿವ್ಮಾವು (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೧೨-೩೮); ತಾಱಿ ತೇಗು ತಱಿ ತಂಡಸಿ ಬೊಬ್ಬುಲಿ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೩-೬೪); ಕಡಪೊಡವೆಕ್ಕೆ ಕಕ್ಕೆ ತಱಿ ತಾಱಿ . . . ತಡಸೀಳೆ ಬಾಱಿ (ಧರ್ಮಪ. ೩-೪೭); ನೆಲ್ಲಿ ನೇಱಲು ತಱಿ ತಾಱಿ ಕಡವ ಕನ್ನೆಲ್ಲಿ ಹಲಸು (ಕುರಾಸಾಂ. ೨೭-೩೩). ೨. (?) : ಮೂಡಣ ಪಳ್ಳ ಅದಱ ತೆಙ್ಕಣ ದೆಸೆ [ಮಣ್ಣಗೆಱೆ]ಗೂಟ್ಟಂ ತಾಱಿಯಂ ಕೊ[ತ್ತ್ರ್ಗ]ಗು ××× ವಿಯ ಕೆಱೆಗೊಟ್ಟಂ (ಸೌಇಇ. XI-I, ೯-೨೯; 862); ಬ್ರಹ್ಮದೇವಂಗೆ ಗದ್ದೆ ತಾಱಿಯಿಂದಿಬ್ಬಡಗಲು ನಟ್ಟ ಕಲ್ಲಿಂದ ಮೂಡಣ ನಿವೇಸನ (ಎಕ. XII, ತಿಪಟೂ. ೪೨-೪೦; 1229). **ತಾರಿ₁**: ೧. ತಾರಿ . . . ದೊಡ್ಡ ಮರ (ಕಭಾಗೆ. ೪೦). **ತಾರೆ₁**: ೧. "ವಿಭೀತಕಃ . . . ಭೂತಾವಾಸಃ, ಕಲಿದ್ರುಮಃ ೬ ತಾರೆಯ ಮರ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೦೦೦); ತಾರೆಯ ಸೀಗೆ ಬೇಲ ಬಗುನಿಯು (ನವವೋ. ೮-೯); ಮುತ್ತುಗ ತಾರೆ ಮುತಾದ ಹೆಮ್ಮರಗಳು ವತ್ತಾಗಿ ತೋರ್ದವಾ ವನದಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೨-೩೪); ಸ್ವಲ್ಪ ಮುಂದೆ ಹೋಗಲು ಹಣ್ಣುಬಿಟ್ಟಿದ್ದ ಒಂದು ತಾರೆಯ ಮರ ಕಾಣಿಸಿತು (ವಚಭಾ. ೧೪೦). **ತಾಱೆ₁**: ೧. "ಕಲೀ, ಅಕ್ಷಃ, ವಿಭೀತಃ–ಈ ೩ ತಾಱಿ" (ಹಲಾಯು. ೦೦೦-೪೬೪); ಎರಟ್ಟೆ ಪುಣುಸೆವ ಮೂಡಾಯೋಡಿ ನೀರಿಱೆವ ತಾಱೆವ (ಎಕ. XVI, ಗುಬ್ಬಿ. ೬೩-೩೨; 733); ತಾಱೆಯ ಮಾವಿನ ಮುಳ್ಳರನ ಪಾಲ್ಮರಂಗಳ ಸುರಗೇಹಾವಳಿಯ ಮರಂ ಕರವಶುಭಾವಹ ಮಕ್ಕುಂ ಗೃಹಕ್ಕೆ ಗೃಹಶಲ್ಯಂಗಳ್ (ಲೋಕೋಪ. ೩-೯); ಉಜ್ವಲವಾಗಿ ತಾನುರಿವ ತಾಱಿಯ ತೆಂಗಿನೆಕ್ಕಿಯ ಮಾವಿನಿಂಧನಮಂ . . . ತರಿಸಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೧೭೦); ಅರನೇಱಲ್ಪಾಱೆ ತುಂಬುರ್ತದುಕಳಿಲಿಲವಂ ನೆಲ್ಲಿ (ಗಿರಿಕ. ೧-೬೨); ತರತರದಿಂ ಶೋಭಿಸುವ ತಾಱೆಯಿಂದ . . . ಕಾನನಂ ಕಣ್ಗೆಸೆದುದು (ರಾಘಚ.೧೭-೩೪); ಗಂಧಕದ ತೈಲವನು ಕುಂದದಲೆ ರಸಕಿತ್ತು ಕಂದಿದ ತಾಱೆಯೊಡಗೂಡೆ ಹೇಮ ತಾ ಮುಂದೆ ಬಂದಕ್ಕು (ಸರ್ವಜ್ಞ.೦೯೬೭).

ತಾಱೆಯಕಾಯಿ, **ತಾರೆಯಕಾಯಿ** = ತಾಱೆಗಾಯ್: ದಿನವೆರಡಕ್ಕೆ ತಾಱೆಯ ಕಾಯ ಪ್ರಮಾಣಾಹಾರವಾಗಿ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೦೦-೬ ವ); "ಅಕ್ಷಫಲಃ – ತಾರೆಯಕಾಯಿ" (ಓಷಧಿ. ೬).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಾನ್ರಿ, ತಾನಿ; ಮಲ. ತಾನ್ನಿ; ತುಳು. ದಾಂಡಿ; ತೆಲು. ತಾಡಿ, ತಾಂಡ್ರ]

ತಾಱೆಗಬೀಱೆಗ, ತರಗಬರಗ, ತಱಬಱಕ, ತಾರಗಬೀರಗ (ನಾ). ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತವಾದುದು; ತಾರುಮಾರು: ಎಲ್ಲಂ ಬಱೆ ತಾಱೆಗಬೀಱೆಗ [ಪಾಠಾಂ. ತಾಱೆಗೆಬೀಱೆಗ]ವೆತ್ತ್ರಱತತ್ರಱವೆಕ್ಕಸಕ್ಕಮಸ್ತಂಬ್ಯಸ್ತಂ (ಗಿರಿಕ. ೦-೨೩). **ತರಗಬರಗ**: ತರಗಬರಗ ಎಕ್ಕಸಕ್ಕ ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತವಾಗುವುದು (ಸಾಹಿವಿ. ೮೦). **ತಱಬಱಕ**: ಅಱಿಯದ ಬಾಲಂ ಬೀದಿಯ ಹಱೆಮಣ್ಣಂ ಮಾಡಿದೊಂದು ಹಾಹೆಯ ತೆಱದಿಂ ತಱಬಱಕಂ ವಿಕಟಾಕೃತಿ ನೆಱೆ ನಿಮ್ಮರನಿವೃತಹುಂಡಸಂಸ್ಥಾನಂಗಳ್ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೯-೦೦೭). **ತಾರಗಬೀರಗ**: ತಮಿಳಿನಲ್ಲಿಯಂತೂ . . . ತುಂಬಾ ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತ 'ತಾರಗಬೀರಗ'ವಾದದ್ದು ಎಂದು ಅರ್ಥವಂತೆ (ಭಾಷಾಶಾ. ೮೬). [?]

ತಾಱೆಗಾಯ್, ತಾರಿಕಾಯಿ, ತಾರೆಕಾಯಿ, ತಾಱೆಕಾಯಿ(ನಾ). ತಾರೆಯ ಮರದ ಕಾಯಿ: ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಯಂ ತಾಱೆಗಾಯೆಂದು ಶುನಕನ ಕೊರಲೊಳು ಧೀರನಿವ ಕಟ್ಟಿದನು (ಪ್ರಭುಪು. ೩-೧೨೦). **ತಾರಿಕಾಯಿ**: ಅಳಲೆಕಾಯಿ, ತಾರಿಕಾಯಿ ಹಾಂಗು ಹತ್ತಿಯ ಕಾಳು, ಇವುಗಳ ಮಜೂರಿ (ಮುಂಬವ್ಯಾ. ೧೮ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ). **ತಾರೆಕಾಯಿ**: ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಕೊಡಸಿಗೆಬೇರು . . . ತಾರೆಕಾಯಿ, ನೆಲ್ಲಿಚಟ್ಟು . . . ಸಮದಿಂ ಕಷಾಯ ಕಾಯಿಸಿ ಕೊಡಲು ವಾತಜ್ವರಂ ಮಾಣ್ಗುಂ (ಸಕವೈ. ೬೩); ತಿಗುಡೆ ನೀಲಿಬೇರು ಅಳಲೆಕಾಯಿ ತಾರೆಕಾಯಿ ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ ಯಿಷ್ಟು ಸಮಾಂಶವಾಗಿ ಕೂಡಿ (ವಿಷಚಿ. ೨೦-೩). **ತಾಱೆಕಾಯಿ**: ಕಲ್ಕದ್ರವ್ಯ . . . ತಾಱೆಕಾಯಿ–ಇವಿಷ್ಟನ್ನೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಒಂದು ವರಹ ತೂಕವ ಸಣ್ಣನಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸಿ ಚೂರ್ಣಿಸಿ (ವೈದ್ಯಸಾ. II, ೩೩).

[ತಾಱೆ + ಕಾಯ್₄]

ತಾಱಿಗೆ (ನಾ). ಒಣಗುವಿಕೆ; ಬಾಡುವಿಕೆ: ಬೇಡಿಗೆ, ಮೂಡಿಗೆ, ತಾಱಿಗೆ, ಮಾಱಿಗೆ, ಪೊಲಿಗೆ (ಶಬ್ದಾನು. ೩೬೩ ಪ್ರಯೋ). [<ತಾಱು₁ + – ಗೆ]

ತಾಱಿಸು, ತಾರಿಸು₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ಒಣಗಿಸು; ಬಾಡಿಸು: ಎಳೆಯ ಬಾಳೆಯ ಸುಳಿಯನನಲಜ್ವಲನದುಬ್ಬಟೆ ತಾಱಿಸಿ[ಪಾಠಾಂ. ಕಾರಿಸಿ]ದವೊಲು ಬಳಲಿದ ಬಲೆಯ ಕಂಡು (ನಳಚ. ೩-೨). **ತಾರಿಸು₁**: ೨. ಶಕ್ತಿಗುಂದುವಂತೆ ಮಾಡು; ಸಾರವಿಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡು: ಶೂರನಹ ವೈರಿಯನು ದೂರದಲೆ ತಾರಿಸುವ ಸಾರವಹ ನಿಮ್ಮ ಮಂತ್ರಗಳ ಕಂಡು (ದಲೀಚ. ೧-೩೦).

[ತಾಱು₁ + – ಇಸು₃]

ತಾಱು₁, ತಾರು₁, ತಾಱ್₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ಸೊರಗು; ಬಡಕಲಾಗು: ಭೀಮನಾರ್ದೊದೆದೀಡಾಡಿದೊಡೆ . . . ಪಾಱೆ ತಾಱಿದ ಪೇರಾನೆಯೊಡಲ್ಗಳಭ್ರತಳದೊಳ್ ಸಿಲ್ಕಿರ್ದುವು (ಪಂಪಭಾ. ೧೧-೬೭); ವ್ರತಮಂ ಪೇಱೆಲ್ವೊಡೆ ನೋಂತು ತಾಱಿದೊಡಲುಂ ಚಕ್ರೇಶನಾಚ್ಛಾಧಿಪಂ ಸುತನಂ ಪೇಱೆಲ್ವೊಡೆ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಕಟಕಕ್ಕಾರಾಧ್ಯೆಯಾಗಿರ್ದೆ (ಅಜಪು. ೧೨-೮); ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯ ತಾಱಿದೊಡಲುಮಂ ಒಳಗಡಂಗಿದ ಕಣ್ಣುಮಂ ಮಾಯಾ ಸಂಯಮುಮುಮಂ ಮನದೊಳ್ ಮೆಚ್ಚಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೪೩); ಎನಿತಾನು ಮಱಿಸಿ ಕಾಣದೆ ತನು ತಾಱೆ (ಅನಂಪು. ೦೧-೬೦); ಕಾಳಿಕೆಯ ಪೋಱೆಯ ತಾಱಿದೊಡಲುಗಳ . . . ದೇವರಿಂದ್ರನನಱಿಸಿ ಕಂಡರು (ಕುಮಾವ್ಯಾ. ಶ. ೬-೧೨). ೨. ಬತ್ತು; ಒಣಗು; ಬಾಡು: "ತಾಱು – ಶೋಷಣೇ, ಶಕುನೇ ಚ" (ಶಮಧಾ); ಮಾಸಿ ತಾಱಿದ ಕುರುಳ್ಗಳುಂ (ಗದಾಯು. ೯-೩); ತಾಱುವ ತಾಳ್ಗಳುಮುಗುರ್ವಿಸಲ್ ಕಾಡಕೋಣನೆಯ್ದಿದುದಱಲಂ (ಜಗವಿ. ೧೭-೬೮); ತಾಱಿತಂತಃಕರಣ ಕಾಮನ ಕೂರುಗಣೆ ಕಾಲಿಕ್ಕಿದವು (ಕುಮಾವ್ಯಾವಿ. ೨-೧೫).

೩. ಕುಗ್ಗು ; ಕುಂದು ; ಮ್ಲಾನವಾಗು: ತಾಱೆ ತಲ್ಲಣಿಸಿ ಬೀಳುತ ಕ್ಷುಧೆ ಯಡಸಿ ಬಾಯಾಱೆ (ಅಂಜಣ ೯-೦೭೭) ; ಕಾಱಿದಾನನದಿಳಿದ ಹುಬ್ಬಿನ . . . ವೃದ್ಧರನು ತೋಱಿದನು (ಕುವ್ಯಾ.ಅ. ೦೫-೧೦) ; ಭೋಗಿಗಳು ಬೀಗಿದರು ತಾಱಿದುದು ವಿಯೋಗಿವ್ರಾತವತಿಭಯದಲಿ (ಸಾಂದಪು. ೧೦-೭). ೪. ಕಡಮೆಯಾಗು ; ಕ್ಷೀಣಿಸು: ನೂಱು ಗಾವುದ ಮತ್ತೆ ಕ್ರಮದಿ ಕಾಱಿ ತಗ್ಗಿತು ನೋಡೆ ವಗಡೆಯ ಕಾಯಂತೆ ತೋಱುತಿದ್ದುದು ವೃಷಭಾದ್ರಿ (ಭರಜ. ೩೭-೮೦) ; ಬರ್ದು ಕೆಲಸಾರ್ದುದು ಕೈಮೆ ಕಟಲ್ದುದುಬ್ಬರಂ ತಾಱಿತು (ಚಕವಿ. ೩-೨೦೯). ೫. ಬೇಯು ; ಬೆಂದುಹೋಗು (?) : ಸರಸ್ಸಟಾಕದ ಶಫರಾಳಿ ಕುತ್ತೆಸರ ವಿಮಾನವೊಳಿರ್ದುದು ಕಾಱೆ ತಳ್ಪು ಪರ್ವಿದ ಪಟುವಗ್ನಿಯುಂಡುಱಿದ ಕಾಂಡವದಂತೆವೊಲಿರ್ದುದಾವಗಂ (ಚಂದ್ರಪ್ರ. ೯-೭೯). ೬. (?) : ಸರ್ವ ಸುರರಂದು ನಗಜಾಧಿಪಂಗಿದು ಸುಗಿದು ತಾಱುವರುಯೆಂದಱಿಯೆ ಮೋಕ್ಷಂ(ಸಾನಂಚ.೨-೪೯). ತಾರು₁: ೧. ಪರರ ಕಣ್ಣೆಂಜಲಿರದಿನಿತು ಮಿಗೆ ತಾಗೆ ತನು ತಾರುಗುವೆನುತ್ತ (ಕುಮಾಪು. ೪-೧೦೯); ಅವಳು ತುಂಬ ತಾರಿಹೋಗಿದ್ದಾಳೆ (ಪುನರು. ೪೦೦). ೨. ಕೆರೆಯ ಅಂಗಳದಂತೆ ತಾರಿವೆ ಹಸುಳೆಯಂಗಳು (ದ್ರಾ ಕ್ಷ ದಾ. ೫೮-೫). ೩. ಮಾರಿ ದಳಲಿನೆದೆಯಾರಿದೆ ಸೈಸದೆ ತಾರಿದೆ (ಇಂದ್ರಕೀ. ೯) : ಶೋಕದಿಂದ ಮನಸ್ಸು ತಾರಿದರೂ ಅವನು ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕದಲಲಿಲ್ಲ (ಭೀಷ್ಮಚ. ೨೪). ೪. ಮೂಡಿದರುಣಾಭ್ರದೋಲ್ ತೋರುತಿಹ ತಾರುತಿಹ ಭೀಕರದೊಳ್ಕಿದೆ ದಳವು (ಜಿನಮು. ೨೫-೪). ತಾಱ್₁ : (೬).

ತಾರವೊಯ್, ತಾರಹೊಯ್ = ಸದೆಬಡಿ : ಸಾರಥಿಯ ತಾರವೊಯ್ದನು (ತುರಂಗ. ೫೭-೩೦) ; ತಾರಹೊಯ್ದನು ಕೆಡೆದವಾನೆಗಳು (ತುರಂಗ. ೫೦-೪).

ತಾರಮುರಿ = ಭಂಗಿಸು ; ಭಗ್ನಗೊಳಿಸು : ಜೋನಗ ಬೇನಬೊಂಟರಂ ತಾರಮುರಿದವರನಪ್ಪಳಿಸಿ (ತುರಂಗ. ೧೯-೩೦).

[ದೇ.॥ ಮಲ. ತಾಱು ; ತೆಲು. ತಾಱು, ತಾರು]

ತಾಱು₂, ತಾರ್₂ (ನಾ). ಒಣಗಿದಂದಂ ; ಶುಷ್ಕವಾದಂದಂ: 'ತಾಱುಗುಂಡೆ' ಪರಾ. ತಾರ್₂: ಒಣಗಿ ತಾರವಾದ ಸಿಬಿರಿನ ಪೆಂಡಿಯನ್ನು ತೆಗೆದು (ದೀಪಹ. II, ೩).

ತಾರ ಗೋಟಡಿಕೆ = ಒಣಗಿ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಗೋಟಡಕೆ : (೬).

[< ತಾಱು₁]

ತಾಱು₃(ನಾ).೧. ತೆಂಗು, ಅಡಕೆ, ಉತ್ತುತ್ತೆ, ಬಾಳೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಗೊಂಚಲು,-ಗೊನೆ. ೨. ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ : ಚಂಪಕದ ಮಾಲೆಯನು ಮಾಱುವ ನೆವದಿ ಪಿಡಿಯಲಳಿಗಳು ಕಂಡು ತಾಱುಬೀಱಾಗ ಲೋಡಿದವು (ಅನಂಚ. ೦-೦೬೩) ; ಜಾಱಿದಂದದಿ ಸೂತ್ರಿಸಿದಂತೆ ನಡಸಿದರ್ತಾಱುಬೀಱಾಗದಂದದಲಿ (ಅನಂಚ. ೩-೭೬). 'ತಾರ್ಗೊಡಂ', 'ತಾರ್ಗೊಳ್' ಪರಾ. [ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಾಱು]

ತಾಱು₄ 'ತಾಱ್₂' ನೋ.

ತಾಱು₅ (ನಾ). ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತತೆ ; ಗೊಂದಲ : 'ತಾಱುಂತಟ್ಟುಂ' ಪರಾ.

[?]

ತಾಱು₆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭೂಮಿ : ಮೂಗಣ್ಣಾಗ ಭತ್ತಂ ಪೊಕುಳಿಮಕ್ಕಿಯ ಪಲಸಿನ ತಾಱನಿತ್ತರೆ (ಎಕ. VI, ಚಿಕ್ಕಮ. ೭೫-೯; 1060 ?); ತೋಟಿಗರಿತ್ತರ್ವರ್ಷಂಪ್ರತಿ ಕಂಡಗೆಯಂ ಸ್ಥಿರತರ ತಾಱಿಂಗೆ ರಂಗಭೋಗಕ್ಕೆಂದುಂ (ಕಇ. I, ೩೦-೩೩ ; 1222) ; ಮೂಡಲರಿಯ ತಾಱು ಹನ್ನೆರಡು (ಕಇ. III, ೬-೨೯ ; 1343); ತೆಂಗಿನ ತಾಱಿಂದ ಪಡುವ ಬಡಗ (ಸೌಇಇ. ೧೯೩೦, ಕುಂದಾಪುರ. ೫೩೬-೪೪ ; 1371) ; ಮೂಲದ ಜವಳಿಯ ತಾಱಗಡಿಯಿಂದಂ ಬಡಗಲು (ಸೌಇಇ. IX-ii, ೪೨೪-೪೫ ; 1436). 'ತಾಱುವಾರಿ' ಪರಾ. [?]

ತಾಱುಂಗಾಮಲೆ (ನಾ). ಸೊರಗಿಸುವ ಕಾಮಾಲೆ ರೋಗ : ಸಂತಾಪವೆನಿಸುವುದುಗ್ರತಾಪವೆನಿಸುವುದು ತಾಱುಂಗಾಮಲೆ (ಸಾನಂಚ. ೫-೦೩).

[ತಾಱು₁ + ಕಾಮಲೆ (< ಕಾಮಾಲೆ)]

ತಾಱುಂಗೊಡು (ಕ್ರಿ). (?) : ಅಳ್ಳೆಗೊಂಬಿನೊಳ್ ತೆಱಿಂದಿಱಿದು ತಾಱುಂಗೊಟ್ಟು ನಿಡುಸರಮನಿಟ್ಟು . . . ತುಂಬಿ ತಿಳಿದು ಬಳೆದ ಬಂಡಂ ಗುಡುದುಂಬಿಯುಂ ತಾನುಮುಂಡು (ಲೀಲಾವ. ೦೦-೫೪ ವ).

[ತಾಱು? + ಕೊಡು₁]

ತಾಱುಂತಟ್ಟು, ತಾರುತಟ್ಟು, ತಾಱುತಟ್ಟು, ತಾಱುಥಟ್ಟು, ಥಾಱುಥಟ್ಟು (ನಾ). ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ : ದಟ್ಟಣೆ : ಸೇನಾಭಟರ್ಭೋಂಕನೆ ತಾಱುಂತಟ್ಟುವೀಟಲ್ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೩-೦೫) : ಕೊಂಚವೆಟ್ಟಂ ತಟ್ಟುರ್ಚಿದಂತೆ ತಾಱುಂತಟ್ಟಾಗಿ ಕೆಡಪಿ ಮಟ್ಟಿಡುವುದುಂ (ಚಿಳವಂ. ೪೭-೭). ತಾರುತಟ್ಟು: ಅರಿಗಂ ಗೆಲಲಾರದಮರರ ತಾರುತಟ್ಟನೆ ಬಡಿದು (ರಾಮಾಸಂ. ೬-೯-೪೫) ; ಪಾಳೆಯ ಕಂಡ ಕಂಡ ಕಡೆಗೆ ತಾರುತಟ್ಟಾಗಿ ಚೆದುರಿ ಹೋಗುತ್ತಿದೆ (ಸಂಚುಂಚ. ೯೭) ; ತಲೆಕೆದರಿಕೊಂಡು ತಾರುತಟ್ಟಾಗಿ ಓಡಿಹೋದರಂ (ಕರ್ಣಾಜ. ೦೫೦). ತಾಱುತಟ್ಟು : ವನವ್ಯಗರಾಜಿಗಳ್ . . . ಮರೀಚಿಕಾಜಲಕ್ಕನುನಯದಿಂ ಕರಂ ಪರಿದು ಲಂಘಿಸಿ ತಮ್ಮೊರ್ದೆಯಾಱಿ ತಾಱುತಟ್ಟೆನಲಸುವಿಂದಗಲ್ದುವು (ದಶಕು. ೪-೨೩) ; ತಾಱುತ[ಪಾಠಾಂ. ಥ]ಟ್ಟನ ಹೆಣದ ಮೆದೆ ಹೇರಾಳ ರಂಜಿಸಿತು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೦೦-೬) ; ನಳನೃಪಾಲನ ಶರಹತಿಗೆ ನೆಱಿಮುಗ್ಗಿ ಕೆಡೆದುದು ತಾಱುತ[ಪಾಠಾಂ. ಥ]ಟ್ಟನಲಿ (ನಳಚ. ೯-೩೫) ; ಆ ಸೇನೆಯಂ ತಾಱುತಟ್ಟಾಗಿ ಕೆಡಹಿದರೊಂದು ನಿಮಿಷದೊಳ್ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೦-೪೪) ; ವೈರಣೆಗಳ ಸೀಳಿ ತಲೆಯ ಕೆದಱಿಕೊಂಡು ತಾಱುತಟ್ಟಾಗಿಯೋಡಿದರು (ಕಂನವಿ. ೦೫-೯೬). ತಾಱುಥಟ್ಟು : ತೋಱಿ ಕಳೆವುದು ತಾವು ಹೇಳದ ತಾಱುಥಟ್ಟನ ಮಾತದೆಲ್ಲವನೆನಲಿಕಿಂತೆಂದ ತಾಱುಥಟ್ಟನು ಹೇಳ್ವ ನೀಱರು ತೋಱಿ ನುಡಿಯರು (ಸಂಭವ. ೩-೮); ತಾಱುಥಟ್ಟಿಗೆ ಕೆಡೆದವಾನೆಗಳು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೮-೪೮) ; ತನಿಚೂಣಿ ಮಸಗಿತು ತಾಱುಥಟ್ಟನಲಿ (ಕುವ್ಯಾಕ. ೨-೦೬) ; ಮಿಱಿದನು ಸುರರಾಜ ಜಿತುವಿನ ತಾಱುಥ[ಪಾಠಾಂ. ತ]ಟ್ಟನ ಕದನವನು (ತೊರರಾ. ೬-೪೩-೪೭) ; ಕಂಡರು ದೂರದಲಿ . . . ಖಗಕುಲವೇಱಿದೆಳೆಗೊಂಬುಗಳ ತಳಿರ್ಗಳ ತಾಱುಥಟ್ಟನ ಹಸುರೆಲೆಯ ತಂಪಿನ ಮಹಾವಟವ (ನಿಭಾಗ. ೪-೩-೨೫) ; ತುಱುಗಿದ ಹಯಂ ತಾಱುಥಟ್ಟಾಯ್ತು (ಜಬಪು. ೪೩-೨೭). ಥಾಱುಥಟ್ಟು : ಅಲರ್ಗಣ್ ಬೆಂಡೇಱಿ ರೋಮಾಂಚನದೊದವಿನಿತುಂ ಥಾಱುಥಟ್ಟಾಗೆ (ರಸರ. ೦-೦೭).

[ತಾಱು₃ + ತಟ್ಟು₂]

ತಾಱುಂತಟ್ಟುಂ, ತಾಱಂತಟ್ಟುಂ (ಅ). ಅವ್ಯವಸ್ಥೆಯಾಗಿ ; ಚಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗಿ : ತಾಱುಂತಟ್ಟುಂ ಬಿರ್ದ ಕಾಮುಕಜನಕ್ಕೆ (ಲೀಲಾವ. ೩-೨೦) ; ಹುಲ್ಲೆಡೆ ಹೆಲ್ಲವಾಗಿ ತಾಱುಂತಟ್ಟುಂ ಬೀಱುತ್ತಿರೆ (ಕುಸುಮಾ. ೦೯-೨೯ ವ). ತಾಱುತಟ್ಟುಂ : ಬಗೆಗೆಟ್ಟು ತಾಱುತಟ್ಟುಂ ಪರಿದು (ಕುರಾಸಾಂ. ೩೮-೦೧೯). 'ತಟ್ಟುಂತಾಱುಂ' ಪರಾ.

[ತಾಱು₅ + ತಟ್ಟು₂]

ತಾಱುಂತಟ್ಟುಗುತ್ತು (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪುಗುಂಪಾಗಿ ಹೊಡೆ,-ಇರಿ : ತಾಱುಂತಟ್ಟುಗುತ್ತುತ್ತೆ ಬಲ್ಮೆಯೊಳಡ್ಡಂ ಬರುತಿರ್ಪ ಕೊಂಕಣಿಗರಂ ಕೀನಾಶಲೋಕಕ್ಕೆ ನಿಶ್ಚಯದಿಂದೆಯ್ದಿಸುತುಂ (ಎಕ. VIII, ಸೊರಬ. ೦೫೨-೦೭ ; 1380). [ತಾಱುಂತಟ್ಟು + ಕುತ್ತು₁]

ತಾಱುಂತೀರು (ನಾ). ಚಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿ ; ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತತೆ : ಸರ್ವಾಂಗದೊಳೆಡೆದೆಱಪಿಲ್ಲದೆ ಕೊಂಡು ತೋಱುವ ಬಲ್ಲೇಱುಗಳ ನೆಱವಣೆಯಿಂ ತಾಱುಂತೀಱಾ[ರಾ]ಗಿ ಬೀಱ್ದು ಸತ್ತ ಕುದುರೆಗಳ ಬಳಗಂ (ಪಾರಪು. ೦೫-೦೧೯ ವ). [ತಾಱು₆ + ತೀರು₂]

ತಾಱುಂಬರಿ 'ತಾಱುಂಬಱಿ' ನೋ.

ತಾಱುಂಬಳಿ 'ತಾಱುಂಬಱಿ' ನೋ.

ತಾಱುಂಬಱಿ, ತಾರುಂಬಳಿ, ತಾಱುಂಬರಿ, ತಾಱುಂಬಳಿ (ನಾ). ೧. ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತವಾದುದಂ : ಹಂತಿದಪ್ಪಿ ತಾಱುಂಬಱಿಯುಂ ತೆರಳ್ದ ಕುರುಳ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೭೨). ೨. ಸುತ್ತುಮುತ್ತು ; ಎಲ್ಲಕಡೆ : ಅಳಿಗಳ ಬಳಗಂ ತಾಱುಂಬಱಿಯಿಂ ಬರುತಿರೆ (ಕುಸುಮಾ. ೫-೭೯). **ತಾರುಂಬಳಿ :** ೧. ಮನೆಯ ಒಡೆಯನು ಅಕಾಲಮರಣ ಹೊಂದಿದ ಕೂಡಲೆ ಉಳಿದವರತಾರುಂಬಳಿಯು ಎಷ್ಟು ಆಗುತ್ತದೆ (ಚರಸಂ. ೭೪): ತಾರುಂಬಳಿಯಿಂದ ದೊಮ್ಮಳಿ ಸುತ್ತ ಹೋಗಿ, ಕಯ್ದುಗಳ್ಗೆರಗುವರು (ಮಂತ್ರಶ. ೧೫೨-೧೪). **ತಾಱುಂಬರಿ:** ೧. ಕೊಳೆ ಸುಡು ತಾಱುಂಬರಿಯೆಂಬಿವು ಪದದ ಮೊದಲೊಳಿರಲಶುಭಕರಂ (ಕವಿಜ. ೩-೩೨). **ತಾಱುಂಬಳಿ:** ೧. ತಾಱುಂಬಳಿ[ಪಾಠಾಂ. ಱಿ] ಬಿಟ್ಟ ಚಂಚು ಬೆಮರಿಂ ಕಡೆಗೆನ್ನೆಗೆ ಬಾನಲಾದ ಬೊಟ್ಟು (ಶಮದ. ನ. ೧೮೩ ಪ್ರಯೋ).

[ತಾಱು$_5$ + ಬಱಿ$_2$]

ತಾಱುಂಬಱಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಹರಡು ; ವ್ಯಾಪಿಸು : ಹಂಸಮಂಡಳಿ ತಾಱುಂಬಱಿಗೊಳ್ವ ತಾವರೆಗೊಳಂ (ಅನಂಪು. ೦-೯೪).

[ತಾಱುಂಬಱಿ + ಕೊಳ್$_1$]

ತಾಱುಂಬಱಿಯಂ (ಅ). ದಿಕ್ಕಾಪಾಲಾಗಿ ;ಎಲ್ಲಕಡೆಗೆ : ಅಲರ್ಗೆ ಫಲಕೆ ಪರಿದತ್ತಳವೆಂಡಿರ ನೆರವಿ ನಲಿದು ತಾಱುಂಬಱಿಯಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೯೮).

[<ತಾಱುಂಬಱಿ]

ತಾಱುಕುಂಡೆ 'ತಾಱುಗುಂಡೆ' ನೋ.

ತಾಱುಗುಂಡೆ, ತಾಱುಕುಂಡೆ (ನಾ). ಒಣಗಿದ ಕುಂಡೆ : ದುರುಳಕಾಲನ ಬಾಯನೊದೆದಾಕರಿಸಿ ತಾಟಿಸಿ ಅವಧಿ ವಿಧಿಗಳ ತಾಱು[ಪಾಠಾಂ. ಱು] ಗುಂಡೆಗಳ [ಪಾಠಾಂ. ಕುಂಡೆಗಳನುಱಿದೆ] (ಬಸವು. ೪೭-೧). **ತಾಱುಕುಂಡೆ:** ತ್ರೈವಿದ್ಯರಂ ತಂದು ತಾಟುಕುಂಡೆಯ [ಪಾಠಾಂ. ಚಾಟುಗುಂಡಿಯನೆ] ಹಾಯಿಸಿ (ಸೋಮಜ. ೬-೪೩). [ತಾಱು$_3$ + ಕುಂಡೆ$_1$]

ತಾಱುತಟ್ಟು 'ತಾಱುಂತಟ್ಟು' ನೋ.

ತಾಱುತಟ್ಟುಂ 'ತಾಱುಂತಟ್ಟುಂ' ನೋ.

ತಾಱುಥಟ್ಟು 'ತಾಱುಂತಟ್ಟು' ನೋ.

ತಾಱುಮಾಱು, ತಾರುಮಾರು$_1$, ತಾಱವಱು, ತಾಱುವಾಱು (ನಾ). ೧. ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿ ; ಅವ್ಯವಸ್ಥೆ ; ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತತೆ : ವಾರುವಗಳು . . . ಕೇರಿ ಕೇರಿಯೊಳು ತಮ್ಮಿಚ್ಚೆಯೊಳಗೆ ಸಲೆ ತಾಱುಮಾಱಾಗಿಯೋಡಿದವು (ಕಂನವಿ. ೧೫-೯೦). **ತಾರುಮಾರು$_1$:** ೧. ತಾರುಮಾರಾಗಿ ತೂರುಬೀಳುತಿರುವ ರಾಕ್ಷಸ ಸ್ತ್ರೀ ಪುರುಷರಂ ನೋಡಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೨೯೦-೦೯) ; ಮರಾಟೆಯವರಿಗೆ ದಿಕ್ಕು ತೋಚದಂತಾಗಿ ತಾರುಮಾರಾಗಿ ಪಲಾಯನ ಮಾಡಿದರು (ಒಡಕೆ. ೪೮) ; ಈಗ ಎಲ್ಲವೂ ತಾರುಮಾರಾಯಿತು (ಭಾರವೀ. ೭೨); ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷಗಳ ಚಿಗುರು ಎಲೆಯ ತೂರಾಡು ತಾರುಮಾರು(ಕವೋಳು. ೧೬-೭೨). ೨. ಅಸಂಬದ್ಧತೆ ; ಅಸಾಂಗತ್ಯ : ಊರು ಹೆಸರು ಮುಂತಾದ್ದನ್ನು ವ್ಯತ್ಯಸ್ತಮಾಡಿ ತಾರುಮಾರಾಗಿ ಬರೆದರು (ಪುರಾವಿ. ೭). ೩. ಗಜಿಬಿಜಿ ; ಗೊಂದಲ: ತಾರುಮಾರು ಮಾಡುವವನನ್ನು ಯಾರು ತಾನೇ ನಂಬ್ಯಾರು? (ಗಾದೆ). **ತಾಱವಱು :** ೧. "ತಾಱವಱಾದುದಸವಸಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೦೦೬-೩೩); ತಾಱವಱಾಗೆ ಜಯಂ ಜೊಮ್ಮೇಱುವ ಟೆಂಟಣಿಸುವರಸನರಸನೆ ವಿರಸಂ(ಶಾಂತಿಪು. ೨-೪೦); ಭೀಕರ ಗದಾಘಾತದೊಳಂ ಜಾಱಿ ಪಱಿವಱಿದು ತಾಱವಱಾದ [ಪಾಠಾಂ. ತೂಱುಪಾಱಾದ] ಕಾಂಭೋಜಾವಳಿಗಳ ತುರುಷ್ಕ ತುರಂಗಮಂಗಳಡಿಯೊಳ್ (ಗದಾಯು. ೬-೨೮ ವ) ; ತಾಱ[ಪಾಠಾಂ. ತಾಱು]ವಱಾದ ಕೇಶಮನುಗುರ್ವೊನೆಯಿಂ ತೆಗೆದೊತ್ತಿ (ಲೀಲಾವ. ೫-೧೩೬) : ತಾಱವಱಾದ ಸೂಸುಗುರುಳಂ ತವೆ ತಿರ್ದುವ . . . ತೊಂಡೆವಾಯ್ಗೆ ನಱುದಂಬುಲಮಂ ಕುಡುಕಿಕ್ಕುವಂದಮಂ ತೋಱಿ (ಧರ್ಮನಾ. ೩-೧೫೨). **ತಾಱುವಾಱು:** ೩. ಜೀವನುಮೆಂಬತ್ತುನಾಲ್ಕುಲಕ್ಕೆ ಯೋನಿಮುಖದೊಳಗೊಂದಾ ಮನುಷ್ಯನದಱೊಳೆಂತಾನುತಾಱುವಾಱಾಗಿ ಬಂದಲ್ಲಿ (ಜೀವಸಂ. ೯-೯ ವ).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತಾಱುಮಾಱು ; ತುಳು. ತಾರುಮಾರು ; ತೆಲು. ತಾಱುಮಾಱು]

ತಾಱುವಾರಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭೂಮಿ (?): ಅಕ್ಕಿ ಸಹ ಹನ್ನೆರಡು ಮುಡಿ ತಾಱುವಾರಿಯ ಬಗೆಯ ಬೆಟ್ಟನ ಒಳಗೆ ಆಱುಮುಡಿ (ಸೌಇಇ. IX-II, ೪೬೪-೨೦ ; 1472). 'ತಾಱು$_6$' ಪರಾ. [?]

ತಾಱುವಾಱು 'ತಾಱುಮಾಱು' ನೋ.

ತಾಱುಹಂಗ (ನಾ). ಶಕುನದ ಪಕ್ಷಿ ; ಹಂಗ : ಕರಿಯ ಹಕ್ಕಿಯ ತಾಱುಹಂಗನ ವಾಮದುಡಿಕೆಗಳ ನರಿಗಳೊದಱಿದವಿದಿರಿನಲಿ (ಕುವ್ಯಾಸ. ೦೩-೨). [ತಾಱು$_4$ (<ತಾಱ್$_2$)+ಹಂಗ]

ತಾಟಿ^{1} 'ತಾಱಿ' ನೋ.

ತಾಱಿ$_2$ (ನಾ). (?) : ಕಮ್ಮೆಳೆಯ ತಾಱಿಯುಗೊಡಲ ಮೂಡನ ಮೆಯ್ಯ ಕಂಬ ನೂಱುಱುವತ್ತು (ಎಕ. VI, ಚಿಕ್ಕಮ. ೨೨-೪೫ ; 1178). [?]

ತಾಱಿಕಾಯಿ 'ತಾಱುಗಾಯ್' ನೋ.

ತಾಱಿಲೆ (ನಾ). ಒಣಗಿದ ಎಲೆ ; ತರಗೆಲೆ : ಪಾದಪದಲಕ್ಷ್ಮಿ ಬೆದಱಿ ಸೂಱಿಗೊಟ್ಟಂದದೆ ಪರಳ್ದಾಯಿ ಮುಂತಾದ ತಾಱಿಲೆ ನೆಲಕುದುಱಿದುವು (ವೋಣತ. ೪-೪೩). [ತಾಱು$_1$ + ಎಲೆ$_1$]

△ **ತಾಟ್$_1$** 'ತಾಳ್$_2$' ನೋ.

△ **ತಾಟ್$_2$** 'ತಾಳ್$_3$' ನೋ.

△ **ತಾಟ** 'ತಾಳ್$_3$' ನೋ.

ತಾಟಕೆಱಿ (ನಾ). ಒಂದು ಕೆರೆಯ ಹೆಸರು : ಆ ಕೆಱಿಗೆ ಐಯ್ಗಣ್ಡುಗ ಮಣ್ಣು ಕೊಟ್ಟೆಯ ತಾಟಕೆಱಿ ಆ ಕೆಱಿಗೆ ಐಯ್ಗಣ್ಡುಗ ಮಣ್ಣು (ಎಕ. XII, ಶಿರಾ. ೨೪-೪೮ ; 900). [ತಾಟ ? + ಕೆಱಿ]

△ **ತಾಟಿಪಣ್** 'ತಾಳೆಹಣ್ಣು' ನೋ.

△ **ತಾಟಿಮರ** 'ತಾಳೆಮರ' ನೋ.

ತಾಟಿಲಿಯು (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ವಾರಬದಿಗದಾಲನುಂ ತೆಳ್ಳನುಂ ತಾಟಿಲಿಯನುಂ ವೇಬಿಲನುಂ . . . ಇಲ್ಲಿಯ ಪುರದ ಒಕ್ಕಲಿವರು (ಎಕ.III ನಂಜನ. ೧೩೯-೬ ; 915 ?). [?]

△ **ತಾಟಿವಣ್** 'ತಾಳೆಹಣ್ಣು' ನೋ.

ತಾಟಿವಡುಗುಡ್ಡಿ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಆತ್ರೇಯಗೋತ್ರ ಮೊಡೆಯ ತಾಟಿವಡುಗುಡ್ಡಿಗಳ ಮಗಂ ಪುಳ್ಳಿಯಯ್ಯ ಮಾಡಿಸಿದ ತೂಮ್ಬು (ಎಕ. X(೩), ಮಾಲೂರು. ೦೬೦-೩ ; ಸು. 10ನೆಯ ಶತ). [?]

△ **ತಾಟಿ** 'ತಾಳ್$_2$' ನೋ.

ತಾಟುಗಿ (ನಾ). (?) : ಬೇರುಗಿ, ಬೇರುಗಿತಿ ; ತಾಟುಗಿ, ತಾಟುಗಿತಿ (ಶಬ್ದಾನು. ೦೯೩ ಪ್ರಯೋ). [ತಾಟುಗ$_0$ + -ಇ$_2$]

ತಾಟುಗಿತಿ (ನಾ). (?) : ಬೇರುಗಿ, ಬೇರುಗಿತಿ; ತಾಟುಗಿ, ತಾಟುಗಿತಿ (ಶಬ್ದಾನು ೦೯೩ ಪ್ರಯೋ). [ತಾಟುಗ$_0$ + -ಇತಿ$_1$ (< -ಇತ್ತಿ)]

ತಾಟಿ^{3}, ತಾಳೆ$_1$ (ನಾ). ಕೇದಗೆ ; ತಾಳೆಗಿಡ : (೩). **ತಾಳೆ$_1$:** "ಖರಃ - ತಾಳೆ" (ಒಷಧಿ. ೪೩) ; ಬಿದೆಕಾರು ಮೂಱತಿಳ ೨ ತಾಳೆ ಆ ಮರ ಬಿದೆಕಾರು (ಸೌಇಎ. ೦೯೩೦, ಮಂಗಳೂರು. ೩೩೪-೮ ; 1228) ; ತಾಳೆಯ ಹೂವಿನೆ ಸಲೊಯೆನೆ ಸುಲಿದಿಂಪುವಾಳೆಯ ಹಣ್ಣನಾ ರಾಯಾ ಲಾಲಿತ ಪ್ರತಿಮೆಯ ಭುಜ ಮುಟ್ಟ ಮೆದೆಗಟ್ಟ ಢಾಳಿಪಂತಭಿಷೇಕಗೈದಾ (ಭರತೇ. ೦೬-೬೪).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಾಟ್ಟಿ]

ತಾಟಿ³ಹೂ, ತಾಳೆಹೂ (ನಾ). ಕೇದಗೆ ಹೂ: (೬). **ತಾಳೆಹೂ:** "ಕೇತಕಿ–ತಾಳೆಹೂ" (ಓಷಧಿ. ೪೦) ; ಕೇತಕೀಪುಷ್ಪ ಅಂದರೆ ತಾಳೆಹೂವನ್ನು ಧರಿಸಿದಲ್ಲಿ (ಸಕವ್ಯ. ೪೪) ; ತಾಳೆಹೂ ಗರುವಲಿಯ ಬೆನ್ನಟ್ಟಿ ಚುಚ್ಚುವುದು (ಕಾಲೂರ. ೧೧೩–೨೩೪) ; ತುರುಬು ಇಲ್ಲದವಳಿಗೆ ತಾಳೆ ಹೂವೇ ? (ಗಾದೆ).

[ತಾಟಿ³ + ಹೂ₂ (< ಪೂ₂)]

ತಾಟಿಱಿ³ಯು (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯಕೊರ್ಟ್ಟೊದು [ಪ]ನ್ನೆಸೆಉಳ್ಳಾರು ತಾಟಿ³ಱಿ³ಯುರ್ಗೆ ಎರೆಕಾಡು ಇಪ್ಪತ್ತೈಮತ್ತರು (ಸೌಇಇ. IX–1, ೪೭–೭ ; ಸು. 9ನೆಯ ಶತ). [?]

ತಾಟ್ಟುವಾಯು (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಬೆಳ್ಗಲ್ಮೊಱಮ ಪಶ್ಚಿಮಾಯಾನ್ದಿಶಿ ಪೊನ್ಕವಿ ತಾಟ್ಟುವಾಯುರಾ ಕೆಱಿ³ (ಎಕ. IV, ನಾಗಮಂ. ೮೫–೬೩; 776). [?]

ತಾಟ್ನೆಲ್ಲ (ನಾ). ಒಂದು ವಂಶದ ಹೆಸರು (?): ಪೊದಲ್ನಾಡಱುವತ್ತುಮನಾಳೆ ತಾಟ್ನೆಲ್ಲರ × × × ತಾಮನ್ದಿಯರಾ ಶ್ರೀ ಕಣ್ಡಯ್ಯ ತುಱುಗೊಣ್ಡಲ್ಲಿ . . . ಸತ್ತ (ಎಕ. X, ಶ್ರೀನಿವಾ. ೫೦–೭ ; 800 ?). [?]

△ **ತಾಟ್ಟಿರ** 'ತಾಳೆವ ರ' ನೋ.

.ತ್ರಿ' ನೋ.

ತಿ₂ (ನಾ). ಮೂರು ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆ: "ತಿ–ತ್ರಿ=ಮೂರು" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೭): ತಿಗೆ–ತ್ರಿಗುಣಂ–ತಿಗುಣಂ, ತ್ರಿಶರಂ–ತಿಸರಂ, ತ್ರಿಶೂಲಂ–ತಿಸುಳಂ (ಶಮದ. ೨೯೦ ಪ್ರಯೋ). [< ಸಂ. ತ್ರಿ]

ತಿಂಕಚಿರ (ನಾ). ಒಂದು ಮನೆತನದ ಹೆಸರು (?): ತಟಂಕಮಿದು ತಿಙ್ಕಚಿರ ನೆಱಿ³ದಕಳೆತಿಯಾ ಆಕಳೆ ಸಮುದೊಯು ತಟಾಕ (ಎಕ. XVI, ಪಾವುಗ. ೧೨–೩ ; 754). [?]

ತಿಂಗಣಿ, ತಿಂಗಿಣಿ (ನಾ). ತೊಟ್ಟಿಲ ಮೇಲಿನ ಅಥವಾ ಹಂದರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ವಿತಾನದಲ್ಲಿ ಇಳಿಬಿಡುವ ಒಂದು ಅಲಂಕಾರದ ಗೊಂಡೆ–ಕುಚ್ಚು: ಇಂಗಡಲೆಂಬ ಸೆಜ್ಜವನೆಯೊಳ್ ತೆರೆದೊಟ್ಟಿಲ ಮೇಲೆ ಕೆಂಬರಲ್ದಿಂಗಣಿಗಟ್ಟಿದಂತುದಯಶೈಲಶಿಖಿಂಡದೊಳಿಂದುಮಂಡಲಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೭–೨೯); ಮಾಣಿಕದ ತಿಂಗಣಿಯುಂ ಮೊಣದೆ ಕಣ್ಬೆಳಗು ಬಳಸೆ ಮುತ್ತಿನ ಸುತ್ತಂ ಮಾಣಿಕದ ಮೇಲೆ ಮಕ್ಕಳ ಮಾಣಿಕಮಡಿಗಡಿಗೆ ತೊಟ್ಟಿಲೋಳ್ ಪುಟ್ಟಸುಗುಂ (ಅನಂಪು. ೬–೪): ಶಿಲ್ಪಿಗಳ ಕಲ್ಪಪತಿಯು ಅಭಿಷೇಕಮಂಡಪವನ್ನು ಸಮೆದಿದ್ದನೆಂದಮೇಲೆ ಕೇಳುವದೇನು ? ಮುತ್ತಿನ ಸೂಸಕ, ಮರಕತದ ತಿಂಗಣಿ . . . ರನ್ನದ ರಂಗವಲ್ಲಿ ! (ಸಾಹಿಸಂ. ೩೭). **ತಿಂಗಿಣಿ :** ಕೋದ ಮುತ್ತಿನ ಸೂಸಕದೊಳಂ ಚೆಂಬೊನ್ನ ತಿಂಗಿಣಿಯೊಳಂ ಚೀನದ ದೇವಾಂಗದ ನೇತ್ರದ ಮೇಲ್ಕಟ್ಟನೊಳಂ . . . ವಿಚಿತ್ರಾಂಶುಕ ವಿವಿಧ ಧ್ವಜಂಗಳೊಳಂ ಬಹು ವಿಧ ನೂತ್ನ ರತ್ನ ತೋರಣಂಗಳೊಳಂ ನೆಱಿ³ದು (ಪುಷ್ಪಪು. ೮–೫೦ ವ). [?]

ತಿಂಗಣಿಗೆ (ನಾ). = ತಿಂಗಣಿ : ಅದಲ್ಲದೆಯುಮಪವರ್ಗಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಲಾಸ್ಯ ಪೂಜಾಕುಸುಮಂಗಳಂತೆ ಮಧ್ಯರಂಗದೊಳೆಸೆವ ಪೊಸಮುತ್ತಿನ ಸೂಸಕದ ಪೊನ್ನ ತಿಂಗಣಿಗೆಯ ನೆಟಿಲ ತುಱುಗಲಿಂ ವಿರಾಜಿಸುವ ಪೂಜಾಗೃಹದಿಂ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೨–೭೪). [< ತಿಂಗಣಿ]

ತಿಂಗಣಿಮಾರ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಕಕ್ಕರ ಮದಲೂರೆಱಿ³ದು ತೊಱುಗೊಣ್ಡೊಡೆ ತಿಙ್ಗಣಿಮಾರ ಶ್ರೀಮೇಱಿ³ ತಿಙ್ಗಣಿಯೂರುಳ್ಳಗಿ . . . ಪಲರನೆಱಿ³ದು ಸಗಮೇಱಿ³ದನ್ (ಎಕ. X, ಶಿಡ್ಲಘ. ೩೨–೪; ಸು. 870 ?). [?]

ತಿಂಗಣಿಯೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಕಕ್ಕರ ಮದಲೂರೆಱಿ³ದು ತೊಱುಗೊಣ್ಡೊಡೆ ತಿಙ್ಗಣಿಮಾರ ಶ್ರೀಮೇಱಿ³ ತಿಙ್ಗಣಿಯೂರುಳ್ಳಗಿ . . . ಪಲರನೆಱಿ³ದು ಸಗಮೇಱಿ³ದನ್ (ಎಕ. X, ಶಿಡ್ಲಘ. ೩೨–೪; ಸು. 870 ?).

[ತಿಂಗಣಿ₀ + ಊರ್]

ತಿಂಗಳ್, ತಿಂಗಳು (ನಾ). ೧. ಚಂದ್ರ ; ಪೆರೆ : "ಜೊನ್ನೊಡಲಂ . . . ಕಟ್ಟಿಲೆವಣಿ, ತಿಂಗಳ್–ಈ ೨೦ ಚಂದ್ರನ ಪೆಸರ್" (ಕೆಶಸಾ. ೩–೨೩) ; "ಮೃಗಾಂಕನೊಳ್ ತಿಂಗಳ್" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೨೦) ; ನಗೆಯೆಂಬ ನೆವದೆ ಬೆಳೆಗೀಮೊಗಮೆಂಬೀ ನೆವದೆ ತಿಂಗಳೊಳಗೆಸೆದಾದಂ ಸೊಗಯಿಸಿ ತೋರ್ಕುಂ ಲೋಚನಯುಗಮೆಂಬೀ ನೆವದೆ ಲಕ್ಷ್ಮಮೆನೆ ತದ್ವ್ಯಾಜಂ (ಕವಿರಾ. ೩–೨೭); ತಿಂಗಳ ತಣ್ಗದಿರ್ಗಳೊಳ[ಮಿರ್ಪಟಿ³ಯುದ] ಸಿರಿಕಂಡದಣ್ಪನೊಳವೆಡೆವಿಡ ದಾಲಿನೀರ್ವನಿಗಳಂ ಸಿಂಪಿಸುವ ನೀರ್ಜೊಂಪಂಗಳೊಳಂ (ಕಾದಂಬ. ೫೯೮); ತಿಂಗಳ ಬಿಂಬಮಂ ಹಿಳಿದು ಪಿಂಡೆ ಪಳಚ್ಚನೆ ಸೋರ್ವ ಸೋನೆಯಂತೆ . . . ಎಂ ಸೀಯನುಣ್ಮಿದುದೊ ಗೇಯದ ಮೆಲ್ಲುಲಿ (ವಿರೂಪಾ. ೭೫) ; ಎಳೆಮಿಂಚಿನಂದದ ಬೊಂಬೆಯೊ ತಿಂಗಳ ತಿಳಿವೆಳಗಿನೊಳಾದ ರೂಪೊ (ಭರಹ. ೨–೭೭) ; ಅಂಗಜನ ಕಣೆಗಳಂ ಬೀಱಿ³ ನೋಟಂ ಮೊಗಂ ತಿಂಗಳಂ ವಿರಾಱಿ³ (ಜಬಪು. ೫–೧೦). ೨. ಚಂದ್ರನ ಬೆಳಕು ; ಇಂದು ಕಾಂತಿ : ತಂಗಾಳಿಯುಂ ತಿಂಗಳುಂ ಬನಮುಂ ಬೆಂಬಲವಾಗಿ ತೀರ್ಚವೆ ಗಡಂ ಕೊಂಡುಗ್ಗಿಯುಂ ಸುಗ್ಗಿಯೊಳ್ (ಅಜಿಪು. ೬–೨೮) ; ತಿಂಗಳ ಸೊಂಪು ಗುಂಪುವಡೆದೆಣ್ದೆಸೆಗಂ ಪರಿಗೊಂಡುದೆಂಬಿನಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ.೧೭); ತಿಂಗಳ ಸೊಂಪು ಪುಷ್ಪಬಾಣದ ಪೊದೆ ರಾಗದಾಗರಮನಂಗನ ಕೈಪಿಡಿ ನಲ್ಲಳೊಲ್ಮೆಯೆನ್ನದೆ ಪೆಱತೆಂಬುದೇ ಮಧುರ ಮಾಧವ ನಿನ್ನಯ ವಾಗ್ವಿಳಾಸಮಂ (ಧರ್ಮನಾ. ೦–೭೦) ; ಲವಲಿಯ ತನಿವಣ್ಣಗೆಣೆಯೆನೆ ತೋರ್ಪುದು ತಾನಿಂದು ತಿಂಗಳಾಭರಣ ವನದ ಚಕೋರದ ಸವಿದುತ್ತಿದಾವುದು ಹರಿಣವಿಲ್ಲದ ಶೀತಕಿರಣ (ಇಂಜಾಪ. ೧೭೯–೩೦). ೩. ಚಂದ್ರನು ಭೂಮಿಂಗೆ ಒಂದು ಸುತ್ತು ಬರುವ ಕಾಲದ ಅವಧಿ; ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಮೂವತ್ತು ದಿನಗಳು : ಉಗ್ರಸೇನ ಗುರುವಡಿಗಳ್ ಒನ್ದು ತಿಙ್ಗಳ್ ಸನ್ಯಾಸನಂ ನೋನ್ತು ಮುಡಿಪ್ಪಿದಾರ್ (ಎಕ. II, ೨೫–೨ ; ಸು. 700) ; ಇಂತು ವರ್ಷಾಕಾಲದ ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳೊಳಂ ಮರ್ದನೂಡಿ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೭೦–೨೭); ಅವಧಿಯನೊಂದು ತಿಂಗಳೆಡೆಯಿಟ್ಟು (ಆದಿಪು. ೧೨–೪೩); ಒಂದು ತಿಂಗಳ್ವಿಹರಣ ವಿಧಿಯಂ ಮಾಣ್ದು ಬಂದಜಿತನಾಥಂ ಧ್ಯಾನವಿಧಾನದಿಂ ಕರ್ಮಂಗಳಂ ಕಿಡಿಸಿದಂ (ಅಜಿಪು. ೮–೨೮ ವ) ; ಮತ್ತಮೊಂದೆರಡು ತಿಂಗಳ್ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ನೋಂತು ಕೊಟ್ಟಪೆಂ (ಧರ್ಮಾಮ್ಮ. ೦–೧೮೨) ; ತಿಂಗಳೇಳಱ ಗರ್ಭದಲಿ ರಘುಪುಂಗವನನಗಲಿದಳು (ತೊರರಾ. ೦೫೩–೮). **ತಿಂಗಳು :** ೧. ತಿಂಗಳ ಸೂಡಿದ ಅಭವನು ಭವಭಂಗಿತರಿಗಾರಿಗೂ ಗೋಚರಿಸನು ನೋಡಾ (ಸಿದ್ಧೇವ. ೧೨೨–೩೭೭) ; ತಿಂಗಳು ಮೊಡನುರ್ಕುವ ಬೆಳ್ದಿಂಗಳುಂ (ಚಕವಿ. ೬–೨೫) ; ತೊಳೆದ ಬಾನೊಳಗೆಂಟಿಮೋಡದ ನೆಲೆಗೆ ನುಸುಳಿದ ತಿಂಗಳು (ಇಂಗೀತ. ೧೨–೯) ; ಮುಳುಗುವ ನೇಸರೊ ಮೂಡುವ ತಿಂಗಳೊ (ಅನಿಕೇ. ೩೦–೧೩). ೨. ತಿಂಗಳಿಗೆ ತಂಪಿಹುದೆ ಸಾಗರಕೆ ನೆಂಪಿಹುದೆ (ಗೀವಿಂ. ೨೨–೩೪). 'ಬೆಳುದಿಂಗಳು' ಪರಾ. ೩. ಕೇತು ವಿಲಗ್ನದೊಳಿರೆ ಪುಟ್ಟಿದ ಮನುಜನೊಂದು ತಿಂಗಳು ಬಾಟ್ಗುಂ (ಜಾತತಿ. ೬–೧೦) ; ಒಂದು ತಿಂಗಳು ಪಲವು ಮನ್ನಣೆಯಿಂದ ಮನ್ನಿಸಿ ತನ್ನ ಸೇನಾಪ್ರಂಪವನು (ಕುವ್ಯಾಸ. ೩–೨೩) ; ನರಪತಿವೊಂದು ತಿಂಗಳು ವನದೊಳಗೆ ವಿಹರಿಸಿ (ಜೀವಂಸಾಂ. ೦೮–೭೨) ; ಮೇಲ ತಿಂಗಳು ನಾಲ್ಕಱಿ³ಣಿಕೆಯ ಕಾಲ ಸವೆದುದು (ತೊರರಾ. ೪–೭–೫) ; ನಿದ್ದೆಯ ಕಾಣದೆ ತಿಂಗಳಾರಾಗಿತ್ತು (ಇಂಜಾಪ. ೪೫–೧೩).

ತಿಂಗತಿಂಗಳು, ತಿಂಗಳ್ತಿಂಗಳು, ತಿಂಗಳ್ದಿಂಗಳ್ (ದ್ವಿರುಕ್ತಿ) : ಅವುಗಳಿಗೆ (ತೆಂಗು) ತಿಂಗತಿಂಗಳಿಗೆ ಹೊಸ ಹೂವು ಬಿಟ್ಟು ಇಪ್ಪತ್ತು ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಕಾಯಿ ಆಗುತ್ತವೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೨–೫೦) ; ಧಾರಾಪೂರ್ವಕಂ ಮಾಡಿ ಗುಡಿಕಲ್ಲ ೨೪೫ ಸ್ಥಳದ ಹೆಜ್ಜುಂಕದಲ್ಲಿ ತಿಂಗಳ್ತಿಂಗಳಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ಗದ್ಯಾಣ ೧ (ಸೌಇಇ. IX–1. ೨೭೯–೨೦ ; 1186) ; ಮುದ್ರಾಪ್ರಣದ ಸುಂಕದೊಳಗೆ ತಿಂಗಳ್ದಿಂಗಳ್ಗೆ ಹತ್ತು ಹತ್ತು ದ್ರವ್ಯಮಂ ಬಿಟ್ಟಂ (ಎಇ. XXVIII, ೫–೫೬ ;

1082). **ತಿಂಗಳಂ ಸೂಡಿದವ** = ಚಂದ್ರನನ್ನು ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸಿದವನು ; ಚಂದ್ರಶೇಖರ ; ಶಿವ : ತಿಂಗಳಂ ಸೂಡಿದವನ ಸರ್ವೋತ್ತುಂಗವಾಹನ ವಿಶ್ವರನ ಗಣಪುಂಗವರ್ಗೇಱುವ ಮಹಾಸಿಂಹಾಸನಂ ಬಸವ (ಬಸಪು. ೧-೩೨). **ತಿಂಗಳ ಜೂಟ** = ತಿಂಗಳಂ ಸೂಡಿದವ : ತಿಂಗಳ ಜೂಟಗೆ ಸುರಸತಿಯರು ತಂದ ಮಂಗಳಜಲಕುಂಭದಂತೆ (ಮೋಹತ. ೨೪-೩೧). **ತಿಂಗಳಣುಗ** = ಚಂದ್ರನ ಮಗ ; ಬುಧ : "ತಿಂಗಳಣುಗನೆನೆ ಬುಧನೆನಿಕ್ಕು" (ಶಶರ. ೪೬). **ತಿಂಗಳ ಧರ** = ತಿಂಗಳಂ ಸೂಡಿದವ : ತಿಂಗಳಧರನ ಪೂಜಿಸು ಮನವೆ (ಸಿದ್ಧವ. ಶ. ೯೮-೩೨೮): ತಿಂಗಳಧರ ಧವಳಾಂಗ ಗಂಗಾಧರ (ಸೌಂದಕಾ.೧-೧೦). **ತಿಂಗಳ ಪಕ್ಷ**= ತಿಂಗಳಲ್ಲಿಯ ಹದಿನೈದು ದಿವಸ: ತಿಂಗಳ ಪಕ್ಷಗಳನ್ನು ಹೇಳದೆ ವರ್ಷಋತು ಎಂಟನೆಯ ಪಕ್ಷ ಎಂದು ಮೊದಲಾಗಿ ಋತುಪಕ್ಷಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದೆ (ಕರ್ಣಾಅ. ೮). **ತಿಂಗಳ ಬೆಳಕು, ತಿಂಗಳ ಬೆಳಗು** = ಚಂದ್ರನ ಬೆಳಕು; ಬೆಳುದಿಂಗಳು : ಶರಣನೆಂದು ವಚನಂಗಳ ಹಾಡಿದರೆ ತಿಂಗಳ ಬೆಳಕಿನ ಸಿರಿಯಂ ಕಂಡು ನಾಯಿ ಹರುಷಂಗೊಂಡು ಬಳ್ಳಿಟ್ಟು ಬೊಗುಳಿದಂತಾಯಿತು (ಘನವ. ೩೬) : ತಳತಳಿಸಿ ಬೆಳಪ ತಿಂಗಳಬೆಳಗಂ ಕವರ್ವಂತೆ ಮೆಱೆವ ಮೆಯ್ವೆಳಗಿಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೬೩) ; ತಿಂಗಳ ಬೆಳಗಿನ ದಾರೆಯ ಸಂಗಡಮೆನೆ ಮೆಱೆಯುತಿರ್ಪ ಗಂಜಿಯನಾಗಳ್ ತೆಂಗಿನ ತಿಳಿವಟ್ಟಲೊಳಾತಂಗೆಱೆದಳ್ (ದಶಕು. ೧೨-೧೨೫). **ತಿಂಗಳ ಮಾವ** = ಚಂದ್ರನಿಗೆ ಅಕ್ಕರೆಯಿಂದ ಸಂಬೋಧಿಸುವ ಹೆಸರು : ಅಂಗನೆ ರೂಪಿಂದ ತಿಂಗಳಮಾವನ ತಂಗಿ (ಅಂಜಜ. ೪-೯) : ತಿಂಗಳಮಾವನು ಬಾನಿನಂಗಳದೊಳು ಮೂಡಿ ಬಂದಿರುವನು ಹೇಗೆ (ಚಂದ್ರವೀ. ೧೬೬-೬೧). 'ಚಂದಮಾಮ' ಪರಾ. **ತಿಂಗಳ ಲೇಖೆ** = ಚಂದ್ರನ ಕಲೆ : ತಿಂಗಳ ಲೇಖೆಯಂ ಬಿಡದೆ ಗೂಡಿದವಂಗೆ ಮಹೇಶ್ವರಂಗೆ . . . ಸುಧೂಪಮಂ ಮಿಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸಿದಂ (ಉದ್ಭಟ. ೧೧-೮೫). **ತಿಂಗಳುಗಟ್ಟಳೆ, ತಿಂಗಳುಗಟ್ಟಲೆ, ತಿಂಗಳುಗಟ್ಲೆ** = ೧. ಹಲವು ತಿಂಗಳುಗಳ ವರೆಗೆ : ತಿಂಗಳುಗಟ್ಟಳೆ ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿದರೂ ಅವನು ಸಿಗರೇಟಿನ ಚಟವನ್ನು ಬಿಡಲಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ) ; ತಿಂಗಳುಗಟ್ಟಲೆಯಾದರೂ ಮಲೇರಿಯಾ ಜ್ವರ ಗುಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). ೨. ಪ್ರತಿ ತಿಂಗಳು : ಸಂಬಳದಲ್ಲಿ ಐವತ್ತು ರೂಪಾಯಿ ತಿಂಗಳುಗಟ್ಲೆ ಕೂಡಿಸಿ ಸಾಲಾ ಹರಿಸಬೇಕೆಂದು ಆಲೋಚನೆ ಮಾಡಿದ್ದೇನೆ (ಕಥಾಮಂ. IV, ೫). **ತಿಂಗಳು ತುಂಬು** = (ಗರ್ಭಿಣಿಗೆ) ನವಮಾಸ ತುಂಬು : ಆಕೆಗೆ ತಿಂಗಳು ತುಂಬಿದೆ (ರೂಢಿ). **ತಿಂಗಳುವಾರು** = ತಿಂಗಳುಗಳ ಮೇರೆಗೆ ; ತಿಂಗಳಿಗೆ ಇಂತಿಷ್ಟು ಎಂದು : ಆಯಾ ತರಗತಿಗಳಿಗೆ ಪಠ್ಯವಸ್ತುವನ್ನು ತಿಂಗಳುವಾರು ಹಂಚಿಕೊಂಡು ವರ್ಷಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಪೂರೈಸಿದರೆ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರ ಕೆಲಸ ಮುಗಿಯಿತು (ಶಿಕ್ಷದ. ೧೨೮). **ತಿಂಗಳೊಪ್ಪತ್ತು** = ಸುಮಾರು ಒಂದು ತಿಂಗಳು ; ಹೆಚ್ಚುಕಡಮೆ ಒಂದು ತಿಂಗಳು : ಮತ್ತೆ ತಿಂಗಳೊಪ್ಪತ್ತು ಕಳೆಯುವುದರೊಳಗಾಗಿ ಫಲಿತಾಂಶ ಹೊರಬಿತ್ತು (ಭೀಮಕಾ. ೧೮). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತಿಙ್ಕಳ್ ; ತುಳು. ತಿಂಗೊಳು; ಕೊಡ. ತಿಂಗ ; ಕುಇ. ತಿಂಗಳ್]

ತಿಂಗಳರೆ (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಅರ್ಧಭಾಗ ; ಅರ್ಧಚಂದ್ರ : ಹೊನ್ನ ಬಣ್ಣದ ಮೈವೆಳಗು . . . ಚೆನ್ನಮಾಣಿಕದುಟಿ ಬಗಸೆಗ[ಣ್] ತಿಂಗಳರೆ ನೊಸಲು (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೪-೬). [ತಿಂಗಳ್ + ಅರೆ$_3$]

ತಿಂಗಳವರೆ (ನಾ). ಬಿತ್ತಿದ ಒಂದು ತಿಂಗಳಿಗೆ ಕಾಯಿಬಿಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅವರೆ : ತಿಂಗಳವರೇ, ಕೋತಂಬರಿ, ಹಸೀಮೆಣಸಿನಕಾಯಿ ತಕ್ಕೊಂಡು ಬಾ (ರಕ್ತಧ್ವ. ೨೦). [ತಿಂಗಳು (<ತಿಂಗಳ್) + ಅವರೆ$_1$]

ತಿಂಗಳಿಗೆ (ನಾ). ಹಣೆಗೆ ಹಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವ ಬೊಟ್ಟು; ತಿಲಕ : "ತಿಂಗಳಿಗೆ ಯೆಂದು ತಿಲಕಂ" (ಕಶಸಾ. ೬೩-೪೧೨); "ಜೂಳೆಯ ತಿಂ[ಪಾಠಾಂ. ದಿಂ]ಗಳಿಗೆ ಯೆನಲ್ ನೇರಬೊಟ್ಟಿಗೆ ಪೆಸರ್" (ಕಬ್ಬಿಕ್ಕೈ. ೨೬). [?]

ತಿಂಗಳು 'ತಿಂಗಳ್' ನೋ.

ತಿಂಗಳುಬೆಳಕು (ನಾ). ಚಂದ್ರನ ಪ್ರಕಾಶ ; ಬೆಳುದಿಂಗಳು : ತಿಂಗಳು ಬೆಳಕಿನ ಇರುಳಿನಲಂದು ಅಮ್ಮನು ಕೆಲಸದೊಳಿರುತಿರೆ ಕಂಡು (ಕಪಪು. ೩-೧೦) : ತಿಂಗಳುಬೆಳಕೆಂದರೆ, ಪ್ರಾತಃಕಾಲದ ಬ್ರಾಹ್ಮೀಮುಹೂರ್ತದಲ್ಲಿಯೂ ಭೂದೇವಿಗೆ ಕ್ಷೀರಾಭಿಷೇಕವನ್ನೆಸಗುವಂತಿತ್ತು (ನಾಡೋಜ.೩೮೪). [ತಿಂಗಳು (<ತಿಂಗಳ್) + ಬೆಳಕು$_2$ (<ಬೆಳಗು$_2$)]

ತಿಂಗಳೋಡು (ನಾ). (ಕರಾ)ಸೌರಮಾನ ತಿಂಗಳ ಮೊದಲನೆಯ ದಿನ : ಈವತ್ತು ತಿಂಗಳೋಡು, ಹಣ ಯಾರಿಗೂ ಕೊಡಬೇಡ (ರೂಢಿ). [ತಿಂಗಳು (<ತಿಂಗಳ್) + ಓಡು ?. / ತುಳು. ತಿಂಗೊಡೆ]

ತಿಂಗಳ್ಗಲ್ (ನಾ). ಚಂದ್ರಕಾಂತ ಶಿಲೆ : ಗಲ್ಗಲನೆ ಕರಗುವಾಲಿಯಕಲ್ಗಳವೋಲ್ ಕರಗಿ ಪರಿವ ಜೊನ್ನದ ತಿಂಗಳ್ಗಲ್ಗಳೊಸರದೆನೆ ಕಳಿದ್ಯೆಕಿಲ್ಗೊಳನೆನೆ ಕುಳಿರ್ದುದಾ ಜಳಂ ತಿಳಿಗೊಳದಾ (ಅರ್ಧನೇ. ೫-೦೦೯) [ತಿಂಗಳ್ + ಕಲ್$_3$]

ತಿಂಗಳ್ವಕ್ಕಿ (ನಾ). ಬೆಳುದಿಂಗಳನ್ನೇ ಆಹಾರವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಪಕ್ಷಿ; ಜೊನ್ನವಕ್ಕಿ; ಚಕೋರಪಕ್ಷಿ : ತಿಂಗಳ್ವಕ್ಕಿ, ತೇನೆ, ತನ್ನಣಿವಕ್ಕಿಯಂ ಕರೆದು ಕೂಗುತ್ತೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೬೧-೯೦೦). [ತಿಂಗಳ್ + ಪಕ್ಕಿ$_1$]

ತಿಂಗಿಣಿ 'ತಿಂಗಣಿ' ನೋ.

ತಿಂಗುಳಿ (ನಾ). ೧. ಆಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಸಾಕಿರುವ ಕಂರಿ. ೨. ತಿನಿಸು ; ಆಹಾರ : "ಆಮಿಷಂ – ಆಹಾರಂ (ತಿಂಗುಳಿ)" (ನೀತಿವಾ. ೨೮-೫೫) ; ತನುವಂ ನಂಬಿರ್ದು ಕೆಟ್ಟಂ ಜವಂಗೆನ್ನಂ ತಿಂಗುಳಿ ಮಾಡದೀಗಳೆ ಜಿನಶ್ರೀದೀಕ್ಷೆಯಂ ತಾಳ್ದುವೆಂ (ಧರ್ಮಾಮ್ಮ. ೧೦-೨೮೬) ; ಸವಿಗಂಡರಸಿ ಬಾಣಸಿನ ಮನೆಯೊಳ್ ಕಟ್ಟಿದ ಪೋಂತಂ ತಿಂಗುಳಿಮಾಡಿದಳದಂ (ಯಶೋಚ. ೩-೬೮). [ತಿನ್ + ಕುಳಿ$_3$]

ತಿಂಗುಳಿದಿನ್ (ಕ್ರಿ). ಆಹಾರವನ್ನು ತಿನ್ನು, –ಉಣ್ಣು : ದೂಱಲಱಿಯೆನು ಸುಭಟರಿಗೆ ಮನ ಬೇಱೆ ನುಡಿ ಬೇಱಾಯ್ತು ಸಮರದೊಳೇಱ ತಿಂಗುಳಿ ದಿಂದು ದಣಿದುದು ನಮ್ಮ ಬಲವೆಂದ (ಕುಮಾ್ಯಭೀ. ೭-೮). [ತಿಂಗುಳಿ + ತಿನ್]

ತಿಂಟೆ 'ತಿಟ್ಟು$_3$' ನೋ.

ತಿಂಡಿ (ನಾ). ೧. ತಿನಿಸು ; ಆಹಾರ ; ಖಾದ್ಯ : ತೆಮ್ಮಲಿನ ತಿಂಡಿಗಳ್ ಹಸುರೆಲೆಯ ತಟ್ಟೆ (ಕಾಲೂರ. ೬೩-೧೦೬) : ತಿವಾರಿ ತಿಂಡಿಯನ್ನು ಅಣಿ ಮಾಡುವ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ (ಭಾರತಿ. ೬) : ಹಸುಬೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ತಿಂಡಿಯ ಗಂಟು ದಾರಿಯುದ್ದಕ್ಕೂ ಅವನಿಗೆ ಜ್ಞಾಪಕ ಬರುತ್ತಿತ್ತು (ಕಳಚು. ೪) ; ನಿಮಗೋಸುಗವಾಗಿಯೇ ತಿಂಡಿಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸಹೇಳಿದೆ (ಕಾಲಯಾ. ೧೦). ೨. (ಉಕ) ತುರಿಕೆ ; ನವೆ ; ತೀಟೆ : ಕ್ಯಾಪಿಟಲ್ಲು ಏನು ? ಆ್ಯಟಮ್ಮು ಬಾಂಬು, ತಲೆ ತುಂಬ ತಿಂಡಿ, ಹೇನು! (ಸೂರ್ಯಪಾ. ೫೨-೨); ಸಹನೆ ಸಹಾನುಭೂತಿಗಳನ್ನು ಕಂಡರೆ ಮೈಯೆಲ್ಲ ಕೆರೆಯುವಷ್ಟು ತಿಂಡಿಯೇಳುತ್ತಿತ್ತು (ಕಾಲಚ.೫೦) ; ಜನರು ತಮ್ಮ ನಾಲಗೆಯ ತಿಂಡಿಯನ್ನು ಹೀಗೇಕೆ ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೋ (ಮೂರುದಾ. ೧೩೦). ೩. (ಆಲಂ) ಸೊಕ್ಕು ; ಗರ್ವ : ನಿನಗೆ ತಿಂಡಿ ಜಾಸ್ತಿಯಾಗಿದೆ (ರೂಢಿ).

ತಿಂಡಿತಿನಿಸು = ಆಹಾರ; ಖಾದ್ಯ: ತಿನ್ನಲು ತಿಂಡಿತಿನಿಸು, ಕುಡಿಯಲು ಎಳನೀರು (ತೀಮೋಚ. ೫೦). **ತಿಂಡಿತೀರ್ಥ**=ಆಹಾರ ಮತ್ತು ಪಾನೀಯ: ತಿಂಡಿತೀರ್ಥ ಆಟಪಾಟಾದಿಗಳಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಸಮಸ್ತ ವಸ್ತುಗಳೂ ಅಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೨೧೨) : ಸಂತೋಷದಿಂದಲೇ ಗೋದಮ್ಮ ತಿಂಡಿತೀರ್ಥ ಬೇಗನೆ ಒದಗಿಸಿಕೊಟ್ಟು ಜೋಯಿಸರಲ್ಲಿಗೆ ಕಳುಹಿಕೊಟ್ಟಳು (ತ್ಯಾಗಮ. ೭). [ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಿಣ್ಬಿ ; ಕೊಡ. ತೆಲು. ತಿಂಡಿ]

ತಿಂಡಿಪೋತ, ತಿಂಡಿಹೋತ (ನಾ). ಆಹಾರವನ್ನು ಹೋತದಂತೆ ತಿನ್ನುವವನು ; ಅತಿಯಾಗಿ ತಿನ್ನುವವನು; ಹೊಟ್ಟೆಬಾಕ: ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದ ತಿಂಡಿಪೋತ ಎನಿಸಿಕೊಂಡನು (ಶಿರ್ಯಾಕೀ. ೩೧) ; ಅಧ್ಯಾಪಕರು ನಮ್ಮನ್ನು ತಿಂಡಿಪೋತರು ಎನ್ನಬಹುದು (ಅಲಮ. ೧೦೪) ; ತಿಂಡಿಪೋತ ನಂಜೇಲಿಂಗ ಭಟ್ಟನ ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳಿದೆ (ಇಬದು. ೮). **ತಿಂಡಿಹೋತ :** (ಕ).
[ತಿಂಡಿ + ಪೋತ$_1$ (<ಪೋಂತು)./ತಮಿ. ತಿಣ್ಣಿಪೋತ್ತು ; ತೆಲು. ತಿಂಡಿಪೋತು]

ತಿಂಡಿಪೋತತನ, ತಿಂಡಿಹೋತತನ (ನಾ). ಅತಿಯಾಗಿ ತಿನ್ನುವ ಸ್ವಭಾವ; ಹೊಟ್ಟೆಬಾಕತನ: ಅವನ ತಿಂಡಿಪೋತತನವನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಜುಗುಪ್ಸೆಯಾಗುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). **ತಿಂಡಿಹೋತತನ :** (ಕ).
[ತಿಂಡಿಪೋತ + – ತನ]

ತಿಂಡಿಬಾಕ (ನಾ). = ತಿಂಡಿಪೋತ : (ಕ). [ತಿಂಡಿ + – ಬಾಕ]

ತಿಂಡಿಶ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಶಾಕ,–ಸಸ್ಯ : ಸವತೆ, ತಿಂಡಿಶ . . . ಇವು ಕಫವಾತಕರ (ಅಷ್ಟಾಂಗ. ೧೩೭). [?]

ತಿಂಡಿಹೋತ 'ತಿಂಡಿಪೋತ' ನೋ.

ತಿಂಡಿಹೋತತನ 'ತಿಂಡಿಪೋತತನ' ನೋ.

ತಿಂಡುಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಿಡ ; ತೂಬರೆ ಗಿಡ : ಕುಪರಥ, ಓಗೆ, ತುವಮಕಿ, ತಿಂಡುಕ, ಹೋಳಿತುಮ್ರಿ, ಬಂಧ (ಮೃಜಿಗಿ. ೩೦–೬೦೩).
[<ಸಂ. ತಿಂದುಕ]

ತಿಂಡೆ 'ತಿಟ್ಟು$_3$' ನೋ.

ತಿಂತಿ 'ತೀಂಟೆ$_1$' ನೋ.

ತಿಂತಿಡಿ (ನಾ). ಹುಣಿಸೆಮರ. [ಸಂ. ತಿಂತಿಡೀ]

ತಿಂತಿಡಿಕ (ನಾ). = ತಿಂತಿಡಿ. [ಸಂ. ತಿಂತಿಡಿಕಾ]

ತಿಂತಿಡೀಕ (ನಾ). ೧. = ತಿಂತಿಡಿ. ೨. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಹುಣಿಸೆಹಣ್ಣಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ, ಹುಳಿಯಾದ ಗೊಜ್ಜು ಅಥವಾ ಸಾಂಬಾರು.
[ಸಂ. ತಿಂತಿಡೀಕಾ]

ತಿಂತಿಣಿ$_1$, ತಿಂಥಿಣಿ (ನಾ). ಗುಂಪು; ಗೊಂದಣಿ; ಸಮೂಹ: "ಬಂಬಲ್, ತುಱುಗಲ್, ಒಟ್ಟಜೆ, ತಿಂತಿಣಿ . . . ಗೊಂದಣಿ–ಈ ೪೦ ಸಮೂಹಂ" (ಕಶಸಾ. ೧೧–೨೨೨); "ಗೊಂದಣಿ ತೆರಳ್ಕೆ . . . ತಿಂತಿಣಿ . . . ತೊಂಬೆಯೆನೆ ಶ್ರೇಣಿಕಾಖ್ಯಂ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೫೫) ; ರವಿಕಿರಣಾಳಿಗಳ್ ಧ್ವಜಪಟಾಳಿಯ ತಿಂತಿಣಿಯಿಂದಮುರ್ಚಲಾಱವೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦–೩೧) ; ತಱಗೆಲೆ ಬಳ್ಳಿಯಂಬಿವಱ ತಿಂತಿಣಿಯೊಳ್ತುರಗಾತಿವೇಗದಿಂದಱಿಯಲೆ ಬಂದುದಿಲ್ಲ ಪಥಮುಂ (ಕಾದಂಪೂ. ೬೨೬) ; ಗಣ ತಿಂತಿಣಿಯೊಳಗಿರಿಸೆನ್ನನು ಲಿಂಗವೇ (ಬಸವ. ೩೬೭) ; ಅಂತವರನೊತ್ತಿಟ್ಟ ಮನೆಯನೇಪೊಗಳ್ವೆನದು ತಿಂತಿಣಿಯ ಸೂನೆಗಾಱರ ನಿಳಯ ರಕ್ಕಸಿಯ ಮಾಡ ಹಾವಿನ ಹೇಳಿಗೆ (ಹರಿಶಾ. ೧೨–೨) ; ಛತ್ರಚಾಮರದ ತಿಂತಿಣಿ (ದಶಕು. ೮–೨) ; ಸಂಪಗೆಯರಳ ಪರಿಮಳ ಪಥ್ಯವೇ ತುಂಬಿಗಳ ತಿಂತಿಣಿಗೆ (ಕುಮಾರದ್ರೋ. ೪–೪೩). **ತಿಂಥಿಣಿ:** ಪುಣ್ಣ ತಿಂಥಿಣಿಗಳಿನಂದಗುರ್ವುವೆರಸಾಡಿದುವೊಂದೆರಡಾನೆಯಟ್ಟೆಗಳ್ (ಕಾಚಭಾ. ೩೦–೫೬) ; ಚೆನ್ನಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ಜಂಗಮದ ತಿಂಥಿಣಿಯಲ್ಲಿ ಓಲಾಡುವೆ (ಮಹಾದೇ. ಬ. ೬೪–೧೬೯) ; ನರ್ತಕರ ವರ್ತಕರ ಮೊತ್ತದೊತ್ತರದ ತಿಂಥಿಣಿಯನೊತ್ತರಿಸಿ ಇಟ್ಟಣಿಸಿದ ಕಟ್ಟಣಕದಾಸ್ಥಾನದೊಳು (ಬಸರ. ೬–೨೬) ; ಕಂತುಹರನವರೊಡನೆ ಹರಹರ ಮಂತಣದಿ ತಿಂಥಿಣಿಯೊಳತಿ ನಿಶ್ಚಿಂತನು (ಸಾನಂಚ. ೭–೬೬). P ಇದು 'ತಿಣಿ'ಯ ದ್ವಿರುಕ್ತಿಯಿರಬಹುದಂ. [<ತಿಣ್ಣಿ$_2$]

ತಿಂತಿಣಿ$_2$ (ನಾ). = ತಿಂತಿಡಿ : " ತಿಂತಿಣಿ – ತಿಂತ್ರಿಣಿ – ಹುಣಿಸೆಮರ " (ಕದ್ಯಕೋ. ೫೦). [<ಪ್ರಾ. ತಿಂತಿಣೀ./ಸಂ. ತಿಂತ್ರಿಣೀ]

ತಿಂತಿಣಿಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪು ಸೇರು ; ಒಟ್ಟುಗೂಡು ; ದಟ್ಟಯಿಸು : ದಿತಿಸುತನ ಸೇನಾನೀಕವಡಿಗಡಿಗೆ ಉಲಿದು ತಿಂತಿಣಿ[ಪಾಠಾಂ. ಟಿಂಟಣಿ]ಗೊಂಡು ಸಿಂಹದ ಮೆಳೆಯ ನರಿಗಳು ಕೆಣಕುವಂದದಿ ತಲೆಯ ಬರಹವ ತೊಡೆಯ ಹಳಚಿದರಾಗ ಹರಿಯೊಡನೆ (ಸಂಭಪ. ೮–೧೧೯); ತಿಂತಿಣಿಗೊಂಡೆಸೆವೈವತ್ತಾಱು ಜನಾಂತಂ ನೆಲಸಿಹುವು (ಜಯುಕಾ. ೧–೩೫).
[ತಿಂತಿಣಿ$_1$ + ಕೊಳ್$_1$]

ತಿಂತಿಣಿವಡೆ (ಕ್ರಿ). = ತಿಂತಿಣಿಸು : ಪಲವುಂ ಪರಿಯ ಪಕ್ಕಿಗಳ ವರ್ಚಿದ ಸರಂಗಳಿಂ ಹರಣಂಬಡೆದಂತೆ ಪರಿವಡೆದು ತಿಂತಿಣಿವಡೆದ ಪೇರಡವಿಯೊಳ್ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೨೦೭). [ತಿಂತಿಣಿ$_1$ + ಪಡೆ$_1$]

ತಿಂತಿಣಿವಣ್ (ನಾ). ಒತ್ತೊತ್ತಾಗಿ ಸೇರಿರುವ ಹಣ್ಣು ; ಗೊಂಚಲು ಗೊಂಚಲಾದ ಹಣ್ಣು : ತಿಂತಿಣಿವಣ್ಣನಾಂತ ಕದಳಂ ಪದವಣ್ಪುದಿದೀಳೆ (ಜಗವಿ. ೨–೧೫); ನೆಲಕ್ಕೆ ಜೋಲ್ವ ತಿಂತಿಣಿವಣ್ಣನಾಂತ ಸಣ್ಣಗೊಂಬಿಂದಿಂಬುವಡೆದ ದಾಳಿಂಬಂಗಳೊಳಂ (ಕಬ್ಬಿಕಾ. ೩೦) ; ನಾಡೆ ಕೊರ್ವಿ ತಿಂತಿಣಿವಣ್ಗಳಾಂತ ಕದಳಂ (ಚಿಬಪು. ೧೧–೨೨). [ತಿಂತಿಣಿ$_1$ + ಪಣ್$_3$]

ತಿಂತಿಣಿವರಿ (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪಾಗು ; ಕಿಕ್ಕಿರಿ : ಜನಪದಂ ಧಗೆಯ ಹೆಬ್ಬಾವಂತೆ ಹೊರಟು ತಿಂತಿಣಿವರಿದು ಬಂತು (ಗೂಲ್ಯೂಥಾ. ೧೧–೨೭೯).
[ತಿಂತಿಣಿ$_1$ + ಪರಿ$_2$]

ತಿಂತಿಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಗುಂಪಾಗು ; ಕಿಕ್ಕಿರಿ ; ಒತ್ತೊತ್ತಾಗಿ ಸೇರು ; ಸಮೂಹವಾಗು : ತಿಂತಿಣಿಪ ನಿಳಯದಿಂ . . . ಒಪ್ಪುವುದಿಳೆಯೊಳೋಷಧಿಪ್ರಸ್ಥಪುರಂ (ಗಿರಿಕ. ೨–೧೦೧) ; ದಿಶಾಚತುಷ್ಟಯಂ ಪ್ರಣಿಹಿತೀಹೇತಿ ತಿಂತಿಣಿಸಿದಂತೊಡವಂದುದು ಪಣ್ಣೆದಾನೆ (ಅನಂಪು. ೧೧–೭೪) : ತಿಂತಿಣಿಸಿ ಗಗನದೊಳ್ತುಂಬಿಗಳ್ಕಾರಮುಗಿಲಂತೆ ನವಪಾರಿಜಾತದ ಕುಸುಮ ಪರಿಮಳಕೆ ಸಂತತಂ ಮುಸುಕಲ್ (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೩–೨೦). [ತಿಂತಿಣಿ$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ತಿಂತೆ 'ತೀಂಟೆ$_1$' ನೋ.

ತಿಂತ್ರಿಣಿ (ನಾ). ಹುಣಿಸೆಮರ ; ತಿಂತಿಣಿ : ಘನಸಾರ ಖರ್ಜೂರ ಕರ್ಪೂರ ಚೂತ ಪನಸು ತಿಂತ್ರಿಣಿ ಬಿಲ್ವ ಪಾಟಲಾಶೋಕ ಜನನುತ ಮಂದಾರ (ಸೌಗಂಧಿ. ೭–೪೪) ; ತಿಂತ್ರಿಣೀವೃಕ್ಷದ ಪೊಸಫಲದೊಳ್ಸರವಂ ಕಂಡ ಕಾಲಕ್ಕೆ (ಪಂಚಶ. ೯೩–೫೩). [ಸಂ. ತಿಂತ್ರಿಣೀ]

ತಿಂಥಿಣಿ 'ತಿಂತಿಣಿ$_1$' ನೋ.

ತಿಂದುಕ (ನಾ). ತೂಬರೆಗಿಡ ಮತ್ತು ಅದರ ಕಾಯಿ : "ತಿಂದುಕಃ, ಸ್ಫೂರ್ಜಕಃ, ಕಾಲಸ್ಕಂಧಃ, ಶಿತಸಾರಕಃ–೪ ತುಂಬರಗಿಡ, ತೂಬರೇಗಿಡ. ಇದನ್ನು ಜಗಳದ ಮರವೆಂದು ಕೆಲವರನ್ನುವರು" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೧೭) ; ತಿಂದುಕ ಪೀನಫಲಂಗಳ್ . . . ತಿಂದು (ಕಾವ್ಯಾವ. ೫೨೭) ; ನಾನಾ ಬಗೆಯ ನಾರುಬೇರುಗಳೂ . . . ಹಣ್ಣುಹಂಪಲುಗಳೂ, ಬೆಳೆಯುತ್ತವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಅಮ್ರ . . . ತಿಂದುಕ, ಉದುಂಬರ (ಪ್ರವಾಇ. I, ೨೦೫).
[ಸಂ.]

ತಿಂಪು 'ತಿಣ್ಪು' ನೋ.

ತಿಂಪುಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ಗೌರವವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳು ; ಹಗುರವಾಗು ; ಅವಮಾನ ಹೊಂದು : ಖಳನ ದೆಸೆಯಿಂ ತಿಂಪುಗೆಟ್ಟೆವು ಹೇಳಲೇನದನು (ನಿಭಾಗ. ೭–೮–೨೭). [ತಿಂಪು (<ತಿಣ್ಪು) + ಕೆಡು$_1$]

ತಿಂಬ 'ತಿನ್' ಪರಾ.

ತಿಂಬಂಡ, ತಿಂಬಡ (ನಾ). ತಿನ್ನುವ ಪದಾರ್ಥ ; ತಿನಿಸು ; ತಿಂಡಿ : ಅಜ್ಜರ್ಕಳ ಮನೆಯಿಂದಂ ಪೊಸಲುಮುಡಲುಂ ತುಡಲುಂ ಪೂವುಂ ತಂಬುಲಮುಂ ತಿಂಬಂ[ಪಾಠಾಂ. ಬ, ಬಿ]ಡಂಗಳುಂ ಬಂದುವು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೦೭–೨೦). **ತಿಂಬಡ :** ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. [ತಿನ್ + ಬಂಡ$_2$./ತಮಿ. ತಿನ್ಪಣ್ಣ ; ತೆಲು. ತಿನುಬಂಡ]

ತಿಂಬಡ ‘ತಿಂಬಂಡ’ ನೋ.

ತಿಂಬಿಸು (ಕ್ರಿ). ತುಂಬಿಸು; ಭರ್ತಿಮಾಡು: ಜಳಖಾತಿಕಾವಳಯಮನಳುಂಬಮಾಗೆ ತಿಂಬಿಸಿಯುಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೭-೬೯ ವ). [ತಿಂಬು$_1$ + – ಇಸು$_3$]

ತಿಂಬು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ತುಂಬು ; ವ್ಯಾಪಿಸು : ಕೆಂಬಣ್ಣದ ಕುದುರೆಗಳೊಳೊಡಂಬಡೆ ನಿಜರಜತರಥಮಗುರ್ವುರ್ವರೆಯಂ ತಿಂಬೆ[ಪಾಠಾಂ.ತುಂಬೆ]ಕಳಶಧ್ವಜಂ ಮಿಳಿರ್ದಂಬರಮಂ ಬಳಸೆ ನಿಂದನಾತಂ ದ್ರೋಣಂ (ಪಂಪಭಾ. ೧೦-೫೪) ; ನಗದ ಮಾರ್ದನಿ ಕಿವಿಗಂ ತಿಂಬಿ (ಶಾಂತಿಪು. ೨-೧೦೨) ; ಸೊವಡಿಂ ಸೊರ್ಕಿಸುತುಂ ಕರೇಣುಕುಳಮಂ ಸಾರ್ದಾರ್ದು ಸಾಮೋದಪಲ್ಲವಮಂ ಮೇವುತೆ ತಿಂ[ಪಾಠಾಂ. ತೀಂ]ಬ ತುಂಬಿಗಳನುದ್ಯದ್ಗಲ್ಲದಿಂದಗ್ರಪಲ್ಲವದೊಳ್ ಸೋವುತೆ ಸೋರ್ವ ದಾನಜಲದಿಂದಂ ಸಲ್ಲಕೀಕಾನನೋದ್ಭವಮಂ ಮಾಡುತು ಮಾಡುತಿರ್ದ ವಗದೊಳ್ ಕೋಡಿಟ್ಟು ಕಾಡಾನೆಗಳ್(ಲೀಲಾವ. ೮-೩); ನೀಲದುನ್ಮುಖಮುಯೂಖಸಂಕುಳಂ ಕೊಡಂಕೆಯೊಳ್ ತಿಂಬಿತೆಂಬಂತೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೬-೬೩ ವ) ; ತಿಂಬಿ ಗಟಿಪುವ ಗಿಳಿಗಳೊಡನೆಳಸಿ ಮಾತಾಡಿ (ಪುಷ್ಪಪು. ೨-೪೪) ; ಲೊಕ್ಕಿಯ ಕಷಾಯಮುಂ ಕೆ(ಕು)ಡಿಸುಗುಮುಷ್ಣಂಬುವೆ ಮೇಣಾ ಮಧುವಿಂ ತಿಂಬಿದ ವಿಷಮಂ(ಖಮದ.೨-೧೪೩). ೨. ತುಂಬಿಸಂ ; ಭರ್ತಿಮಾಡು : “ತಿಂಬು-ಪೂರಣೇ” (ಶಮಧಾ) ; ರುಚಿವೆತ್ತಿರ್ದ ಪಾನಮಿದು ಮಜ್ಜಿಗೆ ತಾನಿದು ಶಿಖರಿಣಿಯೆನುತುಂ ತಿಂಬಿದಿಂಬಿ ತಂದೆಚಿದರಬಲೆಯರ್ ಸಿರ್ಪುಗಳಿಂ (ಸುಕುಮಾ. ೧೧-೩೧) ; ದೆಸೆಯಂ ಪೊಂಬಣ್ಣದಿಂ ತಿಂಬುವ ಕಳಮವನಂ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೩೫-೩೫ ; ಸು. 1160) ; ಬಳಸಿದಗಟಿನೊಗುಮಿಗೆ ತಿಂಬಿ ತುಂಬುವರಿಯಿಸಿಯುಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೮-೪೩ ವ) ; ಅಂಬರಮೆಯ್ದೆ ತಿಂಬಲಿಕ್ಕಿದ ಕಡೆಮುತ್ತಿನೋಳಿಯೆನೆ ಕಣ್ಗೊಳಿಸಿದುವು ತಳ್ತು ತಾರೆಗಳ್ (ಕುಸುಮಾ. ೪-೪೦) ; ವರ್ಣಮಾಲಿಕೆಯೆಂಬಳ್ ಬಹು ರತ್ನಪ್ರಾಂಶುಪ್ರಸರದಿಂ ಪಲತೆಜದ ವರ್ಣಪೂರಂಗಳಂ ಪರಿಪೂರ್ಣಮಾಗಿ ಬೆಡಂಗುವಡೆಯೆ ತಿಂಬಿಯುಂ (ಶಾಂತೀಶ್ವ. ೦೩-೨೨೯ ವ). ‘ತುಂಬು$_1$’ ಪರಾ.

△ **ತಿಂಬು$_2$** (ಕ್ರಿ). ತಿನ್ನು ; ಭಕ್ಷಿಸು : ಮಣ್ಣು ತಿಂಬುವದಚಿಂದ ಪಾಂಡುರೋಗ ಹುಟ್ಟುವದು (ವೈದ್ಯಸಾ. I, ೩೩೩) ; ಅಶನವಾದರೆ ತಿಂಬುತಿಹನು ಮೂರು ಪಂಚೇರ (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೨-೧೦); ಬುತ್ತಿ ತಿಂಬುವಗೆ ಲತ್ತೆಯುಂಬುವ ಗಾದೆ (ಮಹಾವಿ. ೪-೯೪). [< ತಿನ್]

ತಿಂಬೊಡೆ (ನಾ). [ಸಂಗೀತ] ಹಾಡುವ ಒಂದು ಕ್ರಮ (?) : ಮಿಕ್ಕ ತಿಂಬೊಡೆ ತ್ರಿವಳಿಗಳೆಂದೆಂಬ ಸೂಳುಕ್ರಮದಿಂದ ಪಾಡಿದರು (ತರ್ಕಶಾ. ೭-೫೭). [?]

ತಿಕ, ತಿಗ, ತೀಗ (ನಾ). ೧. ಕುಂಡೆ ; ಗುದ ; ಪೃಷ್ಠಪ್ರದೇಶ ; ಆಸನ ; ಅಂಡು:ಘಟ ದೀಪಾಂತರಮಾರುತಮಾವಿಂದ ಬಂದಿತ್ತೊಂದು ವಿಕಟಾಂಗದ ಕುದುರೆ ಬಾಯಿಗೆ ಹಲ್ಲಣ ತಿಕಕ್ಕೆ ಕಡಿವಾಣ ಹಲ್ಲಿಗೆ ಹಕ್ಕರಿಕೆ (ಸುಂಕಬಂ.೬೪); ಆಸನದ ಪೊಚಿಗೆ ಪೃಷ್ಠಮದೀಸೆನಿಪಾ ಪೆಸರದಕ್ಕುಮದಚಿಂ ನಡುವಣ ದೇಶದ ನಿಟ್ಟೆಲುವಿಂಗಂ ಆಸರಿಸುಗು ಮಲಕುಟಂ ತಿಕಂ ತಾಮೆಂದುಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೯-೪೪); ಕುಕುಂದರೌ-ಕುಕುಂದರವೆಂಬ ಪೆಸರ್ಪಡೆದಿರುವವು-ಅವು ತಿಕಕ್ಕೆ ಸಮಿಾಪವರ್ತಿ ಕೂಪಂಗಳು (ಬಾಹಟೀ. ೭-೪-೨೪ ವ) ; ಉದ್ಯೋಗವಿಲ್ಲದ ಬಡಗಿ ಮಕ್ಕಳ ತಿಕ ಕೆತ್ತಿದ (ಗಾದೆ); ತೆಂಗಿನಮರ ಏರುವವನ ತಿಕ ಎಲ್ಲಿ ತನಕ ಹಿಡಿದಾನು? (ಗಾದೆ). ೨. ಮೂರರ ಗುಂಪು : “ತಿಗ(ತಿಕ)-ತ್ರಿಕ = ಮುಕ್ಕೂಟ” (ತದ್ಭಕೋ. ೧೭). ತಿಗ: ೧. “ತ್ರಿಕ – ತಿಗ” (ಶಮದ. ೨೯೦ ಪ್ರಯೋ) ; ತಿಗವೆತ್ತಿ ಕರದೆ ತೊಡೆಗಳನಗಲಿಸಿ (ಮನ್ಮವಿ. ೧೪-೪) ; ತುದಿವೆರಳ ಬೊಬ್ಬೆಗಳ ತಿಗ[ಪಾಠಾಂ. ಹರೆ]ಗಳ ತದಹದಬ್ಬರವಚಿಯಲೀತನನಿದಿರುಗೊಂಡಪ್ಪಿದರು (ತೊರರಾ.೫-೯-೭). ೨. “ತಿಗ(ತಿಕ)-ತ್ರಿಕ- ಮುಕ್ಕೂಟ” (ತದಕೋ. ೧೭). ೩. ಬೆನ್ನೆಲುಬಿನ ಕೆಳಭಾಗ ; ಕಟಿಪ್ರದೇಶ : ಅಂತು ಶಿವಂಗೆ ದೂರವಾದನೆಂಬ ಕೋಪದಿಂ ತಿಗದೊಳಿಕ್ಕಿರ್ದ ನಂಜನೆಂಜಲಿಪ ಕುಡುಗೋಲಂ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು (ತ್ರಿಪುವಿ. ೧೪-೨೫ ವ). ೪. ಪಗಡೆಯಾಟದಲ್ಲಿ ಮೂರರ ಸಂಕೇತವುಳ್ಳ ಒಂದು ಗರ,-ಮೂರರ ಗರ : ಬಿಡು ತಿಗ ದುಗ ಪಂಚಿಯನೊಡ್ಡಡಿಸಿದ ಚಾರಿಯನೆ ಪೊಯ್ದು ಗುಣಿಸು. . . ಎನಿಪ್ಪ ನುಡಿ ನೆಗಟಲ್ ಲೆತ್ತವಾಡಿದರ್ ದಂಪತಿಗಳ್ (ಉದ್ಭಟ. ೧೧-೦೫); ದುಗನ ಹಾಯಿಕು ತನಗೆ ಹಾಯಿಕು ತಿಗನವೆಂ[ಪಾಠಾಂ. ಹಾಯ್ಕಿತ್ತಿಗನವೆಂ]ಬಬ್ಬರದ ಹಾಸಂಗಿಗಳ ಬೊಬ್ಬೆಯ (ಕುಮ್ಯಾಸ. ೧೩-೫೦) ; ಎಸೆವ ದಾಯುವನೆಸೆವ, ದುಗ ಬೀಳ್ಕೆ, ತಿಗ ಬೀಳ್ಕೆ ! (ಹಬ್ಬರ. ೪-೫೭). ತೀಗ: ೨. ದುಗಂ, ದೂಗಂ ; ತಿಗಂ, ತೀಗಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೩೭೮ ಪ್ರಯೋ). ‘ಇರ್ತಿಗ’ ಪರಾ. [< ಸಂ. ತ್ರಿಕ]

ತಿಕಟ ‘ತಿಗಟ’ ನೋ.

ತಿಕಟಂ ‘ತಿಗಟಂ’ ನೋ.

ತಿಕಡಿ, ತಿಗಟಿ, ತಿಗಟೆ (ನಾ). ೧. ತ್ರಿಕೋಣಾಕೃತಿ ; ತ್ರಿಭಂಜ : (ಕ). ೨. (ಬ್ರಿಟಿಷರ ಆಳಿಕೆಯಲ್ಲಿ) ಜೈಲಿನಲ್ಲಿ ಅಪರಾಧಿಗಳ ಬೆನ್ನ ಮೇಲೆ ಏಟು ಕೊಡುವಾಗ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದ ತ್ರಿಭುಜವುಳ್ಳ ಒಂದು ಸಾಧನ : ನಾಲ್ವರು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ‘ತಿಕಡಿ’ಯ ಮೇಲೆ ಹನ್ನೆರಡು ಏಟು ಕೊಡಬೇಕೆಂಬ ಕ್ರೂರ ಆಜ್ಞೆ ವಿಧಿಸಿಹೋದರು (ಅಗಸ್ಟ್. ೮೦) ; ‘ತಿಕಡಿ’ಯನ್ನು ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಬರಲು ಅತ್ತ ಕೆಲವರು ಹೋಗುತ್ತಲೂ ಇತ್ತ ಹೊಡೆಯುವ ಬಾರಕೋಲು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು (ಅಗಸ್ಟ್. ೮೦). ೩. ಗಾಡಿ ಹೊಡೆಯುವವನು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಗಾಡಿಯ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅಳವಡಿಸಿದ ತ್ರಿಕೋಣಾಕಾರದ ರಚನೆ ; ಕತ್ತರಿ : ಬಂಡಿಗಾರ ಮತ್ತೆ ತಿಕಡಿಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ಜೋರಾಗಿ ಗಾಡಿ ಓಡಿಸಿದನು (ಪುನರು. ೫೬೨). ೪. ಕಲ್ಲಂಕೆಲಸದವನಂ ಸಮತಲರೇಖೆಯನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸುವ ಒಂದಂ ಸಲಕರಣೆ ; ಕಲ್ಲಂಕಂಟಿಗನ ಮಟ್ಟಕೋಲು; ಮೂಲೆಮಟ್ಟ: (ಕ). ೫. ಕ್ರೈಸ್ತಮತದವರಲ್ಲಿ ಕೆಥೋಲಿಕ್ ಪಂಗಡದವರಂ ತಮ್ಮ ಧರ್ಮದ ಸಂಕೇತವಾಗಿ ಧರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಅಡ್ಡಪಟ್ಟಿ ; ಕ್ರಾಸಂ : ಮಹಾರಷ್ಯದ ರಾಜಾಧಿರಾಜ ಝಾರನು ವಜ್ರಖಚಿತವಾದ ತಿಕಡಿಯನ್ನೂ ಒಂದು ಲಕ್ಷ ಫ್ರಾಂಕುಗಳ ದ್ರವ್ಯನಿಧಿಯನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟನು (ವಿಕಾಸ. ೫೮) ; ಕ್ರೈಸ್ತರು ಆರಾಧಿಸುವ ವಿಗ್ರಹವನ್ನಾಗಲಿ, ಕ್ರಾಸುಗಳೆಂಬ ತಿಕಡಿಗಳನ್ನಾಗಲಿ, ಮಹಮ್ಮದೀಯರು ನಾಶಪಡಿಸಲಾಗದು (ಪೈಗಂಬ. ೧೯೯). ೬. ದಾರ ಅಥವಾ ಹಗ್ಗವನ್ನು ಹುರಿಮಾಡುವಾಗ ಬಳಸುವ ಒಂದು ಕವೆಗೋಲು : (ಕ). **ತಿಗಟಿ**: ೧. ಅರ್ಜುನನು ಬಾಣದ ತಿಗಟಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಟ್ಟು ತಲೆದಿಂಬು ಮಾಡಿದನು (ಸುವರ್ಣ. ೪೬). ೪. ನಾನು ಒಂದು ದಿವಸ ಹೊಸಮನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಕೆಲಸ ನೋಡಲಿಕ್ಕೆ ಹೋದಾಗ ನನ್ನ ತಿಗಟಿಯನ್ನು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಮರೆತು ಹೋಗಿದ್ದೆನು (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೦೬); ಬಾವಿಯ ಸಮಿಾಪದಲ್ಲಿ ಎತ್ತರ ಮಾಡಿಹೋಗುತ್ತ ಹೋಗುತ್ತ ತಿಗಟಿಯಿಂದ ತೂಗಿ ಸ್ವಲ್ಪಸ್ವಲ್ಪ ಇಳಿಸುತ್ತ ನೀರಿನ ಕಾವಲಿಯನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಬಿಟ್ಟರೆ (ಕೃಷಿಪ್ರ. ೧೦೦). **ತಿಗಟೆ**: ೭. ಪೃಷ್ಠಭಾಗ ; ಗುದ ; ಆಸನ : “ಗುದ ತಿಗಟೆ” (ಬಾಹಟೀ. ೨-೫-೮೨ ವ).

ತಿಕಡಿಹಿಡಿಸು = ಹಿಂಸೆಕೊಡು : ಹೆಣ್ಣಿಗೆ ತಿಕಡಿಹಿಡಿಸಿ ಒಲ್ಲೆ ಅನ್ನು ಬಾವಿಗೆ ಬೀಳುತ್ತೇನೆ ಅನ್ನು ಅಂತ ಹೇಳಿಕೊಟ್ಟು, ಮಾನನಷ್ಟ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಚೆಂಗೂಲಿ. ೧೭೦).

[←ಹಿಂ. ಟಿಕಠೀ. / ಪ್ರಾ. ತಿಕಠ್ಠ. / ಸಂ. ತ್ರಿಕಾಷ್ಠ]

ತಿಕಾಳಿ (ನಾ). ಚೀಲದ ಬಂಡಕ್ಕೆ ಹೊಲಿದ ವಸ್ತ್ರದ ತುಂಡು: (ಸ್ಯಾಂಡರ್). [?]

ತಿಕೀಟು 'ಟಿಕೀಟು' ನೋ.

ತಿಕ್ಕ (ಗು). = ತೀಕ್ಷ್ಣ ೧: " ತೀಕ್ಷ್ಣ – ತಿಕ್ಕ " (ಶಮುದ. ೨೬೦ ಪ್ರಯೋ) ; " ತಿಕ್ಕಂ ತೀಕ್ಷ್ಣದ ನಾಮದೊಳ್ " (ಕರ್ಣಾನಿ. ೬೨) ; " ತೀಕ್ಷ್ಣ – ತಿಕ್ಕ " (ಶಬ್ದಾನು. ೧೬೦ಪ್ರಯೋ); " ತಿಕ್ಕನೆ[ಪಾಠಾಂ. ಮುರ್ಕನೆ] ತೀಕ್ಷ್ಣಂ "(ಕವಿಕಂ. ೫೪). [<ಪ್ರಾ. ತಿಕ್ಖ./ಸಂ. ತೀಕ್ಷ್ಣ]

ತಿಕ್ಕಲಾಟ (ನಾ). ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾದ ನಡವಳಿಕೆ ; ಭ್ರಮೆಗೊಂಡಿರುವಿಕೆ : (ಕಿ). [ತಿಕ್ಕಲು$_1$ + ಆಟ]

ತಿಕ್ಕಲು$_1$ (ನಾ). ಹುಚ್ಚು ; ಚಿತ್ತವಿಭ್ರಮ ; ಭ್ರಮೆ : ಇಂತಹ ಕಲ್ಪನೆಯ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವೇ ಮೆದುಳಿನಲ್ಲಿ ವಿಕಾರವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ಮನಬಂದಂತೆ, ತಿಕ್ಕಲು ಮಾತುಗಳನ್ನಾಡಿಸುವುದು ಅಸಂಭವವೇನೂ ಅಲ್ಲ. ಇದೇ ದೆವ್ವ (ಜೀವಾತ್ಮ. ೨೫೦). 'ತಿಕ್ಕಲಾಟ' ಪರಾ.

ತಿಕ್ಕಲುತಿರುಗು = ಹುಚ್ಚು ಕೆರಳಂ ; ಚಿತ್ತಭ್ರಮೆಯುಂಟಾಗು : ಅವತ್ತು ಅದೇನು ತಿಕ್ಕಲುತಿರುಗಿತ್ತೋ ಏನೋ (ಉಮಾಶಿ. ೮೩).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಿಕ್ಕಪ್ಪು, ತಿಯಕ್ಕ ; ತೆಲು. ತಿಕ್ಕ]

ತಿಕ್ಕಲು$_2$ (ನಾ). ಉಗ್ಗುವಿಕೆ; ಬಿಕ್ಕುವಿಕೆ; ಗುಕ್ಕುವಿಕ; ಮಾತನಾಡುವಾಗ ತಡವರಿಸುವಿಕೆ : (ಕಿ). 'ಬಿಕ್ಕಲು' ಪರಾ.

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತಿಕ್ಕು]

ತಿಕ್ಕಾಟ (ನಾ). ೧. ಉಜ್ಜುವಿಕೆ ; ಅರೆಯುವಿಕೆ; ಘರ್ಷಣೆ; ತಾಕಲಾಟ: ಅದೊಂದು ನನ್ನ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಪೇಚಾಟ; ತಿಳುವಳಿಕೆಯ ತಿಕ್ಕಾಟ (ವೃದ್ಧರಾ. ೧೧ ಮುನ್ನುಡಿ) : ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುವ ಶಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕೊಂಚ ಭಾಗವು ಚಲಿಸುವ ಯಂತ್ರಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ತಿಕ್ಕಾಟದಿಂದ ನಷ್ಟವಾಗಿ (ಶಿಲ್ಪನಾ. ೨೨೦) ; ನೆಕ್ಲು ದೋವ್‌ನ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಭಾವನೆಗಳು ಮೂಡಿ ಪರಸ್ಪರ ತಿಕ್ಕಾಟ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿತ್ತು (ಪುನರು. ೮೧) ; ಸಕಲಧರ್ಮಗಳ ತವರೂರಾದ ಭಾರತ ವಂತೂ ಭಿನ್ನಭಿನ್ನ ಧರ್ಮಗಳ ತಿಕ್ಕಾಟದ ಒಡಕುಮನೆಯಾಗಿದೆ (ಧರ್ಮಸಾ. ೨). ೨. ವಿವಾದ; ಜಗಳ ; ಕಲಹ ; ಹೋರಾಟ: ಮೇ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ತಿಕ್ಕಾಟ ನಡೆದು ನಾಲ್ಕು ಮಂದಿಯ ಬಲಿದಾನ ವಾಯಿತು (ಅಕ್ಟೋಬರ್. ೧೪೩) ; ಜೀವನದ ತಿಕ್ಕಾಟ ಮುಕ್ಕಾಟಗಳಲ್ಲಿ ಮಾನವನಿಗೆ ಶೃಂಗಾರವು ಸಿಂಪಿನಲ್ಲಿದ್ದ ಮುತ್ತಿನಂತೆ (ಕನ್ನಡಾ. ೯೧) ; ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟು ತಿಕ್ಕಾಟ ನಡೆದೂ ಕೂಡ ಬಾಬಣ್ಣ ದೀಪಾವಳಿಗೆ ಅಕ್ಕನನ್ನು ಕರೆದು ಕೊಂಡೇ ಬಂದ (ಅಶೋಕ. ೧೦೩) [ತಿಕ್ಕು + ಆಟ]

ತಿಕ್ಕಾಡು (ಕ್ರಿ). ಉಜ್ಜು ; ಘರ್ಷಿಸು : ಮರಗಳು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ತಿಕ್ಕಾಡುತ್ತಿವೆ (ರೂಢಿ). [ತಿಕ್ಕು + ಆಡು$_1$]

ತಿಕ್ಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ಉಜ್ಜಿಸು : ಮುಸುರೆ ಪಾತ್ರೆಯನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಕ್ಕಿಸು (ರೂಢಿ). [ತಿಕ್ಕು + – ಇಸು$_3$]

ತಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ೧. ಒರೆ ; ತೇಯು : ಎಕ್ಕತುಳದ ಭಟತತಿಯ ಚಿಕ್ಕಟು ತಿಗುಣಿಯ ತಿಕ್ಕುವಂದದಿ ನೆಲಕಿಕ್ಕಿದನರೆಗಳಿಗೆಯೊಳು (ನೇಮಿಸಂ. ೨೯-೩೦); ಹಕ್ಕಿಗಳರಸನು ಮೋರನ ನೆಲಕಿಕ್ಕಿ ತಿಕ್ಕಿತು ಕೂಗಿ ಬೊಬ್ಬಿಡಲು (ಮೋಹತ. ೩೮-೨೯). ೨. ಉಜ್ಜು ; ಒರಸು: ಅಡಿಗಡಿಗೆ ಮೂತ್ರಿಸುಗುಂ ಮೈಮುರಿವುದುಂ ಬೆಚ್ಚುಗುಂ ಮುಖವ ತಿಕ್ಕಿಕೊಂಡಟುಗುಂ (ಬಾಲಚಿ. ೧೨೫-೧೨) ; ಗಟ್ಟಿಗೋದುವೆಯ ನಾಲ್ಕಳ್ಳವ ನನೆಹಿ . . . ಬಿಸಿಲೊಳಗೊಣಗಲಿಟ್ಟೊಂದು ಬಳ್ಳಮಪ್ಪನ್ನೆವರ ಚೆನ್ನಾಗಿಯೆ ತಿಕ್ಕಿ ಗಟ್ಟಿಗೆಯ್ದು (ಸೂಪಶಾ. ೧-೯) ; ಆಗಳೆ ಕಣ್ಣ ತಿಕ್ಕುತೊಯ್ಕನೆಯವೊಂದೆರಳ್ಮುಱಿಯೆ (ಭರಚ. ೯-೬೩) ; ಬರ್ಲಿನಲದ ಪೆರ್ಗಚ್ಚಲಾವು ತಿಕ್ಕುವುದು ಬಾನ್ ಬೆನ್ನ (ಕಾಲೂರ. ೩೭-೪೦). ೩. (ಉಜ್ಜಿ) ಶುಚಿಮಾಡಂ ; ಬೆಳಗು ; ತೊಳೆ : ಮುಸುರೆ ತಿಕ್ಕುವವಳು ನಾಲ್ಕುದಿನಗಳಿಂದ ಬರಲಿಲ್ಲ (ರೂಢಿ). ೪. ತೀಡು ; ಸವರು ಮಾಡು ; ಮಾಲೀಸಂ ಮಾಡು : ಅಂಬಲೀ ಕುಡಿಯುವವನಿಗೆ ವಿಮಾಸೆ ತಿಕ್ಕುವವನೊಬ್ಬ (ಗಾದೆ). ೫. ಉಜ್ಜಿ ತೆಗೆ ; ಒರಸಿ ತೆಗೆ ; ಅಳಿಸು : ಕಡುತದಲ್ಲು ಮಧ್ಯ ಮೂರು ಪಂಕ್ತಿ ತಿಕ್ಕಿ ಬರದು ಇದ್ದದ್ದನ್ನು ಮಹಾರಾಜರ ಕಡೆಯವರು ತಿಳಿದು (ರಾಜೇಂದ್ರ. ೬೩). ೬. (ಅಲಂ) ನಾಶಮಾಡು : ಇದಿರಾದರೆ ತಿಕ್ಕುವೆನುಯಿಂದ್ರಾದಿ ದಿಕ್ಪಾಲತತಿಗಳಂ (ತುರಂಗ. ೩-೩೮).

ತಿಕ್ಕಿ ತೀಡು = ನಯಮಾಡು : ನಿನ್ನ ಗಾನದ ಬೆಳಕು ನೆಲಬಾನುಗಳ ತಿಕ್ಕಿ ತೀಡುತಿದೆ (ನೆಲಮು. ೪೧-೨೧). ತಿಕ್ಕಿಮುಕ್ಕು = ೧. ಬಹಳ ತೊಂದರೆ ಕೊಡು ; ನಿರಂತರವಾಗಿ ಕಾಡು ; ಎಡೆಬಿಡದೆ ಕಷ್ಟಕೊಡು : ನನ್ನ ತಂದೆ ಜೀವಿಸಿದಷ್ಟು ಕಾಲವೆಲ್ಲ ಸ್ವಂತಕ್ಕೆ ಪಟ್ಟ ಪಾಡು, ಮನೆ ಮಂದಿಗೆಲ್ಲ ಕೊಟ್ಟ ಕಷ್ಟ ತಿಕ್ಕಿಮುಕ್ಕಿದಂತಾಗಿತ್ತು (ಸ್ಮೃತಿಚಿ. ೩೦೮) ; ಸಾವು ಒಮ್ಮೆ ಬಂದು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಲಿಕ್ಕಿತೆಂದರೆ ತಿರುಗಾಮುರುಗಾ ಆ ಮನೆಯನ್ನೇ ತಿಕ್ಕಿಮುಕ್ಕುತ್ತದೆ (ಪೊಪಾಸಾ. ೧೪). ೨. ಹೇಳ ಹೆಸರಿಲ್ಲದಂತೆ ನಾಶ ಮಾಡು,–ಧ್ವಂಸಮಾಡು ; ನಿರ್ನಾಮಮಾಡು : ಸುರನರೋರಗರೆಂಬ ಬಹಳ ನಿಶಾಟರ ತಿಕ್ಕಿಮುಕ್ಕುವರು (ಮೋಹತ. ೩೩-೦೮) ; ಉಕ್ಕಿದ ಕಡುಗೋಪದಿ ಕೋಲ್ಗಳ ತಿಕ್ಕಿಮುಕ್ಕಿದ ಮುರಹರಾಗ್ರಜನ ಟಕ್ಕಿಸಿ ಹೋದಡೆ ಬಿಡೆನೆಂದು (ಮೋಹತ. ೩೯-೯) ; ಉಳಿದ ಹುಲುದಿವಿಜ ಮನು ಮುನಿಜನರ ತಿಕ್ಕಿಮುಕ್ಕದೆ ಬಿಡುವನೇ (ನವಮೋ. ೨೪-೭೯) ; ರಿಪುವನು ತಿಕ್ಕಿಮುಕ್ಕುವೆನೆನುತ ರಥವನೇರಿದನು (ರಾಮಾಸಂ. ೬-೯-೨೭).

[ದೇ.॥ ಮಲ. ತಿಕ್ಕು, ತಿರಕ್ಕು ; ತುಳು. ತಿಕ್ಕು, ತಿಕ್ಕ್]

ತಿಕ್ಕುಮುಕ್ಕಾಟ (ನಾ). ಘರ್ಷಣೆ ; ತಿಕ್ಕಾಟ : ಒತ್ತಾಯದ ಪ್ರಕಾರ ಜನರ ಭಾಷೆಯು ಬೇರೆ ಭಾಷೆಗಳ ತಿಕ್ಕುಮುಕ್ಕಾಟದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕುವುದು (ವಿಶಾಸಂ. ೧೮) : ಪೌರ್ವಾತ್ಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗೂ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗೂ ತಿಕ್ಕುಮುಕ್ಕಾಟ ಬಂದಿದೆ (ಸಾಹಿಸಂ. ೨೦೧). [ತಿಕ್ಕು + ಮುಕ್ಕು$_1$ + ಆಟ]

ತಿಕ್ಕುವರಿ (ಕ್ರಿ). ತಿಕ್ಕುತ್ತ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಸಾಗು ; ನಾಶಮಾಡುತ್ತ ಮುಂದೆ ಹೋಗು : ಎಕ್ಕತುಳದಲಿ ರಕ್ಕಸರ ಸಲೆ ಕಕ್ಕುಲತೆಯೆನೆ ತಿಕ್ಕುವರಿದನು ಚಾಚಿ ನೆಲವರಿತು (ಮೂಲರಾ. ೩-೧೮).

[ತಿಕ್ಕು + ಪರಿ$_2$]

ತಿಕ್ತ (ಗು). ೧. ಕಹಿಯಾದ. ೨. ಹರಿತವಾದ ; ಚೂಪಾದ. ೩.(ಅಲಂ) ಮನಸ್ಸನ್ನು ನೋಯಿಸುವ ; ಅಪ್ರಿಯವಾದ : ನೆನಪಿದೆಯೆ, ಜೀವಿತೇಶ್ವರಿ, ಸ್ವಯಂವರದ ಆ ತಿಕ್ತಕಥೆ ? (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೨೧೩-೬೬). ೪. (ಅಲಂ) ಉಗ್ರವಾದ ; ಕಠಿನವಾದ : "ಕಹಿ, ಕಟು, ತಿಕ್ತ, ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹಿತವಲ್ಲದ; ಮನಸ್ಸು ಕೊರೆಯುವ; ವ್ಯಥೆತುಂಬಿರುವ ; ಕಠೋರ, ಉಗ್ರ; ನಿಷ್ಠುರ; ಮನೋವೇಧಕ" (Bitter. ಇಂಕನಿ.) ; ಎನ್ನ ತಾಯ್ಮಾಧುರ ವಾತ್ಸಲ್ಯದಾ ತಿಕ್ತಕರ್ತವ್ಯಮಂ ಮಾಣ್ದಿಂತುಟಿರಲಿ ? (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೧೦೯-೨೪೮). (ನಾ). ೫. ಆರು ವಿಧವಾದ ರಸ (ರುಚಿ)ಗಳಲ್ಲೊಂದಾದ ಕಹಿ : "ತುವರಂ ತಿಕ್ತಂ ಮಧುರಂ ಲವಣಂ ಕಟು ಕಾರಮೆಂದು ರಸಮಾಱು ತೆಱಂ " (ವಸ್ತುಕೋ. ೯೪-೧೫) ; " ತಿಕ್ತಮೆನೆ ಕಹಿಯಕ್ಕು " (ಮಂಗರಾ. ೬೫-೫); ತಿಕ್ತ ಕಟು ಕಷಾಯಾಮ್ಲಮಧುರ ಭೇದದಿಂ ರಸ ನಾಮಂ ಪಂಚವಿಧ ಮಕ್ಕುಂ (ಆಜಿಪು. ೧೧-೨ ವ) ; ರಸಪಂಚಕನಾಮಕರ್ಮೋದಯಂ ದೇಹಕ್ಕೆ ತಿಕ್ತಕಟುಕ ಕಷಾಯಾಮ್ಲಮಧುರನಾಮೋಪೇತ ಪಂಚರಸಮಂ ಮಾಳ್ಕುಂ (ತತ್ತ್ವಪ್ರ. ೨೯೭); Pಜೈನರು ರಸಗಳನ್ನು ಐದೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸುತ್ತಾರೆ: ಮಧುರವಾಮ್ಲಂ ಕಟುಕ ಲವಣ ತಿಕ್ತಂ ಕಷಾಯೊದವಿದಿಂತಾಱಿನಿಪ ರುಚಿಕರಂಗಳು ಸಹಿತ (ಲಶಿಚಂ. ೩೯-೨೯). ೬. ಸುಗಂಧ ; ಒಳ್ಳೆಯ ವಾಸನೆ; ಸೌರಭ್ಯ: "ಕಟು, ತಿಕ್ತ, ಕಷಾಯಮೆಂಬಿವು ಸೌರಭ್ಯದಲ್ಲಿಯುಂ . . . ವರ್ತಿಸುಗುಂ " (ಹಲಾಯು. ೧೬೫-೨೭). [ಸಂ.]

ತಿಕ್ತಕ (ಗು). ೧. ಕಹಿಯಾದ. (ನಾ). ೨. "ಕಹಿಪಡವಲ ; ಪಡುವಲ ಬಳ್ಳಿ" (ಗಂಗಾವು. ೧೫೨). ೩. ಕಗ್ಗಲಿಮರ ; ಖದಿರ. ೪. ಇಂಗುಂದೀ

ತಿಕ್ತಕೆ (ನಾ). ಒಂದಂ ಬಗೆಯ ಗಿಡ: "ತಿಕ್ತಕಿ[ಕೆ]ಯೆನಲ್ ಕಾರೆಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೪೨-೩೭). [ಸಂ. ತಿಕ್ತಕ]

ತಿಕ್ತಪರ್ವ (ನಾ). ಒಂದಂ ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ : "ತಿಕ್ತಪರ್ವಾ-ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಸೊಪ್ಪು, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಯಷ್ಟಿಮಧುಕ" (ರುದ್ರನಿ. ೨೫೯).
[ಸಂ. ತಿಕ್ತಪರ್ವನ್]

ತಿಕ್ತಶಾಕ (ನಾ). ೧. ಕಹಿಯಾದ ಕಾಯಿಪಲ್ಯ ; ಕಹಿ ಹಸುರುವಾಣಿ,- ತರಕಾರಿ; "ಕಹಿಪಲ್ಲೆ" (ಗಂಗಾಮ. ೧೫೨). ೨. ಬಸಲೆಗಿಡ: "ವರುಣಃ, ವರಣಃ, ಸೇತುಃ, ತಿಕ್ತಶಾಕಃ, ಕುಮಾರಕಃ– ೫ ವಸಲೇಗಿಡ; ಮೆದವಸಲೇ ಗಿಡ ; ಉಲಿಮಿರಿವಸಲೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂತಿ. ೧೦೩). [ತಿಕ್ತ + ಶಾಕ$_1$]

ತಿಕ್ತಾಲಾಬು (ನಾ). ಒಂದಂ ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ ; ಕಹಿಸೋರೆ : ತಿಕ್ತಾಲಾಬು ಭಾಜನಗತದುಗ್ಧದವೋಲು ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಾನಂತಾನುಬಂಧಿ ಉದಯವಶದಿಂ ವಿಪರೀತಾಭಿನಿವೇಶರೂಪಕ್ಕುಮತಿ ಕುಶ್ರುತವಿಭಂಗಮೆಂಬ ಜ್ಞಾನತ್ರಯಂ (ಪಸಾರ. ೫೭೭). [ತಿಕ್ತ + ಅಲಾಬು]

ತಿಕ್ತೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ: "ತಿಕ್ತಾ-ಕಟುಕ ರೋಹಿಣಿ ; ಗಂಡಲೀ" (ರುದ್ರನಿ. ೨೫೯). [ಸಂ. ತಿಕ್ತಾ]

ತಿಗ 'ತಿಕ' ನೋ.

ತಿಗಟ, ತಿಕಟ, ತಿಗಡ$_2$, ತಿಗುಡ, ತಿಡ್ಡ, ತ್ರಿಗುಟ (ನಾ). ಉದ್ದ ; ಮುಂದೆ ಮತ್ತು ಹಿಂದೆ: ಅಡ್ಡಮುಂ ತಿಗಟಮುಂ ತಾಱುಂತಟ್ಟುಮಿದಿರುಂ ಬಱಿಯುಂ ಬಿಟ್ಟುಂ ಬಟಿಲದೆ (ಲೀಲಾವ. ೭-೫೫ ವ); ಹರನ ಮುಂದಡ್ಡಮುಂ ತಿಗಟಮುಂ ಪರಿದಾಡಿ (ಅನಾರ. ದೇ. ೧೮೪-೨೩). 'ತಿಗಟಂ' ಪರಾ. **ತಿಕಟ:** 'ತಿಕಟಂ' ಪರಾ. **ತಿಗಡ$_2$:** 'ತಿಗಡಂ' ಪರಾ. **ತಿಗುಡ :** 'ತಿಗುಡಂ' ಪರಾ. **ತಿಡ್ಡ :** "ಸೊಟ್ಟ, ಅಂಕು, ಡೊಂಕು, ಒಂಕು, ಕೊಂಕು, ಕುಡು, ಅಡ್ಡ, ತಿಡ್ಡ" (ಕಂನುಹು. ೯೧) ; ಅಂತಿದಿರುಂ ಬಱಿಯುಂ ಪಾಸುಂ ಪೊಕ್ಕುಂ ದುಗುಣಮುಂ ತಿಗುಣಮುಂ ಅಡ್ಡಮುಂ ತಿಡ್ಡ[ಪಾಠಾಂ. ತಿಗಟ] ಮುಂ ಪರಿದು (ಗದಾಯು. ೭-೨೮ ವ). 'ಅಡ್ಡತಿಡ್ಡ$_1$' ಪರಾ. **ತ್ರಿಗುಟ :** ಪುಟವೇಳುತಡ್ಡಮುಂ ತ್ರಿಗುಟಮಂ ಪರಿದಾಡಿ ನ ಟ ನ ಂ ತಿ ರು ಗ್ಗ ಡಿ ಸಿ ಕುಣಿಕುಣಿದು ಕೊಂಡಾಡಿ (ಪುಷ್ಪರ. ಹ. ೫೨೩-೧). [?]

ತಿಗಟಂ, ತಿಕಟಂ. ತಿಗಡಂ, ತಿಗುಡಂ, ತ್ರಿಕಟಂ (ಅ). ಉದ್ದವಾಗಿ ; ಮುಂದಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ಹಿಂದಕ್ಕೆ : ಘೋಳ್ಳನೆ ಸಭೆ ನಗೆ ಪಲ್ಲಂ ಕಿರಿವುತೆ ಅಡ್ಡಂ ತಿಗಟಂ ವಿಸಟಂಬರುತಂ (ಭೃಂಗೀರ. ಹ. ೪೭೩-೮). **ತಿಕಟಂ :** ಮುಂದಕ್ಕುಬುಬೆಂದೋಡಿ ನಿಲುತ್ತಂ ಹಿಂದಕ್ಕೆಯ್ತಂದರ್ತಿಗೆ ನಿಲುತಂ ನಡುವಡ್ಡಂ ತಿಕಟಂ [ಪಾಠಾಂ. ತಿಗಟ, ತಿಗಟಂ, ತಿಗಡ, ತಿಗಡಂ, ತಿಗುಡಂ] ಪರಿದಾಡುತೆ (ತಿರುನಾ. ಹ. ೧೦೭-೨೧). **ತಿಗಡಂ:** ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. **ತಿಗುಡಂ :** ಮೇಲಿನ ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. **ತ್ರಿಕಟಂ :** ತೂಗಾಡುತೆ ಮಡಕೆಗಳಂ ಬಾಜಿಸಿ . . . ಅಡ್ಡಂ ತ್ರಿಕಟಂ ಬಲಿವುತೆ ಬಾಜಿಸಿ (ಕುಂಬಜ. ಹ. ೨೫೫-೧೩). [<ತಿಗಟ]

ತಿಗಟಿ 'ತಿಕಡಿ' ನೋ.

ತಿಗಟು 'ತಿಗುಡು$_1$' ನೋ.

ತಿಗಟೆ 'ತಿಕಡಿ' ನೋ.

ತಿಗಡ$_1$ 'ತಿಗುಳ' ನೋ.

ತಿಗಡ$_2$ 'ತಿಗಟ' ನೋ.

ತಿಗಡಂ 'ತಿಗಟಂ' ನೋ.

ತಿಗಡಿ (ನಾ). ವಂಚನೆ ; ಮೋಸ ; ಕಪಟ : (ಕ). 'ತಾರಾತಿಗಡಿ', 'ತಿಗಡಿಬಿಗಡಿ' ಪರಾ.
[←ಹಿಂ. ತಿಕಡಮ್ ; ಮರಾ. ತಿಗಡೂ... ...ವಿನ ಮಾಲು]

ತಿಗಡಿಬಿಗಡಿ (ನಾ). ೧. (ಮಾತಿನಲ್ಲಿ) ಅಸಂಗತತೆ ; ಅಸಂಬದ್ಧತೆ: (ಸ್ಯಾಂಡರ್). ೨. ಮೋಸ ; ವಂಚನೆ ; "ಠಕ್ಕತನ" (ಜಾನಕೋ. ೭೭). **ತಿಗಡಿಬಿಗಡಿ ಮಾತಾಡು** = ಅಸಂಬದ್ಧವಾಗಿ ನುಡಿ : (ಸ್ಯಾಂಡರ್).
[←ತುಳು. ತಿಗಡಿಬಿಗಡಿ]

ತಿಗಡು$_1$ (ಕ್ರಿ). ಹೊಡೆ; ಬಡಿ: ತಿಗಡ[ಪಾಠಾಂ. ಗಿದ]ಲೊದಱುವ ಹರಿಗೆಗಳ ಗೌಱಿಗಿವ ಹೆಗ್ಗಹಳೆಗಳ . . . ಮಹಾಧ್ವನಿ ಬಗಿದುದ್ಯೆ ತಾವರೆಯ ತನಯನ ಕರ್ಣಕೋಟರವ (ಕುಮಾ.ಭೀ. ೨-೪). [<ತೀಡು$_2$?]

ತಿಗಡು$_2$ 'ತಿಗುಡು$_1$' ನೋ.

ತಿಗಡು$_3$ 'ತಿಗಡೆ$_2$' ನೋ.

ತಿಗಡೆ$_1$ 'ತಿಗುಡು$_1$' ನೋ.

ತಿಗಡೆ$_2$, ತಿಗಡು$_3$, ತಿಗುಡು$_2$, ತಿಗುಡೆ (ನಾ). ೧. ಔಷಧಿಗೆ ಉಪಯೋಗ ವಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ಅದರ ಗಡ್ಡೆ ; ರೇಚನಿ : "ಕುಟಕಿ ತಿಗಡೆ" (ಅಕಾನಿ. ೭-೩೫); "ಕುಂಭಧಾತ್ರೀ—ತಿಗಡೆ—ಕುಪ್ಪಸಗಣಿಕೆ, ನೆಲಗಡವು" (ಓಷಧಿ. ೩೭) ; ತಿಗಡೆ ಶುಂಠಿ ಶಿವೆ ಬೆಲ್ಲಮೆಂಬ ಮರ್ದುಗಳ . . . ತಿಂಗೆ ಮಾಡುಗುಮದಾರ್ಗಮಧಿಕಂ ವಿರೇಕಮಂ (ಲೋಕೋಪ. ೯-೩೫) ; ತಿಗಡೆ ಧಾತಕಿಯೆಲೆ ಹಿಂಗು ಬೀರಕಯುಗ (ಸಾಳ್ವಸಾಂ. ೧೨). ೨. ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ : ತಿಗಡೆ ಪಥ್ಯೋರ್ವೀರುಹಾಶೋಕೆ ಪಾದರಿ ನೇಱಿಲ್ ಕುಶೆ ಕಾಶೆಯೆಂಬಿವಱೊಳಾದಂದಂತದರ್ಕತ್ತಲುತ್ತರದೊಳ್ ಹಸ್ತಯುಗಕ್ಕೆ ಪಂಚಪುರುಷಂ ಗುಣ್ಪಾದೊಡಕ್ಕುಂ ಜಳಂ (ಲೋಕೋಪ. ೫-೨೮). **ತಿಗಡು$_3$:** ೧. "ಐರಾವತೀ—ಕಲ್ಲತಿ, ತಿಗಡು, ಭೇಳ" (ಓಷಧಿ. ೧೮). **ತಿಗುಡು$_2$:** ೧. ಪಟಗಣಿ, ಸೊನೆಪಟ್ಟ, ತಿಗುಡು (ವ್ಯಾಜಿಗಿ. ೫೮-೧೧೭೮). **ತಿಗುಡೆ:** ೧. ಇಂಗಿನೆಲೆ ಮುಸ್ತೆಯುಳಿಲೆ ಲವಂಗಂ ಬಜೆ . . . ತಿಗುಡೆ ವಿಳಂಗಂ ಪಿಪ್ಪಲಿಯೆ ಮರಿಚ ಸೈಂಧವಲವಣಂ (ಅಶ್ವಶಾ. ೭-೪೪) ; ತಿಗುಡೆ ನೀಲಿಬೇರು ಅಳಲೆಕಾಯಿ ತಾರೆಕಾಯಿ ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ ಯಿಷ್ಟು ಸಮಾಂಶವಾಗಿ ಕೂಡಿ ಅರ[ದು]ದಂ ಕೊಡಲು ವಿರೇಚನವಹುದು (ವಿಷಚಿ. ೨೦-೪). ೨. "ಭೂರಿಫೇನ—ಸಮುಗಾ ? ತಿಗುಡು" (ಓಷಧಿ. ೧೧೨).
[ದೇ.॥ ತುಳು. ತಿಗಡಿ ; ತೆಲು. ತೆಗಡ./ಸಂ. ತ್ರಿಕಟ.]

ತಿಗಡೆಹಿಪ್ಪಲಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಔಷಧ ದ್ರವ್ಯ: "ಮಹಾಶ್ಯಾಮಃ— ಹೊನ್ನಾವರೆ, ತಿಗಡೇಹಿಪ್ಪಲಿ" (ಓಷಧಿ. ೧೧೮).
[ತಿಗಡೆ$_1$ (<ತಿಗುಡು$_1$) + ಹಿಪ್ಪಲಿ]

ತಿಗಣಿ 'ತಗುಣಿ' ನೋ.

ತಿಗಣೆ 'ತಗುಣಿ' ನೋ.

ತಿಗಮರಿ 'ತಿಗಮಾರಿ' ನೋ.

ತಿಗಮಾರಿ, ತಿಗಮರಿ (ನಾ). [ನಾಟ್ಯ]ನೂರೆಂಟು ಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ ; ಸೊಂಟದ ಚಲನವಲನಗಳ ಮೂಲಕ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಭಿನಯ : ಮತ್ತಂ ದಿಂಡು ಮುಂಡಾಸವಂ . . . ತಿಗಮಾರಿ ಮೊಳಿಯಂ ಮುರಿವ ನಡುವಂ ಮೊಸಳೆವರಿ ಜಲಶಯನ ಚ್ಯುತಂ ಮತ್ಸ್ಯ ಪುಟಂ ಲಂಕಾದಹನಮೆಂಬ ಪಲವುಂ ತೆಱದ ಕರಣಂಗಳಿಂ (ಧರ್ಮಾಜ. ೨-೨೭ ವ). **ತಿಗಮರಿ :** ಹೊಱಮೊಳೆ ಒಳಮೊಳೆ ತಿಗಮರಿ ಜಲಶಯ ಮೆಱೆವ ಲಂಕಾದಹನಾದಿ ನೂಱೆಂಟು ಕರಣಗಳನು ಕ್ರಮದಿಂದಲಾ ನಾರೀಮಣಿಗಳು ತೋಱೆ (ಜ್ಞಾನಚ. ४೧-೧೫೩). [?]

ತಿಗರಿ 'ತಿಗುರಿ' ನೋ.

ತಿಗಲು (ನಾ). ಕಷ್ಟ ; ತೊಂದರೆ : ಈ ಉಂಗುರದಿಂದ ಆಗುವ ಕೇಡನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ, ಮತ್ತೊಂದು ತಿಗಲಿಗೆ ಖಂಡಿತಾ ಸಿಕ್ಕಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ (ಮಲಮ. ೭೮೪). [?]

ತಿಗಳ 'ತಿಗುಳ' ನೋ.

ತಿಗಳಾಣ್ಯ 'ತಿಗುಳಾಣ್ಯ' ನೋ.

ತಿಗಳಾರಿ (ನಾ). ತಮಿಳು ಲಿಪಿ : ತಿಗಳಾರಿ, ಗ್ರಂಥಲಿಪಿ, ನಾಗರಿ ಲಿಪಿಗಳನ್ನುಳಿದು, ಕನ್ನಡಅಕ್ಷರವಿರುವ ಓಲೆಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ತಿರುವಿಹಾಕಿದೆ (ಯಕ್ಷಬ. V ಮುನ್ನುಡಿ). [<ತಿಗುಳ]

ತಿಗಳ 'ತೇವಮಳು' ನೋ.

ತಿಗಳಿತ್ತಿ 'ತಿಗುಳಿತ್ತಿ' ನೋ.

ತಿಗಳು 'ತಿಗಂಡು$_1$' ನೋ.

ತಿಗುಂಡ (ನಾ). ೧. ಮೂರು ಅಗ್ನಿಕುಂಡ. ೨. ನೀರಿನ ಮೂರು ಹೊಂಡ,-ಜಲಾಶಯ : "ತಿಗುಡಂ – ತ್ರಿಕುಂಡಂ" (ಶಬ್ದಾನು. ೩೭೭ ಪ್ರಯೋ). [<ಸಂ. ತ್ರಿಕುಂಡ]

ತಿಗುಡ 'ತಿಗಟ' ನೋ.

ತಿಗುಡಂ 'ತಿಗಟಂ' ನೋ.

ತಿಗುಡು$_1$, ತಿಗಟು, ತಿಗಡು$_2$, ತಿಗಡೆ$_1$, ತಿಗಳು, ದಿಗುಡು (ನಾ). ಮರ ಮೊದಲಾದ ವನಸ್ಪತಿಯ ಸಿಪ್ಪೆ ; ತೊಗಟೆ ; ಚಕ್ಕೆ : "ತ್ವಗ್ವಲ್ಕಲಂ ವಲ್ಕಮೆನೆ ಮರದ ತಿಗುಡಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೩೨-೩) ; ನೆಗಟ್ಟ್ದಿದು ಪಾಲ್ಮರಂಗಳ ತಿಗುಳ್ಗಳಿಕ್ಕಿದ ಕಷಾಯಜಳದಿಂದಿಂದ್ರಂ ವಿಗತಕಷಾಯಂಗೆ . . . ಮಾಡಿದಂ ಮಜ್ಜನಮಂ (ಅಜಿಪು. ೪-೭೯); ಒರ್ಮರದ ತಿಗುಡು ಮತ್ತೊಂದು ಮರನನೇಂ ಪತ್ತುಗುಮೇ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೪-೧೭) ; ಮಿಕ್ಕಾದ ಹೊಱಗಣ ಹೊರೆಯ ತಿಗುಡಂ ಕೆತ್ತಿ ಕಂಬವ ಶುದ್ಧೈಸಿ (ಸರ್ವವ. ೧೮೯-೬೧೭) ; ಪರಿವತಿಸಾರಂ ಪಿರಿದಾಗಿರೆ ಹೂಲಿಯ ಬೇರ ತಿಗುಡನೆಮ್ಮೆಯ ಮೊಸರೊಳ್ ಬೆರಸಿಟ್ಟು ಸೈಂಧವಂ ಕೂಡಿರೆ ಮೆಲುವುದು (ಕಲ್ಯಾಕಾ. ೪-೦೫) ; ಈ ಬೇರಿನ ತಿಗುಡಂ ಮೊಲೆಹಾಲಲ್ಲಿ ತೇದು ಹಚ್ಚಲು ತಿಮಿರಗಣ್ಣು ಮಾಣ್ಗುಂ (ವಿವೈವಿ. ೧). **ತಿಗಟು :** ತೋರ ಹುನಿಗಲ ತಿಗಟು ಬಜೆ ವಿಳಂಗಸಾರ ಭದ್ರಮುಸ್ತೆಇವಂ . . . ಪೂಸುವುದು (ಬಾಲಚಿ. ೧೨೯-೧೨). **ತಿಗಡು$_2$:** ಸಾವೆಪೆಂದು ಕಾಯುಮಂ ತಿಗಡುಮಂ [ಪಾಠಾಂ. ಪಣ್ಣುಮಂ ಕಾಯುಂಮಂ]ತಿಂದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧೨-೨೦೪) ; ಮರ ತಿಗಡು ಹಗಿನ ಮೊದಲಾದವಱಲ್ಲಿಯ ಗಂಧವನಱಿವುದು ಆಚಾರಲಿಂಗ ದಲ್ಲಿಯ ಗುರುಲಿಂಗ (ಅದಪ. ೫-೧೨) ; ಕಾಚತೊಂಡೆಯ ಬೇರು . . . ಮೊಳಗದ ಬೇರಿನ ತಿಗಡು, ಇವಂ ಸಮಾನಂಗೊಂಡು ಚೂರ್ಣವಂ ಮಾಡಿ . . . ನಸ್ಯಮಾಡಲು ಹದಿನಾಲ್ಕು ಬಗೆ ಮೊಲನಾಗರ ವ್ಯಾಧಿ ಗುಣವಹುದು (ವಿವೈವಿ. ೯೯). **ತಿಗಡೆ$_1$:** [ಎಲೆಯಡಿಕೆ ಸುಣ್ಣದಿಂ ಪಲ್ ಕಱಿಯಪ್ಪುದು] ಅಣಿಲೆ ತಿಗಡೆಯಿಂ ಬಸಿಱಿಒಡೆವುದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೧೦೬). **ತಿಗಳು :** ಎಲವದ ಹಗಿನು, ಬೆಲ್ಲವತ್ತ್ರದ ಹಣ್ಣಿನ ತಿಗಳು . . . ಇವಂ ಸಮಾನಂ ಗೊಂಡು ನಸುಬಿಸಿಯಂ ಮಾಡಿ (ವಿವೈವಿ. ೩೩). **ದಿಗುಡು :** "ದಿಗುಡು = ತಿಗುಡು, ಮರದ ತೋಟಿ" (ಗಂಗಾಮು. ೧೬೭).

ತಿಗುಡು$_2$ 'ತಿಗಡೆ$_2$' ನೋ.

ತಿಗುಡೆ 'ತಿಗಡೆ$_1$' ನೋ.

ತಿಗುಣ (ನಾ). ೧. ಮೂರರಷ್ಟು ; ಮುಮ್ಮಡಿ : "ತಿಗುಣ-ತ್ರಿಗುಣ= ಮುಮ್ಮಡಿ"(ತದ್ಭಕೋ. ೧೭) : ಪೂರ್ವಪದಂ ತದ್ಭವ ಮಾದುದರ್ಕೆ . . . ತ್ರಿಗುಣ-ತಿಗುಣ (ಶಮದ. ೨೪೯ ಪ್ರಯೋ); ಹೊಗಳಲನುಪಮ ಸೈನ್ಯವಿಂತೀ ದುಗುಣವಂಥಾಸುರನ ಸೇನೆಗೆ ತಿ[ಪಾಠಾಂ. ತ್ರಿ]ಗುಣವಿದು ರಾವಣನ ಮೋಹರಕೆನುತ (ಕುವ್ಯಾವಿ. ೬-೬೧). ೨. ಮೂರುಸಲ ; ಮೂರು ಬಾರಿ : ಅಂತಿದಿರುಂ ಬಟಿಯುಂ ಪಾಸುಂ ಪೊಕ್ಕುಂ ದುಗುಣಮುಂ ತಿಗುಣಮುಂ ಅಡ್ಡಮುಂ ತಿಗಟ[ಪಾಠಾಂ. ತಿಡ್ಡ]ಮುಂ ಪರಿದು(ಗದಾಯು. ೬-೨೮ ವ) ; ದುಗುಣ ತಿಗುಣಂ ಪ[ಪಾಠಾಂ. ತಿ]ಱಿದು ದೆಸೆವಲಿಗೆಯ್ವು (ಅನಂಪು. ೧೪-೭ ವ). [<ಪ್ರಾ. ತಿಉಣ./ಸಂ. ತ್ರಿಗುಣ]

ತಿಗುಣಂಗೊಳ್ (ಕ್ರಿ). ಮೂರುಪಾಲಷ್ಟು ಆಗು ; ಮುಮ್ಮಡಿಯಾಗು: ತಕ್ಕು ತಗುಳ್ದು ಕಾಯ್ಪೊದವೆ ಕೋಟ್ಕಳ ತಳ್ಕಿಱಿಯಿಂದೆ ಕೆಂಡಮಲ್ಲೊಕ್ಕಿರೆ ತೇನತೇನಮವತಂ ಬಿಗುಣಂ ತಿಗುಣಂಗೊಳಲ್ ಮೊಗಂಬೊಕ್ಕ ಗಜಂಗಳಂ . . . ಪಿಂಗಿಪಂ (ಅನಂಪು. ೬-೧೨). [ತಿಗುಣ + ಕೊಳ್$_1$]

ತಿಗುಣಿಸು (ಕ್ರಿ). ಮೂರರಷ್ಟು ಮಾಡು ; ತ್ರಿಗುಣಿಸು : ಸಂಗಳಿಸಿದ ಪುಣ್ಯಪ್ರಭಾವವಮಂ ತಿ[ಪಾಠಾಂ. ತ್ರಿ]ಗುಣಿಪವೋಲ್ (ಚಂದ್ರಪು. ೯-೫೩).

[ತಿಗುಣ + – ಇಸು$_3$]

ತಿಗುಣೆ 'ತಗುಣೆ' ನೋ.

ತಿಗುರಿ, ತಿಗರಿ, ತಿಹುರಿ (ನಾ). ಕುಂಬಾರನ ಚಕ್ರ ; ಕುಲಾಲ ಚಕ್ರ : "ಚಕ್ರಮೆನೆ ತಿಗುರಿ" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೩-೮) ; "ತಿಗುರಿಯೆಂದು ಕುಲಾಲ ಚಕ್ರಂ" (ಕಶಸಾ. ೩೦-೬೩೩); "ತಿಗುರಿಯೆ ಕುಲಾಲಚಕ್ರಂ" (ಕವಿಕಂ. ೨೪೯); ಅದು ತಿಗುರಿಯಂದದಿಂ ತಿರಿದುದು (ಪಂರಾಮಾ. ೪-೧೦೭) ; ಕಳಕಳರವದಿಂ ಬ[ದಿ]ದಿರುಂ ಬಟಿಯುಂ ಪಾಸುಂ ಪೊಕ್ಕುಂ ತಿಗುರಿಯುಂ ಬುಗುರಿಯುಂ ಜಾತಿಯುಂ ಭೀತಿಯುಂ ಆಗೆ ಪರಿವಾಗಳ್ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೬-೧೦೪); ಉಂತೆ ಜಗಂಗಳಂ ತಿಗುರಿಗಂ ತರುತಿರ್ಪ ಮನೋಜನೀ ವಸಂತಂ ತಲೆದೋಱಿತು (ಚಂದ್ರಪು. ೭-೪೯) ; ಕುಂಬಾಱರ ತಿಗುರಿಯೊಳಿಟ್ಟಂಬಿನೊಳಂ ತಿರಿಪೆ (ಖಮುದ. ೨-೧೯೦) ; ಕೋಲಿಂದಾಡುವ ತಿಗುರಿಯವೋಲಂತಿರೆ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೧೧೧೩) ; ಅರ್ಜುನನ ತೇರಿರದೆ ತಿಜ್ಜಿನೆ ತಿಗುರಿಯಂತೆ ತಿರುಗಿತದನೇ ನೆಂಬೆನದ್ಭುತವನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೩-೫). **ತಿಗರಿ :** ಕುಲಾಲನು ತಿಗರಿಗೆ ಮಣ್ಣು ಮಾಡಿ ಕೋಲಿನಿಂದ ತಿರುಹೆ ಮನದಲ್ಲಿ ನೆನೆದು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದಲ್ಲಿ ಹಲವು ರೂಪಿನ ಭಾಂಡಗಳಾಗುವ ಹಾಗೆ (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೨೦-೪೭೪ ಅರ್ಥ) ; ವೇಗದಿಂದ ತಿರುಗುವುದೊಂದು ತಿಗರಿಯ ದಂಡಿಯ ಮೇಲೆ ನಾವು ಏನನ್ನಾದರೂ ಇಟ್ಟರೆ, ಅದು ಹೊರಗೆ ಚಿಮ್ಮಲ್ಪಡುತ್ತದೆ (ಜ್ಯೋತಿಶಾ. ೫೨); ತಿಗರಿ ತಿರುಗಿಸುತ್ತ ಗಡಗಿಯನ್ನು ನಗುನಗುತ್ತ ಮೂಡಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಮಲ್ಲಪ್ಪ ಇವನೇ ಏನು? (ರಾಜಾದೇ. ೯೪) ; ಅದನ್ನು ಕುಂಬಾರನು ತಿಗರಿಯ ಮೇಲೆ ಹಾಕಿ, ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಆವಿಗೆಯೊಳಗೆ ಸುಡುತ್ತಾನೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೧-೯). **ತಿಹುರಿ :** ಭರದಿ ತೆಱಿಂದಿರಿವಾ ತಿಹುರಿಯ ಮೇಲಿರದಿಟ್ಟು ಕುಂಬಱಗೋಲಾ ಪರಿಯೆಸೆ ಗಜವೆಡೆಯಾದಶ್ವನ ಮೇಲೆ ಪಿರಿದೊಪ್ಪಿದನು ವಾಹಕನು (ಶ್ರೀಪಾಲ. ೧-೧೨).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಿಕಿರಿ; ತುಳು. ತಗೊರಿ]

ತಿಗುರಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಪರಿಮಳದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಲೇಪಿಸು ; ಪರಿಮಳವಸ್ತುವನ್ನು ತೀಡು : ಗಂಧಕತ್ತುರಿಯಿಂದೆ ತಿಗುರಿಕ್ಕಿ ಪಾವುಡೆಯಿಂದೊರಸಿದರು ಸೌಖ್ಯದಲಿ (ಮೋಹತ. ೨೬-೩): ತಿಗುರಿಕ್ಕಿ ಭೂಷಣಗೆಯ್ಯಲೆಳಸೆ (ವಂಕಾರಾ. ೧-೨೦-೩೦) ; ಮುದದಿ ಕುಂಕುಮರಸವ ಹದಮಾಡಿ ಹಸ್ತದೊಳ್ಪಟ್ಟಲಂ ಪಿಡಿದು ಬೇಗ ಪದ ಮಸ್ತಕಾದಿ ಸಂಹನನದೊಳ್ತಿಗುರಿಕ್ಕಿ ಮುದವಳಿಗರಂ ಮಾಡಿ (ಸಿದ್ಧಕಾ. ೧೧-೧೧). [ತಿಗುರು$_2$ (<ತಿಮಿರ್$_2$) + ಇಕ್ಕು]

ತಿಗುರಿಡು (ಕ್ರಿ). = ತಿಗುರಿಕ್ಕು : ಪರಿಮಳಿಪ ಕುಂಕುಮಂದ ತಿಗುರಿಟ್ಟು ಮಾಂಗಲ್ಯ ವಿರಚನೆ (ರೇವಣ. ೯೫-೩೦).

[ತಿಗುರು$_2$ (<ತಿಮಿರ್$_2$) + ಇಡು$_1$]

ತಿಗುರಿದಿರುಗಿಸು (ಕ್ರಿ). ಕುಂಬಾರನ ಚಕ್ರವನ್ನು ತಿರುಗಿಸುವಂತೆ ತಿರುಗಿಸು : ವಿಲಯಾನಿಲನ ಯಿಮ್ಮಡಿಗೆ ಪೆರ್ಚಿ ಮೊರೆದೆದ್ದು ಸುತ್ತಿ ವಿಯುತ್ತಳವ ತಿಗುರಿದಿರುಗಿಸುತೆ ತಾರಾಳಿಯುದುರೆ (ನವಮೋ. ೬-೬).

[ತಿಗುರಿ + ತಿರುಗಿಸು]

ತಿಗುರಿದಿರುಪು (ಕ್ರಿ). = ತಿಗುರಿದಿರುಗಿಸು : ಅನಂತಾಖ್ಯಮೆಂದು ಭೂಮಿಯಂ ತಿಗುರಿದಿರುಪಿಯುಂ (ಜಗವಿ. ೯-೫೩ ವ).

[ತಿಗುರಿ + ತಿರುಪು$_1$ (<ತಿರಿಪು$_1$)]

ತಿಗುರಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. (ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯವನ್ನು) ಪೂಸು,– ಅನುಲೇಪಿಸು,– ಹಚ್ಚು : ಗೋರೋಚನಾದಿ ಗಂಧಂಗಳಿನಾ ಪೊಗರೊಗುವರಲ್ದ ಪೊಸಮಲ್ಲಿಗೆ ಸೌಸವಮುಳ್ಳ ತನುಗೆ ಮಿಗೆ ತಿಗುರಿಸಿದರ್ (ವಿಷ್ಣುಪು. ೫-೮-೫೭). ೨. (ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯವನ್ನು) ಪೂಸುವಂತೆ ಮಾಡು,– ಹಚ್ಚುವಂತೆ ಮಾಡು : ಅವನ ಕರಾಬ್ಜದೆ ಪರಿಮಳವನು ನಿನ್ನ ಜವಳಿ ಮೊಲೆಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ತವೆ ತಿಗುರಿಸಿಕೊಂಡು (ಕಂನವಿ. ೬-೧೩೮).

[ತಿಗುರು$_2$ (< ತಿಮಿರ್$_2$) + – ಇಸು$_3$]

ತಿಗುರು$_1$ 'ತಿಮಿರ್$_1$' ನೋ.

ತಿಗುರು$_2$ 'ತಿಮಿರ್$_2$' ನೋ.

ತಿಗುರೇಱಿಸು (ಕ್ರಿ). (ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯವನ್ನು) ಪೂಸು,–ಲೇಪಿಸು : ಮಸೆಗಣೆಯ ಬತ್ತಳಿಕೆ ತಿಗು[ಪಾಠಾಂ.ಮಿ]ರೇಱಿಸಿದ ಮೈ ಕತ್ತುರಿಯ ತಿಲಕದ ನೊಸಲಿನಾತನ ನೋಡು ಗರುಡಿಯ ಜಾಣ ದ್ರೋಣನನು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೩-೮). [ತಿಗುರು$_2$ (< ತಿಮಿರ್$_2$) + ಏಱಿಸು]

ತಿಗುಳ, ತಿಗಡ$_1$, ತಿಗಳ (ನಾ). ತಮಿಳು ಮಾತನಾಡುವವನಂ ; ಅರವ : "ತಿಗುಳ ದ್ರಾವಿಡನಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೧೧೨-೭) ; "ತಿಗುಳನೆನೆ ದ್ರವಿಡ" (ಕಶರ. ೪೬) ; ತಳಕಾಡಂ ಕೊಂಡ ಗಂಡಂ ತಿಗುಳರ ಪಡೆಯಂ ಕೂಡೆ ಬೆಂಕೊಂಡ ಗಂಡಂ (ಎಕ. XII, ಗುಬ್ಬಿ. ೩೪-೧೪ : 1134) ; ಕಾವೇರಿಯು ಕಾಲನಾ ತಿಗುಳ[ಪಾಠಾಂ. ಟ]ನೇಂ ಕಡಗೊಂಡನೊ ಬಡ್ಡಿಗೊಂಡನೋ (ಶಮದ. ಮ. ೧೬೮ ಪ್ರಯೋ): ಕನಡಿಗಳಿಗೆ ಗ ೧೦ ತಿಗುಳರು ತೆರ್ಱುವ ಗ ೬೫ (ಎಕ. XV, ಬೇಲೂರು. ೨೯೮-೭೦; 1278); ನಿರುಪಮ ವೀರರೊದಗಿತು ತಿಗುಳ ರಾವುತರು (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೪-೬೫) ; ನಗೆಮೊಗದರಸಗೆ ಕೈಮುಗಿದೊಲಿ ದನು ತಿಗುಳರರಸನೊಂದು ಕಡೆಗೆ (ಭರಜ. ೨೨-೧೯) ; ಕತ್ತಲೆಮನೆಯ ಹೊಕ್ಕಱಿಯದ ತಿಗುಳಗೆ ಮತ್ತೆ ಕೊಡಾ ಮೀಳೆಯವನು (ನಾಗಕು. ೧೬-೨೦); ಕಾಳಕೂಟದ ವಿಷವು ಚೇಳು ನಂಬಿದ ಹಗೆಯು ಹಾಳೂರ ಚುಱಚಿ ನಸು ಗುನ್ನಿ ತಿಗುಳರ ಗಾಳಿ ಬೇಡೆಂದ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೩೮೫). **ತಿಗಡ$_1$:** ಎಲೆದೋಟ ಗಳನ್ನು ಬಹುಶಃ ತಿಗಡರೇ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೧೯೮). **ತಿಗಳ :** ಬಟಕಳದೊಳಗೆ ಮುಂಡವಳಿಯ ಗ್ರಾಮದ[ತಿಗ]ಳ ನಾಗಮನೆಯ ವಾಮನ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರ ಮಗ (ಕಇ. I, ೫೮-೮ ; 1446) ; ತಿಗಳರುಡುಗೆಯುಟ್ಟು ಸೊಗಸು ಚೆಪ್ಪಗಳಿಟ್ಟು ಅಗಿಲು ಚಂದನ ಗಂಧ ಧರಿಸಿ . . . ಸೊಗಸುದೋರಿ ನಗುತ ಬಂದಳು ರಾಜನಾಸ್ಥಾನಕೆ (ಸೌಂದಕಾ. ೩-೨೫).

ತಿಗುಳಮಾರಿ=ತಮಿಳರಿಗೆ ಮೃತ್ಯುದೇವತೆಯಂತಿರುವವನು; ಇಱಿವ ಬೆಡಂಗ ಸತ್ಯಾಶ್ರಯನ ಒಂದು ಬಿರುದು : ತಿಗುಟ(ಳ)ಮಾರಿ ಶ್ರೀಮತ್ ಸತ್ಯಾಶ್ರಯದೇವ(ಂ) (ಎಇ. XVI, ೭೪-೪ : 1007).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಿಕಳ ; ತೆಲು. ತಿಗುಳ]

ತಿಗುಳನಾಡು (ನಾ). ತಮಿಳುದೇಶ : ತಿಗುಳನಾಡ ಸೆಱೆಯಂ ತಾನೊಂದಿ ದತಿದುಃಖದೊಳೆ ಬೆಂದು ನಿಲಲಿನ್ನರಿದೆಂದು (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೬೭) ; ತೆಲುಗಾಣೆಯ ತೇರಬೀದಿ ತಿಗುಳನಾಡು ತಿಳಿದೆಡೆಯಾಡುವ ದಾರಿ (ಕುರಾಸಾಂ. ೫-೪೭). [ತಿಗುಳ + ನಾಡು]

ತಿಗುಳಾಣ್ಯ, ತಿಗಳಾಣ್ಯ (ನಾ). ತಮಿಳುನಾಡು,—ದೇಶ : ಅಗಲ ದಾಯರ್ಾಖಂಡದೊಳಗುಳ್ಳ ನೃಪರೊಳು ತಿಗುಳಾಣ್ಯದರಸನ ನೋಡು (ಭರಜ. ೫೩-೧೦೫) ; ಸಂಭ್ರಮದಿ ತಿಗುಳಾಣ್ಯದಿಂ ಬಂದ ವೀರೇಶನೆಂಬವರಿ ಗೊಲಿದು ಅಂಬಕವನಿತ್ತಾ ತ್ರಿಯಂಬಕ ಸಿದ್ಧೇಶ ಶರಣಾಗು (ಮಡಿಕಾ. IV, ೧೦೧೫ ಸಿದ್ಧೇಶ್ವರ ತ್ರಿವಿಧಿ). **ತಿಗಳಾಣ್ಯ:** ಚತುರ್ದಿಕ್ಕು ಐವತ್ತಾರು ದೇಶದಲ್ಲೂ ಹೆರೋಗಟಾ ಮಾರೋಪೇಟೆ ತಿಗಳಾಂಣ್ಯಾ ಮಗಳಾಂಣ್ಯಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟ ಕಲ್ಲು ಬಿಟ್ಟ ಬಸವಿ (ಎಕ. XVI, ಗುಬ್ಬಿ. ೭೩-೬೫ ; ಸು. 1672). 'ತೆಲುಗಾಣೆಯು' ಪರಾ. [< ತಿಗುಳ]

ತಿಗುಳಿ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೀರೆ : ದಂಡಾವಳಿಯ ಚಾಪಗಂಟಿಯು ಬೊಂಬೆಗಣ್ಣ ಚಿತ್ರಾವಳಿಯು ಸರಹುವ್ವ ಪೊಪ್ಪುಳಿಯು ತಿಗುಳಿ ರಾಗಾ ವಳಿಯು . . . ನೇತ್ರಾವಳಿಯು ಮುಖ್ಯ ನಾನಾವಿಧದ ಸೀರೆಗಳ (ನವಮೋ. ೧೭-೬೦). [?]

ತಿಗುಳಿತ್ತಿ, ತಿಗಳಿತ್ತಿ (ನಾ). ತಮಿಳರವಳು; ಅರವ ಹೆಂಗಸು: ತಿಗುಳಿತ್ತಿ ಯರು . . . ಆಲಿಂಗನ ಮೊದಲಾದ ರತಿಯಲ್ಲಿ ಬಂಧಂಗಳಲ್ಲಿಯು ಪ್ರೀತಿ ಉಳ್ಳವರು (ಸೌಗಂಧಿ. ೪೯೫-೧೮). **ತಿಗಳಿತ್ತಿ:** ತಿಗಳಿತ್ತಿ ಬಾಯಿ ಕೆಣಕಬೇಡ, ಬಗುಳೋ ನಾಯಿ ಬಡಿಯಬೇಡ (ಗಾದ).

[ತಿಗುಳ + – ಇತ್ತಿ]

ತಿಗುಳು (ನಾ). ತಮಿಳರ ಮಾತು ; ತಮಿಳು ಭಾಷೆ : ನಾಗರ ಕಂನಡ ತಿಗುಳಾಯ್ರ್ಯವನೋದಿಸುವ ಬಾಲಶೀಕ್ಷೆ ಉಪಾಧ್ಯರ ಜೀವಿತಕ್ಕೆ ೧ಕ್ಕೆ ಗದ್ಯಾಣಂ ಆಱು (ಎಕ. III, ತಿರುಮ. ೨೭-೩೪; 1290) ; ಆದು ತಿಗುಳಿನೊಳು ಪುಳಿಚ್ಚುತ ಬದನೆಗಾಯೆ ದು ಪೆಸರನೊಲವಿಂ ಕರೆವುದು (ಸೂಪಶಾ. ೪-೧೫); ಪಾರಿಸಿಯಾಂಧ್ರ ಮರಹಾಟ ಕರ್ಣಾಟ ಹಳೆಗನ್ನಡ ತಾನಲ್ಲ ತಿಗುಳು ಸಕ್ಕಜ ನಾಗರದ ಲಿಪಿಯು ಈ ನರರ ಲಿಖಿತದೊಳಗೊಂದಕ್ಕೆ ಸಮನಿಸದು (ಚೋರಬ. ೩-೨೯). [ತಿಗುಳ + – ಉ$_4$]

ತಿಗ್ಮ (ಗು). ೧. ಉಷ್ಣವಾದ; ಬಿಸಿಯಾದ; ತೀಕ್ಷ್ಣ; ಪ್ರಖರ: 'ತಿಗ್ಮಕರ' ಪರಾ. ೨. ಹರಿತವಾದ; ನಿಶಿತವಾದ; ಚೂಪಾದ: 'ತಿಗ್ಮಾರಿ' ಪರಾ. ೩. ಉಗ್ರವಾದ ; ಕ್ರೂರವಾದ. (ನಾ). ೪. ಉಷ್ಣತೆ : "ತೀವ್ರಂ, ತಿಗ್ಮಂ, ಖರಂ . . . ಪಟು–ಈ ೭ ಉಷ್ಣರಶ್ಮಿ" (ಹಲಾಯು. ೮-೪೦). ೫. ಸೂರ್ಯ. [ಸಂ.]

ತಿಗ್ಮಕರ (ನಾ). ೧. ಉಷ್ಣವಾದ ಕಿರಣ. ೨. ಉಷ್ಣವಾದ ಕಿರಣಗಳನ್ನು ಉಳ್ಳವನು; ಪ್ರಖರಕಿರಣ ; ಸೂರ್ಯ : ತಿಗ್ಮಕರನುದಯದೊಳ್ ಪುತ್ರನಂ ಪೆತ್ತಳ್ (ಆದಿಪು. ೭-೩೬) ; ಅಶೇಷಮಂ ಬೆಳಗೆ ತಿಗ್ಮಕರಂ ದೆಸೆಗಾಣದಿರ್ಪ ಕೌಶಿಕನಯನಂಗಳಂ . . . ಏಕೆಯೊ ಮಾಡಿದನಬ್ಜವಿಷರಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧-೩೧). [ತಿಗ್ಮ + ಕರ$_3$]

ತಿಗ್ಮತೆ (ನಾ). ೧. ಉಷ್ಣತೆ; ಪ್ರಖರತೆ: ಚಂಡಕರದ್ಯುತಿ ಪುಗದು ಪೊಕ್ಕೊಡಂ ತಿಗ್ಮತೆಯಂ ಬಿಡುವುದದು ಮತ್ಪ್ರತಾಪದಿನಲ್ತೆ (ಚಂದ್ರಪು. ೫-೭೨). ೨. ಹರಿತವಾಗಿರುವಿಕೆ ; ಮೊನಚಾಗಿರುವಿಕೆ. ೩. ಕ್ರೂರತೆ.

[ಸಂ. ತಿಗ್ಮತಾ]

ತಿಗ್ಮಪ್ರಭೆ (ನಾ). ಪ್ರಖರವಾದ ಕಾಂತಿ ; ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಪ್ರಕಾಶ,– ಹೊಳಪು : ಅಭಿಷೇಕವೃಷ್ಟಿಸೂಚಕಮುಭಯಪ್ರತಿಸೂರ್ಯಬಿಂಬಮೊಗೆ ದುವು ತಿಗ್ಮಪ್ರಭೆ ಪಾರ್ಶ್ವದೊಳೆಸೆದಿರ್ದುವು ಶುಭಾಸನಂ ಸಿಂಹಪೀಠದೆರಡುಂ ಕೆಲದೊಳ್ (ಮಲ್ಲಿಪು. ೧೨-೧೦೨). [ತಿಗ್ಮ + ಪ್ರಭೆ]

ತಿಗ್ಮಮರೀಚಿ (ನಾ). ೧. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಪ್ರಭೆ. ೨. = ತಿಗ್ಮಕರ ೨ : ಕುಮುದಮನಲರ್ಚಿ ಹಿಮರುಚಿಗೆ ಮಹೋತ್ಸವಮಿತ್ತುದಬ್ಜಮಂ ಕೊರಗಿಸಿ ತಿಗ್ಮಮರೀಚಿಯನದು ಮಸುಳಿಸಿತು (ರಾಜಶೇ. ೯-೨೦).

[ತಿಗ್ಮ + ಮರೀಚಿ]

ತಿಗ್ಮರುಕ್ಕಾಂತಿ (ನಾ). ಸೂರ್ಯನ ಬೆಳಕು,–ಪ್ರಭೆ : ಆ ತಿಗ್ಮರುಕ್ಕಾಂತಿ ತೀವಿದುದೆತ್ತಲ್ ಬಹುತೇಜದಿಂ (ವಿಷ್ಣುಪು. ೮-೮೪).

[ಸಂ. (ತಿಗ್ಮರುಚ್ + ಕಾಂತಿ)]

ತಿಗ್ಮರುಙ್ಮಾಲಿ (ನಾ). ಉಷ್ಣವಾದ ಕಿರಣಗಳ ಮಾಲೆಯುಳ್ಳವನು ; ಸೂರ್ಯ : ಆನುಂ ಕಾಯೆನೆಂದಾದವೆ ಕರುಣಿಸಿದಂತೆಯ್ದೆ ಸಂಕೋಚಿಸಿ ತ್ತೊಯ್ಯನೆ ಸುತ್ತಂ ಸೂಸಿದೀಶಾನನ ಜಡೆಗಳವೊಲ್ಕಾಯ್ದ ಪೊನ್ನೀರ್ಗ ವಿಲ್ಗೆಂಪಿನ ಪೆಂಪಂ ಸಿಂಪಿಸುತ್ತಿರ್ದ ಹಿಮರುಚಿಗಳಂ ತಿಗ್ಮರುಙ್ಮಾಲಿಬಿಂಬಂ (ಕಾದಂಉ. ೩೭೪). [ಸಂ. ತಿಗ್ಮರುಙ್ಮಾಲಿನ್]

ತಿಗ್ಮರುಚಿ (ನಾ). = ತಿಗ್ಮಕರ ೨: ಉದಯಗಿರಿಶೇಖರನಾದ ತಿಗ್ಮರುಚಿಮರೀಚಿನಿಕುರುಂಬಚುಂಬಿತಾಂಭೋಜವನಲಕ್ಷ್ಮಿಯೊಡನೆ ಲಬ್ಧಪ್ರಬೋಧೆಯಾಗೆ (ಸುಕುಮಾ. ೯-೧೧೫ ವ). [ತಿಗ್ಮ + ರುಚಿ]

ತಿಗ್ಮರೋಚಿ (ನಾ). = ತಿಗ್ಮಕರ ೨ : ಇಳ್ವಕುಲಾಂಬರ ತಿಗ್ಮರೋಚಿಯಂ ತನಯನನಂದೆ ಪೆತ್ತವೊಲದೇನನುರಾಗವುನಪ್ಪುಕೆಯ್ದಳೊ (ಸುಕುಮಾ. ೧೦-೪). [ತಿಗ್ಮ + ರೋಚಿ]

ತಿಗ್ಮಾಂಶು (ನಾ). = ತಿಗ್ಮಕರ ೨ : "ತರಣಿ . . . ತಿಗ್ಮಾಂಶು ಮಾರ್ತಾಂಡ ನರ್ಕ್ಕಂ" (ಮಂಗರಾ. ೧೦-೧) ; ಪ್ರತಾಪನಿಲಯಂ ತಿಗ್ಮಾಂಶುವಿಂ ಸತ್ಕಲಾಚತುರಂ ಚಂದ್ರನಿನಾದಪಂ ನಿನಗೆ ನೇತ್ರಾನಂದನಂ ನಂದನಂ (ಪಂಪರಾಮಾ. ೩-೯೧). [ತಿಗ್ಮ + ಅಂಶು]

ತಿಗ್ಮಾರಿ (ನಾ). ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಚಕ್ರವನ್ನುಳ್ಳವನು; ವಿಷ್ಣು : ಪುರುಷೋತ್ತಮಂಗೆ ಜಗದಾತ್ಮಕಂಗೆ ತಿಗ್ಮಾರಿಗೆ ನಮಿಸುವೆಂ (ವಿಷ್ಣುಪು. ೫-೧೭೫).
[ಸಂ. ತಿಗ್ಮಾರಿನ್]

ತಿಚುಕ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ : ಚಿಲಿಮಿಲಿಗ ಕೆಂಬೂತ ತಿಚುಕ ಮರಕುಟಕ ಕಬ್ಬಕ್ಕಿಗಳು ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳನುರಿದಗ್ನಿ ದಹಿಸಿತು (ತುರಂಗ. ೧೬-೩೭).' ಕೀಚಕಕ್ಕಿ' ಪರಾ. [?]

ತಿಚೆ (ನಾ). ಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳು : ಕೊಡೆ ಗುಡಿ ತೋರಣಂ . . . ತಿಚೆ ಮಂಗಳಗೀತನಾದಮೆಲ್ಲೆಡೆಗಳೊಳಲ್ಲಿಗಲ್ಲಿಗಧಿಕಂ ಪಡೆದತ್ತು ಜನಾನುರಾಗಮಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೬೩೨). [<ಸಂ. ತೃಚ]

ತಿಜಣೆಯೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ಕನ್ನಳ್ಳಿಯ ರಾಜಿಗದೊಳ್ × × ಚ್ಚನ್ ಕವಿತ್ತೂರನ್ ಪಸುವಳಿ ಧನುವೆಟ್ಟಿ ಕೊನ್ದು ಬಿಟ್ಟಾರ್ ಅವರ್ಗ್ಗೆ ಕೊಟ್ಟೊದು ತಿಜಣೆಯೂರ ನೀಡು (ಎಕ. IX(s), ಹೊಸಕೋ. ೧೬೯-೪ ; ಸು. 900). [ತಿಜಣ್ಣ + ಊರ್]

ತಿಜೂರಿ 'ತಿಜೋರಿ' ನೋ.

ತಿಜೂರಿವರ್ಗ (ನಾ). ಶ್ರೀಮಂತರ ವರ್ಗ ; ಧನಿಕರ ಪಂಗಡ : ತಿಜೂರಿ ವರ್ಗವಿರುವ ತನಕ ಮಜೂರಿಯ ದುಃಖ ತಪ್ಪಿದ್ದಲ್ಲ (ಸಮಜೀ. ೯೮೫).
[ತಿಜೂರಿ (<ತಿಜೋರಿ) + ವರ್ಗ]

ತಿಜೋರಿ, ತಿಜೂರಿ (ನಾ). ೧. ಬೆಳ್ಳಿ, ಬಂಗಾರ, ಹಣ ಮೊದಲಾದ ಅಮೂಲ್ಯ ವಸ್ತುಗಳನ್ನಿಡುವ ಭದ್ರವಾದ ಕಬ್ಬಿಣದ ಪೆಟ್ಟಿಗೆ,-ಬೀರು : ಎಲ್ಲವನು ಎಣಿಸಿಟ್ಟ ಬೆಳ್ಳಿಯ ತಿಜೋರಿ (ನಲಮು. ೭೫-೪) ; ಈ ವಾರದೊಳಗಾಗಿ ರಕಮು ಬಡ್ಡಿ ಸಹಿತ ನನ್ನ ತಿಜೋರಿ ಸೇರಬೇಕು (ಹೊಸಬೆ. ೫೦) ; ಗುಮಾಸ್ತ ಅವರ ಎದುರಲ್ಲೇ ಇದ್ದ ದಪ್ಪಬಾಗಿಲಿನ ಭದ್ರಬೀಗದ ತಿಜೋರಿಯ ಬಾಗಿಲನ್ನು ತೆಗೆದ (ರಕ್ತರೂ. ೧೦೬) ; ನಾವು ಮುತ್ತು ರತ್ನಗಳನ್ನು ತಿಜೋರಿಯಲ್ಲಿ ಇಡುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ಅಗ ಚಹದ ಪುಡಿಕೆಗಳನ್ನು ಭದ್ರವಾಗಿ ಇಡುತ್ತಿದ್ದರಂತೆ ! (ಪತ್ರಿಕಾ. ೧೩). **ತಿಜೂರಿ:** ೧. ತಿಜೂರಿಯೊಳಗಿನವು ಬೆಳ್ಳಿ ಬಂಗಾರ ಎಲ್ಲಾ ಒಯ್ದು ನಿಮ್ಮ ರಂಭಾಗೆ ಕೊಡಿರಿ (ಇತಿಶ್ರೀ. ೬೯). ೨. ಭಂಡಾರ ; ಬೊಕ್ಕಸ ; ಖಜಾನೆ: ಸರಕಾರದ ತಿಜೂರಿಯನ್ನು ತುಂಬಲು ಮತ್ತೆ ಬೇರೆ ಕಂದಾಯವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೋ (ಸಮಜೀ. ೨೩೭).
[←ಹಿಂ. ಮರಾ. ತಿಜೋರೀ. / ಇಂ. Treasury]

ತಿಟತಿಟ, ತಿಟಿಮಿಟಿ (ನಾ). (ಉಕ) ಬಹಳ ಬಿಗಿಯಾದುದು ; ಹತ್ತೆಯಾದುದು : ಮಟಮಟ ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ತಿಟತಿಟ ಕುಪ್ಪಸ (ಗರತಿ. ೬೪). **ತಿಟಿಮಿಟಿ:** ಗುಲಾಬಿಬಣ್ಣದ ಜರದ ಕಡ್ಡಿಯ ರವಕೆ ತಿಟಿಮಿಟಿಯಾಗಿ ಅಂಟಿಕೊಂಡಿದ್ದರಿಂದ (ಮತ್ತಮು. ೧೪) ; ಹೂವಿನ ಟೊಪ್ಪಿಗೆಯನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಂಡು ತಿಟಿಮಿಟಿಯಾದ ಚಲ್ಲಣ ಧರಿಸಿದ ಹುಸೇನಿಯು . . . ಒಮ್ಮೆ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಶೀಕರಿಸಿದನು (ರಂಗರೂ. ೧೪೦). [?]

ತಿಟಿಮಿಟಿ 'ತಿಟತಿಟ' ನೋ.

ತಿಟುವಟ (ನಾ). ವಹಿವಾಟು (?) : ತೀರಿಲ್ಲ ತಿಟುವಟವಿಲ್ಲ ಜಂಭ ಮಾತ್ರ ತೊಂಬೇ ಅಷ್ಟು (ಗಾದೆ). [?]

ತಿಟ್ಟ₁ 'ತಿಟ್ಟು₃' ನೋ.

ತಿಟ್ಟ₂ (ನಾ). ೧. ಕುಂಚದಿಂದ ಬರೆದ ಚಿತ್ರ,-ನಕ್ಷೆ,-ಭಾವಚಿತ್ರ : "ತಿಟ್ಟಮನೆ ತೀಡುವುದು" (ಕವಿಕಂ. ೨೩೦) ; ತದೀಯ ಸಿತಕೇತು ಪಟಂ ಬರೆದಿಟ್ಟ ತಿಟ್ಟದೊಪ್ಪುವ ಪಟದಂತೆ ನಿಶ್ಚಳಿತಮಾದುದು ವೇಗ ಮರುತ್ಪ್ರಯೋಗದಿಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೬೦) ; ತಿಟ್ಟವ ಲಕ್ಷಿಸುವುದು ಲೆಕ್ಕಣಿಕೆಯಲ್ಲವೆ ಆ ತಿಟ್ಟ ಲೆಕ್ಕಣಿಕೆಯ ಲಕ್ಷಿಸಬಹುದೇ (ಮೋಳಿಮಾ. ೧೨೭-೪೯೪) ; ಇದು ನವಯೌವನ ರಸಚಿತ್ರದ ತಿಟ್ಟಂ . . . ಎಂಬಂದದಿನೆಸೆದುದು ನಿಸದಮುವಳ ಕೊಡಗೂಸುತನಂ (ವರ್ಧಪು. ೯-೩೦) ; ಭಾರತಿ ಮನದಟ್ಟಿಯಿಂ ಬರೆದ ತಿಟ್ಟಮೆನಲ್ ಪಟಚಿತ್ರವೊಂದು ಚಿತ್ರತೆವಡೆದಿರ್ದುದು (ಕು ಸು ಮಾ. ೧೨-೭೭); ಬಳಿಕಂಗೋದ್ಭವನಾ ತಿಟ್ಟಮುನತಿಚತುರು ಬಿನ್ನಣಿಸುತೆ ಬರೆದಂ (ಜಯಂಕಾ. ೩-೧೩) ; ಪಟ್ಟಣವಾಸಿಗರೂರುಗರೊಡನೊಂದು ಬಟ್ಟೆಯೊಳಗೆ ಹೋಗುವಾಗ ಸಟ್ಟಾಟವಾಡುತ ಹೋಹಂತೆ ಮೋಹದ ತಿಟ್ಟವಿಹುದು (ಭರತೇ. ೫-೧೦೦). ೨. ಪಡಿಯಚ್ಚಿನ ಗೊಂಬೆ, - ಪುತ್ತಳಿ, - ಸಾಲಭಂಜಿಕೆ: ಮೃತ್ತಿಕೆಯ ತಿಟ್ಟದಿಂದ ಮಯಣದ ಕರುವಿಟ್ಟು ಆ ಘಟವ ಲಕ್ಷಿಸಲಿಕ್ಕಾಗಿ . . . ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಂದ ತಿಟ್ಟದಂತೆ (ಮೋಳಿಮಾ. ೨೮೩-೫೫) ; ತಳಿರ್ಗಯ್ಯೊಳರರೆ ರಂಜಿಸುವ ಪೂಚೆಂಡಿನಿಂ ಸಿಂಗರಕ್ಕಿಟ್ಟ ತಿಟ್ಟವೊಯಿದೆನಿಸಿ (ಪದ್ಮರಾ. ೫-೪೨). [ದೇ.॥ ತೆಲು. ತಿಟ್ಟ]

ತಿಟ್ಟ₃ (ನಾ). ೧. ನಿಯಮ ; ಕಟ್ಟಳೆ ; ನಿಬಂಧನೆ ; ಕಟ್ಟುಪಾಡು : ಈ ಬೀದಿಗೀತನಿಟ್ಟುದೆ ತಿಟ್ಟಂ (ಚಕವಿ. ೬-೧೨೫). ೨. ದೃಢನಿಶ್ಚಯ ; ದೃಢ ನಿರ್ಧಾರ : ನಿಮ್ಮನುಭವ ನಿಮ್ಮ ತಿಟ್ಟವೆಂಬುದು ಪರಬೊಮ್ಮವ ತುಡುಕಿ ತೂಗುತಿದೆ (ಭರತೇ. ೭೦-೫೮) ; ಕಟ್ಟಿದಿರೊಲು ಕಣ್ಣೆಸೆಯಲವನ ನೋಡಿ ತಿಟ್ಟವ ನೆನೆದು ತಾನಿಂತು (ನಾಗಕು. ೩೨-೧೧೧). ೩. ಏರ್ಪಾಡು; ವ್ಯವಸ್ಥೆ ; ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟು ; ಓರಣ : ನಿಷ್ಪಾವಿಧಿಗೆ ತಿಟ್ಟವಾಗಿಟ್ಟ ದಾರಿ (ಪದ್ಮರಾ. ೬-೮೫) ; ನಿಮ್ಮ ತಂಗಿಯದೇನ ಮಾಡಿದಳಿನಿತೆಲ್ಲ ನಮ್ಮ ಸೋದರನ ತಿಟ್ಟಗಳು ಹಮ್ಮನಾಡಿದಿರಿ ಸಾಕೆಂದು ರಾಣಿಯರಾಡಿ ತಮ್ಮೊಳಿಷ್ಟಾರ್ಥಿ ಮಾಡಿದರು (ಭರತೇ. ೩೭-೪೫). ೪. ಹಂಚಿಕೆ ; ಉಪಾಯ ; ತಂತ್ರ : ಖಳರೆನಿಸುವಾ ಹುಲಿಯ ಭೃತ್ಯರು ಒಳಗೆ ತಾವೊಡಗೂಡಿ ಬಂದಾಗಳೆ ನರಿಯ ಕೆಡಿಸುವರೆ ತಿಟ್ಟವನೊಡ್ಡಿದರು (ಶಿಶುಮಾಯಾಂ. ೪-೨೫). 'ದಿಟ್ಟ₂' ಪರಾ. [ದೇ.॥ ತಮಿ. ಮಲ. ತಿಟ್ಟ]

ತಿಟ್ಟನೆ (ಅ). ರಭಸವಾಗಿ; ವೇಗವಾಗಿ: "ತಿಟ್ಟನೆ ಬಟ್ಟನೆಯೆಂಬಿವಜೆಯೊಳ್ ಭ್ರಮಾರ್ಥಂ" (ಶಮುದ. ೩೦೭) ; ಘೋರಸಂಸಾರಮಹೋಗ್ರಾರಣ್ಯದೊಳ್ ತಿಟ್ಟನೆ ತಿರಿದು ಕರಂ ಸೇದೆಗೆಟ್ಟಿರ್ದುರ್ (ಸುಕುಮಾ. ೧೨-೩) ; ಅಟ್ಟುಂಬುದಕ್ಕೆ ನೆಲಹೊಲನ ಕಾಣದೆ ತಿಟ್ಟನೆ ತಿರುಗಿ (ಮೋಳಿಮಾ. ೦೪೦-೬೭೯) ; ಮರುದ್ವಿಮಾನಪ್ರಕರಂ ತಿಟ್ಟನೆ ತಿರಿಯೆ (ಜಗವಿ. ೧೨-೪೫) ; ದೂರಿಸುತೆ ವ್ಯವಹಾರದಿಂದೆ ತಿಟ್ಟನೆ ತಿರುಗಿ (ಬಿಂಡೂರ. ಹ. ೫೦೪-೦೯) ; ಸುರಗಿರಿಯ ಬಿಲ್ಲಾಗಿ ಮಾಡಿ ನೆಲನಂ ತಾಳಿದುರಗನಂ ತಿರುವಾಗಿ ಬಲಿದು ಕಮಲಾಕ್ಷನಂ ಶರವಾಗಿ ತೊಟ್ಟು ತಿಟ್ಟನೆ ತಿರುಗುವಾ ಪುರವನಿಸುವಂದು ಸಂಧಾನಿಸಿ (ಸೌಂದಪು. ೬-೩೦). 'ತಿಣ್ಣನೆ' ಪರಾ. [? + - ಅನ್ನೆ]

ತಿಟ್ಟಮಿಡು 'ತಿಟ್ಟವಿಡು' ನೋ.

ತಿಟ್ಟವಡು (ಕ್ರಿ). ಓರಣವಾಗು; ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟಾಗು : ಬಟ್ಟ ಹೊಂಬರಿವಾಣದಂಚಿನೊಳಗೆ ಸಾಲುಬಟ್ಟಲು ಕೆಲವು ಬಟ್ಟಲೊಳು ಇಟ್ಟ ಮಾಣಿಕದ ಸೋಟಿಗೆಗಳೆಸೆಯೆ ತಿಟ್ಟವಟ್ಟು ತಿಂತಿಣಿಯೊಳೊಪ್ಪಿದನು (ಭರತೇ. ೪-೬೩).
[ತಿಟ್ಟ₃ + ಪಡು₁]

ತಿಟ್ಟವಣೆ (ನಾ). ಹಂಚಿಕೆ ; ಉಪಾಯ (?) : ಧೃಷ್ಟದನುಜರ ಕೊಲುವರೆ ಉದು [ಒಂದು] ತಿಟ್ಟವಣೆಯ ಮನದೊಳಗೆ ಯೋಚಿಸುತ ಕಮಲಭವಾ (ದೇವೀಪು. ೧-೬೫). [ತಿಟ್ಟು₃ + -ಅಣೆ₄]

ತಿಟ್ಟವಿಕ್ಕು (ಕ್ರಿ). ಚಿತ್ರಬರೆ ; ಚಿತ್ರಿಸು : ತಿಟ್ಟವಿಕ್ಕಲು ತಿದ್ದಲರಿದೆನಿಸುವ ವ್ಯೆಯ ಕಟ್ಟಾಯವೇಱುವ ಪ್ರಾಯ ಕಟ್ಟಾಣಿ ಹೆಂಗಳೆಸೆದರು (ಭರಜ. ೧೨-೫೯). [ತಿಟ್ಟು₂ + ಇಕ್ಕು]

ತಿಟ್ಟವಿಡು, ತಿಟ್ಟಮಿಡು (ಕ್ರಿ). ೧. = ತಿಟ್ಟವಿಕ್ಕು : "ತಿಟ್ಟವಿಡು-(ತಿಟ್ಟ + ಇಡು) ಚಿತ್ರಪ್ರಾರಂಭೇ" (ಶಮುಧಾ) ; ಅಪಗತ ಪಾಕಸತ್ತ್ವಮಪಸಾರಿತಮಾರುತಮಾಗಿ ತಿಟ್ಟವಿಟ್ಟುಪವನದಂತುಟಾದುದು ಬನಂ ಜಿನಚಂದ್ರ ತಪಃಪ್ರಭಾವದಿಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೧೧-೧೦೭) ; ನಗೆಮೊಗವನು ತಿಟ್ಟವಿಡುತಿರಲಾ ಕಾವ ನಗುತ ತನ್ನಿಕ್ಷುಚಾಪವನು ವಿಗೆ ಜೇವಡೆಗೆಯ್ದು ಬಗೆಗೆ ಲೆಕ್ಕಣಿಕೆಯ ಬೆಗಡುಗೊಂಡೀಡಾಡಿದಳು (ಅಂಜಚ. ೬-೧೧) ; ಪಳಿಕಿನ ವಿಶಾಲಪಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ನೂಲುವೊಯ್ದು ತಿಟ್ಟವಿಟ್ಟಕ್ಕೆಗೆಯ್ದು (ಪುಷ್ಪಪು. ೧೪-೨೫ ವ) ; ಚಿಟ್ಟೆ ನೀ ನೆನವೊಳೆನ್ನೆಳವೆಯನಳುಂಬಂ ತಿಟ್ಟವಿಡೆ ಕಣ್ಮಲೆವುದೆಮ್ಮಯ ಕುಟುಂಬಂ (ಗಿಳಿವಿಂ. ೧-೮). ೨. ಬೊಂಬೆಯನ್ನು ತಯಾರಿಸು ; ಗೊಂಬೆಯನ್ನು ಮಾಡು : ನೆಟ್ಟನೆ ಮೂಱು ಲೋಕದೊಳುಳ್ಳ ರೂಪಿನಿಂ ತಿಟ್ಟವಿಟ್ಟನೊ ಬಿದಿಯೆನಿಸಿ ಕಟ್ಟಾಣಿಯಮುತ್ತು ವಿಶಾಲಲೋಚನೆಯೆಂಬ ಪಟ್ಟದರಾಣಿಯಾ ನೃಪಗೆ (ನಾಗಕು. ೩-೮೮) ; ತಿಟ್ಟವಿಟ್ಟ ಪಾಪೆಯೆನೆ ಮೂಗುವಟ್ಟಿರ್ಪರ್ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೦-೧೯). ೩. ಚಿತ್ರದಂತೆ ಮೂಡು,-ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗು : ಬಳಿಕ ಮಾಯಾಂಗನೆಯ ಮನಸಿಗೆ ತಿಳಿವು ತಿಣ್ಣನೆ ತಿಟ್ಟವಿಟ್ಟತು (ಪ್ರಭುಲೀ. ೬-೮). **ತಿಟ್ಟಮಿಡು** : ೧. ಬರೆಯಲೆಂದು ಬಟ್ಟಗೆವಲಗೆಯಂ ತರಿಸಿ ತಿಟ್ಟಮಿಟ್ಟು ಬರೆವನ್ನೆಗಂ(ಆದಿಪು. ೪-೬೩ವ); ಇದರಂದಕ್ಕಬ್ಜಜಂ ಕೂಡ ಬಟ್ಟಗೆಯಂ ತಿಟ್ಟಮಿಡಲ್ಕಿದೇನ್ಸೆರೆವ (ಎಕ. V, ಅರಕ. ೯೯-೮ ; 1079) ; ಬಟ್ಟಗೆವಲಗೆಯೊಳಾಗಳೆ ದಿಟ್ಟಿಗೆ ನೇರ್ಪಟ್ಟು ತೋಱೆ ನೆಟ್ಟನೆ ಭೂಪಂ ತಿಟ್ಟಮಿಡಲ್ ಬಗೆವುದು . . . ಅಂತು ಸಂಸಾರವ್ಯೆಚಿತ್ರ್ಯಂ ತನ್ನ ಚಿತ್ತಭಿತ್ತಿಯೊಳ್ ತಿಟ್ಟವಿಟ್ಟಂತು ನಿಲೆ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೪-೭೦ ವ). [ತಿಟ್ಟು₂ + ಇಡು₁]

ತಿಟ್ಟು₁ (ಕ್ರಿ). ೧. ತೆಗಳು ; ಬಯ್ಯು ; ನಿಂದಿಸು : "ತಿಟ್ಟು-ಭರ್ತ್ಸನೇ (ಬಯ್ಯು), ಉನ್ನತಭೂವೌ ಚ" (ಶಮುಧಾ) ; ಸಂತರ್ ತಮ್ಮಂ ಖಳರ್ ಮನವಂದಂತು ತಿಟ್ಟೆ ಮೂಗುವಟ್ಟಂತಿರ್ಪರ್ (ನೀತಿಪಂ. I, ೧೮೫) ; ಘಟ್ಟಿಗರಾಗಿಹ ತಿಟ್ಟದ ರಿಪುಗಳ ದಟ್ಟಿಸಿ ಕೊಲ್ಲುವ ಪಟ್ಟದ ಕತ್ತಿಯನೊಪ್ಪಿಸಿ ಕೊಳ್ಳೀಗ (ಹಮುಚ. ೪೬) ; ಆ ಬ್ರಹ್ಮನ ತಿಟ್ಟೆ . . . ಸಿಗ್ಗಿನೊಳೆ ಸಾವತ್ಕಲ್ಮನಂ ಮಾಡುವಂ (ಸಂಸಪ. ೦೫-೦೩) ; ನನ್ನ ತಿಟ್ಟಿ ನುಡಿದ ನುಡಿಯಾಗಳುಂ ನನ್ನ ಯೆರ್ದೆಯೊಳಗೆ ನೆಲೆಗೊಂಡಿರ್ಪುದು (ಸೌನಂದ. ೭-೧೮). ೨. ಕಡೆಗಣಿಸು ; ಕೀಳುಮಾಡು ; ಮೀಱು : ಘನತೇಜಂ ತಿಟ್ಟೆ ತಿಗ್ಮಾಂಶುವಂ (ಪುಷ್ಪಪು. ೪-೮೦).

[ದೇ.II ತಮಿ. ತೆಲು. ತಿಟ್ಟು]

ತಿಟ್ಟು₂ (ನಾ). ಬಯ್ಗುಳು ; ತೆಗಳಿಕೆ ; ನಿಂದೆ : "ತಿಟ್ಟು-ಬೈಗುಳ್" (ಶಮುದ. ಪರಿ. ೨) : "ತಿಟ್ಟೆನೆ ಬೈಗುಳೊಳ್" (ಕರ್ಣಾನಿ. ೨೯) ; "ತಿಟ್ಟೆನೆ ತಾಂ ಬೈಗುಳಕ್ಕು" (ಕವಿಕಂ. ೦೬೨). [<ತಿಟ್ಟು₁./ತಮಿ. ತಿಟ್ಟು]

ತಿಟ್ಟು₃, ಚಿಟ್ಟೆ₃, ತಿಂಟೆ, ತಿಂಡೆ, ತಿಟ್ಟ₁, ತಿಟ್ಟೆ, ತೀಂಟ್ಲೆ, ದಿಂಟೆ, ದಿಂಡೆ₁, ದಿಡ್ಡೆ₁, ದೀಂಟ, ದೀಂಟೆ (ನಾ). ೧. ಎತ್ತರವಾದ ಪ್ರದೇಶ ; ತೆವರು ; ದಿಬ್ಬ ; ದಿಣ್ಣೆ ; ಉನ್ನತಭೂಮಿ : ಸರಸಿಯ ನಡುವಣ ತಿಟ್ಟಿನ ಕಳಹಂಸನ ಕೆಲದೊಳ್ ಬೆಳೆದೊಱಗಿದ ಬೆಳದಾವರೆಯಂತೆ (ಜಯುಕಾ. ೧೧-೩೫) ; ಭರದಿಂದಾ ಕೊಂಡದ ತಿಟ್ಟಿಗೆ ಬಂದು (ನೇಮಿಸಂ. ೮-೧೦೦); ಅವನ ಕೈಕಾಲು ಬಿಗಿದು ಕಟ್ಟಿ ಹರಿವ ಹೊಳೆಯೊಳ್ ಬಿಡಿಸಲ್ಕಾ ದೈವವಶದಿನವನುಱುಳ್ದೊಂದು ಮಳಲ ತಿಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಲು (ಸಮನಕಾ. ೫೧-೧೫); ಸೈನ್ಯ ಬರುವ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಪಳ್ಳ ತಿಟ್ಟುಗಳ ಸರಿಮಾಡಿ (ಸೌಗಂಧಿ. ೫೧-೧೫) ; ತೊಟ್ಟಿಲ ಹೊತ್ಕೊಂಡು ತೌರ ಬಣ್ಣ ಉಟ್ಕೊಂಡು . . . ತೌರೂರ ತಿಟ್ಹತ್ತಿ ನಿಂದು ನೋಡ್ಯಾಳೋ (ಹಳ್ಳಿಪ. ೯೨). ೨. ದಡ ; ತೀರ ; ಅಂಚು : ನದಿಯೆರಡು ತಿಟ್ಟೊರಸಿರಲ್ (ಭೃರವೇ. ೩-೧೯೩). ೩. ಸಮೂಹ ; ರಾಶಿ : ಮೇಲ್ಕಟ್ಟುಗಳ ತಿಟ್ಟುಗಳ ಬಹು ಚಿತ್ರಪತ್ರದಿಂದ (ಪತಿಲ. ೭-೭). **ಚಿಟ್ಟೆ₃** : ೪. (ಎತ್ತರವಾದ) ಜಗಲಿ,-ಕಟ್ಟೆ : ಊಟವಾದ ಮೇಲೆ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರಾಗಿ ಅಗ್ರಹಾರದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಮನೆಯ ಚಿಟ್ಟೆಯ ಮೇಲೆ ನೆರೆಯುತ್ತಾರೆ (ಸಂಸ್ಕಾರ. ೩) : ನೀವು ಹಾಳೆಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕಟ್ಟಿ ಕೊಟ್ಟಿಗೆ ಚಿಟ್ಟೆಯ ಮೇಲೆ ಸೇರಿಸಿಡಿ (ದಾಳಿವೃ. ೦೭೩). **ತಿಂಟೆ** : ೧. ಪರಿವ ಬಱಪೊನಲ್ಗಳುಮಂ ಮಣಲ ತಿಂಟೆಯ ನುಣ್ಪುಮಂ ದರಿಯ ನೆಟಿಲ ತಣ್ಪುಮಂ . . . ಅರ್ತಿಯೊಳ್ ನೋಡುತ್ತಂ ಬರೆ (ಬಂಹರಿ. ೩-೮ ವ) ; ಆ ನೀರ ತಡಿಯೊಳು ಸಣ್ಣಮುಪ್ಪ ಮಣಲ ತಿಂಟೆಯೊಳಂದಡಿವಜ್ಜೆಯಂ ಕಂಡಿದು ನಿಪರೀತಮೆಂದು (ಬಂಹರಿ. ೩-೮ ವ) ; ಮಳಲ ತಿಂಟೆಯೊಳು ನಳಿನಮಂದಿರದೊಳು ಪೊಳೆವ ಲತಾಘವನದೊಳು (ಅಂಜಚ. ೦೫-೧೧). ೪. ಜೂದಿನ ತಿಂ[ಪಾಠಾಂ. ತೀಂ] ಟೆಯೆ ನೆಲಸಿರ್ಪ ತಾಣಂ (ಪಾರ್ಶ್ವಪು. ೩-೭೧) ; ಜೂಜಿನ ತಿಂಟೆಗೆ ಪೋಗಿ ಪ್ರಧಾನರಪ್ಪ ನಾನಾ ಮಂಡಳಿಕ ಸಾಮಂತರೊಡನೆ ಜೂಜಾಡಿ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೭-೫೬ ವ). **ತಿಂಡೆ** : ೧. ಸೀಯಮಂಗಲದ ಪೊಲ ಮೇರೆ ಇಸಾನದ ದೆಸ ನಡುಗಲ್ಲೆ ಅಮ್ಮಲ ತಿಣ್ಡೆಯಿನ್ನೆಂಕಾಯ್ ಪೇರೊಟ್ಟಿಯೆ (ಎಕ. X(8), ಚಿಕ್ಕಬ. ೦೦೭-೬೬ ; 850). **ತಿಟ್ಟ₁** : ೧. ಬೆಟ್ಟದಿಂದುಬ್ಬಿ ಭೂಮಿಗೆ ಸಿಂಧುನದಿ ಬೀಳ್ವ ತಿಟ್ಟದೊಳ್ಕಳಗೆ ಪ್ರತಿಮೆಯ ಬಿಟ್ಟ ಜಡೆಯ ಮೇಲೆ ಬೀಳ್ವ ಗಂಗಾಂಬುವನಿಟ್ಟಸಿದನು ನರನಾಥ (ಭರಜ. ೩೭-೪೮). ೫. ಎತ್ತರವಾದ ಪೀಠ,-ಆಸನ : ನಟ್ಟನಡುವಗಲ ಮಾರ್ತಾಂಡನೇಱಿದ ರಥದ ತಿಟ್ಟವೋ ಭೂಮಂಡಲದ ನಡುವೆ ಪೊಳೆವ ಪೊಂಬೆಟ್ಟವೋ (ಜಬಪು. ೩೭-೩೩). ೬. ಮೇಲುಭಾಗ : ಮುಂಗಾರ ಸಿಡಿಲ ಮೊಟಗಂ ಕೇಳ್ದು ಸುರುಂಟು ವಣಂಬೆಯ ತಿಟ್ಟದಂತೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೩೫-೫). **ತಿಟ್ಟೆ** : ೧. ಈ ಚತುಸ್ಸೀಮೆಯ ಪೊಳಗೆ ಉಳಂಥಾ ಬೆಟ್ಟು ತಿಟ್ಟೆ ಹಕ್ಕಲು ಹಡಲು ಹೊಲನು . . . ನಡದು ಬಹುದು (ಸೌಇಇ. IX-ii, ४೧೭-೯ ; 1377) ; ನುಣ್ಮಳಲ್ದಿಟ್ಟೆ ಪೊಱವಾಱ ಬಟ್ಟ ಪೊಱವಾಱುಗಳ ಲಲನೆಯರ್ . . . ಬರುತಿರ್ದರು (ಜಬಪು. ೩೭-೪೨) ; ಹೊನಲೊಳು ಪರಿತಂದು ಮಳಲ ತಿಟ್ಟೆಯೊಳು ನಿಂದಾಗ (ಜ್ಞಾನಚ. ೦೭-೭). ೪. ಜೂದಿನ ತಿಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಬೆಲೆವೆಣ್ಗಳ ಕೇರಿಗಳಲ್ಲಿ ನಿಚ್ಚಲುಂ . . . ಸಮಾಚರಿಸುತ್ತ ಮಿರ್ದನತ್ಯಾದರದಿಂದೆನಲ್ ಖಳನವಂ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ४-೩೭) ; ನಿನಗೆ ದಣುವಾಗುತ್ತಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ತಿಟ್ಟೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊ (ನಿಷ್ಕಾಮ. ೮೭). ೭. (?) : ಕೋಗಿಲೆಯ ಬಾಗಿ [ಲ್ಗಾ]ಪಿನರಂತೆ ಪುಗಿಲ್ಪುಗಿಲೆನೆ ಉಯ್ಯಲು ಹೆಬ್ಬೆಯಾಡುವರಂತೆ ತಿಟ್ಟೆಯೊಳಾಡೆ ಹಿಂದೋಳಂ ಮಹದಾನಿಯ ಕೀರ್ತಿಯಂತೆಲ್ಲಾ ದೆಸೆಯೊಳ ಮೆಸೆಯೆ ಬಂದ ಸುಗ್ಗಿಯೊಳ್ (ಬಂಹರಿ. ೫-೫ ವ). **ತೀಂಟ್ಲೆ** : ೪. ಮೇಲಿನ 'ತಿಂಟೆ' ಉಲ್ಲೇಖದ 'ಪಾರ್ಶ್ವಪು' ಪ್ರಯೋಗದ ಪಾಠಾಂತರವನ್ನು ನೋಡಿ. **ದಿಂಟೆ** : ೧. ದಿಂಟೆಗಳೊಳಂ ದೇಗುಲಂಗಳೊಳಂ ವಿಹಾರಂಗಳೊಳಂ ಇರ್ದು (ವಡ್ಡಾರಾ. ೦೨೩-೨೫): ತೊಱೆಯೆರಡುತಡಿಯ ಬಳಿಯ ಮಳಲ ದಿಂಟೆಯಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೦೩-೦೮೭) ; ನುಣ್ಮಣಲ ದಿಂಟೆಯೊಳು ತಳಿರ ಹಸೆಯಂ ಹಾಸಿ (ಚನ್ನರ. ೮೨-೩) ; ಇಂತೀರೋಡು ಗೋಂಟೆಯ ಸನಿಯದ ದಿಂಟೆಯೊಳ್ (ಜಕವಿ. ೫-೩೪). **ದಿಂಡೆ₁** : ೧. ಪಡುವಯ್ಸಡದು . . . ತೆಂಕೈ ದಿಣ್ಡೆಯಿನ್ ಪಡುವಯ್ಯೋಡಿ ಪೋದ ಒಟ್ಟಿ (ಎಕ. X(8), ಚಿಕ್ಕಬ. ೬೬-೧೮ ; ಸು. 850); ಖಂಡೆಯವನು ಜಡಿದು

. . . ತುಂಡಿಸಿ ಬೇತಾಳಶಿರವ ದಿಂಡೆಯು ಮರಕೆ ಕಟ್ಟಲು(ಹಮುಜ. ೩-೭೬). ೪. ಬೀದಿವೀದಿಗಳೊಳ್ ಜೂಜಿನ ದಿಂಡೆಯೊಳ್ . . . ಅವಿನೀತರ್ ನೀತಿಗೆಟ್ಟಾಡುವರ್ (ಸುಕುಮಾ. ೨-೭). **ದಿಡ್ಡೆ$_1$:** ೧. ಬಂದೊಂದು ದಿಡ್ಡೆಯನೇಱಿ ತಾವೆಲ್ಲರು ನಿಂದು ನೋಡಿದರು ಪಾಳಯವ (ನಾಗಕು. ೧೬-೩೨). **ದೀಂಟು :** ೧. ದೀಂಟು [ಪಾಠಾಂ. ಟೆ] ಗುಳಿಗಳನಱಿಯ ದೇಳುತ್ತೆ ಬೀಳುತ್ತೆ . . . ಅಂಬಿಕಾಭವನಮಂ ಸಾರ್ದನು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೦-೫೪). **ದೀಂಟೆ :** ೧. ತೊಱೆಯ ಮಣಲ ದೀಂಟೆಗಳ ನುಣ್ಪುಮಂ (ಬಂಹರಿ. ೨-೪೨ ವ). ೪. ಕೇಸರಿಯ ದಾಡೆಯ ಜೂದಿನ ದೀಂಟೆ [ಪಾಠಾಂ. ದಿಂಟೆ] ಪೀಲಿಯಿಂ ಪೊದೆಸಿದ ಪಂದರಾಳಿಯಲರಾನೆಯ ಮುತ್ತಿನ ರಾಸಿ (ಅರ್ಧನೇ. ೩-೫೦).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಿಟ್ಟು, ತಿಟ್ಟೈ ; ಮಲ. ತಿಟ್ಟು, ತಿಟ್ಟ ; ತುಳು. ತಿಟ್ಟೆ, ಚಿಟ್ಟೆ ; ತೆಲು. ತಿಟ್ಟ]

ತಿಟ್ಟುವಾಯ್ (ನಾ). ತೆಗಳುವ ಬಾಯಿ ; ಪರದೂಷಣೆಯಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಬಾಯಿ : ತಿಟ್ಟುವಾಯ ಅಶ್ಲೀಲನೂ, ಕಯ್ಗುನಿಸಿನ ಶಸ್ತ್ರಾಡಂಬರನೂ—ಆವುದಕ್ಕೂ ಹೇಸದ ಪಿಶಾಚವತಾರನೇ ಆಗಿರು (ಪಟ್ಟಅ. ೧೭೫-೩). [ತಿಟ್ಟು$_1$ + ಬಾಯ್]

ತಿಟ್ಟೆ 'ತಿಟ್ಟು$_3$' ನೋ.

ತಿಡ್ಡ 'ತಿಗಟ' ನೋ.

ತಿಣ (ನಾ). ಹುಲ್ಲು ; ತೃಣ : "ತೃಣ—ತಿಣ" (ಶಮದ. ೨೭೮ಪ್ರಯೋ) ; "ತಿಣಮೆಂದು ತೃಣ" (ಕಶಸಾ. ೩೦-೭೬೮) ; "ತೃಣ—ತಿಣ" (ಶಬ್ದಾನು. ೧೫೮ ಪ್ರಯೋ). 'ತಿಣಂಗಿಱು' ಪರಾ. [<ಸಂ. ತೃಣ]

ತಿಣಂಗಿಱು (ಕ್ರಿ). ಹುಲ್ಲಿಗೆ ಸಮವಾಗಿ ಭಾವಿಸು ; ಅತಿ ನಿಕೃಷ್ಟವಾಗಿ ಕಾಣು : ನಿಸದದಿಂದವನಂ ತಿಣಂಗೆತ್ತು ಬಿಟ್ಟು (ಪಾಸೋಪು. ೯-೧೭೯).

[ತಿಣ + ಗಿಱು]

ತಿಣಕು 'ತಿಣುಕು$_1$' ನೋ.

ತಿಣಾತುರ್ಯ (ನಾ). ಆಹಾರದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿ (?) : ಹಸಿವು ತೃಷೆವೆಸನಂಗಳಲ್ಲಿ ಅಲಕ್ಷಿತನಾಗಿ ಪಾಶಬದ್ಧ ವಿರಹಿತನಾಗಿ ಗುಣಾವಗುಣವ ವಿಚಾರಿಸದೆ ತಿಣಾತುರ್ಯ ಮುಕ್ತ್ಯಾತುರ್ಯ ಸ್ವಯಿಶ್ವಾತುರ್ಯಮೆಂಬ ವುಂಬ ಠಾವಿನಲ್ಲಿ ಬದ್ಧನಾಗದೆ ಸ್ತುತಿಗೆ ನಿಲ್ಲದೆ ನಿಂದೆಗೋಡದೆ ಉಭಯವನೇನೆಂದು ಅಱಿಯದೆ (ಪದಗೋ. ೧೦೦೩-೦೨೫). [?]

ತಿಣಿ$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರು ; ಒಂದುಗೂಡು ; ಬೆರೆ ; ಗುಂಪುಗೂಡು : "ತಿಣಿ—ಸಂಕೀರ್ಣೇ (ಬೆರಸು)" (ಶಮಧಾ). ೨. ಚಿಂತೆಗೊಳಗಾಗು ; ಕಳವಳಿಸು (?) : ದಣಂದಣರನೆ ಪೊಯ್ವ ಮಹಾನಿಸ್ಸಾಣದ ಬಲ್ದನಿಯಂ ಕೇಳ್ದು ಎಣಿಸಿದರೆರ್ದೆಗೆಟ್ಟರ್ ಭಯಯುಕ್ತರ್ ಪೆಣನಾದರ್ ಪೆಂಪಳಿದರ್ ಜಗುಳ್ದರ್ ತಿಣಿದರ್ ತಕ್ಕಳಿದರ್ ಪರಪೃಥಿವೀಪಾಲಕ ಬಲದವರು (ಜಯಕಾ. ೭-೧). ೩. (?) : ತಣಿಪಾಶೆ ಮಾತನಾಡುತ ಮಣಿವರು ಮೊದಲೊಳಗೆ ಬರಲು ವೈದ್ಯನ ಜನರುಂ ತಿಣಿವರು . . . ತಣಿಯಾಗಲು ನೋಡರವನ ಧನಭಯದಿಂದಂ (ನೀತಿಸಾ. ೪೪೨).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಿಣಿ, ತಿಳೈ]

ತಿಣಿ$_2$ (ನಾ). ಗುಂಪು ; ಸಮೂಹ : ಬಡವ ಬಲ್ಲಿದ ಬುಧ ಯಾಚಕರೆನ್ನದೆ ತಡಗ ತಡಗ ಜವುಳಿಗಳ ತೊಡವು ಪೆಟ್ಟಿಗೆ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಗಳ ತಿಣಿಯಿತ್ತು ಒಡನೆ ಶರ್ಕರೆಯ ತಿದ್ದಿಸಿದ (ಜ್ಞಾನಚ. ೩೭-೦೩೪). 'ತಿಂತಿಣಿ$_1$' ಪರಾ.

[<ತಿಣಿ$_1$]

ತಿಣಿಕಿಸು (ಕ್ರಿ). ಒದ್ದಾಡುವಂತೆ ಮಾಡು ; ಕಷ್ಟಪಡಿಸು ; ಬಳಲಿಸು : ಟಪ್ಪುವನು ತಿಣಿಕಿಸುತ ಕಾದಾಡತೊಡಗಿದರು (ವಿಜದ. ೭೩).

[ತಿಣಿಕು$_1$ (<ತಿಣುಕು$_1$) + – ಇಸು$_3$]

ತಿಣಿಕು$_1$ 'ತಿಣುಕು$_1$' ನೋ.

ತಿಣಿಕು$_2$ 'ತಿಣುಕು$_2$' ನೋ.

ತಿಣಿವು (ನಾ). (?) : ಕಾಲ್ಗಳ ಕಯ್ಗಳ ತುರಗದ ಕಾಲ್ಗಳ ತಿಣಿವುಗಳೊಳಲ್ಲಿ ಬಂಚಿಸುತೆಟಿಗಂ ಗೆಲ್ಗುಮೆನೆ ನೆಗಟ್ದ ಮಾರ್ಗ್ಗದೆ ಗೆಲ್ಗುಮೆ ಪೆಣದಲ್ಲಿ ಕೀರ್ತ್ತಿನಾರಾಯಣನಂ (ಎಕ. II, ೦೩೩-೦೪೭ ; 982). [?]

ತಿಣುಕಾಟ (ನಾ). ತಿಣುಕುವಿಕೆ ; ಒದ್ದಾಟ ; ಕಷ್ಟಪಡುವುದು : (+).

[ತಿಣುಕು$_1$ + ಆಟ]

ತಿಣುಕಾಡು (ಕ್ರಿ). ಬಹಳ ಕಷ್ಟಪಡು,—ಒದ್ದಾಡು : ಆಮೇಲೆ ಕರ್ಣನ ಕವಚವನ್ನು ಸೀಳಿ ಹೊಗಳುಗೊಂಡ ಸೂರ್ಯಕುಮಾರನೂ ತಿಣುಕಾಡುವಂತೆ ಬಾಣಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಮಾಡಿದನು (ವ್ಯಾಸಜಿ. ೩೯೨).

[ತಿಣುಕು$_1$ + ಆಡು$_1$]

ತಿಣುಕು$_1$, ತಿಣಕು, ತಿಣಿಕು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. ಭಾರವನ್ನಾಗಲಿ, ನೋವನ್ನಾಗಲಿ ತಾಳಲಾರದೆ ಒದ್ದಾಡು,— ಆಯಾಸಪಡು ; ಮುಲುಕು : ಕಣ್ ತುಮುಟಿ ಪೆರ್ಬೆಡೆಯಿಂ ಮಣಿ ಸೂಸೆ ಬೇಸಱಿಂ ತಿಣುಕಿದನಾ ನಲುಮ್ಮಳಿಸಿ ಶೇಷನಶೇಷ ಮಹೀವಿಭಾಗಮಂ (ಪಂಪಭಾ. ೯-೯೯) ; ತಿಣು [ಪಾಠಾಂ. ಣಿ] ಕಿದನು ಫಣಿರಾಯ ರಾಮಾಯಣದ ಕವಿಗಳ ಭಾರದಲಿ (ಕುವ್ಯಾಅ. ೧-೧೭) ; ಅನಿಲಜ . . . ಬೊಬ್ಬಿಱಿದು ತಿವಿದನು ತಿಣುಕಲ ಸುರೇಂದ್ರ (ತೊರರಾ. ೭-೨೭-೩೯) ; ಧರಣಿಯ ಹೊರೆಯೊಳು ತಿಣುಕುವ ಫಣಿ ಮೇಲೆ ಹಾಯಾಗಿ ಹರಿ ಮಲಗಿಹನು (ಇಂಜಾಪ. ೦೦೪-೭). ೨. ಅಪಾನವಾಯುವನ್ನು ಬಿಡು ; ಹೂಸು ; ಹುರಿಕೆಬಿಡು : "ತಿಣುಕು (ತಿಣಕು)—ಅಪಾನವಾಯೌ" (ಶಮಧಾ). **ತಿಣಕು :** ೧. ಮಲಗಿರುವ ಹಾವನ್ನು ಕೆಣಕಬೇಡ ಕಚ್ಚಿ ವಿಷ ಕಾರಿದರೆ ತಿಣಕಬೇಡ (ನಾದಲೀ. ೬೫-೦೨) ; ರಾಯರ ಹೆಂಡತಿ ಹೆತ್ತರೆ ಊರೆಲ್ಲ ತಿಣಕಬೇಕೋ ? (ಗಾದೆ). **ತಿಣಿಕು$_1$:** ೧. ಎಲ್ಲಿ ಇಣಿಕಿದರೂ, ತಿಣಿಕಿ ನೋಡಿದರು ತನ್ನನಗಲಲೆಡೆಯಿಲ್ಲ ಎಂದರಿದು . . . ನಿಶ್ಚಿಂತ ನಿವಾಸಿಯಾಗಿದ್ದುದೇ ಶರಣನ ಸುಜ್ಞಾನ (ಪೋಲಿಮಾ. ೪ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ).

[ದೇ.॥ ತುಳು. ತೀಂಕು ; ತೆಲು. ತಿನುಕು ; ಮಲ್ತೊ. ತಿಂಕ್]

ತಿಣುಕು$_2$, ತಿಣಿಕು$_2$ (ನಾ). ಅತಿಕಷ್ಟ ; ತೊಂದರೆ ; ಹೆಣಗಾಟ : ಗೆಡೆವಚ್ಚುಗೊಂಡು ಪಾಂಡವರನಕಾರಣಂ ಕೆಣಕಿದೀ ಪೊಸ ಪೊಟ್ಟೞಿಗೊಳಾದ ಕಿರ್ಚು ಕೌರವರ್ಗಿದು ನಾಡೆಯುಂ ತಿ ಣು ಕ ನಾ ಗಿ ಸ ದೇ ಂ ಗಳ ಸಯ್ತು ಪೋಕುಮೇ (ಪಂಪಭಾ. ೨-೪೭) ; ಜೂದಾಡಿ ಸೋಲ್ತು ನನ್ನಿಗೆ ಮೇದಿನಿಯಂ ಕೊಟ್ಟು ಪಾಂಡುನಂದನರೀಗಳ್ ಪೋ ದೊ ಡ ಮೆ ೕ ನ್ ತಿಣುಕಾಗದೆ ಪೋದುವುದೇ ನಮ್ಮ ನೃಪತಿಗವು ತವುದಲೆಯೊಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೭-೦೪). **ತಿಣಿಕು$_2$:** ಉತ್ತರಭರತದೊಳಾದಾಪತ್ತಂ ನೀನಱಿಯೆಯಕ್ಕುಮನಿತುಂ ಬಲಮುಂ ಮುತ್ತಿ ಚಿಲಾಕಾವರ್ತರ್ ಸುತ್ತಲುಮೋಸಾಡಿ ಪಿರಿದು ತಿಣಿಕಂ ತಂದರ್ (ಆದಿಪು. ೧೪-೭೦). [<ತಿಣುಕು$_1$]

ತಿಣುಱು (ಕ್ರಿ). ಕಟ್ಟು ; ನಿಲ್ಲು ; ತಡೆ : ಮೂಱು ಝಾವದ ಶೂಲೆಗೆ ಹೊಟ್ಟೆ ಬಾವುದು ನಿಲಲಾಱದೆ ನಡುಗುವುದು. ವಿಾಱಿದರೆ ಬೀಳುವುದು ಮೂತ್ರ ತಿಣುಱುವುದು (ಅಶ್ವವೈ. ೧೧-೨೫ ಟೀಕು) ; ಕೆಡವಡೆ ಮೇಳ್ವಡಂ ಪಡುವಡಂ ಭರಣಂ ತಿಣುಱುತ್ತಮಿಪ್ಪಡಂ ಚರಣವನಾವಗಂ ಬಡಿವಡಂ ಪೆರತೆನಿತು ಶೂಲೆ ತೋಱಿತೆಂದಱಿ (ಅಶ್ವವೈ. ೦೧-೯೭).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಿಣಱು]

ತಿಣ್ಣ (ನಾ). ೧. ಒಜ್ಜೆ ; ಹೊರೆ ; ಭಾರ : "ಬಿಣ್ಪೆಂದುಂ ತಿಣ್ಣಮೆಂದುಂ ಭಾರಂ" (ಕಶಸಾ. ೨೭-೫೭೭) ; "ಭಾರಮದು ತಿಣ್ಣ ಬಿಣ್ಪಂ" (ಕವಿಕಂ. ೨೨೫) ; ತೊಡೆಯ ಬಿಣ್ಪು ಪದಾಂಬುರುಹಕ್ಕೆ ತಿಣ್ಣಮೇಂ (ಪಂಪಭಾ. ೩-೪೭) ; ಮೇದಿನಿಯ ತಿಣ್ಣವನಿಳುಹಲೋಸುಗರ ಆಹವದೊಳರ್ಜುನನ ರಥದೊಳು

ವಾಹಕನು ತಾನಾಗಿ (ಕುವ್ಯಾಭೀ. ೩-೯೩) ; ಭೂಮಿಯು ತಿಣ್ಣವನು ತಿದ್ದಲಿಕೆ ಹರಿ ನರನಾಗಿ ರೂಹಿಸಿದ (ತೊರರಾ. ೬-೨-೨೦) ; ಸಣ್ಣವನೆನಬೇಡ ಹರಿ ತನ್ನ ಪೆತ್ತವಳಣ್ಣನ ಮಡುಹಿ ಮೇದಿನಿಯ ತಿಣ್ಣವನಿಳುಹಿದ (ಮೋಹತ. ೧೨-೧೭) ; ಪೆಣ್ಣೆವದಿಂ ಪಾತಕದಿನಿತೊಂದು ತಿಣ್ಣಮಂ ಪೊಱುವೊಡೆಂದೇಂ ಬಿದಿ ಮಾಡಿದನೇ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೧೩-೨೬). ೨. ದೊಡ್ಡದಂ ; ಸ್ಥೂಲವಾದಂದು ; ದಪ್ಪವಾದುದುಂ ; ತೋರವಾದುದು : ಸಣ್ಣಂ ನಡು ತಿಣ್ಣಂ ಮೊಲೆ . . . ಬಣ್ಣಿಸಲರಿದಬ್ಜಜಂಗಮಾಕೆಯ ರೂಪಂ (ಕಾವ್ಯಸಾ. ೨೮೧ ಶೂದ್ರಕ) ; ತಿಣ್ಣವಾದಾನೆಸಮ್ಮದ ಹೊದಿಕೆಯಿಂ . . . ವಿಶ್ವನಾಥಂ ಪ್ರಸನ್ನನಾದಂ (ಪದ್ಮರಾ. ೭-೩೫). ೩. ಅಧಿಕವಾದುದು ; ಹೆಚ್ಚಾದುದು ; ಆಧಿಕ್ಯ : ಬಿಱುಪಿಸಿಲುಂ ಸುಡುತಿರೆ ನೀರಡಿಕೆ ತಿಣ್ಣಮಾದತ್ತಾಗಳ್ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೯೭) : ನಿಮಗಂ ಪುಣ್ಣ ಬೇನೆ ತಿಣ್ಣಮುದಱಿಂ ಮೇಲೆ ಕ್ಷುಧಾಪೀಡೆಯಾದುದಪ್ಪೊಡೆ ಶರೀರಮಂ ಸಂಹರಿಸಲ್ಬಾರದು (ಪಂಚತಂ. ೧೪೪-೬) ; ನಿನ್ನ ಗುರು ಹೇಳನೇ ತನ್ನ ಸುತರಳಲ ತಿಣ್ಣಮಂ (ಹಚಶಾ. ೮-೯) ; ಮುಚ್ಚುಮಱೆಯೇಕಣ್ಣ ತಿಣ್ಣದ ಕಿಚ್ಚುದೋಱಿದೆ ನಮಗೆ (ತೊರರಾ. ೬-೨-೩೨) ; ದುಃಖಿದ ತಿಣ್ಣವೆನ ಗಾಯಿತು (ನಿಭಾಗ. ೭-೪-೪). ೪. ತುಂಬಿದುದು ; ಪೂರ್ಣವಾದುದು ; ಮುಂದಣ್ಗೊಪ್ಪುವ ಪಳದಿಯ ಬಣ್ಣಂ ಸಂದಿರ್ಪುದು ಕರ್ಣಿಕೆಯುದು ತಿಣ್ಣಂ (ಹಾಲಾಸ್ಯ. ೧-೧-೨೦ ರಗಳೆ). ೫. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು ; ಹಿರಿಮೆ ; ದೊಡ್ಡತನ : ತಿಣ್ಣವೆನಿಸುವ ಭಕ್ತಿ ಕಣ್ದೆಱೆದ ಪರಿಯೊಳಿರೆ (ಕಾರಿರ. ದೇ. ೨೮೯-೨೨) ; ನೇರಿಳೆರಸದಿಂದ ತಿಣ್ಣವೆಂದೆನಿಸಿದ ನಿನ್ನಂಗರಾಗಶೇಷವನು ತಳೆದ ಆ ಗೋದೆಯ ಕೂಲದೊಳು (ಗಾಥಾಸ. ೪೯-೮೯). ೬. ಗಟ್ಟಿ ; ಬಿರುಸಾದುದುಂ ; ದೃಢವಾದಂದು : ಕೊಂಬಿಱಿಪಿದ ಮರದಿಂದಗ್ಗಳಂ ತಿಣ್ಣಮಾದಂ (ಶಮದ. ೨೪೨ ಪ್ರಯೋ). ೭. ಕಷ್ಟ ; ಕಠಿನವಾದುದು ; ಪ್ರಯಾಸಕರವಾದುದಂ : ಅಣ್ಣನಾಜ್ಞಾಭಂಗಕಿದು ತಾ ತಿಣ್ಣವೀ ದೇವಿಯರ ನುಡಿ (ತೊರರಾ. ೩-೯-೧೩) ; ಸಣ್ಣನಡುವಿನ ಚೆಲ್ವಿನತ್ತಿಗೆಯ ಪಂಗಿದಿರ್ನಡೆದು ಮನ್ಮಥಯುದ್ಧಕೆ ತಿಣ್ಣವೆನ್ನದೆ ನಿಂದಳ್(ಭಾವಚಿಂ. ೬-೨೪); ಲಜ್ಜಿಸುವ ತಿಣ್ಣಮಂ ಬಿಡಿಸಿ . . . ಪ್ರಚ್ಛನ್ನ ಸಂಭೋಗಿಗಳ್ ಕಣ್ಗೆಸೆದರು (ಜಬಪು. ೧೦-೫೯) ; ಹೀಗೆ ಮೂರುವಿಧದ ಮುನಿಷಿಗಳನ್ನು ಅವರ ಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರವಾದ ಸಂಬಳವನ್ನು ಕೊಡುವುದು ತಿಣ್ಣವಾಗಿತ್ತು (ಮುಸುಗ. ೩೫). ೮. ಪ್ರಬಲನಾದವನು ; ಬಲಿಷ್ಠ ; ಶಕ್ತಿಸಂಪನ್ನ : ಕಣ್ಣಿತ್ತು ನುತಿಗೈದು ಕಣ್ಣ ಪಡೆದು ಮತ್ತಾ ಕಣ್ಣಿತ್ತು ಬಳಿಕದ ಪಡೆದು ಕಣ್ಣ ಮೂಗಳವ ಮುಕ್ಕಣ್ಣನಿಂ ಪಡೆದನು ತಿಣ್ಣನೀತನಿಗೆ ತೋಡಹುದೆ (ಭೈರವೇ. ೪-೭೫).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಿಣ್ಣ ; ಮಲ. ತಿಣ್ಣ, ತಿಣ್. / ಪ್ರಾ. ತಿಣ್ಹ. / ಸಂ.ತೀಕ್ಷ್ಣ]

ತಿಣ್ಣಂ (ಅ). ೧. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ; ಅಧಿಕವಾಗಿ ; ವಿಶೇಷವಾಗಿ : ಮುನ್ನಂ ರಘುಕುಲದಹನೋಗ್ರೇಷುವಿಂ ಕಾಯ್ದು ತಿಣ್ಣಂ ಕುದಿಗೊಂಡಟ್ಕಿತ್ತು (ಎಕ. X, ಮುಳಬಾ. ೩೮-೧೩ ; ಸು. 890) ; ಎಣ್ಣೆಯಂ ತಿಣ್ಣಮೆಱೆಯದಿರ್ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೭೭-೬) ; ನಿಜವಿಜಯಸಿಂಧುರಮುಮಂ ತಿಣ್ಣಂ ನೂಂಕಲುಮವುಂಕಲುಂ ಬೆಸಸಿ (ಆದಿಪು. ೧೪-೯೮ ವ) ; ಪೊಱಮಯ್ವಂತಾಗೆ ತಿಣ್ಣಂ ತೆಗೆನೆಱೆದಿಸೆ . . . ಖಚರಪತಿ ಭರಂಗೆಯ್ದು ಕೆಯ್ವೋಗದೆಚ್ಚಂ (ಶಾಂತಿಪು. ೪-೪೨) ; ಕಣ್ಣಂ ರಸನೆಯನೆರ್ದೆಯಂ ತಿಣ್ಣಂ ದಣಿಯಿಸುವ ಪಲವು ಪೂವಿಂ ಕಾಯಿಂ ಪಣ್ಣಿಂದೆಸೆವಿಮ್ಮಾವಿರೆ ಪಣ್ಣುವಿನಂ ಬಾರ್ತೆಯಿಲ್ಲದೀ ನೇಱಿಲೊಳೇಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೪೭೪ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). ೨. ದಟ್ಟವಾಗಿ ; ನಿಬಿಡವಾಗಿ: ಪಡಿಗಳನಮರ್ಚಿ ಬಿಲ್ಲುಂ ಕುದುರೆಯುಂ ಕಾಲಾಳುಂ ನಾಯ್ಗಳುಮಂ ತಿಣ್ಣಮಿರಿಸಿ (ಪಂಪಭಾ. ೫-೪೭ ವ) ; ಸ್ನೇಹಾಭ್ಯಂಗಮನುಳ್ಳ ಮೆಯ್ಯನೆರಜಂ ತಿಣ್ಣಂ ತಗುಳ್ವಂತೆ (ಜೀವಸಂ. ೧೪೦-೧೮) ; ತಿಣ್ಣಮೆನಲಂಶು ಪರಿಯಲ್ಕುಣ್ಣಿಸಿದೆಳೆಸಂಜೆಗೆಂಪದಂಟಿರಲೆಸೆವಕ್ಷುಣ್ಣರುಚಿವಡೆದುಡುಗಳೆನೆ ಪೆಣ್ಣುಗುರ್ಗಳೆಸೆವುವಾಂತು ಲಾಕ್ಷಾರಸಮಂ (ಉದ್ಭಟ. ೫-೫೩). ೩. ರಭಸವಾಗಿ ; ತೀವ್ರವಾಗಿ ; ವೇಗವಾಗಿ : ಅನಿಬರುಂ ಬಾಳ್ಗೆ[ಟ್ಟು] ಮೇಲ್ವಾಯ್ದೊಡರ್ಬಿಸೆ ತಿಣ್ಣಂ ತೆಗೆದರ್ಧಚಂದ್ರಶರದಿಂ ಸೂಟ್ಸೂಟಿೞಿಚ್ಚಾಗಳ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೪೫). ೪. ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ; ಚಾಂಚಲ್ಯವಿಲ್ಲದೆ : ಚಂಚಲನಾಗದೆ ತಿಣ್ಣಂ ನಡೆವವನೆ ತಾಂ ತಪೋಧನನಕ್ಕುಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೭-೪೪) ; ಅಣ್ಣನ ಮಾತಂ ಮನದೊಳ್ ತಿಣ್ಣಂ ತಳೆದು (ಯಶೋಚ. ೧-೫೦). ೫. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ; ಬಿಗಿಯಾಗಿ ; ಭದ್ರವಾಗಿ : ಕಣ್ಣಂ ತಿಣ್ಣಂ ಮುಚ್ಚಿ ಕೊಂಡಿರ್ಪ ಕಾರಣಮಾವುದು (ಪಂಚತಂ. ೧೭೩-೧೭).

ತಿಣ್ಣಮಾಗು = ೧. ಭಾರವಾಗಂ: ನಿನಗೆ ನೀರ್ತೀವಿರ್ದ ಪೊಂಗಳಸಮಿದು ತಿಣ್ಣಮಾಗದು (ಜೈಮಿಭಾ. ೩೪-೨). ೨. ಅತಿಶಯವಾಗು ; ಹೆಚ್ಚಾಗು : ವಿಷಮುವಿಷಸದೃಶವಿಷಯಾಮಿಷಕಾಂಕ್ಷೆಯೆ ತಿಣ್ಣಮಾಗೆ ಮತಿಗೆಟ್ಟು (ಸುಕುಮಾ. ೮-೩೬) ; ಆಕೆಯ ಮೇಲೆ ಮೋಹಮುಂ ಸ್ನೇಹಮುಂ ತಿಣ್ಣಮಾಗೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೧೧೨) ; ಪಸಿವು ನೀರಟ್ಕೆಯುಂ ತಿಣ್ಣಮಾಗಲ್ (ನೇಮಿಪು. ೧೩-೫೫ ವ). ೩. ಸಾಂದ್ರವಾಗು ; ನಿಬಿಡವಾಗು : ತಾಳುಂತಟ್ಟುಂ ಪೊಯ್ಯೆ ಕಡಿಖಂಡಮಾದ ಮೆಯ್ಯುಂ . . . ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ ತಿಣ್ಣಮಾಗೆ ಸೂಸುವ ಕಣ್ಣಾಲಿಗಳುಂ (ಪಂರಾಮಾ. ೧೩-೫೪ ವ) ; ಮಂಗಳವಾಡದ ಮಹಾಶಿವಲಿಂಗ ದಂಘ್ರಿಗಳೊಳಂ . . . ನುಣ್ಣೆಸಳ್ಗಳು ತಿಣ್ಣಮಾಗಿ ತೀವಿರೆ (ಬಸರ. ೬-೮೫).

[<ತಿಣ್ಣ]

ತಿಣ್ಣಂಬೆಱು (ಕ್ರಿ). ಆಧಿಕ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದು ; ಹೆಚ್ಚಾಗಂ : ಪೆಣ್ಣಂಚೆಯೆಱಂಕೆಯ ಪೊಯಿಲಿಂದಂ ತಿಣ್ಣಂಬೆತ್ತುಣ್ಮುವ ನೀರ್ವನಿಯಿಂ ಬಣ್ಣಂಬಡೆಯೆ . . . ಸುಳಿಗೆಲರಾ ಬನದೊಳ್ (ಉದ್ಯದೇ. ೨-೨೦).

[ತಿಣ್ಣ + ಪೆಱು$_1$]

ತಿಣ್ಣಗೆಡಿಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಭಾರವನ್ನು ತಗ್ಗಿಸು ; ಹೊರೆಯಿಳಿಸು : ಭೂಮಿಯ ತಿಣ್ಣಗೆಡಿಸಿದನಸುರಮರ್ದನನು (ನಿಭಾಗ. ೧೧-೦-೭). ೨. ದೃಢತೆಯನ್ನು ಕೆಡಿಸು ; ಚಂಚಲಗೊಳಿಸು : ಭರದಿ ತೊಲಗಿಸಿ ಲಜ್ಜೆ ತಿಣ್ಣಗೆಡಿಸುತಮವನನುಱೆ ಕಲೆಯ ತೋಱಿಯಾಲಿಂಗಿಸುವ ಬಾಲೆಯಂ ತರವಱಿದು ಚದುರನೊಂದುವ ತೆಱಂಗಂಡು ನಡೆಯರ್ ಮುಂದಕಲ್ಲಿಂದವು (ಚತುಪು. ೧-೭-೩೭). [ತಿಣ್ಣಗೆಡು + – ಇಸು$_3$]

ತಿಣ್ಣಗೆಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ಭಾರ ಕುಗ್ಗು ; ಭಾರವಿಲ್ಲದಾಗು ; ತೂಕ ಕಳೆದು ಕೊಳ್ಳು. 'ತಿಣ್ಣಗೆಡಿಸು' ಪರಾ. ೨. (ಆಲಂ) ಶಕ್ತಿಗುಂದು ; ದುರ್ಬಲವಾಗು; ಕ್ಷೀಣಿಸಂ: ಬಣ್ಣವಳಿದಮದುರ್ಣಿಸನುಳಿದು ಜಾಣ್ನುಡಿ ಯೆಡಹಿ ತಿಣ್ಣಗೆಟ್ಟು (ಉದ್ಯದೇ. ೪-೪೦) ; ಕಣ್ಣೀರ್ಗಳಂ ಸುರಿವುತಂ ದಂಪತಿಗಳು ಬೆಳರ್ವಣ್ಣಮೆಯ್ಯನ ನೆನೆವುತಾಲೋಚನಂಗೈದು ತಿಣ್ಣಗೆಟ್ಟಿರುವ ಸಮಯದೊಳು (ಪ್ರಭುಪು. ೩-೧೧೨). [ತಿಣ್ಣ + ಕೆಡು$_1$]

ತಿಣ್ಣಗೊಂಬು (ನಾ). ದಟ್ಟವಾದ ಕೊಂಬೆ : ತಿಣ್ಣಗೊಂಬಿನೊಳ್ ಬಣ್ಣವಳಿಯದ ಪಣ್ಣಂ ತಿಂದು ತಣ್ಣನೆ ತಣಿದು (ಗಿರಿಕ. ೧-೧೨೮ ವ).

[ತಿಣ್ಣ + ಕೊಂಬು$_1$]

ತಿಣ್ಣಜವ್ವನ (ನಾ). ೧. ತುಂಬುಜವ್ವನ ; ಪೂರ್ಣಯೌವನ ; ತುಂಬಿದ ಪ್ರಾಯ : ತಿಣ್ಣಜವ್ವನದ ಚಿಂಚಿತಿಯರ ಮೆಯ್ ಕಾರ್ಬಣ್ಣದ ಚೆಲ್ವ ನೋಳ್ಪರಿಗೆ ಹುಣ್ಣಮೆಯಾಳ್ದ ತನ್ನೆಸಕವನವರೆಸಳ್ಗಣ್ಣೊಳು ಸಾರ್ಚಿ ದಂತಿಹುದು (ಮೋಹತ. ೧೯-೬೨). ೨. ತೋರವಾದ ಮೊಲೆ ; ತುಂಬು ಸ್ತನ : ಚಿತ್ರ ಪೆಣ್ಣ ಕಂಡಿನಿತು ಭ್ರಾಮಿಸಿದೆ ತಿಣ್ಣಜವ್ವನವೆತ್ತ ಕೆಳದಿ ಕೇಳ್ ನಿಮ್ಮನು ಕಣ್ಣಾಱೆ ಕಂಡರಿನ್ನೆಂತೋ (ಮೋಹತ. ೩೧-೨೪).

[ತಿಣ್ಣ + ಜವ್ವನ]

ತಿಣ್ಣನೆ (ಅ). ೧. ಚೆನ್ನಾಗಿ ; ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ; ವಿಶೇಷವಾಗಿ ; ಅಧಿಕವಾಗಿ : ಬಳಿಕ ಮಾಯಾಂಗನೆಯ ಮನಸಿಗೆ ತಿಳಿವು ತಿಣ್ಣನೆ ತಿಟ್ಟವಿಟ್ಟತು (ಪ್ರಭುಲೀ. ೬-೮). ೨. ರಭಸವಾಗಿ ; ತ್ವರೆಯಾಗಿ ; ಕೂಡಲೆ : ಮುಂದದಿನುಣ್ಬರ ಬಾಯೊಳ್ ತಿಣ್ಣನೆ ಕಿರ್ಚಂ ಪುಡಿಯಂ ಮಣ್ಣಂ ಪೊಯ್ದಂತು ಮಾಡಿದೈ ದೂರ್ತಿಂದಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೯-೧೩೬) : ಉಣ್ಣದರೂರೊಳಗಣ ದೇವಿಯರಂ ನುಣ್ಣಿಸಿದಸಿಧಾರಾಪೂರ್ವಕದಿಂ ತಿಣ್ಣನೆ ಕೈಗೂಡಿಸಿ ಭೂತಮುಮಂ ಬಿರ್ದುವೊಲೆಯ್ದಿಸುವೆಂ (ಜಯಕಾ. ೬-೯). ೩. ಬಿಗಿಯಾಗಿ ; ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ; ದೃಢವಾಗಿ : ನಿನ್ನ ಮೋಹವು ಎಂಬ ಉನ್ನತದ ಪಾಶದಲಿ ತಿಣ್ಣನೇ ಬಿಗಿದಿರ್ಪ ನುಸುಳುವರಾರು (ಸುಸಾರ. ೧೫-೩). [ತಿಣ್ಣ + – ಅನೆ₁]

ತಿಣ್ಣಮಾತು (ನಾ). ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಮಾತು ; ಕಠೋರವಾದ ನುಡಿ ; ಉಗ್ರವಚನ : ಕಣ್ಣೊಳುರಿಯ ಸೂಸುತಣ್ಣನಾಡಿದ ಕಡುತಿಣ್ಣಮಾತಿಗೆ ನಸುನಗುತ (ತ್ರಿಪುಸಾಂ. ೧೨-೧೩೦). [ತಿಣ್ಣ + ಮಾತು₁]

ತಿಣ್ಣಮಿಡು (ಕ್ರಿ). ಬಲವಾಗಿ ಹೊಡೆ : ಅವನ ವರೂಥಮನೆ ತಿಣ್ಣಮಿಟ್ಟೊಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೮೯). [ತಿಣ್ಣಂ + ಇಡು₁]

ತಿಣ್ಣಮೊಲೆ (ನಾ). ೧. ದೊಡ್ಡ ಮೊಲೆ ; ಪೀನಕುಚ ; ಗುರುಕುಚ : ತಿಣ್ಣಮೊಲೆಗಳ್ಪೊದಳೆ ಬೆನ್ನ ಸೋರ್ಮುಡಿಯಲೆಯೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೮-೧೮). ೨. ಬಿಗಿಯಾದ ಮೊಲೆ ; ಬಿಗಿಯುಳ್ಳ ಕುಚ : ತಿಣ್ಣಮೊಲೆ ಬಿಣ್ಪುಡರೆ ಕಾಲ್ಮಂದಗತಿಗಲಸೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೧೮-೩೪). [ತಿಣ್ಣ + ಮೊಲೆ₁]

ತಿಣ್ಣವಡೆ (ಕ್ರಿ). ಅತಿಶಯವನ್ನು ಹೊಂದು ; ಆಧಿಕ್ಯವನ್ನು ಪಡೆ : ತಿಣ್ಣವಡೆದ ಪವಳದ ಪಸರಗಳಾಗ ಕಣ್ಣ ಕೊಕ್ಕರಿಸುತೊಪ್ಪಿದುವು (ಕಂನವಿ. ೬-೬೭) ; ಕಣ್ಣಿನೊಳಗೆ ಖಾನ ಕನಸಿನೊಳಗೆ ಖಾನ ಬಣ್ಣಿಸೆ ಮನದೊಳು ಖಾನ ತಿಣ್ಣವಡೆದ ಖಾನನ ಸುದ್ದಿ ಜಪವಾಗಿ ಬಣ್ಣಿಗೆಟ್ಟುದು ಲೋಕವೆಲ್ಲ (ಕಂನವಿ. ೧೧-೫೪). [ತಿಣ್ಣ + ಪಡೆ₁]

ತಿಣ್ಣವಲೆ (ನಾ). ಮೃಗಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯಲು ಬಳಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭಾರವಾದ ಬಲೆ: ತಿಣ್ಣವಲೆ ಜೋಡುವಲೆ ಹೊಸೆದಿಕ್ಕಣ್ಣವಲೆ ಪೊಟಿಗಳು ವಿಂಧ್ಯಕನ ಕೂಡೆ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೫-೧೮). [ತಿಣ್ಣ + ಬಲೆ₁]

ತಿಣ್ಣವೆಳಗು (ನಾ). ದಟ್ಟವಾದ ಬೆಳಕು ; ಹೆಚ್ಚಾದ ಬೆಳಕು : ಬಂದುಗೆಯ ಬಣ್ಣದ ತಿಣ್ಣವೆಳಗುಂ ಕಣ್ಣ ಬೆಳಗುಂ ತವ್ಕೊಳಿರ್ಮಡಿಸೆ (ಗಿರಿಕ. ೭-೧೧ ವ). [ತಿಣ್ಣ + ಬೆಳಗು₂]

ತಿಣ್ಣಸಂಕಲೆ (ನಾ). ೧. ಭಾರವಾದ ಸಂಕೋಲೆ ; ಹೊರೆಯಾದ ಬೇಡಿ. ೨. (ಆಲಂ) ಅತಿ ನಿರ್ಬಂಧ ; ಕಟ್ಟೊತ್ತಾಯ : ಕಣ್ಮಲೆವರೆ ಕಷ್ಟ ದೊಳ್ಪೊಡರ್ದು ಶಿಷ್ಯತೆಯಿಂ ಕಲೆಗಲ್ವ ತಿಣ್ಣಸಂಕಲೆಗೆ ಬೆಮರ್ತು ಸುಯ್ವರದೆ ! (ಸಂಸಪ. ೫-೭). [ತಿಣ್ಣ + ಸಂಕಲೆ]

ತಿಣ್ಣೆ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ತೆಂಕನೋಡಿ ಕಿಟರ ತಿಂಣೆ ವೆಣ್ಣೆಗಗಾಲನಿ ಎರಟ್ಟೆಸಿಳ್ಟಾರಿ ಭೂಮಿನ್ದ ಪೇರೊಟಿಪ್ಪಿಯ ತುಟ್ಟಲೆ ಎರಪಡಿಯೆ (ಎಕ. III, ನಂಜನ. ೧೨೨-೧೮ : ಕೃತಾ). [?]

ತಿಣ್ಣಿತು (ಗು). ೧. ಭಾರವಾದ. ೨. ದೊಡ್ಡದಾದ. (ನಾ). ೩. ದೊಡ್ಡದು: ತಿಣ್ಣಿತಾದುವು ಮೊಲೆ ಮುಡಿ ಪೊಱವಾರ್ಗಳು ನುಣ್ಣಿತಾದುವು ಕದಪುಗಳು (ನಾಗಕು. ೫-೩೬). [<ತಿಣ್ಣ]

ತಿಣ್ಣಿಸು, ತಿಣ್ಣೈಸು (ಕ್ರಿ). ೧. ಹೆಚ್ಚಾಗು ; ಉಲ್ಬಣಿಸು : ಸಣ್ಣವನು ಸಲೆ ಮಕ್ಕಳಾಟದಿ ಮಣ್ಣನೊಯ್ಯೆ ರಸಾತಲಕೆ ಕಡು ತಿಣ್ಣಿಸಲ್ಕಮರರಿಗೆ ಭಯು (ಪ್ರಹ್ಲಾಚ. ೧೫-೬೫). ೨. ತುಂಬು ; ವ್ಯಾಪಿಸು : ನಯನದಿ ತಿಣ್ಣಿಸಿದವಶ್ರುಗಳು (ಜರಾಮೂ. ೬೭-೩೮) ; ಕಣ್ಣು ಮನ ಕೊಂಬನಿತು ಆವನಿಯ ತಿಣ್ಣಿಸಿಹ ಬಲ (ಜರಾಮೂ. ೨೨೦-೬). **ತಿಣ್ಣೈಸು** : ೩. ದಪ್ಪವಾಗು ; ದೊಡ್ಡದಾಗು : ಗುಣವತಿಯ ತೆಳ್ವಟ್ಟ [ತೆಳ್ವೊಟ್ಟೆ] ನವಮಾಸಂಬರಂ ತಿಣ್ಣೈಸಿರಲ್ (ಮದೀಪು. ೩-೮). [ತಿಣ್ಣ + – ಇಸು₃]

ತಿಣ್ಣೈಸು 'ತಿಣ್ಣಿಸು' ನೋ.

ತಿಣ್ಪು, ತಿಂಪು (ನಾ). ೧. ಭಾರ ; ಹೊರೆ : ಬಲ್ಮೊಲೆಯ ತಿಣ್ಪಂಗೆ ನಡು ಬಳ್ಕೆ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೯-೧೦). ೨. ದೊಡ್ಡದಾಗಿರುವಿಕೆ ; ದೊಡ್ಡದು : ಕಡೆದು ಮಾಡಿದುವೆನಿಪ ಪೊಱಪಾಱ ತಿಣ್ಪಿನಿಂ (ಅಜಿಪು. ೪-೭) : ಬಟ್ಟೆ ಎರ್ದೆವೊಲೆಯೇಂ ತಿಣ್ಪೊ ಕಾಯ್ಪುವನ ಬಿಸುಪಿಗೇಂ ಬಿರ್ದಾಗಿ ತಂದಿತ್ತ ಕಟ್ಟಳೆಯು ಮೊಗೆಯೇ? (ಕಾಲೂರ. ೧೨೭-೨೭೦). ೩. ಹೆಚ್ಚಳ; ಅತಿಶಯ; ಹಿರಿಮೆ ; ಮಹತ್ವ: ದಿಟ್ಟತೆವಳ್ಳನ್ನೆಗಂ ನುಣ್ಪಂ ತಿಣ್ಪುಮನೊಳಕೊಂಡು . . . ಮಾಡಿದ ವಾಹಳಿಗಳ್ ಮನೋಹರಂ (ಶಾಂತಿಪು ೯-೧೪೩ ವ) : ಸಿಂಪಣಿಯ ತಣ್ಪಿನಿಂ ಪೂವಲಿಯ ತಿಣ್ಪಿನಿಂ ಮನಂಗೊಳಿಸುವ ಭವನಾಂಗಣ ದೊಳ್ (ಕಾದಂಸಂ. ೪೬೩); ಮೃಗರಾಜನ ಶಕ್ತಿತ್ರಯದ ಗುಣ್ಪುಮಂ ಬಾಹು ಬಲದ ತಿಣ್ಪುಮನಱದಂ ಬಗೆಯೊಳ್ (ಪಂಚತಂ. ೯೬-೯) ; ಪರಪೆ ಕೇಕಿಗಳ ತಾಂಡವಮಂ ನುಣ್ಪರದ ತಿಣ್ಪು ಘನಘೋಷಗಭೀರಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೭೪). ೪. ದೃಢತೆ ; ಸ್ಥೈರ್ಯ : ಕುಲಗಿರಿಗಳ ಬಿಣ್ಪುಮಂ ಧರಾತಳದ ತಿಣ್ಪುಮಂ . . . ಅವರವರ ದೆಸೆಗಳಿಂ ತೆಗೆದೊಂದು ಮಾಡಿ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೩೯ ವ) : ಎಳೆಯೊಳು ಸಾದೃಶ್ಯಮುಪ್ಪಂದೆಱಗವಿಭುಗೆ ಬಿಣ್ಪಂಗೆ ಗುಣ್ಪಂಗೆ ತಿಣ್ಪಂಗೆಳೆ ಪಾರಾವಾರಮಿಂದಪ್ರಾಚಳಂ (ಎಇ. XVI, ೬೦-೧೪ ; 1081) ; ಕನಕಾದ್ರೀಂದ್ರುಕ್ಕಮಂಭೋನಿಧಿಗಮುಮನಿಗಂ ಪೆಂಪಿನೊಳ್ಗ್ಗಣ್ಪಿನೊಳ್ತಿಣ್ಪಿನೊಳಿಂತುಂ ತಾನೆ ಪೋ ಪಾಸಟಿ (ಎಕ. VIII, ತೀರ್ಥಹ. ೧೯೨-೭ ; 1103). **ತಿಂಪು**: ೩. 'ತಿಂಪುಗೆಡು' ಪರಾ.

[<ತಿಣ್ಣ + – ಪು₂]

ತಿತಯ (ನಾ). ಮೂರರ ಸಮುದಾಯ ; ಮೂರು : ತದ್ಧಿತೇ– ತಿತಯಂ, ತ್ರಿತಯಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೩೭೬ ಪ್ರಯೋ). [<ಸಂ. ತ್ರಿತಯ]

ತಿತವು (ನಾ). ಒಂದರಿ ; ಜರಡಿ ; ಸಾರಣಿಗೆ. [<ಸಂ. ತಿತಉ]

ತಿತಿ₁ (ನಾ). ಸ್ಥಿತಿ : ಉತ್ಪತ್ತಿ ತಿತಿ ಲಯರಹಿತನೆನಿಪ . . . ಶ್ರೀ ಗುರುವೆ (ಬಸವು. ೭-೧೩); ಸ್ಥಾನ–ತಾಣ ; ಸ್ಥಿತಿ–ತಿತಿ (ಶಬ್ದಾನು. ೧೪೯ ಪ್ರಯೋ).

[<ಸಂ. ಸ್ಥಿತಿ]

ತಿತಿ₂ (ನಾ). = ತಿಥಿ : "ತಿತಿ – ೧. ಸ್ಥಿತಿ, ೨. ತಿಥಿ" (ತದ್ಭಕೋ. ೧೭)

[<ಸಂ. ತಿಥಿ]

ತಿತಿಕ್ಷಾನ್ವಿತ (ಗು). ೧. ಸಹನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ; ಸೈರಣೆಯುಳ್ಳ. (ನಾ). ೨. ತಾಳ್ಮೆಯುಳ್ಳವನು; ಸಹನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದವನು: ಮುನಿದೊಡನೆ ಕೆಳರ್ದು ನುಡಿದನುಜನಂ . . . ತಿತಿಕ್ಷಾನ್ವಿತನನಾಕುಳಂ ನುಡಿಗುಮೆಸೆಯೆ ದಶನದ್ಯುತಿಗಳ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೩-೯೦) : ಗುಣಿ ತಿತಿಕ್ಷಾನ್ವಿತ ನಿರ್ಮಲಚರಿತ ನೆರಡನಱೆಯಂ . . . ಎನಿಪನಪ್ಪುದು ಕೆಳೆಯಂ (ಪಂಚತಂ. ೨೯೬-೨).

[ಸಂ. (ತಿತಿಕ್ಷಾ + ಅನ್ವಿತ)]

ತಿತಿಕ್ಷು (ನಾ). ಸಹನೆಯುಳ್ಳವನು ; ತಾಳ್ಮೆಯುಳ್ಳವನು : ತಿತಿಕ್ಷು ಎಂದರೆ ಸಹನಶೀಲನಾಗಬೇಕು (ಭಾತತ್ತ್ವ. ೫೦೬). [ಸಂ.]

ತಿತಿಕ್ಷೆ₁ (ನಾ). ತಾಳ್ಮೆ; ಸೈರಣೆ; ಸಹನೆ : "ಕ್ಷಾಂತಿ ತಿತಿಕ್ಷೆ ಸಹಿಷ್ಣುತೆಯು" (ವಸ್ತುಕೋ. ೦೧೨-೮) ; ಪ್ರಾರಬ್ಧಸಿದ್ಧಮಾದ ತಾಪತ್ರಯ ಶೀತೋಷ್ಣಾದಿ ದುಃಖಂಗಳಂ ಸೈರಿಪುದೆ ತಿತಿಕ್ಷೆಯಕ್ಕುಂ (ವಿವೇಕ. ೦೫) ; ಶಾಂತಿಯಿಂ ಸುಖ ದುಃಖವುಭಯವನಿಂತು ಸೈರಿಸುವುದೆ ತಿತಿಕ್ಷೆಯು (ಗಗತಾ. ೩-೨೫) ; ನನಗಿರಲಿ ಆ ಶಿಕ್ಷೆ ! ಶಿಕ್ಷೆಯೆಂದರಿಯದಿರ್ ಶಿಕ್ಷೆಯಲ್ತು, ತಿತಿಕ್ಷೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೭೭೮-೨೮೪). [ಸಂ. ತಿತಿಕ್ಷಾ]

ತಿತಿಕ್ಷೆ₂ (ನಾ). ಕುದುರೆಸವಾರಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆ (?) : ದಾರೆ ಗತಿ ಲಯ ಪೊಯ್ದು ಕಾಯೆಕ್ಷಂ ತಿತಿಕ್ಷೆ ಪಿತನೆರಿತುರ(ಗ?) ಸಮಾನಂ . . . ಎಂಬ ಭೇದಂಗಳಿಂದಶ್ವಮನೇಱಲು ರೇಚಿಗನೃಪತಿ ತಾನೆ ಬಲ್ಲಂ (ಮದತಿ. ೧-೨೧). [?]

ತಿತಿಯು (ಗು). ಮೂರನೆಯ: ತಿತಿಯಂ, ತೃತೀಯಂ; ಚೌತಂ, ಚತುರ್ಥಮಿತಿ (ಶಬ್ದಾನು. ೩೭೭ ವ್ಯಾಖ್ಯಾ). [<ಸಂ. ತೃತೀಯ]

ತಿತ್ತರಬಿತ್ತರಿ (ನಾ). "ಗಜಿಬಿಜಿ" (ಜಾನಕೋ. ೬೭). [?]

ತಿತ್ತಿ 'ತಿದಿ' ನೋ.

ತಿತ್ತಿರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಕ್ಕಿ; ತಿತ್ತಿರಿಹಕ್ಕಿ; ಕವುಜಗ: ಅವನ ಪಂಡಿತಭಾವವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಗೋವು . . . ಜಿಂಕೆ, ತಿತ್ತಿರ, ದೇವತೆ, ನಾಗರಾಜ, ತಪಸ್ವಿ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಬಾಲಕರು ಎಂಬ ಹದಿನಾಲ್ಕು ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಅವನ ಬಳಿ ತಂದರು (ಬುದ್ಧ ಪ. ೪೦). [ಸಂ.]

ತಿತ್ತಿರವಕ್ಕಿ (ನಾ). = ತಿತ್ತಿರ: "ತಿತ್ತಿರಃ–ತಿತ್ತಿರವಕ್ಕಿ" (ನಾಚಿರಾ. ೧೧೫).
[ತಿತ್ತಿರ + ಪಕ್ಕಿ$_1$]

ತಿತ್ತಿರಿ, ತುತರೂರಿ, ತುತ್ತಾರಿ, ತುತ್ತುರಿ, ತುತ್ತೂರಿ (ನಾ). ೧. ಉದ್ದವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಊದುವ ವಾದ್ಯ; ತೂರ್ಯ: ಬಿರುದಿನ ಕಹಳೆ ತಿತ್ತಿರಿಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಿ (ಇಹರ. ದೇ. ೩೭-೨೨); ಎಡವಿಡದೆ ಚೀಱಿದವು ಕೋಟಿ ಹೆಗ್ಗಾಳೆಗಳು ಚಿನ್ನತಿತ್ತಿರಿ ಬೊಂಬುಳಿ (ಹಚಕಾ. ೩-೧೯); ಕಹಳೆಯ ಗೌಱುಗಳ ತಿತ್ತಿರಿಯ ಚಿನ್ನದ ಚೀಱುಗಳ ನಿಡುಗೊಂಬುಗಳ ಚೆಂಬಕನ ನಿರ್ಘೋಷ ಡೋಱುಗಳೆದುವು (ಕುವ್ಯಾ. ಕ. ೨೦-೭); ಹತ್ತು ದಮುಗ ಹತ್ತು ಡೋಳು ಕಹಳೆ ಹತ್ತು ಹತ್ತು ತಿತ್ತಿರಿಯೊಂದು ಭೇರಿ (ಕುರಾಸಾಂ. ೪೧-೬೬); ಬೊಂಬುಳಿ ಪಟಹ ಮೃದಂಗ ತಿತ್ತಿರಿ ಕಾಳೆ ಬೆಂಬಳಿಯೊಳು ಗಳಬಳಿಸೆ (ಭರತ. ೪೦-೩೦). **ತುತರೂರಿ:** ೧. ಕಹಳಾ ಭೇರಿ ನಗಾರಿ ತಮ್ಮಟೆ ತುತರೂರೀ ಮೌರಿ ನೌಪೂರಿಗಳ್ (ಬೀಳವಂ. ೨-೨೭೧); ಕವಿತೆ ಜೀವನ ಸಮರಯೋಧರ ತುತರೂರಿ (೧೪ವಿಂ. ೨೧-೯); ತುತರೂರಿಯೂದಿದರೆ ತುಬಟ ಬಂದೀತೆ? (ಗಾದೆ); ತುತರೂರಿಗೆ ಮುತ್ತು ಕೊಟ್ಟ ಹಾಗೆ (ಗಾದೆ). **ತುತ್ತಾರಿ:** ೧. ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು . . . ಹೆಗ್ಗಾಳೆ ತುತ್ತಾರಿ ಮೊದಲಾದ ವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಲಿರುವವರೂ (ಕೃವಾಸ. ೮೦). **ತುತ್ತುರಿ:** ೧. ಅರೆಚ್ಚರಕೀ ತುತ್ತುರಿ ಬಾನೊಳು ಮೊಳಗುತಿದೆ (ಗಣೇಶ. ೨೪-೩); ವಿಪ್ಲವಮೂರ್ತಿಯ ಕಣ್ಣೊಳಸಂಚನು ತುತ್ತುರಿಯೂದುತ ನೀ ಬಾರ! (ಪಾಂಚಜ. ೨೪-೨೩). ೨. ಗಲಾಟೆ; ಗದ್ದಲ: ತುತ್ತುರಿ ಜಂಗುಳಿ ದೈವಗಳನೆಲ್ಲವ ಹಿಂಡುಮಾಡಿ ಕಾವ(ಮ?) ನಮ್ಮ ಶಂಭು ತೆಲುಗೇಶ್ವರನ ಮನೆಯ ಗೋವಾಳನೀತ (ಸರ್ವವ. ೮೭-೪೮೪). **ತುತ್ತೂರಿ:** ೧. ತಂಬಟೆ ಹಱೆ ಚಂಬಕ ಮವುರಿ ತುತ್ತೂರಿ ಮುಂಬರಿದೆಸೆವ ನಾನಾವಾದ್ಯಗಳಾಡಂಬರ (ಕಂಸವಿ. ೩-೩೪); ತಂಬೂರಿ ತುತ್ತೂರಿಗಳ್ (ವರ್ಷವ. ೩-೩೦); ದಾಸಯ್ಯನು ಒಂದು ತುತ್ತೂರಿ ಊದಿ ಬವನಾಸಿ ತುಂಬ ಭತ್ತ ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದನು (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೬೪).
[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತುತ್ತಾರಿ, ತುತ್ತಿರಿ; ಮಲ. ತುತ್ತಾರಿ;
ತುಳು. ತಿತ್ತಿರಿ, ತುತ್ತಾರಿ, ತುತ್ತೂರಿ; ತೆಲು. ತುತಾರ./
ಮರಾ. ತುತಾರೀ. / ಸಂ. ತೂರೀ, ತೂರ]

ತಿತ್ತಿರಿ$_2$ (ನಾ). = ತಿತ್ತಿರ: "ಕ್ರಕರ ಕಪಿಂಜಳ ತಿತ್ತಿರಿ ಚಕೋರ ಹಾರೀತ ಕುರವ . . . ಶಾರಿಕಾದಿಗಳ್ ವಿಹಗಜಾತಿಯಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೪೩-೨೦); ಕ್ರೌಂಚ ಶಿಖಿ ತಿತ್ತಿರಿ ಕಪೋತಾದಿ ಪಕ್ಷಿಗಳನು ಕೊಲುತೆ ಬಹ ಬೇಡರ್ಗೆ ಸಿಕ್ಕದೋಡಿದುದೊಂದೆರಳೆ (ಜೈಮಿಭಾ. ೨೪-೫೨); ಕಂಕಂ ತೊಂಡಿಗಂ ಸೋರೆ ತಿತ್ತಿರಿ ಕೋಕಂ ಪಿಕಳಂ ಬಕಂ ಶಿಖಿ ಶುಕಂ . . . ಚಿಲುಕೂಲಿ ರತ್ನಖಗ ವಿರ್ಕರ್ಂ ತೆದ್ವನಾಗೌಘದೊಳ್ (ರಾಜಶೇ. ೫-೫೯); ಗೌಱು ತಿತ್ತಿರಿ ಘೂಕಂ ಶಿಖಿ (ಯಾದವ. ೪-೫೩). [ಸಂ.]

ತಿತ್ತಿರಿ$_3$ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರ: ಗಿರಿಕರ್ಣಿಕಾ ತಿತ್ತಿರಿಯೆಂಬ ವೃಕ್ಷಗಳು ಫಲವಾಗದೆಯಿರುವ ಮರಗಳು (ಸೌಗಂಧಿ. ೪೨೭-೧೦).
[?]

ತಿತ್ತಿರಿಗಾಳೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಹಳೆ: ಕರ್ಣಮಂ ತೆಱೆದು ತಿತ್ತಿರಿಗಾಳೆಯನಾಲಿಸುತ್ತೆ ಪಿಂಡೊಡೆಯದೆ ಕೂಡಿ ಬರ್ಪ ಪಲವಾಕಳನೀಕ್ಷಿಸಿದಂ ನರಾಧಿಪಂ (ಲೀಲಾವ ೫-೧೦೩); ಬೊಂಬುಳಿಯಟ್ಟುಂಗಾಳೆಯ ತಿತ್ತಿರಿಗಾಳೆಗಳ ಕೋಳಾಹಳಮೆತ್ತಂ ತೀವುತ್ತಿರೆ (ಕುಮುರಾ. ೮-೩೭); ಲೋಲಕರ್ಣವನೆತ್ತಿ ತಿತ್ತಿರಿಗಾಳೆಗಳ ನಿಂದಾಲಿಸುತ . . . ಕಱುಗೂಡಿ ಗೋವನಗಾಳಿಗೈತಹ ಗೋವುಗಳ ಸುಕುಮಾರನೀಕ್ಷಿಸಿದ (ಜೀವಂಚ. ೬-೨೬).
[ತಿತ್ತಿರಿ$_1$ + ಕಾಳೆ (<ಕಹಳೆ)]

ತಿತ್ತಿರಿವಕ್ಕಿ (ನಾ). = ತಿತ್ತಿರ: "ತಿತ್ತಿರಃ – ತಿತ್ತಿರಿವಕ್ಕಿ" (ನಾಚಿರಾ. ೧೧೫).
[ತಿತ್ತಿರಿ$_2$ + ಪಕ್ಕಿ$_1$]

ತಿಥಿ (ನಾ). ೧. ಚಾಂದ್ರಮಾನದ ಒಂದು ದಿವಸ: "ಪಾಡಿವಮಾದಿಯೆನೆ ತಿಥಿ ಪಕ್ಷಸ್ಥಿತಿಯೊಳ್ ಪದಿನಯ್ದುಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೦೬-೭); "ನಾಡಿಯಾಱುವತ್ತಕ್ಕೆ ಒಂದು ತಿಥಿಯಕ್ಕು" (ಮಂಗರಾ. ೨೦-೯); ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ತಿಥಿಯಿಂದ ವೆಗ್ಗಳ . . . ನಿಮ್ಮ ಮಾಣದೆ ನೆನೆವಂಗೆ (ಬಸವ. ೬೦೦); ಅಖಂಡಜ್ಞಾನ ಸತ್ಕ್ರಿಯಾಚಾರಮಯವಾದ ಶರಣಂಗೆ ವಾರ ತಿಥಿ ಲಗ್ನ ವಿಘ್ನಂಗಳಿಲ್ಲ (ಅಖಂಡೇ.೩೦೨-೧೦೨); ಮಾಸಕೆ ಪಕ್ಷವೆರಡು ತಿಥಿ ಮೂವತ್ತುಂ (ಭಾಸ್ಕರ. ೫೨-೨). ೨. ಪಿತೃಗಳು ಗತಿಸಿದ ದಿನ ಮತ್ತು ಆ ದಿನದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿವರುಷವೂ ಆಚರಿಸುವ ಶ್ರಾದ್ಧ; ಪಿತೃಕಾರ್ಯ; ತದ್ದಿನ: ತಿಥಿ ಮೇಲೆ ತಿಥಿ ಬರಲೊ ಗೋವಿಂದ (ಗಾದೆ).

ತಿಥಿಮಾಡು=೧. ಶ್ರಾದ್ಧಮಾಡು. ೨. ಕಷ್ಟಕೊಡು; ಹಿಂಸೆಪಡಿಸು: ಇವತ್ತು ನಿನ್ನ ತಿಥಿಮಾಡಿಬಿಡುತ್ತೇನೆ (ರೂಢಿ). [ಸಂ.]

ತಿದಂಡಿ (ನಾ). (ವಾಗ್ದಂಡ, ಮನೋದಂಡ ಮತ್ತು ಕಾಯದಂಡ ಸೂಚಕವಾದ) ತ್ರಿದಂಡವನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ ಸಂನ್ಯಾಸಿ;-ಯತಿ: ತಿದಂಡಿ, ತ್ರಿದಂಡಿ; ತಿಗುಂಡಂ, ತ್ರಿಕುಂಡಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೩೭೬ ಪ್ರಯೋ.).
[<ಸಂ. ತ್ರಿದಂಡಿನ್]

ತಿದಿ, ತಿತ್ತಿ (ನಾ). ೧. ಬೆಂಕಿಗೆ ಅಥವಾ ಊದುವ ವಾದ್ಯಗಳಿಗೆ ಗಾಳಿಯನ್ನೂದುವ ಚರ್ಮದ ಸಲಕರಣೆ: "ದೃತಿ ಎಂಬುದು ತಿದಿ" (ಹಲಾಯು. ೧೨೬-೭೯); ಉಸಿರೊತ್ತಿಂ ತಿದಿಯಂತಿರೊತ್ತಿದ ಬಸಿಱ್ ಪೋತಂದ ಕಣ್ ಬಿಟ್ಟ ಬಾಯ್ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೫೦); ತನ್ಮುಖಯುಗದಿಂದರುಣಜಳಮುಣ್ಕೆ ತಿದಿಗಳನಿರದೊತ್ತುವ ಕಮ್ಮಱಂಬೊಲಿರ್ದಂ ಭೀಮಂ (ನೇಮಿಪು. ೧೨-೧೫೪); ವಿಶ್ವಾಸಭಂಗಂ ತಿದಿಗಳೊಳ್ ನಿಂದಿಸುವುದು ಯುದ್ಧದೊಳ್ . . . ಅರ್ಥವಾದಂ ಸ್ತೋತ್ರದೊಳಲ್ಲದೆ ತನ್ನೊಳಿಲ್ಲೆನಿಸಿರ್ಪುದು (ದಶಕು. ೧-೨೨ ವ); ಆಕೆಯು ತಿದಿ ಉಬ್ಬಿದಂತೆ ಉಬ್ಬಿರುತ್ತಾಳೆ (ಮೋಹಿನೀ. ೨೯). ೨. ಚರ್ಮ; ತೊಗಲು: ತಿದಿಯುಗಿದು ಕೊಟ್ಟೆನೊಡವುಟ್ಟಿದ ಕಪಚಮನಮರಪತಿಗೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧೨-೧೦೧); ಕಳ್ಳರ ಕೊಲ್ಲು ತಿವಿ ತಿದಿಯನುಗಿಯೆಂಬ ಕಳಕಳರವದ ಘಲ್ಲಣೆಯ ಭಟರ ತಿಂತಿಣಿಯೊಳು (ಹಚಕಾ. ೧೩-೫); ಅಡಿಯಿಂದಂ ತಿದಿಯುಗಿಯುತ್ತಿರೆಯುಂ ನಡೆಯಿಱಿದರ್ದೆಯಂ ಬಗಿಯುತ್ತಿರೆಯುಂ (ಬಂಹರಿ. ೧೧-೯ ರಗಳೆ); ಅಹಿತರ ತಿದಿಯ ಸುಲಿವೆವು ಬೆಸಸು ನೇಮವನು (ಕುವ್ಯಾಉ. ೨-೪೩); ಎಲವೊ ಕವಿ ಕವಿ ಕೊಲ್ಲು ತಿದಿಯನು ಸುಲಿಯೊ (ನಿಭಾಗ. ೭-೪-೩೬). ೩. ನೀರು, ಎಣ್ಣೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತುಂಬುವ ಚರ್ಮದ ಚೀಲ; ಪಕಾಲಿ: ಡವಿಗೆಯಯೆರಡೂ ತಿದಿಗಳನ್ನು ಇಬ್ಬಿಬ್ಬರು ಬೋಯಿಗಳು ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಗಳಂತೆ ಹೊರುವರು (ಕಥಾಗ. ೫೭). **ತಿತ್ತಿ:** ೧. ತಿತ್ತಿಗಳ್ ಮೊರೆಯುತ್ತೇನು ಸಿರಿಕ್ಕವೇ? (ಸೋಮೇಶ. ೧೮); ತುತ್ತು ತುತ್ತಿಗೆ ಹೊಟ್ಟೆ ತಿತ್ತಿಯಂತಾಗುವದು ತುತ್ತ ಅರಗಳಿಗೆ ತಡೆದಿಹರೆ ಹೆಡೆಹಾವು ಹುತ್ತಬಿಟ್ಟಂತೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೨೦೦೪). ೨. ತಿತ್ತಿಯ ಹಿಡಿದ ಮಾದಿಗನಿಗೆ ಹೊತ್ತಿಹ ಮೂಗಿನ ನಾತ ನಿಶ್ಚಯ ಉಂಟೇ ಇತ್ತಣವರಿಗಲ್ಲದೆ (ಮೋಳಿಮಾ. ೪೭-೧೯೩). ೩. ತಿತ್ತಿ ಸಿದ್ಧಿಗೆ

ತೊಗಲ್ವೇರಿನೊಳಗೆ ಬಂದತ್ತು ಗಂಗಾಸಾಗರವು (ಕುರಾಸಾಂ. ೧೯-೧೧); ನೀರಿನ ತಿತ್ತಿಯನ್ನು ತಂದಳು (ದಾಲತ್. ೫೫೭). ೪. ಚೀಲ; ಮೂಡೆ: ದಿವಿಜರಂ ಮೇಲಕಡರದಂತಿಱಿದಿಱಿದು ನೂಂಕುವರ್ ಹಾಯ್ಕುವರುವುರಿವ ಮದ್ದಿನ ತಿತ್ತಿಯಂ (ಜಬಪು. ೪೨-೪೩). ೫. ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯ: ರಾಗಗಳ ವೇದ್ಯಗಾಣಿಸಿದರು ತಿತ್ತಿ ದಂಡಿಗೆ ಶ್ರುತಿ ಹೃದ್ಯವಾಗಿರೆ ಹೊಸತೆನಿಸಿ (ಭರಜ. ೧೨-೪೧). [<ಸಂ. ದೃತಿ]

ತಿದಿಯುಗಿ (ಕ್ರಿ). ತೊಗಲನ್ನು ಉಚ್ಚು; ಚರ್ಮವನ್ನು ಸುಲಿ: ಅಂತು ತನ್ನ ಸಹಜ ಕವಚಮಂ ನೆತ್ತರ್ ಪನಪನ ಪರಿಯೆ ತಿದಿಯುಗಿವಂತುಗಿದು ಕೊಟ್ಟೊಡೆ (ಪಂಪಭಾ. ೧-೧೦೨ ವ); ಆಪಾದಮಸ್ತಕಂಬರಂ ವ್ಯತ್ತಿಸಿ ಪತ್ತಿ ತಿದಿಯುಗಿಯು[ಪಾಠಾಂ. ಗುರೊ]ತ್ತೆ ಕೇಸುರಿಯ ಬಣ್ಣವಾಗೆ ಕರವೆ ಕರಗಿಸಿದ ಕಾಳಾಯಸರಸಮನೊಟ್ಟಯಿಸಿ (ಅಜಿಪು. ೧೧-೧೦ ವ); ಕತ್ತರಿಯಿಂದರಿವ ಕಾವಲೆಯೊಳಿಕ್ಕಿ ಕರಿವ ತಿದಿಯುಗಿವ . . . ತತ್ತಱದಱವ ಪಲತೆಱದ ದಂಡನೆಗಳುಂ (ವರ್ಧಪು. ೧೧-೪೭ ವ); ತಿದಿಯುಗಿದು ಕೆದಱ ಕೊಳಗುಂದಿನೆಣ್ಣೆಯೊಳರ್ದಿ ತೆಗೆದು (ಶಾಸ್ತಟೀ. ೩-೩೭). [ತಿದಿ + ಉಗಿ$_1$]

ತಿದಿಯುಸಿರ್ (ನಾ). ಚರ್ಮದ ಚೀಲದಿಂದ ಹೊರಹೊಮ್ಮುವ ಗಾಳಿ: ಮೆಯ್ವಿದಿ ನೀಳ್ದ ಸುಯ್ವಿದಿಯುಸಿರ್ವಿರಹಜ್ವರದೇಟ್ಗೆ ಕಿಚ್ಚು (ಶೃಂಗಾರ. ೪-೫೪); ಉದಯಿಸೆ ಕೋಪವಹ್ನಿಯುರಿಗಣ್ಗಳಗುರ್ವಿಸಿ ನಾಸಿಕಾಗ್ರದಿಂ ತಿದಿಯುಸಿರಂತೆ ತೀಕ್ಷ್ಣಮುಸಿರುಣ್ಮೆ (ಮಹಾನೇ. ೩-೧೪೦).

[ತಿದಿ + ಉಸಿರ್$_2$]

ತಿದಿಯೂದು (ಕ್ರಿ). ೧. ತಿದಿಯನ್ನು ಒತ್ತಿ ಗಾಳಿ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡು; ತಿದಿಯನ್ನು ಒತ್ತು. ೨. (ಆಲಂ) ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸು; ಪುಷ್ಟಿಕೊಡು: ಭಾವ ಕೃಷ್ಣರಾಯ ಈ ಯೋಚನೆಗೆ ಪುಟಕೊಟ್ಟ. ಅರ್ಧಾಂಗಿ ತಿದಿಯೂದಿದಳು (ಕುರುಕಾ. ೧೫೨). ೩. (ಆಲಂ) ಜೋರಾಗಿ ಅಳು; ಸದ್ದುಮಾಡುತ್ತಾ ಅಳು: ನಿನಗೇನಾಯಿತು ತಿದಿಯೂದಲಿಕ್ಕೆ (ರೂಢಿ).

[ತಿದಿ + ಊದು$_1$]

ತಿದಿಯೊತ್ತು (ಕ್ರಿ).=ತಿದಿಯೂದು ೧: ಆಸ್ಯದಿನುಗುವ ರಕ್ತಮುರಿಯೆನೆ ತಿದಿಯೊತ್ತುವ ಕಮ್ಮಱಂಬೊಲಿರ್ದಂ ಭೀಮಂ (ಭಾಷಾಭೂ. ೧೮೭ ಉದಾ); ಸೈನಿಕನೊಬ್ಬ . . . ಸಾಮೋವರ್ (ಬೆಂಕಿಗೂಡಿನ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿರುವ ರಷ್ಯಾದೇಶದ ಟೀಪಾತ್ರೆ) ನಳಿಕೆಯನ್ನೊಂದು ಕಾಲಿನಲ್ಲಿ ತಿದಿಯೊತ್ತುತ್ತ ನಿಂತಿದ್ದನು (ಪುನರು. ೫೧೧). [ತಿದಿ + ಒತ್ತು$_1$]

ತಿದ್ಗಡಿ (ನಾ). (ಮನಸ್ಸನ್ನು) ತಿರುಗಿಸುವಿಕೆ; ತಿದ್ದುವಿಕೆ. 'ತಿದ್ಗಡಿಗೈ' ಪರಾ. [P ಇದು 'ತಿದ್ದುಗಡೆ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವನ್ನು ಛಂದಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಬದಲಾಯಿಸಿದ ರೂಪವಿರಬಹುದು]

ತಿದ್ಗಡಿಗೈ (ಕ್ರಿ). (ಮನಸ್ಸನ್ನು) ತಿರುಗಿಸು; ತಿದ್ದು: ಮೆಲ್ಲನುಪಯುಕ್ತಿಯುಲಿ ಗುಣವತಿಗೆಲ್ಲ ತಿದ್ಗಡಿಗೈದು ಸುತ ಗಳದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗವ ಕಟ್ಟಿಸಿ ದರಿನ್ನಾಯ್ತು ಕಲ್ಯಾಣ (ಬಿಜ್ಜಪು. ೯೩-೯).

[ತಿದ್ಗಡಿ + ಗೈ (<ಕೆಯ್$_1$)]

ತಿದ್ದಾಣಿಕೆ (ನಾ). ತಿದ್ದುವಿಕೆ; ಸರಿಪಡಿಸುವಿಕೆ: ಆದರೆ ಆ ತಿದ್ದಾಣಿಕೆಯಿಂದ ಮೂಲಕೃತಿ ವಿಕಾರಗೊಳ್ಳಬಾರದು (ಸಾಹಿಪ್ರ. ೧೨). 'ಸಾಕಾಣಿಕೆ', 'ಹೊಂದಾಣಿಕೆ' ಪರಾ. P ಇದು ಬಹುಶಃ 'ತಿದ್ದುವಣಿಕೆ' ಆಗಿರಬಹುದು.

[ತಿದ್ದು$_1$ (<ತಿರ್ದು$_1$) + – ಅಣ + – ಇಕೆ]

ತಿದ್ದಿಕೆ (ನಾ). ಒಪ್ಪಗೊಳಿಸುವಿಕೆ; ಸರಿಪಡಿಸುವಿಕೆ; ತಿದ್ದುವಿಕೆ: (+).

[ತಿದ್ದು$_1$ (<ತಿರ್ದು$_1$) + – ಇಕೆ]

ತಿದ್ದಿಸು 'ತಿರ್ದಿಸು' ನೋ.

ತಿದ್ದು$_1$ 'ತಿರ್ದು$_1$' ನೋ.

ತಿದ್ದು$_2$ 'ತಿರ್ದು$_2$' ನೋ.

ತಿದ್ದುಗಡೆ (ನಾ). (ಮನಸ್ಸನ್ನು) ತಿದ್ದುವಿಕೆ. 'ತಿದ್ಗಡಿ' ಪರಾ.

[<ತಿದ್ದು$_1$]

ತಿದ್ದುಗಾರ (ನಾ). ಸರಿಪಡಿಸುವವನು; ಪರಿಷ್ಕರಿಸುವವನು; ತಿದ್ದುಪಡಿ ಮಾಡುವವನು: ಮೂಲಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ನಕಲನ್ನು ತಿದ್ದುವ ಕೆಲವರು ಸಂನ್ಯಾಸಿಗಳೂ ಇದ್ದರು; ಅವರನ್ನು ತಿದ್ದುಗಾರರೆಂದು (Correctors) ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು (ಕನ್ನಸಂ. ೨೧).

[ತಿದ್ದು$_2$ (<ತಿರ್ದು$_2$) + – ಕಾರ$_1$ (< – ಕಾಱ)]

ತಿದ್ದುಪಡಿ (ನಾ). ಸುಧಾರಣೆ; ತಿದ್ದುಪಾಟು; ಸರಿಪಡಿಸುವಿಕೆ: ನಿಮ್ಮ ತಿದ್ದುಪಡಿಯು ಮೂಲಕ್ಕೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾಗುವುದಲ್ಲ! (ನಡೆದಾ. I, ೫೭೫); ಹಲವು ಪ್ರತ್ಯಂತರಗಳು ಕಾಲಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಲಿಖಿತವಾಗುವಾಗ ತಿದ್ದುಪಡಿಗಳೂ ಹೊಸಪಾಠಗಳೂ ಸ್ವೀಕೃತವಾಗಿ ಮೊದಲು ಬರೆದಿದ್ದುವು ತ್ಯಾಜ್ಯವಾಗುತ್ತವೆ (ಕನ್ನಸಂ. ೭೫); ಭಾಷಾಂತರಕಾರ್ಯವು ಪೂರ್ತಿಯಾಗುವಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಭಾರತದ ಸಂವಿಧಾನವು ತಿದ್ದುಪಡಿಯಾಯಿತು (ಭಾಧಾನ. ೩೬೦೬). [ತಿದ್ದು$_2$ (<ತಿರ್ದು$_2$) + – ಪಡಿ$_3$]

ತಿದ್ದುಪಡೆ (ನಾ). ತಿದ್ದುಪಾಟು; ಸರಿಪಡಿಸುವಿಕೆ: ಬರೆದ ಮುಖವನ್ನೇ ಮತ್ತೆ ಬರೆಯಲಾಗಿತ್ತು. ಒಂದರಕ್ಕಿಂತ ಒಂದು ತಿದ್ದುಪಡೆಯಾಗಿದ್ದವು (ರಂಗರೋ. ೧೦೭); ಅವನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಾಶಮಾಡಬೇಕೆಂಬುದೇ ನನ್ನ ವಿಚಾರದ ತಿದ್ದುಪಡೆ (ಅಮಗಾಂ. ೧೩); ತಿದ್ದುಪಡೆಯು ಅವಶ್ಯವೆಂದು ರತ್ನಾಕರವರ್ಣಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿದೆ (ನವ್ಯಕಾ. ೧೦೫).

[ತಿದ್ದು$_2$ (<ತಿರ್ದು$_2$) + – ಪಡೆ$_5$]

ತಿದ್ದುಪಾಟು (ನಾ). ೧.=ತಿದ್ದುಪಡಿ: ಭಕ್ತರಿಗೆ ಧರ್ಮೋಪದೇಶ ಮಾಡುತ್ತ ವೀರಶೈವರ ಆಚಾರ, ವಿಚಾರ, ನಡೆನುಡಿಗಳನ್ನು ತಿದ್ದುಪಾಟು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರಿ (ಗುರುದ. ೧೯); ವಿಲಾಯಿತಿ ಮೊದಲಾದ ತಿದ್ದುಪಾಟುಳ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ತಾಮ್ರದ ತಗಡುಗಳನ್ನು ಮನೆಗಳ ಮೇಲೆಯೂ ಹೊಚ್ಚುತ್ತಾರೆ (ಮುಂಬಯಿ. ೪-೧೩೭); ಪ್ರಚಲಿತವಿದ್ದ ಲಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲಿ ಅಗತ್ಯವಿದ್ದ ತಿದ್ದುಪಾಟುಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದನು (ತತ್ವಪ್ರಾ. ೨೪೩). ೨. ಪಳಗಿಸುವಿಕೆ.

[ತಿದ್ದು$_2$ (<ತಿರ್ದು$_2$) + – ಪಾಟು$_2$]

ತಿದ್ದೋಲೆ (ನಾ). ಒಪ್ಪೋಲೆ; ಶುದ್ಧಿಪತ್ರ: ತಿದ್ದೋಲೆ; ಶುದ್ಧಿಪತ್ರ (Corrigendum. ಇಂಕನಿ.). [ತಿದ್ದು$_2$ (<ತಿರ್ದು$_2$) + ಓಲೆ]

ತಿನ್, ತಿನು, ತಿನ್ನು (ಕ್ರಿ). ತಿಂಬ (ವರ್ತಕೃ). ೧. (ಆಹಾರವನ್ನು) ಸೇವಿಸು; ಭುಂಜಿಸು; ಭಕ್ಷಿಸು; ಉಣ್ಣು: "ತಿನ್ – ಖಾದನೇ" (ಶಮಧಾ): ಗೃಹ ಕೋಕಿಲಂಗಳೊಂದೊಂದಂ ಒಂದೊಂದು ಕಾದಿ ತಿನೆ (ಜಾವುಂಪು. ೨೦-೧೨); ಪಕ್ಕಿಗಳಲ್ಲಿ ತಿಂದುೞಿದ ನೆಲ್ಗಳ ನುಚ್ಚುಗಳಂ ಫಲಂಗಳಂ ಪಕ್ಕದೊಳಿರ್ದ ಗೂಡುಗಳಿನಾಯ್ದೆನಗಿಕ್ಕುವನಟ್ಕಱಿಂದೆ (ಕಾದಂಪೂ. ೧೩೭); ತಿಂಬರನಲ್ಲದೆ ಕುಱಿ ಮಚ್ಚದು (ಅಜಿಪು. ೨-೭೪); ಆದಱಿನೆನಗಂ ಕೊಲ್ವುದುಂ ತಿಂಬುದುಂ ಧರ್ಮಮಲ್ಲದೆ ಪೆಱತು ಧರ್ಮಮಾವುದುಮಿಲ್ಲ (ಪಂಚತಂ. ೭೧-೧೩); ಪಟ್ಟಿರ್ದ ನಾಯ ನಡುವಂ ಮೆಟ್ಟಿ ಕನಲ್ದೊಡನೆ ಮೇಲೆ ಪಾಯ್ದದು ತಿನೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೫೭); ಹೊಲಸು ತಿಂಬುವನೇ ಹೊಲೆಯ (ಬಸವ. ೫೯೦); ತಿರುಳನು ತಿಂಬಾಸೆ ನಿನಗಿಹುದಾದರೆ ಚಿಪ್ಪನು ಒಡೆಯಲೆ ಬೇಕು (ಇಂಚಾಪ. ೨೦೭-೭೮). ೨. ಕೊಲ್ಲು; ನಾಶಮಾಡು: ನಿಮ್ಮ ಮೂವತ್ತಿರ್ವರುಮಂ ರಾಕ್ಷಸಂ ನುಂಗಿ ತಿಂಬುದಂ ಕನಸುಗಂಡು ಪೇೞ್ದುಂ (ವಡ್ಡಾರಾ. ೧೦೦-೧೦); ನಿಮ್ಮ ಕುಲಂಗಳಾಂತು ಮಾರ್ಮಲೆವನನಟ್ಟಿ ತಿಂಬುವೆ (ಪಂಪಭಾ.೧೦-೨೧); ತಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿ ತಮ್ಮನೆ ತಿಂದಿತ್ತು, ನಿಮ್ಮನೆತ್ತ ಬಲ್ಲರು (ಅವಚಂ. ೭೩-೩೨೪); ಡೊಂಬಿಗರ ಡಾವರಿಗರಿವದಿರ ತಿಂಬೆನೀಗಳೆ ತರುಣಿ ಕೇಳೆನುತಂಬುಜಾಕ್ಷಿಯ ಸಂತವಿಟ್ಟನು

(ಕುವ್ಯಾಸ. ೧೫-೩೫). ೩. ಕುಟುಂಕು; ಕಚ್ಚು; ಕಡಿ: ತೇಟಿಸ್ಸಿಂದ ಮಗುವಿನಂತೆ (ಧರ್ಮಾಮ್ಮ. ೧೪-೮೪); ಹಾವು ತಿಂದವರ ನುಡಿಸಬಹುದು . . . ಸಿರಿಗರ ಹೊಡೆದವರ ನುಡಿಸಲುಬಾರದು ನೋಡಯ್ಯಾ (ಬಸವ. ೧೩೨); ಸೊಸೆಗೆ ಪಲ್ಲ ತಿನುತೆ (ಲೀಲಾವ. ೫-೧೩೪); ಮರದ ಕೊಂಬೇಱಿ ಬಿದ್ದನೋ ಫಣಿ ತಿಂದುದೊ (ಹಡಕಾ. ೧೨-೧೫); ಅವನಂ ತಿಂಬುದುಮಾ ತಿಂದ ಫಣಿಯುದಾಗಳೆ ಸಾಯ್ದುಂ (ಖಮುಡ. ೧೬-೧೬೧). ೪. ದುರುಪಯೋಗ ಮಾಡು; ಅಪವ್ಯಯಮಾಡು; ಪೋಲುಮಾಡು: ಈ ವರ್ಗರ್ ಸೂಳೆಯರ್ಗೆ ಧನವೆಲ್ಲಮಂ ತಿಂದು ನಿರ್ಧನನಾಗಿ (ಪುಣ್ಯಾಸ್ರ. ೨-೨೦ ವ); ಬಿರುದ ಹೊಗಳಿಸಿಕೊಂಡು ದಾತಾರರ ಹಣವ ಸಲೆ ತಿಂದು ಹೆಚ್ಚಿದ ಹಿರಿಯ ಡೊಳ್ಳಿನ ರಾವುತರ ಕೆಡಹಿದನು (ಕುವ್ಯಾದ್ರೋ. ೧೦-೧೮). ೫. ಅನುಭವಿಸು: ದುಷ್ಟನೊರ್ವ್ವನದಱ ಫಲವಂ ತವೆ ತಿವ್ಬುವಂ (ಎಕ. VIII, ನಗರ. ೬೦-೧೩; 820); ಕೂರ್ಗಣೆಯಿಂದೆಚ್ಚು ಬಱಿಗಾಯಗಾಣಿಸಿದರು ತಿನ್ನೆನುತೆ (ಮೋಹತ. ೫-೧೨). ೬. ನವೆಯಾಗು; ತಿನಿಸುಂಟಾಗು: ನಸುಗುನ್ನಿ ಮುಟ್ಟಿದಂತಿರೆ ಬಸವಲ್ಲದೆ ತಿಂಬ ಮೆಯ್ಯ ತಿನಿಸಿಂಗಂ ಸೈರಿಸಲಾಱದೆ (ಧರ್ಮಾಮ್ಮ. ೧-೧೬೫); ಅಂಗೈ ತಿಂದುದೆನ್ನ ಕಂಗಳು ಕೆತ್ತುತಿಹುವಯ್ಯಾ ಬಂದಹರಯ್ಯಾ ಪುರಾತರೆನ್ನ ಮನೆಗೆ (ಬಸವ. ೩೬೧). **ತಿನು:** ೧. ಎಡಗೆಯ್ಯೊಳೆ ತೋಡಿ ಬೆಣ್ಣೆಯಂ ತಿನುತಿರೆ ಗೋಪಿ ಕಂಡು (ಜಗವಿ. ೩-೫೧); ಪೊಡವಿಗೆ ಪೊಱಮಟ್ಟು ಕಳಿವಣ್ಗಳ ತಿನ ತೊಡಗಿದರೇನ ಹೇಳುವೆನು (ಮೋಹತ. ೧೯-೫೪). **ತಿನ್ನು:** ೧. ಅವಱ ತತ್ತಿಗಳನಾ . . . ಪಾವು ಪಲಕಾಲಂ ತಿನ್ನುತ್ತಿರೆ (ಪಂಚತಂ. ೮೨-೫); ಒಂದಿಷ್ಟು ಅನ್ನ ತಿಂದು ಕಾಲೇಜಿನ ಕಡೆಗೆ ಹೊರಟೆ (ಅಲಹೂ. ೫೪); ಹನುಮಂತರಾಯ ಹಗ್ಗ ತಿನ್ನುವಾಗ ಪೂಜಾರಿ ಶಾವಿಗೆ ಬೇಡಿದ (ಗಾದೆ). ೫. ಕೂರ್ಗಣೆಯ ಗಾಯವ ತಿನ್ನು ಹೋಗೆಂದು ಹೊಡೆದನಂಬುಗಳ (ಮೋಹತ. ೩೮-೭). 'ನೋವುತಿನ್ನು', 'ಪೆಟ್ಟುತಿನ್ನು' ಪರಾ. ೭. (ಆಲಂ) ಲಂಚ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು: ಅವನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಂದೇ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿಕೊಡೋದು (ರೂಢಿ). 'ಹಣತಿನ್ನು' ಪರಾ.

ತಿಂದು ತೇಗು=೧. ಹೊಟ್ಟೆ ತುಂಬಿ ತೇಗು; ಸಂತೋಷಪಡು: ಅಕ್ಕನ ಮನೆಯೊಳು ನಲಿದೆವು ನಕ್ಕೆವು ನಾವುಂಡು ತಿಂದುತೇಗಿದೆವು (ಇಂಜಾಪ. ೧೩-೫೦). ೨. ನಾಶಮಾಡು; ಹಾಳುಮಾಡು: ತಿಂದು ತೇಗಿದತ್ತಗಿಯದೆ ನಿಂದ ಪೂಗಣೆಯನಂ ಪಣೆಗಣ್ಣುರಿ ಹಂಪೆಯಾಳ್ದನಾ (ಗಿರಿಕ. ೮-೪೭). **ತಿಂದು ಹಾಕು**=೧. ನಾಶಮಾಡು: ಶತ್ರುವನ್ನೂ ವ್ಯಾಧಿಯನ್ನೂ ಎಳೆಯ ತನದಲ್ಲೇ ನಿಗ್ರಹಿಸದೆ ಹೋದರೆ . . . ನಮ್ಮನ್ನೇ ತಿಂದುಹಾಕುತ್ತವೆ (ಚಿಕ್ಕದೇ. ೮೨). ೨. ಅಪಹರಿಸು; ಸ್ವಾಹಾಮಾಡು: ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಹಣವನ್ನು ತಿಂದುಹಾಕುವುದರಲ್ಲಿ ಅವನು ನಿಸ್ಸೀಮ (ರೂಢಿ). **ತಿಂದೋಡಿ**=ತಿಂದು ತಿರುಗುವವಳು; ಉಂಡಾಡಿ: ತಿಂದೋಡಿ ನಿನ ಗಂಡ ತಿಂದೇನು ಮಾಡೆಂದ ತಿಂದೇಳು ಮನಿಯ ತಿರುಗೆಂದಾ ಉಟಸೀರಿ ಉಂಗುಟಕ ಹಾಕಿ ಹರಿಯೆಂದ (ಗರತಿ. ೬೨). **ತಿಂಬುಂಬ ಸಮಯ**=ಮಾಂಸಾಹಾರವನ್ನು ತಿನ್ನುವ ಜಾತಿ: ತಿಂಬುಂಬ ಸಮಯವೆಮ್ಮದು (ಸಮ್ಯಕಾ. ೯-೧೬).
[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಿನ್; ಮಲ. ತಿನ್ನು; ತುಳು. ತಿನ್: ಕೊಡ. ತಿನ್ನ್; ತೆಲು. ತಿನು; ಕೊಲಾ. ನಾಯ್ಕಿ. ಪರ್ಜಿ ತಿನ್.]

ತಿನಸಿಗ 'ತಿನಿಸಂಗ' ನೋ.

ತಿನಸು 'ತಿನಿಸು₂' ನೋ.

ತಿನಸುಗೂಳಿ (ನಾ). ಮಿತಿಮೀರಿ ತಿನ್ನುವವಳು: ತಿನಸುಗೂಳಿಯ ಬಾಳು ಕನಸಿನಲಿ ಉಂಡಂತೆ ತೂನಸಿ ಮುದಿಎತ್ತ ಹರಿತಿಂದು ಹುಳಗಳನು ಜನಿಸಿ ಬಿಟ್ಟಂತೆ (ಸರ್ವಜ್ಞ. ೧೮೫೭).
[ತಿನಸು (< ತಿನಿಸು₂) + ಕೂಳ್ (< ಕೂಱ್₁) + -ಇ₂]

ತಿನಸುಬಕ್ಕ 'ತಿನಿಸುಬಕ್ಕ' ನೋ.

ತಿನಾಳಿ 'ತಿನ್ನಾಳಿ' ನೋ.

ತಿನಿ₁, ತೀನಿ, ತೀನೆ (ನಾ). ೧. ಆಹಾರ; ತಿನಿಸು; ಊಟ: ಸದನಾಂತರದೊಳುತ್ಕೃಷ್ಟತಿನಿಯಂ ತಿನುತ (ಶಂಕದಾ. ೮-೧೭). **ತೀನಿ:** ೧. "ಭಕ್ಷಿತಂ, ಭಕ್ಷಣಂ, ಭಕ್ಷಣೀಯಂ, ಭಕ್ಷ್ಯಂ–ಈ ೪ ತೀನಿ" (ಕಾಶಕ. ೨೫೩); ಭೂತದ ಹೆಣನ ತೀನಿಗೆ ತವಕಿಸುವ ವೇತಾಳಸಂತತಿಯ (ಕುವ್ಯಾಗ. ೩-೧೨); ತನ್ನ ವಿನೋದಕ್ಕಾಗಿ ಸಾಕುವ ಹುಲಿಗೆ ತನ್ನ ರೈತರ ದನ ತೀನಿ (ಸಣ್ಣಕ. IV, ೬೫); ಅಂಗಡಿಗೆ ಕೈಹಾಕಿ ತೀನಿಯ ದಿನಸುಗಳನ್ನು ಬೊಗಸೆ ಬೊಗಸೆಯಾಗಿ ಹಂಚುತ್ತಿದ್ದನು (ಕಭವಿ. II, ೩೧೪); ಹೀಗೆಲ್ಲ ತೀನಿ ಕೊಟ್ಟರೆ ತಾನೆ ಹೋರಿಗೆ ಕಸುವು ಬರೋದು (ಬೆಳುಮು. ೧೬೭); ತಿಂದವನ ತೀನಿ ಹೆಚ್ಚು, ಮಿಂದವನ ಕೊಳೆ ಹೆಚ್ಚು (ಗಾದೆ). ೨. ತಿನ್ನುವಿಕೆ; ಭಕ್ಷಣ: "ಭಕ್ಷಣೇ–ತೀನಿಯೊಳ್" (ಕಾಶಕ. ೨೬); ಗಂಡನಿಗೆ ಗಳಿಕೆ ತೋರಿಸಬೇಡ, ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ತೀನಿ ಕಲಿಸಬೇಡ (ಗಾದೆ). ೩. ನವೆ; ತುರಿಕೆ: ಗುದ ತೀನಿ ತಿಂಬುದು . . . ಇದು ಶ್ಲೇಷ್ಮ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯ ಲಕ್ಷಣ (ವಿವೈವಿ. ೧೪೦). **ತೀನೆ:** ೧. ತನ್ನ ಮಗನು ತೀನೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ತಿನ್ನುತ್ತಿದ್ದ ಬೆಳ್ಳೀ ಬಟ್ಟಲನ್ನು ಸುಮತಿಯು ದೃಷ್ಟಿಸಿ ನೋಡಲು (ಸುಮಚ. ೧೧); ಬೇಕಾದ ತೀನೆಯನ್ನು ಕೊಂಡು ಕೊಳ್ಳಲು ಅಂಗಡಿಯೆಲ್ಲಾ ಮುಚ್ಚಿರುತ್ತಾರೆ (ಪೀಟಿಮಾ. ೪೪). ೩. ಆನೆ ಮದದಿಂದೊಮ್ಮೆ ತೀನೆಯನು ಕಳೆಯಲ್ಕೆ ತಾನೊರಸೆ (ದಿಲೀಚ. ೨-೩೭). [< ತಿನ್./ತಮಿ. ತೀನಿ; ಮಲ. ತೀನ್; ತುಳು. ತೀನಿ, ತೀನು]

–ತಿನಿ₂ (ಪ್ರ). ತಿನ್ನುವ ವ್ಯಕ್ತಿ ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸೇರುವ ತದ್ಧಿತಪ್ರತ್ಯಯ: ಉಣ್ಬ, ಕುಟ್ಟುವ, ಕೊಲ್ವ, ಕೊಳ್ವ, ತಿನ್ಬ ಎಂಬೀ ಉತ್ತರಪದಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಉಣಿ . . . ತಿನಿ ಎಂಬ ಆದೇಶಗಳು ಬರುವುವು ಉದಾ:– ಅಲರುಣಿ . . . ಅಡದಿನಿ (ಕೈಪಿಡಿ. ೨೭). 'ಪಿಱುತಿನಿ' ಪರಾ.
[ತಿನ್ + -ಇ₃]

ತಿನಿಕೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ವನಸ್ಪತಿ; "ಯವನಾಲ, ತಕ್ಷುಪತ್ರ" (ಪಂಡಿತ. ೨೫೭). [?]

ತಿನಿಶ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಸ್ಯ; ನೆಮ್ಮಿಗಿಡ; ಹುಲಿಗಿಲಮರ: "ತಿನಿಶಾ ನೇಮಿ ತಾಂ ರಥದ್ರುಮುಮಕ್ಕುಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೩೫-೧೫); "ತಿನಿಶಃ, ಸ್ಯಂದನಃ . . . ಚಿತ್ರಕೃತ್–೨ ಹುಲಿಗೇ ಮರದ ಹೆಸರುಗಳು; ಹುಲಿಗಲಿ, ನೆಮ್ಮಿ, ಹೊಂಗೆ" (ಸಿದ್ಧಾಂಶಿ. ೧೦೩). [ಸಂ.]

ತಿನಿಸು₁, ತಿನ್ನಿಸು (ಕ್ರಿ). ಉಣಿಸು; ತಿನ್ನುವಂತೆ ಮಾಡು: ರಿಪುಗಳ ಕಡಿದು ತಿನಿಸುವೆನಿದಕೆ ಸಂಶಯವೇಕೆ (ಕುವ್ಯಾಆ. ಓರಿಇ. ೨೫-೧೩); ಪಾಂಡವರ ಮನೆಯೊಳಗೆ ಕುದುರೆಗಳ ತಾ ತೊಳೆದು ಪುಂಡರೀಕಾಕ್ಷ ಹುಲ್ಲನು ತಿನಿಸಿದಾ (ಪುರಂದ. ೦-೧೪೭-೩); ತನಿರಸ ತೀವಿದ ಪಣ್ಗಳ ತಿನಿಸಿ ಓವಿದ ಕರ್ತನ ತೋಱು (ಮೋಹತ. ೯-೨೪). **ತಿನ್ನಿಸು:** ಒಂದು ಜೋಳದ ಭಕ್ಕರಿಯನ್ನು ಅಭಿಮಂತ್ರಿಸಿ, ಈ ಪದವನ್ನು ಪಾಡಿ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗರ್ಪಿಸಿ ಆಚಾರ್ಯರಿಗೆ ತಿನ್ನಿಸಿದರು (ಜಗದಾ. ೧೫೧); ಅವರು ಅವನಿಗೆ ಗೋಮಾಂಸವನ್ನು ತಿನ್ನಿಸಿ . . . ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋದರಂತೆ (ಚೆಂಗಾಳ್ಳ. ೨೭).
[ತಿನ್ + -ಇಸು₃]

ತಿನಿಸು₂, ತಿನಸು (ನಾ). ೧. ತಿನ್ನುವ ಆಹಾರಪದಾರ್ಥ; ತಿಂಡಿ; ಉಣಿಸು: ನಿಮ್ಮಡಿ ಬೆಸಸಿಮೆನ್ನ ಭರ್ತಾರಿಯು ಮಾವಿನ ಪಣ್ಣನೇಕೆ ಬಯಸಿದಳಿನಿತಾನುಂ ವಸ್ತುನಿಕರಮಿರ್ದುಂ ತಿನಿಸಂ (ಧರ್ಮಾಮ್ಮ. ೮-೪೫): ಪುರದಲಿ ಸತ್ತ ಹೆಣಗಳ ತುಱುಗಿದರು ತಿನಿಸಿಂಗೆ ಹಸಿವಿಗೆ ನೆಱೆಯದಾದುದು (ತೊರರಾ. ೬-೨೬-೫೬); ಸುತ್ತಲೂ ಸೊಗಸಾದ ನೋಟ ನೋಡುತ್ತ ತಿನಿಸನ್ನು ತಿಂದೆವು (ಕಪಪು. ೨-೯೦). ೨. ನವೆ; ತುರಿಕೆ: ನಸುಗುನ್ನಿ ಮುಟ್ಟಿದಂತಿರೆ ಬಸವಲ್ಲದೆ ತಿಂಬ ಮೆಯ್ಯ ತಿನಿಸಿಂಗಂ ಸೈರಿಸ

ಲಾಬಿದೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೧-೧೬೫); ಆಗಳೆ ಕರ್ದಮ(ಮಂ)ದಿಂ ಪೊಸಲ್ ಕಳೆಗುಂ ಸಂದೇಹವೇಕೆ ತುಱುಚೆಯ ತಿನಿಸಂ (ಖಮದ. ೨-೧೦೦). **ತಿನಸು:** "ಕಂಡೂತಿಃ, ಕಂಡೂಯಾ, ಕಂಡೂಃ, ಕಂಡೂಯನಂ, ಖರ್ಜೂಃ–ಈ ೫ ತಿನಸು" (ಹಲಾಯು. ೯೯-೪೪೯) ; "ತಿಂಡಿ, ತಿನಸು, ತೀಟೆ, ತುರುಸು, ನಸೆ, ತೀನಿ" (ಕಂಸುಹು. ೮೫). [<ತಿನ್]

ತಿನಿಸುಗ, ತಿನಸಿಗ (ನಾ). ತಿಂಡಿಪೋತ ; ತಿನ್ನುವವನು ; ಭಕ್ಷಕ : "ಅದನ್, ಅದಃ , ಅದಕಃ–ಈ ೩ ತಿನಿಸುಗಂ" (ಕಾಕಕ್ಕ. ೧೬೨). **ತಿನಸಿಗ :** ಬೆಕ್ಕಿನ ಜಾತಿಯ ತಿನಸಿಗರು ಹಡೆದ ಬದುಕನೇ ತಿನುವವರು (ಮುಕ್ತಕಂ. ೬೬-೪). [ತಿನಿಸು₂ + – ಇಗ]

ತಿನಿಸುಗಾತಿ (ನಾ). ಮಿತಿಮೀರಿ ತಿನ್ನುವವಳು: ಆ ತಿನಿಸುಗಾತಿ ಹೆಂಗಸನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ನಗುಬರುತ್ತದೆ (ರೂಢಿ). [ತಿನಿಸು₂ + – ಕಾತಿ₅]

ತಿನಿಸುಬಕ್ಕ, ತಿನಸುಬಕ್ಕ (ನಾ). ೧. ಹೊಟ್ಟೆಬಾಕ ; ತಿಂಡಿಪೋತ ; ಮಿತಿಮೀರಿ ತಿನ್ನುವವನು : ಅವನೊಬ್ಬ ತಿನಿಸುಬಕ್ಕ (ರೂಢಿ). (ಗು). ೨. ಮಿತಿಮೀರಿ ತಿನ್ನುವ : ಇವು ಬಹಳ ತಿನಿಸುಬಕ್ಕ ಪ್ರಾಣಿಗಳು (ಮುಂಬಯಿ. ೩-೮೪). **ತಿನಸುಬಕ್ಕ :** ೨. ಅದರ ಜಾತಿಯು ಬಹು ತಿನಸುಬಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಮೂಢವಾಗಿಯೂ ಇರುವದು (ಮುಂಬಯಿ. ೫-೧೬). [ತಿನಿಸು₂ + – ಬಕ್ಕ₂ (< – ಬಾಕ)]

ತಿನಿಹಿ, ತಿನುಹಿ (ನಾ). ತಿನ್ನುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳದು: 'ಹೆಣದಿನಿಹಿ' ಪರಾ. **ತಿನುಹಿ :** 'ಹೆಣದಿನಂಹಿ' ಪರಾ. [ತಿನಿಹು + – ಇ₃]

ತಿನಿಹು (ನಾ). ತಿನ್ನುವಿಕೆ : ಹೆಣನ ತಿನಿಹಿ[ಪಾಠಾಂ. ತೀನಿ]ಗೆ ತವಕಿಸುವ ವೇತಾಳ ಸಂತತಿಯ (ಕುಮ್ಮಾ.ಗ. ೩-೧೨). [ತಿನಿ + – ಹು₂]

ತಿನು 'ತಿನ್' ನೋ.

ತಿನುಹಿ 'ತಿನಿಹಿ' ನೋ.

ತಿನ್ನ (ನಾ). ತಿನ್ನಲಾಗದುದು ; ಉಚ್ಚಿಷ್ಟ ; ಎಂಜಲು: "ಎವುಟಿಂದುಂ, ತಿನ್ನವೆಂದುಂ, ಪತ್ರಳಿಯೆಂದುಂ ಎಂಜಲ್" (ಕಶಸಾ. ೨೫-೫೦೮). [<ತಿನ್]

ತಿನ್ನಬಾಕ (ನಾ). = ತಿನಿಸುಬಕ್ಕ : ತೆಲಗರು ಕಸುವುಳ್ಳವರು . . . ಒಳ್ಳೆ ತಿನ್ನಬಾಕರು (ಕಭಾಗ. ೮೫). [<ತಿನ್ನು + – ಬಾಕ]

ತಿನ್ನಾಸಕ (ನಾ). ತಿನ್ನುವುದರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಆಸೆಯುಳ್ಳವನು ; ತಿನ್ನಾಳಿ ; ತಿಂಡಿಪೋತ: ಕೈಕಾಲು ಸಣ್ಣ ಹೊಟ್ಟೆ ಡುಮ್ಮ ; ಬಹು ತಿನ್ನಾಸಕ (ಮೇದಿಪು. ೪) ; ನೀವು ತಿನ್ನಲಿಕ್ಕೆ ತರತೀರಿಲ್ಲೊ ? ತಿನ್ನಾಸಕ ತರತದೇಳು (ಆಮುನಿ. ೨೫); ವಸುಭೂತಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವರ್ಯನಲ್ಲ, ತಿನ್ನಾಸಕನೂ ಹಣಲೋಭಿಯೂ ಆದ ಸಾಧಾರಣ ವೈದಿಕ (ತವನಿ. ೮೯). [<ತಿನ್]

ತಿನ್ನಾಸಕತನ (ನಾ). ತಿನ್ನುವುದರಲ್ಲೇ ಆಸಕ್ತಿಯಿರುವಿಕೆ ; ಅತಿಯಾಗಿ ತಿನ್ನುವ ಸ್ವಭಾವ : ನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಭಾಗಗಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ನೋಡಿ ದರೂ ಅಲ್ಲಿಯ ವೈಚಿತ್ರ್ಯಗಳಂತೆ ತಿನ್ನಾಸಕತನದ ಕತೆಗಳೂ ಸಿಕ್ಕುವವು (ಶ್ರೀರಂಗ. ೨೬). [ತಿನ್ನಾಸಕ + – ತನ]

ತಿನ್ನಾಸಕಿ (ನಾ). ತಿನ್ನುವುದರಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವಳು ; ಹೊಟ್ಟೆ ಬಾಕಿ : ನೀನು ಬಲು ತಿನ್ನಾಸಕಿ (ಬೀರಬ. ೮೬). [ತಿನ್ನಾಸಕ + – ಇ₂]

ತಿನ್ನಾಳಿ, ತಿನಾಳಿ, ತೀನಾಳಿ (ನಾ). = ತಿನ್ನಾಸಕ : "ಭಕ್ಷಕಃ, ಘಸ್ಮರಃ, ಅದ್ಮರಃ–ಈ ೩ ತಿನ್ನಾಳಿ" (ಹಲಾಯು. ೫೮-೧೯೫). **ತಿನಾಳಿ :** ಕೂಟ್ವಣಿ ಗನೆನಲ್ಕೆ ಜಗದಿ ತಿ[ಪಾಠಾಂ. ತೀ]ನಾಳಿವೆಸರ್" (ಕವಿಕಂ. ೧೫೭) ; ಮಹಾ ರಾಜರನ್ನು . . . ತಿನಾಳಿಯೆಂದು ಬಯ್ಯುವೇ (ವಿಗಡ. ೪೧-೨೪). **ತೀನಾಳಿ:** "ತೀ[ಪಾಠಾಂ. ತಿ]ನಾಳಿಯೊಳಗೇವೇಟ್ವೆ ಕೂಟ್ವಣಿಗ" (ಶಬ್ದಮಂ. ೪೯); ಕೌಂಟ್ಸ್ಲರವರು ತೀನಾಳಿ ಹುಡುಗರಿಗೆ ಆದರ್ಶ ಉಪಾಧ್ಯಾಯರು (ಹುಮುಖ. ೩೪). [ತಿನ್ + – ಆಳಿ₃]

ತಿನ್ನಿಸು 'ತಿನಿಸು₁' ನೋ.

ತಿನ್ನು 'ತಿನ್' ನೋ.

ತಿಪರ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಆಭರಣ (?) : ಅಪರಂಜಿ ಚಿನ್ನಾಕೆ ತಿಪರಾವ ತಿರುವ್ಯಾರೆ ಸಕಲಸಂಪನ್ನರ ಮಗಳು ನೀಲವ್ವಾಗೆ ತಿಪರವ ತಿರುವ್ಯಾರೆ ಬಸವಣ್ಣ (ಗೌರಪ. ೧). [Pಇದು ತಿರುಪು ಇರಬಹುದೆ ?]

ತಿಪಲಾಟ (ನಾ). ಕಷ್ಟ ; "ಪೇಚಾಟ ; ತೊಂದರೆ" (ಜಾನಕೋ. ೬೬). [ತಿಪಲು₀ (<ತಿಪ್ಪಲು) + ಆಟ]

ತಿಪುರ, ತಿವುರ, ತಿಹುರ (ನಾ). = ತ್ರಿಪುರ : ಹರನಾಜ್ಞೆಯಿಂದಿಂದ್ರನತುಳ ಸನ್ನಾಹದಿಂದಿರದೆ ತಿ[ಪಾಠಾಂ. ತ್ರಿ]ಪುರಕೆ ಲಗ್ಗೆಯಂ ಬಿಡಲ್ (ಜಿಬಪು. ೪೨ ಸೂಚನೆ). **ತಿವುರ:** 'ತಿವುರಾಂತಕ' ಪರಾ. **ತಿಹುರ:** ತಿಹುರಮನುರಿಪಲ್ ತ್ರಿವಿಲೋಚನನಾ ದ್ರುಹಿಣ ಚತುರ್ಭುಜರಾದಿಯ ಸುರಬಲಸಹಿತಂ ದಿವ್ಯ ವರೂಥಮನಡರ್ದೆಯ್ದುವ ತೆಱದಿಂ (ಜಯಕಾ. ೬-೨೩). [<ಪ್ರಾ. ತಿಉರ. / ಸಂ. ತ್ರಿಪುರ]

ತಿಪುರಾಂತಕ, ತಿವುರಾಂತಕ, ತಿಹುರಾಂತಕ (ನಾ). ತ್ರಿಪುರಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದವನು ; ಶಿವ : ಪೂರ್ವಪದಂ ತದ್ಭವವಾದುದರ್ಕೆ . . . ತ್ರಿಪುರಾಂತಕ – ತಿಪು [ಪಾಠಾಂ. ವು] ರಾಂತಕ (ಶಮದ. ೨೮೯ ಪ್ರಯೋ). **ತಿವುರಾಂತಕ :** ಪೂರ್ವಪದಂ ತದ್ಭವವಾದುದರ್ಕೆ– ಗ್ರಾಮರಸ – ಗಾವರಸ . . . ತ್ರಿಪುರಾಂತಕ–ತಿವುರಾಂತಕ (ಶಮದ. ೨೮೯ ಪ್ರಯೋ). **ತಿಹುರಾಂತಕ:** ತಿಹುರಾಂತಕಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೨೯೬ ಪ್ರಯೋ). [<ಸಂ. ತ್ರಿಪುರಾಂತಕ]

ತಿಪ್ಪ (ನಾ). ಬೂದಿರಾಶಿಯ ಮೇಲಿರುವವನು ; ಶ್ಮಶಾನವಾಸಿ ; ಶಿವ: 'ತಿಪ್ಪಯ್ಯ' ಪರಾ. [ತಿಪ್ಪೆ + – ಅ₇]

ತಿಪ್ಪಗ (ನಾ). (?) : ತಿಪ್ಪಗನು ಸುಂಕವನು ಕಟ್ಟಿಯೆ ತಪ್ಪುದಲೆ ಮಾಡುತ್ತ ಲಿರಲಿಕೆವೊಪ್ಪುವದೆ ತಿಪ್ಪಗನು ಬೇಟಿ³ ಸುಂಕದವ ಬೇಟಿ³ (ಜ್ಞಾನಸಿಂ. ೮-೧೩೦). [Pಇದು 'ತಪ್ಪುಕ = ತಪ್ಪುಮಾಡುವವನು' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ತಿಪ್ಪಣ (ನಾ). ೧. (?) : ನೆಟ್ಟಗಳೆ ಮೂಱು ತಿಪ್ಪಣದ ಮಣೆ ಒಂದು ಮಣೆಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಅಣಲ ಸಂಚವ ತಿಂದಿತ್ತು (ಮನುಗುಂ. ೨೬೯-೮೫) ; ಸಂಚಿತ ಕರ್ಮವನನುಭವಿಸುತ್ತಿಹುದೆಂಬುದೀಗ ತಿಪ್ಪಣದ ಮಣೆ . . . ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕರ್ಥ (ಮನುಗುಂ. ೯೯). ೨. ದ್ರವಪದಾರ್ಥವನ್ನು ತುಂಬುವ ಪಾತ್ರೆ (?) : ಅಪ್ಪುವಾಸವ ತುಂಬುವ ತಿಪ್ಪಣದಂತೆ ತುಂಬುವಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿಲ್ಲ (ಮಹಿಮಿಂ. ೯೪-೭೦). [?]

ತಿಪ್ಪಣ್ಣ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಬರೆದಂ ದ್ವಿಜಪಾದಪಂಕಜಭ್ರಮರ ಬಲದೇವಯ್ಯನು ಮೂಂಕಿಯಯ್ಯನ ಮಗ ತಿಪ್ಪಣ್ಣ ಬರೆದ ಮಂಗಳಂ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೨೦-೩೨ ; 1045). [ತಿಪ್ಪ + ಅಣ್ಣ₁]

ತಿಪ್ಪಯ್ಯ (ನಾ). ಒಬ್ಬಾತನ ಹೆಸರು : ಸ್ವಸ್ತಿಶ್ರೀ ತಿಪ್ಪಯ್ಯ ಬರೆದಂ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೧೭-೨೨ ; 889); ತಿಪ್ಪಯ್ಯನೆಂಬಾ ಪದಿನೇಟ್ಬ್ಬಾನಿಸಂ (ಎಕ. V, ಅರಕ. ೬೦-೬ ; 920). [ತಿಪ್ಪ + ಅಯ್ಯ₁]

ತಿಪ್ಪರದಂಡ (ನಾ). ಆಡಿಸುವ ದೊಣ್ಣೆ ; ತಿರುಗಿಸುವ ದೊಣ್ಣೆ (?) : ಅಪ್ಪಪ್ಪಾ ಈತನೇ ಬಲುದ್ಯೆವ ತಪ್ಪುಹೊರಿಸಿ ವಾರಿಗೆವರ ತಿಪ್ಪಾ [ಪ್ಪ] ರದಂಡವಾಡಿಸುವ (ವಿಶೋ. ೨೩-೪). [<ತಿರಿಪ್ಪು ? + ದಂಡ]

ತಿಪ್ಪರಲಾಗ (ನಾ). ೧. ತಿರುಗಿಕೊಂಡು ಹಾಕುವ ಲಾಗ; ಅಂತರಲಾಗ; ದೊಂಬರ ಲಾಗ. ೨. (ಆಲಂ) ಹೆಣಗಾಟ ; ಪ್ರಯತ್ನ : ವಾದದ ಆವೇಶದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಗುರು ವಸಂತರಾಯನ ವಿಚಾರಸರಣಿಯನ್ನು . . . ಬರೀ ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿಯ ತಿಪ್ಪರಲಾಗವೆಂದೂ ಕರೆದ(ದೂರಸ.೪೪); ವೀರ್ಯವೇ ನಿಷ್ಠೆಯಿಂದ ಸಾಕಾರವಾಗುತ್ತದೆ, ಹಠದ ತಿಪ್ಪರಲಾಗವಲ್ಲ (ನೆಲಮು. VII, ನಾಲ್ಕುಮಾತು).

ತಿಪ್ಪರಲಾಗ ಹಾಕು = ೧. ಓಲಾಡು: ಮನಸ್ಸು ತಿಪ್ಪರಲಾಗ ಹಾಕಿತು (ಹೊಸಕ್ಕಿ. ೮೪). ೨. ಕಷ್ಟಪಡು ; ಪ್ರಯತ್ನಿಸು : ಹಾಂಗ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಬರೂದುಲ್ಲೋ ಆಚಾರಿ ; ನಾನು ಭಾಳ ತಿಪ್ಪರಲಾಗಾ ಹಾಕಿದೆ (ತಿಡುಗು. ೭೪). ತಿಪ್ಪರಲಾಗ ಹೊಡೆ = ೧.=ತಿಪ್ಪರಲಾಗ ಹಾಕು ೨ : ತಿಪ್ಪರಲಾಗ ಹೊಡೆದರೂ ಅದು ತಪ್ಪುವ ಹಾಗಿರಲಿಲ್ಲ(ಸಮಜೀ. ೧೩೩೪). ೨. ತೇರ್ಗಡೆ ಹೊಂದದಿರು: ರಾಜುವು ಮೂರುರೂಪಾಯಿಯ ಪರೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಮೂರು ಸಲ ತಿಪ್ಪರಲಾಗ ಹೊಡೆದಿದ್ದ (ಎಡಹ. ೧೭). 'ತಿಪ್ಪು' ಪರಾ.

[<ತಿರಿಪ್ಪು₂ ? + ಲಾಗ]

ತಿಪ್ಪಲ್ (ನಾ). (?) : ಯಾರು ತಿಪ್ಪಲ್ ಬಗೆವರವರೆ ಗೌರಿಯುಂ ಪುತ್ರಿಯನು ಕುಸುಮಕುಮಾರಿಯನು ಕನಸಿನಲಿ ಕಂಡವ ಜೀವರಲ್ತೇ ಕರಂ (ವಿವೇಥ. ೮-೫೪). [?]

ತಿಪ್ಪಲಾಟ (ನಾ). (ಬುಗುರಿಯಂತೆ) ತಿರುಗುವಿಕೆ ; ಸುತ್ತಾಟ (?) : ಇಂತೊಸೆದ ಬೆಳಕಿನಲಿ ಕೆಲವು ಇದ್ದಲ್ಲೆ ತಿಪ್ಪಲಾಟದಲಿ ತೊಡಗಿವೆ (ಸುನೀತ. ೮೧-೪). 'ತಿಪ್ಪರಲಾಗ' ಪರಾ. [<ತಿಪ್ಪು + ಆಟ]

ತಿಪ್ಪಲಿ 'ಹಿಪ್ಪಲಿ' ನೋ.

ತಿಪ್ಪಲು (ನಾ). ಪೀಕಲಾಟ ; ತೊಂದರೆ ; ಕಷ್ಟ : "ತಿಪ್ಪಲು, ಚಿಪ್ಪಲು ಪಾಟ–ಕಷ್ಟ" (ಗಂಗಾಮು. ೧೫೩). 'ಚಿಪ್ಪಳು' ಪರಾ. [?]

ತಿಪ್ಪಲುಗಾರ (ನಾ). ಅಧಿಕಾರ ನಡೆಸುವವನು; ದಬ್ಬಾಳಿಕೆ ನಡೆಸುವವನು : ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅರಸರು ತಿಪ್ಪಲುಗಾರರು (ಜುಲುಮೆಯಿಂದ ಆಳುವವರು) (ಅಕ್ಬರ. ೧೩೨). [ತಿಪ್ಪಲು + -ಕಾರ$_1$ (< -ಕಾರ)]

ತಿಪ್ಪು 'ತಿರಿಪ್ಪು$_1$' ನೋ.

ತಿಪ್ಪುಳ್ 'ತುಪ್ಪುೞ್' ನೋ.

ತಿಪ್ಪುಳ 'ತುಪ್ಪುೞ್' ನೋ.

ತಿಪ್ಪುಳು 'ತುಪ್ಪುೞ್' ನೋ.

ತಿಪ್ಪುೞ್ 'ತುಪ್ಪುೞ್' ನೋ.

ತಿಪ್ಪೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು : ತಿಪ್ಪೂರ ಕಾಡಸ್ವಾಮಿಗಳ್ಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಾದೆಯ ಕ್ರಮದೆನ ಮೆಲೂರ ಕೆಱೆ ಕೀೞೆ ಪಡಿಕಂಡುಗಂ ವ್ರಿಹಿ ಭೂಮಿ ದತ್ತವ್ಕ (ಇಆ. V, ೧೩೭-೧೩ ; 454 ಕ್ರಿಶ). 'ತಿಪ್ಪೆಯೂರ್' ಪರಾ. [? + ಊರ್]

ತಿಪ್ಪೆ, ತಿರ್ಪೆ (ನಾ). ೧. ಕಸದ ಗುಡ್ಡೆ ; ರಾಶಿ : ತಿಪ್ಪೆ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿ ಉಪ್ಪರಿಗೆ ಕನಸು ಕಂಡ ಹಾಗೆ (ಗಾದೆ). ೨. ಕಸಕಡ್ಡಿಗಳನ್ನು ಹಾಕುವ ಸ್ಥಳ : ವಾರಿಜಷಂಡಮಂ ಪಡೆದು ಪೊರ್ದುವವೊಲ್ ಕಳಹಂಸೆ ತಿಪ್ಪೆಯಂ ಪೊರ್ದುಗುಮೆ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೪-೨೦೦) ; ತಿಪ್ಪೆಯ ತಪ್ಪಲಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿರ್ದ ತಂಡುಲವ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು (ಶೂನ್ಯಸಂ. ೨೨೫-೧೩) ; ಹತ್ತು ಸಾವಿರ ಹೊನ್ನು ತಿಪ್ಪೆಯಲಿ ಹೂಳಿಟ್ಟು ಮತ್ತೆ ಉಪ್ಪಿಲ್ಲದೆ ಉಂಡೆಯಲ್ಲೊ ಪ್ರಾಣಿ (ಪುರಂದ. ೧-೮೭-೨) ; ಏಳುನೆಲೆಯುಪ್ಪರಿಗೆಯೆತ್ತೀ ಕೀಳುದಿಪ್ಪೆಯದೆತ್ತ (ಸಾಳ್ವಭಾ. ೧೭-೩೪); ಶ್ವಾನ ತಿಪ್ಪೆಯ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿರಲು . . . ಏನೋ ವಾಸನೆ ಬೀಸಲದು ಹಾರಿ ದುಮುಕುವುದು (ಮಂಕುಕ. ೯೦೫) ; ಕೋಳಿ ಕಾಲಿಗೆ ಗೆಜ್ಜೆ ಕಟ್ಟಿದರೂ ತಿಪ್ಪೆ ಕೆರೆಯದೆ ಇದ್ದೀತೇ (ಗಾದೆ).

△ ತಿರ್ಪೆ : 'ತಿರ್ಪೆಸುಂಕ' ಪರಾ.

ತಿಪ್ಪೆಕೆದರು = ಹಳೆಯ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಬಯಲಿಗೆಳೆ : ಅವನನ್ನು ರೇಗಿಸಿ ರೇಗಿಸಿ ತಿಪ್ಪೆಕೆದರಿದರು (ರೂಢಿ). ತಿಪ್ಪೆಗುಂಡಿ, ತಿಪ್ಪೆಯಗುಂಡಿ= ಕಸಕಡ್ಡಿಗಳನ್ನು ಹಾಕುವ ಗುಂಡಿ: ವ್ಯವಸಾಯವೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ತಿಪ್ಪೆಗುಂಡಿಗಳು ಊರಿಗೆ ಸಮೀಪವಾಗಿದ್ದುವು (ಹುಟ್ಟಿಹ. ೫) ; ವಿಷಯ ಕೂಪವೆಂಬ ತಿಪ್ಪೆಯ ಗುಂಡಿಯ ನೀರ ಕುಡಿದು (ಸಿದ್ಧೇವ. ೪೨-೧೦೭). ತಿಪ್ಪೆಸಾರಿಸು = ೧. ತಿಪ್ಪೆಮುಚ್ಚಿ ಮೇಲೆ ಅಲಂಕಾರಮಾಡು. ೨. ವಿಷಯವನ್ನು ಮರೆಮಾಚು ; ಲೋಪದೋಷಗಳನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಡು : ಮಾಲಿಕೆಗಳ ಶಕ್ತಿಯೂ ಅಪಾರವೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು, ಎಂದು ತಿಪ್ಪೆಸಾರಿಸುವ ಮಾತನ್ನಾಡಿದನು (ಚಿನ್ನಬೀ. ೧೮೩).

[ದೇ.॥ ತಮಿ. ತಿಪ್ಪೈ ; ತುಳು. ತಿಪ್ಪೆ ; ತೆಲು. ತಿಪ್ಪ]

ತಿಪ್ಪೆಯೂರ್ (ನಾ). ಒಂದು ಊರಿನ ಹೆಸರು: ಕನಕಸೇನ ಭಟ್ಟಾರರ್ಗ್ಗೆ ತಿಪ್ಪೆಯೂರೊಳಾದ ಅಟ್ಟದೆಱೆಯುಂ ಕುಱುದೆಱೆಯುಮುಟ್ಟಸಾಮನ್ತದೆಱೆಯೆಲ್ಲವಮ್ಬಿಟ್ಟನ್ (ಎಕ. III, ಮಳವ. ೩೦-೧೦ ; 909).

[ತಿಪ್ಪೆ + ಊರ್]

ತಿಪ್ಪೆವಳ್ಳ (ನಾ). ತಿಪ್ಪೆಗುಂಡಿ : ಬಾವಿಯನಱಸಿ ಬನ್ನಂಬಟ್ಟು ಬಾಯೊಣಗಿ ಬಸಗೆಟ್ಟು ಅಲ್ಲಿರ್ಪ ತಿಪ್ಪೆವಳ್ಳದೊಳ್ಪಾವಸೆಗಟ್ಟಿ . . . ಪೊಲಸುಗಂಪಿಡುವ ನೀರನೆ ಕುಡಿದು (ಚಿಕವಂ. ೫೭-೧). [ತಿಪ್ಪೆ + ಪಳ್ಳ]

ತಿಪ್ಪೆಸುಂಕ, ತಿರ್ಪೆಸುಂಕ (ನಾ). ತಿಪ್ಪೆಗಳ ಮೇಲಿನ ತೆರಿಗೆ; ಕಂದಾಯ: ತೇಜ ಸಾಮ್ಯಗಾಣಾಯಿವಂ ಪಡಿಯದೆ ತಿಪ್ಪೆಸುಂಕ ಮನೆದೆಱೆ (ಬೊಂಕಶಾ. ೧೯೩೭, ಸಿಂದಗಿ. ೪೨-೪೩ ; 1097) ; ತಿಪ್ಪೆಸುಂಕ ಗಾಡಿಯ ಸುಂಕಂ ಒಂದು ಗಾಣಂ ಇನ್ತಿನಿತು ಕೆಱೆಯ ಭಣ್ಡಂಗೆ ಬಿಟ್ಟ ಧರ್ಮ್ಮ (ಎಕ. XI, ದಾವಣ. ೦೩೯-೫೨ ; 1106) ; ಹೇಱಿನಲು ಎಲೆ ೧೦೦ ನ್ಯಾಯದಲು ಮುದ್ರಾಪಣ ತಿಪ್ಪೆಸುಂಕ ರಾಸಿಯ ದೇವಗೋಳಗ ೨ ಗಾಣದಲೆಣ್ಣೆ ಸೊಳಸಿಗೆ (ಸೌಇಇ. IX i. ೨೩೩-೬೨ ; 1139). △ ತಿರ್ಪೆಸುಂಕ : ಬೋವಕ್ಕಳ್ ತಂದು ಮಾಱುವ ಬಾಡುಕಾಯಿಗೆ ತಿರ್ಪೆಸುಂಕವ ಕೊಟ್ಟರ್ (ಮುಂಬರಾ. X, ೨೭೦-೭೫ ; 1229). [ತಿಪ್ಪೆ + ಸುಂಕ]

ತಿಪ್ಪೆಹೂಳು (ನಾ). ತಿಪ್ಪೆಯಲ್ಲಿ ಮುಚ್ಚುವಂತೆ ರಾಶಿ ಹಾಕಿದ ಕಸಕಡ್ಡಿ ಮುಂತಾದುವು : ಬಾದು ವರುಷದ ತಿಪ್ಪೆಹೂಳಿನೊಂದು ವರುಷಕೆ ವ್ಯತ್ಯಿಕೆಯು (ಬಿಜ್ಜಪು. ೯೮-೩೪). [ತಿಪ್ಪೆ + ಹೂಳು (<ಪೂೞ್)]

ತಿಪ್ಪೇಱು (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು : ತಿಪ್ಪೇಱುಮ್ ಅಭ್ರಮ್ ಲಿಹಮ್ ಅತಿಶಯವಾನ್ (ಮೈಆರಿ. ೧೯೨೧, ೧೦-೭೭ ; 967). [?]

ತಿಬು 'ತಿಬ್ಬ₂' ನೋ.

ತಿಬ್ಬ$_1$, ತಿಬ್ಬರ, ತೀವರ (ಗು). ೧. ಚುರುಕಾದ ; ಶೀಘ್ರವಾದ : "ತೀಪ್ರಕ್ಕೆ ತಿಬ್ಬಮೆಂಬರು ಕವಿಗಳ್" (ಕವಿಕಂ. ೨೦೦) ; ತೀವ್ರ–ತಿಬ್ಬ ; ನೇತ್ರ–ನೆತ್ತ (ಶಮತ. ೨೬೧ ಪ್ರಯೋ). ೨. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ : ಮನದರ್ತ್ತಿ ಪೋಪಿನಂ ಮೇರುನಗದಕೃತ್ರಿಮ ಜಿನಾಲಯಂಗಳನಿಂತನವರತಂ ನೋಡುವ ಭಾವನೆ ಪೋಗದು ತಿಬ್ಬಮಿನ್ನುಮದು ಕಾರಣದಿಂ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೫-೧೨೨) ; ತಿಬ್ಬಮೊಗಂ ಬಯಂಬಡಿಪ ತೇಜಮನುಳ್ಳ ದೃಢಾಂಗಂ(ಹಾಲಾಸ್ಯ.೧-೦೩-೪೭). (ನಾ). ೨. ಅತಿಶಯವಾದದು; ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು; ಅಧಿಕವಾದುದು: ಕುಲಜನೀತನೆ ಪಂಡಿತನೀತನುಜ್ವಲಯಶೋಧಿಕನೀತನೆ ತಿಬ್ಬಮೆಂದಲಸಿ ಪೇಟ್ವ (ಕವಿರಾ. ೧-೧೩೯) ; ಜಿನವಚನಮೆ ತಿಬ್ಬಮೆಂದು ನಂಬಿದ ಫಲ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೨-೧೫೦) ; ಅಧರವ ಸವಿದನು ತಿಬ್ಬದ ಸುಸಿಲೊಳು ಕೃಷ್ಣ (ಪರ್ಥಜ. ೫-೮೩). ೪. ಬೇಗ ; ಜಾಗ್ರತೆ : ಪಡಿಹಾರಿಗಳ ತಿಬ್ಬದಿಂ ಕರೆದು (ಆರಾಜ. ೧೩-೭೭). ತಿಬ್ಬರ: ೪. "ತಿಬ್ಬರಂ ತೀವ್ರನಾಮಂ" (ಕರ್ಣಾನಿ.೫೨). ತೀವರ : ೪. ದೇವತೆಗಳು ಕಾದಲರಿದು ನಾವು ಕೆಡಲು ಬೇಡ ಇದ್ದ ಮರುಳ ಕೂಡಿ ತೀವರದೊಳು ತಿರುಗೆಂದ (ಹರಿಸಾಂ. ೩-೭೭) ; ಹರಿಯ ಗತಿ ಹರಿಗೆ ನಿಜವೆಂದು ತಿಳಿದು ತೀವರದಿಂದ ಒಡುಬಡುವದು ಜನರು (ತೀರ್ಥಮ. ೨೦೭) ; ತೀವರದಿಂದ ವರವನುಗಿದು ಸ್ಥಾವರಕೆ ಸಮಮಾಡುವೆ (ಶ್ರೀಕೃಪಾ. ೭೦). [ಪ್ರಾ. ತಿವ್ವ./ಸಂ. ತೀವ್ರ]

ತಿಬ್ಬ₂, ತಿಬು (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೂವು : "ದಿವ್ಯಂ – ಬರ್ಬರ ಚಂದನ, ತಿಬ್ಬ" (ಓಷಧಿ. ೬೫). ತಿಬು : "ದಿವ್ಯಪುಷ್ಪ – ಕಣಿಗಲು,ತಿಬು, ಅತ್ತಿ" (ಓಷಧಿ. ೬೫). [<ಸಂ. ದಿವ್ಯ?]

ತಿಬ್ಬ$_3$ 'ತಿಬ್ಬಂ' ನೋ.

ತಿಬ್ಬಂ, ತಿಬ್ಬ$_3$ (ಅ). ವೇಗನೆ ; ಶೀಘ್ರವಾಗಿ : ತಿಬ್ಬಂ ನುಡಿದಂ– ತಿಬ್ಬನುಡಿದಂ (ಶಬ್ದಾನು. ೨೯೩ ಪ್ರಯೋ.). ಅದಱಿಂ ಮುಂಚಿ ಪಳಂಚಿ ಪಾಱಿದುದು ತಿಬ್ಬಂ ಬಾಣಮನ್ಯಂ (ಶಬಶಂ. ೮–೪೦). **ತಿಬ್ಬ$_3$:** ಮೇಲಿನ 'ಶಬ್ದಾನು' ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ನೋಡಿ. [<ತಿಬ್ಬ$_1$]

ತಿಬ್ಬಂಮಾಡು (ಕ್ರಿ). ೧. ವೇಗಗೊಳಿಸು. ೨. ದೃಢಪಡಿಸು ; ನಿಜಗೊಳಿಸು (?) : ಕೆಲರ್ ಮಿಟ್ಟುಗಾಡಿಯುಂ ಬರ್ದುಂಕಲಾಗದೆಂಬ ಮಾತಂ ತಿಬ್ಬಂಮಾಡಿ ಸೌಜನ್ಯಕಂದಾಂಕುರನ ಶರಕ್ಕಳ್ಕಿ ಬೆಳ್ಕತೆರ್ಗೋಡೆಯುಂ . . . ಬಿಟ್ಟಿರ್ (ಶಾಂತಿಪು. ೪–೩೦ ವ); ಮನಮಂ ತಿಬ್ಬಂ ಮಾಡಿ (ಧರ್ಮಾಮೃ. ೩–೨೦) : ತಿಬ್ಬಂ ಮಾಡಿದಂ = ತಿಬ್ಬವೆಹಗಹುದಹಗೆ ಮಾಡಿದಂ (ಶಮದ. ೦೧೪ ಪ್ರಯೋ.). [ತಿಬ್ಬ$_1$ + ಮಾಡು$_1$]

ತಿಬ್ಬಯಲು (ನಾ). ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು (?) : ಹಿರಿಯ ಕೆಱೆಯ ತಿಬ್ಬಯಲಲು ಬಟ್ಟಿಗ ಗಟ್ಟವೊಂದುವೂರಿನ್ದ ಹಡುವಣ ಹೊಲದಲ್ಲಿ ಬೆದ್ದಲೆ ೪೨ (ಎಕ. V, ಹಾಸನ. ೫೮–೪೮ ; 1174).

[ತಿಬ್ಬ? + ಬಯಲು (<ಬಯಲ್)]

ತಿಬ್ಬರ 'ತಿಬ್ಬ$_1$' ನೋ.

ತಿಬ್ಬಳಿ (ನಾ). ಬುದ್ಧಿ ; ಎಚ್ಚರ ; ಜ್ಞಾನ : ತಿಬ್ಬಳಿಯಡಂಗಿ ಬಿಳ್ದಾ ವೀರಭಟವಿತತಿ ಸಿಬ್ಬದಿಗೊಳುತ್ತ ಸಿಡಿಮಿಡಿಗೊಂಬ ನೃಪಸಮಿತಿ (ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವ. ೮–೬೩) : ಏನೋ ಎಲಾ ತಿಬ್ಬಳಿ ಇಲ್ಲದೆ ಮಾತನಾಡುತ್ತೀರಿ (ಕಥಾಮಂ. IV, ೧೮).

ತಿಬ್ಬಿ (ಗು). ಯುನಾನಿ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ : 'ತಿಬ್ಬಿವೈದ್ಯ' ಪರಾ.

[←ಅರ. ತಿಬ್ಬೀ]

ತಿಬ್ಬಿವೈದ್ಯ (ನಾ). ಯುನಾನಿ ವೈದ್ಯ ; ಹಕೀಮ : ಆಯುರ್ವೇದ ಪಂಡಿತರನ್ನನುಸರಿಸುವಂತೆ ತಿಬ್ಬಿವೈದ್ಯರನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವುದಾಗಲಿ ಹಿಂದುಗಳಿಗೆ ಎಂದೂ ಕಷ್ಟವೆಂದೆನಿಸಿರಲಾರದು (ಭಾರದ. ೪೦೮).

[ತಿಬ್ಬಿ + ವೈದ್ಯ]

ತಿಬ್ಬು 'ತಿರುವು$_3$' ನೋ.

ತಿಮರು$_1$ 'ತಿಮಿರ$_1$' ನೋ.

ತಿಮರು$_2$ (ನಾ). (?) : ಬಿತ್ತುವ ಮಾ ೩ ಪಣುವ ತಿಮರು ಬಿತ್ತುವ ಮ ೩ (ಸೌಇಇ. ೦೯೨೯, ಮಂಗಳೂರು. ೪೬೫–೧೬ ; 1312). [?]

ತಿಮರೆ (ನಾ). ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು ; ಒಂದೆಲಗ ; ಇಲಿಕಿವಿಸೊಪ್ಪು : ಇಗೋ ತಿಮರೆ. ತಂಬ್ಳಿ ಮಾಡು ನೋಡೋಣ (ಬಾಳಿ. ೧೦೬).

[?]

ತಿಮಿ (ನಾ). ೧. ಮೀನು ; ಮತ್ಸ್ಯ : "ಮೀನಂ ಶಫರಂ ತಿಮಿ ಪಾಠೀನಂ ಝಷಮನಿಮಿಷಂ ವಿಸಾರಂ ಮತ್ಸ್ಯಂ ಮೀನವೆಸರ್" (ವಸ್ತುಕೋ. ೨೨–೫); "ಮೀನಂ ಝಷಂ ತಿಮಿ ವಿಸಾರವಮಾ ಶಿಲ್ಕಿ . . . ವೈಸಾರಿಣಂ ಮತ್ಸ್ಯಮೆನೆ ಮೀನ್ಗೆ ನಾಮಂ" (ಮಂಗರಾ. ೦೨೦–೬). ೨. ದೊಡ್ಡ ಗಾತ್ರದ ಮೀನು : "ರೀರಲ್ಲಃ, ತಿಮಿಃ, ತಿಮಿಂಗಿಳಃ (ತಿಮಿಂಗಿಳಗಿಳಃ) –ಈ ೪ ಒಂದೊಂದಕ್ಕೆ ಹಿರಿಯವಪ್ಪ ಮೀನ್" (ಹಲಾಯು. ೦೧೯–೩೮) ; ಜಳಧಿಯೊಳೆ ತಿಮಿ ತಿಮಿಂಗಿಳಗಿಳ ಮಕರ ಪ್ರಕರ ಶಂಕ ಸಂಭವಮಕ್ಕುಂ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೮೫೩) ; ಕಿರುಮೀನ್ಗೆ ಕೆರೆ ಕೊಳಂ ಪೊಳೆ ಸಾಲ್ಗುಮಾ ತಿಮಿಗೆ ವೇಳ್ಕುಂ ಜಲಕ್ರೀಡೆಗಾರುಂದ್ರಸಾಗರಸಲಿಲವಿಸ್ತಾರ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೪–೯೫) ; ತಿಮಿಯಂ ತಿಮಿಂಗಿಳನಡಂಗುವಿನಂ ತವೆ ನುಂಗೆ ಆ ತಿಮಿಂಗಿಳನುಮನೀ ತಿಮಿಂಗಿಳಗಿಳಂ ತವೆ ನುಂಗಿದೆನೊಂದೆ ತುತ್ತಿನೊಳ್ (ಮಂತ್ರಶ. ೫೬–೧೬) ; ಸಮುದ್ರದಡದಲ್ಲಿ ತಿಮಿಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಪ್ರಾಣಿಗಳೂ ಇವೆ (ಪ್ರವಾಇ. I, ೫೬). [ಸಂ.]

ತಿಮಿಂಗಿಲ, ತಿಮಿಂಗಿಳ (ನಾ). 'ತಿಮಿ' ಎಂಬ ಮೀನುಗಳನ್ನು ನುಂಗುವ ಬಹಳ ದೊಡ್ಡ ಗಾತ್ರದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೀನು : ತಿಮಿಂಗಿಲ ಮತ್ಸ್ಯ ಕಚ್ಛಪ ಕರಿ ಮಕರಗಳಡಸಿ ತುಂಬಿದ ಹಗೆಯೆನಿಸಿ . . . ಮೆಱೆದುದರರೆ ಪಶ್ಚಿಮವನನಿಧಿ (ಸೋಮಜ. ೧–೬೦) ; ಮಿಗೆ ತಿಮಿಂಗಿಲ ನೊಡನೆ ಹುಲುಮೀನುಗಳು ಮಾಡುವುದೇನು (ಕುಮಾರರಾ. ೩–೪೨); ಅಡಿಯೆ ಮೇಲಾದವೋಲೋಕರಿಪುದದ್ರಿಸಮ ಊರ್ಮಿಮಾಲಾ ಭಯಂಕರ ಸಮುದ್ರಂ, ತಿಮಿಂಗಿಲಂ ತೃಣದ ಕಣವಾಯಿತೆಂಬಂತೆ (ಶ್ರೀರಾಮಾ. ೦೬೫–೦೬೦); ಇದು ತಿಮಿಂಗಿಲ ಮೊಸಳೆ ಮೀನಗಳ ಬಾಳ ಕೊಳಗುಳದಾಕರ! (ಮಾನಸ. ೪೦–೩). **ತಿಮಿಂಗಿಳ :** "ರೀರಲ್ಲಃ, ತಿಮಿಃ, ತಿಮಿಂಗಿಳಃ (ತಿಮಿಂಗಿಳಗಿಳಃ)—ಈ ೪ ಒಂದೊಂದಕ್ಕೆ ಹಿರಿಯವಪ್ಪ ಮೀನ್" (ಹಲಾಯು. ೦೧೯–೩೮) ; ಬಾಳೆಗಳಂ ತಿಮಿ ನುಂಗೆ, ನುಂಗಿದಾಗಳೆ ತಿಮಿಯಂ ತಿಮಿಂಗಿಳ ನಡಂಗುವಿನಂ ತವೆ ನುಂಗೆ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೮೪೪). [ಸಂ.]

ತಿಮಿಂಗಿಲಗಿಲ, ತಿಮಿಂಗಿಳಗಿಳ (ನಾ). 'ತಿಮಿಂಗಿಲ' ಎಂಬ ಮೀನಂಗಳನ್ನು ನುಂಗುವ ಅತಿ ದೊಡ್ಡ ಗಾತ್ರದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೀನು: ಅದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ನಾನು ತಿಮಿಂಗಿಲಗಿಲವಾಗಿದ್ದೆನು (ಮಂತ್ರಶ. ೫೬–೦೯). **ತಿಮಿಂಗಿಳಗಿಳ:** "ರೀರಲ್ಲಃ, ತಿಮಿಃ, ತಿಮಿಂಗಿಳಃ (ತಿಮಿಂಗಿಳಗಿಳಃ) – ಈ ೪ ಒಂದೊಂದಕ್ಕೆ ಹಿರಿಯವಪ್ಪ ಮೀನ್" (ಹಲಾಯು. ೦೧೯–೩೮) ; ತಿಮಿಯಂ ತಿಮಿಂಗಿಳನಡಂಗುವಿನಂ ತವೆ ನುಂಗೆ ತತ್ತಿಮಿಂಗಿಳಮುಮನಾ ತಿಮಿಂಗಿಳಗಿಳಂ ತವೆ ನಂಗಿದುದೊಂದು ತಾಣದೊಳ್ (ಕಾವ್ಯಾವ. ೮೪೪). [ಸಂ.]

ತಿಮಿಂಗಿಲನ್ಯಾಯ (ನಾ). ದೊಡ್ಡದು ಚಿಕ್ಕದನ್ನು ತಿಂದು ಜೀವಿಸುವ ನ್ಯಾಯ : ಈ ತಿಮಿಂಗಿಲನ್ಯಾಯದಿಂದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಸಿದ್ಧಿಯಾದೀತೆ (ಹಾಡುಹು. ೬೮). [ತಿಮಿಂಗಿಲ + ನ್ಯಾಯ]

ತಿಮಿಂಗಿಲರಾಶಿ (ನಾ). ಒಂದು ನಕ್ಷತ್ರ ಪುಂಜದ ಹೆಸರು : ಅಗ್ನಿಕುಂಡ ಶಿಲ್ಪಶಾಲೆಗಳ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಅಂದರೆ ಉತ್ತರ ವಾಯವ್ಯಗಳಿಗೆ ಹಬ್ಬಿ ತಿಮಿಂಗಿಲರಾಶಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿದೆ (ನಕ್ಷತ್ರ. ೨೦). ▶ ಇದು ಇಂಗ್ಲಿಷಿನ 'Cetus' ಎಂಬುದರ ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದ. [ತಿಮಿಂಗಿಲ + ರಾಶಿ]

ತಿಮಿಂಗಿಳ 'ತಿಮಿಂಗಿಲ' ನೋ.

ತಿಮಿಂಗಿಳಗಿಳ 'ತಿಮಿಂಗಿಲಗಿಲ' ನೋ.

ತಿಮಿತ (ಗು). ಅಲುಗಾಡದ ; ಅಚಲವಾದ ; ಸ್ಥಿರವಾದ : "ಸ್ತಿಮಿತಂ ತಿಮಿತಂ" (ವಸ್ತುಕೋ. ೦೦೬–೫೦) : ತಿಮಿತ ಕಪೋಲಾವಳಗ್ನಾಳಕಂ ಯೌವತಮಾದಂ ಕಣ್ಗೆವಂದಿರ್ದುದು ಕೃತಸಲಿಲಕ್ರೀಡಮನುಸ್ತೋಷ್ಣಪೀಡಂ (ಚಂದ್ರಪು. ೬–೦೯೪). [ಸಂ.]

ತಿಮಿತ್ತಿಳಿಕ (ನಾ). ಕಾಡಿಗೆಯ ತಿಲಕ (?) : ಅದಲ್ಲದೆಯುಂ ತಿಮಿತ್ತಿಳಿಕಮೆಂಬುದು ಪಸುಗೂಸಿಂಗೆ ಮಸಿಯೆಂಬುದು ಹುರಿಯೋಡಿಂಗೆ (ಅನಂಪು. ೨–೨೮ ವ).

[▶ ಇದು 'ತಿಮಿರ್ತಿಲಕ' ಎಂಬುದರ ಅಪಲಿಖಿತವಿರಬಹುದು]

ತಿಮಿರ್$_1$, ತಿಗಂರು$_1$, ತಿಮಿರು$_1$, ತಿವುರು$_1$ (ಕ್ರಿ). ೧. (ಚರ್ಮವನ್ನು) ತಿಕ್ಕಿ ಶುಭ್ರಗೊಳಿಸು ; ಚೊಕ್ಕಟಗೊಳಿಸು: "ತಿಮಿರ್–ತ್ವಙ್ಮಲ ವಿಸರ್ಜನೇ" (ಶಮಧಾ). ೨. ಗಂಧ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಲೇಪಿಸು,-ಉಜ್ಜು,-ಪೂಸು: ಬಱಿಯುಂ ಯಕ್ಷಕರ್ದಮದ ಕೆಯ್ಗಟ್ಟಿಯೊಳ್ ಕೆಯ್ಯಂ ತಿಮಿರ್ದು ತಂಬುಲಮಂ ಕೊಂಡು (ಪಂಪಭಾ. ೩–೭೯ ವ) ; ಕೈಘಟ್ಟಿಯೊಳಂಗೆಯ್ಯಂ ತಿಮಿರ್ದು (ಸುಕುಮಾ. ೧೧–೩೦) ; ಅಗ್ರಪಲ್ಲವದ ಚಪ್ಪರಣೆಗಳಿಂ ಬೆಪ್ಪಳಿಸಿ ನೆಗೆದು ತಿಮಿರ್ದ ಕುಂಕುಮದಿಂ (ಅನಂಪು. ೨–೨೯ ವ) : ಬಾರೆಯ್ ನೀರೆಱೆವೆಂ ಮೀಯಿಸುವೆಂ ಪೂಸುವೆಂ ಬಾವನ್ನದಿಂ ತಿಮಿರ್ವೆಂ ತಿಲಕಮನಿಡುವೆಂ ತನಿವಣ್ಗಳಂ ತಿನಲೀವೆಂ, ನಿನ್ನನಗಲದಾವಗಂ ಸೇವಿಸುವೆಂ (ರಾಮಾಶ್ವ. ೬೦–೦೬).

ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರದ ಉದಾರ ಧನಸಹಾಯದಿಂದ ಕನ್ನಡಿಗರ ಬಹುದಿನಗಳ ಬೇಡಿಕೆಯಾಗಿದ್ದ ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟಿನ ಎಂಟು ಸಂಪುಟಗಳು ಈಗ ಪುನರ್ಮುದ್ರಣಗೊಂಡು ನಿಮ್ಮ ಕೈಸೇರುತ್ತಿವೆ.

ಸಮಸ್ತ ಕನ್ನಡಿಗರಿಗೆ ಈ ಸಂಪುಟಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸಲು ನೆರವು ನೀಡಿದ ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರವನ್ನು ನಾನು ಕೃತಜ್ಞತಾಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಸ್ಮರಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಡಾ. ನಲ್ಲೂರು ಪ್ರಸಾದ್ ಆರ್. ಕೆ.
ಅಧ್ಯಕ್ಷರು
ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು